DİL VE DUYGULAR

Korece Duygu Sözcükleri Analizi

Dr. Dursun Eşsiz

Editör: Çağlar Danacı

nobel bilimsel

DİL VE DUYGULAR - Korece Duygu Sözcükleri Analizi

Dr. Dursun Eşsiz

Editör: Çağlar Danacı

Yayın No.: 1461
ISBN: 978-625-398-255-3.
E-ISBN: 978-625-398-254-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2022, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın -selma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Erkılıç, Gökalp Selışık.
DİL VE DUYGULAR - Korece Duygu Sözcükleri Analizi / Dursun Eşsiz
1. Basım, XX + 114 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-255-3
E-ISBN: 978-625-398-254-6
1. Duygu 2. Dil ve Duygu Arasındaki İlişki 3. Korece Duygu Sözcükleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ix
İÇİNDEKİLER xiii
TABLOLAR xv
ŞEMALAR xvii
GRAFİKLER xix
I. GİRİŞ 1
1. Duygu 2
2. Dil ve Duygu Arasındaki İlişki 3
3. Bağlam ve Duygu Sözcükleri 6
A. Bağlam ve Durum-bağlam 6
B. Duygu Sözcükleri Bağlam Analizi 8
C. Özet 10
II. KORECE DUYGU SÖZCÜKLERİ 13
1. Sözcük Seçimi 13
2. Veri Tabanı Oluşturulması 14
3. Karşılaştırma Analizi 16
A. Karşılaştırma Analizi Yöntemi 16
B. Karşılaştırma Analizi Sonuçları 19
(1) Korece-Türkçe Eşleşen Duygu Sözcükleri 19
(2) Korece-Türkçe Çoklu Eşleşen Duygu Sözcükleri 25
(3) Korece-Türkçe Eşleşmeyen Duygu Sözcükleri 30
4. Özet 38

III. KORECE DUYGU SÖZCÜKLERİ BAĞLAM ANALİZİ 41
1. Korece Duygu Sözcükleri Bağlam Analizi Yöntemi 41
2. Korece Duygu Sözcükleri Bağlam Analizi Sonuçları 42
A. Çoklu Eşleşen Duygu Sözcükleri Bağlam Analizi 43
(1) Empati Bildiren Duygu Sözcükleri 44
(2) Sıkılma Bildiren Duygu Sözcükleri 54
(3) Utanma Bildiren Duygu Sözcükleri 61
(4) Bunalma Bildiren Duygu Sözcükleri 70
B. Eşleşmeyen Duygu Sözcükleri Bağlam Analizi 81
(1) Üzüntü Bildiren Duygu Sözcükleri 81
(2) Nefret Bildiren Duygu Sözcükleri 90
(3) İstek (Talep) Bildiren Duygu Sözcükleri 94
(4) Endişe Bildiren Duygu Sözcükleri 97
(5) Tatmin Bildiren Duygu Sözcükleri 100
3. Özet 102
IV. SONUÇ 103
1. Genel Analiz 103
2. Tavsiyeler 107
KAYNAKÇA 111

I. GİRİŞ

Günlük yaşantımızda duygular, günümüzün her anında hayatımızda yer almaktadır. Hayatımızın hemen her anını beraber geçirdiğimiz olgulardır. Sevinçliyken, üzgünken ya da korktuğumuzda bizi şekillendiren duygularımızdır. Ancak insan duyguları, temel duygularla sınırlı değildir. Korku, sevinç gibi duygular birbirleriyle iç içe geçerek daha girift hâl almaktadırlar ve bu insan duygularının karmaşık olmasının sebeplerinden biridir. Bu girift yapıdaki duygular ise dile yansımıştır. Kullandığımız duygu sözcükleri, yaşadığımız duygu durumuyla alakalı olarak dinleyiciye ipuçları verir.

Kültürler arası duygu sözcüğü kullanımına baktığımızda ise her toplumun kendine has duygu sözcükleri olduğunu görürüz ve insanlar kendi kültürlerinde alışkın oldukları duygu sözcüklerini kullanmaya meyillidirler. Farklı bir kültürdeki belli başlı duygu sözcüklerini anlamakta zorlanırlar, dolayısıyla yabancı dil öğreniminde bu sözcükleri kullanmaktan kaçınırlar.

Bu kaçınma ise çalışmanın gerekliliğini oluşturmaktadır. Korece öğrenen Türk öğrencilerin bazı Korece duygu sözcüklerini anlamakta ve kullanmakta zorluk çektikleri daha önceki araştırmalarda gösterilmiştir. Dolayısıyla bu duygu sözcüklerinin anlamları kullanıldıkları bağlamlarıyla birlikte detaylı bir şekilde incelenmeleri önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Korecede en sık kullanılan duygu sözcükleri arasından Türkçede problem çıkarabilecek olanları karşılaştırma analiziyle bulmak ve bunların Korecedeki kullanımlarını bir derlem[1] (corpus) yardımıyla ortaya çıkararak bağlam analizi ile detaylandırmaktır. Bu sayede

[1] Dilin herhangi bir alanına ait çalışmada kullanılan veriler toplamıdır. Derlem, doğal ve sosyal gerçeklik ile dil arasındaki veya bir dil ile başka bir arasındaki benzerlikleri, aynılık olarak düşünmeden hazırlanır. Dil çalışmalarında, benzemezliklerin büyük yardımı olur. Bu yüzden, dilciler, benzemezlikleri pek severler çünkü benzerliklerin yarattıkları kurallara, ancak benzemezlik ile ulaşılır. (Karaağaç, 2013)

KAYNAKÇA

Benedict, R. (1946). *The chrysanthemum and the sword*. Houghton Mifflin.

Bowers, E. P. & Vasilyeva, M. (2011). The relation between teacher input and lexical growth of preschools. *Applied Psycholinguistics, 32*, 221–241.

Bowlby, John (1969). *Attachment and loss*, Basic Books.

Budak, S. (2017). *Psikoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.

Cannon, W. B. (1929). *Bodily changes in pain, hunger, fear and rage*. Appleton.

Doi, T. (1981). *The anatomy of dependence*. Kodansha.

Ellis, J. M. (1993). *Language, thought, and logic*. Northwestern University Press.

Eşsiz, D. (2019). Turkish emotion word 'sıkılmak' and equivalents in Korean. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), 5*(1), 357-359.

Eşsiz, D. (2020), 터키인 학습자를 위한 한국어 감정표현 어휘 교육 연구 (Yayımlanmamış doktora tezi). 서울대학교.

Firth, J. R. (1957). Ethnographic Analysis and Language With Reference To Malinowski's Views. İçinde R. Firth (Ed.) *Man and Culture: an evaluation of the work of Bronislaw Malinowski* (ss. 93-118). Routledge & Kegan Paul Limited

Frijda, N. (1986). *The emotions*. Cambridge University Press.

Goddard, C. (1991). Anger in the western desert: a case study in the cross-cultural semantic of emotions. *Man (N.S.)* 26, 265-279.

Halliday, M. A. K. (1964). *The linguistic sciences and language teaching*. Longmans.

Halliday, M. A. K. (2009), *The essential Halliday*, Jonathan J. Webster (eds.), Continuum: London.

Harkins, J. & Wierzbicka, A. (2001). *Emotions in crosslinguistic perspective*. De Gruyter Mouton.

James, W. (1884). What is emotion?. *Mind, 19*, 188-205.

Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu

Lado, R. (1955). Patterns of difficulty in vocabulary. *Language Learning, 6*(1-2), 23-41.

Lado, R. (1957). *Language across cultures: Applied linguistics for language teachers*. University of Michigan Press.

Laufer, B. (1990). Ease and difficulty in vocabulary learning: Some teaching implications. *Foreign Language Annals, 23*(2), 147-155.

Lazarus, R. S. (1991). *Emotion and adaptation*. Oxford University Press.

Levey, S. & Polirstok, S. (2011). *Language development: understanding language diversity in the classroom*. U.S.A. SAGE Publications, Inc.

Lutz, C. A. (1988). *Unnatural emotions: Everyday sentiments on a Micronesian atoll & their challenge to Western theory*. University of Chicago Press.

MacLean, P. D. (1963). Phylogenesis. İçinde P. H. Knapp (Ed.). *Expressions of the Emotions in Man* (ss. 16-35). International Universities Press.

Malinowski, B. (1923). The Problem of Meaning in Primitive Languages. İçinde C. K. Ogden, & I. A. Richards (Ed.). *The Meaning of Meaning* (296-336). London, K. Paul, Trend, Trubner.

Marshall, G. (2020). *Sosyoloji sözlüğü* (çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü). Bilim ve Sanat Yayınları

Odgen, C. K. & Ricahards, I. A. (1946). The meaning of meaning. A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism. Harcourt, Brace & World, Inc.

Okalidou, A., Syrika, A., Beckman, M. E., & Edwards, J. R. (2011). Adapting a receptive vocabulary test for preschool-aged Greek-speaking children. *International journal of language & communication disorders*, 46(1), 95–107.

Ortony, A. & Clore, G. L. & Collins, A. (1988). *The cognitive structure of emotions*. Cambridge University Press.

Plutchik R. & American Psychological Association. (2003). *Emotions and life: perspectives from psychology biology and evolution*. American Psychological Association.

Plutchik, R. (1962). *The emotions: Facts, theories and a new model*. Random House.

Rohracher, H. (1976), *Einfuhrung in die Psychologie* , 윤홍섭 역(1990), *심리학 개론* , 도서출판 성원.

Russell J. A. (1991). Culture and the categorization of emotions. *Psychological bulletin*, 110(3), 426–450.

Smith, S. T. & Smith, K. D. (1995). Turkish Emotion Concepts: A Prototype Analysis. İçinde J. A. Russell vd. (Ed.). *Everyday conceptions of emotion* (ss. 103-119). Kluwer Academic Publishers.

김은영(2004). 국어 감정동사 연구 (Yayımlanmamış doktora tezi). 전남대학교 대학원.

김정현(2007). 한국어 감정형용사의 유의어 교육 연구-고빈도 감정 어휘를 중심으로- (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). 경희대학교.

민현식(2008). 한국어교육을 위한 문법 기반 언어 기능의 통합 교육과정 구조화 방법론 연구. *국어교육연구 22*, 261~334쪽.

박인조·민경환(2005). 한국어 감정단어의 목록 작성과 차원 탐색. *한국심리 학회지: 사회 및 성격,19(1)*, 109-129쪽.

손선주·박미숙·박지은·손짐후(2012). 한국어 감정표현단어의 추출과 범주화. *감성과학, 15* (1), 105-120쪽.

송영빈(2001). 코퍼스의 의미정보를 이용한 어휘의 대조 연구. *한국일어일 문학회, 39*, 197-216쪽.

안신호·이승혜·권오식(1993). 정서의 구조. *한국심리학회지: 사회 및 성격, 7* (1), 107-123쪽.

이익환·이민행(2005). *심리동사의 의미론 -영어, 한국어와 독일어의 대조연구-*, 영락.

차경미(2013). 감정 어휘 교육 내용 연구 (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). 서울대학교.

차경미(2013). 감정 어휘 교육 내용 연구 (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). 서울대학교.

ASPECT IN THE LANGUAGES OF EUROPE

Lars Johanson

nobel

ASPECT IN THE LANGUAGES OF EUROPE
Lars Johanson

Publishing No.: 4792
Humanities No.: 989
ISBN: 978-625-397-169-4
E-ISBN: 978-625-397-178-6
Edition: 1st Edition, April 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
All rights for this edition are reserved for Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, including photocopying, electronically or mechanically recording or by any information storage or retrieval system, without permission of Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Nobel Publishing Group has been operating nationwide since 1984 and worlwide since 2011. Nobel publications are included in the catalogs of higher education institutions at national and international levels.

Mouton de Gruyter has given Lars Johanson permission to reuse a modified version of the original publication: Johanson, Lars Viewpoint operators in European languages. In: Östen Dahl (ed.) Tense and Aspect in the Languages of Europe. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 2000. 27–187.

Executive Editor: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Publishing Coordinator: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Interior Designer: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Proofreader: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Cover Designer: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-

Library Information Card

Johanson, Lars.
Aspect in the Languages of Europe / Lars Johanson
1. Edition, XIV+ 210 s., 16,5x24 cm. Includes references and index.
ISBN: 978-625-397-169-4
E-ISBN: 978-625-397-178-6
1. Linguistics 2. Languages of Europe

General Distribution

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Address: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Phone: +90 312 278 50 77 - **Fax:** 0 312 278 21 65
Sales: siparis@nobelyayin.com- **E-Sales:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Points of Delivery and Sales: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Printing and Binding: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Contents

About the Author ... iii
Contents ... v
Preface ... ix
Abbreviations and notations ... xiii
1. Introduction ... 1
   1.1. Purposes ... 1
   1.2. Three dimensions of aspectual terminality ... 3
   1.3. General framework ... 4
2. Viewpoint operators ... 6
   2.1. Characteristics of viewpoint categories ... 6
   2.2. Viewpoint markers and values ... 7
   2.3. Viewpoint and tense ... 9
      2.3.1. Orientation ... 10
      2.3.2. Temporal interpretations of viewpoint categories ... 12
   2.4. Combination of values ... 13
   2.5. Degrees of focality ... 14
   2.6. Actional content ... 16
   2.7. Core systems, peripheries, preaspectuals ... 17
   2.8. Set and non-set events, linear successivity ... 18
   2.9. Textual behavior ... 19
   2.10. Relations to traditional categories and terms ... 21
3. Crosslinguistic types of categories ... 23
   3.1. An external tertium comparationis ... 23
   3.2. Notional and situational classifications ... 23
   3.3. A flexible framework connecting conceptual content with language-specific structures ... 26
   3.4. Viewpoint values ... 28
   3.5. Diachronic developments ... 30
4. Actional content ... 33
   4.1. Ontological classification of events ... 33
   4.2. Modes of action ... 35
5. Internal phase structure ... 39
   5.1. Aspect-sensitive actional categories ... 39
   5.2. Categorization ... 39
      5.2.1. [±t] ... 41
      5.2.2. [–t] ... 46
6. Actional recategorization ... 49
   6.1. Recategorization processes ... 49
   6.2. Transformativization ... 50
   6.3. +T-marking ... 51
   6.4. Non-transformativization ... 54
   6.5. –T-marking ... 55
   6.6. Recategorization options ... 57
   6.7. Interaction with time adverbials ... 57
   6.8. Generalized ±T-marking ... 58

7. Intraterminality 61
7.1. Definition 61
7.2. Intraterminality oppositions 63
7.2.1. Uses of +PAST (+INTRA) 65
7.2.2. Uses of +PAST (–INTRA) 66
7.2.3. Allegedly propulsive uses of +PAST (+INTRA) 68
7.2.4. ± INTRA choice with time expressions 69
7.3. Degrees of focality 71
7.3.1. Focality types 73
7.3.2. Coverage of situations 74
7.4. Focality oppositions 75
7.5. Oppositions of higher and lower focality 78
7.6. Sources and shapes of intraterminals 80
7.7. The way to intraterminality 82
7.7.1. Peripheral periphrases 84
7.7.2. The Greek development 85
7.8. Defocalization of intraterminals 86
7.9. Loss of ±INTRA categories 89
8. Postterminality 91
8.1. Definition 91
8.2. Postterminals as anteriors 92
8.3. Postterminality oppositions 93
8.4. +POST° items 96
8.5. Degrees of focality 98
8.5.1. High-focal postterminality 100
8.5.2. Low-focal postterminality 104
8.5.3. Non-focal postterminality 110
8.6. Oppositions of higher and lower focality 111
8.7. Evidential postterminals 112
8.8. Sources and shapes of postterminals 115
8.9. Peripheral postterminal items 119
8.10. Defocalization drift 121
8.10.1. From high-focal to low-focal 123
8.11. From low-focal to non-focal 124
9. Adterminality 129
9.1. Definition 129
9.2. Temporalization 131
9.3. Combinability 133
9.4. The way to ± AD 134
9.5. Differences between +AD- and +T-markers 136
9.5.1. Capability of future time reference and incapability of presentness 137
9.5.2. +AD-marking of global events and +T-marking of subevents 139
9.5.3. Imperfectivization 140
10. Interaction of viewpoint operators with phase structure types 141
10.1. Typical realizations 141
10.2. Realizations of ±INTRA 142
10.2.1. +INTRA 142
10.2.2. –INTRA 150
10.3. Realizations of ±POST 157
10.3.1. +POST × [+t] 157
10.3.2. +POST × [–t] 161

10.4. Realizations of ±AD ... 162
10.4.1. +AD × [+t] ... 162
10.4.2. *+AD × [–t] ... 163
10.4.3. –AD × [–t] ... 164
10.4.4. –AD × [+t] ... 166
11. Main aspectotemporal types ... 168
11.1. Types discussed ... 168
11.2. +PAST (–POST (+INTRA)) ... 168
11.3. –PAST (+POST (–INTRA)) ... 168
11.4. –PAST (+POST (+INTRA)) ... 169
11.5. Pluperfects ... 170
11.6. Historical pasts ... 170
11.6.1. +PAST (–INTRA) ... 172
11.6.2. +PAST (–POST) ... 173
11.6.3. +PAST (–POST (–INTRA) ... 174
11.6.4. +PAST ... 174
11.6.5. +PAST (–AD) ... 175
11.6.6. +PAST (+AD) ... 176
11.7. Relations to PF, IPFV, PFV ... 176
11.8. System types, areal distribution ... 178
References ... 181
Lars Johanson Publications on Aspect ... 192
Index of Languages ... 199
Index of Subjects ... 203

1. Introduction

1.1. Purposes

The present contribution is a survey of viewpoint operators in European languages. These operators are conceived of as representing different concepts of terminality and operating on different actional contents in order to produce meanings within the semantic space of aspectotemporality. It is assumed that they constitute the cores of the European aspectotemporal systems and that it is possible to establish, by generalization from semantic values signalled by the language-specific categories concerned, a restricted set of basic crosslinguistic distinctions sufficient to determine these cores.

It is the intent of this study to present a model for differentiated interlingual comparison in viewpoint dimensions, the main questions being how certain basic categories within the aspectual-actional-temporal field are interrelated and by virtue of what values they contribute to aspectotemporal meanings in different languages.

Looking at these questions in a way rather different from traditional approaches, we hope to be able to detect essential regularities in the interaction of linguistic values, to understand major similarities and differences between aspectotemporal systems, and to discriminate between certain properties covered by general typological terms such as "perfective" (PFV), "imperfective" (IPFV), "progressive" (PROG) and "perfect" (PF). The approach is in many respects compatible with the semantic tradition represented by Comrie (1976), though it tries to put more accent on properties of formal coding and on system comparison. While differing from genuinely substantialist proposals (Section 3.2), the study also aims at relating the findings to certain results of more ontologically oriented research in aspectology. The foundations of the model were laid in Johanson (1971), a study of Turkish "verbal aspect" in comparison with similar categories of other languages with special attention to the problem of finding a suitable framework in which aspectotemporal systems can be studied from a typological point of view.

The present survey is limited to viewpoint characterization of events as expressed by predications based on finite verb forms, disregarding similar notions represented in nonfinite items such as converbs and participles. Ra-

References

Aerts, Willem. J. 1965. *Periphrastica. An investigation into the use of* éĩnai *and* ékhein *as auxiliaries or pseudo-auxiliaries in Greek from Homer up to the present day*. Amsterdam: Hakkert.

Anderson, Lloyd B. 1982. The 'perfect' as a universal and as a language-specific category, in: Paul J. Hopper (ed.) *Tense-Aspect: Between Semantics and Pragmatics.* (Typological Studies in Language 1.) Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins. 227–264.

Antinucci, Francesco & Ruth Miller 1976. How children talk about what happened. *Journal of Child Language* 3: 167–189.

Aronson, Howard I. 1967. The grammatical categories of the indicative in the contemporary Bulgarian literary language, in: *To Honor Roman Jakobson, I.* (Janua Linguarum, Series Maior 31.) The Hague & Paris: Mouton. 82–98.

Bache, Carl 1982. Aspect and Aktionsart: Towards a semantic distinction. *Journal of Linguistics* 18: 57– 72.

Barentsen, Adriaan A. 1985. '*Tijd', 'aspect*' *en de conjunctie* poka*. Over betekenis en gebruik van enkele vormen in het moderne Russisch* [Time, Aspect and the Conjunction *poka*. Meaning and Use of Some Forms in Modern Russian]. Amsterdam: University of Amsterdam.

Benzing, Johannes 1985. *Kalmückische Grammatik zum Nachschlagen* [Dictionary of Kalmyk Grammar]. (Turcologica 1.) Wiesbaden: Harrassowitz.

Benzing, Johannes 1988. *Kritische Beiträge zur Altaistik und Turkologie* [Critical Contributions to Altaistics and Turcology]. (Turcologica 3.) Wiesbaden: Harrassowitz.

Bertinetto, Pier Marco 1987. Structure and origin of the 'narrative' imperfect, in: A. Giacalone Ramat, Onofrio Carruba & Guiliano Bernini (eds.) *Papers from the 7th International Conference on Historical Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins. 71–85.

Bertinetto, Pier Marco 2000. The progressive in Romance, as compared with English, in: Dahl (ed.) 2000: 559–604.

Bertinetto, Pier Marco & Denis Delfitto 2000. Aspect vs. actionality. Why they should be kept apart, in: Dahl (ed.) 2000: 189–225.

Bertinetto, Pier Marco, Karen H. Ebert & Casper de Groot 2000. The progressive in Europe, in: Dahl (ed.) 2000: 517–558.

Bickerton, Derek 1975). *Dynamics of a Creole Stem.* New York: Cambridge University Press.

Bondarko, Aleksandr V. 1983. *Principy funkcional'noj grammatiki i voprosy aspektologii*. [Principles of Functional Grammar and Questions of Aspectology]. Leningrad: Nauka.

Borg, Albert J. 1981. A Study of Aspect in Maltese. (*Linguistica Extranea* 15.) Ann Arbor: Karoma.

Bosco, Umberto 1924. *Esercizi di traduzione dai dialetti della Calabria. (Dal dialetto alla lingua.)* [Translation exercises from the dialects of Calabria. (From dialect to language.]. Torino: G. B. Paravia.

Breu, Walter 1985. Handlungsgrenzen als Grundlage der Verbklassifikation [Action limits as basis of verb classification], in: Werner Lehfeldt (ed.) *Slavistische Linguistik* 1984. München: Otto Sagner. 9–34.

Breu, Walter 1991. Das italoalbanische 'Perfekt' in sprachvergleichender Sicht [The Italo-Albanian Perfect in comparative perspective], in: Francesco Altimari et alii (eds.) *Atti del Congresso Internazionale di Studi sulla Lingua, la Storia e la Cultura degli Albanesi d'Italia*. *Celuc-Ren*de. 51–66.

Breu, Walter 1992. Das italokroatische Verbsystem zwischen slawischem Erbe und kontaktbedingter Entwicklung [The Italo-Croatian verb system between the Slavic heritage and contact-influence development], in: Tilmann Reuther (ed.) *Slavistische Linguistik 1991. Referate des XVII. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens Klagenfurt-St. Georg/ Längsee* 10.–14.9.1991. (Slavistische Beiträge 292.) München: Otto Sagner. 93–122.

Browning, Robert 1983[2]. *Medieval and Modern Greek*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brugmann, Karl 1900[3]. *Griechische Grammatik. Lautlehre, Stammbildungs- und Flexionslehre und Syntax* [Greek Grammar, Phonology, Derivation, Inflection and Syntax]. München: Beck.

Brugmann, Karl 1904. *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen* [Short Comparative Grammar of the Indo-European Languages]. Strassburg: Karl J. Trübner.

Buchholz, Oda & Wilfried Fiedler 1987. *Albanische Grammatik* [Albanian Grammar]. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.

Bybee, Joan L. & Östen Dahl 1989. The creation of tense and aspect systems in the languages of the world. *Studies in Language* 13/1: 51–103.

Bybee, Joan L., Revere Perkins & William Pagliuca 1994. *The Evolution of Grammar*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Comrie, Bernard 1976. *Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. (Cambridge Textbooks in Linguistics.) Cambridge: Cambridge University Press.

Comrie, Bernard 1994. Review of Thieroff & Ballweg (eds.) 1994. *Linguistics* 30: 298.

Csató, Éva Ágnes 1992. On some theoretical and methodological problems of the typological study of tense-aspect categories. *EUROTYP Working Papers* 6/1: 29–36.

Csató, Éva Ágnes 1994 Tense and actionality in Hungarian, in: Thieroff & Ballweg (eds.) 1994: 231–246.

Csató, Éva Ágnes 2000. Some typological features of the viewpoint and tense system in spoken North-Western Karaim, in: Dahl (ed.) 2000: 723–751.

Curtius, Georg 1846. *Die Bildung der Tempora und Modi im Griechischen und Lateinischen sprachvergleichend dargestellt* [The Formation of Tenses and Moods in Greek and Latin Presented in a Language-comparative Manner]. Berlin: Wilhelm Besser.

Dahl, Östen 1985. *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Basil Blackwell.

Dahl, Östen (ed.) 2000. *Tense and Aspect in the Languages of Europe.* (Empirical Approaches to Language Typology. Eurotyp 20–6.) Berlin & New York: Mouton de Gruyter.

Dahl, Östen & Eva Hedin 2000. Current relevance and event reference, in: Dahl (ed.) 2000: 385–401.

Deeters, Gerhard 1930. *Das khartwelische Verbum. Vergleichende Darstellung des Verbalbaus der südkaukasischen Sprachen* [The Khartwelian verb. Comparative Presentation of the Verbal Structure of the South Caucasian Languages]. Leipzig: Markert & Petters.

Demir, Nurettin: *Postverbien im Türkischen* [Postverbs in Turkish]. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 83: 306–309.

Dik, Simon 1989. *The Theory of Functional Grammar. Part 1: The structure of the clause.* (Functional Grammar series 9.) Dordrecht: Foris.

Dietrich, Wolf 1973. *Der periphrastische Verbalaspekt in den romanischen Sprachen* [The Periphrastic Verbal Aspect in the Romance Languages]. Tübingen: Max Niemeyer.

Doerfer, Gerhard 1993. Das türkische Suffix *-mIš* als Lehnelement [The Turkic suffix *-mIš* as a loan element], in: Jens Peter Laut & Klaus Röhrborn (eds.) *Sprach- und Kulturkontakte der türkischen Völker.* Wiesbaden: Harrassowitz. 87–92.

Dowty, David R. 1972. *Studies in the Logic of Verb Aspect and Time Reference in English.* (Studies in Linguistics 1.) Austin: Department of Linguistics, University of Texas.

Dowty, David R. 1977. Toward a semantic analysis of verb aspect and the English 'imperfective' progressive. *Linguistics and Philosophy* 1: 45–78.

Ebert, Karen H. 2000. Progressives in Germanic languages, in: Dahl (ed.) 2000: 605–653.

Faßke, Helmut 1981. *Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart. Morphologie. Verfaßt von H. Faßke unter Mitarbeit von Siegfried Michalk* [Grammar of the modern Upper Sorbian written language. Morphology. Written by H. Fasske with the collaboration of Siegfried Michalk]. Bautzen: Domowina.

Ferrand, Marcel 1982. Les prétérits russes de l'*aller* et *retour* unique (*xodil, prixodil, bral*, etc.) sont-ils perféctifs? [Are the Russian past tenses of *go* and *return* (*xodil, prixodil, bral*, etc.) perfective?]. *Revue des Études Slaves* 54: 455–475.

Forsyth, John 1970. *A Grammar of Aspect. Usage and Meaning in the Russian Verb*. Cambridge: Cambridge University Press.

Friedman, Victor A. 1977. *The Grammatical Categories of the Macedonian Indicative.* Columbus, Ohio: Slavica Publishers.

Galton, Herbert 1962. *Aorist und Aspekt im Slavischen. Eine Studie zur funktionellen und historischen Syntax.* Wiesbaden: Harrassowitz.

Givón, Talmy 1982. Tense-aspect-modality: the creole prototype and beyond, in: Paul J. Hopper (ed.) 1982. *Tense-Aspect: Between Semantics and Pragmatics.* Amsterdam: John Benjamins. 115–163.

Graves, Nina 2000. Macedonian – a language with three perfects?, in: Dahl (ed.) 2000: 479–494.

Grønbech, Kaare & John R. Krueger 1955. *An Introduction to Classical (Literary) Mongolian.* Wiesbaden: Harrassowitz.

Groot, Casper de 1984. Totally affected. Aspect and three-place predicates in Hungarian, in: de Groot & Tommola (eds.) 1984: 133–151.

Groot, Casper de 2000. The absentive, in: Dahl (ed.) 2000: 693–719.

Groot, Casper de & Hannu Tommola (eds.) 1984. *Aspect Bound. A Voyage into the Realm of Germanic, Slavonic and Finno-Ugrian Aspectology*. Dordrecht: Foris.

Gvozdanović, Jadranka 1995. Western South Slavic tenses in a typological perspective, in: Thieroff (ed.) 1995: 181–194.

Haase, Martin 1994. Tense and aspect in Basque, in: Thieroff & Ballweg (eds.) 1994: 279–292.

Haase, Martin 1995. Tense, aspect and mood in Romanian, in: R. Thieroff (ed.) 1995: 135–152.

Harris, Martin 1982. The 'past simple' and the 'present perfect' in Romance, in: Nigel Vincent & Martin Harris (eds.) *Studies in the Romance Verb.* London: Croom Helm. 42–70.

Harris, Martin 1988. French, in: Martin Harris & Nigel Vincent (eds). *The Romance Languages.* London & Sydney: Croom Helm. 209–245.

Haspelmath, Martin 1994. The tense system of Lezgian, in: Thieroff & Ballweg (eds.) 1994: 267–277.

Haugen, Einar 1976. *The Scandinavian Languages. An Introduction to their History.* London: Faber & Faber.

Hedin, Eva 2000. The type-referring function of the Imperfective, in: Dahl (ed.) 2000: 227–264.

Hermann, Eduard 1927. Objektive und subjektive Aktionsart [Objective and subjective actionality]. *Indogermanische Forschungen* 45: 207–228.

Holzinger, Daniel 1993. *Das Rómanes. Grammatik und Diskursanalyse der Sprache der Sinte* [The Romanes. Grammar and Discourse Analysis of the Language of the Sintis]. (Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, Sonderheft 85.) Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft.

Hopper, Paul J. 1979 Foregrounding and aspect in discourse, in: Talmy Givón (ed.) *Syntax and Semantics 12. Discourse and Syntax*. New York: Academic Press. 213–241.

Ivančev, Svetomir 1971. *Problemi na aspektualnostta v slavjanskite ezici* [The Problems of Aspectuality in the Slavic Langauges] Sofija: Izdatelstvo na BAN.

Jakobson, Roman 1932. Zur Struktur des russischen Verbums (On the structure of the Russian verb], in: *Charisteria Guilelmo Mathesio quinquagenario a discipulis et Circuli Linguistici Pragensis sodalibus oblata*. Pragae: Cercle linguistique de Prague 74–84.

Jakobson, Roman 1957. *Shifters, Verbal Categories and the Russian* Verb. Cambridge, Mass.: Department of Slavic Languages and Literatures, Harvard Univerity.

Janakiev, Miroslav 1962. Za gramemite, naričani v bălgarskata gramatika 'segašno vreme' i 'bădešte vreme' [On the grammemes appearing in the Bulgarian grammar as present and future tense]. *Izvestija na instituta za bălgarski ezik* 8: 419–432.

Johanson, Lars 1971. *Aspekt im Türkischen. Vorstudien zu einer Beschreibung des türkeitürkischen Aspektsystems* [Aspect in Turkish. Preliminary Studies for a Description of the Turkish Aspect System]. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Turcica Upsaliensia 1.) Uppsala: Almqvist & Wiksell. In Turkish translation by Nurettin Demir 2016. *Türkçede Görünüş.* Ankara: Grafiker.

Johanson, Lars 1974a. Sprachbau und Inhaltssyntax am Beispiel des Türkischen [Linguistic structure and semantic syntax on the example of Turkish]. *Orientalia Suecana* 22: 82–106.

Johanson, Lars 1974b. Review of Michael Weiers: Die Sprache der Moghol der Provinz Herāt in Afghanista. *Acta Orientalia* (Kopenhagen) 36: 459–472.

Johanson, Lars 1975. Aktionalphrase und Verlaufsordnung [Actional phrase and order of events]. *Studia Neophilologica* 47: 120–150.

Johanson, Lars 1988. Iranian elements in Azeri Turkish, in: Ehsan Yarshater (ed.) *Encyclopædia Iranica*, 3. London & New York: 248b–251a.

Johanson, Lars 1992. *Strukturelle Faktoren in türkischen Sprachkontakten* [Structural Factors in Turkic Language Contacts]. (Sitzungsberichte der Wissenschaftlichen Gesellschaft an der J. W. Goethe-Universität Frankfurt am Main 29:5.) Stuttgart: Steiner.

Johanson, Lars 1993. Zur Entstehung historischer Präterita im Türkischen [On the emergence of historical pasts in Turkic]. *Türk Dilleri Araştırmaları* (Ankara) 3: 119–127.

Johanson, Lars 1994. Türkeitürkische Aspektotempora [Turkish aspectotenses], in: Thieroff & Ballweg (eds.) 1994: 247–266.

Johanson, Lars 1995. Mehrdeutigkeit in der türkischen Verbalkomposition [Ambiguity in Turkic verbal compositions], in: Marcel Erdal & Semih Tezcan (eds.) *Beläk Bitig. Sprachstudien für Gerhard Doerfer zum 75. Geburtstag.* (Turcologica 23.) Wiesbaden: Harrassowitz. 81–101.

Johanson, Lars 1996. Terminality operators and their hierarchical status, in: Betty Devriendt & Louis Goossens & Johan van der Auwera (eds.) *Complex Structures: A Functionalist Perspective* (Functional Grammar Series 17.) Berlin, New York. 229–258.

Johanson, Lars 1998. Zum Kontakteinfluß türkischer Indirektive [On the contacts influence of Turkic indirectives], in: Nurettin Demir & Erika Taube (eds.) *Turkologische Forschung–Tradition und Perspektive*, Wiesbaden: Harrassowitz. 141–150.

Johanson, Lars 2023. *Code Copying. The Strength of Languages in Take-over and Carry-over Roles*. (Brill Research Perspectives. Linguistics) Leiden: Brill.

Kibrik, Aleksandr E. 1977. *Opyt strukturnogo opisanija arčinskogo jazyka, 2. Taksonomičeskaja grammatika* [Essay on the Structural Analysis of the Archi Language, 2. A Taxonomical Grammar]. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta.

Kibrik, Aleksandr E. 1983. Rezul'tativ v arčinskom jazyke [Resultative in the Archi Language], in: Nedjalkov (ed.) 1993: 109–118.

Koller, Hermann 1951. Praesens historicum und erzählendes Imperfekt. Beitrag zur Aktionsart der Präsensstammzeiten im Lateinischen und Griechischen [Praesens historicum and narrative imperfect. Contribution to the actionality of present-stem tenses in Latin and Greek]. *Museum Helveticum* 8,1: 63–99.

Kormušin, Igor V. 1984. *Sistemy vremen glagola v altajskix jazykax* [The Systems of Verbal Tenses in Altaic Languages]. Moskva: Nauka.

Koschmieder, Erwin 1934. *Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie. Próba syntezy* [Study of the Aspects of the Polish Verb in Outline. An Attempt of a Synthesis]. (Rozprawy i materiały wydziałlu I Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, 5:2). Wilno: Nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie.

Kozinceva, Natalija A. 1983. Rezul'tativ, passiv i perfekt v armjanskom jazyke [Resultative, passive and perfect in Armenian], in: Nedjalkov (ed.) 1983: 204–216.

Kozintseva, Natalia 1995. The tense system of Modern Eastern Armenian, in: Thieroff (ed.) 1995: 277–297.

Kuryłowicz, Jerzy 1956. *L'apophonie en indo-européen* [Apophony in Indo-European]. (Polska Akademia Nauk. Komitet językoznawczy. Prace językoznawcze 9.) Wrocław: Polska Akademia Nauk.

Lindstedt, Jouko 1985. *On the Semantics of Tense and Aspect in Bulgarian.* (Slavica Helsingiensia 4.) Helsinki: University of Helsinki.

Lyons, John 1977) *Semantics I–II.* Cambridge: Cambridge University Press.

Macaulay, R. K. S. 1978. Review of Comrie (1976), *Language* 54: 416– 420.

Maslov, Jurij S. 1948 Vid i leksičeskoe značenie glagola v sovremennom russkom literaturnom jazyke [Aspect and lexical meaning in the contemporary Russian literary language]. *Izvestija Akademii Nauk SSSR, otdelenie literatury i jazyka*, 1948: 7, 4: 303–316.

Maslov, Jurij S. 1959. Glagol'nyj vid v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke (značenie i upotreblenie) [Verbal aspect in the contemporary Bulgarian literary language (meaning and usage), in: S. B. Bernštejn (ed.) *Voprosy grammatiki bolgarskogo literaturnogo jazyka*, Moskva: Akademija nauk SSSR. Institut slavjanovedenija, 157–312.

Maslov, Jurij S. 1973. Universal'nye semantičeskie komponenty v soderžanii gramm bv cvatičeskoj kategorii soveršennogo / nesoveršennogo vida [Universal semantic components in the composition of the grammatical category aspect]. *Sovetskoe slavjanovedenie* 1973, 4: 73–83.

Maslov, Jurij S. 1980. Struktura povestvovatel'nogo teksta i tipologija slavjanskix vidovremennyx sistem [The structure and typology of the narrative text in Slavic aspectotemporal sysem]. *Svantevit* (Århus) 6: 43–70.

Maslov, Jurij S. 1981. *Grammatika bolgarskogo jazyka dlja studentov filologičeskix fakul'tetov universitetov* [Grammar of Bulgarian for University Students]. Moskva: Vysšaja škola.

Maslov, Jurij S. 1985. An outline of contrastive aspectology, in: Jurij S. Maslov (ed.) *Contrastive Studies in Verbal Aspect in Russian, English, French and German*. (Studies in descriptive linguistics 14.) Heidelberg: Julius Groos. 1–44.

Maslov, Jurij S. 1988. Resultative, perfect, and aspect, in: V. P. Nedjalkov (ed.) 1988, *Typology of Resultative Constructions*. Amsterdam: Benjamins. 63–85.

McCawley, James D. 1971. Tense and time reference in English, in: Charles J. Fillmore & D. Terence Langendoen (eds.) *Studies in Linguistic Semantics*. New York: Holt, Rinehart, and Winston. 97–113.

Mathiassen, Terje 1993. *On Inherent Verb Categories in Lithuanian and Latvian: Tense, Aspect, Modality*. [Unpublished MS.]

Metslang, Helle & Hannu Tommola 1995. Zum Tempussystem des Estnischen [On the tense system of Estonian], in: Thieroff (ed.) 1995: 299–326.

Miller, Boris V. 1953. *Talyšskij jazyk* [The Talysh Language]. Moskva: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.

Miller, Vsevolod F. 1962. *Jazyk osetin* [Ossetic]. Moskva & Leningrad: Nauka.

Mourek, V. E. 1895. Review of R. Wustmann: *Verba perfectiva, namentlich im Heliand*, in: *Anzeiger für deutsches Altertum und deutsche Literatur* (Berlin) 21: 195–204.

Nedjalkov, Vladimir P. (ed.) 1983. *Tipologija rezul'tativnyx konstrukcij (rezul'tativ, stativ, passiv, perfekt)* [The Typology of Resultative Constructions (Resultative, Stative, Passive, Perfect)]. Leningrad: Nauka.

Ó Baoill, Donall P. 1994. Tense and aspect in Modern Irish, in: Thieroff & Ballweg (eds.) 1994: 201–216.

Oliveira, Fátima & Ana Lopes 1995. Tense and aspect in Portuguese, in: Thieroff (ed.) 1995: 95–115.

Panzer, Baldur 1984. Parallel internal development or interference? Post-positive article and possessive perfect in North Germanic and northern Russian, in: P. Sture Ureland & Ian Clarkson (eds.) *Scandinavian Language Contact*s. Cambridge University Press: Cambridge. 111–132.

Pohlenz, Max 1959[2]. *Die Stoa. Geschichte einer geistigen Bewegung* [Stoicism. History of an Intellectual Movement]. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Pollak, Wolfgang 1960. *Studien zum 'Verbalaspekt' im Französischen* [Studies on 'verbal aspect' in French]. (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte 233, 5.) Wien.

Reichenbach, Hans 1947. *Elements of Symbolic Logic*. New York: The Free Press & London: Collier-Macmillan.

Robbeets, Martine & Savalyev, Alexander 2020. *The Oxford Guide to the Transeurasian Languages.* Oxford: Oxford University Press.

Robbeets, Martine, et al. 2021. Triangulation suppports agricultural spread of the Transreurasian language. *Nature* 599: 616–621.

Ruipérez, Martin Sanchez 1954. *Estructura del sistema de aspectos y tiempos del verbo griego antiguo: análisis funcional sincrónico* [The Structure of the Aspectotemporal Verbal System of Classical Greek:. Functional Synchronic Analysis]. (Theses et studia philologica Salmanticensia 7.) Salamanca: Colegio Trilingüe de la Universidad.

Rundgren, Frithiof 1961. *Das althebräische Verbum. Abriss der Aspektlehre* [The Old Hebraic verb. Outline of the Aspectology]. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Rundgren, Frithiof 1963. *Erneuerung des Verbalaspekts im Semitischen. Funktionell-diachronische Studien zur semitischen Verblehre* [Renewal of the Verbal Aspect in Semitic. Functional-diachronic Studies on Semitic Verbology]. Acta Universitatis Upsaliensis. Acta Societatis Linguisticae Upsaliensis. Nova series 1/3: 49–108.

Sasse, Hans-Jürgen 1991a. Aspect and Aktionsart: a reconciliation, in: C. Vetters & W. Vandeweghe (eds.) *Perspectives on Aspect and Aktionsart.* (Belgian Journal of Linguistics 6.) Bruxelles: Éditions de l'Université. 31–45.

Sasse, Hans-Jürgen 1991b. Aspekttheorie [Theory of aspect], in: Hans-Jürgen Sasse (ed.) *Aspektsysteme. Arbeitspapier 14* (Neue Folge). Köln: Institut für Sprachwissenschaft 1–35.

Saussure, Ferdinand de 1916. *Cours de linguistique générale. Edited by Charles Bally & Albert Sechehaye* [Course in General Linguistics. Edited by Charles Bally & Albert Sechehaye]. Lausanne & Paris: Librairie Payot & Cie.

Schwenter, Scott A. 1994. The grammaticalization of an anterior in progress: evidence from a peninsular Spanish dialect. *Studies in Language* 18: 71–111.

Seiler, Hansjakob 1952. *L'aspect et le temps dans le verbe néo-grec* [Aspect and Tense of the Verb in Modern Greek]. (Collection de l'Institut d'Études Byzantines et Néo-helléniques de l'Université de Paris 14.) Paris: Les Belles Lettres.

Seiler, Hansjakob 1969 *Zur Problematik des Verbalaspekts* [On the Problem of Verbal Aspect.] (Arbeitspapier 7.) Köln: Institut für Sprachwissenschaft.

Seiler, Hansjakob 1993. L'aspect verbal en perspective dimensionelle: Typologie, conceptualisation, et le grec [Verbal aspect in dimensional perspective: Typology, conceptualisation and Greek]. *Syntactica* (Saint-Etienne) 5: 19–34.

Serebrennikov, Boris A. 1960. *Kategorija vremeni i vida v finno-ugorskix jazykax permskoj i volšskoj grupp*. [The Categories of Tense and Aspect in the Permian and Vola Branch of Finno-Ugric Languages]. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.

Šewc, Hinc 1968. *Gramatika hornjoserbskeje rěče 1. Fonematika i morfologija* [The Grammar of the North Serbian Dialect. 1. Phonology and Morphology]. Budyšin: Domowina.

Smith, Carlota 1991. *The Parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer.

Squartini, Mario & Pier Marco Bertinetto 2000. Romance perfects, in: Dahl (ed.) 2000: 403–439.

Stankov, Valentin 1976. *Konkurencija na glagolnite vidove v bălgarskija knižoven ezik* [Opposition of Verbal Aspect in Literary Bulgarian]. Sofija: Izdatelstvo na Bălgarskata akademija na naukite.

Stankov, Valentin 1980. *Glagolnijat vid v bălgarskija knižoven ezik* [Verbal Aspect in Literary Bulgarian]. Sofija: Nauka i izkustvo.

Sten, Holger 1952. *Les temps du verbe fini (indicatif) en français moderne* [Tenses of Finite (Indicative) Verbs in Modern French]. København: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.

Thelin, Nils B. 1978. *Towards a Theory of Aspect, Tense and Actionality in Slavic.* (Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Slavica Upsaliensia 18.) Uppsala: Uppsala University.

Thieroff, Rolf (ed.) 1995. *Tense Systems in European Languages II*. (Linguistische Arbeiten 338.) Tübingen: Niemeyer.

Thieroff, Rolf & Joachim Ballweg (eds.) 1994. *Tense Systems in European Languages.* (Linguistische Arbeiten 308.) Tübingen: Niemeyer.

Tommola, Hannu 1984. K kategorii prošedšego vremeni russkogo glagola [On the category of past tense in the Russian verb]. *Studia Slavica Finlandensia* 1: 134–164.

Tommola, Hannu 1994. Zum Tempus im Finnischen [On tense in Finnish], in: Thieroff & Ballweg (eds.) 1994: 219–229.

Tommola, Hannu (2000a). Progressive aspect in Baltic Finnic, in: Dahl (ed.) 2000: 655–692.

Tommola, Hannu (2000b). The perfect – aspectual, temporal and evidential, in: Dahl (ed.) 365–383.

Trubinskij, Valentin I. 1983. Rezul'tativ, passiv i perfekt v nekotoryx russkix govorax [Resultative, passive and perfect in some Russian dialects], in: Nedjalkov (ed.) 1983: 216–226.

van der Auwera, Johan 2011. Standard Average European, in: Kortmann, Bernd & van der Auwera, Johan (eds.) *The Languages and Linguistics of Europe. A Comprehensive Guide*. Berlin & Boston: DeGruyterMouton. 291–306.

Vendler, Zeno 1967. Verbs and times, in: *Linguistics in Philosophy.* Ithaca & New York: Cornell University Press. 97–121.

Vincent, Nigel 1988. Italian, in: Martin Harris & Nigel Vincent (eds.). *The Romance Language*s. London & Sydney: Croom Helm, 279–313.

Vogt, Hans 1971. Grammaire de la langue géorgienne [Georgian Grammar] (Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning, B, 57) Oslo: Universitetsforlaget.

Weinrich, Harald 1964. *Tempus. Besprochene und erzählte Welt* [Tense in Text Linguistics]. Stuttgart: Kohlhammer.

Gözden Geçirilmiş ve
Genişletilmiş 10. Basım

STRATEJİK YÖNETİM

Prof. Dr. Ömer Dinçer

nobel

STRATEJİK YÖNETİM

Prof. Dr. Ömer Dinçer

Yayın No.: 4716
Beşeri Bilimler No.: 499
ISBN: 978-625-397-011-6
E-ISBN: 978-625-397-012-3
Basım Sayısı: Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 10. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Dinçer, Ömer.
Stratejik Yönetim / Ömer Dinçer
Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 10. Basım, XIV + 580 s., 17x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-397-011-6
E-ISBN: 978-625-397-012-3
1. Stratejik Yönetim 2. Stratejik Analiz 3. Stratejik Uyum ve Örgütsel Tasarım

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ONUNCU BASKIYA ÖN SÖZ ..... **iii**
BİRİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ ..... **v**

BİRİNCİ KISIM
STRATEJİK YÖNETİME GENEL BİR BAKIŞ

1. Bölüm: STRATEJİK YÖNETİMİN TEMEL KAVRAMLARI **5**
1.1. Yönetim Felsefesi, Vizyon ve Misyon 5
1.1.1. Vizyon 5
1.1.2. Misyon 8
1.1.3. Vizyon ile Misyon Arasındaki Farklılıklar 13
1.2. Strateji 15
1.2.1. Strateji Kavramı 15
1.2.2. Stratejinin İşletmeye Sağlayacağı Faydalar 21
1.2.3. Strateji ve Taktik 24
1.3. Politika 24
1.3.1. İşletme Politikasının Tanımı ve Özellikleri 24
1.3.2. Politikaların İşletme Üzerine Etkisi 25
1.3.3. Strateji ve Politika 27
Dipnotlar 29

2. Bölüm: STRATEJİK YÖNETİMİN TANIMI VE SÜRECİ **33**
2.1. Stratejik Yönetimin Tanımı ve Kapsamı 33
2.1.1. Stratejik Yönetimin Tanımı ve Amacı 33
2.1.2. Stratejik Yönetimin Özellikleri 34
2.1.3. Stratejik Yönetim Modeli 36
2.2. Stratejilerin Geliştirilmesi ve Planlama 37
2.2.1. Stratejik Analiz 37
2.2.2. Stratejik Tasarım 39
2.3. Stratejilerin Uygulanması 41
2.3.1. Stratejik Uyum ve Örgütsel Tasarım 41
2.3.2. Program, Bütçe ve Prosedürler 42
2.4. Stratejik Sonuçların Kontrol ve Değerlendirilmesi 43
2.5. Bir Strateji Geliştirme Örneği 44
Dipnotlar 46

3. Bölüm: STRATEJİK YÖNETİMİN KAPSAMI VE GELİŞİMİ **47**
3.1. Stratejik Yönetimin Temel Ögeleri 47
3.1.1. Liderlik ve Tepe Yöneticileri 47
3.1.2. Örgüt Vizyonu ve Misyonu 50
3.1.3. Dış Çevre ve Pazar 50
3.1.4. Stratejiler 51
3.1.5. İşletmenin Kaynakları 51
3.2. Stratejik Yönetimin Seviyeleri 52
3.2.1. Şirket Stratejisi 53
3.2.2. İşletme Stratejisi 53
3.2.3. Fonksiyonel Strateji 53

3.3. Stratejik Yönetimin Tarihî Gelişimi 54
3.3.1. Bütçe ve Mali Kontrol 55
3.3.2. Uzun Vadeli Planlama ve İşletme Politikası 56
3.3.3. Stratejik Planlama 56
3.3.4. Stratejik Yönetim 57
3.3.5. Stratejik Yönetime Bütüncül Bakış 57
3.4. Türkiye'de Stratejik Yönetim 58
Dipnotlar 60

4. Bölüm: STRATEJİK YÖNETİM DÜŞÜNCESİ 61

4.1. Stratejik Yönetim Düşüncesine Genel Bakış 62
4.1.1. Stratejik Yönetimde Üç Paradigma 62
4.1.2. Mintzberg ve Stratejik Düşünce Okulları 63
4.2. 1960-90 Arası Gelişmeler ve Stratejik Düşünce Okulları 64
4.1.1. Tasarım Okulu (Designing School) 64
4.1.2. Planlama Okulu (Planning School) 69
4.1.3. Konumlandırma Okulu (Positioning School) 74
4.1.4. Girişimcilik Okulu (Entrepreneurial School) 82
4.1.5. Öğrenme Okulu (Learning School) 86
4.1.6. Kültürel Okul (Cultural School) 94
4.1.7. Çevre Okulu (Environmental School) 97
4.1.8. Bütünleştirme Okulu (Configuration School) 105
4.3. 1990'lardan Sonra Stratejik Yönetim Düşüncesi 115
4.3.1. Örgütsel Mimari 115
4.3.2. Peter F. Drucker ve "Gelecek İçin Yönetim" 119
4.3.3. Hamel-Prahalad ve "Gelecek İçin Rekabet" 122
Dipnotlar 126

İKİNCİ KISIM

STRATEJİK ANALİZ

5. Bölüm: DIŞ ÇEVRENİN ANALİZİ: FIRSAT VE TEHDİTLER 135

5.1. Dış Çevrenin Tanımlanması ve Çevre Analizi 135
5.1.1. Dış Çevrenin Tanımı ve Çevre Faktörleri 135
5.1.2. Dış Çevre Analizinin Kapsamı ve Süreci 138
5.2. Küresel ve Ulusal Çevre Faktörlerinin Analizi 143
5.2.1. Küreselleşme ve Küresel Faktörler 143
5.2.2. Teknolojik Faktörlerin Analizi 146
5.2.3. Sosyokültürel Faktörlerin Analizi 147
5.2.4. Ekonomik Faktörlerin Analizi 148
5.2.5. Hukuki-Politik Faktörlerin Analizi 148
5.2.6. Tabii Çevre Faktörlerinin Analizi 149
5.3. İş (Rekabet) Çevresi Faktörlerinin Analizi 150
5.3.1. Sanayi Yapısı ve Pazar Analizi 150
5.3.2. Alıcılar Pazarı ve Tüketici Özelliklerinin Analizi 154
5.3.3. İşletmenin Pazar İçindeki Konumu 155
5.3.4. Rekabet Yapısı ve Rakiplerin Analizi 158
5.3.5. Diğer Faktörlerin Analizi 165
Dipnotlar 166

6. Bölüm: İŞLETMENİN KAYNAK VE KABİLİYETLERİNİN ANALİZİ: ÜSTÜNLÜK VE ZAYIFLIKLAR 167

6.1. İşletme Analizinin Tanımı ve Kapsamı 167
6.1.1. İşletme Analizinin Tanımı ve Süreci 167

6.1.2. Kaynak Tabanlı Teori ... 170
6.1.3. Örgütsel Kapasite: Temel ve Ayırdedici Kabiliyeler ... 171
6.1.4. Stratejik Maliyet Analizi ve Değer Zinciri ... 173
6.2. Örgüt Sisteminin Analizi ... 177
6.2.1. Mevcut Amaç ve Stratejiler ... 177
6.2.2. Örgütün Fiziki Yapısı ... 178
6.2.3. Örgütün Sosyal Yapısı ... 178
6.2.4. Yönetim Süreçleri ... 184
6.3. Fonksiyonel Analiz ... 185
6.3.1. Pazarlama Faktörlerinin Analizi ... 185
6.3.2. Üretim Faktörlerinin Analizi ... 186
6.3.3. Finansman Faktörlerinin Analizi ... 187
6.3.4. Araştırma ve Geliştirme Faktörlerinin Analizi ... 187
6.4. İnsan Kaynaklarının Analizi ve Örgüt Geliştirme ... 188
6.4.1. İnsan Kaynağı ile İlgili Faktörler ... 188
6.4.2. Beşerî Kabiliyetler Envanteri ... 189
6.5. İç Kaynaklar Arasındaki Etkileşim ve Sinerji ... 190
6.5.1. Sinerjinin Anlamı ve Önemi ... 190
6.5.2. Sinerji Çeşitleri ... 192
Dipnotlar ... 194

7. Bölüm: İŞLETME-ÇEVRE ETKİLEŞİMİ VE FÜTZ ANALİZİ ... 197

7.1. İşletme ile Çevresi Arasındaki İlişkiler ... 197
7.2. Fütz (Swot) Analizi ... 200
7.2.1. Fütz Analizinin Kapsamı ve Temel Ögeleri ... 200
7.2.2. Fütz Analizi Üzerine Tartışmalar ... 205
7.3. Fütz'e Göre Strateji Oluşturma ... 209
7.3.1. Stratejik (Kilit) Başarı Faktörleri ... 209
7.3.2. Fütz Matrisi ve Stratejileri ... 213
Dipnotlar ... 215

ÜÇÜNCÜ KISIM

STRATEJİK TASARIM

8. Bölüm: VİZYON, MİSYON VE STRATEJİK AMAÇLAR ... 221

8.1. Amaçların Tanımı ve Fonksiyonları ... 221
8.1.1. Amaçların Tanımı ve Özellikleri ... 221
8.1.2. Amaçların Fonksiyonları ... 224
8.2. Amaçların Yapısı ve Hiyerarşisi ... 226
8.2.1. Vizyon ve Misyon ... 226
8.2.2. Stratejik Amaçlar ... 228
8.2.3. Hedefler (Fonksiyonel Amaçlar) ... 229
8.2.4. Normlar ... 230
8.3. Ekonomik Nitelikli Stratejik Amaçları ... 231
8.3.1. Kârlılık ... 232
8.3.2. Büyüme ... 235
8.3.3. Süreklilik ... 237
8.4. Sosyal Sorumluluklar ve İş Ahlakı ... 240
8.4.1. Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Kabul ... 240
8.4.2. Sosyal Sorumlulukla İlgili Tartışma ve Yaklaşımlar ... 241
8.4.3. Başlıca Sosyal Sorumluluk Alanları ... 242
Dipnotlar ... 247

9. Bölüm: REKABET ÜSTÜNLÜĞÜ İÇİN GENEL STRATEJİLER..... 251

9.1. Temel Rekabet Stratejileri..... 252
9.1.1. Toplam Maliyet Liderliği Stratejisi..... 253
9.1.2. Farklılaştırma Stratejisi..... 255
9.1.3. Odaklanma Stratejisi..... 256
9.2. Büyüme ve Gelişme Stratejileri..... 257
9.2.1. Bütünleşme Stratejileri..... 257
9.2.2. Çeşitlendirme Stratejileri..... 260
9.3. Dış Büyüme Stratejileri..... 262
9.3.1. Uluslararası Ticaret ve İthalat-İhracat Stratejileri..... 263
9.3.2. Stratejik İttifaklar..... 265
9.3.3. Birleşme veya Satın Alma Stratejileri..... 269
9.4. Durgun Büyüme ve Durumunu Koruma Stratejileri..... 271
9.5. Kendine Gelme ve Tasarruf Stratejileri..... 273
9.5.1. Yeniden Yapılanma Yoluyla Örgütsel Değişme..... 273
9.5.2. Mali Kontrol ve Maliyetleri Azaltma..... 276
9.5.3. Gelirleri Artırma..... 277
9.6. Yatırımları Azaltma ve Tasfiye Stratejileri..... 277
9.6.1. Tecrit Etme (Ayırma)..... 278
9.6.2. Mahkûm Olma..... 278
9.6.3. İşletmeyi Satma veya Tasfiye Etme..... 279
Karma Stratejiler..... 279
Dipnotlar..... 280

10. Bölüm: REKABET ÜSTÜNLÜĞÜ İÇİN ÖZEL DURUM STRATEJİLERİ..... 283

10.1. Pazarın Durumuna Göre Stratejiler..... 283
10.1.1. Parçalı Pazar Stratejileri..... 283
10.1.2. Yeni ve Büyüyen Pazar Stratejileri..... 285
10.1.3. Olgun Pazar Stratejileri..... 287
10.1.4. Düşüş Safhasındaki Pazar Stratejileri..... 289
10.1.5. Çalkantılı ve Hızlı Değişen Pazar Stratejileri..... 291
10.1.6. Çok Uluslu ve Küresel Pazar Stratejileri..... 292
10.2 İşletmeninin Özelliklerine Göre Stratejiler..... 293
10.2.1 Hızlı Büyüyen İşletme Stratejileri..... 293
10.2.2 Lider ve Takipçi İşletme Stratejileri..... 295
10.2.3 Zayıf veya Kriz İçindeki İşletme Stratejileri..... 298
10.3. İnternet Ekonomisi Stratejileri..... 299
10.3.1. İnternet Teknolojisinin İşletme Stratejileri Üzerine Etkisi..... 300
10.3.2. E-İşletme Modelleri ve Stratejileri..... 301
10.3.3. Geleneksel İşletmeler İçin İnternet Stratejileri..... 303
10.4. Diğer Yardımcı Stratejiler..... 304
10.4.1. Örgütün Hiyerarşik Seviyesine Göre Stratejiler..... 304
10.4.2. Kapsamlarına Göre Stratejiler..... 304
10.4.3. Örgüt İçine ve Dışına Yönelik Stratejiler..... 306
10.4.4. Diğer Stratejik Tasnifler..... 307
Dipnotlar..... 308

11. Bölüm: STRATEJİK ALTERNATİFLERİN ANALİZİ VE PORTFÖY MATRİSLERİ..... 311

11.1. Strateji Seçiminde Portföy Analizleri..... 312
11.1.1. Portföy Analizinin Tanımı ve Kapsamı..... 312
11.1.2. Portföy Analizinin Süreci..... 313
11.1.3. Portföy Analizine Yöneltilen Eleştiriler..... 319
11.2. Şirket Stratejilerini Geliştirmede Kullanılan Portföy Matrisleri..... 320
11.2.1. Boston Danışma Grubu ve Büyüme/Pazar Payı Matrisi..... 320
11.2.2. Stratejik Kümeleme Analizi..... 323
11.2.3. Ge İşletme Portföyü ve Yönlendirici Politika Matrisi..... 325
11.2.4. Hofer Analizi ve Mamul/Pazar Değerlendirme Matrisi..... 327

11.3. İşletme Stratejilerini Geliştirmede Kullanılan Diğer Analizler 329
11.3.1. Mamul Hayat Eğrisi 329
11.3.2. Rekabet Tablosu 332
11.3.3. Öğrenme (Tecrübe) Eğrileri 333
11.3.4. Kârlılık ve Pıms Analizi 335
11.3.5. Pazar Çekiciliğinin Analizi ve Strateji Haritası 337
Dipnotlar 338

DÖRDÜNCÜ KISIM
STRATEJİLERİ UYGULAMA

12. Bölüm: STRATEJİK UYUM VE ÖRGÜTSEL TASARIM 345

12.1. Örgüt İçi Stratejik Uyum 345
12.1.1. Farklı SİB'leri Arasında Bütünleştirme 346
12.1.2. Örgüt İçi Stratejik Uyum Ögeleri 346
12.2. Strateji ve Örgüt Yapıları 348
12.2.1. Strateji ve Yapı Etkileşimi 348
12.2.2. Stratejik Örgüt Yapıları 349
12.2.3. Örgüt Yapısını Etkileyen Faktörler 360
12.3. Strateji ve Teknoloji 361
12.3.1. Teknolojinin Tanım ve Kapsamı 362
12.3.2. Teknoloji Özellikleri ve Sınıflandırması 363
12.3.3. Teknolojik Çevre Değişiklikleri ve Yüksek Teknoloji 367
12.4. Strateji ve Örgüt Kültürü 368
12.4.1 Örgüt Kültürünün Tanımı ve Kapsamı 368
12.4.2 Kültürel Uyum Seviyeleri 369
12.5. Stratejik Liderlik 372
12.5.1. Mintzberg ve Stratejik Liderlik Modelleri 372
12.5.2. Liderliğin Yeni Rolü ve Stratejik Mimarlık 374
Dipnotlar 377

13. Bölüm: STRATEJİLERİ UYGULAMA SÜRECİ 379

13.1. Uygulama Süreci ve Uygulama Planları 379
13.2. Örgütsel Politikalar ve Süreçler 381
13.2.1. Bölüm Politikalarının Oluşturulması 381
13.2.2. Yöntemler ve Örgütsel Süreçler 390
13.3. Programlar, Bütçeler ve Prosedürler 392
13.3.1. Programlar 392
13.3.2. Kaynak Tahsisi ve Bütçeleme 392
13.3.3. Prosedürler 394
Dipnotlar 394

BEŞİNCİ KISIM
STRATEJİK SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KONTROL

14. Bölüm: STRATEJİK UYGULAMALARIN KONTROLÜ 401

14.1. Kontrol Süreci ve Stratejik Kontrol 401
14.1.1. Başarı Standartlarının Belirlenmesi 402
14.1.2. Uygulama Sonuçlarının ve Başarıların Ölçülmesi 403
14.1.3. Sonuçların Karşılaştırılması 403
14.1.4. Problemlerin Çözümü ve Düzeltici Tedbirlerin Alınması 404

14.2. Kontrol Sürecinde Göz Önüne Alınacak Hususlar 405
14.2.1. Değerlendirme ve Kontrol Standartları 405
14.2.2. Motivasyon ve Ödüllendirme Sistemi 406
14.2.3. Stratejik Geribesleme 407
14.3. Stratejik Bilgi Sistemleri 408
Dipnotlar 409

15. Bölüm: STRATEJİK KONTROL ARAÇ VE YÖNTEMLERİ 411

15.1. Faaliyet Esaslı Maliyetleme 412
15.2. Sorumluluk Merkezleri 413
15.2.1. Maloluş ve Harcama Merkezleri 413
15.2.2. Hasılat ve Gelir Merkezleri 415
15.2.3. Kâr Merkezleri 416
15.2.4. Yatırım Merkezleri 416
15.3. İşletme Bütçeleri 417
15.3.1. Yatırım Bütçeleri 417
15.3.2. Genel Bütçeler ve Bölüm Bütçeleri 418
15.4. Stratejilerin Uygulama Planı ve Kontrol Aracı Olarak Balanced Scorecard 418
Dinotlar 421

ALTINCI KISIM

STRATEJİK YÖNETİMİN DİĞER KONULARI

16. Bölüm: KRİZ DÖNEMLERİNDE YÖNETİM 427

16.1. Krizin Tanımı, Kapsamı ve Kaynakları 427
16.1.1. Krizin Tanımı, Anlamı ve Özellikleri 427
16.1.2. Krizin Kaynakları 429
16.2. Kriz Sürecinin Safhaları ve Sonuçları 435
16.2.1. Stratejik Açıklık ve Krizin Oluşma Safhaları 435
16.2.2. Krizin ve Plansız Değişmenin Sonuçları 440
16.3. Kriz Yönetimi 443
16.3.1. Kriz Yönetimi Yaklaşımları 444
16.3.2. Krize Cevap Verme ve Değişikliğe Uyum 445
Dipnotlar 450

17. Bölüm: KÜÇÜK İŞLETMELERDE YÖNETİM 453

17.1. Küçük İşletmelerin Tanımı ve Kapsamı 453
17.1.1. Küçük İşletmelerin Tanımı ve Özellikleri 453
17.1.2. Küçük İşletmelerin Sınıflandırılması 456
17.2. Küçük İşletmelerde Stratejik Yönetim 457
17.2.1. Küçük İşletmelerde Stratejik Analiz 458
17.2.2. Küçük İşletmelerin Üstünlük ve Zayıflıkları 460
17.2.3. Küçük İşletmelerde Rekabet Stratejileri 464
17.3. Küçük İşletmelerde Başarı ve Başarısızlık 466
17.3.1. Küçük İşletmelerde Başarısızlık Faktörleri 467
17.3.2. Küçük İşletmelerde Başarı Faktörleri 469
Dipnotlar 470

18. Bölüm: HİZMET İŞLETMELERİNDE STRATEJİ GELİŞTİRME 473

18.1. Hizmet Kavramı ve Hizmet İşletmeleri 473
18.1.1. Hizmet Kavramının Tanımı ve Özellikleri 473
18.1.2. Hizmet İşletmeleri 477
18.2. Hizmet İşletmelerinde Rekabet Stratejileri 480
Dipnotlar 483

19. Bölüm: KÂR AMACI GÜTMEYEN ÖRGÜTLERDE YÖNETİM 485

19.1. Örgütlerin Tanımı ve Kâr Amaçsız Örgütler 485
19.1.1. Örgütlerin Tanımı ve Sınıflandırılması 485
19.1.2. Örgütlerin Stratejik Açıdan Karşılaştırılması 488
19.2. Kâr Amacı Gütmeyen Örgütlerde Stratejik Yönetim 490
19.2.1. Kâr Amacı Gütmeyen Örgütlerin Stratejik Sorunları 490
19.2.2. Kâr Amacı Gütmeyen Örgütlerin Stratejik Yönetim Süreci 492
Dipnotlar 495

YEDİNCİ KISIM
STRATEJİK YÖNETİMDE ÖRNEKOLAY ÇALIŞMALARI

20. Bölüm: ÖRNEKOLAY YÖNTEMİ VE ANALİZİ 501

20.1. Örnekolay Yöntemi 501
20.1.1. Örnekolay Yönteminin Tanımı ve Kapsamı 501
20.1.2. Örnekolay Analizi 504
20.2. Örnekolaya Hazırlanma ve Sunuş 515
20.2.1. Örnekolaya Hazırlanma 515
20.2.2. Yazılı Raporun Hazırlanması 518
20.2.3. Sınıf Tartışmaları 519
Dipnotlar 520

21. Bölüm: HOŞ GIDA HOLDİNG A.Ş. (Eski Adıyla Saray Şirketleri) 521

21.1. Saray Gıda Şirketi: Kuruluşu ve Gelişimi 521
21.2. Saray'da Erol Şen Devri (1987-1993) 524
21.3. Saray'da Değişimi Başlatma Ve Uygulama 527
21.3.1. Grup Yapıları ve Stratejileri 529
21.3.2. Saray'ın Yeni Yüzü 535
21.4. Uzay Gıda A.Ş.'nin Satın Alınması 535
21.4.1. Faaliyetlerin Birleştirilmesi 537
21.4.2. Saray'da Yönetici Değişiklikleri 539
21.5. Borçlanılan Tüm Hisselerin Satılması 540

22. Bölüm: HOŞ GIDA HOLDİNG'İN ANALİZİ VE YORUMU 547

22.1. Mevcut Durumun Tesbiti 547
22.1.1. İşletmenin Tanımlanması 547
22.1.2. Şirketin Yönetim Felsefesi ve Misyonu 548
22.1.3. Şirketin Vizyonu ve Stratejileri 548
22.2. Stratejik Problemin Teşhisi 549
22.2.1. Görünen Sorunlar ve Sorular 549
22.2.2. Stratejik Analiz 549
22.3. Seçilen Stratejiler ve Çözüm Teklifleri 554
22.3.1. Erol Şen'in Teşhis ve Çözümleri 554
22.3.2. Uzay Gıda A.Ş.'nin Satın Alınması 555
22.3.3. Hoş Gıda Holding A.Ş. 556
Sonuç 557

KULLANILAN KAYNAKLAR 559

KONU DİZİNİ 573

BİRİNCİ KISIM

STRATEJİK YÖNETİME GENEL BİR BAKIŞ

1. BÖLÜM
STRATEJİK YÖNETİMİN TEMEL KAVRAMLARI

İşletme ve onun dış çevresi arasındaki uyumu sağlayacak bir kavram olarak strateji, işletme bilimlerinde yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlamıştır. Vizyon, misyon, politika ve amaç gibi günlük hayatta sıklıkla kullanılan kavramlar stratejik yönetimi yakından ilgilendirmektedir.

Son yıllarda konu üzerinde önemle durulmasına rağmen stratejik yönetimle ilgili kavramların tanımı üzerinde, henüz genel bir fikir birliği yoktur. İşletme yönetimiyle ilgili literatürde "Stratejik Yönetim", "İşletme Politikası", "Uzun Dönemli Planlama", "Şirket Stratejisi" gibi genel başlıklar veya strateji ve politika gibi kavramlar bazen birbirleri yerine eş anlamda bazen de farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Ayrıca vizyon, strateji, değerler ve misyon gibi kavramlar hem birbirleri yerine kullanılmakta hem de farklı anlamlarda ele alınmaktadır. Gerçekte bu gibi kavramlar arasında kesin ayırım yapmak oldukça zordur. Ancak bunlar arasında anlam açısından benzerlikler söz konusu olmakla birlikte bütünüyle eş anlamlar taşıdıkları iddia edilemez. Aralarında birtakım farklılıkların olduğu belirtilmelidir.

İşte bu kısımda konuya açıklık getirmek ve tartışmalarımızda temel oluşturmak maksadıyla ilk olarak, stratejik yönetimle ilgili temel kavramlar ele alınacaktır. Konuyla ilgili olarak değişik yazarların farklı tanımları gözden geçirilecek ve ortak yönleri tespit edilerek kavramlara kapsamlı bir tanım ve yaklaşım sunulmaya çalışılacaktır. Bu kavramlarla ilgili olarak seçilmiş örnekler verildikten sonra, kavramlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

1.1. YÖNETİM FELSEFESİ, VİZYON VE MİSYON

1.1.1. VİZYON

Bir örgüt vizyonu, en basit şekliyle tüm çalışanların paylaştığı örgütün geleceğine ait bir resim demektir.[1] Bu açıdan vizyon, bireysel bir fantazi değil geleceğin nasıl olabileceğini ve istenilen durumların ideal olarak hangi yollarla yapılabileceğine ilişkin inançları bir araya getiren zihnî bir tasarım olarak düşünülmelidir.[2] Öyleyse vizyon; mevcut gerçekler, umutlar, hayaller, tehlike ve fırsatların bir araya gelmesiyle oluşan, örgütün bir bütün olarak geleceğini resmeden, bilinenden

KULLANILAN KAYNAKLAR

1. KİTAPLAR

Abt, Clark C.; *The Social Audit for Management*, AMACOM, New York, 1977

Adrian, J. S., David J.M, Ted M., Kevin A. M., James A. Q.; *Profit Patterns*, Times Business, New York, 1999

Ahmet, Esin; *İşletme Politikasına Giriş*, İ.Ü.İktisat Fakültesi, İstanbul, 1984

Akgüç, Öztin; *Finansal Yönetim*, İ.Ü.İ.F. Yay. No: 46, İstanbul, 1985

Albanese, Robert; *Management*, South-Western Publishing Company, Cincinatti, Ohio, 1988

Albrecht, Karl; *Organization Development: A Total System Approach to Positive Change in any Business Organization*, Prentice-Hall Englewood Cliffs, New Jersey, 1983

Alpay, Yurdakul; *Bütçeden Stratejik Yönetime İşletme Plânlaması*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990

Altuğ, Osman; *Finansal Yönetim*, M.Ü. Yay. No 466, İstanbul, 1988

Andrews, Kenneth R.; *The Concept of Corporate Strategy*, Dow Jones-Irwin Inc., Homewood Ill. 1971

Ansoff, H. Igor; *Corporate Strategy*, Penguin Books Ltd., Middlesex, 1975

Anthony, R. N.; *Planning and Control System: A Frame work for Analysis, Division of Research*, Harvard Business School, Boston, 1965

Anthony, Robert N. ve John Dearden; *Management Control System: Text and Cases*, Richar D. Irwin Inc., Homewood Illinois, 1976

Bağrıaçık, Atila; *Dışa Açılma Sürecinde Küçük ve Orta Boy Firmalar*, Dünya Yayınları, No 44, İstanbul, 1989

Baransel, Atilla; *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi*, Birinci Cilt, İ.Ü.İ.F. Yay.No 101,İstanbul, 1979

Barnett, John H. ve William D. Wilsted; *Strategic Management: Text and Concepts*, PWS-Kent Publishing Company, Boston, 1989

Barney, Jay B.; *Gaining and Sustaining Compatitive Advantage*, 2nd Edition, Prentice Hall, Upper Saddle River New Jersey, 2002

Basil, Douglas C. ve Curtis W. Cook; *The Management of Change*, McGraw-Hill Book Company, London, 1974

Baumback, Clifford M.; *Basic Business Management*, 7th Ed.,Prentice Hall Inc., New Jersey, 1980

Bell, Martin H.; Marketing: *Concepts and Strategy*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1966

Bluell, Victor P.; *Marketing Management: A Strategic Planning Approach*, McGraw-hill Book Company, New York, 1985

Bluell, Victor P.; *Modern Marketing Handbook*, McGraw-hill Book Comp., New York, 1970

Boseman, Glenn ve Arvind Phatak; *Strategic Management: Text and Cases*, 2nd Ed., John Wiley and Sons Inc., New York, 1989

Bowman, Cliff ve Asch, David; *Stratejik Management*, McMillan Press Ltd., London, 1987

Bozkurt, Rüştü; İşletme Odağı: *Girişimci Sorunları*, Cem Ofset, İstanbul, 1996

Bozkurt, Rüştü; *Ekonomik Krizler Erken Uyarı Sistemiyle Önlenebilir*, BİAR, Eğitim Hizmetleri Departmanı, İstanbul, 1988

Burns, Tom Burns ve Stalker, G. M.; *The Management of Innovation*, Tavistock Publication, London, 1971, s. 119-122

Capra, Fritjof; *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, Çev. Mustafa Armağan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989

Chandler, Alfred D.; Strategy and Structure: Chapters in *The History of The American Industrial Enterprise*, The MIT Press, 11th Ed., Massachusetts, 1962 (1980)

Channon, Derek; *Bank Strategic Management and Marketing*, John Wiley and Sons, London, 1986

Christensen C. R. , K. R. Andrews, J. L. Bower, R. G. Hamermesh ve M. E. Porter; *Business Policy: Text and Cases*, 6th Ed. Homewood, Ill., 1987

Craig, S.F., Babette, E. B.; *Strategic And Competitive Analysis: Methods and Techniques for Analyzing Business Competition*, Prentice Hall, New Jersey, 2002

Cüceloğlu, Doğan; *İçimizdeki Biz*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996,

Daft, Richard L.; *Management*, 4th Ed., The Dreyden Press, Philadephia, 1996

Daniels, John D., Lee H. Radebaucgh; *International Business: Environments and Operations*, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, 2001

Davis, K. ve R. L. Blomstorm; *Business and Society: Environment and Responsibility*, 3rd. Ed., McGraw-Hill Book Company, New York, 1975

Davis, Stanley ve Paul Lawrence; *Matrix*, Addison-Wesley Pub. Company, Massathucets, 1977

Deming, W. Edwards; *Krizden Çıkış(Out of the Crisis)*, Çev. Cem Akaş, Arçelik A. Ş., İstanbul, 1996

Dereli, Toker; Organizasyonlarda Davranış, İ.Ü.İ.F. Yay. No 371, İstanbul, 1976

Dess, Gregory G. ve Alex Miller; Strategic Management, McGraw-Hill International Editions, London, 1990

Dinçer, Ömer; *Örgüt Geliştirme: Teori, Uygulama ve Teknikler*, M.Ü. İ.İ.B.F., İstanbul, 1994

Dinçer, Ömer; *Duyarlık Eğitimi Yoluyla Örgüt Geliştirme*, M.Ü. İ.İ.B.F., İstanbul, 1995

Dinçer Ömer ve Yahya Fidan; *İşletme Yönetimine Giriş*, Beta Basım yayım Dağıtım, İstanbul, 1997

Dinçer Ömer ve Yahya Fidan; *İşletme Yönetimi*, Beta Basım yayım Dağıtım, İstanbul, 1996

Doğan, D. Mehmet; *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yayınları, Ankara, 1982

Doherty, Geoffrey D.; *Developing Quality Systems İn Education*, Routledge, London, 1994

Donnelly, James H., Jame L. Gibson ve John M. Ivancevich; *Fundamentals of Management*, 5th Ed., Business Publications Inc., Texas, 1984

Drucker, Peter F.; *Management: Tasks, Responsibilities and Practices*, Harper and Row, New York, 1974

Drucker, Peter F.; *Innovation And Entrpreneurship: Practice and Principles*, Harper and Row Pub. New Yokrk,1985

Drucker, Peter F.; *Gelecek İçin Yönetim*: *1990'lar ve Sonrası*, Çev.: Fikret Üçcan, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları No 327, Ankara, 1992

Drucker, Peter F.; *Değişım Çağının Yönetimi*, Çev.: Zülfü Dicleli, Türk Henkel Dergisi Yayınları No 4, İstanbul, 1995,

Drucker, Peter F.; *Yeni Gerçekler*, Çev. Birtane Karanakçı, 2. baskı, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları No 315, Ankara, 1992,

Drucker, Peter F.; *Kapitalist Ötesi Toplum*, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1993

Dupon, Christophe; *Uzun Vadeli Plânlama ve Strateji*, Çev. Süheyl Gürbaşkan, İstanbul Reklam Yayınları, İstanbul, 1972

Erdoğan, İlhan; *İşletmelerde Davranış*, İ.Ü.İ.F. Yay. No: 139, İstanbul, 1983

Erem, Tunç; *Yönetim Açısından Pazarlama*, İ.İ.T.İ.A. Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, Yay. No 356-569, İstanbul, 1980

Eren, Erol; *İşletmelerde Stratejik Plânlama ve Yönetim*, Cilt 1, İ.Ü. İ.F. Yay. No 183, İstanbul, 1987

Eren, Erol; *İşletmelerde Yenilik Politikası*, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayınları, No 127, İstanbul, 1982

Eren, Erol; *Yönetim ve Organizasyon*, İ.Ü.İ.F. Yay. No 236, İstanbul, 1991

Ersoy, Mehmet; *İşletmelerde Mâloluş Yerlerinin Belirlenmesi*, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1989

Fleisher, Craigh S. ve Barette E. Bensoussan; *Strategic and Competitive Analysis: Methods and Techniques for Analyzing Business Competition*, Prentice Hall, Upper Saddle River New Jersey, 2003

Fredrickson, James W.; Perspectives on Strategic Management, Harper Business, New York, 1990

Galbraith, Jay R.; *Organization Design*, Addison-Wesley Pub. Company, Massathucets, 1979

Glueck, William F.; *Business Policy and Strategic Management*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1980

Grant, Robert M.; *Contemporary Strategy Analysis*, Blockwell Pub. Inc., Oxford, 1995

Gullet, C. Ray; *Organizasyonlar: Teori ve Davranış*, Çev. Besim Baykal, İİTİA İşletme Bilimleri Enstitüsü Yay. No 1, İstanbul, 1981

Gürdoğan, Ersin; *Kirlenmenin Boyutları*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989

Hamel, Gary; *Strateji Bir Devrimdir*, İstanbul Konferansı, Capital, İstanbul, 1998

Hamel, Gary ve Prahalad, C. K.; *Geleceği Kazanmak (Competing For The Future),* Çev.: Zülfü Dicleli, Anadolu Grubu Yayınları No 1, İstanbul, 1995

Hammer, Michael ve James Champy; *Değişim Mühendisliği: İş İdaresinde Devrim İçin Bir Manifesto*, Çev. Sinem Gül, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994

Hammer, Michael ve Steven A. Stanton; *Değişim Mühendisliği Devrimi*, Çev. Sinem Gül, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995

Hatch, Mary Jo; *Organization Theory: Modern, Symbolic and Postmodern Perspectives*, Oxford University Press, Oxford, 1997

Hatipoğlu, Zeyyat; *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, Temel Araştırma Yayınları A.Ş., No 4, İstanbul, 1986

Heijden, Kees van Der; *Scenarios: The Art of Strategic Conversation*, John Wiley and Sons, Chichester, 1996

Helteger, L. E. ve S. Matulich; *Managerial Accounting*, McGraw-Hill Book Comp., Tokyo, 1982

Hickman, Craigh R. ve Michael A. Silva; *Creating Excellence*, New American Library, New York, 1984

Hickman, Craigh R. ve Michael A. Silva; *Gelecek 500: Yarının Organizasyonlarını Bugünden Yaratmak*, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1987

Higgins, James M.; *Organizational Policy and Strategic Management*, Text and Cases, 2nd Ed., Dreyden Press, Chicago, 1983

Hill, Charles W. L. ve Gareth R. Jones; *Strategic Management: An Integrated Approach*, 2nd Ed., Boston, 1992

Hinterhuber, Hans H.; *Stratejik İşletme Yönetimi*, Çev. Lale Uraz, Erler Matbaası, İstanbul, 1984

Hodgetts, Richard M. ve Donald P. Kuratko; *Effective Small Business Management*, Academic Press Inc., Orlando, 1986

Hodgetts, Richard M. and Max S. Wortman Jr.; *Administrative Policy*, John Wiley and Sons, New York, 1975

Hofer, Charles W. ve Don Schendel; *Strategy Formulation and Analytical Concepts*, West Publishing Company, St. Paul, Minnesota, 1979

Ivancevich, John M., James H. Donnelly ve James L. Gibson; *Managing For Performance*, Business Publications Inc., Texas, 1983

Jauch, Lawrence R. ve William F. Glueck; *Business Policy and Strategic Management*, 5. Ed., McGraw-Hill Book Company, NewYork, 1988

Johnson, Gerry, Scholes Kevan; *Exploring Corporate Strategy*, Prentice Hall Financial Times, Italy, 1988

Kast, F. E. ve J. E. Rozensweig; *Contingency Views of Organization and Management*, Science Research Ass. Inc., Chicago, 1973

Katz, Daniel ve Robert L. Kahn; *Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi*, Çev. H. Can ve Y. Bayar, TODAİE Yay. No 167, Ankara, 1977

Kempner, Thomas; *A Handbook of Management*, Penguin Books, 3rd. Ed., Middlesex, 1980

Keskin, Aydan ve Erdinç Özselçuk; *İşletme Sonuçları Açısından Erken Uyarı Sistemi*, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Ekonomik Analiz ve Konjonktür Müdürlüğü, Kasım, 1984

Koch, Richard; *A'dan Z'ye İşletme ve Finans: Araç,Terim ve Teknikler İçin Tanımlayıcı Rehber*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997

Koçel, Tamer; *İşletme Yöneticiliği*, İ.Ü.İ.F., Yay. No 132, İstanbul, 1982

Koçel, Tamer; *İşletme Yöneticiliği*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1998

Koontz, Harold, Cyrill O'Donnell ve Heinz Weihrich; *Management*, 8th Ed., McGraw-Hill Book Company, Aucland, 1984

Kotler, Philip; *Pazarlama Yönetimi*, Çev. Yaman Erdal, Cilt 1-2, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1984

Kotler, Philip; *Prenciples of Marketing*, Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1980

Lindblom, Charles E.; *Policy Making Process*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1968

Luck, David J., O. C. Ferrel ve George J. Lucas, Jr.; *Marketing Strategy and Plans*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1989

Luffman, George, Stuart Sanderson, Edward Lea ve Brian Kenny; *Business Policy: An Analytical Introduction*, Basil Blackwell Ltd., Oxford, 1987

Luffman G. A. ve R. Reed; *The Strategy and Performance of Business Industry 1970-1980*, MacMillan Book Comp., London, 1984

Lynch, Richard; *Corporate Strategy*, Pitman Publishing, London, 1997; ve 3rd Edition, Prentice Hall, London, 2003

Massie, J. L.; *İşletme Yönetim*, Çev. Şan Öz-Alp ve arkadaşları, Bayteş Yayıncılık, Eskişehir, 1983

McCarthy, Daniel J., Robert J. Minichiello ve Joseph R. Curran; *Business Policy and Strategy*, Richard D. Irvind Inc., Homewood Illinois, 1975

McNichols, Thomas; *Policy Making and Executive Action*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1977

Meadow, Donalia H., Dennis L. Meadow, Jorgan Randers ve William W. Behrens; *Ekonomik Büyümenin Sınırları*, Çev. Kemal Tosun ve arkadaşları, İ.Ü.İ.F. Yayınları No 81, İstanbul, 1978

Megginson, Leon C., Donald C. Mosley ve Paul H. Pietri Jr.; *Management: Concepts and Application,* 3rd Ed., Harper and Row Pub., New York, 1990

Miles, Raymond E. ve Charles C. Snow; *Organizational Strategy, Structure and Process*, McGraw-Hill Book Company, NewYork, 1978

Miller, Alex; *Strategic Management*, 3rd Ed., Irwin/McGraw Hill, Boston, 1998

Mintzberg, Henry, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process,* Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998

Mintzberg, Henry; *The Rise and Fall of Strategic Planning*, Prentice Hall Inc., New Yokr, 1994

Montanari, John R., Cyril P. Morgan ve Jeffrey S. Bracker; *Strategic Management: A Choice Approach*, The Dryden Press, Chicago, Orlando, 1990

Müftüoğlu, Tamer; *Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler*, Seven Yayınevi, Ankara, 1991

Neumann, J. Von ve Morgenstern, O; *Theory of Games and Economic Behavior*, Princeton University Press, Princeton NewJersey, 1944

Oktav, Mete, Günal Önce, Alican Kavas ve Mustafa Tanyeri; *Orta ve Küçük Ölçekli İşletmelerde İhracata Yönelik Pazarlama Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Türkiye Ticaret Sanayi Deniz Ticaret Odaları ve Borsaları Birliği Yayınları, Ankara, 1990

Oldcorn, Roger; *Management*, McMillan Education Ltd., London, 1989

Oluç, Mehmet; *İşletme Organizasyonu ve Yönetimi,* 1. Cilt, Sermet Matbaası, İstanbul, 1969

Özalp, İnan; *Yönetim ve Organizasyon*, Cilt 1-2, A.Ü. Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, yay. No 44, Eskişehir, 1988

Özalp, Şan; *Küçük İşletmeler*, Eskişehir İTİA. Yay. No 90/49, Eskişehir, 1971

Özel, Mustafa; *Liderlik Sanatı*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998

Özel, Mustafa(Der); *Küresel Rekabet*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994

Pekiner, Kamuran; *İşletme Denetimi*, İ.Ü.İ.F. Yay. No 158, İstanbul, 1984

Peters, Thomas J. ve Robert H. Waterman; *Yönetme ve Yükseltme Sanatı: Mükemmeli Arayış*, Çev. Selami Sargut, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1987

Petit, Thomas A.; *The Moral Crisis in Management*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1977

Pfeffer, Jeffrey ve Salancik, Gerald R.; *The External Control of Organizations: A Recourse Dependence Perspective*, Harper and Row, New York, 1978

Porter, Michael E.; *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitiors*, The Free Press, New York, 1980 ve 1985

Porter, Michael E.; *Competitive Advantage, Creating and Sustaininng Superior Performance*, The Free Press, United States of America, 1985

Porter, Michael E.; *The Competitive Advantage of Nations*, The Free Press, New York, 1990,

Porter, M. E.; *Rekabet Stratejisi, Sektör ve Rakip Analizi Teknikleri*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000

Powell, Walter W. ve Dimaggio, Paul J.; *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, University of Chicago Press, Chicago, 1991

Prasad, Benjamin; *Policy, Strategy and Implementation*, Random House, Business Division, New York, 1983

Robbins, Stephen P.; *Organization Theory: Structure Designs and Applications*, Prentice-Hall International Editions, London, 1990

Pyle, W., J. Archwhite ve K. D. Larson; *Fundamental Accounting Principles*, Richard D. Irwin Inc., Homewood, Illinois, Ontario, 1978

Quinn, James B.; *Strategies for Change: Logical Incrementalism*, Richard D. Irwin, İnc., Homewood Ill., 1980

Quinn, James Brain, Henry Mintzberg ve Robert M. James; *The Strategy Process: Concepts, Contexts, and Cases*, Prentice-Hall International, Inc., Englewood Cliffs, 1988

Richard, Max D.; *Organizational Gaol Structures*, West Publishing Co., Minnesota, 1978

Senge, Peter M.; *Beşinci Disiplin*, Çev. Ayşegül İldeniz ve Ahmet Doğukan,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997

Serpil, Ahmet; *İşletme Yönetiminde Kontrol*, İ.İ.T.İ.A. Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul, 1976

Stanton, William J.; *Fundamental of Marketing*, McGraw-Hill Book Comp., Toronto, 1984

Steiner, G. A. ve John B. Miner; *Management Policy and Strategy: Text, Readings and Cases*, McMillan Pub. Co., New York, 1977

Taylor, Weldon J. ve Roy T. Show; *Markateng: An Integrated Analytical Approach*, South-Western Pub. Comp., Cincinatti, 1969

The Oxford English Dictionary, V. II., Oxford, 1961

Thompson, Arthur A. Jr. ve A. J. Strickland; *Strategy and Policy: Concept and Cases*, Business Pub. Inc., Texas, 1978

Thompson, Arthur A. Jr. ve A. J. Strickland; *Strategy and Policy: Concept and Cases*, Irwin, Homewood Il., 1990

Thompson, A. A., Strickland III, A. J., *Strategic Management, Concepts and Cases* McGraw-Hill Irwin, Boston, 1999; ve Internaional Edition, Singapore, 2001

Thompson, Arthur A. Jr. ve A. J. Strickland ve William E. Fulmer; *Readings in Strategic Management*, Business Publication Inc., Plano, Texas, 1984

Thurow Lester C.; *Sıfıra Sıfır Toplumu*, Çev. N. Himmetoğlu ve D. Erberk, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1989

Tzu, Sun; *Savaş Sanatı*, Çev.: Şule Kılıçarslan, Form Yayınları, İstanbul, 1992

Ülgen, Hayri; *İşletmelerde Organizasyon İlkeleri ve Uygulaması*, İ.Ü.İ.F., Yay. No 212, İstanbul, 1989

Ülgener, Sabri; *Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti*, Mayaş Yay. No 9, İstanbul, 1979

Webster's New International Dictionary

Weick, K. E.; *The Social Pyschology of Organizing*, 2. Ed., Addison Wesley, Mass., 1979

Wheelen, T. L., Hunger J.D., *Staregic Management and Business Policy,* Prentice Hall, New Jersey, 2002

Young, Stephan, James Hamill, Colin Wheeler ve J. Richard Davies; *International Market Entry and Development*, Harvester Wheatsheaf-Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1989

Yozgat, Osman; *İşletme Bütçeleri ve Kontrol*, M.Ü. Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, Yay. No 342-575, İstanbul, 1987

2. GENEL OLARAK YARARLANILAN KİTAPLAR

Barnet, Richard J. ve John Cavanagh; *Küresel Düşler: İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni*, Çev. Gülden Şen, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994

Brandenburger, Adam M. ve Barry J. Nalebuff; *Ortaklaşa Rekabet*, Çev. Levent Cinemre, Scala Yayıncılık, 1998

Baumback, Clifford M.; *How To Organize and Operate A Small Business*, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1985

Bozkurt, Rüştü; *İşletme Odağı*, Cem Ofset, İstanbul, 1996

Brzezinski, Zbigniew; *Kontrolden Çıkmış Dünya*, Çev. Haluk Menemencioğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No 337, Ankara, 1994

Falk, Roger; *The Business of Management*, Penguin Books, Middlesex, 1965

Gibson, Rowan; *Geleceği Yeniden Düşünmek*, Çev. Sinem Gül, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997

Hayek, Fredrich A.; *Kanun Yaşama Faaliyeti ve Özgürlük: Kanun ve Düzen*, Çev. Atilla Yayla, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No 331, Ankara, 1994

Hodgetts, Richard M.; *Management: Theory, Process, and Practice*, 5th ed., Harcourd Brace Jovanovich Inc., Publishers, San Diego, 1990

Jolson, Marvin A.; *Pazarlama Yönetimi*, Çev Seval Yakışan, Dünya yayınları, İstanbul, 1988

Justis, Robert T.; *Managing Your Small Business*, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1981

Kotler, Philip; *Strategies For Introducing Marketin Into Nonprofit Organizations*, Journal of Marketing, Vol. 43, January-1979, s.37-44

MacMillan, Ian C.; *Strategy Formulation: Political Concepts*, West Publishing Company, St. Paul, Minnesota, 1978

McConkey, Dale D.; *Applying Management By Objectives to Nonprofit Organizations*, Advanced Management Journal, January, 1973

Mescan, Michael H., Michael Albert ve Franklin Khedouri; *Management*, 3. Ed., Harper and Row Publishers, New York 1988

Mittenhal, Richard A. ve BrookeW. Mohaney; *Getting Management Help to The Nonprofit Sector*, Harvard Business Review, Vol. 55, September-October, 1977, s. 95-103

Naisbitt, John; *Global Paradoks*, Çev. Sinem Gül, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994

Organ, Dennis W. ve W. Clay Hamner; *Organizational Behavior*, Business Publications Inc., Plano, Texas, 1982

Selby, Cecily Cannon; *Better Performance From Nonprofits*, Harvard Business Review, Vol 56, September-october, 1978, s. 92-97

Shapiro, Benson P.; *Marketing For Nonprofit Organizations*, Harvard Business Review, Vol. 51, September-October, 1973, s. 123-132

Silver, Davis A.; *Zor Zamanlarda Şirket Yönetimi*: Taban Çöktüğü Zaman, Form Yayınları, No 6, İstanbul, 1990

Smith, John Grieve; *Business Strategy: An Introduction*, Basil Blackweel, Oxford, 1985

Steiner, G. A. ve John B. Miner; *Management Policy and Strategy: Text, Readings and Cases*, McMillan Publishing Co. Inc., New York, 1977

Şimşek, Şerif; *Teknolojik Değişim ve Yönetim Sorunları*, A.Ü. İşletme Fakültesi yayınları, No 71, Erzurum, 1978

Tevrüz, Suna; *Davranışlarımızdan Seçmeler*, M.Ü. İİBF. Emek Ofset Matbaası, İstanbul, 1989

Toffler, Alvin; *Yeni Şoklar Yeni Güçler*, Çev. Belkıs Çorakçı, Altın Kitaplar, İstanbul, 1992

Wortzel, Heidi Vernon ve Lawrence H. Wortzel; *Strategic Management of Multinational Corporations: The Essentials*, John Wiley and Sons Inc., New York, 1985

Yazıcı, Mehmet; *İşletmelerde Mâloluşu Hesaplama Yöntemleri*, İ.İ.T.İ.A. Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, Yay. No 277, İstanbul, 1977

Yozgat, Osman; *İşletme Yönetimi*, 6. Baskı, M.Ü. Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, No: 396-630, İstanbul, 1984

3. MAKALELER

d'Ambosie, Gerald ve Marie Muldowney; Management Theory for Small Business: Attemps and Requirement, *Academy of Management Review*, Vol. 13, No 12, 1988, s. 226-240

Andrews, Kenneth R.; The Concepts of Corporate Strategy, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghoshal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998, içinde s. 51-60

Anthony, Robert N.; Can Nonprofit Organizations Be Well Managed?, Diana Borst ve Patrick J. Montana; Managing The Nonprofit Organization, s. 7-15

Arogyaswamy, Bernard ve Charles M. Byles; Organizational Culture: Internal and External Fits, *Journal of Management*, Volume 13, No 4, 1987

Barnard, Chester I.; Elemantary Conditions of Business Moral, *California Management Review*, Vol. 1, No 1, 1958

Bettis, Richard A. ve William K. Hall; The Business Portfolio Approach: Where It Falls Down in Practice, *Long Range Planning*, Volume xxvı, No 1, April, 1983

Bettis, Richard A. ve William K. Hall; Portfolio Management in The Multibusiness Firm, *California Management Review*, Vol. xxıv, No 1, 1981

Bilim Sanat Vakfı; Bülten, Şubat, İstanbul, 1991

Burgelman, Roberyt A.; A Model of Interaction of Strategic Behavior, Corporate Context, and The Concept of Strategy, *Academy of Management Review*, Vol. 8, No 1, 1983, s. 61-69

Büktaş, Bülent; Ekonomik Belirsizlik Altında Yönetim Problemleri, *Sevk ve İdare Dergisi*, Sayı 84, Ağustos 1975

Cemalcılar, İlhan; Hizmetlerin Pazarlanması, *Pazarlama Dergisi*, Yıl 4, Sayı 2, Haziran 1979, s. 3-7

Christensen, H. Kurt, Arnold C. Cooper ve Cornelis A. Dekluyver; The Dog Business: A Reexamination, *Business Horizons*, Volume 25, No 6, November-December, 1982

Collins, James C. ve Porras, Jerry I.; Organizational Vision and Visionary Organizations, *California Management Review*, Fall, 1991

Day, George S.; Diognasing The Product Portfolio, *Journal of Marketing*, Volume 41, April, 1977

Deeks, J.; The Small Firm:Asset or Liability?, *The Journal Management Studies*, Vol. 10, No 1, 1973, s. 25-47

Drucker, P. F.; Entrepreneurial Strategies, *California Management Review*, Cilt 27, Sayı 2, Kış 1985, s. 9-25,

Drucker, P. F.; Entrepreneurship in Business Enterprise, *Journal of Business Policy,* Cilt 1, Sayı 1, 1970, s. 3-12,

French, Wendell L.; Organization Development: Objectives, Assumptions and Strategies, *California Management Review*, 1969

Friedman, Milton; The Social Responsibility of Business is to Increase its Profit, *The New York Times Magazine*, Semptember 13, 1970

Furman, Beyza Oba; Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlarda Stratejik Yönetim: Kavramsal Bir Çerçeve, *İ.Ü.İ.F. Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, İstanbul, 1987

Glaister, K. W. Ve Flashaw, R. J.; Strategic Planning: Still Going Strong?, *Long Range Planning*, February, 1999, s. 107-116

Grant, Robert M.; The Resources-Based Theory of Competitive Advantage: Implication for Strategy Formulation, *California Management Review*, Spring, 1991, s. 114-135

Greiner, Larry; Evolution and Revolution as Organizations Grow, *Harvard Business Review*, Cilt 50, 1972, s. 37-46

Hall, Douglas T. ve Roger Mansfield; Organizational and Individual Response to External Stress, *Administrative Science Quarterly*, Vol 16, No 4, December, 1971

Hamel, Gary ve C. K. Prahalad; Strategic Intend, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 41-48

Hannan, Michael T. ve Freeman J.; The Population Ecology og Organizations, *American Journal of Sociology*, Cilt 82, 1977, s. 929-950,

Hannan, Michael T. ve Freeman, J. ; Niche Width and The Dynamics of Organizational Populations, *American Journal of Sociology*, Cilt 82, 1983

Hariri, O.; Three Vital Little Words, *Management Review*, Cilt 84, Sayı 11, 1995

Herman, Charles F.; Some Consequences of Crisis Whicih Limit The Viabilitiy of Organizations, *Administrative Science Quarterly*, Vol. 8, No 1, June 1963,

Hosmer, LaRue Tone; The Importance of Strategic Leadership, *The Journal of Business Strategy*, Vol. 3, No 3, Fall, 1982

Keichel, Walter I.; Dicline of The Learning Curve, *Fortune*, October 5, 1981

Knowles, Henry P. ve Borse D. Saxberg; Organization Leadership of Planned and Unplanned Change, *Future*, Vol. 20, No 3, June 1988

Köktürk, Mehtap Sümersan; Stratejik İşletme Yönetimine Girişte Birkaç Kavram, H.H. Hinterhuber; *Stratejik İşletme Yönetimi*, Erler Matbaası, İstanbul, 1984'ün giriş bölümü açıklamaları, s. ı-xxxıı

Kuklan, H.; Crisis Confrontation in International Management: Consequences and Coping Actions, *Management International Review*, Vol. 28, No 3, 1988

Kupperman, Robert H., Richar H. Wilcox ve Harvey A. Smith; Crisis Management: Some

Opportunities, *Science*, Vol. 187, February 1975,

Lindblom, Charles E.; The Science of Muddling Through, *Public Administration Review*, Cilt 19, Sayı 2, 1959,s. 79-88,

Lippitt, Gordon L. ve Warren H. Schmidt; Crisis in a Developing Organization, *Harvard Business Review*, Vol. 45, No 6, November-December 1967

Lorsh J. W.; Introduction to Structural Design of Organization, Kast, F. E. ve J. E. Rozensweig; Contingency Views of Organization and Management, *Science Research Ass.* Inc., Chicago, 1973, s. 183-190

MacMillan, Ian C.; Seizing Competitive Initiative, *The Journal of Business Strategy*, Vol. 2, No 4, Spring, 1982

Milburn, Thomas W., Randell S. Schuller ve Kenneth H. Watman; Organizationla Crisis Part I: Definition and Conceptualization, *Human Relations*, Vol. 36, No 12, 1983

Milburn,Thomas W., Randell S. Schuller ve Kenneth H. Watman; Organizationla Crisis Part II: Strategies and Responsess, *Human Relations*, Vol. 36, No 12, 1983

Mintzberg, Henry; Strategy Making in Three Modes, *California Management Review*, Vol 16, No 2, Winter, 1973

Mintzberg, Henry; Patterns in Strategy Formulation, *Management Science*, N. 24, 1978

Mintzberg, Henry; Strategy Formation: Schools of Thought James W. Fredrickson; *Perspectives on Strategic Management*, Harper Business, New York, 1990'içinde, s. 178-179

Mintzberg, Henry; Five Ps For Strategy, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 13- 21

Mintzberg, Henry; Crafting Strategy,.Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde 110-120

Mintzberg, Henry; The Structuring of Organizations, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde s. 332-353

Mintzberg, Henry; Ideology and The Missionary Organization, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 361-368

Mintzberg, Henry;The Entrepreneurial Organization, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 606-615

Mintzberg, Henry; Mature Organization, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 621-637

Mintzberg, Henry; Diversified Organization, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 646-658

Mintzberg, Henry; Professional Organization, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 682-695

Mintzberg, Henry; Innovation Organization, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 707-723

Mintzberg, Henry; Beyond Configuration: Forces and Forms in Effevtive Organizations, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde s. 759-776

Murray, J. A; A Concept of Entrepreneurial Strategy, *Strategic Management Journal*, Cilt 5, Sayı 1, 1984, s. 1-13

Nystrom, P. C. ve W.H. Starbuck; To Avoid Organizational Crisis: Unlearn, *Organizational Dynamics*, Spring 1984

Peters, Thomas J. ve Julien R. Philips; Structure is Not Organization, *Business Horizons*, June, 1980

Peteraf, Margaret A.; The Cornerstones of Competitive Advantage: A Resources-Based View, *Strategic Management Journal*, Volume 14, 1993, s. 179-191

Poter, Michael E.; How Compatitive Forces Shape Strategy, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 60-68

Potel, P. ve M. Younger; A Frame of Reference for Strategy Development, *Long Range Planning*, Volume 11, April, 1978

Prahalad, C. K. ve Gary Hamel; The Core Competice of Corporation, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 82-90

Quinn, James Brian; Strategies For Change, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 5-12

Quinn, James Brian ve John Voyer; Logical Incrementalism, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 103-109

Smorf, Carclyne ve Ihor Vertinsky; Desings for Crisis Decision Units, *Administrative Science Quarterly*, Vol. 22, No 4, December 1977

Schoeffer, S., R. D. Buzzell ve D. F. Heany; Impact of Strategic Planning on Profit Performance, *Harvard Business Review*, Volume 54, No 2, March-April, 1974

Schwartz, Howard ve M. Stanley Davis; Matching Corporate Culture and Business Strategy, *Organizational Dynamics*, Vol 10, Summer, 1981

Senge, Peter M.; The Leader's New Work: Building Learning Organizations, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 585-595

Stevenson, H. H.; Defining Corporate Strenghs and Weakness, *Sloan Management Review*, Vol 17, No 3, 1976

Summers, Jim; Management by Crisis, *Public Personnel Management*, May-June 1977

Thomas, Dan R. E.; Strategy is Different in Services Businesses, *Harvard Business Review*, July-August, 1978, s. 158-166

Thoms, P. ve Greenberger, D.B.; A Test of Vision Training and Potancial Antecedents To Leaders' Vision Ability, *Human Resource Development Quarterly*, Cilt 9, Sayı 1, 1998

Tilles, S.; How to Evaluate Corporate Strategy, *Harvard Business Review*, July-August, 1963

Tosun, Kemal; İşletmede Büyüklük ve Büyüme Sorunları, *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, İstanbul, 1980

Warren, E. Kırby; The Capability Inventory: It's Role in Long-Range Planning, *Management of Personnel Quarterly*, Vol 3, No 4, Winter, 1965

Waterman, Robert H. Jr.; The Seven Elements of Strategic Fit, *The Journal of Business Strategy*, Volume 2, No 3, Winter 1982

Weitzel, William ve Ellen Jonsson; Decline in Organizations: A Literature Integration and Extension, Administrative Science Quarterly, Vol.34, 1989

Wright, Peter; Competitive Strategies For Small Bubinesses, Thompson-Strickland-Fulmer; *Readings in Strategic Management*, Business Publications, Inc., Plano, Texas, 1984, s.86-91

Zeithalm, Valeria A., A. Parasunaman ve Leonard L. Berry; Problem anda Strategies in Service Marketing, *Journal of Marketing*, Vol 49, Spring-1985

4. GENEL OLARAK YARARLANILAN MAKALELER

Ahmet, Esin; İşletmelerin Toplumdaki Görüntüsü, *Yönetim*, Yıl 3, Sayı 11, İstanbul, 1979

Abolafia, Mitchel Y. ve Martin Kilduff; Enacting Market Crisis: The Social Construction of a Speculative Bubble, *Administrative Science Quarterly*, Vol. 33, June 1988

Ansoff, H. Igor; Gelecekte Uzun Vadeli Planlama, *Sevk ve İdare Dergisi*, sayı 24, Mart-Nisan 1970,

Cameron, Kim S. ve David A. Whetten; Organizational Effects of Dicline and Turbulence, *Administrative Science Quarterly*, Vol. 32, June 1987,

Carnall, Colin A.; Managing Strategic Change: An Integrated Approach, *Long Range Planning*, Volume 19, No 6, 1986

Carpenter, Michael; Planning Vs Strategy- Which Will Win?, *Long Range Planning*, Volume 19, No 6, 1986

Charan Ram; How to Strengthen Your Strategy Review Process, *The Journal of Business Strategy*, Vol. 2, No 2, Winter, 1982

Craing, C. Samuel; Değişen Çevrede Perakendeci Yerleşim Stratejisi Formülasyonu, Çev. Seval Yakışan, *M.Ü. İİBF. Dergisi*, Cilt ıv, Sayı 1-2, 1987

Dinçer, Ömer; Kriz Dönemlerinde Yönetim ve Plânsız Değişmenin Sorunları, *G.Ü. İİBF, 3. Ulusal İşletmecilik Kongresi*, Nevşehir, 1989, s. 73-88

Doz, Yves L.; Strategic Management in International Companies, *Sloan Management Review*, Vol. 21, No 2, 1980

Dredge, C. Paul; Corporate Culture: The Challenge to Expatriate Managers and Multinational Corporations, Heidi Vernon Wortzel ve Lawrence H. Wortzel; *Strategic Management of Multinational Corporations: The Essentials*, John Wiley and Sons Inc., New York, 1985 içinde s. 410-424

Eren, Erol; İşletmelerde Büyüme Amacı ve Ölçümü, *Sevk ve İdare Dergisi*, Sayı 110, İstanbul, 1977

Furman, Beyza Oba; Çok Şirketli Gruplarda Finansal Kaynakların Etkili Dağılımı-Portföy Analizi, *G.Ü. İİBF, 3. Ulusal İşletmecilik Kongresi*, Nevşehir, 1989

Gluck, Frederick; Global Competition in The 1980s, *The Journal of Business Strategy*, Vol. 3, No 4, Spring-1983

Hussey, D. E.; Portfolio Analysis: Practical Experience With Directional Policy, *Long Rang Planning*, Volume 11, No 4, August, 1978

Jensen, Arnold E.; Seeking a Candidate For Merger or Acquisition, *Business Horizons*, Vol. 25, No 3, May-June, 1982

Koberg, Christine S. ve Gerardo R. Ungson; The Effects of Environmental Uncertainty and Dependence on Organizational Structure and Performance: A Comparative Study, *Journal of Management*, Vol. 13, No 4, 1987

Kotter, John ve Vijoy Sathe; Problems of Human Resources Management in Rapidly Growing Companies, *California Management Review*, Vol. 21, No 2, Winter 1978

Leontiades, Milton; Choosing The Right Manager to Fit The Strategy, *The Journal of Business Strategy*, Vol. 3, No 2, Fall, 1981

Merih, Kutlu; Karar Verme Sürecinde Sosyal Sorumluluk Ülkesinin Önemi, *Yönetim*, Yıl 3, Sayı 11, İstanbul, 1979

Migliore, R. Henry; Linking Strategy, Performance, and Pay, *The Journal of Business Strategy*, Vol. 3, No 1, Summer, 1982

Morris, Tim; Management Update: Strategy and Organization, *Journal of General Management*, Volume 13, No 2, 1987

Özbaşar, Sera; Sosyal Sorumlulukların Yönetimi, *Yönetim*, Yıl 3, Sayı 11, İstanbul, 1979

Paulson, Robert D.; The Chief Executive as Change Agent, Arthur A. Thompson, Jr. ve A. J. Strickland ve William E. Fulmer; *Readings in Strategic Management*, Business Publication Inc., Plano, Texas, 1984 içinde s. 273-279

Porter, Michael M.; Analyzing Competitors: Predicting Competitors Behavior and Formulating Offensive and Defensive Strategy, Arthur A. Thompson, Jr. ve A. J. Strickland ve William E. Fulmer; *Readings in Strategic Management*, Business Publication Inc., Plano, Texas, 1984 içinde s. 197-212

Quinn, James Brian; Managing Strategic Change, *Sloan Management Review*, Vol. 21, No 4, 1980

Rapp, William K.; Strategy Formulation and International Competition, Heidi Vernon Wortzel ve Lawrence H. Wortzel; *Strategic Management of Multinational Corporations*: The Essentials, John Wiley and Sons Inc., New York, 1985 içinde s. 75-91

Thom, Norbert; Innovation Management in Small and Medium-Sized Firms, *Management International Review*, Vol. 30, No 2, 1990, s.181-192

Tosun, Kemal; İş Hayatının Sosyal Sorumlulukları, *Yönetim*, Yıl 3, Sayı 11, İstanbul, 1979

Tosun, Kemal; İşletme ve Kamu Yönetiminde Ahlak ve Zihniyet Sorunu, *Yönetim*, Yıl 1, Sayı 4, İstanbul, 1976

Vernon, Raymond; Organizational and Institutional Responses to International Risk, Heidi Vernon Wortzel ve Lawrence H. Wortzel; *Strategic Management of Multinational Corporations: The Essentials*, John Wiley and Sons Inc., New York, 1985 içinde s. 112-129

Wilson, Ian H.; Environmental Scanning and Strategic Planning, Arthur A. Thompson, Jr. ve A. J. Strickland ve William E. Fulmer; *Readings in Strategic Management*, Business Publication Inc., Plano, Texas, 1984 içinde s. 75-79

Wright, Peter; Competitive Strategies for Small Business, Arthur A. Thompson, Jr. ve A. J. Strickland ve William E. Fulmer; *Readings in Strategic Management*, Business Publication Inc., Plano, Texas, 1984 içinde s. 86-91

Zeybekoğlu, Sümer; Enflasyon ve Yönetim, *Yönetim*, Yıl 4, Sayı 13, İstanbul, 1981

2. Basım

AİLE TERAPİSİ
MANEVİ YÖNELİMLİ BİR PERSPEKTİF

EDİTÖR: PROF. DR. HALİL EKŞİ

nobel

AİLE TERAPİSİ: MANEVİ YÖNELİMLİ BİR PERSPEKTİF

Editör: Prof. Dr. Halil Ekşi

Yayın No.: 2938
Psikoloji No. : 192
ISBN : 978-625-406-392-3
E-ISBN : 978-625-406-393-0
Basım Sayısı: 2. Basım, Mayıs 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ekşi, Halil.
Aile Terapisi: Manevi Yönelimli Bir Perspektif / Editör: Halil Ekşi
2. Basım, XIV + 324 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-406-392-3
E-ISBN: 978-625-406-393-0
1. Aile Terapisi Kuramları 2. Aile Terapisi Uygulamaları 3. Manevi Yönelimli Psikoterapi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

KISA İÇİNDEKİLER III
ÖN SÖZ xI

BÖLÜM 1
MANEVİ EĞİLİMLİ ÇİFT, EVLİLİK VE AİLE TERAPİLERİ

Manevi Eğilimli Çift, Evlilik ve Aile Terapileri 1
Aile Hayatında Maneviyat 2
Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Süreçlerinde Maneviyat 4
Eşler Arası İlişki Süreçlerinde Maneviyat 5
Ergenlikten Yaşlılığa Geçiş Süreçlerinde Maneviyat 6
Çift, Evlilik ve Aile Terapisi Sürecinde Maneviyat 7
Maneviyatın Aile Yaşamı Üzerindeki Dinamik Doğası 7
Maneviyatın Klinik Uygulama Sürecine Dahil Edilmesi 8
Klinik Değerlendirmede Manevi Boyutun Keşfi 9
Terapistlerin Maneviyatın Kendi Kişisel ve Profesyonel Yaşamlarındaki Rolüne Yönelik İnançları 14
Maneviyatın Klinik Sürece Dahil Edilmesinde Etik Çerçeve 17
Sonuç 18
Özet 19
Kaynakça 20

BÖLÜM 2
BOWEN AİLE TERAPİSİ'NİN DİNÎ VE MANEVİ BOYUTU

Giriş 23
Bowen Aile Terapisinin Temel Kavramları 25
Benlik Farklılaşmasının Manevi Boyutu 26
Üçgenlemelerin Manevi Boyutu 28
Bowen Aile Sistemlerinde Dinî Sorgulamalar 30
Çekirdek Ailenin Duygusal Sistemi 32
Duygusal Kopma 33
Kuşaklararası Aktarım Süreci 34
Kardeşlerin Konumu 35
Aile Yansıtma Süreci 35
Toplumsal Gerileme 36

Bowen Aile Sistemleri Terapisinde Terapistin Rolü 36
Müslüman Ailelerde Bowen Aile Sistemleri Terapisi 37
Sonuç 42
Özet 43
Kaynakça 44

BÖLÜM 3
SATİR DÖNÜŞÜMSEL SİSTEMİK TERAPİ VE MANEVİYAT

Yaşantısal Aile Terapisi ve Satir 49
Satir Dönüşümsel Sistemik Terapinin Maneviyata Bakışı 52
Maneviyat Temelli Satir Dönüşümsel Sistemik Terapi ve Uygulaması 53
Manevi Temelli Satir Dönüşümsel Sistemik Terapide Terapötik Süreç 57
Manevi Temelli Satir Dönüşümsel Sistemik Terapide Psikolojik Danışmanın Rol ve Sorumlulukları 57
Manevi Temelli Satir Dönüşümsel Sistemik Terapi Kapsamında Kullanılan Teknikler 59
Manevi Temelli Satir Dönüşümsel Sistemik Terapi Kapsamında Örnek Vaka 61
Sonuç 63
Özet 64
Kaynakça 65

BÖLÜM 4
SİSTEMİK AİLE TERAPİLERİ'NE MANEVİ YAKLAŞIM

Sistemik Aile Terapisi 69
Sistemik Aile Terapisinin Temel Kavramları 71
- Tarafsızlık 71
- Bütünlük 72
- Geribildirim 72
- Yaşam Dönemleri 73
- Kurallar 73
- Alt Sistemler ve Sınırlar 73
- Sibernetik 75

Sistemik Aile Terapilerinde Seansların Yapılandırılması 75
Maneviyat 76
Sistemik Aile Terapisi ve Maneviyat 78
Manevi Yönelimli Sistemik Aile Terapisinde Kullanılan Teknikler 81
- Dinî Hikâyelerden Yararlanma 81
- Manevi Diyalog 84

Sonuç 86
Özet 87
Kaynakça 89

BÖLÜM 5
MANEVİ YÖNELİMLİ BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI AİLE TERAPİSİ

Bilişsel Davranışçı Terapiye Genel Bakış 91
Bilişsel Davranışçı Aile Terapisi 94
Manevi Yönelimli Bilişsel Davranışçı Aile Terapisi 97

Bilişsel Davranışçı Terapide Din ve Maneviyatın Değerlendirilme Süreci 98
Bilişsel Davranışçı Terapiyi Din ve Maneviyatla Çerçeveleme 100
Manevi Yönelimli Bilişsel Davranışçı Aile Terapisinde Temel Teknikler ve Uygulamalar 101
Bilişsel Davranışçı Aile Terapisinde Manevi Temelli Uygulamalar 106
Sonuç 110
Özet 112
Kaynakça 113

BÖLÜM 6
NARRATİVE ÇİFT VE AİLE TERAPİSİNDE MANEVİYATIN KULLANIMI

Narrative Terapiye Genel Bakış 119
Narrative Çift ve Aile Terapisi 120
Narrative Çift ve Aile Terapisi Süreci 121
Narrative Çift ve Aile Terapisinde Terapistin Görevi 123
Narrative Terapi ve Maneviyat 124
Narrative Çift/Aile Terapisi Teknikleri ve Maneviyat 126
Sonuç 134
Özet 136
Kaynakça 137

BÖLÜM 7
DUYGU ODAKLI ÇİFT TERAPİSİ VE MANEVİYAT

Duygu Odaklı Çift Terapisi 142
Romantik Bağlanma ve Tanrı Bağlanması 142
Çiftlerle Çalışırken Duygu Odaklı Terapi Yaklaşımının Kullanılması: Oluşturulan Üçgenlerle Çalışma 144
Vak'a Örneği 146
Duygu Odaklı Çift Terapisi ve İnanca Duyarlı Yaklaşım 148
Vak'a Örneği 149
Duygu Odaklı Çift Terapisi ve Çiftler Arası Dinî Anlaşmazlıklar 150
Vak'a Örneği 150
Sonuç 153
Özet 154
Kaynakça 155

BÖLÜM 8
EVLİLİK ÖNCESİ DANIŞMANLIK HİZMETLERİNE MANEVİ BAKIŞ

Evlilik Öncesi Rehberlik ve Danışmanlık Hizmetleri 159
Evlilik Öncesi Danışmanlığın Amaçları 161
Manevi Yönelimli Evlilik Öncesi Danışmanlık 162
Dört Aşamalı Danışmanlık Modeli 164
Müslüman Toplumlarda Evlilik Öncesi Danışmanlık 168
Sonuç 172
Özet 174
Kaynakça 175

BÖLÜM 9
EVLİLİKTE AFFETME VE MANEVİYAT/DİN

Affetme Kavramı **179**
Affetme Türleri 181
Maneviyat/Din ve Affetme **183**
Evlilikte Affetme ve Maneviyat/Din **184**
Psikolojik Danışmada Ailelere Yönelik Kullanılan Affetme Modelleri **186**
Vaka Analizi 191
Sonuç **193**
Özet **196**

BÖLÜM 10
DİNLERARASI EVLİLİKLERDE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK

Dinlerarası Evliliklerde Çocuklar **203**
Dinlerarası Evliliklerde Psikolojik Danışma Yaklaşımları **205**
Sistemik yaklaşım 205
Seçim teorisi/ Gerçeklik terapisi 208
Dinlerarası Evliliklerde Psikolojik Danışma Müdahale Amaçları **211**
Farklılıkların Evliliğe Olan Etkisinin Anlaşılması 211
İletişimi Güçlendirme 211
Uzlaşma Amacı 212
Karşılıklı Katılım Amacı 213
Dinlerarası Evliliklerle Çalışırken Kullanılabilecek Teknikler **213**
Genogram 213
Manevi Genogramlar (Spiritual Genograms) 213
Temel İhtiyaçlar Genogramı 214
Heykelleştirme (Sculpts) 216
Duygu Haritaları (Emotion Maps) 216
Dinlerarası Evliliklerde Psikolojik Danışman **217**
Sonuç **218**
Özet **219**
Kaynakça **220**

BÖLÜM 11
İNFERTİLİTEYE MANEVİYAT PENCERESİNDEN BAKIŞ

Giriş **223**
İnfertilitenin Kadınlar Üzerindeki Olumsuz Etkileri **224**
İnfertilitenin Evlilik Üzerindeki Olumsuz Etkileri **226**
İnfertilede Maneviyatın Yeri **228**
İnfertilite ile Dinî ve Manevi Başa Çıkma **230**
Pozitif Dinî Başa Çıkma Stratejileri 232
Negatif Dinî Başa Çıkma Stratejileri 234
Farklı Dinlerde İnfertilitenin Yeri **235**
İnfertilite Danışmanlığı **237**
Sonuç **240**
Özet **242**
Kaynakça **243**

BÖLÜM 12
AİLE TERAPİLERİ PERSPEKTİFİNDEN ALZHEİMER, DEMANS VE MANEVİYAT

Demans ve Alzheimer 245
Demans, Alzheimer ve Maneviyat 246
Demans ve Alzheimer Hastalık Süreçlerinde Maneviyatın Önemi 246
Terapi Sürecinde Tanının Açıklanmasında Odaklanılacak Manevi Nitelikli Sorular 249
Aile Terapileri Sürecinde Aile İçerisinde Yaşanan Sağlık Sorunlarına İlişkin Manevi Değerlendirme Süreci 250
Demans ve Alzheimer Hastalarının Manevi İhtiyaçları 251
Aile Sürecinde Demans ve Alzheimer Hastalarına Bakım Verenler Açısından Maneviyat 252
Aile Sürecinde Demans ve Alzheimer Hastalarına Bakım Veren Bireylerin Yaşadıkları Sıkıntılar 252
Aile Sürecinde Demans ve Alzheimer Hastalarına Bakım Veren Bireylerin Başa Çıkma Stratejileri 254
Aile Terapistlerine Manevi İnançlara İlişkin Müdahalelerin ve Hizmetlerin Tasarlanması ve Sunulmasına Yardımcı Olacak Öneriler 257
Demans ve Alzheimer'a Müdahalede Manevi Yönelimli Uygulamalar 259
İşlemsel ve Duygusal Dinî Etkinlik Terapisi 259
Dinî / Manevi Uygulamalar 260
Drama Terapi ve Maneviyat 260
Sanat Terapisi ve Maneviyat 261
Müzik Terapi ve Maneviyat 261
Meditasyon Uygulamaları 262
Farkındalık (Mindfulness) Uygulamaları 263
Maneviyatı Keşfetmek İçin Fotoğraf Çıkarma Yöntemleri 263
Manevi Hatırlama (Anımsama) Terapisi 264
Tam Daire (Demanslı Bireyler İçin Manevi Bir Terapi) 265
Bütünleştirilmiş Bilişsel Davranışçı Manevi Danışmanlık 265
Sonuç 266
Özet 268
Kaynakça 269

BÖLÜM 13
AİLE İÇİ ŞİDDET YAŞAYAN BİREYLERİN KORUNMASINA YÖNELİK MANEVİ TEMELLİ PSİKOLOJİK DANIŞMA

Aile içi Şiddetin Önlenmesinde Maneviyatın Rolü 278
İslami Bakış Açısına Göre Aile içi Şiddet 281
Kadına Yönelik Şiddete Karşı Dinî-Ahlaki-Sosyal Bir Model 285
Aile içi Şiddetin Önlenmesine Yönelik Öneriler 287
Sonuç 289
Özet 290
Kaynakça 291

BÖLÜM 14
İLİŞKİSEL ÇATIŞMA/BOŞANMA VE MANEVİYAT

Giriş 297
İlişkisel Çatışma Süreçlerinde Din ve Maneviyat 298
Manevi Bir Travma Olarak Boşanma 302
Kutsal Kayıp ve Kutsal Olana Saygısızlık Değerlendirmeleri 303
Boşanma Sürecinde Çocuk ve Maneviyat 304
Boşanmada Manevi Travma Varsayımları 305
Boşanma ve Manevi Mücadeleler 306
Boşanma Sonrası Kullanılan Manevi Kaynaklar ve Başa Çıkma 309
Boşanma Sonrası Manevi Büyüme 311
Sonuç 313
Özet 316
Kaynakça 317

YAZARLAR 321

BÖLÜM 1
MANEVİ EĞİLİMLİ ÇİFT, EVLİLİK VE AİLE TERAPİLERİ[1]

Şeyda ÇETİNTAŞ, Halil EKŞİ

Manevi Eğilimli Çift, Evlilik ve Aile Terapileri

Profesyoneller için, bazı konuların psikolojik yardım sürecine dâhil edilerek danışanlarla konuşulması danışmanlık seansına taşınan diğer konulara göre daha zordur. Maneviyat ve din konuları da bu zorlayıcı alanlardan biri gibi görünmektedir ve profesyonellerin pek çoğu, maneviyat olgusu psikolojik yardım sürecinde kendisini gösterdiğinde ne yapacağını bilememektedir (Helmeke ve Bischof, 2002). Maneviyat, bireyle oldukça ilişkili bir alan olmasına rağmen, manevi meseleler genellikle evlilik ve aile terapisinde göz ardı edilmekte ya da kaçınılmakta, hatta maneviyat konusu belki de ölümden daha fazla tabu olabilmektedir (Prest ve Keller, 1993). Psikolojik danışmanların ve terapistlerin bu tereddütlerinin temelinde çeşitli sebeplerin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Profesyonellerin aldıkları eğitimlerin bir parçası olarak, kendi değer ve inançlarını danışanlarına empoze etmemesi ve danışana saygılı olması temel bir ilke olarak kabul edilmiştir (Amerikan Evlilik ve Aile Terapisi Derneği (AAMFT), 2015). Bir kısım profesyonel, dinî maneviyattan ayırmakta zorluk yaşadığı ve bu iki kavramı tanımlamakta zorlandığı için tereddüt yaşayabilmektedir (Marterella ve Brock, 2008). Bir kısım profesyonel için ise bu tereddüt, manevi konuları psikolojik yardım sürecine nasıl uygun bir şekilde entegre edeceği noktasındaki eğitim eksikliğinden ve danışanların bu konuda kendisine güvenmemesinden kaynaklanmaktadır (Helmeke ve Bischof, 2002).

Günümüz toplumunda, bireylerin ve ailelerin büyük bir çoğunluğu, herhangi bir dinin parçası olsun veya olmasın, kendi manevi değerlerini ifade edebildikleri kişisel yaşantılar benimsemiştir. Sahip oldukları bu manevi inançlar, bireylerin acı çekme deneyimlerini, yaşadıkları

[1] Bu bölümün ilk hali, Spiritual Psychology and Counseling (SPC) Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Kaynakça

Abbott, D. A., Berry, M., & Meredith, W. H. (1990). Religious belief and practice: A potential asset in helping families. *Family Relations*, *39*(4), 443-448.

American Association for Marriage and Family Therapy (2015). *Code of ethics*. Retrieved from http://www.aamft.org/imis15/Content/Legal_Ethics/Code_of_Ethics.aspx

Anderson, D. A., & Worthen, D. (1997). Exploring a fourth dimension: Spirituality as a resource for the couple therapist. *Journal of Marital and Family Therapy*, *23*(1), 3-12.

Bailey, C. E. (2002). The effects of spiritual beliefs and practices on family functioning: A qualitative study. *Journal of Family Psychotherapy, 13*(1–2), 127–144.

Bergin, A. E., & Jensen, J. P. (1990). Religiosity of psychotherapists: A national survey. Psychotherapy: Theory, Research, Training, *27*(1), 3–7.

Carlson, T. D., Kirkpatrick, D., Hecker, L., & Killmer, M. (2002). Religion, spirituality, and marriage and family therapy: A study of family therapists' beliefs about the appropriateness of addressing religious and spiritual issues in therapy. *American Journal of Family Therapy*, *30*(2), 157-171.

Carlson, T. S., McGeorge, C. R., & Anderson, A. (2011). The importance of spirituality in couple and family therapy: A comparative study of therapists' and educators' beliefs. *Contemporary Family Therapy, 33*(1), 3-16.

Carlson, T. S., McGeorge, C. R., & Toomey, R. B. (2014). Establishing the validity of the spirituality in clinical training scale: Measuring the level of integration of spirituality and religion in family therapy training. *Contemporary Family Therapy*, *36*(2), 310-325.

Carothers, S. S., Borkowski, J. G., Lefever, J. B., & Whitman, T. L. (2005). Religiosity and the socio emotional adjustment of adolescent mothers and their children. *Journal of Family Psychology, 19*(2), 263-275.

Coffey, A. D. (2002). Spirituality: Lives and relationships in family-therapy concepts and practices. *Journal of Family Psychotherapy*, *13*(1-2), 29-52.

Dollahite, D.C., Marks, L.D., & Goodman, M. (2004). Families and religious beliefs, practices, and communities: Linkages in a diverse and dynamic cultural context. In M.J. Coleman & L.H. Ganong (Eds.), *The handbook of contemporary families: Considering the past, contemplating the future* (pp. 411-430). Thousand Oaks, CA: Sage.

Dudley, M. G., & Kosinski, F. A. (1990). Religiosity and marital satisfaction: A research note. *Review of Religious Research, 32*(1), 78-86.

Grams, W. A., Carlson, T. S., & McGeorge, C. R. (2007). Integrating spirituality into family therapy training: An exploration of faculty members' beliefs. *Contemporary Family Therapy*, *29*(3), 147-161.

Griffith, M. E., & Griffith, J. L. (2002). Addressing spirituality in its clinical complexities: Its potential for healing, its potential for harm. *Journal of Family Psychotherapy*, *13*(1-2), 167-194.

Helmeke, K. B., & Bischof, G. H. (2002). Recognizing and raising spiritual and religious issues in therapy: Guidelines for the timid. *Journal of Family Psychotherapy*, *13*(1-2), 195-214.

Hodge, D. R. (2000). Spiritual ecomaps: A new diagrammatic tool for assessing marital and family spirituality. *Journal of Marital and Family Therapy*, *26*(2), 217-228.

Kacerguis, M. A., & Adams, G. R. (1980). Erikson stage resolution: The relationship between identity and intimacy. *Journal of Youth and Adolescence*, *9*(2), 117-126.

Klein, D. M. & White, J. M. (1996). *Family theories: An introduction.* Thousand Oaks, CA: Sage.

Lyons, L. (May 31, 2005). *Faith accompanies most Americans through life*. Retrieved from *www.gallup.com/poll/16522/faith-accompanies-most-americans-through-life.aspx*

Mahoney, A., Pargament, K. I., Tarakeshwar, N., & Swank, A. B. (2008). Religion in the home in the 1980s and 1990s: A meta-analytic review and conceptual analysis of links between religion, marriage, and parenting. *Journal of Family Psychology*, *15(*4), 559-596.

Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology, 3*(5), 551-558.

Marks, L. (2004). Sacred practices in highly religious families: Christian, Jewish, Mormon, and Muslim perspectives. *Family Process, 43*(2), 217–231.

Marsh, R., & Dallos, R. (2001). Roman Catholic couples: Wrath and religion. *Family Process, 40*(3), 343-360.

Marterella, M. K., & Brock, L. J. (2008). Religion and spirituality as a resource in marital and family therapy. *Journal of Family Psychotherapy*, *19*(4), 330-344.

Myers, S. M. (2006). Religious homogamy and marital quality: Historical and generational patterns, 1980–1997. *Journal of Marriage and Family*, *68*(2), 292-304.

Prest, L. A., & Keller, J. F. (1993). Spirituality and Family Therapy: Spiritual Beliefs, Myths, and Metaphors. *Journal of Marital and Family Therapy*, *19*(2), 137-148.

Prest, L. A., Russel, R., & D'Souza, H. (1999). Spirituality and religion in training, practice and personal development. *Journal of Family Therapy*, *21*(1), 60-77.

Smith, A. L., & Harkness, J. (2002). Spirituality and meaning: A qualitative inquiry with caregivers of Alzheimer's disease. *Journal of Family Psychotherapy, 13*(1-2), 87-108.

Snarey, J. R., & Dollahite, D. C. (2001). Varieties of religion-family linkages. *Journal of Family Psychology, 15*(4), 646–651.

Snider, J. B., Clements, A., & Vazsonyi, A. T. (2004). Late adolescent perceptions of parent religiosity and parenting processes. *Family Process, 43*(4), 489–502.

Tanyi, R. A. (2006). Spirituality and family nursing: Spiritual assessment and interventions for families. *Journal of Advanced Nursing*, *53*(3), 287-294.

Waite, L. J., & Lewin, A. C. (2010). Religious intermarriage and conversion in the United States: Patterns and changes over time. In C. Ellison ve R. Hummer (Eds.), *Religion, families, and health in the United States: New directions in population-based research* (pp.148-163). New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Walsh, F. (2006). Belief Systems; The Heart and Soul of Resilience. In F. Walsh (Ed.), *strengthening family resilience (2nd ed.)* (pp.49-83). New York: Guilford Press.

Walsh, F. (2009a). Integrating spirituality in family therapy: Wellsprings for health, healing, and resilience. F. Walsh (Ed.), *Spiritual Resources in Family Therapy (2nd ed.)* (pp. 31-64). New York: Guilford Press.

Walsh, F. (2009b). Preface. In F. Walsh (Ed.), *Spiritual resources in family therapy (2nd ed.)* (pp. xi-xv). New York: Guilford Press.

Walsh, F. (2009c). Religion, spirituality, and the family: Multifaith perspectives. In F. Walsh (Ed.), *Spiritual resources in family therapy (2nd ed.)* (pp. 3-30). New York: Guilford Press.

Walsh, F. (2012). The spiritual dimension of family life. In F. Walsh (Ed.), *Normal family processes: Growing diversity and complexity (4th ed.)* (pp. 347-372). New York: Guilford Press.

BÖLÜM 2
BOWEN AİLE TERAPİSİ'NİN DİNİ VE MANEVİ BOYUTU[2]

Özlem ACAR BULUT

Giriş

Bireyler bir ailenin parçası olarak dünyaya gelirler. Yaşamları boyunca hayata dair her şeyi doğdukları aile içerisinde öğrenirler. Ailenin kültürü, hayat felsefesi, yaşama bakış açısı, dinî inancı ve maneviyatı da yeni nesillere aktarılır. Ailenin bireyin hayatındaki bu önemli rolünden dolayı bireyi değerlendirirken çevresini ve ailesi ile birlikte ele almak oldukça önemlidir.

Maneviyat ve inanç da aile sisteminin parçaları içinde yer alır ve bireylerin hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Bireylerin günlük rutinlerinden baş etme yöntemlerine kadar birçok alanda maneviyat karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan aile sistemi ile maneviyat birlikte ele alındığında ikisinin iç içe olduğu söylenebilir. Birey yaşamında birçok şeyi ailesinden öğrendiği gibi manevi değerleri de aileden öğrenir ve gelecek nesillere de öğretir. Bu açıdan bireyin hayatında bu kadar önemli yer tutam iki kavramın birlikte ele alınması ve aile sistemlerine manevi açıdan bakılması önemlidir. Literatüre bakıldığında aile sisteminde maneviyatı ele alan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu göze çarpmaktadır (Acar ve Voltan–Acar, 2013; Asamarai ve ark., 2006; Berensen, 1990; Butler ve Harper 1994; Daneshpour, 2017; Jensen ve Min, 2003). Bu durum aile sistemlerini ele alan yaklaşımlardan biri olan Bowen Aile Sistemleri yaklaşımı için de geçerlidir. Bowen yaklaşımına manevi veya dinî açıdan bakan çalışmalar oldukça az sayıdadır. Birçok yönüyle manevi açıdan ele alınabilecek bu sistem yaklaşımı ile ilgili çalışmaların azlığı bu çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Bu çalışma Bowen Aile Sistemleri Yaklaşımının manevi boyutunu kuramın temel kavramları çerçevesinde ele almak amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın ilgili alanyazında var olan boşluğu dolduracağı ve ileriki zamanlarda yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

[2] Bu bölümün ilk hâli, Spiritual Psychology and Counseling (SPC) Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Kaynakça

Abdal-Ati, H. (1974). Modern problems, classical solutions: An Islamic perspective on the family. *Journal of Comparative Family Studies*, 5, 37–54.

Acar, T. ve Voltan–Acar, N. (2013). "Babam ve Oğlum" filminin çok kuşaklı /kuşaklararası aile terapisi' nin temel kavramları açısından değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13*(1), 37-53.

Altarebe, B. (2008). *The practice of marriage and family counseling and Islam*. In J. Duba Onedera (Ed.), The Role Of Religion İn Marriage And Family Counseling (pp. 89–104). New York, NY: Routledge/Taylor & Francis Group.

Asamarai, L. A., Solberg, K. B., & Solon, P. C. (2006). The role of religiosity in Muslim spouse selection and its influence on marital satisfaction. *Journal of Muslim Mental Health,* 3, 37–52.

Batson, C. D., & Ventis, L. (1982). *The religious experience: A social-psychological perspective*. New York: Oxford University Press.

Berensen, D. (1990). A systematic view of spirituality: God and twelve step programs as resources in family therapy. *Journal of Strategic and Systematic Therapies,* 9, 59--70.

Bowen, M. (1966). The use of family theory in clinical practice. *Comprehensive Psychiatry, 7*, 345–374.

Bowen, M. (1978). *Theory in the practice of psychotherapy*. In P. J. Guerin (Ed.), Familytherapy: Theory and practice (pp. 42–90).New York, NY: Gardner Press.

Bowen, M. (1985). *Family therapy in clinical practice.* New York: Jason Aronson

Burris, C., Jackson, L., Tarpley, W. R., & Smith, G. (1996). Religion as quest: The self-directed pursuit of meaning. *Personality and Social Psychological Bulletin, 22*, 1068–1076.

Butler, M. H., & Harper, J. M. (1994). The divine triangle: Deity in the marital system of religious couples. *Family Process*, 33, 277–286.

Butler, M. H., & Harper, J. M. (1994). The divine triangle: God in the marital system of religious couples. *Family Process, 33*(3), 277–286. https ://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1994.00277.x.

Butler, M. H., Stout, J. A., & Gardner, B. C. (2002). Prayer as a conflict resolution ritual: Clinical implications of religious couples' report of relationship softening, healing perspective, and change responsibility. *American Journal of Family Therapy, 30*, 19–37.

Corey, G. (2008). *PPsikolojik danışma ve psikoterapi kuram ve uygulamaları.* (çev. T. Ergene). Ankara: Metis Yayıncılık.

Daneshpour, M. (2017). *Couple therapy with muslims: challenges and opportunities*. In M. Rastogi & T. Volker (Eds.), Multicultural Therapy (pp. 103–120). Thousand Oaks, CA: Sage.

Gehart, D. (2014). *Matering compentencies in family therapy a practical approach to theories and clinical case documentation.* Belmont: Brooks/Cole Cengage Learning.

Genia, V. (1996). Quest and fundamentalism as predictors of psychological and spiritual well-being. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 35, 56–64.

Gladding, S.T. (2012). *aile terapisi, tarihi, kuram ve uygulamaları.* (çev. İ. Yıldırım ve İ. Keklik). Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği.

Goldenberg, H. ve Goldenberg, I. (2008). *Family therapy an overview.* Belmont: Thomson Hieger Education.

Jankowski, P., & Vaughn, M. (2009). Differentiation of self and spirituality: *Empirical Explorations.Vcounseling And Values*, 53, 82–96.

Jensen, C. A. ve Min, D. (2003). Toward pastoral counseling ıntegration: One Bowen oriented approach. *The journal of Pastoral Care*, 55, 1.

Kerr, M. E., & Bowen, M. (1988). *Family evaluation: An approach based on bowen theory*. New York, NY: W. W. Norton&Company.

Kesici, Ş., Bayrakcı, K. E., Mert, A. ve Kiper, C. (2014). *Vaka örnekleriyle birlikte aile danışma kuramları ve teknikleri.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Klever, P. (2009). Goal direction and efectiveness, emotional maturity, and nuclear family functioning. *Journal of Marital and Family Therapy, 35*(3), 308-324.

Koenig, H. G., King, D. E. and Carson, V. B. (2012). *Handbook of religion and health*. New York: Oxford University Press.

Mert, A. ve Topal, T. (2018). Benlik ayrımlaşmasının manevi yönelimine etkisinin bazı değişkenlerle incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 8*(14), 68-91. DOI: 10.26466/opus.393261.

Minuchin, S. (1981). *Family Therapy Techniques*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Nazlı, S. (2007). *Aile danışmanlığı.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Polat, K. (2014). *Evli bireylerde çift uyumu ve bazı psikolojik belirtilerin benliğin farklılaşması açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

Rizkallah, N., & Hudson, E. (2019). Circling the Triangle: An EFT Approach to working with christian couples triangulating god. *Contemporary Family Therapy*, 41, 219- 226. Doi: 10.1007/s10591-019-09496-8.

Rootes, K. M., Jankowski, P. J. ve Sandage, J. A. (2002). Bowen family systems theory and spirituality: Exploring the relationship between triangulation and religious questing. *Contemporary Family Therapy.*

Sauerheber, J. D., Nims, D. ve Carter, D. J. (2014). Counseling Muslim couples from a Bowen family systems perspective. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families, XX*(X), 1-9.

Sheen, F. J. (2004). *Three to get married*. Princeton, NJ: Scepter.

Springer, P. R., Abbott, D. A., & Reisbig, A. M. J. (2009). Therapy with muslim couples and families: basic guidelines for effective practice. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 17, 229–235.

Titelman, P. (2003). *Emotional cutoff: Bowen family systems theory perspectives*. New York: NY Haworth.

Varol, R. (2015). *Genogram temelli yürütülen psikolojik danışma sürecinin çift lerde evlilik uyumu, duygusal bağlılık, evlilikte problem çözme ve benliğin ayrımlaşma düzeylerine etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mevlana Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Young, J., Wiggings-Frame, M. ve Cashwell, C. (2007). Sprituality and counselor competence: A national survey of American Counseling Association members. *Journal of Counseling and Development,* 85, 47-52.

Zinnbauer, B. J. ve Pargament, K. I. (2013). Dindarlık ve maneviyat. (Çev. Sevde Düzgüner). R. F. Paloutzian ve C. L. Park (Ed.). *Din ve Maneviyat Psikolojisi* (s.6-102). Ankara: Phoneix Yayınevi.

BÖLÜM 3
SATİR DÖNÜŞÜMSEL SİSTEMİK TERAPİ VE MANEVİYAT[3]

Sinan OKUR

Aile Terapisi, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve aileleri bir sistem içinde ele alarak ruhsal açıdan yardımcı olmaya çalışan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım doğrultusunda insanların yaşadıkları duygusal sorunlara çözüm aranırken çevre etkisi de göz ardı edilmemiş ve insanların sadece kendilerine değil, ailelerine de yardımcı olunmaya başlanmıştır. 1946 yılında Ulusal Zihin Sağlığı Anlaşması yapılarak ailelerin zihin sağlığı üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Gladding, 1998). Bu çalışmalarda ailelerin ruhsal olarak daha sağlıklı olması için neler yapılabileceğiyle ilgilenilmiştir. 1950'li yıllardan sonra ise ortaya çıkan birçok terapi yaklaşımı ile günümüzde sıklıkla kullanılan yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Psikoanalitik Aile Terapisi, Adler Aile Terapisi, Bowen Aile Terapisi, Yapısal Aile Terapisi, Yaşantısal Aile Terapisi, Stratejik Aile Terapisi, Sistemik Aile Terapisi, Bilişsel Davranışçı Aile Terapisi, Çözüm Odaklı Aile Terapisi ve Öyküsel Aile Terapisi günümüzde sıklıkla kullanılan aile terapisi yaklaşımları olarak sıralanabilir. Bu yaklaşımların her biri, kuramsal dayanağı olan ve içinde teknik/müdahale barındıran terapilerdir.

Aile yaşamının içinde hem maneviyatın hem de dinin önemli bir yeri olduğu büyük dinlerin kutsal kitaplarında belirtilmektedir. Hemen hemen her dinî kitabın, aile kavramını önemli bir yere koyduğu ve aileye gereken önemin verilmesi gerektiğini emrettiği söylenebilir. Griffith ve Rotter (1999), ailenin sağlıklı olmasını ve ailedeki bireylerin işlevselliğini maneviyatın etkilediğini belirtmektedir. Aile yapısının sağlıklı olmasında etkili olduğu düşünülen maneviyat, Summermatter ve Kaya (2017) tarafından kutsal olan şey ile bağ kurmak ve yakın olmak olarak açıklanmıştır. Pargament, Murray-Swank ve Tarakeshwar (2005) tarafından yapılan başka bir tanıma göre ise maneviyat, kutsala ulaşmak amacıyla yapılan arayış olarak açıklanmıştır. Yapılan tanımlara bakıldığında genel olarak maneviyatın insanın var olduğu günden bu yana olduğu söylenebilir. Net bir tanımı olmayan maneviyat kavramının temel noktası kutsala

[3] Bu bölümün ilk hâli, Spiritual Psychology and Counseling (SPC) Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Kaynakça

Ahmed, S., & Amer, M. M. (2015). *Müslümanlar için psikolojik danışma.* (V. Yorgun, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Akça Koca, D. (2017a). Satir aile terapisinde manevi içerikli uygulamalar. H. Ekşi (Ed.), *Psikoterapi ve psikolojik danışmada maneviyat: Kuramlar ve uygulamalar* (s. 391-414). İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.

Akça Koca, D. (2017b). Spirituality-Based analysis of Satir family therapy. *Spiritual Psychology and Counseling, 2*(2), 121-142.

Bentheim, S. (2009). Integrating Wilber: A therapist's reflections on the integral theories of Ken Wilber. *The Satir Journal, 3*(2), 101-112.

Breen, G. V. (1996). *The family system grief process as a communicated process: Understanding grief through Virginia Satir's growth model* (Unpublished master thesis). University of Toronto, Toronto.

Brothers, B. J. (2000). Virginia Satir. In Suhd, M., Dodson, L. & Gormori, M. (Eds.), *Virginia Satir: Her life and circle of influence* (pp. 1-102). Palo Alto, CA: Science and Behavior Books.

Carlson, J., Sperry, L., & Lewis, J. (1997). *Family therapy.* California: Brooks/Cole Publishing.

Carlson, T., Fitzpatrick, D., Hecker, L., & Killmer, J. M. (2002). Religion, spirituality, and marriage and family therapy: A study of family therapists' beliefs about the appropriateness of addressing religious and spiritual issues in therapy. *The American Journal of Family Therapy, 30*, 157-171.

Caston, C. (2009). Using the Satir family tools to reduce burnout in family caregivers. *The Satir Journal, 3*(2), 39-72.

Cook, E. P., & Kelly, V. A. (1998). Spirituality and counseling. *Counseling and Human Development, 30*(6), 1-16.

Dawson, J. S. (2008). *A spiritual resource of hope and healing for parents of seriously ill children* (Unpublished doctoral dissertation). Theological School of Drew University, New Jersey.

Duba, J. D., & Watts, R. E. (2009). Therapy with religious couples. *Journal of Clinical Psychology, 65*(2), 210-223.

Ekşi, H., Kaya, Ç. ve Çiftçi, M. (2016). Maneviyat ve psikolojik danışma. H. Ekşi ve Ç. Kaya (Ed.), *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma* (s. 11-26). İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.

Frame, M. W. (2003). *Integrating religion and spirituality into counseling: A comprehensive approach*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.

Gladding, S. T. (1998). *Family therapy. History, theory and practice* (2. Baskı). New Jersey: Merrill Prentice Hall.

Gladding, S. T. (2015). *Aile Terapisi: Tarihi, kuram ve uygulamaları* (5. Baskı). (İ. Keklik ve İ. Yıldırım, Çev.). Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği.

Griffith, B. A., & Rotter, J. C. (1999). Families and spirituality: Therapists as facilitators. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families, 7*(2), 161-164.

Gülerce, A. (1996). *Türkiye'de ailelerin psikolojik örüntüleri* (1.Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Haber, R. (2002). Virginia Satir: An integrated, humanistic approach. *Contemporary Family Therapy: An International Journal, 24,* 23-34.

Haque, A. (2018). Conducting spiritually integrated family therapy with Muslim clients utilizing a culturally responsive paradigm. In Carrie York, A. K. (Eds.). *Islamically Integrated Psychotherapy* (pp. 103-126). West Conshohocken, PA: Templeton Press.

Haug, I. E. (1998). Spirituality as a dimension of family therapists' clinical training. *Contemporary Family Therapy, 20*(4), 471-483.

Helmeke, K. B., & Bischof, G. H. (2007). Couple therapy and spirituality and religion. *Journal of Couple & Relationship Therapy, 6*(1), 2, 167–179.

Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî araştırmalar ışığında dindarlık ve maneviyat ile ruhsal ve bedensel sağlık arasındaki ilişki. *Milel ve Nihal, 7*(1), 209-240.

İlhan, T. ve Özdemir, Y. (2013). Otantiklik Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 5*(40), 142-153.

Kang, Y. H. (2010). *Parent-child interactions in Korean Americans: An application of the Satir model* (Unpublished doctoral dissertation). The Chicago School of Professional Psychology, Chicago.

Ko, M. J., & Kim, B. W. (2010). Development and validity of the congruence scale based on Satir's growth model. *The Satir Journal, 4*(1), 53-83.

Krook, D. (2008) The role of spirituality in coping: Examining the relationships between spiritual dimensions and coping styles. *Mental Health, Religion, and Culture, 11*, 643-653.

Lee, B. K. (2001). *The religious significance of the Satir Model: Philosophical, ritual and empirical perspectives* (Unpublished doctoral dissertation). University of Ottawa, Canada.

Lee, B. K. (2002). Development of a congruence scale based on the Satir model. *Contemporary Family Therapy, 24*(1), 217-239.

Loeschen, S. (1998). *Systematic training in the skills of Virginia Satir.* Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.

Mitten, T. J., & Connell, G. M. (2004). The core variables of symbolic-experiential therapy: A qualitative study. *Journal of Marital and Family Therapy, 30,* 467-478.

Mook, S. L. (1997). *The pastoral counseling relationship as a means of transformation: A theological, psychological and methodological study of transformation* (Unpublished doctoral dissertation). Luther Theological Seminary, Minnesota.

Morrison, A., & Ferris, J. (2002). The Satir model with female adult survivors of childhood sexual abuse. *Contemporary Family Therapy, 24*(1), 161-180.

Murdock, N. L. (2013). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları: Olgu sunumu yaklaşımıyla* (2. Baskı). (F. Akkoyun, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Nazlı, S. (2016). *Aile danışmanlığı* (12. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Nesbitt, C. (2010). A series of meditations from Virginia Satir: Self-esteem maintenance kit. *The Satir Journal, 4*(1), 156-162.

Nichols, M., & Schwartz, R. (1998). *Family therapy* (4. Baskı). Boston: Allyn and Bacon.

Pargament, K. I. (2002). The bitter and the sweet: An evaluation of the costs and benefits of religiousness. *Psychological Inquiry, 13*(3), 168–181.

Pargament, K. I. (2007). *Spiritually integrated psychotherapy understanding an adressing the sacred*. New York: The Gullford Press.

Pargament, K. I., Murray-Swank, N. A., & Tarakeshwar, N. (2005). An empirically based rationale for a Spiritually Integrated Psychotherapy. *Mental Health, Religion and Culture, 8*(3), 155-165.

Piddocke, S. (2010). The self: Reflections on its nature and structure according to the Satir model. *The Satir Journal, 4*(1), 109-154.

Polanski, P. J. (2003). Spirituality in supervision. *Counseling and Values, 47*, 131-141.

Rogers, C. R. (2003). *Etkileşim Grupları.* (H. Erbil, Çev.) İstanbul: Doruk Yayıncılık.

Ruhl, M. R. (2013). *Clients' experiences of family constellations in psychological healing* (Unpublished doctoral dissertation). Michigan School of Professional Psychology, Hills.

Satir, V. (1988). *The new peoplemaking.* Mountain View, CA: Science and Behavior Books.

Satir, V. (2001). *İnsan yaratmak: Aile terapisinin başyapıtı* (1. Baskı). (S. Yeniçeri, Çev.). İstanbul: Beyaz Yayınları.

Satir, V. (2008). A partial portrait of a family therapist in process. In Banmen, J. (Eds.), *In Her Own Words: Selected Papers* (pp. 1963-1983). Phoenix, AZ: Zeig, Tucker and Thiessen, Inc.

Satir, V., & Baldwin, M. (1983). *Satir step by step.* Palo Alto, CA: Science and Behavior Books.

Satir, V., Banmen, J., Gerber, J., & Gomori, M. (1991). *The Satir model: Family therapy and beyond.* Palo Alto, CA: Science and Behavior Books.

Srikosai, S. (2008). Effects of individual psychotherapy using the Satir model on an alcohol dependent and depressed patient. *The Satir Journal, 2*(3), 5-19.

Srikosai, S., Thapinta, D., Kittirattanapaiboon, P., & Piyavhatkul, N. (2014). Effectiveness of an alcohol relapse prevention program based on the Satir model in alcohol-dependent women. *CMU Journal Natural Sciences, 13*(2), 227-239.

Summermatter, A. (2017). Bilişsel davranışçı terapiler ve maneviyat. H. Ekşi (Ed.), *Psikoterapi ve Psikolojik Danışmada Maneviyat Kuramlar ve Uygulamalar* (s. 87-113). İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.

Tam, E. P. C. (2006). Satir model of family therapy and spiritual direction. *Pastoral Psychology, 54*(3), 275-287.

Thickens, T. Q. (2012). *Best practices in couple and family therapy spiritual diversity educaion: Experts' beliefs, experiences and recommendations* (Unpublished doctoral dissertation). California School of Professional Psychology Alliant International University, California.

Wai Lan, E. W. (2015). *Becoming a star: Hong Kong Chinese Participants' experiences in the Virginia Satir family reconstruction* (Unpublished doctoral dissertation). Alliant International University, Hong Kong.

Walsh, J., & Harrigan, M. (2003). The termination stage in Bowen's family systems theory. *Clinical Social Work Journal, 31*(4), 383-394.

Whitaker, C. A. (1990). "I had to learn because I wasn't being taught." *Contemporary Family Therapy, 12,* 181-183.

Woods, M. D., & Martin, D. (1984). The work of Virginia Satir: Understanding her theory and technique. *The American Journal of Family Therapy, 12*(4), 3-11.

Worthington E. L., & Aten, J. D. (2009). Psychotherapy with religious and spiritual clients: An introduction. *Journal of Clinical Psychology, 65*(2), 123-130.

Wretman, C. J. (2016). Saving Satir: Contemporary perspectives on the Change Process Model. *Social Work, 61*(1), 61-68.

Yang Li, M. E., & Lou, V. (2013). Applying the Satir Model of counseling in Mainland China: Illustrated with 20 case sessions. *Satir Journal of Counseling and Family Therapy, 1,* 18-39.

Yang, P. (2000). *From caterpillar to butterfly: An action research of educational program based on the Satir model for women in Taiwan* (Unpublished doctoral dissertation). University of Tennessee, Knoxville.

BÖLÜM 4
SİSTEMİK AİLE TERAPİLERİ'NE MANEVİ YAKLAŞIM[4]

Hasan KÜTÜK

Sistemik Aile Terapisi

Sistemik aile terapisi ile ilgili ilk çalışmalar 1950'li yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Don Jackson, John Weakland, Jay Haley ve Bateson'un şizofrenik hastaların iletişim tarzları üzerine çalışmaya başlamasıyla ortaya atılan sistemik aile terapisi çalışmaları, Carl Whitaker'in şizofreni hastaları ve aileleri ile yaptığı psikoterapi çalışmalarıyla hız kazanmıştır. Çalışmaları neticesinde sağlıklı bir ailenin karşılaşabileceği hemen her türlü soruna rağmen büyümeye ve gelişmeye devam ettiği yargısına ulaşan Whitaker, ailenin sistematik olarak işleyen süreçlerden meydana geldiğini ileri sürmüştür. Şizofreni hastalarıyla çalışmalar yapan bir diğer araştırmacı Bowen, ruh sağlığı korunabilmesi için aile üyelerinin bireyselleşmesinin gerekliliğinden söz etmiştir. Ackerman ise farklı problemleri olan ailelerle yaptığı çalışmalar sonucunda ruh sağlığı üzerinde sosyalliğin öneminden bahsetmiştir. Çocuklarla yaptığı terapi süreçleri sonucunda iyileşme sağlayan çocukların ebeveynlerinin ya da diğer aile üyelerinin çeşitli nevrotik belirtiler gösterdiğini bulgulamıştır. Aile sistemleri üzerine çalışmalar yürüten Virginia Satir, Salvador Minuchin, Jay Haley ve Cloe Madanes gibi araştırmacılar da kendi modellerini geliştirerek aile terapilerine yeni bakış açıları getirmişlerdir. Bununla beraber kendilerini Milan grubu olarak tanımlayan Gianfranco Cecchin, Selvini-Palazzoli, Guliana Prata ve Luigi Boscolo paradoks ve karşıt paradoks kavramlarını ortaya atarak aile içerisinde denge kavramı üzerinde durmuşlardır (Dallos ve Draper, 2010).

Sistemik yaklaşımda ele alınan beklenmeyen kayıplar ve travma yaşantıları, aile içi iletişimde yaşanılan zorluklar veya ebeveynlerin bakımı ile ilgili hassas noktalar gibi temalar bu yaklaşımda ele alınan başlıca konular arasında değerlendirilebilir (Mert, 2014). Sistemik yaklaşıma göre, sistemi oluşturan en temel faktör parçaların birbiri ile etkileşimi ve iletişimidir.

[4] Bu bölümün ilk hâli, Spiritual Psychology and Counseling (SPC) Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Kaynakça

Bateson, G. (1979). *Mind and nature: A necessary unity*. Toronto: Bantam Books.

Bentheim, S. (2005). *Couple congruence and spirituality: Expanding Satir's model through seven couple narratives*. (Doctoral dissertation, University of Victoria, Canada).

Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. New York, NY: Jason Aronson Book.

Carlson, T., Fitzpatrick, D., Hecker, L., & Killmer, J. M. (2002). Religion, spirituality, and marriage and family therapy: A study of family therapists' beliefs about the appropriateness of addressing religious and spiritual issues in therapy. *The American Journal of Family Therapy*, 30, 157–171.

Dallos, R., & Draper, R. (2010). *An introduction to family therapy systemic theory and practice (3rd Ed.).* London: Mc Graw Hill Open University Press.

D'Souza, R ve Rodrigo, A. (2004). Spiritually augmented cognitive behavioural therapy. *Australasian Psychiatry*, *12*(2), 148-152.

Duba, J. D. & Watts, R. E. (2009). Therapy with religious couples. *Journal of Clinical Psychology, 65*(2), 210-223.

Frame, M. W. (2003). *Integrating religion and spirituality into counseling: A comprehensive approach.* Pacific Grove, CA: Brooks/Cole

Goldenberg, I., & Goldrberg, H. (1991). *Family therapy an overview*. California: Brooks/Cole Publishing Company Pacific Grove.

Griffith, B. A., & *Rotter*, J. C. (*1999*). Families and spirituality: Therapists as facilitators. *The Family Journal*, *7*(2), 161-164.

Hedges, F. (2005). *An introduction to systemic therapy with individuals: A social constructionist approach.* NY: Palgrave Macmillan.

Helmeke, K. B. & Bischof, G. H. (2007) Couple therapy and spirituality and religion. *Journal of Couple & Relationship Therapy*, *6*(1), 2, 167-179.

Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî araştırmalar ışığında dindarlık ve maneviyat ile ruhsal ve bedensel sağlık arasındaki ilişki. *Milel ve Nihal*, *7* (1), 209-240.

Kakar, S. (1992). *The analyst and the mystic: Psychoanalytic reflections on religion and mysticism.* Chicago: University of Chicago Press.

Kerr, M., & Bowen, M. (1988). *Family Evaluation: An Approach Based on Bowen Theory*. New York: W.W. Norton & Company.

Kesici, Ş., Bayrakcı, E., Mert, A., Kiper, C. (2013) *Vaka Örnekleriyle Birlikte Aile Danışma Kuramları ve Teknikleri.* Ankara: Nobel Yayınları.

Krause, I-B. (2002). *Culture and system in famıly therapy*. NY: Karnac.

Krok, D. (2008) The Role of Spirituality in Coping: Examining the Relationships between Spiritual Dimensions and Coping Styles. *Mental Health, Religion, and Culture*, 11, 643-653.

Larner, G. (2017). Spiritual dialogues in family therapy. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 38, 125-141.

Malik, R. (2018). Islamıcally Integrated Psychotherapy. Carrie York Al-Karam (Ed.), *Family Therapy and the Use of Quranic Stories* (152-172). West Conshohocken: Templeton Press.

Mert, A. (2014). *Sistemik aile yönelimli psiko-eğitim programının değerler, algılanan sosyal destek ve çift uyumuna etkisi.* Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Minuchin, S., Rosman, B. L., & Baker, L. (1978). *Psychosomatic families: Anorexia nervosa in context*. England: Harvard University Press.

Nichols, M. P., & Schwartz, R. C. (2004). *Family therapy concepts and methods (6th Ed.).* USA: Pearson Education.

Özabacı, N. ve Erkan, Z. (2013). *Aile Danışmanlığı Kuram ve Uygulamalara Genel Bir Bakış.* Ankara: Pegem Yayınları.

Pargament, K. I. (*2002*). The bitter and the sweet: An evaluation of the costs and benefits of religiousness. *Psychological Inquiry*, *13*(3), 168–181

Pargament, K. I. (2007). *Spiritually integrated psychotherapy understanding an adressing the sacred.* New York, USA: The Gullford Press.

Polanski, P. J. (2003). Spirituality in supervision. *Counseling and Values*, 47, 131-141.

Sperry, L. & Mansager, E. (2007). The relationship between psychology and spirituality: An initial taxonomy for spiritually oriented counseling and psychotherapy. *Journal of Individual Psychology,* 63(4). 359-370.

Storms, L. E. (2011). Milan systemic family therapy. L. Metcalf (Ed.), *Marriage and family therapy a practice-oriented approach (pp. 201-227).* NY: Springer Publishing Company.

Swinton, J. (2001). *Spirituality and Mental Health Care: Rediscovering a 'Forgotten' Dimension*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Türk Dil Kurumu [TDK], (2019). 23 Kasım 2019 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişildi.

Walsh, J., & Harrigan, M. (2003). The termination stage in Bowen's family systems theory. *Clinical Social Work Journal*, *31*(4), 383-394.

Worthington E. L. & Aten, J. D. (2009). Psychotherapy with religious and spiritual clients: An introduction. *Journal of Clinical Psychology, 65*(2), 123-130.

BÖLÜM 5
MANEVİ YÖNELİMLİ BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI AİLE TERAPİSİ[5]

Tuğba TURGUT, Füsun EKŞİ

Bilişsel Davranışçı Terapiye Genel Bakış

Bilişsel davranışçı terapi; temel anlamda bir bireyin kendi düşünce yapısının, iç konuşmalarında yararlandığı cümlelerin ve yorumların tekrardan düzenlenmesini, bu sayede bireyin duygularında, davranışlarında ve geniş perspektiften bakıldığında hayatında uygun değişikliklerin oluşturulmasını hedefleyen bir yaklaşımdır (Corey, 2015). Bilişsel davranışçı terapi; danışan ile danışman arasında iş birliği esasına dayanan, sınırlı bir zamanda gerçekleştirilen, çoğunlukla aktif olan, içinde bulunulan anın önemine vurgu yapan, duygulanım ve davranış süreçlerinde değişimi gerçekleştirmek için düşünce yapılarının değiştirilmesine odaklanan, genellikle eğitsel özellikler taşıyan yapılandırılmış bir yaklaşımdır (Arnkoff ve Glass, 1992; Beck ve Weishaar, 2008).

Bilişsel davranışçı terapinin temelinde bilişin yani düşüncelerin bireylerin duygu ve davranışları üzerinde etkili olduğu varsayımı bulunmaktadır (Beck, 2005). Düşünceler duyguları ve davranışları etkilemekte, aynı zamanda duygu, düşünce ve davranış arasında karşılıklı etkileşimler yer almaktadır. Bireylerin duygulanımlarını ve davranışlarını yaşanan durumların veya olayların belirlemediği, aslında bunun bireyin olaya ilişkin algılamaları, atıfları ve düşüncelerinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Durumun kendisi bireylerin nasıl hissettiklerini doğrudan belirlememekte; bireylerin durumu algılamasına, düşüncelerine ve duygusal tepkilerine aracılık etmektedir (Beck, 1995; Leahy, 2018; Sudak, 2006).

[5] Bu bölümün ilk hâli, Spiritual Psychology and Counseling (SPC) Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Kaynakça

Arnkoff, D. B., & Glass, C. R. (1992). Cognitive therapy and psychotherapy integration. In D. K. Freedheim (Ed.), *History of psychotherapy; A century of change* (pp. 657-694). Washington: American Psychological Association.

Aten, J. D., McMinn, M. R. & Worthington, E. L. (2011). *Spiritually oriented interventions for counseling and psychotherapy*. Washington: American Psychological Association.

Barrera, T. L., Zeno, D., Bush, A. L., Barber, C. R., & Stanley, M. A. (2012). Integrating religion and spirituality into treatment for late-life anxiety: Three case studies. *Cognitive and Behavioral Practice*, *19*(2), 346-358.

Beck, J. S. (1995). *Cognitive therapy: Basics and beyond*. New York: The Guilford Press.

Beck, A. T. (1979). *Cognitive therapy and emotional disorders*. New York: Penguin Group.

Beck, A. T. (2005). The current state of cognitive therapy A 40-year retrospective. *Arch Gen Psychiatry*, 62, 953-959.

Beck, A. T., & Weishaar, M. E. (2008). Cognitive therapy. In R. J. Corsini, D. Wedding (Eds.), *Current psychotherapies* (pp. 263-294). Belmont: Brooks.

Bennett, S. T., Flett, R. A., & Babbage, D. R. (2014). Culturally adapted cognitive behaviour therapy for Maori with major depression. *The Cognitive Behaviour Therapist*, *7*, 1–16.

Benson, H., & Klipper, M. (2000). *The relaxtion response*. New York: Avon.

Blenkiron, P. (2005). Stories and analogies in cognitive behaviour therapy: A clinical review. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy, 33*(1), 45–59.

Buju, S. (2019). Clinical approach of spiritual illnesses: Eastern Christian spirituality and cognitive behavioral therapy. *Pastoral Psychology*, 68, 361-378.

Carlson, K. M., & González-Prendes, A. A. (2016). Cognitive behavioral therapy with religious and spiritual clients: A critical perspective. *Journal of Spirituality in Mental Health*, *18*(4), 253-282.

Carlson, J., Sperry, L., & Lewis, J. A. (2005). *Family therapy techniques*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Corey, G. (2015). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. (T. Ergene, Çev.). Ankara: Mentis Yayıncılık.

Dattilio, F. M. (1998). *Case studies in couple and family therapy: Systemic and cognitive perspectives*. New York: Guilford Press.

Dattilio, F. M. (2005). The restructing of family schemas: A cognitive-behavioral perspective. *Journal of Marital and Family Therapy*, 31(1), 15-30.

Dattilio, F. M. (2018). *Bilişsel davranışçı çift ve aile terapisi klinisyenler için bir rehber* (T. Özakkaş, Çev.). İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

DeRubeis, J. R., & Beck, A.T. (1988). Cognitive therapy. In K. S. Dobson (Ed.), *Handbook of cognitive behavioral therapies* (pp. 273-306). New York: Guilford Press.

DiBlasio, F. A. (1998). The use of a decision-based forgiveness intervention within intergenerational family therapy. *Journal of Family Therapy*, *20*(1), 77-96.

Digiuseppe, R. A., Doyle, K. A., Dryden, W., & Backx, W. (2013). *A practitioner's guide to rational emotive behavior therapy.* New York: Oxford University Press.

Dryden W., & Neenan, M. (2006). *Rational emotive behaviour therapy 100 key points & techniques*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.

D'Souza, R. F., & Rodrigo, A. (2004). Spiritually augmented cognitive behavioural therapy. *Australasian Psychiatry*, *12*(2), 148-152.

Ellis, A. (1978). Family therapy: A phenomenological and active-directive approach. *Journal of Marriage and Family Counseling*, 4, 43-50.

Ellis, A. (2001). *Overcoming destructive beliefs, feelings, and behaviors new directions for rational emotive behavior therapy*. Canada: Prometheus Books.

Ellis, S. (2007). *A rational emotive behavior therapy integrated approach overcoming resistance*. New York: Springer Publishing Company.

Ellis A., & Dryden, W. (1997). *The practice of rational emotive behavior therapy*. New York: Springer Publishing Company.

Ellis, A., Sichel, J. L., Yeager, R. J., DiMattia, D. J., & DiGiuseppe, R. (1989). *Rational-emotive couples therapy*. New York: Pergamon Press.

Epstein, N. B., & Baucom, D. H. (2002). *Enhanced cognitive-behavior therapy for couples: A contextual approach*. Washington, DC: American Psychological Association.

Epstein, N., & Schlesinger, S. E. (1996). Cognitive-behavioral treatment of family problems. In M. Reinecke, F. M. Dattilio, & A. Freeman (Eds.), *Casebook of cognitive-behavior therapy with children and adolescents*. New York: Guilford Press.

Gale, J. (2009). Meditation and relational connectedness: Practices for couples and families. In F. Walsh (Ed.), *Spiritual resources in family therapy* (pp. 247-266). New York: The Guilford Press.

Gambrel, L. E., & Keeling, M. L. (2010). Relational aspects of mindfulness: Implications for the practice of marriage and family therapy. *Contemporary Family Therapy*, *32*(4), 412-426.

Gladding, S. T. (2017). *Aile terapisi tarihi, kuram ve uygulamaları*. (İ. Keklik ve İ. Yıldırım, Çev.). Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.

Goldenberg, H., & Goldenberg, I. (2008). *Family therapy: An overview.* USA: Thamson.

Good, J. J. (2010). *Integration of spirituality and cognitive-behavioral therapy for the treatment of depression* (Unpublished Doctoral dissertation). Philadelphia College of Osteopathic Medicine, Philadelphia.

Gordon, K. C., Hughes, F. M., Tomcik, N. D., Dixon, L. J., & Litzinger, S. C. (2009). Widening spheres of impact: The role of forgiveness in marital and family functioning. *Journal of Family Psychology*, *23*(1), 1.

Hamdan, A. (2008). Cognitive restructuring: An Islamic perspective. *Journal of Muslim Mental Health*, *3*(1), 99-116.

Harrison, L. J., Manocha, R., & Rubia, K. (2004). Sahaja yoga meditation as a family treatment programme for children with attention deficit-hyperactivity disorder. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 9(4), 479-497.

Hawkins, R. S., Tan, S. Y., & Turk, A. A. (1999). Secular versus Christian inpatient cognitive-behavioral therapy programs: Impact on depression and spiritual well-being. *Journal of Psychology and Theology*, *27*(4), 309-318.

Hays, P. A. (2016). *Addressing cultural complexities in practice: Assessment, diagnosis, and therapy* (3rd ed.). Washington, DC: American Psychological Association.

Hodge, D. R. (2006). Spiritually modified cognitive therapy: A review of the literature. *Social Work*, *51*(2), 157-166.

Hodge, D. R., & Lietz, C. A. (2014). Using spiritually modified cognitive–behavioral therapy in substance dependence treatment: Therapists' and clients' perceptions of the presumed benefits and limitations. *Health & Social Work*, *39*(4), 200-210.

Hodge, D. R., & Nadir, A. (2008). Moving toward culturally competent practice with Muslims: Modifying cognitive therapy with Islamic tenets. *Social Work*, *53*(1), 31-41.

Hofmann, S. G. (2013). *The wiley handbook of cognitive behavioral therapy*. London: Wiley-Blackwell.

Kausar, E., & Bhutto, Z. H. (2018). Treatment of depression in cardiac patients through integration of spirituality and cognitive behavior therapy. *Bahria Journal of Professional Psychology*, *17*(2), 89-103.

Kazantzis, N., Dattilio, F. M., & Dobson, K. S. (2017). *The therapeutic relationship in cognitive-behavioral therapy a clinican's guide*. New York: The Guilford Press.

Khakpour, M., Mehrafarid, M., Akbari Amarghan, H., Nejat, H., Fazayeli Yousefabad, M., & Toroghi, R. (2018). Effect of spiritual family therapy on marital satisfaction in couples with husbands' drug-dependent. *Journal of Research and Health*, *8*(4), 365-372.

Khodabakhshi, K., Mohammadi, N., Taghavi, M., & Rahimi, C. (2015). Study of effectiveness integrated spiritual-cognitive-behavioral group therapy with Islamic mysticism approach of depression, guilt feeling & loneliness. *Jurnal UMP Social Sciences and Technology Management, 3*(1), 515-524.

Khodayarifard, M., & Fatemi, S. M. (2013). Combination of spirituality and cognitive-behavioral family therapy on treatment of generalized anxiety disorders. *Psychology, 4*(04), 427-432.

Khodayarifard, M., & McClenon, J. (2011). Family therapy in Iran: A case study of obsessive-compulsive disorder. *Journal of Multicultural Counseling and Development*, *39*(2), 78-89.

Koenig, H. G., Pearce, M. J., Nelson, B., & Erkanli, A. (2016). Effects on daily spiritual experiences of religious versus conventional cognitive behavioral therapy for depression. *Journal of Religion and Health*, *55*(5), 1763-1777.

Köroğlu, E. (2017). *Akılcı duygulanım davranışçı terapi*. Ankara: HYB Yayıncılık.

Kristeller, J. (2011). Spirituality and Meditation. In J. D. Aten, M. R. McMinn, & E. L. Worthington (Eds.) *Spiritually oriented interventions for counseling and psychotherapy*. (pp. 197-227). Washington: American Psychological Association.

Ladner, L. (2011). Mindfulness. In J. D. Aten, M. R. McMinn, & E. L. Worthington (Eds.) *Spiritually oriented interventions for counseling and psychotherapy*. (pp. 229-250). Washington: American Psychological Association.

Leahy, R. L. (2018). *Bilişsel terapi ve uygulamaları tedavi müdahaleleri için bir kılavuz.* (T. Özakkaş, Çev. Ed.). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Lodi, F. (2018). The HEART method: Healthy emotions anchored in RasoolAllah's teachings: Cognitive therapy using Prophet Mohammed as a psycho-spiritual exemplar. In C. Y. Al-Karam (Ed.), *Islamically integrated psychotherapy uniting faith and professional practice* (pp. 76-102). USA: Templeton Press.

Maio, G. R., Thomas, G., Fincham, F. D., & Carnelley, K. B. (2008). Unraveling the role of forgiveness in family relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, *94*(2), 307.

Malik, R. (2018). Family therapy and the use of Quranic stories. In C. Y. Al-Karam (Ed.), *Islamically integrated psychotherapy uniting faith and professional practice* (pp. 152-174). USA: Templeton Press.

McCullough, M. E., & Carter, E. C. (2013). Religion, self-control, and self- regulation: How and why are they related? In K. I. Pargament, J. J. Exline, & J. W. Jones (Eds), *APA handbook of psychology, religion, and spirituality: Vol. 1. Context, theory, and research* (pp. 123–138). Washington, DC: American Psychological Association.

McCullough, M. E., Pargement, K. I., & Thoresen, C. E. (2000). *Forgiveness: Theory, practice and research.* New York: Guilford Press.

McCullough, M. E., & Willoughby, B. L. (2009). Religion, self-regulation, and self-control: Associations, explanations, and implications. *Psychological Bulletin, 135*(1), 69–93.

McCullough, M. E., & Worthington, E. L., Jr. (1999). Religion and the forgiving personality. *Journal of Personality, 67*(6), 1141–1164.

Murdock, L. N. (2014). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları*. (F. Akkoyun, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Naeem, F., Phiri, P., Munshi, T., Rathod, S., Ayub, M., Gobbi, M., & Kingdon, D. (2015). Using cognitive behaviour therapy with South Asian Muslims: Findings from the culturally sensitive CBT project. *International Review of Psychiatry*, *27*(3), 233-246.

Nichols, M. P. (2013). *Aile terapisi kavramlar ve yöntemler*. (O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Nielsen, S. L., Johnson, W. B., & Ellis, A. (2001). *Counseling and psychotherapy with religious persons a rational emotive behavior therapy approach*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Northey, W. F. (2002). Characteristics and clinical practices of marriage and family therapists: A national survey. *Journal of Marital and Family Therapy*, 28, 487-494.

Otto, M. W. (2000). Stories and metaphors in cognitive-behavior therapy. *Cognitive and Behavioral Practice, 7*(2), 166–172.

Paloutzian, R. F., & Park, C. L. (2005). *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. New York: The Guilford Press.

Pargament, K. I. (2007). *Spiritually integrated psychotherapy understanding and addressing the sacred*. New York: The Guilford Press.

Paukert, A. L., Phillips, L., Cully, J. A., Loboprabhu, S. M., Lomax, J. W., & Stanley, M. A. (2009). Integration of religion into cognitive-behavioral therapy for geriatric anxiety and depression. *Journal of Psychiatric Practice*, *15*(2), 103-112.

Pearce, M., & Koenig, H. G. (2013). Cognitive behavioural therapy for the treatment of depression in Christian patients with medical illness. *Mental Health, Religion & Culture*, *16*(7), 730-740.

Pearce, M. J., Koenig, H. G., Robins, C. J., Daher, N., Shaw, S. F., Nelson, B., ... & King, M. B. (2016). Effects of religious versus conventional cognitive-behavioral therapy on gratitude in major depression and chronic medical illness: A randomized clinical trial. *Journal of Spirituality in Mental Health*, *18*(2), 124-144.

Prest, L. A., & Robinson, W. D. (2006). Systemic assessment and treatment of depression and anxiety in families: The BPSS model in practice. *Journal of Systemic Therapies*, *25*(3), 4-24.

Quast, A. (2014). *Yogerapy: An integrated yoga and cognitive-behavioral, family-based intervention for children with anxiety disorders in high achieving environments* (Unpublished Doctoral dissertation). The Chicago School of Professional Psychology, ABD.

Rosmarin, D. H. (2010). *A randomized controlled evaluation of a spiritually integrated cognitive behavioral intervention for sub-clinical anxiety among Jews, delivered via the internet* (Unpublished Doctoral dissertation). Bowling Green State University, ABD.

Rosmarin, D. H. (2018). *Spirituality, religion and cognitive-behavioral therapy a guide for clinicians*. New York: The Guilford Press.

Rosmarin, D. H., Auerbach, R. P., Bigda-Peyton, J. S., Björgvinsson, T., & Levendusky, P. G. (2011). Integrating spirituality into cognitive behavioral therapy in an acute psychiatric setting: A pilot study. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, *25*(4), 287-303.

Rosmarin, D. H., Bocanegra, E. S., Hoffnung, G., & Appel, M. (2019). Effectiveness of cognitive behavioral therapy for anxiety and depression among orthodox Jews. *Cognitive and Behavioral Practice*, 1-12.

Shapiro, D., Cook, I. A., Davydov, D. M., Ottoviani, C., Leuchter, A. F., & Abrams, M. (2007). Yoga as a complementary treatment of depression: Effects of traits and moods on treatment outcome. *eCam Advance Access*, 4, 493-502.

Smith, J. A., & Smith, A. H. (2004). Treating faith-based infertile couples using cognitive-behavioral counseling strategies: A preliminary investigation. *Counseling and Values*, *49*(1), 48-63.

Sperry, L. (2012). *Spirituality in clinical practice*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Sperry, L., & Shafranske, E. P. (2007). *Spiritually oriented psychotherapy*. ABD: American Psychological Association.

Stott, R., & Salkovskis, P. (2010). *Oxford guide to metaphors in CBT: Building cognitive bridges.* Oxford, UK: Oxford University Press.

Sudak, D. M. (2006). *Psychotherapy in clinical practice cognitive behavioral therapy for clinicans*. Philadephia: Lippincott Williams & Wilkins a Wolters Kluwer Business.

Tan, S. Y., & Johnson, W. B. (2007). Spiritually oriented cognitive-behavioral therapy. In L. Sperry & E. P. Shafranske (Eds.), *Spiritually oriented psychotherapy* (pp. 77-103). ABD: American Psychological Association.

Thygeson, M. V., Hocke, M. C., Clapsaddle, J., Robbins, A., & Moquist, K. (2010). Peaceful play yoga: Serenity and balance for children with cancer and their parents. *Journal of Pediatric Oncology Nursing*, *27*(5), 276-284.

Türkçapar, H. (2019). *Bilişsel davranışçı terapi temel ilkeler ve uygulama.* İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Valente, V. G., & Marotta, A. (2011). Prescribing yoga to supplement and support psychotherapy. In J. D. Aten, M. R. McMinn, & E. L. Worthington (Eds.) *Spiritually oriented interventions for counseling and psychotherapy*. (pp. 251-276). Washington: American Psychological Association.

Vinod, S. D., Vinod, R. S., & Khire, S. U. (1991). Evaluation of the effect of yoga on anxiety in youth in relation to anxiety-inducing areas of life. *Yoga Mimamsa*, 30, 25-30.

Wachholtz, A. B., & Pargament, K. I. (2005). Is spirituality a critical ingredient of meditation?: Comparing the effects of spiritual meditation, secular meditation, and relaxation on spiritual, psychological, cardiac, and pain outcomes. *Journal of Behavioral Medicine, 28*(4), 369–384.

Walsh, F. (2009). *Spiritual resources in family therapy*. New York: The Guilford Press.

Weishaar, M E. (1993). *Aaron T. Beck*. London: Sage.

Wenzel, A., Dobson, K. S., & Hays, P. A. (2016). *Cognitive behovioral therapy techniques and strategies*. Washington: American Psychological Association.

Williams Sr, M. A. (2012). *Exploring the relationship between gratitude and family satisfaction among college students* (Unpublished Doctoral dissertation). Ohio University, ABD.

Wright, L. M., Watson, W. L., & Bell, J. M. (1996). *Beliefs: The heart of healing in families and illness*. New York: Basic Books.

BÖLÜM 6
NARRATİVE ÇİFT VE AİLE TERAPİSİNDE MANEVİYATIN KULLANIMI[7]

Zehranur AKBULUT

Narrative Terapiye Genel Bakış

Odak noktasında dil ve söylemler üzerinden inşa edilen anlam olan narrative terapi, psikoterapi alanında "dördüncü dalga/güç" olarak adlandırılmaktadır (Payne, 2006). Narrative terapi, 1980'lerde postmodernist temelleri olan sosyal yapılandırmacı yaklaşımın bir uygulama şekli olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal yapılandırmacı yaklaşımda, bilginin ve gerçeğin yapılandırılmasında insanın aktif bir rol oynadığı düşünülmektedir (DeMille ve Montgomery, 2016; Suddeath, Kerwin ve Dugger, 2017). Avustralyalı Michael White ve Yeni Zelandalı David Epston (1990) "Narrative Means to Therapeutic Ends" (Terapötik Amaçlar için Narrative Araçlar) isimli kitapta Narrative terapiyi tanıtmışlardır.

Narrative terapiye göre, insanlar yazılmış öyküler dünyasına doğmakta ve çok nadir olarak bu öykülerin farkına varmaktadır. İnsanlar yaşadıkları olaylara, bu olayları birbiri ardına sıralayarak ve zaman içinde bir hikâye teması oluşturarak anlam yüklemektedir. Bir hikâyenin oluşması için gereken öğeler; olaylar, ardaşıklık (sıralama, bağlantı), zaman, içerik (anlam, bağlam) veya temadır. Birey hayatını kendisi hakkında oluşturduğu hikâyeler ve başkalarının kendisi hakkında anlattığı öykülerle yaşamaktadır. Anlam, bu öykülerin soyut düşüncesidir. Birey durmadan deneyimlerine anlam katmaktadır. Bu bakımdan insanlar hem kendi öykülerinin senaryo yazarları hem de başrol oyuncularıdır (Brown ve Augusta-Scott, 2007; Freedman ve Combs, 1996; Morgan, 2000; White, 2007; Yeni, 2014).

Oluşturulan hikâyeler daha sonra bireyin yaşamı için kesin doğrulara dönüşmektedir. Öyküler kim olduğumuz, nereden geldiğimiz, ne yaptığımız ve yaşamımızla ilgili ne düşündüğümüz gibi konuları kapsamaktadır (Crocket, 2013). Narrative terapide; sosyal etki, aile yapısı, çocuk

[7] Bu bölümün ilk hâli, Spiritual Psychology and Counseling (SPC) Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Kaynakça

Akdemir, A., Karaoğlan, A., & Karakaş, G. (2006). Çift terapisi. *Türkiye'de Psikiyatri*, 8(2), 123-128.

Alexander, I. (2008). Narrative, suffering and the alternate story. In R. Cook & I. Alexander (Eds.), *Interweavings: Conversations between narrative therapy and Christian faith* (pp.114-125). North Charleston, SC: CreateSpace Books.

Alexander, I., Silver, J., & Brown, J. (2008). Narrative ideas and practices in pastoral care and counseling. In R. Cook & I. Alexander (Eds.), *Interweavings: Conversations between narrative therapy and Christian faith.* North Charleston, SC: CreateSpace Books.

Amerikan psikolojik danışma derneği etik kodları. (2014). Alexandria, VA: American Counseling Association (ACA).

Baldwin, C., & Estey, J. (2015). The self and spirituality: Overcoming narrative loss in aging. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, *34*(2), 205-222.

Beckenbach, J., Patrick, S., Sells, J., & Terrazas, L. (2014). The Statement of Us: A Narrative-Based Practice for Enhancing Couples' Preferred Identity. *Journal of Systemic Therapies*, 33(2), 50-61.

Bermúdez, J. M., & Bermúdez, S. (2002). Altar-making with Latino families: A narrative therapy perspective. *Journal of family psychotherapy*, *13*(3-4), 329-347.

Besa, D. (1994). Evaluating narrative family therapy using single-system research designs. *Research on Social Work Practice,* 4(3), 309–325.

Brown, C., & Augusta-Scott, T. (2007). *Narrative therapy: Meaning making, making lives.* Thousand Oaks, CA: Sage.

Camadan, F. (2018). Psikolojik danışmanın yaşadığı çatışma: Etik ikilem. *Sakarya University Journal of Education*, *8*(1), 76-94.

Carlson, T., Fitzpatrick, D., Hecker, L. & Killmer, J. M. (2002). Religion, spirituality, and marriage and family therapy: A study of family therapists' beliefs about the appropriateness of addressing religious and spiritual issues in therapy. *The American Journal of Family Therapy, 30*, 157-171.

Carr, A. (1998). Michael White's narrative therapy. *Contemporary Family Therapy*, *20*(4), 485-503.

Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları.* Ankara: Mentis Yayıncılık.

Coyle, S. (2009). Spiritual narratives: Hope and healing through stories of faith. In J. H. Ellens (Ed.), *The healing power of spirituality: How faith helps humans thrive* (pp. 189-201). California: ABC-CLIO.

Crocket, K. (2013). Narrative therapy. In J. Frew, M. D. Spiegler (Eds.), *Contemporary psychotherapies for a diverse world* (pp. 459-500). New York, NY US: Routledge/Taylor & Francis Group.

Dallos, R. (2006). *Attachment narrative therapy*, *Integrating Systemic, Narrative and Attachment Approaches*. New York: Open University Press.

De Beer, S., & Müller, J. (2009). Using stories to assist storytelling in a pastoral setting: Four female pastors in dialogue with Mary Magdalene. *HTS Teologiese Studies/Theological Studies*, *65*(1).

De La Lama, L. B., & De La Lama, L. (2011). *Counseling a terminally ill agnostic seeking to reclaim spirituality: A narrative approach to dying well.* Retrieved from http://counselingoutfitters.com/vistas/vistas11/Article_103.pdf.

DeMille, S. M., & Montgomery, M. (2016). Integrating narrative family therapy in an outdoor behavioral healthcare program: A case study. *Contemporary Family Therapy*, *38*(1), 3-13.

Dennett, D. C. (1992). The self as the center of narrative gravity. In F. Kessel, P. Cole & D. Johnson (Eds.), *Self and consciousness: Multiple perspectives* (pp. 103-115). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Dollahite, D. C., Marks, L. D., & Olsonm, M. M. (2002). Fathering, faith, and family therapy: Generative narrative therapy with religious fathers. *Journal of Family Psychotherapy*, *13*(3-4), 259-289.

Dollahite, D. C., Slife, B. D., & Hawkins, A. J. (1998). Family generativity and generative counseling: Helping families keep faith with the next generation. In D. P. McAdams & E. de St. Aubin (Eds.), *Generativity and adult development: How and why we care for the next generation* (pp. 449-481). Washington, DC: American Psychological Association.

Duba, J. D., Kindsvatter, A.. & Lara, T. (2008). Treating infidelity: Considering narratives of attachment. *Family Journal,* 16, 293-299.

Dumlu, Ö. (2006). Kur'an'da kıssa. İçinde Mehmet A. ve Ömer D. (Ed.), *Ana Konularıyla Kur'an* (15. Ünite). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Ekşi, H., & Kaya, Ç. Çiftçi, M. (2016). Maneviyat ve psikolojik danışma. Manevi yönelimli psikoterapi ve psikolojik danışma. Ekşi, H., & Kaya, Ç (Ed.), *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma* (s. 11-27). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Epston, D. & White, M. (1992). *Experience, contradiction, narrative & imagination: selected papers of David Epston & Michael White, 1989-1991*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.

Fraenkel, P., Hameline, T., & Shannon, M. (2009). Narrative and collaborative practices in work with families that are homeless. *Journal of Marital and Family Therapy*, 35(3), 325-342.

Frame, M. W. (2003). *Integrating religion and spirituality into counseling: A comprehensive approach*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole

Freedman, J. (2014). Witnessing and positioning: Structuring narrative therapy with families and couples. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy,* 35, 20–30.

Freedman, J., & Combs, G. (1996). Shifting paradigms: From systems to stories. *Narrative therapy: The social construction of preferred realities*, 1-18.

Freedman, J., & Combs, G. (2008). Narrative couple therapy. In A.S. Gurman, J.L. Lebow & D.K. Snyder (Eds.), *Clinical handbook of couple therapy* (pp. 229-258). New York: Guilford Press.

Gallant, P., & Strauss, I. (2011). Narrative therapy with couples. In D. K. Carson & M. CasadoKehoe (Ecs.), *Case studies in couples therapy: Theory-based approaches* (pp. 289-301). New York, NY: Routledge.

Gehart, D. (2014). *Mastering competencies in family therapy: A practical approach to theories and clinical case documentation.* Belmont, CA: Brooks/Cole

Gladding, S. (2012). Aile terapisi tarihi kuram ve uygulamaları. (*İbrahim Keklik, İbrahim Yıldırım, Çev.),* Ankara: PDR Yayınlar.

Gold, J. M. (2016). *Stepping in, stepping out: Creating stepfamily rhythm.* Alexandria, VA: American Counseling Association.

Karaırmak, Ö., & Bugay, A. (2016). Postmodern diyalog: Narrative psikolojik danışma. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *4*(33).

Koca, M. (2018). *Narrative terapi temelli grupla psikolojik danışma programının ergenlerin irade ve kaygı düzeylerine etkisi.* (Yüksek lisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep).

Kropf, N. P., & Tandy, C. (1998). Narrative therapy with older clients: The use of a "meaning-making" approach. *Clinical Gerontologist*, *18*(4), 3-16.

Madigan, S. (2016). *Naratif terapi. (Gonca Akkaya, Çev.),* İstanbul: Okuyan Us.

Marais, J. C. (2006). *(Re)-constructing a life-giving spirituality: narrative therapy with university students* (Doctoral dissertation, University of South Africa, Pretoria).

McNicholas, G.T. (2018). *Toward a narrative approach to Christian marital therapy.* (Doctorate dissertation, The Divine Mercy Unıversıty, Instıtute For The Psychologıcal Scıences).

McWeigh, A. K. (2016). *Spirituality in practice: An exploration into narrative practitioners' approaches to addressing spirituality in counselling practices*. (Master dissertation, UNITEC, New Zealand).

Morgan, A. (2000). *What is Narrative Therapy?.* Australia: Dulwich Centre Publications.

Morningstar, B. I. (2010). Stories that transform: Narrative approaches to spiritually oriented clinical practice. *Smith College Studies in Social Work*, *80*(2-3), 286-303.

Nichols, M. P. (2013). Aile terapisi: Kavramlar ve yöntemler. *(Okhan Gündüz, Çev.),* İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Payne, M. (2006). *Narrative therapy*: *An introduction for counsellor*. London: Sage Publications.

Polkinghorne, D. E. (2000). Narrative Theraphy. *In Encychopeida of Psychologhy* (Alan E. Kazdin, Eds). Oxford University Press.

Post, B. C., & Wade, N. G. (2009). Religion and spirituality in psychotherapy: A practice-friendly review of research. *Journal of clinical psychology*, *65*(2), 131-146.

Robbins, C. (2014). Wesleyan narrative pastoral conversations: coauthoring the parishioner's story through Wesleyan theology, narrative therapy, and pastoral counseling. *Asbury Theological Seminary*, Kentucky: USA.

Rosen, L. V., & Lang, C. (2005). Narrative therapy with couples: Promoting liberation from constraining influences. In M. Harway (Ed.), *Handbook of couples therapy* (pp. 157– 178). Hoboken, NJ: Wiley.

Saltzburg, S. (2007). Narrative therapy pathways for reauthoring with parents of adolescents comingout as lesbian, gay, and bisexual. *Contemporary Family Therapy: An International Journal*, 29, 57-69.

Shafranske, E. P. (2013). Klinik psikoloji ve danışmanlık psikolojisinde din psikolojisi (Çev. Ş.Turan). R. F. Paloutzian ve C. L. Park (Ed.). *Din ve maneviyat psikolojisi* (s.409-442). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Samancı, A. Y., & Ekici, G. (1998). Aile terapisi. *Düşünen Adam*, *11*(3), 45-51.

Stokes, L. D., & Poulsen, S. S. (2014). Narrative therapy for adoption issues in families, couples, and individuals: Rationale and approach. *Journal of Family Psychotherapy*, 25, 330-347.

Suddeath, E. G., Kerwin, A. K. & Dugger, S. M. (2017). Narrative family therapy: Practical techniques for more effective work with couples and families. *Journal of Mental Health Counseling,* 39(2), 116-131.

Summermatter, A. (2017). Bilişsel davranışçı terapiler ve maneviyat. Halil, E. (Ed.), *Psikoterapi ve psikolojik danışmada maneviyat: kuramlar ve uygulamalar* (s. 87-115). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Tarragona, M. (2008). Postmodern/Poststructuralist Therapy. In J. L. Lebow (Ed.), *21st Century Psychotherapies: Contemporary approaches to theory and practice* (pp.167-205). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Terzi, I. Ş., & Tekinalp, B. E. (2013). *Psikolojik danışmada güncel yaklaşımlar*. Ankara: Pegem Akademi.

Truter, C. J., & Kotze, D. J. (2005). Spirituality and health: A narrative-pastoral approach. *HTS: Theological Studies*, *61*(3), 973-984.

Vetere, A. and Dowling, E. (2016) *Narrative therapies with children and their families: A Practitioners Guide: Concepts and Approaches*. London: Routledge.

White, J. D. (1992). Taking language seriously: Toward a narrative theory of knowledge for administrative research. *The American Review of Public Administration*, *22*(2), 75-88.

White, M. (1988). The externalizing of the problem and the re-authoring of lives and relationships. *Dulwich Centre Newsletter*, 3–20.

White, M. (2000). *Reflections on narrative practice: Essays and interviews*. Adelaide, Australia: Dulwich Centre Publications.

White, M. (2007). *Maps of narrative practice.* New York: Norton.

White, M., & Epston, D. (1990). *Narrative means to therapeutic ends*. Newyork: Norton.

Wong, P. T. P. (2014). Meaning in life. In A. C. Michalos (Ed.), *Encyclopedia of quality of life and well-being research* (pp. 3894-3898). New York, NY: Springer.

Yalın, H. S. (2017). Manevi öyküsel terapi. İçinde Halil E. (Ed.), *Psikoterapi ve psikolojik danışmada maneviyat: Kuramlar ve uygulamalar* (s. 189-209). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Yeni, G. K. (2014). Narrative terapi. Canel, A. N. (Ed.), *Terapide yeni ufuklar: Modern, postmodern ve kısa terapiler* (s. 201-222). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

BÖLÜM 7
DUYGU ODAKLI ÇİFT TERAPİSİ VE MANEVİYAT[8]

Merve NURLU

Maneviyat; insanların varlığına anlam katmakta, yaşamak için ahlaki standartlar koymakta ve insanlığın birbirlerine kalp ile bağlanmalarına olanak sağlamaktadır (Aponte, 2002). Maneviyat; insanlar arasındaki ilişkilere anlam ve amaç katan, Tanrı ve insan arasındaki ilişkileri betimleyen, yaşamın ahlaki standartlarını ortaya koyan ve insanlara umut duygusunu aşılayan bir bütündür (Dansby, Hayes ve Schleiden, 2017). Psikoterapide din-maneviyat ile sağlık, yaşam kalitesi, sosyal destek ve azalmış depresif semptomların varlığı arasında anlamlı pozitif ilişkiler bulunmuştur (Pickard ve Nelson-Becker, 2011).

Maneviyat aile ve çift terapisi ile yakından ilişkilidir, çünkü hem maneviyat hem de aile ve çift terapileri ilişkisel temellidir ve maneviyat kendini en çok aile ve çiftlerle çalışırken göstermektedir (Walsh, 2012). Bu yüzden asıl önemli olan maneviyat ve dinsel odaklı danışanlar ile çalışılırken maneviyatın ya da kutsalın terapiye entegre edilip edilmeyeceği değil, bu entegrasyonun ne zaman ve nasıl gerçekleştirileceğidir (Post ve Wade, 2009). Çift ve aile danışmanları da manevi içerikleri kendi psikoterapi uygulamalarına entegre etmek istemekte ve bunun yollarını aramaktadırlar (Furrow, Johnson, Bradley ve Amodeo, 2011).

Duygu Odaklı Terapi 1980'lerin sonlarına doğru Johnson ve Greenberg (1985) tarafından oluşturulmuş en çok kullanılan çift ve aile terapisi yaklaşımlarından biri olmuştur (Landau-North, 2006). Temel olarak Duygu Odaklı Terapi çiftler için oluşturulmuş olmakla birlikte zamanla bireyler ve aileler için de kullanılan bir yaklaşım olmuş ve Duygu Odaklı Aile Terapisi ve Duygu Odaklı Bireysel Terapi gibi isimler almıştır (Johnson, 2019). Duygu Odaklı Terapi yaklaşımının kuramsal temellerine baktığımızda, temelde Bowlby (1969, 1973) tarafından bebek ve bakım veren kişi arasında gelişen bağlanma ilişkilerini açıklamak üzere geliştirilen bağlanma kuramına dayandığı görülmektedir (Gladding, 2015). Bowlby'nin bağlanma kuramında,

[8] Bu bölümün ilk hâli, Spiritual Psychology and Counseling (SPC) Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Duygu Odaklı Terapi yaklaşımı çerçevesinde ele alınabilmektedir. Bu makalede amaç, Duygu Odaklı Terapi yaklaşımının manevi değerler ile birleştiğinde terapi sürecinin nasıl ilerlediği ile ilgili açıklamalarda bulunmak ve terapi yaklaşımının hangi yöntem ve tekniklerinin daha çok kullanıldığını örnek vak'alar eşliğinde göstermektir. Ayrıca İslami ögeler ile birleştirilebilecek bu terapi yaklaşımının nasıl kullanılabileceği konusunda bir farkındalık oluşturularak bu açıdan örnek teşkil etmesi istenmiştir. Bu bölümde öncelikle Duygu Odaklı Çift Terapisi kısaca tanıtılmış ve daha sonra dinsel veya manevi ögelerle danışmaya gelen çiftlerle çalışılırken müdahale yöntemlerinin nasıl olacağı ile ilgili kısa vak'a örneklerine yer verilmiştir.

Kaynakça

Allen, J. (2008). The attachment system in adolescence. In J. Cassidy & P. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications* (2nd ed., pp. 419-435). New York, NY: Guilford Press.

Aponte, H. J. (2002). Spirituality: The heart of therapy. *Journal of Family Psychotherapy*, 13(1/2), 13–27. doi:10.1300/J085v13n01_02.

Atkins, D.C. & Kessel, D. E. (2008). Religiousness and infidelity: Attendance, but not faith and prayer, predict marital fidelity. *Journal of Marriage and Family, 70*, 407- 418.

Bloom, B. L., Asher, S. J., & White, S. W. (1978). Marital disruption as a stressor: a review and analysis. Psychological Bulletin, 85(4), 867- 894.

Booth, A., Johnson, D. R., Branaman, A., & Sicca, A. (1995). Belief and behavior: Does religion matter in today's marriage? *Journal of Marriage and the Family, 57,* 661–671.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss* (Vol. 1). New York: Basic Books. doi:10.2307/2798963.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Separation anxiety and anger* (Vol. 2). New York: Basic Books. doi:10.1192/bjp.123.5.600-a.

Bretherton, I. (1990). Communication patterns, internal working models, and the intergenerational transmission of attachment relationships. *Infant Mental Health Journal*, *11*(3), 237-252.

Bruggemann, W. (1979). Covenanting as human vocation: A discussion of the relation of Bible and pastoral care. *Interpretation: A Journal of Bible and Theology, 33,* 115–129.

Butler, M. H., & Harper, J. M. (1994). The divine triangle: God in the marital system of religious couples. *Family Process, 33(3), 277–286.* doi:10.1111/j.1545-5300.1994.00277.x

Dansby, R. A., Hayes, N. D., & Schleiden, C. (2017). A guide for assessing clients' attachment to the sacred: The spiritual attachment history. *Contemporary Family Therapy*, *39*(1), 1-11. doi: 10.1007/s10591-017-9402-5

Davidovsky, G. C. (2018). The Orthodox Jewish couple in therapy: Addressing religious conflict and confronting the divine elephant in the room. *Clinical Social Work Journal, 47,* 353-362. doi: 10.1007/s10615-018-0697-y.

Furrow, J. L., Johnson, S. M., Bradley, B., & Amodeo, J. (2011). Spirituality and emotionally focused couple therapy: Exploring common ground. In J.L. Furrow, S. M. Johnson, & B. A. Bradley (Eds.), *The emotionally focused casebook: New directions in treating couples* (pp. 343-372). New York: Routledge.

Gladding, S. T. (2015). *Aile terapisi Tarih, Kuram ve Uygulamaları* (Çev. İ.Keklik & İ. Yıldırım), (5. Baskı). Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği.

Gurman, A. S., & Fraenkel, P. (2002). The history of couple therapy: A millennial review. *Family Process*, *41*(2), 199-260.

Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, *52*(3), 511-524.

Johnson, S. M. (2004). *The practice of emotionally focused coupled therapy* (2nd ed.). New York: Brunner/ Routledge.

Johnson, S. M. (2017). An emotionally focused approach to sex therapy. In Z. Peterson (Ed.), *The Wiley handbook of sex therapy* (pp. 250–266). New York: Wiley.

Johnson, S. M. (2019). *Attachment theory in practice: Emotionally focused therapy (EFT) with individuals, couples, and families*. New York: Guilford Press.

Johnson, S. M., & Denton, W. (2002). Emotionally focused couple therapy: Creating secure connections. In A. S. Gurman (Ed.), *The clinical handbook of couple therapy* (3rd ed., pp. 221- 250). New York: Guildford Press.

Johnson, S. M., & Greenberg, L. S. (1985). Emotionally focused couples therapy: An outcome study. *Journal of Marital and Family Therapy, 11(3), 313–317.* doi:10.1111/j.1752-0606.1985.tb00624.x

Johnson, S. M., & Whiffen, V. (1999). Made to measure: Adapting emotionally focused therapy to partners' attachment styles. *Journal of Clinical Psychology, Science and Practice, 6,* 366-381.

Johnson, S., Bradley, B., Furrow, J., Lee, A., Palmer, G., Tilley, D., & Woolley, S. R. (2005). *Becoming an EFT therapist: The workbook. New York: Brunner/ Routledge*.

Kaya Balkan, İ. (2009). *Bağlanma stillerinin evlilik ilişkisi üzerindeki etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kerr, M. E. & Bowen, M. (1988). *Family evaluation: An approach based on Bowen theory.* New York: W. W. Norton & Company.

Kirkpatrick, L. (1998). God as a substitute attachment figure: A longitudinal study of adult attachment style and religious change in college students. *Personality and Social Psychology Bulletin, 24*(9), 961–973. doi:10.1177/0146167298249004

Kirkpatrick, L., & Shaver, P. (1990). Attachment theory and religion: Childhood attachments, religious beliefs, and conversion. *Journal for the Scientific Study of Religion, 29*(3), 315– 334.

Landau-North, M. (2006). *Exploring forgiveness as a key therapeutic process in emotionally focused therapy* (Doktora Tezi). Proquest Dissertations and Theses Global veri tabanından erişildi. (UMI No. 3209197).

Mahoney, A., Pargament, K. I., Jewell, T., Swank, A. B., Scott, E., Emery, E., & Rye, M. (1999). Marriage and the spiritual realm: The role of proximal and distal religious constructs in marital functioning. *Journal of Family Psychology, 12,* 321–338.

Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge: Harvard University Press.

Pargament, K. I., & Mahoney, A. (2005). Sacred matters: Sanctification as a vital topic for the psychology of religion. *International Journal for the Psychology of Religion, 15,* 179–198.

Pickard, J. G., & Nelson-Becker, H. (2011). Attachment and spiritual coping: Theory and practice with older adults. *Journal of Spirituality in Mental Health, 13*(2), 138–155. doi:10.1080/1934963 7.2011.565239

Pietromonaco, P. R., Greenwood, D., & Barrett, L. F. (2004). Conflict in adult close relationships: An attachment perspective. In W. S. Rholes & J. A. Simpson (Eds.), *Adult Attachment: New Directions and Emerging Issues* (pp.267-299). Guilford Press.

Pistole, M. C. (1989). Attachment in adult romantic relationships: Style of conflict resolution and relationship satisfaction. *Journal of Social and Personal Relationships*, *6*(4), 505-510.

Post, B. C., & Wade, N. G. (2009). Religion and spirituality in psychotherapy: A practice-friendly review of research. *Journal of Clinical Psychology*, *65*(2), 131–146. doi:10.1002/jclp.20563

Rizkallah, N., & Hudson, E. (2019). Circling the triangle: An EFT approach to working with Christian couples triangulating God. *Contemporary Family Therapy*, 41, 219- 226. doi: 10.1007/s10591-019-09496-8.

Roberts, S. (2017). *A phenomenological analysis of God attachment, romantic attachment and relationship satisfaction in Christian couples completing an emotionally-focused marital intensive.* (Doktora Tezi). Proquest Dissertations and Theses Global veri tabanından erişildi. (UMI No. 10638116).

Rowatt, W., & Kirkpatrick, L. (2002). Two dimensions of attachment to God and their relation to affect, religiosity, and personality constructs. *Journal for the Scientific Study of Religion, 41*, 637–651.

Simon, G. M. (2004). An examination of the integrative nature of emotionally focused therapy. *The Family Journal*, *12*(3), 254-262.

Walsh, F. (Ed.). (2012). *Normal family processes: Growing diversity and complexity*. New York: Guilford Press.

Weiss. R.S. (1982). Attachment in adults. In C.M. Parkes & J. Stevenson-Hiade (Eds.), *The Place of Attachment in Human Behavior* (pp.171- 184). New York: Basic Books.

Zeifman, D., & Hazan, C. (2008). Pair bonds as attachments: Reevaluating the evidence. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment: Theroy, Research and Clinical Implications* (pp.354-436). New York, NY: Guilford Press.

BÖLÜM 8
EVLİLİK ÖNCESİ DANIŞMANLIK HİZMETLERİNE MANEVİ BAKIŞ

Hasan KÜTÜK

Evlilik Öncesi Rehberlik ve Danışmanlık Hizmetleri

Günümüzde boşanma sayılarının artmasıyla beraber evlilik öncesi eğitim ve danışmanlık hizmetleri önem kazanmaya başlamıştır. Türkiye'deki boşanma oranları incelendiğinde boşanmaların %39,1'inin evliliğin ilk 5 yılında olduğu görülmüştür (Türkiye İstatistikler Kurumu [TUİK], 2016). Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan araştırmalarda ilk evliliklerini yapan çiftlerin hemen hemen %50'sinin boşandıkları görülmektedir (Krieder ve Ellis, 2011). Bunun gibi yaşanan çeşitli problemlerden dolayı evlilik öncesinde çiftleri evliliğe hazırlamak ve çiftler arasındaki etkileşimi geliştirmek için evlilik öncesinde gerçekleştirilecek eğitimlere gereksinim duyulmaktadır. Bu eğitimler çiftlerin evlilik konusunda bilgi sahibi olmasını, evlilik sonrasında olumlu ilişkinin desteklenmesini ve zemini sağlam aile yapıları oluşturarak boşanma oranlarını düşürmeyi hedefleyen bir süreç oluşturmaktadır (Kalkanlı ve Ersanlı, 2008; Yalçın ve Ersever, 2015).

Yurt dışında ve ülkemizde gerçekleştirilen evlilik eğitimlerinin birçoğu kısıtlı bir zamanda ve belli bir program dâhilinde gerçekleştirilmektedir. Bu eğitimlerde, evliliklerin genelinde ortaya çıkabilecek belli başlı problemler konusunda bilgi vermek ve bu problemlerle baş etme becerileri kazandırmak amaçlanmaktadır. Yaygın olarak ele alınan bu konular arasında cinsiyet rolleri, cinsellik, iletişim, sadakat, ebeveynlik becerileri ve ev ekonomisi gibi başlıklara yer verilir. Evlilik öncesi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerindeyse bu konulara ek olarak çiftler arasında ortaya çıkabilecek ve destek almalarını gerektirebilecek hemen her konuda yardım alınabilmektedir (Carroll ve Doherty, 2003; Wilmoth ve Fournier, 2008).

Evlilik öncesi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri çiftler arası iletişimin gelişmesine destek olmakla beraber çiftlerin karşılaştıkları ve karşılaşabilecekleri çeşitli problemler konusunda

Kaynakça

Abu-Ras, W., Gheith, A., & Cournos, F. (2008). The Imam's role in mental health promotion: A study at 22 mosques in New York City's Muslim community. *Journal of Muslim Mental Health, 3*(2), 155–176.

Adler, A. (2019). *Yaşamın Anlam ve Amacı*. İstanbul: Say Yayınları.

Ali, O. M., Milstein, G., & Marzuk, P. M. (2005). The Imam's role in meeting the counseling needs of Muslim communities in the United States. *Psychiatric Services, 56*(2), 202–205.

Alshugairi, N. (2010). Marital trends in the American Muslim community: A pilot study. *Journal of Muslim Mental Health, 5*(3), 256–277

Balcı Arvas, F , Hökelekli, H . (2017). Dindarlık ile Evlilik Doyumu ve Evlilikte Sorun Çözme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Değerler Eğitimi Dergisi, 15* (34) , 129-160.

Birch, P. J., Weed, S. E., & Olsen, J. (2004). Assessing the impact of community marriage policies on county divorce rates. *Family Relations, 53*(5), 495–503.

Borowski, S. C., & Tambling, R. B. (2015). Applying the health belief model to young individuals' beliefs and preferences about premarital counseling. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families, 23*(4), 417–426

Busby, D. M., Holman, T. B., & Taniguchi, N. (2001). RELATE: Relationship evaluation of the individual, family, cultural, and couple contexts. *Family Relations, 50*(4), 308–316.

Calvert, E. Z., & Bridges, S. K. (2006). Mandated premarital therapy and early marital adjustment: Implications for counseling. *Journal of Couple & Relationship Therapy, 5*(4), 23-41.

Carlson, J., & Dinkmeyer, D. (1987). Adlerian marriage therapy. *American journal of Family Therapy 75*(4), 326-332. doi:10.1080/01926188708250692

Carlson, J., Watts, R., & Maniacci, M. (2006). *Adlerian therapy*. Washington, DC: American Psychological Association. doi:10.1037/11363-000

Carroll, J. S., & Doherty, W. J. (2003). Evaluating the effectiveness of premarital prevention programs: A meta-analytic review of outcome research. *Family Relations, 52*(2), 105–118.

Deaner, R., Pechersky, K., & McEadden, J. (2008). Ethnicity: Religious practice and marriage and family counseling implications. In J. Duba Onedera (Ed.), *The role of religion and marriage and family counseling* (pp. 229-244). New York, NY: Taylor and Erancis.

Diyanet, 2019. Kur'an- Kerim Meali. Erişim adresi: https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/ erişim tarihi: 24.12.2019

Duba Sauerheber, J., ve Bitter, J. R. (2013) An Adlerian approach in premarital counseling with religious couples. *The Journal of Individual Psychology,* 69, 305-327.

Duba, J. D., & Watts, R. E. (2009). Therapy with religious couples. *Journal of Clinical Psychology 65*(2), 210-223. doi:10.1002/jclp.20567

Duba, J. D., Hughey, A. W., Lara, T, & Burke, M. G. (2012). Areas of marital dissatisfaction among long-term couples. *Adultspan, 77*(1), 39-54. doi:10.1002/J.2161 -0029.2012.00004.x

Ellison, C. G., Burdette, A. M., & Wilcox, W. B. (2010). The couple that plays together: Race and ethnicity, religion, and relationship quality among working-age adults. *Journal of Marriage and Family,* 72, 963-975. doi:10.1111/j/i 741 -3737.2010.00742.x

Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, (2016). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 24642. Erişim adresi: http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=24642

Geçioğlu, A, Kayıklık, H. (2019). Dindarlık ve evlilik uyumu ilişkisi: evli bireyler üzerine bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD), 19* (1) , 202-224 . DOI:10.30627/cuilah.536797

Glenn, N. D. (2005). With this ring: A national survey on marriage in America. Retrieved November 11, 2019, from National Fatherhood Initiative website: http://www.fatherhood.org/with-this-ring-survey

Halford, W. K., Markman, H. J., Kline, G. H., & Stanley, S. M. (2003). Best practice in couple relationship education. *Journal of Marital & Family Therapy, 29*(3), 385–406.

Hawes, C. (2007). Early recollections: A compelling intervention in couples' therapy. The *Journal of Individual Psychology, 63*(3), 306-31

Jolliff, D., & Home, A. (1986). Social learning family therapy. *Individual Psychology 42*(4), 567-582.

Kalkan, M. ve Ersanlı, E. (2008). Bilişsel-davranışçı yaklaşıma dayalı evlilik ilişkisini geliştirme programının evli bireylerin evlilik uyumuna etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 8*(2), 963-986.

Kalkan, M. ve Kaya, S. N. (2007). Evlilik öncesi ilişkileri değerlendirme ölçeği'nin (eöidö) geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi, 3*(11), 35-40.

Kasapoğlu, F , Yabanigül, A . (2018). Marital Satisfaction and Life Satisfaction: The Mediating Effect of Spirituality. *Spiritual Psychology and Counseling, 3* (2) , 177-195 .

Killawi, A., Fathi, E., Daneshpou, M., Elmi, A. ve Altalip, H. (2017) Perceptions and experiences of marriage preparation among u.s. muslims: multiple voices from the community. *Journal of Marital and Family Therapy* 44(1): 90–106 doi: 10.1111/jmft.12233

Krieder, R.M., & Ellis, R. (2011). Number, timing and duration of marriages and divorces: 2009. In Current Population Reports, (pp. 70–125). U.S. Census Bureau, Washington, DC. Retrieved November 11, 2019, from https:// www.census.gov/prod/2011pubs/p70-125.pdf.

Macfarlane, J. (2012). *Islamic divorce in North America: A Shari'a path in a secular society*. Oxford: Oxford University Press

Mahoney, A. (2010). Religion in families, 1999-2009: A relational spirituality framework. *Journal of Marriage and Family*, 72, 963-975. doi:10.1111 /j/1 741-3737.2010.00732.x

Markey, B., Micheletto, M., & Becker, A. (1997). Facilitating open couple communication, understanding, and study (FOCCUS). Omaha, NE: Family Life Office, Archdiocese of Omaha.

McCurdy, K. G. (2007). Making love or making love work: Integrating the crucial Cs in the games couples play. *The Journal of Individual Psychology, 63*(3), 279-293.

McManus, M. (2008). Marriage Savers is proven way to increase the success of marriage, reduce divorce rates, and provide a better environment for children to thrive. Marriage Savers, Inc. Retrieved November 12, 2019, from http://www.marriagesavers.org

Mohamed, B. (2016). A new estimate of the U.S. Muslim population. Retrieved November 21, 2019, from Pew Research Center website: http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/01/06/a-new-estimate-of-the-u-s-muslim-population/

Murray, C. E. (2004). The relative influence of client characteristics on the process and outcomes of premarital counseling: A survey of providers. *Contemporary Family Therapy 26*(4), 447-463. doi:10.1007/sl0591-004 - 0646-5

Murray, C. E. (2005). Prevention work: A professional responsibility for marriage and family counselors. *Family Journal, 13*(1), 27–34.

Murray, C. E., & Murray,T. L. (2004). Solution-focused premarital counseling: Helping couples build a vision for their marriage, *Journal of Marital and Family Therapy 30*(3), 349-358. doi:10.1111/j.i 752-0606.2004.tb01245.x

Padela, A. I., Killawi, A., Heisler, M., Demonner, S., & Fetters, M. D. (2011). The role of imams in American Muslim health: Perspectives of Muslim community leaders in Southeast Michigan. *Journal of Religion and Health, 50*(2), 359–373.

Peluso, P. R., & Macintosh, H. (2007). Emotionally focused couples therapy and Individual Psychology: A dialogue across theories. *The journal of Individual Psychology 63*(3), 247-269.

Ribner, D. S. (2003). Modifying sensate focus for use with Haredi (ultra-Orthodox) Jewish couples, *Journal of Sex & Marital Therapy, 29*(2), 165-171. doi:10.1080/7138471 71

Schumm, W. R., Walker, A. B., Nazarinia, R. R., West, D. A., Atwell, C, Bartko, A., & Kriley, A. (2010). Predicting the short- and long-term helpfulness of premarital counseling: The crucial role of counseling quality. *Journal of Couple & Relationship Therapy 9*, 1-15.

Silliman, B., & Schumm, W. R. (2000). Marriage preparation programs: A literature review. *The Family Journal, 8* (2), 133–142.

Springer, P R., Abbott, D. A., & Reisbig, A. M. J. (2009). Therapy with Muslim couples and families: Basic guidelines for effective practice. *The Family journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 17, 229235. doi:10.11 77/1066480709337798

Stanley, S. M., Amato, P. R., Johnson, C. A., & Markman, H. J. (2006). Premarital education, marital quality, and marital stability: Findings from a large, random household survey. *Journal of Family Psychology, 20*(1), 117–126.

Stanley, S. M., Blumberg, S. L., & Markman, H. J. (1999). Helping couples fight for their marriages: The PREP approach. In R. Berger, & M. T. Hannah (Eds.), *Preventive approaches in couples therapy* (pp. 279–303). Philadelphia, PA: Brunner/Mazel.

Sullivan, K. T., Pasch, L. A., Cornelius, T., & Cirigliano, E. (2004). Predicting participation in premarital prevention programs: The health belief model and social norms. *Family Process, 43*(2), 175–193.

Tambling, R. B., & Glebova, T. (2013). Preferences of individuals in committed relationships about premarital counseling. *The American Journal of Family Therapy, 41*(4), 330–340.

Weaver, A. J. (1995). Has there been a failure to prepare and support parish-based clergy in their role as front-line community mental health workers? A review. *The Journal of Pastoral Care, 49*(2), 129–147.

Weaver, A. J., Flannelly, K. J., Flannelly, L. T., & Oppenheimer, J. E. (2003). Collaboration between clergy and mental health professionals: A review of professional health care journals from 1980 through 1999. *Counseling and Values, 47*(3), 162–171.

Weaver, A. J., Koenig, H. G., & Larson, D. B. (1997). Marriage and family therapists and the clergy: A need for clinical collaboration, training, and research. *Journal of Marital and Family Therapy, 23*(1), 13–25.

Williams, L. (2007). Premarital counseling. *Journal of Couple & Relationship Therapy 6*(1/2), 207-21 7. doi:10.1300/J398v06n01_1 7

Williams, L. M., Riley, L. A., Risch, G. S., & VanDyke, D. T. (1999). An empirical approach to designing marriage preparation programs. *American Journal of Family Therapy, 27*(3), 271–283.

Williamson, H. C., Trail, T. E., Bradbury, T. N., & Karney, B. R. (2014). Does premarital education decrease or increase couples' later help-seeking. *Journal of Family Psychology, 28*(1), 112–117.

Wilmoth, J. D., & Fournier, D. G. (2008). Barriers to providing marriage preparation. *The Journal of Family and Community Ministries, 22*(4), 31–41.

Wilmoth, J. D., & Smyser, S. L. (2010). Use of premarital assessment questionnaires by clergy in marriage preparation. *Journal of Couple and Relationship Therapy, 9*(3), 252–267.

Yalçın, İ., ve Ersever, O. (2015). İlişki geliştirme programının üniversite öğrencilerinin ilişki doyum düzeylerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30*(2): 185-201.

BÖLÜM 9
EVLİLİKTE AFFETME VE MANEVİYAT/DİN

Zehranur AKBULUT

Affetme Kavramı

Affetme, uzun zaman boyunca başta felsefe ve din alanlarında olmak üzere birçok alanda ele alınan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Affetme kavramı psikoloji alanında 1980'li yıllardan itibaren ele alınmaya başlamış ve 2000'li yıllarda üzerinde en çok araştırma yapılan konulardan biri hâline gelmiştir (McCullough, Pargament ve Thoresen, 2000). Lewis Smedes (1984) tarafından yazılan "Bağışla ve Unut: Hak Etmediğimiz Acıların İyileştirilmesi" (*Forgive and Forget: Healing the Hurts We Don't Deserve*) adlı kitabın yayınlanması, affetmenin psikoloji alanında incelenen bir konu hâline gelmesine zemin hazırlamıştır. Psikoloji alanında affetme ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda bağışlamanın; hata yapan kişiye karşı pozitif düşünce, duygu ve davranışların oluşmasına katkı sunduğu, fiziksel ve ruhsal sağlık üzerinde olumlu etkileri olduğu ve sosyal ilişkilerin devam etmesinde önemli bir rol oynadığı bulunmuştur (Asıcı, 2019; Avery, 2008; Doğruer, 2019; Gull ve Rana, 2013; Halisdemir, 2013; Hallowell, 2005; Harris vd., 2006; McLernon, Cairns, Hewstone ve Smith, 2004; Thoresen, Harris ve Luskin, 2000; Toussaint ve Webb, 2005; Toussaint, Williams, Musick, ve Everson-Rose, 2008). Kitabın bu bölümünde hem bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlıkları için hem de kurdukları ikili ilişkilerin devamı için önemli bir kavram olarak görülebilecek affetmenin evlilik ilişkisi içerisinde ele alınması ve maneviyatla/dinle olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Maneviyat ve dinin birbiriyle ilişkili kavramlar olduğu ve birbirlerinden bağımsız olmadıkları göz önüne alındığında (Shafranske ve Sperry, 2007) bu çalışmada bu iki kavram birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılmıştır.

Arapça "af" kökünden gelen ve Arap dilinde bağışlamak, hakkından feragat etmek, hastalık ve benzeri sıkıntılardan uzak olmak gibi farklı anlamlara gelen affetme kavramının (Şahin, 2014) hem farklı bilim dallarında incelenmesi hem de psikolojinin alt alanlarında farklı açılardan ele alınarak değerlendirilmesi nedeniyle literatürde birçok tanımı bulunmaktadır. Enright ve Coyle (1998) affetmeyi, kişinin kendisine yönelik hata işleyen ve onu inciten birine karşı,

Kaynakça

Akbulut, Z. (2018). *İmago yaklaşımına dayalı grupla psikolojik danışma uygulamalarının evli çiftlerin affetme ve mutluluk düzeyine etkisi*. (Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul).

Akça Koca, D. (2017). Satir aile terapisinde manevi içerikli uygulamalar. H. Ekşi (Ed.), *Psikoterapi ve psikolojik danışmada maneviyat: Kuramlar ve Uygulamalar* (s. 391-414). İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.

Akpınar, T. Y. (2019). *Bağlanma stilleri ve affetme düzeyinin evlilik uyumuna etkisi.* (Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Anabilim Dalı, Konya).

Alpay, A. (2009). *Yakın ilişkilerde bağışlama: Bağışlamanın; bağlanma, benlik saygısı, empati ve kıskançlık değişkenleri yönünden incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara).

Anderson, J & Yeğin, H. İ. (2013). Affedicilik ilişkisel bir süreç: Araştırma ve yansımalar. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *30*(30), 211-234.

Aponte, H. J. (1998). Love, the spiritual wellspring of forgiveness: An example of spirituality in therapy. *Journal of Family Therapy*, *20*(1), 37-58.

Asıcı, E. (2019). Affetme esnekliğinin ergenlerin iyi oluşunu yordayıcı rolü. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *21*(3), 17-31.

Avery, C. M. (2008). *The relationship between self-forgiveness and health: mediating variables and ımplications for well-being.* (Doctoral dissertation, University of Hartford, Instutite of Professional Psychology).

Ayten, A. (2009). Affedicilik ve din: affetme eğilimi ve dindarlıkla ilişkisi üzerine ampirik bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37(2), 111-128.

Baskin, T. W., & Enright, R. D. (2004). Intervention studies on forgiveness: A meta- analysis. *Journal of Counseling & Development*, *82*(1), 79-90.

Baumeister, R. F., Exline, J. J., & Sommer, K. L. (1998). The victim role, grudge theory, and two dimensions of forgiveness. *Dimensions of forgiveness: Psychological research and theological perspectives*, 79-104.

Berry, J. W., Worthington, E. L., O'Connor, L. E., Parrott, L., & Wade, N. G. (2005). Forgivingness, vengeful rumination, and affective traits. *Journal of Personality*, 73(1), 183-225.

Bugay, A. (2016). Affetme arttırılabilinir mi?: Affetmeyi geliştirme grubu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 4(37).

Ceyhan, H. C. (2019). *Evli bireylerin bağlanma stilleri ve psikolojik ihtiyaçları ile affetme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.* (Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Konya).

Çağ, P. ve Yıldırım, İ. (2013). Evlilik doyumunu yordayan ilişkisel ve kişisel değişkenler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 4(39), 13-23.

Çardak, M. (2012). *Affedicilik yönelimli psiko-eğitim programının affetme eğilimi, belirsizliğe tahammülsüzlük, psikolojik iyi oluş, sürekli kaygı ve öfke üzerindeki etkisinin incelenmesi.* (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya).

Çelik, M. (2006). *Evlilik doyum ölçeği geliştirme çalışması* (Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana).

Çolak, T. S. (2014). *Affetme esnekliği kazandırmada logoterapi yönelimli grupla psikolojik danışmanın etkililiği.* (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya).

Davary, B. (2006). Forgiveness. In Oliver Leaman (Ed.), *The Qur'an: An Encyclopedia* (pp. 213-216). Newyork: Routledge.

Doğruer, N. (2019). *Çocukluk çağı travma yaşantılarına sahip yetişkinlerde psikolojik dayanıklılık ve affetme.* (Yüksek lisans tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Kıbrıs).

Enright, R. D., & Coyle, C. T. (1998). Researching the process model of forgiveness within psychological interventions*. Dimensions of forgiveness: Psychological research and theological perspectives, 1, 139-161.*

Enright, R. D., & The Human Development Study Group. (1996). Counseling within the forgiveness triad: On forgiving, receiving forgiveness, and self-forgiveness. *Counseling and Values*, 40 (2), 107-126.

Enright, R. D., Santos, M. J. D., & Al-Mabuk, R. (1989). The adolescent as a forgiver. *Journal of Adolescence*, 12, 95–110.

Ezerçe, E. (2016). *Eşlerin suçu affetmesi ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).

Fenell, D. (1993). Characteristics of long-term firstmarriages*. Journal Of Mental Health Counseling*, 15(4), 446–460.

Fincham, F. D. ve Beach, S. R. H. (2002). Forgiveness in marriage: Implications for psychological aggressio and constructive communication. *Personal Relationship*, 9, 239-251.

Fincham, F. D., Beach S. H. R. & Davila J. (2007). Longitudinal Relations Between Forgiveness and Conflict Resolution in Marriage. *Journal of Family Psychology*, 21(3), 542–545.

Fincham, F. D., Beach, S. R. H., & Davila, J. (2004). Forgiveness and conflict resolution in marriage. *Journal of Family Psychology*, 18 (1), 72–81.

Fincham, F. D., Hall, J. H. ve Beach, S. R. H. (2005). "Till lack of forgiveness do us part": Forgiveness in Marriage. E. L. Worthington, (Ed.), in *Handbook of Forgiveness* (207-226). New York: Wiley.

Gordon, K. C. ve Baucom, D. H. (2003). Forgiveness and marriage: Preliminary support for a measure based on a model of recovery from a marital betrayal. *The American Journal of Family Therapy, 31*, 179-199.

Gordon, K. C., Baucom, D. H. & Snyder, D. K. (2000). The Use of Forgiveness in Marital Therapy. In M.E. McCullough, K.I. Pargament, and C.E. Thoresen (Eds.), *Forgiveness: Theory, Research, and Practice* (p.203-227). New York: Guilford Press.

Gordon, K. C., Baucom, D. H., & Snyder, D. K. (2004). An integrative intervention for promoting recovery from extramarital affairs. *Journal of Marital and Family Therapy,* 30, 213–231.

Greef, A.P. (2000). Characteristics of families that function well. *Journal of Family*, 21, 948-962.

Gull, M. ve Rana, S. A. (2013). Manifestation of forgiveness, subjective well-being and quality of life. *Journal of Behavioral Sciences*, 23 (2): 17 -36.

Halisdemir, D. (2013). Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşları, kendini affetme düzeyleri ve geçmişe yönelik anne kabul red algıları arasındaki ilişkiler. (*Yüksek lisans tezi,* Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bilim Dalı, Ankara).

Hall, J. H., & Fincham, F. D. (2005). Self-forgiveness: The stepchild of forgiveness research. *Journal of Social and Clinical Psychology,* 24(5), 621-637.

Hallowell, E. M., (2005). *Affetmek üzerine*. (Çev. E. Subaşı). İstanbul: Dharma Yayıncılık.

Hargrave, T. D., & Sells, J. N. (1997). The development of a forgiveness scale. *Journal of Marital and Family Therapy,* 23, 41-62.

Harris, A. H., Luskin, F., Norman, S. B., Standard, S., Bruning, J., Evans, S. ve Thoresen, C. E. (2006). Effects of a group forgiveness ıntervention on forgiveness, perceived stress, and trait-anger. *Journal of Clinical Psychology*, 62(6), 715-733.

Hepp-Dax, S. (1996). *Forgiveness as an intervention goal with fifth grade inner city children*. (Doctoral dissertation, Fordham University, New York).

Hodgson, L., K., & Wertheim E., H. (2007). Does good emotion management aid forgivening? Multiple dimensions of empathy, emotion management and forgiveness self and others. *Journal of Social and Personal Relationships. 24*(6), 931-949.

Kara, E. (2009). Dinî ve psikolojik açıdan bağışlayıcılığın terapötik değeri. *Journal of International Social Research*, *2*(8).

Karakaş, A. C. (2014). *Gerçeklik terapisi yönelimli dinî başa çıkma psikoeğitim programının affetme esnekliği, empati ve stresle başa çıkma üzerindeki etkisi.* (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya).

Keleş, A. (2018). *Evlilik kalitesi ile affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzları arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Burdur).

Lutjen, L.J., Silton, N.R. and Flannelly, K.J. (2011). Religion, forgiveness, hostility and health: a structural equation analysis. *Journal of Religion and Health,* 51 (2), 468-478.

Madanes, C. (1990). *Sex, love, and violence: Strategies for transformation.* New York: Norton.

McCullough, M. E., Pargament, K. I., & Thoresen, C. E. (Eds.). (2000). *Forgiveness: Theory, research, and practice*. New York: Guilford Press.

McCullough, M. E., Worthington, E. L. ve Rachal, K. C. (1997). Interpersonal forgiving in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology,* 73, 321-336.

McLernon, F., Cairns, E., Hewstone, M. ve Smith, R. (2004). The development of intergroup forgiveness in Northern Ireland. *Journal of Social Issues*, 60: 587- 601.

Özgün, S. (2010). *Evlilik dışı ilişkinin aldatılan eş üstündeki travmatik etkilerinin belirleyicileri: Baş etme stratejileri, kaynaklar ve affetme.* (Doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara).

Rye, M. S., Pargament, K. L., Ali, M. A., Beck, G. L., Dorff, E. N., Hallisey, C., Narayanan,V., Williams, J. G. (2000). Religious perspectives on forgiveness. In M.E. McCullough, K. I. Pargament, & C. E. Thoresen (Eds.), *Forgiveness: Theory, research and practice* (pp. 17–40). New York: Guilford Press.

Shafranske, E. P., & Sperry, L. (2007). Addressing the spiritual dimension in psychotherapy: Introduction and overview. Sperry, L. ve Shafranske, E. P. (Ed.), *Spiritually oriented psychotherapy* (s. 333-350). Washington, DC: American Psychological Assocation.

Smedes, L. B. (1984). *Forgive and forget:Healing the hurts we don't deserve* (Vol. 8). San Francisco: Harper & Row.

Şahin, H. (2014). *Kur'ân'da af kelimesi ve affetmenin anlam alanı.* (Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum).

Taysi, E. (2007). *İkili ilişkilerde bağışlama: İlişki kalitesi ve yüklemelerin rolü.* (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara).

Tekinalp, B. E., & Terzi, S. (2012). Terapötik bir araç olarak bağışlama: iyileştirici etken olarak bağışlama olgusunun psikolojik danışma sürecinde kullanımı. *Eğitim ve Bilim*, *37*(166), 14.

Temel, E. D. (2013). *Evli kadın ve erkeklerde aldatmanın tipi-affetme, pozitif duygu-affetme ve baş etme-affetme ilişkilerinde evlilik doyumunun aracı rolü.* (Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara).

Thompson, L. Y., Snyder, C. R., Hoffman, L.,Michael, S. T.,Rasmussen, H. N. and Billings, L. S. (2005). Dispositional forgiveness of self, others, and situations. *Journal of Personality,* 73, 313-359.

Thoresen, C. E.., Harris, A. H. S. ve Luskin, F. (2000). Forgiveness and health: An unanswered question. In McCullough, M. E., Pargament, K. I. Ve Thoresen, C. E. (Eds.), *Forgiveness: Theory, research and practice.* New York: Guilford Press.

Toussaint, L. L., Williams, D. R., Musick, M. A., & Everson-Rose, S. A. (2008). Why forgiveness may protect against depression: Hopelessness as an explanatory mechanism. *Personality and Mental Health*, 2(2), 89- 103.

Toussaint, L. ve Webb, J. R. (2005). Gender differences in the relationship between empathy and forgiveness. *The Journal of Social Psychology*. 145 (6): 673- 685.

Tura, H. (2019). *Dindarlık, affetme ve psikolojik iyi oluş ilişkisi. (*Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).

Uysal, V. (2015). Genç yetişkinlerde affetme eğilimleri ve dinî yönelim/ dindarlık. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48, 35-56.

Worthington Jr, E. L. (2001). *Five steps to forgiveness: The art and science of forgiving*. New York, NY: Crown.

Worthington Jr, E. L. (2005). Initial questions about the art and science of forgiving. In *Handbook of forgiveness* (s. 1-13). Newyork: Routledge.

Worthington Jr, E. L., & Sandage, S. J. (2016). *Forgiveness and spirituality in psychotherapy: A relational approach*. Washington DC: American Psychological Association.

Worthington, E. L. (1994). Marriage counseling: A Christian approach. *Journal of Psychology and Christianity*, 13(2), 166–173.

Worthington, E. L., (1998). An emphaty-humility-commitment model of forgiveness applied within family dyads. *Journal of Family Therapy*, 20, 59-76.

BÖLÜM 10
DİNLERARASI EVLİLİKLERDE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK

Merve NURLU

Dinlerarası evlilikler (interreligion marriages), farklı dinlerden gelen kişilerin oluşturduğu evliliklerdir ve "karışık evlilikler (mixed marriages), dinsel heterogami (religious heterogamy) ve inançlararası evlilikler (interfaith marriages) şeklinde farklı isimler ile ifade edilmektedir (Lara ve Onedera, 2008).

Dinlerarası evlilik eşlerin aynı dinsel gruba bağlı olup olmamaları temelinde tanımlanmaktadır. Dindarlık düzeyi yüksek olanların ve yetiştirildiği dinî inancına daha fazla bağlı olanların farklı dinden olan birisiyle evlenme oranları da düşüktür (Lehrer, 1998). Amerika'da açıklanan istatistiklere göre büyük bir kesim aynı dinden olan kişilerle evlenmeyi seçmekle birlikte; Protestan'ların %33'ü, Yahudi'lerin %35'i, Hindu'ların %9'u, Müslüman'ların %21'i ve Katolik'lerin %25'i kendilerinden farklı bir dinî inanca sahip olan kişilerle evlenmekte ya da birlikte yaşamaktadır (Pew Research Centre, 2015; akt: Niekerk ve Verkuyten, 2018). 2011-2012 yılları arasında Müslüman topluluğun çoğunlukta olduğu Arnavutluk, Fas, Azerbaycan, Bangladeş, Bosna-Hersek, Mısır, Endonezya, Irak, Ürdün, Kazakistan, Kosova, Kırgizistan, Lübnan, Malezya, Cezayir, Pakistan, Filistin, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan olmak üzere 22 ülke ile bireysel görüşmelere dayalı olarak bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Müslüman kadın ve erkeklerin Hristiyan biriyle evlenmesi konusundaki tutumlarının araştırıldığı çalışmanın sonucunda, katılımcıların büyük çoğunluğu Hristiyan – Müslüman evliliklerinden yana olmadığını belirtmiştir. Müslüman kadınlar ile Hristiyan erkeklerin evliliklerine dair olumsuz tutumlara sahip olan katılımcıların oranı %63,1 ve Müslüman erkeklerin Hristiyan kadınlarla evlenmelerine karşı olumsuz tutumlara sahip olan katılımcıların oranı ise %47,3 olarak bulunmuştur (Niekerk ve Verkuyten, 2018).

Dinin evlilik ilişkisini etkileyebilecek olduğu görüşü sosyal bilimciler tarafından kısa süreli araştırılmış bir durumdur (Jenkins, 1992). Bu nedenledir ki, aile terapistleri de hem araştırmalarında hem de klinik uğraşlarında dinin evlilikler üzerine olan etkisini önemsemeyebilmektedirler (Shafranske ve Malony, 1990). Yapılan araştırma sonuçları dinin çiftlerin yaşamında

den olan evlilikler ile çalışan psikolojik danışmanın sahip olması gereken nitelikleri de açıklanarak çok kültürlü/çok dinli bir psikolojik danışmanlık yaklaşımının nasıl olması gerektiği belirtilmiştir.

Kaynakça

Allport, G. W. (1966). Traits revisited. *American Psychologist, 21(1), 1–10.* doi:10.1037/h0023295

Arredondo, P., Toporek, R., Brown, S. P., Jones, J., Locke, D. C., Sanchez, J., & Stadler, H. (1996). Operationalization of the multicultural counseling competencies. *Journal of Multicultural Counseling and Development, 24(1),* 42–78. doi:10.1002/j.2161-1912.1996.tb00288.x

Baycar, A. (2013). *Türk-Alman evliliklerinde dinî aidiyetin rolü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Cady, K. (2006). A children's book for Muslim/Christian families (Doktora Tezi). Proquest Dissertations and Theses Global veri tabanından erişildi. (UMI No. 3228918).

Caffaro, J. (2011). Fundamentalism and the search for divinity: The varied role of religion in interfaith couples. *Journal of Family Psychotherapy*, *22*(4), 328-343. doi:10.1080/08975353.2011.627796

Callahan, M. H. (2001). *Interfaith family process and negotiation of identity and difference* (Doktora Tezi). Proquest Dissertations and Theses Global veri tabanından erişildi. (UMI No. 3027698).

Duba, Dr. Jill D. (2009). The basic needs genogram: A tool to help inter-religious couple negotiate. *Counseling & Student Affairs Faculty Publications.* Paper 27. http://digitalcommons.wku.edu/csa_fac_pub/27

Eaton, S. C. (1994). Marriage between Jews and non-Jews: Counseling implications. *Journal of Multicultural Counseling and Development, 22*(4), 210–214. doi:10.1002/j.2161-1912.1994.tb00254.x

Eldridge, K. A., Sevier, M., Jones, J., Atkins, D. C., & Christensen, A. (2007). Demand-withdraw communication in severely distressed, moderately distressed, and nondistressed couples: Rigidity and polarity during relationship and personal problem discussions. *Journal of Family Psychology*, *21*(2), 218- 226. doi: 10.1037/0893-3200.21.2.218

Falicov, C. J. (2014). *Latino families in therapy* (2nd ed.). New York: Guilford Press.

Frame, M. W. (2000). The spiritual genogram in family therapy. *Journal of Marital and Family Therapy, 26*(2), 211–216. doi:10.1111/j.1752-0606.2000.tb00290.x.

Frideres, J. S., & Goldstein, J. E. (1974). Jewish - Gentile intermarriage : Definitions and consequences. *Social Compass, 21*(1), 69–84. doi:10.1177/003776867402100104

Gabb, J., & Singh, R. (2015). The uses of emotion maps in research and clinical practice with families and couples: Methodological innovation and critical inquiry. *Family Process*, *54*(1), 185-197. doi: 10.1111/famp.12096

Golijani-Moghaddam, N. (2014). Practitioner psychologists in palliative care: Past, present, and future directions. *Counselling Psychology Review*, *29*(1), 29-40.

Greenstein, D., Carlson, J., & Howell, C. W. (1993). Counseling with interfaith couples. *Individual Psychology: Journal of Adlerian Theory, Research & Practice*, *49* (3-4), 428- 437.

Heller, P. E., & Wood, B. (2000). The influence of religious and ethnic differences on marital intimacy: Intermarriage versus intramarriage. *Journal of Marital and Family Therapy, 26,* 241–252.

Hughes, P. C. (2004). The influence of religious orientation on conflict tactics in interfaith marriages. *Journal of Communication and Religion, 27*, 245- 267.

Hughes, P. C., & Dickson, F. C. (2005). Communication, marital satisfaction, and religious orientation in interfaith marriages. *The Journal of Family Communication*, *5*(1), 25-41. doi:10.1207/s15327698jfc0501_2

Imber-Black, E., & Roberts, J. (1998). *Rituals for our times: Celebrating, healing, and changing our lives and our relationships*. Rowman & Littlefield Publishers, INC.

Jenkins, K. W. (1992). Religion and families. In S. J. Bahr (Ed.), *Family Research: A Sixty-Year Review, 1930–1990* (Vol. 1, pp. 235–288). New York, NY: Lexington.

Lara, T. M., & Onedera, J. D. (2008). Inter-religion marriages. In J. D. Onedera (Ed.), *The Role of Religion in Marriage and Family Counseling* (pp. 213-228). New York, NY: Taylor &Francis Group.

Lehrer, E. L. (1998). Religious intermarriage in the United States: Determinants and trends. *Social Science Research, 27*(3), 245–263. doi:10.1006/ssre.1998.0626

Lehrer, E. L. & Chiswick, C. U. (1993). Religion as a determinant of marital stability. *Demography, 30*(3), 385-404.

McGoldrick, M. (2016). *The genogram casebook: A clinical companion to genograms: Assessment and intervention*. WW Norton & Company.

Minatrea, N. B. & Duba, J. D. (2012). Counseling interfaith couples. In P. A. Robey, R. E. Wubbolding & J. Carlson (Eds.), *Contemporary issues in couples counseling: A choice theory and reality therapy approach* (pp. 129-141). London: Taylor &Francis Ltd.

Miriounis, M. (2017). Family sculpture: An Eloquent and convincing method of family therapy. *Journal of Psychology and Brain Studies, 1, 3*(15), 1-2.

Musick, M., & Wilson, J. (1995). Religious switching for marriage reasons. *Sociology of Religion*, *56*(3), 257-270.

Myers, S. M. (2006). Religious homogamy and marital quality: Historical and generational patterns, 1980–1997. *Journal of Marriage and Family*, *68*(2), 292-304.

Nelsen, H. M. (1990). The religious identification of children of interfaith marriages. *Review of Religious Research, 32*(2), 122-134. doi:10.2307/3511760

Niekerk, J. V. & Verkuyten, M. (2018). Interfaith marriage attitudes in Muslim majority countries: A multilevel approach. *The International Journal for The Psychology of Religion, 28*(4), 257-270. doi: 10.1080/10508619.2018.1517015

Papp, P., Scheinkman, M., & Malpas, J. (2013). Breaking the mold: Sculpting impasses in couples' therapy. *Family Process*, *52*(1), 33-45.

Sager, C., & Hunt, B. (1979). *Intimate partners: Hidden patterns in love relationships.* New York, NY: McGraw-Hill.

Shaffer, T. J. (2008). Interfaith marriage and counseling implications. In G. R. Walz, J. C. Bleuer, & R. K. Yep (Eds.), *Compelling counseling interventions: Celebrating VISTAS' fifth anniversary* (pp. 91-100). Ann Arbor, MI: Counseling Outfitters.

Shafranske, E. P., & Malony, H. N. (1990). Clinical psychologists' religious and spiritual orientations and their practice of psychotherapy. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, 27,* 72–78.

Sherkat, D. E. (2004). Religious intermarriage in the United States: Trends, patterns, and predictors. *Social Science Research*, *33*(4), 606-625.

Singh, R. (2017). Intimate Strangers? Working with interfaith couples and families. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy, 38,* 7-14. doi: 10. 1002/anzf.1197.

Sperry, L. (ed.). (2019). *Couple and family assessment: Contemporary and cutting-edge strategies.* Routledge, New York, NY.

Şahin, 7. (2017). Using spiritual genograms in family therapies. *Spiritual Psychology and Counseling,3,* 47-60. doi: 10.12738/spc.2018.1.0030

Ugazio, V. (2013). *Semantic polarities and psychopathologies in the family: Permitted and forbidden stories*. New York: Routledge.

Ugazio, V., & Fellin, L. (2016). Family semantic polarities and positionings: A semantic analysis. In M. Borcsa & P. Rober (Eds.), *Research perspectives in couple therapy* (pp. 125-148). Springer, Cham. doi: 10.1007/978-3-319-23306-2_9

Walsh, F. (2010). Spiritual diversity: Multifaith perspectives in family therapy. *Family Process, 49* (3), 330- 349.

Whitcomb, J. H. (1996). Mixed up or just mixed? A comparison of adjustment in children from interfaith, conversionary and samefaith families. (Doktora Tezi). Proquest Dissertations and Theses Global veri tabanından erişildi. (UMI No. 9620132).

Wubbolding, R. E. (2017). *Reality therapy and self-evaluation: The key to client change*. John Wiley & Sons.

Yob, I. M. (1998). *Keys to interfaith parenting: Barron's parenting keys.* Barron's Educational Series, Inc.

BÖLÜM 11
İNFERTİLİTEYE MANEVİYAT PENCERESİNDEN BAKIŞ

Özlem ACAR BULUT

Giriş

İnfertilite kişisel, duygusal, fiziksel problemleri beraberinde getiren, evlilik yaşamında olumsuzluklara neden olan büyük bir yaşam krizidir (Roudsari, Allan ve Smith, 2013). İlgili yazında en sık kullanılan şekliyle infertilite, çiftlerin en az bir yıl süreyle doğum kontrol yöntemi kullanmaksızın, düzenli cinsel ilişkide bulunmalarına rağmen çocuk sahibi olamamaları durumu olarak tanımlanmaktadır (American Society for Reproductive Medicine, 2012). Bir kişinin ya da çiftin infertil olup olmamasının kıstası olarak da tıbben "eşlerin çocuk sahibi olma isteklerine rağmen bir yıl (Dünya Sağlık Örgütü'ne göre iki yıl) süresince hamilelik elde edilememesi" ya da "üreme yeteneğinin istek dışında azalması ya da kaybolması" gösterilmektedir (Göcen, 2015).

2010 yılında dünya genelinde kısırlık problemi yaşayan çiftlerin sayısı yaklaşık 48 milyon olarak belirlenmiştir (Mascarenhas, 2012). Sağlık Bakanlığı istatistiklerine bakıldığında, Türkiye'de iki milyon kişinin kısır, yüz elli bin evli çiftin ise kısırlık tedavisi için çabalamakta olduğu görülmektedir ki (TÜİK, 2019) bu da sorunun günümüzde ciddi bir problem hâline geldiğini göstermektedir.

Kadınlara yaşamlarının erken zamanlarından itibaren evlilik ve çocuk kanallı sosyalizasyon süreçleri vurgulanır. Şimdilerde kadının toplum ve iş hayatındaki yeri değişse de kadından beklentiler genellikle aynıdır (Jenning, 2010). Canlılar için üremek ve neslini devam ettirmek, temel içgüdülerden biridir ama insan için çocuk sahibi olmak, üremek ve neslin devamlılığı gibi biyolojik bir gereksinimin çok ötesinde psikolojik, sosyolojik, dinî, manevî, hatta ahlâkî boyutları olan çok büyük ve hayatî bir anlama sahiptir. Her ne kadar çocuğa yüklenen anlamın yönü ve ağırlığı farklı zamanlarda farklı boyutlarda olsa da aile hayatındaki önemi her zaman yerini korumuştur (Göcen, 2015). Çünkü genel olarak başarılı bir evliliğin toplum içinde saygı kazanmasının temel yolunun çocuk sahibi olmak olduğu düşünülür (Shoaib, Khan ve Abid, 2011).

Kaynakça

Abdorrahimi, L. & Vafa, M. A. (2016). The role of the meaning of life in depression in ınfertile women. ınternational journal of humanities and cultural studies. *International Journal of Humanities and Cultural Studies, 2*(4), 1769-1773.

Altıntop, İ. & Kesgin, B. (2018). İnfertilite tedavisi gören çiftlerin kaygı, psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile başa çıkma stratejileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11*(55), 755-768.

Casu, G., Ulivi, G. & Zaia, V. (2018). Spirituality, ınfertility-related stress, and quality of life in brazilian infertile couples: analysis using the actor-partner interdependence mediation model. *Research in Nursing & Health*, 1–10.

Chan C. H., Chan, C. L. W., Ennest, H. Y., Ho, P. C., Timoth, H. Y. C., Lee, G. L. & Hui,, W. H. C. (2012). Incorporating spirituality in psychosocial group intervention for women undergoing in vitro fertilization: a prospective randomized controlled study. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice,* 85, 356–373

Dehghan, M., Mokhtarabadi, S. & Heidari, F. G. (2018). Complementary and alternative medicine usage and its determinant factors among ıranian infertile couples. *Journal of Complementary and Integrative Medicine*, 1-7.

Domar, A. D. (2005). The stress and distress of infertility: Does religion help women cope? *Sexuality, Reproduction & Menopause, 3*(2), 47-51.

Edirne, T., Arica, S. Ç., Gucuk, S. Yildizhan, R., Kolusari, A. & Adali, E. (2010). Use of complementary and alternative medicines by a sample of Turkish women for infertility enhancement: A descriptive study. *BMC Complementary and Alternative Medicine, 10*(11), 2-7.

Göcen, G. (2015). Tüp bebek tedavisi almış kadınların dinî başa çıkma süreçleri ve dinî yaşantıları üzerine nitel bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 32, 165-216.

Güneri, S. E., Kavlak, O. & Göker, E. N. (2019). İnfertil kadınlarda umut ve umutsuzluk: fenemenolojik çalışma. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* 11, 24-36.

İlerisoy, M. (2015). İnfertilite tedavisi gören bireylerin duygusal yaşantıları ve baş etme yöntemleri üzerine bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi,* 28, 143-164.

Jalili, K., Karimi, B. & Golkar, M. K. (2016). The effectiveness of the combination of stress management training and spirituality therapy on hopelessness and death anxiety in infertile women. 05.01.2020 tarihinde http://jhss-khazar.org/wp-content/uploads/2016/07/Jalili-.doc adresinden erişilmiştir.

Jennings, P. K. (2010). "God had something else in mind": Family, religion, and infertility. *Journal of Contemporary Ethnography, 39* (2), 215–237.

Karaca, A. (2011). *İnfertil kadınların yaşadıkları psikososyal sorunlar ve baş etmelerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi.* Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kılıç, M., Apay, S. E. & Beji, N. K. (2011). İnfertilite ve kültür. *İstanbul Üniversitesi Florance Nightingale Hastanesi Hemşirelik Dergisi, 19*(2), 109-115.

Mascarenhas, M. N., Flaxman, S. R., Boerma, T., Vanderpoel, S. & Stevens, G. A. (2012). National, regional, and global trends in ınfertility prevalence since 1990: A systematic analysis of 277 health surveys. *Plos Medicine, 9*(12), 1-12.

Miller, L. (2015). *Health care clinicians' compliance with conducting spiritual assessments and providing spiritual care to ınfertile women*. Doctora Thesis.Walden University, College of Health Sciences, USA.

Moazedi K., Porzoor, P., Pirani, Z., Adl, H. &Ahmadi, H. (2018). The effectiveness of Islamic teaching based religious-spiritual psychotherapy on quality of life in ınfertile women. *Journal of Health, 9*(5), 589-598.

Mosalanejad L. & Khodabakshi Koolee A. (2012). Looking at infertility treatment through the lens of the meaning of life: The effect of group Logotherapy on psychological distress in infertile women. *Int J Fertil Steril, 6*(4): 224-231.

Ntiomoah, D. (2018). The Role of Religiosity and spirituality in healing ınfertility and psychological distress. *Journal of Philosophy, Culture and Religion*, 38, 32-37.

Nyarko, S. H. & Amu, H. (2017). Self-reported effects of infertility on marital relationships among fertility clients at a public health facility in Accra, Ghana. *Fertility Research and Practice, 1*(10), 2-6.

Rayner, J. A., McLachlan, H. L., Forster, D. A. & Cramer, R. (2009). Australian women's use of complementary and alternative medicines to enhance fertility: Exploring the experiences of women and practitioners. *BMC Complementary and Alternative Medicine,* 9, 52-61.

Romeiro, J., Caldeira, S., Brady, V., Hall, J. & Timmins, F. (2017). The spiritual journey of infertile couples: Discussing the opportunity for spiritual care. *Religions*, *8*(76).

Roudsari, L. R. ve Allan, H. T. (2011). Women's experiences and preferences in relation to infertility counseling: A multifaith dialogue. *International Journal of Fertility & Sterility, 5*(3), 158-167.

Roudsari, L. R., Allan & H. T., Smith, P. A. (2013). A qualitative ınquiry into the mediating role of religion and spirituality in adjusting marital relationships of ınfertile women. *Journal of Midwifery and Reproductive Health, 1*(1), 33-41.

Roudsari, L. R., Allan, H. T. & Smith, P. A. (2014). Iranian and English women 's use of religion and spirituality as resources for coping with infertility. *Human Fertility*, *17*(2), 114–123.

Samadaee-Gelehkolaee, K., McCarthy, B. W.., Khalilian, A., Hamzehgardeshi, Z., Peyvandi, S., Elyasi, F. & Shahidi, M. (2016). Factors associated with marital satisfaction in ınfertile couple: A comprehensive literature review. *Global Journal of Health Science, 8*(5), 96-109.

Shoaib, M., Khan, S. & Abid, S. (2012). Motivational factors and satisfaction levels of ınfertile couples towards spiritual healing in Pakistan. *Middle-East Journal of Scientific Research 10*(2): 233-238.

Xiaoli, S., Mei, L., Junjun, B., Ding, S., Zhaolian, W., Jin, W., Ju, Q., Wanli, S., Huali, Z., Li, J., Dong, L., Li, P. & Xiaojin, H. (2016). Assessing the quality of life of infertile Chinese women: A cross-sectional study. *Taiwanese Journal of Obstetrics & Gynecology*, 55, 244-250.

Yılmaz, T. & Oskay, Ü. Y. (2015). İnfertilite stresi ile başa çıkma yöntemleri ve hemşirelik yaklaşımları. *HSP, 2*(1), 100-112.

BÖLÜM 12
AİLE TERAPİLERİ PERSPEKTİFİNDEN ALZHEİMER, DEMANS VE MANEVİYAT

Tuğba TURGUT, Füsun EKŞİ

Demans ve Alzheimer

Demans; önceden edinilmiş olan yetilerin kaybedilmesini, bellek, hafıza, dil ve konuşma, sosyal beceriler, görsel mekânsal algılar gibi alanlarda birtakım işlevsellik kayıplarını içeren kendine özgü semptomları, nedenleri ve tedavisi bulunan birçok hastalık tipini bünyesinde barındıran bir bilişsel bozukluk olarak tanımlanmaktadır (Manteau-Rao, 2016). Demansta konuşma sıkıntısı, bellekte bozulmalar, motor yeteneklerde sıkıntı olmamasına rağmen motor görevleri gerçekleştirmede zorluklar, nesneleri tanıyamama, planlama organizasyon gibi yönetsel fonksiyonlarda sıkıntılar şeklinde birtakım bilişsel eksiklikler görülebilmektedir (Butcher, Mineka ve Hooley, 2013). Demans hastalığına sahip olan bireyler zihinsel güçlerinin yetersizliğinden dolayı garip davranışlar sergileyebilmekte ve ihtiyaçları karşılanmadığı durumlarda kısa sürede agresif hale gelebilmektedir (Shamy, 2003). Dünya'da sağlık sistemlerinin gelişmesiyle birlikte yaşam süresi uzamakta ve yaşam süresinin uzamasıyla yaşlı bireylerin sayısı artmakta yaşanan bu artış da demans görülme olasılığını artırmaktadır (Wimo, Winblad, Aguero-Torres ve Strauss, 2003). Demans görülme sıklığı 65 yaşın üzerinde %1-5 oranında iken 80 yaşın üzerinde %30 oranında olmakta, yaşlılık arttıkça görülme ihtimali de yükselmektedir (Ritchie ve Lovestone, 2002). Birçok farklı bozukluğun demansa neden olduğu bilinmekle birlikte en yaygın görülen demans şekli Alzheimer hastalığıdır (Butcher vd., 2013; Kuhlman, Wilson, Hutchinson ve Wallhagen, 1991; Park, 2006).

Alzheimer; beyin hücrelerinin dejenerasyonu, nöron ve sinaps bağlantılarının kayıpları ile ortaya çıkan, bellek, problem çözme, akıl yürütme gibi fonksiyonların azalmasıyla karakterize olan ilerleyici bir bilişsel bozukluktur (Beuscher ve Grando, 2009; Park, 2006). Özellikle 45 yaşından sonra yaşlı grupta sıklıkla görülen Alzheimer'ın başlangıcı net bir şekilde fark edilememekte, yavaş ilerleyen ancak yüksek bozucu etkiye sahip olan bir zihinsel bozulma olduğu

Kaynakça

Acton, G. J., & Miller, E. W. (2003). Spirituality in caregivers of family members with dementia. *Journal of Holistic Nursing*, *21*(2), 117-130.

Agli, O., Bailly, N., & Ferrand, C. (2015). Spirituality and religion in older adults with dementia: A systematic review. *International Psychogeriatrics*, *27*(5), 715-725.

Bailey, S. S. (1997). The arts in spiritual care. *Seminars in Oncology Nursing, 13*(4), 242–247. doi:10.1016/s0749-2081(97)80018-6

Barnes, R. F., Raskind, M. A., Scott, M., & Murphy, C. (1981). Problems of families caring for Alzheimer patients: Use of a support group. *Journal of the American Geriatrics Society*, *29*(2), 80-85.

Beer, L. E. (2017). The role of the music therapist in training caregivers of people who have advanced dementia. *Nordic Journal of Music Therapy*, *26*(2), 185-199.

Bell, V., & Troxel, D. (2001). Spirituality and the person with dementia-a view from the field. *Alzheimer's Care Today*, *2*(2), 31-45.

Berman, S., & Rappaport, M. B. (1985). Social work and Alzheimer's Disease. *Social Work in Health Care, 10*(2), 53–70. doi:10.1300/j010v10n02_05

Beuscher, L., & Grando, V. T. (2009). Using spirituality to cope with early-stage Alzheimer's disease. *Western Journal of Nursing Research*, *31*(5), 583-598.

Bilbul, M., & Schipper, H. M. (2011). Risk profiles of Alzheimer disease. *Canadian Journal of Neurological Sciences*, *38*(4), 580-592.

Bonelli, R. M., & Koenig, H. G. (2013). Mental disorders, religion and spirituality 1990 to 2010: A systematic evidence-based review. *Journal of Religion and Health*, *52*(2), 657-673.

Butcher, J. N., Mineka, S., & Hooley, J. M. (2013). *Anormal psikoloji* (O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Byrne, L., & MacKinlay, E. (2012). Seeking meaning: Making art and the experience of spirituality in dementia care. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, *24*(1-2), 105-119.

Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol'too long: Consider the brief cope. *International Journal of Behavioral Medicine*, *4*(1), 92-100.

Chun, M., Knight, B. G., & Youn, G. (2007). Differences in stress and coping models of emotional distress among Korean, Korean-American and White-American caregivers. *Aging and Mental Health*, *11*(1), 20-29.

Cooper, C., Katona, C., Orrell, M., & Livingston, G. (2006). Coping strategies and anxiety in caregivers of people with Alzheimer's disease: The LASER-AD study. *Journal of Affective Disorders, 90(1), 15–20.* doi:10.1016/j.jad.2005.08.017

Cooper, C., Katona, C., Orrell, M., & Livingston, G. (2008). Coping strategies, anxiety and depression in caregivers of people with Alzheimer's disease. *International Journal of Geriatric Psychiatry, 23(9), 929–936.* doi:10.1002/gps.2007

Dalby, P., Sperlinger, D. J., & Boddington, S. (2011). The lived experience of spirituality and dementia in older people living with mild to moderate dementia. *Dementia*, *11*(1), 75-94.

Daly, L., Fahey-McCarthy, E., & Timmins, F. (2019). The experience of spirituality from the perspective of people living with dementia: A systematic review and meta-synthesis. *Dementia*, *18*(2), 448-470.

Deist, M., & Greeff, A. P. (2015). Resilience in families caring for a family member diagnosed with dementia. *Educational Gerontology*, *41*(2), 93-105.

Doherty, D. (2006). Spirituality and dementia. *Spirituality and Health International*, *7*(4), 203-210.

Dosser Jr, D. A., Smith, A. L., Markowski, E. W., & Cain, H. I. (2001). Including families' spiritual beliefs and their faith communities in systems of care. *Journal of Family Social Work*, *5*(3), 63-78.

Everett, D. (1998). Forget me not: The spiritual care of people with Alzheimer's disease. *Journal of Health Care Chaplaincy*, *8*(1-2), 77-88.

Friedlander, A. H., Norman, D. C., Mahler, M. E., Norman, K. M., & Yagiela, J. A. (2006). Alzheimer's disease. *The Journal of the American Dental Association, 137*(9), 1240–1251. doi:10.14219/jada.archive.2006.0381

George, L. K., Larson, D. B., Koenig, H. G., & McCullough, M. E. (2000). Spirituality and health: What we know, what we need to know. *Journal of Social and Clinical Psychology*, *19*(1), 102-116.

Glueckauf, R. L., Davis, W. S., Allen, K., Chipi, P., Schettini, G., Tegen, L., ... & Prescott, S. (2009). Integrative cognitive–behavioral and spiritual counseling for rural dementia caregivers with depression. *Rehabilitation Psychology*, *54*(4), 449-461.

Green, P. (2011). New directions in cognitive behavioural therapy for older people with dementia and depression. In A. Jewell (Ed.), *Spirituality and personhood in dementia* (pp. 58-66). London: Jessica Kingsley Publishers.

Gwyther, L. P. (2006). Spirituality and caring for older family members. *Southern Medical Journal*, *99*(10), 1180-1182.

Hirst, K. (2016). Dementia and spirituality: Caring for Christians. *Nursing and Residential Care*, *18*(5), 273-275.

Hodge, D. R. (2000). Spiritual ecomaps: A new diagrammatic tool for assessing marital and family spirituality. *Journal of Marital and Family Therapy*, *26*(2), 217-228.

Hodge, D. R., & Sun, F. (2012). Positive feelings of caregiving among Latino Alzheimer's family caregivers: Understanding the role of spirituality. *Aging & Mental Health*, *16*(6), 689-698.

Hulko, W. (2009). From 'not a big deal'to 'hellish': Experiences of older people with dementia. *Journal of Aging Studies*, *23*(3), 131-144.

Jaaniste, J. (2011). Dramatherapy and spirituality in dementia care. *Dramatherapy*, *33*(1), 16-27.

Jolley, D., Benbow, S. M., Grizzell, M., Willmott, S., Bawn, S., & Kingston, P. (2010). Spirituality and faith in dementia. *Dementia*, *9*(3), 311-325.

Katsuno, T. (2003). Personal spirituality of persons with early-stage dementia: Is it related to perceived quality of life?. *Dementia*, *2*(3), 315-335.

Kaufman, Y., Anaki, D., Binns, M., & Freedman, M. (2007). Cognitive decline in Alzheimer disease: Impact of spirituality, religiosity, and QOL. *Neurology*, *68*(18), 1509-1514.

Kirkland, K., & McIlveen, H. (1999). Full circle: Spiritual therapy for people with dementia. *American Journal of Alzheimer's Disease, 14*(4), 25-247.

Kirkland, K., & McIlveen, H. (2012). *Full circle: Spiritual therapy for the elderly*. New York: Routledge.

Kirkland, K., Fortuna, M. C., Kelson, E., & Phinney, A. (2014). Music therapy and spiritual care for persons with dementia: A mixed-methods study. *Canadian Journal of Music Therapy*, *20*(1), 10-37.

Kitwood, T. (1997). *Dementia reconsidered.* Buckingham: Open University Press.

Knocker, S. (2001). A meetıng of worlds: Play and metaphor in dementia care and dramatherapy. *Dramatherapy, 23*(2), 4–9.doi:10.1080/02630672.2001.9689578

Koenig, H. G. (2012). Religion, spirituality, and health: The research and clinical implications. *International Scholarly Research Network Psychiatry*, *2012,* 1-32.

Kuhlman, G. J., Wilson, H. S., Hutchinson, S. A., & Wallhagen, M. (1991). Alzheimer's disease and family caregiving: Critical synthesis of the literature and research agenda. *Nursing Research*, 6(40), 331-337.

Li, R., Cooper, C., Barber, J., Rapaport, P., Griffin, M., & Livingston, G. (2014). Coping strategies as mediators of the effect of the START (strategies for RelaTives) intervention on psychological morbidity for family carers of people with dementia in a randomised controlled trial. *Journal of Affective Disorders, 168,* 298–305. doi:10.1016/j.jad.2014.07.008

Lim, J., Griva, K., Goh, J., Chionh, H. L., & Yap, P. (2011). Coping strategies influence caregiver outcomes among Asian family caregivers of persons with dementia in Singapore. *Alzheimer Disease & Associated Disorders*, *25*(1), 34-41.

Lima, S., Garrett, C., Machado, J. C., Vilaça, M., & Pereira, M. G. (2019). Quality of life in patients with mild Alzheimer disease: The mediator role of mindfulness and spirituality. *Aging & Mental Health*, 1-8.

Lindberg, D. A. (2005). Integrative review of research related to meditation, spirituality, and the elderly. *Geriatric Nursing*, *26*(6), 372-377.

Livingston, G., Barber, J., Rapaport, P., Knapp, M., Griffin, M., King, D., ... & Sampson, E. L. (2013). Clinical effectiveness of a manual based coping strategy programme (START, STrAtegies for RelaTives) in promoting the mental health of carers of family members with dementia: Pragmatic randomised controlled trial. *BMJ*, *347*, 1-14.

Lloyd, S. M. (2007). *Spirituality, meaning making, and grief in Alzheimer's caregivers* (Unpublished doctoral dissertation). The Chicago School of Professional Psychology, Chicago.

López, J., Romero-Moreno, R., Márquez-González, M., & Losada, A. (2012). Spirituality and self-efficacy in dementia family caregiving: Trust in God and in yourself. *International Psychogeriatrics*, *24*(12), 1943-1952.

Lyketsos, C. G., Steinberg, M., Tschanz, J. T., Norton, M. C., Steffens, D. C., & Breitner, J. C. (2000). Mental and behavioral disturbances in dementia: Findings from the Cache County Study on Memory in Aging. *American Journal of Psychiatry*, *157*(5), 708-714.

MacKinlay, E., & Trevitt, C. (2010). Living in aged care: Using spiritual reminiscence to enhance meaning in life for those with dementia. *International Journal of Mental Health Nursing*, *19*(6), 394-401.

Manteau-Rao, M. (2016). *Caring for a loved one with dementia a mindfulness-based guide for reducing stress and making the best of your journey together*. Oakland, CA: New Harbinger Publications, Inc.

Marciniak, R., Sheardova, K., Čermáková, P., Hudeček, D., Šumec, R., & Hort, J. (2014). Effect of meditation on cognitive functions in context of aging and neurodegenerative diseases. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, *8*, 17-25.

Mausbach, B. T., Chattillion, E. A., Roepke, S. K., Patterson, T. L., & Grant, I. (2013). A comparison of psychosocial outcomes in elderly Alzheimer caregivers and noncaregivers. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, *21*(1), 5-13.

McEvoy, M. (2000). An added dimension to the pediatric health maintenance visit: The spiritual history. *Journal of Pediatric Health Care*, *14*(5), 216-220.

Mittelman, M. (2013). Psychosocial ınterventions to address the emotional needs of caregivers of individuals with Alzheimer's disease. In S. H. Zarit & R. C. Talley (Eds.), *Caregiving for Alzheimer's disease and related disorders* (pp. 17-34). New York: Springer.

Moalem, S. (2019). *Using Photo-Elicitation Methods to explore spirituality among persons with Alzheimer's Disease and related dementias* (Unpublished doctoral dissertation). University of Toronto, Toronto.

Moberg, D. O. (2008). Disabilities, spirituality, and well-being in late life: Research foundations for study and practice. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, *20*(4), 313-340.

Monteiro, A. M. F., Santos, R. L., Kimura, N., Baptista, M. A. T., & Dourado, M. C. N. (2018). Coping strategies among caregivers of people with Alzheimer disease: A systematic review. *Trends in Psychiatry and Psychotherapy*, *40*(3), 258-268.

Murphy, J. S., Nalbone, D. P., Wetchler, J. L., & Edwards, A. B. (2015). Caring for aging parents: The influence of family coping, spirituality/religiosity, and hope on the marital satisfaction of family caregivers. *The American Journal of Family Therapy*, *43*(3), 238-250.

Nightingale, M. C. (2003). Religion, spirituality, and ethnicity: What it means for caregivers of persons with Alzheimer's disease and related disorders. *Dementia*, *2*(3), 379-391.

Otera, M., Horike, H., & Saito, T. (2013). Musical life review for the elderly with dementia as spiritual care-clinical functions and roles of meaningful or memorable songs. *The Arts in Psychotherapy*, *40*(3), 285-290.

Park, W. (2006). *Spirituality, depression and caregiver burden among family caregivers of Alzheimer's disease patients* (Unpublished master thesis). California State University, Long Beach.

Post, S. G., & Whitehouse, P. J. (1998). Spirituality, religion, and Alzheimer's disease. *Journal of Health Care Chaplaincy*, *8*(1-2), 45-57.

Rahimi, Z., Bahmani, B., Dadkhah, A., Khanjani, S., & Allahyari, F. (2015). Effectiveness of cognitive spirituality-based counseling of demoralization in elderlies. *Iranian Rehabilitation Journal*, *13*(2), 45-50.

Rathier, L. A., Davis, J. D., Papandonatos, G. D., Grover, C., & Tremont, G. (2015). Religious coping in caregivers of family members with dementia. *Journal of Applied Gerontology*, *34*(8), 977-1000.

Ritchie, K., & Lovestone, S. (2002). The dementias. *The Lancet, 360(9347), 1759–1766.* doi:10.1016/s0140-6736(02)11667-9

Robertson, G. (2015). Spirituality and ageing–the role of mindfulness in supporting people with dementia to live well. *Working with Older People*, *19*(3), 123-133.

Roff, L. L., & Parker, M. W. (2003). Spirituality and Alzheimer's disease care. *Alzheimer's Care Today*, *4*(4), 267-270.

Rosmarin, D. H. (2018). *Spirituality, religion and cognitive-behavioral therapy a guide for clinicians*. New York: The Guilford Press.

Ruder, S. (2009). Incorporating spirituality into the care of persons with Alzheimer's disease. *Alzheimer's Care Today*, *10*(4), 221-227.

Salamizadeh, A., Mirzaei, T., & Ravari, A. (2017). The impact of spiritual care education on the self-efficacy of the family caregivers of elderly people with Alzheimer's disease. *International Journal of Community Based Nursing and Midwifery*, *5*(3), 231.

Samadi, R., Mokhber, N., Faridhosseini, F., Baghban Haghighi, M., & Assari, S. (2015). Anxiety, depression, and spirituality among caregivers of patients with Alzheimer disease. *International Journal of Travel Medicine and Global Health*, *3*(1), 29-35.

Sawyer, J. L. (2013). *Caring for aging parents: The influence of family coping, spirituality/religiosity, and hope on the marital satisfaction of family caregivers* (Unpublished master thesis). Purdue University, Hammond Indiana.

Scott, H. (2016). The importance of spirituality for people living with dementia. *Nursing Standard*, *30*(25), 41-50.

Shamy, E. (2003). *A guide to the spiritual dimension for car efor people with Alzheimer's disease and related dementia*. New York: Jessica Kingsley Publishers.

Shreve-Neiger, A. K. (2004). *Religiosity and spirituality in spousal caregivers of older adults with dementia: Testing anxiety moderator and mediator models* (Unpublished doctoral dissertation). West Virginia University, Morgantown.

Smith, A. L., & Harkness, J. (2002). Spirituality and meaning: A qualitative inquiry with caregivers of Alzheimer's disease. *Journal of Family Psychotherapy*, *13*(1-2), 87-108.

Smith, A. L., Lauret, R., Peery, A., & Mueller, T. (2001). Caregiver needs: A qualitative exploration. *Clinical Gerontologist*, *24*(1-2), 3-26.

Smith, K. L., Crete-Nishihata, M., Damianakis, T., Baecker, R. M., & Marziali, E. (2009). Multimedia biographies: A reminiscence and social stimulus tool for persons with cognitive impairment. *Journal of Technology in Human Services*, *27*(4), 287-306.

Snyder, L. (2003). Satisfactions and challenges in spiritual faith and practice for persons with dementia. *Dementia*, *2*(3), 299-313.

Spurlock, W. R. (2005). Spiritual well-being and caregiver burden in Alzheimer's caregivers. *Geriatric Nursing*, *26*(3), 154-161.

Stuckey, J. C. (2001). Blessed assurance: The role of religion and spirituality in Alzheimer's disease caregiving and other significant life events. *Journal of Aging Studies*, *15*(1), 69-84.

Sun, F., & Hodge, D. R. (2014). Latino Alzheimer's disease caregivers and depression: Using the stress coping model to examine the effects of spirituality and religion. *Journal of Applied Gerontology*, *33*(3), 291-315.

Tanyi, R. A. (2006). Spirituality and family nursing: Spiritual assessment and interventions for families. *Journal of Advanced Nursing*, *53*(3), 287-294.

Tschanz, J. T., Piercy, K., Corcoran, C. D., Fauth, E., Norton, M. C., Rabins, P. V., ... & Lee, L. (2013). Caregiver coping strategies predict cognitive and functional decline in dementia: The Cache County Dementia Progression Study. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, *21*(1), 57-66.

Van de Winckel, A., Feys, H., De Weerdt, W., & Dom, R. (2004). Cognitive and behavioural effects of music-based exercises in patients with dementia. *Clinical Rehabilitation*, *18*(3), 253-260.

Vance, D. E. (2004). Spiritual activities for adults with Alzheimer's disease: The cognitive components of dementia and religion. *Journal of Religion Spiritiuality & Aging Spirituality & Aging, 17*(1-2), 109-130.

Vance, D. E. (2005). Procedural and emotional religious activity therapy: Connecting cognition and affective aspects of Alzheimer's disease. *Activities, Adaptation & Aging*, *29*(1), 27-45.

Vance, D. E., Eaves, Y. D., Keltner, N. L., & Struzick, T. S. (2010). Practical implications of procedural and emotional religious activity therapy for nursing. *Journal of Gerontological Nursing, 36*(8), 22-29.

Vink, A., & Hanser, S. (2018). Music-based therapeutic interventions for people with dementia: A mini-review. *Medicines*, *5*(4), 109-116.

Walsh, R., & Shapiro, S. L. (2006). The meeting of meditative disciplines and Western psychology: A mutually enriching dialogue. *American Psychologist*, *61*(3), 227-239.

Wimo, A., Winblad, B., Aguero-Torres, H., & von Strauss, E. (2003). The magnitude of dementia occurrence in the world. *Alzheimer Disease & Associated Disorders*, *17*(2), 63-67.

Wu, L. F., & Koo, M. (2016). Randomized controlled trial of a six-week spiritual reminiscence intervention on hope, life satisfaction, and spiritual well-being in elderly with mild and moderate dementia. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, *31*(2), 120-127.

BÖLÜM 13

AİLE İÇİ ŞİDDET YAŞAYAN BİREYLERİN KORUNMASINA YÖNELİK MANEVİ TEMELLİ PSİKOLOJİK DANIŞMA

Sinan OKUR, Halil EKŞİ

Şiddet; yaşamın her anında karşılaşılabilen ve hayatımızı negatif yönde etkileyen bir olgudur (Haylı ve Gökdoğan, 2019). Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan tanıma göre ise şiddet, sonucunda bir tarafın zarar görüp kayıp yaşadığı bir kavram olarak açıklanmıştır (WHO, 2019). Şiddetin her geçen gün artan etkileri sadece bireyleri değil, toplumu da olumsuz yönde etkilemektedir (Güler, Tel ve Özkan-Tuncay, 2005). Şiddetin hayatımızda her an olması ve yaygın şekilde görülmesi, toplumun bu durumu kabullenmesine yol açmıştır (Page ve İnce, 2008). Bu kabullenme sonucunda, günümüzde başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere şiddetin etkileri tüm insanlarda görülmektedir. Özellikle aile içinde kadınların ve çocukların daha fazla şiddete maruz kaldıkları gözlemlenmektedir.

Şiddetin sözlü, fiziksel, psikolojik, cinsel, toplumsal ve ekonomik olmak üzere birçok türü bulunmaktadır. *Sözlü şiddet*, karşı tarafa yönelik gerçekleştirilen her türlü hakaret ve aşağılama olarak ifade edilebilir (Güleç, 2015). Özellikle aile içinde erkeğin kadına bağırması, küfür etmesi, hakaret etmesi ve görüntüsüyle alay etmesi şeklinde gerçekleşmektedir. *Fiziksel şiddet* ise özellikle vurmak, tekmelemek ya da dövmek gibi kaba kuvvet uygulamak ve karşı tarafı sindirmek gibi davranışlarla açıklanmaktadır (Aker, 2003; Çubukçu ve Dönmez 2012). *Psikolojik şiddet*, karşı tarafın duygularını istismar etmek olarak açıklanmaktadır (Güleç, 2015; Ökten, 2008). *Cinsel şiddet*, genellikle kadının isteği veya arzusu olmadan zorlayarak taciz etme olarak ifade edilmektedir (Aker, 2003). Günümüzde özellikle evli kadınların eşleri tarafından bu şiddete maruz kaldığı ve karşı koyamadıkları söylenebilir. *Toplumsal şiddet* ise geçmişten gelerek günümüze yerleşmiş yanlış gelenek, görenek ve törelerden kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır (Haylı ve Gökdoğan, 2019). Töre cinayetleri, çocuk gelinler, kız çocuklarının eğitim görmesine izin vermeme gibi toplumsal şiddet örnekleri günümüzde hâlen görülmektedir. Son olarak *ekonomik şiddet* ise, özellikle eşlerin kadınları kontrol altında tutmak amacıyla kullandıkları bir araç olarak tanımlanmaktadır

Kaynakça

Abugideiri, S. E. (2012). Domestic violence. In S. Ahmed & M. M. Amer (Eds.), *Counseling Muslims: Handbook of mental health issues and interventions.* New York and Routledge: Taylor and Francis Group.

Adams, C. J., & Fortune, M. M. (1995). *Violence against women and children: A Christian theological source-book*. New York: Continuum.

Aker, T. (2003). *Kadına yönelik şiddet ve ruhsal travma.* Kadına Yönelik Şiddet ve Başa Çıkma Yöntemleri Sempozyumu*,* Şahmaran Kadın Dayanışma ve Araştırma Derneği, İstanbul.

Akgündüz, A. (2008). *Kur'an, şiddet ve fitne üzerine bazı tesbitler.* https://kuran-ikerim.org/kuran-siddet-ve-fitne-uzerine-bazi-tesbitler adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 02.01.2020

Akın, M. (2013). Aile içi şiddet. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 71*(1), 27-41.

Ali, T. S., Asad, N., Mogren, I., & Krantz, G. (2011). Intimate partner violence in urban Pakistan: Prevalence, frequency and risk factors. *International Journal of Women's Health, 3*, 105-115.

Allard, S. A. (1991). Rethinking battered women's syndrome: A Black feminist perspective. *UCLA Women's Law Journal*, *191*, 193-194.

Alwani, Z. (2007). The Qur'anic model for harmony in family relations. In M. B. Alkhateeb & S. E. Abugideiry (Eds.), *Change from within: Diverse perspectives on domestic violence in Muslim communities* (pp. 33-66). Great Falls, VA: Peaceful Families Project.

Arnette, N., Mascaro, N., Santana, M., Davis, S., & Kaslow, N. (2007). Enhancing spiritual well-being among suicidal African American female survivors of intimate partner violence. *Journal of Clinical Psychology, 63*(10), 909-924.

Bacchus, L., Mezey, G., Bewley, S., & Haworth, A. (2004). Prevalence of domestic violence when midwives routinely enquire in pregnancy. *An International Journal of Obstetrics & Gynaecology, 111*(5), 441-445.

Bakhtiar, L. (2001). The sublime Qur'an: The misinterpretation of chapter 4 Verse 34. *European Journal of Women's Studies, 18*(4), 431-439.

Başoğul, C., Lök, N. ve Öncel, S. (2017). Çocukların aile içi şiddetten korunmasında ailelere yönelik girişimler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 9*(2), 123-135.

Bell, C. C., & Mattis, J. (2000). The importance of cultural competence in ministering to African American victims of domestic violence. *Violence Against Women*, *6*, 515-532.

Bent-Goodley, T. B., & Fowler, D. N. (2006). Spiritual and religious abuse expanding what is known about domestic violence. *Affilia: Journal of Women and Social Work, 21*(3), 282-295.

Boehm, R., Golec, J., Krahn, R., & Smyth, D. (1999). *Lifelines: Culture*, *spirituality*, *and family violence*. Edmonton, Alberta, Canada: University of Alberta Press.

Bullis, R. K. (1996). *Spirituality in social work practice*. Washington, DC: Taylor & Francis.

Cavanaugh, C. E., Messing, J. T., Petras, H., Fowler, B., La Flair, L., Kub, J., & Campbell, J. C. (2012). Patterns of violence against women: A latent class analysis. Psychological trauma: Theory. *Research, Practice, and Policy, 4*(2), 169-176.

Chapple, A., Swift, C., & Ziebland, S. (2011). The role of spirituality and religion for those bereaved due to a traumatic death. *Mortality, 16*(1), 1-19.

Çubukçu, Z. ve Dönmez, A. (2012). İlköğretim okul yöneticilerinin şiddet türlerine yönelik görüşleri ve şiddetle başa çıkma yöntemleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 18*, 37-64.

Danık, Ş. (2000). Aile içinde kadına yönelen şiddet. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 1*(10), 77-87.

De La Rosa, Barnett-Queen, T., Messick, M., & Gurrola, M. (2016). Spirituality and resilience among Mexican American IPV survivors. *Journal of Interpersonal Violence, 31*(20), 3332-3351.

Denyer, S. (2013). *India gang rape prompts tough new laws on sexual assault.* https://www.theguardian.com/world/2013/feb/05/india-gang-rape-stricter-laws adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 25.12.2019

Dinç, S. (2017). Travma sonrası stres bozukluğunun terapisinde manevi yönelimli teknikler ve uygulamalar. H. Ekşi (Ed.), *Psikoterapi ve psikolojik danışmada maneviyat: Kuramlar ve uygulamalar* (s. 283-310). İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.

Drumm, R., Popescu, M., Cooper, L., Trecartin, S., Seifert, M., Foster, T., & Kilcher, C. (2014). "God just brought me through it": Spiritual coping strategies for resilience among intimate partner violence survivors. *Clinical Social Work Journal, 42,* 385-394.

Dudley, M. G., & Kosinski, F. A. (1990). Religiosity and marital satisfaction: A research note. *Review of Religious Research,32*(1), 78-86.

Ekşi, H., Kaya, Ç. ve Çiftçi, M. (2016). Maneviyat ve psikolojik danışma. H. Ekşi ve Ç. Kaya (Ed.), *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma* (s. 11-26). İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.

Ergönen, A. T., Özdemir, M. H., Can, I. Ö., Sönmez, E., Salaçin, S., Berberoğlu, E., & Demir, N. (2009). Domestic violence on pregnant women in Turkey. *Journal of Forensic and Legal Medicine, 16,* 125-129.

Feder, A., Ahmad, S., Lee, E. J., Morgan, J. E., Singh, R., Smith, B. W., Southwick, S. M., & Charney, D. S. (2013). Coping and PTSD symptoms in Pakistani earthquake survivors: Purpose in life, religious coping and social support. *Journal of Affective Disorders, 147,* 56-163.

Fortune, M. M. (1998). Preaching forgiveness? In J. S. McClure & N. J. Ramsay (Eds.), *Preaching about sexual and domestic violence: Telling the truth* (pp. 49-57). Cleveland, OH: United Church Press.

Freeman, C. (2001). Is local: Global as feminine: Masculine? Rethinking the gender of globalization. *Signs, 26*, 1007-1037.

Fulu, E., & Miedema, S. (2016). Globalization and changing family relations: Family violence and womens resistance in Asian Muslim societies. *Sex Roles, 74*, 480-494.

Giesbrecht, N., & Sevcik, I. (2000). The process of recovery and rebuilding among abused women in the conservative evangelic subculture. *Journal of Family Violence*, *15*, 229-248.

Gillum, T., Sullivan, C., & Bybee, D. (2006). The importance of spirituality in the lives of domestic violence survivors. *Violence Against Women, 12*(3), 240-250.

Güler, N., Tel, H. ve Özkan Tuncay, F. (2005). Kadının aile içinde yaşanan şiddete bakışı. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 27*, 51-56.

Haylı, Ç. M. ve Gökdoğan, M. R. (2019). Aile içi şiddet. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12*(63), 631-635.

Hünler, O. S. (2002). *Dindarlığın evlilik doyumu üzerindeki etkileri ve algılanan evlilik sorunları çözümü becerilerinin, dindarlık ve evlilik doyumu ilişkisi üzerindeki arabulucu rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Isgandarova, N. (2017). The role of Islam in preventing domestic violence towards Muslim women in Azerbaijan. *Spiritual Psychology and Counseling, 2*(2), 183-202.

Isgandarova, N. (2019). *Muslim women, domestic violence, and psychotherapy: Theological and clinical issues.* New York: Routledge (Taylor & Francis Group).

Johnson, D. M., & Zlotnick, C. (2009). HOPE for battered women with PTSD in intimate partner violence shelters. *Professional Psychology: Research and Practice, 40*(3), 234-241.

Kaptanoğlu, İ. Y. (2014). *Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması.* T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.

Karakuş Öztürk, H. (2012). Kadına yönelik şiddete kadın polislerin bakış açısı: Artvin İl Emniyet Müdürlüğü örneği. *Hacettepe Üniversitesi Dergisi, 1*, 1-38.

Kazdin, A. E. (2011). Conceptualizing the challenge of reducing interpersonal violence. *Psychology of Violence, 1*(3), 166-187.

Kelly, J., & Johnson, M. (2008). Differentiation among types of intimate partner violence: Research update and implications for interventions. *Family Court Review, 46*, 476-499.

Kimberly, C. L. (2009). *An exploratory study of religious conversion motivated by marriage: Adult attachment style and the marital relationship* (Unpublished Master's Thesis). California School of Professional Psychology at Alliant International University, San Diego.

Kreidler, M. C. (1995).Victims of family violence: The need for spiritual healing. *Journal of Holistic Nursing*, *13*, 30-36.

Lambert, N. M., & Dollahite, D. C. (2006). How religiosity helps couples prevent, resolve and overcome marital conflict. *Family Relations, 55*(4), 439-449.

Mattis, J. S. (2002). Religion and spirituality in the meaning-making and coping experiences of African American women: A qualitative analysis. *Psychology of Women Quarterly, 26*, 309-321.

McClure, J. S., & Ramsay, N. J. (1998). *Preaching about sexual and domestic violence: Telling the truth*. Cleveland, OH: United Church Press.

Moghadam, V. M. (1999). Gender and globalization: Female labor and women's mobilization. *Journal of World Systems Research, 2*, 367-388.

Nason Clark, N. (2004). When terror strikes at home: The interface between religion and domestic violence. *Journal for the Scientific Study of Religion*, *43*, 303-310.

Okuyan, M. (2007). Kadına yönelik şiddete Kur'an'ın bakışı. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 23*(23), 93-134.

Ökten, Ş. (2008). Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesinin toplumsal cinsiyet düzeni. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,2*(8), 302-311.

Öztürk, E. (2008). *Türkiye'de aile içi şiddet, kadın sığınma evleri ve din* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Öztürk, M. (2001). Egemen Bir Dinî Söylem Olarak Ataerkillik. *İslamiyat, 4*(4), 111-131.

Page, A. Z. ve İnce, M. (2008). Aile içi şiddet konusunda derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, *11,* 22-82.

Pandya, S. P. (2017). Practitioners' views on the role of spirituality in working with women victims and survivors of domestic violence. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 1-20.

Paranjape, A., & Kaslow, N. (2010). Family violence exposure and health outcomes among older African American women: Do spirituality and social support play protective roles?. *Journal of Women's Health, 19*(10), 1899-1904.

Pargament, K. I. (2007). *Spiritually integrated psychotherapy: Understanding and addressing the sacred*. New York, NY: Guilford Press.

Popescu, M. L., Drumm, R., Dewan, S., & Rusu, C. (2010). Childhood victimization and its impact on coping behaviors for victims of intimate partner violence. *Journal of Family Violence, 25*, 575-585.

Pyles, L. (2007). The complexities of the religious response to domestic violence: Implications for faith-based initiatives. *Affilia: Journal of Women and Social Work, 22*(3), 281-291.

Raj, A., & Silverman, J. (2002). Violence against immigrant women: The roles of culture, context, and legal immigrant status on intimate partner violence. *Violence Against Women*, *8*, 367-398.

Rasanathan, J. J. K., & Bhushan, A. (2011). *Measuring and responding to gender-based violence in the Pacific: Action on gender inequality as a social determinant of health*. Geneva, Switzerland: World Health Organization.

Sambisa, W., Angeles, G., Lance, P. M., Naved, R. T., & Thornton, J. (2011). Prevalence and correlates of physical spousal violence against women in slum and nonslum areas of urban Bangladesh. *Journal of Interpersonal Violence, 26*, 2592-2618.

Senter, K. E., & Caldwell, K. (2002). Spirituality and the maintenance of change: A phenomenological study of women who leave abusive relationships. *Contemporary Family Therapy, 24*(4), 543-564.

Solotaroff, J. L., & Pande, R. P. (2014). Violence against women and girls: Lessons from South Asia. Washington, D.C.: World Bank Group.

Subaşı, N. ve Akın, A. (2012). *Kadına yönelik şiddet: Nedenleri ve sonuçları.* http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/kadina_yon_siddet.pdf adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 21.12.2019

Wokoma, T. T., Jampala, M., Bexhell, H., Guthrie, K., & Lindow, S. (2014). A comparative study of the prevalence of domestic violence in women requesting a termination of pregnancy and those attending the antenatal clinic. *BJOG: An International Journal of Obstetrics and Gynaecology, 121*(5), 627–633.

Wolff, D. A., Burleigh, D., Tripp, M., & Gadomski, A. (2001). Training clergy: The role of the faith community in domestic violence prevention. *Journal of Religion and Abuse*, *2*, 47-62.

World Health Organization [WHO]. (2019). *Violence and injury prevention.* https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/en/ adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 19.12.2019

World Health Organization. (2013). *Global and regional estimates of violence against women.*https://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/9789241564625/en/ adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 18.12.2019

Yapıcı, A. (2018). Eşlerin dinsel algı ve yaşayışına göre evlilikte dindarlık ve maneviyat huzur mu, kusur mu?. *Turkish Studies, 13*(2), 79-106.

Yetim, D. ve Şahin, E. M. (2008). Aile hekimliğinde kadına yönelik şiddete yaklaşım. *Aile Hekimliği Dergisi, 2*, 48-52.

BÖLÜM 14
İLİŞKİSEL ÇATIŞMA/BOŞANMA VE MANEVİYAT

Şeyda ÇETİNTAŞ, Halil EKŞİ

Giriş

Kutsal olana yönelik arayış olan maneviyat (Pargament ve Mahoney, 2002), Tanrı, İlahi ve aşkın gerçeklik kavramlarının merkezindedir (Mahoney, Krumrei ve Pargament, 2008). İnsanların kutsalları hayatlarına dâhil etmek için kullandıkları, doğaüstü güçlerle ilişkilendirdikleri inançlar, deneyimler, ritüeller ve topluluklar dâhil birçok aracı içerir (Mahoney vd., 2008). İnsanların kutsal ve manevi değerler atfettikleri önemli bir konu, evliliktir (Mahoney vd., 1999). "Tanrı'nın huzurunda toplanmak", "imam nikâhı", "evlilik yemini" gibi kavramlar evliliğe atfedilen bu manevi değeri yansıtan sadece birkaç örneği temsil etmektedir. Birçok insan için aile ilişkileri biyolojik, psikolojik, sosyal süreçlerden daha fazlasını içerir ve insanlar genellikle bu bağların doğrudan manevi alana girdiğine inanırlar (Mahoney, Pargament, Murray-Swank ve Murray-Swank, 2003). Bu gözlem, Zimmerman'ın (1974) Konfüçyüsçülük, Hinduizm, Yahudilik, İslam ve Hristiyanlık dâhil olmak üzere başlıca Asya-Avrupa dinleri hakkındaki değerlendirmesiyle tutarlıdır: "Tüm bu dinler…….aile ilişkilerinin sıradan herhangi bir konudan daha fazla kutsallığıyla ilgilenirler. Başka bir deyişle, toplumun en kutsal ya da ilahi yönünün aile sistemi olduğu düşünülür ve dindar olmak, iyi bir koca, iyi bir eş, iyi bir ebeveyn, çocuk ya da akraba olmakla eşdeğerdir" (s.6). Kutsal olarak görülen bu bağın sona ermesi, bireylerin psikolojik uyumları açısından büyük öneme sahiptir (Mahoney vd., 2008). Benzer bir şekilde, boşanma konusu dinî kural ve yorumlamalarda işlenen bir konu olarak görülmektedir (Stander, Piercy, Mackinnon ve Helmeke, 1994). Bu açıdan değerlendirildiğinde, evlilik süreçleri çerçevesinde değerlendirilen evlilik doyumu, ilişkisel çatışma ve boşanma konularında maneviyat konusunu ele almak anlamlı görünmektedir.

Araştırmalar din ve maneviyatın, ilişkisel süreçlerde çatışmayı önlemede ve yapıcı bir evlilik işleyişi geliştirmede önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir (Lambert ve Dollahite, 2006; Myer, 2006). Ancak, araştırmacılar dinin ilişki ve evlilik süreçlerinde olumlu etkisi ol-

Kaynakça

Blomquist, J. M. (1985). The effect of the divorce experience on spiritual growth. *Pastoral Psychology*, *34*(2), 82-91.

Butler, M. H., Stout, J. A., & Gardner, B. C. (2002). Prayer as a conflict resolution ritual: Clinical implications of religious couples' report of relationship softening, healing perspective, and change responsibility.

Dreman, S. (1991). Coping with the trauma of divorce. *Journal of Traumatic Stress*, *4*(1), 113-121.

Dudley, M. G., & Kosinski, F. A. (1990). Religiosity and marital satisfaction: A research note. *Review of Religious research*, *32*(1), 78-86.

Giblin, P. R. (1993). 12. Marital conflict and marital spirituality. In R. J. Wicks & R. D. Parsons (Eds), *Clinical handbook of pastoral counseling (Vol. 2)* (pp. 313-328). New Jersey: Paulist Press.

Greeff, A. P., & Merwe, S. (2004). Variables associated with resilience in divorced families. *Social Indicators Research, 68,* 59–75.

Helmeke, K. B., & Bischof, G. H. (2002). Recognizing and raising spiritual and religious issues in therapy: Guidelines for the timid. *Journal of Family Psychotherapy*, *13*(1-2), 195-214.

Holeman, V. T. (2003). Marital reconciliation: A long and winding road. *Journal of Psychology and Christianity*, *22*(3), 30–42.

Joseph, S., Murphy, D., & Regel, S. (2012). An affective–cognitive processing model of post traumatic growth. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, *19*(4), 316-325.

Kiesling, C. (2011). An attachment theory approach to narrating the faith journey of children of parental divorce. *International Journal of Children's Spirituality*, *16*(4), 301-313.

Krumrei, E. J., Mahoney, A., & Pargament, K. I. (2009). Divorce and the divine: The role of spirituality in adjustment to divorce. *Journal of Marriage and Family*, *71*(2), 373-383.

Krumrei, E. J., Mahoney, A., & Pargament, K. I. (2011). Demonization of divorce: Prevalence rates and links to postdivorce adjustment. *Family Relations*, *60*(1), 90-103.

Lambert, N. M., & Dollahite, D. C. (2006). How religiosity helps couples prevent, resolve, and overcome marital conflict. *Family Relations*, *55*(4), 439-449.

Lambert, N. M., & Dollahite, D. C. (2006). How religiosity helps couples prevent, resolve, and overcome marital conflict. *Family Relations*, *55*(4), 439-449.

Linley, P. A., & Joseph, S. (2004). Positive change following trauma and adversity: A review. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of the International Society for Traumatic Stress Studies*, *17*(1), 11-21.

Livingston, P. H. (1985). Union and disunion. *Studies in Formative Spirituality, 6,* 241–253.

Mahoney, A., Krumrei, E. J., & Pargament, K. I. (2008). Broken vows: Divorce as a spiritual trauma and its implications for growth and decline. In S. Joseph & P. A. Linley (Eds.), *Trauma, recovery, and growth: Positive psychological perspectives on posttraumatic stress* (pp. 105 – 124). New York: Wiley.

Mahoney, A., Pargament, K. I., Jewell, T., Swank, A. B., Scott, E., Emery, E., & Rye, M. (1999). Marriage and the spiritual realm: The role of proximal and distal religious constructs in marital functioning. *Journal of Family Psychology*, *13*(3), 321.

Mahoney, A., Pargament, K. I., Murray-Swank, A., & Murray-Swank, N. (2003). Religion and the sanctification of family relationships. *Review of Religious Research*, *44*(3), 220-236.

Mahoney, A., Pargament, K. I., Tarakeshwar, N., & Swank, A. B. (2008). Religion in the home in the 1980s and 1990s: A meta-analytic review and conceptual analysis of links between religion, marriage, and parenting. *Journal of Family Psychology*, *15*(4), 559-596.

Marks, L. (2004). Sacred practices in highly religious families: Christian, Jewish, Mormon, and Muslim perspectives. *Family Process, 43*(2), 217–231.

Miller, M. M., Korinek, A. W., & Ivey, D. C. (2006). Integrating spirituality into training: The spiritual issues in supervision scale. *The American Journal of Family Therapy*, *34*(4), 355-372.

Morgan, A. (2000). *What is narrative therapy?* Adelaide: Dulwich Centre Publications.

Myers, S. M. (2006). Religious homogamy and marital quality: Historical and generational patterns, 1980–1997. *Journal of Marriage and Family*, *68*(2), 292-304.

Pargament, K. I., & Ano, G. (2004). Empirical advances in the psychology of religion and coping. In K. W. Schaie, N. Krause, & A. Booth (Eds.), *Religious inf luences on health and well-being in the elderly* (pp. 114–140). New York: Springer.

Pargament, K. I., & Mahoney, A. (2002). Spirituality: Discovering and conserving the sacred. In C. R. Snyder (Ed.), *Handbook of positive psychology* (pp. 646–675). Washington, DC: American Psychological Association.

Pargament, K. I., Magyar, G. M., Benore, E., & Mahoney, A. (2005). Sacrilege: A study of sacred loss and desecration and their implications for health and well-being in a community sample. *Journal for the Scientific Study of Religion*, *44*(1), 59-78.

Pargament, K. I., Smith, B. W., Koenig, H. G., & Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion*, *37*(4), 710-724.

Payne, M. (2006). *Narrative therapy*. Sage.

Prest, L. A., & Keller, J. F. (1993). Spirituality and Family Therapy: Spiritual Beliefs, Myths, and Metaphors. *Journal of Marital and Family Therapy*, *19*(2), 137-148.

Smith, A. L., & Harkness, J. (2002). Spirituality and meaning: A qualitative inquiry with caregivers of Alzheimer's disease. *Journal of Family Psychotherapy*, *13*(1-2), 87-108.

Stander, V., Piercy, F. P., Mackinnon, D., & Helmeke, K. (1994). Spirituality, religion and family therapy: Competing or complementary worlds?. *The American Journal of Family Therapy*, *22*(1), 27-41.

Sullivan, K. T. (2001). Understanding the relationship between religiosity and marriage: An investigation of the immediate and longitudinal effects of religiosity on newlywed couples. *Journal of Family Psychology*, *15*(4), 610.

Taylor, R. J. (2004). Therapeutic intervention of trauma and stress brought on by divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, *41*(1-2), 129-135.

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1995). Trauma and transformation: Growing in the aftermath of suffering. Thousand Oaks, CA: Sage.

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1996). The posttraumatic growth inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, *9*(3), 455-471.

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). " Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence". *Psychological Inquiry*, *15*(1), 1-18.

Walsh, F. (2009). Integrating spirituality in family therapy: Wellsprings for health, healing, and resilience. In F. Walsh (Ed.), *Spiritual resources in family therapy* (2nd ed.) (pp.31-64). New York: Guilford Press.

Walsh, F. (2009). Religion, spirituality, and the family: Multifaith perspectives. In F. Walsh (Ed.), *Spiritual resources in family therapy* (2nd ed.) (pp.3-30). New York: Guilford Press.

Warner, H. L., Mahoney, A., & Krumrei, E. J. (2009). When parents break sacred vows: The role of spiritual appraisals, coping, and struggles in young adults' adjustment to parental divorce. *Psychology of Religion and Spirituality*, *1*(4), 233.

Zimmerman, C. C. (1974). Family influence upon religion. *Journal of Comparative Family Studies*, *5*(2), 1-16.

Gözden Geçirilmiş ve
Genişletilmiş 10. Basım

STRATEJİK YÖNETİM

Prof. Dr. Ömer Dinçer

nobel

STRATEJİK YÖNETİM

Prof. Dr. Ömer Dinçer

Yayın No.: 4716
Beşeri Bilimler No.: 499
ISBN: 978-625-397-011-6
E-ISBN: 978-625-397-012-3
Basım Sayısı: Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 10. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Dinçer, Ömer.
Stratejik Yönetim / Ömer Dinçer
Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 10. Basım, XIV + 578 s., 17x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-397-011-6
E-ISBN: 978-625-397-012-3
1. Stratejik Yönetim 2. Stratejik Analiz 3. Stratejik Uyum ve Örgütsel Tasarım

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ONUNCU BASKIYA ÖN SÖZ ..... **iii**
BİRİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ ..... **v**

BİRİNCİ KISIM
STRATEJİK YÖNETİME GENEL BİR BAKIŞ

1. Bölüm: STRATEJİK YÖNETİMİN TEMEL KAVRAMLARI **5**
1.1. Yönetim Felsefesi, Vizyon ve Misyon 5
1.1.1. Vizyon 5
1.1.2. Misyon 8
1.1.3. Vizyon ile Misyon Arasındaki Farklılıklar 13
1.2. Strateji 15
1.2.1. Strateji Kavramı 15
1.2.2. Stratejinin İşletmeye Sağlayacağı Faydalar 21
1.2.3. Strateji ve Taktik 24
1.3. Politika 24
1.3.1. İşletme Politikasının Tanımı ve Özellikleri 24
1.3.2. Politikaların İşletme Üzerine Etkisi 25
1.3.3. Strateji ve Politika 27
Dipnotlar 29

2. Bölüm: STRATEJİK YÖNETİMİN TANIMI VE SÜRECİ **33**
2.1. Stratejik Yönetimin Tanımı ve Kapsamı 33
2.1.1. Stratejik Yönetimin Tanımı ve Amacı 33
2.1.2. Stratejik Yönetimin Özellikleri 34
2.1.3. Stratejik Yönetim Modeli 36
2.2. Stratejilerin Geliştirilmesi ve Planlama 37
2.2.1. Stratejik Analiz 37
2.2.2. Stratejik Tasarım 39
2.3. Stratejilerin Uygulanması 41
2.3.1. Stratejik Uyum ve Örgütsel Tasarım 41
2.3.2. Program, Bütçe ve Prosedürler 42
2.4. Stratejik Sonuçların Kontrol ve Değerlendirilmesi 43
2.5. Bir Strateji Geliştirme Örneği 44
Dipnotlar 46

3. Bölüm: STRATEJİK YÖNETİMİN KAPSAMI VE GELİŞİMİ **47**
3.1. Stratejik Yönetimin Temel Ögeleri 47
3.1.1. Liderlik ve Tepe Yöneticileri 47
3.1.2. Örgüt Vizyonu ve Misyonu 50
3.1.3. Dış Çevre ve Pazar 50
3.1.4. Stratejiler 51
3.1.5. İşletmenin Kaynakları 51
3.2. Stratejik Yönetimin Seviyeleri 52
3.2.1. Şirket Stratejisi 53
3.2.2. İşletme Stratejisi 53
3.2.3. Fonksiyonel Strateji 53

3.3. Stratejik Yönetimin Tarihî Gelişimi 54
3.3.1. Bütçe ve Mali Kontrol 55
3.3.2. Uzun Vadeli Planlama ve İşletme Politikası 56
3.3.3. Stratejik Planlama 56
3.3.4. Stratejik Yönetim 57
3.3.5. Stratejik Yönetime Bütüncül Bakış 57
3.4. Türkiye'de Stratejik Yönetim 58
Dipnotlar 60

4. Bölüm: STRATEJİK YÖNETİM DÜŞÜNCESİ 61

4.1. Stratejik Yönetim Düşüncesine Genel Bakış 62
4.1.1. Stratejik Yönetimde Üç Paradigma 62
4.1.2. Mintzberg ve Stratejik Düşünce Okulları 63
4.2. 1960-90 Arası Gelişmeler ve Stratejik Düşünce Okulları 64
4.1.1. Tasarım Okulu (Designing School) 64
4.1.2. Planlama Okulu (Planning School) 69
4.1.3. Konumlandırma Okulu (Positioning School) 74
4.1.4. Girişimcilik Okulu (Entrepreneurial School) 82
4.1.5. Öğrenme Okulu (Learning School) 86
4.1.6. Kültürel Okul (Cultural School) 94
4.1.7. Çevre Okulu (Environmental School) 97
4.1.8. Bütünleştirme Okulu (Configuration School) 105
4.3. 1990'lardan Sonra Stratejik Yönetim Düşüncesi 115
4.3.1. Örgütsel Mimari 115
4.3.2. Peter F. Drucker ve "Gelecek İçin Yönetim" 119
4.3.3. Hamel-Prahalad ve "Gelecek İçin Rekabet" 122
Dipnotlar 126

İKİNCİ KISIM

STRATEJİK ANALİZ

5. Bölüm: DIŞ ÇEVRENİN ANALİZİ: FIRSAT VE TEHDİTLER 135

5.1. Dış Çevrenin Tanımlanması ve Çevre Analizi 135
5.1.1. Dış Çevrenin Tanımı ve Çevre Faktörleri 135
5.1.2. Dış Çevre Analizinin Kapsamı ve Süreci 138
5.2. Küresel ve Ulusal Çevre Faktörlerinin Analizi 143
5.2.1. Küreselleşme ve Küresel Faktörler 143
5.2.2. Teknolojik Faktörlerin Analizi 146
5.2.3. Sosyokültürel Faktörlerin Analizi 147
5.2.4. Ekonomik Faktörlerin Analizi 148
5.2.5. Hukuki-Politik Faktörlerin Analizi 148
5.2.6. Tabii Çevre Faktörlerinin Analizi 149
5.3. İş (Rekabet) Çevresi Faktörlerinin Analizi 150
5.3.1. Sanayi Yapısı ve Pazar Analizi 150
5.3.2. Alıcılar Pazarı ve Tüketici Özelliklerinin Analizi 154
5.3.3. İşletmenin Pazar İçindeki Konumu 155
5.3.4. Rekabet Yapısı ve Rakiplerin Analizi 158
5.3.5. Diğer Faktörlerin Analizi 165
Dipnotlar 166

6. Bölüm: İŞLETMENİN KAYNAK VE KABİLİYETLERİNİN ANALİZİ: ÜSTÜNLÜK VE ZAYIFLIKLAR 167

6.1. İşletme Analizinin Tanımı ve Kapsamı 167
6.1.1. İşletme Analizinin Tanımı ve Süreci 167

6.1.2. Kaynak Tabanlı Teori ... 170
6.1.3. Örgütsel Kapasite: Temel ve Ayırdedici Kabiliyeler ... 171
6.1.4. Stratejik Maliyet Analizi ve Değer Zinciri ... 173
6.2. Örgüt Sisteminin Analizi ... 177
6.2.1. Mevcut Amaç ve Stratejiler ... 177
6.2.2. Örgütün Fiziki Yapısı ... 178
6.2.3. Örgütün Sosyal Yapısı ... 178
6.2.4. Yönetim Süreçleri ... 184
6.3. Fonksiyonel Analiz ... 185
6.3.1. Pazarlama Faktörlerinin Analizi ... 185
6.3.2. Üretim Faktörlerinin Analizi ... 186
6.3.3. Finansman Faktörlerinin Analizi ... 187
6.3.4. Araştırma ve Geliştirme Faktörlerinin Analizi ... 187
6.4. İnsan Kaynaklarının Analizi ve Örgüt Geliştirme ... 188
6.4.1. İnsan Kaynağı ile İlgili Faktörler ... 188
6.4.2. Beşerî Kabiliyetler Envanteri ... 189
6.5. İç Kaynaklar Arasındaki Etkileşim ve Sinerji ... 190
6.5.1. Sinerjinin Anlamı ve Önemi ... 190
6.5.2. Sinerji Çeşitleri ... 192
Dipnotlar ... 194

7. Bölüm: İŞLETME-ÇEVRE ETKİLEŞİMİ VE FÜTZ ANALİZİ ... 197

7.1. İşletme ile Çevresi Arasındaki İlişkiler ... 197
7.2. Fütz (Swot) Analizi ... 200
7.2.1. Fütz Analizinin Kapsamı ve Temel Ögeleri ... 200
7.2.2. Fütz Analizi Üzerine Tartışmalar ... 205
7.3. Fütz'e Göre Strateji Oluşturma ... 209
7.3.1. Stratejik (Kilit) Başarı Faktörleri ... 209
7.3.2. Fütz Matrisi ve Stratejileri ... 213
Dipnotlar ... 215

ÜÇÜNCÜ KISIM

STRATEJİK TASARIM

8. Bölüm: VİZYON, MİSYON VE STRATEJİK AMAÇLAR ... 221

8.1. Amaçların Tanımı ve Fonksiyonları ... 221
8.1.1. Amaçların Tanımı ve Özellikleri ... 221
8.1.2. Amaçların Fonksiyonları ... 224
8.2. Amaçların Yapısı ve Hiyerarşisi ... 226
8.2.1. Vizyon ve Misyon ... 226
8.2.2. Stratejik Amaçlar ... 228
8.2.3. Hedefler (Fonksiyonel Amaçlar) ... 229
8.2.4. Normlar ... 230
8.3. Ekonomik Nitelikli Stratejik Amaçları ... 231
8.3.1. Kârlılık ... 232
8.3.2. Büyüme ... 235
8.3.3. Süreklilik ... 237
8.4. Sosyal Sorumluluklar ve İş Ahlakı ... 240
8.4.1. Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Kabul ... 240
8.4.2. Sosyal Sorumlulukla İlgili Tartışma ve Yaklaşımlar ... 241
8.4.3. Başlıca Sosyal Sorumluluk Alanları ... 242
Dipnotlar ... 247

9. Bölüm: REKABET ÜSTÜNLÜĞÜ İÇİN GENEL STRATEJİLER..... 251

9.1. Temel Rekabet Stratejileri..... 252
9.1.1. Toplam Maliyet Liderliği Stratejisi..... 253
9.1.2. Farklılaştırma Stratejisi..... 255
9.1.3. Odaklanma Stratejisi..... 256
9.2. Büyüme ve Gelişme Stratejileri..... 257
9.2.1. Bütünleşme Stratejileri..... 257
9.2.2. Çeşitlendirme Stratejileri..... 260
9.3. Dış Büyüme Stratejileri..... 262
9.3.1. Uluslararası Ticaret ve İthalat-İhracat Stratejileri..... 263
9.3.2. Stratejik İttifaklar..... 265
9.3.3. Birleşme veya Satın Alma Stratejileri..... 269
9.4. Durgun Büyüme ve Durumunu Koruma Stratejileri..... 271
9.5. Kendine Gelme ve Tasarruf Stratejileri..... 273
9.5.1. Yeniden Yapılanma Yoluyla Örgütsel Değişme..... 273
9.5.2. Mali Kontrol ve Maliyetleri Azaltma..... 276
9.5.3. Gelirleri Artırma..... 277
9.6. Yatırımları Azaltma ve Tasfiye Stratejileri..... 277
9.6.1. Tecrit Etme (Ayırma)..... 278
9.6.2. Mahkûm Olma..... 278
9.6.3. İşletmeyi Satma veya Tasfiye Etme..... 279
Karma Stratejiler..... 279
Dipnotlar..... 280

10. Bölüm: REKABET ÜSTÜNLÜĞÜ İÇİN ÖZEL DURUM STRATEJİLERİ..... 283

10.1. Pazarın Durumuna Göre Stratejiler..... 283
10.1.1. Parçalı Pazar Stratejileri..... 283
10.1.2. Yeni ve Büyüyen Pazar Stratejileri..... 285
10.1.3. Olgun Pazar Stratejileri..... 287
10.1.4. Düşüş Safhasındaki Pazar Stratejileri..... 289
10.1.5. Çalkantılı ve Hızlı Değişen Pazar Stratejileri..... 291
10.1.6. Çok Uluslu ve Küresel Pazar Stratejileri..... 292
10.2 İşletmeninin Özelliklerine Göre Stratejiler..... 293
10.2.1 Hızlı Büyüyen İşletme Stratejileri..... 293
10.2.2 Lider ve Takipçi İşletme Stratejileri..... 295
10.2.3 Zayıf veya Kriz İçindeki İşletme Stratejileri..... 298
10.3. İnternet Ekonomisi Stratejileri..... 299
10.3.1. İnternet Teknolojisinin İşletme Stratejileri Üzerine Etkisi..... 300
10.3.2. E-İşletme Modelleri ve Stratejileri..... 301
10.3.3. Geleneksel İşletmeler İçin İnternet Stratejileri..... 303
10.4. Diğer Yardımcı Stratejiler..... 304
10.4.1. Örgütün Hiyerarşik Seviyesine Göre Stratejiler..... 304
10.4.2. Kapsamlarına Göre Stratejiler..... 304
10.4.3. Örgüt İçine ve Dışına Yönelik Stratejiler..... 306
10.4.4. Diğer Stratejik Tasnifler..... 307
Dipnotlar..... 308

11. Bölüm: STRATEJİK ALTERNATİFLERİN ANALİZİ VE PORTFÖY MATRİSLERİ..... 311

11.1. Strateji Seçiminde Portföy Analizleri..... 312
11.1.1. Portföy Analizinin Tanımı ve Kapsamı..... 312
11.1.2. Portföy Analizinin Süreci..... 313
11.1.3. Portföy Analizine Yöneltilen Eleştiriler..... 319
11.2. Şirket Stratejilerini Geliştirmede Kullanılan Portföy Matrisleri..... 320
11.2.1. Boston Danışma Grubu ve Büyüme/Pazar Payı Matrisi..... 320
11.2.2. Stratejik Kümeleme Analizi..... 323
11.2.3. Ge İşletme Portföyü ve Yönlendirici Politika Matrisi..... 325
11.2.4. Hofer Analizi ve Mamul/Pazar Değerlendirme Matrisi..... 327

11.3. İşletme Stratejilerini Geliştirmede Kullanılan Diğer Analizler 329
11.3.1. Mamul Hayat Eğrisi 329
11.3.2. Rekabet Tablosu 332
11.3.3. Öğrenme (Tecrübe) Eğrileri 333
11.3.4. Kârlılık ve Pıms Analizi 335
11.3.5. Pazar Çekiciliğinin Analizi ve Strateji Haritası 337
Dipnotlar 338

DÖRDÜNCÜ KISIM
STRATEJİLERİ UYGULAMA

12. Bölüm: STRATEJİK UYUM VE ÖRGÜTSEL TASARIM 345

12.1. Örgüt İçi Stratejik Uyum 345
12.1.1. Farklı SİB'leri Arasında Bütünleştirme 346
12.1.2. Örgüt İçi Stratejik Uyum Ögeleri 346
12.2. Strateji ve Örgüt Yapıları 348
12.2.1. Strateji ve Yapı Etkileşimi 348
12.2.2. Stratejik Örgüt Yapıları 349
12.2.3. Örgüt Yapısını Etkileyen Faktörler 360
12.3. Strateji ve Teknoloji 361
12.3.1. Teknolojinin Tanım ve Kapsamı 362
12.3.2. Teknoloji Özellikleri ve Sınıflandırması 363
12.3.3. Teknolojik Çevre Değişiklikleri ve Yüksek Teknoloji 367
12.4. Strateji ve Örgüt Kültürü 368
12.4.1 Örgüt Kültürünün Tanımı ve Kapsamı 368
12.4.2 Kültürel Uyum Seviyeleri 369
12.5. Stratejik Liderlik 372
12.5.1. Mintzberg ve Stratejik Liderlik Modelleri 372
12.5.2. Liderliğin Yeni Rolü ve Stratejik Mimarlık 374
Dipnotlar 377

13. Bölüm: STRATEJİLERİ UYGULAMA SÜRECİ 379

13.1. Uygulama Süreci ve Uygulama Planları 379
13.2. Örgütsel Politikalar ve Süreçler 381
13.2.1. Bölüm Politikalarının Oluşturulması 381
13.2.2. Yöntemler ve Örgütsel Süreçler 390
13.3. Programlar, Bütçeler ve Prosedürler 392
13.3.1. Programlar 392
13.3.2. Kaynak Tahsisi ve Bütçeleme 392
13.3.3. Prosedürler 394
Dipnotlar 394

BEŞİNCİ KISIM
STRATEJİK SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KONTROL

14. Bölüm: STRATEJİK UYGULAMALARIN KONTROLÜ 401

14.1. Kontrol Süreci ve Stratejik Kontrol 401
14.1.1. Başarı Standartlarının Belirlenmesi 402
14.1.2. Uygulama Sonuçlarının ve Başarıların Ölçülmesi 403
14.1.3. Sonuçların Karşılaştırılması 403
14.1.4. Problemlerin Çözümü ve Düzeltici Tedbirlerin Alınması 404

14.2. Kontrol Sürecinde Göz Önüne Alınacak Hususlar 405
14.2.1. Değerlendirme ve Kontrol Standartları 405
14.2.2. Motivasyon ve Ödüllendirme Sistemi 406
14.2.3. Stratejik Geribesleme 407
14.3. Stratejik Bilgi Sistemleri 408
Dipnotlar 409

15. Bölüm: STRATEJİK KONTROL ARAÇ VE YÖNTEMLERİ 411

15.1. Faaliyet Esaslı Maliyetleme 412
15.2. Sorumluluk Merkezleri 413
15.2.1. Maloluş ve Harcama Merkezleri 413
15.2.2. Hasılat ve Gelir Merkezleri 415
15.2.3. Kâr Merkezleri 416
15.2.4. Yatırım Merkezleri 416
15.3. İşletme Bütçeleri 417
15.3.1. Yatırım Bütçeleri 417
15.3.2. Genel Bütçeler ve Bölüm Bütçeleri 418
15.4. Stratejilerin Uygulama Planı ve Kontrol Aracı Olarak Balanced Scorecard 418
Dinotlar 421

ALTINCI KISIM

STRATEJİK YÖNETİMİN DİĞER KONULARI

16. Bölüm: KRİZ DÖNEMLERİNDE YÖNETİM 427

16.1. Krizin Tanımı, Kapsamı ve Kaynakları 427
16.1.1. Krizin Tanımı, Anlamı ve Özellikleri 427
16.1.2. Krizin Kaynakları 429
16.2. Kriz Sürecinin Safhaları ve Sonuçları 435
16.2.1. Stratejik Açıklık ve Krizin Oluşma Safhaları 435
16.2.2. Krizin ve Plansız Değişmenin Sonuçları 440
16.3. Kriz Yönetimi 443
16.3.1. Kriz Yönetimi Yaklaşımları 444
16.3.2. Krize Cevap Verme ve Değişikliğe Uyum 445
Dipnotlar 450

17. Bölüm: KÜÇÜK İŞLETMELERDE YÖNETİM 453

17.1. Küçük İşletmelerin Tanımı ve Kapsamı 453
17.1.1. Küçük İşletmelerin Tanımı ve Özellikleri 453
17.1.2. Küçük İşletmelerin Sınıflandırılması 456
17.2. Küçük İşletmelerde Stratejik Yönetim 457
17.2.1. Küçük İşletmelerde Stratejik Analiz 458
17.2.2. Küçük İşletmelerin Üstünlük ve Zayıflıkları 460
17.2.3. Küçük İşletmelerde Rekabet Stratejileri 464
17.3. Küçük İşletmelerde Başarı ve Başarısızlık 466
17.3.1. Küçük İşletmelerde Başarısızlık Faktörleri 467
17.3.2. Küçük İşletmelerde Başarı Faktörleri 469
Dipnotlar 470

18. Bölüm: HİZMET İŞLETMELERİNDE STRATEJİ GELİŞTİRME 473

18.1. Hizmet Kavramı ve Hizmet İşletmeleri 473
18.1.1. Hizmet Kavramının Tanımı ve Özellikleri 473
18.1.2. Hizmet İşletmeleri 477
18.2. Hizmet İşletmelerinde Rekabet Stratejileri 480
Dipnotlar 483

19. Bölüm: KÂR AMACI GÜTMEYEN ÖRGÜTLERDE YÖNETİM 485

19.1. Örgütlerin Tanımı ve Kâr Amaçsız Örgütler 485
19.1.1. Örgütlerin Tanımı ve Sınıflandırılması 485
19.1.2. Örgütlerin Stratejik Açıdan Karşılaştırılması 488
19.2. Kâr Amacı Gütmeyen Örgütlerde Stratejik Yönetim 490
19.2.1. Kâr Amacı Gütmeyen Örgütlerin Stratejik Sorunları 490
19.2.2. Kâr Amacı Gütmeyen Örgütlerin Stratejik Yönetim Süreci 492
Dipnotlar 495

YEDİNCİ KISIM
STRATEJİK YÖNETİMDE ÖRNEKOLAY ÇALIŞMALARI

20. Bölüm: ÖRNEKOLAY YÖNTEMİ VE ANALİZİ 501

20.1. Örnekolay Yöntemi 501
20.1.1. Örnekolay Yönteminin Tanımı ve Kapsamı 501
20.1.2. Örnekolay Analizi 504
20.2. Örnekolaya Hazırlanma ve Sunuş 515
20.2.1. Örnekolaya Hazırlanma 515
20.2.2. Yazılı Raporun Hazırlanması 518
20.2.3. Sınıf Tartışmaları 519
Dipnotlar 520

21. Bölüm: HOŞ GIDA HOLDİNG A.Ş. (Eski Adıyla Saray Şirketleri) 521

21.1. Saray Gıda Şirketi: Kuruluşu ve Gelişimi 521
21.2. Saray'da Erol Şen Devri (1987-1993) 524
21.3. Saray'da Değişimi Başlatma Ve Uygulama 527
21.3.1. Grup Yapıları ve Stratejileri 529
21.3.2. Saray'ın Yeni Yüzü 535
21.4. Uzay Gıda A.Ş.'nin Satın Alınması 535
21.4.1. Faaliyetlerin Birleştirilmesi 537
21.4.2. Saray'da Yönetici Değişiklikleri 539
21.5. Borçlanılan Tüm Hisselerin Satılması 540

22. Bölüm: HOŞ GIDA HOLDİNG'İN ANALİZİ VE YORUMU 547

22.1. Mevcut Durumun Tesbiti 547
22.1.1. İşletmenin Tanımlanması 547
22.1.2. Şirketin Yönetim Felsefesi ve Misyonu 548
22.1.3. Şirketin Vizyonu ve Stratejileri 548
22.2. Stratejik Problemin Teşhisi 549
22.2.1. Görünen Sorunlar ve Sorular 549
22.2.2. Stratejik Analiz 549
22.3. Seçilen Stratejiler ve Çözüm Teklifleri 554
22.3.1. Erol Şen'in Teşhis ve Çözümleri 554
22.3.2. Uzay Gıda A.Ş.'nin Satın Alınması 555
22.3.3. Hoş Gıda Holding A.Ş. 556
Sonuç 557

KULLANILAN KAYNAKLAR 559

KONU DİZİNİ 573

BİRİNCİ KISIM

STRATEJİK YÖNETİME GENEL BİR BAKIŞ

1. BÖLÜM
STRATEJİK YÖNETİMİN TEMEL KAVRAMLARI

İşletme ve onun dış çevresi arasındaki uyumu sağlayacak bir kavram olarak strateji, işletme bilimlerinde yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlamıştır. Vizyon, misyon, politika ve amaç gibi günlük hayatta sıklıkla kullanılan kavramlar stratejik yönetimi yakından ilgilendirmektedir.

Son yıllarda konu üzerinde önemle durulmasına rağmen stratejik yönetimle ilgili kavramların tanımı üzerinde, henüz genel bir fikir birliği yoktur. İşletme yönetimiyle ilgili literatürde "Stratejik Yönetim", "İşletme Politikası", "Uzun Dönemli Planlama", "Şirket Stratejisi" gibi genel başlıklar veya strateji ve politika gibi kavramlar bazen birbirleri yerine eş anlamda bazen de farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Ayrıca vizyon, strateji, değerler ve misyon gibi kavramlar hem birbirleri yerine kullanılmakta hem de farklı anlamlarda ele alınmaktadır. Gerçekte bu gibi kavramlar arasında kesin ayırım yapmak oldukça zordur. Ancak bunlar arasında anlam açısından benzerlikler söz konusu olmakla birlikte bütünüyle eş anlamlar taşıdıkları iddia edilemez. Aralarında birtakım farklılıkların olduğu belirtilmelidir.

İşte bu kısımda konuya açıklık getirmek ve tartışmalarımızda temel oluşturmak maksadıyla ilk olarak, stratejik yönetimle ilgili temel kavramlar ele alınacaktır. Konuyla ilgili olarak değişik yazarların farklı tanımları gözden geçirilecek ve ortak yönleri tespit edilerek kavramlara kapsamlı bir tanım ve yaklaşım sunulmaya çalışılacaktır. Bu kavramlarla ilgili olarak seçilmiş örnekler verildikten sonra, kavramlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

1.1. YÖNETİM FELSEFESİ, VİZYON VE MİSYON

1.1.1. VİZYON

Bir örgüt vizyonu, en basit şekliyle tüm çalışanların paylaştığı örgütün geleceğine ait bir resim demektir.[1] Bu açıdan vizyon, bireysel bir fantazi değil geleceğin nasıl olabileceğini ve istenilen durumların ideal olarak hangi yollarla yapılabileceğine ilişkin inançları bir araya getiren zihnî bir tasarım olarak düşünülmelidir.[2] Öyleyse vizyon; mevcut gerçekler, umutlar, hayaller, tehlike ve fırsatların bir araya gelmesiyle oluşan, örgütün bir bütün olarak geleceğini resmeden, bilinenden

KULLANILAN KAYNAKLAR

1. KİTAPLAR

Abt, Clark C.; *The Social Audit for Management*, AMACOM, New York, 1977

Adrian, J. S., David J.M, Ted M., Kevin A. M., James A. Q.; *Profit Patterns*, Times Business, New York, 1999

Ahmet, Esin; *İşletme Politikasına Giriş*, İ.Ü.İktisat Fakültesi, İstanbul, 1984

Akgüç, Öztin; *Finansal Yönetim*, İ.Ü.İ.F. Yay. No: 46, İstanbul, 1985

Albanese, Robert; *Management*, South-Western Publishing Company, Cincinatti, Ohio, 1988

Albrecht, Karl; *Organization Development: A Total System Approach to Positive Change in any Business Organization*, Prentice-Hall Englewood Cliffs, New Jersey, 1983

Alpay, Yurdakul; *Bütçeden Stratejik Yönetime İşletme Plânlaması*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990

Altuğ, Osman; *Finansal Yönetim*, M.Ü. Yay. No 466, İstanbul, 1988

Andrews, Kenneth R.; *The Concept of Corporate Strategy*, Dow Jones-Irwin Inc., Homewood Ill. 1971

Ansoff, H. Igor; *Corporate Strategy*, Penguin Books Ltd., Middlesex, 1975

Anthony, R. N.; *Planning and Control System: A Frame work for Analysis, Division of Research*, Harvard Business School, Boston, 1965

Anthony, Robert N. ve John Dearden; *Management Control System: Text and Cases*, Richar D. Irwin Inc., Homewood Illinois, 1976

Bağrıaçık, Atila; *Dışa Açılma Sürecinde Küçük ve Orta Boy Firmalar*, Dünya Yayınları, No 44, İstanbul, 1989

Baransel, Atilla; *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi*, Birinci Cilt, İ.Ü.İ.F. Yay.No 101,İstanbul, 1979

Barnett, John H. ve William D. Wilsted; *Strategic Management: Text and Concepts*, PWS-Kent Publishing Company, Boston, 1989

Barney, Jay B.; *Gaining and Sustaining Compatitive Advantage*, 2nd Edition, Prentice Hall, Upper Saddle River New Jersey, 2002

Basil, Douglas C. ve Curtis W. Cook; *The Management of Change*, McGraw-Hill Book Company, London, 1974

Baumback, Clifford M.; *Basic Business Management*, 7th Ed.,Prentice Hall Inc., New Jersey, 1980

Bell, Martin H.; Marketing: *Concepts and Strategy*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1966

Bluell, Victor P.; *Marketing Management: A Strategic Planning Approach*, McGraw-hill Book Company, New York, 1985

Bluell, Victor P.; *Modern Marketing Handbook*, McGraw-hill Book Comp., New York, 1970

Boseman, Glenn ve Arvind Phatak; *Strategic Management: Text and Cases*, 2nd Ed., John Wiley and Sons Inc., New York, 1989

Bowman, Cliff ve Asch, David; *Stratejik Management*, McMillan Press Ltd., London, 1987

Bozkurt, Rüştü; İşletme Odağı: *Girişimci Sorunları*, Cem Ofset, İstanbul, 1996

Bozkurt, Rüştü; *Ekonomik Krizler Erken Uyarı Sistemiyle Önlenebilir*, BİAR, Eğitim Hizmetleri Departmanı, İstanbul, 1988

Burns, Tom Burns ve Stalker, G. M.; *The Management of Innovation*, Tavistock Publication, London, 1971, s. 119-122

Capra, Fritjof; *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, Çev. Mustafa Armağan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989

Chandler, Alfred D.; Strategy and Structure: Chapters in *The History of The American Industrial Enterprise*, The MIT Press, 11th Ed., Massachusetts, 1962 (1980)

Channon, Derek; *Bank Strategic Management and Marketing*, John Wiley and Sons, London, 1986

Christensen C. R. , K. R. Andrews, J. L. Bower, R. G. Hamermesh ve M. E. Porter; *Business Policy: Text and Cases*, 6th Ed. Homewood, Ill., 1987

Craig, S.F., Babette, E. B.; *Strategic And Competitive Analysis: Methods and Techniques for Analyzing Business Competition*, Prentice Hall, New Jersey, 2002

Cüceloğlu, Doğan; *İçimizdeki Biz*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996,

Daft, Richard L.; *Management*, 4th Ed., The Dreyden Press, Philadephia, 1996

Daniels, John D., Lee H. Radebaucgh; *International Business: Environments and Operations*, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, 2001

Davis, K. ve R. L. Blomstorm; *Business and Society: Environment and Responsibility*, 3rd. Ed., McGraw-Hill Book Company, New York, 1975

Davis, Stanley ve Paul Lawrence; *Matrix*, Addison-Wesley Pub. Company, Massathucets, 1977

Deming, W. Edwards; *Krizden Çıkış(Out of the Crisis)*, Çev. Cem Akaş, Arçelik A. Ş., İstanbul, 1996

Dereli, Toker; Organizasyonlarda Davranış, İ.Ü.İ.F. Yay. No 371, İstanbul, 1976

Dess, Gregory G. ve Alex Miller; Strategic Management, McGraw-Hill International Editions, London, 1990

Dinçer, Ömer; *Örgüt Geliştirme: Teori, Uygulama ve Teknikler*, M.Ü. İ.İ.B.F., İstanbul, 1994

Dinçer, Ömer; *Duyarlık Eğitimi Yoluyla Örgüt Geliştirme*, M.Ü. İ.İ.B.F., İstanbul, 1995

Dinçer Ömer ve Yahya Fidan; *İşletme Yönetimine Giriş*, Beta Basım yayım Dağıtım, İstanbul, 1997

Dinçer Ömer ve Yahya Fidan; *İşletme Yönetimi*, Beta Basım yayım Dağıtım, İstanbul, 1996

Doğan, D. Mehmet; *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yayınları, Ankara, 1982

Doherty, Geoffrey D.; *Developing Quality Systems İn Education*, Routledge, London, 1994

Donnelly, James H., Jame L. Gibson ve John M. Ivancevich; *Fundamentals of Management*, 5th Ed., Business Publications Inc., Texas, 1984

Drucker, Peter F.; *Management: Tasks, Responsibilities and Practices*, Harper and Row, New York, 1974

Drucker, Peter F.; *Innovation And Entrpreneurship: Practice and Principles*, Harper and Row Pub. New Yokrk,1985

Drucker, Peter F.; *Gelecek İçin Yönetim*: *1990'lar ve Sonrası*, Çev.: Fikret Üçcan, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları No 327, Ankara, 1992

Drucker, Peter F.; *Değişım Çağının Yönetimi*, Çev.: Zülfü Dicleli, Türk Henkel Dergisi Yayınları No 4, İstanbul, 1995,

Drucker, Peter F.; *Yeni Gerçekler*, Çev. Birtane Karanakçı, 2. baskı, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları No 315, Ankara, 1992,

Drucker, Peter F.; *Kapitalist Ötesi Toplum*, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1993

Dupon, Christophe; *Uzun Vadeli Plânlama ve Strateji*, Çev. Süheyl Gürbaşkan, İstanbul Reklam Yayınları, İstanbul, 1972

Erdoğan, İlhan; *İşletmelerde Davranış*, İ.Ü.İ.F. Yay. No: 139, İstanbul, 1983

Erem, Tunç; *Yönetim Açısından Pazarlama*, İ.İ.T.İ.A. Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, Yay. No 356-569, İstanbul, 1980

Eren, Erol; *İşletmelerde Stratejik Plânlama ve Yönetim*, Cilt 1, İ.Ü. İ.F. Yay. No 183, İstanbul, 1987

Eren, Erol; *İşletmelerde Yenilik Politikası*, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayınları, No 127, İstanbul, 1982

Eren, Erol; *Yönetim ve Organizasyon*, İ.Ü.İ.F. Yay. No 236, İstanbul, 1991

Ersoy, Mehmet; *İşletmelerde Mâloluş Yerlerinin Belirlenmesi*, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1989

Fleisher, Craigh S. ve Barette E. Bensoussan; *Strategic and Competitive Analysis: Methods and Techniques for Analyzing Business Competition*, Prentice Hall, Upper Saddle River New Jersey, 2003

Fredrickson, James W.; Perspectives on Strategic Management, Harper Business, New York, 1990

Galbraith, Jay R.; *Organization Design*, Addison-Wesley Pub. Company, Massathucets, 1979

Glueck, William F.; *Business Policy and Strategic Management*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1980

Grant, Robert M.; *Contemporary Strategy Analysis*, Blockwell Pub. Inc., Oxford, 1995

Gullet, C. Ray; *Organizasyonlar: Teori ve Davranış*, Çev. Besim Baykal, İİTİA İşletme Bilimleri Enstitüsü Yay. No 1, İstanbul, 1981

Gürdoğan, Ersin; *Kirlenmenin Boyutları*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989

Hamel, Gary; *Strateji Bir Devrimdir*, İstanbul Konferansı, Capital, İstanbul, 1998

Hamel, Gary ve Prahalad, C. K.; *Geleceği Kazanmak (Competing For The Future),* Çev.: Zülfü Dicleli, Anadolu Grubu Yayınları No 1, İstanbul, 1995

Hammer, Michael ve James Champy; *Değişim Mühendisliği: İş İdaresinde Devrim İçin Bir Manifesto*, Çev. Sinem Gül, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994

Hammer, Michael ve Steven A. Stanton; *Değişim Mühendisliği Devrimi*, Çev. Sinem Gül, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995

Hatch, Mary Jo; *Organization Theory: Modern, Symbolic and Postmodern Perspectives*, Oxford University Press, Oxford, 1997

Hatipoğlu, Zeyyat; *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, Temel Araştırma Yayınları A.Ş., No 4, İstanbul, 1986

Heijden, Kees van Der; *Scenarios: The Art of Strategic Conversation*, John Wiley and Sons, Chichester, 1996

Helteger, L. E. ve S. Matulich; *Managerial Accounting*, McGraw-Hill Book Comp., Tokyo, 1982

Hickman, Craigh R. ve Michael A. Silva; *Creating Excellence*, New American Library, New York, 1984

Hickman, Craigh R. ve Michael A. Silva; *Gelecek 500: Yarının Organizasyonlarını Bugünden Yaratmak*, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1987

Higgins, James M.; *Organizational Policy and Strategic Management*, Text and Cases, 2nd Ed., Dreyden Press, Chicago, 1983

Hill, Charles W. L. ve Gareth R. Jones; *Strategic Management: An Integrated Approach*, 2nd Ed., Boston, 1992

Hinterhuber, Hans H.; *Stratejik İşletme Yönetimi*, Çev. Lale Uraz, Erler Matbaası, İstanbul, 1984

Hodgetts, Richard M. ve Donald P. Kuratko; *Effective Small Business Management*, Academic Press Inc., Orlando, 1986

Hodgetts, Richard M. and Max S. Wortman Jr.; *Administrative Policy*, John Wiley and Sons, New York, 1975

Hofer, Charles W. ve Don Schendel; *Strategy Formulation and Analytical Concepts*, West Publishing Company, St. Paul, Minnesota, 1979

Ivancevich, John M., James H. Donnelly ve James L. Gibson; *Managing For Performance*, Business Publications Inc., Texas, 1983

Jauch, Lawrence R. ve William F. Glueck; *Business Policy and Strategic Management*, 5. Ed., McGraw-Hill Book Company, NewYork, 1988

Johnson, Gerry, Scholes Kevan; *Exploring Corporate Strategy*, Prentice Hall Financial Times, Italy, 1988

Kast, F. E. ve J. E. Rozensweig; *Contingency Views of Organization and Management*, Science Research Ass. Inc., Chicago, 1973

Katz, Daniel ve Robert L. Kahn; *Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi*, Çev. H. Can ve Y. Bayar, TODAİE Yay. No 167, Ankara, 1977

Kempner, Thomas; *A Handbook of Management*, Penguin Books, 3rd. Ed., Middlesex, 1980

Keskin, Aydan ve Erdinç Özselçuk; *İşletme Sonuçları Açısından Erken Uyarı Sistemi*, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Ekonomik Analiz ve Konjonktür Müdürlüğü, Kasım, 1984

Koch, Richard; *A'dan Z'ye İşletme ve Finans: Araç,Terim ve Teknikler İçin Tanımlayıcı Rehber*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997

Koçel, Tamer; *İşletme Yöneticiliği*, İ.Ü.İ.F., Yay. No 132, İstanbul, 1982

Koçel, Tamer; *İşletme Yöneticiliği*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1998

Koontz, Harold, Cyrill O'Donnell ve Heinz Weihrich; *Management*, 8th Ed., McGraw-Hill Book Company, Aucland, 1984

Kotler, Philip; *Pazarlama Yönetimi*, Çev. Yaman Erdal, Cilt 1-2, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1984

Kotler, Philip; *Prenciples of Marketing*, Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1980

Lindblom, Charles E.; *Policy Making Process*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1968

Luck, David J., O. C. Ferrel ve George J. Lucas, Jr.; *Marketing Strategy and Plans*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1989

Luffman, George, Stuart Sanderson, Edward Lea ve Brian Kenny; *Business Policy: An Analytical Introduction*, Basil Blackwell Ltd., Oxford, 1987

Luffman G. A. ve R. Reed; *The Strategy and Performance of Business Industry 1970-1980*, MacMillan Book Comp., London, 1984

Lynch, Richard; *Corporate Strategy*, Pitman Publishing, London, 1997; ve 3rd Edition, Prentice Hall, London, 2003

Massie, J. L.; *İşletme Yönetim*, Çev. Şan Öz-Alp ve arkadaşları, Bayteş Yayıncılık, Eskişehir, 1983

McCarthy, Daniel J., Robert J. Minichiello ve Joseph R. Curran; *Business Policy and Strategy*, Richard D. Irvind Inc., Homewood Illinois, 1975

McNichols, Thomas; *Policy Making and Executive Action*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1977

Meadow, Donalia H., Dennis L. Meadow, Jorgan Randers ve William W. Behrens; *Ekonomik Büyümenin Sınırları*, Çev. Kemal Tosun ve arkadaşları, İ.Ü.İ.F. Yayınları No 81, İstanbul, 1978

Megginson, Leon C., Donald C. Mosley ve Paul H. Pietri Jr.; *Management: Concepts and Application,* 3rd Ed., Harper and Row Pub., New York, 1990

Miles, Raymond E. ve Charles C. Snow; *Organizational Strategy, Structure and Process*, McGraw-Hill Book Company, NewYork, 1978

Miller, Alex; *Strategic Management*, 3rd Ed., Irwin/McGraw Hill, Boston, 1998

Mintzberg, Henry, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process,* Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998

Mintzberg, Henry; *The Rise and Fall of Strategic Planning*, Prentice Hall Inc., New Yokr, 1994

Montanari, John R., Cyril P. Morgan ve Jeffrey S. Bracker; *Strategic Management: A Choice Approach*, The Dryden Press, Chicago, Orlando, 1990

Müftüoğlu, Tamer; *Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler*, Seven Yayınevi, Ankara, 1991

Neumann, J. Von ve Morgenstern, O; *Theory of Games and Economic Behavior*, Princeton University Press, Princeton NewJersey, 1944

Oktav, Mete, Günal Önce, Alican Kavas ve Mustafa Tanyeri; *Orta ve Küçük Ölçekli İşletmelerde İhracata Yönelik Pazarlama Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Türkiye Ticaret Sanayi Deniz Ticaret Odaları ve Borsaları Birliği Yayınları, Ankara, 1990

Oldcorn, Roger; *Management*, McMillan Education Ltd., London, 1989

Oluç, Mehmet; *İşletme Organizasyonu ve Yönetimi,* 1. Cilt, Sermet Matbaası, İstanbul, 1969

Özalp, İnan; *Yönetim ve Organizasyon*, Cilt 1-2, A.Ü. Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, yay. No 44, Eskişehir, 1988

Özalp, Şan; *Küçük İşletmeler*, Eskişehir İTİA. Yay. No 90/49, Eskişehir, 1971

Özel, Mustafa; *Liderlik Sanatı*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998

Özel, Mustafa(Der); *Küresel Rekabet*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994

Pekiner, Kamuran; *İşletme Denetimi*, İ.Ü.İ.F. Yay. No 158, İstanbul, 1984

Peters, Thomas J. ve Robert H. Waterman; *Yönetme ve Yükseltme Sanatı: Mükemmeli Arayış*, Çev. Selami Sargut, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1987

Petit, Thomas A.; *The Moral Crisis in Management*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1977

Pfeffer, Jeffrey ve Salancik, Gerald R.; *The External Control of Organizations: A Recourse Dependence Perspective*, Harper and Row, New York, 1978

Porter, Michael E.; *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitiors*, The Free Press, New York, 1980 ve 1985

Porter, Michael E.; *Competitive Advantage, Creating and Sustaininng Superior Performance*, The Free Press, United States of America, 1985

Porter, Michael E.; *The Competitive Advantage of Nations*, The Free Press, New York, 1990,

Porter, M. E.; *Rekabet Stratejisi, Sektör ve Rakip Analizi Teknikleri*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000

Powell, Walter W. ve Dimaggio, Paul J.; *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, University of Chicago Press, Chicago, 1991

Prasad, Benjamin; *Policy, Strategy and Implementation*, Random House, Business Division, New York, 1983

Robbins, Stephen P.; *Organization Theory: Structure Designs and Applications*, Prentice-Hall International Editions, London, 1990

Pyle, W., J. Archwhite ve K. D. Larson; *Fundamental Accounting Principles*, Richard D. Irwin Inc., Homewood, Illinois, Ontario, 1978

Quinn, James B.; *Strategies for Change: Logical Incrementalism*, Richard D. Irwin, İnc., Homewood Ill., 1980

Quinn, James Brain, Henry Mintzberg ve Robert M. James; *The Strategy Process: Concepts, Contexts, and Cases*, Prentice-Hall International, Inc., Englewood Cliffs, 1988

Richard, Max D.; *Organizational Gaol Structures*, West Publishing Co., Minnesota, 1978

Senge, Peter M.; *Beşinci Disiplin*, Çev. Ayşegül İldeniz ve Ahmet Doğukan,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997

Serpil, Ahmet; *İşletme Yönetiminde Kontrol*, İ.İ.T.İ.A. Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul, 1976

Stanton, William J.; *Fundamental of Marketing*, McGraw-Hill Book Comp., Toronto, 1984

Steiner, G. A. ve John B. Miner; *Management Policy and Strategy: Text, Readings and Cases*, McMillan Pub. Co., New York, 1977

Taylor, Weldon J. ve Roy T. Show; *Markateng: An Integrated Analytical Approach*, South-Western Pub. Comp., Cincinatti, 1969

The Oxford English Dictionary, V. II., Oxford, 1961

Thompson, Arthur A. Jr. ve A. J. Strickland; *Strategy and Policy: Concept and Cases*, Business Pub. Inc., Texas, 1978

Thompson, Arthur A. Jr. ve A. J. Strickland; *Strategy and Policy: Concept and Cases*, Irwin, Homewood Il., 1990

Thompson, A. A., Strickland III, A. J., *Strategic Management, Concepts and Cases* McGraw-Hill Irwin, Boston, 1999; ve Internaional Edition, Singapore, 2001

Thompson, Arthur A. Jr. ve A. J. Strickland ve William E. Fulmer; *Readings in Strategic Management*, Business Publication Inc., Plano, Texas, 1984

Thurow Lester C.; *Sıfıra Sıfır Toplumu*, Çev. N. Himmetoğlu ve D. Erberk, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1989

Tzu, Sun; *Savaş Sanatı*, Çev.: Şule Kılıçarslan, Form Yayınları, İstanbul, 1992

Ülgen, Hayri; *İşletmelerde Organizasyon İlkeleri ve Uygulaması*, İ.Ü.İ.F., Yay. No 212, İstanbul, 1989

Ülgener, Sabri; *Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti*, Mayaş Yay. No 9, İstanbul, 1979

Webster's New International Dictionary

Weick, K. E.; *The Social Pyschology of Organizing*, 2. Ed., Addison Wesley, Mass., 1979

Wheelen, T. L., Hunger J.D., *Staregic Management and Business Policy,* Prentice Hall, New Jersey, 2002

Young, Stephan, James Hamill, Colin Wheeler ve J. Richard Davies; *International Market Entry and Development*, Harvester Wheatsheaf-Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1989

Yozgat, Osman; *İşletme Bütçeleri ve Kontrol*, M.Ü. Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, Yay. No 342-575, İstanbul, 1987

2. GENEL OLARAK YARARLANILAN KİTAPLAR

Barnet, Richard J. ve John Cavanagh; *Küresel Düşler: İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni*, Çev. Gülden Şen, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994

Brandenburger, Adam M. ve Barry J. Nalebuff; *Ortaklaşa Rekabet*, Çev. Levent Cinemre, Scala Yayıncılık, 1998

Baumback, Clifford M.; *How To Organize and Operate A Small Business*, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1985

Bozkurt, Rüştü; *İşletme Odağı*, Cem Ofset, İstanbul, 1996

Brzezinski, Zbigniew; *Kontrolden Çıkmış Dünya*, Çev. Haluk Menemencioğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No 337, Ankara, 1994

Falk, Roger; *The Business of Management*, Penguin Books, Middlesex, 1965

Gibson, Rowan; *Geleceği Yeniden Düşünmek*, Çev. Sinem Gül, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997

Hayek, Fredrich A.; *Kanun Yaşama Faaliyeti ve Özgürlük: Kanun ve Düzen*, Çev. Atilla Yayla, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No 331, Ankara, 1994

Hodgetts, Richard M.; *Management: Theory, Process, and Practice*, 5th ed., Harcourd Brace Jovanovich Inc., Publishers, San Diego, 1990

Jolson, Marvin A.; *Pazarlama Yönetimi*, Çev Seval Yakışan, Dünya yayınları, İstanbul, 1988

Justis, Robert T.; *Managing Your Small Business*, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1981

Kotler, Philip; *Strategies For Introducing Marketin Into Nonprofit Organizations*, Journal of Marketing, Vol. 43, January-1979, s.37-44

MacMillan, Ian C.; *Strategy Formulation: Political Concepts*, West Publishing Company, St. Paul, Minnesota, 1978

McConkey, Dale D.; *Applying Management By Objectives to Nonprofit Organizations*, Advanced Management Journal, January, 1973

Mescan, Michael H., Michael Albert ve Franklin Khedouri; *Management*, 3. Ed., Harper and Row Publishers, New York 1988

Mittenhal, Richard A. ve BrookeW. Mohaney; *Getting Management Help to The Nonprofit Sector*, Harvard Business Review, Vol. 55, September-October, 1977, s. 95-103

Naisbitt, John; *Global Paradoks*, Çev. Sinem Gül, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994

Organ, Dennis W. ve W. Clay Hamner; *Organizational Behavior*, Business Publications Inc., Plano, Texas, 1982

Selby, Cecily Cannon; *Better Performance From Nonprofits*, Harvard Business Review, Vol 56, September-october, 1978, s. 92-97

Shapiro, Benson P.; *Marketing For Nonprofit Organizations*, Harvard Business Review, Vol. 51, September-October, 1973, s. 123-132

Silver, Davis A.; *Zor Zamanlarda Şirket Yönetimi*: Taban Çöktüğü Zaman, Form Yayınları, No 6, İstanbul, 1990

Smith, John Grieve; *Business Strategy: An Introduction*, Basil Blackweel, Oxford, 1985

Steiner, G. A. ve John B. Miner; *Management Policy and Strategy: Text, Readings and Cases*, McMillan Publishing Co. Inc., New York, 1977

Şimşek, Şerif; *Teknolojik Değişim ve Yönetim Sorunları*, A.Ü. İşletme Fakültesi yayınları, No 71, Erzurum, 1978

Tevrüz, Suna; *Davranışlarımızdan Seçmeler*, M.Ü. İİBF. Emek Ofset Matbaası, İstanbul, 1989

Toffler, Alvin; *Yeni Şoklar Yeni Güçler*, Çev. Belkıs Çorakçı, Altın Kitaplar, İstanbul, 1992

Wortzel, Heidi Vernon ve Lawrence H. Wortzel; *Strategic Management of Multinational Corporations: The Essentials*, John Wiley and Sons Inc., New York, 1985

Yazıcı, Mehmet; *İşletmelerde Mâloluşu Hesaplama Yöntemleri*, İ.İ.T.İ.A. Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, Yay. No 277, İstanbul, 1977

Yozgat, Osman; *İşletme Yönetimi*, 6. Baskı, M.Ü. Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, No: 396-630, İstanbul, 1984

3. MAKALELER

d'Ambosie, Gerald ve Marie Muldowney; Management Theory for Small Business: Attemps and Requirement, *Academy of Management Review*, Vol. 13, No 12, 1988, s. 226-240

Andrews, Kenneth R.; The Concepts of Corporate Strategy, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghoshal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998, içinde s. 51-60

Anthony, Robert N.; Can Nonprofit Organizations Be Well Managed?, Diana Borst ve Patrick J. Montana; Managing The Nonprofit Organization, s. 7-15

Arogyaswamy, Bernard ve Charles M. Byles; Organizational Culture: Internal and External Fits, *Journal of Management*, Volume 13, No 4, 1987

Barnard, Chester I.; Elemantary Conditions of Business Moral, *California Management Review*, Vol. 1, No 1, 1958

Bettis, Richard A. ve William K. Hall; The Business Portfolio Approach: Where It Falls Down in Practice, *Long Range Planning*, Volume xxvı, No 1, April, 1983

Bettis, Richard A. ve William K. Hall; Portfolio Management in The Multibusiness Firm, *California Management Review*, Vol. xxıv, No 1, 1981

Bilim Sanat Vakfı; Bülten, Şubat, İstanbul, 1991

Burgelman, Roberyt A.; A Model of Interaction of Strategic Behavior, Corporate Context, and The Concept of Strategy, *Academy of Management Review*, Vol. 8, No 1, 1983, s. 61-69

Büktaş, Bülent; Ekonomik Belirsizlik Altında Yönetim Problemleri, *Sevk ve İdare Dergisi*, Sayı 84, Ağustos 1975

Cemalcılar, İlhan; Hizmetlerin Pazarlanması, *Pazarlama Dergisi*, Yıl 4, Sayı 2, Haziran 1979, s. 3-7

Christensen, H. Kurt, Arnold C. Cooper ve Cornelis A. Dekluyver; The Dog Business: A Reexamination, *Business Horizons*, Volume 25, No 6, November-December, 1982

Collins, James C. ve Porras, Jerry I.; Organizational Vision and Visionary Organizations, *California Management Review*, Fall, 1991

Day, George S.; Diognasing The Product Portfolio, *Journal of Marketing*, Volume 41, April, 1977

Deeks, J.; The Small Firm:Asset or Liability?, *The Journal Management Studies*, Vol. 10, No 1, 1973, s. 25-47

Drucker, P. F.; Entrepreneurial Strategies, *California Management Review*, Cilt 27, Sayı 2, Kış 1985, s. 9-25,

Drucker, P. F.; Entrepreneurship in Business Enterprise, *Journal of Business Policy,* Cilt 1, Sayı 1, 1970, s. 3-12,

French, Wendell L.; Organization Development: Objectives, Assumptions and Strategies, *California Management Review*, 1969

Friedman, Milton; The Social Responsibility of Business is to Increase its Profit, *The New York Times Magazine*, Semptember 13, 1970

Furman, Beyza Oba; Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlarda Stratejik Yönetim: Kavramsal Bir Çerçeve, *İ.Ü.İ.F. Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, İstanbul, 1987

Glaister, K. W. Ve Flashaw, R. J.; Strategic Planning: Still Going Strong?, *Long Range Planning*, February, 1999, s. 107-116

Grant, Robert M.; The Resources-Based Theory of Competitive Advantage: Implication for Strategy Formulation, *California Management Review*, Spring, 1991, s. 114-135

Greiner, Larry; Evolution and Revolution as Organizations Grow, *Harvard Business Review*, Cilt 50, 1972, s. 37-46

Hall, Douglas T. ve Roger Mansfield; Organizational and Individual Response to External Stress, *Administrative Science Quarterly*, Vol 16, No 4, December, 1971

Hamel, Gary ve C. K. Prahalad; Strategic Intend, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 41-48

Hannan, Michael T. ve Freeman J.; The Population Ecology og Organizations, *American Journal of Sociology*, Cilt 82, 1977, s. 929-950,

Hannan, Michael T. ve Freeman, J. ; Niche Width and The Dynamics of Organizational Populations, *American Journal of Sociology*, Cilt 82, 1983

Hariri, O.; Three Vital Little Words, *Management Review*, Cilt 84, Sayı 11, 1995

Herman, Charles F.; Some Consequences of Crisis Whicih Limit The Viabilitiy of Organizations, *Administrative Science Quarterly*, Vol. 8, No 1, June 1963,

Hosmer, LaRue Tone; The Importance of Strategic Leadership, *The Journal of Business Strategy*, Vol. 3, No 3, Fall, 1982

Keichel, Walter I.; Dicline of The Learning Curve, *Fortune*, October 5, 1981

Knowles, Henry P. ve Borse D. Saxberg; Organization Leadership of Planned and Unplanned Change, *Future*, Vol. 20, No 3, June 1988

Köktürk, Mehtap Sümersan; Stratejik İşletme Yönetimine Girişte Birkaç Kavram, H.H. Hinterhuber; *Stratejik İşletme Yönetimi*, Erler Matbaası, İstanbul, 1984'ün giriş bölümü açıklamaları, s. ı-xxxıı

Kuklan, H.; Crisis Confrontation in International Management: Consequences and Coping Actions, *Management International Review*, Vol. 28, No 3, 1988

Kupperman, Robert H., Richar H. Wilcox ve Harvey A. Smith; Crisis Management: Some

Opportunities, *Science*, Vol. 187, February 1975,

Lindblom, Charles E.; The Science of Muddling Through, *Public Administration Review*, Cilt 19, Sayı 2, 1959,s. 79-88,

Lippitt, Gordon L. ve Warren H. Schmidt; Crisis in a Developing Organization, *Harvard Business Review*, Vol. 45, No 6, November-December 1967

Lorsh J. W.; Introduction to Structural Design of Organization, Kast, F. E. ve J. E. Rozensweig; Contingency Views of Organization and Management, *Science Research Ass.* Inc., Chicago, 1973, s. 183-190

MacMillan, Ian C.; Seizing Competitive Initiative, *The Journal of Business Strategy*, Vol. 2, No 4, Spring, 1982

Milburn, Thomas W., Randell S. Schuller ve Kenneth H. Watman; Organizationla Crisis Part I: Definition and Conceptualization, *Human Relations*, Vol. 36, No 12, 1983

Milburn,Thomas W., Randell S. Schuller ve Kenneth H. Watman; Organizationla Crisis Part II: Strategies and Responsess, *Human Relations*, Vol. 36, No 12, 1983

Mintzberg, Henry; Strategy Making in Three Modes, *California Management Review*, Vol 16, No 2, Winter, 1973

Mintzberg, Henry; Patterns in Strategy Formulation, *Management Science*, N. 24, 1978

Mintzberg, Henry; Strategy Formation: Schools of Thought James W. Fredrickson; *Perspectives on Strategic Management*, Harper Business, New York, 1990'içinde, s. 178-179

Mintzberg, Henry; Five Ps For Strategy, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 13- 21

Mintzberg, Henry; Crafting Strategy,.Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde 110-120

Mintzberg, Henry; The Structuring of Organizations, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde s. 332-353

Mintzberg, Henry; Ideology and The Missionary Organization, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 361-368

Mintzberg, Henry;The Entrepreneurial Organization, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 606-615

Mintzberg, Henry; Mature Organization, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 621-637

Mintzberg, Henry; Diversified Organization, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 646-658

Mintzberg, Henry; Professional Organization, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 682-695

Mintzberg, Henry; Innovation Organization, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 707-723

Mintzberg, Henry; Beyond Configuration: Forces and Forms in Effevtive Organizations, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde s. 759-776

Murray, J. A; A Concept of Entrepreneurial Strategy, *Strategic Management Journal*, Cilt 5, Sayı 1, 1984, s. 1-13

Nystrom, P. C. ve W.H. Starbuck; To Avoid Organizational Crisis: Unlearn, *Organizational Dynamics*, Spring 1984

Peters, Thomas J. ve Julien R. Philips; Structure is Not Organization, *Business Horizons*, June, 1980

Peteraf, Margaret A.; The Cornerstones of Competitive Advantage: A Resources-Based View, *Strategic Management Journal*, Volume 14, 1993, s. 179-191

Poter, Michael E.; How Compatitive Forces Shape Strategy, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 60-68

Potel, P. ve M. Younger; A Frame of Reference for Strategy Development, *Long Range Planning*, Volume 11, April, 1978

Prahalad, C. K. ve Gary Hamel; The Core Competice of Corporation, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 82-90

Quinn, James Brian; Strategies For Change, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 5-12

Quinn, James Brian ve John Voyer; Logical Incrementalism, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 103-109

Smorf, Carclyne ve Ihor Vertinsky; Desings for Crisis Decision Units, *Administrative Science Quarterly*, Vol. 22, No 4, December 1977

Schoeffer, S., R. D. Buzzell ve D. F. Heany; Impact of Strategic Planning on Profit Performance, *Harvard Business Review*, Volume 54, No 2, March-April, 1974

Schwartz, Howard ve M. Stanley Davis; Matching Corporate Culture and Business Strategy, *Organizational Dynamics*, Vol 10, Summer, 1981

Senge, Peter M.; The Leader's New Work: Building Learning Organizations, Henry Mintzberg, James Brian Quinn ve Sumantra Ghsohal; *The Strategy Process*, Revised European Edition, Prentice Hall, London, 1998'içinde, s. 585-595

Stevenson, H. H.; Defining Corporate Strenghs and Weakness, *Sloan Management Review*, Vol 17, No 3, 1976

Summers, Jim; Management by Crisis, *Public Personnel Management*, May-June 1977

Thomas, Dan R. E.; Strategy is Different in Services Businesses, *Harvard Business Review*, July-August, 1978, s. 158-166

Thoms, P. ve Greenberger, D.B.; A Test of Vision Training and Potancial Antecedents To Leaders' Vision Ability, *Human Resource Development Quarterly*, Cilt 9, Sayı 1, 1998

Tilles, S.; How to Evaluate Corporate Strategy, *Harvard Business Review*, July-August, 1963

Tosun, Kemal; İşletmede Büyüklük ve Büyüme Sorunları, *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, İstanbul, 1980

Warren, E. Kırby; The Capability Inventory: It's Role in Long-Range Planning, *Management of Personnel Quarterly*, Vol 3, No 4, Winter, 1965

Waterman, Robert H. Jr.; The Seven Elements of Strategic Fit, *The Journal of Business Strategy*, Volume 2, No 3, Winter 1982

Weitzel, William ve Ellen Jonsson; Decline in Organizations: A Literature Integration and Extension, Administrative Science Quarterly, Vol.34, 1989

Wright, Peter; Competitive Strategies For Small Bubinesses, Thompson-Strickland-Fulmer; *Readings in Strategic Management*, Business Publications, Inc., Plano, Texas, 1984, s.86-91

Zeithalm, Valeria A., A. Parasunaman ve Leonard L. Berry; Problem anda Strategies in Service Marketing, *Journal of Marketing*, Vol 49, Spring-1985

4. GENEL OLARAK YARARLANILAN MAKALELER

Ahmet, Esin; İşletmelerin Toplumdaki Görüntüsü, *Yönetim*, Yıl 3, Sayı 11, İstanbul, 1979

Abolafia, Mitchel Y. ve Martin Kilduff; Enacting Market Crisis: The Social Construction of a Speculative Bubble, *Administrative Science Quarterly*, Vol. 33, June 1988

Ansoff, H. Igor; Gelecekte Uzun Vadeli Planlama, *Sevk ve İdare Dergisi*, sayı 24, Mart-Nisan 1970,

Cameron, Kim S. ve David A. Whetten; Organizational Effects of Dicline and Turbulence, *Administrative Science Quarterly*, Vol. 32, June 1987,

Carnall, Colin A.; Managing Strategic Change: An Integrated Approach, *Long Range Planning*, Volume 19, No 6, 1986

Carpenter, Michael; Planning Vs Strategy- Which Will Win?, *Long Range Planning*, Volume 19, No 6, 1986

Charan Ram; How to Strengthen Your Strategy Review Process, *The Journal of Business Strategy*, Vol. 2, No 2, Winter, 1982

Craing, C. Samuel; Değişen Çevrede Perakendeci Yerleşim Stratejisi Formülasyonu, Çev. Seval Yakışan, *M.Ü. İİBF. Dergisi*, Cilt ıv, Sayı 1-2, 1987

Dinçer, Ömer; Kriz Dönemlerinde Yönetim ve Plânsız Değişmenin Sorunları, *G.Ü. İİBF, 3. Ulusal İşletmecilik Kongresi*, Nevşehir, 1989, s. 73-88

Doz, Yves L.; Strategic Management in International Companies, *Sloan Management Review*, Vol. 21, No 2, 1980

Dredge, C. Paul; Corporate Culture: The Challenge to Expatriate Managers and Multinational Corporations, Heidi Vernon Wortzel ve Lawrence H. Wortzel; *Strategic Management of Multinational Corporations: The Essentials*, John Wiley and Sons Inc., New York, 1985 içinde s. 410-424

Eren, Erol; İşletmelerde Büyüme Amacı ve Ölçümü, *Sevk ve İdare Dergisi*, Sayı 110, İstanbul, 1977

Furman, Beyza Oba; Çok Şirketli Gruplarda Finansal Kaynakların Etkili Dağılımı-Portföy Analizi, *G.Ü. İİBF, 3. Ulusal İşletmecilik Kongresi*, Nevşehir, 1989

Gluck, Frederick; Global Competition in The 1980s, *The Journal of Business Strategy*, Vol. 3, No 4, Spring-1983

Hussey, D. E.; Portfolio Analysis: Practical Experience With Directional Policy, *Long Rang Planning*, Volume 11, No 4, August, 1978

Jensen, Arnold E.; Seeking a Candidate For Merger or Acquisition, *Business Horizons*, Vol. 25, No 3, May-June, 1982

Koberg, Christine S. ve Gerardo R. Ungson; The Effects of Environmental Uncertainty and Dependence on Organizational Structure and Performance: A Comparative Study, *Journal of Management*, Vol. 13, No 4, 1987

Kotter, John ve Vijoy Sathe; Problems of Human Resources Management in Rapidly Growing Companies, *California Management Review*, Vol. 21, No 2, Winter 1978

Leontiades, Milton; Choosing The Right Manager to Fit The Strategy, *The Journal of Business Strategy*, Vol. 3, No 2, Fall, 1981

Merih, Kutlu; Karar Verme Sürecinde Sosyal Sorumluluk Ülkesinin Önemi, *Yönetim*, Yıl 3, Sayı 11, İstanbul, 1979

Migliore, R. Henry; Linking Strategy, Performance, and Pay, *The Journal of Business Strategy*, Vol. 3, No 1, Summer, 1982

Morris, Tim; Management Update: Strategy and Organization, *Journal of General Management*, Volume 13, No 2, 1987

Özbaşar, Sera; Sosyal Sorumlulukların Yönetimi, *Yönetim*, Yıl 3, Sayı 11, İstanbul, 1979

Paulson, Robert D.; The Chief Executive as Change Agent, Arthur A. Thompson, Jr. ve A. J. Strickland ve William E. Fulmer; *Readings in Strategic Management*, Business Publication Inc., Plano, Texas, 1984 içinde s. 273-279

Porter, Michael M.; Analyzing Competitors: Predicting Competitors Behavior and Formulating Offensive and Defensive Strategy, Arthur A. Thompson, Jr. ve A. J. Strickland ve William E. Fulmer; *Readings in Strategic Management*, Business Publication Inc., Plano, Texas, 1984 içinde s. 197-212

Quinn, James Brian; Managing Strategic Change, *Sloan Management Review*, Vol. 21, No 4, 1980

Rapp, William K.; Strategy Formulation and International Competition, Heidi Vernon Wortzel ve Lawrence H. Wortzel; *Strategic Management of Multinational Corporations*: The Essentials, John Wiley and Sons Inc., New York, 1985 içinde s. 75-91

Thom, Norbert; Innovation Management in Small and Medium-Sized Firms, *Management International Review*, Vol. 30, No 2, 1990, s.181-192

Tosun, Kemal; İş Hayatının Sosyal Sorumlulukları, *Yönetim*, Yıl 3, Sayı 11, İstanbul, 1979

Tosun, Kemal; İşletme ve Kamu Yönetiminde Ahlak ve Zihniyet Sorunu, *Yönetim*, Yıl 1, Sayı 4, İstanbul, 1976

Vernon, Raymond; Organizational and Institutional Responses to International Risk, Heidi Vernon Wortzel ve Lawrence H. Wortzel; *Strategic Management of Multinational Corporations: The Essentials*, John Wiley and Sons Inc., New York, 1985 içinde s. 112-129

Wilson, Ian H.; Environmental Scanning and Strategic Planning, Arthur A. Thompson, Jr. ve A. J. Strickland ve William E. Fulmer; *Readings in Strategic Management*, Business Publication Inc., Plano, Texas, 1984 içinde s. 75-79

Wright, Peter; Competitive Strategies for Small Business, Arthur A. Thompson, Jr. ve A. J. Strickland ve William E. Fulmer; *Readings in Strategic Management*, Business Publication Inc., Plano, Texas, 1984 içinde s. 86-91

Zeybekoğlu, Sümer; Enflasyon ve Yönetim, *Yönetim*, Yıl 4, Sayı 13, İstanbul, 1981

50 SORUDA
KÜRESELLEŞME

Fatma Altınbaş

ALTINBAS ÜNİVERSİTESİ Yayınları

50 SORUDA KÜRESELLEŞME

Fatma Altınbaş

Yayın No.: 73
100. Yıl Armağan Kitapları: 34
ISBN: 978-625-8174-38-0
E-ISBN: 978-625-8174-37-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

Copyright 2023, ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Bu baskının bütün hakları Altınbaş Üniversitesi Yayınları'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI bir Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. iştirakidir. SERTİFİKA NO.: 40340.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı Etkinliklerini Düzenleme ve Koordinasyon Komisyonu Başkanı: Prof. Dr. Turgut İPEK
Yayın Danışmanı: Duygu SAZAN (duygu.sazan@altinbas.edu.tr)
Seri Koordinatörü: Doç. Dr. Banu Kavaklı
Kapak Tasarım: Osman ÖZÇELİK
Sayfa Tasarım: Erdal Tarkan KARA (erdal@nobelyayin.com)
Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Altınbaş, Fatma.
50 Soruda KÜRESELLEŞME / *Fatma Altınbaş*
1. Basım. X+144 s. 14x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-8174-38-0
E-ISBN: 978-625-8174-37-3
1. Küreselleşme 2. Siyasi Bütünleşme 3. Üretimin Küreselleşmesi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

İÇİNDEKİLER

Sunuş iii

Ön Söz ix

1. Küreselleşmenin Tanımı Nedir? 1
2. Küreselleşme ile Evrenselleşmenin Farkı Nedir? 8
3. Siyasi Bütünleşme Nedir? 10
4. Küreselleşme Çalışmaları Ne Zaman Başlar? 12
5. Küreselleşme Ne Zaman Başladı? 15
6. Küreselleşmenin Yalnızca 40 Yıllık Geçmişe Sahip Yeni Bir Olgu Olduğunu İleri Süren Tezin Gerekçeleri Nelerdir? 17
7. Küreselleşmenin Sanayi Devrimi ile Birlikte Başladığını İleri Süren Tezin Gerekçeleri Nelerdir? 22
8. Küreselleşmenin On Altıncı Yüzyılda Başladığını İleri Süren Tezin Gerekçeleri Nelerdir? 27
9. Küreselleşmenin İnsanlıkla Yaşıt Olduğunu İleri Süren Tezin Gerekçeleri Nelerdir? 31
10. Küreselleşmenin Boyutları Nelerdir? 33
11. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Nedir? 34
12. Çağdaş Küresel Ekonomik Düzenin Ortaya Çıkışı Nasıl Gerçekleşti? 37
13. Finans Hareketlerinin Küreselleşmesi Nedir? 40
14. Küreselleşmede Serbest Ticaretin Rolü Nedir? 45
15. Üretimin Küreselleşmesi Ne Demektir? 46
16. Küreselleşmede Çok Uluslu Şirketlerin Etkisi Nedir? 48
17. Küreselleşmede Uluslararası Ekonomik Kuruluşların Etkileri Nelerdir? 53
18. Ekonomik Küreselleşmede İşgücünün Uluslararası Dolaşıma Girmesi Neden Gerçekleşmemektedir? 55
19. Küreselleşmenin Siyasi Boyutu Nedir? 57
20. Siyasal Küreselleşmenin Tehdit Ettiği Söylenen Modern Ulus-Devlet Sistemi Nedir? 59
21. Ulus-Devletler Siliniyor mu? 62

22. Küreselleşmenin Kültürel Boyutları Nelerdir? 65
23. Küresel Kültür Tek Tipleştiriyor mu? 67
24. Medyanın Küreselleşmesi Nasıl Gerçekleşir? 70
25. Küreselleşmenin İdeolojik Boyutu Neyi İçerir? 72
26. Küreselleşme Savunucularının Savları Nelerdir? 73
27. Küreselleşmede Küresel Piyasaların Liberalleştirilmesi ve Bütünleştirilmesi Söz Konusu mudur? 74
28. Küreselleşme Kaçınılmaz ve Geri Döndürülemez midir? 76
29. Küreselleşmeyi Kim Yönlendirir? 78
30. Küreselleşme Herkese Yarar Sağlar mı? 80
31. Küreselleşme, Dünyada Demokrasinin Yayılmasını Arttırır mı? 82
32. Küreselleşme Ekonomik Krizleri Bulaşıcı mı Kılıyor? 84
33. Küresel Göç, Küreselleşmenin Arzuladığı Bir Şey midir? 86
34. Küreselleşmenin Örüntüsü Nedir? 89
35. Küreselleşme Homojen mi Yayılıyor? 92
36. Küresel Aktörler Kimlerdir? 94
37. Küreselleşmede Uluslararası Hükümetlerarası Örgütlerin (IGOs) Rolü Nedir? 96
38. Küreselleşmede Uluslararası Hükümet Dışı Örgütlerin (NGOs) Rolü Nedir? 99
39. Küresel Bir Sivil Toplumun Meydana Gelmesi Küreselleşmenin Lehine midir? 101
40. Küreselleşme Kentleri Nasıl Etkiler? 103
41. Aydınlanma Düşünürlerinin Küreselleşme Ütopyaları Var mıydı? 105
42. Küreselleşmeye Direnen "Haydut Devletler"in Özellikleri Nelerdir? 107
43. Küreselleşme Karşıtları Kimlerdir, Savları Nelerdir? 109
44. Kozmopolitanizm Nedir? 116
45. Emperyalizm Bir Küreselleşme Biçimi midir? 118
46. Karşılıklı Bağımlılık (Interdependence), Küreselleşmenin Avantajı mı Dezavantajı mı? 121

47. Cemaat İçi İletişimin Önemsizleşmesi Ne Gibi Değişiklikler Oluşturdu? 123
48. Terör de Küreselleşiyor mu? 125
49. Küresel Hareketliliğin Sermayedarlara Sağladığı Sosyal Maliyet Avantajları Nelerdir? 128
50. Küreselleşmenin Bir Geleceği Var mı? 131

Kaynakça 135
Fatma Altınbaş 143

1

Küreselleşmenin Tanımı Nedir?

Çok karmaşık, girift, iç içe pek çok boyut, bileşen ve gönderme içeren küreselleşme kavramı, kolayca betimlenebilecek, basitçe dar bir kalıba ya da cümleciğe sığdırılabilecek bir tanımlama değildir. Yalnızca günümüzü tanımlamayı değil, aynı zamanda geleceği şekillendiren güçleri de kavramayı gerektirir. Bu nedenle çok yönlü, kavranması güç ve dinamik bir kavramdır. (Griffiths & O'Callaghan, Globalisation, 2002, s. 127, 128) Çok geniş bir kapsama işaret eden her sözcük gibi, küreselleşme de açık seçik bir göstergeden çok, muğlaklığını koruyan bir kavramdır. (Bauman, 2017, s. 8) Küreselleşmenin özünü hangi toplumsal süreçlerin oluşturduğu konusunda araştırmacılar arasında bir görüş birliği henüz oluşmamıştır. (Steger, 2013)

Kavramın farklı yönlere atıflarda bulunan pek çok tanımı bulunmaktadır ve bu tanımlar arasında bir uzlaşı henüz gerçekleşmemiştir. Terimin karmaşıklığının yanı sıra, kavrama ilişkin yaklaşım ve bakış açıları da onun tanımlanma biçimini değiştirmekte, hatta bazen küreselleşmeye ilişkin farklı iki tanımı, taban tabana zıt anlamlarla donatmaktadır. Tanıma bağlı olarak, küreselleşmenin insanlık için olumlu ya da olumsuz bir süreç olup olmadığı tartışması da farklı roller almakta, kimi görüşlere göre küreselleşme insanlığı iyimser bir geleceğe taşımaktayken, kimi görüşlere göre de insanlığın altını oyarak, dünyayı bir distopyaya sürüklemektedir. Farklı görüşler arasındaki dikkat çeken ortak kabul noktası ise kü-

Kaynakça

Acı, E. Y. (2007). Küresel Sivil Toplumun Temsilcileri: Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar. *Küreselleşme Üzerine Notlar*. içinde Ankara: Nobel.

Acar, M. (2002). Ekonomik, Siyasal ve Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme Tehdit mi, Fırsat mı? *Liberal Düşünce, 7*(25-26), 13-26.

Acar, M. (2009). *Düzleştirici ve Özgürleştirici Bir Süreç Olarak Küreselleşme*. Ankara: Orion.

Aksoy, T. (1998). *Çağdaş Bankacılıktaki Son Eğilimler ve Türkiye'de Uluslarüstü Bankacılık*. Ankara: SPK Yayın.

Aktan, C. C., & Şen, H. (1999). *Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye*. Ankara: TOSYÖV.

Akyos, C., & Danış, D. (2011). Küreselleşme ve Kent. *Küreselleşme ve Demokrasi*. içinde Ankara: Dipnot Yayınları.

Alpay, Y. (2014). Thatcher ve Neoliberalizm. E. Alkin, & Y. Alpay içinde, *Her Şey Ekonomi Değil*. İstanbul: Goa.

Altan, M. (2007). Ekonomik Yönüyle Küreselleşme. *Küreselleşme Üzerine Notlar*. içinde Ankara: Nobel.

Altuğ, N. (1986). *Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Dış Borçlanmanın Ekonomik Önemi ve Türkiye'nin Dış Borçlanması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Arıboğan, D. Ü. (1997). *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*. İstanbul: Der.

Auguste, B. G. (1998). What is So New About Globalization? *New Perspectives Quarterly, 15*(1).

Barutçugil, İ. (2002). *Bilgi Yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Bauman, Z. (2017). *Küreselleşme, Toplumsal Sonuçları*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Bienefeld, M. (1994). The New World Order: Echoes of a New Imperialism. *Third World Quarterly, 15*(1), 31-47.

Bilman, L. (2001). Hükümetdışı Kuruluşların (NGO) Dünya Ekonomik ve Sosyal Gelişimindeki Rolleri. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*(2).

Boli, J., & Petrova, V. (2007). Globalization Today. G. Ritzer (Dü.) içinde, *The Blackwell Companion to Globalization* . Oxford: Blackwell.

Boratav, K. (1996). *Ekonomi ve Küreselleşme*. Ankara: Kigem.

Bozkurt, G. S. (2007). Küreselleşmenin Güvenlik Boyutu. *Küreselleşme Üzerine Notlar*. içinde Ankara: Nobel.

Bozkurt, V. (2000). Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar. *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*. içinde İstanbul: Alfa.

Brown, G. W. (2008). Globalization is What We Make of it: Contemporary Globalization Theory and the Future Construction of Global Interconnection. *Political Studies Review*(6).

Burke, P. (2001). *Gutenberg'den Diderot'ya Bilginin Toplumsal Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Cable, V. (1996). *The World's New Fissures: Identities in Crisis*. London: Demos.

Cahill, D. (2009). Is Neoliberalism History? *Social Alternatives, 28*(1).

Castells, M. (1996). The Rise of the Network Society. *The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. I*. içinde Cambridge: Blackwell.

Chossudovsky, M. (1999). *Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü*. (N. Domaniç, Çev.) İstanbul: Çivi Yayınları.

Çoban, A. (2002). Küreselleşmeye Karşı Olmak: Olanaklar ve Sınırlılıklar. *Praksis*(7), 117-164.

Danesi, M. (2012). *Popular Culture Introductory Perspectives*. New York: Rowman & Littlefield.

Dilmen, N. E. (2007). Bireyselleşen Küre. *Küreselleşme Üzerine Notlar*. içinde Ankara: Nobel.

Dollar, D., & Kraay, A. (2000). Spreading the Wealth. *Foreign Affairs, 81*(1).

el-Ojeili, C., & Hayden, P. (2006). *Critical Theories of Globalization*. New York: Palgrave MacMillan.

Erdinç, Z. (1999). Küreselleşmenin İstihdama Etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(3), 111-120.

Eriksen, T. H. (2007). *Globalization The Key Concepts*. Oxford: Berg.

Feld, W. J., Jordan, R. S., & Hurwitz, L. (1988). *International Organizations: A Comperative Approach*. New York: Praeger.

Fukukawa, S. (1994). The Integration of the World Economy and Change of the Japanese-Style Economic System. *Japan and the World Economy, 6*(3), 309-320.

Fuller, G. (2003). *The Future of Political Islam*. New York: Palgrave Macmillan.

Gökdere, A. (2001). Küreselleşmeye Genel Bir Bakış. *Ankara Avrupa Çalişmaları Dergisi*(Güz), 71-101.

Garten, J. E. (1998, March). Why the Global Economy is Here to Stay? *Business Week*.

Gerşil, S. G. (2004). Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketlerin Çalışma İlişkilerine Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6*(1), 147-157.

Gerbier, B. (1999). Kapitalizmin Bugünkü Aşaması Olarak Jeo-Ekonomik Emperyalizm. F. Başkaya (Dü.) içinde, *Küreselleşme mi Emperyalizm mi?: Piyasa Efsanesinin Çöküşü*. Ankara: Ütopya.

Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1999). Küreselleşmenin İkilemleri. *Sosyal Demokrat Değişim Dergisi*(12), 11-20.

Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. İstanbul: Alfa.

Giddens, A. (2002). *Sağın ve Solun Ötesinde*. İstanbul: Metis.

Gilpin, R. (2012). *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politiği*. İstanbul: Kripto.

Griffiths, M., & O'Callaghan, T. (2002). Cosmopolitanism. M. Griffiths, & T. O'Callaghan içinde, *International Relations The Key Concepts*. London: Routledge.

Griffiths, M., & O'Callaghan, T. (2002). Global Civil Society. M. Griffiths, & T. O'Callaghan içinde, *International Relations The Key Concepts*. London: Routledge.

Griffiths, M., & O'Callaghan, T. (2002). Globalisation. M. Griffiths, & T. O'Callaghan içinde, *International Relations The Key Concepts*. London: Routledge.

Griffiths, M., & O'Callaghan, T. (2002). Imperialism. M. Griffiths, & T. O'Callaghan içinde, *International Relations The Key Concepts*. London: Routledge.

Griffiths, M., & O'Callaghan, T. (2002). Integration. M. Griffiths, & T. O'Callaghan içinde, *International Relations The Key Concepts*. London: Routledge.

Griffiths, M., & O'Callaghan, T. (2002). Interdependence. M. Griffiths, & T. O'Callaghan içinde, *International Relations The Key Concepts*. London: Routledge.

Griffiths, M., & O'Callaghan, T. (2002). International Law. M. Griffiths, & T. O'Callaghan içinde, *International Relations The Key Concepts*. London: Routledge.

Griffiths, M., & O'Callaghan, T. (2002). Multinational Corporation . M. Griffiths, & T. O'Callaghan içinde, *International Relations The Key Concepts*. London: Routledge.

Griffiths, M., & O'Callaghan, T. (2002). Non-Governmental Organizations. M. Griffiths, & T. O'Callaghan içinde, *International Relations The Key Concepts*. London: Routledge.

Griffiths, M., & O'Callaghan, T. (2002). Rogue State. M. Griffiths, & T. O'Callaghan içinde, *International Relations The Key Concepts*. London: Routledge.

Griffiths, M., & O'Callaghan, T. (2002). World System Theory . M. Griffiths, & T. O'Callaghan içinde, *International Relations The Key Concepts*. London: Routledge.

Hall, S., & Jacques, M. (1989). *New Times: The Changing Force of Politics in the 1990s*. London: Lawrence & Wishart.

Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., & Perraton, J. (1999). *Global Transformations: Politics, Economics and Cultures*. Cambridge: Polity Press.

Johnson, E. D. (1973). *Communication: An introduction to the History of Writing, Printing, Books and Libraries*. New Jersey: Scarecrow Press.

Kaymakçı, O. (2007). Küreselleşme ve Zengin-Fakir Ayrımı. *Küreselleşme Üzerine Notlar*. içinde Ankara: Nobel.

Kaymakçı, O. (2007). Kavramsal, Kuramsal ve Tarihsel Açıdan Küreselleşmeye Giriş. *Küreselleşme Üzerine Notlar*. içinde Ankara: Nobel.

Kaymakçı, O. (2007). Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Az Gelişmiş Ülkelere Etkileri. *Küreselleşme Üzerine Notlar*. içinde Ankara: Nobel.

Kazgan, G. (1997). *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: Altın Kitaplar.

Kearny, A. T. (2001). Measuring Globalization. *Foreign Policy Magazine* (122).

Khan, A., & Estrada, M. A. (2017). Globalization and terrorism: an overview. *Quality & Quantity, 51*(4), 1811-1819.

Kidd, D. (2014). *Pop Culture Freaks: Identity, Mass Media, and Society*. Colorado: Westview.

Lauger, W. (1986). Reflections on Terorism. *Foreign Affairs*(65).

Lewitt, T. (1983, May). The Globalization of Markets . *Harvard Business Review*.

Lindsey, B. (2002). *Against the Dead Hand: The Uncertain Sturggle for Global Capitalism*. New York: John Wiley & Sons.

Llosa, M. V. (2000). Liberalism in the New Millenium. *Global Fortune* (s. 15-27). içinde Washington: Cato Institute.

Lughod, A. J. (1998). Küreselleşme Üzerine Tartışmalarda Gevezeliğin Ötesine Geçmek. *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*. içinde Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mehmet, Ö. (1995). *Westernizing the Third World: The Eurocentricity of Economic Development Theories*. London: Routledge.

Micklethwait, J., & Wooldridge, A. (2002). Küreselleşmeye Tepki. *Foreign Policy*(17-18), 12-14.

Mutlu, E. (2005). *Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya*. Ankara: Ütopya .

Norberg, J. (2003). *In Defence of Global Capitalism*. Washington: Cato Institute.

O'Brien, R. (1992). *Global Financial Integration: The End of Geography*. London: Clatham House.

Ohmae, K. (1993, March). The Global Logic of Strategic Alliences. *Harvard Business Review, 71*(2).

Ohmae, K. (1996). *Ulus-Devletin Sonu, Bölgesel Ekonomilerin Yükselişi*. (Z. Dicleli, Çev.) İstanbul: Türk-Henkel Dergisi Yayınları.

Orr, B. (1992). *The Global Economy in the 90's*. New York: McMillan.

Özcan, N. A. (2003). Küreselleşme Bağlamında Terörizmle Mücadele. *Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Bildirileri* (s. 95-100). içinde Ankara: SAREM.

Öztürk, N. (2007). Finansal Küreselleşme ve Küresel Sermaye Akımları. *Küreselleşme Üzerine Notlar*. içinde Ankara: Nobel.

Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. Wiltshire: Sage Publications.

Robertson, R., & White, K. E. (2007). What Is Globalization? . G. Ritzer (Dü.) içinde, *The Blackwell Companion to Globalization* . Oxford: Blackwell .

Rodric, D. (1997). Has Globalization Gone Too Far? *California Management Review, 39*(3), 29-53.

Salai-Martin. (2002). *The World Distribution of Income*. NBER Working Paper no.8933. NBER.

Schlereth, T. J. (1977). *The Cosmopolitan Ideal in Enlightment Thought*. Notre Dame: University of Notre Dame University.

Seyidoğlu, H. (1998). *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem.

Soros, G. (2003). *Küreselleşme Üzerine*. (M. Keçik, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Steger, M. B. (2013). *Küreselleşme*. Ankara: Dost.

Şaylan, G. (1997). Küreselleşmenin Gelişimi. *Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme*. içinde Ankara: İmge.

Taş, S., & Yıldırım, M. (2007). Küreselleşme ve İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri. *Küreselleşme Üzerine Notlar*. içinde Ankara: Nobel.

Tabb, W. K. (1997). Globalization is an Issue, The Power of Capital is the Issue. *Monthly Review, 49*(2), 20-30.

Tanılır, M. N. (2002). İnternetin Ulusötesi Suç Örgütleri Tarafından Kullanılması ve Ulusal/Uluslararası Güvenlik. *Türk İdare Dergisi*(437), 89-107.

Thomas, G. M. (2007). Globalization: The Major Players . *The Blackwell Companion to Globalization* . içinde Oxford: Blackwell .

Toprak, M. (2001). *Küreselleşme ve Kriz: Türkiye ve Dünya Deneyimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Uluç, G. (2003). *Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Virilio, P. (1991). *The Lost Dimension*. New York: Semiotext(e).

Volsky, D. (1987). *Neo-globalization*. Moscow: Novosti Press Agency.

Woods, N. (2000). The Political Economy of Globalization. N. Woods (Dü.) içinde, *The Political Economy of Globalization* (s. 1-19). New York: St. Martin Press.

Worral, M. S. (1998). State and Society in the Age of the Global Economy. *International Journal, 53*(3), 575-581.

Wright, G. H. (1997). The Crisis of Social Science and the Withering Away of the Nation State. *Associations*(1), 49-52.

Yıldızoğlu, E. (1996). *Globalleşme ve Kriz*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Yeldan, E. (2002). Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler. *Praksis* (7), 19-34.

Zimmermann, E. (2011). Globalization and terrorism. *European Journal of Political Economy, 27*(1), 152-161.

4. Basım

DİN PSİKOLOJİSİ

Prof. Dr. Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU

nobel

DİN PSİKOLOJİSİ

Prof. Dr. Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU

Yayın No.: 1053
Sosyal Çalışmalar No.: 06
ISBN: 978-605-133-957-3
E-ISBN: 978-625-406-505-7
Basım Sayısı: 4. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Cirhinlioğlu, Fatma Gül.
Din Psikolojisi / Fatma Gül Cirhinlioğlu
4. Basım, X+222 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-133-957-3
E-ISBN: 978-625-406-505-7
1. Din 2. Psikoloji 3. Dindarlık 4. İyilik Hali 5. Ruh Sağlığı 6. Baş Etme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vii**

GİRİŞ **1**

I. PSİKOLOJİ VE DİN **5**
Dinî Konuların Görgül Olarak Ele Alınması 9
Din Psikolojisi 14

II. DİNÎ DÜŞÜNCELER, DİNÎ İNANÇLAR ve DİNÎ DAVRANIŞLAR **23**
Dinî Düşüncelerde ve Dinî Davranışlarda Yaşam Boyu Görülen Değişimler 24
Çocukluk Dönemi (3–12 yaş) 24
Ergenlik ve Gençlik Dönemi (13–23 yaş) 26
Yetişkin Dönemi (23–60 yaş) 27
Yaşlılık Dönemi (60 yaş ve yukarısı) 28
Dinî İnançların ve Dinî Davranışların Gelişimini Etkileyen Etmenler 29
Aile 29
Akran Grupları 31
Eğitim Düzeyi 31
Dinî Eğitim 33
Cinsiyet 33
Sosyal ve Ekonomik Faktörler 34
Irk 35
Fiziksel ve Psikolojik Olgunlaşma 36
Dinî Gelenekler 36
Ekolojik Bağlam ve Yerleşim Yeri Büyüklüğü 37
Dinî İnanç Gelişimiyle İlgili Dönem Kuramları 38
Jean Piaget 38
Duyusal-Motor Dönem (0–2 yaş) 38

İşlem Öncesi Dönem (2–7 Yaş) ... 39
Somut İşlemler (7–12 Yaş) ... 40
Formel İşlemler (12 yaş ve yukarısı) ... 40
Bilişsel Gelişimin Din Açısından Doğurguları ... 40
Erik Erikson ... 41
Lawrence Kohlberg ... 45
Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Düzey ve Dönemleri ... 46
Gelenek Öncesi Düzey (4–10 yaş) ... 46
Gelenek Öncesi Düzeyde Yer Alan Dönemler ... 47
Dönem 1. Ceza ve İtaat Yönelimi ... 47
Dönem 2. Araçsal Amaç Yönelimi ... 47
Geleneksel Düzey (10–18 yaş) ... 47
Geleneksel Düzeyde Yer Alan Dönemler ... 48
Dönem 3. Kişiler Arası Uyum veya "İyi Oğlan Hoş Kız" Yönelimi ... 48
Dönem 4. Kanun ve Düzen Yönelimi ... 49
Gelenek Ötesi Düzey (18 yaş ve sonrası) ... 49
Gelenek Sonrası Düzeyde Yer Alan Dönemler: ... 50
Dönem 5. Sosyal Anlaşma/Kanunlara Uyma Yönelimi ... 50
Dönem 6. Evrensel Ahlaki İlkeler Yönelimi ... 50
James W. Fowler ... 51
Farklılaşmamış veya İlkel İnanç (Doğum öncesi-Yaşamın ilk ayları) ... 51
Dönem 1 Sezgisel-Yansıtmalı İnanç (Okul öncesi dönem) ... 52
Dönem 2 Mitsel-Literal İnanç (İlkokul yılları) ... 52
Dönem 3 Yapay-Geleneksel İnanç (İlk ergenlik-yetişkinlik) ... 53
Dönem 4 Bireysel-Düşünmeye Dayalı İnanç (Son ergenlik ve sonrası) ... 54
Dönem 6 Evrensel İnanç (Belirsiz yaş) ... 55

III. DİNDARLIĞIN BOYUTLARI ... 61
Dinî Uygulamalar ... 62
Kişisel Dinî Uygulamalar ... 62
Kamusal Dinî Uygulamalar ... 63
Dinî Güdülenmeler ... 63
İçsel ve Dışsal Dinî Güdülenmeler ... 64
Sorgulayıcı Dinî Güdülenme ... 66
Dinî İnançlar ... 68

IV. DİNDARLIK MODELLERİ ... 71
King'in Dokuz Boyutlu Dindarlık Modeli ... 71
Glock'un Beş Boyutlu Dindarlık Modeli ... 72

Allport'un İçsel Dışsal Dinî Yönelim Modeli 73
Batson ve Ventis'in Üç Boyutlu Dinî Yönelim Modeli 74
Cornwall vd.nin Altı Boyutlu Dindarlık Modeli 75
Fetzer'in On İki Bileşenli Dindarlık /Spiritüellik Modeli 77
Pargament'in Dinî Baş Etme Kuramı 81

V. DİNDARLIK VE CİNSİYET 85

VI. DİN VE PSİKOLOJİK İYİLİK HÂLİ 93
Din ile Ruhsal ve Fiziksel Sağlık Arasındaki İlişkiye Yönelik Kuramsal Modeller 94
Din ile Psikolojik İyilik Hâli Arasındaki Bağı Açıklayan Çeşitli Mekanizmalar 96
Dinin Sosyal İlişkiler Kurma, Sosyal Katılımı Güçlendirme ve Sosyal Destek Sağlama Fonksiyonu 97
Baş Etme Stratejisi Olarak Din 97
Dinin Sağlık Verdiği (Dinî Öğreti Tarafından Emredilen) Faydalı Sağlık Uygulamaları 100
Görgül Çalışmalar 103

VII. DİN VE BAŞ ETME 117
Dinî Baş Etme Biçimleri 123
Dindar Birey ve Kontrol 124
İş Birliğine Yönelerek Dinî Baş Etme 124
Yakararak Dinî Baş Etme 124
Kararı Tanrı'ya Havale Ederek Dinî Baş Etme 124
Teslim Olarak Dinî Baş Etme 125
Benlik Yönelimli Dinî Baş Etme 126
Ruhani Baş Etme 126
Spiritüel Destek Arama 126
Spiritüel Hoşnutsuzluk 126
Spiritüel Mücadele 126
Dinsel Örgüt Aracılığıyla Baş Etme 127
Dinsel Örgüt Desteği 127
Tanrı ve Dinî Örgütlere İlişkin Memnuniyetsizlik 127
Dine Yeni Bir Değer Biçme 128
Dini "Yardımsever" Olarak Yeniden Tasarlama 128
Dini "Olumsuz" Olarak Yeniden Tasarlama: Tanrı'nın Cezalandırması 128
Dinî Ritüeller 128
Diğer Dinî Baş Etme Yöntemleri 129
Dinî Baş Etmenin Yararlı Biçimleri 131

Spiritüel Destek Arama 131
İş Birliğine Yönelerek Dinî Baş Etme 132
Dinsel Örgüt Desteği 132
Dini "Yardımsever" Olarak Yeniden Tasarlama 132
Tanrı İmgesinin Yardımsever ve Bağışlayıcı Olarak Görülmesi 133
Dinî Baş Etmenin Zararlı Biçimleri 133
Tanrı ve Dinî Örgütlere İlişkin Memnuniyetsizlik 133
Dini Olumsuz Olarak Yeniden Tasarlama: Tanrı'nın Cezalandırması 133
Karışık Doğurguları Olan Dinî Baş Etme Biçimleri 134
Dinî Ritüeller 134
Benlik Yönelimli Dinî Baş Etme 134
Kararı Tanrı'ya Havale Ederek Dinî Baş Etme 135
Yakararak Dinî Baş Etme 135

VIII. DİNDARLIK VE DEPRESYON 141

IX. DİNDARLIK VE ÖLÜM KAYGISI 147

X. DİNDARLIK VE MADDE KULLANIMI 153

XI. DİNDARLIK VE EVLİLİK UYUMU 161

XII. DİNDARLIK VE ÖN YARGI 169

XIII. DUA ETME 177
Dua Etme Biçimleri 178
Dilek Duası 179
Meditasyon Şeklinde Dua 180
Ritüel Dua 181
Başkaları Adına Ayrıcalık İstemek Amacıyla Yapılan Dua 181
Konuşma Tarzında Dua 183

XIV. SONUÇ 187

KAYNAKÇA 189

GİRİŞ

Dinle ilgili konular aydınlarımızın gündemini işgal etmeye devam etmektedir. Sadece ilahiyatçı yazarlarımız değil hemen hemen diğer tüm araştırma dallarında çalışma yapan aydınlar da dinsel konulara şu veya bu şekilde değinmektedirler. Hatta tıp konusunda eğitim almış kimseler dahi televizyon kanallarında kendi alanlarında konuşmalar yaparlarken dinsel konulara atıflar yaparak dertlerini anlatmaya çalışmaktadırlar. Halktan kimseler ise geçtiğimiz on yıllarda ülkemizde görülmemiş şekilde dinsel konulara merak salmış, kendilerince araştırmalar yapmaktadırlar ya da en azından dinsel pratiklerini geliştirmeye çalışmaktadırlar. Kısacası, ülkemizde son yıllarda hem aydınlar arasında hem de sıradan insanlar arasında dinsel konulara yönelik ilgi gittikçe artmış ve artmaya devam etmektedir. Buna genel bir uyanış ya da dinsel canlanma (revival) olarak da bakmak mümkündür.

Dinsel uyanışın birçok nedeni sıralanabilir. Akla ilk gelen neden siyasidir. Çünkü İslam dinine mensup ülkelerde böyle bir uyanış çok daha derindir. Aynı zamanda uluslararası siyasetin de bu ülkelere yani Orta Doğu ülkelerine yönelik ilgisi son yıllarda görülmemiş şekilde artmıştır. Hatta o kadar artmıştır ki ABD bilindiği gibi Irak'a bir anlamda yerleşmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla kendilerini Batılı ordularca tehdit altında hisseden Orta Doğu ülkeleri geleneksel değerlerine daha sıkı sıkıya bağlanma ve iç dengelerini bu ideallere dayandırma ihtiyacı duymuşlardır. Ancak meselenin başka boyutları da vardır.

Birçok sosyal bilim dalı da dinsel uyanışı incelemektedir. En başta ilahiyat alanındaki akademik dallar böyle bir uyanışın farkındadır. Örneğin, bizim ülkemizde birçok ilahiyat fakültesi açılarak dinsel konularda disipliner çalışmaların önü açılmakta ve teşvik edilmektedir. Dinsel konulara sosyoloji, antropoloji, iktisat, tarih gibi diğer alanlar da dahil olabilmektedirler. Bu alanlarda da dinsel

KAYNAKÇA

Aday, R. H. (1985). Belief in afterlife and death anxiety: Correlates and comparisons. *Omega*, 15, 67-75.

Alcock, J. E. (1992). Religion and rationality. In J. F. Schumaker (Ed.), *Religion and Mental Health.* New York:Oxford University Press.

Allport, G. W. (1937). *Personality-A Psychological Interpretation*. New York: Henry Holt and Company.

Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. New York: Addison-Wesley.

Allport, G. W. (1960). *Personality and Social Encounter.* Boston: Beacon Press.

Allport, G. W. (1963). Behavioral science, religion, and mental health. *Journal Religion and Health*, 2, 187-197.

Allport, G. W. (1966). Religious context of prejudice. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 5, 447–457.

Allport, G. W., & Kramer, B. M. (1946). Some roots of prejudice. *Journal of Psychology,* 22, 9-39.

Allport, G. W., & Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology,* 5, 432–433.

Alvarado, K. A., Templer, D. I., Bresler, C., & Thomas-Dobson, S. (1995). The relationship of religious variables to death depression and death anxiety. *Journal of Clinical Psychology,* 51, 202-204.

Andrews, F. M., & Robinson J. P. (1991). Mesures of subjective wellbeing. In J. P. Robinson, P.R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Eds.), *Measures of Personality and Social Psychological Attitutes* (pp.61-114). San Diego AA: Academic Press.

Argyle, M. (2005). *Psychology and Religion: An Introduction.* New York: Routledge.

Argyle, M. (2008). *The Social Psychology of Religion*. London: Pfd Publisher.

Argyle, M., & Beit-Hallahmi, B. (1975). *The Social Psychology of Religion*. London: Routledge and Kegan Paul.

Bahr, S. J., Maughan, S. L., Marcos, A. C., & Li, B. (1998). Family, religiosity, and he risk of adolescent drug use. *Journal of Marriage and the Family,* 60, 979–992.

Baker, M., & Gorsuch, R. (1982). Trait anxiety and intrinsic-extrinsic religiousness. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 21, 119–122.

Bao, W. N., Whitebeck, L. B., Hoyt, D. R., & Conger, R. D. (1999). Perceived parental acceptance as a moderator of religious transmission among adolescent boys and girls. *Journal of Marriage and the Family,* 61, 362-374.

Banthia, R., Moskowitz, J. T., Acree, M., & Folkman, S. (2007). Socioeconomic differences in the effects of prayer on physical symptoms and quality of life. *Journal of Health Psychology*, 12, 249–260.

Bearon, L. B., & Koenig, H. G. (1990). Religious cognitions and the use of prayer in health and illness. *Gerontologist,* 30, 249-253.

Batson, C. D., & Ventis, W. L. (1982). *The Religious Experience*. New York: Oxford University Press.

Baston, C. D., & Raynor-Prince, L. (1983). Religious orientation and complexity of throught about existential concers. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 22, 38-50.

Batson, C. D., & Schoenrade, P. A. (1991a). Measuring religion as Quest: I. Validity concerns. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 30, 416-429.

Batson, C. D., & Schoenrade, P. A. (1991b). Measuring religion as Quest: II. Reliability concerns. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 30, 430-447.

Batson, C. D., Schoenrade, P. A., & Ventis, W. L. (1993). *Religion and the Individual. A Social Psychological Perspective.* New York: Oxford University Press.

Beck, R., & McDonald, A. (2004). Attachment to God: The Attachment to God Inventory, tests of working model correspondence, and an exploration of faith group differences. *Journal of Psychology and Theology*, 32, 92-103.

Beit-Hallahmi, B., & Argyle, M. (1997). *The Psychology of Religious Behaviour, Belief and Experience.* London: Routledge.

Benda, B. B. (1997). An examination of a reciprocal relationship between religiosity and different forms of delinquency within a theoretical model. *Journal of Research in Crime and Delinquency,* 34, 163–186.

Benor, D. J. (2002). *Spiritual Healing: Scientific Validation of a Healing Revolution. Southfield,* MI: Vision Publications.

Benson, P. L. (1990). *The Troubled Journey: A Potrait of 6th-12th Grade Youth*. Minneapolis: Lutheran Brotherhood.

Benson, P. L. (1992). Religion and Substance Use. In John F. Schumaker (Ed.), *Religion and Mental Health.* New York: Oxford University Press.

Benson, P. L., Wood, P. K., Johnson, A. L., Eklin, C. H., & Mills, J. E. (1983). *Report on 1983 Minnesota Survey of Drug Use and Drug-Related Attitutes*. Minneapolis: Search Instutite.

Benson, P. L., Yeager, R. J., Wood, P. K., Guerra, M. J., & Mano, B. V. (1986). *Catholic high schools: Their impact on low-income students.* Washington, DC: National Catholic Educational Association.

Benson, P. L.,Williams, D. L., & Johnson, A. L. (1987). *The Quicksilver Years: The Hopes and Fears of Young Adolescents.* San Francisco: Harper and Row.

Benson, P. L., & Donahue, M. J. (1989). Ten-year trends in at-risk behaviors: A national study of Black adolescents. *Journal of Adolescent Research,* 4, 125–139.

Benson, P. L., Donahue, M., & Erickson, J. (1989). Adolescence and religion: A review of the literature from 1970 to 1986. *Research in the Social Scientific Study of Religion*, 1, 153-181.

Bentler, P. M., & Newcomb, M. D. (1978). Longitudinal study of marital success and failure. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* 46, 1053-1070.

Bergin, A. E. (1980a). Psychotherapy and religious values. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 48, 95-105.

Bergin, A. E. (1980b) Religiosity and humanistic values: A reply to Ellis and Walls. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 48, 642-645.

Bergin, A. E. (1983). Religiosity and psychological well-being: A critical re-evaluation and meta-analysis. *Professional Psychology: Research and Practice*, 14, 170–184.

Bergin, A. E., Masters, K. S., & Richards, P. S. (1987). Religiousness and mental health reconsidered: A study of an intrinsically religious sample. *Journal of Counseling Psychology,* 35, 91-98.

Biblarz, T. J., & Raftery, A. E. (1993). The effects of family disruption on social mobility. *American Sociological Review,* 58, 1, 97-109.

Bickel, C. O., Ciarrocchi, J. W., Sheers, N. J., Estadt, B. K., Powell, D. A., & Pargament, K. I. (1998). Perceived stress, religious coping styles, and depressive affect. *Journal of Psychology and Christianity,* 17, 33–42.

Bilgin, N. (2003). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü.* Ankara: Bağlam Yayıncılık.

Billey, J. O. G., Tanfer, K., Grady, W. R., & Klepinger, D. H. (1993). The sexual behaviour of men in the United States. *Family Plannig Perspectives,* 25, 52-66.

Billiet, J. B. (1995). Churc involvement, individualism, and ethnic prejudice among Flemish Roman Catholics: New evidence of a moderating effect. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 34, 224-233.

Bjorck, J. P., & Cohen, L. H. (1993). Coping with threats, losses, and challenges. *Journal of Social and Clinical Psychology,* 12(1):56–72.

Blaine, B., & Crocker, C. (1995). Religiousness, race, and psychological well-being: exploring social psychological mediators. *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 21, 1031-1041.

Booth, A., Johnson, D. R., Branaman, A., & Sica, A. (1995). Belief and behavior: Does religion matter in today's marriage? *Journal of Marriage and the Family,* 57, 661–671.

Booth, J, & Martin, J. E. (1998). Spiritual and religious factors in substance use, dependence, and recovery. In H. G. Koenig (Ed.), *Handbook of Religion and Mental Health*. San Diego (CA): Academic Press.

Braam, A. W., Beekman. A. T., van Tilburg, T. G., Deeg D. J., & van Tilburg. W. (1997). Religious involvement and depression in older Dutch citizens. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology,* 32(5):284-91.

Bradesca, D. M. (2000). Fowler's Stages of Faith Development, In *Seminary Course: Princeples of Christian Education.* Wickliffe: Donna Marie Bradesca, O.S.U.

Brant, C. R., & Pargament, K. I. (1995). Religious coping with racist and other negative life events among African Americans. Presented at the Annual Meeting of the American Psychological Association, New York.

Brody, G. H., Stoneman, Z., & Flor, D. (1996). Parental religiosity, family processes, and youth competence in rural, two-parent African American families. *Developmental Psychology*, 32, 696-706.

Brown, L. B. (1987). *The Psychology of Religious Belief*. London: Academic Press.

Brown, L. B. (1994). *The Human Side of Prayer.* Birmingham, Alabama: Religious Education Press.

Brown, R. J. (1995). Prejudice: İts Social Psychology. Oxford, UK: Blackwell.

Brown, D. R., & Lowe, G. W. L. (1951). Religious beliefs and personality characteristics of college students. *Journal of Social Psychology*, 33, 103-129.

Brown, D. R., Gary, L. E., Greene, A. D., & Mulburn, N. G. (1992). Patterns of social affiliation as predictors of depressive symptoms among urban Blacks. *Journal of Health and Social Behavior*, 33, 242-253.

Brown, D. R., & Gary, L. E. (1994). Religious involvement and health status among African-American males. *Journal of the National Medical Association*, 86, 825-831.

Brown, T. L., Parks, G. S., Zimmerman, R. S., & Phillips, C. M. (2001). The role of religion in predicting adolescent alcohol use and problem drinking. *Journal of Studies on Alcohol,* 62, pp. 696–705.

Brown, T. N., Schulenberg, J., Bachman, J. G., O'Malley, P. M., & Johnston, L. D. (2001). Are risk and protective factors for substance use consistent across historical time?: National data from the high school classes of 1976 through 1997. *Preventive Science,* 2, 29–43.

Bryant, S., & Rakowski, W. (1992). Predictors of mortality among elderly African Americans. *Research on Aging*, 14, 50-67.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (Çev. İnan Deniz Arguvan Sarıoğlu), İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Butler, M. H., Stout, J. A., & Gardner, B. C. (2002). Prayer as a conflict resolution ritual: Clinical implications of religious couples' report of relationship softening, healing, perspective, and change responsibility. *The American Journal of Family Therapy,* 30, 19–37.

Byrd, R. (1988). Positive therapeutic effects of intercessory prayer in a coronary care unit population. *Southern Medical Journal*, 81, 826-829.

Califano, J. (2002). Religion, science, and substance abuse. *America,* 186(4), 8-11.

Call, V. R., & Heaton, T. B. (1997). Religious influence on marital stability. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 36, 382–392.

Carlson, C., Bacaseta, P., & Simanton, D. (1988). A controlled evaluation of devotional meditation and progressive relaxation. *Journal of Psychology and Theology*, 16, 362-368.

Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology,* 56, 267-283.

Cavalli-Sforza, L. L., Feldman M. W., Chen, K. H., & Dornbusch, S. N. (1982). Theory and observation in cultural transmission. *Science,* 218, 19-27.

Chaggaris, M., & Lester, D. (1989). Fear of death and religious belief. *Psychological Reports*, 64, 274.

Chang, B., Noonan, A. E., & Tennstedt, S. L. (1998). The role of religion/spirituality in coping with caregiving for disabled elders. *The Gerontologist*, 38:463–470.

Chapman, P., & Mullis, R. L. (2000). Racial differences in adolescent coping and self esteem. The *Journal of Genetic Psychology*, 162 (2), 133-140.

Chatters, L. M. (2000). Religion and health: Public health research and practice. *Annual Review of Public Health*, 21, 335–367.

Chatters, L. M., & Taylor, R. J. (1994). Religious involvement among older African Americans. In J. S. Levin (Ed.), *Religion in Aging and Health: Theoretical Foundations and Methodological Frontiers* (pp. 196–230). Thousand Oaks, CA: Sage.

Chau, L. Johnson, R. C., Bowers, J. K., Darvill, T. J, & Danko G. P. (1990). Intrinsic and extrinsic religiosity as related to conscience, adjustment, and alturism. *Personality and Individual Differences,* 11, 4, 397-400.

Christo, G., & Franey, C. (1995). Drug users spiritual beliefs, locus of control, and the disease concept in relation to narcotics anonymous attendance and six month outcomes. *Drug and Alcohol Dependence,* 38, 51-56.

Clamar, A. (1991). Interfait marriage: Definning the issues, treating the problems. *Psychotherapy in Private Practice,* 9 (2), 79-92.

Clayton, D. (1998). *Religion and marriage: A cognitif behavioral model of religious influence on marital quality.* Dissertation Abstract International.

Clements, R., & Swensen, C. H. (2000). Commitment to one's spouse as predictor of marital quality among older couples. *Current Psychology,* 19(2):100-119.

Clinebell, H. (1990). Psychology of Religion. In I. V. Cully, & K. B. Cully (Eds.), *Harper's Encyclopedia of Religious Education.* Newyork: Harper-Row.

Coan, R. W. (1974). *The Optimal Personality*. New York: Colombia University Press

Cochran, J. K., Beeghley, L., & Bock, E. W. (1988). Religiosity and alcohol behaviour: An exploration of reference group theory. *Sociological Forum,* 3: 256-276.

Cohen, J. (1992). A Power primer. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155-159.

Cohen, S., & Wills, T.A. (1985). Stres, social support and the buffering hypothesis. P*sychological Bulletin*, 98, 2, 310-357.

Cole, B., & Pargament, K. (1999). Re-creating your life: A spiritual/psychotherapeutic intervention for people diagnosed with cancer. *Psycho-Oncology,* 8, 395–407.

Commerford, M. C., & Reznikoff, M. (1996). Relationship of religion and perceived social support to self-esteem and depression in nursing home residents. *Journal of Psychology*, 130:35-50.

Corbett, J. M. (1990). *Religion in America*. Englewood Cliffs NJ: Prentice Hall.

Cornwall, M., Albrecht, S. L., Cunningham, P .H., & Pitcher, B. L. (1986). The dimensions of religiosity: A conceptual model with an emprical test. *Review of Religious Resarch*, Vol. 27. No. 3., 226-244.

Coyle, A. (2008). Qualitative methods and the (partly) ineffable in psychological research on religion and sprituality. *Qualitative Research in Psychology,* 5:56-67.

Cully, I. V. (1990). Spirituality. In I. V. Cully, & K. B. Cully (Eds.), *Harper's Encyclopedia of Religious Education*. Newyork: Harper-Row.

Crawford, M. E., Handel P. J., & Weiner R .L. (1989). The relationship between religion and mental distress. *Review of Religious Research*, 31, 1 16–22.

Çileli, M. (1985). Ergenlikte Ahlak Gelişimi. *Ergenlik Psikolojisi* (Derleyen: Bekir Onur). Ankara: Hacettepe Taş Matbaacılık.

David, J. P., Ladd, K., & Spilka, B. (1992). *The multidimensionality of prayer and its role as a source of secondary control.* Paper presented at the annual meeting of the American Psychological Association, Washington, DC, August.

David, A., Leeming, K. M., Madden, K., & Marlan, S. (2009). *Encyclopedia of Psychology and Religion.*

Demaria, T., & Kassinove, H. (1988). Predicting guilt from irrational beliefs, religious affiliation and religiosity. *Journal of Rational, Emotive and Cognitive-Behavior Therapy*, 6, 259–272.

Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM IV). (1994). 4 th Edition. American Psychiatric Association. Washington (DC).

Dindia, K., & Baxter, L. A. (1987). Strategies for maintaining and repairing marital relationship. *Journal of Social and Personal Relationship*, 4, 143-158.

Donahue, M. J. (1985a). Instrinsic an extrinsic religiousness: Review and meta analysis. *Journal of Personality and Social Psychology,* 48, 400-419.

Donahue, M. J. (1985b). Instrinsic an extrinsic religiousness: The emprical research. *Journal for The Scientific Study of Religion,* 24, 418-432.

Donahue, M. J. (1987). *Religion and drug use: 1976-1985.* Paper presented at the annual meeting of the Society fort he Scientific Study of Religion, Louisville, Kentucky.

Donahue, M. J., & Benson, P. L. (1995). Religion and the well-being of adolescents. *Journal of Social Issues,* 51, 145–160.

Dossey, L. (1993). Healing words: The Power of Prayer and the Practice of Medicine. New York: Happer Collins.

Dossey, L. (1997). The Return of Prayer. *Alternative Therapies in Health and Medicine*, Vol. 3 (6), 10-17, 113-120.

Dowling, E. M., & Scarlett, W. G. (2006). *Encyclopedia of Religious and Spiritual Development.* Thousand Oaks, CA: Sage Publication.

Dykstra, C. R. (1990). Faith. In I. V. Cully, & K. B. Cully (Eds.), *Harper's Encyclopedia of Religious Education.* Newyork: Harper-Row.

Eagly, A. H. (1995). The science and politics of comparing men and woman. *American Psychologist*, 50, 145-58.

Earnshaw, E. L. (2000). Religious orientation and meaning in life. An exploratory study. Unpublished manuscript. Depertman of Psychology, Central Methodist College. Fayette MO.

Eisendrat, Y., & Miller, M. E. (2000). *The Psychology of Mature Spirituality: Integrity, wisdom, transcendence.* New York, US: Brunner-Routledge.

Elkins, D. N., Hedstrom, L. J., Hughes, L. L., Leaf, J. A., & Saunders, C. (1988). Toward a humanistic–phenomenological spirituality. *Journal of Humanistic Psychology,* 28(4), 5–18.

Ell, K.O., Mantell, J.E., Hamovitch, M. B., & Nishimoto R. H. (1989). Social support, sense of control, and coping among patients with breast cancer, lung, or colorectal cancer. *Journal of Psychosocial Oncology,* **7**, 63–89.

Ellis, A. (1980). Psychotherapy and atheistic values: A response to A. E. Bergin's Psychotherapy and religious values. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* 48, 635-639.

Ellis, A. (1986). *The Case Against Religion: A Psychotherapist's View and The Case Against Religiosity. Austin,* TX: American Atheist Press.

Ellis, A. (2000). Can rational emotive behavior therapy be effectively used with people who have devout beliefs in God and religion? *Professional Psychology: Research and Practice,* 31(1).

Ellison, C. G. (1991). Religious involvement and subjective well-being. *Journal of Health and Social Behavior*, 32: 80-99.

Ellison, C. G. (1993). Religious involvement and self-perception among black Americans. *Social Forces*, 71:1027-55.

Ellison, C. G. (1995). Race, religious involvemet and depressive symptomatology. *Social Science and Medicine,* 40, 1561-72.

Ellison, C. G., Gay, D. A., & Glass, T. A. (1989). Does religious commitment contribute to individual life satisfaction. *Social Forces*, 68, 100-123.

Ellison, C. G., & Gay, D. A. (1990). Region, religious commitment and life satisfaction among black Americans. *Sociological Quarterly*, 31: 23-145.

Ellison, C. G., & Smith, J. (1991). Toward an integrative measure of health and well-being. *American Journal of Psychology and Theology*, 19(1), 35-48.

Ellison, C.G., & Sherkat, D.E. (1993). Obedience and autonomy: Religion and parental values reconsidered. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 32, 313–329.

Ellison, C. G., & George, L. K. (1994). Religious involvement, social ties, and social support in a southeastern community. *Journal for The Scientific Study of Religion*, 33 (1), 46-61.

Ellison, C. G., Bartkowski, J. P., & Anderson, K. L. (1999). Are there religious variations in domestic violence? *Journal of Family Issues,* 20, 87-113.

Ellison, C. G., & Anderson, K. L. (2001). Religious involvement and domestic violence among U.S. couples. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 40, 269–286.

Ellison, G. S., Boardman, J. D., Williams, D. R., & Jackson, J. S. (2001). Religious involvement, stress, and mental health: Findings from the 1995 Detroit area study. *Social Forces*, 80, 215-249.

Emmons, R. A. (1999*). The Psychology of Ultimate Concerns: Motivation and Spirituality in Personality.* New York: Guilford.

Emmons, R. A., & Paloutzian, R. F. (2003). The psychology of religion. *Annual Review of Psychology,* 54, 377-402.

Erickson, J. A. (1992). Adolescent religious development and commitment: A structural equation model of the role of family, peer group, and educational influences. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 31, 131-52.

Erickson, M. E. (2002). *Effects of motivation, roles, coping strategies, and adaptations in relationships and personality on caretaking of elderly parents by midlife couples. Dissertation* Abstract International. Humanities and Social Sciences, 62(10-A).

Erikson, E. H. (1963). *Childhood and Society*, New York: Norton.

Exline, J. J. (2002). Stumbling blocks on the religious road: Fractured relationships, nagging vices, and the inner struggle to believe. *Psychological Inquiry,* 13, 182–189.

Exline, J. J., & Rose, E. (2005). Religious and spiritual struggles. In R. F. Paloutzian, & C. L. Park (Eds.), Handbook of The Psychology of Religion and Spirituality. New York: Guilford Press.

Faiver, C., Ingersoll, R. E., O'Brien, E., & McNally, C. (2001). *Explorations in Counseling and Spirituality: Philosophical, Practical, and Personal Reflections*. Belmont: Wadsworth/Thomson Learning.

Faulkner, J. E., & DeJong, G. D. (1966). Religiosity in 5-D: An Empirical Analysis. *Social Forces*, 45, 246-254.

Feagin, J. R. (1964). Prejudice and religious types' A focused study of Southern fundamentalists. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 4, 3-13.

Feher, S., & Maly R. C. (1999). Coping with breast cancer in later life: The role of religious faith. *Psychooncology,* 8, 408-416.

Fennell, D. (1993). Characteristics of long-term first marriages. *Journal of Mental Health Counseling,* 15(4), 446-460.

Fetzer Institute/National Institute on Aging.(1999). *A Multidimensional Measurement of Religiousness/Spirituality for Use in Health Research*. A Report of a National Working Group. Kalamazoo, MI: Fetzer Institute. *Psychology*. 30, 761–785.

Filsinger, F., & Wilson, M. (1984). Religiosity, socioeconomic rewards, and family development: Predictors of marital adjustment. *Journal of Marriage and The Family*, 46, 663-670.

Finney, J. R., & Malony, H. N. (1985). Empirical studies of Christian prayer: A review of the literature. *Journal of Psychology and Theology,* 13 (2), 104-115.

Fitchett, G., Rybarczyk, B. D., DeMarco, G. A., & Nicholas, J. J. (1999). The role of religion in medical rehabilitation outcomes: A longitudinal study. *Rehabilitation Psychology,* 44, 333–353.

Fischer, A. H., Manstead, A. S. R., Mosquera, P. M. R., & van Vianen, A. E. M. (2004). Gender and culture differences in emotion. *Emotion,* Vol. 4, No.1. 87-94.

Folkman, S. (1997). Positive psychological states and coping with severe stress. *Social Science and Medicine*, 45, 1207-1221.

Folkman, S., Lazarus, R. S., Dunkel-Schetter, C., DeLongis, A., & Gruen, R. J. (1986). Dynamics of a stressful encounter: Cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology,* 50, 992-1003.

Fontana, D. (2003). *Psychology, Religion, and Spirituality*. Oxford, U.K.: BPS Blackwell.

Foster, R. J. (1992). Prayer: Finding the Heart's Truth. San Francisco: Harper

Fowler, J. W. (1978). *Life/faith Pattern: Structured of Trust and Loyality In J. Berrman (Ed.), Life Maps: Conversation on the Journey of Faith*, Waco, Texas: Word Boks.

Fowler, J. W. (1981). *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and The Quest for Meaning.* San Francisco, CA: Harper and Row.

Fowler, J. W. (1995). *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning.* San Francisco: Harper Collins Publisher.

Forliti, J., & Benson, P. L. (1986). Young adolescents: A national study. *Religious Education*, 81, 199–224.

Fraker, T. (1985). *The effect of religiosity and religious belief on death anxiety*. Disertation Abstracts International. 46, 107-121.

Francis, L. J., & Wilcox, C. (1996). Religion and gender orientation. *Personality and Individual Differences,* 20, 119–121.

Francis, L. J., & Kaldor, P. (2002). The relationship between psychological well-being and Christian faith and practice in Australian population sample. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 41(1), 179-184.

Freedman, S. R., & Enright, R. D. (1996). Forgiveness as an intervention goal with incest survivors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* 64, 983-992.

Fry, P. S. (2000). Religious involvement, spirituality and personal meaning for life: Existential predictors of psychological wellbeing in community residing and institutional care elders. *Aging and Mental Health,* 4(4), 375-87.

Fry, P. S. (2001). The unique contribution of key existential factors to the prediction of psychological well-being of older adults following spousal loss. *The Gerontologist,* 41, 69–81.

Fuller, A. R. (1994). *Psychology and religion: Eight points of view* (3rd Ed.), Lanham, MD: Littlefield Adams.

Fuller, A. R. (2007). *Psychology and Religion: Classical Theorists and Contemporary Developments*..

Gallup Report. (1986). *Political, Social, and Economic Trends.* Princeton, NJ: Gallup Report.

Gallup Report. (1987). *Political, Social, and Economic Trends.* Princeton, NJ: Gallup Report.

Gallup, G., Jr. (1999). *The Gallup Poll: Public Opinion.* Wilmington, DE: Scholarly Resources.

Gallup, G., & Castelli, J. (1989). *The People's Religion*. NY: MacMillan Publishing Co.

Gallup, G., & Lindsay, D. M. (1999). *Surveying the Religious Landscape.* Harrisburg, Pennsylvania: Morehouse Publishing.

Ganzevoort, R. R. (1998). Religious coping reconsidered. Part one: An integrated approach. *Journal of Psychology and Theology,* 26/3 260-275.

Gartner, J., Larson, D., & Allen, G. (1991). Religious commitment and mental health: A review of the emprical literature. *Journal of Psychology and Theology*, 19 (1), 6-25.

Gary, L. E. (1985). Depressive Symptoms and Black Men. Social Work Research and Abstracts. 21(4), 21-29.

Genia, V. (1996). I, E, Quest, and fundamentalism as predictors of psychological and spiritual well-being. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 35, 56–64.

Genia, V., & Shaw, D. G. (1991). Religion, intrinsic-extrinsic orientation, and depression. *Review of Religious Research,* 32, 274–283.

George, L. K., Larson, D. B., Koenig, H. G., & McCollough, M. E. (2000). Spirituality and health: What we know, what we need to know. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19(1), 102-116.

Gibson, C. A., Pessin, H., McClain, C. S., et al. (2004). The unmet need: Addressing spirituality and meaning through culturally sensitive communication and intervention, In

Spiegel, D, Moore, R. (Eds.), *Cancer, Culture and Communication*. New York: Kluwer Academic Press.

Gladding S., & Clayton, G. (1986). The Gladding, Lewis and Adkins scale of religiosity: Differences among a sample of Protestans, Catholics, Jews and nonaffiliates. *Psychological Reports*, 59, 995-998.

Glenn, N. D., & Supancic, M. (1984). The social and demographic correlates of divorce and separation in the US: An update and reconsideration. *Journal of Marriage and Family*, 46, 563–585.

Glock, C. Y. (1962). On the study of religious commitment. *Research Supplement to Religious Education,* 57, 98-110.

Glock, C. Y., & Stark, S. (1965). *Religion and Society in Tension*, Chicago: Rand McNally.

Godin, A., & Halez, M. (1964). Prantial images and divine paternity. In A. Godin (Ed.), *From Religios Experience to a Religious Attitude*. Bruselss: Lumen Vitae.

Golsworthy, R., & Coyle, A. (1999). Spiritual beliefs and the search for meaning among older adults following partner loss. *Mortality*, 14, 21–40.

Gorsuch, R. L. (1988). Psychology of religion. *Annual Review of Psychology*, 39, 201-221.

Gorsuch, R. L. (1995). Religious aspects of substance abuse and recovery. *Journal of Social Issues,* 51(2), 65-83.

Gorsuch, R. L., & Aleshire, D. (1974). Christian faith and ethnic prejudice: A review and interpretation of research. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 13, 281-307.

Gorsuch, R. L., & Venable, G. D. (1983). Development of an Age-Universal I-E scale. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 12, 181–197.

Gorsuch, R. L., &. McPherson, S. E. (1989). Intrinsic/Extrinsic measurement: I/E-revised and single-item scales. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 28, 348–358.

Gorsuch R. L., & Miller, W. R. (1999). Assessing spirituality. In W. R. Miller (Ed.), *Integrating spirituality into treatment, American Psychological Association*, Washington, DC.

Graham, H. L. (1998). The role of dysfunctional beliefs in individuals who experience psychosis and use substances: implications for cognitive therapy and medication adherence. Accelerated Publication. *Behavioral and Cognitive Psychotherapy*, 26, 193-208.

Graham, S., Furr, S., Flowers, C., & Burke, M. T. (2001). Religion and spirituality in coping with stress. *Counseling and Values*, 46, 2-13.

Greeley, A. (1991). Keeping the faith: Americans hold fast to the rock of ages. *Omni Magazine.* 13, 11, 6.

Greenberg, J., Solomon, S., & Pyszczynski, T. (1997). Terror management theory of self-esteem and cultural worldviews: Empirical assessments and conceptual refinements. *Advances in Experimental Social psychology*, 29, 61-139.

Hackney, C. H., & Sanders G. S. (2003). Religiosity and mental health: A meta-analysis of recent studies. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 42, 43–55.

Hallstrom, T. (1984). Point prevalance major depressive disorder in a Swedish urban famale popülation. *Acta. Psychiat. Scand*., 69:52-59.

Handal, P. J., Black-Lopez, W., & Moergen, S. (1989). Preliminary investigation of the relationship between religion and psychological distress in black women. *Psychological Reports,* 65, 971-975.

Hansen, G. L. (1991). Religiosity and the marital adjustment process. *Family Perspective*, 25, 7-17.

Harder, D. W. (1995). Shame and Guilt Assessment, and Relationships of Shame and Guilt-Proneness to Psychopathology. In J. P. Tangney, & K. W. Fischer (Eds.), *Self-Conscious Emotions.* New York: The Guilford Press.

Harder, D. W., & Zamla, A. (1990). Two promising shame and guilt scales: A construct validity comparison. *Journal of Personality Assessment,* 55, 729-745.

Hardesty, P. H., & Kirby K. M. (1995). Relation between family religiousness and drug use within adolescent peer groups. *Journal of Social Behavior and Personality,* 10(2), 421-430.

Harrison, M. O., Koenig, H. G., Hays, J.C., Eme-Akwari, A. G., & Pargament, K. I. (2001). The epidemiology of religious coping: A review of recent literature. *International Review of Psychiatry,* 13, 86–93.

Haug, I. E. (1998). Including a spiritual dimension in family therapy: Ethical considerations. *Contemporary Family Therapy,* 20, 181–194.

Heaton, T. B. (1986). How Does Religion Influence Fertility? The Case of Mormons. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 25(2), 248–58.

Heaton, T. B., & Cornwall, M. (1989). Religious group variation in the socioeconomic status and family behavior of women. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 28**,** 283–299.

Heaton, T. B., & Pratt, E. L. (1990). The effects of religious homogamy on marital satisfaction and stability. *Journal of Family Issues*, 11, 191-207

Heaton, T. B., & Call, V. R. A. (1997). Modeling family dinamics with event history techniques. *Journal of Marriage and The Family*, 57, 1978-90.

Herek, G. M. (1987). Religious orientation and prejudice: A comparison of racial and sexual attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 13(1), 34-44.

Hertsgaard, D., & Light, H. (1984). Anxiety, depression, and hostility in rural women. *Psychological Reports*, 55, 673-674.

Hester, M. P. (1998). The status of psychology of religion: An interview with Raymond F. Paloutzian. *Teaching of Psychology*, 25, 303-306.

Hill, P. C. (1994). Toward an attitude process model of religious experience. In B. Spilka and D. N. McIntosh (Eds.), *Psychology of Religion. Theoretical Approaches*. Westviea Press. Oxford, UK.

Hill, P. C. (1999). Duke Religion İndex. In Hill, P. C., Hood, R. W. (Eds.), *Measures of Religiosity,* Religious Education Press, Birmingham, AL.

Hill, P. C., & Hood, R. W. Jr. (1999). *Measures of Religiosity*. Birmingham, AL: Religious Education Press.

Hill, P. C., Pargament, K. I., Hood, R. W., McCollough, M. E., Swyres, J. P., Larson, D. B., et al. (2000). Conceptualizing religion and spirituality: Points of commonality, points of departure. *Journal for the Theory of Social Behavior,* 30, 51-77.

Hill, P.C., & Pargament, K. I. (2003). Advances in the conceptualization and measurement of religion and spirituality. *American Psychologist,* 58 (1), 64-74.

Hilty, D. M., Morgan, R., & Hartman, W. (1985). A structural equation modelling analysis of the means, ends and quest dimensions. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 24, 424–436.

Hodge, D. R., Cardenas, P., & Montoya, H. (2001). Substance use: Spirituality and religious participation as protective factors among rural youths. *Social Work Research*, 3, 153-161.

Hoelter, J. W. (1979). Religiosity, fear of death and suicide acceptability. *Suicide and Life-Threatening Behavior,* 9, 163-172.

Hoelter, J. W., & Epley, R. J. (1979). Religious correlates of fear of death. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 18, 404-411.

Hoge, D. R. (1996). Religion in America. The Demographies of Belief and Affiliation. In E. P. Shafranske (Ed.), *Religion, and the Clinical Practice of Psychology* (pp. 21-42). Washington, DC: American Psychological Association.

Holt, M. K., & Dellmann-Jenkins, M. (1992). Research and implications for practice: religion, well-being/morale, and coping behavior in later life. *The Journal of Applied Gerontology*, 11, 101-110.

Hood, R. W. (1970). Religious orientation and the report of religious experience. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 9, 285-91.

Hood, R. W., Morris, R. J., & Harvey, D. K. (1993). *Religiosity, Prayer, and Their Relationship to Mystical Experience.* Paper presented at the Annual Meeting of the Religious Research Association, Raleigh, NC.

Hood, R. W., Spilka, B., Hunsberger, B., & Gorsuch R. (1996). *The Psychology of Religion: An Empirical Approach,* Second Edition, New York: Guilford.

Horton, A. L., Wilkins, M. M., & Wright, W. (1988). Women who ended abuse: What religious leaders and religion did for these victims. In A. L. Horton, & J. L. Williamson (Eds.), *Abuse and Religion*: *When Praying isn't Enough* (pp. 235–246). Lexington, MA: D.C. Heath and Company.

Hovey, J. D. (2000). Acculturative stress, depression, and suicidal ideation among Central American immigrants. *Suicide and Life-Threatening Behavior,* 30*,* 125-139.

Hummer, R., Rogers, R., Nam, C., & Ellison, C. G. (1999). Religious involvement and U.S. adult mortality. *Demography*, 36, 273–285.

Hundleby, J. D. (1987). Adolescent drug use in a behavioral matrix: A confirmation and comparison of the sexes. *Addictive Behaviors*, 12, 103-112.

Hunsberger, B. (1996). Religious fundamentalism, right-wing authoritarianism and hostility toward homosexuals in non-Christian religious groups. *International Journal for the Psychology of Religion,* 6, 39–49.

Hunter, J. D. (1983). *American Evangelicalism: Conservative Religion and the Quandary of Modernity*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.

Iammarino, N. K. (1975). Relationship between death anxiety and demographic variables. *Psychological Reports*, 37, 262.

Iannaccone, L. R. (1994). Why strict churches are strong. *American Journal of Sociology,* 99, 1180–1211.

Idler, E. L. (1987). Religious ınvolvement and the health of the elderly: Some hypothesis and an initial test. *Social Forces,* 66(1): 226-238.

Idler, E. L. (1999). *Belief. In Multidimensional Measurement of religiousness/spirituality for use in health search. A report of the Fetzer Institute/National Institute on Aging Working Group*. Kalamazoo, MI. John, E. Fetzer Institute.

Idler, E. L., & Kasl, S. V. (1992). Religion, Disability, Depression, and The Timing of Death. *American Journal of Sociology*, 97, 1052-1079.

James A., & Wells, A. (2003). Religion and mental health: Toward a cognitive-behavioural framework. *British Journal of Health Psychology*, 8, 359-376.

James, K., & Boehnlein, M. D. (2000). *Psychiatry and Religion: The Convergence of Mind and Spirit.* James K., M. D. Boehnlein (Ed.), Washington: American Psychiatric Publishing.

Jang, S. J., & Johnson, B. R. (2003). Strain, negative emotions, and deviant coping among African Americans: A test of General Strain Theory. *Journal of Quantitative Criminology,* 19, 79-105.

Jeeves M., & Brown, W. J. (2009). *Neuroscience, Psychology, and Religion: Illusions, Delusions, and Realities about Human Nature* (Templeton Science and Religion Series). West Conshohocken: Templeton Press.

Jenkins, R. A., & Pargament, K. I. (1988). Cognitive appraisals in cancer patients. *Social Science and Medicine*, 26, 625-633.

Jenkins, R. A., & Pargament, K. L. (1995). Religion and spirituality as resources were coping with cancer. *Journal of Psychosocial Oncology*, 13, 51-74.

Jensen, L. C., Jensen, J., & Wiederhold, T. (1993). Religiosity, denomination, and mental health among young men and women. *Psychological Reports*, 72, 1157-1158.

Jessor, R. (1993). Successful adolescent development among youth in high-risk settings. *American Psychologist,* 48, 117–126.

Johnson, D. P., & Mullins, L. C. (1989). Subjective and social dimensions of religiosity and loneliness among the well elderly. *Review of Religious Research*, 31, 4-15.

Johnston, L. D., Bachman, J. G., & O'Malley, P. M. (1999). *National survey results on drug use from the monitoring the future study, 1975- 1998*. US Department of Health and Human Services; Public Health Service National Institutes of Health.

Joyce, C. R. B, & Welldon, R. M. C. (1965). The objective efficacy of prayer, a double-blind clinical trial. *Journal of Chronic Disease*, 18, 367-377.

Kagan, J., & Lamb, S. (1987). (Eds.), *The Emergence of Morality in Young Children*. Chicago: University of Chicago Press.

Kahoe, R. D., & Meadow, M. J. (1981). A developmental perspective on religious orientation dimensions. *Journal of Religion and Health,* 20, 8–17.

Kehn, D. J. (1995). Predictors of elderly happiness. *Activities, Adaptation and Aging,* 19, 11–30.

Kendler, K. S., Gardener, C. O., & Prescott, C. A. (1997). Religion, psychopathology, and substance use and abuse; A multimeasure, genetic-epidemiologic study. *American Journal of Psychiatry,* 154(3), 322-329.

Kendler, K. S., Xiao-Qing, L., Gardner, C. O., Larson, D., & Prescott, C. A. (2003). Dimensions of religiosity and their relationship to lifetime psychiatric and substance use disorders. *American Journal of Psychiatry,* 160, 496-503.

Keyes, C. L. M., & Reitzes, D. C. (2007). The role of religious identity in the mental health of older working and retired adults. *Aging, and Mental Health,* 11, 434–443.

King, M. (1967). Measuring the religious variable: Nine proposed dimension. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 6, 173-185.

King, M., & Hunt, R. (1969). Measuring the religious variable: Amended findings. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 8, 321-323.

King, M. B., & Hunt, R. A. (1972). Measuring the religious variable: replication. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 11, 240-251

King, M. B. & Hunt, R. A. (1975) 'Measuring the religious variable: National replication' *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 14, 13-22.

King M. B., & Hunt, R. A (1990). Measuring the religious variable: Final comment. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 29, 531-535.

King, V. (2003). The influence of religion on fathers' relationships with their children. *Journal of Marriage and Family*, 65, 382–395.

King, V., Elder, G. H., & Whitbeck (1997). Religious involvement among rural youth: An ecological and life-course perspective. *Journal of Research on Adolescence*, 7. 431–456.

Kirkpatrick, L. A. (1989). A psychometric analysis of the Allport–Ross and Feagin measures of the intrinsic–extrinsic religious orientation. *Research in the Social Scientific Study of Religion*, 1, 1–31.

Kirkpatrick, L. A. (1993). Fundamentalism, Christian orthodoxy, and intrinsic religious orientation as predictors of discriminatory attitudes. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 32, 256–268.

Kirkpatrick, L. A. (1997). An attachment-theory approach to the psychology of religion. In B. Spilka and D. N. McIntosh (Eds.), *The Psychology of Religion: Theoretical Approaches* (pp. 114–133). Boulder, CO: Westview.

Kirkpatrick, L. A. &. Hood, R. W. Jr. (1990). Intrinsic-extrinsic religious orientation: The boon or bane of contemporary psychology of religion? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29, 442-462.

Kirkpatrick, L. A., Shillito, D. J., & Kellas, S. L. (1999). Loneliness, social support, and perceived relationships with God. *Journal of Social and Personal Relationships,* 16, 513-522.

Koenig, H. G (1988). Religious beliefs and mental health. In: H. G. Koenig, L. J. Smiley and J. Conzales (Eds.), *Religion, Health, and Aging*. Westport, CT: Greenwood Press.

Koenig, H. G. (1994). Religious conversion. In H. G. Koenig (Ed.), *Aging and God*. Binghamton, NY: Haworth.

Koenig, H. G. (1995). Religion and older men in prison. *International Journal of Geriatric Psychiatry,* 10, 219–230.

Koenig, H. G. (1998). Religious beliefs and practices of hospitalized medically ill older adults. *International Journal of Geriatric Psychiatry,* 13, 213-224.

Koenig, H. G. (2001). Religion and medicine II: Religion, mental health, and related behaviors. *International Journal of Psychiatry in Medicine, 31*(1), 97-109.

Koenig, H. G., George, L. K., & Siegler, I. (1988). The use of religion and other emotion regulating coping strategies among older adults. *The Gerontologist*, 28, 303 310.

Koenig, H. G., Cohen, H. J., Blazer, D. G., Pieper, C., Meador, K. G., Shelp, F. et al. (1992). Religious coping and depression in elderly hospitalized medically ill men. *American Journal of Psychiatry,* 149, 1693-1700.

Koenig, H. G., Cohen, H. J., Blazer, D. G., Kudler, H. S., Krishnan, K. R. R., & Sibert, T. E. (1995). Cognitive symptoms of depression and religious coping in elderly medical patients. *Psychosomatics,* 36, 369-375.

Koenig, H. G., Pargament, K. I., & Nielsen, J. (1998). Religious coping and health status in medically ill hospitalized older patients. *Journal of Nervous and Mental Disease,* 9, 513-521.

Koenig, H. G., George, L. K., Cohen, H. J., Hays, J. C., Blazer D. G., & Larson, D. B. (1998). The relationship between religious activities and cigarette smoking in older adults. *Journal of Gerontology,* 53A, 426-434.

Koenig, H. G., McCullough, M. E, & Larson, D. B. (2001). *Handbook of Religion and Health.* New York: Oxford University Press.

Kohlberg, L. (1981). *Essays on Moral development: The Philosophy of Moral Development. (Vol. 1).* New York: Harper and Row.

Kohlberg, L. (1984). *Essays on Moral Development: The Psychology of Moral Development. (Vol. 2).* New York: Harper and Row.

Kraft, W. A., Litwin, W. J., & Barber, S. E. (1987). Religious orientation and assertiveness: relationship to death anxiety. *Journal of Social Psychology*, 127, 93-95.

Krause, N. (1995). Religiosity and self-esteem among older adults. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences,* 50, 236-P246.

Krause, N. (1998). Neighborhood deterioration, religious coping, and changes in health during late life. *Gerontologist,* 38, 653–664.

Krause, N., & Thanh Van Tran. 1989. Stress and religious ınvolvement among older blacks. *Journal of Gerontology: Social Sciences,* 44, 4-13.

Krejci, M. J., Holden, B. K., & Cahill, J. R. (2002). *Cross-Cultural Comparison of Religious Coping.* Poster presented at the 110th annual convention of the American Psychological Association, Chicago, IL.

Kulaksızoğlu, A. (2002). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi. Kitabevi.

Kunz, P. R., & Albrecht, S. L. (1977). Religion, marital happiness, and divorce. *International Journal of Sociology of the Family*, 7, 227-232.

Kushner, H. S. (1989). *Who needs God?* New York: Pocket Boks.

Ladd, K. L., Milmoe, S., & Spilka, B. (1994). *Religious schemata: Coping with breast cancer.* Paper presented at the annual convention of the Rock Mountain Psychologyal Association, Las Vegas, NV.

Ladd, K. L., & Spilka, B. (2002). Inward, outward, and upward: Cognitive aspects of prayer. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 41(3), 475-484.

Lannert, J. L. (1991). Resistance and countertransference issues with spiritual and religious clients. *Journal of Humanistic Psychology*, 31, 68-76.

Larson, L. E., & Goltz, J. W. (1989). Religious participation and marital commitment. *Review of Religious Research*, 30, 387-400.

Larson, D. B., Sherrill, K. A., Lyons, J. S., Craigie, F. C., Thielman, S. B., Greenwold, M. A., & Larson, S. S. (1992). Associations between dimensions of religious commitment and mental health reported in the American Journal of Psychiatry and Archive of General Psychiatry. *The American Journal of Psychiatry,* 149 (4), 557–559.

Larson, D. B., Swyers, J. P., & McCullough, M. E. (1997). *Scientific research on sprituality and health: A Consensus Report.* Rockwille, MD: National Institute for Healthcare Research.

Larson, D. B., & Larson, S. B. (2003). Spirituality's potential relevance to phsycial and emotional health: A brief review of quantitative research. *Journal of Psychology and Theology*, 31(1), 37-51.

Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York, N.Y.

Lazarwitz, B. (1981). Jewish-Christian marriages and conversions. *Jewish Social Studies,* 43, 31-46.

Lehrer, E. L., & Chiswick, C. U. (1993). Religion as a determinant of marital stability. *Demography,* 30, 385-404.

Lenski, G. (1961). *The Religious Factor, A Sociological Study of Religion's Impact on Politics, Economics, and Family Life*, Connecticut: Greenwood Press.

Leong, F. T. L., & Zachar, L. (1990). An evaluation of Allport's Religious Orientation Scale across one Australian and two United States samples. *Educational and Psychological Measurement,* 50, 359–368.

Lester, D. (1970). Experimental and correlational study of the fear of death. *Psychological Bulletin,* 67, 27-36.

Lester, D., & Templer, D. (1993). Death anxiety scales: A dialogue. *Omega Journal of Death and Dying*, 26 (4), 239-253.

Levin, J. S. (1994). Religion and health: Is there an association, is it valid, and is it causal? *Social Science and Medicine*, 38, 1475-1482.

Liao, T. F., & Stevens, G. (1994). Spouses, homogamy, and social networks. *Social Forces* 73**,** 693–707.

Loewenthal, K. M. (1995). *Religion and Mental Health*, London: Chapman and Hall.

Loewenthal, K. M. (2004). *The Psychology of Religion*. England: Oneworld Publication.

Loewenthal, K. M. (2007). *Religion, Culture and Mental Health*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lutwak, N., & Ferrari, J. R. (1996). Moral affect and cognitive processes: Differentiating shame from guilt among men and women. *Personality and Individual Differences,* 21 (6), 891-896.

MacDonald, D. A. (2003). The Expressions of Spirituality Inventory. *Test development, validation, and scoring information.*

MacDonald, D. A. (2000). Spirituality: Description, measurement, and relation to the Five Factor Model of personality. *Journal of Personality,* 86, 153–197.

Mahoney, A. (2005). Religion and conflict in marital and parent-child relationships. *Journal of Social Issues*, 61, 689–706.

Mahoney, A., Pargament, K. I., Jewell, T., Swank, A. B., Scott, E., Emery, E., et al. (1999). Marriage and the spiritual realm: The role of proximal and distal religious constructs in marital functioning. *Journal of Family Psychology,* 13, 321–338.

Mahoney, A., Pargament, K. I., Tarakeshwar, N., & Swank, A. B. (2001). Religion in the home in the 1980s and 90s: Meta-analyses and conceptual analyses of links between religion, marriage, and parenting. *Journal of Family Psychology,* 15, 559–596.

Mahoney, A., Pargament, K. I., Murray-Swank, A., & Murray-Swank, N. (2003). Religion and the sanctification of family relationships. *Review of Religious Research,* 44*,* 220–236.

Maltby, J. (1999). The internal structure of a derived, revised, and amended measure of the religious orientation scale: The 'Age-Universal' I-E Scale-12. *Social Behavior and Personality,* 27, 407–412.

Maltby, J., & Lewis, C. A. (1996). Measuring intrinsic and extrinsic orientation towards religion: Amendments for its use among religious and non-religious samples. *Personality and Individual Differences*, 21, 937–946.

Maltby, J., & Day, L. (1998). Amending a measure of quest religious orientation: Applicability of the scale's use among religious and non-religious persons. *Personality and Individual Differences,* 25, 517-522.

Maltby, J., Lewis, C. A., & Day, L. (1999). Religious orientation and psychological well-being: The role of the frequency of personal prayer. *British Journal of Health Psychology,* 4, 363–378.

Maltby, J., & Day, L. (2000). Depressive symptoms and religious orientation: Examining the relationship between religiosity and depression within the context of other correlates of depression. *Personality and Individual Differences,* 28, 383-393.

Maltby, J., & Day, L. (2002). Religious orientation, religious coping and appraisals of stress: Assessing primary appraisal factors in the relationship between religiosity and psychological well-being. *Personality and Individual Differences*, 34(7), 1209–1214.

Maltby, J., & Day, L. (2003). Religious orientation, religious coping and appraisals of stress: Assessing primary appraisal factors in the relationship between religiosity and psychological well-being. *Personality and Individual Differences*, 34(7): 1209-1224.

Maltby, J., & Day, L. (2004). Should never the Twain meet? Integrating models of religious personality and religious mental health. *Personality and Individual Differences,* 36, 6, 1275-1290.

Marion, M. S., & L. M. Range (2003). Do extenuating circumstances influence African American women's attitudes toward suicide? *Suicide and Life-Threatening Behavior,* 33(1), 44-51.

Markstron, C. A., & Kalmanir, H. M. (2001). Linkages between psychosocial stages of identity and intimacy and ego strengths of fidelity and love. *Identity: An International Journal of Theory and Research,* 1, 179-196.

Martin, J., & Stack, S. (1983). The effect of religiosity on alienation. *Sociological Focus,* 16, 65-76.

Martin-Combs, C. P., & Bayne-Smith, M. (2000). Quality of life satisfaction among black women 75 years and older. *Journal of Gerontological Social Work*, 33(1), 63-80.

Maslow, A. H. (1971). *The Farther Reacher of Human Nature*. New York: Viking.

Masters, K. S., & Bergin, A. E. (1992). 'Religious Orientation and Mental Health. In J. F. Schumaker (Ed.), *Religion and Mental Health*. New York: Oxford University Press.

Matheis, E. N., Tulsky, E. N., & Matheis, R. J. (2006). The relation between spirituality and quality of life among individuals with spinal cord injury. *Rehabilitation Psychology,* 51(3), 265-271.

Maton, K. I., & Zimmerman, M. A. (1992). Psychosocial predictors of substance use among urban Black male adolescents. *Drugs and Society*, 6, 79–113.

Matthews, D. A., McCullough, M. E., Larson, D. B., Koenig, H. G., Swyers, J. P., & Milano, M. G. (1998). Religious Commitment and Health Status: A Review of the Research and Implications for Family Medicine. *Archives of Family Medicine,* 7(2), 118-124.

Mattlin, J. A., Wethington, E., & Kessler. R. (1990). Situational determinants of coping and coping effectiveness. *J. Health Soc. Behav*., 31, 103–122.

Mayo, C. C., Puryear, H. B., & Richek, H. G. (1969). MMPI correlates of religiousness in Late Adolescent College Students. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 149, 381-385.

McAllister, L. G. (1990). Starbuck Edwin D. In I. V. Cully, & K. B. Cully (Eds.), *Harper's Encyclopedia of Religious Education*. Newyork: Harper-Row.

McClain, C. S., Rosenfeld, B., & Breithart, W. (2003). Effect of spiritual well-being on end-of-life despair in terminally ill cancer patients. *Lancet,* 361, 1603-1607.

McClure, R. F., & Loden, M. (1982). Religious activity, denomination membership, and life satisfaction. *Psychology: A Quarterly Journal of Human Behavior*, 19, 12-17.

McConnell, K. M., Pargament, K. I., Ellison, C. G., & Flannelly, K. J. (2006). Examining the links between spiritual struggles and symptoms of psychopathology in a national sample. *Journal of Clinical Psychology*, 62(12), 1469-84.

McCrae, R. R. (1984). Situational determinants of coping responses: Loss, threat, and challenge. *Journal of Personality and Social Psvchology, .*46, 919-92.

McCullough, M. E. (1995). Prayer and health: Conceptual issues, research review, and research agenda. *Journal of Psychology and Theology, 23* (1), 15-29.

McCullough, M. E., & Larson, D. B (1999). Religion and depression: A rewiev of the literatüre. *Twin Research*, 2, 126-136.

Mcfadden, S. H. (1996). Religion, Spirituality, and Aging. In Birren, J. E., Schaie, K. W. (Eds.), *Handbook of The Psychology of Aging*, 4th Ed., Academic Press, Inc., San Diego, CA, Pp.365-82.

McFarland, S. G. (1989). Religious orientations and the targets of discrimination. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 28, 324-336.

Mcıntosh, D. N., & Spilka, B. (1990). Religion and Physical Health: The Role of Personal Faith and Control. In M. L. Lynn and D. O. Moberg (Eds.), *Research in The Social Scientific Study of Religion* (Vol. 2, Pp. 167–194). Greenwich, CT: JAI.

McKinney, J. P., & McKinney, K. G. (1999). Prayer in the lives of late adolescents. *Journal of Adolescence,* 22, 279-290.

Meadow, M. J., & Kahoe, R. D. (1984). *Psychology of Religion: Religion in Individual Lives.* New York: Harper and Row.

Meisenhelder, J. B. (1986). Self-esteem in women: The influence of employment and perception of husbands' appraisals. *Image: Journal of Nursing Scholarship*, 18, 8-14.

Mickley, J. R., Soeken, K., & Belcher, A. (1992). Spiritual well-being, religiousness and hope among women with breast cancer. *Image: Journal of Nursing Scholarship*, 24, 267-272.

Mickley, J. R., Pargament, K. I., Brant, C. R., & Hipp, K. M. (1998). God and the search for meaning among hospice caregivers. *Hospice Journal,* 13*,* 1–17.

Miller, K. (1999*). Life satisfaction and older adults: impact of social support and religious beliefs. Paper presented at the Fourth Annual Research Conference on Aging,* UCLA Faculty Center, Los Angeles CA.

Miller, A. S., & Hoffmann, J. P. (1995). Risk and religion an explanation of gender differences in religiosity. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 34, 63-75.

Miller, W. R., & Thoresen, C. E. (1999). Spirituality and Health. In W. R. Miller (Ed.), *Integrating Sprituality into Treatment: Resources for Practitioners*. Washington, DC: American Psychological Association.

Miller, W. R., & Thoresen, C. E. (2003). Spirituality, religion, and health: An emerging research field. *American Psychologist, 58* (1), 24-35.

Miller, L., Davies, M., & Greenwald, S. (2000). Religiosity and substance use and abuse among adolescents in the National Comorbidity Survey. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39, 1190–1197.

Minear, J. D., & Brush, L. R. (1981). The correlations of attitudes toward suicide with death anxiety, religiosity, and personal closeness. *Omega: Journal of Death and Dying*, 11, 317-324.

Mookherjee, H. (1998). Perceptions of well-being among the older metropolitan and non-metropolitan populations in the unite states. *Journal of Social Psychology,* 138 (1), 72-83.

Moor, J., & Purton, C. (2006). *Spirituality and Counselling: Experiential and Theoretical Perspectives*. Ross-on-Wye: PCCS Books.

Morgan, C. T. (1993). *Psikolojiye Giriş.* (Çev., Yayın sorumlusu, Sirel Karakaş), Onuncu baskı, Ankara: Meteksan.

Morris, C. G. (2002). *Psikolojiyi Anlamak* (Psikolojiye Giriş) (Çev. Editörleri, H. Belgin Ayvaşık ve Melike Sayıl), Türk Psikologlar Derneği Yayınları 1. Basım, Ankara.

Morris, R. J., Hood, R. W., & Watson, P. J. (1989). A second look at religious orientation, social desirability and prejudice. *Bulletin of the Psychonomic Society,* 27, 81-84.

Musick, M. A. (2000). Theodicy and individual well-being among black and white Americans. *Sociology of Religion,* 61, 267–287.

Musick, M. A., Koenig, H. G., Hays, J. C., & Cohen, H. J. (1998). Religious activity and depression among community-dwelling elderly persons with cancer: The Moderating effect of race. *Journal of Gerontology*, 53B, S218-S227.

Myers, S. (1996). An interactive model of religiosity inheritance: The importance of family context. *American Sociological Review*, 61, 858-866.

Myers, D. G., & Diener, E. (1995). Who is happy. *Psychological Sciences*, 6, 10-19.

Myers, J. E., Sweeney, T. J., & Witmer, M. (2000). Counseling for wellness: A holistic model for treatment planning. *Journal of Counseling and Development,* 78*,* 251-266.

Myers, J. E., Sweeney, T. J., & Witmer, M. (2001). Optimization of Behaviour: Promotion of Wellness. In. Locke, D., Myers, J. E. and Herr, E. H. (Eds.), *The Handbook of Counseling*. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.

National Center on Addiction and Substance Abuse at Columbia University. (2001*). A13 states, four major cities see increased demand for drug and alcohol treatment since September*. http://www.casacolumbia.org/newsletter1457 /newsletter_ show.htm?doc_id=94254.

Neeleman, J., Wellsly, S., & Lewis, G. (1998). Suicide acceptability in African-and white Americans. The role of religion. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 186, 12-16.

Neimeyer, R. (1988). Death Anxiety. In H. Wass, F. Berardo, & R. Neimeyer (Eds.), *Dying: Facing the Facts (2. Ed.*), Washington, DC: Hemisphere Publishing Corporation.

Neimeyer, R. (1994). The Threat Index and related methods. In. R. A. Neimeyer (Ed.), *Death Anxiety Handbook: Research, Instrumentation, and Application*. Washington, DC: Taylor and Francis.

Neimeyer, R. (1997). Special article: Death anxsiety research. The state of the art. *Omega: Journal of Death and Dying,* 36:97-120.

Nelson, P. B. (1989). Ethnic differences in intrinsic/extrinsic religious orientation and depression in the elderly. *Archives of Psychiatric Nursing*, 3, 199–204.

Nelson, P. B. (1990). Intrinsic/extrinsic religious orientation of the elderly: Relationship to depression and self-esteem. *Journal of Gerontological Nursing*, 16, 29–35.

Nelson, J. M. (2009). *Psychology, Religion, and Spirituality*. New York: Springer.

Nielsen, M. E. (2000). Psychology of Religion in the USA, http://www. psywww.com/psyrelig/USA.html, (February-2000). ss. 2-3.

Nielsen, S. L., Johnson, W. B., & Ellis, A. (2001). *Counseling and Psychotherapy With Religious Persons: A Rational Emotive Behavior Therapy Approach (*The Lea Series in Personality and Clinical Psychology). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associations.

Nonnemaker, J. M., C. A. McNeely and Blum, R. W. (2003). Public and Private Domains of Religiosity and Adolescent Health Risk Behaviors: Evidence from the National Longitudinal Study of Adolescent Health. *Social Science and Med*icine, 57, 2049-2054.

Nooney, J., & Woodrum, E. (2002). Religious coping and church-based social support as predictors of mental health outcomes: Testing a conceptual model. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 41, 359.

Oetting, E. R., & Donnermeyer, J. F. (1998). Primary socialization theory: The etiology of drug use and deviance. *Substance Use Misuse,* 33, 995–1026.

Oman, D., & Reed, D. (1998). Religion and mortality among the community-dwelling elderly. *American Journal of Public Health*, 88, 1469-1475.

Ortega, S. T., Whitt, H. P., & William, J. A. (1988). Religious homogamy and marital happiness. *Journal of Family Issues,* 9, 224-239.

Ozarak, E. W. (1989). Social and cognitive influences on the development of religious beliefs and commitment in adolescence. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 28, 448-463.

Paloutzian R. F., & Park, C. L. (2005). *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality.* Raymond F. Paloutzian and Crystal L. Park (Eds.), New York: The Guilford Press.

Pardini, D., Plante, T., Sherman, A., & Stump, J. (2000). Religious faith and spirituality in substance abuse recovery: Determining the mental health benefits. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 19(4), 347–354.

Pargamet, K. I. (1997). *The Psychology of Religion and Coping. Theory, Research, Practice*. New York: Guilford Pres.

Pargament, K. I. (1999). The psychology of religion *and* spirituality? Yes and no. *International Journal for the Psychology of Religion*, 9, 3–16.

Pargament, K. I. (2001). *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice.* New York: Guilford Publication.

Pargament, K. I. (2002). Is religion nothing but ...? Explaining religion versus explaining religion away. *Psychological Inquiry,* 13, 239-244.

Pargament, K. I., Kennell, J., Hathaway, W., Grevengoed, N., Newman, J., & Jones, W. (1988). Religion and the problem-solving process: Three styles of coping. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 27*, 90-104.*

Pargament, K. I., Ensing, D. S., Falgout, K., Olsen, H, Reilly, B., Van Haitsma, K., & Warren, R. (1990). God help me (I) Religious coping efforts as predictors of the outcomes to significant negative life events. *American Journal of Community Psychology*, 18, 793-823.

Pargament, K. I., Olsen, H., Reilly, B., Falgout, K., & Ensing, D. S. (1992). God help me (II): The relationship of religious orientations to religious coping with negative life events. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 31, 504-513.

Pargament, K. I., Ishler, K., Dubow, E., Stanik, P., Rouiller, R., Crowe, P., Cullman, E., Albert, M., & Royster, B. J. (1994). Methods of Religious coping with the Gulf War: Cross-sectional and longitudinal analyses. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 33, 347-361.

Pargament, K. I., & Park, C. L. (1995). Merely a defense? The variety of religious means and ends. *Journal of Social Issues*, 51, 13-32.

Pargament, K., Smith, B., & Koenig, H. G. (1996). Religious coping with the Oklahoma City bombing: The brief RCOPE. Presented at the Annual Meeting of the American Psychological Association, Toronto.

Pargament K. I.ve Brant, C. R. (1998*). Religion and Coping. In Handbook of Religion and Mental Health.* Harold G. Koenig (Ed.), San Diego: Academic Press.

Pargament, K. I., Smith, B. W., Koenig, H. G., & Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 27, 710–724.

Pargament, K. L., Zinnbauer, B. J., Scott, A. B., Butter, E. M., Zerowin, J., & Stanik, P. (1998). Red flags and religious coping: Identifying some religious warning signs among people in crisis. *Journal of Clinical Psychology*, 54, 77-89.

Pargament, K. I., Smith, B.W., Koening, H.G., & Perez, L. (1999). Patterns of positive and negative peligious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 37 (4), 710-724.

Pargament, K. I., Koenig, H. G., & Pererz, L. M. (2000). The many methods of religious coping: Development and initial validation of the RCOPE. *Journal of Clinical Psychology,* 56, 519-543.

Pargament, K. I., Poloma, M. M., & Tarakeshwar, N. (2001a). Methods of coping from the religions of the world: The Bar Mitzvah, karma, and spiritual healing. In C. R. Snyder (Ed.), *Coping with stress: Effective people and processes* (pp. 259-284). New York: Oxford University Press.

Pargament, K. I., Ellison, C. G., Tarakeshwar, N., & Wulff, K. M. (2001b). Religious coping among the religious: The relationship between religious coping and well-being in a national sample of Presbyterian clergy, elders, and members. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 40, 497–513.

Pargament, K. I., Magyar-Russell, G., & Murray-Swank, N. A. (2005). The sacred and the search for significance: Religion as a unique process. *Journal of Social Issues*, 61(4), 665-687.

Pargament, K. I., Murray-Swank, N. A., Magyar, G. M., & Ano, G. G. (2005). Spiritual struggle: A phenomenon of interest to psychology and religion. In W. R. Miller and H. D. Delaney (Eds.), *Judeo-Christian Perspectives on Psychology* (pp. 245-268). Washington, D.C: American Psychological Association.

Parks, S. D. (1986). *The Critical Years: Young adults and the search for meaning, faith, and commitment.* New York: Harpercollins.

Parks, S. D. (2000). *Big Questions, Worthy Dreams: Mentoring Young Adults in Their Search for Meaning, Purpose, and Faith.* San Francisco, Jossey-Bass.

Park, C. L., Cohen, L. H., & Herb, L. (1990). Intrinsic religiousness and religious coping as life stress moderators for Catholics vs. Protestants. *Journal of Personality and Social Psychology,* 59, 562–74.

Park, C. L., & Cohen, L. H. (1993). Religious and nonreligious coping with the death of a friend. *Cognitive Therapy and Research*, 17, 561-577.

Patock-Peckham, J. A., Hutchinson, G. T., Cheong, J., & Nagoshi, C. T. (1998). Effect of religion and religiosity on alcohol use in college student sample. *Drug and Alcohol Dependence,* 49, 81-88.

Payne, I. R., Bergin, A. E., Bieleman, K. A., & Jenkins, P. H. (1991). Review of religion and mental health: Prevention and the enhancement of psychosocial functioning. P*revention in Human Services,* 2, 11–40.

Pennebaker, J. W., & Beall, S. K. (1986). Confronting a traumatic event: Toward an understanding of inhibition and disease. *Journal of Abnormal Psychology,* 95, 274–281.

Perkins, H. W. (1985). Religious traditions, parents and peer as determinant of alcohol and drug use among college students. *Rev. Religion Research*, 27, 15-31.

Perkins, H. W. (1987). Parental religion and alcohol use problems as intergenerational predictors. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 26, 340-357.

Petersen, L. A., & A. Roy. (1985). Religiosity, anxiety, and meaning and purpose: Religion's Consequences for Psychological Well-Being. *Review of Religious Research,* 27: 49-62.

Petraits, J., Flay, B. R., Miller, T. Q., Torpy, E. J., & Greiner, B. (1998). Illicit substance use among adolescents: A martix of prospective predictors. *Substance Use and Misuse,* 33, 2561-2604.

Piko, B. F., & Fitzpatrick, K. M. (2004). Substance use, religiosity, and other protective factors among Hungarian adolescents. Addictive Behaviors, Volume 29, Issue 6, 1095-1107.

Plante, T. G., Saucedo, B., & Rice C. (2001). The association between religious faith and coping with daily stres. *Pastoral Psychology*, 49, 4, 291-300.

Plomin, R., Scheier, M. F., Bergeman, C. S., Pedersen, N. L., Nesselroade, J. R., & McClearn, G. E. (1992). Optimism, pessimism and mental health: A twin/adoption analysis. *Personality and Individual Differences,* 13, 921–930.

Pollner, M. (1989). Diving relations, social relations, and well-being. *Journal of Health and Social Behavior*, 30, 92-104.

Poloma, M. M., & Pendleton, B. F. (1989). Exploring types of prayer and quality of life: A research note. *Review of Religious Research*, 31, 46-53.

Poloma, M. M., & Pendleton, B. F. (1990). Religious domains and general well-being. *Social Indicators Research*, 22, 255-276.

Poloma, M. M., & Gallup, G. H. (1991). Varieties of Prayer: A Survey Report. Philadelphia, Pa: Trinity Press International.

Poloma, M. M., & Pendleton, B. F. (1991). The effects of prayer and prayer experiences on measures of general well-being. *Journal of Psychology and Theology*, 19, 71-83.

Poulson, R. L., Eppler, M. A., Satterwhite, T. N., Wuensch, K. L., & Bass, L. A. (1998). Alcohol consumption, strength of religious beliefs, and risky sexual behavior in college students. *Journal of American College Health*, 46,227-232.

Pramann, R. (1988). *The commitment to spouse and God. The relationship among measures of marital commitment and spritual maturity*. Dissertation Abstract International.

Pratt, J. B. (1971). *The Psychology of Religion. In Hıstorical and Interpretative Readinds, Orlo Strunk (Ed.)*, Nashville and New York: Abıngdon Press.

Pressman, P., Lyons, J. S., Larson, D. B., & Strain, J. J. (1990). Religious belief, depression, and ambulation status in elderly women with broken hips. *American Journal of Psychiatry,* 147*,* 758-760.

Pulakos, J. (1996). Family environment and shame: Is there a relationship? *Journal of Clinical Psychology*, 52 (6), 617-623.

Raleigh, E. D. H. (1992). Sources of hope in chironic illness. *Oncology Nursing Forum*, 19, 443-448.

Rasmussen, C. H., & Johnson, M. E. (1994). Spirituality and religiosity: Relative relationships to death anxiety. *Omega: The Journal of Death and Dying*, 29, 313-318.

Regnerus, M. D., Smith, C., & Smith, B. (2004). Social Context in the Development of Adolescent Religiosity. *Applied Developmental Science,* 8, 1, 27-38.

Regnerus, M. D., & Burdette, A. (2006). Religious change and adolescent family dynamics. *Sociological Quarterly,* 47, 175-194.

Richards, P. S. (1991). Religious Devoutness in College Students: Relations with emotional adjustment and psychological separation from parents. *Journal of Counseling Psychology,* 38, 2, 189-196.

Richards, P. S., & Bergin, A. E. (1997). *A Spiritual Strategy for Counseling and Psychotherapy*. Washington, DC: American Psychological Association.

Richards, P. S., & Bergin, A. E. (2000). *Handbook of Psychotherapy and Religious Diversity.* Washington, DC: American Psychological Association.

Richards, P. S., & Bergin, A. E. (2005). *A Spiritual Strategy for Counseling and Psychotherapy (2nd Ed).* Washington, D. C: American Psychological Association.

Richard, A. J. Bell, D. C., & Carlson, J. W. (2000). Individual religiosity, moral community, and drug user treatment. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 39, 2, 240.

Roberts, K. A. (1998). Faith Development. In W. H. Swatos (Ed.), *Encyclopedia of Religion and Society.* Walnut Creek, CA: AltaMira Press.

Robinson, L. C. (1994). Religious orientation in enduring marriage: An exploratory study. *Review of Religious Research*, 35, 207-218.

Rokach, A. (2000). Terminal illness and coping with loneliness. *Journal of Psychology,* 134(3), 283-296.

Rokeach, M. (1960). *The Open and Closed Mind*, NY: Basic Books.

Rokeach, M. (1969). Value systems in religion . *Rewiev of Religious Research*, 11, 3-23.

Rosen, C. E. (1982). Ethnic differences among impoverished rural elderly in use of religion as a coping mechanism. *Journal of Rural Community Psychology*, 3, 27-34.

Rosik, C. H. (1989). The impact of religious orientation in conjugal bereavement among older adults. *International Journal of Aging and Human Development*, 28, 251-260.

Ryff, C. D. (1989). Beyond ponce de leon and life satisfaction: New directions in quets of successful aging. *International Journal of Behavioral Development*, 12, 35-45.

Schaefer, W. E. (1997). Religiosity, spirituality, and personal distress among college students. *Journal of College Student Development,* 38, 633–44.

Schaefer, C. A., & Gorsuch, R. L. (1991). Psychosocial adjustment and religiousness: The multivariate belief-motivation theory of religiousness. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 30*,* 448–461.

Scheier, M. E., & Carver, C. S. (2006). Dispositional optimism and physical well-being: The influence of generalized outcome expectancies on health. *Journal of Personality, 55,* 169-210.

Schnittker, J. (2001). When is faith enough? The effects of religious involvement on depression. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 40, 393-411.

Schumaker, J. R. (1992). *Religion and Mental Health*. New York: Oxford University Press.

Schwab, R., & Petersen, K. U. (1990). Religiousness: İts Relation to Loneliness, Neuroticism and Subjective well-being, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29, 335-345.

Schumm, W. R., Obiarah, F. C., & Silliman, B. (1989). Marital quality as a function of conservative religious identification in a sample of Protestant and Catholic wives from midwest. *Psychology Reports,* 64, 124-126.

Seidman, S. N., Mosher, W. D., & Aral, S. O. (1992). Women with multiple sexual partners: United States, 1988. *American Journal of Public Health,* 82, 1388-1394.

Seifert, L. S. (2002). Toward a psychology of religion, spirituality, meaning-search, and aging: Past research and a practical application. *Journal of Adult Development*, 9, 61-70.

Selçuk, Z. (2005). *Gelişim ve Öğrenme*. 13. Basım, Ankara: Nobel Yayınları.

Sethi, S., & Seligman, M. E. P. (1993). Optimism and fundamentalism. *Psychological Science,* 4, 256.

Shafranske, E. P. (1996). Religious Beliefs, Affiliations, and Practices of Clinical Psychologists. In E. P. Shafranske (Ed.), *Religion and The Practice of Clinical Psychology (Pp. 149–164).* Washington, DC: American Psychological Association.

Sharkey, P. W., & Malony, H. N. (1986). Religiosity and emotional disturbance: A test of Ellis's thesis in his own counselling center. *Psychotherapy*, 23, 640-641.

Shaw, J. A. (2005). A pathway to spirituality. *Psychiatry,* 68, 350-362.

Sherkat, D. E. (2001). Tracking the restructuring of American religion: Religious affiliation and patterns of mobility*,* 1973-1998. *Social Forces,* 79, 1459-93.

Sherkat, D. E., & Reed, M. D. (1992). The effects of religion and social support on self-esteem and depression among the suddenly bereaved. *Social Indicators Research,* 26, 259–275.

Siegel, K., Stanley, J. A., & Schrimshaw, E. W. (2001). Religion and coping with health related stress. *Psychology and Health*, 16, 631-653.

Sikkink, D. (1999). The social sources alienation from public schools. *Social Forces, 78, 51-86.*

Sim, T. N., & Loh, B. S. M. (2003). Attachment to God: Measurement and dynamics. *Journal of Social and Personal Relationships,* 20, 373-389.

Slater, W., Hall, T. W., & Edwards, K. J. (2001). Measuring religion and spirituality: Where are we and where are we going? *Journal of Psychology and Theology, 29*, 4-21.

Smith, T. W. (1998). The review of church attendance measures. *American Sociological Review,* 32, 131-136.

Smith, B. W., Pargament, K. I., Brant, C., & Oliver, J. M. (2000). Noah revisited: Religious coping by church members and the impact of the 1993 Midwest flood. *Journal of Community Psychology, 28*, 169–186.

Smith, C., Denton, M. L., Faris, R, & Regnerus, M. (2002). Mapping American adolescent religious participation. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 41(4), 597–612.

Smith, C., Faris, R., Denton, M. L., & Regnerus, M. (2003). Mapping American Adolescent Subjective Religiosity and Attitudes of Alienation toward Religion: A Research Report. *Sociology of Religion,* 64 (1), 111-33.

Smith, C., & Denton, M. L. (2005). *Soul Searching: The Religious and Spritual Lives of American Teenegars*. USA: Oxford University Press.

Spendlove, D. C., West, D. W., & Stanish, W. M. (1984). Risk factors in the prevalence of depression in Mormon Women. *Social Science and Medicine*, 18, 491-495.

Spilka, B., & Mullin, M. (1977). Personal religion and psychological schemata: A research approach to a theological psychology of religion. *Character Potential,* 8, 57-66.

Spilka. B., Hood, R. W., & Gorsuch, R. L. (1985). *The Psycholohy of Religion: An Emprical Approach.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Spilka, B., Ladd, K. L., McIntosh, D. N., Milrose, S., & Bickel, C. O. (1996). The content of religious experience: The role of expectancy and desirability. *International Journal for the Psychology of Religion,* 6, 95-105.

Spilka, B., R. Hood, R. W., Hunsberger, B., & Gorsuch, R. L. (1996). *The Psycholohy of Religion: An emprical Approach.* New York: Guildford Press.

Spilka, B., R. Hood, R. W., Hunsberger, B., & Gorsuch, R. L. (2003). *The Psycholohy of Religion: An emprical Approach*. *Third Edition*. New York: Guildford Press.

Spinks, G. S. (1967). *Psychology and Religion: An Introduction to Contemporaray Vievs*, Boston: Beacon Press.

Spreitzer, E., & Snyder, E. E. (1974). Correlates of life satisfaction among the aged. *Journal of Gerontology,* 29, 454-458.

Stack, S. (1985a). The effect of domestic/religious ındividualism on suicide 1954-1978. *Journal of Marriage and the Family*, 47, 431-447.

Stack, S. (1985b). Religion and anomia: regional vs. national specifications. *Journal of Social Psychology,* 125, 133-134.

Stack, S. (1998). Heavy metal, religiosity, and suicide acceptability. *Suicide and Life-Threatening Behavior,* 28, 388-394.

Stanley, G. A. (1989). *The impact of peer, school, family, and religion factors upon adolescent drug use. (*Doctoral dissertation, University of North Texas). *Dissertation Abstracts International*, 51, 01A.

Steinitz, I. Y. (1981). The local churc as support for the elderly. *Journal of Gerentological Social Work,* 4(2), 43-53.

St. George, A., & McNamera, P. H. (1984). Religion, race, and psychological well-being. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 23, 351–363.

Strawbridge, W. J., Cohen, R. D., Shema, S. J., & Kaplan, G. A. (1997). Frequent attendance at religious services and mortality over 28 years. *American Journal of Public Health,* 87, 957-961.

Strawbridge, W. J., Shema, S. J., Cohen, R. D., Roberts, R. E., & Kaplan, G. A. (1998). Religiosity buffers effects of some stressors on depression but exacerbates others. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 53, 118-126.

Strawbridge, W. J., Shema, S. J., Cohen, R. D., & Kaplan, G. A. (2001). Religious attendance increases survival by improving and maintaining good health behaviors, mental health, and social relationships. *Annals of Behavioral Medicine*, 23 (1), 68-74.

Struening, E. I. (1963). Anti-democratic attitudes in a Midwest University. In H. H. Remmers (Ed.), *Anti-democratic Attitudes in a American Schools*. Evanston, ILL.: Nortwestern University Press.

Swan, T. (2007). *A Brief Introduction to the Psychology of Religion*. Canada: Essence Publishing.

Swanson, J. L., & Byrd, K. R. (1998). Death anxiety in young adults as a function of religious orientation, guilt, and separation-individuation conflict. *Death Studies,* 22, 257.

Tacey, D. (2004). *The Sptiruality Revolution:The Emergence of Contemporary sprituality*. Hove: Brunner-Routledge.

Tangney, J. P., & Dearing, R. L. (2002). *Shame and Guilt.* New York: Guilford Press.

Tarakeshwar, N., & Pargament, K. I. (2001). Religious coping in families of children with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities,* 16, 247-260.

Taylor, S. E., Peplau, L. A., & Sears, D. O. (2003*). Social psychology,* 11th Ed. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.

Templer, D.I. (1970). The construction and validation of death anxiety scale. *Journal of General Psychology,* 82, 165-174.

Templin, D., & Martin, M. (1999). The relationship between religious orientation, gender, and drinking patterns among Catholic college students. *College Student Journal,* 33(4), 488-495.

Thearle, M. J., Vance, J. C., Najman, J. M., Embelton, G., & Foster, W. J. (1995). Church attendance, religious affiliation and parental responses to sudden infant death, neonatal death and stillbirth. *Omega-Journal of Death and Dying*, 31, 51-58.

Thompson, E. H. (1991). Beneath the status characteristics: Gender variations in religiousness. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30, 381-394.

Thompson, M. P., & Vardaman, P. J. (1997). The role of religion in coping with the loss of a family member to homicide. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 36, 44–51.

Thornes, B., & Collar, D. J. (1979). *Who Divorces?* Routledge and Kegan, London.

Thorson, J. A. (1991). Afterlife constructs, death anxiety, and life reviewing: The importance of religion as a moderating variable. *Journal of Psychology and Theology*, 19, 278-284.

Tix, A. P., & Frazier, P. A. (1998). The use of religious coping during stressful life events: Main effects, moderation, and mediation. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* 66, 411–422.

Tomer, A., & Eliason, G., (1996). Toward a comprehensive model of death anxiety. *Death Studies*, *20*, 343-365.

Trimble, D. E. (1997). The Religious Orientation Scale: Review and meta-analysis of social desirability effect . *Educational and Psychological Measurement*, 57, 970-986

Turner, S. (1994). Family Variables Related To Adolescent Substance Misuse: Risk and Resiliency Factors. In Gullotta, T.P., Adams, G.R. and Montemayor, R., (Eds.), *Substance Misuse in Adolescence,* Sage Publications, Thousand Oaks, pp. 36–55.

Van der Poel, A., & Greeff, A. P. (2003). The influence of coronary bypass graft surgery on the marital relationship and family functioning of the patient. *Journal of Sex and Marital Therapy,* 29(1), 61–77.

Vanzant, I. (1998). *One Day My Soul Just Opened Up.* New York: Simon and Schuster.

Varon, S. R., & Riley, **A.** W. (1999). Relationship between maternal church attendance and adolescent mental health and social functioning. *American Psychiatric Association,* 50, 799-805.

Vaus, D. A. (1984). Workforce participation and sex differences in church attendance. *Review of Religious Research, 25*, 247–256.

Ventis, W. L. (1995). The relationship between religion and mental health. *Journal of Social Issues,* 51, 2, 33-48.

Verbit, M. F. (1970). The Components and Dimensions of Religious Behaviour: Toward a Reconceptualization of Religiosity. In Philip E. Hammond and Benton Johnson (Eds.), *American Mosaic, Social Patterns of Religion in the United States*, New York: Random House: 24-39.

Wadsworth, B. J. (1996). *Piaget's Theory of Cognitive and Affective Development,* White Plains, NY: Longman.

Waite, P. J., Hawks, S. R., & Gast, J. A. (1999). The correlation between spiritual well-being and health behaviors. *American Journal of Health Promotion,* 13, 159–162.

Walker, S. R., Tonigan, J. S., Miller, W. R., Comer, S., & Kahlich, L. (1997). Intercessory prayer in the treatment of alcohol abuser and dependence: A pilot investigation. *Alternative Therapies, 3* (6), 79-86.

Wallace, J. M., & Bachman, J. G. (1991). Explaining racial/ethnic differences in adolescent drug use: The impact of background and lifestyle. *Social Problems,* 38, 333–357.

Wallace, J. M., & Williams, D. R. (1997). Religion and adolescent health-compromising behavior. In: Schulenberg, J., Maggs, J.L. and Hurrelmann, K. (Eds.), *Health risks and developmental transitions during adolescence*, Cambridge:Cambridge Univ. Press, pp. 444–469.

Wallace, J. M., & Forman, T. A. (1998). Religion's role in promoting health and reducing risk among American youth. *Health Education and Behavior,* 25, 721–741.

Wallace, K. A., & Bergeman, C. S. (2002). Spirituality and religiosity in a sample of African-American elders: A life story approach. *Journal of Adult Development*, 9, 141–154.

Walton, J. M. (1999). Spirituality of the patient recovering from an acut myocardial infarction: A grounded theory study. *Journal of Holistic Nursing*, 17(1), 34-53.

Watson, P. J., Morris, R. J., & Hood, R. W. (1987). Anti-religious humanistic values, guilt, and esteem. *Journal for The Scientific Study of Religion*, 26, 535-546.

Watson, P. J., Morris, R. J., & Hood, R. W. (1988). Sin and self-functioning, Part I. Grace, guilt, and self-consciousness. *Journal of Psychology and Theology*, 16, 254-269.

Watson, D., Clark, L. A., & Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS Scales. *Journal of Personality and Social Psychology, 54* (6), 1063-1070.

Watson, P. J., Morris, R. J., & Hood, R. W. (1989). Sin and self-functioning: depression, assertiveness and religious commitments. *Journal of Psychology and Theology,* 17, 44–48.

Weaver, A. J., Kline, A. E., Samford, J. A., Lucas, L.A., Larson, D. B., & Gorsuch, R. L. (1998). Is religion taboo in psychology? A systematic analysis of research on religion in seven major American Psychological Association journals: 1991-1994. *Journal of Psychology and Christianity,* 17 (3), 220- 232.

Weaver, A. J., Samford, J. A., Morgan, V. J., Larson, D. B., Koenig, H. G., & Flannelly, K. J. (2002). A systemic review of research on religion in six primary marriage and family journals: 1995-1999. *American Journal of Family Therapy,* 30, 293–309.

Webster, M. (2002). *Webster's Universal Encyclopedia*. Barnes and Noble Books.

Wechsler, H., & McFadden, M. (1979). Drinking among college students in New England: Extent, social correlates, and consequences of alcohol use. *Journal of Studies on Alcohol*, 40, 969-996.

West, W. (2000). *Psychotherapy and Spirituality: Crossing the Line between Therapy and Religion*, London: Sage publication.

Wheaton, B. (1985). Models for stres-buffering functions of coping resources. *Journal of Health and Social Behaviour,* 26, 352-364.

White, L. K., & Booth, A. (1991). Divorce over the life course: The role of marital happiness. Journal of Family Issues, 12, 5-21.

Wichstrom, L. (1998). Alcohol intoxication and school drop out. A nationally representative longitudinal study of Norwegian adolescents. *Drug Alcohol Review,* 17, 413-421.

Willard, D. (1988). *The Spirit of the Disciplines*. San Francisco: HarperCollins.

Wills, T. A., Yaeger, A. M., & Sandy, J. M. (2003). Buffering effect of religiosity for adolescent substance use. *Psychology of Addictive Behaviors,* 17(1), 24-31.

Woien, S. L., Ernst, H. A. H., Patock-Peckham, J. A., & Nagoshi, C. T. (2003). Validation of the TOSCA to measure shame and guilt. *Personality and Individual Differences*, 35, 313–326.

Wong, P. T. P., Reker, G. T., & Gesser, G. (1994). Death Attitude Profile-Revised: A Multidimensional Measure of Attitude Toward Death. In R. A. Neimeyer (Eds.), *Death Anxiety Handbook: Research, Instrumentation, and Application* (pp. 121-148).

Wong-McDonald, A., & Richard Gorsuch. (1997). *Surrender to God: An additional coping style? Paper presented at the meeting of the Society for the Scientific Study of Religion*, San Diego: CA.

Woods, T. E., Antoni, M. H., Ironson, G. H.ve Kling D. W. (1999b). Religiosity is associated with affective and immune status in symptomatic HIV-infected gay men. *Journal of Psychosomatic Research*, 46, 165-176.

Wortington, E. (1990). Marital counseling: A Christian approach counseling couples. *Counseling and Values. 35, 3-23.*

Worthington, E. L., Kurusu, T. A., McCullough, M. E., & Sandage, S. J. (1996). Empirical research on religion and psychotherapeutic processes and outcomes: A 10-year review and research prospectus. *Psychological Bulletin*, 119, 448-487.

Wulff, D. M. (1997). *Psychology of Religion: Classic, and Contemporary*. Second Edition. John Wiley, and Sons, Inc.

Wuthnow, R. (1998). *After Heaven: Spirituality in America Since the 1950's. Berkeley and Los Angeles:* University of California Press.

Wylie, L., & Forest, J. (1992). Religious fundamentalism, right-wing authoritarianism and prejudice. *Psychological Reports,* **71**, 1291–1298.

Young, M., & Daniels, S. (1981). Religious correlates of death anxiety among high school students in the rural south. *Death Education,* 4, 223-233.

Young, J. S., Cashwell, C., & Shcherbakova, J. (2000). The moderating relationship of spirituality on negative life events and psychological adjustment. *Counseling and Values,* 45, 49-57.

Youniss, J., & Smollar, J. (1985). *Adolescent Relations with Mothers, Fathers and Friends.* Chicago: University of Chicago Press.

Yount, W. R. (1996). *Created to Learn*. Nashasville:Broadman and Holman Publishers.

Zinnbauer, B., Pargament, K. I., Cowell, B., et al. (1997). Religion and spirituality: Unfuzzying the fuzzy. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36, 549-564.

Zinnbauer, B. J. and Pargament, K. I. (1998). Spiritual conversion: a study of religious change among college students. *Journal for the Scientific Study of Religion,* 37, 161–180.

Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I., & Scott, A. B. (1999). The emerging meanings of religiousness and spirituality: Problems and prospects. *Journal of Personality,* 67, 889–919.

Zucker, R. A., & Harford, T. C. (1983). National study of the demography of adolescent drinking practices. *J. Stud. Alcohol,* 44, 974–985.

Zuckerman, D. M., Kasl, S. V., & Ostfeld, A. M. (1984). Psychosocial predictors of mortality among the elderly poor: The role of religion, well-being, and social contacts. *American Journal of Epidemiology*, 119, 410-423.

7. Basım

TURİZM EKONOMİSİ

Prof. Dr. Kurban Ünlüönen
Prof. Dr. Ahmet Tayfun
Prof. Dr. Arzu Kılıçlar

nobel

TURİZM EKONOMİSİ

Prof. Dr. Kurban Ünlüönen - Prof. Dr. Ahmet Tayfun - Prof. Dr. Arzu Kılıçlar

Yayın No.: 245
İktisat No.: 16
ISBN: 978-605-133-147-8
E-ISBN: 978-625-402-930-1
Basım Sayısı: 7. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ünlüönen, Kurban., Tayfun, Ahmet., Kılıçlar, Arzu.
Turizm Ekonomisi / Kurban Ünlüönen, Ahmet Tayfun, Arzu Kılıçlar
7. Basım, VIII + 290 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-133-147-8
E-ISBN: 978-625-402-930-1
1. Turizm 2. Ekonomi 3. Turizm Ekonomisi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1
EKONOMİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR..... 1
1.1. Ekonominin Tanımı..... 3
1.2. Kıtlık Kavramı ve Alternatif Maliyet..... 4
1.3. İhtiyaç Kavramı..... 5
1.4. Mal ve Hizmet..... 6
1.5. Fayda..... 8
1.6. Değer ve Fiyat..... 11
1.7. İktisadilik, Verimlilik (Produktivite)..... 11
1.8. Kârlılık (Rantabilite)..... 12
1.9. Tüketim..... 12
1.10. Üretim..... 13
1.11. Üretim Faktörleri..... 13

Bölüm 2
TURİZM VE TURİST KAVRAMLARI..... 17
2.1. Turizm..... 19
2.2. Turizm Türleri..... 24
2.2.1. Sağlık Turizmi..... 24
2.2.2. Sosyal Turizm / Kitle Turizmi..... 24
2.2.3. Dağ ve Kış Turizmi..... 25
2.2.4. Öğrenci ve Gençlik Turizmi..... 25
2.2.5. Üçüncü Yaş Turizmi..... 25
2.2.6. Yat Turizmi..... 26
2.2.7. Dinî Turizm..... 26
2.2.7. Diğer Turizm Türleri..... 26
2.3. Turizm Ekonomisi..... 27
2.4. Turizm Uydu Hesapları..... 28
2.5. Türkiye'de Turizm Uydu Hesabı İçin Yapılan Çalışmalar..... 29

Bölüm 3
SEKTÖR VE TURİZM SEKTÖRÜ..... 31
3.1. Sektör Kavramı..... 33
3.2. Turizm Sektörü..... 36
3.3. Turizm Sektörünün Özellikleri..... 43

Bölüm 4
TURİZM TALEBİ..... 45
4.1. Talebin Tanımı..... 47
4.2. Turizm Talebi..... 48

4.3. Turizm Talebinin Özellikleri 49
4.4. Turizm Talep Çizelgesi ve Turizm Talep Eğrisi 51
4.5. Turizm Talebini Etkileyen Faktörler 52
4.5.1. Ekonomik Faktörler 53
4.5.1.1. Millî Gelir 53
4.5.1.2. Turistik Mal ve Hizmetlerin Fiyatı 57
4.5.1.3. Ulaştırma 57
4.5.1.4. Ödemeler Dengesi 57
4.5.1.5. Turizm Sektörünün Mevcut Durumu 58
4.5.1.6. Konjonktürel Durum 58
4.5.2. Ekonomi Dışı Faktörler 58
4.5.2.1. Sosyal Faktörler 58
4.5.2.2. Politik Faktörler 60
4.5.2.3. Psikolojik Faktörler 60
4.5.2.4. Diğer Faktörler 61
4.6. Turistik Talep Fonksiyonu 64
4.7. Turistik Talep Kayması 67
4.8. Turizmde Talep Esnekliği (Elastikiyet) 68
4.8.1. Turizmde Talebin Fiyat Esnekliği 68
4.8.2. Turizmde Talebin Gelir Esnekliği 69
4.8.3. Talebin Çapraz Esnekliği 71

Bölüm 5

TURİZM ARZI 73
5.1. Arzın Tanımı 75
5.2. Turizm Arzı 75
5.3. Turizm Arzının Özellikleri 79
5.4. Turizmde Arz Çizelgesi (Şedülü) ve Arz Eğrisi 81
5.5. Turizm Arzının Unsurları 82
5.6. Turistik Arz Fonksiyonu 83
5.7. Turizmde Arz Kayması 85
5.8. Turizmde Arz Esnekliği (Elastikiyet) 87

Bölüm 6

TURİZM PİYASASI 91
6.1. Piyasa Kavramı 93
6.2. Turizm Piyasası 94
6.3. Turizm Sektöründe Fiyat Oluşumu 97
6.4. Turizm Sektöründe Denge Fiyatının Oluşumu 98
6.5. Turizm Sektöründe Denge Fiyatındaki Değişmeler 102

Bölüm 7

TURİZM SEKTÖRÜNDE FİRMA DENGESİ 107
7.1. Üretim Maliyetleri 109
7.2. Gelir (Hasılat) 113
7.3. Turizm Sektöründe Piyasa Tipleri ve Firma Dengesi 114
7.3.1. Tam Rekabet Piyasası 115

7.3.2. Monopol Piyasa(Satıcı tekeli) 119
7.3.3. Turizm Sektöründe Aksak Rekabet Şartları 122
7.3.3.1. Turizm Sektöründe Monopolcü Rekabet Şartları Altında Firma Dengesi 123
7.3.3.2. Turizm Sektöründe Oligopol Şartları Altında Firma Dengesi 126

Bölüm 8

TURİZMDE TÜKETİCİ DENGESİ 133
8.1. Kayıtsızlık Eğrileri 136
8.2 Bütçe Doğrusu 140
8.3. Turist Dengesi 143

Bölüm 9

TURİZMİN MONETER (PARASAL) KARAKTERLİ EKONOMİK ETKİLERİ 147
9.1. Turizmin Dış Ödemeler Dengesine Etkisi 149
9.2. Turizmin Gelir Etkisi 155
9.3. Turistik Yatırımların Gelir Etkisi 165
9.4. Turizmin Devlet Gelir ve Harcamalarına Etkisi 167

Bölüm 10

TURİZMİN REEL KARAKTERLİ EKONOMİK ETKİLERİ 171
10.1. Turizmin İstihdam Etkisi 173
10.2. Turizmin Diğer Ekonomik Sektörlere Etkisi 179
10.3. Turizmin Alt ve Üst Yapıya Etkisi 182
10.4. Turizmin Bölgeler arası Dengesizliği Giderici Etkisi 184

Bölüm 11

PARANIN KIYMETİNDEKİ DEĞİŞMELERİN TURİZME ETKİLERİ..... 187
11.1. Turizm Enflasyon İlişkisi 189
11.2. Devalüasyonun Turizme Etkisi 195
11.3. Revalüasyonun Turizme Etkisi 197

Bölüm 12

TURİZMDE TALEP TAHMİNİ..... 199
12.1. Turizmde Talep Tahmininin Önemi 201
12.2. Talep Tahmin Yöntemleri 202
12.2.1. Kantitatif (Nicel-Sayısal) Yöntemler 203
12.2.2. Kalitatif (Niteliksel) Yöntemler 212

Bölüm 13

TURİZM GELİRLERİ VE SIZINTI..... 215
13.1. Turizm Geliri ve Hesaplanması 217
13.2. Dünyada ve Türkiye'de Turizm Gelirinin Hesaplanması 219
13.3. Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Hesaplanması 227
13.4. Turizm Gelirlerinin Karşılaştırılması İle İlgili Problemler 229
13.4.1. Sızıntı Kavramı 230
13.4.2. Turizm Gelirlerindeki Sızıntılar 230

Bölüm 14

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TURİZM 241
14.1. Türkiye Ekonomisinde Turizmin Yeri 243
14.2. Türkiye'de Planlı Dönem Öncesi ve Planlı Dönemdeki Turizm Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi 244
14.3. Türkiye'de Planlı Dönemdeki Turizm Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi 247
14.4. Turizmde Sabit Sermaye Yatırımları, Yabancı Sermaye ve Yatırım Teşvikleri 247
14.5. Türkiye Turizminde İstihdam 251
14.6. Türkiye'nin Turizm Gelirleri 252
14.7. Turizm Gelirlerinin GSMH İçerisindeki Payı 254

KAYNAKÇA 259

EKLER 269
EK 1: Dünyada Uluslararası Turizm Hareketinden Elde Edilen Gelir ve Türkiye'nin Turizm Geliri Bakımından Yeri (1998 - 2017) 271
EK 2: Turist Sayısı Bakımından Türkiye'nin Dünya Turizmindeki Payı (1998 - 2017) 272
EK 3: Türlerine ve Sınıflarına Göre Turizm Belgeli Konaklama Tesislerinin Sayısı (31.12.2017) 273
EK 4: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Turizm Belgeli Konaklama Tesislerinin Sayısı (31.12.2017) 274
EK 5: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Turizm Belgeli Konaklama Tesislerinin İl Bazında Dağılımı 2017 275
EK 6: Turizm Belgeli Yeme-İçme Tesislerinin Sayısı (31.12.2017) 277
EK 7: Turizm Belgeli Eğlence Yerlerinin Sayısı (31.12.2017) 277
Ek 8: Tür ve Sınıflarına Göre Turizm Belgeli Diğer Tesisler (31.12.2017) 278
EK 9: Bakanlık Belgeli Tesis Sayıları (02.07.2018 Tarihi İtibarıyla) 279
EK 10: Tesis Türlerine Göre Mahalli İdarelerce Belgelendirilen Konaklama Tesisi, Oda ve Yatak Sayısı - 2016 280
EK 11: Tesislere Geliş Sayısı, Geceleme, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranlarının Yıllara Göre Dağılımı (1990-2016) 281
EK 12: Tesislere Geliş Sayısı, Geceleme, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranlarının Aylara Göre Dağılımı (2016) 282
EK 13: Seyahat Acentelerinin Sayısı 283
EK 14 : Türkiye'ye Gelen Ziyaretçilerin Yıllara ve Aylara Göre Dağılımı (2008 - 2017) 284
EK 15: Türkiye'ye Gelen Ziyaretçilerin Yıllara Göre Dağılımı (2008 - 2017) 286
EK 16: Tesislerdeki Yatak Kapasitesinin Tür ve Sınıflarına Göre İşletmeye Açık Oldukları Aylar İtibarıyla Dağılımı (2005) 287

Bölüm 1

EKONOMİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

EKONOMİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. EKONOMİNİN TANIMI

Ekonomi ile ilgili yazılan ilk eser, Xenephon'un olup bu eserin adı "Ekonomique"tir. Ekonomi kelimesinin kökeni Yunancadaki "oikia" (ev) ve "nomos" (kural) kelimelerine dayanır, "oikonomia" ev yönetimi demektir.

Türkiye'de ise başlangıçta "İlmi Servet" ve "İlmi Serveti Millet" kavramları kullanılmıştır. Daha sonra bunların yerine Arapça "kasd" kelimesinden türetilmiş olan ve tasarruf etme ve harcamayı kısıtlı yapma anlamına gelen "iktisat" kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. İktisat kelimesi günümüzde ekonomi kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ekonomi ile ilgili geliştirilmiş tanımlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır.

Adam Smith'e göre iktisat, servet ilmidir. Servet elde etmeye yönelik bütün çalışmalar iktisat ilminin ilgi alanına girmektedir.

Alfred Marshall iktisat ilmini, insanların refahının temini yolunda sarf ettikleri gayretleri, her türlü alet ve ölçülerle açıklayan bir bütün şeklinde ifade etmektedir.

Ekonomi, kıt üretim faktörlerinin çeşitli mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılmak üzere nasıl seçileceğinin ve üretilen malların tüketim amacıyla toplumun bireyleri arasındaki dağılımının incelenmesidir.

Ekonomi, insanların ve toplumların para kullanarak veya kullanmadan zaman içinde çeşitli malları üretmek ve bunları bugün ve gelecekte tüketilmek üzere toplumdaki fertler arasında bölüştürmek için kıt kaynakları kullanmak konusundaki tercihleri inceler.

Ekonomi ile ilgili tanımların sayısını arttırmak mümkündür. Fakat bütün tanımlarda ortak olan bazı özelliklerin belirlenmesinde fayda vardır. Bu özelliklerin belirlenmesiyle bir tanım yapılmamakla birlikte ekonomi biliminin genel nitelikleri daha açık bir şekilde belirlenmiş olur. Bu özellikleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Ekonomi toplum hâlinde yaşayan insanların davranışlarını konu alan sosyal bir bilimdir.
- İnsanların sınırsız kabul edilen maddi ihtiyaçlarının karşılanması amacına yöneliktir.

KAYNAKÇA

AJAM, Maurice Bouvıer, J.Ibarolla ve N.Pasquarellı. (1988). **Ekonomi Sözlüğü,** (Çev.: aren, B. Yaşar İ), Sosyal Yayınlar, İstanbul.

AKAT, Ömer. (1997). **Turizm İşletmeciliği,** İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uludağ Üniversitesi , Bursa.

AKKAYA, Yüksel. (1986). **Türkiye Ekonomisinin Genel Yapısı İçinde Turizmin Yeri,** , İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

AKOĞLU, T. (1986). **Türkiye Ekonomisinde Turizm**, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul.

AKOĞLU, Tunay. (1969). **Türkiye'de Turizm Politikası ve Turizm Planlaması,** Türkiye'de Turizmin Geliştirilmesi Semineri, İzmir, 02-06 Eylül, (Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul 1970), 8-47

AKSÖZ, İbrahim, (1982). **Ekonomi (Mikro Ekonomi),** Ege Üniversitesi Tekstil Fakültesi Yayınları, No:14, İzmir.

AKTOB (2014), Turizm Sektörünün Yapısı, Büyüklüğü ve Ekonomiye Katkısı, Turizm ve Konaklama Sektörünün Sosyo-Ekonomik Etkileri, Antalya Şubat 2014.

ALKİN, Erdoğan. (1978). **Uluslararası Ekonomik İlişkiler,** İstanbul.

Anonim. (1998). *"Türk Turizminin Bugünkü Durumu"* **Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği Yayınları**, Ocak, İstanbul.

ARCHER, Brian H. (1973). **The Impact Of Domestic Tourism**, Occasional Papers in Economics, No: 2, University of Wales Press, Bangor.

ARCHER B. H. (1976). *The Anatomy of A Multiplier*, **Regional Studies**, No:10, 71-77

ARCHER, Brian H. (1977). **Tourism Multipliers: The State Of The Art**, Occasional Papers in Economics,No:11,University of Wales Press, Bangor.

ARCHER B. H. (1982). *The Value Of Multipliers And Their Policy Implications*, **Tourism Management**, 3,(4),

ARCHER B. H. (1985). *Tourism In Mauritius: An Economic Impact Study With Marketing Implications*, **Tourism Management**. 6 (1), pp 50-54

ARCHER, Brian H. (1989). *Tourism and Island Economies: Impact Analyses*, **Progress In Tourism, Recreation and Hospitality Management** C.P. Cooper (ed.),Volume One, Belhaven Pres, London, and New York.

ARCHER B. H. ve J.E. FLETCHER. (1996). *The Economic Impact Of Tourism In Seychelles,* **Annals Of Tourism Research**, 23,1:32-47

AROVA Çelik, Cem Alpan. (1992). **Türkiye Ekonomisi 'Sektörel Gelişmeler'**, Özyurt Matbaacılık, Ankara.

AYDIN, Kemal. (1994). **Planlı Dönemde Türkiye Turizminin Milli Gelir, Ödemeler Dengesi ve İstihdam Üzerindeki Etkileri,** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

AYDOĞUŞ, Osman. (1999). **Girdi-Çıktı Modellerine Giriş,** Gazi Kitabevi, Ankara.

BAHAR, Ozan; Metin Kozak (2006). **Turizm Ekonomisi**, Detay yayıncılık, Ankara.

BARUTÇUGİL, İsmet S. (1986). **Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri,** Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, İstanbul.

BAYSAL, Kubilay. (1984). **Türkiye Ekonomisi,** İstanbul.

BLAKE, Adam ve diğ. (2001). *Modelling Tourism and Travel Using Tourism Satellite Accounts and Tourism Policy and Forecasting Modeling,* htpp://www.ac.uk/ttri 20.02.2004

BRIASSOULIS H. (1991). *Methodological Issues: Tourism Input-Output Analysis,* **Annals Of Tourism Research**,18(3):485-495

BROWN, D. Omotayo. (1998). *In Search of An Appropriate form of Tourism for Africa: Lessons from the Past and Suggestions for the Future*, **Tourism Management,** XIX, 3, 237-245.

BULL, Adrian. (1991). **The Economics Of Travel And Tourism, Pitman** & Wiley, Melbourne.

BURGER C.J.S.C.; M. Donhal; M. Kathrada; R. Law. (2001*). A Practioners Guide to Times Series Methots for Tourism Demand Forecasting- A Case Study of Durban, South Africa,* **Tourism Management** (22) 403-409.

BURKART A.J. ve S. Medlık. (1992). **Tourism Past Present Future**, Heineman London,

CAN, Halil. (1995). **Genel İşletmecilik Bilgileri,** Siyasal Kitabevi, ANKARA.

CASE, K.E; Ray C.Fair. (1996). **Principles of Macro Economics**, Prentice Hall Inc., New Jersey.

CLEVERDON, Robert. (1979). *The Economic and Social Impact of International Tourism on Developing Countries*, **EIU Special Report**, The Economist Intelligence.

COLTMAN, M.M. (1989). **Introduction To Travel And Tourism-An International Approach**, Van Nostrand Reinhold, New York.

COOPER, Chris, J. Flercher, A. Fyall, D. Gilbert, S. Wanhill. (2005) **Tourism Principles and Practice**, Prentice Hall, Harlow

COOPER M.J. ve J. Pıgram. (1984). *Tourism and Australian Economy*, **Tourism Management,** 5(1), pp2-12.

ÇAKIR, Pembegül. (1999). **Türkiye'nin Turizm Gelirlerinin Ödemeler Dengesine Katkısının Analizi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

ÇETİN, İhsan; Yalnız, A., (1976). **Türkiye"nin Turizm Politikası**, TTB Planlaması, Başkanlığı Araştırma, Ankara.

ÇİL, Burhan. (1994). **İstatistik**, Tutibay, Ankara.

ÇORUH, Selahattin. (1970). **Turizm Ekonomisi**, Güven Matbaası, Ankara.

DALLI, Özen (1974). **Turizm Talebi ve Gelirleri**, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara.

DEMİRCİ, Rasih; R. Arıkan ve İ. B. Erdoğan. (1992). **Genel Ekonomi,** Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara.

DİE, (1997). **Türkiye İstatistik Yıllığı,** Yayın No:2110, Ankara.

DİE, (2002). **Turizm Uydu Hesapları 1996-1998**, DİE Basımevi, No:2520, Ankara,

DİE, (2001). **Türkiye Ekonomisinin İnput Output Yapısı 1996**, Yayın No: 2488, Ankara.

DİE, Devlet İstatistik Enstitüsü, (Web), http://www.die.gov.tr 05.07.2003

DİNÇER, Mithat Zeki. (1993). **Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm,** Filiz Kitabevi, İstanbul.

DİNLER, Zeynel. (2005). **İktisada Giriş**, Ekin Kitabevi, Bursa.

DONALD, E. Lundberg; M. Krishnamorty ve M.H. Stavenga (1991), Tourism Economics, John Wiley, New York.

DORNBUSCH, Rudiger ve Stanley Fıscher (1998), **Makroekonomi** (Çev. Salih Ak, Mahir Fisunoğlu, Erhan Yıldırım, Refia Yıldırım), Ayhan Matbaası, İstanbul.

DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (Web),http://www.dpt.gov.tr 28.11.2002

DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (Web),http://www.dpt.gov.tr 28.11.2002

DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (Web), htpp://www.dpt.gov.tr 28.11.2002

ERALP, Yusuf Ziya. (1974). **Turizmin Toplumsal Değişime Sosyo-Ekonomik Etkisi**, Ankara Ünv. Basımevi , Ankara.

ERDOĞAN, Harun. (1995). **Ekonomik Sosyal Kültürel Çevresel Yönleriyle Uluslararası Turizm,** Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.

ERGÜN, Süreyya. (1946). **Türkiyenin İç ve Dış Turizmden Bekledikleri,** Türkiye Ekonomi Derneği Konferanslar Serisi 25.

FOSTER, Douglas (1985). **Travel And Tourism Management,** Macmillan pres, Hong Kong.

FLETCHER J. (1989), *Input-Output Analysis And Tourism Impact Studies*, **Annals Of Tourism Research,** 16(4), pp122-133

FLETCHER, J.E. ve H. Snee. (1989). *Tourism In The South Pacific Islands*, **Progress In Tourism, Recreation And Hospitality Management**, Vol.1, 114 -124, London Belhaven Press.

FLETCHER, J.E. ve H. Snee. (1991a). *Tourism Multiplier Effects,* **Tourism Marketing and Management Handbook,** Stephen F. WITT ve Luiz MOUTINHO (Ed.) New York, Prentice Hall, 529-531

FLETCHER, J.E. ve H. Snee. (1991b). Impact of *Tourism,* **Tourism Marketing and Management Handbook,** Stephen F. WITT ve Luiz MOUTINHO (Ed.) New York, Prentice Hall, 215-217

FLETCHER, J.E. ve B.H. Archer. (1991). *The Development And Application of Multipliers Analysis In* C.P. Cooper (Ed.) **Progress In Tourism, Recreation And Hospitality Management,** Vol: 1,London: Belhaven.

FRECHTLING, Douglas C. (1999). *The Tourism Satellite Account: Foundations, Progress And Issues,* **Tourism Management,** 20, 163-170

FÜSUNOĞLU Mahir, Gökdere Ahmet ve diğ. (1996) **İktisadın İlkeleri**, Alkım Yayınevi, Ankara.

GARTNER W. ve D. HOLECEK. (1983). *Economic Impact of An Annual Tourism Industry Exposition*, **Annals of Tourism Research**, 10 (2) : 199-212

GARTNER, W. (1996). **Tourism Development Principles, Processes, Policies**, John Wiley & Sons, New York,

GEE, C.Y.; James C.M.; Dexter J.L.C.(1989). **The Travel Industry**, Van Nostrand Reinhold, New York.

GÖKSAN, Ergun 1968, **Turizm Ekonomisi ve İşletmeciliği**, Ege Üniversitesi Matbaası, İZMİR

GÖKSAN, Ergun 1978, **Turizmoloji**, Uğur Ofset, İzmir

HAMPTON, Mark P. (1998). *Backpacker Tourism And Economic Development,* **Annals Of Tourism Research,** Vol. 25, Issue 3 Jully, 639-660.

HOLLOWAY, J. Christopher. (1993). **The Business of Tourism,** Pitman Publishing, London.

HONEY, Martha. (2003). *Giving A Grade To Costa Rica's Gren Tourism,* **Nalca Report On The Americas,** Volume 36, May/June, Issue 6, 39.

http://wdi.worldbank.org/table/4.2

HUDMAN, L.E. ve D.E. HAWKINS. (1989). **Tourism in Contemporary Society**, Englewood Cliffs, Prentice Hall.

HUGHES, Howard L. (1993). **Economics For Hotel And Catering Students**, Stanley Thornes /Publishers) Ltd. Great Britain.

İÇÖZ, Orhan. (1987). **Turizmin Bölgesel Ekonomik Etkileri ve Kuşadası Örneği,** Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.

İÇÖZ, Orhan (2005). **Turizm Ekonomisi**, Ankara, Turhan Kitabevi.

İÇÖZ, Orhan ve Metin Kozak. (1998). **Turizm Ekonomisi**, Ankara, Turhan Kitabevi.

İLKİN, Akın ve M. Zeki Dinçer. (1991). **Turizm, Türk Ekonomisindeki Yeri Ve Önemi,** TOBB, Ankara.

INSKEEP, E. (1991). **Tourism Planning-An Integrated And Sustainable Development Approach,** Van Nostrand Reinhold, New York.

JOHNSON, P. ve B. Thomas. (1990). "Measuring The Local Employment Impact of A Tourist Attraction: An Empirical Study", **Regional Studies**, 24,5:395-403.

KABASAKAL, Uğur. (1993).**Bölgelerarası Dengeli Kalkınma Bakımından Turizm ve Elazığ Örneği,** , İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

KARLAK, S. Rıdvan. (1994). **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim, Yapısal Değişim Sosyal Gelişim**, Beta Basın Dağıtım, Eskişehir.

KILIÇLAR, Arzu. (1998). **Turizmin Bölgesel Ekonomik Etkileri ve Kemer Örneği,** Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KOTTKE M.W. (1988). *Estimating the Economic Impact of Tourism*, **Annals Of Tourism Research,** 15(1), pp 122-133

KOZAK N., M. Akoğlan, M. Kozak. (1997). **Genel Turizm İlkeler Kavramlar**, Turhan Kitabevi, Ankara.

KOZAK N., M. Akoğlan, M. Kozak. (2001). **Genel Turizm İlkeler Kavramlar**, Detay Yayıncılık, Ankara.

LECAILLON, J. **İktisada Giriş,** Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, Çev.: Rona Turanlı, İstanbul.

LEONTIEF, W. (1992). **The Economic Impact Of Tourism In Hawaii: 1970 To 1980 Research Report 1983-92,** The State Of Hawaii Data Book (1992 Update)

LIPSEY, Richard G., P. O. Steıner ve D.D. Purvıs. (1987). **Economics,** Harper & Row Publishers Inc. New York.

LIU Juanita ve Turgut Var. (1982) *Differential Multipliers for The Accommodation Sector,* **International Journal of Tourism Management**, Sept, 3(3), pp177-187.

LIU J. ve Turgut Var. (1983). *The Economic Impact of Tourism In Metropolitan, Victoria,* **Journal Of Travel Research**, 22-2 fall, 8-15

LIU Juanita C. (1986*) Relative Economic Contributions Of Visitor Groups İn Hawai ,* **Journal Of Travel Research,** 25-1, 2-9

LUNDBERG, Donald; E. M. Krıshnamoorthy ve Mink H. Stavenga. (1995). **Tourism Economics,** John Wiley Sons Inc., New York.

LUNDBERG, Donald, E. M. Krıshnamoorthy ve Mink H. Stavenga. (1998). **Turizm Ekonomisi,** (Çev.) Özcan YAĞCI, Haberal Eğitim Vakfı.

MAK J. (1989). *The Economic Contribution of Travel To State Economics*, **Journal of Travel Research**, 28(2): 3-5

MATHIESON, Alister ve Wall G. (1982-1993). **Tourism: Economic, Physical and Social Impacts,** New York.

MILL R.C. ve Morrison A.M. (1992-1993). **The Tourism System,** New Jersey.

MILNE S.S. (1987). *Differential Multipliers*, **Annals Of Tourism Research**, 14(4), pp 499-515

MURPHY, P. (1985), Tourism A Community Approach, New York: Methuen

McINTOSH, Robert W. ve Charles R. Goeldner. (1986-1990). **Tourism Principles, Practices, Philosophies,** New York, John Wiley and Sons, Inc.

McGahey, Stan. (1996). *Tourism: The Multiplier Effect And Leakage,*

http:// www.uog.edu/sbdc/journals/mcgahey96.htm 29.05.2001

OLALI, Hasan. (1983). *" Turizmin Sağladığı Dışsal Ekonomiler (Turizmin Sosyal Maliyeti Ve Yararları)"* **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, III, Kasım 5-18, İzmir.

OLALI, Hasan ve TİMUR A. (1988). **Turizm Ekonomisi,** Ofis Ticaret Matbaacılık Şti. İzmir.

OLALI, Hasan. (1982). **Turizm Politikası ve Planlaması,** Ege Üniversitesi Matbaası, İşletme Fakültesi Yayınları, İZMİR

OLALI, Hasan, Timur Alp. (1986). **Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri**, Ofis Tic. Matbaacılık, İzmir.

D. Omotayo Brown. (1998). *"In Search of An Appropriate form of Tourism for Africa: Lessons from the Past and Suggestions for the Future"*, **Tourism Management**, XIX, 3, s. 237-245.

ONORAN, Melih. (1963). **Turizm Ekonomisi Ders Notları**, Neşriyat Kolu Yayını, Ankara.

ORHON, Alptekin ve Ahter Kral. (1977). **Turizm Sektöründe Katma Değer Hesabına İlişkin Bir Yönetim Çalışması**, T.C. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayını, Ankara.

ÖZDEMİR Mehmet (1992). **Turizmin Türkiye'nin Soysa- Ekonomik Yapısına Etkileri,** Ankara.

ÖZGÜL, Handan. (1995). **Turizm Sektörü,** Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Ve Planlama Müdürlüğü, Ankara

PARKIN Michael, (1998). **Economics**, Addison-Wesley, U.S.A.

SALVATORE, Dominick ve Eugene Dıulıo (1985), **İktisat İlkeler ve Kavramlar,** Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, (Yayına Hazırlayan: Cem Alpar).

SEYİDOĞLU, Halil (1992), **Ekonomik Terimler (Ansiklopedik Sözlük),** Güzem Yayınları, No: 4, Ankara.

SEZGİN ORHAN Mesut. (1995). **Genel Turizm**, Tutibay Ltd. Şti., Ankara.

SHAW, Gareth ve Allen M. Williams. (1998). **Tourism And Economic Development European Experiences,** (Ed.), Gareth Shaw ve Allen M. Williams, , John Wiley And Sons. London.

SINCLAIR, M.T., Mike S. (1997). **The Economics of Tourism**, Roudledge, London.

SINCLAIR, M.T. ve Sutcliffe C.M.S. (1988). "The Estimation Of Keynesian Income Multipliers At The Sub-National Level" **Applied Economics**, 20,11:1435-1444.

SINCLAIR, M.T (1988), "Negative Multipliers: A Case For disaggregated Estimation", **Tijdscbrift Voor Economische En Sociale Geografie,** 79,2:104-107.

SINCLAIR, M.T. (1989), "Truncated Income Multipliers And Local Income Generation Over Time", **Applied Economics**, 21,12:1621-1630.

SMITH, C., P. Jenner. (1992). "The Leakage of Foreign Exchange Earnings From Tourism," **EIU Travel and Tourism Analyst**, 3, s. 52-6.

ŞAHİN, Adem. (1990). **İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye'de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi,** TOBB Yayın No: 149, Ankara.

ŞANLI, Cemal. (1977). **Bölgelerarası Dengesizlik ve Bölge Dengesizlik ve Bölge Gelişme Teorileri,** İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul.

ŞİT, Mustafa. (2016). *Türkiye'de Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı*, **Akademik Yaklaşım Dergisi**, 7-1

TATAR, Tevfik. (1992). **İşletmecilik İlkeleri,** Gazi Büro Yayınları, ANKARA.

TİMUR, Alp. (1986). *"Turizmin Gelir Yaratıcı Etkisi",* **Turizm Yıllığı**, T.C. Turizm Bankası A.Ş. 189 - 198

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. (1996). **Yabancı Sermaye Raporu,** Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara

TCMB, (1997). **Sektör Bilançoları 2 (1994-1996). İmalat Dışı Sektörler 97**, TCMB Banknot Matbaası, Ankara,

T.C. TURİZM BAKANLIĞI (1993). **Turizm Katma Değeri ve Çoğaltan Katsayısı,** Yayın No: 1993/11, Aralık, Ankara.

T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, **Turizm Gelirleri ve Hesaplama Yöntemi,** Planlama ve Yatırımlar Dairesi Başkanlığı, Ankara.

T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, **Turizm istatistiklerinin Toplanması ve Sunulması ile Turistik Harcamaların Ölçülmesine İlişkin Yol Gösterici İlkeler,** (WTO Yayını) Planlama ve Yatırımlar Dairesi Başkanlığı, Ankara.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Web), htpp://www.turizm.gov.tr 03.04.2004

TOLUNGÜÇ, Ahmet. (1992). **Türkiye Ekonomisi "Sektörel Gelişmeler"** Türk Ekonomi Kurumu Yayınları, Ankara

TODKAY, Tunca (1989). **Turizm Turizm Olayına Genel Yaklaşım,** Der Yayınları, İstanbul.

TURANLI, Rona ve Tamer İşgüden. (1987). **Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.

TUTAR Erdinç ve Filiz Tutar. (2004). **Turizm, Ekonomi, Türkiye OECD**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

TÜRSAB, Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (Web), htpp://www.tursab.org.tr 15.03.2003

ULUATAM, Özhan. (1998). **Makroiktisat**, Baran Ofset, Ankara.

ULUDAĞ, İlhan. (1990). **Türkiye Ekonomisi,** Bilman Kitabevi, İstanbul.

UNWTO, (2006). **Compendium of Tourism Statistics** (2000-2004).

USTA, Öcal. (1996). **Turizm,** As Matbaacılık ve Ticaret A.Ş., Altın Kitaplar Yayınevi, İSTANBUL.

ÜLGENER, Sabri. (1986). **Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme,** İstanbul.

ÜNLÜÖNEN, Kurban. (1990). **Turizmin İktisadi Kalkınmaya Etkileri ve Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Turizm Politikaları,** Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÜNLÜÖNEN, Kurban. (1993). *Türkiye'nin Turizm Gelirlerinin Kantitatif Analizi (1980-1991)*, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı: 6, s. 467-482.

ÜNLÜÖNEN, Kurban ve Arzu Kılıçlar. (1999). *Bir Turistik Kalkınma Kutubu Olarak Kemer'de Turizmin Ekonomik Etkileri*, **Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, s. 169-188.

ÜNLÜÖNEN, Kurban ve Arzu Kılıçlar. (2004). *Ekonomik Yansımalarıyla Türk Turizminin Seksen Yılı*, **Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1, s. 131-156.

ÜNLÜÖNEN, K. ve Tayfun, A. (2005). **Ekonomi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

ÜNLÜÖNEN, Kurban, Şahin Salih Zeki. (2011). *Turizmde İstihdam*, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 10-37

ÜNSAL, Erdal M. (2001). **Makroiktisat,** İmaj Yayıncılık, Ankara.

ÜNLÜÖNEN K., ÖZEKİCİ Y.K., (2018), "Turizm ve Ödemeler Bilançosu Açısından Akdeniz Çanağında Bulunan Destinasyonlar Üzerine Bir Değerlendirme", **Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi**, 1-33.

VAR Turgut ve Alp Timur. (1982). Kuşadası Ve Çevre Turistik İstasyonları Bölgesel Turizm Çoğaltanları Araştırması, İzmir.

WANHILL S.R.C. (1983). *Measuring The Economic Impact Of Tourism*, **The Service Industries Journal**, 3(1), pp9-20.

WANHILL S.R.C. (1988). *Tourism Multipliers Under Capacity Constraints***, The Service Industries Journal,** 8(2), pp136-142.

WANHILL, Stephen. (1994). *The Measurement of Tourist Income Multipliers*, **Tourism Management,** 15(4), s.281-283.

WTO (1991). **A Proposal For A Satellite Account And Information Sytem For Tourism,** International Conference On Travel And Tourism Statistics, Ottawa, Canada.

WTO. (1998). **Tourism Economic Report**, Madrid.

WTO. (2001a). **General Guidelines For Developing The Tourism Satellite Account (TSA), Measuring Total Tourism Demand**, Madrid, Spain.

WTO. (2001b). **Tourism Satellite Account (TSA), Implementation Project,** Enzo Paci Papers on Measuring the Economic Significance of Tourism Volume 1, Madrid, Spain.

WTO. (2001c). **Tourism Satellite Account (TSA), Implementation Project,** The Tourism Satellite Account as an ongoing process: past, present and future developments, Madrid, Spain.

WTO. (2001d). **Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework,** Luxembourg, Madrid, New York, Paris.

WTO. (2006). Tourism Highligts 2006 Edition (www.world-tourism.org)

www.kulturturizm.gov.tr

www.ticaret.gov.tr

www.tuik.gov.tr

www.tursab.org.tr

www.wrrc.org

www.tcmb.gov.tr

www.kalkinma.gov.tr

www.aktob.org.tr

www2.unwto.org

VAR Turgut ve Quayson Jojo. (1985). *The Multiplier Impact of Tourism in The Okanagan*, **Annals of Tourism Research,** vol: 12, 497-514.

YAĞCI, Özcan. (2003). **Turizm Ekonomisi,** Ankara, Detay Yayıncılık.

YARCAN, Şükrü. (1998). **Turizm Endüstrisinin Yapısı**, Bogaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

YAŞA, Memduh ve diğerleri. (1980). **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978,** İstanbul, Akbank Kültür Yayını.

Gözden Geçirilmiş 5. Basım

EKONOMİK İSTİHBARAT KAPSAMINDA ENDÜSTRİYEL ESPİYONAJ

TİCARİ TÜZEL KİŞİLİKLER AÇISINDAN ENDÜSTRİYEL CASUSLUĞUN STRATEJİK ÖNEMİ

Prof. Dr. Kadir Murat Altıntaş
Sebahattin Asal

nobel

EKONOMİK İSTİHBARAT KAPSAMINDA ENDÜSTRİYEL ESPİYONAJ:
Ticari Tüzel Kişilikler Açısından Endüstriyel Casusluğun Stratejik Önemi
Prof. Dr. Kadir Murat Altıntaş - Sebahattin Asal

Yayın No.: 3327
İktisat No.: 255
ISBN: 978-625-439-223-8
E-ISBN: 978-625-439-224-5
Basım Sayısı: Gözden Geçirilmiş 5. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Emre Gürbüz -emregurbuz@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Altıntaş, Kadir Murat., Asal, Sebahattin.
Ekonomik İstihbarat Kapsamında Endüstriyel Espiyonaj / Kadir Murat Altıntaş, Sebahattin Asal
Gözden Geçirilmiş 5. Basım. 262 s., 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-439-223-8
E-ISBN: 978-625-439-224-5
1. Ekonomik İstihbarat 2. Endüstriyel Espiyonaj 3. Ekonomik Güvenlik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

EKONOMİK İSTİHBARAT KAPSAMINDA
ENDÜSTRİYEL ESPİYONAJ

TİCARİ TÜZEL KİŞİLİKLER AÇISINDAN ENDÜSTRİYEL CASUSLUĞUN STRATEJİK ÖNEMİ

Prof. Dr. Kadir Murat Altıntaş
Sebahattin Asal

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ 9
ŞEKİLLER LİSTESİ 11
KISALTMALAR LİSTESİ 13
ÖN SÖZ 15
YÖNETİCİ ÖZETİ 19
EXECUTIVE SUMMARY 31

GİRİŞ 43

BİRİNCİ BÖLÜM
KÜRESELLEŞMENİN DİNAMİKLERİ VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER

1.1. Sermayenin Küreselleşmesi Kapsamında Çok Uluslu Şirketler 51
1.2. Çok Uluslu Şirketlerin Küresel Ticaret İçindeki Yeri ve Önemi 58
1.3. Teknolojik Küreselleşme ve Teknolojinin Ticarileşmesinin Ekonomik Yansımaları 61
1.4. Çok Uluslu Şirketler Açısından Teknoloji ve Bilgi Güvenliği 65

İKİNCİ BÖLÜM
EKONOMİK GÜVENLİK VE EKONOMİK İSTİHBARAT

2.1. İstihbarat ve Espiyonajın Kavramsal Temelleri, Amaçları ve Güncel İstihbarat Alanları 71
2.2. Ekonomik Güvenliğin Kavramsal Temelleri, Özellikleri, Amacı ve Stratejik Önemi 95
2.3. Ekonomik Güvenlik ile Ulusal Güvenlik Kavramları Arasındaki Stratejik İlişki 103

2.4. Ekonomik İstihbarat Kapsamında Ekonomik Casusluk Kavramının Stratejik Önemi 111
2.5. Ekonomik Casusluk Kapsamında Örtülü Ekonomik Operasyonlar 121

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÜRESEL ŞİRKETLER AÇISINDAN ENDÜSTRİYEL CASUSLUK

3.1. Endüstriyel Casusluğun Kavramsal Temelleri, Stratejik Önemi ve Metodolojisi 133
3.2. Ticari/teknolojik Sırların İçerikleri, Korunması ve Ekonomik Önemi 161
3.3. Ekonomik Suçlar Çerçevesinde Endüstriyel Casusluğun Hukuksal Boyutları 169
3.4. KÜRESEL Şirketler Açısından Rekabet İstihbaratının (Competitive Intelligence) Stratejik Önemi 178
3.5. Endüstriyel Casuslukta bir Zirve: Çin..... 184

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ENDÜSTRİYEL CASUSLUK: TEHDİT Mİ, YOKSA BİR FIRSAT MI?

4.1. Günümüzün Değişen Savaş Konsepti: Medikal İstihbarat ve Biyolojik Savaş Ajanları 195
4.2. Stratejik İstihbarat Faaliyetleri Kapsamında Kurumsal Casusluk (Corporate Spyıng)..... 203
4.3. Vekâlet İstihbaratı (Proxy Intelligence): Özel İstihbarat Şirketleri 210
4.4. Kurumsal İstihbarata Karşı Koyma (K-İKK) Konseptinin Yeniden Modellenmesi 219
4.5. Türk SanayiSİ Açısından Endüstriyel Casusluğun Değerlendirilmesi ve Korunma Tedbirlerine İlişkin Öneriler.....226

KAYNAKÇA.....237

DİZİN.....247

ÖZGEÇMİŞ..... 251

GİRİŞ

Dünyada 1900'lü yılların ikinci yarısından itibaren küreselleşmenin ayak sesleri güçlü bir biçimde hissedilmeye başlanmış ve gelişmekte olan toplumları, ekonomik/siyasi anlamda kaçınılmaz bir biçimde etkisi altına almıştır. Bu çerçevede özellikle Sanayi Devrimi sonrası, teknoloji destekli kütle üretiminin gelişmesi, 20. yüzyılın başından itibaren sermaye birikiminin daha çok hegemonik güç odaklarında toplanmasını sağlamıştır. Ülkeler arasında ekonomik, siyasi, teknolojik ve kültürel iletişimin baş döndürücü bir hızla geliştiği bu sürecin asıl tetikleyici unsuru ise 20. yüzyılın ikinci yarısında bilgisayar ve iletişim teknolojilerinde gözlenen dikkat çekici gelişmeler olmuştur. Toplumlar arasında önemli ölçüde ekonomik ve teknolojik gelişmişlik farklarının meydana geldiği bu dönemde, kilit rol üstlenen küreselleşme olgusu, aslında toplumlar arasında bilginin, iş gücünün ve sermayenin serbestçe seyahat ettiği ekonomik bir iklimi ifade etmektedir.

Özellikle 1980'li yıların ilk yarısından itibaren gelişmekte olan ülkelerin reel ekonomi ve finans piyasalarında geniş ölçüde kabul gören deregülasyon politikaları, müteakiben Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması neticesinde soğuk savaşın bitmesi, dünyada liberalleşme politikalarının alternatifsizliğini âdeta tescil etmiştir. Aynı dönemde, serbestleşme, yatırım, özelleştirme gibi moda olmuş kavramların neoliberal ekonomi politikalarıyla desteklenmesi sonucu, bir taraftan ulus devlet yapısı aşındırılmaya başlanmış, diğer taraftan da ekonomik küreselleşme sürecinin, ülkeler arasında önü alınamaz bir biçimde yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu sürecin asıl kazananı ise ekonomik anlamda adeta devasa ölçek büyüklüğüne ulaşan "çok uluslu şirketler" olmuştur. Bu anlamda, hegemonik güç odakları da, aslında büyük bir uyum ve sinerji içerisinde çalıştıkları çok uluslu şirketler aracılığıyla dünya üzerindeki baskın iradelerini ve hâkim çıkarlarını daha da geliştirmişlerdir. Son yüzyılın başat ekonomik aktörleri olarak

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Muhittin (2016). Teknolojinin Küreselleşmesi ve Türkiye Açısından bir Değerlendirme, www.yeniturkiye.com/Conference2016/Present/1_3_3_2_Muhittin_Adiguzel [28 Ocak 2021].

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. T.C. İçişleri Bakanlığı, Biyolojik Silahların Tarihçesi, Kimyasal Biyolojik Radyolojik Nükleer Tehditler, AFAD-2020, https://www.afad.gov.tr/kbrn/biyolojik-silahlarin-tarihcesi [12 Şubat 2021].

Akkaya, Şahin (1999). "Bilim, Teknoloji ve Ülkemizde Bilim Teknoloji Politikaları", *T.C. Marmara Üniversitesi-Kurucu Rektörümüz Pof. Dr. Orhan Oğuz'a Armağan*, İstanbul, s. 31-40.

Aköz, Seçkin (2018). Stratejik İstihbarat Türü Olarak Siyasi İstihbarat, T.C. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Alan, Aykut (2018). "Çok Uluslu Şirketler", İhracat ve İthalat Bilgi Platformu, https://www.ihracat.co/2018/09/cokuluslu-sirketler.html#comments [Erişim tarihi 14 Eylül 2020].

Alkin, Kerem ve Can Fuat Gürlesel (2004). Dünya Ekonomisine Yönelik Global Tehditler; Dünyada Güvenlik ve Tehdit Kavramının Evrimi ve Global Güvenlik İçinde Ulusal Güvenlik Perspektifi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 9-34.

Aras, Osman Nuri (2015). *Ekonomik Güvenlik ve Yolsuzluk İlişkisi: Türkiye Örneği*, Ekonomik Güvenlik, Adalet Yayınları, Ankara. s. 133-178.

Arı, Tayyar (2008). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika,* 7. Baskı, İstanbul: MKM Yayıncılık.

Arıbaş, Cemal (2007). "11 Eylül sonrasında Uluslararası Terörizmle Mücadelede İstihbaratın Öne Çıkan Rolü ve Önemi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Aşçı, Bahar (2013). Savaş ve Rekabetin Değişimi, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi, 52*, s. 38-43.

Ateş, Ahmet Current Challenges and Trends in Intelligence, *Güvenlik Bilimleri Dergisi,* Mayıs 2020, Cilt: 9 Sayı: 1, 177-204.

Ateş, Ahmet, Stratejik İstihbarat ve Türk Dış Politikasına Etkisi, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2013, s. 13.

Aydın, Cengiz (2008). Ekonomik Güvenlik: Türkiye Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.

Aydın, Süleyman (2009). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Ekonomik Güvenliği*, Adalet Yayınevi, İstanbul.

Aydın, Süleyman (2009) Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Ekonomik Güvenliği, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 11(42), s. 39-52.

Aykın, Hasan (2015). *Jeopolitikten Jeoekonomiye Ekonomik Güvenliğin Yükselişi*, Ekonomik Güvenlik, Ed. Süleyman Aydın, ss.1-52.

Aykın, Hasan (2017). Uluslararası Rekabette Ekonomik İstihbaratın Artan Önemi. https://vergidosyasi.com/2017/01/08/uluslararasi-rekabete-ekonomik-istihbaratin-artan-onemi/ [Erişim tarihi 19 Temmuz 2020]

Baldwin, David (1980). "Interdependence and Power: A Conceptual Analysis", *International Organization*, C. 34, s. 471-506.

Baltacı, Halil (2015). "Ekonomik Güvenlik Bağlamında Ekonomik İstihbaratın Rolü ve Önemi", Ed. Süleyman Aydın, Adalet Yayınevi, Ankara.

Bayraktar, Gökhan (2014). "Harbin Beşinci Boyutunun Yeni Gereksinimi: Siber İstihbarat", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, s. 120-135.

Bayraktar, Gökhan (2015). *Siber Savaş Ulusal Güvelik Stratejisi*. İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.

Benny, Daniel J. (2014). Industrial Espionage Developing a Counterespionage Program, CRC Press Taylor & Francis Group, USA.

Berkkan, Kürşat (2017). İstihbarat Savaşları, Eftalya Kitap, İstanbul.

Bernhardt, Douglas, Competitive Intelligence: How to Acquire and Use Corporate Intelligence and Counter-intelligence (London: FT Prentice Hall, 2003).

Bose, Ranjit (2008). Competitive Intelligence Process and Tools for Intelligence Analysis, Industrial Management & Data Systems, Emerald Group Publishing Limited, Vol. 108 No. 4, s. 510-528.

Botoş, Horia Mircea and Gheorghe Radu Business Counterintelligence Practices, Romanian Intelligence Studies Review, nr. 17-18/2017, s. 165-175.

Brant, Jennifer and Lohse, Sebastian (2013). "Enhancing IP Management and Appropriation by Innovative SMEs." International Chamber of Commerce.

Briciu, S., Marinela Vrîncianu & Florin, M. (2009). Towards a New Approach of the Economic Intelligence Process: Basic Concepts, Analysis Methods and Informational Tools. *Theoretical And Applied Economics*, 4(4), s. 21-34.

Budiono Gatut, Sawitri Nyoman (2017). Strategic Business Espionage: An Ethics and Business Practices to Gain Opportunity or Community Problems, *Studies in Business and Economics* No. 12(1), s. 29-39.

Cabinet Ofce/Detica. 2011. The Cost of Cyber Crime. Retrieved from Accessed 19 Aug 2020 https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/fle/60942/THE-COST-OF-CYBER-CRIME-SUMMARY-FINAL.pdf. [Erişim tarihi 18 Eylül 2021]

Cable, Vincent (1995). "What is International Economic Security", International Affairs, Cilt 72 (1), s. 305-324. Aktaran; Rüma, İnan, "Ekonomik Güvenlik: Gündelik Sabit Tehdit", Güvenlik Yazıları Serisi, No. 6, Eylül 2019. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/10/EkonomikGuvenlik_InanRuma_v.1.pdf. [Erişim tarihi 17 Mart 2021]

Chan, Marjorie. Corparate Espionage and Workplace Trust/Distrust. *Journal of Business Ethics*, January 2003, Vol. 42 Issue 1, s. 45-58.

Coşkun, Yener (2013) The Perceptions of Threat to Turkish Financial System and Economic Security Concept (in, Memory of Prof. Dr. İsmail Türk, *Mülkiyeliler Birliği*, Mayıs, Ed. Bulutay, T., Soydemir, S. ve Çubukçu, D.Ö.).

Crane, Andrew (2005). In the company of spies: When competitive intelligence gathering becomes industrial espionage, *Business Horizons*, Volume 48, Issue 3, May–June 2005, Pages 233-240.

Çankal, Bilal, İç Güvenlik Amaçlı İstihbarat Faaliyetlerinin Kurumsal ve Toplumsal Etkileri, T.C. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Çelik, Abdullah, Koçak, Mustafa ve Kaplan, Fikri (2019). A Proactive Economic Intelligence Model Suggestion for Developing Country, *Journal of Strategic Research in Social Science*, 5 (1), 195-222.

Çınar, Bekir, (1997). *Devlet Güvenliği İstihbarat ve Terör.* Sam Yayınları, Ankara.

Çınar, İkram (2009). Küreselleşme, Eğitim ve Gelecek. *Kuramsal Eğitimbilim*, 2(1), s. 14-30.

Danielson, Mark (2009) Economic Espionage: A Framework for a Workable Solution, Minnesota Journal of Law, Science & Technology, Vol. 10, Issue 2 (2009), s. 503-548

Darıcılı, Ali Burak, (2019) "The Role of Private Companies in the Future's Intelligence Management; Anaysis of The US Intelligence System Within This Scope", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 4, s. 3958-3976.

Denécé, Eric (2014). The Revolution in Intelligence Affairs: 1989-2003. International *Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 27(1), 27- 41.

Dent, Christopher (2007) *Economic Security, Contemporary Security Studies*, içinde Alan Collins (Ed.), New York: Oxford Studies Series.

Department of Justice. Chinese Company Sinovel Wind Group Convicted of Theft of Trade Secrets, (24.01. 2018) https://www.justice.gov/opa/pr/chinese-company sinovel-wind-group-convicted-theft-trade-secrets

Dindar, İsmail, *21. Yüzyılda Teknoloji ve İstihbarat Savaşları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Douglas C. Lippoldt and Mark F. Schultz (2014). Trade Secrets, Innovation and the WTO, *International Centre for Trade and Sustainable Development*, Switzerland, pp. 1-2.

Durmuş Savaş ve Andaç Karabulut (2015). Ülke Ekonomilerinde Ekonomik İstihbaratın Etkileri, Stratejik Önemi ve Örnekleri, *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 7(27).

Ekren, Nazım Ekonomik Güvenlik, *Activeline Dergisi* Kasım, 2003.

Erkekoğlu, Pınar ve Belma Koçer-Gümüşel (2018). Biyolojik Savaş Ajanları: Tarihçeleri, Patofizyolojileri, Tanıları Tedavileri ve Önlemler, *FABAD Journal of Pharm. Science*, 43, 2, 171-201.

fikriyat.com (2018) Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık, 06.10.2018, https://www.fikriyat.com/dunya/2018/10/06/abdnin-biyolojik-savas-icin-kullandigi-olumcul-silahlar

Güldiken, Nevzat (2006). Bilginin Elde Edilmesi ve Korunmasında Ekonomik İstihbarat Sistemlerinin Rolü, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), s. 169-182.

Güner, Yusuf Görkem, İnsani ve Teknik İstihbarat Kapsamında Modern İstihbarata Karşı Koyma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017, İstanbul, s. 22.

Gürak, Hasan (2003). "Küreselleşme Nereye Götürüyor?", *Verimlilik Dergisi* 2003/2, Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara.

Habertürk İçerik Ekibi, "ABD'de Ulusal Şirketin Satışında Güvenlik Polemiği, 28.06.2005, https://www.haberturk.com/.

Hannas, William C., James Mulvenon and Anna B. Puglisi (2013). Chinese Industrial Espionage: Technology Acquisition and Military Modernization, Routledge, Taylor&Francis Group.

Hassan, Halyani and Juriah Abd Jalil, (2020). "Protecting Trade Secret from Theft and Corporat Espionage: Some Legal and Administrative Measures", *International Journal of Business and Society*, Vol. 21, S 1, s. 205-218.

Heisung, James (2009). "The Age of Geoeconomics, China's Global Role, and Prospects of Cross-Strait Integration", *Journal of Chinese Political Science,* s. 113-133.

Institute of Medicine and National Research Council (US) Committee on Accelerating the Research, Development, and Acquisition of Medical Countermeasures Against Biological Warfare Agents. Accelerating the Research, Development, and Acquisition of Medical Countermeasures Against Biological Warfare Agents. (2003). Interim Report. Washington (DC): National Academies Press.

Intelkit Defence, İnsan İstihbaratı – HUMINT, 16.04.2020 https://savunma-sanayi.com/insan-istihbarati-humint/ [Erişim tarihi 10 temmuz 2020].

Intelkit Defence, Açık Kaynak İstihbaratı – OSINT, 16.04.2020 https://savunma-sanayi.com/acikkaynak-istihbarati-osint/ [Erişim tarihi 13 Ağustos 2020].

Intelkit Defence, Sinyal İstihbaratı – SIGINT, 16.04.2020 https://savunma-sanayi.com/sinyal-istihbarati-sigint/ [Erişim tarihi 22 Eylül 2020].

İnan, Kamuran, (2004). "İstihbarat Hizmetlerinin Önemi ve Anlamı", *Stratejik Boyut Dergisi Güvenlik Araştırmaları,* İstihbarat Dairesi Başkanlığı Yayınları, (Ocak-Nisan), s. 17-20.

İnan, Şükrü ve Doğan, Yakup (2018). Ekonomik İstihbarat ve Ülke Uygulamaları. Journal of Current Researches on Social Sciences, 8 (1), 317-342.

İstanbul Aydın Üniversitesi, Ulusal Güvenlik ve Strateji Uygulama ve Araştırma Merkezi http://usam.aydin.edu.tr/KRIZ_YONETIMIVEGUC_KULLANIMI%283a4a%29.pdf [Erişim tarihi 24 Eylül 2020].

Jennings, Lane.The Futurist; Washington Vol. 31, Iss. 4, (Jul/Aug 1997): 10-11.

Johnson, Robert (2018). Hibrit Tehdidin Tarihsel Evrimi, Savaşın Değişen Modeli: Hibrit Savaş, Millî Savunma Üniversitesi Basımevi https://www.msu.edu.tr/img/DaireBaskanliklari/veritabanı/TR_Hibrit.pdf [Erişim tarihi 26 Eylül 2020].

Kahaner, Larry (1998). Competitive Intelligence: How to Gather, Analyze and Use Information to Move your Business to the Top, Touchstone, New York, NY.

Karaağaç, Yunus (2018). *Geçmişten Geleceğe İstihbarat*, İskenderiye Yayınları, İstanbul.

Kavsıracı, Ozan ve Mehmet Demirbaş, (2020) İstihbarat Faaliyetlerinin Devlet Güvenliği Açısından İncelenmesi, *Anadolu Strateji Dergisi,* Cilt/Vol. 2 - Sayı/No. 1 (49-64).

Kaya, Altan (2011). Yeni Ekonomi ve Türkiye, http://frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme/1034686-yeni-ekonomi-ve-turkiye.html, Erişim tarihi 27.04.2020.

Kazgan, Gülten (2005). *Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

Kennedy, Paul (1990). Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, 1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar (Çev. Birtane Karanakçı), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kent, Sherman (2003). Stratejik İstihbarat. (Y. Özbek, Çev.) Ankara: Asam Yayınları.

Koçel, Tamer (1996). "İşletme Yönetimi İle İlgili Son Gelişmeler ve Çalışanlar Açısından Anlamı", *Mercek*, Temmuz 1996.

Kutay, Nurcan Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler ve Yoksulluk Olgusu, T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

Küçükyılmaz, Orçun, Ulusal Güvenlik Bağlamında İstihbarata Karşı Koymanın Önemi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6 Sayı 8 Yıl 2019, S 89-105.

Maarten Uzermans and Wietse van den Berge, "Resilience After Corporate or Industrial Espionage", https://www.thebci.org/uploads/assets/uploaded/7756693f- cd3c-488c-98a1be25ce86030f.pdf [Erişim tarihi 21 Haziran 2020].

Malhotra, Yogesh (1993). An Analogy to a Competitive Intelligence Program: Role of Measurement in Organizational Research, http://www.brint.com/papers/compint.htm

Matey, Gustavı Diez, (2013). The Use of Intelligence in the Private Sector, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Routledge Taylor & Francis Group, 26: 272-287.

Mesjazs, Czeslaw (2008). Ekonomik Güvenlik, Uluslararası İlişkiler, Çev.Yelda Demirağ, Orijinal metin için bk., Brauch vd., *Globalization and Environmental Challenges*, s. 569-580.

Miman, Ahmet Tarık (2007). *Küreselleşmenin Ordusu Ekonomik İstihbarat*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Moyer, Marc A. (1994). "Section 301 of the Omnibus Trade and Competitiveness Act of 1988: A Formidable Weapon in the War Against Economic Espionage." *Northwestern Journal of International Law and Business*, Vol. 15.

Nasheri, Hedieh, Economic Espionage and Industrial Spying, Cambridge University Press, U.K., 2005.

Nesadurai, Helen (2004). "Introduction: Economic Security, Globalization and Governance", *The Pacific Review,* C. 17, S. 4, s. 459-484.

Nesadurai, Helen (2005). "Conceptualising Economic Security in an Era of Globalization:What Does the East Asian Experience Reveal?", *CSRG Working Paper* No. 157/05.

Oktay, Fatih (2017). *Çin Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, Ankara.

Oruç, Mehmet Akif Akif (2019). İstihbaratın Geleceği: Siber Uzayda İstihbarat ve Karşı İstihbarat Faaliyetlerinde Yapay Zekâ ve Veri Bilimi Kullanımı, T.C. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Özcan, Nihat Ali (2014). Türkiye ve 'Örtülü Operasyonlar', https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/nihat-ali-ozcan/turkiye-ve-ortulu-operasyonlar-1821613. [Erişim tarihi 16 Haziran 2020].

Özçoban, Cuma (2014). "21. Yüzyılda Ulusal Güvenliğin Sağlanmasında Siber İstihbaratın Rolü", Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara. s. 75-84.

Özdağ, Ümit (2008). İstihbarat Teorisi, Ankara: Kripto Yayınları.

Özdağ, Ümit (2011). İstihbarat Teorisi. Ankara: Kirpto Yayınları.

Özdağ, Ümit (2018). İstihbarat Teorisi. Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım.

Özdemir, Erkan, "Rekabet İstihbaratı Toplama ve Etik: Bir Alan Araştırması", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi;* Sayı 43 (2010), s. 67-95.

Özkan, Tuncay (1996). Bir Gizli Servisin Tarihi: Millî İstihbarat Teşkilatı. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Pehlivan, Oğuz Kaan, Confronting Cyberespionage Under International Law, Routledge Research in International Law, Taylor and Francis Group, 2019.

Peterson, Marilyn; Intelligence-Led Policing: The New Intelligence Architecture, Washington, September 2005. Bureau of Justice Assistance, https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/bja/210681.pdf.

Pithon, Renee, "Karadeniz ve Boğazlar Meselesi", Ocak-Nisan 2010, http://www.johschool.com/Makaleler/1781106008_11-%20Renee%20Pithon%20Karadeniz%20ve%20Bo%C4%9Fazlar%20Meselesi.pdf. [Erişim tarihi 09 Haziran 2020].

Porteous, Samuel D. (1994). "Economic Espionage: Issue Rising from Increased Governmental Involvement with Private Sector," *Intelligence and National Security*, Volume 9, October, No. 4, 737.

Potter Evan, Economic Intelligence and National Security, Ottowa: Carleton University Press, 1998.

Roper, Carl, Trade Secret Theft, Industrial Espionage, and the China Threat, CRC Press, Taylor & Francis Group.

Sarıca, Sevilay (2008). "ABD, AB ve Türkiye'nin Firma Birleşmelerine Yaklaşımı", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 4(1), 51-82.

Savaş, Serkan ve Nurettin Topaloğlu (2015). Sosyal Medya Verileri Üzerinden Siber İstihbarat Faaliyetleri, 8. Uluslararası Bilgi Güvenliği ve Kriptoloji Konferansı, Ankara.

Savaş, Serkan ve Nurettin Topaloğlu (2016). Siber Güvenlikte Yeni Bir Boyut: Sosyal Medya İstihbaratı, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi, 18. Akademik Bilişim Konferansı, Aydın.

Seren, Merve (2017). Stratejik İstihbarat ve Ulusal Güvenlik. Ankara: Orion Yayınevi.

Seren, Merve (2020). "Medikal İstihbaratın Yükselişi, Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler", T.C. Dış İşleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ed. Ufuk Ulutaş, ISBN 978-975-7307-72-3, Nisan-2020, s. 86-91, Ankara.

Soros, George (2003). *Küreselleşme Üzerine*, Çev. Mert Keçik, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Sönmezoğlu, Faruk (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi,* 4. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Suiçmez, Mehmet Nedim (2018). Ekonomik İstihbarat ve Sanayi Casusluğu, https://www. stratejikortak.com/2018/08/ekonomik-istihbarat-ve-sanayi-casuslugu. html [Erişim tarihi 07 Temmuz 2020].

Şamlıoğlu, Hamza (2014). "Sosyal Ağlar ve Bilgi Güvenliği", Sosyal Medya Kulübü, http://sosyalmedyakulubu.com.tr/sosyalmedya/sosyal-aglar-ve-bilgi-guvenligi.html/ [Erişim tarihi 06 Ağustos 2020].

Şenel, Muazzez ve Ahmet Turhan Şenel (1997). Stratejik İstihbarat. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları [Erişim tarihi 06 Ağustos 2020].

TASAM-Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (2016) Küreselleşmenin Boyutları ve Etkileri, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etkileri

The Economist, The Bloodhounds of Capitalism; Corporate Intelligence, London Vol. 406, Iss. 8817, (Jan 5, 2013): 47.

Thomas, Rosamund, Espionage and Secrecy The Official Secrets Acts 1911-1989 of the United Kingdom, Routledge, Taylor and Francis Group, New York, 1991.

Tırnovalı, Sercan (2019). Dijital Oyunlar Üzerinden Karşı İstihbarat Toplama ve Bilgi Edinme: Asssassin's Creed Örneği, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Törenli, Nurcan, "Küreselleşen Dünyada Bilgi Güvenliği ve Türkiye", *III. İletişim Teknolojileri Ulusal Sempozyumu (ITUSEM) Bildiriler Kitabı,* 281-287, Adana, 2007. http://www.emo.org.tr/ekler/ae659bde981b0ad_ek.pdf

Türk Ansiklopedisi, Cilt 9, Maarif Basımevi, Ankara, 1958, s. 490.

UNCTAD (2019). *Key Messages and Overview, Special Economic Zone*, World Investment Report.

Urhal, Ömer (2008). Kamu Güvenliği Açısından İstihbarat ve Örgütlü Suçlar. Ankara: Adalet Yayınevi.

Weiner, Tim Bir CIA Tarihi Küllerin Mirası, Çev: Selim Yeniçeri, İstanbul, Koridor Yayıncılık, 2007, s. 192-193. John F. Stewart Jr., "Operation URGENT FURY: The 525th MI Group Perspective", James P. Finley (der.), U.S. Army Military Intelligence History: A Sourcebook, Arizona, 1995, s. 266.

Wright, Phillip and Géraldine Roy, (1999) "Industrial Espionage and Competitive Intelligence", *Journal of Workplace Learning,* Volume 11, Number 2, s. 53-59.

Yakın, Aziz (1969). İstihbarat, Casusluk ve Casuslukla Mücadele. Ankara: Dışişleri Akademisi Yayınları.

Yenitürk, Nurhan (1991). Teknoloji Yoğun Mallar Açısından Türk Sanayiinin Rekabet Gücü, *Gelişme Stratejileri ve Politika Önerileri*.

Yeung, Benjamin (2008). "China in the Era of Globalization: The Emergence of the Discourse on Economic Security", *The Pacific Review,* C 21, S. 5, December.

Yılmaz, Sait (2014). Ekonomik İstihbarat 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/ekonomik-arastirmalari-merkezi/ekonomik-istihbarat [Erişim tarihi 23 Ağustos 2020]

Yılmaz, Sait (2018). *Temel İstihbarat Toplama, Analiz ve Operasyonlar,* Kripto Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, Sait (2019). Espiyonaj (Casusluk) İşleri, https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/espiyonaj-casusluk-isleri [Erişim tarihi 11 Ağustos 2020].

Yılmaz, Sait (2020). "COVID-19'u Kim Üretti? Aşısı Ne Zaman Bulunacak?", http://ankaenstitusu.com/covid-19u-kim-uretti-asisi-ne-zaman-bulunacak/ [Erişim tarihi 19 Ağustos 2020].

Zabcı, Filiz Çulha (2004) Yeni Savaşların Gizli Yüzü: Özel Askeri Şirketler, Mülkiye, Cilt: XXVIII, Sayı: 243, s. 21-48.

DEMOKRASİ
PLATFORMU
DERGİSİ

Demokrasi Platformu Dergisi

Journal of Democracy Platform

P- ISSN: 1305-4600
E-ISSN: 2792-0909

Cilt/Volume: 11, Sayı/Issue: 37
(Aralık/December 2022)
https://www.demokrasiplatformu.com

Demokrasi Platformu Dergisi
Journal of Democracy Plaform
Cilt/Volume: 11, Sayı/*Issue* 37 (2022)

Sahibi
Serkan Yorgancılar
Ankara/Türkiye
E-Posta: serkanyorgancilar@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8438-2012

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Muhammed Ünlüler
Ankara/Türkiye
E-Posta: muhammedunluler51@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5846-6095

Baş Editor
Prof. Dr. Selma Yel.
Gazi Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü,
Ankara/Türkiye
E-Posta: selmayel@gazi.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-9624-6966

Editörler
Prof. Dr. M. Seyfettin Erol
Ankara HBV Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara/Türkiye
E-posta: mserol@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0001-8358-7326.

Prof. Dr. Özcan Güngör
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Ankara/Türkiye
E-Posta: ogungor@ybu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-0775-023X

Doç. Dr. Şefaattin Deniz
Kocaeli Üniversitesi Umuttepe Kampüsü Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kocaeli/Türkiye
E-Posta: sefaattin.deniz@kocaeli.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1333-5657

Alan Editörleri-Yayın Kurulu
Prof. Dr. Ayşe Yücel Çetin (Edebiyat)
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara/Türkiye
E-Posta:ayucel@gazi.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-5488-7645

Prof. Dr. Bahadır Akın (Turizm)
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi (Turizm İşletmeciliği), Konya/Türkiye.
E Posta: bahadirakin@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1352-6338

Prof. Dr. Bülent Aksoy (Coğrafya)
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü / Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Ankara, Türkiye
E-Posta: baksoy28@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0002-7181-8008

Prof. Dr. Cengiz Şahin (Psikoloji)
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Psikoloji, Ankara/Türkiye
E Posta: cengizsahin18@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4875-4883

Prof. Dr. Emine Erdoğan Özünlü (Yeniçağ Tarihi)
Hacettepe Üniversitesi, Yeniçağ Tarihi, Ankara/Türkiye
E-Posta: eozunlu@hacettepe.edu.tr.
ORCID ID:0000-0002-8064-2016

Prof. Dr. Gürcü Erdamar Koç (Eğitim Bilimleri)
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Eğitim Programları ve Öğretim, Ankara/Türkiye
E-Posta: gurkoc@gazi.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-6753-0151

Prof. Dr. Hüseyin Köksal (Tarih)
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi.
E-posta: hkoksal@gazi.edu.tr
ORCID ID : 0000-0003-3805-2810

Prof. Dr. Kseanela Sotirofski (Eğitim Yönetim)
"Aleksandër Moisiu" University, Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi, Tiran/Arnavutluk
E-Posta: nelasotiri@yahoo.com
ORCID ID:

Prof. Dr. Mahmut Akın (Sosyoloji)
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul/Türkiye.
E-Posta: mahmuthakin@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8140-8600

Prof. Dr. Mehmet Akif Sözer (Eğitim Sosyoloji)
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara/Türkiye.
E-Posta: akif@gazi.edu.tr.
ORCID ID: 0000-0002-1291-4067

Prof. Dr. Mehmet Altunkaya (Özel Hukuk)
Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi,
Antalya/Ankara
E-Posta: altunkaya@akdeniz.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0709-9034

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol, (Uluslararası İlişkiler)
Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Başkanı, Ankara/Türkiye
E-Posta: mserol@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8358-7326.

Prof. Dr. Meliha Yılmaz (Güzel Sanatlar)
Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Ankara/Türkiye
E-posta: ameliha@gazi.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-7732-2660

Prof. Dr. Necdet Hayta (Yakınçağ Tarih)
Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi, Ankara/Türkiye
E-Posta: nhayta@gazi.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8707-3637).

Prof. Dr. Nil Yıldız Duban (Sınıf Eğitim)
Afyon Kocatepe Üniversitesi, İlköğretim Bölümü, Afyonkarahisar/Türkiye.
E-Posta: nily@aku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8851-0114

Prof. Dr. Nurullah Çetin (Yeni Türk Edebiyatı)
Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye.
E-posta: ncetin@64@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4402-5966

Prof. Dr. Özcan Güngör (İlahiyat)
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Ankara/Türkiye.
E-Posta: ogungor@ybu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-0775-023X

Prof. Dr. Rüya Özmen (Özel Eğitim)
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara/Türkiye.
E-Posta: eruya@gazi.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-0226-1672

Prof. Dr. Erdal Aksoy (Sosyoloji)
Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji, Ankara/Türkiye
E-posta: erdal.aksoy@hbv.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2201-9039

Doç. Dr. Alper Kaşkaya (Sosyal Bilgiler) Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Erzincan, Türkiye
E-Posta: alperkaskaya@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6695-6422

Doç. Dr. Dilek Altun (Okul Öncesi Eğitim)
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara/Türkiye.
E-Posta: daltun@ybu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9973-0585

Doç. Dr. İrade Memmedova (Ezerbaycan Tarihi ve Kafkasya)
Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Tarih Enstitüsü "Genel Tarih" Şubesi "Avrupa Ülkeleri Tarihi" Bölümü Başkanı, Bakü/Azerbaycan
E-Posta: irade.mammadli@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2273-5732

Doç. Dr. İsmail Şahin (Uluslararası İlişkiler)
Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Adminstrative Sciences, Department of International Relations, Ankara/ Türkiye.
E-Posta: ismailshn@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3144-7844

Doç. Dr. Şefaattin Deniz (Yeniçağ Tarihi)
Kocaeli Üniversitesi, Umuttepe Kampüsü Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kocaeli/Türkiye
E-Posta: sefaattin.deniz@kocaeli.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1333-5657

Doç. Dr. Zeynep Kurtulmuş (Okul Öncesi Eğitim)
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim, Ankara/Türkiye.
E-Posta: zeynepkurtulmus@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8799-8306.

Dr. Latif Çelik (Avrupa Tarihi)
IKG- Kültür Tarih ve Entegrasyon Araştırmaları Enstitüsü Başkanı. Almanya
E-Posta: info@ikg-institut.org

Dil Editörleri
Prof. Dr. Yakup Civelek (Arapça)
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belağati Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Ankara/Türkiye
E-posta: yakup.civelek@gmail.com
ORCID ID: **0000-0002-3448-4723**

Prof. Dr. Ali Asker (Azerbaycan Türkçesi)
Karabük Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Karabük/Türkiye.
E-posta: aliasker2068@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1801-3371

Dr. Öğr. Gör. Esra Müjgân Karataş (Türkçe)
Gazi Üniversitesi. Rektörlük, Ankara/Türkiye
E-Posta: dr.esramujgan@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7136-8484

Arş. Gör. Leman Demirbaş (İngilizce)
Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara/Türkiye.
E-Posta: lemankasap@gazi.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-9254-6622

Arş. Gör. Mehmet Emin Sarıkaya (İngilizce)
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Ankara/Türkiye
E-posta: mesarikaya@ybu.edu.tr
ORCID ID: **0000-0002-7550-4727**

Editör Yardımcıları
Arş. Gör. Leman Demirbaş
Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara/Türkiye.
E-Posta: lemankasap@gazi.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-9254-6622

Arş. Gör. Mehmet Emin Sarıkaya
Ankara Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Ankara/Türkiye
E-posta: mesarikaya@ybu.edu.tr
ORCID ID: **0000-0002-7550-4727**

Yusuf Yaralıoğlu
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Ankara/Türkiye
E-posta: yusufyaralioglu@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0966-5925
ISSN: 1305-4600
E-ISSN:2792-0909
Yayın Tarihi/*Publishing Date:* 31.12.2022

Kapsam/ Scope: Sosyal Bilimler

Yayın Dilleri- Languages of Publication Türkçe & İngilizce & Arapça& Türk Lehçeleri- Turkish & English & Arabic&Turkish Dialectics
Yazışma Adresi/ *Contact Address*
Anıttepe Mah. Kubilay Sok, 3/8 PK. 06580
Çankaya/Ankara

Periyot/Period
DPD yılda iki defa yayınlanan uluslararası hakemli bilimsel bir dergidir.
JDP is an international referreed journal and is publisihed biennually

Demokrasi Platformu Dergisi, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari-Aynı Lisansla Paylaş 4.0 (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Journal of Democracy Platform, is licensed by Creative Commons Attribution-Non-Commercial-No Derivatives 4.0 (CC BY) licence.

Hakem Kurulu/Referee Board
DPD, iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır.
JDP uses double-blind review fulfilled by two reviewers. Referee names are kept strictly confidential.

Dizinleme Bilgileri/Abstracting and Indexing Services

Dizin Adı	**Kabul/Accepted**
Citefactor	27 Mayıs 2022
İdeal online	23 Mayıs 2022
DOAJ	13 Haziran 2022 (Ön kabul)
İSAM	21 Kasım 2022
ESJI İNDEX	28 Kasım 2022
ISI INDEX	12 Aralık 2022
INDEX COPERNICUS	22 Kasım 2022
Directory of Research Journals Indexing	19 Aralık 2022
Root Indexing	24 Kasım 2022
Research Bib	19 Aralık 2022

Danışma-Bilim Kurulu/
Advisory-Scientific Board

Prof. Dr. Ahmet Sait Candan, Karabük Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Alfina Sibgatulina, Rusya İlimler Akademisi, Rusya Federasyonu
Prof. Dr. Ali Murat Özdemir, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Atemova Kalipa, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe Yücel Çetin, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Bahri Ata, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. **Dr. Barno Ubaydullayeva**, Özbekistan
Prof. Dr. Bülent Aksoy, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cengiz Dönmez, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cengiz Şahin, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cezmi Eraslan, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dilek Ergönenç, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dilorom Yusupova, Özbekistan Bilimler Akademisi, Özbekistan
Prof. Dr. Dilşen İnce Erdogan, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Emre Ünal, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Erol Duran, Uşak Üniversitesi, Türkiye;
Prof. Dr. Fatma Açık, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fatma Ahsen Turan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. Haluk Selvi, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hamiye Duran, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hüseyin Köksal, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İbrahim Coşkun, Trakya Üniversitesi, Türkiye;
Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik, Fırat Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İmperiyat Halipayeva, Dağıstan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Dağıstan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu
Prof. Dr. Kenan Olgun, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kenan Ziya Taş, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kseanela Sotirofski, Aleksandër Moisiu Üniversitesi, Arnavutluk
Prof. Dr. Kubilay Yazıcı, Ömer Halis Demir Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kudret Bülbül, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mamatkul Jurayev, Özbekistan İlimler Akademisi, Özbekistan
Prof. Dr. Mehmet Ali Çakmak, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Altunkaya, Antalya Üniversitesi, Türkiye **Prof. Dr. Mehmet Hacı Salihoğlu**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Turan, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Meliha Yılmaz, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mim Kemal Öke, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nahide Şimşir, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nil Yıldız Duban, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nurdan Kalaycı, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nurullah Çetin, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ömer Anayurt, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ömer Özkan, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ramazan Çalık, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Redzep Škrijelj, Sırbistan Yeni Pazar Devlet Üniversitesi, Sırbistan
Prof. Dr. Rüya Özmen, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Selçuk Ural, Kars Kafkas Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Serdar Sağlam, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Shohistahon (Şohistahon) Uljayeva, Özbekistan
Prof. Dr. Tattigul Kartayeva, El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Tofig Mustafazade, Amia Tarih Enstitüsü, Azerbaycan
Prof. Dr. Ugur Ünal, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Türkiye
Prof. Dr. Ülkü Eser Ünaldı, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yakup Mahmudov, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan
Prof. Dr. Yıldız Deveci Bozkuş, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Almas İsmayılova, Dağıstan Devlet Üniversitesi, Mahaçkale, Rusya Federasyonu
Doç. Dr. Fatma Uygur, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Alper Kaşkaya, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Arda Baş, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Bahaattin Demirtaş Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Baltabayeva Alyona, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi, Kazakistan
Doç. Dr. Bülent Çakmak, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Cavid Kasımov, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Cengiz Kartın, Erciyes Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Eduard Lebedev, Çuvaş Devlet Üniversitesi, Çuvaş Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu
Doç. Dr. Elmira Zulpiharova, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Kazakistan
Doç. Dr. Elza Samedli, Bakü Hazar Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Erdem Yavuz, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Faik Elekberli, Amia Felsefe ve Hukuk Enstitüsü, Azerbaycan
Doç. Dr. Feride Tahirova, Tataristan Cumhuriyeti İlimler Akademisi, Tataristan, Rusya Federasyonu
Doç. Dr. Galina Miskiniene, Vilnius Üniversitesi, Litvanya;
Doç. Dr. Gulmira Azretbergenova, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan
Doç. Dr. Halil Özcan Başkent Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Hasan Cicioğlu, Netkent Akdeniz Araştırma Ve Bilim Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyatmaz Yozgat Bozok Üniversitesi, Türkiye
Doç. **Dr. İrade Memmedova**, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan
Doç. Dr. İskender Gümüş, Kırklareli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. İsmail Şahin, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Leniyara Dzhelilova, Kırım Kipu Üniversitesi, Ukrayna
Doç. Dr. Meliha Köse, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Mirzahan Egamberdiyev, Kazakistan El-Farabi Üniversitesi, Kazakistan
Doç. Dr. Muhittin Gümüş, Kırgızistan Manas Üniversitesi, Kırgızistan
Doç. Dr. Mübariz Mammadli, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Osman Çepni, Karabük Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Seadet Şıhıyeva, Amia Şarkiyat Enstitüsü, Azerbaycan
Doç. Dr. Sherzodhon Mahmudov, Özbekistan İlimler Akademisi
Doç. Dr. Soner Aladag, Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye;
Doç. Dr. Şefaattin Deniz, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Şükran Calp, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Tekin Avaner, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Türkiye
Doç. Dr. Vakur Sümer, Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü, Türkiye
Doç. Dr. Yasemin Kuşdemir, Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yasin Coşkun, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yüksel Özgen, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. M. Cüneyt Özşahin, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Orhan Battır, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Türkiye
Dr. Farhad Rahimî, Urmiye Üniversitesi, İran İslam Cumhuriyeti
Dr. Hale Koçer, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Dr. Latif Çelik, İkg Enstitüsü, Wülzburg, Almanya
Dr. Lilia Memetova, Kırım Mühendislik Ve Pedagoji Üniversitesi, Kırım, Ukrayna
Dr. Marsil N. Farkhshatov, Rusya İlimler Akademisi, Rusya Federasyonu
Dr. Milyausha Gaynanova, Tataristan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Tataristan, Rusya Federasyonu
Dr. Nataliia Zub (Rudenko), Ukrayna Millî Bilimler Akademisi, Ukrayna
Dr. Urazalieva Gulhada Bekpulatovna, Taşkent Üniversitesi, Özbekistan
Dr. Zuhra Altımışova, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan

İçindekiler

Jenerik ..... i-vi

İçindekiler ..... vii-viii

Baş Editörden: Cumhuriyetin 100. Yılının Şafağında Türkiye

Selma Yel. ..... ix-x

100. Yılın Şafağında Cumhuriyet Konulu Röportajlar

Prof. Dr. Aziz Sancar ile Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Röportaj

Special Interview with Prof. Aziz Sancar on the l00th Anniversary of the Republic

Serkan Yorgancıla-Halil Ecer 11-18

Prof. Dr. Necdet Ünüvar ile Röportaj: Cumhuriyetin 100. Yılında Sağlık

Interview with Prof. Necdet Ünüvar: Health in the Centenary of the Republic

Mustafa Seydioğlu 19-32

100. Yılın Şafağında Cumhuriyet Konulu Akademik Makaleler

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında Türk Dünyasına Bakış

An Overview of The Turkish World in The l00th Anniversary of The Republic of Türkiye

Sebahattin Şimşir 33-48

100. Yılına Girerken Türkiye'de Eğitim: Cumhuriyet Dönemi İnsan Yetiştirme Anlayışı

Education in Turkey at the Tum of its Centennial: Human Upbringing in the Republican Era

İsmail Güven 49-175

Cumhuriyet Döneminde Dinî Yükseköğretimin Tarihsel Gelişimi

Historical Development of Religious Higher Education in the Republican Era

Recai Doğan-Yasemin İpek 176-211

İmam Hatip Okullarının Tarihsel Gelişimi, Modeli ve İlgili Tartışmalar

Historical Development, Model and Related Discussions of Imam Hatip Schools

Tecelli Karasu 212-243

**Kadim Bir Gelenekten Yeni Bir Yapılanmaya:
Bir Cumhuriyet Kurumu Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı**

From The Ancient Tradition to a New Structure: Presidency of Religious Affairs as a Republican Institution

Ömer Yılmaz-İhsan Koçak.....244-281

Türkiye'de Adli Tıp ve Son Yüzyılı

Forensic Medicine in Türkiye and The Last Century

Mustafa Doğan 282-294

**Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Demiryolları Politikalarında Kırılma:
Marşal Planı**

Breaking Raihways Policies From The Ottoman To The Republic.
The Marshal Plan

Sinan Miser.....295-323

Ankara'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Oluş Süreci

The Process of Ankara's Formation as the Capital of the Republic of Türkiye

İhsan Seddar Kaynar.....324-347

Diğer Akademik Araştırma Makaleleri

Feminist Teoloji Bağlamında Judith Plaskow ve Teolojisi

Judith Plaskow and Her Theology in The Context of Feminist Theology

Aysel Okudan 348-364

Baş Editörden: Cumhuriyetin 100. Yılının Şafağında Türkiye

Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti kabul ettiği Mondros Mütarekesi'ni müteakiben haksız ve hukuksuz bir şekilde başta Anadolu olmak üzere Osmanlı coğrafyası parça parça işgale maruz kalmıştır. Mütarekenin imzalandığı gece başlayan İstiklal mücadelelesi gereğince Anadolu'nun özellikle azınlıkların hak iddia ettikleri bölgelerinde Şarkî Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti, İzmir Müdâfaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti, Manisa'da İstihlası Vatan Cemiyeti, Edirne'de Trakya-Paşaeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti, Trabzon Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyeti, Çukurova Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuştur. Daha sonraki askeri ve siyasi gelişmeler sonrasında da, İzmir'de Hareket-i Milliye ve Redd-i İlhak Teşkilatları, Adana Vilayeti Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti, Kozan Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti ve Sivas Valisi Reşid Beyin eşi Melek Hanımın öncülüğünde Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti kurulmuştur. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşanın Samsun'dan başlatmış olduğu birleştirme hareketi ile kongreler süreci başlatılmış ve Türk Milletinin milli misakı yani Misakı Millisi tespit edilmiştir. Son Osmanlı Mebussan Meclisinde 28 Ocak 1920'de kabul edilen bu metin, Türk milletinin o yıllardaki kızıl elması olmuştur. İtilaf Devletleri bu gelişmelere elbette tepkisiz kalamamış ve 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmi olarak işgal etmişlerdir. Bu hadiseyi müteakiben 23 Nisan 1920 'de Ankara'da TBMM açılmıştır. Tamamen milli amaçlar etrafında teşkil edilmiş olan bu meclis, son Osmanlı Mebûsan Meclisinde kabul edilmiş olan Misakı Milli Esaslarını resmi olarak Türk milletinin kızıl elması olarak kabul etmiştir. Nedir Misakı Milli sorusunun cevabı açık ve net olarak şöyledir: İdari, adli, ekonomik ve kültürel yönden bütün kapitülasyonların lagv edilmesi ve de 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığı esnada Türk askerinin hâkimiyeti altında olup, işgal görmemiş olan toprakların milli sınır olarak kabul edilmesidir. Asla bunlardan taviz verilmemesi söz konusu olup, "ya istiklal ya ölüm " şiarı doğrultusunda mücadeleye devam edilecektir. Elbette Misakı Milli 'de bu tarihte söz konusu sınırlar dışında kalmış olan tarih ve kültür coğrafyası da unutulmamış, Arabistan coğrafyası için de plebisit talep edilmiştir. Aynı talep Batı Trakya için de söz konusudur. İtilaf Devletlerinin ve özellikle de İngiltere'nin bu gelişmeler karşısında tepkisiz kalması mümkün değildir. Zira yüzlerce yıldır İslam coğrafyası için büyük hayaller kurulmuş, planlar yapılmıştır. Bu nedenle de Misakı Milliyi kabul etmeyerek, öncelikle Anadolu'nun birçok bölgesinde isyanların çıkışına zemin hazırlamışlardır. Müteakiben de Sultan Vahdettin imzalamamış da olsa Osmanlı Hükümetine Sevr Anlaşmasını imzalatmışlardır.

Diğer yandan da maşa olarak kullanılan Yunan ordusuna Anadolu içlerinde ilerleme emri verilmiştir. Güney Doğu Anadolu'da Fransızlara, Doğu Anadolu'da Ermenilere ve Batı Anadolu'da Yunan işgaline karşı yapılan askeri muharebeler sonucunda İstiklal Savaşı zaferle sonuçlanmıştır. 24 Temmuz 1923'te imzalanmış olan Lozan Anlaşması, Türkiye'nin tam istiklalinin batılı devletler tarafından resmen tescili anlamına gelmekte olup, aynı zamanda da "tek devlet, tek millet, tek dil " esasına dayalı üniter devlet esası kabul edilmiştir. Hemen arkasından da inkılaplar süreci başlamıştır. Bu tarihi gelişim içinde o tarihlerde dünyada istiklali tam olarak varlığını devam ettiren ne bir Türk Devleti ve ne de bir İslam Devleti mevcuttur olup tek ve yegâne İstiklali tam olan Türkiye'dir. Sadece yaklaşık olarak 1000 yıldır bu bölgede hâkim olan İran Kaçar Türk Devleti vardır. Fakat O da İngiltere'nin kontrolü altında olup zaten Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluşunu müteakiben 1925'de İngiliz destekli Fars Pehlevi ailesinin askeri darbesi ile ortadan kaldırılacaktır. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin varlığının daha sonraki yıllarda bütün İslam ve Türk Devletlerine yeniden istiklallerini kazanmaları hususunda yol gösterici olduğunu söylemek mümkündür. Haddi zatında açıkça itiraf edilmese de bu durum, 21 yy dünyası içinde geçerlidir.

Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin (Türk Konseyi) kurulması kararlaştırılmış ve buna ait anlaşma taraflarca imzalanmıştır.[28]

Bağımsızlıklarının 30. Yıllarını geride bırakan Türk Cumhuriyetleri, bu süre zarfında olup bitenlerden devam eden gelişmelerden sonra, Türkiye ve Türk Dünyası, dün olduğu gibi bugün de, olumlu veya olumsuz bir biçimde etkilenmişler ve etkilenmeye devam etmektedirler. BM'ye üye olduktan sonra Türk Cumhuriyetleri'nin durumu üzerinde durmaya ve özelliklerini yeniden belirleyip değerlendirmeye Türkiye'yi sevk etmektedir. Özellikle Azerbaycan'ın Karabağ meselesinde Türkiye'nin tavrı bu yeni durumu daha açık olarak ortaya koymuştur.

Kaynakça

Andican, Ahat, *Cedidizimden Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, İstanbul, 2003.

Bademci, Ali, *Molla Nafiz'in Hatıraları Sarıklı Basmacı*, İstanbul, 2010.

Ekşi, Oktay, Azerbaycan'ın Tanınması, *Hürriyet*, 5 Kasım 1991.

Hayit, Baymirza, *Basmacılar Türkistan Milli Mücadele Tarihi (1917 – 1934)*, Ankara, 1997.

Hayit, Baymirza, *Sovyetler'de Türklüğün ve İslam'ın Bazı Meseleleri*, İstanbul, 2000.

Özey, Ramazan, "1990 Sonrası Ortaya Atılan Dünya Hakimiyet Teorilerinde Türkiye ve Türk Dünyası", *Prof. Dr. Mehmet Saray'a Armağan Türk Dünyasına Bakışlar*, İstanbul, 2003.

Özkök, Ertuğrul, Azerbaycan'ı tanımanın Perde Arkası, *Hürriyet*, 4.11.1991.

Şimşir, Sebahattin, Türk - Sovyet İlişkileri Çerçevesinde Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlamalarında Ruslar ve Karşılığında Rusya'ya Davet Edilen Türk Öğretmenler ve Faaliyetleri, 9. Uluslararası Atatürk kongresi Basılmamış tebliğ.

Şimşir, Sebahattin, *XX. Yüzyıl Türk Dünyasında Türk Düşünürleri*, İstanbul, 2008.

Togan, Zeki Velidi, *Bugünkü Türk ili Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul, 1981.

Yalçıntaş, Nevzat, "Türk Birliği", *Türk Dünyasını Aydınlatanlar*, İstanbul, 2013.

[28] Nevzat Yalçıntaş, "Türk Birliği", *Türk Dünyasını Aydınlatanlar*, İstanbul, 2013.

DEMOKRASİ PLATFORMU DERGİSİ

Demokrasi Platformu Dergisi
International Refereed Journal
P-ISSN: 1305-4600-E-ISSN:2792-0909
11 (37) 2022, 49-175.

100. Yılına Girerken Türkiye'de Eğitim: Cumhuriyet Dönemi İnsan Yetiştirme Anlayışı

Education in Türkiye at the Turn of its Centennial: Human Upbringing in the Republican Era

İsmail Güven
Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, İlköğretim Bölümü
Prof., Ankara University, Faculty of Educational Sciences, Turkish and Social Sciences Education/Social Studies Teaching, Ankara/Türkiye
E-posta: guveni@ankara.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-6873-9544

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makale / Research Article
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December
Geliş/Received: 12 Ekim/October 2022
Kabul/Accepted: 22 Aralık/December 2022
Yayın/Published: 31 Aralık/December 2022.

Atıf/Cite As

Güven, İsmail. "100. Yılına Girerken Türkiye'de Eğitim: Cumhuriyet Dönemi İnsan Yetiştirme Anlayışı". *Demokrasi Platformu Dergisi, (2022),* 11/37: 49-175.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi ve intihal tespit edilmemiştir. /This paper was checked for plagiarism. No plagiarism detected.
Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (İsmail Güven)
Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.
Yazar Katkıları / Author Contributions: İsmail Güven % 100
Web: https://www.demokrasiplatformu.com/dergi|
e-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com
Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkiye.

Öz

Bu makalede Cumhuriyeti'mizin yüzüncü yılına girerken eğitim sistemimiz ve insan yetiştirme anlayışımızın nasıl değiştiği, başka bir deyişle 100 yılda eğitimde nereden nereye geldiğimiz tarihsel veri ve kaynaklara dayalı olarak incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde Türk eğitim düşüncesinin gelişimi ve eğitimin felsefi temelleri Erken Cumhuriyet dönemi bağlamında incelenmiştir. Bu bölümde, sırasıyla Tevhid-i Tedrisat, Karma eğitim, eğitimde laikleşme ve harf devriminin Türk toplumunun eğitimini nasıl biçimlendirdiği ortaya konmuştur. İkinci evrede ise farklı kademelerde eğitimsel gelişmeler verilmiştir. Makale bir bütün olarak Cumhuriyet döneminde yaratılan eğitim mucizesinin gelişimine ışık tutmaktadır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Cumhuriyet, Eğitim Tarihi, Eğitimin Temelleri, İnsan Yetiştirme

Abstract

The aim of this study is to examine how our education system and our understanding of raising people changed as we entered the centennial of our Republic, in other words, where we in education after 100 years based on historical data and resources. In the first part of the study, the development of Turkish educational thought and the philosophical foundations of education were examined in the context of the Early Republican period. In this section, it is revealed how the Unification of Education, Co-education, secularization in education and letter revolution shaped the education of Turkish society, respectively. In the second part, educational developments were given at different levels. All in all, the article sheds light on the development of education created in the Republican period

Keywords: Türkiye, Republic, History of Education, Fundamentals of Education, Human Upbringing

Giriş [1]

Cumhuriyetin ilanından bu yana, eğitime yaklaşımı başlıca dört evrede ele alınabilir. Birinci evre 1923-1946 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin gereksinim duyduğu yönetici ve yürütücü kadroların yetiştirilmesini içerir. 1946-1960 arasındaki ikinci evre, çok partili demokratik rejimin geçiş ile birlikte eğitimsel dönüşümlerin yaşandığı dönemdir. Bu evrede yaşananlar eğitim sisteminde önemli etkiler bırakmıştır. Üçüncü evre ise, 1960 yılından planlı kalkınma devresine geçişin başladığı planlı yıllar olarak nitelendirilebilir. Dördüncü evre 1980 sonrası ise Liberalizm'in egemen olduğu dönem olarak ele alınabilir. Ancak burada bu ayırımdan çok tarihsel olarak doğrusal gelişim aşamaları ve kademelerdeki gelişmelere yer verilecektir. Cumhuriyet döneminde insan yetiştirme anlayışının gelişimini ele alan bu çalışmada ilk olarak Cumhuriyet dönemi eğitiminin düşünsel temelleri ele alınmıştır Alt başlıklar olarak okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yükseköğretim kademelerindeki gelişmeler eleştirel olarak analiz edilmiştir. Ayrıca mesleki teknik öğretim din öğretimi konuları da bütünsel olarak ele alınmıştır.

Cumhuriyet Dönemi Eğitiminin Düşünsel Temelleri

İmparatorluğun son yıllarında eğitim-öğreniminde Batılılaşmaya büyük ölçüde yer verilirken yerleşik medrese anlayışı değişmemiş bununla birlikte yeni düzenlemelere gidilmişti. Bu deneyimdeki başarısızlık, aydınları daha köklü düzenleme düşüncesine yöneltmişti. Soruna eğilenler gitgide çoğalırken eğitim birliğinin sağlanması da yavaş yavaş gündeme geldi. Cumhuriyet döneminde eğitimi tartışırken aslında Batılılaşma ve Batılı anlayışı ele alan düşünür ve eğitimcilerin katkıları oldukça önemlidir. Cumhuriyet eğitimi tartışılırken kısaca bu görüşlere göz atmak yerinde olacaktır.

Batılılaşma döneminin başlangıcı ele alınırken, 18. Yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nde başlayan yenileşme veya batıyı tanıma hareketlerinin başlamasının nedenlerinin devletin duraklama ve gerilemesini önlemek olduğu vurgulanmıştır. Gerilemeyi devletin, çok ulusluluk, saltanat ve dinsel baskıcılık özelliklerine dayandırmışlardır (Güven, 2021). Bununla birlikte, yenilik ve değişim kavramı Osmanlı Devletine yine önemli bir yenilik getiren Osmanlı toplumu için ilk basım evini kuran İbrahim Müteferrika olmuştur. 18. Yüzyılın başlarında İbrahim

[1] Bu çalışmanın temel çerçevesi ve argümanları yazarın Türk Eğitim Tarihi kitabından yararlanılarak hazırlanmıştır. Sayısal ve yıllara göre veriler yenilenmiş ve kuramsal çerçeve yeniden oluşturulmuştur.

dönemi hariç niteliksel açıdan sürekli geri gitmiştir. Okullaşma oranları bunun açık örneğidir.

Türkiye'de Son 10 Yılda Okullaşma Oranları

Kademeler	2011-2012 %	2019-2020 %	2020-2021 %
Okul öncesi	65,69	70,39	56,89
İlköğretim (ortaokul dahil)	98,67	95,90	88,85
Ortaokul		85,01	87,93
Ortaöğretim	67,37	85,01	87,93
Yükseköğretim (Açıköğretim Dahil)	35,51	43,37	44,41

Kaynak: *Milli Eğitim İstatistiklerinden Derlenmiştir.*

Kaynaklar

Adem, M (1981)." Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Sayısal Gelişmeler", *Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu İçinde,* Ankara. A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları.

Akgün, S. (1992). Toplumsal Bilinçlenmede Öğrenim Birliği. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, *16*(27), 173-188.

Akın, F. (1997). *1933'den Bu Yana Üniversite Düzenleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Albayrak, M. (1989) Yeni Türk Harflerinin Kabulü Öncesinde Halk Eğitimi ve Yazı Değişimi Konusunda Türk Kamuoyunda Bazı Tartışmalar ve Millet Mekteplerinin Açılması 1862 1928. *Atatürk Yolu Dergisi*, *1* (04).

Altunya, N. (2009). Milli Eğitimde Mustafa Necati Dönemi. *İstanbul: Başarı Yayımcılık.*

Atatürk, K. (1961). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara,

Baloğlu, Z. (1990). *Türkiye'de Eğitim*, İstanbul, Tüsiad Yayınları.

Baskın, B. (2008). II. Meşrutiyet'te Kadın Eğitimine Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünunu. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (38).

Başar, E. (1988). *Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Bakanları İcraatlarının Değerlendirilmesi* (1920–1960), (A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamaşı Doktaro Tezi) Ankara.

Bilasa, P. (2013). *Türkiye'de İlköğretimin Tarihi Gelişimi,* PEGEMA Yayınları, Ankara.

Bilhan, S. (1984). Atatürk'ün Eğitim Felsefesi. *Eğitim ve Bilim*, *9*(52).

Bozkuş, Y. D. (2020). Osmanlı İmparatorluğunda Ermeniler: Osmanlı Türkçesi İle Eserler Yazan Ermeni Entelektüeller (1800-1923). Erdem, (79), 97-128.

Bowles, S. Gintis.H (1979). *Schooling in Capitalist America*,.NewYork, Routledge and Kegan Paul.

Buluç, S. (1991). Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları. Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu.

Bursalıoğlu, Z. (1983). Atatürk'ün Bilimsel Liderliği. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *16*(1), 481-487.

Bursalıoğlu, Z. (1987). *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış*, Ankara, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Büyükkaragöz, S. (1996).“Okul Öncesi Eğitim Kurumları ve Uygulanmakta Olan Programla İlgili Sorunlar” *Milli Eğitim Dergisi,* Ankara, s: 23

Canpolat, M. (1991). Arap Yazılı Türk Alfabesinin Gelişimi. Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu.

Cicilioğlu, H. (1985).*Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim,* Ankara, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Yayınları.

Çelenk, S., Tertemiz, N., Kalaycı N (2000). *İlköğretim Programları ve Gelişmeler (Program Geliştirme İlke ve Teknikleri Açısından Değerlendirmesi),* Tazebay, A (Edit), Nobel Yayın-Dağıtım, Ankara: 2000.

Çetin, K., Gülseren,Ö. (2003).“Cumhuriyet Dönemi Eğitim Stratejileri” *Milli Eğitim Dergisi,* Sayı 151, http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/151/gulseren-cetin.htm

Demirel, Y. & Konur, O. Z. (Eds.). (2002). *CHP grup toplantısı tutanakları, 1923-* İstanbul Bilgi Üniversitesi.

DPT. Kalkınma Planlarının Tamamı İncelenmiştir.

Doğan, H. (1977). *Ülkemizde Endüstrileşme ve Teknik Eğitim,* Ankara, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları.

Dölen, E. (2008). II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, *10*(1), 1-46.

Dönmez, C. (2006). Atatürk'ün Eğitim ile İlgili Görüş ve Uygulamalarına Toplu Bir Bakış. *Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 91-109.

Duman, T. (2001a). *Avrupa Birliği Eğitim Programları "Sokrates Programı",Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 149

Duman, T. (2001b). *Avrupa Birliği Eğitim Programları "Leonardo daVinci", Milli Eğitim Dergisi,* Sayı: 150

Ediz, B (1951).*Milli Eğitim Düsturu, Tüzükleri*, Güven Matbaası, İstanbul

Eğitim İŞ Sendikası, 2013 Yılı Raporu, www.egitimis.org.tr/.../2012-2013 (30, *12, 2013 tarihinde alınmıştır).*

Eren, N. (1961). *Turkey: Problems, Policies, Parties. Foreign Aff., 40*, 95.

Ergin, O. (1977). Türk Maarif Tarihi (5.cilt). İstanbul : Eser Matbaası

Ergün, M. (1990). Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara,*

Ergün, M. (2010). Türk eğitim devrimi: temel ilkeler ve gelişim süreci. *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu Bildirileri Kitabı, ATAM, Ankara*, 35-53.

Ergün, M. (2010). Türk eğitim devrimi: temel ilkeler ve gelişim süreci. *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu Bildirileri Kitabı, ATAM, Ankara*, 35-53.

Eroğul, C. (1970). *DP İdeolojisi ve Tarihi,* Ankara, Sevinç Matbaası.

Eurydice, European Commission *Türk Eğitim Sisteminin Örgütlenmesi* 2008/09,

Gözütok, D., Akgün, Ö. E. ve Karacaoglu, Ö.C. (2005). Yeni ilkögretim programlarının uygulanmasına ögretmenlerin hazırlanması. 14-16 Kasım 2005 *Egitimde Yansımalar:VIII, Yeni İlkögretim Programlarını Değerlendirme Sempozyum.*

Gül, P. (2009)., *Ahilikten Meslek Yüksek Okullarına Türkiye'de Mesleki Eğitimin Gelişimi* – Ürün İnternet Gazatesi, http://www.urundergisi.com/makaleler.php?ID=1635 12.9. 2009 tarihinde alınmıştır.

Güler, A. (1994). *Türkiye'de Üniversite Reformları*, Adım Yayıncılık.

Güven, İ. (2000). *Türkiye'de Devlet, Eğitim ve İdeoloji*, Ankara, Siyasal Kitapevi.

Güven, İ. (2001). Mustafa Necati'nin Türk eğitiminin gelişimine katkıları. *Milli Eğitim Dergisi, 149*.

Güven, İ. (2001). Tanzimattan Cumhuriyete Kadın Eğitimi Düşüncesinin Gelişimi (Osmanlı Düşünürlerinin Kadın Eğitimine Bakışları). *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *34*(1), 61-70.

Güven, İ. (2005). *Osmanlı Eğitiminin Batılılaşma Evreleri,* Ankara, Naturel Yayınları.

Güven, İ. (2015). 1933 Üniversite Reformu Sonrasında Üniversitedeki Öğretim Anlayışına Alman Bilim İnsanlarının Katkıları, İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Editör:Kasım Karakütük, Basım sayısı:1, Sayfa Sayısı 576, ISBN:978-605-136-269-4, Türkçe(Bilimsel Kitap), (Yayın No: 3146597)

Güven, İ. (2021). *Tanzimat Bürokratlarının Eğitimsel Dönüşüme Etkileri, (*Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilimdalı= Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2021,

Güven, İ. (2022) *Türk Eğitim Tarihi, 8. Baskı,* PEGEMA Yayınları, Ankara.

Güven, İ., & İşcan, D.C. (2006). Yeni ilköğretim programlarının basına yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *39*(2), 95-123.

Güvenç, B. (1970). " Türkiye'de Üniversite ve Devlet İlişkileri" *H.Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,* Cilt 2, Sayı:2, ss. 57-70. Ankara.

Hatipoğlu, M. T. (1995). Yükseköğretim Mevzuatı, Selvi Yayınevi.

Hatipoğlu, M. T.(2000). *Türkiye Üniversite Tarihi,* 2. Baskı, Selvi Yayınevi, Ankara.

Kamer, S. T. (2013). *Türk eğitim sisteminde karma eğitime ilişkin fikirler, tartışmalar ve uygulamalar (1908-1950)* (Doctoral dissertation, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimin Kültürel Temelleri Ana Bilim Dalı Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalı).

Karal, E. Z. (1981). Atatürk ilkelerinin biçimlendirdiği eğitim. *Atatürk ve Eğitim*.

Karpat, K. H. (1959). *Turkey's Politics: the Transtion to a Multiparty System*, Princeton, Princeton University Press

Keyder, Ç. (1989). *Türkiye'de devlet ve sınıflar*. İletişim Yayınları.

Kılıç, F. (2017). Yeni Türk Alfabesinin Yaygın Eğitim Yoluyla Öğretilmesi. *Atatürk Yolu Dergisi*, *16*(61).

Kısakürek, M. A. (1976). *Üniversitelerimizde Yenileşme "Programlar ve Öğretim Açısından",* Ankara, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları.

Koç, B. (2007). Osmanlı Islahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 6(2), 113-127.

Koç, B. (2007). Osmanlı Islahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 6(2), 113-127.

Koç, B. (2010)., "Osmanlı Devleti'nde Islahhane ve Sanayi Mekteplerinin Kuruluş Sürecine Dair Bazı Gözlemler." *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 7.2, 2010

Koç, B. (2010)., "Osmanlı Devleti'nde Islahhane ve Sanayi Mekteplerinin Kuruluş Sürecine Dair Bazı Gözlemler." *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 7.2, 2010

Koçak, N. (2001).“Erken Çocukluk Döneminde Eğitim ve Türkiye'de Erken Çocukluk Eğitiminin Durumu”, *Milli Eğitim Dergisi,* Sayı:151,http://yayim. meb.gov.tr/ yayimlar/ 151/ kocak .htm

Koçer, H. A. (1987). Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu, Ankara, Rüzgarlı Matbaası.

Koçer, H. A. (1991). *Türkiye'de modern eğitimin doğuşu ve gelişimi:(1773-1923)*. MEB.

Kodaman, B. (1988). *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi,* Ankara, TTK Yayınları.

Konaklı, N. (1992).“Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda Okul Öncesi Eğitim” *Ya-Pa 8. Okul Öncesi Eğitimi Yaygınlaştırılması Seminer Kitabı,* Ya-Pa Yayınları, İstanbul, s:35-40

Lewis. B. (1961). *Emergency of Modern Turkey,* London, Oxford University Press.

M. Şekip “Müşterek Tahsil”, *Milli Mecmua*, 24 Temmuz 1340 (1924), no.18, s. 277-278

Mahony, P. (2012). *Schools for the boys?: Co-education reassessed* (Vol. 72). Routledge.

Malche, A. (1939). *İstanbul Üniversitesi hakkında rapor*.

MEB (2016*). Birleştirilmiş Sınıflar Rehberi,* MEB Yayınları, Ankara.

MEB, (2008). *İlköğretim Genel Müdürlüğü “Yatılı ilköğretim bölge okullarının tarihçesi”*

MEB. (2008). *İlköğretim Genel Müdürlüğü. YİBO Yönetici Kılavuzu Kitabı.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

MEB. (1967). Milli Eğitim Hareketleri 1927-1966. *Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü*.

MEB, (1993). Atatürk'ün I. maarif kongresi açış konuşması. *Milli Eğitim Dergisi, Türkiye Cumhuriyetinin, 70*. Yılı Özel Sayısı

MEB. (1983). *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları No:91.

MEB. (1975). *IX. Milli Eğitim Şurası Okul öncesi Eğitim Komisyon Raporu*. İstanbul: M.E.B Yayınları

MEB. (1971). *Üniversiteler Kanun Tasarısı,* İzmir

MEB. (1968). *Yüksek Danışma Kurulu Toplantıları,* Ankara, MEB. Basımevi.

MEB, (2000). *2001 Yılı Başında Milli Eğitim,* Ankara, Milli Eğitim Basımevi

MEB, Bakanlığı, (1921). Birinci maarif kongresi. *Şubat*, *2*, 2016.

MEB. (1940). *Maarif Vekilliği Dergisi.* 1940, sayı 22, sayfa, 81.

Meray, S. (1971). "Üniversite Kavramları ve Modelleri" *SBF Dergisi*, Cilt XXVI, No: 1, Mart. Ankara.

Merkezi Dergisi, 17, S.453-457

METGE Projesi, (2000). *Çerçeve Öğretim Programları.* Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Miller-Bernal, L., & Poulson, S. L. (Eds.). (2007). *Challenged by coeducation: Women's Colleges since the 1960s*. Vanderbilt University Press.

Milli Eğitim Temel Kanunu, R.Gazete : Tarih : 24/6/1973 Sayı : 14574

Muhtelit Tedrisat. *Maarif Vekâleti Mecmuası* (1930). Sayı 19. Devlet Matbaası. s.87-93

Müteferrika, İ. (1995). *İbrahim Müteferrika ve Usulü'l-Hikem ve Nizâmi'l-Ümem*, (haz. Adil Şen, Ankara)

OECD. (2009). *Education at a glance 2009*. Paris: OECD.

Oğuz, O. (1983). "Akademiler" *Cumhuriyet Döneminde Eğitim İçinde* ss. 339-357, İstanbul, MEB. Basımevi.

Oğuzkan, F. (1981). *Türkiye'de Ortaöğretim*. Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Oktay, A. (1991)."Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Gelişimi", *2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi* (Yayına Hazırlayan: Bekir Onur), Ankara, 1991. s. 289-298

Oktay, A. (1998)."Türkiye'de Öğretmen Eğitimi" *Milli Eğitim Dergisi*, , sayı: 137

Oktay, A. (2000). *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul öncesi Dönem* (2.Baskı). İstanbul:EpsilonYayıncılık

Ortaylı, İ. (1982). "Dünden Bugüne Üniversiteler," *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul: Hil Yayın, 23-31.

Ortaylı, İ. (1985), "Batılılaşma" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Ortaylı, İ. (1999), İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul, İletişim Yayınları.

Öz, F. (1983). Okul öncesi Eğitim, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim Kitabı* İçinde, İstanbul.

Özbay, F. (1990). "Üniversite Çevresi" *Yüksek Öğretimde Sorunlar ve Çözümler*, Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği Yayınları, I, İstanbul, Cem Yayınevi.

Özek, Ç. (1968). *100 Soruda Türkiye'de Gerici Akımlar*, Gerçek Yayınları İstanbul.

Öztürk, C. (1995). "Türkiye'de Meslekî ve Teknik Eğitimin Doğuşu I: Islahhâneler", *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul, 1995, s.430-432

Öztürk, C. (1995). "Türkiye'de Meslekî ve Teknik Eğitimin Doğuşu I: Islahhâneler", *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul, 1995, s.430-432

Resmi Gazete, (1924). Tevhid-i Tedrisat Kanunu".

Resmi Gazete, 1973 Tarih 1739 Sayılı Kanun

Rıza Nur, *Oughouz-Namé: Epopée Turque*, Alexandrie 1928.

Rosenberg, R. (2004). Seven. The Battle over Coeducation Renewed. In *Changing the Subject* (pp. 268-310). Columbia University Press.

Sakaoğlu N (2005). *Osmalı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, Bilgi Üniv.Yayınları, İstanbul.

Sakaoğlu, N. (1992). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Saqeb, G. (1983). *Modernization of Muslim Education*, Lahore.

Sarıhan, Z. (1921). Maarif Kongresi. *Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 4715*.

Soysal, M. (1986). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, İstanbul, Gerçek Yayınları.

Szyliowicz, J. S. (1973). *Education and Modernization in the Middle East*. Ithaca ve Londra: Cornell University Press.

Tapper, R. (1991). *Islam in Modern* Turkey, London, IB Tauris and Co LTD.

Taşdemirci, E. (1992). *Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları*.Özel Yayın.

TBMM, Zabıt Ceridesi, 1953. Ankara.

Tekeli, İ., İlkin, S. (1993), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü,* Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları.

Tezcan, M. (1985). *Eğitim Sosyolojisi,* Ankara Üniversitesi,

Timur, T. (1994). *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara, İmge Kitabevi.

Timur, T. (2000). *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler,* Ankara, İmge Kitabevi.

Tongul, N. (2004). Türk harf inkılâbı. *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara Üniversitesi, İnkılap Tarihi Enstitüsü, *9*(33).

Unat, F. R. (1964). *Türkiye Eğitim Sistemin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış,* Milli Eğitim Basımevi. Ankara.

Unat, F. R. (1964). *Türkiye eğitim sisteminin gelişmesine tarihi bir bakış*, MEB, Yayınları, Ankara.

Unat, F.R.(1927). *Maarif Düsturu,* İstanbul,

Ünder, H. (1998).*"Kemalizm ışığında Atatürk Döneminde (1923-1938) Eğitsel Değerler"* Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ünder, H. (1999). Tevhid-i tedrisat: gerekçe ve uygulama. *Öğretim Birliğinin, 75. Yılı, Eğitim Bilimlerinin Dünü, Bugünü ve Yarını Sempozyumu,* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, ss. 79-94.

Üniv.Kan.Tas.1971

Widmann, H. (2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu* (Çev.) A. Kazancıgil ve S. Bozkurt. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Yavuz, F (1969). *Din Eğitimi ve Toplumumuz*, Ankara, Sevinç Matbaası.

Yücel, H. A. (1938). Türkiye'de Orta Ögretim. *Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları*.

YÖK (2007). *Turkiye'nin Yuksekoğretim Stratejisi*: Higher Education Strategy of Turkey /Yükseköğretim Kurulu. -YÖK,*Vakıf Yükseköğretim Kurumları Yönetmeliği,*

Arşiv Belgeleri

BOA A.MKT.MHK 439 - 7H-03-12-1285, Kullanılan huruf-ı Arabiye'nin tebdili hakkında bazı istida ve imtiyazı havi layihanın melfufatıyla iade olunması.

BOA DH.ŞFR. 63 - 174 H-29-06-1334 İdaresindeki hayır müesseseleri için iane toplamak üzere Almanya ve İsviçre'ye gitmiş olan Çocuk Bahçesi Mektebi muallimesi ve İsviçre tebeasından Madmazel Tezer Dreyfüs'ün Yafa'ya avdetinde mahzur olup olmadığının bildirilmesine dair, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Kudüs Mutasarrıflığı'na çekilen telgraf.

BOA DİYANET İŞLERİ REİSLİĞİ Tevhid-i Tedrisat Kanununa göre okullarda uygulanacak esaslar. 3 - 27 -1 23.03.1924-

BOA. MF.MKT 12/59, 13 Temmuz, 1873 (H.17 Cemaziyelevvel 1290) Memalik-i Şahane dahilindeki ıslahhanelerin durumunun değerlendirilebilmesi için tüm ıslahhanelerden gönderilecek numune mamulat ve öğrenci isimlerini havi defterlerin Sanayi Mektebi'nde bir mahalde muhafaza edilerek, bunların geldiği mekteb ve yıllara göre fişlenmesi ve üzerlerinde yapılacak mülahazatların Maarif'e bildirilmesi istenmiştir.

BOA GENEL 14- 119 – 13 Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in memlekette yeni harflerin tatbiki hakkındaki müşahedeleri. 25.09.1928-00.00.0000

BOA HR.SYS. 1721 - 4 M-26-03-1851 Varna'da keşfedilen Yunan ve Latin harfleri hakkında Yunan konsolosunun görüşleri.

BOA İ..DUİT H115 - 29 -16-04-1318 Teşkil, küşad; Cülus-i hümayun; Maarif Nezareti; Darülfünun

BOA MB.İ... 2 - 33 H-12-02-1264 (19 Ocak 1848).Darülfünun için münasib bir bina satın alınması.

BOA MF.İBT. 425 - 71 H-22-05-1331 Macaristan'ın ana mektepleri, ibtidaileri, darülmuallimin ve darülmuallimatlarına dair hazırlanan rapor.

BOA MF.MKT. 1164 57 H-24-11-1328 (1910) Selanik'te Kindergarden tarzında çocuk bahçeleri adıyla mektepler tesisi hususunda, ilgili kanunun tasdikinden sonra, gerekenin yapılacağı. BOA İ..MMS. 194 - 12 H-28-04-1333 (1915). Ana mektebleri için Maarif Nezaretince hazırlanan nizamname layihasının uygulamaya konması. (1333R-14)

BOA MF.MKT. 1177 - 7 H-04-01-1330 Arnavudluk'ta tesis edilecek ibtidai mektebine mahsus kitapların basımı için Latin harfleri satın alınması.

Matbaa-i Amire'de Dahiliye Nezareti adına bastırılan defter ve evrak faturalarının mükerrer ödemeyi engellemek için birleştirilmesi.

BOA.Şuray-ı Devlet İ. MMS, 37/1541, 24 Mayıs 1869, (H. 07 Safer 1286).Maarif-i Umumiye Nizamnamesi

BOA ML.EEM. 886 - 20R-16-11-1327 Nezaretler arasındaki yazışmalarda yabancı isimlerin Türkçe olarak yazılması yanlış anlaşılmaya ve muamelelerde gecikmeye sebep olduğundan, bu isimlerin Latin harfleri ile yazılması. (İstanbul)

BOA YB.(21) Gürcistan Hükümeti tarafından tasdik edilen ?Yeni Türk Alfabesi Dostları Cemiyeti?nin tüzüğü. (Yeni Tarih Arşivi; no:600-1-205; Rusça) M-14-01-1925

BOA, DH.MB..HPS. 167 - 19 H-29-05-1340 Ecnebi isimleri ile ecnebi eşya, şehir ve sokak isimlerinin Osmanlıca yerine Latin harfleriyle yazılması.

BOA, Gnl. 180-9-0-0 / GENEL Maarif Vekaleti müfettişlerinin Konya Kız Muallimler Mektebi'ndeki kongresi. 09.05.1925

BOA, HR.İM.139 – 62, İstanbul'daki İtalyan Ali Ticaret Mektebi'nde kız-erkek beraber karma eğitim yapılmasının Türk maarifi açısından bir sakınca teşkil etmediğinin İtalyan Sefareti'ne işarı. (Osm.-Fr.) M-18-04-1925

BOA, HR.SYS. 135 - 32 M-07-05-1910 Arnavutluk yazısında kullanılacak alfabe meselesi.

BOA; Y..A...HUS. 351 - 61 H-23-11-1313 Ahmed Rıza'nın Paris'te neşrettiği Meşveret Gazetesi'nin Türkçe matbu nüshalarının intişarının men edildiği.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi 30-18-1-2 457 514 6 11.08.1982 Boğaziçi Üniversitesinde Çok Yönlü Okul Öncesi Eğitimi konulu projeye Uluslararası Kalkınma ve Araştırma Merkezinin mali destek sağlaması amacıyla yapılacak düzenlemenin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına imzalanmasında Umut Arık'ın yetkili kılınması.

Devlet Arşivleri Başkanlığı BAŞBAKANLIK ÖZEL KALEM MÜDÜRLÜĞÜ 30-1-0-0 / 18 - 106 - 26 22.07.1954-00.00.0000 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi genç öğretim üyeleri imzasıyla gönderilen ve bazı komünist ve ırkçı hocaları ihbar eden bir mektup. (Önemli bir belge 147'lere hazırlık)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi KARARLAR DAİRE BAŞKANLIĞI (1928-) 36 - 36 - 1 15.05.1933-00.00.0000 İstanbul Darülfünunu'nun kaldırılması ile yerine yeni esaslar dahilinde bir üniversite kurulması hakkında kanun tasarısı.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi ,30-18-1-2 ,41 82, 16 12.11.1933 İstanbul Darülfünunu'nun kaldırılması ve Maarif Vekaleti'nce yeni birÜniversite kurulmasına dair, 2252 sayılı Kanun'un tadiline dair kanunlayihası.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi 30-10-0-0 / MUAMELAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ 20 - 119 - 4 07.04.1929-00.00.0000 Sanat okullarının Milli Eğitim Bakanlığı'na devri ve okulların masraflarına, vilayetlerin de katılmasına dair kanun teklifinin Meclise sunulduğu.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi BAKANLIKLARARASI TAYİN DAİRE BAŞKANLIĞI 30-11-1-0 / 11.07.1933-00.00.0000 İlköğretim ve Mesleki ve Teknik Öğretim Gn.Md.lüklerine Reşat ile Rüştü'nün tayinleri.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi KARARLAR DAİRE BAŞKANLIĞI (1928- 04.11.1950-00.00.0000 124 - 81 - 15 , 30-18-1-2 /) Okullarda okutulacak din dersleri.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi KARARLAR DAİRE BAŞKANLIĞI 242-129 34 - 16 - 7 30-18-1-2 / 13.03.1933-00.00.0000 (1928-) İstanbul Üniversitesi'nin Umumi ıslahat işlerinde çalıştırılmak üzerebir yıl müddetle getirilecek olan Albert Malche'ye ait sözleşmenin tasdiki.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi YASSI ADA MAHKEMESİ KARARLARI 412 - 1242 - 200.00.1960-00.00.1961 Koordinasyon Vekaleti: Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan kanun tasarıları ve gerekçeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet ArşiviKARARLAR DAİRE BAŞKANLIĞI 119 - 35 - 4 05.05.1949-00.00.0000 30-18-1-2 / (1928-) Ankara Üniversitesi kuruluş kadrolarına ait 5239 sayılı Kanun'a ek ve İlahiyat Fakültesi kadroları hakkında kanun tasarısı.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi 30-18-1-2 / Kararlar Daire Başkanlığı (1928- 30 18-1-2 90 23 3 Köy Enstitüleri kurulması. 05.03.1940

DEMOKRASİ PLATFORMU DERGİSİ

Demokrasi Platformu Dergisi
International Refereed Journal
P-ISSN: 1305-4600-E-ISSN:2792-0909
11 (37), 2022, 176-211.

Cumhuriyet Döneminde Dinî Yükseköğretimin Tarihsel Gelişimi

Historical Development of Religious Higher Education in the Republican Era

Recai Doğan
Prof.Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Prof., Ankara University Faculty of Divinity, Department of Philosophy and Religious Studies
Ankara, Türkiye,
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Bölümü
Kyrgyzstan-Türkiye Manas University Faculty of Theology, Department of Religious Studies,
Bishkek, Kyrgyzstan
E-posta: rdogan@divinity.ankara.edu.tr, recai.dogan@manas.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-9668-4563

Yasemin İpek
Dr., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
PhD. Pamukkale University Faculty of Theology, Department of Religious Studies
Denizli, Türkiye
E-posta: yaseminipek2004@gmail.com
ORCID ID: 0000- 0002-5218-0870

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makale / Research Article
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/Winter-December
Geliş/Received: 1 Kasım/November 2022
Kabul/Accepted: 19 Aralık/December 2022
Yayın/Published: 31 Aralık/December 2022.

Atıf/Cite As

Doğan, Recai-İpek, Yasemin. "Cumhuriyet Döneminde Dinî Yükseköğretimin Tarihsel Gelişimi". *Demokrasi Platformu Dergisi,* (2022), 11/37: 176-211.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi ve intihal tespit edilmemiştir. /This paper was checked for plagiarism. No plagiarism detected.
Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Recai Doğan-Yasemin İpek)
Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.
Yazar Katkıları / Author Contributions: Recai Doğan % 55-Yasemin İpek % 45
Web: https://www.demokrasiplatformu.com/dergi| **e-mail to**: demokrasiplatformudergisi@gmail.com
Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkiye.

Öz

Türkiye'de dinî yükseköğretimin Selçuklu ile başlayıp Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti ile devam eden köklü bir tarihi vardır. Bu köklü tarih içinde özellikle Cumhuriyet döneminde dinî yükseköğretimle ilgili bazı esaslı değişikliklere gidilmiş ve önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın problemini, "Cumhuriyet dönemi dinî yükseköğretim tarihsel gelişimi nasıldır?" sorusu oluşturmaktadır. Araştırmada öncelikle Cumhuriyet döneminde dinî yükseköğretim kurumlarının kuruluşu, isimlendirilmesi, amaçları, programları, akademik yapılanması, öğrenci başvuru şartları, niceliksel yayılımı, istihdam alanları gibi hususular açısından işleyişi tarihsel bir seyirle ele alınmıştır. Söz konusu değişkenlere göre Cumhuriyet dönemi dini yükseköğretim genel hatlarıyla "1982 Öncesi Dinî Yükseköğretim" ve "1982 Sonrası Dinî Yükseköğretim" olmak üzere iki dönemde incelenebilir. Makalede Cumhuriyet'ten günümüze dinî yükseköğretim tarihsel bir yaklaşımla bu iki temel başlık altında betimlenmiştir. Akabinde tarihsel bu veriler ışığında dinî yükseköğretimin mevcut işleyişine odaklanılmıştır. Cumhuriyetimizle birlikte yaklaşık 100 yıllık bir tarihe sahip dinî yükseköğretim kurumları ve uygulamalarının bütüncül bir yaklaşımla ele alınması günümüz problemlerinin tespit edilmesi ve çözümünde işlevsel olacak paradigmaların üretilmesi açısından önemlidir. Nitel araştırma yaklaşımına sahip bu araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verilerinin elde edilmesinde hem temel kaynaklara inilmiş hem de ilgili alanyazındaki birikime başvurulmuştur. Araştırma verilerinin analizinde betimsel ve içerik analizi birlikte işe koşulmuştur. Yapılan analiz sonucunda Cumhuriyet dönemi dinî yükseköğretiminin mevcut durumu tarihsel arka planıyla ilişkili bir şekilde irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dini Yükseköğretim, İlahiyat Fakültesi, İslami İlimler Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüleri, Din Eğitimi Tarihi.

Abstract

Higher religious education in Turkey has a deep-rooted history that began with the Seljuks and continued with the Ottoman Empire and the Republic of Turkey. In this deep-rooted history, especially in the Republican period, some significant developments and changes have been made regarding higher religious education. In this article, the historical development of higher religious education in the Republican period, the institutions established before and after 1982 are examined under two main headings in terms of establishment, purpose, programs, academic structuring, employment areas and similar points. In the conclusion of the study, the current situation and current problems are mentioned. In this context, the problem of the study is the question "How is the historical development of higher religious education in the

Republican period?" Its aim is to examine the institutions constituting higher religious education descriptively in terms of their establishment, purpose, programs, academic structure, employment areas and similar aspects, and to identify and examine their problems based on the data obtained. The article is important in terms of considering and examining the history of higher religious education of our Republic, which is about to complete 100 years, from a holistic perspective and evaluating the problems of today's higher religious education, especially based on recent developments. The study was conducted by literature review method. The qualitative data obtained were subjected to descriptive and content analysis. In this research, which has a qualitative research approach, document analysis method was used. In obtaining the research data, both the basic sources were examined and the accumulation in the relevant literature was consulted. As a result of the analysis, the current situation of religious higher education in the Republican period was examined in relation to its historical background.

Keywords: Higher Religious Education, Theological Faculty, Faculty of Islamic Sciences, Higher Islamic Institutes, History of Religious Education.

Giriş

Kelime olarak "tanrıbilim, teoloji" gibi anlamlara gelen ilahiyat, en genel anlamıyla "Tanrı'nın varlığı ve nitelikleri üzerinde ileri sürülen bilgi, görüş ve inançları yöntemli bir şekilde inceleyen bilim dalı" olarak tanımlanır. Batı'da daha çok teoloji kavramı kullanılır. Bu anlamıyla ilahiyat, bir fikir ve düşünce alanıdır ve Tanrı'nın ya da onunla ilişkili evrenin dini açıklamasını gerçekleştiren bilimsel, entelektüel bir etkinliktir. Ancak ilahiyatın temel konusu Tanrı ve varlık olmakla birlikte zaman içinde alanının vahye bağlı kalınarak ilahî, değişmez, ezeli-ebedi ya da ideal dünya ile fiziki dünya arasındaki ilişkinin ne olduğunun sorgulandığı ve nihayetinde dinin sarktığı alanlarda da bilgi üreten bir disiplin olarak genişlediği görülür. Bu çerçevede günümüzde kazandığı anlamıyla ilahiyat, dinin menşeini, tarih içerisindeki etkinliğini, çeşitli alanlardaki faaliyet alanlarını, özetle dini tüm yönleriyle anlamaya ve açıklamaya çalışan ilmi bir disiplin olarak tanımlanabilir.

İlahiyat her din için farklılık gösterebilir. Fakat hangi din söz konusu olursa olsun ilahiyatın amacı, o dinin anlaşılmasını sağlamaktır. Kavram, İslâm İlahiyatı açısından incelenecek olursa İslâm İlahiyatının temel amacı ve görevi, İslâm dininin menşeini, esaslarını, tarih içindeki etkinliğini, çeşitli alanlardaki yansımalarını ilmi bilgi ve veriler ışığında, bilimsel yöntemlerle incelemek ve

fiziksel şartları vb.) üzerinde yapıcı eleştirel bir tutumla gözden geçirilmesi yönünde bir dinamikliği gerektirmektedir. Ancak bu kurumların bireysel, toplumsal ve evrensel misyonunu ve vizyonunun günümüz şartları içerisinde, nesnel ve olumlu bir tavırla, bilimsel bir zeminde ve taşıdığı özel anlam çerçevesinde değerlendirilmesinin hali hazırdaki işleyişi için daha belirgin bir ihtiyaca dönüştüğü görülmektedir.

Kaynakça

Akın, Abdullah. *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950).* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.

Aydın, Muhammet Şevki. "Öğretmen Yetiştiren Kurumlar Olarak İlahiyat Fakülteleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6 (1995), 59-96.

Aydın, Muhammet Şevki. *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı.* İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 3. Basım, 2016.

Ayhan, Halis. "Yüksek İslâm Enstitülerinde Din Eğitimi ve Problemleri". *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri (23-25 Nisan 1981)*. 374-379. İstanbul: İlahiyat Vakfı Yayınları, 1982.

Ayhan, Halis. *Türkiye'de Din Eğitimi (1920-1998).* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.

Ayhan, Halis. "İlâhiyat Fakültesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. XXII. İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002

Bahçekapılı, Mehmet. *Türkiye'de Din Eğitiminin Dönüşümü (1997-2012).* İstanbul: İlim Kültür Derneği Nakış Ofset, 2012.

Bilgin, Beyza. *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri.* Ankara: Emel Matbaacılık, 1980.

Bowen, Glenn A. "Document Analysis as a Qualitative Research Method". *Qualitative Research Journal* 9/2 (2009), 27-40.

Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır? Sorunlar ve Çözümler. ed. Süleyman Akyürek. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

Cebeci, Suat. *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Basım, 2005.

Cumhuriyet. (23 Haziran 1930), 3.

Cumhuriyet. (22 Kasım 1930), 2.

Ergin, Osman. *Türk Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

Ev, Halit. *Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi Kurumları ve Öğretmen Yetiştirme*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2003.

Ev, Halit. "Yükseköğretimde Din Öğretimi". *Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş. 250-282. Ankara: Gündüz Yayıncılık, 2. Basım, 2012.

İstanbul Darülfünunun Şahsiyeti Hükmiyesi Hakkında Kanun. *Darülfünun Talimatnamesi*. (1932).

Koştaş, Münir. "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1 (1990), 1-27.

Koştaş, Münir. "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü, Bugünü)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/4 (1999), 141-184.

Malche, Albert. *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*. Devlet Basımevi, 1939.

Okutan, Ömer. "Din Eğitimi Öğretmenliği Dünü-Bugünü-Geleceği". *Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarinin Dünü-Bugünü-Geleceği Sempozyumu 8-11 Haziran 1987 Tebliğler*. 415-423. Ankara, 1998.

Öcal, Mustafa. "İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1986), 111-123.

Öcal, Mustafa. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2011.

ÖSYM, T.C. Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı. "TABLO-1. Merkezi Yerleştirme İle Dikey Geçiş Yapılacak Yükseköğretim Lisans Programları-2022". Erişim 11 Aralık 2022. https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2022/DGS/TERCIH/tablo1-24082022.pdf

Parmaksızoğlu, İsmet. *Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966.

Sebilürreşad. "İlahiyat Fakültesi: İlahiyat Fakültesinin Diğer Nevakıs-ı İlmiyesi". XXIV/601 (22 Mayıs 1340), 40-43.

Sebilürreşad. "İlahiyat Liseleri Milletin İhtiyacati Diniyyesini Temin İçin Zaruri Tedbirler". XXIV/601 (22 Mayıs 1340).

Selâmet Mecmuası. 2/43 (12 Mart 1948), 5 vd.

Sebilürreşad. "Seyyid Bey'in İrşadat-i Alimanesi". XXIV/604 (12 Haziran 1340), 82-87.

Sebilürreşad. "Vebali Müderris Beylerin Boynuna". XXIV/602 (29 Mayıs 1340), 55-60.

Siler, Abdurrahman. *Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünun (1863 - 1933)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1992.

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. Zabıt Ceridesi. II.

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. Zabıt Ceridesi. XVIII.

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Tutanak Dergisi*. Dönem. VIII. Cilt. 20. Toplantı. 3. ss. 277-284.

Tosun, Cemal. "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Akademik Yapılanma ve Öğretim Programları Gelişimi (1949-2019)". *Türkiye'nin ilahiyat birikimi Ankara İlahiyat'ın 70 yılı, 1949-2019*. ed. Eyüp Baş vd. 73-150. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2019.

Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu. Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Yayınları, 2004.

Unat, Faik Reşit. *Maarif Düsturu*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1927.

Usta, Mustafa. *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Ekolleşme Sorunları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2001.

Vakit. (8 Mayıs 1924), 2.

Vakit. (29 Mayıs 1931), 3.

Yazıcıoğlu, Mustafa Sait. *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri (8-10 Nisan 1988)*. 8-12. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.

Yıldırım, Ali. *Türk Üniversite Tarihi*. Ankara: Öteki Yayınevi, 1998.

YÖK, Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı. *İlahiyat Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme ve Lisans Programları*. Ankara, Mayıs 1998.

YÖK, Yükseköğretim Kurulu. K. 932/11468 (20 Mayıs 1999).

YÖK, Yükseköğretim Kurulu. *İlahiyat Formasyon Programları*. 75850160-104.01.07.01-434446 (23.06.2017).

YÖK, Yükseköğretim Kurulu. "Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi". 12 Aralık 2022. https://istatistik.yok.gov.tr/

YÖK, Yükseköğretim Kurulu. "Yükseköğretim Program Atlası". 12 Aralık 2022. https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-anasayfa.php

Yüksek Din Öğretimi. ed. Z. Şeyma Altın. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2020.

Zengin, Zeki Salih. ""II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlılarda Medreselerin Islah Çalışmaları". *Diyanet İlmi Dergi* 34/2 (1998), 43-52.

DEMOKRASİ PLATFORMU DERGİSİ

Demokrasi Platformu Dergisi
International Refereed Journal
P-ISSN: 1305-4600-E-ISSN:2792-0909
11 (37), 2022, 212-243.

İmam Hatip Okullarının Tarihsel Gelişimi, Modeli ve İlgili Tartışmalar

Historical Development, Model and Related Discussions of Imam Hatip Schools

Tecelli Karasu
Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Assoc. Dr., Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies Muş/Türkiye
E-posta: t.karasu@alparslan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4218-2802

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makale / Research Article
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/Winter-December
Geliş/Received: 29 Ekim/October 2022
Kabul/Accepted: 12 Aralık/December 2022
Yayın/Published: 31 Aralık/December 2022.

Atıf/Cite As

Karasu, Tecelli. "İmam Hatip Okullarının Tarihsel Gelişimi, Modeli ve İlgili Tartışmalar". *Demokrasi Platformu Dergisi, (2022),* 11/37: 212-243.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi ve intihal tespit edilmemiştir. /This paper was checked for plagiarism. No plagiarism detected.
Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Tecelli Karasu)
Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.
Yazar Katkıları / Author Contributions: Tecelli Karasu % 100
Web: https://www.demokrasiplatformu.com/dergi|
e-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com
Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkiye.

Öz

Osmanlının son döneminde ortaya çıkmaya başlayan özel meslek elemanı yetiştirme fikri, imam hatip okullarının açılmasını beraberinde getirmiştir. Dönemin şartlarına bağlı olarak ortaya çıkan ve müfredatında hem dini derslere hem de fen ve kültür derslerine yer veren bu okulların programları, Türk İslam modeli olarak bilinmektedir. Bununla birlikte açıldıkları günden günümüze bu okulların kendisi ve müfredatları tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Modern dönemle birlikte dine ve dolayısıyla imam hatip okullarına gerek kalmadığını düşünenler olduğu gibi, devletin dini hegemonyasında tutmak için bu okulları açtığı şeklinde eleştirenler de bulunmaktadır. Bu durum imam hatip okullarının tarihini, modelini ve ilgili tartışmaları öz olarak ele almayı gerektirmektedir. Bu çalışmada, imam hatip okullarının kuruldukları günden bugüne nasıl tarihi bir seyir izlediği, imam hatip modelinin temel özellikleri ve bu modelin uygulandığı okullar ile ilgili tartışmalar ele alınmıştır. Kimi zaman iddialar ve dayanakları yorumlanmıştır. Alan yazına dayalı yapılan çalışmada salt tarih bilgisi verme yerine, bugüne yansıması olan noktalar analiz edilmiştir. Çalışma neticesinde sayı ve kalite olarak sürekli zikzaklar çizen bu okullardaki eğitimin; devletin denetim ve gözetimi altında olması, genel eğitim sisteminde yer alması, din ve kültür derslerinin modern tarzda verilmesi, Sünni Hanefi anlayışın benimsenmesi ve sosyo-kültürel çevreleriyle bütünleşmeleri gibi temel özelliklerinin olduğu ifade edilebilir. Bu okullarla ilgili tartışmaların ise daha çok laiklik, mezunlarının farklı mesleklerde çalışmaları, kızların bu okullara gitmeleri ve farklı bir zihniyette yetişebilmeleri üzerinde yapıldığı söylenebilir. Bununla beraber normal okullar arasındaki yaklaşık %13'lük oranla farklı programlar uygulayarak tarihinin en zirve dönemlerinde oldukları ifade edilebilir.

Anahtar kelimeler: Din Eğitimi, İmam Hatip Okulları, İmam Hatip Modeli, İmam Hatip Tartışmaları.

Abstract

The idea of raising private professional staff, which started to emerge in the last period of the Ottoman Empire, brought about the opening of imam hatip schools. The programs of these schools, which emerged depending on the conditions of the period and included both religion, science, and culture courses in their curriculum, are known as the Turkish-Islamic model. However, it has been discussed since the day it was opened. While some think that there is no need for religion and therefore imam hatip schools with the modern period, there are also those who criticize these schools as schools opened by the state to keep the religion under its hegemony. This situation requires to consider the history, model, and related discussions of imam hatip schools. In this study, the historical course of imam hatip schools from the day they were

founded, the basic features of the imam hatip model, and the discussions about the schools where this model is applied are discussed. Sometimes the claims and their grounds have been interpreted. In this study, based on the literature, instead of giving time and date information, the points that reflect today were analyzed. As a result of the study, the education in these schools draws zigzags in terms of number and quality; It can be said that they have basic features such as being under the control and supervision of the state, taking place in the general education system, giving religious and cultural lessons in a modern style, adopting the Sunni Hanafi understanding and integrating with their socio-cultural environment. It can be said that the discussions about these schools are mostly based on secularism, their graduates working in different professions, and girls going to these schools and growing up with a different mentality. However, it can be stated that they are in the peak period of their history by applying different programs with a ratio of approximately 13% among normal schools.

Keywords: Religious Education, Imam Hatip Schools, Imam Hatip Model, Imam Hatip Discussions.

Giriş

İslam; yetiştirme, olgunlaştırma bir bakıma eğitim dinidir. Bu anlamda Kur'an ve Sünnette insanın kendisini ve varlıkları tanıması gerektiğine işaret eden pek çok ayet bulunmaktadır. Dahası aklın kullanılmasını salık veren ayetlerin fiil formunda bulunması, insanın kendisindeki potansiyeli en üst derecede kullanması gerektiğine işaret eder. Ayrıca din ve dünya için gerekli bilgilerin öğrenilmesinin farz kılınması bu anlamda önemlidir.[1] İnsanda potansiyel olarak var olan aklın kullanılması ise gerek formal gerek informal eğitim ile mümkün hale gelebilir.

İslam peygamberinin dini insanlara aktarması bir bakıma eğitim ile gerçekleşmiştir. Bu anlamda Kur'an ve Sünnet'in içeriklerinin yanında aktarma usulleri çağlar üstü temel ilkeler vazeder. Bu ilkelere bağlı olarak Hz. Peygamberin evlerde başlattığı eğitim, sırasıyla mescit ve Suffe'de devam etmiştir. Daha sonraları mektepler, kitapçılar, hanlar, kütüphaneler, saraylar, edebiyat salonları gibi farklı kurumlar da temel işlevlerinin yanında eğitim- öğretim faaliyetlerinin yürütüldükleri mekânlar olmuşlardır.[2] Nihayet kapsamlı, programlı eğitim öğretimin yapıldığı medreseler inşa edilmiş ve buralarda devlete personel yetiştirmenin yanı sıra halkı her konuda aydınlatma faaliyetleri

[1] Teceli Karasu, *Din Eğitiminde İşlevsel Akıl* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2021), 21.
[2] Ahmet Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim*, çev. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınevi, 2006), 20-55.

Yukarıdaki tartışma ve iddialar ile birlikte bu okullar, inşa sürecinde de katkısı olan halk tarafından rağbet edilen okullar olmaya devam etmektedirler.

Kaynakça

Acuner, Yusuf. "İmam Hatip Okulları". *Din Eğitimi*. ed. İbrahim Turan - Bayramali Naziroğlu. 127-144. Ankara: Bilay Yayınları, 2. Basım, 2020.

Akın, Abdullah. *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950)*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.

Akkaş, Simge. "Türkiye'de Başörtüsü Yasak ve Düzenlemelerinin Geçmişi". Erişim 16 Kasım 2022. https://www.dogrulukpayi.com/zaman-tuneli/turkiye-de-basortusu-yasak-ve-duzenlemelerinin-gecmisi

Aşlamacı, İbrahim. *Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam- Hatip Okulları*. İstanbul: DEM Yayınları, 2014.

Aşlamacı, İbrahim. "Türkiye'nin İslam Eğitim Modeli: İmam-Hatip Okulları Ve Temel Özellikleri". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/5 (2014), 265-278.

Aydeniz, Tuğba Yalçın. "Osmanlı'da İlk Vaiz Yüksek Okulu: Medresetü'l Vaizin". *Osmanlı İstanbulu III*. ed. M. Feridun Emecen vd. 597-621. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015.

Ayhan, Halis. *Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: DEM Yayınları, 3. Basım, 2014.

Balmuk, Maksut. "İmam Hatip'te Yeni Oyun". *odatv4.com*. Erişim 09 Kasım 2022. https://www.odatv4.com//siyaset/imam-hatipte-yeni-oyun-0307171200-118895

Baloğlu, Zekai. *Türkiye'de Eğitim, Sorunlar ve Değişime Yapısal Uyum Önerileri*. TÜSİAD, 1990. file:///C:/Users/DELL%20i3%203888/Downloads/Turkiyede-egitim.pdf

Bayezit, Fatih. "Yumuşak Güç Unsuru Olarak Uluslararası İmam Hatip Liseleri". *TALİM* 1/2 (2017), 293-309.

Bozan, İrfan. *Devlet ile Toplum Arasında: Bir Okul: İmam Hatip Liseleri: Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı*. Karaköy, İstanbul: TESEV Yayınları, 1. Baskı., 2007.

Cebeci, Suat. *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 3. Basım, 2015.

Çakır, Ruşen vd. *İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler*. İstanbul: TESEV Yayınları, 2004. file:///C:/Users/DELL%20i3%203888/Downloads/imam-Hatip-Liseleri-Efsaneler-Gercekler-Rusen-Cakir.pdf

Çelebi, Ahmet. *İslam'da Eğitim-Öğretim*. çev. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 4. Baskı., 2006.

Çelik, Zafer vd. *4+4+4 Eğitim Reformunu İzleme Raporu*. Eğitim-Bir-Sen, 2013. https://www.researchgate.net/publication/305180673_444_Egitim_Reformunu_Izleme_Raporu

Derneği, ÖNDER İmam Hatipliler. "İmam Hatiplerin Tüm Okullara Oranı 13,5". *Önder İmam Hatipliler Derneği*. 20 Eylül 2022. Erişim 16 Kasım 2022. https://onder.org.tr/tr/Haber/imam-hatiplerin-tum-okullara-orani-135-hb2efb4

Doğan, Esra. *Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liselerinde Eğitim*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020. https://www.proquest.com/docview/2609707924/abstract/4297325AD658489CPQ/1

Doğan, Recai - Çapçıoğlu, Fatma. "İmam Hatip Liseleri". *Din Eğitimi*. ed. Recai Doğan - Remziye Ege. 143-174. Ankara: Grafiker Yayınları, 8., 2021.

Eğitim İş Sendikası. "Meb İstatistikleri 4+4+4 Eğitim Sisteminin Yarattığı Yıkımı Ortaya Koydu". Erişim 09 Kasım 2022. https://www.egitimis.org.tr/guncel/sendika-haberleri/meb-istatistikleri-4-4-4-egitim-sisteminin-yarattigi-yikimi-ortaya-koydu-1632/#.Y2uXWXZByM8

Emiroğlu, Atiye. *Türkiye'de Din Eğitimi Bağlamında İmam Hatip Okulları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016.

Kara, İsmail. *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam 1*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2019.

Karaman, Davut. "Yöneticilerine Göre Anadolu İmam Hatip Liselerindeki Program Çeşitliliği ve Proje Okul Uygulamasının Değerlendirilmesi". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 11 (30 Haziran 2021), 11-37. https://doi.org/10.53112/tudear.869069

Karasu, Teceli. "Bir Eğitim Kurumu Olarak Bulanık İmam Hatip Lisesi". *Bulanık/Kop İnsan-Coğrafya-Tarih-Kültür*. ed. İrşad Sami Yuca. 489-507. İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2022.

Karasu, Teceli. *Din Eğitiminde İşlevsel Akıl*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2. Basım, 2021.

Karateke, Tuncay. "2012 Sonrası MEB İstatistiklerinde İmam Hatip Ortaokulları/Liseleri Üzerine Bir Değerlendirme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 10/4 (2021), 3868-3883.

Kütükoğlu, Mübahat. "Darül Hilafetil Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri". *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 1/2 (1978), 1-219. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuislamtd/issue/1197/14059

Kütükoğlu, Mübahat S. "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 03 Kasım 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/darul-hilafetil-aliyye-medresesi

Meriç, İlkay. "4+4+4'ün Arkasına Gizlenenler". *Sınıf Mücadelesinde Marksist Tutum*. 17 Nisan 2012. Erişim 09 Kasım 2022. https://marksist.net/ilkay_meric/444_un_arkasina_gizlenenler.htm

odatv4.com. "İyi Ki Okumamışım Okul Filan Elimde Olsa Bu İlahiyattakilerin Çoğunu..." 06 Ekim 2016. Erişim 16 Kasım 2022.

odatv4.com, "İmam Hatip Lisesi Yönetiminden CHP'li Belediyenin Çorbasına Engel... Çocuklar Almasın Diye Nöbet Tuttu" 30 Kasım 2022. Erişim 26 Aralık 2022.

Öcal, Mustafa. "Dünden Bugüne İmam Hatip Liseleri (1913-2013)". *Değerler Eğitim Merkezi* 100. Yılında İmam Hatip Liseleri (ts.), 65-104.

Öcal, Mustafa. "İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi". *Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü - Nurullah. 224-267. İstanbul: Ensar Yayınları, 3. Basım, 2014.

Öcal, Mustafa. *Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.

Öcal, Mustafa. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi -Mukaddime Kitap-*. Bursa: Düşünce Yayınları, 1. Basım, 2011.

Şahin, Hasan. "Osmanlı Devletinde Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin İşlevlerini Yitirmesinin Sebepleri Üzerine". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 12 (01 Ocak 1999), 253-264. https://doi.org/10.14222/Turkiyat302

Toker, İhsan - Özcan, Celal. "Laiklik ve Sekülerleşme Bağlamında İmam Hatip Liselerinin Dünü, Bugünü, Yarını". *Eskiyeni* 35 (27 Kasım 2017), 33-50. https://dergipark.org.tr/en/pub/eskiyeni/issue/36905/422284

Uluslararası İmam Hatip Mezunları Derneği. "Türkiye'deki Uluslararası İmam Hatip Liseleri". Erişim 09 Kasım 2022. http://rihle.org.tr/turkiyedeki-uluslararasi-ihl/

YÖK. *Türkiye Yüksek Öğretim Stratejisi*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu, 2007. https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/Turkiyenin-yuksekogretim-stratejisi.pdf

Zengin, Salih Zeki. "Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi". *Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş. 23-47. İstanbul: Ensar Yayınları, 3. Basım, 2014.

Zengin, Salih Zeki. *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.

Zengin, Salih Zeki. "Kurtuluş Savaşı Döneminde Medrese Öğretim Programları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/1 (2003), 187-226.

1739 Millî Eğitim Temel Kanunu, (Kanun No. 14574). (16 Haziran 1973).

"Din Öğretimi Genel Müdürlüğüne Bağlı Okullar". Erişim 09 Kasım 2022. http://dogm.meb.gov.tr/bilgisistemi/okul_listesi

Hürriyet Gazetesi. "İHL'ler Laikliğe Aykırı Hale Geldi". 2004. Erişim 16 Kasım 2022. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ihl-ler-laiklige-aykiri-hale-geldi-38609436

İmam Hatip Okulu İdare Yönetmeliği, İmam Hatip Okulu İdare Yönetmeliği. *MEB, İmam Hatip Okulu İdare Yönetmeliği* 14193 (22 Mayıs 1972). https://www.memurlar.net/haber/58316/mill-egitim-bakanligi-imam-hatip-okulu-idare-yonetmeligi.html

"Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgelerinde Değişiklik Yapılması", 21. Erişim 09 Kasım 2022.

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_01/19094445_OrtaoYretim-hdc-2022-2023.pdf

"Türkiye'nin İmam Hatip Modeli Ve İslam Dünyasında Medreseler--Doç. Dr. İbrahim Aşlamacı". haz. Ankara Düşünce Atölyesi ADA. Yayın Tarihi 27 Nisan 2021. https://www.youtube.com/watch?v=V-_hyiqSibY

DEMOKRASİ PLATFORMU DERGİSİ

Demokrasi Platformu Dergisi
International Refereed Journal
P-ISSN: 1305-4600-E-ISSN:2792-0909
11 (37), 2022, 244-281.

Kadim Bir Gelenekten Yeni Bir Yapılanmaya: Bir Cumhuriyet Kurumu Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı

From The Ancient Tradition to a New Structure: Presidency of Religious Affairs as a Republican Institution

Ömer Yılmaz
Prof. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Ün., İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Sciences, Basic Islamic Sciences Ankara-Türkiye
E-Posta: omryilmaz64@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2938-1009

İhsan Koçak
Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Ün., Temel İslâm Bilimleri Bölümü Graduate Student, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Department of Basic Islamic Sciences, Ankara-Türkiye
E-posta: ihsankocak01@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1702-9937

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makale / Research Article
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/Winter-December
Geliş/Received: 29 Ekim/October 2022
Kabul/Accepted: 12 Aralık/December 2022
Yayın/Published: 31 Aralık/December 2022.

Atıf/Cite As

Yılmaz, Ömer-Koçak, İhsan. "Kadim Bir Gelenekten Yeni Bir Yapılanmaya: Bir Cumhuriyet Kurumu Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı". *Demokrasi Platformu Dergisi, (2022),* 11/37: 244-281.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi ve intihal tespit edilmemiştir. /This paper was checked for plagiarism. No plagiarism detected.
Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ömer Yılmaz-İhsan Koçak)
Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.
Yazar Katkıları / Author Contributions: Ömer Yılmaz % 55, İhsan Koçak, % 45
Web: https://www.demokrasiplatformu.com/dergi
e-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com
Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkiye.

Öz

Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye'de halen yürürlükteki anayasanın 136. Maddesi'nde ifadesini bulan resmî bir kurumdur. Bu haliyle Diyanet genel idari yapı içinde, laiklik ilkesi doğrultusunda her tür siyasi görüş dışında kalarak milli birlik ve beraberliği amaç edinen ve özel kanun maddesinin verdiği yetki ve sorumluluk çerçevesinde görevini yerine getirmektedir. İlgili kanun Diyanet'e; *"İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmeyi, din konusunda toplumu aydınlatmayı ve ibadet yerlerini yönetmekle"* sorumlu tutmaktadır. 3 Mart 1924 tarihinde kurulan ve neredeyse Cumhuriyetle yaşıt olan Diyanet merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatıyla başta ülkemizin en küçük mezrası olmak üzere Avrupa, Afrika ve Balkanlarda yaklaşık 120 ülkeye hizmet götürmektedir. Kuruluşundan bu yana çeşitli evrilmeler geçiren Diyanet İşleri Başkanlığı halen 18. Başkan tarafından yönetilmektedir. Başkanlık, anayasal bir kurum olarak toplumun her kesimine mezhep ve meşrep ayrımı gözetmeksizin hizmet sunmaya devam etmektedir. Bu haliyle kurum bir temsil makamı değil; bir hizmet birimidir. Diyanet zaman zaman farklı kesimler tarafından eleştirilse de Türk toplumunun büyük bir kesimi tarafından hüsnü kabul görmektedir. Kökü her ne kadar Osmanlı geleneğine bağlı olsa bile "Diyanet İşleri" adıyla ilk kez Cumhuriyet idaresiyle birlikte vücut bulan Başkanlık, istihdam ettiği personel sayısı, hizmetlerine ayrılan bütçe, en küçük yerleşim biriminde dahi bazen devletin tek resmi mümessili olarak faaliyet göstermesi açısından özenle korunması gereken bir müessesedir. Diyanet, bünyesinde istihdam ettiği akademik, tecrübeli ve birikimli personeliyle vatandaşa sahih dini bilgi sunmakta, geleneğine sadık, günceli de takip eden yapısıyla Türk Cumhuriyeti Devleti'nin sosyo-kültürel ve dini hayatının ayrılmaz bir parçası olarak varlığını devam ettirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Cumhuriyet, Diyanet, Din Hizmetleri.

Abstract

The Presidency of Religious Affairs (Diyanet) is an official institution that finds its expression in Article 136 of the current constitution in Turkey. In this state, the Diyanet fulfills its duties in the general administrative structure, within the framework of the authority and responsibility given by the special law, which aims at national unity and solidarity by staying out of all kinds of political views in line with the principle of secularism. According to the relevant law the Diyanet is "to carry out works related to the beliefs, worship and moral principles of the religion of Islam, to enlighten the society about religion and to manage places of worship". Founded on March 3, 1924 and almost as old as the Republic, the Diyanet provides services to approximately 120 countries in Europe, Africa and the Balkans, with its provincial and foreign organizational structure. The Diyanet, that is Presidency of Religious Affairs, which has undergone various

evolutions since its establishment, is still managed by the 18th President. As a constitutional institution, the Presidency continues to provide services to all segments of the society, regardless of sect or creed. As such, the institution is not a representative office; is a service unit. Although Diyanet is criticized from time to time by different segments, it is well received by a large segment of Turkish society. Although its roots are tied to the Ottoman tradition, the Presidency, which first came into being with the Republic administration under the name of "Religious Affairs", is an institution that needs to be carefully protected in terms of the number of personnel it employs, the budget allocated for its services, and sometimes operating as the only official representative of the state even in the smallest settlement. With its academic, experienced and knowledgeable staff, the Presidency provides the citizens with authentic religious knowledge, and continues to exist as an integral part of the socio-cultural and religious life of the State of the Turkish Republic with its structure that is faithful to its tradition and follows the current.

Keywords: Ottoman, Republic, Religious Affairs, Religious Services

Giriş

Diyanetin iştikak ettiği kavram olarak din, Arapça "deyn" kökünden gelmekte, mastar veya isim (çoğ. edyân) olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda din sözlüklerde "âdet, ceza, mükâfat, itaat, hesap, İslam"[1] gibi yirmiye yakın anlama gelmektedir. Yine din ile aynı kökten gelen ve Arapça isim olarak nitelendirilen "diyanet" başta Mütercim Asım Efendi (öl.1820) ve Şemseddin Sami (öl. 1904) olmak üzere bazı Türkçe sözlüklerde "emanet, istikamet, itaat, dinin hükümlerine uymak ve muktezasınca amel etmek, örf ve âdet, saltanat ve mülkiyet, hüküm ve ferman, makbul ibadet, millet, şeriat, Allah'a ibadet ve maneviyata itikat hususunda her milletin tuttuğu yol, din-i İslam, din işleri, dindarlık, din duygusu, din buyruklarına uyma, baş eğme"[2] gibi farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

[1]Ebu Nasr Cevherî, *Sıhah,* "dyn", md; Râgıb el-Isfehânî, *el- Müfredât, "*dyn" md; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* "dyn" md.

[2] Mütercim Asım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, "dyn" mad; Abdullah Yeğin, *Yeni Lügat* (İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları, 1992), 108; Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî,* (İstanbul: Kapı Yayınları 2009), 645; Mustafa Ahterî, *Ahterî-yi Kebir,* (Ankara: TDK Yayınları 2017), 382; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,* (Ankara: Aydın Kitabevi 2009), 190; D. Mustafa Nihat Özon, *Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük,* (İstanbul: Inkılap Kitabevi 1988), 164; D. Mehmed Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük,* (Ankara: Yazar Yayınları, 2004), 25. Baskı, 403.

Kaynakça

Ahterî, Mustafa. *Ahterî-yi Kebir,* Ankara: TDK Yayınları 2017.

Akseki, Ahmet Hamdi. "Din Tedrisatı ve Dini Müessesler Hakkında Bir Rapor 1". *Sebilürreşad Dergisi.* 4/1, 1951. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/775196

Aksoy, Mehmet. *Şeyhülislamlıktan Diyanet İşleri Başkanlığı'na Geçiş*. Köln: Önel Yayınevi, 1998.

Akyıldız, Ali. "Şerîyye ve Evkaf Vekâleti", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* İstanbul: 2010, 39/7-8.

APK. Araştırma Planlama ve Koordinasyon Daire Başkanlığı. *Diyanet İşleri Başkanlığı 2003 Yılı İstatistikleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2004.

APK. Araştırma Planlama ve Koordinasyon Daire Başkanlığı. *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1999.

Aslanpay, Nail. *Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluşu, Çalışması ve Birimlerin Tanıtılması 1924-1973*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1973.

Ateş, Süleyman. "Soruşturma". *İslamiyat Dergisi* 5/1, 2001.

Aydın, Ömür. "Diyanet İşleri Başkanlığı Üzerine Bir Tartışma", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* Erzurum 2019, c. 33, Sayı 3, 891-918.

Aydın, Mehmet S. "Avrupa Birliği Din ve Diyanet". *İslamiyat Dergisi* 5/1, 2001. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/issue/36908/423480

Aydın, M. Akif. "Kânûn-i Esâsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 24. İstanbul: 2001. (Erişim 07.11.2022)

Aytürk, Nihat- Çelik, Yaşar-Şahin Arslan, Enver. "Diyanet İşleri Başkanlığının Teşkilat Tarihçesi". *Diyanet Dergisi*. 25/1, 1989. http://katalog.idp.org.tr/yazarlar/64752/yasar-celik

Ayvalı, Ramazan-Gürtaş, Ahmet-Tabakoğlu, Ahmet. *Din Eğitimi Alt Komisyonu Raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983.

Bardakoğlu, Ali. "Cumhuriyetin 80. Yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Paneli". *Diyanet Aylık Dergi Haber Bülteni*. Sayı: 160, 2004.

Bardakoğlu, Ali. *21. Yüzyıl Türkiye'sinde Din ve Diyanet*. Cilt 2. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.

Başgil, Ali Fuat. *Din ve Laiklik*. 8. Baskı. İstanbul: Yağmur Yayınları, 2007.

BCA. Cumhuriyet Arşivi, *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Evrakı* (030.10.0.0), 26.151.4.

Bozkurt, Turan. *Atatürk'ün İslam'a Hizmetleri*. İstanbul: Yılmaz Kitapevi, 2015.

Bulut, Mehmet. "Birinci Meclis Dönemi Din Hizmetleri". *Diyanet Aylık Dergisi*. Sayı: 28, 1993.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/582982

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi 2009.

DİB. Diyanet İşleri Başkanlığı. *2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu*. (Erişim 08.12.2022). http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/5CR2e+DIB_2021_FR.pdf

DİB. Diyanet İşleri Başkanlığı. *2022 Yılı Performans Programı*. (Erişim 01.01.2022). http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/05PgO+2022_Performans_Programi.pdf

DİB. Diyanet İşleri Başkanlığı. *Başlangıçtan Günümüze Görev Yapan Başkanlar ve Görev Yılları*. (Erişim: 06.12.2022). https://tr.wikipedia.org/wiki/Diyanet_%C4%B0%C5%9Fleri_Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1

DİB. Diyanet İşleri Başkanlığı. *Din İstatistikleri Resmi İstatistik Programı*. (31.12.2021). https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler

DİB. Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kuruluş ve Tarihçe*. (Erişim 11.11.2022). https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/1/diyanet-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi

DİB. Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kurumsal Teşkilat Şeması*. (Erişim 17.11.2022). https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/TeskilatSemasi/4

Doğan, Mehmed D. *Doğan Büyük Türkçe Sözlük,* 25. Baskı, Ankara: Yazar Yayınları, 2004.

Dursun, Davut. *Din Bürokrasisi: Yapısı, Konumu ve Gelişimi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.

Düstur, 3. Tertip, Cilt 5. 1953.

Erşahin, Seyfettin. Bir Cumhuriyet Kurumu Olarak Diyanet İşleri Başkanlığının Tarihi Kökeni. (Ümmet Yapısından Millet Yapısına). *Din Hizmetleri ve Din Eğitiminde Türkiye Tecrübesi,* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020, 9-46.

Ertan, Veli. "Tarihte Şer'iye ve Evkâf Vekilleri", *Diyanet Dergisi,* c. 8, (Sayı 78-79), Ankara 1968.

Gotthard, Jaschke. *Yeni Türkiye'de İslamlık,* ter. Hayrullah Örs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972.

Gökbilgin, M. Tayyip. *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*. İstanbul: İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Yayınları, 1977.

Gözaydın, Iştar. Türkiye'de Din Devlet İlişkilerinin Yeniden Düzenlenmesi". *Din-Devlet İlişkileri ve Tüğrkiye'de Din Hizmetlerinin Yeniden Yapılanması Uluslararası Sempozyumu*. 26-27 Mart. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi, 1998.

Gözaydın, İştar. *Diyanet: Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Kahraman, Hakan. *Sosyolojik Açıdan Diyanet İşleri Başkanlığı Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1993.

Kara, İsmail. *Şeyh Efendinin Rüyasındaki Türkiye*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.

Koç, Ahmet. "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi", *Din Hizmetleri ve Din Eğitiminde Türkiye Tecrübesi*, Ankara: DİB Yayınları, 2020.

Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1999.

Komisyon. *"Bir Tür Laiklik: Diyanet İşleri Başkanlığı"*. ed. M. Tunçay. *75 Yılda Düşünceler, Tartışmalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

Komisyon. *Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1989.

Komisyon. *Son 10 Yılda Diyanet İşleri Başkanlığı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.

Kutay, Cemal. *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.

Kutlu, Sönmez. "Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini: İmâm Mâturîdî", *Dini Araştırmalar,* Ocak-Nisan 2003, c. 5, (Sayı 15), 5-28.

Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.

Ortaylı, İlber. *Osmanlı Devleti'nde Kadı*. Ankara: Turhan Kitapevi, 1994.

Öcal, Mustafa. *Dünden Bugüne Din Görevlileri ve Mesleki Yeterlikleri". Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu*. 28-29 Mayıs. Kayseri: İbav Yayınları, 2002.

Özon, Mustafa Nihat. *Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük,* İstanbul: Inkılap Kitabevi 1988.

Öztürk, Naif. "Şeriye ve Evkaf Vekâleti". *Atatürk Ansiklopedisi* (Erişim 12.11.2022). https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/seriye-ve-evkaf-vekaleti/

Öztürk, Şükrü. "Kur'an Kurslarının Eğitim ve Kültür Hayatımıza Katkıları". *İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)*. İstanbul: 2020. (Erişim 15.12.2022).

Sarıkaya, M. Saffet. "Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarında Mezhebi Tutum ve Eğilimler", *Journal of Islamic Research* 2018; 29 (2): 268-287.

Sarıkoyuncu, Ali. *Millî Mücadelede Din Adamları*. Cilt 2. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

Şemseddin Sami. *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul: Kapı Yayınları 2009.

TBMM. Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Zabıt Ceridesi*. Cilt 6, 2. Devre. Çağrı No: 1957 SB 267.

TBMM. Türkiye Büyük Millet Millet Meclisi. *İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun*; *Ceridei Resmiye ile Neşir ve İlâmı.* No: 1, 7 Şubat 1337.

TBMM. Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Zabıt Ceridesi*, Cilt 1. 2. Devre. Çağrı No: 3.5.1336.

TBMM. Türkiye Büyük Millet Meclisi. "*Cami Hizmetleri Nizamnamesi*". 12 Ağustos 1928 Tarih, 205 sayı, No: 6995. https://www.tbmm.gov.tr/Yasama/Kanunlar

TBMM. Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Düstur*, Üçüncü tertip. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/71

TBMM. Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Evkaf Umum Müdürlüğünün 1931 Malî Senesi Bütçe Kanunu*. Sayı: 1821, No: 1827, Md. 6. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc010/kanuntbmmc010/kanuntbmmc01001827.pdf

TBMM. Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Şer'iye ve Evkâf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletleri'nin İlgasına Dair Kanun*. Sayı: 2/303, No: 429, Md. 1. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200429.pdf

TDV. Türkiye Diyanet Vakfı. *Kurumsal Tarihçe*. (12.11.2022). https://tdv.org/tr-TR/kurumsal/

TDV. Türkiye Diyanet Vakfı. *Vakfın Cami İnşaatları*. (05.10.2022). https://tdv.org/tr-TR/dunyanin-dort-bir-yaninda-tdvnin-insa-ettigi-camilerde-ezan-sesi-yankilaniyor/

Tosun, Cemal. *Din ve Kimlik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 1988.

Üçer, Cenksu. "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi-Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazıları Örnekleminde", *İlahiyat Akademi,* Aralık 2021 (14), 23-104.

Vergin, Nur. *Türkiye ve Avrupa'da İslam Devlet ve Modern Toplum*. İstanbul: Kondrad Adenauer Stiftung Yayınları, 2004.

Yakut, Esra. *Şeyhülislamlık: Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.

Yavuzer, Hasan. Diyanet İşleri Başkanlığının Kurumsal Yapılanması İçinde Cami Hizmetlerine Sosyolojik Bir Bakış". *Akademik Araştırma ve Dayanışma Derneği Dergisi*. Sayı: 12, 2008. https://acikerisim.nevsehir.edu.tr/bitstream/handle/20.500.11787/4440/Hasan%20Yavuzer%20son%20175-199.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kuran Dili*. 9 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.

Yeğin, Abdullah. *Yeni Lügat*. İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları, 1992.

Yılmaz, Ömer. "Yurtdışı Cami ve Cami Dışı Din Hizmetleri". *Diyanet İlmi Dergi*. Sayı: 42, 2006.
https://avesis.aybu.edu.tr/yayin/d7e3ec1d-ecaa-403b-9170-fd8bbaceb316/yurtdisi-cami-ve-cami-disi-din-hizmetleri

Yücel, İrfan. "Diyanet İşleri Başkanlığı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 46. İstanbul: 1994. (Erişim 03.11.2022).
https://islamansiklopedisi.org.tr/diyanet-isleri-baskanligi

Yücel, İrfan. "İmam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 46. İstanbul: 2000. (Erişim 07.11.2022)
https://islamansiklopedisi.org.tr/imam#3-cumhuriyet-doneminde-imamlik

Yücel, Fatih. "Fetvanın Değişim Gerekçelerine Güncel Bir Bakış -Din İşleri Yüksek Kurulu Karar ve Fetvaları Örnekliği", *Diyanet İlmî Dergi*, Sayı 58 (2022): 1125-1156.

DEMOKRASİ PLATFORMU DERGİSİ

Demokrasi Platformu Dergisi
International Refereed Journal
P-ISSN: 1305-4600-E-ISSN:2792-0909
11 (37), 2022, 282-294

Türkiye'de Adli Tıp ve Son Yüzyılı

Forensic Medicine in Türkiye and The Last Century

Mustafa Doğan
Dr. Öğr. Üyesi Niğde Ömer Halisdemir Ü./Tıp Fakültesi/Dahili Tıp Bilimleri Bölümü
Asst. Prof., Niğde Ömer Halisdemir University/Faculty of Medicine/Department of Internal Medical Sciences, Niğde/Türkiye.
E-posta: mustafa.dogan@ohu.edu.tr **ORCID ID**: 0000-0002-3568-2369

Çetin Orak
Uzman Dr., Adli Tıp Kurumu, Niğde Adli Tıp Şube Müdürlüğü
Specialist MD., Forensic Medicine Institute, Office Branch of Niğde Forensic Medicine, Niğde-Türkiye
E-posta: cetinorak@hotmail.com **ORCID ID**: 0000-0002-4154-2223

Bora Özdemir
Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Ün./Tıp Fakültesi/Dahili Tıp Bilimleri Bölümü
Niğde Ömer Halisdemir University/Faculty of Medicine/Department of Internal Medical Sciences, Niğde/Türkiye
E-posta: urfabora@gmail.com **ORCID ID**: 0000-0001-8474-2826

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makale / Research Article
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/Winter-December
Geliş/Received: 22 Ekim/October 2022
Kabul/Accepted: 29 Kasım/November 2022
Yayın/Published: 31 Aralık/December 2022.

Atıf/Cite As

Doğan, Mustafa-Orak, Çetin-Özdemir, Bora. "Türkiye'de Adli Tıp ve Son Yüzyılı". *Demokrasi Platformu Dergisi,* (2022), 11/37: 282-294.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi ve intihal tespit edilmemiştir. /This paper was checked for plagiarism. No plagiarism detected.
Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mustafa Doğan, Çetin Orak, Bora Özdemir)
Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.
Yazar Katkıları / Author Contributions: Mustafa Doğan % 40, Çetin Orak % 30, Bora Özdemir % 30
Web: https://www.demokrasiplatformu.com/dergi| **e-mail to**: demokrasiplatformudergisi@gmail.com
Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Türkiye.

Öz

Şahıslara karşı işlenen suçlarda meydana gelebilecek yaralanmaları değerlendirmek ve kişi üzerinde meydana getirdiği olumsuz durumları derecelendirmek adil bir yargılama için gerekmektedir. Söz konusu kişinin uğradığı zarar olması nedeniyle muayene kısmı tıp ilmi kapsamında değerlendirilir. Adalet birimlerine talep ettikleri konularda hizmet sunan ve belirtilen sorunların çözümü aşamasında rol alan hukuk ile tıp arasında köprü oluşturan bilim ise "adli tıp" olarak anılır. Osmanlı'da ilk otopsi "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne"nin kuruluşuna katkıda bulunan Dr. Charles Ambroise Bernard tarafından 1843 yılında, başına sırık düşmesi sonucu ölen birine yapıldığı bilinmektedir. Ülkemizde ilk otopsi tekniği kitabı Hamdi Suat Aknar tarafından 1930 yılında yazılmış, kitaba o zamanın Osmanlıca terimi olan "Fethimeyt" başlığı verilmiştir. Dünya'da ve Türkiye'de tüm ilimlerin ve fennin her geçen gün ilerlediği çağımızda, adli tıp biliminin şuan geldiği noktadan geçmiş 100 (yüz) yıllık süreci görebildiğimiz kadarı ile değineceğiz. Yazımızın amacı ülkemizde özellikle son 20 (yirmi) yıllık süreçte ciddi gelişmeleri içeren, ülkemizin son 100 (yüz) yıllındaki adli tıp bilimi ve adli birimlerine dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Adli Tıp Kurumu, Yüz yıl, Otopsi, Rapor, Kanun.

Abstract

Assessing injuries that may occur against individuals in crimes and grading the negative situations on the same individuals are necessary for a fair trial. In this situation the subject is the human being because of that the examination part is considered with medical science. The science that creates a bridge between law and medicine, which provides services to the justice units in the subjects they demand and takes a role in the solution of the problems mentioned, is called "forensic medicine". It is known that the first autopsy was performed in 1843, by Dr. Charles Ambroise Bernard, who contributed to the foundation of "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane" on a person who died from a pole fell on his head. The first book of autopsy technique was written by Hamdi Suat Aknar in 1930, it was given the title of "Fethimeyt" which was the Ottoman term of autopsy then. In this article we will mention to the changes and developments of forensic science from day to day in last century, as the other sciences topic titles in the world and our country. The aim of our article is to draw attention to the forensic science and forensic units in the last one hundred years of our country, which includes serious developments especially in the last 20 years.

Keywords: Forensic Science Institute, Report, Law, Autopsy, Century

Giriş

Suçluların yapmış oldukları zarar ve ziyan nispetinde ceza verilmesi hukukun temel yaklaşımıdır. Ceza, suçun ağırlık derecesine göre kanunlarda ön görülen şekil ve miktarda uygulanır. Şahıslara karşı işlenen suçlarda insan vücudunda arıza/arızalar meydana geleceğinden arızanın derecesini değerlendirmek tıp ilminin kapsamına girmektedir. Yaşam içerisinde, hukuk ilminin şahsa karşı işlenen suçlarda tıbbi durumun belirlenmesindeki ihtiyaçlarını gidermek adına 'adli tıp' ilmi doğmuştur. Dolayısıyla adli tıp ilmini tanımlarken "adalete hizmet eden tıp ilmi" olarak değerlendirmek uygun olacaktır.

Tartışma

Ülkemizde Adli Tıp eğitimi, ilk defa 1839 yılında II. Mahmut zamanında Askeri Tıbbi Mektebi olarak anılan Mekteb-i Tıbbiye'yi Şahane'de "Tıbb-ı Kanuni" ismiyle başlamıştır. Avusturyalı olduğu bilinen Dr. Bernard adli tıp derslerini veren ilk eğitmen olarak ülkemiz tarihindeki yerini almıştır (Soysal-Eke, 1999; Atan, 2018; Nazlıer, 2021). Adli Bilimler çerçevesi günümüzde çok gelişmiş ve bünyesinde birçok bilim dalının adli kısmının incelenmesine olanak sunan bir alana sahiptir. Yaygın olarak bilinen 'otopsi' işi, adli tıbbın ilk akla gelen hizmet alanıdır. Ülkemizde ilk otopsi 1841 yılında Dr. Bernard tarafından yapılmıştır (Soysal-Eke, 1999; Nazlıer, 2021; OL 19 Kasım 2022).

Resim 1. Dr. Charles Ambroise Bernard(Atan, 2018)

Resim 2. Prof. Dr. Şemsi Gök ve Adli Tıp Çalışanları(Atasoy, 1 Mayıs 2021)

Cumhuriyet döneminde adli tıp birimlerinin meclise katkısı ve demokratikleşme sürecindeki rolünü anlamak için Veliyettin Tahsin'den bahsetmek gerekir. 1889 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyeye giren Veliyettin

Kaynakça

4NCBK, 4 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. Resmi Gazete 30479 (15 Temmuz 2018). Erişim 19 Kasım 2022. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180715-1.pdf

Atan, Yusuf vd. "Dr. Charles Ambroise Bernard: Türkiye'de Adli Otopsinin Başlangıcı". *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 2/3 (2018), 155-158. https://dergipark.org.tr/tr/pub/amusbfd/issue/39612/412204

Atasoy, Selin. "Büyükbabam Prof. Dr. Şemsi Gök". 1 Mayıs 2021, 12:06. *Twitter*. Erişim 19 Kasım 2022. https://twitter.com/selinatasoy/status/1388419488304017413/photo/3

ATHYUE, Adli Tabiplik Hizmetlerinin Yürütülmesinde Uyulacak Esaslar Genelgesi. Türkiye: Sağlık Bakanlığı. 22 Eylül 2005. Erişim 19 Kasım 2022. https://nigdeism.saglik.gov.tr/Eklenti/11593/0/adli-tabiplik-hizmetleri-genelge-ve-ekleripdf.pdf

Doğan, Muzaffer Berna. "Adli Bilimlerde Adli Tıp ve Adli Tıp Dışı Alanların Türkiye'deki Yapılanması ile İlgili Sorunlar: İki Rapor ile Değerlendirme". Adli Tıp Bülteni 27/ 1 (2022), 66-77. http://earsiv.arel.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12294/3014?locale-attribute=en

Koç, Sermet-Biçer, Ümit. "Adli Tıbbın Tarihsel Gelişimi, Türkiye'deki Yapılanması ve Sorunları". Kinik gelişim Dergisi 1(2009), 1-5. https://klinikgelisim.org.tr/eskisayi/klinik_2009_22/01.pdf

Nazlıer, Yağız Fatih. *Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Adlî Tıp Ve Bilirkişilik.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021. http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/25662

OL, Ophthalmology Life. "İstanbul'da İlk Tıp Okulunun Kurucusu: Göz Doktoru ve Cerrah Bernard". Erişim 19 Kasım 2022. https://ophthalmologylife.com.tr/istanbulda-ilk-tip-okulunun-kurucusu-goz-doktoru-ve-cerrah-bernard/

Soysal, Zeki-Eke, Murat. "Dünyada Adli Tıbbın Tarihçesi ve Gelişimi"/ Gök, Şemsi. "Adli Tıbbın Türkiye'de Geçirdiği Tarihi Evreler". *Adli Tıp.* Ed. Zeki Soysal-Cansel Çakalır. 1/1-44. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, 1999.

Yıldırım, Rıfat Vedat. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

DEMOKRASİ PLATFORMU DERGİSİ

Demokrasi Platformu Dergisi
International Refereed Journal
P-ISSN: 1305-4600-E-ISSN:2792-0909
11 (37), 2022, 295-323.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Demiryolları Politikalarında Kırılma: Marşal Planı

Breaking Railways Policies From The Ottoman To The Republic: The Marshal Plan

Sinan Miser
Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Graduate Student, Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences
E-posta: sinanmiser@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8704-1977

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makale / Research Article
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December
Geliş/Received: 29 Ağustos/August 2022
Kabul/Accepted: 19 Ekim/October 2022
Yayın/Published: 31 Aralık/December 2022.

Atıf/Cite As

Miser, Sinan. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Demiryolları Politikalarında Kırılma: Marşal Planı". *Demokrasi Platformu Dergisi,* (2022), 11/37: 295-323.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi ve intihal tespit edilmemiştir. /This paper was checked for plagiarism. No plagiarism detected.
Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Sinan Miser)
Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.
Yazar Katkıları / Author Contributions: Sinan Miser % 100
Web: https://www.demokrasiplatformu.com/dergi| **e-mail to**: demokrasiplatformudergisi@gmail.com
Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkey.

Öz

Türkiye'nin demiryolları politik geçmişi hakkında daha önce kaleme aldığımız *"Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Demiryolu Politikaları"* adlı makalemizde her iki döneme ait politikalar üzerinde durularak, demiryollarının gelişimi incelenmişti. Gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse de Cumhuriyet dönemlerinde demiryollarının gelişimine büyük önem verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, demiryolları teknolojisini geliştirmek için 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren girişimlerde bulunmuş, önemli projeleri hayata geçirmiştir. Cumhuriyet Türkiye'si ise ülkenin ulaşım sorununun çözümünde demiryolları ağının geliştirilmesini Cumhuriyet'in en öncelikli konularının içerisinde değerlendirmiştir. Cumhuriyet, hem yeni projeleri hayata geçirmiş hem de Osmanlı döneminden kalan ve yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryolu hatlarını millîleştirilmesi için büyük mücadele vermiştir. Bu makalede, her iki dönemde de çeşitli engellerle karşılaşılsa da memleketin demiryolu ağlarına kavuşturulması için verilen çabaların özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında önemli bir duraksamaya girmesinin nedenleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda; Türkiye'nin demiryolları politikalarındaki kırılmaya neden olan politik ve ekonomik sebeplerin neler olduğunu, nasıl işlediğini ve ortaya konulan saptamalar ışığında, Türkiye'nin Atatürk sonrası girdiği Batı ittifakına dayanan yeni politik yönelimin demiryollarımıza yaptığı etkiyi ortaya çıkarmak temel hedef olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Demiryolları, Osmanlı, Cumhuriyet, , Marshall Planı, Thornburg Raporu, İmtiyazlar

Abstract

In my article titled "Railway Policies from the Ottoman Empire to the Republic", which I wrote about the political history of the railways in Turkey, the development of the railways was examined by emphasizing the policies of both periods. Great importance was attached to the development of railways in both the Ottoman Empire and the Republic periods. The Ottoman Empire made attempts to develop railway technology from the first quarter of the 19th century and implemented important projects. The Republic of Turkey, on the other hand, considered the development of the railway network as one of the top priority issues of the Republic in order to solve the transportation problem of the country. The Republic has not only implemented new projects, but also struggled to nationalize the railway lines from the Ottoman period, which are in the hands of foreign companies. In this article, although various obstacles were encountered in both periods, the reasons why the efforts to provide the country with railway networks came to a standstill, especially after World War II. In this context; The main objective has been to reveal the political and economic instruments that

caused the break in Turkey's railway policies, how they work and, in the light of the determinations, the effect of the new political orientation based on the Western alliance that Turkey entered after Atatürk, on our railways.

Keywords: Railways, Ottoman, Republic, Marshall Plan, Thornburg Report, Privileges

GİRİŞ

Sanayi Devrimi'nin itici gücü olan demiryolları 19. yüzyılın en önemli gelişmelerinden bir olarak kabul edilmektedir. Sanayileşmenin tüm hızıyla devam ettiği bu yüzyılda merkez devletlerinin ham madde kaynaklarına hızlı erişim, işlenmiş hammaddelerin kısa sürede uzak mesafelere taşınması ve yeni pazarlara ulaşım talebi demiryollarındaki ilerlemeye paralel şeklide karşılanmıştır. Bu yüzyılda kıtalar arası döşenen demiryolları yük ve insan taşımacılığında bir çığır açmış, sermayenin küreselleşmesinin en önemli etkenlerinden bir olmuştur. Devletler, sürecin başından itibaren demiryollarındaki gelişmeye ilgisiz kalmamış, bu teknolojiyi kendi ülkelerinde görmek için büyük yatırımlar yapmış, politik ve stratejik planlamalarının merkezine koymuştur.[1]

1. Demiryollarının Gelişimine Kısa Bir Bakış

Tarihte ray sistemine dayalı yol tiplerini çok eski dönemlere götürmek mümkündür. Bununla birlikte; gerçek anlamda ilk demiryolları örneklerine İngiltere'de rastlanmaktadır. İngiltere'de bazı maden ocaklarında kullanılmaya başlayan tahta ray sistemleri, 19. yüzyılın son çeyreğinde yerini metal raylara bırakmıştır. Kısa bir süre sonra buharlı makinelerin icadı ile birlikte buharlı lokomotiflerin kullanılmaya başlanmasıyla modern anlamda ilk demiryolları inşa edilmiştir.[2]

Buhar gücünden yararlanılarak geliştirilen lokomotifler 19. yüzyıl boyunca Avrupa, Amerika ve Rusya'da demiryollarının çok hızlı bir şeklide gelişmesine yol açmış[3] bu bölgelerde adeta bir demir yolu ağı teşkil edilmiştir. "Demiryolu Çağı"

---

[1]Bu makale, daha önce yayımladığımız "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Demiryolları Politikaları" adlı makalenin bir kısmından yapılan kısa özetten sonra asıl konu olan Türkiye'nin demiryolları politikalarımızdaki kırılma üzerine kaleme alınmıştır. Miser, Sinan. "Osmanlıdan Cumhuriyete Demiryolları Politikaları". Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 2 / 4 (Aralık 2019): 13-35.

[2] Babil ve eski Yunan'da a taşıtların rahat ilerlemesi için taş blokların paralel hatlar şeklinde dizilmesi, Romalıların araba tekerlekleri için oyuk şeklinde yollara biçim vermeleri örnek gösterilebilir. Yavuz Haykır, *Atatürk Dönemi Kara ve Demiryolu İnşa Çalışmaları 1923-1938*, (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2011), 30.

[3] 1890 yılına gelindiğinde, tüm dünyada demiryolu hattı, 616.000 bin km'ye, 1910 yılında 1.030.000 km'ye ulaşmıştır. Günümüzde ise bu rakam, yaklaşık olarak 1.370.000 km'dir. İlker Öztürk, *Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Demiryollarının Gelişimi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler

önem verilmiş, Anadolu'nun ulaşım arterlerini oluşturacak projelere imza atılmıştır.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen önce uzun yıllar sürdürdüğü tarafsız dış politika stratejisinden vazgeçerek Batı eksenli yeni bir dış politika geliştirmiştir. Bu politik yönelim her ne kadar Türkiye'yi sıcak savaş ortamının içerisine çekecek kadar keskin olmasa da Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerine zarar vermiştir. Bu nedenle; Türkiye, savaş sonrasında yeniden şekillenen ve Soğuk Savaş olarak tabir edilen küresel çaptaki yeni dönemde Batı ile geliştirdiği politikalara daha fazla sarılmak ihtiyacı duymak zorunda kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin toprak taleplerine maruz kalması, ideolojik kaygıları ve bozulan ekonomik dengeleri nedeniyle ABD'nin geliştirdiği yeni ekonomik ve stratejik politikalarında yer almaya başlamıştır.

ABD'nin, II. Dünya Savaşı sonrası, büyük zarar gören Avrupa devletlerinin ekonomisini düzeltmek, Sovyet yayılmacılığına karşı koymak ve ABD mallarının küresel ölçekteki pazar payını artırmak için uygulamaya koyduğu planlardan bir Marshall Planı'dır. Türkiye bu plana 1948 yılında dâhil olmuştur. Her ne kadar ilgili plan Türkiye'ye sıcak para akışında yardımcı olmuş olsa da Türkiye'nin Millî Mücadele'nin başından beri titizlikle izlediği tam bağımsız dış politik duruşuna büyük zarar vermiştir. Planla birlikte ABD'li uzmanlara Türkiye'nin her alanında kapılar sonuna kadar açılmış, ekonomisinden, silahlı kuvvetlerine kadar her alanda ABD güdümlü bir politik yaklaşım sergilenmiştir.

Marshall Planı, Türkiye'deki ağır sanayi stratejilerini gerilettiği gibi en büyük zararlarından birini demiryolları politikalarına vermiştir. Bu planla birlikte demiryollarının gelişimi adeta bir bıçak gibi kesilmiş, demiryolları yatırımlarından ziyade ABD'nin tavsiyeleriyle karayolu şebekesinin geliştirilmesi ön plana çıkmıştır. Türkiye, demiryolları politikalarını uzun yıllar boyunca sadece mevcut demiryolları hatlarının bakım, onarım ve demiryolu teçhizatı üretimine yönelik şekillendirmiş, yeni demiryolları yapımına yapılan yatırımlar çok sınırlı kalmıştır.

Kaynakça

Akademi-İktisat. "Türkiye Ekonomisinin 1946-1953 Döneminde Uluslararası Ekonomiye Farklı Bir Eklemlenme Denemesi". Fatih İstemihan. (Erişim: 15 Ekim 2022).

http://www.akademiktisat.net/calisma/tr_iktisat_genel/1946_1953_tr_ekonomi_fihan.htm.

Akalan, Ali Osman. *Bir Kurum Olarak Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Tarihi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi,2010.

Akbulut, Gülpınar. "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Gerçekleşmeyen Demiryolu Projeleri ve Etkileri". *Atatürk Dergisi* 1/1 (2012), 225-257.

Akdoğan, Nermin Kılıç, Ruben, Ester. "Amerikan Hegemonyasının Türkiye'de Modernleşme ve Kalkınma Söylemlerine Yansımaları". *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi* 6/1 (Haziran 2021), 49-73.

Aksoy, Suat. *Kalkınma Sürecinde Türkiye'de Ulaşım: 1980'den Günümüze Demiryolu Deneyimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

Atatürk Ansiklopedisi. Marshall Planı". (Erişim: 15 Ekim 2022). https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/marshall-plani/

Avcıoğlu, Doğan. *Türkiye'nin Düzeni*. Ankara: Tekin Yayınevi, 1, 2 Cilt, 1990.

Ay, İsmail Cem. "Marshall Yardımları: Türkiye'nin Dışa Bağımlılık Sürecine Etkileri". *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (2021), 53-64.

Aydoğan, Metin. *Ülkeye Adanmış Bir yaşam, Atatürk ve Türk Devrimi*. İzmir: Umay yayınları, Şubat 2006.

Aydoğan, Metin. *Avrupa Birliği'nin Neresindeyiz*. İstanbul: Kum Saati yayınları, Ekim 2003.

Aydemir, şevket Süreyya. *İkinci Adam*. 2 Cilt. İstanbul: Remzi Kitapevi, Mart 2011.

Baskıcı, Murat. "Sevr ve Lozan Antlaşmalarının Başlıca İktisadî Hükümlerinin Karşılaştırılması". *Mülkiye Dergisi* 28/242 (2004), 109-126.

Birinci, Ali. *Behiç Erkin*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.

Bülbül, Bilgehan. *Marşal Planı ve Türkiye'de Uygulanışı 1948-1957*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Can, Bülent Bilmez. " Suya Düşen Bir Tatlı Hayal: Şarki Anadolu Demiryolları (Chester) Projesi 1922-1923". *Kebikeç Dergisi* 11 (2011),165-204.

Değer, Mehmet Emin. *Oltadaki Balık Türkiye.* İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Haziran 1998.

Ekinci, İlhan. *Fırat ve Dicle'de Osmanlı-İngiliz Rekabeti*. Ankara: Asil Yayınları, 2007.

Güler, Yavuz. *Marshall Planı Ve Türkiye'de Marshall Planı'nın Uygulanışı*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.

Gülsoy, Ufuk. *Kutsal Proje, Ortadoğu'da Osmanlı Demiryolları*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Gümüş, Mustafa. 1893'ten 1923'e Chester Projesi'ne Türk Topraklarında Demiryolu İmtiyaz Mücadeleleri ve Büyük Güçler". *Tarih Okulu* 10 (Ağustos 2011), 151-194.

Haykır, Yavuz. *Atatürk Dönemi Kara ve Demiryolu İnşa Çalışmaları 1923-1938*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Internet Archive. "Turkey An Economic Appraisal by max Wex Weston Thornburg". (Erişim: 27 Kasım 2022), https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.278424/page/n21/mode/2up.

Kalyon, Levent. "Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz". *Dergipark* 6/11 (2010), 7-26.

Karacan, Ali Naci. *Lozan*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, Mart 2018.

Karayemiş, Çiğdem. *Türkiye'de Demiryolunun Gelişimi Ve Behiç Erkin Bey*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Kıvırcık, *Emir*. *Cepheye Giden Yol*. İstanbul: GOA Yayıncılık, 2008.

Kopar, Metin. "ABD'nin Türkiye Üzerindeki Projeksiyonu: Thornburg Raporu (1949-1950)". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/60 (2018), 306-314.

Miser Sinan. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Demiryolları Politikaları". *Dergipark* 2/4 (Aralık 2019), 13-35.

Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, 365.

Örsten Esirgen, Seda. "Lozan Barış Görüşmelerinde İmtiyazlar Sorunu". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (Haziran 2012), 87-114.

Şimşir, Bilal. *Lozan Telgrafları (1922-1923)*. 1 Cilt. Ankara: TTK Yayınları, 1990.

Özkan, Behlül vd. *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni*. "Türkiye Müesses Nizamı İle Siyasal İslam'ın Kutsal İttifakı" nşr. Behlül Özkan. İstanbul: Tekin Yayınları, Ocak 2021.

Özkan, Behlül vd. *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni*. "Sermayenin Altın Programı: Tepeden İslamlaştırma". nşr. Deniz Hakyemez. İstanbul: Tekin Yayınları, Ocak 2021.

Özkan, Behlül vd. *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni*. "Soğuk Savaş ve Türkiye'de Siyasal İslam'ın Yükselişi: 1945-1970", nşr. Mehmet Ali Tuğtan. İstanbul: Tekin Yayınları, Ocak 2021.

Özkan, Behlül vd. *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni*. "Tek Parti CHP'nin İdeolojisi", nşr. Burak Cop. İstanbul: Tekin Yayınları, Ocak 2021.

Öztürk, İlker. *Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Demiryollarının Gelişimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Semiz, Yaşar. "Cumhuriyet Döneminde Amerikan Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi: Thornburg Raporu". *Toplum Bilimleri Dergisi* 27 (Aralık 2019), 455-484.

Strateji ve Bütçe başkanlığı. "Kalkınma Planları, 1,2,8,9,10,11 Kalkınma Pılan 1963-2023". (Erişim: 2. Kasım 2022). https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/

Soysal İsmail. *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*. 1. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

TBMM ZC, 1.11.1924.

TBMM ZC, 1.11.1926.

TBMM ZC, 5.11.1927.

TBMM ZC, 1.11.1928.

TBMM ZC, 1.9.1947.

TBMM ZC, 9.7.1948.

TBMM ZC, 24.3. 1950.

TBMM ZC, 9.7.1948.

TBMM ZC, 21.2.1950.

TBMM ZC, 29.5.1950.

TBMM. "Demokrat Parti Programı 1946". (Erişim: 31 Ekim 2022), 12, 14. (Erişim: 14 Ekim 2022). https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/917/20080546 1_1946.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları. "1923-2055 İstatistikleri, Hat uzunlukları", (Erişim: 28 Ekim 2022). https://www.tcdd.gov.tr/kurumsal/istatistikler.

Ulaştırma ve altyapı Bakanlığı. "2019 Bütçe İstatistiği". (Erişim: 28 Ekim 2022). https://www.uab.gov.tr/uploads/pages/butce-raporlari/uab-2019.pdf.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. "TCDD Genel Müdürlüğü 2017, 2021 yıllı istatistikleri". (Erişim: 2 Kasım 2022). https://static.tcdd.gov.tr/webfiles/userfiles/files/istrapor/ist20172021.pdf.

Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, "Demiryollarının Dünü Bugünü Yarını, Haziran 2013", (Erişim: 2 Kasım 2022), 19. https://www.sesric.org/imgs/news/Image/908-TCDD.pdf.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, "İstatistikler, Yıllara Göre Karayolu Uzunlukları", (Erişim: 2 Kasım 2022). ttps://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Istatistikler/DevletveIlYolEnv anteri.aspx.

Ünlü, Deniz. *İzmir İktisat Kongresi Kongre Öncesi Ekonomik Görünüm ve Türkiye Ekonomisine Etkisi*. Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2012.

Wikipedi. "Demiryolu Uzunluğuna Göre Ülkeler Listesi". Erişim 01 Kasım 2022. https://tr.wikipedia.org/wiki/Demiryolu_uzunlu%C4%9Funa_g%C3%B6re_ %C3%BClkeler_listesi.

Yalçın Durmuş. Vd. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Tarihi*. 1 Cilt. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2011.

Yerasimos, Stefanos. *Az Gelişmişlik sürecinde Türkiye*. Anakara: Belge Yayınları, Ocak 1986.

DEMOKRASİ PLATFORMU DERGİSİ

Demokrasi Platformu Dergisi
International Refereed Journal
P-ISSN: 1305-4600-E-ISSN:2792-0909
11 (37), 2022, 324-347.

Ankara'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Oluş Süreci

The Process of Ankara's Formation as the Capital of the Republic of Turkiye

İhsan Seddar Kaynar
Dr. Öğr. Üyesi, Hakkâri Üniv, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi Tarihi Bölümü
Assist. Prof. Dr., Hakkâri University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economic History, Hakkâri/Türkiye
E-posta: seddar@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3446-2310

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makale / Research Article
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December
Geliş/Received: 22 Ekim/October 2022
Kabul/Accepted: 19 Aralık/December 2022
Yayın/Published: 31 Aralık/December 2022.

Atıf/Cite As

Kaynar, İhsan Seddar. "Ankara'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Oluş Süreci". *Demokrasi Platformu Dergisi,* (2022), 11/37: 324-347.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi ve intihal tespit edilmemiştir. /This paper was checked for plagiarism. No plagiarism detected.
Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (İhsan Seddar Kaynar)
Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.
Yazar Katkıları / Author Contributions: İhsan Seddar Kaynar % 100
Web: https://www.demokrasiplatformu.com/dergi| **e-mail to**: demokrasiplatformudergisi@gmail.com
Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkey.

Öz

Türkiye siyasi tarihinde Ankara, 27 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Heyeti Temsiliye üyeleri ile birlikte gelişinden sonra görünür olmuştur. 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi bu şehirde açılmış, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanına giden süreçte 13 Ekim 1923'de idari yapının merkezi Ankara ilan edilmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyet'i, Osmanlı Devleti ile kurumsal pek çok bağını koparırken, kendisine yeni bir şehri idare merkezi seçmiştir. Bu kopuş/değişim sürecinde devletin temel nitelikleri ve kavramların bir kısmı aynen korunurken, bir kısmı da değişime uğramış ya da tamamen ortadan kalkmıştır. Çalışmada, İstanbul'un önemi ve onun payitaht olma kriterleri incelendikten sonra, Ankara'nın idare merkezi olarak öne çıkarken savaş ve gıda sanayii sektörlerinin gelişim süreçleri değerlendirilecektir. Savaş sanayisinin temelleri imalatı harbiye atölyeleri olarak Milli Mücadele döneminde atılmış; 1921-1922 yıllarında kurulan "Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü" ile kurumsal bir kimliğe kavuşmuştur. Ankara, Milli Mücadelenin idare edildiği, silahların ve cephanenin üretildiği ve savaş sanayiinin yoğunlaştığı bir mekan olmuştur. Ankara'da erken bir tarihte kurulan savaş sanayiine rağmen, artan nüfusun gıda ihtiyaçlarına yanıt verebilecek modern ziraat teknikleri ile tarımsal üretim yapan gıda sanayii 1924-1925 yıllarında kurulmuştur. Ankara'nın 1923'te idare merkezi olarak ilan edilmesinden sonra "Orman Çiftliği" ve çevresindeki çiftlikler ıslah edilerek Ankara pazarında ilk kitlesel tarımsal üretim yapılmış ve yıllar içinde çiftlikler genişleyerek önemli gıda fabrikaları açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Başkent, Belediye, Askeri Fabrikalar, Orman Çiftliği

Abstract

Ankara became visible in the political history of Turkey after Mustafa Kemal and the other members of "Heyeti Temsiliye" moved there on 27 December 1919. TBMM was opened on 23 April 1920 in this city. Ankara was firstly announced the centre of administrative affairs on 13 October 1923 and, the laterly Republic was declared on 29 October 1923. While Republic of Turkey was founding, she broke many institutional relations with the Ottoman, especially an administration center. In the process of break/continuity, some of the concepts and the basic characteristics of the state were reserved, others had undergone a change or had been completely disappeared. In the paper, after examining İstanbul's importance and the criteria of "payitaht", Ankara became forward as an administrative center in terms of the development of the war and food industry sectors in there. The foundations of the war industry were started during the period of War of Independence as a workshops; finally "Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü" had been established in 1921-1922. Ankara has became a place where the War of Independence was ruled, at the same time, weapons and ammunition were

produced and the war industry intensified. Despite the war industry that was founded in Ankara at an early date, a food industry was established in 1924-1925. New comers to Ankara needed to supply their subsistence by using modern agricultural techniques. After the declaration of Ankara as an administrative center in 1923, "Orman Çiftliği" and the surrounding farms were opened the farm and the first massive agricultural production directed to the Ankara market was made, and important food factories were opened by expanding the farms over the years.

Keywords: Ankara, Capital City, Municipality, Military Factories, Orman Farm

Giriş

Ankara şehri, 27 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Temsil Heyeti üyeleri ile birlikte gelişinden sonra diğer vilayet merkezleri arasından sıyrılarak kendi halinde bir şehir olmaktan çıkmaya başlamıştır. 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi bu şehirde açılmış, Milli Mücadele buradan yönetilmiş, saltanat burada kaldırılmış, Cumhuriyet burada ilan edilmiş ve Gazi Mustafa Kemal Paşa yeni kurulan ülkenin ilk Reisicumhur'u olarak burada seçilmiştir. İşgal altında olan İstanbul şehrinin payitahtlığı devam ederken ikinci bir merkez olarak ortaya çıkan Ankara'nın hukuki durumunun kesinleştirilmesi için 1923 yılına kadar TBMM içinde çeşitli girişimlerde bulunulmuştur (Kaynar, 2020). Bu girişimlerde İstanbul ve Ankara'nın hukuki durumu sonuçlanmamış, en sonunda 1923 yılında Lozan Barış Anlaşması sonrasında İstanbul'daki işgalin sona ermesi ile Ankara'nın *karar merkezi* olmasına *karar* verilmiştir. Meclis gündeminde süren tartışmalarda Ankara'nın *payitaht* olmadığı özellikle vurgulanmıştır. Payitaht, İstanbul'u ifade eden özel bir terim olarak kalmış ve Ankara için *devlet merkezi* ya da *hükümet merkezi* gibi daha özenli ifadeler seçilmiştir. Ankara'nın hukuki durumu, halifeliğin kaldırılması sonrasında 1924 yılında *kanun* maddesine dönüştürülerek *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'*na *karar merkezi* olarak eklenmiştir. 1945 yılında kanun metinlerinin dili Türkçeleştirilirken Ankara'nın *karar merkezi* yerine *başkent* olması uygun görülmüştür.

Yeni kurulan cumhuriyet ile onun Osmanlı'dan devraldığı kurumsal yapıda kopuşa en önemli kanıt olarak İstanbul'dan vazgeçilerek Ankara'nın merkez seçilmesi gösterilse de, geçiş sürecinde devletin temel nitelikleri ve kavramların bir kısmının aynen korunduğu görülmektedir. Bu yazıda cumhuriyete geçişte İstanbul'un yerini Ankara'nın alış süreci; meclis tutanakları ve kanun metinleri kaynak olarak kullanılarak tartışmaya açılacaktır. Ankara'nın vilayet merkezinden

kadar yaşadığı idari değişikliklerle, ne özünü koruyabilmiş ne de kuruluş amaçlarına geri dönebilmiştir.

Milli Mücadele'nin idare edildiği merkez olarak öne çıkarken burada kurulmaya başlayan savaş sanayisi, İstanbul'un payitahtlığını yitirmesi sonra Ankara'nın resmen merkez olma sürecinde tamamen kurumsallaşmıştır. Yeni kurulan devletin merkezi olarak kendisine çektiği nüfusun, Ankara'nın olanakları ile iaşesi için Mustafa Kemal Paşa'nın girişimciliği ile kurulan Orman Çiftliği; şehirdeki pazara yönelik ilk hayvansal ve tarımsal üretimi yapmıştır. Pek çok yerde başarısız bir uygulama olarak kayıtlara geçen Numune Çiftlikleri deneyiminden önemli dersler alınmış, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya ilk geldiğinde kaldığı Kalaba'daki Numune Çiftliği'nin tersine; Orman Çiftlikleri, başarılı ve üretken bir çiftlikten modern bir gıda sanayisine dönüşerek şehri beslemiştir.

Bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ve Ankara'nın başkent oluşunun 100. Yılı düşünülerek hazırlanmıştır. Bu yüz yıl boyunca çoğu zaman yöneticilerin özenle yaklaştığı bir şehir olsa da, bu özen süreklilik göstermemiştir. 1950lilerin ikinci yarısında yöneticilerin şehre olan ilgisini kaybetmye başlamış, gün geçtikçe bu ilgisizlik daha çok artmış ve Ankara'nın başkent özelliklerini kazandıran pek çok fonksiyondan mahrum bırakıldığı görülmüştür. Bu açıdan İstanbul'un işgali sonrasında Ankara'nın başkent oluş dinamiklerini tekrar hatırlamak ve hatırlatmakta fayda vardır.

Kaynakça

50 Ünlü Vali, Meşhur Valiler, İçişleri Bakanlığı. Ankara: İçişleri Bakanlığı Merkez Bürosu Yayınlarından Sayı 1, 1969.

50 Yılda Türk Sanayii, Ankara: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. 1973.

Altaban, Özcan. "Cumhuriyetin Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*. ed. Yıldız Sey. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.

Atatürk'ün Çiftlikleri, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu Neşriyatı. İstanbul-Ankara: Alaeddin Kıral Klişe Fabrikası ve Basımevi, 1939.

Ceylan, Mustafa. *Tarihi ve Folkloruyla Elmadağ*. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası, 1983

Evsile, Mehmet. *Atatürk Devri Harp Sanayii (1920-1938).* Elazığ: Fırat Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1992.

Gözler, Kemal. *Türk Anayasaları*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 1999.

İlbay, Asaf. *Çocukluk Arkadaşım Atatürk*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.

Kaymaz, Nejat. "Mîsâk-ı Millî Üzerinde Yapılan Tartışmalar Hakkında". *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri 11-15 Ekim 1976 C. III*. Ankara: TTK, 1976.

Kaynar, İhsan Seddar. *Engürü'den Ankara'ya: Ankara'nın İktisadi Tarihi (1892-1960)*. Ankara: Efil Yayınları, 2020.

Kocabaşoğlu, Uygur vd. *Türkiye İş Bankası Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001.

Köksal, Aydoğan. "Kızılırmak doğusunda Ankara'nın üç ilçe merkezi". *Türk Coğrafya Dergisi 22-23* (1963-64), 169-185.

Öztoprak, İzzet. *Atatürk Orman Çiftliği'nin Tarihi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Ankara Çiftlikleri, Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1926.

Saltan, Şevket vd., *Cumhuriyetin 50. Yılında Tekel*, Ankara, 1973.

Sarıoğlu, Mehmet. *"Ankara" Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Selek, Sabahattin. *İsmet İnönü Hatıralar 2. Kitap*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987.

Soysal, İsmail. *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları Cilt-1 (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.

Ünal, Reşat. "Atatürk Orman Çiftliği". *Mühendislik-Mimarlık Öyküleri 1*. ed. Mahmut Kiper. Ankara: TMMOB Yayınları, 2014.

DEMOKRASİ PLATFORMU DERGİSİ

Demokrasi Platformu Dergisi
International Refereed Journal
P-ISSN: 1305-4600-E-ISSN:2792-0909
11 (37), 2022, 348-364.

Feminist Teoloji Bağlamında Judith Plaskow ve Teolojisi

Judith Plaskow and Her Theology in The Context of Feminist Theology

Aysel OKUDAN

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dinler Tarihi
PhD Student, Ankara University, Institute of Social Sciences, History of Religions, Ankara/Türkiye
E-posta: ayselokudan@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3850-7355

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makale / Research Article
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/Winter-December
Geliş/Received: 10 Ekim/October 2022
Kabul/Accepted: 14 Aralık/December 2022
Yayın/Published: 31 Aralık/December 2022.

Atıf/Cite As

Okudan, Aysel. "Feminist Teoloji Bağlamında Judith Plaskow ve Teolojisi". *Demokrasi Platformu Dergisi,* (2022), 11/37: 348-364.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi ve intihal tespit edilmemiştir. /This paper was checked for plagiarism. No plagiarism detected.
Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Aysel Okudan)
Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.
Yazar Katkıları / Author Contributions: Aysel Okudan % 100
Web: https://www.demokrasiplatformu.com/dergi|
e-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com
Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkiye.

Öz

1960-1970'lerde Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde etkinliğini artıran feminist hareket, çok geçmeden Yahudi geleneğini de etkilemiştir. Yahudi kadınlar, kendi sosyal ve dini hayatlarında varlıklarını sorgulamaya ve eleştirmeye başlamıştır. Judith Plaskow, söz konusu eleştirinin akademik ortama taşınmasında etkili olan feminist hareketin öncü isimlerindendir. Kendisini ilk Yahudi feminist teolog olarak tanımlayan Plaskow, aynı zamanda yazar ve aktivisttir. Bu çalışmada, Plaskow'un feminist teoloji çalışmalarındaki katkılarının araştırılması ve ortaya konulması amaçlanmıştır. Judith Plaskow, Yahudilik'te kadın sorununun politik veya sosyolojik değil, teolojik olduğunu iddia etmiştir. Problemin kaynağı olarak ataerkil yapı sergileyen halakanın düzeltilmesiyle uğraşmak yerine Yahudi teolojisine odaklanılması gerektiğini savunmuştur. Yahudi toplumunun temellerini yeniden ele almak için Yahudilerin Sina Dağı'nda Tanrı ile karşılaşma deneyimlerinden işe başlamak gerektiğini iddia etmiştir. Zira Yahudi tarihinin en merkezi olayında sadece erkekler muhatap alınarak kadınlar görmezden gelinmiş ve onlarla ilgili herhangi bir kayıt da aktarılmamıştır. Çünkü kutsal metinler erkekler tarafından oluşturulup yayılmış ve yorumlanmıştır. Bunun sonucunda da erkek merkezli, kadın deneyimini göz ardı eden bir Tanrı dili ortaya çıkmıştır. Plaskow, Tanrı hakkında kullanılan bu dilin sosyolojik olarak şekillendiğini dolayısıyla Tanrı'ya atfedilen niteliklerin ondan ziyade toplumun sosyal düzeni hakkında bilgi verdiğini savunmuştur. Kadınların kendilerini Yahudiliğin bir parçası olarak hissedebilmeleri için geleneksel kaynaklarda bulunmayan kadınların deneyimlerinin de Yahudi geleneğine dahil edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Çalışmamız neticesinde Plaskow'un genel olarak feminist teolojisine, özel olarak ise Yahudi feminist teolojisine getirdiği eleştiriler, sağladığı katkılar ve sunduğu yenilikler tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra oldukça yakın bir geçmişe sahip olan feminist teolojinin, Yahudilik geleneği üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine imkan bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Teoloji, Feminizm, Kadın, Judith Plaskow

Abstract

The feminist movement, which increased its influence in North America in the 1960s-1970s, soon influenced the Jewish tradition. Jewish women began to question and criticize their existence in their social and religious lives. Judith Plaskow is one of the pioneers of the feminist movement, which is influential in the transfer of the said criticism to the academic environment. Plaskow, who describes herself as the first Jewish feminist theologian, is also a writer and activist. In this study, it has been aimed to investigate and reveal Plaskow's contributions to feminist theology studies. Judith

Plaskow has argued that the Jewish woman's problem is not political or sociological, but theological. She has claimed that instead of dealing with the correction of the patriarchal halakha as the source of the problem, it is necessary to focus on Jewish theology. She has put forward that in order to reconsider the foundations of Jewish society one must begin with the Jewish experience of encountering God at Mount Sinai. Because, in the most central event of Jewish history, only men were addressed and women were ignored and no record of them was reported. Because the scriptures were created, disseminated and interpreted by men. As a result, a language of God has emerged that is male-centered and ignores the female experience. Plaskow has argued that this language used about God has been sociologically shaped, so the features attributed to God provide information about the social order of society rather than God. She has also argued that women's experiences, which are not found in traditional sources, should be included in the Jewish tradition so that women can feel themselves as part of Judaism. As a result of our study, Plaskow's criticisms, contributions and innovations to feminist theology in general and Jewish feminist theology in particular have been determined. In addition, it has become possible to evaluate the effects of feminist theology, which has a very recent past, on the Jewish tradition.

Key Words: Judaism, Theology, Feminism, Woman, Judith Plaskow

Giriş

Feminist teoloji, Hıristiyan teolojisi içerisinde yer alan bir akademik disiplindir ve genel olarak Hıristiyan geleneğinin ataerkil geçmişini ve öğretilerini tarihsel ve toplumsal olarak ötekileştirilmiş kadın bakış açısından yeniden yorumlamaktadır. 1960 ve 1970'lerde ikinci dalga feminist hareketle özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde Hristiyan ve Yahudi teologların da bu dalgaya katılmasıyla ortaya çıkmıştır. Feminist teoloji, feminist eleştirinin ve cinsiyetin yeniden inşaası paradigmasını teoloji alanına taşımaktadır.[1] *Teolojide erkek egemenliği ile kadın itaatinin meşrulaştırılmasını, Tanrı hakkında dışlayıcı bir eril dilin kullanılmasını, erkeklerin kadınlardan daha çok Tanrıya benzediği, Kilise ve toplumdaki liderler olarak sadece erkeklerin Tanrıyı temsil edebileceği ve kadınların erkeğe itaat etmek amaçlı yaratıldığı ve bunu reddetmeleri durumunda günah işledikleri şeklindeki görüşleri* sorgulamaktadır.[2] Feminist teolojinin ilk dönemlerinde, hareketin öncü isimleri olarak *Rosemary Radford Ruether, Elisabeth Schüssler Fiorenza* gibi Hıristiyan

[1] Esra Akay Dağ, "Ötekinin Ötekisi: Hristiyan Feminist Dinler Teolojileri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (05 Ağustos 2020), 876-877.

[2] Peter Baron, "Gender and Theology", *How to Get an A Grade New Specification OCR H573/1,2,3* (Independently published, 2018), 242.

kendilerinin ifadelendirdiği yeni bir İsrail toplum anlayışına ulaşıldığında tüm bu değişiklikler mümkün olacaktır.

Kaynakça

Akay Dağ, Esra. "Ötekinin Ötekisi: Hristiyan Feminist Dinler Teolojileri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. https://doi.org/10.33415/daad.716799

Aksel, Hesna Serra. "Feminist Perspektiften Yahudilik: Bir Yeniden İnşa Girişimi". *Hitit İlahiyat Dergisi*. https://doi.org/10.14395/hid.879736

Berman, Donna. "Interview with Judith Plaskow". *Journal of Feminist Studies in Religion* 32/1 (2016), 171-187. https://doi.org/10.2979/jfemistudreli.32.1.19

Hagar Lahav. "Judith Plaskow. Edited by Donna Berman. The Coming of Lilith: Essays On Feminism, Judaism, and Sexual Ethics, 1972-2003. Boston: Beacon Press, 2005". *Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies & Gender Issues* 12 (01 Ekim 2006), 301-308. https://doi.org/10.2979/NAS.2006.-.12.301

Hava Tirosh-Samuelson. "Judith Plaskow: An Intellectual Portrait". *Judith Plaskow: Feminism, Theology, and Justice*. ed. Hava Tirosh-Samuelson and Aaron W. Hughes. Library of Contemporary Jewish Philosophers, Volume 6. Leiden Boston: Brill, 2014.

Irshai, Ronit. "Toward a Gender Critical Approach to the Philosophy of Jewish Law (Halakhah)". *Journal of Feminist Studies in Religion* 26/2 (2010), 55-77. https://doi.org/10.2979/fsr.2010.26.2.55

Judith Plaskow. "Jewish Theology in Feminist Perspective". *Judith Plaskow: Feminism, Theology, and Justice*. ed. Hava Tirosh-Samuelson and Aaron W. Hughes. Library of Contemporary Jewish Philosophers, Volume 6. Leiden Boston: Brill, 2014.

Judith Plaskow. *The Coming of Lilith* Essays On Feminism, Judaism, and Sexual Ethics *1972-2003*. ed. Judith Plaskow with Donna Berman. Beacon Press epub, 2015.

Judith Rosenbaum. "Meet Me at Sinai: An Interview with Judith Plaskow". *Jewish Women's Archive*. Erişim 25 Kasım 2022. https://jwa.org/blog/meet-me-at-sinai-interview-with-judith-plaskow

Önkal, Ahmet "Beytülmidras", TDV İslam Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/beytulmidras (21.12.2022).)

Peter Baron. "Gender and Theology". *How to Get an A Grade New Specification OCR H573/1,2,3*. Independently published, 2018.

Plaskow, Judith. *Judith Plaskow: Feminism, Theology, and Justice a Book by Judith Plaskow, Aaron W. Hughes, and Hava Tirosh-Samuelson*. ed. Aaron W. Hughes - Hava Tirosh-Samuelson. Brill, 2014.

Plaskow, Judith. *Standing Again at Sinai: Judaism from a Feminist Perspective*. San Francisco: Harper & Row, 1st ed., 1990.

Plaskow, Judith. *Standing Again at Sinai: Judaism from a Feminist Perspective*. San Francisco: Harper & Row, 1990.

Topcan, Özlem. "(Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)", 98.

"Feminism and Judaism". Erişim 26 Kasım 2022. https://pluralism.org/feminism-and-judaism

Jewish Women's Archive. "Feminist Theology". Erişim 25 Kasım 2022. https://jwa.org/encyclopedia/article/feminist-theology

"Judith Plaskow". *Wikipedia*, 23 Ağustos 2022. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Judith_Plaskow&oldid=1106181480

Jewish Women's Archive. "Judith Plaskow". Erişim 25 Kasım 2022. https://jwa.org/encyclopedia/article/plaskow-judith

Jewish Women's Archive. "Rachel Adler". Erişim 25 Kasım 2022. https://jwa.org/encyclopedia/article/adler-rachel

Jewish Women's Archive. "'The Coming of Lilith' by Judith Plaskow". Erişim 25 Kasım 2022. https://jwa.org/media/coming-of-lilith-by-judith-plaskow

Şalom Gazetesi. "Yahudilik'te kadın". Erişim 25 Kasım 2022. https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/105738/yahudilikte-kadin

ULUSLARARASI**İLİŞKİLER**

Akademik Dergi
Cilt 19, Sayı 76, 2022

INTERNATIONAL**RELATIONS**

Academic Journal
Volume 19, Number 76, 2022

I**R** | INTERNATIONAL **RELATIONS**
is a peer-reviewed quarterly journal,
published in cooperation with International Relations Council of Turkey

I**R** | INTERNATIONAL **RELATIONS** is currently noted in;

Social Sciences Citation Index (SSCI),
Social Scisearch, Journal Citation Reports/Social Sciences Edition

Elsevier Scopus Index,
International Bibliography of the Social Sciences (IBSS),
International Political Science Abstracts (IPSA),
PAIS International,
International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences (IBR),
International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences (IBZ),

Cambridge Scientific Abstracts-CSA (Sociological Abstracts, Social Services Abstracts, Worldwide Political Science Abstracts & Linguistics and Language Behavior Abstracts)

Columbia International Affairs Online (CIAO), EBSCO, Gale-Cengage,
Elsevier Bibliographic Databases (GEOBASE, Mosby's Index, SciVerseScopus),

Index Islamicus, Women's Studies International, Ulrich's Periodicals,

Middle Eastern and Central Asian Studies, European Sources Online (ESO),
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler Endeksi), Başkent Üniversitesi Hukuk Veri Tabanı (Law Database),
SOBIAD, TRDizin (TR Index)

Unsolicited papers could be uploaded at http://www.uidergisi.com.tr/submit-an-article

For book review proposals, please contact Senem Atvur (senematvur@akdeniz.edu.tr)

Individual subscription (4 issues): 200 TL
Institutional subscription (4 issues): 750 TL
Inquires: bilgi@uidergisi.com.tr

ULUSLARARASI**İLİŞKİLER** / INTERNATIONAL**RELATIONS**
Cilt/Vol.19, Sayı/No.76, 2022

CONTENTS

EDITORIAL

A Conceptual History: Historical Sociological Analysis of Unipolarity in Structural Realist Literature 3
Burcu SARI KARADEMİR

Gezegensel Siyaset Manifestosunun Ardından Yeşil Teorinin Uluslararası İlişkilerdeki Konumu 19
Didem BUHARİ GÜLMEZ ve Bengü AYDIN DİKMEN

On the Controversial Illegality of the Unilateral Use of Force for the Prevention of Genocide: The 'Doubtfulness' Clause Adopted by the ICJ in the Case Filed by Ukraine Against Russia 39
Fethullah BAYRAKTAR

Academic Trends in European Union Studies in Turkey within the Framework of Turkey-EU Relations 53
S. Sezgin MERCAN, Kıvılcım ROMYA BİLGİN, Haluk KARADAĞ and Yelda ONGUN

Perceptions of Turkey in the US Congress: A Twitter Data Analysis 69
Hakan MEHMETCİK, Melih KOLUK and Galip YUKSEL

BOOK REVIEWS

Deborah Barros Leal FARRIAS, Aid and Technological Cooperation as a Foreign Policy Tool for Emerging Donors: The Case of Brazil 93
Basri Alp AKINCI

Thomas PIKETTY, A Brief History of Equality 97
Melek Aylin ÖZOFLU and Onur Alp YILMAZ

Anne APPLEBAUM, Twilight of Democracy: The Seductive Lure of Authoritarianism 101
Jonathan NASH

Baldur THORHALLSSON, Small States and Shelter Theory: Iceland's External Affairs 105
Yeliz KULALI MARTIN

A Conceptual History: Historical Sociological Analysis of Unipolarity in Structural Realist Literature

Burcu SARI KARADEMİR

Dr., Adjunct Faculty Member, Bilkent University, Department of International Relations & TED University, Department of Political Science and International Relations, Ankara
E-Mail: sburcu@bilkent.edu.tr; burcu.sari@tedu.edu.tr
Orcid: 0000-0003-4992-2690

Abstract

Unipolarity has been taken for granted and remains unquestioned in the International Relations literature. This article provides the conceptual history of unipolarity by bringing an immanent critique. It shows the evolution of unipolarity literature in the absence of counterbalancing in four stages. It focuses on the use of history in structural realism and brings a historical sociological perspective to the literature to show how tempocentric theorizing impaired the understanding of unipolarity as a distinct structure. The article concludes by underlying the importance of noticing the cost of reification of concepts for theorizing and by highlighting that unipolarity is still understudied both theoretically and methodologically.

Keywords: Post-Cold War Period, Change, Balance of Power, Hard Balancing, Soft Balancing

Bir Kavramsal Tarih: Yapısal Gerçekçi Literatürde Tek Kutupluluğun Tarihsel Sosyolojik Analizi

Özet

Tek kutupluluk kavramı Uluslararası İlişkiler literatüründe verili kabul edildiğinden sorgulanmamıştır. Makale, içeriden eleştiri getirerek tek kutupluluğun kavramsal tarihini sunmakta ve dengelemenin yokluğunda gelişen tek kutupluluk literatürünün evrimini dört aşamada göstermektedir. Makale, tarihsel sosyolojik perspektife dayanarak yapısal gerçekçi teorinin temposentrizminin tek kutupluluğun kendine has bir yapı olarak tanımlanmasını nasıl geciktirdiğini göstermektedir. Sonuç olarak, makale verili kabul edilen ve sorgulanmayan kavramların kuramsallaştırmayı durdurduğunun altını çizmekte ve tek kutupluluğun hem teorik hem de metodolojik olarak yeterince çalışılmamış olduğuna dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş Sonrası Dönem, Değişim, Güçler Dengesi, Sert Dengeleme, Yumuşak Dengeleme

* The author dedicates this article to the memory of Prof. Robert Jervis and thanks him for being a great supervisor while conducting research in Saltzman Institute of War and Peace Studies at Columbia University and afterwards. She also would like to thank Behice Özlem Gökakın, Nur Bilge Criss, Berk Esen, Gencer Özcan and Ekrem Karademir for their insightful comments on the earlier versions of the study, and editorial team and two anonymous referees for their contributions. Special thanks to Nurbilge Karademir for her unconditional love and support.

Introduction

Concepts with certain ontological, epistemological, and methodological truth-claims are the building blocks upon which theories are built.[1] Observation that makes theorizing possible depends on concepts of a theory, which are co-constitutive of theories as means and ends.[2] They enable the operationalization of theories. Concepts are crucial as researchers keep returning to the initial concepts "which define which fact is a fact" while theorizing and making analysis.[3] Scholars are expected to reflect on their concepts as they make their concept-driven observations. Reflecting on concepts helps scholars to understand whether there is a need for updating their concepts and theories. Scholars, however, often tend to take the particularistic concepts of their respective camps for granted.[4] They may fail to realize that their concepts do not fit the new social reality and that their theories need updates. It is, therefore, important to remember that concepts do not speak for themselves and have a history and to understand their ongoing history is not just a means but also an end of theorizing itself.[5] The study builds on the idea that there is a need for reflection and observation on the very categories taken for granted in existing knowledge so that they are not reified across time, whatever cyclical vision of history underpins them.[6] Additionally, it aims to address that failures in reflecting on the given concepts of a theory historically prevent developing, validating, and adopting new ideas, and hence impair the process of theorizing.[7]

The article argues that the concept of unipolarity presents such a case for structural realism (SR) and International Relations (IR) theory. It highlights that unipolarity has been a taken-for-granted concept such that it has not been reflected upon and theorized as a distinct structural configuration until 2009.[8] To show how unipolarity literature evolved in structural realist literature, the study mainly presents a chronological and thematic review of the literature on unipolarity and balancing, starting from the onset of the post-Cold War era to the recognition of unipolarity as a distinct structure in 2009. Additionally, it covers two subsequent books entitled *Unipolarity and World Politics*: *A Theory and Its Implications*[9] and *Theory of Unipolar Politics*[10] as both specifically aimed at theorizing unipolarity based on SR. Rather than judging structural realists for their predictive failures,[11] the article presents

1 Stefano Guzzini, "The Ends of International Relations Theory: Stages of Reflexivity and Modes of Theorizing", *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No 3, 2013, p. 537; Srdjan Vucetic, "Genealogy as a Research Tool in International Relations", *Review of International Studies,* Vol. 37, No 3, 2011, p. 1295-1312.

2 Christian Reus-Smit, "Theory, History, and Great Transformations", *International Theory,* Vol. 8, No.3, 2016, p. 433; Tim Dunne, Lene Hansen, and Colin Wight, "The End of International Relations Theory?", *European Journal of International Relations*, Vol.19, No 3, 2013, p. 415.

3 Stefano. Guzzini, "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", *European Journal of International Relations,* Vol. 6, No 2, 2000, p. 147-157; Guzzini, "The Ends of International Relations Theory …", p. 537.

4 Christine Sylvester "Experiencing the End and Afterlives of International Relations/Theory", *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No 3, 2013, p. 614.

5 Guzzini, "The Ends of International Relations Theory …", p. 536.

6 Ibid, p. 537.

7 On conceptual history See, Gencer Özcan, "From Politics to International Relations: A Conceptual History of the International Relations Discipline in Turkey", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 17, No 66, 2020, p. 1-19.

8 John Ikenberry et al., "Introduction: Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences", *World Politics,* Vol. 61, No 1, 2009, p. 1-27.

9 Birthe Hansen, *Unipolarity and World Politics: A Theory and Its Implications*, New York, NY, Routledge, 2010.

10 Nuno Monteiro, *Theory of Unipolar Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014.

11 Christopher Fettweis, "Evaluating IR's Crystal Balls: How Predictions of the Future Have Withstood Fourteen Years of Unipolarity", *International Studies Review,* Vol. 6, No 1, 2004, p. 79-104.

social variables such as identity, threat perception, and security community to respond to the absence of balancing against U.S. unipolarity. In this regard, the late recognition of unipolarity was enabled by the inadvertent historical turn in the SR literature. Additionally, the study shows that despite the abundance of studies on unipolarity, it is still under-studied both theoretically and methodologically. The existing literature conflates unipolarity with U.S. unipolarity due to tempocentric theorizing. For further research, HSA enables IR scholars to have two separate yet interrelated research agendas: one to contemplate unipolarity as a theoretical abstraction and another to think of unipolarity as then-current history identified by the characteristics of the then-preponderant power.

Bibliography

Acharya, Amitav and Barry Buzan (2017). "Why is there no Non-Western International Relations Theory? Ten Years On", *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol. 17, No 3, p. 341-370.

Ashley, Richard (1984). "The Poverty of Neorealism", *International Organization*, Vol. 38, No 2, p. 225-286.

Barnett, Michael (2002). "Historical Sociology and Constructivism: An Estranged Past, A Federated Future?", Stephen Hobden and John Hobson (eds.), *Historical Sociology of International Relations*. Cambridge, Cambridge University Press, p. 99-119.

Bilgin, Pınar (2008). "Critical Theory", Paul D. Williams (ed.), *Security Studies: An Introduction.* New York, Routledge, p. 89-102.

Brooks, Stephen, and William Wohlforth (2008). *World Out of Balance: International Relations and The Challenge of American Primacy.* Princeton, Princeton University Press.

Buzan, Barry, and George Lawson (2016). "Theory, History, and the Global Transformation", *International Theory,* Vol. 8, No 3, p. 502-522.

Buzan, Barry (1996). "The Timeless Wisdom of Realism?", Stephen Smith et al. (eds.), *International Theory: Positivism and Beyond.* Cambridge, Cambridge University Press, p. 47-65.

Fettweis, Christopher (2004). "Evaluating IR's Crystal Balls: How Predictions of the Future Have Withstood Fourteen Years of Unipolarity", *International Studies Review*, Vol. 6, No 1, p. 79-104.

Finnemore, Martha (2009). "Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity: Why Being a Unipole Isn't All It's Cracked Up to Be", *World Politics*, Vol. 61, No 1, p. 58-85.

Guzzini, Stefano (2000). "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", *European Journal of International Relations*, Vol. 6, No 2, p.147-182.

Guzzini, Stefano (2013). "The Ends of International Relations Theory: Stages of Reflexivity and Modes of Theorizing", *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No 3, p. 521-541.

Hansen, Birthe (2010). *Unipolarity and World Politics: A Theory and Its Implications*. New York, Routledge.

Hobden, Stephen (2002). "Historical Sociology: Back to the Future of International Relations", Stephen Hobden and John Hobson (eds.), *Historical Sociology of International Relations*. Cambridge, Cambridge University Press, p. 42-59.

Hobson, John (2002). "What's at Stake in 'Bringing Historical Sociology Back into International Relations'? Transcending 'Chronofetishism' and 'Tempocentrism' in International Relations", Stephen Hobden and John Hobson (eds.), *Historical Sociology of International Relations*. Cambridge, Cambridge University Press, p. 3-41.

Hobson, John (2005). "Historical Sociology", Martin Griffiths (ed.), *Routledge Encyclopedia of International Relations and Global Politics,* London, Routledge.

Hobson, John, and Stephen Hobden (2002). "On the Road Towards an Historicised World Sociology", Stephen Hobden and John Hobson (eds.), *Historical Sociology of International Relations*. Cambridge, Cambridge University Press, p. 265-285.

Hobson, John, and George Lawson (2008). "What is History in International Relations?", *Millennium,* Vol. 37, No 2, p. 415-435.

Hopf, Ted, and John Gaddis (1993). "Getting the End of the Cold War Wrong", *International Security,* Vol. 18, No 2, p. 202-210.

Ikenberry, John et al. (2009). "Introduction: Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences", *World Politics,* Vol. 61, No 1, p. 1-27.

Jervis, Robert (1991). "The Future of World Politics: Will It Resemble the Past?", *International Security*, Vol. 16, No 3, p. 39–73.

Jervis, Robert (1998). "Realism in the Study of World Politics", *International Organization,* Vol. 52, No 4, p. 971-991.

Jervis, Robert (2009). "Unipolarity: A Structural Perspective", *World Politics,* Vol. 61, No 1, p. 188-231.

Kaufman, Stuart et al. (2007). "Conclusion: Theoretical Insights from the Study of World History", Stuart Kaufman et al., *The Balance of Power in World History,* New York, Palgrave Macmillan, p. 228-246.

Krauthammer, Charles (1991). "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, Vol. 70, No 1, p. 23-33.

Lawson, George (2006). "The Promise of Historical Sociology in International Relations." *International Studies Review,* Vol. 8, No 3, p. 397-423.

Layne, Christopher (1993). "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise", *International Security,* Vol. 17, No 4, p. 5-51.

Layne, Christopher (1997). "From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy", International *Security*, Vol. 22, No 1, p. 86-124.

Legro, Jeffrey (2011). "Sell Unipolarity? The Future of an Overvalued Concept", John Ikenberry et al. (eds.), *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*. New York, Cambridge University Press, p. 342-366.

Legro, Jeffrey, and Andrew Moravcsik (1999). "Is Anybody Still a Realist?", *International Security,* Vol. 24, No 2, p. 5-55.

Lieber, Keir, and Gerard Alexander (2005). "Waiting for Balancing: Why the World Is Not Pushing Back", *International Security*, Vol. 30, No 1, p. 109-139.

Mackay, Joseph, and Christopher David Laroche (2017). "The Conduct of History in International Relations: Rethinking Philosophy of History in IR Theory", *International Theory*, Vol. 9, No 2, p. 203-236.

Mastanduno, Michael (1997). "Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and U.S. Grand Strategy after the Cold War", *International Security,* Vol. 21, No 4, p. 49-88.

Mastanduno, Michael (2009). "System Maker and Privilege Taker", *World Politics,* Vol. 61, No 1, p. 121-54.

Mearsheimer, John (1990). "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security*, Vol. 15, No 1, p. 5-56.

Monteiro, Nuno (2014). *Theory of Unipolar Politics*. Cambridge, Cambridge University Press.

Özcan, Gencer (2020). "From Politics to International Relations: A Conceptual History of the International Relations Discipline in Turkey", *Uluslararası İlişkiler,* Vol. 17, No 66, p. 1-19.

Özkan, Fulya (2019). "Uluslararası İlişkilere Disiplinlerarası Yaklaşım: Tarih ve Teori Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 16, No 61, p. 5-22.

Pape, Robert (2005). "Soft Balancing Against the United States", *International Security,* Vol. 30 No 1, p. 7-45.

Paul, T.V. et al. (2004). *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*. Stanford, University Press.

Paul, T. V. (2005). "Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy", *International Security*, Vol. 30, No 1, p. 46-71.

Phillips, Andrew (2016). "The Global Transformation, Multiple Early Modernities and International Systems Change", *International Theory*, Vol. 8, No 3, p. 481–491.

Posen, Barry (2003). "Command of the Commons: The Military Foundation of U.S. Hegemony", *International Security*, Vol. 28, No 1, p. 5-46.

Posen, Barry (2012). "From Unipolarity to Multipolarity: Transition in Sight?", John Ikenberry et al. (eds.), *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*, New York, Cambridge University Press, p. 317-341.

Reus-Smit, Christian (2016). "Theory, History, and Great Transformations", *International Theory,* Vol. 8, No 3, p. 422-435.

Rosenberg, Justin (1994). "The International Imagination: IR Theory and 'Classic Social Analysis'", *Millennium*, Vol. 23, No 1, p. 85–108.

Ruggie, John (1998). "What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge", *International Organization*, Vol. 52, No 4, p. 855-885.

Schweller, Randall, and William Wohlforth (2000). "Power Test: Evaluating Realism in Response to the End of the Cold War", *Security Studies*, Vol. 9, No 3, p. 60-107.

Snyder, Jack et al. (2009). "Free Hand Abroad, Divide and Rule at Home", *World Politics*, Vol. 61, No 1, p. 155-187.

Sylvester, Christine (2013). "Experiencing the End and Afterlives of International Relations/Theory", *European Journal of International Relations, Vol.* 19, No 3, p. 609-626.

Voeten, Erik (2011). "Unipolar Politics as Usual", *Cambridge Review of International Affairs,* Vol. 24, No 2, p. 121-128.

Vucetic, Srdjan (2011). "Genealogy as a Research Tool in International Relations", *Review of International Studies*, Vol. 37, No 3, p. 1295-1312.

Walker, Rob (1993). *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge, Cambridge University Press.

Walt, Stephen (2009). "Alliances in a Unipolar World", *World Politics,* Vol. 61, No 1, p. 86-120.

Waltz, Kenneth (1979). *Theory of International Politics.* Boston, McGraw-Hill.

Waltz, Kenneth (1993). "The Emerging Structure of International Politics", *International Security*, Vol. 18, No 2, p. 44-79.

Waltz, Kenneth (1997). "Evaluating Theories", *American Political Science Review,* Vol. 91, No 4, p. 913-917.

Waltz, Kenneth (2000). "Structural Realism After the Cold War", *International Security,* Vol. 25 No 1, p. 5-41.

Wendt, Alexander (1999). *Social Theory of International Politics.* Cambridge, Cambridge University Press.

Wohlforth, William (1998). "Reality Check: Revising Theories of International Politics in Response to the End of the Cold War", *World Politics,* Vol. 50, No 4, p. 650-680.

Wohlforth, William (1999). "The Stability of a Unipolar World", *International Security,* Vol. 24 No 1, p. 5-41.

Wohlforth, William (2009). "Unipolarity, Status Competition, and Great Power War", *World Politics,* Vol. 61, No 1, p. 28-57.

Yalvaç, Faruk (2011), "Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 8, No 29, p. 71-99.

Yalvaç, Faruk (2013), "Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler: Jeopolitik, Kapitalizm ve Devletler Sistemi", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 10, No 38, p. 3-28.

Gezegensel Siyaset Manifestosunun Ardından Yeşil Teorinin Uluslararası İlişkilerdeki Konumu

Didem BUHARİ GÜLMEZ
Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İzmir
E-posta: mdidem.buhari.gulmez@ikc.edu.tr
Orcid: 0000-0001-9199-7835

Bengü AYDIN DİKMEN
Öğr. Gör. Dr., İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ofisi, İzmir
E-posta: benguaydin@iyte.edu.tr
Orcid: 0000-0002-6862-3947

ÖZET

Bu makale, Uluslararası İlişkilerde Yeşil Teoriyi daha iyi konumlandırabilmek için Gezegensel Siyaset Manifestosu üzerine yapılan güncel tartışmalara ışık tutmaktadır. Özellikle, Yeşil Teorinin disiplindeki konumuna ilişkin çalışmalarda görülen "sorun çözen teorilere karşı eleştirel teoriler" ikiliğini aşmayı hedeflemektedir. Buna yönelik olarak, Yeşil Teoriyi Uluslararası İlişkilerin ana akım teorileriyle kıyaslamak yerine, Gezegensel Siyaset Manifestosu perspektifinden Yeşil Teorinin İnşacılık, Normatif Teori, Postyapısalcılık, Eleştirel Teori, Postkolonyalizm ve Feminizm gibi başlıca eleştirel teorilerle arasındaki karmaşık ilişkiye odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Teori, Eleştirel Teori, Gezegensel Siyaset, Doğa Merkezcilik, Ekofeminizm

The Place of Green Theory in International Relations After the Planetary Politics Manifesto

ABSTRACT

This article sheds light on the current debates on the Planetary Politics Manifesto in order to better locate Green Theory in International Relations. In particular, it aims to go beyond the "problem-solving vs critical theories" binary that is observed in the studies on the location of Green Theory in the discipline. Therefore, rather than comparing Green Theory with the mainstream theories of International Relations, it focuses on the complex relationship between Green Theory and major critical theories such as Constructivism, Normative Theory, Poststructuralism, Critical Theory, Postcolonialism and Feminism from the perspective of the Planetary Politics Manifesto.

Keywords: Green Theory, Critical Theory, Planetary Politics, Ecocentrism, Ecofeminism

Giriş

Uluslararası Politik Ekonomi ve Normatif Teori'nin kesişiminden evrildiği düşünülen Yeşil Teori,[1] genel olarak Uluslararası İlişkiler disiplininde marjinal bir konumdadır. 2014 ve 2018 yıllarında yapılan *Teaching, Research and International Policy* (TRIP) anket araştırmasının sonuçlarına göre Uluslararası İlişkiler alanında çevre konusuna odaklanan araştırmacıların oranı yüzde 3'ün altında kalmaktadır.[2] Türkiye'de 2018 TRIP verilerine göre bu oran yalnızca yüzde 1,3'tür.[3] Alanın önde gelen uluslararası dergilerinde de çevre konusuna odaklanan yayın oranı aynı şekilde düşüktür.[4] Çevre konusunda lisans dersleri de hem genel olarak dünyada hem de Türkiye özelinde çok kısıtlı kalmıştır.[5] Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Teorileri üzerine yayımlanmış başlıca ders kitaplarında Yeşil Teori ya hiç bulunmamakta ya da son sırada yer almaktadır. Türkiye'de Yeşil Teorinin Uluslararası İlişkiler disiplinindeki konumunu araştıran başlıca çalışmalar incelendiğinde iki farklı eğilim gözlenmektedir.[6] İlk eğilimi izleyen çalışmalar, Robert Cox'un "sorun çözen teorilere karşı eleştirel teoriler"[7] ayrımından yola çıkarak Yeşil Teorinin "sorun çözen" teorilerden farkını açıklamaya odaklanır. İkinci eğilime göre, Yeşil Teori sıklıkla tarihsel materyalist yaklaşımlar bağlamında ele alınarak sosyo-ekonomik eşitsizlikleri üreten yapılar ile aktörlerin ilişkisi incelenmektedir.[8] Yeşil Teoriye son dönemde bu iki eğilimin dışında kalan ve Yeşil Teorinin çoksesli doğasına katkıda bulunan alternatif bir perspektiften bakılmaktadır.[9] Bu makalenin amacı, sözü edilen alternatif yaklaşım ışığında Yeşil Teori ile diğer eleştirel teoriler arasındaki karmaşık ilişkiyi daha görünür kılmaktır.

1980'li yıllardan itibaren hem ontolojik hem epistemolojik açıdan ana akım teorilere meydan okuyan birçok postpozitivist teorik akım öne çıkmıştır. Bu teoriler, kendi içlerinde çoksesli bir niteliğe

1 Robyn Eckersley, "Green Theory", Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (der.), *International Relations Theories*, 3. Baskı, Oxford, Oxford Üniversitesi Yayınevi, 2013, s. 266-286.

2 Jessica F. Green ve Thomas N. Hale, "Reversing the Marginalization of Global Environmental Politics in International Relations: An Opportunity for the Discipline", *Political Science & Politics*, Cilt 50, No 2, 2017, s. 473-479; Mustafa Aydın ve Cihan Dizdaroğlu, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler: TRIP 2018 Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 16, No 64, 2019, s. 3-28.

3 Aydın ve Dizdaroğlu, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler", s. 9.

4 Green ve Hale, "Reversing".

5 Green ve Hale, "Reversing"; Ceren Uysal Oğuz ve Senem Atvur, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Lisans Programlarında Çevre ile İlgili Derslerin İncelenmesi", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, No 3, 2018, s. 2512-2527.

6 Bkz. Yelda Erçandırlı, "Yeşil Teori", Ramazan Gözen (der), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 493-515; Çağlar Söker ve Erdem Özlük, "Uluslararası İlişkilerde Çevreyi Merkeze Taşımak: Temel Yaklaşımlar ve Tartışmalar", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 13, No 1, 2018, s. 227-262; Kamil Tarhan, "Küresel Çevre Sorunlarının Politikleşmesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri Kapsamında Analiz", *International Journal of Social and Humanities Sciences*, Cilt 2, No 1, 2018, s. 152-170; İbrahim Mazlum, "Küresel Siyaset ve Çevre", Evren Balta (der.), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, 3. Baskı, İstanbul, İletişim, 2018, s. 457-489; Vakur Sümer, "Çevre Sorunları ve Küresel İklim Değişikliği", Şaban Kardaş ve Ali Balcı (der), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 5.Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2016, s. 393-402; Serhan Ünal, "Yeşil Teori", Mehmet Şahin ve Osman Şen (der), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar*, Ankara, Kripto, 2014, s. 229-251; Yelda Erçandırlı, "Green (In)Security in International Relations Theory: A Critical Realist Perspective", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

7 Robert Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millenium*, Cilt 10, No 2, 1981, s. 126-155.

8 Yelda Erçandırlı, "Antroposen, Posthümanizm ve Uluslararası İlişkiler Kuramının 'Ekoloji' Taahhüdünün Tarihsel Materyalist Eleştirisi", *Uluslararası İlişkiler*, 2021, Çevrimiçi Erken Yayın; Jonathan Hughes, *Ecology and Historical Materialism*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

9 Bkz. Anthony Burke et al., "Planet Politics: A Manifesto from the End of IR", *Millennium*, Cilt 44, No 3, 2016, s. 499-523; Stefanie Fishel et al., "Defending Planet Politics", *Millennium*, Cilt 46, No 2, 2018, s. 209-219.

Bibliyografya

Acharya, Amitav (2004). "How Ideas Spread: Whose Norms Matter?", *International Organization*, Cilt 58, No 2, s. 239-275.

Agathangelou, Anna (2016). "Bruno Latour and Ecology Politics", *Millennium*, Cilt 44, No 3, s. 321-347.

Alaimo, Stacy (2000). *Undomesticated Ground*, Ithaca ve Londra, Cornell University Press.

Alger, Justin ve Peter Dauvergne (2020). "The Translocal Politics of Environmental Norm Diffusion", *Environmental Communication*, Cilt 14, No 2, s. 155-167.

Ataç, Akça ve Nur Köprülü (der.) (2019). "Toplumsal Cinsiyet ve Uluslararası İlişkiler: Kuram, Sorunlar ve Bakış Açıları", *Kadın/Woman 2000: Kadın Araştırmaları Dergisi*, Cilt XX, No 2, 2019, s. i-xii.

Atmaca, Ayşe Ömür ve Pınar Gözen Ercan (2018). "Uluslararası Güvenliği Yeniden Düşünmek: Uluslararası İlişkiler Disiplininde Feminist Eleştiriler", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 15, No 59, s. 19-31.

Aydın, Mustafa ve Cihan Dizdaroğlu (2019). "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler: TRIP 2018 Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 16, No 64, s. 3-28.

Aydın Dikmen, Bengü (2020). "Global Climate Governance between State and Non-State Actors: Dynamics of Contestation and Re-Legitimation", *Marmara Üniversitesi Siyasi Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Özel Sayı, s. e59-e79.

Aydın Dikmen, Bengü ve Defne Gönenç (2021). "Çevresel bir Sorun Olarak Kirlilik", Zerrin Savaşan ve Hakan Günay (der.), *Uluslararası Çevre Hukuku ve Politikaları*, İstanbul, Yetkin Yayıncılık, s. 399-432.

Barnett, Jon (2003). "Security and Climate Change", *Global Environmental Change*, Cilt 13, No 1, s. 7-17.

Bleiker, Roland (1997). "Forget IR Theory", *Alternatives: Global, Local, Political*, Cilt 22, No 1, s. 57-85.

Brand, Ulrich (2012). "Green Economy–the Next Oxymoron? No Lessons Learned from Failures of Implementing Sustainable Development", *GAIA-Ecological Perspectives for Science and Society*, Cilt 21, No 1, s. 28-32.

Bretherton, Charlotte (1998). "Global Environmental Politics: Putting Gender on the Agenda?", *Review of International Studies*, Cilt 24, No 1, s. 85-100.

Burke, Anthony, Stefanie Fishel, Audra Mitchell, Simon Dalby ve Daniel J. Levine (2016). "Planet Politics: A Manifesto from the End of IR", *Millennium*, Cilt 44, No 3, s. 499-523.

Bustillos Rodriguez, Nidia (2019). "Andlar'da Yerli Kadın ve Pachamama İlişkileri", Emet Değirmenci (der.), *Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar*, İstanbul, Derlem Yayınları, s. 49-55.

Buzan, Barry, Ole Wæver ve Jaap de Wilde (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder ve Londra, Lynne Rienner.

Carter, Neil (2007). *The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy,* Cambridge, Cambridge University Press, s. 43-44.

Chandler, David (2019). "The Transvaluation of Critique in the Anthropocene", *Global Society*, Cilt 33, No 1, s. 26-44.

Chandler, David, Erika Cudworth ve Stephen Hobden (2018). "Anthropocene, Capitalocene and Liberal Cosmopolitan IR: A Response to Burke et al.'s 'Planet Politics'", *Millennium*, Cilt 46, No 2, s. 190-208.

Clark, Nigel ve Kathryn Yusoff (2017). "Special Issue: Geosocial Formations and the Anthropocene", *Theory, Culture & Society*, Cilt 34, No 2-3, s. 3-23.

Cox, Robert (1981). "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium*, Cilt 10, No 2, s. 126-155.

Cudworth, Erika ve Stephen Hobden (2015). "The Posthuman Way of War", *Security Dialogue*, Cilt 46, No 6, s. 513-529.

D'Souza, Rohan (2015). "Nations Without Borders: Climate Security and the South in the Epoch of the Anthropocene", *Strategic Analysis*, Cilt 39, No 6, s. 720-728.

Dalby, Simon (2008). "Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, No 18, s. 179-195.

Dalby, Simon (2016). "Framing the Anthropocene: The Good, the Bad and the Ugly", *The Anthropocene Review,* Cilt 3, No 1, s. 33-51.

Değirmenci, Emet (der.) (2019). *Doğa ve Kadın: Ekolojk Dönüşümde Feminist Tartışmalar*, İstanbul, Derlem Yayınları.

Deudney, Daniel (1990). "The Case Against Linking Environmental Degradation and National Security", *Millennium*, Cilt 19, No 3, s. 461-476.

Dobson, Andrew (2000). *Green Political Thought,* 3. baskı, Londra, Routledge.

Dobson, Andrew, Luc Semal, Mathilde Szuba ve Olivier Petit (2014). "Trajectories of Green Political Theory", *Natures Sciences Sociétés*, Cilt 22, No 2, s. 132-141.

Eckersley, Robyn (1992). *Environmentalism and Political Theory: Toward an Ecocentric Approach*, New York, State University of New York Press, s. 22-25.

Eckersley, Robyn (2013). "Green Theory", Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (der.), *International Relations Theories*, 3. Baskı, Oxford, Oxford Üniversitesi Yayınevi, s. 266-286.

Elliott, Lorraine (2015). "Human Security/Environmental Security", *Contemporary Politics*, Cilt 21, No 1, s. 11-24.

Erçandırlı, Yelda (2021). "Antroposen, Posthümanizm ve Uluslararası İlişkiler Kuramının 'Ekoloji' Taahhüdünün Tarihsel Materyalist Eleştirisi", *Uluslararası İlişkiler*, Çevrimiçi Erken Yayın.

Erçandırlı, Yelda (2017). "Green (In)Security in International Relations Theory: A Critical Realist Perspective", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erçandırlı, Yelda (2015) "Yeşil Teori", Ramazan Gözen (der), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 493-515.

Faber, Daniel (2005). "Building a Transnational Environmental Justice Movement", Joe Bandy ve Jackie Smith (der.), *Coalitions Across Borders: Transnational Protest and the Neoliberal Order*, New York, Rowman and Littlefield, s. 43-69.

Finel, Bernard (1998). "What Is Security? Why the Debate Matters", *National Security Studies Quarterly*, Cilt 4, No 4, s. 1-18.

Fishel, Stefanie, Anthony Burke, Audra Mitchell, Simon Dalby ve Daniel J. Levine (2018). "Defending Planet Politics", *Millennium*, Cilt 46, No 2, s. 209-219.

Fogel, Cathleen (2007). "Constructing Progressive Climate Change Norms: The US in the Early 2000s", Mary Pettenger (der.), *The Social Construction of Climate Change: Power, Knowledge, Norms, Discourses*, Aldershot, Ashgate, s. 99-120.

Foucault, Michel (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979*, çev. G. Burchell, New York, Palgrave Macmillan.

Gaard, Greta (2011). "Ecofeminism Revisited: Rejecting Essentialism and Re-placing Species in a Material Feminist Environmentalism", *Feminist Formations,* Cilt 23, No 2, s. 26-53.

Gönenç, Defne (2021). "Conceptualizing Norm Fusion Through Environmental Rights", *Environmental* Politics, Cilt 30, No 3, s. 442-461.

Green, Jessica F. ve Thomas N. Hale (2017). "Reversing the Marginalization of Global Environmental Politics in International Relations: An Opportunity for the Discipline", *Political Science & Politics*, Cilt 50, No 2, s. 473-479.

Grosz, Elizabeth (2005). *Time Travels: Feminism, Nature, Power*, Durham, Duke University Press.

Haas, Peter (2004). "When Does Power Listen to Truth? A Constructivist Approach to the Policy Process", *Journal of European Public Policy*, Cilt 11, No 4, s. 569-592.

Hajer, Maarten ve Wytske Versteeg (2005). "A Decade of Discourse Analysis of Environmental Politics", *Journal of Environmental Policy & Planning*, Cilt 7, No 3, s. 175-184.

Hamilton, Scott (2018). "The Measure of All Things? The Anthropocene as a Global Biopolitics of Carbon", *European Journal of International Relations*, Cilt 24, No 1, s. 33-57.

Hamilton, Clive, François Gemenne ve Christophe Bonneuil (der.) (2015). *The Anthropocene and the Global Environmental Crisis*, New York, Routledge.

Harding, Sandra (2008). *Sciences from Below: Feminisms, Postcolonialities, and Modernities*, Durham, Duke University Press.

Heise, Ursula (2008). *Sense of Place and Sense of Planet: The Environmental Imagination of the Global*, Oxford, Oxford University Press.

Hopf, Ted (1998). "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, Cilt 23, No 1, s. 182.

Huggan, Graham ve Helen Tiffin (2007) "Green Postcolonialism", *Interventions: Intemational Journal of Postcolonial Studies*, Cilt 9, No 1, s. 1-11.

Hughes, Jonathan (2000). *Ecology and Historical Materialism*, Cambridge, Cambridge University Press.

Hurrell, Andrew ve Sandeep Sengupta (2012). "Emerging powers, North–South Relations and Global Climate Politics", *International Affairs*, Cilt 88, No 3, s. 463-484.

Inoue, Cristina Yumie Aoki (2018). "Worlding the Study of Global Environmental Politics in the Anthropocene: Indigenous Voices from the Amazon", *Global Environmental Politics*, Cilt 18, No 4, s. 25-42.

Jorgensen, Knud Erik (2017). *International Relations Theory: A New Introduction*, 2nd edition, Londra, Palgrave.

Keck, Margaret ve Kathryn Sikkink (1998). *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*, Ithaca ve Londra, Cornell University Press.

Kolasi, Klevis (2019). "Postyapısalcılığın Söylemsel Ontolojisinin Eleştirisi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 17, No 65, s. 83-100.

Kolbert, Elizabeth (2014). *The Sixth Extinction: An Unnatural History,* New York, Henry Holt.

Kuhn, Thomas (1991).*Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul, Alan Yayıncılık.

Latour, Bruno (1987). *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers through Society*, Cambridge, Harvard University Press.

Leep, Matthew (2018). "Stray Dogs, Post-Humanism and Cosmopolitan Belongingness: Interspecies Hospitality in Times of War", *Millennium*, Cilt 47, No 1, s. 45-66.

Levy, Marc (1995). "Is the Environment a National Security Issue?", *International Security*, Cilt 20, No 2, s. 35-62.

Litfin, Karen (2003). "Planetary Politics"; John Agnew, Katharyne Mitchell ve Gerard Toal (der.), *A Companion to Political Geography*, Chicester, Wiley Blackwell, s. 470-482.

Lövbrand, Eva, Silke Beck, Jason Chilvers, TimForsyth, Johan Hedrén, Mike Hulme, Rolf Lidskog ve EleftheriaVasileiadou (2015). "Who Speaks for the Future of Earth?: How Critical Social Science Can Extend the Conversation on the Anthropocene", *Global Environmental Change*, Cilt 32, No 1, s. 211-218.

Mazlum, İbrahim (2018). "Küresel Siyaset ve Çevre", Evren Balta (der.), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, 3. Baskı, İstanbul, İletişim, s. 457-489.

McDonald, Matt (2018). "Climate Change and Security: Towards Ecological Security?", *International Theory*, Cilt 10, No 2, s. 153-180.

Meadows, Donella, Dennis Meadows, Jorgen Randers ve William W. Behrens III (1972). *The Limits to Growth*, New York, Universe Books.

Mitchell, Audra (2017). "Is IR going extinct?", *European Journal of International Relations*, Cilt 23, No 1, s. 3-25.

O'Neill, Kate (2009). *The Environment and International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press.

Onuf, Nicholas (1989). *World of Our Making,* Columbia, University of South Carolina Press.

Özdemir Sarıgil, Burcu (2018). "Understanding the Localization of International Norms: Women's Human Rights Norms in Turkey", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Paterson, Matthew (2005). "Green Politics", Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit ve Jacqui True (der.), *Theories of International Relations*, New York, Palgrave Macmillan, s. 235-257.

Pattberg, Philipp ve Oscar Widerberg (2005). "Theorising Global Environmental Governance", *Millennium*, Cilt 43, No 2, 2015, s. 684–705.

Pettenger, Mary (der.) (2007). *The Social Construction of Climate Change: Power, Knowledge, Norms, Discourses*, Aldershot, Ashgate.

Phillips, Mary ve Nick Rumens (2015). *Contemporary Perspectives on Ecofeminism*, Abingdon, Routledge.

Plant, Judith (der.) (1993). *Healing the Wounds: The Promise of Ecofeminism*, Philadelphia, New Society Publishers, 1989.

Plumwood, Val (1993). *Feminism and the Mastery of Nature*, Londra, Routledge.

Rothe, Delf (2020). "Governing the End Times? Planet Politics and the Secular Eschatology of the Anthropocene", *Millennium*, Cilt 48, No 2, s. 143-164.

Rumelili, Bahar (2009). "Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yerel-Görüşlülük ve Doğu'nun Özneselliği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, No 23, s. 45-71.

Schumacher, Ernst Friedrich (1973). *Small is Beautiful: A Study of Economics as if People Mattered,* Londra, Vintage Books.

Selby, Jan (2014). "Positivist Climate Conflict Research: A Critique", *Geopolitics*, Cilt 19, No 4, s. 829-856.

Simangan, Dahlia (2020). "Where is the Anthropocene? IR in a new geological epoch", *International Affairs*, Cilt 96, No 1, s. 211–224.

Smith, Steve (2010). "Introduction: Diversity and Disciplinarity in International Relations Theory", Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (der), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, 2. Baskı, Oxford, Oxford Üniversitesi Yayınevi, s.1-13.

Smith, Steve (1993). "Environment on the Periphery of lnternational Relations: An Explanation", *Environmental Politics*, Cilt 2, No 4, s. 28-45.

Söker, Çağlar ve Erdem Özlük (2018). "Uluslararası İlişkilerde Çevreyi Merkeze Taşımak: Temel Yaklaşımlar ve Tartışmalar", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 13, No 1, s. 227-262.

Spivak, Gayatri (2012). *An Aesthetic Education in the Era of Globalization*, Cambridge, Harvard University Press.

Stengers, Isabelle (2005). "A Cosmopolitical Proposal", Bruno Latour ve Peter Weibel (der.), *Making Things Public: Atmospheres of Democracy*, Cambridge, MIT Press, s. 94-103.

Sümer, Vakur (2016). "Çevre Sorunları ve Küresel İklim Değişikliği", Şaban Kardaş ve Ali Balcı (der), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 5.Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, s. 393-402

Tan Gülcan, Duygu (2018). "Ekolojik Kriz Karşısında Devletin Rolü Üzerine İdeolojik Bir Tartışma", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 15, No 59, s. 49-63.

Tarhan, Kamil (2018). "Küresel Çevre Sorunlarının Politikleşmesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri Kapsamında Analiz", *International Journal of Social and Humanities Sciences*, Cilt 2, No 1, s. 152-170.

Thoreau, Henry David (2007). *Doğal Yaşam ve Başkaldırı*, 6. Baskı, çev. Seda Çiftçi, İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Tuana, Nancy (2008). "Viscous porosity: Witnessing Katrina", Stacy Alaimo ve Susan Hekman (der.), *Material Feminisms*, Bloomington, Indiana University Press, s. 188-213.

Tuhiwai Smith, Linda (1999). *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*, Londra, Zed Books, Londra.

Tür, Özlem ve Çiğdem Aydın Koyuncu (2010). "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, No 26, s. 3-24

Uysal Oğuz, Ceren ve Senem Atvur (2018). "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Lisans Programlarında Çevre ile İlgili Derslerin İncelenmesi", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, No 3, s. 2512-2527.

Ünal, Serhan (2014). "Yeşil Teori", Mehmet Şahin ve Osman Şen (der), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar*, Ankara, Kripto, s. 229-251

Walt, Stephen (1991). "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly*, Cilt 35, No 2, s. 211-239.

Waters, Colin, James Syvitski, Agnieszka Gałuszka, Gary Hancock, Jan Zalasiewicz, Alejandro Cearreta, Jacques Grinevald, Catherine Jeandel, J. R. McNeill, Colin Summerhayes ve Anthony Barnosky (2015). "Can Nuclear Weapons Fallout Mark the Beginning of the Anthropocene Epoch?", *Bulletin of the Atomic Scientists*, Cilt 71, No 3, s. 46-57.

Yalvaç, Faruk (2015). "Uluslararası İlişkilerde Teori", Ramazan Gözen (der), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, s.31-63.

Youatt, Rafi (2017). "Personhood and the Rights of Nature: the New Subjects of Contemporary Earth Politics", *International Political Sociology*, Cilt 11, No 1, s. 39-54.

On the Controversial Illegality of the Unilateral Use of Force for the Prevention of Genocide: The 'Doubtfulness' Clause Adopted by the ICJ in the Case Filed by Ukraine Against Russia

Fethullah BAYRAKTAR

Assist. Prof. Dr., Social Sciences University of Ankara, Faculty of Law, Ankara.
E-mail: fethullah.bayraktar@asbu.edu.tr
Orcid: 0000-0003-3977-0726

Abstract

The ICJ in its order dated 16 March 2022, decided that the legality of the unilateral use of force to prevent acts of genocide is 'doubtful'. Based on this order, it is possible to say that the ICJ provides a yellow light to unilateral use of force for the prevention of acts of genocide. But the ICJ expressed its opinion in this respect in 2007, underlining that every state may only act within the limits permitted by international law. The doctrine underscored that the unilateral use of force for the prevention of genocide was forbidden. In this situation, the following question arises: is it really doubtful? To find the answer to this question, it is necessary to examine the legal basis and means for the prevention of genocide. In this article, the legality of the unilateral use of force for the obligation to prevent genocide has been comprehensively discussed.

Keywords: Genocide, Jus Cogens, Erga Omnes Obligations, Responsibility to Protect, Aggression.

Soykırımın Önlenmesinde Tek Taraflı Kuvvet Kullanımının Tartışmalı Aykırılığı Üzerine: UAD'nin Ukrayna Tarafından Rusya Aleyhine Açılan Davada Kabul Ettiği 'Belirsizlik' Tespiti

Özet

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), 16 Mart 2022 tarihli kararında, soykırım fiillerinin önlenmesi için tek taraflı kuvvet kullanımının hukukiliğinin 'belirsiz' olduğuna karar vermiştir. Bu karardan hareketle, UAD'nin soykırımın önlenmesi için tek taraflı kuvvet kullanımına sarı ışık yaktığını söylemek mümkündür. Aslında UAD bu konudaki görüşünü, her Devletin ancak uluslararası hukukun izin verdiği sınırlar içinde hareket edebileceğinin altını çizdiği 2007 tarihli kararında açıklamıştı. Doktrin, bu tespiti, soykırım fiillerini önlemek için tek taraflı kuvvet kullanımının yasaklanması olarak değerlendirmişti. Bu durumda akla şu soru gelmektedir: Gerçekten soykırımın önlenmesi için tek taraflı kuvvet kullanımının hukukiliği 'şüpheli' midir? Bu sorunun cevabını bulabilmek için soykırımın önlenmesinin hukuki zeminini ve araçlarını incelemek gerekir. Bu makalede, tek taraflı kuvvet kullanımı ile soykırımı önleme yükümlülüğü kapsamlı bir şekilde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Soykırım, Jus Cogens, Erga Omnes Yükümlülükler, Koruma Sorumluluğu, Saldırı.

* The author thanks the Asscociate Editor Professor Erdem Denk and referees for their contribution to this article.

Introduction

On 27 February 2022, Ukraine instituted proceedings against the Russian Federation and directed to the International Court of Justice (ICJ) the question whether Russia has the right under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (UNGC) to engage in military action initiated against Ukraine on 24 February 2022 and to hold Russia accountable for manipulating the notion of genocide to justify aggression.[1] Russia argued in its response that the dispute has nothing to do with the UNGC, and maintains that the dispute relates to the use of force under customary international law. Regardless, the question of whether the unilateral use of force to prevent genocide is legal under the international law has come to the fore once again. Moreover, when the ICJ found in its order dated 16 March 2022, "it is doubtful that the Convention, in light of its object and purpose, authorizes a Contracting Party's unilateral use of force in the territory of another State for the purpose of preventing or punishing an alleged genocide,"[2] the legality of the unilateral use of force for the prevention of genocide deserves discussion. Until now, such an exception has not been considered due to the prohibition on the unilateral use of force, except for some opinions in the doctrine,[3] but the ICJ has mentioned the 'doubtfulness' of such a possibility. Since to say 'doubtful' about something is not to dismiss entirely its possibility,[4] it is possible to say that the ICJ yellow lighted the legality of the unilateral use of force for the prevention of genocide.

The prevention of genocide is an obligation for states parties to the UNGC. Also, the prevention of genocide is recognized as an *erga omnes*[5] obligation in international law. Furthermore, according to the United Nations (UN), the prevention of genocide is a duty of states within the scope of the "responsibility to protect[6] For these reasons, the issue of the unilateral use of force to prevent genocide should be examined in these respects as well. Finally, it is necessary to evaluate the legality of the unilateral use of force for the prevention of genocide in terms of international law in general.

On the Legality of the Unilateral Use of Force for the Prevention of Genocide Under the UNGC

The UNGC was adopted on 9 December 1948 and entered into force on 12 January 1951. Article I of this Convention says: "The Contracting Parties confirm that genocide, whether committed in time of peace or in time of war, is a crime under international law which they undertake to prevent and to

1 Terry D. Gill, "Remarks on the Law Relating to the Use Of Force in the Ukraine Conflict", 9 March 2022, available at https://lieber.westpoint.edu/remarks-use-of-force-ukraine-conflict/.

2 ICJ, Case concerning The Allegations of Genocide Under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation), Order of 16 March 2022, s. 59.

3 For example, Kagan, Joshua M. "The Obligation to Use Force to Stop Acts of Genocide: An Overview of Legal Precedents, Customary Norms, and State Responsibility", *San Diego International Law Journal,* Vol. 7, No 2, 2006, p. 461-490.

4 According to the Cambridge Dictionary, the term of doubt means that *"the condition of being uncertain*." Available at https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/doubt.

5 The concept of erga omnes obligations refers to some numerus clauses obligations that states have towards the international community as a whole and in whose protection all states have a legal interest, and the obligations of a state vis-à-vis another state. For further information, look at Ardit Memeti, "The Concept of Erga Omnes Obligations in International Law", *New Balkan Politics*, Vol. 14, 2013, p. 31-47.

6 Hannes Peltonen, "Sovereignty as Responsibility, Responsibility to Protect and International Order: On Responsibility, Communal Crime Prevention and International Law", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 7, No 28, 2011, p. 61.

punish." According to this article, all contracting states have an obligation not to commit genocide, as well as an obligation to prevent and to punish genocide.[7]

The obligation to not commit genocide is called as a norm of *jus cogens* by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) in the Kupreškić case: "prohibiting … genocide (is) a peremptory norm of international law or jus cogens, of a non-derogable and overriding character."[8] This status is also confirmed implicitly in several cases of the ICJ,[9] In its advisory opinion concerning Reservations to the Genocide Convention, the court emphasized the binding character of the prohibition of genocide, even on States which did not subscribe to the convention: "the principles underlying the Convention are principles which are recognized by civilized nations as binding on States, even without any conventional obligation."[10] In addition, almost all legal authors confirm the *jus cogens*[11] character of the prohibition of genocide.[12]

The two other obligations "to prevent and to punish" have different meanings. While the obligation to prevent aimed at precluding genocide from being committed, the other requires the imposition of a penalty when genocide has been committed.[13] Thus, the duty to prevent genocide is logically directed towards present and future genocide acts, while the obligation to punish is directed towards acts already committed.

Article IV of the UNGC gives the obligation to punish the criminals to the states: "Persons committing genocide or any of the other acts enumerated in Article III shall be punished, whether they are constitutionally responsible rulers, public officials or private individuals." Even though the UNGC does not contain an *aut dedere aut judicare*[14] provision like many other conventions on international crimes,[15] the universal jurisdiction over the crime of genocide is indisputable.[16] The ICJ, in its 1951 advisory opinion, has consistently asserted the view that genocide is a crime under customary international law,[17] and that every state is obliged to outlaw and punish genocide, even without a con-

7 A/HRC/41/24, Report on the prevention of genocide, Report of the Secretary-General, 24 June 2019.

8 ICTY, Prosecutor v. Zoran Kupreškić et al., Case No. IT-95-16, Trial Chamber II, 14 January 2000, §520 available at https://www.icty.org/en/case/kupreskic.

9 For example, ICJ, Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia), Order of 8 April 1993, §49.

10 ICJ, Advisory Opinion, Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 28 May 1951, p. 15-69, 23.

11 *Jus cogens* (or *ius cogens*) is a latin phrase that literally means "compelling law." Jus cogens norms or peremptory norms, are considered to be of such importance that States may not derogate from them via treaty or customary international law norms. For further information, look at Anne Lagerwall, "Jus Cogens", Available at https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0124.xml

12 For further information, look at: Jan Wouters and Sten Verhoeven, "The Prohibition of Genocide as a Norm of Ius Cogens and Its Implications for the Enforcement of the Law of Genocide", *International Criminal Law Review,* Vol. 5, 2005, p. 406.

13 Björn Schiffbauer, "The Duty to Prevent Genocide under International Law: Naming and Shaming as a Measure of Prevention", *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, Vol. 12, No 3, 2018, p. 85.

14 The principle aut dedere aut judiciare is said for the obligation to exradite or prosecute. Raphael Van Steenberghe, "Aut Dedere Aut Judiciare", Available at https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0023.xml?rskey=UBnbKQ&result=6&q=opinio+juris#firstMatch.

15 The *aut dedere aut judicare clause* exists in various forms in 30 multilateral treaties and in 18 regional conventions. For more details, look at Claire Mitchell, "Aut Dedere, aut judicare: The Extradite or Prosecute Clause in International Law", Available at https://books.openedition.org/iheid/249.

16 Maximo Langer, "The Diplomacy of Universal Jurisdiction: The Political Branches and the Transnational Prosecution of International Crimes", *American Journal of International Law*, Vol. 105, 2011, p. 3.

17 ICJ, Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia), Judgement of 26 February 2007, §385.

ventional basis.[18] Genocide has been viewed as one of the most heinous crimes in human history and described as the "*crime of crimes*" by the International Criminal Tribunal for the Rwanda (ICTR).[19] Therefore, the gravity of the crime compelled that no perpetrators of genocide should be allowed to escape from punishment.[20] State practice also supports this. In 2001, four Rwandans were prosecuted in Belgium for their crimes committed during the 1994 Rwandan genocide.[21]

The object and purpose of the UNGC as stated in Article I is not only to not commit genocide or to punish criminals, but also to stop ongoing genocide acts and prevent future ones.[22] In 2007, the ICJ confirmed that obligation and stated that this constitutes a 'due diligence' obligation.[23] The court stated more specifically that there exists:

> "a State's obligation to prevent, and the corresponding duty to act, arise at the instant that the State learns of, or should normally have learned of, the existence of a serious risk that genocide will be committed."[24]

As it is clarified by the ICJ in its order dated 16 March 2022:

> "Article I does not specify the kinds of measures that a Contracting Party may take to fulfil this obligation. However, the Contracting Parties must implement this obligation in good faith, taking into account other parts of the Convention, in particular Articles VIII and IX, as well as its Preamble."[25]

Article VIII of the UNGC orders that: "Any Contracting Party may call upon the competent organs of the United Nations to take such action under the Charter of the United Nations as they consider appropriate for the prevention and suppression of acts of genocide or any of the other acts enumerated in Article III." Also the ICJ notes that: "the acts undertaken by the Contracting Parties 'to prevent and to punish' genocide must be in conformity with the spirit and aims of the United Nations, as set out in Article 1 of the United Nations Charter."[26] In the preamble of the convention, it is emphasized that: "in order to liberate mankind from such an odious scourge, international co-operation is required." When these findings are evaluated together, it is 'undoubtful' to say that the UNGC provides for joint measures to prevent genocide within the framework of the UN Charter.

The purpose of the UN is explained by Article 1/1 of the UN Charter as "to maintain international peace and security, and to that end: to take effective collective measures" and as it is determined by Article 24 of the Charter that all Contracting Parties conferred on the Security Council

18 ICJ, Advisory Opinion, 28 May 1951, 23.

19 ICTR, The Prosecutor v. Omar Serushago, 5 February 1999, § 15, available at https://www.refworld.org/cases,ICTR,48abd57927.html.

20 Wenqi Zhu and Binxin Zhang, "Expectation of Prosecuting the Crimes of Genocide in China", René Provost and Payam Akhavan (eds.), *Confronting Genocide*, Dordrecht, Springer, 2011, p. 178

21 Linda M. Keller, "Belgian Jury to Decide Case Concerning Rwandan Genocide", 25 May 2001, https://www.asil.org/insights/volume/6/issue/13/belgian-jury-decide-case-concerning-rwandan-genocide.

22 Andreas Zimmermann, "The Security Council and the Obligation to Preventnt Genocide and War Crimes", *Polish Yearbook of International Law*, Vol. 32, 2012, p. 308.

23 ICJ, Case Bosnia and Herzegovina v. Serbia, Judgement of 26 February 2007, §430.

24 Ibid, §431.

25 ICJ, Case Bosnia and Herzegovina v. Serbia, Judgement of 26 February 2007, §56.

26 ICJ, Case Ukraine v. Russian Federation, Order of 16 March 2022, §58.

the "primary responsibility" and agreed that: "the Security Council acts on their behalf", in order to "ensure prompt and effective action by the United Nations." The UNGC gives also the primary responsibility to prevent genocide to the Security Council of the UN. In addition, it is forbidden for states to use force unilaterally according to Article 2/4 of the Charter: "all Members shall refrain in their international relations from the threat or use of force." When the UN Charter provisions, to which the UNGC refers, are evaluated as a whole, the use of force for preventing acts constituting genocide could be determined by the decision of the Security Council; therefore, the unilateral use of force for prevention of genocide should not be possible according to the UNGC. So, all states are obliged to take all kinds of peaceful measures to prevent genocide, but this obligation cannot include the unilateral use of force.

Beside the UNGC, the legal basis and means of this obligation to prevent unilaterally acts constituting genocide should be discussed also from the *erga omnes* nature of this obligation.[27]

On the Legality of the Unilateral Use of Force for the Prevention of Genocide as an *Erga Omnes* Obligation

The concept of *erga omnes* appears in international law for the first time in the Barcelona Traction Case: "In view of the importance of the rights involved, all States can be held to have a legal interest in their protection; they are obligations erga omnes."[28] The concept of *erga omnes* obligations refers to specifically determined obligations that states have as a whole.[29] According to Institut de Droit International, *erga omnes* obligations are defined as*:* "an obligation under general international law that a State owes in any given case to the international community, in view of its common values and its concern for compliance, so that a breach of that obligation enables all States to take action."[30] So, to fulfill *erga omnes*,[31] every member of the international community has a legal interest in the protection of these norms and can enforce them even if they are not directly affected by the breach.[32]

27 Marco Longobardo, "Genocide, Obligations erga omnes, and the Responsibility to Protect: Remarks on a Complex Convergence", *The International Journal of Human Rights,* Vol. 19, No 8, 2015, p. 1207.

28 ICJ, Case concerning the Barcelona Traction, Light and Power Company Ltd. (Belgium v. Spain), Judgement of 5 February 1970, § 33. Till now, the ICJ has defined *erga omnes* obligations for six different situations: the outlawing of acts of aggression (*ICJ, Case Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), 27 June 1986, § 190*); the outlawing of genocide (*ICJ, Case Bosnia and Herzegovina v. Serbia, Judgment of 11 July 1996, §31*); protection from slavery (*ICJ, Case Belgium v. Spain, Judgement of 5 February 1970, § 34*); protection from racial discrimination (*ICJ, Case Belgium v. Spain, Judgement of 5 February 1970, § 34*); to respect the right to self-determination (*ICJ, Case concerning East Timor (Portugal v. Australia), Judgement of 30 June 1995, § 29*); and certain obligations under international humanitarian law (*ICJ, Advisory Opinin on Legal Consequences of the Construction of a Wall in The Occupied Palestinian Territory, 9 July 2004, § 155).*

29 Erika De Wet, "Jus Cognes and Obligations Erga Omnes", Erika de Wet and Iure Vidmar (eds.), *Hierarchy in International Law: The Place of Human Rights*, Oxford, Oxford University Press, 2012, p. 554.

30 Institut de Droit International, Resolution: Obligation Erga Omnes in International Law, Article 1, Krakow Session 2005, available at <http://www.idi-iil.org/app/uploads/2017/06/2005_kra_01_en.pdf>.

31 "What is needed are duties erga societatem, along with institutions of the global society which will - as does the Security Council in its field - enforce those duties themselves or authorize such enforcement", Ulrich Fastenrath, "Relative Normativity in International Law", *European Journal of International Law*, Vol. 4, No 1, 1993, p. 339.

32 Wouters and Verhoeven, *The Prohibition of Genocide,* p. 415; Ardit Memeti and Bekim Nuhija, "The Concept of Erga Omnes Obligations in International Law", *New Balkan Politics*, Vol. 14, 2013, p. 38.

The ICJ never called the prevention of genocide as *jus cogens,*[33] but the obligation to prevent the crime of genocide was accepted by the ICJ, among the obligations *erga omnes,*[34] in the Barcelona Traction Case and was repeated by the ICJ in the case of the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide as: "the rights and obligations enshrined by the [Genocide] Convention are rights and obligations *erga omnes*."[35] Therefore, all states are under an obligation to employ all means reasonably available to them, so as to prevent genocide as far as possible.[36]

In case of breach of *erga omnes* obligations, it can be assumed that there are four types of action that other states can take.[37] First, before states' responsibility, it could be accepted that to prosecute those who committed that act in a court established for the act infringed. In case of the obligation to prevent acts constituting genocide, to prosecute those who committed that act could be so late. In addition, the obligation to punish the criminals was mentioned in Article I, IV and V of the UNGC for that aim.

Secondly, to enforce *erga omnes* obligations in international law, it is argued that granting the right to sue other states under the *actio popularis*[38] for the responsibility of the state, meaning that all states can institute proceedings against states principally responsible for violation of *erga omnes* obligations.[39] The limited approach to appeal to the ICJ is also seen in the Resolution of the Institute of International Law "Obligations and Rights Erga Omnes in International Law" of 2005, Article 3*:*

> "In the event of there being a jurisdictional link between a State alleged to have committed a breach of an obligation erga omnes and a State to which the obligation is owed, the latter State has standing to bring a claim to the International Court of Justice or other international judicial institution in relation to a dispute concerning compliance with that obligation."[40]

According to this Article, the existence of a jurisdictional link between a state alleged to have

33 Manuel Ventura and Dapo Akande, Mothers of Srebrenica: The Obligation to Prevent Genocide and Jus Cogens – Implications for Humanitarian Intervention, 6 September 2013, available at https://www.ejiltalk.org/ignoring-the-elephant-in-the-room-in-mothers-of-srebrenica-is-the-obligation-to-prevent-genocide-jus-cogens/.

34 "*Such obligations derive, for example, in contemporary inter- national law, from the outlawing of acts of aggression, and of genocide, as also from the principles and rules concerning the basic rights of the human person, including protection from slavery and racial discrimination.*"ICJ, Case Belgium v. Spain, Judgement of 5 February 1970, § 34.

35 ICJ, Case Bosnia and Herzegovina v. Serbia, Judgement of 11 July 1996, §31.

36 ICJ, Case Bosnia and Herzegovina v. Serbia, Judgement of 26 February 2007, §429.

37 According to Christian J. Tams, enforcing obligations in international law could be in two ways. First of all, the countermeasures, and secondly, institute the ICJ proceedings, Christian J. Tams, *Enforcing Obligations Erga Omnes In International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, p. 158 and 198. According to Yoshifumi Tanaka, there are three possible legal consequences of the breach of obligations erga omnes: "*(1) the obligation not to recognize illegal situations, (2) third-party countermeasures, and (3) the locus standi of not directly injured States in response to a breach of obligations erga omnes*", Yoshifumi Tanaka, "The Legal Consequences of Obligations Erga Omnes in International Law", *Netherland International Law Review*, Vol. 68, 2021, p. 1. Karl Zemanek has written three same enforcing ways: "*(1) Individual Criminal responsibility; (2) State Responsibility; (3) Humanitarian Intervention*", Karl Zemanek, "New Trends In the Enforcement of Erga Omnes Obligations", *Max Planck Yearbook of United Nations Law Online*, Vol. 4, No 1, 2000, p. 17.

38 Actio popularis may be defined as "*a right resident in any member of a community to take legal action in vindication of a public interest*", ICJ, Case Ethiopia and Liberia v South Africa, Judgement of 18 July 1966, § 88.

39 Tams, *Enforcing Obligations*, p. 197. The institution of an *actio popularis* in international law has been discussed for a long time. In the 1966 South West Africa case, the ICJ denied an *actio popularis* in international law and it insisted that the applicant States had to suffered direct injury. In the Barcelona Traction case, in spite of the fact that the Court provided no further precision with regard to a State's standing in response to the breach of *erga omnes* obligations, it has been claimed that the context seemed to suggest that the dictum of the Court was expressed in relation to a State's standing before the Court. The ICJ, in the Nuclear Tests cases, avoided examining this issue. Therefore, the jurisprudence of the ICJ has been inconclusive on this subject.

40 Institut de Droit International, Resolution, Article 3.

committed a breach of an *erga omnes* obligation and a state to which the obligation is owed, are requested.[41] But this option is not required for the UNGC anyway. Article IX of the Convention already gives the right to sue in such a case:

> "Disputes between the Contracting Parties relating to the interpretation, application or fulfilment of the present Convention, including those relating to the responsibility of a State for genocide or for any of the other acts enumerated in Article III, shall be submitted to the International Court of Justice at the request of any of the parties to the dispute."

Thirdly, to enforce *erga omnes* obligations in international law, all lawful and peaceful measures and sanctions within the scope of countermeasures have been suggested: "the commission by one State of an internationally wrongful act may justify another State injured by that act in taking non-forcible countermeasures in order to procure its cessation and to achieve reparation for the injury."[42] The International Law Commission (ILC) calls this countermeasure in Article 22 of the *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*. In this context, states acts contrary to international law, meeting certain substantive and procedural conditions, may be legitimate. First, "countermeasures may only preclude wrongfulness in the relations between an injured State and the State which has committed the internationally wrongful act."[43] Second, states must act in accordance with the principle of proportionality, provisionally and reversibly. Finally, certain fundamental obligations which may not be subject to countermeasures.[44] But, the ILC left open the question whether any state may take measures to ensure compliance with certain international obligations in the general interest as distinct from its own individual interest as an injured state.[45]

The measures taken by states other than injured states is discussed in Article 54 as: "This chapter does not prejudice the right of any State, entitled under Article 48, paragraph 1, to invoke the responsibility of another State, to take lawful measures against that State to ensure cessation of the breach and reparation in the interest of the injured State or of the beneficiaries of the obligation breached." The article speaks of 'lawful measures' rather than 'countermeasures'. In the commentary of this Article, the ILC gives an example linked with genocide as an example of lawful measure:

> "United States-Uganda (1978). In October 1978, the United States Congress adopted legislation prohibiting exports of goods and technology to, and all imports from, Uganda. The legislation recited that "[t]he Government of Uganda … has committed genocide against Ugandans" and that the "United States should take steps to dissociate itself from any foreign government which engages in the international crime of genocide."[46]

The other examples given by the ILC are economic sanctions or other peaceful measures (e.g. breaking off air links or other contacts).[47]

41 With the words of Linos-Alexander Sicilianos: "*Failing that, states not directly injured could be 'more royalist than the king'*", Linos-Alexander Sicilianos, "The Classification of Obligations and the Multilateral Dimension of the Relations of International Responsibility", *European Journal of International Law*, Vol. 13, 2002, p. 1139.

42 Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries, 2001, p. 75, available at: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf.

43 Ibid.

44 Ibid, p. 76.

45 Draft articles on Responsibility of States , p. 76.

46 Ibid, p. 138.

47 Ibid.

Thus, there is now a widespread belief in international law that there is a possibility to use non-military, mostly economic countermeasures to enforce *erga omnes* obligations unilaterally by a state if the collective interests of the international community are injured.[48] This conclusion was supported in Article 5 of the Resolution of the Institute of International Law of 2005:

> "Should a widely acknowledged grave breach of an erga omnes obligation occur, all the States to which the obligation is owed: (a) shall endeavour to bring the breach to an end through lawful means in accordance with the Charter of the United Nations; … (c) shall not recognize as lawful a situation created by the breach; are entitled to take non-forcible counter-measures under conditions analogous to those applying to a State specially affected by the breach."

Although some authors mention the possibility to military countermeasures in the context of 'forcible self-help'[49] or 'armed countermeasures'[50] or 'forcible countermeasures',[51] there are much more objections to the possibility to use military countermeasures. First, the term of countermeasure excludes the use of force: "Countermeasures shall not affect: (a) the obligation to refrain from the threat or use of force as embodied in the Charter of the United Nations."[52] Second, if it is termed 'lawful measures', the superiority of the principle of the prohibition on the use of force could not justify the lawfulness of these measures.[53] Third, the doctrine is against the use of force generally.[54] So, the unilateral use of force for preventing acts constituting genocide could not justified by the concept of countermeasures.

Lastly, to enforce *erga omnes* obligations in international law, it has been suggested that the use of force can be part of a humanitarian intervention. Humanitarian intervention is defined as "the forcible intervention by a state or a group of states, including by military means, in the sphere of sovereignty of another state in order to bring an end to massive assaults on human rights that the territorial state is not able or willing to stop."[55] In view of the new concept of 'Responsibility to Protect' (R2P), which comprises the duty to prevent, to stop and to remedy at least in the form of *ultima ratio* intervention to stop atrocities, which includes also the term of the humanitarian intervention, the legality of this option will be discussed together below.

---

48 As a recent example, one could consider the international sanctions unilaterally levied against the Russian Federation after its annexation of the Crimea and occupation generally the Ukraine. Olena O. "Enforcement Of Obligations Erga Omnes in International Law: To The Issue Of Measures", 2019, p. 98; Longobardo, "Genocide, Obligations", p. 1209.

49 Richard B. Lillich, "Forcible Self-Help by States for Protect Human Rights", *Iowa Law Review,* Vol. 53, 1967, p. 325.

50 Antonio Cassese, "Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?", *European Journal of International Law*, Vol. 10, No 1, 1999, p. 29.

51 Francesco Francioni and Christine Bakker, "Responsibility to Protect, Humanitarian Intervention and Human Rights: Lessons from Libya to Mali", *Transworld*, Vol. 15, 2013, p. 4.

52 Article 50 of the Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts.

53 Although, James A. Green finds that the widespread uncritical acceptance of the prohibition's peremptory nature is concerning, he accepts that the norm is a cornerstone of the modern international legal system. So, in every approaches, there is a superiority of the principle of the prohibition to use of force. Look at. James A. Green, "Questioning the Peremptory Status of the Prohibition of the Use of Force", *Michigan Journal of International Law*, Vol. 32, No 2, 2011, p. 257.

54 Andreas Zimmermann, "The Obligation to Prevent Genocide: Towards a General Responsibility to Protect?", Ulrich Fastenrath et al. (eds.), *From Bilateralism to Community Interests. Essays in Honour of Judge Bruno Simma*, Oxford, Oxford University Press, 2011, p. 637; Christian J. Tams, "Individual States as Guardians of Community Interests", Ulrich Fastenrath et al. (eds.), *From Bilateralism to Community Interests. Essays in Honour of Judge Bruno Simma*, Oxford, Oxford University Press, 2011, p. 388.

55 Francioni and Bakker, "Responsibility to Protect", p. 3.

On the Legality of the Unilateral Use of Force for the Prevention of Genocide as the 'Responsibility to Protect' (R2P)

The term R2P was mentioned for the first time in the Report of the International Committee on Intervention and State Sovereignty (ICISS), which was organized by the Government of Canada in 2001.[56] In this report, the question of when it is appropriate for states to take coercive and in particular military action against another state for the purpose of protecting people at risk in that other state, if ever, was discussed. While this report was about the humanitarian intervention,[57] the committee preferred other alternatives measures to military action, including all forms of preventive measures and coercive intervention measures like sanctions and criminal prosecutions.[58]

The Committee accepted the option of military intervention for human protection purposes: "if there is serious and irreparable harm occurring to human beings, or imminently likely to occur, of the large-scale loss of life and large scale 'ethnic cleansing."[59] Consequently, the term of prevention has been used as the act of stopping the serious harms as a result of internal war, insurgency, repression or state failure from happening. Therefore, it also included genocidal intent, as a responsibility to prevent, as ground for using the military option.

At the same time, the Committee underlined that: "prevention is the single most important dimension of the responsibility to protect" and prevention options "should always be exhausted before intervention is contemplated."[60] The exercise of the responsibility to prevent "should always involve less intrusive and coercive measures being considered before more coercive and intrusive ones are applied."[61] Therefore, the responsibility to prevent has been understood as the policy to block the aggravation of the situation and should not include military measures. So, in despite of the R2P which authorize unilateral military intervention, the measures for the responsibility to prevent needed an action multilateral and collaborative.

At the UN World Summit convened to mark the 60th anniversary of the UN, the principle of the R2P became a concept of international law.[62] However, it was characterized differently from the ICISS Report, as a concept which gives each individual state the duty "to protect its populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity."[63] It is underlined that states have a responsibility to protect their populations through appropriate and necessary means, including military means. For the third states, the R2P includes "appropriate diplomatic, humanitarian and other peaceful means"[64] and it is obvious that these means did not include any military means.[65]

---

56 ICISS Report, available at https://www.idrc.ca/sites/default/files/openebooks/960-7/index.html.

57 Ibid.

58 Ibid.

59 Ibid.

60 Ibid.

61 Ibid.

62 A/RES/60/1, 16 September 2005, § 138 ff.

63 Ibid, § 138.

64 A/RES/60/1, 16 September 2005, § 139.

65 In the report of the High Level Panel on Threats, Challenges and Change, entitled "*A more secure world: our shared responsibility*", as a threat to the security of all the genocide should never be tolerated and the obligation to prevent the crime of genocide belongs the Security Council: "*the principle of non-intervention in internal affairs cannot be used to protect genocidal acts or other atrocities, such as large-scale violations of international humanitarian law or large-scale ethnic cleansing,*

The UN concept of R2P consists of three pillars: first, the responsibility of each State to protect its populations, relating to the principle that state sovereignty carried with it, the obligation of the state to protect its own people; second, the responsibility of the international community to assist States in protecting their populations, if the State was unwilling or unable to do so; and third, the responsibility of the international community to protect when a state is manifestly failing to protect its populations. The use of force for this purpose is permitted just only with Security Council authorization under Chapter VII of the Charter, as a last resort.[66] So, the R2P does not constitute an exception to the prohibition of the use of force, on the contrary, "it constitutes a political reason for the Security Council to act on the issue."[67]

According to this resolution, a decision to use military means, "to help to protect populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity", is possible only if it is "in accordance with the Charter, including Chapter VII … in a timely and decisive manner, through the Security Council."[68] So, the permission to use force unilaterally to prevent the crime of genocide given by the ICISS was rejected by world leaders.[69]

Conclusion: On the 'Doubtfulness' of the Use of Force to Prevent Genocide in International Law in General

On 26 February 2022, Ukraine applied to the ICJ against the Russian Federation concerning "a dispute . . . relating to the interpretation, application and fulfilment of the 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide."[70] In its application, Ukraine argued that the dispute between the parties concerns the question whether, "as a consequence of the Russian Federation's unilateral assertion that genocide is occurring, the Russian Federation has a lawful basis to take military action in and against Ukraine to prevent and punish genocide pursuant to Article I of the Genocide Convention."[71] Ukraine also asserted that "nothing in the Convention authorizes the Russian Federation to use force against Ukraine as a means to fulfil its obligation under Article I thereof to prevent and punish genocide."[72]

In its order dated 16 March 2022, for the first time, the ICJ mentioned the 'doubtfulness' of the use of force to prevent genocide, according to the international law: "moreover, it is doubtful that the

which can properly be considered a threat to international security and as such provoke action by the Security Council" (A/59/565, 2 December 2004, § 200). After that, in the Secretary-General's report "*In Larger Freedom: towards development, security and human rights for all*" Kofi Annan confirmed that: "*Where threats are not imminent but latent, the Charter gives full authority to the Security Council to use military force, including preventively, to preserve international peace and security*" and recommended that: "*the Security Council adopt a resolution setting out these principles and expressing its intention to be guided by them when deciding whether to authorize or mandate the use of force*" (A/59/2005, 21 March 2005, § 125).

66 Ivan Šimonović, "The Responsibility to Protect", *UN Chronicle,* Vol. 53, No 4, 2017, p. 18.

67 Naim Demirel, "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* No 1, 2013, p. 169.

68 A/RES/60/1, 16 September 2005, § 139.

69 Hakkı Hakan Erkiner and Emerant Yves Ombga Akoudou, "The Concepts of the Responsibility to Protect and Human Security within the United Nations: Return on the Meanings.", *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Vol. 27, No 1, 2021, p. 427; Ümmühan Elçin Ertuğrul, "Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Vol. 20, 2016, p. 444.

70 ICJ, Case Ukraine v. Russia, Order of 16 March 2022, § 1.

71 Ibid, § 31.

72 Ibid, § 36.

Convention, in light of its object and purpose, authorizes a Contracting Party's unilateral use of force in the territory of another State for the purpose of preventing or punishing an alleged genocide."[73] That aspect was not the subject matter of the earlier cases of the court.[74] Although neither Ukraine[75] nor Russia[76] found the possibility of using unilateral force to prevent the genocide in accordance with the UNGC, it is meaningful that the court made such a determination.

As discussed above, neither the preamble, nor the Article I of the UNGC arouse any 'doubt' that might make states consider the possibility of unilateral use of force. Moreover, Articles VIII and IX of the UNGC also show the parties the way to be followed. So, there is no doubt that the UNGC does not authorize a contracting party's unilateral use of force in the territory of another state for the purpose of preventing or punishing an alleged genocide. The need to prevent or punish genocide or other atrocity crimes only justifies "measures adopted according to the UN Charter and following UN procedures."[77]

Furthermore, while discussing the admissibility of the application, the ICJ underlines that it does not have any evidence substantiating the allegation of the Russian Federation that genocide has been committed on Ukrainian territory: "At the present stage of the proceedings, it suffices to observe that the Court is not in possession of evidence substantiating the allegation of the Russian Federation that genocide has been committed on Ukrainian territory."[78] While fulfilling its duty to prevent genocide, if every state may only act in accordance with and within the limits permitted by international law,[79] Articles VIII and IX of the Convention,[80] and Article 1 of the Charter,[81] the court would not need any evidence regarding the alleged genocide committed on the territory of Ukraine to judge Russian's military actions in the Ukrainian territory.

On this background, the question that comes to mind: if the ICJ had enough evidence substantiating the allegation of the genocide, what would it decide regarding Russia's use of force? We can conclude that the court may find lawful the 'special military operation' carried out by Russia by understanding the court's determination of 'doubtfulness' clause, which may allow using of force unilaterally to prevent genocide.

That is why Judge Robinson in his separate opinion felt obliged to underline that: "It is therefore possible to interpret the duty under Article I to prevent and punish genocide as precluding the

73 Ibid, §59.

74 For example; ICJ, Case on Legality of Use of Force (Yugoslavia v. USA and Spain), Order of 2 June 1999 or ICJ, Case on Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar), Order of 23 January 2020 or ICJ, Case Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, Judgement of 26 February 2007.

75 Ukraine asserted that, "*rather than taking military action to prevent and punish genocide, the Russian Federation should have seized the organs of the United Nations under Article VIII of the Convention or seized the ICJ under Article IX thereof*", ICJ, Case Ukraine v. Russia, Order of 16 March 2022, § 31.

76 According to the Russia, "*it is clear from the plain language of the Convention that it does not regulate the use of force between States*", Ibid, § 32.

77 Matteo Colorio, "Ukraine at the International Court of Justice: Does Genocide Justify the Use of Force?", 7 March 2022, available at https://internationallaw.blog/2022/03/07/ukraine-at-the-international-court-of-justice-does-genocide-justify-the-use-of-force/.

78 ICJ, Case Ukraine v. Russia, Order of 16 March 2022, § 59.

79 Ibid, § 57.

80 Ibid, § 56.

81 Ibid, § 58.

force used by Russia in its 'special military operation' in Ukraine."[82] Also, Judge Bennouna opposed this determination in his Declaration appended to the Order of the Court: "the Convention does not cover, in any of its provisions, either allegations of genocide or the use of force allegedly based on such allegations."[83] Judge Bennouna added that even if the allegation was to serve as a pretext for an unlawful use of force, linking artificially the unlawful use of force to the UNGC does nothing to strengthen that instrument.[84]

The court could only have contented itself by maintaining that the obligation to prevent genocide did not include such a unilateral use of force. Or, taking into account Russia's official statement,[85] the court could have stated that the operation that took place was not covered by the convention. However, in this situation, the court would not have the jurisdiction to hear the case. In order to have such jurisdiction,[86] the ICJ gave the yellow light to the possibility of using unilateral force to prevent genocide. Unfortunately, the states intervened to the case and participated in this approach.[87] Whereas the legal characterization of Russia's 'special military operation' was made by the UN General Assembly as "aggression",[88] neither the UNGC nor Article 51 of the UN Charter provides a legal basis to legitimize Russia's 'special military operation'.

In recent decades, international law has witnessed more discussions about the opportunity to stretch the existing exceptions or to add new exceptions to the prohibition of the use of force of Article 2/4 of the UN Charter.[89] However, it is generally accepted that the only exceptions to the prohibition of the use of force are the right to self-defense under Article 51 and the authorization by the Security Council in accordance with Chapter VII of the Charter.[90]

Apart from the discussion of the nature *jus cogens* of the prohibition of the use of force,[91] *jus cogens* rules prohibit derogation, but they may contain exceptions.[92] Hence the unilateral use of force to prevent genocide could be accepted outside the scope of the prohibition and could be accepted as a new exception. However, as in any case, to create new exceptions to the prohibition runs the risk of manipulation in an attempt to cover up acts of aggression, as the recent example of Russia's operation against Ukraine shows.[93]

---

82 Seperate Opinion of Judge Robinson, §29, available at https://www.icj-cij.org/en/case/182.

83 Declaration of Judge Bennouna, §5, available at https://www.icj-cij.org/en/case/182.

84 Declaration of Judge Bennouna, §11.

85 By a letter dated 24 February 2022 to the Security Council, the President of the Russian Federation explained that he had decided, "*in accordance with Article 51 of the Charter of the United Nations . . . to conduct a special military operation*", ICJ, Case Ukraine v. Russia, Order of 16 March 2022, § 39.

86 As Russia submits that: "*in order to "glue" the Convention to the use of force for the purposes of invoking its dispute resolution clause, Ukraine has claimed that the Russian Federation commenced its "special military operation" on the basis of allegations of genocide committed by Ukraine*", Ibid, § 32.

87 Look at the Declaration of Intervention of New Zealand (28 July 2022): https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220728-WRI-01-00-EN.pdf and the Declaration of Intervention of Lithuania (25 July 2022): https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220719-WRI-02-00-EN.pdf.

88 A/RES/ES-11/1, 2 March 2022, §2.

89 Colorio, "Ukraine at the".

90 Declaration of Judge Bennouna, §5.

91 Look at Green, "Questioning the Peremptory".

92 Sondre Torp Helmersen, "The Prohibition of the Use Of Force As Jus Cogens: Explaining Apparent Derogations", *Netherlands International Law Review,* Vol. 61, No 2, 2014, p. 176.

93 Colorio, "Ukraine at the".

Bibliography

Cassese, Antonio (1999). "Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?", *European Journal of International Law*, Vol. 10, No 1, p. 23-30.

Colorio, Matteo (7 March 2022). "Ukraine at the International Court of Justice: Does Genocide Justify the Use of Force?", https://internationallaw.blog/2022/03/07/ukraine-at-the-international-court-of-justice-does-genocide-justify-the-use-of-force/, (Accessed 11 April 2022)

Crawford, James (2014). *Chance, Order, Change: The Course of International Law*. Leiden, Brill Nijhoff.

Demirel, Naim (2013). "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* No 1, p. 152-172.

De Wet, Erika (2012). "Jus Cogens and Obligations Erga Omnes", in Hierarchy in International Law: The Place of Human Rights, ed. Erika de Wet and Iure Vidmar, (Oxford: Oxford University Press, 2012), p. 541-561.

Erkiner, Hakkı Hakan. and Emerant Yves Ombga Akoudou (2021). "The Concepts of the Responsibility to Protect and Human Security within the United Nations: Return on the Meanings." *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Vol. 27, No 1, p. 387-444.

Ertuğrul, Ümmühan Elçin (2016). "Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Vol. 20, p. 441-470.

Fastenrath, Ulrich (1993). "Relative Normativity in International Law", *European Journal of International Law*, Vol. 4, No 1, p. 305-340.

Gill, Terry D (9 March 2022). "Remarks on the Law Relating to the Use Of Force in the Ukraine Conflict", https://lieber.westpoint.edu/remarks-use-of-force-ukraine-conflict/ (Accessed 11 April 2022).

Helmersen, Sondre Torp (2014). "The Prohibition of the Use Of Force As Jus Cogens: Explaining Apparent Derogations", *Netherlands International Law Review,* Vol. 61, No 2, p. 167-193.

Kagan, Joshua M. (2006). "The Obligation to Use Force to Stop Acts of Genocide: An Overview of Legal Precedents, Customary Norms, and State Responsibility", *San Diego International Law Journal,* Vol. 7, No 2, p. 461-490.

Keller, Linda M. (25 May 2001). "Belgian Jury to Decide Case Concerning Rwandan Genocide", https://www.asil.org/insights/volume/6/issue/13/belgian-jury-decide-case-concerning-rwandan-genocide, (Accessed 11 April 2022).

Lagerwall, Anne (07 November 2017). "Jus Cogens", https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0124.xml (Accesed 19 October 2022).

Langer, Maximo (2011). "The Diplomacy of Universal Jurisdiction: The Political Branches and the Transnational Prosecution of International Crimes", *American Journal of International Law*, Vol. 105, No 1, p. 1-55.

Lillich, Richard B. (1967). "Forcible Self-Help by States for Protect Human Rights", *Iowa Law Review,* Vol. 53, p. 325-351.

Longobardo, Marco (2015). "Genocide, Obligations Erga Omnes, and the Responsibility to Protect: Remarks on a Complex Convergence", *The International Journal of Human Rights,* Vol. 19, No 8, p. 1199-1212.

Memeti, Ardit. and Bekim Nuhija (2013). "The Concept of Erga Omnes Obligations in International Law", *New Balkan Politics*, No 14, p. 31-47.

Mitchell, Claire (31 Mars 2011). "Aut Dedere Aut Judiciare: The Exradite or Prosecute Clause in International Law", https://books.openedition.org/iheid/301 (Accesed 11 April 2022).

Nihreieva, Olena O. (25 September 2019). "Enforcement Of Obligations Erga Omnes in International Law: To The Issue Of Measures", http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/25888/1/96-105.pdf (Accessed 11 April 2022).

Peltonen, Hannes (2011). "Sovereignty as Responsibility, Responsibility to Protect and International Order: On Responsibility, Communal Crime Prevention and International Law", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 7, No 28, p. 59-81.

Schiffbauer, Björn (2018). "The Duty to Prevent Genocide under International Law: Naming and Shaming as a Measure of Prevention", *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, Vol. 12, No 3, p. 83-94.

Sicilianos, Linos-Alexander (2002). "The Classification of Obligations and the Multilateral Dimension of the Relations of International Responsibility", *European Journal of International Law*, Vol. 13, No 5, p. 1127-1145.

Šimonović, Ivan (2017). "The Responsibility to Protect", *UN Chronicle,* Vol. 53, No 4, p. 18-20.

Tams, Christian J. (2005). *Enforcing Obligations Erga Omnes In International Law*, Cambridge, Cambridge University Press.

Tams, Christian J. (2011). "Individual States as Guardians of Community Interests", Ulrich Fastenrath et al. (eds.), *From Bilateralism to Community Interests*. Oxford, Oxford University Press, p. 379-405.

Tanaka, Yoshifumi (2021). "The Legal Consequences of Obligations Erga Omnes in International Law", *Netherland International Law Review*, Vol. 68, p. 1-33.

Van Steenberghe, Raphael (22 September 2017). "Aut Dedere Aut Judiciare", https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0023.xml?rskey=UBnbKQ&result=6&q=opinio+juris#firstMatch (Accesed 19 October 2022).

Ventura Manuel. and Dapo Akande (6 September 2013). "Mothers of Srebrenica: The Obligation to Prevent Genocide and Jus Cogens – Implications for Humanitarian Intervention", https://www.ejiltalk.org/ignoring-the-elephant-in-the-room-in-mothers-of-srebrenica-is-the-obligation-to-prevent-genocide-jus-cogens/, (Accessed 11 April 2022)

Wouters, Jan. and Sten Verhoeven (2005). "The Prohibition of Genocide as a Norm of Ius Cogens and Its Implications for the Enforcement of the Law of Genocide", *International Criminal Law Review,* Vol. 5, p. 401–416.

Zemanek, Karl (2000). "New Trends In the Enforcement of Erga Omnes Obligations", *Max Planck Yearbook of United Nations Law Online*, Vol. 4, No 1, p. 1-52.

Zhu, Wenqi. and Binxin Zhang (2011). "Expectation of Prosecuting the Crimes of Genocide in China", René Provost and Payam Akhavan (eds.), *Confronting Genocide*, Dordrecht, Springer, p. 173-191.

Zimmermann, Andreas (2011). "The Obligation to Prevent Genocide: Towards a General Responsibility to Protect?", Ulrich Fastenrath et al. (eds.), *From Bilateralism to Community Interests*. Oxford, Oxford University Press, p. 629-645.

Zimmermann, Andreas (2012). "The Security Council and the Obligation to Prevent Genocide and War Crimes", *Polish Yearbook of International Law*, Vol. 32, p. 307-314.

Academic Trends in European Union Studies in Turkey within the Framework of Turkey-EU Relations*

S. Sezgin MERCAN
Associate Professor, Baskent University, Department of Political Science and International Relations, Ankara
E-mail: mercan@baskent.edu.tr
Orcid: 0000-0001-9847-4922

Kıvılcım ROMYA BİLGİN
Associate Professor, Baskent University, Department of Public Relations and Publicity, Ankara
E-mail: krbilgin@baskent.edu.tr
Orcid: 0000-0001-8733-5978

Haluk KARADAĞ
Associate Professor, Baskent University, Department of Political Science and International Relations, Ankara
E-mail: hkaradag@baskent.edu.tr
Orcid: 0000-0001-7577-763X

Yelda ONGUN
Professor, Baskent University, Department of Political Science and International Relations, Ankara
E-mail: demirag@baskent.edu.tr
Orcid: 0000-0002-7177-8122

Abstract

The relationship between academics and policymakers has a complex and multi-layered structure, and there are different views on how this relationship should be. While discussing the political processes in the context of Turkey's membership, the interactions between academics and policymakers in the relations between Turkey and the EU have the potential to provide solutions in the steps that need to be taken. However, the academic tendency of EU studies in Turkey will be revealed by answering questions such as what subjects are preferred by academics working on the EU in Turkey to study in the knowledge-production process, which subjects they prioritize in EU studies, what the effects of the ups and downs in Turkey-EU relations are on the academy, and how the academy positions itself in the field of EU studies. It is considered that such a study will contribute to further studies on how the academy's relations with policymakers are and how they should be in studying Turkey-EU relations.

Keywords: Turkey, EU, Academics, Policymakers, Knowledge-Production

Türkiye-AB İlişkileri Çerçevesinde Türkiye'de Avrupa Birliği Çalışmalarındaki Akademik Eğilimler

Özet

Akademisyenler ve politika yapıcılar arasındaki ilişki karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir ve bu ilişkinin nasıl olması gerektiğine dair farklı görüşler bulunmaktadır. Türkiye'nin AB üyeliği bağlamındaki politik süreçler ele alınırken Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde akademi ile politikacılar arasındaki etkileşimler, atılması gereken adımlarda çözüm sağlama potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte Türkiye'de AB konusunda çalışan akademisyenlerin bilgi üretim sürecinde hangi konuları çalışmayı tercih ettikleri, AB çalışmalarında hangi konuları önceliklendirdikleri, Türkiye-AB ilişkilerindeki iniş ve çıkışların akademi üzerindeki etkilerinin ne olduğu ve AB çalışmaları alanında akademinin kendisini nasıl konumlandırdığı gibi soruların cevaplanması, Türkiye'de AB çalışmalarının akademik eğilimini ortaya koyacaktır. Bu yönde bir çalışmanın Türkiye-AB ilişkileri konusunda akademinin politika yapıcılar ile ilişkilerinin nasıl olduğu ve olması gerektiğine ilişkin ilerleyen çalışmalara katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, AB, Akademisyenler, Politika Yapıcılar, Bilgi Üretimi

* This article is based on the research titled "Measurement of Academic Tendencies in the Framework of Turkey-EU Relations" conducted between January and December 2021 within the scope of the Scientific Research Project supported by Başkent University.

Introduction

There are discussions on how to establish an efficient and sustainable relationship between academics and policymakers. Although there is literature on the need to develop and maintain a consistent and uninterruptedly relationship between the parties, the institutional and cultural differences between the parties are defined as the main obstacles for them to come together. Despite the different views on the development of the relationship between the parties, the complex and multi-layered structure of the relationship based on knowledge and knowledge production should be considered. Which subjects are prioritized by the academy in the knowledge-production process and which topics are preferred to be a focus should initially be studied to understand this relationship, since in the knowledge-production process, the academy prefers to determine the knowledge transfer and exchange (KTE) between the parties and therefore the basis of the relationship that will provide efficiency in the policy production process.

While discussing the political processes in the context of the European Union (EU) membership of Turkey, the interactions between academics and policymakers in the relations between Turkey and the EU have the potential to provide solutions in the steps to be taken to overcome the efficiency problems. However, the choices of academics who study the EU in Turkey during knowledge production will be revealed by answering questions such as what subjects are preferred by academics working on the EU in Turkey to study in the knowledge production, which subjects they prioritize in the relations, what the effects of the ups and downs in Turkey-EU relations are on the academy, and how the academy positions itself in the field.[1] Since the status of EU studies continues to progress in relation to European integration and Turkey-EU relations, this article demonstrates that the ups and downs of the integration and the relations affect the tendency of academics to offer research and projects on the EU and Turkey-EU relations.[2] Academics and policymakers on EU studies will have the opportunity to have an idea about how the relations are and should be and to initiate a discussion on increasing efficiency in policy-making processes, especially with a discussion on the effect of Turkey-EU relations on the knowledge-production processes of academics working on the EU. In this context, this article tries to reveal the tendencies of the academy in Turkey for EU studies during knowledge production regarding the EU and Turkey-EU relations since 2005, when Turkey's membership negotiations started. From this point of view, the study's main problem is the effect of the relations between Turkey and the EU on the choices of academics working on the EU in Turkey during the knowledge production. With this problem, it is aimed to discover the choices of people in the field of EU studies in Turkey during knowledge production, as well as to understand how the academy positions itself in the field and to reveal the academic tendency of EU studies in Turkey.

There is some research that evaluate academics' positions and tendencies towards the EU and Turkey-EU relations from various perspectives. For example, in a recent study on perceptions of Turkey-EU relations, and the view of Turkish academics on Turkey-EU relations revealed that the perceptions of university lecturers who have the capacity to direct society towards Turkey-EU relations have

1 The concept of European studies includes a comprehensive study of political, historical, economic, and social developments in Europe regarding the European integration process. European studies necessitate theoretical and practical knowledge of the European system. Conversely, EU studies concentrate on institutions, common policies, decision-making mechanisms and procedures, advisory bodies, and the policy-making circles about the EU specifically. In this article, the authors preferred to use the concept of EU studies to make understand the limits of the EU.

2 John T. S. Keeler, "Mapping EU Studies: The Evolution from Boutique to Boom Field 1960–2001", *Journal of Common Market Studies,* Vol. 43, No 3, 2005, p. 578-579.

Besides, expert-knowledge utilization by policymakers elevates the effect of academic research on the EU and Turkey-EU relations. As mentioned before, there is a match between academics and policymakers in the Turkish case. To enhance interaction between policymakers and academics, regular meetings can be held between the commissions to be formed from the IR departments of universities and the representatives of the ministries of foreign affairs. These meetings, which will be held with the logic of monitoring activities of EU projects, can create a sustainable and institutional interaction between policymakers and academics. A reflection paper can be prepared after each meeting to communicate the ideas and emotions that come forth based on the experiences and knowledge provided by policymakers and academics. Therefore, it is considered that the desired level that KTE produced between EU academics and EU policymakers has not been reached yet under current conditions.

Bibliography

"A-NEST-Academic Network for EU Studies in Turkey", https://www.avrupa.info.tr/en/a-nest-professors.

Avey, Paul C. and Michael C. Desch (2014). "What do Policymakers Want from Us? Results of a Survey of Current and Former Senior National Security Decision Makers", *International Studies Quarterly*, Vol. 58, No 2, p. 227-246.

Aydın-Düzgit, Senem and Nathalie Tocci (2015). *Turkey and the European Union*. Palgrave Macmillan.

Aydın-Düzgit, Senem (2018). "Legitimising Europe in Contested Settings: Europe as a Normative Power in Turkey?", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 56, No 3, p. 612-627.

Baker, Sarah Elsie and Rosalind Edwards (2012). "How Many Qualitative Interviews is Enough?: Expert Voices and Early Career Reflections on Sampling and Cases in Qualitative Research", National Centre for Research Methods Review Paper, https://eprints.ncrm.ac.uk/id/eprint/2273/4/how_many_interviews.pdf (August 2022).

Boyce, Carolyn and Palena Neale (2006). *Conducting in-depth Interviews: A Guide for Designing and Conducting in-depth Interviews for Evaluation Input.* Watertown, Pathfinder International.

Buzan, Barry and Thomas Diez (1999). "The European Union and Turkey", *Survival*, Vol. 41, No 1, p. 41-57.

Cairney, Paul (2015). "How Can Policy Theory Have an Impact on Policymaking? The Role of Theory-led Academic–practitioner Discussions", *Teaching Public Administration*, Vol. 33, No 1, p. 22-39.

Caplan, Nathan (1979). "The Two-Communities Theory and Knowledge Utilization", *American Behavioral Scientist,* Vol. 22, No 3, p. 459-470.

Duina, Francesco (2022). "Is Academic Research Useful to EU Officials? The Logic of Institutional Openness in the Commission", *Journal of European Public Policy*, Vol. 29, No 9, p. 1493-1511.

Emek, Uğur (2004). "Understanding Structural Reforms in Turkey", Richard Griffiths and Durmuş Özdemir (eds.), *Turkey and the EU Enlargement*. İstanbul, İstanbul Bilgi University Press, p. 103-128.

Eralp, Atila (1993). "Turkey and the European Community in the Changing Post-war International System", Canan Balkır and Allan Williams (eds.), *Turkey and Europe*. London, Pinter Publishers, p. 24-44.

European Commission (1999). *1999 Regular Progress Report for Turkey*, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Progress/Turkey_Progress_Report_1999.pdf. (September 2022).

European Commission. "Erasmus+: EU Programme for Education, Training, Youth and Sport, Jean Monnet Centres of Excellence", https://erasmus-plus.ec.europa.eu/opportunities/opportunities-for-organisations/ jean-monnet-actions/jean-monnet-centres-of-excellence.

Fraser, Kym, Xin Deng, Frank Bruno and Tarik A. Rashid (2020). "Should Academic Research be Relevant and Useful to Practitioners? The Contrasting Difference between Three Applied Disciplines", *Studies in Higher Education*, Vol. 45, No 1, 2020, p. 129-144.

George, Alexander L. (1994). "The Two Cultures of Academia and Policy-Making: Bridging the Gap", *International Society of Political Psychology*, Vol. 15, No 1, p. 143-172.

Göral, Emirhan, Muzaffer Dartan and E. Serra Yurtkoru (2021). "Marmara Üniversitesi Öğretim Elemanlarının Türkiye-AB İlişkilerine Yönelik Algıları Üzerine bir Araştırma", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Vol. 29, No 1, p. 87-115.

Hague, Hanna-Lisa et al. (2016). "Mapping Milestones and Periods of Past EU-Turkey Relations", *FEUTURE Working Paper*, https://feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/pdf/Deliverable_Narratives_1.2_final_neu.pdf. (August 2022).

Haukkala, Hiskii (2011). "The Time, Space and Strategies For Scholarly Analysis In Foreign Policy Making", *The Academia and Foreign Policy Making: Bridging the Gap*, DIIS Working Paper.

Keeler, John T. S. (2005). "Mapping EU Studies: The Evolution from Boutique to Boom Field 1960–2001", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 43, No 3, p. 551-582.

Kula, Onur Bilge (2015). *Avrupa(lılık) Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır?*. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Mason, Mark (2010). "Sample Size and Saturation in PhD Studies Using Qualitative Interviews", *Forum: Qualitative Social Research*, Vol. 11, No 3, p. 1-19.

Mercan, S. Sezgin (2011). "Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi", *Ankara Review of European Studies*, Vol. 10, No 1, p. 67-83.

Mitton, Craig et al. (2007). "Knowledge Transfer and Exchange: Review and Synthesis of the Literature", *The Milbank Quarterly*, Vol. 85, No 4, p. 729-768.

Müftüler-Bac, Meltem and Lauren M. Mclaren (2003). "Enlargement Preferences and Policy-making in the European Union: Impacts on Turkey", *European Integration*, Vol. 25, p. 17-30.

Müftüler-Bac, Meltem (2016). *Divergent Pathways: Turkey and the European Union*. Berlin, Barbara Budrich Publishers.

Nas, Çiğdem (2002). "Turkey-EU Relations and the Question of Identity", Muzaffer Dartan and Çiğdem Nas (eds.), *The European Union Enlargement Process and Turkey*. İstanbul, Marmara University Publication, p. 217-234.

Oğuzlu, H. Tarık (2012). "Turkey and the European Union: Europeanization Without Membership", *Turkish Studies*, Vol. 13, No 2, p. 229-243.

Öniş, Ziya (2007). "Conservative Globalists versus Defensive Nationalists: Political Parties and Paradoxes of Europeanization in Turkey", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol. 9, No 3, p. 247-261.

Radin, Beryl A. (2013). "Reclaiming Our Past: Linking Theory and Practice", *PS: Political Science and Politics,* Vol. 46, No 1, p. 1-7.

Raoult, Emmanuelle (1997). "The Turkish Case as an Example of Stabilisation in Europe's Periphery", *Foreign Policy*, Vol. 21, No 3-4, p. 82-92.

Reiners, Wulf and Ebru Turhan (2021). *EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies*. Palgrave Macmillan, 2021.

Rittberger, Berthold and Michael Blauberger (2018). "Introducing the Debate Section: The EU in Crisis: EU Studies in Crisis?", *Journal of European Public Policy*, Vol. 25, No 3, p. 436-439.

Robins, Kevin (2011). "Interrupting Identities: Turkey/Europe", Stuart Hall and Paul du Gay (eds.), *Questions of Cultural Identity*. SAGE Publications.

Rumelili, Bahar (2015). "Türkiye'nin Avrupa'yı Yeniden İnşası: Üyelik ve Vatandaşlık", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Vol. 23, No 2, p. 79-98.

Rumford, Chris (2000). "From Luxembourg to Helsinki: Turkey, the politics of EU Enlargement and Prospects for Accession", *Contemporary Politics*, Vol. 6, No 4, p. 331-341.

Saatçioğlu, Beken (2020). "The EU's Refugee Crisis and Rising Functionalism in EU-Turkey Relations", *Turkish Studies*, Vol. 21, No 2, p. 169-187.

Schön, Donald A. (1991). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. Surrey, UK, Ashgate.

Terzi, Özlem (2004). "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Ekonomik Gündemden Siyasi Gündeme", Faruk Sönmezoğlu (ed.) *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul, Der Yayınları, p. 453-489.

Turkish National Agency. "Yükseköğretim Alanında Jean Monnet", https://www.ua.gov.tr/programlar/firsatlar/yuksekogretim-alaninda-jean-monnet-kurum-kuruluslar-icin-ortaklik/.

Ulusoy, Kıvanç (2007). "Turkey's Reform Effort Reconsidered, 1987-2004", *Democratization*, Vol. 14, No 3, p. 472-490.

Wood, Steve (2013). "Turkey and EUrope: Identity and Other Crises", *Turkish Studies*, Vol. 14, No 2, p. 272-291.

Yazıcı, Serap (2004). "The Impact of the EU on the Liberalization and Democratization Process in Turkey", Richard Griffiths and Durmuş Özdemir (eds.), *Turkey and the EU Enlargement*. İstanbul, İstanbul Bilgi University Press, p. 91-102.

Yılmaz-Elmas, Fatma (2020). "EU's Global Actorness in Question: A Debate over the EU-Turkey Migration Deal", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 17, No 68, p. 161-177.

Perceptions of Turkey in the US Congress: A Twitter Data Analysis

Hakan MEHMETCİK
Assoc. Prof., Department of International Relations, Marmara University, Istanbul
E-Mail: hakan.mehmetcik@marmara.edu.tr
Orcid: 0000-0002-1882-4003

Melih KOLUK
Research Asst., Department of Politics and International Relations, Marmara University, Istanbul
E-Mail: melih.koluk@marmara.edu.tr
Orcid: 0000-0003-4136-5033

Galip YUKSEL
Ph.D. Student, Institute of Social Sciences, YÖK 100/2000 Ph.D. Scholarship Holder, Istanbul University, Istanbul
E-Mail: galipyuksel@gmail.com
Orcid: 0000-0003-0665-3582

Abstract

The way we interact with individuals, companies, and communities has been altered by our usage of online social media sites and services. Simultaneously, the use of social media as a data source for social scientific inquiries has increased substantially in recent years. This study uses Twitter data analysis to investigate the views of United States (US) Members of Congress on Turkey, and to see if these perceptions reflect some of the trends in US-Turkey relations. Our initial view is that the Twitter conversations among Members of Congress appropriately reveal changes in the course of perceptions vis-a-vis relations between the two countries. With that assumption in mind, we evaluated Twitter data from 2009 to 2021, and analyzed it using statistical methodologies, network analysis, computational text analysis, and topic modeling tools. The findings indicate that Twitter data is a useful proxy for evaluating the perception of Turkey among US Members of Congress.

Keywords: Social Media Analysis, Twitter, US-Turkey Relations, US Senate, Foreign Policy Analysis

ABD Kongresi'nde Türkiye Algısı: Twitter Veri Analizi

Özet

Bireyler, şirketler ve topluluklarla etkileşim şeklimiz, çevrimiçi sosyal medya sitelerini ve hizmetlerini kullanmamızla değişti. Eşzamanlı olarak, sosyal bilim araştırmaları için bir veri kaynağı olarak sosyal medyanın kullanımı son yıllarda önemli ölçüde artmış durumda. Bu çalışma, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Kongre üyelerinin Türkiye hakkındaki görüşlerini araştırmak ve bu algıların ABD-Türkiye ilişkilerindeki bazı eğilimleri yansıtıp yansıtmadığını görmek için Twitter veri analizini kullanmaktadır. Makalede temel hareket noktamız, Kongre üyeleri arasındaki Twitter konuşmalarının, iki ülke arasındaki ilişkilere yönelik algıların seyrindeki değişiklikleri uygun bir şekilde ortaya koyduğu yönündedir. Bu varsayımı göz önünde bulundurarak bu çalışma, 2009'dan 2021'e kadar Twitter verilerini ağ analizi, hesaplamalı metin analizi ve konu modelleme araçları gibi uygun istatistiksel yöntemler kullanarak analiz etmektedir. Çalışmanın bulguları, Twitter verilerinin ABD Kongre üyeleri nezdinde Türkiye algısını değerlendirmek için yararlı bir araç olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya Analizi, Twitter, ABD-Türkiye İlişkileri, ABD Senatosu, Dış Politika Analizi

* This work was supported in part by a TUBITAK Grant (121K890).

Introduction

The importance of individuals, social movements, and international networks has grown dramatically, as a result of the information revolution and the rise of social media. Similarly, the use of social media has expanded well beyond traditional media platforms, even for policymakers. Officials from various nations and domains are now using social media sites and services to engage with the public, and to express their perspectives on a wide range of subjects and topics. State and non-state actors are utilizing social media to promote their policy objectives to garner support, participate in diplomacy, and affect foreign policy outcomes. In this sense, a social media analysis has enormous potential for the determination and implementation of foreign policy, because it provides a significant amount of information about the perspectives, beliefs, and communication styles of users.[1] Thus, social media data has become a source of data for foreign policy research.[2]

The number of US Members of Congress (USMCs) who utilize social media has grown in recent years, as they employ social media technology to support their overall office communication strategies, and to distribute information.[3] According to Pew Research, the congressional social media landscape has changed dramatically in recent years. These shifts have been most noticeable on Twitter. In comparison to 2016, the average member of Congress now tweets nearly twice as frequently (81% more), has nearly three times as many followers, and receives nearly six times as many retweets on their average post.[4] A total of 532 of the 535 members of Congress had a campaign or personal Twitter account as of August 2021. Between 2009 and 2021, 154 of 163 Senators and 770 of 830 Representatives had a Twitter account.

Turkish American relations cover frequently researched topics from diverse perspectives, using a variety of techniques and approaches. Hence, it is impossible to present here a concise list of such a vast literature, but to the best of the authors' knowledge, no single study has yet examined congressional presence on Twitter in connection with Turkish American ties. During the literature review, we found only one study that had used Twitter data, which has only a few accounts from key foreign policy decision-makers from the two countries, but none from the US Congress itself.[5] Furthermore, the methods employed in that study are limited to a few typical Twitter indicators, which are incomparable to those used in this study in terms of scope and context. By studying a data set of 547 Twitter accounts belonging to USMCs and their Twitter messages between 2009 and 2021 this paper seeks to contribute to the growing literature on social media analysis in International Relations (IR). It should be noted that when it comes to Turkey and Turkish Foreign Policy (TFP), academic research in this

1 Trevor Rubenzer, "Social Media and Foreign Policy", Oxford Research Encyclopedia of Politics, 2017, https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-485. 22 (Accessed 20 December 2022).; Matthew A. Baum and Philip B.K. Potter, "Media, Public Opinion, and Foreign Policy in the Age of Social Media", *The Journal of Politics*, Vol. 81, No 2, 2019, p. 747–756.

2 Christopher Steinitz and Hilary Zarin, "An Initial Look at the Utility of Social Media as a Foreign Policy Tool", 2012, https://www.cna.org/archive/CNA_Files/pdf/dop-2012-u-002538-final.pdf (Accessed 20 December 2022).

3 Jacob R. Straus and Mathew E. Glassman, "Social Media in Congress: The Impact of Electronic Media on Member Communications", *CRS Report (Washington, DC: Congressional Research Service)*, 2016, https://sgp.fas.org/crs/misc/R44509.pdf (Accessed 5 September 2022).

4 Patrick Van Kessel et al., "Congress Soars to New Heights on Social Media", *Pew Research Center: Internet, Science & Tech*, 2020, https://www.pewresearch.org/internet/2020/07/16/congress-soars-to-new-heights-on-social-media/ (Accessed 15 September 2022).

5 Ali Şevket Ovali, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Twitter Diplomasisi", *Uluslararası İlişkiler,* Vol. 17, No 65, 2020, p. 23–45.

thorities misjudged Turkish public opinion's hostility against the PKK and underestimated the effect of the July 2016 coup attempt on Turkish politics. Based on the data, we may conclude that the Pastor Brunson crisis, while short-lived, had a significant impact on US Congress perceptions of Turkey, yet this issue has been mainly raised by Republicans, receiving little attention from Democrats.

Individuals use their media environment to learn about things; leaders create and sell narratives through the mass media, because reality is derived from perception rather than fixed postures of thought. Thus, the logic behind the main problematic here is that USMCs convey their perceptions of Turkey and US-Turkey relations through their Twitter posts. With these simple assumptions, we can make several inferences from their tweets. First, the tone of the tweets is generally negative, with negative sentiment scores. According to the data, total sentiment scores were the lowest in 2019 and 2016, respectively. The first two weeks of October 2018 showed an unusual rebound in positive sentiment, following the decline in 2016-2017. This time frame coincides with Turkey's release of Pastor Brunson, who upon returning to the US held a prayer session with President Trump in the White House. Topic modeling exercises also yield similar results. Syria, Kurds, ISIS, NATO, and Russia, along with Pastor Brunson, were among the top subjects discussed by USMCs on Twitter. However, while discussion themes have varied over time, sanctions and human rights problems have remained the two subjects most discussed. It would be highly beneficial to design a survey data study on these crises among US policymakers including USMCs. However, it is important to note that very few issues are shared by all parties. Among these Syrian civil war-related issues, sanctions appear to be the most prevalent. This can be interpreted as an indicator of the toxic effect of the Syrian conflict on Turkish-American relations, as well as a reaction among USCMs to Turkey's S-400 acquisition. Other issues have shifted dramatically across the political spectrum. For example, hashtags and topics related to Andrew Brunson are the most popular in Republican accounts, whereas Democrats are prone to focus on issues such as human rights and democracy. This also demonstrates that Turkey should consider these party affiliation differences when attempting to mend relations with the US.

Not only does social media facilitate communication among individuals and groups, but it also offers scholars massive volumes of easily accessible data. Overall, using social media data to analyze foreign policy and international relations is a novel and worthwhile initiative. It is necessary to investigate new methodologies, procedures, and approaches for extracting significant social, political, and demographic information from social media data. Many more such endeavors are required to achieve this goal. This article is, first and foremost, a modest contribution to the growing body of literature.

Bibliography

Arango, Tim, and Ceylan Yeginsu (2016). "Turks Can Agree on One Thing: U.S. Was Behind Failed Coup",, *The New York Times*, https://www.nytimes.com/2016/08/03/world/europe/turkey-coup-erdogan-fethullah-gulen-united-states.html. (Accesed 5 September 2022).

Barnett, George A., Weiai Wayne Xu, Jianxun Chu, Ke Jiang, Catherine Huh, Ji Young Park, and Han Woo Park (2017). "Measuring International Relations in Social Media Conversations", *Government Information Quarterly*, Vol. 34, No 1, p. 37–44.

Baum, Matthew A., and Philip BK Potter (2019). "Media, Public Opinion, and Foreign Policy in the Age of Social Media", *The Journal of Politics*, Vol. 81, No 2, p. 747–756.

Brosius, Hans-Bernd, and Gabriel Weimann (1996). "Who Sets the Agenda: Agenda-Setting as a Two-Step Flow", *Communication Research*, Vol. 23, No 5, p. 561–580.

Cevikoz, Unal (2018). "Turkey's Relations with Nato & Russia: A Foreign Policy Impasse?", *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 17, No 2, p. 39–50.

Choi, Sujin (2015). "The Two-Step Flow of Communication in Twitter-Based Public Forums", *Social Science Computer Review*, Vol. 33, No 6, p. 696–711.

Cook, Steven A (2018). *Neither Friend nor Foe: The Future of US-Turkey Relations*. Council on Foreign Relations, https://www.cfr.org/report/future-u.s.-turkey (Accessed 15 September 2022).

Shavindrie Cooray (2021). "A Qualitative Enhancement to Quantitative Social Network Analysis", *The Information Society*, Vol. 37, No 4, p. 1–20,

Danforth, Nicholas (2021). "Lessons of the Syrian Conflict: Oward a Better Intervention Debate", *CNAS Middle East Security Program*, https://www.cnas.org/publications/reports/lessons-of-the-syrian-conflict (Accessed 5 December 2022).

Devran, Yusuf (2007). "The Portrayal of Turkey in the British Media: Orientalism Resurfaced", *Insight Turkey, Vol.* 9, No 4, p. 100–115.

Felt, Mylynn (2016). "Social Media and the Social Sciences: How Researchers Employ Big Data Analytics", *Big Data & Society*, Vol. 3, No 1, p. 1-15.

Gilboa, Eytan (2016). "Digital Diplomacy", Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (eds.), *The SAGE Handbook of Diplomacy*. 1st Edition, p. Los Angeles, SAGE Publications Ltd., p. 540-551.

Gries, Peter (2014). *The Politics of American Foreign Policy: How Ideology Divides Liberals and Conservatives over Foreign Affairs*. 1st edition. Stanford, California, Stanford University Press.

Gupta, Ravi, and Hugh Brooks (2013). *Using Social Media for Global Security*. New York, John Wiley & Sons.

Habermas, Jürgen (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Translated by Thomas Burger. Cambridge, MIT Press.

Hatipoğlu, Emre, Osman Zeki Gökçe, İnanç Arın, and Yücel Saygın (2018). "Automated Text Analysis and International Relations: The Introduction and Application of a Novel Technique for Twitter", *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, Vol. 8, No 2, p. 183-204.

Hatipoğlu, Emre, Osman Zeki Gökçe, Berkay Dinçer, and Yücel Saygın (2016). "Sosyal Medya ve Türk Dış Politikası: Kobani Tweetleri Üzerinden Türk Dış Politikası Algısı", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 13, No 52, p. 175–197.

Jeong, Gyung-Ho (2018). "Measuring Foreign Policy Positions of Members of the US Congress", *Political Science Research and Methods*, Vol. 6, No 1, p. 181–196.

Karademir, Burcu Sari (2019). "A Dance of Entanglement: The US-Turkish Relations in the Context of the Syrian Conflict", *Uluslararası İlişkiler*, Vol.16, No 62, p. 27–43.

Kasapoglu, Can (2017). *Turkey's S-400 Dilemma*. Centre for Economics and Foreign Policy Studies, https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2017/10/s400en.pdf (Accessed 19 September 2022).

Kessel, Patrick Van, Regina Widjaya, Sono Shah, Aaron Smith, and Adam Hughes (2020). "Congress Soars to New Heights on Social Media", *Pew Research Center: Internet, Science & Tech*, https://www.pewresearch.org/internet/2020/07/16/congress-soars-to-new-heights-on-social-media/ (Accessed 15 September 2022).

Zeinab Khanjari Nezhad Jooneghani (2021). "Comparison of Topic Modeling Methods for Analyzing Tweets On Covid-19 Vaccine", https://thescholarship.ecu.edu/handle/10342/9414 (Accessed 5 September 2022).

Levitt, Steven D (1996). "How Do Senators Vote? Disentangling the Role of Voter Preferences, Party Affiliation, and Senator Ideology", *The American Economic Review*, Vol. 86, No 3, p. 425–441.

Lindsay, James M (1994). *Congress and the Politics of U.S. Foreign Policy*. Baltimore, Johns Hopkins University Press.

Liu, Bing(2012). "Sentiment Analysis and Opinion Mining", *Synthesis Lectures on Human Language Technologies*, Vol. 5, No 1, p. 1–167.

Mehmetcik, Hakan, and Arda Can Çelik (2022). "The Militarization of Turkish Foreign Policy", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 24, No 1, p. 24–41.

Oğuzlu, H. Tarık (2016). "Turkish Foreign Policy at the Nexus of Changing International and Regional Dynamics", *Turkish Studies*, Vol. 17, No 1, p. 58–67.

Ovali, Ali Şevket (2020). "Türkiye-ABD İlişkilerinde Twitter Diplomasisi", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 17, No 65, p. 23–45.

Ozkececi-Taner, Binnur (2006). "Reviewing the Literature on Sequential/Dynamic Foreign Policy Decision Making", *International Studies Review*, Vol. 8, No 3, p. 545–554.

Özpek, Burak Bilgehan (2021). "How Russia Exploited Nationalism in Turkey to Expand Its Influence in Syria", *Middle East Policy*, Vol. 28, No 2, p. 109-118.

Peña-Araya, Vanessa, Mauricio Quezada, Barbara Poblete, and Denis Parra (2017). "Gaining Historical and International Relations Insights from Social Media: Spatio-Temporal Real-World News Analysis Using Twitter", *EPJ Data Science*, Vol. 6, p. 1–35.

Pierini, Marc (2020). "How Far Can Turkey Challenge NATO and the EU in 2020?", *Carnegie Europe,* https://carnegieeurope.eu/2020/01/29/how-far-can-turkey-challenge-nato-and-eu-in-2020-pub-80912 (Accessed 19 September 2022).

USNI News (2022) "Report on U.S.-Turkey Relations", https://news.usni.org/2022/01/05/report-on-u-s-turkey-relations (Accessed 15 September 2022).

Reynolds, Michael A (2018). "The End of a 'Strategic' Relationship? How American-Turkish Relations Hit Historic Lows", *Foreign Policy Research Institute*, https://www.fpri.org/article/2018/09/the-end-of-a-strategic-relationship-how-american-turkish-relations-hit-historic-lows/ (Accessed 11 September 2022).

Rubenzer, Trevor (2017). "Social Media and Foreign Policy", *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-485. 22 (Accessed 20 December 2022.).

Sloan, Luke, and Anabel Quan-Haase (2017). *The SAGE Handbook of Social Media Research Methods*. E-book edition, Sage.

Steinitz, Christopher, and Hilary Zarin (2012). "An Initial Look at the Utility of Social Media as a Foreign Policy Tool", https://www.cna.org/archive/CNA_Files/pdf/dop-2012-u-002538-final.pdf (Accessed 20 December 2022.)

Straus, Jacob R., and Mathew E. Glassman (2016). "Social Media in Congress: The Impact of Electronic Media on Member Communications", *CRS Report*. Washington, DC: Congressional Research Service, https://sgp.fas.org/crs/misc/R44509.pdf. (Accessed 20 December 2022.)

Trtr-World (2022). "Why Turkey Is Now 'Türkiye', and Why That Matters", https://www.trtworld.com/magazine/why-turkey-is-now-turkiye-and-why-that-matters-52602 (Accessed 25 September 2022).

Ünver, H. Akın (2019). "Computational International Relations What Can Programming, Coding and Internet Research Do for the Discipline?" *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, Vol. 8, No 2, p. 157–182.

Vitale, Maria Prosperina, Maria Carmela Catone, Ilaria Primerano, and Giuseppe Giordano (2022). "Unveiling Network Data Patterns in Social Media", Gabriella Punziano and Angela Delli Paoli (eds.), *Handbook of Research on Advanced Research Methodologies for a Digital Society*. IGI Global.

Wasilewski, Karol (2017). "Turkey's Purchase of the S-400 System: Prospects and Consequences", *PSIM*, https://pism.pl/publications/Turkey_s_Purchase_of_the_S_400_System__Prospects_and_Consequences (Accessed 20 December 2022).

Washington Post. "Which Members of Congress Have the Most — and the Least – Twitter Followers?", https://www.washingtonpost.com/graphics/2019/lifestyle/magazine/amp-stories/twitter/ (Accessed 25 September 2022).

Wright, Robin (2019). ""After Six Decades, Turkey Is Now a U.S. Ally in Name Only," *The New Yorker*, https://www.newyorker.com/news/our-columnists/after-six-decades-turkey-is-now-a-us-ally-in-name-only (Accessed 5 September 2022).

Zoellick, R (1999). "Congress and the Making of US Foreign Policy", *Survival*, Vol. 41, No 4, p. 20–41.

5. Basım

ÇOCUKLAR VE ERGENLER İÇİN BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ:
Temel İlkeler ve Teknikler

Editör
Prof. Dr. Oya Sorias

nobel

ÇOCUKLAR VE ERGENLER İÇİN BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ:
Temel İlkeler ve Teknikler

Editör: Prof. Dr. Oya Sorias

Yayın No.: 2396
Psikoloji-PDR No.: 147
ISBN: 978-605-033-007-6
E-ISBN: 978-625-402-495-5
Basım Sayısı: 5. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Sorias, Oya.
Çocuklar ve Ergenler İçin Bilişsel Davranışçı Terapi: Temel İlkeler ve Teknikler / Oya Sorias
5. Basım, VIII+296 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-033-007-6
E-ISBN: 978-625-402-495-5
1. Bilişsel Davranışçı Terapi 2. Terapötik İlişki 3. Psikoeğitim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **III**

YAZARLAR ..... **IV**

1. BÖLÜM: GİRİŞ **1**
Oya Sorias

BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ NEDİR? 2
Psikopatolojiyi Açıklama Biçimi 3
Psikopatolojide Bilişsel Çarpıtma ve Bilişsel Eksikliklerin Rolü 5
Çocuk ve Ergen BDT'sinin Temel Özellikleri 6
TEMEL KAVRAMLAR 8
Davranışçı Terapilerden Gelen Kavram ve Teknikler 8
Pekiştireç 8
Koşula bağlı pekiştirme 9
Sosyal beceri eğitimi 10
Gevşeme eğitimi 11
Bilişsel Terapilerden Gelen Kavram ve Teknikler 13
Düşünce-Duygu Döngüsü 13
Farklı Biliş Çeşitleri 14
BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİYİ ÇOCUK VE ERGENİN GELİŞİMSEL DÜZEYİNE UYARLAMA 17
Terapiyi Çocuğun Bilişsel Gelişim Düzeyine Uyarlama 19
Terapiyi Çocuğun Duygusal Gelişim Düzeyine Uyarlama 24
Terapiyi Çocuğun Sosyal Gelişim Düzeyine Uyarlama 26
KAYNAKLAR 28

2. BÖLÜM: TERAPÖTİK İLİŞKİ **31**
Oya Sorias

TERAPİSTİN DURUŞU VE ROLÜ 34
ÇOCUK VE ANNE BABAYLA OLUMLU BİR İLİŞKİ KURMA 35
Süreci Yapılandırma ve Gizlilik Konusunu Açıklama 36
Yansıtmalı Dinlemeyi Kullanma 39
İsteksizlik ve Direnci Kabul Etme 41
Çocuk ya da Ergeni Kabul Etme /Onaylama 44
Umut Aşılama 45
Ödüllendirme 46
İŞ BİRLİĞİ İÇİNDE ÇALIŞMA 47
ÇOCUK VE ERGEN BDT'SİNDE TERAPÖTİK İLİŞKİNİN ÖNEMİ 62
KAYNAKLAR 64

3. BÖLÜM: BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI FORMÜLASYON 69
Arzu Aydın

VAKA FORMÜLASYONUNUN ÖNEMİ 70
Bilişsel Davranışçı Terapide Vaka Formülasyonunun Amaçları 71
Formülasyonun Temel Kuralları 72
VAKA FORMÜLASYONUNUN BİLEŞENLERİ 73
Değerlendirme Araçları 73
Gelişimsel Öykü 73
Problemin Tanımı 74
FORMÜLASYON TÜRLERİ 81
Sürdürücü Etkenleri İçeren Formülasyonlar (Maintenance Formulations) 81
Başlangıç Formülasyonları (Onset Formulations) 83
Karmaşık Formülasyonlar (Complex Formulations) 86
FORMÜLASYON SÜRECİNDE SIK KARŞILAŞILAN SORUNLAR 91
KAYNAKLAR 92

4. BÖLÜM: SEANSLARIN YAPISI VE TERAPİNİN UYGULANMASI 95
Serap Tekinsav Sütcü

SEANSLARIN YAPISI 96
Duygudurum veya Semptomların Kontrolü 96
Ev Ödevlerinin Gözden Geçirilmesi 99
Gündemin Belirlenmesi 101
Gündem Maddelerinin Çalışılması 104
Ev Ödevlerinin Verilmesi 105
Özetleme ve Geri Bildirim 109
EV ÖDEVLERİ 110
Bilişsel Davranışçı Terapide Ev Ödevlerinin Yeri ve Önemi 111
Ev Ödevlerinin Yapılmaması 113
KAYNAKLAR 119

5. BÖLÜM: PSİKOEĞİTİM 121
Serap Tekinsav Sütcü

SORUNUN DOĞASINI TANIMA 122
DUYGU EĞİTİMİ 124
Duyguyu Ayırt Etme 126
Duyguları Adlandırma 128
Duygunun Bedensel Belirtilerini Tanıma 133
Duygunun Yoğunluğunu Derecelendirme 136
DÜŞÜNCE EĞİTİMİ 138
Otomatik Düşünceleri Fark Etme 140
DÜŞÜNCE-DUYGU-DAVRANIŞ İLİŞKİSİNİ KURMA 146
TEDAVİ MODELİNİ VE DEĞİŞİMİN RASYONELİNİ SUNMA 150
KAYNAKLAR 153

6. BÖLÜM: BİLİŞSEL YENİDEN YAPILANDIRMA 155
Oya Sorias

OLUMSUZ DÜŞÜNCE VE YANLIŞ İNANÇLARI ORTAYA ÇIKARMA 155
Üzerinde Çalışılacak Düşünce ve İnançları Belirleme 156
İÇ KONUŞMAYI DEĞİŞTİRME 161
İç Konuşma Yardımıyla Duyguları Düzenleme 162
Kaygı/Korku ve Üzüntüyle Baş Etme 162
Dürtüsel Davranışlar ve Öfkeyle Baş Etme 166
İç Konuşma Yardımıyla Yanlış İnanç ve Düşünceleri Sarsma 169
OLUMSUZ DÜŞÜNCE VE YANLIŞ İNANÇLARI YENİDEN DEĞERLENDİRME 172
Sokratik Yaklaşım 172
Sokrat tarzı sorulara ne zaman ihtiyaç duyulur? 173
Didaktik Yaklaşım 174
Düşünce Hatalarını ve Yanlış İnançları İsimlendirme 177
Sık görülen düşünce hataları 177
Olumsuz Düşünce ve İnançları Değerlendirme (Mantıksal Analiz) Yöntemleri 178
KAYNAKLAR 196

7. BÖLÜM: GEVŞEME EĞİTİMİ 199
Serap Tekinsav Sütcü

NEFES EGZERSİZLERİ 203
KAS GEVŞETME EGZERSİZLERİ 207
RAHATLATICI İMGELEME 213
MEDİTASYON 215
GEVŞEMEK İÇİN MANTRALARDAN YARARLANMA 216
RAHATLATAN BİR ETKİNLİK YAPMA 217
KAYNAKLAR 218

8. BÖLÜM: PROBLEM ÇÖZME EĞİTİMİ 221
Arzu Aydın

PROBLEMİ BELİRLEME 224
PROBLEMİ TANIMLAMA VE FORMÜLE ETME 228
OLASI ÇÖZÜM YOLLARINI ÜRETME 229
ÇÖZÜM YOLLARINDAN BİRİNE KARAR VERME 230
SEÇİLEN ÇÖZÜM YOLUNU DENEME 234
SONUCU DEĞERLENDİRME 236
KAYNAKLAR 237

9. BÖLÜM: DAVRANIŞSAL TEKNİKLER 239
Oya Sorias

DAVRANIŞSAL DENEY 239
Planlama ve Yürütme Sırasında Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar 242
Bilişsel Çarpıtmalara Odaklanan Davranışsal Deneyler 243
Düşünceler Hakkındaki İnançları Sarsan Deneyler 245

YÜZLEŞTİRME 248
Yüzleştirmenin Anksiyete Bozukluklarında Kullanılması 250
Psikoeğitim: Çocuğa ve Anne Babasına Yüzleştirme Hakkında Bilgi Verme 251
Duygu Termometresini Kullanmayı Öğretme 252
Duygu Termometresiyle Yüzleştirmenin Etkisini Değerlendirme ve Kaydetme 254
Kaygı Sıralaması Yapma 257
"Gerçek Yaşam İçinde" Yüzleştirme 260
Hayalî Yüzleştirme 262
Hayalî yüzleştirme alıştırmaları hangi durumlarda kullanılır? 262
Yüzleştirme İşlemi Sırasında Çocuğa Eşlik Eden Yetişkinin Tutumu 265
Yüzleştirme Ne Zaman Sonlanır? 266
Yüzleştirmenin Farklı Klinik Sorunlarda Kullanılması 267
KAYNAKLAR 269

10. BÖLÜM: ANNE BABANIN TERAPİYE KATILIMI 271
Arzu Aydın

ANNE BABA KATILIMINI BELİRLEYEN DEĞİŞKENLER 272
ANNE BABA KATILIMININ YOLLARI 272
ANNE BABALARIN TERAPİYE KATKISI 273
Çocuğun Problemini Tanımlamada Ebeveynlerin Yardımı 273
Çocuğun Sorunlarının Kaynağında Ebeveynleri Rolünü Belirleme 275
Öğrenilenleri Genelleme ve Değişimin Sürmesinde Ebeveynlerin Rolü 276
ANNE BABAYLA İLGİLİ DEĞİŞKENLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ 276
Anne Babadaki Patoloji Düzeyinin Değerlendirilmesi 276
Anne Babanın Terapiye Karşı Tutumlarının Değerlendirilmesi 277
Anne Babanın Ebeveynlik Tutumları Açısından Değerlendirilmesi 278
Etkin ve tutarlı bir disiplini oturtmada başarısızlık 280
Çocuğu gözlemlemede yetersizlik 280
Çocuğun gösterdiği olumlu sosyal davranışların çok az pekiştirilmesi 280
Problem çözmede yetersizlik 281
ANNE BABALARA YÖNELİK TEKNİKLER 282
Çocuğun Sorununu Tanımlamada Anne Babaya Yardım 282
Psikoeğitim 283
İstenen Davranışları Arttırmak İçin Ebeveynlere Pekiştirmeyi Öğretmek 284
Anne Babalara Yönerge Vermeyi Öğretmek 287
Anne Babalara Göz Ardı Etmeyi Öğretmek 288
Anne Babalara Model Olmayı Öğretmek 290
Ebeveyn-Çocuk İlişkisini İyileştirmek 291
TERAPİDE ANNE BABADAN KAYNAKLANAN GÜÇLÜKLER 291
KAYNAKLAR 293

1. Bölüm

GİRİŞ

Oya Sorias

Bilişsel davranışçı terapiler (BDT) son yirmi yıl içinde çocuk psikoterapisinde, en fazla kullanılan psikososyal müdalele biçimleri olmuştur. Bu yaklaşım biçimini temel alan terapiler; depresyon, yaygın anksiyete, obsesif-kompulsif bozukluk, travma sonrası stres bozukluğu, bipolar bozukluk, davranım bozukluğu, yaygın gelişimsel bozukluk, öfke kontrolü gibi çok çeşitli sorun alanlarında kullanılmıştır. Bunun sonucunda, 2000'li yıllardan sonra, BDT'nin çocukluk ve ergenlikte görülen ruhsal bozuklukların ve gelişimsel sorunların iyileştirilmesinde, etkili bir terapi yöntemi olduğunu gösteren pek çok araştırma bulgusu birikmiştir (March, Silva, Petrycki ve ark., 2004; Kendall, Flannery-Schroeder, Panichelli-Mindel ve ark., 1997; Stein, Jaycox, Kataoka ve ark., 2003; Fristad, Verducci, Walters ve ark., 2009; Lochman ve Wells, 2004)

Giderek daha yaygın kullanılan bir müdahale olmakla birlikte, yetişkinler için geliştirilmiş bir psikoterapi yöntemi olan BDT'nin, hem kuramsal hem de pratik açıdan, farklı gelişimsel özellikleri olan çocuk ve ergenlere nasıl uyarlanacağı konusunda henüz bilinmeyen çok şey vardır. Bazı yazarlar, çocuk ve ergen BDT'si şemsiyesi altında toplanan tüm müdahaleleri, tek bir modelin temsilcisi olarak düşünmenin ne kadar doğru olduğunu sorgulamışlardır (Bolton, 2004). Nitekim, çocuklara yönelik BDT'ler incelendiğinde, psikoeğitim, davranış değiştirme teknikleri, gevşeme, sosyal beceri ve problem çözme eğitimi, kendine yönerge verme, duygu yönetimi, yüzleştirme, bilişsel yeniden

çocukla beraber belirlemenin ittifakı sağlamak için önemli bir strateji olduğunu ortaya koymuştur. Üzerinde durulan bir başka önemli bulgu, henüz hazır olmayan çocuğu anksiyete hakkında konuşmaya zorlamanın terapötik ittifakı olumsuz etkilemesidir. Bu noktada yazarlar, şu uyarıyı da yapmak istemişlerdir: "Çocuğu zorlamamaya özen gösterilmeli, öte yandan da sorundan kaçmasına izin verilmemelidir." Bunun nedeni, diğer çocuk psikoterapilerinden farklı olarak BDT'nin problem odaklı ve çocuğun aktif katılımını gerektiren bir tedavi olmasıdır. Terapi sırasında, anksiyete ya da depresyon gibi özgün sorunlar üzerinde odaklanılarak bunlara çocukla birlikte çözüm bulmaya çalışılır. "Zorlama" ile anlatılmak istenen, terapistin çocuğun ilgisini çekmediğini ya da rahatsız olduğunu görmesine rağmen anksiyete hakkında soru sormaya devam etmesidir. Terapistin çocuğun engellenmeye ve zorluklara dayanma gücünü göz önünde bulundurarak anksiyete üzerinde konuşma becerisini sözel pekiştireçlerle yavaş yavaş biçimlendirmesi gerekir.

Çocuklarla çalışırken çocuk-terapist ittifakı kadar ebeveyn-terapist ittifakı da önemlidir. Garcia ve Weisz (2002), çocuk terapisinde ebeveyn-terapist arasındaki ilişkisel problemlerin bir numaralı tedaviyi bırakma nedeni olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu düşünce, iki ayrı çalışmadan elde edilen bulgularla desteklenmiştir (Hawley ve Weisz, 2005; McCleod ve Weisz, 2005). Her iki çalışmada da çocuk-terapist ittifakı, kurulan bağ ve görevler sırasında iş birliği olarak kavramsallaştırılmış, tedavinin başındaki ittifakın çocuğun içe yönelik semptomlarındaki azalmayı öngördüğü bulunmuştur. İki çalışmanın bir başka ortak yanı, çocuğun terapiye başlamasında ve devam etmesinde çok önemli rolü olan ebeveyni de hesaba katarak ebeveyn-terapist ittifakını değerlendirmesidir. İki çalışmada da ebeveyn terapist ittifakının randevu iptalleri, randevuya gelmeme ve tedavi direncini daha iyi öngördüğü bulunmuştur. Bu sonuçlar özellikle çocuğun tedaviye devamını sağlamak için ebeveynle kurulan ilişkinin çok önemli olduğunu göstermiştir.

KAYNAKLAR

Baylis, P. J., Collins D., ve Coleman, H. (2011). Child Alliance Process Theory: A Qualitative Study. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 28(2), 79-95.

Bingham, J. (2006).. *Herkes Kızar.* E. Özçakmak (çev). İstanbul: Goa Junior.

Bingham, J. (2006). *Herkes Mutlu Olur.* E. Özçakmak (çev). İstanbul: Goa Junior.

Bingham, J. (2006). *Herkes Üzülür*. E. Özçakmak (çev). İstanbul: Goa Junior.

Bordin, E. (1979). The generalizability of the psychoanalytic concept of the working alliance. *Psychotherapy: Theory, Research and Practice,* 16, 252–260.

Burns, G. W. (2016). *Çocuklar ve Ergenler için 101 Tedavi Edici Öykü: Terapide Metafor Kullanımı.* N. Cihanşümül Maral (çev). Nobel Yaşam.

Cepeda, C. (2010). *Clinical Manual for the Psychiatric Interview of Children and Adolescents (1. baskı).* Washington DC: American Psychiatric Pub.

Chu, B. C. ve Kendall, P. C. (2004). Positive association of child involvement and treatment outcome within a manual based cognitive behavioral treatment for children with anxiety. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* 72, 821-829.

Creed, T. A. ve Kendall, P. C. (2005). Therapist allience-building behavior within a cognitive-behavioral treatment for anxiety in youth. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* 73, 498-505.

DiGuiseppe, R. A. ve Bernard M. E. (2006). REBT Assessment and treatment with children. A.Ellis ve M.E. Bernard (eds), Rational *Emotive Behavoral Approaches to Childhood Disorders: Theory, Practice and Research* içinde, (s. 84-114). New York: Spring.

Friedberg, R. D., Friedberg, B. A. ve Friedberg, R. J. (2001). *Therapeutic Exercises for Children: Guided Self-Discovery using Cognitive-Behavioral Techniques*. Sarasota, Florida: Professional Resource Press.

Friedberg, R. D. ve McClure, J. M. (2002). *Clinical Practice of Cognitive Therapy with Children and Adolescents: The Nuts and Bolts.* New York: Guilford Press.

Friedberg, R. D., McClure, J. M. ve Garcia, J. H. (2009). *Cognitive Therapy Techniques for Children and Adolescents: Tools for Enhancing Practice.* New York: Guilford Press.

Garcia, J. ve Weisz, J. (2002). When youth mental health care stops: Therapeutic relationship problems and other reasons for ending youth outpatient treatment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70(2), 439- 443.

McLeod, B. D. ve Weisz J. R. (2005). The therapy process observational coding system-alliance scale: measure characteristics and prediction of outcome in usual clinical practice. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73, 323-333.

Hanna, F. J., Hanna, C. A. ve Keys, S. G. (1999). Fifty strategies for counseling defiant, aggressive adolescents: Reaching, accepting and relating. *Journal of Counseling and Development,* 77, 395-404.

Hawley, K. ve Weisz, J. (2005). Youth versus parent working allience in usual clinical care: Distinctive associations with retention, satisfaction and treatment outcome. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology,* 34, 117-128.

Huebner, D. (2009). *Çok Kaygılanınca Ne Yapmalı: Kaygıların Üstesinden Gelme Rehberi.* H. Balcı (çev). İstanbul: Genç Turkuvaz.

Huebner, D. (2010). *Çok Mızmızlanınca Ne Yapmalı: Olumsuz Düşünmenin Üstesinden Gelme Rehberi* . H. Balcı (çev). İstanbul: Genç Turkuvaz

Huebner, D. (2010). *Kafan Kızınca Ne Yapmalı: Çocuklar İçin Öfkenin Üstesinden Gelme Rehberi*. H. Balcı (çev). İstanbul: Genç Turkuvaz,

Huebner, D. (2010). *Kötü Alışkanlıklardan Kurtulamayınca Ne yapmalı*. H. Balcı (çev). İstanbul: Genç Turkuvaz.

Huebner, D. (2009). *Beyninde Takıntılar Olursa Ne Yapmalısın.* N. Çakın Memik ve Ş. Gülen Şişmanlar (çev). Ankara: Eflatun Yayınevi.

Kazantzis, N., Whittington, C. ve Dattilio, F. (2010). Meta-Analysis of homework effects in cognitive and behavioral therapy: A Replication and Extension. *Clinical Psychology: Science and Practice*. 17(2), 144-156.

Kendall, P. C. ve Hedke, M. A. (2006). *The Coping Cat Workbook (*2.baskı)) Ardmore PA: Workbook Publishing.

Lochman, J. E., Boxmeyer, C. ve Powell, N. (2009). The role of play within cognitive behavioral therapy for aggressive children: The coping power program. A. A. Drewes (ed) *Blending Play Therapy within Cognitive Behavioral Therapy* içinde (s. 183-185). New Jersey: John Wiley and Sons.

McLeod, B. ve Weisz, J. (2005). The Therapy Process Observational Coding Scale: Measure characteristics and prediction of outcome in usual clinical practice. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(2), 323-333.

Miller, W. R. ve Rollnick, S. (2002). *Motivational Interviewing: Preparing People for Change*, *2.baskı*. New York: Guilford Press.

Padesky, C. A. (1988) Intensive training series in cognitive therapy. Workshop series presented at Newport Beach. CA.

Penn, A. (2009). *Avucundaki Öpücük.* P. Savaş (çev). İstanbul: Butik Yayıncılık.

Penn, A. (2010). *Minik Rakun ve İri, Kötü Kabadayı.* P.Savaş (çev). İstanbul: Butik Yayıncılık.

Pett, M. ve Rubintein, G. (2013). *Hiç Hata Yapmayan Kız*. M. Özdemir (çev). Ankara: Binbir Çiçek Kitaplar

Piquemal, M. ve Baas, T. (2013). *Pikolo ile Felsefe Öğreniyorum : Bu Adil Değil.* S. Çakar (çev). Ankara: ODTÜ Yayıncılık

Rogers, C. (1957). The necessary and sufficient conditions for therapeutic personality change. *Journal of Consulting Psychology*, 21, 95–103.

Rogers, C. (1975). Empathic: An unappreciated way of being. *The Counseling Psychologist,* 5, 2-10.

Rollnick, S. ve Miller, W. R. (1995). What is motivational interviewing? *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 23, 325–34.

Shelby, J. S. ve Berk, M. S. (2009). Play therapy, pedagogy, and CBT: An argument for interdiciplinary synthesis. A. A. Drewes (ed) *Blending Play Therapy within Cognitive Behavioral Therapy* içinde (s. 18), New Jersey: John Wiley and Sons.

Shirk, S. R. ve Russell, R. L. (1996). *Change processes in child psychotherapy: Revitalizing treatment and research.* New York: Guilford Press.

Shirk, S. R. ve Karver, M. (2006). Process Issues in Cognitive-Behavioral Therapy for Youth. P.C. Kendall (ed.) *Child and Adolescent Therapy: Cognitive-Behavioral Procedures, 3.baskı* içinde (s.169- 216)*,* New York: Guilford Press.

Sorias, O., Bildik, T., Tekinsav Sütcü, S. ve Aydın, A. (2009). *Korku Avcısı: Anksiyete Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Bilişsel Davranışçı Terapi Rehberi* (*1. baskı),* Ege Üniversitesi Yayınları No: 153. Bornova-İzmir.

Sphero, M. H. (1993). Use of the Telephone in Play Therapy. C. E. Schaefer ve D. M. Cangelosi (eds). *Play Therapy Techniques* içinde (s. 104), Jason Aronson.

Sommers-Flanagan, J. ve Sommers-Flanagan, R. (2009). *Clinical Interviewing (4. baskı)*. New Jersey: John Wiley and Sons.

Ulrike, S. (2005). Engagement and motivational interviewing. P. J. Graham (ed). *Cognitive Behaviour Therapy for Children and Families*, 2. Baskı içinde. Cambridge University Press.

Wright, J. ve Davis, D. (1994). The therapeutic relationship in cognitive-behavioral therapy: Patient perceptions and therapist responses. *Cognitive and Behavioral Practıce*. 1, 25-45.

3. Bölüm

BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI FORMÜLASYON

Arzu Aydın

Vaka formülasyonu bir kişilik kuramı ya da psikoterapi modeline dayalı olarak bireyin duygusal, psikolojik, kişiler arası ve davranışsal problemlerinde hangi değişkenlerin başlatıcı, tetikleyici ya da sürdürücü etkenler olduğuna ilişkin bir dizi hipotez olarak görülebilir (Eells, 1997). Çocuklara yönelik bilişsel davranışçı terapide vaka formülasyonu çocuğun sorunlarını ortaya çıkaran ve sürdüren etkenlere ilişkin terapistin topladığı bilginin bilişsel davranışçı modele dayalı olarak özetlenmesi ve yine bu bilgiye dayalı olarak tedavinin planlanmasıdır (Sauter, Heyne ve Westenberg, 2009). Gerek erişkinlerde gerekse çocuklarda bir vakayı formüle etmek bir kuram çerçevesinde çok geniş bir bilgi dağarcığını -hatta buna araştırma bulguları da dâhildir- o vakaya özgü faktörleri de hesaba katarak bütünleştirmektir.

Bütün bilişsel davranışçı terapistler tanısal değerlendirmenin ardından, müdahaleyi planlamaya geçmeden önce vakayı formüle etmeye çalışırlar. Tanısal değerlendirme; ruhsal bozukluk belirtilerini, terapistin kuramsal yöneliminden bağımsız olarak tanımladığı bir süreçtir. Vaka formülasyonu ise tanımlanan belirtilerin neden ve nasıl ortaya çıktığını, çevresel, bireysel ve kişiler arası etkenlerden nasıl etkilendiğini ve nasıl sürdüğünü, belli bir kuram çerçevesinde açıklama işlemidir. Bu farklılıklar dolayısıyla bilişsel davranışçı vaka formülasyonu, tanısal değerlendirmenin sağlayamadığı pek çok ilave bilgiyi de içerir. Örneğin, aynı tanıyı alan iki çocuğun güçlü ya da zayıf

KAYNAKLAR

Arsenio, W. F., Adams, E. ve Gold, J. (2009). Social information processing, moral reasoning, and emotion attributions: Relations with adolescents' reactive and proactive aggression. *Child Development,* 8, 1739-1755.

Creswell, C., ve O'Connor, T. G. (2006). 'Anxious cognitions' inchildren: An exploration of associations and mediators. *The British Journal of Developmental Psychology,* 24, 761–766.

Dereboy, Ç. Şenol, S. Şener, P. ve ark. (2007). Conners kısa form öğretmen ve ana baba derecelendirme ölçeklerinin geçerlikleri. *Türk Psikiyatri Dergisi,* 18, 1-12.

Dodge, K. A. ve Coie, J. D. (1987). Social-information processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology, 53*(6), 1146-1158.

Drinkwater, J. (2004). Cognitive case formulation. P. J. Graham (Ed.). *Cognitive Behaviour Therappy for Children and Families* içinde (s. 84-99). London: Cambridge University Press.

Eells, T. D. (1997). Psychotherapy case formulation*: History and current status.* T. D. Ells (Ed.), *Handbook of psychotherapy case formulation içinde* (s. 1–25). New York: Guilford Press.

Erol, N. Şimşek, Z. (2010). *Okul Çağı Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçekleri El Kitabı.* Ankara: Mentis Yayıncılık.

Friedberg, R.D. ve McClure, J.M. (2002). *Clinical Practice of Cognitive Therapy with Children and Adolescents: The Nuts and Bolts*, (s.11-33), NY: Guilford.

Krettenauer, T. ve Eichler, D. (2006). Adolescents' self-attributed moral emotions following a moral transgression: Relations with delinquency, confidence in moral judgment and age. *British Journal of Developmental Psychology, 24*(3), 489-506.

Meier, S. T. (1999). Training the practitioner-scientist: Bridging case conceptualization, assessment, and intervention. *The Counseling Psychologist*, 27, 589-613.

Nezu, A. M., Nezu, C. M. Lombardo, E. (2004). *Cognitive-Bbehavioral case formülation and treatment design: a problem solving approach*, (s.13). NewYork: Springer Publishing Company, Inc,

Ng, A. S., Dodd, H. F., Gamble, A. L. ve Hudson, J. L. (2013). The relationship between parent and child dysfunctional beliefs about sleep and child sleep*. Journal of Child and Family Studies, 22*(6), 827-835.

Öy, B. (1991). Çocuklar için depresyon ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi, 2*(2), 132-136.

Özusta Ş. H. (1995). Çocuklar için Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri'nin uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10, 32-44.

Persons, J. B. (1989). *Cognitive therapy in practice*. New York: Norton.

Salkovskis, P. M. (1991). The importance of behaviour in the maintenanceof anxiety and panic: A cognitive account. *Behavioural Psychotherapy,* 19, 6–19.

Sauter, F. M., Heyne, D. ve Westenberg, P. M. (2009). Cognitive behavior therapy for anxious adolescents: Developmental influences on treatment design and delivery. *Clinical Child and Family Psychology Review,* 12, 310-335.

Sloan, T. Telch, M. J. (2002). The effects of safety-seeking behavior and guided threat reappraisal on fear reduction during exposure: An experimental investigation. *Behaviour Research and Therapy, 40*(3), 235–251.

Stallard, P. (2005). *A Clinician's Guide to Think Good-Feel Good: Using CBT with Children and Young People*, (s.33-36). Sussex: Wiley.

Stallard, P. (2009) *Anxiety: cognitive behaviour therapy with children and young people*. Bruner: Routledge.

Tarrier, N. (2006). *Case formulation in cognitive behaviour therapy: The treatment of challenging and complex cases* (s.3). New York: Rutledge.

Westbrook, D. Kennerley, H. ve Kirk, J. (2007). *An Introduction to Cognitive Behaviour Therapy: Skills and Applications*, (s.69). London: Sage Publications Ltd.

Winters, N. C. Hanson, G. Stayonova, V. (2007). The case formulation in child and adolescent psychiatry. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America,* 16, 111-132.

4. Bölüm

SEANSLARIN YAPISI VE TERAPİNİN UYGULANMASI

Serap Tekinsav Sütcü

Bilişsel davranışçı terapi, yapılandırılmış bir terapi yöntemidir. Bunun anlamı, her ne kadar terapide esneklik olsa da ilerleyen seanslarda hangi tekniklerin kullanılacağına ilişkin olduğu gibi, bir seans içinde yapılacaklara ilişkin de önceden bir planının veya terapide bir yapının olmasıdır. Bazı terapistler uyguladıkları terapide sadece birkaç bilişsel davranışçı ilke ya da tekniği kullanıp yaptıkları işi BDT olarak adlandırırlar. Ancak uygulanan terapi yöntemine BDT demek için BDT'ye ait bazı teknik ya da ilkeleri kullanmak yeterli değildir. Manasis (2009) BDT teknikleri uygulansa da seansları formal bir yapı içermeyen bu tip terapilerin sahte BDT (pseudo-CBT) olarak nitelendirilebileceğini söyler. Çünkü belli bir yapıya göre ilerlemesi BDT'nin olmazsa olmaz özelliğidir.

Bir BDT seansının genel olarak şu temel bileşenlere sahip olduğu söylenebilir: Duygu durum ya da semptom kontrolü, ev ödevlerinin gözden geçirilmesi, gündemin belirlenmesi, gündem maddelerinin çalışılması, ev ödevinin verilmesi ve geri bildirim. Bu bileşenler birbiriyle ilişkilidir ve bir sırayı izler. Başka bir deyişle BDT'de tüm seanslar duygu durum ya da semptom kontrolüyle başlar, onu bir önceki seansta verilen ev ödevlerinin gözden geçirilmesi takip eder. Ardından terapist ve danışan, iş birliği içinde o günkü gündemi belirler. El kitaplı terapilerde olduğu gibi gündem önceden belirlenmiş de olabilir. Belirlenen gündem maddeleri üzerinde çalışılır. Bunun ardından o günkü gündem maddelerine uygun ev ödevi verilir. Son aşama olan geri bildirim aşamasında, danışanın seansa ilişkin görüşleri alınır (Freidberg ve McClure, 2002).

KAYNAKLAR

Abramowitz, J. S., Franklin, M. E., Zoellner, L. A., ve DiBernardo, C. L. (2002). Treatment compliance and outcome in obsessive-compulsive disorder. *Behavior Modification, 26,* 447–463.

Beck, A. T., Rush, A. J., Shaw, B. F. ve Emery, G. (1979). *Cognitive therapy of depression.* New York: Guilford Press.

Beck, J. S. (2005). *Cognitive therapy for challenging problems: What to do when the basics don't work.* New York: Guilford Press.

Beck, J. S. ve Tompkins, M.A. (2007). Cognitive Therapy. N. Kazantzis ve L.L'abate (Ed.), *Handbook of Homework Assignments in Psychotherapy. Research, Practice and Prevention* içinde (51-65). NewYork:Springer.

Beck, J.S. (1995). *Cognitive therapy: Basics and beyond*. New York:Guilford Press.

Friedberg, R.D., Friedberg, B. A. ve Friedberg, R.J. (2001). *Therapeutic exercises for children: Guided self-discovery through cognitive-behavioral techniques*. Sarasota, FL: Professional Resource Press.

Friedberg, R.D. ve McClure, J.M. (2002). *Clinical practice of cognitive therapy with children and adolescents: The nuts and bolts.* NewYork: Guilford.

Friedberg, R.D. ve McClure, J.M. (2005) Adolescents. N. Kazantzis, F. P. Deane, K. R. Ronan ve L. L'Abate (Ed.) *Using Homework Assignment in Cognitive Behavior Therapy* içinde (95-117). NewYork: Routledge. Taylor & Francis Group

Hudson, Kendall, P (2005). Children. N. Kazantzis, F. P. Deane, K. R. Ronan ve L. L'Abate (Ed.) *Using Homework Assignment in Cognitive Behavior Therapy* içinde (75-95). NewYork: Routledge. Taylor & Francis Group.

Jongsma E., Peterson L.M. ve McInnis, W.P. (2003). *The Adolescent psychotherapy* homework*pPlanner*. New York: John Wiley & Sons.

Kazantsis, N. (2005) Introduction and overview. N. Kazantzis, F. P. Deane, K. R. Ronan ve L. L'Abate (Ed.) *Using Homework Assignment in Cognitive Behavior Therapy* içinde (1-9). NewYork: Routledge.Taylor & Francis Group

Kazantzis, N., Deane, F. P. ve Ronan, K. R. (2000). Homework assignments in cognitive and behavioral therapy: A meta-analysis. *Clinical Psychology: Science and Practice, 7*(2), 189–202

Kazdin, A.E. (2010). Problem-solving skills training and parent management training for Oppositional Defiant Disorder and Conduct Disorder. J.R. Weisz ve A.E. Kazdin (Ed.). *Evidence-based psychotherapies for children and adolescents* (2. baskı) içinde (211-226). New York: Guilford Press.

Manasis, K. (2009). *Cognitive behavioral therapy with children: A guide for the community practitioner.* New York: Taylor & Francis

Neimeyer, R.A. ve Feixas, G. (1990). The role of homework and skill acquisition in the outcome of group cognitive therapy for depression. *Behavior Therapy, 21*, 281-292.

Öy, B. (1991). Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi,* 2, 132-136.

Özusta Ş.H (1995). Çocuklar için durumluk-sürekli kaygı envanteri uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10, 32-44.

Sorias, O. Bildik, T. ve Tekinsav Sütcü, S. (2009) *Korku Avcısı çalışma kitabı*. İzmir: Ege Üniversitesi yayınları

Stallard, P. (2002). *Think Good - Feel Good: A cognitive behaviour therapy workbook for children and young people*. Chichester: John Wiley.

Stallard, P. (2005). *A clinician's guide to Think Good Feel Good: the use of CBT with children and young people.* Chichester: John Wiley.

Thase, M. E. ve Callan, J. A. (2006). The role of homework in cognitive behavior therapy of depression. *Journal of Psychotherapy Integration, 16*(2), 162-177.

Tompkins, M.A. (2004). *Using homework in psychotherapy: Strategies, guidelines and forms*. New York: Guilford Press.

Wright, J. H., Basco, M. R. ve Thase, M. E. (2006). *Learning cognitive-behavior therapy: An illustrated guide.* Arlington, VA, US: American Psychiatric Publishing, Inc.

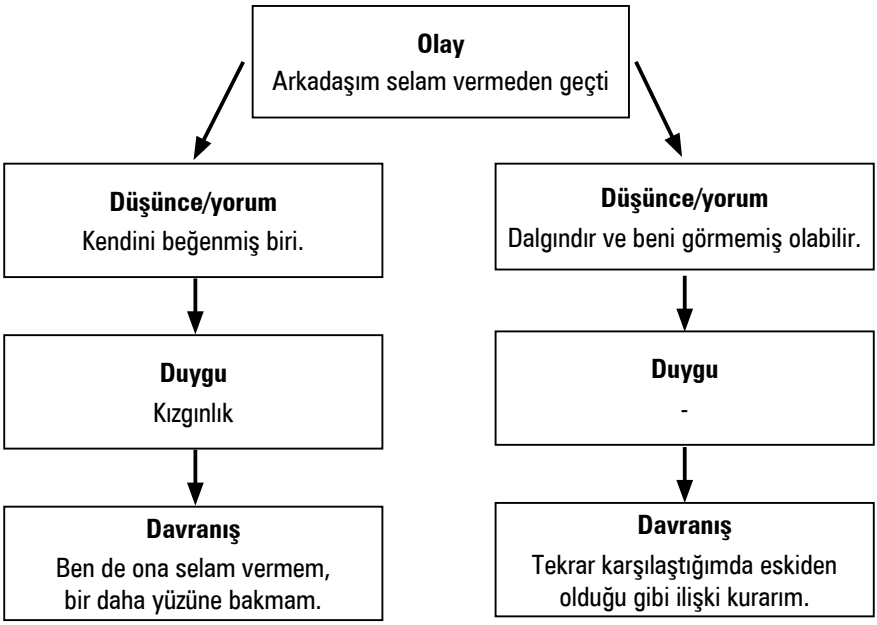
5. Bölüm

PSİKOEĞİTİM

Serap Tekinsav Sütcü

Psikoeğitim; danışanın bozuklukla baş etmesine yardımcı olmak, tedaviye uyumunu ve tedavinin etkililiğini arttırmak için hastalık ve tedavisiyle ilgili sistematik, yapılandırılmış ve didaktik bir bilgi aktarımı olarak tanımlanmaktadır (Ekhtiari, Rezapour, Aupperle ve Paulus, 2017).

Psikoeğitim bilişsel davranışçı terapinin önemli bir bileşeni olduğu gibi tek başına bir psikolojik müdahale yöntemi olarak da kullanılabilmektedir. Bilişsel davranışçı terapilerde pek çok farklı konuda psikoeğitim verilir. Bunlardan biri, ruhsal bozukluğun veya sorunun doğasını ve bileşenlerini, tedavi seçeneklerini tanıtmaya yönelik eğitimdir. Örneğin; depresif bozukluğu olan bir çocuğa ve ailesine depresyonun belirtileri ya da obsesif kompulsif belirtiler gösteren bir çocuğa ve ailesine bu belirtiler konusunda bilgi vermek, medikal tedavi ve psikoterapi seçeneklerini tanıtmak gibi. Bilişsel davranışçı terapilerde sorun duygu, düşünce, davranış ve fizyolojik uyarımlarla formüle edilir. Bu nedenle duygu, düşünce, davranış kavramlarını tanıma ve var olan sorunun duygusal, bilişsel, davranışsal ve fizyolojik bileşenlerini fark etmeye yönelik bir psikoeğitim de verilebilir. Bilişsel davranışçı terapide danışanın terapistle iş birliği içinde çalışabilmesi ve kendi terapisinde sorumluluk alabilmesi için bilişsel davranışçı modele göre sorunun nedenini ya da sürdürücü faktörleri bilmesi gerektiği düşünülür. Bu nedenle danışana bilişlerin ya da düşüncelerin durum ile duygular arasında aracı olduğunu ifade eden bilişsel modeli tanıtmak da psikoeğitimin bir parçasıdır.

7. Şekil: Tedavi Modelini Sunma

KAYNAKLAR

Beck, A.T. (1976). *Cognitive therapy and the emotional disorders*. New York: International Universities Press

Beck, J.S. (1995). *Cognitive therapy: Basics and beyond*. New York:Guilford Press.

Bunge, E.L. Mandil, J., Consoli, A.J. ve Gomar, M. (2017) CBT Startegies for anxious and depressed children and adolescents: A clinician's toolkit. NewYork: The Guilford Press.

Creed, T. A., Reisweber, J. ve Beck, A. T. (2014). Okul Ortamındaki Ergenler için Bilişsel Terapi (Çev. ed. S. Özgüngör) Ankara: Nobel akademik yayıncılık.

Creswell, C. S. ve Waite, P. (2009) The use of CBT with children and adolescents. P.Waite ve T. Williams (Ed.) *Obsessive Compulsive Disorder: Cognitive Behaviour Therapy with Children and Young People. CBT with children, adolescents and families* içinde (19-32). Hove, East Sussex: Routledge.

Curry, J. F. ve Reinecke, M. A. (2006). Modular therapy for adolescents with major depression. M. A. Reinecke, F. M. Dattilio ve A. Freeman (Ed.) *Cognitive therapy with children and adolescents: A casebook for clinical practice* (2. baskı) içinde. (95–127). New York: Guilford Press.

Ekhtiari, H., Rezapour, T., Aupperle, R. ve Paulus, M. (2017). Neuroscience-informed psychoeducation for addiction medicine: A neurocognitive perspective. *Progress in Brain Research*, 235, 239-265.

Friedberg, R. D., Friedberg, B. A., ve Friedberg, R. J. (2001). *Therapeutic exercises for children: Guided self-discovery using cognitive-behavioral techniques*. Sarasota FL: Professional Resource Press.

Friedberg, R.D. ve McClure, J. M. (2002). *Clinical Practice of Cognitive Therapy with Children and Adolescents: The Nuts and Bolts*. New York: Guilford Press.

Howells, L. (2018). *Cognitive behavioral therapy for adolescents and young adults: An emotion regulation approach*. New York: Routledge

Kendal, P.C. ve Hedke, K.A. (2006). *The Coping cat workbook* (2. baskı). PA:Workbook Publishing.

Kendall, P. C. ve Braswell, L. (1993). *Cognitive-behavioral therapy for impulsive children* (2. baskı). New York: Guilford Press.

Lochman J.E., Powell N.R., Whidby J.M. ve FitzGerald D.P. (2006) Aggressive Children: Cognitive-Behavioral Assessment and Treatment. P.C. Kendall (Ed.). *Child and Adolescent Therapy: Cognitive-Behavioral Procedures* (3. baskı) içinde (33-81). New York: Guilford.

Macklem G.L. (2008) Adapting Interventions for Use with School-Aged Children. *Practitioner's Guide to Emotion Regulation in School-Aged Children* içinde (143-169). Boston: Springer.

Padesky, C. ve Greenberger, D. (1995). *Clinican's Guide to Mind Over Mood*. New York: The Guilford Press.

Paula, S.T. (2009) Play Therapy Techniques for Affect Regulation. A.A. Drewes, (Ed.). *Blending Play Therapy with Cognitive-Behavioral Therapy: Evidence Based and Other Effective Treatments and Techniques* içinde (353-373). New Jersey: John Wiley & Sons Inc.

Reinecke, M. A., Dattilio, F. M., ve Freeman, A. (2006). What makes for an effective treatment? M. A. Reinecke, F. M. Dattilio ve A. Freeman (Ed.), *Cognitive therapy with children and adolescents: A casebook for clinical practice* (2. baskı) içinde (1-18). New York: The Guildford Press.

Sorias, O. Bildik, T. ve Tekinsav Sütcü, S. (2009) *Korku Avcısı çalışma kitabı*. İzmir: Ege Üniversitesi yayınları

Southam-Gerow, M.A. (2014). Çocuklarda *ve ergenlerde duygusal düzenleme: Uygulayıcının Rehberi*. (çev. edit. Muzaffer Şahin). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Stallard, P. (2002). *Think good, feel good: A cognitive behaviour therapy workbook for children and young people*. Chichester: Wiley.

Zandt, F. ve Barrett, S. (2017). *Creative ways to help children manage BIG feelings: A therapist's guide to working with preschool and primary children*. London, UK; Philadelphia, PA: Jessica Kingsley Publishers.

6. Bölüm

BİLİŞSEL YENİDEN YAPILANDIRMA

Oya Sorias

Bilişsel yeniden yapılandırma, düşünceleri değiştirerek duygu ve davranışlarda değişiklik yaratmak demektir. Bilişsel yeniden yapılandırmanın en kolay yolu, olumsuz otomatik düşünceleri daha olumlu ve yararlı düşüncelerle değiştirmektir. Yapılan şey, düşüncenin ne kadar doğru ya da gerçekçi olduğunu fazla sorgulamadan, içeriğini değiştirmeye çalışmaktır. Daha basit ve kolay olduğu için, "olumsuz ve yıkıcı iç konuşmayı" daha "olumlu ve yapıcı iç konuşma" ile değiştirmek, çocuk ve ergenlerde ilk akla gelen ve en sık kullanılan bilişsel müdahale olmuştur.

Bilişsel yeniden yapılandırmanın bir diğer yolu, mantıksal analizi amaçlayan daha karmaşık bilişsel teknikleri kullanarak düşünce ve inançları yeniden değerlendirmek ve doğruluğu konusunda kuşku yaratmaktır. Bu bölümde, önce olumsuz düşüncelerin ortaya çıkarılması ve iç konuşmayı değiştirme yolları üzerinde durulacaktır. Daha sonra düşünce ve inançları değerlendirmek için kullanılan mantıksal analiz yöntemleri anlatılacaktır.

OLUMSUZ DÜŞÜNCE VE YANLIŞ İNANÇLARI ORTAYA ÇIKARMA

Çocuk ve ergenlerde bilişsel terapi, yetişkinlerde olduğu gibi, daha kolay ortaya çıkarılabilen otomatik düşünceleri araştırmakla başlar. Bunun için olumsuz duyguları tetikleyen durumlarda, "O sırada ne düşündün?" ya

problem çözme becerilerinin yetersiz olduğu öteden beri bilinen bir konudur. Dolayısıyla tüm yapılandırılmış BDT programlarında problem çözme becerilerine büyük ağırlık verilmiştir. Problem çözme becerisi, çocuğun stres verici durumlarda yaşadığı olumsuz duyguları azaltmaya yaradığı gibi kendine olan güvenini de arttırır.

Bu becerinin çocukların bilişsel gelişimi üzerinde iki önemli katkısı olur. Birincisi, çocuklar problemin çözüm yollarını araştırırken dolaylı olarak daha esnek düşünebilmeyi öğrenirler. Düşünce yapıları, yetişkinlere kıyasla daha katı olan çocuklar, sosyal problemleri çözmenin ya da istediklerini elde etmenin tek bir yolu olduğuna inanırlar. Doğru bildikleri bu çözüm işe yaramadığında yani amaçlarına ulaşamadıklarında ise kendilerini çaresiz hissederler. Küçük çocuklara problem çözme eğitimiyle amaçlarına ulaşmanın farklı yolları olduğunu gösterirken dolaylı olarak esnek düşünmenin olumsuz duyguları azalttığı da gösterilmiş olur.

İkincisi, problem çözme eğitimiyle, stres altında (öfkeli, üzgün ya da kaygılıyken) eyleme geçmeden önce düşünmenin ne kadar önemli olduğu vurgulanır. Eğitimin ilk adımı bir problem olduğunu fark etmek, ikinci adımı farklı çözüm yolları bulmak, üçüncü adımı ise bu çözüm yollarını tek tek gözden geçirerek değerlendirmektir. Değerlendirme sırasında çocuğun çözüme yönelik davranışların olası sonuçlarını düşünüp en iyi seçeneği bulması gerekir. Bu sırada, soruna başkalarının bakış açısından bakarak onları anlamayı da öğrenir. Problemin çözüm için, çoğu zaman problemin parçası olan diğer kişilerin iş birliği ya da anne babasının onayı gerektiğinden en iyi çözümü bulabilmesi için onların düşünce ve görüşlerini de tahmin edebilmelidir. Özetle; problem çözme eğitiminin bilişsel gelişim üzerindeki en önemli iki sonucu, esnek düşünebilme ve başkalarının bakış açısını anlayabilme yetilerini geliştirmektir, diyebiliriz.

Çocuk ve gençlere yönelik BDT'de, problem çözme eğitimi büyük önem taşıdığı için kitabın 8. Bölüm'ü bu konuya ayrılmıştır.

KAYNAKLAR

Beal, D., Kopec, A. M. ve DiGuiseppe, R. (1996). Disputing clients' irrational beliefs. *Journal of Rational Emotive and Cognitive Behavior Therapy*, 14(4), 215-229.

Beck, A. T., Rush, A. J., Shaw, B. F. ve Emery, G. (1979). *Cognitive therapy for depression*. New York: Guilford Press.

Bernard, M. E. (2004). *The REBT therapist's pocket companion for working with children and adolescents*. New York: Albert Ellis Institude.

Bernard, M. E., Ellis, A. veTerjesen (2006). Rational emotive behavioral approaches to childhood disorders: History, theory practice and research. A. Ellis ve M.E. Bernard (eds), *Rational Emotive Behavoral Approaches to Childhood Disorders: Theory, Practice and Research* içinde (s. 3-84). New York: Springer.

Bolten, H. (2001). Reason in practice. *Journal of Philosophy of Management*, 3(1), 21–34.

Bögels, S. M. ve Zigterman, D. (2000). Dysfunctional cognitions in children with social phobia, separation anxiety disorder, and generalized anxiety disorder. *Journal of Abnormal Child Psychology,* 28(2), 205-211.

Burns, D. D. (1980). *Feeling good*. New York: Springer.

DiGuiseppe, R. A. (1989). Cognitive therapy with children. A. Freeman, K. M. Simon, L. E. Beutler ve H. Arkowitz (eds), *Comprehensive handbook of cognitive therapy* içinde (s. 515-533). New York: Plenium.

DiGuiseppe, R. A. ve Bernard M. E. (2006). REBT Assessment and treatment with children. A.Ellis ve M.E. Bernard (eds), Rational *Emotive Behavoral Approaches to Childhood Disorders: Theory, Practice and Research* içinde (s. 84-114). New York: Springer.

Ellis, A. (1962). *Reason and Emotion in Psychotherapy*. New York: Stuart.

Flannery-Schroeder, E. ve Kendall, P.C. (2000). Group and individual cognitive behavioral treatments for youth with anxiety disorders: A randomized clinical trial*, Cognitive Therapy and Research,* 24(3), 251-278.

Flannery-Schroeder, E. (2004). Generalized anxiety disorder. N. T. L. Morris ve J. S. March (eds.), *Anxiety disorders in children and adolescents* içinde (s. 125-140). New York: Guilford Press.

Friedberg, R. D., Crosby, L. E., Firedberg, B. A., Rutter, J. A. ve Knight, K. R. (2000). Making cognitive behavioral therapy user-friendly to children. *Cognitive and Behavioral Practice*, 6, 189–200.

Friedberg, R. D. Ve McClure, J. M. (2002). *Clinical Practice of Cognitive Therapy with Children and Adolescents: The Nuts and Bolts.* New York: Guilford Press.

Friedberg, R. D., McClure, J. M. ve Garcia, J. H. (2009). *Cognitive Therapy Techniques for Children and Adolescents: Tools for Enhancing Practice*. New York: Guilford Press.

Huebner, D. (2010) *Kafan Kızınca Ne Yapmalı: Çocuklar İçin Öfkenin Üstesinden Gelme Rehberi*. H. Balcı (çev). İstanbul: Genç Turkuvaz.

Kendall, P.C. ve Hedke, M. A. (2006). *Cognitive-Behavioral Therapy for Anxious Children: Therapist Manual (3. baskı)* Ardmore PA: Workbook Publishing.

Kendall, P. C. ve Hedke, M. A. (2006). The Coping Cat Workbook (2.baskı) Ardmore PA: Workbook Publishing.

March, J. S. ve Mulle, K. (1998). *OCD in children and adolescents.* New York: Guilford Press.

Martin, M., Horder, P. ve Jones, G. V. (1992). Integral bias in naming phobia-related words. *Cognition and Emotion*, 6, 479–486.

Rutter, J.G. ve Friedberg, R. D. (1999) Guidelines for the effective use Socratic dialogue in cognitive therapy. L. Vandecreek ve T. L. Jackson (eds) *Innovations in Clinical Practice. A Sourcebook Vol 17* içinde (s. 481-490). Sarasota, FL: Professional Resource Press.

Stallard, P. (2009). *Anxiety: Cognitive Behaviour Therapy with Children and Young People.* London: Routledge.

Sorias, O., Bildik, T. ve Tekinsav Sütçü, S. (2015). *Korku Avcısı: Çalışma Kitabı* (4. baskı) Ege Üniversitesi Yayınları No: 154, İzmir.

Stark, K.D., Hargrave, J., Sander, J., Custer, G., Schnoebelen, S., Simpson, J. ve Molnar, J. (2006). Treatment of chilhood depression: The action treatment program. P.C. Kendall (ed). *Child and Adolescent Therapy: Cognitive-Behavioral Procedures* (*3. baskı)* içinde (s.169 – 216)*,* New York: Guilford Press.

Overholser, J. C. (1993). Elements of the Socratic method II: Inductive reasoning. *Psychotherapy,* 30(1), 75–85.

Overholser, J. C. (1994). Elements of the Socratic method III: Universal definitions. *Psychotherapy*, 31(2), 286–293.

Whitton, S. W., Luiselli, J. K. ve Donaldson D L (2006). Phobia in an Elementary-Age Child Cognitive-Behavioral Treatment of Generalized Anxiety: Disorder and Vomiting *Clinical Case Studies*, 5(6): 477-487.

7. Bölüm

GEVŞEME EĞİTİMİ

Serap Tekinsav Sütcü
Ege Üniversitesi

Gevşeme teknikleri; gerginlik, endişe, kaygı, stres gibi rahatsız edici duyguları azaltmak için kullanılan tekniklerdir. Genellikle davranışçı teknikler olarak tanımlansalar da fizyolojik rahatlamayı sağlayarak olumsuz duyguları azaltmayı hedefleyen teknikler olduklarından gevşeme tekniklerini fizyolojik teknikler (Westbrook, Kennerley ve Kirk, 2011) ya da psikofizyolojik teknikler olarak tanımlamak daha uygun olacaktır.

Gevşeme eğitimi genellikle fizyolojik belirtilerin fazlaca eşlik ettiği bilinen kaygı bozukluğu ve ilişkili sorunları (obsesif kompulsif bozukluk, travma sonrası stres bozukluğu, panik bozukluk vb.) olan danışanlar için kullanılan bir teknik olarak bilinmektedir. Bununla birlikte öfke kontrol sorunu veya saldırgan davranışları olan (Lopata, 2003; Tekinsav Sütcü, Aydın ve Sorias, 2010) ve kronik ağrı yaşayan çocuk ve ergenlerde de (Palermo, 2012) yaygın olarak kullanılmakta ve etkili bulunmaktadır. Özellikle de yüksek düzeyde kaygı, stres gibi durumlara eşlik eden kas ağrıları, baş ağrısı, mide bağırsak sorunları gibi bedensel sorunların hafifletilmesinde yararlı bulunan bir yöntem olarak kabul edilmektedir (Kase ve Ledley, 2007). Hatta depresyonun teorik açıklamasıyla çok uyumlu görünmese de gevşeme eğitiminin depresyondaki çocuk ve gençlerin terapisinde kullanıldığını ve depresif belirtileri azaltmada etkili olduğunu gösteren çalışmalar da vardır (Kahn, Kehle, Jenson ve Clark, 1990; Reynolds ve Coats, 1986; Vázquez ve ark., 2012). Depres-

olabilir. Ancak kişinin farklı etkinlikleri deneyip, her birinin rahatsız edici duygulardan uzaklaşmaya yardım edip etmediğini anlaması gerekir. Böylece kendisi için en rahatlatıcı etkinliği/etkinlikleri bulabilir (Stallard, 2002).

KAYNAKLAR

Beidel, D. C. ve Turner, S. M. (1998). *Shy children, phobic adults: The nature and treatment of social phobia.* American Psychological Association Books.

Bourne, E.J. (2000). *The anxiety & phobia workbook* (3. baskı). Oakland, CA, US: New Harbinger Publications

Bunge, E.L. Mandil, J., Consoli, A.J. ve Gomar, M. (2017) *CBT Startegies for anxious and depressed children and adolescents: A clinician's toolkit*. NewYork: The Guilford Press.

Cohen, J. A., Murray, L., ve Mannarino, A. P. (2013). Trauma-focused cognitive behaviour therapy for child sexual abuse. Graham ve S. Reynolds (Ed.) *Cognitive Behaviour Therapy for Children and Families (3. baskı) içinde* (145-158). Cambridge University Press.

Creed, T. A., Reisweber, J., ve Beck, A. T. (2014). *Okul Ortamındaki Ergenler için Bilişsel Terapi* (Çev. ed. S. Özgüngör) Ankara: Nobel akademik yayıncılık.

Cully, J.A., ve Teten, A.L. (2008). *A Therapist's Guide to Brief Cognitive Behavioral Therapy*. Department of Veterans Affairs South Central MIRECC, Houston.

Davis, M., Eshelman, E. ve McKay, M. (2000). *The Relaxation and stress reduction workbook* (5. baskı). Oakland, CA: New Harbinger Publications.

Eisen, A. ve Silverman, W. (1993). Should I relax or change my thoughts? A preliminary examination of cognitive therapy, relaxation training, and their combination with overanxious children. *Journal of Cognitive Psychotherapy, 7*, 265–279.

Eisen, A.R. ve Kearney, C.A. (1995). *Practitioner's guide to treating fear and anxiety in children and adolescents: A cognitive-behavioral approach.* Northvale, NJ: Jason Aronson.

Friedberg, R. D., McClure, J. M., ve Garcia, J. H. (2009). *Cognitive therapy techniques for children and adolescents. Tools for enhancing practice*. New York: Guilford Press.

Huebner, D. (2010). *Kafan kızınca ne yapmalı. Çocuklar için öfkenin üstesinden gelme rehberi* (çev. Hülya Balcı). İstanbul: Genç Turkuvaz.

Jacobson, E. (1977). The origins and development of progressive relaxation. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 8*(2), 119-123.

Kahn, J. S., Kehle, T. J., Jenson,W. R.,ve Clark, E. (1990). Comparison of cognitive–behavioral, relaxation, and self-modeling interventions for depression among middle-school students. *School Psychology Review, 19,* 196–211.

Kase, L. ve Ledley, D. (2007). *Anxiety disorders*. Hoboken, NJ: John Wiley and Sons.

Kendal, P.C. ve Hedke, K.A. (2006). *The Coping cat workbook* (2. baskı). PA:Workbook Publishing.

Koeppen, A.S. (1974). Relaxation training for children. *Elementary School Guidance and Counseling, 9,* 14-21.

Lopata, C. (2003). Progressive muscle relaxation and aggression among elementary students with emotional or behavioral disorders. *Behavioral Disorders*, 28(2), 162–172.

March, J. S., MD. ve Benton, C. M. (2007). *Talking back to OCD*. New York, N.Y.: Guilford.

Nelson, W. M., Finch, A. J. ve Ghee, A. C. (2006). Anger management with children and adolescents: cognitive-behavioral therapy. P. C. Kendall (Ed.), *Child and adolescent therapy: Cognitive-behavioral procedures* (3. baskı) içinde (s. 114-165). New York, NY, US: Guilford Press.

Ollendick, T.H. ve Cerny, J.A. (1981). *Clinical behaviour therapy with children*. New York: Plenum.

Palermo, T. M. (2012). *Cognitive-behavioral therapy for children and adoelscents with chronic pain* (s 77). New York: Oxford University Pres

Pearson, M. (1998). *Emotional healing and self-esteem*: Inner-life skills of relaxation, visualisation and meditation for children and adolesce*nts*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Rapee, R. M., Wignall, A., Spence, S. H., Cobham, V. ve Lyneham, H. J., (2008). *Helping your anxious child: A step-by-step guide for parents*. Second edition. Oakland, CA: New Harbinger

Reynolds, W., ve Coats, K. (1986). A comparison of cognitive-behavioral therapy and relaxation training for the treatment of depression. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,54*, 653–660.

Rusy, L.M, Weisman, S.J. (2000). Complementary therapies for acute pediatric pain management. *Pediatric Clinics of North America, 47*, 589-599.

Sorias, O. Bildik, T., Tekinsav Sütcü, S. (2009) *Korku Avcısı çalışma kitabı.* İzmir: Ege Üniversitesi yayınları

Sorias, O. Bildik, T., Tekinsav Sütcü, S. ve Aydın, A. (2009). *Korku Avcısı: Anksiyete bozukluğu olan çocuklar için bilişsel davranışçı terapi rehberi*. İzmir: Ege Üniversitesi yayınları

Stallard, P. (2002). *Think good, feel good: A cognitive behaviour therapy workbook for children and young people*. Chichester: Wiley.

Stallard, P. (2005). *A clinician's guide to think good-feel good: Using CBT with children and young people.* Chichester, England: Wiley.

Tekinsav Sütcü, S., Aydın A., Sorias O. (2010) Ergenlerde öfke ve saldırganlığı azaltmak için bilişsel davranışçı bir grup terapisi programının etkililiği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 25(66):57-72.

Westbrook, D., Kennerley, H. & Kirk, J. (2011) An introduction to cognitive behaviour therapy: skills & applications (2. baskı) London: Sage Pub.

Wisner, B. L. ve Starzec, J. J. (2010). Meditative practices for children and adolescents. C. L. Norton (Ed.) *Innovative interventions in child and adolescent mental health* içinde (141–161). New York, NY: Routledge

Vázquez, F. L., Torres, A., Blanco, V., Díaz, O., Otero, P. ve Hermida, E. (2012). Comparison of relaxation training with a cognitive-behavioural intervention for indicated prevention of depression in university students: A randomized controlled trial. *Journal of psychiatric research*, *46*(11), 1456-1463.

Zandt, F. ve Barrett, S. (2017). *Creative ways to help children manage BIG feelings: A therapist's guide to working with preschool and primary children*. London, UK; Philadelphia, PA: Jessica Kingsley Publishers.

8. Bölüm

PROBLEM ÇÖZME EĞİTİMİ

Arzu Aydın

Problem çözme kişinin kendisinden ve çevresinden kaynaklanan güçlüklere uyum sağlayabilmesi için yapması gereken bilişsel-duygusal işlemler dizisi ve davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Heppner ve Krauskopf, 1987). Problem çözme kavramı bazı yazarlar tarafından "sosyal problem çözme" olarak da isimlendirilmektedir. Adlandırmada farklılık olsa da problem çözmenin temelinde yatan psikolojik süreçlerin değişmediği, "sosyal" sözcüğünün ise insanlar arası problemlere işaret etmek için kullanıldığı bilinmektedir (Eskin 2011). D'Zurilla ve Chang (1995) problem çözmenin çok çeşitli stres verici durumda çocuğun etkili bir biçimde başa çıkma yeteneğini arttıracak bilinçli, mantıklı, çaba gerektiren ve amaca yönelik bir strateji olduğunu belirtmektedir.

Problem çözme eğitimi; düşünmeden harekete geçmek ya da problemin kendiliğinden çözülmesini veya bir başkasının çözmesini beklemek yerine, çocuğa sorununu etkili bir biçimde nasıl çözebileceğini öğretmek için planlanır. Yöntem, kaygı ve depresyon belirtileri gösteren çocuklarda katı düşünce biçimini esnetmek, olaylara daha geniş bir açıdan bakabilmek, dışa yönelim belirtileri gösteren çocuklarda ise dürtüselliği baskılamak için belli bir stratejinin adım adım kullanılmasını içerir. Düşük notlar gibi akademik sorunlar, zorbalık gibi akran sorunları, anne babanın boşanması gibi aktive edici durumlar ve belirli bir duygunun yönetilememesi (örneğin can sıkıntısı) gibi

KAYNAKLAR

Belzer, K.D., D'Zurilla, J.D. ve Maydeu-Olivares, A. (2002). Social problem solving and trait anxiety as predictors of worry in a collage student population. *Personality and Individual Differences,* 33, 573-585.

Bertoia, J. D. (2003). Problem-solving techniques: Handling the decision-making process. Heidi Gerarad Kaduson ve Charles E. Schaefer (Ed.), *101 Favorite Play Therapy Techniques* içinde (s. 14-18). Plymouth: Aranson,

Connor, D. F., Steingard, R. J, Anderson, J. J. ve Melloni J. R. (2003). Gender differences in reactive and proactive aggression. *Child Psychiatry and Human Development,* 33 (4), 279-294.

Curry, John F., Karen C. Wells, David A. Brent, Gregory N. Clarke, Paul Rohde, Anne Marie Albano, Mark A. Reinecke M.A., Benazon N., John S. March. (2005). Treatment for Adolescents with Depression Study (TADS) Cognitive Behavior Therapy Manual: Introduction, Rationale, and Adolescent Sessions. Durham, NC: Duke University Medical Center, The TADS Team.

D'Zurilla, T.J. Chang, E.C. (1995). The relations between social problem solving and coping, Cognitive Therapy and Research, 19 (5), 547-561.

D'Zurilla, T.J. ve Goldfried, M.R. (1971). Problem solving and behaviour modification, *Journal of Abnormal Psychology*, 78(1), 107-126.

Eskin, M. (2011). *Sorun çözme terapisi* (s. 227, 293) Ankara: HYB yayıncılık,

Eskin, M., Ertekin, K., ve Demir, H. (2008). Efficacy of a problem-solving theraly for depression and suicide potential in adolescents and young adults. *Cognitive Therapy and Research,* 32, 227–245.

Eskin, M., Ertekin, K., Harlak, H. ve Dereboy, Ç. (2008). Lise öğrencisi ergenlerde depresyonun yaygınlığı ile ilgili etmenler, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19, 382-389.

Friedberg, R.D. ve McClure, J. M. (2002) *Clinical Practice of Cognitive Therapy with Children and Adolescents: The Nuts and Bolts* (s. 290). New York: The Guilford Press.

Heppner, P.P., ve Krauskopf, C.J. (1987). An information-processing approach to personal problem-solving. *The Counseling Psychologist,* 15, 371-447.

Kazdin, A. E. (1997). Practitioner review: Psychosocial treatments for conduct disorder in children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38(2), 161-178.

Kazdin, A.E., Siegel, T.C. ve Bass, D. (1992). Cognitive problem-solving skills and parent management training in the treatment of antisocial behavior in children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* 60 (5), 733-747.

Kendall, P.C. ve Suveg, C. (2006). Treating anxiety disorders in youth. P.C. Kendall (Ed.), Child and adolescent therapy içinde (s. 270). New York: The Guilford Press.

Laugesen, N., Dugas, M. J., ve Bukowski, W. M. (2003). Understanding adolescent worry: The application of a cognitive model. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 31, 55–64.

Lazarus, A.A. (1984). *In the mind's eye: The power of imagery for personal enrichment*. New York: Guilford Press.

Lochman, J.E., Meyer, B.L., Rabiner, D.L. ve White, K.J. (1991). Parameters influencing aggressive children's social problem-solving. R.J. Prinz (Ed.), *Advances in behavioral assessment of children and families* içinde (s. 31-63). London: Jessica Kingsley Publishers.

Matthys, W., Cuperus, J. M. ve Van Engeland, H. (1999). Deficient social problem solving in boys with ODD/CD, with ADHD and, with both disorders. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 38, 311–321.

Nezu, A. ve D'Zurilla, T.J. (1981). Effects of problem definitioan and formulation on the generation alternatives in the social problem-solving process, *Cognitive Therapy and Research,* 5(3), 265-271.

Nezu, A. M., Nezu, C.M. ve Lombardo, E. (2004). *Cognitive behavioral case formulation and treatment design: a problem-solving approach* (s. 9). New York: Springer Publishing Company, Inc.

Raine, A., Dodge, K., Loeber, R., Gatzke-Kopp, L., Lynam, D., Reynolds, C., Stouthamer-Loeber, M. ve Liu, J. (2006). The Reactive–Proactive Aggression Questionnaire: Differential correlates of reactive and proactive aggression in adolescent boys. *Aggressive Behavior*, 32, 159-171.

Sadowski, C., ve Kelley, M. (1993). Social problem-solving in suicidal adolescents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61, 121- 127

Stallard, P. (2009) *Anxiety: cognitive behaviour therapy with children and young people*. Bruner: Routledge.

Ugueto, A.M., Santucci, L.C., Krumholz, L.S., Weisz, J.R. (2014). Problem-solving skills training. E.S. Suburlati, H.J. Lyneham, C.A. Schniering, R.M. Rapee (Eds), Evidence-Based CBT for Aniety and Depression in Children and Adolescents içinde (s. 247-259). John Wiley and Sons, Ltd.

VanGundy, A.B. (2005). *101 Activities for teaching creativity and problem solving*. (s. 325) John San Francisco: Wiley and Sons, Inc.

Wallace, F. ve Caesar, D. (2007). *Just stop and think! Helping children plan to improve their own behavior.* (sf: 26). London: Paul Chapman Publishing

Wilson, C. ve Hughes, C. (2011). Worry, beliefs about worry and problem solving in young children, *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 39 (5), 507-521.

9. Bölüm

DAVRANIŞSAL TEKNİKLER

Oya Sorias

Bu bölümde, BDT'nin en önemli davranışsal teknikleri olan davranışsal deney ve yüzleştirme üzerinde durulmuştur. Bu tekniklerden ilki, bilişsel terapiye özgü daha yeni bir davranışsal teknik iken diğeri, davranışçı terapinin alana kazandırdığı daha eski bir davranışsal tekniktir. Davranışsal deneyler, olumsuz ya da çarpıtılmış bilişlerin doğru olup olmadığını araştırmaya yarar. Deneyden elde edilen veriler, terapinin ana hedefi olan bilişsel değişimin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynar. Yüzleştirmede ise önce davranışsal bir değişiklik yapılarak hatalı bilgi işleme süreçlerini düzelten yeni bir öğrenme yaşantısı sağlanmaya çalışılır. Bunun sonucunda da olumsuz bilişlerin değişmesi beklenir.

DAVRANIŞSAL DENEY

Bir düşüncenin ya da inancın doğru olup olmadığını, gerçek yaşamda yapılan davranışsal deneylerden elde edilen sonuçlara bakarak da değerlendirmek mümkündür. Davranışsal deney, dil ve soyut düşünme yerine eyleme ve yaşayarak öğrenmeye dayandığı için çocuk ve ergenlerde kolaylıkla kullanılabilecek bir tekniktir. Bu teknikle, küçük çocuklar için kafa karıştırıcı ve sıkıcı olan Sokrat tarzı sorulara ya da karmaşık bilişsel tekniklere gerek kalmadan düşünce ve inançları sarsmak mümkün olur.

lere dokunmayı veya bazı tat ve kokuları almayı istemeyen ve bu duyumları tetikleyen durum ve nesnelerden sürekli uzak durmaya çalışan çocukların tedavisinde aşamalı yüzleştirme alıştırmaları iyi bir seçenektir.

Günümüzde, öfke kontrolü üzerine odaklanan BDT programlarında da yüzleştirmeye yer verilmektedir. Bunun nedeni terapi ortamında öfkeyle baş etme becerilerini ustalıkla kullanabilen danışanların gerçek yaşamda kendilerini çok öfkelendiren durumlarda bu becerileri aynı şekilde kullanamamasıdır. Bu sorunu çözmek için danışanların engellenmeye ve strese dayanma güçlerini aşamalı bir biçimde arttıran çeşitli oyun teknikleri geliştirilmiştir. Bunların en eskisi, "kanca (barb)" olarak bilinir. Kanca tekniği kullanılırken çocuk ya da genç; kendisini öfkelendiren durumlara maruz bırakılacağını, başka bir deyişle terapistin onu öfkelendirmek için uğraşacağını ve bunun neden yapıldığını bilir. Ondan istenen; kışkırtıcı söz ve davranışlara bağlı olarak öfkesi artmaya başladığında terapi sırasında öğrendiği, derin nefes alma, iç konuşmayı değiştirme, dikkati dağıtma vb. teknikleri kullanarak kendini sakinleştirmeye çalışmaktır **(**Larson ve Lochman, 2002).

KAYNAKLAR

Bouchard, S., Mendlowitz, S. L., Coles, M. E. ve Franklin, M. (2004). Considerations in the use of exposure with children. *Cognitive and Behavioral Practice*, 11(1), 56–65.

Chorpita, B. F. (2007). *Modular Cognitive-Behavioral Therapy for Childhood Anxiety Disorders.* New York : Guilford Press.

Foa, E.B. ve Kozak, M. (1986). Emotional processing of fear: Exposure to corrective information. *Psychological Bulletin*, 99(1), 20-35.

Friedberg, R. D. ve McClure, J. M. (2002). *Clinical practice of Cognitive Therapy with Children and Adolescents: The Nuts and Bolts.* New York: Guilford Press.

Friedberg, R. D., Gorman, A. A., Hollar Wilt, L., Biuckians, A. ve Murray, M.(2011). *Cognitive-Behavioral Therapy for the Busy Child Psychiatrist and Other Mental Health Professionals: Rubrics and Rudiments.* New York: Routledge.

Hayes, S. C., Strosahl, K. D. ve Wilson, K. G. (1999). *Acceptance and Commitment Therapy.* New York: Guilford Press.

Hembree, E A., Rauch, S.A. ve Foa, E. B. (2003) Beyond the manual : The insider's guide to prolonged exposure to PTSD. *Cognitive Behavioral Practice*, 10(1), 22-30.

Larson, J. ve Lochman, J. E. (2002). *Helping School Children Cope with Anger: A Cognitive Behavioral Intervention*. New York: Guilford.

Leahy, R. L. (2007). Emotion and psycotherapy. *Clinical Psychology: Science and Practice* 14, 353-357.

Lochman, J. A., Wells, K. C. ve Lenhart L.A. (2008). *Coping Power Program.* NewYork: Oxford University Press.

March, J. S. ve Mulle, K. (1998). *OCD in Children and Adolescents.* New York: Guilfrod Press.

Marschall, W. L. (1985). Exposure. A. S. Bellack ve M. Hersen (eds*) Dictionary of Behaviour Therapy Techiques,* (s. 121-124). New York Pergoman Press

Rapee, R. M., Wignall, A., Hudson, J. L. ve Schniering, C. A. (2000). *Treating Anxious Children and Adolescents: An Evidence –based Approach.* Oakland, CA: New Harbinger Publications.

Rouf, K., Fennell, M., Westbrook, D., Cooper, M. ve Bennett-Levy, D. (2004). Devising effective behavioral experiments. J. Bennett-Levy, G. Butler, M.Fennell, M.Mueller ve D. Westbrook (eds), *Oxford Guide to Behavioral Experiment in Cognitive Therapy* içinde (s. 1-20). UK: Oxford University Press.

Salkovskis P. M. ve Harrison, J. (1984) Abnormal and normal obsessions: A replication. *Behavior Research and Therapy,* 22: 549–552.

Sisemore, T.A. (2012). *The Clinician's Guide to Exposure Therapies for Anxiety Spectrum Disorders: Integrating Techniques and Applications from CBT, DBT, and ACT.* New Harbinger Publications

Sorias, O., Bildik, T. ve Tekinsav Sütçü, S. (2015). *Korku Avcısı: Çalışma Kitabı (4. baskı).* Ege Üniversitesi Yayınları No: 154, İzmir.

Stallard, P. (2009). *Anxiety: Cognitive Behavioural Therapy with Children and People*. UK: Bruner Routledge.

Stark, K., Hargrave, J.,Sander, J., Custer, G., Schnoebelen, S., Simpson, J. ve ark.(2006). *Treatment of childhood depression: The ACTION treatment program*: P. C. Kendall (ed), Child and Adolescent Therapy: Cognitive-Behavioral Procedures, New York: Guilford Press.

Trosper, S. E., Buzzella, B. A., Bennett, S. M. ve Ehrenreich, J. T. (2009). Emotion regulation in youth with emotional disorders: Implications for a unified treatment approach. *Clinical Child and Family Psychology Review.* 12(3), 234-54.

Wait, P. ve Williams, T. (2009). *Obsessive Compulsive Disorder: Cognitive Behaviour Therapy with Children and Young People*.UK: Bruner Routledge.

Walker, J.R. ve Furer, P. (2008). Interoceptive exposure in the treatment of health anxiety and hypocondriasis. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly,* 22(4), 366-378.

Westbrook, D., Kennerley, H. ve Kirk, J. (2011*). An Introduction to Cognitive Behaviour Therapy: Skills and Applications (2.baskı),* Sage Publications.

Wolpe, J. ve Lazarus, A. A. (1967*). Behavior Therapy Techniques: A Guide to the Treatment of Neuroses.* Oxford: Pergamon Press.

10. Bölüm

ANNE BABANIN TERAPİYE KATILIMI

Arzu Aydın

Çocuklara yönelik bilişsel davranışçı terapi literatüründe ebeveynlerin terapiye katılımları tedavinin önemli bir parçasıdır. Anne babanın eşlik ettiği terapi programlarıyla sadece çocukların katıldığı programların karşılaştırıldığı bazı çalışmalarda anne baba katılımıyla hem müdahalenin bitiminde (Cobham, Dadds ve Spence, 1998) hem de takip aşamasında etkililik açısından daha üstün sonuçlar bildirilmektedir (Barrett, 1998; Barrett, Dadds ve Rapee, 1996; Bogels ve Siqueland, 2006; Cobham, Dadds ve Spence, 1998; Rapee, 2003; Rapee, Abbott ve Lyneham, 2006; Spence, Holmes, March, ve Lipp, 2006; Wood, Piacentini, Southam-Gerow, Chu ve Sigman, 2006). Bunun nedenleri üzerinde duracak olursak öncelikle ebeveynler çocuklarının terapide öğrendiği yeni becerileri, terapi dışı ortamlara genellemelerine yardımcı olmaktadırlar çünkü duygusal ya da davranışsal güçlüklerin önemli bir kısmı terapistin ofisi dışındaki ortamlarda, örneğin evde (yatağında yalnız uyumak) ya da akranlarıyla (okul, sportif etkinlikler, partiler) birlikteyken ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak, anne babaların hem kendilerinin hem de çocuklarının becerilerine ve başa çıkma konusundaki yeterliliklerine ilişkin olumsuz tutum ve inançları çocuklarda tedaviyi sekteye uğratabilmektedir. Bu nedenle ebeveynlerle çalışmak, çocukların terapiden yararlanmalarını aksatabilecek yanlış tutum ve inançları da belirleme ve müdahale etme fırsatı yaratmaktadır. Üçüncü olarak çocuklarındaki değişiklikler ebeveynler için tehdit edici olabilmektedir çünkü özellikle kaygılı çocukların anne babaları çok fazla dile getirmeseler de çocuklarının yeni becerilerle

rın önceden planlanması anne babaya çocuğun diğer etkinliklerini de bu programa göre yapılandırmaları ve son dakika yaşanabilecek kaosu önleme olanağı verir. Eğer anne baba yine de terapiye devam konusunda sorun yaşıyor ise terapist, problem çözme basamaklarını kullanmalarına rehberlik edebilir. Problem çözme; terapi randevularına düzenli devam etmelerini engelleyen nedeni belirleme, bu problemin çözümüne dair çeşitli yollar bulma, en iyi çözüm yolunu seçme, bu yolu deneme ve mümkünse seçilen ve uygulanan bu yolu yeniden gözden geçirmeyi içermelidir (Suveg ve ark., 2006).

Anne babadan kaynaklanan güçlüklerden bir diğeri de çocuktaki ilerlemeyi fark edememeleridir. Kimi zaman anne babalar kendi sorunlarıyla fazlaca meşgul oldukları için çocuklarını yeterince gözleyemezler ya da çocuğun hangi davranışına bakmaları ve nasıl tepki vermeleri konusunda yönlendirilmeye ihtiyaçları vardır. Bazı anne babalar için ise çocuğun tüm semptomları ortadan kalkana kadar iyileşmeden söz edilemez. Özellikle de "ya hep ya hiç" tarzı düşünen anne babalara göre, küçük adımlar tatmin edici olmayabilir. Bu nedenle terapist, anne babanın koyduğu standartların uygunluğunu kontrol etmelidir. Anne babaların çocuklarında gözlemledikleri küçük de olsa olumlu gelişmeye nasıl tepki vereceklerinin yanıtı basittir: pekiştirmek. Çocuk arzu edilen hedefe ulaşmamış olsa da hedefe yönelik her türlü girişimi anne babası tarafından pekiştirilmelidir (Suveg ve ark. 2006). Örneğin okul folklor takımına seçilen ve provalar öncesinde performansa yönelik kaygıları artan sosyal kaygılı bir çocuk, provalara gitmeyi sürdürdüğü için pekiştirilmelidir.

KAYNAKLAR

Albano, A. M. ve DiBartolo, P. M. (2007). Cognitive behavioral therapy for social phobia in adolescents: Stand Up, Speak Out Therapist Guide, New York: Oxford University Press.

Andra, M. L., Thomas, A. M. (1998). The influence of parenting stress and socioeconomic disadvantage on therapy attendance among parents and their behavior disordered preschool children. *Education and Treatment of Children,* 21, 195-208.

Bailey, V. (2001). Cognitive-behavioural therapies for children and adolescents. *Advances in Psychiatric Treatment, 7*(3), 224-232.

Barrett, P., Dadds, M. R. ve Rapee, R. M. (1996). Family treatment of childhood anxiety: a controlled trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *64*(2), 333–342.

Barrett, P. M. (1998). Evaluation of cognitive-behavioral group treatments for childhood anxiety disorders. *Journal of Clinical Child Psychology*, *27*(4), 459-468.

Barrett, P. M. (2000). Treatment of childhood anxiety: developmental aspects. *Clinical Psychology Review,* 20, 479–494.

Barrett, A. E. ve Turner, R. J. (2006). Family structure and substance use problems in adolescence and early adulthood: Examining explanations for the relationship. *Addiction*, 101, 109–120.

Barrett, P. M., Duffy, A. L., Dadds, M. R., Rapee, R. M. (2001). Cognitive-behavioral treatment of anxiety disorders in children: Long term effectiveness (6 year) follow-up. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* 69, 135-141.

Beck, A. T., Ward, C. H., Mendelson, M., Mock, J., ve Erbaugh, J. (1961). An inventory for measuring depression. *Archives of general psychiatry*, *4*(6), 561-571.

Bogels, S. M. ve Siqueland, L. (2006). Family cognitive behavioral therapy for children and adolescents with clinical anxiety disorders. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 45*(2), 134–141.

Braswell, L. (1991). Involving parents in cognitive-behavioral therapy with children and adolescents. P.C. Kendall (Ed.), Child and adolescent therapy: Cognitive-behavioral procedures içinde, New York: Guilford Press.

Brown, A. M., Deacon, B. J., Abramowitz, J. S., Dammann, J., Whiteside, S.P. (2007). Parents' perceptions of pharmacological and cognitive-behavioral treatments for childhood anxiety disorders. *Behaviour Research and Therapy*, 45, 819-828.

Cartwright-Hatton, S., McNicol, K. ve Doubleday, E. (2006). Anxiety in a neglected population: prevalence of anxiety disorders in pre-adolescent children. *Clinical Psychology Review*, 26, 817–833.

Cartwright-Hotton, S., Laskey B., Rust, S. ve McNally, D. (2010). From timid to tiger: A treatment manual of parenting the anxious child (s.9). Chichester, UK: Wiley-Blackwell.

Cobham, V. E., Dadds, M. R. ve Spence, S. H. (1998). The role of parental anxiety in the treatment of childhood anxiety. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *66*(6), 893–905.

Conrad, M. ve Hammen, C. (1989). Role of maternal depression, in perceptions of child maladjustment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57, 663-667.

Cooley, E. Toray, T., Chuan Wang, M., Valdez N. N. (2008). Maternal effects on daughters' eating pathology and body image. *Eating Behaviors*, 9, 52-61.

Derogatis, L. R. (1983). *Symptom Checklist 90-Revised: Administration, Scoring and Procedures Manual II.* Towson, MD: Clinical Psychometric Research.

Derogatis L. R. 1992. *The Brief Symptom Inventory Administration, Scoring, and Procedures Manual-II.* New York: Clinical Psychometric Research, Inc.

Dudley, A. L., Melvin, A. M., Williams, N. J., Tonge, B. J., ve King, N. J. (2005). Investigation of consumer satisfaction with cognitivebehaviour therapy and sertraline in the treatment of adolescent depression. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 39, 500-506.

Dumas, J. E., Lemay, P. ve Dauwalder, J. P. (2001) Dynamic analyses of mother–child interactions in functional and dysfunctional dyads: a synergetic approach. *Journal of Abnormal Child Psychology, 29*(4), 317–29.

Field, T., Morrow, C., ve Adlestein, D. (1993). Depressed mothers' perception of infant behavior. *Infant Behavior and Development*, *16*(1), 99-108.

Friedberg , R. D. , & McClure , J. M. (2002). *Clinical practice of cognitive behavior therapy with children and adolescents: The nuts and bolts* . New York: Guilford Press.

Friedberg R. D., McClure J. M., Garcia J. H. (2009). Cognitive therapy techniques for children and adolescents. 9. Baskı, (s.55-78). New York: Guilford Publications.

Kazdin, A. E. (1984). Acceptability of aversive procedures and medication as treatment alternatives for deviant child behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 12, 289–301.

Kazdin, A. E. (1990). Premature termination from treatment among children referred for antisocial behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 31, 415-425.

Kazdin, A. E. (2005). Parent management tarining: treatment for oppositional, aggressive, antisocial behavior in children and adolescents (s.66). New York: Oxford University Press.

Lansford, J. E., Malone, P. S., Castellino, D. R., Dodge, K. A., Pettit, G. S. ve Bates, J. E. (2006). Trajectories of internalizing, externalizing, and grades for children who have not experienced their parent's divorce or separation. *Journal of Family Psychology,* 20, 292–301.

Last, C. G., Hersen, M., Kazdin, A., Orvaschel, H., & Perrin, S. (1991). Anxiety disorders in children and their families. *Archives of General Psychiatry*, *48*(10), 928-934.

Long, N., Edwards, M. C. ve Bellando, J. (2009). *Parent-tarining interventions*. J. L. Matson, F. Andrasik, M.L. Matson (Eds). Treating childhood psychopathology and developmental disabilities içinde New York: Springer Science usiness Medis.

Manassis, K. (2009). Cognitive behavioaral therapy with children: a guide for the community practitioner (s.126). New York: Taylor and Francis Group LLC.

Miller, D. L., Kelley, M. L.(1992). Treatment acceptability: The effects of parent gender, marital adjustment, and child behavior. *Child and Family Behavior Therapy*, 14, 11–23.

Oster, C. L. (2007). Parent-skill building groups. R. W. Christner, J. L. Stewart, A. Freeman (Eds). *Handbook of cognitive- behavior group therapy with children and adolescents* içinde, (s.465-484). New York: Routledge Taylor and Francis Group.

Patterson, G. R. (1976). *Living with children: New methods for parents and teachers-revised. Champaign,* II. Research Press.

Putnam, F. W. (1996). Child development and dissociation. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, *5*(2), 285-302.

Rapee, R. M., Wignall, A., Hudson, J. L., Schniering, C. A. (2000). *Treating anxious children and adolescents: An evidence-based approach*, California: New Harbinger.

Rapee, R. M. (2003). The influence of comorbidity on treatment outcome for children and adolescents with anxiety disorders. *Behaviour Research and Therapy*, 41, 105–112.

Rapee, R. M., Abbott, M. J. ve Lyneham, H. J. (2006). Bibliotherapy for children with anxiety disorders using written materials for parents: a randomised control trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *71*(3), 436–444.

Reid, J. B., Kavanagh, K., ve Baldwin, D. V. (1987). Abusive parents' perceptions of child problem behaviors: An example of parental bias. *Journal of Abnormal Child Psychology,* 15, 457-466.

Siqueland, L., Diamaond, G. S. (1998). Engaging parents in cognitive-behavioral treatment for children with anxiety disorders. *Cognitive and Behavioral Practice*, 5, 81-102.

Stallard, P. (2005). *A clinician's guide to think good-feel good.* England: John Wiley and Sons Ltd.

Sorias, O., Bildik, T., Tekinsav-Sütçü S, Aydın A. (2009). *Korku Avcısı: anksiyete bozukluğu olan çocuklar için terapi rehberi.* İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Spence, S. H., Holmes, J. M., March, S., ve Lipp, O. V. (2000). The feasibility and outcome of clinic plus internet delivery of cognitive-behavior therapy for childhood anxiety. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 71*(3), 614–621.

Spielberger, C. D., Gorsuch, R. ve Lushene, R. (1969). *State-trait anxiety inventory: Preliminary test manual.* Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.

Suveg, C., Roblek, T. L., Robin, J., Krain, A., Aschenbrand, S., Ginsburg, G. S. (2006). Parental Involvement when conducting cognitive-behavioral therapy for children with anxiety disorders. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Querterly*, *20*(3), 287-299.

Tracy R. L., Ainsworth M. D (1981). Maternal affectionate behavior and infant-mother attachment patterns. *Child Development*, 52, 1341-1343.

Vandereycken W. (2002). Families of patients with eating disorders. Eating Disorders and Obesity. Fairburn C. G., Brownell K. D. (ed) içinde (s. 315-330). West Sussexs: Wiley.

Wallerstein, J. S., ve Kelly, J. B. (1980). Effects of divorce on the visiting father–child relationship. *The American Journal of Psychiatry, 137*(12), 1534-1539.

Wierzbicki, M. ve Pekarik, G. (1993). A meta-analysis of psychotherapy dropout. *Professional Psychology: Research and Practice*, 24, 190–195.

Wood, J. J., Piacentini, J. C., Southam-Gerow, M., Chu, B. ve Sigman, M. (2006). Family cognitive behavioral therapy for child anxiety disorders. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 45*(3), 314-321.

SERALAR ve YÖNETİMİ

Prof. Dr. A. Nafi Baytorun

nobel

SERALAR VE YÖNETİMİ

Prof. Dr. A. Nafi Baytorun

Yayın No.: 4841
Gıda,Tarım ve Hayvancılık No.: 64
ISBN: 978-625-397-269-1
E-ISBN: 978-625-397-270-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Baytorun, A. Nafi.
Seralar ve Yönetimi / A. Nafi Baytorun
1. Basım, XXXIV + 600 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-269-1
E-ISBN: 978-625-397-270-7
1. Seracılık 2. Seralarda İklimlendirme 3. Termodinamik Esaslar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ 1
1.1. Türkiye'de Seracılık 4

2. SERA TİPLERİ VE İNŞAAT ÇEŞİTLERİ 11
2.1. Sera Planlama Kriterleri 11
2.2. Sera Tipleri 14
2.3. Plastik Seralar 20
2.4. Özel Sera Tipleri 26
2.4.1. Satış Seraları 27
2.4.2. Düşük Enerji Gereksinimli Seralar 28
2.4.3. Kapalı Seralar 35
2.4.4. Ev Seraları 36

3. SERA PLANLAMASI 37
3.1. Tanımlama ve Amaçlar 37
3.2. Konum, Kuruluş Yeri, Toprak Özellikleri, Arazi Boyutları ve Şekli 39
3.3. Sera Üretim Stratejileri 42
3.4. Sera Planlamasında Sistem Yaklaşımı 43
3.4. Modern Seralarda Aranacak Asgari Şartlar 46
3.5. Tekliflerin Hazırlanması 49

4. TEKNİK HESAPLAMALAR 51
4.1. Boyutlar 51
4.1.2. Sera Örtü Yüzeyi 52
4.2. Seralara Etki Eden Kuvvet ve Yükler 56
4.2.1. Sabit Yükler 56
4.2.2. Hareketli Yükler 56
4.2.3. Ek Yükler 59

5. SERA ÖRTÜ MALZEMELERİ 61
5.1. Sera Örtü Malzemeleri 64
5.1.1. Seralarda Kullanılan Cam Örtü Malzemesi ve Çeşitleri 65
5.1.1.1. Camın Avantaj ve Dezavantajları 66
5.1.1.2. Camın Önemli Özellikleri 66
5.1.2. Seralarda Kullanılan Plastik Filmler ve Çeşitleri 69
5.1.2.1. Plastik Film Çeşitleri 69
5.1.2.2. Sert ve Yarı Sert Plastikler 71

5.1.2.3. Seçici Plastik Filmler (Selektif Plastikler) 75
5.1.2.4. Soğutma ve Gölgeleme Etkili Örtü Malzemeleri....75
5.1.2.5. Çok Katmanlı Ko-Ekstrüzyon Filmler....77
5.1.3. Saydam ve Opak (Mat) Örtü Malzemesi....78
5.1.4. Plastik Filmlerde Kullanılan Katkılar....79
5.1.4.1. Kızılötesi (IR) Işınları Bloke Eden Katkılar....79
5.1.4.2. UV Engelleyici Malzemeler....81
5.1.4.3. Anti-Toz Katkılar....82
5.1.4.4. Yoğuşma Önleyici (Anti Drop) Katkılar....82
5.1.4.5. Işık Yayıcı Malzemeler....83
5.2. Sera Örtü Malzemelerinin Özellikleri....84
5.2.1. Işık Geçirgenliği....84
5.2.1.1. Plastiklerin Görülebilir Işınları Geçirgenliği....87
5.2.1.2. Plastiklerin UV Işınımını Geçirgenliği....89
5.2.5.3. Plastik Filmlerin IR Işınımını Geçirgenliği....90

6. SERA YAPI MALZEMELERİ....93
6.1. Taşıyıcı Yapı Elemanları....93
6.2. Mertek Tipleri....95
6.3. Örtü Malzemesinin Montajı ve Sızdırmazlığı....99
6.3.1. Camların Yerleştirmesi....99
6.3.2. Plastik Örtüler İçin Montaj Elemanları....103
6.3.3. Sert Plastiğin Montajı....106
6.4. Kafes Kiriş ve Kolon Sistemleri (Çerçeveler)....108
6.5. Aşıklar....112
6.6. Temel....114
6.7. Yan Duvar, Su Oluğu, Rüzgâr Gergileri....117
6.8. Sera Taban Döşemeleri....125
6.9. Havalandırma Yapıları....125
6.9.1. Seralarda Havalandırma Sistemleri....125
6.9.2. Plastik Seralarda Havalandırma Sistemleri....129
6.10. Sera İşletmelerinde Yardımcı Yapılar....133

7. SERADA ÜRETİMDE İKLİMSEL UYGUNLUK....135
7.1. Güneş Işınımı....137
7.1.1. Toplam Işınım....137
7.1.2. Güneş Işınımı Şiddeti ve Güneşlenme Süresi....140
7.1.3. Seralarda Işınım Yoğunluğu....146
7.1.4. Işık....148
7.1.5. Işık Şiddeti....150
7.1.6. Işık Şiddetinin Bitki Büyümesine Etkileri....154

7.2. Sıcaklık 155
7.2.1. Bitkilerin Sıcaklık Gereksinimleri 158
7.2.2. Gündüz-Gece Sıcaklık Farkının Bitki Büyümesine Etkisi 160
7.2.3. Farklı İklim Bölgelerinde Sıcaklık 161
7.3. Hava Nemi ve Buhar Basıncı Açığı 167
7.3.1. Buhar Basıncı Açığı (VPD) 171
7.4. Karbondioksit (CO_2) 179
7.4.1. Seralarda Karbondioksit Gübrelemesi 180
7.4.2. CO_2 Dozajı 181
7.4.3. CO_2 Kaynakları 182
7.4.4. Serada Karbondioksit Seviyelerinin Kontrolü 183

8. SERALARIN SICAK DÖNEMLERDE İKLİMLENDİRİLMESİ 185
8.1. Havalandırma 186
8.1.1. Doğal Havalandırma 187
8.1.1.1. Doğal Havalandırma Tipleri 188
8.1.1.2. Havalandırma Girişinde Havanın Yönlendirilmesi 199
8.1.1.3. Doğal Havalandırmada Dikkate Alınması Gerekenler 200
8.1.1.4. Doğal Havalandırma Sistemlerinin Çalışması 201
8.1.2. Zorunlu (Mekanik) Havalandırma 202
8.1.2.1. Fan Kapasitesinin Belirlenmesi 204
8.1.2.2. Zorunlu Havalandırma Sistemlerinin Çalışması 206
8.1.2.3. Egzoz Fanlarının Seraya Yerleştirilmesi 206
8.1.3. Seralarda Hava Değişim Katsayısının Belirlenmesi 208
8.1.3.1. Enerji Dengesi Yöntemi 210
8.1.3.2. Hava Değişim Sayısına Etki Eden Etmenler 217
8.1.4. Böcek Tülleri 221
8.1.5. Farklı İklim Bölgelerinde Havalandırmayla Ulaşılan Sıcaklık Değerleri 228
8.2. Soğutma 232
8.2.1. Evaporatif (Buharlaştırmalı) Soğutma 233
8.2.1.1. Fan-Ped Soğutma 234
8.2.1.2. Evaporatif Soğutma Pedleri 237
8.2.1.3. Evaporatif Soğutma Verimliliğine Etki Eden Faktörler 243
8.2.1.4. Evaporatif Soğutmada Buharlaşan Su Miktarı 250
8.2.1.5. Fan-Ped Soğutma Sisteminin Boyutlandırılması 252
8.2.1.6. Farklı İklim Bölgelerinde Evaporatif Soğutmayla Ulaşılabilir Sıcaklık Değerleri 254
8.2.2. Hava Girişinde Suyun Doğrudan Püskürtülmesi 262
8.2.3. Sis Soğutma 265
8.2.4. Bitkilerin Doğrudan Islatılması 268
8.3. Gölgeleme 269

8.3.1. İçten Gölgeleme 272
8.3.2. Dıştan Gölgeleme 274

9. SERALARIN ISITILMASI VE SERA ISITMA SİSTEMLERİ 277
9.1. Serada Isı Akıları 278
9.1.1. Kondüksiyon 280
9.1.2. Konveksiyon 281
9.1.3. Radyasyon 282
9.1.4. İnfiltrasyon 283
9.1.5. Yoğunlaşma ve Buharlaşma Isı Kayıpları 284
9.2. Isı Gücü ve Isı Gereksinimi 285
9.2.1. Isı Gücü Gereksinimi 285
9.2.2. Isı Gereksinimi 291
9.2.2.1. Sıcaklık Yükselmesine Bağlı Isı Gereksinimi 293
9.2.3. Isı Gereksinim Katsayısı 296
9.3. Farklı İklim Bölgelerinde Seraların Isı Gereksinimi 297
9.4. Isı Gereksiniminin Belirlenmesinde Farklı Yöntemler. 307
9.4.1. Halleire Yöntemi. 308
9.4.3. Isıtma-Derece-Saat (HDH) 312
9.5. Sera Isıtma Sistemleri 316
9.5.1. Yapı Tipleri 317
9.5.2. Merkezi Isıtma Sistemleri 318
9.5.3. Isıtma Kazan Çeşitleri 319
9.5.3.1. Alev Borulu Kazanlar 319
9.5.3.2. Su Borulu Kazanlar 319
9.5.3.3. Kanatlı Bakır Borulu Kazanlar 320
9.5.3.4. Yoğuşmalı Kazanlar 320
9.6. Isı Taşınımı ve Dağıtımı 320
9.6.1. Borulu Isıtma Sistemleri 320
9.6.2. Yan Duvar Isıtması 322
9.6.3. Masa Altı Isıtması 322
9.6.4. Vejetasyon Isıtması 325
9.6.5. Taban Isıtma Sistemleri 326
9.6.6. Sıcak Sulu Ünite Isıtıcıları 329
9.6.7. Radyant Isıtma Sistemleri 329
9.6.8. Üfleyicili Isıtma Sistemleri 330
9.6.9. Düşük Sıcaklıklı Isıtma Sistemleri 335
9.7. Serada Sıcaklık Dağılımı 335
9.8. Seralarda Havanın Karıştırılması 338
9.8.1. Yatay Hava Akış Fanları 338

9.8.2. Yatay Hava Akış Fanlarının Yerleştirilmesi 339
9.9. Isı Gereksinimi ve Isı İletimi 343
9.10. Pompalar, Karıştırıcı Vanalar ve Borular 348
9.10.1. Sirkülâsyon Pompaları 348
9.10.2. Denetim Vanaları 354
9.10.3. Isıtma ve Havalandırma Sistemlerinde Denetim 357
9.10.4. Borular ve Armatürler 359
9.11. Isıtma Sistemlerinin Projelenmesi 364
9.11.1. Borulu Isıtma Sistemi 366
9.11.2. Vejetasyon Isıtması 369
9.11.3. Hava Üflemeli Isıtma Sistemleri 369
9.11.4. Pompa Seçimi 371
9.12. Sera Isıtmasında Kullanılan Yakıt Türleri 375
9.12.1. Gazlı Yakıtlar 375
9.12.1.1. Doğal gaz 375
9.12.1.2. Propan 376
9.12.2. Sıvı Akaryakıt 376
9.12.3. Biokütle Yakıtları 376
9.12.3.1. Odun Peletleri 376
9.12.3.2. Odun Talaşı 376
9.12.4. Yakıt Maliyetlerinin Karşılaştırılması 377
9.13. Yenilenebilir Enerji Kaynakları 377
9.13.1. Güneş Enerjisi 377
9.13.1.1. Aktif Yöntemler 378
9.13.1.2. Pasif Yöntemler 378
9.13.2. Biokütle Enerjisi 378
9.13.3. Jeotermal Enerji 379
9.13.4. Rüzgâr Enerjisi 379
9.14. Çok Katlı Örtü İle Kaplı Seralar 379
9.14.1. Çok Katlı Örtü ile Kaplı Seralarda Isı Gereksinimi 380
9.14.2. Çok Katlı Örtüyle Kaplı Seralarda İç Ortam İklimi 386
9.15. Seralardan Nemin Uzaklaştırılması 387
9.16. Seraların Kışın Boş Bırakılması 391

10. SERA DONANIMI 395
10.1. Servis Yolları, Masura ve Üretim Masaları 395
10.2. Bitki Taşıma Sistemleri 403
10.3.Gutter Sistemi 405
10.4. Isı Perdeleri 407
10.4.1. Sera Çatısına Paralel Isı Perdeleri 408

10.4.2. Trapez Formundaki Isı Perdeleri....409
10.4.3. Sera Tabanına Paralel Isı Perdeleri....409
10.4.4. Isı Perdelerinin Montajı....410
10.4.5. Isı Perdelerinde Sızdırmazlığın Sağlanması....414
10.4.6. Isı Perdesi Malzemeleri....417
10.4.7. Isı Perdelerinin Seçimi ve Yönetimi....418
10.4.7.1. Soğuk Dönemlerde Isı Perdelerinin Yönetimi....420
10.4.7.2. Sıcak Dönemlerde Isı Perdelerinin Yönetimi....426

11. SERA SULAMASI....431
11.1. Su Kullanım Etkinliği (WUE)....433
11.2. Sulamayı Etkileyen Faktörler....435
11.3. Sera Sulama Yöntemleri....437
11.3.1. Suyun Üstten Uygulandığı Sulama Yöntemleri....438
11.3.2. Alttan Sulama Sistemleri....446
11.4. Damla Sulama Sistemlerinin Bileşenleri....448
11.4.1. Pompa....449
11.4.2. Filtreler....450
11.4.3. Filtre Seçimi....451
11.4.4. Borular (Ana Boru, Manifold, Lateraller)....453
11.4.5. Damlatıcılar....455
11.4.6. Akış Kontrol Cihazları....457
11.4.7. Fertigasyon/Kemigasyon Bileşenleri....458
11.5. Mikro Sulama Sistemlerinda Su Kalitesi....458
11.5.1. Su Örneği Alma....458
11.5.2. Su Kalitesi Analizi....459
11.5.3. Mikro Sulama Sistemlerinin Bakımı....459
11.6. Seralarda Bitki Yetiştirme Sistemleri....460
11.6.1. Toprak Kültürü....461
11.6.1.1. Toprak Kültüründe Sulama Zamanının Belirlenmesi....461
11.6.2. Topraksız Tarım....467
11.6.2.1. Topraksız Tarımın Yararları....468
11.6.2.2. Topraksız Tarımın Sakıncaları....469
11.6.2.3. Hidroponik Sistemler....470
11.6.2.4. Substrat Kültürü....471
11.6.3. Topraksız Tarımda Sulama Planlaması....474
11.6.3.1. Topraksız Tarımda Sulama....475
11.6.3.2. Kapalı Sulama Sistemleri....478
11.6.3.3. Drenaj Yüzdesi....479
11.6.3.4. Drenajın Kontrolü....482

11.6.3.5. Evapotranspirasyonun Belirlenmesi 483
11.6.3.6. Su Gereksinimi 486
11.7. Topraksız Tarımda Sulama Sisteminin Bakımı 489
11.8. Su Kalitesi 490
11.8.1. Sulama Suyu Kalite Parametreleri 491
11.8.1.1. Fiziksel Parametreler 493
11.8.1.2. Kimyasal Parametreler 493
11.9. Tuzluluğun Bitkilere Etkileri 500
11.10. Su Analizi 502
11.10.1. Analiz Edilecek Parametrelerin Seçimi 503
11.10.2. Laboratuvar Raporunun Yorumlanması 505
11.9. Sulama Suyunun İlaçlanması 506
11.9.1.Sudaki Spesifik İyonlar İçin Arıtma 509
11.10. Sulama Suyu Kaynakları 512
11.11. Fertigasyon 513
11.12. Yağmur Sularının Toplanması (Su Hasadı) 523
11.12.1. Ham Su Deposu 526
11.12.2. Depolama Havuzlarının Planlanması 534

12. SERALARDA YAPAY AYDINLATMA 535
12.1. Işık Ölçümleri 537
12.2. Işık Şiddetinin Bitki Büyümesine Etkileri 537
12.3. Gün Uzunluğu (Fotoperiyod) 539
12.3.1. Yapay Kısa Gün Yaratmak 540
12.3.2. Yapay Uzun Gün Yaratmak 540
12.4. Tamamlayıcı Aydınlatma 541
12.5. Aydınlatmada Kullanılan Lamba Çeşitleri ve Yansıtıcılar 541
12.5.1. Akkor Telli Ampuller 542
12.5.2 Halojen Akkor Ampuller 542
12.5.3. Floresan Lambalar 543
12.5.4. T5 Tam Spektrumlu Lambalar 543
12.5.5. Kompakt Floresan Lambalar 543
12.5.6. Yüksek Yoğunluklu Deşarj (Boşalmalı) Lambalar 544
12.5.7. Metal halojenür lambalar 544
12.5.8. Yüksek Basınçlı Sodyum Lambalar. 544
12.5.9. Yüksek Basınçlı, Cıva Buharlı Lambalar 545
12.5.10. Karma Işıklı Lambalar 545
12.5.11. Işık Yayan Diyotlar (LED) 545
12.6. Lambaların Seçimi 546
12.7. Tamamlayıcı ve Fotoperiyodik Aydınlatma 547

1. GİRİŞ

Seralar bitkisel üretim için gerekli olan gelişim etmenlerini tüm yıl boyunca sağlayabilen, içinde hareket edilebilir yapı elemanlarıdır. Seralarda ilk yatırım ve işletme giderlerinin düşük tutulabilmesi için, ışık, sıcaklık, nem ve havanın CO_2 içeriği gibi gelişim etmenlerinin optimum koşulları sağlayacak şekilde planlanması gerekmektedir. Seralar, bitki gelişimi için mutlak gerekli olan güneş ışınımının bir bölümü olan görülebilir ışınların seraya ulaşması ve güneş ışınımının çok düşük olduğu kış aylarında yeterli derecede ışık alabilmesi için geçirgen bir malzeme ile örtülürler. Soğuk dönemlerde sıcaklığın arzu edilen değerin altına düşmesi durumunda seralar ısıtılmalıdır. Ancak bu durumda da örtü malzemesi aracılığıyla dış ortama olan ısı kayıpları mümkün olduğunca engellenmelidir. Yazın güneş ışınımı nedeniyle serada ortaya çıkan yüksek sıcaklık, sera ortamından uzaklaştırılmalı ve bitki gelişim etmenleri mümkün olduğu kadar arzu edilen değerlerde tutulmalıdır. Özetle iyi bir sera yapısının görevi, tüm yıl boyunca bitki gelişimi için gerekli iklim koşullarını sağlamak ve bu koşulları teknik olanaklardan da yararlanarak mümkün olduğunca istenilen düzeyde tutmaktır.

Seranın bu görevi yerine getirebilmesi için planlama aşamasında, pratikteki bazı kriterlerin göz önüne alınarak teknik olanaklarla çözümlenmesi gereklidir. Bu kriterler;

a) Rasyonel ve ekonomik bir üretim,

b) Elde edilen üründe kalite iyileştirmesi,

c) İş kolaylığı ve çalışma zamanının kısaltılması,

d) Çevreye duyarlı üretimdir.

Üretimde rekabetin sağlanması için bu koşulların yerine getirilmesi gereklidir. Teknik bir yapıya sahip olan seralarda özellikle yapıya, sera içi çevre koşullarına, enerji gereksinimine ve seraların kuruluş yerlerine önem verilmelidir. Günümüzde ulaşım olanaklarındaki gelişme ve frigorifik taşımanın yaygınlaşması nedeniyle meyve, sebze gibi taze ürünlerin ucuz üretilebildikleri yerlerden sağlanmasını ko-

LİTERATÜR LİSTESİ

Anonim (2010 a), "The History Of Greenhouses", http://www.hobbygreenhouse.com/history_of_greenhouses.htm

Anonim (2007), http://www.newworldencyclopedia.org/

Anonim (2010 b), "Orangery", http://en.wikipedia.org/wiki/

Anonim. Der Weg zur rationellen Energienutzung im Gartenbau Top 10 Energieeinsparung. Landesinitiative Zukunftsenergien NRW. www.energieland.nrw.de

Antignus,Y.,Mor,N.,Ben Joseph,R.,Lapidat,M.,Cohen,S.H.1996. Uv Absorbing plastic sheets protect crops from insect pests and from virus diseases vectored by insect. Einviron Entomology 25(5): 919-924.

Antignus,Y., Ben-Yakir,D. 2004. Ultraviolet-absorbing, an efficient integrated pest management tool to protect greenhouses from insects and diseases. In: Horowitz AR, Isaaya I (eds) Insect Pest Management: Field and Protected Crops. Springer, Berlin, Heidelberg, New York.

ASAE 1981. Engineering Practice. ASAE EP 406. Agricultural Engineers Yearbook.

Ayers, R.S. & Westcot, D.W. 1985. *Water quality for agriculture*. FAO Irrigation andDrainage Paper 29 Rev. 1. FAO, Rome, Italy. 174 pp

Baille,A. 1999. Greenhouse structure and equipment for improving crop production in mild winter climate. Acta Hortic 491: 37-47.

Baille,A. 2001. Trendsin greenhouse technology for improved climte control in mild winter climate. Acta Hortic 559:161-170

Bailey,B.J. 2000. Wind drivenventilation in a large greenhouse. Acta Hortic 534:309-317.

Baptista,F.J.,Bailey,B.J.,Randal,J.M.,Meneses,J. 1999. Greenhouse ventilation rate: theory and measurement with tracer gas techniques. J Agric End Res 72: 363-374.

Baptista, FJ, Bailey, BJ, JM, Meneses, JF and Navas, LM. 2001. Greenhouse climate modelling. Tests, adaptation and validation of a dynamic climate model. Spanish Journal of Agricultural Research 8(2): 285-298.

Barbieri, G., Maggio, A. 2013 Microirrigation. Good Agricultural Practices for greenhouse vegetable crops. Principles for Mediterranean cli,mate areas. FAO Rome

Baudoin,W.O. (co-ord.)., Denis,I.C., Grafiadellis,M., Jimenez,R., Malfa,G., Martinez-Garcia,P.F., Monteiro,A., Nisen,A., Verlodt,H., de Villele,O., von Zabeltitz,Chr. 1990. Protected cultivation in the Mediterranean climate. FAO Plant production, paper 90, FAO, Rome, Italy.

Bayraktar, K., (1964), "Sera Sebzeciliği", Ege Üniv. Ziraat Fakültesi Yayın No: 97, 1964, İzmir.

Baytorun, N.A. 1986. Bestimmung des Luftwechsels bei gelüfteten Gewächshäusern. Diss. Universität Hannover.

Baytorun,N.A.,Dumke,C.,Meyer,J. 1989. Closed system greenhouse with integrated solar desalination for arid regions. Gartenbauwissenschaft 54(2): 62-65.

Baytorun,N.A., Abak,K., Daşgan,H.Y., Topçu,S. 1997. Climatic Problems of the Plastic Greenhouses in Turkey.CIPA Procedings. International Congress for plastics in Agriculture.

Baytorun,N.A., Akyüz,A., Üstün,S. 2016. Seralarda ısıtma sistemlerinin modellemesi ve karar verme aşamasında bilimsel verilere dayalı uzman sistemin geliştirilmesi. TÜBİTAK Proje No: 114O533

Bethke,J.A., Redak,A., Paine,T.D. 1994. Screens deny specific pests entry to greenhouses. Calif Agric 48(3):37-40.

BGBI 55. 1969. Gesetz über Einheiten im Meβwesen. Bundesgesetzblatt Teil 1, Nr. 55, 709-712.

BGBI 62. 1970. Ausführungsverordnung zum Gesetz über Einheiten im Meβwesen. Bundesgesetzblatt Teil 1, Nr. 62, 981-991.

Bohn, R. 1971. Die Technik im Gartenbau. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart, 3.Auflage.

Boulard,T., Baille,A. 1995. Modelling of air exchange rate in a greenhouse equipped with continuous roof vents.J Agric Eng Res 61: 37-48.

Bot,G.P.A. 1983. Greenhouse climate: From physical process to a dynamic model. Dissertation Landbouwhogesschool Wageningen.

Brown, E.M. 1939. Equipment for the growing of plants at controlled temperatures. Plant Physiology 14: 517.

Brumme,B., Puls,K.E., EGGERS,H. 1983. Verdunstung im Gewächshaus. Gartenbauwissenschaft 48 (4), 182-187,

Bulut,H., Büyükalaca,O., Yılmaz,T. 2007. 2 Türkiye için ısıtma ve soğutma Derece-Gün bölgeleri ULIBTK'07 16. Ulusal Isı Bilimi ve Tekniği Kongresi, 30 Mayıs-2 Haziran, KAYSERİ

Castilla, N. 2005. Invernaderos de plástico: tecnología y manejo. Ediciones Mundi Prensa. Madrid.

Castilla, N., Hernandez, J. 2005. The plastic greenhouse industry of Spain. Chronica Hort., 45(3): 15–20.

Castilla, N., Hernández, J. 2007. Greenhouse technological packages for high-quality crop production. Acta Horticulturae, 761: 285- 297.

Castilla, N. & Montero, J.I. 2008. Environmental control and crop production in Mediterranean greenhouses. Acta Hort., 797: 25–36.

Costa,H.S.,Robb,K.L., Wilen,C.A. 2002. Field trials measuring effects of ultraviolet absorbing greenhouse plastic film on insect population. J Econ. Entomology 95 (1): s 13-120.

Çanakçı,M., Emekli,Y.N., Bilgin,S., Çağlayan,N. 2013. Heating requirement and cost in greenhoses: A case study for Mediterraneanregion of Turkey. Renewable and Sustainable Energy Reviews 24. sy.483-490.

Çaylı, A. 2014. Plastik seralarda ısı iletim katsayısının belirlenmesi ve ısı artırım önlemlerinden ısı perdelerinin etkinliğinin araştırılması. KSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü. Doktora tezi.

Dağsöz,A.K. 1998. Sıcak sulu kalorifer tesisatı,Demirdöküm teknik yayınları No:6, İstanbul.

Damrath,J.1982. Solarenergienutzung im Gewächshaus. Gertanbautechnische Information ITG Hannover. Heft 14; Heft 15, 1983. Taspo Buchvertrieb Braunschweig.

Damrath,J.,Klein,F.J. 1983. Tabellen zur Heizenergieermittlung von Gewächshäusern. Gartenbautechnische Information ITG Hannover. Heft 17 Klima Hamburg, 1983; Heft 18 Klima Trier,. Taspo Buchvertrieb Braunschweig.

Dayıoğlu,M,A. ve Silleli,H,H. 2015. Performance Analysis of a Greenhouse Fan-Pad Cooling System: Gradients of Horizontal Temperature and Relative Humidity. Sayı 21 s. 132-143.

De Jong,T. 1990. Natural ventilation of large multi span greenhouses. Ph.D. Thesis Landbouw. Universiteit Wageningen, Nederlans.

De Pascale, S., Orsini,F., Pardossi,A. 2013 İrrigation water quality for greenhouse horticulture. Good Agricultural Practices for greenhouse vegetable crops. Principles for Mediterranean cli,mate areas. FAO Rome

Díaz, T., Espí, E., Fontecha, A., Jiménez, J.C., López, J., Salmerón, A. 2001. Los filmes plásticos en la agricultura agrícola. Ed. Repsol. Mundi-Prensa. Madrid

DIN 4701. 1983. Regeln für die Berechnung des Wärmebedarfs von Gebäuden. Teil 1 und Teil 2.

Daponte, T.L.F. 1997. Recent advances in photoselective films with interference effects. In: Plant Production in Closed Ecosystems: 123-138 (Editors: Goto, E., Kurata, K., Hayashi, M. and Sase, S.), Kluwer Academic Publishers, Dordrecht – Boston – London.

Domke,O.2011. Neue Entwicklungen bei doppellagigen Energieschirmmateriallen und beim Einsatz von Tagesenergieschirmen. Energie-Innovationen im Gartenbau. Neue Ideen aus Praxis und Forschung. Fachtagung Energieeffizienz. Straelen.

Farina, D.J. 1998: Building a low-cost thermal imaging system. Sensors Magazine 15 (7): 12-16.

Fölster, E. 1972. Das Licht und seine Bedeutung für die Pflanzen. Vortrag auf Seminar für Technik-Berater im Institut für Technik in Gartenbau und Landwirtschaft der TU Hannover.

Garcia,J.L., De la Plaza,S., Navas,L.M., Benavente,R.M., Luna,L. 1998. Evaluation of the Feasibility of Alternative Energy Sources for Greenhouse Heating *J. agric. Engng Res.* 69, s.107-114

García-Alonso Y, A. González, E. Espí, A. Salmerón, J. López, A. Fontecha 2006. New Cool Plastic Films for Greenhouse Covering in Tropical and Subtropical Areas. Acta Horticulturae 719: 131- 138.

GEPA. http://www.eie.gov.tr/ 149

Harmanto,M., Tantau,H.J., Salokhe,V.M. 2006. Microclimate and air exchange rates in greenhouses covered with different nets in the humid tropics. Biosystems Eng 94(2):239-253.

González, A., Rodriguez, R., Bañón, S., Franco, J.A., Fernandez, J.A., Salmerón, A. & Espí, E. 2003. Strawberry and cucumber cultivation under fluorescent photoselective plastic films cover. Acta Hort., 614: 407–414.

Heise,P., Ludewig,R., Sabel,J. Kanz,H., Reuter,C., Besener,W., Holtmann,B., Hintze,C., Herrmann,E. ”Energiepreisverteuerung im Gartenbau”. Maßnahmen zur Senkung der HeizkostenArbeitsgruppe ”Energieeffizienz” aus Baden–Württemberg und Bayern. bwl_allg_energiebroschuere%20(5).pdf

Hergert, G.W. & Knudsen, D. 1977. G77-328: *Irrigation water quality criteria*. Historical Materials from University of Nebraska-Lincoln Extension. Paper 1416 (available at http://digitalcommons.unl.edu/extensionhist/1416).

Hemming S., F. Kempkes, N.van der Braak, T. Dueck and N. Marissen. 2006. Greenhouse Cooling by NIR-reflection. Acta Horticulturae 719: 97-106.

Hoffmann, S. 1999. The effect on Photoselective Cladding Materials on the Growth of Ornamental Plants I. Review. Gartenbauwissenschaft 64 (3): 100-105.

Hoffmann, S., Waaijenberg, SD. 2002. Proc. IS on Trop. Subtrop. Greenhouses in Acta Hort. 578, ISHS 2002

Huber,C. 2011. Einbau von Schirmsystemen eine Herausforderung. KTBL-Arbeitskreis. Berater und wissenschaftler für Technik im Gartenbau.

Jafrin,A., Morison,A. 1994. Role of structure, dirt and condensation on the light transmission of grenhouse cover. Plasticulture 101(1):33-44.

Jamal,M., Al-Harbi,M., Fouad,J. (2002). Comparision of different new cooling systems in greenhouses of Kuwait. ICARDA-APRP Annual report 2001-2002 s. 50-54.

Jarvis, W.R., 1997. Control de enfermadades en cultivos de invernadero. Ed. Mundi-Prensa. Madrid.

Jensen, M. H., Malter, A. J., (1995), "Protected Agriculture A Global Review", World Bank Technical Paper Number: 253, Nisan 1995, Washington, D.C., A.B.D.

Kacira,M. 2011. Greenhouse production in US: Status challenges, and opportunities. In Presented at CIGR 2011 conference on sustainable bioproduction WEF 2011.Tokyo

Karaman,S., Yılmaz,İ. 2006. Cam serada domates yetiştiriciliğinde Bombus arısı kullanımının üretim girdileri ve karlılık üzerine etkisi. Anadolu, J. of Aari 16(2) s 90-109. MARA

Kendirli,B. 2004. Sera işletmelerinin planlanmasında sistem yaklaşımı http://batem.gov.tr/yayinlar/derim/2004/35-43.pdf

Kirsten, W. 1973. Die natürliche Einstrahlung in Gewächshäuser in Abhängigkeit von deren Form und Aufstellungsrichtung sowie der Beschaffenheit des Hüllstoffes. Dissertation TU Hannover.

Kittas,C.,Draoui,B.,Boulard,T.1995. Quantification of the ventilation of a greenhouse with a roof oppening. Agric For Meteorol 77: 95-111.

Kittas,C.,Boulard,T.,Mermier,M.,Papadakis,G.1996. Wind induced air exchange rates in a greenhouse tunnel with continuous side openings. J Agric Eng Res 65:37-49.

Kittas,C.,Katsoulas,N.,Bartzanas,T.,Bakker,S.,2013. Greenhouse climate control and energy use. Good Agricultural Practices for greenhouse vegetable crops. Principles for Mediterranean climate areas FAO, Rome.

Kozai,T., Goudrian, J. ve Kimura, M. 1978. Light transmission and photosynthesis in greenhouses. Simulation Monographs, Pudoc, Wageningen.

Krug,H. 1991. Gemüseproduktion [Vegetable production]. Parey, Berlin, Hamburg, Germany

Krug,H., Liebig,H.P., Stützel,H. 2002. Gemüseprodüktion. Ulmer Verlag, Stuttgart.

Kunze, D. 1984. Der Wasserverbrauch von Gewächshauskulturen. Diplomarbeit ITG Hannover. Unveröffentlicht.

Lange, D., Hack, G., Belker, N., Brockmann, M.., Domke, O., Krusche, S., Sennekamp, W., Viehweg, F.-J.(2002):*Rationelle Energienutzung im Gartenbau.*Verlag Viehweg.Braunschweig/Wiesbaden.ISBN 3-528-03189-1

Lantzke, N., Calder, N., Burt J. & Prince, R. 2007. *Water salinity and plant irrigation.*Department of Agriculture and Food, Government of Western Australia, Note 234.4 pp.

Lapidot, M.; Cohen, S.; Antignus, Y 2002. Interferencia de la visión UV de los insectos: una herramienta IPM para impedir las epidemias de las plagas de insectos y las enfermedades virales asociadas con los insectos. Phytoma-España.135:172-176.

López, J.C., Baeza, E., Montero, J.I. 2012. New developments in plastics cladding materials for greenhouse. efficient use of inputs in protected horticulture. S 9-35. Specialization course. I.S.B.N.: 978-84-938787-1-9 Composed and digital edition: P&V. www.pacoveiga.comFebruary 7th to 9th, ALMERIA

Lozano-González, J. 1996: Growing lettuce in greenhouses clad with polychromatic films. Plasticulture 110 (2): 15-22. Lozano-González, J. 1998: Degradation of polyethylene films for greenhouses: The effect 168 of Thermo- and Photo-Chromatic Additives. Plasticulture 117: 2-11.

Lstiburek, J.W. 2001. Hygrothermal climate regions, interior climate classes and durability, proceedings of the Eighth Conference on Building Science and Technology, Toronto, Canada, pp. 319–29.

Maas, E.V. 1990. Crop salt tolerance. *In* K.K. Tanji, ed. Agricultural salinity assessmentand management, Ch. 13, ASCE, *Manuals & Reports on Engineering*, 71: 262–304.

Maas, E.V. & Hoffman, G.J. 1977. Crop salt tolerance – Current assessment. *J. Irrigation & Drainage*, ASCE, 103: 115–134.

Mackroth, K. 1972. Untersuchungen zum Gewächshausklima unter besonderer Berücksichtigung der Kühlmöglichkeiten. Dissertation TU Hannover.

Mackroth, K., Struck, W. 1976. Welche Folien zur Wärmedämmung in Gewächshäusern. Deuthscher Gartenbau 30 (38), 1240-1243.

Meyer, J. 1982. Bewertung von beweglichen Energieschirmen in Hinblick auf den Wärmeverbrauch von Gewächshäusern. Gartenbautechnische Information ITG Hannover, Heft 11. Taspo Buchvertrieb Braunschweig.

Meyer,J.,Müller,G. 1983. Die Regelung unbedingt dem Energiesschirm anpassen. Taspo 117 (35).

Meyer, J. 1984. Meβtechnik für Licht und Strahlung. Taspo-Magazin (3), 7-9.

Meyer,J. 2008. Nomenklatur und Definitionen Bericht zur Bestimmung und Bewertung des Energiebedarfs von Gewächshäusern. KTBL Workshop. S.14-22.

Meyer,J.,Schockert,K.,Laun,N.,Schlüpen,M.,Kreuzpaintner,A. 2014. Niedrigenergiegewächshaus mit CO_2-neutralem Heizsystem. Zukunftsinitiative Niedrigenergiegewacshaus. Ansatze und Ergebnisse.

Monci, F., García-Andrés, S. Sánchez, F. Morcones, E., Espi, E, y., Salmeron, A. 2004. Tomato yellow leaf curl disease control with UV-blocking plastic covers in comercial plastichouses of Southern Spain. Acta Horticulturae, 633:537-542

Morris, L.G., Trickett, E.S., Vanstone, F.H. and Wells, D.A. 1958. The limitation of maximum temperature in glasshouses by the use of a water film on the roof. Journal of Agricultural Engineering Research 3: 12-130.

Munoz,P.J.I., Montero,A.A., Giuffrida,F. 1999. Effect of insect screens and roof openings on greenhouse ventilation. J Agric Eng Res 73: 171-178.

Nakayama, F.S. & Bucks, D.A. 1991. Water quality in drip/trickle irrigation: a review.*Irrigation Sci*., 12: 187–192.

Nelson, P.V. 1985. Greenhouse operation and management. Prentice Hall, New Jersey, USA.

Neumann, M. 1984. Glashauser aller Art. Grundsatze und Erfahrungen über die Auslegung, Erhaltung und Pflege. Verlag B. F. Voigt, Weimar 1852. Reprint Bauverlag Wiesbaden, Berlin.

Nisen,A. 1962. Die Berechnung der Natürlichen Einstrahlung in glasgedeckten Kulturaumen. Gartenwelt 62 (16), 334-336.

Nisen,A., Grafiadellis,M., Jiménez,R.,La Malfa,G., Martiez-Garcia,P,F., Monteiro,A., Verlodt,H., Villele,O., Zabeltitz,C,v., Denis,J,C., Boudoin,W., Garnaud,J.c. 1988. Cultures protegees en climat mediterranean, FAO,Rome.

Papadakis,G.,Mermier;M.,Meneses,J.,Boulard,T. 1996. Measurement and analysis of air exchange rates in a greenhouse with continuous roof an side openings. J Agric Eng Res 63: 219-228.

Pardossi, A., Incrocci, L. & Marzialetti, P. (eds). 2004. *Uso razionale delle risorse nelflorovivaismo: l'acqua*(in Italian). Quaderno ARSIA (Agenzia Regionale per loSviluppo e l'innovazione nel settore Agricolo-forestale – Regione Toscana) 5/2004.Florence, Italy. 291 pp.

Pardossi,A.,Tognoni,F., Incrocci,L. 2004. Mediterranean Greenhouse Technology. Chronica Horticulturea vol.44 No 2. p 28-34.

Parsley, M. 1991. Hallcrest Handbook of Thermochromic Liquid Crystal Technology. Hallcrest Inc., Glenview, IL.

Prinz Optics, 1999: Productinformation "Heat Reflection Filters", Prinz Optics GmbH, 55442 Stromberg, Germany.

Rapisarda, C.; Tropea, G.; Cascote, G.; Mazzarella, R.; Colombo, A.; Serges, T., 2006. UV-absorbing plastic films for the control of Bemisia tabaci (Gennadius) and Tomato Yellow Leaf Curl Disease (TYLCD) in protected cultivations in Sicily (South Italy). Proceedings of the international symposium on greenhouse cooling. Acta Horticulturae, 719: 597-604

Rath,T. 1992. Einsatz wissenbasierter Systeme zur Modellirung und Darstellung von Gartenbautechnischen Fachwissen am Beispiel des hybrieden Expertensystems HORTEX. Gartenbautechnische Informationen, Heft 34, Institut für Technik im Gartenbau der Universitat Hannover.

Recknagel-Sprenger. 1974/75. Taschenbuch für Heizung und Klimatechnik. R. Oldenbourg Verlag 58. Auflage.

Renard,W.,Stein, J. 1962: Betrachtungen zur Verdunstungskühlung in Gewächshäusern. Die Deutsche Gartenbauwirtschaft 9 (11), 234-236,; 10 (4) 69-73.

Roy, JC, Boulard, T, Kittas, C and Wang, S. 2002. Convective and ventilation transfers in greenhouses, part 1: the greenhouse considered a perfectly stirred tank. Biosystems Engineering 83(1): 1-20.

Ruhm,G., Gruda,N., Von Allwörden,A., Steinborn,P., Hattermann, H., Bokelmann, W., Schmidt,U. 2007. Untersuchungen zu den Auswirkungen weiterer Heizölpreissteigerungen auf sächsische Gartenbauunternehmen, daraus abgeleitete innovative Handlungsfelder und Strategien. In: Energiekonzepte für den Gartenbau, Schriftreihe der Sächsischen Landesanstalt für Landwirtschaft, Heft 20/2007

Rüther, M. 1985. Natural ventilation rates of closed greenhouses. Acta Horticulturae 170, 185-191.

Sahal, N. 2016. Proposed approach for defining climate regions for Turkey based on annual driving rain index and heating degree-days for building envelope design, *Building and Environment* 41,520–526.

Salmerón, A., Espí, E., Fontecha, A.; García-Alonso, Y., 2001. Fílmes agrícolas avanzados: un campo abierto. Actas I Simposio internacional de Plasticultura.

Sase,S., Christianson,L.L. 1990. Screening greenhouses - some engineering considerations. ASAE paper No. NABEC 90 - 201, s 1-13

Savvas,D., Gianquuinto,G., Tuzel,Y., Gruda,N. Soilless Culture. 2013. Good Agricultural Practices for greenhouse vegetable crops. Principles for Mediterranean climate areas. FAO Rome.

Schrader, K., Dietrich, R.(2011):*Gewächshäuser und Heizungsanlagen im Gartenbau*.Ulmer-Verlag.Stuttgart.ISBN 978-3-8001-7582-6

Schockert, K.1984. Erprobung und Bewertung von Niedertemperatur-Heizsystemen zur Gewächshausbeheizung. Dissertation Universität Hannover. Gartenbautechnische Information ITG Hannover, Heft 21. Taspo Buchvertrieb Braunschweig.

Scofield, F.E. 1936. The salinity of irrigation water. *Smith. Instit. Ann. Rep*., 1935: 275–283.

Sirjacobs, M. 1988. Agro-climatological criteria for selecting the most appropiate areas for protected cultivation in Egypt. In Protected cultivation in the Mediterranean climate. Greenhouses in Egypt. p. 5–12. FAO, Rome.

Soler, A.; Van Der Blom, J. y Cabello, T. 2005. Efecto de cubiertos de invernadero UV absorbentes en el comportamiento de polinizadores (Bombus terrestris y Apis mellifera: Hymenoptera, apidae) en condiciones de bio-ensayo. Actas IV Congreso Nacional de Entomología Aplicada. Bragança: 93

Springer,P.2011. Wo geht es hin mit den Gartenbau? Gartner florist. mobile. www.gaertner-und-florist.at

Stanghellini,C.,Kempkes,K.,Knies,P. 2003. Enhancing environmental quality in agricultural systems. Acta Hortic. 609: 277-289.

Strauch, K-H. 1985. Geschlossene, Gewächshaussysteme mit integrierter solarer Wasserentsalzungsanlage für aride Gebiete. Gartenbautechniche Information ITG Hannover, Heft 22, 1985.

Storck, H.(1994):Taschenbuch des Gartenbaues.Ulmer-Verlag.Stuttgart.ISBN 3-8001-Verlodt, I., Daponte, T.L.F. and Verschaeren, P. 1995. Interference pigments for greenhouse films. Plasticulture 108 (4): 13-26. 4114-0

Sorino,T., Montero,J.I., Sancez-Guerrero,M.C., Modrano,E., Anton,A., Hernandez,J., Morales,M.J., Castilla,N. 2004. A study of direct solar radiation transmission in asynnetrical multispan greenhouses using scale models and simulations models. Biosystems Eng (2): 243-253.

Sorino,T., Hernandez,J., Montero,J.I., Castilla,N. 2009. Solar radiation transmission in Mediterranean plastic greenhouses. Acta Hortic 807. S 73-78.

Svensonn. 2011. Türkiye'de domates yetiştiriciliği için iklim ve perde yönetimi.

Tantau, H. J. 1975. Der Einfluß von Einfach-und Doppelbedachungen auf das Klima und den Wärmehaushalt von Gewächshäusern. Gartenbautechnische Informationen Heft 4. Institut für Technik in Gartenbau und Landwirtschaft TU Hannover.

Tantau,H.J.1981. Wärmeabgabe von Heizrohren. Rheinische Monatsschrift 308.

Tantau, H. J.1982. Heizungssysteme im Gewächshaus. Gartenbautechnische Information ITG Hannover. Heft 1, 3. Auflage. Taspo Buchvertrieb Braunschweig.

Tantau, H. J. 1983. Heizungsanlagen im Gartenbau. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart.

Tantau, H. J., Luer, E. 1982. Stillegung von Gewächshausern in Zeiten mit hohem Energiebedarf. Gartenbautechnische Information ITG Hannover. Heft 13. Taspo Buchvertrieb Braunschweig.

Tantau,H.J. 2011. ZINEG-das Niedrigenergiegewachshaus. Fachtagung Energieeffizienz. Hannover-Ahlem..

Tantau,H.J. 2012. Erfarungen aus dem ZINEG-Projekt mit dem Einsatz unterschiedlicher Energieschirme. BGT kolloqium Berlin.

Tantau,H.J. 2012. ZINEG Hannover. Energieeinsparungen von 80 % bei Topfpflanzen möglich. ZINEG Infodienst

Tegtmeier. 1970. Kurzzeitsprühen eine Technik mit Zukunft. Gartenwelt 70 (24), 568-572.

Teitel,M. 2007. The effect of screened openinngs on greenhouse microclimate. Agric Forest Meteorol 143: 159-175

Tekinel,O., Baytorun,N.,Demir,Y., 1989. Çukurova koşullarında seralarda ıslak yastıklarla soğutma olanakları. Türkish Journal of Agriculture and Forestry. Cilt:13, Sayı 3b, s: 1284-1293.

TÜİK. 2014. Tarım istatistikleri özeti. Türkiye İstatistik Kurumu.

Turgut,B., Dasgan,H.Y.,Abak,K.,Paksoy,H.,Evliye,H.,Bozdag,S.2009. Aquifer Thermal Energy Storage Application in Greenhouse Climatization. Prot. Cult. Mild Winter Climate. Acta Hort. 807 s:143-148.

Üçışık, Erbilen,S., Şahin,G. 2011. K.K.T.C.'de örtüaltı (sera) yetiştiriciliğinin gelişim süreci ve sorunları. Zitschrift für die Welt der Türken. Vol.3. No. 3 S. 197 – 219.

Verlodt,H. 1990. Greenhouses in Cyprus, protected cultivation in the Mediterranean climate. FAO, Rome, Italy

Verlodt, I., Daponte, T.L.F. and Verschaeren, P. 1995. Interference pigments for greenhouse films. Plasticulture 108 (4): 13-26.

Verlodt, I. and Verschaeren, P. 1997. New interference film for climate control. Plasticulture 115: 27-35.

van Den Kieboom, A. 1984. Stralingseigenschappen van kasbedekkingsmaterialen en kasconstructies. Publikatie Wageningen.

Waller,P., Yitayew,M. 2016. Irrigation and Drainage Enginering. Springer 739 sayfa

Waaijenberg, D.,Sonneveld, P.J. 2004. Greenhouse design for the future with a cladding material combining high insulation capacity with high light transmittance. Acta Horticulturae. 633: 137-143.

Weimann, G.1984. Energiesparende Maßnahmen in Folien Gewächshausern. Deutscher Gartenbau 38 (37), 1569-1571.

Widderich, W. 1976. Inneneinrichtung von Gewächshausern. KTBL-Arbeitsblatt Nr.0608.Landwirtschaftsverlag GmbH, München-Hiltrup.

Will, E. & Faust, J.E. *Irrigation water quality for greenhouse production*. Universityof Tennessee, Agricultural Extension Service. PB1617 (available at http://www.utextension.utk.edu/publications/pbfiles/pb 1617.pdf).

von Elsner, B. 1975. Neue gesetzliche Einheiten in Gartenbau und Landwirtschaft. Deutscher Gartenbau 29 (36), 1378-1382.

von Elsner, B.1980. Konventoren für die Niedertemperaturheizung des Gewächshäuses. Gärtnerbörse und Gartenwelt (22), 484-486.

von Elsner, B.1981.Technische Probleme bei der Abwärmenutzung im Gartenbau. Deutscher Gartenbau 35 Teil I (23), 954-956, Teil II (24), 993-997.

von Elsner, B.1982. Das Kleinklima und der Wärmeverbrauch von geschlossenen Gewächshäusern. Diss. Universität Hannover. Gartenbautechnische Information ITG Hannover. Heft 12.

von Elsner,B., Briassoulis,D., Waaijenberg,D., Mistriotis,A., Zabeltitz,Chr,von., Gratraud,J., Russo,G., Cortes,S,R. 2000. Review of Structural and Functional Characteristics of Greenhouses in European Union Countries: Part I, Design Requirements J.agric. Engng Res. 75, 1-16

von Zabeltitz,Chr. 1976 Untersuchungen zur Energieeinsparung im Gartenbau. Deutscher Gartenbau 30 (4), 107-110.

von Zabeltitz,Chr.1981. FolienGewächshauser für den Gartenbau. Teil I Gewächshauskonstruktionen. Gartenbautechnische Information III/1981. Beihefter in Deutscher Gartenbau 35 (28), 1981.

von Zabeltitz,Chr.1982. Energieeinsparung und alternative Energieguellen im Gartenbau. Verlag Eugen Ulmer. Stuttgart.

von Zabeltitz, Chr. 1984. Foliengewächshaus aus dem Technik-Institut Hannover. Deutscher Gartenbau 38 (37), 1568-11569.

von Zabeltitz, Chr. 1984. Plastic-Film-Green houses. Disadvantages-Demands-Types. Acta Horticulturae. 154, 305-314.

von Zabeltitz, Chr. 1986. Gewächshauser. Verlag Eugen-Ulmer 1986.

von Zabeltitz,Chr., Baudoin,W. 1999. Greenhouses and shelter structures for tropical regions. FAO plant production and protection paper no. 154, p 122.

von Zabeltitz, Chr. 2000. Seralar. Ç.Ü.Ziraat Fakültesi Genel Yayın No: 110. Ders Kitapları yayın No: A - 29. Adana. Çeviren A.Nafi Baytorun.

von Zabeltitz, Chr. 2011. Integrated Greenhouse Systems for Mild Climates. Springer - Verlag Berlin Heidelberg.

Vonk Noordegraaf, C. and Welle, G.W.H. 1995. Product quality. In: Greenhouse climate control, chapter 2: Crop Growth: 92-97 (Editors: J.C. Bakker, G.P.A. Bot, H. Challa, N.J. van de Braak). Wageningen Pers, Wageningen.

Zentra. 1973/1974. Regelungstechnik für Heizung, Lüftungs und Klimanlagen. Hauptkatalog.

SAVUNMA VE GÜVENLİK EKONOMİSİ

Editörler
Kemal Eroğluer - Mustafa Bekmezci

nobel

SAVUNMA VE GÜVENLİK EKONOMİSİ

Editörler: Kemal Eroğluer - Mustafa Bekmezci

Yayın No.: 4818
İktisat/Ekonomi No.: 272
ISBN: 978-625-397-222-6
E-ISBN: 978-625-397-224-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Mayıs 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Eroğluer, Kemal., Bekmezci, Mustafa.
Savunma ve Güvenlik Ekonomisi / Kemal Eroğluer - Mustafa Bekmezci
1. Basım, XII + 402 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-222-6
E-ISBN: 978-625-397-224-0
1. Savunma 2. Güvenlik 3. Ekonomi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1 ..... **1**
SAVUNMA VE GÜVENLİK EKONOMİSİNE GİRİŞ 1
Necmettin Çelik

Giriş 1
1. Ekonomi 2
1.1. Ekonominin Temel İnceleme Alanları 3
1.1.1. Etkinlik 3
1.1.2. Tam İstihdam 4
1.1.3. İktisadi Büyüme ve Kalkınma 6
1.2. Temel Ekonomik Sorunlar ve Devletin Ekonomideki Varlığı 7
2. Savunma ve Güvenlik Ekonomisi 8
2.1. Kavramsal Çerçeve 8
2.2. Teorik Çerçeve 10
2.2.1. Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorileri Bağlamında Savunma ve Güvenlik Ekonomisi 10
2.2.1.1. Realizm 10
2.2.1.2. Neorealizm 11
2.2.1.3. Liberalizm 12
2.2.2. Geleneksel Ekonomi Teorileri Bağlamında Savunma ve Güvenlik Ekonomisi 13
Sonuç 15
Kaynakça 16

Bölüm 2
ASKERÎ HARCAMA TALEBİ 19
Mehmet Şahin

Giriş 19
1. Silahlar ve Tereyağı 20
2. Askerî Harcama Talebi 23
3. Sistemik Etmenler 24
4. İç Etmenler 27
5. Ticaret ve Otarşi 31
Sonuç 34
Kaynakça 35

Bölüm 3
SAVUNMA HARCAMALARININ FAYDA-MALİYET ANALİZİ 39
Bülent Yılmaz

Giriş 39
1. Savunma Harcamalarının Tanımı ve İçeriği 41

2. Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme 43
3. Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyümeye İlişkin Teorik Çerçevesi ve Model Uygulamaları 46
3.1. Feder-Ram Modeli 47
3.2. Solow Modeli 47
3.3. Barış Getirisi Kavramı (Peace Dividend) 48
Sonuç 50
Kaynakça 51

Bölüm 4
GÜVENLİK İKİLEMİ VE SİLAHLANMA YARIŞI 55
Aytekin Cantekin

Giriş 55
1. Güvenlik İkilemi 58
2. Silahlanma Yarışı 62
Sonuç 68
Kaynakça 70

Bölüm 5
TERÖRİZM VE EKONOMİ 73
Mahir Terzi - Serkan Yenal - Semih Özen

Giriş 73
1. Terörün Yabancı Yatırımlar Üzerinde Etkisi 74
2. Terörün Refah Üzerinde Etkisi 74
3. Terörün Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisi 76
4. Terörün Tüketim, Tasarruflar ve Yatırım Üzerinde Etkisi 81
Sonuç 82
Notlar 83
Kaynakça 85

Bölüm 6
DÜNYA SAVUNMA SANAYİSİ 87
Mustafa Bekmezci - Wasim Ul Rehman - Muhammad Nadeem

Giriş 87
1. Tarihçe 89
2. Gelişim 93
3. Mevcut Durum 96
Sonuç 107
Ek 1 108
Ek 2 109
Ek 3 111
Ek 4 111
Kaynakça 112

Bölüm 7

TÜRK SAVUNMA SANAYİSİ....115
Kemal Eroğluer

Giriş....115
1. Savunma Kavramı ve Önemi....115
2. Savunma Sanayisi ve Yapısı....116
3. Savunma Sanayisinin Nitelikleri....120
4. Savunma Sistemlerinin Temel Nitelikleri....122
4.1. Gizlilik....122
4.2. Emniyet ve Güvenirlik....122
4.3. Esneklik....122
4.4. Standardizasyon....123
5. Türk Savunma Sanayisi ve Gelişimi....123
5.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi....124
5.2. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi....126
5.3. Sektörün Günümüzdeki Konumu....130
6. Savunma Sanayisi ve Dışa Bağımlılık....132
7. Savunma Sanayisi ve Ar-Ge....133
8. Türkiye'de Savunma Sanayisinde Faaliyet Gösteren Kuruluşlar....135
8.1. Kamu Kuruluşları....135
8.1.1. Savunma Sanayii Başkanlığı....135
8.1.2. Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK)....136
8.2. Özel Sektör Kuruluşları....136
8.2.1. Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayisi AŞ....136
8.2.2. BMC Otomotiv Sanayi ve Ticaret AŞ....137
8.2.3. FNSS Savunma Sistemleri AŞ....138
8.2.4. Baykar Teknoloji-Bayraktar....138
8.2.5. STM Savunma Teknolojileri, Mühendislik ve Ticaret AŞ....138
8.3. Vakıf ve Dernekler....139
8.3.1. Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV)....139
8.3.1.1. ASELSAN....139
8.3.1.2. HAVELSAN....140
8.3.1.3. ROKETSAN....140
8.3.1.4. Türk Havacılık ve Uzay Sanayi AŞ (TUSAŞ)....141
8.3.1.5. İŞBİR....142
8.3.1.6. ASPİLSAN....142
8.3.2. Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği (SaSaD)....143
Sonuç....143
Kaynakça....144

Bölüm 8

ASKERÎ-SINAİ KOMPLEKS....147
Ufuk Bal - Adem Başpınar

Giriş....147
1. Askerî Sınai-Kompleksin ABD'deki Kökenleri....149

2. Akademik Literatürde Askerî-Sınai Kompleks....152
3. Amerikan Havacılık Şirketleri: Bir Vaka İncelemesi....154
4. Diğer Ülkelerde Askerî-Sınai Kompleks Tartışmaları....160
Sonuç....164
Kaynakça....165

Bölüm 9
SAVUNMA 4.0....169
Ayşenur Topcu - Memduh Begenirbaş

Giriş....169
1. Endüstri 4.0 Kavramının Tanımı ve Önemi....170
2. Endüstri 4.0'ın Özellikleri....172
3. Endüstri 4.0 Vizyonu....174
4. Endüstri 4.0'ın Bileşenleri....176
   4.1. Yapay Zekâ (Artificial Intelligence)....177
   4.2. Bulut Bilişim (Cloud Computing)....178
   4.3. Nesnelerin İnterneti (Internet of Things)....178
   4.4. Artırılmış Gerçeklik (Augmented Reality)....179
   4.5. Otonom Robotlar (Autonomous Robots)....180
   4.6. Siber-Fiziksel Sistemler ve Güvenlik (Cyber-Physical Systems and Security)....180
   4.7. Büyük Veri ve Analiz (Big Data and Analysis)....181
   4.8. Simülasyon (Simulation)....181
   4.9. Katmanlı Üretim (Addivite Manifacturing)....182
   4.10. Dikey ve Yatay Sistem Entegrasyonu (Vertical and Horizontal System Integration)....182
5. Endüstri 4.0'ın Savunma Sektöründeki Uygulamaları....182
6. Savunma 4.0....184
   6.1. Katmanlı Üretim (Additive Manufacturing)....186
   6.2. Artırılmış Gerçeklik (Augmented Reality)....186
   6.3. Simülasyon....186
   6.4. Bilgisayarlı Bakım Sistemi....187
   6.5. Büyük Veri ve Analiz....187
7. Savunma Sektöründe Blok Zinciri (Block Chain)....187
Sonuç....191
Kaynakça....193

Bölüm 10
SAVUNMA SANAYİSİNİN GELECEĞİ VE ÖNERİLER....197
Göksel Korkmaz - Mustafa Kemal Topcu

Giriş....197
1. Ulusal Savunma Sanayisinde Güncel Durum....198
2. Küresel Savunma Sanayisinde Trendler ve Gelişmeler....202
   2.1. Amerikan Savunma Sanayisinin Altyapısına Yönelik Değerlendirmeler....202
   2.2. İngiltere Savunma Sanayisinin Altyapısına Yönelik Değerlendirmeler....205

2.3. Avrupa Savunma Sanayisinin Altyapısına Yönelik Değerlendirmeler 206
2.4. Çin Savunma Sanayisinin Altyapısına Yönelik Değerlendirmeler 209
2.5. Rusya Savunma Sanayisinin Altyapısına Yönelik Değerlendirmeler.....210
2.6. İsrail Savunma Sanayisinin Altyapısına Yönelik Değerlendirmeler 212
2.7. Hindistan Savunma Sanayisinin Altyapısına Yönelik Değerlendirmeler.....213
2.8. Küresel Savunma Sanayisinde Pazar Öngörüleri 215
2.9. Uluslararası Kısıtlamalar ve Ekonomik Yaptırımlar 217
3. Ulusal Savunma Sanayisi İçin Stratejiler 218
3.1. Ulusal Savunma Sanayisinin Altyapısına Yönelik Stratejiler 218
3.2. Millîleşmeye Yönelik Stratejiler 220
3.3. Organizasyonel Yapıya Yönelik Stratejiler.....221
3.4. Ulusal Politikaya Yönelik Stratejiler 222
3.5. Küresel Trendlere Yönelik Stratejiler.....223
Sonuç 224
Kaynakça.....225

Bölüm 11
SAVUNMA BÜTÇESİ: TEMEL KAVRAMLAR VE BÜTÇE HAZIRLAMA SÜRECİ 231
Metehan Topsakal

Giriş 231
1. Savunma Bütçesi 232
2. Temel Kavramlar.....236
2.1. Savunma Planlaması.....236
2.2. Bütçenin Tanımı.....236
2.3. Bütçe Sınıflandırması 236
2.4. Program 237
2.5. Alt Program 237
2.6. Faaliyet 237
2.7. Personel Giderleri.....237
2.8. Cari Giderler 237
2.9. Modernizasyon Giderleri 238
2.10. Cari Transfer Giderleri.....238
2.11. Sermaye Giderleri 238
2.12. Sermaye Transfer Giderleri 238
3. Bütçe Hazırlama Süreci.....238
3.1. Bütçe Mevzuatı 239
3.2. Anayasada Yer Alan Bütçe ile İlgili Temel Hükümler 239
3.3. 5018 Sayılı Kanun'da Yer Alan Bütçe İlkeleri 240
3.4. Bütçe Hazırlama Süreci 241
3.5. Makro Düzeyde Ekonomik ve Mali Çerçevenin Oluşturulması.....241
3.6. Bütçe Hazırlık Sürecinde Kullanılan Belgeler 242
3.7. Kamu İdarelerinin Bütçe Tekliflerini Hazırlaması ve Yetkili Makamlara Sunması.....242

3.8. Merkezî Yönetim Bütçe Kanun Teklifinin TBMM'ye Sunulması ve Görüşülmesi....243
3.9. Merkezî Yönetim Bütçe Kanun Teklifiyle İlgili Dokümanlar....244
3.9.1. Merkezî Yönetim Bütçe Kanun Teklifinin Hazırlanmasında Dikkate Alınacak Dokümanlar....244
3.9.2. Merkezî Yönetim Bütçe Kanun Teklifine Eklenen Dokümanlar....245
3.10. Millî Savunma Bakanlığının Bütçe Hazırlama Süreci....245
Sonuç....247
Kaynakça....248

Bölüm 12
SAVUNMA VE DEVLET MÜDAHALESİ....249
Mehmet Hanefi Topal

Giriş....249
1. Ulusal Savunma ve Güvenlik....250
2. Kamusal Bir Mal Olarak Ulusal Savunma....253
3. Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Savunma Harcamaları....260
4. Savunma Sanayisinin Özendirilmesi....270
Sonuç....276
Kaynakça....277

Bölüm 13
SAVUNMA HARCAMALARI VE BÜTÇE....281
Yunus Özcan

Giriş....281
1. Bütçe....282
2. Millî Savunma Bakanlığının Bütçesi....289
3. Savunma Harcamaları: Uluslararası Karşılaştırma....298
Sonuç....305
Kaynakça....305

Bölüm 14
SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM ÜZERİNDE ETKİLERİ....307
Ünal Çağlar - Abdüsselam Sağın

Giriş....307
1. Savunma Harcamaları ve Önemi....308
2. İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Savunma Harcamaları....310
3. Soğuk Savaş Dönemi'nde Askerî Harcamalar....312
4. Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme....315
5. Askerî Harcamaların İstihdam Üzerinde Etkileri....320
Sonuç....322
Kaynakça....323

Bölüm 15
SAVUNMA HARCAMALARI, İNOVASYON VE KALKINMA İLİŞKİSİ 327
Raif Cergibozan

Giriş 327
1. Savunma Harcamaları ve Ekonomik Kalkınma 332
1.1.Savunma Harcamaları ve Ekonomik Kalkınma Üzerine Yapılmış Ampirik Çalışmalar 335
2. Savunma Harcamaları ve İnovasyon 338
2.1. İnovasyon 338
2.2. Savunma Harcamalarının İnovasyona Etkileri 342
Sonuç 345
Kaynakça 346

Bölüm 16
ENFLASYON VE SAVUNMA HARCAMALARI: BETİMSEL BİR ANALİZ 351
Ali Arı - Raif Cergibozan

Giriş 351
1. Enflasyon: Kavramsal ve Teorik Arka Plan 352
2. Savunma Harcamaları ve Enflasyon İlişkisi 357
2.1. Teorik Arka Plan 357
2.1.1. Savunma Harcamalarının Enflasyona Etkileri 357
2.1.2. Enflasyonun Savunma Harcamalarına Etkileri 359
2.1.3. Savunma Harcamaları ve Enflasyon İlişkisi Çift Yönlüdür 360
2.1.4. Savunma Harcamaları ve Enflasyon Arasında İlişki Yoktur 360
2.2. Ampirik Çalışmalar 360
3. Savunma Harcamaları ve Enflasyon İlişkisi Analizi 363
Sonuç 372
Kaynakça 372

Bölüm 17
ASKERÎ HARCAMALAR VE CARİ AÇIK SORUNSALI 375
Necmettin Çelik - Alper Akpınar

Giriş 375
1. Askerî Harcamalar ve Cari Açık 377
2. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Askerî Harcamalar ve Cari Açık 378
3. Türkiye'de Askerî Harcamalar ve Cari Açık 383
Sonuç 387
Kaynakça 388

Bölüm 18

PÜR KAMUSAL HİZMET OLARAK SAVUNMA VE GÜVENLİK 391
Cem Barlas Arslan

Giriş 391
1. Tam Kamusal Mal ve Hizmetler 392
2. Pür Kamusal Olarak Savunma Hizmeti 394
3. Savunma Harcamaları ve Vergisel Finansman 397
Sonuç 399
Kaynakça 400

Bölüm 1

SAVUNMA VE GÜVENLİK EKONOMİSİNE GİRİŞ

Necmettin Çelik[1]

Giriş

Ekonomi, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi ve maliye gibi birçok disiplini kapsayan ve bu yönüyle çok disiplinli bir alan olan savunma ve güvenlik ekonomisi; devletlerin savunma ve güvenlik alanındaki fonksiyonlarına ilişkin tüm konuları ve meseleleri, iktisat düşünce sistematiğine dayalı bir şekilde incelemeye çalışan bir alt disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Önemi uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya doğru evrildiği günümüzde daha da artan **savunma ve güvenlik ekonomisinin**, inceleme konularının arasında şunlar öne çıkmaktadır:

- Savunma sanayisinin politikaları, sosyoekonomik dinamikleri ve yansımaları,
- Devletlerin ulusal ve uluslararası nitelikli güvenlik tehdidi algıları ile savunma politikaları arasındaki ilişki,
- Savunma harcamalarının etkinliği, optimal düzeyi ve ekonomi üzerindeki etkileri,
- Silah ticareti, silahlanma yarışı ve silahsızlanma süreçleri,
- Bölgesel ya da uluslararası nitelikli askerî antlaşmalar ve birlikler,
- Geleneksel ve genişletilmiş güvenlik anlayışındaki farklılıklar,
- Çatışma, savaş ya da terörizmin sosyoekonomik ve politik dinamikleri ve yansımaları,

[1] Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, necmettin.celik@ikcu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0139-7778

eleştirileri dikkate alındığında, devletlerin savunma ve güvenlik alanındaki ağırlıklarının sınırlı olması gerektiği; bu alandaki korumacı politikalarının ya da destek politikalarının, performans ve yenilik odaklı özel sektörün rekabet gücü arttıkça, kademeli bir şekilde azaltılması gerektiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, stratejik öneme sahip olan savunma sanayilerinin, özellikle dışa bağımlılığının sebep olabileceği olumsuz sosyoekonomik etkilerinin minimize edilebilmesi adına, millîleştirilmesinin ve bağımsız bir yapıya kavuşturulmasında devlet desteğinin ve öncülüğünün gerekliliği aşikârdır. Son olarak siber güvenlik ve siber savunmaya yönelik dijital dönüşümün sağlanması, yakın gelecekte dünya savunma sanayisinin aşması gereken önemli bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, savunma sanayisi bütçeleri içerisinde personel harcamalarının minimize edilerek kıt kaynakların sermaye artırımı ve dijitalleşme sürecine yönelik yenilik çalışmalarına aktarılması zaruridir.

Kaynakça

Brauch, H.G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler*, *5*(18), 1-47.

Brauch, H.G. (2009). Security Threats, Challenges, Vulnerability and Risks. International Security, Peace, Development and Environment, Volume I. EOLSS Publications, UK.

Brauch, H.G. (2011). *Concepts of Security Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks. Coping with Global Environmental Change, Disasters and Security*. Springer, Berlin, Heidelberg.

Case, K.E., Fair, R.C. ve Oster, S. (2011). Principles of Macroeconomics. 10.b., Pearson, USA.

Falk, M. (2007). R&D Spending in the High-Tech Sector and Economic Growth. *Research in Economics*, *61*, 140-147.

Goldstein, J.S. ve Pevehouse, J.C. (2017). *Uluslararası İlişkiler*. BB101Yayınları, Ankara.

Greenlaw, S.A. (2017). *Principles of Macroeconomics*. 2.b., XanEdu Publishing, USA.

Hall, R.E. (1979). A Theory of the Natural Unemployment Rate and the Duration of Employment. *Journal of Monetary Economics*, *5*(2), 153-169.

Hu, A.G. ve Png, I.P. (2013). Patent Rights and Economic Growth: Evidence from Cross-Country Panels of Manufacturing Industries. *Oxford Economic Papers*, *65*(3), 675-698.

Huth, P.K. ve Allee, T.L. (2002). *The Democratic Peace and Territorial Conflict in the Twentieth Century* (No. 82). Cambridge University Press, UK.

Juhn, C., Murphy, K.M., Topel, R.H., Yellen, J.L. ve Baily, M.N. (1991). Why has the Natural Rate of Unemployment Increased over Time? *Brookings Papers on Economic Activity*, *2*, 75-142.

Kokko, A., Tingvall, P.G. ve Videnord, J. (2015). The Growth Effects of R&D Spending in the EU: A Meta-Analysis. Economics Discussion Paper No: 2015.

Lemke, D. (1997). The Continuation of History: Power Transition Theory and the End of the Cold War. *Journal of Peace Research*, *34*(1), 23-36.

Pece, A.M., Simona, O.E.O. ve Salisteanu, F. (2015). Innovation and Economic Growth: An Empirical Analysis for CEE Countries. *Procedia Economics and Finance*, *26*, 461-467.

Standing, G. (1983). The Notion of Structural Unemployment. *International Labor Review*, *122*(2), 137-153.

Sterlacchini, A. (2008). R&D, Higher Education and Regional Growth: Uneven Linkages among European Regions. *Research Policy*, *37*, 1096-1107.

Wang, H. ve Wu, D. (2015). An Explanation for China's Economic Growth: Expenditure on R&D Promotes Economic Growth-Based on China's Provincial Panel Data of 1997-2013. *Journal of Service Science and Management*, *8*, 809-816.

Wolfers, A. (1962). *National Security as an Ambiguous Symbol, Discord and Collaboration*. Hopkins United Press, Baltimore.

Yıldız, K. (2014). İşsizlik Türleri, Her Bir İşsizlik Türünün Toplam İşsizlikteki Payı ve Çeşitli Demografik Parametrelerle İlişkisi. *Akademik Bakış Dergisi, 45*, 1-26.

Bölüm 2

ASKERÎ HARCAMA TALEBİ

Mehmet Şahin[1]

Giriş

Askerî harcamalar modern ekonominin doğuşu olarak kabul edilen 18. yüzyıldan bu yana gerek iktisatçılar gerekse de siyaset bilimi ve devlet bürokrasisindeki karar alıcılar arasında tartışılagelen bir konu olmuştur. Zira iktisat, temelde insan ihtiyaçlarını sınırlı kaynaklarla karşılamanın yollarını arayan bilim dalı olarak tanımlanırken en etkin büyüme modelini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Siyaset bilimi ise ideal devlete ulaşmanın teorisini oluşturmaya çalışmaktadır ki bu noktada ideal devletin ne olduğu, zaman içinde dönüşüme uğramıştır. Bununla birlikte çoğu zaman ikisi, birbiriyle yarışan unsurlar olmuştur. Zira ideal devlet, günün sonunda kamu hizmetlerinin etkin biçimde kullanılmasıyla gerçekleşebilmektedir ki bu durum iktisadi açıdan verimli olmayabilir. Gelinen noktada devletin asli görevi ise bir yandan vatandaşlarının güvenliğini sağlamakken aynı zamanda onların hayat standartlarını yükseltecek hizmetlerin sunulması olarak kabul edilmiştir. Nitekim "Günümüzde modern bir devletin yerine getirmesi beklenen işlevler; yönettiği halkın güvenliğini sağlama, halkı temsil etme ve refahını artırma şeklinde sıralanmaktadır." (Milliken ve Krause, 2002: 756; Sanyürek, 2022: 48). Dolayısıyla gerek güvenlik gerekse de eğitim, sağlık gibi sosyal politikalar devletler tarafından kamu hizmeti olarak sunulmaktadır. Liberal iktisadın kurucusu Adam Smith de bu noktada bir hükümdarın birinci ödevinin, redifler yerine düzenli bir ordu kurarak bunu kamu hizmeti olarak sunması olduğunu belirtmiştir (Smith, 2009).

Karar alıcılar ise birbirleriyle yarışan bu iki durum arasında denge kurmayı gözetmeye çalışmaktadır. Zira ekonomik büyümenin formülü piyasanın etkin hâle

[1] Doç. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu Dekanlığı, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mesahin@kho.msu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0142-6666

Kaynakça

Acemoglu, D., Ticchi, D. ve Vindigni, A. (2010). A Theory of Military Dictatorships. *American Economic Journal: Macroeconomics, 2(1),* 1-42. DOI:10.1257/mac.2.1.1

Aizenmani, J. ve Glick, R. (2006). Military Expenditure, Threats, and Growth. *Journal of International Trade & Economic Development*, *15*(2), 129-155.

Albalate, D., Bel, G. ve Elias, F. (2012). Institutional Determinants of Military Spending. *Journal of Comparative Economics, 40*(2), 279-290. DOI: 10.1016/j.jce.2011.12.006

Alptekin, A. ve Levine, P. (2012). Military Expenditure and Economic Growth: A Meta-analysis. *European Journal of Political Economy, 28*(4), 636-650. DOI: 10.1016/j.ejpoleco.2012.07.002

Benoit, E. (1978). Growth and Defense in Developing Countries. *Economic Development and Cultural Change, 26*(2), 271-280.

Bove, V. ve Brauner, J. (2016). The Demand for Military Expenditure in Authoritarian Regimes. *Defence and Peace Economics, 27*(5), 609-625. DOI: 10.1080/10242694.2014.925325

Brauner, J. (2015). Military Spending and Democracy. *Defence and Peace Economics, 26*(4), 409-423. DOI: 10.1080/10242694.2014.960245

Cappelen, Å., Gleditsch, N.P. ve Bjerkholt, O. (1984). Military Spending and Economic Growth in the OECD Countries. *Journal of Peace Research, 21*(4), 361-373. DOI: 10.1177/002234338402100404

Coutts, A., Daoud, A., Fakih, A., Marrouch, W. ve Reinsberg, B. (2019). Guns and Butter? Military Expenditure and Health Spending on the Eve of the Arab Spring. *Defence and Peace Economics, 30*(2), 227-237. DOI: 10.1080/10242694.2018.1497372

Deger, S. (1986). Economic Development and Defense Expenditure. *Economic Development and Defense Expenditure, 35*(1), 179-196.

Dicle, B. ve Dicle, M.F. (2010). Military Spending and GDP Growth: Is there a General Causal Relationship? *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice, 12*(3), 311-345. DOI: 10.1080/13876981003714644

Dunne, J.P., Nikolaidou, E. ve Mylonidis, N. (2003). The Demand for Military Spending in the Peripheral Economies of Europe. *Defence and Peace Economics, 14*(6), 447-460. DOI: 10.1080/1024269032000085215

Dunne, J.P., Smith, R.P. ve Willenbockel, D. (2005). Models of Military Eexpenditure and Growth: A Critical Review. *Defence and Peace Economics, 16*(6), 449-461. DOI: 10.1080/10242690500167791

Dunne, J.P. (2012). Military Spending, Growth, Development and Conflict. *Defence and Peace Economics, 23*(6), 549-557. DOI: 10.1080/10242694.2012.663576

Dunne, P. ve Perlo-Freeman, S. (2003). The Demand for Military Spending in Developing Countries. *International Review of Applied Economics, 17*(1), 23-48. DOI: 10.1080/713673166

Farley, A. (2021). What Does "Guns and Butter" Refer to? Investopedia. invetopedia.com/ask/answers/08/guns-butter.asp (Erişim Tarihi: 22.08.2022)

FAS. (2000). Russian Military Budget. Federation of American Scientists. https://nuke.fas.org/guide/russia/agency/mo-budget.htm#:~:text=Since%20the%20mid%2D1980s% 2C%20the,and%207% 20percent%20per%20year. (Erişim Tarihi: 11.09.2022)

Harris, G. (1988). Economic Aspects of Military Expenditure in Developing Countries: A Survey Article. *Contemporary Southeast Asia, 10*(1), 82-102.

Harris, G., Kelly, M. ve Pranowo (1988). Trade-offs between Defence and Education/Health Expenditures in Developing Countries. *Journal of Peace Research, 25*(2), 165-177. DOI: 10.1177/002234338802500205

Hauenstein, M., Smith, M. ve Souva, M. (2021). Democracy, External Threat, and Military Spending. *Research & Politics, 8*(4), 205316802110496. DOI: 10.1177/20531680211049660

Heo, U. (2010). The Relationship between Defense Spending and Economic Growth in the United States. *Political Research Quarterly, 63*(4), 760-770. DOI: 10.1177/1065912909334427

Huntington, S.P. (1995). Armed Forces and Democracy: Reforming Civil-Military Relations. *Journal of Democracy, 6*(4), 9-17. DOI: 10.1353/jod.1995.0067

Lee, C.T. (2022). Military Spending and Employment. *Defence and Peace Economics, 33*(4), 501-510. DOI:10.1080/10242694.2021.1873660

Lindén, M. (1992). Military Expenditure, Government Size and Economic Growth in the Middle East in the Period 1973-85. *Journal of Peace Research, 29*(3), 265-270.

Matthews, R. (Ed.). (2019a). *The Political Economy of Defence*. Cambridge University Press.

Matthews, R. (2019b). The Political Economy of Defence. İçinde R. Matthews (Ed.), *The Political Economy of Defence* (ss. 3-26). Cambridge University Press, Cambridge.

Milliken, J. ve Krause, K. (2002). State Failure, State Collapse, and State Reconstruction: Concepts, Lessons and Strategies. *Development and Change, 33*(5), 753-774. DOI: 10.1111/1467-7660.t01-1-00247

Mintz, A. ve Huang, C. (1990). Defense Expenditures, Economic Growth, and the "Peace Dividend". *American Political Science Review, 84*(4), 1283-1293. DOI: 10.2307/1963264

Nabe, O. (1983). Military Expenditures and Industrialization in Africa. *Journal of Economic Issues, 17*(2), 575-587.

NATO. (2019). Defence Expenditure of NATO Countries (2013-2019) [Press release]. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_11/20191129_pr-2019-123-en.pdf (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

NATO. (2022). NATO Common-Funded Budgets & Programmes: Cost Share Arrangements Valid from 01/01/2018 to 31/12/2019. https://www.nato.int/nato_ static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_12/20191220_NATO_common_funded_budgets -2018.pdf (Erişim Tarihi: 05.09.2022)

Nikolaidou, E. (2008). The Demand for Military Expenditure: Evidence from the EU15 (1961-2005). *Defence and Peace Economics, 19*(4), 273–292. DOI: 10.1080/10242690802166533

The Office of Foreign Assistance. (2022). Foreign Assistance Dashboard. foreignassistance.gov (Erişim Tarihi: 03.09.2022)

Palmer, G. (1990). Alliance Politics and Issue Areas: Determinants of Defense Spending. *American Journal of Political Science, 34*(1), 190. DOI: 10.2307/2111515

Ripsman, N.M., Taliaferro, J.W. ve Lobell, S.E. (2016). Neoclassical Realist Theory of International Politics. Oxford University Press, Oxford.

Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics, 51*(1), 144-172. DOI: 10.1017/S0043887100007814

Russett, B.M. (1969). Who Pays for Defense? *American Political Science Review, 63*(2), 412-426. DOI: 10.2307/1954697

Sanyürek, B. (2022). Başarısız Devletler ve Türkiye. İçinde M. Şahin ve Ö.F. Kocatepe (Eds.). *21. Yüzyılda Uluslararası Güvenlik* (ss. 47-85). Nobel Akademik, Ankara.

SIPRI. (2022). SIPRI Arms Transfers Database. Stockholm International Peace Research Institute. https://armstrade.sipri.org/armstrade/page/toplist.php (Erişim tarihi: 20.09.2022)

Smith, A. (2009). *Milletlerin Zenginliği*. 3.b., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Smith, R. (2019). Military Expenditure and Growth. İçinde R. Matthews (Ed.). *The Political Economy of Defence* (ss. 73-90). Cambridge University Press, Cambridge.

Strange, S. (2004). States and Markets. 2.b., Continuum, London.

Throsby, D. ve Withers, G.A. (2001). Individual Preferences and the Demand for Military Expenditure. *Defence and Peace Economics, 12*(2), 87-102. DOI: 10.1080/10430710108404979

Ünsal, M.E. (2020). G7 Ülkelerinde Askeri Harcamalar ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi. *The Journal of Social Science, 4*(7), 25-33.

Waltz, K.N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley, Reading.

Whitten, G.D. ve Williams, L.K. (2011). Buttery Guns and Welfare Hawks: The Politics of Defense Spending in Advanced Industrial Democracies. *American Journal of Political Science, 55*(1), 117-134. DOI: 10.1111/j.1540-5907.2010.00479.x

The World Bank. (2022). Military Expenditure (% of GDP). https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=US-OE (Erişim Tarihi: 11.09.2022)

Yakovlev, P. (2007). Arms Trade, Military Sending, and Economic Growth. *Defence and Peace Economics, 18*(4), 317-338. DOI: 10.1080/10242690601099679

Yıldırım, J. ve Sezgin, S. (2002). Defence, Education and Health Expenditures in Turkey, 1924-96. *Journal of Peace Research, 39*(5), 569-580. DOI: 10.1177/0022343302039005004

Bölüm 3

SAVUNMA HARCAMALARININ FAYDA-MALİYET ANALİZİ

Bülent Yılmaz[1]

Giriş

Küreselleşen dünyanın bölgesel sorunlara evrildiği hatta ve hatta ülkelerin kendi iç çatışmalarının boyut değiştirdiği dünyada hangi temel kavramla açıklarsanız açıklayın finansal açıdan savunma ve savunmaya yönelik harcamalar, her zaman gerek akademisyenler gerekse piyasalar açısından cazibe merkezi olmaya devam etmektedir.

Belirli dönemlerde savunma harcamalarında düşüş trendleri görülse de ekonomik, politik ve teknolojik trend değişimleri, küresel terör olayları, ABD'nin Afganistan ve Irak'a müdahalesi ile Ukrayna-Rusya savaşı benzeri bölgesel çatışmalar, Afrika'da yer alan ülkelerin iç sorunlarından kaynaklı çatışmalar dolayısı ile savunma harcamalarında reel artışlar izlenmektedir. 1980'de dünyada toplam askerî harcama 366 milyar dolar iken 2022'de 2.275 trilyon dolara ulaşmıştır. Rakamsal olarak 6 kattan fazla artan askerî harcamaların dünya ekonomisine oranı ise düşüş göstermiştir (SIPRI, 2022).

Ülkemiz, içinde bulunduğu jeopolitik konum dolayısı ile savunma harcamalarına önem vermektedir. Cumhuriyetin kurulması aşamasında devlet bütçesinin %53'ü askerî harcamalara ayrılmıştır. 1952 yılında NATO üyeliği ile birlikte ülkemizin askerî harcamalarındaki artış eğilimi devam etmiştir. 1960'ta savunma harcamaları millî gelirin yaklaşık %3,5'ini oluşturmaktaydı. Milen-

[1] Doç. Dr., Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Dekanlığı, Savunma Araştırmaları Bölümü, byilmaz@kho.msu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1114-2365

Ayrıca peace dividend kavramından yola çıkılarak askerî harcamaların artırılması, bir ülke için mutlaka daha fazla güvenliğe yol açmayacaktır. Bazı reel kanıtlar, askerî harcamaların karşılıklı olarak azaltılmasının, tüm taraflar için faydalı olan çarpan etkilerine sahip olduğunu göstermektedir. Uluslararası ve bölgesel gerginliklerin sürekli olarak azalması, askerî harcamalarda düşüşe yol açacak, daha güvenli bir dünya sağlayacaktır ve böylece büyük bir barış getirisi elde edilecektir. Farklı ülkeler, elde edilen barış getirisinin nasıl kullanılacağı konusunda farklı tercihlerde bulunarak ekonomik büyüme ve refahını artırabilecektir kuralı da ortak görüşe varılan bir düşünce olabilir. Ancak ne yazık ki bu kavramlar ve görüşler de tam olarak geçerliliğini koruyamayacaktır. Savunma harcamaları israf olarak görülmemelidir. Bu sektöre yapılacak yatırımlar sayesinde katma değeri yüksek teknolojili ürünler üretilip satılabilecek ve bu sayede üretim artırılacak ve ekonomik büyüme desteklenebilecektir. Savunma sanayisi ürünleri sadece ithal edilmemeli, yerli firmalar tarafından iç piyasada üretilmelidir. Eğer bu mümkün değilse ortak iş modelleri çerçevesinde gerekli üretimler yürütülmelidir.

Savunma hizmetleri, ülkelerin varlığını devam ettirebilmesi, birliğini ve gücünün koruyabilmesi açısından vazgeçilmez bir unsurdur. En geniş anlamıyla savunma, devletin iç ve dış tehditlere karşı koyabilmesi, güvenliğini sağlaması olduğuna göre bu harcamalar, ülkenin; jeopolitik, coğrafi, jeostratejik durumuna, ekonomik ve sosyal yapısına bağlı olarak değişecektir.

Kaynakça

Aizenman, J. ve R. Glick, (2006). Military Expenditure, Threats, and Growth. *Journal of International Trade & Economic Development, 15*(2), 129-55.

Baran, T. (2018). Türkiye'de Savunma Sanayisi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Sanayisi Sektörü Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi. *International Journal of Economics and Administrative Sciences, 4*(2), 58-81.

Barro, R.J. (1990). Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth. *Journal of Political Economy, 98*, 103-125.

Benoit, E. (1973). *Defense and Economic Growth in Developing Countries*. Lexington Books, Lexington, MA.

Benoit, E. (1978). Growth and Defense in Developing Countries. Economic Development and Cultural Change. *Economic Development and Cultural Change,* 26(2), 271-287.

Clements, B., Rogriguez H. ve Schwartz, G., (1998). Economic Determinants of Government Subsidies. IMF Working Paper WP/98/166.

d'Agostino, G., Pieroni, L. ve Dunne, J.P. (2010). Assessing the Effects of Military Expenditure on Growth. University of the West of England, Department of Economics, Discussion Papers 1012.

Dunne, J.P., Smith, R. ve Willenbockel, D. (2005). Models of Military Expenditure and Growth: A Critical Review. *Defence and Peace Economics, 16*(6), 449-461.

Dunne, J.P. (2010). Military Spending and Economic Growth in Sub Saharan Africa. Working Paper, https://www.researchgate.net/publication/228816200_Military_Spending_and_Economic_Growth_in_Sub_Saharan_Africa (Erişim Tarihi: 10.01.2023)

Dunne, J.P. (2012). Military Spending, Growth, Development and Conflict. *Defense and Peace Economics, 23*(6), 549-557.

Feder, G. (1983). On Exports and Economic Growth. *Journal of Development Economics 12*, 59-73.

Gleditsch N.P., Bjerkholt O. ve Smith R.P. (1996). The Peace Dividend. Amsterdam: North- Holland. *Contributions to Economic Analysis*, No. 235.

Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 5*(1), 181-199.

Hatemi-J, A., Chang, T., Chen, W-Y., Lin, F-L. ve Gupta, R. (2018). Asymmetric Causality between Military Expenditures and Economic Growth in Top Six Defense Spenders. *Quality & Quantity: International Journal of Methodology, 52*(3), 1193-1207.

Hewitt. D.P. (1991). Military Expenditures Econometric Testing of Economic and Political Influences. IMF Working Paper WP/91/53.

Hewitt. D.P., (1992). Military Expenditures Worldwide: Determinants and Trends 1972-1988. *Journal of Public Policy, 12*(2), 105-152.

Hewitt. D.P., (1993). Military Expenditures 1972-1990: The Reasons Behind The Post-1985 Fall in World Military Spending. IMF Workin Paper WP/93/18.

Hou, N. ve Chen, B. (2013). Military Expenditure and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from System GMM Estimates. *Defense and Peace Economics, 24*(3), 183-193.

Keller, K, Poutvaara, P. ve Wagener, A (2009). Military Draft and Economic Growth in OECD Countries. *Defence and Peace Economics, 20*(5), 373-393.

Knight, M., Loayza, N. ve Villanueva, D. (1996). The Peace Dividend: Military Spending Cuts and Economic Growth. IMF Staff Papers, No. 1577.

Koban, E. (1998). Savunma Harcamaları, Ekonomik Etkileri ve Türkiye'deki Gelişimi. *Silahlı Kuvvetler Dergisi, 355*, 40-54.

Mankiw, N.G., Romer, D. ve Weil D.N. (1992). A Contribution to the Empirics of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics, 107*, 407-437.

Mylonidis, N. (2006). Revisiting the Nexus between Military Spending and Growth in the European Union. http://www.econ.uoi.gr/working_papers/Military%20Spending %20and%2 0Growth.pdf. (Erişim Tarihi: 14.11.2022)

Lucas, R. (1988), On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics, 22*, 3-42.

Ram, R. (1986). Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-section and Time-series Data. *The American Economic Review, 76*(1), 191-203.

Ram, R. (1995) Handbook of Defense Economics. İçinde *Defense Expenditure and Economic Growth* Keith Hartley, Todd Sandler (Ed). Amsterdam: Elsevier, 251-73.

Rokoff, H. (1998). The Peace Dividend in Historical Perspective. *American Economic Review, Papers and Proceedings, 88*(2), 46-50.

Romer, P.M. (1986). Increasing Returns and Long Run Growth. *Journal of Political Economy, 94*, 1002–1037.

Romer P. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy 98*(5), 71-102.

Sandler, T. ve Hartley, K. (1995). *Defense Economics*. Oxford University Press, Oxford, UK.

Shahbaz, M., Afza, T. ve Shabbir, M.S. (2013). Does Defense Spending Impede Economic Growth? Co Integration and Causality Analysis for Pakistan. *Defense and Peace Economics, 24*(2), 105-120.

Schiff, J., Gupta, S. ve Clements, B. (1998). Worldwide Military Spending 1990-95. *Defence and Peace Economics, l9*, 237-81.

Solow, R. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics, 70*, 65-94.

Stocholm International Peace Research Institute, 2022. http://www.sipri.org/databases (Erişim Tarihi: 12.03.2023).

Tüğen, K. (1989). Dünyada ve Türkiye'de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri. *Banka ve Ekonomik Yorumlar, 26*(12), 48-75.

WorldBank, 2022. https://www.worldbank.org/tr/country/turkey (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

Yang, A.J.F., Trumbull, W.N., Yang, C.W. ve Huang, B-N. (2011). On the Relationship between Military Expenditure, Threat and Economic Growth: A Nonlinear Approach. *Defence and Peace Economics, 22*(4), 449-457.

Yılmaz, B., Atik, M. ve Melekoğlu, G. (2022). Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkisi ve Harcama Kalemlerinin Ağırlıklarının Belirlenmesi. *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi, 32* (2), 273-304. DOI: 10.54078/savsad.1091640

Bölüm 4

GÜVENLİK İKİLEMİ VE SİLAHLANMA YARIŞI

Aytekin Cantekin[1]

Giriş

Bu bölümde, genel olarak Uluslararası İlişkiler disiplininin (özellikle Güvenlik Çalışmaları alanının) önemli konu ve kavramlarından Ekonomi bilimi (özellikle Savunma Ekonomisi konuları) ile ilişkili olduğu düşünülen kavramlardan güvenlik ikilemi ve silahlanma yarışı kavramlarının tanımlaması ve incelemesi yapılacaktır.

Uluslararası İlişkiler disiplini, bir bilimsel inceleme alanı olarak Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. İlk Uluslararası İlişkiler kürsüsü, 1919'da Galler Üniversitesinde açılan Woodrow Wilson Uluslararası Politika kürsüsüdür (Knutsen, 2015: 291; Yurdusev, 2006: 26-27). Uluslararası İlişkiler disiplininin göreceli olarak 1919'da kurulan yeni bir araştırma alanı olması, incelediği ilişkilerin yeni ortaya çıkan ilişkiler olduğu anlamına gelmemektedir. Uluslararası İlişkiler, öncelikle ve esasında devletler arası ilişkileri kendine konu edinmektedir. Devletler arası ilişkiler ve özellikle devletler arasındaki güç mücadelesi ise modern dönemde ortaya çıkan bir olgu değildir, devletler ortaya çıktığından beri tarih boyunca var olmuştur. Bu nedenle devletler arasında silahlanma yarışı, güç dengesi, ittifaklar gibi Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kavramsallaştırmalarının geçmişe, tarihsel mücadelelere uygulanabildiğini, geçmiş dönemlerde devletler veya imparatorluklar arasındaki mücadelelerin analiz edilmeye ve bu kavramlarla açıklanmaya çalışıldığını görmekteyiz. Günümüzde veya yakın geçmişte devletler arası mücadeleyi daha önceki dönemle-

[1] Dr. (E) Tankçı Albay, Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Dekanlığı Misafir Öğretim Üyesi, aytcantekin@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3675-9046

lerden ithal etme imkânı artmaktadır. Yani silahlanma yarışı uygun ekonomik gücü gerektirmektedir.

Silahlanma yarışının ortaya çıkmasında devletler açısından 11 temel güdüleme (motivasyon) kaynağından söz edilmektedir. Bunlar; saygınlık kazanmak, askerî ve stratejik çıkarları koruyabilmek, Batılı devletlere olan güvensizlik, güvenlik endişelerini gidermek, önemli bir kuvvet çarpanına sahip olmak, jeopolitik gerekliliğin mevcudiyeti, yerel politikaların uygulanması, ekonomik gelişmelerin sağladığı olanaklar, Yeni Dünya Düzeni'nin etkisinin artması, silah ambargolarının mevcudiyeti, teknolojik gelişmelerin sağladığı olanaklar olarak ifade edilebilir.

Dünya, Soğuk Savaş sırasında ABD ve SSCB arasında tarih boyunca görülen en büyük silahlanma yarışına tanık olmuştur. Tank, uçak, gemi gibi konvansiyonel silahların yanı sıra tarihin önceki dönemlerinde mevcut olmayan nükleer silahlar ve atma vasıtalarına sahip olma konusunda iki süper güç arasında kıyasıya bir mücadele yaşanmıştır. Bu rekabetin sonucunda SSCB dağılmıştır. ABD, bir süre tek süper güç olarak gözükmekle birlikte 2000'li yıllarda, giderek artan biçimde Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin rekabetiyle karşılaşmaya başlamıştır. Bu durum giderek temposu artacak yeni bir silahlanma yarışının önümüzdeki dönemde yaşanabilme olasılığını artırmaktadır.

Kaynakça

Açıkmeşe, S. (2018). Stratejik Çalışmalar ve Realist Güvenlik Çalışmaları. İçinde M. Aydın ve A.H. Atalay (Eds.). *Strateji ve Güvenlik* (ss. 22-101). Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Akgül, Ö. (2020). Devletlerarası Savaşın Nedenleri Üzerine Kuramsal Bir İnceleme. İçinde O. Bingöl ve A.B. Varlık (Eds.). *Güvenlik Çalışmaları (Cilt-I): Kuramsal Yaklaşımlar* (ss. 221-247). Hiper Yayın, Arel Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Arı, T. (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. 2.b., Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Balcı, A. (2017). Realizm. İçinde Ş. Kardaş ve A. Balcı (Eds.). *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih Teori Kavram ve Konular* (ss. 119-146). Küre Yayınları, İstanbul.

Booth, K. ve N.J. Wheeler. (2008). Uncertainty. İçinde P.D. Williams (Ed.). *Security Studies: An Introduction* (ss. 133-150). Routledge, Londra.

Bozdağlıoğlu, Y. (2007). Realizm. İçinde H. Çakmak (Ed.). Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler (ss. 135-148). Barış Kitabevi, Ankara.

Bremer, S.A. (1992). Dangerous Dyads: Conditions Affecting the Likelihood of Interstate War, 1816-1965. *Journal of Confict Resolution, 36* (2), 309-341.

Britannica. (2023). Security Dilemma. https://www.britannica.com/topic/security-dilemma (Erişim Tarihi: 18.02.2023).

Cantekin, A. (2022). Devletlerin Saldırganlığı ve Uluslararası Sistemde Güvenlik. İçinde M. Şahin ve Ö.F. Kocatepe (Eds.). *21. Yüzyılda Uluslararası Güvenlik* (ss.19-31). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Caymaz, E. ve F. Erenel. (2020). Silahlanma ve Silahsızlanma. İçinde O. Bingöl ve A.B. Varlık (Eds.). *Güvenlik Çalışmaları (Cilt-II): Güvenlik Sektörleri ve Sorunları* (ss. 71-99). Hiper Yayın, Arel Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Dedeoğlu, B. (2014). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. 3.b., Yeniyüzyıl Yayınları, İstanbul.

Değirmencioğlu, İ.B. (2022). Ekonomik Bağımlılık, Karşılıklı Bağımlılık ve Ekonomik Güvenlik. İçinde O. Bingöl ve A.B. Varlık (Eds.). *Güvenlik Çalışmaları (Cilt-II): Güvenlik Sektörleri ve Sorunları* (ss. 421-450). Hiper Yayın, Arel Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Gencer, A.İ., Örenç, A.F. ve Ünver, M. (2008). *Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi: I/Belgeler*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul.

Herz, J.H. (1950). Idealist Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics, 2*(2), 157-180.

Jervis, R. (2006). The Spiral of International Insecurity. İçinde R. Little ve M. Smith (Eds.). *Perspectives on World Politics* (ss.54-61). Routledge, Londra.

Knutsen, T.L. (2015). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*. Çev. M. Özay. Açılım Kitap, İstanbul.

Köprülü, G. (2018). *Soğuk Savaş: Ronald Reagan'ın Rollback Stratejisi*. Çizgi Kitabevi, Konya.

Morgenthau, H.J. (1949). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. 2.b., Alfred A. Knopf, New York.

Neilberg, M.S. (2011). *Dünya Tarihinde Savaş*. Çev. M.T. Akad. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Roskin, M.G. ve Berry, N.O. (2014). *Uluslararası İlişkiler: Uluslararası İlişkilerin Yeni Dünyası*. Çev. Ö. Şimşek. Adres Yayınları, Ankara.

SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) (2022). SIPRI Year Book 2022 Summary. www.sipriyearbook.org (Erişim Tarihi: 22.02.2023)

Solmaztürk, H. (2020). Ulusal Güvenlik. İçinde O. Bingöl ve A.B. Varlık (Eds.). *Güvenlik Çalışmaları (Cilt-I): Kuramsal Yaklaşımlar* (ss. 95-136). Hiper Yayın, Arel Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Tukidides. (2010). *Peloponnessos Savaşları*. Çev. F. Akdemir. Belge Yayınları, İstanbul.

Uçarol, R. (2000). *Siyasi Tarih: 1789-1999*. 5.b., Filiz Kitabevi, İstanbul.

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Addison Wesley, Reading, Massachusetts.

Yalçın, H.B. (2017). *Ulusal Güvenlik Stratejisi: ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin*. SETA Kitapları, Ankara.

Yalvaç, F. (2011). Devlet. İçinde A. Eralp (Derleyen). *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar* (ss. 15-51). İletişim Yayınları, İstanbul.

Yurdusev, A.N. (2006). Uluslararası İlişkiler Öncesi. İçinde İ.D. Dağı, A. Eralp vd., *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* (ss. 15-55). İletişim Yayınları, İstanbul.

Bölüm 5

TERÖRİZM VE EKONOMİ

Mahir Terzi[1] *- Serkan Yenal*[2] *- Semih Özen*[3]

Giriş

Bu bölüm, terör ve ekonomi konusunda okuyucuya genel bir çerçeve sunmak amacıyla kaleme alınmıştır. Terörün herhangi bir ülke ekonomisine verdiği zarara ilişkin genel kanı (olumsuz etki) malumdur. Bu genel kanı, bu bölümde, terörün; yabancı yatırımlar, refah, büyüme, tüketim, tasarruf ve yatırımlar üzerindeki etkisi bağlamında ampirik çalışmalar çerçevesinde ortaya konmaktadır. Türkçe literatüre tanıtımının yanında, bu veriler aynı zamanda, konu ile farkındalık düzeyini de artıracak niteliktedir. Çalışmaya konu olan içerik ve bu içeriğe ilişkin ampirik veriler, Türkiye'de dâhil olmak üzere esasen çeşitli ülkeleri kapsamaktadır ve Türkiye örneğinde yapılacak yeni ampirik çalışmalar, Türkiye özelindeki çalışmaları daha da geliştirebilecek mahiyette yorumlanabilir. Buna ilaveten peşinen söylemek gerekirse terörün pozitif katkısına ilişkin istatistiksel veriler veya tespit edilen verilere ilişkin bu yöndeki yorumlar ise bu bölümün yazarları için de şaşırtıcı olmuştur. Terör tanımlanırken felsefi derinlik bağlamında teröre pozitif mana yüklenmesi literatürde tesadüf edilen bir durumdur.[1] Ancak istatistiksel olarak elde edilen verilerden, teröre maruz kalan bir ülkede, kısa dönemde de olsa ekonominin canlandığına ilişkin sonuçların tespit edilmesi, genel kabuller üzerine daha fazla düşünmeyi gerektirebilir.

Metne konu olan çalışmaların özellikle Türkçe literatürü takip eden okuyucular ve/veya terör konusuna ilgi duyanlar için bilgilendirici olacağı söylenebilir. Ancak bu çalışmalar, aynı zamanda yabancı literatürde terör ve ekonomi konusunda ampirik çalışmalara belirgin bir iltifat olduğunu da dikkatlere sunmaktadır.

[1] Dr., Kültür ve Turizm Bakanlığı, mahirterzi@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-1308-2060
[2] Doç. Dr., Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Uluslararası İlişkiler Bölümü, serkanyenal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8188-5095
[3] MA, Millî Eğitim Bakanlığı, sozen2002@hotmail.com, ORCID: 0009-0000-3306-4623

turizm etkilemektedir ama tersi geçerli değildir. Yaya'nın çalışma sonuçlarına göre terörizmin, Türk turizminde olumsuz ama küçük bir etkisi bulunmaktadır. Terör olayları nedeniyle turizmin büyümesinde küçük bir düşüş ortaya çıkmıştır ancak kümülatif etki önemlidir. Dokuz yıllık bir terörün, Türkiye'ye gelen turist sayısını yaklaşık 6 milyon kişi azalttığı ve sadece 2006'da terörün Türk turizmine maliyetinin 700 milyon doları aştığı (2009: 496) sonucuna varan çalışmanın ayrıntısı için bk. Yaya (2009:477-497). Türkiye örneğinde 1992-2011 arası dönem için terörün turizme genel ülke düzeyinde belirgin bir etkisinin olmadığını istatistiksel olarak değerlendiren ancak terör saldırılarının Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da yoğunlaşması nedeniyle bu bölgelerin turizm kapasitesinin geliştirilememesine işaret ederek bu bölgelerde terör ve refah arasındaki çift yönlü nedensel ilişkiye işaret eden başka bir çalışma içinse bk. Çelik ve Karaçuka (2019: 313-322).

Kaynakça

Atukeren, E. (2011). Granger-Nedensellik Sınamalarına Yeni Yaklaşımlar. *Atatürk Üniversitesi İİBD, 10*(Özel Sayı),137-155.

Bilgel, F. ve Karahasan, B.C. (2015). The Economic Costs of Separatist Terrorism in Turkey. *Journal of Conflict Resolution, 61*(2), 1-23.

Burgoon, B. (2006). On Welfare and Terror: Social Welfare Policies and Political-economic Roots of Terrorism. *Journal of Conflict Resolution, 50*(2), 176-203.

Çelik, N. ve Karaçuka, M. (2017). The Effects of Terror Attacks on Tourism Sector: An Empirical Analysis in Turkey Example. *Ege Academic Review, 17*(3), 313-322.

Gaibulloev, K. ve Sandler, T. (2011). The Adverse Effect of Transnational and Domestic Terrorism on Growth in Africa. *Journal of Peace Research, 48*(3), 355-371.

Güriş, S., Akay, E.Ç. ve Güriş, B. (2018). *Eviews ile Temel Ekonometri*. Der Yayınları, İstanbul.

Halevy, N., Chou, E.Y., Cohen, T.R. ve Bornstein, G. (2010). Relative Deprivation and Intergroup Competition. *Group Processes & Intergroup Relations, 13*(6), 685-700.

Kojove, A. (2001). *Hegel Felsefesine Giriş*. Çev. Selahattin Hilay. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Korotayev, A., Vaskin, I. ve Tsirel, S. (2019). Economic Growth, Education, and Terrorism: A Re-analysis. *Terrorism and Political Violence, 33*(3), 572-595.

Kumar, S.P.K. ve M.A. Sanjeev. (2020). Terrorism-tourism-economic Growth Nexus in India: An NARDL Evidence. *FIIB Business Review, 9*(4), 300-308.

Meierrieks, D. ve Gries, T. (2013). Causality between Terrorism and Economic Growth. *Journal of Peace Research, 50*(1), 91-104.

Osgood, I. ve Simonelli, C. (2020). Nowhere to Go: FDI, Terror, and Market-specific Assets. *Journal of Conflict Resolution, 64*(9), 1-28.

Piazza, J.A. (2011). Poverty, Minority Economic Discrimination, and Domestic Terrorism. *Journal of Peace Research, 48*(3), 339-353.

Sezgin, Ş. ve Kıroğlu, B. Ş. (2019). Terör Olaylarının Türkiye'nin Turizmine Etkisinin analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), 6*(10), 16-27.

Shah, S.H., Hasnat, H. ve Ahmad, M.H. (2016). The Effects of the Human Cost of Terror on National Income, Private Consumption and Investment in Pakistan: An Empirical Analysis. *South Asia Economic Journal, 17*(2), 216-235.

Terzi, M. (2019). Akdeniz'de Fakirlik ile İstikrarsız Rejimlerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri. İçinde Çomak H. ve Şeker B.Ş. (Eds.) *Akdeniz Jeopolitiği 1-2* (ss. 752-765). Ankara: Nobel Kitabevi.

Turanlı, M. ve Güriş, S. (2018). *Temel İstatistik*. Der Yayınları, İstanbul.

Yaya, M.E. (2009): Terrorism and Tourism: The Case of Turkey. *Defence and Peace Economics, 20*(6), 477-497.

Bölüm 6

DÜNYA SAVUNMA SANAYİSİ

Mustafa Bekmezci[1] *- Wasim Ul Rehman*[2] *- Muhammad Nadeem*[3]

Giriş

Bir ülkenin savunma ihtiyacı; bulunduğu bölgenin stratejik konumuna, sahip olduğu yeraltı kaynaklarına, tehdit algısına, bölgesindeki veya dünya çapındaki güç durumuna göre şekillenmekte, kendi çıkarları doğrultusunda izlediği politikaya göre değişmektedir. Her toplum, askerî teknolojiye sahip olmaya ve sahip olduğu askerî teknolojiyi geliştirmeye önem vermektedir çünkü askerî teknolojiye sahip olmamanın bedeli çok ağırdır ve ölümcüldür (Parker, 2014: 2). Bu kapsamda savunma sanayisi için en önemli unsurun teknolojik yetkinlik olduğu söylenebilir. Ayrıca sayısal yetersizlik teknoloji ile karşılanabilmektedir. Savunma sanayisi; elektronik, bilişim, uzay, biyomühendislik gibi sanayi dallarının çıktılarını kullanmaktadır. Ayrıca siyasi ve ekonomik gücün en etkili güç çarpanıdır. Herhangi bir devletin kendi imkânları ile geliştirdiği; kara, hava, deniz silah araç ve gereçleri, o devletin politikasını da stratejisini de belirlemektedir. Savunma sanayisi gelişmiş ülkeler, genellikle gelişmiş ülkelerdir (Pirinççi ve Yeşiltaş, 2021: 88). Güçlü bir sanayinin arkasında da güçlü bir savunma sanayisi bulunmaktadır (Küçükseyhan, 2017: 7). Dolayısıyla savunma sanayisinin ülkeyi dışa bağımlılıktan kurtardığı, ekonomiye ve ülkenin gelişmesine katkı sağladığı söylenebilir.

[1] Prof. Dr., Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Dekanlığı, Savunma Araştırmaları Bölümü, mbekmezci@kho.msu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1206-690X

[2] Assistant Professor, University of the Punjab, Gujranwala Campus, Department of Business Administration, Pakistan, wasim.rehman@pugc.edu.pk, ORCID: 0000-0002-9927-2780

[3] Assistant Professor, University of Education Vehari Campus, Pakistan, muhammad.Nadeem @ue.edu.pk, ORCID: 0000-0002-2667-5247

Kaynakça

Akar, S. (2022). Savunma Sanayisi Gelişimi: Türkiye ile Seçilmiş Ülke Örnekleri Karşılaştırması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Akgül, A. (1986). *Savunma Sanayisi İşletmelerinin Yapısı ve Türk Savunma Sanayisi*. Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Black, J. (2019). Savaş ve Teknoloji. Çev. Cengiz Yücel. Doruk, İstanbul.

Çam, Ö.T. (2022). AB; Savunma Harcamaları için Ortak Mekanizma Planlıyor. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-savunma-harcamalari-icin-ortak-mekanizma-planliyor/2591345 (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

Caşın, M.H. (1997). Global Savunma Sanayiinin Yeni Dinamikleri ve Muhtemel Gelişim Modelleri. Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı, KHO Öğretim Başkanlığı, Ankara.

Eceral, T.Ö. (2017). Türk Savunma ve Havacılık Sanayisinin Küresel, Ulusal ve Yerel Dinamikleri: Ankara Örneği. *Akademik Bakış, 11*(21), 1-20.

Gümüşdaş, E. (2010). Türkiye'de Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Ekonomideki Yeri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Kayan, A. (2017). Savunma Sanayisinin Gelişimi ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme ile İlişkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Korkmazyürek, H. (2018). Stratejik Savunma Yönetimi. Hiperyayın, İstanbul.

Küçükseyhan, Y. (2017). TOBB Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Savunma Sanayisi Sektör Meclisi 2017 Yıllık Raporu, Ankara.

Özmen, Ö. (2007). Dünya'da ve Türkiye'de Savunma Sanayii ve Bu Sektörde Örnek Ülke Uygulamaları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Projesi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Parker, G. (2014). Cambridge Savaş Tarihi. 2.b., Çev. Füsun Tayanç ve Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Pınar, L. (2018). Türkiye'nin Savunma Sanayisi Alanındaki Gelişimin Türk Dış Politikasına Olan Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7*(4), 2344-2357.

Polat, A. O. (2020). Avrupa, ABD Savunma Sanayisi ve Türk Savunma Sanayisinin Tarihçesi. https://www.tgrthaber.com.tr/aktuel/avrupa-abd-savunma-sanayi-ve-turk-savunma-sanayinin-tarihcesi-2715325 (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

Sakman, T. (2022). NATO 2030 Projeksiyonu ve Asya-Avrupa Dengesizliği. https://www.aa.com.tr/tr/analiz/nato-2030-projeksiyonu-ve-asya-avrupadengesizligi/2073624 (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

Savunma Reformu Raporu (2013). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Ankara.

Savunma Sanayisi Özel İhtisas Komisyon Raporu (2007). DPT, Yayın No: 2755, Ankara.

Sevinç, S. (2020). Dünya'da ve Türkiye'de Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Makroekonomik Etkilerinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Sezgin, Ş. ve Sezgin, S. (2018). Dünya'da ve Türkiye'de Savunma Sanayisi: Genel Bir Bakış. A*vrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), 5*(12), 1-19.

TASAM (2015). Türk Savunma Sanayiinin Geleceği Sürdürülebilir ve Güçlü İhracat için Strateji Raporu-1. İstanbul.

TÜBİTAK (2003) Savunma, Havacılık ve Uzay Paneli Raporu Ek-3, TÜBİTAK, Ankara.

Yarman, T. (2022). Savunma Sanayii, Dünya ve Türkiye I, II, Ulusal Strateji. http://tolgayarman.com/blog/index.php/savunma-sanayii-dunya-ve-turkiye (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

Ziylan, A. (2001). Savunma Nereden Nereye?. *Ulusal Strateji Dergisi, Kasım/Aralık*, 1-7.

https://people.defensenews.com/top-100/ (Erişim Tarihi: 13.09.2022).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Sanayi (Erişim Tarihi: 17.09.2022).

https://www.sipri.org/media/press-release/2022/world-military-expenditure-passes-2-trillion-first-time (Erişim Tarihi: 11.09.2023).

Bölüm 7

TÜRK SAVUNMA SANAYİSİ

Kemal Eroğluer[1]

Giriş

İnsanların temel ihtiyaçlarından biri olan güvenlik duygusu, insanları tehlikelere karşı güç birliği yaparak kendilerini korumak için toplu hâlde yaşamaya yöneltmiştir. İnsanların topluluklar hâlinde yaşamak suretiyle kendilerini çeşitli tehlikelere karşı koruma ve savunmaları, en temel güvenlik ihtiyacının bir sonucudur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile Osmanlı Devleti döneminden itibaren gelişen ve son dönemlerinde durma noktasına gelen savunma sanayisi sürekli gelişim göstermiş ve belirlenen savunma stratejileri çerçevesinde hızla gelişerek (Baran, 2018: 58) özellikle son dönemde İnsansız Hava Aracı (İHA) atılımıyla havacılık alanında dünya çapında büyük başarılar elde etmiştir.

Türkiye, savunma sanayisi konusunda son döneme kadar NATO üyesi bir ülke olarak uluslararası anlaşmalar çerçevesinde, millî çıkarlarını gözeterek hareket etmiştir. Son dönemde ise küresel aktörlerin faaliyetleri ve uluslararası gelişmeler dikkate alınarak savunma sanayisinin yerli ve millî imkânlarla yürütülmesi sonucu dışa bağımlılık azalırken önemli başarılar da beraberinde gelmiştir. Savunmaya yönelik yapılan harcamalar her ne kadar ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkiliyormuş gibi görünse de ülke sanayisinin gelişmesi ve ulusal güvenliğin sağlanması kapsamında bu yatırımlar vazgeçilmezdir.

Bu bölümde savunma kavramı, savunma sanayisi ve özellikleri ile Türk savunma sanayisinin gelişimi ve mevcut durumu incelenecektir.

1. Savunma Kavramı ve Önemi

Güvenlik kavramı, "toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet" olarak tanımlanmış-

[1] Doç. Dr., Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Dekanlığı, Savunma Araştırmaları Bölümü, kerogluer@kho.msu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2456-5140

Son dönemde İHA ve SİHA alanında yaşanan gelişmeler, bu ürünlere sahip olan ülkelerin savaş başarısını etkiler hâle gelmiştir. Günümüzde hâlen devam etmekte olan projeler ile gelecekte de kara, hava ve deniz sistemlerinde dünya çapında söz sahibi olacak olan Türkiye, güçlü savunma sanayisi ile bölgesinde ve dünya üzerinde oyun kurucu lider ülke olma özelliğini sürdürecektir.

Kaynakça

Akıncı, E. (2007). Türk Savunma Sanayiinde Teknoloji ve Strateji. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Arize, A.C. (2002). Imports and Exports in 50 Countries Tests of Co-integration and Structural Breaks. *International Review of Economics and Finance*, *11*, 101-115.

Bağcı, E. (2019). *Dışa Bağımlılığın Makroekonomik Sonuçları: Türkiye Örneği*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Baran, T. (2018). Türkiye'de Savunma Sanayisi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Sanayisi Sektörü Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4*(2), 58-81.

Bozkır, A. (1997). *Türkiye'de Dış Politika-Savunma Sanayii Etkileşimi*. SSM, Ankara.

Çıkınlar, S. (2006). Savunma Harcamaları ve Türkiye'nin Durumu. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Duyar, M. (1997). Türk Savunma Sanayii'nin Ekonomideki Yeri ve Önemi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Erdem, E. (1996). Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zafiyetleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 48*, Temmuz-Aralık, 17-44.

Eren, H., Kılıç, A. ve Balcı, H. (2015). Savunma Sanayii için Teknoloji Transfer Yöntemi Seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 20*(4), 305-326.

Güneş, E. (2007). Savunma Sanayiinin Millileştirilmesinin Önemi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü. Gebze.

Gür, O. (1998). *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Savunma Sanayii Yoluyla Ülke Gelişimine Katkısı*. Harp Akademileri Basımevi, İstanbul,

Johnson, J. L. (1994). Financing the Arms Trade. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 535(1), 110-121.

Kayan, A. (2017). Savunma Sanayisinin Gelişimi ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme ile İlişkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Kazgan, H., Ateş, T. ve Koraltan, M. (1999). Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi, 1. Cilt: Kuruluştan Cumhuriyet'e. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, İstanbul.

Köse, Z., Gölpek, F. ve Doğan, F.C. (2019). Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 3*(1), 30-40.

Kurt, E. (2018). Türk Savunma Sanayii Tarihine Mikro Yaklaşım: Savunma Sanayii İşletmelerine Dair Bir Envanter ve Dönemselleştirme Çalışması (1836-2018). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

MSB Beyaz Kitap. (2000). *Türkiye'nin Milli Savunma Politikası*, Mönch Yayıncılık. Ankara

Oxford Languages. (2023). https://languages.oup.com/google-dictionary-tr/ (Erişim Tarihi: 26.01.2023)

Saraçöz, Y. (2018). Savunma Sanayiinin Önemi ve Savunma Harcamalarının Ülke Ekonomisine Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara.

Sezgin, A. (2004). *Türkiye'de Savunma Harcamalarının Ekonomik ve Jeopolitik Analizi*. SSM, Ankara.

Sönmez, M. (2016). Sanayinin Sorunları ve Analizleri (XIX). Asker ve Polis Harcamaları ve Silah Sanayi. *Mühendis ve Makine, 57*(680), 23-40.

Şimşek, M. (1989). *Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayii*. Ankara.

TÜBİTAK. (1998). Savunma Sanayisi ve Tedarik. TÜBİTAK Yayınları, Ankara.

Ülger, F. (1997). *Türk Savunma Sanayii*. TOBB Yayınları, Ankara.

Yılmazer, D. (2018). Cumhuriyet Dönemi Milli Savunma Sanayii'nin Kurulması ve Ordunun Yenileştirilmesi Politikaları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Zengin, R. (2010). Savunma Sanayisinin Gelişimi ve Türkiye'de Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Ziylan, A. (2004). Ulusal Teknoloji Yeteneği ve Savunma Sanayii. http://www. inovasyon.org/pdf/az_sader.pdf (Erişim Tarihi: 07.12.2022)

https://www.mke.gov.tr/tr/mke-kurumsal/sayfalar/24-07-2021-hakkimizda/ (Erişim Tarihi: 03.12.2022)

https://www.aselsan.com.tr/tr/hakkimizda/sirket-profili/ortaklar (Erişim Tarihi: 03.12.2022)

https://www.havelsan.com.tr/kurumsal/hakkimizda/sirket-profili (Erişim Tarihi: 03.12.2022)

https://www.fnss.com.tr/tr/kurumsal/fnss-tarihcesi (Erişim Tarihi: 04.12.2022)

https://baykartech.com/tr/tarihce/ (Erişim Tarihi: 04.12.2022)

http://www.isbirelektrik.com.tr/urunler.php (Erişim Tarihi: 09.12.2022)

https://www.stm.com.tr/tr/biz-kimiz/hakkimizda (Erişim Tarihi: 25.01.2023)

https://m5dergi.com/kapak/osmanlidan-gunumuze-savunma-sanayii/ Osmanlıdan Günümüze Savunma Sanayisi. (Erişim Tarihi: 10.12.2022)

https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/savunmanin-devleri-listesine-7-turk-sirketi-girdi/1944067 Savunmanın devleri' listesine 7 Türk şirketi girdi (Erişim Tarihi: 25.01.2023)

https://www.aspilsan.com/kurumsal/hakkimizda/ (Erişim Tarihi: 25.01.2023)

https://thinktech.stm.com.tr/uploads//docs/1647523596_stmblogkureselsavunmasanayiinde2022ongoruleri Küresel Savunma Sanayiinde 2022 Öngörüleri. (Erişim Tarihi: 03.12.2022)

BMC. https://www.bmc.com.tr/kurumsal/hakkimizda (Erişim Tarihi: 29.01.2023)

OTOKAR. https://www.otokar.com.tr/otokar-hakkinda/tarihce (Erişim Tarihi: 29.01.2023)

OTOKAR Faaliyet Raporu (2017). https://www.otokar.com.tr/getmedia/8068edea-c528-4b40-bd6d-415ed62b564a/1-ocak-30-eylul-2017-ara-hesap-donemine-ait-faaliyet-raporu (Erişim Tarihi: 04 Mart 2023)

ROKETSAN. (2023). https://www.roketsan.com.tr/tr (Erişim Tarihi: 01.02.2023)

SASAD. (2022). Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği. https://www.sasad.org.tr/ (Erişim Tarihi: 19.11.2022).

SaSaD Performans Raporu 2021. https://www.sasad.org.tr/sasad-sektor-performans-raporu-2021. (Erişim Tarihi: 18.02.2023)

SSB. (2022). Savunma Sanayisi Başkanlığı. https://www.ssb.gov.tr/Default.aspx? LangID=1 (Erişim Tarihi: 01.02.2023)

Thinktech (2022). Küresel Savunma Sanayiinde 2022 Öngörüleri. https://thinktech.stm.com.tr/tr/kuresel-savunma-sanayiinde-2022-ongoruleri (Erişim Tarihi: 01.02.2023)

TDK. (2023). Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 26.01.2023)

TUSAŞ. https://www.tusas.com/kurumsal/hakkimizda (Erişim Tarihi: 29.01.2023)

Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı. (2022). https://tskgv.org.tr/ (Erişim Tarihi: 16.12.2022)

Bölüm 8
ASKERÎ-SINAİ KOMPLEKS

Ufuk Bal[1] *- Adem Başpınar*[2]

Giriş

Askerî-sınai kompleks, askerî sosyolojinin temel kavramlarından biridir. Ortaya çıktığı İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika Birleşik Devletleri toplumunun özgün koşullarını da içinde barındıracak şekilde, savunma sanayisi şirketlerinin ve askerî yöneticilerin iş birliği yaparak; belli silahları satın alma, belli askerî operasyonlar düzenleme, belli uzun süreli silahlanma programlarına başlama, belli askerî yardım kampanyaları düzenleme gibi kararlarda siyasi karar alıcıları etkileme eforlarının bütününü ifade eder.

Dolayısıyla askerî-sınai kompleksin içinde savunma sanayisi şirketleri için büyük kârlar, üst düzey askerî yöneticiler içinse emeklilik sonrası bu şirketlerde kariyer, medyada repütasyon, askerî görevde terfi gibi çıkarlar söz konusudur. Aynı zamanda karar alıcıların ve karar alma süreçlerinin manipüle edilip edilmediği tartışmalarından ötürü siyaset biliminin de çalışma alanı içinde yer alır. Sonuç olarak bu tartışma; sosyoloji, ekonomi ve siyaset bilimini temelden ilgilendirir. Ne yazık ki Türkiye'de, ülkemizde böyle bir oluşumun gözlemlenmemesi[3] ve askerî sosyolojinin ancak gelişiyor olmasının da etkisiyle bu konu literatürde hiç işlenmemiştir.

---

[1] Doktor adayı, Mill Savunma Üniversitesi, ATASAREN, Askerî Sosyoloji Doktora Programı, ufukbal.sf@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9338-7010.

[2] Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, abaspinar@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2125-1832

[3] Türkiye'de askerî-sınai kompleksin gözlemlenip gözlenmeyeceğine ilişkin çalışmalar sayıca az ve kalite olarak yetersizdir. Akademik çevrelerin bu konuya ilgisizliği, böyle bir durumun gözlemlenmiyor olmasına yorulabileceği gibi gelecekte yapılacak çalışmalarla askerî-sınai kompleksin Türkiye'de var olduğu ispatlanabilir. Ancak mevcut akademik ve empirik verilerle böyle bir durumun söz konusu olduğunu söylemek güçtür. Bu konu müstakil bir araştırma konusu olarak ele alınmalıdır.

Benzer bir süreç Soğuk Savaş'ın ardından özellikle de 11 Eylül'ü takip eden dönemde yaşanmaya başlamıştır ve henüz bitmekten uzaktır. 2022'de başlayan ve bir anlamda 2014'teki çatışmaların devamı olan Ukrayna Savaşı ile beraber tekrar bir küresel silahlanma dalgasının olması beklenmektedir. Ayrıca son dönemde artan ABD-Çin jeopolitik mücadelesi ve dünyanın farklı yerlerinde ortaya çıkan ve yıllarca süren çatışmalar, son yıllarda küresel çapta savunma sanayisi üretimini artırmaktaydı. 2021 yılına ilişkin veriler, bu trendi doğrular niteliktedir. SIPRI raporlarına göre 2021 yılında ilk defa toplam savunma üretimi 2 trilyon ABD dolarını aşmıştır (World military expenditure passes $2 trillion for first time, SIPRI, 2022). Ukrayna Savaşı'yla birlikte Soğuk Savaş sonrasında savunma bütçelerini kısan birçok Avrupa ülkesi rekor modernizasyon programları açıklamış, Avrupa ülkelerinde savunma üretimi hızlanmıştır (Ukraine war: Arms made at pace "highest since Cold War" as Europe's east aids Kyiv, Euronews).

Bu bağlamda, sivil-asker ilişkilerinin temel kavramlarından olan askerî-sınai kompleksin gelecekte daha çok çalışılması ve daha sık duyulması beklenebilir. Sadece Avrupa'da değil askerî harcamaların istikrarlı bir şekilde arttığı Güneydoğu Asya'da, savunma sanayisinin giderek daha belirgin hâle geldiği ve jeopolitik fay hatları üzerinde yer alan Türkiye ve Polonya gibi ülkelerde askerî-sınai kompleks, hem bilimsel araştırmaların hem de siyasi tartışmaların odak noktalarından olma potansiyeline sahiptir.

Kaynakça

Aspaturian, V.V. (1972). The Soviet Military-industrial Complex-Does it Exist? *Journal of International Affairs, 26*, 1-28.

Bacevich, A.J. (2017). *America's War for the Greater Middle East: A Military History*. Random House, New York.

Baucom, D. (2014). The Military-industrial Complex: A Historical Perspective. *Journal of Military History, 78*(2), 401–417.

Baum, J.A.C. (2009, October 29). Outsourcing War: The Evolution of the Private Military Industry after the Cold War. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm? abstract_id=1496498 (Erişim Tarihi: 12.01.2023)

Bazerman, M. H. ve Watkins, M. D. (2004). *Predictable Surprises: The Disasters You Should Have Seen Coming, and How to Prevent Them*. Harvard Business School Press, Boston.

Bitzinger, R.A. (2008). China's Military-industrial Complex: Is it (finally) Turning a Corner? https://hdl.handle.net/10356/91869 (Erişim Tarihi: 2.12.2022)

Brunton, B.G. (1988). Institutional Origins of the Military-industrial Complex. *Journal of Economic Issues, 22*(2), 599–606. DOI: 10.1080/00213624.1988.11504790

Chang, P.H. (1975). China's Military-industrial Complex: Its Influence on National Security Policy. *Asian Affairs: An American Review, 2*(3), 145-154. DOI: 10.1080/00927678.1975.10587661

Chomsky, N. (1989). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. Pantheon Books, London.

Dunne, J.P. (1993). The Changing Military Industrial Complex in the UK. *Defence Economics, 4*(2), 91–111. DOI: 10.1080/10430719308404753

Eilperin, J. (1999, September 23). F-22's Future Stalls as Last-minute Bartering Begins. Washington Post. https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1999/09/23/f-22s-future-stalls-as-last-minute-bartering-begins/4c06025c-2d62-45e4-977e-db80ef796a0f/ (Erişim Tarihi: 2.01.2023)

Eisenhower, D. (1953). Chance For Peace. https://www.presidency.ucsb.edu/ documents/ address-the-chance-for-peace-delivered-before-the-american-society-newspaper-editors (Erişim Tarihi: 9.01.2023)

Eisenhower, D. (1961, January 17). Farewell Address. https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-17-1961-farewell-address (Erişim Tarihi: 9.01.2023)

Erickson, A.S. (2017). Chinese Naval Shipbuilding: An Ambitious and Uncertain Course. *Parameters, 47*(4), 132-135.

Evans, J. (2014). Bruce Jackson: The Man Who Took NATO East. https://www.globaldashboard.org/2014/09/04/bruce-jackson-man-took-nato-east/ (Erişim Tarihi: 4.10.2022)

Gaddis, J.L. (1997). *We now Know: Rethinking Cold War History*. Oxford University Press, Oxford, New York.

Galbraith, J.K. (2009). The Great Crash, 1929 (C. 1-224). Harper Business, New York.

Gambino, L. (2022, May 3). Biden Praises Lockheed Workers for Making Weapons for 'Ukrainian Heroes'. The Guardian. https://www.theguardian.com/us-news/2022/may/03/biden-lockheed-martin-weapons-ukraine-russia (Erişim Tarihi: 15.09.2022)

Guest Post: James Ledbetter on 50 Years of the "Military-Industrial Complex". (1295982004). Schott's Vocab Blog. https://archive.nytimes.com/schott.blogs.nytimes.com/2011/01/25/guest-post-james-ledbetter-on-50-years-of-the-military-industrial-complex/ (Erişim Tarihi: 15.10.2022)

Guyer, J. (2022a, July 5). Inside Ukraine's Lobbying Blitz in Washington. Vox. https://www.vox.com/23188403/inside-ukraine-foreign-lobbying-blitz-washington-fara-justice (Erişim Tarihi: 22.10.2022)

Guyer, J. (2022b, December 16). This DC Party Invite Shows All the Money to be Made off the Ukraine War. Vox. https://www.vox.com/world/2022/12/16/23507640/

dc-party-invite-military-contractors-money-ukraine-russia-war-us (Erişim Tarihi: 4.1.2023)

Hartung, W.D. (2011). *Prophets of War: Lockheed Martin and the Making of the Military-industrial Complex*. Nation Books, New York.

Hartung, W.D. ve Reingold, J. (2002). About Face: The Role of the Arms Lobby in the Bush Administration's Radical Reversal of two Decades of U.S. Nuclear Policy. http://www.worldpolicy.org/projects/arms/reports/reportaboutface.html (Erişim Tarihi: 15.1.2023)

Heidenheimer, A.J., ve Heclo, H. (2002). Military-industrial Complexes and Military Intervention. *International Studies Quarterly, 46*(4), 529-551.

Keefe, B. (2009). Georgia Lawmakers: Don't Waste Money on Swine Flu Vaccine. The Atlanta Journal-Constitution. https://www.ajc.com/lifestyles/health/georgia-lawmakers-don-waste-money-swine-flu-vaccine/N0VvrQO14lO1sq4LWKMIvK/ (Erişim Tarihi: 24.12.2022)

Lenoir, T. (2000). All but War is Simulation: The Military-entertainment Complex. *Configurations, 8*(3), 289–335. DOI: 10.1353/con.2000.0022

Leonard, K. (2022). 20 Members of Congress Personally Invest in Top Weapons Contractors that'll Profit from the Just-passed $40 Billion Ukraine Aid Package. Business Insider. https://www.businessinsider.com/congress-war-profiteers-stock-lockheed-martin-raytheon-investment-2022-3 (Erişim Tarihi: 24.12.2022)

Luttwak, E.N. (1995). Toward Post-heroic Warfare. *Foreign Affairs, 74*(3), 109-122.

Mahan, A.T. (2017). *The Influence of Sea Power upon History*. CreateSpace International Publishing Platform, New York.

Mashal, M. (2018, October 4). As Afghanistan Frays, Blackwater Founder Erik Prince is Everywhere. The New York Times. https://www.nytimes.com/2018/10/04/world/asia/afghanistan-erik-prince-blackwater.html (Erişim Tarihi: 23.11.2022)

McGarry, B. (2017, October 31). Air Force Removes Top Weapons Buyer for not Disclosing Northrop Tie. Military.Com. https://www.military.com/daily-news/2016/02/12/air-force-removes-top-weapons-buyer-not-disclosing-northrop-tie.html (Erişim Tarihi: 23.08.2022)

Mills, C.W. (2000). *The Power Elite*. Oxford University Press, Oxford.

Mintz, A. (1983). The Military-industrial Complex: The Israeli Case. *Journal of Strategic Studies, 6*(3), 103-127. DOI: 10.1080/01402398308437160

Mintz, A. (1985). The Military-industrial Complex: American Concepts and Israeli Realities. *Journal of Conflict Resolution, 29*(4), 623-639. DOI:10.1177/0022002785029004006

Mulvenon, J.C. (2001). *Soldiers of Fortune: The Rise and Fall of the Chinese Military-business Complex, 1978-1998*. Routledge, New York.

Office of Management and Budget. (2019). Budget of the United States Government, Fiscal Year 2020: Historical Tables. Executive Office of the President.

Pentagon Revolving Door Database. (2022). Project On Government Oversight. https://www.pogo.org/database/pentagon-revolving-door (Erişim Tarihi: 9.10.2022)

Petersen, W. (1991). *The Iron Triangle: The Politics of Defense Contracting. Transaction Publishers*, New Jersey.

Rassadin, V. (2000). The State of the Military-industrial Complex in Russia. *Problems of Economic Transition, 42*(10), 6-16. DOI: 10.2753/PET1061-199142106

Sandoval, B.A. (2021). *Military Industry and the Israel-Palestine Conflict: Military Aid, Technology, and Barriers to Peace*. CUNY, New York.

Sen. Ossoff's Push to Secure New C-130J Aircraft for Air National Guard Passes Congress. (2022). U.S. Senator for Georgia Jon Ossoff.

Slijper, F. (2005). The Emerging EU Military- Industrial Complex. https://www.tni.org/files/publication-downloads/eumilitary.pdf (Erişim Tarihi: 28.11.2022)

Ukraine Conflict: Lockheed Martin to Boost Production Capacity for Popular Weapons. (2022). Janes.Com. https://www.janes.com/defence-news/news-detail/ukraine-conflict-lockheed-martin-to-boost-production-capacity-for-popular-weapons (Erişim Tarihi: 28.08.2022)

US Study Group Advises Delay in Afghanistan Withdrawal. (2021, February 3). France 24. https://www.france24.com/en/live-news/20210203-us-study-group-advises-delay-in-afghanistan-withdrawal (Erişim Tarihi: 28.09.2022)

Wicaksono, T. ve Perwita, A.A.B. (2020). The Military Industrial Complex in a Developing Country: Lessons from the Republic of Turkey. *Jurnal Hubungan Internasional, 9*(1). DOI: 10.18196/hi.91162

Xi, Huawei and China's Powerful Military-industrial Complex. (2018). Nikkei Asia. https://asia.nikkei.com/Editor-s-Picks/China-up-close/Xi-Huawei-and-China-s-powerful-military-industrial-complex (Erişim Tarihi: 16.1.2023)

Zhang, S. (2022, May 23). Lockheed Martin Gave Over $250k to Politicians as They Discussed Ukraine Bills. Truthout. https://truthout.org/articles/lockheed-martin-gave-over-250k-to-politicians-as-they-discussed-ukraine-bills/ (Erişim Tarihi: 23.10.2022)

Bölüm 9

SAVUNMA 4.0

Ayşenur Topcu[1] *- Memduh Begenirbaş*[2]

Giriş

Türkiye'de son on yılda, Endüstri 4.0'a olan ilginin gün geçtikçe arttığı; hakemli akademik dergi yayınları, kitap, seminer, kongre ve çalıştaylardan anlaşılmaktadır. Farklı disiplinlerdeki kavramların zaman içerisindeki gelişimlerinin anlaşılabilmesi için sonuna 4.0 eklendiği de görülmektedir. Dolayısıyla Endüstri 4.0'ın içerdiği mantıksal perspektif, günümüzde pek çok alanda kullanılmaya başlanmıştır.

Ülkemizde ve dünyada devamlı olarak gelişen savunma sanayisi sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin yaşamsal faaliyetlerini idame ettirebilmeleri için sahip oldukları finansal, fiziksel, sosyal vb. tüm kaynakları etkin ve verimli kullanmaları gerekmektedir. Uzmanlık bilgileri, yapmış oldukları işin know-how'ını, sahip oldukları entelektüel sermayeyi, dünyada sürekli olarak gelişen ve değişen teknolojiyi ve inovasyonu kendi firmalarında da sürekli geliştirmeleri gerekmektedir. Günümüzde gittikçe önem kazanan teknolojik gelişme ve aynı zamanda inovasyon becerisi, savunma sanayisinde faaliyet gösteren şirketlerin rekabet gücünü arttırmaktadır. Dünyanın her yerindeki, her türlü sanayi faaliyetlerinin gelişmesi ve de dönüşmesi, savunma sektöründe faaliyet göstermekte olan şirketleri de etkilemektedir. Bu nedenle, bilişim teknolojilerindeki gelişim ve değişimleri ürün üretim süreçlerinin tüm zincirlerine entegre ederek üretilen ürünün yaşam döngüsünde aktif olarak yer veren şirketler Endüstri 4.0'ı savunma sektöründe kullanabilmiş kabul edilmektedir. Sürecini Endüstri 4.0 seviyesine getirebilen firmaların ömürlerinin daha uzun olacağı ve dolayısıyla bu durumun savunma sektörünü de ciddi derecede etkileyeceği düşünülmektedir.

[1] Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, aysenur.topcutk@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1350-1712

[2] Doç. Dr., Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Dekanlığı, Savunma Araştırmaları Bölümü, mbegenirbas@kho.msu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0917-0973

Yapay zekâ teknolojisi ile endüstriyel ortamlardaki görev ve süreçler otomatik programlanabilir hâle gelerek proaktif bakım sağlanabilmektedir.

Hem küresel hem de bölgesel olarak mevcut ve gelişmekte olan güvenlik ortamı, silahlı kuvvetlerin tüm çatışma yelpazesinde yüksek derecede hazırlıklı olmasını gerektirmektedir. Silahlı kuvvetlerin belirleyici üstünlüğünü korumak için ihtiyaç duyduğu yeteneklerin belirlenmesi ve geliştirilmesi, gelecekteki savunma yönetiminin temel taşı olacaktır. Teknolojideki muazzam ilerlemenin yanı sıra güvenlik ortamındaki hızla gelişen şartlar, optimum savaş hazırlığına ulaşmak için teknoloji tarafından yeterince desteklenen iyi düşünülmüş bir yetenek yol haritası ve Savunma 4.0'ı destekleyecek tüm teknoloji altyapılarına ihtiyaç duyacaktır. Kısaca şu an olduğu gibi daha yoğunluklu olarak gelecekte de teknoloji olmadan savunma ve güvenlikten bahsedebilmek mümkün olmayacaktır.

Kaynakça

Alhan M.A. (2021). Stratejik Yönetim Çerçevesinde Toplumsal Hareketlerin Yapay Zekâ Yöntemiyle Açıklanmasına Yönelik Bir Model. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Axiscades Engineering Technologies, (13.04.2020) https://www.industr.com/en/industry-and-defence-manufacturing-2477298 (Erişim Tarihi: 17.02.2022).

Axiscades Engineering Technologies, https://www.axiscades.com/defense-4.0.html (Erişim Tarihi: 14.01.2023)

Baheti R. ve Gill, H. (2011). Cyber-physical Systems. *The Impact of Technology*, Sayı:1, Bölüm: 3,161-166.

Bildirici, F. (2020). https://baslangicnoktasi.org/savunma-sanayi-ve-blockchain-teknolojisi-nerede-kesisir-uygulamalar-ve-genel-durum/ (Erişim Tarihi: 14.01.2023).

Blockchain in Defence and Security, 24.04.2019 https://www.blockchainexpert.uk/blog/blockchain-in-defence (Erişim Tarihi: 14.01.2023).

Brettel M., Friederichsen N., Keller M. ve Rosenberg M. (2014). How Virtualization, Decentralization and Network Building Change the Manufacturing Landscape: An Industry 4.0 Perspective, *International Journal of Mechanical, Aerospace, Industrial, Mechatronic and Manufacturing Engineering, 8*(1), 47-56.

Byzgen, (2021). https://www.byzgen.com/case-studies/driving-transparency-and-auditability-to-improve-mifid-ii-compliance (Erişim Tarihi: 14.01.2023)

Çavdar T. ve Öztürk E. (2018) Nesnelerin İnterneti İçin Yeni Bir Mimari Tasarımı. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü* Dergisi, *22*(1), 39-48.

Davutoğlu N. A., Akgül B. ve Yıldız E. (2017). İşletme Yönetiminde Sanayi 4.0 Kavramı ile Farkındalık Oluşturarak Etkin Bir Şekilde Değişimi Sağlamak, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *52*, 544-567.

Ege Bölgesi Sanayi Odası, (2015). Sanayi 4.0 Uyum Sağlamayan Kaybedecek, http://www.ebso.org.tr/ebsomedia/documents/sanayi-40_88510761.pdf, (Erişim Tarihi: 07.05.2022).

Frederick D.E. (2016). Libraries, Data and the Fourth Industrial Revolution (Data Deluge Column). *Library Hi Tech News*, *33*(5), 9-12, DOI:10.1108/LHTN-05-2016-0025.).

Gilchrist A. (2016). Introducing Industry 4.0. In: Industry 4.0. Apress, Berkeley, CA. https://doi.org/10.1007/978-1-4842-2047-4_13

Gulshan V., Peng L. ve Coram M. Development and Validation of a Deep Learning Algorithm for Detection of Diabetic Retinopathy in Retinal Fundus Photographs, https://static.googleusercontent.com/media/research.google.com/tr//pubs/archive/45732.pdf (Erişim Tarihi: 02.02.2020).

Hamet P. ve Tremblay J. (2017). Artificial Intelligence in Medicine, *Metabolism Clinical and Experimental*. *69*, 36-40.

KPMG, (2019). https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/ca/pdf/2019/07/blockchain-in..-the-field-en.pdf (Erişim Tarihi:14.01.2023).

Insight L. (2019). https://www.ledgerinsights.com/blockchain-arms-defense-procurement-south-korea/ (Erişim Tarihi: 13.01.2023).

Kagermann H., Lukas W. ve Wahlster W. (2011). Industrie 4.0 - Mit dem Internet Der Dinge Auf Dem Weg Zur 4. Industriellen Revolution. https://www-live.dfki.de/fileadmin/user_upload/DFKI/Medien/News_Media/Presse/Presse-Highlights/vdinach2011a13-ind4.0-Internet-Dinge.pdf (Erişim Tarihi: 25.01.2023)

Kılıç S. ve Alkan R. M. (2018). Dördüncü Sanayi Devrimi Endüstri 4.0: Dünya ve Türkiye Değerlendirmeleri. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, *2*(3), 29-49, DOI: 10.31006/gipad.417536.

Kitapçı O., Sakarya M.C., Dörtyol İ.T., Koçyiğit M., Sezgin İ.V., Yahyaoğlu Ö., Çelik N., Bilgen Çıkdın M., Başarır A.C., Ülgen S., Altan C., Dorum A.E. ve Karataş H. (2018). Antalya Firmalarına Yönelik Endüstri 4.0 Durum Tespiti Ölçeğin Geliştirilmesi ve Pilot Uygulama Projesi, ATSO, Antalya.

KPMG, (2018). Industry 4.0: What Does it Mean to Australian Defence Industry? https://jvat.com.au/articles-and-insights/defence-and-national-security/industry-4-point-0-what-does-it-mean-to-the-australian-defence-industry (Erişim Tarihi: 25.01.2023)

Laney D. (2001). 3d Data Management: Controlling Data Volume, Velocity and Variety, *Application Delivery Strategies, Meta Group Inc*, https://studylib. net/doc/8647594/3d-data-management--controlling-data-volume--velocity--an... (Erişim Tarihi: 11.01.2023)

Lineberger R., Hussain A., Hanley T., Rutgers V. ve Sniderman B. (2019). Aerospace and Defense 4.0, Capturing the value of Industry 4.0 Technologies, *Deloitte Insights* https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/4912_Aerospace-and-defense-4-0/DI_A&D_4-0.pdf (Erişim Tarihi: 20.01.2023)

McKinsey&Company, (2015). Global Media Report, Londra, https://www.mckinsey.com/~/media/mckinsey/business%20functions/operations/our%20insights/industry%2040%20how%20to%20navigate%20digitization%20of%20the%20manufacturing%20sector/industry-40-how-to-navigate-digitization-of-the-manufacturing-sector.pdf (Erişim Tarihi: 06.05.2022).

Reinsel D., Gantz J. ve Rydning J. (2017). Data Age 2025: The Evolution of Data to Life-Critical, "White Paper, International Data Corp., Sponsored by Seagate, https://www.import.io/wp-content/uploads/2017/04/Seagate-WP-DataAge2025-March- 2017.pdf (Erişim Tarihi: 14.01.2023).

Rübman M. Lorenz M., Gerbert P., Waldner M., Engel P., Harnisch M.ve Justus J. (09.04.2015) Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries, Boston Consulting Group, https://www.bcg.com/publications/2015/engineered_products_project_business_industry_4_future_productivity_growth_manufacturing_industries (Erişim Tarihi: 25.01.2023).

Sağıroğlu, C. (2018). Üretimde Dijital Dönüşüm, TÜBİTAK, Ankara, https://dijitalakademi.bilgem.tubitak.gov.tr/wp-content/uploads/2018/01/EPID-BS-UretimdeDijitalDonusum.pdf (Erişim Tarihi: 06.05.2022).

Sam Daley, 16.09.2022 https://builtin.com/blockchain/blockchain-cybersecurity-uses (Erişim Tarihi: 14.01.2023).

San Jose C. (2013). Cisco Visual Networking Index Forecast Projects 13-Fold Growth in Global Mobile Internet Data Traffic from 2012-2017, https://newsroom.cisco.com/c/r/newsroom/en/us/a/y2013/m02/cisco-visual-networking-index-forecast-projects-13-fold-growth-in-global-mobile-internet-data-traffic-from-2012-2017.html (Erişim Tarihi: 31.05.2022).

Rothrie, S. (2018). Blockchain Military Applications – the Future Tech of the Armed Forces, https://coincentral.com/blockchain-military-applications-the-future-tech-of-the-armed-forces/#heading-h2-0 (Erişim Tarihi: 13.01.2023).

Schwab, K. (2016). The Global Competitiveness Report, World Economic Forum, İsviçre, https://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

Silahtaroğlu, G. ve Alayoğlu, N. (2016). Using or not Using Business Intelligence and Big Data for Strategic Management: An Empirical Study Based on Interviews with Executives in Various Sectors, 12th International Strategic Management Conference, 28-30 Ekim, 2016, Ankara.

Soylu, A. (2018). Endüstri 4.0 ve Girişimcilikte Yeni Yaklaşımlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43-57, DOI: 10.30794/pausbed.424955.).

STM (2022). https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1610026756_stm-savunma-sanayiinde-blokzincir.pdf? (Erişim Tarihi: 14.01.2023)

Şimşek, T. (16.03.2022). Endüstri 4.0 ile Geleceğe Bakış ve Beklentiler, http://www.endustri40.com/endustri-4-0-ile-gelecege-bakis-ve-beklentiler/ (Erişim Tarihi: 04.05.2021).

Topcu, A. (2022). Savunma Sanayisi ve Endüstri 4.0: Türkiye'deki Savunma ve Havacılık Şirketlerine Yönelik Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Milli Savunma Üniversitesi, Milli Güvenlik ve Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bölüm 10

SAVUNMA SANAYİSİNİN GELECEĞİ VE ÖNERİLER

Göksel Korkmaz[1] *- Mustafa Kemal Topcu*[2]

Giriş

Savaş, ülkeler tarafından arzu edilmeyen bir durum olsa da bazen kaçınılmaz olabilmektedir. Savaş dönemlerinde küresel pazarlara erişim oldukça zorlaşmakta hatta kimi piyasalar açısından imkânsız hâle gelebilmektedir. Bu nedenle ülkeler savunmalarını güvence altına alabilmek için savunma sistemleri tedarik süreçlerini ve bunlara malzeme sağlayan tedarik zincirlerini güvence altına almak durumundadır. Savaş durumunda tedarik sistemindeki kırılganlığı minimize etmenin yolu, özgün savunma sanayisini geliştirmek ve kendi kendine yetebilmekten geçmektedir. Bu doğrultuda özellikle büyük devletler, savunmada mümkün olduğunca özerkliği sağlayacak stratejilere yönelmektedir. Kendi kendine yetebilmek için devletler; ihtiyaç duyduğu savunma sistemini, bileşenlerini, yedek parça ve sarf malzemelerini başlangıçtan itibaren tasarlayabilme, üretme ve entegre etme, çeşitli koşullar altında test etme, bakımını yapma ve zamanında geliştirme becerisini arttırma ve değiştirme yeteneğine sahip olmalıdır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok endüstri, kaynaklar ve nihai bir ürünün bitmiş bileşenleri için ulusötesi ortaklıklara dayanarak en azından bir dereceye kadar küreselleşmiştir. Bu dönemde yukarıda belirtilen kaygılar nedeniyle en az küreselleşen sektör ise savunma sanayisi olmuştur. Savunma sanayisinin bu yapısı ya birinci sınıf teknolojiye sahip olmayı ya da birinci sınıf teknolojilere sahip pazarlara sürdürülebilir kısıtsız erişimi zorunlu kılmaktadır.

[1] Dr., Millî Savunma Bakanlığı, korkmazgoksel@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2789-2657
[2] Doç. Dr., ST Strateji ve Teknoloji Geliştirme Ltd. Şti., mktopcu@ststrateji.com, ORCID: 0000-0002-3298-1283

- Meskûn mahallerde muharebe, hükûmet dışı organizasyonlar, hibrit/konvansiyonel harbe yönelik daha çevik kuvvet yapıları için nano teknolojili savunma ürünleri geliştirilmesi
- Uzay, enerji ve demir yolları gibi diğer sektörlere katkı sağlanması
- Savunma ve havacılık koridorları kurulması
- Savunma test altyapısı programının başlatılması
- Savunma sanayisi işletmelerinin konuş yerlerinin çeşitlendirilmesi
- Dual üretimle ticari ürün sahipliğinin artırılması
- Ana yüklenici, entegratör firmaların nicel ve nitel yönden artırılması
- Savunma sanayisi işletmelerinin dijitalleşme ve yalınlaşma ekseninde yeteneklere kavuşturulması
- Tek kanallı tedarik yapısına geçilmesi
- Beşerî sermayenin sürdürülebilirlik çerçevesinde geliştirilmesi

Sonuç olarak son dönemde Türkiye'nin yaptığı çalışmalarla mesafe alınan alanlar arasında; kritik altyapıların siber korunması, siber kapasite inşası, devlet desteklerinin artarak devam etmesi, lazer, elektromanyetik silah sistemleri, insansız ve otonom sistemler, siber güvenlik ve yapay zekâ sayılabilir.

Savunma sanayisinin millî uzay programına destek sağlaması ve bilgi ve teknoloji transferi yapması çok önemlidir. Uzayın savunma ekosisteminin genişlemesi için fırsat sunması, Türkiye açısından yıkıcı inovasyon olanaklarını artırmaktadır. Sürdürülebilir ekonomik büyüme ve ulusal refahın artırılması için her zaman ileri teknolojilerin yaratılması bağlamında lokomotif sektör olmuş savunma sanayisinin ticari ürün gamına doğru evrilmesi için uzay bir şans olarak görülebilir.

Kaynakça

AIA, (2021). 2021 Facts & Figures U.S. Aerospace & Defense Aerospace Industries Association. https://www.aia-aerospace.org/wp-content/uploads/2021-Facts-and-Figures-U.S.-Aerospace-and-Defense.pdf (Erişim Tarihi: 17.10.2022)

Akbay, Ö.A. (2021). Global Defense Industrialization and Cooperative Behaviors of Major Powers. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi, Ankara.

ASD, (2019), The Aerospace and Defense Industries Association of Europe, Facts and Figures Brussels: 2019.

Balcı, A. ve Çelik, C. (2019). Turkey's Military Power in the 2000s: An Assessment for Measurement Methods. *Turkish Policy Quarterly, 18*(2), 101-111.

Barbier, L. (2020). Industry 4.0 Adoption for US Aerospace and Defense Sector. An exploratory research of the implications for companies. International Business Bachelor's Thesis. https://aaltodoc.aalto.fi/bitstream/handle/123456789/44095/ bachelor_Barbier_Louis_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 17.10.2022)

BDSV, (2020). Federation of German Security and Defence Industries "The German Security and Defence Industry," BDSV. https://www.bdsv.eu/about-us/the-german-security-and-defence-industry.html(Erişim Tarihi: 2.11.2022)

Behera, L.K. (2020). *Towards a Vibrant Defence Industrial Base*. Routledge India. eBook

Berenson, D., Higgins, C. ve Tinsley, J. (2021). The U.S. Defense Industry in a New Era, War on The Rocks. https://warontherocks.com/2021/01/the-u-s-defense-industry-in-a-new-era/ (Erişim Tarihi: 17.10.2022)

Bitzinger, R.A. (2003). Chapter 3: Towards a Brave New Arms Industry?, The Adelphi Papers, 43:356, 63-79, DOI: 10.1080/714027876

Bitzinger, R.A. (Ed.). (2009). *The Modern Defense Industry: Political, Economic, and Technological Issues: Political, Economic, and Technological Issues*. Greenwood Publishing Group, Santa Barbara, California

Bitzinger, R.A. (2015). Russian Arms Transfers and Asian Military Modernisation. S. Rajaratnam School of International Studies, https://www.files.ethz.ch/isn/195344/PR151215_Russian-Arms.pdf (Erişim Tarihi: 17.10.2022)

Brattberg, E. ve Valasek, T. (2019) EU Defense Cooperation: Progress Amid Transatlantic Concerns, Washington: Carnegie Endowment for International Peace, https://carnegieendowment.org/files/WP_Brattberg_Valasek_EU_Def_Coop_v3.pdf (Erişim Tarihi: 18.10.2022)

Buzan, B. ve Wæver, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, New York.

Calcara, A. (2017). State-defence Industry Relations in the European Context: French and UK Interactions with the European Defence Agency. *European Security, 26*(4), 527-551.

Catalano, C. (2016) La Politica Industriale Nel Settore Della Difesa. Centro Alti Studi Per la Difesa. Codice AI-SA-27. https://www.difesa.it/SMD_/CASD/IM/ CeMiSS/DocumentiVis/Ricerche_da_pubblicare/AI-SA-27_La_politica_industriale_nel_settore_della_Difesa.pdf (Erişim Tarihi: 18.10.2022)

Cloughly, B. (2010). Analysis: DRDO Fails to Fix India's Procurement Woes. *Jane's Defense Weekly.*

Cohen, E. (2007). Industrial Policies in France: The Old and the New. *Journal of Industry, Competition and Trade*, 7, 213-227. DOI: 10.1007/s10842-007-0024-8.

Connolly, R. ve Sendstad, C. (2018) Russian Rearmament, Problems of Post-Communism, 65:3,143-160, DOI: 10.1080/10758216.2016.1236668

CRS, (2021). Defense Primer: U.S. Defense Industrial Base. Congressional Research Service (CRS). Updated January 22, 2021 https://crsreports.congress.gov/ product/pdf/IF/IF10548 (Erişim Tarihi: 25.10.2022)

CRS, (2022) Renewed Great Power Competition: Implications for Defense-Issues for Congress. Congressional Research Service (CRS). Updated February 10, 2022. https://sgp.fas.org/crs/natsec/R43838.pdf (Erişim Tarihi: 25.10.2022)

Defense News. (2019). Defense News. May 24, 2020 https://www.defensenews. com/interviews/2019/04/22/4-questions-on-the-risks-facing-turkeys-defense-industry/(Erişim Tarihi: 04.11.2022)

Deloitte, (2018). 2018 Global Aerospace and Defense Industry Financial Performance Study. Deloitte Touche Tohmatsu Limited, file:///D:/gx-eri-global-a-d-industry-financial-performance-study-2018.pdf (Erişim Tarihi: 04.11.2022)

Deloitte, (2019). 2019 Global Aerospace and Defense Industry Outlook. https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/manufacturing/us-mfg-2019-global-a-and-d-sector-outlook.pdf(Erişim Tarihi: 04.02.2023)

Deloitte, (2023). 2023 Global Aerospace and Defense Industry Outlook. https://www2. deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/manufacturing/us-eri-2023-outlook-aerospace-and-defense.pdf (Erişim Tarihi: 04.02.2023)

Denisentsev, S. (2017). Russia in the Global Arms Market: Stagnation in a Changing Market Landscape. *Center for Strategic & International Studies*, *Aug. 1, 2017, 34*

Eceral, T.Ö. (2017). Türk Savunma ve Havacılık Sanayisinin Küresel, Ulusal ve Yerel Dinamikleri: Ankara Örneği. *Gazi Akademik Bakış, 11*(21), 87-106.

Feedback, (2014). Indian Defense: Procurement Process and Policy. Report created by Feedback Business Consulting Services Pvt. Ltd. for the Virginia Economic Development Partnership. http://14.139.53.35/jspui/bitstream/1/7638/1/Indian%20 Defence.pdf(Erişim tarihi: 03.11.2022)

Fiott, D. (2019). Strategic Investment Making Geopolitical Sense of the EU's Defense Industrial Policy. Chaillot Paper 156. https://www.iss.europa.eu/content/strategic-investment-making-geopolitical-sense-eus-defence-industrial-policy (Erişim Tarihi: 04.01.2023)

France Diplomacy, (2022). France and Europe, leaders in defence and security. https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/economic-diplomacy-foreign-trade/supporting-french-businesses-abroad/strategic-sector-support/defence-industries-and/(Erişim tarihi: 02.11.2022)

Globaldata, (2021). Top 10 Aerospace and Defense Companies in the US in 2021 by Revenue. https://www.globaldata.com/companies/top-companies-by-sector/aerospace-and-defence/us-defense-companies-by-revenue/(Erişim Tarihi: 17.10.2022)

Güneş, E. (2007). Savunma Sanayiinin Millileştirilmesinin Önemi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Harrington, A.R. (2018). *International Organizations and the Law*. Routledge, London.

Hyer, E. (1992). China's Arms Merchants: Profits in Command. *The China Quarterly, 132*, 1101-1118.

İlhan, B. (2020). China's Evolving Military Doctrine after the Cold War, Analiz Raporu, Seta Vakfı, No. 59, Ankara.

İngiltere Savunma Bakanlığı, (2005). Defence Industrial Strategy. Defence White Paper Presented to Parliament by the Secretary of State for Defence by Command of Her Majesty. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/272203/6697.pdf (Erişim Tarihi: 10.10.2022)

İngiltere Savunma Bakanlığı, (2021). Defence and Security Industrial Strategy: A Strategic Approach to the UK's Defence and Security Industrial Sectors Presented to Parliament by the Secretary of State for Defence by Command of Her Majesty. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/971983/Defence_and_Security_Industrial_Strategy_-_FINAL.pdf (Erişim Tarihi: 10.10.2022)

İsmayilov, E. (2015). Güney Kafkasya'da Silahlanma Yarışı (Armament Race in the South Caucasus). BilgeSAM Analiz, Issue 1179, 1-9

İstikbal, D. (2022). *Türk Savunma Sanayii Modeli ve Teknolojik Dönüşüm*. SETA Yayınları 197, İstanbul.

İTO, (2020). Türkiye Patent Başvurusu Artış Oranında Birinci. İstanbul Ticaret Odası: https://www.itohaber.com/haber/guncel/211612/turkiye_patent_basvurusu_artis_oraninda_birinci.html (Erişim Tarihi: 20.12.2022)

Karlik, A., Maximtsev, I., Hébert, J. P. ve Clouet, P. M. (2008). Defense-Industrial Establishment of Russia. *In War, Peace and Security, 6*, 105-123.

Keohane, R.O. ve Nye, J.S. (1987). Power and Interdependence Revisited. *International Organization, 41*(4), 725-753.

Korkmaz, G. ve Topçu, M.K. (2021) Porter's Diamond Model and the Competitiveness of the Turkish Defense Industry. *Journal of Defense Resources Management, 12*(1), 41-74.

Köroğlu, B.A. ve Eceral, T.Ö. (2018). Ankara Savunma ve Havacılık Sanayi Kümelenmesinde Firmaların Rekabet Kapasitesini Etkileyen Faktörler. TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 3-6 Ekim 2018 /3-6 October 2018, Ankara (s. 138-150).

Luzin, P. (2021). Russia's Defense Industry and Its Influence on Policy: Stuck in a Redistributive Feedback Loop. Russia Metters. https://www.russiamatters.org/analysis/russias-defense-industry-and-its-influence-policy-stuck-redistributive-feedback-loop (Erişim Tarihi: 2.11.2022)

Mazzuccato, M. (2013). *The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths*. Anthem Press, London.

McCormick, R., Cohen, S., Sanders, G. ve Hunter, A. P. (2019). Acquisition Trends, 2018, Defense Contract Spending Bounces Back. Report of the CSIS Defense-Industrıal Initıatives Group & CSIS International Security Program's Defense Outlook Series, New York.

Mevlütoğlu, A. (2017). Commentary on Assessing the Turkish Defense Industry: Structural Issues and Major Challenges. *Defence Studies, 17*(3), 282-294.

Miller, C. (2016). The Struggle to Save the Soviet Economy. Mikhail Gorbachev and the Collapse of the USSR. University of North Carolina Press, Chapel Hill.

Murti, M. (2020). A Comparison of Defence Sector Innovation Ecosystems in China and India. *Strategic Analysis, 44*(1), 45-53, DOI: 10.1080/09700161.2020.1700001

Öksüz, D. ve Öztürk, Z. (2019). Türkiye'de Savunma Sanayisinin Sanayi Sektörünün Gelişim Sürecindeki Rolü. İçinde A. Orhan, M.R. İnce, S. Demir (Eds.). *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları II* (ss. 62-81). Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

Raska, M. ve Bitzinger, R.A. (2020). Strategic Contours of China's Arms Transfers. *Strategic Studies Quarterly, 14*(1), 91-116.

Ross, A.L. (1986). Arms Acquisition and National Security in the Third World. ACDIS Occasional Paper,1-49. http://hdl.handle.net/2142/104107 (Erişim Tarihi: 22.10.2022)

Rubin, U. (2021). Israel's Defence Industries-An Overview. *Defence Studies, 17*(3), 228-241.

SASAD, (2018). 2018 Performans Raporu, Savunma ve Havacılık İmalatçıları Derneği, https://www.sasad.org.tr/sasad-sektor-performans-raporu-2018 (Erişim Tarihi: 22.10.2022)

SASAD, (2021). 2021 Performans Raporu, Savunma ve Havacılık İmalatçıları Derneği, https://www.sasad.org.tr/sasad-sektor-performans-raporu-2021 (Erişim Tarihi: 22.10.2022)

Smith, R.P. (1990). Defence Procurement and Industrial Structure in the UK. *International Journal of Industrial Organization, 8*(2), 185-205.

SSB, (2019). 2019-2023 Stratejik Planı, Savunma Sanayii Başkanlığı. https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/V_20191213172155589241.pdf (Erişim Tarihi: 22.11.2022)

Sabatino, E. (2017). *The Innovations of the Italian White Paper: Defence Policy Reform*. Istituto Affari Internazionali (IAI). http://www.jstor.org/stable/resrep17529 (Erişim Tarihi: 23.11.2022)

Schonard, M. (2019). Supranational Decision-making Procedures, Fact Sheets on the European Union, November 2019, https://www.europarl.europa.eu/RegData/ etudes/fiches_techniques/2017/N54573/doc_en.pdf (Erişim Tarihi: 23.11.2022)

Scortecci, (2020). The European Defense Industry: From Fragmentation to Innovation. Department of Political Science Master's Degree in International Relations http://tesi.luiss.it/28498/1/637242_SCORTECCI_GIANMARCO.pdf (Erişim Tarihi: 23.11.2022)

SSM, (2017). 2018-2022 Savunma Sanayisi Sektörel Strateji Dokümanı. Savunma Sanayisi Müsteşarlığı, Ankara.

The Arab Weekly. (2020, Mart 29). https://thearabweekly. com/turkish-military-industry-becomeslaunchpad-ankaras-regional-ambitions (Erişim Tarihi: 23.05.2020)

The European House-Ambrosetti, (2018). The Italian Aerospace, Defence and Security Industry. A Study carried out by The European House- Ambrosetti in collaboration with Leonardo https://www.leonardo.com/en/news-and-stories-detail/-/detail/the-italian-aerospace-defence-and-security-industry (Erişim tarihi: 2.11.2022)

Toydemir, M. (2017). Competitiveness of Defense Industries: A Comparative Analysis of the United States, Russia, South Korea and Turkey. Master's Thesis, Graduate School of Social Sciences, Middle East Technical University. https://etd.lib. metu.edu.tr/upload/12621685/index.pdf (Erişim tarihi: 2.11.2022)

Türklegal, (2022). Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO), 2021 yılı istatistiklerini açıkladı. 11 Şubat 2022. https://turklegal.com.tr/blog/dunya-fikri-mulkiyet-orgutu-wipo-2021-yili-istatistiklerini-acikladi.html (Erişim Tarihi: 09.10.2022)

Üçüncü, A. (2022). Covid-19 Pandemisinin Savunma Sanayisi Üzerindeki Etkisi: Çoklu Örnek Olay Analizi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Vernon, R. ve Kapstein, E.B. (1991). National Needs, Global Resources. *Daedalus, 120*(4), 1-22.

Bölüm 11

SAVUNMA BÜTÇESİ: TEMEL KAVRAMLAR VE BÜTÇE HAZIRLAMA SÜRECİ

Metehan Topsakal[1]

Giriş

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 3. maddesinde verilen tanım ile bütçe, belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bu tahminlerin uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belgeyi ifade etmektedir.

Bütçeler, günümüz çağdaş devletlerinde bütçe hakkı ile bütçe hukukuna dayandırılmaktadır. Ülkemizde bütçe hakkını, Anayasa ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gereği millet adına karar verme yetkisine sahip olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kullanmaktadır. Bütçe hukuku kapsamındaki düzenlemeler ise Anayasa, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ve yılı bütçe kanunlarında yapılan düzenlemelerdir.

Ülkemizde Savunma Bütçesi; (1) Millî Savunma Bakanlığı, (2) Jandarma Genel Komutanlığı (savunmaya yönelik bütçesi), (3) Sahil Güvenlik Komutanlığı (savunmaya yönelik bütçesi) bütçelerinden oluşmaktadır. Ancak savunma harcamalarını oluşturan harcamalar ülkeden ülkeye değiştiğinden, ülkelerin savunma bütçelerini bilimsel olarak karşılaştırmak çok zordur. Bu konuda uluslararası kuruluşların yapmış olduğu tasnifler esas alınmaktadır.

Bu çalışmada, savunma bütçesi ve savunma bütçesinin süreci ile bütçe kavramları verildikten sonra bütçeleme süreci aktarılacaktır.

[1] Dr. (E) Maliye Albay, HAVELSAN AŞ, İş Süreçleri Mühendisi mtopsakal@havelsan.com.tr, ORCID: 0000-0002-8863-1602

Kaynakça

Ateş, O.S. (1998). Planlama-Programlama-Bütçeleme ve Sıfır Esaslı Bütçeleme Sistemleri Üzerine Bazı Düşünce ve Değerlendirmeler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,46*(0), 273-295.

Berk, U. (2015). Stratejik Savunma ve Güvenlik Planlamasında Ortak Bir Yaklaşım Olarak Senaryo Temelli Planlama. *Güvenlik Bilimleri Dergisi, 4*(2), 1-36

Bulutoğlu, K. (2008). *Kamu Ekonomisine Giriş. Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı*. 7.b., Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara.

Ertekin, Ş. (2020). Savunma Harcamalarının Bütçe Açıkları Üzerindeki Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 41*, 460-474.

Filiz, G. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5*(1), 181-199.

Korkmazyürek, H. (2018). *Stratejik Savunma Yönetimi-Temel Kavramlar ve Esasları*. Hiperlink, İstanbul.

Meydan, C.H. ve Polat, M. (2017). Stratejik Yol Haritası Oluşturulmasında Dengeli Sonuç Kartı: Savunma Planlaması İçin Bir Model Önerisi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi, 6*(1), 57-78.

Müslüm, S., Topcu, M.K. ve Mala, M. (2010). Savunma Tedarikinde Güncel Yaklaşımlar: Evrimsel Tedarik Stratejisi ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Savunma Bilimleri Dergisi, 9*(2), 91-115.

NATO, 2022. Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2021). NATO, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/3/pdf/220331-def-exp-2021-en.pdf (Erişim Tarihi: 16.10.2022).

SBB, (2022). 2023-2025 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Ankara

SBB, (2020). Program Bütçe Rehberi (Program Sınıflandırması ve Performans Bilgisi), Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Ankara.

T.C. Anayasası

Topcu, M.K. (2010). Savunma Planlamasının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Bütçeleri. *Savunma Bilimleri Dergisi, 9*(1), 75-96.

Yılmaz, B. (2015). Türkiye'de Savunma Harcamaları, Merkezi Yönetim Bütçesi İçerisindeki Yeri ve Bazı NATO Ülkeleriyle Karşılaştırılması (2000-2014). Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Maliye Bakanlığı, Ankara.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu

213 sayılı Vergi Usul Kanunu

Bölüm 12

SAVUNMA VE DEVLET MÜDAHALESİ

Mehmet Hanefi Topal[1]

Giriş

> *"... Çalışkan ve bu nedenle zengin olmuş bir ulus, tüm uluslararasında saldırıya uğrama ihtimali en yüksek olandır. Devlet, ulusu savunmak için bazı yeni tedbirler almadıkça toplumun doğal alışkanlıkları onları tamamen savunulamaz hâle getirir."*[2]
>
> **Adam Smith, 1776**

Savunma gereksinimi, insanlık tarihi kadar eskidir. Toplumlar, her zaman başta insan kaynakları olmak üzere servetlerini korumak ve kaynaklarının yağmalanmasını önlemek mecburiyetinde kalmışlardır. Erken dönemin ilkel topluluklarında devlet kurumu yoktu. Ancak yine de insanların yerleştiği, tarımı geliştirdiği ve hayvanları evcilleştirdiği bu dönemlerde dış tehditlere karşı güvenlik ihtiyaçları vardı. İlkel topluluklar gibi günümüz modern toplumları da dış tehditler ile karşı karşıyadırlar. Ulusal serveti koruyabilmek için savunmaya ihtiyaç duyma tarih içinde hiç değişmezken zamanla buna merkezî devlet gücünün korunması için savunma ihtiyacı da ilave olmuştur.

Ulusal savunmanın başat aktörü devlettir. Devletin savunma alanında ikili bir rolü vardır. Birincisi, ulusal savunma, devlete meşruiyet sağlayan ve karşılaması gereken temel fonksiyonlarından biridir. İkincisi, savunma, devletin ekonomik gerekçelerle en fazla müdahale ettiği alanların başında gelir. Savun-

[1] Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi İİBF, Maliye Bölümü, mtopal@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4014-8694

[2] A. Smith (2006)[1776]. *Milletlerin Zenginliği*, 5. Kitap, 1. Bölüm ve 1. Kısmından.

ni özendirmeye çalışır. Fikrî mülkiyet hakları çerçevesini oluşturma başta olmak üzere çeşitli garantilere dayalı sözleşmeler, yan ürünler, teknolojinin ikili kullanımı, offsetler ve ilave savunma alımları gibi tedbirler ile devlet, savunma sanayisinde; ölçek ve kapsam ekonomilerinin oluşumuna, iş birliğinin tesisine, teknolojinin yayılımına ve pazar sorunlarının aşılmasına yardımcı olabilir.

Özetle, savunma alanına devlet müdahalesi kaçınılmaz olup güvenlik ile ekonomik refah arasında bir denge tesis edilebilmesi, devletin savunma politikalarını ne ölçüde rasyonel tasarlandığına bağlıdır. Bunun için savunma politikaları bağlamındaki tercihlerin; optimal üretim düzeyini, etkili ve verimli kaynak kullanımını ve dışa bağımlılığı azaltan ve yeniliklerin ekonomiye yayılımını sağlayan bir savunma sanayisini hedef alması gerekir.

Kaynakça

Ambros, C.C. (2017). Defense and Development Industry: Theoretical Controversies and Implications in Industrial Policy. *Austral: Brazilian Journal of Strategy & International Relations, 6*(11), 136-158.

Anderton, C.H. (1995). Economics of Arms Trade. İçinde Hartley, K. and Sandler, T. (Eds). *Handbook of Defense Economics Vol. 1* (ss. 523-561), North Holland, Amsterdam.

Aslan, M.H. (1998). *Hizmet Ekonomisi*. Alfa Yayınevi, İstanbul.

Atilla, Y. ve Kök, R. (2020). Askerî Harcamaların İktisadi Büyümeye Etkisi: Sistem GMM Yaklaşımı. *İzmir İktisat Dergisi, 35*(2), 299-316.

Benoit, E. (1978). Growth and Defense in Developing Countries. *Economic Development and Cultural Change, 26*(2), 271-280.

Brauer, J. ve Dunne, P. (2002). *Arming the South: The Economics of Military Expenditure, Arms Production and Arms Trade in Developing Countries*. Palgrave, Newyork.

Canbay, Ş. (2010). Savunma Harcamalarının ve Savunma Sanayiinin Makroekonomik Etkileri ve Türkiye Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Canbay, Ş. (2020). Türkiye'de Savunma Harcamaları ile Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) Harcamalarının İktisadi Büyümeye Etkisinin Kısa ve Uzun Dönemli Analizi. *Savunma Bilimleri Dergisi, 19*(37), 1-24.

Deger, S. ve Sen, S. (1995). Military Expenditure and Developing Countries. İçinde Hartley, K. and Sandler, T. (Eds.), *Handbook of Defense Economics Vol. 1* (ss. 275-307), North Holland, Amsterdam.

Destek, M.A. (2014). Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkilerinin Farklı Gelir Düzeyindeki Ülkeler için Karşılaştırılması: Panel Veri Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.

Dunne, P., Perlo-Freeman, S. ve Soydan, A. (2004). Military Expenditure and Debt in South America. *Defence and Peace Economics, 15*(2), 173-187.

Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5*(1), 181-199.

Graham, J.C. ve Mueller, D. (2019). Military Expenditures and Income Inequality among a Panel of OECD Countries in the Post-cold War Era, 1990-2007. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy, 25*(1), 1-24.

Hartley, K. ve Sandler, T. (2001). *Economics of Defence*. Edward Edgar Publishing, Cheltenham.

Hendrickson, J.R., Salter, A.W. ve Albrecht, B.C. (2018). Preventing Plunder: Military Technology, Capital Accumulation, and Economic Growth. *Journal of Macroeconomics, 58*, 154-173.

Hummel, J.R. ve Lavoie, D. (2017). National Defense and the Public-goods Problem. İçinde Stringham, E.P. (Ed.). *Anarchy and the Law: The Political Economy of Choice* (ss. 127-148). Routledge, New York.

Karakurt, B., Şentürk, S.H. ve Şahingöz, B. (2018). Türkiye'de Savunma Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi. *Maliye Dergisi, 175*, 154-170.

Karakurt, B., Şentürk, S. H. ve Şahingöz, B. (2020). Türkiye'de Savunma Harcamaları, Silah İthalatı ve Dış Borçlar Arasındaki İlişkinin Analizi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *International Journal of Public Finance, 5*(2), 273-294.

Kirmanoğlu, H. (2011). *Kamu Ekonomisi Analizi*. 3.b., Beta, İstanbul.

Korkmaz, G. ve Topçu, M.K. (2019). Savunma Alımlarının Ülke Kalkınmasına Etkisi ve Rolü. *Güvenlik Bilimleri Dergisi, 8*(2), 309-327.

Landau, D.L. (1993). The Economic Impact of Military Expenditures. Policy Research Department, The World Bank, WPS No. 1138. https://core.ac.uk/download/pdf/6616092.pdf. (Erişim Tarihi: 14.12.2023)

Mowery, D.C. (2010). Military R&D and Innovation. İçinde Hall, B.H. ve Rosenberg, N. (Eds.). *Handbook of the Economics of Innovation Vol. 2* (ss. 1219-1256), North-Holland, Amsterdam.

Mowery, D.C. (2012). Defense-related R&D as a Model for "Grand Challenges" Technology Policies. *Research Policy, 41*(10), 1703-1715.

Neuman, S.G. (2006). Defense Industries and Global Dependency. *Orbis, 50*(3), 429-451.

Obreya-Braşoveanu, L. (2010). The Impact of Defense Expenditure on Economic Growth. *Romanian Journal of Economic Forecasting, 4*, 148-168.

Rogerson, W.P. (1995). Incentive Models of the Defense Procurement Process. İçinde Hartley, K. ve Sandler, T. (Eds). *Handbook of Defense Economics Vol. 1* (ss. 309-346), North-Holland, Amsterdam.

Saba, C.S. ve Ngepah, N. (2021). Military Expenditure, Security Outcome and Industrialisation in Africa: Evidence from a Panel Data Analysis. *African Security Review, 30*(2), 204-222.

Samuelson, P.A. (1954). The Pure Theory of Public Expenditure. *Review of Economics and Statistics, 36*, 387-389.

Santos, T. (2018). Defence Economics as a General Category of Analysis in Economic Sciences. *Revista Da Escola De Guerra Naval, 24*(3), 542-564.

Smith, A. (2006). *Milletlerin Zenginliği*. Çev. G. Kazgan. İş Bankası Kültür Yayınları, İstabul.

Sorenson, D.S. (2008). *The Process and Politics of Defense Acquisition: A Reference Handbook*. Greenwood Pub., London.

Susam, N. (2015). *Kamu Maliyesi: Temel Kavram ve Esaslar*. Beta Yayınları, İstanbul.

Şimşek, M. (1989). *Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayii*. SAGEM Yayıncılık, Ankara.

Topal, M.H. (2018). Türkiye'de Askerî Harcamalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Bir Analizi (1960-2016). *Maliye Dergisi, 174*, 175-202.

Torusdağ, M. (2019). Savunma Harcamaları, Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: NATO Ülkeleri Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Tüğen, K. (1988). Dünyada ve Türkiye'de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, 3*(2), 286-302.

Türedi, S. ve Yıldız, F. (2022). Militarizasyon MENA Ülkelerinde Çevresel Kirliliği Nasıl Etkiliyor?. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 42*(1), 217-235.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Analitik Bütçe Sınıflandırmasına İlişkin Rehber, https://www.sbb.gov.tr/2020-2022-donemi-butce-hazirlama-rehberi/ (Erişim Tarihi: 02.12.2022)

Yıldırım, J. ve Sezgin, S. (2003). Military Expenditure and Employment in Turkey. *Defence and Peace Economics, 14*(2), 129-139.

Bölüm 13

SAVUNMA HARCAMALARI VE BÜTÇE

Yunus Özcan[1]

Giriş

4 Nisan 1949 tarihinde 12 kurucu üye tarafından Washington D.C.'de imzalanan antlaşma ile kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization, NATO) 73 yıldır faaliyetlerine devam etmektedir. Örgütün nihai amacı, üye ülkelerden birine dışarıdan gelebilecek bir saldırı anında tüm üyelerin ortak bir savunma gücü oluşturarak karşılık vermesidir. Üye sayısı günümüzde 30'a ulaşmış olan bu örgüte Türkiye 1952 yılında Yunanistan ile birlikte dâhil olmuştur. Son dönemde Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan gerilime bağlı olarak NATO'nun güvenlik şemsiyesine dâhil olmak isteyen yeni ülkeler müzakerelerini devam ettirmektedir. Türkiye, NATO üyeleri içerisinde gerek personel gerekse teçhizat anlamında caydırıcı bir güce sahiptir. Mevcut bu gücünü ise her geçen gün arttırdığı savunma yatırımlarıyla ve harcamalarıyla pekiştirmektedir. 70 yıldır üyesi olduğu NATO'nun ikinci büyük askerî gücü olarak birliğe kuvvet ve karargâh katkısı anlamında ilk üç ülke arasındayken askerî bütçesine katkıda sekizinci sırada gelmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti devlet idaresinin en önemli görevlerinden birisi millî güvenliğin sağlanmasıdır. Bu bağlamda ülkenin savunma hizmetleri özel sektöre bırakılmamış ve kamu malı olarak devlet tarafından her yıl düzenli devlet gelirlerinden bütçe ayrılarak yerine getirilmektedir. Savunma hizmetlerinin yerine getirilmesinde Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğünün yanında özellikle dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı bu görevi yerine getiren en önemli kurum Türk Silahlı Kuvvetleri olmaktadır.

[1] Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, yozcan@ticaret.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7895-0194

Sonuç

70 yıldır üyesi olduğu NATO'nun ikinci büyük askerî gücü olarak birliğe kuvvet ve karargâh katkısı anlamında ilk üç ülke arasındayken askerî bütçesine katkıda sekizinci sırada gelen Türkiye, SIPRI verilerine göre dünyada en çok askerî harcama yapan ülkeler içerisinde 2021 yılında 15,5 milyar dolar ile 18. sırada bulunmaktadır. Bu oran ile iki trilyon doların üzerindeki dünya toplam askerî harcamalarında binde yedilik bir paya sahip olabilmiştir. Dünyada en çok askerî harcamayı en büyük iki ekonomik güç yapmaktadır. ABD yaklaşık 801 milyar dolar ve Çin 293 milyar dolarlık askerî harcamayı 2021 yılında gerçekleştirmiştir.

Merkezî yönetim bütçe giderleri 2023 yılı için yaklaşık 4,47 trilyon TL, bütçe gelirleri ise 3,81 trilyon TL olarak teklif edilmiştir. Bu gelir ve gider dengesizliğine bağlı olarak bütçe açığı ise yaklaşık 660 milyar TL olarak hesaplanmıştır. Bütçe giderlerinde savunma hizmetlerinin en önemli kalemlerinden olan Millî Savunma Bakanlığı bütçesi ile ilgili olarak Millî Savunma Bakanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan ve Bütçe Komisyonundaki sunumunda Millî Savunma Bakanlığının 2023 yılı bütçesinin 182,8 milyar TL olacağını ifade ederek meclisin onayına sunmuştur. Bakanlığın giderlerinin bütçe kalemlerine göre şu şekilde olması beklenmektedir; Personel Giderleri 88,06 milyar TL, Sosyal Güvenlik Devlet Prim Giderleri 13,4 milyar TL, Mal ve Hizmet Alım Giderleri 77,3 milyar TL ve Sermaye Giderleri 519,7 milyon TL.

Savunma ile ilgili olarak diğer kurumların bütçelerinin ise önümüzdeki yıl şu şekilde gerçekleşmesi beklenmektedir: Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği 114,3 milyon TL, Millî İstihbarat Teşkilâtı Başkanlığı 7,7 milyar TL, Jandarma Genel Komutanlığı 76,7 milyar TL, Sahil Güvenlik Komutanlığı 4,9 milyar TL ve Emniyet Genel Müdürlüğü 116,9 milyar TL.

Savunma harcamaları, ülkelerin tam bağımsızlıklarının devamı için en önemli unsurdur. Ekonomik imkânların bu amaca en uygun şekilde hizmet edebilmesi için etkin bir bütçe yönetimi gerekmektedir. Türkiye'nin büyüyen ekonomik gücüne bağlı olarak savunma harcamalarındaki tutarları artırması, millî savunmamızı daha da güçlendirecektir.

Kaynakça

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (2022). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5018.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2022)

Dünya Bankası (World Bank) (2022). World Bank Open Data. https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD (Erişim Tarihi: 01.11.2022)

Hazine ve Maliye Bakanlığı (2022). Muhasebat Genel Müdürlüğü İstatistikleri. Bütçe İstatistikleri. Aylık Bütçe Bülteni. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2022/11/Ekim-2022-Aylik-Butce-Bulteni-1.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2022)

Hazine ve Maliye Bakanlığı (2022). Muhasebat Genel Müdürlüğü İstatistikleri. Bütçe İstatistikleri. Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri. https://www.hmb.gov.tr/ muhasebat-genel-mudurlugu-istatistikleri (Erişim Tarihi: 09.11.2022)

Millî Savunma Bakanlığı (2022). Bütçe ve Mali Hizmetler Genel Müdürlüğü. 2022 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu. https://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/2022%20Kurumsal%20Mali%20Durum%20ve%20Beklentiler%20Raporu.pdf (Erişim Tarihi: 07.11.2022)

Millî Savunma Bakanlığı (2022). Bütçe ve Mali Hizmetler Genel Müdürlüğü. 2021 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/2021.pdf (Erişim Tarihi: 19.10.2022)

Millî Savunma Bakanlığı (2022). Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar, Bakanlığın 2023 Bütçesinin Görüşüldüğü TBMM Genel Kurulunda Konuştu. https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9122022-04034 (Erişim Tarihi: 09.12.2021)

North Atlantic Treaty Organization (NATO). https://www.nato.int/nato-welcome/index.html (Erişim Tarihi: 15.10.2022)

Resmî Gazete (2022). 2022 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu ile Bağlı Cetvellerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/07/20220707-1.htm (Erişim Tarihi: 05.11.2022)

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) (2022). SIPRI Military Expenditure Database. https://www.sipri.org/databases/milex (Erişim Tarihi: 25 10.2022)

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) (2022). SIPRI Yearbook 2022. https://www.sipri.org/yearbook/2022 (Erişim Tarihi: 13.11.2022)

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) (2022). Arms Sales of SIPRI Top 100 Arms Companies Grow Despite Supply Chain Challenges. https://www.sipri.org/media/press-release/2022/arms-sales-sipri-top-100-arms-companies-grow-despite-supply-chain-challenges (Erişim Tarihi: 05.12.2022)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2022). 2023 Yılı Bütçe Gerekçesi. https://www.sbb.gov.tr/butce-gerekceleri (Erişim Tarihi: 05.11.2022)

Bölüm 14

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM ÜZERİNDE ETKİLERİ

Ünal Çağlar[1] *- Abdüsselam Sağın*[2]

Giriş

Her ülke için temel makro ekonomik göstergeler arasında yer alan ekonomik büyüme, en basit tanımı ile ekonomideki gayrisafi yurt içi hasılada meydana gelen reel artışlar olarak ifade edilmektedir. Artışların reel olması, üretimde meydana gelen artışların fiyat değişimlerinden (enflasyon) arındırılarak hesaplanması anlamına gelmektedir. İktisadi büyüme, sayısal bir hesaplamayı ifade eder. İktisat literatüründe arz eğrisinin sağa doğru kayması ya da üretim imkânları eğrisinde meydana gelen sağa doğru hareketlenmeler de iktisadi büyümeyi ifade eder. Bu durum, ekonomik büyüme ile ifade edilen durumun aynı zamanda bir ülkenin üretim kapasitesinde meydana gelen artışlar olarak ifade edilebileceğini de göstermektedir. Ekonomik büyüme olgusu kısa dönemli bir olgu değildir. Daha çok uzun dönemli bir analiz gerektirmektedir (Lewis, 2013).

İstihdam ise basit tanımı ile iş bulup çalışabilme durumu ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile bir ülkenin aktif iş gücü içerisinde yer alan ve hâlihazırda sürekli bir işte çalışabilen kitlesi olarak tanımlanmaktadır. Ekonomiler için büyüme kadar önemli bir kavram olan istihdam, ülkelerin makro iktisadi performansının ölçülmesinde de önemli bir gösterge olarak kullanılır. Ekonomilerde yüksek işsizlik oranlarının varlığı, hem toplumsal hem sosyal hem de ekonomik açıdan büyük

[1] Prof. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İktisat Bölümü, unal.caglar@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0360-1867

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İktisat Bölümü, abdusselam.sagin@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0693-1485

mıştır. Çalışmaların farklı ülke ya da ülke grupları için farklı değişkenler kullanılarak farklı zaman dilimindeki veriler ile yapılmasının sonuçlara yansıdığı görülmektedir. Keynesyen bakış açısı ile konuya yaklaşan akademik çalışmalarda, bir kamu harcaması olarak ifade edilen askerî harcamaların efektif talep ile ekonomilerdeki büyüme ve istihdamı pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Konuyu klasik iktisat ve liberal devlet perspektifinden değerlendiren çalışmalarda ise genellikle askerî harcamaların büyüme ve istihdam üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir. Bazı akademik çalışmalarda ise askerî harcamaların büyüme ve istihdam üzerinde herhangi bir anlamlı etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşıldığı görülmektedir.

Kaynakça

Azam, M. (2020). Does Military Spending Stifle Economic Growth? The Empirical Evidence from Non-OECD Countries. *Heliyon, 6*(12), e05853. DOI: 10.1016/j.heliyon.2020.e05853

Barker, T., Dunne, P. ve Smith, R. (1991). Measuring the Peace Dividend in the United Kingdom. *Journal of Peace Research, 28*(4), 345-358.

Barnhart, M.A. (1981). Japan's Economic Security and the Origins of the Pacific War. *Journal of Strategic Studies, 4*(2), 105-124.

Borch, C. ve Wallace, M. (2010). Military Spending and Economic Well-being in the American States: The Post-Vietnam War Era. *Social Forces, 88*(4), 1727-1752.

Brzoska, M. (1995). World Military Expenditures. *Handbook of Defense Economics*, 1, 45-67.

Burkhead, J. ve Miner, J. (2007). *Public Expenditure*. Transaction Publishers, Piscataway, NJ, United States.

Canbay, Ş. ve Mercan, D. (2020). Türkiye'de Savunma Harcamalarının İşsizlik Oranı Üzerine Etkisi. *Journal of Yaşar University, 15*(60), 941-952. DOI: 10.19168/jyasar.704853

Carr, E. H. (1985). *The Bolshevik Revolution, 1917-1923 (C. 3)*. WW Norton & Company, New York, USA.

Castillo, J., Lowell, J., Tellis, A.J., Munoz, J. ve Zycher, B. (2001). *Military Expenditures and Economic Growth*. RAND ARROYO CENTER SANTA MONICA CA.

Cengiz, S. ve Şahin, A. (2020). Teknolojik İlerlemenin İstihdam Yaratmadaki Rolü ve Önemi: Türkiye Örneği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 1*(45), 160-172.

Chen, P.F., Lee, C.C. ve Chiu, Y.B. (2014). The Nexus between Defense Expenditure and Economic Growth: New Global Evidence. *Economic Modelling, 36*, 474-483.

Chester, E. (1978). Military Spending and Capitalist Stability. *Cambridge Journal of Economics, 2*(3), 293-298.

Deger, S. (1985). Human Resources, Government Education Expenditure, and the Military Burden in Less Developed Countries. *The Journal of Developing Areas, 20*(1), 37-48.

Deger, S. ve Smith, R. (1983). Military Expenditure and Growth in Less Developed Countries. *Journal of Conflict Resolution, 27*(2), 335-353.

Dunne, J.P., Nikolaidou, E. ve Smith, R. (2002). Military Spending and Economic Growth in Small Industrialised Economies: A Panel Analysis. *South African Journal of Economics, 70*(5), 789-808.

Dunne, J.P. ve Uye, M. (2014a). Defence Spending and Development. İçinde A.T.H. Tan (Ed.), The Global Arms Trade (ss. 293-305). Routledge, England. DOI: 10.4324/9780203851456-25

Dunne, P. ve Smith, R. (1990). Military Expenditure and Unemployment in the OECD. *Defence and Peace Economics, 1*(1), 57-73.

Duus, M. ve Duus, P. (1976). *The Rise of Modern Japan (C. 10)*. Houghton Mifflin, Boston.

Fuest, C. ve Huber, B. (1999). Tax Coordination and Unemployment. *International Tax and Public Finance, 6*(1), 7-26.

Garrett-Peltier, H. ve Parthasarathi, P. (2012). Military Spending and Jobs in Massachusetts. May. Political Economy Research Institute (PERI), University of Massachusetts.

Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5*(1), 181-199.

Hatemi-J, A., Chang, T., Chen, W.Y., Lin, F.L. ve Gupta, R. (2018). Asymmetric Causality between Military Expenditures and Economic Growth in Top Six Defense Spenders. *Quality & Quantity, 52*(3), 1193-1207.

Heo, U. ve DeRouen Jr, K. (1998). Military Expenditures, Technological Change, and Economic Growth in the East Asian NICs. *The Journal of Politics, 60*(3), 830-846.

Herrmann, R. ve Lebow, R. (2004). *Ending the Cold War: Interpretations, Causation and the Study of International Relations*. Springer, New York, USA.

Higgs, R. (1988). *US Military Spending in the Cold War Era: Opportunity Costs, Foreign Crises, and Domestic Constraints*. Cato Institute, Washington, USA.

Hooker, M.A. ve Knetter, M.M. (1997). The Effects of Military Spending on Economic Activity: Evidence from State Procurement Spending. *Journal of Money, Credit, and Banking*, *29*(3), 400-421.

Huang, J.T. ve Kao, A.P. (2005). Does Defence Spending Matter to Employment in Taiwan? *Defence and Peace Economics, 16*(2), 101-115.

Jahoda, M. (1982). *Employment and Unemployment*. Cambridge Books.

Jarisen, M. (1984). Japanese Imperialism: Late Meiji Perspectives. İçinde R. Myers ve M. Peattie (Ed.), The Japanese Colonial Empire, 1895-1945 (ss. 61-79). Princeton University Press, Princeton. DOI: 10.1515/9780691213873-005

Kennedy, P.M. (1984). The First World War and the International Power System. *International Security, 9*(1), 7-40.

Knox, M., Knox, B.M.W. ve Murray, W. (2001). The Dynamics of Military Revolution, 1300-2050. Cambridge University Press, Cambridge, UK.

LaFeber, W. (1986). The "Lion in the Path": The US Emergence as a World Power. *Political Science Quarterly, 101*(5), 705-718.

Lewis, W.A. (2003). *Theory of Economic Growth*. Routledge, Eastbourne, England.

Malizard, J. (2014). Defense Spending and Unemployment in France. *Defence and Peace Economics, 25*(6), 635-642.

Mankiw, N.G. (2020). *Principles of Economics*. Cengage Learning, Boston, USA.

Murdoch, J.C., Pi, C.R. ve Sandler, T. (1997). The Impact of Defense and Non-defense Public Spending on Growth in Asia and Latin America. *Defence and Peace Economics, 8*(2), 205-224.

Paul, S. (1996). Defence Spending and Unemployment Rates: An Empirical Analysis for the OECD. *Journal of Economic Studies, 23*(2), 44-54.

Payne, J.E. ve Ross, K.L. (1992). Defense Spending and the Macroeconomy. *Defence and Peace Economics, 3*(2), 161-168.

Pissarides, C.A. (1998). The Impact of Employment Tax Cuts on Unemployment and Wages; The Role of Unemployment Benefits and Tax Structure. *European Economic Review, 42*(1), 155-183.

Piva, M. ve Vivarelli, M. (2017). Technological Change and Employment: Were Ricardo and Marx Right?. IZA Discussion Paper No. 10471. https://ssrn.com/abstract=2903093orhttp://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2903093 (Erişim Tarihi: 09.12.2022).

Pollin, R. ve Garrett-Peltier, H. (2011). The US Employment Effects of Military and Domestic Spending Priorities: 2011 Update. Political Economy Research Institute, University of Massachusetts at Amherst.

Qiong, L. ve Junhua, H. (2015). Military Expenditure and Unemployment in China. *Procedia Economics and Finance, 30*, 498-504. DOI: 10.1016/S2212-5671(15)01247-2

Sánchez, J.J. (2009). Military Expenditure, Spending Capacity and Budget Constraint in Eighteenth-century Spain and Britain. *Revista de Historia Economica-Journal of Iberian and Latin American Economic History, 27*(1), 141-174.

Smith, R. (1978). Military Expenditure and Capitalism: A Reply. *Cambridge Journal of Economics, 2*(3), 299-304.

Smith, R. ve Georgiou, G. (1983). Assessing the Effect of Military Expenditure on OECD Economies: A Survey. *Contemporary Security Policy, 4*(1), 3-15.

Smith, R.P. (1977). Military Expenditure and Capitalism. *Cambridge Journal of Economics, 1*(1), 61-76.

Szymanski, A. (1973). Military Spending and Economic Stagnation. *American Journal of Sociology, 79*(1), 1-14.

Tang, J.H., Lai, C.C. ve Lin, E.S. (2009). Military Expenditure and Unemployment Rates: Granger Causality Tests Using Global Panel Data. *Defence and Peace Economics, 20*(4), 253-267.

Topal, M.H. (2018a). Türkiye'de Askerî Harcama ve İşsizlik İlişkisi: Çoklu Yapısal Kırılmalar Altında Eşbütünleşme Analizi ve Zamanla Değişen Nedensellik. ICPESS 2018 PROCEEDINGS Volume 2: Economic Studies, 139.

Topal, M.H. (2018b). Türkiye'de Askerî Harcamalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Bir Analizi (1960-2016). *Maliye Dergisi, 174*, 175-202.

Üçler, G. (2017). Türkiye'de Savunma Harcamaları ve İşsizlik Oranları: 1980-2014 Dönemi için Ekonometrik Bir Analiz. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 12*(46), 161-170.

Wahid, L. (2009). *Military Expenditure and Economic Growth in the Middle East*. Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire.

Whynes, D.K. (1979). *The Economics of Third World Military Expenditure*. The Macmillan Press, London, UK.

Wing, M.M. (1991). Defence Spending and Employment in Indonesia. *Defence and Peace Economics, 3*(1), 83-92.

Yildirim, J. ve Sezgin, S. (2003). Military Expenditure and Employment in Turkey. *Defence and Peace Economics, 14*(2), 129-139.

Yildirim, J., Sezgin, S. ve Öcal, N. (2005). Military Expenditure and Economic Growth in Middle Eastern Countries: A Dynamic Panel Data Analysis. *Defence and Peace Economics, 16*(4), 283-295.

Bölüm 15

SAVUNMA HARCAMALARI, İNOVASYON VE KALKINMA İLİŞKİSİ

Raif Cergibozan[1]

Giriş

Bu bölümün temel amacı, savunma harcamalarının, ekonomik kalkınma ve inovasyonla ilişkisini analiz etmektir. İlişkilerin analizinde hem teorik açıklamalardan hem de ampirik çalışma sonuçlarından yararlanılmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak savunma harcamalarının ekonomik kalkınma ile ilişkisi incelenecektir. Savunma harcamalarının iktisadi kalkınmayı etkilediği kanallar ortaya konulacak ve savunma harcamaları ile iktisadi kalkınma ilişkisini analiz eden ampirik çalışmalara ilişkin detaylı bilgiler verilecektir. Ardından savunma harcamaları ile inovasyon ilişkisi ele alınacaktır. Öncelikle inovasyonla ilgili temel kavramlara değinilecek, sonrasında inovasyon türleri ve ülkelerin inovasyon performansının ölçümü konuları araştırılacaktır. Verilen temel kavramlardan sonra savunma harcamalarının inovasyon üzerine olumlu ve olumsuz etkisinin olabileceği durumlar ortaya konacaktır.

Bu bölümde, ilk olarak savunma harcamaları ve ekonomik kalkınma ilişkisi incelenecektir. Bu noktada sıkça karıştırılan iki kavramın açıklanmasında fayda vardır. Bu iki kavram ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki kavram birbirinden oldukça farklı anlamlara sahip olmasına karşın yapılan çalışmalarda sıklıkla birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlardan birincisi olan ekonomik büyüme reel anlamda

[1] Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İktisat Bölümü, raif.cergibozan@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7557-5309

açıklanmıştır. Temel bilgilerden sonra, ülkelerin inovasyon performansının ölçümünde kullanan kriterler ortaya konmuş ve OECD ülkelerinin inovasyon düzeyleri değerlendirilmiştir. İlerleyen kısımda savunma harcamalarının inovasyon üzerinde nasıl etkisi farklı bakış açıları sunularak analiz edilmiştir. Sonuç olarak savunma harcamalarının iktisadi kalkınma üzerine etkisinin olumlu olabilmesi için sosyal harcamaları dışlamaması oldukça önemlidir. Savunma harcamalarının sosyal harcamaları dışlaması durumunda iktisadi kalkınma üzerine olumsuz etkileri farklı kanallar üzerinden ortaya çıkmaktadır. Ayrıca savunma harcamalarının ithalatı arttırıp ödemeler dengesini ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkileme olasılığının dikkate alınması ve uygulanacak politikaların buna göre tasarlanması oldukça önemlidir. Savunma harcamalarının bütçe dengesi üzerinde ortaya çıkardığı etkiler de iktisadi kalkınma açısından oldukça önemlidir. Çünkü bütçe açıklarının finansmanı örneğin para basılarak finanse edilmesi durumunda enflasyonu arttırıcı etki yapacak ve iktisadi kalkınmayı olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle savunma harcamalarının hangi şekilde finanse edileceği de oldukça önemlidir. Savunma sanayisinin yerli üretime dayalı olmasına dikkat edilmelidir. Bu durumda savunma harcamalarındaki artış gelir eşitsizliğini azaltıcı etkiye sahip olabilir. Buna ek olarak savunma harcamalarının artışı eğer eğitim ve sağlık harcamaları gibi sosyal harcamaların azaltılması pahasına yapılıyorsa bu durumda gelir eşitsizliğini arttırıcı etkiye sahip olabilmektedir. Barışçıl ortamı tersine çevirecek şekilde aşırı savunma harcamaları yapılmamasına dikkat edilmelidir. Son olarak savunma Ar-Ge harcamalarının özel sektörün Ar-Ge harcamalarını dışlamaması oldukça önemlidir. Aksi takdirde ülkenin ekonomik performansı özel sektörde meydana gelen olumsuz etki sonrasında bozulacaktır. Bu sebeple savunma Ar-Ge politikalarının özel sektörün inovasyonunu arttırıcı şekilde tasarlanması önem arz etmektedir.

Kaynakça

Ali, H.E. (2007). Military Expenditures and Inequality: Empirical Evidence from Global Data. *Defence and Peace Economics, 18*(6), 519-535.

Ali, H. (2011). Military Expenditures and Human Development: Guns and Butter Arguments Revisited: A Case Study from Egypt. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy, 17*(1), 1-19.

Ali, H.E. (2012). Military Expenditures and Inequality in the Middle East and North Africa: A Panel Analysis. *Defence and Peace Economics, 23*(6), 575-589.

Ali, H.E. ve Solarin, S.A. (2020). Military Spending, Corruption, and the Welfare Consequences. *Defence and Peace Economics, 31*(6), 677-691.

Biscione, A. ve Caruso, R. (2021). Military Expenditures and Income Inequality Evidence from a Panel of Transition Countries (1990-2015). *Defence and Peace Economics, 32*(1), 46-67.

Bukkvoll, T., Malmlöf, T. ve Makienko, K. (2017). The Defence Industry as a Locomotive for Tchnological Renewal in Russia: Are the Conditions in Place?. *Post-Communist Economies, 29*(2), 232-249.

Chakrabarti, A.K. ve Anyanwu, C.L. (1993). Defense R&D, Technology, and Economic Performance: A Longitudinal Analysis of the US Experience. *IEEE Transactions on Engineering Management, 40*(2), 136-145.

Coulomb, F. ve Bellais, R. (2008). The Marxist Analysis of War and Military Expenditures, between Certainty and Uncertainty. *Defence and Peace Economics, 19*(5), 351-359.

Coutts, A., Daoud, A., Fakih, A., Marrouch, W. ve Reinsberg, B. (2019). Guns and Butter? Military Expenditure and Health Spending on the Eve of the Arab Spring. *Defence and Peace Economics, 30*(2), 227-237.

Deger, S. (1986). Economic Development and Defense Expenditure. *Economic Development and Cultural Change, 35*(1), 179-196.

Doğan, B., Can, M. ve Değer, O. (2018). Military Expenditures and Income Inequality: Empirical Evidence from North American Countries. İçinde R. Chandra Das (Ed.). *Handbook of Research on Military Expenditure on Economic and Political Resources* (ss. 192-210). IGI Global, USA.

Dunne, J.P. ve Uye, M. (2014). Defence Spending and Development. İçinde A.T.H. Tan (Ed.). *The Global Arms Trade* (ss. 293-305). Routledge, London.

Elgin, C., Elveren, A.Y., Özgür, G. ve Dertli, G. (2022). Military Spending and Sustainable Development. *Review of Development Economics, 26*(3), 1466-1490.

Elveren, A.Y. (2012). Military Spending and Income Inequality: Evidence on Cointegration and Causality for Turkey, 1963-2007. *Defence and Peace Economics, 23*(3), 289-301.

Elveren, A.Y. ve Moghadam, V.M. (2022). Militarization and Gender Inequality: Exploring the Impact. *Journal of Women, Politics & Policy, 43*(4), 427-445.

Eryigit, S.B., Eryigit, K.Y. ve Selen, U. (2012). The Long-run Linkages between Education, Health and Defence Expenditures and Economic Growth: Evidence from Turkey. *Defence and Peace Economics, 23*(6), 559-574.

Fabrizio, K.R. ve Mowery, C. (2005). Defense-related R&D and the Growth of the Postwar Information Technology Industrial Complex in the United States. *Revue d'économie Industrielle, 112*(1), 27-44.

Frederiksen, P.C. ve Looney, R.E. (1985). Another Look at the Defense Spending and Development Hypothesis. *Defense Analysis, 1*(3), 205-210.

Furuoka, F., Oishi, M. ve Karim, M.A. (2016). Military Expenditure and Economic Development in China: An Empirical Inquiry. *Defence and Peace Economics, 27*(1), 137-160.

Hirnissa, M.T., Habibullah, M.Z. ve Baharom, A.H. (2009). Defense Spending and Income Inequality: Evidence from Selected Asian Countries. *Modern Applied Science, 3*(5), 96-111.

Huang, C.J. ve Ho, Y.H. (2018). Does Taiwan's Defense Spending Crowd Out Education and Social Welfare Expenditures. *Journal of Economics and Management, 14*(1), 67-82.

Indicator Rnkings & Analysis. (n.d.). Global Innovation Index. https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator (Erişim Tarihi: 19.12.2022)

Jurado-Sánchez, J. ve Jiménez-Martín, J. A. (2019). Revisiting the Guns vs Butter Dilemma. Was Spain Different in the Implementation of Public Policies? Defence, Growth and Education. *Policy Studies, 40*(2), 150-172.

Kentor, J. ve Jorgenson, A. (2017). Military Expenditures and Health: A Cross-National Study, 1975-2000. International Journal of Sociology and Social Policy, 37 (13/14), 755-772.

Kwon, C.B. (2022). The Effect of Defense Spending on Subjective Well-Being: Cross-Country Evidence. *Applied Research in Quality of Life, 17*(4), 1961-1989.

Lin, E.S. ve Ali, H.E. (2009). Military Spending and Inequality: Panel Granger Causality Test. *Journal of Peace Research, 46*(5), 671-685.

Lin, E.S., Ali, H.E. ve Lu, Y.L. (2015). Does Military Spending Crowd out Social Welfare Expenditures? Evidence from a Panel of OECD Countries. *Defence and Peace Economics, 26*(1), 33-48.

Luqman, M. ve Antonakakis, N. (2021). Guns Better than Butter in Pakistan? The Dilemma of Military Expenditure, Human Development, and Economic Growth. *Technological Forecasting and Social Change, 173*, 121143.

Martí Sempere, C. (2018). What is Known about Defence Research and Development Spill-overs?. *Defence and Peace Economics, 29*(3), 225-246.

Maslow, A.H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review, 50*(4), 370-396. DOI: 10.1037/h0054346.

Meng, B., Lucyshyn, W. ve Li, X. (2015). Defense Expenditure and Income Inequality: Evidence on Co-integration and Causality for China. *Defence and Peace Economics, 26*(3), 327-339.

Michael, C. ve Stelios, R. (2020). The Effect of Military Spending on Income Inequality: Evidence from NATO Countries. *Empirical Economics, 58*(3), 1305-1337.

Minini, R. ve Selem-Amachree, I. (2020). National Defence Expenditure and Its Implications on Economic Development in Nigeria. *African Journal of Economics and Sustainable Development, 4*(1), 17-3.

Moretti, E., Steinwender, C. ve van Reenen, J. (2019). The Intellectual Spoils of War? Defense R&D, Productivity and International Spillovers (No. w26483). National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA 02138.

Moretti, E., Steinwender, C. ve Van Reenen, J. (2020). Public Investment in Defence Research can Increase Business Innovation. LSE Business Review, https://blogs.lse.ac.uk/businessreview/2020/01/17/public-investment-in-defence-research-can-increase-business-innovation/ (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

Mowery, D.C. (2009). National Security and National Innovation Systems. *The Journal of Technology Transfer, 34*(5), 455-473.

Mowery, D.C. (2010). Military R&D and Innovation. İçinde B.H. Hall ve N. Rosenberg (Eds.). *Handbook of the Economics of Innovation, Vol. 2,* (ss. 1219-1256). North-Holland.

Olaniyi, O. (2002). Military Spending and Economic Development in Sub-Saharan Africa: A Supply-side Analysis. İçinde J. Brauer ve P. Dunne (Eds.). *Arming the South* (ss. 275-289). Palgrave Macmillan, London.

Raza, S.A., Shahbaz, M. ve Paramati, S.R. (2017). Dynamics of Military Expenditure and Income Inequality in Pakistan. *Social Indicators Research, 131*(3), 1035-1055.

Saba, C.S. ve Ngepah, N. (2022). Nexus between Defence Spending, Economic Growth and Development: Evidence from a Disaggregated Panel Data Analysis. *Economic Change and Restructuring, 55*(1), 109-151.

Sharif, A. ve Afshan, S. (2018). Does Military Spending Impede Income Inequality? A Comparative Study of Pakistan and India. *Global Business Review, 19*(2), 257-279.

Sheikh, M.R., Akhtar, M.H., Abbas, A. ve Mushtaq, M.I. (2017). Military Spending, Inequality and Economic Growth. *Pakistan Economic and Social Review, 55*(2), 491-509.

SIPRI Milex. (n.d.). SIPRI Milex. https://milex.sipri.org/sipri (Erişim Tarihi: 19.12.2022).

Tahir, M., Khan, M.M., Naseem, I., Shah, S.A.M. ve Hayat, A. (2022). Military Expenditures and Quality of Life in ASEAN: Exploring the Unexplored. *International Journal of Social Economics, 49*(2), 176-189.

The World Bank. (2022). World Development Indicators DataBank. Worldbank.org. https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators# (Erişim Tarihi: 17.12.2022).

Töngür, Ü. ve Elveren, A. Y. (2015). Military Expenditures, Income Inequality, Welfare and Political Regimes: A Dynamic Panel Data Analysis. *Defence and Peace Economics, 26*(1), 49-74.

Töngür, Ü. ve Elveren, A.Y. (2017). The Nexus of Economic Growth, Military Expenditures, and Income Inequality. *Quality & Quantity, 51*(4), 1821-1842.

UNDP (2022, December 14). Human Development Index. Human Development Reports. https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI (Erişim Tarihi:14.12.2022).

Wolde-Rufael, Y. (2016a). Military Expenditure and Income Distribution in South Korea. *Defence and Peace Economics, 27*(4), 571-581.

Wolde-Rufael, Y. (2016b). Defence Spending and Income Inequality in Taiwan. *Defence and Peace Economics, 27*(6), 871-884.

World Intellectual Property Organization (WIPO) (2022). Global Innovation Index 2022: What is the future of innovation-driven growth? Geneva: WIPO. DOI: 10.34667/tind.46596

Yuan, C., Liu, S., Yang, Y. ve Shen, Y. (2016). On the Contribution of Defense Innovation to China's Economic Growth. *Defence and Peace Economics, 27*(6), 820-837.

Zhang, Y., Liu, X., Xu, J. ve Wang, R. (2017b). Does Military Spending Promote Social Welfare? A Comparative Analysis of the BRICS and G7 Countries. *Defence and Peace economics, 28*(6), 686-702.

Zhang, Y., Wang, R. ve Yao, D. (2017a). Does Defence Expenditure Have a Spillover Effect on Income Inequality? A Cross-regional Analysis in China. *Defence and Peace Economics, 28*(6), 731-749.

Bölüm 16

ENFLASYON VE SAVUNMA HARCAMALARI: BETİMSEL BİR ANALİZ

Ali Arı[1] *- Raif Cergibozan*[2]

Giriş

2020 yılında patlak veren Covid-19 pandemisi, küresel tedarik zincirlerini kırarak dünyadaki üretim sürecini senkronize bir şekilde sekteye uğratmıştır. Üretimdeki düşüş ve bu düşüşü sınırlamak adına hayata geçirilen genişletici para politikaları, 1980'lerin ortasından itibaren özellikle de gelişmiş ülkelerin ajandasından çıkan yüksek enflasyon problemini tekrar gündeme getirmiştir. Birçok gelişmiş ülke, 2021 ve 2022 yıllarında yüksek enflasyon oranları kaydetmiştir. Eldeki son verileri dikkate aldığımızda (Eylül ya da Ekim 2022), bazı gelişmiş ülkelerin enflasyon oranları şu şekildedir: ABD %8,2, Almanya %10,4, Fransa %6,2, Hollanda %14,3, İngiltere %11,1 (Dünya Bankası-Dünya Kalkınma Göstergeleri, 2022). Bu sebeple birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke merkez bankaları 2022 yılı itibarıyla faiz oranlarını artırarak enflasyonla mücadeleye başlamışlardır. Ancak bu görece daraltıcı para politikasının bu zamana kadar gözle görülür bir etki yarattığını söylemek pek mümkün değildir. Çünkü günümüzde yaşanan enflasyon problemi sadece parasal bir olgu değildir ve dünya küresel üretim süreci ile yakından ilişkilidir. Ayrıca Rusya-Ukrayna Savaşı, bu ülkelerin dünya piyasasına sunduğu; petrol, doğalgaz, buğday gibi temel ham madde fiyatlarında bir sıçrama yaratmış ve dünya genelinde belirsizliğin artmasına yol açmıştır.

[1] Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ali.ari@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4529-2882

[2] Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İktisat Bölümü, raif.cergibozan@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7557-5309

Sonuç

Bu çalışmada, son dönemde dünya genelinde yükselişe geçen enflasyon sorununun arkasındaki faktörler incelenmiş ve özellikle de savunma harcamalarının enflasyonun artışındaki rolüne odaklanılmıştır. Bu doğrultuda, ilk aşamada genel bir enflasyon analizi yapılmış ve enflasyonu açıklayan teorik yaklaşımlar özetlenmiştir. İkinci aşamada ise savunma harcamaları ve enflasyon arasındaki ilişkiye odaklanan teorik ve ampirik çalışmalar analiz edilmiştir. Üçüncü aşamada ise betimsel bir analizden hareketle, savunma harcamaları-enflasyon ilişkisi farklı ülke ve ülke grupları bağlamında incelenmiştir. Bu doğrultuda enflasyon, savunma harcamaları ve savunma harcamalarının GSYİH içindeki payı verileri dikkate alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda, orta ve özellikle de yüksek gelirli ülke ve ülke gruplarında savunma harcamalarındaki artışın enflasyon üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

2015'ten itibaren giderek artan oranda yükselen askerî harcamalar ile savunma harcamaları/GSYİH oranını dünya genelinde artan siyasi istikrarsızlık ve çatışmalar ile açıklamak mümkündür. Ayrıca savunma harcamalarındaki artışın, özellikle de Covid-19 ile resesyona giren ülkelerin krizden çıkış için kullandıkları da ifade edilebilir. Yine ekonomik krizlerle birlikte iktidara gelen popülist hükûmetlerin de savunma harcamalarını popülerliklerini artırmak üzere politik bir araç olarak kullandıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Savunma harcamalarındaki bu yükselen trend gerek toplam talebi artırarak gerekse de bütçe açıkları üzerinden enflasyona sirayet etmektedir. Bu doğrultuda çalışma sonuçlarının, Nourzad (1987), Fordham (2003), Al-Mutairi ve diğerleri (2018), Karakurt ve diğerleri (2018) ile Şit (2018)'de ulaşılan bulgularla benzerlik sergilediği görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle, son dönemde yüksek seyreden enflasyonla mücadelede sadece para politikasına odaklanan yaklaşımların yeterli olmayacağı söylenebilir.

Kaynakça

Al-Mutairi, A., Al-Abduljader, S. ve Naser, K. (2020). Determinants of Inflation in Kuwait. *Journal of Developing Areas, 54*(3), 19-34.

Aiyedogbon, J.O., Ohwofasa, B.O. ve Ibeh, S.E. (2012). Does Military Expenditure Spur Inflation? Autoregressive Distributed Lag (ARDL) & Causality Analysis for Nigeria. E*uropean Journal of Business and Management, 4*(20), 147-151.

Baek, E. (1991). Defence Spending and Economic Performance in the United States: Some Structural VAR Evidence. *Defence and Peace Economics, 2*(3), 251-264.

Dudzevičiūtė, G. ve Šimelytė, A. (2022). The Impact of Economic Determinants on the Defence Burden in Selected NATO Countries. *Public Policy and Administration, 21*(1), 9-21.

Fischer, S. ve Easterly, W. (1990). The Economics of the Government Budget Constraint. *The World Bank Research Observer, 5*(2), 127-142.

Fordham, B.O. (2003). The Political and Economic Sources of Inflation in the American Military Budget. *Journal of Conflict Resolution, 47*(5), 574-593.

Friedman, M. (1963). Inflation: Causes and Consequences. Asia Publishing House, New York, NY.

Gilles, P. (1992). Incertitude, Risque et Asymétrie d'Information sur les Marchés Financiers. Une Revue de la Littérature et une Analyse en Termes de Réputation et de Crédibilité. *Revue Française d'Economie, 7*(2), 53-115.

Gilles, P. ve Bastidon, C. (2014). Central Banking since the Eighties. İçinde A. Arı (der.), The European Debt Crisis: Causes, Consequences, Measures and Remedies (ss.195-215), Cambridge Scholars Publishing, Newcastle.

Günana, T. (2004). The Relationship between Defense Spending and Inflation: An Emprical Analysis for Turkey. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.

Han, S. ve Mulligan, C. B. (2008). Inflation and the Size of Government. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review, 90*(3), 245-267.

Karakurt, B., Şentürk, S.H. ve Şahingöz, B. (2018). Türkiye'de Savunma Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi. *Maliye Dergisi, 175*, 154-170.

Kinsella, D. (1990). Defence Spending and Economic Performance in the United States: A Causal Analysis. *Defence and Peace Economics, 1*(4), 295-309.

Lin, E.S., Wu, Y.H. ve Chou, T.S. (2012). Country Survey: Defense Policy and Military Spending in Taiwan, 1952-2009. *Defence and Peace Economics, 23*(4), 343-364.

Mishkin F.S. (2007a). Inflation Dynamics. NBER Working Paper, 13147.

Mishkin F.S. (2007b). Will Monetary Policy Become More of a Science?. NBER Working Paper, 13566.

Mishkin F.S. ve Schmidt-Hebbel, K. (2007). Does Inflation Targeting Make a Difference?. NBER Working Paper, 12876.

Nourzad, F. (1987). A Reexamination of the Effect of Rapid Military Spending on Inflation. *Quarterly Journal of Business and Economics, 26*(3), 57-66.

Özsoy, O. (2008). Defence Spending and the Macroeconomy: The Case of Turkey. *Defence and Peace Economics, 19*(3), 195-208.

Parasız, İ. (2013). *Makro Ekonomi*. 10.b., Ezgi Kitabevi, Bursa.

Payne, J.E. (1990). Granger Causality between Inflation and Defense Spending: An Empirical Note. *Kentucky Journal of Economics and Business, 10*, 38-41.

Payne, J.E. ve Ross, K.L. (1992). Defense Spending and the Macroeconomy. *Defence and Peace Economics, 3*(2), 161-168.

Sahu, A.P., Payne, J.E. ve Kleiman, R.T. (1995). Defense, Nondefense Expenditures, and Inflation: An Empirical Analysis. *Quarterly Journal of Business and Economics, 34*(1), 14-24.

Şit, M. (2018). Macroeconomic Effects of Defense Expenditures in Turkey. *Savunma Bilimleri Dergisi, 17*(2), 93-114.

Starr, H., Hoole, F.W., Hart, J.A. ve Freeman, J.R. (1984). The Relationship between Defense Spending and Inflation. *Journal of Conflict Resolution, 28*(1), 103-122.

TCMB (2012). *Merkez Bankası Bağımsızlığı*. TCMB Yayınları, Ankara.

Vitaliano, D.F. (1984) Defense Spending and Inflation: An Empirical Analysis. *Quarterly Review of Economics and Business, 24*(1), 22-32.

Wang, Y. (2022). Defense Budget Growth and Inflation: A Wavelet-Based Study of the US and Britain. *Political Studies Review*, 14789299211068407.

Woodford, M. (2003). *Interest and Prices: Foundations of a Theory of Monetary Policy*. Princeton University Press, Princeton, NJ.

Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2014). *Makro Ekonomi*. 12.b., Seçkin Kitabevi, Ankara.

Bölüm 17

ASKERÎ HARCAMALAR VE CARİ AÇIK SORUNSALI

Necmettin Çelik[1] *- Alper Akpınar*[2]

Giriş

Günümüzde, ulusal güvenliği ifade eden geleneksel güvenlik algısının; toplumsal güvenlik, iktisadi güvenlik, bireysel güvenlik, çevresel güvenlik ve siber güvenlik gibi kavramları içerecek şekilde daha geniş bir perspektife ulaştığı görülmektedir (Brauch, 2009: 103). Güvenlik algısında yaşanan genişlemenin yanı sıra uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya doğru evrilmekte olması, devletlerin savunma ihtiyatlılığının da artmasını beraberinde getirmektedir. Nitekim, otorite boşluğundan kaynaklı anarşik düzenin daha hissedilir hâle geldiği çok kutuplu bir uluslararası sistemde, özellikle büyük devletler arasında yaşanacak ve göreceli güç dengesinde önemli değişikliklere sebep olabilecek olası güç geçiş süreçleri, uluslararası sistemi görece istikrarsız hâle getirmekte; bu durum, devletlerin savunma amaçlı askerî harcamalarını karşılıklı olarak arttırmalarına ve güvenlik ikileminin derinleşmesine sebep olmaktadır (Goldstein ve Pevehouse, 2017: 100).

Öyle ki uluslararası sistemde ABD'nin başat rol üstlendiği 1990'lı yıllardan sonra kademeli bir şekilde artmakta olan dünya askerî harcamalarının, günümüzde, Çin'in iktisadi ve askerî yükselişiyle birlikte ortaya çıkan güç dengesi belirsizliği, terörizmin küreselleşmesi ve dünya savunma sanayilerinin dijital bir yapıya evrilmesi gibi sebeplere bağlı olarak dramatik seviyelere ulaştığı görülmektedir. Nitekim, SIPRI veri tabanından derlenen istatistiklere göre, 2020

[1] Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, necmettin.celik@ikcu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0139-7778

[2] Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi, SBE, İktisat Bölümü, contact@alperakpinar.com, ORCID: 0000-0003-3130-9898

%90'ının, aynı zamanda, silah ticareti ekseninde açık verdiği ve bu ülkelerin %80'inin gelişmekte olan ya da az gelişmiş bir ekonomiye sahip olduğu görülmektedir.

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye açısından da silah ticareti açığı ile cari açık arasında, göz ardı edilebilir boyutlarda da olsa, bir ilişki olabileceği anlaşılmaktadır. Nitekim, uzunca yıllardır cari açık sorunuyla karşı karşıya olan Türkiye'nin silah ihracatının silah ithalatını karşılama oranı, 2001-2019 dönemi ortalaması itibarıyla yalnızca %17'dir. İhraç edilen savunma sanayisi ürünleriyle ithal edilen savunma sanayisi ürünleri arasındaki teknoloji ve katma değer farkı da göz önünde bulundurulduğunda, askerî harcamaların Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin daha ziyade negatif yönlü olacağı ileri sürülebilir.

Bu açıdan bakıldığında, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, kıt olan savunma sanayisi kaynaklarının;

- savunma sanayisi firmalarının rekabetçi üstünlüklerine dayalı ve gelecek öngörüsüyle uyumlu uzmanlaşma alanlarına aktarılması,
- millîleşmeyle birlikte savunma sanayisinin ithal bağımlılığının azaltılması ve ihracat potansiyelinin arttırılması,
- savunma sanayisinden özel sektöre yönelik bilgi dışsallığını arttırıcı etkiye sahip olan savunma kümelerinin sayısının ve etkinliğinin arttırılması

halinde, askerî harcamaların pozitif yönlü sosyoiktisadi etkilerinin ön plana çıkabileceği ve askerî harcamaların büyüme ve kalkınma süreçleri üzerindeki etkinliğinin artabileceği; aksi hâlde, askerî harcamalardaki artışların kıt olan kaynakların etkinsiz kullanımına sebep olacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

Brauch, H.G. (2009). Security Threats, Challenges, Vulnerability and Risks. International Security, Peace, Development and Environment-Volume I. EOLSS Publications.

Bildirici, M. ve Kayıkçı, F. (2021). The Relation between Gowth, Energy Imports, Militarization and Current Account Balance in India, Brazil, Turkey and Pakistan. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research, 55*(3), 37-54.

Bildirici, M. ve Kayıkçı, F. (2022). The Relation between Growth, Energy Imports, Militarization and Current Account Balance in China, Israel and South Korea. *Energy, 242*, 122537.

Canbay, Ş. ve Mercan, D. (2017). Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesine Etkisi: Türkiye Örneği. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy, 2*(2), 86-104.

Dunne, P. ve Watson, D. (2000). Military Expenditure and Employment in South Africa. *Defence and Peace Economics, 11*(4), 587-596.

Dunne, J.P. (2012). Military Spending, Growth, Development and Conflict. *Defence and Peace Economics, 23*(6), 549-557.

Dunne, J.P. ve Tian, N. (2015). Military Expenditure, Economic Growth and Heterogeneity. *Defence and Peace Economics, 26*(1), 15-31.

Hou, N. ve Chen, B. (2013). Military Expenditure and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from System GMM Estimates. *Defence and Peace Economics, 24*(3), 183-193.

Hou, N. ve Chen, B. (2014). Military Expenditure and Investment in OECD Countries: Revisited. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy, 20*(4), 621-630.

Goldstein, J.S. ve Pevehouse, J.C. (2017). Uluslararası İlişkiler, BB101Yayınları, Ankara.

Khalid, M.A. ve Noor, Z.M. (2015). Military Expenditure and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from System GMM Estimates. *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences, 6*(1), 31-39.

Klein, T. (2004). Military Expenditure and Economic Growth: Peru 1970-1996. *Defence and Peace Economics, 15*(3), 275-288.

Kollias, C., Manolas, G. ve Paleologouc, S. M. (2004). Military Expenditure and Government Debt in Greece: Some Preliminary Empirical Findings. *Defence and Peace Economics, 15*(2), 189-197.

Kollias, C. ve Paleologou, S.M. (2010). Growth, Investment and Military Expenditure in the European Union-15. *Journal of Economic Studies, 37*(2), 228-240.

Laniran Temitope, J. ve Olayinka, A. (2021). Military Expenditure and Economic Gowth: Evidence from Nigeria. *American Journal of Economics, 11*(1), 10-18.

Malizard, J. (2015). Does Military Expenditure Crowd Out Private Investment? A Disaggregated Prspective for the Case of France. *Economic Modelling, 46*, 44-52.

Odehnal, J., Neubauer, J., Olejníček, A., Boulaouad, J. ve Brizgalová, L. (2021). Empirical Analysis of Military Expenditures in NATO Nations. *Economies, 9*(3), 107.

Okwoche, P. (2022). Examining the Nexus between Military Expenditure and Economic Growth: Evidence from Nigeria. *The Journal of Developing Areas, 56*(1), 213-231.

Perlo-Freeman, S., Ismail, O. ve Solmirano, C. (2010). Military Expenditure. SIPRI yearbook, 2009, 175-211.

Pieroni, L. (2009). Military Expenditure and Economic Growth. *Defence and Peace Economics, 20*(4), 327-339.

Scheetz, T. (1991). The Macroeconomic Impact of Defence Expenditures: Some Econometric Evidence for Argentina, Chile, Paraguay and Peru. *Defence and Peace Economics, 3*(1), 65-81.

Scott, J.P. (2001). Does UK Defence Spending Crowd-out UK Private Sector Investment?. *Defence and Peace Economics, 12*(4), 325-336.

Shaaba Saba, C. ve Ngepah, N. (2019). Military Expenditure and Economic Growth: Evidence from a Heterogeneous Panel of African Countries. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 32*(1), 3586-3606.

Şit, M. (2018). Macroeconomic Effects of Defense Expenditures in Turkey. *Savunma Bilimleri Dergisi, 17*(2), 93-114.

Tambudzai, Z. (2006). Determinants of Zimbabwe's Military Expenditure, 1980-2003. *Journal of Development Perspectives, 2*(1), 103-120.

TCMB. (2022). "Ödemeler Dengesi İstatistik"lerine Yönelik Yöntemsel Açıklama [Metaveri]. Erişim Adresi: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0ab87526-c290-4bdd-94d4-b8e99e70eba9/BOPMetaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-0ab87526-c290-4bdd-94d4-b8e99e70eba9-nLtZad3 (Erişim Tarihi: 07.02.2023)

Torusdağ, M. ve Gül, E. (2021). Defense Expenditures Current Account Deficit and Economic Growth Relationship: The Case of NATO Countries. *Journal of Contemporary Issues in Business and Government, 27*(2), 1209-1234.

Yakovlev, P. (2007). Arms Trade, Military Spending, and Economic Growth. *Defence and Peace Economics, 18*(4), 317-338.

Bölüm 18

PÜR KAMUSAL HİZMET OLARAK SAVUNMA VE GÜVENLİK

Cem Barlas Arslan[1]

Giriş

Çinli filozof ve komutan Sun-Tzu, öğretilerinin yer aldığı Savaş Sanatı adlı eserinde, *"Savaşların tümünde savaşarak zapt etmek en üstün başarı değildir. Üstün başarı düşmanın direncini savaşmadan kırmaktır"* der. Sun-Tzu, aynı mantık çerçevesinde "*Savaş sanatının en yücesi, savaşmadan düşmanı alt etmektir. En doğrusu, düşmanın direncini savaşmadan kırmaktır. Muzaffer savaşçılar önce zafer kazanır, sonra savaşa girer…*" ifadelerini kullanır.

Gerçekten de barış döneminde yapılan savunma ve güvenlik yatırımları/harcamaları, olası savaş riskine karşı, önceden alınmış caydırıcı bir tedbirdir. İyi teşkilatlanmış güçlü bir ordu ve ordunun varlığıyla oluşturulacak psikolojik savunma hattı, bir anlamda savaşmadan kazanma sanatı, düşmanın direncini en başından kırma gücü ve iradesidir.

Dünya tarihinde güç mücadelesi ve dolayısıyla savaşlar, bir gerçeklik olarak her zaman olmuş ve olmaya da devam edecektir. Dönemsel olarak yöntem ve tarz açısından değişiklikler olsa da devletler varlıklarını devam ettirebilmek için savaşmış, savaşa hazır durumda bulunmuştur. Bu gerçeklik, devletlere ve toplumlara fayda yaratmakla birlikte, ciddi boyutlara ulaşan maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Gerek barış gerekse savaş döneminde savunma harcama-

[1] Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi Maliye Bölümü, barlasarslan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0635-602X

- Vergi politikaları neticesinde savunma sanayisine verilecek teşvikler ve vergi harcamaları yoluyla vazgeçilen vergi gelirleri, diğer sektörlere yönelik oluşturulabilecek benzeri vergi politikalarını baskılayabilmektedir.
- Vergi gelirlerini artırma ve uygulamada kolaylık sağlanması amacıyla, vergi sistemi adaletsiz bir yöne sürüklenebilir. Bu durumda dolaysız vergilerin ağırlığı azalırken daha adaletsiz olan dolaylı vergilerin sistemdeki ağırlığı artmaktadır.
- Finansmanın vergilerle sağlandığı durumda, ekonomide vergi yapısı bozulurken tüketim ve/veya yatırım miktarını düşürebilmektedir. Büyüme oranı düşerken büyümedeki bu düşme veya yavaşlama, savunmanın büyüme üzerinde yaratabileceği faydalarla dengelenmek zorundadır (Giray, 2004: 191).

Tüm bu ve benzeri olumsuzluklara rağmen savunma harcamalarının vergiler ile finanse edilmesi, kanımızca borçlanma ile finansmanından (özellikle Türkiye ve dünya ekonomisinin içinde bulunduğu durum dikkate alındığında) daha etkin ve verimli olacaktır. Ancak bu noktada vergi sisteminin üzerine yeni yükler oluşturulmaması ve mükellefler üzerinde baskının artmaması, dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Son söz olarak şunu belirtmek gerekir ki Mustafa Kemal Atatürk'ün veciz ifadesiyle "*Savaş zaruri ve hayati olmalıdır. Milletin hayatı tehlikeye maruz kalmadıkça savaş bir cinayettir*." Ancak tehditlere karşı hazır olmak da bir zaruriyettir.

Kaynakça

Akdoğan, A. (2009). *Kamu Maliyesi*. Gazi Kitabevi, Ankara.

Aslan, M. (1998). *Hizmet Ekonomisi*. Alfa Yayınevi, İstanbul.

Bailey, S.J. (2002). *Public Sector Economics; Theory, Policy and Practice*. 2.b., Palgrave, London.

Bulutoğlu, K. (2004). *Kamu Ekonomisine Giriş*. Batı Türkeli Yayınları, İstanbul.

Çaşkurlu, E. ve Arslan, C.B. (2021). *Kamu Maliyesine Giriş*. Gazi Kitabevi, Ankara.

Durmuş, M. (2006). Sosyal (Kamusal) Malların Yeniden Tanımlanması Gereği. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 59*(17), 65-99.

Durmuş, M. (2008). *Kamu Ekonomisi*. Gazi Kitabevi, Ankara

Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5*(1), 181-199.

Nadaroğlu, H. (2000). *Kamu Maliyesi Teorisi*. Beta Yayınları, İstanbul

Özcan, G. (2020). Savaş Ekonomisinde Vergileme Anlayışı Örneği "Türkiye'de II. Dünya Savaşı Yılları". *Yönetim ve Ekonomi, 27*(2), 291-308.

Samuelson, P.A. (1955). Diagrammatic Exposition of a Theory of Public Expenditure. *The Review of Economics and Statistics, 37*(4), 350-356.

Türk, İ. (2002). *Kamu Maliyesi*. Turhan Kitabevi, Ankara

50 SORUDA
ÖNCESİ VE SONRASI İLE
AMELİYATHANE

İpek ADA ALVER
Fatih CANDEMİR

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ Yayınları

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ Yayınları

50 SORUDA ÖNCESİ VE SONRASI İLE AMELİYATHANE

İpek ADA ALVER
Fatih CANDEMİR
Editör: İpek ADA ALVER

Yayın No.: 64
100. Yıl Armağan Kitapları: 24
ISBN: 978-625-8174-20-5
E-ISBN: 978-625-8174-21-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

Copyright 2023, ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
Bu baskının bütün hakları Altınbaş Üniversitesi Yayınları'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI bir Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. iştirakidir. SERTİFİKA NO.: 40340.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı Etkinliklerini Düzenleme ve Koordinasyon Komisyonu Başkanı: Prof. Dr. Turgut İPEK
Yayın Danışmanı: Duygu SAZAN (duygu.sazan@altinbas.edu.tr)
Seri Koordinatörü: Dr. Gaye HAFEZ
Kapak Tasarım: Osman ÖZÇELİK
Sayfa Tasarım: Erdal Tarkan KARA (erdal@nobelyayin.com)
Baskı Sorumlusu: Yavuz ŞAHİN (yavuz@nobelyayin.com)
Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Ada Alver, İpek., Candemir, Fatih.
50 Soruda Öncesi ve Sonrası ile Ameliyathane / *İpek Ada Alver, Fatih Candemir*
1. Basım. X+102 s. 14x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-8174-20-5
E-ISBN: 978-625-8174-21-2
1. Ameliyathane 2. Sağlık 3. Tıp

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

İÇİNDEKİLER

Sunuş iii

Ön Söz v

1. Ameliyat Sırasında Kullanılan Tıbbi Gereçler Hijyenik midir? 1

2. Kronik Hastalıklarım Var ve Ameliyat Günü Rutin Kullandığım İlaçlarımı Alabilir miyim? 7

3. Ameliyata Girecek Hastanın Neden Oje, Takma Tırnak ve Protez Dişleri Çıkartılır? 11

4. Hastadan Alınan Ameliyat Öncesi İmza (Aydınlatılmış Onam) Neden Alınır? 13

5. Ameliyata Girmeden Önce Organ Bağış Kartı Çıkardım. Organ Bağış Bilgilerim Organ Mafyasının Eline Geçebilir mi? 16

6. Diyabet Hastasıyım ve Sürekli Acıkıyorum. Ameliyattan Kaç Saat Öncesine Kadar Bir Şeyler Yiyip İçebilirim? 19

7. Ameliyatta Uyanırım Diye Korkuyorum. Böyle Bir Durum Mümkün müdür? 22

8. Ameliyatta Herkese Eşit Dozda mı Anestezik Madde Veriliyor? 25

9. HIV Pozitifim Ve Ameliyat Olmam Gerekiyor. Beni Ameliyat Etmezler Diye Korkuyorum, Gizlemeli miyim? 26

10. Ameliyattan Çıktıktan Sonra Bilinçsizce Şeyler Söylemiş ve Kusmuşum. Sebebi Nedir? 29

11. Hamileyken İlaç Kullanmayın Diyorlar. Ameliyat Olmam Gerekiyor, Hamile İken Genel Anestezi Alabilir miyim? 30

12. Ameliyat Başarılı Geçti Denilmesine Rağmen, Hastam Bir Ay Sonra Yüksek Ateşle Hastaneye Kaldırılarak Öldü Sebebi Ne Olabilir? 32

13. Ameliyata Girmeden Önce Neden Günlük El Yıkama Yeterli Olmuyor? 35

14. Ameliyat Sırasında, Tıbbi Gereçlerin İnsize Bölgede Unutulmaması İçin Neler Yapılması Gerekmektedir? 37

15. Ameliyata Girmeden Hangi Tahliller Yapılması Gerekmektedir? 39

16. Grip Oldum, Ameliyata Girebilir miyim? 41

17. Ameliyattan Çıkan Yakınıma, Ziyarette Çiçek Göndermek İstiyorum. Kabul Etmediler, Sebebi Nedir? 43

18. Yataklı Serviste Hastam Var ve Hastane Yemeklerini Beğenmiyor. Evden Yemek Getirebilir Miyim?....45

19. Çocuğum Ameliyat Olacak ve Çok Korkuyor. Çocuğumun Yanında Ameliyata Girebilir Miyim?....47

20. Yanlış Bölgeyi Ameliyat Ederler Diye Korkuyorum. Bunun İçin Herhangi Bir Önlem Alınıyor mu?....49

21. Ameliyat Sonrası (Post-Operatif) Dönemde Evde Hasta Bakımında Hasta Ve Yakınlarının Dikkat Etmesi Gerekenler Nelerdir?....51

22. COVID-19 Pandemi Döneminde Ameliyathane Yönetimi Nasıl Olmalıdır?....53

23. Gebelik Döneminde, Gebelikle İlgili Olmayan Ameliyatlar Yapılabilir mi?....55

24. Her Hasta, Ameliyat Sonrası Uyandırma (Derlenme) Ünitesine Alınır mı?....56

25. Ameliyat Sonrası Dönemde Sepsise Bağlı Komplikasyonlar Nasıl Belirlenir ve Tedavisi Var mıdır?....58

26. Herkes Bir Şey Söylüyor. Nedir Bu Ameliyat?....60

27. Ameliyat İçin Pozisyon Verirken Nelere Dikkat Edilmelidir?....61

28. Ameliyat Ekibinin Sürekli Monitörlere Bakmasının Sebebi Nedir? Ne Hakkında Bilgi Vermektedir?....63

29. Yaşamsal Bulguların Takibi Ameliyathanede Ne Gibi Avantajlar Sağlar?....65

30. Ameliyat Esnasında Veya Ameliyattan Önce Damar Yolu Neden Açılır?....66

31. Ameliyat Öncesi Burnumuza Yerleştirilen Boru (Nazogastrik Sonda) Nedir? Ameliyatlarda Hangi Durumlarda Kullanılır?....68

32. Sütur (Cerrahi Dikiş) Ne Demektir? Sütur (Cerrahi Dikiş) Tekniği Ve Kullanılan Malzemeler Ameliyat Türüne Göre Değişir mi?....69

33. Cerrahi Dikiş Uygulanırken İz Bırakmaması İçin Hangi Malzemeden Yapılmalıdır?....71

34. Endovizyon Cihazı Nedir ve Ameliyatta Ne İşe Yarar?....72

35. Ameliyathanelerin Aydınlatılmasında Ne Tür Işıklandırmalar Kullanılır?....73

36. Ameliyathane Odasında Asgari Olarak Bulunması Gereken Tıbbi Cihazlar Nelerdir? 74
37. Ameliyathanede Kullanılan Elektrokoter Cihazı Nedir? Avantajları Nelerdir? 76
38. Cerrahi Ekip Ameliyathaneye Hasta ile Aynı Kapıdan mı Girer? 78
39. Ameliyathane ve Ameliyat Odası Arasındaki Fark Nedir? 79
40. Hastaların Ameliyat Olmasına Hangi Durumlarda Karar Verilir? 80
41. Her Ameliyatta Aynı Tür Ekipman ve Malzeme mi Kullanılır? 81
42. Ameliyatlarda Farklı Pozisyon Verilmesinin Amacı Nedir? 82
43. Açık Ve Kapalı Ameliyat Nedir? Avantajları ve Dezavantajları Nelerdir? 83
44. Ameliyatta Kullanılan Örtüler Neden Yeşil ve Mavidir? 86
45. Hasta Ameliyattan Sonra Neden Uyandırma Odasına Alınır? 88
46. Ameliyat Esnasında Uygulanacak Anestezi Nasıl Belirlenir? 90
47. Ameliyattan Önce Çok Fazla Korku, Endişe ve Heyecanım Oldu. Bunun Çözümü İçin Ne Yapabilirdim? 91
48. Ameliyat Olacağım Odada Benden Önce Hepatit B Pozitif Bir Hasta Ameliyat Olmuş Bana Da Bulaşır mı? 92
49. Ameliyat Sonrasında Yatağımın Başına Dört Yapraklı Yonca Resmi Neden Asıldı? 93
50. Ameliyat Esnasında Verilen Anestezi İlaçlarından Dolayı Madde Bağımlısı Olur muyum? 94
REFERANSLAR 95
YAZARLARIN ÖZ GEÇMİŞİ 99

1

Ameliyat Sırasında Kullanılan Tıbbi Gereçler Hijyenik midir?

Ameliyatta kullanılan tıbbi gereç ve malzemelerin sadece temiz değil aynı zamanda steril olması gerekmektedir. Farklı çevresel koşullara dayanıklı sporlu bakteriler de dahil olmak üzere ortamda bulunan tüm mikroorganizmaların yok edilmesi işlemine "sterilizasyon" adı verilmektedir. Dezenfeksiyon ise, sporlu bakteriler ve bazı virüsler hariç diğer bakterilerin üremesini durduran (bakteriyostatik) ya da mikroorganizmaları öldüren (bakterisid) kimyasal uygulamalardır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere hastane enfeksiyonlarının önlenmesinde, sterilizasyon dezenfeksiyona göre çok daha etkili işlemlerdendir. Bu nedenle temiz her tıbbi gereç steril olmasa da steril her tıbbi gereç temizdir. Ameliyatta kullanılacak materyaller steril olmadığı durumda, ameliyat sonrası ilk 30 gün içinde kesi (insize) bölgede/ cerrahi girişim yapılan organ ve dokularda cerrahi alan enfeksiyonları (CAE) olarak adlandırılan enfeksiyona sebep olmaktadır. Bir ameliyat başarılı geçse bile ortam ve ameliyatta kullanılan tıbbi gereçler steril değilse meydana gelen cerrahi alan enfeksiyonları halk sağlığı problemlerine yol açmaktadır. Geçmişten günümüze hastane enfeksiyonları ölüm, tedaviyi geciktirme, hastanede yatış süresinin uzaması ve hastane masraflarının artmasına sebep olduğundan enfeksiyon kontrol yöntemlerinden olan sterilizasyon ve dezenfeksiyon önemlidir. Sterilizasyonda uluslararası bir standart oluşturmak için, bir ortam veya malzemede bulunan mikroorganizmaların milyonda bir oranında azaltılmasına "sterilite güvence düzeyi" adı verilmiş olup tüm Dünya'da sterilizasyon işleminin güvenilirliği için bu standart kullanılmaktadır [1].

REFERANSLAR

1. Perçin, D. 2014. Sterilizasyon Uygulamaları ve Hastane İnfeksiyonları. *Ankem Dergisi*. 28(2), 63-66.
2. Çağlıyan, S. 2011. *Ameliyathanelerde Cerrahi Aletlerin Hazırlığı, Kullanımı ve Bakımına Yönelik Uygulamaların İncelenmesi*. Yükse Lisans Tezi. Türkiye Cumhuriyeti Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul, Türkiye.
3. Atila, A. 2008. *Endodontik Alet ve Materyallerin Sterilizasyon Ve Dezenfeksiyon*. Bitirme Tezi. Ege Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, İzmir, İstanbul.
4. Çetinkaya Şardan, Y. 2002. Ortopedide Cerrahi İnfeksiyon ve Hastane İnfeksiyonları. *Türk Ortopedi ve Travmatoloji Birliği Derneği Dergisi*, 1(1).
5. Arslanoğlu, A. ve Urk, M. 2015. Merkezi sterilizasyon ünitesinde çalışan güvenliği, *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 2(4).
6. Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı, 2015. Güvenli Cerrahi Uygulama Rehberi. 2. Basım. Mattek Matbaacıklık Basım Yayın. Ankara, Türkiye. ISBN: 978-975-590-576-1.
7. Faydalı, S. 2010. Cerrahi Hastalarında Analjeziklerin Kaliteli Kullanımı. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 83–91.
8. Azaklı, A. E. 2013. A'dan Z'ye İlaç Rehberi. www.aeazakli.com. Erişim Tarihi: 02.08.2019.
9. Ayşan, E., Kaygusuz, A., Kaleli, E. 1998. Preoperatif Hazırlık-I Preoperatif Genel Değerlendirme. *İstanbul Tıp Dergisi.* 1, 33-40.
10. Ersoy, N. 1994. Klinik Etiğin Önemli Bir Sorunu: Aydınlatılmış Onam. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Dergisi*. 2.
11. Kişioğlu, N. Tüfekçi, F., Uskun, E., Bakır, B. 2001. Bir Devlet Hastanesinde Yatan Hastaların, Bilgilendirilme ve Aydınlatılmış Onam Durumunun Değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Dergisi*. 9, 98-101.
12. Yeter, E. ve Demirtaş, S. Organ Nakilleri ve Organ Bağışının Önemi. http://kisi.deu.edu.tr/bulent.cavas/ders/bok3.pdf Erişim Tarihi: 02.07.2019.
13. Topbaş, E. ve Bingöl, G. 2016. Türkiye'de Kadavra Dönörden Gerçekleştirilen Organ Nakline Etki Eden Faktörler. *Nefroloji Hemşireliği Dergisi*. 2.
14. Andsoy, I. I. ve Gül, A. 2018. Hemşirelerin Beyin Ölümü ve Bitkisel Hayat Konusundaki Bilgi ve Düşünceleri. *Bakırköy Tıp Dergisi*. 14, 1-7.

15. Toker, A, Kelebek Girgin, N., Türker, G., Kutlay, O. 2008. Küçük ve Orta Cerrahi Girişimlerde Preoperatif Rutin Laboratuar Testleri Gerekli midir?. *Dicle Tıp Dergisi.* 35 (2), 120-127.

16. Eser, U. 2014. *Kronik Hastalıklar ve Aile Hekimliği*. Smryna Tıp Dergisi. 55-57.

17. Kılıç, M. 2011. Kronik Hastalıkların Önlenmesinde Davranışsal Risk Faktörlerinin Önemi. *TAF Preventive Medicine Bulletin.* 10, 6.

18. Şahinkaya, H.H., Akpınar, V., Parlak, M., Damar, N., Yılmaz Duran, F., Yıldırım, H. 2018. Hastanemize başvuran hastalarda anestezi farkındalığının ve ameliyat öncesi görüşmenin etkinliğinin değerlendirilmesi. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hasanesi Dergisi.* 28(2), 75-82.

19. Bülbül, F. ve Arıkan, B. 2018. Çocuklarda Ameliyat Öncesi Psikolojik Hazırlık: Güncel Yaklaşımlar. *Evaluatıon of nurses' professionalism levels: sample of Balıkesir. Balikesir Health Sciences Journal.* ISSN: 2146-9601.

20. TARD (Türk Anesteziyoloji ve Reanimasyon Derneği). 2005. Anestezi Uygulamaları Klavuzu Preoperatif Hazırlık.

21. Şayan, H. ve Koca, E. 2016. Ankilozan Spondilitli Gebede Anestezi Yönetimi. *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*. 18(1), 42-45.

22. Günaydın, B. 2012. Gebenin Gebeliği ile İlgili Olmayan Cerrahi Girişimlerinde Anestezi Yönetimi. *Türkiye Anesteziyoloji Ve Reanimasyon Derneği Dergisi.* 40(1), 1-10.

23. https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/862-hiv-aids/1118-hiv-aids.html. Erişim Tarihi: 15.08.2019.

24. Yıldırım, A. 2000. Ameliyathanede İnfeksiyon Kontrol Hemşiresinin Rolü. *Hastane İnfeksiyonları Dergisi*. 4, 242-244.

25. http://www.ahmetemreazakli.com/yayinlar/AEAZAKLI_PediatrikAnestezi Klavuzu.pdf. Erişim tarihi: 1.08.2019.

26. Uzunköy, A. 2005. Cerrahi Alan Enfeksiyonları: Risk Faktörleri Ve Önleme Yöntemleri. *Turkish Journal of Trauma & Emergency Surgery*.

27. Asgar Pour, H. 2012. *Ameliyat Sonrası Ateş Ve Hemşirelik Bakımı***.** Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. 1(4).

28. Çopur, B. 2015. El Yıkama Çeşitleri ve Dikkat Edilecek Hususlar. 4. Ulusal Sterilizayson Dezenfeksiyon Kongresi.

29. İnci, M. F., Özkan, F., Okumuş, M., Köylü, A. Yüksel, M. 2012. Çok nadir bir akut batın nedeni: Gossipiboma. *Dicle Tıp Dergisi*. doi: 10.5798 /diclemedj. 0921.2012.03.0178.

30. Akdemir, A., Şimşek, D., Özgür Yeniel A., Çınar, C., Ergenoğlu, A. M. 2013. Batın Ön Duvarında Unutulan Cerrahi İğne: Olgu Sunumu. *Journal of Clinical and Analytical Medicine*. 4(2), 151-3.

31. Can, İ.Ö., Özkara, E., Can, M. 2011. Yargıtayda Karara Bağlanan Tıbbi Uygulama Hatası Dosyalarının Değerlendirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi. 25(2), 69-76.
32. Aslan M. 2020. Yetişkin hastalar için taburculuğa hazır olma ölçeği-Hemşire değerlendirme kısa formunun Türkçe geçerlik ve güvenirliği. SHYD. 7(2):202-14.
33. Alkaya Solmaz F, Özcan MS, Özden ES, Balık O, Kırdemir P. 2021. Operating Room Management And Anesthetic Approach in Covid-19 Pandemic. Med J SDU. (ozelsayi-1):125-131.
34. Goodman, S. 2002. Anaesthesia for non obstetric surgery in the pregnant patient. Seminars in Perinatology, 26, 136–45.
35. Günaydın, B. 2012. Gebenin gebeliği ile ilgili olmayan cerrahi girişimlerinde anestezi yönetimi. Turkish Journal of Anaesthesia and Reanimation, 40(1), 1-10.
36. Walton, N. K. D., & Melachuri, V. K. 2006. Anaesthesia for non-obstetric surgery during pregnancy. Continuing Education in Anaesthesia, Critical Care & Pain, 6(2), 83-85.
37. Vimlati L, Gilsanz, F, Goldik Z. 2009. Quality and safety guidelines of postanaesthesia care: Working Party on Post Anesthesia Care. Eur J Anaesthesiol. 26(9): 715-721. doi:/10.1097/EJA.0b013e32832bb68f.
38. Angus, D.C. and van der Poll, T. 2013. Severe Sepsis and Septic Shock. The New England Journal of Medicine, 369, 840-851. https://doi.org/10.1056/NEJMra1208623.
39. Rossini JM, Srivastava N. 2013. The 2012 Guidelines for Severe Sepsis and Septiv Shock: An Update for Emergency Nursing. Journal of Emergency Nursing 2013; 39 (6): 652- 656.
40. Miller J. 2014. Surviving Sepsis. A review of the latest guidelines. Nursing. 24- 30.
41. Koçak S, Özbaş S. 2007. Endoskopik adrenalektomi. Turkiye Klinikleri J Med Sci. 3: 29-36.
42. Ayakta tedavi yapılan özel sağlık kuruluşları, T.C. Sağlık bakanlığı temel sağlık hizmetleri genel müdürlüğü, Genelge 2006/104.
43. Yük. Hem. Mine GÜNGÖR. 2007. 5. Ulusal Sterilizasyon Dezenfeksiyon Kongresi.
44. ADRIANI, J. 1968. Selection of Anesthesia. International Anesthesiology Clinics, 6(4), 961–1040.
45. Adam Jarosław Zemła, Katarzyna Nowicka-Sauer, Krzysztof Jarmoszewicz, Kamil Wera, Sebastian Batkiewicz, Małgorzata Pietrzykowska, 2019. Measures of preoperative anxiety. Anaesthesiol Intensive Therapy, 51(1), 64-69.

46. Rutala, W. A. 1996. Disinfection and sterilization. In: Mayhall CG (ed). Hospital epidemiology and infection control. First ed. Maryland: Williams and Wilkins. 913-55.

47. Affan DENK, Şafak ÖZER BALİN. 2016. Koroner Anjiyografi Yapılan Hastalarda HBsAg, Anti-HCV ve AntiHIV Seropozitifliği. Fırat Tıp Derg/Firat Medical Journal. 21(3): 125-128.

48. Bilge Tezcan, Bilgi Gülseven Karabacak, 2021. Klinik Uygulamada Sık Kullanılan Düşme Riski Tanılama Ölçekleri. JAREN. 7(2):105-112.

49. Fatma Sultan Kılıç, Bağımlılık ve Uyarıcı Maddeler 2016. Osmangazi Tıp Dergisi, 38 (Özel Sayı 1): 55-60.

4. Basım

BASKETBOL

Farklı Bakış Açılarıyla
Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle

Doç. Dr. Özgür Nalbant

nobel

BASKETBOL
Farklı Bakış Açılarıyla Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle
Doç. Dr. Özgür Nalbant

Yayın No.: 809
Spor ve Beden Eğitimi No.: 32
ISBN: 978-605-133-710-4
E-ISBN: 978-625-402-568-6
Basım Sayısı: 4. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Naim Dilek -naimdilek@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Nalbant, Özgür.
BASKETBOL Farklı Bakış Açılarıyla Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle / Özgür Nalbant
4. Basım. X + 108 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-133-710-4
E-ISBN: 978-625-402-568-6
1. Spor 2. Basketbol Eğitimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BASKETBOL NEDİR? **1**
Basketbolun Tarihi 1
Mayalarda Ölümüne Oynanırdı 3
Basketbolun Türkiye' de Tanınması ve Gelişimi 5
Türk Basketbolunda İlkler 7
BASKETBOLDA EĞİTİM.... ..... **9**
BEDEN KOMPOZİSYONU **11**
Basketbol Oyuncusunda Aranan Özellikler 12
Yetenekli Sporcunun Özellikleri 13
BASKETBOLA BAŞLAMA YAŞI **15**
Birinci Evre (6- 8 yaş) 15
İkinci Evre (bayanlar 11-15 yaş - erkekler 12-16 yaş) 16
Üçüncü Evre (bayanlar 15-9 yaş, erkekler 16-20 yaş) 16
Basketbolun Beden Eğitimi Derslerindeki Eğitsel Değeri 17
Basketbolda Eğitsel Oyunlar 18
Basketbolla İlgili Eğitsel Oyunlara Örnekler 20
BASKETBOLDA UYGUNLUK **23**
Basketbolun Genel Yapısı 23
Basketbolda Dayanıklılık 23
Basketbolda Kuvvet 24
Basketbolda Sürat 25
Basketbolda Koordinasyon 25
Basketbolda Esneklik 25
Basketbolda Isınma 26
Basketbolda Soğuma 26
BASKETBOLDA TOP TUTMA **27**
Top Tutma Çalışmalarına Örnekler 29
BASKETBOLDA PAS **33**
En Çok Kullanılan Pas Çeşitleri 33
Paslaşma Çalışmalarına Temel Örnekler 37

BASKETBOLDA DRİBLİNG (TOPLA İLERLEME) **39**
En Çok Kullanılan Dribling Çeşitleri 40
Dribling Çalışmalarına Temel Örnekler 42
BASKETBOLDA AYAK ÇALIŞMALARI **43**
Yön Değiştirmek İçin Ayak Çalışmaları: 43
Savunmada Ayak Çalışmaları 44
BASKETBOLDA ŞUT **49**
Şut Atmayı Etkileyen Faktörler 50
Şut Çeşitleri 51
BASKETBOLDA RİBAUND **57**
BASKETBOLDA SAVUNMA **59**
Basketbolda Savunma Çeşitleri 60
BASKETBOLDA HÜCUM **65**
ANTRENMAN **69**
ANTRENÖR **71**
Antrenmanların Amaçları 74
BASKETBOLDA ANTRENMAN PERİYOTLAMASI **75**
Hazırlık Dönemi (Genel ve Özel Hazırlık Dönemleri) 75
Müsabaka Dönemi 76
Geçiş Dönemi 76
BASKETBOLDA SAHA İÇİ POZİSYONLAR **79**
BASKETBOLDA BESLENME **81**
BASKETBOLDA SPOR YARALANMALARI **83**
Spor Yaralanmalarında Risk Faktörleri 84
Spor Yaralanmaları Sınıflaması 84
Spor Yaralanmalarında İlk Yardım 85
BASKETBOLDA OYUN KURALLARI **87**
Basketbol Hakem İşaretlerinden Bazıları 90
BASKETBOLDA KULLANILAN TERİMLER VE ANLAMLARI **91**
BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ? **93**
MİCHAEL JEFFREY JORDAN(17 Şubat 1963) **96**
İlk Şampiyonluk Yılları ve Rekorlar 99
Efsanevi Bulls Çağı 100
Olimpiyat Şampiyonluğu 101
İkinci Bulls dönemi 102
Başarıları 105
Şampiyonlukları 105
KAYNAKÇA **107**

BASKETBOL NEDİR?

Basketbol, dikdörtgen biçimindeki bir alanda beşer oyuncudan oluşan iki takımın oyun kuralları çerçevesinde topu mümkün olduğu kadar çok kez rakip takımın çemberine sokmaya ve rakip takımının atışlarını iyi bir savunma ile engellemeye çalıştığı bir takım oyunudur. Basketbol dünyada yaklaşık 300 milyon erkek ve bayan oyuncusuyla en çok sevilen ve yaygın spor dallarından birisidir.

Basketbolun oyun niteliği her cins ve yaşa uygun olduğundan, bireylerin kişilik eğitimi üzerinde çok olumlu etkileri vardır. Mücadele isteği, cesaret, bütünlük, iş birliği, doğruluk ve kendine güven gibi özellikleri içerir. Bireyin psikolojik ve sosyal davranışlarını olumlu yönde etkileyerek toplum için yararlı bir kişilik kazandırır. Basketbol oyunu saymakla bitmeyen bu değerleriyle çocuklar, gençler ve yetişkinler için vazgeçilmez bir spor dalıdır.

Peki basketbol nereden çıkmıştır?

Basketbolun Tarihi

Her spor dalında olduğu gibi basketbolun da bir ortaya çıkış serüveni vardır. Tarihe bakıldığında basketbola benzer bir oyunun ilk önce Amerika'daki Kızılderililer tarafından basit olarak oynandığı görülmüştür.

Yıllar sonra beden eğitimi öğretmeni James Naismith bu sportif oyunu şekillendirmeye çalışmıştır. Kendi öğrencileri arasında denemeler yapan James, basketbol oyununun esaslarını 13 madde içinde toplamaya çalışmış ve 20 Ocak 1892 tarihinde ilk defa basketbol oynatmıştır. Bu 13 maddeye göre; takım yedişer kişiden kurulacak ve oyun 20 dakikadan üç

KAYNAKÇA

Ajda Fosner J. Effective Leadership, 2002.

American Sport Education Program. Coaching YouthBasketball. Human Kinetics, 1995.

Anthony Dowson - Keith Morris. Funand Games, Human Kinetics, 2005.

Cem Atabeyoğlu. Türk Basketbol Tarihi. Türk Spor Vakfı Yayınları, 1986.

Clerk Maxwell. Liderlik Yasaları, (çeviri: İbrahim Şener), Carpe Diem, 1999.

Emin Ergen. Sporcu Sağlığı ve Spor Yaralanmaları, Nobel Yayınevi, 2003.

Emre Dağdelen. Basketbolda Eğitsel Oyunlar, 2011.

Fox – Bowers – Foss. Beden Eğitimi ve Sporun Fizyolojik Temelleri. Bağırgan Yayımevi 1999.

Genç D.A. Spor Hukuku, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1998.

George Karseras. Leadership in Sport,Mental Skills, MBA Books, 2003.

Guy Bailey. The Utimate Homeschool Phsical Educatin Game Book. Amazaon, 2003.

Hagedorn Niedlich Schmidt. Basketball-Handbuch, B & W Bartels& Wernitz 1974.

Hakan Sunay. Spor Eğitimi Alt Yapısında Beden Eğitimi Öğretmeni ve Antrenörün önemi. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Ankara 1998.

Hatice Çamlıyer - Hüseyin Çamlıyer. Çocuk Hareket Eğitimi ve Oyun, Anka Kitapevi, 2001.

Hurşit Baytok. Motion Ofense. 2011.

Kaan Kural. Hastasıyım Bu Oyunun, Mavi Ağaç Yayınevi, 2005.

Kamil Özer. Fiziksel Uygunluk. Nobel Yayınları, 2001.

Mehmet Akif Ziyagil - Murat Eliöz. Basketbol, Morpa Kültür Yayınları, 2005.

Mehmet Durupınar. Türk Basketbolunun 100 Yıllık Tarihi, 2009.

Nevin Şanlıer - Yasemin Ersoy. Çocuk ve beslenme, Morpa Kültür Yayınları, 2003.

Nuran Özata – Erol Özata. Eğitsel Oyunlar, Nobel Yayınevi, 1994.

Nuri DEMİRCİ. A'dan Z'ye Spor. Nehir Yayıncılık, 1995.

Nuriye Özsu. Oyunlarla Spor Eğitimi, Seçkin yayıncılık, 2008.

Nuriye Özsu. Oyunlarla Spor Eğitimi, Spor Yayınevi, 2009.

Orhan Girgin. Her Yönü ile Basketbolcu, Umut kitapevi, 1973.

Red Holzman, Leonard Lewin. Holzman's Basketball. Winning Strategyand-Tactics. illustrated. Publisher, Macmillan, 1973.

Robert Giambatista. A Longtudinial Study ol Leader Life Cycles in the NBA, Leadership Quaertly; 15:611,2004

Robert Martens, Başarılı Antrenörlük (çeviri: Tuncer Büyükonat), Beyaz Yayınları, 1988.

Sedat Muratlı, Osman Kalyoncu, Gülşah Şahin. Antrenman ve Müsabaka. Kalyoncu Spor Danışmanlık, 2011.

Spor Ansiklopedisi. Morpa Kültür Yayınları, 2004.

Türkiye Basketbol Federasyonu Eğitim Yayınları. Temel Basketbol Öğretim Modeli. 2009.

Ümit Urartu. Basketbol. İnkilap Yayınevi, 2006.

Yaşar Sevim. Basketbol Teknik-Taktik-Antrenman. Nobel Yayın, 2002.

Yaşar Sevim. Okullar ve Kulüpler için Basketbol, Nobel Yayın,1981.

Yavuz Selim Hindistan. Çocuklar ve Gençler için Futbol Antrenörlüğü, Beyaz Yayınları, 1998.

Zafer Hasçelik. Spor sakatlıkları nasıl engellenir? (Hlobll, H; Mechelen, V. W; Kemper, C. H. G. How can sportsinjuries be prevented? Kitabından çeviri), T.C. G.S.G.M. Egitim Dairesi Başkanlığı Yayınevi, 1990.

IR | INTERNATIONAL**RELATIONS**

Uİ | ULUSLARARASI**İLİŞKİLER**

Academic Journal

Volume 20, Number 78, 2023

ULUSLARARASI **İLİŞKİLER** | INTERNATIONAL **RELATIONS**
is a peer-reviewed quarterly journal,
published in cooperation with International Relations Council of Turkey

ULUSLARARASI **İLİŞKİLER** | INTERNATIONAL **RELATIONS** is currently noted in;

Social Sciences Citation Index (SSCI),
Social Scisearch, Journal Citation Reports/Social Sciences Edition

Elsevier Scopus Index,
International Bibliography of the Social Sciences (IBSS),
International Political Science Abstracts (IPSA),
PAIS International,
International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences (IBR), International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences (IBZ),

Cambridge Scientific Abstracts-CSA (Sociological Abstracts, Social Services Abstracts, Worldwide Political Science Abstracts & Linguistics and Language Behavior Abstracts)

Columbia International Affairs Online (CIAO), EBSCO, Gale-Cengage,
Elsevier Bibliographic Databases (GEOBASE, Mosby's Index, SciVerseScopus),

Index Islamicus, Academindex, ABCD Index, Women's Studies International, Ulrich's Periodicals,

Middle Eastern and Central Asian Studies, European Sources Online (ESO),
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler Endeksi), Başkent Üniversitesi Hukuk Veri Tabanı (Law Database), SOBIAD, TRDizin (TR Index)

ULUSLARARASI **İLİŞKİLER** | INTERNATIONAL **RELATIONS**
Volume 20, No 78, 2023

Special Issue
Continuity and Change in Turkey's Foreign Policy

Guest Editor
Meliha BENLİ ALTUNIŞIK

CONTENTS

Turkey at 100: Between Constancy and Change 5
Malik MUFTI

Hope and Despair: Understanding Change in Turkey-EU Relations 21
Eduard SOLER i LECHA

The Turkey-Russia Relationship in Historical Perspective: Patterns, Change and Contrast 43
William HALE

Making Sense of Turkey's Foreign Policy from the Perspective of Neorealism 59
Tarık OĞUZLU and Ahmet Kasım HAN

Turkey and the Middle East and North Africa under the AKP: A Three Level Analysis of Foreign Policy Change 79
Meliha BENLİ ALTUNIŞIK and Lenore G. MARTIN

From Realist Billiard Balls and Liberal Concentric Circles to Global IR's Venn Diagram? Rethinking International Relations via Turkey's Centennial 97
Nora FISHER-ONAR

Continuity of Maritime Disputes in Turkish Foreign Policy in Retrospect 119
Arda ÖZKAN and Levent KIRVAL

BOOK REVIEW

Lisel HINTZ, Identity Politics Inside Out: National Identity Contestation and Foreign Policy in Turkey 139
Tunahan YILDIZ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER | INTERNATIONAL RELATIONS

Volume 20, Number 78, 2023, p. 5-20
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1284139

Turkey at 100: Between Constancy and Change

Malik MUFTI
Professor, Department of Political Science, Tufts University, Massachusetts
E-Mail: malik.mufti@tufts.edu
Orcid: 0000-0001-5003-4688

ABSTRACT

One hundred years after its establishment, the Turkish Republic remains an international actor of considerable geopolitical and also analytical consequence. As with all such actors, the exercise of its growing power is shaped by tension between rest and motion, structural parameters and human agency, and domestic and interstate dynamics. Utilizing some key insights of Thucydides and Ibn Khaldun, this essay will consider the interplay of these factors through a case study of the AK Party's foreign policy. Special attention will be devoted to the increasingly fraught relationship with the United States; a dynamic illuminated, it is suggested, by considering the evolution of American attitudes toward Egypt in the 1950s and 1960s.

Keywords: Turkish foreign policy, Ibn Khaldun, Thucydides, Republican elites, AK Party.

Research Article | Received: 1 December 2021, Last Revision: 25 January 2023, Accepted: 31 March 2023

Introduction

Heraclitus said all is flux. Parmenides said all is one. The tension between those two perspectives is fruitful, because each yields valuable insights. In the case of Turkish foreign policy since the establishment of the Republic 100 years ago, for example, a "Parmenidean" approach can point to one essential reality – Turkey neighbors Russia – and find that sufficient to explain virtually all the most important features of Turkish behavior, such as its acute sense of vulnerability; its relationship with the Western powers; and its desire to maintain a stable and controlled regional hinterland. If one wants to know more about the variations within this continuity, however, then one will need to adopt a more "Heraclitean" approach. This article explores the tension between the two approaches – the possibilities for change within the constraints that can frustrate it – by focusing on the case of Turkish foreign policy since the rise of the *Adalet ve Kalkınma Partisi* (AK Party) in 2002. It begins with a review of certain themes introduced by Thucydides and Ibn Khaldun – the interplay between rest and motion, structural factors and human agency, interstate and domestic dynamics – of particular relevance to the Turkish case. It then seeks to explain the evolution of AK Party foreign policy, in part through a comparison with the experience of Egypt in the 1950s and 1960s, before considering the current aporia it has reached.

key's various regional rivals, avoiding foreign policy traps of the kind that befell Nasser. His experience therefore constitutes a case study testifying to the salience of political agency. At the same time, however, the fundamental problem – the disjunction between the dictates generated by Turkey's structural context as a growing power that will alarm its neighbors (Russia above all) no matter what it does on the one hand, and its dominant nationalist identity paradigm on the other – remains in place, threatening not only to keep the country's foreign policy reactive rather than proactive, but to undermine its domestic integrity itself as well. For how long can Erdoğan's successors navigate these dangerous waters without a radical revision of the dominant paradigm; one capable of generating a greater *asabiyya* that embraces the Kurds and other communities linking Turkey inseparably to its geopolitical environment?

One of the most urgent lessons both Thucydides and Ibn Khaldun sought to convey is the inevitability of change and hence the imperative of a statecraft, informed by wisdom as well as daring, capable of effecting the paradigmatic adaptations mandated by changing circumstances. As the Turkish Republic enters a second century, surrounded by a sea of potentially lethal variables, this one constant imperative remains its central challenge.

Bibliography

"Ahmet Türk: Barışın Zamanı Olmaz" (2017). *Habertürk*, 26 February.

"Cem Gürdeniz Interview" by Cansu Çamlıbel (2016). *Hürriyet*, 24 July.

"Doğu Perinçek: Erdoğan İslami Kemalist Oldu" (2017). *Cumhuriyet,* 20 September.

"HDP'nin Gücü PKK'ye Yetmedi" (2016). *Cumhuriyet*, 9 November.

"Monday Talk with the Purged Former Turkish-NATO Officer" (2017). *Vocal Europe*, 27 January, https://www.modernghana.com/news/752041/monday-talk-with-the-purged-former-turkish-nato-officer.html.

"Rafet Ballı Interview" on Oda TV (2017). 20 September, https://odatv4.com/vid_video.php?id=8F171.

"Statement by US Department of State Deputy Spokesman Tom Casey" (2007). http://ankara.usembassy.gov/statement_050207.html.

"Turkey's Erdogan to Drop Lawsuits Against People Who Insulted Him" (2016). *BBC News*, 30 July.

Ayalon, David (1972). "The Great Yasa of Chingiz Khan: A Re-Examination (Part C1): The Position of the Yasa in the Mamluk Sultanate", *Studia Islamica*, No 36, p. 113-158.

Burns, Robert (2019). "Trump Threatens to 'Destroy' Turkey's Economy with Sanctions", *Associated Press*, 15 October, https://apnews.com/article/syria-turkey-robert-obrien-international-news-donald-trump-767054f1f99f40199a80bfea8e16ccdf.

Bush, George W. (2004). Speech at Galatasaray University, Istanbul, 29 June, http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=64397.

Davutoğlu, Ahmet (2017). "Ahmet Davutoğlu'nun Darbe Komisyonuna Mektubu", *T24*, 12 January, http://t24.com.tr/files/20170112112612_sayin-davutoglu-cevaplar-1.pdf.

Erdoğan, Recep Tayyip (1993). "Demokrasi Amaç Değil, Araçtır", Metin Sever and Cem Dizdar (eds.), *2. Cumhuriyet Tartışmaları: Yeni Arayışlar, Yeni Yönelimler*. Ankara, Başak Yayınları, p. 417-432.

Erdoğan, Recep Tayyip (2003). "Democracy in the Middle East, Pluralism in Europe: Turkish View", Speech at Harvard University, 30 January, http://www.belfercenter.org/files/erdogan%20speech,%20full%20-%20english%20version.doc.

Erdoğan, Recep Tayyip (2018). Speech in Konya, 17 December, https://www.youtube.com/watch?v=FQ_9U7yeLsM.

Erdoğan, Recep Tayyip (2021). Speech in Hatay, 25 June, https://www.youtube.com/watch?v=ekBuiNxSBVk.

Flanagan, Stephen J. and Peter A. Wilson (2020). "Implications for the U.S.-Turkish Partnership and the U.S. Army", Stephen J. Flanagan and F. Stephen Larrabee et al., *Turkey's Nationalist Course: Implications for the U.S.-Turkish Strategic Partnership and the U.S. Army*. Santa Monica, RAND Corporation, p. 179-207.

Gül, Abdullah (1993). "Moral Değerleri Açısından Türkiye'nin Millî Bütünlüğü ve Güvenliği", *Türkiye'nin Millî Bütünlüğü ve Güvenliği: Türkiye Gönüllü Kültür Teşekkülleri III. İstişare Toplantısı – 19 Aralık 1992, Ankara*. Istanbul, İş Dünyası Vakfı.

Gürcan, Metin (2016). "After Massive Purge, What's Next for Turkish Armed Forces?", *Al-Monitor*, 1 August.

Gürcan, Metin (2019). "What Recent Purges, Promotions Mean for Turkey's Military", *Al-Monitor*, 13 August.

Hickok, Michael Robert (2000). "Hegemon Rising: The Gap Between Turkish Strategy and Military Modernization", *Parameters: US Army War College Quarterly*, Vol. 30, No 2, p. 105-119.

Ibn Khaldun (1956-1961). *Kitab al-`Ibar wa-Diwan al-Mubtada' wa-l-Khabar fi Ayyam al-`Arab wa-l-`Ajam wa-l-Barbar wa-man `Asarahum min Dhawī al-Sultan al-Akbar*, Yusuf As`ad Daghir (ed.). Beirut, Dar al-Kitab al-Lubnani.

Ibn Khaldun (1958). *Al-Muqaddima*. Translated by Franz Rosenthal. New York, Pantheon.

İdiz, Semih (2016). "Will Turkey Be Expelled from NATO?", *Al-Monitor*, 26 July.

Karpat, Kemal H. (1985). *Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*. Madison, University of Wisconsin Press.

Kerwin, Robert W. (1956). *Etatism and the Industrialization of Turkey: A Study of Turkish National Economic Policies and Attitudes (1933-1950)*. Unpublished PhD thesis, Johns Hopkins University.

Lake, Eli (2016). "America's Friends Get Arrested in Turkey's Post-Coup Purge", *Bloomberg View*, 28 July.

LaPorta, James (2019). "Official Who Heard Call Says Trump Got 'Rolled' by Turkey and 'Has No Spine'", *Newsweek*, 7 October, https://www.newsweek.com/exclusive-official-who-heard-call-says-trump-got-rolled-turkey-has-no-spine-1463623.

Mufti, Malik (2009). *Daring and Caution in Turkish Strategic Culture: Republic at Sea*. London, Palgrave Macmillan.

Mufti, Malik (2017). "Turkey's Choice", *Insight Turkey*, Vol. 19, No 1, p. 71-87.

Mufti, Malik (2019). *The Art of Jihad: Realism in Islamic Political Thought*. Albany, State University of New York Press.

Pekesen, Berna (2012). "Expulsion and Emigration of the Muslims from the Balkans", *European History Online*, 7 March, www.ieg-ego.eu/pekesenb-2011-en.

Roos, Leslie L. and Noralou P. Roos (1971). *Managers of Modernization: Organizations and Elites in Turkey, 1950-1969*. Cambridge, Harvard University Press.

Thucydides (1910), *The Peloponnesian War*. London: J. M. Dent; New York: E. P. Dutton.

US *Declassified Documents Reference System* (USDD), Washington, D.C., Carrollton Press, 1975, microfiche.

Wolfowitz, Paul (2002). Speech at the International Institute for Strategic Studies, London, 2 December, https://www.hsdl.org/?view&did=1876

ULUSLARARASI İLİŞKİLER | INTERNATIONAL RELATIONS

Volume 20, Number 78, 2023, p. 21-42
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1284135

Hope and Despair: Understanding Change in Turkey-EU Relations

Eduard SOLER i LECHA
Associate Professor, Faculty of Political Science and Sociology, Autonomous University of Barcelona
E-Mail: Eduard.Soler@uab.cat
Orcid: 0000-0001-8865-6810

ABSTRACT

Joining the European Union has been a long-lasting priority in Turkish foreign policy and one which has fluctuated from relatively short episodes of hope to longer periods of frustration or even despair. The article reviews the intensity, drivers and justification of change during five critical periods: the 1959 application for association that led to the signature in 1963 of the Treaty of Ankara; the request for full membership in 1987 that led to the signature of the Customs Union in 1995; the Helsinki decision in 1999 to grant Turkey candidate status; the unenthusiastic opening of the accession negotiations in 2005; and the gradual evolution toward a transactional cooperation ever since, which coexists with signs of an increasingly adversarial relationship. Foreign policy changes in Turkey are one of the factors explaining the evolution of this relationship. This article emphasizes the need to take into consideration foreign policy changes in the EU and within some of its member states, as well as global and regional transformations. It also points out the extraordinary resilience of EU-Turkey relations, and how pragmatic, ideational and normative arguments have so far contributed to avoidance of an abrupt divorce.

Keywords: Foreign Policy, Enlargement, Change, Europeanization, Customs Union

Research Article | Received: 17 March 2022, Last Revision: 17 February 2023, Accepted: 31 March 2023

Introduction

The centenary of the Republic of Turkey coincides with the 60th anniversary of its association with the European Union (EU). The bid to join the EU, or more broadly defined, to anchor Turkey in the European integration process, is one of the oldest and more frustrating priorities of Turkey's foreign policy. The idea of change is deeply rooted in Turkey-EU relations. Firstly, because 'Europeanizing' Turkey has often been framed as equivalent to democratization, modernization, and liberalization.. Secondly, because during these sixty years relations have experienced many ups and downs, periods of hope but also moments of despair, the eruption of many crises, and different attempts to overcome them. Thirdly, because changes in Turkey-EU relations must be placed in the context of broader patterns of change in Turkey's foreign policy, which is the overall aim of this special issue.

This article adopts Charles G. Hermann's categorization when assessing the intensity of foreign policy change, ranging from rare but far-reaching transformation of the international orientation of a country's foreign policy to almost continuous policy adjustments to accommo-

EU, including foreign policy changes in some member states, are a key factor. This article has highlighted instances in which major changes in EU-Turkey relations such as the 1999 decision on candidacy in the Helsinki European Council, resulted from changes in foreign policy goals in Brussels, Berlin, Paris, and Athens.

Global and regional transformations should be taken into consideration, as they have enabled change, accelerating or slowing down policy shifts in Turkey or the EU. As stated by Atila Eralp, "it is no longer useful to understand only the bilateral relationship but rather how the bilateral relationship fits into the global context."[66] When writing these lines, the world is healing from the wounds of the COVID-19 pandemic, while wondering how wide and durable will be the effects of Russia's invasion of Ukraine. These two elements will combine with domestic drivers of change in Turkey and the EU, and will shape Turkey-EU relations in the years to come.

Finally, the article accounts for the different arguments used by Turkish and EU decision-makers to justify critical decisions, and how those arguments have fed the narratives, too. The utilitarian logic, that is, pragmatically alluding to the benefits and costs of certain decisions, played a large part in justifying why Turkey required special treatment or why a certain level of cooperation was to be preserved. In contrast, normative and ideational factors became particularly relevant when justifying more radical changes, be it in the form of a more ambitious relationship, but also for those advocating to end the accession process. Identity arguments have been used to justify both inclusion and exclusion, and the logic of appropriateness became a powerful argument employed by both sides.

Sixty years of Turkey-EU relations provide an excellent laboratory to study the intensity, the drivers, and the justifications of foreign policy changes. Neither the EU nor Turkey are satisfied with the current state of relations. This suggests that change is possible and necessary, but the direction of change cannot be taken for granted, and the modalities in which this could practically take shape are yet to be conceived.

Bibliography

Ahmad, Feroz (2004). "The Historical Background of Turkish Foreign Policy", Lenore Martin and Dimitris Keridis (eds.), *The Future of Turkish Foreign Policy*. Cambridge, MIT Press.

Alpan, Başak (2021). "Europeanization and EU–Turkey Relations: Three Domains, Four Periods", Wulf Reiners and Ebru Turhan (eds.), *EU-Turkey Relations*. Cham, Palgrave Macmillan, p. 107-137.

Altunışık, Meliha Benli (2005). "The Turkish Model and Democratization in the Middle East", *Arab Studies Quarterly,* Vol. 27, No 1/2, p. 45-63.

Altunışık, Meliha Benli (2020). "The New Turn in Turkey's Foreign Policy in the Middle East:

Aras, Bülent (2009). "The Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy", *Insight Turkey*, Vol. 11, No 3, p. 127-142.

Avcı, Gamze (2002). "Putting the Turkish Candidacy into Context", *European Foreign Affairs Review*, Vol. 7, No 1, p. 91-110.

Aydın, Mustafa (2003). "Twenty Years Before, Twenty Years After: Turkish Foreign Policy at the Threshold of the 21st Century", Tareq Y Ismael and Mustafa Aydın (eds.)*, Turkey's Foreign Policy in the 21st Century*. Aldershot, Ashgate, 2003.

66 Atila Eralp, "Multilateralism Matters…"

Aydın-Düzgit, Senem (2016). "De-Europeanisation through Discourse: A Critical Discourse Analysis of AKP's Election Speeches", *South European Society and Politics*, Vol. 21, No 1, p. 45–58.

Bağcı, Hüseyin (1999). "Turkish-German Relations after the 1997 Luxemburg European Council", Hüseyin Bağcı, Jackson Janes and Ludler Kühnhardt (eds.), *Parameters of Partnership: the U.S. – Turkey – Europe*. Baden-Baden, NomosVerlangsgelleschaft.

Bilgin, Pınar and Ali Bilgiç (2011). "Turkey's "New" Foreign Policy towards Eurasia", *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 52, No 2, p. 173-195.

Billion, Didier (2016). "France-Turquie: entre tensions et normalisations… De la difficulté de parvenir à une relation apaisée", *Confluences Méditerranée*, No. 96, 2016/1, p. 71-83.

Bozdağlıoğlu, Yücel (2003). *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity. A Constructivist Approach*. New York, Routledge.

Çalış, Şaban H. (2004). "Formative Years: A Key for Understanding Turkey's Membership Policy towards the EU", *Perceptions: Journal of International Affairs*, Vol. 9, No 3, p. 73-96.

Cem, İsmail (2002). *Turkey in the New Century*. Mersin, Rüstem Publishing.

Council of the EU (2019). "Council Decision (CFSP) 2019/1894 of 11 November 2019 concerning restrictive measures in view of Turkey's unauthorised drilling activities in the Eastern Mediterranean", 12 November, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019D1894&from=GA (Accessed 28 February 2022).

Council of the EU (2019). "Turkish Drilling Activities in the Eastern Mediterranean: Council Adopts Conclusions", 15 July, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/07/15/turkish-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean-council-adopts-conclusions/ (Accessed 28 February 2022).

Davutoğlu, Ahmet (2001). *Stratejik Derinlik*, Istanbul, Küre Yayinlari.

Eralp, Atila (2004). "Turkey and the European Union", Lenore Martin and Dimitris Keridis (eds.), *The Future of Turkish Foreign Policy*. Cambridge, MIT Press.

Eralp, Atila (2019). "Multilateralism Matters: Toward a Rules-Based Turkey-EU Relationship", *Istanbul Policy Center*, https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/Document/cok-tarafliligin-onemi-kural-temelli-turkiye-ab-iliskilerine-dogru-7d6576/cok-tarafliligin-onemi-kural-temelli-turkiye-ab-iliskilerine-dogru-7d6576.pdf (Accessed 16 March 2022).

European Commission (1989). "Commission Opinion on Turkey's Request for Accession to the Community", 20 December, http://aei.pitt.edu/4475/1/4475.pdf (Accessed 28 February 2022).

European Commission (2018). "Commission Staff Working Document. Turkey 2018 Report", 17 April, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2019-05/20180417-turkey-report.pdf (Accessed 16 March 2022).

European Council (2016). "EU-Turkey Statement, 18 March 2016", 18 March, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/ (Accessed 28 February 2022).

European Union (1997). "Luxemburg European Council, Presidency Conclusions", 13 December, https://www.consilium.europa.eu/media/21114/luxembourg-european-council.pdf (Accessed 28 February 2022).

European Union (1999). "Helsinki European Council, Presidency Conclusions", 11 December, https://www.consilium.europa.eu/media/21046/helsinki-european-council-presidency-conclusions.pdf (Accessed 28 February 2022).

European Union (2005). "Brussels European Council, Presidency Conclusions", 1 February, https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf (Accessed 28 February 2022).

Grigoriadis, Ioannis N. (2010). "The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy", *Middle Eastern Studies Programme, Working Paper No. 8/2010*.

Gustavsson, Jakob (1999). "How Should We Study Foreign Policy Change?", *Cooperation and Conflict*, Vol. 34, No. 1, p. 73-95.

Hale, William (2002). *Turkish Foreign Policy 1774-2000*. London and Portland, Frank Cass.

Hauge, Hanna-Lisa et al. (2019). "Narratives of a Contested Relationship: Unravelling the Debates in the EU and Turkey", *FEUTURE Online Paper* No. 28, https://feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/user_upload/Online_Paper_No_28.pdf (Accesssed 15 July 2022)

Hermann, Charles F. (1990). "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy", *International Studies Quarterly*, Vol. 34, No 1, p. 3-21.

Hüttmann, Martin Grosse (2005). "Die Türkey ist anders als Europa: Die öffentliche Debatte um einen EU-Beitritt der Türkei in Deutschland", Angelos Giannakopoulos and Konstadinos Maras (eds.), *Die Türkei-Debatte in Europa, ein vergleich*. Wiesbaden, VS Verlang.

Ilkin, Selim (1990). "A History of Turkey's Association with the European Community", Ahmet Evin and Geoffrey Denton (eds.), *Turkey and the European Community*. Opladen, Leske+Buldrich.

Kabaalioğlu, Haluk (1999). "The Relation between Turkey and the EU – A Turkish Perspective", Hüseyin Bağcı, Jackson Janes and Ludler Kühnhardt (eds.), *Parameters of Partnership: the US – Turkey – Europe*. Baden-Baden, Nomos Verlangsgelleschaft.

Kahraman, Sevilay Elgün (2000). "Rethinking Turkey-European Union relations in the Light of Enlargement", *Turkish Studies*, Vol. 1, No 1, p. 1-20.

Kardaş, Şaban (2012). "Charting the New Turkish Foreign Policy", *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis*, Vol. 67, No 1, p. 1-6.

Kösebalaban, Hasan (2002). "Turkey's EU membership: A Clash of Security Cultures", *Middle East Policy*, Vol. 9, No 2, p. 130-146.

Kramer, Heinz (1996). "The EU-Turkey Customs Union: Economic Integration Amidst Political Turmoil", *Mediterranean Politics*, Vol. 1, No 1, p. 60-75.

Kramer, Heinz (2004). "German Policy towards Turkey under the Red-green Coalition Government (1997-2003)", *VVAA, Contemporary Issues in International Politics, Essay in honour to Seyfi Tashan*, Ankara, Foreign Policy Institute.

Kubicek, Paul (2002). "The Earthquake, the European Union and Political Reform in Turkey", *Mediterranean Politics*, Vol. 7, No 1, p. 1-18.

Levin, Paul T. (2011). *Turkey and the European Union, Christian and Secular Images of Islam*. New York, Palgrave Macmillan, p. 181-204

Müftüler, Meltem (1995). "Turkish Economic Liberalization and European Integration", *Middle Eastern Studies*, Vol. 31, No 1, p. 85-98.

Müftüler-Baç, Meltem (1997). *Turkey's Relations with a Changing Europe*. Manchester, Manchester University Press.

Müftüler-Baç, Meltem (2000). "Through the Looking Glass: Turkey in Europe", *Turkish Studies*, Vol. 1, No 1, p. 21-35.

Müftüler-Baç, Meltem (2017). "Turkey's Future with the European Union: an Alternative Model of Differentiated Integration", *Turkish Studies*, Vol. 18, No 3, p. 416-438.

Müftüler-Baç, Meltem and Lauren Mclaren (2003). "Enlargement Preferences and Policy-Making in the European Union: Impacts on Turkey", *Journal of European Integration*, Vol. 25, No 1, p. 17-30.

Nas, Çiğdem (2018). "Turkey-EU Customs Union: Its Modernization and Potential for Turkey-EU Relations", *Insight Turkey*, Vol. 20, No 3, p. 43-60.

Nugent, Neil (2000). "EU Enlargement and the Cyprus Problem*", Journal of Common Market Studies*, Vol. 38, No 1, p. 131-150.

Öniş, Ziya (2001). "An Awkward Partnership: Turkey's Relations with the European Union in Comparative-historical Perspective", *Journal of European Integration History*, Vol. 7, No 1, p. 105-120.

Öniş, Ziya (2004). "Turkish Modernisation and Challenges for the New Europe", *Perception: Journal of International Affairs*, Vol. 9, No 3, p. 5-28.

Öniş, Ziya (2009). "Conservative Globalism at the Crossroads: The Justice and Development Party and the Thorny Path to Democratic Consolidation in Turkey", *Mediterranean Politics*, Vol. 14, No 1, p. 21-40.

Özal, Turgut (1988). *La Turquie en Europe*. Paris, Plon.

Özel, Soli (2003). "Turkey at the Polls: After the Tsunami", *Journal of Democracy*, Vol. 14, No 2, p. 80-94.

"Pour ou contre l'adhésion de la Turquie à l'Union européene" (2002). *Le Monde*, 8 November, https://www.lemonde.fr/europe/article/2002/11/08/pour-ou-contre-l-adhesion-de-la-turquie-a-l-union-europeenne_297386_3214.html (Accessed 28 February 2022).

"President Erdoğan: EU not Everything, Turkey May Join Shanghai Five" (2016). *Hürriyet Daily News,* 20 November, https://www.hurriyetdailynews.com/president-erdogan-eu-not-everything-turkey-may-join-shanghai-five-106321 (Accessed 28 February 2022).

Redmond, John (1993). *The Next Mediterranean Enlargement of the European Community: Turkey, Cyprus and Malta*. Aldershot, Darthmouth Publishing.

Regional and Domestic Insecurities", *IAI Papers*, No 20, https://www.iai.it/en/pubblicazioni/new-turn-turkeys-foreign-policy-middle-east-regional-and-domestic-insecurities (Accessed, 14 January 2022).

Robins, Philip (2003). "Confusion at Home, Confusion Abroad", *International Affairs*, Vol. 79, No 3, p. 547-566.

Robins, Philip (2003). *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy since the Cold War*. London, Hurst & Company.

Saatçioğlu, Beken and Funda Tekin (2021). *Turkey and the European Union, Key Dynamics and Future Scenarios*. Baden-Baden, Nomos.

Schimmelfennig, Frank (2021). "Rhetorical Entrapment in EU-Turkey Relations", Reiners Wulf and Turhan Ebru (eds.), *EU-Turkey Relations*. Cham, Palgrave Macmillan, p. 139-156.

Schmid, Dorothée (2007). *The Franco-Turkish Relationship in Turmoil*. Istanbul, EDAM.

Sjursen, Helene (2002). "Why Expand?: The Question of Legitimacy and Justification in the EU's Enlargement Policy", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No 3, p. 491-513.

Soler i Lecha, Eduard (2005). "Debating Turkey's Accession: National and Ideological Cleavages in the European Parliament", Esther Barbé and Anna Herranz (eds.), *The Role of Parliaments in European Foreign Policy*. Barcelona, Office of the European Parliament, p. 77-102.

Soler i Lecha, Eduard et al. (2018). "It Takes Two to Tango: Political Changes in Europe and their Impact on Turkey's EU Bid", *FEUTURE Online Paper* No. 17, https://feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/user_upload/Online_Paper_No._17_D2.2..pdf (15 July 2022)

"Soutenu par les milieux d'affaires, le Chancelier Schröder s'est fait le champion d'Ankara" (2004). *Le Monde*, 7 October, https://www.lemonde.fr/archives/article/2004/10/07/soutenu-par-les-milieux-d-affaires-le-chancelier-schroder-s-est-fait-le-champion-d-ankara_382029_1819218.html (Accessed 28 February 2022).

Şenyuva, Özgehan and Çiğdem Üstün (2016). "A Deal to End "the" Deal: Why the Refugee Agreement is a Threat to Turkey-EU Relations", On Turkey, *GMFUS*, 5 July, https://www.gmfus.org/news/deal-end-deal-why-refugee-agreement-threat-turkey-eu-relations (Accessed 28 February 2022).

Tocci, Nathalie (2005). "Europeanization in Turkey: Trigger or Anchor for Reform?", *South European Society and Politics*, Vol. 10, No 1, p. 73-83.

Toygür, Ilke (2022). "A New Way Forward for EU-Turkey Relations", 26 January, https://carnegieeurope.eu/2022/01/26/new-way-forward-for-eu-turkey-relations-pub-86264 (Accessed 16 March 2022).

Toygür, Ilke et al. (2022)."Turkey's Foreign Policy and Its Consequences for the EU", https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/653662/EXPO_IDA(2022)653662_EN.pdf (Accessed 16 March 2022).

Turhan, Ebru (2017). "Thinking out of the Accession Box: The Potential and Limitations of Internal and External Differentiated Integration Between Turkey and the EU", *Centre International de formation européenne*, CIFE Policy Paper No. 58.

Selin Türkeş Kılıç (2023). ""I thank Greece for Being our European Shield: Von der Leyen Commission's Spatial Imaginations during the Turkish-Greek Border Crisis in March 2020", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 20, No 77, p. 109-125.

Uğur, Mehmet (1999). *The European Union and Turkey: An Anchor/Credibility Dilemma*. Aldershot, Ashgate.

Ülgen, Sinan (2017). "Trade as Turkey's EU Anchor", *Canergie Europe*.

Yılmaz, Gözde (2016). "From Europeanization to de-Europeanization: The Europeanization Process of Turkey in 1999–2014", *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 24, No 1, p. 86–100.

Acknowledgement

The author would like to thank Jorge Piñera, Giovanni Dini and the editorial team of Uluslararası İlişkiler for their support and the two anonymous reviewers for their constructive suggestions.

Funding Details

This article falls within the Research and Development Project "The Emergence of European Sovereignty in a World of Systemic Rivalry: Strategic Autonomy and Permissive Consensus" (EUSOV) funded by the Spanish Ministry of Science and Innovation.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER | INTERNATIONAL RELATIONS

Volume 20, Number 78, 2023, p. 43-58
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1284191

The Turkey-Russia Relationship in Historical Perspective: Patterns, Change and Contrast

William HALE
Emeritus Professor, School of Oriental and African Studies (SOAS), London University
E-Mail: wh1@soas.ac.uk

ABSTRACT

This paper aims to offer a general analysis of relations between Turkey and Russia since the late eighteenth century. rather than new or original information. It proposes a model of the relationship based on three broad patterns: (i) a multipolar system with shifting alliances (1798-1841): (ii) alliance within a bipolar system (1841-78 and 1952-91): (iii) phases of uncertain détente (1878-1914, 1921-39 and 1991 to the present). In discussing the most recent period, it concludes that the Russian invasion of the Ukraine and the continuing war raises serious doubts about the viability of current Turkish strategy.

Keywords: Turkish-Russian Relations, straits, alliance, détente, multipolar

Research Article | Received: 23 August 2022, Last Revision: 15 February 2023, Accepted: 31 March 2023

Introduction

This paper does not aim to offer any new or original information on the history of the Turkey-Russia relationship over the past 250 years. Instead, it draws mainly on the existing scholarly literature, suggesting a three-pattern model which highlights the continuities as well as systemic shifts in a complex but strategically crucial story.

For over two centuries following the Ottoman defeat by Russia in the war of 1768-74, and the consequent establishment of Russian power on the northern shores of the Black Sea, the frontier between the Turks and Russians has been seen as the critical fault line in the politics of south-east Europe and the Near East. For the most part, Russia's prime objective was to gain control of the Bosphorus and Dardanelles, so as to achieve unimpeded naval access to the Mediterranean. To put the historical case at its simplest, since the western powers were determined to prevent a Russian takeover of the region, they saw an alliance with Turkey as central to this defensive strategy. For their part, the Turks were usually prepared to accept this alliance, and at times of danger actively sought it, as the best way of tipping the balance of power in their favour. Hence, their relations with the rest of Europe were relatively intense and complicated, while their relations with Russia were at best cautious, and frequently hostile. Remarkably, in large part, the strategic dilemmas of the nineteenth century carried on into the twentieth.

to the admission of Sweden and Finland to NATO in June 2022 (how far this would be pursued remained uncertain).[48] Erdoğan was nevertheless able to restore relations with both sides in July 2022, when Turkey played a central role in negotiating an agreement, also brokered by the United Nations, between Ukraine and Russia, on the export of grain from the blockaded ports of the Ukrainian Black Sea coast.[49]

The Ukrainian grain deal was President Erdoğan's most successful diplomatic operation in the new environment. It led to hopes that he might still be able to broker a ceasefire in the Ukraine, but in the autumn of 2022 this still seemed a long way off. Given huge uncertainties over the outcome of the war, and its effects on east-west relations generally, there was still the real risk that relations between Russia and the western powers would return to something like their Cold War confrontation. In this case, straddling the gulf between the two sides would become extremely difficult for Erdoğan or his successors. If the Turkish economy, already weakened by a sharp fall in the value of the lira and consequent chronic inflation, suffered another collapse, Turkey would need to mend its political fences with Washington for a new rescue plan to be activated. In effect, Turkey might fall back into the second pattern of its relationship with Russia. Whatever happened, it was clear that relations with Moscow, as well as with Brussels and Washington, would stay at the top of Turkey's foreign policy agenda.

Conclusion

Clearly, history never repeats itself exactly, and there are fundamental differences between the global conditions of the nineteenth and twentieth centuries. Nevertheless, the outlines of a continuing pattern can be seen when comparing the two periods of Russian-Turkish confrontation between 1841 and 1878, then between 1945 and 1991, or the two period of détente between 1921 and 1939, and then 1991 and the present. There is a widespread expectation that the Russian invasion of Ukraine will lead to a second Cold War between Russia and the West, but it is still far too early to say how long this might last, or whether Turkey might be able to continue straddling the gap between the two sides.

Bibliography

"Russia Appreciates Turkey's Stance Concerning Straits: Envoy" (2022). *Hürriyet Daily News*, 3 March, https://www.hurriyetdailynews.com/russia-appreciates-turkeys-stance-concerning-straits-envoy-171946.

Aksakal, Mustafa (2008). *The Ottoman Road to War in 1914: the Ottoman Empire and the First World War*. Cambridge, Cambridge University Press.

Anderson, M. S. (1966). *The Eastern Question, 1774-1923: A Study in International Relations*.London, Macmillan.

48 Charlemagne, "Nato's Loose Cannon", *The Economist,* 18 June 2022, p. 23: Patrick Wintour, "Turkey Threatens Year's Delay to Swedish and Finnish Entry to NATO", *The Guardian*, 14 June 2022, https://www.theguardian.com/world/2022/jun/14/turkey-threatens-years-delay-to-swedish-and-finnish-entry-to-nato.

49 Daniel Boffey et al., "Ukraine and Russia Sign UN-backed Deal to Restart Grain Exports", *The Guardian*, 22 July 2022, https://www.theguardian.com/world/2022/jul/22/ukraine-russia-sign-un-backed-deal-restart-grain-exports: Matt Murphy, "Ukraine War: First Grain Ship Leaves under Russia Deal", *BBC News*, 1 August 2022, https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-62375580.

Athanassopoulou, Ekavi (1999). *Turkey – Anglo-American Security Interests, 1945-1952*. London, Cass.

Beck, Peter J. (1981). "'A Tedious and Perilous Controversy': Britain and the Settlement of the Mosul Dispute, 1918-1926", *Middle Eastern Studies,* Vol. 17, No 2, p. 256-276.

Boffey, Daniel et al., (2022). "Ukraine and Russia Sign UN-backed Deal to Restart Grain Exports", *The Guardian*, 22 July, https://www.theguardian.com/world/2022/jul/22/ukraine-russia-sign-un-backed-deal-restart-grain-exports.

Deringil, Selim (1982). "The Preservation of Turkey's Neutrality during the Second World War: 1940", *Middle Eastern Studies,* Vol. 18, No 1, p. 30-52.

Erkin, Feridun Cemal (1968). *Les relations Turco-Soviétique et la question des détroits*. Ankara, Başnur Matbaası.

Fursov, Kiril A. (2018). "Russia and the Ottoman Empire: the Geopolitical Dimension", *Russian Studies in History,* Vol. 57, No 2, p. 99-102.

Gökay, Bülent (1997). *A Clash of Empires: Turkey between Russian Bolshevism and British Imperialism, 1918-1923*. London, I.B.Tauris.

Gökay, Bülent (2006). *Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991: Soviet Foreign Policy, Turkey and Communism*. London, Routledge.

Hale, William (1980). "Ideology and Development in Turkey, 1923-1945", *British Society of Middle Eastern Studies Bulletin*, Vol. 7, No 2, p. 100-117.

Hale, William (1981). *The Political and Economic Development of Modern Turkey*. London, Croom Helm.

Hale, William (2019). "Turkey, the US, Russia and the Syrian Civil War", *Insight Turkey*, Vol. 21, No 4, p. 25-40.

Hale, William (2021). "Turkey and Britain in World War II: Origins and Results of the Triple Alliance, 1939-40", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies,* Vol. 23, No 6, p. 824-844.

Heller, Joseph (1983). *British Policy towards the Ottoman Empire, 1908-1914*. London, Cass.

Hirst, Samuel J. (2013), "Anti-Westernism on the European Periphery: the Meaning of Soviet-Turkish Convergence in the 1930s", *Slavic Review,* Vol. 72, No 1, p. 32-53.

Hirst, Samuel J. (2013). "Transnational Anti-Imperialism and the National Forces: Soviet Diplomacy and Turkey, 1920-23", *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East,* Vol. 13, No 2, p. 214-226.

Hirst, Samuel J. and Onur İşçi (2020). "Smokestacks and Pipelines: Russian-Turkish Relations and the Persistence of Economic Development", *Diplomatic History*, Vol. 44, No 5, p. 834-859.

Howard, Harry N. (1974). *Turkey, the Straits and US Policy*. Baltimore and London, Johns Hopkins Press.

Hurewitz, J. C. (1962). "Russia and the Turkish Straits: a Revaluation of the Origins of the Problem", *World Politics,* Vol. 14, No 4, p. 605-632.

İşçi, Onur (2020). "Yardstick of Friendship: Soviet-Turkish Relations and the Montreux Convention of 1936", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History,* Vol. 21, No 4, p. 733-762.

İşçi, Onur (2020). *Turkey and the Soviet Union During World War II: Diplomacy, Discord and International Relations*. London, I.B. Tauris.

Kaplan, Morton A. (2005). *System and Process in International Politics*.Colchester, ECPR Press.

Karpat, Kemal H. (1975). "Turkish-Soviet Relations", Kemal H. Karpat et al., *Turkey's Foreign Policy in Transition*. Leiden, Brill.

Kınıklıoğlu, Suat (2022). *Eurasianism in Turkey*. Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik, SWP Research Paper 2022/RP07.

Knatchbull-Hugessen, Hughe (1949). *Diplomat in Peace and War*. London, Murray.

Kuniholm, Bruce (1994). *The Origins of the Cold War in the Near East*. 2nd edn., Princeton, Princeton University Press.

MacFie, A. L. (1989). "The Turkish Straits in the Second World War, 1939-45", *Middle Eastern Studies*, Vol. 25, No 2, p. 238-248.

Marriot, J. A. R. (1940). *The Eastern Question: an Historical Study in European Diplomacy*.4th edn., Oxford, Clarendon Press.

Massigli, René (1964). *La Turquie devant la guerre : mission à Ankara, 1939-1940*. Paris, Librairie Plon.

Mathews, Sean (2022). "Turkey was Nato's Wayward Member, then Came the Crisis in Ukraine", *Middle East Eye,* 28 January, https://www.middleeasteye.net/news/turkey-nato-wayward-member-then-ukraine-crisis-happened.

Murphy, Matt (2022). "Ukraine War: First Grain Ship Leaves under Russia Deal", *BBC News*, 1 August, https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-62375580.

Oreshkova, S. F. (2018). "The Ottoman Empire and Russia in the Light of Their Geopolitical Demarcation", *Russian Studies in History,* Vol. 57, No 2, p. 395-415.

Reynolds, Michael (2011). *Shattering Empires*: *the Clash and Collapse of the Russian and Ottoman Empires, 1908-1919*. Cambridge, Cambridge University Press.

Robins, Philip (1998). "Turkey's Ostpolitik: Relations with the Central Asian States", David Menashri (ed.), *Central Asia meets the Middle East*. London, Cass, p. 129-149.

Rubinstein, Alvin Z. (1982). *Soviet Policy towards Turkey, Iran and Afghanistan: the Dynamics of Influence*. New York, Praeger.

Şenyuva, Özgehan and Mustafa Aydın (2021). "Turkish Public Opinion and Transatlantic Relations", Eda Kuşku-Sönmez and Çiğdem Üstün (eds.), *Turkey's Changing Transatlantic Relations*. Lanham, Lexington Books, p. 265-282.

Tamkin, Nicholas (2009). *Britain, Turkey and the Soviet Union, 1940-45: Strategy, Diplomacy and Intelligence in the Eastern Mediterranean*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.

Vali, Ferenc A. (1971). *Bridge across the Bosporus: the Foreign Policy of Turkey*. Baltimore and London, Johns Hopkins Press.

Weisband, Edward (1973). *Turkish Foreign Policy, 1943-1945: Small State Diplomacy and Great Power Politics*, Princeton, Princeton University Press.

Winrow, Gareth M. (1995). *Turkey in Post-Soviet Central Asia*. London, Royal Institute of International Affairs.

Wintour, Patrick (2022). "Turkey Threatens Year's Delay to Swedish and Finnish Entry to NATO", *The Guardian*, 14 June, https://www.theguardian.com/world/2022/jun/14/turkey-threatens-years-delay-to-swedish-and-finnish-entry-to-nato.

Yasamee, F. A. K. (1996). *Ottoman Diplomacy: Abdulhamid II and the Great Powers, 1878-1888*. Istanbul, Isis.

Yerasimos, Stefanos (1979). *Türk-Sovyet İlişkileri, Ekim Devrinden 'Milli Mücadele'ye*. Istanbul, Gözlem.

Yetkin, Murat (2021). "F-16 Görüşmeleri Aralık'ta, ama F-35'e Dönüş Kapısı Kapalı", *Yetkin Report,* 9 November, https://yetkinreport.com/2021/11/09/f-16-gorusmeleri-aralikta-ama-f-35e-donus-kapisi-kapali.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER | INTERNATIONAL RELATIONS

Volume 20, Number 78, 2023, p. 59-77
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1284178

Making Sense of Turkey's Foreign Policy from the Perspective of Neorealism

Tarık OĞUZLU
Prof. Dr., Department of Political Science and International Relations, İstanbul Aydın University, Istanbul
E-mail: tarikoguzlu@aydin.edu.tr
Orcid: 0000-0002-5422-6203

Ahmet Kasım HAN
Prof. Dr., Department of Political Science and International Relations, Beykoz University, Istanbul
E-mail: han@beykoz.edu.tr
Orcid: 0000-0003-4162-0014

ABSTRACT

This study singles out the impact of systemic and external factors on Turkey's foreign policy from the establishment of the Republic until now. Such an exercise accords with a neorealist interpretation of foreign policy, as the key emphasis is on the impact of the anarchical nature of the external environment, and the influence of the distribution of material power capabilities among states at a given time on foreign policy preferences. This in no way suggests that the internal and individual level of factors holds a secondary place in comparison to systemic/external factors. Yet this article simply highlights the importance of systemic factors, for the main reason that neorealism seems to account for foreign policy choices and behaviors of middle powers more convincingly than in the case of great powers.

Keywords: Structural realism, International Relations Theory, Republic of Turkey, foregin policy, polarity

Research Article | Received: 8 September 2022, Last Revision: 16 February 2023, Accepted: 31 March 2023

Introduction

Making sense of Turkish foreign policy since the foundation of the Republic requires an in-depth analysis of individual, internal and external factors in a comprehensive manner. However, rather than taking into account all such factors, this study singles out the impact of systemic and external factors on the formulation and implementation of Turkey's foreign policy decisions. Such an exercise would accord with a neorealist interpretation of Turkish foreign policy (TFP), as the main emphasis will be on the impact of the anarchical nature of the external environment, and the influence of the distribution of material power capabilities among states at a given time on their foreign policy choices. This in no way suggests that the internal and individual level of factors holds secondary place in comparison to systemic/external factors. For example, it is already known that in recent decades, neo-classical realism has emerged as an academic effort, to combine the insights of external and internal factors in this regard. Unlike neoclassical realism or other theoretical perspectives that highlight the importance of individiual and domestic level factors, neorealism would appear to offer a

systemic and regional levels, whether it is cooperative or conflictual, or whether it is based on unipolarity, bipolarity or multipolarity, Turkey's ability to define its foreign policy interests from a narrower or wider perspective has varied. Turkey's maneuvering capability in its foreign policy has been decisively shaped by whether the external environment was permissive or constraining. This does not however deny the importance of internal and individual level factors in making sense of Turkey's foreign policy undertakings since the early 1920s. This article has not aimed at proving the much superior explanatory power of systemic factors on Turkey's foreign policy, at the expense of unit-level and domestic factors. The goal has rather been to modestly demonstrate the impact of changing power dynamics at the systemic level on Turkey's foreign policy trends and orientations in a periodical ordering. In doing so, the key theoretical focus has been on Waltzian defensive neorealism.

Bibliography

Aydoğdu, Murat (2022). "1939 İngiliz-Fransız-Türk Antlaşması'na Dair Dikkatlerden Kaçan Bir Gerçek: Özel Anlaşma'da Yer Alan 'Erteleyici Madde'nin Kaldırılması", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 19, No 75, p. 83-100.

Baba, Gürol and Murat Önsoy (2021). "Resilience versus Vulnerability: Turkey's Small Power Diplomacy in the 1930s", *International Politics*, Vol. 58, No 2, p. 955–975.

Barlas, Dilek (2005). "Turkish Diplomacy in the Balkans and the Mediterranean. Opportunities and Limits for Middle-power Activism in the 1930s", *Journal of Contemporary History*, Vol. 40, No 3, p. 441-464.

Betts, Richard K. (2015). "The Realist Persuasion", *The National Interest*, No 139, p. 46-55.

Binder, David (2012). "Greece, Turkey, and NATO", *Mediterranean Quarterly*, Vol. 23, No 2, p. 95-106.

Bjerga, Kjell Inge and Torunn Laugen Haaland (2010). "Development of Military Doctrine: The Particular Case of Small States", *Journal of Strategic Studies,* Vol. 33, No 4, p. 505-533.

Börzel, Tanja A. and Michael Zürn (2021). "Contestations of the Liberal International Order: From Liberal Multilateralism to Postnational Liberalism", *International Organization*, Vol. 75, No 2, p. 282–305.

Buzan, Barry (2010). "China in International Society: Is 'Peaceful Rise' Possible?", *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 3, No 1, p. 5-36.

Dakos, Thanos (2001). "Greek Security Policy in the Twenty-First Century", Panayotis J. Tsakonas and Aristide D. Caratzos, (eds.), *Greece and Turkey After the End of the Cold War*. New York, Christodoulos K. Yiallourides Publications, p. 81-99.

Deringil, Selim (1989). *Turkish Foreign Policy During the Second World War: An "Active" Neutrality*. New York, Cambridge University Press.

Edström, Hakan and Jacob Westberg (2020). "The Defense Strategies of Middle Powers: Competing for Security, Influence and Status in an Era of Unipolar Demise", *Comparative Strategy,* Vol. 39, No 2, p. 171-190.

Fukuyama, Francis (1992). *The End of History and The Last Man*. New York, The Free Press.

Futák-Campbell, Beatrix and Hylke de Sauvage Nolting (2022). "Turkey as Normative Power: Connections with the Muslim Brotherhood during the Arab Spring", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 19, No. 74, p. 3-19.

Goodby, James E. (2014). "The Survival Strategies of Small Nations", *Survival: Global Politics and Strategy*, Vol. 56, No 5, p. 31-39.

Graham, Thomas and Dmitri Trenin (2020). "Towards a New Model for US– Russian Relations", *Survival*, Vol. 62, No 4, p. 119-134.

Hale, William (2013). *Turkish Foreign Policy since 1774*. 3rd Edition, London, Routledge.

Karaosmanoğlu, Ali L. (2000). "The Evolution of Turkey's Security Culture", *Journal of International Affairs*, Vol. 54, No 1, p. 199-217.

Kauppi, Mark V. and Paul R. Viotti (2020). *International Relations Theory*. New York, Rowman and Littlefield.

Kibaroğlu, Mustafa and Selim C. Sazak (2015). "Business as Usual: The U.S.-Turkey Security Partnership", *Middle East Policy*, Vol. 22, No 4, p. 98-112.

Krebs, Ronald (1999). "Perverse Institutionalism: NATO and the Greco-Turkish Conflict", *International Organization*, Vol. 53, No 2, p. 343-377.

Leffler, Melvyn P. (1985). "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952", *The Journal of American History*, Vol. 71, No 4, p. 807-825.

Mearsheimer, John J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York, W.W. Norton and Company.

Medeiros, Evan S. (2019). "The Changing Fundamentals of US-China Relations", *The Washington Quarterly*, Vol. 42, No 3, p. 93-119.

Mehmetçik, Hakan (2022). "The Militarization of Turkish Foreign Policy", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 24, No, 1, p. 24-41.

Meijer, Hugo and Luis Simón (2021). "Covert Balancing: Great Powers, Secondary States and US Balancing Strategies against China", *International Affairs*, Vol. 97, No 2, p. 463-481.

Millman, Brock (1995). "Turkish Foreign and Strategic Policy 1934-1942", *Middle Eastern Studies*, Vol. 31, No 3, p. 483-508.

Moeini, Arta et al. (2022). "Middle Powers in the Multipolar World" *The Institute for Peace and Diplomacy*, https://peacediplomacy.org/wp-content/uploads/2022/03/Middle-Powers-in-the-Multipolar-World.pdf

Müftüler-Baç, Meltem and Yaprak Gürsoy (2010). "Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy? An Addendum to the Literature on EU Candidates", *Turkish Studies*, Vol. 11, No 3, p. 405-427.

Neack, Laura (2019). Studying Foreign Policy Comparatively: Cases and Analysis. New York, Rowman and Littlefield.

Oğuzlu, H. Tarık (2023). "Turkey as a Restrained Middle Power", *Turkish Studies*, DOI: 10.1080/14683849.2023.2171870

Oğuzlu, Tarık (2003). "An Analysis of Turkey's Prospective Membership in the European Union from a 'Security' Perspective'", *Security Dialogue*, Vol. 34, No 3, p. 285-299.

Oğuzlu, Tarık (2010-2011). "Turkey and Europeanization of Foreign Policy", *Political Science Quarterly*, Vol. 125, No 4, p. 657-683.

Oğuzlu, Tarık (2010). "The Changing Dynamics of Turkey-Israel Relations: A Structural Realist Account", *Mediterranean Politics*, Vol. 15, No 3, p. 273-288.

Oğuzlu, Tarık (2012). "NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 9, No 34, p. 99-124.

Oğuzlu, Tarık (2012). "Turkey and the European Union: Europeanization without Membership", *Turkish Studies*, Vol. 13, No 2, p. 229-243.

Oğuzlu, Tarık (2012). "Turkey's Eroding Commitment to NATO: From Identity to Interests", *Washington Quarterly*, Vol. 35, No 3, p. 153-164.

Oğuzlu, Tarık (2016). "Turkish Foreign Policy at the Nexus of Changing International and Regional Dynamics", *Turkish Studies*, Vol. 17, No 1, p. 58-67.

Oğuzlu, Tarık (2020). "Turkish Foreign Policy in a Changing World Order", *All Azimuth*, Vol. 9, No 1, p. 127-139.

Oğuzlu, Tarık and Burak Bilgehan Özpek (2008). "Turkey's Europeanization," *International Journal*, Vol. 63, No 4, p. 991-1009.

Oğuzlu, Tarık and Mustafa Kibaroğlu (2013). "Testing the Strength of Turkish-American Strategic Relationship through NATO: Convergence or Divergence within the Alliance?", *The Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 15, No 2, p. 207-222.

Phillips, Christopher (2017). "Eyes Bigger Than Stomachs: Turkey, Saudi Arabia and Qatar in Syria", *Middle East Policy*, Vol. 24, No 1, p. 36-47.

Ruacan, İpek (2007). "A Study in State Socialization: Turkey's EU Accession and CFSP", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 7, No 4, p. 573-590.

Salt, Jeremy (2018). "Turkey and Syria: When 'Soft Power Turned Hard", *Middle East Policy*, Vol. 25, No 3, p. 80-96.

Sezer, Duygu Bazoğlu (1992). "Threat Perceptions in Southern Europe: The Case of Turkey", Laszlo Valki (ed.), *Changing Threat Perceptions and Military Doctrines*. London, Macmillan Press, p. 227-237.

Ulusoy, Kıvanç (2008). "The Europeanization of Turkey and its Impact on the Cyprus Problem", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol. 10, No 3, p. 309-329.

Ülgen, Sinan (2021). Redefining the U.S.-Turkey Relationship. *Carnegie Endowment for International Peace*, https://carnegieeurope.eu/2021/07/26/redefining-u.s.-turkey-relationship-pub-85016

Walt, Stephen M. (1990). *The Origins of Alliances*. Cornell University Press.

Waltz, Kenneth N. (1979). *Theory of International Politics*. California, Addison-Wesley Publishing Company.

Yılmaz, Eren Alper (2021). "Turkish Foreign Policy in a Neorealist Framework: Bilateral Relations since 2016", *Middle East Policy*, Vol. 28, No 3-4, p. 144-158.

Yılmaz, Şuhnaz (2012). "Turkey's Quest for NATO Membership: The Institutionalization of the Turkish–American Alliance", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 12, No 4, p. 481-495.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER | INTERNATIONAL RELATIONS

Volume 20, Number 78, 2023, p. 79-96
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1285200

Turkey and the Middle East and North Africa under the AKP: A Three Level Analysis of Foreign Policy Change

Meliha BENLİ ALTUNIŞIK
Professor, Department of International Relations, Middle East Technical University, Ankara
E-Mail: maltunis@metu.edu.tr
Orcid: 0000-0002-8435-6682

Lenore G. MARTIN
Professor, Department of Political Science and International Studies, Emmanuel College & Associate, The Weatherhead Center for International Affairs and the Center for Middle Eastern Studies, Harvard University, Boston
E-Mail: lgmartin@fas.harvard.edu
Orcid: 0000-0002-4924-3551

ABSTRACT

This article analyzes the significant foreign policy changes with respect to Turkey's relations with the Middle East and North Africa region within four relatively distinct periods of the two-decade rule of the *Adalet ve Kalkınma Partisi* - 2002-2010; 2011-2015; 2016-2020; 2020-2022. It analyzes Turkey's foreign policy changes based on the application of three intersecting levels of analysis: transformations in the regional and global international system, shifts in domestic politics and changes in individual leadership. The article contributes to the foreign policy literature by demonstrating that the continuity in power of a more centralized government does not guarantee continuity in foreign policy as conceptualized in the literature on foreign policy change.

Keywords: AKP foreign policy, Middle East and North Africa, Turkey, foreign policy, foreign policy change

Research Article | Received: 14 December 2022, Last Revision: 6 March 2023, Accepted: 31 March 2023

Introduction: A Model of Explaining Foreign Policy Change

The Justice and Development Party (*Adalet and Kalkınma Partisi,* AKP*),* has led Turkey since late 2002. Over the two decades that followed the AKP has made significant foreign policy changes. We argue that most changes go beyond mere foreign policy adjustments or tooling. Rather, they involve important transformations in goals and orientation.[1] The literature on foreign policy change (FPC) argues that wholesale change in a state's foreign policy is rare[2] and even rarer in states ruled by the same party.[3] Hence, the frequency and the extent of the AKP's foreign policy changes is quite remarkable.

1 For graduated levels of foreign policy change see Charles Hermann, "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy", *International Studies Quarterly*, Vol. 34, No 1, 1990, p. 3–21.

2 Jerel A. Rosati et.al., *Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change*, Columbia, South Carolina, South Carolina University Press, 1994.

3 Thomas J. Volgy and John E. Schwarz, "Foreign Policy Restructuring and the Myriad Webs of Restraint", Rosati JA, Hagan JD and Sampson MW III (eds.), *Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change*, Colombia, SC, University of South Carolina Press, 1994, p. 32.

Conclusions

Turkish foreign policy towards the MENA region has gone through significant changes in the last 20 years. This paper identified four periods of change that occurred in the context of shifting domestic, regional and international level transformations. Rather than prioritizing one level, the paper demonstrates that the changes result from the interaction of domestic, regional, and international level variables. In the first period, 2002-2010, the AKP, which had just come to power as an outsider, adopted a discourse and practice of deepening engagement with the region as part of its domestic political agenda and that was supported by an international and regional context (post 9/11 and post-Iraq War of 2003) which was highly conducive to the AKP's increasing activity in the MENA region. Similarly, in the second period, 2011-2015 the AKP's consolidation of its domestic power coincided with the Arab Uprisings, a major regional transformation, and supported a significant shift in foreign policy. The third period, 2016-2020 saw the emergence of the National Alliance and the highly personalized presidential rule after the failed coup attempt. This interacted with a shifting regional politics in the wake of perceptions and the reality of US retrenchment from the region as well as the emergence of a multipolar international system. Finally, for the period starting in 2021, the FPC occurred mainly due to the political survival instincts of the AKP and President Erdoğan, as well as Turkey's increasing isolation in the MENA. These policy changes were made possible by the shifting regional context that made other actors also ready to mend fences with Turkey.

Thus, Turkey's foreign policy towards the MENA region in the last 20 years represents a significant demonstration for the FPC literature that the continuity in an even more centralized government does not guarantee continuity in foreign policy. This is not only because the international and regional structures change, but also because the domestic actors themselves also change. During these years the AKP has transformed in terms of its political alliances, leadership, and domestic political objectives although its worldview has remained the same.

Bibliography

"2010 Annual Arab Public Opinion Survey" (2020). *University of Maryland with Zogby International*, 5 August, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0805_arabic_opinion_poll_telhami.pdf (Accessed 3 June 2022).

Altunışık, Meliha B. (2009). "Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East", *New Perspectives in Turkey*, Vol. 40, p. 169-172.

Altunışık, Meliha B. and Martin, Lenore G. (2011). "Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP", Turkish Studies, Vol. 12, No 4, p. 569-587.

Arsu, Sebnem (2009). "Turkey and Syria Signal Improved Relations," *New York Times*, 22 October, http://www.nytimes.com/2009/10/14/world/europe/14turkey.html (Accessed 5 August 2022).

Ataç, C. A (2016). "A Comparative Civilizational Reading for the Middle East and Turkey's New Role in it", *Global Change, Peace & Security*, Vol. 28, No 1, p. 99-115.

Balcı, Bayram (2012). "Turkey's Relations with the Syrian Opposition," *Carnegie Endowment*, 13 April, https://carnegieendowment.org/2012/04/13/turkey-s-relations-with-syrian-opposition-pub-47841 (Accessed 5 May 2012).

Bengio, Ofra (2004). *The Turkish-Israeli Relationship.* New York, Palgrave Macmillan.

Birand, Mehmet Ali (2011), "Turkey Plans Buffer Zone on Syrian Land", *Hürriyet Daily News, 15 June,* www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=turkey-plans-buffer-zone-on-syrian-soil-2011-06-15*, (Accessed 17 June 2011)*.

Blavoukas, Spyros and Bourantonis, Dimitris (2014). "Identifying Parameters of Foreign Policy Change: An Eclectic Approach", *Cooperation and Conflict*, Vol. 49, No 4, p. 483-500.

Bonab, Rahman G. (2009). "Turkey's Emerging Role as a Mediator on Iran's Nuclear Activities," *Insight Turkey*, Vol. 2, No 3, p. 169-171.

Buhari Gulmez, D. (2020). "The Resilience of the US-Turkey Alliance: Divergent Threat Perceptions and Worldviews", *Contemporary Politics*, Vol. 26, No 4, p. 475-492.

Coskun, Orhan (2021). "Turkey, UAE sign investment accords worth billions of dollars," *Reuters*, 24 November, https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-hopes-uae-investment-deals-during-ankara-talks-2021-11-24/ (Accessed 24 September 2022)

Davutoğlu*,* Ahmet (2009). Address by Turkish Foreign Minister of Republic of Turkey. 18 December, SETA Foundation, Washington DC.

Davutoğlu*,* Ahmet (2008). "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007," *Insight Turkey*, Vol. 10, No 1, p. 77-96.

Davutoğlu*,* Ahmet (2001)*. Stratejik Derinlik*. İstanbul, Küre Yayınları.

Debre, Isabel (2020). "Pentagon Report: Turkey Sent up to 3,800 Fighters to Libya," *AP News,* 17 August, https://apnews.com/article/c339f71bf029f36b1091ee31c9f0171a (Accessed 20 September 2021).

Doeser, F. & Eidenfalk, J. (2013). "The Importance of Windows of Opportunity for Foreign Policy Change", *International Area Studies Review*, Vol. 16, No 4, p. 390-406.

Dombey, Daniel (2013). "Erdogan Attacks West's Reaction to Morsi's Overthrow," *Financial Times*, 5 July, https://www.ft.com/content/b8396b56-e582-11e2-ad1a-00144feabdc0 (Accessed 6 July 2013).

"Erdoğan Tells Jewish Leaders He Plans to Visit Israel," (2022). *Daily Sabah*, 20 September, https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/erdogan-tells-jewish-leaders-he-plans-to-visit-israel (Accessed 25 September 2022).

"Erdoğan: 'A Muslim Can Never Commit Genocide'", (2009). *Hürriyet Daily News*, 9 November, http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=a-muslim-can-never-commit-genocide-erdogan-defends-bashir-2009-11-08 (Accessed 9 November 2009).

Fact sheet: President Bush Calls for a "Forward Strategy of Freedom" to Promote Democracy in the Middle East (2003). *White House*, https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031106-11.html (Accessed 1 September 2022).

"FM Çavuşoğlu has Brief Discussion with Syrian Counterpart for 1st Time", (2022). *Daily Sabah*, 6 October, https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/fm-cavusoglu-has-brief-discussion-with-syrian-counterpart-for-1st-time (Accessed 7 October 2022).

"Four-finger Salutes as Turks Back Egypt Protesters", (2013). *Reuters*, 19 August, https://www.reuters.com/article/us-egypt-turkey/four-finger-salutes-as-turks-back-egypt-protesters-idUSBRE97I0PI20130819 (Accessed 9 September 2022).

Gregory, Michael (2014). "Egypt Blasts Turkish Leader Erdogan after U.N. Speech," *Reuters*, 25 September, https://www.reuters.com/article/us-egypt-turkey/egypt-blasts-turkish-leader-erdogan-after-u-n-speech-idUSKCN0HK0TH20140925 (Accessed 9 September 2022).

Gustavsson, Jacob (1999). "How Should We Study Foreign Policy Change?", *Cooperation and Conflict*, Vol. 34, No 1, p. 73–95.

Haar, Roberta N. and Pierce, Jonathan J. (2021). "Foreign Policy Change from an Advocacy Coalition Perspective", *International Studies Revie*w, Vol. 23, No 4, p. 1771-1791.

Haesebrouck, Tim and Joly, Jereon (2021). "Foreign Policy Change: Foreign Policy Adjustments to Fundamental Reorientations", *Political Studies Review*, Vol. 19, No 3, p. 482-491.

Hamad, Amani (2022). "UAE, Turkey Sign 13 Agreements during Erdogan's Meeting with Mohammed bin Zayed", *Al Arabiya News,* 14 February, https://english.alarabiya.net/News/gulf/2022/02/14/UAE-Turkey-sign-13-agreements-during-Erdogan-s-meeting-with-Mohammed-bin-Zayed (Accessed 20 September 2022).

Hermann, Charles (1990). "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy", *International Studies Quarterly*, Vol. 34, No 1, p. 3-21.

Hintz, Lisel (2018). *Identity Politics Inside Out: National Identity Contestation and Foreign Policy in Turkey.* Oxford, Oxford University Press.

IMF (2022). https://www.imf.org/en/Countries/TUR (Accessed 4 December 2022).

Interim National Security Strategic Guidance (2021). *White House*, March, https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf (Accessed 20 September 2022).

Itani, Faysal and Stein, Aaron (2016). "Turkey's Syria Predicament", *Atlantic Council*, May, https://www.jstor.org/stable/resrep03457#metadata_info_tab_contents (Accessed 10 October 2022).

Joint Declaration on the Establishment of the High Level Cooperation Council among Turkey, Syria, Jordan and Lebanon (2010). *Ministry of Foreign Affairs*. 8 February, *https://www.mfa.gov.tr/joint-political-declaration-on-the-esthablishement-of-the-high-level-cooperation-council-among-turkey_-syria_-jordan-and-lebanon.en.mfa* (Accessed 2 September 2022).

Kanat, Kılıç B. and Duran, Burhaneddin (2020) *AK party Years in Turkey: Domestic and Foreign Policy.* Ankara, SETAV Publishers.

Oğuzlu, Tarık and Han, Ahmet Kasım (2023) "Making Sense of Turkey's Foreign Policy from the Perspective of Neorealism", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 20, No 78, p. 59-77.

Onis, Ziya and Yilmaz, Suhnaz (2009) "Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP Era", *Turkish Studies*, Vol. 10, No 1, p. 7-24.

Pelin, Turgut (2009). "Behind the Turkish Prime Minister's Outburst at Davos", *Time*, 30 January, http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1875981,00.html (Accessed 3 June 2022).

Phillips, Chris (2009). "Turkey, Syria's New Best Friend", *The Guardian*, 1 October, https://www. Chris theguardian.com/commentisfree/2009/oct/01/turkey-syria-friendship (Accessed 2 October 2009).

Pusane, Ö. K. (2017). "Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim: Turgut Özal ve Tayyip Erdoğan Dönemleri Karşılaştırmalı Analizi," *Uluslararası İlişkiler*, *Vol. 14,* No 56, p. 39-53.

"Relations between Türkiye and the Gulf Cooperation Council (GCC)", Ministry of Foreign Affairs. https://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi_en.en.mfa (Accessed 2 September 2022).

Rosati, Jerel A. et.al. (1994). *Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change*. Columbia, South Carolina University Press.

"Saudi Arabia deposits $5 bln in Turkey's central bank - statement" (2023). Reuters, 6 March, https://www.reuters.com/world/middle-east/saudi-arabia-deposits-5-bln-turkeys-central-bank-statement-2023-03-06/ (Accessed 6 March 2023).

"Saudi Arabia to Rev Up Imports from Turkey as Ties Heal" (2022). *Daily Sabah*, 27 April, https://www.dailysabah.com/business/economy/saudi-arabia-to-rev-up-imports-from-turkey-as-ties-heal-sources (Accessed 28 April 2022).

Siccardi, Francesco (2021). "How Syria Changed Turkey's Foreign Policy", Carnegie Europe, 14 September, https://carnegieeurope.eu/2021/09/14/how-syria-changed-turkey-s-foreign-policy-pub-85301 (Accessed 21 September 2021).

Tavernise, Sabrine (2007). "As Kurds' Status Improves, Support for Militants Erodes in Turkey", *New York Times,* 2 November, https://www.nytimes.com/2007/11/02/world/europe/02turkey.html (Accessed 2 September 2007).

Tavernise, Sabrine (2010). "Raid Jeopardizes Turkey Relations", *New York Times*, 31 May, http://www.nytimes.com/2010/06/01/world/middleeast/01turkey.html (Accessed 3 August 2022).

"Turkey Says it would Mediate Between Hamas and Fatah" (2009). *Jerusalem Post*, 19 January https://www.jpost.com/middle-east/turkey-says-it-would-mediate-between-hamas-and-fatah (Accessed 3 August 2022).

"Turkey to Follow UN Sanctions on Iran, Not Tougher EU or US Bans" (2010). *Hürriyet Daily News,* 27 July, www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=turkey-to-follow-un-sanctions-on-iran-but-not-eu-or-us-sanctions-2010-07-27 (Accessed 27 July 2010).

"Turkish and Syrian security and defence officials meet for first time in a decade" (2022). *The Guardian*, 29 December, https://www.theguardian.com/world/2022/dec/29/turkish-and-syrian-defence-and-security-officials-meet-for-first-time-in-decade (Accessed 30 December 2022).

Tür, Özlem (2019). "Turkey's Role in the Middle East and Gulf Security", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies,* Vol. 13, No 4, p. 592-603.

"The Egypt-Turkey Free Trade Agreement" (2007). *USAID*, August, https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnadx293.pdf (Accessed 2 September 2022).

Tol, Gönül (2014). "Untangling the Turkey-KRG Energy Partnership: Looking Beyond Economic Drivers", *Global Turkey in Europe*, Stiftung Mercator, IAI, Istanbul Policy Center, March, https://www.iai.it/sites/default/files/GTE_PB_14.pdf (Accessed 5 September 2022).

"Turkey, Egypt to Sign Deal for Closer Ties" (2010). *Daily News Egypt*, 22 November 22, https://dailynewsegypt.com/2010/11/22/turkey-egypt-to-sign-deal-for-closer-ties/ (Accessed 30 July 2022).

"Turkey, Syria sign strategic partnership" (2009). *UPI,* 14 October, https://www.upi.com/Turkey-Syria-sign-strategic-partnership/19631255549037 (Accessed 1 November 2022).

"Turkish Parliament extends troop deployment to Libya" (2020). *Al Monitor,* 23 December, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/12/turkey-troops-libya-deployment-extend-gna-lna-truce-erdogan.html (Accessed 20 September 2022).

Volgy, Thomas J. and Schwarz, John E. (1994). "Foreign Policy Restructuring and the Myriad Webs of Restraint" in Rosati JA, Hagan JD and Sampson MW III (eds.) *Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change*. Colombia, University of South Carolina Press, p.22–42.

Wilks, Andrew (2022). "Turkish prosecutor calls for transfer of Khashoggi trial to Riyadh" 31 March, https://www.al-monitor.com/originals/2022/03/turkish-prosecutor-calls-transfer-khashoggi-trial-riyadh (Accessed 1 April 2022).

Worth, Robert (2009). "Relations With Turkey Kindle Hopes in Syria", *New York Times*, 15 December, https://www.nytimes.com/2009/12/15/world/middleeast/15syria.html (Accessed 5 August 2022).

ULUSLARARASI İLİŞKİLER | INTERNATIONAL RELATIONS

Volume 20, Number 78, 2023, p. 97-118
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1298208

From Realist Billiard Balls and Liberal Concentric Circles to Global IR's Venn Diagram? Rethinking International Relations via Turkey's Centennial

Nora FISHER-ONAR
Associate Professor, Department of International Studies, University of San Francisco, San Francisco
E-Mail: nfisheronar@usfca.edu
Orcid: 0000-0002-9791-3812

ABSTRACT

The Republic of Turkey continues to grapple with a foundational tension between isolationist impulses steeped in a nationalist, sovereigntist, i.e., realist outlook on the world, and what I call the "embedded liberalism" of the republican project. Yet, neither realism nor liberalism are sufficient, I show, to explain Turkey's trajectory. Invoking three visions of the international system as envisaged in realism (billiard balls), liberalism (concentric circles), and global IR (which I conceptualize as a Venn diagram), I argue that the last best captures (Turkey's) challenges and opportunities. My contention is that global IR incorporates constructivist claims regarding historical and social forces in world politics, but also decenters Eurocentric notions of history and society. A timely way to read multipolarity, the approach supports relational learning regarding our overlapping challenges as humanity. Scholars in and of Turkey arguably have a comparative advantage in this space. This is due to their ability, albeit not always actualized, to read the world in plural terms — the epistemological equivalent of Turkey's proverbial bridging role in world politics.

Keywords: history, collective identity, ontological security, (post)colonialism, multipolarity

Research Article | Received: 15 October 2022, Last Revision: 3 May 2023, Accepted: 15 May 2023

Introduction: A 100 Years of Solitude?

Gabriel García Márquez's epic novel, *100 Years of Solitude*, tells a tale of seven generations in an isolated community. Their story is shaped by internal forces like the personalities of each colorful character — their loves, hates, and aspirations — and the societal dynamics to which these concerns give rise. Yet, the story is also structured by the community's embeddedness in wider dynamics, from colonialism and wars of independence, to elections and *coups d'etat*. A linear narrative, as flagged by the book's title, the tale is also circumscribed by cycles. Thus, time and again, the reader is carried through the heady rise and decline — sometimes slow, sometimes precipitous — of its protagonists, institutions, and paradigms. On balance then, the novel shows us that even the most exceptional(ist) communities, who believe themselves to be alone in the world, are shaped by intertwined internal and external forces, which induce patterns of change and continuity discernible to the avid reader.

Conclusion

I began this piece by applying two powerful paradigms to Turkey's conflicted trajectory over the past century: realist isolationism and what I called "embedded liberalism". I showed that while the tense interplay between these two logics helps to tell Turkey's story, their lack of attention to historical and sociological specificities fails to capture the full picture. This gap between the prominence of Western/mainstream IR paradigms and their explanatory power in — but also beyond — Turkey is problematic. We confront, after all, an increasingly multipolar world as the Western anchor of state behavior arguably ebbs in importance. I accordingly asked: How to best make sense of (Turkey's) international relations looking back and moving forward?

I addressed the question by comparing three images of Turkey's role in the international system as envisaged in realism (billiard balls), liberalism (a concentric circles), and emerging work in global IR (which I conceptualized as a Venn diagram). Suggesting that the last best captures Turkey's challenges and opportunities moving forward, I argued that analysts in and of Turkey command a comparative advantage in the production of a more genuinely globalized knowledge of the international. This can be explained, I argued, by Turkey's location at the interstices of major world regions — the epistemological equivalent of its proverbial geostrategic advantage. If activated, this plural consciousness stands to inform a heightened ability to mediate between world(view)s in a post-Western age, even as centennial habits of isolationist realism and Westernist liberalism also will persist.

Bibliography

Acharya, Amitav (2017). "After Liberal Hegemony: The Advent of a Multiplex World Order", *Ethics & International Affairs,* Vol. 31, No 3, p. 271-285.

Acharya, Amitav and Barry Buzan (2007). "Why is There No Non-Western International Relations Theory? An introduction", *International Relations of the Asia-Pacific,* Vol. 7, No 3, p. 287-312.

Adısönmez, Umut Can and Recep Onursal (2022). "Strong, but Anxious State": The Fantasmatic Narratives on Ontological Insecurity and Anxiety in Turkey", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 19, No 73, p. 61-73.

Agathangelou, Anna and Lily HH Ling (2004). "The House of IR: From Family Power Politics to the Poisies of Worldism", *International Studies Review,* Vol. 6, No 4, p. 21-49.

Altunışık, Meliha Benli (2022). "The Trajectory of a Modified Middle Power: An Attempt to Make Sense of Turkey's Foreign Policy in its Centennial", *Turkish Studies,* p. 1-15.

Anievas, Alexander, Nivi Manchanda, & Robbie Shilliam (2014). *Race and Racism in International Relations*. London, Taylor & Francis.

Aydın, Cemil (2017). *The Idea of the Muslim World: A Global Intellectual History*. Cambridge, MA, Harvard University Press.

Aydın-Düzgit, Senem, Bahar Rumelili, and Alp Eren Topal (2022). "Challenging anti-Western Historical Myths in Populist Discourse: Re-visiting Ottoman Empire–Europe Interaction during the 19th Century", *European Journal of International Relations,* Vol. 28, No 3, p. 513-537.

Aydınlı, Ersin and Mathews, J. (2008). "Periphery Theorising for a Truly Internationalised Discipline: Spinning IR Theory out of Anatolia." *Review of International Studies*, Vol. 34, No 4, p. 693-712.

Aydinli, Ersel and Gonca Biltekin (2018). *Widening the World of International Relations: Homegrown Theorizing*. New York, Routledge.

Aydinli, Ersel, and Onur Erpul (2022). "The False Promise of Global IR: Exposing the Paradox of Dependent Development", *International Theory,* Vol. 14, No 3, p. 419-459.

Ayoob, Mohammed (2002). "Subaltern Realism: International Relations Theory meets the Third World", *International Studies Review,* Vol. 4, No 3, p. 27-48.

Baciu, Cornelia. (2022). "Interpolarity. Re-visiting Security and the Global Order", *Defence Studies,* Vol. 22, No 4, p. 571-590.

Bakir, Ali and Eyüp Ersoy (2022). "The Rise and Fall of Homegrown Concepts in Global IR: The Anatomy of 'Strategic Depth' in Turkish IR", *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace,* Vol. 11, No 2, p. 257-273.

Bhambra, Gurminder and John Narayan (2016). *European Cosmopolitanism: Colonial Histories and Postcolonial Societies*. London, Taylor & Francis.

Bilgiç, Ali (2016). *Turkey, Power and the West: Gendered International Relations and Foreign Policy*. Bloomsbury.

Bilgin, Pınar (2016). "Contrapuntal Reading" as a Method, an Ethos, and a Metaphor for Global IR", *International Studies Review,* Vol. 18, No 1, p. 134-146.

Bilgin, Pınar (2016). "Beyond the 'Billiard Ball' Model of the International?", *European Political Science,* Vol.15, No 1, p. 116-129.

Blaney, David and Arlene Tickner (2017). "Worlding, Ontological Politics and the Possibility of a Decolonial IR", *Millennium*, Vol. 45, No 3, p. 293-311.

Buhari-Gulmez, Didem (2021). "Glocal as Hybridity, Hegemony and Reflexive Engagement", *Globalizations,* Vol. 18, No 5, p. 750-761

Çapan, Zeynep (2017). "Decolonising International Relations?", *Third World Quarterly,* Vol. 38, No 1, p. 1-15.

Çapan, Zeynep and Ayşe Zarakol (2017). "Postcolonial Colonialism?: The Case of Turkey", Charlotte Epstein (ed.), *Against International Relations Norms*, London, Routledge, p. 193-210.

Cebeci, Münnever (2018). *Deconstructing "Ideal Power Europe": The EU and the Arab Change*. London, Rowman & Littlefield.

Chowdhry, Geeta (2007). "Edward Said and Contrapuntal Reading: Implications for Critical Interventions in International Relations", *Millennium*, Vol. 36, No 1, p. 101-116.

Duzgun, Eren (2018). "Capitalism, Jacobinism and International Relations: Re-interpreting the Ottoman Path to Modernity", *Review of International Studies*, Vol. 44, No 2, p. 252-278.

Erdoğan, Birsen, and Fulya Hisarlıoğlu (2022). *Critical Readings of Turkey's Foreign Policy*. Cham, Palgrave.

Fisher-Onar, Nora (2009). "Transcending the 'West'/'Islam' binary: Turkey and the post-Ottoman Mediterranean", Bechev D and Nicolaïdis K. (ed.) *Mediterranean Frontiers: Borders, Conflict, and Memory*. London, I.B. Tauris, p. 57-68.

Fisher-Onar, Nora (2011). "Constructing Turkey Inc.: The Discursive Anatomy of a Domestic and Foreign Policy Agenda", *Journal of Contemporary European Studies,* Vol. 19, No 4, p. 463-473.

Fisher-Onar, Nora and Ahmet Evin (2013). "Convergence and Resistance: The European Dilemma of Turkish intellectuals", Lacroix J. and Nicolaïdis K. (ed.), *European Stories: Intellectual Debates on Europe in National Contexts.* Oxford, Oxford University Press, p. 294-312.

Fisher-Onar, Nora, and Kalypso Nicolaïdis (2013). "The Decentring Agenda: Europe as a Post-Colonial power", *Cooperation and Conflict,* Vol. 48, No 2, p. 283-303.

Fisher-Onar, Nora, James H. Liu, and Mark Woodward. (2014). "Critical Junctures? Complexity and the Post-Colonial Nation-State", *International Journal of Intercultural Relations,* Vol. 43, p. 22-34.

Fisher-Onar, Nora (2016). "The Populism/Realism Gap: Managing Uncertainty in Turkey's Politics and Foreign Policy", *Brookings Institution*, Washington DC: Turkey Project Policy Series.

Fisher-Onar, Nora (2020). "Making Sense of Multipolarity: Eurasia's Former Empires, Family Resemblances, and Comparative Area Studies", *Qualitative and Multi-Method Research,* Vol. 17, No 18, p. 15-19.

Fisher-Onar, Nora (2021). "Turkish-Islamist Synthesis 2.0: Continuity and Change in Turkey's National Project and Foreign Policy", *Harvard Journal of Middle Eastern Politics and Policy,* p. 53-61.

Fisher-Onar, Nora (2021). "Remembering Empires: Between Civilisational Nationalism and Post-National Pluralism", Chovanec, J. and Heilo, O. (ed.) *Narrated Empires. Modernity, Memory and Identity in South-East Europe*. Cham, Palgrave Macmillan, p. 285-311.

Fisher-Onar, Nora, and Kalypso Nicolaïdis (2021). "The Decentering Agenda: A Post-colonial Approach to EU External Action", Sieglinde Gstohl and Simon Schunz (ed.), *The External Action of the European Union: Concepts, Approaches, Theories*. London, Macmillan Education, p. 288-304.

Fisher-Onar, Nora, and Emilian Kavalski (2022). "From Trans-Atlantic Order to Afro-Eur-Asian Worlds? Reimagining International Relations as Interlocking Regional Worlds", *Global Studies Quarterly,* Vol. 2, No 4.

Fisher-Onar, Nora (2022). "Postcolonial theory and EU – Middle East relations: Recognising Co-constitution." Bouris D., Huber D. and Pace, M. (ed.) *Routledge Handbook of EU – Middle East Relations*. London, Routledge, p. 113-123.

Fisher-Onar, Nora (2022). "The Capitulations Syndrome: Why Revisionist Powers Leverage Post-Colonial Sensibilities toward Post-Imperial Projects", *Global Studies Quarterly*, Vol. *2*, No 4, p. 1-12.

Fisher-Onar, Nora (2023). "Neo-Ottoman Intersections: The Politics of Gender in a Transforming Turkey — An Afterword", Raudvere, C. and Onur, P. (ed.) *Neo-Ottoman Imaginaries in Contemporary Turkey*. Cham, Palgrave Macmillan.

Flockhart, Trine (2016). "The Coming Multi-order World", *Contemporary Security Policy,* Vol. 37, No 1, p. 3-30.

Guida, Michelangelo (2008). "The Sèvres sSndrome and "Komplo" Theories in the Islamist and Secular Press", *Turkish Studies*, Vol. 9, No 1, p. 37-52.

Güner, Ezgi (2022). "Mapping Africa: Cartographies of Imagination and Intervention in Turkey" Birsen Erdoğan and Fulya Hisarlıoğlu (ed.), *Critical Readings of Turkey's Foreign Policy. Palgrave Studies in International Relations*. Cham, Palgrave, p. 103-126.

Hobson, John M. (2012). *The Eurocentric Conception of World Politics: Western International Theory, 1760-2010*. Cambridge, Cambridge University Press.

Hourani, Albert (1983). *Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1939*. Cambridge, Cambridge University Press.

Kayaoğlu, Turan (2010). "Westphalian Eurocentrism in International Relations Theory", *International Studies Review*, Vol. 12, No 2, p. 193-217.

Kayhan Pusane Özlem and Ilgıt Aslı (2022). "Ontological Insecurity, Anxiety, and Hubris", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 19, No 73, p. 95-111.

Keyder, Çaglar (2018). "Imperial, National and Global Istanbul: Three Istanbul Moments from the Nineteenth to the Twenty-first Centuries", Nora Fisher-Onar, Susan C. Pearce and E. Fuat Keyman (ed.), *Istanbul: Living with Difference in a Global City*. New Brunswick, Rutgers University Press.

Kirişci, Kemal (2009). "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", *New Perspectives on Turkey*, Vol. 40, p. 29-56.

Köstem, Seçkin (2018). "Different Paths to Regional Hegemony: National Identity Contestation and Foreign Economic Strategy in Russia and Turkey", *Review of International Political Economy,* Vol. 25, No 5, p. 726-752.

Krasner, Stephen (1982) "Regimes and the Limits of Realism: Regimes as Autonomous Variables", *International Organization,* Vol. 36, No 2, p. 497-510.

Kuru, Deniz (2016). "Historicising Eurocentrism and anti-Eurocentrism in IR: A Revisionist Account of Disciplinary Self-reflexivity", *Review of International Studies*, Vol. 42, No 2, p. 351-376.

Marks, Michael (2011). *Metaphors in International Relations Theory*. Springer.

Mitzen, Jennifer (2006). "Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma", *European Journal of International Relations,* Vol. 12, No 3, p. 341-370.

Morozov, Viatcheslav. and Rumelili, Bahar (2012). "The External Constitution of European Identity: Russia and Turkey as Europe-makers", *Cooperation and Conflict*, Vol. 47, No 1, p. 28-48.

Nicolaidis, Kalypso, Claire Vergerio, Nora Fisher-Onar, and Juri Viehoff (2014). "From Metropolis to Microcosmos: The EU's New Standards of Civilisation", *Millennium,* Vol. 42, No 3, p. 718-745.

Nicolaidis, Kalypso, and Nora Fisher-Onar (2015). "Europe's Post-Imperial Condition", *Revisiting the European Union as Empire*. Routledge, p. 115-133.

Nisancioglu, Kerem (2014). "The Ottoman Origins of Capitalism: Uneven and Combined Development and Eurocentrism", *Review of International Studies*, Vol. 40, No 2, p. 325-347.

Onuf, Nicholas (2013). *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in Social Theory and International Relations*. New York, Routledge.

Öniş, Ziya and Kutlay, Mustafa (2013). "Rising Powers in a Changing Global Order: The Political Economy of Turkey in the Age of BRICS", *Third World Quarterly*, Vol. 34, No 8, p. 1409-1426.

Özsu, Umut (2016). "The Ottoman Empire, the Origins of Extraterritoriality, and International Legal Theory", *The Oxford Handbook of the Theory of International Law*, p. 123-37.

Parlar Dal, Emel (2016). "Conceptualising and Testing the 'Emerging Regional Power' of Turkey in the Shifting International Order", *Third World Quarterly,* Vol. 37, No 8, p. 1425-1453.

Ruggie, John (1982). "International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order", *International Organization*, Vol. 36, No 2, p.379-415.

Rumelili, Bahar (2003). "Liminality and Perpetuation of Conflicts: Turkish-Greek relations in the Context of Community-building by the EU", *European Journal of International Relations,* Vol. 9, No 2, p. 213-248.

Rumelili, Bahar (2020). "Integrating Anxiety into International Relations Theory: Hobbes, Existentialism, and Ontological security", *International Theory,* Vol. 12, No 2, p. 257-272.

Shani, Giorgio (2008). "Toward a Post-Western IR: The Umma, Khalsa Panth, and Critical International Relations Theory", *International Studies Review,* Vol. 10, No 4, p. 722-734.

Subotić, Jelena, and Brent Steele (2018). "Moral Injury in International Relations", *Journal of Global Security Studies,* Vol. 3, No 4, p. 387-401.

Sula, İsmail Erkam (2022). "Global' IR and Self-Reflections in Turkey: Methodology, Data Collection, and Data Repository", *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, Vol. 11, No 1, p. 123-142.

Tansel, Cemil Burak (2020). "The Shape of 'Rising Powers' to Come? The Antinomies of Growth and Neoliberal Development in Turkey", *New Political Economy*, Vol. 25, No 5, p.791-812.

Terzi, Özlem (2022). "Conclusion: Interpolarity - Bridging International Relations with a Dilemma", *Defence Studies,* Vol. 22, No 4, p. 736-742.

Tickner, Arlene, (2003). "Seeing IR differently: Notes from the Third World", *Millennium,* Vol. 32, No 2, p.295-324.

Tickner, Arlene, and Ole Wæver (2009). *International Relations Scholarship around the World*. New York, Routledge.

Tolay, Juliette (2021). "Inadvertent Reproduction of Eurocentrism in IR: The Politics of Critiquing Eurocentrism", *Review of International Studies,* Vol. 47, No 5, p. 692-713.

Tziarras, Zēnōnas (2022). *Turkish Foreign Policy: The Lausanne Syndrome in the Eastern Mediterranean and Middle East*. London, Springer.

Vitalis, Robert (2000). "The Graceful and Generous Liberal Gesture: Making Racism Invisible in American International Relations", *Millennium,* Vol. 29, No 2, p.331-356.

Wolff, Sarah, David Gazsi, Daniela Huber, and Nora Fisher-Onar (2022). "How to Reflexively Decentre EU Foreign Policy: Dissonance and Contrapuntal Reconstruction in Migration, Religious and Neighbourhood governance", *JCMS: Journal of Common Market Studies*, p. 1-18.

Yanık, Lerna (2011). "Constructing Turkish "Exceptionalism": Discourses of Liminality and Hybridity in post-Cold War Turkish Foreign Policy", *Political Geography,* Vol. 30, No 2, p. 80-89.

Yilmaz, Hakan (2006). "Two Pillars of Nationalist Euroskepticism in Turkey: The Tanzimat and Sevres Syndromes", Karlsson, I., and A.S. Melin (ed.), *Turkey, Sweden and the European Union: Experiences and Expectations*, Stockholm, Swedish Institute for European Policy Studies, p. 29-40.

Zarakol, Ayşe (2010). *After Defeat: How the East learned to Live with the West*. Cambridge, Cambridge University Press.

ULUSLARARASI **İLİŞKİLER** | INTERNATIONAL **RELATIONS**

Volume 20, Number 78, 2023, p. 119-137
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1284168

Continuity of Maritime Disputes in Turkish Foreign Policy in Retrospect

Arda ÖZKAN
Assist. Prof. Dr, Department of International Trade and Logistics, Ankara University, Ankara
E-Mail: ardaozkan83@hotmail.com
Orcid: 0000-0001-6369-0748

Levent KIRVAL
Assoc. Prof. Dr., Basic Sciences Department-Social Sciences Research Division, Istanbul Technical University, Istanbul
E-Mail: lkirval@itu.edu.tr
Orcid: 0000-0001-8884-5427

ABSTRACT

International Relations (IR) scholars generally focus on disputes on land when they study international affairs. However, disputes on the sea are also very common in IR, and the states try to establish global and regional hegemonies over the seas in their regions. In retrospect, in case of Turkey, maritime disputes have been important factors in Turkish foreign policy. The Turks will celebrate the centennial of the Republic in 2023, and maritime disputes have been an unchanging factor in Turkish foreign policy in this last 100 years, in relation to neighbors and great world powers. Therefore, one may stipulate that Turkey has been both an important sea power, and that maritime disputes have also shown a continuous recurrence in its foreign relations. Due to Turkey's strategic location in between significant seaways like the Aegean Sea, Mediterranean, Black Sea and Turkish Straits, and between the continents of Europe, Asia and Africa, maritime disputes have always been on the agenda, as items of Turkish foreign policy. In this context, this paper analyses maritime disputes in Turkish foreign policy as a continuous element of Turkey's relations with its neighbors and the rest of the world.

Keywords: Maritime Supremacy, Dispute Settlement, Maritime Jurisdiction Areas, UNCLOS, Centennial of the Turkish Republic

Research Article | Received: 12 June 2022, Last Revision: 8 March 2023, Accepted: 31 March 2023

Introduction

Because of its geostrategic location, Turkey is among the most important states in the world. Considered in this context, Turkey has the potential to play a key role in any international dispute or crisis involving Europe, Asia, the northwestern and northeastern states, and the Middle East. The geostrategic importance of Turkey, which connects three continents and is located on energy corridors, is a fact that is also accepted in the international arena. However, Turkey has not been able to determine a long-term maritime strategy, which is carried out in parallel with its own political geography and foreign policy parameters. In fact, maritime jurisdiction areas constitute the most important elements of Turkish foreign policy, due to

maritime perspective should be further developed in Turkey and both the society and officials of the Republic should be educated with a maritime mindset.

Bibliography

Acer, Yücel (2002). "Ege Kıta Sahanlığı Sorunu ve Uluslararası Yargı Kararları", *Ege Kıta Sahanlığı ve İlişkili Sorunlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İstanbul, TÜDAV Publications.

Acer, Yücel (2017). *The Aegean Maritime Disputes and International Law*. London, Routledge.

Acer, Yücel (2019). "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı", *SETA Analysis*, No 301.

Ak, Gökhan (2014). "Ege'deki Hayalet: Türk-Yunan Deniz Sınırı, Durum ve Etkiler", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Vol. 10, No 20, p. 255-288.

Akengin, Hamza (2016). "Türkiye'nin Jeopolitiği", Meryem Hayır Kanat (ed.), *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. Ankara, Nobel Press.

Aksar, Yusuf (2021). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II*. 6th Edition, Ankara, Seçkin Press.

Arıdemir, Hakan (2016). "Karadeniz'e Kıyıdaş Devletler Açısından Montrö Sözleşmesi'nin Sağladığı Denge Rejimi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Special Issue, p. 244-253.

Ateş, Alparslan, Şengül Karadeniz and Soner Esmer (2010). "Dünya Konteyner Taşımacılığı Pazarında Türkiye'nin Yeri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, Vol. 2, No 2, p. 83-98.

Başeren, Sertaç H. (2010). "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı", *SAREM Stratejik Araştırmalar Dergisi,* Vol. 8, No 14, p. 130-184.

Başeren, Sertaç H. (2011). "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Yeni Enerji Politikaları", *Deniz Hukuku Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Çağ Üniversitesi, Mersin.

Başeren, Sertaç H. (2013). *Doğu Akdeniz'de Hukuk ve Siyaset*. Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Publications.

Başeren, Sertaç H. and Ali Kurumahmut (2003). *Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar*. Ankara, Stratejik Araştırma ve Etütler Milli Komitesi (SAEMK) Publications.

Bölükbaşı, Deniz (2004). *Turkey and Greece: The Aegean Disputes*. London, Cavendish Publishing.

Bostan, İdris (2017). *Osmanlılar ve Deniz*. İstanbul, Küre Press, 2017.

Brownlie, Ian (2003). *Principles of Public International Law*. 6th Edition, Oxford and New York, Oxford University Press.

Canyaş, Hüseyin, Süha Kocakuşak and F. Orkunt Canyaş, (2013). "Doğu Akdeniz Güvenlik Mimarisi ve Küresel Güç İlişkileri Bakımından İsrail, Kıbrıs İlişkileri", *Amme İdaresi Dergisi*, Vol. 46, No 2, p. 111-128.

Charney, Jonathan I. (1993). "Universal International Law", *American Journal of International Law*, Vol. 87, No. 4, p. 529-551.

Cumhuriyet (2010). "Sadece Kıta Sahanlığı Sorunu Var", 11 May, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sadece-kita-sahanligi-sorunu-var-144170, (Accessed 06.03.2022).

Davutoğlu, Ahmet (2020). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. 42nd Edition, İstanbul, Küre Press.

Demetriou, Chares (2019). "Divide and Rule Cyprus? Decolonisation as Process", *Commonwealth and Comparative Politics*, Vol. 57, No 4, p. 403-420.

Demir, İsmail (2020). "Türk Deniz Yetki Alanlarının Belirlenmesinin Hukuki Dayanakları ve İç Hukuk Üzerine Bazı Düşünceler", *Adalet Dergisi*, No 65, p. 27-50.

Demir, Konur Alp (2019). "Karadeniz'in Türkiye için Kıyısal Jeopolitik Açıdan Önemi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Vol. 15, No 32, p. 573-604.

Demirkıran, H. Murat (2007). "Türk Boğazları'ndan Geçiş Rejimi ve Geçiş Rejimi ile İlgili Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 21.11.2001 Gün E: 2001/4-955 K: 2001/1073 Sayılı Kararı", *Prof. Dr. Ergon A. Çetingil and Prof. Dr. Rayegan Kender'e 50. Birlikte Çalışma Yılı Armağanı*. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Doğru, Sami (2013). "Türk Boğazları'nın Hukuki Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Vol. 15, No 2, p. 123-169.

Doğru, Sami (2015). "Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Kaynakları ve Uluslararası Hukuka Göre Bölgedeki Kıta Sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge Alanlarının Sınırlandırılması", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, No 119, p. 503-554.

Gündüz, Aslan (2009). *Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar*. 5th Edition, İstanbul, Beta Press.

Gürel, Şükrü S. (1993). *Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993)*. Ankara, İmge Press.

İnan, Yüksel (1986). *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*. Ankara, Turhan Press.

Kamalov (Kemaloğlu), İlyas (2009). Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar", *Karadeniz Araştırmaları*, Vol. 6, No 21, p. 13-21.

Koç, Mustafa (2006). *Uluslararası Hukukta Deniz Alanlarını Sınırlandırılması Gelişmeleri ve Türkiye'nin Deniz Alanlarının Sınırlandırılması*. PhD Dissertation, Ankara, Ankara University, Insitute of Social Sciences, Department of International Relations.

Küçük, Cevdet (ed.) (2002). *Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*. Ankara, SAEMK Publications.

Kuleyin, Barış and A. Güldem Cerit (2011). "Ham Petrolün Dünya Pazarlarına Ulaştırılmasında Ceyhan Terminalinin Rolü", *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, Vol. 3, No 2, p. 15-35.

Kurumahmut, Ali (1998). *Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Publishing.

Kurumahmut, Ali (2006). *Montrö Sözleşmesi, Türk Boğazları ve Karadeniz*. İstanbul, TÜDAV Publications.

Kut, Şule (2004). ''Türk Dış Politikasında Ege Sorunu'', Faruk Sönmezoğlu (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, 3th Edition, İstanbul, Der Publications, p. 507-525.

Lăzărescu, Iulian (2012). "Energy and Security in the Black Sea Region", *Management and Socio-Humanities (Review of the Air Force Academy)*, Vol. 9, No 1, p. 109-115.

Official Gazette dated 15.05.1964 and numbered 11711, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc047/kanuntbmmc047/kanuntbmmc04700476.pdf (Accessed 29.12.2022).

Official Gazette dated 17.12.1986 and numbered 19314, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19314.pdf (Accessed 12.11.2022).

Official Gazette dated 29.05.1982 and numbered 17708, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2674.pdf (Accessed 29.12.2022).

Öğüt, Selman (2014). "Kanal İstanbul Projesi'nin Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Vol. 10, No 38, p. 119-153.

Ökten, Kazım (2008). *Montreux Boğazlar Sözleşmesi*. Master's Thesis, Edirne, Trakya University, Institute of Social Sciences.

Osthagen, Andreas (2021). "Troubled Seas? The Changing Politics of Maritime Boundary Disputes?", *Ocean and Coastal Management*, Vol. 205, p. 1-11.

Oxman, B. H. (1999). "The Application of the Straits Regime Under the UN Convention on the Law of the Sea in Complex Geographic Situations such as the Aegean Sea", *International Conference: The Passage of Ships Through Straits*, Athens.

Özman, Aydoğan (2006). *Deniz Hukuku I*. Ankara, Turhan Press.

Özveren, Eyüp (2003). "Geostrategic Significance of Cyprus: Long Term Trends and Prospects", *Perceptions: Journal of International Affairs*, Center for Strategic Research -Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, Vol. 7.

Pabuççular, Hazal (2019). *Türkiye ve Oniki Ada (1912-1947)*. İstanbul, İş Bank Cultural Publications.

Pazarcı, Hüseyin (1986). "Boğazlar Rejimine İlişkin Türk Dış Politikası ve Karşılaşılan Kimi Sorunlar", *Prof. Dr. Ernst Hirsch'in Hatırasına Armağan (1902-1985)*. Ankara, The Research Insitute of Banking and Commercial Law.

Pazarcı, Hüseyin (2007). *Uluslararası Hukuk*, 5th Edition, Ankara, Turhan Press.

Potshveriya, B.M. (2003). "Rusya-Türkiye İlişkilerinde Boğazlar Sorunu", Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko (eds.), *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Press.

Roucek, Joseph S. (1976). "Cyprus in the Mediterranean Geopolitics", *II Politico*, Vol. 41, No 4, p. 732-746.

Sander, Oral (2006). "Türkiye'nin Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri", Melek Fırat (ed.), *Türkiye'nin Dış Politikası*. 3rd Edition, Ankara, İmge Press.

Şener, Bülent (2014). "Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü", *Tarih Okulu Dergisi*, Year 7, No XVII, p. 467-493.

Şener, Bülent (2015). "Tarihsel Boyutlarıyla Boğazlar'ın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi'', *The Journal of Academic Social Science Studies*, No 35, p. 327- 349.

Sümer, Gültekin (2010). "Dış Politikada Süreklilik-Değişim Çekişmesi", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Vol. 6, No 23, p. 73-98

Toluner, Sevin (1996). *Milletlerarası Hukuk Dersleri*. 4th Edition, İstanbul, Beta Press.

Topsoy, Fevzi (2012). "1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi Kapsamında 'Barışçıl Amaçlar' Teriminin Anlamı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Vol. 61, No 1, p. 383-416.

Treaty of Guarantee (Treaty of Nicosia) between UK, Turkey, Greece and Cyprus signed at Nicosia, Cyprus on 16 August 1960.

UNCLOS, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (Accessed 01.01.2023).

Vagiona, Dimitra and Doxopoulos, George (2017). "The Development of Sustainable Tourism Indicators for the Islands of the Northern Sporades Region in Greece", *Fresenius Environmental Bulletin*, Vol. 26, No 2, p. 1301-1309.

Yalçınkaya, Alaaddin (2017). "Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Vol. 5, 2017, p. 1-16.

Yıldırım, Şafak B. (2016). "Yunanistan'ın Doğu Akdeniz Politikası ve Münhasır Ekonomik Bölge Paylaşımı", *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)*, Analiz/Avrupa.

Yıldız, Dursun (2011). "Doğu Akdeniz Neden Önemli?", *Toprak-Su-Enerji*, 2011, http://topraksuenerji.org/?p=1197 (Accessed 01.02.2022).

Zengin, Eyüp (2013). "Türk Boğazları'nda Geçiş Rejimi ve Türkiye'nin Boğazlardan Geçişi Düzenleme Yetkisi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Vol. 2, No 2, p. 41-56.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER | INTERNATIONAL RELATIONS Volume 20, Number 78, 2023, p. 139-142

Identity Politics Inside Out: National Identity Contestation and Foreign Policy in Turkey

Lisel HINTZ
New York, Oxford University Press, 2018, 220 pages, ISBN (Online): 9780190656003

Tunahan YILDIZ
PhD Candidate, Department of International Relations, Middle East Technical University, Ankara.
E-Mail: tunahan@metu.edu.tr
Orcid: 0000-0002-2516-8024

Lisel Hintz's *Identity Politics Inside Out: National Identity Contestation and Foreign Policy in Turkey* is an empirically rich and theoretically well-designed account of Turkish foreign policy and domestic politics. It is derived from Hintz's PhD thesis supervised by Marc Lynch at the George Washington University,[1] which is also partially published in the *European Journal of International Relations* in 2016.[2] The book's main theoretical premise is that domestic identity contestations are transferred to the domain of foreign policy when identity proposals are blocked in the domestic arena. Building on its identification of major national-identity proposals struggling for hegemony in Turkey, the book explains on this theoretical ground the Justice and Development Party's (*Adalet ve Kalkınma Partisi,* AKP) early policy towards the European Union (EU) accession process and the "Ottoman Islamist" transformation of Turkish foreign policy and domestic politics. Hintz argues that when its "Ottoman Islamist" identity proposal was blocked by "Republican Nationalist" institutions in the domestic domain, the AKP moved to the foreign policy arena to weaken these institutions, overcome their blockage, and eventually, open space for its identity proposal.

Hintz's work builds on and contributes to the constructivist school of International Relations (IR) in its demonstration of the causal power of identity and its definition of foreign policy as "an arena for identity contestation" rather than being merely "a source or product of identity" (p. 7). One can identify five main elements in her "inside-out theory of identity contestation." First, there are multiple identity proposals, "suggested understandings of identity that prescribe and proscribe specific standards of behavior and compete to establish a particular national identity" (p. 4), in a country context to define the nation. Second, these identity proposals strive for hegemony or a sufficiently widespread and durable status in the domestic arena. Third, their contents often include elements of intolerability or "red lines" for

1 Lisel Hintz, *Fighting for Us, Inside and Out: National Identity Contestation and Foreign Policy in Turkey*, PhD Thesis, Washington, D.C., George Washington University, the Columbian College of Arts and Sciences, 2015.

2 Lisel Hintz, ""Take It Outside!" National Identity Contestation in the Foreign Policy Arena", *European Journal of International Relations*, Vol. 22, No 2, 2016, p. 335-361.

ULUSLARARASIİLİŞKİLER
INTERNATIONALRELATIONS

Author Guidelines

1. All manuscripts submitted to Uluslararası**İlişkiler** | International**Relations** should be original and do not duplicate any other previously published work, including the author(s) own previously published works.
2. The manuscript submitted to Uluslararası**İlişkiler** | International**Relations** should not be under consideration for any other publication at the same time.
3. The journal uses the *Turnitin* program to screen manuscripts for originality check. By submitting their manuscript to the Journal, authors agree to any necessary originality check their manuscript may have to undergo during the evaluation and/or publication processes.
4. If a submitted article is selected for publication, its copyright will be transferred to Uluslararası**İlişkiler** | International**Relations**. Published papers can be cited by providing appropriate bibliographical information. Permission for re-publishing any article in the full text must be sought from the Journal.
5. Only the manuscripts submitted via filling out the form on the web page of the Journal (http://www.uidergisi.com.tr/?page_id=670) are taken into consideration. The manuscripts that are directly sent to the Editors and/or to the Editorial Board members are not taken into consideration.
6. Authors must read and approve the Copyright Contract before submitting their manuscripts.
7. The submitted manuscripts can be published only after at least two positive reports by the reviewers and decisions taken by the responsible Associate Editor and the Editorial Board.
8. The legal and academic responsibilities for published material belong to the author(s) for their publications. Statements of opinion appearing in the articles are solely those of the authors and do not imply endorsement by the Journal.
9. Articles should be between 6000 and 8000 words (including footnotes and bibliography). The manuscripts above or below the word limit will be returned to the author(s) without evaluation.

10. Book reviews should not exceed 1.500 words. Literature reviews should be between 3.000 and 5.000 words. The manuscripts above or below 10% of the word limits are returned to the author(s) without any evaluation. Please find the details in the book review guidelines.

11. The articles should be accompanied by an abstract of about 250 words and a list of 5 keywords different from the title.

12. All the articles published in the Journal should indicate whether the approval of an ethics committee and/or legal/special permission is needed. If it is necessary to obtain such permits, the institution, date, and decision or the serial number of the permission should be clearly stated. Please supply all details at the submission stage.

13. Please also supply all details required by your funding and grant-awarding bodies while submitting your manuscript for evaluation.

14. All the articles published in the Journal should undergo proofreading before submission.

13. Basım

GENEL MİKROBİYOLOJİ VE LABORATUVAR KILAVUZU

Prof. Dr. Selma Güven
Doç. Dr. Nükhet N. Demirel Zorba

nobel

GENEL MİKROBİYOLOJİ VE LABORATUVAR KILAVUZU

Prof. Dr. Selma Güven - Doç. Dr. Nükhet N. Demirel Zorba

Yayın No.: 96
Fen Bilimleri No. : 8
ISBN: 978-605-5426-95-8
E-ISBN: 978-625-402-124-4
Basım Sayısı: 13. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Güven, Selma., Demirel Zorba, Nükhet N.
Genel Mikrobiyoloji ve Laboratuvar Kılavuzu / Selma Güven, Nükhet N. Demirel Zorba
13. Basım. X+238 s. 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-605-5426-95-8
E-ISBN: 978-625-402-124-4
1. Mikrobiyoloji 2. Genel Mikrobiyoloji 3. Mikrobiyoloji Laboratuvarı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1: MİKROBİYOLOJİYE GİRİŞ 1
1.1. Tanım ve Kapsam 1
1.2. Mikrobiyoloji Biliminin Gelişmesi 2
1.3. Mikroorganizmaların Hayatımızdaki Önemi 5
1.3.1. Mikroorganizmaların Yararları 5
1.3.1.1. Madde Döngüsüne Katkıları 6
1.3.1.2. Diğer Yararları 9
1.3.2. Mikroorganizmaların Zararları 11

Bölüm 2: MİKROORGANİZMALARIN MORFOLOJİLERİ 13
2.1. Genel Özellikler 13
2.2. Hücre Şekilleri 15

Bölüm 3: MİKROORGANİZMALARIN HÜCRE YAPILARI 17
3.1. Ökaryotik Hücre (Eucyte) 17
3.1.1. Hücre Duvarı 18
3.1.2. Sitoplazma Membranı 19
3.1.3. Sitoplazma 23
3.1.4. Mitokondriler 23
3.1.5. Endoplazmik Retikulum 24
3.1.6. Ribozomlar 25
3.1.7. Golgi Organeli 25
3.1.8. Lizozomlar 26
3.1.9. Sentrozom ve Sentrioller 26
3.1.10. Kloroplastlar 27
3.1.11. Çekirdek 27
3.1.12. Flagella (Kamçı) ve Silya 29
3.1.13. Vakuoller 30
3.2. Prokaryotik Hücre (Protocyte) 30
3.2.1. Hücre Duvarı 31
3.2.2. Sitoplazma Membranı 36

3.2.3. Sitoplazma 37
3.2.4. Ribozomlar 38
3.2.5. Mezozomlar 38
3.2.6. Sitoplazma İçi Diğer Organeller 38
3.2.7. Vakuoller 39
3.2.8. Çekirdek Materyali 40
3.2.9. Plazmidler 40
3.2.10. Endospor 41
3.2.11. Hücre Dışı Yapılar 44
3.2.11.1. Kapsül ve Salya 44
3.2.11.2. Flagella (Kamçı) 45
3.2.11.3. Pili ve Fibril 47
3.3. Hücre Depo Maddeleri 48
3.3.1. Polisakkaritler 48
3.3.2. Yağ ve Yağ Benzeri Maddeler 49
3.3.3. Polifosfatlar 49
3.3.4. Kükürt 50
3.3.5. Manyetik Madde (Fe_3O_4) 50
3.4. Ökaryotik ve Prokaryotik Mikroorganizmalar Arasındaki Önemli Farklılıklar 51

Bölüm 4: MİKROORGANİZMALARIN GELİŞMESİ 53
4.1. Gelişim İstekleri 53
4.1.1. Sıcaklık 54
4.1.2. pH 56
4.1.3. Ozmotik Basınç 57
4.1.4. Işık 59
4.1.5. Oksidasyon-Redüksiyon Potansiyeli 59
4.1.6. Oksijen 60
4.1.7. Karbon 61
4.1.8. Azot, Kükürt ve Fosfor 61
4.1.9. İz Elementler 62
4.1.10. Organik Gelişme Faktörleri 62
4.1.11. Karıştırma veya Çalkalama 63
4.2. Mikroorganizmaların Beslenme Tipleri 63
4.2.1. Kültür Besiyerleri 65
4.2.2. Besiyerlerinin Gruplandırılması 66
4.3. Mikroorganizmaların Aşılanması (İnokülasyon) 67
4.4. Mikroorganizmaların Gelişme Safhaları 68
4.4.1. Generasyon Süresinin Hesaplanması 70

Bölüm 5: MİKROBİYAL GELİŞMENİN KONTROLÜ 73
5.1. Mikrobiyal Kontrolü Etkileyen Faktörler 73
5.2. Mikrobiyal Kontrolde Etki Şekilleri 75

5.3. Mikrobiyal Kontrolde Fiziksel Yöntemler 76
5.3.1. Isıl Uygulama 76
5.3.2. Filtrasyon 78
5.3.3. Düşük Sıcaklık 79
5.3.4. Kurutma 79
5.3.5. Radyasyon 79
5.4. Mikrobiyal Kontrolde Kimyasal Ajanlar 81
5.4.1. Fenol ve Fenolikler 82
5.4.2. Halojenler 83
5.4.3. Alkoller 84
5.4.4. Ağır Metaller ve Bileşikleri 85
5.4.5. Yüzey Aktif Maddeler 86
5.4.6. Organik Asitler 87
5.4.7. Aldehitler 87
5.4.8. Gaz Kemosterilizerler 87
5.4.9. Oksitleyici Maddeler 88
5.5. Antibiyotikler 89

Bölüm 6: MİKROORGANİZMALARIN ÇOĞALMASI 93
6.1. Eşeysiz Çoğalma 93
6.1.1. Vegetatif Çoğalma 93
6.1.1.1. Tomurcuklanma ile Çoğalma 93
6.1.1.2. Bölünme ile Çoğalma 95
6.1.2. Sporla Çoğalma 95
6.2. Eşeyli Çoğalma 97

Bölüm 7: MİKROORGANİZMALARDA MADDE DEĞİŞİMİ 101
7.1. Enzimler Hakkında Genel Bilgi 103
7.2. ATP ve Enerjice Zengin Diğer Bileşikler 105
7.3. Enerji Üretim Yöntemleri 106
7.4. Mikroorganizmaların Karbonhidrat Metabolizmaları 109
7.4.1. FDP veya EMP-Yolu (Glikoliz) ile Heksoz Parçalanması 110
7.4.2. Pentozfosfat (PP)-Yolu 112
7.4.3. Entner-Doudoroff-Yolu (KDPG-Yolu) 113
7.5. Solunum 114
7.5.1. Aerobik Solunum 114
7.5.2. Anaerobik Solunum 117
7.5.3. Fermentasyon 118
7.5.3.1. Laktik Asit Fermentasyonu 119
7.5.3.2. Alkol Fermentasyonu 120
7.5.4. PASTEUR-Effekt (Pastör Etkisi) 120
7.6. Azot Metabolizması 121
7.7. Yağ Metabolizması 122
7.8. Madde Değişiminin Ayarlanması 122

Bölüm 8: MİKROBİYAL EKOLOJİ 125
8.1. Mikroorganizmaların Bulundukları Yerler ve Yayılmaları 125
8.2. Mikroorganizmaların Ortak Yaşam Şekilleri 128
8.3. Mikroorganizmaların Çevre ile İlişkileri 129

Bölüm 9: MİKROORGANİZMALARIN GENETİĞİ VE KALITSAL DEĞİŞİM .. 131
9.1. NÜKLEİK ASİTLERİN YAPISI VE GÖREVLERİ 131
9.1.1 DNA (Deoksiribonükleik Asit) 131
9.1.1.1. DNA'nın Replikasyonu 134
9.1.2. RNA (Ribonükleik Asitler) 135
9.1.2.1. Protein Sentezi 137
9.2. Mikroorganizmalarda Genetik Materyal 138
9.3. Mikroorganizmalarda Kalıtsal Değişim 140
9.3.1. Mutasyon 140
9.3.2. Genetik Transfer ve Rekombinasyon 142
9.3.2.1. Transdüksiyon 142
9.2.2.2. Transformasyon 143
9.3.2.3. Konjugasyon 143

Bölüm 10: MİKROORGANİZMALARIN SINIFLANDIRILMASI 145
10.1. Mikroorganizmaların Tanımlanması ve Sınıflandırılmasında Kullanılan Yöntemler 150
10.2. Mikroorganizmaların İsimlendirilmesi 151
10.3. Bakterilerin Sınıflandırılması 152
10.3.1. Bakterilerin *Bergey's Manuel of Determinative Bacteriology*'ye göre Sınıflandırılması 153
10.3.1.1. Cyanobakteriler 153
10.3.1.2. Bakteriler 153
10.3.2. Bakterilerin *Bergey's Manuel of Systematic Bacteriology*'ye Göre Sınıflandırılması 158
10.3.3 Moleküler Tekniklere ve 16S RNA Analizlerine Göre Bakteriler 162
10.4. Mantarların (Funguslar) Sınıflandırılması 162
10.4.1. Phycomycetes 163
10.4.2. Zygomycetes 163
10.4.3. Ascomycetes 164
10.4.4. Basidiomycetes 164
10.4.5. Deuteromycetes 164
10.5. Protistalar 164
10.5.1. Algler 165
10.5.2. Akışkan Mantarlar 166
10.5.2.1. Gerçek Akışkan Mantarlar (*Myxomycetes*) 166
10.5.2.2. Endoparazidik Akışkan Mantarlar (*Plasmodiophoromycetes*) 166

10.5.2.3. Ağ Oluşturan Akışkan Mantarlar (*Net SlimeMolds-Labyrinthulomycetes*) 166
10.5.2.4. Hücresel Akışkan Mantarlar (*Agrasiomycetes*) 167
10.5.3. Protozoa 167
10.6. Virüsler 168

LABORATUVAR KILAVUZU

Bölüm 1: MİKROBİYOLOJİ LABORATUVARINDA UYULMASI GEREKEN KURALLAR 173

Bölüm 2: MİKROBİYOLOJİ LABORATUVARINDA KULLANILAN ARAÇ VE GEREÇLER 175

Bölüm 3: MİKROBİYOLOJİDE KULLANILAN BAZI TERİMLER 179

Bölüm 4: ASEPTİK TEKNİK 181
4.1. Aktarma Teknikleri ve İnokülasyon 182

Bölüm 5: STERİLİZASYON 187
5.1 Sterilizasyon Yöntemleri 187
5.1.1. Isıl Uygulamalar 187
5.1.2. Membran Filtrasyon 189
5.1.3. Kimyasal Madde ile Sterilizasyon (Dezenfeksiyon) 190
5.1.4. Işınlama ile Sterilizasyon 190
5.2. Sterilizasyon Kontrolü 190

MİKROSKOP VE ÇEŞİTLERİ 191
6.1. Aydınlık Alan Mikroskobu 192
6.1.1. Mekanik Kısım 192
6.1.2. Optik Kısım 193
6.1.3. Mikroskopta Büyütme 194
6.2. Diğer Mikroskoplar 195
6.2.1. Karanlık Alan Mikroskobu 195
6.2.2. Faz Kontrast Mikroskobu 195
6.2.3. Fluoresans Mikroskop 195
6.2.4. Elektron Mikroskobu 196
6.2.5. Diferensiyal İnterferens Kontrast Mikroskop 197
6.3. Mikroskoplama Teknikleri ve Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar 199
6.4. Mikroorganizmaların Boyutlarının Ölçülmesi 200

Bölüm 7: BOYAMA YÖNTEMLERİ 203
7.1. Bakterilerin Boyanması 204
7.1.1. Basit Boyama 204
7.1.2. Gram Boyama 204
7.1.3. Negatif Boyama 205
7.2. Sporların Boyanması 207
7.3. Kapsül Boyaması 208

Bölüm 8: ÇEVREMİZDEKİ MİKROORGANİZMALAR 209
8.1. Koloni Özellikleri 209

Bölüm 9: SAF KÜLTÜR TEKNİKLERİ 211
9.1. Plak Çizme Yöntemi 211

Bölüm 10: BESİYERLERİ 213
10.1.1. Genel Sınıflandırma 213
10.1.2. Fiziksel Özelliklerine Göre Sınıflandırma 214
10.2. Besiyerlerinin Bileşimine Giren Temel Maddeler 215
10.3. Besiyeri Hazırlık Aşamaları 215

Bölüm 11: KÜF VE MAYALARIN MORFOLOJİLERİ 217
11.1. Küflerin Mikroskobik Morfolojisi 217
11.2. Mayaların Mikroskobik Morfolojisi 218

Bölüm 12: MİKROBİYOLOJİK SAYIM YÖNTEMLERİ 219
12.1. Dökme Plak Yöntemi 220
12.2. Yayma Plak Yöntemi 221
12.3. Mikroorganizma Sayılarının Hesaplanması 222
12.4. Çoklu Tüp (En Muhtemel Sayı Yöntemi-EMS) Yöntemi 223

Bölüm 13: MEMBRAN FİLTRASYON YÖNTEMİ 225
13.1. Filtrasyon Düzeneği 225
13.2. Filtre Malzemeleri 226

Bölüm 14: ANAEROBİK KÜLTÜR TEKNİKLERİ 227

KAYNAKÇA 231

DİZİN 235

Bölüm 1
MİKROBİYOLOJİYE GİRİŞ

1.1. TANIM VE KAPSAM

Mikrobiyoloji birleşik bir kelime olup mikro, biyo ve loji sözcüklerini içerir. Bu sözcüklerden "mikro" gözle görülemeyecek kadar küçük, "biyo" canlı ve "loji" de bilim anlamına gelmektedir. Mikrobiyoloji kelimesinin sözlük anlamı gözle görülemeyecek kadar küçük canlılar bilimi demektir. Bu durumda, **mikrobiyoloji** gözle görülemeyecek kadar küçük canlıları, daha açık bir ifadeyle **0,1 mm'den küçük organizmaları inceleyen bilim dalı** olarak tanımlanır.

Mikroorganizmalar, **mikroskop** denilen büyütme olanağına sahip aletlerden yararlanılarak görülebilir hâle getirilir ve incelenir. Bu küçük canlılar, bir hücreden veya hücre gruplarından meydana gelir. Tek bir hücre başlı başına bir bireyi oluşturmakta ve böylece gelişmiş canlılarda değişik organlarda ve çok sayıdaki hücrelerde gerçekleşen yaşamsal olaylar mikroorganizmalarda bireyi oluşturan tek bir hücre içinde gerçekleşir.

Mikroorganizmaların hücre yapıları farklılık gösterir. Mikroorganizmalar hücre yapılarına göre başlıca **ilkel mikroorganizmalar** (prokaryotlar) veya ilkel çekirdekliler, **gelişmiş mikroorganizmalar** (ökaryotlar) veya gelişmiş çekirdekliler olmak üzere iki ana gruba ayrılır. İlkel çekirdekliler tek hücreli oldukları hâlde gelişmiş çekirdekliler tek ve çok hücreli olabilmektedir.

Virüsler de şüphesiz mikroskobik boyutta küçüktür fakat canlı bir hücrenin görüntüsüne sahip değillerdir.

Mikrobiyoloji bilimi; mikroorganizmaların **hücre şekillerini, boyutlarını** (morfolojileri), **hücre yapılarını** (sitolojileri), **yaşamsal etkinliklerini** (fizyolojileri), **çevre ve diğer canlılarla olan ilişkilerini** (ekolojileri), **çoğalmalarını, kalıtsal değişimlerini ve sınıflandırılmalarını** incelemektedir. Ayrıca, mikroorganizmaların yararlı ve zararlı yönlerinin araştırılıp, buna göre gerekli yöntem ve önlemlerin geliştirilmesi de mikrobiyolojinin uğraş alanı içinde yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Akan, E. (1995). Genel Mikrobiyoloji ve İmmunoloji. Çukurova Üniv. Tıp Fakültesi Yayınları. No:16.

Akman, A.V. (1964). Fermentasyon Mikrobiyolojisi. A. Üniv. Ziraat Fakültesi Yayınları: 89. A.Üniv. Basımevi, Ankara.

Akman, Y. (1991). Botanik. Bitki Fizyolojisine Giriş. 4. Baskı. A.Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü. Palme Yayınları, Ankara.

Anonim, Tarihsiz. Genel Mikrobiyoloji Ders Notları. A.Üniv. Ziraat Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü, Ankara.

Anonim. (2005). Merck Gıda Mikrobiyolojisi Uygulamaları. Ed: Halkman, A. K. Başak Matbaacılık Ltd Şti, Ankara.

Anonim. (2015). Cumhuriyet Bilim Teknoloji. Sayı 1491.

Arda, M. (1994). Biyoteknoloji. 2. Baskı. Kükem Derneği Bilimsel Yayınları No: 2. Armoni Ltd. Şti., Ankara.

Arda, M. (1995). Biyoteknoloji. Bazı Temel İlkeler. Kükem Derneği Bilimsel Yayınları. No: 3. Armoni Ltd. Şti., Ankara.

Arda, M. (1997). Temel Mikrobiyoloji. 1. Baskı. Medisan Yayınevi, Ankara.

Arda, M. (2000). Temel Mikrobiyoloji. 2. Baskı. Medisan Yayınevi, Ankara.

Atlas, R. Parks, L. Brown, A. E. (1995) Laboratory Manual Of Experimental Microbiology Mosby-Year Book Inc., Missouri.

Black, J.G. (1996). Microbiology; Principles and Applications 3rd Ed. Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey.

Black J. G.--2015.Microbiology_-Principles-and-Explorations-9th-Edition-Wiley

Boyd, R. F. (1984). General Microbiology. Times Mirror/Mosby College Publis., St. Louis.

Brock, T. D., Madigan, M. T., Martinko, J. M. and Parker, J. (1994). Biology of Microorganisms, 7 ed. Prentice Hall International Edition.

Buchanan, R. E., Gibbons, N. E. (1974). Bergey's Manuel of Determinative Bacteriology. 8 th. Ed., Baltimore, Williams and Wilkins.

Carperter, P. L. (1967). Microbiology. W. B. Saunders Company, Philadelphia.

Çakmakçı, L., Karahan, A.G. (1995). Mikrobiyolojiye Giriş. ISVAK, Eğitim, Kültür, Sağlık, Turizm Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı. Yayın No: 5, Ankara.

Çakmakcı, M. L., Karahan A.G., Çakır, İ. (2011). Mikrobiyoloji. Gıda Teknolojisi Yayın no 36. Bizim Grup Basımevi, Kızılay, Ankara.

Çetin, E. T. (1965). Pratik Mikrobiyoloji. İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.

Çökmüş, C. (2010). Brock Mikroorganizmaların Biyolojisi (11. Baskıdan Çeviri) Palme Yayıncılık, Ankara.

Erkmen, O. (1996). A Laboratory Manual in General Microbiology, University of Gaziantep Faculty of Engineering, Gaziantep.

Frazier, W.C.(1967). Food Microbiology. 2. Baskı. Wisconsin Üniv. Mc Graw-Hill Book Company, New-York.

Fuchs, G., Schlegel, H.G. (2006). Allgemeine Mikrobiologie. 8. Auflage. Georg Thieme Verlag, Stuttgart.

Göktan, D. Tunçel G. (1991). Genel Mikrobiyoloji (Ders ve ygulama) Ege Universitesi Ege Meslek Yüksek Okulu Yayın No: 10, Bornova- İzmir

Gürgün, V., Halkman, A.K. (1988). Mikrobiyolojide Sayım Yöntemleri. Gıda Teknolojisi Derneği, Ankara.

Güven, K. (2011). Genel Mikrobiyoloji (3. Baskı) T.C. Anadolu Üniversitesi yayın no :1961, Anadolu Üniv Web ofset Basımevi, Eskişehir

Halkman, A.K. (Editör) (2005). Gıda Mikrobiyolojisi Uygulamaları (Merck). Başak Matbaacılık, Ankara.

Hardy, K. (1986). Bacterial Plasmids. 2 nd. Ed. American Soc. Microbiology, USA.

Ingraham, J. L. And Ingraham, C. A. (1994). Introduction to Microbiology. Wadsworth Publishing Co., USA.

Jacobs, M. B., Gerstein, M. J. (1960). Handbook of Microbiology. D. Van Mostrand Company Inc., London.

Jacoby, G. A. and Archer, G. L. (1991). New Mechanism of Bacterial Resistance to Antimicrobial Agents. New Eng., J. Med, 324. 601-612.

Jay, J. M. (1970). Modern Food Microbiology. Reinhold Book Corporation, New York.

Karahan, A. Cicioğlu, B. Çakmakçı, L,. (2002). Genel Mikrobiyoloji Uygulama Klavuzu. SDU Ziraat Fakültesi Yayın No: 24, Isparta.

Kılıçturgay, K. (1992). Temel Mikrobiyoloji ve Parazitoloji. Onur Yayıncılık. Bursa.

Kiziroğlu, İ. (1998). Genel Biyoloji. Hac. Üniv. Eğitim Fakültesi. 3. Baskı. Desen Ofset A.Ş. Yayınları, Ankara.

Köşker, Ö., Çakmakçı, M. L. (1985). Genel Mikrobiyoloji. A. Üniv. Ziraat Fakültesi Yayın No:965. Ofset Basım Der Notu No:15, Ankara.

Krieg, N. R. and Holt, J. G. (1984). Bergey's Manuel of Systematic Bacteriology. Vol. I ve Vol. II (1986). Williams and Wilkins. Baltimore, USA.

Krivisky, A. S. (1977). Microbiology. Vol. III. G. K. Hall and Co., Boston.

Kulaksız G. Ve Sancar A. (2007). Nükleotid eksizyon Onarımı ve Kanser. Türk Biyokimya Dergisi [Turkish Journal of Biochemistry–Turk J Biochem), 32(3), 104-111.

Lee, J. J. (1983). Microbiology. Harper and Row Publishers, New York.

Levy, J., Campell, J., Blackburn, T. H. (1973). Introductory Microbiology. John Wiley and Sons Inc., New York.

Madigan, M. T., Martinko, J. M. and Parker, J. (1997). Brock's Biology of Microorganisms. Eight Ed. Prentice Hall International Edition.

Özçelik, S. (1995). Genel Mikrobiyoloji. S. D. Üniv. Ziraat Fakültesi. Yayın No:1. Ders Kitapları No: 1, Isparta.

Pamir, M. H. (1977). Fermentasyon Mikrobiyolojisi. A. Üniv. Ziraat Fakültesi Yayınları No: 639. A.Ü. Basımevi, Ankara.

Parker, J. (1994). Biology of Microorganisms. 7 Ed. Prentice Hall International Edition.

Pelczar, M. J., Chan, E. C. S., Krieg, N. R. (1986). Microbiology. 5. Ed. Mc. Grow Hill Book Company, New York.

Ruggiero MA, GordonDP, OrrellTM, Bailly N, BourgoinT, BruscaRC, et al. (2015) AHigher LevelClassificationofAllLivingOrganisms.PLoS ONE10(4):e0119248.doi:10.1371/ journal. pone.0119248

Sara, M. (2004/2005). Allgemeine Mikrobiologie. Universitaet für Bodenkultur, Wien.

Schlegel, H. (1976). Allgemeine Mikrobiologie. 4.Baskı. Georg Thieme Verlag. Stuttgart.

Schlegel, H. (1985). Allgemeine Mikrobiologie. 6.Baskı. Georg Thieme Verlag, Stuttgart.

Sekin Y. Karagözlü N. (2004). Gıda Mikrobiyolojisi: Gıda Endüstrisi İçin Temel Esaslar ve Uygulamalar (K.Pichhardt 1997'den Çeviri) Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Shorin, V. A., Smirnova, L. S. (1974). Microbiology Vol. I. G. K. Hall and Co., Boston.

Smirnova, L. S. (1974). Microbiology Vol. II. G. K. Hall and Co., Boston.

Stainer, R. Y., Doudoroff, M., Adelberg, E. A. (1966). General Microbiology. 2. Edi. Mac Millan Co. London.

Şahin, İ. (1990). Mikrobiyolojiye Giriş. Eser Matbaası, Samsun.

Şahin, İ. (1995). Endüstriyel Mikrobiyoloji. Uludağ Üniv. Ziraat Fakültesi. Ders Notları No: 64, Bursa.

Tamer, A.Ü., Uçar, F., Ünver, E., Karaboz, İ, Bursalıoğlu, M. Oğultekin, R. (1989). 3. ve 4. Sınıf Mikrobiyoloji Laboratuvar Kılavuzu. Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No:74, Eskişehir.

Temiz, A. (1994). Genel Mikrobiyoloji Uygulama Teknikleri Şafak Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara

Tortora, G. J., Funke, B, R., Case, C. L., (1986). Microbiology. An Introduction. Second Edition. The Benjamin/Cummings Publishing Company, Inc. Menio Park, California.

Tortora, G. J., Funke, B, R., Case, C. L., (2003). Microbiology. An Introduction. Eight Edition. The Benjamin/Cummings Publishing Company, Inc. Menio Park, California.

Tunail, N. (2009) Mikrobiyoloji. Pelin Ofset, Ankara.

Unat, E. K. (1997). Temel Mikrobiyoloji. 3. Baskı. İst. Üniv. Yayın No: 4018, Cerrahpaşa Tıp Fak. No: 207, İstanbul.

Ünlütürk, A., Turantaş, F., Acar, J., Karapınar, M., Temiz, A., Aktuğ, Ş. G., Tunçel, G. (1998). Düzeltilmiş 2. Baskı. Ege Üniv. Müh. Fakültesi, Gıda Müh. Bölümü. Bornova, İzmir.

Ünlütürk, A., Turantaş, F. (2002). Gıdaların Mikrobiyolojik Analizi. Düzeltilmiş İkinci Baskı.Meta Basım Matbaacılık, Bornova-İzmir.

Ünlütürk, A., Turantaş, F. (1996). Gıda Mikrobiyolojisi Uygulamaları. E. Üniv. Basımevi, Bornova-İzmir.

Vega, N. V., Allison, K. R, Khalil, A. S. & Collins, J. J. (2012). Indole induces persistence through the phage-shock and OxyR pathways. Nature Chemical Biology (8) 431-433.

Walter, W. G., Mc Bee, R. H. (1962). General Microbiology. 2. Edi. D. Van Mostrand Company Inc., London.

Wistreich, G. A. (1997). Microbiology Laboratory, Fundamentals and Applications Fifth edition, USA.

Yapıcı Meriçli B. ve Yeşilyurt D. (2005). Genel Mikrobiyoloji Laboratuvar Kılavuzu İkinci Baskı ÇOMU Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları Teksirler Serisi No: 11, Çanakkale.

Yılmaz, S. and Diktaş, H. (2013). New Antibioticsin Development Against Multidrug Resistant Bacteria. J. Clin. Anal. Med; 4(3) 249-252.

Not: Kaynak belirtilmeyen şekiller internet ortamından temin edilmiştir.

4. Basım

KAMU POLİTİKASI

Doç. Dr. Elvettin Akman

nobel

KAMU POLİTİKASI

Doç. Dr. Elvettin Akman

Yayın No.: 2229
Yönetim/Siyaset No.: 97
ISBN: 978-605-7895-38-7
E-ISBN: 978-625-402-499-3
Basım Sayısı: 4. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Akman, Elvettin.
Kamu Politikası / Elvettin Akman
4. Basım. X + 182 s. 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-7895-38-7
E-ISBN: 978-625-402-499-3
1. Politika 2. Kamu Politikası 3. Siyaset.

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Contents

ÖN SÖZ ..... **V**

BÖLÜM 1
KAMU POLİTİKASINA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR **1**

1. Politika, Siyaset ve Siyasal Düzen/İdare Kavramları 1
2. Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi Kavramları 5

Test Soruları 13

BÖLÜM 2
KAMU POLİTİKASI NEDEN ÖNEMLİ? **15**

1. Kamu Politikasının Önemi 15
2. Kamu Politikasında Yöntemsel Zorluklar 18
3. Kamu Politikası Çalışmalarının Doğuşu ve Geleceği 19

Test Soruları 29

BÖLÜM 3
KAMU POLİTİKASINA İLİŞKİN TEMEL HUSUSLAR **31**

1. Kamu Politikasının Öne Çıkan Bazı Nitelikleri 31
2. Kamu Politikası Çalışma Alanları 34
3. Politika Araçları 37
   - 3.1. Politika Araçlarının Sınıflandırılması 37
     - 3.1.1. Gönüllü Araçlar 40
       - 3.1.1.1. Aile ve Toplum 40
       - 3.1.1.2. Gönüllü Kuruluşlar 41
       - 3.1.1.3. Piyasa 41
     - 3.1.2. Zorunlu Araçlar 42
       - 3.1.2.1. Yönetmelikler ve Diğer İkincil Düzenlemeler 42
       - 3.1.2.2. Kamu İşletmeleri 43
       - 3.1.2.3. Doğrudan Hükümler (Karşılıklar) 43
     - 3.1.3. Karma Araçlar 44
       - 3.1.3.1. Bilgilendirme ve Teşvikler 44

3.1.3.2. Sübvansiyonlar 44
3.1.3.3. Mülkiyet Haklarında Açık Artırma 45
3.1.3.4. Vergiler ve Kullanıcı Bedelleri 45
Test Soruları 46

BÖLÜM 4
KAMU POLİTİKASINDA ROL OYNAYAN AKTÖRLER 47

1. Resmi Aktörler 49
1.1. Yasama Organı 49
1.2. Yürütme Organı 51
1.2.1. Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları 53
1.2.2. Cumhurbaşkanlığı Ofisleri 55
1.3. Bürokrasi 57
1.4. Teknokrasi 60
1.5. Yargı 61
1.5.1. Anayasalar ve Anayasa Mahkemeleri 61
1.5.2. Danıştay 64
2. Resmi Olmayan Aktörler 65
2.1. Siyasi Partiler ve Seçim Sistemleri 66
2.2. Medya 69
2.3. Uluslararası Kuruluşlar: Uluslararası ve Ulus-üstü Örgütler 73
2.4. Baskı ve Çıkar Grupları 77
2.5. İş Dünyası 81
2.6. İş Gücü: Bir Kamu Politikası Aktörü Olarak İşçi Sendikaları 83
2.7. Düşünce Kuruluşları 87
2.8 Vatandaşlar 92
3. Türkiye'de Kamu Politikası Oluşturma Sürecinde Aktörlerin Rolü 95
Test Soruları 100

BÖLÜM 5
KAMU POLİTİKASI OLUŞTURMA SÜRECİ 101

1. Politika Formüle Etme Aşaması: Politika Talebinin (Problemin) Tanımlanması 108
2. Gündem Belirleme 113
3. Politikanın Uygulanması 118
4. Politikanın Değerlendirilmesi 121
Test Soruları 122

BÖLÜM 6
KAMU POLİTİKASI UYGULAMA MODELLERİ 123
1. Yukarıdan Aşağıya Uygulama Modeli (YAUM) 127
2. Aşağıdan Yukarıya Uygulama Modeli (AYUM) 132
3. Karma (Hibrid/Melez/Sentez) Uygulama Modeli 138
Test Soruları 142

BÖLÜM 7
KAMU POLİTİKASINDA TEMEL MODEL VE YAKLAŞIMLAR 143
1. Rasyonel Model 144
2. Arttırımcı Model 146
3. Karma Model 147
4. Çöp Kutusu Modeli 148
5. Oyun Teorisi Modeli 150
6. Grup Modeli 151
7. Kurumsal Model 153
8. İşbirlikçi Tarafgirlik Modeli 154
9. Çoklu Akış Modeli 155
10. Kesintili Denge Modeli 157
11. Süreç Modeli 159
12. Elit Modeli 160
13. Sistem Modeli 162
14. Kamu Tercihi Teorisi Modeli 163
Test Soruları 166

KAYNAKLAR 167

Bölüm 1

KAMU POLİTİKASINA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

1. POLİTİKA, SİYASET VE SİYASAL DÜZEN/İDARE KAVRAMLARI

Etimolojik olarak, "policy" yani politika sözcüğünün kökeni Sanskritçe'den gelmektedir. Sanskritçe, Eski Yunanca ve Latince'ye çok benzeyen bir dildir. İdare etme, yönetme ya da hükûmet uygulamaları şeklinde tanımlanabilecek olan "policy" sözcüğü Online Etimoloji Sözlüğünde, Eski Yunanca dilinde "politeia" (idare, hükûmet, devlet, vatandaşlık), "polites" (vatandaş), "polis" (şehir, devlet); ilk Latince dilinde "politia" (devlet) ve daha sonra ise Eski Fransızca'da "policie" (sivil idare, siyasi örgüt) sözcüğü olarak kullanıldığı belirtilmektedir. İlk defa 14. yüzyılın sonunda "eylem planı" ya da "yönetim şekli" karşılıklarını aldığı görülmektedir (Online Etymology Dictionary, www.etymonline.com).

Politika, İngilizce "policy" kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. İngilizce'de siyaset kavramının karşılığı ise "politics"dir. Politika kavramı, Türkçede *yönelti* ya da *siyasa* olarak da kullanılır ve siyaset anlamıyla politikadan farklıdır. *Yönelti* ya da *siyasa* anlamıyla politika kavramı, vatandaş(lar)ın ihtiyacını/ihtiyaçlarını gidermek, problemlerini çözmek ve/veya bir aktör/aktörler tarafından belirli amaçları gerçekleştirmek için planlı olarak mey-

KAYNAKLAR*

About America: How The United States is Governed, "Kamu Politikasını Etkileyen Sivil Toplum Örgütleri ve Kuruluşları", http://www.usemb-ankara.org.tr/About_America_Government/ngo.htm, Ekim 2005 (08.12.2018).

Akdoğan, Argun, "Türkiye'de Kamu Politikası Disiplinin Tarihsel İzleri", *Türkiye'de Kamu Yönetimi ve Kamu Politikaları*, Ed: Filiz Kartal, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 2011, ss. 75-98.

Akdoğan, Argun, "Aydınlanmadan Neoliberalizme Kamu Politikasının Sarsıl(a)mayan Egemenliği", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 4, Aralık 2012, ss. 1-24.

Akgül, Arif ve Alican Kaptı, "Türkiye'nin Uyuşturucu İle Mücadele Politikası: Politika Süreç Analizi", *Yerelden Küresele Sınıraşan Suçlar*, Ed: S. Özeren, M. A. Sözer, O. O. Demir, Ankara, Polis Akademisi Yayınları, 2010, ss. 75-99.

Akman, Çiğdem ve Akçay, Ekrem Yaşar, "Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Politika Kurulları: ABD İle Karşılaştırması", *Yasama Dergisi*, Sayı 40, 2019, ss. 33-59.

Akman, Çiğdem, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Politika Kurulları: Sosyal Politikalar Kurulu Üzerinden Bir Değerlendirme", *Route Educational and Social Science Journal,* Cilt 6, Sayı 3, 2019, ss. 659-676.

Akman, Elvettin, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Politikası Aktörleri", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, 2019, ss. 35-54.

Aktan, Coşkun Can, "Siyasal Yönetim Biçimleri ve Demokrasi", *Köprü Dergisi*, Sayı 103, 2008, http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=935, (08.12.2018).

Akyüz, Abdullah, vd., *Küreselleşme Sürecinde İş Dünyası Kuruluşlarının Değişen Rol ve İşlevleri*, İstanbul, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/2014-04/546, Nisan 2014.

Akyüz, Ünal, "Siyaset ve Ahlak", *Yasama Dergisi*, Sayı 11, Ocak-Nisan 2009, ss. 93-129.

* Kaynakçada bulunan internet kaynaklarına ulaşılıp ulaşılmadığı gözden geçirilmiş ve erişim tarihleri güncellenmiştir.

Algan, Bülent ve Refik Tiryaki, "Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği", *Avrasya Dosyası*, BM Özel, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002, ss. 92-127.

Aliefendioğlu, Yılmaz, "Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 16, 1999, ss. 95-115.

Anderson, James E., *Public Policymaking An Introduction*, Third Edition, Houghton Mifflin Company, Boston-Newyork, 1996.

Anyebe, Adam A., "An Overview of Approaches to the Study of Public Policy", *International Journal of Political Science*, Volume 4, Issue 1, 2018, pp. 8-17.

Aras, Bülent, Şule Toktaş ve Ümit Kurt, *Araştırma Merkezlerinin Yükselişi: Türkiye'de Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Kültürü*, Ankara, SETA Yayınları XI, 1. Baskı, 2010.

Argüden, Yılmaz, Bilimsel Çalışmalara Politika Üretmek, Dünya Gazetesi, 8 Ekim 2004, http://www.arge.com/tr/makaleler/bilimsel-calismalara-politika-uretmek/, (08.12.2018).

Arslan, Zühtü, "Başörtüsü, AK Parti ve Laiklik: Anayasa Mahkemesinden İki Karar Bir Gerekçe", SETA Analiz, Sayı 2, 2009, ss. 1-24.

Aslan, Seyfettin ve Cengiz Gül, "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Baskı Grupları", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2004, ss. 85-100.

Atabek, Nejdet, "Gündem Belirleme Yaklaşımı", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, Sayı 7, 1998, ss. 155-174.

Atar, Yavuz, "Anayasa Mahkemesi'nin Yeniden Yapılandırılması", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 25, 2008, ss. 93-115.

Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC), "Birlikte Çalışmak: Avrupa Birliği ve Türkiye'de Sendikalar", *http://actrav-courses.itcilo.org/en/a4-56230/a4-56230-resources/birlikte-cal131smak-avrupa-birligi-ve-turkiye2019de-sendikalar,* (08.12.2018).

Aydemir, İzzet, "Evaluation of Policy Analysis of University Hospitals' Financial Problems in Turkey: Using "Multiple Stream Approach" Model", *Journal of Strategic Research in Social Science*, Volume 4, Issue 3, 2018, ss. 1-20.

Aydın, Nurettin, "Weberyen Bürokraside Liyakat ve Türk Kamu Bürokrasisinden Bir Kesit: Siyasetin Bürokrasi İronisi", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 85, Nisan-Haziran 2012, ss. 51-67.

Ayman Güler, Birgül, "Kamu Yönetimi ve Dünya Bankası", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 3, Eylül 1995, ss. 19-29.

Babaoğlu, Cenay, "Kamu Politikası Analizine Yönelik Kavramsal ve Kuramsal Bir Çerçeve", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 15, Sayı 30, 2017, ss. 511-532.

Baharçiçek, Abdulkadir, "Hükümet Dışı Örgütler (NGO's) ve Demokratikleşme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, 2008, ss. 297-308.

Bakioğlu, Ayşen ve Demiral, Seyhan, "Okul Yöneticilerinin Belirsizlik Durumlarını Algılama ve Karar Verme Tarzları", *Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt-Sayı 38, 2013, ss. 9-35.

Barbour, Christine ve Gerald C. Wright, *Keeping the Republic: Power and Citizenship in American Politics*, *6th Edition*, CQ Press, California, 2013.

Barke, Richard ve Kristie Champlin Gurley, "Public Policy Models in Deep Time", https://spp.gatech.edu/publications/pubFile/465, 2014, ss. 1-26 (Erişim Tarihi: 10.07.2020).

Baumgartner, Frank R.; Bryan D. Jones and Mortensen, Peter B., "Punctuated-Equilibrium Theory Explaining Stability and Change in Public Policymaking", *Theories of the Policy Process*, Ed: Paul A. Sabatier and Christopher M. Weible, 3rd Edition, Westview Press, 2014, Boulder, USA.

Belskova, Anastasia, "Game Theory and Modelling of Coordinating Interactions in Public Policy", The European Consortium for Political Research Conference, University of Glasgow, 3-6 September 2014, https://ecpr.eu/Events/PaperDetails.aspx?PaperID=21803&EventID=14 (Erişim Tarihi: 01.08.2020).

Bhuiyan, Bellal Ahmed, "An Overview of Game Theory and Some Applications", Philosophy and Progress: Vols. LIX-LX, January-June, July-December, 2016, pp. 111-128, DOI: http://dx.doi.org/10.3329/pp.v59i1-2.36683.

Biçer, Mustafa ve Hakan Yılmaz, "Parlamentonun Kamu Politikası Oluşturma ve Planlama Sürecindeki Konumunun Yeni Kamu Mali Yönetim Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *Yasama Dergisi*, Sayı 13, 2009, ss. 45-84.

Birkland, Thomas A., *An Intorduction to the Policy Process*, *3th Edition*, U.S.A., M.E. Sharpe, 2011.

Butler, Eamonn, "Public Choice – A Primer", The Institute of Economic Affairs, 2012, Great Britain.

Cairney, Paul, "Understanding Public Policy: Theories and Issues", 2nd Edition, Red Globe Press, 2020, London.

California State University Long Beach Graduate Center for Public Policy and Administration, Third Session PPA 590 Women & Public Policy, Summer 2002, https://web.csulb.edu/~msaintg/ppa590/models.htm (Erişim Tarihi: 22.07.2020).

Chaves, Giovanna, "An Introduction to Game Theory in Public Policy", Exploring Economics, 2018, https://www.exploring-economics.org/en/discover/an-introduction-to-game-theory-in-public-policy/ (Erişim Tarihi: 01.08.2020).

Cochran, Clarck E. vd., *American Public Policy: An Introduction*, *10th Edition*, Boston, USA, Wadsworth, Cengage Learning, 2012.

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Sayısı: 1, Yayımlandığı Resmî Gazetenin Tarihi- Sayısı: 10.7.2018 - 30474, 2018, *https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf* (02.07.2020).

Çağlar, Türken, "Yaşlı Bakım Politikaları", *Kamu Politikası Analizi: Türkiye Uygulamaları*, Ed: Cenay Babaoğlu ve Elvettin Akman, Gazi Kitabevi, 2018, Ankara, ss. 561-591.

Çalı, Hasan Hüseyin, "Aile İçi Şiddet: Bir Kamu Politikası Analizi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 2012, ss. 1-25.

Çebi, Murat Sadullah, "Günümüzde Siyasetin Medyada İnşası ve Sunumu Üzerine Bazı Dikkatler", *Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi*, Sayı 14, 2002, ss. 1-33.

Çelik, Fatma Eda, "Çalışma Alanı Olarak Kamu Politikası: Tarihsel ve Düşünsel Kökler Üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 41, Sayı 3, Eylül 2008, ss. 41-72.

Çelik, Süleyman, "Kamu Politikası Analizinde Doğrusal Modelin Yetersizliği: Karmaşık Bir Model Önerisi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, Haziran 2010, ss. 217-234.

Çetin, Halis, "Totalitarizm: İdeolojik Kökenleri ve Toplumsal İnşa Araçları", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, Mayıs 2002, ss. 15-43.

Çevik, Hasan Hüseyin ve Süleyman Demirci, "Kamu Politikası: Aktörler ve Modeller", *Kamu Yönetiminde Yeni Vizyonlar*, Ed: Bekir Parlak, Bursa, Alfa Aktüel Yayınları, 2011, ss. 19-59.

Çevik, Hasan Hüseyin ve Süleyman Demirci, *Kamu Politikası*, *2. Baskı*, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2012.

Çevik, Hasan Hüseyin, "Kamu Politikası", *Kamu Yönetimi*, Ed: Süleyman Sözen, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No: 2979, Ocak 2013.

Çiner, Can Umut, "Fransa'da Kamu Politikası Analizi Disiplini ve Kamusal Eylem", *Bilgi Dergisi*, 2013 Yaz, S. 26, ss. 37-61.

Çorbacıoğlu, Sıtkı, "Kamu Politikası Analizinde Görünmez Üniversite: Altı Bilim Adamı Arasındaki Bilişsel ve Sosyal Ağ", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 41, Sayı 4, 2008, ss. 23-48.

Demir, Fatih, "Bürokrasi-Demokrasi İlişkisi ve Bürokratların Seçilmişlerce Kontrolü Sorunu", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, 2011, ss. 63-84.

Demir, Fatih, "Kamu Politikası ve Politika Analizi Çalışmalarının Teorik Çerçevesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 30, 2011, ss. 107-120.

Demir, Fatih ve Fatih Yaman, "Kamu Politika Sürecinde Karar Alma Mekanizmalarının Etik Açıdan Değerlendirilmesi", *Kamu Politikalarında Dönüşüm*, *Kayfor 12 Bildiriler Kitabı*, Ed: Bekir Parlak, Ankara, TODAİE Yayınları, Yayın No: 373, 2012.

Demir, Fatih ve Kurt, Mine, "Türkiye'nin Suriye'den Gerçekleşen Göçlere Yönelik Politikalarının Çoklu Akış Modeli İle İncelenmesi", *Kamu Politikası Analizi: Türkiye Uygulamaları*, Ed. Cenay Babaoğlu ve Elvettin Akman, Gazi Kitabevi, 2018, Ankara, ss. 397-422.

Demirci, Mustafa, "Kent Planlamada Uygulama Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım: Dikmen Vadisi Projesi Örneği", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

Demirci, Süleyman ve Hasan Hüseyin Çevik, "Kamu Politikası Analizi ve Karar Verme", *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*, Ed. Asım Balcı, Ahmet Nohutçu, N. Kemal Öztürk ve Bayram Coşkun, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2008.

Demirci, Süleyman, "Kamu Politikasında İşbirlikçi Tarafgirlik (Koalisyon) Modeli", *Kamu Politikası Süreci: Teorik Perspektifler*, Ed: Alican Kaptı, Seçkin Yayınevi, 2011, ss. 137-149.

Demirel, Tanel, "Siyasal Güçler", *Siyaset Bilimi*, Ed: Davut Dursun ve Mustafa Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No: 2671, Eskişehir, 2012.

Dericioğulları Ergun, Ayşe ve Songül Sallan Gül, "Küreselleşme, Ulus Ötesi Aktörler ve Türkiye'de Sağlık Hizmetinin Piyasalaştırılması*", Küreselleşme Karşısında Kamu Yönetimi ve Hizmeti- VII. KAYFOR Bildiri Kitabı*, Ed: Ahmet Hamdi Aydın, Ethem Taş, Meltem Kılıç ve Zehra Gül, Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 136, 2010.

Doray, Peter, *Policy Making in Britain: An Introduction*, London, SAGE Publications, 2005.

Dunn, William N., *Public Policy Analysis: An Introduction*, USA, Prentice Hall, 1981.

Dura, Yahya Can, "Kamu Tercihi Teorisinde Kamusal Etkinlik Problemi ", *Türk* İdare *Dergisi*, Sayı 451, 2006, ss. 107-117.

Duyar, İbrahim, "Kamu Politikası Uygulamasında Birleştirici Bir Teoriye Doğru", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 2, 1995, ss. 107-123.

Dye, Thomas R., Understanding Public Policy, Pearson Education, 14th Edition, 2013, United States of America.

Elmas, Esra ve Dilek Kurban, *İletişimsel Demokrasi-Demokratik İletişim - Türkiye'de Medya: Mevzuat, Politikalar, Aktörler*, Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi-1, İstanbul, TESEV Yayınları, 2011.

Enserink, Bert, Joop F. M. Koppenjan and Igor S. Mayer, "A Policy Sciences View on Policy Analysis", *Public Policy Analysis: New Developments*, Ed: Wil A. H. Thissen ve Warren E. Walker, New York, Springer, 2013, ss. 11-40.

Epstein, Lee, Jack Knight and Olga Shvetsova, "The Role of Constitutional Courts in the Establishment and Maintenance of Democratic Systems of Government", *Annual Meeting of the American Political Science Association*, Washington, 2000, http://epstein.wustl.edu/research/conferencepapers.2000APSA.pdf. (08.12.2018).

Erat, Veysel ve Kaçer, Fevzi, "Siyasa Yapım Sürecinde Müzakereci Yaklaşımlar", *Adnan Menderes* Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, 2014, ss. 57-75.

Ergüder, Üstün, *Türkiye'de Tarım Fiyat Destek Siyasası ve Siyaset*, İstanbul, Gözlem Matbaacılık, 1981.

Eroğlu, H. Tuğba, "Türkiye'de Kamu Politikası Oluşturulmasında Uluslararası Aktörlerin Rolü", *Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama*, Ed: Mete Yıldız ve Mehmet Zahid Sobacı, Ankara, Adres Yayınları, 2013.

Eryılmaz, Bilal, *Kamu Yönetimi*, 6. Baskı, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 2013.

Eyestone, Robert, *The Threads of Public Policy: A study in Policy Leadership*, USA, The Bobbs-Marrill Company, 1971.

Flinchbaugh, Barry, "Flinchbaugh's Worm Exercise: The Role of Facts, Myths, and Values in Public Policy", Policy Institute for Family Impact Seminars, https://www.purdue.edu/.../tfp_assign_valuesw_bf.docx (08.12.2018).

Girdwood, John, "Top-down and Bottom-up Approaches within Implementation", Political Pipeline, 2013, https://politicalpipeline.wordpress.com/2013/02/21/top-down-and-bottom-up-approaches-within-implementation, (08.12.2018).

Göküş, Mehmet, "Kamu Politikalarının Belirlenmesinde Bürokrasinin Rolü", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 6, 2000, ss.35-43.

Gönüllü, Müzeyyen, "Grup ve Grup Yapısı", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2001, ss. 191-2001.

Guess, George M. and Paul G. Farnham, *Cases in Public Policy Analysis*, *2nd Edition*, Washington, DC, Georgetown University Press, 2000.

Gül, Hüseyin, "Kentleşme, Çevre, Yerel Politika ve Sürdürülebilirlik", *Çevre Sosyolojisi*, Ed: Muammer Tuna, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.

Gül, Hüseyin, "Kent ve Kamu Politikaları Ders Notu", Bölüm 1, Kavramsal Çerçeve: Kamu Politikası, Sosyal Politika ve Yoksullukla Mücadele Politikası, Yayımlanmamış Çalışma.

Gültekin, Sebahattin, Alican Kaptı ve Kübra Gültekin, "Public Policy In The Age Of Terrorism: Are Government Policies Vulnerable To Terrorist Activitites?", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Cilt 2 (1), 2011, ss. 83-99.

Hahn, Alan J., "Policy Making Models and their Role in Policy Education", AgEcon Search, Conference Paper/ Presentation, pp. 222-235, https://ageconsearch.umn.edu/record/17854 (Erişim Tarihi: 24.07.2020).

Haktankaçmaz, İlker, "Reform Transferinde Uluslararası Örgütlerin Rolü", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 22, 2010, ss. 23-54.

Hermans, Leon M., Cunningham, Scott W. ve Slinger, Jill H., "The Usefulness of Game Theory as a Method for Policy Evaluation", *The Journal Evaluation*, Vol 20, Issue 1, 2014, pp. 10-25, https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1356389013516052 (Erişim Tarihi: 01.08.2020).

Heywood, Andrew, *Siyaset*, Çev. Editörü: Buğra Kalkan, Çev: Bahattin Seçilmişoğlu, 3. Baskı, Ankara, Adres Yayınları, 2010.

Heywood, Andrew, *Küresel Siyaset*, Çev: Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Ankara, Adres Yayınları, 2013.

Hill, Michael, *The Public Policy Process*, Fourth Edition, England, Pearson Education Limited, 2005.

Hill, Michael and Peter Hupe, *Implementing Public Policy*, London, SAGE Publications, 2002.

Hogwood, Brian W. and Lewis A. Gunn, *Policy Analysis for the Real World*, New York, Oxford University Press, 1984

Howlett, Michael and M. Ramesh, *Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems*, Toronto, Oxford University Press, 1995.

Hughes, Owen E., *Kamu İşletmeciliği ve Yönetimi*, Çev: Buğra Kalkan, Ankara, BigBang Yayınları, 2014.

IGNOU (2017), Unit-3 Models of Public Policy, Master of Arts (Public Administration), MPA-015 Public Policy and Analysis, pp. 38-54, http://egyankosh.ac.in/bitstream/123456789/25794/1/Unit-3.pdf (Erişim Tarihi: 24.07.2020).

İzci, Ferit ve Yılmaz, Vedat, "Yerel Yönetim Politikaları Kurulunun Yapısal ve İşlevsel Boyutlarının İncelenmesi", *Journal of Academic Value Studies*, Cilt 5, Sayı 3, ss. 385-394.

Jeann, Werner and Kai Weg Rich, "Theories of the Policy Cycle", *Handbook of Public Policy Analysis*: *Theory, Politics and Methods*, Ed. Frank Fischer, Gerald J. Miller ve Mara S. Sidney, CRC Press, 2007.

Kalağan, Gökhan, *Türkiye'de 1980 Sonrası Bürokratik Dönüşüm*, İstanbul, Beta Yayınları, 2010.

Kalyon, Levent, "Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Yönetim Bilimleri) Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.

Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, 30. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, Eylül 2012.

Kaptı, Alican, "Kamu Politika Sürecinde Klasik Yaklaşım Modeli", Kamu Politikası Süreci: Teorik Perspektifler, Ed: Alican Kaptı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2011.

Kaptı, Alican ve Ali Erkan Alaç, "Kamu Politikalarının Uygulama Aşaması", *Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama*, Ed: Mete Yıldız ve Mehmet Zahid Sobacı, Ankara, Adres Yayınları, 2013.

Karabulut, Bilal, "Dünyada ve Türkiye'de Think Tank Kuruluşları: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, Kış 2010, ss. 91-104.

Karakoç, Enderhan ve Abdullah Mert, "Sinemada Siyasal İktidar, İdeoloji ve Medya Üçgeni: Wag The Dog Filminin İncelenmesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 34, 2013, ss. 279-297.

Karakurt, Alper, "Düşünce Kuruluşları ve Politika Sürecindeki Rolleri", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 40, Sayı 2, Haziran 2007, ss. 1-20.

Karataş, Muhammed ve Nursen Vatansever, "Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar", *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Sayı 3, Bahar 2001, ss. 65-90.

Karkın, Naci, "e-Katılım Kavramı ve Süreci: Kamu Siyasası Oluşum Sürecine Vatandaş Katkısının Olabilirliği", *Hacettepe Üniversitesi Sosyoekonomi Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 17, 2012-1, ss. 41-62.

Kay, Adrian, *The Dynamics Of Public Policy: Theory and Evidence*, New Horizons In Public Policy Series, Edward Elgar Publishing Limited, UK, 2006.

Kayaer, Mesut, "Bir Çevre Koruma Aracı Olarak Çevresel Vergilerin, Sübvansiyon ve Teşviklerin ve Dış Yardımların Kullanılması", *Azərbaycanın Vergi Jurnalı*, 2013, Sayı 1, ss. 129-142.

Kayıkçı, Sabrina, "Bir Kamu Politikası Süreci Analizi: 1980 Sonrası Türkiye'de Tütün Politikası", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi Tartışma Metinleri*, No: 63, Aralık 2003, *http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/files/2013/09/politikasureci.pdf,*(08.12.2018).

Keeley, James and Ian Scoones, "Understanding Environmental Policy Processes: A Review", *IDS Working Paper 89*, 1999.

Keskin, Fatih, "Modern Demokrasilerde Yeni Politik Seçkinler: Think Tanklar ve Politikadaki Rolleri", *Sosyo Ekonomi Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, 2005-1, ss. 45-59.

Kılavuz, Raci, "Yönetsel Etik ve Halkın Yönetsel Etik Oluşumuna Etkileri", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 26, Sayı 2, Aralık 2002, ss. 255-266.

Kılıç, Selim, "Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Ekim 2001, ss. 131-149.

Kılıçoğlu, Gökmen ve Serkan Kekevi, "Türkiye'deki Kafkasya: Kafkas Diasporasının Türkiye'nin Kafkasya Politikasına Etkileri", *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye: Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar*, Ed: Ahmet Hamdi Aydın, Seyhan Taş ve Saniye Adıgüzel, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını, Yayın No: 131, Mayıs 2008.

Kıral, Erkan, "Yönetimde Karar ve Etik Karar Verme Sorunsalı", *Adnan Menderes* Üniversitesi *Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2015, ss. 73-89.

Knill, Christoph and Jale Tosun, *Public Policy: A New Introduction*, Palgrave Macmillan Publishers Limited, 2012.

Knill, Christoph ve Jale Tosun, "Policy-Making", Ed. Daniele Caramani, *Comparative Politics*, Fourth Edition, Oxford University Press, 2020, Oxford/United Kingdom, pp. 349-362.

Koca, Ahmet Erkan, "Güvenlik Alanında Oluşturulan AB Eksenli Politika ve Kurumsal Dönüşüm Çabalarının Polisler Arasındaki Yansıması", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

Köse, H. Ömer, "Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 49, Nisan-Haziran 2003, ss. 3-46.

Köseoğlu, Özer, "Meslek, Sanat ve Disiplin Olarak Kamu Politikası: Türkiye'ye İzdüşümleri", *Bilgi Dergisi*, Sayı 26, 2013 Yaz, ss. 4-36.

Kraft, Michael E. ve Furlong, Scott R., "Public Policy: Politics, Analysis, and Alternatives", Sixth Edition, CQ Press, United States of America, 2018.

Kurban, Dilek ve Ceren Sözeri, "Türkiye'de Özgür ve Bağımsız Bir Basın İçin Siyasa Önerileri", TESEV Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi-4, İstanbul, TESEV Yayınları, Mart 2013, *http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Turkiyede_Ozgur_Ve_Bagimsiz_Bir_Basin_Icin_Siyasa_Onerileri.pdf,* (08.12.2018).

Kuzu, Burhan, "Kamu Yönetiminde Baskı Gruplarının Rolü ve Memleketimizdeki Duruma Kısa Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1985, C. 51, S. 1-4, ss. 65-136.

Lascoume, Pierre and Patrick Le Gales, "Introduction: Understanding Public Policy Through Its Instruments-From The Nature of İnstruments to the Sociology of Public Policy Instrumentation", *Governance An International Journal of Policy, Administration, And Institutions*, Volume 20, No 1, January 2007, ss. 1-21.

Lindberg, Malin, "Bottom-up Development of Innovation Theory and Policy", *Triple Helix IX International Conference*, Stanford University, 11-14 July 2011, ss. 1-25.

MacRae, Duncan, Jr. and James A. Wilde, *Policy Analysis for Public Decisions*, Lanham, University Press of America, 1985.

Mahiroğulları, Adnan, "Türkiye'de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2001, ss. 161-190.

Mahiroğulları, Adnan, "Teorik Çerçevesi ve Dünyadaki Uygulamalarıyla Sendika-Siyaset, Sendika-Siyasal Parti İlişkisi", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, 2004, ss. 349-371.

Mamburu, David Nyadzani, "Evaluation of the Poverty Relief Programme in the Limpopo Province within the Context of the Reconstruction and Development Programme: A Social Work Perspective", University of Pretoria, Faculty of Humanities, Department of Social Work, Doctoral Thesis, 2004, https://pdfs.semanticscholar.org/8de4/245fcbc621143926d18c181e11e7611ffa8f.pdf (Erişim Tarihi: 25.07.2020).

Masse Jolicoeur, M., "An Introduction to Punctuated Equilibrium: A Model for Understanding Stability and Dramatic Change in Public Policies", Montréal, Québec: National Collaborating Centre for Healthy Public Policy, 2018, pp. 1-10.

Matland, Richard E., "Synthesizing the Implementation Literature: The Ambiguity-Conflict Model of Policy Implementation", *Journal of Public Administration Research and Theory: J-PART*, Vol. 5, No. 2, April 1995, ss. 145-174.

Mora, Necla, *Medya Çalışmaları, Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim*, Ankara, Altkitap Yayınları, 2008.

Morçöl, Göktuğ, *A Complexity Theory for Public Policy*, London and New York, Routledge, 2014.

Mthethwa, Bhekefini Sibusiso Vincent, "A Comprehensive Model for the Implementation of National Public Policies and Guidelines: Empangeni Education District", North-West University, School of Public Management and Governance, Doctoral Thesis, 2014, https://dspace.nwu.ac.za/bitstream/handle/10394/12252/Mthethwa_BVS_Chapter_2.pdf?sequence=3&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 23.07.2020).

Nagel, Stuart S., *Contemporary Public Policy Analysis*, The University of Alabama Press, Tuscaloosa, AL, 1984.

Neziroğlu, İrfan, "Sivil Toplumun Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kanun Yapım Sürecine Katılımı", *İdarecinin Sesi Dergisi*, Sayı 148, Kasım-Aralık 2011, ss. 15-19.

Okutan, Cevat, "Küreselleşme Olgusu Karşısında Türkiye'de Baskı Gruplarının Değişen Niteliği", *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1-2, 2006, ss. 155-164.

Olugbenga, Ebenezer Olatunji, "Applicability and Adaptability of Some Public Policy Models to African Countries", *International Journal of African and Asian Studies*, Vol. 30, 2017, pp. 55-62.

Ongun, Mehmet Tuba, "GATT/WTO Sisteminde Sanayi Sübvansiyonları: Bir Değerlendirme", Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt 13, Sayı 42-43, 2002, ss. 67-86.

Orhan, Gökhan, "Türkiye'de Çevre Politikaları", *Türkiye'de Kentsel Alan ve Çevre Politikası Analizleri*, Ed: Elvettin Akman ve Cenay Babaoğlu, Ekin Yayınevi, 2018, Bursa, ss. 1-22.

Örselli, Erhan, Babahanoğlu, Veysel ve Bilici, Zekeriya, "Kamu Politikalarında Yeni Aktörler: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları ve Ofisleri", *Turkish Studies Economics, Finance and Politics,* Cilt 13, Sayı 30, 2018, ss. 303-318.

Osman, Ferdous Arfina, "Public Policy Making: Theories and Their Implicitaions in Developing Countries", *Asian Affairs*, Issue 3, 2002, ss. 37-53.

Övgün, Barış ve Kantaş, Özge, "Kamu Yönetimi Reformunun Psikolojik Süreci ve İnsan Unsuru", *Süleyman Demirel* Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 26, 2017, ss. 313-326.

Özalp, Ali, "Sivil Toplum Örgütlerinin Toplumsal ve Siyasal Bakımdan Önemi", İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Dernekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi, Ankara, 2008.

Özaydın, Mehmet Merve ve Ercan Han, "Sendika Üyesi Kamu Görevlilerinin "Sendika-Siyaset" İlişkisine Yönelik Yaklaşımları Üzerine Bir Alan Araştırması", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, 2014, ss. 57-73.

Özbudun, Ergun, "Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 62, Sayı 3, 2007, s. 257-268.

Özdemir, Gürbüz, "Tampon Mekanizmadan Siyasal Aktörlüğe Hemşehri Dernekleri", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/6, Spring 2013, ss. 577-593.

Özerkmen, Necmettin, "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlemesi ve Getirilen Kısıtlamalar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 43, Sayı 1, 2003, ss. 239-257.

Özker, A. Niyazi, "Konjektürel Denge Hedefleri Açısından Sübvansiyon Olgusu ve 1990 Sonrası Konumu", *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 4, Sayı 3, 2002, ss. 225-242.

Özkurt, Fatma Zeynep, "Tarafgirlik/Savunuculuk Modeli*", Kamu Politikaları Ansiklopedisi*, Ed: Hatice Altunok ve Fatma Gül Gedikkaya, Nobel Yayınevi, 2016, Ankara, ss. 341-342.

Pal, Leslie Alexander, *Public Policy Analysis: An Introduction*, Nelson, Canada, 1989.

Paudel, Narendra Raj, "A Critical Account of Policy Implementation Theories: Status and Reconsideration", *Nepalese Journal of Public Policy and Governance*, Volume 25, No. 2, December 2009, ss. 36-54.

Prakash, Aseem and Matthew Potoski, "Research Frontiers In Comparative Policy Analysis: An Introduction", *Journal of Policy Analysis and Management*, Volume 31, No 1, 2012, ss. 93.

Pülzl, Helga and Oliver Treib, "Implementing Public Policy", *Handbook Of Public Policy Analysis*, Ed: Frank Fischer, Gerald J. Miller ve Mara S. Sidney, CRC Press, 2007.

Reed, Lawrance W., "Sağlam Kamu Politikasının Yedi İlkesi", *Liberal Düşünce Dergisi*, İlkbahar 2008, Sayı 50, Çev: Mustafa Acar, Ankara, Liberte Yayınları, http://www.ozgurtoplumundegerleri.com/makale.php?mid=42, (08.12.2018).

Rich, Andrew, *Think-Tanks, Public Policy and The Politics of Expertise*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2004.

Robinson, Scott E., "Punctuated Equilibrium Models in Organizational Decision Making", *Handbook of Decision Making*, Ed: Göktuğ Morçöl, CRC Press, 2007, Boca Raton, pp. 133-149.

Sabatier, Paul A., *The Theories of the Policy Process*, Westview Press, Colorado, 2007.

Sakal, Mustafa, "Siyasal Karar Alma Sürecinde Yer Alan Aktörler ve Rolleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, 1998, ss. 211-230.

Saran, Ulvi, *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma: Kalite Odaklı Bir Yaklaşım*, Ankara, Atlas Yayıncılık, 2004.

Sarıca, Fatma Handan, "Türkiye'de Kamu Politikalarının Toplumsal – Siyasal Kökenleri Üzerine Bir Değerlendirme", Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Sayıştay Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Tanımı, Kuruluş Nedenleri, Tarihçesi, Hukuki Yapısı ve Denetim Şekli Raporu, http://www.sayistay.gov.tr/rapor/rapor4.asp?id=99, (08.12.2018).

Seepersad, Dana-Marie, "Public Policy Tools", The American Society for Public Administration, http://patimes.org/public-policy-tools/, (08.12.2018).

Schneider, Anne L. and Helen Ingram, "Policy Design", *Encyclopedia of Public Administration and Public Policy*, Ed: Jack Rabin, U.S.A., Taylor & Francis Group, 2005.

Sertesen, Selçuk, *Katılımcı Politika Geliştirme Örnekleri ve İzmir Deneyimi*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Değerlendirme Notu, N201329, Ankara, Temmuz 2013.

Shore, Cris and Susan Wright, *Anthropology of Policy: Critical Perspectives on Governance and Power*, European Association of Social Anthropologists, Routledge Chapman & Hall, New York, 1997.

Silbert, N. H., "A Consideration of Public Choice Theory for the Analysis of Change in Public Policy Using Multi-Agent Systems", http://www.ssc.smr.ru/media/ipuss_conf/06/1_03.pdf, pp. 12-17 (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

Smith, Kevin B. and Christopher W. Larimer, *The Public Policy Theory Primer*, Boulder, Colorada, U.S.A., Westview Press, 2009.

Sobacı, Mehmet Zahid; Miş, Nebi ve Köseoğlu, Özer, "Türkiye'nin Yeni Yönetim Modeli ve Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı", *SETA Perspektif*, 206, 2018, ss.1-6.

Sürücü, Zafer, "Türkiye'de Gelir Dağılımı Bozukluğunu Önlemeye Yönelik Kamu Politikaları", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.

Stewart, Joseph; Hedge, Jr. Davıd M. ve Lester, James P. (2000), Public Policy: An Evolutionary Approach, Wadsworth Publishing, USA.

Stewart, Jenny (Ed.) (2009). Public Policy Values, Palgrave Macmillan, New York.

Şahin, Ali, "Türk Kamu Yönetiminde Siyaset-Bürokrasi İlişkisi", *Kamu Yönetiminin Yapısal ve İşlevsel Sorunları*, Ed: M. Akif Çukurçayır ve Gülise Gökçe, Konya, Çizgi Kitabevi, 2007.

Şanlısoy, Selim, "Ekonomi-Politika Etkileşiminin Süreç Politikası Açısından Analizi: Türkiye Örneği", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosy152/al Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007.

Şengül, Ramazan, "Kamu Yönetiminin Değişim Sürecinde Yönetsel Demokrasi", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, No 2, 2012, ss. 51-60.

Tanzi, Vito, *Policies, Institutions and the Dark Side of Economics*, Cheltenham, UK, Edward Elgar Publishing, 2000.

Toprak, Eren, "Türkiye'de Kamu Personel Politikası; Kamu Yönetimi Reformu Sürecindeki Değişimler Üzerine Değerlendirme", YBAD Lisansüstü Seminer Çalışmaları, No: 6, Kasım 2009.

Tozlu, Ahmet, "Karar Verme Yaklaşımları Üzerinde Herbert Simon Hegemonyası", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 102, 2016, ss. 27-45.

Treasury Board of Canada Secretariat, "Assessing, Selecting, and Implementing Instruments for Government Action", *Her Majesty the Queen in Right of Canada*, 2007, http://www.tbs-sct.gc.ca/rtrap-parfa/asses-eval/asses-eval-eng.pdf, (08.12.2018).

Türköne, Mümtaz'er, *Siyaset*, *10. Baskı*, İstanbul, Opus Yayınları, 2009.

Ulusal Demokrasi Enstitüsü (NDI) Türkiye, "Karar Alma Sürecine Yurttaş Katılımı ve Sivil Diyalog", http://www.yasader.org/web/yasama_surecine_katilim/1/KararAlma.pdf, Ekim 2008 (08.12.2018).

Ülkemen, Sinan, "Kamu Politika Sürecinde Kesintili Denge Modeli", *Kamu Politikası Süreci: Teorik Perspektifler*, Ed: Alican Kaptı, Seçkin Yayınevi, 2011, ss. 99-113.

von Mises, Ludwig, *Bürokrasi*, *3. Baskı*, Ankara, Liberte Yayınları, Çev: Atilla Yayla, 2010.

Wedel, Janine R. vd., "Toward an Anthropology of Public Policy", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, Volume 600, 2005, ss. 30-51.

Yanık, Murat, "Amerika'da Baskı Grupları", *Journal of Qafqaz University*, Sayı 8, Cilt 1, 2001, ss. 1-13.

Yaşar, Okan, "Davranışsal Karar Verme: Düşünme, Problem Çözme", *Detay Yayıncılık*, 2016, Ankara.

Yeniçeri Alemdar, Mine ve Nahit Erdem Köker, "Siyasi Partilerin 2007- 2011 Türkiye Genel Seçimlerinde Web Sitesi Kullanımı ve Karşılaştırmalı Analizi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 31, 2011, ss. 225-254.

Yeşil Rapor, "ABD'deki Düşünce Kuruluşları", Küresel Sorunlar Platformu, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2012.

Yıldız, Mete, "Uluslararası Kuruluşların Türkiye'nin E-Devlet Siyasalarına Etkisi", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 40, Sayı 2, Haziran 2007, ss. 39-55.

Yıldız, Mete, Mehmet Akif Demircioğlu ve Cenay Babaoğlu, "Teaching Public Policy to Undergraduate Students: Issues, Experiences, and Lessons in Turkey", *Journal of Public Affairs Education*, Volume 17, Issue 3, 2011, ss. 343-365.

Yıldız, Mete, *Kamu Politikası*, TÜBA Ulusal Açık Ders Malzemeleri, 2011, http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=66 *(08.12.2018).*

Yılmaz, H. Hakan ve Mustafa Biçer, "Parlamentonun Bütçe Hakkını Etkin Kullanımının Yeni Bütçe Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *Maliye Dergisi*, Sayı 158, Ocak-Haziran 2010, ss. 201-225.

Yılmaz, H. Hakan ve Mustafa Biçer, "Türkiye'de Mali Reformlar Sonrası Değişen Politika Oluşturma, Planlama, Bütçeleme Süreci ve Orta Vadeli Harcama Sisteminin Uygulanabilirliği", *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı 25 (287), 2010, ss. 33-68.

Yüksel, Erkan, "Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır?", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2007, ss. 571-586.

Zariç, Sami, "Demokratikleşme ve Etkin Bir Siyasal Sistem Oluşturma Bağlamında Türkiye'de Siyasi Partilerde Lider Hegemonyası ve Lider Değişimi Sorunsalı", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8, 2011, ss. 99-115.

2575 Sayılı Danıştay Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2575.pdf, (08.12.2018).

İnternet Kaynakları

http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111&l=1 (08.12.2018).

International Institute For Sustainable Development, Policy Instruments, http://www.iisd.org/economics/policy/, (08.12.2018).

Online Etymology Dictionary, http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=policy&searchmode=none, (08.12.2018).

Oxford Dictionaries, http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/politics?q= politics, (08.12.2018).

Oxford Dictionaries, http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/polity?q=polity, (08.12.2018).

Paul Cairney, Policy and Policymaking In The UK, http://paulcairney.files.wordpress.com/2013/08/chapter-2-20-8-13-cairney-policy-policymaking-uk.pdf, (08.12.2018).

Policy Instruments, http://dwb.unl.edu/teacher/nsf/c09/c09links/www.casahome.org/policy.htm, (08.12.2018).

The Free Dictionary, http://www.thefreedictionary.com/technocracy, (08.12.2018).

The Chambers Dictionary, http://www.chambers.co.uk/search.php?query=policy&title=21st, (08.12.2018).

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, http://www.tubaterim.gov.tr/, *(08.12.2018).*

Türk Dil Kurumu Genel Türkçe Sözlüğü ve İktisat Terimleri Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5375cfef028fb4.97377403, (08.12.2018).

Yüksel Akkaya, "Sendikal Harekette Korporatist Arayışlar", *http://sendika63.org/2003/05/sendikal-harekette-korporatist-arayislar-yuksel-akkaya-1067/,* (08.12.2018).

http://careers.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0004/971131/Think_Tank_Orgs_by_category.pdf, (08.12.2018).

http://www.fetp.edu.vn/en/programs/master-in-public-rapolicy-program/about-mpp/why-study-public-policy/, (08.12.2018).

https://www.hurriyet.com.tr/gundem/virusle-mucadele-torbasi-geliyor-41489149 (05.07.2020).

http://www.sparknotes.com/us-government-and-politics/american-government/the-bureaucracy/summary.html, (08.12.2018).

http://www.vsback.com/kamu-politikasi-ile-ilgili-kavramlar, (08.12.2018).

https://www.hurriyet.com.tr/gundem/virusle-mucadele-torbasi-geliyor-41489149 (05.07.2020).

YENİ - YENİ DİPLOMASİ

ÖZGÜN ERLER BAYIR

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ Yayınları

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ Yayınları

YENİ - YENİ DİPLOMASİ

ÖZGÜN ERLER BAYIR

Yayın No.: 68
100. Yıl Armağan Kitapları: 30
ISBN: 978-625-8174-29-8
E-ISBN: 978-625-8174-28-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

Copyright 2023, ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Bu baskının bütün hakları Altınbaş Üniversitesi Yayınları'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI bir Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. iştirakidir. SERTİFİKA NO.: 40340.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı Etkinliklerini Düzenleme ve Koordinasyon Komisyonu Başkanı: Prof. Dr. Turgut İPEK
Yayın Danışmanı: Duygu SAZAN (duygu.sazan@altinbas.edu.tr)
Seri Koordinatörü: Dr. Ersin EMBEL
Kapak Tasarım: Osman ÖZÇELİK
Sayfa Tasarım: Erdal Tarkan KARA (erdal@nobelyayin.com)
Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Erler Bayır, Özgün.
Yeni - Yeni Diplomasi / *Özgün Erler Bayır*
1. Basım. XII+148 s. 14x21,5 cm. Kaynakça var dizin yok.
ISBN: 978-625-8174-29-8
E-ISBN: 978-625-8174-28-1
1. Diplomasi 2. Uluslararası İlişkiler 3. Dış Politika

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

İÇİNDEKİLER

Sunuş iii
Ön Söz vii
Tablo ve Şekiller Listesi xi
Giriş 1
Diplomasinin Dünü ve Bugünü 5
Kamu Diplomasisi 20
Kültürel Diplomasi 35
Bilim Diplomasisi 44
Dijital Diplomasi 63
Paradiplomasi 77
Spor Diplomasisi 93
Eğitim Diplomasisi 98
Çevre Diplomasisi 102
İnsani Diplomasi 108
Uzay Diplomasisi 116
Sağlık Diplomasisi 121
Niş Diplomasi 125
Diplomasinin Geleceği 128
Bibliografya 133
Kısa Öz Geçmiş 147

GİRİŞ

Yeni diplomasi türlerini ele alan bu kitabı yazma fikri, özellikle içinde bulunduğumuz 21. Yüzyılda diplomasinin doğası, içeriği ve zemini açısından önemli bir dönüşümden geçtiği düşüncesinden doğmuştur. Diplomasinin yüzyıllar içerisinde geçirdiği evrimi anlayabilmenin ve özellikle son on yıllarda baş döndürücü hızla gelişen yeni teknolojilerle olan ilişkisini ortaya koyabilmenin önemini düşündüğümüzde, elinizdeki bu çalışmanın, ışık tutmaya çalıştığım yeni diplomasi türleri ile ilgilenenlere veya alanı takip edenlere katkı sağlayacağını ümit etmekteyim. Diplomasiyi geleneksel ve yeni diye geçirdiği evrimi düşünerek ikili bir ayrıma tabi tutmak diğer birçok alanda olduğu gibi, belirli bir sınıflandırma yapabilmek açısından yaygın bir eğilimdir. Ancak burada yeni diplomasinin de son on yıllarda kendi içerisinde bir değişim ve dönüşüm geçirdiğine tanık olmaktayız. Bu anlamda güncel gelişmeleri ve uluslararası ilişkilerde günümüzün moda tabiriyle yeni 'trend'leri dikkate aldığımız zaman neyin ne kadar yeni olduğu veya ne derece yeni kaldığı sorusu da akla gelmektedir. Genel eğilim aslında yeni diplomasiyi 20. Yüzyıldaki gelişmelere atıfla açıklamaktır. Bu durumda ise 20. Yüzyılın son çeyreğinden başlayarak günümüze kadar geçen yaklaşık yarım asırlık süreçte diplomaside yaşanan dönüşümler bir anlamda 'yeninin yenisi'ne işaret etmektedir. Burada hangi diplomasi türünün ne kadar yeni olduğunu tartışmaktan ziyade, söz konusu türlerin kendi içerisinde geçirdikleri evrim ve uluslararası ilişkilerin genel çehresinde yaşanan aktör ve konu çeşitliliğine ilişkin gelişmelerin belirleyiciliğine vurgu yapmak, analitik bir çerçevede konuyu irdelemek açısından daha doğru gözükmektedir. Esasen geleneksel veya yeni olmasına bakılmaksızın diplomasinin en temel tanımı, devletler arasında müzakere ve ba-

BİBLİOGRAFYA

Aguirre, Iñaki (1999). "Making Sense of Paradiplomacy? An Intertextual Enquiry about a Concept in Search of a Definition", *Regional & Federal Studies,* Cilt 9, No. 1, s. 185-209.

Aktaş, Ayşe (2014). "İnsani Diplomasi", *İnsani Yardım*, Sayı 54, s. 26-30.

Ali, Saleem & Helena Voinov Vladich (2016). "Environmental Diplomacy", Pauline Kerr & Paul Sharp (der.), *The SAGE Handbook of Diplomacy*. London, SAGE Publications, s. 601-616.

Ang, Ien, Yudhishthir Raj Isar, & Phillip Mar (2015). "Cultural Diplomacy: Beyond the National Interest?", *International Journal of Cultural Policy,* Cilt 21, No. 4, s. 365-381.

Anholt, Simon (2006). *Brand New Justice*. New York, Routledge.

Arndt, Richard T. (2005). *The First Resort of Kings: American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*. Washington, DC, Potomac Books, Inc.

Bakır, Zülfiye Zeynep (2018). "İnsani Diplomasi", *İNSAMER Araştırma 61,* İstanbul, https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-insani-diplomasi.pdf (Erişim Tarihi:31.01.2023).

Balzacq, Thierry, Frédéric Charillon, & Frédéric Ramel (2020). "Introduction", Balzacq, Thierry, Frédéric Charillon, & Frédéric Ramel (der.), *Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice*. Abingdon, Palgrave Macmillan.

Banks, Robert (2020). "Public Diplomacy Evaluation", Nancy Snow, Philip M. Taylor (der.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York & London, Routledge, s.64-75.

Baugh, Peter (2017). "Techplomacy: Denmark's Ambassador to Silicon Valley", https://www.politico.eu/article/denmark-silicon-valley-tech-ambassador-casper-klynge/ (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Baykal, Seray (2022). "How Can Science Diplomacy Assist to Support the EU's Policy Goals?", *Journal of Academic Approaches,* Cilt 13, No. 1, s. 226-242.

Bjola Corneliu ve Ilan Manor (2022). "The Rise of Hybrid Diplomacy: From Digital Adaptation to Digital Adoption", *International Affairs,* Cilt 98, No.2, s.471–491.

Bjola, Corneliu & Markus Kornprobst (2018). *Understanding International Diplomacy: Theory, Practice and Ethics*. London & New York, Routledge.

Bjola, Corneliu ve James Pamment (2019). "Introduction: The 'Dark Side' of Digital Diplomacy", Corneliu Bjola, James Pamment (der.), *Countering Online Propaganda and Extremism: The Dark Side of Digital Diplomacy*. London, New York, Routledge, s.1-2.

Bjola, Corneliu ve Marcus Holmes (2015). *Digital Diplomacy*. London, Taylor & Francis.

Bjola, Corneliu ve Ruben Zaiotti (2021). *Digital Diplomacy and International Organisations: Autonomy, Legitimacy and Contestation*. London, New York, Routledge.

Bjola, Corneliu, Jennifer Cassidy ve Ilan Manor (10 Mayıs 2019). "Public Diplomacy in the Dijital Age", https://digdipblog.com/2019/05/10/public-diplomacy-in-the-digital-age/ (Erişim Tarihi: 31.03.2023).

Bjola, Corneliu, Jennifer Cassidy, ve Ilan Manor (2019). "Public Diplomacy in the Digital Age", *The Hague Journal of Diplomacy,* Cilt 14, No. 1-2, s. 83-101.

Bokhan, Alina (2019). "Environmental Diplomacy: New Opportunities for National Branding", *Kobe Gakuin University Department of Economics,* https://kobegakuin-economics.jp/wp-content/uploads/2021/07/201912_51_069.pdf (Erişim Tarihi : 31.02.2023).

Bourne, Peter G (1978). "A Partnership for International Health Care", *Public Health Reports* Cilt 93, No.2, s. 114-123.

Broeders, Dennis, Bibi van den Berg (2020). *Governing Cyberspace: Behavior, Power, and Diplomacy*. Lanham, Rowman & Littlefield.

Bull, Headly (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. New York, Columbia University Press.

Butler, Rohan (1961). "Paradiplomacy", A. Sarkassian (der.), *Studies in Diplomatic History and Historiography in Honor of G.P. Gooch,* London, Longman, s. 12-25.

Center for Education Diplomacy İnternet Sitesi, http://www.educationdiplomacy.org/ (Erişim Tarihi 28.01.2023).

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Enhancing and Focusing EU International Cooperation in Research and Innovation: A Strategic Approach, Brussels, 14.9.2012 COM(2012) 497 Final, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52012DC0497 (Erişim Tarihi: 28.01.2023).

Communication From the Commission to the Council and the European Parliament: A Strategic European Framework for International Science and Technology Cooperation (2009). European Commission, Directorate-General for Research and Innovation, https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a0866495-4b53-42e1-9ed4-af82deb3d6b5 (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Cooper, Andrew F. (1997). "Niche Diplomacy: A Conceptual Overview", Andrew Cooper (der.), *Niche Diplomacy: Middle Powers After the Cold War*. New York, Springer, s. 1-24.

Coşkun, Bezen Balamir (2012). "Güvenlik Sorunları ve Kamu Diplomasisi", A. Özkan ve T. E. Öztürk (der.), *Kamu Diplomasisi*. İstanbul, Tasam Yayınları, s. 51-63.

Council Conclusions on EU Digital Diplomacy (2022). Council of the European Union, https://data.consilium.europa.eu/doc/ document/ST-11406-2022-INIT/en/pdf (Erişim Tarihi: 28.01.2023).

Cull, Nicholas J. (2008). "Public Diplomacy: Taxonomies and Histories", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science,* Cilt 616, No 1, s. 31-54.

Cull, Nicholas J. (2009). "How We Got Here", Philip Seib (der.), *Toward a New Public Diplomacy: Redirecting U.S. Foreign Policy*. New York, Palgrave Macmillan, s. 23-47.

Cull, Nicholas J. (2010). "Speeding the Strange Death of American Public Diplomacy: The George H. W. Bush Administration and the U.S. Information Agency", *Diplomatic History,* Cilt 34, No 1, s.47-69.

Cull, Nicholas John (2009). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. Los Angeles, Figueroa Press.

"Digital Diplomacy", *European Union External Action Service Internet Sitesi,* https://www.eeas.europa.eu/eeas/digital-diplomacy_en (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

"Metaverse Diplomacy", *Diplo Internet Sitesi,* https://www.diplomacy.edu/topics/metaverse-diplomacy/ (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Doğan, Mustafa & Betül Çatal (2018). "Yeni Diplomatik Yöntemler: Çevre Diplomasisi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No. 40, s. 16-31.

Duchacek, Ivo (1984). "The International Dimension of Subnational Self-government", *Publius: The Journal of Federalism,* Cilt 14, No. 4, s. 5-31.

Duchacek, Ivo D., & Helena Duchacek. (2019). *The Territorial Dimension of Politics: Within, Among, and Across Nations*. New York, Routledge.

Duchacek, Ivo. (1990). "Perforated Sovereignties: Towards a Typology of New Actors in International Relations", H. J. Michelmann ve P. Soldatos (der.), *Federalism and International Relations: The Role of Subnational Units*. Oxford, Claredon Press, s. 1-33.

Ekşi, Muhterem (2014). *Türkiye'de Kamu Diplomasisi: Ortaya Çıkışı, Kurumsal İnşaa Süreci ve Uygulanışı (2002-2013),* Doktora Tezi. Ankara, Ankara Üniversitesi.

Erdoğan, Seven (2020). "Dönüşen Diplomasinin Yeni Yüzü: Paradiplomasi", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt 24, No. 3, s. 495-509.

Erhan, Çağrı (7 Haziran 2010). "Spor ve Kamu Diplomasisi", *Türkiye Gazetesi*, https://www.turkiyegazetesi.com.tr/kose-yazilari/prof-dr-cagri-erhan/spor-ve-kamu-diplomasisi-453414 (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

Erler Bayır, Özgün & Kevser Mermer & Özgür Aktaş (2021). "New Space: The European Union's Evolving Space Policy and Changing European Space Ecosystem", *Studia Europejskie Studies in European Affairs,* Cilt 25, No.4, s.113-132.

European Commission Erasmus+ EU Programme for Education, Training, Youth and Sport İnternet Sitesi, https://erasmus-plus.ec.europa.eu/ , (Erişim Tarihi: 28.01.2023).

European Space Policy Institute (2021). *ESPI Yearbook 2021 – Space Policies, Issues and Trends,* https://www.espi.or.at/yearbooks/ , (Erişim Tarihi: 28.01.2023).

Flink, Tim ve U. Schreiterer (2010). "Science Diplomacy at the Intersection of S&T Policies and Foreign Affairs: Toward a Typology of National Approaches", *Science and Public Policy,* Cilt 37, No 9, s.665–677.

Gluckman, Peter D., Stephen L. Goldson, & Alan S. Beedle (2012). "How a Small Country Can Use Science Diplomacy: A view from New Zealand", *Science & Diplomacy,* Cilt 1, No. 2, s. 1-7.

Gregory, Bruce (2005). "Public Diplomacy and Strategic Communication: Cultures, Firewalls, and Imported Norms", *American Political Science Association Conference on International Communication and Conflict*, https://www.academia.edu/7855121/Public_Diplomacy_and_Strategic_Communication_Cultures_Firewalls_and_Imported_Norms (Erişim Tarihi: 31.01.2023)

Grincheva, Natalia (2020). "Museums as Actors of City Diplomacy: From 'Hard' Assets to 'Soft' Power", Sevin, Efe & Sohaela Amiri (der.), *City Diplomacy: Current Trends and Future Prospects*. Cham, Palgrave Macmillan, s. 111-136.

Gurgu, Elena, & Aristide Dumitru Cociuban (2016). "New Public Diplomacy and its Effects on International Level", *Journal of Economic Development, Environment and People*, Cilt 5, No. 3, s. 46-56.

Hanson, Fergus (2012). "Baked in and Wired: eDiplomacy@State", *Foreign Policy at Brookings, Paper Series,* No. 30 Washington DC, Brookings Institution, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/baked-in-hansonf-5.pdf (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Harroff-Tavel, Marion (2005). "The Humanitarian Diplomacy of the International Committee of the Red Cross", *African Yearbook on International Humanitarian Law,* https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/humanitarian-diplomacy-icrc.pdf (Erişim Tarihi: 31. 01. 2023).

Henrikson, Alan K. (2005). "Niche Diplomacy in the World Public Arena: The Global 'Corners' of Canada and Norway", Jan Melissen (der.), *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. New York, Palgrave Macmillan, s. 67-87.

Higgott, Richard & Giulia Tercovich (2021). *A New Diplomacy in the Age of the Global Binary: Digitalisation, Pandemics and the Search for a Global Reset*. LSE IDEAS Europe Programme Report, Brussels, Brussels School of Governance, https://brussels-school.be/sites/default/files/CSDS-LSE-IDEAS-A-New-Diplomacy-in-the-Age-of-the-Global-Binary.pdf (Erişim tarihi: 31.01.2023).

Hocking, Brian (1993). *Foreign Relations and Federal States*. London & New York, Leicester University Press.

Holmes, Marcus (2015). "Digital Diplomacy and International Change Management", Bjola, Corneliu ve Marcus Holmes (der.), *Digital Diplomacy*. Abingdon & New York, Routledge, s. 13-32.

International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (2009). Humanitarian Diplomacy Policy, https://www.ifrc.org/sites/default/files/Humanitarian-Diplomacy-Policy_EN.pdf (Erişim Tarihi: 29.01.2023).

Kartal, Büşra Selin (2022). "Çevre Diplomasisi: Türkiye'nin Potansiyeli", *Synergy: Bilkent Enerji Politikaları Araştırma Merkezi Bülteni*, Cilt 3, No. 24, s.4-6.

Katz, Rebecca, et al (2011). "Defining Health Diplomacy: Changing Demands in the Era of Globalization", *The Milbank Quarterly,* Cilt 89, No. 3, s. 503-523.

Keating, Michael (2000). "Paradiplomacy and Regional Networking", *Forum of Federations: An International Federalism*. http://www.forumfed.org/libdocs/ForRelCU01/924-FRCU0105-eu-keating.pdf (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Kickbusch, Ilona (2011). "How Foreign Policy Can Influence Health", *BMJ: British Medical Journal,* Cilt 342, No. 7811, s. 1345-1346.

Kickbusch, Ilona et al (2007). "Global Health Diplomacy: Training Across Disciplines", *Bulletin of the World Health Organization,* Cilt 85, No. 12, s. 971-973.

Kickbusch, Ilona & David Gleicher (2012). "Governance for Health in the Twenty-First Century", *Copenhagen: World Health Organization Regional Office for Europe,* https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/171334/RC62BD01-Governance-for-Health-Web.pdf (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Kickbusch, Ilona & Mihály Kökény (2017). *Health Diplomacy: European Perspectives*. World Health Organization *Regional Office for Europe*, https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0009/347688/Health_Diplomacy_European_Perspectives.pdf (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Kickbusch, Ilona, Gaudenz Silberschmidt, Paulo Buss (2007). "Global Health Diplomacy: The Need for New Perspectives, Strategic Approaches and Skills in Global Health", *Bulletin of the World Health Organization,* Cilt 85, No. 3, s. 230-232.

Kickbusch, Ilona & Austin Liu (2022). "Global Health Diplomacy - Reconstructing Power and Governance", *The Lancet,* No.399, s.2156-66.

Kincaid, John (1990). "Constituent Diplomacy in Federal Polities and the Nation-state: Conflict and Cooperation", *Federalism and International Relations: The Role of Subnational Units*, Cilt 54, No. 75, s. 54-75.

Kincaid, John. (2001). "Roles of Constituent Governments", *Workshop on the Foreign Relations of Constituent Units,* http://www.forumfed.org/libdocs/ForRelCU01/924-FRCU0105-int-kincaid.pdf (Erişim Tarihi: 31. 01. 2023).

Kissinger, Henry (1994). *Diplomasi*. İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları.

Kozymka, Irena (2014). *The Diplomacy of Culture: The Role of UNESCO in Sustaining Cultural Diversity*. New York, Palgrave Macmillan.

Krasnyak, Olga (2018). "The Apollo-Soyuz Test Project: Construction of an Ideal Type of Science Diplomacy", The Hague Journal of Diplomacy, Cilt 13, No. 4, s.410-431.

Krasnyak, Olga (2018). National Styles in Science, Diplomacy, and Science Diplomacy. Leiden & Boston, Brill.

Kurtuluş, Begüm (2014). *21. Yüzyılda Değişen Kamu Diplomasisi Anlayışının Türk Dış Politikasına Yansıması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kuznetsov, Alexander (2014). *Theory and Practice of Paradiplomacy: Subnational Governments in International Affairs*. Abingdon & New York, Routledge.

Lachapelle, Guy, & Pablo Oñate (2018). *Borders and Margins: Federalism, Devolution and Multi-Level Governance*. Leverkusen-Opladen, Verlag Barbara Budrich.

Lecours, André (2008). "Political Issues of Paradiplomacy: Lessons from the Developed World", Virginie Duthoit & Ellen Huijgh (der.), *Discussion Papers in Diplomacy*, The Hague, Netherlands Institute of International Relations' Clingendael, s. 1-14.

Manor, Ilan (2018). "The Digitalization of Diplomacy: Toward Clarification of a Fractured Terminology," Working Paper No.2., Oxford, Oxford Digital Diplomacy Research Group, http://www.qeh.ox.ac.uk/sites/www.odid.ox.ac.uk/files/DigDiploROxWP2.pdf (Erişim tarihi: 31.01.2023).

Manor, Ilan & Elad Segev (2015). "America's Selfie: How the US Portrays Itself on Its Social Media Accounts", Bjola, Corneliu, Marcus Holmes (der.), *Digital Diplomacy*. Abingdon & New York, Routledge, s. 89-108.

Mark, Simon (2009). *A Greater Role for Cultural Diplomacy*, Clingendael, Netherlands Institute of International Relations.

Melchor, Lorenzo, Ana Elorza, & Izaskun Lacunza (2021). "Calling for a Systemic Change: Towards a European Union Science Diplomacy for Addressing Global Challenges", *S4D4C Policy Report,* Version 2.0, February 2021, https://www.s4d4c.eu/wp-content/uploads/2021/03/S4D4C-Calling-for-a-Systemic-Change-Infographic-v2.0.pdf (Erişim Tarihi: 28.01.2023).

Melissen, Jan (2005). "The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice", *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, New York, Palgrave Macmillian.

Melissen, Jan (2013). "Public Diplomacy", Andrew F. Cooper, Jorge Heine, Ramesh Thakur (der.), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*. Oxford, Oxford University Press, s.436-452.

Moedas, Carlos (2016). "Science Diplomacy in The European Union", *Science & Diplomacy,* Cilt 5, No. 1, s. 1-9.

NATO Brussels Summit Declaration - Press Release PR/CP(2018)074 (2018). North Atlantic Council in Brussels, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

NATO London Declaration - Press Release 115 (2019). North Atlantic Council in London, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

NATO's Overarching Space Policy (2022). North Atlantic Treaty Organization, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_190862.htm (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Neves, Miguel Santos. (2010). "Paradiplomacy, Knowledge Regions and the Consolidation of "Soft Power", *Janus.net e-journal of International Relations,* Cilt 1, No. 1, s. 10-28.

Nicolson, Harold (1998). *Diplomacy*. Washington, Georgetown University Press.

Nicolson, Harold (2001). *The Evolution of Diplomatic Method*. Leicester, University of Leicester.

Novotny, Thomas E (2006). "US Department of Health and Human Services: a Need for Global Health Leadership in Preparedness and Health Diplomacy", *American Journal of Public Health,* Cilt 96, No. 1, s. 11-13.

Nye Jr, Joseph S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York, Public Affairs.

Obama White House Arşivi (2009). "The President's Speech in Cairo: A New Beginning", https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/presidents-speech-cairo-a-new-beginning (Erişim Tarihi: 28.01.2023).

Open innovation, open science, open to the world*:* A vision for Europe (2016). European Commission, https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/open-innovation-open-science-open-world (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Opinion of the European Economic and Social Committee on the communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Research and innovation as sources of renewed growth, COM(2014) 339 Final - SWD(2014) 181, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52014AE4694 (Erişim Tarihi: 27.01.2023).

Orsini, Amandine (2020). "Environmental Diplomacy". T. Balzacq, Frederic Charillon, Frederic Ramel (der.), *Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice*. Abingdon, Palgrave Macmillan, s.239-251.

Ovalı, Ali Şevket (2020). "Türkiye-ABD İlişkilerinde Twitter Diplomasisi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi,* Cilt 17, No. 65, s. 23-45.

Özbey, Ömer & Doğukan Doğan & Tekin Çolakoğlu (2021). "Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Spor Diplomasisi", *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, Cilt 12, No. 1, s. 105-115.

Özkaragöz Doğan, Elif, Zafer Uygun, & İbrahim Semih Akçomak (2021). "Can Science Diplomacy Address the Global Climate Change Challenge?". *Environmental Policy and Governance*. Cilt 31, No.1, s. 31-45.

Paikowsky, Deganit (2017). What is New Space? The Changing Ecosystem of Global Space Activity", *New Space,* Cilt 5, No.2, s. 84-88.

Pamment, James (2012). *New Public Diplomacy in the 21st Century: A comparative Study of Policy and Practice*. Abingdon & New York, Routledge.

Paquin, Stéphane (2018). "Identity Paradiplomacy in Québec", *Liverpool University Press Quebec Studies*, No:66, s. 3-26.

Pilegaard, Jess. (2017). "Virtually Virtual? The New Frontiers of Diplomacy", *The Hague Journal of Diplomacy,* Cilt 12, No. 4. s. 316-336.

Potter, Evan (2018). "The Evolving Complementarity of Nation-Branding and Public Diplomacy: Projecting the Canada Brand Through Weibo Diplomacy in China", *Canadian Foreign Policy Journal*, Cilt 24, No. 2, s. 223-237.

Puybareau, Benjamin, ve Renaud Takam Talom. (2020). "Sub-State Diplomacies: Regions, Parliaments, and Local Authorities", Balzacq, Thierry, Frédéric Charillon, & Frédéric Ramel (der.), *Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice*. Abingdon, Palgrave Macmillan, s. 167-181.

Regnier, Philippe (2011). "The Emerging Concept of Humanitarian Diplomacy: Identification of a Community of Practice and Prospects for International Recognition", *International Review of the Red Cross*, Cilt 93, No. 884, Aralık 2011, s.1211-1237.

Reinsberg, Bernhard, & Sebastian Dellepiane (2022). "The Domestic Sources of Sub-state Foreign Policymaking: Determinants of Subnational Development Cooperation Across European Regions", *Journal of European Public Policy*, Cilt 1, No. 26, s. 1-26.

Riordan, Shaun (2016). "Cyber Diplomacy vs. Digital Diplomacy: A Terminological Distinction", https://uscpublicdiplomacy.org/blog/cyber-diplomacy-vs-digital-diplomacy-terminological-distinction (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Riordan, Shaun (2017). "Stop Inventing "New Diplomacies", *USC Center on Public Diplomacy, CPD Blog* 21. https://uscpublicdiplomacy.org/blog/stop-inventing-new-diplomacies. (Erişim Tarihi: 28.01.2023).

Royal Society (2010). *The New Frontiers in Science Diplomacy, Royal Society Policy Document,* https://www.aaas.org/sites/default/files/New_Frontiers.pdf (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Rousseau, Elise & Achille Sommo Pende (2020). "Humanitarian Diplomacy", Thierry Balzacq, Frédéric Charillon, Frédéric Ramel (der.), *Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice*. Abingdon, Palgrave Macmillan, s.253-266.

Ruckert, Arne, et al (2016). "Global Health Diplomacy: A Critical Review of The Literature", *Social Science & Medicine,* No. 155, s. 61-72.

Ruffini, Pierre-Bruno (2017). *Science and Diplomacy: A New Dimension of International Relations*. Cham, Springer International Publishing.

Sanalla, Merkéta (2014). "The Phenomenon of Paradiplomacy in the Czech Republic: Representative Difficulties in the Concept of Paradiplomacy in the Subnational Unit of the Znojmo Region", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 1, No. 1, s. 159-172.

Schiavon, Jorge A (2018). *Comparative Paradiplomacy*. Abingdon & New York, Routledge.

Scott-Smith, Giles (2016). "Realizing the Kennedy Vision: The John F. Kennedy Institute, Paradiplomacy, and Dutch Foreign Relations, 1960s–1980s", *Dutch Crossing,* Cilt 40, No. 1. s. 24-38.

Scott-Smith, Giles (2020). "Exchange Programs and Public Diplomacy", Nancy Snow, Nicholas J. Cull (der.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York & London Routledge, s. 38-49.

Sebastiao, Sonia Pedro, & Isabel Soares (2022). "Environmental Diplomacy: From Transnational Policies to The Role of Ambassadors – the Contribution of David Attenborough (2018–2020)", *Journal of Communication Management*, 26 Ağustos 2022, https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JCOM-04-2022-0030/full/pdf (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Signitzer, Benno H. & Tiwothy Coombs (1992). "Public Relations and Public Diplomacy: Conceptual Covergences", *Public Relations Review,* Cilt 18, No:2, s. 137-147.

Soldatos, Panayotis (1990). "An Explanatory Framework for the Study of Federated States as Foreign Policy Actors", *Federalism and international Relations: The Role of Subnational Units*. Cilt 34, No. 53, s. 34-53.

Sönmezoğlu, Faruk (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul, Filiz Kitabevi.

Sönmezoğlu, Faruk, ve Özgün Erler Bayır (2012). "Çevre Sorunlarına İlişkin Uluslararası Rejimler", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 47, s. 247-289.

Sotiriu, Sabrina. (2015). "Digital Diplomacy: Between Promises and Reality", Bjola, Corneliu ve Marcus Holmes (der.), *Digital Diplomacy*. Abingdon & New York, Routledge, s. 33-52.

Susskind, Lawrence E., & Saleem H. Ali (1994). *Environmental Diplomacy: Negotiating More Effective Global Agreements*. New York & Oxford, Oxford University Press.

Swartwout, Michael (2013). "The First One Hundred Cubesats: A statistical look", *Journal of Small Satellites,* Cilt 2, No. 2, s. 213-233.

Szondi, Gyorgy (2008). *Discussion Papers in Diplomacy – Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences,* Clingenndael: Netherlands Institute of International Relations.

Şeysane, Volkan & Görkem Tanrıverdi-Şeyşane (2022). "States as 'Humanitarians': The Turkish Brand of Humanitarian Diplomacy", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Marmara University Journal of Political Science*, Cilt 10, No.1, Mart 2022, s.153-178.

Tavares, Rodrigo (2016). *Paradiplomacy: Cities and States as Global Players*. New York, Oxford University Press.

Told, Michaela (2017). "Capacity-building in Global Health Diplomacy in Europe: Experiences, Challenges and Lessons Learned", Ilona Kickbusch & Mihály Kökény (der.), *Health Diplomacy: European Perspectives*. Kopenhag, World Health Organisation Regional, Office for Europe, s.166-170.

Tubilewicz, Czeslaw, & Natalie Omond (2021). *The United States' Subnational Relations with Divided China: A Constructivist Approach to Paradiplomacy*. London & New York, Routledge.

Turekian, Vaughan C., et al (2015). "The Emergence of Science Diplomacy", Lloyd S. Davis ve Robert G Patman (der.), *Science Diplomacy: New Day or False Dawn?*. New Jersey, World Scientific, s. 3-24.

U.S. Virtual Embassy Iran, https://ir.usembassy.gov/tehran/ (Erişim Tarihi: 28.01.2023).

Van Langenhove, Luk (2017). *Tools for an EU Science Diplomacy,* European Commission Directorate-General for Research and Innovation, Luxembourg, Publications Office of the European Union, https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e668f8cf-e395-11e6-ad7c-01aa75ed71a1 (Erişim Tarihi: 10.02.2023).

Veuthey, Michel (2012). "Humanitarian Diplomacy: Saving it When it is Most Needed", Alexandre Vautravers, Yvita Fox (der.), Humanitarian Space, Geneva, Webster University, 16th Humanitarian Conference, https://christusliberat.org/wp-content/uploads/2017/10/Humanitarian-Diplomacy-Michel-VEUTHEY.pdf (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Villanueva Rivas, César (2007). *Representing Cultural Diplomacy: Soft Power, Cosmopolitan Constructivism and Nation Branding in Mexico and Sweden*. Växjö, Växjö University Press.

Weisbrode, Kenneth (2014). *Old Diplomacy Revisited: A Study in the Modern History of Diplomatic Transformations*. New York, Palgrave Macmillan.

Westcott, Nicholas (2008). "Digital Diplomacy: The Impact of The Internet on International Relations", *Research Report 16,* Oxford, Oxford Internet Institute, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1326476 (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

"What are the Future Challenges for Digital Diplomacy?" (9 Eylül 2021). https://digdipblog.com/2021/09/09/what-is-are-the-future-challenges-for-digital-diplomacy/ (Erişim Tarihi: 28.01.2023).

World Health Organisation, "Health Diplomacy", https://www.emro.who.int/health-topics/health-diplomacy/index.html (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Yağmurlu, Aslı (2019). "Kamu Diplomasisi Bakışından Spor Diplomasisi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences,* Cilt 18, No. 4, s.1367-1380.

Zartman, I. William (2018). "Diplomacy as Negotiation and Mediation", Pauline Kerr, Geoffrey Wiseman (der.), *Diplomacy in a Globalizing World: Theories and Practices*. New York, Oxford University Press, s.111-126.

Gözden Geçirilmiş 3. Basım

Dans ve Hareket Terapisi Grup Uygulamaları

Binnur Yeşilyaprak & Şule Çağlar

nobel

Dans ve Hareket Terapisi Grup Uygulamaları

Binnur Yeşilyaprak & Şule Çağlar

Yayın No.: 2668
Psikoloji/PDR No.: 173
ISBN: 978-625-402-018-6
E-ISBN: 978-625-417-491-9
Basım Sayısı: Gözden geçirilmiş 3. Basım, Ağustos 2023
1. Basım, Mart 2020 - 2. Basım, Ocak 2022

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Samet Tekin -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yeşilyaprak, Binnur., Çağlar, Şule.
Dans ve Hareket Terapisi Grup Uygulamaları / Binnur Yeşilyaprak & Şule Çağlar
Gözden geçirilmiş 3. Basım. XVI + 304 s. 15,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-402-018-6
E-ISBN: 978-625-417-491-9
1. Dans ve Hareket Terapisi 2. Sanat Terapileri 3. Dışavurumcu Terapiler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Yazarlar Hakkında viii
Ön Söz xi
Teşekkür xv

1. BÖLÜM
Dans ve Hareket Terapisi

Giriş 1
Tarihçe 6
Tanımı, İşlevi ve Özellikleri 14
İlgili Araştırmalar 19
Türkiye'deki DHT Araştırmaları 26
Kaynakça 32

2. BÖLÜM
Temel Kavramlar

Hareket (Movement) 40
Hareketlilik (Mobility) 44
Kişisel Hareket Alanı (Kinesphere) 44
Alansal Farkındalık (Spatial Awareness) 45
Kinestetik/Bedensel Farkındalık 46
Kinestetik Empati 46
Bedenlenme (Embodiment) 48
Simgeleme/Sembollerle İfade (Symbolism) 49
Ritim 50

Zıtlık (Polarity) 51
DHT'nin Ayırt Edici Eşsiz Mekanizmaları 52
Kaynakça 61

3. BÖLÜM

Dans ve Hareket Terapisinde Yöntem

Laban Hareket Analizi (LHA) 66
Mekân (Space) 72
Zaman (Time) 73
Ağırlık (Weight) 73
Enerjinin Akışı (Flow) 74
Marian Chase Yöntemi 75
Mary Whitehouse'un Yöntemi 78
Yaratıcı Bir Süreç Olarak Dans ve Hareket Terapisi 80
DHT Sürecini Oluşturan Ögeler ve Teknikler 82
Otantik Hareket 86
DHT Aracı Olarak Beden 94
DHT Uygulamaları İçin Ön Hazırlık 97
DHT Grup Uygulamaları İçin İlkeler 98
Oturumun Yapısı 99
Isınma 100
Destekleyici Malzeme Kullanımı 103
Süreç 104
Oturumu Tamamlama/Kapanış/Değerlendirme 104
Dans ve Hareket Terapisi Uygulayıcıları 106
Kaynakça 110

4. BÖLÜM

Uygulamalar

Tanışma Etkinlikleri 118
1. Hareket-İsim 119
2. Top ve İsim 121
3. Top Atma-İsim Söyleme 122
Isınma Etkinlikleri 123
1. Nefes 125
2. Vücudumuzla Nefes Alıp Verme 127

3. Derin Nefes 129
4. Merkezlenme (Centering) 130
5. Yere Sağlam Basma (Grounding) 132
6. Kas Gevşetme 134
7. Yönlendirilmiş Hayal Yolculuğu (Guided Imagery) 137
8. Omuz Omuza 139
9. İsmini Yaz 140
10. Silkelenme 140
11. İletişim 141
12. Diğerleri ile Bağ Kurma ve Ayrılma 143
13. Etkileşim 144
14. Bir Topum Var 146
15. Ritim 148
16. Birlikte Ritimli Yürüme 149
İleri Düzey Isınma Hareketleri 150
17. Bugünkü Duygum 151
18. Objeler 152
19. Nesneler 153
20. Nasıl Hissediyorum 154
21. Dirsek Dansı 155
22. Isınma: Zıtlıklar 156
23. Isınma: Vücudu Canlandırma 158
Isınma Etkinlikleri İçin Kaynakça 160
Beden Etkinlikleri 161
Dans/Hareket Terapisinde Kullanılan Öğeler ve İlgili Uygulamalar 162
1. Ses 162
2. Alan 164
3. Kişisel Alan-A 165
4. Kişisel Alan-B 167
5. Şekil-A 168
6. Şekil-B 169
7. İmgeleme 171
8. Renkler-A 173
9. Renkler-B 174
10. Bedenin 3 Düzeyi 176
11. Yönümüz (Aşağı/Yukarı, Dışa/İçe, Öne/Arkaya) 178
12. Arka Yön 180
13. Hareket Yoluyla Alan Ve Vücut Farkındalığı 181

14. Hayal Yürüyüşü 183
15. Vücudunuzun En Sevdiğiniz Kısmı Hakkında Şiir Yazmak 185
16. Beden Farkındalığı4 186
17. Vücudumuzun Bir Kısmı İle Bir Karakter Yaratmak 189
18. Beğendiğiniz Bir Karakter 191
19. Bedeni Duyumsama ve İzleme 193
Beden Etkinlikleri İçin Kaynakça 196
TEMATİK UYGULAMALAR 197
Etkinlik 1. Birlikte Yürüyüş 198
Etkinlik 2. Öfkenin Dansı 200
Etkinlik 3. Duygu Barometresi 203
Etkinlik 4. Öfke Boşaltma 205
Etkinlik 5. Duygu Kartları 206
Etkinlik 6. Zıtlıklar 208
Etkinlik 7. Laban Hareket Analizi ile Zıtlıklar 210
1. Alan (Mekân) 210
2. Ağırlık (Kütle) 212
3. Zaman (Süre) 213
4. Enerji (Akış) 214
Etkinlik 8. Kinestetik Empati 216
Etkinlik 9. Güven Dansı 218
Etkinlik 10. Ormanda Dans 220
Etkinlik 11. Bir Günün Dansı 222
Etkinlik 12. Beden Çizimi 225
Etkinlik 13. Ağaç Meditasyonu ve Dansı 227
Etkinlik 14. Otantik Dans 229
Etkinlik 15. Materyaller ile Öykü Oluşturma 234
Etkinlik 16. Gestalt Hareketleri 236
Etkinlik 17. Varoluşsal İkilem 238
Etkinlik 18. Kelime Çiftleri ve Çağrışımlar 240
Etkinlik 19. Bütünden Parçaya-Parçadan Bütüne 242
Etkinlik 20. Yaşam Rollerimiz 244
Etkinlik 21. Tanıklık 246
Etkinlik 22. Çiçek 248
Etkinlik 23. Masal:10 Kırmızı Başlıklı Kız 250
Etkinlik 24. Müzik ve Dışa Vurum 252
Etkinlik 25. Geçmiş, Şimdi Ve Gelecek 254
Etkinlik 26. Robot 256

Etkinlik 27. İki Enstrüman 258
Etkinlik 28. Deri Değiştirme. 260
Etkinlik 29. Hayvan Olma Taklitleri 262
Etkinlik 30. Çocukluk Oyunları. 264
Etkinlik 31. Yaşam Stili (Adler'den). 266
Etkinlik32. İlk Anılar (Adler'den) 268
Etkinlik 33. Zaman Makinası 270
Tematik Etkinlikler İçin Kaynakça: 272

Ek A Uygulama Örnekleri 273
Ek 1. Oturum Başlangıcı (Check in) 274
Ek 2. Oturumu Sonlandırma (Check out): 275
Ek 3. Atölye-İlk Oturum 276
Ek 4. Kapanış ve Değerlendirme Etkinlikleri (Atölye Sonunda) 277
Ek 5. İki Günlük "DHT'ye Giriş" Konusunda Bir Atölye Çalışması Duyurusu 280
Ek. 6 DHT Atölyesine Katılanların Beklentileri 283
Ek 7. DHT Atölye Çalışmasına Katılanların Değerlendirmeleri. 286
Ek 8. DHT Atölye Uygulamalarından Fotoğraflar 289

Ek B Büyük Gruplar ile DHT Uygulamaları 297

Son Söz 303

1. Bölüm

DANS VE HAREKET TERAPİSİ

Giriş

Dans ve hareket terapisi, beden ve zihin arasındaki otantik iletişimin farkındalığını artıran terapötik bir yaklaşımdır. Psişik sağaltımı beden ve zihin arasında köprü kurarak ve dansın yaratıcı ifadeye yönelik ögelerini kullanarak gerçekleştirmeyi esas alan yaratıcı bir sanat terapisidir. Hareket ve dans terapistleri, danışanlarına, duygularını yaşamalarına yardımcı olarak sözsüz iletişim üzerine vurgu yaparlar. Böylece, kişilerin duygularını beden diliyle ifade ederek keşfettikleri şey ile yaşamlarındaki paralellikler arasındaki bağlantıyı tanımlayan diyalogları birleştirmelerini sağlarlar. Dans terapisinin temel ilkesi, "beden ve zihnin ayrılmaz bir bütün olduğu"dur. *Beden ve zihin,* bütünsel bir döngüyü tamamlar. İnsan tüm parçaları ile birbiriyle bağlantılı bir sistemdir. Zihin, vücudun, vücut ise zihnin bir parçasıdır.[1,2]

Beden, duygusal hayatımızın kaynağı ve aracıdır. Duygularımızı ve zihinsel süreçlerimizi kendimize ve başkalarına be-

Kaynakça

1. Gladding, S. T. (2016). *The Creative Arts in Counseling*. Fifth Edition, Alexandria, VA: American Counseling Association.
2. Garcia, M. E., Plevin, M., Macagno, P. (2018). *Yaratıcı Hareket ve Dans*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 71–82.
3. Coulson, M. (2004). Attributing emotion to static body postures: Recognition accuracy, confusions, and viewpoint dependence. *Journal of Nonverbal Behavior*, 28: 117–39.
4. Castellano, G., Villalba, S. D., Camurri, A. (2007). Recognising human emotions from body movement and gesture dynamics. In Affective Computing and Intelligent Interaction: *Book Series Lecture Notes in Computer Science, 4738. Berlin: Springer.*
5. Bloom, K. (2018). *The Embodied Self: Movement and Psychoanalysis*. New York: Taylor and Francis (Routledge). Second Editon. Kindle Edition.
6. Wallbott, N. (1998). Bodily expression of emotion. *European Journal of Social Psychology*, 28: 879–96.
7. Bacon, Jane. (2017). Authentic Movement as Well-Being Practice. Chapter 8,in Karkou, V. Oliver,S. Lycouris S. (Eds.) (2017). *The Oxford Handbook of Dance and Wellbeing*. USA: Oxford University Press. Kindle Edition.
8. Leventhal, M. E., (2012). Moving Towards Meaning; *The Journey from Creating In Dance To A Healing Paradigm Of Dance Movement Therapy*. Presentation for World Congress on Dance Research; The Dance Therapy Congress, International Dance Council, Cid Athens, Greece, November 22-25, 2012.
9. Pallant, C. (2013). Writing and the Body in Motion: Awakening Voice through Somatic Practice. *Jefferson North Calorina: Mc Farland and Company, Inc., Publishers.Kindle Edition.*
10. Levy, F. J. (1988). *Dance/Movement Therapy: A Healing Art*. Virginia: Amer Alliance for Health Physical. Erişim adresi: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED291746.pdf
11. El-Kaşgari, M. (1982). *Compendium of the Turkish Dialects (Divanü Lugati't Türk)*, Edited and Translated with Intodurction and Indices by Robert Dankoff in collaboration with James Kelly, Part 1, Harward University 1982.
12. Ertural, N. (2012). Structures and Functions of Turkish Folk Dances on Its Path from Shaman to Player. *Gazi Türkiyat*, Güz/11: 101-111.
13. And, M. (2003). *Oyun ve Büyü*., İstanbul : Yapı Kredi Yayınları. (Genişletilmiş Baskı).

14. Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

15. Leventhal, M. (2008). Transformation and healing through dance therapy: The challenge and imperative of holding the vision. *American Journal of Dance Therapy*. 30, 117.

16. Chaiklin, S. (2016). We Dance From The Moment Our Feet Touch the Earth. Chapter 1 in Chaiklin, S. and Wengrower, H. (Eds.). *the Art and Science of Dance/Movement Therapy: Life Is Dance. New York:* Taylor & Francis (Routledge). Second Edition. Kindle Edition.

17. Himmat, K. V. (2012). Creating dances to transform inner states: A choreographic model in Dance/Movement Therapy. *Body Movement and Dance in Psychotherapy*. 7(3):1-17, August.

18. Halprin D. (2003). *The Expressive Body in Life, Art and Therapy Working with Movement, Metaphor and Meaning*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers. Kindle Editon.

19. Amendt-Lyon, N. (2001). *Art and Creativity in Gestalt Therapy*. *Gestalt Review, 5(4), 225-248*.

20. Wysong, J., Rosenfeld, E. (1988). *An Oral History of Gestalt Therapy: Interviews with Laura Perls, Isadore From, Erving Polster, Miriam Polster, Elliott Shapriro*. the Gestalt Journal Press. U.S.A.

21. Sandell, S. (1993). The process of empathic reflection in dance therapy. In Chace, M., Sandel, S. L., Chaiklin, S. A. (Eds). Foundations of Dance/Movement Therapy: The Life and Work of Marian Chace. Columbia:American Dance Therapy Association, 1993.

22. DeVoe, C. (2012). The Founding Mothers of Dance Movement Therapy. *PSYS 616: Foundations of Dance Movement Therapy*. Zoe Avstreih. Erişim adresi:www.celiadevoe.com/uploads/1/8/9/6/18969425/dmt_final_paper.pdf

23. Fernandes, C. (2015). *The Moving Researcher*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers. Kindle Edition.

24. Leventhal, M. B. (1977). An The Quantum Healing Dance Matrix; The Dance Therapy Journey into Change and Healing. Erişim adresi: https://www.marciableventhal.com/articles-and-publications

25. Payne, H. (2006). *Dance Movement Therapy: Theory and Practice*. New York: Taylor & Francis (Routledge). Second Edition. Kindle Edition.

26. The American Dance Therapy Association. (2010). Marian Chace: Dancer&Pioneer Dance Therapist. Erişim adresi: https://adta.org/marian-chace-biography/

27. Association of Dance Movement Psychotherapy UK. (2013). Erişim adresi: https://admp.org.uk/

28. Payne, H. (2017). *Essentials of Dance Movement Psychotherapy: International Perspectives on Theory, Research, and Practice*. New York: Taylor and Francis Group. Second Kindle Edition. London.

29. Lauffenburger, S. K. (2007). Finding of the Best Psychodynamic Support for DMT. *The Dance Movement Therapy Association of Australasia Conference*. page 1-13.

30. Bräuninger, I. (2012b). The efficacy of dance movement therapy group on improvement of quality of life: A randomized controlled trial. *The Arts in Psychotherapy*. Volume 39, Issue 4, September 2012, Pages 296-303.

31. Koch, S., Kunz, T., Lykou, S., Cruz, R. (2014). Effects of dance movement therapy and dance on health-related psychological outcomes: A meta-analysis. *Arts in Psychotherapy. 41, 46–64.*

32. Meekums, B., Vaverniece, L., Majore-Dusele, I., Rasnacs, O. (2012). Dance movement therapy for obese women with emotional eating: A controlled pilot study. *Arts in Psychotherapy, 39, 126–133.*

33. Pierce, L. (2014). The integrative power of dance/movement therapy: Implications for the treatment of dissociation and developmental trauma. *Arts in Psychotherapy. 41*, 7–15.

34. Ritter, M., Graff L. K. (1996). Effects of dance/movement therapy: a meta-analysis. *Arts Psychother*. 23, 249–260.

35. Koch, S. C., Riege, R. F. F., Tisborn, K., Biondo, J., Martin, L. and Beelmann, A. (2019). Effects of Dance Movement Therapy and Dance on Health-Related Psychological Outcomes. A Meta-Analysis Update. *Front Psychol. 2019; 10: 1806*.

36. Lessing, A. C. and Fourie J. (2010). The influence of dance and movement therapy on the body image of female adolescents. *African Journal for Physical Health Education, Recreation and Dance*. 16(2).

37. Mulleri, P. S., Carrard I., Ybarra J., Golay A. (2012). Dance Therapy İmproves Self-Body İmage Among Obese Patients. *Patient Education and Counseling. 89(3), 525-528.*

38. Pylvänäinen, P. (2018). Dance movement therapy in the treatment of depression: Change in body image and mood - A clinical practice based study. Jyväskylä: University of Jyväskylä, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research, ISSN 0075-4625; 621.Erişim adresi: https://www.jyu.fi/edupsy/en/doctoral-school/doctoral-programme-in-psychology/dissertations/978-951-39-7503-6_vaitos07082018.pdf

39. Lee, H. H., Seung, L., Sang, K., Yeol, W. and Sich. (2015). Effectiveness of dance/movement therapy on affect and psychotic symptoms in patients with schizophrenia. *The Arts in Psychotherapy. Volume 45, September 2015, Pages 64-68.*

40. Shim, M., Gasson, S., Goodill, S., Jermyn, R. and Bradt, J. (2017). A model of dance/movement therapy for resilience-building in people living with chronic pain. *European Journal of Integrative Medicine. Volume 9, January 2017, Pages 27.*

41. Rainbow, T. H., Fong, T. C. T., Chan, W. C., Kwan, J.S.K., Chiu, P. K. C., Yau, J. C. Y. and Lam, L. C. W. (2018). Psychophysiological Effects of Dance Movement Therapy and Physical Exercise on Older Adults With Mild Dementia: A Randomized Controlled Trial. *The Journals of Gerontology. Series B.*

42. Bilge, A., Ögce, F. (2012). Dansın Beden Ve Ruh Sağlığı Açısından Önemi. *Halkbilimi Dergisi. Motif Akademi, s.123-134.*

43. Çatay, Z. (2013). Beden ve Ben Arasında Dokunan Ağ: Dans/Hareket Terapisi. İstanbul Bilgi üniversitesi. Erişim adresi: https://www.sanatpsikoterapileridernegi.org/uploads/6/4/5/5/6455557/catayzeynepbedenvebenaras.pdf

44. Demirel, S., Temel, T. (2016). Bedensel-Zihinsel Gelişim, Hareket Kabiliyeti Ve Öğrenme Sürecine Dans Eğitiminin Katkıları. *Fine Arts (NWSAFA). D0182, 2016; 11(4): 171-180.*

45. Sarıkaya, N. A., Ayhan, H., Sukut, Ö. (2017). Farklı Gruplarda Dans ve Hareket Terapisinin Kullanımı ve Etkileri. *JAREN. 2017;3 (Ek sayı):1.*

46. Özdemir, B.c(2007). Dansın Üniversite Öğrencilerinde Görülen Depresyon Düzeylerine Etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. S.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı.

47. Tokinan, B. Ö. (2008) Yaratıcı Dans Etkinliklerinin Öğrencilerin Motivasyon, Özgüven Özyeterlik ve Dans Performansı Üzerindeki Etkileri. Yayınlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi ABD, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

48. Gürey, B., Adıgüzel, Ö. (2013). Yaratıcı Drama ile Dans Devinim Becerisi ve Beden Farkındalığının Geliştirilmesi. *Yaratıcı Drama Dergisi.* Cilt 8, Sayı.

49. Tercan, C. (2016). Topluma Katılım Aracı Olarak Dans. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

50. Sezince, M., Kolburan, Ş. G. (2018). 3-6 Yaş Çocuklarda Müzik ve Dans Eğitiminin Motivasyonel, Fiziksel ve Psikolojik Gelişim Açısından İncelenmesi. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi. Yıl 4 Sayı 1 - 2018 (13-32).*

51. Çolak, Y. (2018).) "Dans ve hareket terapisi yöntemlerinin kullanımının, hemşirelerin mesleki tatmin, tükenmişlik ve eşduyum yorgunluğu düzeylerine etkisinin incelenmesi" http://acikerisim.akdeniz.edu.tr/xmlui/handle/123456789/4052

52. Mahmat, M. (2018). Özel gereksinimli çocuğa sahip bel ağrısı olan annelerde dans terapinin ağrı ve fonksiyonel parametrelere etkinliğinin araştırılması. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.912.

53. Çolakoğlu, A. B. (2019).) "Dans ve hareket terapisi alanının Türk Halk Oyunları bölümleri bünyesinde kullanımına ilişkin bir öneri". *2.Uluslarası Müzik Araştırmaları Öğrenci Kongresine sunulan bildiri metni.* ISBN: 978-605-7647-20-7.

54. Doğan, F.Z. ve Akel,B.S. (2021)."Disleksili Çocuklarda Dans Hareket Terapisinin Praksis Üzerindeki Etkisi; Vaka Serisi Çalışması". *Journal of Occupational Therapy and Rehabilitation*. Year 2021, Volume 9, Issue 1, 41 - 48, 16.03.2021.

55 Kaya, M. (2021). Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığı (Koah) Olan Hastalarda Yaratıcı Dans Temelli Egzersiz Eğitiminin Solunum, Denge Ve Kognitif Fonksiyonlar, Solunum Ve Periferik Kas Kuvveti Ve Fonksiyonel Kapasite Üzerine Etkisi. (Yayınlanmamış Doktora tezi) Bezmialem Vakıf Ün.

56 Temel, T., S.D.Temel ve E.Biber (2022). "Karantina Döneminde Meme Kanserli Kadınlarla Yapılan Terapötik Amaçlı Dans Videosu Projesi" *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, Vol: 45 S: 97-112.

2. Bölüm

TEMEL KAVRAMLAR

"*Beden, zihnin unuttuğu her şeyi hatırlar!*"
(Marcia Karp, 1998)

İlk bölümde genel olarak açıklandığı gibi, DHT'nin en temel varsayımı beden ve zihnin birbirinden ayrılamaz bir bütün olduğudur. Zihin-beden kavramı tam bir döngüdür. Bir insanın tüm unsurları ve bileşenleri birbiri ile ilişkilidir. Zihin vücudun bir parçası, vücut ise zihnin bir parçasıdır. "*DHT, kişiye bütünlük hissi kazandırmak amacıyla vücut ve zihin arasındaki otantik iletişimin farkındalığını artıran terapötik bir yöntem-*

Kaynakça

1. Leventhal, M. (2008). Transformation and Healing Through Dance Therapy: The Challenge and Imperative of Holding the Vision. *American Journal of Dance Therapy*. 30, 4-23.
2. Schoop, T. (2000). Motion and Emotion. *American Journal of Dance Therapy. 22, 91–101.*
3. Hackney, P. (2002). *Making Connections: Total Body Integration Through Bartenieff Fundamentals*. New York: Taylor and Francis. (Routledge). Kindle Edition.
4. Halprin, D. (1999). *Living artfully: Movement as an integrating process*. In by Levine Ellen G. (Ed.). Foundations of expressive arts therapy: Theoretical and clinical perspectives. (pp. 133-149). London: Jessica Kingsley. Kindle Edition.
5. Federman, D. J. (2011). Kinesthetic change in the professional development of dance movement therapy trainees. *Body, Movement and Dance in Psychotherapy. (3):195-214 · December 2011.*
6. Association of Dance Movement Psychotherapy UK*. (2013). Erişim adresi:* https://admp.org.uk/
7. Moore, C., Kaoru, Y. (1988). Words, Movement Observation and Analysis: Instructor's Guidebook. New York: *Routledge. Kindle Edition.*
8. Chaiklin, S. (2016). *Chapter 1: We Dance from the Moment Our Feet Touch the Earth. In* Chaiklin, S., Wengrower, H. (Eds). Chapter 12 in The Art and Science of Dance/Movement Therapy: Life Is Dance*. New York:* Taylor & Francis (Routledge). Second Edition. Kindle Edition.
9. Levy, F. J. (1988). Dance/Movement Therapy: A Healing Art. Virginia: Amer Alliance for Health Physical. Erişim adresi: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED291746.pdf
10. Himmat, K. V. (2012). Creating dances to transform inner states: A choreographic model in Dance/Movement Therapy. *Body Movement and Dance in Psychotherapy*. 7(3):1-17 August. Taylor & Francis (Routledge).
11. McKechnie, S. (2002). *Movement as Metaphor: The construction of meaning in the choreographic art.* In C. Stevens., D. Burnham., G. McPherson., E. Schubert., J. Renwick (Eds). Proceedings of the 7th International Conference on Music Perception & Cognition, Causal Publishers, Adelaide.

12. Capello, P. P. (2016). *An Intra/Interactional Model of DHT with the Adult Psychiatric Patient. Chapter 5 in* Chaiklin, S., Wengrower, H. (Eds). Chapter 12 in The Art and Science of Dance/Movement Therapy: Life Is Dance*. New York:* Taylor & Francis (Routledge). Second Edition. Kindle Edition in Chaiklin.

13. Fernandes, C. (2015). The Moving Researcher. London and Philadelphia : Jessica Kingsley Publishers. Kindle Edition.

14. Reynolds, D. and Reason, M. R. (2012). *Kinesthetic Empathy in Creative and Cultural Practices*. Bristol: Intellect Books Ltd. Kindle Edition.

15. Fischman, D. F. (2016). *Chapter 3: Therapeutic Relationships and Kinesthetic Empathy*. *In* Chaiklin, S., Wengrower, H. (Eds). Chapter 12 in The Art and Science of Dance/Movement Therapy: Life Is Dance*. New York:* Taylor & Francis (Routledge). Second Edition. Kindle Edition.

16. Merleau-Ponty, M.(2006). *Algının Önceliği ve Onun Felsefi Sonuçları*, (çev.Y. Yıldırım).İstanbul: Kabalcı yayınevi.

17. Johnstone, M. S, Introduction Essential dimensions of being a body. In Payne, H., Koch, S., Tantia, J. and Fuchs, T. (Eds) (2019). Introduction to embodied perspectives in psychotherapy. The Routledge International Handbook of Embodied Perspectives in Psychotherapy. Approaches from Dance Movement and Body Psychotherapies. New York: Taylor and Francis (Routledge). Kindle Edition.

18. Koch, Sabine & Fischman, Diana. (2011). Embodied Enactive Dance/Movement Therapy. American Journal of Dance Therapy. 33. 57-72. 10.1007/s10465-011-9108-4.

19. Chaiklin, S. and Schmais, C. (1993). *The Chace Approach to Dance Therapy*. In S. Sandel, S. Chaiklin, A. Lohn (Eds) (1993), Foundations of dance/movement therapy: the life and work of Marian Chace. Columbia: The Marian Chace Memorial Fund of the American Dance Therapy Association.

20. Schmais, C. (1985). Healing Process in Group Theraphy. *American Journal of Dance Theraphy*. *Vol.8 17-36.*

21. Koch, S. C. (2014). Rhythm is it: Effects of Dynamic Body Feedback on Affect and Attitudes. *Article in Frontiers in Psychology. 2014; 5: 537.*

22. Espenak, L. (1981). *Dance Therapy: Theory and Application*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.

23. Dario, A. (2011). Finding the Rhythm in Dance/Movement Therapy: The Use of Tap Dance in Residential Treatment. *Creative Arts Therapies Theses*. Paper 6. Columbia College Chicago Digital Commons. Gerizim adresi: https://digitalcommons.colum.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1019&context=theses_dmt

24. Farah, M. and Silva, H. (2016). Jung's Active Imagination in Whitehouse's Dance: notions of body and movement. *Psicologia USP*. Vol.27 no.3 São Paulo Set./Dec. 2016.Erişim address: http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S0103656420160003005 42&script=sci_arttext&tlng=en

(25) Lauffenburger, Sandra. (2020). 'Something More': The Unique Features of Dance Movement Therapy/Psychotherapy". American Journal of Dance Therapy. 42. 10.1007/s10465-020-09321-y.

3. Bölüm

DANS VE HAREKET TERAPİSİNDE YÖNTEM

Bu bölümde DHT alanında yer alan önemli isimlerin bu yaklaşıma ilişkin yöntemleri açıklanmış; uygulayıcılar için ortak bir dil ve anlayış kazandırmaya yönelik olarak oturumları yapılandırma, süreç, kullanılan teknik ve araçlar, ilkeler ve uygulayıcılar ile ilgili açıklamalar üzerinde durulmuştur. Böylece DHT'de temel anlayışın benimsenmesi amaçlanmıştır.

Kaynakça

1. Wahl, C. (2019). *Laban/Bartenieff Movement Studies: Contemporary Applications.* USA: Human Kinetics, Inc. Kindle Edition.
2. Bartenieff, I., Lewis, D. (2002). *Body Movement: Coping with the Environment*. New York: Taylor and Francis (Routledge). Kindle Edition.
3. Fernandes, C., Hand, Jackie., Mota, J., Scialom, M., Grassmann, R., Schlicher, S. (2015). *The Moving Researcher. Laban/ Bartenieff Movement Analysis in Performing Arts Education and Creative Arts Therapies.* London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers. Kindle Edition.
4. Pericleous, I. (2011). Healing Through Movement: Dance/Movement Therapy for Major Depression. Senior Seminar in Dance Fall 2011. Semantic.Erişim Adresi: Scholar. https://academiccommons.columbia.edu/doi/10.7916/D8ZC88V2
5. Moore, C. L. (2009). *The Harmonic Structure of Movement, Music, and Dance According to Rudolf Laban: An Examination of His Unpublished Writings and Drawings. United* Kingdom: The Edwin Mellen Press Ltd.
6. Tsacho, P., Racheller., Shafi, T. (2017). A Somatic Movement Approach to Fostering Emotional Resiliency through Laban Movement Analysis. *Front Hum Neurosci. 2017 Sep 7;11:410.*
7. Bloom, K. (2018). *The Embodied Self: Movement and Psychoanalysis.* New York: Taylor and Francis (Routledge). Second Editon. Kindle Edition.
8. Meekums, B. (2002). *Dance Movement Therapy: A Creative Psychotherapeutic Approach (Creative Therapies in Practice series)*. Thousand Oaks, United States : Sage Publications. Kindle Edition.
9. Levy, F. J. (1988). Dance/Movement Therapy: A Healing Art. Virginia: Amer Alliance for Health Physical. Erişim adresi: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED291746.pdf
10. Çatay, Z. (2013). *Beden ve Ben Arasında Dokunan Ağ: Dans/Hareket Terapisi. İstanbul Bilgi Üniversitesi*. Erişim adresi: https://www.sanatpsikoterapileridernegi.org/uploads/6/4/5/5/6455557/catayzeynepbedenvebenaras.pdf
11. Dosamantes Alperson, E. (1984). Experiential movement psychotherapy. In Bernstein, P. L., Theoretical approaches in dance/movement therapy (Vol. 1, pp. 257–291). Dubuque, Iowa: Kendall Hunt Pub Co; Revised edition (June 1, 1988)

12. Sandell, S. (1993). The process of empathic reflection in dance therapy. In Chace, M., Sandel, S. L., Chaiklin, S. A. (Eds). Foundations of Dance/Movement Therapy: The Life and Work of Marian Chace. *Columbia: American Dance Therapy Association, 1993*

13. ADTA. (2019). What is dance/movement therapy? American dance therapy association. Erişim adresi: https://adta.org/faqs

14. Pallaro, P. (Ed). (1999). Authentic Movement: Essays by Mary Starks Whitehouse, Janet Adler and Joan Chodorow. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers. Kindle Edition.

15. Landgraf, H. (2013). A Theoretical Comparison of Dance/Movement Therapy and Expressive Arts Therapy. *Creative Arts Therapies Theses*. Paper 30. Columbia College Chicago Digital Commons.

16. Sinki, K. (2015). The Dance of Here and Now: A Heuristic Journey Uncovering the Role of Presence While Practicing Dance/Movement Therapy With an Elderly Population Experiencing Dementia. *Creative Arts Therapies*. Theses 67. Columbia College Chicago. Columbia College Chicago Digital Commons.

17. Oxford Dictionaries. (2014). Erişim adresi: http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/ground?q=grounde

18. Merriam-Webster Dictionary. (2014). Erişim adresi: http://www.merriam-webster.com/dictionary/grounde

19. Dascal, V. (2016). Body, Style, and Psychotherapy. Chapter 6 in Chaiklin, Sharon and Wengrower, H. (Eds.). The Art and Science of Dance/Movement Therapy: Life Is Dance. New York: Taylor & Francis (Routledge). Second Edition. Kindle Edition.

20. De Tord, P., Brauninger, I. (2015). Grounding: Theoretical application and practice in dance movement therapy. *Arts in Psychotherapy*. Volume: 43: Elsevier Science B.V, Amsterdam.

21. Laban, R. (1974). *The language of Movement*. Boston: Plays Inc.

22. Taylor, A., Dragonosky, J. (1979). Using Personal Space in Developing a Working Alliance in Dance Movement Therapy. *American Journal of Dance Therapy* 3, pp. 51-61.

23. White, E. Q. (2016). Laban's Movement Theories: *A Dance/Movement Therapist's Perspective. In* Chaiklin, S., Wengrower, H. (Eds). Chapter 12 in The Art and Science of Dance/Movement Therapy: Life Is Dance. *New York:* Taylor & Francis (Routledge). Second Edition. Kindle Edition.

24. Boas, F. 1978. Creative Dance In: Costanois, M. (Ed). *Therapy in Motion.* Chicago: University of Illinois Press.

25. McGarry, L., Russo, F. (2011). Mirroring in Dance/Movement Therapy: Potential mechanisms behind empathy enhancement. *The Arts In Psychotherapy, Volume 38, Issue 3, July 2011, Pages 178-184*.

26. Koch, S. C., Mehl, L., Sobanski, E., Sieber, M. and Fuchs, T. (2015). Fixing the mirrors: a feasibility study of the effects of dance movement therapy on young adults with autism spectrum disorder. *Autism. 2015 Apr;19(3):338-50*.

27. Stromsted, T. (2009). *Healing soul's body: An introduction to Authentic Movement.* In P. Bennett (Ed.), Journeys & Encounters: Clinical, Communal, Cultural, Proceedings of the 17th International IAAP Congress for Analytical Psychology. Capetown, South Africa. Einsiedeln, Switzerland: Daimon Verlag.

28. Frantz, G. (1999). *An approach to the center: An interview with Mary Whitehouse.* In P. Pallaro (Ed) (1999). Authentic Movement: Essays by Mary Starks Whitehouse, Janet Adler and Joan Chodorow. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers. Kindle Edition.

29. Musicant, S. (1994). Authentic movement and dance therapy*. American Journal of Dance Therapy.* 16, 91-106

30. Bacon, J. (2017). Authentic Movement as a Practice for Wellbeing. Erişim adresi: https://www.academia.edu/10349160/Authentic_Movement_as_Well-Being_Practice

31. Gluck, J. (2013). Insight Improvisation Melding Meditation, Theater, and Therapy for Self-Exploration, Healing, and Empowerment. A Creative Commons Attribution, NonCommercial, NoDerivs 3.0 Unported License. Erişim adresi: http://www.insightimprov.org/pdfs/book_chapters/meditation.pdf

32. Adler, J. (2002). *Offering from the Conscious Body: The Discipline of Authentic Movement*. Vermont: Inner Traditions, Kindle Edition.

33. Stromsted, T. (2009) Authentic Movement: A dance with the divine. *Movement and Dance in Psychotherapy 2009, 1–13.* Taylor & Francis (Routledge). Erişim adresi: https://www.authenticmovement-bodysoul.com/wp-content/uploads/2012/12/StromstedAMSacred.pdf

34. Chodorow, J., Adorisio, A., Stromsted, T., Méndez, M. (2019). *Active Imagination in Movement - Encountering The Other Within us, Between us and in the World.* Pre-Congress Workshop on Authentic Movement: Danced & Moving Active Imagination. August 25, 2019.

35. Bräuninger, I. (2014). Specific dance movement therapy interventions - Which are successful? : An intervention and correlation study. *The Arts in Psychotherapy*, *41*,*445–457.*

36. Hamill, M., Smith, L., and Röhricht, F. (2011). Dancing down memory lane. Circle dancing as a psychotherapeutic intervention in dementia-a pilot study. *Dementia*, *11(6)*, *709–72: 4.*

37. Karampoula, E., Panhofer, H. (2018). The circle in dance movement therapy: A literature review. *The Arts in Psychotherapy*, 58 (2018) 27-32.

38. Stark, F. A., Lohn A. (1989). The use of verbalization in dance/movement therapy. *The Arts in Psychotherapy. Volume 16, Issue 2, Summer 1989, Pages 105-113*

39. Verraault, K. (2017). Dance/Movement therapy and resilience building with female asylum seekers and refugees: a phenomenological practice based research. *Intervention*. Volume 15, Number 2, Page 120 – 135

40. Kleinlooh., Simone. (2017). Understanding one's own dance. Dance Therapy intensive introduction week. *Codarts, Master of Arts Therapies/Dance Therapy*. Rotterdam

41. Chakraborty, S. (2013). Restoring Smiles Through Dance Dance Movement: Therapy Module. To work with Trafficking Survivor for Care and Justice. *Kamonohashi Project*. Kolkata Sanved. Kolkata

42. Sanat Psikoterapileri Derneği (2019)., Erişim adresi: https://www.sanatpsikoterapileridernegi.org/. (erişim 12.08.2019)

43. Eracar, N.(2013). Sözden Öte-Sanatla Terapi ve Yaratıcılık. (s.27) İstanbul: 3P Yayıncılık

44. Gladding, S. T. (2016). The Creative Arts in Counseling. Fifth Edition), Alexandria,VA: American Counseling Association

45. ADTA. (2019). American Dance Therapy Association. Scope of Practice Definition for Dance/Movement Therapy. Erişim adresi: https://adta.wildapricot.org

4. Bölüm

UYGULAMALAR

9. Basım

BİTKİ BESLEME

Prof. Dr. Burhan KACAR
Prof. Dr. A. Vahap KATKAT

nobel

BİTKİ BESLEME

Prof. Dr. Burhan KACAR
Prof. Dr. A. Vahap KATKAT

Yayın No.: 1217
Fen Bilimleri No.: 99
ISBN: 978-605-320-121-2
E-ISBN: 978-625-402-843-4
Basım Sayısı: 9. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kacar, Burhan., Katkat, A. Vahap.
Bitki Besleme / Burhan Kacar, A. Vahap Katkat
9. Basım. XVII+660 s. 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-605-320-121-2
E-ISBN: 978-625-402-843-4
1. Bitki 2. Besin Elementleri 3. Absorpsiyon 4. Fifsasyon 5. Noksanlık Arazı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ (3. BASKI İÇİN) V
ÖNSÖZ VII
YAZARLAR HAKKINDA IX

BİTKİ BESLEMEDE GEREKSİNİM DUYULAN ELEMENTLER 1
1.1. BİTKİ BESLEME ALANINDA GÜNÜMÜZE DEĞİN YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR 1
1.2. BİTKİLER İLE İNSAN VE HAYVANLARIN BESLENMELERİ ARASINDAKİ TEMEL AYRIM 4
1.3. BESİN ELEMENTLERİNİN BİTKİLERDEKİ MİKTARLARI 7
1.4. BİTKİ GELİŞMESİ İÇİN MUTLAK GEREKLİ BESİN ELEMENTLERİ, TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI 10
1.5. MUTLAK GEREKLİ BİTKİ BESİN ELEMENTLERİNİN BELİRLENME SÜRECİ 13
1.6. MUTLAK GEREKLİ MİKROELEMENTLERİN BELİRLENMELERİNDEKİ GECİKME NEDENLERİ 15
1.6.1.Besin Çözeltisinin Hazırlanmasında Kullanılan Tuzların Yeteri Kadar Arılaştırılmamış Olması 15
1.6.2.Denemede Kullanılan Arı Suyun Yeterince Arılaştırılmamış Olması 15
1.6.3.Denemede Kullanılan Kaplardan ve Atmosferden Bulaşma 16
1.6.4.Bitki Tohumlarında Yeterli Düzeyde Mikro Elementin Bulunması 16
1.7. MUTLAK GEREKLİ BESİN ELEMENTLERİNİN BELİRLENME YÖNTEMLERİ 16
1.7.1. Su Kültürü 18
1.7.1.1. Su Kültürü Yönteminin Başarılı Bir Şekilde Uygulanmasında Dikkat Edilecek Önemli Noktalar 21
1.7.2. Kum Kültürü 24
1.7.3. Su ve Kum Kültürlerinin Karşılaştırılması 25
1.8. BİTKİ BESİN ELEMENTLERİ KAYNAĞI OLARAK TOPRAK 26
KAYNAKÇA 33

BİTKİLERDE BESİN ELEMENTİ ALIMI 37
2.1. BİTKİ KÖKLERİ ve KÖK SİSTEMLERİ 37
2.1.1. Kök Sistemlerinin Toprakla Dağılımı 39
2.1.2 Kök Salgıları 41
2.1.3. Kök Katyon Değişim Kapasitesi 45
2.1.4. Kök Büyümesini ve Gelişmesini Etkileyen Etmenler 46
2.1.4.1. Fotosentez Ürünlerinin Kök Sistemine Aktarılması 46
2.1.4.2. Bitki Besin Elementleri 48
2.1.4.3. Toprak Havası 49
2.1.4.4. Toprak Nemi 50
2.1.4.5. Toprak Sıcaklığı 52
2.1.4.6. Toprak Tekstürü 53

2.2. BİTKİ BESİN ELEMENTLERİNİN KÖK ETKİ ALANINA TAŞINMASI 54
2.2.1. Kitle Akımı 55
2.2.2. Difüzyon..... 56
2.3. BİTKİ BESİN ELEMENTLERİNİN KÖK ÜZERİNE ALINMASI 57
2.3.1. Karbonik Asit Kuramı..... 57
2.3.2. Kontak Değişim Kuramı 58
2.4. KÖK ÜZERİNDEKİ BİTKİ BESİN ELEMENTLERİNİN KÖK İÇERİSİNE ALINMASI..... 59
2.5. BESİN ELEMENTLERİNİN ALINMASINDA TEMEL İLKELER..... 63
2.5.1.Çoğu Besin Elementleri Hücre İçerisinde Biriktirilir..... 64
2.5.2.Besin Elementleri Özelliklerine Göre Seçilerek Absorbe Edilir 65
2.5.3.Absorbe Edilen Besin Elementleri Hücre Dışına Çok Yavaş Çıkar..... 65
2.5.4.Besin Elementlerinin Absorpsiyonu Konsantrasyonlarına Bağlı Olarak Değişir 67
2.6. BESİN ELEMENTLERİNİN HÜCRE MEMBRANLERINDA TAŞINMASI . 68
2.6.1 Pasif Taşınma..... 68
2.6.1.1. Basit Difüzyon ile Taşınma..... 69
2.6.1.2. Kolaylaştırılmış Difüzyon ile Taşınma 70
2.6.2. Aktif Taşınma 71
2.7. BİTKİ KÖKLERİNDE BESİN ELEMENTLERİNİN İLETİM BORULARINA TAŞINMASI ve YÜKLENMESİ..... 72
2.7.1. Besin Elementlerinin Ksileme Radyal Taşınması 72
2.7.2. Besin Elementlerinin Ksileme Yüklenmesi..... 74
2.8. BİTKİ BESİN ELEMENTLERİNİN ALINMASINDA MİKORİZALARIN ETKİNLİĞİ 75
2.9. BİTKİ BESİN ELEMENTLERİNİN ALIMINA ETKİ YAPAN ETMENLER..... 79
2.9.1. Sıcaklık..... 79
2.9.2. Işık..... 80
2.9.3. Havalanma 81
2.9.4. pH..... 82
2.9.5. İyonların Karşılıklı Etkileri 84
2.9.6. Bitki Çeşidi 85
2.9.7. Bitkinin Büyüme Durumu..... 86
2.10. TOPRAKÜSTÜ ORGANLAR ARACILIĞIYLA BESİN ELEMENTİ ALIMI 87
KAYNAKÇA..... 92

BİTKİLERDE SU ALIMI..... 101
3.1. BİTKİ-SU İLİŞKİLERİNDE TEMEL İLKELER..... 101
3.1.1. Kitle Hareketi, Difüzyon ve Osmozis..... 103
3.1.2. Su potansiyeli (Su Konsantrasyonu – Suyun Bağımsız Enerji Gücü-Suyun Kimyasal Potansiyeli)..... 108
3.1.3. Hücre Su Potansiyelini Oluşturan Etmenler..... 110
3.2. TOPRAK SUYU ve YARAYIŞLILIĞI..... 112
3.3. BİTKİ KÖKLERİ TARAFINDAN SUYUN ALINMASI..... 114

3.4. SU POTANSİYEL GRADİENTİNE GÖRE HÜCREYE SU GİRİŞİ ve ÇIKIŞI 115
3.4.1. Hücreye Su Girişi 115
3.4.2. Hücreden Su Çıkışı 118
3.5. SUYUN ve SUDA ÇÖZÜNMÜŞ BESİN ELEMENTLERİNİN KÖK KSİLEMİNE TAŞINMASI 119
3.6. SUYUN ve SUDA ÇÖZÜNMÜŞ BESİN ELEMENTLERİNİN KSİLEMDE TAŞINMA MEKANİZMASI 123
3.6.1. Kök Basıncı Kuramı 123
3.6.2. Kohezyon-Emme (Tension) Kuramı 125
3.7. BESİN ELEMENTLERİNİN KSİLEME YÜKLENMESİ 127
3.8. İLETİM BORULARINDA BESİN ELEMENTLERİNİN TAŞINMASI 129
3.8.1. Besin Elementlerinin Ksilem İletim Borularında Yukarı Doğru Taşınması 129
3.8.2. Besin Elementlerinin Yatay Taşınması 131
3.8.3. Floemde Besin Elementlerinin Taşınması 132
3.8.4. Besin Elementlerinin Bitkide Yaprak Dışına Taşınması 133
3.9. FOTOSENTEZ ÜRÜNLERİNİN FLOEME YÜKLENMESİ ve FLOEMİN BOŞALTILMASI 135
3.9.1. Fotosentez Ürünlerinin Floemde Taşınma Mekanizması 136
3.10. BİTKİLERİN KÖK ÜSTÜ ORGANLARI TARAFINDAN SUYUN ALINMASI ve TAŞINMASI 139
3.11. SU STRESİNİN BİTKİLERDE ETKİSİ 140
KAYNAKÇA 141

AZOT 145
4.1. BİTKİLERİN AZOT ALIMI 145
4.2. BİTKİLERİN AZOT İÇERİKLERİ 146
4.3. BİTKİLERDE AZOT ASİMİLASYONU 153
4.3.1. Nitratın Asimilasyonu 153
4.3.2. Amonyumun Asimilasyonu 155
4.3.3. Amino Asitler ve Protein Biyosentezi 157
4.4. BİTKİLERİN AZOT KAYNAKLARI 159
4.4.1. Azot Kaynağı Olarak Toprak 159
4.4.1.1. Toprakta Azot Döngüsü 160
4.4.1.2. Toprakta Azot Şekilleri 162
4.4.1.3. Toprakta Azot Değişimi 164
4.4.1.3.1. Azotun Mineralizasyon ve İmmobilizasyonu 164
4.4.1.3.2. Azotun Mineralizasyon ve İmmobilizasyonunu Etkileyen Etmenler 172
4.4.1.3.3. Denitrifikasyon 175
4.4.1.3.4. Amonyum Fiksasyonu 177
4.4.2. Azot Kaynağı Olarak Atmosfer 180
4.4.2.1. Atmosfer Azotunun Tutulması (Fiksasyonu) 180
4.4.2.2. Atmosferden Yağışlarla Toprağa Azot Aktarımı 187
4.4.3. Azot Kaynağı Olarak Azotlu Gübreler 189

4.3.1. Azotlu Gübrelerin Etkenliklerini Sınırlayan Etmenler 191
4.5. BİTKİLERDE AZOT NOKSANLIĞINDA GÖRÜLEN BELİRTİLER 197
4.6. AZOTUN BİTKİ GELİŞMESİ ÜZERİNE ETKİLERİ 200
4.6.1. Azotun Bitkilerin Karbonhidrat İçerikleri Üzerine Etkisi 200
4.6.2. Azotun Bitki Suyu (Succulence) Üzerine Etkisi 201
4.6.3. Azotun Kök Büyümesi ve Ürün Miktarı Üzerine Etkisi 202
4.6.4. Azotun Dane ve Meyve Verimi Üzerine Etkisi 206
4.6.5. Azotun Bitkilerde Yatma Üzerine Etkisi 207
4.6.6. Azotun Hasat Zamanı Üzerine Etkisi 208
4.6.7. Azotun Bitkilerin Hastalıklara Karşı Dayanıklılığı Üzerine Etkisi 208
KAYNAKÇA 209

FOSFOR 217
5.1. BİTKİLERİN FOSFOR ALIMI 217
5.2. BİTKİLERİN FOSFOR İÇERİKLERİ 220
5.3. BİTKİLERDE FOSFOR BİLEŞİKLERİ VE METABOLİK İŞLEVLERİ 225
5.3.1. İnorganik Fosfor Bileşikleri ve Metabolik İşlevleri 225
5.3.2. Organik Fosfor Bileşikleri ve Metabolik İşlevleri 227
5.4. BİTKİLERİN FOSFOR KAYNAKLARI 232
5.4.1. Fosfor Kaynağı Olarak Toprak 232
5.4.1.1. Toprakta Fosfor Döngüsü 235
5.4.1.2. Topraklarda Fosfor 237
5.4.1.2.1. Organik Fosfor 237
5.4.1.2.2. İnorganik Fosfor 241
5.4.1.3. Topraklarda Fosforun Değişimi 245
5.4.1.3.1. Fosfor Fiksasyonu 245
5.4.2. Fosfor Kaynağı Olarak Fosforlu Gübreler 259
5.4.3.Etkinlikleri Yönünden Fosforlu Gübrelerin Karşılaştırılması 262
5.5. BİTKİLERDE FOSFOR NOKSANLIĞINDA GÖRÜLEN BELİRTİLER 266
5.6. FOSFORUN BİTKİ GELİŞMESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 278
5.6.1. Fosfor Metabolik Enerji Kaynağıdır 278
5.6.2. Fotosentezin Oluşumunda Fosfor Önemli Rol Oynar 279
5.6.3. Fosfor Biyolojik Azot Fiksasyonunu Arttırır 280
5.6.4. Kök Gelişmesi Üzerine Fosforun Etkisi 281
5.6.5. Ürün Miktarı Üzerine Fosforun Etkisi 284
5.6.6. Hasat Zamanı Üzerine Etkisi 287
5.6.7. Mevsim Boyunca Fosforun Etkisi 288
5.6.8. Hastalıklara Dayanıklılığa Karşı Fosforun Etkisi 289
KAYNAKÇA 290

POTASYUM 299
6.1. BİTKİLERİN POTASYUM ALIMI 299
6.1.1. Potasyum Alımını Etkileyen Etmenler 300
6.2. BİTKİLERİN POTASYUM İÇERİKLERİ 304
6.3. BİTKİLERDE POTASYUMUN METABOLİK İŞLEVLERİ 305
6.3.1. Enzim Aktivitesinde Potasyumun İşlevi 305

6.3.2. Fotosentezde Potasyumun İşlevi 310
6.3.3 Fotosentez Ürünlerinin Taşınmasında Potasyumun İşlevi 310
6.3.4. Hücre Büyümesinde Potasyumun İşlevi 311
6.3.5. Bitkide Su Dengesi Üzerinde Potasyumun İşlevi 312
6.4. BİTKİLERİN POTASYUM KAYNAKLARI 314
6.4.1. Potasyum Kaynağı Olarak Toprak 314
6.4.1.1. Topraklarda Potasyum Fraksiyonları 314
6.4.1.2. Toprakta Potasyum Döngüsü 320
6.4.1.3. Potasyum Fiksasyonu 321
6.4.1.3.1. Potasyum Fiksasyonuna Etki Yapan Etmenler 322
6.4.2. Potasyum Kaynağı Olarak Potasyumlu Gübreler 325
6.5. BİTKİLERDE POTASYUM NOKSANLIĞINDA GÖRÜLEN BELİRTİLER 328
6.6. BİTKİ GELİŞMESİ ÜZERİNE POTASYUMUN ETKİLERİ 331
6.6.1. Kök Gelişmesi ve Ürün Miktarı Üzerine Potasyumun Etkileri 331
6.6.2. Soğuğa Dayanıklılığa Karşı Potasyumun Etkisi 335
6.6.3. Bitkilerde Yatma Üzerine Potasyumun Etkisi 336
6.6.4. Hasat Zamanı Üzerine Potasyumun Etkisi 337
6.6.5. Azotun Etkinliği Üzerine Potasyum Etkisi 337
6.6.6. Hastalıklara Dayanıklılığa Karşı Potasyumun Etkisi 338
6.6.7. Kalite Üzerine Potasyumun Etkisi 340
KAYNAKÇA 343

KALSİYUM 351
7.1. BİTKİLERİN KALSİYUM ALIMI 351
7.2. BİTKİLERİN KALSİYUM İÇERİKLERİ 353
7.3. BİTKİLERDE KALSİYUMUN METABOLİK İŞLEVLERİ 359
7.4. BİTKİLERDE KALSİYUM KAYNAKLARI 365
7.4.1. Kalsiyum Kaynağı Olarak Toprak 365
7.4.2. Kalsiyum Kaynağı Olarak Kalsiyumlu Gübreler 368
7.5. BİTKİLERDE KALSİYUM NOKSANLIĞI 371
KAYNAKÇA 374

MAGNEZYUM 377
8.1. BİTKİLERİN MAGNEZYUM ALIMI 377
8.2. BİTKİLERİN MAGNEZYUM İÇERİKLERİ 379
8.3. BİTKİLERDE MAGNEZYUMUN METABOLİK İŞLEVLERİ 380
8-4. BİTKİLERİN MAGNEZYUM KAYNAKLARI 385
8.4.1. Magnezyum Kaynağı Olarak Toprak 385
8.4.2. Magnezyum Kaynağı Olarak Magnezyumlu Gübreler 387
8.5. BİTKİLERDE MAGNEZYUM NOKSANLIĞI 389
KAYNAKÇA 393

KÜKÜRT 397
9.1. BİTKİLERİN KÜKÜRT ALIMI 397
9.2. BİTKİLERİN KÜKÜRT İÇERİKLERİ 399

9.3. BİTKİLERDE KÜKÜRDÜN ASİMİLASYONU ve METABOLİK İŞLEVLERİ 400
9.3.1. Kükürdün Asimilasyonu 400
9.3.2. Kükürdün Metabolik İşlevleri 403
9.4. BİTKİLERİN KÜKÜRT KAYNAKLARI 405
9.4.1. Kükürt Kaynağı Olarak Toprak 405
9.4.1.1. Toprakta Kükürt Döngüsü 405
9.4.1.2. Toprakta Kükürt Bileşikleri ve Değişimi 405
9.4.1.3. Toprakta Sülfatın Tutulması (Adsorpsiyonu) 410
9.4.2. Kükürt Kaynağı Olarak Kükürtlü Gübreler 411
9.4.3. Kükürt Kaynağı Olarak Atmosfer 414
9.5. BİTKİLERDE KÜKÜRT NOKSANLIĞI 416
KAYNAKÇA 418

DEMİR 423
10.1. BİTKİLERİN DEMİR ALIMI 423
10.1.1. Demir Alımını Etkileyen Etmenler 425
10.2 BİTKİLERİN DEMİR İÇERİKLERİ 428
10.3. BİTKİLERDE DEMİRİN METABOLİK İŞLEVLERİ 429
10.4. BİTKİLERİN DEMİR KAYNAKLARI 434
10.4.1. Demir Kaynağı Olarak Toprak 434
10.4.2. Demir Kaynağı Olarak Demirli Gübreler 439
10.5. BİTKİLERDE DEMİR NOKSANLIĞI 440
KAYNAKÇA 444

MANGAN 449
11.1. BİTKİLERİN MANGAN ALIMI 449
11.1.1. Mangan Alımını Etkileyen Etmenler 451
11.2. BİTKİLERİN MANGAN İÇERİKLERİ 452
11.3. BİTKİLERDE MANGANIN METABOLİK İŞLEVLERİ 454
11.4. BİTKİLERİN MANGAN KAYNAKLARI 459
11.4.1. Mangan Kaynağı Olarak Toprak 459
11.4.2. Mangan Kaynağı Olarak Manganlı Gübreler 463
11.5. BİTKİLERDE MANGAN NOKSANLIĞI 464
KAYNAKÇA 467

ÇİNKO 473
12.1. BİTKİLERİN ÇİNKO ALIMI 473
12.1.1. Çinko Alımını Etkileyen Etmenler 474
12.2. BİTKİLERİN ÇİNKO İÇERİKLERİ 480
12.3. BİTKİLERDE ÇİNKONUN METABOLİK İŞLEVLERİ 486
12.4. BİTKİLERİN ÇİNKO KAYNAKLARI 488
12.4.1. Çinko Kaynağı Olarak Toprak 488
12.4.2. Çinko Kaynağı Olarak Çinkolu Gübreler 496
12.5. BİTKİLERDE ÇİNKO NOKSANLIĞI 498
KAYNAKÇA 502

BAKIR 511
13.1. BİTKİLERİN BAKIR ALIMI 511
13.2. BİTKİLERİN BAKIR İÇERİKLERİ 513
13.3. BİTKİLERDE BAKIRIN METABOLİK İŞLEVLERİ 518
13.4. BİTKİLERİN BAKIR KAYNAKLARI 521
13.4.1. Bakır Kaynağı Olarak Toprak 521
13.4.2. Bakır Kaynağı Olarak Bakırlı Gübreler 524
13.5. BİTKİLERDE BAKIR NOKSANLIĞI 526
KAYNAKÇA 529

BOR 535
14.1. BİTKİLERİN BOR ALIMI 535
14.1.1. Bor Alımını Etkileyen Etmenler 536
14.2. BİTKİLERİN BOR İÇERİKLERİ 539
14.3. BİTKİLERDE BORUN METABOLİK İŞLEVLERİ 541
14.4. BİTKİLERİN BOR KAYNAKLARI 547
14.4.1. Bor Kaynağı Olarak Toprak 547
14.4.2. Bor Kaynağı Olarak Borlu Gübreler 551
14.5. BİTKİLERDE BOR NOKSANLIĞI 553
KAYNAKÇA 556

MOLİBDEN 561
15.1. BİTKİLERİN MOLİBDEN ALIMI 561
15.2. BİTKİLERİN MOLİBDEN İÇERİKLERİ 563
15.3. BİTKİLERDE MOLİBDENİN METABOLİK İŞLEVLERİ 567
15.4. BİTKİLERİN MOLİBDEN KAYNAKLARI 570
15.4.1. Molibden Kaynağı Olarak Toprak 570
15.4.2. Molibden Kaynağı Olarak Molibdenli Gübreler 573
15.5. BİTKİLERDE MOLİBDEN NOKSANLIĞI 574
KAYNAKÇA 576

KLOR 581
16.1. BİTKİLERİN KLOR ALIMI 581
16.2. BİTKİLERİN KLOR İÇERİKLERİ 582
16.3. BİTKİLERDE KLORUN METABOLİK İŞLEVLERİ 584
16.4. BİTKİLERİN KLOR KAYNAKLARI 587
16.4.1. Klor Kaynağı Olarak Toprak 587
16.4.2. Klor Kaynağı Olarak Klorlu Gübreler 588
16.5. BİTKİLERDE KLOR NOKSANLIĞI 589
KAYNAKÇA 591

SODYUM 593
17.1. BİTKİLERİN SODYUM ALIMI 593
17.2. BİTKİLERİN SODYUM İÇERİKLERİ 595
17.3. BİTKİLERDE SODYUMUN METABOLİK İŞLEVLERİ 597
17.4. BİTKİLERİN SODYUM KAYNAKLARI 599
17.4.1. Sodyum Kaynağı Olarak Toprak 599

17.4.2. Sodyum Kaynağı Olarak Sodyumlu Gübreler 600
17.5. BİTKİLERDE SODYUM NOKSANLIĞI 601
KAYNAKÇA 602

KOBALT, VANADYUM ve SİLİSYUM 605
18.1. KOBALT 605
18.1.1. Bitkilerin Kobalt Alımı ve Kobalt İçerikleri 605
18.1.2. Kobaltın Metabolik İşlevleri 606
18.1.3. Kobalt Kaynağı Olarak Toprak 608
18.1.4. Kobalt Noksanlığının Giderilmesi 608
18.2. VANADYUM 609
18.2.1. Bitkide Vanadyum 609
18.2.2. Toprakta Vanadyum 611
18.3. SİLİSYUM 611
18.3.1. Bitkilerin Silisyum Alımı ve Silisyum İçerikleri 611
18.3.2. Silisyumun Metabolik İşlevleri 613
18.3.3. Toprakta Silisyum 616
KAYNAKÇA 617

YARARLI DİĞER ELEMENTLER 621
19.1. NİKEL 621
19.1.1. Bitkide Nikel 621
19.1.2. Toprakta Nikel 624
19.2. SELENYUM 625
19.2.1. Bitkide Selenyum 625
19.2.2. Toprakta Selenyum 627
19.3. ALÜMİNYUM 628
19.3.1. Bitkide Alüminyum 628
19.3.2. Toprakta Alüminyum 631
KAYNAKÇA 633

KONU DİZİNİ 637
YAZAR DİZİNİ 645

1 BİTKİ BESLEMEDE GEREKSİNİM DUYULAN ELEMENTLER

1.1. BİTKİ BESLEME ALANINDA GÜNÜMÜZE DEĞİN YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Yaşamları boyunca insanlar bitkilere, bitkilerin beslenmelerine ve bitkilerde cereyan eden metabolik olaylara ilgi duymuşlardır. Cansız gibi görünen bir bitki tohumunun belli koşullar altında çimlenmesi, kök, gövde, yaprak vb organlarını oluşturması ve bunların nedenleri düşünen ilk insanların önemli uğraşları arasında yer almıştır. İnsan ve hayvanların beslenmelerinde bitkilerin çok önemli bir yere sahip olması, insanların bitki gelişmesi üzerinde her çağda ve zamanımızda ilgilerinin sürmesinin başlıca nedenidir.

Bitkilerin yaşayan varlıklar oldukları daha ilk çağda biliniyordu. Ancak yaşam ile ilgili olayların, çevreden sürekli madde alışverişi ile sürdürülebildiği çok sonraları bilinçli bir şekilde anlaşılabilmiştir.

Bitkilerin beslenme ve gelişmeleriyle ilgili dikkate değer ilk öneri milattan 384 yıl önce doğmuş olan büyük filozof Aristoteles tarafından yapılmıştır. Aristo kısa adıyla anılan büyük düşünür, bitkilerin gereksinim duydukları maddeleri, kökleri aracılığıyla topraktan işlenmiş olarak aldıklarını ve bu maddelerin bitkilerde oldukları gibi toprakta da bulunduklarını ileri sürmüştür.

Aristo'nun görüş ve önerileri, Belçikalı fizikçi ve kimyager Jan Baptist van Helmont (1577-1644) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçları yayınlanıncaya değin uzun süre etkili olmuş ve geniş kabul görmüştür. Bitki besleme alanında dikkate değer ilk araştırma olarak kabul edilen ve iyi planlanmış olan çalışmanın sonuçları van Helmont'un oğlu tarafından 1684 yılında yayınlanmıştır. Bitki besleme alanında yeni bir aşamayı gösteren ve geniş yankı yapan denemede saksı içerisine konulan 90.7 kg kuru toprağa 2.3 kg ağırlığında bir söğüt fidanı (*Salix sp.*) dikilmiştir. Beş yıl süreyle saksıya gerektikçe yağmur suyu ya da arı su verilmiş ve dışarıdan herhangi bir maddenin karışmaması için saksının üzeri delikli galvanize saçla kapatılmıştır. Tam beş yıllık bir gelişme süresi sonunda denemeye son verilmiş ve ağacın ağırlığının aşağı yukarı 77.1 kg olduğu saptanmıştır. Gelişme süresi içerisinde sonbaharda dökülen yapraklar tartılmamış ve bunlar denemede dikkate alınmamıştır. Deneme sonunda toprak kurutulmuş ve orijinal toprak ağırlığından 57 g eksilmiş olduğu görülmüştür. Toprağa yalnızca suyun verildiğini dikkate alan van

Topraklarda bulunan mikroorganizmalar nitrat, sülfat ve fosfatları çeşitli organik bileşiklerin sentezinde kullanırlar. Böylece anılan anyonlar çeşitli organik bileşiklere dönüşmek suretiyle toprakta tutulurlar.

Toprakta bitki besin elementleri ile ilgili olarak bitki tarafından alınabilir (*yararlanılabilir*) ve bitki tarafından alınamaz (*yararlanılamaz*) sözcükleri ilk önce Dyer (1894) tarafından kullanılmıştır. Bu sözcükler kimi zaman çok değişik şekillerde anlaşılmaktadır. Genellikle bitki tarafından alınabilir durumdaki besin elementlerini toprakta yetiştirilen bitkiler tarafından yararlanılabilen besin elementleri simgelemektedir. Toprakta bulunan bitki besin elementlerinin şekilleri ve bunlardan bitkilerin yararlanma mekanizmaları henüz açık olarak anlaşılmış değildir. Bununla beraber bilim adamları bilmektedirler ki yararlanılabilir durumdaki bitki besin elementleri miktarı aynı toprakta değişik bitkiler için ayrımlı olabileceği gibi, çeşitli etmenlerle ilgili olarak bu miktar mevsimden mevsime topraklarda değişiklik göstermektedir (Bouyer 1959).

Bitki tarafından alınabilir durumdaki bitki besin elementleri miktarının açıklanmasında karşılaşılan en önemli güçlük toprakta bulunan bitki besin elementlerinin fiziki olarak bulunduğu yerle yakından ilgilidir. Örneğin kök sistemi toprak parçacıkları ile tam değinim sağlayacak şekilde gelişme göstermeyen bir bitki, kimyasal olarak bitki tarafından alınabilir durumda bulunan bitki besin elementlerinden tam olarak yararlanamaz. Böylece kök ile değinim yapamadığı için bitki tarafından alınamayan fakat bitki tarafından alınabilir halde bulunan bitki besin elementleri, bitki tarafından alınamaz olarak tanımlanabilir. Yine aynı şekilde toprağın uygun olmayan fiziksel ve kimyasal özelliklerinin kök gelişmesi üzerine olumsuz etkileri, yararlanılabilir durumdaki bitki besin elementlerinden bitkilerin yararlanmalarını da sınırlandırabilmektedir.

KAYNAKÇA

Adepetu, J.A. and L.K. Akapa (1977). *Root growth and nutrient uptake characteristics of some cowpea varieties*. Agron. J. 69:940-943.

Ahmed, S. and H.J. Evans (1960). *Cobalt: A micronutrient element for the growth of soybean plants under symbiotic conditions*. Soil Sci. 90:205-210.

Arnon, D.I. (1938). *Microelements in culture solution experiments with higher plants.* Amer. Jour. Botany 25:322-325.

Arnon, D.I. and C.M. Johnson (1942). *Influence of hydrogen ion concentration on the growth of higher plants under controlled conditions.* Plant Physiology 17:525-539.

Arnon, D.I. and P.R. Stout (1939). *The essentiality of certain element in minute quantity for plants with special reference to copper*. Plant Physiol. 14:371-375.

Aydemir, O. ve F. İnce (1988). *Bitki Besleme.* s. 1-653. Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 2. Dicle Üniversitesi Matbaası, Diyarbakır.

Bergmann, W. (1992). *Nutritional disorders of plants*. Development, visual and analytical diagnosis, p. 1-741. Gustav Fischer Verlag Jena. Stuttgart.

Bilsel, M., M. Sarımehmet ve L. Akbulut (1979). *Çay bitkisinde bitki toprak münasebetlerinin tesbiti.* Çay Araştırma Enstitüsü 1979 Yılı Çalışma Raporu. Rize.

Bouyer, S. (1959). *Studies on the available phosphoric acid in Tropical soils*. Fertilite, 6:13-26.

Brown, P.H., R.M. Welch, E.E. Cary and R.T. Checkai (1987). *Beneficial effects of nickel on plant growth*. J. Plant Nutr. 10:2125-2135.

Brownell, P.F. and J.G. Wood (1957). *Sodium as an essential micronutrient element for Atriplex vesicaria.* Heward. Nature 179:635-636.

Broyer, T.C., A.B. Carlton, C.M. Johnson and P.R. Stout (1954). *Chlorine a micronutrient element for higher plants*. Plant Physiol. 29:526-532.

Crone, G. (1902). *Ergebnisse von Untersuchungen über die Wirkung der Phosphorsaure auf die höhre Pflanzen und eine neue Nahrlösung Sitzungber*. Niederrhein. Ges. Nat. Heilkundee, Bonn. 167-173.

Dennis, E.J. (1971). *Micronutrients - a new dimension in agriculture*. Publ. Nation Fert. Sol. Assoc. Peoria, Illinois, USA.

Dyer, B. (1894). *On the analytical determination of the probably available plant food in soils.* Transactions of the Journal of the Chemical Society (London). 65:115-167.

Epstein, E. (1965). *Mineral metabolism.* p. 438-466. In: Plant Biochemistry (J. Bonner and J.E. Varner, eds.), Academic Press, London.

Epstein, E. (1972). *Mineral nutrition of plants: Principles and perspectives*. p. 1-412. John Willey and Sons. Inc., New York.

Finck, A. (1969). *Pflanzenernährung in Stichworten.* Verlag Ferdinand Hirt. Kick, Germany.

Fried, M. and R.E. Shapiro (1961). *Soil-plant relationships in ion uptake*. Ann. Rev. Plant Physiol. 12:91-112.

Güner, H. (1967). *Bitki beslenmesi ve gübreleme ilmi, kapsamı ve tarih içinde gelişmesi.* s. 1-38. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 128. Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir.

Hallsworth, E.G., S.B. Wilson and E.A.N. Greenwood (1960). *Copper and cobalt in nitrogen fixation*. Nature (London) 187:79-80.

Halilova, H. (1996). *Mikro elementlerin biyojeokimyası ve çevredeki yeri*. Tarım ve Köy Dergisi. III. 52-53. Eylül-Ekim, Ankara.

Hodgson, J.F. (1963). *Chemistry of the micronutrient elements in soils.* Adv. Agron. 15:119-159.

Horner, C.K., D. Burk, F.E. Allison and M.S. Sherman (1942). *Nitrogen fixation by Azotobacter as influenced by molybdenum and vanadium*. Jour. Agr. Research 65:173-193.

Isermann, K. (1979). *Neuere Erkenntnisse der Pflanzenernahrung.* Chemie in unserer Zeit 13:97-141.

Johnson, C.M., P.R. Stout, T.C. Broyer and A.B. Carlton (1957). *Comparative chlorine requirements of different plants species*. Plant and Soil 8:337-353.

Kacar, B. (1984). *Bitki Besleme.* 2. Basım. s. 1-317. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları 899. A.Ü. Basımevi, Ankara.

Knop, W. (1860). *Über die Ernahrung der Pflanzen durch wasserie Losungen bei Auschluss des Bodens*. Landwirtsch. Vers-Sta. 2:65-99.

Lipman, C.B. and G. McKinney (1931). *Proof of the essential nature of copper for a higher green plants*. Plant Physiol. 6:593-599.

Marschner, H. (1995). *Mineral nutrition of higher plants.* 2nd Ed. p. 1-889. Academic Press Limited, New York.

McHargue, J.S. (1922). *The role of manganese in plants*. Jour. Amer. Chem. Soc. 44:1592-1598.

McHargue, J.S. (1923). *Effect of different concentrations of manganese sulphate on the growth of plants in acid and neutral soils, and the necessity of manganese as a plant nutrient*. Jour. Agr. Research 24:781-794.

Mengel, K. (1984). *Ernahrung und Stoffwechsel der Pflanze*. 6. Aufl. VEB Gustav Fischer, Jena.

Mengel, D.B. and S.A. Barber (1974). *Rate of nutrient uptake per unit of corn root under field conditions*. Agron. J. 66:399-402.

Mengel, K. and E.A. Kirkby (1982). *Principles of plant nutrition.* Publ. Int. Potash Inst. Bern, Schweiz, 3. Aufl.

Mott, C.J.B. (1970). *Sorption of anions by soils*. p. 40-53. In: Sorption and Transport Processes in Soils. Soc. Chem. Ind. Monograph No. 37.

Nicholas, D.J.D. (1961). *Minor mineral nutrients*. Ann. Rev. Plant Physiol. 12:63-90.

Reisenauer, H.M. (1960). *Cobalt in nitrogen fixation by a legume.* Nature (London) 186:375-376.

Russell, E.V. (1988). *Russell's soil conditions and plant growth*. p. 1-991. 11th Ed. (Allan Wild, ed.). Longman and Scientific Technical, New York.

Sachs, J. (1860). *Vegetationservsuche mit Ausschluss des Bodens über die Nahrstoffe und sonstigen Ernahrungs-bedingunden von Mais, Bohnen, und Anderen Pflanzen. Landw*. Versusch-Stat. 2:219-268.

Salisbury, F.B. and C. Ross (1969). *Plant physiology.* Wardsworth Publishing Company, Inc. Belmont, California, USA.

Shive, J.W. (1915). A *three-salt nutrient solution of plants.* Amer. Jour. Bot. 2:157-160.

Shive, J.W. (1920). *The influence of sand upon the concentration and reaction of a nutrient solution for plants*. Soil Sci. 9:169-179.

Sogo, K., I. Kozo and T. Hiroji (1956). *Variation of mineral contents of tea leaves at different positions on the stem*. Study of Tea. 15:85-88.

Somner, A.L. (1931). *Copper as an essential element for plant growth*. Plant Physiol. 6:339-345.

Somner, A.L. and C.B. Lipman (1926). *Evidence of the indispensable nature of zinc and boron for higher green plants*. Plant Physiol. 1:231-249.

Stout, P.R. and D.I. Arnon (1939). *Experimental methods for the study of the role of copper, manganese and zinc in the nutrition of higher plants*. Amer. Jour. Botany. 26:144-149.

Tinker, P.B. (1975). *Soil chemistry of phosphorus and mycorrhizal effects on plants growth.* p. 353-371. In: Endomycorrhizas. (Ed. by F.E. Sanders, B. Moss and P.B. Tinker). Academic Press, London.

Tisdale, S.L., W.L. Nelson and. J.D. Beaton (1985). *Soil fertility and fertilizers.* 4th Ed. p. 1-754. Macmillan Publishing Company, New York.

Warington, K. (1923). *The effect of boric acid on the broad bean and certain other plants*. Ann. Botany (London) 37:629-672.

2 BİTKİLERDE BESİN ELEMENTİ ALIMI

2.1. BİTKİ KÖKLERİ ve KÖK SİSTEMLERİ

Bitkiler gereksinim duydukları besin elementlerinin büyük bir bölümünü geliştikleri ortamdan toprakaltı organlarıyla (kök sistemleriyle) ve az bir bölümünü de topraküstü organlarıyla (gövde, dal ve yapraklarıyla) alırlar. Bu nedenle bitkilerde kök sistemleri büyük önem taşır. Kök sistemi denildiği zaman köklerin tümü akla gelir. Bitkiler kendilerine özgü kök sistemlerine sahiptir. Bir bitkinin kök sistemi başka bir bitkinin kök sisteminden genel görünümüyle kolaylıkla ayrılabilir. Kök sistemleri bitkilerin yetiştikleri ortam koşullarının etkisi altında yapı, ağırlık, gelişme ve yayılma yönünden ayrımlılık gösterir.

Su ve besin elementi alımında, bitki kök sistemlerinde kök ucu yaşamsal öneme sahiptir. Kök uçları besin çözeltisi içerisinde bulundurulmak koşuluyla sürekli olarak yukarı çekilen bir bitkiyi beslemek ve geliştirmek olasıdır (Şekil 2-1). Yetişkin bir bitkinin kök sisteminde dallanma nedeniyle milyarlarca kök ucu bulunur. Fizyolojik nedenlerle bitki kök sistemi tarafından su ve besin elementlerinin absorpsiyonlarındaki etkinlik, kök sisteminde bulunan kök uçlarının sayılarıyla yakından ilgilidir. Adi bir büyüteç ya da çıplak gözle incelenmesi sonucu, kök ucunda birbirini izleyen dört ayrı absorpsiyon yöresinin bulunduğu kolaylıkla anlaşılabilir (Şekil 2-2). Kökün en uç kısmında (apeksinde) bulunan beyaz renkli ve olağanüstü kısa yöre *kök başlığı* olarak isimlendirilmiştir. Kökün en ucunda bulunan konik şekilli kök başlığı *meristematik yöreyi* örten hücreler topluluğudur. Toprak içerisindeki gelişme sırasında kök ucunun mekaniksel yıpranmasını kök başlığı en az düzeye indirir. Kök başlığının dışında yeralan ve zamanla yıpranıp parçalanan hücreler, meristematik yöredeki en yakın hücrelerin bölünmesiyle oluşan hücrelerle yenilenir.

KAYNAKÇA

Anghinoni, I. and S.A. Barber (1980). *Phosphorus influx and growth characteristics of corn roots as influenced by phosphorus supply*. Agron. J. 72:685-688.

Atwell, B.J. and B.T. Steer (1990). *The effect of oxygen deficiency on uptake and distribution of nutrients in maize plants*. Plant and Soil 122:1-8.

Baligar, V.C. and S.A. Barber (1978). *Potassium uptake by onion roots characterized by potassium/rubidium ratio.* Soil Sci. Soc. Am. J. 42:618-622.

Bennie, A.T.P. (1991). *Growth and mechanical impedance.* p. 393-414. In: The Plant Root, the Hidden Half (Y. Waisel, A. Eshel and U. Kafkafi, eds.), Marcel Dekker, New York.

Bravo, F.P. and E.G. Uribe (1981). *Temperature dependence of the concentration kinetics of absorption of phosphate and potassium in corn roots*. Plant Physiol. 67:815-819.

Breteler, H. and M. Siegerist (1984). *Effect of ammonium on nitrate utilization by roots of dwarf bean*. Plant Physiol. 75:1099-1103.

Brouwer, R. (1981). *Co-ordination of growth phenomena within a root system of intact maize plants*. Plant and Soil, 63:65-72.

Bukovac, M.J. and S.J. Wittwer (1957). *Absorption and mobility of foliar applied minerals*. Plant Physiol. 32:428-435.

Burd, J.S. (1947). *Mechanism of release of ions from soil particles to plants*. Soil Sci. 64:222-225.

Chatterjee, C., N. Nautiyal and S.C. Agarwala (1992). *Excess sulphur partially alleviates copper deficiency effects in mustard*. Soil Sci. Plant Nutr. 38:57-64.

Clarkson, D.T. (1985). *Factors affecting mineral nutrient acquisition by plants*. Annu. Rev. Plant Physiol. 36:77-115.

Clarkson, D.T., L.H.P. Jones and J.V. Purves (1992). *Absorption of nitrate and ammonium ions by Lolium perenne from flowing solution cultures at low root temperatures*. Plant Cell Environ. 15:99-106.

Cornish, P.S., H.B. So and J.R. McWilliam (1984). *Effects of soil bulk density and water regime on root growth and uptake of phosphorus by ryegrass*. Aust. J. Agric. Res. 35:631-644.

Coutts, M.P. and J.J. Philipson (1977). *The influence of mineral nutrition on the root development of trees*. III. Plasticity of root growth in response to changes in the nutrient environment. J. Exp. Bot. 28:1071-1075.

Czapek, F. (1896). *Zur Lehre von den Wurzelaussceidungen*. Jahrb. Wiss. Bot. 29:321-390.

Dean, L.A. and M. Fried (1953). *Soil-plant relations in the phosphorus nutrition of plants*. In: Soil and Fertilizer Phosphorus in Crop Nutrition. (Ed. W.H. Pierre and A.G. Norman). Agronomy Monograph IV. The American Society of Agronomy, Academic Press Inc., New York.

De Boer, A. H. and L. H. Wenger (1997). Regulatory mechanisms of ion channels in xylem parenchyma cells. J. Exp. Bot. 48: 441-449.

Drew, M.C. and E.J. Sisworo (1979). *The development of waterlogging damage in young barley plants in relation to plant nutrient status and changes in soil properties*. New Phytol. 82:301-314.

Driessche van den, R. (1987). *Importance of current photosynthate to new growth in planted conifer seedlings*. Can. J. For. Res. 17:776-782.

Eaton, F.M. and D.R. Ergle (1948). *Carbohydrate accumulation in the cotton plant at low moisture levels*. Plant Physiol. 23:169-187.

Engels, C. and H. Marschner (1992). *Root to shoot translocation of macronutrients in relation to shoot demand in maize (**Zea mays** L.) grown at different root zone temperature*. Z. Pflanzenernahr. Bodenk. 155:121-128.

Epstein, E. (1972). *Mineral Nutrition of Plants*. Principles and Perspectives, John Willey and Sons, Inc. New York. USA.

Faller, N. (1972). *Schwefeldioxid, Schwefelwasserstoff, nitrose Gase und Ammoniak als ausschliessliche S-bzw.* N-Quellen der höheren Plfanzen. Z. Pflanzenernähr. Bodenk. 131:120-130.

Fox, R.L. and B. Kacar (1964). *Phosphorus mobilization in a calcareous soil in relation to surface properties of roots and cation uptake*. Plant and Soil 20:319-330.

Fox, R.L. and B. Kacar (1965). *Mobilization of non-exchangeable potassium and sodium in a calcareous soil during plant growth*. Plant and Soil 12:33-44.

Franke, W. (1967). *Mechanisms of foliar penetration of solutions*. Ann. Rev. Plant Physiol. 18:281-300.

Fried, M. and R.E. Shapiro (1960). *Soil-plant relations in phosphorus uptake*. Soil Sci. 90:69-70.

Glass, A.D.M. and M.Y. Siddigi (1985). *Nitrate inhibition of chloride influx in barley:* Implications for a proposed chloride homeostat. J. Exp. Bot. 36:556-566.

Gök, M., İ. Ortaş, İ. Çakmak, H. İbrikçi, K. Gür, B. Torun, I. Onaç ve A. Çoşkan (1997). *GAP, Çukurova ve Orta Anadolu Topraklarında Mikorizal Po-*

tansiyel, Etkinlik Dereceleri ve Mikoriza İzolatlarının Bitki Gelişimi ve Besin Elementleri Alımına Etkisi. s. 1-58. (Kesin Rapor). TÜBİTAK-TOGTAG/1274, Ankara.

Gregory, P.J. (1983). *Response to temperature in a stand of pearl millet*. VIII. Root development. J. Exp. Bot. 37:379-388.

Grundon, N.J. (1980). *Effectiveness of soil-dressing and foliar sprays of copper sulphate in correcting copper deficiency of wheat (**Triticum aestivum**) in Queensland*. Aust. J. Exp. Agric. Anim. Husb. 20:717-723.

Grzebisz, W., J. Floris and M. van Noordwijk (1989). *Loss of dry matter and cell contents from fibrous roots of sugar beet due to sampling, storage and washing*. Plant and Soil 113:53-57.

Guinel, F.C. and M.E. McCully (1986). *Some water-related physical properties of maize root-cap mucilage*. Plant Cell Environ. 9:657-666.

Gupta, G. and R. Narayanan (1992). *Nitrogen fixation in soybean treated with nitrogen dioxide and molybdenum*. J. Environ. Qual. 21:46-49.

Hale, M.G. and L.D. Moore (1979). *Factors affecting root exudation.* II. 1970-1978. Adv. Agron. 31:93-124.

Heenan, D.P. and L.C. Campbell (1981). *Influence of potassium and manganase on growth and uptake of magnesium by soybeans* (***Glycine max** L. **Merr. cv Bragg***). Plant and Soil 61:447-456.

Heintze, S.G. (1961). *Studies on the cation exchange capacities of roots.* Plant and Soil 13:365-383.

Hochmuth, G.J., W.H. Gabelman and G.C. Gerloff (1985). *A gene affecting tomato root morphology*. Hort. Science 20:1099-1101.

Hofer, R.M. (1991). *Root hairs*. p. 129-148. In "Plant Roots: the Hidden Half" (Y. Waisel, A. Eshel and U. Kafkafi, eds.) Marcel Dekker, New York.

Hofer, R.M. and P.E. Pilet (1986). *Structural and cytochemical analysis of the cell walls in growing maize roots*. J. Plant Physiol. 122:395-402.

Hopkins, H.T., A.W. Specht and S.B. Hendricks (1950). *Growth and nutrient accumulation as controlled by oxygen supply to plant roots*. Plant Physiol. 25:193-208.

Horesh, I. and Y. Levy (1981). *Response of iron-deficient citrus trees to foliar iron sprays with a low-surface-tension surfactant*. Sci. Hortic. 15:227-233.

Huang, B.R., H.M. Taylor and B.L. McMichael (1991a). *Behaviour of lateral roots in winter wheat as affected by temperature*. Environ. Exp. Bot. 31:187-192.

Huang, B.R., H.M. Taylor and B.L. McMichael (1991b). *Growth and development of seminal and crown roots of wheat seedlings as affected by temperature*. Environ. and Exp. Bot. 31:471-477.

Hurd, R.G. and J.F. Sutcliffe (1957). *Nature*, 180:233-235.

Jacobson, L., D.P. Moore and R.J. Hannapel (1960). *Role of calcium in absorption of monovalent cations*. Plant Physiol. 35:352-358.

Jenny, H. (1951). *Contact phenomena between adsorbents and their significance in plant nutrition*. In: Mineral Nutrition of Plants (E. Truog, ed.), University of Wisconsin Press, Madison, Wisc., USA.

Jenny, H. and R. Overstreet (1939). *Cation interchange between plant roots and soil colloids*. Soil Sci. 47:257-261.

Kacar, B. (1972). *Asit reaksiyonlu toprağa artan miktarlarda verilen kalsiyumlu ve fosforlu gübrelerin yulaf, mısır ve fiğ bitkilerinin potasyum alımı üzerine etkileri*. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı 21(3-4):431-458. A.Ü. Basımevi, Ankara.

Kacar, B. (1996). *Bitki Fizyolojisi*. s. 1-424. 4. Baskı. A.Ü.Z.F. Yayın No. 1447, Ders Kitabı 427. A.Ü. Ziraat Fakültesi Halkla İlişkiler ve Yayın Ünitesi, Ankara.

Kacar, B. ve A.V. Katkat (1997). *Tarımda Fosfor*. s. 1-417. Bursa Ticaret Borsası Yayınları No. 5, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.

Kacar, B. ve A.V. Katkat ve Ş. Öztürk (2006). *Bitki Fizyolojisi 2. Baskı* s. 1-563. Nobel Yayınevi, Ankara.

Kafkafi, U. (1991). *Root growth under stress.* Salinity. p. 375-391. In: The Plant Roots: The Hidden Half. (E. Waisel, A. Eshel and U. Kafkafi, eds.), Marcel Dekker, New York.

Kaiser, W., A. Dittrich and U. Heber (1993). *Sulfate concentrations in Norway spruce needles in relation to atmospheric SO_2 a comparison of trees from various forests in Germany with trees fumigated with SO_2 in growth chambers*. Three Physiol. 12:1-13.

Katznelson, H. (1946). *The rhizosphere effect of mangels on certain groups of microorganisms*. Soil Sci. 62:343-354.

Keltjens, W.G. and J.H. Nijenstein (1987). *Diurnal variations uptake, transport and assimilation of NO_3^- and efflux on OH^- in maize plants*. J. Plant Nutr. 10:887-900.

Keller, P. und H. Deuel (1957). *Kationenaustaischkapazitat und Pektingehalt von Pflanzenwurzeln. Zeitschr*. Pflanzenernahrung. Dung. Bodenkunde 79:119-131.

Kloepper, J.W., R. Rodriguez-Kabana, J.A. McInroy and D.J. Collins (1991). *Analysis of populations and physiological characterisation of microorga-*

nisms in rhizophere of plants with antogonistic properties to phytopathogenic nematodes. Plant and Soil 136:95-102.

Lambers, H., A. van der Werf and H. Konings (1991). *Respiratory patterns in roots in relation to their functioning*. p. 229-263. In: The Plant Root, the Hidden Half. (Warsel, Y., A. Eshel and U. Kafkafi, eds.). Marcel Dekker, Inc. New York.

Lambert, D. H., H. Cole and D. E. Baker (1980). *Variation in response of alfalfa clones and cultivars to mycorrhizae and phosphosus*. Crop Sci. 20:615-618.

Lapasin, R. and S. Pricl (1995). *The Rheology of Industrial Polysaccharides*. Theory and Application. Blackie, London.

Lugo-Lopez, M.A. (1960). *Pore size and bulk density as mechanical soil factors impeding root development.* Jour. Agr. Univ. Puerto Rico 44:40-44.

Lyshede, O.B. (1982). *Structure of the outer epidermal wall in xerophytes*. p. 87-98. In: The Plant Cuticle (D.F. Cutler, K.L. Alvin and C.E. Price, eds.). Academic Press, London.

Maathius, F. J. M., Icdida, D. Sanders and J. I. Schroeder (1997). *Roles of higher plant K^+ channels*. Plant Physiol. 114:1141-1149.

MacDuff, J.H. and S.B. Jackson (1991). *Growth and preference for ammonium or nitrate uptake by barley in relation to root temperature*. J. Exp. Bot. 42:521-530.

Marschner, H. (1995). *Mineral nutrition of higher plants*. 2nd Ed. p. 1-889. Academic Press, San Diego. USA.

Materechera, S.A., A.M. Alston, J.M. Kirby and A.R. Dexter (1992). *Influence of root diameter on the penetration of seminal roots into a compacted subsoil*. Plant and Soil 144:297-303.

Mauseth, J. D. (1988). *Plant Anatomy*. Benjamin/Cummings, Redwood City, CA. USA.

Meisner, C.A. and K.J. Karnock (1991). *Root hair occurence and variation with environment*. Agron. J. 83:814-818.

Mengel, K. and H. Casper (1981). *The effect of soil moisture on the availability of soil nitrate*. Pflanzenernähr. Bodenkd. 143:617-626.

Michael, G. (1990). *Vorstellungen über die Regulation der Wurzelhaarbildung*. Kali Briefe 20:411-429.

Mikkelsen, R.L. and H.F. Wan (1990). *The effect of selenium on sulfur uptake by barley and rice.* Plant and Soil 121:151-153.

Mohr, H. D. (1978). *Soil penetraiton by roots in relation to important soil characteristics*. Kali Briefe (Büntehof-West Germany) 14 (2): 103-113.

Moraghan, J.T. (1979). *Manganese toxicity in flax growing on certain calcareous soils low in available iron*. Soil Sci. Soc. Am. J. 43:1177-1180.

Morel, J.L., M. Mench and A. Guckert (1986). *Measurement of Pb^{2+}, Cu^{2+} and Cd^{2+} binding with mucilage exudates from maize (**Zea mays** L.) roots*. Biol. Fertil. Soils 2:29-34.

Morthur, B.N., N.K. Agrawal and V.S. Singh (1968). *Effect of soil versus foliar applications of urea on yield of American cotton variety*. 320. Indian J. Agric. Sci. 38:811-815.

Nakayama, F.S. and B.A. Kimball (1988). *Soil carbondioxide distribution and flux within the open-top chamber*. Agron. J. 80:394-398.

Neumann, P.M., Y. Ehrenreich and Z. Golab (1983). *Foliar fertilizer damage to corn leaves: relation to cuticular penetration*. Agron. J. 73:979-982.

Nye, P.H. (1986). *Acid-base changes in the rhizosphere*. p. 129-153. In: Advances in Plant Nutrition. Vol. 2. (B. Tinker and A. Lauchli, eds.) Praeger Scientific, New York.

Özcan, H. ve S. Taban (2000). *VA-Mycorrhiza'nın alkalin ve asit toprakla yetiştirilen mısır bitkisinin gelişimi ile fosfor, çinko, demir, bakır ve mangan konsantrasyonları üzerine etkisi*. Türk J. Agric. For. TUBİTAK. 24: 629-635.

Pearson, R.W., L.F. Radcliffe and H.M. Taylor (1970). *Effect of soil temperature, strength and pH on cotton seedlings root elongation*. Agron. J. 62:243-246.

Ray, T.C., J.A. Callow and J.F. Kennedy (1988). *Composition of root mucilage polysaccarides from Lepidium sativum*. J. Exp. Bot. 39:1249-1261.

Reinhard, S., P. Martin and H. Marschner (1992). *Interactions in the tripartite symbiosis of pea (**Pisum sativum** L.), Glomus and Rhizobium under non-limiting phosphorus supply*. J. Plant Physiol. 141:7-11.

Rovira, A.D. and C.B. Davery (1974). *Biology of the rhizosphere*. p. 153-204. In: The Plant Root and Its Environment (E.W. Carson, ed.). University Press of Virginia, Charlottesville.

Rovira, A.D., C. D. Bowen and R. C. Foster (1983). *The significance of rhizosphere microflora and mycorrhizas in plant nutrition.* pp. 61-93. In: Inorganic Plant Nutrition (Encyclopedia of Plant Physiology, new series, vol 15B (A. Läuchli and R. L. Bieleski, eds.) Springer, Berlin.

Rufty, T.W. Jr., C.D. Raper and W.A. Jackson (1982). *Nitrate uptake, root and shoot growth, and ion balance of soybean plants during acclimation to rootzone acidity*. Bot. Gaz. (Chicago) 143:5-14.

Salisbury, F.B. and C. Ross (1969). *Plant Physiology*. Wardsworth Publishing Company Inc., Belmont, California, USA.

Salisbury, F. B. and C. W. Ross (1992). *Plant Physiology* 4th Ed. pp. 1-682. Wadsworth Publishing Company, Belmont, California. USA.

Sattelmacher, B., F. Klotz and H. Marschner (1990). *Influence of nitrogen level on root growth and morphology of two potato varieties differing in nitrogen acquisition*. Plant and Soil 123:131-137.

Sattelmacher, B., H. Marschner and R. Kühne (1990a). *Effects of root zone temperature on root activity of two potato (**Solanum tuberosum** L.) clones with different adaptation to high temperatures.* J. Agron. Crop Sci. 165:131-137.

Sattelmacher, B., H. Marschner and R. Kühne (1990b). *Effects of the temperature of the rooting zone on the growth and development of roots of potato (**Solanum tuberosum** L.)*. Ann. Bot. 65:27-36.

Sattelmacher, B., J. Gerendas, K. Thomas, H. Brück and N.H. Bagdady (1993). *Interaction between root growth and mineral nutrition*. Environ. Exp. Bot. 33:63-73.

Sauerbeck, D. R. and H. M. Helal (1986). *Plant root development and photosynthate consumption depending on soil compaction*. Trans. XIII Congr. Int. Soil Sci. Soc. (Hamburg), Vol. 3, 948-949.

Schaller, G. and W.R. Fischer (1985*).* *Kurzfristige pH-Pufferung von Böden*. Z. Pflanzenernähr. Bodenk. 148:471-480.

Schimansky, C. (1981). *Der Einfluss einiger Versuchsparameter auf das Fluxverhalten von ^{28}Mg bei Gerstenkeimpflanzen in Hydrokulturversuchen*. Landwirtsch. Forsch. 34:154-165.

Schwab, A. P. (2000). *The soil solution*. p 85-122. In: Handbook of Soil Science (M. E. Sumner, ed.) CRC Pres, New York. USA.

Sharma, A. K., P. C. Srivastava, B. N. Johri and V. S. Rathore (1992). *Kinetics of zinc uptake by mycorrhizal (VAM) and non-mycorrhizal corn (Zea mays L.) roots.* Boil. Fertil. Soils 13: 206-210.

Siman, G. and S.L. Jansson (1976). *Sulphur exchange between soil and atmosphere with special attention to sulphur release directly to the atmosphere*. 2. The role of vegetation in sulphur exchange between soil and atmosphere. Swedish J. Agric. Res. 6:135-144.

Smith, S. E., D. J. Read and J. L. Harley (1997). *Mycorrhizal Symbiosis*, Academic Pres, San Diego.

Stasovski, E. and Peterson, C.A. (1991). *The effects of drought and subsequent rehydration on the structure and vitality of Zea mays seedling roots*. Can. J. Bot. 69, 1170-1178.

Strebel, O. and W.H.M. Duynisveld (1989). *Nitrogen supply to cereals and sugar beet by mass flow and diffusion on a silty loam soil*. Z. Pflanzenernähr. Bodenk. 152:135-141.

Tachibana, S. (1987). *Effect of root temperature on the rate of water and nutrient absorption in cucumber cultivars and tigleafgourd*. J. Jpn. Soc. Hort. Sci. 56:461-467.

Thoene, B., P. Schröder, H. Papen, A. Egger and H. Rennenberg (1991). *Absorption of atmospheric NO_2 by spruce (**Piceaabies L. Karst**.) trees*. I. NO_2 influx and its correlation with nitrate reduction. New Phytol. 117:575-585.

Trolldenier, R. (1971). *Recent aspects of the influence of potassium on stomatal opening and closing*. p. 130-133. In: Potassium in Biochemistry and Physiology. Proc. 8th Colloq. Int. Potash Inst., Bern.

Trolldenier, G. and C. Hecht-Buchholz (1984). *Effect of aeration status of nutrient solution on microorganisms, mucilage and ultrastructure of wheat roots*. Plant and Soil 80:381-390.

Uren, N.C. and H.M. Reisenauer (1988). *The role of root exudation in nutrient acquisition*. Advances Plant Nutrition, p. 79-114. Vol. 3 (B. Tinker and Lauchlii, eds.), Praeger, New York.

Veen, B.W., M. van Noordwijk, P. De Willigen, F.R. Boone and M.J. Kooistra (1992). *Root-soil contact of maize, as measured by a thin-section technique*. III Effects on shoot growth, nitrate and water uptake efficiency. Plant and Soil 139:131-138.

Vermeer, J. and M.E. McCully (1981). *Fucose in the surface deposits of axenic and field grown roots of **Zea mays** L. Protoplasma* 109:233-248.

Viets, Jr., F.F. (1944). *Calcium and other polyvalent cations as accelerators of ion accumulation by excised barley roots.* Plant Physiol. 19:466-480.

Wilcox, H. E. (1991). *Mycorrhizae. In:* The Plant Root, the Hidden Half pp. 731-765. (Y. Waisel and U. Kafkafi, eds.) Marcel Dekker, New York, USA.

Wittwer, S.H., M.J. Bukovac and H.B. Tukey (1963). *Advances in foliar feeding of plant nutrients.* p. 429-455. In: Fertilizer Technology and Usage (M.H. McVickar, G.L. Bridger and N.L. Nelson, eds.) Soil Sci. Soc. Amer. Madison, Wisconsin. USA.

Yılmaz, A., H. Ekiz, B. Torun, İ. Gültekin, S. Karanlık, S.A. Bağcı and İ. Çakmak (1997). *Effect of different zinc application methods on grain yield and zinc concentration in wheat cultivars grown on zinc-deficient calcareous soils*. Journal of Plant Nutrition 20:461-471.

Zsoldos, F. and E. Haunold (1982). *Influence of 2,4-D and low pH on potassium, ammonium and nitrate uptake by rice roots*. Physiol. Plant. 54:63-68.

3 BİTKİLERDE SU ALIMI

3.1. BİTKİ-SU İLİŞKİLERİNDE TEMEL İLKELER

Su, yaşam sıvısı olarak bilinir ve canlıların yaşaması suyun bulunmasına bağlıdır. Canlı organizmaların çok büyük bölümü sudur. Örneğin taze bir bitki materyalinin % 80-95'i sudan oluşmuştur. Suyun yaşam için önemli fiziksel ve kimyasal özellikleri asal olarak su moleküllerinin yapısıyla yakından ilgilidir. Su molekülü (H_2O), bir oksijen atomunun iki yanına 105°'lik açı oluşturacak şekilde bağlanmış iki hidrojen atomunu içerir (Şekil 3-1). Polar özelliğe sahip olan su molekülünün bir yönü (*hidrojenler yönü*) pozitif ve diğer yönü de (*oksijen yönü*) negatiftir. Elektriksel yüklerin asimetrik dağılımları nedeniyle su molekülleri güçlü *hidrojen bağı* ya da *hidrojen köprüsü* ile birbirlerine bağlanırlar (*kohezyon*). Su molekülleri arasındaki yüksek kohezyon gücü, ksilem iletim boruları içerisinde suyun, uzun bir ağacın tepesine değin çıkmasında önemli etkiye sahiptir.

Polar özellikleri nedeniyle su molekülleri öteki pek çok maddelere yapışır. Suyun ıslatma özelliği de bundan ileri gelir. Canlı dokularda bulunan selüloz, nişasta, protein vb moleküllere su moleküllerinin yapışması (*adezyonu*) bitkide suyun hareketinde olağanüstü önemlidir. Benzer şekilde suyun çözücü özelliği yaşamsal olaylarda büyük önem taşır. Pek çok bileşiklerin çözünmesine olanak verdiği için suya "*Üniversal çözücü*" de denir. Yeryüzünde mutlak arı su bulmak ve arı suyu korumak olanaksızdır. Su molekülleri maddeyi parçalayıp, aralarına girerek parçacıkların birleşmesini önler. (Şekil 3-2). Yağışlarla yeryüzüne düşen suyun içinde atmosferdeki gazlar çözünmüş şekilde bulunur. Tüm kimyasal elementlerin yaklaşık yarısı az ya da çok suda çözünür. O nedenle denizlerde, göllerde, göletlerde vb yerlerde bulunan sular sulu bir çözelti niteliğindedir. Suyun çözme gücü hidrojen bağının oluşturabilme özelliğine bağlıdır. Bu da su molekülleri üzerideki elektriki yüklerin asimetrik dağılışları ile yakından ilgilidir. Örneğin oksijen atomlarına, hidrosil gruplarına (-OH), ya da amino gruplarına sahip olan şeker, alkol, amino asitler vb bileşikler hidrojen bağı sayesinde su molekülleri arasında tutulurlar.

Bitkiler için suyun çözücü özelliğinin ayrı bir önemi vardır. Bitki gelişmesi için asal olan çeşitli elementlerle enerji taşınması ve depolanması için gerekli bileşikler suda çözünmüş şekilde bitkiler tarafından alınır ve bitkide çeşitli yerlere taşınırlar.

yümesinin gündüze göre daha fazla olduğunu saptamıştır. Marc ve Palmer (1976) toprağın yarayışlı su içeriği ile ilgili olarak bitki yapraklarında su potansiyelinin arttığını dolayısıyla yaprak büyümesinin daha fazla olduğunu belirtmiştir.

Hücre büyümesi üzerine olduğu gibi hücre bölünmesi üzerine de su stresi etkilidir. Bu konuda yapılmış çeşitli araştırmaları derleyen Hsiao (1973) su stresinin uzaması halinde hücre bölünmesinin gerilediğini rapor etmiştir. Ancak hücre bölünmesi üzerine su stresinin etki mekanizması henüz tam olarak bilinmemektedir.

Su stresinde hücre duvarı sentezinin gerilediği (Cleland 1967) ve bitki dokularında protein içeriğinin azaldığı (Mizrahi ve ark. 1970) saptanmıştır. Su stresinin protein sentezini nasıl etkilediği hususunda ise bilinenler sınırlıdır.

Aşırı derecedeki su noksanlıklarında bitkilerde enzim miktarlarının doğrudan etkilendiği saptanmıştır. Örneğin orta derecedeki su stresinde hidrolaz ve dehidrogenaz gibi enzimlerin miktarlarında artış görülmüştür. Buna karşın genelde su stresi enzim miktarının azalmasına yol açmıştır. Özellikle protein sentezinin gerilemesinde başlıca rolü olan nitrat redüktaz enzimi önemli miktarda azalmıştır (Bardzik ve ark. 1971).

Su stresi ile bitki hormonları arasındaki ilişki karmaşık olmakla beraber genel bazı noktalar açıklığa kavuşturulmuştur. Örneğin orta düzeydeki su stresinde absisik asidin (ABA) bitkide hızlı ve fazla miktarda biriktiği kesin olarak saptanmıştır (Mizrahi ve ark. 1970). Bitkilerde absisik asit birikmesinin ise stomaların kapanmasına neden olduğu saptanmıştır (Beardsell ve Cohen 1975).

Su stresinde stomaların daha az açılmalarına paralel olarak fotosentezin de gerilediği saptanmıştır. Su stresi arttıkça bitkilerde CO_2 alımının ve fotosentezin azaldığı, fotosentez ürünlerinin taşınmasında gerileme olduğu (Brevedan ve Hodges 1973), bitkilerde şekerlerin, aminoasitlerin ve özellikle prolinin biriktiği (Singh ve ark. 1973) belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

Anderson, W.P., D.P. Aikman and A. Meier (1970). *Excised root exudation a standing gradient osmotic flow*. Proc. Roy. Soc. London B 174:445-458.

Bardzik, J.M., H.V. Marsh and J.R. Havis (1971). *Effects of water stress on the activities of three enzymes in maize seedlings.* Plant Physiol. 47:828-831.

Beardsell, M.F. and D. Cohen (1975). *Relationship between leaf water status, abscisic acid levels, stomatal resistance in maize and sorghum*. Plant Physio. 56:207-212.

Biddulph, O. (1941). *Diurnal migration of injected radiophosphorus from bean leaves*. Amer. Jour. Bot. 28:348-352.

Biddulph, O. and J. Markle (1944). *Translocation of radiophosphorus in the phloem of the cotton plant*. Amer. Jour. Botan. 31-56-61.

Biddulph, O. and R. Cory (1957). *An analysis of translocation in the phloem of the bean plant using THO, ^{32}P and $^{14}CO_2$.* Plant Physiol. 32:608-617.

Boyer, J.S. (1968). *Relationship of water potential to growth of leaves*. Plant Physiol. 43:1056-1062.

Breazeale, E.L. and W.T. McGeorge (1953). *Exudation pressure in roots of tomato plans under humid conditions*. Soil Sci. 75:293-298.

Breazeale, E.L., W.T. McGeorge and J.F. Breazeale (1951). *Movement of water vapor in soils*. Soil Sci. 71:181-183.

Brevedan, E.R. and H.F. Hodges (1973*).* *Effects of moisture deficits on C-14 translocation in corn*. Plant Physiol. 52:436-439.

Brouwer, R. (1965). *Ion absorption and transport in plants.* Ann. Rev. Plant Physiol. 16:241-246.

Chino, M., T. Fukumorita, S. Kawabe and Y. Ando (1982). *Chemical composition of rice phloem sap collected by insect technique*. p. 105-110. In: Proceeding of the Ninth International Plant Nutrition Colloquium, Warwick, England (A. Scaite, ed.). Commonwealth Agricultural Bureau, Farnham Royal, Bucks, UK.

Cleland, R.E. (1967). *A dual role of turgor pressure in auxin-induced cell elongation in Avena coleptiles*. Plant, 77:182-191.

Crafts, A.S. and T. C. Broyer (1938). *Migration of salts and water into xylem of the roots of higher plants*. Amer. Jour. Bot. 25:529-535.

DaSilva, M.C. and B.J. Shelp (1990). *Xylem-to-phloem transfer of organic nitrogen in young soybean plants.* Plant Physiol. 92:797-801.

Dixon, H.H. (1924). *Transpiration stream*. University of London Press. London. UK.

Engels, C., L. Münkle and H. Marschner (1992*).* *Effect of root zone temperature and shoot demand on uptake and xylem transport of macronutrients in maize (**Zea mays** L.)*. J. Exp. Bot. 43:537-547.

Frensch, J., T. C. Hsiao and E. Steudle (1966). *Water and solute transport along developing maize roots*. Planta 198:348-355.

Haeder, H.E. and H. Beringer (1984a). *Long distance transport of potassium in cereals during grain filling in detached ears*. Physiol.Plant.62:433-438.

Haeder, H.E. and H. Beringer (1984b). *Long distance transport of potassium in cereals during grain filling in intact plants.* Physiol.Plant.62:439-444.

Hocking, P.J. (1980). *The composition of phloem exudate and xylem sap from tree tobacco (**Nicotiana glauca Groh**)*. Ann. Bot. (London) 45:633-643.

Holbrook, N. M., M. J. Burns and C. B. (1995). *Negative xylem pressures in plants: A test of the balancing presure technique.* Science 270:1193-1194.

House, C.R. and N. Findley (1967*).* *Water transport in isolated maize roots*. Jour. Expt. Bot. 17:344-354.

Hsiao, T.C. (1973). *Plant responses to water stress*. Ann. Rev. Plant Physiol. 24:519-570.

Jeschke, W.D. and J.S. Pate (1991a). *Modelling of the partitioning, assimilation and storage of nitrate within root and shoot organs of castor bean (**Ricinus communis** L.).* J. Exp. Bot. 42:1105-1116.

Jeschke, W.D. and J.S. Pate (1991b*).* *Cation and chloride partitioning through xylem and phloem within the whole plant **Ricinus communis** L.* under conditions of salt stress. J. Exp. Bot. 42:1105-1116.

Jeschke, W.D., J.S. Pate and C.A. Atkins (1986). *Effects of NaCl salinity on growth, development, ion transport and ion storage in white Lupin* (**Lupinus albus L. vc. Ultra**). J. Plant Physiol. 124:257-274.

Kacar, B., A. V. Katkat ve Ş. Öztürk (2006). *Bitki Fizyolojisi 2. Baskı*. S. 1-563. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Kozlowski. T. T. and S. G. Pallardy (1997). *Physiology of Woody Plants.* 2nd Ed. pp. 1-411. Academic Press. USA.

Marc, J. and J.H. Palmer (1976). *Relationship between water potential and leaf inflorescence initiation in **Helianthus annuus**.* Plant 36:101-104.

Marschner, H. (1995). *Mineral Nutrition of Higher Plants.* 2nd Ed. p. 1-889. Academic Press, New York.

McNeil, D.L. (1980). *The role of the stem in phloem loading of minerals in **Lupinus albus, L. cv. Ultra***. Ann. Bot. (London) 45:329-338.

Mix, G.P. and H. Marschner (1976). *Einfluss exogener und endogener faktoren auf den Calciumgehalt von Paprika-und Bohnenfrüchten*. Z. Pflanzenernahr. Bodenk. 139:551-563.

Mizrahi, Y.A., A. Blumenfeld and A.E. Richmond (1970). *Abscisic acid and transpiration in leaves in relation to osmotic root stress.* Plant Physiol. 46:196-171.

Münch, E. (1930). *Die Staffbewegungen in der Pflanze. Gustav-Fischer.* Jena. Germany.

Nobel, P. S. (1991). *Physicochemical and Environmental Plant Physiology.* Academic Press, San Diego. USA.

Pockman, W. T., S. J. Sperry and J. W O'Leary (1995). *Sustained and significant negative pressure in xylem*. Nature 378: 715-716.

Sabinin, D. A. (1925). *On the root system as an osmatic apparatus*. Bull Inst. Resch. Biol. Uni. Perm. Vol. 4. Suppl. 2. pp. 1-136.

Salisbury, F. B. and C. W. Ross (1992). *Plant Physiology.* 4th ed. Pp. 1-682. Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, USA.

Shone, M.G.T. (1969). *Origins of the electrical potential difference between the xylem sap of maize roots and the external solution.* Jour. Expt. Bot. 20:698-716.

Singh, T.N., L.G. Paleg and D. Aspinal (1973). *Stress metabolism III. Variations in response to water deficit in barley plant.* Aust. J. Biol. Sci. 26:65-76.

Steudle, E. and J. Frensch (1996). *Water transport in plants: Role of the apoplast, Plant soil* 187:67-69.

Stocking, C.R. (1956). *Root pressure.* In: Encyclopedia of Plant Physiology. (W. Ruhland, ed.). 3:583-589.

Stout, P.R. and D.R. Hoagland (1939). *Upward and lateral movement of salt in certain plants as indicated by radioactive isotopes of potassium, sodium, phosphorus absorbed by roots.* Amer. Jour. Botan. 26:320-327.

Taiz, L. and E. Zeiger (1998). *Plant Physiology.* 2nd ed. pp. 1-792. Sinauer Associates, Inc., Publishers, Sunderland, Massachusetts, USA.

Triplett, E.W., N.M. Barnett and D.G. Blevins (1980). *Organic acids and ionic balance in xylem exudate of wheat during nitrate or sulfate absorption.* Plant Physiol. 65:610-613.

Van Bel, A.J.E. (1984). *Quantification of the xylem-to-phloem transfer of amino acids by use of insulin (^{14}C) carboxylic acid as xylem transport marker.* Plant Sci. Lett. 35:81-85.

Van Beusichem, M.L., E.A. Kirkby and R. Baas (1988). *Influence of nitrate and ammonium nutrition and the uptake, assimilation and distribution of nutrients in* ***Ricinus communis****.* Plant Physiol. 86:914-921.

4 AZOT

4.1. BİTKİLERİN AZOT ALIMI

Yaşamsal öneme sahip olan azot, bitkiler tarafından nitrat (NO_3^-) ve amonyum (NH_4^+) iyonları şeklinde alınır. Genel olarak bitkinin azot gereksinimleri vegatatif gelişme dönemlerinde daha yüksektir. İyi havalanan ve pH'sı 6 ile 8 arasında değişen topraklarda nitrifikasyon oranının yüksekliği nedeniyle bitkiler nitratı daha fazla absorbe ederler. Toprak çözeltisinde çözünürlüğünü koruyan nitrat, kök yöresine kitle akımı ile ulaşır. Mısır bitkisi kökü tarafından alınan nitrata kitle akımının % 79, difüzyonun % 20 ve kök kontak değişiminin ise % 1 oranında kaynaklık ettiği rapor edilmiştir (Foth ve Ellis 1988). Bitki kökünde bulunan nitrat ile toprak çözeltisindeki nitrat değişim gösterir. Bir başka deyişle dış ortamdan nitrat iyonları köke girer ve çıkar. Morgan ve ark.'na (1973) göre nitratın köke girişi aktif absorpsiyon ile gerçekleşirken kökten dışarı çıkışı yoğunluk farkına bağlı olarak pasif mekanizma ile gerçekleşir. Benzer konuda çalışan Rao ve Rains (1976) metabolik enerjiden yararlanılarak nitratın bitki kökleri tarafından alındığını saptamışlardır.

Yapılan çeşitli araştırmalar azot alımı üzerine ortam sıcaklığının önemli etki yaptığını ve düşük sıcaklıklarda NO_3^- ve NH_4^+ alımının azaldığını göstermiştir. Clarkson ve Warner (1979) eşit miktarlarda nitrat ve amonyum içeren besin çözeltisinde yetiştirilen çim bitkisinin düşük sıcaklıkta nitrata göre daha fazla amonyum aldığını belirlemişlerdir. Düşük sıcaklıkta amonyumun daha fazla alınma nedeni günümüzde de tartışılmaktadır. Araştırma bulgularına dayanılarak serin iklim yörelerinde azotu amonyum şeklinde içeren kimyasal gübrelerin toprağa uygulanması önerilmektedir.

Bitkiler tarafından NO_3^- ve NH_4^+ alımı ortam pH'sı ile de yakından ilgilidir. Nötr ya da nötre yakın pH'larda NH_4^+ alımı yüksek olup pH asit yöne doğru değiştikçe azalır. Buna karşın NO_3^- asit pH'larda daha fazla ve daha hızlı alınır (Rao ve Rains 1976). Yüksek pH'da ortamda fazla miktarda bulunan OH^- iyonları taşıyıcılar tarafından kökün iç yöresine taşınmada yarışmaya girerek NO_3^- alımını geriletirler. Benzer durum NH_4^+ iyonları içinde söz konusudur. Düşük pH'da ortamda fazla miktarda bulunan H^+ iyonları taşıyıcılar tarafından kökün iç yöresine taşınmada yarışmaya girerek NH_4^+ alımını geriletirler **(Bkz: 2.6)**. Öte yandan toprak asitliği ya da diğer nedenlerle nitrifikasyonun yavaşladığı topraklarda azot çoğunlukla amonyum şeklinde bulunur. Asit tepkimeli topraklarda yetişen *kalsifuj (kireç sevmeyen)* bitkiler örneğin çay bitkisi, amonyum şeklinde azot içeren gübrelerden daha fazla

Watson 1974). Görüldüğü gibi konu karmaşık olup çözüm için çalışmaların yoğun şekilde sürdürülmesine gereksinim bulunmaktadır.

Çizelge 4-28. Düşük ve yüksek azot konsantrasyonunun bitkilerde hastalık şiddeti üzerine etkisi (Kiraly 1976)

Patojeneler	Hastalık	Azot düzeyi	
		Düşük	Yüksek
Obligat parazitler	Kara pas (Puccinia graminis)	*	***
	Külleme (Erysiphe graminis)	*	***
	Kök uru (Plasmodiophora brassicae)	*	***
	Tütün mozaik virüsü (Tabacco masoic virus)	*	***
Fakültatif parazitler	Yaprak lekesi ve yanıklığı (Xanthomonas vesicatoria)	***	*
	Alternaria yaprak lekesi (Alternaria solani)	***	*
	Solgunluk hastalığı (Fusarium oxyporum)	***	*

Hastalık şiddeti: *** Yüksek * Düşük

KAYNAKÇA

Aksoy, T. (1967). *Trakya Bölgesi topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarının fosfor ihtiyaçlarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma.* A.Ü. Ziraat Fakültesi Radyofizyoloji ve Toprak Verimliliği Kürsüsü (Rota), Ankara.

Alganatay, N. (1968). *Orta Anadolu kuzey bölgesi topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarında alınabilir fosfor miktarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma.* A.Ü. Ziraat Fakültesi, Radyofizyoloji ve Toprak Verimliliği Kürsüsü (Rota), Ankara.

Alva, A.K., C.J. Asher and D.G. Edwards (1990). *Effect of solution pH, external calcium concentration and aluminium activity on nodulation and early growth of cowpea.* Aust. J. Agric. Res. 41:359-365.

Arat, A. (1973). *Gediz Havzası-Manisa, Turgutlu ve Salihli Ovalan topraklarında değişik azotlu gübrelerin karşılaştırılması (Doktora Tezi)*, s.1-134. A.Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ankara.

Ateşalp, M. (1968). *Doğu Anadolu Bölgesi topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarının fosfor ihtiyaçlarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma.* A.Ü. Ziraat Fakültesi, Radyofizyoloji ve Toprak Verimliliği Kürsüsü (Rota), Ankara.

Ateşalp, M. Ve H. Işık (1978). *Türkiye'nin bazı elma üretim merkezlerinde elma ağaçlarına uygulanacak ticaret gübreleri çeşit ve miktarlarının saptanması üzerine bir araştırma.* s. 1.-92 Toprak Gübre Araştırma Enstitüsü, Genel Yayın No 71, Ankara.

Barber, S. A. (1995). *Soil Nutrient Bioavailablity.* 2nd Ed. P. 1-414. John Wiley and Sons Inc. New York.

Başar, H., Z. Tümsavaş, A. Özgümüş ve A. V. Katkat (1994). *Şeker pacarlarının kök verimi üzerine değişik azotlu gübrelerin ve azot dozlarının etkisi üzerine bir araştırma.* Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi. 10: 99-107.

Başkaya, H. S. (1987). T*opraktaki organik azot bileşikleri, belirlenmeleri ve bitkilere yarayışlılıkları.* Doğa TU Kim. D.C. 11, 8-21. Ankara.

Bergmann, W. (1992*).* *Nutritional Disorders of Plants.* P. 1-741. Gustav Fischer Verlag Jena , New York.

Bilgin, A. E. ve M. Yakar (1995*).* *Gediz havzasında bağın azot, fosfor ve potasyumlu gübre istekleri.* s.1-115. Menemen Araştırma Enstitüsü, Genel Yayın no:195, Menemen.

Black, C. A. (1968*).* *Soil-Plant Relationships.* p. 1-792. John Wiley and Sons, Inc. New York.

Brady, C. N. (1990). *The Nature and Properties of Soils.* 10th Ed. p. 1-621. Macmillan Publishing Company, New York.

Brady, N. C. and R. R. Weil (2004*).* *Elements of the Nature and Properties of Soils*. 2nd Ed. p. 1-606. Pearson Prectice Hall, New Jersey, USA.

Broadbent, F. (1946*).* *Factor influencing nitrogen transformations in soils as determined by means of isotopic nitrogen.* Master's Thesis, lowa State College, USA.

Brodrick, S. J. and K. E. Giller (1991). *Root nodules of Phaseolus: Efficient scavengers of molybdenim for N_2- fixation.* J. Exp. Bot. 42:679-686.

Bronner, H. (1974). *Relation between the easily soluble nitrogen in soils and the development of beets.* Ladw. Forsch. 30/II. Sonderh. 39-44.

Buerkert, A., K.G. Cassman, R. de la Piedra and D.N. Munns (1990). *Soil acidity and liming effects on stand, nodulation, and yield of common bean.* Argon. J. 82:749-754.

Bunescu, S., P. Tomoroga and C. Iancu (1972). *The influence of some phytotechnical factors on the phytosanitary state of wheat under irrigation contidions.* Probleme Agricole No. 5, p. 45-52.

Burge, W.D. and F.E. Broadbent (1961). *Fixation of ammonia by organic soils.* Soil Sci. Soc. Amer. Proc. 25: 199-203.

Cassman, K.G., A.S. Whitney and K.R. Stockinger (1980). *Root growth and dry matter distribution of soybean as affected by phosphorus stress, nodulation and nitrogen source*. Crop Sci. 20: 239-244.

Clarkson, D.T. and A.J. Warner (1979). *Relationship between root temperature and the transport of ammonium and nitrate ions by Italian and perennial ryegrass (Lolium multiflorum and Lolium perenne)*. Plant Physiol. 64: 557-561.

Cooke, G.W. (1972). *Fertilizing for maximum yield*. Croby Lockwood and Sons Ltd. London.

Çolakoğlu, H. (1977). *Küçük Menderes Ovası genç alüviyal topraklarının bitkiye yarayışlı potasyum kapsamları ve potasyum yönünden toprak-bitki ilişkileri* (Doçentlik Tezi). s. 1-131. E. Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, İzmir.

Davidson. O.W. and W.P. Judkins (1951). *Nutrient deficiency symptoms in deciduous fruits*. p. 215-268. The American Society of Agronomy and The National Fertilizer Association, Washington, D.C., USA.

Duisberg, P.C. and T.F. Büehrer (1954). *Effect of ammonia and its oxidation products on rate of nitrification and plant growth.* Soil Sci. 78: 37-49.

Eroğlu, H. ve S. Usta (2003). *Alüviyal bir toprakta amonyum-potasyum fiksasyon ilişkileri.* Tarım Bilimleri Dergisi, 9 (1): 43-50, Ankara

Farquahar, G.D., P.M. Firth, R. Wetselar and B. Weir (1980). *On the gaseous exchange of ammonia between leaves and the environment, determination of the ammonia compensation point*. Plant Physiol. 66: 710-714.

Forster, H. (1970). *Effect of some interruptions in the nutrient supply on the development of yield and quality characteristics in sugar beets*. Landw. Forsch. 25/II. Sonderh., 99-105.

Foth, H.D. and B.G. Ellis (1988). *Soil Fertility.* p. 1-212. John Wiley and Sons, New York.

Förster, J. C. and W. D. Jeschke (1993*).* *Effects of potassium withdrawal on nitrate transport and on the contribution of the roots to nitrate reduction in the whole plant*. J. Plant Physiol. 141: 322-328.

Gartner, J.A. (1969). *Effect of fertilizer nitrogen on a dense sward of kikuyu*. Paspalum and carpet grass. Interactions with phosphorus and potassium. Queensl. J. Of Agric. and Anim. Sci. 26: 365-372.

Gerendas, J., R.G. Ratcliffe and B. Sattelmacher (1990). *^{32}P nuclear magnetic resonance evidence for differences in intracellular pH in the roots of maize seedlings grown with nitrate or ammonium.* J. Plant Physiol. 137: 125-128.

Ghosh, B.P. and R.H. Burris (1950). *Utilization of nitrogenous compounds by plants.* Soil Sci. 70: 187-203.

Gilbert, C.S., H.F. Eppson, W.B. Bradley and O.A. Beath (1946). *Nitrate accumulation in cultivated plants and weeds.* Wyoming Agr. Exp. Sta. Bull. 277.

Goring, C.A.I. (1962). *Control of nitrification of ammonium fertilizers and urea with 2-chloro*-6-(trichloromethyl) *pyridine.* Soil Sci. 93: 431-439.

Hafner, H., B.J. Ndungunu, A. Bationo and H. Marschner (1992). *Effect of nitrogen, phosphorus and molybdenum application on growth and symbiotic N_2-fixation of groundnut in an acid sandy soil in Niger*. Fert. Res. 31. 69-77.

Hak, T.A. (1974). *Disease of wheat, barley and rice and their control,* 1. FAO/SIDA Seminar for pant scientists from Africa and Near East, Cairo 1973, p. 542-549. FAO, Rome.

Harding. D.E. and D.J. Ross (1964). *Some factors in low-temperature storage influencing the mineralisable-nitrogen of soils*. Jour. Sci. Food Agr. 15: 829-834.

Hinman, W.C. (1964). *Fixed ammonium in some Saskatchewan soils.* Canadian Jour. Soil Sci. 44: 151-157.

Hofner, G.N. and B.A. Krantz (1951). *Deficiency symptoms of corn and small grains*. p. 59-105. Hunger Signs. in Crops. The American Soc. Of Agronomy and The National Fert. Assoc. Washington, D.C., USA.

Huber, D.M. and R.D. Watson (1974). *Nitrogen form and plant disease*. Annu. Rev. Phytopathol. 12: 139-165.

Huber, T.A. and J.G. Streeter (1985). *Purification and properties of asparagine synthetase from soybean root nodules*. Plant Science 42: 9-17.

Ikeda, M., W.K. Choi and Y. Yamada (1991). *Sucrose fatty acid esters enhance efficiency of foliar-applied urea nitrogen to soybeans*. Fert. Res. 29: 127-131.

İlbeyi, A. (1988). *Bolu yöresinde patatesin azotlu gübre isteği*. s.1-39. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Ankara Araştırma Enstitüsü Genel Yayın No. 149, Ankara

İnal, A. (1994). *Ankara'da şeker pancarının azot gereksiniminin N-15 ile belirlenmesi*. s. 1-169. (Doktora Tezi). A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Toprak Anabilim Dalı. Ankara.

Jasquemin, H. and Y. Berlier (1956). *Evalution du pouvoir nitrifiant d'un sol de Basse Cote d'Ivore L'action du climat et de la vegatation.* Rapports. Intern. Cong. Soil Sci. 39: 235-245.

Jones, H.A., B.E. Brown and G.V.C. Hougland (1951). *Plant nutrient deficiency symptoms in the Potato*. p. 107-134. Hunger Signs in Crops. The American Society of Agronomy and The National Fertilizer Assoc. Washington, D.C., USA.

Jones, Jr. J.B., B. Wolf and H.A. Mills (1991). *Plant Analysis Handbook.* p. 1-213. Micro-Macro Publishing, Inc. USA.

Kacar, B. (1965). *Çukurova Bölgesi topraklarının bazı fiziksel ve kimyasal özellikleri*. A. Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı 15 (2): 18-44.

Kacar, B. (1984). *Bitki Besleme* 2. Baskı *s.* 1-317. A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları 899, Ders Kitabı 250, Ankara.

Kacar, B. (1997). *Gübre Bilgisi,* 5. Baskı. *s.* 1-441. A.Ü.Z.F. Yayın No. 1490. A.Ü. Ziraat Fakültesi Halkla İlişkiler ve Yayın Ünitesi, Ankara.

Kacar, M., S.M.R. Amin, G. Çelebi ve C. Turan (1973a). *Antalya sahil bölgesi topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarında alınabilir fosfor tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma*. s. 1-110. TÜBİTAK-TOAG, Proje No. 161, Ankara.

Kacar, B., G. Çelebi, G. Günday ve A. Arat (1973b). *Değişik azotlu gübrelerden kültür bitkilerinin faydalanmaları üzerine farklı toprak reaksiyonlarının (pH'larının) etkileri*. TÜBİTAK, Tarım Ormancılık Araştırma Grubu Yayınları No. 24, s.125.

Kacar, B., A. Özgümüş ve A.V. Katkat (1980a) *Ammonium fixing power of some soils in Antalya coastal region*. A. Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı 29 (1): 196-211, Ankara.

Kacar, B., İ. Kovancı ve İ.Z. Atalay (1980b). *Utilization of the waste products of tea factories in agriculture*. A. Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı 1979. 29(1): 158-173, Ankara

Kacar, B., M. Çağatay, A. Arat ve G. Günday (1974a). *Çukurova yöresi topraklarında değişik azotlu gübrelerin karşılaştırılması s*. 1-85. Azot Sanayi T.A.Ş. Yayınları No.2, Ankara.

Kacar, M., M. Çağatay ve S. Aksu (1974b). *Trakya Bölgesi topraklarında değişik azotlu gübrelerin karşılaştırılması.* TÜBİTAK Yayınları. Ankara.

Katkat, A. V. (1988) *Sadova buğday çeşidinde azotlu ve fosforlu gübrelemenin verim ve bazı verim kriterleri ile azot, fosfor, ve potasyum kapsamları üzerine etkileri*. U.Ü.Z.F. Dergisi 3(1): 1110-1222

Kairser, W. M. and S.C. Huber (1994). *Posttranslational regulation of nitrate reduetase in higher plant*. Plant Physial. 106: 817-821.

Kirkby, E.A. (1967). *A note on the utilization of nitrate, urea and ammonium nitrogen by Chenopodium album*. Z. Pflanzenernahr. Bodenkd. 117: 204-209.

Kiraly, Z. (1976). *Plant disease resistance as influenced by biochemical effect on nutrients in fertilizers*. P. 33-46. In: Fertilizer Use and Plant Helth. International Potash Instituol. Bern, Switzerland.

Köseoğlu, A.T., N. Eryüce ve H. Çolakoğlu (1995). *The effects of N, P, K fertilizers on fruit yield and quality of satsuma mandarines* (Citrus unshiu Marc.) Acta Horticulture, International Society for Horticultural Science 379: 89-96.

Letham, D.S. (1961). *Influence of fertilizer treatment on apple fruit composition and physiology*. I. Influence on cell size and cell number. Australian Jour. Agr. Res. 12: 600-611.

Marschner, H. (1985). *Einfluss von Standart-und Wirtschaftsbedingungen auf die Nitratgehalte in verschiedenen Pflanzenarten.* Landw. Forsch., Sonderh.

Marschner, H. (1995). *Mineral Nutrition of Higher Plants.* 2nd Ed. pp.1-889. Academic Pres, New York.

McBeth, I.G. (1917). *Fixiation of ammonia in soils. J. Agric.* Research 9: 141-155.

Mengel, K. And E.A. Kirkby (1987). *Principles of Plant Nutrition.* 4th Edition. p. 1-687. International Potash Institute. Bern. Switzerland.

Mengel, K. E.A. Kirkby., H. Kosegarten and T. Appel (2001) *Principles of Plant Nutritions.* 5th edition pp. 1-849. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht. The Netherlands.

Morgan, M.A., R.J. Volk and W.A. Jackson (1973). *Simultaneous influx and efflux of nitrate during uptake by perennial ryegrass.* Plant Physiol. 51: 267 – 272.

Morrill, L.G. and J.E. Dawson (1962). *Growth rates of nitrifying chemoautotrophs in soil.* Jour. Bacteriologia. 16: 418-428.

Mulder, E.G. (1959). *Effect of liming on acid peat soil on microbial activity.* Trans Fourth Internat. Congr. Soil Sci. 2: 117-121.

Neumann, P.M. (1982). *Late-season foliar fertilization with macronutrients-Ist here theoretical basis for increased seed yields?* J. Plant Nutr. 5: 1209-1215.

Oaks, A. (1994). *Primary nitrogen assimilation in higher plants and its regulation.* Can. J. Bot. 72: 739-750.

Özgümüş, A. ve B. Kacar (1980). *Çukurova yöresi topraklarında amonyum fiksasyonu ve bunu etkileyen etmenler üzerinde bir araştırma.* A.Ü. Ziraat Fak. Diploma Sonrası Yüksek Okul Doktora Tezi Özetleri s. 593-605, Ankara

Özgümüş, A., M. Kaplan ve A.V. Katkat (1991) *Değişik azotlu gübrelerin buğday verimine etkilerinin karşılaştırılması,* Ulud. Ünv. Zir. Fak. Derg. 8: 9-16.

Page, M. B. and O. Talibudeen (1977). *Nitrate concentrations under winter wheat and in fallow soil during summer at Rothamsted.* Plant and Soil. 47: 527-540.

Peoples, M. B. and E. T. Craswell (1992). *Biological nitrogen fixation: Investments, expectations and actual contributions to agriculture.* Plant and Soil 141:13-39.

Pijnenborg, J.W.M. and T. A. Lie (1990). *Effect of lime-pelleting on the nodulation of Lucerne* ***(Medicago sativa L.)*** *in acid soil: A comparative study carried out in the fiel, in pots and in rhizotrons.* Plant and Soil 121: 225-234.

Prasad, R., J. Thomas, V.V.S.R. Gupta, and S. Singh (1983). *Ammoniphilie plants for reducing water pollution.* Env. Conserv. 10 (3): 260-261.

Raming, R.E. and H.F. Rhoades (1963). *Interrelationships of soil moisture level at planting time and nitrogen fertilization on winter wheat production.* Argon. Jour. 55: 123-127.

Rao, K.P. and D.W. Rains (1976). *Nitrate absorption by barley,* Plant Physiol. 57: 55-58.

Robinson, J.B.D. (1957). *The critical relationship between soil moisture content in the region of wilting point and the mineralization of natural soil nitrogen.* Jour. Agr. Sci. 49: 100-105.

Rufty, T.W. Jr., W.A. Jackson and C.D.Jr. Raper (1981). *Nitrate reduction in roots as affected by presence of potassium and by flux of nitrate through the roots* Plant Physiol. 68:605-609.

Sağlam, M.T. (1974). *Erzurum, Hasankale ve Erzincan Ovası topraklarında amonyum fiksasyonu, amonyum fiksasyonu ile potasyum arasındaki bazı ilişkiler, mineralize olan nitrojen ve nitrojen kayıpları üzerinde bir araştırma.* Doçentlik Tezi (Rota). Toprak İlmi Bölümü, Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Erzurum.

Sarımehmet, M. ve ark. (1989) *Çayda gübreleme sorunları ve çözümleri.* N. Ural s. 49-59. Panel. Çaykur Yayın No. 13. A.Ü. Basımevi, Ankara.

Sarımehmet, M., N.M.Müftüoğlu ve E. Yılmaz (1983) *Ülkemiz çay topraklarının bitki besin elementleri muhtevaları ve fiziki yapıları.* Çay Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü 1982 Yılı Çalışma Raporu. s. 71-98. Çay Kurumu, Rize.

Shimshi, D. (1969). *Interaction between irrigation and plant nutrition. In: Transition from Extensive to Intensive Agriculture with Fertilizers.* p. 111-120. Proc. 7th Colloq. Intern. Potash. Institute. Berne.

Steingröver, E., R. Oosterhuis and F. Wieringa (1982). *Effect of light treatment and nutrition on nitrate accumulation in spinach* ***(Spinacea oleracea L.)****.* Z. Pflanzenphysiol. 107: 97-102.

Stevenson, F.J. (1956). *Effect of some long time rotations on the amino acid composition of the soil.* Soil Sci. Soc. Amer. Proc. 20: 204-208.

Stevenson, E.J. and M.A. Cole (1999). *Cycles of soil. Carbon, Nitrogen, Phosphorus, Sulfur, Micronutrients.* 2 nd Ed. John Wiley and Sons, Inc. New York. p. 1- 427.

Swezey, A.W. and G.O. Turner (1962). *Crop experiments on the effect of 2- choloro-6-(trichloromethyl) pyridine for the control of nitrification of ammonium and urea fertilizers.* Argon. Jour. 54: 532-535.

Taban, S. ve B. Kacar (1991). *Orta Anadolu'da çeltik yetiştirilen toprakların mikro element durumu.* TÜBİTAK-DOĞA, Turkish J. of Agr. and Forestry. 15: 129-145.

Taban, S., M.A. Malik ve B. Kacar (1995). *Orta Anadolu Bölgesinde çeltik tarımı yapılan topraklarda amonyum fiksasyonu.* Tr. J. of Agriculture and Forestry, 19: 51-58.

Taiz, L. and E. Zeiger (1998). *Plant Phiysiology, 2nd Ed. p. 1-792.* Sinauer Associates, Inc., Sunderland, Massachusetts, USA.

Tang, C., A.D. Robson and M.J. Dilworth (1990). *A split-root experiment shows that iron is required for nodule initiation in* ***Lupinus angustifolius L.*** New Phytol. 115: 61-67.

Tang, C., A.D. Robson and M.J. Dilworth (1991) *Inadequate iron supply and high bicarbonate impair the symbiosis of peanut* ***(Arachis hypogaea L.)*** *with different Bradyrhzobium strains.* Plant and Soil 138: 159-168.

Theodorides, T.N. and C.J. Pearson (1982). *Effect of temperature on nitrate uptake, translocation and metabolism in* ***Pennisetum americanum***. Aust. J. Plant. Physiol. 9: 309-320.

Tisdale, S.L., W. L. Nelson and J.D. Beaton (1985). *Soil Fertility and Fertilizers.* 4th Ed. p. 1-754. Macmillan Publishing Company, New York.

Usta, S., S. Sözüdoğru ve K. Haktanır (1990). *Topraktaki doğal azot mineralizasyon sürecine değişik sıcaklık ve su düzeyleri ile besin elementlerinin etkileri.* A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları 1198, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler 657. s. 1-19. A.Ü. Z.F. Ofset Yayın Ünitesi, Ankara

Usta, S., S. Sözüdoğru ve K. Haktanır (1992). *Değişik azot formları ilave edilen toprakta azot mineralizasyonu ve nitrifikasyona farklı sıcaklık ve su düzeylerinin etkisi.* Ankara Ünv. Ziraat Fak. Yıllığı 41 (1-2): 185 – 194.

Ülgen, N. (1961). *Çay topraklarının verimlilik kabiliyetleri.* s. 1-27. Topraksu Genel Müdürlüğü, Toprak ve Gübre Araştırma Enstitüsü, Teknik Yayınları, Sayı 9, Alkan Matbaası, Ankara.

Ülgen, N. (1968). *Karadeniz Bölgesi topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarının fosfor ihtiyaçlarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma.* A.Ü. Ziraat Fakültesi, Radyofizyoloji ve Toprak Verimliliği Kürsüsü (Rota), Ankara.

Ülgen, N. ve N. Alemdar (1979). *Azotlu gübrelerin çeşitli kültür bitkilerinin verimlerine olan etkilerinin karşılaştırılması.* I. Orta Anadolu Bölgesi s. 1-218. Topraksu Genel Müdürlüğü, Toprak ve Gübre Araştırma Enstitüsü. Genel Yayın No. 82. Rapor Yayın No. 15, Ankara.

Ülgen, N. ve N. Yurtsever (1984). *Türkiye Gübre ve Gübreleme Rehberi* s. 1-189. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayın No. 47, Rehber No. 8. Topraksu Kartografya Müdürlüğü, Ankara

Waksman, S. A. and G. T. Florence (1927). *The composition of natural organic materials and their decomposition.* Soil Sci. 24: 317-333.

Werner, D. (1980). *Dinitrogen fixation and primary production.* Angew. Botanik 54: 67-75.

Williams, R.J.B. (1970). *The chemical composition of water from land drains at Saxmundham and Woburn and the influence of rainfall upon nutrient losses.* Rep. Roth. Exp. Sta. Part 2. p. 36-37

Zabunoğlu, S. (1967). *Çarşamba Ovası topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarının fosfor ihtiyaçarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma.* A. Ü. Ziraat Fakültesi Radyofizyoloji ve Toprak Verimliliği Kürsüsü (Rota), Ankara.

5 FOSFOR

5.1. BİTKİLERİN FOSFOR ALIMI

Bitkiler geliştikleri ortamdan fosforu primer ortofosfat iyonu $H_2PO_4^-$ ve sekonder ortofosfat iyonu HPO_4^{2-} şeklinde alırlar. Bitkilerin optimum gelişme gösterdikleri topraklarda göreceli olarak daha fazla miktarda bulunduğu için bitkiler $H_2PO_4^-$ iyonunu daha fazla alır. Foth ve Ellis (1988) tarafından rapor edildiğine göre bitkiler tarafından alınan $H_2PO_4^-$ ve HPO_4^{2-} iyonları arasındaki oran 10:1 şeklindedir. Genelde bitkiler asit tepkimeli topraklarda $H_2PO_4^-$ iyonunu ve alkalin tepkimeli topraklarda da HPO_4^{2-} iyonunu daha fazla alırlar. Ancak toprak çözeltisinde bu iyonların birbirlerine çok hızlı dönüşmeleri nedeniyle pH'sı 4 ile 8 arasında değişen topraklarda bu iyonların alımları arasındaki ayrım önemli değildir. Bitkiler pirofosfatlar ve metafosfatlar şeklinde fosfor içeren kimyasal gübrelerin toprak çözeltisinde hidrolize olmaları sonucu oluşan ortofosfat iyonlarını da alırlar (Roux 1968). Kimi çözünebilir organik fosfor bileşiklerini bitkilerin aldıkları saptanmıştır. Örneğin steril kum ve toprak çözeltisinde yetiştirilen bitkilerin nükleik asit ve fitini aldıkları belirlenmiştir (Tisdale ve ark. 1985). Toprak organik maddesinin parçalanması sonucu açığa çıkan nükleik asit ve fitin gibi organik bileşiklerden bitkiler doğrudan yararlanabilirler.

Nitrat ve sülfat anyonlarının aksine bitkide fosfat anyonları indirgenmezler ve yükseltgenmiş şekillerini korurlar. Örneğin $H_2PO_4^-$ şeklinde alınan fosfat anyonu bitkide ya inorganik fosfor (P_i) şeklinde bulunur ya da karbon zincirine hidroksil grubu aracılığıyla bağlanarak basit bir fosfat esteri (C – O- Ⓟ) şeklinde (örneğin şeker fosfat) veya yüksek enerjili fosfat Ⓟ~Ⓟ zincirinde, (örneğin ATP, Adenozin trifosfat) yer alır. İnorganik fosfor (P_i) ile ester şeklindeki Ⓟ, yüksek enerjiye sahip pirofosfat zincirindeki Ⓟ arasında çok hızlı bir değişim söz konusudur. Örneğin bitki kökleri ile alınan Pi birkaç dakika içerisinde organik Ⓟ şekline dönüşür. Jackson ve Hagen (1960) bitkiler tarafından alınan inorganik fosforun (P_i) yaklaşık % 80'inin 30 dakika içerisinde organik Ⓟ şekline dönüştüğünü belirlemişlerdir. Temelde organik fosfor olarak hekzoz fosfatlar ile üridin fosfat oluşur. Yine çok kısa sürede organik Ⓟ, inorganik fosfora (P_i) dönüşerek ksilem iletim borusuna yüklenir **(Bkz: 3.3.1).** Mobil (hareketli) durumda olan fosfor bitkide yukarı ve aşağı doğru taşınır (Clarkson ve ark. 1968, Morard 1970).

bitkisinde yaprakların *Phytopthora'ya* karşı dayanıklılığını artırdığını saptamıştır. Kaila ve Hanninen (1961) fosforlu gübrelerin çavdarda mantar enfeksiyonuna dayanıklılığı artırdığını belirtmiştir. Patateste fosforun erken yanıklığı *(Alternaria solani* Sor.) büyük ölçüde azalttığı saptanmıştır (Herlihy ve Carroll 1969). Fosfor uygulamasının çeltikte bakteriyel yaprak yanıklığı hastalığını, tütünde külleme ve yaprak kıvırcıklığı virüs hastalığını, arpada cüce sarılık virüsü hastalığını, şeker kamışında kahverengi çizgi hastalığını ve çeltikte blast hastalığını azalttığı belirlenmiştir (Anonim 1988 c)

Yapılan araştırmalar fosforun bitkilerde bakteri ve mantar hastalıklarına göre virüs hastalıklarına karşı dayanıklılığı daha fazla artırdığını göstermiştir. Last (1962) İngiltere'de yaptığı tarla denemeleri sonunda fosforlu gübrelemenin arpada külleme (mildew) enfeksiyonunu gerilettiğini saptamıştır. Araştırıcı bitkide külleme enfeksiyonunu yalnız olarak uygulanan azotlu gübrenin artırdığını, fosforla birlikte azotun uygulanması durumunda enfeksiyonun göreceli olarak azaldığını belirlemiştir.

Fosforca yoksul ortamlarda yetiştirilen bitkilerde mantari kök çürümesi (fungal root-rot), yeteri kadar fosfor içeren ortamlarda yetiştirilen bitkilere göre daha fazla görülmektedir. Bu durum bitkilerde özellikle çimlenme evresinde görülmektedir. Mantari kök çürümesi hastalığı ile fosfor arasındaki ilişki üzerinde her ne kadar geniş bir çalışma yapılmamış ise de, fosforun özellikle bitkilerin hastalıktan kurtulması üzerine etkili olduğu üzerinde araştırıcılar birleşmektedirler.

Fosforun gereksinimden fazla bulunması durumunda ise bitkilerin hastalıklara karşı dayanıklılığı göreceli olarak azalmaktadır. Fosfor fazlalığından dolayı çeşitli bitkilerde virüs hastalıklarının ortaya çıktığı bildirilmiştir. Fosfor fazlalığında pek çok bahçe bitkilerinde *Sclerotinia'nın* neden olduğu hastalıkların arttığı, marulda *Bremia'nın* artış gösterdiği ve buğdayda sap sürmesi (flag smut) hastalığının oluştuğu gözlenmiştir (Huber 1980).

KAYNAKÇA

Aksoy, T. (1967). *Trakya Bölgesi topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarının fosfor ihtiyaçlarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma (Doktora tezi).* A. Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ankara.

Alganatay, N. (1968). *Orta Anadolu Kuzey Bölgesi topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarında alınabilir fosfor miktarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma (Doktora Tezi).* A. Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ankara.

Anghinoni, I. and S. A. Barber (1980). *Phosphorus influx and growth characteristics of corn roots as influenced by phosphorus supply.* Agron. J. 72:685-688.

Anonim (1988 a). *Efects of phosphorus on nitrogen fixation.* Better Crops with Plant Foods 72 (4):12-13.

Anonim (1988 b). *Effects of phosphorus on crop maturity*. Better Crops with Plant Foods. 72(4): 32-33.

Anonim (1988 c). *Phosphorus nutrition plant disease resistance.* Better Crops with Plant Food. 72 (4): 22-23.

Ateşalp, M. (1968). *Doğu Anadolu Bölgesi topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarının fosfor ihtiyaçlarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma (Doktora Tezi).* A. Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ankara.

Barber, W. D. and W. I. Thomas (1972). *Evaluation of the genetics of relative phosphorus accumulation by corn (Zea mays L) using choromosomal translocations.* Crop Sci. 12:755-758.

Barry, D. A. J and M. H. Miller (1989). *Phosphorus nutritional requirement of maize seedilings for maximum yield.* Argon. J. 81:95-99.

Bashour, I. I., J. Devi Prasad and A. Al-Jaloud (1985). *Phosphorus fractionation in some soils of Arabia.* Geoderma. 36, 307-315.

Bayraklı, F. (1975). *Bayburt ve Erzincn ovaları ile Rize Bölgesi topraklarının fosfor durumları üzerinde bir araştırma.* Atatürk Üniv. Yayınları No. 298, Erzurum.

Bieleski, R. L. and I. B. Ferguson (1983). *Physiology and metabolism of phosphate and its compounds.* p. 422-449. In: Encyclopedia of Plant Physiology, New Series. (A. Lauchli and R. L. Bieleski, eds.). Vol 15A, Springer- Verlag, Berlin and New York.

Bilgin, A. E. ve M. Yakar (1995*).* *Gediz havzasında bağın azot, fosfor ve potasyumlu gübre istekleri* s. 1-115. Menemen Araştırma Enstitüsü Genel Yayın No 195, Menemen.

Bilsel, M. ve M. Sarımehmet (1980). *Çay bitkisinde bitki toprak münasebetlerinin tespiti.* Çay Araştırma Enstitüsü 1980 Yılı Çalışma Raporu, Rize.

Black, C. A. (1968). *Soil-plant relationships.* 2nd Ed. John Wiley and Sons. Inc. New York.

Borys, M. W. (1966). *Einfluss der $H_2PO_4^-$ Ernahrung von Kartoffeln und die Resistenz ihrer Blatter gegen Phytophyhora infestans de By Phypath. Z. 57:301-309.*

Bould, C. and R. I. Parfitt (1973). *Leaf analysis as a guide to the nutrition of fruit crops. X. Magnesium and phosphorus sand culture experiments with apple.* J. Sic. Food Agric. 24:175-185.

Bower, C. A. (1949). *Studies on the forms and availability of soil organic phosphorus.* lowa Agr. Expt. Sta. Research Bull, 362.

Brady, N. C. (1990). *The Nature and Properties of Soils.* 10th ed. John Wiley and Sons, New York.

Brady, N. C. ve R. R. Weil (2004). *Elements of Nature and Properties of Soils.* 2nd Ed. P. 1-606. Pearson Prentice Hall. New Jersey, USA.

Brown, J. C., R. J., Clark and W. E. Jones (1977). *Efficient and inefficient use of phosphorus by sorgum.* Soil Sci. Soc. Am. J. 41:747-750.

Camp, A. F., H. D. Champman and E. R. Parker (1951). *Symptoms of citrus malnutrition* p. 307-371. In: Hunger Signs in Crops. The American Society of Agronomy and The Natinal Fertilizer Association.

Clarkson, D. T., J. Sanderson and R. S. Russell (1968*).* *Ion uptake and root age.* Nature 220:805-806.

Cole, C. V. and M. L. Jackson (1950). *Solubility equilibrium constant of dihidroxy aluminium dihydrogen phosphate relating to a mechanism of phosphate fixation in soils.* Proc. Soil Sci. Amer. 15:84-89.

Çağatay, M., B. Kacar, N. Ülgen, N. Alemdar ve C. Turan (1973). *Türkiye şartlarında Türkiye ham fosfatlarının ziraate faydalılık nisbetlerinin tayini üzerinde bir araştırma.* s. 1-90. TUBİTAK-TOAG, No 56, Ankara.

Çakmak, İ. ve İ. Erdal (1996). *Phytic acid-zinc molar ratios in wheat grain grown in Turkey.* Micronutrients and Agriculture, Number 2 (June): 16-17.

Çakmak, İ. A. Çınar, N. Önelge, R. Derici ve B. Torun (2003). *Çukurova bölgesinde turunçgil bahçelerinin mineral belenme düzeyinin toprak ve yaprak analizleriyle belirlenmesi.* TUBİTAK, TOGTAG/TARP-2667-1 numaralı Araştırma Projesi (Final Raporu). s. 1-108.

Çelebi, G. (1974). *Orta Anadolu Güney Bölgesi topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarında fosfor ihtiyaçlarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma s. 1-110. (Doktora tezi).* A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları 541. Bilimsel Araştırma ve İncelemeler 314. Ankara.

Çimrin, K. M. (1996). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi kampus alanı toprak profillerinde fosfor fraksiyonlarının dağılımları,* Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Van.

Dalal, R. C. (1977). *Soil organic phosphorus.* Adv. Argon 29:83-117.

Davidson, O. W. and W. P. Judkins (1951). *Nutrient deficiency symptoms in deciduous fruits.* p. 215-268. In: Hunger Sings in Crops. The American Society of Agronomy and The National Fertilizer Association, Washington, D. C.

DeDatta, S. K., R. L. Fox and G. D. Sherman (1963). *Avaliability of fertilizer phosphorus in latosols of Hawaii,* Argon. Jour. 55:311-313.

Ensminger, L. E., R. W. Pearson, and W. H. Armiger (1967). *Effectiveness of rock phosphate as a source of phosphorus for plants.* U. S. Dept. Agriculture Res. Serv. 41-125. p. 40 Soils and Fertilizers. 30: 285.

Erdal, İ., B. Torun, S. Karanlık, H. Ekiz ve İ. Çakmak (1997). *Türkiye'de yetiştirilen buğdayların çinko ve fitin asidi içerikleri ve çinkonun biyolojik yarayışlılığı.* Ulusal Çinko Kongresi Bildiri Kitabı 12-16 mayıs 1997, Eskişehir.

Foth, H. D. and B. G. Ellis (1988). *Soil Fertility.* p. 1-212. John Wiley and Sons, New York.

Fox, R. L., B. Kacar, A. Aydeniz, S. Zabunoğlu and N. Özbek (1961). *Phosphorus status of Turkish soils: I. Response of wheat to phosphorus fertilization in relation to soil tests.* Memo. Report. University of Nebraska, College of Agriculture, Lincoln Nebraska.

Foyer, C. and C. Spencer (1986). *The relationship between phosphate status and photosynthesis in leaves. Effects of nitracellular orthophosphate distribution, photosynthesis and assimilate partitioning.* Planta 167:369-375.

Fredeen, A. L. I. M. Rao and N. Terry (1989). *Influence of phosphorus nutrition on growth and carbon partitioning in Glycine max*. Plant Physiol. 89:225-230.

Fried, M. and R. E. Shapiro (1956). *Phoshate supphy patterns of various soils.* Soil Sci. Soc. Amer. Proc. 20:471-475.

Fried, M. and R. E. Shapiro (1960). *Soil- plant relations in phosphorus uptake.* Soil Sic. 90:69-76.

Hambidge, K. M. and P. A. Walravents (1976). *Zinc deficiency in infants and preadolescent children.* p. 21-32. In: Trace Elements in Human Health and Disease (A. S. Prasad and D. Overleas, eds.) Vol. 1. chapter 2. Academic Pres, New York.

Hanotiaux G. (1966). *Study of the dynanics of phosphorus in soil by the fractionation method.* Int. Soil Conf. Aberdeen, 161-174.

Harrison, A. F. (1987). *Soil Organic Phosphorus-A Review of World Literature.* CAB Intl. Wallingford, UK.

Helal, H. M. and D. R. Sauerbeck (1984). *Influence of roots on C and P metabolism in soil.* Plant and Soil 76:175-182.

Herlihy, M. and P. J. Carroll (1969). *Effects of N, P and K and their interactions on yield, tuber blight and quality of potatoes*. J. Sci. Food and Agric 20:513-517.

Hofner, G. N. and B. A. Krantz (1951). *Deficiency symtoms of corn and small grains.* p. 59-106. In: Hunger Signs in Crops. The American Society of Agronomy and the National Fertilizer Association. Washington, D. C.

Huber, D. M. (1980). *The role of mineral nutrition in defense.* p. 381-406. In: Plant Pathology. (J. G. Horsfall and E. B. Cowling. Eds) An Advanced Treatise. Academic Press, New York.

Jackson, P. C. and C. E. Hagen (1960). *Products of orthophosphate absorption by barley roots.* Plant Physiol. 35:326-332.

Jones, H. A. B. E. Brown and G.V. C. Houghland (1951). *Plant nutrient deficiency symptoms in potato*. p. 107-134. In: Hunger Signs in Crops. The American Soc. of Agron and The National Fertilizer Assoc. Washington, D. C.

Jones, Jr. J. B., Wolf and H. A. Mills (1991*).* *Plant Analysis Handbook.* p. 1-213. Micro-Macro Publishing, Inc. USA.

Kacar, B. (1964).*Çukurova topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarının fosfor muhtevalarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma* s. 1-147. (Doçentlik tezi). A. Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ankara.

Kacar, B. (1965 a). *Çukurova Bölgesi topraklarının bazı fiziksel ve kimyasal özellikleri.* A. Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı 15(2): 18-44.

Kacar, B. (1965 b). *Çukurova topraklarının fosfor fiksasyonu.* A. Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı, Yıl 15, Fasikül 2, s. 158-179. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Kacar, B. (1968 a). *Fosforlu gübrenin son tesiri üzerinde bir araştırma.* A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları 346. Bilimsel Araştırma ve İncelemeler 219. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Kacar, B. (1968 b). *Türkiye'nin bazı topraklarında fosfor fiksasyonu ve fosfor fiksasyonuna tesir eden faktörler üzerinde bir araştırma.* A. Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı 1967, 17(2): 215-234.

Kacar, B. (1970). *Phosphorus fractionation and correlation of phosphorus fraction with phosphorus availability by various test in Çukurova soils.* University of Ankara. Yearbook of the Faculty of Agriculture, 9:84-98.

Kacar, B. (1997). *Gübre Bilgisi,* 5. Baskı (Değiştirilmiş ve Güncelleştirilmiş). s. 1-441. A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları No. 1490. A. Ü. Z. F. Halkla İlişkiler ve Yayın Ünitesi, Ankara.

Kacar, B. ve A. V. Katkat (1997). *Tarımda Fosfor.* s. 1-417. Bursa Ticaret Borsası Yayınları No. 5. Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.

Kacar, B., E. Przemeck, A. Özgümüş, C. Turan, A. V. Katkat ve İ. Kayıkçıoğlu (1979). *Türkiye'de çay tarımı yapılan toprakların ve çay bitkisinin mikro element gereksinimleri üzerinde bir araştırma.* s. 1-67. TÜBİTAK, TOAG-312, Ankara.

Kacar, B. R. Amin, G. Çelebi ve C. Turan (1975). *Antalya kıyı yöresi topraklarının fosfor durumu ve bu yöre topraklarında alınabilir fosforun belirlenmesinde kullanılacak yöntemler üzerinde bir araştırma.* s. 1-100. TÜBİTAK Tarım ve Ormancılık Araştırma Grubu Yayınları No. 42. TÜBİTAK Basımevi, Ankara.

Kacar, B., S. Taban, A. C. Kütük, H. Özcan ve Ç. Olgun (1996). *Orta Anadolu'da çeltik tarımı yapılan topraklarda bitkiye yarayışlı fosfor ile fosfor fraksiyonu arasındaki ilişkiler ve fosfor fiksasyonu.* s. 1-29. A. Ü. Araştırma fonu, 95-11-10-03 Ankara.

Kacar, B. A. V. Katkat ve Ş. Öztürk (2005). *Bitki Fizyolojisi* 2. Baskı s. 1-563. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Kaila, A. (1948). *Vilielysmaan orgaaniseta fosforista. Vation* Maatalousko etoiminnan julkaisiya 129. In: Soil and Soil Fertility. L. M. Thompson. Mc Graw-Hill Book Company. Inc. New York.

Kaila, A. and P. Hannienen (1961). *Response of winter rye to hpyerphosphate and superhosphate.* J. Sci. Agric. Soc. Finland, 33:39-43.

Kardos, L. T. (1955). *Soil fixation of plant nutrient.* In: Chemistry of soil. Ed. firman. E. Bear. Reinhold Publishing Corporation. New York.

Katkat, A. V. (1990). *Sadova buğday çeşidinde azotlu ve fosforlu gübrelemenin verim ve bazı verim kriterleri ile bitkinin azot, fosfor ve potasyum kapsamları üzerine etkileri.* TÜBİTAK, Doğa Dergisi, 13, 26, 1110, 1122, Ankara.

Khan, S. K. And L. N. Mandal (1973). *Distribution of different organic forms of phosphorus in rice soils of West Bengal.* J. Indian Soc. Soil Sci. 21(4), 395-402.

Khasawneh, F. E., E. C. Sample and E. J. Kamprath (1980). *The Role of Phosphorus in Agriculture.* Amer. Soc. Argon. Cop Sci. Soc. America and Soil Sci. Soc. Amer, Madison, Wisc., USA.

Last, F. T. (1962). *Effects of nutrition on the incidence of barley Powdery mildew,* Plant Path. 11:133-135.

Lauer, M. J., D. G. Blevins and H. Sierzputowsko-Gracz (1989). *^{31}P-Nuclear magnetic resonance determination of phosphate compartmentation in leaves of reproductive soybeans (**Glycine max** L.) an affected by phosphate nutrition.* Plant Physiol. 89:1331-1336.

Lolas, G. M., N. Palamidis and P. Markakis (1976*).* *The phytic-acid total phosphorus relationship in barley, oats, soybeans and wheat.* Cereal Chem. 53:867-870.

Loneragan, J. F. (1978*).* *Anomalies in the relationship of nutrient concentrations to plant yields.* Proc. 9th Intern. Coll. Plant Anal. and Fertil. Problems, Auckland, New Zealand, 283-298.

Lynch, J., A. Lauchli and E. Epstein (1991). *Vegatative growth of the common bean in response to phosphorus nutrition.* Crop Sci. 31:380-387.

Marschner, H. (1995*).* *Mineral Nutrition of Higher Plants.* 2nd Ed. p. 1-889. Academic Pres, New York.

McKell, C. M. A. W. Wilson and W. A. Williams (1962). *Effect of temperature on phosphorus utilization by native and introduced legumes.* Argon. Jour. 54:109-113.

McMurtrey, J. E. Jr. (1951). *Plant nutrient in tobacco.* p. 19-58. In: Hunger Signs in Crops. The American Society of Agronomy and the National Fertilizer Association. Washinton, D. C.

Mohabir, G. and P. John (1988). *Effect of temperature on starch synthesis in potato tuber tissue and in anyloplasts.* Plant Physiol. 88:1222-1228.

Moore, D. G. (1959*).* *Mineralization of organic phosphorus in wet meadow soils.* Agronomy Journal. 5159-63.

Morard, P. (1970). *Distribution of phosphorus studied with the radioactive isotope and with colorimetry in buckwheat (Fagopyrum esculentum, var La Harpe), grown in nutrient solution.* C. R. Acad. Sci. Ser. D. 270:2075-2077.

Moschler, W. W. R. D. Krebs and S. S. Obenshain (1957). *Availability of residual phosphorus from long-time rock phosphate and superphosphate application to Grasseclose silt loom.* Soil Amer. Proc. 21:293-296.

Mukherji, S., B. Dey, A. K. Paul and S. M. Sircar (1971). *Changes in posphorus fractions and phytase activty of rice seeds during germination.* Physiol. Plant. 25:94-97.

Munk, H (1985). *Ermittlung wirtschaftlich optimaler Phosphatgaben auf Löss und Geschiebelehmboden auf der Basis der CAL-Methode.* Planzenern. V. Bodenkde. 148:193-213.

Nair, K. P. P. and K. Mengel (1984). *Importance of phosphate buffer power for phosphate uptake by rye.* Soil Sci.Sco. Am. J. 48:92-95.

Ogawa, M., K. Tanaka and Z. Mengel (1979). *Energy-dispersive X-ray analysis of phytin globoids in aleurone particles of developing rice grains.* Soil Sci. Plant Nutr. (Tokyo) 25:437-448.

Olsen, S. R. and F. S. Watanabe (1970). *Diffusive supply of phosphorus in relation to soil texture variations.* Soil Sci. 110:318-327.

Olsen, S. R., W. R. Schmehl, F. Watanabe, S. Scott, C. O. Fuller, W. H. Jordon and R. Kundel (1950). *Utilization of phosphorus by source of material and placement*. Colorada Agr. Expt. Sta. Tech. Bull. 42.

Pandita, M. L. and W. T. Andrew (1967). *A correlation between phosphorus content of leaf tissue and days to maturity in tomato and lettuce.* Proc. Am. Soc. Hortic. Sci. 91:544-549.

Plaxton, W. C. and J. Preiss (1987). *Purification and properties of nonproteolytic degraded ADP glucose pyrophosphorylase from maize endosperm.* Plant Physiol. 83:105-112.

Prasad, R. and J. F. Power (1997*).* *Soil Fertility Management for Sustainable Agriculture*. p. 1-356. CRC Lewis Publishers, USA.

Rao, I. M. and N. Terry (1989). *Leaf phosphate satatus, photosynthesis and carbon partitioning in sugar beet. I. Changes in growth, gas Exchange, and Calvin cycle enzymes.*. Plant Physiol. 90:814-819.

Roorda van Eysinga, J. P. N. L. and K. W. Smilde (1981). *Nutritional Disorders in Glasshouse Tomatoes, Cucumbers and Lettuce,* p. 1-130. Centre of Agricultural Publishing and Documentation. Wageningen.

Rossiter, R. C. (1978). *Phosphorus deficiency and flowering in subterranean clover (Tr. **Subterraneum** L.).* Ann. Bot. (London), 42:325-329.

Roux, L. (1968). *Condensed phosphates in mineral nutrition application of a highly condensed potassium polyphosphate to barley grown in solution culture.* Ann. Physiol. 10:83-98.

Sauchelli, V. (1965). *Phosphate in agriculture.* p. 276. Reinhold Publishing Corporation, New York

Sefa, S., S. Oruç ve B. Gürün (1990). *Bursa yöresinde salçalık domatesin azotlu ve fosforlu gübre isteği* s. 1-88. Eskişehir Araştırma Enstitüsü Genel Yayın No. 218, Eskişehir.

Sentenac, H., D. Mousin and L. Salsac (1980). *Measurement of phosphatase activity in cellulose cell wall material obtained with the help of a non ionic detergent.* C. R. Acad. Sci. Paris, 290, Serie D-21.

Sicher, R. C. and D. F. Kramer (1988). *Effects of phosphate deficiency on assimilate partitioning in barley seedlings.* Plant Sci. 57:9-17.

Singh, R. S. and A. N. Pathak (1973). *Forms of phosphorus in relation to physicochemical properties in Bangar soils of districts Deoria and Gorakhpur in alluvial Tract of Uttar Pradesh.* 1. Indian Soc. Soil Sci. 21(4):407-411.

Smith, A. N. (1965). *The supply of soluble phosphorus to the wheat plant from inorganic soil phosphorus.* Plant and Soil, 22:314-316.

Smith, A. N. (1967). *The role of inorganic soil phosphates in supplying phosphorus to the wheat plant.* Agronochimica. 11:79-91.

Specht, R. L. (1963). *Dark Island heat (Ninety-Mile Plain, South Australia) VII. The effect of fertilizers on composition and growth 1950-60.* Australian Jour. Bot. 11:65-94.

Spector, W. S. (1956). *Handbook of biological data.* Philadelphia, Saunders and Co. New York.

Stevenson, F. J. and M. A. Cole (1999). *Cycles of Soil. Carbon, Nitrogen, Phosphorus, Sulfur, Micronutrients* 2 nd Ed. p. 1-425. John Wiley and Sons, Inc. New York.

Tanner, W. ve T. Caspari (1996). *Membran transport carriers. Annu. Rev. Plant Physiol.* Plant Mol. Biol. 47:595-626.

Thompson, L. M. (1950). *The mineralization of organic phosphorus, nitrogen and carbon in Virgin and Cultivated soils.* Ph. D. Thesis, lowa State College.

Thompson, L. M. (1957). *Soils and soil fertility.* Second Ed. Mc Graw-Hill Book Company, Inc. New York.

Thompson, L. M. and F. R. Troeh (1973). *Soil and Soil Fertility.* p. 1-495. Mc Graw-Hill Book Campany, New York.

Tisdale, S. L., W. L. Nelson and J. D. Beaton (1985). *Soil Fertility and Fertilizers.* p. 1-754. Macmillan Publishing Company, New York.

Ülgen, N. (1968). *Karadeniz Bölgesi topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarının fosfor ihtiyaçlarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma* s. 1-157. (Doktora Tezi). A. Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ankara.

Ülgen, N. ve N. Alemdar (1978). *Mardin-Mazıdağ-Batı Kasrik ve Hatay Yayladağ fosfatlarının gübre değerlerinin tesbiti.* Topraksu Genel Müdürlüğü Toprak ve Gübre Araştırma Enst. Müdürlüğü Yayınları, Genel Yayın No. 73, Ankara.

Ülgen N. ve N. Yurtsever (1984). *Türkiye gübre ve gübreleme rehberi.* s. 1-183 Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayın No. 47, Rehber No 8, Topraksu Kartografya Müdürlüğü Ankara.

Van Steveninck, R. F. M., M. E. Van Steveninck, D. R. Fernando, W. J. Horst and H. Marshcner (1987 a). *Deposition of zinc phytate in globular bodies in roots of Deschampsia caespitosa ecotypes; a detoxification mechanism.* J. Plant Physiol. 131:247-257.

Van Steveninck, R. F. M., M. E. Van Steveninck, D. R. Fernando, D. L. Godbold, W. J Horst and H. Marschner (1987 b). *Identification of zinc-containing glo-*

bules in roots of a zinc-tolerant ecotype of Deschampsia caespitosa. J. Plant Nutr. 10:1239-1246.

Welch, R. M. and W. A. House (1984). *Factors affeciting the bioavailability of mineral nutrients in plant foods.* p. 37-54. In: Crops as Sources of Nutrients for Humans (R. M. Welch and W. H. Gabelman, eds.), ASA Special Publ. No. 48, Madison, WI, USA.

Welch, R. M., W. A. House and W. H. Allaway (1974). *Availability of zinc from pea seed to rats.* J. Nutr. 104:733-740.

Woodrow, I. E. and K. S. Rowan (1979). *Change of flux of orthophosphate between cellular compartments in ripening tomato fruits in relation to the climatic rise in respiration.* Aust. J. Plant Physiol. 6:39-46.

Yamashita, S. and Y. Goto (1963). *Effects of mineral nutrients on the flowerbuds differentiation of crops. (Part 4).* Influence of phosphorus on the fifth flower cluster differentiation of tomato plant. Soil Sci. Plant Nutr. 9:202.

Zabunoğlu S. (1967). *Çarşamba Ovası topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarının fosfor ihtiyaçlarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma.* A. Ü. Zirat Fakültesi Radyofizyoloji ve Toprak Verimliliği Kürsüsü (Rota), Ankara.

6 POTASYUM

6.1. BİTKİLERİN POTASYUM ALIMI

Bitkiler geliştikleri ortamdan potasyumu K^+ iyonu şeklinde alır. Potasyum alımı azot dışında öteki besin elementlerinden daha fazladır. Bitki fizyolojisi yönünden potasyum en önemli elementlerden biridir. Bitki dokularında bulunması dışında potasyum çok önemli fizyolojik ve biyokimyasal işlevlere sahip bir elementtir. Hızlı ve fazla miktarda potasyum alımı bitki membranlarının potasyumu fazla miktarda geçirmesindendir. Bu durum membranlarda fazla miktarda *iyonofor* bulunması ile açıklanmaktadır. Bitki hücrelerinde potasyumun tutulma gücü negatif elektrikli potansiyel ile ilgilidir. Solunumun olumsuz şekilde etkilenmesi sonucu negatif elektrikli potansiyelin azalması durumunda hücre dışına önemli miktarda potasyum çıkışı (efflux) gerçekleşir (Mengel ve Pflüger 1972). Bitki köklerine potasyum pasif absorpsiyon ile girer ve kök içerisinde aktif absorpsiyon ile birikir **(Bkz: 2.4).**

Membranlardan kolayca geçmesi nedeniyle potasyum bitkilerde olağanüstü hareketliliğe (mobiliteye) sahiptir. Bitkide yaşlı organlardan genç organlara doğru hareket eder. Bu nedenle genç yaprakların potasyum içerikleri yaşlı yapraklardan daha fazladır.

Bitkiler gereksinim duydukları K^+'un büyük bölümünü vejetatif gelişme döneminde alırlar. Örneğin tahıl bitkilerinde kardeşlenme ile başak bağlama dönemi arasında K^+ alımı özellikle çok yüksektir. Bitkilerde potasyum organik bileşikler şeklinde bağlanmaz. Bu nedenle gelişme mevsimi sonunda potasyum bitkiden yıkanma sonucu yitebileceği gibi az da olsa köklerden toprağa potasyum aktarılır (Foth ve Ellis 1988).

Bitkiler gereksinim duydukları K^+'un büyük bölümünü toprak çözeltisinden alır. Toprak mineralleri ile toprak çözeltisi ve bitki kökleri arasında K^+ yönünden süreklilik gösteren bir denge oluşur. Şekil 6-1 de gösterildiği gibi toprak minerallerinde bulunan K^+ dağılıp parçalanma (tecezzi) sonucu toprak çözeltisine geçer. Toprak çözeltisindeki çözünebilir haldeki K^+'da toprak mineralleri tarafından adsorbe edilerek tutulur. Bitki alımı ile toprak çözeltisinde K^+ miktarı azaldıkça toprak minerallerinden çözeltiye sürekli K^+ takviyesi yapılarak denge sağlanmaya çalışılır.

Sonuç olarak potasyumun kültür bitkilerinde kalite üzerine etkinliği dünyanın çeşitli ülkelerinde ve ülkemizde yapılmış araştırmalarla kanıtlanmıştır. Bu nedenle toprak analizleri dikkate alınmak suretiyle gübreleme programlarında potasyumlu gübrelere yer verilmesi her türlü açıklamanın üzerinde önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Acker, W. (1932). *Untersuchungen über die Wirkung der Kalidüngung aut den Bau und das Mechanische Verhalten des Gerstenhalmes.* Die Ernahrung der Pflanze. 28:401-403.

Aksoy, T. (1967). *Trakya Bölgesi topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarının fosfor ihtiyaçlarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma.* s. 1-104. (Doktora Tezi). A.Ü. Ziraat Fakültesi Radyofizyoloji ve Toprak Verimliliği Kürsüsü. Ankara.

Aksu, S. (1972). *Trakya Bölgesi Meriç Havzası topraklarının azot durumu ve bu topraklarda faydalanılabilir azot miktarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma.* (Doktora Tezi). s. 1-137. A.Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ankara.

Aktaş, M. (1973). *Doğu Karadeniz Bölgesi topraklarının potasyum durumu ve bu topraklarda alınabilir potasyum miktarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma.* (Doktora Tezi). s. 1-78. A.Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ankara.

Alemdar, N. (1974). *Marmara Yöresi Susurluk Havzası topraklarının azot durumu ve bu topraklarda alınabilir azot miktarının tayininde kullanılacak yöntemler üzerinde bir araştırma. (Doktora Tezi).* s. 1-99. A. Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ankara.

Alganatay, N. (1968). *Orta Anadolu kuzey bölgesi topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarında alınabilir fosfor miktarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma. (Doktora Tezi).* A. Ü. Ziraat Fakültesi Radyofizyoloji ve Toprak Verimliliği Kürsüsü, Ankara.

Alten, F. and R. Gottwick (1939). *Untersuchungen über den Einfluss der Düngung auf das Wachstum und die Entwicklung der Sojabohne.* Ernahrung der Pflanze. 35:277-284.

Anonim (1974). *German Potash for World Agriculture.* Kali und Salz AG. Bunteweg 2. Hannover. Germany, p. 96.

Anonim (1988*).* *The role of potassium in crop quality.* Better Crops International. Potassium for Agriculture International 4(2):20-22.

Arat, A. (1973). *Gediz Havzası-Manisa, Turgutlu ve Salihli Ovaları topraklarında değişik azotlu gübrelerin karşılaştırılması. (Doktora Tezi).* s. 1-134. A. Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ankara.

Baden, W. (1965). *Adequate potash and phosphate application to organic soils.* Kali-Briefe, Fachgeb. 7,1. Folge. Germany.

Baligar, V. C. and S. A. Barber (1978). *Mechanism of K supply to plant roots chracterized by K/Rb ratio. 11th Congr.* Int. Soc. Soil Sci. 1:309-317.

Barber, S. A. (1978). *Growth and nutrient uptake of soybeans under field conditions.* Agron. Jour. 70:457-461.

Barber, S. A. (1995). *Soil Nutrient Bioavailability. 2nd Ed. p. 1-414. John Wiley and Sons,* Inc. New York.

Barber. S. A., J. M. Walker and E. H. Vasey (1962). *Principles of ion movement through the soil to plant root. Porc.* Int. Soil Conf. New Zealand. 121-124.

Barber, S. A. and R. P. Humbert (1963). *Advances in knowledge of potassium relationships in the soil and plant.* p. 231-238. In: Fertilizer Technology and Usage (M. H. Mc Vicker, G. L. Bridger and L. B. Nelson, eds.) Soil Sci. Soc. of Am. Madison W. I. USA.

Bilgin, A. E. ve M. Yakar (1995). *Gediz havzasında bağın azot, fosfor ve potasyumlu gübre istekleri* s. 1-115. Menemen Araştırma Enstitüsü, Genel Yayın No: 195, Menemen.

Boswell, F. C. and Parks (1957). *The effect of soil potassium levels on yield, lodging and mineral composition of corn.* Soil Sci. Soc. Amer. Proc. 21:301-305.

Brady, N. C. (1990). *The nature and Properties of Soils.* 10 th Ed. p. 1-621. Macmillan Publishing Company, New York.

Çakmak, İ. A. Çınar, N. Önelge, R. Derici ve B. Torun (2003). *Çukurova bölgesinde turunçgil bahçelerinin mineral beslenme düzeyinin toprak ve yaprak analizleriyle belirlenmesi.* TUBİTAK, TOGTAG/TARP-266T-1 nolu Araştırma Projesi, s. 1-108.

Camp, A. F., H. D. Chapman and E.R. Parker (1951). *Symptoms of citrus malnutrition. In: Hunger Signs in Crops.* The American Society of Agronomy and the National Fertilizer Association, Washinton, D. C.

Chapman, M. A. and J. Keay (1971). *The effect of age on the response of wheat to nutrient stress.* Aust. J. Exp. Agric. and Animal Husbandry. 11:223-228.

Chaudhry, M. R. (1979). Büyük Konya Havzası topraklarının Fe, Zn, Cu, ve Mn durumu üzerinde bir araştırma. (Doktora Tezi). s. 1-124. A. Ü. Ziraat Fakültesi, Toprak Bölümü, Ankara.

Cheng, B. T., S. J. Bourget and G. J. Ouellette (1971). *Influence of alternate freezing and thawing on the availability of some soils minerals.* Canad. J. Soil Sci. 51(3):323-328.

Ching, P. C. and S. A. Barber (1979). *Evaluation of temperature effects on potassium uptake by corn.* Agron. Jour. 71:1040-1044.

Cocucci, M. C. and S. Dalla Rosa (1980). *Effects of canavanine on IAA-and fusicoccin-stimulated cell enlargement, proton extrussion and potassium uptake in maize coleoptiles.* Physiol. Plant. 48:239-242.

Cooper, H.P. and L. Donald (1951). *Plant nutrient deficiency symtoms in Cotton. In: Hunger Signs in Crops.* The American Society of Agronomy and the National Fertilizer Association, Washington, D. C.

Davidson, O. W. and W. P. Judkins (1951). *Nutrient-deficiency symptoms in deciduous fruits.* In: Hunger Signs in Crops. The American Society of Agronomy and the National Fertilizer Association, Washington, D. C.

Dyer, B. (1984). *On the analytical determination of probably available mineral plant food in soils.* J. Chem. Soc. (London), 65:115-162.

Eakin, J. H. (1972). *Food and fertilizers.* p. 1-21. In: The Fertilizer Handbook. The Fertilizer Inst. Warhington D. C., USA.

Eroğlu, H. ve S. Usta (2003). *Alüviyal bir toprakta amonyum potasyum fiksasyon ilişkileri.* Tarım Bilimleri Dergisi, 9(1): 43-50, Ankara.

Flowers, T. J. and A. Läuchli (1983). *Sodium versus potassium: Substitution and compartmentation.* p. 651-681. In: Inorganic Plant Nutrition, Encycl. Plant Physiol. New Series. Vol 15 B (A. Läuchli and R. L. Bielski, eds.) Springer Verlag Berlin, Heidelberg, New York.

Foth, H. D. and B. G. Ellis (1988). *Soil Fertility.* p. 1-212. John Wiley and Sons, New York.

Fox, R. L. and B. Kacar (1965). *Mobilization of non-exchangeable potassium and sodium in a calcareous soil during plant growth.* Plant and Soil. 22(1):33-45.

Glass, A. D. M. and J. E. Perley (1980). *Varietal differences in potassium uptake by barley.* Plant Physiol. 65:160-168.

Goss, R. L. (1968). *The effect of potassium in disease resistance.* p. 221-241. In: The Role of Potassium in Agriculture, Madison, USA.

Grewal, J. S. and J. S. Kanwar (1976). *Potassium and ammonium fixation in Indian soils.* New Delhi, India: Indian Council for Agricultural Research.

Grewal, J. S. and S. N. Singh (1980). *Effect of potassium nutrition on frost damage and yield of potato plants on alluvial soils of the Punjab (India).* Plant and Soil 57:105-110.

Guardia, M. D. and M. Benlloch (1980). *Effects of potassium and gibberellic acid on stem growth of whole sunflower plants.* Physiol. Plant. 49:443-448.

Hager, A., H. Menzel and A. Krauss (1971*).* *Experiments and hypothesis of the primary effect of auxins on expansion growth.* Planta 100:47-75.

Hofner, G. N. and B. A. Krantz (1951*).* *Deficiency symptoms of corn and small grain. In: Hunger Signs in Crops.* The American Society of Agronomy and the National Fertilizer Association, Washington, D. C.

Hsiao, T. C. and A. Läuchli (1986). *Role of potassium in plant-water relations.* p. 281-312. In: Advances in Plant Nutrition (B. Tinker and A. Läuchli, eds.) Vol. 2, Praeger Scientific, New York.

Humble, G. D. and K. Raschke (1971*). Stomatal opening quantitatively related to potassium transport.* Plant Physiol. 48:447-453.

Jaiyebo, E. O. (1968). *Effect of drying and storage on the exchangeable potassium content of some* Western Nigeria soils. Soil Sci. 106:209-214.

Jones, H. A., B. E. Brown and G. V. C. Houghland (1951). *Plant-nutrient deficiency symptoms in the potato.* In: Hunger Signs in Crops. The American Society of Agronomy and the National Fertilizer Association, Washington, D. C.

Jones, Jr. J. B., B. Wolf and H. A. Mills (1991). *Plant Analysis Handbook.* p. 1-213. Micro-Macro Publishing, Inc., USA.

Kacar, B. (1965*). Çukurova Bölgesi topraklarının bazı fiziksel ve kimyasal özellikleri.* A. Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı 15(2):17-44.

Kacar, B. (1996). *Bitki Fizyolojisi. 4. Baskı.* s. 1-424. A. Ü. Ziraat Fakültesi yayın No. 1447. A. Ü. Ziraat Fakültesi Halkla İlişkiler ve Yayın Ünitesi, Ankara.

Kacar, B., S.M.R. Amin, G. Çelebi ve C. Turan (1973*). Antalya Sahil Bölgesi topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarında alınabilir fosfor tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma.* s. 1-110. TUBİTAK, TOAG-161, Ankara.

Kacar, B., K. Oskay ve F. Akıncı (1974). *Karadeniz yöresi topraklarında potasyum fiksasyonu ve buna etki yapan önemli etmenler üzerinde bir araştırma* A. Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı-1973.23(4):450-464.

Kampfer, M. and E. Zehler (1967). *Die Bedautung der sulfatischen Dünfemittel für die Ertragserhöhung und Qualitats-Verbesserung Landwirtschafflicher Gantenbaulicher und Fortstlicher Kulturen. Int. Potash Inst., Bern/Switzarland.*

Karim, A.Q.M.B. and M.A. Malek (1957). *Potassium fixation in East Pakistan soils under different conditions.* Soil Sci. 83:229.

Katkat, A.V. (1990). *Sadova buğday çeşidinde azotlu ve fosforlu gübrelemenin verim ve bazı verim kriterleri ile bitkinin azot, fosfor ve potasyum kapsamları üzerine etkileri.* TÜBİTAK, Doğa Dergisi, 13, 26, 1110-1122, Ankara.

Katkat, A.V. ve B. Kacar (1980). *Antalya kıyı yöresi topraklarında potasyumun adsorpsiyon ve fiksasyonu ile bunları etkileyen önemli etmenler üzerinde bir araştırma.* A.Ü.Z.F. Diploma Sonrası Yüksek Okulu Doktora Tez Özetleri, s. 672-686, Ankara.

Kılınç, R. (1978). *İzmir Bölgesi tarım topraklarının fosfor durumunun radyoizotop yöntemleriyle saptanması ve bunun toprak özellikleriyle ilişkileri üzerinde*

araştırmalar (Doktora Tezi). s. 1-152. Ege Üniversitesi Nükleer Araştırma ve Eğitim Enstitüsü. İzmir.

Koch, D. W. and G. O. Estes (1976). *Influence of potassium stress on growth, stomatal behavior, and CO_2 assimilation in corn.* Ptash Rev. Subj. 3 (3):1-7.

Kovar, J. L. and S. A. Barber (1990). *Potassium supply characteristics of thirty-three soils as influenced by seven rates of potassium.* Soil Sci. Soc. Am. J. 54:1356-1361.

Köseoğlu, A. T., N. Eryüce ve H. Çolakoğlu (1995). *The effects of N, P, K fertilizers on fruit yield and quality of satsuma mandarines (Citrus Unshiu Marc.). Acta Horticulture.* International Society for Hortcultural Science 379:89-96.

Kruger, W. (1976). *The influence of fertilizers on fungal disease of maize.* P. 145-156. In: Fertilizer Use and Plant Health. Int. Potash Inst., Bern.

Lagatu, H. and L. Maume (1932). *Un cas d'absolue necessite d'engrais potassique.* Le Progres Agricole et Viticote. 97:576-581.

Lang, A. (1983). *Turgor- regulated translocation.* Plant Cell and Environment 6:683-689.

Larsen, J. B. (1976). *Untersuchungen über die Frostempfindlichkeit von Douglasienherkünften und über den Einfluss der Nahrstoffversorgung auf die Frostresistenz der Douglasie.* Forst-und Holzwirt. 15:299-302.

Läuchli, A. and R. Pflüger (1978). *Potassium transport through plant cell membranes and metabolic role of potassium in plants.* p. 111-163. In: Potassium Research-Review and Trends. Potash Inst. Bern.

Levitt, J. (1956). *The hardiness of plants.* Agronomy 6.

Lynne, K. W. and E. E. De Turk (1943). *The adsorption of potassium in soils in non-exchangeable forms.* Soil Sci. Soc. Amer. Proc. 7:148-158.

Malek, F. and D. A. Baker (1977). *Proton co-transport of sugars in phloem loading.* Planta 135:297-299.

Marschner, H. (1995). *Mineral Nutrition of Higher Plants. 2nd Ed.* p. 1-889. Academic Pres, New York.

Mc Lean, A. J. and J. E. Braydon (1971). *Fixation and release of potassium on relation to the minerology of the clay fraction of some selected soil horizon samples.* Canad. Soil Sci. 51:449-459.

Mengel, K. and R. Pflüger (1972*).* *The release of potassium and sodium from young excised roots of **Zea mays** under various efflux conditions.* Plants Pyhsiol. 49:16-19.

Mengel, K. and H. E. Haeder (1973). *Potassium availabilty and its effect on crop production.* Potash Rev. 11:1-7.

Mengel, D. B. and S. A. Barber (1974*).* *Rate of nutrient uptake per unit of corn root under field conditions.* Agron. Jour.66:399-402.

Mengel, K. and W. W. Arneke (1982). *Effect of potassium on the water potential, the pressure potential, the osmotic potential and cell elongation in leaves of* ***Phaseolus vulgaris****.* Phsiol. Plant. 54:402-408.

Nelson, W. L. (1968). *Plant factors affecting potassium availabilty and uptake.* p. 355-383. In: The Role of Potassium in Agriculture. (V. J. Kimler, S. E. Young and N. C. Brady, eds) ASA, CSSA, SSSA, Madison, Wisconsin U.S.A.

Nitsos, R. E. And H. J. Evans (1969). *Effects of univalent cations on the activity of particulate starch synthetase.* Plant Physiol. 44:1260-1266.

Oskay, K. (1976*).* *Meriç Havzası topraklarında potasyumun adsorpsiyon ve fiksasyonu ile bunları etkileyen önemli etmenler üzerinde bir araştırma.* s. 1-101. (Doktora Tezi). A. Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ankara.

Özdemir, O. (1986). *Çarşamba ovasında mısırın potasyumlu gübre isteği.* Köy Hizmetleri Samsun Araştırma Enstitüsü Genel Yayın No.39. Samsun

Penny, M. G. and D. J. F. Bowling (1974). *A Study of potassium gradients in the epidermis of intact leaves of* ***Commelina communis*** *L. in relation to stomatal opening.* Planta 119:17-25.

Peoples, T. R. and D. W. Koch (1979). *Role of potassium in carbon dioxide assimilation in* ***Medicago sativa*** *L. Plant Physiol.* 63:878-881.

Perrenoud, S. (1977). *Potassium and plant health. Publ. Int. Potash Inst., Born-Worblaufen, Schweiz.*

Perrenoud, S. (1990). *Potassium and plant health IPI Research Topics. No. 3. 2nd ed. Basel / Switzerland.*

Pflüger, R. and R. Wiedemann (1977). *Effect of monovalent cations on the nitrate reduction in* ***Spinacia oleracea*** *L. Z.* Pflanzenphysiol. 85:125-133.

Place, G. A. and S. A. Barber (1964). *The effect of soil moisture and rubidium concentration on diffusion and uptake of rubidium 86.* Soil Sci. Soc. Am. Proc. 28:239-243.

Preusser, E., F. A. Khalil and H. Göring (1981). *Regulation of activity of the granulebond starch synthetase by monovalent cations.* Biochem. Physiol. Pflanz. 176:744-752.

Quelhas Dos Santos, J. (1979). *Das Kalium und der Virus der Blattrollkrankheit der Kartoffelstaude. Intern.* Kali-Briete, Fachg. 23(59):1-4.

Rich, C.I. (1968). *Minerology of soil potassium.* p. 79-108. In: The role of Potassium in Agriculture (V. J. Kimler, S. E. Yung and N. C. Brady, eds.).American Society of Agronomy, Madison, WI, USA.

Salman, R. C. (1965*).* *Potassium exchange reactions in some Rhodesian soils.* Rhod. J. Agr. Res. 3:15-21.

Sabourin, L. and R. Bonet (1967). *A chloride sulphate comparison in the potassium manuring of tabacco.* Potash Rev. (IPI9, Subj. 12, 16th suite.

Scherer, H. W. S. Schebert and K. Mengel (1982). *The effect of potassium nutrition on growth rate, carbonhydrate content and water retention in young wheat plants.* Z. Pflanzenernahr. Bodenk. 145:237-245.

Schroeder, D. (1955). *Potassium fixation and potassium release of loess soils.* Landw. Frosch. 8:1-7.

Schwartz, S. and U. Kafkafi (1978). *Mg, Ca and K status of corn silage and wheat at periodic stages of growth in the field.* Agron. Jour. 70:227-230.

Seçer, M. (1978). *Effect of potassium on nitrogen metabolization and grain protein formation in spring wheat.* Kali – Briefe (Büntehof) 14(6): 393-402.

Sen Gupta, B., A. S. Nandi and S. P. Sen (1982). *Utility of phyllosphere N_2- fixing micro-organisms in the improvement of crop growth* I. Rice Plant and Soil. 68: 55-67.

Sparks, D. L., L. W. Zelazny and D. C. Martens (1980). *Kinetics of potassium exchange in a Paleudult form the coastal plain of Virginia.* Soil Sci. Soc. Am. J. 44-40.

Taban, S. (1990). *Orta Anadolu'da çeltik yetiştirilen toprakların mikro element durumu (Doktora tezi)* s. 1-75. A. Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ankara.

Taban, S., A. C. Kütük, B. Kacar, H. Özcan ve N. Ç. Olgun (1997). *Orta Anadolu'da çeltik tarımı yapılan toprakların potasyum adsorpsiyon ve fiksasyon kapasitesi ile bunlara etki yapan etmenler.* s. 1-36. A. Ü. Araştırma Fonu 95-11-10-04. Ankara.

Tachimoto, M., M. Fukutomi, H. Matsushiro, M. Kobayashi and E. Takahashi (1992*). Role of putrescne in* ***Lemna*** *plants under potassium deficiency. Soil Sci. Plant Nutr.* (Tokyo) 38:307-313.

Tandon, H. L. S. and G. S. Sekhon (1989). *Potassium research and agricultural production in India Potash Rev.* 1: 1-11

Tester, M. and M. R. Blatt (1989). *Direct measurement of k channels in thylakoid membranes by incorperation of vesicles into planer lipid bilayers.* Plant Physiol. 91:249-252.

Tisdale, S. L., W. L. Nelson and J D. Beaton (1985). *Soil Fertility and Fertilizers. 4th Ed.* p. 1-754. Macmillan Publishing Company, New York.

Trolldenier, G. and E. Zehler (1976). *Relationships between plant nutrition and rice diseases,* p. 85-93. Proc. 12 th Coll. Intern. Potash. Inst: Potassium and Plant Health, İzmir-Turkey.

Turguttopbaş, M. (1975). *Erzurum yöresi alüviyal topraklarında potasyum fiksasyonu.* s. 1-56. Milletlerarası Potas Enstitüsü Türkiye Programı. İzmir.

Welch, L. F., P. E. Johnson, G. E. McKibben, L.V. Bone and J. W. Pendleton (1966). *Relative efficiency of broadcast versus banded potassium for corn. Agron*. Jour. 58:618-621.

Zabunoğlu, S. (1967*).* *Çarşamba ovası topraklarının fosfor durumu ve bu bölge topraklarının fosfor ihtiyaçlarının tayininde kullanılacak metodlar üzerinde bir araştırma.* (Doçentlik Tezi). A. Ü. Ziraat Fakültesi, Radyofizyoloji ve Toprak Verimliliği Kürsüsü, Ankara.

Zehler, E., H. Krepe and P. A. Gethin (1981). *Potassium sulphate and potassium chloride* s.1-108. International Potash Institute Research Topics. No. 9. Bern/Swirzerland.

7 KALSİYUM

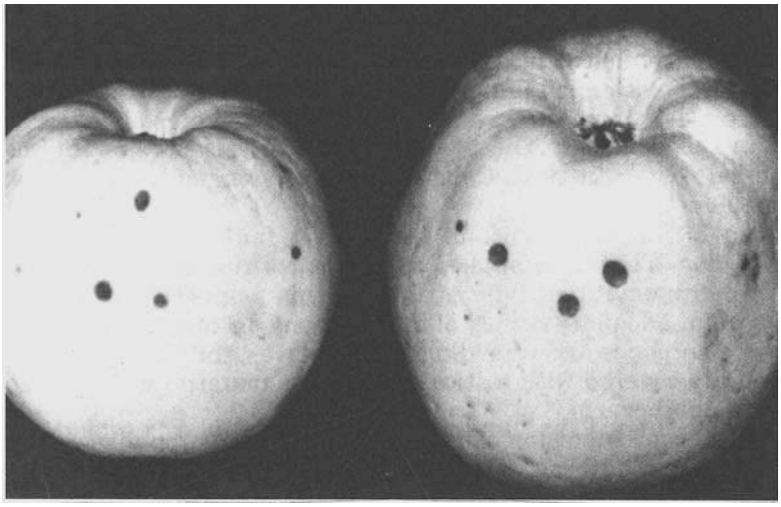
7.1. BİTKİLERİN KALSİYUM ALIMI

Bitkiler kalsiyumu Ca^{2+} iyonu şeklinde alır. Aşırı derecede yıkanmış ve kireçleme yapılmamış asit topraklar dışında bitkilerin gereksinimlerinden fazla kalsiyum kök etki alanına kitle akımı ile taşınır. Taşınma kısa sürede gerçekleşir. Bitkiler tarafından alınan toplam kalsiyum içerisinde kitle akımının payı kontak değişime göre 2.5 kat daha fazla olup difüzyonun payı ise yok denecek düzeydedir (Foth ve Ellis 1988). Genelde kök etki alanında gereksinimin çok üzerinde kalsiyumun bulunmasına karşın bunun bitkiler tarafından alınan kalsiyum miktarı üzerine etkisi çok azdır. Örneğin toprak çözeltisinde K^+'a göre Ca^{2+} konsantrasyonu yaklaşık 10 kat daha fazladır. Ancak bitkiler tarafından K^+'a göre daha az Ca^{2+} alınır. Bu durum, kalsiyum alımının yalnızca endodermis hücre duvarları henüz mantarlaşmamış genç kök uçları tarafından gerçekleştirilmiş olmasına dayanılarak açıklanmıştır (Clarkson ve Sanderson 1978).

Bitkiler tarafından alınan kalsiyum miktarı bitkilerin genetik yapılarıyla yakından ilgilidir. Baklagil bitkileri baklagil olmayan bitkilere göre daha fazla Ca alır **(Bkz: Çizelge 6-1).** Genelde kök katyon değişim kapasiteleri yüksek olan bitkiler kök katyon değişim kapasitesi düşük olan bitkilere göre daha fazla Ca alırlar. Bu durum özellikle Ca^{2+} konsantrasyonunun düşük olduğu ortamlarda çok daha belirgindir (Çizelge 7-1). Çizelgeden görüldüğü gibi kök katyon değişim kapasitesi 34.6 m.e. 100 g^{-1} kuru ağırlık olan domates bitkisi kök katyon değişim kapasitesi 17.0 m.e. 100 g^{-1} kuru ağırlık olan mısır bitkisine göre düşük kalsiyum konsantrasyonunda 10.5 kat daha fazla kalsiyum almıştır. Ortamın kalsiyum konsantrasyonu arttıkça ayrım azalmakla beraber aradaki ayrım yine de 3 kat olmuştur.

Çizelge 7-1. Kök katyon değişim kapasiteleri ayrımlı bitkilerde kalsiyum alımı (Loneragan ve Snowball 1969)

Çözeltide kalsiyum konsanrasyonu, µmol Ca L^{-1}	Ca, %	
	Mısır (Zea mays)	Domates (Lycopersicon esculentum)
0.8	0.02	0.21
10	0.12	0.30
100	0.43	1.29
1000	0.92	2.49

Şekil 7-9. *Golden Delicious elmada kalsiyum noksanlığı belirtileri*

KAYNAKÇA

Arora, R. and J.F. Palta (1988). *in vivo perturbation of membrane-associated calcium by freeze-thaw stress in onion bulb cells. Simulation of this perturbation in extracellular KCI and alleviation by calcium.* Plant Physiol. 85:622-628.

Barrow, H.L. A.W. Taylor and E.C. Simpson (1968). *Interaction of limestone particle size and phosphorus on the control of soil salinity.* Proc. Soil Sci. Soc. Amer. 32:64-68.

Bennet, R.J. CM. Bereen and V.H. Bandu (1990). *A role for Ca^{2+} in cellular differentiation of root cap cells: A re-examination of root growth control mechanisms.* Environ**.** Exp. Bot**.** 30:515-523.

Bush, D. S. (1995). *Calcuim regulation in plant cells and its role in signaling. Annu. Rev.* Plant Physiol. Plant Mol. Biol. 46:95-122.

Bush, D.S, C.N. Huang and RX. Jones (1986). *Ca^{2+}-stimulated secretion of ∝-amylase during development in barley aleurone protoplasts.* Plant Physiol. 82:566-574.

Caldwell, C.R. and A. Haug (1981). *Temperatıre dependence of the barley root plasma membrane-bound Ca^{2+} and Mg^{2+} -dependent ATPase.* Physiol. Plant. 53:117-124.

Cassells, A.L. and M. Barlass (1976). *Environmentally induced changes in the cell walls of tomato leaves in relation to cell and protoplast release.* Physiol. Plant**.** 37:239-246.

Claassen, M. E. and G. E. Wilcox (1974). *Comparative reduction of calcium and magnesium of corn tissue by NH_4-N and K fertilization.* Agron. J. 66:521-522.

Clarkson, D. T. and J. Sanderson (1978). *Sites of absorption and translocation of iron in barley roots. Tracer and microautoradiographic studies.* Plant Physiol. 61:731-736

Çakmak, İ., A. Çınar, N. Önelge, R. Derici ve B. Torun (2003). *Çukurova bölgesinde turunçgil bahçelerinin mineral beslenme düzeyinin toprak ve yaprak analizleri ile belirlenmesi.* TUBİTAK, TOGTAG/TARP-2667-1 nolu Araştırma Projesi, Final raporu, s. 1-108.

Davidson, O. W. and W. P. Judkins (1951). *Nutrient Deficiency Symptoms in Deciduous Fruits.* p. 215-268. In: Hunger Signs in Crops. Amer. Soc. of Agronomy and The National Fertilizer Assoc. Washinton, D. C.

Egmond, F. van and H. Breteler (1972). *Nitrate reductase activity and oxalate content of sugar beet leaves.* Neth. J. Agric. Sci. 20:193-198.

Faust, M. and J. D. Klein (1974). *Levels and sites of metabolically active calcium in apple fruit.* J. Am. Soc. Hortic. Sci. 99:93-94.

Fink, S. (1991). *The micromorphological distribution of bound calcium in needles of Norway spruce (Piecea abies L. Karst.)* New Phytol. 119:33-40.

Foth, H. D. and B. G. Ellis (1988). *Soil Fertility.* p. 1-212. John Wiley and Sons. New York.

Hasselo, H. N. (1965*).* *The nitrogen, potassium, phosphorus, calcium, magnesium, sodium, manganese, iron, copper, boron, zinc, molybdenum and aluminium contents of tea leaves of increasing age.* Tea Quart.36(3):122-136.

Islam, A.K.M.S., C.J. Asher and D.G. Edwards (1987). *Response of plants to calcium concentration in flowing solution culture with chloride or sulphate as counter-ion.* Plant and Soil 98:377-395.

Jeschke, W. D. and J. S. Pate (1991*).* *Cation and chloride partitioning through xylem and phloem within the whole plant Ricinus communis L. under conditions of salt stress.* J. Exp. Bot. 42:1105-1116.

Jones, J. B. Jr., B. Wolf and H. A. Mills (1991). *Plant Analysis Handbook. 1. Methods of Plant Analysis and Interpretation.* p. 1-213. Micro-Macro Publishing Inc. U:S:A:

Kelman, A, R. G. Mc Guire and K. C. Tzeng (1993). *Reducing the severity of bacterial soft rot by increasing the concentration of calcuim in potato tubers. In: Soil borne Plant Pathogens: Management of Diseases with Macro-and Microelements."* Ed. A. W. Engelhard, pp. 102-123. Am. Phytopathol. Soc., APS Press, Minnesato, USA:

Kinzel, H. (1989). *Calcium in the vacuoles and cell walls of plant tissue. Forms of deposition and their physiological and ecological significance.* Flora 182:99-125.

Kiraly, Z. (1976*).* *Plant disease resistance as influenced by biochemical effects on nutrients in fertilizers.* p. 33-46. In: Fertilizer Use and Plant Health. International Potash Institute. Bern. Switzerland.

Konno, H., T. Yamaya, Y. Yamasaki and H. Matsumoto (1984). *Pectic polysaccharide break-down of cell walls in cucumber roots grown in calcium starvation.* Plant Physiol. 76:633-637.

Krauss, A. (1971*).* *Einfluss der Ernährung des Salats mit Massennährstoften auf den Betall mit Botryis cinera Pers.* Z. Pflanzenernähr. Bodenk. 128:12-13.

LaHaye, P. A. and E. Epstein (1971). *Calcium and salt tolerance by bean plants. Physiol.* Plant. 25:213-213.

Loneragan, J. F. and K. Snowball (1969). *Calcium requirements of plants. Aust.* J. Agric. Res. 20:456-478.

Loneragan, J. F., K. Snowball and W. J. Simmons (1968). *Response of plants to calcium concentration in solution culture.* Aust. J. Agric. Res. 19:845-857.

Marschner, H. and C. Richter (1974). *Calcium-Transport in Wurzeln von Mai- sund Bohnenekeimpflanzen.* Plant and Soil 40:193-210.

Mehring, A.L. (1948*).* *Calcium in fertilizers.* Soil Sci. 65:9-26.

Mix, G. P. and H. Marschner (1976*).* *Einfluss exogener und endogener Faktoren auf den Calcium gehalt von Poprika-und Bohnenfruchten.* Z. Pflangenernähr. Bodenk. 139:551-563.

Mostafa, M.A.E. and A. Ulrich (1976). *Absorption, distribution and form of Ca in relation to Ca deficiency (tip burn) of sugarbeets.* Crop Sci. 16:27-30.

Pethiyagoda, U. and S. Krishnapillai (1970). *Studies on the mineral nutrition of tea. 2. Experimentally induced major nutrient deficiency symptoms. Tea Quarterly. 41(2, 3, 4): 107-120.*

Sharpless, R. O. and D. S. Johnson (1977). *The influence of calcium on senescense changes in apple.* Ann. Appl. Biol. 85:450-453.

Scharrer, K. and J. Jung (1955*).* *The influence of nutrition on the cation/anion ratio in plants.* Z. Pflanzenernähr. Dung. Bodenk. 7:76-94.

Schmit, J. N. (1981). *Le calcium dans le cellule generatrice en mitose. Etude dans le tube pollinique en germination du **Cliva nobilis** Lindl. (Amaryllidacee).* C. R. Acad. Sci. Ser. [III] 293:755-760.

Ülgen, N. ve ark. (1988). *Türkiye Gübre ve Gübreleme Rehberi.* s. 1-182. (3. Baskı). Toprak ve Gübre Araştırma Enstitüsü Yayınları No. 151. Teknik Yayınlar No. T-59. Ankara.

Wallace, A., E. Frolich and O.R.Lunt (1966). *Calcium requirements of higher plants.* Nature (London) 209:634-636.

Wills, R. B. H., S. I. H. Tirmazi and K. J. Scott (1977). *Use of calcium to delay ripening of tomatoes.* Hort. Science 12:551-552.

8 MAGNEZYUM

8.1. BİTKİLERİN MAGNEZYUM ALIMI

Bitkiler magnezyumu toprak çözeltisinden Mg^{2+} iyonu şeklinde alır. Kök etki alanına taşınan ve kök üzerine alınan magnezyum miktarlarında kitle akımının payı kalsiyumda olduğu gibi yüksektir **(Bkz: Çizelge 10-1).** Kontak değişim ile alınan magnezyum miktarı ise göreceli olarak azdır.

Toprak çözeltisinde Mg^{2+} konsantrasyonu genelde K^+ konsantrasyonundan yüksektir. Ancak bitki kökleri tarafından alınan Mg^{2+} miktarı K^+ miktarına göre çok daha azdır. Aslında yalnız bitki kökleri tarafından değil tüm bitki organları tarafından alınan Mg^{2+} miktarı K^+ miktarına göre çok daha azdır. Bunun gerçek nedeni tam olarak bilinmemektedir. Ancak kökte iç yöreye aynı taşıyıcılarla (iyonoforlarla) taşınmaları nedeniyle Mg^{2+} ile çeşitli katyonlar arasında etkin bir yarışmanın (rekabetin) bulunduğu kabul edilmektedir. Hücre duvarlarının değişim yörelerine hidratasyon suyu fazla olan Mg^{2+}'un göreceli olarak daha zayıf bağlanması üzerinde de durulmaktadır**.** Ortamda K^+ ve NH_4^+'un fazla miktarlarda bulunması Mg^{2+} alımını olumsuz şekilde etkilemekte ve bitkiler göreceli olarak daha az Mg^{2+} almaktadır (Kurvits ve Kirkby 1980). İyonlar arasındaki bu yarışma bitkilerde magnezyum noksanlığına neden olmaktadır. Benzer etkileşim Mg^{2+} ile Mn^{2+} arasında da saptanmış, ortamda Mn^{2+} konsantrasyonu arttıkça Mg^{2+} alımının azaldığı belirlenmiştir (Çizelge 8-1). Schimansky'e (1981) göre K^+ ve Ca^{2+} bitkilerin yalnızca Mg^{2+} alımını değil kökten tepe organlarına magnezyumun taşınmasını da olumsuz şekilde etkilemektedir. Ortamdaki NO_3^- iyonları ise Mg^{2+} alımı üzerine olumlu etki yapmaktadır. Ferguson ve Clarkson (1976) arpa bitkisi köklerinde endodermisin mantarlaşmasının magnezyum alımını olumsuz şekilde etkilediğini ve benzer durumun kalsiyum alımında da görüldüğünü belirlemişlerdir.

Çizelge 8-1. Artan miktarlardaki manganın soya fasulyesi bitkisinde Mg^{2+} ve Mn^{2+} alımı (μg g^{-1} kuru kök ağırlığı) üzerine etkisi
(Heenan ve Campbell 1981)

	Uygulanan Mn^{2+} miktarı, μM		
	1.8	90	275
Magnezyum (Mg^{2+})	121.8	81.1	20.2
Mangan (Mn^{2+})	0. 5	3.1	4.8

hiçbir zaman yaprağın orta damarlarına ya da yaprağın kenarlarına değin yayılmazlar. Çay bahçelerinde magnezyum noksanlığının belirgin şekilde görülmesinin temelinde iki etken vardır. Bunlar aşırı yağış ve yüksek ışık intensitesidir. Aşırı ışık intensitesi karşısında çay bitkisi yapraklarında magnezyum noksanlığı daha belirgindir. Yağışın bol olduğu yer ve mevsimlerde magnezyum noksanlığının görülme olasılığı yüksektir.

Narenciyelerde magnezyum noksanlığı önemli bir sorundur. Noksanlık belirtileri özellikle gelişme döneminin sonuna doğru, yaz sonunda ya da sonbaharda ortaya çıkar. Bu zamana değin yapraklar genelde normal görünümlerini korurlar. Yapraklarda sararma orta ana damardan başlayarak gelişir ve zamanla tüm yaprağa yayılır (Şekil 8-7). Yapraklarda sararma derecesi ışık alan yapraklarda göreceli olarak daha belirgin olup meyveye yakın yapraklarda etkileşim daha yavaştır.

KAYNAKÇA

Barber, S. A. (1995). *Soil Nutrient Bioavailabilty.* 2nd ed. p. 1-414. John Wiley and Sons. Inc. New York.

Bear, F. E. and S. J. Toth (1948). *Influence of calcium on availability of other soil cations.* Soil Sci. 66:69-74.

Batey, T. (1967). *The ratio of K to Mg in the soil in relation to plant growth. In: Soil potassium and Magnesium Ministry of Agr. Fisheries and Food.* London. Tech. Bull. 14:143-146.

Camp, A. F., H. D. Chapman and E. R. Parker (1951*).* *Symptoms of citrus malnutrion.* p. 307-366. In: Hunger Signs in Crops. The American Society of Agronomy and the National Fertilizer Association, Washington D. C.

Cooke, G. W. (1972). *Fertilizing for Maximum Yield.* Crosby Lockwood and Ltd. London.

Çakmak, İ, A. Çınar, N. Önelge, R. Derici ve B. Torun (2003). *Çukurova bölgesinde turunçgil bahçelerinin mineral beslenme düzeyinin toprak ve yaprak analizleriyle belirlenmesi.* TUBİTAK, TOGTAG/TARP-2667-1'nolu Araştırma projesi. Final Raporu, s. 1-108.

Dorenstouter, H. G. A. Pieters and G. R. Findenegg (1985). *Distribution of magnesium between chlorophyll and other photosynhetic functions in magnesium deficient sun and shade leaves of poplar.* J. Plant. Nutr.8:1088-1101.

Ferguson, I. B. and D. T. Clarkson (1976). *Simultaneous uptake and traslocation of Mg and Ca in barley roots.* Planta 128:167-169.

Fischer, E. S. and W. Bussler (1988). *Effects of magnesium deficiency on carbonhydrates in **Phasseolus vulgaris**. Z Pflanzenernähr.* Bodenk. 151:295-298.

Fink, S. (1991). *Structural changes in conifer needles due to Mg and K deficiency.* Fert. Res. 27:23-27.

Gerhardt, R., M. Stitt and H. W. Heldt (1987). *Subcellular metabolite levels in spinach leaves. Regulation of sucrose synthesis during diurnal alterations in photosynthetic partitioning.* Plant Physiol. 83:399-407.

Grunes, D. L., J. F. Thompson, J. Kubota and V. S. Laxar (1968). *Effect of Mg, K and temperature on growth and composition of* ***Lolium perene****.* Int. Cong. Soil Sci. Trans. Ninth, Adelaide, Australia. 2:597-603.

Heenan, D.P. and L. C. Campbell (1981). *Influence of potassium and manganese on growth and uptake of magnesium by soybeans (****Glycine max****(L.) Merr.* Cv Bragg). Plant and Soil 61:447-456.

Holmes, M. R. J. (1962*).* *The magnesium requirements of arable crops.* J. Sci. Food Agr. 13:553-556.

Jones, J. B. Jr., B. Wolf and H. A. Mills (1991). *Plant Analysis Handbook. 1. Methods of Plant Analysis and Interpretation.* p. 1-213. Micro-Macro Publishing, Inc. USA.

Kacar, B. (1984*).* *Bitki Besleme.* s. 1-317. A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları 899. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Kuruvits, A. and E. A. Kirkby (1980). *The uptake of nutrients by sunflower plants* ***(Helianthus annus)*** *growing in a continuous flowing culture system supplied with nitrate or ammonium as nitrogen source. Z. Pflanzenernähr.* Bodenk. 143:140-149.

Lazaroff, N. and M. G. Pitman (1966). *Calcium and magnesium uptake by barley seedlings.* Aust. J. Biol. Sci. 19:991-1005.

Leggett, J.E. and W. A. Gilbert (1969). *Magnesium uptake by soybeans.* Plant Physiol. 44:1182-1186.

Lin, D. C. and P. S. Nobel (1971). *Control of photosynthesis by* Mg^{2+}. Arch. Biochem. Biophys. 145:622-632.

Maas, E. V. and G. Ogata (1971). *Absorption of magnesium and chloride by excised corn root.* Plant Physiol. 47:357-360.

Marschner, H. and İ. Çakmak (1989). *High light intensity enhances chlorosis and necrosis in leaves of zinc, potassium and magnesium deficient bean (****Phaseolus vulgaris****) plants*. J. Plant Physiol. 134:308-315.

McSwain, B. D., H.Y. Tsujimoto and D.I. Arnon (1976). *Effect of magnesium and chloride ions on light-induced electron transport in membrane fragments form a blue-green algea.* Biochim. Biophys. Acta 423:313-322.

Pethiyagoda, U. and S. Krishapillai (1971). *Studies on the mineral nutrition of tea. 2. Experimentally induced major nutrient deficiency symptoms.* Tea Quarterly 41(2,3,4): 107-120.

Pierce, J. (1986). *Determinant of substrate specificity and the role of metal in the reaction of ribulosebiphosphate carboxylase/oxygenase.* Plant Physiol. 81:943-945.

Schimansky, C. (1981). *The influence of certain experimental parameters on the flux characteristics of ^{28}Mg in the case of barley seedlings grown in hydroculture. Landw.* Forsch. 34:154-165.

Scott, B. J. and A. D. Robson (1990). *Distribution of magnesium in subterranean clover* ***(Trifolium subterraneum L.)*** *in relation to supply.* Aust. J. Agric. Res. 41:499-510.

Skinner, J.J. and E. R. Purvis (1951). *Plant-nutrient deficiencies in vegetable or truck crops.* p. 171-214. The American Society of Agronomy and the National Fertilizer Association. Washington, D. C.

Sperrazza, J.M and L.L. Spremulli (1983). *Quantitation of cation binding to wheat germ ribosemes: influences on subunit association equilibria and ribosome activity.* Nucleic Acids Res. 11:2665-2679.

Tisdale, S.L., W.L. Nelson and J.D. Beaton (1985). *Soil Fertility and Fertilizers.* 4th Ed. p. 1-754. Macmillan Publishing Company, New York.

Wunderlich, F. (1978). *Die Kernmatrix: Dynamisches Protein-Gerüst in Zelkernen.* Naturwiss. Rundsch. 31:282-288.

9 KÜKÜRT

9.1. BİTKİLERİN KÜKÜRT ALIMI

Bitkiler gereksinim duydukları kükürdün büyük bir bölümünü kökleri aracılığıyla toprak çözeltisinden SO_4^{2-} iyonları şeklinde alırlar. Bitkiler az da olsa stomaları aracılığıyla atmosferden kükürtdioksit (SO_2) absorbe ederler. Ancak SO_2 gazının fazlası bitkilere zehir etkisi yapar. Meyve ağacı yapraklarına toz şeklinde elementel kükürdün uygulanmasından hemen sonra çok azda olsa kükürdün alındığı saptanmıştır. Ancak suda çözünmeyen bu kükürt kaynağının bitkiye giriş mekanizması bilinmemektedir. Yapraklardaki stomaların günlük açılıp kapanma süreleri içerisinde hidrojen sülfürün (H_2S) bitkiler tarafından absorbe edildiği saptanmıştır. Ancak ıspanak gibi kükürde duyarlı bitkilere hidrojen sülfürün 0.7 mg m^{-3} den daha az konsantrasyonu bile zehir etkisi yapmaktadır (DeKok ve ark. 1989).

Toprak ya da besin çözeltilerinde 3-5 mg SO_4^{2-} L^{-1} konsantrasyonu çoğu bitkilerde normal gelişme için yeterlidir. Ancak kolza ve yonca gibi bitkilerin kükürt gereksinimleri daha yüksektir. Kök yöresine SO_4^{2-} iyonları difüzyon ve kitle akımı ile ulaşır. Çözünebilir SO_4^{2-} içeriği 5 mg SO_4^{2-} kg^{-1} ya da daha fazla olan topraklarda bitkilerin kükürt gereksiniminin tamamına yakınının karşılanmasında kitle akımının payı büyüktür **(Bkz: Çizelge 10-1).**

Bitkilerin SO_4^{2-} alımı üzerine ortam pH'sı yanında fosfat ($H_2PO_4^-$), nitrat (NO_3^-) ve klor ($C1^-$) konsantrasyonlarının önemli etki yapmadıkları saptanmıştır (Leggett ve Epstein 1956). Ancak kimyasal yönden yakın benzerlik içerisinde bulunan selenat (SeO_4^{2-}), molibdat (MoO_4^-) ve kromat (CrO_4^-) anyonları SO_4^{2-} alımını olumsuz şekilde etkilemektedir (Nissen 1974). Bu durum aynı taşıyıcılar *(iyonoforlar)* tarafından taşınmaları nedeniyle anyonlar arasındaki yarışmaya (rekabete) dayanılarak açıklanmıştır. Ayçiçeği bitkisi üzerinde araştırmalar yapan Ansari ve Bowling (1972) SO_4^{2-} absorpsiyonunun ve iç yöreye taşınmasının elektrokimyasal gradientlere karşıt yönde aktif absorpsiyon ile gerçekleştiğini belirlemişlerdir **(Bkz: 2-4).**

Bitkilerde SO_4^{2-} alımı üzerine ortam sıcaklığının olumlu etki yaptığı ve sıcaklığa bağlı olarak alımın arttığı belirlenmiştir (Rajan 1966). Cacco ve ark. (1977) SO_4^{2-} alımı ile bitki köklerindeki ATP-sülfürilaz enzim aktivitesi arasında yakın ilişki bulunduğunu saptamışlardır. Kök uzunluğu ile ilgili olarak SO_4^{2-}alımının da arttığı belirlenmiştir (Bowen ve Rovira 1971).

Bitkilerde SO_4^{-2} genelde aşağıdan yukarı doğru taşınmakta ve aşağı doğru taşınma göreceli olarak daha az olmaktadır. Bu durum SO_4^{2-}'ın kısa sürede indirgenerek asimile edilmesi ile ilgili olarak açıklanabilir. Kükürt bitkide mobil (hareketli) durumdadır. Ancak kolaylıkla metabolize olup organik bileşiklere dönüştürüldüğü için kükürt bitkide bir yerden bir yere fosfor gibi çok fazla taşınmaz. Biddulph ve ark. (1958) fasulye bitkisi üzerinde yaptıkları araştırmalarda radyoaktif kükürdün büyük bir bölümünün 24 saat içerisinde genç yapraklarda toplandığını, yaşlı yapraklarda etiketlenmiş kükürdün genç yapraklara oranla daha az bulunduğunu saptamışlardır. Bu durum metabolik olayların ve protein sentezinin bitkinin genç organlarında yaşlı organlarına göre çok daha fazla meydana gelmesi ile açıklanmıştır.

Stomalar yoluyla yapraklardan absorbe edilen SO_2 bitkide kükürt noksanlığının giderilmesine katkıda bulunmaktadır. Norveç Ladini fidanı üzerinde yapılan bir araştırmada atmosferin SO_2 konsantrasyonuna bağlı olarak iğne yapraklarda sülfat miktarının doğrusal (linear) şekilde arttığı saptanmıştır (Kaiser ve ark. 1993). Atmosferde fazla miktarda bulunan SO_2'in bitkilerde net fotosentez miktarını olumsuz şekilde etkilediği kısa ve uzun süreli denemelerle saptanmıştır (Keller 1981). Kükürt noksanlığı gösteren topraklarda tarla koşullarında yetiştirilen yulaf ve kolza bitkilerinde vejetasyon süresince belirlenen toplam kükürdün yarısına yakın bölümünün atmosferde bulunan SO_2'den alındığı saptanmıştır (Siman ve Jansson 1976).

Bitkiler stomaları aracılığıyla atmosferden SO_2 absorbe ederken aynı zamanda atmosfere H_2S ve SO_2'de verirler. Çizelge 9-1'de görüldüğü gibi SO_2 içermeyen atmosferde yetişen Norveç Ladini tarafından atmosfere verilen H_2S miktarında (emisyonunda) önemli bir değişiklik olmaz iken SO_2 emisyonu toprağın SO_4^{2-} içeriğine bağlı olarak önemli düzeyde artmıştır. Yonca bitkisi ile atmosfere verilen uçucu kükürt bileşikleri miktarının stomaların günlük açılış durumlarına uygun olarak arttığı ve en yüksek düzeye gün ortasında ulaşıldığı saptanmıştır (Grundon ve Asher 1986).

Çizelge 9-1. Kükürt içerikleri ayrımlı topraklarda yetişen Norveç Ladini tarafından atmosfere verilen uçucu kükürt bileşikleri miktarı (Rennenberg ve ark. 1990)

Parametre	Toprağın SO_4^{2-} içeriği, mg SO_4^{2-} – S kg^{-1} toprak		
	97	129	181
Toplam S (mg g^{-1} iğne yaprak kuru ağırlığı)	1.0	0.9	1.2
H_2S emisyonu (nmol mol^{-1} H_2O)	0.9	1.1	1.0
SO_2 emisyonu (nmol m^{-2} 2 $saat^{-1}$)	4.1	8.8	10.3

9.2. BİTKİLERİN KÜKÜRT İÇERİKLERİ

Bitkilerde kükürt asal olarak (a) Proteinler, (b) Uçucu bileşikler ve (c) Sülfat bileşikleri şeklinde bulunur. Bitkilerde yaygın olarak bulunan sistein, sistin ve methionin gibi amino asitlerin yapı maddesi olan kükürt anılan amino asitlerinden oluşan proteinlerde yer alır. Bitkisel proteinlerde % 0.003-7.2 arasında değişen miktarlarda kükürt bulunmaktadır. Uçucu kükürt bileşikleri başta hardal olmak üzere soğan, sarımsak vb bitkilerde bulunur. Bitkilerde inorganik kükürt sülfatlar şeklindedir. Kimi bitkilerde toplam kükürdün % 65'i sülfatlardan oluşmuştur.

Bitkilerde kükürt miktarı kuru madde ilkesine göre % 0.15 ile % 0.50 arasında değişir. Kimi bitkilerin kükürt içerikleri kalsiyum, fosfor ve magnezyum içeriklerinden daha yüksektir. Lahana, şalgam, hardal ve benzeri bitkilerde kükürt çok yüksek miktarlarda olup bu bitkiler kükürt taşıyıcıları olarak da tanımlanmaktadır. Anılan bitkilerin pişirilmelerinde ve çürümelerinde duyulan keskin koku, içerdikleri fazla miktardaki kükürtten ileri gelmektedir.

Bitkiler içerisinde tahıllar en az, baklagiller daha fazla ve cruciferae'ya dahil bitkiler ise en fazla kükürt içerirler. Örneğin buğday, yulaf ve arpa bitkilerinin tane ve samanlarında ortalama kükürt miktarının % 0.161 olmasına karşın, yonca ve çeşitli üçgül bitkilerinin değişik olgunluk dönemlerinde ortalama kükürt içerikleri % 0.253'dür. Cruciferae'ya dahil lahana, şalgam, marul, hardal ve benzeri bitkilerde ortalama kükürt % 0.869 olarak bulunmuştur. Pamuk bitkisinin yaprak ve sapları da kükürtçe varsıl olup tütünde kükürt miktarı ortalama % 0.458'dir.

Bitkilerin S ve N içerikleri arasında dikkate değer bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin tarla bitkilerinde protein sentezi için 1 kısım S'e karşılık 14 kısım N'a gereksinim vardır. Protein sentezi için S:N oranı çayır bitkilerinde 1/14, baklagil bitkilerinde ise 1/17'dir. Bitkilerin toplam S içerikleri bitki çeşidine ve gelişme durumuna göre değişir. Cruciferae'ya dahil bitkiler P'a göre 3 kat daha fazla S'e sahiptirler. Baklagil bitkilerinde S ve P miktarları birbirine eşittir. Tahıl bitkileri ise P'a göre 1/3 oranında S içerirler.

Bitkiler tarafından gelişme dönemi sonunda bir yılda topraktan kaldırılan kükürt miktarları birbirlerinden önemli derecede farklıdır (Çizelge 9-2). Çizelgeden görüldüğü gibi lahana, şalgam gibi Cruciferae'ya dahil bitkilerde topraktan daha fazla kükürt kaldırılmaktadır. Tahıl bitkileriyle göreceli olarak daha az miktarlarda kükürt topraktan kaldırılır.

Kimi tarla, meyve ve sebze bitkilerinin kuru madde ilkesine göre S içerikleri ile az, yeter ve fazla şeklindeki sınır değerleri Çizelge 9-3'de verilmiştir.

Çizelge 9-2. Çeşitli bitkilerle bir yılda topraktan kaldırılan kükürt (S) miktarları (Stevenson ve Cole 1999)

Bitki	Topraktan kaldırılan S, kg ha^{-1}
Mısır	9-11
Buğday	10-13
Patates	8-11
Çayır bitkileri	9-11
Pamuk	13-17
Üçgül bitkileri	17-25
Yonca	22-27
Şekerpancarı	21-31
Soğan	20-22
Lahana	21-43
Şalgam	28-39

9.3. BİTKİLERDE KÜKÜRDÜN ASİMİLASYONU ve METABOLİK İŞLEVLERİ

9.3.1. Kükürdün Asimilasyonu

Kükürt gereksinimlerini karşılamak üzere bitkiler kökleriyle aldıkları SO_4^{2-} iyonlarını ve atmosferden absorbe ettikleri SO_2'i asimile edebilmek için sülfüre (S^{2-}) indirgerler. Kükürdün asimilasyonu pek çok yönden nitratın (NO_3^-) asimilasyonuna benzer. Kükürdün amino asitlere, proteinlere ve koenzimler ile yeşil yapraklardaki sülfatın indirgeni olan ferrodoksine bağlanabilmesi için indirgeme olgusu gerekli ve zorunludur. Nitrat şeklindeki azottan ayrımlı olarak bitkiler indirgeme yapmadan da sülfattan yararlanabilirler. Bunun bir sonucu olarak sülfat, hücre membranlarındaki sülfolipidler ve benzeri temel organik bileşiklere ya da agar gibi polisakkaritlere bağlanır. Ayrıca azotun aksine indirgenmiş kükürt bitkilerde yeniden yükseltgenebilir. Sistein amino asidine bağlanmış olan indirgenmiş kükürt bu yükseltgenme tepkimesi sonunda sülfata dönüşebilir. Bu olgu bitkilerde kükürdün birikiminin en güvenilir yolu olarak kabul edilmektedir.

Sülfatın indirgenmesi yüksek bitkiler, algler, mantarlar, mavi-yeşil algler ve bakteriler gibi çeşitli organizmalarda meydana gelir. Yüksek bitkilerde indirgeme tepkimeleri sonucu kükürdün bağlandığı durağan ilk organik bileşik sistein amino asididir. Sistein; sistin ve methionin gibi önemli amino asitleriyle proteinlerin, koenzimlerin ve diğer bileşiklerin öncüsüdür. Sülfatın indirgenmesi ışık koşullarında fazla olduğu gibi bitki köklerine göre yeşil yapraklarda birkaç kat daha fazladır (Fankhauser ve Brunold 1978).

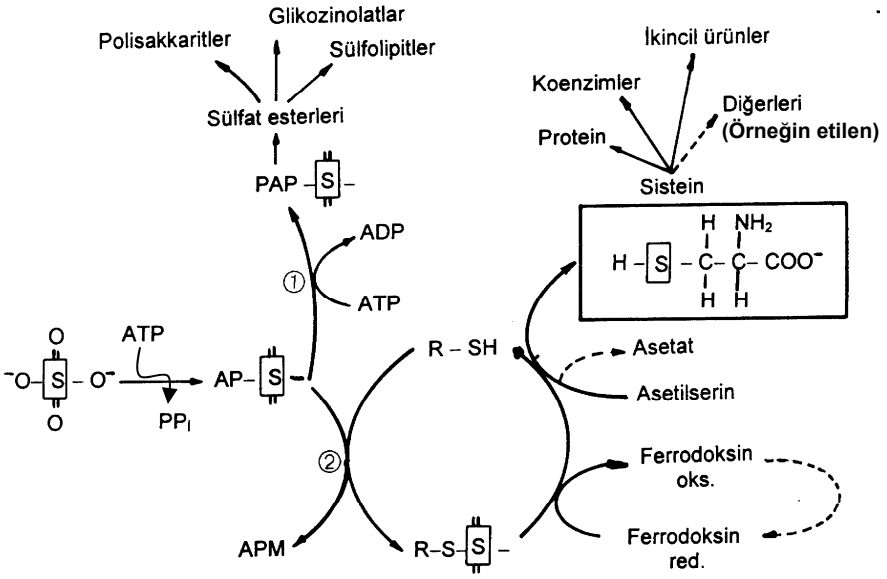
Bitkilerde sülfat asimilasyonunda ilk tepkime sülfat iyonunun (SO_4^{2-}) ATP *(Adenozin trifosfat)* ile aktive edilmesidir (Şekil 9-1). Bu tepkimede sülfüril

Çizelge 9-3. Çeşitli bitkilerin kükürt içerikleri ile bunların değerlendirilmesinde kullanılabilecek sınır değerleri (Jones, Jr. ve ark. 1991)

BİTKİ ÇEŞİDİ	ÖRNEK SAYISI	ANALİZ EDİLEN BİTKİ ORGANI	ÖRNEKLEME ZAMANI	BİTKİLERDE KÜKÜRT, S, %		
				AZ	YETER	FAZLA
TARLA BİTKİLERİ						
Arpa	25	Toprak üstü organları	Başak oluşturma	< 0.15	0.15-0.40	> 0.40
Buğday (yazlık)	25	Toprak üstü organları	Başaklanma dönemi	< 0.15	0.15-0.40	> 0.40
Mısır	15	Toprak üstü organları	30 cm den kısa	< 0.15	0.15-0.50	> 0.50
Soya fasulyesi	25	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Tohum zarfı oluşumu öncesi	0.16-0.20	0.21-0.40	> 0.40
Tütün	15	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Çiçeklenme dönemi	< 0.25	0.25-0.50	> 0.50
Yer fıstığı	50	Toprak üstü organları	Çiçeklenme öncesi yada çiçeklenme sırası	< 0.20	0.20-0.35	> 0.35
Yulaf	25	Toprak üstü organları	Başak oluşturma	< 0.15	0.15-0.40	> 0.40
MEYVELER						
Armut	50	Aynı yıl sürgünlerindeki orta yapraklar	Yaz ortası	0.17-0.19	0.20-0.40	> 0.40
Elma	50	Aynı yıl sürgünlerindeki orta yapraklar	Gelişme dönemi ortası	< 0.20	0.20-0.40	> 0.40
Greyfurt	25	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Meyvesiz	0.12-0.14	0.15-0.50	> 0.50
Greyfurt	25	Meyve arkasındaki yaprak	5-7 aylık	0.12-0.14	0.15-0.50	> 0.50
Muz	*	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Hasat dönemi	0.20-0.25	0.26-0.50	> 0.50
Portakal (Navel ve Valensia)	30	Meyvesiz ve gözsüz sürgün	Gelişmesini yeni tamamlamış	0.14-0.19	0.20-0.39	0.40- 0.60
SEBZELER						
Domates (Tarla)	15	Tepe sürgünü yanındaki bileşik yaprak	Çiçeklenme ortası	0.25-0.39	0.40-1.20	> 1.20
Hıyar (Avrupa tipi)	12	Uçtan 5. yaprak	İlk tam gelişme	<0.40	0.40-0.70	> 0.70
Hıyar (Tarla)	12	Uçtan 5. yaprak	Küçük meyve tutumundan hasata kadar	0.25-0.29	0.30-1.00	> 1.00
Lahana (Brüksel)	12	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Olgun bitki	0.25-0.29	0.30-0.75	> 0.75
Lahana	12	Sarılmış yaprak	2-3 aylık	0.25-0.29	0.30-0.75	> 0.75
Mısır (Tarla)	8	Uçtan 5. yaprak	Püskül oluşumu tamamlanmış	0.13-0.20	0.21-0.75	> 0.75
Soğan	12	Toprak üstü organları	Gelişme dönemi ortasından hasata kadar	0.30-0.49	0.50-1.00	> 1.00

* Yaprak boyunca ortadan 157.5 cm uzunluğundaki kısım

grubu tarafından *ATP sülfürilaz* enziminin etkinliği ile ATP'den iki fosfat grubunun uzaklaştırılmasıyla adenozin fosfosülfat (APS) ve pirofosfat (PPi) oluşur. Sülfatın aktive edilmesiyle meydana gelen adenozin fosfosülfat (APS) sülfat esterlerinin oluşumunda (1. yol) ya da sülfatın indirgenmesinde (2. yol) ana madde olarak görev yapar. Şekil 9-1'de 1. yol izlendiğinde *adenozin fosfosülfat (APS) kinaz* enziminin etkinliğiyle ve ATP'den bir fosfat grubu alınmak suretiyle fosfoadenin fosfosülfat (PAPS) oluşur. Daha sonra PAPS'dan aktive edilmiş sülfat bir hidroksil grubuna aktarılarak sülfat esterleri ve bundan da sülfolipidler, glikozinolatlar ve polisakkaritler oluşur.

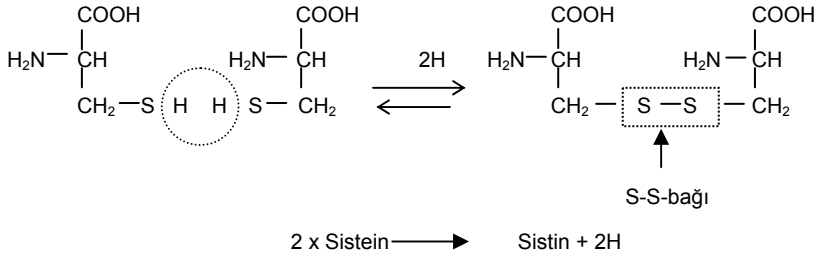
Şekil 9-1. *Yüksek bitkilerde sülfat asimilasyonunda oluşan tepkimeler zinciri (Marschner 1995)*

Sülfatın indirgenmesi için Şekil 9-1'de 2. yol izlendiğinde aktive edilmiş sülfat, *APS* ya da *PAPS sülfotransferaz* enzimlerinin etkinliğiyle uygun bir taşıyıcının tiyol (R-SH) grubuna APS'dan olduğu gibi PAPS'dan da aktarılır. *Sülfotransferaz* enzimleri aracılığıyla tiyol gruplarına aktarım sırasında sülfat sülfite (SO_3^{2-}) indirgenir. Tiyol grubuna bağlanan sülfit (SO_3^{2-}) daha sonra *sülfit redüktaz* ya da *organik tiyosülfat redüktaz* enzimlerinin etkinliğiyle sülfüre (S^{2-}) indirgenir (Brunold 1993). Kloroplastlarda elektron vericisi olan ferrodoksin ise anılan iki *redüktaz* enziminin etkinliğiyle indirgenmektedir.

Tepkimeler sonucu oluşan - SH grubu asetilserine aktarılır. Daha sonra asetilserin sistein amino asidi ile asetatı oluşturur. Önceden de açıklandığı gibi sistein, kükürt asimilasyonunda indirgeme tepkimeleri sonucu kükürdün bağlandığı durağan ilk organik bileşiktir. Sistein amino asidi proteinlerin, koenzimlerin, ikincil ürünlerin, etilen ve benzeri bileşiklerin oluşumuna öncülük eden ana maddedir. Bir CH_3 grubunun aktarımı ile sistein kükürt içeren önemli bir başka amino asit olan methionini oluşturur.

9.3.2. Kükürdün Metabolik İşlevleri

Yüksek bitkilerde protein sentezinin temel elemanları kükürt içeren sistein, methionin ve sistin gibi amino asitlerdir. Bitkilerde kükürdün % 90 kadarı bu amino asitlerin içerisinde bulunur. Proteinlerde ya da polipeptidlerde kükürdün temel işlevi polipeptid zincirleri arasında disülfit bağını oluşturmaktadır. Örneğin iki sistein amino asit molekülü formülde gösterildiği gibi iki (-SH) grubunun (-S-S-), bağı ile bağlanması suretiyle bir dipeptid olan sistini oluşturur.

Disülfit bağı ile diğer amino asitler de bağlanarak zincir genişletilmek suretiyle polipeptidler ve proteinler oluşur. Görüldüğü gibi protein oluşumunda disülfit bağı (-S-S-) önemli bir temel taşıdır. Unun ekmeklik kalitesi, glutelinin polimerizasyonunda önemli etkisi bulunan disülfit bağı ile yakından ilgilidir. Öte yandan sistein amino asidinin içerdiği sülfidril grubu (-SH) enzimlerin katalitik işlevleri için büyük önem taşır. Ayrıca fazla miktarda sistein amino asidine bağlı S içeren bitkilerin soğuğa dayanıklılıklarının arttığı gözlenmiştir.

Koenzim A (Co-A), biyotin, thiamin ya da B_1 vitamini ile glutasyon sentezinde kükürt önemli rol oynar. Bunlar arasında koenzim A'nın ayrı bir önemi vardır. Yağ asitlerinin sentezinde, yükseltgenmesinde, amino asitlerin sentezi ile trikarboksilik asit ya da sitrik asit döngüsünde, ara ürünlerin yükseltgenmelerinde koenzim A'ya gereksinim bulunmaktadır.

Biyotin çeşitli karboksilasyon tepkimelerinde görev yaparken thiamin pirofosfat oksiasitlerin dekarboksilasyonunda kofaktör olarak görev yapar. İndirgeyici bir eleman olarak glutasyon hücreye zehir etkisi yapan maddelerin etkinliklerinin giderilmesinde rol oynar.

Kükürt, yükseltgenme-indirgenme tepkimeleriyle elektron aktarımında önemli rol oynayan ferrodoksinlerin yaşamsal öneme sahip bir parçasıdır **(Bkz: Şekil 9-1).** Fotosentezin ışık ve karanlık tepkimelerine ek olarak ferrodoksin nitrit ve sülfatın indirgenmelerinde önemli rol oynadığı gibi toprakta bağımsız ve ortak yaşam sürdüren bakterilerin atmosfer azotunu fikse edebilmeleri için de önemlidir. Öte yandan klorofilin yapısında yer almamakla beraber kükürt klorofil sentezinde etkilidir (Çizelge 9-4).

Çizelge 9-4. Kenland çayır üçgülü bitkisinde klorofil miktarı üzerine artan miktarlarda uygulanan kükürdün etkisi (Tisdale ve ark. 1985)

Uygulanan kükürt miktarı, mg kg^{-1}	Klorofil miktarı, %, kuru maddede
0	0.49
5	0.54
10	0.50
20	1.02
40	1.18

Soğan**,** sarımsak, hardal ve benzeri bitkiler uçucu kimi kükürt bileşiklerini içerirler. Bu bileşikler temelde disülfitler ya da polisülfitlerdir. Sarımsağa özgü kokuyu veren uçucu yağ asidi, aşağıda açık formülü verilen bir diallildisülfittir.

$$CH_2 = CH - CH_2 - S - S - CH_2 - CH = CH_2$$

Hardal, lahana, turp, şalgam, kolza gibi temelde *Cruciferae* familyasına bağlı tarımsal önemi olan bitkilerde bulunan ve hardal yağları olarak adlandırılan bileşikler de S içerirler. Glutamat aspartat, alanin ve serin gibi amino asitler hardal yağlarının sentezlenmesinde görev yaparlar (Fowden 1967).

Kükürt noksanlığı görülen bitkilerde amid ve nitrat şeklinde proteine bağlı olmayan azot birikir. Bitkilerde nitrat birikimi, kükürt noksanlığında nitratın indirgenmesinde önemli rol oynayan nitrat redüktaz enziminin işlevini gerektiği şekilde yapamamasına dayanılarak açıklanmaktadır.

Keten, soya fasulyesi, yer fıstığı ve kolza gibi yağ bitkilerinde kükürt yağ oluşumu üzerine önemli etki yapar. Bu, uzun yıllardır bilinen bir olgudur. Öte yandan kükürt ile birlikte uygulanan magnezyum bitkilerde yağ miktarının dikkate değer düzeyde artmasına neden olur (Çizelge 9-5).

Çizelge 9-5. Soya fasulyesinde yağ verimi üzerine kükürt, klor ve magnezyumun etkisi (Venema 1962)

Uygulama	Tohum verimi, kg ha^{-1}	Yağ içeriği, %	Yağ ürünü, kg ha^{-1}
N+P	566	22.9	129.6
N + P + K + Cl	645	24.0	154.8
N + P+K+SO_4	720	24.8	178.6
N + P + K + SO_4 + Mg	784	25.4	199.1

9.4. BİTKİLERİN KÜKÜRT KAYNAKLARI

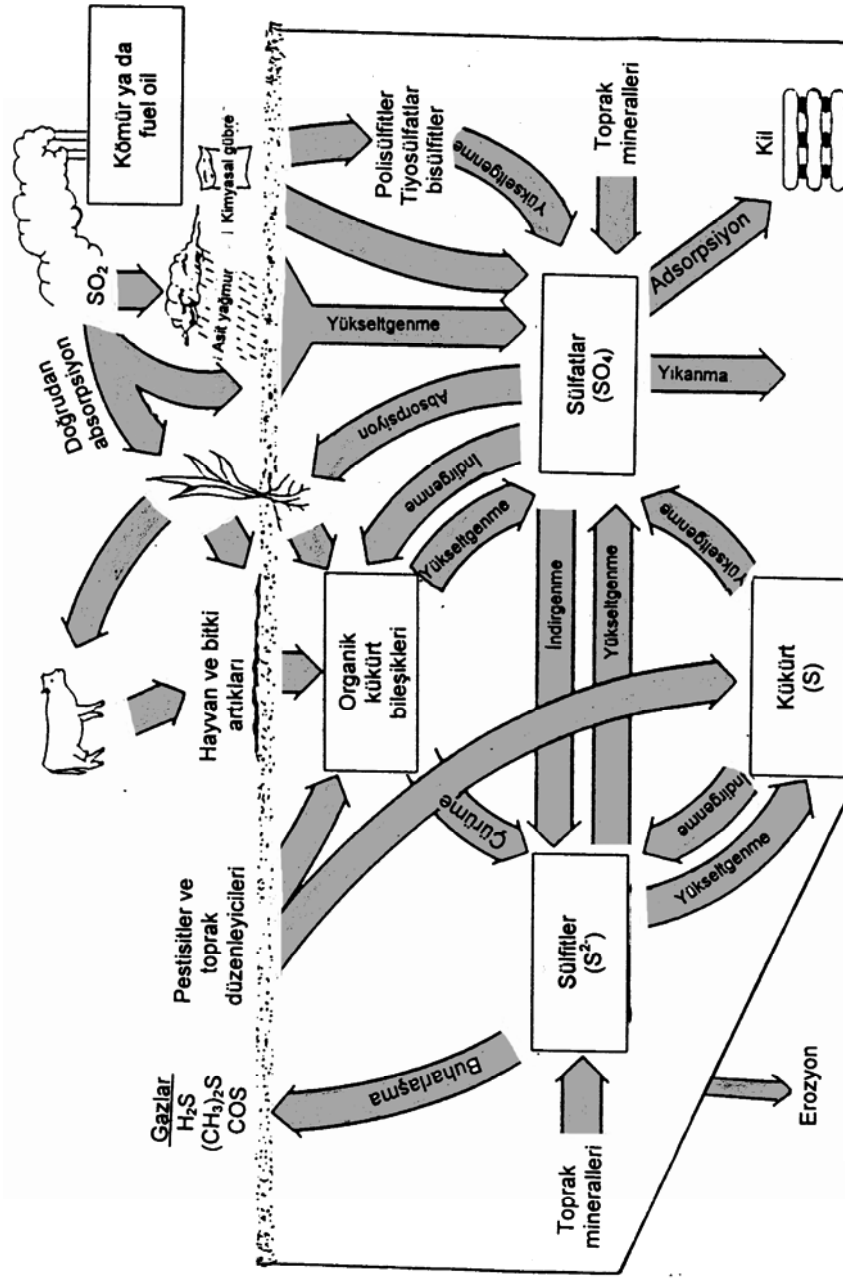
9.4.1. Kükürt Kaynağı Olarak Toprak

9.4.1.1. Toprakta Kükürt Döngüsü

Toprakta kükürt döngüsü ana hatlarıyla Şekil 9-2'de gösterilmiştir. Azot döngüsü ile **(Bkz: Şekil 4-4)** yakın benzerlik gösteren kükürt döngüsü de atmosfer ile bir bütünlük içerisindedir. Toprak ile atmosfer arasında sürekli kükürt alışverişi olur. Şekilden görüldüğü gibi kimyasal gübreler, ahır gübresi, bitki ve hayvan atıkları, toprak düzenleyicileri, pestisitler ve yağışlar ile toprağa kükürt verilmektedir. Topraktan kükürt yitmesi temelde bitkiler tarafından alınma, yıkanma, erozyon ve gaz şeklinde gerçekleşir. Toprağa çeşitli şekillerde karışan ve toprakta bulunan kükürt ise bir seri değişim ve dönüşümlere uğramaktadır. Bir yandan çözünebilir şekildeki sülfatlar (SO_4^{2-}) indirgenerek organik kükürt bileşiklerine dönüşürken öte yandan organik kükürt bileşikleri, yağışlarla toprağa karışan SO_2 ve kimyasal gübrelerle toprağa uygulanan polisülfitler, tiosülfatlar ve bisülfitler yükseltgenerek sülfatlara dönüşmektedir. Kükürt içeren mineraller sülfit ve sülfatlara dönüşürken indirgeme ve yükseltgeme tepkimeleriyle sülfit ve sülfatlar da birbirlerine dönüşmektedir. Bu arada sülfatlardan bir bölümü de kil mineralleri tarafından adsorbe edilmektedir.

9.4.1.2. Toprakta Kükürt Bileşikleri ve Değişimi

Yer kabuğunda kükürt miktarının ortalama % 0.06 ile % 0.10 arasında değiştiği kabul edilmektedir. Topraklarda kükürt inorganik ve organik bileşikler şeklinde bulunur. Sülfit, sülfat ve elementel kükürt inorganik şekildeki kükürttür. Topraklarda kükürt pirit ve markasit (FeS_2), sfalerit (ZnS), kalkopirit ($CuFeS_2$), kobaltit (CoAsS) ile jips ($CaSO_4.2H_2O$), epsomit ($MgSO_4.7H_2O$) ve mirabilit ($Na_2SO_4.10H_2O$) şeklinde ve değişik miktarlardadır. Yağışlı yörelerde tarım topraklarında suda ve zayıf asitlerde çözünebilir 50-500 mg kg^{-1} sülfat şeklinde kükürt bulunur. Toplam kükürt miktarları ise % 0.01 ile % 0.15 arasında değişir. Kurak ve yarı kurak yöre topraklarında toplam kükürdün çoğunluğu çözünebilir kalsiyum**,** magnezyum, potasyum ve sodyum sülfatlar şeklindedir.

Şekil 9-2. *Toprakta kükürt dönüşü*

Türkiye'nin değişik yerlerinden alınan 89 toprak örneği üzerinde türbidimetrik yöntemle yapılan analizler SO_4^{-2}-S miktarının toprakların % 30'unda 10 mg kg^{-1}'dan az ve % 70'inde ise 20 mg kg^{-1}'dan az olduğunu göstermiştir (Kacar 1968). Trakya Bölgesi-Meriç Havzası topraklarının bitkiye yarayışlı kükürt durumu üzerinde çalışan Kacar ve Amin (1985) bölge topraklarında KH_2PO_4 (500 mg P L^{-1}) çözeltisinde ekstrakte edilen SO_4^{2-} -S miktarının 6.9 mg kg^{-1} ile 35.9 mg kg^{-1} arasında değiştiğini ve ortalama miktarın 12.7 mg kg^{-1} olduğunu belirlemişlerdir. Türkiye'nin değişik yörelerinden ve 18 büyük toprak grubundan aldıkları toplam 1442 toprak örneğinde Ülgen ve ark. (1989) $Ca(H_2PO_4)_2$ (500 mg P L^{-1}) + 2N HOAc çözeltisinde ekstrakte edilebilir SO_4^{2-}-S miktarını türbidimetrik yöntem ile belirlemişlerdir (Çizelge 9-6). Uygulanan yöntemde kritik düzey olarak toprakta 10 mg SO_4^{2-} -S kg^{-1} miktarı kabul edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Türkiye topraklarının yalnızca % 11.5'inde SO_4^{2-}-S miktarı 10 mg kg^{-1} kritik düzeyinin altında bulunmuştur. En fazla kükürt noksanlığı; Bazaltik, Kireçsiz Kahverengi Orman, Kireçsiz Kahverengi, Kestanerengi ve Gri-Kahverengi Podzolik büyük toprak gruplarında saptanmıştır.

Çizelge 9-6. Türkiye topraklarında ekstrakte edilebilir kükürt durumu (Ülgen ve ark. 1989)

Büyük toprak grubu	Örnek sayısı	SO_4^{-2} - S, mg kg^{-1}			Kükürt içerikleri < 10 mg SO_4^{-2}-S kg^{-1} olan örneklerin oranı, %
		En az	En fazla	Ortalama	
Alüviyal	252	5.2	697.5	94.2	4.4
Koluviyal	210	4.3	528.0	78.4	8.6
Kırmızı Kahverengi Akdeniz	35	7.1	302.5	88.2	8.6
Rendzina	26	13.5	378.0	90.8	0.0
Kireçsiz Kahverengi	98	1.9	423.0	35.2	21.4
Kahverengi Orman	229	7.0	453.0	63.1	4.4
Kireçsiz Kahverengi Orman	132	1.3	294.0	27.0	28.0
Vertisol	33	4.0	213.0	51.9	3.0
Regosol	20	3.0	211.0	54.0	2.0
Kahverengi	142	9.2	642.0	89.8	2.1
Organik	3	47.0	325.0	157.0	0.0
Kırmızımsı Kahverengi	71	9.0	640.0	92.1	3.0
Kestanerengi	69	6.5	502.0	63.1	16.2
Kırmızımsı Kahverengi	7	20.4	134.9	84.2	0.0
Kırmızı-Sarı Podzolik	35	5.0	85.7	23.3	11.4
Kırmızı Akdeniz	15	7.1	369.0	60.0	6.7
Bazaltik	26	2.0	233.0	37.4	38.5
Gri-Kahverengi Podzolik	39	1.4	123.5	36.9	15.4

Topraklarda bulunan kükürdün büyük bir bölümü çoğunlukla biyolojik kökenli organik bileşikler şeklindedir. Yapılan çalışmalar topraklarda bulunan kükürdün % 80-90'ının organik bileşikler şeklinde ve % 10-20'sinin ise inorganik bileşikler şeklinde bulunduğunu göstermiştir. Bitki artıkları da çoğunlukla organik şekilde kükürt bileşiklerini içermektedir.

Organik materyallerde kükürt asal olarak iki şekilde bulunur. Kükürdün bir bölümü hücre öz suyunda SO_4^{2-} şeklinde ve kükürdün öteki kalan bölümü ise belli protein bileşiklerine -SH veya -S-S- tipi bağlarla bağlı olarak bulunur. Organik materyaller parçalandıkları zaman hücre suyunda sülfat şeklinde bulunan kükürt hemen toprak çözeltisine geçer. Eğer aerobik koşulların etkisi altında bulunuyorsa sülfat daha fazla değişime uğramayarak ya sızan sularla yiter ya da yaşayan organizmalar ve bitkiler tarafından absorbe edilir. Proteinlere bağlı şekildeki kükürt ise aerobik koşullar altında yükseltgenir. Yükseltgenme derecesi ise toprakta bulunan mikroorganizmaların cins ve miktarları ile toprak havalanmasına bağlıdır. Koşullar aerobik olsun ya da olmasın organik kükürdün parçalanmasındaki ilk aşamada H_2S oluşur.

Topraklarda kükürdün değişimi çoğunlukla organik maddenin parçalanmasıyla yakından ilgilidir. Organik kükürt bileşiklerinin H_2S'e parçalanması, sistin molekülü örnek alınarak aşağıdaki formülde gösterilmiştir.

$$HOOCCHNH_2CH_2S - SCH_2CHNH_2COOH + 4H_2O \longrightarrow$$
$$2CH_3COOH + HCOOH + 2CO_2 + 2NH_3 + 2H_2S$$

Aerobik koşullar altında ise H_2S aşağıda formüle edildiği gibi ileri derecede yükseltgenerek sülfat şekline dönüşür.

$$2H_2S + O_2 \longrightarrow 2H_2O + 2S$$
$$2S + 3O_2 + 2H_2O \longrightarrow 2H_2SO_4$$
$$2H_2SO_4 \rightleftharpoons 4H^+ + 2SO_4^{-2}$$

Organik materyali parçalayarak H_2S'i oluşturan organizmalar *heterotrofik* organizmalardır. Buna karşın H_2S'in elementel kükürt ve sülfat şekline dönüştürülmesinde rol oynayan organizmalar ise *ototrofik* organizmalardır.

Toprakta bulunan mikroorganizmalar yalnızca organik kükürdü yükseltgemekle kalmazlar sülfür minerallerini de yükseltgerler. Örneğin iyi havalanan, nem ve sıcaklığın uygun olduğu koşullarda demir (II) sülfür (FeS) elementel kükürde kimyasal olarak yükseltgenebilir. Daha sonra elementel kükürt, kükürt bakterileriyle yükseltgenerek sülfat şekline dönüşür. Toprakta demir (II) sülfürün yükseltgenmesi aşağıda formüle edildiği gibi iki aşamada gerçekleşir.

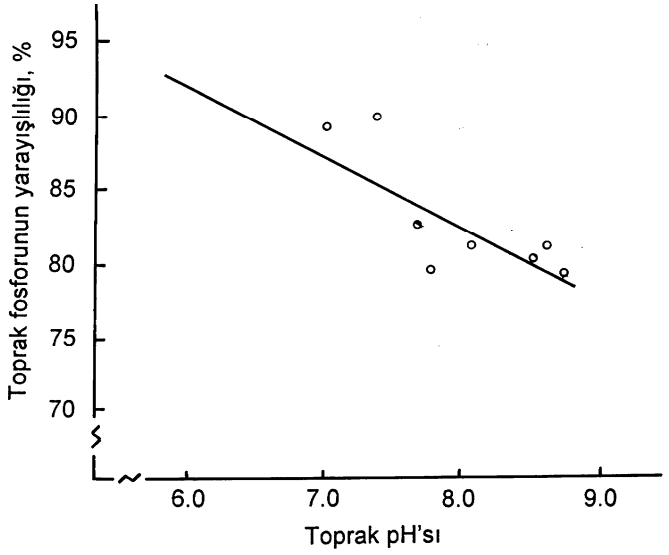
$$FeS + H_2O + \tfrac{1}{2} O_2 \xrightarrow{\text{Kimyasal yükseltgenme}} Fe(OH)_2 + S$$

$$2S + 2H_2O + 3O_2 \xrightarrow{\text{Biyolojik yükseltgenme}} 2H_2SO_4$$

Özdeş şekilde biyolojik yükseltgenme sonucu toprakta bulunan pirit'in (FeS_2) sülfürik aside dönüştüğü saptanmıştır.

Yukarıdaki formüllerden de anlaşılacağı gibi elementel kükürt toprağa uygulandığı zaman yükseltgenerek sülfata dönüşmekte dolayısıyla toprak tepkimesinin asit olmasına yol açmaktadır. Asidifikasyonun gerekli olduğu topraklarda elementel kükürtten başarı ile yararlanılabilir. Asidifikasyon iyi havalanan, uygun nem ve sıcaklığa sahip topraklarda kısa zamanda oluşur.

Kireçli alkalin topraklara kükürt uygulanmak suretiyle pH değişikliğinin bitki besin elementlerinin yarayışlılıkları üzerine etkisi araştırılmaya açık önemli bir konudur. Radyoaktif fosforu kullanmak suretiyle yapılan bir araştırmada artan miktarlarda kükürt uygulanan kireçli alkalin bir toprakta toprak fosforunun yarayışlılığının arttığı saptanmıştır (Şekil 9-3). Bu alanda sürdürülecek araştırmalarla bilime olduğu kadar uygulamada da büyük yarar sağlanabilir.

Şekil 9-3. *Kükürt uygulamak suretiyle değiştirilen toprak pH'sı ile fosforun yarayışlılığı arasındaki ilişki (Kacar ve Akgül 1967)*

Kükürdün indirgenmesi sonucu oluşan H_2S'in sülfata dönüşümü geriye dönüşlü (reversibl) bir tepkimedir. Bu arada sülfat şeklindeki kükürt de indirgemeye uğrayabilir. Bütün bu tepkimeler yeteri kadar havalanmanın bulunmadığı su ile kaplı topraklarda görülebilir. Anılan tepkimeleri, enerji istekleri çok yüksek olan ve bu enerjiye organik maddeleri parçalayarak sahip olan belli mikroorganizmalar yapar. Elementel kükürdün, şekerin de ortamda bulunması durumunda, H_2S'e indirgenmesi aşağıda formüle edilmiştir.

$$2S + 2H_2O + C_6H_{12}O_6 \longrightarrow 2CH_3COOH + 2HCOOH + 2H_2S$$

Su ile kaplı topraklarda ve kimi kaynak sularında duyulan yumurta çürüğü kokusu yukarıda açıklandığı şekilde oluşan H_2S'den ileri gelmektedir.

9.4.1.3. Toprakta Sülfatın Tutulması (Adsorpsiyonu)

Sülfatın tutulması (adsorpsiyonu) yönünden topraklar arasındaki ayrım büyüktür. Bir anyon olarak sülfat topraklarda çok az tutulur. Ancak iyi drene olan kültür topraklarında sülfatın tutulması daha fazladır. Yıkanmayı önlemesi ve bitkinin daha fazla yararlanmasına yol açması nedeniyle sülfatın toprakta tutulması yararlı olarak kabul edilmektedir.

Sülfat adsorpsiyonu geriye dönüşümlü (reversibl) olup çeşitli etmenlerin etkisi altındadır. Genelde toprakların kil içeriklerine bağlı olarak sülfat adsorpsiyonu artar. Kaolin (1:1) tipi kil mineralleri tarafından montmorillonit (2:1) tipi kil minerallerine göre daha fazla sülfat adsorbe edilir. Sülfat adsorpsiyonu hidrojen ile doymuş killerde kaolin > illit > bentonit şeklinde bir sıra içerisinde gerçekleşir. Topraklarda demir ve alüminyumun sulu oksitleri sülfat adsorpsiyonunda önemli rol oynar. Sülfat adsorpsiyonu alüminyumun sulu oksitlerince varsıl topraklarda göreceli olarak daha fazladır.

Topraklarda yüzey horizonlara göre alt horizonlarda daha fazla sülfat adsorbe edilir. Bu durum toprağın alt horizonlarında kil mineralleri ile demir ve alüminyumun sulu oksitlerinin daha fazla bulunmasıyla açıklanmıştır. Sülfat adsorpsiyonu asit pH'ya sahip topraklarda yüksektir. Buna karşın pH'sı 6.5'dan yüksek topraklarda sülfat adsorpsiyonu yok denecek düzeydedir.

Ortamın SO_4^{2-} içeriği ile sülfat adsorpsiyonu arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Toprak çözeltisinde SO_4^{2-} miktarı arttıkça adsorbe edilen SO_4^{2-} miktarı da buna bağlı olarak artmaktadır. Laboratuvarda yapılan çalışmalar değinim süresine bağlı olarak sülfat adsorpsiyonunun arttığını göstermiştir.

Sülfat dahil değişik anyonların toprakta adsorpsiyonları şu sıraya göre gerçekleşmektedir: hidroksil > fosfat > sülfat = asetat > nitrat = klor. Sülfatın adsorpsiyonu üzerine fosfat anyonu azaltıcı yönde etki yapar. Buna karşın sülfatın fosfat anyonunun adsorpsiyonu üzerine etkisi yok denecek düzeydedir. Sülfat adsorpsi-

yonu üzerine klorun etkisi saptanamazken molibdat anyonunun azaltıcı yönde etkisi saptanmıştır. Adsorbe edilen sülfat miktarı üzerine anyonlara bağlı katyonların ya da değişebilir şekildeki katyonların etkileri: $H^+ > Ca^{2+} > Mg^{2+} > K^+ > NH_4^+ > Na^+$ şeklindeki bir sıra içerisindedir. Öte yandan toprakların organik madde içeriklerine bağlı olarak sülfat adsorpsiyonunun arttığı saptanmıştır.

9.4.2. Kükürt Kaynağı Olarak Kükürtlü Gübreler

Toprağa bitki artıkları ve ahır gübresiyle önemli miktarlarda kükürt verilir. Daha önce de açıklandığı gibi **(Bkz: Çizelge 4-2)** tahıl bitkilerinin sapında taneye oranla daha fazla kükürt bulunmaktadır. Her ne kadar yedikleri yemlerdeki kükürdün büyük bir bölümünü hayvanlar vücutlarında değerlendirirlerse de ahır gübresiyle de bir miktar kükürt toprağa verilebilmektedir. Örneğin bir ton at gübresiyle yaklaşık 5.5 kg ve bir ton sığır gübresiyle de 7.2 kg kükürt toprağa verilmektedir.

Çoğunlukla gübre materyalleri dikkate değer miktarlarda kükürt içermektedirler (Çizelge 9-7). Örneğin azotlu gübre olarak yaygın şekilde kullanılan amonyum sülfat gübresinde % 24.2, demir sülfatta % 18.8, normal süperfosfatta % 13.9 ve potasyum sülfatta da % 17.6 kükürt bulunmaktadır.

Gübre endüstrisinde kükürdün temel kaynağı elementel kükürttür. Kükürt çiçeği olarak da bilinen % 100 S içeren elementel kükürt, doğal olarak elde edildiği gibi çeşitli yollardan yapay olarak da üretilir. Elementel kükürt, asal olarak kireçli alkalin topraklarda pH'nın düşürülmesi ve alkali toprakların ıslah edilmesi için kullanılır. Uygulama güçlüğü ve yangın tehlikesi nedeniyle elementel kükürdün gübre olarak kullanılması sınırlandırılmıştır. Son yıllarda ileri gitmiş ülkelerde ve özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde elementel kükürt, çeşitli gübrelere katılmak suretiyle değerlendirilmektedir. Bu yolla % 100 S içeren elementel kükürtten daha iyi şekilde yararlanabildiği gibi konsantre kükürdün öteki bitki besin elementlerinin yarayışlılığı üzerine olumsuz etkileri de giderilmiş olmaktadır.

Son yıllarda üretilenler de dikkate alınmak suretiyle, kükürtlü gübreleri üç grup altında toplamak olanaklıdır. Bunlar: (a) Elementel kükürt içeren gübreler, (b) Sülfat şeklinde kükürt içeren kükürtlü gübreler ve (c) Kükürdün başka şekillerini içeren kükürtlü gübrelerdir.

Elementel kükürt içeren gübreler son yıllarda geliştirilmiş ve üretilmelerine başlanmıştır. Ancak bu tip gübreler ülkemizde henüz üretilmemekte ve kullanılmamaktadır. Bu gruba giren gübreler içerisinde; amonyum fosfat-kükürt, amonyum-polifosfat, amonyum fosfat üre-kükürt ve potasyum klorür-üre kükürt gübreleri örnek olarak gösterilebilir.

Çizelge 9-7. Çeşitli gübre materyallerinin kükürt içerikleri

Materyal	Kimyasal Formülü	S, %
Alüminyum sülfat	$Al_2SO_4.18H_2O$	14.4
Amonyum fosfat (MAP)	$NH_4H_2PO_4$	2.2
Amonyum fosfat-sülfat	$NH_4H_2PO_4.(NH_4)_2HPO_4 + (NH_4)_2SO_4$	15.5
Amonyum nitrat-sülfat	$NH_4NO_3.(NH_4)_2SO_4$	5
Amonyum polisülfit	NH_4S_x	45
Amonyum sülfat	$(NH_4)_2SO_4$	24.2
Amonyum sülfat-nitrat	$(NH_4)_2SO_4.NH_4NO_3$	12.1
Amonyum tiyosülfat	$(NH_4)_2S_2O_3$	43.3
Bakır sülfat	$CuSO_4.5H_2O$	12.8
Çinko sülfat	$ZnSO_4.H_2O$	17.8
Demir amonyum sülfat	$Fe(NH_4)_2 (SO_4)_2$	16
Demir sülfat	$FeSO_4.H_2O$	18.8
Jips (susuz)	$CaSO_4$	23.5
Jips (sulu)	$CaSO_4.2H_2O$	18.6
Kiserit	$MgSO_4.H_2O$	23
Kobalt sülfat	$CoSO_4.7H_2O$	11.4
Magnezyum sülfat	$MgSO_4$	30
Magnezyum sülfat (Epsom tuzu)	$MgSO_4.7H_2O$	13
Mangan sülfat	$MnSO_4.4H_2O$	14.5
Potasyum-magnezyum sülfat (Langbaynit)	$K_2SO_4.2MgSO_4$	22
Potasyum sülfat	K_2SO_4	17.6
Süperfosfat, konsantre	-	1.5
Süperfosfat, normal	-	13.9
Süperfosfat, % 20 normal, amonyak karıştırılmış	-	12.0
Thomas fosfat	-	3
Üre-jips karıştırılmış	$4CO(NH_2)_2.CaSO_4$	14.8
Üre-kükürt karıştırılmış	$CO(NH_2)_2 + S$	10
Üre-sülfürik asit karıştırılmış	$CO(NH_2)_2. H_2SO_4$	9.18

Kükürt noksanlığının giderilmesi için kükürdü sülfat şeklinde içeren gübreler yaygın şekilde kullanılmaktadır. Üçüncü grup kükürtlü gübreler içerisinde amonyum tiyosülfat, amonyum bisülfat, amonyum polisülfat ve kükürtdioksit gösterilebilir. Bilindiği gibi kükürtdioksit S'ün havada yanması sonucu oluşur. Kükürtdioksit (SO_2), maden endüstrisinden de yan ürün olarak elde edilir. İleri gitmiş ülkelerde SO_2, gaz şeklindeki amonyak gibi toprağa enjekte edilerek de uygulanmaktadır.

Toprağa uygulanacak kükürt miktarı yörenin toprak, bitki ve iklim özellikleri dikkate alınarak belirlenmelidir. Kükürtlü gübre gereksinimlerine göre bitkiler genelde üç grup altında toplanmaktadır (Çizelge 9-8). Birinci gruba giren bitkilerin kükürtlü gübre gereksinimleri hektara 20-80 kg arasında, ikinci gruba girenlerin hektara 10-50 kg arasında ve üçüncü gruba giren bitkilerin ise 5-25 kg arasında değişmektedir. Tandon (1991) genel bir yaklaşımla her bir ton tahıl tanesi alı-

nan toprağa 3-4 kg, baklagil tanesi alınan toprağa 8 kg ve yağlı bitki tohumlarının alındıkları toprağa da 12 kg hesabıyla S içeren kükürtlü gübre uygulanmasını önermiştir.

Çizelge 9-8. Kükürtlü gübre gereksinimlerine göre bitkilerin gruplandırılması ve kükürtlü gübre gereksinimleri (Prasad ve Power 1977)

Bitki	Kükürtlü gübre gereksinimleri, S, kg ha^{-1}
1. Grup (Kükürt gereksinimi yüksek)	
Crusiferae bitki otları	40-80
Yonca	30-70
Kolza	20-60
2. Grup (Kükürt gereksinimi orta)	
Kokonut	50
Şeker kamışı	20-40
Üçgüller ve Çayır bitkileri	10-40
Kahve	20-40
Pamuk	10-30
3. Grup (Kükürt gereksinimi düşük)	
Şeker pancarı	15-25
Tahıl otları	10-20
Tane tahılları	5-20
Yer fıstığı	5-10

Jips ($CaSO_4.2H_2O$) şeklinde artan miktarlardaki kükürdün değişik yörelerde ve değişik bitkiler üzerinde etkilerini bir seri tarla denemeleriyle araştıran Alpaslan ve ark. (2003) kükürdün çeşitli bitkilerde ürün miktarını önemli miktarda arttırdığını saptamışlardır (Çizelge 9-9). Çizelgeden görüldüğü gibi jips şeklindeki kükürt uygulamaları çeşitli bitkilerde ürün miktarının kontrole göre % 8 ile % 49 arasında değişen oranlarda artmasına neden olmuştur. Araştırıcılar kükürtlü gübrelemenin gübreleme programına dahil edilmesini önermişlerdir.

Artan miktarlardaki elementel kükürdün ekmeklik buğday (Gün-91) ve makarnalık buğday (Kızıltan-91) çeşitleri üzerine Ankara-Haymana yöresinde kuru koşullarda yaptığı tarla denemelerinde Eraslan (2005) kükürdün ekmeklik buğday çeşidine göre makarnalık buğday çeşidinde ürün miktarını göreceli olarak daha fazla arttırdığını saptanmıştır (Çizelge 9-10).

Çizelge 9-9. Artan miktarlarda Jips ($CaSO_4.2H_2O$) şeklinde uygulanan kükürdün (S) çeşitli bitkilerde ürün miktarı üzerine etkisi (Alpaslan ve ark. 2003)

Kükürt (S) Uygulamaları, S, kg ha^{-1}	Ürün çeşidi ve deneme yeri				
	BUĞDAY Ankara-Haymana, kg ha^{-1}	MISIR Ankara-Haymana, kg ha^{-1}	ŞEKER PANCARI Ankara-Haymana, ton ha^{-1}	YONCA Ankara-Haymana, ton ha^{-1}	SOĞAN Yozgat- Köselik, ton ha^{-1}
Kontrol*	6000	1040	58	13	69
85	6710	-	-	-	78
115	680	-	-	-	94
170	-	1250	69	-	103
270	-	-	-	14	-
330	-	1260	69	-	-
530	-	-	-	15	-

* Kontrol işleminde kükürtlü gübre kullanılmamıştır. Buğday ve soğan kuru koşullarda yetiştirilmiştir. Temel gübreleme olarak toprağa yeterli düzeyde N, P ve K'lı gübre uygulanmıştır.

Çizelge 9-10. Artan miktarlarda elementel kükürt şeklinde uygulanan kükürdün (S) ekmeklik ve makarnalık buğday çeşitlerinde ürün miktarı üzerine etkisi (Eraslan 2005)

S, kg ha^{-1}	Ekmeklik buğday (Gün-91)		Makarnalık buğday (Kızıltan – 91)	
	Ürün, kg ha^{-1}	Kontrole göre artış, %	Ürün miktarı, kg ha^{-1}	Kontrole göre artış, %
Kontrol*	2407	-	2208	-
20	2698	12.1	2514	13.9
40	2827	17.4	2688	21.7

* Kontrol işleminde kükürtlü gübre kullanılmamıştır. Tüm işlemlere temel gübreleme olarak yeterli düzeyde azotlu ve fosforlu gübre uygulanmıştır. Kükürtlü gübre ekim sırasında uygulanmış ve toprakla karıştırılmıştır

9.4.3. Kükürt Kaynağı Olarak Atmosfer

Yağışlarla her yıl dikkate değer miktarlarda kükürt atmosferden toprağa verilmektedir. Özellikle endüstri yörelerinde ve endüstriyel aktivitenin yoğun olduğu aylarda yağışlarla toprağa verilen kükürt göreceli olarak daha fazladır. Çizelge 9-11'deki veriler bu durumu doğrular niteliktedir. Orta Avrupa koşullarında her yıl atmosferden toprağa karışan kükürt miktarı kimyasal gübre olarak uygulanan kükürt miktarının % 81'i kadardır (Pfaff 1963).

Çizelge 9-11. Yağışlarla kırsal ve endüstri alanlarında toprağa atmosferden bir yılda karışan kükürt miktarları (Olsen ve Rehm 1986)

	Atmosferden toprağa karışan kükürt miktarı, kg ha^{-1}	
Eyalet	Kırsal yöre	Endüstri yöresi
Alabama	3-7	7-17
Florida	2-10	34
Indiana	22-37	142
New York	10-20	35-76
Kuzey Carolina	3-15	11-43
Texas	3-8	10-14
Wisconsin	16	168

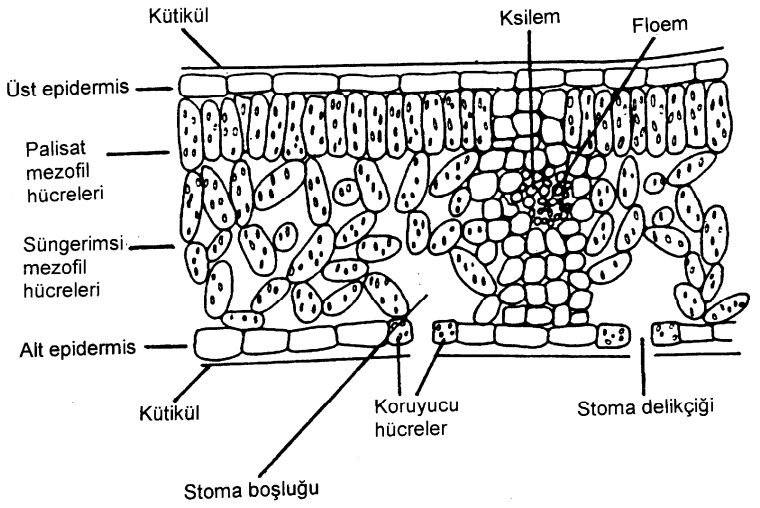
Isınmak için başta kömür olmak üzere katı ve sıvı fosil yakıtlarının fazlaca kullanıldığı yörelerde kış aylarında yağışlarla toprağa karışan kükürt miktarı yaz aylarına oranla çok daha fazladır. Atmosferdeki yüksek SO_2 konsantrasyonu bitkiler için zehir etkisi gösterebilir. Saalbach'a (1984) göre atmosferde 120 µg m^{-3} düzeyinin üzerindeki SO_2 miktarı özellikle tek yıllık bitkilere zehir etkisi yapmaktadır. Orman ağaçları ve öteki çok yıllık bitkiler için kritik SO_2 konsantrasyonu olarak bu değerin yarısı alınabilir. Normalde atmosferdeki SO_2 miktarı 10-40 µg m^{-3} arasında değişir. Endüstri yörelerinde ise normal değerlerin birkaç katına varan miktarlarda atmosferik SO_2 değerleri saptanmıştır.

Bitki yapraklarından absorbe edilen SO_2, stoma boşluklarında mezofil hücrelerinin ıslak yüzeylerinde çözünür ve sülfüroz asit (H_2SO_3) oluşur (Şekil 9-4). Sülfüroz asit iyonlarına ayrılarak (dissosiye olarak) H^+, HSO_3^- ve SO_3^{2-} iyonları açığa çıkar. Açığa çıkan iyonlar (HSO_3^- ve SO_3^{2-}) asimilasyona uğrar **(Bkz:9.3.1).** Silvius ve ark. (1975) göre aşırı miktarlarda absorbe edilen SO_2 gazının toksik etki yapmasının ana nedeni absorbe edilen SO_2 gazı ile S anyonlarının ($H_2SO_3^-$ ve SO_3^{2-}) fazlasının asimile edilmeyip birikmesi ve fotosentezde önemli tepkimelerden biri olan fotofosforilizasyonu bozmasıdır. Ayrıca kükürtdioksit gazının (SO_2) kloroplastların membranlarına zarar verdiği de saptanmıştır (Wellburn ve ark. 1972). Endüstri yörelerinde atmosferdeki yüksek SO_2 konsantrasyonunun kimi liken türlerinin yok olmalarına neden olduğu saptanmıştır. Ayrıca atmosferde fazla miktarda bulunan SO_2 bitki yapraklarında nekrozlara neden olmaktadır.

Atmosferde bulunan SO_2'in bir bölümü çözünerek yağışlarla toprağa karışır ve toprakta yükseltgenerek SO_4^{2-} oluşur. Bu yolla toprak asitlik kazanır. Atmosferden toprağa karışan kükürt miktarı denizden uzaklaşıldıkça azalır. Deniz kıyısına yakın yörelerde kükürt miktarı çoğunlukla yeterli düzeydedir.

Atmosferdeki kükürtten yararlanma durumu bitkiden bitkiye önemli ayrımlılıklar gösterir. Toprakta yeterli miktarda SO_4^{2-} bulunsa bile bitkilerdeki toplam

kükürdün % 25-35 kadarının doğrudan atmosferdeki kükürtten absorbe edildiği rapor edilmiştir (Brady 1990). Riehm ve Quellmalz'a (1959) göre Orta Avrupa koşullarında bitkiler tarafından her yıl 10-20 kg ha^{-1} kükürdün absorbe edildiği hesaplanmıştır. Bu değerler bir çok bitkinin yıllık kükürt gereksinimlerinin iki katından daha fazladır. Görüldüğü gibi bitkilerin kükürt gereksinimlerinin karşılanmasında atmosferin katkısı dikkate değer düzeydedir.

Şekil 9-4. *Bitki yaprağının dikey kesitinde stomalar, stoma boşlukları ve mezofil hücreleri*

9.5. BİTKİLERDE KÜKÜRT NOKSANLIĞI

Bitkilerde kükürt noksanlığına çeşitli nedenlerle geçmişte çok sık rastlanmamış ve konuya gerekli önem verilmemiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşından sonra kükürt içermeyen ya da çok az kükürt içeren konsantre gübrelerle tarımsal savaşım ilaçlarının üretimlerinin yaygınlaştırılması, canlılara zararlı etkileri nedeniyle endüstri yörelerinde SO_2 gazının olanaklar elverdiğince atmosfere verilmesinin önlenmesi yanında nitelikli bol ürün alınabilen tohumlukların geliştirilmesi nedeniyle kükürt noksanlığı günümüzde daha sık ve daha yaygın şekilde görülür olmuştur.

Kükürt noksanlığında bitki normaline göre daha küçük olur. Özellikle kök gelişmesine göre tepe gelişmesi kükürt noksanlığında daha fazla etkilenir. Domates bitkisinde gövde/kök oranının kükürt noksanlığında 4.4'den 2.0'a indiği saptanmıştır (Edelbauer 1980). Gelişmenin ilk dönemlerinde kükürt noksanlığı bitkilerde bodur gelişmeye neden olduğu gibi yaprakların küçülmesine, boğum aralıklarının kısalmasına, gövde ve dalların incelmesine de neden olur (Şekil 9-5). Yaprak yüzey

genişliği azalırken yaprak hücreleri küçülür ve sayıları azalır (Burke ve ark. 1986). Kükürt noksanlığının en belirgin işareti yapraklarda klorofil miktarının azalmasıdır (Dietz 1989). Buna paralel olarak bitkide protein sentezi azalırken çözünebilir organik azot ve nitrat miktarı artar. Kükürt noksanlığında protein miktarındaki azalma yanında proteinin kükürt içeriği de önemli derecede azalır (Çizelge 9-12). Kükürt noksanlığına bağlı olarak bitkide karbonhidratların birikmesi bitki ağırlığının normaline göre daha fazla olmasına neden olabilir. Yapılan gözlemler özellikle kurak geçen yıllarda kükürt noksanlığının daha yaygın olduğunu göstermiştir.

Çizelge 9-12. Kükürt noksanlığının domates bitkisi yaprağının içeriği üzerine etkisi (Marschner 1995)

İşlem	Yaprakta, mg $100g^{-1}$ kuru yaprak			Protein S içeriği, µg mg^{-1} protein	
	Klorofil	Protein	Nişasta	Sitoplazmada	Kloroplastta
SO_4^{-2} uygulanmış	5.8	48.0	2.8	13.5	6.5
SO_4^{-2} uygulanmamış	0.9	3.5	27.0	3.8	5.2

Bitkilerde benzerlikleri nedeniyle kükürt ve azot noksanlık belirtilerini birbirlerinden tam olarak ayırmak çoğu zaman güçtür. Kükürt noksanlığında genç yapraklarda kloroz damarlar arasında sararma ile başlar ve sararma giderek tüm yaprağa yayılır. Kimi bitkilerde kloroz yaşlı yapraklarda da görülebilir. Zamanla lahana, şalgam, marul, hardal ve benzeri bitkilerin gövde, yaprak sapı ve yaprakları kırmızılaşır ve pembemsi bir renk alır.

KAYNAKÇA

Alpaslan, M., A. Güneş, S. Taban ve A. İnal (2003). *Global kükürt emisyonundaki azalmaya bağlı olarak ekmeklik ve makarnalık buğdaylarda potansiyel kükürt noksanlığının belirlenmesi.* DPT Projesi 2002 K 120 130/9 Ara Rapor 1. A. Ü. Z. F. Toprak Bölümü, Ankara.

Ansari, A. Q. and D. J. F. Bowling (1972). *Measurement of the transroot electrical potential of plants grown in soil.* New Phytol. 71:111-117.

Biddulph, O., S. F. Biddulph, R. Cory and H. Koontz (1958). *Circulation pattern for P, S and Ca in the bean plant.* Plant Physiol. 33:293-297.

Bowen, G. D. and A. D. Rovira (1971) *Relationship between root morphology and nutrient uptake.* Recent Adv. Plant Nutr. 1:293-305.

Brady, N. C. (1990). *The Nature and Properties of Soils.* 10th ed. p. 1-621. Macmillan Publishing Company, New York.

Brunold, C. (1993). *Regulatory interactions between sulfate and nitrate assimilation.* p. 62-75. In: Sulfur Nutrition and Assimilation in Higher Plants. (L. J. DeKok. I. Stulen, H. Rennenberg, C. Brunold and W. E. Rauser, eds.). SPB Academic Publishing, The Hague, The Netherlands.

Burke, J. J., P. Holloway and M. J. Dalling (1986). *The effect of sulphur deficiency on the organization and photosynthetic capability of wheat leaves.* J. Plant Physiol. 125:371-375.

Cacco, G., M. Saccomani and G. Ferrari (1977). *Development of sulfate uptake capacity and ATP-sulfurylase activity during root elongation in maize.* Plant Physiol 60:582-584.

Cooper, H. P. and L. Donald (1951). *Plant nutrient deficiency symptoms in cotton.* In: Hunger Signs in Crops. the Amer. Soc. of Agron. and The National Fert. Assoc. Washington, D. C.

DeKok, L. J., K. Stahl and H. Rennenberg (1989). *Fluxes of atmospheric hydrogen sulphide to plant shoots.* New Phytol. 112-533-542.

Dietz, K. J. (1989). *Recovery of spinach leaves from suphate and phosphate deficiency.* J. Plant Physiol. 134: 551-557.

Edelbauer, A. (1980). *Auswirkung von abgestuftem Schwefelmangel auf Wachstum, Substanzbildung und Mineralstoffgehalt von Tomate* ***(Lycopersicon esculentum*** *Mill.) in Nöhrlösungskultur.* Die Bodenkultur 31:229-241.

Eraslan, F. (2005). *Küresel SO_2 emisyonundaki ve kükürt içeren gübrelerin tüketimindeki azalmaya bağlı olarak buğdayda olası S noksanlığının belirlenmesi.* Doktora Tez Çalışması. A. Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Toprak Anabilim Dalı, Ankara.

Fankhauser H. and C. Brunold (1978). *Localization of adenosine 5'-phosphosulphate sulfotransferase in spinach leaves.* Planta 143:285-289.

Fowden, L. (1967). *Aspect of amino acids metabolism in plants.* Ann. Rev. Plant Physiol. 68:85-106.

Grundon, N. J. and C. J. Asher (1986). *Volatile losses of sulphur by intact alfalfa plants.* J. Plants Nutr. 9:1519-1532.

Jones, J. B. Jr., B. Wolf and H. A. Mills (1991). *Plant Analysis Handbook. I. Methods of Plants Analysis and Interpretation.* p. 1-213. Micro-Macro Publishing, Inc., USA.

Kacar, B. (1968). *Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden alınan topraklarda bitki tarafından faydalanılabilir haldeki kükürt durumu.* A. Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı 18:77-78, Ankara.

Kacar, B. and M. E. Akgül (1967). *Evaluation of various methods for the estimation of plant available phosphorus in the soils of Shiraz (İRAN).* University of Ankara, Yearbook of the Faculty of Agriculture- 1966. 6:3-14.

Kacar, B. ve S. M. Amin (1985). *Trakya Bölgesi Meriç Havzası topraklarının kükürt durumu ve bu topraklarda bitkiye yarayışlı kükürt miktarının belirlenmesinde uygulanacak yöntemler üzerinde bir araştırma.* Doğa 1:62-71, Ankara.

Kaiser, W., A. Dittrich and U. Heber (1993). *Sulphate concentrations in Norway spruce needles in relation to atmospheric SO_2 a comparison of trees from various forests in Germany with trees fumigated with SO_2 in growth chambers.* Tree Physiol. 12:1-13.

Keller, T. (1981). *Auswirkungen von Luftverunreinigungen auf Pflanzen.* HLH Heizl Lueft. Klimatech. Haustech. 48:22-24.

Leggett, J. E. and E. Epstein (1956). *Kinetics of sulphate absorption by barley roots.* Plant Physiol. 31:222-226.

Marschner, H. (1995). *Mineral Nutrition of Higher Plants.* 2nd Ed. p. 1-889. Academic Press. New York.

Nissen, P. (1974). *Uptake mechanisms: Inorganic and organic. Annu.* Rev. Plant Physiol. 25:53-79.

Olsen, R. A. and G. W. Rehm (1986). *Sulphur in precipitation and irrigation waters and its effect in soil and plants.* In: Sulphur in Agriculture, (M. A. Tabatabai, ed.) Agronomy Series 27. Amer. Soc. Agron., Crop Sci. Soc. Amer., Soil Sci. Soc. Amer. Madison, WI, USA.

Pfaff, C. (1963). *The leaching of calcium magnesium, chloride and sulphate out of the soil profile (Lysimeter experiments).* Z. Acker. U. Pflanzenbau 117:117-128.

Prasad, R. and J. F. Power (1997) *Soil Fertility Management for Sustainable Agriculture.* p. 1-356. CRC Lewis Publishers, New York.

Rajan, A. K. (1966). *The effect of root temperature on water and sulfate absorption in intact sunflower plants.* J. Exp. Bot. 17:1-19.

Rennenberg, H. B. Huber, P. Schröder. K. Stahl. W. Haunold. H. W. Georgii, S. Slovik and H. Pfanz (1990). *Emission of volatile sulphur compounds from spruce trees.* Plant Physiol. 92:560-564.

Riehm, H. and E. Quellemalz (1959). *The determination of plant nutrients in rain water and in the air and their importance for the agriculture.* p. 171-183. In: H. Reihm 100 Jahre Staatl. Landw. Versuchs-und Forschungsanstalt Augustenberg.

Saalbach, E. (1984). *The significance of atmospheric sulphur compounds for the supply of agricultural crops.* Angew. Bot. 58:147-156.

Stevenson, F. J. ve M. A. Cole (1999). *Cycles of Soil, Carbon, Nitrogen, Phosphorus, Sulfur, Micronutrients- 2nd*. Ed pp. 1-427. John Wiley and Sons, Inc. New York.

Silvius, J. E., M. Ingle and C. H. Baer (1975). *Sulphur dioxide inhibition of photosynthesis in isolated spinach chloroplasts.* Plant Physiol. 56:434-437.

Siman, G. and S. L. Jansson (1976). *Sulphur exchange between soil and atmosphere with special atteniton to sulphur release directly to the atmosphere 2. The role of vegetation in sulphur exchange between soil and atmosphere.* Swedish J. Agric. Res. 6:135-144.

Tandon, H. L. S. (1991). *Sulphur- Research and Agricultural Production in India.* pp. 1-140. 3rd. Ed. The Sulphur Institute. Washington, D. C.

Tisdale, S. L., W. L. Nelson and J. D. Beaton (1985). *Soil Fertility and Fertilizers. 4th Ed. p. 1-754. Macmillan Publishing Company, New York.*

Ülgen, N., F. Eyüpoğlu, N. Kurucu, S. Talaz (1989). *Türkiye topraklarının bitkilere yarayışlı kükürt durumu.* s. 1-100. Toprak Gübre Araştırma Enst. Genel Yayın No. 162, Teknik Yayın No. 60. Ankara.

Venema, K. C. W. (1962). *Some notes regarding the function of the sulphate-anion in the metabolism of oil producing plants, especially oil palms. Potash Trop.* Agr. 5(3).

Wellburn, A. R., O. Majernik and F. A. M. Wellburn (1972). *Effect of SO_2 and NO_2 polluted air upon the ultrastructure of chloroplasts.* Environ. Pollution 3:37-49.

10 DEMİR

10.1. BİTKİLERİN DEMİR ALIMI

Bitkiler geliştikleri ortamdan demiri sürekli almak durumundadır. Yaşlı yapraklardan genç yapraklara demirin aktarılmaması nedeniyle bitki, büyüme organlarının demir gereksinimini sürekli demir alarak karşılayabilmektedir. Kök etki alanı içerisinde toprakta demir Fe^{2+} ve Fe^{3+} iyonları şeklinde bulunduğu gibi organik bağlı ya da kileytler şeklinde de bulunur. Bitki metabolizmasında Fe^{2+} kullanılır. Bu nedenle bitki Fe^{2+} iyonunu ya da bu şekle indirgenmiş demiri alır. İndirgenme sırasında Fe^{3+} kileytin durağanlığı bozulur ve bağımsız şekle geçen Fe^{2+} iyonundan bitki yararlanır (Brown 1978). İndirgenme derecesinin daha yüksek olması nedeniyle $FeCl_3$'a göre Fe^{3+}-kileytten bitkiler daha fazla yararlanır (Römheld ve Marschner 1983). Kökün dış yöresine pasif absorpsiyon ile Fe^{3+} ve Fe^{3+}-kileytler de az da olsa alınır. İç yöreye taşınabilmesi ve metabolik olarak değerlendirilebilmesi için demirin Fe^{2+} şekline indirgenmesi gerekir. İndirgeme olgusu ortam pH'sına bağlıdır. Düşük pH'da indirgenen demir miktarı artar. Kimi bitkiler fazla miktarda Fe^{3+} içermekle beraber demir noksanlığı gösterir. Bu durum bitki metabolizmasında Fe^{3+} iyonunun değerlendirilemediğinin açık bir kanıtıdır.

Toprak çözeltisinde demir miktarı genelde çok düşüktür. Topraklarda çoğunlukla oksitler, hidroksitler, fosfatlar, karbonatlar vb şekillerde bulunan demirin toprak çözeltisindeki miktarı ortamın pH'sına ve redoks potansiyeline bağlı olarak 10^{-20} ile 10^{-6} mg L^{-1} arasında değişir (Römheld ve Marschner 1986b). Organik madde içerikleri yüksek topraklarda ise demir kileytlerinin miktarı 10^{-4}-10^{-3} mg L^{-1} arasındadır. Bu olgu toprakta bulunan demirden yararlanabilmeleri ve olabildiğince fazla miktarda demir alabilmeleri için bitkilerin özel mekanizmalar geliştirmelerine yol açmıştır. Daha fazla demir alabilmek için kimi bitkiler kökleriyle protonları (H^+ iyonlarını), indirgen maddeleri ve değişik amino asitleri içeren kileyt oluşturucu maddeleri *(fitosideroforları)* salgılarlar (Römheld ve Marschner 1986a, Elgala ve Amberger 1988). Yüksek indirgeme kapasitesine ve fazla miktarda organik asitleri salgılama yeteneğine sahip kimi bitkiler kontak değişim ile topraktan daha fazla demir alırlar (Ric De Vos ve ark. 1986). Bitkiler tarafından topraktan alınan demir miktarında kontak değişimin, kitle akımının ve difüzyonun paylarının sıra ile % 50, % 10 ve % 40 kadar olduğu rapor edilmiştir (Çizelge 10-1).

Çizelge 10-1. Bitki kökleriyle alınan besin elementleri miktarında kontak değişimin, kitle akımının ve difüzyonun etkinlik derecesi (Bergmann 1992)

	Yaklaşık etkinlik derecesi, %		
Besın elementi	Kontak değişim	Kitle akımı	Difüzyon
Azot (N)	2	98	-
Fosfor (P)	3	6	91
Potasyum (K)	2	20	78
Kalsiyum (Ca)	28	72	-
Magnezyum (Mg)	13	87	-
Kükürt (S)	5	95	-
Demir (Fe)	50	10	40
Mangan (Mn)	15	5	80
Bor (B)	3	65	32
Çinko (Zn)	30	30	40
Bakır (Cu)	70	20	10
Molibden (Mo)	5	95	-

Yeteri kadar demir alamayan ve demir stresine giren buğdaygil bitkileri dışında ayçiçeği, yerfıstığı gibi çift çenekli bitkilerle, tek çenekli bitkiler bu durumu çeşitli yollardan gidermeye çalışmışlardır. Örneğin anılan bitkiler köklerinde daha fazla kök tüyü oluştururlar (Kramer ve ark. 1980). Buna ek olarak proton (H^+ iyonları) yanında bazıları kileyt oluşturma özelliğine sahip fenolik bileşikler ile organik asitleri daha fazla salgılarlar. Ayrıca bu bitkiler NADPH'ye bağlı redüktaz enzim aktivitesini ve dolayısıyla Fe^{3+} iyonlarının mobilizasyonlarını ($Fe^{3+} + e^- \rightarrow Fe^{2+}$) artırarak plazma membranlarından daha fazla demirin iç yöreye alınmasını gerçekleştirirler. Bu bitkiler *demir-etkin* (iron-efficient) bitkiler olarak bilinmektedir. Demirden daha fazla yararlanabilmek için demir-etkin bitkilerin geliştirdikleri yukarıda açıklanan mekanizma son yıllarda *Strateji I* olarak adlandırılmıştır (Marschner ve ark. 1986, Marschner 1995). Demirden yararlanma yönünden anılan mekanizmaya sahip olmadıkları için demir içerikleri düşük ve pH'sı yüksek topraklarda yeterli demir alamayan ve demir noksanlığı gösteren bitkiler ise *"demir-etkin olmayan"* (iron-inefficient) bitkiler olarak tanımlanmıştır.

Salgıladıkları proton (H^+ iyonu) miktarları ile Fe^{3+} iyonlarını indirgeme yetenekleri yönünden bitkiler arasında olduğu gibi aynı bitkinin tür ve çeşitleri arasında da ayrımlılıklar vardır (Römheld ve Kramer 1983). Bir seri araştırmalar sonunda Wallace ve ark. (1986) demir-etkin soya çeşitlerinin demir stresi durumunda göreceli olarak daha fazla proton (H^+ iyonları) salgıladıklarını saptamışlardır.

Buğdaygil bitkileri (örneğin arpa, buğday, yulaf, çeltik ve çoğu çayır bitkileri) günümüzde *Strateji II* olarak adlandırılan farklı mekanizma ile topraktan demir

alırlar. Kireçli alkalin topraklarda buğdaygil bitkileri ile birlikte ayçiçeği ve yer fıstığı gibi çeşitli dikotiledon bitkileri yetiştiren araştırıcılar (Römheld ve ark. 1982, Marschner 1995) buğdaygil bitkilerinin yeşil renkli ve sağlıklı gelişmelerine karşın çift çenekli bitkilerin demir noksanlığına bağlı olarak kloroz belirtileri gösterdiklerini saptamışlardır. Araştırıcılar buğdaygil bitkilerinin kökleriyle salgıladıkları *fitosiderofor* adı verilen maddelerle rizosferde yarayışlı şekle dönüştürerek demiri aldıklarını belirlemişlerdir (Çizelge 10-2). Fitosiderofor adı verilen maddeler *mugineik* ve *avenik* asitler gibi protein olmayan amino asitlerdir. Buğdaygil bitkilerinde kök uçlarında salgılanan fitosideroforlar rizosferde Fe^{3+} ile kileyt oluştururlar. Kileytten ayrılan ve indirgenen demir Fe^{2+} şeklinde kök hücreleri tarafından alınır.

Çizelge 10-2. Yeterli düzeyde Fe içeren ve içermeyen ortamda arpa bitkisinin klorofil içeriği ile salgıladığı fitosiderofor (FS; mugineik asit) ve aldığı demir miktarları (Römheld ve Marschner 1990)

Ortamının Fe durumu	Klorofil içeriği, mg g^{-1} kuru madde	Salgılanan FS miktarı, µ mol g^{-1} kök kuru ağırlığı, 4 $saat^{-1}$	Alınan Fe miktarı, µ mol g^{-1} kök kuru ağırlığı, 4 $saat^{-1}$
+Fe	12.8	0.4	0.4
-Fe	7.5	8.2	3.4

Demirin yarayışlı şekle dönüştürülmesi ve alınması ile ilgili olarak yukarıda açıklanan, günümüzde *Strateji I* ve *Strateji II* şeklinde de adlandırılan mekanizmaların dışında spesifik olmayan bir başka mekanizma daha söz konusudur. Bu gruba giren demir-etkin bitkiler, demir stresinde kök salgılarıyla rizosfer pH'sını düşürerek daha fazla katyon alırlar. Ayrıca bu bitkiler kökleriyle organik asit ve fotosentez ürünlerini salgılamak suretiyle rizosferde mikroorganizmaların güçlenip çoğalmalarına dolayısıyla rizosfer pH'sının düşmesine, redoks potansiyel gücünün artmasına ve Fe^{3+}'ün daha fazla indirgenerek Fe^{2+}'nin oluşmasına neden olurlar.

10.1.1. Demir Alımını Etkileyen Etmenler

Bitkilerin demir alımı üzerine çeşitli etmenler etki yapar. Bu etmenler: (a) Bitkisel etmenler, (b) Çevresel etmenler ve (c) Toprak etmenleri olmak üzere 3 ana grup altında toplanabilir. Demir alımının tek ve çift çenekli bitkilerle buğdaygil bitkilerinde ayrımlı mekanizmalarla gerçekleştiği bundan önceki bölümde açıklanmıştır. Aşağıda bitkilerde demir alımını etkileyen kimi önemli etmenler üzerinde bilgi verilmiştir.

Toprak sıcaklığının düşük ya da yüksek olması ve toprak neminin gereğinden fazla bulunması tarla koşullarında bitkilerin demir alımını olumsuz şekilde etkilemekte ve bitkilerde demir noksanlığı belirtileri görülebilmektedir. Bitkilerde

aktif absorpsiyon ile gerçekleşen demir alımında **(Bkz: 2.4.2)** ve köklerden tepe organlarına demirin taşınmasında gerekli olan metabolik aktivite üzerine sıcaklık önemli etki yapar. Genelde demir stresi karşısında demir alımına sıcaklığın etkisi, demir alım mekanizması *Strateji I* olarak tanımlanan bitkilere göre *Strateji II* olarak tanımlanan bitkilerde göreceli olarak daha azdır (Römheld ve Marschner 1986b).

Orta Avrupa'da soğuk ve yağışlı geçen gelişme mevsiminde yeteri kadar demir alamayan asma *(Vitis spp.)* bitkisinde kloroz belirtileri daha sık ve yaygın şekilde görülmektedir. Bu durum düşük toprak sıcaklığında kök büyümesindeki gerilemeye ve kök aktivitesindeki azalmaya dayanılarak açıklanmıştır (Römheld 1985). Su miktarı yüksek olan topraklarda CO_2 birikimi, sıcaklığın demir alımı üzerindeki olumsuz etkisini artırmaktadır. Soya fasulyesi *(Glycine max L.)* üzerinde araştırmalar yapan Inskeep ve Bloom (1986) demir alımının l2ºC ve 26°C toprak sıcaklıklarına göre 19°C toprak sıcaklığında daha fazla olduğunu belirlemişlerdir. Araştırıcılar 19°C toprak sıcaklığında bitki yapraklarında klorofil içeriğinin l2ºC toprak sıcaklığına göre ortalama 1.7 kat ve 26°C toprak sıcaklığına göre de 2.8 kat daha fazla olduğunu saptamışlardır. Yüksek toprak sıcaklığında demir alımındaki azalma, bitkilerde solunum oranının artmasına ve metabolik işlevler için enerji kaynağı olan fotosentez ürünlerinin köke yeteri kadar taşınmamasına dayanılarak açıklanmıştır (Bennett ve ark 1988).

Değişik araştırma bulgularına göre toprak sıcaklığının bitkilerde demir alımını azaltması ve bunun bir sonucu olarak demir noksanlığı belirtilerinin ortaya çıkması şu şekilde açıklanmaktadır: (a) Düşük toprak sıcaklığı, kök büyümesini olumsuz şekilde etkileme yanında köklerde metabolik aktiviteyi ve buğdaygil olmayan bitkilerin demir stresine dayanıklılıklarını azaltır (Marschner ve ark. 1986). (b) Düşük toprak sıcaklığı, buğdaygil bitkileri tarafından fitosideroforların daha az salgılanmasına dolayısıyla demirin daha az mobil şekle dönüştürülerek demir alımının azalmasına neden olur. (c) Yüksek toprak sıcaklığı, fitosideroforların mikrobiyolojik parçalanmalarına dolayısıyla buğdaygil bitkilerinde Fe alımının azalmasına yol açar (Awad ve ark. 1988). (d) Düşük toprak sıcaklığı, toprak çözeltisinde HCO_3^- konsantrasyonunun ve CO_2 çözünürlüğünün artmasına dolayısıyla Fe alımının azalmasına neden olur (Inskeep ve Bloom 1986). (e) Yüksek toprak sıcaklığı, mikrobiyal aktivitenin artmasına dolayısıyla daha fazla CO_2 ve HCO_3^- oluşmasına neden olarak bitkilerde Fe alımının azalmasına yol açar (Inskeep ve Bloom 1986). (f) Yüksek toprak sıcaklığı, bitkilerde P alımını artırmak suretiyle Fe alımının azalmasına neden olur (Moraghan 1987) ve (g) Yüksek toprak ve atmosfer sıcaklığı, bitkilerde büyüme oranının göreceli olarak daha fazla artmasına dolayısıyla alınan Fe miktarının gereksinimin altında kalmasına neden olur (Inskeep ve Bloom 1986).

Sulama suyunun gereğinden fazla uygulanması ya da yağışların uzun sürmesi sonucu kireçli topraklarda artan HCO_3^- etkisi ile demir beslenme mekanizması *Strateji I* olarak tanımlanan özellikle çift çenekli bitkilerde demir alımı azalır ve nok-

sanlık belirtileri oluşur (Chaney 1984). Buna ek olarak gereğinden fazla bulunan suyun toprak havalanmasını olumsuz şekilde etkilemesi sonucu aktif kök uçları zarar görür ve bitki kök sisteminin demir alım kapasitesi azalır (Lindsay 1984). Yapılan araştırmalar toprak suyu miktarındaki değişmeler ile HCO_3^-'ın etkisinin demir ile beslenme mekanizması *Strateji II* olarak tanımlanan bitkilerde belirgin ve önemli etki yapmadığını göstermiştir (Römheld ve Marschner 1986a, Yen ve ark. 1988).

Bitki kökleri tarafından demir absorpsiyonu daha önce de açıklandığı gibi aktif kök uçları tarafından gerçekleştirilmektedir. Kuru yüzey topraklarda kök ucu gelişmesinin sınırlanması nedeniyle toprakta yeteri kadar Fe bulunsa bile sıcak ve kurak koşullarda bitkilerin yeteri kadar demir alamadıkları saptanmıştır (Clarkson ve Sanderson 1978).

Kireçli alkalin topraklarda yeterli düzeyde demir alamadıkları için bitkilerde demir noksanlığı belirtileri genelde daha sık ve yaygın görülür. Kireçli topraklarda demirin yarayışlılığı HCO_3^- konsantrasyonuna bağlı olarak azalır (Bloom ve Inskeep 1988). Demirin yarayışlılığı üzerine toprak pH'sının ve toprağın redoks potansiyelinin etkisi daha belirgindir. Toprak ve rizosfer pH'sını asit yöne doğru değiştiren uygulamalar bitkilerde demir alımının artmasına neden olmaktadır (Kalbasi ve ark. 1988).

İyi havalanan topraklarda bitkilerin yeteri kadar demir alamamalarının temel nedeni Fe^{3+} oksitlerin çözünür olmamalarıdır. Topraklarda redoks potansiyeli arttıkça ya da toprak pH'sı yükseldikçe demirin yarayışlılığı azalır. Kritik redoks potansiyeli Fe^{3+}'ün pH 6 ve 7'de indirgenmesi için sırasıyla + 300 mV ile + 100 mV iken pH 8'de - 100 mV olarak belirlenmiştir (Gotoh ve Patrick 1974). Solunumun yüksek olduğu genç ve aktif kök yöresinde, Fe^{3+}'ün daha fazla indirgenmesi ve Fe^{3+} kileytlerin çözünmesi yarayışlı Fe miktarının göreceli olarak artmasına neden olmaktadır.

Çeşitli bitki besin elementlerinin, demirin yarayışlılığını ve bitkilerin alımını etkilediği saptanmıştır. Örneğin kimi ağır metaller Fe-kileyt komplekslerinde demirin yerine geçerek bitkilerde demir alımını ve taşınmasını olumsuz şekilde etkilemektedir. Ağır metaller demir alımını ve taşınmasını: $Cu^{2+} > Ni^{2+} > Co^{2+} > Zn^{2+} > Cr^{2+} > Mn^{2+}$ şeklinde bir sıra içerisinde etkiler. Çinko uygulamasının çeltik ve mısır bitkilerinde demir alımını olumsuz şekilde etkilediği ve çinko miktarı arttıkça demir alımının azaldığı saptanmıştır (Taban ve Turan 1987, Kacar ve ark. 1993, Alpaslan ve Taban 1996). Ortamda fazla miktarda bulunan Ca^{2+} iyonları ile fosfat anyonlarının, demir alımını ve bitkide demirin taşınmasını demir (III) bileşikleri şeklinde demirin çökmesine yol açarak olumsuz şekilde etkiledikleri belirlenmiştir. Ortamda fazla miktarda bulunan Mo'in bitkilerde Fe alımının azalmasına neden olduğu saptanmıştır (Olsen ve Watanabe 1979). Özellikle bu olgu kireçli alkalin topraklarda

çözünebilir MoO_4^{2-} konsantrasyonunun yüksek olması ve yarayışlı Fe miktarının az olması yönünden dikkat çekicidir.

Demirin yarayışlılığı ve alınması üzerine değişik azot formları da etkilidir. Ortamdan fazla miktarda NO_3-N alınması katyon/anyon oranını etkilemekte ve bunun sonucu olarak rizosfere salgılanan HCO_3^- bitkilerde Fe alımının azalmasına neden olmaktadır (Chen ve Barak 1982). Artan miktarlarda NO_3-N uygulamasının Fe-etkin Hawkeye soya bitkisi çeşidinde ürün miktarının artmasına ve Fe-etkin olmayan 203 soya bitkisi çeşidinde de ürün miktarının önemli düzeyde azalmasına neden olduğu saptanmıştır (Aktaş ve Egmond 1979). Bu durum H^+/OH^- üretim dengesine bağlı olarak açıklanmış ve Fe-etkin olmayan 203 soya bitkisinde NO_3-N uygulamasına bağlı olarak OH^- üretimi olağanüstü artmıştır.

10.2 BİTKİLERİN DEMİR İÇERİKLERİ

Bitki organlarında demir olabildiğince düzenli bir dağılış gösterir. Bitkilerin demir içerikleri üzerine çeşitli etmenler etki yapar. Bunlar: (a) Bitkinin, türü ve çeşidi (Çizelge 10-3 ve Çizelge 10-4), (b) Örneğin alındığı zaman, (c) Bitkinin yaşı, (d) Toprak tepkimesi, (e) Toprağın kireç içeriği, (f) Toprakta bulunan ağır metallerin cins ve miktarları ve (g) Toprağın fosfor içeriğidir. Bitki örneğinin analiz öncesi yıkanıp yıkanmaması ve yıkama tekniği de analiz sonucu bulunan demir miktarı üzerine etkilidir. Bitkilerde demir, mevsim başındaki hızlı gelişme ile birlikte artar, gelişme hızı yavaşladıkça bitkilerin demir içeriklerindeki artış azalır. Mevsim sonuna doğru bitkilerin demir içerikleri durağanlık kazanır.

Bitki yapraklarında Fe miktarı kuru madde ilkesine göre 10 ile 1000 mg kg^{-1} arasında değişir Yeterli Fe miktarı ise genelde 50-250 mg kg^{-1} arasındadır. Demir miktarı 50 mg Fe kg^{-1}'dan az olduğu zaman bitkilerde noksanlık belirtileri görülebilir. Genelde C-4 bitkilerinin demir içerikleri C-3 bitkilerine göre daha yüksektir. Ancak noksanlık belirtileri için kritik düzeyler arasındaki ayrımlılık büyük değildir. Örneğin kritik düzey C-3 bitkilerinde 72 mg Fe kg^{-1} kadar iken C-4 bitkilerinde 66 mg Fe kg^{-1} kadardır (Smith ve ark. 1984). Kimi tarla, meyve ve sebze bitkilerinin kuru madde ilkesine göre Fe içerikleri ile az, yeter ve fazla şeklindeki sınır değerleri Çizelge 10-5'de verilmiştir.

Bitkilerde bulunan toplam demir miktarı yeterlik düzeyi ile ilgili iyi bir gösterge değildir. Bitkilerde Fe^{2+}'nin metabolik aktif olmasına karşın demirin çoğunluğu bağlı Fe^{3+}'den oluşmuştur. Demirin bitkilerde asal olarak iki ayrımlı şekilde bulunduğuna inanılmıştır. Bunlar değişik araştırmacılar tarafından *"aktif ve inaktif; "serbest* ve *bağlı"; "çözünebilir* ve *çözünemez"* veya *"yarayışlı* ve *yarayışsız"* şeklinde isimlendirilmiştir. Kimi araştırmacılar bitkilerde bulunan demirin büyük bölümünün bağlı olduğunu ve çok az bir bölümünün ise suda çözünebilir şekilde bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bitki yapraklarında demirin yaklaşık % 80'i kloroplastlarda toplanmıştır (Terry ve Abadia 1986). Hewitt'e (1983) göre yapraklarda demirin yaklaşık % 9'u heme bağlı ve % 19'u da proteine bağlı olarak bulunur. *Aktif Fe* olarak da ifade edilen ekstrakte edilebilir (örneğin % 2'lik asetik asitte) Fe, bitkilerin demir durumunu toplam Fe miktarına göre daha iyi yansıtmaktadır. Özellikle tarla bitkilerinde demir durumunun belirtilmesinde aktif Fe miktarı başarı ile kullanılmaktadır (Römheld ve Marschner 1991).

Çizelge 10-3. Bursa yöresinde şeftali bahçelerindeki değişik şeftali çeşitlerinden toplanan yaprak örneklerinde ortalama aktif ve toplam Fe miktarları (Katkat ve ark. 1994)

Şeftali çeşitleri	Örnek sayısı	Aktif Fe, mg kg^{-1}	Toplam Fe, mg kg^{-1}
Jerseyland	6	9.3	217.3
Earlyred	3	11.2	220.5
Dixired	7	12.2	214.7
Redhaven	16	9.7	203.9
J. H. Hale	13	13.0	198.7

Çizelge 10-4. Çukurova bölgesinde turunçgil bahçelerindeki değişik turunçgil türlerinden toplanan yaprak örneklerinde ortalama Fe miktarları (Çakmak ve ark. 2003)

Türler	2000 yılı		2001 yılı	
	Örnek sayısı	Fe, mg kg^{-1}	Örnek Sayısı	Fe, mg kg^{-1}
Greyfurt	132	59.3	54	75.4
Limon	167	73.1	111	95.7
Mandalin	179	62.9	73	83.4
Minola	49	57.3	27	96.5
Portakal	200	63.6	132	73.9

10.3. BİTKİLERDE DEMİRİN METABOLİK İŞLEVLERİ

Bitkilerde demir metabolik yönden önemini ve çeşitli fizyolojik etkinliklerini yükseltgenme-indirgenme tepkimeleri ile ($Fe^{3+} \underset{-e}{\overset{+e}{\rightleftharpoons}} Fe^{2+}$) birleşme değerini değiştirmek ve kileyt şeklinde kompleks oluşturmak suretiyle gösterir (Nelson ve ark. 1982).

Demir, bitkilerde önemli fizyolojik işlevleri olan ve pek çok biyokimyasal tepkimeleri katalize eden çeşitli enzimleri aktive eder. Örneğin demir hemin enzimlerinin prostatik gruplarını oluşturur. Bu enzimler solunum zinciri içerisinde ve

Çizelge 10-5. Çeşitli bitkilerin demir içerikleri ile bunların değerlendirilmesinde kullanılabilecek sınır değerleri (Jones, Jr. ve ark. 1991)

BİTKİ ÇEŞİDİ	ÖRNEK ADEDİ	ANALİZ EDİLEN BİTKİ ORGANI	ÖRNEKLEME ZAMANI	BİTKİDE DEMİR, mg Fe kg^{-1}		
				AZ	YETER	FAZLA
TARLA BİTKİLERİ						
Buğday (kışlık)	50	Üstten iki yaprak	Başaklanmanın hemen öncesi	< 10	10-300	301-500
Buğday (yazlık)	25	Toprak üstü organları	Başaklanma dönemi	<25	25-100	> 100
Çeltik	25	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Kardeşlenmenin en fazla olduğu dönem	70-74	75-200	>200
Mısır	15	Toprak üstü organları	30 cm'den kısa	< 50	50-250	>250
Pamuk	25	Yeşil gövde	Çiçeklenme sonu	<40	40-300	>300
Sorgum	25	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Ekimden 37-56 gün sonra	< 55	55-200	> 200
Soya fasulyesi	25	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Tohum zarfı oluşumu öncesi	31-50	51-350	350-500
Şeker pancarı	25	Yaprak	Haziran-Temmuz, 50-80 günlük	50-59	60-140	> 140
Tütün	15	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Çiçeklenme dönemi	< 50	50-200	> 200
Yerfıstığı	50	Toprak üstü organları	Çiçeklenme öncesi ya da çiçeklenme sırası	50-59	60-300	>300
Yulaf	25	Toprak üstü organları	Başak oluşturma	<40	40-150	> 150
MEYVELER						
Armut	50	Aynı yıl sürgünlerindeki orta yapraklar	Yaz ortası	50-59	60-250	>250
Asma	50 yaprak sapı	Karşılıklı ilk çiçek salkımı	Tam çiçeklenme	< 50	50-180	> 180
Çilek	25	Yeni olgunlaşmış yaprak	Çiçeklenme	40-49	50-200	> 200
Elma	50	Aynı yıl sürgünlerindeki orta yapraklar	Gelişme dönemi ortası	40-49	50-300	> 300

Çizelge 10-5. (Devamı). Çeşitli bitkilerin demir içerikleri ile bunların değerlendirilmesinde kullanılabilecek sınır değerleri

BİTKİ ÇEŞİDİ	ÖRNEK ADEDİ	ANALİZ EDİLEN BİTKİ ORGANI	ÖRNEKLEME ZAMANI	BİTKİDE DEMİR, mg Fe kg^{-1}		
				AZ	YETER	FAZLA
MEYVELER						
Erik	25	Sürgün ortası yaprakları	Yaz ortası	60-99	100-250	251-500
Fındık	25	Aynı yıl sürgünlerindeki orta yapraklar	Temmuz	40-49	50-350	> 350
Greyfurt	25	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Meyvesiz	50-59	60-200	>200
Greyfurt	25	Meyve arkasındaki yaprak	5-7 aylık	50-59	60-200	>200
Kayısı	50	Aynı yıl sürgünlerindeki orta yapraklar	Temmuz-Ağustos	60-69	70-150	> 150
Vişne	50	Aynı yıl sürgünlerindeki orta yapraklar	Temmuz-Ağustos	60-99	100-200	> 200
Kiraz	50	Aynı yıl sürgünlerindeki orta yapraklar	Temmuz-Ağustos	60-99	100-250	>250
Limon	30	Meyvesiz yaprak	5-7 aylık	50-59	60-100	> 100
Muz	*	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Hasat dönemi	80-99	100-300	> 300
Portakal (Navel ve Valensia)	30	Meyve arkası yaprakları	5-7 aylık	40-59	60-150	> 150
Portakal (Navel ve Valensia)	30	Meyvesiz ve gözsüz sürgün	Gelişmesini yeni tamamlamış	36-59	60-120	> 120
Şeftali	25	Meyveli-meyvesiz sürgün yaprakları	Yaz ortası	60-99	100-250	251-500
SEBZELER						
Bezelye	50	Gelişmesini yeni tamamlamış bileşik yap.	İlk çiçeklenme	40-49	50-300	> 300
Biber	25	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	İlk çiçeklen. son 1/3'lük gelişme dönem. kadar	50-59	60-300	> 300
Biber	25	Tam gelişmiş tepe yaprakları	Son 1/3'lük gelişme dönemi	50-59	60-300	>300
Domates (tarla)	15	Tepe sürgünü yanındaki bileşik yaprak	Çiçeklenme ortası	30-39	40-200	> 200
Domates (Treilis)	12 yaprak sapı	Üstteki çiçek salkımının yanındaki ya da karşısındaki yaprak sapı	Çiçeklenme ortası 3. çiçek-salkımı	50-59	60-300	> 300

Çizelge 10-5 (Devamı). Çeşitli bitkilerin demir içerikleri ile bunların değerlendirilmesinde kullanılabilecek sınır değerleri

BİTKİ ÇEŞİDİ	ÖRNEK ADEDİ	ANALİZ EDİLEN BİTKİ ORGANI	ÖRNEKLEME ZAMANI	BİTKİDE DEMİR, mg Fe kg^{-1}		
				AZ	YETER	FAZLA
SEBZELER						
Havuç	15	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Gelişme dönemi ortası	40-49	50-300	> 300
Hıyar (Avrupa tipi)	12	Uçtan 5. yaprak	İlk tam gelişme	35-49	50-300	> 300
Hıyar (tarla)	12	Uçtan 5. yaprak	Küçük meyve tutumundan hasata kadar	30-49	50-300	> 300
Ispanak	15	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	30-50 günlük	50-59	60-200	> 200
Ispanak	15	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Olgun bitki	50-59	60-200	> 200
Kabak	12	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak sapı ve orta damarı	-	40-49	50-200	> 200
Kavun (Kantalop)	-	Uçtan 5. yaprak	Küçük meyve tutumundan hasata kadar	40-49	50-300	> 300
Kereviz	12 yaprak sapı	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	6 haftalık bitki	20-29	30-100	> 100
Lahana (Brüksel)	12	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Olgun bitki	40-59	60-300	> 300
Lahana	12	Sarılmış yaprak	2-3 aylık	25-29	30-200	> 200
Lahana (Çin)	12	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	8 yapraklı bitki	20-30	31-200	> 200
Marul (Baston tipi)	12	Yaşlı yaprak	8 yapraklı dönem	40-49	50-100	> 100
Marul (Cos tipi)	12	Sarılmış yaprak	Olgun bitki	30-39	40-100	> 100
Mısır (tatlı)	8	Uçtan 5. yaprak	Püskül oluşumu tamamlanmış	26-49	50-300	> 300
Pancar (sofralık)	20	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	-	40-49	50-200	> 200
Patates (İrlanda)	25	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Yumrular yarı iriliğe ulaşmış	30-39	40-100	> 100
Patates (tatlı)	15	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	Gelişme dönemi ortası	30-39	40-100	> 100
Patlıcan	12	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak sapı orta damarı	-	40-49	50-300	> 300
Soğan	12	Toprak üstü organları	Gelişme dönemi ortasından hasata kadar	50-59	60-300	> 300
Turp	12	Gelişmesini yeni tamamlamış yaprak	-	25-39	40-300	> 300

* Yaprak boyunca ortadan 157 cm uzunluğundaki kısım

yükseltgenme tepkimelerinde olağanüstü önem taşıyan enerji metabolizmasında elektron taşıyıcısı olarak görev yapar. Hemin enzimleri içerisinde katalaz ve peroksidaz enzimleri başta gelen enzimlerdir. Katalaz enzimi fotorespirasyonda ve karbonhidrat sentezinde önemli rol oynar. Katalaz enziminin etkinliği sonucu H_2O_2 aşağıda formüle edildiği gibi H_2O ve O_2'ye parçalanır.

$$H_2\,O_2 \longrightarrow H_2O + ½\,O_2$$

Peroksidaz enzimi aşağıda formüle edildiği şekilde peroksitten oksijeni aktararak maddenin yükseltgenmesine neden olur.

$$XH_2 + H_2O_2 \longrightarrow X + 2H_2O$$

Demir noksanlığında katalaz enzim aktivitesi daha fazla olmak üzere katalaz ve peroksidaz enzimlerinin aktiviteleri azalır (Çizelge 10-6). Anılan enzim aktiviteleri bitkilerde demir durumu yönünden iyi bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Marscher 1995). Bitkilerde çeşitli metabolik işlevlerde elektron aktarıcı olarak önemli rol oynayan ferrodoksin demir içerir. Özellikle kloroplastlarda bulunan, Fe(II) içeren ve hemin enzimlerine benzemeyen bir yapıya sahip olan ferrodoksin fotosentezin ışık tepkimeleri sırasında $NADP^+$'ya olduğu gibi nitrit redüktaz, sülfit redüktaz ve N_2 redüktaz enzimlerine elektron (e^-) aktarıcı olarak rol oynar. Demir içeriklerine bağlı olarak bitki yapraklarında klorofil ve ferrodoksin miktarları da değişmekte ve demir miktarı azaldıkça klorofil ve ferrodoksin miktarları da azalmaktadır (Çizelge 10-7).

Çizelge 10-6. Demir noksanlığının domates bitkisi yapraklarında enzim aktivitesi ve klorofil miktarı üzerine etkisi (Machold 1968)

İşlem	Enzim aktivitesi (göreceli)		Klorofil, mg g^{-1} taze ağırlık	Yaprakta demir, µg g^{-1} taze ağırlık
	Katalaz	Peroksidaz		
+ Fe	100	100	3.52	18.5
- Fe	20	56	0.25	11.1

Çizelge 10-7. Narenciye yapraklarının demir içeriklerine bağlı olarak ferrodoksin ve klorofil miktarlarındaki değişim (Alcaraz ve ark. 1986)

Fe içeriği, µg g^{-1} kuru ağırlık	Ferrodoksin, mg g^{-1} kuru ağırlık	Klorofil, mg g^{-1} kuru ağırlık
96	0.82	1.80
62	0.44	1.15
47	0.35	0.55

Demir, klorofilin yapısında yer almamakla beraber, bitkinin demir beslenmesi ile klorofil içeriği arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır (Pushnik ve Miller

1989). Demir noksanlığında klorofil a ve b miktarlarına paralel olarak karotin, ksantin, lütein gibi çeşitli pigment madde miktarları da azalır. Bitkilerde fotosentez oranında da benzer azalma görülür. Bu durum fotosentezde önemli işlevleri bulunan çeşitli enzimlerin demir noksanlığında yeterli düzeyde aktif olamamalarına bağlı olarak açıklanmaktadır.

Ortamda yeteri kadar demirin bulunmaması durumunda birim yaprak alanında hücre miktarı ya da hücrede kloroplast miktarı gibi yaprak büyüklüğü parametreleri etkilenmezken kloroplast hacmi ve kloroplastların protein içeriği önemli derecede azalır (Terry ve Abadia 1986). Ancak şiddetli demir noksanlığı durumunda hücre bölünmesi ve yaprak büyümesi olumsuz şekilde etkilenir. Demir noksanlığında baklagil bitkilerinin yeterli düzeyde yumru oluşturamadıkları saptanmıştır (O'Hara ve ark. 1988)

Demir, protein sentezi üzerinde de etkilidir. Yeteri kadar demir içermeyen bitkilerde protein miktarının azaldığı, buna karşın çözünebilir organik azotlu bileşiklerin miktarının arttığı gözlenmiştir. Demir noksanlığı belirtileri görülmeden önce bitkilerde serbest amino asitleri ile amidlerin konsantrasyonu ve özellikle de aspartik asit, arginin, threonin, serin ve asparagin miktarı artar. Demir noksanlığında bitkilerde protein sentezi azalırken mevcut proteinler de hidrolize olur. Bitki yapraklarında serbest amino asitleri miktarının artması bu olguya dayanılarak açıklanmaktadır.

10.4. BİTKİLERİN DEMİR KAYNAKLARI

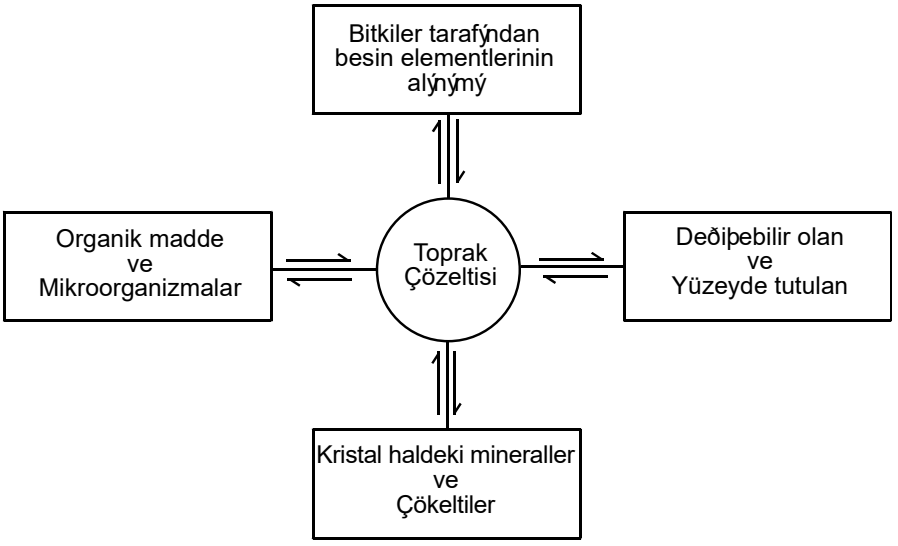
10.4.1. Demir Kaynağı Olarak Toprak

Toprakta diğer mineral elementlere göre demir daha fazla bulunur. Yerkabuğunun demir içeriği yaklaşık % 5, mangan içeriği ise % 0.1'dir. Demir, oksijen ve kükürt ile bileşik oluşturmuş şekilde bulunur. Topraklarda toplam Fe miktarı genelde yüksek olmasına karşın bitkiye yarayışlı demir miktarı azdır. Bu nedenle bitkilerde demir noksanlığı daha sık ve yaygın şekilde görülür. Toplam demir miktarı ana materyalin özelliğine bağlı olarak topraklarda % 0.02 ile % 10 arasında değişir ve ortalama miktar % 3.8 kadardır.

Toprak çözeltisinde bulunan demir ile toprağın diğer kesimlerinde bulunan demir arasında denge vardır. Toprakta demirin dönüşümü Şekil 10-1'de gösterilmiştir. Benzer durum toprakla öteki mikro elementler içinde geçerlidir.

Demir topraklarda oksit, hidroksit ve silikat mineralleri şeklinde bulunduğu gibi amorf oksitler şeklinde ve adsorbe edilmiş ya da organik madde ile kompleks oluşturmuş veya toprak çözeltisinde çözünmüş şekillerde de bulunur. Olivin [$(Mg, Fe)_2 SiO_4$], pirit (FeS), siderit ($FeCO_3$), hematit (Fe_2O_3), gotit (FeOOH), magnetit

(Fe_3O_4) ve limonit [$FeO(OH).nH_2O + Fe_2O_3.nH_2O$] başlıca demir mineralleridir. Hematit topraklara kırmızı renk verirken gotit toprakların sarı renk almasını sağlar.

Şekil 10-1. *Toprakta demir ve öteki mikro elementlerin dönüşümü (Lindsay 1991)*

Toprakların oluşumu anında ana kayaların içerdiği demirin değişimi asal olarak iki ayrımlı şekilde ortaya çıkar. Yüksek yağış alan düşük sıcaklığa sahip yörelerde Mg^{2+}, Ca^{2+}, Na^{+} ve K^{+} gibi bazik katyonlar suların etkisiyle toprağın alt tabakalarına taşınarak yeni oluşan toprakların üst horizonlarının asit tepkimeli olmalarına yol açarlar. Böyle durumlarda toprağın üst horizonlarında bulunan ve Fe^{2+} şekline indirgenen demirin büyük bölümü sularla toprağın daha az asit tepkimeli alt tabakalarına taşınarak orada demir hidratlar, demir oksitler ve organik bileşikler gibi bitkiye yarayışlı şekildeki yeni demir bileşiklerini oluşturarak çökelirler. Buna karşın bol yağışlı ve yüksek sıcaklığa (pek çok tropikal özelliklere) sahip yörelerde yine etkin katyonlar yıkanarak toprağın alt tabakalarına taşınır ve üst toprakta yükseltgenme için uygun koşullar oluşur. Böyle durumlarda toprağın üst tabakalarında demirin büyük bir bölümü taşınamaz şekildeki sulu demir oksitlere dönüşür. Zaman geçtikçe sulu demir oksitler de ferrik demir oksitlere, Fe_2O_3, dönüşür. Bu arada sulu demir oksitler toprak parçacıklarının etrafını bir zar şeklinde kaplayarak, yer yer toprağın kırmızımsı ve sarımsı görünmelerine neden olurlar.

Toprakta demirin yarayışlılığı üzerine çeşitli etmenler etki yaparlar. Bunlar: (a) Yüksek pH, (b) Toprak çözeltisinde ve sulama suyunda bikarbonat iyonlarının miktarı, (c) Ortamda bulunan kalsiyum ve magnezyum karbonatların miktarları,

(d) Ortamda PO_4^{3-} iyonlarının fazla miktarda bulunması ve (e) Ortamda, bakır, mangan, molibden ve çinko gibi ağır metallerin fazla miktarda bulunmasıdır.

Topraklarda toplam demir miktarına göre çok az olan bitkiye yarayışlı çözünebilir demir Fe^{3+}, $Fe(OH)_2^+$, $FeOH^{2+}$ ve Fe^{2+} iyonlarından oluşur. İyi havalanan topraklarda Fe^{2+} iyonları miktarı azdır. Demirin çözünürlüğü büyük ölçüde $Fe(OH)_3$'in çözünürlük durumuna bağlıdır. Formülde gösterildiği gibi $Fe(OH)_3$'in çözünmesi Fe^{3+} iyonları miktarının artmasına neden olur. Ancak eşitlik çoğunlukla

$$Fe^{3+} + 3OH^- \rightleftharpoons Fe(OH)_3$$

sağa doğru gelişir ve $Fe(OH)_3$ katı halde çöker. Formüle edilen tepkime ortam pH'sına bağımlı olup pH'nın yükselmesi $Fe(OH)_3$ oluşumunu artırarak Fe^{3+} iyonlarının aktivitesini azaltır. Yüksek pH değerlerinde (pH 7-9 arası) pH'nın 1 birim yükselmesi çözeltideki Fe^{3+} iyonlarının aktivitesini 1000 kat azaltır. Yüksek pH değerlerinde $Fe(OH)_2^+$, $Fe(OH)_3$ ve $Fe(OH)_4^-$ bileşikleri oluşur. Çözünürlük pH 7.4-8.5 arasında minimuma iner. Bu nedenle asit tepkimeli topraklar çözünebilir demir içerikleri yönünden alkalin topraklara göre daha varsıldır. Alkalin topraklarda çözünebilir şekildeki demir miktarı aşırı derecede düşük olabilmekte ve bunun bir yansıması olarak bu topraklarda yetiştirilen bitkilerde demir noksanlığı belirtileri daha sık ve yaygın görülebilmektedir.

Havasız koşulların oluşması durumunda Fe^{3+} toprakta Fe^{2+}'ye indirgenerek demirin çözünürlüğü artar. İndirgeme olgusu Fe-oksitleri elektron akseptörü olarak solunumlarında kullanan anaerobik bakteriler tarafından gerçekleştirilir. Bunun için bakterilerle Fe-oksitler arasında çok yakın değinime gereksinim vardır. Bu olgu özellikle çeltik toprakları için önemlidir. Uzun süre su ile kaplı çeltik topraklarında Fe^{2+} konsantrasyonu artar ve çeltik bitkisine zehir etkisi yapabilir. Demirin çeltik bitkisinde zehir etkisi, *"bronzlaşma"* olarak da adlandırılmaktadır.

Anaerobik koşullar altında topraklarda Fe^{3+}/Fe^{2+} oranı bitki gelişmesini etkileyen önemli bir parametre olarak değerlendirilmektedir. Anaerobik ortamda indirgeme olgusu artar. Bunun sonucu olarak aşağıda formüle edildiği gibi Fe-hidroksitlerin çözünmesi sonucu Fe^{2+} iyon aktivitesi artar. Formülde görüldüğü gibi Fe^{3+}'ün Fe^{2+} şekline indirgenmesi sırasında ortamda bulunana H^+ iyonları miktarı

$$Fe(OH)_3 + e^- + 3H^+ \longrightarrow Fe^{2+} + 3H_2O$$

azalır ve bunun sonucu olarak da pH'da bir yükselme gözlenir. İyi havalanan topraklarda ise bu tepkime tersine işler. Yani Fe^{2+} Fe^{3+}'e yükseltgenir ve yükseltgenme sırasında toprak pH'sı düşer. Açıklanan nedenlerle aynı profilin ayrımlı derinliklerinde Fe^{2+} ve Fe^{3+} iyonlarının oranları değişebilmektedir. Profilin alt katmanlarında havalanma yetersiz olabilmekte ve buralardaki Fe^{2+} iyonlarının miktarı profilin üst katlarına göre daha fazla olabilmektedir. Bu nedenle profilin alt katlarına inildikçe redoks potansiyeli genelde düşmektedir.

Demir gerek toprakta gerekse bitkide kolaylıkla kileyt adı verilen organik komplekleri oluşturur. Kileyt oluşturma olgusu demirin bitkiye yarayışlılığını etkileyen önemli bir özelliktir. Çoğu kez inorganik şekildeki demirin bitkilere yararlı olmamasına karşın kileyt şeklindeki demir bitki için yararlı olmaktadır. Siderofor adı verilen organik Fe kompleksleri, daha önce açıklandığı gibi, topraktaki demirin yarayışlılığı açısından çok önemli bileşiklerdir.

Toprağa organik materyallerin uygulanması durumunda basit alifatik asitler, hidroksamat sideroforlar, fenoller ve fenolik asitler, kompleks polimerik fenollar, humik ve fulvik asitler gibi durağan humus komponentleri gibi kileyt oluşturucu bileşiklerin oluştuğu saptanmıştır (Stevenson 1991). Anılan bu kileyt oluşturucu bileşikler Fe ve Mn'ı bitkilere yarayışlı kılar. Özellikle kireçli topraklarda *Hidroksamat sideroforlar* bitkilerin Fe ile beslenmelerinde iyi kaynak görevi yaparlar. Hidroksamat sideroforların toprakta bakteriler, ektomikoriza fungusu dahil funguslar tarafından oluşturulduğu saptanmıştır (Powell ve ark. 1980, Jukrevitch ve ark 1988). Prasad ve Power (1997) tarafından rapor edildiğine göre çeltik toprağına uygulanan çeltik samanının toprak çözeltisinde Fe^{2+} konsantrasyonunun 0 mg L^{-1} den 132 mg L^{-1}'e ve değişebilir Fe miktarını da 20 mg kg^{-1}'den 200 mg kg^{-1}'e yükselttiği saptanmıştır.

Daha öncede işaret edildiği gibi P, Cu, Zn ve Mo gibi bitki besin elementlerinin fazlalığı durumunda Fe'in yarayışlılığı azalmaktadır. Bu arada NH_4^+ içeren ya da amonyum oluşturan azotlu gübreler demir ve manganın yarayışlılığını NO_3^- içeren kimyasal gübrelere göre olumsuz şekilde etkilemektedir.

Topraklarda ekstrakte edilebilir demir miktarının belirlenmesinde Lindsay ve Norvell (1978) tarafından geliştirilen ve ekstrakt çözeltisi 0.005 M DTPA *(dietilentriaminpentaasetik asit)* + 0.01 M kalsiyum klorür ($CaCl_2$) + 0.1 M TEA (trietanolamin) olan yöntem yaygın şekilde uygulanmaktadır. Anılan yöntemde: < 0.2 mg Fe kg^{-1} az, 0.2-4.5 mg Fe kg^{-1} orta ve > 4.5 mg Fe kg^{-1} yüksek şeklindeki sınır değerleri FAO (1990) tarafından önerilmiştir. Eyüpoğlu ve ark. (1996) tarafından Türkiye topraklarını temsilen alınan toplam 1511 toprak örneğinde belirlenen demir miktarlarındaki dağılım Çizelge 10-8'de verilmiştir. Çizelgeden görüldüğü gibi ele alınan toprakların yaklaşık % 27'sinde demir miktarı orta ve % 73'ünde ise yüksek düzeydedir. Benzer sonuçlar Konya Havzası topraklarında (Chaudhry ve Kacar 1980, Güneş ve ark. 1996), Antalya kıyı yöresi topraklarında (Turan ve ark. 1989) ve Orta Anadolu'da çeltik tarımı yapılan topraklarda da (Taban ve ark. 1997) saptanmıştır.

Çizelge 10-8. Türkiye topraklarında ekstrakte edilebilir demir durumu (Eyüpoğlu ve ark. 1996)

Demir miktarı, mg Fe kg^{-1}	Örnek sayısı	Oranı, %
< 2.5	128	8.5
2.5-4.5	278	18.4
4.5-9.0	592	39.2
9.0-13.0	208	13.7
> 13.0	305	20.2
Toplam	1511	100.0

Bursa yöresinde 45 adet şeftali bahçesinden toplanan toprak örneklerinde ekstrakte edilebilir Fe miktarları Çizelge 10-9'da verilmiştir. Yapılan değerlendirme sonunda Bursa yöresinde şeftali bahçelerinden alınan toprak örneklerinin tamamında bitkiye yarayışlı demir miktarının yeterli düzeyde olduğu saptanmıştır. Çukurova turunçgil bahçelerinden 2000-2001 yıllarında alınan toprak örneklerinde saptanan ekstrakte edilebilir Fe miktarları Çizelge 10-10'da verilmiştir. Her iki yılda alınan toprak örneklerinin değerlendirilmesi sonunda toprakların % 90'nında yeterli düzeyde bitkiye yarayışlı Fe'in bulunduğu belirlenmiştir.

Çizelge 10-9. Bursa yöresinde şeftali bahçelerinden toplanan toprak örneklerinde DTPA ile ekstrakte edilebilir Fe miktarları (Katkat ve ark. 1994)

Toprak örneklerinin alındığı derinlik, cm	Fe, mg kg^{-1}		
	En düşük	En yüksek	Ortalama
0-20	2.4	43.3	10.4
20-40	2.3	35.6	10.8
40-60	3.6	32.12	10.8

Çizelge 10-10. Çukurova bölgesinde turunçgil bahçelerinden toplanan toprak örneklerinde DTPA ile ekstrakte edilebilir Fe miktarları (Çakmak ve ark. 2003)

Örneklerin alındığı yıl	Örnek sayısı	Derinlik	Fe mg kg^{-1}		
			En düşük	En yüksek	Ortalama
2000	1349	0-30	1.4	34.2	8.5
		30-60	1.9	32.9	8.6
2001	752	0-30	1.2	67.6	11.9
		30-60	1.8	43.7	12.2

10.4.2. Demir Kaynağı Olarak Demirli Gübreler

Organik kökenli gübrelerin su ile kaplı topraklarda demirin çözünürlüğü üzerine olumlu etki yaptığı, demirin daha fazla indirgendiği ve toprakta çözünebilir demir ile değişebilir demir miktarının arttığı saptanmıştır (Tisdale ve ark. 1985). Ahır gübresi ile toprağa kileyt oluşturucu maddeler uygulanmakta ve bu şekilde demir dahil çoğu mikro elementlerin yarayışlılığı artmaktadır. İyi drene olan topraklarda ahır gübresinin demir noksanlığını giderdiği araştırma sonuçlarına dayalı ortak kanıdır. Toprağın fiziksel özelliklerine ve havalanmasına olumlu etki yapmak suretiyle ahır gübresi demirin yarayışlılığını artırmaktadır. Buna ek olarak ahır gübresi uygulanan topraklarda mikroorganizma sayısı ve aktivitesi önemli düzeyde artmakta ve fazla miktarda oluşan CO_2, demirin çözünür şekle dönüşmesine katkıda bulunmaktadır.

Bitkilerde demir noksanlığının giderilmesinde çoğunlukla kullanılan demir kaynakları Çizelge 10-11'de verilmiştir. Demir noksanlığı demir kaynaklarının: (a) Toprağa, (b) Püskürtülerek bitkilere ve (c) Sulama sularına karıştırılarak uygulanmasıyla giderilebilir. Çözünürlükleri çok az olan Fe (III)'e kısa sürede yükseltgenmeleri nedeniyle topraklara Fe (II) sülfat bileşiklerinin uygulanması ile genelde olumlu sonuç alınamaz. Toprağa uygulanan sentetik kileytlerle genelde iyi sonuç alınır. Ancak pahalı olmaları kullanımlarını sınırlamaktadır. Lignosülfonatlar ve poliflavanoidler gibi organik bileşikler genelde sentetik kileytlerden daha az etkili ve daha ucuzdur. Demir frits temelde asit tepkimeli topraklarda kullanılır. Etkinlik dereceleri parça büyüklükleri ile içerdikleri Fe miktarına bağlıdır.

Demir kileytlerinin etkinlikleri değişik toprak pH'larında durağanlık derecelerine bağlıdır. Değişik pH'ya sahip topraklarda Fe EDDHA'nın etkinliği göreceli olarak en yüksektir. Asit tepkimeli topraklarda yalnızca Fe EDTA daha etkilidir. Fe DTPA kileytinin etkinliği Fe EDDHA kileytinden daha azdır. Toprağa uygulanan Fe-poliflavonoidlerle Fe-lignosülfonatların sentetik demir kileytler kadar etkili olmadıkları ancak yüksek miktarlarda uygulanmaları durumunda $FeSO_4$'dan daha fazla etki yaptıkları belirlenmiştir (Anderson 1982).

Püskürtülerek demir bileşiklerinin uygulanmaları toprağa uygulanmalarına göre çeşitli üstünlüklere sahiptir. Wallace ve ark.'na (1957) göre bu üstünlükler: (a) Toprak ile demir bileşikleri arasındaki karmaşık tepkimeler önlenmekte, (b) Demirin kök yöresinde taşınması için sulama yapılmasına gereksinim duyulmamakta, (c) Daha ekonomik olmakta ve (d) Püskürtülme sonucu tepkime çok daha kısa sürede görülebilmektedir. Buna karşın püskürtülerek demir bileşiklerinin uygulanmalarında önemli sakıncalar da gözden ırak tutulmamalıdır. Bunlar: (a) Zehir etkisinin görülme şansının yükselmesi, (b) Bitkinin her yanına eşit miktarda ve düzenli şekilde uygulanamaması ve (c) Püskürtmenin birkaç kez yapılmasına gerek duyulmasıdır.

Çizelge 10-11. Bitkilerde Fe noksanlığının giderilmesinde kullanılan demir kaynakları

Kaynak	Formülü	Fe, g kg^{-1}*
İnorganik bileşikler		
Ferro sülfat	$FeSO_4.7H_2O$	190
Ferri sülfat	$Fe_2(SO_4)_3.4H_2O$	230
Ferro oksit	FeO	770
Ferri oksit	Fe_2O_3	690
Ferro amonyum fosfat	$Fe(NH_4)\ PO_4.H_2O$	290
Ferro amonyum sülfat	$(NH_4)_2\ SO_4.FeSO_4.6H_2O$	140
Demir frit	--	200-400
Demir amonyum polifosfat	$Fe(NH_4)HP_2O_7$	220
Organik bileşikler		
Demir kileytler	Na Fe EDTA	50-140
	Na Fe HEDTA	50-90
	Na Fe EDDDHA	60
	Na Fe DTPA	100
Demir lignosülfonat	--	50-80
Demir poliflavonoid	--	90-100
Demir metoksifenilpropan	Fe MMP	50

* Yaklaşık değerlerdir

Demir bileşiklerinin sulama suyuna karıştırılarak uygulanması da pek çok araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş ve olumlu sonuçlar alınmıştır. Wallace ve North (1966) portakal ağaçlarında 0.28-1.35 kg Fe ha^{-1} hesabıyla Fe EDDHA'nın sulama suyuna karıştırılarak uygulanmasından olumlu sonuçlar almışlardır. Son yıllarda demir bileşikleri, yağmurlama ve damla sulama sistemleriyle de başarılı şekilde uygulanmaktadır.

Toprağa uygulanan demir bileşiklerinin toksik etkilerinin görülme olasılığı çok azdır. Toprak sisteminde çözünebilir Fe kısa süre içerisinde çözünemez demir bileşiklerine dönüşür. Ancak püskürtülerek uygulamalarda Fe konsantrasyonu iyi ayarlanmalıdır. Bu yolla gereğinden fazla uygulanan demir fitotoksik etki yapabilir. Bu durumda özellikle meyve ağaçlarının yaprak ve meyvelerinde nekrotik lekeler görülür (Raese ve Staiff 1988).

10.5. BİTKİLERDE DEMİR NOKSANLIĞI

Demir noksanlığına karşı çoğu bitki duyarlıdır (Çizelge 10-12). Kireçli ve alkalin topraklarda yetişen bitkilerde demir noksanlığı belirtileri daha yaygındır. Fosforca varsıl asit tepkimeli topraklarda da kimi bitkilerde demir noksanlığı görülebilir. Narenciyelerde ve meyve ağaçlarında demir noksanlığına sıkça rastlanır.

Çizelge 10-12. Kimi bitkilerin mikro element noksanlığına duyarlılıkları (Martens ve Westermann 1991)

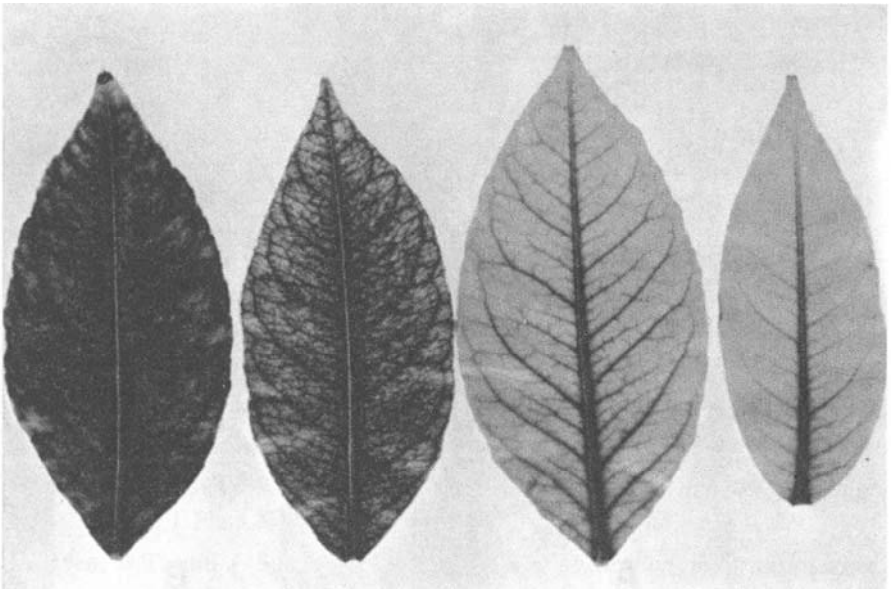
Bitki	Mikro elementler					
	Fe	Mn	B	Zn	Cu	Mo
Arpa	Yüksek	Orta	Az	Orta	Orta	Az
Bezelye	-	Yüksek	Az	Az	Az	Orta
Brokoli	Yüksek	Orta	Orta	-	Orta	Yüksek
Buğday	Az	Yüksek	Az	Az	Yüksek	Az
Çavdar	-	Az	Az	Az	Az	Az
Çayır	Yüksek	Orta	Az	Az	Az	Az
Domates	Yüksek	Orta	Orta	Orta	Orta	Orta
Fasulye	Yüksek	Yüksek	Az	Yüksek	Az	Orta
Havuç	-	Orta	Orta	Az	Orta	Az
Hıyar	-	Orta	Az	-	Orta	-
Ispanak	Yüksek	Yüksek	Orta	-	Yüksek	Yüksek
Karnabahar	Yüksek	orta	Yüksek	-	Orta	Yüksek
Kereviz	-	Orta	Yüksek	-	Orta	Az
Kuşkonmaz	Orta	Az	Az	Az	Az	Az
Lahana	Orta	Orta	Orta	-	Orta	Orta
Marul	-	Yüksek	Orta	Orta	Yüksek	Yüksek
Mısır	Orta	Orta	Az	Yüksek	Orta	Az
Nane	Az	Orta	Az	Az	Az	Az
Patates	-	Yüksek	Az	Orta	Az	Az
Sofralık Pancar	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Orta	Yüksek	Yüksek
Soğan	-	Yüksek	Az	Yüksek	Yüksek	Yüksek
Sorgum	Yüksek	Yüksek	Az	Yüksek	Orta	Az
Soya Fasulyesi	Yüksek	Yüksek	Az	Orta	Az	Orta
Sudan otu	Yüksek	Yüksek	Az	Orta	Yüksek	Az
Şalgam	-	Orta	Yüksek	-	Orta	Orta
Şeker pancarı	Yüksek	Orta	Yüksek	Orta	Orta	Orta
Tatlı mısır	Orta	Yüksek	Orta	Yüksek	Orta	Az
Turp	-	Orta	Orta	-	Orta	Orta
Üçgül	-	Orta	Orta	Az	Orta	Orta
Yonca	Orta		Yüksek	Az	Yüksek	Orta
Yulaf	Orta	Yüksek	Az	Az	Yüksek	az

Bitkilerde demir noksanlığının topraklarda demir miktarının az olmasından ya da yeteri kadar demir bulunmamasından kaynaklanma olasılığı azdır. Demir noksanlığı daha çok toprakta ve bitkide demirin yarayışlılığını etkileyen etmenlerden kaynaklanır. Demirin bitkiler tarafından alınmasını ya da etkili bir şekilde kullanılmasını olumsuz yönde etkileyen her etmen bitkide demir noksanlığına bağlı belirtilerin ortaya çıkmasına neden olur.

Demir noksanlığı belirtileri genç yapraklarda ve özellikle de son çıkan yapraklarda öncelikle görülür. Daha önce de işaret edildiği gibi bitkide demir hareketli

(mobil) değildir. Yaşlı yapraklardan genç yapraklara demir aktarılmaz. Bu nedenle demir noksanlığı belirtileri önce genç yapraklarda ortaya çıkar ve noksanlığın ileri aşamalarında yaşlı yapraklar da etkilenir. Bitkilerde demir noksanlığı damarlar arasında sararma şeklinde ortaya çıkar. Demir noksanlığının en tipik özelliği yapraklarda en ince damarların bile yeşil kalması ve damarlar arasında rengin tamamen sarıya dönmesidir (Şekil 10-2). Geniş yapraklı bitkilerde yapraklar adeta sarı zemin üzerinde yeşil bir ağ manzarası gösterirler. Noksanlığın ileri aşamalarında öncelikle ince damarlar olmak üzere tüm damarlar sararır. Yeterli miktarda klorofil oluşamaması nedeniyle en genç yapraklar adeta beyaz bir renk alır (Şekil 10-3).

Demir noksanlığı belirtileri kimi zaman magnezyum noksanlığı belirtileri ile karıştırılabilir. Ancak magnezyum noksanlığında belirtilerin öncelikle yaşlı yapraklarda görülmesine karşın demir noksanlığı belirtileri genç yapraklarda görülür.

Şekil 10-2. *Limon yapraklarında demir noksanlığı belirtileri*

Şekil 10-3. *Tütünde demir klorozu (A) Normal bitki. (B) Demir uygulanmadan kum kültüründe yetiştirilen bitki (Mc Murtrey 1951)*

KAYNAKÇA

Alcaraz, C. F., F. Martinez-Sánchez, F. Sevilla and E. Hellin (1986*).* *Influence of ferrodoxin levels on nitrate reductase activity in iron deficient lemon leaves.* J. Plant Nutr. 9:1405-1413.

Alpaslan, M. ve S. Taban (1996). *Çeltik (Oryza sativa L.)'te çinko-demir ilişkisi.* Tarım Bilimleri Dergisi 2(1):43-47.

Aktaş, M. and F. Van Egmond (1979). *Effect of nitrate nutrition and iron utilization by an Fe-efficient and Fe-inefficient soybean cultivar.* Plant and Soil 51:257-274.

Anderson, W. B. (1982). *Diagnosis and correction of iron deficiency in field crop an overview.* J. Plant Nutr. 5:785-795.

Awad, F., V. Römheld and H. Marschner (1988*).* *Mobilization of ferric iron from a calcareous soil by plant-borne chelators (phytosiderophores).* J. Plant Nutr. 11:701-713.

Bennett, J. H., N. J. Chatterton and P. A. Harrison (1988). *Rhizosphere physiology of crested wheatgrass and legume seedlings: Root-shoot carbohydrate intractions.* J. Plant Nutr. 11:1099-1116.

Bergmann, W. (1992). *Nutritional Disorders of Plants. p. 1-741. Gustav Fischer Verlag Jena. New York.*

Bloom, P. R. and W. P. Inskeep (1988). *Factors affecting bicarbonate chemistry and iron chlorosis in soils.* J. Plant Nutr. 9:215-228.

Brown, J. C. (1978). *Mechanism of iron uptake by plants.* Plants, Cell and Environment 1:249-257.

Chaudhry, M. R. ve B. Kacar (1980). *Büyük Konya Havzası topraklarının Fe, Zn, Cu ve Mn kapsamları.* s. 1-25. A.Ü.Z.F. Diploma Sonrası Yüksek Okulu Doktora Tez Özetleri, A. Ü. Basımevi, Ankara.

Chen, Y. and P. Barak (1982). *Iron nutrition of plants in calcareous soils.* Adv. Agron. 35:217-240.

Chaney, R. L. (1984). *Diagnostic practices to identify iron deficiency in higher plants.* J. Plant Nutr. 7:47-67.

Clarkson, D. T. and J. Sanderson (1978*).* *Sites of absorption and traslocation of iron in barley roots.* Plants Pysiol. 61:731-736.

Çakmak, İ., A. Çınar, N. Önelge, R. Derici ve B. Torun (2003). *Çukurova Bölgesinde turunçgil bahçelerinin mineral beslenme düzeyinin toprak ve yaprak analizleriyle belirlenmesi.* TUBİTAK, TOGTAG / TARP-2667-1 nolu Araştırma Projesi, Sonuç Rapor s.1-108.

Elgala, A.M. and A. Amberger (1988). *Root exudate and the ability of corn to utilize insoluble sources of iron*. J. Plant Nutrition 11:677-690.

Eyüpoğlu. F., N. Kurucu ve S. Talaz (1996). *Türkiye topraklarının bitkiye yarayışlı bazı mikro element (Fe, Cu, Zn, Mn) bakımından genel durumu* s. 1-72. Toprak Gübre Araştırma Enstitüsü Genel Yayın No. 217. Seri No R. 133. Ankara.

FAO (1990). *Micronutrient assessment at the country level.* p. 1-208. An International study (M. Sillanpä. Ed) FAO Soil Bulletin 63. Published by FAO. Roma-Italy.

Gotoh, S. and W. H. Patrick, Jr. (1974). *Transformation f iron in a waterlogged soil as influenced by redox potential and pH.* Soil Sci. Soc. Am. Proc. 38:66-71.

Güneş, A., M. Aktaş, A. İnal ve M. Alpaslan (1996). *Konya Kapalı Havzası topraklarının fiziksel ve kimyasal özellikleri.* s. 1-24. A. Ü. Z. F. yayın No. 1453. Bilimsel Araştırma ve İnceleme 801. A. Ü. Z. F. Yayın Ünitesi, Ankara.

Hewitt, E. J. (1983). *Essential and Functional Metals in Plants. p. 277-323. In: Metals in Micronutrients:* Uptake and Utilization by Plants. (D. A. Robb and W. S. Pierpoint eds.) Academic Press. New York.

Inskeep, W. P. and P. R. Bloom (1986). *Effects of soil moisture on soil pCO_2 soil solution bicarbonate and iron chlorosis in soybeans.* Soil Sci. Soc. Am. J. 50:946-952.

Jones, J. B., B. Wolf and H. A. Mills (1991). *Plant Analysis Handbook. I. Methods of Plant Analysis and Interpretation.* p. 1-213. Micro-Macro Publishing Inc. USA.

Jukrevitch, E., Y. Hadar and Y. Chen (1988). *Involvement of bacterial siderophores in the remedy of lime induced chlorosis in peanut.* Soil Sci. Soc. Am. J. 52:1032-1037.

Kacar, B., G. Fuleky, S. Taban ve M. Alpaslan (1993). *Değişik miktarlarda kireç kapsayan topraklarda yetiştirilen çeltik bitkisi* ***(Oryza sativa L.)****'nın gelişmesi ile Zn, P, Fe ve Mn alımı üzerine ZnxP ilişkisinin etkisi.* s. 1-44. A. Ü. Araştırma Fonu (Kesin Rapor). A. Ü. Ziraat Fak. Toprak Bölümü. Ankara.

Kalbasi, M., F. Filsoof and Y. Rezai-Nejad (1988). *Effect of sulphur treatments on yield and uptake of Fe, Zn and Mn by corn, sorghum and soybeans.* J. Plant Nutr. 11:1353-1360.

Katkat, A. V., A. Özgümüş, H. Başar ve B. Altınel (1994). *Bursa yöresindeki şeftali ağaçlarının demir, çinko, bakır ve mangan ile beslenme durumları* Tr. J. of Agricultural and Forestry 18:447-456.

Kramer, D., V. Römheld, E. Landsberg and H. Marschner (1980). *Induction of transfer-cell formation by iron deficiency in the root epidermis of* ***Helianthus annuus*** *L.* Planta 147:335-339.

Lindsay, W. L. (1984). *Soil and plant relationships associated with iron deficiency with emphasis on nutrient interactions.* J. Plant Nutr. 7:489-500.

Lindsay, W. L. and W. A. Norvell (1978). *Development of a DTPA soil test for zinc, iron, manganese and copper.* Soil Sci. Soc. Am. J. 42-421-428.

Lindsay, W. L. (1991). *Inorganic equilibria affecting micronutrients in soils.* In: Micronutrients in Agriculture, J. J. Mortvedt, F. R. Cox, L. M. Shuman, and R. M. Welch Eds., Soil Sci. Soc. Am., Madison, Wl, Book Ser. No. 4. pp. 89-112.

Machold, O. (1968). *Einfluss der Ernährungsbedingungen auf den Zustand des Eisens in den Blättern, den Chlorophllgehalt und die Katalase-sowie Peroxydaseaktivität. Flora (Jena).* Abt. A. 159:1-25.

Marschner, H. (1995). *Mineral Nutrition of Higher Plants.* p. 1-889. Academic Press. New York.

Marschner. H., V. Römheld and M. Kissel (1986). *Different strategies in higher plants in mobilization and uptake of iron.* J. Plant Nutr. 9:695-713.

Martens, D. C. and D. T. Westermann (1991). *Fertilizer applications for correcting micronutrient deficiencies. P. 549-592. In: Micronutrients in Agriculture.* 2nd. Ed. Soil Sci. Soc. of Agron. SSSA Book Series No. 4. Madison USA.

Mc Murtrey, J. E. Jr. (1951). *Plant nutrient deficiency in tobacco.* p. 19-58. the American Soc. of Agron. and The National Fert. Assoc. Washington, D. C.

Moraghan, J. T. (1987*).* *Effect of phosphorus and iron fertilizers on the growth of two soybean varieties at two soil temperatures.* Plant and Soil 104:121-127.

Nelson, S. D. A. Wallace and J. C. Brown (1982*).* *Iron nutrition and interactions in plants.* J. Plant Nutrition 5 (4-7): 229-301.

O' Hara. G. W., M. J. Dilworth, N. Boonkerd and P. Parkpian (1988). *Iron deficiency specifically limits nodule development in peanut inoculated with* ***Bradyrhizobium sp****.* New Phytol. 108:51-57.

Olsen, S. R. and F. W. Watanabe (1979). *Interaction of added gypsum in alkaline soils with uptake of iron, molybdenum, manganese and zinc by sorghum.* Soil Sci. Soc. Am. J. 43:125-130.

Powell, P. E. , G. R. Cline, C. P. P. Redi, and P. J. Szaniszlo (1980). *Occurrence of hyroxamete siderosphere iron chelators in soils.* Nature (London) 287: 833-834.

Prasad, R., and J. E. Power (1997). *Soil Management for Sustainable Agriculture.* pp.1-356. CRC. Lewis Publishers. New York.

Pushnik, J. C. and G. W. Miller (1989). *Iron regulation of chloroplast photosynthetic function: mediation of PSI development.* J. Plant Nutr. 12:407-421.

Raese, J. T. and D. C. Staiff (1988). *Chlorosis of "Anjou" pear trees reduced with foliar sprays of iron compounds.* J. Plant Nutr. 11:1379-1385.

Ric De Vos, C., H. J. Lubberding and H. Bienfait (1986). *Rhizosphere acidification as a response to iron deficiency in bean plants.* Plant Physiol. 81:842-846.

Römheld, V. (1985). *Bad- weather chlorosis in grapevine: effect of bicarbonate and low soil temperature on uptake and translocation of iron and also in the incidence of chlorosis.* p. 211-217. In: Bodenbewirtschaflung. Bodenfruchtbarkeit. Boenschutz.

Verband Deutscher Landwirtschaftlicher. Untersuchungs-und Forschungsanstalten-Verlag. Darmstadt, Germany.

Römheld, V. and D. Kramer (1983). *Relationship between proton efflux and rhizodermal transfer cells induced by iron deficiency*, Z. Pflanzenphysiol. 113:73-83.

Römheld V. and H. Marschner (1983). *Mechanism of iron uptake by peanut plants. 1 Fe^{3+} reduction, chelate splitting, and release of phenolics.* Plants Physiol. 71:949-954.

Römheld, V. and H. Marscher (1986 a). *Evidence for a specific uptake system for iron phytosiderephores in roots of grasses.* Plant Physiol. 80:175-180.

Römheld, V. and H. Marschner (1986 b). *Mobilization of iron in the rhizosphere of different plant species. In: Advances in Plant Nutrition,* (Ed. B. Tünker and A. Läuchli). 2: 155-204.

Römheld. V. and H. Marschner (1990). *Genotypical differences among graminaceous species in release of phytosiderophores and uptake of iron phytosiderophpres.* Plant and Soil 123:147-153.

Römheld. V. and H. Marschner (1991). *Function in micronutrients in plants.* p. 297-328. In: Micronutrients in Agriculture 2nd Ed. Soil Science Soc. of Amer. Madison, WI. USA.

Römheld, V., H. Marschner and D. Kramer (1982). *Response of Fe deficiency in roots of "Fe efficient" plant species.* J. Plant Nutrition 5:489-498.

Smith, G. S. I. S. Cornforth and H. V. Henderson (1984). *Iron requirements of C-3 and C-4 plants.* New Phytol. 97:543-556.

Stevenson, F. J. (1991). *Organic matter- nutrient reactions in soil.* In: Micronutrients in Agriculture. J. J. Mortvedt, F. R. Cox, L. M. Shuman, and R. M. Welch, Eds. Soil Sci. Soc. Am., Madison, WI. Pp. 145-186.

Taban, S. M. Alpaslan, A. G. Hashemi ve D. Eken (1997). *Orta Anadolu'da çeltik tarımı yapılan toprakların bazı fiziksel ve kimyasal özellikleri.* Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi 3 (3): 457-466.

Taban, S. ve C. Turan (1987). *Değişik miktarlardaki demir ve çinkonun mısır bitkisinin gelişmesi ve mineral madde kapsamı üzerine etkileri.* Doğa Türk Tarım ve Ormancılık Dergisi 11 (2): 448-456.

Tisdale, S. L., W. L. Nelson and J. D. Beaton (1985). *Soil Fertility and Fertilizers.* 4th Ed. p. 1-754. Macmillan Publishing Company, New York.

Terry, N. and J. Abadia (1986). *Function of iron in chloroplasts.* J. Plant Nutr. 9:609-646.

Turan, C., G. Çelebi, R. Yalçın, B. Kacar ve S. Taban (1989). *Antalya Kıyı Bölgesi topraklarının mikro element durumu ve bu topraklarda Fe, Mn, Zn ve Cu belirlenmesinde uygulanan yöntemlerin karşılaştırılması.* Doğa Türk Tarım ve Ormancılık Dergisi 13 (3b): 1294-1307.

Wallace, A. and C. P. North (1966). *Supplying FeEDDHA to orange trees in irrigation water.* In: Current Topics in Plant Nutrition, A. Wallace (ed) Edwards Bros. Ann. Arbor Mic. P. 15.

Wallace, A., L. M. Shannon, O. R. Lunt and R. L. Impey (1957). *Some aspects of the use of metal chelates as micronutrient fertilizers sources.* Sol Sci. 84:27-41.

Wallace A., A. M., Abou-Zamzam and J. W. Cha (1986*).* *Influence of iron efficiency in soybeans on concentration of many trace elements in plant parts and implications on iron-efficiency mechanisms.* J. Plant Nutrition 9:787-803.

Yen, P.Y. , W. P. Inskeep and R. L. Weterman (1988). *Effect of soil moisture and phosphorus fertilization on iron chlorosis of sorghum.* J. Plant Nutr. 11:1517-1531.

11 MANGAN

11.1. BİTKİLERİN MANGAN ALIMI

Bitkiler, geliştikleri ortamdan manganı kökleri aracılığıyla Mn^{2+} iyonu şeklinde aldıkları gibi doğal ve yapay (sentetik) kompleks oluşturuculara moleküler şekilde bağlanmış olan manganı da alırlar. Püskürtülerek uygulanmaları durumunda bitkiler, anılan şekillerdeki manganı yaprakları aracılığıyla da alabilirler. Topraklarda mangan miktarları yükseltgenme-indirgenme tepkimelerine bağlı olarak değişir. Yükseltgenme-indirgenme tepkimeleri ise temelde mikrobiyal aktivite yanında toprağın pH'sına, nem ve organik madde miktarına bağlıdır. Sterilize edilmek suretiyle toprakta manganı yükseltgeyen (oksitleyen) mikroorganizmaların yok edilmeleri durumunda Mn miktarı zehir etkisi gösterecek düzeylere ulaşabilir. Bu nedenle rizosferdeki mikrobiyal etkinlik bitkilerde mangan alımı yönünden büyük önem taşır.

Organik asitler, amino asitleri ve fenolik maddeler gibi kök salgıları rizosferde çeşitli besin elementlerinin olduğu gibi manganın da yararlanılabilir şekle geçmesine (mobilize olmasına) önemli etki yapar **(Bkz: Şekil 2-4).** Rizosferde MnO_2'nin bitkiler tarafından alınabilir şekle dönüşmesi üzerine organik asitlerin etkisi göreceli olarak en fazladır (Uren ve Reisenauer 1988). Bitki kökleri tarafından salgılanan organik asitler içerisinde malik asit önemli bir yer tutar. Jauregui ve Reisenauer'e (1982) göre salgılanan 1 mol malik asidin yükseltgenmesi sonucu 1 mol CO_2 açığa çıkarken bitkinin yararlanabileceği şekilde 6 mol Mn^{2+} oluşur **(Bkz: Şekil 2-4A).** Salgılanan fenolik maddeler de manganın indirgenmesini artırarak yararlı mangan miktarına katkıda bulunurlar (Marschner 1988).

Rizosferdeki mikroorganizmalar, mangan dahil çeşitli bitki besin elementlerinin yararlılık durumu üzerine değişik yollardan etki yaparlar. Bu etkiler: (a) Bitkilerde kökün büyümesi, morfolojisi ve fizyolojisi, (b) Bitkilerin gelişmesi ve fizyolojisi, (c) Besin elementlerinin yarayışlılığı ve (d) Besin elementlerinin alınma mekanizmaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Rizosferdeki mikroorganizmaların, manganın yarayışlılığı ve bitkiler tarafından alınabilirliği üzerine etkileri belirgin olduğu ölçüde karmaşıktır (Şekil 11-1). Mikrobiyal aktivitenin temelde işlevi topraktaki ve rizosfer toprağındaki Mn^{2+}'ı bitki tarafından alınamaz şekle yükseltgemek, bir başka deyişle immobil şekle dönüştürmektir. Ancak, rizosferdeki mikroorganizmalar koşullara bağlı olarak manganı hem yükseltgeyerek yararlanılamaz *(immobil)* şekle,

pabilmektedir. Manganın toksik etki yapan kritik düzeyi bitki genotipleri arasında da ayrımlı olduğu saptanmıştır.

Çizelge 11-12. Çeşitli bitkilerde toksik etki yaptığı belirlenen kritik Mn miktarları (Marschner 1995)

Bitki	Toksik etki yapan kritik Mn miktarı, mg kg^{-1}
Mısır	200
Pigeon bezelyesi	300
Soyafasulyesi	600
Pamuk	750
Tatlı patates	1380
Ayçiçeği	5300

Mangan toksisitesi çoğu bitkilerde olgun yapraklarda kahverengi lekelenmelerle ortaya çıkar. Zamanla lekelerin bulunduğu alanlar mantarlaşır. Bu olgu Mn^{2+} toksisitesinin belirgin göstergesidir. Çoğu zaman mangan toksisitesi belirtileri damarlar arasındaki klorotik ve nekrotik alanlarda görülür. Fasulye ve pamuk bitkileri gibi özellikle çift çenekli bitkilerde bu belirtiler genç yapraklarda şekil bozulmalarına (crinkle leaf) neden olur.

KAYNAKÇA

Aktaş, M. (1981). *Demir gübrelemesinin soya fasulyesi bitkisinin fosfor, çinko, mangan ve bakır kapsamı üzerine etkisi*. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı 31: 49-57, Ankara.

Bergmann, W. (1992). *Nutritional Disorders of Plants*. p. 1-741 Gustav Fisher Verlag Jena, New York.

Bunje, G. (1979). *Untersuchungen zum Einfluss der Mangan-und Kupferversorgung auf die Kälteresistenz von Winterweizen, Hafer und Mais anhand von Gefassversuchen*. Inaug. Diss. Agrarw. Fak. Uni. Kiel.

Burnell, J.N. (1988). *The biochemistry of manganese in plants*. p. 125-137. In: Manganese in Soils and Plants (R.D.Graham, R.J.Hannam and N.C.Uren, eds.). Kluwer Academic, Dordrecht.

Bromfield, S.M., R.W.Cumming, D.J. David and C.H. Williams (1983). *Change in soil pH, manganese and aluminium under subterranean clover pasture.* Aust. J. Exp. Agric. Anim. Husb. 23: 181-191.

Camp, A.F., H.D. Chapman, and E.R. Parker (1951). *Symptoms of citrus malnutrition.* In: Hunger Signs in Crops. The American Society of Agronomy and The National Fertilizer Association, Washington, D.C.

Campbell, L.C. and Nable, R.O. (1988). *Physiological functions of manganese in plants*. p. 139-154. In: Manganese in Soils and Plants. (R.D. Graham, R.J. Hannan and N.C. Uren, eds.), Kluwer Academic, Dordrecht.

Chaudhry, M.R., ve B. Kacar (1980). *Büyük Konya Havzası topraklarının Fe, Zn, Cu ve Mn kapsamları*. s. 1-25. A.Ü.Z.F. Diploma Sonrası Yüksekokulu Tez Özetleri, A.Ü. Basımevi, Ankara.

Cheng, B.T., and G.J. Ouelette (1971). *Manganese availability in soil*. Soils and Fert. 34: 589-595.

Çakmak, İ., A. Çınar, N. Önelge, R. Derici ve B. Torun (2003). *Çukurova bölgesinde turunçgil bahçelerinin mineral beslenme düzeyinin toprak ve yapak analizleriyle belirlenmesi.* Final Raporu. TUBİTAK, TOGTAG/TARP-2667 nolu proje. s. 1-108

Eyüpoğlu, F., N.Kurucu ve S.Talaz (1996). *Türkiye topraklarının bitkiye yarayışlı bazı mikro element (Fe, Cu, Zn, Mn) bakımından genel durumu*. s. 1-72. Toprak Gübre Araştırma Enstitüsü Genel Yayın No. 217, Seri No. R-133, Ankara.

FAO (1990). *Micronutrient assessment at the country level*. p. 1-208. An International study. (M.Sillanpä, ed.) FAO Soil Bulletin 63. Published by FAO, Roma-Italy.

Gettier, S.W., D.C. Martens, D.L. Hallock, and M.J. Stewart (1984). *Residual Mn and associated soybean yield response from $MnSO_4$ application on a sandy loam soil.* Plant and Soil 81: 101-110.

Ghanem, I., M.M. Elgabaly, M.N.Hassan and V. Tadros (1971). *Effect of organic materials addition on transformation of added manganese dioxide to alkali calcareous soils.* Plant and Soil 34: 653-661.

Güneş, A., ve M. Aktaş (1996). *Değişik NO_3^-/NH_4^+/Üre oranlarının domateste verim ve kaliteye etkisi.* TÜBİTAK, Tr.J.Agriculture and Forestry 20: 35-40.

Güneş A., M.Aktaş, A. İnal ve M.Alpaslan (1996). *Konya Kapalı Havzası topraklarının fiziksel ve kimyasal özellikleri.* s. 1-24. A.Ü.Z.F. Yayın No. 1453, Bilimsel Araştırma ve İnceleme 801. A.Ü.Z.F. Yayın Ünitesi, Ankara.

Hannam, R.J., and K. Ohki (1988). *Detection of manganese deficiency and toxicity in plants.* p. 243-259. In: Manganese in Soils and Plants. (R.D.Graham et al, eds.). Proc. Int. Symp. Adelaide, South Australia. 22-26 Aug. 1988. Kluwer Academic Publ., Netherlands.

Hasselo, H.N. (1965). *The nitrogen, potassium, phosphorus, calcium, magnesium, sodium, manganese, iron, copper, boron, zinc, molybdenum and aluminium contents of tea leaves of increasing age*. Tea Quart. 36(3): 122-136.

Horiguchi, T. (1989). *Mechanism of manganese toxicity and tolerance of plants.* J.Plant Nutr. 11: 235-246.

Jauregui, M.A., and H.M. Reisenauer (1982). *Dissolution of oxides of manganese and iron by root exudate components.* Soil Sci. Soc. Am. J. 46: 314-317.

Jones, J.B.Jr., B. Wolf, and H.A. Mills (1991). *Plant Analysis Handbook. I. Methods of Plant Analysis and Interpretation.* p. 1-213. Micro-Macro Publishing Inc., USA.

Kacar, B. (1996). *Bitki Fizyolojisi*. 4.Baskı. s. 1-424. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayın No. 1447. A.Ü. Ziraat Fak. Yayın Ünitesi, Ankara.

Kacar, B., G. Fuleky, S. Taban, ve M. Alpaslan (1993). *Değişik miktarlarda kireç kapsayan topraklarda yetiştirilen çeltik bitkisi* ***(Oryza sativa*** L.*)'nin gelişmesi ile Zn, P, Fe ve Mn alımı üzerine Zn x P ilişkisinin etkisi.* s. 1-44. A.Ü. Araştırma Fonu (Kesin Rapor). A.Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ankara.

Kacar, B., E. Przemeck, A. Özgümüş, C. Turan, A.V. Katkat ve İ. Kayıkçıoğlu (1979). *Türkiye'de çay tarımı yapılan toprakların ve çay bitkisinin mikro element gereksinmeleri üzerinde bir araştırma*. s. 1-67. TÜBİTAK, TOAG-321, Ankara.

Katkat, A. V., A. Özgümüş, H. Başar ve B. Altınel (1994). B*ursa yöresindeki şeftali ağazlarının demir, çinko, bakır ve mangan beslenme durumları.* Tr. J. of Agrıcultural and Forestry 18: 447-456

Lindsay, W.L. (1972). *Inorganic phase equilibria of micronutrients in soils.* p. 41-57. In: Micronutrients in Agriculture. Soil Sci. Soc. America Inc., Madison, USA.

Lindsay, W.L., and W.A. Norvell (1978). *Development of a DTPA test for zinc, iron, manganese, and copper.* Soil Sci. Soc. Am. J. 42: 421-428.

Marschner , H. (1988). *Mechanism of manganese acquisition by roots from soils.* p. 191-204. In: Manganese in Soils and Plants (R.D.Graham, R.J.Hannam and N.C.Uren, eds.), Kluwer Academic, Dordrecht, The Netherlands.

Marschner , H. (1995). *Mineral Nutrition of Higher Plants*. pp. 1-889 2nd ED. academic Press, New York.

Martens, D.C., and D.T. Westermann (1991). *Fertilizer applications for correcting micronutrient deficiencies.* p. 549-592. In: Micronutrient in Agriculture. SSSA Book Series. No.4 Madison, WI., USA.

Mascagni, H.J.Jr., and F.R. Cox (1985). *Effective rates of fertilization for correcting manganese deficiency in soybeans*. Agron J. 77: 363-366.

McKenzie, R.M. **(1989).** *Manganese oxide and hydroxides.* p. 439-466. In: Minerals in soil Environments. (J.B. Dixon and S.B. Weed, eds.). 2nd ed. SSSA Madison, WI.

Moraghan, J.T., and J. Mascagni, Jr. (1991). *Environmental and soil factors affecting micronutrient deficiency and toxicities.* p. 371-425. In: Micronutrients in Agriculture. SSSA Madison, WI.

Mortvedt, J.J. (1982). *Calcium, magnesium, sulfur, and micronutrients*. p. 91-110. In: The Fertilizer Handbook. (W.C. White, and D.N. Collins,eds.). The Fertilizer Institute, Washington, D.C.

Nable, R.O., A. Bar-Akiva and J.F. Loneragan (1984). *Functional manganese requirement and its use as a critical value for diagnosis of manganese deficiency in subterranean clover (**Trifolium subterraneum** L.)* Ann. Bot. 54: 39-49.

Parker, M.B., and M.E. Walker (1986). *Soil pH and manganese effects on manganese nutrition of peanut*. Agron. J. 78: 614-620.

Pethiyagoda, U., and S. Krishnapillai (1971). *Studies on the mineral nutrition of tea. 2-Experimentally induced major nutrient deficiency symptoms.* Tea Quarterly. 4(2,3,4): 107-120.

Reid, J.M., and G.J. Racz (1985). *Effects of soil temperature on manganese availability to plants grown on an organic soil*. Can.J. Soil Sci. 65: 769-775.

Reuter, D.J., T.G. Heard and A.M. Alston (1973). *Correction of manganese deficiency in barley crops on calcareous soils. 2. Comparison of mixed and compound fertilizers.* Aust. J. Exp. Agric. Anim. Husb. 13: 440-445.

Skinner, J.J., and E.R. Purvis (1951). *Plant nutrient deficiencies in vegetable or truck crops.* p. 171-214. In: Hunger Signs in Crops. The American Society of Agronomy and The National Fertilizer Association,Washington, D.C.

Southern, P.J., and K. Dick (1969). *Trace element deficiencies in tropical tree crops in Paupa and New Fuinea*. Research Bull. 3, Dept. of Agr., Stock and Fisheries, Port Moresby.

Stahlberg, S., and S. Sombatpanit (1974). *Manganese relationships of soil and plant. I. Investigation and classification of Swedish manganese-deficient soils*. Acta. Agric. Scand. 24: 179-194.

Taban, S., **M. Alpaslan ve C. Turan (1995).** *Artan miktarlarda verilen fosfor ve manganın mercimek bitkisinin gelişmesi ile fosfor ve mangan kapsamları üzerine etkisi.* Tr. J. of Agriculture and Forestry 19:39-43.

Taban, S., ve M. Alpaslan (1996). *Mısır bitkisinin çinko, demir, bakır, mangan ve klorofil kapsamı üzerine çinko gübrelemesinin etkisi*. Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi 2(4): 69-73.

Taban, S., M. Alpaslan, A.G. Hashemi ve D. Eken (1997). *Orta Anadolu'da çeltik tarımı yapılan toprakların bazı fiziksel ve kimyasal özellikleri*. Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi 3(3): 457-466.

Turan, C., ve A. Korkmaz (1986). *Kireç ve demir uygulamasının asit reaksiyonlu toprakta mısır bitkisinin Mn, Zn, Cu ve K kapsamları üzerine etkileri*. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı 34(1,2,3,4): 189-199.

Uren, N.C., and H.M. Reisenauer (1988). *The role of root exudation in nutrient acquisition.* p. 79-114. Advances Plant Nutrition, Vol. 3 (B.Tinker and A.Läuchli, eds.)., Praeger, New York.

Vielemeyer, H.P., F. Fischer and W. Bergmann (1969). *Untersuchunger über den Einfluss der Mikronährstoffe Eisen and Mangan auf den Stickstoff-Stoffwechsel landwirtschaftlicher Kulturpflanzen.* 2. Mitt.: Unterschungen über die Wirkung des Mangans auf die Nitratreduktion und den Gehalt anfrein Aminosäuren in jungen Buschbohnenpflanzen. Albrecht-Thaer-Arch. 13: 393-404.

Warden, B.T. (1991). *Manganese extracted from different chemical fractions of bulk and rhizosphere soil affected by method of sample preparation*. Commun. Soil Sci. Plant Anal. 22: 169-176.

Willson, K.C. (1969). *The mineral nutrition of tea.* p. 1-17. Potash Review. International Potash Institute. Berne, Switzerland.

12 ÇİNKO

12.1. BİTKİLERİN ÇİNKO ALIMI

Bitkiler çinkoyu genelde iki değerli Zn^{2+} iyonu şeklinde alır. Toprakta adsorbe edilmiş bir değerli $ZnCl^{+}$ ve $Zn(OH)^{+}$ katyonlarının bitkiler tarafından ne ölçüde alındığı tam olarak bilinmemektedir. Toprakta ya da besin çözeltilerinde bulunan Zn-kileytler, bitkiler tarafından kileyt şeklinde değil doğrudan Zn şeklinde alınır (Halvorson ve Lindsay 1977). Püskürtülerek uygulanan çözünebilir çinko tuzlarındaki ve çinko komplekslerindeki çinko da aynı şekilde bitki yaprakları tarafından absorbe edilir. Çinko; Mg^{2+}, Ca^{2+}, Fe^{2+} ve Mn^{2+}'dan ayrımlı olarak bitkide kimyasal değerlik değişikliğine uğramaz ve Zn (II) şeklinde işlevlerini sürdürür.

Çinko alımları yönünden bitkiler arasında önemli ayrımlılık vardır. Örneğin aynı koşullarda yetiştirilen mısır bitkisi yarayışlı çinkonun % 60'ını alırken domates bitkisi yalnızca % 30 kadarını alır. Bitki çeşidine bağlı olarak çinkonun % 58 ile % 98'i suda çözünebilir şekildedir (Welch ve ark. 1976). Çakmak ve Marschner'e (1987) göre fizyolojik aktif Zn fraksiyonunu oluşturan suda çözünebilir Zn, bitkilerde Zn durumunu yansıtma yönünden toplam Zn'ya göre daha güvenilir bir ölçüttür.

Çinkonun pasif ya da aktif absorpsiyon şeklinde alımı üzerinde tartışmalar günümüzde de yoğun şekilde sürmektedir. Öteki bitki besin elementleri gibi çinkonun da toprak çözeltisindeki miktarı, kök etki alanına taşınması ve kök üzerine alınması önemli temel konulardır. Çinkonun büyük bir bölümü toprakta adsorbe edilmiş şekilde bulunduğu için toprak çözeltisindeki Zn miktarı genelde çok düşüktür. Bu nedenle kitle akımı ile çinkonun kök etki alanına taşınması da çok azdır. Yapay olarak kirlenmemiş toprak çözeltilerinde Zn miktarı $3x10^{-8}$ ile $5x10^{-7}$ M arasında değişir (Barber 1995). Toprak çözeltisinin Zn içeriği pH ile yakından ilişkili olup pH arttıkça Zn miktarı önemli düzeyde azalır (Bruemmer ve ark. 1986). Kök yöresinde toprak çözeltisinin Zn içeriği mevsimsel değişikliklerle de yakından ilgili olup ilkbaharda ~ $5x10^{-8}$ M iken yaz döneminde ~ $2x10^{-7}$ M olur (Sinclair ve ark. 1990).

Bitki kökleri tarafından alınan Zn miktarında kitle akımının payı, toprak çözeltisinde bulunan Zn miktarının olağanüstü az olması nedeniyle düşüktür. Örneğin transpirasyon oranı 300 L kg^{-1} kuru madde ve toprak çözeltisindeki Zn miktarı 10^{-7} M ise bitkinin aldığı çinko miktarında kitle akımının payı 2 mg kadardır. Ancak

Şekil 12-9. *Çay bitkisinde çinko noksanlığı. Sağdaki yaprak aşırı derecede yukarı doğru kıvrılmış ve kenarları girintili çıkıntılı olmuştur (Tolhurst 1973)*

KAYNAKÇA

Alpaslan, M. ve S. Taban (1996). *Çeltik (**Oryza sativa** L.)'de çinko-demir ilişkisi.* A.Ü.Z.F. Tarım Bilimleri Dergisi 2(1):45-49.

Barber, S.A. (1995). *Soil nutrient bioavailability*. A Mechanistic Approach. John Wiley and Sons, New York.

Bruemmer, G.W., J. Gerth and U. Herms (1986). *Heavy metal species, mobility and availability in soils.* Z. Pflanzenernähr. Bodenk. 149:382-398.

Chaudhry, M. ve B. Kacar (1980). *Büyük Konya Havzası topraklarının Fe, Zn, Cu ve Mn Kapsamları.* s. 1-25. A.Ü.Z.F. Diploma Sonrası Yüksek Okulu Doktora Tez Özetleri. A.Ü. Basımevi, Ankara.

Çakmak, İ. (1988). *Morphologische und physiologische veranglerungen bei zink-mangelpflanzen.* Ph D Thesis. University of Hohenheim-Stuttgart, Germany.

Çakmak, İ. and H. Marschner (1987). *Mechanism of phosphorus-induced zinc deficiency in cotton.* III. Changes in physiological availability of zinc in plants. Physiol. Plant. 70:13-20.

Çakmak, İ. and H. Marschner (1988a). *Enhanced superoxide radical production in roots of zinc-deficient plants.* J. Exp. Bot. 39:1449-1460.

Çakmak, İ. and H. Marschner (1988b). *Increase in membrane permeability and exudation of root of zinc deficient plants*. J. Plant Physiol. 132:356-361.

Çakmak, İ. and H. Marschner (1993). *Effect of zinc nutritional status on activities of superoxide radical and hydrogen* 155/156:127-130.

Çakmak, İ., H. Marschner and F. Bangerth (1989). *Effects of zinc nutritional status on growth, protein metabolism and levels of indole-3-acetic acid and other phytohormones in bean (**Phaseolus vulgaris** L.).* J. Exper. Bot. 40:405-412.

Çakmak, İ., K. Y. Gülüt, H. Marschner and R. D. Graham (1994). *Effect of zinc and iron deficincy on phytosiderophore release in wheat genoypes differing in zinc efficiency*. Journal of Plant Nutrition 17: 1-17.

Çakmak, İ., M. Atlı, R. Kaya, H. Evliya and H. Marschner (1995). *Association of high light and zinc deficiency in cold induced leaf chlorosis in grapefruit and mandarin trees*. J. Plant Physiol. 146:335-360.

Çakmak, İ., A. Çınar, N. Önelge, R. Derici ve B. Torun (2003). *Çukurova bölgesinde turunçgil bahçelerinin mineral beslenme düzeyinin toprak ve yaprak analizleriyle belirlenmesi*. TUBİTAK, TOĞTAG/TARP-2667-1'nda Araştırma projesi. Final raporu s. 1-108.

Çakmak, İ., A. Yılmaz, M. Kalaycı, H. Ekiz, B. Torun, B. Erenoğlu and H.J. Braun (1996a). *Zinc deficiency as a critical problem in wheat production in Central Anatolia*. Plant and Soil 180:165-172.

Çakmak, İ., N. Sarı, H. Marschner, H. Ekiz, M. Kalaycı, A. Yılmaz and H. J. Braun (1996b). *Phytosıderophore release in bread and durum wheat genotypes differing in zinc efficiency.* Plant and soil 180: 183-189.

Çakmak, İ., N. Sarı, H. Marschner, M. Kalaycı, A. Yılmaz, S. Eker and K.Y. Gülüt (1996c). *Dry matter production and distribution of zinc in bread and durum wheat genotypes differing in zinc efficiency*. Plant and Soil 180.173-181.

Çakmak, İ., H. Ekiz, A. Yılmaz, B. Torun, N. Köleli, İ. Gültekin, A. Alkan and S. Eker (1997). *Differential response of rye, triticale, bread and durum wheat to zinc deficiency in calcareous soils*. Plant and Soil 188:1-10.

Çakmak, İ., B. Torun, B. Erenoğlu, L. Öztürk, H. Marschner, M. Kalaycı, H. Ekiz and A. Yılmaz (1998). *Morphological and physiological differences in the response of cereals to zinc deficiency*. In: (Wheat Prospects for Global Improvement. Eds. H.J. Braun et al). p. 427-435. Kluwer Academic Publishers. Netherlands.

Çakmak (Özden), L. Öztürk, S. Karanlık, H. Özkan, Z. Kaya ve İ. Çakmak (2001). *Tolerance of 65 durum wheat genotiypes to zinc deficiency in a calcareus soil.* Journal of Plant Nutrition 24 (II) 1834-1847.

Dibrova, V.S. (1967). *Effect of zinc fertilizers on the biochemical properties of corn under various conditions of zinc supply*. Fiziol. Rast. 14(4):670-674.

Dolar, S.G. and D.R. Keeney (1971). *Availability of Cu, Zn and Mn in soils.* I. Influence of soil pH, organic matter and extractable phosphorus. J. Sci. Fd. Agric. 22:273-282.

Eiwazi, F. and C.C. Weir (1989). *Phosphorus and mycorrhizal interaction on uptake of P and trace elements by maize*. Fert. Res. 21:19-21.

El-Kherbawy, M., J.S. Angle, A. Heggo and R.L. Chaney (1989). *Soil pH, rhizobia, and vesicular-arbuscular mycorrhizae inoculation effects of growth and heavy metal uptake of alfalfa (**Medicago sativa** L.).* Biol. Fertil. Soils. 8:61-65.

Eyüpoğlu, F., N. Kurucu ve S. Talaz (1996). *Türkiye topraklarının bitkiye yarayışlı bazı mikro element (Fe, Cu, Zn, Mn) bakımından genel durumu*. S. 1-72. Toprak Gübre Araştırma Enstitüsü Genel Yayın No. 217, Seri No. R-133, Ankara.

Faber, B.A., R.J. Zasoski, R.G. Burau and K. Uriu (1990). *Zinc uptake by corn as affected by vesicular-arbuscular mycorrhizae.* Plant and Soil 129:121-130.

Fenster, W.E., G.W. Rehm and J. Grava (1984). *Zinc for Minnesota soils*. Minnesota Agric. Ext. Serv. AG-FS-0720.

Gilmore, A.E. (1971). *The influence of endotrophic mycorrhizae on the growth of peach seedlings.* J. Amer. Soc. Hort. Sci. 96:35-38.

Graham, R.D., J.S. Ascher, S.C. Hynes (1992). *Selecting zinc-efficient cereal genotypes for soils low in zinc status*. Plant and Soil 146:241-250.

Güneş, A., A. İnal, M. Alpaslan, S. Taban ve S. Poyrazoğlu (1998). *Beypazarı yöresinde yetiştirilen havuçların beslenme durumları ve besin değerleriyle toprak özellikleri arasındaki ilişkiler*. s. 1-37. TÜBİTAK TOGTAG-1638. Ankara.

Güneş, A., M. Aktaş, A. İnal ve M. Alpaslan (1996). *Konya Kapalı Havzası topraklarının fiziksel ve kimyasal özellikleri.* s. 1-24. A.Ü.Z.F. Yayın No. 1453, Bilimsel Araştırma ve İnceleme 801. A.Ü.Z.F. Yayın Ünitesi, Ankara.

Hacısalihoğlu, G., L. Öztürk, I. Çakmak, R. M. Welch and L. Kochıan (2004). *Genotypic variation in common been in response to zinc deficiency in calcareous soil*. Plant and soil 259: 71-83.

Haktanır, F. (1983). *Trakya Bölgesi Meriç Havzası topraklarının çinko durumu ve bu topraklarda yarayışlı çinko kapsamının belirlenmesinde kullanılacak yöntemler üzerinde bir araştırma.* s. 43-92. A.Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü (Doktora Tezi). Ankara.

Halvorson, A.D. and W.L. Lindsay (1977). *The critical Zn^{2+} concentration for corn and the nonabsorption of chelated zinc*. Soil Sci. Soc. Amer. J. 41:531-534.

Hasselo, H.N. (1965). *The nitrogen, potassium, phosphorus, calcium, magnesium, sodium, manganese, iron, copper, boron, zinc, molybdenum and aluminium contents of tea leaves of increasing age*. Tea Quart. 36(3):122-136.

Helaloğlu, C., B. Torun, İ. Talay ve İ. Çakmak (1998). *Harran ovası sulu koşullarında değişik buğday genotiplerinin çinko gübrelenmesine reaksiyonları ve çinko yetersizliğine dayanıklı genotiplerin seçimi*. I. Ulusal Çinko Kongresi, Eskişehir. s. 417-423

Hu, H. and D. Sparks (1990). *Zinc deficiency inhibits reproductive development in Stuart pecan*. Hortscience 25:1392-1396.

Iyengar, B.R.V. and D.L. Deb (1977). *Contribution of oil zinc fractions to plant uptake and fate of zinc applied to the soil*. J. Ind. Soc. Soil Sci. 25:426-432.

Johnson, A.D. and J.G. Simons (1979). *Diagnostic indices of zinc deficiency in tropical legumes.* J. Plant Nutr. 1:123-149.

Jones, J.B. Jr., B. Wolf and H.A. Mills (1991). *Plant Analysis Handbook*. p. 1-213. Micro-Macro Publishing, Inc., USA.

Jung, W.H., A. Ehmann, K.K. Schlender and J. Scala (1975). *Zinc nutrition and starch metabolism in **phaseolus vulgaris** L.* Plant Physiol. 55:414-420.

Kacar, B. (1997). *Gübre Bilgisi*. 5. Baskı. s. 1-439. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayın No. 1490. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayın Ünitesi, Ankara.

Kacar, B., A. Özgümüş ve M.R. Chaudhry (1984). *Büyük Konya Havzası topraklarının çinko gereksinmesi üzerinde bir araştırma.* Doğa Bilim Dergisi, D. Serisi 8(2):237-243.

Kacar, B., E. Przemeck, A. Özgümüş, C. Turan, A.V. Katkat ve İ. Kayıkçıoğlu (1979). *Türkiye'de çay tarımı yapılan toprakların çay bitkisinin mikro element gereksinmeleri üzerinde bir araştırma*. TÜBİTAK Tarım ve Ormancılık Araştırma Grubu. Kesin Rapor s. 1-67. Proje No. TOAG-321. Ankara.

Kacar, B., G. Fuleky, S. Taban ve M. Alpaslan (1993). *Değişik miktarlarda kireç kapsayan topraklarda yetiştirilen çeltik bitkisi (**Oriza sativa** L.)'nin gelişmesi ile Zn, P, Fe ve Mn alımı üzerine çinko-fosfor ilişkisinin etkisi.* s. 1-44. A.Ü. Araştırma Fonu (Kesin Rapor). A.Ü. Ziraat Fak. Top. Bölümü, Ankara.

Kalaycı, M. (1993). *Değişik mikro element uygulamalarının buğdayın verimine etkisi.* Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma Enstitüsü Yıllık Raporu-1993. Eskişehir.

Kalaycı. M., B. Torun, S. Eker, M. Aydın, L. Öztürkve İ. Çakmak (1999). *Grain yield, zinc efficiency and zinc concentration of wheat cultivars grown in a zinc deficient calcareous soil in field and greenhouse*. Field Crop Research 63: 87-98.

Karanlık, S. (1995). *Orta Anadolu, Çukurova ve GAP bölgeleri topraklarında total ve bitkilerce alınabilir mikro elementlerin konsantrasyonlarının belirlenmesi.* Yüksek Lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Adana.

Katkat, A. V., A. Özgümüş, H. Başar ve B. Altınel (1994). B*ursa yöresindeki şeftali ağaçlarının demir, çinko, bakır ve mangan ile beslenme durumları*. Tr. J. of Agricultural and Forestry 18: 447-456.

Kovancı, İ. ve N. Eryüce (1986). *Ayvalık zeytinliklerinde yaprak ve toprakların demir, çinko, mangan içerikleri ve bitkide değişimleri.* Toprak İlmi Derneği 9. Bilimsel Toplantı Tebliğleri. Sıra No. 35, s. 1-15. Adana.

Krauskopf, K.B. (1972). *Geochemistry of micronutrients*. In: J.J. Monvedt, P.M. Giordano and W.L. Lindsay, Eds. Micronutrients in Agriculture. Soil Science Society of America, Madison WI, p. 31-33.

Kurucu, N., F. Eyüpoğlu, S. Yalaz ve Ü. Cansız (1993). *Türkiye topraklarının bitkiye yarayışlı mikro element durumu.* Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Toprak ve Gübre Araştırma Enstitüsü 1991-92 Araştırma Raporu. Genel Yayın No. 96, Ankara.

Loneragan, J.F., T.S. Grove, A.D. Robson and K. Snowball (1979). *Phosphorus toxicity as a factor in zinc-phosphorus interactions in plants*. Soil Sci. Soc. Am. 43:966-972.

Lucas, R.E. and B.D. Knezek (1972). *Climatic and soil conditions promoting micronutrient deficiencies in plants.* p. 265-288. In: Micronutrients in Agriculture. S.S.S.A., Inc. Madison Wisconsin, USA.

Marschner, H. (1991). *Root-induced changes in the availability of micronutrients in the rhizosphere*. In: Plant Roots. The Hidden Half (Y. Waisel, A. Eshel and K. Kafkafi eds.) p. 503-528. Marcel Dekker Inc., New York.

Marschner, H. **(1995).** *Mineral Nutrition of Higher Plants*. 2nd Ed. p. 1-889. Academic Press Limited. New York.

Marschner, H. and İ. Çakmak (1989). *High light intensity enhances chlorosis and necrosis in leaves of zinc, phosphorus and magnesium deficient bean (**Phaseolus vulgaris**) plant.* J. Plant Physiol. 134:308-315.

Marschner, H., V. Römheld and F.S. Zhang (1990). *Mobilization of mineral nutrients in the rhizosphere by root exudates*. Transact. 14th Int. Cong. Soil Science, Kyoto 1990, Vol. II, p. 158-163.

Martin, W.E., J.G. Mclean and J. Quick (1965). *Effect of temperature on phosphorus induced zinc deficiency.* Soil Sci. Soc. Amer. Proc. 29:411-413.

Massey, H.G. and F.A. Loeffel (1967). *Factors in interstrain variation in zinc content of maize (**Zea mays** L.) kernels.* Agron. J. 59:214-217.

McGrath, S.P., J.R. Sanders and M.H. Shalaby (1988). *The effect of soil organic matter levels on soil solution concentrations and extractabilities of manganese, zinc and copper*. Geoderma 42:177-188.

Menge, J.A., W.M. Jarrell, C.K. Labanauskas, J.C. Ojala, C. Huszar, E.L.V. Johnson and D. Sibert (1982). *Predicting mycorrhizal dependency of troyer citrange on **Glomus fasciculatus** in California citrus soils and nursery mixes*. Soil Sci. Soc. Am. J. 46:762-768.

Mengel, K. and E.A. Kirkby (1982). *Principles of plant nutrition* 3rd ed. p. 1-655. International Potash Institute. P.O. Box, CH-3048 Worblaufen-Bern/Switzerland.

Moraghan, J.T. (1980*).* *Effect of soil temperature on response of flux to P and Zn fertilizers.* Soil Sci. 129:290-296.

Moraghan, J.T. (1983). *Zinc deficiency of flax in North Dakota*. North Dakota Farm Res. 40:23-26.

Moraghan, J.T. and H.J. Jr. Mascagni (1991). *Environmental and soil factors affecting micronutrient deficiencies and toxicities*. p. 371-425. In: Micronutrients in Agriculture (J.J. Mortvedt, F.R. Cox, L.M. Shuman, R.M. Welch, eds.). SSSA Book Series No. 4, Madison, WI.

Murphy, L.S. and L.M. Walsh (1972). *Correction of micronutrient deficiencies with fertilizers.* p. 347-387. Micronutrients in Agriculture. (J.J. Mortwedt, P.M. Giardona and W.L. Lindsay, eds.). S.S.S.A. Madison, Wisconsin, USA.

Neilsen, G.H. and E.J. Hogue (1986). *Some factors affecting leaf zinc concentration of apple seedling grown in nutrient solution*. Hort. Science 21:434-436.

Obata, H. and K. Kitagishi (1980). *Investigation on pathway of zinc transport in vegetative node of rice plant by autoradiography*. J. Sci. Soil Manur., Jpn. 51:297-301.

Özcan, H. **(1998).** *Vesiküler-arbüsküler mycorrhiza'nın asit ve alkalin topraklarda yetiştirilen mısır bitkisinde fosfor alımına etkisi.* s. 1-79. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Toprak Anabilim Dalı, Ankara.

Parker, M.B. and M.E. Walker (1986). *Soil pH and manganese effects on manganese nutrition of peanut.* Agron. J. 78:614-620.

Pasricha, N.S., H.S. Baddesha, M.S. Aulakh and V.R. Nayyar (1987). *The quantity-intensity relationship in four different soils as influenced by phosphorus.* Soil Sci. 143:1-4.

Prasad, R. and J. F. Power (1997). *Soil Fertility Management for sustainable Agriculture*, CRC Lewis Publishers, pp. 1-356.

Rengel, Z. and R. D. Graham (1995 a). *Importance of seed Zn content for wheat growth on Zn deficient soil.* I. Vegetatif growth. Plant and soil 173: 259-266.

Rengel, Z. and R. D. Graham (1995 b). *Importance of secd Zn content for wheat growth on Zn-deficient soil*. II. Grain yield. Plant and soil 173: 267-274.

Rengel, Z., V. Römheld and H. Marschner (1998). *Uptake of zinc and iron by wheat genotypes differing in zinc efficiency*. Journel of Plant Physıology 152: 433-438.

Robson, A.D. and M.G. Pitman (1983). *Interactions between nutrients in higher plants.* p. 147-180. In: Enc. Pl. Physiol. New Series, Vol. 15b, (A. Läuchli and R.L. Bielski, eds.).

Römheld, V. (1987). *Different strategies for iron acquisition in higher plants.* Physiol. Plant. 70:231-234.

Runjin, L. (1989). *Effects of vesicular-arbuscular mycorrhizas and phosphorus on water status and growth of apple*. J. Plant Nutr. 12:997-1017.

Sarong, L.Q., D.R. Bouldin and W.S. Reid (1989). *Total and labile zinc concentrations in water extracts of rhizosphere and bulk soils of oats and rice.* Commun. Soil Sci. Plant Anal. 20:271-289.

Sauchelli, V. (1969). *Trace element in agriculture*. p. 1-248. Van Nostrand Reinhold Company, New York.

Sedberry, J.E. Jr., D.P. Bligh, F.J. Peterson and M.C. Amacher (1988). *Influence of soil pH and application of zinc on the yield and uptake of selected nutrient elements by rice.* Commun. Soil Sci. Plant Anal. 19:597-615.

Selimoğlu, F. (1993). *Aydın ve Muğla illerindeki turunçgil alanlarının çinko durumu ve bu topraklardaki alınabilir çinko miktarlarının tayininde kullanılacak metodlar.* s. 1-46. (Doktora tezi). A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Sharma, A. K. and P. C. Srivastava (1991). *Effect of vesivular-arbuscular mycorrhizae and zinc application an dry matter and zinc uptake of green gram* ***Vigna radiata L***. Wilczek. Biology and Fertility of soils 11: 52-56.

Sharma, A. K., P. C. Srivastava, N. Johri and V. S. Rathore (1992). *Kinetics of zinc uptake by mycorrhizal (VAM) and non-mycorrhizal corn* ***(Zea mays L.)*** *roots.* Biology and Fertility of Soils. 13: 206-210.

Sharma, C.P., P.N. Sharma, S.S. Bisht and B.D. Nautiyal (1982). *Zinc deficiency induced changes in cabbage (****Brassica oleracea var. Capitata****),* Ninth International Plant Nutrition Colloquium, Warwick University, England, August 22-27, 1982. Ed. A. Scaite. p. 601-606.

Sharma, K.N. and D.L. Deb (1988). *Effect of organic manuring on zinc diffusion in soils of varying texture.* J. Indian Soc. Soil Sci. 36:219-224.

Shrotri, C.K., M.N. Tewari and V.S. Rathore (1978). *Morphological and ultrastructural abnormalities in zinc deficient maize chloroplasts*. Nutritional deficiencies. Plant Biochem. J. 5:89-96.

Shrotri, C.K., P. Mohanty, V.C. Rathore and M.N. Tewari (1983). *Zinc deficiency limits the photosynthetic enzyme activation in* ***Zea mays*** *L.* Biochem. Physiol. Pflanz. 178:213-217.

Sillanpãã, M. (1982). *Micronutrients and the nutrient status of soils*. A Global study FAO Soils Bulletin, No. 48. FAO, Rome, Italy.

Sillanpãã, M. and P.L.G. Vlek (1985). *Micronutrients and the agroecology of tropical and Mediterranean regions.* Fert. Res. 7:151-167.

Sinclair, A.H., L.A.M. Dawson and D.J. Linehan (1990). *Micronutrient inflow rates and mobilization into soil solution in the root zone of winter wheat (**Triticum aestivum** L.).* Plant and Soil 122:143-146.

Singh, B. and R.B. Ballu (1983). *Effect of EDTA and sulfate carried zinc and manganese on uptake and content of zinc in paddy*. Indian J. Agric. Chem. 16:191-198.

Singh, J.P., R.E. Karamanos and J.W.B. Stewart (1986). *Phosphorus-induced zinc deficiency in wheat on residual phosphorus plants.* Agron. J. 78:668-675.

Singh, R.R. and M.S. Gangwar (1974). Indian J. Agr. Sci. 4:567-591.

Sommer, B. (1984). *Pflanzenverfügbarkeit von Schwermetallen in einer Löss-Parabraunerde nach langjähriger Düngung mit Klärschlämmen*. Diss. Agrarw. Fak. Univ. Hohenheim. Germany.

Taban, S. ve B. Kacar (1991). *Orta Anadolu'da çeltik yetiştirilen toprakların mikro element durumu.* Doğa Tr. J. of Agriculture and Forestry, 15:129-145.

Taban, S. **ve M. Alpaslan (1996).** *Mısır bitkisinin çinko, demir, bakır ve mangan ve klorofil kapsamı üzerine çinko gübrelemesinin etkisi.* Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 4(2):69-73.

Taban, S., **M. Alpaslan, A. Güneş, M. Aktaş, İ. Erdal, H. Eyüpoğlu ve İ. Baran (1998).** *Değişik şekillerde uygulanan çinkonun buğday bitkisinde verim ve çinkonun biyolojik yarayışlılığı üzerine etkisi*. I. Ulusal Çinko Kongresi. s. 147-155. 12-16 Mayıs 1997, Eskişehir.

Taban, S., M. Alpaslan, A.G. Hashemi ve D. Eken (1997). *Orta Anadolu'da çeltik tarımı yapılan toprakların bazı fiziksel ve kimyasal özellikleri*. Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 3(3):457-466.

Takagi, S., S. Kamei and Ming-Ho Yu (1988). *Efficiency of iron extraction from soil by mugineic acid family phytosiderophores*. J. Plant Nutrition 11:643-651.

Tisdale, S.L., W.L. Nelson, J.D. Beaton (1985). *Soil fertility and fertilizers*. 4th Ed. p. 1-754. Macmillan Publishing Company, New York.

Tolhurst, J.A.H. (1973). *Zinc deficiency in tea.* p. 1-15. The Tea Research Institute of East Africa. Pamphlet 21/73. Kericho, Kenya.

Torun, B., G. Bozbay, İ. Gültekin, H. J. Brown, H. Ekiz and İ. Çakmak (2000). *Differences in shoot growth and zinc concentration of 164 bread wheat*

genotypes in a zinc deficient calcareous soil. Journal of Plant Nutrition, 23 (9): 1251-1265.

Udo, E.J., H.L. Bohn and T.C. Tucker (1970). *Zinc adsorption by calcareous soils*. Soil Sci. Soc. Am. J. 34:405-410.

Ülgen, N. ve N. Yurtsever (1984). *Türkiye Gübre ve Gübreleme rehberi*. s. 1-183. Topraksu Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı Yayın No. 47, Rehber No. 8. Ankara.

Walter, A., V. Römheld, H. Marschner and S. Mori (1994). *Is the release of phytosiderophores in zinc deficient whcat plants a response to impaired iron utilization.* Physiologia plantarum 92: 493-500.

Welch, R.M., M.J. Webb and J.F. Loneragan (1982). *Zinc in membrane function and its role in phosphorus toxicity*. p. 510-515. In: Plant Nutrition 1982:Proceedings of the Ninth International Plant Nutrition Colloquium. (A. Scaite, ed.). Warwick University, England.

Welch, R.M., W.A. House and D. Van Campen (1976). *Effects of oxalic acid on availability of zinc from spinach leaves and zinc sulfate to rates*. J. Nutr. 107:923-933.

Wellings. N. P., A. H. Wearing and J. P. Thompson (1991). *Vesicular-arbuscular mycorrhizae (VAM) improve phosphorus and zinc nutrition and growth of pigeonpea in a Vertisol.* Australian Journal of Agricultural Research. 45(5):

Yılmaz, A., H. Ekiz, B. Torun, I. Gültekin, S. Karanlık, S.A. Bağcı and İ. Çakmak (1997). *Effect of different zinc application methods on grain yield and zinc concentration in wheat cultivars grown on zinc deficient calcareous soils.* Journal of Plant Nutrition 20(4-5):461-471.

13 BAKIR

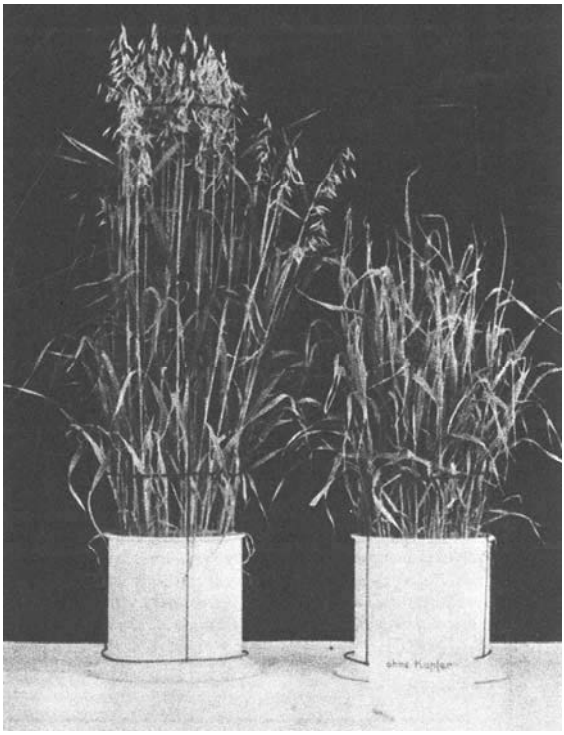
13.1. BİTKİLERİN BAKIR ALIMI

Bakır bitkiler tarafından temelde Cu^{2+} iyonu şeklinde alınır. Bitkiler doğal ve yapay organik bileşikler şeklindeki bakırı da aldıkları gibi yaprakları aracılığıyla bakır tuzlarını ve komplekslerini de alırlar. Biyolojik sistemlerde bakır genelde yükseltgenmiş Cu^{2+} şeklinde bulunur. Bu nedenle organik kileytler tarafından tamamına yakını bağlanmış şekilde bulunan Cu^{2+} iyonunun toprak çözeltisinden alınması büyük önem taşır. Toprak çözeltisinde Cu^{2+}'ın % 98'ine yakınının düşük molekül ağırlığına sahip organik bileşikler tarafından kompleks oluşturmuş şekilde bulunduğu rapor edilmiştir (Kochian 1991). Toprakta immobil olması nedeniyle kök üzerine bakırın büyük bölümü kontak değişim yoluyla alınır. Kök üzerine alınan bakır miktarında kontak değişimin payının araştırmalara dayanılarak % 87 olduğu rapor edilmiştir (Tisdale ve ark. 1985).

Metabolik önleyicilerin (inhibitörlerin) olumsuz etkisi, bitki içerisine bakır alımının temelde aktif absorpsiyon ile gerçekleştirildiğinin bir kanıtı olarak değerlendirilmektedir (Barber 1995). Ancak konu üzerindeki tartışmalar günümüzde de sürmektedir.

Yaşlı organlardan genç organlara taşınmakla beraber bakırın bitkilerde mobilitesi azdır. Araştırmalar taşınmanın bitkinin Cu içeriğiyle yakından ilişkili olduğunu göstermiştir (Loneragan 1975). Örneğin yeteri kadar Cu içeren buğday bitkisinde yapraklardan taneye Cu kolaylıkla taşındığı halde Cu noksanlığı gösteren bitkilerde taşınma çok yavaş gerçekleşir. Çoğu bitki özsuyunda Cu anyonik Cu kompleksleri şeklinde bulunur. Amino gruplarındaki N atomlarına bakırın çok kolay bağlanması nedeniyle ksilem ve floem iletim dokuları içindeki amino asitler Cu taşıyıcısı gibi görev yaparlar (Loneragan 1981).

Toprak sıcaklığı, organik bağlı bakırın yarayışlılığını artırmak suretiyle, bitkilerde Cu alımını olumlu şekilde etkiler. Organik bağlı Cu toprakta çözünebilir ve çözünemez şekildedir. Toprak sıcaklığının mobilizasyon ve immobilizasyon tepkimeleri ile bakırın çözünürlüğünü nasıl etkilediği üzerinde ise yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Şekil 13-4. *Yulaf bitkisinde bakır noksanlığı. Soldaki bitki normal olup sağdaki bitkide bakır noksanlığı belirtileri görülmektedir (Mengel ve ark. 2001).*

KAYNAKÇA

Alpaslan, M., A. Güneş ve S. Taban (1998). *Tuz stresinde çeltik ve buğday çeşitlerinin kalsiyum, fosfor, demir, bakır, çinko ve mangan içeriklerinde değişmeler.* s. 1-17. DOĞA Türk Tarım ve Ormancılık Dergisi (Baskıda). Ankara.

Ayala, M.B. and G. Sandmann (1988). *Activities of Cu-containing proteins in Cu-depleted pea leaves.* Physiol. Plant. 72:801-806.

Bachthaler, G. and A. Stritesky (1973). *Wachstumsuntersuchungen an Kulturpflanzen auf einem mit Kupfer überversorgten Mineralboden*. Bayer. Landwirtsch. Jahrb. 50:73-81.

Baker, A.J.M. and P.L. Walker (1989). *Physiological responses of plants to heavy metals and the quantification of tolerance and toxicity*. Chem. Speciation Bioavail. 1:7-17.

Barber, S.A. (1995). *Soil Nutrient Bioavailability*. p. 1-414. 2nd Ed. John Wiley and Sons Inc. New York.

Baszynski, T., M. Ruskowska, M. Krol, A. Tukendorf and D. Wolinska (1978). *The effect of copper deficiency on the photosynthetic apparatus of higher plants*. Z. Pflanzenphysiol. 89:207-216.

Çakmak, İ., A. Çınar, N. Önelge, R. Derici ve B. Torun (2003). *Çukurova bölgesinde turunçgil bahçelerinin mineral beslenme düzeyinin toprak ve yaprak analizleriyle belirlenmesi*. TUBİTAK, TOGTAG/TARP-2667-1'nolu proje Final Raporu s. 1-108.

Chaudhry, M. ve B. Kacar (1980). *Büyük Konya Havzası topraklarının Fe, Zn, Cu ve Mn kapsamları*. s. 1-25. A.Ü.Z.F. Diploma Sonrası Yüksek Okulu Doktora Tez Özetleri. A.Ü. Basımevi, Ankara.

Dam Kofoed, A. (1980). *Copper and its utilization in Danish agriculture*. Fertilizer Research 1:63-71.

Davies, J.N., P. Adams and G.W. Winsor (1978). *Bud development and flowering of Chrysanthemum morifolium in relation to some enzyme activities and to copper, iron and manganese status.* Commun. Soil Sci. Plant Anal. 9:249-264.

De Vos, C.H.R., H. Schat, M.A.M. de Waal, R. Vooijs and W.H.O. Ernst (1991). *Increased resistance to copper-induced damage of the root cell plasmalemma in copper tolerant Silene-cucubalus*. Physiol. Plant. 82:525-528.

Delhaize, E., J.F. Loneragan and J. Webb (1985). *Development of three copper metalloenzymes in clover leaves.* Plant Physiol. 78:4-7.

Eyüpoğlu, F., N. Kurucu ve S. Talaz (1996). *Türkiye topraklarının bitkiye yarayışlı bazı mikro element (Fe, Cu, Zn, Mn) bakımından genel durumu*. s. 1-72. Toprak Gübre Araştırma Enstitüsü Genel Yayın No. 217, Seri No. R-133, Ankara.

Follet, R.H. and W.L. Lindsay (1970). *Profile distribution of zinc, iron, manganese and copper in Colorado soils*. Colorado Exp. Station Techn. Bull. 110.

Gartrell, J.W. (1981). *Distribution and correction of copper deficiency in crops and pastures*. p. 313-350. In: Copper in Soils and Plants. (J.F. Loneragan, ed.) Academic Press, Sydney, Australia.

Gilkes, R.J. (1977). *Factors influencing the release of copper and zinc additives from granulated superphosphate*. J. Soil Sci. 28:103-111.

Graham, R.D. (1976). *Anomalous water relations in copper-deficient wheat plants*. Aust. J. Plant Physiol. 3:229-236.

Graham, R.D. (1983). *Effects of nutrient stress on susceptibility of plants to disease with particular reference to the trace elements*. Adv. Bot. Res. 10:221-276.

Grundon, N.J. (1980). *Effectiveness of soil dressing and foliar sprays of copper sulphate in correcting copper deficiency of wheat (**Triticum aestivum**) in Queensland*. Aust. J. Exp. Agric. Anim. Husb. 20:717-723.

Güneş, A., M. Aktaş, A. İnal ve M. Alpaslan (1996). *Konya Kapalı Havzası topraklarının fiziksel ve kimyasal özellikleri.* s. 1-24. A.Ü.Z.F. Yayın No. 1453, Bilimsel Araştırma ve İnceleme 801, A.Ü.Z.F. Yayın Ünitesi, Ankara.

Haldar, M. and L.N. Mandal (1981). *Effect of P and Zn on the growth and P, Zn, Cu, Fe and Mn nutrition of rice*. Plant and Soil 59:415-420.

Hasselo, H.N. (1965). *The nitrogen, potassium, phosphorus, calcium, magnesium, sodium, manganese, iron, copper, boron, zinc, molybdenum and aluminum contents of tea leaves of increasing age*. Tea Quart. 36(3):122-136.

Hill, J., A.D. Robson and J.F. Loneragan (1978). *The effects of copper and nitrogen supply on the retranslocation of copper in four cultivars of wheat*. Aust. J. Agric. Res. 29:925-939.

İnal, A., A. Güneş ve M. Alpaslan (1998). *Anamur ve Silifke yöresinde çilek yetiştirilen alanların toprak özellikleri ile bitkilerin beslenme durumları arasındaki ilişkiler.* s. 1-18. DOĞA Türk Tarım ve Ormancılık Dergisi (Baskıda). Ankara.

Jones, J.B.Jr., B. Wolf and H.A. Mills (1991). *Plant Analysis Handbook*. p. 1-213. Micro-Macro Publishing, Inc., USA.

Kacar, B. (1996). *Bitki Fizyolojisi*. 4. Baskı. s. 1-424. A.Ü. Ziraat Fak. Yayın No. 1447. A.Ü.Z.F. Yayın Ünitesi, Ankara.

Kacar, B., E. Przemeck, A. Özgümüş, C. Turan, A.V. Katkat ve İ. Kayıkçıoğlu (1979). *Türkiye'de çay tarımı yapılan toprakların ve çay bitkisinin mikro element gereksinmeleri üzerinde bir araştırma.* s. 1-67. TÜBİTAK, TOAG-321, Ankara.

Karamanos, R.E., G.A. Kruger and J.W.B. Stewart (1986). *Copper deficiency in cereal and oilseed crops in Northern Canadian priarie soils*. Agron. J. 78:317-323.

Katkat, A.V., A. Özgümüş, H. Başar ve B. Altınel (1994). *Bursa yöresindeki şeftali ağaçlarının demir, çinko, bakır ve mangan ile beslenme durumları.* Tr. J. of Agricultural and Forestry 18:447-456.

Kochian, L.V. (1991). *Mechanisms of micronutrient uptake and translocation in plants.* p. 229-296. In. Micronutrients in Agriculture. SSSA Book Series, no. 4. Madison, WI, USA.

Loneragan, J.F. (1975). *The availability and adsorption of trace elements in soil-plant systems and their relation to movement and concentrations of trace elements in plants.* p. 109-134. In. Trace Elements in Soil-Plant-Animal Systems. (D.J.D. Nicholas and A.R. Egan, eds.) Academic Press, London.

Loneragan, J.F. (1981). *Distribution and movement of copper in plants.* p. 165-188. In: Copper in Soils and Plants. (J.F. Loneragan, A.D. Robson and R.D. Graham, eds.). Academic Press, London.

Maas, E.V., G. Ogata, M.J. Garber (1972). *Influence of salinity on Fe, Mn and Zn uptake by plants.* Agron. J. 64:793-795.

Markarim, A.K. and F.R. Cox (1983). *Evaluation of the need for copper with several soil extractants.* Agron. J. 75:493-496.

Marschner, H. (1995). *Mineral Nutrition of Higher Plants*. 2nd Ed. p. 1-889. Academic Press, New York.

Martens, D. C. And D. T. Westermann (1991). *Fertilizer application for correcting micronutrient deficiencies.* In: micronutriens in Agriculture, 2th edition, edited by J. J. Mortvedt, F. R, Cox, L. M. Shuman, R. M. Welch. SSSA Book Series, Madison, USA, p. 549-592.

Martinez, V., A. Cerda, G.A. Fernandez (1987). *Salt tolerance of four tomato hybrids*. Plant and Soil 97:233-242.

Marziah, M. and C.H. Lam (1987). *Polyphenol oxidase from soybeans (**Glycine max**. cv. **Palmetto**) and its response to copper and other micronutrients.* J. Plant Nutr. 10:2089-2094.

McMurtrey, J.E. Jr. (1951). *Plant nutrient deficiency in tobacco*. p. 19-58. The American Soc. of Agronomy and The National Fert. Asso. Washington D.C.

Mengel, D.B. (1980). *Role of micronutrients in efficient crop production*. Indiana Coop. Ext. Serv. AY-239.

Mengel, K., E.A. Kirkby, H. Kosegarten and T. Appel (2001). *Principles of Plant Nutrition*. 5th Ed. p. 849. Kluwer Academic Publishers. London.

Mizuno, N., O. Inazu and K. Kamada (1982). *Characteristics of concentrations of copper, iron and carbohydrates in copper deficient wheat plants.* p. 396-399. In: Proceedings of the Ninth International Plant Nutrition Colloquium, Warwick, England (A. Scaite, ed.) Commonwealth Agricultural Bureau, Farnham Royal, Bucks.

Morrison, R.S., R.D. Brooks, R.D. Reeves, F. Malaise, P. Horowitz, M. Aronson and G.R. Merriam (1981). *The diverse chemical forms of heavy-metals in tissue extracts of some metallophytes from Shaba province, Zaire*. Phytochemistry 20:455-458.

Murphy, L.S. and L.M. Walsh (1972). *Correction of micronutrient deficiencies with fertilizers*. p. 347-388. In: Micronutrient in Agriculture. (J.J. Morvedt et al., eds.) SSSA, Madison, WI, USA.

Reuter, D.J., A.D. Robson, J.F. Loneragan and D.J. Tranthim-Fryer (1981). *Copper nutrition of subterranean clover (**Trifolium subterraneum** L. cv. Seaton Park).* II. Effects of copper supply on distribution of copper and the

diagnosis of copper deficiency by plant analysis. Aust. J. Agric. Res. 32:267-282.

Robertson, L.S., D.D. Warncke and B.D. Knezek (1981). *Copper: An essential plant micronutrient,* Michigan Coop. Ext. Serv. Bull. E-1519.

Robson, A.D., R.D. Hartley and S.C. Jarvis (1981). *Effect of copper deficiency on phenolic and other constituents of wheat cell walls*. New Phytol. 89:361-373.

Robson, A.D. and D.J. Reuter (1981). *Diagnosis of copper deficiency and toxicity.* p. 313-350. In: Copper in Soils and Plants. (J.F. Loneragan, ed.) Academic Press, Sydney, Australia.

Southern, P.J. and K. Dick (1969). *Trace element deficiencies in tropical tree crops in Paupa and New Fuinea.* Research Bull. 3, Dept. Of Agr. Stock and Fisheries, Port Moresby.

Stevenson, F. J. And M. A. Cole (1999). *Cycles of soil. Carbon, Nitrogen, Phosphorous,* Sulfur, Micronutrients. pp. 1-427. John Wiley and Sons, Inc. New York.

Taban, S. ve M. Alpaslan (1996). *Mısır bitkisinin çinko, demir, bakır, mangan ve klorofil kapsamı üzerine çinko gübrelemesinin etkisi*. Mühendislik Bilimleri Dergisi 2(4):69-73.

Taban, S., M. Alpaslan, A. Hashemi ve D. Eken (1997). *Orta Anadolu'da çeltik tarımı yapılan toprakların bazı fiziksel ve kimyasal özellikleri*. Mühendislik Bilimleri Dergisi 3(3):457-466.

Taylor, G.J. and C.D. Foy (1985). *Differential uptake and toxicity of ionic and chelated copper in* ***Triticum aestivum***. Can. J. Bot. 63:1271-1275.

Timmer, L.W. and R.F. Leyden (1980). *The relationship of mycorrhizal infection to phosphorus-induced copper deficiency in sour orange seedlings*. New Phytol. 85:15-23.

Tisdale, S.L., W.L. Nelson and J.D. Beaton (1985). *Soil Fertility and Fertilizers.* 4th Ed. p. 1-754. Macmillan Publishing Company, New York.

Touchton, J.T., J.W. Johnson and B.M. Cunter (1980). *The relationship between phosphorus and copper concentrations in wheat.* Commun. Soil Sci. Plant Anal. 11:1051-1066.

Tsushida, T. and T. Takeo (1977). *Zinc, copper, lead and cadmium contents in green tea.* J. Sci. Food Agric. 28:255-258.

Turan, C., G. Çelebi, R. Yalçın, B. Kacar ve S. Taban (1989). *Antalya Kıyı Bölgesi topraklarının mikro element durumu ve bu topraklarda Fe, Mn, Zn ve Cu belirlenmesinde uygulanan yöntemlerin karşılaştırılması*. TÜBİTAK-DOĞA Türk Tarım ve Ormancılık Dergisi 13, 36:1294-1307.

Varvel, G.E., W.E. Fenster and J. Grava (1983). *Copper for organic soils.* Minnesota Agric. Ext. Serv. Folder 347.

rıcılar toprakta sıcak suda ekstrakte edilebilir B miktarı 5 mg kg^{-1}'dan yüksek olduğu zaman bitkilerde bor toksisitesinin görülebileceğini ancak B miktarı 1 mg kg^{-1}'dan az olduğu zaman bitkilerin bor gereksinimlerinin karşılanmasında bile güçlükle karşılaşılabileceğini rapor etmişlerdir.

Bor toksisitesine en duyarlı bitkilerin başında asma, incir ve fasulye gelir. Orta derecede duyarlı bitkiler arpa, bezelye, mısır, patates, yonca ve domates bitkileridir. Şalgam, şeker pancarı ve pamuk bor toksisitesine en dayanıklı bitkiler arasındadır.

KAYNAKÇA

Ali, A.H.N. and B.C. Jarvis (1988). *Effects of auxin and boron on nucleic acid metabolism and cell division during adventitious root regeneration*. New Phytol. 108:383-391.

Atalay, A., H.E. Garrett, T.P. Mawhinney and R.J. Mitchell (1988). *Boron fertilization and carbohydrate relations in mycorrhizal and nonmycorrhizal short-leaf pine.* Tree Physiol. 4:275-280.

Baley, T. (1971). *Manganese and boron deficiency*. p. 137-149. In: Trace Elements in Soils and Crops. (J. Webber, ed.) United Kingdom Ministry Agric., Fish and Food Tech. Bull. 21. Her Majesty's Stationery Office, London.

Bartleta, R.J. and C.J. Picarelli (1973). *Availability of boron and phosphorus as affected by liming on acid potato soil*. Soil Sci. 116:77-83.

Bennett, O.L. and E.L. Mathias (1973). *Growth and chemical composition of crownvetch as affected by lime, boron, soil source and temperature regime*. Agron. J. 65:587-593.

Bergmann, W. (1992). *Nutritional Disorders of Plants*. p. 1-741. Gustav Fischer Verlag Jena, Stuttgart. Germany.

Blatt, C.R. (1982). *Effects of two boron sources each applied at three rates to the strawberry cv. Midway on soil and leaf boron levels and fruit yields*. Commun. Soil Sci. Plant Anal. 13:39-47.

Boswell, F.C., R.P. Lane and K. Ohki (1980). *Field studies with boron on Muscadine grapes.* Commun. Soil Sci. Plant Anal. 11:201-207.

Brown, P. H. and B. J. Shelp (1997). *Boron mobility in plants*. Plant Soil 193: 85-101.

Çakmak, İ. and V. Römheld (1997). *Boron deficiency-induced impairments of cellular functions in plants*. Plant and Soil 193:71-83.

Çakmak, İ., H. Kurz and H. Marschner (1995). *Short-term effects of boron, germanium and high light intensity on membrane permeability in boron deficient leaves of sunflower*. Physiologia Plantarum 95:11-18.

Dickinson, D.B. (1978). *Influence of borate and pentaerythriol concentrations on germination and tube growth of **Lilium longiflorum** pollen*. J. Am. Soc. Hortic. Sci. 103:413-416.

Dixon, R.K., H.E. Garrett and G.S. Cox (1989). *Boron fertilization, vesicular-arbuscular mycorrhizal colonization and growth of **Citrus jambhiri** Lush*. J. Plant Nutr. 12:687-700.

El-Kholi, A.F. and A.A. Hamdy (1977). *Boron potassium interrelationship in alfalfa plants*. Egypt J. Soil Sci. 17:87-92.

Evans, C.M. and D.L. Sparks (1983). *On the chemistry and mineralogy of boron in pure and in mixed systems.* Commun. Soil Sci. Plant Anal. 14:827-846.

Flannery, R.L. (1985). *Understanding boron needs in crop production*. Fert. Progres 16(3):41-45.

Gerath, H., W. Borchmann and I. Zajonc (1975). *Zur Wirkung des Mikronährstaffs Bor auf die Ertragsbildung von Winterraps (**Brassica napus** L. **ssp. oleifera**)*. Arch. Acker-Pflanzenbau Bodenkd. 19:781-792.

Glass, A.D.M. (1973). *Influence of phenolic acids on ion uptake. I. Inhibition of phosphorus uptake*. Plant Physiol. 51:1037-1041.

Glass, A.D.M. (1974). *Influence of phenolic acids upon ion uptake. III. Inhibition of potassium absorption*. J. Exp. Bot. 25:1104-1113.

Gupta, U.C. (1979). *Boron nutrition of crops*. Adv. Agron. 31:273-307.

Gupta, U.C. (1984). *Boron nutrition of alfalfa, red clover and timothy grown on podsol soils of Eastern Canada*. Soil Sci. 137:16-22.

Gupta, U. C. (1985). *Boron toxicity and efficiencіy*: a review. Can. J. Soil Sci 65: 381-409.

Goldberg, S. (1997). *Reactions of boron with soils*. Plant and Soil 193: 35-48.

Güneş, A., A. İnal, M. Alpaslan, S. Taban ve S. Poyrazoğlu (1998). *Beypazarı yöresinde yetiştirilen havuçların beslenme durumları ve besin değerleriyle toprak özellikleri arasındaki ilişkiler*. TÜBİTAK-TOGTAG-1638. Kesin Rapor. s. 1-37. Ankara.

Hanson, E.J. and P.J. Breen (1985). *Effects of fall boron sprays and environmental factors on fruit set and boron accumulation in "Italian" prune flowers.* J. Am. Soc. Hortic. Sci. 110:389-392.

Hasselo, H.N. (1965). *The nitrogen, potassium, phosphorus, calcium, magnesium, manganese, iron, copper, boron, zinc, molybdenum, and aluminium contents of tea leaves of increasing age*. Tea Quarterly 36(3):122-136.

Jones, J.B. Jr., B. Wolf and H.A. Mills (1991). *Plant Analysis Handbook*. p. 1-213. Micro-Macro Publishing, Inc., USA.

Jones, W.W., T.W. Embleton, S.B. Boswell, M.L. Steinacker, B.W. Lee and E.L. Barnhart (1963). *Nitrogen control program for oranges and high sulfate and/or high boron.* Calif. Citrogr. 48(107):128-130.

Kacar, B. (1984). *Bitki Besleme.* s. 1-317. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları 899. Ders Kitabı 250. A.Ü. Basımevi, Ankara.

Kacar, B. (1997). *Gübre Bilgisi*. 5. Baskı. s. 1-439. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayın No. 1490. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayın Ünitesi, Ankara.

Kacar, B. and R.L. Fox (1967). *Boron status of some Turkish soils*. University of Ankara, Yearbook of the Faculty of Agriculture. 1966:99-111.

Kacar, B., E. Przemeck, A. Özgümüş, C. Turan, A.V. Katkat ve İ. Kayıkçıoğlu (1979). *Türkiye'de çay tarımı yapılan toprakların ve çay bitkisinin mikro element gereksinmeleri üzerinde bir araştırma*. s. 1-67. TÜBİTAK, Tarım ve Ormancılık Araştırma Grubu. Kesin Rapor. Proje No. 321, Ankara.

Keren, R. and U. Mezuman (1981). *Boron adsorption by clay minerals using a phenomenological equation*. Clay Miner. 29: 198-203.

Keren, R., **R. G. Gast and B. Bar Yosef (1981).** *pH- dependent boron adsorption by Na- montmorillonite*. Soil Sci. Soc. Am. J. 45: 45-48.

Kibalenko, A.P. (1972). *Akkumulation von Vitaminen der B-Gruppe unter dem Einfluss von Bor.* Dopov. Akad. Nauk. Ukrain. RSR, No. 12:1113-1118.

Lukaszewski, K.M. and D.G. Blevins (1996). *Root growth inhibition in boron deficient or aluminium stressed squash may be a result of impaired ascorbate metabolism*. Plant Physiol. 112:1135-1140.

McInnes, C.B. and L.S. Albert (1969). *Effect of light intensity and plant size on rate of development of early boron deficiency symptoms in tomato root tips.* Plant Physiol. 44:965-976.

McQuarrie, J., W.E. Sackston and B.E. Coulman (1983). *Suspected boron deficiency in birdsfoot trefoil in field plots.* Can. Plant Dis. Survey 63:23-27.

Marschner, H. (1976). *Mineral metabolism, short and long distance transport*. Fortschr. Bot. 38:71-80.

Marschner, H. (1995). *Mineral Nutrition of Higher Plants*. 2nd ed. p. 1-889. Academic Press, New York.

Michael, G., E. Wilberg and K. Kouhsiahı-Tork (1969). *Boron deficiency induced by high air humidity*. Z. Pflanzenernähr. Bodenk. 122:1-3.

Moore, H.M. and A.M. Hirsch (1983). *Effects of boron deficiency on mitosis and incorporation of tritiated thymidine into nuclei of sunflower root tips*. Am. J. Bot. 70:165-172.

Nable, R.O., B. Cartwright and R.C.M. Lance (1990). *Genotypic differences in boron accumulation in barley: relative susceptibilities to boron deficiency*

and toxicity. p. 243-251. In: Genetic Aspects of Plant Mineral Nutrition (N. El Bassam et al., eds.). Kluwer Academic, Dordrecht, The Netherlands.

Nuttall, W.F., H. Ukrainetz, J.W.B. Stewart and D.T. Spurr (1987). *The effect of nitrogen, sulfur, and boron on yield and quality of rape seed (**Brassica napus** L. and **B. compestris** L.)*. Can. J. Soil Sci. 67:545-559.

Oertli, J.J. and E. Grgurevic (1975). *Effect of pH on the absorption of boron by excised barley roots*. Agron. J. 67:278-

Oertli, J.J. and J.A. Roth (1969). *Boron supply of sugar beet, cotton and soybean*. Agron. J. 61:191-195.

Parr, A.J. and B.C. Loughman (1983). *Boron and membrane functions in plants*. p. 87-107. In: Metals and Micronutrients: Uptake and Utilization by Plants (D.A. Robb and W.S. Pierpoint, eds.) Annu. Proc. Phytochem. Soc. Eur. No. 21. Academic Press, London.

Patel, N. K. (1967). *Effect of various Ca-B and K-B ratios on the growth and chemical composition of aromatic strain of* Bidi tobacco J. Indian Soc Soil Sci. 14: 241-251.

Paull, J.G., R.O. Nable an A.J. Rathjen (1992). *Physiological and genetic control of the tolerance of wheat to high concentrations of boron and implications for plant breeding*. Plant and Soil 146:251-260.

Pollard, A.S., A.J. Parr and B.C. Loughman (1977). *Boron in relation to membrane function in higher plants*. J. Exp. Bot. 28:831-841.

Prasad, R. And J. F. Power (1997). *Soil Fertility Management for Sustainable Agriculture*. CRC, Lewis Publishers, p. 1-356.

Purves, D. and E.J. McKenzie (1974). *Phytotoxicity due to boron in municipal compost.* Plant and Soil 40:231-235.

Rajaratnam, J.A. (1972). *Boron nutrition and susceptibility to red spider mites (**Tetranychus piercei**) in oil palm seedlings-a preliminary study*. Malaysian Agric. Res. 1:60-62.

Reisenauer, H.M., L.M. Walsh and R.G. Hoeft (1973). *Testing soils for sulfur, boron, molybdenum, and chlorine*. p. 173-200. In: Soil Testing and Plant Analysis (L.M. Walsh and J.D. Beaton, eds.). Soil Sci. Soc. of America Inc., Madison/Wisconsin, USA.

Rhoades, J.D., R.D. Ingvalson and J.T. Hatcher (1970). *Laboratory determination of leachable soil boron*. Soil Sci. Soc. Am. Proc. 34:871-875.

Shelp, B.J. (1988). *Boron mobility and nutrition in broccoli (**Brassica oleracea var. italica**)*. Ann. Bot. 61:83-91.

Sherrell, C.G. and M.R.J. Toxopeus (1978). *Effects of boron applications on yield and boron concentration of lucerne (**Medicago sativa** L.) grown on yellow-brown pumice soils*. N.Z.J. Exp. Agric. 6:145-150.

Shrestha, G.K., M.M. Thompson and T.L. Rigetti (1987). *Foliar-applied boron increases fruit set in "Barcelona" hazelnut.* J. Am. Soc. Hortic. Sci. 112:412-416.

Sims, J.R. and F.T. Bingham (1968). *Retention of boron by layer silicates, sesquioxides, and soil materials: III. Iron-and aluminium-coated layer silicates and soil materials.* Soil Sci. Soc. Am. Proc. 32:369-373.

Singh, S.S. (1964). *Boron adsorption equilibrium in soils*. Soil Sci. 98:383-387.

Singh, D.V., R.P.S. Chauhan and R. Charan (1976). *Safe and toxic limits of boron for grain in sandy loam and clay loam soils.* Indian J. Agron. 21:309-

Southern, P.J. and K. Dick (1969). *Trace element deficiencies in tropical tree crops in Papua and New Guniea.* Research Bull. 3., Dept. of Agr. Stock and Fisheries, Port Moresby.

Taban, S., M. Alpaslan, A.G. Hashemi ve D. Eken (1997). *Orta Anadolu'da çeltik tarımı yapılan toprakların bazı fiziksel ve kimyasal özellikleri.* Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi. 3(3):457-466.

Taban, S., M. Alpaslan, C. Kütük, A. İnal ve İ. Erdal (1995). *Relationship between boron and calcium in wheat (**Triticum aestivum** L.).* Soil Fertility and Fertilizer Management 9th International Symposium of CIEC. P. 85-90, 25-30 September 1995, Kuşadası, Turkey.

Tanaka, H. (1967). *Boron absorption by plant roots*. Plant and Soil 27:300-302.

Tisdale, S.L., W.L. Nelson and J.D. Beaton (1985). *Soil Fertility and Fertilizers*. 4th ed. p. 1-754. Macmillan Publishing Company, New York.

Torun, A. A. Yılmaz, M. Kalaycı, I. Gültekin, B. Torun, S. Eker ve İ. Çakmak (1999). *Konya koşullarında yetiştirilen farklı buğday çeşitlerinin bor toksistesine duyarlılığının sera ve tarla koşullarında araştırılması*. Hububat Sempozyumu, 8-11 Haziran Konya, s. 317-327.

Torun. B., M. Kalaycı, L. Öztürk, A. Torun, M. Aydın ve I. Çakmak (2003). *Differences in shoot boron concentrations leaf symtoms mol yield of Turkish barley cultuvars grown on boron-toxic soil in field.* Journal of Pland Nutrition 26(9): 1735-1747.

Touchton, J.T. and F.C. Boswell (1975). *Effects of B application on soybean yield, chemical composition, and related characteristics*. Agron. J. 67:417-420.

Voth, R.D., J. Reisen and D.R. Christenson (1979). *Effects of applied boron on yield of sugarbeets.* Michigan State Univ. Agric. Exp. Sta. Res. Rep. 376.

Walker, J.M. (1969). *One degree increments in soil temperatures affect maize seedling behavior*. Soil Sci. Soc. Amer. Proc. 33:729-736.

15 MOLİBDEN

15.1. BİTKİLERİN MOLİBDEN ALIMI

Molibden bitkiler tarafından molibdat (MoO_4^{2-}) iyonu şeklinde alınır. Molibdat anyonu (MoO_4^{2-}) çeşitli özellikleri yönünden sülfat (SO_4^{2-}) ve fosfat (HPO_4^{2-}) anyonlarına benzer. Molibdat anyonu içerisinde molibden [Mo(VI)] değerlikli olarak bulunur. Kimi enzimlerin yapısında yer alan molibden [Mo(IV)] ve [Mo(V)] değerliklidir. Besin elementi olarak molibdenin bitkideki işlevleri birleşme değerindeki değişiklik ile gerçekleşir. Molibdenin yükseltgenmiş şekli [Mo(VI)], indirgenmiş şekli de [Mo(IV)] ve [Mo(V)] değerliklidir. Molibdenin aktif absorpsiyon ile alındığı inancı yaygındır (Moore 1972). Ancak konu üzerinde tartışmalar günümüzde de sürmektedir.

Bitkilerde molibdenin iletim boruları içerisinde taşındığı şekil kesin olarak bilinmemektedir. İletim boruları içerisinde molibdenin organik bileşikler şeklinde taşındığı görüşüne göre MoO_4^{2-} şeklinde taşındığı görüşü günümüzde daha çok kabul görmektedir.

Asit tepkimeli topraklarda (< pH 5.5) bitkilerin molibden alımı azdır. Bunun temel nedeni sulu demir oksitlerce varsıl asit topraklarda molibden fiksasyonunun yüksek olmasıdır. Öte yandan molibdik asit zayıf bir asittir. Ortam pH'sı 6.5'dan 4.5'a ve daha aşağıya doğru düştükçe dissosiyasyon azalır ($MoO_4^{2-} \rightarrow HMoO_4^{-} \rightarrow H_2MoO_4^{2-}$). Bunun bir sonucu olarak polianyonlar (molibdat → tri- → hekzamolibdat) oluşur ve molibden daha az alınır.

Kireçleme yapılmak suretiyle toprak pH'sı asit yönden alkali yöne doğru değiştikçe bitkilerde Mo alımı artar (Çizelge 15-1). Çizelgeden görüldüğü gibi soya fasulyesinin Mo içeriği toprak pH'sı kireçleme yapılarak 5.0'den 6.0'ya yükseltildiği zaman 9 kat, pH 7.0'ye yükseltildiği zaman 10 kat artmıştır. Bitkinin Mo içeriğindeki benzer artış toprağa molibden uygulandığı zaman da saptanmıştır. Görüldüğü gibi ister kireçleme ile toprak pH'sı yükseltilsin isterse molibden uygulaması yapılsın *"Lüks tüketim"* gerçekleştirilerek bitki daha fazla Mo almakta ve molibden içeriği artmaktadır. Williams ve Thornton (1972) kireçleme yapılan asit tepkimeli topraklarda yetiştirdikleri çayır ve baklagil bitkilerinde Mo alımının arttığını saptamışlardır. Benzer sonuçlar soya fasulyesinde Özbek ve ark. (1976) ve mısır bitkisinde Özgümüş (1982) tarafından da belirlenmiştir. Kireçleme ile pH'sı yükselen (pH > 6.5) topraklarda daha fazla Mo alan ve bunu biriktiren çayır mera bitkilerini

Berger, K.C. (1962). *Micronutrient deficiencies in the United States*. J. Agric. Food Chem. 10:178-181.

Bergersen, F.J. (1971). *Biochemistry of symbiotic nitrogen fixation in legumes.* Ann. Rev. Plant Physiol. 22:121-140.

Bergmann, W. (1988). *Ernährungsstörungen bei Kulturflanzen*. Entstehung, visuelle und analytische Diagnose. Fischer Verlag, Jena.

Burmester, C.H., J.F. Adams and J.W. Odom (1988). *Response of soybean to lime and molybdenum on ultisols in northern Alabama.* Soil Sci. Soc. Am. J. 52:1391-1394.

Campbell, W.H. (1988). *Nitrate reductase and its role in nitrate assimilation in plants.* Physiol. Plant. 74:214-219.

Gubler, W.D., R.G. Gorgan and P.P. Osterli (1982). *Yellows of melons caused by molybdenum deficiency in acid soil.* Plant Dis. 66:449-451.

Gupta, U.C. (1969). *S and Mo interaction in plant nutrition*. Sulphur Inst. J., 5(1):4-6.

Gupta, U.C. (1979). *Effect of methods of application and residual effect of molybdenum on the molybdenum concentration and yield of forages on podzol soils*. Can. J. Soil Sci. 59:183-189.

Gupta, U.C. and J.A. McLeod (1975). *The effects of sulfur and molybdenum on the molybdenum, copper, and sulfur concentrations of forage crops.* Soil Sci. 119:441-447.

Gurley, W.H. and J. Giddens (1969). *Factors affecting uptake, yield response, and carryover of molybdenum on soybean seed*. Agron. J. 61:7-9.

Hafner, H., B.J. Ndunguru, A. Bationo and H. Marschner (1992). *Effect of nitrogen, phosphorus and molybdenum application on growth and symbiotic N_2-fixation of groundnut in an acid sandy soil in Niger.* Fert. Res. 31:69-77.

Hecht-Buchholz, C. (1973). *Molybdänverteilung und-verträglichkeit bei Tomate, Sonnenblume und Bohne*. Z. Pflanzenernähr. Bodenk. 136:110-119.

Hewitt, E.J. and C.C. McCready (1956). *Molybdenum as a plant nutrient. VII. The effects of different molybdenum and nitrogen supplies on yields and composition of tomato plants grown in sand culture*. J. Hort. Sci. 31:284-290.

Hewitt, E.J. and C.S. Gundry (1970). *The molybdenum requirement of plants in relation to nitrogen supply.* J. Hortic. Sci. 45:351-358.

Joham, H.J. (1953). *Accumulation and distribution of molybdenum in the cotton plant*. Plant Physiol. 28:275-280.

Jones, J.B., Jr., W. Benjamin and H.A. Mills (1991). *Plant Analysis Handbook*. p. 1-213. Micro-Macro Publishing Inc., USA.

Lavy, T.L. and S.A. Barber (1964). *Movement of molybdenum in the soil and its effect on availability to the plant*. Soil Sci. Soc. Amer. Proc. 28:93-97.

Lipsett, J. and D.J. David (1977). *Amount and distribution of molybdenum in a bag of molybdenized superphosphate*. J. Aust. Inst. Agric. Sci. 43:149-151.

Maynard, D.N. (1979). *Nutritional disorders of vegetable crops*. A Review Journal of Plant Nutritions 1:1-23.

Mengel, K. (1984). *Ernährung und Staffwechsel der Pflanze*. 6 Aufl. WEB Gustav Fischer, Jena.

Mengel, K., E. A. Kırkby, H. Kosegarten and T. Appel (2001). Principles of Plant Nutritions. 5th Ed. Kluwer Academic Publishers, p. 1-849.

Miller, E.R., X. Lei and D.E. Ullrey (1991). *Trace elements in animal nutrition.* p. 593-662. In: Micronutrients in Agriculture. 2nd Ed. (J.J. Mortvedt, F.R. Cox, L.M. Shuman and R.M. Welch, eds.) SSSA Book Series No. 4. Madison, WI, USA.

Moore, D.P. (1972). *Mechanisms of micronutrients uptake by plants*. p. 171-178. In: Micronutrients in Agriculture. (J.J. Mortvedt et al, eds.) SSSA, Madison, VI, USA.

Mortvedt, J.J. (1981). *Nitrogen and molybdenum uptake and dry matter relationship in soybeans and forage legumes in response to applied molybdenum on acid soil.* J. Plant Nutr. 3:245-256.

Özbek, N., İ. Karaçal and S. Danışman (1976). *Effect and interaction of lime and molybdenum on yield molybdenum content of soybean grown on acid soil.* A.Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı 26(4):664-677.

Özgümüş, A. (1982). *Kireçleme ve molibden ile gübrelemenin asit topraklarda yetiştirilen mısır bitkisinin ürün miktarı ve besin maddeleri kapsamı üzerine etkileri.* s. 1-118. (Doçentlik Tezi). A.Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ankara.

Pasricha, N.S., H.S. Baddesha, M.S. Aulakh and V.K. Nayyar (1987). *The zinc quantity-intensity relationship in four different soils as influenced by phosphorus*. Soil Sci. 143:1-4.

Pasricha, N. S., V. K. Nayyar, N. S. Randhawa and M. K. Singha (1977). *Influence of sulphur fertilization on supression of molybdenum uptake by berseem (Trifolium alexandrinum) and oats (Avena Sativa) grown on molybdenum toxic soil*. Plant and soil 46: 245-250.

Ray, W.R., J.J. Hassett and R.A. Griffin (1986). *Competitive coefficients for adsorption of arsenate, molybdate and phosphate mixtures by soils*. Soil Sci. Soc. Am. J. 50:1176-1182.

Rebafka, F. P., B. J. Ndunguru, and Hb Marschner (1993). *Single super phosphate depresses molybdenum uptake and limits yield response to phosphorus*

in groundnut (Arachis hypogaea L.) grown on an acid sandy soil in Niger. West Africa. Fert. Res. 34: 233-242.

Reisenauer, H.M. (1963). *Relative efficiency of seed-sand-soil applied molybdenum fertilizer.* Agron. Jour. 55:459-460.

Sedberry, J.E. Jr., T.S. Sharmaputra, R.H. Brupbacher, S. Phillips, J.G. Marshall, L.W. Slvane, D.R. Melville, J.I. Ralb and J. Davis (1973). *Molybdenum investigations with soybeans in Louisiana.* Louisiana Agr. Exp. Stn. Bull. 670.

Taylor, R.M. and J.B. Giles (1970). *The association of vanadium and molybdenum with iron oxides in soils*. J. Soil Sci. 21:203-215.

Vlek, P.L.G. and W.L. Lindsay (1977). *Termo dynamic stability and solubility of molybdenum minerals in soils*. Soil Sci. Soc. Am. J. 41:42-46.

Williams, C. and I. Thornton (1972). *The effect of soil additives on the uptake of molybdenum and selenium from soils from different environments.* Plant and Soil 36:395-406.

16 KLOR

16.1. BİTKİLERİN KLOR ALIMI

Klor bitkiler tarafından kökleri ve topraküstü organları aracılığıyla Cl^- iyonu şeklinde alınır. Fosfat ve sülfat anyonları ile kıyaslandığında klor çok daha hızlı ve fizyolojik gereksinimin üzerinde alınmaktadır. Klor birikimi bitkide süreklidir. Bitkilerin klor gereksinimleri ise çok azdır. Topraküstü organları aracılığıyla atmosferden alınan klor miktarı bitkiden bitkiye önemli değişiklik gösterir. Örneğin mısır ve fasulye bitkilerinin atmosferden klor alım kapasitelerinin yüksek olmasına karşın marul bitkisinin klor alım kapasitesi düşüktür. Bitkide klor çok hareketli (mobil) bir anyon olmasına karşın (Çizelge 16-1) noksanlığında belirtiler öncelikle genç yapraklarda görülür.

Çizelge 16-1. Bitki besin elementlerinin floemdeki mobilitesine göre gruplandırılması (Welch 2000)

Mobil olanlar	Mobiliteleri değişken olanlar	Mobiliteleri koşullara bağlı olanlar
Azot (N)	Demir (Fe)	Kalsiyum (Ca)
Potasyum (K)	Çinko (Zn)	Bor (B)
Fosfor (P)	Bakır (Cu)	Mangan (Mn)
Kükürt (S)	Molibden (Mo)	
Magnezyum (Mg)	Nikel (Ni)	
Klor (Cl)	Kobalt (Co)	

Klor alımı temelde besin çözeltisinin ya da toprak çözeltisinin Cl^- konsantrasyonuna bağlıdır. Metabolik enerji harcanarak klor alımının aktif absorpsiyon ile gerçekleştiğine inanılmaktadır **(Bkz: 2-4).** Ortam sıcaklığının ve metabolik önleyicilerin klor alımına etkili olduğu saptanmıştır (Elzam ve Epstein 1965). Mısır bitkisi kökleri tarafından alınan Cl'un iç yöreye taşınmasının ve iç yörede birikmesinin taşıyıcılar aracılığıyla gerçekleştirildiği belirlenmiştir (Lin 1981). Düşük pH değerlerinde Cl^- alımı göreceli olarak yüksektir. Bir başka deyişle Cl^-'un iç yöreye taşınmasında OH^- iyonu olumsuz etki yapar. Bitki kökleri tarafından alınan Cl^- hücreden hücreye bir geçiş yolu olan *simplast* ile iletim borularına ulaşır (Stelzer ve ark.

olarak çay yapraklarının klor içeriklerinin arttığı ve çay bahçeleri arasında da önemli ayrımlılığın bulunduğu belirlenmiştir. Üretici çay bahçelerinden toplanan çay yapraklarının Cl içerikleri ile Kuzey Hindistan'daki çay bahçelerinden toplanan çay yapraklarının Cl içerikleri arasında yakın bir uyum bulunduğu görülmüştür.

Değişik 45 bitki üzerinde araştırmalar yapan Bogusch (1954) bu bitkilerin klor içeriklerinin % 0.173 ile % 6.8 arasında değiştiğini rapor etmiştir. Araştırmacı deniz kıyısına yakın yerlerde yetişen bitkilerde klorun % 13'e değin yükseldiğini saptamıştır. Deniz kıyısına yakın topraklarda yetişen bitkilerin daha yüksek düzeyde klora sahip olmaları her yıl deniz kıyılarından atmosfere karışan klorun yağışlarla toprağa karışmasına dayanılarak açıklanmıştır.

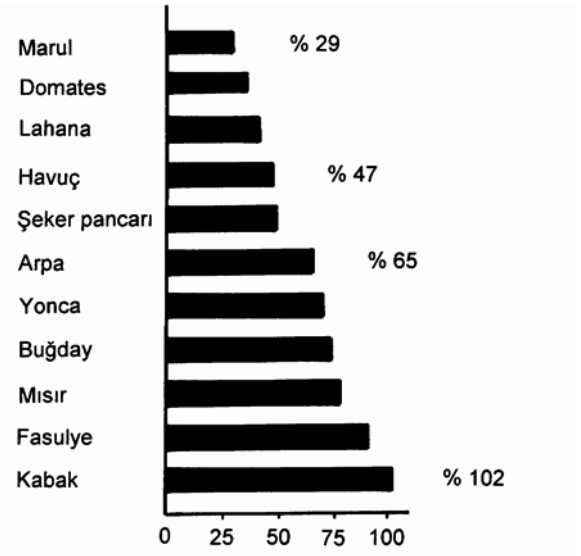
Aynı bitkinin değişik organları klor içerikleri yönünden ayrımlı bulunmuştur (Çizelge 16-2). Çizelgeden görüldüğü gibi üç değişik çayır bitkisinin klor içerikleri en fazla sapta belirlenmiş bunu yapraklar ve başak izlemiştir.

Çizelge 16-2. Çayır bitkilerinin değişik organlarının klor içerikleri (Sauchelli 1969)

Organ	Klor içeriği, Cl, %		
	Adi salkımotu (*Poa trivialis*)	Sorguçlu tarakotu (*Cynosurus cristatus*)	İtalyan çimi (*Lolium italicum*)
Başak	0.28	0.24	0.31
Yapraklar	0.71	0.45	0.43
Sap	0.75	0.75	0.48

Kültür bitkilerinin klora karşı tepkimeleri önemli derecede ayrımlıdır. Johnson ve ark. (1957) yeteri kadar klor uygulamak suretiyle yetiştirdikleri 11 değişik bitkinin ürün miktarlarına göre klor uygulamadan elde olunan yüzde ürün miktarlarını belirlemişlerdir (Şekil 16-1). Klor uygulamadan yetiştirilen bitkilerin Cl^- içerikleri (μg Cl [g kuru ağırlık]$^{-1}$) olarak marulda (142), domateste (230), şeker pancarında (60), arpada (142), mısırda (106), fasulyede (181) ve kabakta (103) şeklinde belirlenmiştir.

Şeker pancarı üzerinde araştırmalar yapan Ulrich ve ark. (1959) şeker pancarı yaprak sapında bulunan % 0.4 klorun kritik konsantrasyonu oluşturduğunu, klor konsantrasyonu % 0.01-0.04 arasında bulunduğu zaman bitkilerde noksanlık belirtilerinin görüldüğünü, buna karşın klor miktarı % 0.8-8.5 olduğu zaman noksanlık belirtisinin görülmediğini rapor etmişlerdir. Harward ve ark. (1956) klor noksanlığı gösteren patates yapraklarında kloru % 0.21 olarak belirlemişlerdir.

Şekil 16-1. *Değişik kültür bitkilerinde ürün miktarı üzerine klorun etkisi*

16.3. BİTKİLERDE KLORUN METABOLİK İŞLEVLERİ

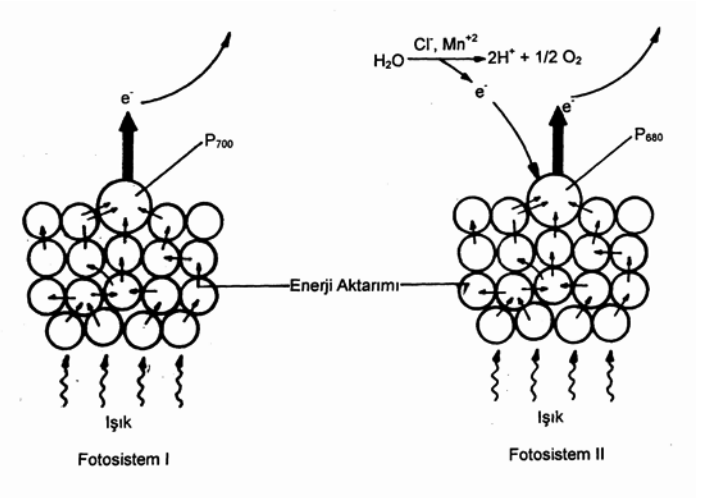
Bitkilerde klor bağımsız anyon ya da değişim yörelerine çok zayıf bağlanmış şekilde bulunur. Engvild (1986) yüksek bitkilerde 130'dan fazla klorlaşmış organik bileşiğin varlığını saptamıştır. Ancak bir kaçı dışında bu organik bileşiklerin yüksek bitkilerdeki işlevleri bilinmemektedir.

Klorun bitkilerdeki metabolik işlevleri ile ilgili araştırmalar günümüzde de sürdürülmekte olup bu konudaki bilgilerimiz henüz yeterli değildir. Klor, kloroplastların granumları içerisinde gerçekleşen fotosentezin ışık tepkimeleri evresinde su moleküllerinin fotosistem II'de fotolize edilmesinde Mn^{2+} ile birlikte görev yapar (Şekil 16-2). Şekilden görüldüğü gibi fotosistem II'de elektron verici olarak su molekülü aşağıda formüle edildiği şekilde fotolize edilerek oksijen (O_2), hidrojen (H^+) ve elektronlara (e^-) ayrılır. Fotosentezde bu tepkime O_2 oluşmasının ve açığa çıkmasının kökenidir.

$$2H_2O \longrightarrow 4H^+ + O_2 + 4e^-$$

Gerçekte pigment 680 (P680) doğrudan su ile tepkimeye girmez. Suyun fotolize edilmesinde Cl^- ve Mn^{2+} yardımcı olduğu gibi gerçek yapısı henüz bilinmeyen re-

doks sisteminin de etkili olduğuna inanılmaktadır. En yüksek miktarda O_2 çıkışına etken klor miktarı üzerindeki tartışmalar ise günümüzde de sürmektedir (Robinson ve Downton 1985, Van Steveninck ve ark. 1988).

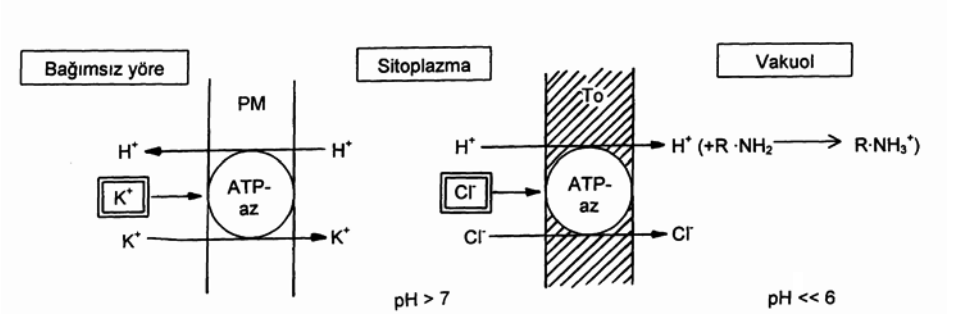

Şekil 16-2. *Fotosentezin ışık tepkimeleri evresinde fotosistem II'de su moleküllerinin fotolize edilmesi (Kacar 1995)*

Klor, gözeneklerin (stomaların) açılıp kapanmalarını sağlayan kapatma hücrelerine (guard cell) etki yapmak suretiyle kimi bitkilerde fotosentezi dolaylı şekilde etkiler. Gözeneklerin açılıp kapanmaları klor ve malat anyonları eşliğinde potasyumun kapatma hücrelerine giriş durumuna göre ayarlanır. Schnabl (1980) soğan bitkisi (*Allium cepa*) üzerinde yaptığı araştırmada yeteri kadar nişasta içermeyen kapatma hücrelerinde malat anyonlarının sentezlenemediğini saptamıştır. Buna ek olarak Cl^- anyonunun noksanlığında yeteri kadar potasyum girişi gerçekleşmediği için kapatma hücrelerinden çevredeki yardımcı hücrelere su difüzyonu olmakta ve gözenekler kapanmaktadır.

Hücre membranlarında yer alan anyon ve katyonların membranlardan geçişlerini (pompalanmalarını) sağlayan ATPaz aktivasyonunda klor önemli görev yapar (Şekil 16-3). Şekilden görüldüğü gibi tonoplast (To) içerisinde bulunan ATPaz, protonların (H^+) sitoplazmadan vakuole pompalanması için Cl^- tarafından aktive edilmektedir. ATPazın aktive olmasında Cl^-'un etkinliği NO_3^- ve SO_4^{2-} anyonlarına göre çok daha fazladır. Bu nedenle yeteri kadar Cl^-'un bulunması durumunda vakuole daha fazla proton (H^+) geçişi nedeniyle pH < 6 olur. Vakuolde proton (H^+) fazlalığı nedeniyle oluşan elektriki yük anyonların (örneğin Cl^- 'un) vakuole geçişi ile dengelenir. Tek değerli katyonlar ve özellikle K^+ plazma membranlarında (PM) yer alan ATPazı aktive ederek protonların (H^+) sitoplazmadan bağımsız yöreye

pompalanmasını sağlar. Buna karşılık olarak elektriki yük dengesini oluşturabilmek için katyonların sitoplazmaya girişi gerçekleşir (Churchill ve Sze 1984).

Şekil 16-3. *ATPaz aktivasyonu sonucu anyon ve katyon alımında K^+ ve Cl^- iyonlarının etki durumu (PM: Plazma membran, To: Tonoplast).*

Mikro besin elementi olarak klorun hücre bölünmesi ve büyümesi ya da azot metabolizması üzerindeki etkinlik durumu henüz tam olarak açıklanamamıştır. Klor noksanlığı görülen lahana ve karnabahar bitkilerinde sentezleme işleminin gerilemesi ya da proteinlerin parçalanmaları sonucu kimi amino asitler ile amidlerin miktarı artmıştır. Klorun *asparagin sentetaz* aktivitesini aşağıda formüle edildiği şekilde artırmak suretiyle azot metabolizmasını etkilediğine inanılmaktadır.

$$\text{Glutamin} \xrightarrow[\text{Asparagin sentetaz}]{(NH_3)} \text{Asparagin} + \text{Glutamik asit}$$

Bitkilerde Cl^- konsantrasyonunun yüksek ya da çok yüksek olması depo organlarına fotosentez ürünlerinin taşınmasını olumsuz şekilde etkiler. Örneğin domates, kereviz ve asma bitkilerinde klor içeriğinin yüksekliği şeker ve askorbik asit miktarının az olmasına neden olurken şeker pancarında şeker ve patateste ise nişasta miktarının az olmasına yol açar. Öte yandan yüksek Cl^- konsantrasyonu bitkilerin virolojik enfeksiyon hastalıklarına karşı dayanıklılığını azaltır.

Klor hücrelerde osmotik basınç (OB) üzerine etkili olmak suretiyle bitkinin su düzenini sağlamakta ve bitkileri kuraklığa karşı dayanıklı kılmaktadır. Yeterli düzeyde klora sahip bitkilerin yapraklarında göreceli olarak su miktarı daha fazladır. Öte yandan klor, karbonhidrat metabolizması üzerinde de etkilidir. Gereksinim duyulan miktarın üzerinde klora sahip tütün yapraklarında fazla miktarda nişastanın biriktiği, yaprakların kalınlaşarak elastikliklerini yitirdikleri ve kolaylıkla kırıldıkları görülür. Klor içerikleri yüksek olan tütün yaprakları yanma özelliklerini de büyük ölçüde yitirir. Özdeş şekilde fazla klor, asimilasyon ürünlerinin taşınmalarını önleyerek patates yumrularında nişasta miktarının değişmesine ve saklanma güçlüğüne yol açar.

Klorlu gübrelerin çeşitli bitkilerde görülen hastalıklara geriletici etki yaptığı saptanmıştır. Çizelge 16-3'de klorlu gübrelerin geriletici etki yaptığı hastalıklar verilmiştir.

Çizelge 16-3. Klorlu gübrelerin çeşitli bitkilerde geriletici etki yaptığı hastalıklar (Prasad and Power 1997)

Bitki	Hastalıklar
Kışlık buğday	Adi kök çürüklüğü, katran lekesi, sarı pas, septoria yaprak lekesi, kahverengi pas
Yazlık buğday	Adi kök çürüklüğü, katran lekesi, kahverengi pas, septoria yaprak lekesi
Arpa	Adi kök çürüklüğü, fusarium kök çürüklüğü, spot blotch
Durum buğday	Adi kök çürüklüğü
Mısır	Sap çürüklüğü
Darı	Darı mildiyosu
Patates	Öz boşluğu, kahverengi merkez
Kereviz	Fusarium sarılığı
Çeltik	Gövde çürüklüğü, sheath blight

16.4. BİTKİLERİN KLOR KAYNAKLARI

16.4.1. Klor Kaynağı Olarak Toprak

Topraklarda klor genellikle çözünebilir klor bileşikleri, örneğin NaCl, $CaCl_2$ ve $MgCl_2$ şeklinde bulunur. Toprakların toplam Cl^- içerikleri 50-500 mg kg^{-1} arasında değişiklik gösterir. Bitkiye yarayışlı Cl^- miktarı ise 0-37 mg kg^{-1} arasındadır. Kacar ve ark. (1979) Doğu Karadeniz yöresinde çay topraklarının Cl^- içeriklerinin 50 mg kg^{-1} ile 450 mg kg^{-1} arasında değiştiğini ortalama miktarın 262 mg kg^{-1} olduğunu saptamışlardır.

Silvit (KCl), halit (NaCl), apatit $Ca_5(F, Cl)(PO_4)_3$ ve sodalit ($Na_4Al_3Si_3O_{12}Cl$) topraklarda klor içeren önemli minerallerdir.

Negatif elektrik yüke sahip olan Cl^- iyonu toprağın değişim kompleksleri tarafından adsorbe edilmez. Bu yüzden toprakta su hareketi ile ilgili olarak klor, profil boyunca aşağı yukarı hareket eder. Yağışlı yöre topraklarında yıkanma nedeniyle klor genellikle azdır. Yarı kurak ve kurak yöre topraklarında daha fazla miktarda klor bulunur. Bu arada kötü drene olan kimi tuzlu topraklarda klor miktarı, zehir etkisi gösterebilecek düzeye erişebilir.

Sulanan arazilerde çeşitli nedenlerle zaman zaman Cl^- birikimi oluşur. Bunlar: 1. Sulama suyunun önemli miktarda Cl^- içermesi, 2. Kök yöresinde biriken Cl^-'u yıkamaya yetecek kadar sulama suyunun kullanılmaması, 3. Yeterli düzeyde yıkamayı sağlayabilmek için toprağın fiziksel özelliklerinin ve drenaj koşullarının uygun olmaması ve 4. Taban suyu düzeyinin yüksek olması ve klorun kök yöresine kapilar hareketinin fazla bulunmasıdır.

Toprakta Cl^- miktarının fazlalığı toprak suyunda osmotik basıncın artmasına ve dolayısıyla bitkiler tarafından yeterli düzeyde suyun alınamamasına neden olur. Günümüzde tüm dikkatler toprakta klor fazlalığının oluşturduğu zararlanmalar üzerine yoğunlaştırılmıştır. Suda çözünebilir Cl^- içeriği 2 mg kg^{-1}'dan az olan topraklarda klor noksanlığının sorun olabileceği akıldan çıkarılmamalıdır. Gelişme ortamında gereğinden fazla bulunan NO_3^-, SO_4^{2-} ve $H_2PO_4^-$ anyonları topraklarda klorun yarayışlılığını olumsuz şekilde etkilemekte ve bitkilerin klor alımı azalmaktadır **(Bkz: 16.1).**

16.4.2. Klor Kaynağı Olarak Klorlu Gübreler

Bitkiler klor gereksinimlerini klor içeren kimyasal gübrelerle (Çizelge 16-4) karşılayabilecekleri gibi ahır gübresi ile olduğu kadar bitkisel ve hayvansal kökenli atıklarla da karşılayabilirler. Buna ek olarak bitkiler sulama sularındaki klordan olduğu kadar atmosferde bulunan klordan da yararlanırlar **(Bkz: 16.1).** Johnson ve ark. (1957) klor içermeyen besin çözeltisinde yetiştirdikleri mısır, fasulye ve kabak bitkilerinin gereksinim duydukları kloru atmosferden almak suretiyle normal gelişmelerini sürdürdüklerini saptamışlardır. Kimi yörelerde yağışlarla toprağa her yıl başta klor olmak üzere önemli miktarlarda besin elementleri karışmakta ve bitkiler bunlardan yararlanmaktadır (Çizelge 16-5). Yağışlarla denize yakın yörelerde her yıl 100 kg ha^{-1} Cl karışırken denizden uzak iç yörelerde bu miktar 15-40 kg ha^{-1} arasında değişmektedir (Prasad ve Power 1997).

Çizelge 16-4. Klor içeren kimyasal gübreler ve klor içerikleri

Kimyasal gübre	Cl, %
Amonyum klorür	66
Kalsiyum klorür	65
Magnezyum klorür	74
Potasyum klorür	47
Sodyum klorür	60

Çizelge 16-5. Norveç'te iki değişik yöreye yağışlarla sağlanan klor ve kimi besin elementleri miktarı (Låg 1968)

Yöre	Yağış miktarı, mm $yıl^{-1}$	Besin elementi miktarı, kg ha^{-1} $yıl^{-1}$							
		Cl	NO_3-N	NH_3-N	S	Na	K	Ca	Mg
Vågåmo	294	0.4	0.1	0.1	0.9	0.4	0.3	1.2	0.2
Lista	1871	264	3.5	2.8	19.2	147	8.6	14.2	17.8

Toprağa uygulanacak klor miktarı bitki çeşidine, uygulama yöntemine ve uygulama amacına bağlı olarak değişir. Kültür bitkilerinin klor gereksinimleri ve klora karşı tepkimeleri önemli derecede ayrımlıdır. Örneğin Johnson ve ark. (1957) yaptıkları araştırmada klora duyarlılık derecelerine göre bitkileri: marul > domates > lahana > havuç > şeker pancarı > arpa > yonca > buğday > mısır > fasulye > kabak şeklinde sıralamışlardır.

Buğday için kritik klor konsantrasyonu 1.5 g Cl kg^{-1} olarak rapor edilmiştir. Yüzey toprağının Cl^- içeriği ≥ 70 kg ha^{-1} olduğu zaman klorlu gübrelerin ürün miktarı üzerine olumlu etki yapmadıkları saptanmıştır (Fixen ve ark. 1986).

16.5. BİTKİLERDE KLOR NOKSANLIĞI

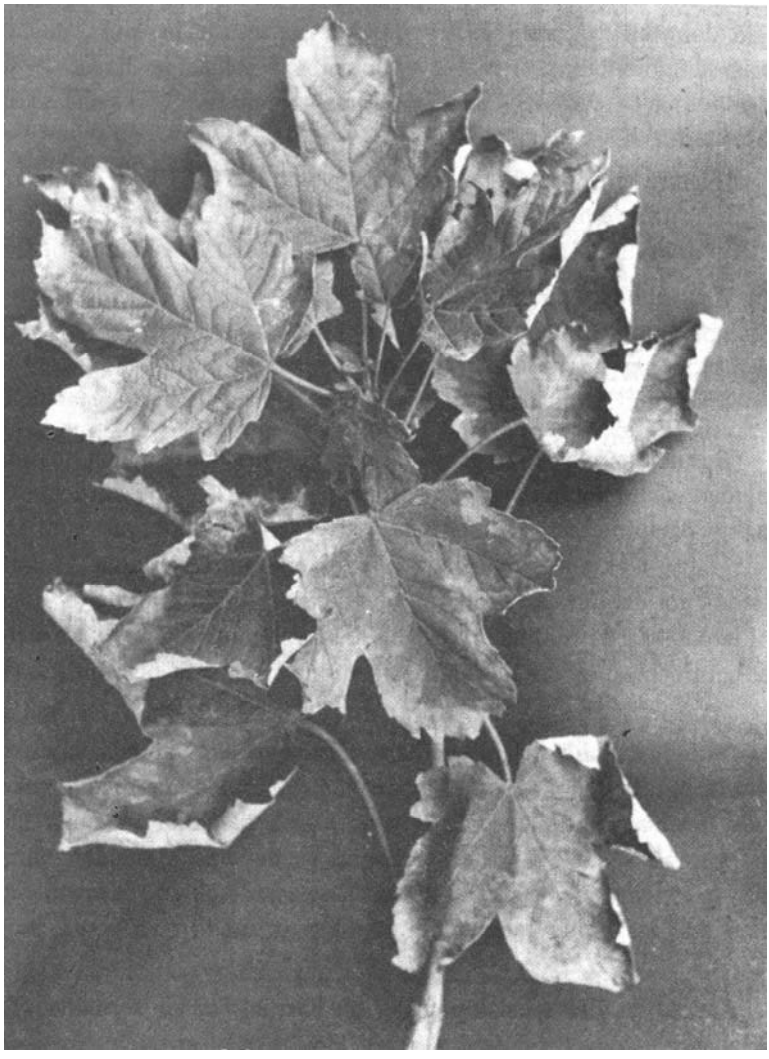
Bitkiler az olan klor gereksinimlerini topraktan, sulama suyundan, yağışlardan, gübrelerden ve atmosferden karşılarlar. Bu nedenle klor noksanlığı özellikle tarla koşullarında yetiştirilen bitkilerde sık görülen bir olgu değildir. Noksanlık belirtileri kontrol edilmiş koşullarda yetiştirilen bitkilerde görülebilir. Gereksinim duydukları kloru bitkilerin değişik kaynaklardan karşılayabilmeleri nedeniyle klorun mutlak gerekli bir element olarak belirlenmesi de ancak yakın zaman önce mümkün olabilmiştir **(Bkz: 1.6).**

Klor noksanlığında bitkilerde solma belirtileri yanında yaprakların yüzey alanları küçülürken kuru madde ağırlıklarında da dikkat çekecek düzeyde azalmalar görülür. Olgun yapraklarda damarlar arasında kloroz oluşur. Yaprak ve kök hücreleri bölünme ve büyüme yönünden olumsuz şekilde ve önemli derecede etkilenir. Kısa yan köklerin aşırı derecede oluşumu kök sistemine çalımsı bir görünüm kazandırır (Johnson ve ark. 1957).

Bitkilerde klor noksanlığına göre toksisite daha sık karşılaşılan bir sorundur. Tuzlu topraklar üzerinde yetiştirilen bitkilerde klor toksisitesi daha sık ve daha yaygın şekilde görülür. Toprak çözeltisinde yüksek Cl konsantrasyonu toprak suyunda osmotik potansiyelin (OP) artmasına dolayısıyla bitkilerin gereksinim duydukları suyu alamamalarına neden olur. Bunun sonucu olarak Cl etkili kuraklık sorunu olur. Çoğu meyve ağaçları, kiraz, asma ve süs bitkileri özellikle klora karşı aşırı duyarlı bitkiler olup Cl konsantrasyonu kuru madde esasına göre % 0.5'e ulaştığında yapraklarda yanma belirtileri görülür (Tisdale ve ark. 1985). Klor toksisitesi

yaprak uçlarında ve kenarlarında yanma, bronzlaşma, erken sararma ve dökülme şeklinde ortaya çıkar (Şekil 16-4).

Klor toksisitesine duyarlılıkları yönünden bitkiler ayrımlıdır. Örneğin şeker pancarı, arpa, mısır, ıspanak ve domates klor toksisitesine dayanıklı bitkilerdir. Buna karşın tütün, fasulye, turunçgiller, patates, marul, bezelye ve soğan ise klor toksisitesine karşı çok duyarlı bitkiler arasındadır. Klor toksisitesine karşı duyarlı bitkilerin gübrelenmesinde klor içermeyen gübrelerin seçilmesi daha güvenli ve uygun olur.

Şekil 16-4. *Akçaağaç yapraklarında klor toksisite belirtileri (Walter ve ark. 1974)*

KAYNAKÇA

Berger, K.C., P.E. Potterson and E.L. Hobson (1961). *Yield, quality, and phosphorus uptake of potatoes as influenced by placement and composition of potassium fertilizers.* Am. Potato Jour. 38:272-285.

Bloom-Zandstra, G. and J.E.M. Lampe (1983). *The effect of chloride and sulphate salts on the nitrate content in lettuce plants* ***Lactuca sativa*** *L.* J. Plant Nutr. 6:611-628.

Bogusch, E.R. (1954). *Chlorine in plant tissue*. Proc. Texas Acad. Sci. 28:134-138.

Churchill, K.A. and H. Sze (1984). *Anion-sensitive, H^+-pumping ATPase of oat roots. Direct effect of Cl^-, NO_3^-, and a disulfonic stilbene*. Plant Physiol. 76:490-497.

Clarkson, D.T. and J.B. Hanson (1980). *The mineral nutrition of higher plants.* Ann. Rev. Plant Physiol. 31:239-298.

Elzam, O.E. and E. Epstein (1965). *Absorption of chloride by barley roots: kinetics and selectivity.* Plant Physiol 40:620-624.

Engvild, K.C. (1986). *Chlorine-containing natural compounds in higher plants*. Phtochemistry 25:781-791.

Fixen, P. E. (1993). *Crop response to chloride*. Adv. Agron. 50: 107-150.

Fixen, P.E., R.H. Gelderman, J. Gerwing and F.A. Cholick (1986). *Response of spring wheat, barley and oats to chloride in KCl fertilizers.* Agron. J. 78:664-668.

Gökhale, N.G. and N.G. Bhattacharyya (1960). *Mineral composition of colonal tea leaf from North-East India.* J. Sci. Food Agric. 11:526-528.

Graham, R. D. (1983). *Effect of nutrient stress on susceptibility of plants to disease with particular reference to the trace elements.* Advances in Botanical Research 10: 221-276.

Harward, M.E., W.A. Jackson, J.R. Piland and D.O. Mason (1956). *The relationship of chloride and sulfate ions to form nitrogen in nutrition of Irish potatoes.* Soil Sci. Soc. Amer. Proc. 20:231-236.

Huber, D. M. And D.C. Arny (1985). *Interactions of potassium with plant disease.* In: Potassium in Agriculture. Ed. R. D. Munson. Madison, WI: American Society of Agronomy, p. 467-488.

Huber, D. M. and R. D. Graham (2000). *The role of nutrition in crop resistance and tolerance to diseases.* In: Mineral Nutrition of Crops. Ed. Z. Rengel. Food Products Press. P. 169-204.

İnal, A., A. Güneş ve M. Aktaş (1995). *Effects of chloride and partial substitution of reduced forms of nitrogen for nitrate in solution on the nitrate, total nitrogen and chloride contents of onion.* J. Plant Nutr. 18(10):2219-2227.

Johnson, C.M., P.R. Stout, T.C. Broyer and A.B. Carlton (1957). *Comparative chlorine requirements of different plant species*. Plant and Soil 8:337-353.

Kacar, B. (1995). *Bitki Fizyolojisi*. 4. Baskı. s. 1-424. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayın No. 1447. A.Ü.Z.F. Yayın Ünitesi, Ankara.

Kacar, B., E. Przemeck, A. Özgümüş, C. Turan, A.V. Katkat ve İ. Kayıkçıoğlu (1979). *Türkiye'de çay tarımı yapılan toprakların ve çay bitkisinin mikro element gereksinimleri üzerinde bir araştırma*. s. 1-67. TÜBİTAK, Tarım ve Ormancılık Araştırma Grubu. Kesin Rapor. Proje No. 321. Ankara.

Låg, J. (1968). *Relationships between the chemical composition of the precipitation and the contents of exchangeable ions in the humus layer of natural soils.* Acta Agric. Scand. 18:148-152.

Lin, W. (1981). *Inhibition of anion transport in corn root protoplasts*. Plant Physiol. 68:435-438.

Prasad, R. **And J. F. Power (1997).** *Soil Fertility Management for Sustainable Agriculture.* CRC Lewis Publishers, p. 1-356.

Robinson, S.P. and W.J.S. Downton (1985). *Potassium, sodium and chloride ion concentration in leaves and isolated chloroplasts of the halophyte* ***Sueda australis*** *R.* Br. Aust. J. Plant Physiol. 12:471-479.

Sauchelli, V. (1969). *Trace Elements in Agriculture*. p. 1-248. Van Nostrand Reinhold Company, New York.

Schnabl, H. (1980). *Der Anionenmetabolismus in stärkehaltigen und stärkefreien Schliesszellenprotoplasten*. Ber. Dtsch. Bot. Ges. 93:595-605.

Stelzer, R., A. Läuchli and D. Kramer (1975). *Intercellular pathways of chloride in roots of intact barley plants.* Cytobiologie 10:449-457.

Tisdale. S. L., W. L. Nelson, and J. D. Beaton (1985). *Soil Fertility and Fertilizers, 4th ed.,* Macmillan, New York p. 1-754.

Ulrich, A., D. Ririe, F.J. Hills, A.G. George and M.D. Morse (1959). *I: Plant analysis. A guide for sugar beet fertilization*. California Agricultural Experiment Station. Bull. 766.

Van der Boon, J., J.W. Steenhuizen, E.G. Steingrower (1990). *Growth and nitrate concentration of lettuce as affected by total nitrogen and chloride concentrations, NO_3/NH_4 ratio and temperature of recirculating nutrient solution.* Hort. Science 65(3):309-321.

Van Steveninck, R.F.M., D.R. Fernando, C.A. Anderson, L.B. Edwards and M.E. Van Steveninck (1988). *Chloride and sulphur concentration in chloroplasts of spinach*. Physiol. Plant. 74:651-658.

Walter, B., D. Batgen, H. Patenburg and W. Koch (1974). *Effect of gas and salt on soil and plant.* Das Gartenamt 10:578-581.

Welch. R. M. (2000). *Importance of seed mineral nutrient reserves in crop growth and development.* In: Mineral Nutrition of Crops. Food Products Press, Inc. P. 25-226.

17 SODYUM

17.1. BİTKİLERİN SODYUM ALIMI

Bitkiler sodyumu Na^+ iyonu şeklinde alır. Aldıkları sodyum miktarları ve sodyuma tepkimeleri yönünden bitkiler iki grup altında toplanır. Bunlar: 1. Natrofilik bitkiler ve 2. Natrofobik bitkilerdir. Natrofilik bitkiler sodyum seven bitkiler olup sodyumu kolaylıkla alırlar. Natrofobik bitkiler ise sodyum sevmeyen bitkilerdir. Natrofilik bitkilerde sodyumun bitki organları arasında üniform şekilde dağılmasına karşın natrofobik bitkilerde sodyum kökte toplanır (Çizelge 17-1). Çizelgeden görüldüğü gibi natrofilik bitki olan Ladino üçgülü ve İngiliz çimi topraktan aldıkları sodyumu gövdeye taşıyarak olabildiğince üniform bir dağılım sağlamışlardır. Gübre uygulanması durumunda da sodyumun topraküstü organlara taşınması hızlı şekilde gerçekleşmiştir. Natrofobik bitkilerden melez üçgülü ve çayır kelpkuyruğu ise topraktan aldıkları sodyumu köklerinde toplamış ve topraküstü organlarına taşınan sodyum miktarları çok az olmuştur. Sodyumlu gübre uygulandığında da benzer durum saptanmıştır. Pancar, kereviz, ıspanak, kolza ve arpa natrofilik bitkiler olup sodyumu kökleriyle kolaylıkla alır ve topraküstü organlarına üniform şekilde taşırlar. Buna karşın mısır, ayçiçeği, fasulye ve saraypatı (asterler) natrofobik bitkilerdir ve aldıkları sodyumu köklerinde toplarlar.

Yem bitkilerinin natrofilik ya da natrofobik olmaları da hayvan besleme yönünden önem taşıyan ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Yem bitkilerinde Na içeriklerinin en az % 0.2 olması istenir. Çizelge 17-1'de görüldüğü gibi natrofilik olan Ladino üçgülü ve İngiliz çimi bitkilerinde topraküstü organlarının Na içerikleri sodyumlu gübre uygulanmadan % 0.2'nin üzerindedir. O nedenle yem bitkilerinin seçiminde natrofilik olanlara öncelik verilmesi yararlı ve gereklidir.

Çizelge 17-1. Kimi çayır bitkilerinin sodyum alımları ve sodyumlu gübrelere tepkimeleri (Saalbach ve Aigner 1970)

Bitki çeşidi	Na içeriği, %, kuru ağırlıkta			
	Na gübresi uygulanmamış		Na gübresi uygulanmış	
	Kök	Gövde*	Kök	Gövde
Ladino üçgülü (*Trifolium repens*)	0.27	0.22	0.77	1.96
İngiliz çimi (*Lolium perenne*)	0.03	0.26	0.06	1.16
Melez üçgül (*Trifolium hybridum*)	0.45	0.03	0.77	0.22
Çayır kelpkuyruğu (*Phleum pratense*)	0.10	0.04	0.28	0.38

* Topraküstü organları.

KAYNAKÇA

Amin, J. V. And H. E. Joham (1968). *The cations of the cotton plant in sodium substituted potassium deficiency.* Soil Sci. 105: 248-254.

Asher, C.J. (1991). *Benefical elements, functional nutrients, and possible new essential elements.* p. 703-723. In: Micronutrients in Agriculture. 2nd Ed. S.S.S.A. Madison WI, USA.

Brownell, P.F. (1968). *Sodium as an essential micronutrient element for some higher plants.* Plant and Soil 28:161-164.

Cooke, G.W. (1972). *Fertilizing for maximum yield*. Crosby Lockwood and Son Ltd. London.

Finck, A. (1975). *Pflanzenwachstum auf Salzböden: Aspekte der Physiologie und Düngung.* Bewässerungsw. 10:47-61.

Gore, A.J.P. (1968). *The supply of six elements by rain to an upland peat area*. Journal of Ecology, 56(2):483-495.

Harler, C.R. (1967). *Trace and other elements in tea leaf*. World Crops. September, p. 48-49.

Harmer, P.M., E.J. Benne, W.M. Laughlin and C. Key (1953). *Factors affecting crop response to sodium applied as common salt on Michigan muck soil.* Soil Sci. 76:1-17.

Hasselo, H.N. (1965). *The nitrogen, potassium, phosphorus, calcium, magnesium, sodium, manganese, iron, copper, boron, zinc, molybdenum and aluminium contents of tea leaves of increasing age*. Tea Quarterly 36(3):122-136.

Hylton, L. O., A. Ulrich and D. R. Cornelius (1967). *Potassium and sodium interrelations in growth and mineral content of Italian ryegrass.* Agron. J. 59: 311-314.

Henkens, C.H. (1965). *Factors influencing the sodium content of medow grass*. Neth. Jour. Agr. Sci. 13:21-47.

Johnson, M., C.P.L. Grof and P.F. Brownell (1984). *Responses to ambient CO_2 concentration by sodium-deficient C-4 plants.* Aust. J. Plant Physiol. 11:137-141.

Johnson, M., C.P.L. Grof and P.F. Brownell (1988). *The effect of sodium nutrition on the pool sizes of intermediates of the C-4 photosynthetic pathway*. Aust. J. Plant Physiol. 15:749-760.

Karanlık, S., F. Özkutlu, L. Öztürk, G. Bozbay, İ. Ozus, ve İ. Çakmak (1999). *Farklı ekmeklik ve makarnalık buğday çeşitlerinin NaCl tuzuna duyarlılığının araştırılması.* Hububat Sempozyumu, H. Ekiz, ed. 8-11 Haziran 1999, Konya, s. 365-374.

Marschner, H. (1995). *Mineral Nutrition of Higher Plants*. 2nd Ed. p. 1-889. Academic Press, New York.

Mengel. K., E. A. Kirkby, N. Kosegarten and T. Appel (2001). *Principles of Plant Nutrition*. 5th Ed. Kluwer Academic Publishers. pp. 1-849.

Saalbach, E. (1973). *The effect of sulphur, magnesium, and sodium on yield and quality of agricultural crops*. Pontificiae Acad. Sci. Scripta Varia Nr. 38:541-589.

Saalbach, E. and H. Aigner (1970). *Über die Wirkung einer Natriumdüngung auf Natriumgehalt, Ertrag und Trockensulstanzgehalt einiger Gras-und Kleearten*. Landwirtsch. Forsch. 23:264-274.

Schubert, S. and A. Läuchli (1990). *Sodium exclusion mechanisms at the root surface of two maize cultivars*. Plant and Soil 123:205-209.

Tisdale, S.L., W.L. Nelson and J.D. Beaton (1985). *Soil Fertility and Fertilizers*. 4th Ed. p. 1-754. Macmillan Publishing Company, New York.

Ulrich, A., D. Ririe, E.J. Hills, A.G. George and M.D. Morse (1959). *Plant analysis a guide for sugar beet fertilization*. California Agricultural Experiment Station, Bull. 766.

Velasco, I. (1981). *Improving the sodic soils of Spain*. Sulphur Agr. 5:2-6.

Yoshida, S. And L. Castaneda (1969). *Partial replacement of potassium by sodium in the rice plant under weakly saline conditions.* Soil Sci. Plant Nutr. 15: 183-186.

18 KOBALT, VANADYUM ve SİLİSYUM

18.1. KOBALT

18.1.1. Bitkilerin Kobalt Alımı ve Kobalt İçerikleri

Bitkiler tarafından Co^{2+} iyonu şeklinde alınır. Püskürtülerek uygulanan Co^{2+} yapraklar aracılığıyla da alınabilir. Kobaltın alınma mekanizmasına ilişkin bilinenler ise sınırlıdır. Robson ve ark. (1979) genç yapraklara göre yaşlı yapraklarda Co miktarının daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Bu bulgu bitkilerde kobaltın güç hareket eden bir element olduğuna ilişkin görüşlerle uyum içerisindedir.

Kobalt öteki ağır metaller, örneğin Fe, Mn, Zn ve Cu gibi kileyt bileşikleri oluşturma özelliğine sahiptir. Bu özelliği nedeniyle Co, fizyolojik yönden önemli olan değişim yerlerine geçmek suretiyle anılan ağır metallerin bitkiler tarafından alınmasını olumsuz şekilde etkiler. Araştırmalar ortamda fazla miktarda bulunan Co'ın Fe ve Mn alımını azalttığını göstermiştir (Mengel ve Kirkby 1987).

Bitkilerin Co içerikleri, toprakta bulunan yarayışlı Co miktarına, bitki çeşidine, genotipine ve bitki organlarına bağlı olarak değişir. Bitki köklerinde Co toprakküstü organlarına göre daha fazladır (Şekil 18-1). Şekilden görüldüğü gibi besin çözeltisinde yetiştirilen üçgül bitkisinin gövdesine göre kökünde daha fazla Co bulunmaktadır. Baklagil bitkileri baklagil olmayan bitkilere göre daha fazla Co içerir (Çizelge 18-1). Çizelgeden görüldüğü gibi baklagil bitkilerinin Co içerikleri baklagil olmayan bitkilere göre ortalama 3.8 kat daha fazladır. Değişik meyve ve sebzelerin Co içerikleri Çizelge 18-2'de verilmiştir. Çizelgeden görüldüğü gibi Co içeriği sebzeler içerisinde lahanada en yüksek, tatlı mısırda ise en düşük düzeydedir. Çeşitli ülkelerde yapılan analiz sonuçlarına göre buğday tanelerinin Co içerikleri kuru ağırlık ilkesine göre 4-80 $\mu g\ kg^{-1}$ arasında değişmektedir. Ayrımlı koşullarda yetiştirilen aynı bitkinin tohumlarında ayrımlı miktarlarda Co belirlenmiştir. Örneğin mavi acıbakla bitkisi tohumlarında kuru ağırlık ilkesine göre Co miktarı 6-730 $\mu g\ kg^{-1}$ olarak saptanmıştır (Robson ve Mead 1980). Acıbakla tohumlarının iri olanlarında belirlenen 100 μg Co kg^{-1} miktarının, kobalt noksanlığı olan topraklarda yetiştirilen bitkinin kobalt gereksiniminin karşılanmasında yeterli olduğu rapor edilmiştir (Gladstones ve ark. 1977).

Silisyum noksanlığı belirtileri daha çok silisyum seven silikofil bitkilerde saptanmıştır. Silisyum noksanlığında gövde büyümesi olumsuz şekilde etkilenirken yapraklarda şekil bozukluğu yanında sertleşmeler ve kırılmalar görülür. Üst yapraklar sararır. Alt yapraklardan başlayarak yukarı doğru nekrozlar oluşur. Çiçeklenme ve meyve bağlama olumsuz şekilde etkilenir.

Silisyum içeren kimyasal gübreler silisyum noksanlığı görülen topraklarda başarı ile kullanılabilir (Çizelge 18-7). Silisyumlu gübrelerin toprak fosforunu yarayışlı şekle getirdiği uzun zamandan bu yana bilinmektedir. Hawai'nin aşırı derecede dağılıp parçalanmış topraklarına $CaSiO_3$ uygulayan Fox (1979), soya fasulyesi ürün miktarında olduğu gibi bitkiye yarayışlı fosfor miktarında da önemli artış sağlandığını rapor etmiştir. Araştırıcı $CaSiO_3$ uygulanan toprakta Al ve Fe oksitler tarafından $H_2PO_4^-$'ün daha az fikse edildiğini saptamıştır.

Çizelge 18-7. Silisyum içeren kimyasal gübreler, kimyasal formülleri ve silisyum içerikleri

Gübre	Kimyasal formülü	Si içeriği, %
Kalsiyum silikat	$CaSiO_3$	31
Sodyum metasilikat	$NaSiO_3$	23
Kalsiyum silikat slag	$CaAl_2Si_2O_8$+$CaSiO_3$	18 - 21

KAYNAKÇA

Adatia, M.H. and R.T. Besford (1986). *The effect of silicon on cucumber plants grown in recirculating nutrient solution.* Ann. Bot. 56:343-351.

Anderson, D.L. (1991). *Soil and leaf nutrient interactions following application of calcium silicate slag to sugarcane*. Fert. Res. 30:9-18.

Arnon, D.I. and G. Wessel (1953). *Vanadium as an essential element for green plants.* Nature 172:1039-1040.

Baize, D. (1997). *Total contents o heavy metals in soils*. Paris, INRA.

Basiouny, F. M. (1984). *Distribution of vanadium and its influence on chlorophyll formation and iron metabolism in tomato plants.* J. Plant Nutr. 7: 1059-1073.

Bergmann, W. (1992). *Nutritional Disorders of Plants*. p. 1-741. Gustav Fisher Verlag Jena, New York.

Bollard, E.G. (1983). *Involvement of unusual elements in plant growth and nutrition.* p. 695-755. In: Encyclopedia of Plant Physiology, New Series. (A. Läuchli and R.L. Bieleski eds.), Vol. 15B, Springer-Verlag, Berlin and New York.

Chatel, D.L., A.D. Robson, J.W. Gartrell and M.J. Dilworth (1978). *The effect of inoculation and cobalt application on the growth and nitrogen fixation by sweet lupinus.* Aust. J. Agric. Res. 29:1191-1202.

Chen, C.H. and J. Lewin (1969). *Silicon as a nutrient element for* ***Equisetum arvense***. Can. J. Bot. 47:125-131.

Clements, H.F., E.W. Putman and J.R. Wilson (1967). *Eliminating soil toxicities with calcium metasilicate*. p. 43-54. In: Hawaiian Sugar Technol. Reports. USA.

Dilworth, M.J. and T. Bisselling (1984). *Cobalt and nitrogen fixation in* ***Lupinus angustifolius*** *L.* III. DNA and methionine in bacterioids. New Phytol. 98:311-316.

Dilworth, M. J., A. D. Robson and D. L. Chatel (1979). *Cobalt and nitrogen fixation in* ***Lupinus angustifolius*** *L*. II. Nodule formation and function, New Phytol. 83: 63-79.

Epstein, E. (1994). *The anomaly of silicon in plant biology*. Proc. Natl. Acad. Sci. 91:11-17, USA.

Fox, R.H. (1979). *Soil pH, aluminium saturation, and corn grain yield*. Soil Sci. 127:330-334.

Gladstones, J.S., J.F. Loneragan and N.A. Goodchild (1977). *Field responses to cobalt and molybdenum by different legume species, with interferences on the role of cobalt in legume growth*. Aust. J. Agric. Res. 28:619-628.

Hewitt, E. J. and G. Bond (1966). *The cobalt requirement of non-legume root nodule plants*. J. Exp. Bot. 17: 480-491.

Hodson, M.J. and A.G. Sangster (1989). *Silica deposition in the inflorescence bracts of wheat (****Triticum aestivum****). II. X-ray microanalysis and backscattered electron imaging.* Can. J. Bot. 67:281-287.

Johnson, C. M. (1966). *Molybdenum. In: Diagnostic Criteria for Plants and soils*. Edited by chapman. P. 286-301.

Jones, L.H.P. and K.H. Handreck (1967). *Silica in soils, plants and animals*. Adv. Agron. 19:107-149.

Kabata-Pendias, A. and H. Pendias (1992). *Trace Elements in Soils and Plants*. 2nd Ed. p. 1-365. CRC Press. London.

Kloke, A. (1980). *Orientierungsdaten für tolerierbare Gesamtgehalte einiger Elemente in Kulturböden*. Mitt. VDLUFAH. 1:9-11.

Kubota, J. and W.H. Allaway, (1972). *Geographic distribution of trace element problems.* p. 525-554. In: Micronutrients in Agriculture" (J.J.Mortvedt, P.M. Giordano and W.L. Lindsay, eds.) Soil Sci. Soc. Am. Madison, Wisconsin.

Laske, P. (1979). *Gehalt gärtnerischer Böden und Erden an löslichem Vanadium.* Kali-Briefe 14:747-752.

Lyalikova, N. N. and N. A. Yurkova (1989). *The infeuence of vanadium on microorganisms and their role in the transformation of this element*, in Proc. 6th. Int Trace Element symp., Vol. I, M. Anke, Ed Moliybdenum, Vanadium, Jena, Germany. p. 74-78.

Marschner, H. (1995). *Mineral Nutrition of Higher Plants*. 2nd Ed. p. 1-889. Academic Press, New York.

Marschner, H., H. Oberle, İ. Çakmak and V. Römheld (1990). *Growth enhancement by silicon in cucumber (**Cucumis sativus**) plants depends on imbalance on phosphorus and zinc supply.* p. 241-249. In: Plant Nutrition-Physiology and Applications (M.L. van Beusichem, ed.) Kluwer Academic, Dordrecht.

Mengel, K. and E.A. Kirkby (1987). *Principles of Plant Nutrition*. 4th Ed. p. 1-687. International Potash Institute, Bern, Switzerland.

Miller, E.R., X. Lei and D.E. Ullrey (1991). *Trace elements in animal nutrition.* p. 593-662. In: Micronutrients in Agriculture. 2nd Ed. (J.J. Mortvedt, F.R. Cox, L.M. Shuman and R.M. Welch, eds.) SSSA Book Series No. 4, Madison, WI, USA.

Mitchell, R.L. (1972). *Cobalt in soil and its uptake by plants.* Agrochimia 16:521-532.

Morrell, B.C., N.W. Lepp and D.A. Phipps (1986). *Vanadium uptake by higher plants: Some recent developments.* Environ. Geochem. Health, 8:14-19.

Munk, H. (1982). *Zur Bedeutung silikatischer Stoffe bei der Düngung Landwirtschaftlicher Kulturplanzen*. Landw. Forsch. Sonderh. 38:264-277.

Okuda, A. and E. Takahashi (1965): *The role of silicon.* In: The Mineral Nutrition of the Rice Plant. Proc. Symp. Intern. Rice Res. Inst. John Hopkins Press. Baltimere, USA, p. 123-146.

Park, C. S. (1975). *The micronutrient problem of Korean agriculture*. In: Symposıum Commemorating the 30th Anniversary of Korean Liberation, edited by Nat. Acad. Sci. Rep. Korea, Seoul, p. 874-862.

Parry, D.W. and M.J. Hodson (1982). *Silica distribution in the caryopsis and inflorescence bracts of foxtail millet (**Setaria italica** L. Beauv.) and its possible significance in carcinogenesis.* Ann. Bot. 49:531-540, London.

Reisenauer, H.M., L.M. Walsh and R.G. Hoeft (1973). *Testing soil for sulphur, boron, molybdenum and chlorine.* p. 173-197. In: Soil Testing and Plant Analysis, (L.M. Walsh and J.D. Beaton, eds.) SSSA, Madison, Wis. USA.

Robson, A.D., M.J. Dilworth and D.L. Chatel (1979). *Cobalt and nitrogen fixation in **Lupinus angustifolius** L. I. Growth, nitrogen concentrations and cobalt distribution*. New Phytol. 83:53-62.

Robson, A.D. and G.R. Mead (1980). *Seed cobalt in **Lupinus angustifolius***. Aust. J. Agric. Res. 31:109-116.

Sangster, A.G., M.J. Hodson and D.W. Parry (1983). *Silicon deposition and anatomical studies in the inflorescence with their possible relevance to carcinogenesis.* New Phytol. 93:105-122.

Savant, N. K., G. H. Snyder and L. E. Datnoff (1997). *Silicon management and sustainable rice production*. Adv. Agron. 58: 151-199.

Shacklette, H.T. (1980). *Elements in fruits, and vegetable from areas of commercial production in the Conterminous United States*. U.S. Geol. Surv. Prol. Pap., 1178, 149.

Shacklette, H.T., J.A. Erdman and T.F. Harms (1978). *Trace elements in plant foodstuffs.* In: Toxicity of Heavy Metals in the Environments. Part I., F.W. Oehme, ed., Marcel Dekker, New York.

Suehisa, R.H., O.R. Young and D.G. Sherman (1963). *Effects of silicates on phosphorus availability to sudangrass grown on Hawaiian soils*. Hawaii Agric. Exp. Sta. Tech. Bull. 51. USA.

Takahashi, E. and Y. Miyake (1977). *Silica and plant growth*. Proc. Int. Semin. Soil. Environ. Fert. Manage. Intensive Agric., p. 603-611.

Vorm, P.D.J. van der (1980). *Uptake of Si by five plant species as influenced by variations in Si-supply.* Plant and Soil 56:153-156.

Welch, R.M. (1979). *The biological significance of nickel*. p. 36. In: Trace Element Stress in Plants. Int Symposium November 6, 1979, Los Angles, USA.

Werner, D. and R. Roth (1983). *Silica metabolism*. p. 682-694. In: Encyclopedia of Plant Physiology, New Series (A. Läuchli and R.L. Bielski, eds.), Vol. 15B, Springer-Verlag, New York.

Yakunin, A. F., N. Chan Van and I. N. Gogitov (1991): *Effect of molybdenum, vanadium and tungsten on the growth* ***Anabaena varibilis*** *and its synthesis of nitrogeneses.* Microbiology (New York) 60: 52-56.

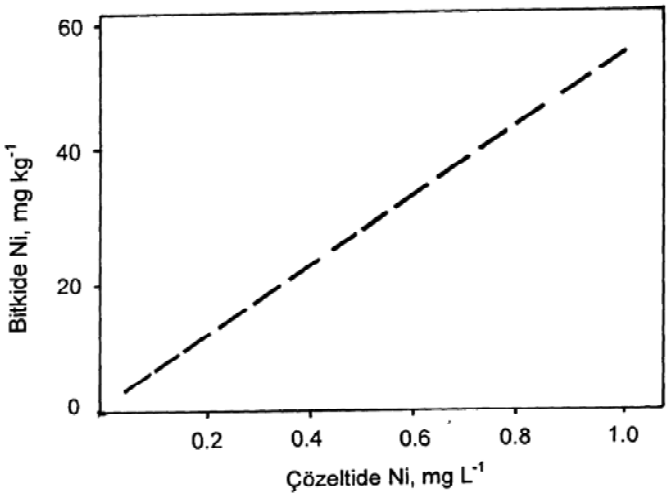
19 YARARLI DİĞER ELEMENTLER

19.1. NİKEL

19.1.1. Bitkide Nikel

Elde bulunan bilgilere göre nikel, çok sayıda bakteri için mutlak gerekli bir mikro element olduğu gibi yüksek bitkilerde önemli işlevleri bilinen üreaz ve pek çok hidrogenaz enzimlerinin metal yapı maddesidir (Dixon ve ark. 1975, Ankel-Fuchs ve Thauer 1988). Kısa süre önce yapılan araştırmalar, nikelin baklagil bitkileri için olduğu kadar baklagil olmayan bitkiler için de mutlak gerekli olduğuna ilişkin ciddi bulgular içermektedir (Eskew ve ark. 1984, Brown ve ark. 1987a). Araştırma bulgularını değerlendiren Marschner (1995), nikeli bitkiler için mutlak gerekli mikro elementler listesine almıştır. Ancak konu üzerindeki tartışmalar günümüzde de sürmektedir.

Bitkiler tarafından Ni kolaylıkla ve hızlı şekilde alınır. Alınan Ni miktarı ile gelişme ortamının Ni içeriği arasında doğrusal bir ilişki saptanmıştır (Şekil 19-1). Bitkilerde Ni^{2+} iyonunun hareketliliği (mobilitesi) yüksektir. Nikelin bitkide taşın-

Şekil 19-1. *Artan miktarlarda Ni içeren besin çözeltisinde yetiştirilen tütün bitkisi yaprağının Ni içeriği (Welch ve Carry 1975)*

KAYNAKÇA

Ankel-Fuchs, D. and R.K. Thauer (1988). *Nickel in biology: Nickel as an essential trace element.* p. 93-110. In: Bioinorganic Chemistry of Nickel (J.R. Lancaster Jr., ed.), Verlag Chemie, Weinheim.

Asher, C.J. (1991). *Benefical elements, functional nutrients, and possible new essential elements.* p. 703-723. In: Micronutrients in Agriculture. 2nd ed. (J.J. Mortvedt, F.R. Cox, L.M. Shuman and R.M. Welch, eds.), Soil Sci. Soc. Amer. Book Series No. 4, Madison, W.I. USA.

Banuelos, G.S. and D.W. Meek (1989). *Selenium accumulation in selected vegetables*. J. Plant Nutr. 12:1255-1272.

Berrow, M.L. and J.C. Burridge (1979). *Sources and distribution of trace elements in soils and related crops.* p. 304-309. In: Proc. Int. Conf. in Management and Control of Heavy Metals in the Environment. CEP Consultants Ltd., Edinburg, UK.

Bollard, E.G. (1983). *Involvement of unusual elements in plant growth and nutrition.* p. 695-755. In: Encyclopedia of Plant Physiology, New Series (A. Läuchli and R.L. Bieleski, eds.), Vol. 15B, Springer-Verlag, New York.

Brown, P.H., R.M. Welch and E.E. Carry (1987a). *Nickel: a micronutrient essential for higher plants.* Plant Physiol. 85:801-803.

Brown, P.H., R.M. Welch, E.E. Carry and R.T. Checkai (1987b). *Benefical effects of nickel on plant growth.* J. Plant Nutr. 10:2125-2135.

Campen, D.R. van (1991). *Trace elements in human nutrition*. p. 603-701. In: Micronutrients in Agriculture. 2nd ed. (J.J. Morvedt, F.R. Cox, L.M. Shuman and R.M. Welch, eds.). SSSA Book Series No. 4, Madison, WI. USA.

Chenery, E.M. (1955). *A preliminary study of aluminium and the tea bush.* Plant and Soil 6(2):174-200.

Clark, R.B. (1977). *Effect of aluminium on growth and mineral elements of Al-tolerant and Al-intolerant corn.* Plant and Soil 47:653-662.

Davies, D.D. (1986). *The fine control of cytosolic pH.* Physiol. Plant. 67:702-706.

Dietrich, N. (1976). *Aufnahme von Cadmium und Nickel durch Kulturpflanzen in Abhängigkeit von Tonund Torfgehalt des Substrates*. Diss. Landw. Fak. Rhein. Friedr.-Wilhelm-Univ. Bonn. Germany.

Dixon, N.E., C. Gazola, R.L. Blakeley and B. Zerner (1975). *Jack bean urease, a metalloenzyme. A simple biological role for nickel.* J. Am. Chem. Soc. 97:4131-4133.

Eskew, D.L., R.M. Welch and W.A. Norwell (1984). *Nickel in higher plants. Further evidence for an essential role*. Plant Physiol. 76:691-693.

Foy, C.D. (1983). *The physiology of plant adaptation to mineral stress*. Iowa State J. Res. 57:355-391.

Foy, C.D. and J.C. Brown (1964). *Toxic factors in acid soils. II. Differential aluminium tolerance of plant species*. Proc. Soil Sci. Soc. Amer. 28:27-32.

Gökhale, N.G. and N.G. Bhattacharyya (1960). *Mineral composition of colonal tea leaf from North-East India*. J. Sci. Fd. Agric. 11:526-528.

Horak, O. (1985). *Zur Bedeutung des Nickles für **Fabaceae**. I. Vergleichende Untersuchungen über den Gehalt vegetativer Teile und Samen an Nickel und anderen Elementen*. Phyton (Austria) 25:135-146.

Kabata-Pendias, A. and H. Pendias (1992). *Trace Elements in Soils and Plants.* 2nd ed. p. 1-365. CRS Press, London.

Kacar, B., E. Przemeck, A. Özgümüş, C. Turan, A.V. Katkat ve İ. Kayıkcıoğlu (1979). *Türkiye'de çay tarımı yapılan toprakların ve çay bitkisinin mikro element gereksinimleri üzerinde bir araştırma*. s. 1-67. TÜBİTAK, Tarım ve Ormancılık Araştırma Grubu, Kesin Rapor. Proje No. 321. Ankara.

Kamprath, E.J. and C.D. Foy (1971). *Lime-fertilizer-plants interactions in acid soils. Fertilizer Technology and Use.* p. 105-151. 2nd Ed. Soil Sci. Soc. Amer. Madison, Wisc. USA.

Klotz, F. and W.J. Horst (1988). *Genotypic differences in aluminium tolerance of soybean (**Glycine max.** L.) as affected by ammonium and nitrate-nitrogen nutrition.* J. Plant Physiol. 132-702-707.

Klucas, R.V., F.J. Hanus, S.A. Russell and H.J. Evans (1983). *Nickel: a micronutrient element for hydrogen dependent growth of **Rhizobium japonicum** and for expression of ureas activity in soybean leaves*. Proc. Natl. Acad. Sci. (USA) 80:2253-2257.

Konishi, S., S. Miyamoto and T. Taki (1985). *Stimulatory effects of aluminium on tea plants grown under low and high phosphorus supply*. Soil Sci. Plant. Nutr. (Tokyo) 31:361-368.

Krogmeier, M.J., G.W. McCarty, D.R. Shogren and J.M. Bremner (1991). *Effect of nickel deficiency in soybeans on the phytotoxicity of foliar applied urea.* Plant and Soil 135:283-286.

Maier, R.J., T.D. Phil, L. Stults and W. Sray (1990). *Nickel accumulation and storage in **Bradyrhizobium japonicum***. Appl. Environ. Microbial. 56:1905-1911.

Marschner, H. (1995). *Mineral Nutrition of Higher Plants*. 2nd Ed. p. 1-889. Academic Press. New York.

Miller, E.R., X. Lei and D.E. Ullrey (1991). *Trace elements in animal nutrition*. p. 593-662. In: Micronutrients in Agriculture. 2nd Ed. (J.J. Mortvedt, F.R. Cox, L.M. Shuman and R.M. Welch, eds.). SSSA Book Series No. 4, Madison, WI. USA.

Pratt, P.F. (1966). *Aluminium*. p. 3-12. In: Diagnostic criteria for plants and soils. H.D. Chapman, ed. Univ. Calif. USA, Div. Agric. Sci.

Romney, E.M and A. Wallace (1977). *Boron on vegetation in relationship to a coal-burning power plant*. Comm. Soil Sci. and Plant Analysis, 8:803-807.

Rosenfeld, I. and O.A. Beath (1964). *Selenium: Geobotany, Biochemistry, Toxicity and Nutrition.* Academic Press, New York.

Shacklette, H.T. (1980). *Elements in fruits, and vegetable from areas of commercial production in the Conterminous United States*. U.S. Geol Surv. Prot. Pap. 1178:149-150.

Shacklette, H.T., J.A. Erdman and T.F. Harms (1978). *Trace elements in plant foodstuffs.* In: Toxicity of Heavy Metals in the Environments. Part I, F.W. Oehme, ed. Marcel Dekker, New York.

Shrift, A. (1969). *Aspects of selenium metabolism in higher plants*. Annu. Rev. Plant Physiol. 20:475-494.

Singh, B., Y.P. Dang and S.C. Mehta (1990). *Influence of nitrogen on the behaviour of nickel in wheat.* Plant and Soil. 127:213-218.

Sommer, B. (1984). *Pflanzenverfügbarkeit von Schwermetallen in einer löss-Parabraunerde nach langjähriger Düngung mit Klärschlämmen*. Diss. Agrarw. Fak. Univ. Hohenheim, Germany.

Takahashi, E. and Y. Miyake (1977). *Silica and plant growth*. Proc. Int. Semin. Soil Environ. Fert. Manage. Intensive Agric. p. 603-611.

Turan, C., S. Taban ve A. Korkmaz (1989). *Artan miktarlardaki kirecin asit toprakta yetiştirilen mısır bitkisinin ve kökünün gelişmesi ile Al, P, Cu, Mn kapsamları üzerine etkisi.* DOĞA, Türk Tarım ve Ormancılık Dergisi, 13(2):427-436.

Vanselow, A.P. (1966). *Nickel.* p. 302-309. In: Diagnostic criteria for plants and soils. (H.D. Chapman, ed.). Univ. of Calif. Div. of Agric. Sci., Riverside.

Welch, R.M. and E.E. Carry (1975). *Concentration of chromium, nickel, and vanadium in plant materials.* J. Agric. Food Chem., 23:479-485.

Zayed, A.M. and N. Terry (1992). *Selenium volatilization in broccoli as influenced by sulfate supply.* J. Plant Physiol. 140:646-652.

Besin çözeltisinin pH'sı, 23
Besin elementlerinin birikimi, 64
Besin elementlerinin ksileme yüklenmesi, 74, 127
Besin elementlerinin yaprak dışına taşınması, 133
Besin elementlerinin yatay taşınması, 131
Besinsel kas distrofisi, 625
Beyaz kas hastalığı, 625
Birikim oranı, 64
Bitki besin elementlerinin alımına etki yapan etmenler, 79
Bitki çeşidi, 85
Bitkinin büyüme durumu, 86
Havalanma, 81
Işık, 80
İyonların karşılıklı etkileri, 84
pH, 82
Sıcaklık, 79
Bitki besin elementlerinin kök etki alanına taşınması, 54
Bitki besin elementlerinin kök üzerine alınması, 57
Karbonik asit kuramı, 57
Kontak değişim kuramı, 58
Bitki gelişmesi üzerine potasyumun etkileri, 331
Azotun etkinliği üzerine potasyumun etkisi, 337
Bitkilerde yatma üzerine potasyumun etkisi, 336
Hasat zamanı üzerine potasyumun etkisi, 337
Hastalıklara dayanıklılığa karşı potasyumun etkisi, 338
Kök gelişmesi ve büyümesi üzerine potasyumun etkileri, 331
Soğuğa dayanıklılığa karşı potasyumun etkisi, 335
Bitki kökleri ve kök sistemleri, 37
Bitkilerde alüminyum, 628
Bitkilerde demir noksanlığı, 440, 441, 442
Bitkilerde fosfor noksanlığı, 266, 267, 268, 270
Bitkilerde kükürt noksanlığı, 404, 416
Bitkilerde mangan noksanlığı, 464
Bitkilerde potasyumun metabolik işlevleri, 305
Bitkide su dengesi üzerinde potasyumun işlevi, 312
Enzim aktivitesinde potasyumun işlevi, 305
Fotosentez ürünlerinin taşınmasında potasyumun işlevi, 310
Fotosentezde potasyumun işlevi, 310
Hücre büyümesinde potasyumun işlevi, 311
Bitkilerde selenyum, 605
Bitkilerde su absorpsiyonu, 114
Aktif absorpsiyon, 114
Pasif absorpsiyon, 114
Bitkilerin azot kaynakları, 159
Azot kaynağı olarak atmosfer, 180
Azot kaynağı olarak azotlu gübreler, 189
Azot kaynağı olarak toprak, 159
Biyolojik azot fiksasyonu, 280
Biyolojik azot tutulması, 180
Biyolojik fosfor fiksasyonu, 248
Biyolojik membranlar, 61
Biyolojik yükseltgenme, 166, 409
Bor, 535
Bitkilerde borun metabolik işlevleri, 541
Bitkilerin bor alımı, 535
Bitkilerin bor içerikleri, 539
Bitkilerin bor kaynakları, 547
Bor adsorpsiyonu, 548, 550
Bor alımını etkileyen etmenler, 536
Bor gereksinimine göre bitki grupları, 540
Bor içeren kimyasal gübreler, 552
Bor noksanlığı, 553
Bor sınır değerleri, 542, 543, 544
Bor toksisitesi, 555, 556
Boraks, 551, 552
Bornit, 521, 627
Bronzlaşma, 554
Brusit, 386

C
C3- bitkileri, 5, 6, 428, 458, 597, 598
C4- bitkileri, 5, 52, 428, 458, 597
C3- bitkilerinde karbondioksit özümlemesi, 6
Calvin-Benson döngüsü, 5, 597, 598
Cu Zn-süperoksit dismütaz (Cu-Zn-SOD), 487, 518

Ç
Çekirdek, 62
Çekirdek zarfı, 62
Çekirdekcik, 62
Çinko, 473
Bitkilerde çinko noksanlığı, 498, 499, 500, 501
Bitkilerde çinkonun metabolik işlevleri, 486
Bitkilerin çinko alımı, 473
Çinko alımını etkileyen etmenler, 474, 475
Bitkilerin çinko içerikleri, 480
Bitkilerin çinko kaynakları, 488
Çinko içeren kimyasal gübreler, 497
Çinko sınır değerleri, 483, 484, 485
Çok kanallı plazmodesmata, 63
Çözelti kuramı (Bkz: Karbonik asit kuramı),
Çözünmüş madde , 110

D
Demir, 423
Bitkilerde demirin metabolik işlevleri, 429
Bitkilerin demir alımı, 423
Bitkilerin demir içerikleri, 428
Bitkilerin demir kaynakları, 434
Demir kaynakları, 434, 439, 440
Demir sınır değerleri, 430, 431, 432
Demir ve alüminyum içeren inorganik fosfor bileşikleri, 242
Demir-etkin bitkiler, 424
Demir-etkin olmayan bitkiler, 424
Denitrifikasyon, 160, 175, 176, 196
Deniz algleri, 613
Dış yöre (DY), 73
Diamin oksidaz, 518
Diatoms (Bkz: Deniz algleri)
Difüzyon, 12, 25, 28, 32, 42, 56, 57, 63
DNA (deoksiribonükleik asit), 62, 229, 230, 240, 384
Dolomit, 365, 368, 369
DTPA (Dietilen triamin pentaasetik asit) ekstraksiyon çözeltisi, 231, 437, 438, 439, 461

E
Ekto-(EC) mikoriza, 545
Ektotrofik mikoriza, 76
Ektotrofik Mikoriza Fungusu, 76
Elektrokimyasal gradiyent, 69, 71
Elementel selenyum, 627
Emme, 112
Emme basıncı (EB), 112
Emme gücü, 125
Endoplazmik retikulum (ER), 63
Entropi, 111
Enzim birimi (EU), 519
Epsomit, 405
Etkinlikleri yönünden fosforlu gübrelerin karşılaştırılması, 262
Evaporasyon, 27, 54, 103, 175, 315

F
FAD (Flavin adenin dinukleotit), 568
Fakültativ parazitler, 208
Fenol oksidaz, 518, 519
Fenolik asit, 437
Fenolik maddeler, 43
Ferrodoksin, 154, 155, 400, 402, 432
Ferromolibdat, 570
Fitik asit, 228, 229, 230, 231
Fitin, 217, 226, 229
Fitosiderofor, 43, 423, 426, 476
Floem özsuyu, 130, 132
Floemde besin elementlerinin taşınması, 132
Floemde taşınma, 136
Floemin boşaltılması, 135
Fosfat adsorpsiyon izotermi, 32
Fosfataz, 259, 486
Fosfatidil, 227, 241
Fosfoadenin fosfosülfat (PAPS), 402
Fosfoenolpirüvat (PEP) karboksilaz, 486, 599
Fosfoenolpirüvat karboksikinaz, 458
Fosfofrüktokinaz, 305
Fosfolipaz, 486
Fosfolipidler, 62, 227
Fosfor, 217
Bitkilerde fosfor bileşikleri ve metabolik işlevleri, 225
Bitkilerde fosfor noksanlığı, 266, 269
Bitkilerin fosfor alımı, 217
Bitkilerin fosfor içerikleri, 220
Bitkilerin fosfor kaynakları, 232
Fosfor fiksasyonu, 245, 247
Asit tepkimeli topraklarda fosfor fiksasyonu, 248
Biyolojik fosfor fiksasyonu, 248
Kireçli alkalin topraklarda fosfor fiksasyonu, 250
Fosfor fiksasyonuna etki yapan etmenler, 253
Kilin cinsi, 254
Organik madde, 257
Sıcaklık, 256
Tepkime süresi, 254
Toprak tepkimesi, 256
Fosfor fraksiyonları, 244, 245, 294
Fosfor içeren kimyasal gübreler, 261
Fosfor sınır değerleri, 222, 223, 224
Fosforlu gübrelerin sonraki etkileri, 263
Fosforun bitki gelişmesi üzerindeki etkileri, 278
Hasat zamanı üzerine etkisi, 287
Hastalıklara dayanıklılığa karşı fosforun etkisi, 289
Kök gelişmesi üzerine fosforun etkisi, 281
Mevsim boyunca fosforun etkisi, 288
Fotoliz, 5
Fotorespirasyon, 310, 433
Fotosentetik cihazlar, 279
Fotosentetik pigmentler, 279
Fotosentez, 4, 5, 7, 10
Fotosentez ürünlerinin floeme yüklemesi, 135
Fotosentezin oluşumunda fosforun etkisi, 279
Fotosistem I (FS I), 518
Fotosistem II (FS II), 387, 458, 518, 582, 584
Fungal misel örtüsü, 76

G
Gibberellik asit (GA), 312
Glikozinolatlar, 402
Gliseraldehit--fosfat (GAP)
Glutamat sentetaz, 156

Glutamin sentetaz, 156
Gotit, 434, 435
Gouy-Chapman tabakası, 28
Gözenekler (stomalar), 81, 146, 313, 581
Granum, 584
Guanizin trifosfat (GTP), 229

H
Halit, 587
Halofitler, 85
Hartig net, 76
Hasat zamanı üzerine fosforun etkisi, 287
Hastalıklara dayanıklılığa karşı fosforun etkisi, 289
Hausmannit, 459
Hematit, 434, 435
Hemimorfit, 489
Heterotrof, 4, 165, 181, 408
Hidrojen bağı, 101, 102
Hidrojen köprüsü (Bkz: Hidrojen bağı)
Hidrostatik basınç, 105, 111, 112, 113, 138
Hif, 76
HS emisyonu, 398
Hücreden su çıkışı, 118
Hücreye su girişi, 115

I
Işık tepkimeleri, 5, 155, 310, 384, 433

İ
İç yöre (İY), 145, 377, 397, 424
İçsel proteinler, 62
İçsel toprak çözeltisi, 26
İletim boruları (elementleri), 60, 72, 73, 132
İletim borularında besin elementlerinin taşınması, 129
İllit, 177, 314, 318, 538
İmmobilizasyon, 164, 172, 259, 450
İndol asetik asit (İAA), 487, 520, 545, 607
İnhibitör (Bkz: Metabolik önleyici), 171, 511, 609
İnorganik demir bileşikleri, 440
İnorganik fosfor bileşikleri, 206, 226
İnorganik mangan bileşikleri, 463
İnositol fosfatlar, 240
İnositol hekzafosfat, 240
İntensite etmeni, 27
İnteraksiyon, 84, 352, 388, 479, 522
İyon değişimi, 17
İyonofor, 299, 377, 397
İz elementler, 10

K
Kalite üzerine potasyumun etkisi, 340
Kalkopirit, 405, 521, 627
Kalkosit, 521
Kalsifüj bitkiler, 353
Kalsikol bitkiler, 353
Kalsit, 365, 366, 493
Kalsiyum, 351
  Bitkilerde kalsiyumun metabolik işlevleri, 359
  Bitkilerin kalsiyum alımı, 351
  Bitkilerin kalsiyum içerikleri, 353
  Bitkilerin kalsiyum kaynakları, 365
Kalsiyum sınır değerleri, 354, 355, 356
Kalsiyumlu gübrelerin nötrleştirme güçleri, 370

Kam bitkileri, 5, 6, 597
Kam bitkilerinde karbondioksit özümlemesi, 6
Kanal proteini, 62
Kapasite etmeni, 27, 218
Kapatma hücresi, 313
Karanlık tepkimeleri, 5, 227, 385, 404
Karboksipeptidaz, 486
Karbondioksit özümlemesi, 4, 5, 6, 385, 597
Karbonik anhidraz (CA), 486
Karbonik asit kuramı, 57, 58
Kasparian şeridi, 63, 73, 120, 127
Katalaz, 433
Katoit, 548
Katyon değişimi, 29, 45
Kernit, 548
Kırbaç kuyruk, 569, 574, 576
Kilojul (kJ), 109
Kimyasal azotlu gübreler, 87, 189, 190, 191
Kimyasal fosfor fiksasyonu, 247
Kimyasal gübrelerin kalsiyum içerikleri, 368
Kimyasal gübrelerin kükürt içerikleri, 412
Kimyasal potansiyel, 108
Kimyasal yükseltgenme, 409
Kinaz, 402, 607
Kireç taşı, 26, 196, 233, 368, 388
Kitle akımı, 55, 56, 57, 103, 137
Kitle hareketi, 103
Klor, 581
  Bitkilerde klorun metabolik işlevleri, 584
  Bitkilerin klor alımı, 581, 582
  Bitkilerin klor içerikleri, 582, 583
  Bitkilerin klor kaynakları, 587
Klor içeren kimyasal gübreler, 588
Klor noksanlığı, 589
Klorit, 314, 317, 385
Klorofil-a, 384, 434
Klorofil-b, 434
Kloroplast, 62
Klostridyum, 609
Kobalt, 605
  Bitkilerin kobalt alımı, 605
  Bitkilerin kobalt içerikleri, 605, 606
  Kobalt kaynağı olarak toprak, 608
  Kobaltın metabolik işlevleri, 606
Kobalt gleis, 608

Kobalt noksanlığı, 608
Kobaltit, 404, 405
Koenzim-A (Co-A), 403
Kohezyon, 101
Kohezyon basınç eksilmesi kuramı, 125
Kohezyon gücü, 125
Kohezyon-emme kuramı, 124
Kolaylaştırılmış difüzyon, 70
Kolemanit, 548
Kolin, 241
Konukçu bitkiler, 181, 182, 184
Kök basıncı, 123, 124
Kök basıncı kuramı, 123
Kök başlığı, 37, 39
Kök büyümesini ve gelişmesini etkileyen etmenler, 46
Bitki besin elementleri, 48
Havalanma, 49
Karbonhidratların kök sistemine aktarılması, 46
Nem, 50
Sıcaklık, 52
Tekstür, 53
Kök gelişmesi üzerine fosforun etkisi, 281
Kök katyon değişim kapasitesi, 45
Kök salgıları, 41
Kök sıcaklığı, 79
Kök tüyü, 39
Kök tüyü yöresi, 239
Kök üstü organlar ile suyun alınması ve taşınması, 139
Kök üzerindeki bitki besin elementlerinin kök içerisine alınması, 79
Aktif absorpsiyon, 79
Pasif absorpsiyon, 79
Kökte absorpsiyon yöreleri, 38
Köküstü organlarıyla su absorpsiyonu, 39
Krassulasean asit mekanizması, 5, 6
Kromatin, 62
Ksantin dehidrogenaz, 569
Ksantin oksidaz, 569
Ksilem iletim borularında yukarı taşınma, 129
Ksilem özsuyu, 129
Ksilem yüklemesi, 128
Ksilemde taşınma, 129
Kum kültürü, 24
Kükürdün metabolik işlevleri, 403
Kükürt, 397
Bitkilerde kükürdün asimilasyonu ve metabolik işlevleri, 400
Bitkilerde kükürt kaynakları, 405
Bitkilerin kükürt alımı, 397
Bitkilerin kükürt içerikleri, 399
Kükürt asimilasyonu, 400
Kükürt kaynağı olarak atmosfer, 414
Kükürt sınır değerleri, 401

L
Lesitin, 227
Limonit, 435
Linnaeit, 608
Lipid peroksidasyonu, 527
Lipit çift tabakası, 63, 70
Ludvigit, 548
Lüks tüketim, 321, 561

M
Madde potansiyeli, 111
Magnetit, 434
Magnezit, 386
Magnezyum, 377
Bitkilerde magnezyumun metabolik işlevleri, 380
Bitkilerin magnezyum alımı, 377
Bitkilerin magnezyum içerikleri, 379
Bitkilerin magnezyum kaynakları, 385
Magnezyum içeren toprak mineralleri, 386
Magnezyum sınır değerleri, 381, 382, 383
Magnezyum sülfat, 386
Magnezyumlu gübreler, 388
Makro besin elementleri, 11, 13
Malik enzim, 458
Mangan, 449
Bitkilerde manganın metabolik işlevleri, 454
Bitkilerin mangan alımı, 449
Bitkilerin mangan içerikleri, 452
Bitkilerin mangan kaynakları, 459
Mangan kaynakları, 463
Mangan sınır değerleri, 455, 456, 457
Manganit, 459
Markasit, 405
Megapaskal (MPa), 110
Meristematik yöre, 37, 39
Metabolik olmayan absorpsiyon (Bkz: Pasif absorpsiyon)
Metabolik önleyici (inhibitör), 511
Metalofitler, 527
Methionin sentetaz, 607
Mevsim boyunca fosforun etkisi, 288
Mikoriza, 75
Mikro besin elementleri, 10, 11, 12, 13, 15
Mineralizasyon, 164
Mirabilit, 405
Misel, 76
Mitokondri, 62
Miyoinositol, 229, 240
Mobilizasyon, 43, 424, 450
Molibden, 561
Bitkilerde molibdenin metabolik işlevleri, 567
Bitkilerin molibden alımı, 561, 562
Bitkilerin molibden içerikleri, 563, 564, 565

Bitkilerin molibden kaynakları, 570
Molibden içeren kimyasal gübreler, 573
Molibden noksanlığı, 563, 574, 576
Molibden sınır değerleri, 566
Molibdenit, 570
Molibdenoziz, 562, 575
Monosilisik asit, 613, 616
Montmorillonit, 127, 314, 322, 368
Mugineik asit, 425

N
NADH (Nikotinamid adenin dinükleotit hidrojen), 154
NADPH (Nikotinamid adenin dinükleotid fosfat hidrojen), 5, 154, 279, 424
Natrofilik bitkiler, 593, 595
Natrofobik bitkiler, 593, 595
Negatif basınç (tension), 112, 127
Negatif hidrostatik basınç, 112
Net difüzyon, 105
Nikel, 621, 622, 623, 624
Nikel toksik düzeyi, 624
Nikotinamid adenin dinükleotit (NAD), 154
Nişasta sentetaz, 305, 309, 487
Nitrat asimilasyonu, 153
Nitrat indirgenmesi, 155, 546
Nitrat redüktaz (NR), 141, 154, 309, 404, 567
Nitrifikasyon, 145, 146, 166
Nitrifikasyona etki yapan etmenler, 168
Amonyum iyonunun miktarı, 169
İnhibitörler, 171
Sıcaklık, 170
Toprak havalanması, 168
Toprak nemi, 170
Toprak tepkimesi, 169
Nitrit indirgenmesi, 175, 404, 567
Nitrit redüktaz (NiR), 154, 155, 433
Nitrobakter, 166, 167
Nitrogenaz, 180, 184, 186, 187, 281, 567
Nitrosomanas, 166
Nodül oluşum evreleri, 185
Nodül oluşum mekanizması, 183
Nodül oluşumu, 281
Normal metabolizma
Nostok, 181
Nükleik asitler, 156, 240, 259
Nükleotid, 229, 240
Nükleozid, 240

O
Obligat parazitler, 208, 209
Oligo elementler, 11
Olivin, 385, 386, 434
Optimum gelişme, 170, 218, 353, 538, 597, 609
Optimum yarayışlılık, 253
Organik demir bileşikleri, 440
Organik fosfor, 217, 225, 227
Organik fosfor bileşikleri, 227
Organik fosforun mineralizasyonu, 248
Organik mangan bileşikleri, 463
Organik tiyosülfat redüktaz, 402
Ortak yaşam sürdüren bakteriler, 187
Osmotik basınç (OB), 105, 11, 139, 586
Osmotik mekanizma
Osmotik potansiyel, 105
Osmozis, 103, 105, 107, 110, 118
Ossilasyon hacmi, 59
Ototrof , 4, 165, 166, 181, 182

Ö
Özümleme (Asimilasyon), 4, 6, 153, 154, 155, 197, 326, 385, 400, 415, 586, 626

P
PAPS-sülfotransferaz, 402
Pasif absorpsiyon, 114
Pasif taşınma, 68, 139
Paskal (Pa), 110
PEP-Karboksilaz, 486
Peroksidaz, 433
Pirit, 627
Pirolusit, 459
Pirüvatkinaz, 305
Plastosiyanin, 518, 519
Plazma membranı, 62
Plazmalemma, 62
Plazmodesma, 63
Plazmodesmata, 63
Polar lipidler, 61
Polifenol oksidaz, 519
Potasyum, 299
Bitkilerde potasyum noksanlığı, 328, 329, 330, 331
Bitkilerde potasyumun metabolik işlevleri, 305
Bitkilerin potasyum alımı, 299
Bitkilerin potasyum içerikleri, 304
Bitkilerin potasyum kaynakları, 314
Potasyum alımını etkileyen etmenler, 300
Bitkisel etmenler, 300
Katyon değişim kapasitesi (KDK), 301
Öteki bitki besin elementleri, 301
Toprağın su içeriği, 301
Toprak havalanması, 302
Toprak pH'sı, 303
Toprak sıcaklığı, 303
Potasyum fiksasyonu, 321
Potasyum fiksasyonuna etki yapan etmenler, 322
Donma çözülme, 322
Islanma kuruma, 323
Kilin cinsi, 322
Organik madde, 325
Sıcaklık, 322

Tepkime süresi, 325
Toprak pH'sı, 324
Potasyum içeren kimyasal gübreler, 325
Potasyum sınır değerleri, 306, 307, 308
Powellit, 570
Primer aktif taşınma, 278
Protein sentezi, 157, 158

R
Radyal taşınma, 72
Redüktaz, 141, 154, 155
Ribonükleotid redüktaz, 607
Ribozom, 62
Ribülozdifosfat karboksilaz
Rizobiyum, 162, 181, 182, 184
Rizosfer, 42, 43, 44, 146
RNA (Ribonükleik asit), 384, 545
RNA polimeraz, 486
RNaz, 487
Rodakrosit , 459
Rodonit, 459
Rozet oluşumu, 499, 500

S
Saklı enerji, 228, 278
Seçici filitre, 70
Selenat, 65, 84, 397, 626, 627
Seleniferous, 626, 627
Selenit, 626, 627
Selenyum, 625, 627
Serpantin, 385, 386, 624
Sfalerit, 405, 489
Sıcak suda ekstrakte edilebilir bor, 551
Sınırlandırılmış metabolizma, 66
Siderit, 434
Silikofil bitkiler, 611
Silikofob bitkiler, 611
Silisyum, 611
Bitkilerin silisyum alımı, 611
Bitkilerin silisyum içerikleri, 611
Silisyumun metabolik işlevleri, 613
Toprakta silisyum, 616
Silisyum içeren kimyasal gübreler, 617
Silvit, 587
Simitsonit, 489
Simplast, 63, 73, 74
Simplast yolu, 119
Simplastik taşınma, 63
Sinergizm, 84
Sistein, 171, 399, 400
Sistin, 399, 400, 403, 408
Sitidin trifosfat (CTP), 229, 279
Sitokrom oksidaz, 518
Smaltit, 608
SO_2 emisyonu , 398
Sodalit, 587
Sodik toprak (Bkz: Alkali toprak)
Sodyum, 593
Bitkilerde sodyumun metabolik işlevleri, 597
Bitkilerin sodyum alımı, 593, 594
Bitkilerin sodyum içerikleri, 595
Bitkilerin sodyum kaynakları, 599
Sodyum içeren kimyasal gübreler, 600
Sodyum noksanlığı, 601
Spor kesesi, 77
Stern tabakası, 28
Su konsantrasyonu, 108
Su potansiyeli, 50, 51, 53, 105, 108
Su stresi, 51, 140, 141
Su ve kum kültürlerinin karşılaştırılması, 25
Suyun bağımsız enerji gücü, 108
Sülfat esterleri, 402
Sülfit oksidaz, 569
Sülfit redüktaz, 402, 433
Sülfolipitler, 62, 400, 402
Süperoksit (O.), 487, 519
Süperoksit dismütaz (SOD), 483, 487, 458
Sürekli solma noktası (SSN), 112

T
Tam besin çözeltisi, 19, 20
Tamponluk, 42, 234, 235, 371, 626
Tarla kapasitesi (TK), 112
Taşıma proteinleri, 63
Taşıyıcı, 63
Taşıyıcı proteinler, 61
Taşıyıcı-iyon kompleksi
Tek kanallı plazmodesmata, 63
Temel elementler, 11, 12
Tension (Bkz: Negatif basınç)
Tonoplast, 62, 68, 585, 586
Toplam fosfor, 226, 230, 233
Toprak çözeltisi, 26, 234, 235, 249
Toprak suyu, 26
Toprakta alüminyum, 631
Toprakta azot değişimi, 164
Amonyum fiksasyonu, 177, 178, 179
Azotun mineralizasyon ve immobilizasyonu, 164
Denitrifikasyon, 160, 175, 176, 196
Toprakta fosfor döngüsü, 235, 236
Toprakta fosforun değişimi, 245
Toprakta kalsiyum döngüsü, 362
Toprakta kükürt döngüsü, 405
Toprakta mangan döngüsü, 460
Toprakta nikel, 624
Toprakta potasyum döngüsü, 320
Toprakta potasyum fraksiyonları, 314
Değişebilir potasyum, 315
Değişemez potasyum, 318
Mineral potasyum, 319
Toprak çözeltisinde bulunan potasyum, 315

Toprakta selenyum, 627
Toprakta sülfatın tutulması (adsorpsiyonu), 410
Topraküstü organlar aracılığıyla besin elementi alımı, 87
Toprakta demir ve öteki mikroelementlerin döngüsü, 435
Transaminas, 157
Transaminasyon tepkimesi, 157
Transmembran yolu, 119
Transpirasyon oranı, 58, 124, 219, 358, 539
Trikarboksilik asit (TKA) döngüsü, 458
Turgor basıncı (TB), 60, 62, 107, 111
Turmalin, 548
Tutucu madde, 91
Tuz stresi, 5, 512, 513, 529

U
Uleksit, 548
Uluslararası birimler sistemi (SI), 109
Uzama yöresi, 39

Ü
Üniversal çözücü, 101, 108
Üreme bozukluğu, 626
Üridin trifosfat (UTP), 229, 279

V
VA mikoriza, 427
Vakuol membranı, 62
Vanadyum, 609, 610, 611
Veren organlar, 135
Verici doku, 137, 139
Vermikülit, 51, 177, 314, 318, 386
Vesikuler-Arbusküler Mikoriza (VAM), 77
Vesikül, 77
Vessel, 127
Vitamin B, 547

Y
Yan kökler, 589, 630
Yaprak dışına taşınma, 129, 133, 134
Yararlı elementler, 2, 13
Yardımcı elementler, 11
Yatay taşınma, 129, 131, 132
Yer çekimi, 110
Yukarı doğru taşınma, 119, 125, 126, 129, 130

Barnett N.M., **145**
Barnhart E.L., **558**
Barrow H.L., 370, **374**
Barry D.A.J., 268, **291**
Barshad I., 565, **576**
Bartleta R.J., 537, **556**
Bar Yosef B., **558**
Bashour I.I., 245, **291**
Basiouny F.M., 609, **617**
Baszynski T., 518, **530**
Başar H., 192, **210**, **445**, **469**, **506**, **531**
Başkaya H.S., 164, **210**
Batey T., 389, **393**
Batgen D., **592**
Bationo A., **211**, **577**
Bayraklı F., 244, 245, **291**
Bear F.E., 389, **393**
Beardsell M.F., 141, **141**
Beath O.A., **211**
Beaton J.D., **36**, **215**, **297**, **349**, **395**, **421**, **447**, **509**, **533**, **560**, **592**, **603**
Becking J.H., 567, **576**
Beevers L., 563, **576**
Benjamin W., **577**
Benlloch M., 312, **345**
Benne E.J., **602**
Bennet R.J., 361, **374**
Bennett J.H., 426, **444**
Bennett O.L., 537, **556**
Bennie A.T.P., 53, **92**
Berger K.C., 574, **577**
Bergersen F.J., 567, **577**
Bergmann W., 11, **34**, 148, **210**, 424, **444**, 451, 453, **467**, **471**, 540, **556**, 574, **577**, 607, **617**
Beringer H., 132, **142**
Berlier Y., 170, **212**
Berrow M.L., 625, **633**
Besford R.T., 615, **617**
Bhattacharyya N.G., 582, **591**, 628, **634**
Biddulph O., 132, 134, **141**, **142**, 398, **418**
Biddulph S.F., **418**
Bieleski R.L., 227, **291**
Bienfait H., **446**
Bilgin A.E., 204, 205, **210**, 285, 286, **291**, 334, 335, **344**
Bilsel M., 9, **34**, 220, **291**
Bingham F.T., 548, **560**
Bisht S.S., **508**
Bisselling T., 607, **618**
Black C.A., 201, **210**, 288, **291**
Blakeley R.L., **633**
Blatt C.R., 552, **556**
Blatt M.R., 310, **349**
Blevins D.G., **144**, **295**, 545, **558**
Bligh D.P., **508**
Bloom P.R., 426, 427, **444**, **445**
Bloom-Zandstra G., 582, **591**
Blumenfeld A., **143**
Bogusch E.R., 583, **591**
Bohn H.L., **510**
Bollard E.G., 608, 610, **617**, 624, 628, **633**
Bond G., 606, **618**
Bonet R., 326 **349**
Boone F.R., **99**
Bone L.V., **350**
Boonkerd N., **446**
Borchmann W., **557**
Borys M.W., 289, **291**
Boswell F.C., 336, **344**, 552, **557**, **560**
Boswell S.B., **558**
Bould C., 268, **291**
Bouldin D.R., **508**
Bourget S.J., **344**
Bouyer S., 33, **34**,
Bowen C.D., **97**
Bowen G.D., 397, **418**
Bower C.A., 258, **291**
Bowling D.J.F., 313, **348**, 397, **418**
Boyer J.S., 140, **142**
Bozbay G., **509**, **602**
Bradley W.B., **211**
Brady N.C., 180, 188, 189, **210**, 218, 233, **291**, 320, **344**, 416, **418**
Braun H.J., **503**, **509**
Braun B.E., **212**, **293**, **346**
Braun J.C., 219, **292**, 423, **444**, **446**, 629, **634**
Braun P.H., 540, **556**, 621, 624, **633**
Bravo F.P., 80, **92**
Braydon J.E., 322, **347**
Breazeale E.L., 140, **142**
Breazeale J.F., **142**
Breen P.J., 553, **557**
Bremner J.M., **634**
Breteler H., 85, **92**, 361, **375**
Brevedan E.R., 141, **142**
Briggs G.E.
Broadbent F., 172, 180, **210**
Broadbent F.E., **210**
Brodrick S.J., 186, **210**
Bromfield S.M., 461, **467**
Bronner H., 201, **210**
Brooks R.D., **533**
Brouwer R., 52, **92**, **142**
Brown B.E., **212, 293**, **346**
Brown H.J., **509**
Brown J.C., 219, **292,** 423, **444**, **446**, 629, **634**
Brown P.H., 8, **34**, 540, **556**, 621, 624, **633**
Brownell P.F., 14, **34**, 597, **602**
Broyer T.C., 14, **34**, **35**, 123, **142**, **591**
Bruemmer G.W., 473, **502**
Brunold C., 400, 402, **419**
Brupbacher R.H., **579**
Brück H., **98**
Buerkert A., 186, **210**

Bukovac M.J., 88, **92**, **99**
Bunescu S., 208, **210**
Bunje G., 459, **467**
Burau R.G., **504**
Burd J.S., 57, **92**
Burge W.D., 189, **210**
Burk D., **35**
Burke J.J., 418, **419**
Burmester C.H., 573, **577**
Burnell J.N., 458, **467**
Burns M.J., **142**
Burridge J.C., 625, **633**
Burris R.H., 164, **211**
Bush D.S., 358, 361, **374**
Bussler W., 385, **394**
Büehrer T.F., 167, **211**

C

Cacco G., 397, **419**
Caldwell C.R., 361, **374**
Callow J.A., **97**
Camp A.F., 275, 276, **292**, 333, **344**, 392, **393**, 465, **468**
Campbell L.C., 84, **94**, 377, **394**, 459, **468**
Campbell W.H., 468, **577**
Campen van D.R., **510**, 625, **633**
Cansız Ü., **506**
Carlton A.B., **34**, **35**, **591**
Carroll P.J., 290, **293**
Carry E.E., **34**, **633**
Cartwright B., 5**58**
Caspari T., 219, **297**
Casper H., 50, **96**
Cassells A.L., 360, **374**
Cassman K.G., 186, **210**
Castaneda L., 597, **603**
Cerda A., **532**
Cha J.W., **448**
Chan Van N., **620**
Chaney R.L., 427, **444**, **504**
Chapman H.D., **292**
Chapman M.A., **344**
Charan R., **560**
Chatel D.L. 607, **617**, **618**, **619**
Chatterjee C., 84, **92**, **576**
Chatterton N.J., **444**
Chaudhry M.R., 317, **344**, 437, **444**, 461, **468**, 490, **502**, **505**, 523, **530**
Chauhan R.P.S., **560**
Checkai R.T., **34**, **633**
Chen C.H., 613, **618**
Chen Y., 428, **444**, **445**
Chenery E.M., 628, **633**
Cheng B.T., 322, **344**, 459, **468**
Ching P.C., 303, 304, **344**
Chino M., 132, **142**
Choi W.K., **212**
Cholick F.A., **591**
Christenson D.R., **560**
Churchill K.A., 586, **591**
Claassen M.E., 352, 358, **375**
Clark R.B., 630, **633**
Clark R.J., **292**
Clarkson D.T., 76, 79, **92**, 145, **210**, 217, **292**, 351, **375**, 377, **393**, 427, **444**, 582, **591**
Cleland R.E., 141, **142**
Clements H.F., 615, **618**
Cline G.R., **446**
Cocucci M.C., 311, **345**
Cohen D., 141, **141**
Cole C.V., 249, **292**
Cole H., **96**
Cole M.A., 148, **215**, 225, 253, **297**, 400, **421**, 521, **533**
Collins D.J., **95**
Cooke G.W., 196, **210**, 388, **393**, 601, **602**
Cooper H.P., 330, **345**, 417, **419**
Cornelius D.R., **602**
Cornforth I.S., **447**
Cornish P.S., 53, **92**
Cory R., 132, **142**, **418**
Coulman B.E., **558**
Coutts M.P., 49, **92**,
Cox F.R., 464, **469**
Cox G.S., 522, **532**, **557**
Crafts A.S., 121, **142**
Craswell E.T., 180, 183, **214**
Crone G., 19, **34**
Cumming R.W., **467**
Cunter B.M., **533**
Czapek F., 41, **93**

Ç

Çağatay M., **213**, 262, **292**
Çakmak İ., **93**, **100**, 220, 221, 231, 235, **292**, 317, 318, **344**, 366, **375**, 379, 386, 387, **393**, **394**, 429, 439, **444**, 452, 462, **468**, 473, 474, 476, 477, 478, 479, 481, 487, 488, 490, 496, 498, 500, **502**, **503**, **504**, **505**, **506**, **509**, **510**, 513, 523, 524, **530**, 539, 541, 546, 547, **556**, **560**, **602**, **619**
Çelebi G., **212**, 233, 285, **292**, **294**, **346**, **447**, **533**
Çınar A., **292**, **344**, **375**, **393**, **444**, **468**, **503**, **530**
Çimrin K.M., 245, **292**
Çolakoğlu H., 160, **211**, **213**, **347**
Çoşkan A., **93**

D

Dalal R.C., 259, **292**
Dalla Rosa S., 311, **345**
Dalling M.J., **419**
Dam Kofoed A., 524, **530**

Dang Y.P., **635**
Danışman S., **578**
Dasilva M.C., 132, **142**
Datnoff L.E., **619**
Davery C.B., 44, **97**
David D.J., **467**, 573, **578**
Davidson O.W., 200, **211**, 277, **292**, 332, **345**, 372, **375**
Davies D.D., 626, **633**
Davies J.N., 520, **530**
Davis J., **579**
Dawson J.E., 169, **213**
Dawson L.A.M., **509**
Dean L.A., 86, **93**
Deb D.L., 477, 489, **505**, **508**
DeBoer A.H., 75, **93**
DeDatta S.K., 250, **292**
DeKok L.J., 397, **419**
De La piedra R. **210**
Delhaize E., 519, **530**
Dennis E.J., 11, **34**
Derici R., **292**, **344**, **375**, **393**, **444**, **468**, **503**, **530**
DeTurk E.E., 321, **347**
Deuel H., 45, **95**
Devi Prasad J., **291**
DeVos C.H.R., 527, **530**
Dexter A.R., **96**
Dey B., **295**
Dibrova V.S., 498, **504**
Dick K., 453, **470**, 514, **533**, 541, **560**
Dickinson D.B., 546, **557**
Dietrich N., 624, **633**
Dietz K.J., 418, **419**
Dilworth M.J., **215**, **446**, 607, **617**, **618**, **619**
Dittrich A., **95**, **420**
Dixon H.H., 140, **142**
Dixon N.E., 621, **633**
Dixon R.K., 545, **557**
Dolar S.G., 489, **504**
Donald L., 330, **345**, 417, **419**
Dorenstouter H., 380, **393**
Downton W.J.S., 585, **592**
Drew M.C., 81, **93**
Driessche van den R., 46, **93**
Duisberg P.C., 167, **211**
Duynisveld W.H.M., 56, **99**
Dyer B., 33, **34**, 321, **345**

E

Eakin J.H., 304, **345**
Eaton F.M., 51, **93**
Edelbauer A., 416, **419**
Edwards D.G., **375**, 467, **592**
Egger A., **99**
Egmond Van F., 361, **375**, 428, **444**
Ehmann A., **505**
Ehrenreich Y., **97**
Eiwazi F., 477, **504**
Eken D., **447**, **470**, **509**, **533**, **560**
Eker S., **503**, **505**, **560**
Ekiz H., **100**, **292**, **503**, **509**, **510**
Elgabaly M.M., **468**
Elgala A.M., 423, **444**
El-Kherbawy M., 477, **504**
El-Kholi A.F., 538, **557**
Ellis B.G., 145, 159, **211**, 217, **292**, 299, 300, 303, **345**, 351, **375**
Elzam O.E., 581, **591**
Embleton T.W., **558**
Engels C., 79, **93**, 121, **142**
Engvild K.C., 584, **591**
Ensminger L.E., 262, **292**
Eppson H.F., **211**
Epstein E., 3, 8, **34**, 65, 67, **93**, **295**, **376**, 397, **420**, 581, **591**, 611, **618**
Eraslan F., 413, 414, **419**
Erdal İ., 231, 232, **292**, **509**, **560**
Erdman J.A., **620**, **635**
Erenoğlu B., **503**
Ergle D.R., 51, **93**
Ernst W.H.O., **530**
Eroğlu H., 178, **211**, 322, **345**
Eryüce N., **213**, **347**, 490, **506**
Eskew D.L., 621, **633**
Estes G.O., 304, **347**
Evans C.M., 538, **557**
Evans H.J., 14, **33**, 309, **348**, **629**
Evliya H., **503**
Eysinga J.P.N.L., 274, **296**
Eyüpoğlu F., **421**, 437, 438, **445**, 461, 462, **468**, 490, 494, 495, **504**, **506**, 522, 523, **530**
Eyüpoğlu H., **509**

F

Faber B.A., 477, 479, **504**
Faller N., 87, **93**
Fankhauser H., 400, **419**
Farquahar G.D., 146, **211**
Faust M., 359, 361, **375**
Fenster W.E., 496, **504**, **533**
Ferguson I.B., 227, **291**, 377, **393**
Fernandez G.A., **532**
Fernando D.R., **297**, **592**
Ferrari G., **419**
Filsoof F., **445**
Finck A., 3, **34**, 601, **602**
Findenegg G.R., **393**
Findley N., 123, **143**
Fink S., 358, **375**, 385, **394**
Firth P.M., **211**
Fischer E.S., 385, **394**
Fischer F., **471**

Fischer W.R., 42, **98**
Fixen P.E., 582, 589, **591**
Flannery R.L., 538, **557**
Florence G.T., 172, **216**
Floris J., **94**
Flowers T.J., 305, **345**
Follet R.H., 522, **530**
Foster R.C., **97**
Forster H., 201, **211**
Foth H.D., 145, 159, **211**, 217, **292**, 299, 300, 303, **345**, 351, **375**
Fowden L., 404, **419**
Fox R.H., 617, **618**
Fox R.L., 50, **93**, 283, **292**, **293**, 301, **345**, 551, **558**,
Foy C.D., 527, **533**, 628, 629, 630, **633**, **634**
Foyer C., 227, **393**
Förster J.C., 155, **211**
Franke W., 90, **93**
Fredeen A.L., 267, **293**
Frensch J., 120, **142**, **144**
Fried M., 27, **34**, 56, 86, **93**, 218, 219, **293**
Frolich E., **376**
Fukumorita T., **142**
Fukutomi M.,**349**
Fuleky G., **445**, **469**, **505**
Fuller C.O., **296**

G

Gabelman W.H., **94**
Gangwar M.S., 486, **509**
Garber M.J., **532**
Garrett H.E., **556**, **557**
Gartner J.A., 192, **211**
Gartrell J.W., 512, **530**, **617**
Gast R.G., **558**
Gazola C., **633**
Gelderman R.H., **591**
George A.G., **592**, **603**
Georgii H.W., **420**
Gerath H., 536, **557**
Gerendas J., **98**, 146, **211**
Gerhardt R., 385, **394**
Gerloff G.C., **94**
Gerth J., **502**
Gerwing J., **591**
Gethin P.A., **350**
Gettier S.W., 463, **468**
Ghanem L., 460, **468**
Ghosh B.P., 164, **211**
Giddens J., 565, **577**
Gilbert C.S., 174, **211**
Gilbert W.A., 378, **394**
Giles J.B., 571, **579**
Gilkes R.J., 524, **530**
Giller K.E., 186, **210**
Gilmore A.E., 477, **504**
Gladstones J.S., 605, **618**
Glass A.D.M., 85, **93**, 300, **345**, 547, **557**
Godbold D.L., **297**
Gogitov I.N., **620**
Golab Z., **97**
Goldberg S., 549, **557**
Goodchild N.A., **618**
Gore A.J.P., 600, **602**
Gorgan R.G., **577**
Goring C.A.I., 171, **211**
Goss R.L., 340, **345**
Goto Y., 287, **298**
Gotoh S., 427, **445**
Gottwick R., 337, **343**
Gök M., 78, **93**
Gökhale N.G., 582, **591**, 628, **634**
Göring H., **348**
Graham R.D., 478, 492, **503**, **504**, **507**, 527, **530**, 582, **591**
Grava J., **504**, **533**
Greenwood E.A.N., **34**
Gregory P.J., 52, **94**
Grewal J.S., 324, 335, **345**
Grgurevic E., 537, **559**
Griffin R.A., **578**
Grof C.P.L., **602**
Grove T.S., **506**
Grundon N.J., 89, **94**, 398, **419**, 526, **531**
Grunes D.L., 379, **394**
Grzebisz W., 49, **94**
Guardia M.D., 312, **345**
Gubler W.D., 569, **577**
Guckert A., **97**
Guinel F.C., 43, **94**
Gundry C.S., 563, **577**
Gupta G., 87, **94**
Gupta V.V.S.R., **214**
Gupta U.C., 311, 535, 538, 552, 553, **557**, 562, 573, **577**
Gurley W.H., 565, **577**
Gültekin İ., **100**, **503**, **509**, **510**, **560**
Gülüt K.Y., **503**
Günday G., **212**, **213**
Güner H., 3, **34**
Güneş A., **418**, 437, **445**, 451, 462, **468**, 490, **504**, **509**, 523, **529**, **531**, 551, **557**, **591**
Gür K., **93**
Gürün B., **296**

H

Hacısalihoğlu G., 474, **504**
Hadar Y., **445**
Haeder H.E., 132, **142**, 317, **347**
Hafner H., 186, 187, **211**, 568, **577**
Hageman R.H., 563, **576**

Hagen C.E., 217, **293**
Hager A., 311, **345**
Hak T.A., 208, **211**
Haktanır F., 490, **504**
Haktanır K., **215**
Haldar M., 512, **531**
Hale M.G., 42, **94**
Halilova H., 7, **34**
Hallock D.L., **468**
Hallsworth E.G., 14, **34**
Halvorson A.D., 473, **505**
Hambidge K.M., 231, **293**
Hamdy A.A., 538, **557**
Handreck K.H., 613, **618**
Hannam R.J., 453, **468**
Hannapel R.J., **95**
Hanninen P., **294**
Hanotiaux G., 243, **293**
Hanson E.J., 553, **557**, 582, **591**
Hanus F.J., **634**
Harding D.E., 175, **211**
Harler C.R., 595, **602**
Harley J.L., **99**
Harmer P.M., 596, **602**
Harms T.F., **620**, **635**
Harrison A.F., 237, **293**
Harrison P.A., **444**
Hartley R.D., **533**
Harward M.E., 583, **591**
Hashemi A.G., **447**, **470**, **509**, **533**, **560**
Hassan M.N., **468**
Hasselo H.N., 357, **375**, 454, **468**, 482, **505**, 514, **531**, 541, **557**, 595, 596, **602**
Hassett J.J., **578**
Hatcher J.T., **559**
Haug A., 361, **374**
Haunold E., 83, **100**
Haunold W., **420**
Havis J.R., **141**
Heard T.G., **570**
Heber U., **95**, **420**
Hecht-Buchholz C., 42, **99**, 564, **577**
Heenan D.P., 84, **94**, 378, **394**
Heggo A., **504**
Heintze S.G., 45, **94**
Helal H.M., 53, **98**, 259, **293**
Helaloğlu C., 474, **505**
Heldt H.W., **394**
Hellin E., **444**
Henderson H.V., **447**
Hendricks S.B., **94**
Henkens C.H., 595, **602**
Herlihy M., 290, **293**
Herms U., **502**
Hewitt E.J., 429, **445**, 563, 564, 569, **576**, **577**, 606, **618**
Hill J., 512, **531**
Hills E.J., **603**
Hills F.J., **592**
Hinman W.C., 162, **212**
Hiroji T., **36**
Hirsch A.M., 545, **558**
Hoagland D.R., 132, **144**
Hobson E.L., **591**
Hochmuth G.J., 39, **94**
Hocking P.J., 130, **142**
Hodges H.F., 141, **142**
Hodgson J.F., 23, **34**
Hodson M.J., 613, **618**, **619**
Hoeft R.G., **559**, **619**
Hofer R.M., 39, **94**
Hofner G.N., 198, **212**, 268, 269, 270, **293**, 329, **345**
Hogue E.J., 479, **507**
Holbrook N.M., 127, **142**
Holloway P., **419**
Holmes M.R.S., 389, **394**
Hopkins H.T., 81, **94**
Horak O., 622, **634**
Horesh I., 89, **94**
Horiguchi T., 452, **469**
Horner C.K., 17, **35**
Horowitz P., **532**
Horst W.J., 630, **634**
Hougland G.V.C., **212**
House C.R., 123, **143**,
House W.A., 231, **298**, **510**
Hsiao T.C., 140, 141, **142**, **143**, 313, **346**
Hu H., 488, **505**
Huang B.R., 52, **94**, **95**
Huang C.N., **374**
Huber B., **420**
Huber D.M., 208, 290, **293**, 582, **591**
Huber S.C., 154, **213**
Huber T.A., 157, **212**
Humbert R.P., 318, **344**
Humble G.D., 313, **346**
Hurd R.G., 82, **95**
Huszar C., **507**
Hylton L.O., 596, **602**
Hynes S.C., **504**

I

Iancu C., **210**
Icdida J.M., **96**
Ikeda M., 146, **212**
Impey R.L., **448**
Inazu O., **532**
Ingle M., **421**
Ingvalson R.D., **559**
Inskeep W.P., 426, 427, **444**, **445**, **448**
Isermann K., 11, **35**
Islam A.K.M.S., 353, **375**

Işık H., 203, 204, **209**
Iyengar B.R.V., 489, **505**

İ
İbrikci H., **93**
İlbeyi A., 203, 204, **212**
İnal A., 205, 206, **212**, **418**, **445**, **468**, **504**, 523, **531**, **557**, **560**, 582, **591**
İnce F., 3, **34**

J

Jackson M.L., 249, **292**
Jackson P.C., 217, **293**
Jackson S.B., 79, **96**
Jackson W.A., **98**, **213**, **591**
Jacobson L., 85, **95**
Jaiyebo E.O., 322, **346**
Jansson S.L., 87, **98**, 398, **421**
Jarrell W.M., **507**
Jarvis B.C., 545, **556**
Jarvis S.C., **533**
Jasquemin H., 170, **212**
Jauregui M.A., 449, **469**
Jenny H., 57, 58, **95**
Jeschke W.D., 131, 132, 134, **143**, 155, **211**, 360, **375**
Joham H.J., 564, **577**, 596, **602**
John P., 227, **295**
Johnson A.D., 484, **502**
Johnson C.M., 21, 23, **33**, **34**, **35**, 578, **586,** 601, **613**
Johnson D.S., 363, **376**
Johnson E.L.V., **504**
Johnson J.W., **530**
Johnson M., 593, 594, **597**
Johnson P.E., **350**
Johri B.N., **98**, **508**
Jones H.A., 199, **212**, 271, **293**, 329, **346**
Jones J.B., 150, **212**, 222, **293**, 306, **346**, 354, **375**, 381, **394**, 401, **419**, 430, **445**, 455, **469**, 483, **505**, 515, **531**, 542, **557**, 566, **577**
Jones L.H.P., **92**, 613, **618**
Jones R.X., **374**
Jones W.E., **292**
Jones W.W., 538, **558**
Jukrevitch E., 437, **445**
Judkins W.P., 200, **211**, 277, **292**, 332, **345**, 372, **375**,
Jung J., 352, **376**
Jung W.H., 486, 487, **505**

K

Kabata-Pendias A., 606, 611, **618**, 622, 624, **634**
Kacar B., 3, **35**, 45, 49, 60, 69, 86, **93**, **95**, 103, 109, **143**, 147, 160, 177, 178, 189, 190, 191, 202, **212**, **213**, **214**, **215**, **220**, 233, 234, 238, 240, 243, 244, 245, 246, 252, 254, 260, 266, 278, 284, 285, **292**, **293**, **294**, 301, 313, 317, 323, 324, 325, **345**, **346**, **349**, 380, **393**, 407, 409, **419**, **420**, 427, 437, **444**, **445**, **447**, 451, 453, 458, 461, 462, **468**, **469**, 479, 482, 490, 491, 496, **502**, **505**, **509**, 514, 518, 519, 523, **530**, **531**, **533**, 540, 541, 551, **558**, 582, 585, 587, **592,** 631, 632, **634**
Kafkafi U., 51, **95**, 302, **349**,
Kaila A., 258, 290, **294**
Kaiser W., 87, **95**, 398, **420**
Kalaycı M., 491, 495, **503**, **505**, **560**
Kalbasi M., 427, **445**
Kamada K., **532**
Kamei S., **509**
Kampfer M., 326, **346**
Kamprath E.J., **295**, 630, **634**
Kanwar J.S., 324, **345**
Kaplan M., **214**
Karaçal İ., **578**
Karamanos R.E., **509**, 524, **531**
Karanlık S., **100**, **292**, 488, **503**, **506**, **510**, 594, **602**
Kardos L.T., 247, **294**
Karim A.Q.M.B., 325, **346**
Karnock K.J., 39, **96**
Katkat A.V., 49, **95**, **143**, 206, **210**, **212**, **213**, **214**, 221, 234, 260, **294**, 304, 323, 324, **346**, 429, 438, **447**, 452, 462, **469**, 481, 490, **505**, **506**, 514, 523, **531**, **558**, **592**, **634**
Katznelson H., 44, **95**
Kawabe S., **142**
Kaya R., **503**
Kaya Z., **503**
Kayıkçıoğlu İ., **294**, **469**, **505**, **531**, **558**, **592**, **634**
Keay J., 304, **344**
Keeney D.R., 489, **504**
Keller P., 45, **95**,
Keller T., 398, **420**
Kelman A., 364, **375**
Keltjens W.G., 80, **95**
Kennedy J.F., **97**
Keren R., 548, 550, **558**
Key C., **602**
Khalil F.A., **348**
Khan S.K., 245, **295**
Khasawneh F.E., 266, **295**
Kılınç R., 317, **346**
Kibalenko A.P., 547, **558**
Kimball B.A., 50, **97**
Kinzel H., 361, **375**
Kiraly Z., 209, **213**, 361, **376**,
Kirby J.M.
Kirk M.R.
Kirkby E.A., 11, **35**, **144**, 146, 176, 177, **213**, 377, **394**, 493, **507**, **532**, **578**, **602**, 605, 608, **619**
Kissel M., **446**

Kitagishi K., 481, **507**
Klein J.D., 359, 361, **375**
Kloepper J.W., 44, **95**
Kloke A., 611, **618**
Klotz F., **98**, 630, **634**
Klucas R.V., 623, **634**
Knezek B.D., 477, **506**, **533**
Knop W., 13, **35**
Kobayashi M., **349**
Koch D.W., 304, 309, 310, **348**
Koch W., **591**
Kochian L.V., **504**, 511, **531**
Konings H., **96**
Konishi S., 628, **634**
Konno H., 360, **376**
Kooistra M.J., **99**
Koontz H., **418**
Korkmaz A., 451, **471**, **635**
Kosegarten H., **213**, **532**, **578**, **602**
Kouhsiahı-Tork K., **558**
Kovancı İ., **213**, 490, **506**
Kovar J.L., 316, **347**
Kozo I., **36**
Kozlowski T.T., 114, **143**
Köleli N., **503**
Köseoğlu T., 207, **213**, 341, **347**
Kramer D., 424, **445**, **447**, **592**
Kramer D.F., 227, **297**
Krantz B.A., 198, **212**, 268, 269, 270, **293**, **345**
Krauskopf K.B., 488, **506**
Krauss A., **345**
Krebs R.D., **295**
Krepe H., **350**
Krishnapillai S., 373, **376**, 391, 466, **470**
Krogmeier M.J., 623, **634**
Krol M., 518, **530**
Kruger G.A., **531**
Kruger W., 339, **347**
Kubota J., **394**, 606, **618**
Kundel R., **296**
Kurvits A., **394**
Kurucu N., **421**, **445**, **468**, 490, **504**, **506**, **530**
Kurz H., **556**
Kühne R., **98**
Kütük A.C., **294**, **349**, **560**

L

La Haye P.A., 358, **376**
Labanauskas C.K., **507**
Låg J., 589, **592**
Lagatu H., 337, **347**
Lam C.H., 519, **532**
Lambers H., 46, **96**
Lambert D.H., 77, **96**
Lampe J.E.M., 582, **591**
Lance R.C.M., **558**
Landsberg E., **445**
Lane R.P., **556**
Lang A., 310, **347**
Lapasin R., 60, **96**
Larsen J.B., 335, **347**
Laske P., 610, 611, **618**
Last F.T., 290, **295**
Läuchli A., **295**, 305, 313, **345**, **346**, **347**, **592**, 594, **603**
Lauer M.J., 219, 267, **295**
Laughlin W.M., **602**
Lavy T.L., 571, **578**
Laxar V.S., **394**
Lazaroff N., 378, **394**
Lee B.W., **558**
Leggett J.E., 378, **394**, 397, **420**
Lei X., **578**, **619**, **634**
Lepp N.W., **619**
Letham D.S., 201, **213**
Levitt J., 335, **347**
Levy Y., 89, **94**
Lewin J., 613, **618**
Leyden R.F., 512, **533**
Lie T.A., 186, **214**
Lin D.C., 385, **394**
Lin W., 581, **592**
Lindsay W.L., 427, 435, 437, **445**, **446**, 460, 461, 469, 473, **505**, 522, **530**, 572, **579**,
Linehan D.J., **509**
Lipman C.B., 14, **35**, **36**
Lipsett J., 573, **578**
Loeffel F.A., 481, **506**
Lolas G.M., 230, **295**
Loneragan J.F., 278, **295**, 351, 353, 357, **376**, **470**, 479, **506**, **510**, 512, **530**, **531**, **532**, **618**
Loughman B.C., 541, **559**
Lubberding H.J., **446**
Lucas R.E., 477, **506**
Lugo-Lopez M.A., 53, **96**
Lukaszewski K.M., 545, **558**
Lunt O.R., **376**, **448**
Lyalikova N.N., 609, **618**
Lynch J., 267, **295**
Lynne K.W., 331, **347**
Lyshede O.B., 88, **96**

M

Maas E.V., 378, **394**, 512, **532**
Maathius F., 75, **96**
MacDuff J.H., 79, **96**
Machold O., 433, **446**
Maier R.J., 623, **634**
Majernik O., **421**
Malaise F., **532**
Malek F., 310, **347**
Malek M.A., 310, 325, **346**

Malik M.A., **215**
Mandal L.N., 245, **295**
Marc J., 141, **143**
Markakis P., **295**
Markarim A.K., 522, **532**
Markle J., 132, **141**
Marschner H., 11, 13, **35**, 53, 79, 83, 87, **93**, **96**, **97**, **98**, 122, 129, 134, **142**, **143**, 153, 155, 163, 182, **211**, **213**, 281, **295**, **297**, 339, **347**, 359, 360, **376**, 386, 394, 418, **420**, 423, 424, 425, 426, 427, 429, **444**, **445**, **446**, **447**, 449, 450, 467, **469**, 473, 476, 479, 480, 487, 488, **502**, **503**, **506**, **508**, **510**, 520, **532**, 535, 546, 555, **556, 558**, **577**, **578**, 595, 598, **602**, 613, 614, **618**, **619,** 621, 626, **634**
Marsh H.V., **141**
Marshall J.G., **579**
Martens D.C., **349**, 441, **446**, 465, **468**, **469**, 526, **532**
Martin P., **97**
Martin W.E., 478, **506**
Martinez V., 512, **532**
Martinez-Sánchez F., **444**
Marziah M., 519, **532**
Mascagni Jr. J., 452, 464, **469**, **470**, 477, 492, **507**
Mason D.O., **591**
Massey H.G., 481, **506**
Materechera S.A., 53, **96**
Mathias E.L., 537, **556**
Matsumoto H., **376**
Matsushiro H., **349**
Maume L., 337, **347**
Mauseth J.D., 78, **96**
Mawhinney T.P., **556**
Maynard D.N., 574, **578**
McBeth I.G., 177, **213**
McCarty G.W., **634**
McCready C.C., 569, **577**
McCully M.E., 42, 43, **94**, **99**
McGeorge W.T., **142**
McGrath S.P., 489, **506**
McGuire R.G., **375**
McHargue J.S., 13, **35**
McInnes C.B., 539, **558**
McInroy J.A., **95**
McKell C.M., 288, **295**
McKenzie E.J., 538, **559**
McKenzie R.M., 451, **469**
McKibben G.E., **350**
McKinney G., 14, **35**
McLean A.J., 322, **347**
McLean J.G., **506**
McLeod J.A., 562, **577**
McMichael B.L., **94**, **95**
McMurtrey J.E. Jr., **295**, 528, **532**
McNeil D.L., 131, **143**
McQuarrie J., 538, **558**
McSwain B.D., 384, **394**
McWilliam J.R., **92**
Mead G.R., 605, **619**
Meek D.W., 626, **633**
Mehring A.L., 368, **376**
Mehta S.C., **635**
Meier A., **141**
Meisner C.A., 39, **96**
Melville D.R., **579**
Mench M., **97**
Menge J.A., 477, **507**
Mengel D.B., 9, **35,** 300, **347**, **526**, **532**
Mengel K., 11, **35,** 50, **96**, 149, 176, 177, **213**, 234, **296**, 299, 312, 317, **347**, **348**, **349**, **493**, **507**, 529, **532**, 564, 565, **578**, 594, **602**, 605, 608, **619**
Mengel Z., **296**
Menzel H., **345**
Merriam G.R., **532**
Mezuman U., 548, **558**
Michael G., 50, **96**, 535, **558**
Mikkelsen R.L., 84, **96**
Miller E.R., 575, **578**, 608, **619**, 625, 626, 627, **634**
Miller G.W., 433, **446**
Miller M.H., 268, **291**
Mills H.A., **212**, **293**, **346**, **376**, **394**, **419**, **445**, **469**, **505**
Ming-Ho Yu, **509**
Mitchell R.J., **556**
Mitchell R.L., 608, **619**
Mix G.P., 129, **143**, 359, **376**
Miyake Y., 611, 613, **620**, 628, **635**
Miyamoto S., **634**
Mizrahi Y.A., 141, **143**
Mizuno N., 520, **532**
Mohabir G., 227, **295**
Mohanty P., **508**
Moore D.G., 258, **295**
Moore D.P., **95**, 561, **578**
Moore H.M., 545, **558**
Moore L.D., 42, **94**
Moraghan J.T., 89, **97**, 426, **446**, 452, **470**, 477, 478, 492, 498, **507**
Morard P., 217, **295**
Morel J.L., 42, **97**
Morgan M.A., 145, **213**
Morrell B.C., 609, **619**
Mori S., **510**
Morrill L.G., 169, **213**
Morrison R.S., 527, **532**
Morse M.D., **592**, **603**
Morthur B.N., 90, **97**
Mortvedt J.J., 451, **470**, 562, **578**
Moschler W.W., 262, 263, **295**
Mostafa M.A.E., 359, **376**
Mott C.J.B., 32, **35**
Mousin D., **296**
Mukherji S., 231, **295**
Mulder E.G., 174, **213**

Munk H., 267, **296**, 616, **619**
Munns D.N., **210**
Murder E.G.
Murphy L.S., 497, **507**, 525, **532**
Müftüoğlu N.M., **214**
Münch E., 136, 137, **143**
Münkle L., **142**

N

Nable R.O., 458, 459, **468**, **470**, 537, **558**, **559**
Nair K.P.P., 234, **296**
Nakayama F.S., 50, **97**
Nandi A.S., **349**
Narayanan R., 87, **94**
Nautiyal B.D., **508**
Nautiyal N., **92**, **576**
Nayyar V.K., **507**, **578**
Ndungunu B.J., **211**, **577**
Neilsen G.H., 479, **507**
Nelson S.D., 429, **446**
Nelson W.L., **36**, **215**, **297**, 333, **348**, **349**, **395**, **421**, **447**, **509**, **533**, **560**, **592**, **603**
Neumann P.M., 91, **97**, 146, **214**
Nicholas D.J.D., 14, **35**
Nijenstein J.H., 80, **95**
Nissen P., 397, **420**
Nitsos R.E., 309, **348**
Nobel P.S., 115, 138, 140, **143**, 385, **394**
Noordwijk van M., **94**, **99**
North C.P., 440, **448**
Norvell W.A., 437, **445**, 461, **469**
Nuttall W.F., 552, **559**
Nye P.H., 42, **97**

O

Oaks A., 154, **214**
O'Hara G.W., 434, **446**
O'Leary J.W., **143**
Obata H., 481, **507**
Obenshain S.S., **295**
Oberle H., **619**
Odom J.W., **577**
Oertli J.J., 536, 537, **559**
Ogata G., 378, **394**, **532**
Ogawa M., 230, **296**
Ohki K., 453, **468**, **556**
Ojala J.C., **507**
Okuda A., 614, 616, **619**
Olgun Ç., **294**, **349**
Olsen R.A., 415, **420**
Olsen S.R., 235, 263, **296**, 427, **446**
Onaç I., **93**
Oosterhuis R., **215**
Ortaş İ., **93**
Oruç S. **296**
Oskay K., 316, 323, 324, **346**, **348**
Osterli P.P., **577**
Ouellette G.J., **344**
Overstreet R., 58, **95**
Ozus İ., **602**

Ö

Önelge N., **292**, **344**, **375**, **393**, **444**, **468**, **503**, **530**
Özbek N., **293**, 561, **578**
Özcan H., 78, **97**, **294**, **349**, 477, **507**
Özdemir O., 334, **348**
Özgümüş A., 177, 178, 192, **210**, **212**, **214**, **294**, **469**, **505**, **506**, **531**, **558**, 561, 571, **578**, **592**, **634**
Özkan H., **503**
Özkutlu F., **602**
Öztürk L., **503**, **504**, **505**, **559**, **602**
Öztürk Ş., **95**, **143**, **294**

P

Page M.B., 163, **214**
Palamidis N., **295**
Paleg L.G., **144**
Pallardy S.G., 114, **143**
Palmer J.H., 141, **143**
Palta J.P., 361, **374**
Pandita M.L., 226, **296**
Papen H., **99**
Parfitt R.I., 268, **291**
Park C.S., 615, **619**
Parker E.R., **292**, **344**, **393**, **468**
Parker M.B., 451, **470**, **492**, **507**
Parkpian P., **446**
Parks W.L., 336, **344**
Parr A.J., 541, **559**
Parry D.W., 613, **619**
Pasricha N.S., 479, **507**, 562, **578**
Pate J.S., 132, 134, **143**, 360, **375**
Patel N.K., 538, **559**
Patenburg H., **592**
Pathak A.N., 245, **297**
Patrick Jr. W.H., 427, **445**
Paul A.K., **295**
Paull J.G., 536, **559**
Pearson C.J., 155, **215**
Pearson R.W., 52, **97**, **292**
Pendias H., 606, 611, **618**, 622, 624, **634**
Pendleton J.W., **350**
Penny M.G., 313, **348**
Peoples M.B., 180, 183, **214**
Peoples T.R., 309, 310, **348**
Perley J.E., 300, **345**
Perrenoud S., 339, **348**
Peterson C.A., 51, **98**
Peterson F.J., **508**
Pethiyagoda U., 373, **376**, 391, **395**, 466, **470**

Pfaff C., 414, **420**
Pfana H., **420**
Pflüger R., 299, 305, 309, **347**, **348**
Phil T.D., **634**
Philipson J.J., 49, **92**
Phillips S., **579**
Phipps D.A., **619**
Picarelli C.J., 537, **556**
Pierce J., 385, **395**
Pieters G.A., **393**
Pijnenborg J.W.M., 186, **214**
Piland J.R., **591**
Pilet P.E., 39, **94**
Pitman M.G., 378, **394**, 482, **508**
Place G.A., 301, **348**
Plaxton W.C., 227, **296**
Pockman W.T., 127, **143**
Pollard A.S., 546, **559**
Potterson P.E., **591**
Powell P.E., 437, **446**
Power J.F., 237, 238, **296**, 413, 420, 437, **446**, 499, **507**, 538, **559**, 587, 588, **592**
Poyrazoğlu S., **504**, **557**
Prasat R., 146, **214**, 237, 238, **296**, 413, **420**, 437, **446**, 499, **507**, 538, **559**, **587**, 588, **592**
Pratt P.F., 629, **634**
Preiss J., 227, **296**
Preusser E., 305, **348**
Pricl S., 60, **96**
Przemeck E., **294**, **469**, **505**, **531**, **558**, **592**, **634**
Purves D., 538, **559**
Purves J.V., **92**,
Purvis E.R., 390, **395**, 465, **470**
Pushnik J.C., 433, **446**
Putman E.W., **618**

Q

Quelhas Dos Santos J., 339, **348**
Quellmalz E., 416, **420**
Quick J., **506**

R

Racz G.J., 452, **470**
Radcliffe L.F., **97**
Raese J.T., 440, **446**
Rains D.W., 145, **214**
Rajan A.K., 397, **420**
Rajaratnam J.A., 547, **559**
Ralb J.I., **579**
Raming R.E., 175, **214**
Randhawa N.S., **578**
Rao I.M., 267, **293**, **296**
Rao K.P., 145, **214**
Raper C.D. Jr., **98**, **214**
Raschke K., 313, **346**
Ratcliffe R.G., **211**
Rathjen A.J., **559**
Rathore V.C., **508**
Rathore V.S., **98**, **508**
Ray T.C., 42, **97**
Ray W.R., 562, **578**
Read D.J., **99**
Rease J.T., 440, **446**
Rebefka F.P., 563, **578**
Redi C.P.P., **446**
Reeves R.D., **532**
Rehm G.W., 415, **420**, **504**
Reid J.M., 452, **470**
Reid W.S., **508**
Reinhard S., 47, **97**
Reisen J., **560**
Reisenauer H.M., 14, **35**, 43, **99**, 449, **469**, **471**, 555, **559**, 574, **579**, 608, **619**
Rengel Z., 477, 478, **507**, **508**
Rennenberg H., **99**, 398, **419**, **420**
Reuter D.J., 451, **470**, 512, 513, 520, **532**, **533**
Rezai-Nejad Y., **445**
Rhoades H.F., 175, **214**
Rhoades J.D., 549, **559**
Ric De Vos C., 423, **446**
Rich C.I., 314, 319, 324, **348**
Richmond A.E., **143**
Richter C., 360, **376**
Riehm H., 416, **420**
Rigetti T.L., **560**
Ririe D., **592**, **603**
Robertson L.S., 526, **533**
Robinson J.B.D., 174, **214**
Robinson S.P., 585, **592**
Robson A.D., **215**, 380, **395**, 482, **506**, **508**, 512, 513, 521, **531**, **532**, **533**, 605, **617**, **618**, **619**
Rodriguez-Kabana R., **95**
Romney E.M., 624, **634**
Roorda van Eysinga J.P.N.L., 273, 274, **296**
Rosenfeld I., 626, **635**
Ross C., 14, **35**, 64, 81, **98**, 111, **143**
Ross D.J., 175, **211**
Rossiter R.C., 268, **296**
Roth J.A., 536, **559**
Roth R., 613, **620**
Roux L., 217, **296**
Rovira A.D., 44, 76, **97**, 397, **418**
Rowan K.S., 226, **298**
Römheld V., 423, 424, 425, 426, 427, 429, **444**, **445**, **446**, **447**, 476, **506**, **508**, **510**, 541, 546, 547, **556**, **619**
Rufty T.W., 82, **98**, 155, **214**
Runjin L., 477, **508**
Ruskowska M., 518, **530**
Russell E.V., 3, **35**
Russell R.S., **292**
Russell S.A., **634**

S

Saalbach E., 415, **420**, 593, 594, **603**
Sabinin D.A., 123, **143**
Sabourin L., 326, **349**
Saccomani M., **419**
Sachs J., 13, 15, 19, **35**
Sackston W.E., **558**
Sağlam M.T., 177, **214**
Salisbury F.P., 14, **35**, 64, 81, **98**, **143**
Salman R.C., 323, **348**
Salsac L., **296**
Sample E.C., **295**
Sanders D., **96**
Sanders J.R., **506**
Sanderson J., **292**, 351, **375**, 427, **444**
Sandmann G., 519, **529**
Sangster A.G., 613, **618**, **619**
Sarı N., **503**
Sarımehmet M., **34**, 168, **214**, 220, **291**
Sarong L.Q., 474, **508**
Sattelmacher B., 48, 52, 53, **98**, **211**
Sauchelli V., 226, **296**, 491, **508**, 583, **592**
Sauerbeck D.R., 53, **98**, **259**
Savant N.K., 614, 615, **619**
Scala J., **505**
Schaller G., 42, **98**
Scharrer K., 352, **376**
Schat H., **530**
Schebert S., **349**
Scherer H.W., 313, **349**
Schimansky C., 84, **98**, 377, **395**
Schlender K.K., **505**
Schmehl W.R., **296**
Schmit J.N., 360, **376**
Schnabl H., 585, **592**
Schroeder D., 322, **349**
Schroeder J.I., **96**
Schröder P., **99**, **420**
Schubert S., 594, **603**
Schwab A.P., 54, **98**
Schwartz S., 302, **349**
Scott B.J., 380, **395**
Scott K.J., **376**
Scott S., **296**
Seçer M., 310, **349**
Sedberry J.E., 492, **508**, 573, **579**
Sefa S., 285, 286, **296**
Sekhon G.S., 340, **349**
Selimoğlu F., 490, **508**
Sen Gupta B., 311, **349**
Sen S.P., **349**
Sentenac H., 259, **296**
Sevilla F., **444**
Shacklette H.T., 607, **619**, **620**, 622, **635**
Shalaby M.H., **506**
Shannon L.M., **448**
Shapiro R.E., 27, **34**, 56, **93**, 218, 219, **293**
Sharma A.K., 78, **98**, 479, **508**
Sharma C.P., 479, **508**
Sharma K.N., 477, **508**
Sharma P.N., **508**, **576**
Sharmaputra T.S., **579**
Sharpless R.O., 363, **376**
Shelp B.J., 132, **142**, 540, 545, **556**, **559**
Sherman G.D., **292**, **620**
Sherman M.S., **35**
Sherrell C.G., 538, **559**
Shimshi D., 193, **215**
Shive J.W., 19, 25, **35**, **36**
Shogren D.R., **634**
Shone M.G.T., 120, **144**
Shrestha G.K., 553, **560**
Shrift A., 626, **635**
Shrotri C.K., 486, **508**
Sibert D., **507**
Sicher R.C., 227, **297**
Siddigi M.Y., 85, **93**
Siegerist M., 85, **92**
Sieraputowsko-Gracz H., **295**
Sillanpää M., 489, **509**
Silvius J.E., 415, **421**
Siman G., 87, **98**, 398, **421**
Simmons W.J., **376**
Simons J.G., 487, **505**
Simpson E.C., **374**
Sims J.R., 548, **560**
Sinclair A.H., 473, **509**
Singh B., 480, **509**, 624, **635**
Singh D.V., 538, **560**
Singh J.P., 480, **509**
Singh R.R., 486, **509**
Singh R.S., 245, **297**
Singh S., **214**
Singh S.N., 335, **345**
Singh S.S., 548, **560**
Singh T.N., 141, **144**
Singh V.S., **97**
Singha M.K., **578**
Sircar S.M., **295**
Sisworo E.J., 81, **93**
Skinner J.J., 390, **395**, 465, **470**
Slovik S., **420**
Slvane L.W., **579**
Smilde K.W., 273, 274, **296**
Smith A.N., 243, **297**
Smith G.S., 428, **447**
Smith S.E., 76, 77, **99**
Snowball K., 351, 353, 357, **376**, **506**
Snyder G.H., **619**
So H.B., **92**
Sogo K., 9, **36**
Sombatpanit S., 452, **470**
Sommer B., 481, **509**, 622, **635**

Somner A.L., 14, **36**
Southern P.J., 453, **470**, 514, **533**, 541, **560**
Sözüdoğru S., **215**
Sparks D., 488, **505**
Sparks D.L., 316, **349**, 538, **557**
Specht A.W., **94**
Specht R.L., 287, **297**
Spector W.S., 248, 249, **297**
Spencer C., 227, **293**
Sperrazza J.M., 384, **395**
Sperry S.J., **143**
Spremulli L.L., 384, **395**
Spurr D.T., **559**
Sray W., **634**
Srivastava P.C., **98**, 479, **508**
Stahl K., **419**, **420**
Stahlberg S., 452, **470**
Staiff D.C., 440, **446**
Stasovski E., 51, **99**
Steenhuizen J.W., **592**
Steer B.T., 82, **92**
Steinacker M.L., **558**
Steingrower E.G., **592**
Steingröver E., 154, **215**
Stelzer R., 581, **592**
Steudle E., 120, **142**, **144**
Stevenson F.J., 148, 225, 253, **297**, 400, **421**, 437, **447**, 521, **533**
Stevenson J.J., 163, **215**
Stewart J.W.B., **509**, **531**, **559**
Stewart M.J., **468**
Stitt M., **394**
Stocking C.R., 123, **144**
Stockinger K.R. **210**
Stout P.R., 10, 14, **33**, **34**, **35**, **36**, 129, 132, **144**, **586**
Strebel O., 56, **99**
Streeter J.G., 157, **212**
Stritesky A., 527, **529**
Stults L., **634**
Suehisa R.H., 615, **620**
Sutcliffe J.F., 82, **95**
Swanson C.A.
Swezey A.W., 171, **215**
Szaniszlo P.J., **446**
Sze H., 586, **591**

T

Taban S., 39, 78, **97**, 160, 177, 178, **215**, **294**, 316, 317, 322, 323, 324, **349**, 427, 437, **444**, **445**, **447**, 451, 461, **469**, **470**, 480, 486, 490, 491, 498, **502**, **504**, **505**, **509**, 512, 523, **529**, **533**, 538, 551, **557**, **560**, **635**
Tachibana S., 79, **99**
Tachimoto M., 309, **349**
Tadros V., **468**
Taiz L., 107, **144**, 181, **215**
Takagi S., 476, **509**
Takahashi E., **349**, 611, 613, 614, 616, **619**, **620**, 628, **635**
Takeo T., 514, **533**
Taki T., **634**
Talaz S., **421**, **445**, **468**, **504**, **530**
Talibudeen O., 163, **214**
Tanaka H., 535, **560**
Tanaka K., **296**
Tandon H.L.S., 340, **349**, 412, **421**
Tang C., 187, **215**
Tanner W., 219, **297**
Taylor A.W., **374**,
Taylor G.J., 527, **533**
Taylor H.M., **94**, **95**, **97**
Taylor R.M., 571, **579**
Terry N., 267, **293**, **296**, 429, 434, **447**, 626, **635**
Tester M., 310, **349**
Tewari M.N., **508**
Thauer R.K., 621, **633**
Theodorides T.N., 155, **215**
Thoene B., 87, **99**
Thomas K., **98**, **214**
Thomas W.I., 219, **291**
Thompson J.F., **394**, **510**
Thompson L.M., 221, 239, **297**
Thompson M.M., **560**
Thornton I., 561, **579**
Timmer L.W., 512, **533**
Tinker P.B., 32, **36**
Tirmazi S.I.H., **376**
Tisdale S.L., 3, 10, **36**, 188, **215**, **217**, 240, 241, 257, **297,** 302, 303, 315, 321, **349**, 387, **395**, 404, **421**, 439, **447**, 491, 495, **509**, 511, **533**, 548, **560**, 589, **592**, 599, **603**
Tolhurst J.A.H., 501, 502, **509**
Tomoroga P., **210**
Torun A., 536, **560**
Torun B., **93**, **100**, **292**, **344**, **375**, **393**, **444**, **468**, 499, **503**, **505**, **509**, **510**, **530**, 536, **560**
Touchton J.T., 512, **533**, 552, **560**
Toxopeus M.R.J., 538, **559**
Tranthim-Fryer D.J., **532**
Triplett E.W., 123, **144**
Troeh F.R., 221, **297**
Trolldenier G., 42, **99**, 340, **349**
Trolldenier R., 44, **99**
Tsujimoto H.Y., **394**
Tsushida T., 514, **533**
Tucker T.C., **510**
Tukendorf A., **530**
Tukey H.B., **99**
Turan C., **212**, **292**, **294**, **346**, 427, 437, **447**, 451, **469**, **470**, **471**, **505**, 523, **531**, **533**, **558**, **592**, 630, **634**, **635**
Turguttopbaş M., 322, 324, **349**

Turner G.O., 171, **215**
Tüşsavaş Z., **210**
Tzeng K.C., **375**

U

Udo E.J., 493, **510**
Ukrainetz H., **559**
Ullrey D.E., **578**, **619**, **630**, **634**
Ulrich A., 359, **376**, 583, **592**, 601, **602**, **603**
Uren N.C., 43, **99**, 449, **471**
Uribe E.G., 80, **92**
Uriu K., **504**
Usta S., 170, 178, **211**, **215**, 322, **345**

Ü

Ülgen N., 160, 168, 191, 195, **216**, 233, 234, 262, 264, 265, 285, **292**, **297**, 365, **376**, 407, **421**, 493, **510**

V

Van Bel A.J.E., 131, **144**
Van Beusichem M.L., 132, **144**
Van Campen D., **510**
Van der Boon J., 582, **592**
Van der Werf A., **96**
Van Steveninck M.E., **297**
Van Steveninck R.F.M., 230, **297**, 585, **592**
Vanselow A.P., 623, **635**
Varvel G.E., 526, **533**
Vasey E.H., **344**
Veen B.W., 53, **99**
Velasco I., 600, **603**
Venema K.C.W., 405, **421**
Vermeer J., 42, **99**
Vielemeyer H.P., 459, **471**
Viets Jr. F.F., 85, **99**
Vlek P.L.G., 489, **509**, 572, **579**
Volk R.J., **213**
Vooijs R., **530**
Vorm P.D.J. van der, 612, **620**
Voth R.D., 552, **560**

W

Waal de M.A.M., **530**
Waksman S.A., 172, **216**
Walker J.M., **344**, 539, **560**
Walker M.E., 451, **470**, 492, **507**
Walker P.L., 527, **529**
Wallace A., 358, **376**, 424, 439, 440, **446**, **448**, 624, **634**
Walravents P.A., 231, **293**
Walsh L.M., 497, **507**, 525, **532**
Walter B., 477, **510**, 590, **592**
Wan H.F., 84, **96**
Warden B.T., 450, **471**
Warington K., 14, **36**
Warncke D.D., **533**
Warner A.J., 145, **210**
Watanabe F.S., 235, **296**, 427, **446**
Watson R.D., 209, **212**
Wearing A.H., **510**
Webb J., **530**
Webb M.J., **510**
Weil R.R., 180, 188, **210**, 218, **291**
Weir B., **211**
Weir C.C., 477, **504**
Welch L.F., 327, **350**
Welch R.M., **34**, 231, **298**, 473, 488, **504**, **510**, 581, **592**, 609, 610, **620**, 621, **633**
Wellburn A.R., 415, **421**
Wellburn F.A.M., **421**
Wellings N.P., 479, **510**
Wegner L.H., 75, **93**
Werner D., 176, 181, 187, **216**, 613, **620**
Wessel G., 609, **617**
Westermann D.T., 441, **446**, 463, **469**, 526, **532**
Wetselar R., **211**
Whitney A.S., **210**
Wiedemann R., 309, **348**
Wieringa F., **215**
Wilberg E., **558**
Wilcox H.E., 75, **99**
Wilcox G.E., 352, 358, **375**
Williams C., 561, **579**
Williams C.H., **467**
Williams R.J.B., 179, **216**
Williams W.A., **295**
Willigen De P., **99**
Wills R.B.H., 360, **376**
Willson K.C., 453, **471**
Wilson A.W., **295**
Wilson J.R., **618**
Wilson S.B., **34**
Winsor G.W., **530**
Wittwer S.H., 91, **99**
Wittwer S.J., 88, **92**
Wolf B., **212**, **293**, **346**, **376**, **394**, **419**, **445**, **469**, **505**
Wolinska D., **530**, **531**, **557**
Wood J.G., 14, **34**,
Woodrow I.E., 226, **298**
Wunderlich F., 384, **395**

Y

Yakar M., 204, 205, **210**, 285, 286, **291**, 334, 335, **344**
Yakunin A.F., 609, **620**
Yalaz S., **506**
Yalçın R., **447**, **533**

Yamada Y., **212**
Yamasaki Y., **376**
Yamashita S., 287, **298**
Yamaya T., **376**
Yen P.Y., 427, **448**
Yılmaz A., 89, 90, **100**, 498, **503**, **510**, **560**
Yılmaz E., **214**
Yoshida S., 597, **603**
Young O.R., **620**
Yu Ming-Ho, **509**
Yurkova N.A., 609, **618**
Yurtsever N., 195, **216**, 234, 264, 265, **297**, 493, **510**

Z

Zabunoğlu S., 160, **216**, 233, 285, **293**, **298**, 317, **350**
Zajonc I., **557**
Zasoski R.J., **504**
Zayed A.M., 626, **635**
Zehler E., 326, 339, **346**, **349**, **350**
Zeiger E., 107, **144**, 181, **215**
Zelazny L.W., **349**
Zerner B., **633**
Zhang F.S., **506**
Zsoldos F., 83, **100**

2. Basım

EĞİTİM POLİTİKALARI

Kuramlar, Yöntemler, Göstergeler, Etkiler ve Uygulamalar

Editörler
Prof. Dr. Ayşen Bakioğlu
Doç. Dr. Mithat Korumaz

Yazarlar*

Ayşen Bakioğlu
Mithat Korumaz
İsmail Karsantik
Şehkar Fayda Kınık
Mustafa Aksar
Münevver Başman
Erkan Göktaş
Semih Çayak
Sitar Keser
Şeyma Nur Didin Ala
Bahar Doğan
Mehmet Uğuz
Pelin Karaduman
Gözde Türkmenoğlu
Esra Yazıcı
Ayşegül Çetin

*Bölüm sıralamasına göre

nobel

EĞİTİM POLİTİKALARI
Kuramlar, Yöntemler, Göstergeler, Etkiler ve Uygulamalar

Editörler: Prof. Dr. Ayşen Bakioğlu - Doç. Dr. Mithat Korumaz

Yayın No.: 2220
Eğitim No.: 439
ISBN: 978-605-7895-29-5
E-ISBN: 978-625-402-913-4
Basım Sayısı: 2. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Bakioğlu, Ayşen., Korumaz, Mithat.
EĞİTİM POLİTİKALARI Kuramlar, Yöntemler, Göstergeler, Etkiler ve Uygulamalar /
Editörler: Prof. Dr. Ayşen Bakioğlu - Dr. Öğr. Üyesi Mithat Korumaz
2. Basım, XVI + 528 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-7895-29-5
E-ISBN: 978-625-402-913-4
1. Eğitim politikaları 2. Eğitim yönetimi 3. Türkiye'de eğitim politikası
4. Eğitim politikası belirleme ve değerlendirme 5. Çeşitli ülkelerde eğitim politikaları
6. Uluslar arası eğitim politikaları 7. Politika

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

KISIM 1
EĞİTİM POLİTİKASINA GİRİŞ

BÖLÜM 1:
GİRİŞ: EĞİTİM POLİTİKASININ TEMEL KAVRAMLARI VE SÜREÇLER 3

Ayşen Bakioğlu ve Mithat Korumaz

Giriş 4
Sonuç 15
Kaynaklar 16

BÖLÜM 2
EĞİTİM POLİTİKASININ ÇERÇEVESİ 19

Ayşen Bakioğlu ve Mithat Korumaz

Giriş 20
Eğitim politikasının felsefi temeli 26
Güç ve seçim ikileminde eğitim politikası 29
Politika türleri 32
Politika süreci 34
- Problemin tanımlanması (problem identification) 36
- Gündem oluşturma (agenda setting) 36
- Politikanın formülleştirilmesi (policy formulation) 40
- Politikanın yasalaştırılması (policy legitimation) 41
- Politikanın uygulanması (policy implementation) 43
- Politikanın değerlendirilmesi (policy evalution) 46

Kurum düzeyinde eğitim politikası süreci 49
Politika aktörleri 52
- Resmi aktörler 53
  - Yasama organı - TBMM 53
  - Yürütme organı - Hükümet 54
  - Yargı organı - Mahkemeler 55

Gayri resmi aktörler 56
Siyasi partiler 56
Baskı ve çıkar grupları 56
Düşünce kuruluşları 58
Medya 59
Sivil toplum kuruluşları 59
Bürokrasi 60
Sonuç 61
Kaynaklar 63

BÖLÜM 3
EĞİTİM POLİTİKASININ TEMEL TEORİLERİ 71

Ayşen Bakioğlu ve Mithat Korumaz

Giriş 72
Kurumsallık teorisi (institutional theory) 73
Rasyonel tercih teorisi (rational choice theory) 79
Artış teorisi (incremental theory) 84
Elit teori (elite theory) 86
Politik sistemler teorisi (political systems theory) 89
Oyun teorisi (game theory) 91
Grup teorisi (group theory) 93
Politik ağ teorisi (policy network theory) 95
Sonuç 97
Kaynaklar 99

BÖLÜM 4
TÜRKİYE'DE EĞİTİM POLİTİKASININ BAĞLAMI VE POLİTİKA OLUŞTURMA SÜRECİ 105

Ayşen Bakioğlu ve Mithat Korumaz

Giriş 106
Sosyal bağlam 106
Ekonomik bağlam 107
Politik ve yönetsel bağlam 108
Talim Terbiye Kurulunun eğitim politikasına etkileri 114
Milli eğitim şuraları ve eğitim politikası kararları 119
Sonuç 123
Kaynaklar 125

KISIM 2
EĞİTİM POLİTİKASI BELİRLEMEDE-ANALİZDE KULLANILAN YÖNTEMLER

BÖLÜM 5
ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR 129

Ayşen Bakioğlu, İsmail Karsantık ve Şehkar Fayda Kınık

Giriş 130
Uluslararası karşılaştırma yönteminin konu alanları 131
Uluslararası karşılaştırma stratejisi: temel varsayımlar 133
Uluslararası karşılaştırma yöntemini kullanan araştırmalara ilişkin prensipler 133
Paydaşlar 134
Uluslararası karşılaştırma araştırmalarındaki bağlamlar 134
Uluslararası karşılaştırma yöntemine felsefi açıdan bakış 136
Karşılaştırmalı eğitimde rol oynayanlar ve amaçları 136
Uluslararası karşılaştırma yöntemine konu olan eğitimsel bağlamlar 137
Uluslararası karşılaştırma çalışmalarında çoklu disiplin anlayışı ve çeşitlilik 138
Uluslararası karşılaştırma araştırmalarındaki metodolojik problemler 139
Uluslararası karşılaştırmalarda analiz yöntemleri 142
Uluslararası karşılaştırmalarla ilgili sorunlar 142
Uluslararası karşılaştırma örnekleri 142
Karşılaştırmalı eğitim 144
Eğitimde uluslararası karşılaştırmalar 145
Eğitimde uluslararası karşılaştırma örnekleri 145
Uluslararası karşılaştırmaların Türkiye'de eğitim politikalarına yansımaları 156
Sonuç 157
Kaynaklar 158

BÖLÜM 6
ÜÇGENLEME 161

Ayşen Bakioğlu ve Mustafa Aksar

Giriş 162
Üçgenleme 162
Üçgenlemenin amacı 163
Uyumlu sonuçlar 164
Tamamlayıcı sonuçlar 164
Farklı sonuçlar 164

Üçgenleme çeşitleri 166
İç içe fakat farklı: Karma metot ve üçgenleme 167
Üçgenleme yönteminin güçlü yönleri 169
Üçgenleme yönteminin zayıf yönleri 170
Türkiye'de durum 173
Sonuç 173
Kaynaklar 175

BÖLÜM 7
AŞAMALI DOĞRUSAL MODELLER 177

Ayşen Bakioğlu ve Münevver Başman

Giriş 178
İki aşamalı doğrusal modeller 179
İki aşamalı doğrusal model varsayımları 181
İki aşamalı doğrusal modelde hipotez testleri 181
İki aşamalı doğrusal modellerin sınıflandırılması 182
Kesişimleri tesadüfi olarak değişen modeller 183
Kesişim ve eğim parametreleri tesadüfi olarak değişen modeller 186
Kesişim ve eğim katsayılarının çıktı olduğu modeller 186
Aşamalı doğrusal model örnek uygulama 188
Değişkenlerin merkezileştirilmesi 195
Sonuç 195
Kaynaklar 198

BÖLÜM 8
META-ANALİZ 201

Ayşen Bakioğlu ve Erkan Göktaş

Giriş 202
Eğitim politikası 202
Kanıta dayalı eğitim politikası belirleme 203
Meta-analiz yöntemi 204
Meta-analizin tanımı 205
Meta-analiz yönteminin kullanıldığı eğitim araştırmaları 207
Okul liderliği ile ilgili meta-analiz çalışmaları 207
Öğretim yöntemleriyle ile ilgili meta-analiz çalışmaları 212
Okul yönetimi ile ilgili meta-analiz çalışmaları 224
Sonuç 226
Kaynaklar 229

BÖLÜM 9
KIYASLAMA 233

Ayşen Bakioğlu ve Mithat Korumaz

Giriş 234
Kıyaslama (benchmarking) kavramı 236
Eğitim politikası süreçlerinde kıyaslamanın türleri 239
İç kıyaslama (internal benhcmarking) 239
Rekabetçi kıyaslama (competitive benchmarking) 240
İşlevsel kıyaslama (functional or industry benchmarking) 240
Türdeş kıyaslama (process or generic benchmarking) 241
Bir süreç olarak kıyaslamanın aşamaları 242
Kıyaslamanın etik ilkeleri 247
Kıyaslamanın olası faydaları 251
Kıyaslamanın olası sınırlılıkları 254
Eğitim politikası süreçlerinde kıyaslama örnekleri 255
Avustralya 256
Amerika Birleşik Devletleri 257
Sonuç 258
Kaynaklar 260

KISIM 3
EĞİTİM POLİTİKASINDA GÖSTERGE VE ETKİLER

BÖLÜM 10
EĞİTİMDE HESAP VEREBİLİRLİK 267

Ayşen Bakioğlu ve Semih Çayak

Giriş 268
Hesap verebilirliğin amacı 269
Hesap verebilirlik süreci 270
Hesap verebilirliğin kime ve ne için olduğunu belirleme 270
Paydaşların bilgilendirilmesi 271
Yargılama 271
Hesap verebilirliğin boyutları 271
Saydamlık 272
Yükümlülük 272
Kontrol edilebilirlik 272
Sorumluluk 272
Cevap verebilirlik 272

Hesap verebilirlik çeşitleri 273
Örgütsel hesap verebilirlik 274
Politik hesap verebilirlik 274
Yasal hesap verebilirlik 275
Profesyonel hesap verebilirlik 275
Ahlaki veya etik hesap verebilirlik 275
Eğitimde hesap verebilirlik 276
Eğitimde hesap verebilirlik yaklaşımları 277
Piyasa rekabeti yaklaşımı 277
Yerinden yönetim yaklaşımı 277
Profesyonel (mesleki) yaklaşım 278
Yönetim yaklaşımı 279
Eğitimde hesap verebilirlik süreci 279
Eğitimde hesap verebilirlik politikaları 282
Sonuç 285
Kaynakça 287

BÖLÜM 11
EĞİTİMDE EŞİTLİK, KAPSAYICILIK VE EĞİTİMİN FİNANSMANI 291

Ayşen Bakioğlu ve Sitar Keser

Giriş 292
Eğitim hakkı 293
Eğitimde eşitlik 299
Kapsayıcı eğitim 301
Eğitimin finansmanı 307
Sonuç 312
Kaynaklar 313

BÖLÜM 12
ÜNİVERSİTE AÇMA VE GELİŞTİRME POLİTİKALARI 315

Ayşen Bakioğlu ve Şeyma Nur Didin Ala

Giriş 316
Üniversite açma 317
Bir örnek olarak Ege Üniversitesi (EÜ)'nin kuruluşu 319
Yasal düzenlemeler 324
Üniversite geliştirme 326
Sonuç 331
Kaynaklar 332

BÖLÜM 13
YABANCI UZMAN VE DANIŞMANLARIN TÜRK EĞİTİM POLİTİKASINA ETKİLERİ..... 335

Ayşen Bakioğlu ve Mithat Korumaz

Giriş.....336
Cumhuriyet dönemi eğitim alanında yabancı uzmanlar ve raporları.....340
John Dewey Raporu (1924).....341
Dr. A. Kühne Raporu (1925).....350
Prof. Dr. Omer Buyse Raporu (1927).....353
Prof. Dr. Albert Malche Raporu (1932).....356
Amerikan Heyeti Raporu (1933-1934).....360
Prof. Dr. Kate V. Wofford Raporu (1951-1952).....361
Prof. Dr. John Rufi Raporu (1952).....363
Ellswort Tompkins Raporu (1952).....364
Birleşik Devletler eğitim komisyonu (Fullbright).....364
Sonuç.....368
Kaynaklar.....371

BÖLÜM 14
MEDYANIN EĞİTİM POLİTİKALARINA ETKİSİ..... 375

Ayşen Bakioğlu ve Bahar Doğan

Giriş.....376
Medya.....377
Bir ayna olarak medya.....378
Yapısalcı görüş.....378
Sosyal medya.....379
Kitle iletişim araçları ile etkileme mekanizmaları.....380
Kitle iletişim araçlarının işlevleri.....380
Gündem belirleme tezi.....381
Suskunluk sarmalı modeli.....381
Kültürel göstergeler ve ekme modeli.....382
Medya propaganda modeli.....383
Medya ve politika.....383
Medya ve eğitim politikası.....385
Kamusal söylemler olarak medya ve eğitim politikası.....387
İdeolojik bir aygıt olarak eğitim.....388
Eğitim politikaları üzerinde medyanın etkisi (örnek haberler).....389
Sonuç.....391
Kaynakça.....394

KISIM 4
ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE
BAZI EĞİTİM POLİTİKASI UYGULAMALARI

BÖLÜM 15
EVDE OKUL POLİTİKASI: AMERİKA, KANADA VE AVUSTRALYA ÖRNEĞİ 399

Ayşen Bakioğlu, Mehmet Uğuz ve Pelin Karaduman

Giriş 400
Evde Okul 400
Amerika'da evde okul sistemi 405
Amerika'da evde okul sisteminin tarihi gelişimi 408
Amerika ev okul sisteminin yapısı 410
Sayılarla Amerika'da evde okul 412
Amerikan evde okul sisteminin müfredat yapısı 414
Kanada'da evde okul sistemi 415
Kanada'da evde okulun tarihsel gelişimi 415
Kanada evde okul sisteminin yapısı 417
Sayılarla Kanada evde okul sistemi 420
Müfredat/kaynak/materyal hazırlığı 422
Kanada'da evde okul başarısı 423
Avustralya'da evde okul sistemi 424
Avusturalya evde okul sisteminin yapısı 426
Sonuç 430
Kaynaklar 432

BÖLÜM 16
GÖÇ VE MÜLTECİ EĞİTİM POLİTİKALARI: KANADA, HOLLANDA, AMERİKA 437

Ayşen Bakioğlu, Gözde Türkmenoğlu ve Esra Yazıcı

Giriş 438
Göç ve mülteci eğitim politikaları: Kanada'daki uygulamalar 440
Kanada mülteci eğitiminin tarihsel gelişimi 441
II. Dünya savaşı sonrası 442
1960 ve 1970'ler 443
1980 ve 1990'lar 444
Mülteci öğrencilerin Kanada okullarında karşılaştığı zorluklar ve dikkat edilmesi gereken unsurlar 445
Göçmen ve mültecilere dönük eğitim ve yardımcı programlar 448
Hızlandırılmış temel okuma yazma eğitimi 449

Yerleştirme çalışanı (Settlement worker in schools (SWIS) 450
Güçlü başlangıç (Strong start BC) 450
Mülteci öğrencilerin öğretmenlerine dönük programlar 451
Mülteci ve göçmen öğrencilerin uyum süreçleri ve okul personeline yönelik öneriler 451
Yerleşim sürecindeki uyumun aşamaları 452
Balayı evresi 452
Düşmanlık evresi 452
Uzlaşma evresi 453
Entegrasyon evresi 453
Göçmen çocukların eğitiminde Kanada başarısı 454
Göç ve mülteci eğitim politikaları: Hollanda'daki uygulamalar 455
Rotterdam'da yeni gelen öğrenciler için karşılama programı (ISK) 459
Göçmen eğitimini destekleyen özel kuruluşlar 460
Göçmen eğitiminde sorunlar 461
Göç ve mülteci eğitim politikaları: Amerika'daki uygulamalar 464
Teorik yaklaşımlar açısından durum, kaynaklar, fırsatlar ve engellenen fırsatlar teorisi - (Resources, opportunity and blocked-opportunity theory - ROBOT) 465
Aile geçmişi ve yükümlülük teorisi (Family background and obligations theory - FBOT) 466
Yasalar açısından durum 466
İlköğretim ve Ortaöğretim Yasası (Elementary and Secondary Education Act - ESEA) 467
Amerikan Okullarının Geliştirilmesi Yasası 1994 (Improving America's Schools Act - IASA) 467
DREAM Yasası (The Development, Relief, and Education for Alien Minors Act - Yabancı Azınlıklar İçin Geliştirme, Yardım ve Eğitim Yasası) 468
Hiçbir Çocuk Geride Kalmasın (No Child Left Behind -NCLB) Yasası 469
Her Öğrenci Başarır Yasası (Every Student Succeeds Act- ESSA) 470
Göçmen Eğitim Programı (Migrant Education Program- MEP) 471
New York Göç Koalisyonu (New York Immigration Coalition) 471
Mülteci Gençlere Destek ve Eğitim Birliği (Alliance for Refugee Youth Support and Education- ARYSE) 472
Göçmen ve mültecilerin eğitimi için stratejiler 472
Aile katılımı 472
Dil erişimi 474
Çok kültürlü eğitim ve vatandaşlık eğitimi 475
Suriye mülteci krizinde Hollanda, Kanada ve ABD tutumlarının analizi 478
Sonuç 481
Kaynaklar 483

BÖLÜM 17
ARAŞTIRMA ÜNİVERSİTELERİ AÇMA POLİTİKASI: BATI DENEYİMİ 489

Ayşen Bakioğlu ve Ayşegül Çetin

Giriş 490
Araştırma üniversitelerinin doğuşu 490
Günümüzde araştırma üniversiteleri 491
Modern araştırma üniversitelerinin özellikleri 492
Dünyada araştırma üniversiteleri 497
Amerika Birleşik Devletleri 497
Asya 500
Avrupa 501
Türkiye'de araştırma üniversiteleri 504
Araştırma üniversitelerinin bilime, teknolojiye, ekonomiye ve topluma katkıları 508
Araştırma üniversitelerine getirilen başlıca eleştiriler 510
Araştırma üniversitelerinin karşı karşıya oldukları güçlükler 513
Bütçe yetersizliği 514
Özerklik sorunu 514
Rekabet 515
Özelleştirme 516
Küreselleşme 516
Sonuç 518
İş dünyasıyla ortaklığa bir örnek 523
Kaynaklar 524

Kısım 1
EĞİTİM POLİTİKASINA GİRİŞ

Bölüm 1

Giriş: Eğitim Politikasının Temel Kavramları ve Süreçler

Bölüm 2

Eğitim Politikasının Çerçevesi

Bölüm 3

Eğitim Politikasının Temel Teorileri

Bölüm 4

Türkiye'de Eğitim Politikasının Bağlamı ve Politika Oluşturma Süreci

Bölüm 1

Giriş: Eğitim Politikasının Temel Kavramları ve Süreçler

Ayşen Bakioğlu ve Mithat Korumaz

Özet

Eğitim politikaları her toplumda en çok tartışılan eğitim alanlarından biri olmayı sürdürmektedir. Bu alanı özel ve önemli yapan pek çok etkiden bahsetmek mümkündür ancak bu alanı böylesine öne çıkaran en önemli özelliği hem teoriden beslenmesi hem de teoriyi sürekli olarak beslemesidir. Diğer yandan eğitim politikası alanı toplumsal alanı çevreleyen tüm diğer alanlarla ilişkili olduğundan karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu karmaşık ve çok boyutlu yapı özellikle son yıllarda devletlerin ve toplumların değişen yapısı, teknolojik gelişmeler, iktisadi farklılaşmalar ve daha birçok nedenden dolayı hiç olmadığı kadar devletin ilgi alanına girmiştir. Devletlerin gelecek planlamaları ve rekabet üstünlüğünü elde etmek için ilgilerini giderek yoğunlaştırdıkları bir alan olarak eğitim politikası alanının tam olarak anlaşılabilmesi için farklı politika teorileri ve modellerinin bir arada ve bütün bir biçimde incelenmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra eğitim politikası alanında yer alan aktörler ve bu aktörler arasındaki politik ağların şekillenme biçimlerinin de ele alınıp tartışılması oldukça önemlidir. Bu nedenle bu bölümde eğitim politikasının temel kavramları genel hatları ile ele alınmıştır.

Kaynaklar

Adem, M. (1997). Ulusal eğitim politikamız nasıl olmalıdır? *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *52*(1), 51-65.

Adolino, J. R., Blake, C. H. (2001). *Comparing public policies: Issues and choices in six countries*. Washington D.C.: CQPress.

Akpınar, B., Aydın, K. (2007). Türkiye ve bazı ülkelerin eğitim reformlarının karşılaştırılması. *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, *6*(1), 82-88.

Aktepe, V. (2014). Okul yöneticilerinin seçme ve yetiştirme uygulamalarına yönelik öğretmen ve yönetici görüşleri. *Turkish Studies, 9*(2), 89-105.

Apple, M. (2003). *The state and the politics of knowledge*, London: Routledge Falmer.

Arslan, N. (2012). Türk eğitim sisteminde köy enstitülerine bir örnek: Kars cılavuz köy enstitüsü. *History Studies, 4*(1), 28-45.

Aschenberger, K. F. (2012). *Dynamics of policy formation in Turkey and the U.S.: A comparative case study of two reform initiatives*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Aypay, A. (2015). *Eğitim politikası.* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Aysal, N. (2005). Anadolu'da aydınlanmanın doğuşu; Köy enstitüleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, *35*, 267-282.

Bell, L., Stevenson, H. (2006). *Education Policy Process, Themes and Impact.* London: Routledge.

Birkland, T. A. (2001). *An ıntroduction to the policy process*. London: M. E. Sharpe. Inc.

Çelik, V. (2002). Eğitim yöneticisi yetiştirme politikasına yön veren temel eğilimler. İçinde Elma, C., Çınkır, Ş. (Eds.) *21.Yüzyılın eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi sempozyumu.* Bildiri Tam Metin Kitapçığı (No:191). Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Demirci, S. (2013). Kamu politikasında işbirlikçi tarafgirlik (koalisyon) modeli. A. Kaptı (Ed.) *Kamu Politikası Süreci: Teorik Perspektifler, Modeller ve Analiz Yöntemleri* içinde (ss.145-159). İstanbul: Seçkin.

Dye, T. (2011). *Understanding public policy.* Pearson Education, Inc.

Fischer, F. (2003). *Reframing public policy: Discursive politics and deliberative practices*. Oxford: Oxford University Press.

Hatcher, R. (2005). The distribution of leadership and power in schools. *British Journal of Sociology of Education, 26*(2), 253–68.

Heck, R. (2008). *Studying educational and eocial policy: Theoretical concepts and research methods.* New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Hekim, H. (2013). Kamu politikasında post-pozitivizm. İçinde A. Kaptı (Ed.) *Kamu Politikası Süreci: Teorik Perspektifler, Modeller ve Analiz Yöntemleri* (ss.47-62). İstanbul: Seçkin.

Howlett, M., Ramesh, M. (2003). *Studying public policy: Policy cysles and policy subsystems.* Oxford Universty Press, USA.

Kraft, M. E., Furlong, S. R. (2012). *Public policy: Politics, analysis, and alternatives*. Washington: CQPress.

Laswell, H.D. (1971). *The policy orientation of political science*. Lakshmi Narain Agarwal.

Laswell, H.D. (2005). *The future of political science*. Transaction Publishers.

Le Goff, J. (2006). *Ortaçağda Entelektüeller*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Mead, L. M. (2013). Teaching public policy: linking policy and politics, *Journal of Public Affairs Education 19*(3), 389-403.

Murphy, M. (Ed.). (2013). *Social theory and education research: understanding Foucault, Habermas, Bourdieu and Derrida*. Routledge.

Ripley, R. B., Franklin, G. A. (1991). *Congress, the bureaucracy, and public policy*. Brook: Colepub.

Ritzer, G., Stepnisky, J. (2017). *Modern sociological theory*. SAGE Publications.

Robins, P. (2009). Public policy making in Turkey: Faltering attempts to generate a national drugs policy. *Policy and Politics, 37*(2), 289-306.

Sabatier, P. A. (1986). Policy analysis, policy-oriented learning and policy change: An advocacy coalition framework. *Policy Sciences, 21,* 119-168.

Sabatier, P. A. (1997). *Top-down and bottom-up approaches to implementation research, the Policy Process: A Reader*. Prentice Hall: Harvester Wheatsheaf.

Thrupp, M., Willmott, R. (2003) *Education management in managerialist times: beyond the textual apologists,* Maidenhead: Open University Press.

Usta, A. (2013). Kamu politikaları analizine kuramsal bir bakış. *Yasama Dergisi, 24*, 78-102.

Uyan-Semerci P., Erdoğan. E. (2018). Who cannot access education? Difficulties of being a student for children from Syria in Turkey, *Vulnerable Children and Youth Studies, 13*(1), 30-45. doi: 10.1080/17450128,.2017.1372654

Weber, M. (2002). *The Protestant ethic and the" spirit" of capitalism and other writings*. Penguin.

Wigley, S., Akkoyunlu-Wigley, A.. (2013). Türkiye'de eğitim politikalarının gelişimi ve sonuçları. İçinde M. Yıldız, M. Z. Sobacı (Eds.) *Kamu politikası kuram ve uygulama* (ss.306-351). Ankara: Adres Yayıncılık.

Yılmaz, K. (2018). Türkiye'deki eğitim yönetimi alanı ile ilgili çalışmalara eleştirel bir bakış. *Journal of Human Sciences*,*15*(1), 123-154. doi:10.14687/jhs.v15i1.4833

Bölüm 2

Eğitim Politikasının Çerçevesi

Ayşen Bakioğlu ve Mith*at Korumaz*

Özet

Eğitim politikası kavramı diğer bazı dillerde olduğu gibi Türkçe'de de farklı olguları ifade etmek için kullanılmış ortak bir kavramdır. Eğitim politikası kavramının bu kapsayıcılığı dilbilimsel bir konu olmanın ötesinde aslında kavramın aynı zamanda hem yapısalcı hem de çatışma bakış açılarından farklı durumları ifade etmek için kullanılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Eğitim politikası kavramı bir yanıyla bir karara ilişkin politik oyunları ve çekişmeleri vurgularken diğer yanı ile toplumsal faydanın sağlanabilmesi için eğitimle ilgili uzun vadeli ve bütüncül devlet düzeyindeki eğitim kararlarını ifade etmektedir. Politik oyunlar ve çekişmeler engellenemez bir biçimde kimin değerlerinin politika kararına yansıyacağına ilişkin süreci ifade ederken, toplumsal fayda daha çok tüm aktörlerin değerlerini politika kararlarına yansıtabilediği geniş bir anlaşma zeminini ileri sürmektedir. Tüm bu kavramsal tartışmalar içerisinde eğitim politikası doğrusal bir biçimde birbirini izleyen farklı süreçleri ifade etmektedir. Bu süreçler içerisinde resmi ve gayri resmi politika aktörleri eğitim politikasını şekillendirmek için sürekli bir hareket hali içerisindedirler. Bu bölümde eğitim politikasının içerisinde yer aldığı alanın sınırları belirlenmeye çalışılmıştır.

Kaynaklar

Akdoğan, A.A. (2013). Gündem belirleme. İçinde M. Yıldız ve M.Z. Sobacı (Eds.) Kamu politikası kuram ve uygulama (ss.210-227). Ankara: Adres Yayınları.

Anagnostopoulos, D., Rutledge, S. A. (2007). Making sense of school sanctioning policies in urban high schools: Charting the depth and drift of school and classroom change. *Teachers College Record*, *109*(5), 1261-1302.

Anderson, J. (2006). *Public policy making.* Boston: Houghton Mifflin Company.

Anderson, J.E. (2011). *Public policymaking: An introduction.* Boston: Wadsworth Cengage Learning.

Atkinson, M. M., Coleman W. D. (1989). Strong states and weak states: Sectoral policy networks in advanced capitalist economies. *British Journal of Political Science 19*, 47–67.

Aypay, A. (2015). *Eğitim politikası.* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Bakioğlu, A., Sarıkaya Kirişçi, A. (2016). Eğitim yönetimi. İçinde A. Bakioğlu (Ed.) *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi* (ss. 3-22). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Ball, S. (1994). *Education reform: A critical and post-structural approach*. London: McGraw-Hill Education.

Bardach, E. (1996). *A practical guide for policy analysis: The eightfold path to more effective problem solving*. Berkeley: Berkeley Academic Press.

Jones, B. D., Baumgartner, F. R., Talbert, J. C. (1993). The destruction of issue monopolies in Congress. *American Political Science Review*, *87*(3), 657-671.

Beetham, D. (1991). *The legitimation of power.* London: Macmillan Press.

Biçer, M., Yılmaz, H. H. (2009). Parlamentonun kamu politikası oluşturma ve planlama sürecindeki konumunun yeni kamu mali yönetim sistemi çerçevesinde değerlendirilmesi. *Yasama Dergisi*, *13*, 45-84.

Birkland, T. A. (2001). *An ıntroduction to the policy process*. London: M. E. Sharpe. Inc.

Bush T. (1986) Theories of educational Management, P.C.P Ltd. London.

Bush, T. (2006). Theories of educational management. *International Journal of Educational Leadership Preparation*, *1*(2), 1-25.

Carmine, J., Darnall, N., Mil-Homens J. (2003). Stakeholder involvement in the design of U.S. voluntary environmental programs: Does sponsorship matter? *Policy Studies Journal 31*(4), 527–43.

Castoriadis, C. (1991). *Philosophy, politics, autonomy*. Oxford: Oxford University Press.

Christie, P. (2006). Changing regimes: Governmentality and education policy in post-apartheid South Africa. *International Journal of Educational Development*, *26*(4), 373-381.

Cibulka, J. C. (2003). Policy analysis and the study of the politics of education. İçinde Jay D. Scribner, D.H.Layton (Ed.) *The Study of Educational Politics* içinde (ss. 105-126).Taylor, Francis.

Clarke J., Gewirtz, S., McLaughlin, E. (2000). *New managerialism, new welfare?* London: Sage Publication.

Cobb, R. W., Elder, C.D. (1972). *Participation in American Politics: Dynamics of Agenda Bulding,* Boston: Allyn and Bacon.

Cobb, R. W., Ross, M.H. (1997). *Cultural strategies of agenda denial*. Lawrence KS: University Press of Kansas.

Coburn, C. E. (2006). Framing the problem of reading instruction: Using frame analysis to uncover the microprocesses of policy implementation. *American Educational Research Journal*, *43*, 343-379.

Cochran, C. E., Meyer, L. C., Carr, T. R., Cayer, N. J. (2009). *American public policy: An introduction.* Cengage Learning, Inc.

Codd, J. A. (1995). *Educational policy as a field of philosophical enquiry.* The Annual Conference of the Philosophy of Education Society of Great Britain Kongresinde sunulmuş bildiri metni.

Cohen, D. K., Moffit, S., Goldin, S. (2007). Policy and practice. İçinde S. H. Fuhrman, D. K. Cohen, F. Mosher (Ed.), *The state of education policy research* (pp. 63-85). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Colebatch, H. K. (2002). *Policy: Concepts in the social sciences.* Buckingham: Open University Press.

Cooper, T. L. (1991). *An ethic of citizenship for public administration*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Çakın, A. (2008). Yasa yapma süreci ve sosyal kontrol (şeffaflık ve katılım). *Yasama Dergisi, 9*, 57-73.

Çam, E. (1990). *Siyaset bilimine giriş.* İstanbul: Der Yayınları.

Çevik, H. H., Demirci, S. (2008). *Kamu politikası: Kavramlar, aktörler, süreç, modeller, analiz, karar verme.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Dahl, R. A. (1998). *On democracy*. New Haven, CT: Yale University Press.

Dearing, J. W., Rogers, E. (1996). *Agenda-setting*. Sage publications.

DeGroff, A., Cargo, M. (2009). Policy implementation: Implications for evaluation. *New Directions for Evaluation*, *124*, 47-60.

Digiammirano, F., Trudeau, L.(2008). Virtual networks: An opportunity for government, *Public Manager, 37*(1), 5-11.

Duverger, M. (1967). *Sociologie politique*. Paris: Universitaires de France.

Dye, T. (2011). *Understanding public policy.* Pearson Education, Inc.

Easton, D. (1965). *A systems analysis of political life*. New York: Wiley.

Edwards III., G. C. (1980). *Implementing public policy*. Washington: Congressional Quarterly Press.

Fischer, F. (2003). *Reframing public policy: Discursive politics and deliberative practices*. Oxford: Oxford University Press.

Foucault, M. (1985). *The use of pleasure.* New York: Pantheon.

Foucault, M. (2000a.) The subject and power. İçinde *Power Essential Work of Michel Foucault.* New York: The New Press.

Foucault, M. (2000b). The political technology of individuals. İçinde *Power Essential Work of Michel Foucault.* New York: The New Press.

Føllesdal, A. (2004). *Legitimacy theories of the european union. Arena working paper.* Arena: Centre for European Studies, University of Oslo.

Gasper, D. (2006). Policy evaluation from managerialism and econocracy to a governance perspective. İçinde A.S. Huque, H. Zafirullah (Eds.) *Handbook of International Development Governance* (ss. 655-70). New York: Taylor, Francis.

Ghannām, M. A. (1970). *Politics in educational planning (No. 19).* Unesco, International Institute for Educational Planning.

Goggin, M. L., Bowman, A. O., Lester, J. P., O'Toole, L. J. (1990). *Implementation theory and practice: Toward a third generation*. Glenview, IL: Scott, Foresman.

Gözler, K. (2000). *Türk anayasa hukuku.* Bursa: Ekin Yayınevi.

Göze, A. (2000). *Siyasal düşünceler ve yönetimler*. İstanbul: Beta.

Güder, N. (2005). *Sivil toplumcunun el kitabı*, (Sivil Toplum Gelistirme Programı). İstanbul.

Habermas, J. (1986). Entgegnung. İçinde A. Honneth, J. Joas (Eds.) *Kommunikatives handeln. beiträge zu jürgen habermas' theorie des kommunikativen handelns,* (ss. 372-373). Frankfurt: Suhrkamp.

Held, D. (1995). Ulus Devletin Çöküşü, (Çev. Abdullah Yılmaz), S. Hall ve M. Jaques (Eds.), *Yeni zamanlar:1990'larda politikanın değişen çehresi*, (ss.189-203). İstanbul: Ayrıntı Yayınları,

Hill, H. C. (2003). Understanding implementation: Street-level bureaucrats' resources for reform. *Journal of Public Administration Research and Theory, 13*, 265-282.

Hoad, T. F. (Ed.). (1993). *The concise Oxford dictionary of English etymology*. Oxford: Oxford University Press.

Honig, M. I. (2006). *New directions in education policy implementation*. Albany: State University of New York Press.

Huang, R. (2002). On the nature of the public policy. *Chinese Public Administration Review, 1*(3), 491-506.

Hultqvist, E., Lindblad, S. ve Popkewitz, T. S. (2018). *Critical analyses of educational reforms in an era of transnational governance.* Springer: Cham.

Jachtenfuchs, M. (1995). Theoretical perspectives on European governance. *European Law Journal, 1*(2), 115-133.

Jones, C. O. (1999). *Separate but equal branches: Congress and the presidency*. New York: Chatham House Pub.

Kafka, J. (2009). The principalship in historical perspective. *Peabody Journal of Education*, *84*, 318-330.

Kapani, M. (2007). *Politika bilimine giriş.* İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Kaplan, İ. (1999). *Türkiye'de milli eğitim ideolojisi ve siyasal toplumsallaşma üzerine etkisi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaptı, A. (2013). *Kamu politikası süreci*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Karataş, İ. H. (2008). *Türk eğitim sisteminde sivil toplum kuruluşları: konumları ve işlevleri.* Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi.

Kincheloe, J., Berry, K. (2004). *Rigour, Complexity in educational research*. Open University Press.

King, C., Feltey K. M., Susel B. O. (1998). The question of participation: towards authentic public participation in public administration. *Public Administration Review 58*(4), 317–26.

Kingdon, J. W. (1995). *Agendas, alternatives and public policies,* New York: Longman.

Kogan, M. (1975). *Education policy-making.* London: Allen and Unwin Press.

Ladi, S. (2000). Globalization, think tanks and policy transfer. İçinde D. Stone (Ed.) *Banking on Knowledge: The Genesis of the Global Development Network*, (ss. 205-222). London: Routledge,

Lawton, D. (1992). *Education and politics in the 1990s: Conflict or consensus?*. Psychology Press.

Lasswell, H. D., Kaplan, A. (1970). *Power and Society*. New Haven: Yale.

Levinson, B.A.U., Cade, S.L., Padawer, A., Elvir, A.P. (2002). *Ethnography and education policy across the Americas*. London: Greenwood Publishing Group.

Lowi, T. (1964). American business, public policy, case studies and political theory. *World Politics, 16*(4), 677-715.

Louis, K. S., Robinson, V. (2012). External mandates and instructional leadership: School leaders as mediating agents. *Journal of Educational Administration*, *50*, 629-665.

MacDonald, B. (1975). Evaluation and the control of education. İçinde D. Tawney (ed.), *Evaluation: The state of the art.* London: Schools Council.

Majone, G. (1992). *Evidence, argument, and persuasion in the policy process.* New Haven, Connecticut: Yale University Press.

Malena, C., Finn Heinrich, V. (2007). Can we measure civil society? A proposed methodology for international comparative research. *Development in Practice*, *17*(3), 338-352.

Matland, R. E. (1995). Synthesizing the implementation literature: The ambiguity conflict model of policy implementation. *Journal of Public Administration Research and Theory, 5*(2), 145–174.

Matti, S. (2009). *Exploring public policy legitimacy a study of belief-system correspondence in Swedish environmental policy*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İsveç: Luleå Tekniska Universitet.

Mazmanian, D. A., Sabatier, P. A. (1989). *Implementation and public policy.* Lanham, MD: University Press of America.

McLaughlin, E. (2000). *New managerialism, new welfare?* London: Sage Publication.

Medvetz, T. (2012). *Think thanks in America.* Chicago: The University of Chicago Press.

Mitchell, J. C. (1969). *The concept and use of social networks*. Bobbs-Merrill.

Moutsios, S. (2010). Power, politics and transnational policy-making in education. *Globalisation, Societies and Education*, *8*(1), 121-141.

Odden, A. (1991). *Education policy implementation.* Albany: State University of New York Press.

Oksenberg Rorty, A. (1998). *Philosophers on education. New historical perspectives*. New York: Routledge.

O'Laughlin, L., Lindle, J. C. (2015). Principals as political agents in the implementation of IDEA's least restrictive environment mandate. *Educational Policy*, *29*(1), 140-161.

O'Toole, Jr. L. J., Meier, K. J. (2004). Public management in intergovernmental networks: Matching structural networks and managerial networking. *Journal of Public Administration Research and Theory, 14*(4), 469–494. doi: 10.1093/ jopart/muh032.

Ozga, J. (2000). Education: New labour, new teachers. İçinde, Clarke J., Gewirtz, S., McLaughlin, E. (Eds.), *New managerialism, new welfare?* (ss. 223-234). London: Sage Publication.

Pal, L.A. (1992). *Public policy analysis: An introduction.* Scarborough, Ontario: Nelson Canada.

Parsons, W. (1995). *Public policy: An introduction to theory and practice of policy analysis.* Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Peters, B. G. (2007). *American public policy: Promise and performance*. Washington, DC: CQ Press.

Peters, B. G. (2007). *American public policy: Promise and performance*. Washington, DC: CQ Press.

Prunty, J. J. (1985). Signposts for a critical educational policy analysis. *Australian Journal of Education*, *29*(2), 133-140.

Rein, M.,. Schön D. A. (1991). Frame-Reflective Policy Discourse. İçinde P. Wagner et al. (Eds.), *Social sciences and modern states* (ss. 262-289). New York: Cambridge University Press.

Rich, A. (2004). *Think tanks, public policy and the politics of expertise*. Cambridge: Cambridge University Press.

Richardson, J. (2003). Policy-making in the EU: Interests, ideas and garbage cans of primeval soup. İçinde J. Richardson (Ed), *European Union: Power and Policy-Making* (ss. 3–24). London: Routledge.

Ripley, R. B., Franklin, G. A. (1991). *Congress, the bureaucracy, and public policy*. Brook: Colepub.

Roskin, M. G., Cord, R.L., Medeiros, J. A., Jones, W. A. (1991). *Political science: An introduction*. New Jersey: Prentice-Hall International.

Rutledge, S. A. (2010). Contest for jurisdiction: An occupational analysis of principals' responses to test-based accountability. *Leadership and Policy in Schools*, *9*, 78-107. doi:10.1080/15700760902781053

Shafritz, J. M., Layne, K.S., Borick, C. P. (2005). *Classics of public policy.* New York: Pearson Longman.

Shaw, D., Mccombs, M. (1977). *The emergence of American public issues: The agenda-setting function of the press.* St. Paul MN: West Press.

Scheffler, I. (1991). *In praise of the cognitive emotions and other essays in the philosophy of education.* New York: Routledge

Shapiro, H. S. (1980). Education and the state in capitalist society: Aspects of the sociology of Nicos Poulantzas. *Harvard Educational Review*, *50*(3), 321-331.

Shively, W. P. (2005). *Power and choice: An Introduction to political science*. New York: McGraw-Hill.

Smith, K., Larimer, C.W. (2009). *The public policy theory primer*. Boulder: Westview Press.

Sipple, J. W., Killeen, K. M. (2004). Context, capacity, and concern: A district level analysis of the implementation of standards-based reform in New York state. *Educational Policy*, *18*, 456-490. doi:10.1177/0895904804265639

Spillane, J. P., Reiser, B. J., Reimer, T. (2002). Policy implementation and cognition: Reframing and refocusing implementation research. *Review of educational research*, *72*(3), 387-431.

Stewart, J.Jr., Hedge, D.M., Lester, J.P. (2008). *Public policy: An evolutionary approach*. Boston: Thomson Wadsworth.

Stone, D. (2002). *Policy paradox: The art of political decision making*, New York: W.W. Norton, Company.

Strivers, C. M. (1990). Active citizenship and public administration. İçinde G. L. Wamsley et al (Eds.), *Refounding public administration*, (ss. 246–73). Thousand Oaks, CA: Sage.

Stufflebeam, D. (2001). Evaluation models. *New directions for evaluation*, *89*, 7-98.

Sutton, M., Arnove, R. F. (2004). *Civil society or shadow state?: State/NGO relations in education*. Greenwich: IAP.

Şentürk, İ., Turan, S. (2012). Foucault'un iktidar analizi bağlamında eğitim yönetimine ilişkin bir değerlendirme. *Kuram ve Uygulamada Egitim Yönetimi Dergisi*, *18*(2), 243-272.

Teziç, E. (2003). *Anayasa hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.

Thomas, J. C. (1995). *Public participation in public decisions: New skills and strategies for public managers*. San Francisco: Jossey-Bass.

Verger, A., Novelli, M., Altinyelken, H. K., (2018). *Global education policy and international development: New agendas, issues and policies*. Bloomsbury Publishing.

Walker, J. (1977). Setting the agenda in the U.S senate: A theory of problem selection, *British Journal of Political Science, 7,* 423-446.

Wallner, J. (2008). Legitimacy and public policy: Seeing beyond effectiveness, efficiency, and performance. *Policy Studies Journal*, *36*(3), 421-443. doi: 10.1111/j.1541-0072.2008.00275.

Weber, M. (1958). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. New York: Scribner's.

Werts, A. B., Brewer, C. A. (2015). Reframing the study of policy implemenation: Lived experience as politics. *Educational Policy, 29*(1), 206-229. doi: 10.1177/0895904814559247

Weiss, J.A. (1989). The powers of the problem definition: The case of government paperwork. *Policy Science, 22,* 97-121.

Wilson, R. (2006). Policy analysis as policy advice. İçinde Moran, Rein ve Goodin(Eds.),The Oxford handbook of public policy (ss. 152-168). Oxford: Oxford University Press.

Whitty, G. (2006). Education (al) research and education policy making: is conflict inevitable?. British educational research journal, 32(2), 159-176.

Wollmann, H. (2007). Policy evaluation and evaluation research. İçinde Fischer, Miller, Sidney (Eds) Handbook of public policy analysis: Theory, politics and methods (ss.393-405), Taylor, Francis: New York.

Yıldız, M., Sobacı, M. Z. (2013). Kamu politikası kuram ve uygulama. Ankara: Adres Yayınları.

Young, T., Lewis, W. D. (2015). Educational policy implementation revisited. Educational Policy, 29(1), 3-17. doi: 10.1177/0895904815568936

Bölüm 3

Eğitim Politikasının Temel Teorileri

Ayşen Bakioğlu ve Mithat Korumaz

Özet

Eğitim politikasının teorisi aslında politika biliminin temel teori alanlarından beslenmektedir. Ancak eğitim politikasını diğer politika alanlarından farklılaştıran nokta; daha önce de ifade edildiği gibi eğitiminin bir teoriye dayandığı gibi aynı zamanda eğitime ilişkin uygulamaların sürekli olarak teoriyi beslemesi ve teoriyi sürekli geliştiriyor olmasıdır. Bu nedenle sürekli olarak teoriyi genişleten ya da yeni teorileri doğuran eğitim politikası alanının diğer politika alanlarına göre daha doğurgan bir yapısı olduğunu söylemek mümkündür. Bu bölümde teori ve modeller isimlendirilirken söz konusu kavramlar arasındaki farklılıkların bilincinde olunarak böylesi bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Eğitim politikası alanının tek bir teori ile açıklanamamasının ya da tam olarak yansıtılamamasının sebebi eğitim alanındaki teorilerin kendi sınırlılıklarını da beraberinde getiriyor olmasıdır. Bu noktada eğitim politikasına ilişkin ortaya konulan politika modellerinin ya da teorilerinin hepsinin aslında bir diğerini tamamladığını ve bir başka teorinin açıklamakta yetersiz kaldığı alanlara ilişkin bilgi ürettiğini söylemek mümkündür. Bu bakış açısına uygun olarak bu bölümde eğitim politikasının temel teorileri ele alınmıştır.

Kaynaklar

Anderson, J. (2006). *Public policy making.* Boston: Houghton Mifflin Company.

Anderson, J.E. (2011). *Public policymaking: An introduction.* Boston: Wadsworth Cengage Learning.

Arslan, M. (2015). Elit teorisinin doğuşu ve kitle korkusu. *Eğitim Bilim Toplum*, *13*(50), 76-95.

Aschenberger, K. F. (2012). *Dynamics of policy formation in Turkey and the U.S.: A comparative case study of two reform initiatives*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Aypay, A. (2001). Örgütsel analizde teorik gelişmeler: Yeni kurumsalcılık. *Kuram ve Uygulamada Egitim Yönetimi Dergisi*, *7*(4), 501-511.

Aypay, A. (2015). *Eğitim politikası.* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Bell, S. (1997). Statism. İçinde Parkin, A. Summers, J., Woodward, J. (eds) *Government, Politics, Power and Policy in Australia*, Longman: Melbourne.

Birkland, T. A. (2005). *An Introduction to the policy process: Theories, concepts and models of public policy making.* New York: M. E. Sharpe.

Blom-Hansen, J. (1997). A 'new institutional' perspective on policy networks. *Public Administration*, *75*(4), 669-693.

Bolat, T., Seymen, O. A. (2006). Yönetim ve örgüt düşüncesinde kurumsalcılık, yeni kurumsalcılık ve kurumsal eşbiçimlilik. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16*(1), 223-254.

Bottomore, T. (1997). *Seçkinler ve toplum* (Çev. Erol Mutlu). İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Bourdieu, P., Passeron, J. (2015). *Yeniden üretim: Eğitim sistemine ilişkin bir teorinin ilkeleri* (Çev. Aslı Sümer, Levent Ünsaldı, Özlem Akkaya). Ankara: Heretik Yayınları.

Börzel, T. A. (1998). Organizing Babylon-On the different conceptions of policy networks. *Public administration*, *76*(2), 253-273.

Brams, S.J. (2004). *Game theory and politics.* Dover Publications; Mineola, New York.

Brans, M. (1997). Challenges to the practice and theory of public administration in Europe. *Journal of Theoretical Politics, 9*(3), 389-415.

Brubaker, R. (1984). *The limits of rationality: An essay on the social and moral thought of Max Weber.* London: Allen, Unwin.

Carlsson, L. (2000). Policy networks as collective action. *Policy studies journal*, *28*(3), 502-520.

Cigler, A. J., Loomis, B. A. (2015). *Interest group politics.* Washington: CQ Press.

Cooper, B. S., Fusarelli, L.D., Randall, E.V. (2003). *Better policies, better schools: Theories and applications.* Pearson: New York.

Crowson, R. L., Boyd, W. L., Mawhinney, H. B. (1996). *The politics of education and the new institutionalism.* Washington, D.C.: Falmer Press.

Davis, M.D. (1997). *Game theory: A nontechnical introduction*. Dover: New York.

De Bruijn, J. A., Ringeling, A. B. (1997). Normative notes: Perspectives on networks. İçinde W.J.M. Kickert, E.H. Klijn, J.F.M. Koppenjan (Eds.). *Managing Complex Networks. Strategies for the Public Sector* (ss. 152-165). London: Sage Publications.

DiMaggio, P.J., Powell, W.W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review, 48*(2), 147-160.

Domhoff, G. W. (1990). *The power elite and the state: How policy is made in America*. New York: Walter de Gruyter.

Dryzek, J. S. (2007). Networks and democratic ideals: Equality, freedom, and communication. içinde Sorensen, E., Tofring, J. (Eds.), *Theories of democratic network governance*. (ss. 262-273). London: Palgrave Macmillan UK.

Dunleavy, P. (2014). *Democracy, bureaucracy and public choice: Economic approaches in political science*. Routledge.

Dye, T. (2011). *Understanding public policy.* Pearson Education, Inc.

Eisen, A. (1978). The meanings and confusions of Weberian'rationality'. *British Journal of Sociology*, *29*(1), 57-70.

Elster, J. (2000). Rationality, economy, and society. İçinde. Turner, S. (Ed) *Cambridge Companion to Weber* (ss.21-41). Cambridge: Cambridge University Press.

Enroth, H. (2011). Policy network theory. İçinde Bevir, M. (Ed.). *The SAGE handbook of governance.* (ss.19-36). London: Sage.

Giddens, A. (1971). *Capitalism and modern social theory: An analysis of the writings of Marx, Durkheim and Max Weber*. Cambridge: Cambridge University Press.

Goodin, R. E. (1982). *Political theory and public policy*. Chicago: University of Chicago Press.

Graftstein, R. (1992) *Institutional realism: Social and political constraints on rational actors.* New Haven, CT: Yale University Press.

Grantt, M. (1978). *History of Rome*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Green, D. P., Shapiro, I. (1994). *Pathologies of rational choice theory: A critique of applications in political science.* New Haven, Conn: Yale University Press.

Griggs, S. (2007). Rational chioce in public policy: The theory in critical perspective. İçinde Fischer, Miller, Sidney (Eds) *Handbook of public policy analysis: Theory, politics and methods* (ss.173-186). New York: Taylor, Francis.

Gulson, K. N.,Symes, C. (2014). *Spatial theories of education: Policy and geography matters.* Routledge: New York.

Gül, Z. (2013). Kamu politikasında kurumsallık teorisi. İçinde A. Kaptı (Ed.), *Kamu politikası süreci* (ss.75-90). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action: Reason and rationalization ofsociety.* Boston: Beacon.

Haddad, W. (1994). *The dynamics of education policymaking: case studies of Burkina Faso, Jordan, Peru, and Thailand.* World Bank Publications.

Hall, P. A., Taylor, R. C. (1996). Political science and the three new institutionalisms. *Political studies*, *44*(5), 936-957.

Hasselbladh, H., Kallinikos, J. (2000). The project of rationalization: A critique and reappraisal of neo-ınstitutionalism in organization studies. *Organization Studies, 21*(4), 697-720.

Hay, C., Wincott, D. (1998). Structure, agency and historical ınstitutionalism. *Political Studies, 46,* 951-57.

Hayes, M.T. (2001). *The limits of change: Incrementalism, worldview, and the rule of law.* Washington: Georgetown University Press.

Heap, S.P.H., Varoufakis, Y. (2004). *Game theory: A critical text.* London: Routledge.

Heck, R. (2008). *Studying educational and eocial policy: Theoretical concepts and research methods.* New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Higley, J. (2008). *Elite theory in political sociology.* Texas: University of Texas at Austin.

Hill, M. (2005). *The public policy process.* Harlow: Pearson Education.

Hirsch, P. M. (1997). Ending the family quarrel: towards a reconciliation of "old" and "new" institutionalism. *American Behavioural Scientist, 40*, 406-18.

Jordan, G. (1990). Subgovernments, policy communities and networks refilling the old bottles?. *Journal of theoretical politics*, *2*(3), 319-338.

Kalberg, S. (1980). Max Weber's types of rationality: Cornerstones for the analysis of rationalization processes in history. *American Journal of Sociology,85*(5), 1145-1179.

Kalberg, S. (2008). *Max Weber: Readings and commentary on modernity.* Malden*:* John Wiley, Sons.

Kenis, P., V. Schneider. (1991). Policy networks and policy analysis: Scutinizing a new analytical toolbox. İçinde B. Marin, R. Mayntz (eds.), *Policy networks. Empirical evidence and theoretical considerations.* Frankfurt.: Campus Verlag/Westview Press.

Klijn, E. H., Koppenjan, J. F. M. (2000). Public management and policy networks, public management. *An International Journal of Research and Theory, 2*(2), 135-158.

Kondra, A. Z., Hinings, C. R. (1998). Organizational diversity and change in institutional theory. *Organization Studies,19*(5), 743–67.

Köseoğlu, Ö. (2013). Kamu politikası sürecinde karar verme modelleri. İçinde M. Yıldız ve M. Z. Sobacı (Ed.) *Kamu politikası kuram ve uygulama* (ss.244-264). Ankara: Adres Yayıncılık.

Kraft, M. E., Furlong, S. R. (2012). *Public policy: Politics, analysis, and alternatives*. Washington: CQPress.

Kraft, M. E., Kamieniecki, S. (2007). *Business and environmental policy: Corporate interests in the American political system*. London: MIT Press.

Law, W. W., Pan, S. Y. (2009). Game theory and educational policy: Private education legislation in China. *International Journal of Educational Development*, *29*(3), 227-240.

Lægreid, P., Roness, P.G. (1999). Administrative reform as organized attention. İçinde M. Egeberg, P. Lægreid (Eds), *Organizing political ınstitutions*, (ss. 301–29). Oslo: Scandinavian University Press.

Levine, D. (1981). Rationality and freedom: Weber and beyond. *Sociological Inquiry, 51*, 5–25.

Lindblom, C. E. (1959). The science of "muddling through". *Public Administration Review*. 19(2), 79-88.

Lowndes, V. (1996). Varieties of new institutionalism: a critical appraisal. *Public administration*, *74*(2), 181-197.

March, J.G., Olsen, J. (1989). *Rediscovering Institutions*: *The Organisational Basis of Politics*, New York: Free Press.

Mazmanian, D. A., Kraft, M. E. (2009). *Toward sustainable communities: Transition and transformations in environmental policy*. MIT Press: London.

McCain, R.A. (1999). *Strategy and conflict: An ıntroductory sketch of game theory. 10*/07/2016 tarihinde http://william-king.www.drexel.edu/top/ eco/game/ game.html. adresinden ulaşılmıştır.

Meyer, H., Rowen, B. (2006). *The new institutionalism in education*. State University of New York Press: Albany.

Nee, V. (2001). Sources of the new institutionalism. İçinde M. C. Brinton, V. Nee (Eds.), *The New Institutionalism in Sociology*. (ss.1-16). Stanford University Press.

Neumann, J.V., Morgenstern, O. (1953). *Theory of games and economic behavior.* Princeton: Princeton University Press.

Oppenheimer, J. A. (2010). Rational choice theory. İçinde Bevir, M. (Ed.), *Encyclopedia of political theory* (ss. 1150–1159). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Orren, K., Skowronek, S. (1994). Beyond the iconography of order: Notes for a 'New Institutionalism'. İçinde L.C. Dodd, C. Jillson (Eds), *The Dynamics of American Politics.* Boulder, CO: Westview Press.

Osborne, M.J., (2003). *An introduction to game theory.* Oxford University Press: Oxford.

Öğütle, V.S. (2013). *Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Özcan, K. (2011). Kurumsal söylemin rasyonel temelleri: Yeni kurumsal kuram bağlamında rasyonalite tartışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(13), 297-326.

Parsons, W. (1995). *Public policy: An introduction to theory and practice of policy analysis.* Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Peters, B. G. (1998). *Comparative politics: Theory and methods*. Basingstoke: Macmillian.

Rhodes, R. A. W. (1992). *Beyond Westminster and Whitehall: the sub-central governments of Britain*. London: Routledge.

Rhodes, R.A.W. (1995). The institutional approach. İçinde Marsh, D., Stoker, G. (Eds) *Theory and Methods in Political Science* (ss. 60-80). London: Macmillan.

Propper, I. M. A. M. (1996). Success and failure in the management of policy networks. *Beleidswetenschap*, *10*(4), 345-365.

Ritzer, G. (2013). The Weberian theory of rationalization and the McDonaldization of contemporary society. İçinde Ripley, R. B., Franklin, G. A. (Eds.) *Illuminating Social Life: Classical and Contemporary Theory Revisited,* (ss. 37-61). Illinois: The Dorsey Press.

Querubin, P. (2012). *Political reform and elite persistence: Term limits and political dynasties in the Philippines.* APSA 2012 Yıllık Toplantısında sunulan ve basılan bildiri.

Sabatier, P. A., Jenkins- Smith, H. (1993). *Policy Change and Learning: An Advocacy Coalition Approach.* Boulder, CO: Westview Press.

Sandström, A., Carlsson, L. (2008). The performance of policy networks: the relation between network structure and network performance. *Policy Studies Journal*, *36*(4), 497-524.

Salancik, G. R. (1995). Wanted: A good network theory of organization. *Administration Science Quarterly, 40*(2), 345-349.

Scott, W.R. (2001). *Institutions and organizations.* California: Sage Publications.

Selznick, P. (1996). Institutionalism "old" and "new". *Administrative Science Quarterly, 41*(2), 270-277.

Shafritz, J. M., Russell, E. W., Borick, C. (2015). *Introducing public administration*. New York: Routledge.

Simon, H. A. (1972). Theories of bounded rationality. İçinde C. B. McGuire, R. Radner (Eds.) *Decision and Organization.* London: Noth Holland Publishing Company.

Simon, H. A. (1997). *Models of bounded rationality: Empirically grounded economic reason.* London: MIT press.

Simon, C.A. (2007). *Public policy: Preferences and outcomes.* Boston: Pearson Education.

Smith, J. K. (1983). Quantitative versus qualitative research: An attempt to clarify the issue. *Educational Researcher, 12*, 6–13.

Steinmo, S. (2008). Historical institutionalism. İçinde Della Porta, D., Keating, M. (Eds.). (2008). *Approaches and methodologies in the social sciences: A pluralist perspective*. New York: Cambridge University Press.

Sørensen, E., Torfing, J. (2007). *Theories of democratic network governance*. Palgrave Macmillan UK.

Stewart, J.Jr., Hedge, D.M., Lester, J.P. (2008). *Public policy: An evolutionary approach*. Boston: Thomson Wadsworth.

Thelen, K., Steinmo, S. (1992). Historical Institutionalism in Comparative Perspective. İçinde Thelen, K. and Steinmo, S. (Eds.) *Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.

Thoenig, J. C. (2003). Institutional theories and public institutions: traditions and appropriateness. İçinde *Handbook of public administration*, 127-37.

TDK. (2011). *Büyük Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Turocy, T.L., von Stengel, B. (2002). Game theory. İçinde Bidgoli, H. (Ed.), *Encyclopedia of Information Systems,* (ss. 403–420). San Diego, California: Academic Press.

Vergara, L. G. (2013). Elites, political elites and social change in modern societies. *Revista de Sociología, 28*, 31-49.

Weber, M. (1958). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. New York: Scribner's.

Bölüm 4

Türkiye'de Eğitim Politikasının Bağlamı ve Politika Oluşturma Süreci

Ayşen Bakioğlu ve Mithat Korumaz

Özet

En çok kabul gören biçimi ile eğitim politikasının sosyal, ekonomik, politik ve yönetsel bağlamlar içerisinde tasarlandığını, yapıldığını ve analiz edilerek geliştirildiğini söylemek mümkündür. Sözü edilen bağlamlardan doğan ve eğitim politikasının çevresini oluşturan tüm değişkenler aynı zamanda eğitim politikasını etkileyen parametreler olarak da ele alınabilir. Ancak eğitim politikasının bölünemeyen ve parçalara ayrılamayan yapısı aynı zamanda eğitim politikasının çevresini oluşturan bu parametreleri de içermektedir. Toplumsal bağlam; daha çok eğitimle ilgili politika kararının Durkheim'ın da sözünü ettiği gibi toplumsal hareketliliğin bir başlatıcısı olarak eğitimin bir referans noktası olarak alınması ya da Agust Comte'un ifade ettiği gibi toplumsal statik ve dinamiğin eğitim kararlarına yönelik etkisi olmak üzere, iki yönlü bir ilişki içerisinde ele alınabilir.

Diğer yandan özellikle eğitim kararlarının iktisadi bağlam içerisinde doğrudan ekonomik değere dönüştüğüne ilişkin varsayımlar ise göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir yere sahiptir. Eğitim politikasının politik ve yönetsel bağlamı ise iki farklı aşamada önem arz etmektedir. Bunlardan ilki siyasallaşmış bir alan olarak eğitimle ilgili devlet düzeyinde alınacak bir kararın kaçınılmaz olarak siyasal iktidarın söylemlerini taşıyacak olmasıdır. Diğer aşama ise bir eğitim politikası kararının yönetsel yapı içerisinde resmi bir politika metnine dönüşmesini ifade eden teknik süreçtir. Eğitim politikasına ilişkin bir kavrayış geliştirilirken tüm bağlamların farkında olunması bir seçenekten ziyade bir gerekliliği ifade etmektedir. Türkiye'de eğitimin içerisinde bulunduğu toplumsal, ekonomik ve siyasal bağlamlar göz önüne alındığında ise özellikle doğrudan eğitim politikalarına etki ettiği varsayılabilecek olan Talim Terbiye Kurulu ve Milli Eğitim Şuralarının özellikle politika süreci kapsamında incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu bölümde eğitim politikasının sosyal, ekonomik ve yönetsel bağlamları ile Talim Terbiye Kurulu ve Milli Eğitim Şuralarının eğitim politikası sürecine etkileri ele alınmıştır.

Kaynaklar

Akyüz, Y. (1993). *Türk eğitim tarihi*. İstanbul: Kültür Koleji Yayinlari.

Anderson, J.E. (2011). *Public policymaking: An introduction.* Boston: Wadsworth Cengage Learning.

Aschenberger, K. F. (2012). *Dynamics of policy formation in Turkey and the U.S.: A comparative case study of two reform initiatives*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Aypay, A. (2015). *Eğitim politikası.* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Biçer, M., Yılmaz, H. H. (2009). Parlamentonun kamu politikası oluşturma ve planlama sürecindeki konumunun yeni kamu mali yönetim sistemi çerçevesinde değerlendirilmesi. *Yasama Dergisi*, *13*, 45-84.

Edwards D.B. (2018). *The trajectory of global education policy.* Palgrave Macmillan, New York.

Erdoğan, İ. (2014). Milli Eğitim Bakanlığı sisteminin kuvvetler ayrılığından kuvvetler birliğine doğru dönüştürülmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 329-340.

Fitchett, P. G., Meuwissen, K. W. (2018). *Social studies in the new education policy era: Conversations on purposes, perspectives, and practices*. Routledge:New York.

Fitzpatrick, J. L., Hero, R. E. (1988). Political culture and political characteristics of the American states: A consideration of some old and new questions. *The Western Political Quarterly*, *41*(1), 145-153.

Fowler, F.C.(2009). *Policy studies for educational leaders: An introduction.* Boston: Pearson.

Heck, R. (2008). *Studying educational and eocial policy: Theoretical concepts and research methods.* New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Johnson, C. A. (1976). Political culture in American states: Elazar's formulation examined. *American Journal of Political Science, 20*(3), 491-509.

Kraft, M. E., Furlong, S. R. (2012). *Public policy: Politics, analysis, and alternatives*. Washington: CQPress.

Koçak, K. (2009). *Talim ve terbiye'nin Türk eğitim ve kültür politikalarındaki tarihi yeri.* http://www.akademiktarih.com/pdfler/store/kemalkocak3.pdf adresinden 10.08.2016 tarihinde erişilmiştir.

Lemay, M. C. (2002). *Public administration: Clashing values in the administration of public policy*. Belmont: Wadswoth/Thomson Learning.

Meier, K. J. (2002). A research agenda on elections and education. *Educational Policy*, *16*(1), 219-230.

Nacak, O. (2015). Türk yönetim anlayışında bir değişim: Siyasal temsilin doğuşu ve gelişimi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *17*(1), 147-169. doi: 10.5578/JSS.8765

Ritt, L. G. (1974). Political cultures and political reform: A research note. *Publius*, *4*(1), 127-133.

Ritzer, G., Stepnisky, J. (2011). *Sociological theory*. McGraw-Hill.

Savoie, D. J. (2010). *Power: Where is it?*. Montréal and Kingston: McGill-Queen's University Press.

Siegel, R. L., Weinberg, L. (1977). *Comparing public policies: United States, Soviet Union, and Europe*. Dorsey Press.

Şaylan, G. (2008). *Temsili liberal demokrasinin önlenemez krizi*. Ankara: İmge Kitapevi.

Tofur, S. (2015). *21. YY. Türk eğitim politikalarının oluşturulmasında kaynaklık eden belgelerin Fullan'ın kavramsallaştırması açısından değerlendirilmesi: 1980-2014.* Yayımlanmamış doktora tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Tural, N., Karakütük, K. (1991). Eğitim politikası. *Eğitim ve Bilim, 15*(82), 16-24.

Ünal, U. (2008). *Meclis-i Kebir-i Maarif 1869-1922*. Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları.

Kısım 2
EĞİTİM POLİTİKASI BELİRLEMEDE-ANALİZDE KULLANILAN YÖNTEMLER

Bölüm 5

Uluslararası Karşılaştırmalar

Bölüm 6

Üçgenleme

Bölüm 7

Aşamalı Doğrusal Modelleme

Bölüm 8

Meta Analitik Etki Analizi

Bölüm 9

Kıyaslama (Benchmarking)

Bölüm 5

Uluslararası Karşılaştırmalar

Ayşen Bakioğlu, İsmail Karsantık ve Şehkar Fayda Kınık

Özet

Yirmi birinci yüzyılı insanlık tarihi açısından göz ardı edilmez yapan; ürettiği kavramlar ve ortaya çıkardığı yeni paradigmatik yaklaşımlardır. "Küreselleşme" de bu yeni paradigmatik dönüşümün bir sonucu olarak eğitim sistemlerinin tüm dünya vatandaşlarının gözleri önüne sermiştir. Pek çok farklı alanda rekabet eden toplumlar küreselleşen ve küçülen dünyada eğitim ile ilgili meselelerini diğer toplumların uygulamaları ve yöntemleri ile karşılaştırma imkânına sahip olmuştur. Uluslararası karşılaştırmalar eğitimle ilgili benzer problemlerin çözümünde faydalar sağlasa da yeni bir takım sorun alanlarını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle niceliksel bilgiden çok niteliksel olana doğru bir yön izleyen uluslararası karşılaştırmalar eğitimin kullandığı yeni ve etkili bir yöntem olarak yerini sağlamlaştırmaktadır.

Kaynaklar

AIR – American Institutes for Research (2016). http://www.air.org adresinden erişilmiştir.

Bakioğlu, A. (2018 Ed.) Karşılaştırmalı Eğitim Yönetimi, Pisa'da Başarılı Ülkelerin Eğitim Sistemleri, 5. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara

Bakioğlu, A. (2017 Ed.)Karşılaştırmalı Eğitim, Politikalar, Göstergeler, Bağlamlar, Eğitim Yayınevi: Konya.

Bakioğlu, A., Keser, S., Doğan, B., Çayak, S. (2017). Küreselleşme bağlamında eğitimde karşılaştırma, amaç ve metot. İçinde A. Bakioğlu (Ed.). *Karşılaştırmalı eğitim: Politikalar, göstergeler, bağlamlar.* Eğitim Yayınevi: Konya.

Bray, M., Adamson, B., Mason, M. (2014). *Comparative education research: Approaches and methods*. Springer.

Büyüköztürk, Ş., Çakan, M., Tan, Ş., Atar, H.Y. (2014). TIMSS 2011 Ulusal Matematik ve Fen Raporu 4. Sınıflar. Ankara: MEB Yayınları. http://timss.meb.gov.tr/wp-content/uploads/TIMSS-2011-4-Sinif.pdf adresinden erişilmiştir.

CIA World Factbook, (2016). https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook adresinden erişilmiştir.

Clarke, D. (2003). International comparative research in mathematics education. In Bishop, A. J. (Ed.). *Second internationa lhandbook of mathematics education* (pp. 143-184). Springer

Cowen, R., Kazamias, A.M. (2009). *International handbook of comparative education*. Springer.

Crossley, M., Watson, K. (2003). *Comparative and international research in education: Globalisation, context and difference*. Routledge.

Deutsch, K. W. (1985). The systems-theory approach as a basıs for comparatıve research. *International Social Science Journal*, *37*(1), 5-18.

Ember, C. R. (2009). *Cross-cultural research methods*. Rowman Altamira.

Gamoran, A., Porter, A. C. (2002). *Methodological advances in cross-national surveys of educational achievement*. National Academies Press.

Hantaris, L., Mangen, S. (1996). *Cross-national research methods in the social sciences*. New York: Pinter.

Hantrais, L. (1999). Contextualization in cross-national comparative research. *International Journal of Social Research Methodology*, *2*(2), 93-108.

INES, (2012). *Indicators of education systems.* OECD. www.oecd.org/edu adresinden erişilmiştir.

Keitel, C., Kilpatrick, J. (1999). The rationality and irrationality of international comparative studies. İçinde G. Kaiser, E. Luna, I. Huntley (Eds.), *International Comparisons in Mathematics Education* (pp. 241-256). London: Falmer Press.

Kohn, M. L. (1987). Cross-national research as an analytic strategy: American Sociological Association, 1987 presidential address. *American sociological review*, *52*(6), 713-731.

Lauterbach, U., Mitter, W. (1998). Theory and methodology of international comparisons Vocational Education And Training–The European Research Field Background Report–c. II. *Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. ISBN*, 92-828.

Livingstone, S. (2003). On the challenges of cross-national comparative media research. *European journal of communication*, *18*(4), 477-500.

OECD. (2005). *International comparison program.* https://stats.oecd.org/glossary/ search.asp adresinden erişilmiştir.

OECD. (2016). OECD Skills Outlook 2013: First results from the survey of adult skills. http://www.oecd.org/site/piaac/Skills.htlm adresinden erişilmiştir.

OECD (2016). PISA data Explorer. http://piaacdataexplorer.oecd.org/ide/idepisa adresinden alınmıştır.

OECD. (2014). Factbook 2014: Economic, environmental and social statics. OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/factbook-2014-en adresinden erişilmiştir.

Onuncu Kalkınma Planı, (2013). TC Kalkınma Bakanlığı. Ankara. http://www. kalkinma.gov.tr adresinden erişilmiştir.

PISA. (2015). https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf adresinden erişilmiştir.

Tedesco, J. C. (1994). *Research on comparative education: In ınternational bureau of education, education ınnovationand ınformation*. Springer.

TIMSS. (2015). http://timssandpirls.bc.edu/about.htmladresinden erişilmiştir.

TIMSS. (2015). http://timssandpirls.bc.edu/about.htmladresinden erişilmiştir.

Türkoğlu, A., Yüksel, İ., Sağlam, M., Ültanır, Y.G., Aynal, S., Erdoğan, İ. (2012). *Karşılaştırmalı eğitim yansımaları.* Ankara: Pegem A.,

Tura, B., Çetin, O. U. (2017). Eğitimde Karşılaştırmaların Ekonomik, Politik, Sosyal ve Tarihi Bağlamı. İçinde G. Arastaman (Ed.). *Karşılaştırmalı ve uluslararası eğitim*. Pegem Akademi: Ankara.

United Nations Development Programme. (UNDP), (2016). www.undp.org adresinden erişilmiştir.

World Bank. (2012). GDP percapita. http://data.worldbank.org/indicator/ NY.GDP. PCAP.CD adresinden erişilmiştir.

World Bank. (2016). http://www.worldbank.org adresinden erişilmiştir.

World Health Organization. (2016). http://www.who.int adresinden erişilmiştir.

Yorulmaz, Y. İ., Çolak, İ., Ekinci, C. E. (2017). An evaluation of PISA 2015 achievements of OECD countries within income distribution and education expenditures. *Turkish Journal of Education, 6*(4), 169-185. doi: 10.19128/turje.329755

Bölüm 6

Üçgenleme

Ayşen Bakioğlu ve Mustafa Aksar

Özet

Eğitim politikası belirleme yöntemlerinden uluslararası karşılaştırmadan sonra, bir diğer yöntem olan üçgenleme bu bölümde detaylandırılmaktadır. Üçgenleme bir araştırmada elde edilmesi planlanan verilerin daha geçerli, güvenilir ve derinlemesine olmasını temin etmek için, çalışmada kullanılan unsurların birden fazla öğe ile kontrollerinin yapılması olarak ifade edilebilir. Bu kontrol birden fazla veri kaynağı kullanma, araştırmanın uygulanmasında veya verilerin analizinde birden fazla araştırmacı istihdam etme, veri toplarken farklı metot ve tekniklere başvurma, araştırmayı farklı zaman ve mekanlara dağıtma gibi yollarla yapılabilir. Bu sayılan yollar aslında üçgenlemenin çeşitleridir. En fazla başvurulan üçgenleme çeşidi ise farklı metotları bir arada kullanmaktır. Bu yöntem günümüzde karma yöntem olarak da adlandırılmaktadır. Çok yaygın olarak başvurulması karma yöntemi üçgenlemenin de önüne geçirmiştir. Buna karşın, üçgenleme tipolojisine göre karma yöntem aslında üçgenlemenin bir alt dalıdır (metotlar arası üçgenleme). Diğer bir ifadeyle her karma yöntem aslında bir üçgenlemedir fakat her üçgenleme bir karma yöntem değildir. Buna göre, bir çalışmada nitel yolla elde edilen verilerin, nicel yolla elde edilen verilerle güçlendirilmesi ya da karşılaştırılması çalışmanın iç geçerliğini ve güvenirliğini temin ettiği iddiasındadır. Bu uygulama aynı zamanda araştırma sorularının derinlemesine incelenmesine de imkan tanır. Her ne kadar üçgenlemenin, özellikle metotlar arası üçgenleme bağlamında kullanımına ilişkin yoğun şekilde devam eden bir tartışma var olsa da, bu yol artık üçüncü bir yöntem olarak kabul edilme yolunda hızla ilerlemektedir.

Kaynaklar

Bakioğlu, A., Kurnaz, Ö. (2014). *Araştırmada Kalite*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Bauman, Z. (2017). *Kimlik.* Çev. M. Hazır. Heretik Yayınları: Ankara.

Brüggermann, Sprenger. (2013). *Triangulation. Ders notları*. http://www.tim.ethz.ch/education/courses/courses_fs_2013/DocSem_Fall13/15_sumarrry adresinden 04.04.2015 tarihinde indirilmiştir.

Bryman, A. (2008). *Social research methods.* Oxford University Press.

Cresswell, J. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches.* Sage Publishing.

Dewey, J. (2010). *Okul ve toplum*. Çev. H. A. Başman. Pegem Yayınları: Ankara.

Dörnyei, Z. (2002). *Questionnaires in second language research: Construction, administration, and processing.* Routledge.

Dörnyei, Z. (2011). *Research methods in applied linguistics*. Oxford University Press

Flick, U. (1992). Combining methods – lack of methodology: Discussing of sotirakopolou ve breakwell. ongoing production on social representations – *Productions Vives sur les Representations Sociales, 1*(1), 43-48.

Gökçek T., Babacan, F.Z., Kangal E., Çakır N., Kül Y. (2013). 2003-2012 Yılları arasında Türkiye'de karma araştırma yöntemiyle yapılan eğitim çalışmalarının analizi. *The Journal Of Academics Social Sciences Studies, 6*(7), 435-456.

Hussein, A. (2015). The use of triangulation in social sciences research: Can qualitative and quantitative methods be combined?. *Journal of Comparative Social Work*, *4*(1), 1-12.

Jick, T. D. (1979). Mixing qualitative and quantitative methods: Triangulation in action. *Administrative Science Quarterly*, *24*(4), 602-611.

Kuş, E. (2003). Nicel-nitel araştırma teknikleri. Ankara: Anı Yayıncılık.

Mathison, S. (1988). Why triangulate?. *Educational researcher*, *17*(2), 13-17.

Niglas K. (2000). *Combining quantitative and qualitative approaches,* Paper presented at the European conference on educational research, Edinburgh.

Oliver-Hoyo, M., Allen, D. (2006). The use of triangulation methods in qualitative educational research. *Journal of College Science Teaching*, *35*(4), 42-47.

Oppermann, M. (2000). Triangulation--a methodological discussion. *The International Journal of Tourism Research*, *2*(2), 141-153.

Selçuk, Z., Palancı, M., Kandemir, M., Dündar, H. (2014). Eğitim ve bilim dergisinde yayınlanan araştırmaların eğilimleri: İçerik analizi. *Eğitim ve Bilim*, *39*(173), 428-449.

Topkaya, E.Z. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yeasmin, S., Rahman, K. F. (2012). Triangulation'research method as the tool of social science research. *Bup Journal*, *1*(1), 154-163.

Yücel, H. A. (2013). *İyi vatandaş iyi insan*. İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Bölüm 7

Aşamalı Doğrusal Modeller

Ayşen Bakioğlu ve Münevver Başman

Özet

Bireyler sosyal bir yapının parçasıdır ve sosyal yapıyla etkileşim içerisindedir. Eğitim açısından ele alındığında öğrenciler sınıflar, sınıflar okullar gibi bir yapının içerisinde yer almakta ve birbirlerinin özelliklerinden etkilenmektedirler. Bu etkileşimi belirleyebilmek için aşamalı (hiyerarşik) araştırmalar yapılmaktadır. Çok aşamalı araştırmalarda aşamalı verilerle karşılaşılır ve bu aşamalı verilerin analizinde aşamalı doğrusal modeller kullanılabilmektedir. Politika belirlemek için kullanılan yöntemlerin dördüncüsünün işlendiği bu bölümde aşamalı doğrusal modellerin iki aşamalı modelleri ele alınmıştır. Öncelikle bir örnekle iki aşamalı doğrusal modeller açıklanmaya çalışılmış, sonrasında varsayımları, hipotez testleri ve aşamalı doğrusal modellerin sınıflandırılması ele alınmıştır. Aşamalı doğrusal modeller Kesişimleri Tesadüfi olarak Değişen Modeller ve Kesişim ve Eğim Parametreleri Tesadüfi olarak Değişen Modeller olmak üzere ikiye ayrılmakta ve her modelin de çeşitli alt modelleri bulunmaktadır. Bu modellerin daha anlaşılır olması için modeller örnek üzerinden anlatılmıştır. Model ile ilgili daha ayrıntılı yorum yapabilmek için değişkenlerin merkezileştirilmesi konusuna değinilmiştir. Eğitim politikalarını belirlemeye yardımcı olan ulusal ve uluslararası ölçmelerden elde edilen verilerden öğrenci performansını öğrencinin bulunduğu ortama ve şartlara göre değerlendirmek gerektiği sonucuna varılabilmektedir. Bu kapsamda aşamalı doğrusal modeller (hiyerarşik doğrusal modeller), kullanılan önemli istatistiki yöntemlerden biridir.

Kaynaklar

Acar, T. (2008). *Maddenin Farklı Fonksiyonlaşmasını Belirlemede Kullanılan Genelleştirilmiş Aşamalı Doğrusal Modelleme, Lojistik Regresyon ve Olabilirlik Oranı Tekniklerinin Karşılaştırılması.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Acar, T., Öğretmen, T. (2012). Çok düzeyli istatistiksel yöntemler ile 2006 PISA fen bilimleri performansının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim,*37(163), 178-189.

Acar, M. (2013). *Öğrenci başarılarının belirlenmesi sınavında türkçe dersi başarısının öğrenci ve okul özellikleri ile ilişkisinin hiyerarşik lineer model ile analizi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ferron, J., Hess, M. R., Hogarty, K. Y., Dedrick, R. F., Kromrey, J. D., Lang, T. R., Niles, J. (2004). Hierarchical linear modeling: A review of methodological issues and applications.*The 2004 annual meeting of the American Educational Research Association*. San Diego.

Güvendir, M. A. (2014). Öğrenci başarılarının belirlenmesi sınavında öğrenci ve okul özelliklerinin Türkçe başarısı ile ilişkisi. *Eğitim ve Bilim,* 39(172), 163-180.

Heck, R.H., Thomas, S. L. (2000). *An introduction to multilevel modeling techniques*. London: Lawrence Erlbaum Associates.

Hox, J. (1995). *Applied Multilevel Analysis*. Amsterdam: TT-Publikaties.

Hox, J. (2002). *Multilevel analysis, techniques and applications*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Kılıç, S. (2008). *Hiyerarşik lineer modeller ve bir uygulama.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kreft, I. G. G. (1995). The effects of centering in multilevel analysis is the public school the loser or the winner?. *the Annual Meeting of the American Educational Research Association.*

Raudenbush, S.W., Bryk, A.S. (2002). *Hierarchical linear models: applications and data analysis method*. London: Sage Publications.

Rogge, N., Agasisti, T., Witte, K. D. (2017). Big data and the measurement of public organizations' performance and efficiency: The state-of-the-art. *Public Policy and Administration 32*(4), 263-281.

Sullivan L.M., Dukes, A. K., Losina, E. (1999). Tutorial in biostatistics an introduction to hierarchical linear modeling. *Statistics In Medicine*, *18*, 855-888.

Williams, N. J. (2003). *Item and Person Parameter Estimation Using Hierarchical Generalized Linear Models and Polytomous Item Response Theory Models*. Unpublished dissertation, The University of Texa, Austin.

Williamson, B. (2016). Digital education governance: data visualization, predictive analytics, and 'real-time' policy instruments. *Journal of Education Policy, 31*(2), 123-141, doi: 10.1080/02680939.2015.1035758

Yıldırım, Ö. (2012). *Okuduğunu anlama başarısıyla ilişkili faktörlerin aşamalı doğrusal modellemeyle belirlenmesi (PISA 2009 Hollanda, Kore ve Türkiye karşılaştırması).* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Willms, D. (1999) Basic Concepts in Hierarchical Lineer Modeling With Applications for Policy Analysis, içinsw Cizek G. (Edt) Handbook of Educational Policy, Academic Press, USA.

Bölüm 8

Meta Analiz

Ayşen Bakioğlu ve Erkan Göktaş

Özet

Eğitim politikası kararları kapsamında gerek ulusal gerekse uluslararası pek çok bilimsel çalışma ampirik ve kuramsal olarak süregelmektedir. Bu çalışmaların tamamı eğitim politikasının tasarlanması, yapılması, uygulanması ve değerlendirilerek yeniden tasarlanması sürecinde parça parça oldukça yüklü miktarda veriyi sunmaktadır. Bu verilerin çeşitli değişkenlere göre belirlenmiş temel bazı alanlar altında bir araya getirilmesi ve oluşan anlam bütünlerinin bir üst basamakta analiz edilmesi oldukça önemlidir. Çünkü ancak bu şekilde eğitim politikası çalışmalarının sunduğu veriler bir bütün olarak algılanabilmekte ve yeni bir takım anlamlar sunmaktadır. Bu bütüncül bilgi yoluyla eğitim politikası alanı içerisinde bilimsel bilgiye ve kanıta dayalı bir sürecin oluşturulması ve yürütülmesinden bahsedilebilir. Bu açıdan bakıldığında meta analiz sadece elde edilen tüm verilerin ikinci elden analizinden ziyade bir bütün olarak sunduğu yeni anlamların ortaya çıkarılması ve eğitim politikası alanına yansıtılması olarak anlaşılmalıdır.

Kaynaklar

Bakioğlu, A., Göktaş, E. (2017). Bir eğitim politikası belirleme yöntemi: Meta analiz. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 35-55.

Bakioğlu, A., Özcan, Ş. (2016). *Meta-analiz.* İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Balcı, A. (2005). *Açıklamalı eğitim yönetimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Tek Ağaç.

Batdı, V. (2014). Jigsaw tekniğinin öğrencilerin akademik başarılarına etkisinin meta-analiz yöntemiyle incelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, *58*(58), 699-714.

Bennett, J. (2005). Systematic reviews of research in science education: Rigour or rigidity? *International Journal of Science Education,* 27(4), 387-406.

Borenstein, M., Hedges, L.V., Higgins, J.P.T., Rothstein, H.R.(2009). *Introduction to meta-analysis.* John Wiley, Sons, Ltd.

Borenstein, M., Hedges, L.V.,Higgins, J.P.T., Rothstein, H.R. (2013). *Meta-analize giriş* (S.Dinçer, Çev.). Ankara: Anı

Camnalbur, M. (2008). *Bilgisayar destekli öğretimin etkililiği üzerine bir meta analiz çalışması.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Chin, C., Meng,J. (2007). Meta-analysis of transformational school leadership effects on school outcomes in Taiwan and the USA. *Asia Pacific Education Review*, *8*(2), 166-177.

Cohen, P.A, Kulik, J.A., Kulik, C.C. (1982). Educational outcomes of tutoring: A Meta-analysis of findings. *American Educational Research Journal*, *19*(2), 237-248.

Cumming, G. (2012). *Understanding the new statistics: Effect sizes, confidence intervals and Meta-analysis*. New York: Routledge Taylor, Francis Group, LLC.

Çelik, S.(2013). *İlköğretim matematik derslerinde kullanılan alternatif öğretim yöntemlerinin akademik başarıya etkisi: Bir meta analiz çalışması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Osmangazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Çoğaltay, N., Karadağ, E., Öztekin, Ö. (2014). Okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel bağlılığına etkisi: Bir meta-analiz çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi,* 20(4), 483-500.

Dalgıç, G., Bayhan, G. (2014). A meta-analysis: Student misbehaviors that affect classroom management. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 9(2), 101-116.

Dalton, D.R. ve dig. (2012). Revisiting the file drawer problem in meta-analysis: An assessment of published and nonpublished correlation matrices. *Personnel Psychology*, 65, 221–249.

Darling-Hammond, L. (2000). Teacher quality and student achievement: A review of state policy evidence. *Educational Policy Analysis Archives,* Volume 8. No.1.

Davies, P. (1999). What is evidence based education? *British Journal of Educational Studies, 47*(2), 108-121.

Davies, P. (2000). The relevance of systematic reviews to educational policy and practice. *Oxford Review of Education*, *26*(3,4), 365-378.

Demir, S. (2013). *Bilgisayar destekli matematik öğretiminin akademik başarıya etkisi: Bir meta analiz çalışması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

Demirtaş Yılmaz F. (2014). *Fen eğitiminde laboratuvar destekli öğretim yönteminin öğrenci başarısı üzerindeki etkisinin meta analiz ile incelenmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.

Doğuyurt, M.F. (2013). *Öğretmenlerde tükenmişliğin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi: Bir meta-analiz çalışması.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

Durlak,J.A., Weissberg,R.P., Dymnicki, Taylor, R.D., Schellinger, K.B.(2011).The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions, *Child Development, 82*(1), 405–432.

EARGED, (2011). http://mevzuat.meb.gov.tr/html/2642_0.html adresinden 28 Kasım 2017 tarihinde edinilmiştir.

Göktaş, E. (2017). *Eğitim politikası bağlamında işbirlikli öğrenmenin başarı ve tutuma etkisinin meta analitik biçimde incelenmesi.* Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Glass, G.V. (1976). Primary, secondary and meta-analysis of research. *Educational Researcher*, *5*(10), 3-8.

Glass, G. V. (1982). Meta-analysis: An approach to the synthesis of research results. *Journal of Research in Science Teaching, 19*(2), 93-112.

Glass, G. V. (2000). Meta-analysis at 25, http://glass.ed.asu.edu/gene/papers/meta 25.html adresinden 19 Temmuz 2015 tarihinde edinilmiştir.

Glass, G. V., McGraw, B., Smith, M. L. (1981). *Meta-analysis in social research*. Beverly Hills, CA: Sage.

Greenwald, R., Hedges, L. V., Laine, R. D. (1996). The effect of school resources on student achievement. *Review of Educational Research,* 66(3), 361-396.

Gözüyeşil, E.(2012). *Beyin temelli öğrenmenin akademik başarıya etkisi: Bir meta analiz çalışması.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.

Hargreaves, D.H. (1996). Teaching as a research-based profession: Possibilities and prospects (Cambridge, Teacher Training Agency Annual Lecture).

Hargreaves, D.H. (1997). In defence of research for evidence-based teaching: a rejoinder to Martyn Hammersley. *British Educational Research Journal*, 23, 4, 405–419.

Hillage, J., Pearson, R., Anderson, A., Tamkin, P. (1998) *Excellence in research on schools: Research Report RR74*. Sudbury: DfEE Publications.

Hedges, L. V., Vevea, J. L. (1998). Fixed-and random-effects models in meta-analysis. *Psychological Methods*, 3, 486-504.

Hedges, L. V., OIkin, I. (1985). *Statistical methods for meta-analysis*. Orlando, FL: Academic Press.

Hunter, J. E., Schmidt, F. L. (2000). Fixed effects vs. Random effects meta-analysis models: Implications for cumulative research knowledge. *International Journal of Selection and Assessment*, *8*(4), 275-292.

Kaşarcı, İ. (2013). *Proje tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin akademik başarı ve tutumlarına etkisi: Bir meta-analiz çalışması.* Yayımlanmamış yüksek lisans zi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi /Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Kennedy, M. (1999). Infusing educational decision making with research. In G.J. Cizek (Ed.), *Handbook of educational policy.* California, USA: Academic Press.

Kerr, D. H. (1977). *Education policy: Analysis, structure and justification.* New York: David Mc Kay Company.

Lipsey, M. W., Wilson, D. B. (2001). *Practical meta- analysis.* Thousand Oaks, CA: Sage.

Özcan, Ş. (2008). *Eğitim yöneticisinin cinsiyet ve hizmet içi eğitim durumunun göreve etkisi: Bir meta-analitik etki analizi.* Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özdemirli, G.(2011). *İşbirlikli öğrenme yönteminin öğrencinin matematik başarısı ve matematiğe ilişkin tutumu üzerindeki etkililiği: Bir meta-analiz çalışması.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Robinson, V. M. J., Lloyd, C., Rowe, K. J. (2008). The impact of leadership on student outcomes: An analysis of the differential effects of leadership type. *Educational Administration Quarterly*, 44(5), 635–674.

Romal, J.B. (2008). Use of humor as a pedagogical tool for accounting education. *Academy of Educational Leadership Journal*, 12(1), 83-106.

Sarıer, Y. (2013). *Eğitim kurumu müdürlerinin liderliği ile okul çıktıları arasındaki ilişkilerin meta-analiz yöntemiyle incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Schimidt, F.L., Hunter, J.E.(2015). *Methods of meta-analysis.* Sage publication: California.

Sirin,S.R. (2005). Socioeconomic status and academic achievement: A meta-analytic review of research. *Review of Educational Research*, 75(3), 417-453.

Slavin, R., Cheung, A.C.K. (2016). How methodological features affect effect sizes in education? *Educational Researcher*, *45*(5), 283–292.

Slavin, R. (2013). Effective programmes in reading and mathematics: Evidence from the best evidence encyclopedia. *School Effectiveness and School Improvement, 24*, 383-391.

Tarım, K. (2003). *Kubaşık öğrenme yönteminin matematik öğretimindeki etkinliği ve kubaşık öğrenme yöntemine ilişkin bir meta analiz çalışması*. Yayımlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.

Topan, B. (2013). *Matematik öğretiminde öğrenci merkezli yöntemlerin akademik başarı ve derse yönelik tutum üzerindeki etkililiği: Bir meta-analiz çalışması.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.

Üstün, U. (2012). *To what extent is problem-based learning effective as compared to traditional teaching in science education? A meta-analysis study.* Yayımlanmamış doktora tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitütsü, Ankara.

Witt,P.L., Wheeless, L.R, Allen, A.M.(2004). A meta-analytical review of the relationship between teacher immediacy and student learning. *Communication Monographs,* 71(2), 184-207.

Witziers,B., Bosker,R.J., Krüger, M.L.(2003) Educational leadership and student achievement: The elusive search for an association. *Educational Administration Quarterly,* 39(3), 398-425.

Yurt, E., Polat,S.(2015) Çoklu zekâ öğretim uygulamalarının akademik başarı üzerindeki etkisi: Bir meta-analiz çalışması. *Journal of Social Studies Education Research, 6(1), 84-122.*

Bölüm 9

Kıyaslama

Ayşen Bakioğlu ve Mithat Korumaz

Özet

Devletin, toplumu kapsayıcı bir biçimde eğitime dair yapma ya da yapmama yönündeki kararları ve niyetlerinin tamamını kapsayan bir süreç olarak tanımlanan eğitim politikasının bir çıktısı olarak eğitim politikası kararlarının, uygulamalarının ve eğitim politikasının analizinin içerisinde bulunduğumuz yüzyılın hâkim görüşü olan neo-liberal bakış açısının argümanları ile ele alınması bir gereklilikten öte zorunluluk halini almıştır. Neo-liberal bakış açısının argümanlarından biri olan kıyaslama (benchmarking), bu kapsamda eğitim politikası süreçlerinin tamamında alınacak tüm kararlar öncesinde ve sonrasında hedeflenen mükemmeliyet düzeyine ulaşılmasını sağlayan bir yaklaşım olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda eğitim politikası süreçlerinde, farklı türlerde, süreçlerde gerçekleştirilebilecek olan kıyaslama çok sayıda fayda ve sınırlılığı beraberinde getirmektedir. Tüm bu özellikleri göz önünde bulundurularak kıyaslamanın eğitim politikası süreçlerinde ne türden anlamlar yüklenebileceği ve kıyaslamayı etkin bir şekilde uygulayan farklı ülke örnekleri incelenmiş ve eğitim politikası süreçlerinde kıyaslamanın olası kullanım alanlarına ilişkin görüşler sunulmuştur.

Kaynaklar

Achtemeier, S. D., Simpson, R. D. (2005). Practical considerations when using benchmarking for accountability in higher education. *Innovative Higher Education, 30*(2), 117-128.

Aschenberger, K. F. (2012). *Dynamics of policy formation in Turkey and the U.S.: A comparative case study of two reform initiatives*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Babović, J., Raičević, V., Carić, M. (2012). Benchmarking as a function of competitiveness and efficiency in business. *Economics of Agriculture*, *1*(9), 115-127.

Bateman, G. R. (1994). *Benchmarking management education teaching and curriculum.* P6 in Benchmarking: the search for industry best practices that lead to superior performance. R Camp. White Plains, NY: Quality Resources.

Bayraklar, T. (1999). *Finans sektöründe benchmarking sistemi kurulması*. 8. Ulusal Kalite Kongresi, 3-4 Kasım, İstanbul.

Betton, J., Dess, G. G. (1985). The application of population ecology models to the study of organizations. *Academy of Management Review*, *10*(4), 750-757.

Blackstock, D., Burquel, N., Comet, N., Kajaste, M., dos Santos, S. M., Marcos, S., ..., Sixto, L. C. V. (2012). *Internal Quality Assurance Benchmarking. ENQA Workshop Report 20*. ENQA (European Association for Quality Assurance in Higher Education). Avenue de Tervuren 36-38-boite 4, 1040 Brussels, Belgium.

Codd, J. A. (1995). *Educational policy as a field of philosophical enquiry.* The Annual Conference of the Philosophy of Education Society of Great Britain Kongresinde sunulmuş bildiri metni.

Dye, T. (2011). *Understanding public policy.* Pearson Education, Inc.

Easton, D. (1965). *A systems analysis of political life*. New York: Wiley.

Ellis, J. (2006). All inclusive benchmarking. *Journal of Nursing Management*,*14*(5), 377-383.

Elmuti, D., Kathawala, Y. (1997). An overview of benchmarking process: a tool for continuous improvement and competitive advantage. *Benchmarking for Quality Management, Technology*, *4*(4), 229-243.

Fenna, A., Knüpling, F. (2012). *Benchmarking in federal systems.*Productivity Commission: Melbourne.

Finch, B. J., Luebbe, R. L. (1995). *Operations management: Competing in a changing environment*. Saunders College Publishing/Harcourt Brace.

Fischer, F. (2003). *Reframing public policy: Discursive politics and deliberative practices*. Oxford: Oxford University Press.

Fisher, J. G. (1998). *Kıyaslama (benchmarking) yoluyla performans nasıl artırılır?* Ahmet Ünver (Çev.). İstanbul: Rota.

Fowler, F.C.(2009). *Policy studies for educational leaders: An introduction.* Boston: Pearson

Garcilazo, J. (2011). The theory of the population ecology considered by the adaptation theories. *Visión de Futuro, 8*(1), 1-14.

Gasper, D. (2006). Policy evaluation from managerialism and econocracy to a governance perspective. İçinde A.S. Huque, H. Zafirullah (eds.) *Handbook of International Development Governance* (ss. 655-70). New York: Taylor, Francis.

Graafland, J. J., Eijffinger, S. C., SmidJohan, H. (2004). Benchmarking of corporate social responsibility: Methodological problems and robustness. *Journal of business ethics*, *53*(1), 137-152.

Heck, R. (2008). *Studying educational and eocial policy: Theoretical concepts and research methods.* New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

HESA. (2010). *Benchmarking to improve efficiency status report November 2010.* https://www.hesa.ac.uk/benchmarking_report_nov10 adresinden 10/03/2017 tarihinde erişilmiştir.

Jisc. (2012). What is benchmarking? http://www. jiscinfonet. ac. uk/ infokits/ benchmarking/ what/ adresinden erişilmiştir.

Kocabaş, İ. (2004). Eğitim yönetiminde kıyaslama (benchmarking) yöntemi. *Eğitim ve Bilim, 29*(132), 3-9.

Kraft, M. E., Furlong, S. R. (2012). *Public policy: Politics, analysis, and alternatives*. Washington: CQPress.

Krishnamoorthy, B., D'Lima, C. (2014). Benchmarking as a measure of competitiveness. *International Journal of Process Management and Benchmarking*, *4*(3), 342-359.

Laswell, H.D. (1971). *The policy orientation of political science*. Lakshmi Narain Agarwal.

Leibfried, K., McNair, C. (1991).*Benchmarking: A tool for continuous ımprovement.* Harper Collins, New York, NY.

Lemay, M. C. (2002). *Public administration: Clashing values in the administration of public policy*. Belmont: Wadswoth/Thomson Learning.

Levy, G. D., Ronco, S. L. (2012). How benchmarking and higher education came together. *New Directions for Institutional Research*, 156, 5-13.

McNair, C.J., Leibfried, K.H.J. (1992). Benchmarking: A tool for continuous improvement. Oliver Wright: Essex Junction, VT.

McNamara, G., O'Hara, J. (2008). The importance of the concept of self-evaluation in the changing landscape of education policy. *Studies in Educational Evaluation*, *34*(3), 173-179.

Martin, S. (2005). Evaluation, inspection and the improvement agenda: Contrasting fortunes in an era of evidence-based policy making. *Evaluation, 11*(4), 496–504.

Matters, M., Evans, A. (1997). *The nuts and bolts of benchmarking.* http://www. ozemail.com.au/~benchmark/nuts.bolts.html adresinden12/03/2017 tarinde erişilmiştir.

Meier, K. J. (2002). A research agenda on elections and education. *Educational Policy*, *16*(1), 219-230.

Mok, K. H., Chan, Y. (2008). International benchmarking with the best universities: Policy and practice in mainland China and Taiwan. *Higher Education Policy*, *21*(4), 469-486.

Nazarko, J., Anna Kuźmicz, K., Szubzda-Prutis, E., Urban, J. (2009). The general concept of benchmarking and its application in higher education in Europe. *Higher Education in Europe*, *34*(3-4), 497-510.

Niva, M., Tuominen, K. (2012). *Benchmarking in practice self-assesment work book.* Benchmarking Ltd.

Oğuz, S. (1996). *Benchmarking: Better than the best*. İstanbul: Cem Ofset.

Olssen, M., Codd, C., O' Neill, A. (2004). *Education policy, globalisation, citizenship and democracy.* London: Sage Publications.

O'Neill, O. (2002). *A question of trust.* Cambridge: Cambridge University Trust.

Ozga, J. (2000). Education: New Labour, New Teachers. İçinde, Clarke J., Gewirtz, S., McLaughlin, E. (Eds.), *New managerialism, new welfare?* (ss. 223-234). London: Sage Publication.

Patterson, J. G. (1996). *Benchmarking basics looking for a better way*. Crisp Publications, Inc.

Peters, B. G. (2007). *American public policy: Promise and performance*. Washington, DC: CQ Press.

Portela, M.C.A.S.,Camanho, A.S., N. Borges, D.V. (2011). BESP–benchmarking of Portuguese secondary schools. *Benchmarking: An International Journal*, *18*(2), 240-260.

Productivity Commission (2017). *The role of productivity commission.* http://www.pc. gov.au adresinden 13/03/2017 tarihinde erişilmiştir.

Productivity Commission (2017).*Approach to performance measurement: Report on government services 2017*.http://www.pc.gov.au/research/ongoing/report-on-government-services/2017/approach/performance-measurement adresinden 13/07/2017 tarihinde areşilmiştir.

Productivity Commission (2016).*National Education Evidence Base*, Draft Report, Canberra

Shively, W. P. (2005). *Power and choice: An introduction to political science*. New York: McGraw-Hill.

Stapenhurst, T. (2009). *The benchmarking book: A how-to-guide to best practice for managers and practitioners.* Amsterdam: Elsevier

Strauss, V. (2014). *What's the real purpose of educational benchmarking?*. Washington Post Makalesi (18/08/2014). https://www.washingtonpost.com/news/answer-sheet/wp/2014/08/18/whats-the-real-purpose-of-educational-benchmarking/?utm_term=.335cc84ef6a3 adresinden 15/03/2017 tarihinde erişilmiştir.

Williams, J., Brown, C., Springer, A. (2012). Overcoming benchmarking reluctance: a literature review. *Benchmarking: An International Journal*, *19*(2), 255-276.

Kısım 3
EĞİTİM POLİTİKASINDA GÖSTERGE VE ETKİLER

Bölüm 10

Eğitimde Hesap verebilirlik

Bölüm 11

Eğitimde Eşitlik, Kapsayıcılık ve Eğitimin Finansmanı

Bölüm 12

Üniversite Açma ve Geliştirme Politikaları

Bölüm 13

Yabancı Uzman ve Danışmanların Türk Eğitim Politikasına Etkileri

Bölüm 14

Medyanın Eğitim Politikalarına Etkisi

Bölüm 10

Eğitimde Hesap Verebilirlik

Ayşen Bakioğlu ve Semih Çayak

Özet

Günümüz örgüt yapıları içerisinde örgütü belirlenen hedeflere ulaştırmada büyük bir öneme sahip olan yönetsel faaliyetler, çeşitli örgütlerde çok farklı şekillerde işleyebilmektedir. Ancak yönetsel faaliyetlerdeki bu farklılığa rağmen örgütlerde başarıya ulaşmanın anahtarı olarak tüm paydaşların etkin katılımının ve sorumluluğunun büyük bir önem teşkil ettiği ayrı bir gerçektir. Dolayısıyla örgütlerde her bireyin yaptığı eylemlerden sorumlu olması ve bu doğrultuda eylemleri hakkında hesap verebilir olması gerekmektedir. Kişinin görevi ile ilgili çalışmalarından dolayı sorumlu olması ve bu konuda cevap verebilir olması anlamlarında kullanılan hesap verebilirlik kavramı çağdaş yönetim anlayışı içerisinde geniş yer bulmaktadır. Her ne kadar cevap verebilir olma, sorumlu olma gibi ifadelerle açıklanmaya çalışılsa da aslında hesap verebilirlik bu ifadelerden çok daha farklı anlamlar ve görevler taşımaktadır. Yönetim alanında giderek önem kazanan ve çeşitli ülkelerde farklı şekillerde uygulanmaya başlayan hesap verebilirlik çalışmalarına ilişkin olarak ülkemizde de eğitim örgütlerinin yönetimi açısından bir dizi çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu bölümde; bir eğitim politikası haline getirilebilecek hesap verebilirlik kavramı ve hesap verebilirliğin gelişimi, hesap verebilirlik çeşitleri, hesap verebilirlik uygulamaları ve eğitim süreci içerisinde hesap verebilirliğin işleyişi üzerinde durulacaktır.

Kaynakça

Anderson, J. A. (2005). *Accountability in Education*. Paris: International Institute for Educational Planning. http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001409/140986e.pdf adresinden erişilmiştir.

Bakioğlu, A., Baltacı, R. (2010). *Akreditasyon: Eğitimde kalite*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bakioğlu A., Karaevli Ö. (2019) Sözleşmeli Okullar, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Bilgin, K. U. (2007). Kamuda Ölçülebilir Denetime Hazırlık–Performans Yönetimi. *Sayıştay Dergisi*, *65*, 145. http://www.sayistay.gov.tr/dergi/icerik/der65m9.pdf adresinden erişilmiştir.

Burke, J. C. (2005). The many faces of accountability. İçinde J.C. Burke (Ed). *Achieving accountability in higher education: balancing public, academic, and market demands.* (ss.1-24). San Francisco: Jossey-Bass.

Bülbül, M. (2011). *Türk milli eğitim sisteminde hesap verebilirlik*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Bülbül, M., Demirbolat, A. O. (2014). An Evaluation on Accountability towards Turkish National Education System. *Egitim ve Bilim*, *39*(174), 39-52.

Cendon, A. B. (2000). Accountability and Public Administration: Concept. *Demensions. and Developments. EIPA, Netherlands*.

Chitty, C. (2014). *Education policy in Britain*. Palgrave Macmillan.

Daresh, J. C. (1998). Professional development for school leadership: The impact of us educational reform. *International Journal of Educational Research*, *29*(4), 323-333.

Darling-Hammond, L. (2006). Standards, assessments and educational policy: ın pursuit of genuine accountability, *The William H. Angoff Memorial Lecture Series. Educational Testing Service.* https://www.ets.org/Media/Research/pdf/PICANG8.pdf adresinden erişilmiştir.

Darling-Hammond, L., Ascher, C. (1991). Accountability mechanisms in big city school systems. ERIC/CUE Digest No. 71. http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED334311.pdf adresinden erişilmiştir.

Domaleski, C., Perie, M. (2012). Promoting equity in state education accountability systems. *http://www.nciea.org/publication_PDFs/Promoting%20Equity%20CSDMP110712.pdf* adresinden erişilmiştir.

McDonnell, L. M. (2013). Educational accountability and policy feedback. *Educational Policy*, *27*(2), 170-189.

Døssing, H., Mokeki, K., Weideman, M. (2011). Mapping Transparency, Accountability and integrıty in prımary education in South Africa. *Transparency İnternational*. http://www.un.org/en/ecosoc/newfunct/pdf/luxembourg_tisda_south_africa_report_web.pdf adresinden erişilmiştir.

Elliott, S. W., Hout, M. (2011). *Incentives and Test-Based Accountability in Education*. National Academies Press.

Erdağ, C. (2013). *Okullarda hesap verebilirlik politikalari: Bir yapısal eşitlik modelleme çalışması,* Doktora Tezi. Eskişehir: Osman Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Figlio, D., Loeb, S. (2011). School accountability. *Handbook of the economics of education*, *3*,383-421. https://cepa.stanford.edu/sites/default/files/Accountability_Handbook.pdf adresinden erişilmiştir.

Fuhrman, S., Elmore, R. F. (2004). *Redesigning Accountability Systems For Education*. Teachers College Press.

Gedikoğlu, T. (2013). Yükseköğretimde akademik özgürlük. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, *3*(3), 179-183.

Hanushek, E. A., Machin, S. J., Woessmann, L. (2011). *Handbook of the Economics of Education*. Elsevier.

Heim, M. (1996). *Accountability in education: A Primer For School Leaders*. Printed in collaboration with the pacific region educational laboratory.

Hooge, E., Burns. T., Wilkoszewski, H. (2012). *Looking beyond the numbers: Stakeholders and multiple school accountability* (OECD Education Working Papers No. 85). Paris. France: OECD Publishing.

Kantos, Z. (2010). *İlköğretim Okulu Yönetici ve Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Kamu ve Özel İlköğretim Okulları İçin Bir Hesap Verebilirlik Modeli.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Koppell, J. G. (2005). Pathologies of accountability: ICANN and the challenge of "Multiple Accountabilities Disorder". *Public Administration Review*, *65*(1), 94-108.

Leithwood, K. (2005). Educational Accountability: Issues and Alternatives. *Journal of Research Report, 5(1)*, 1-70.

Leithwood, K., Earl, L. (2000). Educational accountability effects: An international perspective. *Peabody Journal of Education*, *75*(4), 1-18.

Levitt, R., B. Janta and K. Wegrich (2008), *Accountability for teachers: A Literature review*. Santa Monica, CA: Rand Cooperation.

Lewis, W. D., Young, T. V. (2013). The politics of accountability: Teacher education policy. *Educational Policy*, *27*(2), 190-216.

Lingenfelter, P. E. (2003). Educational accountability: Setting standards, improving performance. *Change: The Magazine of Higher Learning*, *35*(2), 18-23.

Linn, R. (2011). *Test-Based Accountability*. The Gordon Comission on The Future of Assesment in Education. http://www.gordoncommission.org/rsc/pdf/linn_test_ based_accountability.pdf adresinden erişilmiştir.

MEB. (1999). *Okul gelişim modeli, planlı okul gelişimi*. II. Basım, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

MEB.(2009).http://otmg.meb.gov.tr/belgeler/raporlar/bireysel%20performans%20y%C3%B6netimi%20rapor%202.pdf adresinden 25.05.2015tarihinde erişilmiştir

MEB. (2011). http://icden.meb.gov.tr/digeryaziler/2011_Faaliyet_Raporu_MEB.pdf adresinden 25.05.2015tarihinde erişilmiştir

Merriam-webster, (2015). http://www.merriam-webster.com/dictionary/accountability adresinden 25.05.2015 tarihinde erişilmiştir

Merrifield, J. (1998). Contested ground: Performance accountability in adult basic education. NCSALL Report# 1. http://www.greedymouse.ca/PDF/contested ground.pdf adresinden 25.05.2015 tarihinde erişilmiştir

Noguera, P. A. (2004). Standards for what? Accountability for whom? Rethinking standards-based reform in public education. *Holding Accountability Accountable:What ought to matter in public education*, 66-81. http://www.edudoc.ch/static/xd/2003/129.pdf adresinden erişilmiştir.

O'Day, J., Smith, M. (1993). Systemic school reform and educational opportunity. İçinde S. H. Fuhrman (Ed.), *Designing coherent education policy: Improving the system*. San Francisco: Jossey-Bass. http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED359626.pdf adresinden erişilmiştir.

Oxford, (2015). http://www.oxforddictionaries.com/definition/learner/accountability adresinden 22.05.2015 tarihinde erişilmiştir.

Perie, M., Park, J., Klau, K. (2007). Key Elements for Educational Accountability Models–*Council of Chief State School Officers. December. www.ccsso.org/documents/2007/key_elements_for_educational_2007. pdf*. adresinden erişilmiştir.

Porter, A. C. (1991). Creating a system of school process indicators. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, *13*(1), 13-29.

Prestine, N. (1999). *Enabler or Restrainer? Factors that determine administrator responses to systematic change initiatives*. Unpublished Manuscript

Richard, A., Johnston, L. (2009). *The next generation of school accountability: A blueprint for raising high school achievement and graduation rates in SREB states.* Southern Regional Education Board (SREB).

Romzek, B. S., Ingraham, P. W. (2000). Cross pressures of accountability: Initiative, command, and failure in the ron brown plane crash. *Public Administration Review*, *60*(3), 240-253.

Shepard, L., Hannaway, J., Baker, E. (2009). *Standards, assessments and accountability education policy white paper.* National Academy of Education (NJ1).

Sözen, S. (2005). *Teori ve uygulamada yeni kamu yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Thompson, G., Cook, I. (2014). Education policy-making and time. *Journal of Education Policy*, *29*(5), 700-715.

Wilensky, J. O., Galvin, K. C., Pascoe, D. J. (2004). *Educational accountability systems: motivation or discrimination? A survey of the legal theories used to challenge and defend educational accountability systems.*

http://www.hks.harvard.edu/pepg/PDF/events/BrownConf/PEPG_04-09Wilensky.pdf adresinden erişilmiştir.

Bölüm 11

Eğitimde Eşitlik, Kapsayıcılık ve Eğitimin Finansmanı

Ayşen Bakioğlu ve Sitar Keser

Özet

Eğitim, uluslararası ve ulusal bağlamda temel bir insan hakkı olarak tanımlanmıştır. Bu hakkın işlevsel kılınmasında ana sorumluluğu yüklenen devletler; erişilebilirlik, kabul edilebilirlik, uyarlanabilirlik ve kullanılabilirlik boyutlarında çeşitli roller üstlenmektedirler. Bu rollerin yerine getirilmesinde kuruculuk ve düzenleyicilik olarak ayrılabilecek görevler üstlenen devlet erki, eğitimin herkes için olduğunun bilinciyle toplumsal faydayı ve bireyin biricikliğini birlikte ve dengeli bir biçimde ele alarak, eğitimde eşitliği sağlamada olası engelleri ortadan kaldırma yönünde planlama, uygulama ve finansman boyutunda çeşitli adımlar atmaktadır. Eşitliğin önündeki engellerin kaldırılması eğitim politikalarının kapsayıcı bir bağlamda ele alınmasını gerektirmektedir. Eğitimde kapsayıcılık, eğitime erişimde kaliteyi temel alan bir yaklaşım geliştirerek oldu bittiyle sağlanması mümkün olmayan kısa, orta ve uzun vadede, değişik kaynaklarda bilgi toplamayı, bu bilgileri analiz etmeyi, değerlendirmeler yapmayı ve gerekirse eğitim politiklarında köklü değişikliklere gitmeyi gerektirir. Oluşturulan politikların yönlendirdiği eğitim uygulmalarının hayata geçirilmesi de finansman boyutunda devletin, özel sektörün ve ailelerin çeşitli düzeylerde katılımını gerektiren, kaynakların nasıl kullanıldığını, hangi alanlara aktarıldığını, harcama miktarının ne olduğunu ve ne tür sonuçlara yol açtığını/açacağını ortaya koyan bir yapıyı oluşturmayı gerektirir. Uluslararası alanda finansman boyutunda ulaşılan bulguların Türkiye bağlamında, sıralanan bu sorulara verilecek cevaplar, eğitim hakkı temelinde eğitimde eşitlik ve kapsayıcılık sorunlarının yeniden ele alınmasına ve bu yönde bir finansman yapılanmasına gitme gereğini ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

Arabacı, İ. B. (2011). Türkiye'de ve OECD ülkelerinde eğitim harcamaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(35), 100-112.

Armstrong, F., Barton, L. (1999). *Disability human rights and education*. Open University Press. Celtic.

Ataman, H. (2008). *Eğitim hakkı ve insan hakları eğitimi*. İzmir: İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları.

Baker, B. D., Sciarra, D. G., Farrie, D. (2010). *Is school funding fair? A national report card.* Education Law Center; Newark.

Baker, B. (2012). Does money matter in education. *The Albert Shanker Instıtute.*

Bakioğlu, A., Baltacı, R. (2010). *Akreditasyon eğitimde kalite*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

BBC. (2015). *Asia Tops Biggest Global School Rankings.* http://www.bbc.com/news/business-32608772 adresinden 15/07/2015 erişilmiştir.

Beiter, K. D. (2006). *The protection of the right to education by international law: Including a systematic analysis of article 13 of the international covenant on economic, social, and cultural rights*. Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands.

Chair, J. A., Cross, C. T., Edley, C., Guthiera, J. W., Hill, P. T., Kirst, M. V., Liu, G., Loeb, S., Monk, D. H., Odden, A. R., Weiss, J. (2008). *Funding student learning*. Center on Reinventing Public Education University of Washington Bothell

EA. (2009). *Key principles for promoting quality in inclusive education recommendations for policy makers.* European Agency for Development in Special Needs Education. Denmark.

ERG (2009). *Eğitimde eşitlik politika analizi ve öneriler*.Eğitimde Reform Girişimi: Sabancı Üniversitesi.

ERG (2015). *Eğitim izleme raporu 2014-2015*. Eğitimde Reforum Girişimi: Sabancı Üniversitesi.

Güngör, G, Göksu, A. (2013). Türkiye'de eğitimin finansmanı ve ülkelerarası bir karşılaştırma. *Yönetim ve Ekonomi 20(1, 59-72.*

Law, S. (2013). Education and its risks. *Antistatis,4(1), 16-20.*

MEB. (2014*). Milli eğitim istatistikleri: Örgün eğitim*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

OECD (2008). *Ten steps to equity in education*. OECD Publishing.

OECD (2012). *Equity and quality in education: Supporting disadvantaged students and schools*. OECD Publishing.

OECD (2014). *Education at a glance 2014: OECD indicators.* OECD Publishing.

Öztürk, Ş. (2017). Çocuk yoksulluğu risklerini engellemeye yönelik politika olarak türkiye'de okul öncesi eğitimde fırsat eşitliği. *Finans Politik, Ekonomik Yorumla, 54*(632), 55-76.

Saavedra, J. (2002). *Education financing in developing countries: Level and sources of funds.* World Bank Institute.

Tomasevki, K. (2001). *Human rights obligations: making education available, accessible, acceptable and adaptable.* Novum Grafiska AB, Gothenburg.

Tuzcu, G. (2006). *Eğitimde vizyon 2023 ve Avrupa Birliği' ne giriş süreci*, http://portal.ted.org.tr/yayinlar/EgitimdeVizyon2023veAvrupaBirligineGirisSureci.PDF. adresinden erişilmiştir.

TÜİK, (2016a). İstatistiklerle çocuk 2016. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24645 adresinden 20/03/2018 tarihinde erişilmiştir.

TÜİK, (2016b). Yaşam memnuniyeti araştırması 2016. http://www.tuik.gov.tr/ PreHaberBultenleri.do?id=24641 adresinden 20/03/2018 tarihinde erişilmiştir.

Unceta, A., Medrano, C. (2010). *Equality, equity, and diversity: Educational solutions in the basque country.* Center for Basque Studies University of Nevada, Reno.

UNESCO (2002). *Fınancıng educatıon – investments and returns analysıs of the world educatıon indıcators*. The UNESCO Institute for Statistics.

UNICEF (2007). *A human rights-based approach to education.* United Nations educational, Scientific and Cultural Organization. New York

UNESCO (2008). *Internatİonal conference on educatıon: inclusive educatıon: The way of the future.* International Conference Centre, Geneva 25-28 November 2008.

Wood, E., Levinson, M., Postlethwaite, K, Black, A. (2011). *Equity matters*. Education international research institute. http://www.right-to-education.org/page/ understanding-education-right adresinden 03.03.2014 tarihinde erişilmiştir.

Bölüm 12

Üniversite Açma ve Geliştirme Politikaları

Ayşen Bakioğlu ve Şeyma Nur Didin Ala

Özet

Yeniliğin, bilgi üretiminin, kalkınmanın adresi olan üniversitelerin şüphesiz bulundukları bölge ve ülke, hatta dünya için önemi yadsınamaz. Bu nedenle, bu bölümde "Üniversite nedir, hangi işlevi yerine getirir ve kuruluşuyla ne amaçlanmaktadır?", "Kurulmuş üniversitelerin gelişimleri için herhangi bir merkezi plana uyulmalı mıdır?", "Üniversiteleri geliştirmek için hangi politikalar önerilmektedir?" gibi sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır. Üniversitelerin, düşünce, bilgi ve teknolojinin üretilip yayıldığı ortamı sağlayan, aynı zamanda farklı meslek dallarında eğitim öğretimi gerçekleştiren, kalkınmanın gerektirdiği insanı yetiştiren kurumlar olması gerektiği, üniversite eğitiminin kalitesinin tarafsız bilgi üretimi ile artırılabileceği, bunu da ancak kaliteli akademisyenleri (hiçbir ayrım gözetmeksizin) kendisine çekebilen üniversitelerin yapabildiği hususları bu bölümün en göze çarpan sonuçları arasındadır. Üniversiteler sadece meslek edinmek ve dünya çapında rekabet yeteneği kazanmaya hazırlanmak için sınırlandırılmış bir yaş grubuna hitap eden bir ortam değil, aynı zamanda, bireylerin sonsuz öğrenme isteğine cevap veren kurumlar olmalıdır. Bu anlamda, günümüzde öğrenme hayat boyu formlara dönüşmüş ve artan beklentiler üçüncü bahar üniversitelerini ortaya çıkarmıştır. Önceden, üniversitelerin bünyesinde, genç öğrencilerle birlikte derse giren ileri yaşlardaki öğrenenler için artık ayrı bölümler açılmıştır. Bunun yanında, dünyayı etkisi altına alan küreselleşme dalgası uluslararası öğrencileri barındıran derslikler açılmasını gerektirmiştir. Bu örneklerden, üniversitelerin gelişim ve değişim süreçlerinde kendisini dönemin ihtiyaçlarına göre şekillendirerek, dünyada olup bitenlerden etkilenirken, dünyaya yön verecek bireyleri bünyesine çekerek dünyayı değiştirdiği söylenebilir.

Kaynaklar

Arıkan, İ. (2011). Türk anayasa hukukunda yükseköğretim. *Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Ankara.

Aypay, A. (2015). *Eğitim politikası.* Ankara: PegemA.

Ataünal, A. (1998). *Türkiye'de yükseköğretim.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yükseköğretim Genel Müdürlüğü.

Bakioğlu, A., Baltacı, R. (2010). *Akreditasyon eğitimde kalite.* Ankara: Nobel.

Bakioğlu, A., Hacıfazlıoğlu, Ö. (2007). Academics' Perceptions of Private University Establishment Standards and Teaching Quality. İçinde *Handbook of Teacher Education, Globalization, Standards.* Townsend, T. ve Bates, R. (Ed) Springer (ss. 157-176). New York.

Bakioğlu, A., Ülker, N. (2015). *Üniversitede akreditasyon*. Ankara: Nobel.

Boles, J. B. (2007). *University builder: Edgar Odell Lovett and the Founding of the Rice Institute.* Louisiana State University Press (LSU Press).

Bursalıoğlu, Z. (1991). "Karşılaştırmalı Üniversite Yönetimi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 24*(2), 677-685.

Dalğar, H., Tunç, H., Kaya, M. (2009). Bölgesel kalkınmada yükseköğretim kurumlarının rolü ve Bucak örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(1), 39-50.

Domez, E. O., Dominguez, J. L. S. (2014). Policies of accountability, decentralization, efficiency, quality and relevance: A description of their adoption and practice. İçinde *Comparative Analysis of Higher Education Systems.* Kariwo, M., Gounko, T. ve Nungu, M. (Eds). NLD: Sense. (ss. 73-88). Rotterdam.

Erdem, A. R. (2004). Türkiye'de yükseköğretim ve değişimi. *Üniversite ve Toplum Dergisi, 4*(2).

Erdem, A. R. (2005). Üniversitelerimizin bilim tarihimizdeki yeri. *Üniversite ve Toplum Dergisi, 5*(1).

Gidatarim.edu.tr. (2015). http://www.gidatarim.edu.tr/kgtu-hakkinda adresinden 20.09.2015 tarihinde erişilmiştir.

Hendrickson, R.M., Lane, J.E., Harris, J.T., Dorman, R.H. (2013). *Academic leadership and governance of higher education: a guide for trustees, leaders, and aspiring leaders of two- and four-year ınstitutions.* Virginia: Stylus Publishing.

Hulicka, M. (2012). External and internal sources of financing for universities. The practice of governance. İçinde Kwiek, M. ve Kurkiewicz, A. (2012*). Modernisation of European Universities : Cross-National Academic Perspectives. Higher Education Research and Policy.*

Jinghuan, S. (2011). The foundation and trends of undergraduate education reform in China's research universities: The case of Tsinghua university. *Chinese Education and Society, 44*(5), 67–83.

Kariwo, M., Gounko, T., Nungu, M. (2014). *Comparative analysis of higher education systems: Issues, challenges and dilemmas.* Rotterdam, NLD: Sense.

Kiaritha, N., Waiganjo, M., Nungu, M. (2014). Adding value to knowledge or eroding the quality of education? A critical examination of the module II degree programmes in Kenyan universities. İçinde *Comparative Analysis of Higher Education Systems.* Kariwo, M., Gounko, T. ve Nungu, M. (Eds). NLD: Sense. (ss. 59-71). Rotterdam.

Knight, A., La Placa, V. (2013). Healthy universities: Taking the university of Greenwich healthy universities initiative forward. *International Journal of Health Promotion and Education, 51*(1), 41–49.

Korkut, H. (1992). Türkiye'de üniversite açma politikası. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 25*(1), 69-91.

McDonald, J., Dominguez, L. A. (2015). Developing university and community partnerships: A critical piece of successful service learning. *Journal of College Science Teaching, 44*(3), 52-56.

McGee, P. (2006). Corporate universities: Competitors or collaborators? *The Journal of Human Resource and Adult Learning, 2*(1), 28-32.

MEB (2015). http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkilari/anaindex.html adresinden 2. 5.2015 tarihinde erişilmiştir.

Polat, S. (2009). *Türkiye'de eğitim politikalarının fırsat eşitsizliği üzerindeki etkileri.* Ankara: DPT (Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü).

Rosovsky, H. (1996). *Üniversite: Bir dekan anlatıyor.* Süreyya Ersoy (Çev.). Ankara: Tübitak.

Shan, H. ve Guo, S. (2014). Massification of Chinese Higher Education: Opportunities and Challenges in a globalizing Conext. İçinde *Comparative Analysis of Higher Education Systems*. Kariwo, M., Gounko, T. ve Nungu, M. (Ed). NLD: Sense. (ss. 9-23). Rotterdam.

TC Anayasası (1961) Anayasası. http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm adresinden 01.05.2015 tarihinde erişilmiştir.

TDK. (2015). Büyük Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_btsvearama=kelimeveguid=TDK.GTS.55297dc4692b05.38571274 adresinden 10.05.2015 tarihinde erişilmiştir.

UNESCO. (2013). UNESCO Institute for Statistics. http://www.uis.unesco.org/ Pages/ default.aspx adresinden 20.03.2018 tarihinde erişilmiştir.

Webster,. (2015). http://dictionary.reference.com/browse/university?s=t adresinden 10.05.2015 tarihinde erişilmiştir.

Weik, E. (2011). The emergence of the university: A case study of the founding of the University of Paris from a neo-institutionalist perspective, *Management ve Organizational History, 6*(3), 287-310.

World Bank. (2000). Higher education in developing countries: Peril and promise. http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/27820010990798 77269/547664-1099079956815/peril_promise_en.pdf adresinden 02.05.2015 tarihinde erişilmiştir.

YÖK. (2015). Yükseköğretim Kurumu. http://www.yok.gov.tr/web/guest/tarihce adresinden 27.03.2015 tarihinde erişilmiştir.

YÖK. (2018). YÖK istatistikleri. https://istatistik.yok.gov.tr/ adresinden 20.03.2018 tarihinde erişilmiştir.

Yükseköğretim Kanunu. (1981). http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf adresinden 12.04.2015 tarihinde erişilmiştir.

http://english.cau.edu.cn/col/col5408/index.html adresinden 30.09.2015 tarihinde erişilmiştir.

http://www.naval-acad.bg/En/index-en.html adresinden 15.10.2015 tarihinde erişilmiştir.

http://insideislam.wisc.edu/2012/02/important-sites-university-of-al-qarawiyyin/ adresinden 16.10.2015 tarihinde erişilmiştir.

Bölüm 13

Yabancı Uzman ve Danışmanların Türk Eğitim Politikasına Etkileri

Ayşen Bakioğlu ve Mithat Korumaz

Özet

Birinci bölümün girişinde de ifade edildiği gibi eğitim politikası, devletin eğitimle ilgili yapmayı ya da yapmamayı tercih ettiği her şeyi kapsamaktadır. Bu bağlamda en önemli hususlardan biri devletin eğitim politikasıyla ilgili tercihlerini kimlerin belirlediği veya etkilediğidir. Türkiye'de herhangi bir alanda politika belirlemek ya da karar almak için yabancı uzmanlara danışmak son dönem Osmanlı mirası olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de Cumhuriyet döneminin özellikle ilk yıllarında (1924-1957) yoğun olarak yabancı uzmanların ve danışmanların görüşlerine başvurulmuş ve izlenecek eğitim politikaları bu görüşlerin etkisi altında şekillendirilmiştir. Bu dönemde John Dewey, Kuhne, Omer Buyse ve Albert Malche gibi eğitimin farklı alanlarında uzmanlaşmış bilim insanları Türkiye'ye davet edilmiş ve kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili olarak Türkiye'nin mevcut durumu hakkında raporlar hazırlamışlardır. Hatta bu uzmanlardan bazılarının Türkiye'ye olan ilgisinin ülkelerine döndükten sonra da devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu uzmanlar kendi alanlarıyla ilgili olarak politika önerilerinde de bulunmuşlardır. Yabancı uzmanların eğitimle ilgili önerileri o günün şartlarına göre değerlendirilmiş, getirilen öneriler kimi zaman en önemli politika kararlarına doğrudan etki etmiş kimi zaman da beklenen etkiyi ve değişimi sağlayamamıştır. Türk Eğitim Sistemi hakkında en geniş kapsamlı çalışmayı yürüten John Dewey'in de belirttiği gibi ne bu uzmanlar Türkiye'deki problemleri tam olarak anlayabilmiş ne de önerdikleri değişiklikler tam olarak Türkiye gerçekliğine uyabilmiştir. Yapılan bilimsel çalışmalarda yabancı uzmanların raporlarının ve önerilerinin getirdiği pek çok yenilik olumlu ve olumsuz yönleriyle, bazen toplu bir şekilde bazen de tek tek tartışma konusu edilmiştir. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana çok önemli değişiklikler ve gelişmelere sahne olan Türk Eğitim politikasının mevcut yapısının oluşmasında yabancı uzmanların ve danışmanların etkisinin göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu iddia edilebilir. Bu bölümde konuyla ilgili farklı bakış açıları bir araya getirilerek yabancı uzman ve danışmanların Türk Eğitim politikasına etkilerini anlamaya yönelik bütüncül bir anlayış geliştirilmeye çalışılmıştır.

Kaynaklar

Adıvar, H. E. (2009). *Türkiye'de şark-garp ve Amerikan tesirleri.* İstanbul: Can Yayınları.

Akçay, R. C. (2003). Küreselleşme, eğitimsel yoksunluk ve yetişkin eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi, 159.*

Akdağ, Ö. (2008). Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim alanında yabancı uzman istihdamı (1923-40). *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(1), 45-77.

Akgün, S., Uluğtekin, M. (1989). Misak-ı maarif. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,1*(3), 285-349.

Akkutay, Ü. (1996). *Milli eğitimde yabancı uzman görüşleri*. Ankara: Avni Akyol Kültür ve Eğitim Ümit Vakfı Yayınları.

Aras N.K., Dölen E., ve Bahadır O. (2007*). Türkiye'de üniversite anlayışının gelişimi (1861-1961)*. Ankara: TÜBA Yayınları.

Arslan A. (1995). *Darülfünun'dan üniversiteye*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Ata, B. (1998). John Dewey ve Türkiye'de ilköğretimde tarih öğretimi (1923–1930). Atatürk'ün Cumhuriyetin İlanından Sonraki Hedefleri Sempozyumu, 57-77.

Ata, B. (2001). 1924 Türk basını ışığında Amerikalı eğitimci John Dewey'nin Türkiye seyahati. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21*(3), 193-207.

Ayaz, N. (1948). *Türkiye Cumhuriyeti milli eğitimi kuruluşlar ve tarihçeler*. Ankara: MEB Basımevi.

Bakırtaş, T., Kandemir, O. (2010). Gelişmekte olan ülkeler ve beyin göçü: Türkiye örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 18*(3), 961-974.

Beals, L. (1955). *Rehberliğin lüzumu hakkında rapor.* İstanbul: MEB Basımevi

Berkes, N. (2012). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bilgenoğlu, A. (2007). *Osmanlı devletinde Arap milliyetçi cemiyetleri*. Antalya: Ufuk Matbaacılık.

Binbaşıoğlu, C. (1999*). Cumhuriyet dönemi eğitim bilimleri tarihi*. Ankara: Eğitim Araştırma ve Geliştirme Merkezi Yayınları.

Başgöz, İ., Wilson, H. E. (1968). *Türkiye Cumhuriyetinde eğitim ve Atatürk*. Ankara: Dost yayınları.

Başgöz, İ. (1999). *Türkiye'nin eğitim çıkmazı ve Atatürk*. Ankara: Pan Yayıncılık.

Buyse, O. (1939). *Teknik öğretim hakkında rapor.* İstanbul: Devlet Basımevi.

Canevi, F.P., Anton, J. (2007). *Cumhuriyet, eğitim reformu ve Dewey*. İstanbul: Forum İstanbul Enstitüsü Yayınları.

Cevizlier, N., Cevizlier, E. (2004). Amerika büyükelçisi Charles H. Sherrill'in raporuyla İsmet Paşa Kız Enstitüsü (Ankara). *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*, 181-186.

Çetin, O. U. (2015). Küreselleşmenin eğitimin farklı boyutları üzerindeki etkileri. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi, 1*(1), 1-19.

Dewey, J. (1924). Secularizing a theocracy. *The New Republic,* 40, 69-71.

Dewey, J. (1924). Angora, the new. *The New Republic, 40*, 169-170.

Dewey, J. (1924). The Turkish tragedy. *The New Republic, 40*, 268-269.

Dewey, J. (1924). Foreign schools in Turkey. *The New Republic, 41*,40 -42.

Dewey, J. (1925). The problem of Turkey. *The New Republic. 41,* 162-163.

Dewey, J. (1939). *Türkiye maarifi hakkında rapor*. İstanbul: Devlet Basımevi.

Dursunoğlu, C. (1961). *Türkiye'de karma eğitim*. Ankara: İmece

Efendioğlu, A., Berkant, H. G., Aslantaş, Ö. (2010). John Dewey'in Türk maarifi hakkında raporu ve Türk eğitim sistemi. 1.Ulusal Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi. Balıkesir.

Ergen, N., Metin M. (1983). *Türkiye'de meslek eğitimi ve sorunları, Türk eğitim derneği VI. eğitim toplantısı.* Ankara: Şafak Matbaası.

Ergün, M. (1997). *Atatürk dönemi Türk eğitimi*. Ankara: Ocak Yayınları.

Ewing, T. E. (2005). *Revoulution and pedagogy ınterdisiplinary and transnational perspectives on educational foundation*. New York: Palgrave Macmillian.

Fullbright (2015). Fulbright programı hakkında. 20.09.2015 tarihinde http://www.fulbright.org.tr/PageDetail.aspx?id=2 adresinden erişilmiştir.

Gömleksiz, M. N., Kılınç, H. H. (2012). Küreselleşmenin eğitim programları üzerindeki etkisine ilişkin akademisyen görüşleri: Nitel bir çalışma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(17), 397-413.

Güler, Y. (2005). Osmanlı Devleti dönemi Türk-Amerikan ilişkileri (1795-1914). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(1), 227-240.

Gündüz, M. (2008). Son dönem Osmanlı aydınlarının yeni birey ve toplum oluşturma düşünceleri. *Erdem, 10*(51), 137-167.

Gündüz, M. (2008b). Osmanlı modernleşmesinin temel dinamiği eğitim ve paradoksal sonuçları. *Muhafazakâr Düşünce, 4*(16-17), 165-185.

Gürkan, K. İ. (1971). *Darülfünun grevi.* İstanbul: Harman Yayınları.

Kafadar, O. (1997). *Türk eğitim düşüncesinde batılılaşma*. Ankara:Vadi Yayınları

Kalaycıoğulları, İ. (2009). Darülfünûn'dan üniversite'ye gelenek'ten araştırma'ya. Ankara Üniversitesi, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 48*(1), 43-59.

Kılıç, E. (2008). Demokrat parti dönemi milli eğitim politikası (1950–1960). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.*

Kirby, F. (2010). *Türkiye'de köy enstitüleri*.(Çev. Berkes, N, 2010). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Kocatürk, U. (2013). Atatürk'ün üniversite reformu ile ilgili notları. 25.05.2014 tarihinde http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-01/ataturkun-universite-reformu-ile-ilgili-notlari adresinden 28/06/2016 tarihinde erişilmiştir.

Köse, İ. (2011). Amerikan arşiv belgelerinde Türk-Amerikan ilişkilerinin başlaması, 1830 tarihli ticaret ve seyrüsefayin antlaşması. *Türk Dünyası Araştırmaları, 97*(193), 145-188.

Kühne, A. (1939). *Mesleki terbiyenin inkişafına dair rapor*. İstanbul: Devlet Basımevi.

Kurtuluş B. (1999). *Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk göçü: Göç süreci ve özellikler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı: İstanbul.

Lewis, B. (2008). *Modern Türkiye'nin doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Turna. Ankara: Arkadaş Yayınları.

Malsche, A. (1939). *İstanbul darülfünun'u hakkında rapor*. İstanbul: Devlet Basımevi.

MEB. (2014). *Talim terbiye kurulunun kuruluşu ve teşkilat yapısı.* 25.05.2014 tarihinde http://ttkb.meb.gov.tr/www/teskilat-semasi/icerik/61 adresinden ulaşılmıştır.

Namal, Y., Karakök, T. (2011). Atatürk ve üniversite reformu (1933). *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi,1*(1), 27-35.

Okur, M. (2005). Milli mücadele ve cumhuriyetin ilk yıllarında milli ve modern bir eğitim sistemi oluşturma çabaları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(1), 199-217.

Quataeret, D. (2005). *The Ottoman Empire 1700-1922*. Londra: Cambridge Press.

Özata, M. (2006). *Atatürk, bilim ve üniversite*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.

Özüdoğru, F., Adıgüzel, O. C. (2013). İngilizce öğretim elemanı asistanlığı programı kapsamında istihdam edilen İngilizce öğretim elemanı asistanlarının profillerinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(1), 57-69.

Resmi Gazete (1950). No: 7460

Rufi, J. (1953). *Türkiye'de ortaöğretim müşahedeler, problemler ve tavsiyeler*. Ankara: MEB Basımevi.

Sağın, F.G. (2011). *1933'te ne oldu? 2011 Türkiye'sinden 'son devrim'in çözümlemesi.* Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar (UYK-2011), 27-29 Mayıs 2011, İstanbul.

Selvi, H., Demirkol, K. (2012). Osmanlı Devletinde Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarının hukuku ve karşılaşılan bazı problemler. *History Studies, 4*(1), 334-349.

Soydan, A. (2002). Kadın kimliğinin oluşması çerçevesinde mesleki teknik eğitim (Cumhuriyet ideolojisinin kuruluş sürecinde kız enstitüleri 1923-1940). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları,1,* 269-288.

Şanal, M., Karagöz, S. (2006). Türk eğitim tarihi içerisinde kayseri Zincirdere köy muallim mektebi ve faaliyetleri. *Millî Eğitim, 172*, 183-202.

Şahin, M. (1999). Osmanlı Devleti'nde yabancı uzmanlar aracılığıyla batılılaşma çabaları. *Milli Eğitim Dergisi, 143,* 87-90.

Tanin Gazetesi, (1924, 16 Ağustos). Profesör Dewey'nin terbiye sistemi. www.taningazetesi.com

Tompkins, E. (1954). *Türkiye Cumhuriyeti orta dereceli okullarda organizasyon, idare ve teftiş*. İstanbul: MEB.

Tunçkanat, H. (2006). *İkili anlaşmaların içyüzü*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Turan, S. (2000). John Dewey's Report of 1924 and his recommendations on the Turkish educational system revisited. *History of Education, 29*(6), 543-555.

Turan, S. (1997). John Dewey's Report of 1924 on Turkish Educational System. American Educational Research Association's Annual Meeting Chicago, Illinois, USA.

Turhan, M. (2010). *Kültür değişmeleri sosyal psikolojik politikalar bakımından bir tetkik*. İstanbul: Çamlıca Yayınları

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi (1984). *Alexandre Blacque, 2*, 92-93.

Ünal, U. (2008). *Meclis-i Kebir-i Maarif*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Vakit Gazetesi, (24 Temmuz 1924). Ecnebi Uzman John Dewey'nin Görüşmeleri.www.vakit.com

Vatan Gazetesi, (6 Kasım 1959). Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu. www.vatan.com

Widmann H. (2000). *Atatürk ve üniversite reformu*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Yavuzer, H. (2010). Eğitim durumu ve beyin göçü bakımından Amerika'daki Türkler. *Karadeniz-Blacksea-Черное море, 8*, 89-107.

Yıldız, K. (2007). Malche raporu'nun 75. yıldönümü'nde YÖK strateji raporu. *Cumhuriyet Bilim Teknik*, Sayı: 1058.

Yıldız, A. (2012). Niyazi Berkes ve "Türkiye'de çağdaşlaşma"nın gelişimi. *Sosyoloji Konferansları, 46,* 1-33.

Yılmaz, M. (2013). Ahmed Cevdet Paşa'nın tarih felsefesi. Gelecek Geçmişi Tartışıyor Ulusal Tarih Öğrenci Sempozyumu Bildirisi. 2-4 Mayıs 2013 Isparta.

Bölüm 14

Medyanın Eğitim Politikalarına Etkisi

Ayşen Bakioğlu ve Bahar Doğan

Özet

Günümüzde dünya bilgi ve nüfus patlaması olmak üzere iki temel problemle yüzleşmektedir. Dünya çapında sosyal ve teknolojik değişimler bilginin hızla yayılmasıyla şekillenmektedir. Bilginin yeni sınırları günden güne yeni bakış açıları yaratmakta ve çok hızlı anlayışları da beraberinde getirmektedir. Medya aracılığıyla üretilen politikaların kişilere aktarılması ve açıklanması, gelişen anlayışları çeşitlendirmektedir. Medyanın eğitim politikalarının planlanmasına, uygulanmasına ve değerlendirilmesine ilişkin yönlendirici işlevi eğitim sistemlerinin inşası sürecinde etkin rol oynamaktadır. Bu bölüm; medya ve eğitim politikası ilişkisini gerek kuramsal gerekse örnek haberlerin politikalar üzerindeki dönüştürücü etkisini ortaya koymaktadır.

Giriş*

Medya, demokratik toplumlarda yasama, yürütme ve yargıdan sonra gelen dördüncü güç olarak tanımlanmaktadır. Gelişen teknoloji, iletişim araçları ve küreselleşme sayesinde medyanın gücü gün geçtikçe artmaktadır. UNESCO'nun modern toplumlardaki iletişim problemlerini azaltmak ve toplumsal barış ve gelişimi sağlayabilmek üzere yayınladığı MacBridge raporuna (1980) göre medya ve kitle iletişim araçlarının sekiz temel işlevi bulunmaktadır: haber ve bilgi sağlamak, toplumsal amaçları açıklayarak bireyin bu amaçlar etrafında çaba sarf etmesini sağlamak, tartışma ortamı hazırlayarak toplumsal değerlerin ve amaçların belirginleşmesine yardımcı olmak, hedef kitlenin bilgi ve eğitim düzeyini yükseltmek, kültürel mirasın korunmasında görev üstlenmek, toplum halinde yaşayan bireylerin iyi vakit geçirmelerini ve eğlenmelerini sağlamak, toplumdaki bireyler ve gruplar arasında ilişkileri geliştirerek uyumlu ve bütünleşmiş bir toplum yaşamı sağlamak. Medyanın sıralanan bu temel işlevleri medyanın toplumu şekillendirme, yönlendirme hatta kontrol etme gücünü de ortaya koymaktadır. Medya demokratik bir toplumda, düşünce ve görüşlerin özgürce açıklanmasını, her kurumun ve kuruluşun özgürce eleştirilmesini, kamu adına yetki kullananların denetlenmesini, halkın haber alma ve öğrenme haklarını, olaylar ve sorunlar üzerinde düşünmesini sağlayarak kamusal işlevini yerine getirmelidir (Kabacalı, 1990, s.7).

Platon, mağarada yaşayan insanların karanlıkta, gerçeklikten uzak yaşadıklarını betimlerken, mağaranın dışına çıkmaya çalışan insanın geçirdiği aşamaları da açıklamaktadır. Gerçek bilgiye ulaşma uzun ve sancılı bir yoldur. İnsan mağaranın karanlığına alışmışken dışarıya çıktığında güneşin parlaklığından gözleri kamaşmakta ve yine gerçekliğe alışması da uzun ve sancılı bir süreci gerektirmektedir (Kuçuradi, 2009, s.104). Platon'un idealar evreni bize, bildiklerimizin ve bilmemiz gerekenlerin aslında bilmek istediklerimizden farklı olabileceği ihtimalini hatırlatmaktadır. Gerçeğin nasıl sunulduğu gerçeğe bakış açımızı şekillendirmektedir. Toplumlara bilgiyi aktaran kitle iletişim araçları da neyi, nasıl, niçin bilmemiz gerektiğini de görüntülerin ya da seslerin altına eklemleyebilir. Bu bağlamda medyanın bireyleri politik konular çerçevesinde hazırladığı, bireylerin iştirakını sağladığı ve bunu da paylaşılan bir hedef etrafında sunduğu bilinmektedir. Wallace'a (2006) göre ana akım medyanın özellikle eğitim politikası üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu iddiası hala önemini koru-

* Aylin Kirişçi Sarıkaya'ya bölüme katkısından dolayı teşekkür ederiz.

sa da bu konu ile ilgili gerçekleştirilen ampirik ya da teorik çalışmaların sayısı halen oldukça azdır. Bununla birlikte İsmail'e (2015) göre medya son yıllarda form değiştirerek "yeni medya" olarak adlandırılan bir şekil almış ve gerek yönetsel düzeyde alınan eğitim politikalarına gerekse sınıf içerisinde öğrenci davranışlarını etkileyecek kadar önemli bir konuma taşınmıştır.

Bourdieu (1998), medyanın politikayı ve politik gündemi belirleyen kritik bir etken olduğu görüşündedir. Bu görüşle uyumlu olarak Sontag (2003, s.104) kamuoyu ilgisinin medyanın ilgisi ile yönetildiğine dikkat çekmektedir. İletişim araçları özellikle sürekli yayın yapanlar kamu politikası sürecinde çok önemli rol oynayabilirler. Bilgi ve iletişim teknolojileri medyanın gücünü daha belirgin hale getirmektedir. Klasik gazete, radyo, televizyon gibi araçlara ek olarak internet, diğer sosyal medya bugün daha yaygın olarak kullanılmaktadır (Aypay, 2015, s.28). Bu araçlar vasıtasıyla gerçekleşmesi beklenen politikalar hakkında bilgi alır ve gerçekleşmiş politik uygulamalara dair görüşlerimizi de aktarma fırsatlarına sahip olabilmekteyiz. Medyanın eğitim politikasına etkisini incelediğimizde karşımıza bir dizi kavramsal çerçeve çıkmaktadır. Bunlar arasında medya, medya ve politika, siyasal söylemler ve medyanın etkileme mekanizmaları sayılabilir. Bu bölümde medyanın eğitim politikaları üzerindeki etkileri ideolojik bir aygıt olarak medyanın ve eğitimin politika yapıcılar tarafından kurgulanan ortak ve özel çıkarları bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır.

Medya

Bugün medya insanların kendisinden kurtulamayacağı kadar yaygınlaşmıştır. Bu araçlar televizyon, radyo, gazete, dergi vb. olarak sıralanabilir. Kitle iletişim araçlarının ilettiği mesajları organize bir şekilde toplumlara ileten medya inançlarımızı, tutumlarımızı, davranışlarımızı kısacası benliğimizi var eden her unsuru etkileme bağlamında önemli bir güce sahiptir. Hepsini bir bütün olarak düşündüğümüzde kültürel dönüşümlerimiz, toplumsal kurallarımız da medyanın biçimlendirdiği etki alanına dahil olmaktadır (Arslan, 2001).

Louw (2006), medyanın algılanma biçimini geçirdiği tarihsel süreç içerisinde ikiye ayırmaktadır. Medyanın bir ayna olarak görüldüğü yaklaşım pozitivizmden beslenmekte ve medya aracılığı ile gerçeklerin herhangi bir süzgeçten geçmeden yalın halde verildiği gerçeğini vurgulamaktadır. Medya aracılığıyla aktarılan bilgilerin kişilere herhangi bir manipülasyon girişimi olmadan sunulduğunu savunan ayna modeli gerçeğin mutlak olduğu görüşündedir.

Bir ayna olarak medya

Gazetecilerin tarafsız bir biçimde eğitilmesi liberal demokrasilerde kabul gören yaygın bir görüştür. Tarafsız gazetecilik dünyayı empirist bir kavrayışla olduğu gibi sunmaktır. Dünyayı empirist bir yaklaşımla kavramanın bazı varsayımları mevcuttur (Louw, 2006, s.3):

- Düşünce akımlarından bağımsız olarak gerçek dünya "dışarıda bir yerde" durmaktadır.
- İnsanlar duyuları aracılığıyla gerçek dünyaya dahil olurlar. Duyular dışarıdaki empirik gerçekliğin dünyasına ulaşmak için iç dünya ile bağlantı kurarlar.
- Empirik kuralları dikkatlice uygulayarak dünyaya ilişkin bilgi elde edilebilir.
- Öznelcilik bilgiden arındırılmalıdır.
- Mutlak empirik bilgi, betimlenen ile dışarıdaki dünyada var olan arasında uyumluluk sağlanması ile sonuçlanır. Bu uyumluluğun kanıtlanabilir olması gerekmektedir.

Liberal gazeteciliğin bu modeli hikâyelerin mevcut gerçekliği olduğu gibi realite içinde aktardığına inanır. Bu gazetecilik yaklaşımı topluma ayna olmaktır.

Yapısalcı görüş

Yapısalcılık akımının etkisiyle modernist, post modernist ve yorumsamacı yaklaşımlar bilginin bilgiyi aktaran kişinin değerlerinden, tutumlarından, inançlarından ve ideallerinden geçerek kişilere yansıtıldığını iddia etmektedir. Bu yaklaşımda bilgiye fenomenolojik perspektiften bakılarak bilgi ait olduğu olgu ya da olguların içinde biçim almaktadır.

Bir ayna olarak gazetecilik hareketi medyayı analiz eden yapısalcılar tarafından reddedilmiştir. Tuchman (1978) gazeteciliğin haberleri yansıtmak yerine aslında haberleri yapılandırdığını savunmuştur. Dünyayı yapısalcı bir bakış açısıyla okumanın bir takım varsayımları bulunmaktadır (Louw, 2006, s.4):

- Duyularla gelen bütün veriler insanın düşünce süzgecinden geçtiği için insanlar kameraların kaydettiği imajlarla dışarıdaki dünyadan gelen girdileri pasif bir biçimde algılayamazlar.

- Dünyaya dair bütün gözlemler sübjektif olarak yönlendirilir. Girdilerle gelen veriyi algılama ve yorumlama yöntemimiz düşünce, bilgi ve deneyimlerimizin yansımasıdır.
- Zihnimizdeki paradigmalar dünyayı kavrama ve duyusal girdileri yorumlama tercihlerimizi etkiler.
- Bilgi sübjektif bilişsel bir sürecin sonucudur.
- Bilgi, mekanik bir kayıt sürecinden çok kameranın açısının insan iradesi ile odaklandığı pencerelerden gelir. Var olan düşünce yapımızın önemli bir göstergesi de sosyalleştirilme yöntemlerimiz ve eğitim ve medya imajları aracılığıyla maruz bırakıldığımız gerçeklerdir.

Sosyal medya

The Pew Internet, American Life Project sosyal network konusunda çok çeşitli çalışmalar üreten ve yürüten bu alanda bir lider olarak kabul edilmektedir (http://www. pewinternet.org/topics/social-networking/). Ayrıca sosyal medyanın gençlerin yaşamları, kişisel gizlilik ve politik kararlar üzerindeki etkilerini inceleyen pek çok araştırma toplulukları da bulunmaktadır (Pomerantz, Hank ve Sugimoto, 2015).

Sosyal medya; kitleleri basında altı çizilmeyen konular olsa bile, harekete geçirme eğilimi göstermektedir. Günümüz dünyasında internet ağlarının yaygınlaşması ve sınırlandırılamazlığı bireylerin sınır ötesi iletişim kurmalarına engel olmamaktadır. Bununla birlikte sosyal medyanın ülkelerin mevcut durumlarından farklı bir şekilde uluslararası alanda lanse edilmesi de temel problemlerin başında gelmektedir. Nitekim sosyal medya yoluyla kıvılcıma neden olan olaylar savaşa dönüşebilmektedir. Ulusların zaman zaman sosyal medyayı yasaklama ya da kısıtlama girişimleri bulunmaktadır. Nasıl ki siyasi iktidarların medya üzerinde düzenleyici ve denetleyici yetkisi varsa benzer şekilde sosyal medyada da var olmayan sahte gündemler yaratarak toplumsal tehdite dönüşmesini engelleyecek yaptırımları da olmalıdır.

Boudreaux kurumsal sosyal medya politikalarını belirlediği şu ölçütlere göre analiz etmektedir (Pomerantz, Hank ve Sugimoto, 2015):

- Yumuşatma,
- Kişisel ve resmi kullanımları ayırma,

- Özel sosyal medya kullanımı ile ilgili mevzuat,
- İlişkili diğer politikalarla bağlantı.

Boudreaux sosyal medya politikalarının üç ayrı evre ile dönüşüme uğrayabileceğini ortaya çıkarmıştır (Pomerantz, Hank ve Sugimoto, 2015):

1. Yumuşatma (Mitigation),
2. Bilgilendirme (Information),
3. Farklılaştırma (Differentiation).

Yumuşatma politikaları özgün bir yaklaşımla ve telif haklarını koruyarak risk alma ve örgütü korumayla ilgilidir. Bilgilendirme amaçlı politikalar, örgütlerin sosyal medya aracılığıyla değerlerini, amaçlarını ve kültürlerini aktarmayı öğrendikçe çeşitlenmeye başlamıştır. Bu kapsamdaki politikalar örgütler tarafından toplanarak depolanan kişisel bilgileri içermesinin yanı sıra bağlantılı olduğu diğer örgütsel politikalarla da ilişkilidir. Farklılaştırma evresindeki politikalar piyasa içinde örgütü farklılaştırmak için çalışanları güçlendiren bir kılavuz temin etmektedir.

Kitle iletişim araçları ile etkileme mekanizmaları

Kitle iletişim araçlarının işlevleri

Kitle iletişim araçları kamuoyu oluşturma, gündem belirleme ve propaganda yaratma sürecinde bir takım işlevsel niteliklere sahiptir (Savaş, 2006):

Habercilik: Kitle iletişim araçlarının zemin işlevini oluşturmaktadır. Toplumsal konular hakkında bireylere bilgi aktarma görevini üstlenen habercilik kitle iletişim araçlarından olan gazetelerin, televizyonun, radyonun vb. haber yayını yapmasıdır.

Toplumsallaştırma: Farklı geçmişlerden, kültürlerden gelen ve farklı dilleri, dinleri benimsemiş toplulukları aynı potada buluşturacak biçimde ortak kültürel değerler etrafında birleştirme amacına hizmet eden, heterojen yapıları kaynaştıran değerlerin kitle iletişim araçları ile aktarılmasıdır.

***Motivasyon*:** Toplumu ortak bir kültürün unsurları olarak resmederken bu uğurda insanlara motivasyon veren coşkulu ya da hüzünlü yayınların sunulmasıdır. Vatandaşlık, askerlik, tarih bilinci örnek olarak ifade edilebilir.

Tartışma-Diyalog: Bu işlev bireylerin toplumsal, ekonomik, siyasal konularda farklı görüşlerden bilgi edinmelerini ve uygulamaların toplumsal çıkarlar ekseninde gerçekleşip gerçekleşmediğini ortaya koyabilir.

Eğitim: Medyanın da toplumu oluşturan bireyleri belli hedefler doğrultusunda biçimlendirme işlevi bulunmaktadır. Kitle iletişim araçları kültürlenme sürecine okullar gibi katkı sağlamaktadır.

Kültürel Geliştirme: Kültürel, sanatsal değerlerin nesilden nesile aktarımında kitle iletişim araçlarının oynadığı rol yadsınamaz.

Eğlence: İş ortamından çıkıp yorgunluğunu hem dinlenerek hem de eğlenerek giderme gereksinimi duyan insanlar magazin, dizi vb. izlerler. Eğlence işlevi kişileri rahatlatır ve gerilimleri azaltan bir ilaç işlevi sunar.

Bütünleştirme: Bu işlev toplumsallaştırma işlevi ile birlikte pekişmektedir. Toplumsal çatışmaların azaltılmasına, toplum olarak itidalli olunmasına katkı sağlar.

Gündem belirleme tezi

Kitle iletişim araçlarının günlük gündem belirleme görevi yaptığını savunan gündem belirleme tezi Cohen (1963)'in çalışmasına dayanır ve McCombe, Shaw vd. (1973) tarafından geliştirilmiştir. Bu teze göre kitle iletişim araçları halka ne düşüneceklerini söylemede çoğu kez başarılı olmayabilir; ancak izleyicilerine ne hakkında düşüneceklerini anlatmada çok başarılıdırlar. Başka bir deyişle kitle iletişim araçları dünyayı bizim için inşa etme yeteneğine sahiptir ve bu yönde çalışmaktadırlar. Bunu yaparken de belli bir fikrin alacağı yönü belirlemeksizin kamuoyu için gündem hazırlamaktadırlar (Erdoğan ve Alemdar, 2002, s.211).

Politikacılar bazı kamusal politikaları uygulamaya dönüştürmeden önce kamuoyunun algısını yönetmeye, nabzını yoklamaya girişmektedirler. Bu bulguya göre gündem kademe kademe belirginleşerek, kitlelerin tepkisi en aza indirgenmiş olmaktadır.

Suskunluk sarmalı modeli

Bu model Alman sosyoloğu Noelle-Neumann (1980) tarafından geliştirilmiştir. Suskunluk sarmalı modeli insanların azınlıkta olduklarını hissettiklerinde

neden fikirlerini ifade etmekten çekindiklerini açıklamaktadır. Model şu varsayımlara dayanmaktadır:

- İnsanlar çoğunluk tarafından hangi fikirlerin tutulduğunu ya da kuvvet kazandığını, hangi fikirlerin azınlıkta olduğunu ve gerilediğini görmek için çevreyi gözlerler. Egemen kamuoyunu bilirler.
- Toplumdaki çoğunluk tarafından benimsenmeyen tutumlar, inançlar ve fikirler tutmadan kaçınarak tecrit olmadan kaçınmaya çalışırlar.
- Sosyal izolasyondan korkarlar, bu nedenle azınlıkta olan düşüncelerini ifadeden geri dururlar.
- Kendi düşüncelerinin egemen kamuoyuyla benzer olduğunu düşündüklerinde bunu açıkça ifadeye yönelirler (Erdoğan ve Alemdar, 2002, s.237).

Şekil 12. Suskunluk sarmalı modeli

Şekil 1'de sunulan Suskunluk sarmalı modelinde medyadan yoğun bir biçimde dile getirilen algı toplum tarafından dışlanan fikirleri saf dışı bırakarak bu fikirleri savunan ancak bu fikirleri açık olarak savunmaya devam edip etmeme arasında kalan bireyleri içine çeken bir yapıdan bahsedilebilir.

Kültürel göstergeler ve ekme modeli

Çağdaş toplumda halk artan bir şekilde gerçek sosyal ilişkiler yerine televizyonla ilişki içinde bulunarak "vekaletsel deneyim" kaynaklarına ulaşmaktadır. Kişileri birbirine bağlayan ve ortak bilinci kuran popüler kültürün dokusu, kitle iletişiminden çıkan işlenmiş üründür (Gerbner, 1972, s.37). Kitle iletişim

araçlarının işlevleri toplu olarak bireylere yaparak yaşayarak öğrenmediği çoğu davranışı benimsetme ve kazandırma amacıyla hareket etmektedir. Günün koşulları, küresel sistem ve milli değerler bir bütün olarak bireyin davranışlarını, düşünme biçimlerini ve algılama tarzlarını etkilemektedir. Bugün dünden farklı olarak rekabetçi, girişimci, sermaye yanlısı ve ahlaki yozlaşmadan kaynaklanan bir takım kazanımlar ediniyorsak bunda kitle iletişim araçlarının toplumsal dinamiklerden daha güçlü olduğu gerçeğini aramak gerekmektedir. Televizyon seyretme geleneksel farklılıkları bulanıklaştırır, daha homojen bir ana akım içinde kaynaştırır, ana akımı azınlıklar ve kişisel haklar konusunda "sert tutum" konumuna doğru büker (Gerbner, Gross ve Morgan, 1982, s.105). Kitle iletişim araçları toplumsal çatışmaların, çözülmelerin de kaynağı olurken kitleleri bu yönde güdüleme işlevini de yerine getirebilir.

Medya propaganda modeli

Medya siyasete göre genç olmakla birlikte zaman içinde merkeziyetçilikten çok çabuk sıyrılmıştır. Medyanın kendisi ile birlikte globalleştiği en önemli unsur siyaset olmuştur (Filiz 2008, s.39). Siyasetin ise propagandasını yapabileceği en önemli silahı medya organlarıdır. Medya organları da var olduğu günden bugüne birilerinin ya da grupların diğer bir deyişle siyasilerin veya siyasi iktidarların sesi olmuştur. Ancak bu ses çoğunlukla taraflılığı da beraberinde getirmiştir. Bu taraflılık olayını inceleyen modellerden birisi de propaganda modelidir. Propaganda modeli siyasi iktidarın güçlü sesini kitlelere duyuran ve iktidarın kendi takipçilerini oluşturduğu bir etkileme mekanizması olarak işlev görmektedir. İktidarlar propaganda yoluyla halkları belirlenmiş bir hedefin yörüngesinde toplamaya çalışırlar. Bunun somut bir örneği Ermeni Sorunu'nda karşımıza çıkmaktadır. Küresel medya güçleri bu sorunu örgütlü bir biçimde ele alarak kitleleri etkileme çabasına girmektedirler.

Medya ve politika

Kitlelerin organize edilmiş davranışları ve görüşlerinin bilinçli ve zekice manipülasyonu demokratik toplumlar için kritik bir unsurdur. Bu görünmeyen toplumsal mekanizmayı manipüle edenler, ülkemizdeki iktidarı yöneten derin devleti oluşturmaktadırlar (Bernays, 1928). "Görünmez bir el" olarak tanımlanan medya hükümetin kamusal hizmetleri ve politikaları hakkında vatandaşlara bilgilendirme yapmaktadır. Aypay (2015, s. 28), hükümetin vaatlerini ve

icraatlarını takip eden bir mekanizma olarak medyanın belli konulara çok yoğun olarak dikkat çekerek gündem belirleme işlevinin olduğunu vurgulamaktadır.

Kamusal politika konularının üretimi, Fairclough (2000)'un medya değerlendirmelerinin politikayı ve politik konuları etkilediği bir düzeni tanımlamak amacıyla türettiği "aracılık" terimi bir süreç olarak bugün karşımıza çıkmaktadır. Eğitim ve sosyal alanlardaki politikalar içinde gelişmekte olan politika/medya ilişkisi usulsüz bir yaklaşım olarak görülmektedir (Thomas, 2003). Medya, modern çağ kültüründe gerilimleri, kolektif bilinçsizlik halindeki travmaları, istikrarsız konularını ve gündem maddelerini görecek kadar semptomik ip uçları vermektedir (Hall, 1997, s.231).

Politika ve siyaset ilişkisi karşılıklı bağımlılık denklemi üzerine kurulmaktadır. Medya politikacıların haber kaynağı oluşturmasını talep ederken; politikacılar da geniş kitleleri etkilemek ve etkin bir kamuoyu oluşturmak için medyayı araç olarak kullanma eğilimine girmektedir. (Yüksel, 2001, s.143). Bu karşılıklılık ilişkisi hiç şüphesiz siyasetin ağır bastığı bir terazi düzeneğini andırabilir. Çünkü hiçbir medya siyasetten ve siyasi rejimden bağımsız hareket edemez (Arabacı, 2004, s.109). Ancak bazı durumlarda medyanın politikadan daha etkili olabileceği ihtimalini de gözden kaçırmamak gerekir. Nitekim medya küresel güçlerin çıkarlarını da koruyucu bir gömlek giyerek ulusal sistemi aşabilme yetkisine sahip olabilir. Durumu daha somutlaştıracak olursak Arap Baharı'nı örnek olarak alabiliriz: Monarşik bir devlet düzeninde yönetilmek istemeyen halk medyanın aracılama rolünü kullanmasıyla provoke edilmiş ve kitleler sokağa çıkarak kimi ülkelerin iç savaşa yönlendirildiği bir ortama sürüklenmiştir. Medyanın bu süreçteki bilinçli bir algı yönetimine giriştiği aşikârdır.

Medyanın bileşenlerini kullanan politik taraflar değerlerini, ilkelerini ve ideallerini aktararak toplumun desteğini alma çabası içine girmektedirler. Medyanın siyasete, siyasetin de medyaya olan bağımlılığı medyanın politik aktörlerin güdümünde kamuoyunu biçimlendirdiği ve siyasallaştığı yönündeki iddiaları güçlendirmektedir (Tokgöz, 2008, s. 206). Politikacı ve bürokratlar medya aracılığıyla bilgi ve geri bildirim almaktadırlar. 28 Şubat süreci olarak adlandırılan süreçte Aczimendilerin ülkeyi ele geçirecekmiş gibi güçlü ve yaygın olarak gösterilmeleri medyanın kamu politikası oluşturması bakımından örnek verilebilir. Medya dikkati çeker ve olaya odaklanmayı sağlar. Bu özelliği onun kamu politikasının belirlenmesinde pasif bir katılımcı değil, aktif bir aktör olduğunu

gösterir. Medyanın önemli olduğunu belirtmek gerekir, ancak politika yapıcıların da kendi ve temsil ettikleri grupların çıkarlarını savunmak yerine tamamen medya tarafından yönlendirildiğini söylemek politika yapıcıları hafife almak anlamına gelmektedir (Aypay, 2015, s.28).

Bilinçli seçmenlerin beklentilerini karşılamak adına politikacıların hükümet politikalarını etkilemesi sonucu kitlesel medya da kamu politikasında etkin rol oynamaya başlamıştır. Kitlesel medyanın geniş kitlelere bilgiyi taşımada anahtar rol oynaması bu durumun nedeni olarak gösterilebilir (Strömberg, 2004). Gazeteciler ve onların düşünme biçimleri bugün medyada gazetecilik alanında boy gösterirken aynı zamanda politikacıların ofislerinde de çalışmalarını sürdürerek politikayı etkileyebilmektedirler. Bu gazeteciler partiye hizmet etme bağlamında ve eğitim politikasının üretimini siyasallaştırma açısından da kilit rol oynamaktadırlar (Lingard, 2013, s.131).

Politikacılar ve medya uzmanlarının tartıştıkları konular önemli derecede birbiriyle örtüşmektedir. Medya uzmanları muallak içindeki politik alandan gelen sınırlı bilgileri kitlelere kolay bir şekilde aktarmak için sosyal gerçeklikleri basitleştiren bir dil ve imaj kullanarak iletişim kurmaya eğilim göstermektedirler. Politikacıların ve medya uzmanlarının çıkarları, can alıcı cümlelerin ve sloganların arasındaki örnek gösterilen basit mesajlara dayalı bir iletişim biçimini tercih etme konusunda birleşmektedir. Politikacılar seçmenleri etkilemeyi hedeflerken medya uzmanları daha fazla kitleye ulaşarak finansal desteği güçlendirme ya da reklam şirketlerinin ilgisini çekecek kadar satışlarını artırma kaygısı taşımaktadırlar (Wallace, 1995).

Medya ve eğitim politikası

Eğitim sistemi toplumdan ayrı bağımsız bir yapı olarak düşünülemez. Eğitim örgütleri, toplumsal işlevleri açısından toplumdan hem etkilenmekte hem de toplumsal değişimleri başlatarak toplumu şekillendirmekte ve yönlendirmektedir. Fullan (2000)'ın "dış güçler" olarak bahsettiği eğitim sistemini etkileyen sistem dışı etkenler ve güçler, zaman zaman baskı yaratacak boyutlara ulaşabilmektedir. Eğitimsel değişimlerin ve reformların sıklıkla gündeme geldiği günümüzde bu "dış güçler" daha başarılı öğretmenler, eğitim performansları, daha yetkin ve girişimci mezunlar gibi talepler ile yüksek hesapverebilirlik ortamları yaratabilmektedir. Medya işte bu baskı ve güçlerin vücut bulabildiği,

amaçlarını gündeme getirebildikleri hatta kamuoyu oluşturabildikleri çok önemli bir araç ve platform olma görevini üstlenmektedir.

Eski ve yeni medya, politikacıları da kapsayan toplumun üyelerini bir hedef doğrultusunda hareket ettirmek için önemli bir kaynak olarak hizmet etmektedir (Malin veLubienski, 2015). Kitlesel iletişim televizyonun, radyonun ve gazetelerin sınırları aşma özelliği ile dünyada hızla yaygınlaşmaktadır. Giderek büyüyen kitlesel medyanın sosyoekonomik ve politik gelişmeleri etkilediği görülmektedir. Bireyin davranışlarında olumlu değişimleri motive ederken, sağlık, tarım ve eğitim gibi alanlarda sosyal değişim süreçlerini hızlandıran kitlesel medya aynı zamanda bilgiye erişimi de kolaylaştırmaktadır (Locksley 2009; Manyozo, 2008). Bilginin küresel yayılımının hızlanması ülkelerin eğitim politikalarını da etkilemekte ve bu politikaları ülke sınırlarını aşan bir nitelikte değerlendirilmesine yol açmaktadır. Uluslararası yapılan sınavlar buna somut bir örnektir. Bu sınavların uluslararası alanda ve kamuoyunda yarattığı etki ülkelerin eğitim politikalarını gözden geçirmelerine ve iyileştirici önlemler almaları için planlamalar yapmalarını sağlamaktadır.

Eğitim politikası alanı kurumların ve daha geniş bir politik gündem yaratmakla ilgili olarak nüfus katmanları ile uğraşmaktadır. Bir alan olarak eğitim politikası sadece ekonomik yönetime ya da bilimsel bir politikaya indirgenemeyecek kadar disiplinlerarasılılık gerektirmektedir. Eğitim politikası beşeri sermaye teorisinin çeşitli varyasyonlarının stratejileri içinde geçerli bir alan konumundadır (Lingard, 2013, s.131). Çok boyutlu kuramsal yaklaşımların ele alınmasını gerektiren eğitim politikaları vatandaşa neyi, nasıl, kim tarafından, ne için öğrenmeler kazandırılacağını belirleyen bir üst bakış sunarken aynı zamanda eğitim finansmanı, iş gücü sermayesi, yasal düzenlemeler, altyapı sorunsalları ile de ilgilenmektedir. Bununla birlikte eğitim politikaları sadece eğitim alanına hizmet etmez, bilakis bir ülkenin politik alışkanlıklarından aile yapısına kadar olan geniş yelpazeyi de etkilemekte ve etkilenmektedir.

Eğitim politikaları üretme arenası son yıllarda oldukça değişmiştir. Güçlü ve üst düzey politik aktörler tarafından birbirinden farklı politik öneriler günümüzde geliştirilmeye ve tartışılmaya başlanmıştır (Buras, 2011; McDonnell, 2009). Eğitim alanında çalışmayan politik aktörlerin bile eğitime ilişkin söylemler ve öneriler aktardığı; uzmanlık alanını eğitim alanı ile entegre etmeye çalıştığı medyadan da takip edilmektedir. Milli eğitim sisteminin kamuoyuna doğru bir şekilde aktaramadıklarını bu boşlukları medyanın - bazen yanlı aktarım ve çarpıtma yaparak- tamamladığı ve hatta yorumladığı görülmektedir.

Eğitimsel konular açısından politik boşlukların yaşandığı dönemlerde medyanın bu alana ilgisi *de facto* politikası olarak destek vermektedir. Avusturalya'da erkek çocuklar için üretilen eğitim politikası bu duruma örnek teşkil edebilir. Cinsiyet eşitliği: Avustralya Okulları İçin Bir Çerçeve adı ile hazırlanan bildiri metni herkesin beklentisini karşılaması beklenen heteroglosik bir metin olmasına rağmen feminist bir söylem içerdiği için amacının dışında algılanmıştır. Bildiri gerek uygulanabilir olma gerekse okullara dağıtılmaması nedeniyle kamuoyu tarafından kavranamadı. Ailwood ve Lingard, (2001'ten akt. Lingard, 2013, s.132) bu politikayı, Avustralya'da kadınlar için üretilen okullaşma politikaları açısından oyunun sonu olarak değerlendirmişlerdir. Medyanın ilgisi, erkeklerin eğitimsel güçlüklerine özellikle okuryazarlık, okuldan ayrılma, performans ve okul davranışları başlıklarında okullar için bir *de facto* çerçevesi oluşturmuştur (Lingard, 2013, s.132). Bu örnek, bize medyanın aslında devlet tarafından amaçlanmayan kazanımları kamuoyuna yansıtmasında ve düzenlemenin amacının dışına çıkan bir içeriğe dönüşmesinde son derece etkili olduğunu yansıtmaktadır.

Eğitim açısından kitlesel iletişimin formal eğitime katkı sağlayan ve bir ülkedeki öğretim potansiyelini güçlendiren ucuz bir araç olduğu söylenebilir (Hasan, 2010). Kitlesel medya (yazılı ve görsel basın) eğitim uzmanlarına ve merkezi yönetimden sorumlu siyasetçiler ile eğitimle ilgilenen diğer kamu görevlilerine bilgilendirmede katkı sağlamaktadır. Ayrıca mevcut politikalara ve ihtiyaç duyulan yeni reformlara ilişkin politikacılara öngörü sağlayan bir kaynak olarak medyanın bir ülkenin politikacıları ile bu politikaları uygulayan kurumlar arasında mesajlar taşıdığı bilinmektedir (Wallace, 1995).

Kamusal söylemler olarak medya ve eğitim politikası

Politika üretme, uygulama ve meşruiyetini sağlama iletişimle ilişkili uygulamalardır. Politika, metinlerdeki anlam karmaşasını açıklayarak akademik çalışmalarda yer alan çelişkileri düzenlerken politik hükümlerin istendik olmayan iletilerini de içine alan iletişim davranışlarını vurguladığı için politik uygulama, doğrusal değildir (LeGreco, 2012). Foucault (1972), söylemleri konuşulan cümlelerin sistematik olarak biçimlendirildiği bütün bir bilgi olarak tanımlamaktadır. Ona göre söylemler anlamsız gerçekliğin algılandığı ve kategorize edildiği yerde belli fenomenleri bir bütün içinde bir araya getirerek sosyal dünyayı açık-

lamaktır (Hardy, Grant, Oswick ve Putnam, 2005, s.301). Söylemler politika yapıcıların kamuoyuna bilgi aktarırken alt metinde ilettikleri mesajları da içermektedir. Söylem analizi ise, bu alt metinlerdeki mesajları açıklığa kavuşturmak için uygulanan bir araştırma yöntemi olarak açıklanabilir.

Kişilerarası iletişimde söylem analizi bir ilişkinin sözlü veya sözsüz yanının incelenmesidir. Bazı söylemler diğerlerinden daha meşru olarak düşünülebilir. Televizyon haberleri söylemi radyodan daha çok tercih edilmektedir. Toplumda söylemler arasında sürekli ideolojik mücadele vardır. Söylemin rolü söylemin gücünü ve tehlikesini önlemek ve şans olaylarına ayak uydurmak, düşündürücü ve güçlü materyalliğinden sakınmaktır (Erdoğan ve Alemdar, 2002, s.351).

Medya metinleri ve eğitim politikaları belirli sosyal gerçeklikleri temsil eden ve konumları yapılandıran sosyal uygulamalar gibi söylemler olarak anlaşılabilir (Thomas, 2006). Bu tür bir anlayış, Luke (2002)'nin "metnin, dilin ve söylemin analitik olarak karmaşık bir biçimde üretimin anlam kazandığı ve bilginin iç içe geçtiği durumlarda başlıca toplumsal ilişkilere, vatandaşlığa, politik yaşama ve ekonomik davranışlar ile eylemlere dönüştüğü" görüşü ile aynı eksende çağdaş bir toplumdaki dilin ve metinlerin önemine vurgu yapmaktadır. Bir söylem olarak medya ve politikayı kavramak için gücün ve bilginin bağlayıcılığını açıklayan Foucauldian söylem teorisine atıfta bulunmak gereklidir (Foucalt, 1976'ten akt. Housley, 2016, s.207). Gerçekliği algılama çabası bakımından söylemler güç göstergeleridir. Söylemsel çabalar, dünyanın ortak aklını ve hegemonik yapısını betimlemeyi tercih eden bir söylemi inşa etmektedirler (Housley, 2016, s.207).

Medya ve politika söylemleri eğitime yönelik söylenen ve düşünülen konuları tanımlamakla beraber kimin, nerede, ne zaman ve hangi yetki ile söylediğini de belirlemek için söylemsel bir mücadele içinde çalışmaktadır. Medya metinleri mukavemet ve güç ilişkisi içine gömülü kurumsal, kamusal söylem biçimleridir (Fairclough, 1995). Benzer biçimde eğitim politikası söylemsel pratikler olarak algılanabilirken söylem ilişkili problemler olarak da incelenebilirler (Taylor, 2004).

İdeolojik bir aygıt olarak eğitim

Devletin meşruiyetini kabul ettirebilmesi için bazı baskı/çıkar grupları bulunmaktadır. Bu gruplar siyasal erk üzerinde doğrudan ya da dolaylı biçimde

ikna çabasına girişmektedirler. Bu çabaların temel hedefi özellikle yöneticilerin sürekli olarak dikkat etmeleri gereken bir etken olan kamuoyudur. Kamuoyunu belirlenen hedefler konusunda etkilemek ve menfaatleri meşruiyeti bağlamında olumlu görüşler iletmek için dolaylı etkileme yönteminden yararlanılmaktadır (Kapani, 2001, s.207).

İdeolojik devlet aygıtları devletin doğrudan ve dolaylı etkileme mekanizmalarını yapılandıran, kapitalizmin meşruiyetini koruma altına aldığı aile, medya, eğitim gibi kurumsal çerçeveleri servis eder. Politika yapıcılar devletin ideolojik aygıtlarını etkin kullanarak hakim ideolojinin yörüngesinde toplumun işbirliği yapmasına yardımcı olmaktadır. Devlet ideolojik aygıtları ile kitleleri etkileyemediği durumda güvenlik güçleri olarak tanımlanan baskıcı aygıtlarını yürürlüğe sokmaktadır. Althusser'in sistematize ettiği devletin aygıtlarından ideolojik aygıtlar içinde okul kurumu da bulunmaktadır. Bunlar eğitim politikalarının uygulamaya geçmesinde kritik bir öneme sahiptirler (Öztürk, 2015). Kapani'ye göre baskı grupları "görünmez hükümet", "üçüncü meclis", "anonim imparatorluk" gibi tanımlamalarla anılabilirler. Kapani (2001, s.208) eleştirel bir bakış açısıyla baskı gruplarının menfaatlerinin toplumsal fayda ya da kazanım sağlamasa bile bu menfaatler doğrultusunda mücadele edebildiklerini ifade etmektedir.

Althusser (1995, s.170), devletin baskı aygıtlarının "zor kullanarak" işlediğini, oysa devletin ideolojik aygıtlarının "ideoloji kullanarak" işlediğini söylemektedir. Medya, egemen ideolojiyi besleyen ve güçlendiren dolaylı etkileme mekanizması olarak açıklanabilir. Eğitim politikalarının toplum tarafından içselleştirilmesi, bu politikalara uygun davranış örüntülerinin gerçekleştirilmesi için medyanın teşvik edici bir işlevi bulunmaktadır.

Basın ve yayın yoluyla propaganda yapmak kamuoyu oluşturma amacına hizmet eden birincil tekniktir. Özellikle medyanın bu süreçte önemli rol oynadığı ve etkin çıkar gruplarının da kendi tekellerinde bulunan kitlesel iletişim araçlarının var olduğu gerçeğiyle yöneticilerin hareket ettiği bilinmektedir.

Eğitim politikaları üzerinde medyanın etkisi (örnek haberler)

Öğretmenlerin rotasyonu uygulaması uzun süre aynı kurumda çalışan eğitimcilerin okul kültürüne yeni bir açılım sağlayamadığı düşüncesi ile gündeme gelmiştir. Ayrıca bazı kurumların kemik kadro oluşturmaları nedeniyle diğer

öğretmenlerin o kurumlarda görev yapamaması bazı gruplar tarafından MEB'e iletilmiştir. Ancak baskın olan grupların etkisiyle uygulama eleştirilmiş ve sendikaların tepkisini çekmiştir. Basın bu uygulamanın kaldırılması yönünde haberler yapmış ve baskın grupların çıkarlarını savunarak MEB'in öğretmen rotasyon uygulamasını rafa kaldırmasına neden olmuştur. Eğitimde özelleştirme politikaları kapsamında yürürlüğe giren özel okullara devlet teşvikleri, medyanın liberal eğitim politikalarına gösterdiği olumlu tutumu açıklamaktadır. Nitekim medya bu politikanın başından beri MEB'in yanında yer alarak kamu desteği oluşmasında etkin rol oynamıştır.

Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasına yönelik medya okul öncesi eğitimin önemi ile ilgili çeşitli haberler yapmakta, politika yapıcıların da çabasıyla kamu spotları oluşturulmaktadır. Oysaki ülkemizde okul öncesi eğitime devam eden öğrenci oranı %45 civarında kalmıştır. Avrupa ülkelerinde bu oran yaklaşık %90'dır. Parasız Okul Öncesi Eğitim İçin İmza Kampanyası eğitim politikacılarından bağımsız sadece medyanın etkili olmasıyla haber haline gelerek kamuoyuna aktarılmıştır. MEB okul öncesi eğitimi zorunlu eğitim kapsamına almıştır.

Medyada geniş yer bulan bazı bakanların söylemleri eğitim camiasının olumsuz tepkilerine sebep olmuştur. Yeni kamu yönetimi anlayışını yaptığı reformlarla yerleştirmeye çalışan bazı bakanlar toplam kalite yönetiminin ilkelerine göre MEB'i dönüştürmeye çalışsa da gerek basın, gerek eğitim politikacıları tarafından yeterli düzeyde destek bulamamıştır. İlgili şahsın Bakanlığı süresince sendikaların organize ettiği büyük çaplı eylemlerle anılmıştır. Bazı bakanlar ise medyayla ve paydaşlarıyla olumlu ilişkileri sürdürmüştür.

Ulusal güvenlik alanına giren paralel devlet yapılanması terör örgütünün organize ettiği KPSS sınav sorularının çalınması ve dağıtılması fiilinin, politik çevrelerin de gündeminde yer alması nedeniyle gerek basın gerekse eğitim politikacıları tarafından üzerine gidilmektedir. Bu haber bize medyanın ve siyasetin kolkola geniş çapta gündem belirlediğini göstermektedir. Hem medyanın hem de siyasetin paylaşılan bir hedef doğrultusunda hareket etmesi o hedefe daha güçlü adımlarla ulaşılacağının sinyallerini vermektedir.

Eğitimde özelleştirme politikaları çerçevesinde sayıları her geçen gün artan dershanelerin kapatılarak okullara dönüştürülmesi uygulaması bazı çevrelerin tepkisine neden olsa da toplumun büyük bir çoğunluğu bu karara destek vermiştir. MEB gerekli altyapı düzenlemelerini hazırlayarak, hükümet de özel girişimleri teşvik politikalarına hız vererek uygulamanın kamuoyunda kabul

edilebilirliğini artırmış ve medyayla işbirliği içinde hareket etmiştir. Bu karara karşı çıkan grupların örgütlü ve güçlü desteği olsaydı bu karar da yürürlükten kalkan diğer bazı politikalar gibi gündem dışı tutulabilirdi.

Yönetici görevlendirme yönetmeliği çokça değişikliğe uğramıştır. MEB bu konuda sayısız kararları yürürlüğe sokmuş ancak hukuk pek çok yönetmelik maddesini anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Medyada da sıkça yer bulan yönetici görevlendirme sistemine yönelik sendikaların aktif rolü bulunmaktadır. Konu ile ilgili haberler genellikle var olan gerçekliği olduğu gibi aktaran, medyanın ayna işlevinden beslenmektedir.12 yıllık zorunlu eğitim reformuyla birlikte kamuoyunda bir takım spekülasyonlar ortaya çıkmıştır. MEB yetkililerinin de bazı konulara ilişkin tatmin edici ve bilimsel dayanağı olmayan açıklamaları velilerin kaygılarını artırmıştır. Bu süreçte medya politik boşluğu doldurarak ilkokul birinci sınıfa başlaması gereken 66 aylık çocukların velilerinin dalga halinde doktor raporuyla okula göndermeme eğiliminde bulunmalarının kaynağını oluşturmuştur.

Sonuç

Arslan'a (2006) göre medya yapay gündemler yaratan haberleri aktarırken toplumsal, ekonomik, siyasal ve küresel olayları gerçekliklerinden bir ölçüde saptırarak kamuoyuna aktarmaktadır. Çoğunlukla planlı bir şekilde belli başlıkların propagandasını yaparak olayların gidişatını belirleyici rol üstlenen medya bunu gerek provoke ederek gerekse manipüle ederek gerçekleştirmektedir (Arslan, 2006). Gittikçe çoğalan nüfus ve bilginin küresel ölçekte kontrol edilmesi görevini de üstlenen medya, bu iki patlamanın neden olabileceği eğitim sorunlarına da çözüm aramaktadır. Medyanın sadece birer propaganda, gündem belirleme ya da manipüle etme aracı olduğunu bugünün dünyasında söylemek yanılgıya düşmemize sebep olabilir. Bununla birlikte medyanın dünyadaki eğitim sistemleri ve uygulamaları hakkında bilgilendirici işlevini de yadsımamak gerekmektedir. Ayrıca eğitim politikacılarının planladığı ve yürüttüğü uygulamaların izlenmesi ve değerlendirilmesi, kamuoyuna aktarılması, desteklenmesi ya da geri çekilmesi de medyanın aracılama rolünün bir ürünüdür. Kitle iletişim araçlarının doğru ve bilimsel kullanılması ile eğitimin niteliği artırılabilir. Bireylerin yaratıcı, aktif ve etkin olabilmeleri, kitlesel medya araçlarının etkili olarak kullanılmasıyla geleceğin eğitiminde rol oynamaları sağlanabilecektir. Eğitimin başarısı sadece insan varlığının

yerine mekanik yöntemleri yerleştirerek elde edilemez. Çok sayıda insanı daha iyi ve daha hızlı yetiştirmek için insan varlığı kadar teknolojik araçları da kullanmak eğitimdeki başarıyı sağlayabilir. Gerek bilgi gerekse nüfus patlaması daha fazla bilginin daha fazla sayıda insana öğretilmesi eğitimin kritik sorunları arasında yer almaktadır. Bugünün dünyasında "en kısa zamanda çok sayıda insanın iyi eğitilmesi" amacı gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Burada söz edilen problemleri başarılı bir şekilde çözüme kavuşturmak için çeşitli kitle iletişim medyalarından oluşan eğitim teknolojisinin öncelikle eğitim süreçlerine dâhil edilmesi gerekmektedir. Nitel ve nicel bir eğitimin yaygınlaşması eğitim teknolojileri altında kitlesel medya araçlarının kullanımıyla kolaylaştırılabilir ve hızlandırılabilir. Nitekim devlet eliyle TRT OKUL ve TRT ÇOCUK kanallarının eğitici ve öğretici içeriği sayesinde çocuk ve gençlerin hatta anne ve babaların da öğrenme yaşantıları edinmelerine fırsat sunmaktadır. Bununla birlikte şüphesiz medya organları özellikle gelişmekte olan ülkelerde geleceğin nesillerini oluşturacak bireylerin her yönden sağlıklı gelişimi için bilimsellik, pedagojik ve etik ilkelerinin ışığında kontrol edilmelidir.

Ülkemizde de medyanın eğitim politikaları üzerindeki etkisine zaman zaman şahit olmaktayız. PISA sınavları ülkelerin eğitim sistemlerini farklı parametreler açısından değerlendiren, gelecek nesillerin gerçek hayata dönük problemleri yorumlarken ve çözerken bilgi ve becerilerini kullanma, analiz etme ve çıkarımlar yapma yeterliklerini ölçen uluslararası ölçekte önemli bir sınavdır. Her üç yılda bir uygulanan bu sınavın sonuçları medya tarafından gündeme getirilmekte ve günlerce tartışılmaktadır. Medya, PISA sınavı başarısızlıklarından ötürü adeta bir günah keçisi bulmaya çalışmaktadır. Bu durum eğitim açısından yenilik ve reform beklentilerini artırmakta, halkın ve iş dünyasının taleplerine kayıtsız kalamayan politika yapıcılarının eğitimde yenilikler peşine düşmesine sebep olmaktadır. Medyanın etkisine bir başka örnek olarak ise yıllardır dile getirilen öğretmenlerin zorunlu rotasyona tabi tutulması tasarısı verilebilir. Bu tasarı sosyal medyada çokça tartışılmış ve tepki çekmiştir. Sosyal medya diğer klasik medya araçlarından farklı olarak bilginin tek taraflı olarak edinilmesinden ziyade karşılıklı hatta çok taraflı olarak edinilmesini ve çoğaltılmasını ifade etmektedir. Sosyal medyada öğretmen rotasyon uygulaması tasarısına yönelik tepkilerin büyümesinin bu düzenlemenin rafa kaldırılmasında pay sahibi olduğu düşünülmektedir.

Görüldüğü üzere medyanın toplumsal hayattaki gücü ve kitleleri etkileyebilme kapasitesi doğrudan ya da dolaylı olarak eğitim politikaları üzerinde de

Kaynakça

Althusser, L. (1995). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*, (Çev. Tümertekin, A.). İstanbul: İthaki Yayınları,

Arabacı, C. (2004). *Basın ve siyaset üzerine, medyada yeni yaklaşımlar (*Ed. Işık, Metin), Konya: Eğitim Yayınları.

Arslan, A. (2006). Medyanın birey, toplum ve kültür üzerine etkileri. *International Journal of Human Sciences*, *1*(1), 1-12.

Arslan, A. (2001). Türk medya elitleri: bir durum tespiti. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, *8*, 135-164.

Bernays, E. L. (1928). Manipulating public opinion: The why and the how. *American journal of Sociology*, *33*(6), 958-971.

Buras, K. (2011). Race, charter schools, and conscious capitalism: On the spatial politics of whiteness as property (and the unconscionable assault on black New Orleans). *Harvard Educational Review*, *81*(2), 296-331.

Chomsky, N. (1993). Medya denetimi: Immediast bildirgesi, (Ş. Süer, Çev.), İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık.

Erdoğan, İ., Alemdar, K. (2002). *Öteki kuram.* Ankara: Erk Yayınları.

Fullan, M. (2000). The return of large-scale reform. Journal of Educational Change, 1, 5–28.

Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., Signorielli, N. (1982). Charting the mainstream: Television's contributions to political orientations. *Journal of communication*, *32*(2), 100-127.

Gerbner, G. (1972). Communication and social environment. *Scientific American*, *227*, 152-160.

Hardy, C., Grant, D., Oswick, C., Putnam, L. (2005). Book Review: Diss-ingdiscourse? A Response. *OrganizationStudies*, *26*(5), 799-804.

Hasan, M. (2010). *Massmedia's impact on educational outcomes in developing countries: Evidence from Pakistan.* Yayımlanmamış doktora tezi thesis submitted to the Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University Washington, DC.

İsmail, N. (2015). The ıntegration of new media in schools: Comparing policy with practice. *International Education Studies, 8*(12), 231-240.

Kabacalı, A. (1990). Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Kuçuradi, İ. (2009). *Çağın olayları arasında*. Türkiye Felsefe Kurumu.

LeGreco, M. (2012). Working with policy: Restructuring healthy eating practices and the circuit of policy communication. *Journal of Applied Communication Research*, *40*(1), 44-64.

Lingard, B. (2013). İsmail, N. (2015). The ıntegration of new media in schools: Comparing policy with practice. *International Education Studies, 8*(12), 231-240.

Politics, policies and pedagogies in education: The selected works of Bob Lingard. Routledge.

Locksley, G. (2009). *The Media and Development: What'stheStory?* World Bank Working Paper No 158.

Louw, E. (2006). *The media and political process*. Sage.

Luke, A. (2002). 5. Beyond science and ideology critique: Developments in critical discourse analysis. *Annual review of applied linguistics*, *22*, 96-110.

Malin, J. R., Lubienski, C. (2015). Educational Expertise, Advocacy, and Media Influence. *education policy analysis archives*, *23*(6), 10-25.

Manyozo, LinjePatrick. 2008. Communicationfor Development: A historicaloverview. InReportspreparedfor UNESCO on theoccasion of the International Association of Media andCommunicationResearch (IAMCR) 50th Anniversary Conference 2007: Media, communication, information: Celebrating 50 years of theoriesandpractice. UNESCO 2008, Reference number CI/EO/2008/RP/1.

McDonnell, L. M. (2009). Repositioning politics in education's circle of knowledge. *Educational Researcher*, *38*(6), 417–427.

Öztürk, Ş. (2015). Politik organizasyon olarak devlet ve kapitalizm. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (36).

Pew Research Center's Internet, American Life Project. (2016). Social Networking. Available: http://www. pewinternet.org/topics/social-networking/. Adresinden erişilmiştir.

Pomerantz, J., Hank, C., Sugimoto, C. R. (2015). The state of social media policies in higher education. *PloS one*, *10*(5), 1-17.

Savaş, G. (2006). Kitle iletişim araçlarına eleştirel bir yaklaşım. *International Journal of Human Sciences*, *1*(1), 1-5.

Strömberg, D. (2004). Mass media competition, political competition, and public policy. *The Review of Economic Studies*, *71*(1), 265-284.

Thomas, S. (2005). *Education policy in the media: Public discourses on education*. Tenerife, Qld.

Tokgöz, O. (2008). *Siyasal iletişimi anlamak.* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

UNESCO (1980). Many Voices, One World: Communication and Society Today and Tomorrow: Towards a New More Just and More Efficient World Information and Communication Order. (The MacBride report). Paris.

Wallace, M. (1995). The contribution of the mass media to the education policy process. *International Journal of Educational Reform*, *4*(2), 124-130.

Wallace, M. (2006). Discourse of derision: The role of the mass media within the education policy process. *Journal of Education Policy, 8*(4), 321-327.

Yüksel, E. (2001). *Medyanın gündem belirleme gücü.* Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

http://www.sabah.com.tr/egitim/2015/08/05/ogretmenlere-rotasyon-mujdesi adresinden 18.05.2016 tarihinde erişilmiştir.

http://www.ntv.com.tr/egitim/ozel-okul-ogrencilerine-verilecek-tesvik-miktari-aciklandi,_wMuViVqZ0GbsIFNRweQWA adresinden 18.05.2016 tarihinde erişilmiştir.

http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/03/26/kpss-hirsizlari-boyle-yakalandi adresinden 18.05.2016 tarihinde erişilmiştir.

http://www.milliyet.com.tr/bakanlik-onunde-atama-eylemi-gundem-1940710/ adresinden 18.05.2016 tarihinde erişilmiştir.

Kısım 4
ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE BAZI EĞİTİM POLİTİKASI UYGULAMALARI

Bölüm 15
Evde Okul Politikası: Amerika, Kanada ve Avustralya Örneği

Bölüm 16
Göç ve Mülteci Eğitim Politikaları: Kanada, Hollanda, Amerika

Bölüm 17
Eğitim Sendika ve Birliklerinin Eğitim Politikalarına Etkileri

Bölüm 18
Türkiye'de Okul Yöneticisi Seçme Politikası

Bölüm 19
Araştırma Üniversiteleri Açma Politikası: Batı Deneyimi

Bölüm 15

Evde Okul Politikası: Amerika, Kanada ve Avustralya Örneği

Ayşen Bakioğlu, Mehmet Uğuz ve Pelin Karaduman

Özet

Bu bölümde, öncelikle evde okul sistemi ile alakalı ön bir bilgi sunulduktan sonra, önce Amerika'da uygulanan evde okul sistemi ile ilgili detaylı bir literatür taraması sunulmuş ve sonrasında Kanada ve Avustralya'da uygulanan evde okul sistemleri detaylı bir inceleme ile verilmiş olup, yabancı ülkelerde uygulanan evde okul sisteminin ülkemizde nasıl ve ne şekilde uygulanabileceği hususunda önerilere yer verilmiştir. Genel hatlarıyla incelendiğinde her üç ülkede gözlenen evde okul uygulamalarında paralellikler olmakla birlikte, denetim noktasında Avustralya'da gözlemlenen evde okul uygulamasının daha sıkı denetim altında olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar, evde okul uygulamasına tabi olmuş öğrencilerin başarı düzeylerinin diğer eğitim sitemlerine tabi olan öğrencilerden daha ileride olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkemiz açısından, bir alternatif olarak evde okul uygulamasına dönük en azından bir projeksiyon çalışması yapılmasının faydalı olacağı söylenebilir.

Kaynaklar

Alpha Omega (2017). Weaver. https://www.aop.com/curriculum/weaver, web adresinden 01/04/2017 tarihinde alınmıştır.

Arai, A. B. (2000). Reasons for home schooling in Canada. *Canadian Journal of Education/Revue canadienne de l'education*, 204-217.

Barratt-Peacock, J. (2003). Australian home education: A model. *Evaluation, Research in Education*, *17*(2-3), 101-111.

Basham, P. (2001). Home Schooling: From the Extreme to the Mainstream. Vancouver, Canada: Fraser Institute

Basham, P., Merrifield, J., Hepburn, C. R. (2007). *Home schooling: From the extreme to the mainstream*. Second Edition. Vancouver, Canada: Fraser Institute.

BC Ministry of Education (2017). Student Statistics - 2016/17 Province - Public and IndependentSchoolsCombined. https://www.bced.gov.bc.ca/reports/pdfs/student_stats/prov.pdf, web adresinden 5/04/2017 tarihide alınmıştır.

Blok, H. (2004). Performance in home schooling: an argument against compulsory schooling in the Netherlands. *International review of Education*, *50*(1), 39-52.

California Association for the Gifted A Position Paper. http://c.ymcdn.com/sites/www.cagifted.org/resource/resmgr/docs/position09hg.pdf?hhSearchTerms=%22homeschooling%22 adresinden 30.05.2016 tarihinde erişilmiştir.

Campbell, P. L. R. (2012). *A qualitative analysis of parental decision-making in regards to homeschooling*. Doktora Tezi. Michigan State University

Duma, T. K., Gates, S., Schwarzer, D. R. (2010). Evidence for homeschooling: Constitutional analysis in light of social science research. *Widener Law Review*. *16*(63), 63-87.

Faris, P. (2006). Home Education In Canada. National Poll Of Home-Schooling Families Shows Startling Results. http://www.imfcanada.org/sites/default/ files/ Home_Education.pdf, web adresinden 29/03/2017 tarihinde alınmıştır.

Fletcher, L.M. (2014). How to Homeschool in Canada. http://thecanadianhome schooler.com/wp-content/uploads/2014/08/How-to-Homeschool-in-Canada.pdf, web adresinden 28/03/2017 tarihinde alınmıştır.

Gaither, M. (2017). *The Wiley Handbook of Home Education*. John Wiley, Sons.

Harding, T., Farrell, A. (2003). Home schooling and legislated education. *Australia, New Zeland Journal of Law*, *1*(2), 125-133.

Hemphill, L. (2005). Distributed Learning: Definitions We Can Use. http://edscourses.ucsd.edu//tep290/fa05/final-papers/sdlcFinalLibby.pdf, web adresinden 31/03/2017 tarihinde alınmıştır.

Home Schooling Review, October (2003). http://education.qld.gov.au/ publication/production/reports/homeschooling.pdf adresinden 30.05.2016 tarihinde erişilmiştir.

HSLDA (2017d). HSLDA New York State. https://www.hslda.org/hs101/NY.aspx, web adresinden 29/03/2017 tarihinde alınmıştır.

HSLDA (2017b). Home Schooling New Mexico. https://www.hslda.org/hs101/NM.aspx?State=NM,, web adresinden 30/03/2017 tarihinde alınmıştır.

HSLDA. (2017a). Homeschool Laws in Your State. https://www.hslda.org/laws/default.asp, web adresinden 29/03/2017 tarihinde alınmıştır.

HSLDA. (2017c). Virginia Organizations. https://www.hslda.org/orgs/default.aspx?State=VA#tabs-2

Humason, J. (2012). *Homeschoolers on homeschooling: In their own words*. Doktora Tezi. The University of Toledo

Kauffman, P., Chen, X., Choy, S. P., Chandler, K. A., Chapman, C. D., Rand, M. R., Ringer, C. (1998). *Indicators of school crime and safety, 1998. US Departments of Education and Justice*. Washington, DC.

Krause, J. M. (2012). Homeschooling: Constructing or deconstructing democracy? Yüksek Lisans Tezi. California State University

Kreager Jr, R. (2010). Homeschoooling: The future of education's most basic ınstitution. *Unıversıty Of Toledo Law Revıew, 42*, 227-252.

Lines, P. (1991). Home Instruction and Growth of The Movement. Ed: Jane Van Galen, Mary Anne Pitman. *Homeschooling. Political, Historical,and Pedagogical Perspectives* içinde (s.9-41). Greenwood Publishing Group.

Lips, D., ve Feinberg, E. (2008*). Homeschooling: A Growing Option in American Education.* Backgrounder. No. 2122. *Heritage Foundation*. http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED501498.pdf, web adresinden 29/03/2017 tarihinde alınmıştır.

Martin-Chang, S., Gould, O. N., ve Meuse, R. E. (2011). The impact of schooling on academic achievement: Evidence from homeschooled and traditionally schooled students. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*, *43*(3), 195-202. https://www.researchgate.net/ publication/232544669_The_Impact_of_Schooling_on_Academic_Achievement_Evidence_From_Homeschooled_and_Traditionally_Schooled_Students, web adresinden 04/04/2017 tarihinde alınmıştır.

Mazama, A., Lundy, G. (2013). African American homeschooling and the question of curricular cultural relevance. *The Journal of Negro Education*, *82*(2), 123-138.

Miser, B. (2005). *Absolute Beginner's Guide to Homeschooling.* Que Publishing

Murphy, J. (2012). *Homeschooling in America: Capturing and assessing the movement*. Corwin Press.

Oblinger, D. G., ve Maruyama, M. K. (1996). *Distributed learning* (Vol. 14). Cause Professional Paper Series 14.Boulder, CO: Cause. https://net.educause.edu/ir/ library/pdf/pub3014.pdf web adresinden 31/03/2017 tarihinde alınmıştır.

Oblinger, D., Barone, C. A., ve Hawkins, B. L. (2001). *Distributed education and its challenges: An overview* (Vol. 1). Washington, DC: American Council on Education. http://wwmr.us/educate/readings/distributed-learning-01.pdf, web adresinden 31/03/2017 tarihinde alınmıştır.

Pelt, D. N. (2015). Home Schooling İn Canada. Fraser Institute. https://www.fraser institute.org/sites/default/files/home-schooling-in-canada-2015-rev2.pdf, web adresinden 28/03/2017 tarihinde alınmıştır.

Priesnitz, W. (2016). A History of the Modern Canadian Homeschooling/Unschooling Movement. http://www.life.ca/lifelearningca/articles/history_of_Canadian_homeschooling_movement.htm, web adresinden 05/04/2017 tarihinde alınmıştır.

Ray (2016a). Research Facts on Homeschooling. *National Home Education Research Institute* (NHERI). https://www.nheri.org/ResearchFacts.pdf, web adresinden 01/04/2017 tarihinde alınmıştır.

Ray (2016b). Homeschool SAT Scores for 2014 Higher Than National Average. https://www.nheri.org/research/nheri-news/homeschool-sat-scores-for-2014-higher-than-national-average.html, web adresinden alınmıştır.

Ray, B. D. (2015). Research Facts on Homeschooling. *National Home Education Research Institute*. http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED556234.pdf, web adresinden 28/03/2017 tarihinde alınmıştır.

Registration for Home Schooling in NSW (2013) http://www.boardofstudies. nsw.edu.au/parents/pdf_doc/home-edu-info-pack-13.pdf adresinden 30.05.2016 tarihinde erişilmiştir.

Rudner, L. M. (1999). The Scholastic Achievement of Home School Students. ERIC/AE Digest. ERIC Development Team. http://ericae.net/digests/tm9905.pdf, web adresinden 07/04/2017 tarihinde alınmıştır.

Smith, C. (2010). *The Evidence of the Superiority of Home Education over Conventional Schooling. A New Zealand Home Educator's Guidebook.* New Zealand: The Home Education Foundation. http://hef.org.nz/wp-content/uploads/2012/10/24-pages-of-research-quotes.pdf, web adresinden 07/04/2017 tarihinde alınmıştır.

Statistics Canada (2015). Elementary- Secondary Education Survey. Headcount enrolments in public and other elementary and secondary schools, Canada, provinces and territories, 2006/2007 to 2010/2011. http://www.statcan.gc.ca/pub/81-595-m/2013099/tbl/tbl1.1-eng.htm, web adresinden 05/04/2017 tarihinde alınmıştır.

Sun, X. (2015). Can homeschooling be an alternative schooling choice? . Doktora Tezi. Unıversity Of Hawaii At Manoa.

Şad, S. N., Akdağ, M. (2010). Evde eğitim. *Milli Eğitim, 39*(188), 19-29.

Taylor, J. W. (1986). Self-concept in home-schooling children. Doctoral dissertation, Andrews University, Berrien Springs, MI. http://digitalcommons.andrews.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1725,context=dissertations, web adresinden 29/03/2017 tarihinde alınmıştır.

Wu, C. (2013). *Resilient journeys: A case study of why and how low-income families practice homeschooling.* Doktora Tezi. West Virginia University

Bölüm 16

Göç ve Mülteci Eğitim Politikaları: Kanada, Hollanda, Amerika

Ayşen Bakioğlu, Gözde Türkmenoğlu ve Esra Yazıcı

Özet

Bu bölümde, Kanada, Hollanda, Amerika Birleşik Devletleri'nde göçmen ve mülteci statüsündeki kişilerin eğitimi araştırılmış ve ülkemizde sayıları 3.7 milyonun üzerine (Resmi tahmin: İçişleri Bakanlığı, Avrupa Sivil Koruma ve İnsani Yardım, 2018) ulaşan Suriyelilerin Türk kültürüne ve eğitim sistemine entegrasyonlarında yararlı olacağı düşünülen ve bu ülkelerde kullanılan uygulamalara yer verilmiştir. 21. yüzyıl geçmişten daha fazla sayıda ülkeler arası göçü beraberinde getirmiştir. Bir öğrenci kendi ülkesinden getirdiği kültür ile başka bir ülkeye göç etmekte, gittiği ülkeye ait farklı bir kültür ile karşılaşmaktadır. Bunun dışında, bu öğrencilerin yaşadıkları dil sorunu, kesintiye uğramış eğitim, aileleri eğitim sistemine dâhil edememe, öğrencilerin göç öncesi dönemde yaşadığı travmalar, becerileri dikkate alınmadan birinci ve ikinci sınıflara yerleştirilme, ırkçı ve zorba davranışlara maruz kalma, kültürel asimilasyon ve öğretmenlerin mülteci eğitim konusundaki yetersizlikleri gibi sorunlar, alacakları eğitimin kalitesini ve akademik başarılarını etkilemektedir. Bu tartışmalardan hareketle, göçmen ve mültecilerin yaşadıkları eğitime ilişkin sorunlar açıklanmış, Amerika, Kanada ve Hollanda'da bu kişilerin eğitime entegre edilmesinde uygulanan yöntemler ve stratejilerden, Ülkemizdeki göçmen eğitimi ve sorunlarının çözümüne de katkısı olabileceği düşüncesiyle, hayli detaylı bahsedilmiştir. Göçmenlerin ve mültecilerin eğitiminde vatandaşlık eğitiminin önemi de vurgulanmıştır. Bu bölümde ulaşılan en önemli sonuç "göçmen öğrencilerin eğitim sisteminin bir gerçeği olduğu ve göçmen ve mülteci çocukların eğitiminde istikrarlı eğitim politikalarının sürdürülmesi gerekliliği" olmuştur.

Kaynaklar

Alisic, E.,Bus, M., Dulack, W., Pennings, L., Splinter, J. (2012). Teachers' experiences supporting children after traumatic exposure. *Journal of traumatic stress*, *25*(1), 98-101.

Avrupa Sivil Koruma ve İnsani Yardım (2018) ec.europe.eu, Turkey_Syrian_Crisis-tr.pdf

Altinyelken, H. K., Karsten, S. (2015). *The Netherlands: Structure, policies, controversies.* https://pure.uva.nl/ws/files/2330850/162387_435671_preprint.pdf adresinden 10.04.2017 tarihinde edinilmiştir.

Australian Government.(2013). Department of Immigration and Border Protection.

Ayoun, M.N. (2014). *An Investigation of the Challenges Experienced by Somali Refugee Students in Canadian Elementary Schools*. University of Windsor Scholarship at UWindsor.

Bakioğlu, A., Kurt, T. (2016). *Eğitimde demokrasi vatandaşlık ve vatanseverlik.* Ankara:Nobel Yayıncılık.

Banks, J. A. (2006). *Race, culture, and education.* Abingdon: Routledge.

Banks, J. A. (2009). Diversity, group identity, and citizenship education in a global age. In J.A. Banks (Ed), *The Routledge International Companion to Multicultural Education* (pp. 303-322). Abingdon: Routledge.

Banks, J. A. (2016). Multicultural education: Characteristics and goals. In J. A. Banks, C. A. M. Banks (Eds), *Multicultural education: Issues and perspectives* (pp. 1-23). Hoboken, NJ: Wiley.

Bhattacharya, G. (2000). The school adjustment of south asian immigrant children in the United States. *Adolescence, 35* (137), 77-85.

Bingeman, K.H.,McCabe, M.,Brewer, C.A. (2014). The Accelerated Basic Literacy Education (ABLE) program in the Waterloo Region District School board. In *Immigrant anfugee students in Canada*. (Eds. Brewer, C.A.,McCabe, M.). Brush Education Inc.

British Columbia. (2016). Strong Start BC. http://www2.gov.bc.ca/gov/content/ education-training/early-learning/learn/strongstart-bc Adresinden 20.05.2016 tarihinde erişilmiştir.

Carlier, M. (2016). Explaining Differences in the Canadian and American Response to the Syrian Refugee Crisis. *Virginia Policy Review, 9*(2),56-83.

Central Bureau for Statistics [CBS].(2016).*Annual report on integration 2016.* https://www.cbs.nl/en-gb/publication/2016/47/annual-report-on-integration-2016 adresinden 10.04.2017 tarihinde edinilmiştir.

Central Bureau for Statistics [CBS]. (2017a). *Most immigrants now come from Syria.* https://www.cbs.nl/en-gb/search?query=keyword%3a%22immigration%22 adresinden 04.04.2017 tarihinde edinilmiştir.

Central Bureau for Statistics [CBS].(2017b).*Migration background still plays a role.*

https://www.cbs.nl/en-gb/news/2016/47/migration-background-still-plays-a-role adresinden 04.04.2017 tarihinde edinilmiştir.

Citizenship and Immigration Canada.(2000). *Facts and Figures 1999: Immigration Overview Ottawa.* Minister of Public Works and Government Services Canada.

Cole, E. (2000). Supporting Refugee and Immigrant Children: Building Bridges Programme of the International Children's Institute in Canada and Overseas.*Refuge: Canada's Journal on Refugees*, *18*(6), 41-45.

Cooper, T. C. (2014). *Refugee students: Educational challenges and strategies for leaders working with third worldpopulations*. (Unpublished doctoral dissertation). University of North Carolina, Chapel Hill.

Crul, M., Keskiner, E., Schneider, J., Lelie, F.,Ghaeminia, S. (2017). No lost generation? Education for refugee children.a comparison between Sweden, Germany, the Netherlands and Turkey. In R, Bauböck, M, Tripkovic (Eds.), *The integration of migrants and refugees: An EUI forum on migration, citizenship and demography* (pp. 62-79). Fiesole: European University Institute.

del Milagro Bruquetas Callejo, M. (2012). *Mind the gap! Policies and practices of educational reception in Rotterdam and Barcelona.*https://pure.uva.nl/ws/files/1738414/106816_09.pdf adresinden 10.04.2017 tarihinde edinilmiştir.

Dryden-Peterson, S., Giles, W. (2010). Introduction: Higher education for refugees. *Refuge*, *27*(2), 3-10.

Dryden-Peterson, S. (2011). *Refugee Education: A Global Review*. Geneva.

Dryden-Peterson, S. (2012). The politics of higher education for refugees in a global movement for primary education. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, *27*(2), 10-18.

Dryden-Peterson S. (2015). *The educational experiences of refugee children in countries of first asylum.* Washington, DC: Migration Policy Institute.

Durán, M. (1990). Some thoughts concerning the education of refugee children. Refuge, *10*(2), 10-13.

European Commission (2008). Education and Migration: Strategies for integrating migrant children in European schools and societies. http://www.nesse.fr/nesse/ activities/reports/activities/reports/education-and-migration-pdf adresinden 05.05.2017 tarihinde edinilmiştir.

Garrett, K. E. (2006) Living inAmerica: Challenges facing new immigrants and refugees. http://research.policyarchive.org/21623.pdf adresinden 05.05.2017 tarihinde edinilmiştir.

Gibson, M. A., Bejínez, L. F. (2002). Dropout prevention: How migrant education supports mexican youth. *Journal of Latinos And Education, 1*(3), 155–175.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2016). 2016 Türkiye Göç raporu. http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu_.pdf adresinden 20.03.2018 tarihinde erişilmiştir.

Guly, C. (2015). Canadaplanstoresettle 25,000 Syrian refugees by the end of February. Los Angeles Times. http://www.latimes.com/world/mexico-americas/la-fg-canada- refugees-20151124-story.html adresinden 28.05.2016tarihinde erişilmiştir.

Herweijer, L. (2009).*Making up the gap: Migrant education in the Netherlands.* The Hague: SCP (The Netherlands Institute for Social Research).

Hohberger, W. (2017). *Çalıştay raporu: Suriyelilerin Türkiye'deki yüksek öğretim sistemine entegrasyonu*. İmak Ofset Basım Yayın: İstanbul.

Humanity in Action [HIA]. (2012). Alliance for refugee youth support and education. http://www.humanityinaction.org/knowledgebase/410-alliance-for-refugee-youth-support-and-education adresinden 11.05.2017 tarihinde edinilmiştir.

Ingleby, D.,Kramer, S. (2012). Country report: Netherlands. In A. Nonchev, N. Tagarov (Eds.),*Integrating refugee and asylum seeking children in the educational systems of EU member states*(pp. 250-278). Sofia: CSD.

Ingleby, D., Kramer, S.,Merry, M. S. (2013). Educational challenges raised by refugee and asylum-seeking children and other newcomers. In E. L. Brown, A. Krŭsteva (Eds.), *Migrants and refugees: Equitable education for displaced populations* (pp. 29-50). Charlotte, NC: Information Age Publishing.

Kaleem, J. (2015). More tha nhalf of Americans have unfavorable view of Islam, poll finds. http://www.huffingtonpost.com/2015/04/10/americans-islam-poll_n_7036574.htmlAsresinden 28.05.2016 tarihinde erişilmiştir.

Kanu, Y. (2008). Educational needs and barriers for African refugee students in Manitoba. *Canadian Journal of Education*, *31*(4), 915.

Kaprielian-Churchill, I. (1996). Refugees and education in Canadian schools. *International Review of Education*, *42*(4), 349-365.

Karsten, S. (2010) *School segregation, in equal opportunities? The labour market integration of the children of immigrants*. Paris: OECD.

Kiche, A. O. (2010). *The educational and occupational aspirations of Sudanese refugee youth in an American public high school in the midwest*.(Unpublished doctoral dissertation). Graduate College of the University of Iowa, Iowa City.

Kilbride, K. M.,Anisef, P. (2001). To Build on Hope: Overcoming the Challenges. http://atwork.settlement.org/downloads/Build_On_Hope_Final_Report.pdf adresinden 21.05.2016 adresinden erişilmiştir.

Kirtas, D. (2015). *Integration of the second-generation immigrants in the Netherlands.* (Unpublished bachelor dissertation). University of Twente, Enschede.

Kymlicka, W. (2013). *Multiculturalism: Success, Failure, andtheFuture.*Washington DC: TransatlanticCouncil on Migration.

Leon, E. (1996). Challenges and solutions for educating migrant students. *JSRI Working Paper, 28*, 1-9.

Lewis, P. G. (2004). *Best Practices and biggest obstacles in educating Hispanic migrant students.* (Unpublished doctoral dissertation). University of North Carolina, Wilmington.

Loerke, K. (2009). Global Migration and Education: Schools, Children, and Families .*Alberta Journal of Educational Research*, *55*(2), 259-262.

Mason, M. (2007).Multiculturalism, shared values and an ethical response to globalization. In P. D. Hershock, M. Mason, J. N. Hawkins (Eds),*Changing education: Leadership, innovation and development in aglobalizing Asia Pacific* (pp. 93-113). Hong Kong: Springer.

Menchaca, V. D., Ruiz-Escalante, J. A. (1995). *Instructional strategies for migrant students* (ERIC Digest). Charleston, WV: ERIC Clearinghouse on Rural Education and Small Schools. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 388 491).

Migration Policy Center (2010). The DREAM Act: Creating opportunities for ımmigrant students and supporting the U.S. economy. www.immigrationpolicy.org/just-facts/dream-act#supportsadresinden 01.05.2017 tarihinde edinilmiştir.

Migration Policy Institute, (2017b). Education. http://www.migrationpolicy.org/topics/postsecondary-education adresinden 10.04.2017 tarihinde edinilmiştir.

McBrien, J. L. (2005). Educational needs and barriers for refugee students in the United States: A Review of Literature. *Review of Educational Research, 75*(3), 329-364.

McHugh, M. (2005). Commentary: Policies in the United States. In P. Strum, D. Biette (Eds.), *Education and immigrant integration in the United States and Canada*(pp. 29-32). Washington, DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars, and The Migration Policy Institute.

OECD. (2010). Strong Performers and Successful Reformers in Education: Lessons from PISA for the United States. https://www.oecd.org/pisa/46623978.pdf adresinden 23.05.2016 tarihinde erişilmiştir.

Ogbu, J. U., Simons, H. D. (1998). Voluntary and Involuntary Minorities:A Cultural-Ecological Theory of SchoolPerformance with Some Implicationsfor Education. https://faculty.washington.edu/rsoder/EDUC305/OgbuSimonsvoluntaryinvoluntary.pdf adresinden 10.05.2017 tarihinde edinilmiştir.

Perry, J. D. (1997). *Migrant education: Thirty years of success, but challenges remain.* Washington, DC: New England Desegregation Assistance Center.

Pine, B. A.,Drachman, D. (2005). Effective child welfare practice with immigrant and public. *Education, 44*(4), 468-486.

Roxas, K.,Roy, L. (2012). “That's how weroll”: A case study of a recently arrived

Saracho, O. N. (1982). The effects of a computer-assisted instruction program on basic skills achievement and attitudes toward instruction of spanish-speaking migrant children. *American Educational Research Journal, 19* (2), 201-219.

Segan, U. A. (2010). United States: The changing face of the United States of America. In U. A. Segal, D. Elliott, N. S. Mayadas (Eds.), *Immigration worldwide policies, practices, and trends* (pp. 29-46). New York: Oxford University Press.

Settlement At Work.org. (2010). Settlement workers in school (SWIS). http://wiki.settlementatwork.org/wiki/Settlement_Workers_in_Schools_(SWIS) Adresinden 29.06.2016 tarihinde erişilmiştir.

Stevens, P.A., Clycq, N., Timmerman, C., van Houtte, M. (2011). Researching race/ethnicity and educational inequality in the Netherlands: A critical review of research literature between 1980 and 2008. *British Educational Research Journal 37*(1), 5-43.

Tecle, S., James. C.E. (2014). Refugee students in Canadian schools educational issues and challeges. In *Immıgrant anf refugee students in Canada. (*Eds. Brewer, C.A.,McCabe, M.). Brush Education Inc.

Teutsch, M.(2017). Education opportunities for recently arrived migrants. In R, Bauböck, M, Tripkovic (Eds.), *The integration of migrants and refugees: An EUI forum on migration, citizenship and demography*(pp. 80-86). Fiesole: European University Institute.

Trudeau Foundation. (2013). BackgrounderEnvironicsResearchgrouppollfortheTrudeau Foundation. http://www.trudeaufoundation.ca/sites/default/files/resultats_en1.pdf adresinden 28.05.2016 tarihinde erişilmiştir.

Uluslararası Af Örgütü. (2016). Mülteci hakları. 15.05.2016 https://www.amnesty.org.tr/icerik/37/1122/turkiye-1951-cenevre-sozlesmesi tarihinde erişilmiştir.

UNHCR. (2015). Mülteciler, sınırı aşan insanlar. Adresinden 15.05.2016 http://www.unhcr.org/turkey/home.php?page=72 tarihinde erişilmiştir.

United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR]. (2010). Convention and protocol relating to the status of refugees. http://www.unhcr.org/ protect/PROTECTION/3b66c2aa10.pdf adresinden 01.05.2017 tarihinde edinilmiştir.

USDE, (1995). Improving America's schools act of 1994. https://www2.ed.gov/ offices/OESE/archives/legislation/ESEA/brochure/iasa-bro.html adresinden 01.05.2017 tarihinde elde edilmiştir.

U.S. Department of Education [USDE]. (2017). Every student succeeds act (ESSA). https://www.ed.gov/essa?src=rn adresinden 30.04.2017 tarihinde edinilmiştir.

Varghese, M. M. (2016). Language diversity and schooling. In Banks, J. A., Banks, C. A. M. (Eds.). *Multicultural education: Issues and perspectives* (pp.188-212). Hoboken, NJ: Wiley.

Villarreal, A., Revilla, A. T. (1998). Creative educational opportunities for migrant students. *IDRA Newsletter, 25* (2), 1-12.

Wilkinson, L. (2002). Factors influencing the academic success of refugee youth in Canada. *Journal of youth studies*, *5*(2), 173-193.

Bölüm 17

Araştırma Üniversiteleri Açma Politikası: Batı Deneyimi

Ayşen Bakioğlu ve Ayşegül Çetin

Özet

Üniversite, özellikle orta çağda Batı Avrupa'nın içerisinde bulunduğu düşünce bunalımını aşmasında mutlak yönetimlerin kilisenin bir alternatifi olarak destekledikleri kurumlar olarak ortaya çıkmışlardır. Bu kurumların ortaya çıkışının ardından Avrupa aydınlanmasının hız kazanmasının sonucu gelişen üniversiteler özellikle sanayi devrimi sonrasında eknomik kaygılar ile hem öğretim biçimini hem de amaçlarını değiştirmek durumunda kalmıştır. Yaşanan teknolojik ve bilimsel gelişmeler günümüzde üniversiteleri kadim bilgilerin aktarıldığı yerler olmaktan daha çok evrensel düşüncenin hakim olduğu bilimsel araştırma alanları haline getirmiştir. Buna paralel olarak yükseköğretime yüklenen bu yeni görev bir kavram olarak "araştırma üniversitelerini" doğurmuştur. Araştırma üniversiteleri deneyimi her toplumda farklı biçimlerde gerçekleşmiş ve gerçekleşmeye de devam etmektedir. Bu noktada özellikle araştırma üniversitelerine dair Batı deneyiminin incelenmesi son yıllarda alanında ihtisaslaşmış üniversiteleri önplana çıkaran Türkiye'deki uygulamalara ışık tutucu nitelikte olabilir.

Kaynaklar

ABD'li Türk Bilim Adamından İlginç Tespitler. (2015, 26 Şubat), *Haberler.com*. https://www.haberler.com/abd-li-turk-bilim-adamindan-ilginc-tespitler-7012210-haberi/ adresinden 18 Mayıs 2017 tarihinde erişilmiştir.

Academic Ranking of World Universities (2017). http://www.shanghairanking.com/ARWU2017.html adresinden 27 Kasım 2017 tarihinde erişilmiştir.

Altbach, P.G., (2011). The Past, Present and Future of the Research University, The Road to Economic Excellence, World Bank. https://doi.org/10.1596/9780821388051_CH01 adresinden 25 Kasım 2017 tarihinde erişilmiştir.

Altbach, P.G., (2013). Advancing the national and global knowledge economy: the role of research universities in developing countries, Studies in Higher Education., http://dx.doi.org/10.1080/03075079.2013.773222 adresinden 24 Kasım 2017 tarihinde erişilmiştir.

Armbruster, C. (2008). Research universities: Autonomy and self-reliance after the entrepreneurial university. *Policy Futures in Education*, *6*(4), 372-389.

Asia's universities inching their way up, (2017, 17 Ağustos). https://www.scidev.net/asia-pacific/education/analysis-blog/asia-universities-inching-their-way-to-the-top.html adresinden 23 Aralık 2017 tarihinde erişilmiştir.

Atalar, A., (2011). *Dünya Çapındaki Üniversite Nitelikleri ve Türk Üniversiteleri* paneli. İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, 27-29 Mayıs 2011.

Boğaziçi Haberler. (2015, 21 Ekim). *Türkiye'den altı üniversite araştırma alanında güçlerini birleştirdi*. http://haberler.boun.edu.tr/tr/haber/turkiyeden-alti-universite-arastirma-alaninda-guclerini-birlestirdi adresinden 18 Mayıs 2017 tarihinde erişilmiştir.

Bienenstock, A. (2008). Essential characteristics of research universities. *Universities as Centres of Research and Knowledge Creation: An Endangered Species*, 33-40.

Biggar Economics (2017) https://biggareconomics.co.uk/category/recent-publications/15).

Crow, M. M., Dabars, W. B. (2015) A new model for the American research university. *Issues in Science and Technology*, *31*(3), 55-62.

Cumhuriyet, (2009, 4 Mart). Araştırma üniversiteleri geliyor. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/46148/_Arastirma_universiteleri__geliyor_.htmlAraştırma Üniversiteleri ve Yükseköğretim, Araştırma ve İnovasyonda Uluslararası Rekabet (2016), Türk Araştırma Üniversiteleri Güçbirliği. Adresinden 18 Mayıs 2017 tarihinde erişilmiştir.

Eğitim Ajansı. (2016). 5 lokomotif üniversitenin ardından sıra araştırma üniversitelerinde, http://www.egitimajansi.com/haber/5-lokomotif-universitenin-ardindan-sira-arastirma-universitelerinde-haberi-56155h.html adresinden 18 Mayıs 2017 tarihinde erişilmiştir.

Economic Contribution of the LERU Universities. (2017). Biggar Economics. https://www.leru.org/files/The-Economic-Contribution-of-the-LERU-Universities-2016-Full-paper.pdf adresinden 18 Aralık 2017 tarihinde erişilmiştir.

European Research Area (ERA). (2013). http://ec.europa.eu/research/era/era_ communication_en.htm adresinden 27 Kasım 2017 tarihinde erişilmiştir.

Geiger, R. L. (2004). *Knowledge and money: Research universities and the paradox of the marketplace*. Stanford University Press.

Geschwind, L., Broström, A., (2014). Managing the teaching–research nexus: ideals and practice in research oriented universities. *Higher Education Research, Development*, 34(1), 60-73, doi: 10.1080/07294360.2014.934332

Hagen, C., (2017). *A Match Made in Arizona: ASU, Starbucks, and Free College, edtechtimes*. https://edtechtimes.com/2017/03/10/a-match-made-in-arizona-asu-starbucks-and-free-higher-education/ aresinden 20 Mayıs 2017 tarihinde erişilmiştir.

Hürriyet. (2017, 17 Mayıs). *YÖK Başkanı Saraç: Üniversitelerimiz bizi gururlandırıyor*. http://www.hurriyet.com.tr/universitelerimiz-bizi-gururlandiriyor-40461039 adresinden 18 Mayıs 2017 tarihinde erişilmiştir.

Kantor, S., Whalley, A. (2014). Knowledge spillovers from research universities: evidence from endowment value shocks. *Review of Economics and Statistics*, *96*(1), 171-188.

League of European Research Universities (LERU). (2017). https://www.leru.org adresinden 17 Aralık 2017 erişilmiştir.

Memand L., Reitter P., Wellmon C., (Eds.). (2017*). The Rise of the Research University*, Chicago: The University of Chicago Press.

Mohrman, K., Ma, W., Baker, D. (2008). The research university in transition: The emerging global model. *Higher education policy*, *21*(1), 5-27.

National Center for Science and Engineering Statistics. (2016). *Higher Education Research and Development (HERD) Survey 2015*., https://www.nsf.gov/statistics/2017/nsf17303/adresinden 19 Mayıs 2017 tarihinde erişilmiştir.

National Research Council. (2012). *Research Universities and the Future of America: Ten Breakthrough Actions Vital to Our Nation's Prosperity and Security*, National Research Council of the National Academies. http://sites.nationalacademies.org/cs/groups/pgasite/documents/webpage/pga_070193.pdf adresinden 21 Mayıs 2017 tarihinde erişilmiştir.

NTV. (2017, 26 Eylül). *Cumhurbaşkanı Erdoğan, 10 araştırma üniversitesini açıkladı.* https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-10-arastirma-universitesini-acikladi,qT4C7XIYTUmWS5PP-1ihBQ adresinden 24 Kasım 2017 tarihinde erişilmiştir.

Ordorika, I., (2006), *Commitment to society: contemporary challenges for public research universities*, "Universities As Centres Of Research And Knowledge Creation: An Endangered Species?", UNESCO Forum on Higher Education, Research and Knowledge. http://www.ses.unam.mx/integrantes/uploadfile/ iordorika/Ordorika_MEMORIA%20Research%20Universities%20Endangered%20Species.pdf adresinden 20 Mayıs 2017 tarihinde erişilmiştir.

Roversi-Monaco, F., Observatory of the Magna Charta Universitatum. (2004). *Managing university autonomy: shifting paradigms in university research; proceedings of the seminar of the Magna Charta Observatory, 15 September 2003*. Bononia University Press.

Serow, R. C. (2000). Research and teaching at a research university. *Higher Education*, *40*(4), 449-463.

Task Force on Teaching and Career Development. (2007). *A Compact To Enhance Teaching And Learning At Harvard*, Harvard University. http://www.tlataskforce.uconn.edu/docs/resources/HarvardTaskForceOnTeachingAndCareerDevelopment_January2007.pdf adresinden 19 Mayıs 2017 tarihinde erişilmiştir.

The Association of East Asia Research Universities. (2017). http://www. aearu.org/about.html adresinden 28 Aralık 2017 tarihinde erişilmiştir.

The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education, (2015). *Basic Classification Description*. http://carnegieclassifications.iu.edu/classification_ descriptions/basic.php adresinden 18 Mayıs 2017 tarihinde erişilmiştir.

The Research Universities Futures Consortium. (2012). *The current health and future well-being of the American research university.* www.researchuniversitiesfutures.org adresinden 19 Mayıs 2017 tarihinde erişilmiştir.

The Top American Research Universities. (2017a). The Center for Measuring University Performance. https://mup.asu.edu/Top-Universities adresinden 17 Aralık 2017 tarihinde erişilmiştir.

The Top American Research Universities, 2016 Annual Report (2017b). The Center for Measuring University Performance. https://mup.asu.edu/sites/default/files/mup-2016-top-american-research-universities-annual-report.pdf adresinden 17 Aralık 2017 tairihinde erişilmiştir.

Times Higher Education World University Rankings, (2017). World University Rankings 2017-2018. Erişim tarihi: 27 Kasım 2017, https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2018/world-ranking#!/page/0/length/25/locations/TR/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats

Upton, S., Warshaw, J. B. (2017). Evidence of hybrid institutional logics in the US public research university. *Journal of Higher Education Policy and Management*, *39*(1), 89-103.

Valero, A., Van Reenen, J., (2016) *The Economic Impact of Universities: Evidence from Across the Globe*, National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper Series No.22501., http://www.nber.org/papers/w22501.pdf adresinden 22 Aralık 2017 tarihinde erişilmiştir.

Xuan, Y. (2006). Missions of research university and choice of its organizational framework. *Frontiers of Education in China*, *1*(3), 417-425.

YÖK. (2017, 4 Ekim). *YÖK'te Araştırma ve Aday Araştırma Üniversiteleri ile Toplantı.* http://www.yok.gov.tr/web/guest/arastirma-universitelerinin-rektorleri-ile-toplanti adresinden 24 Kasım 2017 tarihinde erişilmiştir.

YÖK. (1999). Bologna Bildirgesi. http://www.yok.gov.tr/web/uluslararasi-iliskiler/bologna-bildirgesi-1999- adresinden 17 Aralık 2017 tarihinde erişilmiştir.

Yusuf, S., Nabeshima, K. (Eds.). (2007). *How universities promote economic growth*. World Bank Publications.

KARANTİNADAN KRİZE

PANDEMİNİN KÜRESEL ETKİLERİ

Editör:
Mustafa AYDIN

ALTINBAS ÜNİVERSİTESİ Yayınları

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ Yayınları

KARANTİNADAN KRİZE PANDEMİNİN KÜRESEL ETKİLERİ

Editör: Mustafa AYDIN

Yayın No.: 80
100. Yıl Armağan Kitapları: 39
ISBN: 978-625-8174-51-9
E-ISBN: 978-625-8174-52-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

Copyright 2023, ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Bu baskının bütün hakları Altınbaş Üniversitesi Yayınları'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI bir Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. iştirakidir. SERTİFİKA NO.: 40340.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı Etkinliklerini Düzenleme ve Koordinasyon Komisyonu Başkanı: Prof. Dr. Turgut İPEK
Yayın Danışmanı: Evşen ÇERKEŞLİ
Seri Koordinatörü: Dr. Ersin EMBEL
Kapak Tasarım: Osman ÖZÇELİK
Sayfa Tasarım: Erdal Tarkan KARA (erdal@nobelyayin.com)
Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Aydın, Mustafa.
Karantinadan Krize Pandeminin Küresel Etkileri / *Mustafa Aydın*
1. Basım. X+302 s. 14x21,5 cm. Kaynakça var dizin yok.
ISBN: 978-625-8174-51-9
E-ISBN: 978-625-8174-52-6
1. Pandemi 2. Küresel Yönetişim 3. Küresel Güvenlik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

İÇİNDEKİLER

Sunuş iii

Ön Söz v
Mustafa Aydın

1. Koronavirüs Pandemisi ve Küresel Etkileri Üzerine Düşünceler 1
Mustafa Aydın

2. Pandemilerin Tarihi ve Öğrenilmeyen Dersler 22
Haldun Yalçınkaya

3. Küresel Yönetişim ve COVID-19 Pandemisi 41
Dilaver Arıkan Açar

4. Covid-19 Pandemisiyle Mücadelede Ulusal Tedbirler 70
Haluk Karadağ

5. Pandemi Döneminde Siyaset, Medya ve Gerçeklik Ötesi Toplum 92
Cihan Dizdaroğlu ve Esra Dilek

6. Pandeminin Küresel Güvenliğe Yansımaları: Sorunlar ve Çözümler 120
Haluk Karadağ

7. Covid-19, Barış ve Çatışma 140
Cihan Dizdaroğlu

8. Salgın Sonrası Dünya ve Türkiye Ekonomisinde Eğilimler 164
Özgür Orhangazi

9. Küreselleşme ve Sürdürülebilir Kalkınma 184
Çiğdem Üstün

10. Pandemi Sonrası Dönemde Bilgi Çağının Devlet-Toplum İlişkileri ve Demokrasiler 212
Haldun Yalçınkaya

11. Pandemi Sonrası Dünyadan Beklenenler 232
Sinem Akgül-Açıkmeşe ve Çiğdem Üstün

KAYNAKÇA 259

YAZARLAR 297

KORONAVİRÜS PANDEMİSİ VE KÜRESEL ETKİLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Mustafa AYDIN*

GİRİŞ

İnsanlarda genellikle fazla ağır geçmeyen vakalara neden olan ve ilk olarak 1960'larda keşfedilen koronavirüs, 2000'li yıllarda daha ağır geçen ve ölümlere neden olan versiyonlarıyla - 2002'de SARS (*Severe Acute Respiratory Syndrome* - Şiddetli Akut Solunum Yolu Sendromu) ile 2012'de MERS (*Middle East Respiratory Syndrome* - Orta Doğu Solunum Sendromu) - gündeme gelmişse de, 2019'un son aylarında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde nihayetinde SARS-CoV-2 koduyla tanımlanan versiyonu (*Novel Coronavirus* - Yeni Koronavirüs) ortaya çıktığında birkaç ay içerinde tüm dünyayı etkisi altına alacak COVID-19 (Korona) pandemisine neden olabileceği öngörülememişti. Her ne kadar ölüm/hasta oranları SARS (%9,6) ve MERS'e (%34) göre daha düşük (şimdilik resmi rakamlara göre tahminen %1-1,5 civarında) kaldıysa da,[1] küresel yaygınlık

* Prof. Dr., Kadir Has Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, maydin@khas.edu.tr
Bu bölüm temelde daha önce "Koronavirüs Sonrası Dünya" başlığıyla yayınladığım (*Panorama*, 28 Nisan 2020, https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/28/koronavirus-sonrasi-dunya/) çalışmanın gözden geçirilerek genişletilmesiyle ortaya çıkmıştır. Konunun farklı yönleriyle ilgili görüşlerimi şu çalışmalarda dile getirmiştim: "Koronavirüs sonrası için siyaset tasavvurları", *YetkinReport*, 18 Nisan 2020, https://yetkinreport.com/2020/04/18/koronavirus-sonrasi-icin-siyaset-tasavvurlari/; "Virüse Karşı Başarıda Üç Şart", *Karar*, 27 Nisan 2020, s. 11, https://www.karar.com/yazarlar/taha-akyol/viruse-karsi-basarida-uc-sart-1559275 (tamamı için Erişim Tarihi: 26 Şubat 2023); ve "Covid-19 ve Uluslararası Düzen", *Covid 19 Sonrası Küresel Sistem; Eski Sorunlar, Yeni Trendler*, Ankara, Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2020.

1 Tahminler https://www.worldometers.info/coronavirus/coronavirus-death-rate/ (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2023) adresinden alınmıştır. Her ne kadar virüsün yayılmaya başladığı ilk günlerde bu oran %3'ler civarında tahmin edilmişse de, daha sonraki çalışmalar gerçekleşen oranın daha düşük olduğuna işaret etmiştir. Öte yandan,

KAYNAKÇA

Abatay, Burak, "Kademeli Normalleşme Sonrası Sanatçılardan 'Gözünü Yumma' Kampanyası: 'Yok Sayılıyoruz, Kimse Bizi Görmüyor' ", *BBC Türkçe*, 1 Haziran 2021, https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-57314578 (Erişim Tarihi: 21 Eylül 2021).

Abutaleb, Yasmeen, Dawsey, Josh, Nakashima, Ellen ve Miller, Greg, "The U.S. was beset by denial and dysfunction as the coronavirus raged", *The Washington Post*, 4 Nisan 2020, https://www.washingtonpost.com/national-security/2020/04/04/coronavirus-government-dysfunction/?arc404=true&itid=lk_interstitial_manual_40&itid=lk_interstitial_manual_41 (Erişim Tarihi: 25 Ekim 2020).

Açar, Dilaver Arıkan, "Küresel Yönetişim Çerçevesinde Küresel Sağlık Riskleri ve 2020 Pandemi Krizi", Elif Uzgören ve Dilaver Arıkan Açar (der.) *Küreselleşmenin Krizi Pandemi ve Uluslararası Siyaset*, Ankara, Nobel, 2020, s. 19-20.

Açar, Dilaver Arıkan, "Küresel Yönetişim ve COVID-19 Pandemisi", *Global Akademi Politika Notları*, 2020, http://www.uikglobalacademy.com/wp-content/uploads/2020/08/AACAR_Uluslararasi-Yonetisim_v.1.pdf (Erişim Tarihi: 27 Ekim 2021).

Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Çulha Zabcı, Filiz, *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2017.

Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Köker, Levent, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara, İmge Yayınları, 1990.

Akdoğan, Arif, "TSK'da Koronavirüsle Mücadele Kapsamındaki Yeni Önlemler Ele Alındı", *Anadolu Ajansı*, 17 Mart 2020. https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/tskda-koronavirusle-mucadele-kapsamindaki-yeni-onlemler-ele-alindi/1769130 (Erişim Tarihi: 12 Eylül 2021).

Akgül-Açıkmeşe, Sinem, "COVID-19 ve Güvenlikleştirme", Zeynep Alemdar ve Burcu Özdemir Sarıgil (der.), *2020'de Kadınlar, Dünya Politikası ve Türkiye, Dış Politikada Kadınlar*, Aralık 2020, http://wfp14.org/wp-content/uploads/2021/03/DPK-2020-Almanak-1.pdf (Erişim Tarihi: 27 Ekim 2021).

Aksu, Ceren, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre", *Güney Ege Kalkınma Ajansı*, 2011, http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19v5e0 0u1ru61bbncf2qmlcpv8.pdf (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

Aktan, Sertaç, "COVID-19'a kadınlar erkeklerden neden daha dayanıklı? Bilim insanları açıklıyor", *Euronews*, 27 Nisan 2020, https://tr.euronews.com/2020/04/27/koronavirus-covid-19-kadinlar-daha-dayanikli-peki-erkekler-neden-daha-kolay-oluyor (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020).

Akyüz, Selman Selim, "Yanlış Bilgi Salgını: COVID-19 Salgını Döneminde Türkiye'de Dolaşıma Giren Sahte Haberler," *Akdeniz İletişim Dergisi*, No. 34, 2020, s. 432-434.

Alameşe, Yahya, "COVID 19 Salgını ve İnsani Güvenlik", *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, No. 1, 2021.

Altınok, Serdar vd., "Küresel İklim Değişikliği Sorununun Çözümü İçin Yeni Bir Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı", 2015, https://www.avekon.org/papers/1393.pdf (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

Altman, Steven A. ve Bastian, Caroline R., "DHL Trade Growth Atlas 2022: Mapping the Shifting Landscape of Global Trade", *DHL*, 2022, https://www.dhl.com/content/dam/dhl/global/delivered/documents/pdf/dhl-trade-growth-atlas-2022-complete-report.pdf (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2023).

Amaro, Silvia v.d., "G-7 nations reach historic deal on global tax reform", *CNBC*, https://www.cnbc.com/2021/06/05/g-7-nations-reach-historic-deal-on-global-tax-reform.html (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023).

Amat, Francesc vd., "Pandemics meet democracy: Experimental evidence from the COVID-19 crisis in Spain", *OSF*, 5 Nisan 2020, https://osf.io/dkusw/download (Erişim tarihi 29 Aralık 2022).

Andone, Dakin, "Protests are popping up across the US over stay-at-home restrictions", *CNN News*, 17 Nisan 2020, https://edition.cnn.com/2020/04/16/us/protests-coronavirus-stay-home-orders/index.html (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2020).

Aras, Bülent ve Brown, Devin Patrick, "COVID-19 and Civil Conflict: The Cases of Syria, Libya and Yemen", Ağustos 2020, https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/CKeditorImages/20200824-21081688.pdf (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020), s. 9.

Armstrong, Kathryn, Mao, Frances ve Housden, Tom, "Aukus deal: US, UK and Australia agree on nuclear submarine project", *BBC*, 14 Mart 2023, https://www.bbc.com/news/world-australia-64945819, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2023).

Avrupa Birliği, *Avrupa için Onarım Planı*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/recovery-plan-europe_en (Erişim tarihi 17 Ekim 2020).

Aydın, Mustafa, "Koronavirüs sonrası için siyaset tasavvurları", *Yetkin-Report*, 18 Nisan 2020, https:// yetkinreport.com/2020/04/18/koronavirus-sonrasi-icin-siyaset-tasavvurlari/ (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2023)

Aydın, Mustafa, "Covid-19 ve Uluslararası Düzen", *Covid 19 Sonrası Küresel Sistem; Eski Sorunlar, Yeni Trendler*, Ankara, Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2020.

Aydın, Mustafa vd., "Kantitatif Araştırma Raporu: Türkiye Siyasal Sosyal Eğilimler Araştırması 2020", *Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Grubu*, 7 Ocak 2021, s. 34-128.

Aydın, Mustafa, "Koronavirüs Sonrası Dünya", *Panorama*, 28 Nisan 2020, https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/28/koronavirus-sonrasi-dunya/ (Erişim Tarihi: 5 Mart 2023).

Aydın, Mustafa, "Virüse Karşı Başarıda Üç Şart", *Karar Gazetesi*, Röportaj, 27 Nisan 2020, https://www.karar.com/yazarlar/taha-akyol/virus-e-karsi-basarida-uc-sart-1559275 (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2023).

Babones, Salvatore, "Yes, Blame WHO for Its Disastrous Coronavirus Response", *Foreign Policy*, 27 Mayıs 2020, https://foreignpolicy.com/2020/05/27/who-health-china-coronavirus-tedros/ (Erişim tarihi 17 Ekim 2020).

Balfour, Rosa, Bomassi, Lizza ve Martinelli, Marta, "Coronavirus and the Widening Global North-South Gap", *Carnegie Europe*, 25 Nisan 2022, https://carnegieeurope.eu/2022/04/25/coronavirus-and-widening-global-north-south-gap-pub-86891(Erişim Tarihi: 11 Ocak 2023)

Barbier, Edward B. ve Burgess, Joanne C., "Sustainable development goal indicators: Analyzing trade-offs and complementarities", *World Development*, 122, 2019, s. 295-305.

Barbier, Edward B. ve Burgess, Joanne C., "Sustainability and development after COVID 19", *World Development*, No. 135, 2020, https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X20302084?via%3Dihub (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

Barlow, Pepita et. al., "COVID-19 and the Collapse of Global Trade: Building An Effective Public Health Response", *The Lancet*, Cilt 5, No. 2, 2021, s. e102-e103.

Barret, Phillip et.al., "After-Effects of the COVID-19 Pandemic: Prospects for Medium-Term Economic Damage", *IMF Working Paper*: WP/21/203, s. 2, https://www.imf.org/en/Publications/ WP/Issues/2021/07/30/After-Effects-of-the-COVID-19-Pandemic-Prospects-for-Medium-Term-Economic-Damage-462898 (Erişim Tarihi: 19 Eylül 2021).

Bayerlein, Michael ve Gyöngyösi, Győző, "The Impact of COVID-19 on Populism," *Kieler Beitrage Zur Wirtschaftspolitik*, No 29, 2020, https://www.ifw-kiel.de/fileadmin/Dateiverwaltung/IfW-Publications/Michael_Bayerlein/Impact_COVID_19_on_Populism_Bayerlein_et_al_6_2020.pdf (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2021).

Baykan, Dildar, "Trump ABD'ye göçmen kabulünü 60 gün süreyle askıya alınacağını duyurdu," *Anadolu Ajansı*, 22 Nisan 2020, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trump-abdye-gocmen-kabulunun-60-gun-sureyle-askiya-alinacagini-duyurdu/1813744 (Erişim Tarihi: 6 Ekim 2021).

Beken, Hikmet Gülçin, "21. Yüzyılda (Evrensel) Temel Gelir Tartışmaları", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 42, No. 2, Aralık 2020.

Belluz, Julia, "China hid the severity of its coronavirus outbreak and muzzled whistleblowers — because it can", *Vox*, 10 Şubat 2020, https://www.vox.com/2020/2/10/21124881/coronavirus-outbreak-china-li-wenliang-world-health-organization (Erişim tarihi 11 Ocak 2023).

Berti, Lucas, "The Brazilian report: Eight Brazilian States set a Date for School Reopenings", *Brasilian Report*, 6 Ekim 2020, https://brazilian.report/coronavirus-brazil-live-blog/2020/10/06/eight-brazilian-states-set-a-date-for-reopening-schools/ (Erişim Tarihi: 23 Ekim 2020).

Bilgili, Muhammed Yunus, "Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Boyutlarıyla Sürdürülebilir Kalkınma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, No. 40, 2017, s. 559-570.

Bilgü, Hamza, Karademir, Perihan, Taşdemir, Ahmet et.al. (Yayına Hazırlayanlar), *Türkiye Salgın Hastalıklar Tarihi Bibliyografyası*, İstanbul, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, 2020.

Billing, Lynzy, "Duterte's Response to the Coronavirus: 'Shoot Them Dead,'" *Foreign Policy*, 16 Nisan 2020, https://foreignpolicy.com/2020/04/16/duterte-philippines-coronavirus-response-shoot-them-dead/ (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2021).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, *1 Temmuz 2020 Tarihli Karar, S/RES/2532(2020),* 2020, https://undocs.org/en/S/RES/2532(2020) (Erişim tarihi 17 Ekim 2020).

Birleşmiş Milletler Türkiye, *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları*, https://turkiye.un.org/tr/sdgs (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2023).

BM Genel Sekreteri'nin küresel ateşkes çağrısına yönelik bireysel destek kampanyası, *Avaaz*, https://secure.avaaz.org/campaign/en/global_ceasefire_loc/?copy (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2020).

Boniol, Mathieu vd., "Gender equity in the health workforce: Analysis of 104 countries", *Health Workforce Working Paper 1*, 2019, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/311314/WHO-HIS-HWF-Gender-WP1-2019.1-eng.pdf (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

"Boris Johnson pictured drinking at No 10 lockdown event," *BBC News*, 23 Mayıs 2022, https://www.bbc.com/news/uk-politics-61557064 (Erişim Tarihi: 4 Ocak 2023).

Borkowski, Artur, *COVID-19: Missing More Than a Classroom The impact of school closures on children's nutrition*, WFP & UNICEF, Ocak 2021 https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/COVID-19_Missing_More_Than_a_Classroom_The_impact_of_school_closures_on_childrens_nutrition.pdf (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023).

Boseley, Sarah, "China Blocks Entry to WHO Team Studying COVID's Origins", *The Guardian*, 5 Ocak 2021, https://www.theguardian.com/world/2021/jan/05/china-blocks-entry-to-who-team-studying-covids-origins (Erişim Tarihi: 26 Eylül 2021).

Brands, Hal ve Gavin, Francis J., *COVID-19 and World Order*, Baltimore, John Hopkins University Press, 2020, s. 137.

"Brasil Persident Bolsonaro's wife, minister test positive for Covid-19", *Reuters*, 30 Temmuz 2020, https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-brazil-idUSKCN24V2HQ (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2020).

"Brezilya'da korona rakamlarına hükümet müdahalesi", *Deutsche Welle,* 22 Eylül 2020, https://www.dw.com/tr/brezilyada-korona-rakamlar%C4%B1na-h%C3%BCk%C3%BCmet-m%C3%Bcdahalesi/a-53723540 (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2020).

Brookings Institution, "The Secret Sauce Behind Israel's Successful COVID-19 Vaccination Program", 5 Ocak 2021, https://www.brookings.edu/blog/up-front/2021/01/05/the-secret-sauce-behind-israels-successful-covid-19-vaccination-program/ (Erişim Tarihi: 4 Ocak 2023).

Budryk, Zack, "Families of COVID-19 Victims Bring Lawsuit Against Spanish PM", *The Hill*, 5 Aralık 2020, https://thehill.com/policy/international/europe/497310-families-of-covid-19-victims-bring-law-suit-against-spanish-pm (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2020).

Buzan, Barry, Wæver, Ole ve De Wilde, Jaap, *Security: A Framework for Analysis*, Boulder Co., Lynne Rienner Publishers, 1998.

Caner, Oğuz ve Akıl, Abdülkadir, "Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınması ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Konvansiyonu", *İs-*

tanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, No. 14, Güz 2008, s. 75-95, https://www.ticaret.edu.tr/uploads/kutuphane/dergi/s14/075-095.pdf (Erişim tarihi 28 Aralık 2022)

Casero-Ripollés, Andreu, "Impact of COVID-19 on the media system. Communicative and democratic consequences of news consumption during the outbreak", *El profesional de la información*, Cilt 29, No. 2, 2020, s. 2-3.

Center for Disease Control and Prevention, "History of 1918 Flu Pandemic", https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/1918-commemoration/1918-pandemic-history.htm (Erişim Tarihi: 4 Mart 2023).

Center on Budget and Policy Priorities, *Tracking the COVID-19 Economy's Effects on Food, Housing, and Employment Hardships*, https://www.cbpp.org/research/poverty-and-inequality/tracking-the-covid-19-economys-effects-on-food-housing-and (Erişim Tarihi: 09/01/2023)

Centre for International Governance Innovation, "Global Platform Governance Network", https://www.cigionline.org/topics/platform-governance/ (Erişim Tarihi: 1 Ekim 2021.)

Chadwick, Lauren, "The future of the European project is at stake: EU in crosshairs of coronavirus pandemic", *Euronews*. 27 Mart 2020, https://www.euronews.com/2020/03/27/the-future-of-the-european-project-is-at-stake-eu-in-crosshairs-of-coronavirus-pandemic, (Erişim tarihi 17 Ekim 2020).

Chen, Yawen, "China GDP Delay Amplifies Economic Distress Signal", *Reuters*, 18 Ekim 2022, https://www.reuters.com/breakingviews/china-gdp-delay-amplifies-economic-distress-signal-2022-10-18/ (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2022).

Cheremisinoff, Nicholas P. ve Bendavid-Val, Avrom, "Industry Specific Pollution Prevention Practices", *Green Profits*, 2001, https://www.sciencedirect.com/topics/earth-and-planetary-sciences/balance-economic (Erişim tarihi 28 Aralık 2022).

"China delayed releasing coronavirus info, frustrating WHO", *Associated Press*, 2 Haziran 2020, https://apnews.com/article/united-nations-health-ap-top-news-virus-outbreak-public-health-3c061794970661042b18d5aeaaed9fae (Erişim tarihi 11 Ocak 2023).

"China, The WHO and The Power Grab That Fuelled a Pandemic," *The Sunday Times*, 14 Ağustos 2021, https://www.thetimes.co.uk/article/china-the-who-and-the-power-grab-that-fuelled-a-pandemic-3mt05m06n, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2023).

"Chinese envoy says war with Australia is 'unrealistic'" *South China Morning Post*, 23 Mart 2023,https://www.scmp.com/news/asia/australasia/article/3214546/chinese-envoy-says-war-australia-unrealistic, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2023).

Clapp, Jennifer, "The Distancing of Waste: Overconsumption in a Global Economy" içinde *Confronting Consumption*, Cambridge, MA., MIT Press, 2002, s. 155-176.

Coalition for Epidemic Preparedness Innovations (CEPI), https://cepi.net/about/whyweexist/ (Erişim tarihi 16 Ekim 2020).

Coker, Ashley, "Manufacturers Move Away from China in light og supply issues, cost increases", *FreightWaves*, 28 Şubat 2023, https://www.freightwaves.com/news/manufacturers-move-away-from-china-in-light-of-supply-issues-cost-increases (Erişim Tarihi: 14 Mart 2023).

Collins, Michael, "The WHO and China: Dereliction of Duty", *The Council on Foreign Relations*, 27 Şubat 2020, https://www.cfr.org/blog/who-and-china-dereliction-duty (Erişim Tarihi: 25 Mart 2023).

Commission on Global Governance, *Our Global Neighbourhood: The Report of the Commission on Global Governance*, Oxford, Oxford University Press, 1995, s. 2.

"Coronavirus World Map: Tracking the Global Outbreak", *The New York Times*, https://www.nytimes.com/interactive/2021/world/covid-cases.html (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2023).

"Coronavirus: 'We are at War'- Macron", BBC, 16 Mart 2020, https://www.bbc.com/news/av/51917380/coronavirus-we-are-at-war-macron (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2020).

"Coronavirus: Trump moves to pull US out of World Health Organization", *BBC News*, 7 Temmuz 2020, https://www.bbc.com/news/world-us-canada-53327906 (Erişim tarihi 17 Ekim 2020).

Cotter, Kelley, DeCook, Julia R. ve Kanthawala, Shaheen, "Fact-Checking the Crisis: COVID-19, Infodemics, and the Platformization of Truth", *Social Media and Society*, Cilt 8, No.1, 2022, s. 1-13.

Council of Economic Advisors, *Building Back Better: The American Jobs Plan and the American Families Plan*, *Issues Brief,* Mayıs 2021.

Council of Europe, *The Impact of the Sanitary Crisis on Freedom of Expression and Media Freedom*, 7 Temmuz 2020, https://rm.coe.int/16809ef1c7 (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2023).

"COVID Deaths Rare Among Fully Vaccinated", *BBC News*, 14 Eylül 2021, https://www.bbc.com/news/health-58545548 (Erişim Tarihi: 24 Eylül 2021).

"COVID: Brazil's Bolsonaro calls governors 'tyrants' over lockdowns," *BBC News*, 22 Mart 2021, https://www.bbc.com/news/world-latin-america-56479614 (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2021).

"COVID: How The Military's Been Involved In Fighting Coronavirus", *Forces Net*, 18 Şubat 2021. https://www.forces.net/news/coronavirus-how-military-helping (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2021).

"COVID-19 Is Undoing Years of Progress in Curbing Global Poverty", *The Economist*, Mayıs 2020.

"COVID-19 Pandemic: China 'refused to give data' to WHO Team", 14 Şubat 2021, *BBC News*, https://www.bbc.com/news/world-asia-china-56054468 (Erişim Tarihi: 26 Eylül 2021).

"COVID-19 Salgınının Çocuklar Üzerindeki Etkileri", *UNICEF Politika Raporu*, 15 Nisan 2020, s. 14.

"COVID-19 Salgınının Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddeti, Kadın Sünnetini ve Çocuk Yaşta Evliliği Sona Erdirme Çabaları ile Aile Planlaması Üzerindeki Etkisi", *UNFPA Ara Dönem Teknik Bilgi Notu*, 27 Nisan 2020, https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/COVID-19un_Dunyaya_Etkileri_Arastirma_Raporu.pdf (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020).

"COVID-19: Brazil to get fourth health minister since pandemic began," *BBC News*, 16 Mart 2021, https://www.bbc.com/news/world-latin-america-56410626 (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2021).

"Covid: Çin neden diğer ülkelerin aksine 'sıfır Covid' politikasında ısrarlı?", *BBC Türkçe*, 15 Kasım 2021, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59292523 (Erişim Tarihi: 5 Mart 2023).

"Covid: Çin'de koronavirüs vaka sayısı rekor düzeyde arttı, milyonlarca kişi karantinaya alındı", *BBC Türkçe*, 15 Mart 2022, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60748703 (Erişim Tarihi: 5 Mart 2023).

"Covid: Donald Trump and Melania test positive", *BBC News,* 2 Ekim 2020, https://www.bbc.com/news/world-us-canada-54381848 (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2020).

"Covid-19 ve Uluslararası Düzen", *Covid 19 Sonrası Küresel Sistem; Eski Sorunlar, Yeni Trendler*, Ankara, Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2020.

"Covid-19: Ölenlerin sayısını az göstermekle eleştirilen Çin, 1290 vefat daha açıkladı", *Euronews*, 17 Nisan 2020, https://tr.euronews.com/2020/04/17/covid-19-olenlerin-say-s-n-az-gostermekle-elestirilen-cin-1290-vefat-daha-ac-klad (Erişim Tarihi: 5 Mart 2023).

Curan, Enda ve Antsey, Chris, "Pandemic-era Central Banking is Creating Bubbles Everywhere", *Bloomberg Market*, 25 Ocak 2021, https://www.bloomberg.com/news/features/2021-01-24/central-banks-are-creating-bubbles-everywhere-in-the-pandemic (Erişim Tarihi: 30 Ekim 2021).

Curato, Nicole, "The Philippines", Giorgos Katsambekis ve Yannis Stavrakakis (der.) *Populism and the Pandemic: A Collaborative Report*, Populismus Interventions No. 7 (Special Edition), Selanik, Haziran 2020.

Çakır Somlyai, Özge,"Macaristan'da tartışmalara yol açan tasarı yasalaştı: OHAL süresiz olarak uzatıldı, Başbakan Orban ülkeyi belirsiz bir süre boyunca KHK'larla yönetecek," *Medyascope*, 30 Mart 2020, https://medyascope.tv/2020/03/30/macaristanda-tartismalara-yol-acan-tasari-yasalasti-ohal-suresiz-olarak-uzatildi-basbakan-orban-ulkeyi-belirsiz-bir-sure-boyunca-khklarla-yonetecek/ (Erişim Tarihi: 6 Ekim 2021).

Çıtak, Necati, "COVID-19 ve Sınıfsal Eşitsizlik", *TTB COVID-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*, Eylül 2020, https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19-rapor_6_Part56.pdf (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

"Çin'de Pandemi 2.0: DSÖ rakamlardan şüpheli, Biden müdahaleden endişeli", *Independent Türkçe*, 5 Ocak 2023, https://www.indyturk.com/node/595656/dünya/çin'de-pandemi-20-dsö-rakamlardan-şüpheli-biden-müdahaleden-endişeli (Erişim Tarihi: 5 Mart 2023).

Çulcu, Murat, *Spekülatif Marjinal Tarih Tezleri*, İstanbul, E Yayınları, 2015 (İlk Baskı: 1994).

Demir, Ergün, "Pandemi Sürecinde Sosyal Güvenlik ve Sağlığın Finansmanı", *İstanbul Tabip Odası*, Şubat 2021 https://www.istabip.org.tr/6430-pandemi-surecinde-sosyal-guvenlik-ve-sagligin-finansmani-ergun-demir.html (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

Demiralp, Seda, "COVID-19, Populism, and Political Change In Turkey," *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 19, No. 4, 2021.

Dizdaroğlu, Cihan, "COVID-19, Barış ve Çatışma" https://www.globacademy.org/wp-content/uploads/2021/11/CDizdaroglu_BarisCatisma_v.2.pdf (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023).

Doğan, Gülşah ve Tokman, Leyla, "Sürdürülebilir Kalkınmada Sosyal Sürdürülebilirlik ve İşlevsel Kalitenin Önemi", Leyla Tokman ve Ruşen Yamaçlı (der), *Sürdürülebilir Kalkınma Rolüyle Mimarlık*, Eskişehir, Eskişehir Teknik Üniversitesi, 2019, s. 11-31.

Doornbos, Caitlin, "USS Theodore Roosevelt Skipper Says Carrier Won't Wait for All Sailors to Clear Quarantine Before Going Back to Sea", *Stars and Stripes*, 5 Mayıs 2020, https://www.stripes.com/theaters/asia_pacific/uss-theodore-roosevelt-skipper-says-carrier-won-t-wait-for-all-sailors-to-clear-quarantine-before-going-back-to-sea-1.628458 (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2021).

Doshi, Tilak, "Post-Covid-19 'Sustainable Development' Means Little In Precision or Practice", *Forbes*, 28 Ağustos 2020, https://www.forbes.com/sites/tilakdoshi/2020/08/28/post-covid-19-sustainable-development-means-little-in-precision-or-practice/?sh=98e0e4c487b6 (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, "Dünya Enerji Talebi, 2021'de COVID Öncesi Seviyelerin Üzerine Çıktı", 4 Temmuz 2022, https://www.dunyaenerji.org.tr/dunya-enerji-talebi-2021de-covid-oncesi-seviyelerin-uzerine-cikti/ (Erişim tarihi 29 Aralık 2022).

Dünya Sağlık Örgütü, "Managing the COVID-19 infodemic: Promoting healthy behaviours and mitigating the harm from misinformation and disinformation", 23 Eylül 2020, https://www.who.int/news/item/23-09-2020-managing-the-COVID-19-infodemic-promoting-healthy-behaviours-and-mitigating-the-harm-from-misinformation-and-disinformation (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).

Dünya Sağlık Örgütü, *Uluslararası Sağlık Tüzüğü*, WHO Press, 2008, https://www.hssgm.gov.tr/content/documents/uluslararasi_antlasmalar/Uluslararası%20Sağlık%20Tüzüğü.pdf, (Erişim tarihi 16 Ekim 2020).

Dünya Sağlık Örgütü. "DSÖ'nün COVID-19 Müdahale Zaman Çizelgesi", https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline (Erişim tarihi 17 Ekim 2020).

Dünya Turizm Örgütü, "International Tourism and COVID-19", 2023, https://www.unwto.org/tourism-data/international-tourism-and-covid-19 (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2023).

Eflatun, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüpoğlu ve M. Ali Cimcöz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Efrati, Ido, "Israel Cuts Covid Isolation Time to Five Days", *Haaretz*, 17 Ocak 2022, https://www.haaretz.com/israel-news/2022-01-17/ty-article/israel-cuts-covid-isolation-time-to-five-days/0000017f-e137-d568-ad7f-f37f2b170000 (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2023).

El-Erian, Mohamed A., *Central Banks Face a Year of Mounting Challenges*, 2020, https://www.project-syndicate.org/commentary/fed-ecb-captured-by-financial-markets-by-mohamed-a-el-erian-2020-01 (Erişim Tarihi: 30 Ekim 2021).

Elliot, Larry, "During the pandemic, a new variant of capitalism has emerged", *The Guardian,* 30 Temmuz 2021, https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/jul/30/pandemic-new-variant-of-capitalism-spending-covid-state (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2023).

Embroker, "Must-Know Cyber Attack Statistics and Trends", 2021, https://www.embroker.com/blog/cyber-attack-statistics/ (Erişim Tarihi: 28 Eylül 2021).

"Entrenching Peace: Assessing Community Resilience and Peace-building Initiatives in Northeast Nigeria", *Security, Peace and Development*, Nisan 2020, https://reliefweb.int/report/nigeria/entrenching-peace-assessing-community-resilience-and-peace-building-initiatives (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020).

Erdoğan, Emre, "Editörden", *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, No. 1, 2020.

Erdoğan, Murat, "Prof. Dr. Murat Erdoğan: Suriyeliler Nezdinde Aslında Kendi Aynamıza Bakıyoruz", *Evrensel*, 23 Eylül 2020.

Erdoğdu, M. Mustafa ve Akar, Sevda, "Dördüncü Sanayi Devrimi Çerçevesinde Koşulsuz Temel Gelir: Türkiye İçin Bir Değerlendirme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 15, No. 3, 2020.

Ergin, Numan Emre, "Pandemi, maliye politikası ve vergi barışı", *Dünya Gazetesi*, 6 Temmuz 2020, https://www.dunya.com/kose-yazisi/pandemi-maliye-politikasi-ve-vergi-barisi/474398 (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

Esen, Berk, *Global Akademi Konuşmaları*, 18 Mayıs 2021; Şebnem Yardımcı Geyikçi, "Pandemi ve Popülizm," Politik Yol, 15 Mayıs 2021, https://www.politikyol.com/pandemi-ve-populizm/ (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).

EUROMIL, "Armed Forces and COVID-19 Country Profiles; Turkey", http://euromil.org/armed-forces-and-COVID-19/ (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2021).

European Council, "Infographic - COVID-19: the EU's contribution to global vaccine solidarity", https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/covid-covax-global-vaccine-solidarity/ (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2023).

European Institute for Gender Equality, "Gender Equality and the Socio-economic Impact of the COVID-19 Pandemic," 26 Mayıs 2021, https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-and-socio-economic-impact-COVID-19-pandemic (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

Federal Aviation Administration, "Frequently Asked Questions", https://www.faa.gov/airports/airport_safety/wildlife/faq/ (Erişim Tarihi: 27 Eylül 2021).

Feldwisch-Drentrup, Hinnerk, "How WHO Became China's Coronavirus Accomplice", *Foreign Policy*, 2 Nisan 2020.

Ferronato, Navarro ve Torretta, Vincenzo, "Waste Mismanagement in Developing Countries: A Review of Global Issues", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, Cilt 16, No. 9, 2019, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6466021/ (Erişim tarihi 28 Aralık 2022).

Filho, Walter Leal vd., "COVID-19 and the UN Sustainable Development Goals: Threat to Solidarity or an Opportunity?", *Sustainability*, Cilt 12, No. 13, 2020.

Flightradar24, *Flight Tracking Statistics*, https://www.flightradar24.com/data/statistics (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2023).

"G7 ülkeleri, Çok Uluslu Şirketlerin En Az Yüzde 15 Vergi Ödemesinde Anlaştı", *Independent Türkçe*, 7 Haziran 2021, https://www.indyturk.com/node/370216/ekonomi%CC%87/g7-%C3%BClkeleri-%C3%A7ok-uluslu-%C5%9Firketlerin-en-az-y%C3%BCzde-15-vergi-%C3%B6demesinde-anla%C5%9Ft%C4%B1 (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

Galbraith, James K., "The death of neoliberalism is greatly exaggerated", *Foreign Policy,* 6 Nisan 2021, https://foreignpolicy.com/2021/04/06/death-neoliberalism-larry-summers-biden-pandemic/ (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2023).

Gallagher, James, "Coronavirus: UK changes course amid death toll fears," *BBC News*, 17 Mart 2020, https://www.bbc.com/news/health-51915302 (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).

Garikipati, Supriya ve Kambhampati, Uma, "Leading the Fight Against the Pandemic: Does Gender 'Really' Matter?," *SSRN*, 3 Haziran 2020, https://ssrn.com/abstract=3617953 (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).

Gavi the Vaccine Alliance, "COVAX Explained", 3 Eylül 2020, https://www.gavi.org/vaccineswork/covax-explained (Erişim tarihi 16 Ekim 2020).

"Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ile Koç Sistem'den Akıllı Şehir İşbirliği", *Anadolu Ajansı*, 14 Nisan 2021, https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/gaziantep-buyuksehir-belediyesi-ile-kocsistemden-akilli-sehir-is-birligi/2208727 (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

Genç, Helin, "2020 ve 2021 Eğitim Öğretim Yılı takvimi MEB: Okullar ne zaman açılacak?" *Habertürk*, 25 Ağustos 2020, https://www.haberturk.com/2020-ve-2021-egitim-ogretim-yili-takvimi-meb-okullar-ne-zaman-acilacak-2783293 (Erişim Tarihi: 23 Ekim 2020).

Gilman, Robert, "Sustainability by Robert Gilman from the 1992 UIA/AIA call for sustainable community solutions", https://www.context.org/about/definitions/ (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

Global Health Security Agenda, https://ghsagenda.org/ (Erişim tarihi 16 Ekim 2020).

Global Preparedness Monitoring Board, "GPMB 2019 Annual Report", https://www.gpmb.org/annual-reports/overview/item/2019-a-world-at-risk (Erişim Tarihi: 4 Mart 2023).

Godement, François, "Fighting the Coronavirus Pandemic: China's Influence at the World Health Organization", *Institut Montaigne*, 23 Mart 2020.

Gomez-Salvador, Ramon ve Soudan, Michel, "The US Labour Market After the Covid-19 Recession", *European Central Bank Occasional Paper Series*, Temmuz 2022. https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecb.op298~f3f39e0b4f.en.pdf (Erişim Tarihi: 23 Ekim 2022).

Gorevan, Daniel, "Downward Spiral: The Economic Impact of Covid-19 on Refugees and Displaced People", *Norwegian Refugee Council*, 21 Eylül 2020.

Government of Canada, "Military response to COVID-19", https://www.canada.ca/en/department-national-defence/campaigns/COVID-19-military-response.html (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2021).

Gregory, Andrew, Adams, Richard, Hall, Rachel, Lewitt, Tom ve Topham, Gwyn, "As Britain learns to live with Covid, it faces a new pandemic of disruption", *The Guardian*, 9 Nisan 2022, https://www.theguardian.com/world/2022/apr/09/as-britain-learns-to-live-with-covid-it-faces-a-new-pandemic-of-disruption (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2023).

Guasti, Petra, "The Impact of the COVID-19 Pandemic in Central and Eastern Europe The Rise of Autocracy and Democratic Resilience", *Democratic Theory*, Cilt 7, No. 2, Kış 2020, s. 47-60.

Hakovirta, Marko ve Denuwara, Navodya, "How COVID-19 Redefines the Concept of Sustainability", *Sustainability*, Cilt 12, No. 9, 2020, https://www.mdpi.com/2071-1050/12/9/3727 (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

Hale, Erin ve Peñafuerte, Andy, "China's COVID rebellion", *Aljazeera News*, 22 Aralık 2022, https://www.aljazeera.com/economy/longform/2022/12/22/the-protests-that-exposed-cracks-in-chinas-middle-class-dream (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2023).

Harari, Daniel ve Keep, Matthew, *Coronovirus: Economic Impact*, Londra, House of Commons Library, 2020.

Harris, Jonathan M., "Basic Principles of Sustainable Development", *Tufts University, Global Development and Environment Institute, Working Paper* 00-04, 2000, https://sites.tufts.edu/gdae/files/2019/10/00-04Harris-BasicPrinciplesSD.pdf (Erişim tarihi 29 Aralık 2022).

Haughwout, Andrew, "Infrastructure investment as an automatic stabilizer", Heather Boushey, Ryan Nunn ve Jay Shambaugh (der.), *Recession Ready: Fiscal Policies to Stabilize the American Economy*, Washington, D.C., Brookings, 2019, s. 129-152.

Hille, Kathrin, "Taiwan's COVID-19 Outbreak Spreads to Chip Companies", *Financial Times*, 8 Haziran 2021. https://www.ft.com/content/ce18b201-551c-4fb6-bd82-766e4d453dbc (Erişim Tarihi: 21 Eylül 2021).

Hobsbawn, Eric, *Kısa Yirminci Yüzyıl Aşırılıklar Çağı: 1914-1991*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Everest Yayınları, 2006.

Hoffer, Eric, *Değişim Sancısı*, Çev. İhsan Durdu, İstanbul, Ayışığı Yayınları, 2003.

House of Commons, "Coronavirus: Lessons Learned to Date", *Sixth Report of the Health and Social Care Committee and Third Report of the Science and Technology Committee of Session 2021–22*. 21 Eylül 2021, https://committees.parliament.uk/publications/7497/documents/78688/default/ (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).

"How China's Sinovac compares with BioNTech's mRNA vaccine", *The Economist*, 19 Nisan 2022, https://www.economist.com/graphic-detail/2022/04/19/how-chinas-sinovac-compares-with-biontechs-mrna-vaccine (Erişim Tarihi: 5 Mart 2023).

Huizen, Jennifer, "How COVID-19 Has Changed Face of the Natural World", *Medical News Today*, 22 Nisan 2021, https://www.medicalnewstoday.com/articles/how-COVID-19-has-changed-the-face-of-the-natural-world (Erişim Tarihi: 27 Eylül 2021).

Humprecht, Edda, Esser, Frank ve Van Aelst, Peter, "Resilience to Online Disinformation: A Framework for Cross-National Comparative Research," *The International Journal of Press/Politics*, 24 Ocak 2020, s. 493-516.

Hüsmenoğlu, Muhteber ve Yılmaz Kuşaklı, Berra, "Almanya Sağlık Sistemi COVID-19 Pandemisi Durum Analizi", *Sağ Aka Dergisi*, Cilt 8, No. 2, 2021.

ILO Türkiye, *İkinci Dalga COVID-19 Önlemlerinin Türkiye'de İstihdam Üzerindeki Etkisi*, Mart 2021, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/ wcms_775756.pdf (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

ILO, COVID-19 *Ortamında ve Sonrasında Uzaktan Çalışma Uygulama Kılavuzu*, Temmuz 2020, s. 3 https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/ wcms_759299.pdf (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

ILO, *Youth and COVID-19: Access to Decent Jobs Amid the Pandemic*, 2021, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/ wcms_771425.pdf (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

ILO: *As Job Losses Escalate, Nearly Half of Global Workforce at Risk of Losing Livelihoods*, ILO, 29 Nisan 2020, https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_743036/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

IMF, "Catastrophe contaınment and relief trust", https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/16/49/Catastrophe-Containment-and-Relief-Trust (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023).

IMF, *Country Report*: *Türkiye*, 12 Ocak 2023, https://www.imf.org/en/Countries/TUR (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2023).

IMF, *Israel Country Report,* No. 22/8, 2022, Article IV Consultation- Press Release and Staff Report. Mart 2022, https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/CR/2022/English/1ISREA2022001.ashx (Erişim Tarihi: 23 Aralık 2022).

Impact of COVID-19 on People's Livelihoods, Their Health and Our Food Systems-Joint Statement by ILO, FAO, IFAD and WHO, World Health Organization, 13 Ekim 2020, https://www.who.

int/news/item/13-10-2020-impact-of-COVID-19-on-people's-livelihoods-their-health-and-our-food-systems (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

International Crisis Group, "COVID-19 and Conflict: Seven Trends to Watch", 24 Mart 2020, https://www.crisisgroup.org/global/sb4-COVID-19-and-conflict-seven-trends-watch (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020).

International Energy Agency, *World Energy Outlook 2020*, https://www.iea.org/ reports/world-energy-outlook-2020/overview-and-key-findings#abstract, 2020 (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

International Energy Agency, *World Energy Outlook 2022*, Aralık 2022, https://iea.blob.core.windows.net/assets/830fe099-5530-48f2-a7c1-1f35d510983/WorldEnergyOutlook2022.pdf (Erişim tarihi 29 Aralık 2022).

International Labour Organization, "Global call to action for a human-centred recovery from the COVID-19 crisis that is inclusive, sustainable and resilient", 23 Şubat 2022, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_806092.pdf (Erişim tarihi 28 Aralık 2022).

International Labour Organization, *Youth & COVID-19: Impacts on Jobs, Education, Rights and Mental Well-Being Survey Report*, 2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_753026.pdf (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020).

International Press Institute, https://ipi.media/COVID19-media-freedom-monitoring/ (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).

Ireland, Elizabeth, "Leadership Failures Led to USS Theodore Roosevelt's COVID-19 Outbreak", *Times of San Diego*, 8 Şubat 2021, https://timesofsandiego.com/military/2021/02/08/report-leadership-failures-led-to-uss-theodore-roosevelt-COVID-19-outbreak/ (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2021).

"It's Time EU Leaders Ensure COVID-19 Vaccine Equality", *EURACTIV*, 27 Ekim 2021, https://www.euractiv.com/section/health-consumers/opinion/its-time-eu-leaders-ensure-COVID-19-vaccine-equity/ (Erişim Tarihi: 26 Ekim 2021).

"Jair Bolsonaro Sanctioned by Social Media Companies for COVID Vaccine Misinformation", *Euronews*, 26 Ekim 2021, https://www.euronews.com/my-europe/2021/10/26/jair-bolsonaro-sanctioned-by-social-media-companies-for-covid-vaccine-misinformation (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023).

"Japan manufacturers exit China, Southeast Asia to bring production back home", *South China Morning Post*, 16 Mayıs 2022, https://www.scmp.com/news/asia/east-asia/article/3177874/japan-manufacturers-exit-china-southeast-asia-bring-production (Erişim Tarihi: 19 Mart 2023).

"Japan reveals 87 projects eligible for 'China exit' subsidies", *Nikkei Asia*, 17 Temmuz 2020, https://asia.nikkei.com/Economy/Japan-reveals-87-projects-eligible-for-China-exit-subsidies (Erişim Tarihi: 19 Mart 2023).

"Japan sets aside ¥243.5 billion to help firms shift production out of China", *The Japan Times*, 9 Nisan 2020, https://www.japantimes.co.jp/news/2020/04/09/business/japan-sets-aside-¥243-5-billion-help-firms-shift-production-china/ (Erişim Tarihi: 19 Mart 2023).

Johns Hopkins University & Medecine, "Mortality analyses", https://coronavirus.jhu.edu/data/mortality (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2023).

Johns Hopkins University, Coronavirus Resource Center, https://coronavirus.jhu.edu/data/new-cases (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023).

Johnson, Carla K. ve Stobbe, Mike, "Nearly All COVID Deaths in US Are Now Among Unvaccinated", *AP News*, 30 Haziran 2021, https://apnews.com/article/coronavirus-pandemic-health-941fcf-43d9731c76c16e7354f5d5e187 (Erişim Tarihi: 24 Eylül 2021).

Jones, Lora, Palumbo, Daniele ve Brown, David, "Coronavirus: How the pandemic has changed the world economy", *BBC News*, 24 Ocak 2021, https://www.bbc.com/news/business-51706225 (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2021).

Josephson, Anna vd., "Socioeconomic Impacts of COVID-19 in Low-income Countries", *Nature, Human Behaviour*, Cilt 5, Mayıs 2021, s. 557-565.

Kenny, Charles, "Want to Prevent the Next pandemic? We'll need a More Powerful World Health Organization", *Los Angeles Times*, 2 Mayıs 2021, https://www.latimes.com/opinion/story/2021-05-02/world-health-organization-next-pandemic (Erişim Tarihi: 27 Ekim 2021).

Kinyanjui, Njoki ve Olsson, Louise, "The COVID-19 Crisis Spotlights Criticality of Women's Participation and UNSCR 1325: A Policy-Research Exchange", *The Peace Research Institute Oslo (PRIO)*, 23 Haziran 2020, https://blogs.prio.org/2020/06/the-covid-19-crisis-spotlights-criticality-of-womens-participation-and-unscr-1325-a-policy-research-exchange/ (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020), s. 4-5.

Kirişci, Kemal ve Yavcan, Başak, "As COVID-19 worsens precarity of refugees, Turkey and EU must work together", *Brookings Institute*, 11 Haziran 2020, https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/06/11/as-COVID-19-worsens-precarity-for-refugees-turkey-and-the-eu-must-work-together/ (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020).

Kleinman, Zoe, "Cambridge Analytica: The story so far", *BBC News*, 21 Mart 2021, https://www.bbc.com/news/technology-43465968 (Erişim Tarihi: 1 Ekim 2021).

Kofman, Yasmin ve Garfin, Dana Rose, "Home is not always a haven: The domestic violence crisis amid the COVID-19 pandemic", *Psychol Trauma*, Ağustos 2020, No 12, s. 199-201, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7720288/ (Erişim tarihi 29 Aralık 2022).

KONDA, *İklim Değişikliği Algısı Raporu*, Aralık 2021, https://konda.com.tr/uploads/konda-iklimdegisikligialgisiraporu-aralik2021-final-0f4b56136ada676fb5d43b7ce0550c9430762ac3bcbffa11476e469bbda930a8.pdf (Erişim tarihi 29 Aralık 2022).

"Koronavirüs sonrası için siyaset tasavvurları", *YetkinReport*, 18 Nisan 2020, https://yetkinreport.com/2020/04/18/koronavirus-sonrasi-icin-siyaset-tasavvurlari/ (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2023).

"Koronavirüs: İngiltere'de virüsün kontrollü yayılma planı işe yarayacak mı?", *BBC News (Türkçe)*, 16 Mart 2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51871575 (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2020).

"Koronavirüs: İsrail ülke çapında yeniden karantina kararı alan ilk ülke oldu", *BBC News,* 13 Eylül 2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54141925 (Erişim Tarihi: 23 Ekim 2020).

Köker, Levent ve Ağaoğulları, Mehmet Ali, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2013.

Kuhfeld, Megan vd., "The pandemic has had devastating impacts on learning. What will it take to help students catch up?", *Brookings*, 3 Mart 2022, https://www.brookings.edu/blog/brown-center-chalkboard/2022/03/03/the-pandemic-has-had-devastating-impacts-on-learning-what-will-it-take-to-help-students-catch-up/ (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023).

Kurt, Sengul, "Australia", G. Katsambekis ve Y. Stavrakakis (der.), *Populism and the Pandemic: A Collaborative Report*, No. 7, 2020, https://orca.cardiff.ac.uk/132452/2/interventions-7-populism-pandemic-UPLOAD.pdf (Erişim Tarihi: 6 Ekim 2021).

Lafortune, Guillaume vd., "The SDGs, COVID-19 and the Global South: Insights from the Sustainable Development Report 2020", 16 Temmuz 2020, http://www.ipsnews.net/2020/07/sdgs-covid-19-global-south-insights-sustainable-development-report-2020/ (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

Lall, Somik ve Wahba, Sameh, "No Urban Myth: Building Inclusive and Sustainable Cities in the Pandemic Recovery", *Dünya Bankası*, 18 Haziran 2020, https://www.worldbank.org/en/news/immersive-story/2020/06/18/no-urban-myth-building-inclusive-and-sustainable-cities-in-the-pandemic-recovery (Erişim tarihi: 29 Aralık 2022).

Le Quéré, Corinne, Jackson, Robert B., Jones, Matthew W., vd., "Temporary reduction in daily global CO_2 emissions during the COVID-19 forced confinement", *Nature, Climate. Change*, No. 10, 2020, s. 647–653, https://doi.org/10.1038/s41558-020-0797-x. (Erişim Tarihi: 28 Eylül 2021)

Lin, Liza, "How China Slowed Coronavirus: Lockdowns, Surveillance, Enforcers", *Wall Street Journal*, 10 Mart 2020, https://www.wsj.com/articles/how-china-slowed-coronavirus-lockdowns-surveillance-enforcers-11583868093 (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2020).

Ling, Astrid, "Israel's Response to Covid-19: Pitfalls of a Political Pandemic", *Munk School*, 7 Ocak 2020, https://munkschool.utoronto.ca/research/israels-response-covid-19-pitfalls-political-pandemic (Erişim Tarihi: 4 Ocak 2023).

Loftus, Suzanne, "COVID-19 and Responsible Leadership in a 'Post-Truth' Age", *Global Security Review*, 21 Eylül 2022, https://globalsecurityreview.com/covid-19-responsible-leadership-post-truth-age/ (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023).

Lynch, Column, "U.N. Security Council Paralyzed as Contagion Rages", *Foreign Policy*, 27 Mart 2020, https://foreignpolicy.com/2020/03/27/un-security-council-unsc-coronavirus-pandemic/, (Erişim tarihi 17 Ekim 2020).

Matematiksel, "Henüz Kimsenin Çözemediği 11 Matematik Problemi", https://www.matematiksel.org/matematikte-henuz-cozulememis-11-problem/ (Erişim Tarihi: 1 Ekim 2021).

McNeil Jr, Donald G. ve Jacobs, Andrew, "Blaming China for Pandemic, Trump Says U.S. Will Leave the WHO," *New York Times*, 29 Mayıs 2020, https://www.nytimes.com/2020/05/29/health/virus-who.html (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2021).

Mert, Aslı E., "COVID-19 Salgını Sürecinde Farklı Yönleriyle Kadınların Durumu", *KOÇKAM Blog*, 30 Mart 2020, https://kockam.ku.edu.tr/covid-19-salgini-surecinde-farkli-yonleriyle-kadinlarin-durumu-asli-e-mert/ (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

Meyer, Brett, "Pandemic Populism: An Analysis of Populist Leaders' Responses to Covid-19", *Tony Blair Institute for Global Change*, https://institute.global/sites/default/files/articles/Pandemic-Populism-An-Analysis-of-Populist-Leaders-Responses-to-Covid-19.pdf (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023).

Milstein, Eric ve Wessel, David, "What did the Fed do in response to the Covid-19 crisis?" 2021, https://www.brookings.edu/research/fed-response-to-covid19/ (Erişim Tarihi: 30 Ekim 2021).

Ministerial meeting of the Alliance for Multilateralism (13 November 2021) Press release https://multilateralism.org/wp-content/uploads/2021/11/211113-AfM-Press-release_ENGLISH.pdf, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2023).

Modak, P. vd., "Global Waste Management Outlook", UNEP, *Waste Management: Global Status*, Atina, 2015, s. 51-79.

Moldan, Bedrich vd., "How To Understand And Measure Environmental Sustainability: Indicators And Targets", *Ecological Indicators*, Cilt 17, 2012.

Mukarram, Manuar, "Impact of COVID-19 on the UN Sustainable Development Goals (SDGs)", *Strategic Analysis*, Cilt 44, No. 3, 2020.

Mullen, Andrew, "US-China trade war timeline: key dates and events since July 2018", *South China Morning Post*, 29 Ağustos 2021, https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3146489/us-china-trade-war-timeline-key-dates-and-events-july-2018 (Erişim Tarihi: 14 Mart 2023).

Mustasilta, Katariina, "From Bad to Worse? The impact(s) of COVID-19 on conflict Dynamics", *European Union Institute for Security Studies Conflict Series*, Brief 13, Haziran 2020, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%2013%20Covid%20and%20conflict.pdf (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2020).

Nadioo, Robin ve Fisher, Brendan, "Reset Sustainable Development Goals for a pandemic World", *Nature*, 583, 2020, s. 198-201, https://www.nature.com/articles/d41586-020-01999-x (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

NATO, "Coronavirus response: NATO provides personal protective equipment to Tunisia in response to COVID-19 pandemic", 11 Kasım 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_208994.htm (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2023).

Newburger, Emma, "Trump Says 1,000 Military Personnel Deploying to New York City, Warns Coming Week Toughest yet in Coronavirus Fight", *CNBC*, 4 Nisan 2020, https://www.cnbc.com/2020/04/04/trump-says-1000-military-personnel-are-deploying-to-new-york-city-to-fight-coronavirus.html (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2020).

Newman, Nic vd., *Reuters Institute Digital News Report 2021*, https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2021-06/Digital_News_Report_2021_FINAL.pdf (Erişim Tarihi: 4 Ocak 2023).

"News Media Outlets Have Been Ravaged by the Pandemic", *New York Times*, 10 Nisan 2020, https://www.nytimes.com/2020/04/10/business/media/news-media-coronavirus-jobs.html (Erişim Tarihi 8 Ekim 2021).

Nicola, Maria et. al., "The Socio-economic Implications of the Coronavirus Pandemic (COVID-19): A Review", *International Journal of Surgery*, Cilt 78, 2020.

OECD, *Economic Outlook, Interim Report September 2021: Keeping the Recovery on Track*. https://www.oecd.org/economic-outlook/(Erişim Tarihi: 30 Ekim 2021).

OECD, *The DAC Guidelines Strategies for Sustainable Development*, Paris, 2001.

OECD, *The impact of the coronavirus (COVID-19) crisis on development finance*, 24 Haziran 2020, http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-impact-of-the-coronavirus-covid-19-crisis-on-development-finance-9de00b3b/ (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

Orbey, Eren, "Trump's 'Chinese Virus' and What's at Stake in the Coronavirus's Name", *The New Yorker*, 25 Mart 2020, https://www.newyorker.com/culture/cultural-comment/whats-at-stake-in-a-viruss-name (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2020).

Orhangazi, Özgür ve Yeldan, Erinç, "Re-making of the Turkish Crisis", *Development and Change*, Cilt 52, No. 3, 2021.

Orhangazi, Özgür, *Türkiye Ekonomisinin Yapısı: Sorunlar, Kırılganlıklar, Kriz Dinamikleri*, Ankara, İmge, 2020.

Orlandi, Giorga ve Armstrong, Mark, "COVID-19 Crisis is an 'Enormous Responsibility' for the EU, Italy's Luigi Di Maio Tells Euronews", *Euronews*, 30 Mart 2020, https://www.euronews.com/2020/03/27/italy-is-at-war-with-a-virus-the-country-s-health-minister-tells-euronews (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2020).

Orszag, Peter R., Rubin, Robert E. ve Stiglitz, Joseph E., *Fiscal resiliency in a deeply uncertain world: The role of semiautonomous discretion*, Washington D.C., Peterson institute for International Economics, Policy Brief, No. 21-2, 2021.

Ottersen, Ole P. ve Engebretsen, Eivind, "COVID-19 puts the Sustainable Development Goals center stage", *Nature Medicine*, 9 Ekim 2020, s. 1672-1673, https://www.nature.com/articles/s41591-020-1094-y (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

Our World In Data, "Total COVID-19 Vaccine Doses Administered by 100 People", 19 Haziran 2021, https://ourworldindata.org/grapher/covid-vaccination-doses-per-capita?time=2021-06-19&country= (Erişim Tarihi: 4 Ocak 2023).

OXFAM, "Survival of the Richest", 16 Ocak 2023, https://www.oxfam.org/en/research/survival-richest (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2023).

OXFAM, "Terrifying prospect" of over a quarter of a billion more people crashing into extreme levels of poverty and suffering this year, 12 Nisan 2022, https://www.oxfam.org/en/press-releases/terrifying-prospect-over-quarter-billion-more-people-crashing-extreme-levels-poverty (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023).

Oxford Dictionaries, "Post-truth", https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/post-truth (Erişim Tarihi 5 Ocak 2023).

Özçağ, Mustafa ve Hotunluoğlu, Hakan, "Kalkınma Anlayışında Yeni bir Boyut: Yeşil Ekonomi", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 23, No. 2, Haziran 2015, s. 303-324.

Özdemir, Hikmet, *Salgın Hastalıklardan Ölümler: 1914-1918*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.

Özkul, Derya, "COVID-19 Salgını ve Sonrası İçin Düzensiz Göçmen, Sığınmacı ve Mültecilere Yönelik Politika Önerileri", *İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü ve Friedrich-Ebert-Stiftung Türkiye Temsilciliği Politika Raporu*, Eylül 2020, s. 9, https://d4b693e1-c592-4336-bc6a-36c134d6fb5e.filesusr.com/ugd/c80586_390a03e9b49b4bb7a609d0a3d0f615c1.pdf (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020).

Özlüer, Fevzi, "Sürdürülebilir Kalkınmanın Ekonomi Politiği", 27 Şubat 2014, http://www.fevziozluer.av.tr/2014/02/27/surdurule bilir-kalkinmanin-ekonomi-politigi/ (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

Padayachee, Neelaveni ve Bangalee, Varsha, "Reluctant to be vaccinated for COVID-19? Here are six myths you can put to rest," *The Conversation*, 30 July 2021, https://theconversation.com/reluctant-to-be-vaccinated-for-COVID-19-here-are-six-myths-you-can-put-to-rest-165027 (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).

Pamuk, Şevket, "Tarihte Küresel Salgınlar ve İktisadi Sonuçları", *Sarkaç*, 9 Nisan 2020.

Paul Driessen, *Eco – Imperialism*, http://www.eco-imperialism.com/ (Erişim tarihi 28 Aralık 2022).

Peşkircioğlu, Nurettin, "2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri: Küresel Verimlilik Hareketine Doğru", Joseph Prokopenko (der.), *Verimliliği Teşvik Kuruluşları: Evrim ve Deneyim (ILO Yayınları),* Çeviri MPM, Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi, Yayın No 675, 2004, https://www.academia.edu/35678484/2030_S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir_Kalkinma_Hedefleri_K%C3%BCresel_Verimlilik_Hareketine_Do%C4%9Fru (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

Pınar, Övgü, "Koronavirüs Uygulaması: İtalya'da temas takip uygulaması Immuni kullanımda", *BBC Türkçe*, 4 Haziran 2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52920104 (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2020).

Piquero, Alex P. vd., "Domestic violence during the COVID-19 pandemic - Evidence from a systematic review and meta-analysis", *Journal of Criminal Justice*, No. 74, Mayıs-Haziran 2021, https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S004723522100026X#bb0025 (Erişim tarihi 29 Aralık 2022).

Quammen, David, *Spillover: Animal Infections and the Next Human Pandemic*, New York, W.W. Norton & Co., 2012.

Radcliffe, Damian, "COVID-19 has ravaged American Newsrooms – here's why that matters," *The Conversation*, 20 Haziran, 2020, https://theconversation.com/COVID-19-has-ravaged-american-newsrooms-heres-why-that-matters-141955 (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2023).

Ramos Martin, Alina, "Brazil: two years of Covid-19 and the third place due to victims", *Prensa Latina News*, 26 Şubat 2022, https://www.plenglish.com/news/2022/02/26/brazil-two-years-of-covid-19-and-the-third-place-due-to-victims/ (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2023).

Rapeli, Lauri ve Saikkonen, Inga, "How Will the COVID-19 Pandemic Affect Democracy?", *Democratic Theory*, Cilt 7, No. 2, Kış 2020, s. 25-32.

Regan, Helen ve Sidhu, Sandi, "WHO Team Blocked From Entering China to Study Origins of Coronavirus", *CNN*, 6 Ocak 2021, https://edition.cnn.com/2021/01/05/china/china-blocks-who-team-coronavirus-intl-hnk/index.html (Erişim Tarihi: 26 Eylül 2021).

Reja, Mishal, "Trump's 'Chinese Virus' Tweet Helped Lead to Rise in Racist Anti-Asian Twitter Content", *ABC News*, 19 Mart 2021, https://abcnews.go.com/Health/trumps-chinese-virus-tweet-helped-lead-rise-racist/story?id=76530148 (Erişim Tarihi: 26 Eylül 2021).

"Remarks to the Media by World Bank Group President David Malpass on World Bank Group Action on COVID-19 Vaccines for Developing Countries", *World Bank*, 30 Haziran 2021, https://www.worldbank.org/en/news/speech/2021/06/30/remarks-by-wbg-president-david-malpass-on-world-bank-group-action-on-covid-19-vaccines-for-developing-countries (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023).

Report of the Commission on Global Security, Justice and Governance, Confronting the Crisis of Global Governance, The Hague ve Washington D.C, The Hague Institute for Global Justice ve The Stimson Center, 2015, s. 8-9.

Reporters without Borders, https://rsf.org/en/tracker19-Coronavirus-COVID19 (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).

Rosenau, James N., "Governance, Order, and Change in World Politics," James N. Rosenau ve E-O. Czempiel (der.), *Governance without Government: Order and Change in World Politics* Cambridge, Cambridge University Press, 1992, s. 1-29.

Rousseau, Jean-Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Royal Town Planning Institute, "Urban planning after COVID-19 Supporting a global sustainable recovery", 26 Ekim 2021, https://www.rtpi.org.uk/research/2021/october/urban-planning-after-covid-19/#_Toc85539472 (Erişim tarihi 29 Aralık 2022).

Rume, Tanjena ve Didar-Ul Islam, S. M., "Environmental Effects of COVID-19 Pandemic and Potential Strategies of Sustainability", *Heliyon*, Cilt 6, No. 9, 2020, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7498239/ (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2023).

Sachs, Jeffrey, Schmidt-Traub, G., Kroll, C., Lafortune, G., Fuller, G., ve Woelm, F., *The Sustainable Development Goals and COVID-19. Sustainable Development Report 2020*, Cambridge, Cambridge University Press, 2020.

Sade, Gizem, "Yeni Zelanda Corona Virüsü Nasıl Yendi?" *Euronews*, 7 Ekim 2021, https://tr.euronews.com/2020/06/08/yeni-zelanda-COVID-19-u-nas-l-yendi-hangi-stratejileri-uygulad (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2023).

"Sailors on Sidelined USS Theodore Roosevelt Get Virus for Second Time", *NBC News*, 15 Mayıs 2020. https://www.nbcnews.com/politics/politics-news/sailors-sidelined-uss-theodore-roosevelt-get-virus-second-time-n1208076 (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2021).

Saladino, Valeria, Algeri, Davide, ve Auriemma, Vincenzo, "The Psychological and Social Impact of COVID-19", *New Perspectives of Well-Being, Frontiers in Sociology*, No 11, 2020.

Sanchez, Carolina vd., *COVID-19 leaves a legacy of rising poverty and widening inequality*, https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/covid-19-leaves-legacy-rising-poverty-and-widening-inequality (Erişim Tarihi: 09/01/2023).

Santos-Carrillo, Francisco vd., "Rethinking the Governance of the 2030 Agenda for Sustainable Development in the COVID-19 Era", *Sustainability*, Cilt 12, No. 18, 2020, https://www.mdpi.com/ 2071-1050/12/18/7680 (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

Sayan Atanur, Gül, "COVID 19 ve Neden Evinizin Yanındaki Bahçeye İhtiyacınız Var?", *Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği*, Eylül 2020, http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/09/COVID-19-ve-Neden-Evinizin-Yanindaki-Bahceye-Ihtiyaciniz-Var-Doc.-Dr.Gul-Sayan-Atanur.pdf (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

Sayın, Ayşe, "Koronavirüs: Belediyelerin yardım kampanyaları neden tartışma yarattı, iktidar ve muhalefet ne diyor?" *BBC News*, 1 Nisan 2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52127212 (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).

"Secretary-General's Appeal for Global Ceasefire", *United Nations* Secretary-General, 23 Mart 2020, https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2020-03-23/secretary-generals-appeal-for-global-ceasefire (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2020).

Schmitt, Carl, *Political Theology. Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, Cambridge, MA, MIT Press, 1985.

SDSN Turkey, *Sürdürülebilir Kalkınma Raporu 2021*, http://unsdsn.boun.edu.tr/sdr2021/ (Erişim tarihi 22 Aralık 2022).

Seçkiner Bingöl, Ezgi, "Kovid-19 Pandemisi Sonrası Evrensel Temel Gelir Tartışması: Zamanı Geldi Mi?" *TESEV Değerlendirme Notları*, No 5, 2020, https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/TESEV_Degerlendirme_Notlari_2020_05_Ezgi_Seckiner_Bingol.pdf (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

Sethi, Sajay ve Pasztor, Emese, "Are Orban's COVID Powers Now the New Normal in Hungary?", *EU Observer*, 23 Mayıs 2022, https://euobserver.com/opinion/155023 (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023).

Seyis, Didem, "COVID-19 Sürecinde Popülistlerin Sağlık Politikaları," *İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü Analiz*, Mart 2020, https://www.istanpol.org/post/COVID-19-sürecinde-popülistlerin-sağlık-politikaları (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2021).

Shahbaz, Adrian ve Funk, Allie, "Freedom on the Net 2020 The Pandemic's Digital Shadow", *Freedom House*, 2020, https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2020/pandemics-digital-shadow (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

Shih, Willy, "Why Are Automotive Chips Still In Short Supply?" *Forbes*, 20 Kasım 2022, https://www.forbes.com/sites/willyshih/2022/11/20/why-are-automotive-chips-still-in-short-supply/?sh= 63ea832b782a (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2022).

Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, *COVID-19 Salgınının Mülteciler Üzerindeki Etkileri*, 2020, https://data2.unhcr.org/en/documents/details/76640 (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020), s. 13.

Skidelsky, Robert, "Where Has All the Money Gone?", *Project Syndicate*, 15 September 2021, https://www.project-syndicate.org/commentary/quantitative-easing-has-fueled-financial-instability-by-robert-skidelsky-2021-09 (Erişim Tarihi: 30 Ekim 2021).

Smith, Tom, "Philippines: Rodrigo Duterte's dictatorship sinks to new depths with closure of main broadcaster," *The Conversation*, 7 Mayıs 2020, https://theconversation.com/philippines-rodrigo-dutertes-dictatorship-sinks-to-new-depths-with-closure-of-main-broadcaster-138025 (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2021).

Snowden, Frank M., *Epidemics and Society*, New Haven ve Londra, Yale University Press, 2020.

Sokağa Çıkma Yasağı İdari Para Cezası İptal Kararı - T.C. Adana 5. Sulh Ceza Hakimliği, Değişik İş No: 2021/1183 D. 24/02/2021 https://asikogluhukukburosu.com/sokaga-cikma-yasagi-idari-para-cezasi-iptal-karari-adana-5-sulh-ceza-hakimligi/ (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023).

Sokol, Sam ve Staff, Toi, "Health Ministry launches revamped COVID-19 tracking app", *The Times of Israel*, 27 Temmuz 2020, https://www.timesofisrael.com/health-ministry-launches-revamped-covid-19-tracking-app/ (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2020).

"Statement of support by 171 UN Member States, Non-Member Observer States, and Observers to the UN Secretary-General's appeal for a global ceasefire amid the COVID-19 pandemic", *ReliefWeb*, 22 Haziran 2020, https://reliefweb.int/report/world/statement-support-171-un-member-states-non-member-observer-states-and-observers-un (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2020).

"Statement of the least developed countries on COVID-19", *UN-OHRLLS*, 28 Nisan 2020, https://www.un.org/ohrlls/sites/www.un.org.ohrlls/files/ldcs-covid-19-statement-shorter-final.pdf (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023).

Stefan, Marco ve Luk, Ngo Chun, "Limitations on Human Mobility in Response to COVID-19", *CEPS Paper in Liberty and Security in Europe*, Aralık 2021, https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2021/12/LSE2021-02_Limitations-on-Human-Mobility.pdf (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023).

Sumner, Andy vd., "Estimates of the impact of COVID-19 on global poverty", *WIDER Working Paper* 43, 2020.

Şentürk, Erman vd., "The effects of social media news that users trusted and verified on anxiety level and disease control perception in COVID-19 pandemic," *Turkish Journal of Clinical Psychiatry*, No. 24, 2021, s. 23-32.

T.C. Sağlık Bakanlığı Bilimsel Çalışma Kurulu, "COVID-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi", 25 Haziran 2020, https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/37722/0/covid-19salginyonetimivecalismarehberipdf.pdf (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020).

T.C. Ticaret Bakanlığı, "ABD: COVID-19 Gelişmeleri", https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/kuzey-amerika/abd/ulke-profili/kovid-19-gelismeleri (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2020).

T.C. Ticaret Bakanlığı, "Brezilya: COVID-19 Gelişmeleri", https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-amerika/brezilya/ulke-profili/kovid-19-gelismeleri (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2020).

T.C. Ticaret Bakanlığı, "COVID-19 Salgınının İspanyol Ekonomisine Etkileri", https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/ispanya/ulke-profili/kovid-19-gelismeleri (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2020).

T.C. Ticaret Bakanlığı, "İngiltere: COVID-19 Gelişmeleri", https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/ingiltere/ulke-profili/kovid-19-gelismeleri (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2020).

T.C. Ticaret Bakanlığı, "İtalya: COVID-19 Gelişmeleri", https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/italya/ulke-profili/kovid-19-gelismeleri (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2020).

Tan, Huileng,"China is losing its place as the center of the world's supply chains", *Insider*, 27 Aralık 2022, https://www.businessinsider.com/china-trade-war-covid-companies-moving-supply-chains-2022-12 (Erişim Tarihi: 14 Mart 2023).

Tangör, Burak ve Yalçınkaya, Haldun, "Güvenlik Yönetişimi Çerçevesinde Özel askeri Şirketler," *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25, Bahar 2010, s. 127-154.

Taşdelen, Birgül, "Covid-19 Salgın Sürecinde Yaşlılağa Bakış: 280 Karakter Yaşlılar Hakkında Ne Söylüyor?", *Turkish Studies*, Ekim 2020, DOI: 10.7827/TurkishStudies.44432.

Taylor, Steven, *The Psychology of Pandemics*, New Castle, Cambridge Scholar Publishing, 2019.

'Tens of millions of Yemenis' devastated by unabated war and COVID-19, *UN News*, 17 Eylül 2020, https://news.un.org/en/story/2020/09/1072692 (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2020).

The consequences of COVID-19: reduced chances of achieving the 2030 Agenda for Sustainable Development? IISS Research Papers, 30 Eylül 2020, https://www.iiss.org/ blogs/research-paper/2020/09/covid-19-reduced-chances-of-achieving-sdgs (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

"The Shadow Pandemic: Violence against women during COVID-19", *UN Women,* https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/violence-against-women-during-covid-19 (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2023).

The White House, "Quad Leaders' Joint Statement: "The Spirit of the Quad", 12 Mart 2021, https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/03/12/quad-leaders-joint-statement-the-spirit-of-the-quad/, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2023).

Tondo, Lorenzo, "Italian Hospitals Short of Beds as Coronovirus Death Toll Jumps", *The Guardian*, 9 Mart 2020, https://www.theguardian.com/world/2020/mar/09/italian-hospitals-short-beds-coronavirus-death-toll-jumps (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2020).

Tooze, Adam, "Biden's stimulus is the dawn of a new economic era", *Foreign Policy,* 5 Mart 2021, https://foreignpolicy.com/2021/03/05/bidens-stimulus-is-the-dawn-of-a-new-economic-era/ (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2023).

Topçu, Neslihan, "Orwell'ın 1984'ü Çin'de Gerçek mi Oluyor? Sosyal Kredi Sisteminin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği", *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, No. 2, 2020.

"Tracking Coronovirus in Spain: Latest Map and Case Count", *The New York Times*, 20 Ocak 2023, https://www.nytimes.com/interactive/2021/world/spain-covid-cases.html (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2023).

Torunoğlu, Ethem, "Sürdürülebilir Kalkınma Paradigması Üzerine Ön Notlar, TÜBİTAK Vizyon 2023 Paneli İçin Notlar", 2004, https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-16.pdf (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

Türk Tabipler Birliği (TTB) COVID-19 İzleme Kurulu, "COVID-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu", 17 Eylül 2020. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6.pdf (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020).

"Türkiye'de Covid-19 ölümleri: TÜİK ve Sağlık Bakanlığı verileri çelişiyor", Euronews, 24 Şubat 2023, https://tr.euronews.com/2023/02/24/turkiyede-covid-19-olumleri-tuik-ve-saglik-bakanligi-verileri-celisiyor (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2023).

Türkiye Raporu, "Türkiye'nin İklim Değişikliği Tutumu", Mart 2021, https://turkiyeraporu.com/arastirma/turkiyenin-iklim-degisikligi-tutumu-2505/ (Erişim tarihi 29 Aralık 2022).

Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü, "Economic Impacts of COVID-19 on Civil Aviation", 2023, https://www.icao.int/sustainability/Pages/Economic-Impacts-of-COVID-19.aspx (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2023).

UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Global Humanitarian Response Plan COVID-19*, s. 105.

UN Refugee Agency, https://www.unhcr.org/refugee-statistics/ (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020).

UN Women ve SIDA, *Türkiye'de COVID-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi*, 2020, https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2020/07/RGA_Executive_Summary_Turkish.pdf (Erişim tarihi 29 Aralık 2022).

UN Women, "Explainer - How COVID-19 Impacts Women and Girls", 20 Mayıs 2020, https://www.unwomen.org/en/digital-library/multimedia/2020/5/explainer-covid19-impacts-women-girls (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

UN Women, *Measuring the shadow pandemic:Violence against Women During COVID-19*, 24 Kasım 2021, https://data.unwomen.org/publications/vaw-rga (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023).

UN, Department of Economic and Social Affairs, "COVID-19 pushes more government activities online despite persisting digital divide", https://www.un.org/es/desa/covid-19-pushes-more-government-activities-online-despite-persisting-digital (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023).

UN, *Intrusive, omnipresent surveillance growing during COVID-19 pandemic, UN expert warns*, 29 Ekim 2020, https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/10/intrusive-omnipresent-surveillance-growing-during-covid-19-pandemic-un (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023).

UNCTAD, "Global trade set to hit record $32 trillion in 2022, but outlook increasingly gloomy for 2023", 13 Aralık 2022, https://unctad.org/news/global-trade-set-hit-record-32-trillion-2022-outlook-increasingly-gloomy-2023 (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2023).

UNCTAD, *Trade and Development Report, 2021,* https://unctad.org/webflyer/trade-and-development-report-2021 (Erişim Tarihi: 30 Ekim 2021).

UNCTAD, *Trade and Development Report, 2021, https://unctad.org/webflyer/trade-and-development-report-2021* (Erişim Tarihi: 30 Ekim 2021).

UNCTAD, *Trade and Development Report*, 2021. A.g.e., s. 26.

UNDP, "Global Dashboard for Vaccine Equity", https://data.undp.org/vaccine-equity/ (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2023)

UNEP, *Green Economy Developing Countries Success Stories*, Cenevre, UNEP, 2010, https://www.greengrowthknowledge.org/case-studies/green-economy-developing-countries-success-stories (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

UNEP, *The Basel Convention Ban Amendment*, 1994, http://www.basel.int/Implementation/LegalMatters/BanAmendment/Overview/tabid/1484/Default.aspx (Erişim tarihi 28 Aralık 2022).

UNEP, *UNEP Global Green New Deal Policy Brief,* Cenevre, 2009, https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/7903/A_Global_Green_New_Deal_Policy_Brief.pdf?sequence=3&amp%3BisAllowed= (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

UNESCO, *Covid-19 school closures around the world will hit girls hardest*, 31 Mart 2020, https://en.unesco.org/news/covid-19-school-closures-around-world-will-hit-girls-hardest (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

UNESCO, *Journalism, press freedom and COVID-19*, 30 Nisan 2020, https://en.unesco.org/sites/default/files/unesco_COVID_brief_en.pdf (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).

UNHCR, "COVID-19 Preparedness and Response", 25 Eylül 2020, https://reporting.unhcr.org/sites/default/files/25092020_UNHCR%20Global%20COVID-19%20Emergency%20Response.pdf (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020).

UNICEF, "COVAX: ensuring global equitable access to COVID-19 vaccines", https://www.unicef.org/supply/covax-ensuring-global-equitable-access-covid-19-vaccines (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2023).

UNICEF, "COVID-19 may push millions more children into child labour – ILO and UNICEF", 12 Haziran 2020, https://www.unicef.org/eap/press-releases/covid-19-may-push-millions-more-children-child-labour-ilo-and-unicef (Erişim tarihi 23 Aralık 2022).

UNICEF, *COVID-19: Are children able to continue learning during school closures?*, Ağustos 2020, https://data.unicef.org/resources/ remote-learning-reachability-factsheet/ (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

UNICEF, *G20 Members Have Received 15 Times More COVID-19 Vaccine Doses Per Capita Than Sub-Saharan African Countries*, 27 Ekim 2021, https://www.unicef.org/press-releases/g20-members-have-received-15-times-more-COVID-19-vaccine-doses-capita-sub-saharan (Erişim Tarihi: 28 Ekim 2021).

United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), *Global Trade Update 2022*, Aralık 2022, https://unctad.org/system/files/official-document/ditcinf2022d4_en.pdf (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2023).

United Nations Security Council, S/RES/2250(2015), https://undocs.org/S/RES/2250(2015) (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2022).

United Nations Security Council, S/RES2532(2020), 1 Temmuz 2020, http://unscr.com/en/resolutions/doc/2532 (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2020).

United Nations Sustainable Development Goals, *Sustainable Development Goals Report*, https://www.un.org/sustainabledevelopment/progress-report/ (Erişim tarihi 28 Aralık 2022).

United Nations, *Brief #2: Putting the UN Framework for Socio-Economic Response to COVID-19 into Action: Insights*, Haziran 2020, s. 3, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Brief2-COVID-19-final-June2020.pdf (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

United Nations, *COVID vaccines: Widening Inequality and Millions Vulnerable*, 19 Eylül 2021, https://news.un.org/en/story/2021/09/1100192 (Erişim Tarihi: 28 Ekim 2021).

United Nations, *Global Humanitarian Response Plan COVID-19*, Nisan-Aralık 2020, https://www.unocha.org/sites/unocha/files/Global-Humanitarian-Response-Plan-COVID-19.pdf (Erişim Tarihi: 12 Eylül 2020).

United Nations, *The Secretary-General's UN COVID-19 Response and Recovery Fund*, Nisan 2020, https://unsdg.un.org/resources/secretary-generals-un-COVID-19-response-and-recovery-fund (Erişim Tarihi: 12 Eylül 2020).

Ülgen, Sinan, *Governing Cyberspace: a Road Map for Transatlantic Leadership*, Washington DC, Carnegie Endowment for International Peace, 2016.

Van Hecke, Steven, Fuhr, Harald ve Wolfs, Wouter, "The Politics of Crisis Management by Regional and International Organizations in Fighting against a Global Pandemic: The Member States at a Crossroads", *International Review of Administrative Sciences*, Cilt 87, No. 3, 2021, s. 672-690.

Van Parijs, Philippe, "A Basic Income for All", *Boston Review*, Ekim/Kasım 2000, https://www.bostonreview.net/forum/ubi-van-parijs (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

Vasquez, Maegan, Browne, Ryan ve LeBlanc, Paul, "Trump Approves New York Request to Treat Coronavirus Patients on Navy Hospital Ship", *CNN*, 6 Nisan 2020, https://edition.cnn.com/2020/04/06/politics/navy-hospital-ship-comfort-coronavirus-patients/index.html (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2020).

Velo, Enrique, "Education in Values in Engineering, Energy for Human Development and Sustainability", *International Conference on Ethics and Human Values in Engineering ICEHVE 2008*, https://www.researchgate.net/figure/Sustainable-development-is-a-balance-between-social-environmental-and-economic_fig1_228472149 (Erişim tarihi 28 Aralık 2022).

Vergine, Stefano, "Coronovirus: Are Italians Loosing Faith in the EU?", *BBC News*, 17 Mayıs 2020. https://www.bbc.com/news/world-europe-52666870 (Erişim Tarihi: 24 Eylül 2021).

"Virus lays bare the frailty of the social contract", *Financial Times*, 3 Nisan 2020, https://www.ft.com/content/7eff769a-74dd-11ea-95fe-fcd274e920ca (Erişim Tarihi: 30 Ekim 2021).

"Virüse Karşı Başarıda Üç Şart", *Karar*, 27 Nisan 2020, https://www.karar.com/yazarlar/taha-akyol/viruse-karsi-basarida-uc-sart-1559275 (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2023).

Vivien, Frank D., "Sustainable Development: An Overview of Economic Proposals", *SAPIENS*, Cilt 1, No. 2, 2008, s. 1-8.

Voyvoda, Ebru ve Yeldan, Erinç, "COVID-19 Salgının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ve Politika Alternatiflerinin Makroekonomik Genel Denge Analizi", Tübitak–SOBAG tarafından 1001-Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı çerçevesinde desteklen proje raporu, Mayıs 2020, https://yeldane.files.wordpress.com/2020/05/covid_voyvodayeldan_v2_31mayis.pdf (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2020).

Waisbord, Silvio, "Truth is What Happens to News: On Journalism, Fake news, and Post-truth", *Journalism Studies*, Cilt 19, No. 13, 2018, s. 1866-1878.

Waly, Ghada, "Post COVID-19 World: Contours, Pivot Points and Benefits of Multilateral Collaboration", *UN Office on Drugs and Crime*, 6 Temmuz 2020, https://www.un.org/counterterrorism/sites/www.un.org.counterterrorism/files/cn_day_i_webinar_i_post-covid-19.pdf (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020).

Wash, Nick Paton, "Bolsonaro calls coronavirus a 'little flu.' Inside Brazil's hospitals, doctors know the horrifying reality", *CNN News*, 25 Mayıs 2020, https://edition.cnn.com/2020/05/23/americas/brazil-coronavirus-hospitals-intl/index.html (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2020).

Weiss, Thomas G., "Introduction," Thomas. G. Weiss (der.), *Thinking about Global Governance: Why People and Ideas Matter*, New York, Routledge, 2011.

Westendarp, Louis, "Orbán Used Hungarians' COVID Data to Boost Election Campaign, Report Says", *Politico EU*, 1 Aralık 2022, https://www.politico.eu/article/viktor-orban-hungary-election-campaign-covid-data-use/ (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023).

WFP, *Global Monitoring of School Meals During COVID-19 School Closures*, 2020, https://cdn.wfp.org/2020/school-feeding-map/index.html (Erişim tarihi 2 Kasım 2020).

"What has been the impact of the COVID-19 pandemic on immigrants? An update on recent evidence", *OECD*, 30 Ağustos 2022, https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/what-has-been-the-impact-of-the-covid-19-pandemic-on-immigrants-an-update-on-recent-evidence-65cfc31c/ (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2023).

WHO, Coronovirus disease (COVID-19) Report, 11 Ekim 2020, https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20201012-weekly-epi-update-9.pdf (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2020).

"Where Schools are Reopening in the US", *CNN*, 28 Ağustos 2020, https://edition.cnn.com/interactive/2020/health/coronavirus-schools-reopening/ (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2020).

World Bank Group's Operational Response to COVID-19 (Coronavirus)-Projects List, Dünya Bankası, 1 Temmuz 2021, https://www.worldbank.org/en/about/what-we-do/brief/world-bank-group-operational-response-COVID-19-coronavirus-projects-list (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

World Bank Predicts Sharpest Decline of Remittances in Recent History, Dünya Bankası, 22 Nisan 2020, https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/04/22/world-bank-predicts-sharpest-decline-of-remittances-in-recent-history (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

World Bank, Leveraging Global Value Chains for Growth in Turkey, Şubat 2022, s. 45 ve 66, https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/b561686f-1be3-5a02-aaa3-e392c21941af/content (Erişim Tarihi: 19 Mart 2023).

World Economic Forum, "How much progress is being made on the UN's Sustainable Development Goals?", 2022, https://www.weforum.org/agenda/2022/09/un-sustainable-development-goals-progress-report/ (Erişim tarihi 28 Aralık 2022).

World Economic Forum, *Here's how COVID-19 affected education – and how we can get children's learning back on track*, 14 Kasım 2022 https://www.weforum.org/agenda/2022/11/covid19-education-impact-legacy/ (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023).

World Economic Outlook, October 2020: A Long and Difficult Ascent, IMF, Ekim 2020, https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020 (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

World Health Organization, "Coronavirus (COVID-19) Dashboard", https://covid19.who.int/table (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2023).

World Health Organization, "Coronavirus disease (COVID-19) Situation Report", No 107, 2020, https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200506COVID-19-sitrep-107.pdf?sfvrsn=159c3dc_2 (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).

World Health Organization, "WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19", 11 Mart 2020, https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020 (Erişim Tarihi: 5 Mart 2023).

World Health Organization, "WHO global influenza preparedness plan", https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/68998/WHO_CDS_CSR_GIP_2005.5.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 4 Mart 2023).

World Health Organization, Coronovirus (COVID-19) *Dashboard*, 16 Ocak 2023, https://covid19.who.int/, (Erişim Tarihi: 17 Ocak 2023).

World Health Organization, *COVID-19 Solidarity Response Fund*, https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/donate (Erişim Tarihi: 12 Eylül 2020).

World Health Organization, *Delivering on the 13th General Programme of Work and Health SDGs: WHO Transformation Plan & Architecture*, 16 Şubat 2018, https://www.who.int/docs/default-source/documents/about-us/thirteenth-general-programme/transformation-plan-architecture16feb2018.pdf?sfvrsn=acb185fa_2 (Erişim tarihi 16 Ekim 2020).

World Health Organization, *Emergency Response Framework*, İkinci Baskı, Cenevre, 2017. https://apps.who.int/iris/handle/10665/258604, (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2020).

World Health Organization, *Non-Pharmaceutical Public Health Measures for Mitigating the Risk and Impact of Epidemic and Pandemic Influenza*, Cenevre, 2019, https://www.who.int/publications/i/item/non-pharmaceutical-public-health-measures-for-mitigating-the-risk-and-impact-of-epidemic-and-pandemic-influenza (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2023).

World Health Organization, *Pandemic influenza preparedness in WHO Member States: Report of a Member States Survey*, Cenevre, 2019, https://apps.who.int/iris/handle/10665/325411, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2023).

World Health Organization, *R&D Blueprint*, https://www.who.int/teams/blueprint/ (Erişim tarihi 16 Ekim 2020).

World Health Organization, *The Thirteenth General Programme of Work*, 2019–2023, 2019, https://www.who.int/about/what-we-do/thirteenth-general-programme-of-work-2019---2023 (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2020).

World Health Organization, *Towards a Global Action Plan for Healthy Lives and Well-being for All*, 2018. https://www.who.int/publications/i/item/WHO-DCO-2018.3 (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2020).

World Health Organization, *What is the ACT-Accelerator*, https://www.who.int/initiatives/act-accelerator/about (Erişim tarihi 16 Ekim 2020).

World Health Organization, *WHO's Work in Emergencies: Prepare, Prevent, Detect and Respond, World Health Organization Health Emergencies Programme Annual Report 2018*, Cenevre, 2018, https://www.who.int/publications/i/item/who-s-work-in-emergencies-prepare-prevent-detect-and-respond, (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2020).

World Trade Organization, "Russia-Ukraine conflict puts fragile global trade recovery at risk", Press Release, 12 Nisan 2022, https://www.wto.org/english/news_e/pres22_e/pr902_e.htm (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2023).

World Trade Organization, *How COVID-19 is Changing the World: A Statistical Perspective: Volume III*, 2021, https://www.wto.org/english/tratop_e/COVID19_e/ccsa_publication_vol3_e.pdf (Erişim Tarihi: 27 Ekim 2021).

World Trade Organization, *World Trade Statistical Review 2021*, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2021_e/wts2021chapter02_e.pdf (Erişim Tarihi: 27 Ekim 2021).

World Trade Organization, *World Trade Statistical Review 2022*, https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtsr_2022_c2_e.pdf (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2023).

World Trade Organization, *World Trade Statistical Review 2022*, https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtsr_2022_c2_e.pdf (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2023).

World Trade Organizations, "Secretary-General's Policy Brief on Tourism and COVID-19", https://www.unwto.org/tourism-and-COVID-19-unprecedented-economic-impacts (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2021).

Worldometer, "Coronavirus (COVID-19) Mortality Rate", https://www.worldometers.info/coronavirus/coronavirus-death-rate/ (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2023).

"WTO Head Says Pandemic Related Trade Barriers are Rising", *Reuters*, 14 Haziran 2021, https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/wto-head-hopes-deal-by-july-vacci-

ne-sharing-2021-06-14/ (Erişim Tarihi: 28 Ekim 2021). Xinhua, Commentary, "School Reopening in China Dawns New Confidence and Vigor," 1 Eylül 2020, http://www.xinhuanet.com/english/2020-09/01/c_139334948.htm (Erişim Tarihi: 23 Ekim 2020).

Yanıkdağ, Yücel, *Healing the Nation: Prisoners of War, Medicine, and Nationalism in Turkey, 1914-1939*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2013.

Yardımcı Geyikçi, Şebnem, "Pandemi ve Popülizm," *Politik Yol*, 15 Mayıs, 2021, https://www.politikyol.com/pandemi-ve-populizm/ (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).

Yergin, Daniel ve Fini, Matteo, "For Auto Makers, the Chip Famine Will Persist", *Wall Street Journal*, 22 Eylül 2021, https://www.wsj.com/articles/auto-car-makers-industry-semiconductor-chip-shortage-COVID-19-taiwan-vietnam-11632329226 (Erişim Tarihi: 25 Eylül 2021).

Yeyati, Eduardo Levy ve Filippini, Federico, "Social and Economic Impact of COVID-19", *Brooking Global Working Paper*, 158, Haziran 2021, s. 14 https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2021/06/Social-and-economic-impact-COVID.pdf (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2021).

Yezdani, İpek, "Pandeminin Gölgesinde Gazetecilik: Türkiye", *Uluslararası Basın Enstitüsü*, Nisan 2021, https://freeturkeyjournalists.ipi.media/wp-content/uploads/2021/04/TUR-Turkey-Report-COVID19-Impact-on-Media-FINAL.pdf (Erişim Tarihi: 4 Ocak 2023).

Yücel, Okan, "Aşı Karşıtlarının En Çok Yaymaya Çalıştığı Beş Komplo Teorisi," *Medyascope*, 20 Temmuz 2021, https://medyascope.tv/2021/07/20/besibiryerde-4-asi-karsitlarinin-en-cok-yaymaya-calistigi-bes-komplo-teorisi/ (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).

Zacher, Mark W. ve Keefe, Tania J., *The Politics of Global Health Governance: United by Contagion*, New York, Palgrave Macmillan, 2008.

Zhang, Ganyi, "Turkey's place in the Asia-Europe logistics reconfiguration", *Upply*, 25 Mayıs 2022, https://market-insights.upply.com/en/turkeys-place-in-the-asia-europe-logistics-reconfiguration (Erişim Tarihi: 19 Mart 2023).

Zweig, Sophia A. vd., "Ensuring Rights while Protecting Health: The Importance of Using a Human Rights Approach in Implementing Public Health Responses to COVID-19", *Health and Human Rights Journal*, Cilt 23, No. 2, Aralık 2021, s. 173-186.

50 SORUDA

RENK

Adem Genç

İSTANBUL AÜ ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ Yayınları

50 SORUDA RENK
Adem Genç

Yayın No.: 53
100. Yıl Armağan Kitapları: 14
ISBN: 978-625-8174-03-8
E-ISBN: 978-625-8174-04-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Şubat 2023

Copyright 2023, ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
Bu baskının bütün hakları Altınbaş Üniversitesi Yayınları'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI bir Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. iştirakidir. SERTİFİKA NO.: 40340.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı Etkinliklerini Düzenleme ve Koordinasyon Komisyonu Başkanı: Prof. Dr. Turgut İPEK
Yayın Danışmanı: Duygu SAZAN (duygu.sazan@altinbas.edu.tr)
Kapak Tasarım: Osman ÖZÇELİK
Kapak Resmi: Adem Genç (2022) "Kendini anlatan şeyler / Res ipsa loquitur" isimli (90x90 cm, tuval üzerine akrilik) yapıtından ayrıntı olarak alıntılanmıştır.
Sayfa Tasarım: Erdal Tarkan KARA (erdal@nobelyayin.com)
Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Genç, Adem.
50 Soruda Renk / *Adem Genç*
1. Basım. X+334 s. 14x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-8174-03-8
E-ISBN: 978-625-8174-04-5
1. Renk 2. Estetik 3. Doygunluk

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

İÇİNDEKİLER

Sunuş iii

Ön Söz v

1. Renk nedir, hangi sanat akımında tek başına bilişsel ve estetik bir duyum olarak kullanılmıştır? 1

2. Renk adlarının, dil ve kültür ilişkisi nedir? Renklerin uluslararası kalite standartları nelerdir? 9

3. Renk tonu (hue) nedir? Rengin tonu ve diğer boyutlarına dair Shopenhauer ve Ewald Hering'in görüş ve düşünceleri nelerdir? 18

4. Değer (İng. value / Fr. valore) nedir? Renk değer kontrastlarını etkili kılan yöntemler nelerdir? Günümüzde, renk değeri nasıl ölçülmektedir? 23

5. Doygunluk nedir? Bir rengin doygunluk algısı nasıl oluşur? Doygun ve katkısız renkler ilk olarak hangi modern sanat akımında kullanılmıştır? 29

6. Uygarlık tarihi boyunca çeşitli kamusal sanat projelerinde kullanılan pigmentlerin özellikleri nelerdir? 35

7. Türkçe'de birbirlerinin yerine kullanılan renk terimleri nelerdir? 54

8. Doygunluk ile değer ilişkisi açısından Josef Albers'in renk dengesi ve renk etkileşimine dair düşünceleri nelerdir? 60

9. Renk derinliği ve perspektifi ne demektir? Bu bağlamda, cihaz tabanlı renk uzayında nasıl bir gelişme olmuştur? 67

10. Resim tekniklerinde örtücü ve saydam renk etkileri nelerdir? Bu tür etkiler /efektler nasıl elde edilirler ? 73

11. Islak resim ve Chiroscuro tekniğinde ışıltı ve parıltıya ne ölçüde yer verilmektedir? "Rembrandt aydınlatması" olarak da bilinen ve portre ressamları ile fotoğraf stüdyolarında tercih edilen ışık yöntemi nedir? 80

12. Görsel algı sürecinde aktivite modlarına göre sınıflandırılan duyularda renk algısı nasıl gerçekleşmektedir? 87

13. Renk algısı nedir? İnsan gözü renkleri nasıl algılar? 92

14. Renklerle insan davranışları arasında nasıl bir ilişki vardır? 98

15. Göze gelen ışığın elektrik sinyallerine dönüşümü ve ışığın izlediği yola göre gözü oluşturan yapılar nelerdir? 106

16. Renk algısında çevresel görüş açısının derecesi niçin önemlidir? 114

17. Hafıza performanslarında rengin rolü nedir? Renk uyarlaması (kromatik adaptasyon) ve hafıza rengi ne anlama gelir?.....120

18. Bauhaus Okulu'nda Johannes Itten'in renk teorisi ve kadrosunda görev alan diğer sanatçıların renkle ilgili düşünceleri nelerdir? "İrrasyonel Bauhaus "un anlamı nedir ? 125

19. Kamusal sanatta renklerin göreceli işlevi ve alan duygusu nedir? ..132

20. Renk karışım kuramlarında, CMYK /Eksiltmeli ve GCR renk sistemleri hangi baskı yöntemlerinde kullanılır? 139

21. Dijital baskılarda renk karışımı nasıl gerçekleşmektedir? RGB Eklemeli Renk Sisteminde renkler birbirlerine nasıl eklenir? 145

22. Soyut (abstre) resmin temel ilkelerinden biri sayılan içrek (batını) renk duyumu, hangi yönleriyle ve niçin Op Art gibi diğer geometrik soyut akımlardaki renk duyumundan farklı bir renk duyumudur? 150

23. Mineral pigmentlerde renk tonunun (hue) ana kaynakları nelerdir?.....155

24. Işık ile renk arasında nasıl bir ilişki bulunur? Nükleer kaynaşma (füzyon) ve dalga boyu nedir? 165

25. İnsan gözü renk dalga boylarının ne kadarına duyarlıdır? Kültürlere göre değişen bir renk algısı olabilir mi? 170

26. Profesyonel sanatçı boyaları, sanayi boyaları ve spektral renklerde (ışık renklerinde) kroma değerleri nasıl farklılaşır? 176

27. Spektral (izleksel) Renklerin mucidi fizik bilgini Isac Newton, prizma renklerini nerede ve nasıl keşfetmiştir? 181

28. Goethe'nin kendi geliştirdiği renk sistemi ve prizma renklerinin oluşumu hakkındaki düşünceleri nelerdir? 187

29. Eugene Chevrul'un Eşzamanlı /Kendiliğinden Renk Kontrastı Teorisi nedir?.....193

30. Odgen Rood'un renk teorisi ve Maxwell Renk Deneyi nedir? Renkli fotoğraf nasıl keşfedildi? 199

31. Munsell'in renk kodları ile belirlenen kuramında renkler hangi boyutları ile tanımlanmaktadır? Bir nesne renginin belli bir özelliğe sahipmiş gibi görünmesi o nesnenin gerçekte o renkte olmasını gerektirir mi? 206

32. Renk sabitliği (coloue constancy) ne demektir? Çağdaş sanat akımlarında nasıl ve niçin kullanılmıştır. 215

33. Josef Albers'in renk öğretisi nedir? Geleneksel/Rönesans renk öğretilerine temel oluşturan ve renkleri görsel deneyimin birincil ve temel bileşenleri olarak ele alan Venedik Okulu'nun tarihsel bağlamdaki rolü ve önemi nedir?.....221

34. Perspektif derinlik yanılsamasında renklerin rolü nedir? 227

35. Temel renk kontrast kuralları nelerdir? Eşzamanlı/kendiliğinden renk kontrastı nedir? Mark Rothko renklerin duyusal gücüne nasıl bir açılım getirmiştir? 232

36. Kalın çizgi (kontür) renkleri farklı gösterir mi?.....239

37. Renk anlamı, psikolojisi ve renklerin kültürlere göre değişen anlamları nelerdir?.....246

38. Renk ağırlığı ve renk sıcaklığı, renk ergonomisi gibi terimler neyi ifade ederler? Trompe L'oeil gibi temsili ve yanılsamalı resim tekniklerinde rengin rolü nedir? 252

39. Birinci Sanayi Devrimi'nden (1760-1840) sonra, renk teorileri üzerine yapılan bilimsel çalışmalar sanat ve tasarım okullarını nasıl etkilemiştir? Süprematizm üzerine yapılan tartışmaların Renk Alanı Ressamlığı veya Kobra (CoBrA) Grubu'na etkilerinden söz edilebilir mi?.....257

40. Mach Band efekti nedir? Fütürizm ve Aeropainting'e etkileri nelerdir?.....262

41. Renk algısı ne zaman başlar? Kadim bilgelik inançlarındaki renk algısı ve anlamının Modern Sanat akımları ve yönelimlerine yansımaları hakkında neler söylenebilir?.....268

42. Renk uzayları ne demektir? RGB ve CMYK görüntü işleme terminolojisi ve renk profilleri bağlamında bir tasarımcı için "sein qua non" sayılabilen zaruri bilgiler nelerdir?.....274

43. Pigment nedir? Boyar maddelerin pitoresk (picturesque) kullanımı ne anlama gelir? 280

44. Renk ısısı bir nevi radyant (ışınım) ısısı mı dır? Renk efektleri içinde sıcak soğuk, tamamlayıcı ve eşzamanlı karşıtlık niçin önemlidir? Hangi teknikler diğerlerine göre daha tercih edilen yöntem olarak benimsenmektedir ? 285

45. Renk görme kusuru nedir? Plastik sanatlarda rengin bilinç fiillerinin hedefi olması ne anlama gelir? 290

46. Claude Monet, kendi göz merceğini bir operasyonla aldırdıktan sonra niçin morötesi renkleri de görmeye başlamıştır? 295

47. Renk armonileri içinde sıcak-soğuk renk uyumu ne anlama gelmektedir? Roma freskleri genellikle niçin sıcak renklerle yapılmıştır?.....302

48. Işıma/ışınım, renk ısısı, renk sıcaklığı ve Planck eğrisi nedir?.....307

49. Kuantum teoreminin ve moleküler kimyanın renklerin oluşumundaki rolleri nelerdir?.....317

50. Williem Blake'ın renklerin gizemine dair düşünceleri nelerdir? 322

KAYNAKÇA.....331

YAZAR.....333

1

Renk nedir, hangi sanat akımında tek başına bilişsel ve estetik bir duyum olarak kullanılmıştır?

Işık bir nesneye yansıdığında gözün gördüğü şeye renk denir. Rengin ana kaynağı ışıktır. Bir rengin görülebilmesi için asgari, algı eşiğine yeterli düzeyde bir ışık enerjisine gerek duyulur. Doğal ışık kaynağı güneş enerjisidir. Rengi görmek için yapay ışık kaynakları da kullanılabilir. Kaynağı ne olursa olsun, her türlü ışık, elektromanyetik titreşim formundaki dalgalardan ibarettir. Atmosferde ya da kusursuz bir vakumda ışık hızı 299.792.458 m/s'dir. Renk algısında, insan gözü bu enerji dalgalarını beyne iletir. Beyin, iletilen uyarıyı renk olarak yorumlar. Bu bağlamda rengin, her türlü varlığın duyusal bir boyutu olduğu konusunda bir tereddüt yoktur (Carpenter,1982)[1]

Rengin özelliğini belirleyen kaliteler, onun üç ana karakteristiğini tanımlar. Bunlar, ton (*hue*), doygunluk (*saturation*) ve değer (*value*) olarak nitelenirler. Bu üç kalite, özellik ya da renk boyutu, bir rengi diğerlerinden ayırmak için yeterlidir.

Ton, rengin genellikle yeşil, kırmızı, turuncu, sarı ve benzeri terimlerle ilişkilendirilen yönüdür. Nesnelerin ve her türlü maddi gerçekliğin renkleri, onların yansıttıkları ışığın türüne ya da dalga boyuna göre algılanırlar. Örneğin, kırmızı ışığı yansıtan nesneleri kırmızı, bütün dalga boylarını ya da ışık ışınlarını yansıtan nesneleri beyaz ve bunun kontrastı, tüm dalga boylarını yutan nesneleri de karanlık /siyah olarak algılarız. Renk tonuna, renk özü de denilmektedir. Rengin ikinci ana boyutu doygunluktur.

1 James M. Carpenter, *Visual Art / A Critical Introduction*. Harcourt BraceJovanovich, Inc. London, Sydney, Toronto 1982, s.35. (Çev. Adem Genç).

KAYNAKÇA

Albers, Josef (2013, ilk baskı 1963), *Interaction of Color*, Yale University Press,

Arnheim, Rudaolf (1971), *Entropy and Art / An Essay On Disorder and Order*. University of California Press. Berkeley-Los Angeles-London.

Arnheim, Rudolf (1974), *Art and Visual Perception*, University of California. Press, London,

Berger, John (1978), *Görme Biçimleri*, Tankı Yayınları, İstanbul.

Carpenter, James M., (1982), *Visual Art / A Critical Introduction*. Harcourt Brace Joyanovich, Inc. London, Sydney, Toronto.

Crone, Robert A. (1999), *A History of Colour/Evolution of Theories of Light and Colour*, Springer Publishing, New York.

Edreira, M J Feliu, C Fernandez-Lorenzo, J Martin, (2002) "Spectroscopic analysis of Roman wall paintings from Casa del Mitreo in Emerita Augusta, Merida, Spain" *Elsevier Science Publishers.*

Fehrman, Cherie, Kenneth R. Fehrman (2003), *Color*, Pearson College Pubications.

Fehrman, Cherie, Kenneth R. Fehrman (2015). *Color The Secret Influence* , Pentice Hall Inc. USA.

Gage, John (2000). *Color and Meaning: Art, Science, and Symbolism,* Kindle Books.

Genç, Adem (1994), "Bizans ve Roma'da Mozaik Sanatı". *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*. Sayı VIII-IX, İzmir.

Genç, Adem, Ahmet Sipahioğlu (1990), *Görsel lgılama / Sanatta Yaratıcı Süreç*, Sergi Kitabevi Yayınları, İzmir.

Gibson, James J. (1966), *The Senses Considered as Perceptual System*. (Cornel Unıversity), Hougton Mifflin Company. Boston.

Goethe, J.W., (2013), *Renk Öğretisi*, Çev. İlknur Aka, Kırmızı yay., İstanbul,

Goethe, Johann Wolfgag, *Zur Farbenlehre* (1840), Theory of Colours (İngilizceye

Gombrich, E.H. (1971; ilk baskı, 1950), *The Story of Art*, Phaidon Press Ltd., London. Çeviren: Charles Lock Eastlake.

Harrison, Charles ve Paul Woods (1992), *Art in Theory 1900-1990 An Anthology of Changing Ideas*, Blackwell Publishers Ltd. Oxford,

Herschell B. Chipp, *Theories of Modern Art* (1968), "Excerpts from the letters", University of California press, Berkeley and Los Angeles

Itten, Johannes(1995-2015), *The Art of Colour* ; Morton, j. *Colour Matter E Book* ; Morton.Graphics and Text.

Yazar, İlyas (2001), "Hâşim'in Şiir Sanatı ve Merdiven Şiiri Üzerine Bir Tahlil Denemesi", *Patikalar* Özel Sayı, Yıl.2, S.10, Temmuz-Ağustos.

İşler, Ahmet Şinasi (2003), "İlköğretim Okullarındaki Resim–İş Derslerinde Sağlık Ve Güvenlik Problemleri", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* Cilt 17, Sayı:1

Kitaoka , Kyoto (2014),"Durağan görüntülerde renge bağlı hareket yanılsamaları ve bunlarır olağanüstü dimorfizmi". *Perception volume* 43.doi:10.1068/p7706

Osborne, Harold (1970, edit.), *The Oxford Companion to Art*. Oxford Univ. Press, Oxford,

Rossotti, Hazel (1983), *Color,* Princeton University Press,

Deane B. Judd (1970), *Goethe'sColor Theory*, Massachussets Istitute of Technology Press,

Sandler, Irving (1970), *Abstravt Expressionism,/ The Triumph of American painting*. Pall Mall press, Lomdon.

Wyszecki, G. and W. S. Stiles (1982), *Color Science: Concepts and Methods, Quantitative Data and Formulae*, Wiley, USA

Yazar, İlyas (2001), "Hâşim'in Şiir Sanatı ve Merdiven Şiiri Üzerine Bir Tahlil Denemesi", *Patikalar* Özel Sayı, Yıl.2, S.10,

Zülfikar, Hamza (2014), "Renkleri Adlandırma ve Tanımlama" *Türk Dili Dergisi,*

DENİZLİ-ÇİVRİL

Osmanlı Dönemi ve Osmanlı Geleneğini Devam Ettiren Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşları

(Merkez)

Yazar
Meryem CANSEVEN

Editör
Yasemin BEYAZIT

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
1869 Kültür Varlıkları ve Müzeler
Pamukkale Üniversitesi 1992 Denizli
Çivril Belediyesi
nobel bilimsel

DENİZLİ- ÇİVRİL OSMANLI DÖNEMİ VE OSMANLI GELENEĞİNİ DEVAM ETTİREN CUMHURİYET DÖNEMİ MEZAR TAŞLARI (Merkez)

Yazar
Meryem CANSEVEN
Editör
Yasemin BEYAZIT

Yayın No.: 1835
ISBN: 978-625-398-972-9
E-ISBN: 978-625-398-973-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Meryem Canseven
Kapak Fotoğraf: Çivril Merkez Mezarlığı
Çizimler: Meryem Canseven
Fotoğraflar: Yüzey Araştırması Ekibi ve Çivril Belediyesi
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Canseven, Meryem.
DENİZLİ-ÇİVRİL OSMANLI DÖNEMİ VE OSMANLI GELENEĞİNİ DEVAM ETTİREN CUMHURİYET DÖNEMİ MEZAR TAŞLARI (Merkez) / Meryem Canseven
1. Basım, X + 258 s. 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-398-972-9
E-ISBN: 978-625-398-973-6
1. Denizli 2. Çivril 3. Osmanlı 4. Cumhuriyet 5. Mezar Taşları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

TÜRKİYE YÜZYILI

Bu kitap, Çivril Belediyesi'nin
destekleriyle basılan bir kültür yayınıdır.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ v
TEŞEKKÜR ix
GİRİŞ 1

I. Bölüm: GİRİŞ 1

II. Bölüm: KATALOG 13
Çivril I Mezarlığı 15
Çivril II (Haydan) Mezarlığı 165
Çivril III Mezarlığı 172
Çivril IV Mezarlığı 175
Çivril Erenler Mezarlığı 186

III.Bölüm: DEĞERLENDİRME 193
1. MEZAR TİPLERİ 196
1.1. Toprak Mezarlar 196
1.2. Çevçeveli Mezarlar 197
1.2.1. Taş Çerçeveli Mezarlar 197
1.2.2. Beton Çerçeve İçerisine Alınan Mezarlar 198
1.3. Serbest Haldeki Şahideler 199
2. MEZAR TAŞI TİPLERİ 200
2.1. Gövde Yatay Kesit Tipleri 200
2.2. Mezar Taşı Başlık Tipleri 203
2.2.1. Kadın Mezar Taşı Başlıkları 203
2.2.1.1. Yuvarlak Kemerli Tepelikler 204
2.2.1.2. Üç Dilimli Tepelikler 204
2.2.1.3. Dilimli Üçgen Tepelikler 204
2.2.1.4. Sivri Kemerli Tepelikler 205
2.2.1.5. Kaş Kemerli Tepelikler 205
2.2.2. Erkek Mezar Taşı Başlıkları 208
2.3. Süsleme 213
2.3.1. Bitkisel Süsleme 213
2.3.2. Geometrik Süsleme 214
2.3.3. Nesneli Bezeme 216
2.3.4. Yazı İle Yapılan Bezeme 219

2.4. Kitabe 220
2.4.1. Yazılış Düzeni 220
2.4.2. Yazı Türleri 221
2.4.3. İçerik 221
2.4.3.1. Tarih 221
2.4.3.2. Başlangıç İfadesi 223
2.4.3.3. İnsanlara Uyarı 227
2.4.3.4. Durum Bildirme 228
2.4.3.5. Tanrı'dan İstek 231
2.4.3.6. Peygamber'den İstek 232
2.4.3.7. İnsanlardan İstek 232
2.4.3.8. Ölüm Sebebi 233
2.4.3.9. Meslekler 234
2.4.3.10. Kimlik 235
2.4.3.11. Dua İsteme 242
2.5. Malzeme ve Teknik 242
IV. Bölüm: SONUÇ 245
KAYNAKÇA 247
İNDEKS 255

Geçmişe sahip çıkmak, onu bilmek ve gelecek nesillere aktarmak toplumun önemli görevleri arasında yer almaktadır. Zira bu davranış derin kökleri hatırlatmakta ve daha sağlamlaştırmaktadır. Bu köklerin hatırlamasını sağlayan en önemli unsurların başında mezar taşları gelmektedir. Çünkü mezar taşları geçmişin izlerini olduğu gibi günümüze taşırlar. Türklerin yaşadığı coğrafyalarda mezarlıklar ve mezar taşları her daim ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Mezar taşı dikmek İslâm dininde pek hoş karşılanmasa da Türk milleti mezar taşı dikme geleneğini İslâm dini ile barış ve huzur içinde birleştirerek devam ettirmiştir.

Son dönemlerde mezar taşlarına olan ilgi artmıştır. Bunda başta Cumhurbaşkanımız Recep Tayip Erdoğan olmak üzere dönem politikacılarının da konuya ilgi göstermesinin büyük katkısı olduğu aşikârdır. Mezar taşları genelde edebiyatçı, tarihçi ve sanat tarihçilerin ilgisini çekmektedir. Şimdilerde ise ilahiyat, felsefe ve sosyoloji gibi bilim dalından araştırmacılar da mezar taşlarının kitabelerindeki ifadelerle daha çok ilgilenmeye başladılar. Değişik bilim dalından insanların çalışmış olması mezar taşlarına yaklaşımlarda farklılıklar doğurmaktadır. Buna terminolojik farklılıkları da koyduğumuz zaman makas iyice açılmaktadır.

Anadolu'nun Türk-İslâm Dönemi'nin tapu belgeleri sayılan mezar taşlarının her geçen gün sayılarının şu ya da bu sebeple azaldığı da düşünülecek olursa bir an önce disiplinler arası ekiplerle envanterleme çalışmalarının başlatılması, sonuçlar elde edilerek yayınlanması ve korunmalarının sağlanması temel hedef olarak belirlenmelidir.

Mezar taşı çalışmalarının yeterli düzeyde olduğu söylenemez. Konuyla ilgili çalışmalar çoğalsa da çalışılıp kayıt altına alınacak daha binlerce mezar taşı olduğu aşikârdır[1]. Osmanlı topraklarında, Anadolu coğrafyasında ve Deniz-

1 Türk-İslâm dönemi mezar taşları hakkında yapılan yayınların neler olduğuna yönelik en düzenli kaynak Halit Çal'a aittir. Çalışmada bugüne kadar yapılmış tez, makale ve kitapları listeler halinde ele almıştır. Bknz., Halit Çal, "Türkiye Mezar Taşı Araştırmalarının Durumu ve Sorunları", *I. Uluslararası Geleneksel Türk Mezar Taşları 19-21 Eylül 2018 Bakü Azerbeycan,* Ed. Celil Arslan vd., Khazar University Press 2019, s. 133-159. Bununla birlikte 2019 yılından sonra birçok tez, makale ve kitapta yayınlama devam edilmiştir.

KAYNAKÇA

Akakça Zeki, "Çameli İlçesi Eski Mezarlıkları ve Taşları", *I. Çameli Sempozyumu-Bildiriler* 05-08 Ekim 2022*,* Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2023, s. 285-293.

Aktuğ Erbil C., (2021a), "Kalemişi Süslemeli Cami Geleneğinin Devamı: Güzelyurt Tahtalı Köyü Camii (Denizli/ Çameli)", *Sanat Tarihi Dergisi,* 30/1 Nisan, İzmir 2021, s. 79-103.

Aktuğ Erbil, (2021b), "20. Yüzyılın Ortalarında Kalemişi Süslemeli Cami Geleneği: Denizli Çal Belevi Eski Pazaryeri Camii", *SDÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, S.54, Isparta 2021, s. 165-177.

Altıer Semiha, (2019), "Osmanlı Sanatı'nda İbrik Tasvirleri ve İkonografisi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl 17, Bahar, S. 26, Ankara, s. 149-202.

Anonim, *Denizli Kültür Envanteri,* Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2014.

Anonim, *Denizli Kültür Envanteri*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2016.

Anonim, (2016a) *Denizli Kültür Envanteri,* T.C. Denizli Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, C. 1, Denizli 2016.

Anonim, (2016b) *Denizli Kültür Envanteri,* T.C. Denizli Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, C. 2, Denizli 2016.

Anonim, *Denizli'nin Kalemişi Camileri, Geçmişten Geleceğe Kalem İzleri*, İstanbul 2020.

Barışta, H. Örcün, "Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Mezâr Taşlarından Bâzı Takı Tasvirleri", *XIII. TTK, 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler*, III. Cilt, 2. Kısım, Ankara 2002, 1309-1313.

Bayrakal Sedat, "Kale-i Tavas Mezarlığı Hakkında Ön Araştırma", *Kaledavaz Sempozyumu (2-3 Nisan 2012) Bildirileri*, Ed. Turgut Tok – Özgür Kasım Aydemir, Tür Matsan Matbaacılık, Denizli 2013, s. 98-110.

Bayrakal Sedat, *Uşak'ta Osmanlı Mezâr Taşları*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2016.

Beyazıt Mustafa, Beyazıt Yasemin, *Denizli Dediği Tekkesi*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2014.

Beyazıt Mustafa, Baysal Hasan Hüseyin, "Kale-i Tavas Mezarlığı Kazısı (2015)", *XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (02-05 Kasım 2016) Bildiri Özeti Kitabı*, Sakarya 2016, s. 103-105.

Beyazıt Mustafa, İnce Kasım vd., "2014-2015 Yılları Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri Kazı Çalışmaları*, 38. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu,* Edirne 2017, s. 161-178.

Beyazıt Mustafa, Beyazıt Yasemin vd., "Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri Kazıları 2016'', *39. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu,* Bursa 2018, s. 329-346.

Beyazıt Mustafa, Beyazıt Yasemin vd., "Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri ve Kavaklıpınar Mevkii Kale-i Tavas Mezarlığı Kazıları 2017", *40. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Çanakkale 2018*,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. 3*,* Ankara 2019, s. 161-178.

Beyazıt Mustafa, Beyazıt Yasemin, *Denizli Darıverenli Camii-Medresesi ve Haziresi,* Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2019.

Beyazıt Mustafa, Beyazıt Yasemin vd., "Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri ve Kavaklıpınar Mevkii Kale-i Tavas Mezarlığı Kazıları 2019", *41. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Diyarbakır 2019*,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3. C.*,* Ankara 2020, s. 389-402.

Beyazıt Mustafa, "Ruhu Olan Taşlar: Kale-i Tavas Mezarlığından Örnekler", *Dr. Kemal Daşcıoğlu'na Vefa Kitabı*, Ed. Mithat Aydın, Süleyman İnan, Pegem Akademi, Ankara 2020, s. 919-934.

Beyazıt Mustafa, "Kale-i Tavas Mezarlığında Orta Asya Türk Kültürünün Yansımaları", *Uluslararası Bilge Tonyukuk Sempozyumu 24-25 Aralık 2020 Bildiri Kitabı*, (e-kitap) Denizli 2020, s. 60-79.

Beyazıt Mustafa, "Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet Dönemine Denizli Dinî Mimari Araştırmaları", *Denizli Çalışmaları Birikim ve Yol Haritası,* Ed. Yasemin Beyazıt, Nobel Yayınevi, Ankara 2021, s. 523-551.

Beyazıt Mustafa, Göktürk Başaran Doğu, "Kale-i Tavas Mezarlığı'nda Orta Asya Geleneğiyle Bağlantılı Mezar Taşları-I", *XVIII. Türk Tarih Kongresi 1-5 Ekim 2018/ Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler,* Cilt 1, TTK Yayınları, (e-Kitap) Ankara 2022 s. 829-871.

Beyazıt Mustafa, Çelemoğlu Şuayip, "Kale-i Tavas Mezarlığında I. ve II. Paftalardaki Osmanlı Geleneğini Devam Ettiren Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşları", *XVIII. Türk Tarih Kongresi 1-5 Ekim 2018/ Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler,* Cilt 1, TTK Yayınları, (e- Kitap) Ankara 2022, s.791-827.

Beyazıt Mustafa, Canseven Meryem, "Çameli İlçesi Mezar Taşları Hakkında Ön Değerlendirme", *I. Çameli Sempozyumu-Bildiriler* 05-08 Ekim 2022, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2023, s. 157-183.

Beyazıt Yasemin, Beyazıt Mustafa, *Denizli Teslim Baba Tekkesi,* Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2016.

Beykal Feryal, *Denizli İlinde 19. Yüzyılda yapılan Duvar Resimli Yapılar*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim İş Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 1996.

Biçici Hür Kamil, "Yazılı Araştırmalar Işığında Türkiye Mezar Taşlarına Toplu Bakış", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl 10/26, 2006, s. 175-192.

Bozkurt Nebi, Ertuğrul Selda, "İbrik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.21, İstanbul 2000, s. 372-376.

Budak Ayşe, "41 Kere Maşallah: Geleneksel Konut Mimarisinde Nazarlık Olarak Maşallah Kullanımı ve İstif Çeşitleri", *Milli Folklor* 16 (2000), s. 179-205.

Çakmak Şakir, "Çivril Menteş Köyü Camisi", *Uluslararası XVIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (22-25 Ekim 2014),* Efeler Belediyesi Kültür Yayınları 3, Aydın 2017, s. 169-178.

Canseven Meryem, *Denizli-Beyağaç Osmanlı Dönemi ve Osmanlı Geleneğini Devam Ettiren Mezar Taşları*, Ed. Mustafa Beyazıt, Nobel Yayınları, Ankara 2023.

Cirtil Saim, "Denizli Türbeleri", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (6-8 Eylül 2006) Bildirileri, C. 2*, Ed. Ayfer Özçelik - Yasemin Avcı vd., Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınları: 1, Denizli 2007, s. 195-205.

Çal Halit, "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar", *Tarihi Kültürü Ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler, 28-30 Mayıs 1999,* İstanbul 2000, s. 155-193.

Çal Halit, "Kastamonu Mezarları-Mezar Taşlarının Genel Durumu", İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildiriler 18-20 Eylül 2003, Ankara 2005, s. 611-626.

Çal Halit, "Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları", *Vakıflar Dergisi,* S. 30, Ankara 2007, s. 295- 383.

Çal Halit, "Erzincan Çayırlı Eşmepınar Köyü Mezar- Mezar Taşları", *Sanat Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Haşim Karpuza Armağan*, Konya 2007, s. 125-154.

Çal Halit- Çal A. Özlem, *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları*, Kastamonu Belediyesi Yay., Ankara 2008.

Çal Halit, "Urfa Şehri Mezar-Mezar Taşları", 15. *Türk Tarih Kongresi 11-15 Eylül 2006, Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4. Kısım Ankara 2010, s. 1995-2008.

Çal Halit, *Boyabat Mezar Taşları,* Boyabat Belediyesi Yayınları 1*,* Ankara 2015.

Çal Halit, "Türkiye Mezar Taşı Araştırmalarının Durumu ve Sorunları", *I. Uluslararası Geleneksel Türk Mezar Taşları 19-21 Eylül 2018 Bakü Azerbeycan,* Ed. Celil Arslan vd., Khazar University Press 2019, s. 133-159.

Çelebi İlyas, "Nazar", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 2006, C. 32, s. 444-446.

Dağlıoğlu Hikmet Turhan, "Edirne Mezarları", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi,* S. III, Devlet Basımevi, İstanbul 1936, s. 163-192.

Dağlıoğlu Hikmet Turhan, "Sanat Bakımından Mezarlar ve Mezar Taşları ve Karaca Ahmed Mezarlığı", *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Ankara 19-24 Ekim 1959 Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayımları 7, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1962, s. 120-139.

Doğan İsmail, "Günümüz Türkiye'sinde Mezar Taşlarının Dili (Antalya-Burdur-İzmir-Kırıkkale-Kırşehir-Malatya-Manisa-Şanlıurfa Mezarlıkları)", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998 AKSM İstanbul,* Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 160-190.

Erbaş Aynur Maktal. "İzmir'in Bazı Tarihi Yapılarındaki Nazar Kitabeleri". *Sobider Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 25. Malatya 2018. s. 76-89.

Eren Sevinç, *Trabzon İli Gülbahar Hatun ve Tavanlı Camii Hazireleri ile Küçük İmaret Mezarlığı'ndaki Mezar Taşları,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

Ertaş Mehmet Yaşar, "Homa'da Türk Dönemi Tarihi Mezar Taşları", *Eskiçağ'dan Cumhuriyete Homa (Gümüşsu) Tarihi,* Ed. Doç. Dr. Mehmet Yaşar Ertaş, Dr. Süleyman Tüzün, Gümüşsu Belediyesi Kültür Yayınları, Gümüşsu 2009, s. 369-391.

Ertuğ Necdet, "Osmanlı Mezar Taşları", *Osmanlı 9,* Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 223-229.

Eyice Semavi, "Ay-Yıldızın Tarihi Hakkında", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı*, S.13, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, s. 31-66.

Eyice Semavi, "Ayyıldız", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C.4, Ankara 1991, s. 297-298.

Gökler Burak Muhammet, *Balıkesir Mezar Taşları,* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2017.

Grammont, J. L. Bacqué vd., ‘’Les Cimettiers Ottamans Comme Souerce Historique. Methodologie Et Posibilites De Traitement Par L’informatique, (Tarihsel Kaynak Olarak Osmanlı Mezarlıkları, Uygulama Yöntem ve Bilgisayarla Yapılabilecek İşlemler)’’, *Erdem*, C. 6, S. 16., Ankara 1990, s. 177-214.

Gün Recep, “Samsun-Çarşamba Rıdvan Paşa Camii Haziresindeki Mezar Taşları I (Celî Ta’lîk Kitabeli Olanlar)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22, Samsun 2006, s. 103-143.

Gündoğan Bengü, *Kastamonu Ferhat Paşa Camisi Haziresi Mezar Taşları,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Hanoğlu Canan, Bayhan Ahmet Ali, “Rize Şehir Merkezi’nde Bulunan Osmanlı Dönemi Bezemeli Kadın Mezar Taşları”, Turkish *Studies,* 12/3, 2017, s. 135-308.

İşli H. Necdet, *Osmanlı Serpûşları,* Ebru Matbaacılık, İstanbul 2009.

Kanar Mehmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* 2. Cilt, Say Yayınevi, İstanbul 2009.

Karaçağ Aptullah, “Elmalı Abdal Musa Dergâhı’ndaki Bektaşi Mezar Taşları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi,* S. 57*,* Ankara 2011, s. 99-130.

Karaçağ Aptullah, *Tahtacı Mezar Taşları*, Byr Publishing House Bişkek 2016.

Karaçağ Demet, *Bursa’daki 14-15. Yüzyıl Mezar Taşları,* Ankara 1994.

Karamağaralı Beyhan, “Sivas ve Tokat’taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971, s. 75-104.

Karamağaralı Beyhan, *Ahlat Mezar Taşları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Karamağaralı Beyhan, “Kültür Tarihimiz Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve İkonografisi”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu* (*18-20 Aralık 1998) AKSM-İstanbul*, İstanbul 1999, s. 33-46.

Kaya Lütfiye Göktaş, *Safranbolu Merkez Mezarlığı Mezar Taşları,* Safranbolu Araştırmaları Merkezi Yayınıları, İstanbul 2013.

Koçu Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü,* Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2015.

Kurgun Levent, "Çivril Yer Adlarına Bir Bakış", *Dünden Bugüne Çivril Sempozyumu Bildiriler Eylül 2001 Çivril,* Ankara 2002, s. 159-169.

Laqueur, Hans Peter, *Hüve'l Bâkî İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları,* Çev. Selahattin Dilidüzgün, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.

Nefes Eyüp, *Samsun Yöresinde Bulunan Mezar Taşları*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2002.

Özçelik Selahattin, "Temettuat Defterlerine Göre 1844 Yılında Çivril'de İktisadi ve Sosyal Hayat", *Dünden Bugüne Çivril Sempozyumu Bildiriler Eylül 2001 Çivril,* Ankara 2002, s. 201-229.

Pakalın Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1,* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1983.

Pektaş Kadir, "Denizli Çevresindeki Mezar Taşları Üzerine Bir Ön Araştırma: Denizli Eski (İlbadı) Mezarlığı", *VIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, (26-28 Nisan 2004-Sakarya), C.VII, Sakarya 2005, s. 350-356.

Pektaş Kadir, "Çal ve Çevresindeki Türk Dönemi Eserleri Üzerine Bir Araştırma", *21. Yüzyıla Girerken Geçmişten Günümüze Çal Yöresi Baklan Çal Bekilli,* 01-03 Eylül 2006 Çal Sempozyumu Bildirileri, Ed. Bülent Topuz Raşit Urhan, Mehmet Ali Gülel, Denizli 2007, s. 779-807.

Pektaş Kadir, "Acıpayam ve Çevresindeki Türk Dönemi Eserlerinden Bir Kesit", *I. Acıpayam Sem pozyumu (1-3 Aralık 2003) Bildirileri*, Acıpayam Kaymakamlığı, Denizli 2007, Ed. Turgut Tok, s. 422-452.

Pektaş Kadir, "Denizli-Çivril-Savran Köyü'ndeki Tarihi Eserler ve Çorbacızâde Ailesi Hakkında Notlar", *Uluçam Armağanı,* Ed. Ali Boran, Osman Aytekin, Mehmet Top, Van Çevre ve Kültür Derneği Yayınları, Ankara 2008, s. 241-255.

Pektaş Kadir, "Denizli Çevresindeki Türk Dönemi Tarihi Eserler Üzerine", *Türk Kültür Tarihinde Denizli ve Kentleşme Sorunları Sempozyumu (22-23 Aralık 2008) Bildirileri*, Ed. Turgut Tok - Yusuf Kılıç vd., Denizli Belediyesi Kültür Yayınları: 11, Denizli 2011, s. 145-150.

Pektaş Kadir, Baysal H. Hüseyin, "Denizli-İlbadı (Eski) Mezarlığı Kazısı ve Yüzey Araştırmaları", *Türk Kültür Tarihinde Denizli ve Kentleşme Sorunları Sempozyumu (22-23 Aralık 2008) Bildirileri*, Ed. Turgut Tok - Yusuf Kılıç vd., Denizli Belediyesi Kültür Yayınları: 11, Denizli 2011, s. 463-474.

Pektaş Kadir, Baysal H. H., "Denizli-İlbadı (Eski) Mezarlığı Kazı, Onarım ve Envanter Çalışmaları (2008-2009)", *32. Kazı Sonuçları Toplantısı 4*, (24-28 Mayıs 2010), Ankara 2011, s. 274- 284.

Pektaş Kadir, "Denizli ve Çevresindeki Türk Dönemi Eserleri", *Denizli: Tanrıların Kutsadığı Vadi*, Ed. Filiz Özdem, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 168-233.

Pektaş Kadir, Altındirek H. G., "Çivril Bulgurlar Köyü Camii Üzerine", *Eumeneia Şeyhlü-Işıklı,* Ed. Bilal Söğüt, Ege Yayınları, İstanbul 2011, s. 323-331;

Pektaş Kadir, "Çardak ve Çevresindeki Türk Devri Eserleri Üzerinde Bir Araştırma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı,* C.6, S. 25, 2013, s.419- 459, (e dergi)

Pektaş Kadir, "Tavas Mezarlığı Üzerine Notlar", *Kadim Oğuz Şehri Tavas,* Ed. Mehmet Meder, Süleyman İnan, Mehmet Karabay, İzmir 2014, s. 66-79.

Pektaş Kadir, "Denizli Eskihisar Köyü Mezarlığı", *Laodikeia Çalışmaları 3 10. Yılında Laodikeia (2003-2013),* Ege Yayınları, İstanbul 2014, s. 309-320.

Pektaş Kadir, *Denizli'de Türk Varlığının Kadim Tarihi İlbadı Mezarlığı I,* Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli 2018.

Pektaş Kadir, Cirtil Selda Özgün, Aktuğ Erbil Cömertler, Baysal H. Hüseyin, "Denizli İlbadı Mezarlığı 2017 Yılı Kazı ve Envanter Çalışmaları", *40. Kazı Sonuçları Toplantısı,* C. 2, Ankara 2019, s. 519-533.

Sayhan Münir, *Milli Mücadelede Çivril (1919-1922)*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2018.

Sevim Nidayi, *Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları*, İstanbul 2010.

Sevim Nidayi, *Osmanlı Mezar Taşlarında Manzum Metinler,* Kitap Dostu Yayınları, İstanbul 2012.

Sevim Nidayi, "Osmanlı Mezar Taşlarında Başlıklar, Semboller, Şekiller ve Motifler", *Düşünen Şehir,* S.102*,* 2018, s.10-111.

Şeyban Aysun, "Sakarya'nın Erenler Mezarlığı'nda Bulunan Süslemeli Mezar Taşları", *The Journal of Academic Social Sciene Studies (JASSS),* Number: 47, Summer I, 2016, s. 519-529.

Topaloğlu Bekir, "Cennetin İsimleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. VII, İstanbul 1993, s. 376-386.

Tüfekcioğlu Abdülhamit, "Türk- İslâm Dönemi Türbe ve Mezar Taşı Kitâbelerinde Tarih İbâreleri", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998 AKSM İstanbul,* Mezarlıklar Vakfı Yay., İstanbul 1999, s. 396-404.

Uçar Aygül, "İnanç ve Estetiğin Bütünleşmesi: İzmir Yapılarında "Maşallah" Yazılı Nazarlıklar". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir 2017, s. 223-238.

Uygur Ceyhun Vedat, "Denizli'nin Çal Bölgesi Dil ve Kültürüne Dair Bazı Tespitler", *21. Yüzyıla Girerken Geçmişten Günümüze Çal Yöresi Baklan Çal Bekilli, 01-03 Eylül 2006 Çal Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Bülent Topuz Raşit Urhan, Mehmet Ali Gülel, Denizli 2007, s. 495-518.

Ülker Necmi, "Ege Bölgesi Osmanlı Devri Mezar Taşları", *Osmanlı 9,* Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 230-237.

Ülker Necmi- Günay Vehbi vd., *İzmir'de Türk Mührü Emir Sultan Dergâhı Haziresi Mezar Kitâbeleri,* Şenocak Yayınları, İzmir 2009.

Ünal Mehmet Ali, Zeybek Recep, "Mezar Taşlarıyla Babadağ Tarihi", *I. Babadağ Sempozyumu (1- 2-3 Aralık 1999) Bildiri Metinleri*, Tarihte ve Günümüzde Babadağ, Ed. Yahya Özpınar, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli 1999, s. 449-461.

Ürer Harun, "Geleneksel Türk Evi Ölçeğinde Eskigediz Evlerinin Cephe Düzenlemesi", *Sanat Tarihi Dergisi*, C. 22, S. 2. İzmir 2013, s. 189-230.

Yakıt İsmail, *Geçmişten Günümüze Uzunpınar (Pınarlar),* Pınarlar Belediyesi Yayını No:1, Denizli 2009.

Yaşaroğlu M. Kâmil, "Mâşallah", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* Ankara 2003, C. 28, s. 104-105.

Yazar Turgay, *Niksar Melik Gazi Mezarlığı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.

Yer Kader, *Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığındaki 18. Yüzyıl Mezar Taşları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

Yılmaz Emine, "Çivril-Savran Köyü Serbanşah Camii'nde Bulunan Duvar Süslemeleri Üzerine Bir Araştırma", *Dünden Bugüne Çivril Sempozyumu (Eylül 2001) Bildirileri*, Ankara 2002, s. 333-350.

Zeybek Recep, *Denizli Kabristanlığında XVIII. ve XIX. Yüzyıldan Kalma Mezar Taşlarının Tahlili,* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2001.

Elektronik Kaynaklar:

https://www.kamusiturki.com

https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=55&ayet=26

https://www.luggat.com/hafid/1/1

http://lugatim.com/

https://www.osmanice.com/osmanlica-6875-nedir-ne-demek.html

https://soz6.com/nedir/18154/zevvar

18. Basım

PSİKOLOJİK TESTLER

Prof. Dr. İbrahim Ethem ÖZGÜVEN

nobel

PSİKOLOJİK TESTLER

Prof. Dr. İbrahim Ethem ÖZGÜVEN

Yayın No.: 415
Psikolojik Danışma No.: 12
ISBN: 978-605-133-317-5
E-ISBN: 978-625-406-616-0
Basım Sayısı: 18. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Buse Gamze Çeliktaş -buse@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu: Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Özgüven, İbrahim Ethem.
Psikolojik Testler / İbrahim Ethem Özgüven
18. Basım. XXII + 430 s. 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-605-133-317-5
E-ISBN: 978-625-406-616-0
1. Ölçme 2. Psikoloji 3. Test 4. Ölçek 5. İstatistik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65 - **Sipariş:** siparis@nobelyayin.com-
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1 PSİKOLOJİK TESTLER

	Sayfa No
Psikolojik Testlerin Niteliği	1
Psikolojik Testlerin Tanımı	3
Psikolojik Testlerin İşlevi	5
Psikolojik Testlere İlişkin Yaklaşımlar	6
Psikolojik Testlerin Sınıflandırılması	7
Ölçülen Nitelik ve Amacına Göre Testler	8
Maksimum Performans ve Davranış Testleri	8
Bireysel ve Grup Testleri	9
Genel ve Özel Yetenek Testleri	12
Özel Yetenek ve Psikomotor Testler	14
Yaratıcılık Testleri	14
Güzel Sanat Yeteneğini Ölçen Testler	15
Dile Dayanan ve Dile Dayanmayan Testler	16
Sürat Testleri, Güç Testleri	17

BÖLÜM 2 PSİKOLOJİK TESTLERİN TARİHÇESİ ve GELİŞİMİ

Zihince Geri Olanları Ayırdetme Çabaları	18
Deneysel Psikoloji ve Psikofiziksel Ölçme	19
Francis Galton'un Katkısı	19
Cattell'in Zeka Testleri	21
Binet ve Bireysel Zeka Testinin Doğuşu	21
Genel Yetenek Testleri	23
Başarı Testleri	24
Kişiliğin Ölçülmesi	25
İlgilerin Ölçülmesi	26
Tutumların Ölçülmesi	27
Türkiye'de Psikolojik Testlerin Tarihçesi ve Gelişimi	27
Psikolojik Testlerin Kullanılmasında Kurumlaşmaya Gidiliyor	31
Test ve Araştırma Bürosu	32
Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM)	33
Rehberlik ve Araştırma Merkezleri	33

BÖLÜM 3 *ÖLÇME, ÖLÇEKLER ve DEĞERLENDİRME*

Ölçmenin Tarifi 35
Ölçme Kavramının Nitelikleri 37
Dolaylı ve Dolaysız Ölçme 37
Ölçme Birimi 38
Ölçme Hataları 40
Bir Ölçme Aracında Bulunması İstenilen Yapısal Nitelikler 41
Ölçme Araçlarının Çeşitleri 42
Tanıma ve Sınıflama Ölçekleri 42
Derecelendirme Ölçekleri 43
Eşit Aralıklı Ölçekler 44
Oranlı Ölçekler 45
Bir Ölçme Birimi Olarak Test Puanları 45
Ölçme İşleminin Niteliğine Göre Ölçme Türleri 46
Değerlendirme 47
Ölçme ve Değerlendirmenin Farkları 48

BÖLÜM 4 *İSTATİSTİKSEL YÖNTEMLER*

İstatik Derslerinin Amacı 49
İstatik ve Parametre 49
Betimsel İstatik 50
Vardamalı İstatistik 50
Deneysel Düzenler ve Analizi 50
İstatistiksel Yöntemlerin Kullanılması 51
Karar Süreci ve İstatistiksel Sonuçlar 52
Betimsel İstatik Yöntemleri 53
Histogram ve Frekans Poligonu 53
Merkeze Yığılma ve Dağılım Ölçüleri 55
Merkeze Yığılma Ölçüleri 55
Merkeze Yığılma Ölçüleri Çeşitleri
Mod 55
Ortanca 56
Ortalama 59
Dağılım Ölçüleri 65
Ranj 66
Çeyrek Kayma 66
Standart Sapma 66
Korelasyon 67
Korelasyon Katsayısının Yorumlanmasında Dikkat Edilecek Noktalar 68

BÖLÜM 5 *TEST PUANLARININ YORUMLANMASI*

İstatistiklerden Yararlanma Yöntemleri 69
Normal Dağılım Eğrisi 70
Standart Puanlardan Yararlanma 71
Profil 75
Norm'lardan Yararlanma 76
Yaş Normları 77
Zeka Bölümü 77
Sınıf Normları 78
Yüzdelik Normlar 78
Eğitsel Normlar 80
Test Sonuçlarını Yorumlamada Bilgisayar Kullanımı 81
Test Sonuçlarının Yorumlanması 82

BÖLÜM 6 *GÜVENİRLİK ve GEÇERLİK*

Test Puanına İlişkin Teoriye Göre Güvenirlik 83
Güvenirlik Katsayıları 84
Puanlara Karışan HATA Nereden Kaynaklanıyor? 85
Testin Güvenirliğini Bulma Yöntemleri 86
Testin Tekrarı Yöntemi 86
Paralem Formlar Güvenirliği 87
Testi Yarılama Yöntemi 88
İç Tutarlık Güvenirlik Katsayıları 90
Cevapları Derecelendirme Şeklinde Olan Test ve Envanterlerde Güvenirlik 92
Davranışların Gözlenmesi Durumunda Güvenirlik 93
Ölçmenin Standart Hatası 93
Güvenirlik Katsayısı Ne Zaman Yeterlidir? 95
Ölçme Aracının Güvenirliği Nasıl Yükseltilir? 95
Madde Sayısını Artırmak 95
Faktör ve Madde Analizi 97
Geçerlik 97
Geçerlik Türleri 98
Kapsam Geçerliği 98
Ölçütlere Dayalı Geçerlik 102
Yapı-Kavram Geçerliği 106
Geçerlik Türlerinin Birbirleri ile İlişkisi 107
Geçerlik ve Güvenirlik Kavramlarının Birlirleri ile İlişkisi 107

BÖLÜM 7 *TESTLERDE MADDE ANALİZİ*

Madde Analizi İçin Pratik Yöntemler 109
Madde Analizi 110
Madde Güçlüğü 111
Madde Geçerliği 114
Madde Analizinde Uç Grupların Kullanılması 115
Madde Analizinin Yapılmasında İzlenen İşlem Yolu 116
FAN Madde Analizi Tablosu 119
FAN Tablosunun Kullanılmasına İlişkin Örnekler 119
Madde Analizi Sonuçlarının Yorumlanması 120

BÖLÜM 8 *OKULLARDA ÖĞRENCİ GELİŞİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Bireyi Tanıma 121
Bireylerin Gelişimlerini Değerlendirme 121
Başarıyı Değerlendirmede Kullanılan Ölçütler 122
Eğitim Programlarını Değerlendirme 122
Değerlendirmenin Nitelikleri 123
Öğrencilerin Kendilerini Değerlendirmeleri 125
Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi 125
Programların Değerlendirmesinin Yararları 126
Türk Milli Eğitimin Genel Amaçları 127
Gelişmeyi Değerlendirmede Ölçülmesi Gereken Nitelikler 130
Testlerle Ölçülemeyen Hedefler 131
Değerlendirmede Bilgi Kaynakları ve Araçları 132
Değerlendirme Programının Hazırlanması 133
Eğitim Hedeflerinin Sınıflandırılması 133
Hedeflerde Bulunması İstenilen Bazı Nitelikler 137
Hedeflerin İfade Edilmesi 138
Nelerin Değerlendirileceğinin Saptanması 141
Değerlendirme İçin Gerekli Ölçme Araçlarının Hazırlanması veya Seçilmesi 142
Değerlendirme Sonuçlarının Yorumlanması ve Kullanılması 142

BÖLÜM 9 *BAŞARI TESTLERİ*

Başarı Testlerinde Kullanılan Soru Türleri 145
Yazmalı Soru Türlerinin Özellikleri 145
İşaretlemeli Soru Türlerinin Özellikleri 146
Doğru-Yanlış Tipi Sorular 146

Eşleştirme Türü Sorular 147
Çoktan Seçmeli Sorular 148
Testin Düzenlenmesi 150
Testin Açıklanması 150
Testin Uzunluğu 150
Soruların Düzenlenmesi 150
Cevap Kağıdı 151
Testin Uygulanması 152
Testlerin Puanlanması 152
Başarı Testleri Türleri 153
Öğretmen Yapısı Testler ve Standart Testler 153
Standart Testlerin Kullanılması 155
Öğretmen Yapısı Testlerin Kullanılması 156
Teşhis Testleri 156
Başarı ve Genel Başarı Testleri 157
Okullarda Başarı Testlerinin Kullanılması 158
Standart Başarı Testleri Yönünden Ülkemizdeki Durum 159

BÖLÜM 10 YETENEKLERİN ORGANİZASYONU ve ÖLÇÜLMESİ

Zekanin Anlamı ve Doğası 161
Zekanın Tarifi 163
Zihinsel Yeteneklere İlişkin Kuramlar 165
İki Faktör Kuramı 165
Çoklu Faktörler Teorisi 166
Üç Boyutlu Zihinsel Yapı Modeli 169
Yeteneklerin Sıralı Düzenleme Modelleri 171
Yeteneklerin Ölçülmesi 172
Sözel Faktörler 172
Sayısal Faktörler 173
Muhakeme Faktörleri 173
Bellek Faktörü 175
Yer ve Mekan'a Uyma Faktörü 177
Algısal Faktörler 178
Genel Yetenek veya Zeka Testlerine İlişkin Bazı Temel Görüşler 181

BÖLÜM 11 STANFORD-BİNET BİREYSEL ZEKA TESTİ

Zeka Testlerinin Binet'ten Önceki Durumu 187
Binet-Simon'un Zekanın Ölçülmesine İlişkin Çalışmaları 188

İlk Binet Zeka Testi 189
1908 Binet Zeka Testinin Revizyonu 190
Binet'in Soruları Yaşlara Göre Sınıflamada Kullandığı Yöntem 190
Binet Zeka Ölçeğinin 1911 Revizyonu 191
Zeka Testçiliği Bakımından Binet'in Ortaya Koyduğu Pratik ve Teorik Prensipler 193
Terman'ın Stanford-Binet Ölçeği 195
1916 Stanford-Binet Zeka Ölçeği 195
1937 Stanford-Binet Zeka Ölçeği 196
Test Soruların Geçerliği 198
Zihin Yaşı ve Zeka Bölümünün Hesaplanması 199
Toplumdaki Bireylerin Zeka Bölümlerinin Yaklaşık Dağılımı 202
Stanford-Binet Ölçeğinin 1960 Revizyonu 203
Modern Binet Ölçeği: 1986 204
Modern Binet Testinin Yapısal Özellikleri 205
Modern Binet Testinin Uygulanması 206
Modern Binet Testinin Güvenirlik ve Geçerliği 207

BÖLÜM 12 WECHSLER BİREYSEL ZEKA TESTLERİ

Wechsler Zeka Ölçeklerinin Gelişimi 208
Wechsler Zeka Ölçeği ve Nitelikleri 210
Wechsler Yetişkinler Zeka Ölçeği 210
Wechsler Çocuklar Zeka Ölçeği 210
Wechsler Okul ve Okul Öncesi Zeka Testi 210
Wechsler Zeka Ölçeklerinin Genel Özellikleri 210
Revizyondan Geçirilmiş Wechsler Yetişkinler Zeka Ölçeği (WAIS-R) 212
WAIS-R Sözel ve Performans Alt Ölçeklerinin Nitelikleri 213
Sözel Alt Ölçekler 213
Performans Alt Ölçekler 215
Wechsler Yetişkinler Zeka Ölçeğinin (WAIS-R)'ın Güvenirlik ve Geçerliği 216
Wechsler Yetişkinler Ölçeğinin Aşağı Yaşlara Uzatılması 216
Wechsler Revizyondan Geçirilmiş Çocuklar Zeka Ölçeği (WISC-R) 216
WISC-R'ın Güvenirlik ve Geçerliği 217
Wechsler Okul ve Okul Öncesi Zeka Ölçeği (WPPSI) 217

BÖLÜM 13 BEBEK ve ÇOCUK TESTLERİ

Genel Özellikleri 219
Brazelton Bebek Değerlendirme Ölçeği 219
Gesell Gelişim Ölçeği 220
Bayley Zihinsel Gelişim Ölçeği 221

Cattell Babek Zeka Testi 222
Küçük Çocuklar İçin Geliştirilen Testler 223
McCarthy Yetenekleri Ölçeği 223
Kaufman Çocukları Değerlendirme Bataryası 224
Ülkemizde Kullanılan Grup Zeka Testleri 225
Otis, Alfa, Beta ve Gama Zihin Kabiliyeti Testleri 226
Thurstone Temel Kabiliyet Testleri (TKT) 228
Öğrenime Hazır Oluş Testi Form: R 233
Kaliforniya Zihni Olgunluk Testi 233
Detroit Zihin Yeteneği Testi 234
Thurstone Kavrayı Sürati Testi 234
Peabody Kelime Hazinesi Testi 234
Goodenough-Harris Adam Çizme Testi 235
Soyut Düşünme Testleri (SDT) 237
İlkokul Çocukları İçin AAMD Uyumsal Davranış Skalası 238
Leiter Uluslararası Performans Ölçeği 239
Bender Grösel Hareket Algısı Testi 240
Proteuz Mez Testi 241
Cattell Uluslararası Zeka Ölçeği 241

BÖLÜM 14 FARKLI YETENEK TESTLERİ BATARYASI

Genel Yetenek Test Bataryası (GATB) 243
Farklı Yetenek Testleri (DAT) 243
DAT Testlerinin Genel Özellikleri 244
Dat Bataryası Alt Testleri 245
Sözel Muhakeme Testi 245
Sayısal Muhakeme Testi 246
Soyut Muhakeme Testi 246
Büro İşleri-Sürat ve Doğrulut Testi 247
Mekanik Muhakeme Testi 248
Mekan İlişkileri Testi 248
Farklı Yetenek Testlerinin Güvenirliği 249
DAT'ın Geçerlikleri 250
DAT Testlerinin Normları 250
Diğer Bazı Farklı ve Özel Yetenek Testleri 252
Minnesota Büro İşleri Testi 252
Mac Quarrie Testi 253
Minnesota Şekil İlişkileri Testi 254
Torrance Yaratıcı Düşünme Testi 254

BÖLÜM 15 *DAVRANIŞLARIN ÖLÇÜLMESİNDE GÖZLEMSEL TEKNİKLER*

Gözlemsel Teknikler 255
Derecelendirme Ölçekleri 255
Derecelendirme Ölçeklerinin Tarihçesi 256
Derecelendirme Ölçeklerinin Çeşitleri 256
Sayısal Derecelendirme Ölçekleri 256
Grafiksel Derecelendirme Ölçekleri 258
Betimsel Grafiksel Derecelendirme Ölçekleri 261
Derecelendirme Ölçeklerinin Kullanılması 262
Ürün Değerlendirilmesi 262
İşlem Yollarının Değerlendirilmesi 263
Kişilik ve Tutumların Değerlendirilmesi 264
Derecelendirme Ölçeklerinde Karışan Hatalar 264
Genelleme Hatası 264
Kişisel Yanlılık Hatası 265
Mantık Hatası 266
Gözlem Yetersizliği Hatası 266
Derecelendirme Hatalarını Önleme Yolları 266
Derecelendirme Ölçeklerinin Geçerlikleri 267
Derecelendirme Ölçeklerinin Güvenirlikleri 268
Güvenirliğin Bulunması Teknikleri 268

BÖLÜM 16 *İLGİLERİN ÖLÇÜLMESİ*

İlgi'nin Tanımı 269
Bireysel Niteliklerin İlgiye Etkileri 271
İlgilerle İlgili Gözlemsel Göstergeler 273
Faktör Analizi ile Saptanan İlgi Alanları 274
İlgi Envanterlerinin Niteliği 274
İlgi Envanterlerinin Geliştirilmesine İlişkin Yaklaşımlar 274
Kapsam Analizine Dayalı Envanter Geliştirme 275
Rasyonel Yaklaşıma Dayalı İlgi Envanteri Geliştirme 275
Ampirik Yaklaşıma Dayalı İlgi Envanteri Geliştirme 276
Kuder İlgi Envanteri 277
Kuder İlgi Envanterinin Güvenirliği 279
Kuder'in Geçerliği 280
Strong Meslek İlgisi Envanteri 280
Strong Meslek İlgisi Envanterinin Güvenirliği 281
Strong'un Geçerliği 281

Diğer İlgi Envanterleri 282
Thurstone İlgi Envanteri 282
Gazete Haberleri Testi 282
Kendini Değerlendirme Envanteri 283
İlgi Testlerinin Kullanılması 284
İlgi Envanteri Sonuçlarının Kullanılması 285

BÖLÜM 17 KİŞİLİĞİN ÖLÇÜLMESİ

Kişiliğin Tanımı 286
Kişiliği Ölçme ve Değerlendirme Teknik ve Yaklaşımları 289
Gözlemsel Teknikler 290
Kendini Anlatma Teknikleri 290
Projektif Kişilik Testleri 291
Durumsal Testler 292
Envanterlerin Bazı Sorunları 293
Orta Yol Cevap Verme ve Boş Bırakma 293
Sosyal Kabul Hatası 294
Yanıltma Hatası 295
Cevapların Kalıplaşması 295
Toto Oynamak 296
Envanterlerin Bu Sorunlarına Karşı Alınan Önlemler 297

BÖLÜM 18 KİŞİLİK ENVANTERLERİ

Kapsam ve Niteliği 298
Kişilik Envanteri Geliştirme Yaklaşımları 299
Mantıksal İçerikli Yaklaşıma Göre Saptanan Envanterler 299
Woodwort Kişisel Bilgi Envanteri 300
Bell Uyum Envarteri 300
Problem Tarama Envanterleri 302
Mantıksal İçerikli Yaklaşımın Değerlendirilmesi ve Eleştiriler 304
Ölçüt-Grup Yöntemine Göre Geliştirilmiş Kişilik Envanterleri 305
Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri 306
Kişilik Kuramlarını İzleyerek Geliştirilen Envanterler 311
Edwards Kişisel Tercih Envanteri 312
Faktör Analizine Göre Geliştirilen Envanterler 315
Guilford-Zimmerman Mizaç Envanteri 318
16 Kişilik Faktörü Envanteri 318
Ülkemizde Kullanılan Diğer Bazı Envanterler 320
Problem Tarama Envanteri Takım L 320

Öğrenci İhtiyaçlarını Tarama Listesi 321
Öğretmenlik Anlayışı Envanteri Form A 321
Hacettepe Kişilik Envanteri (HKE) 321
Beck Depresyon Envanteri 323
Kendini Kabul Envanteri 323

BÖLÜM 19 PROJEKTİF TESTLER

Yansıtma Hipotezi 324
Projektif Tekniklerin Genel Nitelikleri 325
Projektif Tekniklerin Sınıflandırılması 327
Çağrışıma Dayalı Teknikler 327
Tamamlamaya Dayalı Teknikler 327
Yapmaya Dayalı Testler 327
Seçme ve Düzenlemeye Dayalı Teknikler 327
Anlatıma Dayalı Teknikler 328
Rorschach Mürekkep Lekesi Testi 328
Rorschahch Testinin Genel Değerlendirilmesi 332
Holtzman Mürekkep Lekesi Testi 333
Tematik Algılama Testi (TAT) 333
Çocuklar Algılama Testi (CAT) 335
Resim Yorumlama Testi 335
Luisa Duss Psikanalitik Hikayeler Testi 336
Gazi-Beier Cümle Tamamlama Testi 336
Rotter Cümle Tamamlama Testi (CTT) 337

BÖLÜM 20 STRES, KAYGI ve SOSYAL TERCİHLERİN ÖLÇÜLMESİ

Stres ve Kaygı 338
Kaygının Ölçülmesi 340
Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri 340
Durumluk Kaygı Ölçeği 340
Sürekli Kaygı Ölçeği 341
Sınav Kaygısı ve Niteliği 342
Sınav Kaygısının Ölçülmesi 343
Sınav Kaygısı Envanteri 344
Sosyometrik Değerlendirme 344
Sosyometrinin Niteliği 345
Sosyometrik Kuramlar 345
Sosyometrik Uyum 346
Uygulama 347

Çok Boyutlu Sosyometri 348
Sosyometri Verilerinin Analizi 348
Değerlendirme 351

BÖLÜM 21 TUTUM ve DEĞERLERİN ÖLÇÜLMESİ

Tutumun Tanımı 353
Tutumların Ölçülmesi 353
Tutumların Ölçülebilen Boyutları 354
Tutum Ölçeklerinin Sınıflandırılması 354
Tutum Ölçekleri 355
Derecelendirme Ölçeklerinin Temel İlkeleri 355
Tutum Ölçeklerinde Kullanılan Maddelerin Özellikleri 356
Maddelerin Seçiminde Kullanılan Ölçütler 356
Tutum Ölçeği Geliştirme Yaklaşımları 357
Bogardus Sosyal Mesafe Ölçeği 357
Thurstone Tutum Ölçeği 359
Likert Tutum Ölçeği 361
Likert ve Thurstone Ölçeklerinin Karşılaştırılması 363
Guttman Tutum Ölçeği 363
Değerlerin Ölçülmesi 366
Değerlerin Tanımı 367
Değerlerin Özellikleri 367
Değerler ve Normlar 368
Bireysel Değer Tipleri 368
Değer Ölçekleri 369

BÖLÜM 22 PSİKOLOJİK TESTLERİN KULLANILMASI

Psikolojik Testlerin Niteliği 371
Testler Ne Zaman Kullanılmalı? 372
Psikolojik Testlerin Avantajlı Olan ve Olmayan Yönleri 373
Test Kullanan Kişilerin Yaptığı Bazı Temel Hatalar 374
Test Puanlarını Etkileyen Bazı Faktörler 375
Testin Verildiği Ortam 375
Testi Uygulayan Kişiye İlişkin Faktörler 376
Test Alan Kişiye İlişkin Faktörler 377
Sağlık Durumu 377
Motivasyon Düzeyi 377
Testler Üzerinde Pratik Yapmak ve Eğitim Görmek 378

Genel Test Kaygısı ve Heyecanı 380
Kopya Çekme 381
Sürat Faktörü 381
Uygulanan Psikolojik Teste Özgü Faktörler 381
Psikolojik Danışmada Test Kullanmaya İlişkin Tutumlar 382
Danışanın Test Seçimine Katılması 382
Danışanın Test Seçimine Katılmamasına İlişkin Görüşler 383
Uygulamadaki Genel Yaklaşım 384
Test Sonuçlarının Yorumlanmasına İlişkin Yaklaşımlar ve Tutumlar 384
Klinik Yaklaşım 385
Psikometrik Profil Yaklaşım 386
Psikometrik Endeks Yaklaşım 386
Psikometrik ve İmpresyonistik Yaklaşım 387
Yorumlama Türleri 388
Test Sonuçlarını Yorumlamada Danışmanın Sorumlulukları 389
Danışanın Test Sonuçlarını Yorumlamaya Katılmasına İlişkin Görüşler 390

BÖLÜM 23 PSİKOLOJİK TESTLERİN DENETİMİ ve ETİK KURALLAR

Psikolojik Test Kullanmayı Denetlemenin Nedenleri 392
Uygulayıcıların Yetişmişlik Gereklerine Göre Psikolojik Testlerin Dereceleri 394
Psikolojik Danışmanın Temel İlkeleri Psikolojik Testlerle İlgili Etik Kurallar 395
Temel İlkeler 398
Etik Standartlar 398
Psikolojik Teslerin Kullanılmasına İlişkin Etik Kurallar 398
Bilgilendirme 398
Testin Seçimi 399
Uygulama 399
Yeterlik 399
Yeterlik ve Sorumluluk 400
Yanlış ve Hatalı Test Kullanım 400
Test ve Test Sonuçlarının Güncelliği 400
Test ve Değerlendirme Sonuçlarını Yorumlama 401
Değerlendirme Sonuçlarını Açıklama ve Duyurma 401
Test Geliştirme 402
Denetim ve Etik Kurallar Yönünden Ülkemizdeki Durum 402

EKLER

EK - 1 Türkiye'de Varolan Psikolojik Testler Listesi 403
BULDURU 413
KAYNAKLAR 418

BÖLÜM 1
PSİKOLOJİK TESTLER

Bu kitabı okuyan kişilerin çoğunluğu büyük bir olasılıkla, okulda, üniversiteye girişte, rehberlik merkezlerinde veya bir araştırma dolayısı ile yaşamında kendisine bir psikolojik test uygulandığını düşünebilir. Bireyin bir test alma yaşantısı geçirmiş olma olasılığı bundan elli yıl önce ülkemizde ve genelde çok daha azdı. Psikolojik testlerin gelişimi bilim tarihi içinde oldukça kısa bir zaman dilimi içinde olmuştur.

Psikolojik Testlerin Niteliği

Tarihi gelişim içinde psikolojik testlerin gelişmesini en çok etkileyen nedenler eğitimde ve psikolojide karşılaşılan problemlere ilişkin pratik durumlar oluşmuştur. Zihince geri olanların saptanması ihtiyacı zeka testlerinin, sözlü ve yazılı sınavların değerlendirilmesinin subjektif sonuçlara neden olmasına ilişkin problemler, objektif testlerin, aynı anda çok sayıdaki kişileri süratle değerlendirmeye olan ihtiyaçlar özellikle başarı ve yetenek alanlarına ilişkin grup testlerinin geliştirilmesi için uyarıcı nedenler olmuştur. Davranışları normal olanları normalden sapmış bireylerden ayırdedilmesi, sınıflandırılması, uygun bir terapi yönteminin kararlaştırılması için gerekli görülen teşhisin konması gibi pratik ihtiyaçlar kliniklerde davranış testlerinin gelişmelerini hızlandırmıştır.

Bugün psikolojik testler, eğitim ve klinik ihtiyaçlar yanında, psikolojik danışma, seçme, yerleştirme ve araştırma amacı içinde yaygın şekilde kullanılmaktadır. İnsan davranışına ilişkin pek çok konuda, örneğin, bireysel farkların tabiatı ve genişliği, bireye ilişkin psikolojik bir niteliğin ölçülmesi, çeşitli nitelikler yönünden gruplar arasındaki farkların belirlenmesi, biyolojik ve kültürel farkların davranışlar üzerindeki etkileri, uygulanan psikoterapi tekniklerinin vak'alar üzerindeki etkisi, eğitim yöntemlerinin bireylere istendik davranışlar kazandırma yönünden olan etkileri gibi araştırma ve inceleme konularında psikolojik testler bireyler ve durumlar hakkında bilgi toplama aracı olarak yaygın şekilde kullanılmaktadır.

Kaynaklar

(1) Öner N. Özge S. ***Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler: El Kitabı Ön Çalışması.*** I. Ulusal Psikoloji Kongresi: 1981 Eylül 23-25; Ege Üni. Edebiyat Fak. Yay., 122-129

(2) Öner N. ***Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler*** Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 1994.

(3) Özgüven İ. E. ***Psikolojik Testler,*** Psikolojik Danışma Rehberlik ve Eğitim Merkezi (PDREM) Yayınları, Ankara, 1994.

(4) Özgüven, E. ***Tez Özetleri*** (250 sayfa) Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara, 1981.

(5) Özgüven, E. ***Research Absracts*** (240 sayfa) Hacettepe University, Faculty of Social and Administrative Sciences, Ankara, 1981.

(6) Özgüven, E, ***Yüksek Lisans ve Doktora Tezi Bibliyografyası.*** Psikolojik, Danışma, Rehberlik ve Eğitim Merkezi (PDREM), Ankara, 1988.

(7) ***Psikolojik Testler*** (Genel Bilgi Rehberi). Milli Eğitim Bakanlığı, PAK Dairesi, Ankara, 1971.

(8) Psikiyatri, Psikoloji ve Psikofarmakoloji, (3P) Dergisi. ***Türkiye'de KTullanılan Psikolojik Ölçekler-I.*** Cilt 1, Sayı: 2, Ek Sayısı, P.K. 69 Kızılay Ankara.

KAYNAKLAR

Acar, N.V. ***Tepapötik İletişim,*** Ertem Basımevi, Ankara, 1994.

Aiken, L.R. ***Psychological Testing and Assessment Allyn and Bacon,*** Boston, 1985.

Akkoyun, F. ***Rotter Cümle Tamamlama Testi, Üniversite Öğrencileri Formu, El-kitabı.*** A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No: 141. Ankara, 1985.

Akkoyun, F. ***Projektif Teknikler,*** Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1994.

Allen, M. J. & Yen, W. M. ***Introduction to measurement theory.*** Pacific Grove, Calif.: Brooks/Cole, 1979.

Altınköprü, T., ***Genel Karakter Bilim ve İnsanı Tanımada Testler.*** Altınköprü Yayınları. Gül Maatbası, 1980

American Psychological Association (APA). (1974). ***Standards for Educational and Psychological Tests.*** Washington, D.C.: American Psychological Association.

American Psychological Association (APA). (1981). ***Ethical Principles of Psychologists.*** American Psychologist, 36, 633-638.

Anar, S. ***Üniversite Öğrencilerinin Değerleri.*** Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bölümü Ankara, 1982.

Anastasi, A., ***Psychological Testing*** (6th ed.). New York: Macmillan, 1988.

Antel, S. C. ***Terbiye de Ölçü (Bilgi Testleri).*** İstanbul Üniversitesi, 1934.

Antel, S.C. ***Test Usulü.*** İstanbul, 1932.

Arıcı, H. ***İstatistik: Yöntemler ve Uygulama.*** Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1972.

Aydın, S. ***Projektif Teknikler,*** ABC Matbaası, Ankara, 1981.

Baltaş A. ve Baltaş Z. ***Stres.*** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.

Baykul, Y. ***A Comprasion on the Latent Traits and the Classical Test Theories.*** Doğa, 33-40, 1980.

Bayley, N. ***Manual: Bayley Scales of Infant Development.*** New York: Psychological Corporation, 1969.

Baymur, F. ***Lise ve Dengi Okullara Devam Eden Öğrencilerin Problemleril.*** Ankara: MEB. Talim ve Terbiye Dairesi, 1961.

Başoğlu, M. Ş. Çeviri. Lewis M. Terman ve Maud A. Merril. ***Zekanın Ölçülmesi.*** Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 1944.

Beier, D. C. ***Resim Yorumlama Testi Elkitabı.*** MEB'lığı Talim ve Terbiye Dairesi, Araştırma ve Değerlendirme Bürosu, 1961.

Beier, D. C. ***Cümle Tamamlama Testi El Kitabı.*** Test ve Araştırma Bürosu, Ankara, 1961.

Bellak, L. ***The TAT, CAT, and SAT in Clinical Use*** (4th ed.). New York: Grune & Stratton, 1986.

Berger, M. The third version of the Stanford-Binet (Forms L-M): Some methodological limitations. ***Bulletin of the British Psychologcal Society,*** 23, 17-26. 1970.

Binet A. ve Th. Simon. Tercüme eden Sabri Esat Siyavuşgil. ***Anormal Çocuklar.*** İstanbul Devlet Basımevi. 1939.

Binet, A. & Simon, T. ***Methodes Nouvelles Pour le Diagnostic du Niveau Intellectuel des Anormaux.*** L'Année Psychologique, 11, 191-244, 1905.

Bloom, B. S., J. T. Hastings ve G. F. Madaus. ***Handbook on Formative and Summative Evaluation of Student Learning.*** New York: Mc Graw Hill, 1971.

Bloom, B. S. ***The new dirction in educational research: New Directions for Testing and Measurement.*** 5, 17-30, 1980.

Bloom, B. S. (ed.) ***Taxonomy of Educatioanl Objectives.*** Handbook 1. Cognitive Domain. New York: McKay, 1956.

Bogardus, E. S. ***The Development of Social Thought.*** Longmans, Green, N.Y. 1948.

Buhler, O. H., Hetzer H. ***Küçük Çocuklarda Zeka Muayeneleri (testler).*** Çeviren: Sosyal, Ş. S. İstanbul, 1942.

Buros, O. K. (ed.). ***The eighth mental measurements yearbook*** (2 vols.). Hingland Park, N.J.: Gryphon Press, 1978.

Campbell, D.P. ***Manual for the SVIB-SCII Strong-Campbelle Interest Invertory*** (2nd ed:). Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1974.

Cansever, G. ***Klinik Psikolojide Değerlendirme Yöntemleri.*** Boğaziçi Üniversitesi, İdari Bilimler Fakültesi Yayınları. İstanbul, 1982.

Cansever, G. ***Psikolojik Testler,*** Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 1963.

Cattel, R. B. ve Eber H. W. ***Handbook for the Sixteen Prsonality Factor Questionnaire.*** Champaign, I11: Institute for Personality and Ability Testing, 1964.

Cattell, R. B., & Scheier, I. H. ***The IPAT Anxiety Scale Questionnaire:*** Manual (2nd ed.). Champaign, I11.: Institute for Personality and Ability Testing, 1963.

Cattell, R. B., eber, H. W., & Tatsuoka, M. M. ***Handbook for the Sixteen Personality Factor Questionnaire (16 PF).*** Champaign, I11.: Institute for Personality and Ability Testing, 1970.

Claparet, E. ***Okul Çocuklarının Kabiliyetlerini Teşhis Etmeli.*** Çeviren: H. Çerçel. İstanbul, 1937.

Coleman, ***J. C. Life stress and maladaptive behavior.*** American Journal of Occupational Thearpy, 27, 169-180, 1973

Cronbach, L. J. ***Essentials of psychological testing.*** (3d ed.). N. Y.: Harper & Row, 1970.

Cronbach, L. J., & Meehl, P. E. ***Construct validity in psychological tests.*** Psychological Bulletin, 52, 281-302, 1955.

Cronbach, L. J. ***Essentials of Psychological Testing*** (4th ed.). N. Y.: Harper & Row, 1984.

Cırıtlı, H. H. ***Terbiye ve Öğretimde Metod.*** Ankara Uzluk Matbaası, 1940.

Çağlar, D. ***Geri Zekalı Çocuklar ve Eğitimi.*** Ankara Üniversitesi Yayını No: 39, Kalite Matbaası, 1974.

Çağlar, D. ***Öğrenciyi Tanıma Teknikleri: Gözlem.*** Ankara, 1982.

Çağlar, D. ***Öğrenciyi Tanıma Teknikleri: Sosyometri.*** Ankara, 1977.

Dağ, İ. ***Test Kullanma Etiği,*** APA'dan Çeviri. 3P Dergisi, 1993, 1 (EK 2)

Daves, R. ***Fundemantals of Attitude Scale Construction.*** N. Y.: John Wiley-Sons, 1972.

Dökmen, Ü. ***Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi.*** A. Ü., Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1988, 21, (1-2).

Dunn, L. M., & Dunn, I. M. ***Peabody Picture Vocabulary Test-Revised.*** Circle Pines, Minn.: American Guidance Service, 1981.

Dunnete, M. D. ***Aptitudes, Abilities, and Skills.*** In M.D. Dunnette (ed.), Handbook of industrial and organizational psychology. Chicogo: Rand McNally.

Ebel, R. L. ***Comment on some problems of employment testing.*** Personnel Psychology, 30, 55-63, 1972.

Ecer, M. N. ***Pedagojide Test Usulü.*** İstanbul, 1942.

Edwards, A. L. ***Manual for the Edwards Personel Preference Schedule.*** New York: Psychological Corporation, 1954.

Edwards, A. ***Techniques of Attitude Scale Construction.*** New York: Appleton Century-Croft. 1957.

Ellis, W. ve Walter J. Mc.N. ***Sınıfta Test Nasıl Yapılır?*** Çeviren: Vedide Baha Pars. İstanbul, 1953.

Epir, S. ve İskip, Ü. ***Wechsler Yetişkinler Zeka Ölçeği Türkçe Çevirisinin Ön Analizi ve Üniversite Danışmanlık Merkezindeki Uygulama Potansiyeli.*** Hacettepe Sosyal ve Beceri Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2 (Ekim, 1972), s, 198-205.

Epir, S. ***İlkokul Çocukları İçin AAMD Uyumsal Davranış Skalası (1974 Revizyonu) Türkçe Adaptasyon Elkitabı.*** MEB, Talim ve Terbiye Dairesi. Ankara, 1976.

Erol, N. ***Ülkemizdeki Psikiyatrik Hastalarda Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanterinin Geçerlik Araştırması.*** D.T.C.F., Doktora Tezi, 1982.

Evrim, S. (Çev.) ***Psikoloji Alanlarında Testler.*** Anıl Yayınevi. İstanbul. 1965.

Eysenck, H. J. ***The Structure of Human Personality.*** London: Methuen, 1952.

Fagan, J. F. ***A new look at infant intelligence.*** In D. K. Detterman (ed.), Current topics in human intelligence, vol, 1, Research methodology. Norwood, N. J.: Ablex, 1985.

Fan, C-T. ***Item Analysis Table.*** Princeton, N. J.: Educational Testing Servise, 1952, Çeviri İ.E.Özgüven, PDREM, Ankara, 1990.

Freeman, S. ***Theory and Practice of Psychological Testing.*** New York. Henry-Holt, 1962.

Furst, E. J. ***Constructing Evaluation Instrument.*** New York: Longmans, Green, 1961.

Gamble, K. R. ***The Holtzman Inkblot Technique:*** A review. Psychological Bulletin, 77, 172-194, 1972.

Goddard, H. H. ***A Revision of the Binet Scale.*** Training School, 8, 56-62, 1911.

Goldman, L. ***Using Tests In Counseling.*** Appleton-Century-Crofts, Inc. New York. 1970.

Gough, H. G. ***The Adjective Checklist as a Personality Assessment Research Technique.*** Psychologial Reports, 6, 107-122, 1960.

Gövsa, İ. A. ***Çocukların Zeka Ölçüleri.*** İstanbul, 1931.

Gronlund, N. E. ***Stating Behavioral Objectives For Classroom Instruction.*** New York: The Macmillan Company, 1970.

Guilford, J. P. ***Personality.*** Mc Graw-Hill Boock Company. New York. 1959.

Guilford, J. P. ***Psychometricti Methods.*** New York: Mc Graw-Hill Book Company, 1954.

Guilford, J. P. ***The Nature of Human Intelligence.*** New York: McGraw-Hill Book Company, 1967.

Guilford, J. P. ***Three Faces of Intellecet.*** yararlanılan kaynak; Intelligence and Ability, (ed). Stephan Wiseman (suffolk: The Chucer Press, Ltd., 1968), s. 218-237.

Gulliksen, H. ***Theory of Mental Tests.*** New York: The Macmillan Co., 1965.

Guttman, L. ***An Approach for Quantifying Paired Comparisons and Rank Order.*** Annals of Mathematical Statistics. 17, 144-163, 1946.

Hall, C. S., Lindzey, G. ***Theories of Personality.*** N. Y.: John Wiley and Sons Inc., 1970.

Harris, D. B. ***Children's Drawings as Measures of Intellectual Maturity: A Revision and Extension of the Goodenough Draw-A-Man Test.*** New York: Harcourt, Brace and World, 1963.

Harrison, R. ***Thematic Apperceptional Methods, Handbook of Clinical Psychology.*** New York: Mc Graw-Hill. 1965. sf.562-620.

Hathaway, S. R., & McKinley, J. C. ***Minnesota Multiphasic Personality Invertory, Revised Manual,*** New York: Psychological Corporation, 1967.

Hertz, M. R. ***Scoring the Rorschach Inkblot Test.*** J. of Genetic Psychology, 52, 1938.

Hill, E. F. Holzman Inkblot Technique, ***A Handbook for Clinical Application.*** san Francisco: Öossey-Bass, 1972

Holland, J. L. ***Making Vocational Choices*** (2nd ed). Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1985.

Holland, J. L. ***The Psychology of Vocational Choice: A Theory of Personality Types and Environmental Models.*** New York: Gnn Pub., 1966.

Holtzman, W. H. ***New Developments in Holtzman Inkblot Technique. Advances in Psychological Assesment.*** san Franciso: Jossey-Bass, Vol. 3. 1975.

İnceer, B., Atalay, N. D., Sorias, O. ***Grup Psikoterapisindeki Terapötik Etkinin Rorschach Psikodiagnostik Test Kayıtlarına Dayanılarak Araştırılması.*** XX. Nörolojik Bilimler ve Psikiyatri Kongresi Çalışmaları, 38-39, 1984.

İnceer, B. ***Bir Grup Borderline (Sınıf Şizofreni) Vakası ile Normallerin Rorschach Yanıtları Açısından Karşılaştırılması.*** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, İzmir, 1979.

Kağıtçıbaşı, Ç., ***"Ölçme ve Ölçekleme".*** Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem T.O.D.A.İ.E., Ankara. 1976.

Kağıtçıbaşı, Ç. ***Application of the D 48 test in Turkey, Mental Tests and Cultural Adaptation.*** Yararlanılan kaynak; (e). L. J. Cronbach, P. J. Drenth (Mouton, The Hague, Paris: Mouton Publishers, 1972), Part IV, s.223.

Kaplan, M.R an Saccuzzo P.D. ***Psychological Testing*** Brooks/Cole. California, 1989.

Kemerli, N. ***Rotter Cümle Tamamlama Testi Lise Öğrencileri Formunun Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması.*** A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 1986.

Kepçeoğlu, M. ***Psikolojik Danışma ve Rehberlik.*** Ankara, Kadıoğlu Matbaası, 1988.

Klopfer, W. G. ve Taulbee, E. S. ***Projective Tests.*** Annual Review of Psychology. 27. 1976, sf.543-568.

Korman, K.A. ***Endüstriyel ve Organizasyonel Psikoloji.*** Çeviri: Akhun İ. ve Alkan C. Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1978.

Kuder, G. F. ***Manual, Kuder Occupational Interest Survey.*** 1979 revision. Chicago: Science Research Assciates, 1979.

Kuzgun, Y. ***Edwards Kişisel Tercih Envanteri Elkitabı.*** *Teksir. 1989.*

Kuzgun, Y. ***Kendini Değerlendirme Envanteri Elkitabı,*** Ankara: ÖSYM Yayınları. 1989.

Kuzgun, Y. ***Rehberlik ve Psikolojik Danışma.*** ÖSYM Yayını No: 9, Ankara, 1988.

Kılıççı, Y. ***Kendini Kabul Envanteri Elkitabı.*** Hcettepe Üniversitesi, 1989.

Lazarus, R. S., & Folkman, S. ***Stress, Appraisal, and Coping.*** New York: Springer-Verlag, 1984.

Le Compte, W. A., Öner, N. ***Durumluk Kaygı-Sürekli Kaygı Envanterinin Türkçeye Adaptasyonu ve Standardizasyonu ile İlgili Çalışma.*** XI. Nöropsikiyatri Kongresi Serbest Bildiri Raporu. Çeşme-İzmir, 1975.

Likert, R. ***A Technique for the Measurement of Attitudes.*** Archives of Psychology, 140, 1-55, 1932.

Lindquist, E. F. (ed). ***Educational Measurement.*** Washington, D. C.: American Council on Education, 1951.

Mager, R. F. ***Preparing Instructional Objestives.*** palo Alto, California: Fearon Publishers, 1962.

Mart, Ö. H. ***Yazılı Yoklamalara Bel Bağlanabilir mi?*** Tedrisat, Sayı 10, 1952.

Mc Clelland, D. C. ***How motives, skills, and values determine what people do.*** American Pschologist, 40, 812-825, 1985.

McCormick, E.J. & Ilgen, D. ***Industrial Psychology*** (7th ed.). Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1980.

Mooney, R. L., Gordon, V. L. ***The Mooney Problem Check Lists: Form S and A.*** New York: The Psychological Corporation, 1950.

Moreno, J. L. ***Sosyometrinin Temelleri.*** (Çev. N. Ş. Kösemihal). İstanbul, 1968.

Morgan, C. T. ***Psikolojiye Giriş.*** (8 baskı). Çeviri: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Öğretim Elemanları, Sorumlusu: S. Karakaş, Ankara, 1991.

Murray, H. A. ***Explorations in Personality.*** New York: Oxford University Press, 1938.

Nunnally, J. C. ***Educational Measurement and Evuluation.*** (2 nd ad.). New York: McGraw-Hill, 1972.

Nunnally, J. C. ***Psychometric Theory*** (2nd ed.). New York: McGraw-Hill, 1978.

Okyayüz, Ü. ***Rozenzweig Resimli Engellenme Testinin 20-30 Yaş Arası Türk Örneklemine Uyarlanması ve Klinik Denemesi.*** A.Ü.D.T.C.F. Yayınlanmamış Doktora Tezi. 1982.

Oppenheim, A. N. ***Questionnaire Desing and Attitude Measurement.*** *Basic books, Inc. N. Y. 1966.*

Osipow, S. H. ***Theories of Career Development*** (3rd ed.). Englewood-Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1983.

Öncül, R. ***Mesleğimizi Nasıl Seçelim?*** Ankara, 1951.

Öner, N. Le Compte, A. ***Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri Elkitabı.*** Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1983.

Öner, N. ***Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler,*** Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1994.

Öner, N. ***Sınav Kaygısı Envanteri Elkitabı.*** İstanbul: Yöret Yayını. 1990.

Özbek, A ve Leutz, G. ***Psikodrama: Grup Psikoterapisinde Sahnesel Etkileşim.*** Ankara, Verso Matbaacılık, 1987.

Özden, H. ***Hacettepe Kişilik Envanterinin Diskriminant Analizi ile İrdelenmesi.*** (Basılmamış Profesörlük Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Matematik Bölümü, Beytepe, 1981.

Özgüven İ.E. ***Endüstri Psikolojisi,*** PDREM Yayınları Ankara, 2003.

Özgüven İ.E. ***Ailede İletişim ve Yaşam,*** PDREM Yayınları Ankara, 2002.

Özgüven İ.E. ***Çağdaş Eğitmde, Psikolojik Danışma ve Rahberlik,*** PDREM Yayınları, Ankara 2001.

Özgüven İ.E. ***Evlilik ve Aile Terapisi,*** PDREM Yayınları Ankara 2000.

Özgüven İ.E. ***Bireyi Tanıma Teknikleri,*** PDREM Yayını (396 Sayfa), Sistem Ofset, Ankara, 1998.

Özgüven İ.E. ***Cinsellik ve Cinsel Yaşam,*** PDREM Yayını, (334 Sayfa), Sistem Ofset, ankara, 1997.

Özgüven İ.E. ***Goodenough-Harris Adam Çizme Testi El Kitabı,*** Psikolojik Danışma Rehberlik ve Eğitim Merkezi PDREM Yayını, Ankara, 1996.

Özgüven İ.E. ***16 Kişilik Faktörü Testi El Kitabı,*** Psikolojik Danışma, Rehberlik ve Eğitim Merkezi PDREM Yayını, Ankara, 1995.

Özgüven İ.E. ***Uygulanan Ders Geçme ve Kredi Sistemine İlişkin Öğretmen ve Öğrencilerin Görüşleri,*** II. Ulusal PDR Kongre Kitabı, Ankara, 1993.

Özgüven İ.E. ***Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı.*** Odak Ofset. Ankara, 1992.

Özgüven İ.E. ***Görüşme İlke ve Teknikleri.*** 2. Baskı. Ankara: Odak Ofset. 1992.

Özgüven İ.E. ***Testlerde Madde Analizi Nasıl Yapılır?*** Ankara: H.Ü., Eğitmi Fakültesi, Psikolojik Hizmetler Ana Bilim Dalı, 1990.

Özgüven İ.E. ***Üniversite Öğrencilerinin Uyum Sorunları ve Başetme Yolları.*** Üniversite Gençliğinde Uyum Soruları Sempozyumu, Bilkent Üniversitesi, 23-29, 1989.

Özgüven İ.E. ve Diğerleri. ***Yurtkur Yurtlarında Barınan Öğrencilerin Beklenti ve Problemleri.*** Ankara, YURTKUR, 342 sayfa, 1988.

Özgüven İ.E. ***Tez Bibliyografyası.*** PDREM, Ankara, 1988.

Özgüven İ.E. ***Üniversiteye Girişte Özel Dershanelerin Etkisi: Bir Araştırma.*** Hacettepe Üniversitesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümü, Ankara, 1980.

Özgüven İ.E. ve Diğerleri. ***Üniversite Okuyan TÜBİTAK Bursiyerlerinin Başarılarını Etkileyen Faktörler.*** TÜBİTAK Bilim Adamı Yetiştirme Grubu, BAYG-E 32, Ankara, 148 sayfa, 1978.

Özgüven İ.E. ***Lise Öğrencilerin Farklı Ders Gruplarındaki Başarılarını Yordayıcı Faktörler.*** TÜBİTAK. V. Bilim Kongresi, 1977.

Özgüven İ.E. ***The Problems of the College Entrance Examination and A Selection Models for Developing Countries.*** J. of World Education, 1976, Volume 7 (3).

Özgüven İ.E. Rehberlik: ***Okul Rehberlik Hizmetinde Kimler Ne Yapar?*** Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1975.

Özgüven İ.E. ***Eğitsel ve Sosyo-Ekonomik Faktörler Açısından Üniversiteye Giriş Sorunu.*** H.Ü. Doçentlik Tezi, 1974, s. 371.

Özgüven İ.E. ***Üniversite Öğrencilerinin Akademik Başarılarını Etkileyen Zihinsel Olmayan Faktörler.*** Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi, 1974.

Özgüven İ.E. ***Otis Beta Zihin Kabiliyeti Testleri El Kitabı.*** Test ve Araştırma Bürosu. Ankara, 1961.

Özgüven İ.E. ***Fan Madde Tahlili Tablosu.*** 1960 (Chung-Teh Fan'dan adapte).

Özgüven İ.E. ***Zeka Nedir ve Nasıl Ölçülür?*** 1960.

Özelli, V.L. **A Pilot Study With the Bayley Infant Seaie of mental and Motor Development** The Turkısh journal of Pediyatri W:20 1-2, 1978.

Özoğlu, S, Ç. ***Eğitimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma.*** Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara, 1997.

Özoğlu, S. Ç. ***Kuder İlgi Alanları Tercihi Envanteri Mesleki Form CH. Elkitabı.*** A. Ü., Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No: 65, 1977.

Özsoy, Y. ***Eğitimde Öğrencileri Tanıma Teknikleri.*** Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1968.

Özsoy, Y. ***Konuşma Değerlendirme Test kakımı.*** Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1982.

Özsoy, Y. ***Konuşma Özürlü Çocuklar ve Eğitimleri,*** Anadolu Üniv., Eskişehir, 1982.

Parker, K. ***A Meta-Analysis of the Reliability and Validity of the Rorschach.*** Journal of Personality Assessment, 42, 227-231, 1983.

Pars V. B. ***Sınıfta Test Nasıl Yapılır?*** Weitzman E. ve W. J. Mc Namara'dan Çeviri. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1953.

Porteus, S. D. ***Porteus Maze Tests-Fifty Years.*** Application. Pasific Book, Publischers, Palo Alto, Calif, 1965. sa. 19.

Ramazan, O. ***Survey for a Source Book on Psychological Tests used in Turkey.*** Boğaziçi University, Master's Thesis, 1988.

Rapaport, D.C. ***The Achievment Motive.*** New York. Irvington, 1976.

Rathus, S.C. ***A thirty-item schedule for assessing assertive behavior.*** Behavior Therapy, 4, 398-406, 1973.

Rehberlik ve Araştırma Merkezleri Yönetmeliği. Ayyıldız Matbaası A.Ş. Ankara, 1968.

Roe, A., & Klos, D. ***Occupational classification.*** The Counseling Psychologist, 1, 84-92, 1969.

Rogers, C. R. ***A way of being.*** Boston: Houghton Mifflin, 1980.

Rothney, M. W. ***Measurement for Guidance.*** New York, Harper and Brothers, 1959.

Rotter, J. B. ***A New Scale for the Measurement of Interpersonal Trust.*** Journal of Personality, 35, 651-665, 1967.

Saccuzzo, D. P., & Kaplan, R. M. ***Clinical Psychology.*** Boston: Allyn & Bacon, 1984.

Sarason, I. G. (ed.). ***Test Anxiety: Theory, Research, and Applications.*** Hillside, N. J.: Erlbaum, 1980.

Savaşır, I., Şahin, N. ***Wechsler Çocuklar İçin Zeka Ölçeği Elkitabı.*** teksir. 1991.

Savaşır, I., ***Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri El Kitabı.*** Ankara: Sevinç Matbaası, 1981.

Savaşır, I. ***Psikolojik Testler, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları.*** Türkiye Sinir ve Ruh Hastalığı Derneği Yayını. No.7. Ankara, 1981.

Seligman, M. E. P. ***Helplessness: On Depression, Development, and Death,*** San Francisco: W. H. Freeman, 1975.

Sencer M. ve Sencer Y. ***Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim.*** Doğan Basımevi, Ankara, 1978.

Spearman, C. E. ***The abilities of man.*** New York: Macmillan, 1927.

Spielberger, C. D., Anton, W. B., & Bedell, J. ***The Nature and Treatment of Test Anxiety,*** In M. Zuckerman & C. D. Spielberger (eds.), Emotions and anxiety: New concepts, methods and applications. Hillsdale, N.J., 1976.

Speilberger, C. D., Gorscuh, R. L., & Lushene, R. E.- ***Manual for State-Trait Anxiety Invertory.*** Palo Alto, Calif.: Consulting Psychologist Press, 1970.

Speilberger, C. D. ***Anxiety as an emotional state.*** In C. D. Spielberger (ed.), Anxiety: Current treds in theory and research. New York: Academic Press, 1972.

Stanley, J. C., & Hopking, K. D. ***Educational and Psychological Measurement and Evaluation.*** Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1972.

Strong, E. K., Jr., & Campbell, D. P. ***Manual for Strong Vocational Interest Blank.*** Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1966.

Super, C. ***Appraising Vocational Fitness.*** New York, Harper and Row, 1962.

Super, D., Bahn, M. ***Occupational Psychology.*** Belmont Cal: Wardsworth, 1970.

Super, D. E. ***The Psychology of Careers.*** New York: Harper and Raw Pub., 1957.

Şahin, N. ***Testler Üzerine,*** Eğitim Hareketleri Dergisi, Ankara, Sayı: 268, 1977.

Şemin, R. ***Ordu Alfa Testleri.*** İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1943.

Şemin, R. ***Zekanın Değerlendirilmesi.*** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi, 1972.

Şemin, R. ***Zihin Olgunluğu Testi.*** İstanbul: Sultanahmet Erkek Sanat Enstitüsü Matbaacılık Bölümü, 1954.

Şemin, R. ***Zihin Seviyesi Nedir ve Nasıl Ölçülür.*** İstanbul, 1945.

Tan, H. ***Development of psychology and mental testing in Turkey, Mental Tests and Cultural Adaptation.*** Yararlanılan kaynak: (ed). L. J. Cronbch, P. J.

Drenth (Mounton, Paris: Mounton Publishers, 1972)

Tan, H. ***Gazete Haberleri Testi: Geliştirilmesi ve Standardizasyonu.*** Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 1972.

Tekin, H. ***Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme.*** (7. baskı). Ankara: Veb Ofset Tes., 1991.

Terman, L. M., & Merrill, M. A. ***Stanford-Binet intelligence scale.*** Boston: Houghton Mifflin, 1960.

Terman, M. L., ***Zekanın Ölçülmesi.*** Çeviren: M. Şerif Başoğlu. Ankara, 1944.

Thorndike, R. L. ***Review of the Torrance Tests of Creative Thinking.*** In O. K. Buros (ed.), The seventh mental measurements yearbook (vol.1). Hinglank Park, N. J.: Gryphon Press, 1972.

Thorndike, R. L. (ed). ***Educational Measurement.*** (2 nd. ed.). Washingston, D. C. American Council on Education, 1971.

Thorndike, R. L., Hagen, E. P., & Sattler, J. M. ***Technical manual: Stanford-Binet: Intelligence Scale: (Fourth Edition).*** Chicago, I11.: Riverside Pub. Comp., 1986.

Thorndike, R. L. and Hagen, E. ***Measurement and Evaluation in Psychology and Education.*** (3 rd ed.). New York: Wiley, 1969.

Thorndike, R. L. ***Stanford-Binet intelligence scale, Form L-M, 1972 norms tables.*** Boston: Houghton Mifflin, 1973.

Thorndike, R. L. ***The Concept of Over and Under Achievement.*** New York: Teachers College Press, 1963.

Thorpe P. L., Clark, W. W. ve Teges W. E. ***California Test of Personality Manuel.*** California Test Bureau. Monterey, California, 1952.

Thurstone, L. L. and E. J. Chave, ***The Measurement of Attitude.*** Chicago: University of Chicago Press, 1929.

Thurstone, L. L. ***Primary mental abilities.*** Psychometric Monographs, 1, 1938.

Thurstone, L. L. ve Thurstone, T. G. ***Factorial Studies of Intelligence.*** Yararlanılan Kaynak: Introduction to Psychology, E. R. Hilgard (New York, Burlingame: Harcourt, Brace and World, Inc., 192), s. 409.

Thursotne, L. ***The Measurement of Values.*** Chicago, III.: Universtiy of Chicago, 1959.

Toker F., Kuzgun Y., Cebe N. ve Üçunkaya B. **Zeka Kuramları.** MEB, Talim ve Terbiye Dairesi, Araştırma ve Değerlendirme Bürosu, Ankara, 1968.

Tomkins, S. S. ***The Thematic Apperception Test: The Theory and Technique of Interpretaion.*** New York: Grune & Strarron 1947.

Torgerson, W. S. ***Theory and methods of scaling.*** New York: John Wiley and Sons, 1958.

Turgut, M. F. ***Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları.*** (7. Baskı). Ankara: Saydam Matbaası, 1990.

Turgut, M. F. ***Şans Başarısının Test Puanlarına Etkisi.*** Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Yayın No.22, 1971.

Turgut, M. F. ve Baykul Y. ***Ölçekleme Teknikleri.*** ÖSYM Yayını, Ankara, 1992.

Tyler, A. L. ***The Work of the Counselor.*** New York, Appleton C. C., 1961.

Tyler, W. R. ***Basic Principles of Curriculum Development and Instruction.*** Chicago: University of Chicago Press, 1950.

Uçman, P. ***Goodenogh-Harris Resim Çizme Testi ile Bir Türk Örneklemi Üzerinde Araştırma.*** Bilim Uzmanlığı Tezi. H.Ü. Psikoloji Bilim Dalı. Ankara, 1971.

Vernon, P. E. ***The Hierarchy of Ability.*** Yararlanılan kaynak; Intelligence and Ability (ed). Stephen Wiseman (Suffolk: The Chaucer Press, Ltd., 1968, s. 179-192.

Vernon, P. E. ***The structure of human abilities.*** Rev. ed. London: Methuen, 1960.

Wechsler, D. ***Wechsler Adult Intelligence Scale-Revised.*** New York: Psychological Corporation, 1981.

Wechsler, D. ***Wechsler Intelligence Scale for Children.*** New York: The Psychological Corporation, 1967.

Woodworth, R. S. ***Personal data sheet.*** Chicago: Stoelting, 1917.

Yurt, İ. (Çev.) ***Eğitimde Başarının Ölçülmesi.*** Mesleki ve Teknik Öğretim Kitapları No.8. Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1968. (W.J. Micheels and M.R. Karnes. Measuring Educational Achievement. New York: Mc Graw-Hill, 1950.)

Yeşilyaprak B. ***Eğitimde Rehberlik Hizmetleri,*** Nobel Yayını, Ankara, 2000.

Felsefe ve Bilim Tarihi Yazıları

Hakemli Dergi

dörtöge

Editörler/Editors

Prof. Dr. Yavuz Unat
Kastamonu Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Hüseyin Gazi Topdemir
Muğla Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Editör Yardımcıları/Assistant Editors

Doç. Dr. Sibel Kibar
Kastamonu Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Arş. Gör. Dr. Tarık Tuna Gözütok
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Yayın Kurulu / Editorial Boards

Prof. Dr. Kenan Gürsoy
İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. F. Jamil Ragep
McGill University, Canada, Director Institute of Islamic Studies Canada Research Chair in the History of Science in Islamic Societies

Prof. Dr. Şafak Ural
İstanbul Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Feza Günergun
İstanbul Üniversitesi, Bilim Tarihi Bölümü

Prof. Dr. Hüseyin Gazi Topdemir
Muğla Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Yasin Ceylan
ODTÜ, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Yavuz Unat
Kastamonu Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Hasan Sacit Keseroğlu
Kastamonu Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yonetimi Bölümü

Doç. Dr. Sibel Kibar
Kastamonu Üniversitesi, Felsefe Bölümü

ISSN: 2146-7064
Yerel Süreli Yayın

Yıl: 11 Sayı: 22 Aralık 2022
Hakemli dergidir altı ayda bir yayınlanır.

Kuruluş Tarihi: 01.01.2012

İmtiyaz Sahibi:
Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Adına
Nevzat ARGUN

Yayın Editörü:
Prof. Dr. Yavuz UNAT

Yazı İşleri Müdürü:
Hilal SÜSLÜ ARGUN

Görsel Tasarım ve Mizanpaj:
Mehtap Yürümez - Erdal Tarkan Kara

Baskı - Cilt: *Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519*
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

© DÖRT ÖGE, *Nobel Akademik Yayıncılık Tic. Ltd. Şti. tarafından yayınlanmaktadır. DÖRT ÖGE dergisinin isim ve yayın hakkı Nobel Akademik Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.'ye aittir. Dergide yayınlanan yazı, fotoğraf, harita, illustrasyon ve konuların her hakkı saklıdır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Makalelerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarına aittir. Yazıların yayın hakkı DÖRT ÖGE dergisine devredilmiş sayılır. Bu devir sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar. Dergiye gönderilen yazılar basılsın ya da basılmasın, iade edilmez.*

Sekreter
Arş. Gör. Batuhan Akgündüz
Selçuk Üniversitesi, Felsefe Bölümü

İletişim:
Prof. Dr. Yavuz UNAT
Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Felsefe Bölümü, Kuzeykent, 36100, Kastamonu
Gsm: 0542 454 12 24
e-posta: dortogedergisi@gmail.com
yunat@kastamonu.edu.tr – hilalargun@nobelyayin.com

Yazışma Adresi:

Abdulkadir Geylani Cad. No: 2-A Yenimahalle Ankara
Tel: 0312 418 20 10 - Faks: 0312 418 30 20
www.nobelyayin.com/dortoge e-posta: dortoge@nobelyayin.com

Abonelik: *Nobel Akademik Yayıncılık'ın aşağıda belirtilen hesaplarına abonelik ücretini yatırdıktan sonra, havale, ad-soyad ve adres bilgilerinizi faks numaramıza veya* ***dortoge@nobelyayin.com*** *adresimize yolladığınızda aboneliğiniz gerçekleşecektir.*

Yıllık abonelik: 30 TL
Öğrenci abonelik: 20 TL
Kurumsal abonelik: 40 TL

Nobel Akademik Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.
İş Bankası Meşrutiyet Ankara Şubesi Hesap No: 4213 0977915
IBAN: TR49 0006 4000 0014 2130 9779 15
Posta Çeki Hesabı: 6358768

Dört Öge Dergisi 13. sayısından itibaren yılda iki defa Haziran ve Aralık aylarında yayımlanmaktadır.

Dört Öge Dergisi hakemli bir dergidir. The Philosopher's Index tarafından birinci sayıdan itibaren taranmaktadır.

İÇİNDEKİLER / Table of Contents

HAKEMLİ ARAŞTIRMA YAZILARI/Refereed Articles

Orta Çağ'da Yazılmış Bazı Arapça Kaynaklara Göre Efesli Rufus'un Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Üzerine Söyledikleri 1
AHMET ACIDUMAN, ÇAĞATAY AŞKİT

Stephen Hawking'in Görüşleri Bağlamında Evrenin Matematiksel Tasarımının Epistemolojik Temelleri 33
MUSTAFA KOÇ, MEHMET ÖNAL

Osmanlı'da Yeni Bilimler ve Fırtınanın Kavânini Risalesi..... 45
NAZAN KARAKAŞ ÖZÜR

Interaction Between Education and Politics in Ancient Greek Poleis..... 79
SULTAN DENİZ KÜÇÜKER

Malthus'un Nüfus Teorisinin Biyoloji-İdeoloji Ekseninde Eleştirisi 99
ÇAĞLAR KARACA

Keşif Tabloları Düşüncesi Bağlamında Francis Bacon'ın Tümevarım Yönteminin İşleyişi.....119
MUSA AZAK

Modern Bilimin Gölgesinde İslâm: Bir Ahmad Dallal Eleştirisi 139
BATUHAN AKGÜNDÜZ

ÇEVİRİ YAZILAR

İsteme Nedir? 153
NİCOLETTA DE CIAN, MARCO SEGALA

YAYIN POLİTİKASI/Editorial Policy.....177

HAKEMLİ ARAŞTIRMA YAZILARI/Refereed Articles

Orta Çağ'da Yazılmış Bazı Arapça Kaynaklara Göre Efesli Rufus'un Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Üzerine Söyledikleri

Ahmet ACIDUMAN[*]
Çağatay AŞKİT[**]

Makale Geliş / Recieved: 10.11.2022
Makale Kabul / Accepted: 26.12.2022

Öz

Bu çalışma Kitābu'l-Ḥāvī fi't-Ṭıbb ve Kitābu Tedbīri'l-Ḥabālā ve'l-Etfāl ve'ş-Şıbyān adlı eserlerde Antik Çağ'ın önemli hekimlerden Rufus'un çocuk sağlığı ve hastalıkları konusunda yazdığı, aslı ve Arapça çevirisi kayıp olan eserinden yapılmış alıntıların Türkçeye çevrilerek Türk pediatri tarihinde yer alan bir boşluğun doldurulması amacıyla yapılmıştır. Önce er-Rāzī'nin el-Ḥāvī'sindeki Rufus'a ait olan alıntılar saptanarak bunların Arapça ve Latince metinleri makalenin yazarları tarafından Türkçeye çevrilmiş, daha sonra çevrilen bu metinler karşılaştırılarak, Türkçe çeviri metinler oluşturulmuştur. İkinci adım olarak el-Beledī'nin Kitābu Tedbīri'l-Ḥabālā ve'l-Etfāl ve'ş-Şibyān'ında yer alan Rufus'a ait alıntılar saptanmış, Arapça olan bu metinlerin Türkçe çevirileri yapılmış ve bunlar daha önceden yapılmış çalışmalardaki Almanca ve İngilizce çevirileri ile karşılaştırılarak, Türkçe çeviri metinler oluşturulmuştur. Rufus'un çocuk sağlığı ve hastalıkları üzerine yazdığı eserinden elimize ulaşan açıklamaları döneminin bilgilerini yansıtmaktadır. Rufus'un eserinin Yunanca aslı ve Arapça çevirisi günümüze ulaşmasa da, er-Rāzī ve el-Beledī'nin eserlerinde bulunan alıntılar sayesinde Rufus'un çocuk sağlığı ve hastalıkları üzerine söyledikleri hakkında kısmen de olsa bilgi sahibi olmak mümkün olmakta ve bu alıntılar tıp tarihi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rufus, er-Rāzī, el-Beledī, Çocuk sağlığı ve hastalıkları, *Kitābu'l-Ḥāvī fi't-Ṭıbb*, *Kitābu Tedbīri'l-Ḥabālā ve'l-Etfāl ve'ş-Şıbyān*, Pediatri tarihi.

---

[*] Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, aciduman@medicine.ankara.edu.tr, 0000-0003-2021-4471.
[**] Doç. Dr., Ankara Üniversitesi DTCF Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, askit@humanity.ankara.edu.tr, 0000-0001-6357-320X.

Künye: ACIDUMAN, Ahmet & AŞKİT, Çağatay (2022). Orta Çağ'da Yazılmış Bazı Arapça Kaynaklara Göre Efesli Rufus'un Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Üzerine Söyledikleri, *Dört Öge*, 22, 1-32. http://dergipark.gov.tr/dortoge.

söyledi: Kulā ʿ (aft) beyaza meyilli yaralardır ve bu sıklıkla çocukların başına gelir.[43] Tilki üzümü suyu ile ya da zeytin yaprağı suyu ile ya da yaprağın kendisi ile ya da tekedikeni ile ezmek ya da önce eşeklerin sütü ile gargara yapmak yararlıdır.

Yukarıda yer alan alıntıyla ilgili dipnotlardan da görülebileceği üzere, üzerinde çalışma yapılan Arapça metin ile Latince metin arasında zaman zaman uyumsuzluk olduğu fark edilmektedir. Bu durumun da elimizde bulunan Arapça matbu metinle Latince matbu metinlerin hazırlanırken çeviride farklı el yazmalarının kullanılmış olmasından kaynaklandığını düşünmek mümkün görünmektedir. Rufus'tan yapılan alıntılar için er-Rāzī'nin *el-Ḥāvī*'si incelenirken eserin Arapçası ve Latince çevirisi arasında yapılan karşılaştırmalar sırasında, Arapçadaki "قلاع/ *ḳulāʿ* " kelimesinin çevirisinde Yunancadan türemiş "aphtae,arum,f" yerine "culla" kelimesinin Arapçadan türetilerek kullanıldığı fark edilmiştir.

Sonuç olarak Rufus'un eserinin Yunanca aslı ve Arapça çevirisi günümüze ulaşmasa da, Razi ve Beledi'nin eserlerinde yer verdiği alıntılar sayesinde Rufus'un çocuk sağlığı ve hastalıkları üzerine söyledikleri hakkında kısmen de olsa bilgi sahibi olmak mümkün olmakta ve bu alıntılar tıp tarihi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Kaynakça

Abou-Aly, Amal Mohamed Abdullah. (1992). *The medical writings of Rufus of Ephesus.* Doctoral thesis (Ph. D), University of London.

Adler A. (ed). (2001) *Suidae Lexicon, Pars IV*. Munchen-Leipzig: K. G. Saur.

Aetius Amidenus. (1535). *Aetii Amideni Quem Alii Antiochenum Vocant Medici Clarissimi Libri XVI. In Tres Tomos Diuisi, Quorum Primus & Ultimus Ioan. Baptiſta Montano Veronensi Medico, Secundus Iano Cornario Zuiccaviensi, & Ipso Medicinae Professore, Interpretibus Latinitate Donati Sunt. In Quo Opere Cuncta Quae Ad Curandi Artem Pertinent Congeſta Sunt, Ex Omnibus Qui Usque Ad Eius Tempora Scripserant, Diligentissime Excerpta. Additus Eſt Index Omneis Tomos Copiossimus*. 1. Cilt. Basilae In Officina Frob.

et spinae sanctae, rosarum et ypoquistidos: fiat enim decoctio ipsarum cum vino; et illiniendum est super ipsa de aere usto et vitredo et carta usta, et galla cum melle. Si vero passio fuerit mala, insistendum est cum rebus vehementioribus, sicut cum gargarismo decoctionis mentastri et mentae et similium; et purgantur huiusmodi ulcera bene quando mixtum fuerit nasturcium cum medicinis aliis sibi dignis." *(Rufus avama: bozulmayı ortadan kaldırmak için mersin, akdiken (alıç) gül ve yer narı (hypocisthis) dekoksiyonu gibi büzücü şeylerle gargara yaparak işe başlanmalıdır. Bunların dekoksiyonu şarapla olmalıdır. Ayrıca bizzat onların (bozulmaların) üzerine yanmış bakır, vitriyol, yanmış kağıt ve bal ile birlikte mazıdan merhem yapılmalıdır. Eğer hastalık gerçekten kötüyse, yaban nanesi, nane ve benzerlerinin dekoksiyonunun gargarası gibi daha etkili şeylerle işe başlanmalıdır. Bu tür ülsere yaralar tere kendisine yakışır diğer ilaçlarla karıştırıldığı zaman iyi bir biçimde dışarı atılırlar.)*

43 *Liber Continens* 72v; Daremberg –Ruelle, fragm. no.176: "Dixit quod culla ulcera sunt attinentia albedini, et in maiori parte accidunt in ore infantium." (*Dedi ki: culla (aftlar) beyaza yakın yaralardır ve büyük oranda çocukların ağzında meydana gelirler.)*

Al-Baladī, Abū l-ʿAbbās Aḥmad b. Muḥammad b. Yaḥyā. *Kitāb Tadbīr al-Ḥubālā wa-l-Atfāl wa-l-Ṣibyān*. Ankara: Milli Kütüphane, Yz A 3120.

Al-Baladī, Aḥmad b. Muḥammad b. Yaḥyā. (1980). *Kitāb Tadbīr al-Ḥubālā wa-l-Atfāl wa-l-Ṣibyān wa Ḥıfẓ Ṣıḥḥat wa Mudāwāt al-Amrād al-ʿĀriḍa lahum.* Taḥḳīḳ: Dr. Maḥmūd Alḥāc Qāsim aMuḥammad. Al-Cumhūriyyat al-ʿIrāḳīyya, Vazārat al-Thaqāfa wa-l-Aʿlām: Dār al-Rashīd lin-nashr.

Ar-Rāzī, Abū Bakr Muḥammad b. Zakariyya. (1955 A.D./1374 A.H). *Kitābu'l-Ḥawī fi't-Ṭibb (Continens of Rhazes), Part I (An Encyclopaedia of Medicine)*. Edited by the Bureau from the unique Escurial and other manuscripts Under the auspices of the Ministry of Education Government of India. Hyderabad-Deccan, India: The Dāiratu'l-Maʿārif-il-Osmānia (Osmaniya Oriental Publications Bureau).

Ar-Rāzī, Abū Bakr Muḥammad b. Zakariyya. (1955 A.D./1375 A.H). *Kitābu'l-Ḥawī fi't-Ṭibb (Continens of Rhazes), Part III (An Encyclopaedia of Medicine)*. Edited by the Bureau from the unique Escurial and other manuscripts Under the auspices of the Ministry of Education Government of India. Hyderabad-Deccan, India: The Dāiratu'l-Maʿārif-il-Osmānia (Osmaniya Oriental Publications Bureau).

Ar-Rāzī, Abū Bakr Muḥammad b. Zakariyya. (1957). *Kitābu'l-Ḥāwī fi't-Ṭibb (Rhazes' Liber Continens) (An Encyclopaedia of Medicine), Part IV On the Diseases of the Lungs.* Edited by the Bureau from the unique Escurial [No 807], Madrid. Under the auspices of the Ministry of Education, Government of India (First Edition). Hyderabad, Andhra Pardesh, India: The Dairatu'l-Maʿarif-il-Osmania (Osmaniya Oriental Publications Bureau), Osmania University.

Ar-Rāzī, Abū Bakr Muḥammad b. Zakariyyā. (2000 M/1421 H.). *Al-Ḥāwī fī al-Ṭibb.* Murācaʿat wa Taṣḥīḥ: D. Muḥammad Muḥammad Ismāʿīl. Al-Mujallad al-Ulā [Vol. I]. Al-Tabʿat al-Ulā [First Edition]. Beirut, Lebanon: Dar Al-Kotob Al-ilmiyah.

Ar-Rāzī, Abū Bakr Muḥammad b. Zakariyyā. (2000 M/1421 H.). *Al-Ḥāwī fī al-Ṭibb*. Murācaʿat wa Taṣḥīḥ: D. Muḥammad Muḥammad Ismāʿīl. Al-Mujallad al-Thānī [Vol. II]. Al-Ṭabʿat al-Ulā [First Edition]. Beirut, Lebanon: Dar Al-Kotob Al-ilmiyah.

Ar-Rāzī, Abū Bakr Muḥammad b. Zakariyyā. *Al-Ḥāwī fī al-Ṭibb.* (2000 M/1421 H.). Murācaʿat wa Taṣḥīḥ: D. Muḥammad Muḥammad Ismāʿīl. Al-Mujallad al-Thālith [Vol. III]. Al-Ṭabʿat al-Ulā [First Edition]. Beirut, Lebanon: Dar Al-Kotob Al-ilmiyah.

Ar-Rāzī, Abū Bakr Muḥammad b. Zakariyyā. Al-Ḥāwī fī al-Ṭibb. (2000 M/1421 H.). Murācaʿat wa Taṣḥīḥ: D. Muḥammad Muḥammad Ismāʿīl. Al-Mujallad al-Sādis [Vol. VI]. Al-Tabʿat al-Ulā [First Edition]. Beirut, Lebanon: Dar Al-Kotob Al-ilmiyah.

Bussemaker et Daremberg Ch. (Eds.) (1858). *Oeuvres d'Oribase*, Texte Grec, En Grande Partie Inédit, Collationné Sur Les Manuscrits, Traduit Pour La Première Fois En Français; Avec Une Introduction, Des notes, Des Tables Et Des Planches, Tome Troisième. Paris: A L'Imprimerie Impériale.

Bussemaker et Daremberg Ch. (Eds.) (1873). *Oeuvres d'Oribase,* Texte Grec, En Grande Partie Inédit. Collationné Sur Les Manuscrits, Traduit Pour La Première Fois En Français, Avec Une Introduction, Des notes, Des Tables Et Des Planches. Tome Cinquième. Paris: A L'Imprimerie Nationale.

Daremberg Ch., Ruelle Ch. E. (1879). *Oeuvres de Rufus d'Éphèse*. Paris :A L'imprimiere.

En-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshak. (2019). *El-Fihrist.* Ramazan Şeşen (Çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Galen (1951). *A Translation of Galen's Hygiene (De Sanitate Tuenda) with an Introduction by Henry E. Sigerist.* Robert Montraville Green (Trans.) Springfield, Ilinois: Charles C. Thomas.

Hippokrates (2016). *Aforizmalar.* 1. Basım. Eyüp Çoraklı(Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ibn Al-Qiftī. (1903). *Ta'rīḫ Al-Ḥukamā'. Auf Grund Der Vorarbeiten Aug. Müller's Herasusgegeben von Julius Lippert.* Leipzig: Dietirch'sche Verlagsbuchhandlung (Theodor Weicher).

Ilberg, J. (Ed.). (1927). *Sorani Gynaeciorum libri iv, de signis fracturarum, de fasciis, vita Hippocratis secundum Soranum*, Leipzig: Teubner.

Meyerhof M. (1935). Thirty-three clinical observations by Rhazes (Circa 900 A.D.). *Isis*; 23 (2): 321-372.

Nutton, Vivian, (2008). Rufus of Ephesus. *Brill's New Pauly* içinde (*Antiquity, vol. 12, Prol-Sar*, s. 756-757) Leiden-Boston: Brill.

Paulus Aegineta. (1844). *The Seven Books of Paulus Aegineta*. *In Three Volumes, Vol. I*. Francis Adams (Trans.) London: Printed for the Sydenham Society.

Pormann PE. (1999). *The Greek and Arabic Fragments of Paul of Aegina's Therapy of Children*. Thesis for the Mphil in Classical Languages and Literature. Oxford University.

Rasis. (1509). *Liber Continens ordinatus et correctus per clarissimum artium et medicine doctorem magistrum Hieronymum Surianum*, Venetiis: Bernardinum Benalium.

Raeder J. (Ed.). (1933). *Oribasii Collectionum medicarum reliquiae, libri XLIX-L, libri incerti, eclogae medicamentorum,* edidit, CMG VI 2,2, Leipzig et Berlin: Teubner.

Rosenthal F. (2003). *The Classical Heritage in Islam.* Translated from the German by Emile and Jenny Marmorstein. London and New York: First published in English in 1975 by Routledge & Kegan Paul Ltd, First published in paperback in 1992 by Routledge, Reprinted 1994.

Sarton G. (1962). *Introduction to the History of Science. Volume I. From Homer to Omar Khayyam.* Reprinted. Baltimore: Published fort he Carnegie Institution of Washington by the Williams & Wilkins Company,

Savage-Smith E, Swain S, van Gelder GJ, eds. *A Literary History of Medicine* (Leiden 2020), https://doi.org/10.1163/37704_0668IbnAbiUsaibia.Tabaqatalatibba.lhom-tr-eng1

Scarano GB. (1990). Spunti di Pediatria in Rufo d'Efeso. *Medicina nei Secoli-Arte a Scienza/Journal of History of Medicine* 2 (2): 221-237.

Sezgin F. (1970). *Geschichte Des Arabischen Schrifttums. Band III Medizin – Pharmazie -Zoologie – Tierheilkunde Bis ca. 430 H*. Leiden: E. J. Brill.

Soranus. (1991). *Gynecology.* Owsei Temkin (Trans.) Softshell Books Edition. Baltimore and London: John Hopkins University Press.

Ullmann M. (1975). Die Schrift des Rufus "De infantium curatione" und das Problem der Autorenlemmata in den "Collectiones medicae" des Oreibasios. *Medizinhistoriches Journal* 10 (3): 165-190.

Ullmann M. (1978). *Islamic Medicine*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Yaşar Soydan N, Aşkit Ç, Acıduman A. (2018). Amidalı Aetius ve çocuk sağlığı ve hastalıkları üzerine bir değerlendirme. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*; 61 (1-2): 27-50.

Stephen Hawking'in Görüşleri Bağlamında Evrenin Matematiksel Tasarımının Epistemolojik Temelleri

*Mustafa KOÇ**
*Mehmet ÖNAL***

Makale Geliş / Recieved: 21.09.2022
Makale Kabul / Accepted: 29.12.20222

Öz

Bu çalışmanın temel amacı; evrendeki gerçekliğin matematiksel bir model olarak tasarımlanabileceği yaklaşımına epistemolojik bir temel oluşturmaktır. Gerçekliği araştırarak ve fizikteki çağdaş gelişmeleri göz önünde bulundurarak kendi evrenimizi keşfetme girişimimiz tartışmanın ana konusudur. Bu sınırlar içinde kalarak, Hawking'in görüşleri çerçevesinde, bilimdeki son gelişmelerin epistemolojik temellerini ve teorik araştırma sonuçlarını da araştırmamıza dâhil ettik. Çünkü matematiksel yasalarla kodlanan evren, fiziksel gerçekliğimizi belirlediği için varoluşumuza yeni bir epistemolojik anlam kazandırmıştır. Ancak bu varoluşsal anlam, varlığımızın sürekli olarak belirsizliğe doğru gittiğini göstermesi bakımından ilginçtir. Gerçekliğin doğasını anlamak için fiziksel olmayan, matematiksel bir düzlemin varlığı da kaçınılmaz olduğundan bu bize reel gerçekliğimizi belirleyen sanal bir gerçeklik de sunmaktadır. Bu bağlamda Hawking, gerçekliği sadece görünenden değil aynı zamanda kuramdan da bağımsız olmayan bir formda tanımlar ki bu Kant'ın epistemolojisiyle paralellik gösteren bir yaklaşımdır. Çünkü ona göre, duyusal süreçler kategoriler aracılığıyla düşünme biçimine taşınan ve zihin tarafından oluşturulan bir modeldir. Hawking'in modele dayalı gerçeklik dediği bu durum, duyular aracılığıyla beyne iletilen sinyalleri bir dizi algoritmaya dönüştüren modellemeye karşılık gelir. Bunun yanı sıra Hawking uzay ve zaman arasındaki ayrımı ortadan kaldırabilmek için zihinsel tasarımlarımıza dayanan matematiksel bir model olarak sanal zaman kavramına başvurur. Bu kavram kuantum kuramının zaman ve uzaya şekil verme biçimini ifade ettiği gibi

* Dr., İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, philosophy@hotmail.de, 0000-0001-8858-5151.

** Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, onal.mehmet@inonu.edu.tr, 0000-0003-0191-8780.

Künye: KOÇ, Mustafa & ÖNAL, Mehmet (2022). Stephen Hawking'in Görüşleri Bağlamında Evrenin Matematiksel Tasarımının Epistemolojik Temelleri, *Dört Öge*, 22, 33-43. http://dergipark.gov.tr/dortoge.

imkânı olarak *M Kuramı*nın önemi de ortaya çıkmış olur. Hawking'e göre evrenin matematiksel zarafeti, bir dizi rasyonel yasalarla yönetilen *M Kuramı* bağlamında nispeten açıklığa kavuşturulmuştur. Çünkü modellenen zihinsel tasarımların fizik yasalarıyla uyumlu olması, sadece nesnel bir gerçekliğin resmini değil aynı zamanda evrenin varoluşsal gizemiyle ilgili bazı ipuçlarını da vermektedir. Bu düşünce formunu, Kant'tan esinlenerek Hawking'in epistemolojik görüşleriyle şöyle ifade edebiliriz: Tasarımlanmamış bir deney kör girişim, deneyimlenmemiş tasarım ise boş düşüncedir. Böylece Hawking'in bilimini Kant'ın epistemolojisine düşülmüş bir dipnot olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. Öyleyse gerçeklik dediğimiz şey sadece gözlenebilen fenomenal bir yapıda değil matematiksel olarak modellenebilir bir yapıda da aranmalıdır.

Kaynakça

Bulğen, M. (2018). Did Physics [Cosmology] Render God Unnecessary? A Critical Assessment of The Grand Design. *ULUM Journal of Religious Inquiries*, *1*(2), 201–224. doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.3354337

Caldwell, R. (1995). Reading the Mind of God. doi:10.1038/382037a0

Cankoçak, K. (2018). Hawking'in Bilime ve Bilimsel Kültüre Katkısı. *Bilim ve Gelecek*, (170), 10–14.

Currivan, J. (2018). *Kozmik Hologram*. (çev. Nurdan Soysal, Ed.) (1. Baskı.). İstanbul: Omega Yayınları.

Hawking, S. (2014). *Kara Delikler ve Bebek Evrenler*. İstanbul: Alfa/Bilim.

Hawking, S. (2018). *Ceviz Kabuğundaki Evren* (7. Baskı.). İstanbul: Doğan Kitap.

Hawking, S. ve Mlodinow, L. (2018). *Büyük Tasarım*. İstanbul: Doğan Kitap.

John, B. (2010). *Stephen Hawking'in Evreni (Hawking Kuramına Giriş)*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Koç, Y. (1995). Kuantum Felsefesi. *Bilim ve Teknik*, (326), 22–29.

Norris, C. (2011). Hawking contra Philosophy. *Philosophy Now*. 16 Ağustos 2021 tarihinde https://philosophynow.org/issues/82/Hawking_contra_Philosophy adresinden erişildi.

Smith, D. (2017). *Stephen Hawking Gibi Düşünmek*. İstanbul: Pegasus Yayınları.

Stromberg, J. (2015). Some physicists believe we're living in a giant hologram and it's not that far-fetched. https://www.vox.com/2015/6/29/8847863/holographic-principle-universe-theory-physics adresinden erişildi.

Osmanlı'da Yeni Bilimler ve Fırtınanın Kavânini Risalesi

*Nazan KARAKAŞ ÖZÜR**

Makale Geliş / Recieved: 22.09.2022
Makale Kabul / Accepted: 30.12.20222

Öz

Osmanlı Devleti modernleşme hareketleri genel olarak çeşitli alanlarda Avrupa ülkelerinden gelen teorik ya da pratik bilgiler ve uygulamalar ile yürütülmüştür. Buna bağlı olarak kurumlar ihdas edilmiş, var olanlar yeniden düzenlenmiş yönetime dair gerekli görülen değişiklikler yapılmıştır. Bu yeni bir kurum ya da getirilip kullanılmaya başlanan teknolojik araç şeklinde olmuştur. Bu bağlamda doğrudan ya da dolaylı olarak tüm yeniliklerin arka planlarında Avrupa'da gelişen bilim ve uygulamalarının izleri bulunmaktadır. Rasathane-i Âmire'nin 1868'de açılması da bu açıdan değerlendirildiğinde çeşitli bilimlerin yeni rasathane ile Osmanlı bilim mecrasına giriş yapmış olması mümkündür. Rasathane kurucu müdürü Aristi Coumbary'nin 1875'te yazdığı kısaca "Fırtınanın Kavânini" adıyla bilinen risalenin transkirpsiyonu bu vesile ile yapılmıştır. Metin hem yeni bilimlerin girişine zemin hazırlaması hem de Osmanlı modernleşmesinde bilim teknoloji arasındaki ilişkinin örneklenmesi bakımından önemli bulunmuştur. Sonuç olarak, hava gözlemleri ve tahminleri konuları daha önceden bilinen astronomi alanı içinden ayrılmış, tıpkı Avrupa'da olduğu gibi klimatoloji ve meteoroloji alanları içinde incelenmiştir. Teknolojik alandaki değişimlerin bilimler sınıflamasında da değişime yol açabileceği görülmüştür. Gözlem yapılması, verilerin iletilmesi ve değerlendirmesi ile ilgili teknolojisinin girişi Avrupa'daki gelişmeler ile neredeyse eş zamanlı olmuştur. Risale bilimsel bilgi, bilimsel tutum ve ilgili teknolojinin daha geniş kitlelerle buluşması bakımından dikkat çeken ip uçları vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Rasathane-i Amire, Aristi Coumbary, Osmanlı modernleşmesi, Fırtınanın Kavanini.

---

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, nazanozur@karatekin.edu.tr, 0000-0002-6626-3845.

Künye: KARAKAŞ ÖZÜR, Nazan (2022). Osmanlı'da Yeni Bilimler ve Fırtınan Kavânini Risalesi, *Dört Öge*, 22, 45-77. http://dergipark.gov.tr/dortoge.

Sonuç

Aristi Coumbary'nın *Fırtınanın Kavânînî* adlı risalesi Osmanlı modernleşmesinde gözlerden kaçan birçok konuya dikkatleri toplamaktadır. Osmanlı tebaasından biri olarak Coumbary'nin sadece bu risalesini değil, diğer çalışmalarını, rasathanenin kuruluşuna katkısını ve Avrupa ile bağlantılarını bilimlerin girişi bağlamında değerlendirmek gerekir. Bilimlerin girişinde etkili olan kişi ve grupların niteliklerinin belirlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Metin incelemesi de bu amaca hizmet etmektedir. Risale denizcilik hakkında yazılmış gibi görünse de esasen bazı temel bilimler ile ilişkisi göz ardı edilmemelidir. Modern bilimler sınıflamasında coğrafya içinde yer alan klimatoloji ile mühendislik alanı içinde incelenen meteorolojinin konusunu oluşturan hava olayları, bünyesinde fizik ve kimya gibi temel bilimlere dair bilgiler barındırmaktadır. Bu alanların işlevsel ve kritik yönlerinin ortaya konulması bakımından risale önemli görülmüştür. Benzer şekilde bu tarz risalelerin birden fazla bilim dalının ortak konuları üzerinden yazılmış olmasının, bilimin yayılması ve modern yaşam için gerekliliğinin ortaya konulmasında işlevi büyüktür.

Bilimsel çalışmaların gözlerden uzak ve laboratuvarlarda yapılan kısmı bir yana, gündelik hayatın içinde olan ve insanları doğrudan etkileyen kısımları da bulunmaktadır. Hava olayları gözlemleri ve ölçümleri de bunlar arasında sayılabilir. Zaten hayatın içinde olan ve bilinen bir konunun akıl yoluyla ve bilimin kuralları ile incelenerek tanımlanması modernlik ya da çağdaşlaşma olarak görülmektedir. Bu nedenle hava olaylarının ölçülmesi ve kaydedilerek uzun yıllar ortalamaları sonrasında iklim özelliklerinin belirlenmesi bu alana yeni bir bakış açısı anlamına gelmektedir. Elbette halk arasında bilinen özellikle tarımsal faaliyetler bakımından gerekli olan bir meteorolojik takvim bulunmaktadır. Burada önceden beri bilinen ve geleneksel yollarla elde edilip aktarılan bilgilerin bir yana bırakılarak, yeni usullerle yani modern bilim yoluna girerek elde edilmesi, kaydı ve aktarılması örneklendirilmiştir. Bu aktarımların ne derece hedefe ulaştığı başkaca araştırmaların konusu olabilir. Ancak risale bilimsel tutumun tanınması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına hizmet etmektedir.

Kaynakça

Arslan, M.M. (1992). *1890 Ertuğrul faciası*. Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aydüz, S.(2004). Osmanlı astronomi müesseseleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2 (4), 411-453.

Bastien, B. (2018). *History of Climatology.* 15 Eylül 2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/325272364 adresinden erişildi.

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. (2012). Weather map. *Encyclopedia Britannica*, 10 Eylül 2022 tarihinde https://www.britannica.com/science/weather-map adresinden erişildi.

Coumbary, A. (1875). *Fırtınanın Kavânini.* İstanbul: Votiras Litographie, 1875. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, numarası: 623.88, Demirbaş numarası: Bel_Osm_O.00236

Coumbary, A. (1875). *Fırtınanın Kavânini.* İstanbul: Nikolugus Litografyası, 1875. Milli Kütüphane Nadir Eserler Koleksiyonu, EHT 1949 A 8.

Çavuş, R. (2019). Osmanlıca basında sunulan hava durumu. *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi,* 4 (2), 560-581.

Demir, R. (2000). *Takîyüddîn'de matematik ve astronomi.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Demir, R. (2014). *Osmanlıda bilimsel düşüncenin yapısı*. Ankara: Epos Yayınları.

Demir, R. (1998). Takîyüddîn ibn Maruf'un Ondalık Kesirleri Trigonometri ve Astronomiye Uygulaması. F. Günergün, (Haz.) *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* (s. 187-406). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını.

Dizer, M. (1993). Osmanlıda rasathaneler. Fatih'ten günümüze astronomi. Nüzhet Gökdoğan Sempozyumu 7 Ekim 1993 bildiriler kitabı içinde (27-68), İstanbul.

Doi:10.1002/J.1477-8696.1966.Tb02803.X

Erol, O. (2011). *Genel klimatoloji*. İstanbul: Çantay Kitapevi.

Fettahoğlu, K. (2012). *Rasadhane-i Âmire'nin kuruluşu ve faaliyetleri.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Frisinger, H.H. (1966). René Descartes the last of the old and the first of the new meteorologists. *Weather*, 21 (12), 443–446.

Gürel, O. (2001). *Doğa bilimleri tarihi*. Ankara: İmge kitapevi.

Howard, L. (1833). *The climate of London*. Vol. I, London: Harvey and Darton.

Howard, L. (1843). *Seven lectures on meteorology*. 2th Pres, London: Harvey and Darton.

İhsanoğlu, E. (2010). *Osmanlılar ve bilim*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

İhsanoğlu, E. (2022). *Osmanlı modernleşmesinde ilk adımlar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kandilli Rasathanesi. (2022). *Geçmişten günümüze*. 9 Eylül 2022 tarihinde http://www.koeri.boun.edu.tr/new/tr/tarihce adresinden alındı.

Kar, A. (2018). Arşiv belgeleri ışığında Rasathane-İ Amire'nin Müdürü Coumbary Efendi'nin çalışmaları. *I. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarihi Sempozyumu 19-20-21 Nisan 2018 Bildiri Kitabı*, (610-625), İstanbul.

Katip Çelebi. (2008). *Cihannüma*. B. Karlıağa (Ed.). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

EK 1. Fırtınaların Kavânîni Risalesi Transkripsiyonu[7]

Furtınaların[8] Kavânini ve Bunların Denizlerde Müstelzim Olduğu Mehâlik ve Muhâtarâtdan İhtirâz İçin İttihâzı İktizâ Eden Suver ve Tedâbir-i Fi'iliyeden Bahs Eden Bir Risaledir (1).

Rasathâne-i 'Amire tarafından tertîb olunmuştur.
İstanbul
1292 (1875/6)
Nikoligus/Nivarğus (?) Litografyasına tab' olunmuştur (2).

Mukaddime

Ma'lûm evvelü'n-nihâ olduğu vech ile ebnâ-ı beşer hasbe'l-îcâb funûn-ı bahriyeye tevessül ve intisâb ile bihâr-ı 'ilimde bâdbângüşâ-ı seyrü sefer olduğu cihetle funûn-ı mezkûrede mehâretleri olan milel ve akvâm vâsıl-ı serhad merâm olmuşlardır. Mukaddemleri Arablar ebhâr-ı Hindiye'de çöllerde gibi sefîne-i süvâr olarak geşt ü güzâr eyledikleri misillü şimdi dahi düvel-i mütemeddine-i garbiye hey'et-i cedide ve hikmet-i tabî'iye ve 'ilimlerine ve sâ'ir 'ulûm ve fünûna temessük ile kıta'at-ı hamsede vapur sefîneleri vâsıtasıyle seyr ü sefer ederek bihâr-ı 'âlemi mürâvedât ve münâsebât-ı insâniyeye bir şâhrâh feyz-i medeniyet ittihâz etmişlerdir. Devlet-i 'Aliye-i 'Osmaniye ise düvel-i bahriyeden olmak mülâbesesiyle Avrupa ve kıt'at-ı sâ'ire denizlerinde bulunan kuvva-i bihâriyesi milel-i sâ'ire-i sefâ'in harbiyesine fâ'ik olduğu halde bir müddetten beri zuhûra gelen gavâ'il-i mühimme sebebiyle umûr-ı bahriye mühmel bırakılmış idi. Velini'met-i bîminnetimiz padişah-ı bahr ü ber ü şahinşâh 'addü'l-tekessîrü's-sultân-ı ibnü's sultan (Es Sultân 'Abdü'l-'Azîz) Hân-ı Halledallâh saltanat-ı alî ahirü'd-deverân efendimiz hazretlerinin taht-ı me'âli baht-ı Osmânîye şeref vuku' bulan cülûsu meyamin-i me'nus-ı hümâyûnları rûz firuzundan berû efkâr-ı 'inâyetdisâr-ı mülükâneleri saltanat-ı seniyyenin min külli'l-vücûh raside'-i derece-i 'âlâi şevket ve 'azimet ve kuvve'-i bahriyelerinin dahi hâiz kuvvet ve heybet olması makâsıt-ı hükümet merâsıdına ma'tuf ve mesrûf olmağla evvel bâbda funûn-ı hazıra icâbından olan mükemmel zırhlı sefâ'in inşâ ve isti'mâline irâde'-i isâbet ifâde-i cihânileri şerefsânih olarak donanma-yı hümayun mülükâneleri hemân birinci dereceye vâsıl

7 Metin aralarındaki rakamlar sayfa numaralarını göstermektedir. Metnin orijinalindeki şekilsel düzene uyulmuştur.

8 Bundan sonra fırtına olarak yazılmıştır.

Interaction Between Education and Politics in Ancient Greek *Poleis*

*Sultan Deniz KÜÇÜKER**

Makale Geliş / Recieved: 24.10.2022
Makale Kabul / Accepted: 30.12.2022

Öz

The concept of ancient Greek state (polis, pl. poleis) is taken as a kind of an organic whole in which the individuals have close ties with and responsibilities for their society and state. Hence, in an ancient state of this kind, any situation related to the individuals could reflect its direct results in community affairs and public administration, if the continuity and the welfare of the state are to be ensured. In this study, "education" is considered as the main model to investigate this close intercourse between the individuals, society, and state and it is aimed to reveal the actual influence of citizens' education on politics and vice versa in Classical Greece.

Anahtar Kelimeler: Ancient Greek city-state, citizen, education, rhetoric.

Antik Hellen Polis'lerinde Eğitim-Siyaset Etkileşimi

Abstract

Antik Hellen polis'i, organik bir bütün olarak ele alınır ve bu bütünlük içinde bireyler, toplum ile sıkı ilişkiler içindedir; bireylerin hem topluma hem de devlete karşı sorumlulukları vardır. Öyleyse bu tür bir antik devlet yapısında bireylerle ilgili herhangi bir durum, devletin sürekliliği ve refahı sağlandığı sürece, sonuçlarını doğrudan toplum işlerine ve kamu yönetimine yansıtabilir. Bu çalışmada; bireyler, toplum ve devlet arasındaki bu yakın ilişkiyi incelemek için "eğitim" ana model olarak ele alınmış ve Klasik Dönem'de yurttaş eğitiminin siyaset üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve siyasetin de yurttaş eğitimi üzerindeki yönlendirici rolünü belirlemek amaçlanmıştır.

Keywords: Hellen polis'i, yurttaş, eğitim, retorik.

---

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü, sdkucuker@ankara.edu.tr, 0000-0002-9949-6805.

Künye: KÜÇÜKER, Sultan Deniz (2022). Interaction Between Education and Politics in Ancient Greek Poleis, *Dört Öge*, 22, 79-98. http://dergipark.gov.tr/dortoge.

traditions or ancestral laws and order. Therefore, it will not be implausible to think that in Athenian democratic milieu the politics and anything related to the institutions of democracy shaped the education of citizens. That means, even when there was no state interference in education, they interacted heavily *per se*.

To sum, however the two *Greek poleis* Athens and *Sparta* represent illustrative contrasts in terms of the patterns of education they pursued, the strong integrity between the state (*polis*) and citizen (*politēs*) appears in the interrelated connection of education (*paideia)* and politics (*politeia*) in both *poleis*. As a result of which, the education had deep impacts and long-term consequences on ancient states' functioning and whether planned or not, the education assumed a direct instrumental role in ancient politics.

Literature Cited

Primary Sources:

Aesch, *In Tim*. (=Aeschines, Against Timarchus) Greek and English text in Loeb

Classical Library Aeschines. Speeches, translation by C. D. Adams, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1919.

Alc. (= Alcaeus) Greek and English text in Loeb Classical Library, *Greek Lyric I. Sappho and Alcaeus*, translation by David A. Campbell, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1990.

Arist. *Pol.*(=Aristotle, *Politica*) Greek and English text in Loeb Classical Library, *Aristotle. Politics*, translation by H. Rackham, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2005.

Gorgias (Gorgias, *Helena*) Greek and English text in *Encomium of Helen*, translation by D. M. Macdowell, Bristol Classical Press, Glasgow 1982.

Hdt. (=Herodotus) Greek and English text in Loeb Classical Library, *Herodotus*, Books III-IV, translation by A. D. Godley, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2006.

Pl. (=Plato)

Grg. (=*Gorgias*) Greek and English text in Loeb Classical Library, *Plato: Lysis, Symposium, Gorgias,* translation by W. R. M. Lamb, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1925.

Lys. (= *Lysis*) Greek and English text in Loeb Classical Library, *Plato. Lysis. Symposium. Gorgias.* translation by W. R. M. Lamb, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1925.

Phdr. (= *Phaedrus*) Greek and English text in Loeb Classical Library, *Plato: Euthyphro. Apology. Crito. Phaedo. Phaedrus,* translation by Harold North Fowler, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1914.

Prt. (= Protagoras) Greek and English text in Loeb Classical Library, *Plato: Laches,*

Protagoras, Meno, Euthydemus, translation by W. R. M. Lamb, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2006.

Resp. (=*Respublica*) Greek and English text in Loeb Classical Library, *Plato. Republic,* translation by Christopher Emlyn-Jones, William Preddy, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2013.

Plut. (=Plutarch)

Lyc. (=*Lycurgus*) Greek and English text in Loeb Classical Library, *Plutarch Lives. Theseus and Romulus Lycurgus and Numa Solon and Publicola*, translation by Bernadotte Perrin, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1914.

Per. (=*Pericles*) Greek and English text in Loeb Classical Library, Plutarch. *Lives, Volume III: Pericles and Fabius Maximus. Nicias and Crassus,* translation by Bernadotte Perrin, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1916.

Simon. (=Simonides) Greek and English text in Loeb Classical Library, *Greek Lyric III. Stesichorus, Ibycus, Simonides, and Others*, translation by David A. Campbell, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1991.

Thuc. (=Thucydides) Greek and English text in Loeb Classical Library, *Thucydides. History of The Peloponnesian War*, Books I-II and Books VII-VIII, translation by Charles Foster Smith, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1928, 2006.

Xen. *Lac*. (=Xenophon, *Respublica Lacedaemoniorum*) Greek and English text in Loeb Classical Library, *Xenophon Scripta Minora: Hiero. Agesilaus. Constitution of the Lacedaemonians. Ways and Means. Cavalry Commander. Art of Horsemanship. On Hunting. Constitution of the Athenians*, Vol. VII, translation by E.C. Marchant, G.W. Bowersock, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1925.

Secondary Sources:

Barrow, R. (2010). *Plato, Utilitarianism and Education*. International Library of the Philosophy of Education vol. 3, London and New York: Routledge.

Cartledge, P. (1977). "Hoplites and Heroes: Sparta's contribution to the technique of ancient warfare", *Journal of Hellenic Studies,* 97, pp. 11-27.

_____ (2003). *Spartan Reflections*. Berkeley: University of California Press.

Cohen de Lara, E. (2018). "Aristotle's Politics: Ethical Politics or Political Realism". In: E. Cohen de Lara, R. Brouwer (Ed.). *Aristotle's Practical Philosophy: On the Relationship between His Ethics and Politics* (pp. 13-34). *Gewerbestrasse, Switzerland*: Springer.

Colaiaco, J. A. (2001). *Socrates Against Athens: Philosophy on Trial*.New York, London: Routledge.

Desmond, W. (2011). *Philosopher-Kings of Antiquity*. New York: Continuum International Publishing Group.

Drozdek, A. (2016). *Greek Philosophers as Theologians: The Divine Arche*. London, New York: Routledge.

Ducat, J. (2006). *Spartan Education: Youth and Society in the Classical Period*. Trans. *E. Stafford, P.* and J. Shaw, and A. Powell. Swansea: The Classical Press of Wales.

Dugan, J. (2013). "Cicero's Rhetorical Theory". In: Catherine Steel (Ed.). *The Cambridge Companion to Cicero* (pp. 25-40). Cambridge: Cambridge University Press.

Dynneson, T. L. (2008). *City-state Civism in Ancient Athens: Its Real and Ideal Expressions*. New York: Peter Lang.

Fieser, J. (2000). *Moral Philosophy Through the Ages*. Mountain View, CA: Mayfield Publishing Company.

Figueira, T. (1999). "The Evolution of the Messenian Identity". In: Stephen Hodkinson, Anton Powell (Ed.). *Sparta: New Perspectives* (pp. 211-244). London: The Classical Press of Wales.

Hamburger, M. (1969). *The Awakening of Western Legal Thought*. Trans. Bernard Miall, New York: Biblo & Tannen Publishers.

Hansen, M. H. (1993). "Introduction: The Polis as a Citizen-state". In: M. H. Hansen (Ed.). *The Ancient Greek City-state* (pp. 7-29). Copenhagen: *Kongelige* Danske Videnskabernes Selskab.

_____ (2000). "The Hellenic *Polis*". In: M. H. Hansen (Ed.). *A Comparative Study of Thirty City-State Cultures: An Investigation* (pp. 141-189). Copenhagen: *Kongelige Danske* Videnskabernes Selskab.

_____ (2013). "Greek City-States". In: Peter Bang and Walter Scheidel. *The Oxford Handbook of the State in the Ancient Near East and Mediterranean* (pp. 259-278). New York: Oxford University Press.

Herrick, J. (2015). *A History and Theory of Rhetoric: An Introduction*. London, New York Routledge.

Hodkinson, S. (2013). "Social Order and the Conflict of Values in Classical Sparta". In: Michael Whitby (Ed.). *Sparta* (pp. 104-130). New York: Routledge.

_____ (2014). "Inheritance, Marriage and Demography". In: Anton Powell (Ed.) *Classical Sparta (Routledge Revivals): Techniques Behind Her Success* (pp. 79-121). New York: Routledge.

Houston, J. (2017). "Agnostic Spirituality". In: David McPherson (Ed.). *Spirituality and the Good Life: Philosophical Approaches* (pp. 215-228). Cambridge: Cambridge University Press.

Hunt, P. (2002). *Slaves, Warfare, and Ideology in the Greek Historians*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lanni, A. (2006). *Law and Justice in the Courts of Classical Athens*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lynch, J. P. (1972). *Aristotle's School; a Study of a Greek Educational Institution*, California: University of California Press.

Mintz, A. I. (2014). "Sophists". In: D.C. Philips (Ed.). *Encyclopedia of Educational Theory and Philosophy* (pp. 777-779). Thousand Oaks, California: SAGE Publications.

Most, G. (1999). "The Poetics of Early Greek Philosophy". In: A. A. Long (Ed.). *The Cambridge Companion to Early Greek Philosophy* (pp. 332-362). Cambridge: Cambridge University Press.

Nill, M. (1985). *Morality and Self Interest in Protagoras Antiphon and Democritus*. Leiden: Brill.

Ober, J. (1993). "The Polis as a Society: Aristotle, John Rawls and the Athenian Social Contract". In: M. H. Hansen (Ed.). *The Ancient Greek City-state* (pp. 129-16). Copenhagen: *Kongelige* Danske Videnskabernes Selskab.

_____ (2001) *Political Dissent in Democratic Athens: Intellectual Critics of Popular Rule*. Princeton: Princeton University Press.

Osborne, R. and P. J. Rhodes (2007). *Greek Historical Inscriptiones 404-323 BC*. Oxford: Oxford University Press.

Poulakos, J. "Rhetoric and Civic Education: From the Sophists to Isocrates". In: T. Poulakos, D. Depew (Ed.). *Isocrates and Civic Education* (pp. 69-83). Austin: University of Texas Press.

Powell, A. (2016). *Athens and Sparta: Constructing Greek Political and Social History from 478 BC*. New York: Taylor & Francis.

Pritchard, D. M. (2013). *Sport, Democracy and War in Classical Athens*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rahe, P. A. (2016). *The Spartan Regime: Its Character, Origins, and Grand Strategy*. New Haven and London: Yale University Press.

Rankin, D. (2014). *Sophists, Socratics and Cynics*. New York: Routledge.

Robb, K. (1994). *Literacy and Paideia in Ancient Greece*. New York, Oxford: Oxford University Press.

Roisman, J. (2011). *Ancient Greece from Homer to Alexander: The Evidence*. Trans. J. C. Yardley. Oxford: Wiley-Blackwell.

Silvermintz, D. (2015). *Protagoras*. *Ancients in Action*. London, New York: Bloomsbury.

Smith, C. R. (2017). *Rhetoric and Human Consciousness: A History*. Long Grove, Illinois: Waveland Press.

Sorensen, A. (2016). *Plato on Democracy and Political technē*. Leiden, Boston: Brill.

Sweeney, S. (2013). "The Relevance of the Sophists Today". In: Patricia O'Grady (Ed.). *The Sophists: An Introduction* (pp. 241-247). London, New York: Bloomsbury.

Viggiano, G. F. (2013). "The Hoplite Revolution and the Rise of the Polis". In: Donald Kagan, Gregory F. Viggiano (Ed.). *Men of Bronze: Hoplite Warfare in Ancient Greece* (pp. 112-133). Princeton: Princeton University Press.

Voegelin, E. (2000). *Plato*. Columbia and London: University of Missouri Press.

Williams, J. D. (2009). *An Introduction to Classical Rhetoric: Essential Readings*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.

Worthington, I. (2010). *A Companion to Greek Rhetoric*. Oxford: Wiley-Blackwell.

Malthus'un Nüfus Teorisinin Biyoloji-İdeoloji Ekseninde Eleştirisi

*Çağlar KARACA**

Makale Geliş / Recieved: 17.10.2022
Makale Kabul / Accepted: 05.12.20222

Öz

Thomas Robert Malthus (1766-1834) evrim kuramı gibi bilimsel gelişmelerden yoksullukla ilgili politikalara değin birçok alanı etkileyen bir nüfus teorisi ortaya atmıştır. Bu teoriye göre, nüfus katlanarak artarken, nüfusu besleyen kaynaklar aritmetik oranla artar. Bu dengesizlik aşırı bir nüfus artışını beraberinde getirecek, böylece kıtlık, savaşlar, salgın hastalıklar gibi nedenler sonucunda fazla nüfusun yok olması kaçınılmaz olacaktır. Malthus, öngördüğü bu soruna karşı ahlakî çözümler önermiştir. Malthus'un teorisi Darwin'i etkilemiş, Sosyal Darwinizm Malthusçu ilkeyi biyoloji ve toplumun ortak bir yasası olarak ele almıştır. Marksistler Malthus'un ekonomi ve toplumla ilgili savlarını, doğa bilimci Kropotkin ise Darwin'in kuramının Malthusçu ve rekabet odaklı temellerini yoğun bir şekilde eleştirmiştir. Makalede, biyoloji ile sosyal bilimler arasındaki bu etkileşimlerin ideoloji odaklı bir eleştirisi sunulmaktadır. Sosyal bilimlerdeki ve biyolojideki sözü edilen yaklaşımlar rekabet ve yardımlaşma kavramlarını farklı farklı yorumlamaktadır, oysa bu kavramların kendisi insanın toplumsal varlığına ilişkindir ve bu nedenle biyolojiye uygulandıklarında belirli yanlı yorumlara zemin hazırlayacaklardır. Bu eleştiri, biyolojik determinizmin toplumsal kuramları etkileyebildiği gibi, aynı şekilde insan ve toplum temelli teorilerin ve hatta belirli kavramların biyolojideki kuramsal yaklaşımları etkileyebildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Malthus, Malthusçuluk, Sosyal Darwinizm, Evrim Teorisi, Doğal Seçilim, Kropotkin, Marksizm..

---

* Öğr. Gör. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü, ckaraca@kastamonu.edu.tr, 0000-0002-4059-6916.

Künye: KARACA, Çağlar (2022). Malthus'un Nüfus Teorisinin Biyoloji-İdeoloji Ekseninde Eleştirisi, *Dört Öge,* 22, 99-117. http://dergipark.gov.tr/dortoge.

Kaynakça

Asma, S. T. (1996). Darwin's causal pluralism. *Biology and Philosophy*, *11*(1), 1–20.

Barber, W. J. (2009). *A History of Economic Thought*. Middletown: Wesleyan University Press.

Bardi, U. (2011). *The Limits to Growth Revisited*. Dordrecht: Springer.

Barlow, N. (1958). *The Autobiography of Charles Darwin 1809-1882*. London: Collins.

Bowler, P. J. (1976). Malthus, Darwin, and the concept of struggle. *Journal of the History of Ideas*, *37*(4), 631–650.

Buchholz, T. G. (2021). *New Ideas from Dead Economists: The Introduction to Modern Economic Thought* (4. baskı). London: Penguin Publishing Group.

Burkett, P. (1998). A critique of neo-Malthusian Marxism: society, nature, and population. *Historical Materialism*, *2*(1), 118–142.

Çaylak, A., ve Karadiken, H. (2020). Salgın hastalıklar bağlamında iki varoluş mücadelesinin karşılaştırmalı analizi: Malthusçu kaos ve Kropotkinci karşılıklı yardımlaşma. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, *3*(2), 83–100.

Chalmers, T. (1836). *On the Power, Wisdom and Goodness of God: As Manifested in the Adaptation of External Nature, to the Moral and Intellectual Constitution of Man*. Philadelphia: Carey, Lea, & Blanchard.

Colp, R. (1974). The contacts between Karl Marx and Charles Darwin. *Journal of the History of Ideas*, *35*(2), 329–338.

Darwin, C. (1871/2015). *İnsanın Türeyişi*. Çev. Ö. Ünalan. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Darwin, C. (1859/2009). *The Annotated Origin: A Facsimile of the First Edition of On the Origin of Species*. Cambridge: Harvard University Press.

De Beer, G. (1960). *Darwin's notebooks on transmutation of species*. British Museum (Natural History).

Desmond, A. (1992). *The Politics of Evolution: Morphology, Medicine, and Reform in Radical London*. Chicago: University of Chicago Press.

Desrochers, P., ve Hoffbauer, C. (2009). The post war intellectual roots of the population bomb. Fairfield Osborn's 'Our Plundered Planet'and William Vogt's 'Road to Survival'in retrospect. *The Electronic Journal of Sustainable Development*, *1*(3), 73.

Eddy, B. (2010). Struggle or mutual aid: Jane Addams, Petr Kropotkin, and the progressive encounter with Social Darwinism. *The Pluralist*, *5*(1), 21–43.

Ehrlich, P. R. (1983). *The Population Bomb*. New York: Ballantine Books.

Engels, F. (1961). *Doğanın Diyalektiği*. Çev. A. Gelen. Ankara: Sol Yayınları.

Engels, F. (1975a). Engels to Friedrich Albert Lange. *Selected Correspondence* (s. 160–162) içinde. Moscow: Progress Publishers.

Engels, F. (1975b). Engels to Pyotr Lavrovich Lavrov. *Selected Correspondence* (s. 283–285) içinde. Moscow: Progress Publishers.

Fay, M. A. (1978). Did Marx offer to dedicate Capital to Darwin?: A reassessment of the evidence. *Journal of the History of Ideas*, *39*(1), 133–146.

Feuer, L. S. (1975). Is the 'Darwin-Marx correspondence' authentic? *Annals of Science*, *32*(1), 1–12.

Freeman, D., Bajema, C. J., Blacking, J., Carneiro, R. L., Cowgill, U. M., Genovés, S., … Harris, M. (1974). The evolutionary theories of Charles Darwin and Herbert Spencer [and comments and replies]. *Current Anthropology*, *15*(3), 211–237.

Gale, B. G. (1972). Darwin and the concept of a struggle for existence: a study in the extrascientific origins of scientific ideas. *Isis*, *63*(3), 321–344.

Galor, O., ve Moav, O. (2002). Natural selection and the origin of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, *117*(4), 1133–1191.

Galton, F. (1883). *Inquiries Into Human Faculty and Its Development.* New York: Macmillon. 15.12.2022 tarihinde https://archive.org/details/inquiriesintohu00galtgoog/page/n14/mode/2up adresinden erişildi.

Götmark, F., ve Andersson, M. (2020). Human fertility in relation to education, economy, religion, contraception, and family planning programs. *BMC Public Health*, *20*(1), 265. https://doi.org/10.1186/s12889-020-8331-7

Gould, S. J. (1997). Evolution: The pleasures of pluralism. *The New York Review of Books*, *44*(11).

Greene, J. C. (1977). Darwin as a social evolutionist. *Journal of the History of Biology*, *10*(1), 1–27.

Gribbin, J., ve White, M. (2009). *Darwin: A Life in Science*. London: Pocket Books.

Güneş, H. H. (2009). İktisat tarihi açısından nüfus teorileri ve politikaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(28), 126–138.

Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, *162*(3859), 1243–1248.

Harvey, D. (1993). The nature of environment: dialectics of social and environmental change. *Socialist Register*, *29*.

Herbert, S. (1971). Darwin, Malthus, and selection. *Journal of the History of Biology*, *4*(1), 209–217.

Kratz, R. F., ve Margulis, L. (1991). *Symbiosis As a Source of Evolutionary Innovation: Speciation and Morphogenesis*. Cambridge: MIT press.

Kropotkin, P. (1906/2001). *Karşılıklı Yardımlaşma*. Çev. I. Ergüden ve D. Güneri. İstanbul: Kaos Yayınları.

Lenin, V. I. (1913). The working class and Neo-Malthusianism. 11 Ekim 2022 tarihinde https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1913/jun/29.htm adresinden erişildi.

Lewontin, R. C. (1991). *Biology as Ideology: The Doctrine of DNA*. London: Penguin Books.

Malthus, T. R. (1798/1986). An essay on the principle of population. *The Works of Thomas Robert Malthus, London, Pickering & Chatto Publishers*, *1*, 1–139.

Marx, K. (1865). Letter to J B Schweizer "On Proudhon". 8 Ekim 2022 tarihinde https://www.marxists.org/archive/marx/works/1865/letters/65_01_24.htm adresinden erişildi.

Marx, K. (1867/2021). *Kapital* (C. 1) Çev. M. Selik, N. Satlıgan, E. Özalp. İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K. (1975). Marx to Ferdinand Lassale in Berlin. *Selected Correspondence* (s. 115) içinde. Moscow: Progress Publishers.

Meek, R. L. (1953/2019). Malthus - Geçmişte ve bugün: Bir tanıtma denemesi. K. Marx ve F. Engels, *Nüfus Sorunu ve Malthus* (s. 23-59) içinde. Ankara: Sol Yayınları.

Nikitin, P. (2006). *Ekonomi Politik*. Çev. H. Konur. Ankara: Eriş Yayınları.

Osborn, F. (1949). *Our Plundered Planet*. London: Faber and Faber Ltd.

Petersen, W. (1971). The Malthus-Godwin Debate, Then and Now. *Demography*, *8*(1), 13–26.

Rogers, J. A. (1972). Darwinism and social Darwinism. *Journal of the History of Ideas*, *33*(2), 265–280.

Rosenberg, A. (2000). *Darwinism in Philosophy, Social Science and Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Runkle, G. (1961). Marxism and Charles Darwin. *The Journal of Politics*, *23*(1), 108–126.

Spencer, H. (1891). *Progress: Its Law and Cause.* London: Williams and Norgate.

Suárez, J., ve Stencel, A. (2020). A part-dependent account of biological individuality: why holobionts are individuals and ecosystems simultaneously. *Biological Reviews*, *95*(5), 1308–1324.

Todes, D. P. (1989). *Darwin without Malthus: The Struggle for Existence in Russian Evolutionary Thought*. Oxford: Oxford University Press.

Untermann, E. (2018). *Marxian Economics: A Popular Introduction to the Three Volumes of Marx's Capital (Classic Reprint)*. London: Fb&c Limited.

Vogt, W. (1949). *Road to Survival*. Literary Licensing.

Vorzimmer, P. (1969). Darwin, Malthus, and the theory of natural selection. *Journal of the History of Ideas*, *30*(4), 527–542.

Winther, R. G. (2012). Darwin's pluralism, then and now. *Metascience*, *21*(1), 157–161.

Wrigley, E. A. (1988). The Limits to Growth: Malthus and the Classical Economists. *Population and Development Review*, *14*, 30–48.

Young, R. M. (1969). Malthus and the evolutionists: the common context of biological and social theory. *Past & Present*, (43), 109–145.

Keşif Tabloları Düşüncesi Bağlamında Francis Bacon'ın Tümevarım Yönteminin İşleyişi

*Musa AZAK**

Makale Geliş / Recieved: 13.10.2022
Makale Kabul / Accepted: 10.12.2022

Abstract

Bu çalışmanın amacı Francis Bacon'ın tümevarım yönteminin tam olarak nasıl işlediğini onun keşif tabloları düşüncesi merkezinde betimleyici bir şekilde ortaya koymaktır. Çalışmada Bacon'ın tümevarım yöntemini özgün kılan noktanın olgusal verileri sistematik bir biçimde ele almayı mümkün kılan keşif tabloları düşüncesi olduğu dile getirilecektir. Çalışma Bacon'ın genel anlamda bilim felsefesi hakkında özelde ise keşif tabloları bağlamındaki düşüncelerinin bilimsel gerçekliği kavrama konusunda iki temel hususta katkı sunduğu sonucuna varmaktadır. Bu hususları şöyle özetleyebiliriz: a) Bilimsel gerçekliği bilimsel alanda yer alan otoritelerin ve bunların inşa ettiği genel uzlaşının dışında kavrayabilme b) bilimsel araştırma sürecinde eldeki mevcut bilimsel verileri, onları olumsuzlayan olgu durumlarına eklemleyerek tahlil etmesi sayesinde bilimsel gerçekliği doğru bir şekilde anlayabilme. Yine bu bağlamda olumsuzlama mantığını esas alması açısından onun tümevarım yönteminin Kovid-19 pandemisi bağlamında güncel bir değeri olabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Francis Bacon, Tümevarım Yöntemi, Keşif Tabloları, Olumsuzlama, Kovid-19 Pandemisi.

* Arş. Gör., İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, musa.azak@inonu.edu.tr, 0000-0001-8839-9623.

Künye: AZAK, Musa (2022). Keşif Tabloları Düşüncesi Bağlamında Francis Bacon'ın Tümevarım Yönteminin İşleyişi, *Dört Öge*, 22, 119-137. http://dergipark.gov.tr/dortoge.

Bacon'ın bilimsel bir araştırma yürütürken eldeki mevcut bilimsel verileri, onlara ters düşen olumsuzlamalarla bir arada değerlendirerek ilerlemeyi ve araştırmayı mukayeseli gözlemlerle derinleştirmeyi teklif eden tümevarım yönteminin, salgın konusunda da bilimsel verileri doğru tahlil etmeye katkıda bulunabileceği anlaşılmaktadır. Böylelikle Kovid-19 pandemisi özelinde onun tümevarım yönteminin güncel bir değeri olduğunu ve bunun yapılacak yeni çalışmalara konu edinilebileceğini ifade edebiliriz.

Kaynakça

Basılı Kaynaklar

Abbott, E. (1885). *Francis Bacon An Account Of His Life and Works.* London: Macmillan And Co.

Anlı, Ö. (2015, Mart). "Yöntemini Arayan Düşünce I -17. Yüzyıl Yöntem Çalışmaları: Francis Bacon-". *Bilim ve Ütopya,* (249), 86-90.

Aristoteles. (1997). *Gökyüzü Üzerine.* Çev. Saffet Babür, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Bacon, F. (1902). *Novum Organum.* (J. Devey, Ed.) New York: P. F. Collier & Son.

Bacon, F. (1930). *Of The Advancement Of Learning.* (G. Kitchin, Ed.) Great Britain: J. M. Dent & Sons Ltd.

Bacon, F. (1964). The Masculine Birth of Time or Three Books on the Interpretation of Nature. B. Farrington içinde, *The Philosophy of Francis Bacon An Essay on Its Development from 1603 to 1609 with New Translations of Fundamental Texs* (s. 59-73). Liverpool: Liverpool University Press.

Bacon, F. (2008). *Yeni Atlantis* (1. Baskı b.). Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Bacon, F. (2015). *Novum Organum.* (1. Baskı b.) Çev. Talip Kabadayı, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Fraiman, J., Erviti, J., & Mark, J. (2022). "Serious Adverse Events of Special Interest Following mRNA Covid-19 Vaccination in Randomized Trials in Adults". *Vaccine*(40), 5798-5805.

Günter, K. (2021, 11). "COVID-19: Stigmatising The Unvaccinated Is Not Justified". *Lancet, 398*(10314), 1871.

Li, X., Lai, F., & Chua, G. (2022, June). "Myocarditis Following COVID-19 BNT162b2 Vaccination Among Adolescentsin Hong Kong". *JAMA Pediatrics, 176*(6), 612-614.

Oster, M., Shay, D., & Su, J. (2021, August). "Myocarditis Cases Reported After mRNA-Based COVID-19 Vaccination in the US From December 2020 to August 2021". *JAMA, 327*(4), 331-340.

Schauer, J., Buddhe, S., & Gulhane, A. (2022, June). "Persistent Cardiac Magnetic Resonance Imaging Findings in a Cohort of Adolescents with post Coronavirüs Disease 2019 mRNA Vaccine Myopericarditis". *The Journal of Pediatrics, 245*, 233-237.

Subramanian, S., & Kumar, A. (2021). "Increases in COVID 19 are Unrelated to Levels of Vaccination Across 68 Countries and 2947 Counties in The United States". *European Journal of Epidemiology, 36*(12), 1237-1240.

Tan, M., Lounnas, V., Azalbert, X., & Perronne, Christian. (2021). "May Vaccines Select SARS-Cov-2 Variants More Readily Escaping Immunity - An Analysis of Public Data". *Archives of Microbiology & Immunology, 5*(3), 316-324.

Topdemir, H. (1992). "Francis Bacon'ın Bilim Anlayışı". *Felsefe Dünyası, 2*(30), 51-68.

Topdemir, H. (2021). "Francis Bacon ve Yeni Bilimsel Yöntem". *Bilim ve Teknik*, 104-106.

Torun, T. (2021). *Tanrı Krallığından İnsan Krallığına Francis Bacon'ın Felsefe-Bilim Tasavvuru.* Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Wang, R., Chen, J., & Wei, G.-W. (2021). "Mechanisms of SARS-CoV 2 Evolution Revealing Vaccine-Resistant Mutations in Europe and America". *The Journal Of Physical Chemistry Letters, 12*(49), 11850-11857.

Elektronik Kaynaklar

Coma, E., Catala, M., & Mendez-Boo, L. (2022, August 23). "Unravelling The Role of Mandatory Use of Face Masks For The Control of SARS-COV-2 in Schools: A Quasi-Experimental Study Nested in a Population-based Cohort in Catalonia (Spain)". *Archives of Diseases in Childhood*, 1-6.

Klein, J., & Giglioni, G. (2020). Francis Bacon. (E. N. Zalta, Dü.) The Stanford Encyclopedia of Philosophy. 13.10.2022 tarihinde https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/francis-bacon/ adresinden alındı

Modern Bilimin Gölgesinde İslâm: Bir Ahmad Dallal Eleştirisi

*Batuhan AKGÜNDÜZ**

Makale Geliş / Recieved: 10.10.2022
Makale Kabul / Accepted: 30.12.2022

Öz

Bu çalışmada Ahmad Dallal'ın gerileme olgusu üzerinden modern bilim ve İslâm arasında kurmaya çalıştığı ilişki eleştirilmekte, bu amaçla modern bilimin niçin Doğu'da değil de Batı'da ortaya çıktığına dair bilim tarihinde ortaya konan iki temel teze, bu tezi savunan birer temsilciyle temas edilmektedir. İlki bilim ve dini uzlaştırma üzerinedir. Bu terkip düşüncesi Aydın Sayılı'nın görüşleri etrafında temellendirilmektedir. İkincisi bilim ve dini ayıran, tefrik tezidir. Bu düşünce, Remzi Demir'in görüşleri etrafında temellendirilmektedir. Bu iki tez ortaya konduktan sonra Ahmad Dallal'ın nerede konumlandığı onun Tarihin Meydan Okuması Karşısında İslam ve Bilim başlıklı çalışması etrafında açıklığa kavuşturulmakta ve dikkatli bakıldığında onun tesadüf ilkesi diyebileceğimiz üçüncü bir yaklaşım geliştirdiği gösterilerek bu ilkenin niteliği ve geçerliliği okuyucunun takdirine sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahmad Dallal, Gerileme, Bilim ve Din İlişkisi.

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi ve Bilim Felsefesi Anabilim Dalı, batuhan.akgunduz@selcuk.edu.tr, 0000-0002-4019-5776.

Not: İlgili yazar makalenin değerlendirme, hakem ve karar süreçlerinde yer almamış, ilgili süreçler Baş Editör ve yazı kurulu üyesi editörler tarafından yürütülmüştür.

Künye: AKGÜNDÜZ, Batuhan (2022). Modern Bilimin Gölgesinde İslâm: Bir Ahmad Dallal Eleştirisi, *Dört Öge*, 22, 139-151. http://dergipark.gov.tr/dortoge.

Sonuç

Dallal'ın ortaya koyduğu *tesadüf ilkesi*ne dair çeşitli sorular sorulabilir. Her şeyden önce, bilimsel aktiviteler karşısındaki gerileme, İslâm Kültürü'ne mal edilemiyorsa, 8. Yüzyılın ortalarında başlayan -ve Dallal'ın özellikle tıp ve astronomi disiplinleri bağlamında üzerinde durduğu- bilimsel *ilerleme*yi İslâm Kültürü'ne mal etmek bir çelişki yaratmamakta mıdır? Gerileme olgusu, hiç şüphesiz, Dallal'ın sözüne ettiği gibi sosyal, politik ve iktisadî yapı ve kurumlar üzerinden kapsamlı bir biçimde ele alınmalıdır. Ancak burada karşımıza çıkan sorun şudur: Bu yapılar, İslâm Kültürü'nden bağımsız nasıl incelenebilecektir?

Öte yandan, Dallal'ın gerileme ve ilerleme bağlamında yaptığı tarih okumaları da tartışmalı gözükmektedir. Nitekim Dallal, Orta Çağ İslâm Kültürü'nde büyük oranda Türklerin varlığını görmezden gelmektedir. İslâm Dünyası'nın modern bilimi benimsemesine dair Darwinizm ve Kopernik Astronomisi üzerinden zayıf olarak değerlendirilebilecek örnekler veren Dallal, yüzeysel bir tarih okumasıyla Pîrî Reis, Takiyüddîn ve Kâtip Çelebi gibi bu hususta verilebilecek zorunlu örnekleri görmezden gelmiştir. Dallal'ın bilimin İslâm coğrafyasından yeniden doğmasına dair tasavvurunu, Arap-İslâm ideolojisi yüklü bir tarih okumasıyla temellendirebileceğini düşünmek oldukça iyi niyetli olacaktır. Nitekim İslâm Dünyası'nı bilimle tanıştıran gerek coğrafi, gerek iktisadî, gerekse de siyasî koşullar gereği Türkler olmuşlardır ve bu gerçeği görmezden gelen bir tarih okumasının varacağı nokta, ne yazık ki bir spekülasyondan öteye geçmeyecektir.

Neticede, gerileme olgusunu, ideoloji yüklü bir bakışla tarihin zorunlu beliriminin rastlantısal ortaya çıkışı altında açıklamak zorlama bir tarih yazıcılığından başka bir şey olmasa gerekir. Bu denli *tarihe meydan okumak* tarih-dışı, spekülatif bir söylem geliştirme çabasından öteye gitmeyecektir.

Kaynakça

Applebaum, W. (ed.) (2000). *Encyclopedia of the Scientific Revolution: From Copernicus to Newton*. New York: Garland Publishing, Inc.

Dallal, A. (2020). *Tarihin Meydan Okuması Karşısında İslam ve Bilim*. Çev. Serap Turgut Umut, İstanbul: Küre Yayınları.

Demir, R. (2014). *Osmanlılarda Bilimsel Düşüncenin Yapısı*. Ankara: Epos Yayınları.

Demir, R. (2015). *Nerede Hata Yaptık? Doğuda Bilimin Gerileyişinin Harici ve Dahili Nedenleri Üzerine Bir Tartışma.* Antalya: Lotus Yayınevi.

Demir, R. (2016). *Bilim ve Felsefe*. Lotus Yayınevi: Antalya.

Demir, R. (2020). *Osmanlı Epistemesini Anlamak: Çatışma Kuramı*. İstanbul: Muhayyel Yayıncılık.

Dosay Gökdoğan, M. vd. (2001). *Bilim Tarihi Kılavuzu: Buluşlar ve Yapıtlar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Gower, B. (2002). *Scientific Method: An Historical and Philosophical Introduction.* London: Routledge.

Huff, T. E. (2022). *Erken Modern Bilimin Doğuşu ve Yükselişi: İslâm Dünyası, Çin ve Batı*. Çev. Melek Dosay Gökdoğan vd., İstanbul: Runik Kitap.

Losee, J. (2012). *Bilim Felsefesine Tarihsel Bir Giriş*. Çev. Elif Derviş, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Salgar, E. (2018). *Bilimsel Devrim: Modern Bilimin Oluşumu*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Salgar, E. (2022). "Atomcu Felsefe ve Modern Bilim", *Kilikya Felsefe Dergisi*, sayı: 2, s. 102-121.

Sayılı, A. (1958). "Islam and The Rise of Seventeenth Century Science", *Belleten*, vol. XXII no. 87, s. 353-368.

Sayılı, A. (1963). "Ortaçağ İslam Dünyasında İlmi Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri (Avrupa ile Mukayese)" *Araştırma I*, 5-69. s. 5-69.

Sayılı, A. (2015). *Orta Çağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Sayılı, A. (2016). *The Observatory in Islam and Its Place in The General History of The Observatory*, Ed. Remzi Demir ve İnan Kalaycıoğulları, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Tekeli, S. vd. (2021). *Bilim Tarihine Giriş*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Wootton, D. (2016). *Bilimin İcadı: Bilim Devrimi'nin Yeni Bir Tarihi*. Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ÇEVİRİ YAZILAR

İsteme Nedir?*

Nicoletta De CIAN
Marco SEGALA
*Çeviren: Aysun YILDIRIM***

Öz

Bu makale, Schopenhauer'ın eserlerinde ve el yazmalarında sunduğu çeşitli isteme tanımlarını tartışmaktadır ve bunları bağlamları –nerede ve ne zaman öne sürüldükleri– ve ortaya çıkışlarına göre analiz etmektedir. İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya'nın (1819) ilk basımındaki isteme tanımı, eserin ikinci cildinde (1844) sunulandan önemli farklılıklar gösterirken, el yazmalarındaki isteme kavramının oluşumu, azat oluş ile son derece bağlantılıdır. Ayrıca, Schopenhauer'ın isteme hakkındaki iddiaları da etrafındaki felsefi tartışmalara bağlıydı; bu felsefi tartışmalar ise 1810'larda 1840'lardakinden bir hayli farklıydı. Bu makalenin amacı, Schopenhauer'ın isteme kavramının çok yönlü ve karmaşık doğasını aslına uygun şekilde restore etmektir.

Anahtar Kelimeler: Şeyin kendisi, Kavram, Çelişki, Etik, Kant, Metafizik, Fenomenler, Gerçeklik, Azat oluş, Schopenhauer, İsteme, Hakikat.

---

* Nicoletta De Cian- Marco Segala, "What is will?", Schopenhauer-Jahrbuch, 83, 2002. (s. 13-42)
Çev. Notu: Bu çeviri için yazarlar Prof. Dr. Marco Segala ve Dr. Nicoletta de Cian'dan, Schopenhauer-Jahrbuch editörü ve Schopenhauer Gesellschaft yöneticisi Prof. Dr. Matthias Koßler'dan ve Schopenhauer-Jahrbuch'u basan Königshausen&Neumann yayınevi adına Johannes Köningshausen'dan izin alınmıştır.
Editörün notu: Bu çeviri, aslına sadık kalınarak dilimize kazandırıldığından atıf biçimi dergimiz formatının dışında bırakılmıştır.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, aysnyldrm93@gmail.com, 0000-0002-0295-0646.

Künye: CIAN, De Nicoletta, SEGALA, Marco (2022). İsteme Nedir? Çev. Aysun YILDIRIM, *Dört Öge*, 22, 153-176. http://dergipark.gov.tr/dortoge.

APA 6.0 YAZIM KURALLARI ve KAYNAK GÖSTERME BİÇİMİ

Dört Öge dergisine gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır. APA'nın 6. baskısı, yazarların dikkate alacağı versiyonu olmalıdır. Bununla birlikte kaynakça düzenlenirken Türkçeye uyarlanmış ve APA'nın istisnası olan hususlar da bulunmaktadır. Bu istisnalar şunlardır:

- Kitapta yer alan bölümler/makaleler için İngilizce kullanılan "In" sözcüğü ve Türkçedeki karşılığı olan "içinde" sözcüğü kaynakçadan kaldırılmıştır.

- Türkçede gün ve ay içeren tarihler önce gün, sonra ay şeklinde (örneğin 12 Kasım) yazılmalıdır.

Kaynakçada APA:

- Kaynakçada aynı yazarın çok sayıda kaynağı varsa, kaynaklar eskiden yeni tarihe doğru sıralanarak yazılır. Aynı tarihli kaynaklarda harf ile sıralama yapılır. Örneğin: 2000a, 2000b.

- Dergilerin varsa DOİ numaraları yazılır. Örneğin:

Anderson, A. K. (2005). Affective Influences on the Attentional Dynamics Supporting Awareness. *Journal of Experimental Psychology*: *General*, *154*, 258–281. doi:10.1037/0096- 3445.134.2.258

Yoksa url numaraları yazılır. Örneğin Fe: Feminist eleştiri dergisi url'si.

http://cins.ankara.edu.tr/cansun.html

- Klasik eserlerin (Marx, Freud gibi) özgün tarihleri biliniyorsa kaynağın sonunda şu şekilde verilir: (Özgün eser 1846 tarihlidir)

- Aynı soyadlı yazarlardan, yayını daha eski tarihli olsa bile adının ilk harfi alfabetik olarak önce gelen kaynakçada önce belirtilir. Örneğin:

Köker, E. (1998). *Politikanın İletişimi İletişimin Politikası*, Ankara:Vadi.

Köker, L. (2007). Hukuk Reformları Sürecinde Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu. *İnsan Hakları Haberciliği*, (derl.) Sevda Alankuş, İstanbul: IPS Vakfı.

- Kitap ve raporların kaynakçada gösteriminde önce yayınlandığı yer ve sonra kitabevi, yayınevi adı, "kitabevi", "yayınevi", "yay."vb. ekler belirtilmeksizin verilir. Örneğin:

Ankara: İmge

İstanbul:Metis

New York, NY: McGraw-Hill

Newbury Park,CA:Sage

London, UK:Routledge
Ankara: TÜBA
İstanbul: Konrad Adenauer Vakfı.

Tek yazarlı kitap

Abisel, N. (2006). *Sessiz Sinema*. Ankara: Deki.

Zizek, S. (2009). *Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü*. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

Çok yazarlı kitap

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). *Çok Tuhaf Çok Tanıdık*. İstanbul: Metis.

Editörlü kitap

Özbek, M. (Ed.) (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil.

Editörlü kitapta bölüm

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Birden çok baskısı olan kitap

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). *The Elements of Style* (4. Baskı). New York: Longman.

Sadece elektronik basılı kitap

O'Keefe, E. (n.d.). *Egoism* & *the cnsts in Western values.* erişim http://www.onlineoriginals.com/showitem .asp litem I 135

Kitabın elektronik versiyonu Freud, S. (1953). The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream. J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standart edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 4, pp. 96-121). http://books.google.com/books (Özgün eser 1900 tarihlidir)

Shotton, M. A (1989). *Computer addiction?* A *study of computer dependency* [DX Reader version]. Retrieved from http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp Schiraldi, G. R. (2001). *The post-traumatic stress disorder sourcebook:* A *guide to healing*, *recovery*, *and growth* [Adobe Digital Editions version]. doi: 1 0.1036/0071393722 7

Elektronik adresten yararlanılan kaynakta, kaynağın erişilebileceği URL verilir.

http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avatar-in-sozde-solculugu-uzerine

Elektronik makaleler: varsa digitaj object identifier (DOI) numarası belirtilmelidir.

Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. *Knowledge Management Research & Practice*. Advance online publication. doi: 1 0.1 057/palgrave.kmrp.8500141

Elektronik gazete makaleleri

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek. www.hurriyet.com.tr

Çok ciltli çalışmalar

Pflanze, O. (1963-1990). *Bismarc and the Development of Germany* (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Metin İçinde:

(Pflanze, 1963-1990)

Çok ciltli çalışmalarda tek cilt kullanımı

Pflanze, O. (1990). The Period of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. *Bismarck and The Development of Germany*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Daha önceki bir baskının yeni basımı

Smith, A. (1976). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776).

Metin İçindeyse:(Smith, 1776/1976)

Kitaptan çevrilmiş bölüm

Kaynakça:

Weber, M. (1958). *The Protestan Ethic and The Spirit of Capitalism*. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

Metin İçindeyse: (Weber, 1904-1905/1958)

Rapor ve teknik makaleler

Gencel Bek, M. (1998). *Mediscape Turkey 2000* (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Dergiden tek yazarlı makale

Aktay, Y. (1999). Aklın Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. *Toplum ve Bilim*, *82*, 114-140.

Dergiden çok yazarlı makale

Binark, F. M., Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağrılması ve Yıldo Örneği. *Kültür ve İletişim*, *1* (2), 197-214.

Elektronik dergiden makale

Conway, P. (2003). Truth and reconciliation: The road not taken in

Nambia. *Online Journal of Peace and Conflict Resolution, 5* (1).

(varsa doi numarası, yoksa URL verilir. URL örneği: http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm

Kaynağa ait sayfanın adresi (URL) ya da varsa sadece doi numarası yeterlidir.

Yazarı belli olmayan editör yazısı

Editorial: "What is a disaster" and why does this question matter? [Editorial•].

(2006). Journal of Contingencies and Crisis Management, 14, 1-2.

Yazarı belli olmayan gazete ve dergi yazıları için

The United States and the Americas: One History in Two Halves. (2003, 13 Aralık). Economist, 36.

Strong afterchocks continiue in California. (2003, 26 Aralık). New York Times [Ulusal Baskı.]. s.23.

Metin İçindeyse: (United States and the Americas, 2003)

(Strong aftershock, 2003)

Yazarı belli olan gazete ve dergi yazıları için

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Pope pleads for end to terrorism and war. New York Times, s.21.

Tanıtım yazıları

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in your genes. [Review of the book Nature via nurture: Genes, experience, and what makes us human]. New York Review of Books, 50, 38-40.

Basılmamış tezler, posterler, bildiriler: YOK'den indirilmiş ise URL adresi de künye bilgileri sonuna verilir.

Sarı, E. (2008). *Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ansiklopediler

Balkans: History. (1987). *Encyclopaedia Britannica* içinde (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570-588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.

Metin İçindeyse: (Balkans: History, 1987)

Sözlükler

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's collegiate dictionary* (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

Metin İçindeyse: (Gerrymander, 2003)

Görüşme

Arroyo, Gloria Macapagal. (2003). A time for Prayer. Michael Schuman ile söyleşi. *Time*. 28 Temmuz 2003. Erişim Tarihi 13 Ocak 2004, http://www.times.com/time/nation/article/0,8599,471205,00.html

Televizyon programı

Kaynakça

Long, T. (Yazar), ve Moore, S. D. (Yönetmen). (2002). Bart vs. Lisa vs. 3. Sınıf [Televizyon Dizisi]. B. Oakley ve J. Weinstein (Yapımcı), *Simpsonlar* içinde. Bölüm: 1403 F55079. Fox.

Metin İçindeyse: (Simpsonlar, 2002)

Film

Huston, J. (Yönetmen/Senaryo Yazarı). (1941). *Malta Şahini* [Film]. U.S.: Warner.

Metin İçindeyse: (*Malta Şahini*, 1941)

Fotoğraf

Adams, Ansel. (1927). Monolith, the face of Half Dome, Yosemite National Park [Fotoğraf]. Art Institute, Chicago.

Metin İçindeyse: (Adams, 1927)

ÇALIŞMA HAYATINDA SANAL KAYTARMA

Öğr. Gör. Berkin Hanaylı - Doç. Dr. Güler Tozkoparan

nobel

ÇALIŞMA HAYATINDA SANAL KAYTARMA

Öğr. Gör. Berkin Hanaylı - Doç. Dr. Güler Tozkoparan

Yayın No.: 4627
Beşeri Bilimler No.: 479
ISBN: 978-625-427-836-5
E-ISBN: 978-625-427-834-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2022

© Copyright 2022, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Hanaylı, Berkin., Tozkoparan, Güler.
Çalışma Hayatında Sanal Kaytarma / Berkin Hanaylı, Güler Tozkoparan
1. Basım, VIII + 158 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-836-5
E-ISBN: 978-625-427-834-1
1. Çalışma Hayatı 2. Sanal Kaytarma

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Ön Söz vii

GİRİŞ 1

Bölüm 1
ÜRETKENLİK KARŞITI İŞ DAVRANIŞLARI

1.1. Üretkenlik Karşıtı İş Davranışlarının Tanımı 7
1.2. Üretkenlik Karşıtı İş Davranışlarının Boyutları 10
1.3. Üretkenlik Karşıtı İş Davranışı Türü Olarak Sanal Kaytarma 19

Bölüm 2
SANAL KAYTARMA

2.1. Sanal Kaytarma Kavramının Tanımı 25
2.2. Sanal Kaytarma Teorileri 32
2.3. Yöneticilerin Perspektifinden Sanal Kaytarma 41
2.4. Çalışanların Perspektifinden Sanal Kaytarma 44
2.5. Sanal Kaytarma Davranışlarının Sınıflandırılması 46
2.5.1. Geliştirme Davranışı 46
2.5.2. Yenilenme Davranışı 47
2.5.3. Sapkın Davranış 47
2.5.4. Bağımlılık Davranışı 47
2.6. Sanal Kaytarma Davranışına Neden Olan Etkenler 53
2.6.1. Örgütsel Etkenler 54
2.6.1.1. Örgüt Politikaları 54
2.6.1.2. İnternet Politikası 54
2.6.1.3. İş Yerinde Kendi Bilgisayarını Kullan Politikası 55
2.6.1.4. İş Dünyasında Yeni Çalışma Tarzı Politikası: Esnek Çalışma Saati 56
2.6.1.5. Kişisel İnternet Kullanımı Kurallarının Belirliliği 56
2.6.2. İş ile İlgili Etkenler 58
2.6.2.1. İşle İlgili Talep ve Kaynaklar 58
2.6.2.2. İş Yükü 60
2.6.2.3. İş ve Özel Yaşam Dengesi 61

2.6.3. Kişisel Etkenler 62
2.6.3.1. Kişilik Özellikleri 62
2.6.3.2. Tükenmişlik 66
2.6.3.3. Psikolojik Bağımlılık 67
2.6.3.4. Psikolojik Direnç 68
2.6.3.5. Kişisel Ahlaki Normlar 68
2.6.3.6. Görev Süresi 69
2.6.3.7. Görev Pozisyonu 71
2.6.3.8. Kişinin Sanal Kaytarmaya İlişkin Tutumu 71
2.7. Uzaktan Çalışma ve Sanal Kaytarma 74
2.8. Sanal Kaytarma Davranışlarının Hukuki Sonuçları 77

Bölüm 3

SANAL KAYTARMA YÖNETİMİ

3.1. Sanal Kaytarma Yönetimi 87
3.2. İnsan Kaynakları Yönetimi ve Sanal Kaytarma 110
3.3. Sanal Kaytarma ile İlgili Yürütülen Çalışmalardan Örnekler 114
3.3.1. Sanal Kaytarma ile İlgili Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar 114
3.3.2. Sanal Kaytarma ile İlgili Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar 123

SON SÖZ 133

KAYNAKÇA 135

GİRİŞ

Günümüzde çalışanlar, kurumların değer yaratan en önemli varlığı konumundadırlar. Kurumların ekonomik verimliliğini ve varlığını sürdürebilmeleri, çalışanlarının performanslarına bağlıdır. Bu nedenle çalışan verimliliği, işletmeler için ayrı bir önem taşımaktadır. Çalışanlar, daha üretken oldukları durumlarda, örgütsel faaliyetlere katılmaya ve iş arkadaşlarıyla olumlu ilişkiler kurmaya da daha istekli olacaklardır. Bu durum hem çalışanlar hem de kurumlar için yarar sağlamaktadır. Ancak kurumlarda, çalışanlar arasında kurumlarına değer katmak yerine performanslarını düşüren davranışlarda bulunanlar da olabilmektedir. Bu davranışların ortak noktası kurum hedeflerine aykırı davranışlar olmasıdır.

Ones ve Viswesvaran'a (2003) göre bu tür davranışlar, iş yerindeki üretken davranışları azalttığı için "üretkenlik karşıtı", işle ilgili faaliyetleri aksattığı için "yıkıcı", sosyal normları ihlal ettiği için "antisosyal" ve çalışanları örgütsel olarak istenen davranışlardan saptırdığı için "sapkın" davranışlar olarak yorumlanmaktadır.

Kurumun hedef ve çıkarlarına zarar veren herhangi bir çalışan davranışı olan üretkenlik karşıtı iş davranışları, birçok farklı şekilde ortaya çıkabilir ve geç kalma, hırsızlık, dolandırıcılık, cinsel taciz, iş yeri zorbalığı, sosyal kaytarma, devamsızlık, madde bağımlılığı, iş yeri saldırganlığı ve sabotaj gibi çeşitli davranışları içerebilmektedir. Bu tür davranışlar yalnızca çalışanın yaptığı işin kalitesini etkilemekle kalmaz, aynı zamanda kurumdaki diğer çalışanların verimliliğini de olumsuz etkileyebilir ve işveren için istenmeyen ekonomik ve hukuki riskler yaratma potansiyeline sahip olabilmektedir. Söz konusu riskler, ekonomik problemlerin (ör., verimlilik ve kaynak kaybı) ötesine geçerek çalışanların, müşterilerin ve diğer paydaşların psikolojik ve fiziksel refahını da etkilemektedir. Bu durum, kurum kültürü üzerinde olumsuz bir etkiye

KAYNAKÇA

Aboujaoude E. (2010). Problematic Internet Use: An Overview. *World Psychiatry: Official Journal of the World Psychiatric Association (WPA)*, *9* (2): 85-90.

Afacan, Fındıklı, M. (2016). Sanal Kaytarma ve İş Performansı İlişkisi: Sağlık ve Tekstil Sektörü Çalışanlarının Karşılaştırılması, *International Journal of Social Inquiry Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), s. 33-62.

Al-Khaldi, M. A. ve Wallace, R. S. O. (1999). The influence of attitudes on personal computer utilization among knowledge workers: *The Case of Saudi Arabia. Information and Management*, 36, 185-204.

Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50 (2): 179-211.

Akca, A. (2013). *Okul Yöneticilerinin İş Dışı İnternet Kulanım (Siber Aylaklık) Davranışlarının İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, S.B.E., İstanbul.

Akın, A., Ulukök, E. ve Arar, T. (2017). İş-Yaşam Dengesi: Türkiye'de Yapılan Çalışmalara Yönelik Teorik Bir İnceleme. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19 (1), 113-124.

Al-Shuaibi, I., Sai'd, A. ve Subramaniam, C. (2014). The Mediating Influence of Job Satisfaction on The Relationship Between HR Practices and Cyberdeviance. Journal of Marketing & Management, 5 (1).

Alder, G. S., Noel, T. W. ve Ambrose, M. L. (2006). Clarifying The Effects of Internet Monitoring on Job Attitudes: The Mediating Role of Employee Trust. *Information & Management*, 43(7): 894-903.

Allen, J. (2010). Social Media at the Workplace. Enterprise/Salt Lake City.s. 10.

Alshuaibi, A., Shamsudin, F. M. ve Subramaniam, C. (2013). Do Human Resource Management Practices Matter in Reducing Cyberloafing at Work: Evidence from Jordan. Journal of WEI Business and Economics, 2 (2), 1-11.

Amarat, A. G. M., Durmuş, A., Şahin, H. ve Güleryüz, M. (2017). Kuşaklar Arasındaki Sanal Kaytarma Davranışlarının Belirlenmesi. *1. International 11. Health and Hospital Administration Conference Kitabı*, 93-99.

American Management Association (2007). Electronic Monitoring and Surveillance Survey. *AMA/ePolicy Institute Research* https://www.amanet.org/articles/the-latest-on-workplace-monitoring-and-surveillance. Erişim Tarihi: 12.03.2019.

Anandarajan, M. ve Simmers, C. A. (2004). Constructive and Dysfunctional Personal Web Usage in the Workplace: Mapping Employee Attitudes. *In Personal Web Usage in the Workplace: A Guide to Effective Human Resources Management* (pp. 1-27). IGI Global.

Anandarajan, M., Devine, P. ve Simmers, C. A. (2004). A Multidimensional Sealing Approach to Personal Web Usage in the Workplace. *Personal Web Usage in the Workplace: A Guide to Effective Human Resources Management* (pp. 61-79). IGI Global.

Anandarajan, M., Simmers, C. A. ve D'ovidio, R. (2011). Exploring the Underlying Structure of Personal Web Usage in the Workplace. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking,* 14(10): 577-583.

Anderson, C., John, O. P., Keltner, D. ve Kring, A. M. (2001). Who Attains Social Status? Effects of Personality and Physical Attractiveness in Social Groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81 (1): 116-132.

Andersson, L. M. ve Pearson, C. M. (1999). Tit For Tat? The Spiraling Effect of İncivility in the Workplace. *Academy of Management Review*, 24 (3): 452-471.

Andreassen, C. S., Torsheim, T. ve Pallesen, S. (2014a). Use of Online Social Network Sites for Personal Purposes at Work: Does it Impair Self-Reported Performance? *Comprehensive Psychology*, *3*. https://doi.org/10.2466/01.21.CP.3.18

Andreassen, C. S., Torsheim, T. ve Pallesen, S. (2014b), Predictors of Use of Social Network Sites at Work-A Specific Type of Cyberloafing, *Journal of Computer-Mediated Communication*, Volume 19, Issue 4, 1 July 2014, Pg. 906-921.

Arman, A. ve Ören, T. Ş. (2021). Yiyecek İçecek İşletmeleri Çalışanlarında Sanal Kaytarma ve Nomofobi İlişkisi Üzerine. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, *9*(3), 2228-2258.

Arthur, J. B. (2011). Do HR System Characteristics Affect The Frequency of Interpersonal Deviance in Organizations? The Role of Team Autonomy and Internal Labor Market Practices. Industrial Relations, 50 (1), 30-56.

Aquino, K., Galperin, B. L. ve Bennett, R. J. (2004). Social Status and Aggressiveness as Moderators of the Relationship Between Interactional Justice and Workplace Deviance. *Journal of Applied Social Psychology*. 34 (5): 1001-1029.

Bakker, A. B., Demerouti, E. ve Verbeke, W. (2004). Using the Job Demands-Resources Model to Predict Burnout and Performance. *Human Resource Management*, 43(1): 83-104.

Baron, R. A. ve Neuman, J. H. (1996). Workplace Violence and Workplace Aggression: Evidence on Their Relative Frequency and Potential Causes. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 22(3): 161-173.

Baumeister, R. F., Muraven, M. ve Tice, D. M. (2000). Ego Depletion: A Resource Model of Volition, Self-regulation, and Controlled Processing. *Social Cognition, 18*(2), 130-150.

Belanger, F. ve Van Slyke, C. (2002). Abuse or Learning? *Communications of the ACM*, *45*(1): 64-65.

Bellman, S., Lohse, G. L. ve Johnson, J. E. (1999). Predictions of Online Buying Behavior. Communications of the ACM, 42(12): 32-38.

Berger, C. R. ve Calabrese, R. J. (1974). Some Explorations in Initial Interaction and Beyond: Toward a Developmental Theory of Interpersonal Communication. *Human Communication Research*, *1*(2): 99-112.

Beugre, C. D. ve Kim, D. (2006). Cyberloafing: Vice or Virtue?. *Emerging Trends and Challenges in Information Technology Management*, *1*(2): 834-835.

Betts, Teresa ve Setterstrom, Andrew ve Pearson, J. ve Totty, Stephanie. (2014). Explaining Cyberloafing through a Theoretical Integration of Theory of Interpersonal Behavior and Theory of Organizational Justice. Journal of Organizational and End User Computing. 26. 23-42. 10.4018/joeuc.2014100102.

Bies, R. J., Tripp, T. M. ve Kramer, R. M. (1997). At the Breaking Point: Cognitive and Social Dynamics of Revenge in Organizations. *Antisocial Behavior in Organizations* (pp.18-36) Editors R.A. Giacalone and J. Greenberg. London: SAGE.

Blanchard, A. L. ve Henle, C. A. (2008). Correlates of Different Forms of Cyberloafing: The Role of Norms and External Locus of Control. *Computers in Human Behavior*, 24(3): 1067-1084.

Blau, Gary, Yang, Yang ve Ward-Cook, Kory. (2006). Testing a measure of cyberloafing. *Journal of Allied Health*. 35. 9-17.

Block, W. (2001). Cyberslacking, Business Ethics and Managerial Economics. *Journal of Business Ethics*, 33(3): 225-231.

Bock, G. W. ve Ho, S. L. (2009). Non-Work Related Computing (NWRC). *Communications of the ACM*, 52(4), 124-128.

Bono, J. E., Boles, T. L., Judge, T. A. ve Lauver, K. J. (2002). The Role of Personality in Task and Relationship Conflict. *Journal of Personality*, 70(3): 311-344.

Bortolani, E. ve Favretto, G. (2009). *Organizational Aspects of Cyberloafing*. Encyclopedia of Information Science and Technology (2nd ed., pp. 2923-2928). Hershey, PA: IGI Global.

Bradac, J. J. (2001). Theory Comparison: Uncertainty Reduction, Problematic Integration, Uncertainty Management, and Other Curious Constructs. *Journal of Communication*, *51*(3): 456-476.

Bridegan, G. L. (2008). Take a Break from WMDs. *ISHN*, 42(2): 50-57.

Buyruk Akbaba, Ayşe Nur (2019). Sanal Kaytarmanın Verimliliğe ve Maliyete Etkisi: Bir Uygulama. *Verimlilik Dergisi,* (3), 161-179.

Caplan, S. E. (2002). Problematic Internet Use and Psychosocial Well-Being: Development of a Theory Based Cognitive–Behavioral Measurement Instrument. *Computers in Human Behavior*, *18*(5): 553-575.

Carlson, D. S., Kacmar, K. M. ve Williams, L. J. (2000). Construction and Initial Validation of a Multidimensional Measure of Work–Family Conflict. *Journal of Vocational Behaviour*, 56(2): 249-276.

Chang, H. S. ve Jung, D. H. (2015). A Study on the Relationship Between Cyberloafing Characteristic and Cognitive Dissonance. *Journal of The Korea Society of Computer and Information*, 20 (9), 73-80.

Chen, Jengchung V. ve Charlie C., Chen, Hsiao-Han Yang (2008),"An Empirical Evaluation of Key Factors Contributing to Internet Abuse in the Workplace", *Industrial Management and Data Systems*, Vol.108, No.1, pp. 87-106.

Cheng, L., Li, W., Zhai, Q., ve Smyth, R. (2014). Understanding Personal Use of the Internet at Work: An Integrated Model of Neutralization Techniques and General Deterrence Theory. Computers in Human Behavior, 38, 220-228.

Cherry K. (2021). What Is Ego Depletion? https://www.verywellmind.com/ego-depletion-4175496

Çetin, A. ve Şentürk, M. (2016). "Bilgi Paylaşma Davranışının Planlı Davranış Teorisi ve Sosyal Değişim Teorisi Bağlamında İncelenmesi: Dermatologlar Üzerine Ampirik Bir Araştırma". Ege Akademik Bakış, 16(2): 241-256.

Coker, B. L. S. (2011). Freedom to Surf: The Positive Effects of Workplace Internet Leisure Browsing. *New Technology, Work and Employment*. 26 (3): 238-247.

Conner, M. ve Armitage, C. J. (1998). Extending the Theory of Planned Behavior: A Review and Avenues for Further Research. *Journal of Applied Social Psychology*. 28(15): 1429-1464.

Cooper, C. A., Golden, L. ve Socha, A. (2013). The Big Five Personality Factors and Mass Politics. *Journal of Applied Social Psychology*, *43*(1): 68-82.

Corgnet, B., Hernan-Gonzalez, R. ve McCarter, M. W. (2015). The Role of the Decision-Making Regime on Cooperation in a Workgroup Social Dilemma: *An Examination of Cyberloafing*, 6, 588- 603.

Costa Jr, P. T. ve McCrae, R. R. (1987). Neuroticism, Somatic Complaints, and Disease: Is the Bark Worse Than The Bite? *Journal of Personality*, 55(2): 299-316.

Çavuşoğlu, S. ve Palamutçuoğlu, B. T. (2017). İş Tatmininin Sanal Kaytarma Üzerindeki Etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (19) , 430-444 .

Çivilidağ, A. ve Durmaz, Ş. (2022). Üniversite İdari Personeli Üzerinde İş Stresi, Sanal Kaytarma ve Örgütsel Adaletin İncelenmesi, *International Journal of Eurasia Social Sciences* (*IJOESS),* 13(49), 823-846.

Çolak, M. ve Çetin, C.(2021). Loneliness and Cyberloafing in the Time of COVID-19: A Psychological Perspective. International Journal of Contemporary Management,57(1) 15-27.

D'Arcy, J., Hovav, A. ve Galletta, D. (2009), "User Awareness of Security Countermeasures and Its Impact on Information Systems Misuse: a Deterrence Approach", *Information Systems Research*, Vol. 20, pp. 79-98.

Darley, J. M. (2001). Citizens' Sense of Justice and the Legal System. *Current Directions in Psychological Science*, *10*(1): 10-13.

Delery, J. E., ve Doty, D. H. (1996). Modes of Theorizing in Strategic Human Resource Management: Tests of Universalistic, Contingency, and Configurational Performance Predictions. Academy of Management Journal, 39(4), 802-835.

Di Martino, V. ve Wirth, L. (1990). Telework: A New Way of Working and Living. International Labour Review, 129(5), 529-554.

Drouvelis, M. ve Nosenzo, D. (2013). Group Identity and Leading-by-example. Journal of Economic Psychology, 39, 414-425. doi:10.1016/j.joep.2013.06.005.

Dunn, W. S., Mount, M. K., Barrick, M. R. ve Ones, D. S. (1995). Relative Importance of Personality and General Mental Ability in Managers' Judgments of Applicant Qualifications. *Journal of Applied Psychology*, 80(4): 500-509.

Eastin, M. S., Glynn, C. J. ve Griffiths, R. P. (2007). Psychology of Communication Technology Use in the Workplace, *Cyber Psychology & Behavior,* Vol. 10, No. 3, pg. 436-443.

Eurofound (2020). *Employee Monitoring and Surveillance: The Challenges of Digitalisation*, 9.12.2020.

Elrehail, H., Rehman, S. U., Chaudhry, N. I. ve Alzghoul, A. (2021). *Nexus Among Cyberloafing Behavior, Job Demands and Job Resources: A Mediated-Moderated Model.* Education and Information Technologies, 26 (4). pp. 4731-4749.

Erkutlu, H. ve Chafra, J. (2018). "Despotic Leadership and Organizational Deviance", *Journal of Strategy and Management*, 11(2), 150- 165.

Foster, M. (2001). Be Alert to the Signs of Employee Internet Addiction. *National Public Accountant*, *46* (9): 39-40.

Fox, S. ve Spector, P. E. (1999). A Model of Work Frustration–Aggression. *Journal of Organizational Behavior*, 20 (6): 915-931.

Fox, S., Spector, P. E. ve Miles, D. (2001). Counterproductive Work Behavior (CWB) in Response to Job Stressors and Organizational Justice: Some Mediator and Moderator Tests For Autonomy and Emotions. *Journal of Vocational Behavior*, 59 (3): 291-309.

Frese, M. ve Zapf, D. (1994). Action as the Core of Work Psychology: A German Approach. *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, *4*(2): 271-340.

Garrett, R. K. ve Danziger, J. (2008). On Cyberslacking: Workplace Status and Personal Internet Use at Work. *Cyberpsychology & Behavior: The Impact of the Internet, Multimedia and Virtual Reality on Behavior and Society*. 11. 287-92. 10.1089/cpb.2007.0146.

Giacalone, R. A. ve Greenberg, J. (1997). *Antisocial Behavior in Organizations.* London: SAGE.

Gilbert, J. A. ve Tang, T. L. P. (1998). An Examination of Organizational Trust Antecedents. *Public Personnel Management*, *27* (3), 321-338.

Glassman, J., Prosch, M. ve Shao, B. B. M. (2015). To Monitor or Not To Monitor: Effectiveness of a Cyberloafing Countermeasure. *Information & Management*, 52 (2):170-182.

Gopal, R. D. ve Sanders, G. L. (1997). Preventive and Deterrent Controls For Software Piracy. *Journal of Management Information Systems*,14, 29-47.

Gordon, S. ve Ma, Q. (2003). *Convergence of Virus Writers and Hackers: Fact or Fantasy.* Cupertine, CA: Symantec Security White Paper.

Gökçearslan, Ş., Mumcu, F. K., Haşlaman, T. ve Çevik, Y. D. (2016). Modelling Smartphone Addiction: The Role of Smartphone Usage, Self-Regulation, General Self-Efficacy And Cyberloafing in University Students. *Computers in Human Behavior*, 63, 639-649.

Graves, A. J. (2013). *The Top Cyberloafing Activities of a Distracted Office Worker*. https://wakefieldresearch.com/the-top-cyberloafing-activities-of-a-distracted-office-worker-2/

Gruys, M. L. (1999). *The Dimensionality of Deviant Employee Behavior in the Workplace.* (Unpublished Doctoral Dissertation). Minnesota: University of Minnesota.

Grodzinsky, F. S. ve Gumbus, A. (2005). Internet and Productivity: Ethical Perspectives on Workplace Behaviour. *Journal of Information Communication and Ethics in Society*, *3*, S5.

Gumbus, A. ve Grodzinsky, F. S. (2006). "Ethical and Managerial Implications of Internet Monitoring". *WCOB Faculty Publications*. Paper 129.

Guthrie, R. ve Gray, P. (1996). Junk Computing. Is It Bad for an Organization. *Information Systems Management*, 13(1): 23-28.

Gülümoğlu G. (2018). *Sanal Kaytarma ile Çalışan Performansı Arasındaki İlişki: Kastamonu İli Örneği.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı.

Hanaylı, B. (2020). *Örgütsel Bağlılığın Sanal Kaytarma Davranışı Üzerindeki Etkisi* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, İzmir.

Hartijasti, Y. ve Fathonah, N. (2014). Cyberloafing Across Generation X and Y in Indonesia, *Journal of Informatıon Technology Applications & Management*, 21:1, 1-15

Hartijasti, Y. ve Fathonah, N. (2015). Motivation of Cyberloafers in The Workplace Across Generations in Indonesia, *International Journal of Cyber Society and Education*, 8 (1): 49-58.

Hellman, C. M. ve McMillin, W. L. (1997). The Relationship Between Psychological Reactance and Self–Esteem. *The Journal of Social Psychology*. 137 (1): 135-138.

Hemert, V. (2013). From Innovation to Commercialization Through Networks and Agglomerations: Analysis of Sources of Innovation, Innovation Capabilities and Performance of Dutch SMEs The Annals of Regional Science, 50 (2) (2013), pp. 425-452.

Henle, C. A. ve Blanchard, A. L. (2008). The Interaction of Work Stressors and Organizational Sanctions on Cyberloafing. *Journal of Managerial Issues.* 20, 383-400.

Hensel, P. G. ve Kacprzak, A. (2021). Curbing Cyberloafing: Studying General and Specific Deterrence Effects With Field Evidence, *European Journal of Information Systems*, 30:2, 219-235, DOI: 10.1080/0960085X.2020.1756701

Hinduja, S. ve Patchin, J. W. (2008). Siber Zorbalık: Suç İşleme ve Mağduriyetle İlgili Faktörlerin Keşfedici Bir Analizi. *Sapkın Davranış, 29* (2), 129-156. https://doi.org/10.1080/01639620701457816

Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of Resources: A New Attempt at Conceptualizing Stress. *American psychologist*, *44*(3): 513-524

Hockey, G. R. J. (2000). Work Environments and Performance. *Introduction to Work and Organizational Psychology: A European Perspective* (pp. 206-230). Editors N. Chmiel: Blackwell Publishing.

Hofstede, G. H., Hofstede, G. J. ve Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. New York: Mcgraw-Hill.

Hogan, J. ve Hogan, R. (1989). How To Measure Employee Reliability. *Journal of Applied Psychology*, 74(2): 273.

Hollinger, R. C. (1986). Acts Against the Workplace: Social Bonding and Employee Deviance. *Deviant Behavior*, 7(1): 53-75.

Hu, Y., Chen, Y. ve Ye, M. (2021). Eager to Belong: Social Cyberloafing as a Coping Response to Workplace Ostracism. *Current Psychology*. 1-10. https://doi.org/10.1007/s12144-021-01690-y

Huselid, M. A. ve Becker, B. E. (2011). Bridging Micro and Macro Domains: Workforce Differentiation and Strategic Human Resource Management. Journal of Management, 37, 421-428.

Inzlicht, M. ve Schmeichel, B. J. (2012). What is Ego Depletion? Toward a Mechanistic Revision of the Resource Model of Self-Control. *Perspectives on Psychological Science*, 7, 450-463. doi:10.1177/1745691612454134.

İyigün, N.Ö., Yıldız, B. ve Yıldız, H. (2014). "Çalışanların Sanal Kaytarma Davranışları Psikolojik Sözleşme Algısıyla Açıklanabilir mi?", 2. *Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı*, 7-8 Kasım, Kayseri: Melikşah Üniversitesi, ss. 57-64.

Jamaluddin, H., Ahmad, Z., Alias, M. ve Simun, M. (2015). Personal Internet Use: The Use of Personal Mobile Devices at the Workplace. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 172: 495-502.

Janssen, P. P., Peeters, M. C., de Jonge, J., Houkes, I. ve Tummers, G. E. (2004). Specific Relationships Between Job Demands, Job Resources and Psychological Outcomes and the Mediating Role of Negative Work–Home Interference. *Journal of Vocational Behavior*, *6* (3): 411-429.

Jeong, S. H., Kim, H., Yum, J. Y. ve Hwang, Y. (2016). What Type of Content Are Smartphone Users Addicted To?: SNS Vs. Games. *Computers İn Human Behavior*, *54*, 10-17.

Jia, H., Jia, R. ve Karau, S. (2013). Cyberloafing and Personality: The Impact of the Big Five Traits and Workplace Situational Factors. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, *20*(3), 358-365.

Johns, G. (2006). The Essential Impact of Context on Organizational Behavior. *Academy of Management Review*, 32 (2): 386-408.

Jones, F. ve Fletcher, B. C. (1996). Job Control and Health. *Handbook of Work and Health Psychology*, 33-50.

Jonge, J. D., Dormann, C. ve Tooren, M. V. D. (2008). The Demand-Induced Strain Compensation Model: Renewed Theoretical Considerations and Empirical Evidence.. *The Individual in the Changing Working Life* (pp. 67-87). Editors K. Näswall, J. Hellgren, ve M. Sverke: Cambridge University Press.

Kaplan, M. ve Öğüt, A. (2012). Algılanan Örgütsel Adalet ile Sanal Kaytarma Arasındaki İlişkinin Analizi; Hastane Çalışanları Örneği. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 13(1): 1-13.

Kaplan, M. ve Çetinkaya, A. (2014). Sanal Kaytarma ve Demografik Özellikler Açısından Farklılıklar: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1): 26-34.

Kara, I. U. ve Karalar S. (2021). *Negatif Yönlü Örgütsel Davranış*. Efe Akademi Yayınları, İstanbul.

Karadal H., Demirel Y. ve Çuhadar M. T. (2008). İnsan Kaynakları Uygulamaları ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki Farklı İlişkilerin İncelenmesi . *Epoka Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Merkezi.*

Karatepe, S. ve Güngör, M. (2017). Örgütsel Özdeşleşme ve Sanal Kaytarma: Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *ASSAM,* 4 (9), 79-93.

Karimi Mazidi, A., Rahimnia, F., Mortazavi, S. ve Lagzian, M. (2020). "Cyberloafing in Public Sector of Developing Countries: Job Embeddedness As A Context", *Personnel Review*, Vol. 50 No. 7/8, pp. 1705-1738. https://doi.org/10.1108/PR-01-2020-0026

Kaya, İ. ve Soyalın, M. (2022). Örgütsel Sinizmin Sanal Kaytarma Üzerindeki Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. İşletme, 3 (1), 33-43.

Keashly, L. (2001) Interpersonal and Systemic Aspects of Emotional Abuse at Work: The Target's Perspective. *Violence and Victims*, 16(3): 233-268.

Keklik, B., Kılıç, R., Yıldız, H. ve Yıldız, B. (2015). Sanal Kaytarma Davranışlarının Örgütsel Öğrenme Kapasitesi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Business and Economics Research Journal,* 6(3), 129-144.

Khansa, L., Kuem, J., Siponen, M., ve Kim, S. S. (2017). To Cyberloaf or Not To Cyberloaf: The Impact of the Announcement of Formal Organizational Controls. *Journal of Management Information Systems*, 34 (1), 141-176.

Kelloway, E. K., Francis, L., Prosser, M. ve Cameron, J. E. (2010). Counterproductive Work Behavior as Protest. *Human Resource Management Review*, 20 (1): 18-25.

Kırbaşlar, M. (2013). *Çalışanların Etik İklim Algılarının, Örgütsel Güven Algısı ve Üretkenlik Karşıtı Davranışlar ile İlişkilerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kidwell, R. E. (2010). Loafing in the 21st Century: Enhanced Opportunities and Remedies for Withholding Job Effort in the New Workplace. *Business Horizons*, 53(6): 543-552.

Kim, J., Henly, J. R., Golden, L. M., Lambert, S. J. (2020). Workplace Flexibility and Worker Well-Being By Gender. Journal of Marriage and Family. 82 (3): 892-910.

King, A. A. ve Lenox M. J. (2017). Industry Self-regulation Without Sanctions: The Chemical Industry's Responsible Care Program, *Academy of Management Journal*, 43, 698-71.

Koay, K. Y., Soh P. C. ve Chew K. (2017). "Do employees' private demands lead to cyberloafing? The mediating role of job stress", *Management Research Review,* Vol. 40 Issue: 9, pp.1025-1038.

Koay, K. Y. (2018). "Workplace Ostracism and Cyberloafing: A Moderated–Mediation Model", *Internet Research*, Vol. 28 No. 4, pp. 1122-1141.

Koay, K. Y. ve Soh, P. C. H. (2018). Does Cyberloafing Really Harm Employees Work Performance? An Overview. *International Conference on Management Science and Engineering Management* (pp. 901-912). Springer: Cham.

Köse, S., Oral, L. ve Türesin, H. (2012). İş Yaşamında Sosyal Kolaylaştırma Kavramı ve Sanal Kaytarma ile İlişkisi: Araştırma Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma. S*osyal ve Beşerî Bilimler Dergisi,* 4 (1), 287-295.

Köse, S. ve Alp, M. (2020). *Örgütsel Davranış ve İş Hukukuna Yansımaları.* Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Krishnan, S., Lim, V. K. G., Teo, T. S. H. (2010). How Does Personality Matter? Investigation the Impact of Big-Five Personality Traits on Cyberloafing. *ICIS 2010 Proceedings*. Paper 6.

Kurland, N. B. ve Bailey, D. E. (1999). Telework: The Advantages and Challenges of Working Here, There, Anywhere, and Anytime. *Organizational Dynamics*, 28 (2): 53-68.

Lanaj, K., Johnson, R. E. ve Barnes, C. M. (2014). Beginning the Workday Yet Already Depleted? Consequences of Late-Night Smartphone Use and Sleep. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 124, 11-23.

Landers, R. N. ve Lounsbury, J. W. (2006). An Investigation of Big Five and Narrow Personality Traits in Relation to Internet Usage. *Computers in Human Behavior*, 22(2): 283-293.

Lara, Z. M. ve Olivares-Mesa, P. A. (2010). "Bringing Cyber loafers Back on the Right Track", *Industrial Management and Data Systems*, Vol.110, No.7, pp.1038-1053.

LaRose, R., Kim, J. ve Peng, W. (2010). Social Networking: Addictive, Compulsive, Problematic, or Just Another Media Habit?. *A Networked Self*. pp. 67-89. Routledge.

Lee, J. ve Lee, Y. (2002). A Holistic Model of Computer Abuse Within Organizations. *Information Management & Computer Security*. 10/2. 57-63.

Lee, Z., Lee, Y. ve Kim, Y. (2004). Personal Web Page Usage in Organization. *In Personal Web Usage in the Workplace: a Guide to Effective Human Resources Management*. pp. 28-45. IGI Global.

Legalbank (2008). *İşçinin Davranışlarından Kaynaklanan Geçerli Fesih, Fesihte Ölçülülük İlkesinin Gözetilmesi, İşçiye Yapılan İhtar, İşyerinde İnternetin Özel Amaçlı Kullanımı, İşçinin Davranışlarının Haklı Fesih Sebebi Oluşturması.* http://legalbank.net/belge/y-9-hd-e-2007-27583-k-2008-5294-t-17-03-2008-iscinin-davranislarindan-kaynaklanan-gecerli-fesih/378326. Erişim Tarihi: 02.05.2020.

Li, S. M. ve Chung, T. M. (2006). Internet Function and Internet Addictive Behavior. *Computers in Human Behavior*, *22*(6): 1067-1071.

Liberman, B., Seidman, G., McKenna, K. Y. A. ve Buffardi, L. E. (2011). Employee Job Attitudes and Organizational Characteristics As Predictors of Cyberloafing. *Computers in Human Behavior* 27. 2192-2199.

Lim, V. K. G. (2002). The IT Way of Loafing on the Job: Cyberloafing, Neutralizing and Organizational Justice. *Journal of Organizational Behavior*, 23(5): 675-694. https://doi.org/10.1002/job.161

Lim, V. K. G. ve Teo, T. S. H. (2005). Prevalence, Perceived Seriousness, Justification and Regulation of Cyberloafing in Singapore An Exploratory Study, *Information & Management.* 42. 1081-1093.

Lim, V. K. G. ve Chen, D. J. Q. (2009). Impact of Cyberloafing on Affect, Work Depletion. Facilitation and Engagement. *Conference Paper SIOP*, (2009): 1-20.

Lim, V. K. G. ve Teo, T. (2009). Mind Your E-manners: Impact of Cyber Incivility on Employees' Work Attitude and Behavior. *Information & Management.* 46. 419-425. https://doi.org/10.1016/j.im.2009.06.006.

Lim, V. K. G. ve Chen, D. J. Q. (2012). Cyberloafing at the Workplace: Gain or Drain on Work?, *Behaviour & Information Technology*, 31:4, 343-353.

Lind, E. A. ve Van den Bos, K. (2002). When Fairness Works: Toward a General Theory of Uncertainty Management. *Research in Organizational Behavior*, *24*: 181-224.

Locke, E. A., ve Latham, G. P. (1990). Work Motivation: The High Performance Cycle. *Work Motivation*, *1* (4), 3-25.

Mahatanankoon, P., Anandarajan, M. ve Igbaria, M. (2004). Development of a Measure of Personal Web Usage in The Workplace. *Cyberpsychology and Behavior*, 7(1): 93-104.

Malachowski, D. (2006). *Wasted Time at Work Still Costing Companies Billions in 2005/2006.* https://www.salary.com/chronicles/wasted-time-at-work-still-costing-companies-billions-in-2006. Erişim Tarihi: 01.02.2019.

Maranges, H. (2014). *Ego Depletion and Changes in the Premenstrual Phase: Impaired Self-Control as a Common Source*. Retrieved from http://purl.flvc.org/fsu/fd/FSU_migr_uhm-0391

Marcus, B. ve Schuler, H. (2004). Antecedents of Counterproductive Behavior at Work: A General Perspective, *Chemnitz University of Technology, Journal of Applied Psychology*, 89(4): 647-660.

Martin, K. ve Freeman, R. E. (2003). Some Problems with Employee Monitoring. *Journal of Business Ethics*, *43*(4), 353-361.

Martinko, M. J., Gundlach, M. J. ve Douglas, S. C. (2002). Toward An Integrative Theory of Counterproductive Workplace Behavior: A Causal Reasoning Perspective. *International Journal of Selection and Assessment*, 10(1-2): 36-50.

Mason, N. (2022). Using Social Cyberloafing to Cope With Workplace Ostracism. *Nature Reviews Psychology*, Vol.1, pp. 557. https://doi.org/10.1038/s44159-022-00108-1

Maslach, C. ve Jackson, S. E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Organizational Behavior*, 2 (2): 99-113.

Mastrangelo, P. M., Everton, W. ve Jolton, J. A. (2006). Personal Use of Work Computers: Distraction Versus Destruction. *Cyber Psychology & Behavior*, *9* (6), 730-741.

McCrae, R. R. ve John, O. P. (1992). An Introduction to the Five-Factor Model and Its Applications. *Journal of Personality*, 60(2): 175-215.

McLean, L., Tingley, M., Scott, R. N. ve Rickards, J. (2001). Computer Terminal Work and the Benefit of Microbreaks. *Applied Ergonomics*, *32* (3): 225-237.

Mercado, B. (2017). *Cyber Counterproductive Work Behaviors: Measurement, Prediction, and Means for Reduction. PhD Thesis.* Graduate Faculty in Business, The City Unıversıty of New York.

Mills, J. E., Hu, B., Beldona, S. ve Clay, J. (2001). Cyberslacking! A Wired-Workplace Liability Issue. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, *42*(5): 34-47.

Mishra, D. ve Tageja, N. (2022). Cyberslacking for Coping Stress? Exploring the Role of Mindfulness as Personal Resource. *JGBC*. https://doi.org/10.1007/s42943-022-00064-w

Moretti, D. M. (1986). The Prediction of Employee Counterproductivity Through Attitude Assessment. *Journal of Business and Psychology*, 1(2): 134-147.

Morris, J. A. ve Feldman, D. C. (1996). The Dimensions, Antecedents and Consequences of Emotional Labour. *Academy of Management Review*. 21 (4): 986-1010.

Nagin, D. S. ve Pogarsky, G. (2001). Integrating Celerity, Impulsivity, and Extralegal Sanction Threats into a Model of General Deterrence: Theory and Evidence. *Criminology*, *39* (4), 865-892.

Nance, W. D. ve Straub, D. W. (1988). "An Investigation into the Use and Usefulness of Security Software in Detecting Computer Abuse," *Proceedings of the 9th International Conference on Information Systems (ICIS),* Minneapolis, MN, USA, pp. 283-294.

Niaei, M., Peidaei, M. M. ve Nasiripour, A. A. (2014). The Relation Between Staff Cyberloafing and Organizational Commitment in Organization of Environmental Protection. *Kuwait Chapter of The Arabian Journal of Business and Management Review*, 3(7): 59-71.

Ones, D. S. ve Viswesvaran, C. (2003). *Personality and Counterproductive Work Behaviors.* In A. Sagie, S. Stashevsky & M. Koslowsky (Eds.), Misbehavior and dysfunctional attitudes in organizations (pp. 211-249). Hampshire, England: Palgrave Macmillan.

Oosthuizen A. (2016). *Investigating Cyberloafing, Organisational Justice, Work Engagement and Organisational Trust of South African Retail and Manufacturing Employees,* Mini Dissertation, Industrial Psychology at the Potchefstroom Campus of the North West University.

O'Leary-Kelly, A. M., Griffin, R. W. ve Glew, D. J. (1996). Organization-Motivated Aggression: A Research Framework. *Academy of Management Review*, *21* (1): 225-253.

O'Neill, T. A, Hambley, L. A. ve Bercovich, A. (2014). Prediction of Cyberslacking When Employees Are Working Away From The Office, *Computers in Human Behavior*, Vol. 34: 291-298.

Oosthuizen, A., Rabie, G. H. ve Beer, L. T. (2018). Investigating Cyberloafing, Organisational Justice, Work Engagement and Organisational Trust of South African Retail And Manufacturing Employees. *SA Journal of Human Resource Management*. 16: 2, 1-11.

Oravec, J. A. (2002). Constructive Approaches to Internet Recreation in the Workplace. *Communications of the ACM*, *45* (1): 60-63.

Oswalt, B. ve Florence, E. (2003), "Cyberslacking-Legal and Ethical Issues Facing IT Managers", *Issues in Information Systems*, Vol. 4, No 1, pp. 646-652.

Öcel, H. ve O. Aydın. (2010). Adil Dünya İnancı ve Cinsiyetin Üretim Karşıtı İş Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi* 25(66): 73-83.

Örücü, E. ve Özüdoğru, M. (2018). Örgütsel Güven ile Sanal Kaytarma Davranışları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (3), 66-80.

Örücü, E. ve Yıldız, H. (2014). İşyerinde Kişisel İnternet ve Teknoloji Kullanımı: Sanal Kaytarma, *Ege Akademik Bakış*, 14(1): 99-114.

Özdem, G. ve Demir, A. (2015). Okul Yöneticilerinde Sanal Kaytarma Davranışı. Mersin Üniversitesi *Eğitim Fakültesi Dergisi,* 11 (3).

Özdemir A. (2016). *Sanal Kaytarmanın İş Tatmini Üzerine Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkalp, E., Aydın, U. ve Tekeli, S. (2012). Sapkın Örgütsel Davranışlar ve Çalışma Yaşamında Yeni Bir Olgu: Sanal Kaytarma (Cyberloafing) ve İş İlişkilerine Etkileri. *Çimento İşveren Sendikası Dergisi*, *2 6*(2): 18-33.

Özkara, Z. U., Taş, A. ve Aydıntan, B. (2020). Örgütsel Adalet ile Yüksek Görev Bilincinin Sanal Kaytarma Üzerindeki Etkileri, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi,* 55 (3) 2020, 2044-2063 doi: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.09.1421.

Özkara, Z. (2022). İşe Yabancılaşmanın Sanal Kaytarma Üzerindeki Etkisi: İleri Görev Bilincinin Düzenleyicilik Rolü. Disiplinlerarası Bakış Açısıyla Salgın ve Dijitalleşme kitabı içinde, ss.144-167. Birinci Baskı. Gazi Kitabevi. Ankara.

Özler, D. ve Polat, G. (2012). Cyberloafıng Phenomenon in Organizations: Determinants and Impacts. International Journal of E-business and Egovernment Studies, 4(2): 1-15

Özyılmaz, A. (2010). Örgütlerde Dikey Güven: Son On Yıllık Dönemdeki Ampirik Çalışmaların Gözden Geçirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7* (13), 1-28.

Paulsen, R. (2013). Non-work at work: Resistance or what? Organization. 22, 351-367. doi:10.1177/1350508413515541

Pee, L. G., Woon, I. ve Kankanhalli, A. (2008). Explaining Non-Work-Related Computing in The Workplace: A Comparison of Alternative Models. *Information & Management*, 45 (2), 123-130. doi:10.1016/j. im.2008.01.004

Pfeffer, J. ve Veiga, J. F. (1999). Putting People First for Organizational Success. *Academy of Management Executive*,13(2): 37-48.

Pindek S., Krajcevska A. ve Spector P. E. (2018). Cyberloafing as A Coping Mechanism: Dealing With Workplace Boredom, *Computers in Human Behavior*, Vol: 86, pp. 147-152.

Pizam, A. ve Thornburg, S. W. (2000). Absenteeism and Voluntary Turnover in Central Florida Hotels: A pilot Study. Hospitality Management, 19, 211-217.

Polzer–Debruyne, A. M. (2008). *Psychological and Workplace Attributes that Influence Personal Web Use (PWU)*. (Unpublished Doctoral Dissertation). New Zeland:Massey University.

Porter, L. W. ve Lawler, E. E. (1968). *Managerial Attitudes and Performance.* Homewood, IL: Irwin-Dorsey.

Poster, M. (2002). Workers as Cyborgs: Labor and Networked Computers. *Journal of Labor Research*. 23(3): 339-353

Puffer, S. M. (1987). Prosocial Behavior, Noncompliant Behavior, and Work Performance Among Commission Salespeople. *Journal of Applied Psychology*, *72*(4): 615-621.

Rahimnia, F. ve Mazidi, A. R. K. (2015). Functions of Control Mechanisms in Mitigating Workplace Loafing; Evidence From An Islamic Society. *Computers in Human Behavior*, *48*, 671-681.

Ramayah, T. (2010). Personal Web Usage and Work Inefficiency. *Business Strategy Series*, 11(5): 295-301.

Reinecke, L. (2009). Games at Work: The Recreational Use of Computer Games During Working Hours. *Cyberpsychology and Behaviour*, 12(4): 461-465.

Reizer, A., Galperin, B. L., Chavan, M., Behl, A. ve Pereira, V. (2022). Examining the Relationship Between Fear of COVID-19, Intolerance For Uncertainty, and Cyberloafing: A Mediational Model. *Journal of Business Research*, *145*, 660-670.

Robinson, S. L. ve Bennett, R. J. (1995). A Typology of Deviant Workplace Behaviors: A Multidimensional Scaling Study. *Academy of Management Journal*, *38* (2): 555-572.

Rogers, E. M. ve Shoemaker, F. F. (1971). *Communication of Innovations: A Cross-Cultural Approach*, Free Press, New York, NY, 1971.

Rothmann, S. ve Coetzer, E. P. (2003). The Big Five Personality Dimensions and Job Performance. *SA Journal of Industrial Psychology*, 29(1): 68-74.

RuningSawitri, H. S. (2012). Role of internet experience in moderating influence of work stressor on cyberloafing. *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, 57, 320-324.

Saatchian, V., Azizi, B. ve Mahmoudi, A. (2022). Investigating the Effective Factors on Web Browsing of Human Resources in Sport Organizations (Case Study: Ministry of Sport and Youth). HASES 2022; 2 (1) :155-165.

Sackett, P. R. (2002). The Structure of Counterproductive Work Behaviors: Dimensionality and Relationships with Facets of Job Performance. *International Journal of Selection and Assessment*, 10(1-2): 5-11.

Salgado, J. F. (2004). Traits. *Encyclopedia of Applied Psychology,* (pp. 569-573). Editors C. Spielberger: San Diego, CA: Academic Press.

Saraç, M. ve Çiftçioğlu, A. (2014). "What Do Human Resources Managers Think About the Employee's Internet Usage?", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt/Vol.: 14 - Sayı/No.: 2 (1-12).

Schaufeli, W. B. ve Bakker, A. B. (2004). Job Demands, Job Resources, and Their Relationship with Burnout and Engagement: A Multi-Sample Study. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, *25*(3): 293-315.

Schoen, H. ve Schumann, S. (2007). Personality Traits, Partisan Attitudes, and Voting Behavior. Evidence from Germany. *Political Psychology*, 28(4): 471-498.

Schulman, A. (2001). "The Extent of Systematic Monitoring of Employee E-mail and Internet Use", *Privacy Foundation.* http://www.privacyfoundation.com.

Schuessler, J. (2009). *General deterrence theory: Assessing information systems security effectiveness in large versus small businesses*. Ph.D. dissertation, University of North Texas, United States -- Texas.

Schwartz, S. H. (1977). Normative Influences on Altruism. *Advances in Experimental Social Psychology*, 10 (1): 221-279.

Segerstrom, S. C. ve Nes, L. S. (2007). Heart Rate Variability Reflects Self-Regulatory Strength, Effort, and Fatigue. Psychological Science. 18(3): 275-81. doi:10.1111/j.1467-9280.2007.01888.x

Shamsudin, F. M., Subramaniam, C. ve Ibrahim, H. (2011). HR Practices and Deviant Behavior At Work: An Exploratory Study. International Proceedings of Economics Development & Research, 16, 13-17.

Shamsudin, F. M., Subramaniam, C. ve Alshuaibi, A. S. (2012). The Effect of HR Practices, Leadership Style on Cyberdeviance: The Mediating Role of Organizational Commitment. Journal of Marketing & Management, 3 (1).

Sheikh, A., Atashgah, M. ve Adıbzadegan, S. M. (2015). "The Antecedents of Cyberloafing: A Case Study in An Iranian Copper İndustry". *Computers in Human Behavior*, 51(1), 172-179.

Sheikh, A., Aghaz, A. ve Mohammadi, M. (2019). Cyberloafing and Personality Traits: an Investigation Among Knowledge-Workers Across the Iranian Knowledge-Intensive Sectors. *Behaviour and Information Technology*, 38 (12): 1213-1224.

Simanjuntak, E., Ainy F. N. ve Ardi, R. (2018). Cyberslacking: A Literature Review of Non-Academic Media-Multitasking of University Students. *Journal of Educational, Health and Community Psychology*, 7 (3): 209-224.

Sipior, J. C. ve Burke T. W. (2002). A Strategic Response to the Broad Spectrum of Internet Abuse. *Information Systems Management*, 19(4): 71-79.

Skarlicki, D. P. ve Folger, R. (1997). Retaliation in The Workplace: The Roles of Distributive, Procedural, and Interactional Justice. *Journal of Applied Psychology*, 82 (3): 434-443.

Soga L., Laker B., Bolade-Ogunfodun Y. ve Mariani M. (2021). Embrace Delegation as A Skill to Strengthen Remote Teams. MIT Sloan Management Review. 63 (1):1-3.

Soyalın, M. (2021). Psikolojik Güvenlik ve Sanal Kaytarma Arasındaki İlişki: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 23 (41): 279-290.

Spath, S. ve Vengrouskie, E. (2022). Manager's Lived Experience in Cyberloafing within Business Organizations. *International Journal of Humanities and Social Science*. 8. 15-23.

Spector, P. E. ve Fox, S. (2002). An Emotion-Centered Model of Voluntary Work Behavior Some Parallels Between Counterproductive Work Behavior and Organizational Citizenship Behavior. *Human Resource Management Review*, 12: 269-292.

Spector, P. E., Fox, S. ve Domagalski, T. (2006). Emotions, Violence and Counterproductive Work Behavior. *Handbook of Workplace Violence*, 29-46.

Stanton, J. M. (2002). Web Addict or Happy Employee? *Communications of the ACM*, 45(1): 55-59.

Straub, D. ve Nance, W. (1990). "Discovering and Disciplining Computer Abuse in Organizations: A Field Study," *MIS Quarterly*, 14: 1.

Staffmonitoring.com (2017). *Staff Monitoring Software Solutions, Office Slacker Stats*. https://staffmonitoring.com/p32/stats.htm. Erişim Tarihi: 25.10.2019.

Sunoo, B. P. (1996). This Employee May Be Loafing Can You Tell? Should you Care? *Personnel Journal*, *75*(12): 54-62

TDK (Türk Dil Kurumu). (2019). *Genel Açıklamalı Sözlük*. www.tdk.gov.

The Top Cyberloafing Activities of A Distracted Office Worker (2013). Erişim Adresi: www.nydailynews.com

Thompson, R. L., Higgins, C. A. ve Howell, J. M. (1991). Personal Computing: Toward a Conceptual Model of Utilization. MIS Quarterly, 15, 124-143. http://dx.doi.org/10.2307/249443

Tian, D. A. ve Sansavini, G. (2018). Impact of Cyber Dependencies in Critical İnfrastructures: The Reliability of Grid Splitting in Power Systems. *Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part O: Journal of Risk and Reliability*, *232*(5): 491-504.

Triandis, H. C. (1977). Interpersonal Behavior. California: Brooks / Cole.

Triandis, H. C. (1980). Values, Attitudes and Interpersonal Behavior. H. Howe, & M. Page içinde, Nebraska Symposium on Motivation, 1979 (s. 195-260). Lincoln: University of Nebraska Press.

Tornatzky, L. G. ve Klein, K. J. (1982). "Innovation Characteristics and Innovation Adoption Implementation: A Meta-Analysis of Findings," *IEEE Transactions on Engineering Management.* 29:1, pp. 28-45.

Tozkoparan, G. (2013). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Çatışma Yönetim Tarzlarına Etkisi: Yöneticiler Üzerinde Bir Araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 9(9): 189-231.

Tozkoparan, G., Hanaylı, B., Güler, A. K. (2018). "Sosyal Medya Bağımlığının Yaşam Doyumu Üzerine Etkisinin Üniversite Öğrencileri Üzerinde Araştırılması. *Araştırmalar Işığında Yönetimde Güncel Konular* (ss. 21-42), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Tseng, V. W., Lee, M. L., Denoue, L. ve Avrahami, D. (2019). Overcoming distractions during transitions from break to work using a conversational website-blocking system. *Proceedings of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. 1-13.

Tyler, T. R. ve Blader, S. L. (2005). Can Businesses Effectively Regulate Employee Conduct? The Antecedents of Rule Following in Work Settings. *Academy of Management Journal*, *48* (6), 1143-1158.

Ugrin, J. C., Pearson J. M., Odom M. C. (2007). Profiling Cyber-Slackers in the Workplace: Demographic, Cultural, and Workplace Factors. *Journal of Internet Commerce.* 6 (3):75-89.

Ugrin, J. C., Pearson M. J., Odom M. D., (2008). "Cyber-Slacking: Self-Control, Prior Behavior and The Impact of Deterrence Measures" Review of Business Information Systems, Vol.12, No.1, pp.75-87.

Ugrin, J. ve Odom, M. (2010). Exploring Sarbanes–Oxley's Effect on Attitudes, Perceptions of Norms, and Intentions to Commit Financial Statement Fraud From a General Deterrence Perspective. *Journal of Accounting and Public Policy*. 29 (5), 439-458.

Ugrin, J. C. ve Pearson, J. M. (2013). The Effects of Sanctions and Stigmas on Cyberloafing. *Computers in Human Behavior*, *29* (3): 812-820.

Ulukapı, H., Çelik, A. ve Yılmaz, A. (2014). Algılanan İşe Adanmışlığın Sanal Kaytarma Davranışı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Selçuk Üniversitesi Örneği. Paper presented at the 2. Örgütsel Davranış Kongresi, Kayseri.

Ulusoy, H. ve Benli, D. G. (2017). Akademisyenlerin Sanal Kaytarma Davranışları: Bir Kamu Üniversitesi Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 10(54), 924-934.

Urbaczewski, A. ve L. M. Jessup (2002). Does Electronic Monitoring of Employee Internet Usage Work? *Communications of the ACM*, 45(1): 80-83.

Usman, M., Javed, U., Shoukat, A. ve Bashir, N. A. (2021). Does meaningful work reduce cyberloafing? Important roles of affective commitment and leader-member exchange*, Behaviour & Information Technology*, 40:2, 206-220, Doi: 10.1080/0144929X.2019.1683607

Ünal, Ö. F. ve Tekdemir, S. (2015). Sanal Kaytarma: Bir Kamu Kurumunda Ampirik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2): 95-118.

Vadillo, M. A, Gold, N. ve Osman, M. (2016). The Bitter Truth About Sugar and Willpower: The Limited Evidential Value of the Glucose Model of Ego Depletion. *Psychological Sci*ence. 27(9):1207-14. doi:10.1177/0956797616654911

Van Doorn, O. N. (2011). Cyberloafing: *A Multi-Dimensional Construct Placed in a Theoretical Framework.* Master Thesis. Innovation Management, Department Industrial Engineering and Innovation Sciences, Eindhoven University of Technology, The Netherlands.

Van Maanen, J. (1976). Breaking In: Socialization to Work. Handbook of Work, *Organization, and Society*. Editor: R Dubin. 67-130.

Vardi, Y. ve Wiener, Y. (1996). Misbehavior in Organizations: A Motivational Framework. *Organization Science*, 7(2): 151-165.

Vitak, J., Crouse, J. ve LaRose, R. (2011). Personal Internet Use at Work: Understanding Cyberslacking. *Computers in Human Behavior*, *27*(5): 1751-1759.

Vroom, V. H. (1964). *Work and Motivation*. New York: Wiley, Carnegie Institute of Technology, Pittsburgh. PA.

Wagner, D. T., Barnes, C. M., Lim, V. K. G. ve Ferris, D. L. (2012). Lost Sleep and Cyberloafing: Evidence From The Laboratory and A Daylight Saving Time Quasiexperiment. *Journal of Applied Psychology*, 97: 1068-1076.

Wallace S. L. (1999). Social Entrepreneurship: The Role of Social Purpose Enterprises in Facilitating Community Economic Development. *Journal of Developmental Entrepreneurship.* Vol: 4, No.:2. 153-174.

Wanous, J. P. (1980). *Organizational Entry Recruitment, Selection, and Socialization of Newcomers*. Addison: Wesley Publishing Company.

Wang, J. L., Zhang, D. J. ve Jackson, L. A. (2013). Influence of Self-Esteem, Locus of Control, and Organizational Climate on Psychological Empowerment in a Sample of Chinese Teachers. *Journal of Applied Social Psychology*, 43 (7), 1428-1435.

Wang, B. ve Dong, X. Q. (2018). The Association Between Personality and Loneliness: Findings From A Community-Dwelling Chinese Aging Population. *Gerontology & Geriatric Medicine,* 4, 1-9. http://doi.org/10.1177/2333721418778181

Weatherbee, T. G. (2010). Counterproductive Use of Technology at Work: Information and Communications Technologies and Cyberdeviancy. *Human Resource Management Review*, 20 (1): 35-44.

Welebir, B. ve Kleiner, B. H. (2005). How to Write a Proper Internet Usage Policy. *Management Research News*. 28: 808-87.

Whitty, M. T. ve Carr, A. N. (2006). New Rules in The Workplace: Applying Objectrelations Theory to Explain Problem Internet and Email Behavior in The Workplace. *Computers in Human Behavior*, 22(2): 235-250.

Williams, K. R. ve Hawkins, R. (1986). Perceptual Research on General Deterrence: A Critical Review. *Law and Society Review*, 545-572.

Winter, D. G. (2003). Personality and Political Behavior. *The Oxford Handbook of Political Psychology.* pp. 110-145. Editors: D. O. Sears, L. Huddy ve R. Jervis. New York: Oxford University Press.

Witt, L. A., Andrews, M. C. ve Carlson, D. S. (2004). When Conscientiousness isn't Enough: Emotional Exhaustion and Performance Among Call Center Customer Service Representatives. *Journal of Management*, 30 (1): 149-160.

Woods Fiona (2014). "*A Study into the Relationship Between Cyberloafing, Procrastination and Conscientiousness in the Workplace*", Department of Psychology DBS School of Arts.

Woon, I. M. Y. ve Pee L. G. (2004). "Behavioral Factors Affecting Internet Abuse in the Workplace", *Proceedings of the Third Annual Workshop on HCI Researchin MIS*, Washington, D.C., December 10-11, 2004.

Wright, P. M. ve Kehoe, R. R. (2008). Human Resource Practices and Organizational Commitment: A Deeper Examination. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, *46* (1), 6-20.

Wu, J., Mei, W., Liu, L. ve Ugrin, J. C. (2020). The Bright and Dark Sides of Social Cyberloafing: Effects on Employee Mental Health in China. *Journal of Business Research, 112,* 56-64. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.02.043

Wyatt, K. ve Phillips, J. G. (2005). Internet Use and Misuse in the Workplace. *Proceedings of the 17th Australia Conference on Computer-Human Interaction: Citizens Online: Considerations for Today and the Future* (pp. 1-4).

Yağcı, M. ve Yüceler, A. (2016). Cyber Loafing With its Conceptual Aspects . *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2 (2) , 531-540.

Yanki Hartijasti ve Nur Fathonah (2015). " Motivation of Cyberloafers in the Workplace Across Generations in Indonesia", *International Journal of Cyber Society and Education*, Vol: 8, No.: 1, pp. 49-58, 2015.

Yeik, K. (2018). Workplace Ostracism and Cyberloafing: A Moderated Mediation Model. *Internet Research*. 28. 10.1108/IntR-07-2017-02.

Yellowlees, P. M. ve Marks, S. (2007). Problematic Internet Use or Internet Addiction? *Computers in Human Behavior*, *23*(3): 1447-1453.

Yıldız, B. ve Yıldız, H. (2015). İş Yaşamındaki Sanal Kaytarma Davranışlarının Hukuki Yönden İncelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13 (3): 1-17.

Yıldız, H. ve Yıldız, B. (2016). *Sanal Kaytarma Yapmak Kötü Bir Şey Değildir Ama?* https://hbrturkiye.com/dergi/sanal-kaytarma-yapmak-kotu-bir-sey-yapmak-degildir-ama. Erişim Tarihi: 14.05.2020.

Yılmaz, A. (2012). *İşyerinde Özel Amaçlarla İnternet Kullanımının İş İlişkisine Etkisi*. http://www.insangucu.com.tr/2017/01/20/isyerinde-ozel-amaclarla-internet-kullaniminin-is-iliskisine-etkisi. Erişim Tarihi: 04.09.2019.

Yıldız, H., Yıldız, B. ve İyigün, N.Ö. (2015). Çalışanların Sanal Kaytarma Davranışları Örgütsel Güven ile Açıklanabilir mi? Ampirik Bir Araştırma*, 14. Ulusal İşletmecilik Kongresi, 7-9 Mayıs 2015, Aksaray Üniversitesi, Aksaray, ss. 480-484.*

Young, K. (2010). Killer Surf Issues: Crafting an Organizational Model to Combat Employee Internet Abuse. *Information & Management*, 44: 34-38.

Zapf, D., Knorz, C. ve Kulla, M. (1996). On The Relationship Between Mobbing Factors, and Job Content, Social Work Environment, and Health Outcomes. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5 (2): 215-237.

Zhang Y., Wang J., Akhtar M. N. ve Wang Y. (2022). Authoritarian Leadership and Cyberloafing: A Moderated Mediation Model of Emotional Exhaustion and Power Distance Orientation. Doi: 13:1010845. doi: 10.3389/fpsyg.2022.1010845

Zhong J., Chen Y., Yan J., Luo J. (2022). The Mixed Blessing of Cyberloafing on Innovation Performance During The COVID-19 Pandemic, *Computers in Human Behavior*, Vol:126, 106982, ISSN 0747-5632, https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.106982.

Zhou, B., Li, Y., Hai, M., Wang, W. ve Niu, B. (2021). "Challenge-Hindrance Stressors and Cyberloafing: A Perspective of Resource Conservation Versus Resource Acquisition", *Current Psychology*, pp. 1-10, doi: 10.1007/s12144-021-01505-0.

Zoghbi, P., Tacoronte, D. V. ve Ding, J. T. (2006). Do Current Anti-Cyberlaofing Disciplinary Practices Have a Replica in Research Findings? A Study of the Effects of Coercive Strategies on Workplace. Internet Misuse. *Internet Research,* 16 (4), 450-46.

2. Basım

ORYANTALİZMİN HZ. MUHAMMED TASAVVURLARI

İngiliz ve Alman Oryantalizmi Örnekleri

Prof. Dr. İbrahim Sarıçam
Prof. Dr. Mehmet Özdemir
Prof. Dr. Seyfettin Erşahin

nobel

ORYANTALİZMİN HZ. MUHAMMED TASAVVURLARI:
İngiliz ve Alman Oryantalizmi Örnekleri

Prof. Dr. İbrahim Sarıçam, Prof. Dr. Mehmet Özdemir, Prof. Dr. Seyfettin Erşahin

Yayın No.: 4691
Beşeri Bilimler No.: 494
ISBN: 978-625-427-964-5
E-ISBN: 978-625-427-963-8
Basım Sayısı: 2. Basım, Şubat 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Sarıçam, İbrahim., Özdemir, Mehmet., Erşahin, Seyfettin.
Oryantalizmin Hz. Muhammed Tasavvurları: İngiliz ve Alman Oryantalizmi Örnekleri /
İbrahim Sarıçam, Mehmet Özdemir, Seyfettin Erşahin
2. Basım, VIII + 490 s., 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-427-964-5
E-ISBN: 978-625-427-963-8
1. Oryantalizm 2. İngiliz ve Alman Oryantalizmi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....1

1. Oryantalizm Üzerine 1
2. Kaynaklar Hakkında.....15

I. Bölüm:
MODERN ORYANTALİZME KADAR BATI
LİTERATÜRÜNDE HZ. MUHAMMED TASAVVURU.....29

1. Literatüre Dair.....29
2. Aydınlanmaya Kadar Hz. Muhammed Tasavvuru 51
3. Aydınlanmadan Modern Şarkiyatçılığa Kadar Hz. Muhammed Tasavvuru 72
   a. Geleneksel Yaklaşımı Muhafaza Edenler.....73
   b. Geleneksel Yaklaşımı Kısmen Koruyup Kısmen Eleştirenler 77
   c. Geleneksel Yaklaşıma Karşı Çıkanlar.....83
4. Değerlendirme 92

II. Bölüm:
SİYER KAYNAKLARINA YAKLAŞIMLAR 101

1. Tarihî Tenkit Yöntemi.....101
2. Tarihî Tenkit Yönteminin Siyer Kaynaklarına Tatbiki.....104
   a. Geleneksel Yaklaşım 106
      aa. Kur'ân'a Yaklaşım 108
      ab. Diğer Siyer Malzemesine Yaklaşım 120
   b. Revizyonist Yaklaşım 145
   c. Empatik-Antropolojik Yaklaşım 150
3. Değerlendirme 151

III. Bölüm: HZ. MUHAMMED'İN YETİŞTİĞİ ORTAMA VE
VAHİY ÖNCESİ HAYATINA YAKLAŞIMLAR.....159

1. Hz. Muhammed'in Yetiştiği Ortama Yaklaşımlar.....159
2. Hz. Muhammed'in Vahiy Öncesi Hayatına Yaklaşımlar.....171
3. Değerlendirme 183

IV. Bölüm:
HZ. MUHAMMED'İN MESAJININ KAYNAKLARI VE
ORİJİNALLİĞİ MESELESİNE YAKLAŞIMLAR.....189

1. Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın Etkisine Dair İddialar.....189
2. Arap Monoteizminin Etkisi ve Hz. Muhammed'in Şahsiyetinin Önemi Savı.....206
3. "Sosyal Reformculuk" Bağlamında Hz. Muhammed'in
   Kabiliyetinin Etkisi Tezi.....221

4. Hz. Muhammed'in Peygamber Olarak Ortaya Çıkışında Çeşitli Etkilere Bir Arada Vurgu Yapan Görüş 226
5. Değerlendirme 227

V. Bölüm:
HZ. MUHAMMED'İN ASKERÎ FAALİYETLERİNE YAKLAŞIMLAR 233

1. Hz. Muhammed Niçin Savaştı? 233
2. Örnek Olaylar-Uygulamalar 239
   a. Nahle Seriyyesi 239
   b. Bedir Gazvesi 243
   c. Uhud Savaşı 251
   d. Kurayza Oğulları Olayı 256
   e. Bazı Kişilerin Öldürülmeleri 264
   f. Gayr-i Müslimlerle İlişkilerde Son Safha 267
3. Değerlendirme 278

VI. Bölüm:
HZ. MUHAMMED'İN EVLİLİKLERİNE YAKLAŞIMLAR 297

1. Temel Yaklaşımlar 297
2. Değerlendirme 323

VII. Bölüm:
HZ. MUHAMMED'İN KİŞİLİĞİNE YAKLAŞIMLAR 345

1. Temel Yaklaşımlar 345
2. Değerlendirme 382
   a. Hz. Muhammed'in Kişiliğinin Değerlendirilmesi 382
      aa. Kıstas 383
      ab. Samimiyet ve Sadakat 383
      ac. Şiddet 384
      ad. Evlilikleri 386
   b. Oryantalizmin Kişilik Değerlendirmesindeki Eksiklikleri 386
   c. Müslümanların Anlayışınca Peygamber Kişiliği 386

VIII. Bölüm:
ETKİLER 391

1. Batıya Etkiler 391
2. Türkiye'ye Etkiler 400
3. Değerlendirme 422

SONUÇ 425

BİBLİYOGRAFYA 435

ELER 449

GİRİŞ

1. Oryantalizm Üzerine

Oryantalizm (İng. Orientalism, Fr. Orientalisme, Alm. Orientalistik) denilince, genel olarak, Müslümanlar başta olmak üzere, Doğu toplumlarını, dilleri, kültürleri, sanatları, tarih ve coğrafyaları gibi açılardan inceleyen ve değer yargıları üreten Batı kaynaklı faaliyet anlaşılır. Bununla birlikte, kavramın tarihsel süreçte farklı kullanım şekillerine ve geniş anlamlarına daima işaret edilir. Ancak burada detaya girmek istemiyoruz. Bu kavramı ifade etmek için Türkçede şarkiyat/şarkiyatçılık, Doğu bilimi, Arapçada ise istişrâk kelimeleri kullanılır. Bu faaliyetleri yürüten akademisyenler, orientalist, Türkçede oryantalist/şarkiyatçı, Arapçada ise müsteşrik kelimeleri ile ifade edilir.

Batının Doğu'ya ilgisi ve ilişkileri çok eskiye dayanmakla birlikte, oryantalizmin akademik bir disiplin olarak kurumsallaşması 18. yüzyılın son çeyreği ve 19. yüzyılda gerçekleşmiştir.

Oryantalizmin oluşumunda aşağıdaki hususların etkisine daima işaret edilir:

1. Akademik merak,
2. Kitâb-ı Mukaddes üzerine incelemeler,
3. Düşman ve rakip olarak nitelenen Müslümanların güçlerinin kaynağını anlama gayretleri,
4. Bu iki konuyla ilgili olarak gelişen filoloji çalışmaları,
5. Müslümanlara karşı birliklerini korumak için geliştirilen karalama kampanyaları,
6. Misyonerlik faaliyetleri,
7. Sömürgecilik faaliyetleri.

Her şeyden önce, Batıda 10. yüzyıldan itibaren gelişen ve 19. yüzyılda zirveye ulaşan bilimsel merakı tatmin edecek kaynak/literatür birikiminin, başka medeniyetlerle asla kıyaslanamayacak ölçüde ancak İslâm dünyasında bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Aşağıda, bilimsel oryantalizm öncesindeki gelişmeler kısaca özetlendikten sonra, Batı ülkelerindeki faaliyetler ayrı ayrı ve yine özet olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İşaret edildiği gibi, oryantalizmin doğuşunda ve gelişmesinde Batının İslâm'ı karalama çabasının önemli rolü olmuştur. Batının bu konudaki ilk ve başlıca kaynakları, önce, Doğu Hıristiyanlığının önde gelen simaları tarafından daha İslâm'ın doğduğu ilk yüzyıllarda yazılan reddiyeler, daha sonraki dönemlerde de Müslüman-

BİBLİYOGRAFYA

ABBASÎ, S. M. M., *Hz. Peygamber (sav)'in Aile Hayatı*, Çev. Ali Zengin, Kayıhan yayınları, İstanbul, (2000). ss. 118-123.

ABBOT, N., *Hz. Muhammed'in Sevgili Eşi Ayşe*, çev. T. Arsak Hasdemir, Yurt kitap yayınları, Ankara, (1999).

ADAM, F. S., "Luther, Lutheranism, and the Challenge of Islam", *Concordia Theological Symposia Fort Wayne*, Indiana, (2007). s. 7-12.

AĞIRMAN, C., "Oryantalizm ve Oryantalistlerin İslam dinî Hakkındaki Bazı Görüşleri", www.cemalagirman.com/ (16 Kas 2007).

AKDEMİR, S., "Müsteşriklerin Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed'e Yaklaşımları" *AÜİF Dergisi*, c.: XXXI, Ankara, (1989). ss. 95-136.

AKKAD, A. M., *Hz. Muhammed'in (sav) Eşsiz Deha ve Şahsiyeti*, (çev. M. Sait Şimşek), Konya, (1979).

ALBAYRAK, İ., "Kur'ân-ı Kerim Ayetlerinin Tertibi Hakkındaki Oryantalist Söyleme genel Bir Bakış", *Marife Dergisi*, yıl 2, sayı 3, (2002). ss. 155-164.

ALFONSO, X., *Primera Cronica General* (nşr. Menendez Pidal, I-II, Madrid, (1955).

ALGÜL, M., "Kur'ân-ı Kerim'in Evrenselliği" http://www.yeniumit.com.tr/ sayı: 53 (06.07.2008).

ALİ, A. S., *The Spirit of Islam or The Life and Teachings of Mohammad*, Pakistan Publishing House, Karachi, (1978).

ALİ, M. M., *The Holy Qur'an*, 2. baskı, London, (1920).

ÂLÛSÎ, N. M., *El-Cevâbu'l-fesîh limâ leffekahû Abdülmesih*, nşr. Ahmed Hicazî es-Sekkâ, Beyrut, (1992).

AMMAR EL-BASRÎ, *Kitabu'l-burhan ve Kitabu'l-mesâil ve'l-ecvibe* (nşr. Mishal al-Hayik), Beyrut 1977.

ANDRAE, T., Mohammed: The Man and his Faith, London, (1936).

ANDRÉ, Du R., *L'alcoran de Mahomet*, Paris, (1647).

Anonim, Reflections on Mohammedism and the Conduct of Mohammed…, London, (1735).

ARMSTRONG, K., *İslam Peygamberinin Biyografisi Hazreti Muhammed* (S.A.V.), çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yayıncılık, İstanbul, (2005).

ATÇEKEN, İ.H., İslam Tarihîne Oryantalist Yaklaşım, Konya, (2007).

ATEŞ, A. O., Oryantalistlerin Hz. Peygamber ile ilgili İddialarına Cevaplar, İstanbul, (1996).

ATEŞ, S., *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. Muhammed*, Vatan Gazetesi yayınları, İstanbul, (2003).

AYDIN, M. A., "Evlat Edinme", *DİA*, XI, İstanbul (1995), s. 527-529.

AYRANCI, İ., "Batıda Peygamber Muhammed (S.A.S.) İmajı", *Diyanet Aylık Dergi*, sayı: 2, 2003, ss. 30-32.

AZİMLİ, M., "Aişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı", *İslami Araştırmalar Dergisi,* Cilt: 16 Sayı: 1, Ankara, (2003).

BARKAİ, R., *Cristianos y musulmanes en la España medieval*, Madrid, (1991).

BARKAİ, R., *Cristianos y musulmanes en la España medieval*, Madrid, (1991).

BAUER, W., *Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity*, Philadelphia Seminar on Christian Origins, Copyright Fortress Press, Philadelphia, (1971).

BAYLE, P., "Muhammad", *Dictionnaire historique et critique* Rotterdam (1697); Rotterdam, (1720).

BECKER, C. H., "Matters of Fundamental Importance for Research into the Life of Muhammad", *The Quest for the Historical Muhammad*, New York, (2000).

BEKRÎ, M. H., "Risâletü'l-Haşimî ile'l-Kindî ve Reddu'l-Kindî aleyhâ", *Bulletin of Faculty of Arts*, IX, Kahire, (1947), s. 29-49.

BEL, R., *Introduction to the Qur'an*, Uni Pres, Edinburg, (1958).

BENNETT, C., *In Search of Muhammad*, London, (1998).

BİLİCİ, F., "Fransa", *DİA*, XIII, İstanbul, (1996). ss. 190-193.

Bint al-Shati, *The Wives of the Prophet*, çev. Matti Moosa, Gorgias Press LLC, X-XII, (2006).

BLACHÈRE R., *Le problème de Mahomet,* Paris, (1952).

BLANKS, D. R.- FRASSETTO, M., *Western Views of Islamin Medieval and Early Modern Europe*, New York, (1999).

BOBZİN, H*., Der Koran, Eine Einführung*, C.H. Beck, München, (1999).

BOBZİN, H., *Mohammed,* C.H. Beck, München, (2002).

BROWNE, L. E. "The Patriarch Timothy and the Caliph al-Mahdi", *MW*, XXI (1931), ss. 38-45.

BUABEN, J, M., *Image of the Prophet Muhammad in the West*, The islamic Foundation, Lencester, 1996.

BUHL, F., "Muhammad", *Encyclopaedia of Islam,* E. J. Brill, Leiden, (1936). ss. 641-657.

BUHL, F., "Muhammed", *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, (1979), ss. 452-473.

BUHL, F., The Character of Mohammed as a Prophet, *The Muslim World* I, (1911). s. 360.

BULAÇ, A., "Medine Vesikası", Yeni Umut, *Mayıs-Haziran,* (*2005*).

BULUT, Y., "Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Marife*, yıl 2, sayı 3, kış (2002), s. 13-38.

BULUT, Y., *Oryantalizmi Kısa Tarihî*, İstanbul, (2004).

BURGER, J. M*., Kişilik*, çev. İnan D. Erguvan Sarıoğlu, Kaknus yay. İstanbul (2006).

BUSH, S., *The Life of Muhammed*, New York, (1844).

BUTÎ, R., *İslam Akaidi*, çev. M. Yolcu, H. Altınalan, İstanbul (1986).

CÂBİRÎ, M.Â., *İslamda Siyasal Aklın Oluşumu*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul, (1997).

CAETANİ, L., *İslam Tarihî*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, I, İstanbul, (1925).

CARLYLE, T., *Heroes ve Hero-Worship*, University of Nebraska Press, Nebraska, (1966).

CARLYLE, T., *Kahramanlar*, çev. Behzat Tanç, Ötüken, İstanbul, (2004).

CARLYLE, T., *Kahramanlar*, çev. R. Nuri Güntekin, Semih Lütfi Kitapevi, İstanbul, (1943).

"Centuries", *Journal of Medieval History*, 26/2 (June 2000), ss.115-126.

CERRAHOĞLU, İ., "Oryantalizm ve Batıda Kur'ân ve Kur'ân İlimleri Üzerine Araştırmalar", *AÜİF Dergisi*, c.: XXXI, Ankara, (1989), 95-136.

Chanson de Roland (ed. J. Bidier), Paris, (1980).

Chanson of Roland, Penguin Books, London, (1990).

CİN, H., *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Matbaası, Ankara, (1974).

COMFORT, W. W., "The Literary Role of the Saracens in the French Epic", *PMLA*, 55/3 (1940), ss. 628-59.

COOK, M., *Muhammad*, Oxford University Press, Oxford; New York, (1983).

CRAGG, K., *The Call of the Minaret*, London, (1956).

CRONE, P. - COOK, M., *Hagarism: The Making of the Islamic World*, (1977).

ÇINAR, M., "Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş ile Evliliği Etrafındaki Şüpheler", *Diyanet İlmi Dergi*, c. 43, S. 1, (2007). ss. 31-50.

ÇİFT, S., "Tasavvuf Araştırmalarında Alman Ekolü - II, Tasavvuf alanında çalışma yapan Alman oryantalistler ve eserleri" *Tasavvuf,* sayı: 19. Ankara (2007)

DANİEL, N., *Islam and The West: The Making of an Image*, Edinburgh, (1962).

DANİEL, N., *Islam Europe and Empire*, Edinburgh, (1966).

DANTE A., *İlahî Komedya*, çev. Feridun Timur, İstanbul, (1955-56).

DANTE A., *İlahî Komedya*, çev. H. Varoğlu, İstanbul, (1938).

DANTE A., *İlahî Komedya*, çev. R. Teksoy, İstanbul, (2008).

DANTE A., *İlahî Komedya*, çev. Seyhan Satar, İstanbul, (2001).

DEMİRCAN, A., "Cahiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok kadınla Evlilik", *İstem*, I/2, Konya, (2003). ss. 9-32.

DERE, A., *Oryantalistlerin Hadise Yaklaşımları*, Eleştirel Bir İnceleme, Ankara, (2006).

DERVEZE, M. İ., *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı,* çev. Mehmet Yolcu, III, İstanbul, (1989).

DONNER, A., *Doctor Illuminatus: A Ramon Rull Reader*, Princeton University Press, Princeton 1985.

DONNER, A., *Narratives of Islamic Origins*, New Jersey, (1998).

DUBLER, C., "Sobre la Cronica arabigo-bizantina de 741 y su influencia bizantina en la Peninsula Iberica", *Al-Andalus*, 11 (1946), ss. 282-439.

DUBLER, C., "Sobre la Cronica arabigo-bizantina de 741 y su influencia bizantina en la Peninsula Iberica", Al-Andalus, 11 (1946), ss. 282-439

DURSUN, D., "Avusturya, İslâm Araştırmaları", *DİA*, IV, İstanbul, (1991). ss. 179-182.

DURSUN, D., "Belçika-Belçika'da İslâmî Araştırmalar", *DİA*, V, İstanbul, (1992). ss. 397

DUYMAZ, R., "Celal Nuri İleri", *DİA*, VII, İstanbul, (1993). ss. 242-245.

EBÜ'L-FEREC, İBNÜ'L-İBRÎ (ö. 1286), *Chronicon/ Makhtbhanuth ZabhneI. Bölüm, Chronicon Syriacum* Paris, (1890); II. Bölüm: ikinci bölümü olan *Chronicon Ecclesiasticum,* neşr. Abbeloos ve Lamy, I-III, Louvain, (1872-77).

ERŞAHİN, Seyfettin (haz.), "Giriş", M. Esad-T. Carlyle, İki Cihan Devleti Arasında Hz. Muhammed, Oryantalizme Karşı Hz. Muhammed Müdafası, OTTO yay, Ankara, (2017).

ERTÜRK, Z. Ş., *XIX. yüzyılda Batı Düşünürlerinin Hz. Muhammed Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirmesi*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya (1995).

ERUL, B., "Hz. Aişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz Mu?", *İslami Araştırmalar Dergisi*, XIX/4, (2006). ss. 637-649.

ESED, M., *Kur'ân Mesajı*, çev. C. Koytak, A. Ertürk, I-III, İstanbul, (1999).

ESPOSİTO, J., *Islam: The Straight Path.* Oxford Uni. Press, London, (1998, 2002).

FARAH, C., E. *Islam*: Beliefs and Observances, 4th edition, Barron's, U.S. (1987).

FAYDA, M., "Aişe", *DİA* II, ss. 201-2005. İstanbul, (1989).

FAYDA, M., "Hz. Peygamber'in Müşrik Araplara Karşı Siyasetinin Son Safhası", *Ebedî Risalet Sempozyumu*, İzmir t.y.

FAYDA, M., *Hâlid b. Velîd*, İstanbul, (1990).

FAZLUR RAHMAN, *İslam*, çev. A. Açıkgenç-M. Dağ, Ankara, (1993).

FORWARD, M., *Muhammad: A Short Biography*, Oneworld Pub, Oxford, (1997).

FRANCİSCO, S. A., "Luther, Lutheranism, and the Challenge of Islam", *Concordia Theological Symposia Fort Wayne*, Indiana, (2007).

FÜCK, J., "Die Originalität des arabischen Propheten", *Arabische Kultur und Islam im Mittelalter,* Weimar, (1981). ss. 142-152.

FÜCK, J., "Muhammad - Persönlichkeit und Religionsstiftung", *Arabische Kultur und Islam im Mittelalter,* Weimar, (1981). ss.153-175.

GAGNİER, J., *Vie de Mahomet*, Amsterdam, (1748).

GEİGER, A., *Was hat Muhammad aus der Judentum aufgenommen?*, Parerga Gmbh, Leipzig, (1902).

GEROCK, C. F., *Versuch einer Darstellung der Christologie des Koran*, Hamburg ve Gotha, (1839).

GİBB H. A. R. VE KRAMERS J. H., "Muhammad", *Shorter Encyclopaedia of Islam*, E. J. Brill, Leiden, (1974), ss. 391-405.

GİBBON, E., *Decline and Fall of the Roman Empire* neşr: Rev. H. M. Miman, London, (1845).

GLUBB, J. B., *The Life and Times of Muhammad*, London, (1970).

GOETHE, J. W. V., *Doğu-Batı Divanı Seçme Şiirler,* Çev. İbrahim S. Canbolat, Vipaş Yayınları, Bursa (2001).

GOETHE, J. W. V., *Doğu-Batı Divanı*, çev. Bayram Yılmaz, İstanbul, (2005).

GOLDZİHER, I., "Muhammed und der Islam" (Muhammed ve İslam), *Vorlesungen über den Islam,* Darmstadt, (1963). ss. 1-29.

GOLDZİHER, I., *İslâm Tefsir Ekolleri*, çev. Mustafa İslâmoğlu, İstanbul, (1997).

GONZALEZ, M, F., "La leyenda de Mahoma en Lucas de Tuy", *Actas del III Congreso Hispánico de Latín Medieval* (ed. M. Perez Gonzalez), León, (2002). ss. 347-358.

GÖRGÜN, H., "Nöldeke, Theodor", *DİA*, XXXIII, Ankara, (2008). ss. 217-218.

GÖRGÜN, H., http://www.sonpeygamber.info/tr/tr/oryantalistlerin-hz.-muhammed-e-bakisi/index.php (06.12.2008).

GÖRMEZ, M., "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler Üzerine", *İslâmîyât,* III, Sayı: 1, Ankara, (2000). ss.10-31.

GRİMME, H., *Mohammed I: Das Leben*, Münster, (1892).

GROTT, A. H. D., "Hollanda", *DİA*, XVIII, İstanbul, (1998). ss. 229-231

GRUNEBAUM, G. E. V., *Classical Islam-A History* 600-1258, (çev. K. Watson, George Allen & Unwin, London, (1969).

GRUNEBAUM, G. E. V., *Medieval Islam*, Chicago, (1969).

GUİLLAUME, A., *Islam*, Pelican pub. Penguin Books, Harmondsworth, (1975).

GUNNY, A., *Images of Islam in Eighteenth Century Writings*, London, (1996).

GUNNY, A., *Perception of Islam in European Writings*, Leicester, (2004).

GÜNALTAY, Ş., "İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikah Şekilleri", yayına hazırlayan: Cem Zorlu, *Marife*, I/3, Konya, (2002).

GÜNGÖR, E., *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, İstanbul, (1995).

GÜVEN, Ş., "Kur'âniyyun Ekolü -Temsilcileri, Tefsirleri ve Tefsirdeki Yöntemi- ", E. Ü. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı : 11 Yıl (2001) ss. 385-408.

HALLAQ, W. B., "The Authenticity of Prophetic Hadith: a Pseudo Problem", *Studia Islamica*, sayı:1, Paris, (1999), ss. 75-90.

HAMİDULLAH, M., *Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul, (1981).

HAMİDULLAH, M., *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, I-II, İstanbul, (1981).

HAMİDULLAH, M., *İslama Giriş*, çev. Kemal Kuşçu, İstanbul, (1961).

HAMMER, J., "Der İslam und Mohammed", cilt 68, *Jahrbücher der Literatur*, Wien, (1834). ss. 1-51.

HAMMER, J., "Der İslam und Mohammed", cilt 69, *Jahrbücher der Literatur*, Wien, (1835). ss. 1-90.

HAMMERBECK, D., "University of California, Los Angeles, Voltaire's Mahomet, the Persistence of Cultural Memory and Pre-Modern Orientalism", http://www.humanities.ualberta.ca/agora/Articles.cfm?ArticleNo=154 Google (26 Kasım 2008).

HANİOĞLU, Ş., *Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal neşriyat, İstanbul t.y.

HARMAN, Ö. F., "Yahudi ve Hıristiyan Kutsal Metinlerinde Peygamberlik ve Peygamber Evlilikleri," *Aile Yazıları*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu yayınları, IV, Ankara (1990) s. 576.

HARTMAN, C. C., "The Textual Transmission of the Mozarabic Chronicle of 754", *Early Medieval Europe*, 8/1 (1999), pp. 13-29.

HEYKEL, M., *Hazreti Muhammed Mustafa*, çev. Ö. Rıza Doğrul, İnkilap Kitapevi, İstanbul, (1985).

HIDIR, Ö. "Batıda Hz. Muhammed İmajı", *Diyanet İlmi Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed*, Özel sayı, Ankara, (2001). ss. 297-306.

HIDIR, Ö., "Batıda İslamofobi/Ant-i Islamizm"http://www.islamicuniversity.nl/tR/ showarticlepress.asp?id=903. (01.07.2008)

HIDIR, Ö., "XX. yüzyıl Oryantalist Çalışmalarda Hz. Peygamber İmajı", *İLAM Araştırma Dergisi*, III, 2, Temmuz-Aralık, İstanbul, (1998). ss. 141-165.

HİLMİ, A., *İslam Tarihî*, Doğan Güneş Yayınları, Üçdal Neşriyat, İstanbul, (1971).

HİRSCHFELD H., *Jüdische Elemente im Koran,* Berlin, (1878).

HOLT, P. M., "The Treatment of Arab History by Prideaux, Ockley and Sale", *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis-P. M. Holt), New York-Toronto, (1962). ss. 290-302.

HOYLAND, R. G., *Seeing Islam as Others Saw it: A Survey and Evaluation of Christian, Jewish, and Zoroastrian Writings on Early Islam,* Darwin Press, Inc.: Princeton, New Jersey, (1997).

HURGRONJE, S., *Mohammedanism*, New York ve London, (1916).

HURGRONJE, S., *Verspreide Geschriften*, I, Bonn ve Leipzig, (1923). ss. 321-362.

İBN HABÎB, Ebû Ca'fer Muhammed, *Kitâbu'l-Muhabber*, tahkik: Eliza Lichtenstaetter, Haydarâbâd, (1942).

İBN HİŞÂM, es-*Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, Kahire, ts. (I-II, Kahire, (1955)).

İBN İSHAK, *es-Sîre*, tahkiki: M. Hamidullah, Konya, (1401/1981).

İBN KESİR, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, (1400/ 1980).

İBN SA'D, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut, (1985).

İBN WARRAQ, "Said ve Saidciler…", *Cogito,* 37, (2003).

İZUTSU T., *Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz, İstanbul, (1997).

KAHRAMAN, A., "Goethe'nin Mahomets Gesang Şiiri: Türkçe çevirileri Üzerine", *Diyanet İlmi Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed-Özel Sayı*-Ankara, (2003) ss. 574-588.

KAPAR, M. A., "Kus b. Saide", *DİA*, XXVI, İstanbul, (2003). ss. 460.

KAVAS, A., - ÇELEBİ, F., "İsveç", *DİA,* XXIII, İstanbul (2001). ss. 415-417.

KAYADİBİ, F., " İsviçre", *DİA*, XXIII, İstanbul, (2001). ss. 418-420.

KERR, D. A., *International Bulletin of Missionary Research*, January, (2002) s. 8-9.

KHADDURİ, M., "Marriage in Islamic Law: The Modernist Viewpoints". *American Journal of Comparative Law*, 26/2, (1978). ss. 213-218.

KHOURY A. T., *Polémique Byzantine contre l'Islam, VIIIe - XIIIe siècles*, Brill, Leiden, (1972).

KIZIL**,** F., "Oryantalistlerin hadis literatürü hakkındaki görüşleri, Kronolojik Bir Analiz", (http://www.sonpeygamber.info/tr/tr/sunnete-yonelik-elestiriler-ve-cevaplar/oryantalistlerin-hadis-literaturu-hakkindaki-gorusleri.html), (06.12.2008).

KİNDÎ, *Apology of Al Kindy* (ed. And commented by Sir William Muir), Society for the Promotion of Christian Knowledge (SPCK), Second Edition, London, (1887).

KİSTER, M.J., "Peygamber'in Pazarı", çev. Abdullah Kahraman, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahîyat Fakültesi Dergisi*, . Cilt VI, Sayı, 2, Sivas, (2002). ss. 25-29.

KOELLE, S. W., *Mohammed and Mohammedanism*, Critically Considered, London, (1889).

KONRAPA, Z., *Peygamberimiz, İslam dinî ve Aşere-i Mübeşşere,* Fatih yayınevi, İstanbul 1963.

KÖKNEL, Ö., *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar yayınları, İstanbul, (1985)

KRİTZECK, J., *Peter El Venerable and Islam*, New Jersey 1964, s. 124-7.

KURTUBÎ, *Muhtasar Tefsiru'l-Kurtubî*, haz. Ebu Abdullah Muhammed el-Ensarî, IV, Beyrut, (1406).

KURTULUŞ, R., "İngiltere-İngiltere'de İslâm Araştırmaları", *DİA*,, XXII, İstanbul, (2000). ss. 310-311.

KUTLUAY, Y., *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, Anka Yayınları, İstanbul, (2001).

KÜÇÜK, M., "Hz. Muhammed'in Nağmesi", *Yağmur Kültür ve Edebiyat Dergisi*, sayı 16, (2002).

KÜÇÜK, R., "Hz. Peygamber ve Örnekliğinin Mahiyeti", www.kudusyolu.com. (15 Mayıs 2007).

LAMMENS, H., "The Koran and Tradition", *The Quest for the Historical Muhammad*, New York, (2000).

LAMMENS, H., *Islam. Beliefs and Institutions*, trans. by Sir E. Denison Ross, London, (1929).

LİEBER, F., (ed.), *Encyclopedia Americana*, VI, Philadelphia, (1831). ss. 276-77.

LUCHİTSKAJA, S., "The Image of Muhammad in Latin Chorognaphy of Twelfth and Thirteenth

MARGOHOUTH, D. S., "On the Origin and Import of the Names Muslim and Hanif", *Journal of the Royal Asiatic Society,* Vol. 35, July (1903), ss. 467-93.

MARGOHOUTH, D. S., "Is Islam a Christian Heresy?", *The Muslim World,* Vol. 23, No. 1, January (1933). ss. 6-15.

MARGOLİOUTH, D. S., "Muhammad", *Encyclopedia of Religion and Ethics,* VII, Edinburgh & New York, (1905).

MARGOLİOUTH, D. S., "The Origins of Arabic Poetry", *JRAS*, (1925). ss. 417-449.

MARGOLİOUTH, D. S., *Mohammed and the Rise of Islam*, New York-London, (1905).

MARGOLİOUTH, D. S., *Mohammedanism,* London, (1928).

MCATEER M.R. & STEİNHAUSER M.G., "*The man in the scarlet robe: Two thousand years of searching for Jesus,*" United Church Publishing House, (1996).

MERIGOUX, J. M., "L'Ouvragede un frére prêcheur", *Memorie domenicane*, XVII, (1986).

MEVLANA M. A., *Peygamberimiz*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, (1342).

MEYENDORF, J. "Byzantine Views of Islam*", Dumbarton Oaks Paper*s, 18 (1964).

MİLLER, J., *Mahomet A Tragedy*, London, (1785).

MİNGANA, A.,. *Woodbrooke Studies*, Heffer, Cambridge, (1928).

MOH. BEN CHENEB, "İbnü'l-İbrî", *İA*, V/2, İstanbul, ts. ss. 861-62.

MOMMSEN, K., "Goethe ve İslamiyet", Çev. Beyza Bilgin, *AÜİF Dergisi*, XV, Ankara, (1968). ss.187-212,

MOTZKİ, H., (ed.), *The Biography of Muhammad*, Brill, Leiden-Köln, (2000).

"Mohammad", *Encyclopaedia Britannica*, London (1953), ss. 646-649.

"Muhammed", *Encyclopaedia Americana*, New York (1957), ss. 292-294.

68 (1991), pp. 88-107.

MUİR, W., *The Life of Muhammad*, I-IV, London, (1858; 1894).

MUNOZ, F. G., "Liber nycholay. La Leyenda de Mahoma y el cardinal nicolás", *Al-Qantara*, 25/1 (2004), ss. 5-43.

MUÑOZ, G. F., "La Leyenda de Mahoma en Lucas de Tuy", *Actas del III Congreso Hispánico de Latin Medieval*, León, (2002). ss. 347-58.

NAGEL, T., *Die İslamische Welt bis 1500*, R. Oldenburg Verlag, München, (1998).

NEDVİ, S. S., *Büyük İslam Tarihî Asr-ı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, sadeleştiren: Zeki Mollamehmedoğlu, Eser neşriyat, V, İstanbul (1978).

NESEFÎ, *Medârik*, I-IV, Beyrut, (1995).

NEVO Y. AND KOREN, J., "Methodological Approaches to Islamic Studies", *Der Islam*, Vol. 68 (1991). pp. 88-107.

NİCOLAS DE CUSA, *Cribratio Alcorani* (Ing. Çev. J. Hopkins), Minneapolis (1990).

NÖLDEKE, T., *Das Leben Muhammeds,* nach den Quellen Populaer dargestellt, Hannover, (1863).

NÖLDEKE, T., *Târîhu'l-Kur'ân*, çev. George Tamir, Beyrut, (2004).

NÖLDEKE, T.,-SCHWALLY, Kur'ân Tarihî (çev. Muammer Sencer), İlke Yayınları, Fono matbaası, (1970).

NÖLDEKE-SCHWALLY, Kur'ân Tarihî (çev. Muammer Sencer), İlke Yayınları, Fono matbaası, Ankara, (1970).

NUREDDİN S., *Maturidiye Akaidi*, çev. B. Topaloğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları Ankara, (1979).

NURİ C., (1881/1938), *Hâtemu'l-Enbiyâ*, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul, H.1332/1913.

NYCHOLAY, L., "La Leyenda de Mahoma y el cardinal Nicólas", *Al-Qantara*, 25/1 (2004), ss. 5-43.

ÖZDEMİR, M., "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal*, 4/3 (2007). ss. 128-162.

ÖZDEMİR, M., "İspanya", *DİA*, XXIII, İstanbul, (2001). ss. 173-175.

ÖZEL, A., "Esir", *DİA*, XI., İstanbul, (1995). s. 382-389

ÖZEL, M., "Tefsir'de Oryantalizm Eleştirisi", *Marife*, yıl. 2, sayı 3, kış (2002). ss. 229-236.

ÖZEY, R., *Günümüz Dünya Sorunları*, İstanbul, (2001).

PALABIYIK, M. H., "Hz. Peygamber'in devlet kurma faaliyetleri", *Atatürk Üniversitesi İlahîyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 17, ss. 93-120, (2002).

PARET, R., *Grenze der Koranforschung*, W. Kohl Hammer Verlag, Stutgart, (1950).

PARET, R., *Kur'ân Üzerine Makaleler*, derleyen: Ömer Özsoy, Ankara, (1995).

PARET, R., *Mohammed und der Koran. Gesch. u. Verkündigung des arab*. Propheten, Stuttgart, (1976).

PARLA, J., "Oryantalizm Hayalî Doğu", http://ibnularabi.blogcu.com/oryantalizm-ve-hayalî- dogu_3315714.html (02 Aralık 2008).

PARRİNDER, G., *Mysticism in the World's Religions*, New York, Oxford Uni. Pres, (1976).

PASTOR, J. P., "Mahoma y el Anticristo en la obra de Ramon Llull", *Anales del Seminario de Historia de la Filosofía*, 22 (2005). ss. 159-175.

PRİDEAUX, H., *The True Nature of Imposture*, London, (1697).

REÇBER, M. S., "Watt ve İslam Vahyinin kaynağı: Eleştirel bir analiz", *Oryantalizmi Yenden Okumak: Batıda İslam Çalışmaları Sempozyumu*, Ankara, (2003). ss. 195-212.

REEVES, M., *Muhammad in Europe*, New York University Press, New York (2001).

REEVES, M., *Muhammad in Europe*, New York University Press, New York, (2000).

RENAN, E., "Muhammad and the Origins of Islam", *The Quest fort he Historical Muhammad*, New York, (2000).

RIZA K., "Almanya", *DİA*, II, İstanbul, (1989). ss. 522-524.

RODİNSON, M., *Hz. Muhammed*, çev. Atilla Tokatlı, İstanbul, (1994).

RODİNSON, M., *Muhammad,* Allen Lane the Penguin Press, (1971).

RON, B., *Cristianos y musulmanes en la España medieval*, Madrid, (1991).

ROSS, A., *The Alcoran of Mahomet…with the Life and Death of Mahomet*, London (1649).

RUANO, *Historia general de Córdoba*, Cordova, (1761).

SACHACHT, J., *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford, (1950).

SAHAS, D. J., *John of Damascus on Islam The "Heresy of the Ishmaelites"*, Leiden, E. J. Brill, (1972).

SALE, G., *The Coran and Preliminary Discourse,* London, (1934).

SALE, G., *The Koran*, *Introductory Discourse to the Koran*, (1801), A Comprehensive Commentary On The Quran: Comprising Sale's Translation and Preliminary Discourse, with Additional Notes and Emendations Together with A Complete Index to the Text, Preliminary Discourse and Notes, by The Rev. E. M. Wherry, M.A. Vol. I. London: Trübner & Co., Ludgate Hıll, (1882).

SANDYS, G., *A Relation of a Journey*, London, (1627).

SARIÇAM, İ., *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Başak Matbaacılık, Ankara, (2003; 2007).

SAVAŞ, R., "Hz. Aişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahîyat Fakültesi Dergisi*, IX, İzmir, (1995).

SAVAŞ, R., "Mekke'de İslamın Yayılmasına Akrabalık Açısından Bakış", *İstem*, yıl 2 sayı 4, (2004), ss. 35-52.

SCHİMMEL, A., *Muhammad*, München, (2002).

SCWARZ, A. B., *Aile Hukuku*, çev. B. Davran, İstanbul, (1946).

SELL, E., *The Life of Muhhammad*, London, (1913). The Christian Literature Socıety For India, London, Madras and Colombo, (1913), Prınted at The S. P. C. K. Press, Vepery, Madras, (1913).

SELL, E., *The Recensions of the Qur'an*, Madras, (1909).

SETTON, K. M., *Western Hostility to Islam*, Philadelphia, (1992).

SİDERSKY D., *Les origines des légendes musulmanes dans le Coran et dans les Vies des Prophètes*. Paris, Geuthner, (1933).

SİME, W., *History of Muhammed and His Successors*, Edinburgh, (1837).

SİMONET, F., *Historia de los mozarabes*, I-IV, Madrid (1983).

SİMONET, F., *Historia de los mozarabes*, I-IV, Madrid, (1983).

SİSMEL, F., "La Leyenda de Mahoma en las Otia de Machomete de Gautier de Compiène", *Poesia Latina Medieval* (siglos V-XV), ed. Galluzzo, 2005, ss. 1077-1089.

SMİTH, B. D., "The Historical Critical Method, Jesus Research and the Christian Scholar", *Trinity Journal* 15NS (1994). ss. 201-220.

SMİTH, B. P., *Islam in English Literature*, New York, (1939).

SMİTH, R. B., *Mohammed and Mohammedanism*, London, (1876).

SOLALİNDE, A. G., *Antologia de Alfonso X El Sabio*, Madrid, (1984).

SÖNMEZSOY, S., *Kur'ân ve Oryantalistler*, Ankara, (1998).

SPRENGER, A., Das Leben und die Lehre des Mohammed. Nach bisher größtenteils unbenutzten Quellen. 3 Bände, Berlin 1861-1865 Olms, Hildesheim, (2003).

SPRENGER, A., *The life of Mohammad From original sources*, Allahabad, Presbyterıan Mıssıon Pres, (1851).

STUBBE, H., *An Account of The Rise and Progress of Mahometanism With The Life Of Mahomet*, London, (1911).

STUBBE, H., *An Account of the Rise and Progress of Mahometanism, and a Vindication of Mahomet and His Religion from the Calumnies of the Christians*, London, (1911).

SUYÛTÎ, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim (Tesiru'l-Celaleyn)*, Beyrut, (1420/2000).

SUYÛTÎ, *Câmiu's-Sağîr*, I-II, Beyrut, (1990)

ŞAKİROĞLU, M. H., "İtalya", *DİA*, XXIII, İstanbul, (2001). ss. 454-455.

ŞENOCAK, İ., "Tek Başına Bir Hadis Mecmuası: Ebu Hüreyre", (http://www.tahavi.com/makaleler/017.html (30.09. 2007).

ŞİBLİ, M., *Asr-ı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, I-V, İstanbul (1973).

TABERÎ, Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyân*, XX, Beyrut, (1408/1987).

TAYLOR, W. C., *History of Mahommetanism*, and Its Sects, London, (1834).

THEOPHANES, *The Choronicle of Theophanes Cofessor* (ed.C. Mango-R. Scott), Calderon Press, Oxford, (1997).

TİMOTHY, "La discussion religieuse entre le calife al-Mahdi et Timothée, le Catholicos", *Al-Machrig*, 21 (1921), ss. 359-74.

TİMOTHY, "The Apology of Timothy, the Patriarch, before the Caliph al-Mahdi", *BJRL*, XII (1929), ss. 137-298.

TOLAN J. V., *Saracens*, New York (2002)

TOLAN, J. V., "Anti-hagiography: Embrico of Mainz's Vita Mahometi", *Journal of Medieval History*, 22/1, (1996), ss. 25-41.

TOLAN, J. V., *Petros Alfonsi and His Medieval Readers*, University Press of Florida, (1993).

TORREY, C. H., *The Jewish Foundation of Islam*, New York, (1967).

TUĞ, S., "Rasulullah Muhammed (a.s)'ın Evliliklerinde Kronolojik Yapı", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, İsav yayınları, İstanbul, (1989). ss. 203-208.

UYSAL, H., "Danimarka", *DİA*, VIII, İstanbul, (1993). ss. 463-464.

ÜLKEN H. Z., "İslamiyette Eski Dinlerin İzleri", *İstanbul Dergisi*, 1 Temmuz (1946). ss. 4-5. http://www.alevibektasi.org/hilmi_ziya1.htm (06.08. 2007).

ÜNAL, A., *Yahudilikte*, *Hıristiyanlıkta ve İslam'da Evlilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, (1998).

VAKIDÎ, Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l-Meğazî*, tah. Marsden Jones, I-III, Beyrut, (1984).

VİCDANİ, M. S., *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi*?, hazırlayan: A. Karadut, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara, (1992).

VOLTAİRE, F. M. A., *Le fanatisme, ou Mahomet le Prophete*, Paris (1736).

VOLTAİRE, F. M. A., *Mahomet The Prophet or Fanaticism* (çev. Robert L. Myers), New York (1964). Voorhis, J. W., "John of Damascus, on the Moslem Heresy", *MW*, XXIV, (1934), ss. 391-398.

VOULAİNVİLLİERS, H. C. d., *The Life of Mahomet*, London (1983).

VOULAİNVİLLİERS, H. C. d., The Life of Muhomet translated from the French Original by the Count of Voulainvilliers, London, (1731).

VOULAİNVİLLİERS, H. C. d., *Vie de Mahomed*, London, (1930).

WAARDENBURG, J., *Muslims and Others*, KG Pulishers, Berlin, (2003).

WALTZ, J., "The Significance of the Voluntary Martyrs of Ninth Century Cordoba", *The Muslim World,* 60 (1970), pp. 143-59, 226-36.

WASİLEWSKİ, J., "The Life of Muhammad in Eulogius of Córdoba: Some Evidences fort he Transmission of Greek Polemic to the Latin West", *Early Medieval Europe*, 16/3 (2008), pp. 333-53.

WATT, W. M., "Muhammed", *The Encyclopaedia of Religion*, Mccmillan Publishing Company, X, London, (1987). ss. 137-146.

WATT, W. M., *Hz. Muhammed Mekke'de*, çev. M. R. Ayas, A. Yüksel, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, (1986).

WATT, W. M., *Islam and the Integration of Society*, London, Routledge&Kegan Paul, (1966).

WATT, W. M., Kur'ân'a Giriş, çev. Süleyman Kalkan, Ankara, (1998)

WATT, W. M., *Muhammad at Mecca*, London, (1953).

WATT, W. M., *Muhammad at Medina*, Oxford, (1956); Oxford Uni. Press, Karachi, (1988).

WATT, W. M., *Muhammad: Prophet and Statesman*, Oxford University Press., 1974.

WEİL, G., *Biblische Legenden der Müselmaenner*, Frankfurt, (1846).

WEİL, G., *Mohammed der Prophet, Sein Leben und seine Lehre*, Stuttgart, (1843).

WHİTE, J., Sermons containing a view of Christianity and Mahometanism, London, (1730).

WOLF, K, B., "The Earliest Latine Lives of Muhammed", in Michael Gervers and Ramzi Jibran Bikhazi, eds., *Conversion and Continuity: Indigenous Christian Communities in Islamic Lands, Eighth to Eighteenth Centuries*, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, (1990) ss. 89-101.

WOLF, K. B., "Christian Views of Islam in Early Medieval Spain", *Medieval Christian Perceptions of Islam* (ed. J. Tolan), Garland, (1996).

WOLF, K. B., "Muhammad as Antichrist in Ninth Century Córdoba", *Christians, Muslims and Jews in Medieval and Early Modern Spain* (ed. Meyerson-English), Indiana (2000).

WOLF, K. B., "Muhammad as Antichrist in Ninth-Century Cordoba", *Christians, Muslims and Jews in Medieval and Early Modern Spain*, University of Notre Dame Pres, (1999).

WOODHEAD, C., "Muir, Sir William", *DİA*, XXXI, İstanbul, (2006). ss. 94.

WRİTES, V. A. H., "The historian does not accept the authority of his witnesses; rather he confers authority upon them, and he does this only after subjecting them to a rigorous and skeptical crossexamination" *(The Historian and the Believer* [Philadelphia: Westminster, 1966].

YAŞAR, H., "Aydınlanma Döneminde Batıda Kur'ân Algısı", *DEUİF*, XXV, İzmir, (2007).

YAŞAR, H., *Avrupa ve Kur'ân*, Tibyan Yayıncılık ve Matbaacılık, İzmir, (2002).

YAŞAROĞLU, K., "Margoliouth, David Samuel", *DİA*, XXVIII, Ankara. (2003). ss. 53-54.

YAZIR, E. M. H., *Hak dinî Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, I-IX, İstanbul, (1979).

YILDIRIM, S., "Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Etrafında Tartışmalar," *İstem*, yıl 2, sayı 4, (2004). ss. 237-245.

YILDIRIM, S., *Oryantalistlerin Yanılgıları,* İstanbul, (2003).

YÖRÜKAN Y. Z., *İslam dinî Tarihî*, İstanbul, (2006).

ZEMAHŞERİ, *el-Keşşaf*, III, Beyrut, trsz.

9. Baskı

İNSAN İLİŞKİLERİ
İletişim

Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar

nobel

İNSAN İLİŞKİLERİ -İLETİŞİM-

Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar

Yayın No.: 340
Psikolojik Danışma No.: 6
ISBN: 978-605-133-242-0
E-ISBN: 978-625-402-537-2
Basım Sayısı: 9. Basım, Şubat 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Naim Dilek -naim@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Voltan Acar, Nilüfer.
İnsan İlişkileri -İletişim- / Nilüfer Voltan Acar
9. Basım. XVIII + 152 s. 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-133-242-0
E-ISBN: 978-625-402-537-2
1. Kişiler Arası İlişkiler 2. İnsan İlişkileri 3. İletişim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

KONU 1
İNSAN İLİŞKİLERİ

ÖN SÖZ 1

KONU 2
İLETİŞİM

İLETİŞİM 7
İKİLİ İLETİŞİM MODELİ 10
İLETİŞİMİN TANIMI 13
İLETİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 13
KÜLTÜR 13
DİL - KÜLTÜR VE İLETİŞİM 17
İLETİŞİM SINIFLAMALARI 17
TEK YÖNLÜ İLETİŞİM YA DA İLETİM 19
İLETİŞİM KAZASI 22
ÖZET 23

KONU 3
DİNLEME

DİNLEME 27
EDİLGİN DİNLEME 27
ETKİN DİNLEME 28
ÖZET 32

KONU 4
TEPKİ VERME

TEPKİ VERME....35
EMPATİ....36
İÇERİK YANSITMA....37
DUYGULARIN YANSITILMASI....39
DİĞER BECERİLER....41
ASGARİ DÜZEYDE TEŞVİK....41
KONUŞMAYA AÇIK DAVET....42
ÖZETLEME....43
BEN DİLİ....44
ÖZET....47

KONU 5
OLUMLU İLETİŞİM

OLUMLU İLETİŞİM....51
ÖZ-SAYGI GELİŞTİRİCİ DİL....52
BEN DİLİ....53
TAM MESAJ....53
ALGI....54
DUYGU....55
İSTEK....56
ETKİN DİNLEME....63
KARŞILIKLI PROBLEM ÇÖZME - KİMSENİN KAYBETMEDİĞİ YÖNTEM....63
YAKINDAN İLGİLENME....66
İÇERİK YANSITMA....68
DUYGU YANSITMA....68
KONUŞMAYA AÇIK DAVET....68
ASGARİ DÜZEYDE TEŞVİK....68
ÖZET....69

KONU 6
OLUMSUZ İLETİŞİM

OLUMSUZ İLETİŞİM....73
ÖZ-SAYGI ZEDELEYİCİ DİL....73
SEN DİLİ....77
TAMAMLANMAMIŞ MESAJ....79
ÇİFTLİ MESAJ....81
KARŞILIKLI SORUN ÇÖZMEDE OLUMSUZ YÖNTEM: KAZAN-KAYBET YA DA KAYBET-KAZAN YÖNTEMİ....83
OLUMSUZ İLETİŞİM ÖRÜNTÜLERİ....83
ÖZET....88

KONU 7
SORU SORMA

SORU SORMA....91
KONTROL EDEN SORULAR - KONTROL EDEN SORU YERİNE GEÇEN DÜZ CÜMLELER....92
ORTAYA ÇIKARAN SORULAR - ORTAYA ÇIKARAN SORU YERİNE GEÇEN DÜZ CÜMLELER....95
ÖZET....98

KONU 8
KENDİNİ ANLATMA PENCERESİ

KENDİNİ ANLATMA PENCERESİ....101
ÖZET....106

KONU 9
SÖZSÜZ İLETİŞİM

SÖZSÜZ İLETİŞİM 109
JESTLER - MİMİKLER 111
BEDENİN DURUŞU - OTURUŞ BİÇİMİ 113
KİŞİSEL ALAN 115
DOKUNMA 118
GÖZLER - BAKIŞ 120
GİYİNİŞ BİÇİMİ 121
SES TONU - VURGULAMA 123
BEDENİN KOKUSU - CİLT - SAÇLAR - TIRNAKLAR - MAKYAJ 125
MİMARİ TARZ - MOBİLYALAR - BADANA 126
ÖZET 127

KONU 10
GÜVENGENLİK

GÜVENGENLİK 131
GÜVENGEN DAVRANIŞIN ÖGELERİ 134
GÜVENGENLİK EĞİTİMİNDE KULLANILABİLECEK YÖNTEMLER 138
MODELDEN ÖĞRENME 139
DAVRANIŞIN PROVA EDİLMESİ 141
DURUMA ALIŞTIRMA 141
YENİDEN BİLİŞSEL YAPILAMA 142
EV ÖDEVLERİ 142
ÖZET 145
KAYNAKÇA 147

KAYNAKÇA

Alberti ve Emmons. (1976a). **Your Perfect Right.** San Lois: Obispo Impact Publishers.

----------(1976b) **Stand Up, Speak out, Talk Back.** San Lois: Obispo Impact Publ.

Bandura, A. (1969). **Principles of Behavior Modification.** New York. Prentice Hall.

Carkhuff, (1982). **The Art of Helping**. Amhers: Human Resources Development Press.

Cüceloğlu, D. (1982). **İnsan İnsana.** İstanbul: Altın Kitaplar

Fersterheim, H ve Baer, J. (1976). **Don't Say Yes When You Want to Say No,** New York: Dell Publishing.

Gazda; G. (1974). **Human Relations Development.** Boston: Allyn and Bacon

Gordon, T. (1978). **P. E. T. In Action.** New York: Bantam Books.

Gordon, T. (1993). **Etkili Öğretmenlik Eğitimi.** çev**.** Emel Aksay ve Birsen Özkan. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Güvenç, B. (1973). **İnsan ve Kültür**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hall, E, T. (1968). **The Hidden Dimension**. New York City: Anchor Books.

Heimberg, J ve ark. (1977). Assertion Training: A Review of the Literature. **Behavior Therapy.** 8, 1953-1971.

Jakubowsky-Spector, (1973). Facilitating the Growth of Women Through Assertiveness Trainings. **The Counseling Psychologist**. 4:75-86.

Liberman, R P ve ark. (1978). **Personal Effectiveness.** New York: Research Prss Campaign.

Manderino, A. (1974). Effects of group Assertiveness Training Procedure on Undergraduate Women. Basılmamış doktora tezi, Tempe, Arizona Eyalet Üniversitesi.

Mc. Whirter, J ve Voltan-Acar (2000). **Ergen ve Çocukla İletişim**. Ankara: US-A Yayıncılık.

Salter, A. (1949). **Conditioned Reflex Therapy**. New York: Creative Age.

Satir, V. (1972). **People Making**. Palo Alto. Science And Behavior Books.

Voltan, N. (1980). Grupla Atılganlık Eğitiminin Bireyin atılganlık Düzeyine Etkisi. Basılmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi.

Voltan-Acar, N. (2003). **Terapötik İletişim. Kişiler Arası İlişkiler**. Ankara: US-A Yayıncılık

Voltan-Acar, N (2008) **Yeniden Terapötik İletişim.** 5. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Voltan-Acar, N. (2016) **PDR'de Bir Ömür Finale.** Ankara: Nobel.

Wolpe, J ve Lazarus, A. (1966). **Behavioral Therapy Techniques**. Oxford: Pergammon Press.

2. Basım

ETKİLİ DEĞİŞİM YÖNETİMİ

Prof. Dr. Nermin Uyguç

nobel

ETKİLİ DEĞİŞİM YÖNETİMİ

Prof. Dr. Nermin Uyguç

Yayın No.: 2092
İşletme No.: 117
ISBN: 978-605-7928-00-9
E-ISBN: 978-625-402-924-0
Basım Sayısı: 2. Basım, Mayıs 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -süleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Uyguç, Nermin.
Etkili Değişim Yönetimi / Nermin Uyguç
2. Basım. XII + 596 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-7928-00-9
E-ISBN: 978-625-402-924-0
1. Değişim 2. Etkili Değişim Yönetimi 3. Örgütsel Değişim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ iii

1- ETKİLİ DEĞİŞİM YÖNETİMİ 1

DEĞİŞİM YÖNETİMİNİ ANLAMAK 1
Değişim Yönetimi Kavramı 1
Örgüt Geliştirme ve Değişim Yönetimi Arasındaki Farklılıklar 12
Değişim Yönetimi Bilim mi Yoksa Sanat mı? 23
Önemi ve Amaçları 26
Değişim Yönetimi-Örgütsel Etkililik İlişkisi 29

ETKİLİ DEĞİŞİM YÖNETİMİ 30
Değişim Yönetiminde Başarısızlık Faktörleri 30
Etkili Değişim Yönetiminin Belirleyicileri 34
Örgütsel Değişimi Anlamak 41
Değişim Yönetiminin Kuramsal Temelleri 41
Değişim Yönetimi Yaklaşımları: Planlı, Oluşturmacı ve Durumsalcı Yaklaşım 44
Örgütsel Değişim Dinamikleri 45
Değişim Yönetiminde Ölçme ve Değerlendirme 45
Değişim Yönetimi ve Etik 46

2- ÖRGÜTSEL DEĞİŞİMİ ANLAMAK 49

GİRİŞ 49
Değişim Kavramı 49
Örgütsel Değişim Kavramı 54
Örgütleri Değişime İten Güçler 60
Örgütleri Değişime İten Dış/Çevresel Faktörler 60
Örgütleri Değişime İten İç/Örgütsel Faktörler 65
Örgütsel Değişim Türleri 66
Örgütsel Değişim Tipolojileri 66
Ackerman'ın Değişim Tipolojisi 66
Nadler ve Tushman'ın Örgütsel Değişim Tipolojisi 69
Weick ve Quinn'in Değişim Tipolojisi 70
Stacey'nin Değişim Tipolojisi 71
Dawson'ın Örgütsel Değişim Tipolojisi 72
DiBella'nın Algısal Değişim Tipolojisi 73
Levy'nin Değişim Tipolojisi 74
Evrimci ve Devrimci Değişim 76
Kişi, Grup ve Örgüt Düzeyinde Değişim 77
Gerçekleştirilme Şekli Bakımından Değişim Türleri 78

Örgütsel Değişim Psikolojisi: Değişimin Beşeri Yönü 78
Bireysel Değişimin Yönetilmesi 83
Bireysel Değişim Yönetiminin Örgütsel Değişim Yönetimi ile Bütünleştirilmesi 85
Değişim Riski 86
Değişim Yönetiminde Risk Alanları 90
Değişim Riskinin Değerlendirilmesi 93
Değişim Riskinin Yönetilmesi 95

3 - DEĞİŞİM YÖNETİMİNİN KURAMSAL TEMELLERİ 97

GİRİŞ 97
Genel Değişim (Süreç) Kuramları 98
Yaşam Döngüsü Süreç Kuramı (Düzenlenmiş Değişim) 98
Teleolojik Süreç Kuramı (Amaçlı Değişim) 100
Diyalektik Kuram (Çatışmacı Değişim) 101
Evrim Kuramı (Rekabetçi Değişim) 102
Değişim Birimine (Düzeyine) Göre Değişim Kuramları 105
Bireysel Değişim Kuramları 106
Davranışsal Değişim Yaklaşımı (İnsanların davranışını nasıl değiştirebiliriz?) 107
Bilişsel Değişim Yaklaşımı (Değişim insanlar için nasıl çekici hâle getirilebilir ve insanlar istedikleri sonuçlara nasıl ulaşabilir?) 110
Psikodinamik Değişim Yaklaşımı (İnsanları harekete geçiren şey nedir?) 116
Humanistik Psikoloji Yaklaşımı (İnsanlar değişimden sağlayacakları yararları nasıl en yüksek düzeye çıkarırlar?) 117
Bireysel ve Örgütsel Değişime Gestalt Yaklaşımı 120
Grup Değişimi Kuramları 122
Alan Kuramı 122
Örgütsel Değişim Kuramları 124
Endüstri Devrimi ve Değişim 125
Klasik Örgüt Kuramı ve Değişim 125
Neo-Klasik (Davranışsal) Kuram ve Değişim 128
Modern Örgüt Kuramı ve Değişim 130
Sistem Kuramı 130
Rasyonel Adaptasyon Kuramları 132
Durumsalcı Kuram/Koşul Bağımlılık Kuramı 133
Kaynak Bağımlılığı Kuramı 136
Stratejik Seçim Kuramı 138
Popülasyon Ekolojisi Kuramı 138
Kurumsal/Kurumsallaşma Kuramı 140
Organik Adaptasyon Kuramı 141
Postmodern Örgüt Kuramı ve Değişim 143

4- DEĞİŞİM YÖNETİMİ YAKLAŞIMLARI 151

GİRİŞ 151
Örgütsel Değişimi Örgüt Unsurlarına Bağlayan Yaklaşımlar 152
Teknolojik Yaklaşım 152
Yapısal Yaklaşım 153
Hümanistik (Beşeri İlişkiler) veya Örgütsel Davranış Yaklaşımı 154
Politik/Politik Sistem Yaklaşımı 155
Kültürel Yaklaşım 156
Örgütsel Değişimi Sistem Düşüncesine Bağlayan Yaklaşımlar 159
Sosyo-Teknik Yaklaşım 159

Holistik ya da Sistemik Yaklaşım....160
Modern Kuram ve Sistemik Yaklaşım....160
Postmodern Kuram ve Sistemik Yaklaşım....162
Fiziksel (Hard) ve Sosyal (Soft) Sistem Yaklaşımları....166
Fiziksel Sistemler Yaklaşımı....166
Sosyal Sistemler Yaklaşımı....166
Beer ve Nohria'nın Kuram-E ve Kuram-O Yaklaşımları....170
Kuram-E Yaklaşımı....170
Kuram-O Yaklaşımı....170
Bütünleştirilmiş Kuram-E ve Kuram-O Yaklaşımı....172
Caluwé ve Vermaak'ın Değişim Yönetimi Yaklaşımları....172
Sarı Değişim Yaklaşımı (Yellow-print thinking)....172
Mavi Değişim Yaklaşımı (Blue-print thinking)....172
Kırmızı Değişim Yaklaşımı (Red-print thinking)....173
Yeşil Değişim Yaklaşımı (Green-print thinking)....173
Beyaz Değişim Yaklaşımı (White-print thinking)....173
Kerber ve Buono'nun Değişim Yönetimi Yaklaşımları....173
Yönlendirilen Değişim....174
Planlı Değişim....174
Yol Gösterici Değişim....174
Schumacher'ın Değişim Yönetimi Yaklaşımları....176
Değişim Süreci (Değişimin Gerçekleştirilme Şekli) Bakımından Değişim Yönetimi Yaklaşımları....177

5 - PLANLI DEĞİŞİM YÖNETİMİ YAKLAŞIMI 179
Planlı Değişim Kavramı , Özellikleri ve Varsayımları....179
Epistomolojik ve Ontolojik Dayanakları, Kuramsal Temelleri ve Değerleri....182
Planlı Değişim Yönetimi Yaklaşımı Türleri....185
Planlı Değişim Yönetimi Yaklaşımının Temel Unsurları....185
Planlı Değişim Türleri....187
Stratejik Değişim....188
Teknolojik Değişim....188
Ürün ve/veya Hizmetlerde Değişim....189
Yapısal Değişim....190
Kültürel (Davranışsal) Değişim....190
Planlı Değişim Modelleri....191
Planlı Değişim Süreç Modelleri....192
Kurt Lewin'in Üç Aşamalı Planlı Değişim Modeli....192
Beckhard ve Harris'in Değişim Formülü....198
Schein'ın Değişim Modeli....198
Kirkpatrick'in Değişim Süreci Modeli....200
Planlı Değişim Kapsam ya da Çerçeve Modelleri (Planlı Değişime Sistemik Yaklaşım)....201
Porras ve Silver'ın Planlı Değişim Modeli....202
Burke-Litwin'in Örgütsel Performans ve Değişim Modeli....204
Weisbord'un Altı Kutu Modeli....207
McKinsey'in 7S Çerçevesi....209
Nadler ve Tushman'ın Uyum Modeli....210
Tichy'nin TPC (Teknik, Politik, Kültürel) Çerçeve Modeli....213
Planlı Değişim Modellerinin Ortak Özellikleri ve Sorunları....215
Planlı Değişim Yaklaşımı ve Değişim Ajanı....216
Planlı Değişimde Değişim Ajanının Rolleri....218
Planlı Değişimde Değişim Ajanının İşlevleri ve Faaliyetleri....220
Planlı Değişimde Değişim Ajanının Sahip Olması Gereken Özellikler....220
Örgütsel Özellikler....220
Kişisel Özellikler....222
Planlı Değişim Yaklaşımı ve Değişim Müdahaleleri....226
Planlı Değişim Müdahaleleri....227

Planlı Değişim Yaklaşımı ve Etkili Müdahaleler 232
Etkili Müdahalelerin Tasarlanmasını Etkileyen Faktörler 232
Planlı Değişim Yaklaşımı ve Değişime Yatkınlık 235
Örgütsel Yatkınlığın Yaratılması ve Yönetilmesi 238
Planlı Değişim Yaklaşımının Başarısını Etkileyen Faktörler 244
Planlı Değişim Çabalarının Başarısını Etkileyen Başlıca "Örgütsel" Özellikler 245
Planlı Değişim Çabalarının Başarısını Etkileyen Başlıca "Danışman" Özellikleri 246
Planlı Değişimin Başarısını Etkileyen Başlıca "Çevresel" Özellikler 246
Planlı Değişimin Başarısını Etkileyen Diğer Faktörler 247
Planlı Değişim Yaklaşımına Yöneltilen Eleştiriler 248

6 - OLUŞTURMACI DEĞİŞİM YÖNETİMİ YAKLAŞIMI 251
Oluşturmacı (Organik-Dinamik-Rekabetçi) Değişim Kavramı, Özellikleri ve Varsayımları 251
Epistomolojik ve Ontolojik Dayanakları, Kuramsal Temelleri ve Değerleri 261
Oluşturmacı Değişim Metodolojisi 265
Oluşturmacı Değişim Modelleri 267
Stacey'in "Saf Oluşum" (Pure Emergence) Modeli 268
Nonaka'nın "Kışkırtılmış Oluşum" (Provoked Emergence) Modeli 269
Wheatley'in "Koşulsal Oluşum" (Conditional Emergence) Modeli 270
Burgelman'ın "Müzakereci Oluşum" (Negotiated Emergence) Modeli 271
Bouchard'ın Oluşturmacı Değişim Modelleri 272
Seyrek/Dağınık (Sporadic) Oluşum Modeli 272
Kontrollü (Controlled) Oluşum Modeli 273
Baskın (Dominant) Oluşum Modeli 274
Quinn'in İleri (Advanced) Değişim Kuramı 274
Dawson'un Süreçsel-İlerlemeci (Processual) Değişim Modeli 276
Pettigrew ve Whipp'in Bağlamsal (Contextualist) Değişim Modeli 279
Orlikowski ve Hofman'ın Doğaçlama (İmprovisational) Değişim Modeli 282
Oluşturmacı Değişim Yaklaşımı ve Değişim Ajanı 285
Oluşturmacı Değişimde Değişim Ajanının Rolleri, İşlevleri ve Faaliyetleri 286
Oluşturmacı Değişimde Değişim Ajanının Sahip Olması Gereken Özellikler 289
Oluşturmacı Değişim Yaklaşımı ve Değişim Müdahaleleri 291
Büyük Grup Müdahaleleri 293
Takdirkâr Soruşturma (Appreciative İnquiry) 296
Açık Alan Teknolojisi (Open Space Technology) 298
Arama Konferansı (Search Conference) 299
Geleceği Arama Konferansı (Future Search Conference) 300
Gerçek Zamanlı Stratejik Değişim (Real Time Strategic Change) 302
Deneme Çalışması (Workout) 303
Konferans Modeli (Conference Model) 303
Katılımcı Tasarım Atölyeleri (Participative Design Workshops) 303
Oluşturmacı Değişim Yaklaşımı ve Örgütsel Değişim Kapasitesi 304
Örgütsel Değişim Kapasitesi Kavramı ve Boyutları 304
Örgütsel Değişim Kapasitesinin Geliştirilmesi 313
Oluşturmacı Değişimin Yaklaşımının Başarısını Etkileyen Faktörler 319
Örgütsel Yapı 319
Örgüt Kültürü 322
Örgütsel Öğrenme 325
Yönetsel Davranış 327
Güç ve Siyaset 328
Oluşturmacı Değişim Yaklaşımına Yöneltilen Eleştiriler 329

7- DURUMSALCI DEĞİŞİM YÖNETİMİ YAKLAŞIMI 331

GİRİŞ 331
Değişim Yönetiminde Durumsalcı Yaklaşım ile İlgili Çalışmalar 332
Kuramsal Çalışmalar 332
Stuart-Kotzé'nin Durumsalcı Örgütsel Değişim Yaklaşımı 332
Thurley ve Wirdenius'un Değişim Stratejilerine Durumsalcı Yaklaşımı 335
Kotter ve Schelisinger'in Durumsalcı Değişim Stratejileri Yaklaşımı 337
Powell ve Posner'ın Uygun Değişim Stratejisini Seçme Modeli 338
Dunphy ve Stace'in Durumsalcı Örgütsel Değişim Stratejileri Modeli 341
Orlikowski ve Hofman'ın Doğaçlama Değişim Modeline Durumsalcı Yaklaşım 343
Kerber ve Buono'nun Durumsalcı Değişim Yönetimi Yaklaşımı 344
Burnes'ın Durumsalcı Değişim Yönetimi Yaklaşımı 346
Marshak'ın Durumsalcı Değişim Yaklaşımı 354
Hailey ve Balogun'un Değişim Kaleydoskopu 355
Görgül Çalışmalar 358
Planlı mı Yoksa Oluşturmacı Değişim Yaklaşımı mı?
(Makine mi yoksa bahçe mi?) 360

8- ÖRGÜTSEL DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ-Örgütsel Değişimi Kolaylaştıran ve/veya Zorlaştıran Faktörler 369

GİRİŞ 369
Demografik Özellikler ve Değişim 372
Örgütün Büyüklüğü 372
Örgütün Yaşı 375
Örgüt Türü 377
Kamu Örgütlerinde Değişim Yönetimi 377
Hizmet Örgütlerinde Değişim Yönetimi 385
Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde (KOBİ) Değişim Yönetimi 394
Örgüt Yapısı ve Değişim 405
Sosyolojik Bakış Açısına Göre Örgüt Yapısı-Örgütsel Değişim İlişkisi 405
Sosyal Psikolojik Yaklaşıma Göre Yapı-Örgütsel Değişim İlişkisi 409
Güç, Siyaset ve Değişim 410
Liderlik ve Değişim 426
İnsan Kaynakları Yönetimi ve Değişim 433
Örgüt Kültürü ve Değişim 443
Kültürün Örgütsel Değişim ve Değişim Yönetimindeki Yeri ve Önemi 443
Kültürün Çalışanların Değişime Yönelik Tutumlarına Etkisi 449
Kültür-Değişime Yatkınlık İlişkisi 451
Kültür-Örgütsel Değişim/Değişim Yönetimi Uyumu 454
Kültürel Değişim 464
Değişim Türü ve Değişim 467

9- DEĞİŞİM YÖNETİMİNDE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 471

GİRİŞ 471
Değişim Yönetiminde Ölçme ve Değerlendirmenin Yeri ve Önemi 471
Değişimin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi 474
Planlı Değişim Yaklaşımında Değerlendirme ve Ölçme 477
Planlı Değişim Yaklaşımında Değerlendirme Modelleri 477
Kirkpatrick'in Dört Düzeyli Değerlendirme Modeli 479
Holton'un Değerlendirme Modeli 480
Mantık (Logic) Değerlendirme Modeli 481

Dengeli Puan Tablosu (Balanced Score Card) 483
Altı Sigma....484
Planlı Değişim Yaklaşımında Değerlendirme Türleri....485
Toplamsal (Summative) Değerlendirme 485
Sonuç (Outcome) Değerlendirmesi....485
Etki (İmpact) Değerlendirmesi 486
Planlı Değişim Yaklaşımında Değişimin Ölçülmesi 486
Değişim Sonuçlarının (Outcomes) ya da Performans Göstergelerinin Belirlenmesi 487
Değişim Sonuçlarını Ölçme Teknik ve Yöntemlerinin Belirlenmesi....491
Oluşturmacı Değişim Yaklaşımında Değerlendirme ve Ölçme 497
Oluşturmacı Değişim Yaklaşımında Değerlendirme Modeli....502
Değişim Kuramı Modeli 502
Oluşturmacı Değişim Yaklaşımında Değerlendirme Türleri 505
Biçimlendirici (Formative) Değerlendirme 505
Süreç (Process)/Uygulama (İmplementation) Değerlendirmesi 506
Gelişimsel (Developmental) Değerlendirme....508
Diyaloğa Dayanan (Dialogic) Değerlendirme....510
Takdirkâr (Appreciative) Değerlendirme 512
Güçlendirici/Yetkilendirici (Empowerment) Değerlendirme....514
Oluşturmacı Değişim Yaklaşımında Değişimin Ölçülmesi 517
Değişim Sonuçları (Outcomes) ya da Performans Göstergeleri....517
Değerlendirme ve Ölçme Araçları ve Teknikleri....520
Doğru Değerlendirme ve Ölçme Yaklaşımı Seçimini Etkileyen Faktörler....523
Ölçme ve Değerlendirmede Karşılaşılan Engeller ve Zorluklar....526

10- DEĞİŞİM YÖNETİMİ VE ETİK 529

GİRİŞ 529
Planlı Değişimde Etik 530
Değişim Stratejileri ve Etik....533
Davranışı Değiştirme Araçları....534
Güçlendirme Yaklaşımı 536
Etiğe Dayalı Değişim Yönetimi Modeli....537
Siyaset-Etik İlişkisi ve Etiğin Değişim Yönetimine Etkisi 540
Değişim Sürecinde Etik Konuların Ortaya Çıkışı....541
Kültürel Değişim Sürecinde Etik Konuların Ortaya Çıkışı....541
Stratejik Değişim Sürecinde Etik Konuların Ortaya Çıkışı....545
Kurumsal Yönetim ve Risk Yönetimi Bakış Açılarından Etik Örgütsel Değişim 548
Kurumsal Yönetim ve Minimalist "Değişim Etiği"....549
Risk Yönetimi ve Minimalist "Değişim Etiği" 551
Etik Liderlik ve Değişim....553
Oluşturmacı Değişimde Etik 558

KAYNAKÇA..... 563

1
ETKİLİ DEĞİŞİM YÖNETİMİ

Sen dünyasın; o yüzden sen değişirsen dünya değişir.
Osho

DEĞİŞİM YÖNETİMİNİ ANLAMAK

Etkili değişim yönetimini anlamanın ve uygulamanın yolu öncelikle değişim yönetimi kavramını anlamak ve kavramaktır. Farklı bakış açılarını yansıtan çeşitlilik gösteren tanımlar zor ve karmaşık olan kavramın anlaşılmasında yetersiz kalmaktadır. Bu bakımdan bu bölümde değişim yönetimi kavramı çeşitli yönlerden incelenmeye çalışılacaktır. Önce, değişik bakış açılarına ve yaklaşımlara göre yapılan değişim yönetimi tanımları üzerinde durulacaktır. Daha sonra, sırasıyla, değişim yönetiminin örgüt geliştirmeden farklılıkları, bilim mi yoksa sanat mı olduğu, önemi ve amaçlarının yanı sıra son olarak da değişim yönetimi örgütsel etkililik ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Değişim Yönetimi Kavramı

Örgütsel değişim ve değişim yönetimi yazınlarının büyük kısmı değişimin *"kavramsal açıklık"* eksikliği olduğunu göstermektedir. Zira, altında yatan varsayımlar açık şekilde ifade edilmemekte, uygulandığı bağlamsal koşullar açık değildir ve bu yüzden de genellikle değişim kavramı tanımlanamamaktadır (Suddaby ve Foster, 2017). Bu nedenle eleştirmenler değişim yönetimi biliminin en büyük zayıflığının değişimin evrensel; ancak tanımlanmamış bir kavram (Pettigrew, Woodman ve Cameron, 2001) ve epistemolojik statüsünün incelenmemiş olduğunu (Quattrone ve Hopper, 2001, 404) belirtmektedirler. Bu nedenle, değişim yönetimi, değişim gibi tanımlanması güç bir kavram olduğu için yönetim yazınında yaygın olarak kullanılan, her yerde rastlanan bir konu (Stewart ve Kringas, 2003) ve örgütlerin, etkili şekilde uygulanması, izlenmesi, kontrol edilmesi ve yönetilmesi en geniş kapsamlı ve en zor görevlerinden biri olmuştur.

Ben-Eli'e göre, özellikle, ikinci derece değişimde (second-order change) değişimi başarılı şekilde yönetmeyi zorlaştıran birbiriyle karşılıklı ilişki içerisinde olan dört faktör

KAYNAKÇA

Aarnio, H. "Dialogic Evaluation and Feedback", www.evaluation.skillda.fi/dialogic.ppt.

Abdul Ghani, K., & Jayabalan, V. (2000). "Advanced Manufacturing Technology and Planned Organizational Change", *Journal of High Technology Management Research*, spring, 11(1), 1-18.

Adams, J., & Garbutt, A. (2008). "Participatory Monitoring and Evaluation In Practice – Lessons Learnt From Central Asia" (Praxis paper:21), www.intrac.org/data/files/resources/420/praxis-Paper-21-PME-in-Practice.pdf .

Adejeni, A.A., Osibanjo, O.A., & Abiodun, A.J. (2013). "Organizational Change and Human Resource Management Interventions: An Investigation of Nigerian Banking Industry", *Serbian Journal of Management,* 8(2), 1-16.

Afro Ant Conversation (2014). "Organizational Development vs. Organizational Change", http:// www.afroant.co.za/antpress/wp-content/uploads/2014/09/Afro-Ant-conversation_ DvsOCM_ Session Outcomes_Printable.pdf .

Agócs, C. (1997). "Institutionalized Resistance to Organizational Change: Denial, Inaction and Repression", *Journal of Business Ethics,* 16, 917-931.

Ahrne, G., & Papakostas, A. (2001). "Inertia and Innovation", Critical Management Studies Conference, Stream On Organizations and Change, 1-15, http://www.mngt.waikato.ac.nz / ejrot/cmsconference /2001/papers/change%20and%20organization/ .

Akgün, A. E., Lynn, G. S., & Byrne, J. C. (2003). "Organizational Learning: A Socio-Cognitive Framework", *Human Relations,* 56(7), 839-868.

Alas, R. (2007). "The Triangular Model for Dealing With Organizational Change", *Journal of Change Management,* 7(3-4), 255-271.

Alas, R. "Organizational Change From Learning Perspective", http://isma.info/uploads/files/108-organizational-change-from-learning-perspective.pdf. ,108- 114.

Alas, R., & Vadi, M. (2006). "The Employees' Attitudes and Their Connections With The Organizational Culture In The Process of Change In The Estonian Organizations", *Baltic Journal of Management*, 1(1), 49-66.

Alas, R., Allikmäe, T., & Varts, R. (2012). "Achieving Successful Organizational Change: The Role of Human Resource Management Practices", www.g-casa.com/conferences /manila/ papers /Alas.pdf , 1-8.

Alava, J. V. A. (1999). Organizational Change In The Union of Professional Engineers In Finland and The Union of Social Workers In Finland, Doctor in Philosophy at the University of Kentucky, Lexington-Kentucky.

Aldemir, M.C. (1985). Örgütler ve Yönetimi – Makro Bir Yaklaşım, Bilgehan Basımevi, İzmir.

Al-Haddad, S. (2014). Successful Organizational Chnage: Aligning Change Type With Methods, dissertation for the degree of Doctor of Philosophy, University of Central Florida, Orlando, Florida, http://stars.library.ucf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4015&context=etd.

Al-Haddad, S., & Kotnour, T. (2015). "Integrating The Organizational Change Literature: A Model for Successful Change", *Journal of Organizational Change Management*, 28/2, 234-262.

Ali, A.J. (1996). "Organizational Development In The Arab World", *Journal of Management Development,* 15(5), 4-21.

Alpugan, O., Demir, M. H., Oktav, M., & Üner, N. (1995). İşletme Ekonomisi ve Yönetimi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.

Alvesson, M. (2002). *Understanding Organizational Culture,* Sage Publications.

Alvesson, M., & Sveningsson, S. (2008). *Changing Organizational Culture – Cultural Change Work In Progress,* Routledge, Taylor&Francis Group.

Alzahmi, R.A., Rothwell, W.J., & Kim, W. (2013). "A Practical Evaluation Approach for OD Interventions", *International Journal of Research In Management, Economics and Commerce,* 3(3), 43-65.

Amis, J., Slack, T., & Hining, C.R. (2002). "Values and Organizational Change", *Journal of Applied Behavioral Science,* 38, 436-465.

Anderson, B. "Managing Complexity and Ethical Decision Making", http://www.ethical-leadership.co. uk/ complexity/.

Anderson, D. (2001). *Beyond Change Management: Advanced Strategies For Today's Transformational Leaders,* San Francisco, CA, USA, John Wiley&Sons, Inc.

Anderson, R.M., & Funnell, M.M. (2002). "Using Empowerment Approach to Help Patients Change Behavior", in *Practical Psychology for Diabetes Clinicians,* eds; B.J. Anderson ve R.R. Rubin, 2nd Edition, American Diabetes Association, 3-12.

Andreescu, F. "The HR Function and The Change Management Process: New Templates and Possible Lessons From Britain's National Mapping Agency", www.ufhrd.co.uk/.../the-hr-function-and-the-c...,

Antonellis, Jr., P.J. (2014). "How Politics and Ethics Can Affect Change Management", http://www.fireengineering.com/articles/print/volume-167/issue-6/features/how-politics-and-ethics-can-affect-change-management.html.

Appelbaum, S. H. (1997). "Socio-technical Systems Theory: An Intervention Strategy for Organizational Development", *Management Decision,* 35/6, 452-463.

Arena, M.J. (2009). "Understanding Large Group Intervention Processes: A Complexity Theory Perspective", *Organizational Development Journal,* 27(1), 49-65.

Argyris, C. (2000). "Intervention Theory and Method", in *Organization Development and Transformation,* Managing Effective Change, eds: W.L. French vd., Irwin McGraw-Hill, International Edition, 117-120.

Armenakis, A.A., & Bedeian, A.G. (1999). "Organizational Change: A Review of Thery and Research In The 1990s", *Journal of Management,* 25, 293-315.

Armenakis, A.A., & Harris, S.G. (2002). "Crafting A Change Message To Create Transformational Readiness", *Journal of Organizational Change Management,* 15/2, 169-183.

Armenakis, A.A., & Zmud, R.W. (1979). "Interpreting The Measurement of Change In Organizational Research", *Personnel Psychology,* 32, 709-723.

Armenakis, A.A., Harris, S.G., & Field, H.S. (1999). "Making Change Permanent: A Model For Institutionalizing Change Interventions", *Research In Organizational Change And Development,* 12, 97-128.

Armenakis, A.A., Harris, S.G., & Mossholder, K.W. (1993). "Creating Readiness For Organizational Change", *Human Relations,* 46/6, 681-703.

Auma, O.F. (2013). Evaluating Management of Strategic Change In Hiv-Research Laboratory At The Kenya Medical Research Institute/Centre of Disease Control And Prevention (Kemri/ CDC), Research Project, MBA, School of Business, University of Nairobi, erepository.uonbi. ac.ke/.../Odero_Evaluating %20Managem ..

Austin, J.R., & Bartunek, J.M. (2006). "Theories and Practices of Organization Development", in *Organization Development,* ed: J.V.Gallos, San Fransisco, CA: Jossey-Bass Publishers, 89-128.

Austin, M.J., & Claassen, J. (2008). "Impact of Organizational Change On Organizational Culture: Implications for Introducing Evidence-Based Practie", *Journal of Evidence-Based Social Work,* 5(1/2), 321-359.

Backer, T.E. (1995). "Assessing and Enhancing Readiness For Change: Implications For Technology Transfer", *National Institute On Drug Abuse Research Monograph Series (NIDA Research Monograph, 155),* eds: T.E. Backer, S.L.David, G. Saucy, 21-41.

Badham, R., Garrety, K., & Kirsch, C. (2001). "Humanistic Redesign and Technological Politics In Organizations", *Journal of Organizational Change Management,* 14(1), 50-63.

Baldridge, J. V. (1972). "Organizational Change: The Human Relations Perspective versus The Political Systems Pespective", *Educational Researcher,* 1(2), Feb.; 4-15.

Bamberger, M. (2012). Introduction to Mixed Methods In Impact Evaluation, InterAction –A United Voice for Global Change, The Rockefeller Foundation, www.interaction.org /sites/ defaoult/files /Mixed%20Methods%20in% 20Impact%20Evaluation% 20(English).pdf.

Bamberger, M. (2013). The Mixed Methods Approach to Evaluation – Social Impact, www. socialimpact. com /press.../MME613.pdf.

Bamberger, M., Rao, V., & Woolcook, M. (2010). "Using Mixed Methods In Monitoring and Evaluation- Experiences From International Development", Policy Research Working Paper:5245, The World Bank Development Research Group Poverty and Inequality Team, http://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/1813-9450-5245.

Bamford, D.R., Forrester, P.L. (2003). "Managing Planned and Emergent Change Within an Operations Management Environment", *International Journal of Operations&Production Management,* 23(5), 546-564.

Bandura, A. (1988). "Organizational Applications of Social Cognitive Theory", *Australian Journal of Management,* 13(2), 275-302.

Bandura, A. (1994). Self-Efficacy, In V.S. Ramachaudran (ed.), Encyclopedia of Human Behavior, 4, 71-81, Newyork: Academia Press, www.scirp.org/.../reference/ReferencesPapers.aspx?

Banham, H.C. (2005). Organizational Change In Small and Medium Sized Enterprises – A Regional Study, Doctor of Business Administration, Faculty of Business, University of Southern Queensland, www.eprints.usq.edu.au/663/1/Banham_02whole_DBAdissertationAugust2005.pdf.

Basberg, B. (1987). "Patents and The Measurement of Technological Change: A Survey of The Literature", *Research Policy,* 16, 131-141.

Bashir, J., & Afzal, S. (2008). "Ethics Based Model For Change Management", MPRA Munich Personal RePEc Archive, http://mpra.ub.uni-muenchen.de/65887/ .

Basu, C. **"**Top Organizational Change Risks", http://smallbusiness.chron.com/top-organizational-change-risks-30920.html.

Başaran, İ. E. (1992). *Eğitime Giriş,* 9.cu baskı, Kadıoğlu Matbaası, Ankara.

Bate, P., Khan, R., & Pye, A. (2000). "Towards A Culturally Sensitive Approach to Organization Structuring: Where Organization Design Meets Organization Development", *Organization Science,* 11(2), march-april, 197-211.

Bates, R. (2004). "A Critical Analysis of Evaluation Practice: The Kirkpatrick Model and Principle of Beneficence", *Evaluation and Planning,* 27, 341-347.

Baysal, A. C. (1987). "Öğrenme", *Davranış Bilimleri I-II,* eds: A.C. Baysal ve E. Tekarslan, İÜİF yayın no: 191, Bayrak Matbaacılık, İstanbul.

Becker, S.W. (1993). "TQM does Work: Ten Reasons Why Misguided Attemps Fail?", *Management Review,* may, 32-33.

Bedeian, A.G., Armenakis, A.A., & Gibson, R.W. (1980). "The Measurement and Control of Beta Change", *The Academy of Management Review,* 5(4), 561-566.

Beer, M., & Nohria, N. (2000). "Cracking The Code of Change", *Harvard Business Review,* May-June, 133-141.

Beer, M., Einstat, R.A., & Spector, B. (1990). "Why Change Programs Don't Produce Change?", *Harvard Business Review,* nov/dec, 158-166.

Ben-Eli, M.U. "Why Is Managing Change Difficult? Organizational Renewal and the Cybernetics of Effective Enterprise", www.sustainabilitylabs.org/assets/img/ManagingChange.pdf

Bennis, W.G., Benne, K.D., & Chin, R. (1985). *The Planning of Change,* Newyork:Holt, Rinehart and Winston.

Benson, J. K. (1977). "Organizations: A Dialectical View", *Administrative Science Quarterly,* 22(1), 1-21.

Berger, L.A. (1994). "Change Management", in *The Change Management Handbook – A Road Map to Corporate Transformation,* eds: L.Berger, M.J. Sikora, D.R. Berger, Irwin Professional Publishing, USA, 3-23.

Bloodgood, J.M. (2006). "The Influence of Organizational Size and Change In Financial Performance On The Extent of Organizational Change", *Strategic Change,* 15, 241-252.

Blunt, P. (1988). "Cultural Consequences for Organization Change In a Southern Asian State: Brunei", *Academy of Management Executive,* 2(3), 235-240.

Bond, B.J. (2013). "Strategies for Measuring Organization Change", www.smartpolicinginitiative.com/.. /SPI%20M....

Boonstra, J.J. (2004). "Introduction", in *Dynamics of Organizational Change and Learning,* edited by J.J.Boonstra, John Wiley & Sons, Ltd., 1-4.

Boonstra, J.J., & Gravenhorst, K.M.B. (1998). "Power Dynamics and Organizational Change: A Comparison of Perspectives", *European Journal of Work and Organizational Psychology,* 7(2), 97-120.

Borges, R.S.G. (2009). "Organizational Change Implementation and The Role of Human Resource Practices: A Brazilian Case Study", Brazilian Business Review, 6(3), 284-295, file:///C:/users/ASUS/Downloads/Borges_2009_Organizational-Change-implemen_7797%20(1).pdf.

Bouchard, V. (2005). "Models of Emergence In Business Firms", working paper, presented at the 21st EGOS Colloquium, Berlin, Junu 30- July 3, 205, www.em-lyon.com

Boyd, N.M., & Bright, D.S. (2007). "Appreciative Inquiry as a Mode of Action Research for Community Psychology", *Journal of Community Psychology,* 35(8), 1019-1036.

Bracker, J. (1980). "The Historical Development of The Strategic Management Concept", *Academy of Management Review,* 5(2), 219-224.

Branch, K. M. (2002). Change Management, working paper.

Bratton, D.A. (2001). Best Practices: Strategic Human Resource Management, Carswell, A Thompson Company, www.bdconsultants.com/human_resources_strategic_change.pdf.

Brazier, A. (2006). "Managing The Risks of Change", Symposium Series No: 151, https://www.icheme. org/.../~/.../XIX-Paper-09.pdf .

Breu, K. (2001). "The Role and Relevance of Management Cultures In The Organizational Transformation Process", *International Studies of Management & Organization,* 31(2), summer, 28-47.

Bridges, W. (1980). *Managing Transitions,* Addison-Wesley.

Bridges, W. (1991). *Managing Transitions: Making The Most of Change,* Addison-Wesley.

Bright, D.S., & Godwin, L.N. (2010). "Encouraging Social Innovation In Global Organizations: Integrated Planned and Emergent Approaches", *Journal of Asia-Pasific Business,* 11, 179-196.

Brimmer, S.E. (2007). "The Role of Ethics In 21st Century Organizations", Leadership Advance Online– Issue XI, Fall, http://www.regent.edu/acad /global/publications/lao/issue_11 /pdf/ brimmer. pdf .

Brooks, I., & Bate, P. (2001). "The Problems of Effecting Change Within The British Sivil Service: A Cultural Perspective", *British Journal of Management,* 5, 177-190.

Brown, G. (2002). Why Change a Good Thing? The Liability of Inertia, University of British Colombia, ink.library.smu.edu.sg › ... › LKCSB_RESEARCH › 2442

Brown, M.E., & Treviño, L.K. (2006). "Ethical Leadership: A Review and Future Directions", *The Leadership Quarterly,* 17, 595-616.

Brown, M.E., Treviño, L.K., & Harrison, D.A. (2005). "Ethical Leadership: A Social Learning Perspective For Construct Development and Testing", *Organizational Begavior and Human Decision Processes,* 97(2), 117-134.

Bruch, H., & Sattelberger, T. (2001). "The Turnaround at Lufthansa: Learning from Change Process", *Journal of Change Management,* 1(4), 344-363.

Bruhn, J.G. (2004). "Leaders Who Create Change and Those Who Manage It-How Leaders Limit Success", *The Health Care Manager,* 23(2), 132-140.

Bryant, D. (1989). "Action Research and Planned Change", In *Managing Organizational Change,* ed: R. McLennan, Prentice-Hall International, Inc., USA, 146-147.

Buelens, M., & Devos, G. (2004). "Art and Wisdom In Choosing Change Strategies: A Critical Reflection", in *Dynamics of Organizational Change and Learning,* edited by J.J.Boonstra, John Wiley & Sons, Ltd.,85-95.

Buono, A.F., & Kerber, K.W. (2008). "The Challenge of Organizational Change: Enhancing Organizational Change Capacity", *Revue Sciences de Gestion,* 65, 99-118.

Buono, A.F., & Kerber, K.W. (2009). "The Changing Paradigms of Consulting: Adjusting to Fast-Paced World", *4th Internetional Conference on Management Consulting,* Viene, Austria, June.

Buono, A.F., & Kerber, K.W. (2010). "Intervention and Organizational Change: Building Organizational Change Capacity", *EBS Review,* 27, 9-21.

Burke, W. W. (2002). *Organization Change, Theory and Practice,* Sage Publications, USA.

Burke, W.W., & Litwin, G. H. (1992). "A Causal Model of Organizational Performance and Change", *Journal of Management,* sep., 18(3), 523-545.

Burnes, B. & Cooke, B. (2102). "The Past, Present and Future of Organization Development: Taking The Long View", *Human Relations,* 65(1), 1395-1429.

Burnes, B. (1996). "No Such Thing as .....A " One Best Way" To Manage Organizational Change", *Management Decision,* 34(10), 11-18.

Burnes, B. (1997). "Organizational Choice and Organizational Change", *Management Decision,* 35/10, 753-759.

Burnes, B. (2000. *Managing Change: A Strategic Approach To Organizational Dynamics,* Third edition, Prentice Hall.

Burnes, B. (2004). *Managing Change: A Strategic Approach To Organizational Dynamics,* Fourth edition, Pearson Education Limited.

Burnes, B. (2004a). "Emergent Change and Planned Change- Competitors or Allies) – The Case of XYZ Construction", *International Journal of Operations&Production Management,* 24(9), 886-902.

Burnes, B. (2004b). "Kurt Lewin and Comlexity Theories: Back to the Future?", *Journal of Change Management,* 4(4), 309-325.

Burnes, B. (2004c). "Kurt Lewin and The Planned Approach To Change: A Re-appraisal", *Journal of Management Studies,* 41(6), 977-1002.

Burnes, B. (2005). "Complexity Theories and Organizational Change", *International Journal of Management Reviews,* 7(2), 73-90.

Burnes, B. (2009). "Reflections: Ethics and Organizational Change – Time for a Return to Lewinian Values", *Journal of Change Management,* 9(4), 359-381.

Burnes, B., & Jackson, P. (2011). "Success and failure in organizational change: An exploration of the role of values,", *Journal of Change Management,* 11 (2), 133-162.

Burnes, B., & By, R.T. (2012). "Leadership and Change: The Case For Greater Ethical Clarity", *Journal of Business Ethics,* 108, 239-252.

Burnes, B., Cooper, C., & West, P. (2003). "Organizational Learning: The New Management Paradigm?", *Management Decision,* 41/5, 452-464.

Bush, G.R. (2013). "Dialogic OD: A Theory of Practice", *OD Practitioner,* 45(1), 11-17.

Bush, G.R., & Marshak, R.J. (2013). "Dialogic Organization Development", *The NTL Handbook of Organization Development,* eds: Jones, B. ve Brazzel, M., second edition, 1-14.

Buss, R. J. (2009). Relationship capital and the dark side of change management, PhD thesis, Southern Cross University, Lismore, NSW, epubs.scu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1167& context=theses

Bussell, S.L. (2010). Coping With Organizational Change: A Multidimensional Perspective, degree of Master of Arts In teh Department of Communication Studies, Indiana University, http://scholarworks. iupui.edu/.../organizational%20change...

Butler, J., Scott, F., & Edwards, J. (2002). "Evaluating Organizational Change: The Role of Ontology and Epistomology", *Tamara: Journal of Critical Postmodern Organization,* 2(2), 55-67.

By, R.T. (2005). "Organizational Change Management: A Critical Review", *Journal of Change Management,* 5(4), 369-380.

By, R.T., Burnes, B., & Oswick, C. (2012). "Change Management: Leadership, Values and Ethics", *Journal of Change Management,* 12(1), march, 1-5.

By, T, R., & Dale, C. (2008). "The Successful Management of Organizational Change In Tourism SMEs: Initial Findings In UK Visitor Attractions", *International Journal of Tourism Research,* 10, 305-313.

Cabrera, A., Cabrera, E.F., & Barajas, S. (2001). "The Key Role of Organizational Culture In a Multi-System View of Technology-Driven Change", *International Journal of Information Management,* 21(3), 245-261.

Calder, A.M. (2013). Organızatıonal Change: Models for Successfully Implementıng Change, Honors ın Unıversıty Studıes wıth Departmental Honors in Human Resource Management in the Department of Management, Utah State Unıversıty, Logan, UT, digitalcommons.usu.edu/honors/144/

Caldwell, R. (2001). "Champions, Adapters, Consultants and Synergists: The New Change Agents in HRM", *Human Resource Management Journal,* 11(3), 39-52.

Caldwell, R. (2006). *Agency and Change: Rethinking Change Agency In Organizations,* Routledge, Taylor&Francis Group.

Cameron, E. (2004). *Making Sense of Change Management: A Complete Guide To The Models, Tools and Technics of Organizational Change,* London, GBR: Kogan Page, Limited.

Cameron, K. (2003). " Ethics, Virtuousness, and Constant Change", in *The Ethical Challenge: How to Lead with Unyielding Integrity,* eds: N.M. Tichy ve A.R.McGill, first edition, 185-194, San Francisco: Jossey Bass. webuser.bus.umich.edu/.../ETHICS,%20VIRTUOUSNESS%.

Cameron, K. (2006). "Good or Not Bad: Standarts and Ethics In Managing Change", *Academy of Management, Learning & Education,* 5(3), 317-323.

Campbell, N. Human Development: Perspectives On Human Change.

Campbell, R.J. (2008). "Change Management In Health Care", *The Health Care Manager*, 27(1), 23-39.

Cao, G., & McHugh, M. (2005). "A Systemic View of Change Management and Its Conceptual Underpinnings", *Systemic Practice and Action Research,* 18(5), 475-490.

Cao, G., Clarke, S., & Lehaney, B. (2000). "A Systemic View of Organizational Change and TQM", *The TQM Magazine,* 12(3), 186-193.

Cao, G., Clarke, S., &Lehaney, B. (2003). "Diversity Management In Organizational Change: Towards a Systemic Framework", *Systems Research and Behavioral Science,* 20, 231-242.

Carnall, C.A. (1995). *Managing Change in Organizations,* Prentice Hall International Ltd., second edition,

Carnall, C.A. (2004). "Change Architecture: Designing and Organizing The Process of Change", in *Dynamics of Organizational Change and Learning,* edited by J.J.Boonstra, John Wiley & Sons, Ltd., 101-113.

Carter, S.M., Cribb, A., & Allegrante, J.P. (2012). "How to Think about Health Promotion Ethics", *Public Health Reviews,* 34(1), 1-24.

Cawsey, T.F., Deszca, G., & Ingols, C. (2012). *Organizational Change- An Action-Oriented Toolkit,* second edition, Sage Publications, Inc.,

Chakrabarty, A., & Chuan, T.K. (2009). "An Exploratory Qualitative and Quantitative Analysis of Six Sigma In Service Organizations In Singapore", *Management Research News,* 32(7), 614-632.

Chandan, D.N., & Harish, D.N. (2015). "Change Management Perspectives in Steel Industry", *Indian Journal of Research,* 4(3), 6-7.

Chang, F.S., & Wiebe, H.A. (1996). "The Ideal Culture Profile for Total Quality Management: A Competing Values Perspectives", *Engineer Management Journal,* 8(2), June.

Change Management – 2003/2008 Significance, Strategies, Trends. www.mx.capgemini.com / resource-file-access/resource/pdf/ Change_ Management.pdf.

Change Management and Implementation Guide (2011). On Course Safety, www.fs.fed.us/.../ Change%20 Management%20and%20Impl...

Change Management Risk Assessment. http://www.strategies-for-managing-change.com/change-management-risk-assessment.html.

Change Management and Risk Management-concept note : Modernisation Committee on Organisational Frameworks and Evaluation. (Prepared by ISTAT): www1.unece.org/... / Change %20Risk%20Management%20-...

Chapa, K., & Gonzalez K. (2010). "Performance Measurement: Organizational Changes and Outcomes Monitoring", 2010 Library Assessment Conference, www.libraryassessment.org / bm~doc/chapa_kay.pdf .

Checkland, P. (1985a). "From Optimizing to Learning: A Development of Systems Thinking for 1990s", *Journal of The Operational Research Society,* 36(9), 757-767.

Checkland, P. (1985b). "Achieving Desirable and Feasible Change: An Application of Soft Systems Methodology", *Journal of The Operational Research Society,* 36(9), 821-831.

Checkland, P. (2000). "Soft Systems Methodology: A Thirty Year Retrospectivea", *Systems Research and Behavioral Science,* 17, 811-858.

Checkland, P., & Poulter, J. (2010). Soft Systems Methodology, in *Systems Approaches to Managing Change: A Practical Guide,* eds: M.Reynolds & S. Holwell, Springer, London, 191-242.

Chen, C., Yu, C., & Chang, H. (2006). "ERA Model: A Customer-Oriented Organizational Change Model for Public Service", *Total Quality Management,* 17/10, 1301-1322.

Chepkorir, J. (2013). Factors Affecting Management of Change In The Road Agencies In Kenya, Degree of Master of Business Administration, School of Business University of Nairobi, erepository.uonbi.ac.ke/... /Factors%20Affecting%20Manage...

Cheung-Judge, M.Y. (2001). "The Self as an Instrument- A Cornerstone for The Future of OD", *OD Practitioner,* 33/3, 11-16.

Cicmil, S. (1999). "Implementing Organizational Change Projects: Impediments and Gaps", *Strategic Change,* march-april, 8, 119-129.

Cilliers, P. (1998). *Complexity and Postmodernism: Understanding Complex Systems,* Routledge, London.

Cilliers, P. (2000). "What Can We Learn From a Theory of Complexity?", *Emergence,* 2(1), 23-33.

Cinite, I., (2006). Measurement of Perceived Organizational Readiness For Change and Emplyoyees' Attitudes Toward Change In The Public Sector, Ph.D.in Management, Eric Sprott School of Business Carleton University, Ottowa, Ontario. https://curve.carleton.ca/system /files/etd/ ecedaea9-2945-417c-b821-d006c76407d0/etd_pdf/d2

Clement, P. (1997). The Role of Technical, Political and Cultural Dynamics In Strategic Organizational Change: A Case Study of A Community Hospital In Connecticut, Doctoral Dissertation In Management Systems, University of New Haven Graduate School, West Haven, Connecticut.

Clement, R.W. (1994). "Culture, Leadership, and Power: The Keys To Organizational Change", *Business Horizons,* Jan/Feb, 37(1), 33-39.

Cobb, A.T. (1985). "Political Diagnosis: Applications In Organizational Development", *Academy of Management Review,* 11(3), 482-496.

Cockerill, R., & Charles, L.L. (1998). "A Framework For Evaluating Organizational Change In Health-Care Agencies and Facilities", *The Canadian Journal of Program Evaluation,* 13(1), 138-152.

Coghlan, A.T., Preskill, H., & Catsambas, T.T. (2003). "An Overview of Appreciative Inquiry In Evaluation", *New Directions For Evaluation,* 100, winter, 5-22.

Connor, P. E., & Lake, L.K. (1988). *Managing Organizational Change,* Praeger Publishers, USA.

Cooke, B. (1999). "Wrinting The Left Out of Management Theory: The Historiography of the Change Management", *Organization,* 6(1), 81-105.

Cooperrider, D.L., & Sekerke, L.E. (2006). Toward a Theory of Positive Organizational Change, In *Organization Development,* ed: J.V.Gallos, A Jossey-Bass Reader, 223-238.

Coram, R., & Burnes, B.(2001). "Managing Organizational Change In The Public Sector: Lessons From The Privatisation of The Property Service Agency", *The International Journal of Public Sector Management,* 14/2, 94-110.

Cox, P.J., Keener, D., Woodard, T.L., & Wandersman, A. (2009). Evaluation For Improvement – *A Seven-Step Approach For Violence Prevention Organizations,* Craft, C.A. (eds), Atlanta (GA): Centers For Disease Control and Prevention.

Creasey, T., Jamieson, D.W., Rothwell, W.J., & Severini, G. (2015). Exploring The Relationship Between Organization Development and Change Management – Leading Transformation and Change, *In Practicing Organization Development,* Rothwell vd. (eds), fourth edition, 330-337, https://gails everini. files.wordpress.com/2015/10/exploring-the-relationship-between-od-and-cm-watermark, pdf.

Cummings, T.G. (2004). "Organization Development and Change-Foundations and Applications", in *Dynamics of Organizational Change and Learning,* ed.; J.J. Boonstra, John Wiley&Sons, Ltd.,25-42.

Cummings, T.G., & Huse, E.F. (1989). *Organization Development and Change,* 4th edition, West Publishing Company.

Cummings, T.G., & Worley, C.G. (2001). *Organization Development & Change,* 7th edition., Thompson/South Western College Publisihing, USA.

Cummings, T.G., & Worley, C.G. (2005). *Organization Development & Change,* International Student Edition, 8th edition., Thompson/South Western.

Cummings, T.G., & Worley, C.G. (2009). *Organization Development & Change,* 9e, South-Western, Cengace Learning.

Cunha, M.P., & Cunha, J.V. (2003a). "Organizational Improvisation and Change: Two Synthesis and Filled Gap", *Journal of Organizational Change Management,* 16/2, 169-185.

Cunha, M.P., & Cunha, R.C. (2003b). "The Interplay of Planned and Emergent Change In Cuba", *International Business Review,* 12, 445-459.

Çelebioğlu, F. (1982). *Davranış Açısından Örgütsel Değişim,* Evrim Ofset Matbaacılık, İstanbul.

D'Ortenzio, C. (2012). Understanding Change and Change Management Processes: A Case Study, Doctor of Philosophy at the University of Canberra, Australia. https://www.google.com.tr / search?num= 100&source=hp&ei=mFe3WqHwJMrLsAGyhLH4Bg&q=D'Ortenzio%2

Daft, R. L. (1995). *Organization Theory and Design,* fifth edition, West Publishing Company, USA.

Daft, R. L. (2000). *Management*, fifth edition, The Dryden Press, USA.

Daft, R.L. (2000). Organization Theory and Design, http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache: PxyFReFOT5YJ:blue.utb.edu/daboud/mana4362…/ch01.ppt,

Daft, R.L. (2011). *Organization Theory and Design* (summary), www.stress.utwente.nl /modules/ databank /upload/organization%20Theoryand%20Design%202011Summary.pdf.

Davies, T.S. (1998). Managerial and Organizational Equity Characteristics As Determinants of Organizational Change, Doctor of Philosophy, Claremont Graduate University and San Diego State University.

Davis, K. (1984). *İşletmede İnsan Davranışı-Örgütsel Davranış*, Beşinci basıdan çev: K. Tosun vd., ikinci baskı, İİE yayın no: 57, Venüs Ofset, İstanbul.

Davis, M.K. (1998). "Change Management: Not Your Father's OD", 1998 ODN Annual Conference, www.odnetwork.org/confgallery/notyourfathersod.html .

Davis, T. R.V., & Luthans, F. (1980). "A Social Learning Approach to Organizational Behavior", *The Academy of Management Review,* 5(2), 281-290.

Dawson, P. (1996). "Beyond Conventional Change Models: A Processual Perspective", *Asia Pacific Journal of Human Resources,* 34(2), 57-70.

Dawson, P. (2002). *Understanding Organizational Change: The Contemporary Experience of People At Work,* Sage Publications, GBR.

Dawson, P. (2005). "Changing Manufacturing Practices: An Appraisal of The Processual Approach", Faculty of Commers- Papers, http://ro.uow.edu.au/commpapers/214

Dawson, P. (2006). Change Management, In The Balckwell Encyclopedia of Sociology, eds; G.Ritzer, U.K. Blackwell Publishing, 427-431. http://philosociology.com/UPLOADS/_PHILOSOCIOLOGY.ir_ Blackwell%20Encyclopedia%20of%20Sociology_George%20Ritzer.pd.

Dawson, P. (2008). "People and Process: Making Sense of Change Management", Faculty of Commers- Papers, http://ro.uow.edu.au/commpapers/502.

Dawson, P., & Gunson, N. (2002). "Technology and The Politics of Change at Work: The Case of Dalebake Bakeries", *New Technology, Work and Employment,* 17(1), 35-45.

De Caluwe, L., & Vermaak, H.(2004). "Change Paradigms: An Overview", *Organization Development Journal,* 2004:22/4, 9-18.

De Caluwé, L.;.Vermaak, H. (2003). *Learning to Change- A Guide For Organizational Change Agents,* Sage Publications, USA.

De Jager, P. (2001). "Resistance to Change: A New View of An Old Problem", *The Futurist,* may-june, 35/3, 24-27.

Decker, P., Durand, R., Mayfield, C.O., McCormack, C., Skinner, D., & Perdue, G. (2012). "Predıctıng Implementatıon Faılure In Organızatıon Change", *Journal of Organizational Culture, Communication and Conflict,* 16(2), 29-49.

Demers, C. (2007). *Organizational Change Theories – A Synthesis,* Sage Publications, USA.

Denhardt, R.B., Denhardt, J.V. & Aristigueta, M.P. (2015). *Managing Human Behavior In Public and Nonprofit Organizations*, 4th edition, http://books.google.com.tr/books?isbn..

Dent, E.B. (1999). "Complexity Science: a Worlview Shift", *Emergence,* 1/4 , 5-19.

Dent, E.B. (2003). "The Complexity Science Organizational Development Practitioner", *Organization Development,* 21(2), 82-86.

Dent, E.B., & Goldberg, S.G. (1999). "Challenging Resistance To Change", *Journal of Applied Behavioral Science,* 35/1, 25-41.

Designs for Dialogue. www.radcliffehealth.com/sites/radcliffehealth.com /files/books / samplechapter/7602 /08_chap8-39c6968rd2.pdf.

Developing a Theory of Change- A Framework for Accountability and Learning for Social Change, A Keystone Guide. http://www.wi.wur.nl/files/docs/ppme/KeystoneTool-DevelopingaTheoryofChange.pdf.

Devi, R.V., & Charan, S.S. (2013). "Conceptual Model for Effective Change Management", *International Journal of Engineering, Business and Enterprise Applications,* 5(1), June-August,91-94.

Dıalogıc evaluatıon of the lifelong learnıng week. Financial Agreement Number: 100924-CP-1-2002-1-SI-GRUNDTVIG –G1, Widening and Strengthening the European Dimension of the LLW movement, http://www.llw5.org/reports/Dialogic_evaluation_of_LLW.pdf.

Diamond, M. (2017). Employee Behavior Change Management Programs for Information Governance, http://www.acc.com/legalresources/quickcounsel/employee-behavior-change-management.cfm.

DiBella, A.J. (1996). "Culture and Planned Change In An International Organization: A Multi-Level Predicament", *The International Journal of Organizational Analysis,* 4(4), october, 352-372.

DiBella, A.J. (2007). "Critical Perceptions of Organizational Change", *Journal of Change Management,* 7(3-4), 231-242.

Dievernich, F.E.P., Tokarski, K.O., & Gong, J. (2015). *Change Management and the Human Factor- Advances, Challenges and Contradictions In Organizational Development,* Springer International Publishing.

Doherty, T., & Horne, T. (2001). Managing Public Services: Implementing Changes, Florence, KY USA, Routledge, http://site.ebrary.com/lib/deulirary/Doc?id=10016880&page=1.

Dolan, S.L., Garcia, S., Diegoli, S., & Auerbach, A. "Organizational Values as "Attractors of Chaos": An Emerging Cultural Change to Manage Organizational Complexitiy" http:// repositori.upf.edu/bitstream /handle/10230/512/485.pdf?sequence=1.

Dooley, K.J. (1997). "A Complex Adaptive Systems Models of Organization Change", *Nonlinear Dynamics, Psychology and Life Sciences,* 1/1, 69-97.

Doorewaard, H., & Benshop,Y. (2003). "HRM and Organizational Change: An Emotional Endeavor", *Journal of Organizational Change Management,* 16(3), 272-286.

Doppler, K. (2004). "Managing Change Sucessfully: Core Questions, Issues, and Strategies", in *Dynamics of Organizational Change and Learning,* edited by J.J.Boonstra, John Wiley & Sons, Ltd., 115-132.

Dore, R., & Thomas, B.(2004). "The Yin and Yang of Change" , *Mt Eliza Business Review,* Winter-Spring, 7(1), 45-55.

Doyle, M. (2002). "From Change Novice to Change Expert: Issues of Learning, Development and Support", *Personel Review,* 4, 465-481.

Dozois, E., Langlois, M.& Blanchet-Cohen, N. (2010). A Practitioner's Guide to Developmental Evaluation, The J.W. McConnell Family Foundation and the International Institute for Child Rights and Development, http://www.vibrantcanada.ca/files/development evaluation_201_en.pdf .

Druhl, K., J., & Langstaff, N. M. (2001). "Toward a Synthesis of the Classical and Quantum Paradigms- Vedic Science as a Holistic Approach to Organizational Change", *Journal of Organizational Change Management,* 14/4, 379-407.

Dufour, Y., & Lamothe, L. (2000). Managing New Public Management Change To Revitalizing Public Health Care Systems In Quebec (Canada), IPMN Conference Papers, Sydney- Australia; file://C:\WİNDOWS\Desktop\THE%20STRUGGLE%20BETWEEN%20CHANGE%.

Dumit, N.Y. (2012). Diagnostic / Formative / Summative Assessment, www.aub.edu.lb/ctl / Documents/CLO%20summer%202012/Diagnostic%20formative%20summative%20asstt.pdf.

Dunham, R.B. (2010). Organizational Change, https://googlegroups.com/.../01_change%20in.. .

Dunphy, D., & Stace, D. (1988). "Transformational and Coercive Strategies for Planned Organizational Change: Beyond The O.D. Model", *Organization Studies,* 9(3), 317-334.

Dunphy, D., & Stace, D. (1993). "The Strategic Management of Corporate Change", *Human Relations,* 46(8), 905-920.

Durand, M.N., & Kuukkanen, S.K. (2005). Change Process During a CRM System Implementation – The Journey of a CRM System at Volvo Truck Corporation, Graduate Business School, School of Economics and Commercial Law, Göteborg University, http://gupea.ub.gu.se/bitstream /2077/2272/1/gbs_thesis_17.pdf.

Dülger, M. (2009). "Human Side of Change: A Conceptual Model", 24-26 June Oxford Business&Economics Conference, St. Hugh's College, Oxford University, Oxford UK., http://www. gcbe. us/2009_OBEC/data/Meral%20Dulger.doc

Eales-White, R. (1993). "The Dimensions and Dilemma of Change", *Industrial and Commercial Training,* 25/9, 28-26.

Eby, L.T., Adams, D.M., Russell, J.E.A., & Gaby, S.H. (2000). "Perceptions of Organizational Readiness For Change: Factors Related to Employees' Reactions To The Implementation of Team-Based Selling", *Human Relations,* 53/3, 419-441.

Eisenbach, R., Watson, K., & Pillai, R. (1999). "Transformational Leadership In The Context of Organizational Change", *Journal of Organizational Change Management,* 12(2), 80-88.

Eoyang, G.H., & Berkas, T.H. (1998). **"**Evaluation In a Complex Adaptive System", April 30, www.plexusinstitiute.org/resource/.../evalincas.pdf .

Erdoğan, İ. (2003). *Pozitivist Metodoloji Bilimsel Araştırma Tasarımı İstatistiksel Yöntemler, Analiz ve Yorum,* Pozitif Matbaacılık, Ankara.

Esain, A., Williams, S., &Massey, L. (2008). "Combining Planned and Emergent Change In a Healthcare Lean Transformation", *Public Money&Management,* Feb., 21-26.

Evaluation for Organizational Learning: Basic Concepts and Practical Tools (2010). www.lfagroup.com/.../Evaluation_Handbook_9_23_11_v2.pdf .

Evaluation: Monitoring, Outcome and Impact. http://www.endvawnow.org/en/articles/340-evaluation-monitoring-outcome-and-impact.html.

Fagenson-Eland, E., Ensher, E.A., & Burke, W.W. (2004). "Organization Development and Change Interventions- A Seven-Nation Comparison", *The Journal of Applied Behavioral Science,* 40(4), 432-464.

Farazmand, A. (2003). "Chaos and Transformation Theories: A Theoretical Analysis With Implications For Organization Theory and Public Management", *Public Organization Review,* Dec., 3-4, 339-372.

Farias, G., & Johnson, H. (2000). "Organizational Development and Change Management – Setting The Record Straight", *The Journal of Applied Behavioral Science,* 36(3), 376-379.

Federici, T. (2009). "Factors Influencing ERP Outcomes In SMEs: A Post-Introduction Assessment", *Journal of Enterprise Information Management,* 22(1/2), 81-98.

Fedor, D.B., & Ferris, G.R. (1981). "Integrating OB Mod with Cognitive Approaches to Motivation", *The Academy of Management Review*, 6 (1), 115-125.

Fernandez, S., & Rainey, H. G. (2006). "Managing Successful Organizational Change In The Public Sector: An Agenda For Research and Practice", *Public Administration Review,* march/april-66(2), 1-25.

Fetterman, D. (2010). "Empowerment Evaluation: Collaboration, Action Research and a Case Example", http://www.preval.org/files/Fetterman.pdf.

Fetterman, D.M. (1999). "Reflections On Empowerment Evaluation: Learning From Experience", *The Canadian Journal of Program Evaluation,* special issue, 5-37.

Fetterman, D.M. (2000). "Steps of Empowerment Evaluation: From California to Cape Town", In *Evaluation Models,* Stufflebeam, D.L. vd., (eds), Kluwer Academic Publishers. Boston, 395-408.

Fetterman, D.M. (2002). "Empowerment Evaluation: Building Communities of Practice And a Culture of Learning", *American Journal of Community Psychology,* 30(1), 89-102.

Fidan, N., & Erden, M. (1986). *Eğitim Bilimine Giriş,* Kadıoğlu Matbaası, Ankara.

Fitzgerald, L. A. (2002). "Chaos: The Lens That Transcends", *Journal of Organizational Change Management,* 15(4), 339-358.

Fitzgerald, L. A., & van Eijnatten, F.M. (2002). "Reflections: Chaos In Organizational Change", Journal of Organizational Change Management, 15(4), 402-411.

Flamholtz, E., & Randle, Y. (2008). *Leading Strategic Change: Bridging Theory and Practice,* Cambridge University Press.

Fleck, C., Harrison, R., & Saunders, M. "Emergent Change: a co-creative approach", www.collectivewisdominitiative.org/.../e07-02.

Ford, J.D., & Ford, L.W. (1995). "The Role of Conversations In Producing Intentional Change In Organizations", *Academy Management Review,* 20(3), 541-570.

Formative Evaluation: Evaluating Socio Economic Development Sourcebook 2: Methods & Technics, www.idemployee.id.tue.nl/.../sb2_formative_e...

Formative v.s. Summative Evaluation (2008). https://www.csn.edu/PDFFiles/academics / Resource%20Development%20and%20Assessment/Assessment/Summative_vs_%20 FormativeEvaluation.pdf.

Fountain, J. E. "Challenges to Organizational Change: Facilitating and Inhibiting Information-Based Redesign of Public Organizations", http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/fountain.pdf.

Fowler, C.M., & Maes, J. D. (1998). "O.D. and TQM In The Public Sector: Intervention In an INS Facility", *Organization Development Journal,* spring, 16(1), 59-63.

Francis, H. (2003). "HRM and The Beginnings of Organizational Change", *Journal of Organizational Change Management,* 16(3), 309-327.

French, W.L., & Bell, Jr, C. H. (1990). *Organization Development: Behavioral Science Interventions For Organization Improvement,* Fourth edition, Prentice-Hall, Inc., USA, 98-111.

Frohman, M.A., Sashkin, M., & Kavanagh, M. J. (1989). "Action Research as Applied to Organization Development", In *Managing Organizational Change,* ed: R. McLennan, Prentice-Hall International, Inc., USA, 153-154.

Frohman, M.A., Sashkin, M., & Kavanagh, M. J. (1989). "Phases In Action-Research OD", In *Managing Organizational Change,* ed: R. McLennan, Prentice-Hall International, Inc., USA, 155-160.

Fusch, G. E. (1997). "Organizational Change From Scientific Management to the Learning Organization-Implications For Network Systems", https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED417329.pdf

Galpin, T.J. (1996). *The Human Side of Change- A Practical Guide to Organization Redesign,* Jossey-Bass Publishers, San Francisco.

Gamble, J.A.A. (2008). A Developmental Evaluation Primer, The J.W.McCornell Family Foundation, http://www.thepod. cfccanada.ca/sites/thepod.cfccanada/files /A%20Developmental% 20Evaluation%20Primer-%20McConnell%20Foundation.pdf.

Gardner, J. (2014). "Ethical Issues In Public Health Promotion", *SAJBL,* 7(1), 30-33.

Gardner, J. Article On Change Management vs. Behavioral Change Management, https:// thechalfontproject.com/wp-content/uploads/2014/09/Change_Management_ vs_ Behaviours. pdf.

Garg, R.K., & Singh, T.P. (2006). "Management of Change: A Comprensive Review", *Global Journal of Flexible Systems Management,* Jan-Jun, 7(1/2), 45-60).

Ghobadian, A., & Gallear, D. (1997). "TQM and Organization Size", *International Journal of Operations & Production Management,* 17(2), 121-163.

Ghobakhloo, M., Hong, T.S., Sabouri, M.S., & Zulkifli, N. (2012). "Strategies for Successful Information Technology Adoption In Small and Medium-Sized Enterprises", *Information,* 3, 36-67.

Giblin, E. J. (1976). "Organization Development: Public Sector Theory and Practic", *Public Personel Management,* 5, March-1, 108-119.

Gibson, C.F. (2004). "IT-Enabled Business Change: An Approach to Understanding and Managing Risk", CISR Working Paper, No: 346, MIT Sloan, www.sba.oakland.edu/... /IT%20enabled% 20business%20ch...

Giesecke, J., & McNeil, B. (2004). "Transitioning to the Learning Organization", Faculty Publications, UNL Libraries, paper 5, http:digitalcommons.unl.edu/libraryscience.

Gilmore, A. (2003). *Services Marketing And Management,* Sage Publications Ltd.

Golembiewski, R.T. (1969). "Organization Development In Public Agencies: Perspectives On Theory and Practice", *Public Administration Review,* 29, 367-368.

Golembiewski, R.T. (1991). "Organizational Development In The Third World: Values, Closeness of Fit and Culture-boundedness", *The International Journal of Human Resource Management,* 2(1), may, 39-53.

Graetz, F., & Smith, A.C.T. (2010). "Managing Organizational Change: A Philosophies of Change Approach", *Journal of Change Management,* 10(2), 135-154.

Gravenhorst, K.B., & In 't Veld, R. (2004). "Power and Collaboration: Methodologies for Working Together In Chnage", in *Dynamics of Organizational Change and Learning,* edited by J.J.Boonstra, John Wiley & Sons, Ltd., 317-341.

Gravenhorst, K.M.B., Werkman, R.A., & Boonstra, J.J. (2003). "The Change Capacity for Organizations: General Assessment and Five Configurations", *Applied Psychology: An International Review,* 52(1), 83-105.

Green, M. (2007). *Change Management Masterclass- A Step by Step Guide to Successful Change Management,* Kogan Page, UK.

Greene, J.C. (2001). "Dialouge In Evaluation", *Evaluation,* 7(2), 181-187.

Gregory, F. (1993). "Cause, Effect, Efficiency & Soft Systems Models", *Journal of The Operational Research Society,* 44/4, 333-344.

Greiner, L.E., & Cummings, T.G. (2005). "OD: Wanted More Alive Than Dead!", ", in *Reinventing Organization Development: New Approaches to Change In Organizations,* eds: D.L. Bradford ve W.W.Burke, John Wiley & Sons, Inc., USA, 87-112.

Griffith, J. (2002). "Why Change Management Fails", *Journal of Change Management,* 2(4), 297-304.

Grobman, G. M. (2005). "Complexity Theory: A New Way to Look at Organizational Change", *Public Administration Quarterly,* 29(3), 350-382.

Gummesson, E. (1991). "Truths and Myths In Service Quality", *International Journal of Service Industry Management,* 2(3), 7-16.

Hailey, V.H., & Balogun, J. (2002). "Devising Context Sensitive Approaches to Change: The Example of Glaxo Wellcome", *Long Range Planning,* 35, 153-178.

Hamlin, B. (2000). "A Review and Synthesis of Context and Practice", *Organizational Change and Development: A Reflective Guide for Managers, Trainers and Developers,* Eds: B. Hamlin vd., first pubication, Pearson Education Limited, s: 13-38.

Hannan , M.T., & Freeman, J. (1977). "The Population Ecology of Organizations, *American Journal of Sociology,* 82, 929-964.

Hannan, M.T., & Freeman, J. (1984). "Structural İnertia and Organizational Change", *American Sociological Review,* 49, april, 149-164.

Harris, O.J., & Hartman, S.J. (2002). *Organizational Behavior,* Best Business Books, USA.

Harrison, I. (2016). "First and Second Order Change", https://learn1.open.ac.uk/mod /oublog /view post.php?post=178202 .

Harrison, R., & Spoth, J. (1992). "Matching Change Interventions to Organizational Realities", *Industrial and Commercial Training,* 24(2), 3-8.

Hartel, C.R.J., & Hay, P. (2000). "Toward Improving The Success of Change Management Efforts: Modeling The Factors Contributing to Employee Resistance During Change Implementation", *Management Development Forum,* 3(1).

Harvey, D., & Brown, D. R. (2005). *An Experimental Approach to Organization Development,* 7th edition, Pearson Education, USA.

Hatch, M.J. (1997). *Organization Theory Modern, Symbolic, and Postmodern Perspectives,* Oxford University Press, USA.

Hauser, L. (1998). "A New Way of Guiding Large-Scale Organizational Change", 1998 Annual: 2, Consulting/ 1998 Jossey-Bass/Pfeiffer, 257-283.

Hauser-Kastenberg, G., Kastenberg, W.E., & Norris, D. (2003). "Towards Emergent Ethical Action and the Culture of Engineering", *Science and Engineering Ethics,* 9(3), 1-12.

Haveman, H. A. (1993). "Organizational Size And Change: Diversification In The Savings and Loan Industry After Deregulation", *Administrative Science Quarterly,* 38(1), March, 20-50.

Hay, G.K., Beattie, R.S., Livingstone, R., & Munro, P. (2001). "Change, HRM and The Voluntary Sector", *Employee Relations,* 23(3), 240-255.

Hayes, J. (2002). *The Theory and Practice of Change Management,* Palgrave, GB.

Head, T.C. (2006). "Strategic Organization Development: A Failure of True Organization Development", *Organization Development Journal,* 24(4), 21-28.

Head, T.C., & Sorensen, P.F. (1993). "Cultural Values and Organizational Development: A Seven-Country Study", *Leadership & Organization Development Journal,* 14(2), 3-7.

Heery, L., Jones, A., & Street, B. (2014). **"**Adapting to Complex Environments: Using Developmental Evaluation to Build A Place Based Approach to Child Wellbeing", Centre for Excellence In Child and http://www.cfecfw.asn.au/sites/default/files /Adapting%20to%20 Complex%20Environments%20-%20 MCRI_0.pdf.

Heracleous, L., & Langham, B. (1996). "Strategic Change and Organizational Culture at Hay Management Consultants", *Long Range Planning,* 29(4), 485-494.

Herold, D.M., Fedor, D.B., Caldwell, S., & Liu, Y. (2008). "The Effects of Transformational and Change Leadership on Employees' Commtment to a Change: A Multilevel Study", *Journal of Applied Pschology,* 93(2), 346-357.

Hiatt,J.M., & Creasey, T.J. (2012). *Change Management – The People Side of Change*, second edition, Prosci Inc., USA, www.change-management.com .

Higgs, M., & Rowland, D. (2005). "All Change Great and Small: Exploring Approaches to Change and Its Leadeship", *Journal of Change Management,* 5(2), 121-151.

Higgs, M., & Wren, J. (2005). "The Leadership of Change: A Study of Change Leadership Within The UK Royal Air Force", Working Paper Series, Henley Management College, Greenlands, UK.

Holbeche, L. (2006). *Understanding Change: Theory, Implementation and Success,* MPG Boks, Ltd., Great Britain.

Holman, P. (2013). "A Call to Engage: Realizing The Potential of Dialogic Organization Development", *OD Practitioner,* 45(1), 18-24.

Holt, D.T., Armenakis, A.A., Feild, H.S., & Haris, S.G. (2007). "Readiness for Organizational Change: The Systematic Development of a Scale", *Journal of Applied Behavioral Science,* 43, 232-255.

Holt, D.T., Armenakis, A.A., Haris, S.G., & Feilde, H.S. (2007). "Toward a Comprehensive Definition of Readiness for Change: A Review of Research and Instrumentation", *Research In Organizational Change and Development,* 16, 289-336.

Holton, E.F. (1996). "The Flawed Four-Level Evaluation Model", *Human Resource Development Quarterly,* spring, 7(1), 5-21.

Holton, E.F. (2005). "Holton's Evaluation Model: New Evidence and Construct Elaborations", *Advances In Developing Human Resources,* 7(37), 37-54.

Iivari, N. "The Role of Organizational Culture In Organizational Change – Identifying A Realistic Position For Prospective IS Research", http://csrc.ıse.ac.uk/asp/aspecis/20050036.pdf.

Ikehara, H.T. (1999). "Implications of Gestalt Theory and Practice for The Learning Organization", *The Learning Organization,* 6(2), 63-69.

Iles, Valarie., Kim Sutherland (2001). Organizational Change, A Review For Healthcare Managers, Professionals and Researchers, May, National Co-ordinating Centre For NHS Service Delivery and Organization R&D, London, www.netscc.ac.uk/hsdr/.../change-management-review.pd

IMLS Shaping Outcomes and Logic Model. Institute of Museum and Library Services, www.imls.gov/... /AAHC_Convening_LogicMo.,.

Impact Evaluation - From Wikipedia, the free encyclopedia. https://en.wikipedia.org /wiki /Impact_evaluation.

Improvement Leaders' Guide - Evaluating improvement, General improvement skills (2005). NHS, Institute for Innovation and Improvement, www.nhsiq.nhs.uk/media/2594803/ilg-_evaluating_improvement.pdf.

Indicators for Evaluation. www.mypeer.org.au/monitoring-evaluation/indicators-for-evaluation/.

Ingersoll, G.L., Kirsh, J.C., Merk, S.E., & Lightfoot, J. (2000). "Relationship of Organizational Culture and Readiness for Change to Employee Commitment to the Organization", *Journal of Nursing Administration,* 30(1), january, 11-20.

Inman, C. E. (1997). Environmental Contingencies, Organizational Transformation and Their Impact On Failure: Evidence From Lodging Firms At Niagara Falls, 1885-1991, Doctor of Philosophy, The Faculty of The Graduate School of Cornell University.

Izumi, H., & Taylor, D.M. (1998). "Planned Organizational Change As Cultural Revolution", *Management Development Forum,* 1(1).

Jackson, S., & Philip, G. "Organizational Culture and The Management of Technological Change: A Theoretical Perspective", www.is2.Ise.ac.uk/asp/aspecis/20050109.pdf.

Jaeger, A.M. (1984). "The Appropriateness of Organization Development Outside North America", *International Studies of Management and Organization,* 14(1), 23-35.

Jaeger, A.M. (1986). "Organization Development and National Culture: Where's the Fit?", *Academy of Management Review,* 11(1), 178-190.

Janićijević, N. (2012). "The Influence of Organizational Culture On Organizational Preferences Towards The Choice of Organizational Change Strategy", *Economic Annals,* LVII(193), april-june, 25-51.

Jansson, J. (2008). "Importance of Change Management In Reforming Customs", *World Customs Journal,* 2(2), 41-52.

Jayashree, P., & Hussain, S. J. (2010). 'Tracking and evaluating the impact of large scale change initiatives: a proposed approach based on the application of balanced scorecard framework', Oxford Business and Economics Conference, OBEC, Oxford, UK, pp. 1-34, www.ro.uow.edu.au /cgi/viewcontent.cgi?article.

Jellema, F., Visscher, A., & Scheerens, J. (2006). "Measuring Change In Work Behavior by Means of Multisource Feedback", *International Journal of Training and Development,* 10(2), 121-139.

Johnson, G. (1992). "Managing Strategic Change- Strategy, Culture and Action", *Long Range Planning,* 25(1), 28-36.

Johnston, R., Fitzgerald, L., Markou, E., & Brignall, S. (2001). "Target Setting for Evolutionary and Revolutionary Process Change", *International Journal of Operations & Production Management,* 12(11), 1387-1403.

Jones, G. N. (1969). *Planned Organizational Change- Study In Change Dynamics,* Frederick A. Praeger Publishers, GB.

Jones, G. R. (2004). *Organizational Theory, Design, and Change,* Pearson Education, Inc., USA.

Jones, R.A., Jimmieson, N.L., & Griffiths, A. (2005). "The Impact of Organizational Culture and Reshaping Capabilities On Change Implementation Success: The Mediating Role of Readiness for Change", *Journal of Management Studies,* 42(2), march, 361-386.

Jordan, M.E., Lanham, H.J., Crabtree, B.F., Nutting,P.A., Miller, W.L., Stange, K.C., & McDaniel, Jr. R.R. (2009). "The Role of Conversation In Health Care Interventions: Enabling Sensemaking and Learning", *Implementation Science,* 4(15), 1-13.

Joyce, P. (2000). *Strategy In The Public Sector,* John Wiley&Sons Ltd., West Sussex.

Judge, W.Q., & Douglas, T. (2009). "Organizational Change Capacity: The Ssytematic Development of Scale", *Journal of Organizational Change Management,* 22/6, 635-649.

Judge, W.Q., & Elenkov, D. (2005). "Organizational Capacity for Change and Environmental Performance: An Emprical Assesment of Bulgarian Firms", *Journal of Business Research,* 58, 893-901.

Junginger, S., & Sangiorgi, D. (2009). "Service Design and Organizational Change: Bridging The Gap Between Rigour and Relevance", www.academia.edu/.../Junginger_S._and_Sang...

Kail, A., & Lumley, T. (2012). Theory of Change – The Begining Of Making Difference, NPC, www.thinknpc.org/... /theory-of-change/theory..

Kalyani, M., & Sahoo, M.P.(2011). "Human Resource Strategy: A Tool of Managing Change for Organizational Excellence", *International Journal of Business and Management,* 6(8), 280-286.

Kanter, R.M., & Dretler, T.D. (1998). "Global Strategy and its Impact on Local Operations: Lessons from Gillette Singapore", *Academy of Management Executive,* 12 (4), 60-68.

Kanter, R.M., Stein, B. A., & Jick, T.D. (1992). *The Challenge of Organizational Change: How Companies Experience It and Leaders Guide It,* Newyork, NY. USA.

Kaplan, R.S., & Norton, D.P. (1992). "The Balanced Scorecard: Measures that Drive Performance", *Harvard Business Review,* jan-feb., 71-79.

Karltun, A. (2006). "Evaluation of Intervention Measures – A Methodological Approach", 16th World Congress On Ergonomics, Maastricth, The Netherlands' 10-14 july. https://www.diva-portal.org/smash /get/.../FULLTEXT01.pdf.

Karnouskos, S. (2015). Effective Change Management In Modern Enterprises, Degree Project in Information Systems, Department of Informatics, Linneaeus University. www.diva-portal.org/smash/get /diva2... /FULLTEXT01.pdf .

Kasmel, A., & Tanggaard, P. (2011). "Conceptualizing Organizational Domains of Community Empowerment Through Empowerment Evaluation In Estonias Communities", *Societes,* 1, 3-29.

Kaufman, R., & Keller, J.M. (1994). "Levels of Evaluation: Beyond Kirkpatrick", *Human Resource Development Quarterly,* 5(4), 371- 380.

Keating, C. B. (2000). "A Systems-Based Methodology For Structural Analysis of Health Care Operations", *Journal of Management In Medicine,* 14(3/4), 179-198.

Kee, J. E., & Setzer, W. "Change-Centric Leadership:Managing The Risks of Public Sector Change", http://www.gwu.edu/~sppa/ChangeCentricLeadership.pdf.

Kelly, D., & Amburgey, T.L. (1991). "Organizational Inertia and Momentum: A Dynamic Model of Strategic Change", *Academy of Management Journal,* 34(3), 591-612.

Kennedy, A. (2004). Change Management, working paper, School of Computing Dublin Instıtute of Technology, Dublin.

Kerber, K., & Buono, A.F. (2007). "Enhancing Change Capacity: Client-Colsultant Colloboration and Emergent Change", *SYMPHONYA Emerging Issues In Management,* 1.

Kerber, K., & Buono, A.F.(2005). "Rethinking Organizational Change: Reframing The Challenge of Change Management", *Organizational Development Journal,* 23(3), Fall, 23-38.

Kezar, A. J. (2001). *Understanding and Facilitating Organizational Change In The 21st Century: Recent Research and Conceptualization, ASHE-ERIC Higher Education Report*, 28(4), 1-132, https://eric.ed.gov/?id=ED457711

Kezar, A., & Eckel, P. (2000). "The Effect of Institutional Culture on Change Strategies In Higher Education: Universal Principles or Culturally Responsive Concepts?", https://eric. ed.gov /?id=ED446719 .

Khandwalla, P. N. (1977). *The Design of Organizations,* Harcourt Brace Jovanovich, Inc., International edition, USA.

Khisty, C.J. (1995). "Soft-Systems Methodology As Learning and Management Tool", *Journal of Urban Planning and Development,* september, 91-107.

Kilpimaa, J. (2006). Factors Influencing Successful Change Management In IT Outsourcing From Transferred Personnel Point of View, Management and Organization Master's Thesis, University of Tampere, Department of Management Studies. https://pdfs.semanticscholar.org /.../fd34101 09314a4ff3b974

Kim, Hee-Woong (2000). "Business Process versus Coordination Process In Organizational Change", *The International Journal of Flexible Manufacturing Systems,* 12, 275-290.

Kimberly, J. R. (1976). "Organizational Size and The Structuralist Perspective: A Review, Critique and Proposal", *Administrative Science Quarterly,* 21, 571-597.

Kimberly, J. R. (1978). "Hospital Adoption of Innovation: The Role of Integration Into External Informational Environments", *Journal of Health and Social Behavior,* 19, 361-373.

Kimberly, J. R., & Evanisco, M.J. (1981). "Organizational Innovation: The Influence of Individual, Organizational and Contextual Factors On Hospital Adoption of Technological and Administrative Innovations", *Academy of Management Journal,* 24(4), 689-713.

Kirk, D. (1995). "Hard and Soft Systems: A Common Paradigm for Operations Management?", *International Journal of Contemporary Hospitality Management,* 7(5), 13-16.

Kirkbride, P.S., Durcan, J., & Obeng, E.D.A. (1994). "Change In A Chaotic Post-modern World", *Journal of Strategic Change,* 3, 151-163.

Kirkpatrick, D. L. (2001). *Managing Change Effectively: Approaches, Methods and Case Examples,* Butterworth-Heinemann, USA.

Kizlik, B. (2012). Measurement, Assessment, and Evaluation in Education, http://www.adprima.com /measurement.htm.

Klarner, P., Probst, G., & Soparnot, R. (2007). "From Change Management to the Management of Organizational Change Capacity: A Conceptual Approach", *Working paper,* January, University of Geneva.

Klarner, P., Probst, G., & Soparnot, R. (2008). "Organizational Change Capacity In Public Services: The Case of the World Health Organization", *Journal of Change Management*, 8(1), march, 57-72.

Koçel, T. (2001). *İşletme Yöneticiliği*, gözden geçirilmiş 8.Bası, Beta Basım, İstanbul.

Koçel, T. (2005*). İşletme Yöneticiliği,* 10.Bası, Arıkan Basım, İstanbul.

Kondalkar, V.G. (2009). *Organization Development,* New Age International Publishers.

Kotler, G. (1992). "Approaches to Change", *Training and Development,* march, 41-42.

Kotter, J. P. (1996). *Leading Change,* Harvard Business Scholl Press, USA.

Kotter, J.P. (1995). "Leading Change: Why Transformation Efforts Fail", *Harvard Business Review,* 73/2,

Kotter, J.P., & Schlesinger, L.A. (1979). "Choosing Strategies For Change", *Harvard Business Review,* 57(2), 106-116.

Kumar, K., & Thibodeaux, M.S. (1990). "Organizational Politics and Planned Organization Change: A Pracmatic Approach", *Group&Organization Studies,* 15(4), 357-365.

Kurtyka, J. (1999). "The Science of Complexity: A New Way to View Industry Change", *Journal of Retail Banking Services,* 21(2), 51-58.

LaMarsh Global in Managed Change Insights: 3 Essential Tools for Mitigating Risk in Change Management.http://www.lamarsh.com/3-essential-tools-for-mitigating-risk-in-change-managment/

Latta, G.F. (2009). "A Process Model of Organizational Change In Cultural Context (OC^3 Model)", *Journal of Leadership &Organizational Studies,* XX, X, 1-19.

Lawler III, E. E. (1997). "Rethinking Organization Size", *Organizational Dynamics,* Autumn, 24-35.

Leat, D. (2005). Theories of Social Change, Working Paper/4, peecworks.org/... /Leat%202005 %20 Theories_of_change.pd

Lee, J. (2008). An Overview of Change Management In The Hospitality Industry, Fall, UNLV Theses, Dissertations, Professional Papers, and Capstones, University of Nevada, Las Vegas, https://digitalscholarship.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi.

Leith, J.M. (2012). Leith's Guide to Large Group Interventions – How to use large group interventions to adres complex strategic issues, Bristol, United Kingdom, october, www.largescaleinterventions.com /documents/leith_guide_to_lgis.pdf.

Leitko, T.A., & Szczerbacki, D. (1987). "Why Traditional OD Strategies Fail In Professional Bureaucracies", *Organizational Dynamics,* winter, 52-65.

Lewin, R., Parker, T., & Regine, B. (1998). "Complexity Theory and The Organization: Beyond The Metaphor", *Complexity,* ¾, 36-40.

Lewis, D. (2002). "The Place of Organizational Politics In Strategic Change", *Strategic Change,* Jan-Feb., 11, 25-34.

Lewis, S. www.jemstoneconsultancy.co.uk/ai_mid/resources/related_topics/the_role_of_hr.ppt.

Lippit, R., Watson, J., & Westley, B. (1958). *The Dynamics of Planned Change: A Comparative Study ıf Principles and Techniques,* Newyork: Harcourt, Brace&World.

Livne-Tarandach, R., & Bartunek, J.M. (2009). "A New Horizon For Organizational Change and Development Scholarship: Connecting Planned and Emergent Change", *Research In Organizational Change and Development,* 17, 1-35.

Lockitt, B. (2004). **"**Change Management", http://ferl.becta.org.uk/content_files/ferl/resources.

López, S.P., Peón, J.M.M., & Ordás, C.J.V. "Human Resources Management as a Determining Factor Organizational Learning", www2.warwick.ac.uk/fac/soc/…/g-1_perez.pdf

Lorenzi, N.M., & Riley, R.T. (2004). *Managing Technological Change: Organizational Aspects of Health Informatics,* 2nd edition, USA.

Macredie, R.D.. Sandom, C., & PaulR.J. **"**Modeling for Change: An Information Systems Perspective On Change Management Models", http://www.isys-integryty.com/Assets/Papers.

Marshak, R. J. (1993). "Lewin Meets Confucius: A Re-view of The OD Model of Change", *Journal of Applied Behavioral Science,* 29(4), 393- 415.

Marshak, R. J. (2002). "Changing the Language of Change: How New Contexts and Concepts Are Challenging The Ways We Think and Talk About Organizational Change", *Strategic Change,* 11, 279-286.

Marshak, R. J. (2004). "Morphing: The Leading Edge of Organizational Change In The Twenty-First Century", *Organization Development Journal,* 22(3), fall, 8-21.

Marshak, R. J. (2005a). "Is There A New OD?" *Seasoning A Journal By Senior OD Practitioners,* 1(1), spring, 1-11.

Marshak, R. J. (2005b). "Contemporary Challenges to the Philosophy and Practice of Organization Development", in *Reinventing Organization Development: New Approaches to Change In Organizations,* eds: D.L. Bradford ve W.W.Burke, John Wiley & Sons, Inc., USA, 19-42.

Marshak, R. J. (2006). "Emerging Directions: Is There a New OD?" in *Organization Development,* ed: J.V.Gallos, San Fransisco, CA: Jossey-Bass Publisers, 833-841.

Marshak, R. J. (2009). "Revisioning Organization Development: Diagnostic and Dialogic Premises and Patterns of Practice", *The Journal of Applied Behavioral Science,* 45(3), 348-368.

Marshak, R. J., & Bush, G.R. (2013). "Introduction to Advances In Dialogic Organization Development", *OD Practitioner,* 45(1), 1-4.

Marshak, R. J., & Grant, D. (2011). "Creating Change by Changing The Conversation", *OD Practitioner,* 43(3), 2-7.

Marshak, R.J., & Grant, D. (2008). "Organizational Discourse and New Organization Development Practices", *British Journal of Management,* 19, 7-19.

Martin, J. (2013). "Organizational Culture and Organizational Change: How Shared Values, Rituels, and Sagas can Facilitate Change In an Academic Library", *ACRL,* april, Indianapolis, IN, 10-13.

Martinsons, M.G. (1996). "Cultural Constraints On Radical Re-Engineering: Hammer and Lewin Meet Confucius", *Journal of Applied Management Studies,* jun., 5(1), 85-96.

Massé, R., & Williams-Jones, B. (2012). "Ethical Dilemmas In Health Promotion Practice", in *Health Promotion In Canada,* eds: I.Rootman vd., 3rd edition, Toronto, ON: Canadian Schoolers' Press, Inc., 241-253.

Maxwell, M. "Introduction to Complexity Ethics: Toward A New Model of Ethical Formation", http://www.socraticmethod.net/ essays/ complexity/ complexity.htm.

McAdam, R. (2000). "The Implementation of Reengineering In SMEs: A Grounded Study", *International Small Business Journal,* jul-sep.

McCawley, P.F. The Logic Model for Program Planning and Evaluation, http://www. cals. uidaho. edu /edcomm/pdf/CIS/CIS1097.pdf, 1-5.

McCormick, M.T. (1999). The Impact of Large-Scale Participative Interventions On Participants, dissertation Doctor of Philosophy, Temple University Graduate Board.

McDaniel, R.R. (1997). "Strategic Leadership: A View From Quantum and Chaos Theories", *Health Care Management Review,* 22/1, 21-37.

McGuire, D., & Hutchings, K. (2006). "A Machiavellian Analysis of Organizational Change", *Journal of Organizational Change Management,* 19(2), 192-209.

McHugh, M. (1997). "The Stress Factor: Another Item for The Change Management Agenda?", *Journal of Organizational Change Management,* 10/4, 345-362.

McLean, G.N. (2009). *Organization Development: Principles, Processes, Performance,* Berrett-Koehler Publishers.

McMillan, E. (2004). *Complexity, Organizations and Change,* Routledge Taylor&Francis Group.

McMillan, E.(2008). *Complexity, Management and Dynamics of Change: Challenges for Practice,* Routledge Taylor&Francis Group.

Mdletye, M.A., Coetzee, J., & Ukpere, W.I. (2014). "Exploring The Triggers of Transformational Change In the South African Depatment of Correctional Services", *Mediterranean Journal of Social Science,* 5(10), 596-609.

Melé, D., & Guillen, M. (2006). "The Intellectual Evolution of Strategic Management and Its Relationship with Ethics and Social Responsibility", *working paper, wpno: 658, University of Navarra – IESE Business School.*

Meyer, A.D., Goes, J.B., & Brooks, G.R. (1993). "Organizations Reacting to Hyperturbulence", in *Organizational Change and Design- Ideas and Insights for Improving Performance,* eds; G.P.Huber ve W.H.Glick, Oxford University Press, 66-111.

Meyer, C.B., & Stensaker, I.G. (2006). "Developing Capacity for Change", *Journal of Change Management,* 6(2), 217-231.

Meyerson, D., & Martin, J. (1987). "Cultural Change: An Integration of Three Different Views", *Journal of Management Studies,* 24(6), 623-647.

Michailova, S. (2000). "Contrasts In Culture: Russian and Western Perspectives On Organizational Change", *Academy of Management Executive,* 14(4), 99-112.

Michalak, J.M. (2010). "Cultural Catalysts and Barriers of Organizational Change Management: A Preliminary Overview", *Journal of Intercultural Management,* 2(2), november, 26-36.

Miller, R.L., & Campbell, R. (2006). "Taking Stock of Empowerment Evaluation: An Emprical Review", *American Journal of Evaluation,* 27, 296-319.

Mills, J.H., Dye, K., & Mills, A.J. (2009). *Understanding Organizational Change,* Routledge, Taylor&Francis Group.

Millsap, R.E., & Hartog, S.B. (1988). "Alpha, Beta and Gamma Change In Evaluation Research: A Structural Equation Approach", *Journal of Applied Psychology,* 73(3), 574-584.

Minati, G. "Ethics As Emergent Property of The Behavior of Living Systems", Systems Science and Cybernetics, vol: 1, Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS), www.eolss.net/ sample-chapters /c02/e6-46-01-06.pdf).

Mingers, J., & Taylor, S. (1992). "The Use of Soft Systems Methodology In Practice", *Journal of The Operational Research Society,* 43(4), 321-332.

Mitchell, J. (2002). The Never-ending Quest: Effective Strategy-making and Change Management for High-performing VET Organizations, John Mitchell & Associates, https://pdfs.semantic scholar.org /3e6d /830bd28369d575867afdd4c01af46d7952f8.pdf .

Moen, W.E., Simpson, C., & Wetherbee, L. (2002). A White Paper On Outcome Evaluation: Concepts, Strategies and Practical Applications, www.unt.edu/needz/EvaluationPaper / Evaluation WhitePaperFinal 10Dec2002.pdf .

Moore, G. vd., (2015). Process Evaluation of Complex Interventions, Medical Research Council Guidance, http://dx.doi.org/10.1136/bmj.h1258.

Moore, G. vd.,. Process Evaluation of Complex Interventions, UK Medical Research Council (MRC) Guidance, http://www.ioe.ac.uk/MRC_PHSRN_Process_evaluation_guidance_final(2).pdf.

Moorehead, G., & Griffin, R.W. (1998). *Organizational Behavior: Managing People and Organizations,* 5th edition, Boston, Houghton Mifflin.

Moran, J. W., & Brightman, B.K. (2000). "Leading Organizational Change", *Journal of Workplace Learning: Employee Counselling Today,* 12(2), 66-74.

Morgan, G. (1998). *Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor,* çev: G. Bulut, yayıma hazırlayan: Z. Dicleli, Mess yayınları No: 280, İstanbul.

Morgan, P. (2005). "The Idea and Practice of Systems Thinking and Their Relevance for Capacity Development", www. lencd. com/data/ docs/118-the%20idea%20and %20practice%20of% 20systems%20 thinking%20and%20their %20rele. pdf.

Mosadeghrad, A.M., & Ansarian, M. (2014). "Why Do Organizational Change Programmes Fail?", *Int.J. Strategic Change Management,* 5(3), 189-218.

Mourier, P., & Smith, M. (2001). *Conquering Organizational Change,* CEP press.

Muo, IK. (2013). **"**Identifying and minimizing risks in the change management process: The case of Nigerian banking industry", Issues in *Business Management and Economics* Vol.1 (6), pp. 148-162.

Nadler, D.A. (1981). "Managing Organizational Change: An Integrative Perspective", *Journal of Applied Behavioral Science,* 17(2), 191-211.

Nadler, D.A., & Tushman, M.L. (1980). "A Model For Diagnosing Organizational Behavior", *Organizational Dynamics,* Autumn,35-51.

Nadler, D.A., & Tushman, M.L. (1989). "Organizational Frame Bending: Principles for Managing Reorientation", *The Academy of Management Executive*, 3(3), 194-204.

Nadler, D.A., & Tushman, M.L. (1990). "Beyond The Charismatic Leader: Leadership and Organizational Change", *California Management Review,* winter, 77-97.

Nadler, D.A., & Tushman, M.L. (1995). "Types of Organizational Change: From Incremental Improvement to Discontinuous Transformation", In *Discontinuous Change Leading Organizational Transformation,* eds: D.A.Nadler vd., Jossey-Bass Publishers, USA, 15-34.

Nan, S.A. (2003). Formative Evaluation, www.beyondintrctability.org/essay/formative-evaluation .

Neumann, A. (2000). Large Group Interventions and an Evaluation of the Effectiveness of Search Conference Methodology, thesis Master of Arts in Leadership and Training, Royal Roads University.

Newton, J. (1993). An Integrated Perspective On Strategic Change", https://dspace.lib. cranfield. ac.uk /bitstream/1826/496/2/SWP3393.pdf.

Nickols, F. (2016). Change Management 101, A Primer, http://www.nickols.us/change.pdf.

Nielsen, W.R., Nykodym, N., & Brown, D.J. (1991). "Ethics and Organizational Change", *Asia Pacific Journal of Human Resources,* 29(1), 82-93.

Nilakant, V., & Ramnarayan, S. (2006). *Change Management – Altering Mindsets In a Global Context,* Response Books, A Division of Sage Publications.

Nilsson, A., Josefsson, U., & Ranerup, A. (2001). "Improvisational Change Management In The Public Sector", Proceedings The 34th Hawaii International Conference On System Sciences, www.hicss. hawaii.edu/HICSS_34/PDFs/CLDGS02.pdf.

Normann, R. (1984). *Service Management – Strategy and Leadership In Service Businesses,* John Wiley & Sons Ltd., Great Britain.

Nyaungwa, C., Linganiso, X., & Karodia, A.M. (2015). "Assessing The Impact of Change Management On The Performance of Zimra Region 1 In Zimbabwe", *Kuwait Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review,* 4(6), 76-104.

O'Connor, M.K., & Netting, F.E. (1999). "Teaching Students About Colloborative Approaches to Organizatinal Chnage", *Afflia,* 14/3, Fall, 315-328.

Ojha, G.P. (2010). "Appreciative Inquiry Approach to Evaluation Practices In South Asia", *Review of Research And Social Intervention,* 30, 7-18.

Olson, E.E., & Eoyang, G.H. (2001). *Facilitating Organizational Change: Lessons From Complexity Theory,* San Francisco: Jossey-Bass/Pfeiffer, USA.

Olszak, C.M., & Ziemba, E. (2012). "Critical Success Factors for Implementing Business Intelligence Systems In Small and Medium Enterprises On The Example of Upper Silesia, Poland", *Interdisciplinary Journal of Information, Knowledge, and Management,* 7, 129-150.

Ongwesa, V.I. (2012). The Relationship Between Change Management Practices and Performance of Telecommunication Companies In Kenya: A Case of Airtel Kenya, a research roject submıtted ın partıal f'ulf'ıllment of the requırements for the award of masters of busıness admınıstratıon degree (strategıc management), Kenyatta Unıversıty School of' Business.

Oreg, S., Michel, A., & By, R.T. (2003). The Psychology of Organizational Change: Viewing Change From The Employee's Perspective, in *The Psychology of Organizational Change,* eds; S. Oreg vd., Cambridge University Press.

Orlikowski, W.J. & Hofman, J.D. (1997). "An Improvisational Model of Change Management: The Case of Groupware Technologies", *Sloan Management Review,* 38, 11-22.

Orlikowski, W.J. (1996). "Improvising Organizational Trasformation Over Time: A Situated Change Perspective", *Information Systems Research,* 7, 63-92.

Oswick, C., Grant, D., Michelson, G., & Wailes, N. (2005). "Looking Forwards: Discursive Directions In Organizational Change", *Journal of Organizational Change Management,* 18(4), 383-390.

Özkara, B. (1999). *Evrimci ve Devrimci Örgütsel Değişim,* Afyon.

Palmer, I., & Dunford, R. (2002). "Who Says Change Can be Managed? Positions, Perspectives and Problematics", *Strategic Change,* 11, 243-251.

Parker, E. A., Gould, T., & Fleming, M. L. (2007). "Ethics in health promotion--reflections in practice", *Health Promotion Journal of Australia 18(1), 69-72.*

Parker, R., & Bradley, L. (2000). "Organizational Culture In The Public Sector: Evidence From Six Organizations", *The International Journal of The Public Sector Management,* 13(2), 125-141.

Parumasur, S.B. (2012). "The Effect of Organizational Context On Organizational Development (OD) Interventions", *Journal of Industrial Pyschology/SA,* 38(1), 1-12.

Penfield, R. V. (1969). *Örgütte Beşeri Münasebetler*, çev: R.Taşçıoğlu, Ankara.

Perlaki, I. (1994). "Organizational Development In Eastern Europe: Learning To Build *Culture*-Specific OD Theories", *Journal of Applied Behavioral Science,* sep., 30(3), 297-312.

Petersen, L. (2014). Using Appreciative Evaluation to Foster Dialogue and Social Action, master thesis, Department of Business Administration School of Business and Social Sciences Aarhus University.

Petrella, T. (2005). "Organization Development – Requiem or Reveille?", in *Reinventing Organization Development: New Approaches to Change In Organizations,* eds: D.L. Bradford ve W.W.Burke, John Wiley & Sons, Inc.,65-86.

Pettigrew, A. (1987). "Context and Action In The Transformation of The Firm", *Journal of Management Studies,* 24(6), November, 649-670.

Pettigrew, A. (1990a). "Longitudinal Field Research On Change: Theory and Practice", *Organization Science,* 1(3), Special Issue, 267-292.

Pettigrew, A. (1990b). "Studying Strategic Choice and Strategic Change", *Organization Studies*, 11(1), 6-11.

Pettigrew, A., & Wipp, R.(1991). *Managing Change For Competitive Success,* ESRC, Blackwell Business, G.B.

Pettigrew, A., McKee, L., & Ferlie, E. (1988). "Understanding Change In The NHS", *Public Administration,* 66, Autumn, 297-317.

Pettigrew, A.M., Woodman, R.W. & Cameron, K.S. (2001). "Studying Organizational Change and Development: Challenges for Future Research", *Academy of Management Journal,* 44(4), 697-713.

Pfeffer, J., & Salancik, G. (1978). *The External Control of Organizations: A Resource Dependence Perspective,* Newyork: Harper&Row Publishers.

Philips, J.J., Philips, P.P. (2001). "The Return On Investment (ROI) Process- Issues and Trends", *HR Professional,* agust-sep., 16-18.

Plugge, A., Janssen, M. (2009). "Managing Change In IT Outsourcing Arrangements- An Offshore Service Provider Perspective On Adaptability", *Strategic Outsourcing: An International Journal,* 2(3), 257-274.

Poole, M.S. (2004). "Central Issues In the Study of Change and Innovation", in *Handbook of Organizational Change and Innovation,* eds; M.S. Poole & H. Van de Ven, Oxford University Press, 3-31.

Porras, J., & Silvers, R. (2000). "Organization Development and Transformation", In *Organization Development and Transformation Managing Effective Change,* eds: W.L. French; C.H. Bell, Jr.; R.A. Zawacki, fifth edition, Irwin McGraw-Hill.

Powell, G.N., & Posner, B.Z. (1980). "Managing Change: Attitudes, Targets, Problems, and Strategies", *Group&Organization Studies,* 5(3), 310-323.

Powell, W.W., & DiMaggio, P.J. (1991). *The New Instıtutionalism In Organizational Analysis,* Chicago: The University Press.

Preskill, H., Gopal, S., Mack, K., & Cook, J. (2014). Evaluating Complexity – Propositions for Improving Practice, http://www.issuelab.org/permalink/resource/19478 .

Principles for Ethical Consulting: Authencity Consulting, LLC, http://managementhelp.org/misc/ethical-consulting.pdf.

Pryor, M.G., Taneja, S., Humphreys, J., Anderson, D., & Singleton, L. (2008). "Challenges Facing Change Management Theories and Research", *Delhi Business Review,* 9(1), january-june, 1-20.

Purser, R.E., & Petranker, J. (2004). "Exploring The Dynamic of Time In Organizational Change", *The Journal of Applied Behavioral Science,* 20(10), 1-22.

Quattrone, P., Hopper, T. (2001). "What Does Organizational Mean? Speculations On A Taken for Granted Category", *Management Accounting Research,* 12, 403-435.

Quinn, R. E. (2000). *Change The World: How Ordinary People Can Achieve Extraordinary Results,* Jossey-Bass, Business & Management Series, USA.

Quinn, R.E., Spreitzer, G.M., &Brown, M.V. (2000). "Changing Others Through Changing Ourselves: The Transformation of Human Systems", *Journal of Management Inquiry,* 9(2), 147-164.

Radović-Marković, M. (2008). "Effective Organizational Change Management", *Serbian Journal of Management,* 3(1), 119-125.

Rafferty, A.E., Jimmieson, N.L., & Armenakis, A.A. (2012). "Change Readiness: A Multilevel Review", *Journal of Management,* 20(10), 1-26.

Rainey, H. G. (1991*). Understanding and Managing Public Organizations,* Jossey-Bass Publishers, USA.

Rainey, H. G., Backoff, R.W., & Levine, C.H. (1976). "Comparing Public and Private Organizations", *Public Administration Review,* Marc/April, 233-244.

Rajagopalan, N., & Spreitzer, G.M. (1996). "Toward a Theory of Strategic Change: A Multi-Lens Perspective and Integrated Framework", *Academy of Management Review,* 22(1), 48-79.

Rajeev, P., Madan, M.S., & Jayarajan, K. (2009). "Revisiting Kirkpatrick's Model-An Evaluation of An Academic Training Course", *Current Science,* 96(2), 25, 272-276.

Rajput, M., Novitskaya, A. (2013). Role of Organizational Culture In Creating Readiness for Change Project, master thesis, Umeâ School of Business and Economics, www.diva-portal.org/smash /get/ diva2.../FULLTEXT01.pdf.

Randall, J. (2004). *Managing Change / Changing Managers,* Routledge, Taylor&Francis.

Rarick, C.A., Olin, M., Winter, G. (2007). "Cross-Cultural Adaptability of Organizational Change Interventions", AIB Southest Asia Regional Conference in december, In Hangzhou, China, http://ssrn.com/abstract=1112447 .

Rashid, A., Moore, K., May-Chahal, C., & Chitchyan, R. (2015). "Managing Emergent Ethical Concerns for Software Engineering In Society", ICSE'15 Proceedings of The 37th International Conference On Software Engineering, volume:2, 523-526, http://www.cs.le.ac.uk/people/rc256/ ICSE_SEIS_rashid2015. pdf.

Rashid, M.Z. A., Sambasivan, M., & Rahman, A.A. (2004). "The Influence of Organizational Culture on Attitudes Toward Organizational Change", *The Leadership & Organization Development Journal,* 25(2), 161-179.

Rathmell, J.M. (1974). *Marketing In The Service Sector,* Winthrop, Cambridge, MA.

Ray, K.W., & J.Goppelt (2013). "From Special to Ordinary: Dialogic OD in Day-to-Day Complexity", *OD Practitioner,* 45(1), 41-46.

Recklies, O. (2001). "Managing Change-Definition and Phases In Change Processes", Recklies Management Project GmbH, http://www.themanager.org/pdf/Change_Phases.PDF .

Redd-Clary, M. (1999). Organizational Change Theory and The Factors For Sustaining Change: A Case Study of Three Public Sector Organizations Winners of The Virginia Award For Continuing Excellence, Doctor of Philosophy, Old Dominion University.

Rhydderch, M., Elwyn, G., Marshall, M., & Grol, R. (2004). "Organizational Change Theory and The Use of Indicators In General Practice", *Qual.Saf.Health Care,* 13, 213-217.

Robertson, C. (2005). "Working with Emergent Change In Organizations", *Organizations&People: Successful Development,* Nov. 12(4), 2-10.

Robertson, P.J., & Seneviratne, S.J. (1995). "Outcomes of Planned Organizational Change In The Public Sector: A Meta-Analytic Comparison to The Private Sector", *Public Administration Review,* 55(6), 547-558.

Robertson, P.J., Roberts, D.R., & Porras, J.I. (1993). "Dynamics of Planned Organizational Change: Assessing Emprical Support For A Theoretical Model", *Academy of Managemet Journal,* 36(3), 619-634.

Rogers, D. (1981). "Managing In The Public and Private Sectors: Similarities and Differences", *Management Review,* 49-54.

Rosenberg, S.,Mosca, J. (2011). "Breaking Down The Barriers To Organizational Change", *International Journal of Management & Information Systems* – Third Quarter, 15(3), 139-146.

Rothwell, W.J., & Sullivan, R.L. (2005). "Organization Development", in *Practicing Organization Development – A Guide for Consultants,* second edition, John Wiley&Sons, Inc., 9-38.

Rumelt, R. P. "Precis of Inertia and Transformation", www.anderson.uda.edu/faculty/dick.rumelt / Docs /Papers /Berkeley-precis.pdf.

Ruona, W.E.A., & Gibson, S.K. (2004). "The Making of Twenty-first Century HR: An Analysis of Convergence of HRM, HRD and OD", *Human Resource Management,* spring, 43(1), 49-66.

Rusaw, A.C. (2007). "Changing Public Organizations: Four Approaches", *International Journal of Public Administration,* 30, 347-361.

Rye, C. (1996). *Change Management Action Kit,* Kogan Page Limited, GB.

Sağlam, M. (1979): *Örgütsel Değişme*, TODAİE yayın no: 185, Ankara.

Sahni, A. "Approaches to Organizational Change and Development", http://medind.nic.in/haa /too/ i1 /haat00i1p128g.pdf.

Salas, E., Cannon-Bowers, J.A. (2001). "The Science of Training: A Decade of Progress", *Annual Review of Psychology,* 52, 471-499.

Sanzgiri, J., & Gottlieb, J.Z. (1992). "Philosophic and Pragmatic Influences On The Practice of Organization Development, 1950-2000", *Organizational Dynamics*, 21(2), 57-69.

Sardar, S. (2013). Test, Measurement and Evaluation, www.ggu.ac.in/.../Dr.%20Sanjit%20 Sardar%20-TEST,%20 .

Sargut, A. S. (2001). *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim,* genişletilmiş 2.baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Sasser, J.R., Olsen, R.P., & Wyckoff, D.D. (1978). *Management of Service Operations – Text and Cases,* Allyn&Bacon, Boston, MA.

Scarborough, M. S. (2011). "Understanding and Managing The Risk of Change", Global Knowledge Training LLC., https://www.globalknowledge.nl/.../Business-Skills-White-P.

Schafer, J.A. (2000). The Challenges of Implementing Successful Organizational Change: AStudy of Community Policing, Dissertation doctor of Philosophy, School of Criminal Justice. www. researchgate.net /publication/36228437_T.

Schalk, R., Campell, J.W., & Freese, C. (1998). "Change and Employee Behavir", *Leadership & Organization Development Journal,* 19(3), 157-163.

Schein, E. H. (1989). "Planned Change Theory", In *Managing Organizational Change,* ed: R.McLennan, Prentice-Hall International, USA, 209-212.

Schein, E. H. (1989). "The Role of The CEO In The Management of Change: The Case of Information Technology", Massachusetts Instıtute of Technology, http://mit.dspace.org/bitstream/handle/1721.1/SWP-3072-21290235.pdf?sequence=1.

Schein, E. H. (1992). *Organizational Culture and Leadership,* Jossey-Bass Publishers, second edition, USA.

Schein, E. H. (2002). "Models and Tools for Stability and Change In Human Systems", *Reflections,* 4(2), 34-46.

Schein, V., & Grainer, L.E. (1977). "Can Organization Development Be Fine Tuned To Bureacracies?", *Organizational Dynamics,* winter, 48-61.

Schneider, B., Brief, A.P., & Guzz, R.A. (1996). "Creating Climate and Culture For Sustainable Organizational Change", *Organizational Dynamics,* spring, 7-19.

Schneider, C.H., Milat, A., & Moore, G. (2013). " Barriers and facilitators to evaluation of health policies and programs: Policymaker and researcher perspectives" Discussion paper for the International Conference on Public Policy, Panel 15: How policy evaluation praxis interacts with its political system context, Grenoble (June 26-28), http://www.icpublicpolicy.org/IMG/pdf/panel_15_s2_huckel_schneider_etal.pdf .

Schroeder, H. (2013). "Strategic Innovation for Business Performance: The Art and Science of Transformation", *Technology Innovation Management Review,* september, 6-12.

Schroeder, H. (2102). "The Importance of Human Resource Management in Strategic Sustainability: An Art and Science Perspective", *Journal of Environmental Sustainability,* 2(2), 75-82.

Schumacher, W. D. (1997). "Managing Barriers to Business Reengineering Success", http://www.prosci. com/w_o.htm.

Seel, R. (2003). "Emergence In Organizations", www.new-paradigm.co.uk/emergence-human.htm.

Selecting An Evaluating: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches. http://www.acetinc. com/assets/EvalTakeAways/ACET_QQMM_12-21-12.pdf.

Selene, I. (2008). Human Capital Risks Associated with Change, Conference Presentation, AON, www.aon.com.au/.../human-capital-risks-associated-with-ch.. .

Self, D.R. (2007). "Organizational Change-Overcoming Resistance By Creating Readiness", *Development and Learning In Organizations,* 21(5), 11-13.

Self, D.R., & Schraeder, M. (2009). "Enhancing The Success of Organizational Change: Matching Readiness Strategies with Source of Resistance", *Leadeship&Organization Development Journal,* 30(2), 167-182.

Self, D.R., Armenakis, A.A., & Schraeder, M. (2007). "Organizational Change Content, Peocess and Context: A Simultaneous Analysis of Employee Reactions", *Journal of Change Management,* 7(2), june, 211-229.

Senge, P. K., Roberts, A., Ross, R., C., Roth, G., & Smith, B. (1999). *The Dance of Change: The Challenges of Sustaining Momentum In Learning Organizations- A Fifth Discipline* Resource, Doubleday, Newyork.

Sengupta, N., Bhattacharya, M.S., & Sengupta, R.N. (2006). *Managing Change In Organizations,* Prentice-Hall of India Private Limited, New Delhi-110 001.

Senior, B. (2002*). Organizational Change,* second edition, Prentice Hall, UK.

Senior, B., & Swailes, S. (2010). *Organizational Change,* fourth edition, Prentice Hall, UK.

Serfontein, S. (2006). Organizational Transformation: A Quantum Leap From Traditional to the Entrepreurial, Philosophie doctor In The Faculty of Economic and Management Sciences at the University of Pretoria, https://repository.up.ac.za/bitstream/.../01chapter1.pdf?...2

Sharif, M., & Scandura, T.A. (2014). "Do Perceptions of Ethical Conduct Matter During Organizational Change? Ethical Leadership and Employee Involvement", *Journal of Business Ethics, october, 185-196.*

Sherriff, B., & Porter, S. An Introduction to Empowerment Evaluation: Teaching Materials, http:// www. mrc. ac.za/crime/evaluation.pdf.

Siegal, W., Church, A.H., Javitch, M., Waclawski, J., Burd, S., Bazigos, M., Yang, T.F., Rudolph, K.A., & Burke, W.W. (1996). "Understanding the Management of Change: An Overview of Managers' perspectives and Assuptions In The 1990s", *Journal Of Organizational Change Management,* 9(6), 54-80.

Simircich, L. (1983). "Concepts of Culture and Organizational Analysis", *Administrative Science Quarterly,* 28(3), 339-358.

Skinner, D. (2004). "Primary and Secondary Barriers to The Evaluation of Change- Evidence From Two Public Sector Organizations", *Evaluation,* 10(2), 135-154.

Slyke, E.V., & Emerson, N. (2012). The Art and Science of Change Management, Xerox Corporation, https://www.xerox.com/downloads/services/white-paper/art-science-change-management.pdf

Smit, H.B. (2003). The Influence of Leadership Role Competencies On Organization Change Outcome In The Manufacturing Industry In South Africa, Doctor In Philosophiae In Leadership In Performance and Change, In The Faculty of Economic and Management Sciences at The Rand Afrikaans University, https://www.sajhrm.co.za/index.php/sajhrm/article/.../16.

Smith, I. (2005). "Achieving Readiness For Organizational Change", *Library Management*, 26(6), 408-412.

Smith, M. (1998). "Culture and Organizational Change", *Management Accounting: Magazine For Chartered Management Accountants,* Jul/Aug., 76(7), 60-62.

Smith, M.E. (2002). "Success Rates for Different Types of Organizational Change", *Performance Improvement,* 41(1), 26-33.

Smollan, R.K. (2006). "Minds, Hearts and Deeds: Cognitive, Affective and Behavioral Responses to Change", *Journal of Change Management,* 6(2), 143-158.

Sonenshein, S. (2009). "Emergence of Ethical Issues During Strategic Change Implementation", *Organization Science,* 20(1), January-February, 223-239.

Song, X. (2009). "Why Do Change Management Strategies Fail? – Illustrations with Case Studies-, *Journal of Cambridge Studies,* 4(1), mar., 6-15.

Sonpal-Valias, N. (2009). Measuring The Difference: An Outcome Evaluation Resource for the Disability Sector – MODULE: 1 Outcome Evaluation: Definition and Overview, Prepared for Alberta Council of Disability Services, The Vocational and Rehabilitation Research Institute, www.acds.ca/... /Outcome%20 Evaluations/MTD_Module_1_Outcome_Evaluation_ Definition_and_Overview.pdf .

Sparnot, R. ((2011). "The Concept of Organizational Change Capacity", *Journal of Organizational Change Management,* 24(5), 640-661.

Stace, D.A., Dunphy, D.C. (1991). "Beyond Traditional Paternalistic and Developmental Approaches to Organizational Change and Human Resource Strategies", *The International Journal of Human Resource Management,* 2(3), Dec., 263-283.

Stata, R. (1989). "Organization Learning-The Key to Management Innovation", *Sloan Management Review,* spring, 63-74.

Stellnberger, M. (2010). Evaluation of Appreciative Inquiry Interventions, Master of Management Studies, Victoria University of Wellington, researcharchive.vuw.ac.nz/xmlui/bitstream/.../thesis.pdf?...2

Stetter, R., Möhringer, S., & Pulm, U. (2011). "A Comparison of Evolutionary and Revolutionary Approaches In Mechatronic Design", *International Conference On Engineering Design, ICED11,* 15-18 Agust, Technical University of Denmark.

Stevenson, H. (2006). "Paradox: A Gestalt Theory of Change", http://scholar.google.com/scholar?num= 100&hl=en&lr=&q=cache:iSPsNy2afnsJ:ww.

Stewart, J.,& Kringas, P. (2003). "Change management – strategy and values. Six case studies from the Australian public sector", *PAR Public Administration Review,* 63(6), 675-688.

Stickland, F. (1998). *The Dynamics of Change: Insights into Organizational Transition from the Natural World,* Routledge, London and Newyork.

Stoeberl, P. A., Parker, G.E., & Joo, S.J. (1998). "Relationship Between Organizational Change and Failure In The Wine Industry: An Event History Analysis", *Journal of Management Studies,* 35(4), 537-555.

Strebel, P. (1996). "Why do employees resist change?", *Harvard Business Review,* 74(3), 86-92.

Ströh, U., & Jaatinen, M. (2001). "New Approaches to Communication Management for Transformation and Change In Organizations", *Journal of Communication Management,* 6(2), 148-165.

Ströh, U.M. (2004). An Experimental Study of Organizational Change and Communication Management, PhD, Faculty of Economics and Management Sciences, University of Pretoria, South Africa, https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/24482/Complete.pdf?sequence

Stuart-Kotzé, R. (1972). "A Situational Change Typology", *Training and Development Journal,* January, 56-60.

Styhre, A. (2002). "Non-Linear Change In Organizations: Organization Change Management Informed By Complexity Theory", *Leadership and Organization Development Journal,* 23(6), 343-351.

Suddaby, R.,& Foster, W.M. (2017). "History and Organizational Change", *Journal of Management,* 43(1), 19-38.

Susanto, A.B. (2008). "Organizational Readiness For Change: A Case Study On Change Readiness In Manufacturing Company In Indonesia", *International Journal of Management Perspectives,* 2(1), 50-61.

Susman, G., Jansen, K., & Michael, J. (2006). Innovation and Change Management In Small and Medium-Sized Manufacturing Companies, Research paper, Smeal College of Business The Pennsylvania State University, www.smeal.psu.edu/cmtoc/cmtoc/research/nistcm.pdf.

Susman, G.I., & Evered, R.D. (1989). "Definition of Action Research", In *Managing Organizational Change,* ed: R. McLennan, Prentice-Hall International, Inc., USA, 148-150.

Sweeney, E.P., & Hardaker, G. (1994). "The Importance of Organizational and National Culture", *European Business Review,* 94(5), 3-14.

Szamosi, L.T. (1999). A New Perspective On Organizational Change Process: Developing A Model of Revolutionary Change and A Measure of Organizational Support for Revolutionary Change, Doctor of Philosophy, Carleton University, Ottowa, Ontario.

Szamosi, L.T.,Duxbury, L. (2002). "Development of a measure to assess organizational change", *Journal of Organizational Change Management,* 15(2), 184-201.

Şimşek, H. (1994). "Pozitivizm Ötesi Paradigmatik Dönüşüm ve Eğitim Yönetiminde Kuram ve Uygulamada Yeni Yaklaşımlar", *II. Eğitim Bilimleri Kongresinde Sunulan Bildiri,* Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Taskinen, L.T. (2002). *Measuring Change Management In Manufacturing Processess – A Measurement Method for Smulation-Game-Based Process Development,* VTT publications, Espoo, Finland.

Taut, S., & Alkin, M.C. (2002). "Barriers to Program Evaluation: UCLA Outreach Program Staff Perspectives", Occasional Report≠10, http://gseis.ucla.edu/media/UCLA-Outreach-barriers-10-Taut-Alkin-2002.pdf .

Taut, S.M., & Alkin, M.C. (2003). "Program Staffs Perceptions of Barriers to Evaluation Implementation", *American Journal of Evaluation,* 24(2), 213-226.

Tengland, P.A. (2012). "Behavior Change or Empowerment: On The Ethics of Health-Promotion Strategies", *Public Health Ethics,* 5, 140-153.

The Criminal Justice Evaluation Framework (CJEF). www.premiers.qld.gov.au/publications / categories /assets/cjef-evaluating-process-and-implementation.pdf.

The Management of Change. http://www.wiley.com/legacy/Australia/PageProofs/ BUS_MAN/3_4/ c07The ManagementOf Change_WEB.pdf.

The Psychology of Successfully Delivering Organisational Change. Whıte paper, http://www. dextera. com.br/arquivos/whitepaper-changefirst-psychof change.pdf.

The wolf in sheeps clothing: the 'soft' side of change is really the 'hard' side (2013). www. smartcoachingtraining.co.uk/the-soft-side-of-change-i.

Thompson, J.R. (1996). Organizational Politics and Innovation In The Federal Reinvention Laboratories, Doctor of Philoshophy In Public Administration In The Graduate School of Syracuse University, https://www.researchgate.net/.../47761478_Organizational_P.

Thornhill, A., Lewis, P., Millmore, M., & Saunders, M. (2000). *Managing Change: A Human Resource Strategy Approach,* Pearson Education Limited, GB.

Tichy, N. (1983). "The Essentials of Strategic Change Management", *Journal of Business Strategy,* 3(4), Spring, 55-67.

Tichy, N., & Ulrich, D. (1983). Revitalizing Organizations: The Leadership Role, Working Paper, Division of Research, Graduate School of Business Administration, The University of Michigan, sempember, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/2027.42/36213/2/b1406462.0001.001. pdf.

Tiffany, C.R., Cheatham, A.B., Doornbos, D., Loudermelt, L., & Mamadi, G.G. (1994). "Planned Change Theory: Survey of Nursing Periodical Literature", *Nursing Management,* 25(7), 54-59.

Todd, A. (1999). "Managing Radical Change", *Long Range Planning,* 32(2), 237-244.

Torres, R.T., Preskill, H. (2001). "Evaluation and Organizational Learning – Past, Present, and Future", *American Journal of Evaluation,* 22(3), 387-395.

Tower, D. (2002). "The New Organization Development: Creating an Emergent Change Process In an Environment of Complexity", *Evergreen Institute for Complex Human Systems,* Colorado, USA.

Towers W. "The Truths about Change- AWhat It Takes to Get It Right" A Spotlight On Effective Change Management Based On Results from 2011-2012 Change and Communication ROI Study, https://www.towerswatson.com/DownloadMedi..

Trader-Leigh, K.E. (2002). "Case Study: Identifying Resistance In Managing Change", *Journal of Organizational Change,* 15(2), 138-155.

Treviño, L.K., Hartman, L.P., & Brown, M.(2000). "Moral Person and Moral Manager: How Executives Develop A Reputation For Ethical Leadership", *California Management Review,* 42(4), 128-142.

Trice, H.M., & Beyer, J.M. (1993). *The Cultures of Work Organizations,* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Tripon, C., & Dodu, M. (2011). Change Management and Organization Development, www.apubb.ro/wp-content/uploads/2011/02/OD_Support_de_curs_masterat.pdf .

Tsang, E.W.K. (1997). "Organizational Learning and Learning Organization: A Dichotomy Between Descriptive and Prescriptive Research", *Human Relations,* 50, 73-89.

Turner, D.M., Hallencreutz, J., & Haley, H. (2009). " Leveraging The Value of An Organizational Change Management Methodology", *The International Journal of Knowledge, Culture and Change Management,* 9(9), 25-33.

Valentic, B. (2015). "Three key elements of assessment and evaluation of changes according to ITIL" , https://advisera.com/20000academy/blog/2015/06/30/three-key-elements-of-assessment-and-evaluation-of-changes-according-to-itil/.

Van De Ven, A. H. (2004). Organizational Change, *Blackwell Encyclopedic Dictionary of Organizational Behavior,* eds: N. Nicholson vd., revisited edition, London: Blackwell Publishers, 1-16.

Van De Ven, A.H.; Poole, M.S. (1995). "Explaining Development and Change In Organizations", *Academy of Management Review,* 20, 510-540.

Van Tonder, C.L. (2004). "The March of Time and The "Evolution" of Change", *SA Journal of Industrial Psychology,* 30(3,) 41-52.

Van Tonder, C.L. (2006a). "Change Risk and Ignorance: Attempting to Cross Chasms In Small Steps", *Journal of Human Resurce Management,* 4(3), 1-11.

Van Tonder, C.L. (2006b). "Towards A Minimum Conceptualisation of Ethical Organizational Change: The Platform Provided By The "King II" Report", *Journal of Human Resurce Management,* 4(3), 12-21.

Veiga, J.F., Floyd, S., & Dechant, K. (2001). "Towards Modelling The Effects of National Culture On IT Implementation and Acceptance", *Journal of Information Technology,* 16, 145-158.

Venard, B. (2002). "Organizational Change In Service Multinatioals: From Radical Change to Destabilization", *The Service Industries Journal,* 22(1), january, 57-76.

Viktorsson, M.E. (2014). Why change implementation failed in a continuously changing organization. A Case Study of a Governmenta Organization, Degree Project, In Project Management and Operatıonal Development, KTH ROYAL INSTITUTE OF TECHNOLOGY INDUSTRIAL ENGINEERING AND MANAGEMENT, Stockholm, Sweden. www.diva-portal.se/smash/get/diva2.../FULLTEXT01.pdf

Vogel, I. ESPA Guide to Working with Theory of Change for Research Projects, www.espa.ac.uk/ files /espa/ESPA-Theory-of-Change-Manual-FINAL.pdf.

Waddell, D., & Sohal, A.S. (1998). "Resistance: A Constructive Tool for Change Management", *Management Decision,* 36(8), 543-548.

Wagner, C.K. (1995). "Managing Change In Business: Views From the Ancient Past", *Business Horizons,* november-december, 8-12.

Wagner, C.M., & Huber, D.L. (2003): "Catastrophe and Nursing Turnover: Nonlinear Models", *Journal of Nursing Administration,* 33(9), 486-492.

Waldersee, R., & Griffiths, A. (2004). "Implementing Change: Matching Implementation Methods and Change Type", *Leadership & Organization Development Journal,* 25(5), 424-434.

Waldersee, R., A. & Griffiths, J. L. (2003). "Predicting Organizational Change: Matching Organization Type, Change Type and Capabilities", *Journal of Applied Management and Entrepreneurship,* 8(1), 66-81.

Walker, H.J., Armenakis, A.A., Berneth, J.B. (2007). "Factors Influencing Organizational Change Efforts: An Integrative Investigation of Change Content, Context, Process and Individual Differences", *Journal of Organizational Change Management,* 20/6, 761-773.

Wall, J.E. Program Evaluation Model, 9-Step Process, http://region11s4.lacoe.edu/attachments/ article /34 /(7)%209%20Step%20Evaluation%20Model%20Paper.pdf.

Wallace, S. (2007). "Organizational Change Management; Why, What, How?", *NHRD Journal,* november, 10-17.

Walters, H. (2007). "Capacity Development, Institutional Change and Theory of Change: What do we mean and where are the linkages?", A conceptual background paper, http://walters,portals. wi.wur.nl /files/docs/successfailuredevelopment/pdf.

Wandersman, A., Keener, D.C., Snell-Johns, J., Miller, R.L., Flaspohler, P., Livet-Dye, M., Mendez, J., Behrens, T., Bolson, B., & Robinson, L.V. (2004). "Empowerment Evaluation: Principles and Action", In Participatory Community Research – Theories and Methoda In Action, Jason, L.A. vd., (eds), 139-156, http://www.people.ucsc.edu/~ktellez/266Readings/ Empowerment%20Evaluation.PDF .

Wandersman, A., Snell-Johns, J. (2005). "Empowerment Evaluation: Clarity, Dialouge And Growth", *American Journal of Evaluation,* 26(3), 421-428.

Wandersman, A., Snell-Johns, J., Lentz, B.E., Fetterman, D.M., Keener, D.C., Livet, M., Imm, P.S., Flaspohler, P. (2005). "The Principles of Empowerment Evaluation", In Empowerment Evaluation Principles In Practice, eds: D.M. Fetterman ve A. Wanderdsman, 27-41, USA, Newyork, Guilford Press, http://books.google.com.tr/books?hl=tr&Ir=&id=fzp4V_9HyAwC &oi=fnd&pg= .

Wang, C.L., & Ahmed, P.K. (2002). A Review of the Concept of Organizational Learning, Working paper series, University of Wolverhampton, www.2cs.k12.in.us/zms/spDteam/

Weick, K.E., & Quinn, R.E. (1999). "Organizational Change and Development", *Annual Review Psychology,* 50, 361-386.

Weldon, E. (2000). "The Development of Product and Process Improvements In Work Groups", *Group & Organization Development,* sep., 25(3), 244-268.

Werr, A., Stjernber, T., & Docherty, P. (1997). "The Functions of Methods of Change In Management Consulting", *Journal of Organizational Change Management,* 10(4), 288-307.

Westbrook, J.D. (1993). "Organizational Culture and Its Relationship to TQM", *Industrial Management,* Jan/Feb.

What are large group processes? www.ashgate.com/pdf/SamplePages/largegroup1.pdf.

What is Appreciative Inquiry Evaluation? http://baileyandyang.com/wp-content/uploads /2012/09/ Appreci ative_ Inquiry.pdf.

What is the difference between process, outcome and impact evaluations? http://nonprofitanswerguide.org/faq/evaluation/difference-between-process-outcome-and-impact-evaluations/

Whipp, R., Rosenfeld, R., & Pettigrew, A. (1989). "Managing Strategic Change In Mature Business", *Long Range Planning,* 22(6), 92-99.

Wierdsma, A. (2004). "Beyond Implementation: Co-Creation In Change and Development", in *Dynamics of Organizational Change and Learning,* ed: J.J. Boonstra, John Wiley &Sons Ltd., 227-257.

Wiesner, R., & Poole, N. (2009). Managing Change: Mental Models of SME Managers, https:// eprints. usq.edu.au/6383/2/Wiesner_Poole_SEAANZ_2009_AV.pdf.

Wiesner, R., Banham, H.C., & Poole, N. (2004). Organizational Change In Small and Medium Enterprises (SMEs), www.Wiesner_Banham_Poole_CCSBE_2004_PVSME2.pdf .

Williams, B.J., Carver, J., & Vaughn, R. (2006). "Change Risk Assessment: Understanding Risks Involved In Changing Software Requirements", SERP'06 – The 2006 International Conference On Software Engineering Research and Practice", http://citeseerx.ist.psu.edu/ viewdoc/download?doi= 10.1.1.476.4137 &rep=rep1&type=pdf.

Wilson, D. C., (1992). *A Strategy of Change, Concepts and Controversies In The Management of Change,* Routledge: London, UK.

Wittig, C. (2012). "Employees' Reactions to Organizational Change", *OD Practitioner,* 44(2), 23-28.

Woermann, M., & Cilliers, P. (2012). "The ethics of complexity and the complexity of ethics", *South African Journal of Philosophy,* 31(2), 447-463.

Wong, K.Y. (2005). "Critical Success Factors For Implementing Knowledge Management In Small and Medium Enterprises", *Industrial Management & Data Systems,* 105(3), 261-279.

Wong-Mingji, D.J., & Millette, W.R. (2001). "Dealing With The Dynamic Duo of Innovation and Inertia: The "In"- Theory of Organization Change", *Organization Development Journal*, 20(1), 36-52.

Wood, R., & Bandura, A. (1989). "Social Cognitive Theory of Organizational Management", *Academy of Management Review,* 14(3), 361-384.

Woodall, J. (1996). "Managing Culture Change: Can It Ever Be Ethical?", *Personnel Review,* 25(6), 26-40.

Woodman, R.W., & Dewett, T. (2004). "Organizationally Relevant Journeys In Individual Change", Handbook of Organizational Change and Innovation, eds: M.S. Poole ve A.H. Van de Ven, Oxford University Press, 32-49.

Wooten, L. P., & James, E. H. (2004). "When Firms Fail to Learn: The Perpetuation of Discrimination In The Workplace", *Journal of Management Inquiry,* 13(1), 23-33.

Workforce Outcomes Measurement Model- (Discussion version)- march, 2013. www.skillsforcare.org.uk /document-library/NMDS-SC-workforce-intelligence-and-innovation/workforce-commissioning/ WOM Version11(v3(1013- Fulldiscussionversion).pdf.

Worley, C. G., & Lawler III, E.E. (2006). "Designing Organizations That Are Built to Change", *MIT Sloan Management Review,* Fall, 48(1), 19-23.

Worren, N.A.M., Ruddle, K., & Moore, K. (1999). "From Organizational Development To Change Management: The Emergence of a New Profession", *The Journal of Applied Behavioral Science,* 35(3), 273-286.

Yusof, S.M., Aspinwall, E. (2000). "A Conceptual Framework for TQM Implementation for SMEs", *The TQM Magazine,* 12(1), 31-36.

Zeffane, R. (1996). "Dynamics of Strategic Change: Critical Issues In Fostering Positive Organizational Change", *Leadership&Organization Development Journal,* 17(7), 1-10.

Zeira, Y., & Avedisian, J. (1989). "Organizational Planned Change: Assessing The Chances For Success", *Organizational Dynamics,* 17(4), 31-45.

Zeithaml, V.A., Parasuraman, A., & Berry, L. (1985). "Problems and Strategies In Service Marketing", *Journal of Marketing,* 49, spring, 33-46.

Zmud, R.W., & Armenakis, A.A. (1978). "Understanding The Measurement og Change", *The Academy of Management Review,* 3(3), 661-669.

Zogjani, A., Shoraj, D., & Govo, F. (2014). "Organizational Change and Organizational Effectiveness of Secondary Banking System in Albania", *International Journal of Management Excellence,*3(2), June, 427-431.

Zohar, D. (1998). "Changing the Thinking Behind Our Thinking", *Management Review,* 87(3), 56-58.

Zucker, L.G. (1987). "Institutional Theories of Organizations", *Annual Review of Sociology*, 13, 443-464.

Zukoski, A., & Luluquisen, M. (2002). "Participatory Evaluation – What is it?, Why do it?, What are the challenges?", *Community-Based Public Health*, 5, 1-6.

Zuniga-Vicente, J. A., De La Fuente-Sabate, J.M., & Suarez-Gonzales, I. (2005). "Facilitating and Inhibiting Factors Behinde Strategic Change: Evidence In The Spanish Private Banking Industry, 1983-1997", *Scandinavian Journal of Management,* 21, 235-265.

ORTA ASYA UYGUR RESİM SANATINDA

BİÇİM VE ANLAM

Dr. Beyza Aral Bahtiyaroğulları

İSTANBUL AÜ ALTINBAS ÜNİVERSİTESİ Yayınları

ORTA ASYA UYGUR RESİM SANATINDA BİÇİM VE ANLAM

Dr. Beyza Aral Bahtiyaroğulları

Yayın No.: 46
100. Yıl Armağan Kitapları: 19
ISBN: 978-605-2065-79-2
E-ISBN: 978-605-2065-80-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Şubat 2023

Copyright 2023, ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Bu baskının bütün hakları Altınbaş Üniversitesi Yayınları'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI bir Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. iştirakidir. SERTİFİKA NO.: 40340.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı Etkinliklerini Düzenleme ve Koordinasyon Komisyonu Başkanı: Prof. Dr. Turgut İPEK
Yayın Danışmanı: Duygu SAZAN (duygu.sazan@altinbas.edu.tr)
Kapak Tasarım: Osman ÖZÇELİK
Kapak Resmi: Uygur Prensesleri, Doğu Türkistan, Bezeklik'ten Duvar Resmi, (D.C. Waugh, 2019)
Sayfa Tasarım: Erdal Tarkan KARA (erdal@nobelyayin.com)
Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Aral Bahtiyaroğulları, Beyza.
Orta Asya Uygur Resim Sanatında Biçim ve Anlam / *Beyza Aral Bahtiyaroğulları*
1. Basım. XX+570 s. 14x21,5 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-605-2065-79-2
E-ISBN: 978-605-2065-80-8
1. Orta Asya 2. Uygur Resim Sanatı 3. Biçim ve Anlam

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR ..... **V**

RESİM LİSTESİ ..... **Vİİ**

1. GİRİŞ **1**
1.1. Uygulanan Yöntem Üzerine 1
1.2. Uygur Türklerinin Kısa Tarihi ve Coğrafyası **11**
1.3. Uygurlardan Önce Türk Sanatında Resim 28
1.3.1. Mağara ve Kaya Resimleri 31
1.3.2. Duvar Resimleri 36

2. UYGUR RESİM SANATI **45**
2.1. Uygur Resim Sanatının Teknik, Üslup Özellikleri, Kullanılan Malzemeler ve Konuları 45
2.2. Uygur Resim Sanatının Kısa Gelişimi 49

3. UYGUR RESİM SANATINDA BİÇİM VE ANLAM **63**
3.1. Dinsel ve Mitolojik Sahneler 63
3.1.1. Eski Türk İnanışları ile İlgili Resimler 63
3.1.1.1. Ölüm Gelenekleri 63
3.1.1.2. Hayvanlar 76
3.2. Budist ve Manihaist Resimler 118
3.2.1. Buddha tasvirleri 118
3.2.2. Diğer Budist Tanrılar 167
3.2.2.1. Bodhisattvalar 167
3.2.2.2. İkinci Derece Tanrılar 182
3.2.3. Rahipler 204
3.2.4. Cennet ve Cehennem Sahneleri 226

4. TOPLUMUN ÇEŞİTLİ TABAKALARINA MENSUP İNSAN FİGÜRLERİ **287**
4.1. Saraya Mensup veya Soylu İnsan Tasvirleri, Hayırseverler-Vakıfçılar 287
4.2. Savaşçı – Asker, Muhafız Resimleri 328

5. UYGUR RESMİNDE SEMBOLİZM VE SİMGELER **373**
5.1. Eski Uygur Dini (Eski Türk İnançları; Gök, Yer-Su, Atalar Kültü) Sembolizmi 373
5.2. Mimari Sembolizm 389
5.3. Kozmolojik Simgeler 393
5.4. Buddha'ya ve Tanrılara Ait Sembolizm ve Simgeler 412
5.5. Budist Cevher, Mücevher ve Şaheserler 434

7. SONUÇ **447**
8. BİBLİYOGRAFYA **455**
RESİMLER **493**
ÇİZİMLER **563**
ÖZ GEÇMİŞ **569**

1
GİRİŞ

1.1. UYGULANAN YÖNTEM ÜZERİNE

Türkiye'de Orta Asya Resim sanatı içinde yer alan Uygur resim sanatının biçimsel ögeleri ve resmin konusu, başka bir deyişle ikonografisi ve ikonolojisi doktora ölçüsünde ve bir bütün halinde hiç çalışılmamıştır. Yabancı literatür ve bilimsel çalışmalar açısından da durum pek farklı değildir. Uygur resim sanatı yabancı ülkelerde de bütün halinde ele alınmamış ikonografisi ve ikonolojisi de yine ayrı bir bütün halinde detaylıca işlenmemiştir. Oysa ki Uygur resim sanatı, ikonografi, ikonoloji ve sembolizm bakımlarından çok renkli ve gelişmiş bir sanat alanıdır.

Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan Orta Asya Uygur resim sanatı, MS. IV-V. yüzyıllarda Doğu Türkistan ve bütün Orta Asya'da gelişen eklektik bir resim tarzı ile VI-VII. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan Türklerle yakından ilgili bir resim üslubundan sonra, VIII. yüzyıldan itibaren de Uygurların Doğu Türkistan'a nüfuz etmeleriyle gelişmiştir. Kendi içinde erken ve geç örnekler olmak üzere iki bölüme ayrılabilecek olan Uygur resimleri, üslupları ve konuları bakımından zamanla bütün Orta Asya'da etkili olmuş, Türk İslam Minyatür Sanatının oluşmasında da başlıca rolü oynamıştır. Uygur resimlerinin yapım tarzı MS. IX-XIII. yüzyıl arası için klasik üslup, XV. yüzyıla kadar olan devre

8
BİBLİYOGRAFYA

ABDULRİSHİD, Yakub; "Erken Dönem Uygur Edebiyatı (VIII-XII Yüzyıl)", I. Nazım, **Türk Edebiyatı Tarihi**, II. Cilt., Ed. Talât Sait Halman, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006.

ABDURİSHİD, Yakup; **Prajnaparamata Literature in Old Uyghur, Berliner Turfantexte XXVIII**, Brepols Publishing, Turnhout Belgium 2010.

AĞCA, Mustafa; **Eski Uygur Türkçesinde Dua / Alkış (Anlambilimsel Bir İnceleme),** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

AKİRA, Hirakawa; **A History of Indian Buddhism**, From Sakyamuni to Early Mahayana, Ed. Paul Groner, University of Hawaii Press, U.S.A 1990.

ALEKSEYEV, N.A.; **Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi** (Çev. Metin Ergun), Kömen Yayınları, Konya 2013.

ALP, Özlem; **Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş**, Eflatun, Ankara 2009.

ALPTEKİN, İsa; Doğu **Türkistan Dâvâsı**, Otağ Yayınları, İstanbul 1975 (2.baskı).

ANDREAS, Friedrich Carl; **Mitteliranische Manichaica aus Chinesisch Turkestan**, Verlag Der Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter, Berlin 1934.

ANDREWS, Fred H.; **Wall Painting From Ancient Shrines in Central Asia and Sistan**, (Recovered by Sir Aurel Stein, KC.l.E), Manager of Publications, Delhi 1933.

ANDREWS, Fred H.; **Wall Paintings from Ancient Shrines in Central Asia (Recovered by Sir Aurel Stein, KC.l.E)**, Vol. II, Oxford University Press, 1948, Reprinted by Bruce Miller edited in Bangkok: SDl Publications, 1998.

ANDREWS, Fred H.;**Wall Painting From Ancient Shrines in Central Asia**, Cosmo Publications, New Delhi 1983.

ANONİM (Hazırlayan); **The Panchatantra**, (Çev. Arthur W. Ryder), The University of Chicago Press, Chicago 1925.

ANONİM (Hazırlayan); **Album Paris National Museum Arts Asiatiques Guimet,** Reunion des Musees Nationaux Edition, Paris 2001.

ANONİM (Hazırlayan); **Çaştani Bey Hikâyesi**, Prof. MÜLER, F.W. K tarafından başlanmışken, ölümünden sonra Dr. A. Von Gabain tarafından tamamlanıp 1931'de bastırılan Uigurica IV-A (Çev. S. Himran), Türk Dil Kurumu, Burhaneddin Erenler Basımevi, İstanbul 1945.

ANONİM (Hazırlayan); **Divine Stories - Divyavadana**, (Çev. Andy Rotman), Part I, Wisdom Publications, Classics of Indian Buddhism, Boston 2008, s.368-371.

ANONİM (Hazırlayan); **Mahabbarata**, (Çev. Bibek Debroy), Vol. IV, Penguin Book, 2011 New Delhi.

ANONİM (Hazırlayan); **Mahavastu**, Vol. I, (Çev. J. J. Jones), Luzac And Company Publishing, London 1949.

ANONİM (Hazırlayan); **Original Vows of Ksitigarbha Bodhisattva Sutra,** (Çev. Jeanne Tsai), Published by the Fo Guang Shan International Translation Center, U.S.A 2014.

ANONİM (Hazırlayan); **Pure Land Pure Mind Sutra**, (Çev. J. C. Cleary), Translation Committee of the United States and Canada, New York, 1994.

ANONİM (Hazırlayan); **Ramayana**, (Çev. A. B. Özcan - H.D. Can), Dost Yayınevi, Ankara 2002.

ANONİM (Hazırlayan); **The Book of the Discipline**, (Çev. I.B.Horner), Part I, Pali Text Society, London 1982.

ANONİM (Hazırlayan); **The Diamond Sutra or Prajna Paramita**, Ed. William Gemmell, Trench Trubner Co. Ltd, London 1912.

ANONİM (Hazırlayan); **The Lotus Sutra**, (Çev. Burton Watson), Columbia University Press, New York 1993.

ANONİM (Hazırlayan); **The Mahabharata**, (Çev. Bibek Debroy), Volume III, Penguin Books, İndia 2011.

ANONİM (Hazırlayan); **The Three Pure Land Sutras**, (Çev. Hisao Inagaki), Numata Center for Buddhist Translation and Research, Berkeley 2003.

ANONİM (Hazırlayan); **The Wordsworth Encyclopedia of World Religions**, Wordsworth Editions Published, Great Britain 1999.

ANONİM (Hazırlayan); **Türkçe Mani El Yazıları (Manichaika),**Khotço harabelerinde bulunup A. Von Le Coq tarafından tanıtılan El Yazıları (Çev. Fuat Köseraif), Cilt I, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul 1936.

ANONİM (Hazırlayan); **Uygurca Üç Hikâye**, Prof.F. W.K.Müller tarafından başlanmışken, ölümünden sonra Dr. A. Von Gabain tarafından tamamlanıp 1931'de bastırılan Uigurica IV-B,C,D (Çev. S. Himran), Türk Dil Kurumu, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1946.

ANONİM (Hazirlayan); **The Agni-Purana**, (Çev. Natesa Gangadharan), Part I, Motilal Banarsidass Publishing, Delhi 1984.

ANONİM (Hazirlayan); **Türkçe Mani El Yazıları (Manichaika),** Khotço harabelerinde bulunup A. Von Le Coq tarafından tanıtılan El Yazıları (Çev. Fuat Köseraif), Cilt I, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul 1936.

APPLETON, Naomi; "The Second Decade of the Avadanasataka", **Asian Literature and Translation**, Vol. 1, No. 7, 2013.

ARAL, Beyza; "İsmi Bilinen Bir Uygur Prensesinin Bezeklik IX. Tapınakta Bulunan Resmi Üzerine", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 203, Nisan 2013.

ARAT, Reşid Rahmeti; **Eski Türk Şiiri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.

ARAT, Reşid Rahmeti; **Makaleler**, Cilt I (Yayına Hazırlayan Osman Fikri Sertkaya), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1987.

ARSEVEN, Celâl Esad; **Sanat Ansiklopedisi**, Cilt I, Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1983.

ASENA, G. Ahmetcan; **İpek Yolu-1, Çin-Doğu Türkistan**, Pan Yayıncılık, İstanbul 2009.

ASLANAPA, Oktay; "Eski Türk Resim ve Minyatür Sanatında Kadın Tasvirleri", **Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1995.

ASLANAPA, Oktay; **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989.

ATTWOOD, Jayarava ; "Form is (Not) Emptiness: The Enigma at the Heart of the Heart Sutra", **Journal of the Oxford Centre for Buddhist Studies**, Vol. 13, 2017.

AYAZLI, Özlem; "Mahayana Budizm'ine Ait Sayı ve Zamanla İlgili Bazı Terimler", **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Vol. 6/1, 2011.

BAİLEY, H. W; **Indo-Scythian Studies: Being Khotanese Texts,** Cambridge University Press, New York 1985.

BALDİCK, Julian; **Hayvan ve Şaman Orta Asya'nın Antik Dinleri**, (Çev. Nevin Şahin), Hil Yayınları, İstanbul 2000.

BANE, Theresa; **Encyclopedia of Demons in World Religions and Cultures**, McFarland and Company Inc. Publishers, North Carolina and London 2012.

BANE, Theresa; **Encyclopedia of Spirits and Ghosts in World Mythology**, Mc Farland And Company Publishers, U.S.A 2016.

BANERJEE, Priyatosh; "Some observations on an Unidentified Mural Fragment from Bezeklik", **Roopa-Lekha**, Vol. LXVI, New Delhi 1997.

BANG W. - ARAT, R. Rahmeti; "Türlü Cehennemler Üzerine Uygurca Parçalar", Çev. Ragıp Hulusi, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, Cilt 4, İstanbul 1934.

BANG, W. - GABAİN, Annemarie Von; **Türkische Turfan-Texte**, I-V, Akademie Der Wissenschaften, Berlin 1929-1931.

BAPAEVA, Janyl Myrza; **Tuva Şamanizmi**, Kömen Yayınları, Konya 2013.

BARIŞTA, H. Örcün; "Timur Beneği ve Anadolu'dan Bazı Örnekler", **Prof.Dr. Halûk Karamağaralı Armağanı**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara 2002.

BARONİ, Helen J; **The Illustrated Encyclopedia of Zen Buddhism**, The Rosen Publishing Group, New York 2002.

BARUTÇU, Sema; "Eski Türkçe'de Buda'nın 32 Laksanası", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, Ankara 1987.

BAUER, Walter; "The Colt of Palm Sunday", **Journal of Biblical Literature**, Vol. 72, No. 4, Published by The Society of Biblical Literature, 1953.

BAYAT, Fuzuli; "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Yeni Düşünceler", **Türkler**, Cilt III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

BAYAT, Fuzuli; **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, Ötüken, İstanbul 2006.

BAYAT, Fuzuli; **Türk Mitolojik Sistemi Kutsal Dişi Mitolojik Ana Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler İyeler ve Demonoloji**, Cilt II, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.

BAYAT, Fuzuli; Türk **Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistomolojik Bağlamda Türk Mitolojisi**, Cilt I, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.

BAYPAKOV, K.M.- MARİYAŞEV A.N; **Bayan-Jürek Petroglifleri, Petroglifi Bayan-Jureka-Petroglyphs of Bayan Zhurek**, Margulan Arkeoloji Enstitüsü, SredoYayını, Alma Ata 2008.

BEAL, Samuel; **The Romantic Legend of Sakya Buddha**, Shri Jainendra Press, New Delhi 1985.

BEAL, Samuel; **The Romantic Legend of Sakya Buddha**, Trübner and Co. Publishing, London 1875.

BEER, Robert; The **Handbook of Tibetan Buddhist Symbols**, Shambala, Boston 2003.

BEER, Robert; **The Encyclopedia of Tibetan Symbols and Motifs**, Shambala, Boston 1999.

BELENİTSKY, Alexander; **Central Asia Archaelogia Mundi**, Nagel Publishing, Sweden 1968.

BESWİCK, Ethel; Jataka **Tales, Birth Stories of the Buddha**, Butler and Tunner, London 1956.

BHARTİ, Garima; "The concept of Five Meditating Buddha's and Bodhisattva in Art and Iconography**", International Journal of Humanities and Social Science Invention**, Vol. 2, Issue 11, November 2013.

BHATTACHARYYA, Benoytosh; The **Indian Buddhist Iconography**, Ghosh Printing House, Calcutta, 1958.

BİRNBAUM, Raoul; **The Healing Buddha**, Shambhala Publications, Colorado 1979.

BLAİR, Scott; "Answers For Milinda: Hellenistic Influence On The Development Of Gandharan Buddhism", **Tcnj Journal Of Student Scholarship**, Vol. 11, 2009.

BOİSSELİER, Jean; **Buda'nın Bilgeliği**, (Çev. N. Feyza Zaim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

BORATAV, Pertev Naili; "Aventures merveilleüses sous terre et ailleurs de Er Töshtük", Le Geant Des Steppes, **Unesco**, Paris1965.

BOSWORTH, Clifford Edmund; "Notes on Some Turkish Names in Abu 'l-Fadl Bayhaqis Tarikh-ı Masʿudı", **Oriens**, Vol. 36, Published by Brill, 2001.

BREDON, Juliet- MİTROPHANOW, Igor; The **Moon Year A Record of Chinese Customs and Festivals**, Routledge Taylor and Francis Group, New York 2011.

BRONKHORST J- MALİNAR, A.; Brill's **Encyclopedia of Hinduism**, Brill Publishing, Boston 2015.

BRYDER, Peter; "The Chinese Transformation of Manichaeism A Study of Chinese Manichaean Terminology, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, Vol. 50, Cambridge University Press, Sweden 1985.

BUİTANEN, J. A. B. Van; **The Mahabbarata**, Vol. II, Book of the Assembly Hall, The University of Chicago Press, U.S.A 1975.

BURİNGAME, Eugene Watson; **Buddhist Legends Part III**, Motilall Banarsidas Publishers, Delhi 2005.

BUSSAGLİ, Mario; **Central Asian Painting From Afghanistan to Sinkiang**, Skira Rizzoli İnternational Publications Inc., (Baskı İsviçre) New York 1979.

BUSWELL, Robert E- LOPEZ David S. Jr.; **The Princeton Dictionary of Buddhism**, Princeton University Press, New Jersey 2014.

BUSWELL, Robert E; **Encyclopedia of Buddhism**, Macmillan Reference, Thomson and Gale Publishing, USA, 2004.

CAFEROĞLU, Ahmet; Eski **Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı 260, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1968.

CARROLL, Thomas D; **Account of the T'ù-yü-hún in the History of the Chìn Dynasty**, University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1953.

CARUS, Paul; **Buda'nın Öğretisi** (Çev. Teoman Uçgun), Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1984.

CAVENDİSH, Richard; Man, Myth & Magic: **The Illustrated Encyclopedia of Mythology, Religion, and the Unknown**, Vol. 12, Marshall Cavendish Corporation Publishing, New York 1995.

CEZAR, Mustafa; **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1977.

CHADWİCK, Nora K.- ZHİRMUNSKY, Victor; **Oral Epics of Central Asia**, Cambridge at the University Press, Great Britain 1969.

CHAN, Alan K. L- LO, Yuet Keung; **Philosophy and Religion in Early Medieval China**, Suny Press, U.S.A 2010.

CHANDRA, Anjana Motihar; **İndia Condensed: 5.000 Years of History and Culture**, Marshall Cavendish Publishing, Singapur 2007.

CHAUDHURİ, Saroj Kumar; Hindu **Gods and Goddesses in Japan**, Vedams Publishing, New Delhi 2003.

CHAVANNES, Edouard; Batı **Türklerine Dair Belgeler ve Ek Notlar Batı Türkleri Tarihi,** (Çev. Metin Sırma), Öntürk Uygulama Araştırma Merkezi Yayın Grubu, İstanbul 2006.

CHAVANNES, Edouard; **Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri**, (Çev. Mustafa Koç), Selenge Yayınları, İstanbul 2007.

CHEUNG, Martha Pui yiu - WUSUN, Lin; **An Anthology of Chinese Discourse on Translation Volume I: From Earliest Times to the Buddhist Project)**, Routledge Publishing, New York 2014.

CHOPRA, Ramesh; **Encyclopaedic Dictionary of Religion**, Cilt III, Isha Books, New Delhi 2005.

CİHAN, Cihad; "Türklerde Kuş Tüyünün Hâkimiyet ve Rütbe Alameti Olarak Kullanılması", **III. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı**, (05 – 08 Eylül 2018), Üsküp Makedonya 2018.

CLARK, Larry Vernon; "Manichaeism Among The Uygurs: The Uygur Khan of The Bokug Clan", **New Light on Manichaeism, Papers from the Sixth International Congress on Manichaeism**, Ed. Jason David Beduhn, Brill, Leiden Boston 2009.

CLARK, Larry Vernon; "The Turkic and Mongol words in William of Rubruck's Journey (1253-1255)", **Journal of the American Oriental Society**, Vol. 93, 1973.

CLARK, Larry Vernon; **Introduction to the Uyghur Civil Documents of East Turkestan (13th-14th cc.),** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Indiana University, 1975.

CLOUGH, Benjamin; **Sinhalese English Dictionary**, Wesleyan Mission Press, Kollupitiya 1892.

COLEMAN, James William; **The Buddha's Dream of Liberation: Freedom, Emptiness and Awakened Nature,** Wisdom Publications, U.S.A. 2017.

CONZE, Edward; Buddhism **It's Essence and Development**, Bruno Cassirer Published, Oxford 1951.

CONZE, Edward; **Buddhist Scriptures,** Penguin Books, London 1959.

CONZE, Edward; **Buddhist Texts Through the Ages**, New York, Harper & Row 1964.

CONZE, Edward; **The Large Sutra of Perfect Wisdom**, Universıty of California Press, Berkeley, Los Angeles, London 1975.

CONZE, Edward; **The Perfection Of Wısdom In Eight Thousand Lines & Its Verse Summary**, Four Seasons Foundation Bolinas, California 1975.

COOMARASWAMY, Ananda; Hinduizm **ve Budizm**, (Çev. İsmail Taşpınar), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000.

COOMARASWAMY, Ananda; **Myths of the Hindus and Buddhists**, Dover, New York 1967.

COOMARASWAMY, Ananda; **Yaksas**, Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi 2001.

COOPER, J.C.; An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols, Thames and Hudson Published, London 1978.

COSMO, Nicola Di; **Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History**, Cambridge University Press, U.K. 2002.

COULTER, Charles Russell -TURNER, Patricia; **Encyclopedia of Ancient Deities**, Fitzroy Dearborn Publishing, U.S.A 2012.

COUSİNS, L.- A. KUNST- NORMAN, K.R; **Buddhist Studies in Honour of I.B. Horner,** D Reidel Publishing Company, Holland 1974.

COWELL E.B.- ROUSE, W.H.D.; **The Jataka**, Vol. VI, Cambridge Publishing, United States 1907.

COWELL, Edward Byles- MÜLLER, Friedrich Max -TAKAKUSU, Junjiro; **Buddhist Mahayana Texts**, Clarendon Press, Oxford 1894.

COWELL, Edward Byles; **The Jataka Or Stories Of The Buddha's Former Births**, Cambridge University Press, United States 1897.

COWELL, Edward Byles; **The Jataka**, (Çev. Robert Chalmers), Vol. I, Cambridge University Presss, Cambridge 1895.

CRAVEN, Roy. C; **İndian Art A Concise History**, Thames and Hudson Publishing, London 1987.

CROOKE, William; **An Introduction To The Popular Religion And Folklore Of Northern India Allahabad**, Printed at the Government Press, North Western Provinces and Oudh 1894.

CURTA, Florin; **Great Events in Religion An Encyclopedia of Pivotal Events in Religious History**, Abc-Clio-Llc Publishing, Santa Barbara, 2017.

CURTIS, Vesta; **Sarkhosh Persian Myths**, British Museum Press, Londra 1993.

ÇANDARLIOĞLU, Gülçin; **Sarı Uygurlar ve Kansu Bölgesi Kabileleri (9-11.Asırlar)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 2004.

ÇANDARLIOĞLU, Gülçin; **Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü (Çin Kaynakları ve Uygur Kitabelerine Göre)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2004.

ÇEREZCİ, Özlem Jale Oktay; "Göktürk Dönemi Madeni Silahları", **Akdeniz Sanat**, Sayı 13, 2019.

ÇORUHLU, Yaşar; "Erken Devir Türk Sanatındaki Hayvan Tasviri Geleneğinin Uygurlardaki Devamı Üzerine Bazı Notlar", **Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. Muharrem Ergin'e Armağan**, Ankara 1992.

ÇORUHLU, Yaşar; "Eski Türklerde Ölüm", **Cogito-Yapı Kredi Yayınları Üç aylık Düşünce Dergisi**, Sayı 40, Yaz 2004, İstanbul 2004.

ÇORUHLU, Yaşar; "Kültigin'in Baş Heykelinin İkonografik Bakımdan Tahlili", **Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı I, Aralık 1991, İstanbul 1991.

ÇORUHLU, Yaşar; "Lotus İkonografisi ve Uygur Sanatında Lotus", **I. Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri**, 4-7 Eylül 1989, Ankara 1997.

ÇORUHLU, Yaşar; "Nagyszentmiklos Hazinesindeki İki Sürahi Üzerinde Bulunan Yırtıcı Kuş (Kartal /Garuda) Figürlü Kompozisyonların Türk Sanatı ve İkonografisindeki Yeri", Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, **Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı**, Konya 1993.

ÇORUHLU, Yaşar; "Orta ve İç Asya'da Hayvan Biçimine Girme İnancı ve Türk Sanatı ile İlişkisi", **Mimar Sinan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi**, İstanbul 1995.

ÇORUHLU, Yaşar; "Selçuklu Sanatında Görülen Kuyruğu Düğümlü At Tasvirlerinin İkonografik ve İkonolojik Mahiyeti**", VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Konya 1996.

ÇORUHLU, Yaşar; "Türk Hayvan Takvimi", M. **Uğur Derman Armağanı, Altmış Beşinci Yaşı Münasebetiyle Sunulmuş Tebliğler**, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000.

ÇORUHLU, Yaşar; "Türk Sanatı ve Mitolojisinde Kötülüğün Tasviri", **Lanet Kitabı**, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayını, İstanbul 2009.

ÇORUHLU, Yaşar; "Türk Sanatı ve Mitolojisinde Kötülüğün Tasviri", **Lanet Kitabı** (Editör E. Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayını, İstanbul 2009.

ÇORUHLU, Yaşar; "Türk Sanatı'nda Meyve Sunma Sahnelerinin Anlamı", **Meyve Kitabı**, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, Istanbul 2006.

ÇORUHLU, Yaşar; "Türk Sanatında At Figürlerinin Sembolizmi", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1995.

ÇORUHLU, Yaşar; "Türk Sanatında Balık Figürlerinin Sembolizmi", **Türk Dünyası Dergisi**, 1995.

ÇORUHLU, Yaşar; "Türk Sanatında Görülen Boğa Figürlerinin Sembolizmi", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, İstanbul 1995.

ÇORUHLU, Yaşar; "Türk Sanatında Görülen Devlet Simgeleri", **Kutadgubilig Felsefe – Bilim Araştırmaları**, Sayı 4, Ekim 2003, İstanbul 2003.

ÇORUHLU, Yaşar; "Türk Sanatında Görülen Geyik Figürlerinin Sembolizmi", **Toplumsal Tarih**, Sayı 18, Haziran 1995.

ÇORUHLU, Yaşar; "Türk Sanatında Köpek Figürlerinin Sembolizmi", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Cilt 3, Sayı 14, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

ÇORUHLU, Yaşar; "Türk Şamanizminde Biçim Değiştirme (Metamorphosis) Olayı ve Türk Sanatı ile Bağlantısı Üzerine Birkaç Söz", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.I.S.I, Kasım 1987.

ÇORUHLU, Yaşar; "Türk Sanatında Görülen Hayvan Figürlerine Gök ve Yer Sembolizmi Açısından Bir Bakış", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 87, İstanbul 1993.

ÇORUHLU, Yaşar; "Uygur Sanatında Saçın İkonografik Tertibi", **Saç Kitabi**, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2004.

ÇORUHLU, Yaşar**; Erken Devir Türk Sanatı, İç Asya'da Türk Sanatının Doğuşu ve Gelişimi**, Kabalcı, İstanbul 2007 (1. Baskı).

ÇORUHLU, Yaşar; **Erken Devir Türk Sanatı, İç Asya'da Türk Sanatının Doğuşu ve Gelişimi**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013 (2. baskı).

ÇORUHLU, Yaşar; **Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016.

ÇORUHLU, Yaşar; **Türk Mitolojisinin ABC'si**, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1999.

ÇORUHLU, Yaşar; **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012 (5.baskı).

ÇORUHLU, Yaşar; **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2013 (6.baskı).

ÇORUHLU, Yaşar; **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000 (1. Baskı).

ÇORUHLU, Yaşar; **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002 (1. Baskı).

ÇORUHLU, Yaşar; **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.

ÇORUHLU, Yaşar; **Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi**, Cilt II, Ötüken, İstanbul 2019 (3.Baskı).

ÇORUHLU, Yaşar; **Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi**, Kömen Yayınları, İstanbul 2014.

ÇORUHLU, Yaşar; **Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi**, Seyran Yayınevi, İstanbul 1995.

DAVİDS, T.W. Rhys -William STEDE; **The Pali Text Society's Pali-English Dictionary**, London 1979.

DAYAL, Har; The **Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature,** Motilal Banarsidass Printing, New Delhi, India, 1978.

DE VİSSER, Marinus Willem; **The Dragon in China and Japan**, Cosimo Classics, New York 2008.

DECAROLİ, Robert; **Haunting the Buddha: Indian Popular Religions and the Formation of Buddhism**, Oxford University Press, New York 2004.

DEMİEVİLLE, Paul; **Buddhism and War in Buddhist Warfare**, Oxford University Press, London 2010.

DHAMMANADA, Sri; **What Buddhists Believe**, Buddhist Missionary Society Publishing, Malaysia 2002.

DİLEK, İbrahim; **Altay Destanları III**, TDK Yayınları, Ankara 2007.

DOĞANAY, Aziz; "Türk Sanatında Pelengî ve Şâhî Benek Nakışları ya da Çintamani Yanılgısı", Dîvân **İlmi Araştırmaları,** Vol.9, 2004.

DONUK, Abdülkadir; **Eski Türk Devletlerinde İdari - Askeri Ünvan ve Terimler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988.

DOWLİNG, Elizabeth M.- SCARLETT, W. George; Encyclopedia **of Religious and Spiritual Development**, Sage Publications, California 2006.

DOWLİNG, Nancy H.; "Burmese Lokapalas, A problem of Identification", **Journal of the Siam Society**, Vol. 70, 1982.

DUBE, S.N.; "Arhat Ideal in Early Buddhism", Ed. Chanju Mun, **Buddhism and Peace Theory and Practice**, Blue Pine Published, Hawaii 2006.

DUBEY, Rajesh Kumar Dhar; "Worship of Mother Goddesses in Buddhism", **International Journal of Creative Research Thoughts**, Vol. V, Issue 4, October 2017.

DUTTA, Rathindra Nath; **Tales from the Hindu Dramatists**, Wildside Press, U.S.A 2006.

EBERHARD, Wolfram; **Conquerors and Rulers, Social Forces in Mediaeval China**, E.J Brill, Leiden 1965.

EBERHARD, Wolfram; **Çin Simgeleri Sözlüğü-Çin Hayatı ve Düşüncesinde Gizli Simgeler**, (Çev. Aykut Kazancıgil - Ayşe Bereket - Ek Yaşar Çoruhlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000.

EBERHARD, Wolfram; **Çin'in Şimal Komşuları**, (Çev. Nimet Uluğtuğ), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

EBERHARD, Wolfram; **The Local Cultures of South and East China**, E.J. Brill Publishing, Leiden 1968.

EİTEL, Ernest John**; Handbook of Chinese Buddhism Being a Chinese Sanskrit Dictionary**, Sanshusha, Tokyo 1904.

ELİADE, Mircae; **Dinler Tarihine Giriş**, (Çev. Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003.

ELİADE, Mircae; **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi I Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına**, (Çev. Ali Berktay), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003.

ELİADE, Mircae; **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi II Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna**, (Çev. Ali Berktay), KabalcıYayınevi, İstanbul 2003.

ELİADE, Mircae; **Images and Symbols, Studies in Religious Symbolism**, Princetaon University Press, United States 1991.

ELİADE, Mircae; **Mitlerin Özellikleri**, (Çev. Sema Rıfat), Om Yayınevi, İstanbul 2001.

ELİADE, Mircae; **Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri,** (Çev. İsmet BİRKAN), İmge Kitabevi, Ankara 1999.

ELMALI, Murat; "Çaştanı Bey Hikâyesi'ne Ait Yeni Belgeler", **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı XLVIII, İstanbul 2013.

EMMERİCK, Ronald E.; **Turfan, Khotan und Dunhuang**, Berlin Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1996.

ERGİN, Muharrem; **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2010.

ERTEKİNOĞLU, Servet; "Yılbız Sözcüğü Üzerine", **Karadeniz Dergisi**, Sayı 34, 2017.

ESİN, Emel; "Ejder Takının Kozmik Simgeciliği ve Kötülükten Koruyan Maske", **Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Motifler**, İstanbul 2004.

ESİN, Emel; "Kuşcı" Türk Sanatında Atlı Doğancı İkonografisi Hakkında, **Sanat Tarihi Yıllığı**, Cilt 6, Sayı 6, 1976.

ESİN, Emel; "Oldruğ – Turuğ, The Hierarchy of Sedent Postures in Turkish İconography", **Kunst des Orients**, Vol. 7, 1970.

ESİN, Emel; "Tuğrıl ve Karakuş", **Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004.

ESİN, Emel; "Farhâr-ı Halluh Karluk Budist Sanatı", **Türkiyat Mecmuası**, Sayı XVIII, İstanbul 1976.

ESİN, Emel; "Miladi VII-X. Yüzyıllarda Sır-Derya Oğuzlarının Maddi Kültürü Hakkında Notlar", VIII. TürkTarihi Kongresi II. Cilt'den Ayrıbasım, **Türk Tarih Kurumu Basımevi**, Ankara 1981.

ESİN, Emel; "Milli Kültür Tarihi Safhalarına Bakış", **Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, II. Sayı, Sevinç Matbaası, Ankara 1977.

ESİN, Emel; "Muyanlık Uygur Buyan Yapısından (Vihâra) Hakanlı Muyanlığına (Ribât) ve Selçuklu Han île Medresesine Gelişme", **Malazgirt Armağanı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972.

ESİN, Emel; "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü II", **Türk Kültürü**, Sayı 70, Ankara 1968.

ESİN, Emel; "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü", **Türk Kültürü**, Sayı 34, Ankara 1965.

ESİN, Emel; "Ay-Bitiği: The court attendants in Turkish Iconography", **Central Asiatic Journal**, Vol. 14/1-3,1970.

ESİN, Emel; "Bağdaş ve Çökme Türk Töresinde İki Oturuş Şeklinin Kadim İkonografisi", **Sanat Tarihi Araştırmaları III**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1970.

ESİN, Emel; "Bayrak: Some Motifs of Ottoman Turkish Flags and Flag-Pole Finials", **Comité International d'Études Pré-Ottomanes et Ottomanes VI th Symposium**, Cambridge, 1rst-4th July1984, içinde, ed. Jean-Louis Bacqué-Grammont - Emeri van Donzel, The Divit Press, Istanbul 1987.

ESİN, Emel; "Burkan ve Mani Dinleri Çevresinde Türk Sanatı (Doğu Türkistan'da ve Kansu'da)", **Türk Kültürü El Kitabı İslâmiyetten Önceki Türk Sanatı Hakkında Araştırmalar**, Cilt II, Kısım 1a, İstanbul 1972.

ESİN, Emel; "Central Asian Turkish Painting Before Islam", **The Handbook of Turkish Culture II**, I a, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.

ESİN, Emel; "Farabi'yi Yetiştiren Kengeres Türk Mubitinin Kültür ve Sanatı", **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Cilt VI, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1976.

ESİN, Emel; "İslamiyetten Evvel Orta Asya Resim Sanatı", **Türk Kültürü El Kitabı** (İslamiyetten Önceki Türk Sanatı Hakkında Araştırmalar), C.II, Kısım I a, İstanbul 1972.

ESİN, Emel; "Kur-Kurşak: The Iconography of the Honorific Turkish Belt, in the Light of Inscriptions and Written Records", **Central Asiatic Journal,** Sayı 24, 1980.

ESİN, Emel; "KÜN-AY", Ay-Yıldız Motifinin Proto-Türk Devrinden Hakanlılara Kadar İkonografisi, **Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004.

ESİN, Emel; "Prof. Necati Lugal'ın Tedris Ettiği Terceme-i Dariri ve Bu Eser için Yapılan Resimler", **Necati Lugal Armağanı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1968.

ESİN, Emel; "Resimli Bir Uygur Varakı", **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü**, Yayın 19, Seri 1, Sayı A2, Ankara 1966.

ESİN, Emel; "Selçuklu Sanatı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Menşeleri", **Selçuklu Araştırmalar Dergisi** I, Ankara 1969.

ESİN, Emel; "Tabaris Report on the Warfare with the Turgis and Testimony of Eight Century Central Asian Art", **Central Asiatic Journal**, Vol. XVII, No 2-4, Otto Harrossowitz, Wiesbaden 1973.

ESİN, Emel; "The Horse in Turkic Art", **Central Asiatic Journal**, Vol. 10, No. 3/4, Proceedıngs of the VIITH Meeting of the Permanent International Altaistic Conference (29 Augustus-3 September), 1965.

ESİN, Emel; "Turkic and Ilkhanid Universal Monarch Representations and the Cakravartin", **Proceedings of the Twenty-Sixth International Congress of Orientalists**, New Delhi 4-10th January 1964, Vol. II, Rabindra Bhavan, New Delhi 1964.

ESİN, Emel; "Türk Ay Yıldızının Menşeii Hakkında", **Fikir Sanat Dergisi**, Ekim 1981, Sayı 96.

ESİN, Emel; "Türk Buddhist Resim Sanatının Tarihçesi", **I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğler, (İstanbul 15-20 Ekim 1973)**, Cilt III, İstanbul 1979.

ESİN, Emel; "Türk Minaresinin Orta Asyadaki Öncüleri Hakkında" **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi Prof. Albert Louis Gabriel Özel Sayısı**, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1978.

ESİN, Emel; "Uygur Sanatı", **Türk Ansiklopedisi**, Cilt 33, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1983.

ESİN, Emel; **İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978.

ESİN, Emel**; Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004.

ESİN, Emel; **Türk Kozmolojisine Giriş,** Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.

ESİN, Emel; **Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003.

ESİN, Emel; "Kuşcı", **Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler**, Kabalcı, İstanbul 2004.

ESİN, Emel; "Türk Sanatında At", **Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler**, Kabalcı, İstanbul 2004.

ESİN, Emel; Emel Esin, "KÜN-AY' Ay-Yıldız Motifinin Proto Türk Devrinden Hakanlara Kadar İkonografisi", **VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972.

FANG YÜ, Chün; **Kuan-yin: The Chinese Transformation of Avalokitesvara**, Columbia University Press, U.S.A 2001.

FAXİAN; **Travels of Fah-Hian and Sung-Yun, Buddhist Pilgrims, from China to India (400 A.D. and 518 A.D.)**, (Çev. Samuel Beal), Trübner, London, 1869.

FEFFER, John Shock Waves; **Eastern Europe After the Revolutions**, Black Rose Book Printing, Canada 1992.

FİLİPPO, David San; **Religious Interpretations of Death Afterlife and Near-Death Experiences**, Kimball Publishing, Orlando, Florid, U.S.A, 2006.

FİORDALİS, David V.; "Miracles in Indian Buddhist Narratives and Doctrine", **Journal of the International Association of Buddhist Studies**, Vol. 33, Number 1-2, 2011.

FİSHER, Robert E.; "Noble Guardians: The Emergence of Lokapalas in Buddhist Art", **Oriental Art**, Vol. 41, 1995.

FOARD, James Harlan; **The Pure Land Tradition: History and Development**, Ed. Michael Solomon, Richard Karl Payne, Jain Publishing Company, California 2006.

FOUCHER, Alfred; **Etude Sur l'iconographie Bouddhique de l'Inde, D'apres Des Documents Nouveaux**, Ernest Leroux Published, Paris 1900.

FRANZMANN, Majella; **Jesus in the Manichaean Writings**, T and T Clark A Continuum Imprint, London 2003.

GABAİN, Annemarie Von; **Das Leben im Uigurischen Königreich von Qoco (850-1250),** Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1973.

GABAİN, Annemarie Von; "Kşitigarbha Kult in Zentralasie"n, **Buchillustrationen aus den Turfan-Funden, In Verhandlungen der Indologischen Arbeitstagung im Museum für Indische Kunst Berlin**, Wiesbaden 1971.

GABAİN, Annemarie Von; **Die Formensprache der Uigurischen Malerei Veröffentlichungen der Societas Uralo Altaica**, In Kommission bei Otto Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1987.

GABAİN, Annemarie Von; **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.

GARG, Ganga Ram; **Encyclopaedia of the Hindu World**, Concept Publishing Company, New Delhi 1992.

GETTY, Âlice; **Gods of Northern Buddhism**, Dover Publications, New York 1988.

GETTY, Âlice; **The Gods of Northern Buddhism**, Clarendon Press, Oxford 1914.

GHORİ, Ahmer - CHUNG, Kevin; "Interpretation of Hand Signs in Buddhist Art", **The Journal of Hand Surgery**, Vol. 32, July-Aug 2007.

GİBSON, Lynne; **Hinduism**, Heinemann Educational Publishers, Oxford 2002.

GİES, Jacques - COHEN, Monique; **Serinde: Terre de Bouddha**, Dix Siecles d'art Sur La Route De La Soi, Exposition Paris (24 Octobre-19 Fevrier 1996), Reunion des Musees Nationaux, 1995.

GOEPPER, Roger; **Alchi: Ladakh's Hidden Buddhist Sanctuary the Sumtsek**, Serindia, London 1996.

GOLDEN, Peter B; **Türk Halkları Tarihine Giriş Ortaçağ ve Erken Yeniçağda Avrasya ve Orta Doğu'da Etnik Yapı ve Devlet Oluşumu**, (Çev. Osman Karatay), Ötüken Yayınları, İstanbul 2013 (4. baskı).

GOLDSTEİN, Jack; **101 Amazing Mythical Beasts**, Andrews UK Limited Publishing, United Kingdom 2014.

GOMBRİCH, Richard F.; **Buddhist Precept and Practice Tradational Buddhism in the Rural Highlands of Ceylon**, Routledge Taylor and Francis Publishing, New York 2009.

GOMEZ, Luis O.; Land **Of Bliss The Paradise of The Buddha of Measureless Light**, University of Hawaii Press, U.S.A 1996.

GOMMANS, Jos; **Mughal Warfare Indian Frontiers and Highroads to Empire 1500-1700**, Routledge Taylor and Francis Group, London-Newyork 2002.

GOVİNDA, Anagarika Brahmachari; **Psycho-Cosmic Symbolism of the Buddhist Stupa**, Dharma Publishing, U.S.A 1976.

GÖMEÇ, Sadettin; "TÜRK Kültüründe At", **Geçmişten Günümüze Bozkır**, Uluslararası Sempozyum, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2016.

GÖMEÇ, Sadettin; "Kök Türkler ve Uygurlar Çağında Türk Ordu Teşkilatına Umumi bir Bakış", **Hunlar'dan Günümüze Türk Askeri Kültürü**, Kronik Yayınevi, İstanbul 2019.

GÖMEÇ, Sadettin; **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.

GRANOFF, Phyllis; "Tobatsu Bishamon: Three Japanese Statues in the United States and an Outline of the Rise of This Cult in East Asia, East and West", **Istituto Italiano per l'Africa e l'Oriente**, Vol. 20, No. 1/2, Rome 1970.

GREENWALD, Jeff; **Shopping for Buddhas: An Adventure in Nepal**, An Imprint of Solas House, U.S.A 2014.

GRÜNWEDEL, Albert - BURGESS, James; **Buddhist Art in India**, Asian Educational Services, New Delhi, Madras 1999.

GRÜNWEDEL, Albert; **Altbuddhistische Kultstatten in Chinesisch Turkistan**, Druck und Verlag von Georg Reimer, Berlin 1912.

GULACSİ, Zsuzsanna; "A Manichaean Portrait of the Buddha Jesus: Identifying a Twelfth- or Thirteenth-Century Chinese Painting From the Collection of Seiun-Ji Zen Temple", **Artibus Asiae**, Vol. 59, 2009.

GULACSİ, Zsuzsanna; The Manichaean Roots of a Pure Land Banner from Kocho (III 4524) in the Asian Art Museum Berlin", **Language, Society, and Religion in the World of the Turks**, **Festschrift for Larry Clark at Seventy-Five**, Brepols Published, Turnhout, Belgium, 2018.

GURU, Shri Bhagavatananda; **A Brief History Of The Immortals Of Non-Hindu Civilizations**, Notion Press, Chennai 2015.

GURUGE, Ananda W.P; **The Buddha's Encounters with Mara the Tempter Their Representation in Literature and Art,** Buddhist Publication Society The Wheel Publication, Kandy, Sri Lanka, 1997.

GUTSCHOW, Niels - GELLNER, David N; **The Nepalese Caitya: 1500 Years of Buddhist Votive Architecture in the Katmandu Valley**, Dachan Printing, Kore 1997.

GÜLEÇ, Hamdi; "Eski Türk Destanlarından Alper Tunga Destanındaki Ünlü Turan Hakanı "Alper Tunga" (=Efrâsiyâb-Afrasyâb)", **Türk Halklarının Edebi Geçmişi: Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri**, (06–07 Mayıs 2004, Bakü), Bakü Azerbaycan Sempozyum Kitabı, İslam Ansiklopedisi Cilt IV, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1964.

GÜNAY, Nasuh; "Tarihi Süreç Açısından Budizm ve Öğretisi", **Arayışlar, İnsan Bilimleri Araştırmaları**, Yıl 1, Sayı 1, 1999.

GÜNAY, Ünver - GÜNGÖR, Harun; **Başlangıcından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara 1997.

GÜNDÜZ, Şinasi; "Maniheizm", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt XXVII, Ankara 2003.

GÜNGÖREN, İlhan; **Buda ve Öğretisi**, Yol Yayınları, İstanbul 1988.

HACKİN, J.; "Orta Asya'da Budist Mitoloji", (Çev. Yaşar Çoruhlu), **Sanat Tarihi Araştırmaları** Dergisi, Sayı 11, Aralık 1992.

HAİCHENG, Ling; **Buddhism In China**, China Intercontinental Press Publishing, China 2004.

HALL, James; **Illustrated Dictionary of Symbols in Eastern and Western Art**, Westview Press, U.S.A 1996.

HALLADE, Madeleine; **The Gandhara Style and the Evolution of Buddhist Art**, Thames and Hudson, London 1968.

HALOUN, G.- HENNİNG W. B; "The Compendium of the Doctrines and Styles of the Teaching of Mani, the Buddha of Light," **Asia Major**, Vol. III, 1952.

HAMİLTON, James Russell; **Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası, Kalyanamkara ve Papamkara,** (Çev. Ece Korkut - İsmet Birkan), Simurg Yayınları, Ankara 1998.

HANDA, Oma Canda; Buddhist **Art & Antiquities of Himachal Pradesh: Up to 8th Century A.D**., Indus Publishing Company, New Delhi 1994.

HANN, ldiko Beller- FİNLEY, Joanne Smith - CESARO, M. Cristina; **Situating the Uyghurs Between China and Central Asia**, Ashgate Publishing, England 2007.

HANSEN, Valerie; **The Silk Road: A New History**, Oxford University Press, U.S.A 2012.

HARRİS, Ian: **A Vast Unsupervised Recycling Plant Animals and The Buddhist Cosmos**, Columbia University Press, New York 2006.

HARTEL Herbert -YALDİZ, Marianne**; Along The Ancient Silk Routes Central Asian Art from the West Berlin State Museums**, Metropolitan Museum of Art Publishing, New York 1982.

HARVA, Uno; **Altay Panteonu**, Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul 2014.

HARVEY, Peter; "The Symbolism of the Early Stupa", **The Journal Of The International Association Of Buddhist Studies**, Vol. 7, Number 2, U.S.A 1984.

HARVEY, Peter; **An Introduction to Buddhism Teaching History and Practises**, Cambridge University Press, Cambridge 2013.

HAZRA, Kanai Lal; **History Of Theravada Buddhism in South East Asia**, Munshiram Manoharlal Publishing, New Delhi 1982.

HEİSSİG, Walther; **A Lost Civilization: The Mongols Rediscovered**, Thames and Hudson, London 1966.

HERODOTOS; **Herodot Tarihi**, (Çev. Müntekim ÖKMEN), Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul 2002.

HESSE, Hermann; **Siddhartha**, (Çev. Üner Eyüboğlu), Yankı Yayınları, İstanbul 1973.

HEUSER, Manfred - KLİMKEİT, Hans Joachim; **Studies in Manichaean Literature and Art**, Brill Publishing, Leiden-Boston-Köln 1998.

HİNNELLS, John R; **Persian Mythology, Library of The World's Myth and Legends**, Newnes Books, Yugoslavia 1985.

HİRSCHİ, Gertrud; **Mudras: Yoga in Your Hands**, Weiser Books Publishing, Boston 2000.

HİYAMA, Satomi; "Untangling the Textiles in the Murals", **Journal of World Buddhist Cultures**, Vol. I, 2018.

HOLLAND, Edith; **The Story of Buddha**, Asian Educational Services Publishing, New Delhi 2003.

HOWARD, Angela Falco; "Planet Worship", **Asiatische Studien**, Vol. 37, Published by Swiss Asia Society, Switzerland 1983.

HOWARD, Angela Falco; **The Imagery of the Cosmological Buddha**, Brill Publishing, Leiden 1986.

HSİ, Mia - LİNG, Amanda; **The Eighteen Arhats**, Fo Guang Shan International Publishing Center, California 2013.

HSİNG, Tien - CROWELL, William G.; "Heracles in the East: The diffusion and Transformation of His İmage in the Arts of Central Asia, India, Medieval China", **Asia Major**, Vol. 18, 2005.

HSÜ, Chiu Liü; **Çin Kaynaklarında Türkler Eski Tan'g Tarihi**, (Çev. İsenbike Togan, Gülnar Kara, Cahide Baysal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

HUASHAN, Chao; "New Evidence Of Manichaeism In Asia: A Description Of Some Recently Discovered Manichaean Temples In Turfan", **Monumenta Serica**, Vol. 44, Published by Taylor & Francis, 1996.

HUMPHREYS, Christmas; **A Popular Dictionary of Buddhism**, Curzon Press, London 1997.

HUMPHREYS, Christmas; **Buddhism**, Pelican Books, England 1951.

IONS Veronica; **Indian Mythology**, Newnes Books, (Baskı Yugoslavya) 1986.

ISSİTT, Micah - MAİN, Carlyn; **Hidden Religion: The Greatest Mysteries and Symbols of the World's Religious Mysteries**, Abc-Clio Published, U.S.A. 2014.

IŞIM, Mehmet Ali; **Upanişadlar Tanrının Soluğu**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1976.

İNAN, Abdülkadir; **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1972.

İNAN, Abdulkadir; "İt Başlı Ulus Efsanesi, İskitlerin Savaş Belgesi ve XI. Yüzyıl Türklerinde Beçkem, Barak Efsanesi", **Belleten**, Sayı 49, Ankara 1949.

İNAN, Abdülkadir; "Türk Folklorunda Simurg ve Garuda", **Makaleler ve İncelemeler I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.

İNAN, Abdülkadir; "Orta Asya'da Muğkale Hafriyatında Bulunan Vesikalar", **Makaleler ve İncelemeler II**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

İNAN, Abdülkadir; **Eski Türk Dini Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.

İSİ, Hasan; "Eski Uygurca Uşnişa Vijaya Dharani Sutra Adlı Eser Üzerine", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** / The Journal of International Social Research, Cilt 12 Sayı 65, Ağustos 2019.

İZGİ, Özkan; **Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

İZGİ, Özkan; **Kutluk Bilge Kül Kağan- Bögü Kağan ve Uygurlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.

İZGİ, Özkan; **Uygurların Siyasî ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1987.

JACOBSON, Esther; **The Deer Goddess of Ancient Siberia**, Brill Publishing Leiden 1993.

JASH, Pranabananda; "Some Aspects of Karttıkeya Worship With special Reference to Bengal", **Proceedings of the Indian History Congress**, Vol. 42, Published by Indian History Congress, India1981.

JHA, Ganganatha; **The Yoga Darsana, The Sutras of Patanjali with the Bhaşya of Vyasa**, Translated into English with Notes from Vacaspati Misra's Tattvavaisaradi, Vijnana Bhiksu's Yogavartika and Bhoja's Rajamartaṇda, Tattva-Vivechaka Press, Mumbai 1907.

JOHNSTON William M.; **Encyclopedia of Monasticism**, Vol.I, Routledge Taylor and Francis Group, New York 2015.

JONES, Constance -RYAN, James; **Encyclopedia of Hinduism**, Facts on File Publishing, New York 2007.

JORGENSEN, John; **Inventing Hui-Neng, The Sixth Patriarch Hahiography and Biography in Early Chan**, Brill Publishing, Boston 2005.

JUERGENSMEYER, Mark-Wade Clark Roof; **Encyclopedia of Global Religion I**, Sage Publications, U.S.A, 2012.

JUNG, Carl Gustav.; **Le Livre Rouge de C. G. Jung Recits d'un Voyage Interieur**, Musee des Art Asiatiques Guimeet, 2011.

JUREYEV, Mamatqul; "Tohtamurod; Oğuz-Nâme'de Mitolojik Motifler", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 58, Erzurum 2017.

KAFESOĞLU, İbrahim; **Türk Millî Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986.

KANSOY, Umut; "Savaş Hayvanı Olarak Fillerin Yetenekleri ve Kusurları", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 6(3), 2019.

KARADAVUT, Zekeriya; "Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar", **Millî Folklor**, Sayı 85, 2010.

KARAKURT, Deniz; **Türkçe Sözcük İncelemeleri**, Türk Dillerinden Seçilmiş Kelimelerle, E-Kitap, İstanbul 2019.

KARAMAĞRALI, Beyhan; **Muhammed Siyah KALEM'e Atfedilen Minyatürler**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984.

KARATAŞ, Hüsamettin; "Sakyamuni Buda'nın Tarihsel Kişiliği ve Öğretisinin Yeni Bir Din Haline Geliş Süreci", **Dini Araştırmalar**, Cilt 16, Sayı 42, 2013.

KARAVİT, Caner; **Dun Huang'ın Renkleri İpek Yoluna Açılan Büyülü Kapı**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

KASULİS, Thomas P.; "Nirvana", **The Encyclopedia of Religion**, Vol. X., Edited by Mircea Eliade, Macmillan Published, New York - London 1986.

KAYA, Korhan; **Buddhistlerin Kutsal Kitapları**, İmge Kitabevi, Ankara 1999.

KAYA, Korhan; **Buddhizm Sözlüğü**, Doğu-Batı Yayınları, Ankara 2017.

KAYA, Korhan; **Hinduizm**, Dost Yayınları, Ankara 2001.

KAYA, Korhan; **Hint Mitolojisi Sözlüğü**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2003.

KAYALI, Yalçın; "Hindistan Kuşan İmparatorluğunun Yükselme Dönemi ve Kral Kanişka**", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt 55, Ankara 2015.

KEOWN, Damien; **A Dictionary of Buddhism**, Oxford University Press, New York 2003.

KEROUAC, Jack; **Some of Dharma**, Penguin Books, Londra 1999.

KESENEFONTOV, A. V.; **Yakut Şamanlığı**, (Çev. Atilla BAĞCI), Kömen Yayınları, Konya 2011.

KHOSLA, Sarla**; Lalitavistara and the Evolution of Buddha Legend**, Galaxy Publications, New Delhi 1991.

KİESCHNİCK. John; **The Impact of Buddhism on Chinese Material Culture**, Princeton University Press, Oxfordshire 2003.

KİM, Inchang; **The Future Buddha Maitreya**, D. K. Printworld Ltd, Delhi India, 1997.

KİRFER, Willibald; **Die Kosmographie der Inder Nach den Quellen Dargestellt**, Kurt Schroeder, Leipzig 1920.

KLİMKEİT, Hans Joachim; "Manichaean Kingship: Gnosis at Home in the World", Numen**,** Vol. 29, Brill, 1982.

KLİMKEİT, Hans Joachim; **Gnosis on the Silk Road: Gnostic Texts from Central Asia**, Harper Collins, San Francisco 1993.

KLİMKEİT, Hans Joachim; **Manichaean Art and Calligraphy**, Brill, Leiden 1982.

KNAPP, Stephen; The **Power of the Dharma: An Introduction to Hinduism and Vedic Culture**, İ Universe Publishing, U.S.A 2006.

KOÇAK, Kürşat; "Bozkır Kültüründe Alp Karakterinin Ortaya Çıkışında Türk Geleneklerinin Etkisi", **NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt I,** Sayı II, 2012.

KONCZAK, Ines; "Origin Development and Meaning of the Pranidhi Paintings on the Northern Silk Road", **Buddhism and Art in Turfan: From the Perspective of Uyghur Buddhism**, Buddhist Culture Along the Silk Road: Gandhara, Kucha, and Turfan Section II, Barc İnternational Symposium Series I, Buddhism and Art in Turfan, (1-4th November 2012), Ryukoku University, Japan 2012.

KORKMAZ, Mehmet; **Zerdüşt Dini-İran Mitolojisi**, Alter Yayınları, Ankara 2010.

KRAMRİSCH, Stella; The **Vishnudharmottara a Treatise on Indian Painting and Image-Making**, Calcutta University Press, Calcutta 1928.

KUAN SH, Kenneth - CHEN, Eng; **Buddhism: The Light of Asia, Barron's Educational Series**, New York 1968.

KUBAREV, Vladimir; "Altay'daki "Ayel" Taş Musinderi,"Kamennie Babı"Altay'a" Eurazyadaki Türk Mürası", **VI-VIII-Tyurskoe Nasledie Evrazii VI-VIII B.B**., Astana, 2012.

KURTZ, R. Lester - TURPİN, Jennifer; **Encyclopedia of Violence, Peace, and Conflict**, Vol. I, Academic Press, London 1999.

KUTSİDO, Koichi; **Buddhism and Art in Turfan**, Ryukoku University Publishing, Japan 2012.

KUWAYAMA Shoshin; "Across the Hindukush of the First Millennium: a Collection of the Papers", **Institute for Research in Humanities Kyoto University**, Kyoto, Japan 2002.

KÜÇÜK, Mehmet Alparslan; "İkonografiden İnanca İsa Mesih'in Dirilişi Paskalya Süreci", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Özel Sayı, Aralık 2016.

LAMMERTS, D. Christian; **Buddhist Dynamics in Premodern and Early Modern Southeast Asia**, Institute of Southeast Asian Studies Publishing, Singapur 2015.

LAMOTTE, Etienne; "Vajrapani in India", **Buddhist Studies Review**, Vol. 20, No 1, Equinox Publishing, UK 2003.

LAW, Bimala Churn; **The Buddhist Conception of Spirits**, Asian Educational Services, New Delhi Chennai 2005.

LE COQ, Albert Von; "A Short Account of the Origin, Journey, and Results of the First Royal Prussian (Second German) Expedition to Turfan in Chinese Turkistan", **The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, April 1909, Cambridge University Press.

LE COQ, Albert Von; **Bemerkungen über Türkische Falknerei**, Baeßler-Archiv, Teubner, Leipzig, 1913.

LE COQ, Albert Von; **Buried Treasures of Chinese Turkestan - An Account of The Activities and Adventures of The Second and Third German Turfan Expeditions**, (Çev. Anna Barwell), London George Allen ve Unwin Ltd Museum Street 1928.

LE COQ, Albert Von; **Chotscho: Facsimile-Wiedergaben der Wichtigeren Funde der Ersten Koniglich Preussischen Expedition Nach Turfan in ost-Turkestan**, Dietrich Reimer Publishing, Berlin 1913.

LE COQ, Albert Von; **Die Buddhistische Spatantike in Mittelasien Vol. II - Die Manichaeischen Miniaturen**, Dietrich Reimer Publishing, Berlin 1923.

LE COQ, Albert Von; **Die Buddhistische Spatantike in Mittelasien Vol. III - Die Wandmalereien**, Berlin 1924 (tıpkıbasım Graz 1974).

LE COQ, Albert Von; **Die Buddhistische Spatantike in Mittelasien Vol. IV-Atlas Zu Den Wand Malereien**, Dietrich Reimer Publishing, Berlin 1924.

LE COQ, Albert Von; **Türkische Manichaica aus Chotscho III, Nebst Einem Christlichen Bruchstück aus Bulayiq**, Akademia der Wissenschaften, Berlin 1919.

LEACH, Maria; **Standart Dictionary of Folklore, Mythology and Legend**, Funk & Wagnalls Publications, New York 1972.

LEİDY Denise Patry; "Bezeklik Temple 20 and Early Esoteric Buddhism, **Silk Road Art and Archaeology**, Vol VII, 2001.

LEİDY, Denise Patry - STRAHAN, Donna; **Wisdom Embodied**, Yale University Press, London, 2010.

LERNER, Martin; **The Flame and the Lotus: Indian and Southeast Asian Art from the Kronos Collections**, Metropolitan Museum of Art Publishing, New York 1984.

LEURİNİ, Claudia; "The Manichaean Church Between Earth and Paradise", **New Light on Manichaeism, Papers from the Sixth International Congress on Manichaeism**, Ed. Jason Beduhn, Brill, Leiden Boston 1996.

LEVİTON, Richard; **The Geomantic Year: A Calendar of Eart Focused Festivals That Align the Planet with the Galaxy**, iUniverse Published, Lincoln 2006.

LEWMAN, Bryan G; "The Buddhalaksana and the Gandavyuha Sutra", **Canadian Journal of Buddhist Studies**, Vol. I, Nalanda College of Buddhist Studies, Toronto 2005.

LİEU, Samuel N.C.; **Manichaeism in Central Asia and China**, Brill, Leiden Boston Köln, 1998.

LİTTLE, Stephen; "The Arhats in China and Tibet", **Artibus Asiae**, Vol. 52, Artibus Asiae Publishers, 1992.

LOCHTEFELD, James G.; **The Illustrated Encyclopedia of Hinduism**, Vol. II, The Rosen Publishing Group, New York 2002.

LOPEZ, Donald S; **The Heart Sutra Explained**, Indian and Tibetan Commentaries State University of New York Press, New York 1988.

LUCİC, Karen; **Embodying Compassion in Buddhist Art: Image, Pilgrimage, Practice**, The Frances Lehman Loeb Art Center Published, New York 2015.

LÜDERS, Heinrich; "Die Pranidhi-Bilder im neunten Tempel von Bäzäklik", **in Sitzungsberichte der Königlich-Preussischen Akademie der Wissenschaften**, II, Berlin 1913.

LWİN, Soe; "A Study of Mudras of Buddha Images from Philosophical Point of View", **Dagon University Research Journal,** Vol. IV, 2012.

MACDONELL, Arthur Anthony; **A Practical Sanskrit Dictionary**, Humphrey Milford, London 1924.

MACKERRAS, Colin; **The Uighur Empire - According to the T'ang Dynastic Histories**, Australian National University Press, Canberra 1972.

MACKERRAS, Colin; **The Uighurs**, Cambridge History of Early Inner Asia, Cambridge University Press, Cambridge 1990.

MAHİR, Banu; "Osmanlı Saz Üslubu Resimlerinde Ejder İkonografisi", **Güner İnal'a Armağan**, Hacettepe Üniversitesi Armağan Dizisi, 4, Ankara 1993.

MAHLER, Jane Gaston; **The Westerners among the Figurines of the T'ang Dynasty of China**, Serie Orientale Roma, Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente, Rome 1959.

MAHMUD Kaşgarlı; **Divânü Lugati't-Türk**, (Çev. Seçkin Erdi - Serap Tuğba Yurteser), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.

MAHMUD, Kaşgari; **Divan-i Lugati't Türk**, Mahmud Kaşgari, Divan-i Lugati't-Türk, Cilt 1, B. Atalay Baskısı, Türk Dil Kurumu, Ankara 1943.

MAHMÛD, Kâşgarlı; **Divânü Lugâti't-Türk**, (Çev. Seçkin Erdi -Serap Tuğba Yurteser), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.

MALANDRA, Geri H.; "The Mandala at Ellora / Ellora in the Mandala", **Journal of the International Association of Buddhist Studies**, Vol.19, Number 2, Winter 1996.

MARITINOV, A.İ. - ELIN, V.N. - ERKINOVA, R.M.: **Biçiktu – bom - Svyatiitse Gornogo Altaya-Monografiya**, Rio Gorno Altayskogo Gosuniversiteta, Gorno Altaysk, 2006.

MASCARO, Juan; **Dhammapada Gerçeğe Giden Yol**, (Çev. Mehmet Ali Işım), Barış Dağıtım Yayınları, İstanbul 1982.

MASCARO, Juan; **The Bhagavad Gita**, Penguin Classics, İngiltere 1965 (Tıpkıbasım).

MCARTHUR, Meher; **Reading Buddhist Art: An Illustrated Guide to Buddhist Signs and Symbols**, Thames& Hudson Ltd, London, 2002.

MCGOVERN, William Montgomery; **A Manual of Buddhist Philosophy: Cosmology**, Routledge Trench Trübner and Co Ltd Printing, London 1923.

MEİNERT, Carmen; Transfer **of Buddhism Across Central Asian Networks 7th to 13th Centuries**, Brill, Boston, 2016.

MELTON, J. Gordon; **Religious Celebrations An Encyclopedia of Holidays, Festivals, Solemn Observances, and Spiritual Commemorations**, Abc-Clio Publishing, California 2011.

MESHRAM, Manish; "The Signification Of Bodhisattva Manjushri In Mahayana Buddhism", **International Research Journal of Indian Languages**, Vol 5, Issue 7, India 2017.

MİETTİNEN, Jukka O; **Dance Images in Temples of Mainland Southeast Asia**, Theatre Academy Publishing, Helsinki 2008.

MİKSİC, John; **Borobudur: Golden Tales of the Buddhas**, Published Periplus Editions (HK), Hong Kong 1996.

MİNARDİ, Michele; "A Four-Armed Goddess from Ancient Chorasmia: History, Iconography and Style of an Ancient Chorasmian Icon", **Abstracta Iranica**, Vol. 51, Issue 1, 2017.

MİNGANA, Alphonse; "The Early Spread of Christianity in Central Asia and the Far East: A New Document", **Reprinted from the Bulletin of the John Rylands Library**, Vol. 9, No. 2 Manchester University Press, England 1925.

MİSRA, Ram Nath; **Yaksha Cult And Iconography**, Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi 1981.

MONİER, Williams; **A Sanskrit-English Dictionary**, Oxford University Press, Oxford 1899.

MONİER, Williams; **Buddhism In Its Connexion With Brahmanism and Hinduism, and In Its Contrast with Christianity**, John Murray Published, London 1890.

MONİER, Williams; Buddhism**, In its Connexion With Brahmanism and Hinduism, and In Its Contrast With Christianity**, Macmillan and Co, New York 1889.

MOORE, Albert; **Iconography of Religions: An Introduction**, Fortress Press, Philedelphia 1977.

MORİYASU, Takao; "The West Uighur Kingdom and Tun-huang around the 10th-11th Centuries", **Sonderdruck aus Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften: Berichte und Abhandlungen**, Vol. 8, Berlin 2000.

MURRAY, Julia K.; "Representations of Hariti the Mother of Demons and the Theme of Raising the Alms Bowl in Chinese Painting", **Artibus Asiae**, Vol. 43, No. 4 (1981 - 1982), Artibus Asiae Publishers, Ascona Switzerland 1982.

MURRAY, Julia K; **Mirror of Morality: Chinese Narrative Illustration and Confucian Ideology**, University of Hawaii Press, Honololu 2007.

MUZİO, Ciro Lo; "Erken Dönem Türklerinde Defin İşlemleri", (Çev. Bülent Keneş), **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

NAKAMURA, Hajime; **Buddhism in Comparative Light**, New Delhi Publications, İndia 1975.

NAKAMURA, Hajime; **Gotama Buddha**, (Çev. Zeynep Seyhan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

NAKAMURA, Susumi; "Pushupa-Puja Budizm'de Çiçek Adakları", (Çev. Yaşar Çoruhlu), **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt II, Sayı VI, Aralık 1989.

NAKAMURA, Susumi W.; "Pradakshina, A Buddhist Form of Obeisance", **Semitic and Oriental Studies**, Vol. XI, University of California, California 1951.

NAKAMURA, Susumi; "Pushapa - puja, Flower Offering in Buddhism", **Oriens**, Vol. 11, Published by Brill, 1958.

NAMGYAL, Tseten; "Significance of Eight Traditional Tibetan Buddhist Auspicious Symbol in Day to Day Rite and Rituals", **The Tibet Journal**, Vol. 41, 2016.

NANAMOLİ, Bhikkhu; **A Translation of the Majhima Nikaya**, Wisdom Publications, USA 1995.

NASKALİ, Emine Gürsoy; **Altay Destanı Maaday Kara**, Kâzım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

NAWEED, Hamid; **Art Through The Ages in Afghanistan**, Author House Publishing, U.K. 2013.

NEEL, Alexandra David -YONGDEN Lama; **The Superhuman Life of Gesar of Ling**, Shambala, Boston and London 1987.

NEMETH, Gyula; **Atilla ve Hunlar**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1982.

NEWLAND, Guy; **From Here to Enlightment**, Snow Lion Publication, Boston, London 2012.

NİCOLLE, David - BRİDE, Angus Mc; **Attila and The Nomad Hordes**, Osprey an imprint of Reed Consumer Books Ltd., London 1990.

NİCOLLE, David; **The Military Technology of Classical Islam**, Vol. I, University of Edinburgh,Yayınlanmamış DoktoraTezi, Edinburgh 1982, https://www.era.lib.ed.ac.uk/handle/1842/7432, (Erişim 4 Mart 2019)

NİKHİLANANDA, Swami; **Hinduizm**, (Çev. Sedat Umran), Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1968.

NİNG, Qiang; **Art Religion and Politics in Medieval China**, University of Hawaii Printing, Hawaii 2004.

NORMAN, John - KELLY, Davidson; **Early Christian Doctrines**, Harper-Colling Publishers, New York 1978.

OKOMURA, Shohaku; **Living by Wov: A Practical Introduction to Eight Essintial Zen Chants and Texts**, Wisdom Publications, USA 2012.

ONAY, İbrahim; "İslamiyetten Önce Türklerde Cenaze ve Defin İşlemlerinde Uygulanan Gelenekler ve Bunların Amaçları", **International Journal of Social Science**, Cilt 6, Sayı 3, 2013.

ORKUN, Hüseyin Namık; **Eski Türk Yazıtları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

ORZECH, Charles D.; "Mechanisms of Violent Retribution in Chinese Hell Narratives", **Contagion Journal of Violence Mimesis and Culture**, I, Michigan State University Press, U.S.A 1994.

OSTO, Douglas; **Dialogue in Early South Asian Religions, Hindu, Buddhist, and Jain Traditions, Orality, Authority, and Conservatism in the Prajnaparamita Sutras**, Ed. Brian Black and Laurie Patton, Routledge Publishing, London 2016.

ÖGEL Bahaeddin; "Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar, I. Yüe-Çi'ler", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt 15, Sayı 1-3, Ankara 1957.

ÖGEL, Bahaeddin; **Türk Kültür Tarihine Giriş**, Cilt V, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

ÖGEL, Bahaeddin; **Türk Kültür Tarihine Giriş**, Cilt VI, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

ÖGEL, Bahaeddin; **Türk Kültürünün Gelişme Çağları,** Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1971.

ÖGEL, Bahaeddin; **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt I, Ankara 1971.

ÖGEL, Bahaeddin; **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

ÖGEL, Bahaeddin; **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010.

ÖLMEZ Mehmet; Orhon **Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları Metin Çeviri Sözlük**, BilgeSu Yayıncılık, Ankara 2012.

ÖMERİ, EL; Türkler **Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, (Çev. A. Batur), İstanbul 2014.

ÖZBAY, Betül; **Manihaist Uygurların Tövbe Duası Huastuanift**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

ÖZDAL, Ahmet; **Türklerin Savaş Sanatı**, Doruk Yayınları, İstanbul 2008.

ÖZKARTAL, Mehmet; "Türk Destanlarında Hayvan Sembolizmine Genel Bir Bakış (Dede Korkut Kitabından Örnekler)", **Millî Folklor**, Yıl 24, Sayı 94, 2012.

ÖZKAYA, Sefa; **Hunlar'dan Günümüze Türk Askeri Kültürü**, Kronik Yayınevi, İstanbul 2019.

ÖZTÜRK, Özhan; **Folklor ve Mitoloji Sözlüğü**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2009.

PADMA, Sree; "Hariti: Village Origins, Buddhist Elaborations and Saivite Accommodations", **Asian and African Area Studies**, Vol. 11, 2011.

PAK, Youngsook - WHİTFİELD, Roderick; **Buddhist Sculpture**, Laurence King Publishing, U.K 2002.

PALMER, Martin - RAMSAY, Jay; **Kuan Yin: Myths and Prophecies of the Chinese Goddess of Compassion**, Hampton Roads Publications, San Francisco 1995.

PANCHAMUKHİ, Vidyaratna V.S.; **Gandharvas & Kinnaras in Indian Iconography**, Kannada Research Institude, Dharwar 1951.

PARKER, Edward Harper; **A Thousand Years of The Tartars**, Alfred A. Knopf **Inc**, New York, 1924.

PARRY, Ken; "Images in the Church of the East: the evidence Central Asia and China" in The Church of the East: Life and Thought, ed. J.F Coakley and K. Parry, **Bulletin of the John Ryland University Library of Manchester**, Bjrulm 78 Published, 1998.

PAŞAYEVA, Valide; "Azerbaycan Halı ve Tekstillerinde Ejder Motifi", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Sayı 15, 2005.

PENNY, Benjamin; **Religion and Biography in China and Tibet**, Curzon Press, Great Britain 2002.

PERCHERON, Maurice; **Buddha and Buddhism** (Çev. Edmund Stapleton), Men of Wisdom Books, England 1957.

PETRUCCİ, Raphael; "Essai sur les peintures bouddhiques de Touen-Houang, Les Mandalas", **in Marc Aurel Stein Serindia**, Vol. III, Oxford 1921.

PETTİPİECE, Timothy; **Pentadic Redaction in the Manichaean Kephalaia**, Brill Publishing, Boston Leiden 2009.

PİCRON, Claudine Bautze; "The Nimbus in India upto the Gupta Period", **Silk Road Art and Archaeology**, Kamakura: The Institute of Silk Road Studies, Vol. I, 1990.

PONS, Jessie; "The Figure with a Bow in Gandharan Great Departure Scenes", **Entangled Religions Interdisciplinary Journal for the Study of Religious Contact and Transfer**, 1, Käte Hambuger Kolleg, Ruhr University, Bochum 2014.

POTAPOV, L.P; **Altay Şamanizmi**, (Çev. Metin Ergun), Kömen Yayını, Konya 2012.

POTT, Peter H.; **Introduction to the Tibetan Collection of the National Museum**, E. J. Brill, Leiden 1951.

PRASOPCHİNGCHANA, Sarunya; **Symbolic And Imagery Representation of Lord Buddha in the Museums of Eastern India Collection and Communication**, Calcutta Üniversitesi, Müzecilik Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.

PROPHET, Elizabeth Clare; **Kuan Yin Opens the Door to the Golden Age: The Path of the Mystics East and West**, Summit University Press, U.S.A 1982.

PROPHET, Mark L. - PROPHET, Elizabeth Clare; **The Masters and Their Retreats**, Summit University Press, Montana 2003.

PUGACHENKOVA, G. A-. DAR, S. R.- SHARMA, R. C; "Kushan Art", **History of Civilization of Central Asia**, Volume II, Unesco Publishing, Paris 1996.

PUGAÇENKOVA, Galina; **Orta Asya'nın Şaheserleri**, (Çev. Tahsin Parlak, Babek Kurbanov), Atatürk Üniversitesi, Ankara 2006.

PURi, Baij Nath; **Buddhism in Central Asia**, Motilal Banarsidas Publishers, Delhi 1993.

QUAGLİOTTİ, Anna Maria; "Manjusri in Gandharan Art A New Interpretation of a Relief in the Victoria and Albert Museum, East and West", Vol. 40, No. 1/4, **Istituto Italiano per l'Africa e l'Oriente (IsIAO)**, December 1990.

RACHEWİLTZ, Igor De-RYBATZKİ, Volker; "Introduction to Altaic Philology: Turkic, Mongolian, Manchu", **Handbook of Oriental Studies Central Asia**, Vol. 20, Brill, Leiden Boston 2010.

RADLOFF, Wilhelm; **Türklük ve Şamanlık**, (Çev. A.Temir, T.Andaç, N. Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul 2008.

RADLOFF, Wilhelm; **Uigurische Sprachdenkmaler Materilaen**, Volume III, Verlag der Akademie der USSR, 1928.

RAJU, Poola T. - CHAN, Wing Tsit - KİTAGAWA, Joseph M.; **Asya Dinleri**, (Çev. İsmail R. Faruki), İnkılab Yayınları, İstanbul 2002.

RASONYI, Laszlo; **Tarihte Türklük**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1988 (2.baskı).

RHODES, Robert F; "Imagining Hell: Genshin's Vision of the Buddhist Hells as found in the Ōjōyōshū", **The Eastern Buddhist New Series**, Vol. 32, No. 1, Eastern Buddhist Society Published, 2000.

RİCE, Tamara Talbot; **Ancient Arts of Central Asia**, Thames and Hudson Yayınevi, Londra 1965.

RİCHİE, Cristina; "Symbolism in Asian Statues of the Buddha", **Intermountain West Journal of Religious Studies**, Vol. 5, U.S.A 2014.

RİNPOCHE, Patrul; **The Words of My Perfect Teacher**, Harper Collins Publishers, San Francisco and London 1994.

RİNTCHEN, Bambin Y; "En Marge du culte de Guesser Khan en Mongolie", **Journal de la Societe Finno-Ougrienne**, Vol. 60, 1958.

ROBİNSON, Richard - Willard L. JOHNSON; **The Buddhist Religion A Historical Introduction**, Wadsworth Publishing Company, U.S.A, 1997.

ROSENBERG, Donna; **Dünya Mitolojisi**, (Çev. Koray Akten), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2002.

ROUX, Jean Paul; **Altay Türklerinde Ölüm**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999.

ROUX, Jean Paul; **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, (Çev. Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.

ROUX, Jean Paul; **Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar**, Kabalcı, İstanbul 2005.

ROUX, Jean Paul; **Eski Türk Mitolojisi,** (Çev. M. Y. Sağlam), Bilgesu Yayınları Ankara 2011.

ROUX, Jean Paul; **Türklerin Tarihi, Pasifikten Akdeniz'e 2000 Yıl**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004.

ROUX, Jean Paul; **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, (Çev. Aykut Kazancıgil), İşaretYayınevi, İstanbul 1994.

ROWLAND, Benjamin; **The Art and Architecture of India, Buddhist, Hindu, Jain**, Penguin Books, London 1967.

RUBEN, Walter; **Eski Metinlere Göre Budizm,** (Hazırlayan Lütfü Bozkurt), Okyanus Yayınları, İstanbul 1995.

RUYSBROEK, Willem Van – ROCKHİLL, Woodville William; **The Journey of William of Rubruck to the Eastern Parts of the World**, Printed for the Hakluyt Society, London 1900.

SAMMAPANNO, Phramana Somjin; "The Robe in Buddhist Scriptures: Its Development Through Social & Cultural Contexts, Selected Papers on Visakha Puja and Vinaya", **Seminar on Significance of Vinaya in the Modern Day Context,** Ching Chueh Buddhist Sangha University, Taiwan and Maha Chulalongkorn Rajavidyalaya University and the World Chinese Buddhist Sangha Congress, (13-15 November 2006), Taiwan 2006.

SAMUEL, Geoffrey; "The Gesar Epic of East Tibet in Tibetan Literature Studies in Genre", **Essays in Honor of Geshe Lhundup Sopa**, Studies in Indo-Tibetan Buddhism, Ed. by Jose Ignacio Cabezon and Roger R. Jackson, Ithaca Snow Lion, 1996.

SANTANGELO, Paolo; **Zibuyu What the Master Would Not Discuss According to Yuan Mei (1716 - 1798) A Collection of Supernatural Stories**, Vol. I, Brill, Leiden Boston 2013.

SARI, Emre; **Dünya Arkeoloji Tarihi ve Keşifler**, Nokta E-Kitap, Antalya 2016.

SARITAŞ, Eyüp; **Çin'de Yapılan Arkeolojik Araştırma ve Kazılara Göre İslamiyetten Önce Türklerde Kültürel Hayat (En Eski Çağlardan IX. Yüzyılın Ortalarına Kadar),** Scala Yayıncılık, İstanbul 2010.

SARITAŞ, Eyüp; **Sarı Uygurlar**, Selenge Yayınları, İstanbul 2012.

SASTRİ, Srikanta; "Evolution of the Gandabherunda",**Qarterly Journal of Mythic Society**, Vol. 26, 1931.

SAUNDERS, Ernest; "Symbolic Gestures in Buddhism", **Artibus Asiae**, Vol. 21, No. 1, 1958.

SCHONBERGER, Sarah Allegra; "Iconography Transformed A Few Notes on the God Vaisravana", **Approaching Religion**, Vol. 6, No. 2, December 2016.

SCHOPEN, Gregory; **Figments and Fragments of Mahayana Buddhism in India: More Collected Papers**, University of Hawaii Press, Honolulu 2005.

SCOTT, David A; "Manichaean Views of Buddhism", **History of Religions**, The University of Chicago Press, Vol. 25, No. 2, Chicago 1985.

SECKEL, Dietrich; **The Art of Buddhism**, Crown Publishers, New York 1964.

SERTKAYA Osman Fikri - ALYILMAZ, Cengiz - BATTULGA, Tsendiyn; **Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi Albümü/Album For The Project on Turkish Monuments in Mongolia**, TİKA Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayını, Ankara 2001.

SEYİDOV, Mireli; "Gök, Ak ve Kara Renklerinin Eski İnançlarla Alakası", (Çev. Orhan Yavuz), Türk **Dünyası Aratırmaları,** İstanbul 1988.

SEZER, Baykan; **Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1979.

SHAKYA, Min Bahadur; **The Iconography of Nepalese Buddhism**, Handicraft Association of Nepal, Nepal 1994.

SHARMA, Bellikoth Ramachandra; **Chakra: The Symbol of Dharma**, Indian Institute of World Culture, Bangalore 1980.

SHAW, Miranda; **Buddhist Goddesses of India**, Princeton University Press, Princeton, Oxford, 2006.

SHENG, Li; **Sinciang Uygur Tarihi**, (Türkçe'ye çeviren belirtilmemiş), Kaynak Yayınları, İstanbul 2013.

SHİM, Yeoung Shin; **Four Heavenly Kings: Iconography and Symbolism seen Through Literary Evidence and Imagery**, University of Pennsylvania, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pennsylvania 2013.

SİGREN Bonnie Herman; **The Bhutanese Iconography of Vaishravana**, Michigan State University, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, U.S.A 1969.

SİKHRAKAR, Nilima; "The Five Dhyani Mudra in the Visual Arts of Vajrayana Buddhism, Mandala of 21. st Century Perspectives", **Proceedings of the International Conference on Tradition and Innovation in Vajrayana Buddhism**, Centre for Bhutan Studies and Gross National Happiness Publishing, Bhutan 2017.

SİNGER, Thomas; **The Vision Thing: Myth, Politics and Psyche in the World**, Routledge Publishing London and New York, New York 2013.

SİNGH, Renuka; **The Path of the Buddha: The Writings of Contemporary Buddhism**, Kindle Edition, Penguin, Delhi, 2008.

SİVAVAMAMURTİ, Calambur; **Bulletin Of The Madras Goverment Museum**, Thompson, 1956.

SKİLTON, Andrew; **A Concise History of Buddhism**, Windhorse Publications, Cambridge 2004.

SKİNNER, Charles; **Myths and Legends of Flowers, Trees, Fruits and Plants,** J.B. Lippincott Co., Philadelphia 1911.

SMİTH, Lilla Russell; "Stars and Planets in Chinese and Central Asian Buddhist Art in the Ninth to Fifteenth Centuries", **Culture and Cosmos**, Vol. 10, Winter Sophia Centre Press with the University of Wales Trinity Saint David, United Kingdom 2006.

SMİTH, Lilla Russell; "The formation of Uygur Buddhist Art: Some Remarks on Work in Progress**", Buddhism and Art in Turfan: From the Perspective of Uyghur Buddhism**, Buddhist Culture Along the Silk Road: Gandhara, Kucha, and Turfan Section II, BARC Research Center for Buddhist Cultures in Asia, International Symposıum Series, (1- 4th November 2012), Ryukoku University, Japan 2012.

SMİTH, Lilla Russell; "Wives and Patrons: Uygur Politicial and Artistic Influance in Tenth Century Dunhuang", **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungary**, Vol. 56, 2003.

SMİTH, Lilla Russell; **Uygur Patronage in Dunhuang**, Regional Art Centres on the Northern Silk Road in the Tenth and Eleventh Centuries, Brill Publishing, Leiden, Boston 2003.

SMİTH, Vincent A.; **The Early History of India From 600 BC to The Muhommadan Conquest**, Oxford Clarendon Press, London 1924.

SNODGRASS, Adrian; **The Symbolism of The Stupa**, Motilal Banarsidass Publishe, New Delhi India 1992.

SOOTHİLL, William Edward - HODOUS, Lewis; **A Dictionary of Chinese Buddhist Terms,** Routledge Curzon Publihing, London 2004.

SOOTHİLL, William Edward - HODOUS, Lewis; **A Dictionary of Chinese Buddhist Terms**, Routledge Published, New York 2014.

SOOTHİLL, William Edward - HODOUS, Lewis; **A Dictionary of Chinise Buddhist Terms**, Motilal Banarsidass Publications, İndia 1937.

SORENSEN, Henrik H.; "Typology and Iconography in the Esoteric Buddhist Art of Dunhuang", **Silk Road Art and Archaeology**, Vol. 2, 1991-1992.

SPONBERG, Alan –HARDACRE, Helen; **Maitreya the Future Buddha**, Cambridge University Press, Cambridge 1988.

STEBLEVA, İ.V; "Eski Türkçe Fal Kitabı Irk Bitig'de Sembollerin Kavramsal Temeli", (Çev. Halil İbrahim USTA), **Türkoloji Dergisi**, Cilt XIV, Sayı I, 2001.

STEİN, Marc Aurel; The **Thousand Buddhas Ancient Buddhist Paintings from the Cave Temples of Tun-huang on the Western Frontier of China**, Bernard Quaritsch Ltd., London1921.

STEİN, Marc Aurel; **Ancient Khotan**, Detailed Report of Archaeological Explorations in Chinese Turkestan, Vol. I -II, Oxford Publications, England 1907.

STEİN, Marc Aurel; **Ancient Khotan**, Detailed Report of Archaeological Explorations in Chinese Turkestan, Vol. II, Oxford Publications, England 1907.

STEİN, Marc Aurel; **Innermost Asia, Detailed Report of Explorations in Central Asia, Kan-su and Eastern Iran**, Vol. I-IV, Clarendon Press, Oxford 1928.

STEİN, Marc Aurel; **Serindia**, Detailed Report of Explorations in Central Asia and Westernmost China, Vol. I -V, Oxford Clarendon Press, London 1921.

STEİN, Marc Aurel; **Serindia**, Detailed Report of Explorations in Central Asia and Westernmost China, Vol. II, Oxford Clarendon Press, London 1921.

STEWART, John; **Nestorian Missionary Enterprise**, T&T Clark Published, Edinburgh 1928.

STRANGE, G.Le; **The Lands of the Eastern Caliphate: Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem Conquest to the Time of Timur,** Cambridge University Press, London 1905.

STRANGWAYS, A. H. Fox; **The Music of Hindostan**, Oxford at The Clarendon Press, London 1914.

STRATTON, Carol; **Buddhist Sculpture of Northern Thailand**, Buppha Press, Chicago 2004.

STRONG, John; **Relics of the Buddha**, Princeton University Press, United Kingdom 2004.

STRONG, John; **The Buddha: A Short Biography**, Oxford One World Publications, London 2001.

STRYK, Lucien; **World Of The Buddha: An İntroduction to Buddhist Literature**, Grove Press, New York 1968.

SUTHERLAND, Gail Hinich; **The Disguises of the Demon: The Development of the Yaksa in Hinduism and Buddhism**, State University of New York Press, New York 1991.

SWEARER, Donald K; "Hypostasizing the Buddha: Buddha Image Consecration in Northern Thailand", **History of Religions**, Vol. 34, No. 3, The University of Chicago Press, 1995.

TANG, Li ; "A History of Uighur Religious Conversions", **Asia Research Institute Working Paper Series**, No.44, Singapur 2005.

TANSU, Yunus Emre - GÜVENÇ, Baran; **"**Mitolojik Kuşlar Üzerine Düşünceler", **Doç. Dr. Numan Durak AKSOY Anısına Eserleri ve Armağanı,** Gaziantep Üniversitesi Matbaa ve Basımevi, Gaziantep 2017.

TANYU, Hikmet; **Türklerin Dinî Tarihçesi**, Türk Kültür Yayını, İstanbul 1978.

TARAPOREWALA, Irach J.S; **Zerdüşt Dini - Zerdüşt'ün Gathaları Üç Unutulmuş Din: Mitraizm, Maniheizm, Mazdakizm,** (Çev. Nice Damar), Avesta Mezopotamya Kültürü Yayınları, İstanbul 2002.

TARDİEU, Michel; **Manichaeism**, University of Illionis Press, Urbana and Chicago 2008.

TASHBAEVA, Kadicha; "Petroglyphs of Kyrgyzstan", **Petroglyphs of Central Asia**, Bishkek 2001.

TASHBAEVA, Kadicha; **Petroglyphs of Central Asia**, International Institute for Central Asian Studies, Bishkek 2001.

TAŞAĞIL, Ahmet; **Göktürkler I**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1995.

TATZ, Mark - KENT, Jody: Rebirth: **The Tibetan Game of Liberation**, Anchor Books, New York 1977.

TEİSER, Stephen F; **The Scripture on the Ten Kings And the Making of Purgatory in Medieval Chinese Buddhism**, A Kuroda Institude Book University of Hawaii Press, Honolulu 1994.

TEKİN, Şinasi; **İştikakçının Köşesi, Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler**, Simurg Yayınları, İstanbul 2001.

TEKİN, Şinasi; **Uygurca Metinler I, Kuanşi İm Pusar (Ses İşiten İlah) Vap hua ki atlığ nom çeçeki sudur (Saddharmapundarīka-sūtra)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

TEKİN, Şinasi; **Uygurca Metinler II, Mayırısimit Burkancıların Mehdisi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidai Bir Dram**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1976.

TEKİN, Talat; **Irk Bitig The Book of Omens**, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1993.

THANH Minh; **Sutra of the Medicine Buddha**, International Buddhist Monastic Institude Publishing, U.S.A 2001.

THOMAS, Frederick William; "Tibetan Documents Concerning Chinese Turkestan, The Dru-gu", **The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland,** Vol. IV, Cambridge University Press, 1931.

THOMAS, Frederick William; "Tibetan Documents Concerning Chinese Turkestan, The Dru-gu", **The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, Vol. IV, Cambridge University Press, Oct 1931.

THOMAS, Frederick William; **Tibetan Literary Texts and Documents Concerning ChineseTurkestan**, Part III, The Royal Asiatic Society, London 1955.

TOGAN, A. Zeki Velidi; **Umumi Türk Tarihi'ne Giriş, En Eski devirlerden 16. Asra Kadar**, Cilt I, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.

TOKYÜREK, Hacer; "Eski Uygurca Metinlere Göre Budizmin Manihaizme Etkisi", Turkish Studies, International Periodical For the Languages, **Literature and History of Turkish or Turkic**, Cilt 7, Sayı 4b, Ankara, 2012.

TOKYÜREK, Hacer; "Eski Uygurca'da Cundi Buddha'nın Tasviri", **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt 16, Sayı 64, 2019.

TOKYÜREK, Hacer; "Eski Uygurcada Hayvan Adları ve Bunların Kullanım Alanları", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Cilt 1, Sayı 33, 2013.

TRYJARSKİ, Edward; **Türkler ve Ölüm**, (Çev. Hafize Er), Pinhan Yayınları, İstanbul 2012.

TSAİ, Liu Mau; **Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri**, (Çev. E. Kayaoğlu, D. Banoğlu), Selenge Yayını, İstanbul 2006.

TUCCİ, Giuseppe; **Tibetan Painted Scrolls**, Vol. II, La Liberio Dello Stato Publications, Rome 1949.

TUNÇ, Zekiye; "Eski Türk Yazıtlarında Kağan'ın Vasıfları ve Görevleri", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,** Sayı 19, 2018.

TURAN, Osman; **On İki Hayvanlı Türk Takvimi**, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1941.

TUTAR, Adem - ERDOĞAN, İsmail ; "Divânu Lugâti't-Türk'te Yer Alan Bazı Askeri Kavramlar," **Journal of Islamic Research**, Cilt 28, Sayı 1, 2017.

TÜMER, Günay - KÜÇÜK, Abdurrahman; **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara 1993 (2. baskı).

TÜRKAN, Kadriye; "Türk Masallarında Kahramanın ve Şamanın Don Değiştirmesi Arasındaki Benzerlikler", **Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, Sayı 15, 2008.

USER, Hatice Şirin; **Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi**, Kömen Yayınları, Konya 2010.

USLU, Bahattin; **Türk Mitolojisi**, Kamer Yayınları, İstanbul 2016.

UZUNKAYA, Uğur - ÖLMEZ, Mehmet; "Eski Uygurcada Mudralar", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 26, Sayı 2, 2016.

VARİS Abdurrahman; "Tarihteki Efsanevi Turan Padişahı Alp Er Tunga Hakkında", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 22, Sayı 35, Ankara 2004.

VENTURİ, Federica; An Old Tibetan Document on the Uighurs: A New Translation and Interpretation", **Journal of Asian History**, Vol. 42, No. 1, Published by Harrassowitz Verlag, 2008.

VİSHNU, Asha; **Material Life of Northern India: Based on an Archaeological Study**, Mittal Publications, New Delhi, India 1993.

VİSSER, Marinus Willem De; **The Dragon in China and Japan**, Cosimo Classics, New York 2008.

VOHRA, Rohit; "Early History of Ladakh: Mythic Lore and Fabulation: A Preliminary Note on the Conjectural History of the 1st Millennium A.D**.", Proceedings of the Fourth and Fifth International Colloquia on Ladakh**, Motilal Banarsidass, Delhi 1996.

W. BANG - GABAİN, Annemarie Von - RACHMATİ, G.R.;**Türkische Turfan-Texte**,VI, Ergebnisse der Deutschen Turfan Forschung, Leipzig 1972.

WALSHE, Maurice; **The Long Discourses of The Buddha, A Translation of the Digha Nikaya**, Wisdom Publications, Boston, 1995.

WAN, Ju Su; "Who Is Ksitigarbha Bodhisattva", **Templestay**, Vol. 27, Summer 2018, Cultural Corps of Korean Buddhism Publishing, South Korea 2018.

WANG, Eugene Yuejin - ALDRİCH, Abby; **Shaping the Lotus Sutra: Buddhist Visual Culture in Medieval China**, University of Washington Press, U.S.A 2007.

WANG, Ling; "The Buddhist Implications and Synaesthetic Symbolism of teh Musiz and Dance Images", **VI International Congress Synesthesia, Science & Art Congress**, (18-21 March 2018 Spain), International Foundation Artecitta Publishing, Spain 2018.

WANG, Michelle C; **Maṇḍalas in the Making: The Visual Culture of Esoteric Buddhism at Dunhuang**, Brill, Leiden 2018.

WARD, William E; "The Lotus Symbol: Its Meaning in Buddhist Art and Philosophy", **The Journal of Aesthetics and Art Criticism**, December 1952, Vol. 11, No. 2, Special Issue on Oriental Art and Aesthetics, December 1952.

WARREN, Henry Clarke; **Buddhism In Translations**, Harvard University Press, Cambridge 1922.

WARREN, Henry Clarke; **The Life Of The Buddha, Translated From Pali**, Asian Educational Services, New Delhi 2003.

WATANEBE, Masako; **An Iconographic Study of Ten Kings Paintings**, The University of British Columbia, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, August 1984.

WATSON, Burton; "The Diamond Sutra", **The Eastern Buddhist New Series**, Vol. 41, No. 1, Published by Eastern Buddhist Society, 2010.

WAYMAN, Alex - ELDER, George; **Buddhist Insight**, Motilal Banarsidass Publishing, New Delhi 1984.

WAYMAN, Alex; **Chanting the Names of Manjusri: The Manjusri-nama-saṃgiti, Sanskrit and Tibetan Texts**, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, Delhi 1985.

WEBSTER, Merriam; **Merriam-Webster's Encyclopedia of World Religions**, Springfield, Mass Publishers, U.S.A 1999.

WERNER, Karel; **A Populer Dictionary of Hinduism**, Curzon Press, UK 1997.

WHİTE, David Gordon; **Sinister Yogis**, The University of Chicago Press, Chicago 2009.

WHİTFİELD, Roderick - FARRER, Anne - VAİNKER, Shelagh J. - RAWSON, Jessica; **The Caves of the Thousand Buddhas: Chinese Art from the Silk Route**, British Museum Press, London 1990.

WHİTFİELD, Roderick; **Visions of Buddha Lands The Dunhuang Caves**, Asian Art The Second Hall Annual, Londra 1995.

WHİTFİELD, Susan Ursula Sims, WİLLİAMS; **The Silk Road Trade Travel War and Faith,** British Library by Serindia Publications, Chicago 2004.

WHİTFİELD, Susan; "A Place of Safekeeping? The Vicissitudes of the Bezeklik Murals", Conservation of Ancient Sites on the Silk Road Proceedings of the Second International Conference on the Conservation of Grotto Sites, Mogao Grottoes, Dunhuang, People's Republic of China, **History and Silk Road Studies**, Getty Publications, 2012.

WİCKS, Ann Elizabeth Barrott; **Child in Chinese Art**, University of Hawaii Publishing, Hawaii 2002.

WİDENGREN, Geo; **Mani and Manichaeism**, Holt, Rinehart and Winston Publishing, London 1965.

WİLKENS. J.; **Berliner Turfantexte XXV, Das Buch von der Sündentilgung, Edition des Alttürkisch-Buddhistischen Kşanti Kılguluk Nom Bitig**, Berlin Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Berlin 2007.

WİLKİNS, William Joseph; **Hindu Mythology Vedic and Puranic**, Thacker Spink Publishing, London 1882.

WİLLEMEN, Charles; **The Storehouse of Sundry Valuables**, Numata Center for Buddhist Translation and Research, California 1994.

WİLLİAMS, C. A. S; **Encyclopedia of Chinese Symbolism and Art Motives**, The Julian Press, New York 1960.

WİLLİAMS, Joanna; "The Iconography of Khotanese Painting, East and West", **Istituto Italiano per l'Africa e l'Oriente**, Vol. 23, No. 1/2, Rome 1973.

WİLLİAMS, John - WELDON, John; **Encyclopedia of New Age Beliefs**, Harvest House Publishers, U.S.A 1996.

WİLLİAMS, Paul; **Mahayana Buddhism: The Doctrinal Foundations**, Edmundsbury Press Ltd, Great Britain 1989.

WİNKLER, Dietmar W. - TANG, Li; **Hidden Treasures and Intercultural Encounters**, Lit Verlag Published, Wien 2009.

XİNG, Guang; **The Concept of the Buddha It's Evolution of the Concept of the Buddha from Early Buddhism to the Formulation of the Trikaya Theory**, Routledge Curzon Published, U.S.A 2005.

XİNG, Guang; **The Concept of the Buddha It's Evolution of the Concept of the Buddha from Early Buddhism to the Formulation of the Trikaya Theory**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Department of the Study of Religions, School of Oriental and African Studies University of London, 2002.

XİYOU Jİ Xuanzang; **Buddhist Record of the Western World**, Nabu Press, USA 2014.

YEN, Sheng; **Orthodox Chinese Buddhism**, Dharma Drum Publications, New York 2007.

YILDIRIM, Nimet; **Fars Mitolojisi Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008.

YILDIZ, Hüseyin; "Eski Uygur Türklerinde Şeytan Kavramı", **Milli Folklör**, Sayı 25, İstanbul 2013.

YOSHİDA, Yutaka; "Southern Chinese Version of Mani's Picture Book Discovered ?", **Mani in Dublin Selected Papers From the Seventh International Conference of the International Association of Manichaean Studies in the Chester Beatty Library**, Dublin, (8-12 September 2009), Brill, Leiden Boston, 2015.

YUN, Hsing; **Infinite Compassion Endless Wisdom: The Practice of the Bodhisattva Path**, Ed. Tom Manzo, Shujan Cheng, Buddha's Light Publishing, Hacienda Heights California 2009.

YUN, Hsing; **The Universal Gate: A Commentary on Avalokitesvara's Universal Gate Sutra**, Buddha's Light Publishing, Los Angeles 2011.

YUTANG, Lin; **The Wisdom of China and India**, Published by Modern Library, New York 1942.

ZEREN, Münevver Ebru; "Conception of God and Universe Among Turks in Buddhism and Islamic Sufism", **Turkish Studies**, Cilt 13, Sayı 2, 2018.

ZEREN, Münevver Ebru; "Turfan Uygurs Contribution to Mahayana Buddhist Material Culture and Art Renaissance", **Ege University Faculty of Letters Journal of Art History**, Vol. XXVII, 2018.

ZEREN, Münevver Ebru; "Uygurlarda Maniheizm Etkisi Altında Gelişen Din-Devlet İlişkisi", **Journal of Turkic Studies**, Cilt 1, Sayı 2, 2017.

ZHANG, Juyan; "The Creation of Avalokitesvara: Exploring His Origin in the Northern Agamas", **Canadian Journal of Buddhist Studies**, Vol. 12, 2017.

ZHAO, Wen; **The Conceptions of Seeing the Buddha and Buddha Embodiments in Early Prajnaparamita Literature**, Münih Üniversitesi Felsefe Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018.

ZHİRU N.G.; "The Ksitigarbha Connection: A Missing Piece in the Chinese History of Pure Land Buddhism", **Studies in Central and East Asian Religions**, Number 12, 2001.

ZHU, Tianshu; "Reshaping the Jataka Stories, from Jatakas to Avadanas and Pranidhanas in Paintings at Kucha and Turfan", **Buddhist Studies Review**, Vol. 29/1, Equinox Publishing Ltd, United Kingdom 2012.

ZİEME, Peter; "Ein Alttürkisches Fragment des Kṣitigarbha-Sutras aus Bazaklik", **Altorientalische Forschungen**, Vol. 17, Swizterland 1990.

ZİEME, Peter; "Some notes on Old Uigur Art and Texts", **Buddhism and Art in Turfan: From the Perspective of Uyghur Buddhism**, Buddhist Culture Along the Silk Road: Gandhara, Kucha, and Turfan Section II", Barc İnternational Symposium Series 1, Buddhism and Art in Turfan, (1-4th November 2012), Ryukoku University, Japan 2012.

ZİMMER, Heinrich; **Hint Felsefesi**, (Çev. Sedat Umran), Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1992.

ZİMMER, Heinrich; **Indian Asia**, Vol. 2, Pantheon Books, New York 1955.

ZİN, Monica; "Imagery of Hell in South, South East and Central Asia", **Rocznik Orientalistyczny**, Vol. LXVII, 2014.

ZİN, Monica; "The Uşnişa as a Physical Characteristic of the Buddha's Relatives an Successors", **Silk Road Art An Archeology**, Vol. IX, 2003.

ZU, Tianshu; "Images of Monks with the Ushnisa - from the Kucha to Turfan Regions", **Art of the Orient**, Volume 4, 2015.

10. Basım

TEMEL HUKUK

Hüseyin Ertuğrul
Murat Turpçu

Temel Esaslar
Anayasa Hukuku
Ceza Hukuku
Borçlar Hukuku
Ticari İşletme Hukuku
İş Hukuku

nobel

TEMEL HUKUK

Hüseyin Ertuğrul, Murat Turpçu

Yayın No.: 118
Meslek Yüksekokulu No.: 07
ISBN: 978-605-133-017-4
E-ISBN: 978-625-402-855-7
Basım Sayısı: 10. Basım, Nisan 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ertuğrul, Hüseyin., Turpçu, Murat.
Temel Hukuk / Hüseyin Ertuğrul, Murat Turpçu
10. Basım, VI + 232 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-133-017-4
E-ISBN: 978-625-402-855-7
1. Hak 2. Sözleşme 3. Yargı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM: HUKUK SİSTEMLERİ, TÜRK HUKUK SİSTEMİ, HUKUKUN DALLARI VE KAYNAKLARI **3**

I. GENEL AÇIKLAMALAR 3
A. Din Kuralları 4
B. Ahlak Kuralları 5
C. Görgü Kuralları 5
D. Örf ve Âdet Kuralları 6
E. Hukuk Kuralları 6
II. HUKUK SİSTEMLERİ 9
III. TÜRK HUKUK SİSTEMİ 10
IV. HUKUKUN DALLARI VE KAYNAKLARI 10
A. Hukukun Dalları 10
1. Kamu Hukuku 10
2. Özel Hukuk 11
3. Karma Hukuk 12
B. Hukukun Kaynakları 13
1. Asli Kaynaklar 13
a. Yazılı Kaynaklar 13
b. Yazısız Kaynaklar 18
2. Yardımcı (Tali-İkincil) Kaynaklar 18
V. HUKUKUN YAPTIRIMI 18
1. Ceza 18
2. Cebri (Zorla) İcra 19
3. Tazminat 19
4. Hükümsüzlük 20
5. İptal 20
I. Bölüm – Çözümlü Test Soruları 21
I. Bölüm – Test Sorularının Cevapları 23
I. Bölüm – II. Test Soruları 25

II. BÖLÜM: TÜRK YARGI SİSTEMİ, YARGI KURULUŞLARI VE DAVA TÜRLERİ 31
I. TÜRK YARGI SİSTEMİ 31
II. YARGI KURULUŞLARI 31
A. Anayasa Yargısı 31
1. Kuruluşu ve Üyeleri 31
2. Görev ve Yetkileri 33
3. Anayasaya Uygunluk Denetimi 33
a. Soyut Norm Denetimi 34
b. Somut Norm Denetimi 35
B. Adli Yargı 36
1. İlk Derece Mahkemeleri 36
a. Hukuk Mahkemeleri 36
b. Ceza Mahkemeleri 38
2. İkinci (Orta-Ara) Derece Mahkemeleri 41
3. Üst (Son-Nihai) Derece Mahkemesi 41
C. İdari Yargı 42
1. İlk Derece Mahkemeleri 42
a. İdare Mahkemeleri 42
b. Vergi Mahkemeleri 42
2. İkinci (Orta) Derece Mahkemeleri 43
3. Üst (Son-Nihai) Derece Mahkemesi 43
D. Uyuşmazlık Yargısı 44
E. Seçim Yargısı 44
III. DAVA TÜRLERİ 44
A. Hukuk Davaları 44
B. Ceza Davaları 45
C. İdari Davalar 45
II. Bölüm – Çözümlü Test Soruları 46
II. Bölüm – Test Sorularının Cevapları 49
II. Bölüm – II. Test Soruları 51

III. BÖLÜM: HUKUKİ OLAYLAR, İLİŞKİLER VE İŞLEMLER 55
I. HUKUKİ OLAYLAR 55
II. HUKUKİ İLİŞKİLER VE İŞLEMLER 55
A. Hukuki İşlemlerin Unsurları 55
B. Hukuki İşlemlerin Çeşitleri 56
1. Tek Taraflı-Çok Taraflı Hukuki İşlemler 56
2. Sebebe Bağlı-Sebebe Bağlı Olmayan Hukuki İşlemler 56
3. Şekle Bağlı-Şekle Bağlı Olmayan Hukuki İşlemler 57

C. Hukuki İşlemlerin Müeyyideleri 57
1. Yokluk 57
2. Geçersizlik (Butlan) 57
a. Mutlak Butlan (Kesin Geçersizlik) 57
b. Nisbi Butlan 58
c. Tek Taraflı Bağlamazlık 58

IV. BÖLÜM: KİŞİLİK KAVRAMI, KİŞİLERİN SINIFLANDIRILMASI VE EHLİYET 61
I. KİŞİLİK KAVRAMI 61
II. KİŞİLERİN SINIFLANDIRILMASI 63
A. Gerçek Kişiler 63
B. Tüzel Kişiler 63
III. EHLİYET 64
A. Hak Ehliyeti 64
B. Fiil Ehliyeti (Hukuki İşlem Ehliyeti) 64
1. Tam Ehliyetliler 65
2. Tam Ehliyetsizler 65
3. Sınırlı Ehliyetliler 66
4. Sınırlı Ehliyetsizler 66
IV. Bölüm – Test Soruları 67

V. BÖLÜM: MİRAS KAVRAMI, MİRASÇILAR 73
I. MİRAS KAVRAMI 73
II. MİRASÇILAR 73
A. Yasal Mirasçılar 73
1. Sağ Eşin Mirasçılığı 74
2. Evlatlık ve Devletin Mirasçılığı 74
B. Atanmış Mirasçılar 75
1. Vasiyetname 75
2. Miras Sözleşmesi 75
3. Saklı Pay 76

VI. BÖLÜM: MÜLKİYET HAKKI, KONUSU, KAPSAMI VE TÜRLERİ ... 79
I. MÜLKİYET HAKKI 79
II. MÜLKİYET HAKKININ KONUSU 79
III. MÜLKİYET HAKKININ KAPSAMI 80
A. Bütünleyici Parça 80
B. Eklenti 80

IV. MÜLKİYET HAKKININ TÜRLERİ 80
A. Müstakil (Tek) Mülkiyet 80
B. Birlikte Mülkiyet 81
1. Paylı Mülkiyet 81
2. El Birliği Mülkiyeti 81
V. MÜLKİYET HAKKININ KAZANILMASI 81
A. Taşınmazlarda Mülkiyetin Kazanılması 81
1. Tescille Mülkiyetin Kazanılması 82
2. Tescilsiz Mülkiyetin Kazanılması 82
3. Zamanaşımıyla Mülkiyetin Kazanılması 82
a. Olağan Zamanaşımıyla Mülkiyetin Kazanılması 82
b. Olağanüstü Zamanaşımıyla Mülkiyetin Kazanılması 83
B. Taşınırlarda Mülkiyetin Kazanılması 83
1. Aslen Mülkiyetin Kazanılması 83
2. Devren Mülkiyetin Kazanılması 83

VII. BÖLÜM: BORÇ KAVRAMI VE SÖZLEŞME TÜRLERİ 85
I. BORÇ KAVRAMI 85
A. Borcun Kaynakları 86
1. Sözleşmelerden Doğan Borçlar 86
a. Sözleşmelerin Kurulması 86
b. Sözleşmelerde Şekil 86
2. Haksız Fiillerden Doğan Borçlar 87
3. Sebepsiz Zenginleşmeden Doğan Borçlar 87
B. Borcun Hüküm ve Sonuçları 88
1. Borcun İfası 88
2. Borcun İfa Yeri 88
3. Borcun İfa Zamanı 88
4. Temerrüt (Borcun Zamanında Ödenmemesi) 89
a. Borçlunun Temerrüdü 89
b. Alacaklının Temerrüdü 90
5. Borcun Sona Ermesi 90
C. İrade Fesadı Hâlleri 91
1. Hata (Yanılma) 91
2. Hile (Aldatma) 92
3. Tehdit (İkrah-Korkutma) 92
D. Özel Borç İlişkileri 93
1. Müteselsil Sorumluluk 93
2. Eksik Borç 93
3. Temsil 93
II. SÖZLEŞME TÜRLERİ 94
VII. Bölüm – Test Soruları 96

VIII. BÖLÜM: TİCARET HUKUKU-GENEL ESASLAR 103
I. TİCARİ İŞLETME 103
A. Ticari İşletme Türleri 104
1. Ticarethane 104
2. Fabrika 105
3. Ticari Şekilde İşletilen Diğer Müesseseler 105
II. TACİR 105
III. TACİR SIFATININ SONUÇLARI 106
IV. TİCARİ İŞLERDE FAİZ 107
V. TİCARET SİCİLİ 108
VI. TİCARİ İŞLETMEDE MERKEZ VE ŞUBE 109
VII. TİCARET UNVANI 110
VIII. İŞLETME ADI 111
IX. HAKSIZ REKABET 111
X. TİCARİ DEFTERLER 114
XI. TACİR YARDIMCILARI 115
VIII. Bölüm – Çözümlü Test Soruları 117
VIII. Bölüm – Test Sorularının Cevapları 119
VIII. Bölüm – II. Test Soruları 120

IX. BÖLÜM: KIYMETLİ EVRAK HUKUKU 125
I. Genel Açıklamalar 125
II. Kıymetli Evrakın Devir Şekilleri 125
III. Kambiyo Senetleri 126
IV. İlgili Tanımlar 126
V. Kambiyo Senedi Türleri 127
A. Poliçe 127
1. Poliçede Şekil Şartları 127
2. Beyaz Poliçe 129
3. Poliçede Kabul 129
4. Poliçenin Cirosu 130
5. Poliçede Aval 130
6. Poliçe Ödeme 131
7. Poliçede Kabul Etmeme veya Ödememe Hâllerinde Başvurma Hakları 131
8. Protesto Çekilmesine Gerek Olmayan Hâller 132
9. Zamanaşımı 132
B. Bono 132
1. Genel Açıklamalar 132
2. Bononun Şekil Şartları 133
C. Çek 134
1. Genel Açıklamalar 134
2. Çekin Şekil Şartları 134

3. Çekin İbraz Süreleri 135
4. Çekin Cirosu 136
5. Çekin Ödenmesi 136

X. BÖLÜM: TÜRK ANAYASA HUKUKU GENEL ESASLAR 137
I. TÜRK ANAYASAL GELİŞMELER 137
A. Sened-i İttifak (Birlik-Beraberlik Anlaşması) 137
B. Tanzimat Fermanı 138
C. Islahat Fermanı 139
D. Kanun-i Esasi 139
II. TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASALARI 140
A. 1921 Anayasası (I. Teşkilat-ı Esasiye) 140
B. 1924 Anayasası (II. Teşkilat-ı Esasiye) 141
C. 1961 Anayasası 142
D. 1982 Anayasası 143
X. Bölüm – Test Soruları 144

XI. BÖLÜM: TÜRK CEZA HUKUKU GENEL ESASLAR 149
I. TANIMLAR VE GENEL AÇIKLAMALAR 149
II. CEZA HUKUKUNUN KAYNAKLARI 150
A. Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar 151
III. HUKUKİ DEĞER VE SUÇUN UNSURLARI 153
A. Maddi Unsurlar 153
1. Fiil 154
2. Netice 154
3. Nedensellik Bağı 154
4. Fail 155
5. Suçun Konusu 155
6. Mağdur 155
B. Manevi Unsurlar 155
1. Kast 155
2. Taksir 156
IV. CEZA SORUMLULUĞUNU KALDIRAN / AZALTAN NEDENLER 157
A. Hukuka Uygunluk Sebepleri 157
1. Görevin Yerine Getirilmesi 157
2. Meşru Savunma 158
3. Hakkın Kullanılması 158
4. İlgilinin Rızası 158
B. Kusurluluğu Etkileyen Sebepler 158
1. Hukuka Aykırı Fakat Bağlayıcı Emrin Yerine Getirilmesi 159
2. Zorunluluk Hâli 159
3. Hukuka Uygunluk Sebeplerinde Sınırın Aşılması 160

4. Cebir veya Tehdit 161
5. Haksız Tahrik 161
6. Hata 161
a. Suçun Maddi Unsurlarında Hata 161
b. Suçun Nitelikli Unsurlarında Hata 162
c. Hukuka Uygunluk Sebeplerinin Maddi Şartlarında Hata ... 162
d. Kusurluluğu Etkileyen Hata Hâlleri 162
7. Yaş Küçüklüğü 163
a. 12 Yaşından Küçük Çocukların Durumu 163
b. 12-15 Yaş Grubu Çocukların Durumu 163
c. 15-18 Yaş Grubu Çocukların Durumu 163
8. Akıl Hastalığı 164
a. Failin Algılama ve İrade Yeteneğinin Olmaması 164
b. İrade Yeteneğinin Azalmış Olması 164
9. Sağır ve Dilsizlik 164
10. Geçici Nedenler, Alkol ve Uyuşturucu Madde Etkisinde Olma 164
V. SUÇUN ÖZEL GÖRÜNÜŞ ŞEKİLLERİ 165
A. Teşebbüs 165
B. İştirak 166
C. İçtima 166
VI. SORUŞTURMA EVRESİ 167
VII. KOVUŞTURMA EVRESİ 168
VIII. KORUMA TEDBİRLERİ 169
A. Yakalama 170
1. Doğrudan Yakalama 170
2. Yakalama Emriyle Yakalama 170
B. Gözaltı 171
C. Tutuklama 171
D. Adli Kontrol 172
E. Arama 172
F. El Koyma 172
G. Diğer Koruma Tedbirleri 172

XII. BÖLÜM: TÜRK İŞ HUKUKU–BİREYSEL 177
I. GENEL BİLGİLER 177
A. İş Hukuku Kavramı ve Tanımı 177
B. İş Hukukunun Doğuşu ve Gelişimi 178
1. Genel Olarak 178
2. Türkiyede Gelişimi 178
C. İş Hukukuna Hakim Olan İlkeler 179
1. İşçilerin Korunması İlkesi 179
2. İşçi Yararına Yorum İlkesi **179**

D. İş Hukukunun Kaynakları 180
1. Genel Kaynakları 180
a. Anayasa 180
b. Kanun 180
c. Yönetmelik 181
d. Yargı Kararları ve Öğreti 181
2. Özel Kaynaklar 181
a. Toplu İş Sözleşmesi 181
b. İş Sözleşmesi 181
c. İş Yeri İç Yönetmelikleri 182
3. Uluslararası Kaynaklar 182
II. BİREYSEL İŞ HUKUKU 182
A. Temel Kavramlar 182
1. İşçi 182
2. İşveren 183
3. İş Yeri 183
4. İşveren Vekili 183
5. Alt İşveren 184
6. İş Yerini Bildirme Yükümlülüğü 184
7. İş Yerinin veya Bir Bölümünün Devri 185
B. İş Kanununun Uygulama Alanı 185
1. Genel Olarak 185
2. İş Kanunun Uygulanamayacağı İş ve İş İlişkileri 185
C. İş Sözleşmesi 186
1. Tanımı ve Unsurları 186
2. İş Sözleşmesinin Türleri 186
a. Sürekli Süreksiz İş Sözleşmesi 186
b. Belirli Süreli-Belirsiz Süreli İş Sözleşmeleri 186
c. Kısmı Süreli-Tam Süreli İş Sözleşmesi 187
d. Çağrı Üzerine Çalışmaya İlişkin Sözleşme 187
e. Deneme Süreli İş Sözleşmesi 187
f. Takım Sözleşmesiyle Oluşturulan İş Sözleşmeleri 188
3. İş Sözleşmesinden Doğan Borçlar 188
a. İşçinin Borçları 188
b. İşverenin Borçları 189
4. İş Sözleşmesinde Şekil 190
5. İş Sözleşmesini Yapma Ehliyeti ve Sınırları 190
D. İş Sözleşmesinin Sona Ermesi 192
1. Fesih Dışında Sona Erme Hâlleri 192
2. Fesih ile Sona Erme Hâlleri 192
a. Bildirimli Fesih 192
b. Bildirimsiz Fesih 193
E. İş Sözleşmesinin Sona Ermesinin Hukuki Sonuçları 196
1. İşçiye Çalışma Belgesinin Verilmesi 196

2. İşçiden İbraname Alınması 196
3. Kıdem Tazminatı 196
a. Kanunda Belirtilen Esaslardan Birine Dayanarak Fesih Edilmelidir 196
b. Asgari Bir Süre Çalışma Zorunluluğu Vardır. 197
F. Çalışma ve Dinlenme Süreleri 197
1. Çalışma Süreleri 197
a. Haftalık Çalışma Süreleri 197
b. Fazla Çalışma 197
c. Denkleştirilmiş İş Süreleri (İK 63/II) 198
d. Telafi Çalışması (İK, 64) 198
e. Çalışma Süresinden Sayılan Hâller (İK, m. 66) 198
f. Gece Çalışma Süreleri (İK, m. 69) 199
2. Dinlenme Süreleri 199
a. Ara Dinlenmesi (İK, m. 68) 199
b. Hafta Tatili 200
c. Ulusal Bayram ve Genel Tatiller 201
d. Yıllık İzin 201
XII. Bölüm – Test Soruları 202

XIII. BÖLÜM: TÜRK İŞ HUKUKU–TOPLU 207
I. SENDİKALAR HUKUKU 207
A. Sendika Kavramı 207
B. Sendika Hakkı ve Güvencesi 207
C. Sendika Özgürlüğü 208
D. Sendika ve Konfederasyonların Kuruluşu 208
1. Kuruluşu 208
2. Üyelik 210
E. Sendikanın Organları ve Görevleri 211
F. Üyeliğin Sona Ermesi 212
G. Sendika Üyeliği Güvenceleri 213
H. Sendikanın Sona Ermesi 214
II. TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ HUKUKU 215
A. Toplu İş Sözleşmesi Kavramı 215
B. TİS'in Tarafları, Şekli ve Süresi 216
C. TİS'in Yapılması 216
D. Toplu İş Uyuşmazlıklarının Çözümü 218
E. Grev 219
F. Lokavt 219
G. Grev ve Lokavt Yasakları ve Erteleme 220
H. Grev Oylaması ve Sonucu 220
I. Grev ve Lokavtın Başlaması 221
İ. Grev Ve Lokavtın Sonuçları 221
XIII. Bölüm – Test Soruları 223

KAYNAKÇA **227**

Çözümsüz Testlerin Cevapları **229**
I. BÖLÜM – II. TEST 229
II. BÖLÜM – II. TEST 229
IV. BÖLÜM – TEST 229
VII. BÖLÜM – TEST 229
VIII. BÖLÜM – II. TEST 229
X. BÖLÜM – TEST 229
XII. BÖLÜM – TEST 230
XIII. BÖLÜM – TEST 230

I. BÖLÜM

HUKUK SİSTEMLERİ, TÜRK HUKUK SİSTEMİ, HUKUKUN DALLARI VE KAYNAKLARI

I. GENEL AÇIKLAMALAR

Hukuk, kelime manası itibarıyla, hak kelimesinin çoğuludur, yani 'haklar' manasına gelmektedir. Bunun yanı sıra, 'arkadaşlık' manası da mevcuttur; '*Onunla hukukumuz eskiye dayanır.*' örneğinde olduğu gibi.

Terim manasıyla hukuk, devletin yetkili organları tarafından toplumsal düzeni kurmak ve toplumun genel yararını sağlamak amacıyla konulmuş, sosyal kuralların bütünüdür. Gerçekten de insanlar arasında bir düzen sağlamak, mutlaka kural koymakla mümkün olmuştur. Bu şekilde toplumsal yaşam, bir düzen ve bir sistem altına alınmak istenmiştir. Başka bir ifadeyle bir yerde, bir düzen ve nizam var ise, mutlaka orada uygulanan ve uyulan kurallar var demektir. Çünkü hiçbir yerde kendiliğinden bir düzen ve intizam oluşamaz.

Düzenli bir toplumsal yaşam, insan hayatı için hem bir zorunluluk ve hem de tabii bir ihtiyaçtır. Her insan düşüncelerini, duygularını, zamanını paylaşmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için başka insanların varlığına gereksinim duymaktadır. Bu durum, insanların toplum hâlinde yaşamasını zorunlu kılmaktadır. İnsanın varoluş amacı, doğuştan gelen çekirdek hâlindeki kabiliyetlerini geliştirmektir. Devletin de bir amacı, insanların bu kabiliyetlerini geliştireceği imkânları sağlamaktır.[1]

İnsanların sağlıklı bir şekilde bir arada yaşayabilmesi ve yaşamını sorunsuz devam ettirebilmesi için birtakım kurallara ihtiyaç duyulmuştur. Din, ahlak, örf ve âdet, görgü ve hukuk kurallarından ibaret olan bu kuralların hepsinin temelinde, toplumsal düzeni sağlama düşüncesi yatmaktadır. Bu kuralların tümüne, **'sosyal düzen kuralları'** veya **'davranış kuralları (normları) '** denilmektedir.

[1] 2907 sayılı T.C. Anayasası, m.5 / ÖZGENÇ, İzzet, Türk Ceza Hukuku, Ankara, 2011, s. 21.

KAYNAKÇA

AKYİĞİT, Ercan, **İş Hukuku**, 7. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.

ARKAN, Sabih, **Ticari İşletme Hukuku,** 7. Bası, Ankara, 2004.

AYDOS, Oğuz Sadık, **Medeni Hukuk Ders Notları,** Ankara, 2005.

ATAY, Ender Ethem, **İdare Hukuku,** Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.

BATTAL, Ahmet, **Hukukun Temel Kavramları,** Gazi Kitabevi, Ankara, 2001.

BİLGE, Necip, **Hukuk Başlangıcı,** 22. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

DEMİRCİOĞLU/CENTEL, **İş Hukuku**, Yenilenmiş 9. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2003.

GÖZLER, Kemal, **Hukuka Giriş,** 5. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2008.

GÖZLER, Kemal, **Genel Hukuk Bilgisi,** 6. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları,** 9. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 1995.

HAKERİ, Hakan, ÜNVER, Yener, **Ceza Muhakemesi Hukuku Temel Bilgiler,** Ankara, 2007.

İMRE, Zahit, ERMAN, Hasan, **Miras Hukuku,** 5. Bası, Der Yayınları, İstanbul, 2004.

KARAPINAR, M.Akif, **Pratik Anayasa,** Yetenek Yayınları, Ankara, 2009.

KURTARAN, Onur, **KPSS Genel Kültür,** Tek Ağaç Eylül Yayıncılık, Ankara, (tarih yok).

MOLLAMAHMUTOĞLU, Hamdi, **İş Hukuku,** 3. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.

ÖZGENÇ, İzzet, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler,** 6. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.

ÖZSUNAY, Ergun, **Medeni Hukuka Giriş,** 4. Bası, Güryay Matbaası, İstanbul, 1981.

ÖZEN, İrfan, **Hukuka Giriş Soru Bankası,** AOF Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008.

ÖZTAN, Bilge, **Medeni Hukukun Temel Kavramları,** 17. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

REİSOĞLU, Safa, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler,** 17. Bası, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2005.

SÜMER, Haluk Hadi, **İş Hukuku**, 11. Bası, Mimoza Basım Yayım Dağıtım, Konya, 2005.

ŞAHİN, Cumhur**, Ceza Muhakemesi Hukuku** -I-, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.

YILDIRIM, S. Mehmet, **Dönüşüm KPSS A Hukuk,** Savaş Yayınları, Ankara, 2010.

IR | INTERNATIONAL**RELATIONS**

Uİ | ULUSLARARASI**İLİŞKİLER**

Academic Journal

Volume 20, Number 77, 2023

ULUSLARARASI **İLİŞKİLER** | INTERNATIONAL **RELATIONS**
is a peer-reviewed quarterly journal,
published in cooperation with International Relations Council of Turkey

ULUSLARARASI **İLİŞKİLER** | INTERNATIONAL **RELATIONS** is currently noted in;

Social Sciences Citation Index (SSCI),
Social Scisearch, Journal Citation Reports/Social Sciences Edition

Elsevier Scopus Index,
International Bibliography of the Social Sciences (IBSS),
International Political Science Abstracts (IPSA),
PAIS International,
International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences (IBR), International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences (IBZ),

Cambridge Scientific Abstracts-CSA (Sociological Abstracts, Social Services Abstracts, Worldwide Political Science Abstracts & Linguistics and Language Behavior Abstracts)

Columbia International Affairs Online (CIAO), EBSCO, Gale-Cengage,
Elsevier Bibliographic Databases (GEOBASE, Mosby's Index, SciVerseScopus),

Index Islamicus, Women's Studies International, Ulrich's Periodicals,

Middle Eastern and Central Asian Studies, European Sources Online (ESO),
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler Endeksi), Başkent Üniversitesi Hukuk Veri Tabanı (Law Database), SOBIAD, TRDizin (TR Index)

ULUSLARARASI **İLİŞKİLER** | INTERNATIONAL **RELATIONS**
Volume 20, No 77, 2023

Special Issue
Spatial Imaginations of Turkey and Europe

Guest Editor
Thomas DIEZ

CONTENTS

Spatial Imaginations of "Turkey" and "Europe": An Introduction 5
Thomas DIEZ

Spatial Constructions of Homeland in Turkish National Identity: Exclusion and Inclusion of Europe 17
Rahime SÜLEYMANOĞLU-KÜRÜM and Elif GENÇKAL EROLER

Re-scaling and Globalizing EU-Turkey Bilateral Relations in the Changing Global Political Landscape 35
Emel PARLAR DAL and Samiratou DİPAMA

Delimiting Europe: Greek State Formation as Border Making 51
Clemens HOFFMANN

Feeling Imagined Spaces: Emotional Geographies in the EU-Turkey Relations 71
İrem KARAMIK and Erman ERMİHAN

French and Turkish Representations of the Mediterranean: Artificial Intelligence Based Content Analysis 89
Cem SAVAŞ and Atakan YILMAZ

"I Thank Greece for Being Our European Shield": Von der Leyen Commission's Spatial Imaginations during the Turkish-Greek Border Crisis in March 2020 109
Selin TÜRKEŞ-KILIÇ

Turkey's Green Imagination: The Spatiality of the Low-Carbon Energy Transition within the EU Green Deal 127
Emel AKÇALI, Evrim GÖRMÜŞ and Soli ÖZEL

Architectures of Similarity: Fragments, Islands and other Escapes from the Turkey *and* Europe Framework 147
Lucia NAJSLOVA

ULUSLARARASI İLİŞKİLER | INTERNATIONAL RELATIONS

Volume 20, Number 77, 2023, p. 5-16
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1273324

Spatial Imaginations of "Turkey" and "Europe": An Introduction

Thomas DIEZ

Professor, Institute of Political Science, University of Tübingen, Tübingen
E-Mail: thomas.diez@uni-tuebingen.de
Orcid: 0000-0001-8056-6693

ABSTRACT

This paper develops the concept of spatial imaginations as the constructions of places as meaningful entities that establish identities of self and other through particular narratives and associated practices. It argues that traditionally, International Relations has ignored question of space despite their obvious centrality to the discipline. This has changed with the "spatial turn", which has its precursors in critical scholarship, especially drawing on sociology and political geography. The paper traces these contributions to the conceptual development of space in its material and discursive dimensions. It proposes that spatial imaginations are central to relations between "Turkey" and "Europe", establishing both as meaningful yet contested entities. In the works collated in the special issue of which this paper serves as an introduction, we may thus see facets of three core claim of the spatial turn: that space matters,that space needs to be made, and that spaces need to be formed. Against the prevailing attempts to fix the meaning of the spaces of "Turkey" and "Europe", I end with a plea to provide room for the articulation of a multiplicity of spatial imaginations.

Keywords: Turkey, Europe, space, spatial turn, identity

Editorial Article | Received: 22 December 2022, Last Revision: 19 March 2023, Accepted: 22 March 2023

Spatial Imaginations

International relations are always also spatial relations.[1] Territory is an organisational feature of international society in the sense that it is one of the constitutive elements of states. John Ruggie, in his reflections on "territoriality and beyond", thus defined modern states as "territorially defined, fixed, and mutually exclusive enclaves of legitimate dominion".[2] Thus, space figures in international relations in the form of borders and border controls, geopolitical ambitions and strategy, territorial sovereignty and contestation, or disputes over continental shelves and Exclusive Economic Zones. Yet such territoriality is only one dimension of space that is relevant to international relations. Territorial space is replicated and simulated in different

1 I would like to thank Cihan Dizdaroğlu for all his support in producing this special issue. My thanks also go to the contributors for their comments on a previous version of this introductory article.

2 John G. Ruggie, "Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations", *International Organization*, Vol. 47, No 1, 1993, p. 139–174.

present historical juncture with accounts of alternative imaginations that de-centre our focus and provide room for the articulation of a multiplicity of spatial imaginations without turning a blind eye to the powerful practices of seemingly "common-sensical" yet highly problematic representations of "Turkey", "Europe", and their relationship.

Bibliography

Adler, Emanuel, Federica Bicchi, Beverly Crawford and Raffaella A. Del Sarto (eds.) (2006). *The Convergence of Civilizations: Constructing a Mediterranean Region*. Toronto, University of Toronto Press.

Agnew, John (1994). "The Territorial Trap: the Geographical Assumptions of International Relations Theory", *Review of International Political Economy*, Vol. 1, No 1, p. 53–80.

Agnew, John and Stuart Crobridge (2002). *Mastering Space: Hegemony, Territory and International Political Economy*. London, Taylor and Francis.

Akçalı, Emel, Evrim Görmüş and Soli Özel (2023). "Turkey's Green Imagination, The Spatiality of the Low-Carbon Energy Transition within the EU Green Deal", *Uluslararası İlişkiler,* Vol. 20, No 77, p. 127-145.

Albert, Mathias and Lothar Brock (1996). "Debordering the World of States, New Spaces in International Relations", *New Political Science*, Vol. 18, No 1, p. 69–106.

Albert, Mathias, David Jacobson and Yosef Lapid (2001). *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory*. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Ashley, Richard K. (1987). "The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Social Theory of International Politics", *Alternatives*, Vol. 12, No 4, p. 403–434.

Bachmann-Medick, Doris, Jens Kugele and Katharina Stornig (2021). "Conceptualizing Sacred Spaces", *Saeculum*, Vol. 71, No 2, p. 155–166.

Bassin, Mark (1991). "Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space", *Slavic Review*, Vol. 50, No 1, p. 1–17.

Björkdahl, Annika and Stefanie Kappler (2017). *Peacebuilding and Spatial Transformation: Peace, Space and Place*. London and New York, Routledge.

Brigg, Morgan and Nicole George (2020). "Emplacing the Spatial Turn in Peace and Conflict Studies", *Cooperation and Conflict*, Vol. 55, No 4, p. 409–420.

Bryce, Derek (2012). "Turkey, Tourism and Interpellated 'Westernness': Inscribing Collective Visitor Subjectivity", *Tourism Geographies*, Vol. 14, No 3, p. 444–466.

Bulson, Eric (2017). *Novels, Maps, Modernity, The Spatial Imagination, 1850-2000*. London, Taylor and Francis.

Clover, Charles (1999). "Dreams of the Eurasian Heartland: The Reemergence of Geopolitics", *Foreign Affairs*, Vol. 78, No 2, 1999, p. 9-13.

Çırakman, Aslı (2011). "Flags and Traitors: The Advance of Ethno-nationalism in the Turkish Self-image", *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 34, No 11, p. 1894–1912.

Delanty, Gerard (2006). "Borders in a Changing Europe: Dynamics of Openness and Closure", *Comparative European Politics*, Vol. 4, No 2-3, p. 183–202.

Domaniewski, Stanislaw and Dominika Studzińska (2016). "The Small Border Traffic Zone between Poland and Kaliningrad Region (Russia): The Impact of a Local Visa-Free Border Regime", *Geopolitics*, Vol. 21, No 3, p. 538–555.

Donnan, Hastings and Thomas M. Wilson (2020). *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State*. London, Routledge, 2020.

Germond, Basil (2015). "The (Critical) Geopolitics of Seapower", *The Maritime Dimension of European Security*. London, Palgrave Macmillan.

Hinze, Annika (2013). *Turkish Berlin: Integration Policy and Urban Space*. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Hoffmann, Clemens (2023). "Delimiting Europe: Greek State Formation as Border Making", *Uluslararası İlişkiler,* Vol. 20, No 77, p. 51-69.

İşeri, Emre (2009). "The US Grand Strategy and the Eurasian Heartland in the Twenty-First Century", *Geopolitics*, Vol. 14, No 1, p. 26–46.

Jackson, Peter, Phil Crang and Claire Dwyer (eds.) (2004). *Transnational Spaces*. London and New York, Routledge.

Jeandesboz, Julien (2021). "Inside-out?, Trajectories, Spaces and Politics of EU Internal (in)security and its External Dimensions", Didier Bigo et al. (eds.), *The Routledge Handbook of Critical European Studies*. London and New York, Routledge.

Kaltofen, Carolin and Michele Acuto (2018). "Rebalancing the Encounter between Science Diplomacy and International Relations Theory", *Global Policy*, Vol. 9, p. 15–22.

Karamik, İrem and Erman Ermihan (2023). "Feeling Imagined Spaces, Emotional Geographies in the EU-Turkey Relations", *Uluslararası İlişkiler,* Vol. 20, No 77, p. 71-88.

Katzenstein, Peter J. (1996). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York, Columbia University Press.

Lambach, Daniel (2022). "Space, Scale, and Global Politics: Towards a Critical Approach to Space in International Relations", *Review of International Studies*, Vol. 48, No 2, p. 282–300.

Legrand, Tim (2015). "Transgovernmental Policy Networks in the Anglosphere", *Public Administration*, Vol. 93, No 4, p. 973–991.

Levitt, Peggy and B. Nadya Jaworsky (2007). "Transnational Migration Studies: Past Developments and Future Trends", *Annual Review of Sociology*, Vol. 33, No 1, p. 129–156.

Löw, Martina (2008). "The Constitution of Space, the Structuration of Spaces through the Simultaneity of Effect and Perception", *European Journal of Social Theory*, Vol. 11, No 1, p. 25–49.

Löw, Martina (2016). *The Sociology of Space: Materiality, Social Structures, and Action*. New York, Palgrave Macmillan.

Marciacq, Florent (2012). "The Political Geographies of Europeanisation: Maping the Contested Conceptions of Europeanisation", *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 8, No 1, p. 57–74.

Morozov, Viatcheslav and Bahar Rumelili (2012). "The External Constitution of European Identity, Russia and Turkey as Europe-makers", *Cooperation and Conflict*, Vol. 47, No 1, p. 28–48.

Najslova, Lucia (2023). "Architectures of Similarity: Fragments, Islands and other Escapes from Turkey and Europe Framework", *Uluslararası İlişkiler,* Vol. 20, No 77, p. 147-164.

Nye, Joseph S. and Robert O. Keohane (1971). "Transnational Relations and World Politics: An Introduction", *International Organization*, Vol. 25, No 3, p. 329–349.

Paasi, Anssi (2020). "Nation, Territory, Memory, Making State-space Meaningful", David Storey (eds.), *A Research Agenda for Territory and Territoriality*. Cheltenham, United Kingdom, Northampton, Massachusetts, Edward Elgar.

Parlar Dal, Emel and Samiratou Dipama (2023). "Re-scaling and Globalizing EU-Turkey Bilateral Relations in the Changing Global Political Landscape", *Uluslararası İlişkiler,* Vol. 20, No 77, p. 35-50.

Pedersen, Sune Bechmann (2020). "A Passport to Peace? Modern Tourism and Internationalist Idealism", *European Review*, Vol. 28, No 3, p. 389–402.

Resnick, Evan N. (2022). "Interests, Ideologies, and Great Power Spheres of Influence", *European Journal of International Relations*, Vol. 28, No 3, p. 563–588.

Risse, Thomas (2003). *Bringing Transnational Relations Back In: Non-state Actors, Domestic Structures and International Institutions*. Cambridge, Cambridge University Press.

Ruggie, John G. (1993). "Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations", *International Organization*, Vol. 47, No 1, p. 139–174.

Said, Edward W. (1978). *Orientalism*. New York, Pantheon Books.

Savaş, Cem and Atakan Yılmaz (2023). "French and Turkish Representations of the Mediterranean, Artificial Intelligence Based Content Analysis", *Uluslararası İlişkiler,* Vol. 20, No 77, p. 89-107.

Scholte, J. A. (1996). "What are the New Spaces?", *Environment and Planning A: Economy and Space*, Vol. 28, No 11, p. 1965–1969.

Scott, James Wesley, Filippo Celata and Raffaella Coletti (2019). "Bordering Imaginaries and the Everyday Construction of the Mediterranean Neighbourhood: Introduction to the Special Issue", *European Urban and Regional Studies*, Vol. 26, No 1, p. 3–8.

Simonsen, Kristina Bakkaer (2016). "Ghetto-Society-Problem: A Discourse Analysis of Nationalist Othering", *Studies in Ethnicity and Nationalism*, Vol. 16, No 1, p. 83–99.

Slater, David (1993). "The Geopolitical Imagination and the Enframing of Development Theory", *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 18, No 4, p. 419-437.

Starr, Harvey (2013). "On Geopolitics: Spaces and Places", *International Studies Quarterly*, Vol. 57, No 3, p. 433–439.

Süleymanoglu-Kürüm, Rahime and Elif Gençkal-Eroler (2023). "Spatial Constructions of Homeland in Turkish National Identity, Exclusion and Inclusion of Europe", *Uluslararası İlişkiler,* Vol. 20, No 77, p. 17-33.

Tally Jr., Robert T. (2019). *Topophrenia, Place, Narrative, and the Spatial Imagination, Bloomington*, Indiana, Indiana University Press, 2019

Tuathail, Gearóid Ó (1996). *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*. Minneapolis, University of Minnesota.

Türkeş-Kılıç, Selin (2023). "'I Thank Greece for Being Our European Shield': Von der Leyen Commission's Spatial Imaginations During the Turkish-Greek Border Crisis in March 2020", *Uluslararası İlişkiler,* Vol. 20, No 77, p. 109-125.

Wallerstein, Immanuel (1991). *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World System*. Cambridge, Cambridge University Press.

Warf, Barney and Santa Arias (2009). *The Spatial Turn: Interdisciplinary Perspectives*. London and New York, Routledge.

Wendt, Alexander (1994). "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review*, Vol. 88, No 2, p. 384–396.

ULUSLARARASI **İLİŞKİLER** | INTERNATIONAL **RELATIONS**

Volume 20, Number 77, 2023, p. 17-33
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1233978

Spatial Constructions of Homeland in Turkish National Identity: Exclusion and Inclusion of Europe

Rahime SÜLEYMANOĞLU-KÜRÜM

Assoc. Prof., Department of Political Science and International Relations, Bahçeşehir University, Istanbul
E-Mail: rahime.kurum@eas.bau.edu.tr
Orcid: 0000-0003-3735-5625

Elif GENÇKAL EROLER

Assist. Prof., Department of Political Science and International Relations, Topkapı University, Istanbul
E-Mail: elifgenckal@gmail.com
Orcid: 0000-0001-5372-6591

ABSTRACT

This paper focuses on the geographical, historical, and cultural spatializations of Turkish national identity by political elites in the post-2000 era. Considering the close link between the formation of national identity and the spatial constructions of homeland, the paper shows that Turkish national identity since the foundation of the Republic has been constructed through different supranational visions, navigating through different civilizational ingredients. We show that the Kemalists' Western-oriented or Eurocentric geopolitical discourses, which perceive Turkey as a "bridge country", have been transformed in the post-Cold War era into a more ambitious geopolitical discourse of a "central country", which aims to broaden Turkey's "identity space" through its Ottoman heritage. In line with this transformation, in the 2000s, the Turkish homeland was imagined as the "cradle of civilizations", but the national identity did not develop as a counter-hegemonic measure against the West (Europe). The post-2010 era – with a pronounced emphasis on Islamic culture and Ottoman geopolitical space – constitutes a departure from the previous years' spatial and identity constructions of Turkey, in the sense that the political elites' perception of national identity has never gone beyond the national frontiers to this extent, and the West (Europe) has never been so trivialized in terms of progress and civilization.

Keywords: Space, Turkish Homeland, Anatolia, Supranationalism, Blue Anatolianism

Research Article | Received: 02 May 2022, Last Revision: 13 December 2022, Accepted: 09 January 2023

Introduction

Although the word "space" basically refers to a geographical context, it is closely related to power and limitation, because the social construction of space is a political process that can be defined in terms of controlling a certain area of a group.[1] By establishing power on a certain physical-human geography, one of the most effective means available to the modern state in controlling such space is the construction of national identity. Accordingly, the "inside" and

1 Robert David Sack, *Human Territoriality: Its Theory and History*, Cambridge, Cambridge University Press, 1986.

there is no effort to spatialize Europe in the national homeland, and the heavy emphasis on the country's Ottoman roots and Islam. Still, a similarity can be found in the sense of spatialization of homeland for cultivating a self-confident national identity. This serious break from the historical attitude that saw the West as a "contemporary civilization" is also triggered by a series of domestic, regional, and international changes such as the declining credibility of the prospects of EU membership perspective, expectations created by Turkey's carefully crafted the policy of "zero problems with neighbors" in the region, the Arab revolts and the emerging power vacuum in the region after 2011, as well as the resulting refugee crisis. All of these factors added to the domestic concerns created by the failed coup attempt on 15 July 2016 and challenged the implementation of the foreign policy vision put forward by the AK Party.

Bibliography

Adisonmez, Umut Can and Recep Onursal (2022). "'Strong, but Anxious State': The Fantasmatic Narratives on Ontological Insecurity and Anxiety in Turkey", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 19, No. 73, p. 61-75.

Aras, Bülent (2019). "The Crisis and Change in Turkish Foreign Policy after July 15", *Alternatives*, Vol. 44, No 1, p. 6-18.

Alpan, Başak and Ahmet Erdi Öztürk (2022). "Turkish Foreign Policy in the Balkans Amidst 'Soft Power' and 'de-Europeanisation'", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 22, No 1, p. 45-63.

"Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan İstanbul'un Fethi Mesajı" (2019). *TRT News*, 28 May, https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogandan-istanbulun-fethi-mesaji-417324.html (Accessed 21 August 2022).

"Yüz Yıllık Parantezi Kapatacağız" (2013). *Yeni Şafak*, 01 March, https://www.yenisafak.com/yazidizileri/yuzyillik-parantezi-kapatacagiz-494795 (Accessed 03 August 2022).

2002 AK Party Government Program https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/03/20030324.htm, (Accessed 30 July 2022).

2007 AK Party Government Program https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/09/20070907M1-1.htm (Accessed 30 July 2022).

2011 AK Party Government Program, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110717-1.htm (Accessed 29 July 2022).

2015 AK Party Government Program, http://www.akparti.org.tr/media/272171/parti-programi-subat-2015.pdf (Accessed 13 December 2022).

Ahmad, Feroz (1997). *The Making of Modern Turkey.* London, Routledge.

Ahmet Davutoğlu's Speech in Symposium of Towards the Great Turkey (2011). https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-turk-ocaklari_nin-kurulusunun-100_-yilini-kutlama-etkinlikleri-kapsaminda-duzenlenen.tr.mfa (Accessed 01 August 2022).

Akçali, Emel and Mehmet Perinçek (2009). "Kemalist Eurasianism: An Emerging Geopolitical Discourse in Turkey", *Geopolitics*, Vol. 14, No 3, p. 550-569.

Aktar, Ayhan (2000). *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları*. İstanbul, İletisim.

Aktar, Ayhan (2010). "Conversion of a 'Country' into a Fatherland': The Case of Turkification Examined, 1922-1932". Ayhan Aktar (ed.) *Nationalism in the Troubled Triangle*. Palgrave.Aktürk, Şener (2007). "Incompatible Visions of Supra-Nationalism: National Identity in Turkey and the European Union", *European Journal of Sociology,* Vol. 48, No 2, p. 347-372.

Babacan, Ali. (2008). Foreign Minister. *Proceedings of the Turkish Grand National Assembly (TBMM Genel Kurul Tutanağı)*. 23rd Period, 3rd Executive Year, 35th Gathering.

Bozdağlioğlu, Yücel (2003). *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*. 1st ed., London, Routledge.

Bozdağlioğlu, Yücel (2008). "Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy", *Insight Turkey*, Vol. 10, No 1, p. 55-75.

Browning, Christopher S. (2015). "Nation Branding, National Self-Esteem, and the Constitution of Subjectivity in Late Modernity", *Foreign Policy Analysis*, Vol. 11, No 2, p. 195–214.

Çelik, Ömer. (2014). *Proceedings of the Turkish Grand National Assembly (TBMM Genel Kurul Tutanağı)*. 24th Period, 5th Executive Year, 30th Gathering

Cem, İsmail (2004). *Türkiye Avrupa Avrasya: Birinci Cilt: Strateji Yunanistan Kıbrıs*. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cem, İsmail (2001) Foreign Minister, Debating the Ministry of Foreign Affairs Budget for 2002. Ankara, Proceedings of Planning and Budgetary Commission,.

Çolak, Yılmaz (2006). "Ottomanism vs. Kemalism: Collective Memory and Cultural Pluralism in 1990s Turkey", *Middle Eastern Studies*, Vol. 42, No 4, p. 587-602.

Copeaux, Etienne (2013). *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*. İstanbul, İletişim.

Davutoğlu, Ahmet (2011). *Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*. İstanbul, Küre.

Davutoğlu, Ahmet (2014). *Stratejik Derinlik*. İstanbul, Küre.

Davutoğlu, Ahmet (2014). "Turkish- Armenian Relations in the Process of De- Ottomanization or 'Dehistoricization': Is a 'Just Memory' Possible?", *Turkish Policy Quarterly,* Vol. 13, No 1, p. 21-30.

Durgun, Sezgi (2016). *Memalik-i Şahade'den Vatan'a*. İstanbul, İletisim.

Elden, Stuart (2004). *Understanding Henri Lefebvre: Theory and the Possible*. London, Continuum.

Gençkal-Eroler, Elif and Rahime Süleymanoğlu-Kürüm (2021). "Türkiye'de Medyadaki 'Medenileşme' Algısında Avrupa Temsili: Suriyeli Göçmen Krizi Dönemi", *Dumlupınar University Journal of Social Sciences*, Vol. 69, No 3, p. 1-19.

Hakli, Jouni (1999). "Cultures of Demarcation: Territory and National Identity in Finland", G. H. Herb ve D.H. Kaplan (eds.), *Nested Identities*,. Landham, Rowman & Littlefield, p. 123-150.

Halikarnas Balıkçısı (1995). *Arşipel*. Ankara, Bilgi Press.

Henry, Garry T. (1990). *Practical Sampling*., London, Sage.

Jameson, Fredric (1991). *Postmodemism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham, Duke University Press.

Jongerden, Joost (2009). "Crafting Space Making People: The Spatial Design or Nation in Modern Turkey", *European Journal of Turkish Studies*, https://doi.org/10.4000/ejts.4014.

Kafadar, Cemal (1995). *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*. Berkeley, University of California Press.

Kadıoğlu, Ayşe (1996). "The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity", *Middle Eastern Studies*, Vol. 32, No 2, p. 177-193.

Karacasu, Barış (2007). "Cevat Şakir Kabaağaçlı", Tanıl Bora and Murat Gültekingil (eds.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık.* İstanbul, İletişim.

Kazancıgil, Ali and Ergun Özbudun (1981). *Atatürk, Founder of a Modern State*. London, C. Hurst.

Keyder, Çağlar (1993). "The Dilemma of Cultural Identity on the Margins of Europe", *Review*, Vol. 16, No 1, p. 19-33.

Kınacıoğlu Müge and Aylin G. Gürzel (2013). "Turkey's Contribution to NATO's Role in Post-Cold War Security Governance: The Use of Force and Security Identity Formation", *Global Governance*, Vol. 19, No 4, p. 589-610.

Kösebalaban, Hasan (2008). "Torn Identities and Foreign Policy: The Case of Turkey and Japan", *Insight Turkey* , Vol. 10, No 1, p. 5-29.

Kraidy, Marvan and OmarAl-Ghazzi (2013). "Neo-Ottoman Cool: Turkish Popular Culture in the Arab Public Sphere", *Popular Communication,* Vol. 11*,* No 1, p. 17-29.

Lefebvre, Henri (1991). *The Production of Space*. Translated By D. Nicholson Smith. Oxford, Blackwell.

Luleci Sula, Cagla and Ismail Erkam Sula (2021). "Migration Management in Turkey: Discourse and Practice", *Uluslararasi Iliskiler*, Vol. 18, No. 72, p. 1-17.

Mardin, Şerif (2008). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1898-1908*. Istanbul, Iletişim.

Mitsche, Nicole et al. (2018). "Intangibles: Enhancing Access to Cities' Cultural Heritage through Interpretation", *International Journal of Culture Tourism and Hospitality Research,* Vol. 7, No 1, p. 68-77.

Oğuzlu, Tarık (2008). "Middle Easternization of Turkey's foreign policy: does Turkey dissociate from the West?", *Turkish Studies*, Vol. 9, No 1, p. 3-20.

Ovalı, Şevket (2015). "The Global Financial Crisis and the De-Europeanisation of Turkish Foreign Policy", *Études helléniques/Hellenic Studies*, Vol. 23, No 1, p. 141-168.

Rumelili, Bahar (2011). "Turkey: Identity, Foreign Policy, and Socialization in a Post-Enlargement Europe", *Journal of European Integration*, Vol. 33, No 2, p. 235-249.

Rumelili, Bahar and Didem Çakmaklı (2011). "Culture in EU-Turkey Relations", J. Batora and M.Mokre (eds.), *Culture in the EU's External Relations*: *Bridging the Divide?*. UK, Ashgate, p. 99-115.

Rumelili, Bahar and Rahime Suleymanoglu-Kurum (2017). "Brand Turkey: Liminal Identity and its Limits", *Geopolitics*, Vol. 22, No 3, p. 549-570.

Sack, Robert David (1986). *Human Territoriality: Its Theory and History*. Cambridge, Cambridge University Press.

Smith, Anthony D. (1996). "Culture, Community and Territory: the Politics of Ethnicity and Nationalism", *International Affairs*, Vol. 72, No 3, p. 445-458.

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime (2018). *Conditionality, the EU and Turkey: From Transformation to Retrenchment*. London, Routledge.

Tokdoğan, Nagehan (2020). *Yeni Osmanlıcılık: Hınç, Nostalji, Narsisizm*. Istanbul, Iletişim.

Torbakov, Igor (2017). "Neo-Ottomanism versus Neo-Eurasianism?: Nationalism and Symbolic Geography in Postimperial Turkey and Russia", *Mediterranean Quarterly*, Vol. 28, No 2, p. 125-145.

Wigen, Einar (2018). State of Translation: Turkey in Interlingual Relations. Ann Arbor, University of Michigan Press.

White, Jenny (2014). *Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler*. Translated by Fuat Güllüpınar and Coşkun Taştan, Second Edition, Istanbul, Iletişim.

Yanık, Lerna (2012). "Atlantik Paktı'ndan NATO'ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türkiye'nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 9, No 34, p. 28-50.

Yesilada, Birol ve Barry Rubin (eds.) (2013). *Islamization of Turkey under the AKP Rule*. London, Routledge.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER | INTERNATIONAL RELATIONS

Volume 20, Number 77, 2023, p. 35-50
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1233973

Re-scaling and Globalizing EU-Turkey Bilateral Relations in the Changing Global Political Landscape

Emel PARLAR DAL

Professor, Department of International Relations, Marmara University, Istanbul
E-Mail: emelparlar@yahoo.com
Orcid: 0000-0001-6508-6069

Samiratou DİPAMA

Dr., Faculty of Juridical and Political Sciences, Thomas Sankara University, Ouagadougou
E-Mail: dipamamis@yahoo.fr
Orcid: 0000-0002-6599-5980

ABSTRACT

By putting scale and (re)scaling at the center of its analysis, this paper aims to grasp the scalar process of EU-Turkey relations from historical, political and social perspectives. In doing so, this paper will first overview the existing theories on scale and re-scaling concerning their use in political geography and IR. The second task of this paper will be to examine the relevance of scale in EU relations from historical, political, and social perspectives. In the third part, as a first step, this paper investigates whether the EU and Turkey can redefine and reconstruct a new EU-Turkey space. As a second step, it assesses whether globalizing EU-Turkey relations is possible in new global policy areas such as climate change, sustainable development, and trade & economics.

Keywords: Scale, Scale Process, Climate change, Sustainable development, Trade & economics.

Research Article | Received: 01 February 2022, Last Revision: 10 November 2022, Accepted: 10 December 2022

Introduction

Turkey's geostrategic location in the Middle East and Asia, combined with its shared border with Europe, position Turkey as a key and unrelinquishable partner of the European Union (EU). Indeed, despite the worsening of relations between the EU and Turkey due to their growing divergence on several issues, each side makes efforts not to allow their relations to deteriorate beyond a certain point, because what unites the two is much stronger than what divides them. It is undeniable that scale, broadly conceptualized as "the geographical structure of social interactions"[1] can provide a broader understanding of this mutual interdependence between Turkey and the EU and of their current and future interactions. Neil Brenner employs

1 Neil Smith, "Geography, Difference and the Politics of Scale", Joe Doherty, Elspeth Graham and Mo Malek (eds.), *Post-Modernism and the Social Sciences,* London, Macmillan, 1992, p. 73.

it, "would be a reasonable question of the generations of historians who simply ignored the entire imperial dimension of the conflict".[58]

It should also be noted, though, that the purpose of this article is not to single out Greek state formation as an anomaly. The making of modern Greece, while highly significant to this day, follows similar histories of other European nation-states. It is the article's purpose, however, to shed light on the geopolitical process of making Europe's Eastern border and the central role the Greek War of Independence. The process of Greek-Ottoman border making also illustrates the central role of (modernised) violence, setting in motion what can be understood as a process of physical otherisation. While much of the IR literature has focused on this process as a discursive practice, mass physical violence, understood as a historical and social process, not just military events, has received only scant attention in the literature on nation-making. Yet it is precisely this complex, but also contingent process that demonstrates the historical contingency of Europe's borders. And in a tragic way, this practice is maintained in the Turkey-EU refugee deal. The almost daily shocking accounts of anti-migrant violence by Turkish, Greek and EU Frontex border forces maintain this historically conditioned border regime. And in the case of Cyprus and the Aegean, this border even remains directly contested between the two regional NATO powers. This leaves us with the call for greater attention to the historical and social processes that make and unmake borders as everyday practice. First, because this process is constitutive of international relations. And second, because it is conceptually constitutive of the ontological core of the discipline of Inter-National Relations.

Bibliography

Abou-El-Haj, Rifa'at 'Ali (2005). *Formation of the Modern State - The Ottoman Empire Sixteenth to Eighteenth Centuries*. Syracuse, NY, SUNY.

Abou-el-Haj, Rifaat A. (1969). "The Formal Closure of the Ottoman Frontier in Europe: 1699-1703", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 89, No 3, p. 467-475.

Adanir, Fikret (2005). "Turkey's Entry into the Concert of Europe", *European Review*, Vol. 13, No 3, p. 395-417.

Agnew, John (1994). "The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory", *Review of International Political Economy*, Vol. 1, No 1, p. 53-80.

Anderson, Benedict (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, Verso

Anderson, M.S. (1970). *The Great Powers and the Near East, 1774-1923*. Arnold.

Akşit, Sait (2021). "Turkey's Transatlantic Relations, Eastern Mediterranean, and the Changing Nature of Turkish-Greek Disputes", Eda Kuşku Sönmez and Cigdem Üstün (eds.), *Turkey's Changing Transatlantic Relations*. Lanham, Lexington, p. 191–216.

Barkey, K., & Gavrilis, G. (2016). "The Ottoman Millet System: Non-territorial Autonomy and its Contemporary Legacy", *Ethnopolitics*, Vol. 15, No 1, p. 24-42.

Bilgic, Ali (2013). *Rethinking Security in the Age of Migration: Trust and emancipation in Europe*. London, Routledge.

58 Mazower, "Revolutionary Reckonings", p. 13.

Bodger, Alan (1984). "Russia and the End of the Ottoman Empire", Marian Kent (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*. London, Allen & Unwin.

Carastathis, Anna. (2014). "Is Hellenism an Orientalism? Reflections on the Boundaries of 'Europe' in an Age of Austerity", *Australian Critical Race & Whiteness Studies*, Vol. 10, No 1, p. 1-17.

Caquet, Pierre E. (2016). *The Orient, the Liberal Movement, and the Eastern Crisis of 1839-41.* Cham, Palgrave Macmillan.

Clogg, Richard (1979). *A Short History of Modern Greece*. Cambridge, Cambridge University Press.

Cowles, Loyal (1990). "The Failure to Restrain Russia: Canning, Nesselrode, and the Greek Question", *International History Review*, Vol. 12, No 4, p. 688-720.

Decolonize Hellas (2020). *Our Thinking*. https://decolonizehellas.org/en/out-thinking/ (Accessed 15 June 2022).

Dehm, Sara (2021). "International Law at the Border: Refugee Deaths, the Necropolitical State and Sovereign Accountability", Shane Chalmers and Sundhya Pahuja (eds.), *Routledge Handbook of International Law and the Humanities*. London, Routledge, p. 341-356.

Deringil, Selim (2003). ""They Live in a State of Nomadism and Savagery": the Late Ottoman Empire and the Post-colonial Debate", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 45, No 2, p. 311-342.

European Anti-Fraud Office, OLAF (2022). *CASE No OC/2021/0451/A1 Final Report*, https://cdn.prod.www.spiegel.de/media/00847a5e-8604-45dc-a0fe-37d920056673/Directorate_A_redacted-2.pdf (Accessed 15 September 2022).

Fahmy, Khaled, and Ḵālid Maḥmūd Fahmī (1997). *All the Pasha's men: Mehmed Ali, His Army and the Making of Modern Egypt*. Cambridge, Cambridge University Press.

Franko, Katja (2022). "'See no Evil': towards an Analytics of Europe's Legal Borderlands", *European Law Open*, Vol. 1, No 1, p. 131-134.

Gleason, John Howes (1951). *The Genesis of Russophobia in Great Britain: a Study of the Interaction of Policy and Opinion*. Cambridge MA, Harvard University Press.

Goettlich, Kerry (2018). "The Rise of Linear Borders in World Politics", *European Journal of International Relations*, Vol. 25, No 1, p. 203-228.

Goettlich, Kerry, Jordan Branch (2021). "Borders and Boundaries: Making Visible What Divides", Benjamin de Carvalho, Julia Costa Lopez and Halvard Leira (eds.), *Routledge Handbook of Historical International Relations*. London, Routledge. p. 267-276.

Gourgouris, Stathis (2021). *Dream Nation*. Redwood, CA, Stanford University Press.

Harlaftis, Gelinda (2005). "Mapping the Greek Maritime Diaspora from the Early Eighteenth to the Late Twentieth Centuries", Ina Baghdiantz; McCabe, Gelina; Harlaftis, Minoglou and Ioanna Pepelasis (eds.), *Diaspora Entrepreneurial Networks: Four Centuries of History*. Oxford, Berg.

Hass, Mark L (2005). *The Ideological Origins of Great Power Politics, 1789-1989*. Ithaca, Cornell University Press.

Hobden, Stephen and John M. Hobson (eds.) (2002). *Historical Sociology of International Relations*. Cambridge, Cambridge University Press

Jelavich, B. (1973). *The Ottoman Empire, the Great Powers and the Straits Question, 1870-1887*. Indiana U.P.

Jelavich, Barbara (1991). *Russia's Balkan Entanglements 1806-1914*, Cambridge, C.U.P.

Jelavich, C. and B. Jelavich (1977). *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*. Washington. University of Washington Press.

Kafadar, Cemal (2007). "Janissaries and Other Riffraff of Ottoman Istanbul: Rebels without a Cause?", Baki Tezcan and Karl K. Barbir (eds.), *Identity and Identity Formation in the Ottoman World: A Volume of Essays in Honor of Norman Itzkowitz*. Wisconsin, University of Wisconsin Press.

Kagan, Korina (1997). "The Myth of the European Concert: The Realist-institutionalist Debate and Great Power Behavior in the Eastern Question, 1821", *Security Studies*, Vol. 7, No 2, p. 1 - 57.

Karakatsanis, Leonidas (2014). *Turkish-Greek relations: Rapprochement, Civil Society and the Politics of Friendship*. London, Routledge.

Kasaba, Resit (2003) "The Enlightenment, Greek Civilization and the Ottoman Empire: Reflections on Thomas Hope's Anastasius", *Journal of Historical Sociology*, Vol. 16, No 1, p. 1-21.

Kerner, Robert J (1938). "Russia's New Policy in the Near East after the Peace of Adrianople; Including the Text of the Protocol of 16 September 1829", *Cambridge Historical Journal*, Vol. 5, No 3, p. 280-290.

Kissinger, Henry A. (2000). *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace 1812-22*. London, Phoenix.

Konstantinou, Evangelos (1998). *Die Rezeption der Antike und der europäische Philhellenismus*. Frankfurt/M, Peter Lang.

Krasner, Stephen. D. (1999). *Sovereignty. Organized Hypocrisy*. Princeton, Princeton University Press.

Lefkowitz, M. R. and Guy MacLean Rogers (eds.) (1996). *Black Athena Revisited*. Chapel Hill and London, University of North Carolina Press.

Lobanov-Rostovsky, A. (1968). *Russia and Europe, 1789-1825*. Greenwood Press.

Mardin, Serif (1962). *Genesis of Young Ottoman Thought*. Princeton, Princeton University Press.

Mazower, Mark (2021). *The Greek Revolution: 1821 and the Making of Modern Europe*. London, Penguin.

Mazower, Mark (2021). "Revolutionary Reckonings: Greek Independence, 1821 and the Historians", *TLS. Times Literary Supplement*, 6156, p. 12-14.

Meadwell, Hudson (1999). "Secession, States and International Society", *Review of International Studies*, Vol. 25, No 3, p. 371-387.

Mearsheimer, John J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York, Norton.

Mouzelis, Nicos P (1978). *Modern Greece: Facets of Underdevelopment*. London, Macmillan.

Özkirimli, Umut, and Spyros A. Sofos (2008). *Tormented by History: Nationalism in Greece and Turkey*. London, Hurst.

Palmer, Alan Warwick (1974). *Alexander 1st: Tsar of War and Peace*. London, Weidenfeld and Nicolson.

Pamuk, Şefket and Williamson, J. G. (2011). "Ottoman de-industrialization, 1800–1913: Assessing the Magnitude, Impact, and Response", *The Economic History Review*, Vol. 64, p. 159-184.

Petropulos, John A. (1968). *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece 1833-1843*. Princeton, NJ, Princeton University Press.

Ragsdale, Hugh (2006). "Russian Foreign Policy, 1725–1815", Dominic Lieven (ed.), *Cambridge History of Russia - Volume II Imperial Russia 1689-1917*. Cambridge, CUP.

Ragsdale, Hugh (1993). *Russian Projects of Conquest in the Eighteenth Century. Imperial Russian Foreign Policy*. Cambridge, CUP

Ragsdale, Hugh (1988). "Evaluating the Traditions of Russian Aggression: Catherine II and the Greek Project", *Slavonic and East European Review*, Vol. 66, No 1, p. 91-117.

Rendall, Matthew (2000). "Russia, the Concert of Europe, and Greece, 1821-29: A Test of Hypotheses about the Vienna System", *Security Studies*, Vol. 9, No 4, p. 52-90.

Rendall, Matthew (2006). "Defensive Realism and the Concert of Europe", *Review of International Studies*, Vol. 32, No 3, p. 523-540.

Resis, Albert (1985). "Russophobia and the "Testament" of Peter the Great, 1812-1980", *Slavic Review*, Vol. 44, No 4, p. 681-693.

Saint-Claire, William Linn (1972). *That Greece Might Still be Free - The Philhellenes in the War of Independence*. Cambridge, Open Book Publishers

Schroeder, Paul (1994). "Historical Reality vs. Neo-Realist Theory", *International Security*, Vol. 19, No 1, p. 108-148.

Schroeder, Paul (1994). *The Transformation of European politics, 1763-1848*. Oxford, Clarendon Press.

Schroeder, Paul (1983). "Containment Nineteenth-Century Style: How Russia was Restrained", *South Atlantic Quarterly*, Vol. 82, No 1, p. 1-18.

Schroeder, Paul (1972). "World War I as Galloping Gertie: A Reply to Joachim Remak", *Journal of Modern History*, Vol. 44, No 2, p. 319-344.

Seignobos, Charles (1917). *1815-1915, from the Congress of Vienna to the war of 1914*. Paris, Librairie Armand Colin.

Shaw, S. J., & Shaw, E. K. (1976). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 1, Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire 1280-1808*. Cambridge, Cambridge University Press.

Spengler, Oswald (1991 [1926]). *The Decline of the West* (abridged version). Oxford, Oxford University Press.

Stavrianos, Leften Stavros (2000 [1958]). *The Balkans since 1453*. London, Hurst&Co.

Subtelny, Orest (1974). ""Peter I's Testament": A Reassessment", *Slavic Review*, Vol. **33**, No 4, p. 663-678.

Teschke, Benno (2003). *The Myth of 1648*. London, Verso.

Thevenin, Elodie (2021). "Between Human Rights and Security Concerns: Politicisation of EU-Turkey and EU-Libya Agreements on Migration in National Parliaments", *European Security*, Vol. 30, No 3, p. 464-484.

Tilly, Charles (2017). "War Making and State Making as Organized Crime", Ernesto Castaneda, Cathy Lisa Schneider (eds.), *Collective Violence, Contentious Politics, and Social Change*. London, Routledge. p. 121-139

Vucinich, Wayne S. (1962). "The Nature of Balkan Society under Ottoman Rule", *Slavic Review*, Vol. 21, No 4, p. 597-616.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER | INTERNATIONAL RELATIONS

Volume 20, Number 77, 2023, p. 71-88
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1233944

Feeling Imagined Spaces: Emotional Geographies in the EU-Turkey Relations

İrem KARAMIK
PhD Candidate, Department of International Relations, Hacettepe University, Ankara
E-mail: iremkaramikkaya@gmail.com
Orcid: 0000-0003-1613-7215

Erman ERMİHAN
PhD Candidate, Department of International Relations, Kadir Has University, İstanbul
E-mail: ermanermihan@gmail.com
Orcid: 0000-0002-2152-3295

ABSTRACT

Geographies and borders have become often-debated concepts, especially in the view of the increasing impact of globalization and regional integration processes. In such cases, borders are attributed certain imagined meanings and more so, they are associated with feelings. Considering such dynamics, EU-Turkey relations can be considered a good example of how borders, emotions and spatial dimensions interact. However, not much attention has been given to the emotional facets of spatial relations. By utilizing the concept of "hot places", this study tries to fill this void. We separate EU-Turkey relations into three phases: the Cold War, post-Cold War, and the peak of migration politics, driven by the Syrian Civil War. We argue that there is a specific hot place for each of these periods: Kreuzberg, Berlin for the period between 1959 and 1989, Cyprus for the post-Cold War period, and the Syrian conflict for the last period. Thus, this paper aims at suggesting a novel approach to the study of emotions, spatiality, and EU-Turkey relations.

Keywords: Emotions, Kreuzberg, Cyprus, Spatiality, Hot Places

Research Article | Received: 31 January 2022, Last Revision: 09 November 2022, Accepted: 10 December 2022

Introduction

Boundaries are spatial imaginations to which communities attribute sentimental meaning and which they regulate through mechanisms of border control. Since 2010, with the increase in interstate and intrastate conflicts and extraordinary circumstances such as global pandemics and migration flows, the necessity to identify boundaries has increased, which in turn has caused states to reimagine the mechanisms of regulating borders and movement across borders.[1] In the case of European Union (EU) -Turkey relations, both actors entered into such new considerations in their partnership due to the massive migration influx triggered by instabilities, especially in Syria and Afghanistan. As a result, the academic literature has taken up such issues from various angles concerning spatiality. However, less attention has been

1 Lotta Themnér and Peter Wallensteen. "Armed Conflicts, 1946–2012", *Journal of Peace Research,* Vol. 50, No 4, 2013, p. 509–21.

This paper's contribution to the literature lies in its extension of the concept of hot places. Hot places in Volkan's work are mentioned only in a confined manner.[70] In this paper, we located hot places in the larger literature of emotional geographies. Additionally, we extended the spatial limitations as well as identified the criteria to diagnose a geography as a hot place. Further research should develop the concept with possibly considering more of its dimensions. Moreover, this study was limited in sticking to the existing literature in its cases. Hence, further research should bring more diverse cases to the fore and analyze them in-depth.

From an overall point of view, we would like to underline that border politics married with emotional attachment can constitute a dangerous weapon. Political parties contribute to the surfacing of securitization of borders and spaces through the politics of fear and anxiety.[71] Because spaces are as vulnerable to manipulation as peoples, we urge the detachment of negative collective emotions from geographies. Especially in the cases of displacement and human suffering, all possible tools should focus on facilitating integration.

Bibliography

Adler, Emmanuel (1997). "Imagined (security) communities: cognitive regions in international relations", *Millennium*, Vol. 26, No 2, p. 249-277.

Agnew, John and Stuart Crobridge (1995). *Mastering space: hegemony, territory and international political economy*, Milton Park, Routledge.

Ahmed, Sara (2012). *The cultural politics of emotion*, New York, Routledge.

Akhtar, Salman (2018). *Comprehensive dictionary of psychoanalysis*, Milton Park, Routledge.

Anguelovski, Isabelle (2013). "From environmental trauma to safe haven: Place attachment and place remaking in three marginalized neighborhoods of Barcelona, Boston, and Havana", *City & Community*, Vol. 12, No 3, p. 211-237.

Ardagh, John (1988). *Germany and the Germans: an anatomy of society today*, New York, Harper Perennial.

Atasoy, Ahmet, and Hasan Demir (2015). "Suriyeli Sığınmacıların Kırıkhan'a (Hatay) Etkileri", *Journal of International Social Research*, Vol. 8, No 38, p. 457-470.

Aydın, Mustafa, Mitat Çelikpala, Erinç Yeldan, Murat Güvenç, Osman Zaim, Banu Baybars Hawks, Ebru Canan-Sokullu, Özgehan Şenyuva, Onurcan Yılmaz, and Sabri Deniz Tığlı (2021). *Kantitatif Araştırma Raporu: Türkiye Siyasal Sosyal Eğilimler Araştırması 2020*, İstanbul, Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Grubu, Akademetre ve Global Akademi.

Aydın-Düzgit, Senem, and Bahar Rumelili (2021). "Constructivist approaches to EU–Turkey relations", Wulf Reiners and Ebru Turhan (eds.), *EU-Turkey Relations,* Cham, Palgrave Macmillan, p. 63-82.

Badour, Christal L., Heidi S. Resnick and Dean G. Kilpatrick (2017). "Associations Between Specific Negative Emotions and DSM-5 PTSD Among a National Sample of Interpersonal Trauma Survivors", *Journal of Interpersonal Violence*, Vol. 32, No 11, p. 1620–1641.

Bauman, Zygmunt (1999). *Liquid Modernity.* Cambridge, Polity.

Bleiker, Roland, and Emma Hutchison (2008). "Fear no more: emotions and world politics", *Review of international studies,* Vol. 34, p. 115-135.

70 Volkan, *Divandaki Düşmanlar: Bir Türk Psikanalistin Serüveni.*

71 Stuart Hall et al., *"Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order."* Macmillan International Higher Education, 2013.

Boccagni, Paolo and Loretta Baldassar (2015). "Emotions on the move: Mapping the emergent field of emotion and migration", *Emotion, Space and Society*, Vol. 16, p. 73-80.

Brown, Katy (2020). "When Eurosceptics become Europhiles: far-right opposition to Turkish involvement in the European Union", *Identities*, Vol. 27, No 6, p. 633-654.

Capelos, Tereza and Julie Hassing Nielsen (2018). "The Political Psychology of EU Integration: Brexit and Beyond", *Political Psychology*, Vol. 39, No 6, p. 1419-1420.

Casaglia, Anna and Raffaella Coletti (2021). "Territorializing threats in nationalist populist narratives: an Italian perspective on the migration and Covid-19 crises", *Space and Polity,* 2021, p. 1-21.

Christou, Miranda and Spyros Spyrou (2016). "Children's emotional geographies and the geopolitics of division in Cyprus", Matthew C Benwell and Peter Hopkins (eds.), *Children, young people and critical geopolitics*, New York, Routledge, p. 75-90.

Cizre, Ümit (2003). "Demythologizing the National Security Concept: The Case of Turkey", *Middle East Journal*, Vol. 57, No 2, p. 213–229.

Crawford, Neta C. (2000). "The passion of world politics: Propositions on emotion and emotional relationships", *International Security*, Vol. 24, No 4, p.116-156.

Davidson, Joyce, Mick Smith and Liz Bondi (eds) (2006). *Emotional geographies*, New York, Routledge.

Directorate for EU Affairs (29 March 2021). "Current Situation", (Accessed 29 March 2022).

Diez, Thomas (2005). "Turkey, the European Union and security complexes revisited", *Mediterranean Politics,* Vol. 10, No 2, p. 167-180.

Diez, Thomas (2007). "Expanding Europe: The Ethics of EU-Turkey Relations", *Ethics & International Affairs,* Vol. 21, No 4, p. 415-422.

Eder, Mine (2015). "Turkey's neoliberal transformation and changing migration regime: the case of female migrant workers", Stephen Castles, Derya Ozkul, Magdalena Arias Cubas (eds.), *Social Transformation and Migration*, London, Palgrave Macmillan, p. 133-150.

Eksner, H. Julia (2015). "Indexing anger and aggression: From language ideologies to linguistic affect", Helena Flam and Jochen Kleres (eds.), *Methods of exploring emotions,* New York, Routledge, p. 213-225.

Engelbert, Jiska, Isabel Awad and Jacco van Sterkenburg (2019). "Everyday practices and the (un) making of 'Fortress Europe': Introduction to the special issue", *European Journal of Cultural Studies,* Vol. 22, No 2, p. 133-143.

Erdoğan, Emre and Pınar Uyan Semerci (12 April 2020). "Scapegoats to Be "Served Hot": Local Perceptions About Syrians in a Fragile Context", https://cesran.org/scapegoats-to-be-served-hot-local-perceptions-about-syrians-in-a-fragile-context.html (Accessed 15 March 2022).

Gaddis, John Lewis (1992). "International relations theory and the end of the Cold War", *International Security*, Vol. 17, No 3, p. 5-58.

Hall, Stuart, Chas Crticher, Tony Jefferson, John Clarke and Brian Roberts (eds.) (1982). *Policing the crisis: Mugging, the state and law and order*, New York, Macmillan International Higher Education.

Halperin, Eran, Richard J. Crisp, Shenel Husnu, Kali H. Trzesniewski, Carol S. Dweck and James J. Gross (2012). "Promoting intergroup contact by changing beliefs: Group malleability, intergroup anxiety, and contact motivation", *Emotion,* Vol. 12, No 6, p. 1192-1195.

Halperin, Eran, Richard J. Crisp, Shenel Husnu, Kali H. Trzesniewski, Carol S. Dweck and James J. Gross (2012). "Promoting intergroup contact by changing beliefs: Group malleability, intergroup anxiety, and contact motivation." *Emotion,* Vol. 12, No 6, p. 1192-1195.

Hannam, Kevin, Mimi Sheller, John Urry (2006). "Mobilities, immobilities, and moorings", *Mobilities,* Vol. 1, No 1, p. 1-22.

Hargreaves, Andy (2001). "Emotional geographies of teaching", *Teachers college record*, Vol. 103, No 6, p. 1056-1080.

Hillyard, Paddy (1993). "Suspect Community: People's Experience of the Prevention of Terrorism Acts in Britain. (1995)", *Capital & Class*, Vol. 19, No 1, p. 173–175.

Hugo, Graeme (2005). "The new international migration in Asia: challenges for population research", *Asian population studies*, Vol. 1, No 1, p. 93-120.

İçduygu, Ahmet (2012). "50 Years After the Labor Recruitment Agreement with Germany: The Consequences of Emigration for Turkey", *Perceptions,* Vol. 17, No 2, p. 11-36.

İçduygu, Ahmet and Damla B. Aksel (2013). "Turkish migration policies: A critical historical retrospective", *Perceptions: Journal of International Affairs*, Vol. 18, No 3, p. 167-190.

Karadağ, Sibel (2019). "Extraterritoriality of European borders to Turkey: an implementation perspective of counteractive strategies", *Comparative Migration Studies*, Vol. 7, No 1, p. 1-16.

Karakulak, Arzu (2022). "The Pandemic-Prejudice Link: Young Adults' Feelings About Refugees Amid the Covid-19 Pandemic", *IPC-Mercator Analysis.*

Koschut, Simon. (2018). "Speaking from the Heart: Emotion Discourse Analysis in International Relations." Clément, M. and Sangar, E. (eds), *Researching Emotions in International Relations*, Palgrave Studies in International Relations, Palgrave Macmillan, Cham, https://doi.org/10.1007/978-3-319-65575-8_12.

Koschut, Simon (2020). *The power of emotions in world politics*, New York, Routledge.

Macmillan, Catherine (2013). "Competing and Co-Existing Constructions of Europe as Turkey's 'Other (s)'in Turkish Political Discourse", *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 21, No 1, p.104-121.

Mandacı, Nazif and Gökay Özerim (2013). "Converting International Migrations into Issue of Security: Radical Right Parties in Europe and Securitization of Migration", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 10, No 39, p. 105-130.

Müftüler-Baç, Meltem and Aylin Güney (2005). "The European Union and the Cyprus Problem 1961–2003", *Middle Eastern Studies*, Vol. 41, No 2, p. 281-293.

Okyay, Aslı and Jonathan Zaragoza-Cristiani (2016). "The Leverage of the Gatekeeper: Power and Interdependence in the Migration Nexus between the EU and Turkey", *The International Spectator,* Vol. 51, No 4, p. 51-66.

Özerim, Gökay and Selcen Öner (2020). "What Makes Turkey and Turkish Immigrants a Cultural Polarization Issue in Europe? Evidence from European Right-Wing Populist Politics", in Ov Cristian Norocel, Anders Hellström, and Martin Bak Jørgensen (eds.), *Nostalgia and Hope: Intersections between Politics of Culture, Welfare, and Migration in Europe*, Cham, Springer Nature, p. 67-84.

Piwoni, Eunike (2020). "Mass-mediated discourse on emotion, and the feeling rules it conveys: The case of the Sarrazin debate", *Current Sociology*, Vol. 68, No 3, p. 390–407.

Qian, Lili, Chunhui Zheng, Qin Lai and Juncheng Guo (2021). "A County Town in Ruins: Memories, Emotions, and Sense of Place in Post-Earthquake Beichuan, China", *Sustainability,* Vol. 13, No 20, p. 11258.

Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs Directorate for EU Affairs (12 February 2020). "History of Turkey-EU Relations", https://www.ab.gov.tr/brief-history_111_en.html (Accessed 29 March 2022).

Ruggie, John Gerard (1993). "Territoriality and beyond :problematizing modernity in international relations", *International Organization*, Vol. 47, No 1, p.139-174.

Sakız, Halis (2016). "Establishing an Inclusive Psychology of Migration: An Alternative Model", *The Journal of Migration Studies,* Vol. 1, p. 150-175.

Schick, Kate (2011). "Acting out and working through: Trauma and (in)security", *Review of International Studies*, Vol. 37, No 4, p. 1837-1855.

Scott, James W. and Christophe Sohn (2019). "Place-making and the bordering of urban space: Interpreting the emergence of new neighbourhoods in Berlin and Budapest", *European urban and regional studies,* Vol. 26, No 3, p. 297-313.

Şener, Meltem Yılmaz (2019). "Perceived discrimination as a major factor behind return migration? The return of Turkish qualified migrants from the USA and Germany", *Journal of Ethnic and Migration Studies,* Vol. 45, No. 15, p. 2801-2819.

Shamai, Michal (2015). *Systemic Interventions for Collective and National Trauma: Theory, Practice, and Evaluation,* New York, Routledge.

Smith, Mick, Liz Bondi, Mick Smith and Joyce Davidson (2009). *Emotion, Place, and Culture,* Oxon, Routledge.

Suvarierol, Semin (2003). "The Cyprus Obstacle on Turkey's Road to Membership in the European Union", *Turkish Studies,* Vol. 4, No 1, p. 55-78.

Svašek, Maruška (2010). "On the move: Emotions and human mobility", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 36, No 6, p. 865-880.

Themnér, Lotta and Peter Wallensteen (2013). "Armed Conflicts, 1946–2012", *Journal of Peace Research,* Vol. 50, No 4, p. 509–21, https://doi.org/10.1177/0022343313494396.

Tuathail, Gearóid Ó. (2002). "Postmodern Geopolitics?: The modern geopolitical imagination and beyond", *Rethinking geopolitics,* New York, Routledge, p. 28-50.

Volkan, Vamık (2006). *Divandaki Düşmanlar: Bir Türk Psikanalistin Serüveni,* İstanbul, Alfa Yayınları.

Volkan, Vamık (2008). *Kıbrıs Savaş ve Uyum Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi,* İstanbul, Everest Yayınları.

Walker, Rob J. (1993). *Inside/outside: international relations as political theory*, Cambridge, Cambridge University Press.

Yahya, Maha, Jean Kassir Khalil El-Hariri (2018). *Unheard voices: What Syrian refugees need to return home,* Washington, DC, Carnegie Endowment for International Peace, https://carnegieendowment.org/files/Yahya_Unheard_Voices_Brief_Final.pdf (Accessed 30 April 2022).

Zembylas, Michalinos (2012). "The affective (re) production of refugee representations through educational policies and practices: Reconceptualising the role of emotion for peace education in a divided country", *International Review of Education*, Vol. 58, No 4, p. 465-480.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER | INTERNATIONAL RELATIONS

Volume 20, Number 77, 2023, p. 89-107
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1233974

French and Turkish Representations of the Mediterranean: Artificial Intelligence Based Content Analysis

Cem SAVAŞ

Assistant Professor, Department of Political Science and International Relations (FR), Yeditepe University, Istanbul
E-mail: cem.savas@yeditepe.edu.tr
Orcid: 0000-0002-8620-6514

Atakan YILMAZ

Research Assistant, Department of Political Science and International Relations, Bahçeşehir University, Istanbul
E-mail: atakan.yilmaz@eas.bau.edu.tr
Orcid: 0000-0001-5270-3427

ABSTRACT

This paper argues that the Mediterranean imaginations of France and Turkey have served as a barometer for analyzing the level of their bilateral relations. Turkey and France have been among the region's prominent rivals since the Middle Ages, and their level of relationship has varied over time. This article investigates key patterns that shape the direction of Turkish-French relations and presents a fundamental factor: *The spatial representation of the Mediterranean*. If the Mediterranean images developed by the two countries are adverse/unfavorable/conflictual, the relationship in a given era deteriorates and vice versa. This study aims to situate the contemporary Turkish and French representations of the Mediterranean through a Critical Geopolitics, and Artificial Intelligence based Content Analysis method. This paper first deals with the theoretical and methodological aspects by focusing on Critical Geopolitics and "word embedding" as a promising technique in content analysis. Second, the historical dynamics between France and Turkey will be discussed by examining the shift in the two countries' representations of the Mediterranean. Finally, this study will shed light on how the Mediterranean representations of Turkey and France in the recent period affect contemporary bilateral relations in line with the empirical findings obtained from *Agence France-Presse* and Anadolu Agency.

Keywords: Spatial Representation, Critical Geopolitics, International Relations, Computational Social Science, Word2Vec.

Research Article | Received: 01 February 2022, Last Revision: 02 December 2022, Accepted: 10 December 2022

Introduction

Fernando Passao once asked the sailor in his famous poem: "Are the seas of other countries beautiful?". Most Mediterranean residents either give a negative answer to this question or find it unnecessary to ask. Everyone looked at the same sea but saw their own sea.[1] In that sense, as Fernand Braudel said, the Mediterranean spoke with many voices.[2] Historically conceived as the basin of grand confrontations and strategic nodes/resources[3], the Mediterranean contains

1 Predrag Matvejevic, *Akdeniz'in Kitabı*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, p. 176.

2 Ian Chambers, *Mediterranean Crossings: The Politics of an Interrupted Modernity*, Durham, Duke University Press, 2008, p. 1.

3 Bouchra Rahmouni Benhida and Younes Slaoui, *Géopolitique de la Méditerranée,* Paris, Presses Universitaires de France, 2013, p. 25.

had a similar approach to the Mediterranean in this era. Hence, when there was no confrontation regarding representations in the past, the two states adopted a parallel and more harmonious foreign policy approach. However, after 2017, the two states embraced an agonistic approach toward the Mediterranean, which severely harmed bilateral relations. According to the AFP Model, the Macron administration kept the Mediterranean nearly identical with energy. In parallel to France's approach, AA models demonstrated that Turkey also adopted an energy-centric approach to the Mediterranean after 2016. Besides, both countries prioritized hard power tools over soft power, as seen in the models. Therefore, it would not be wrong to claim that one of the primary reasons for these approaches was the discovery of natural gas in the Eastern Mediterranean. Moreover, in addition to the energy-centric perspective, unlike France, Turkey also conceptualized the Mediterranean as a region where she was excluded. Many phrases with similar meanings to the Mediterranean indicated that Turkey was approaching the region with the perspective that she was "*left alone", "excluded" and "provoked*" in the Mediterranean as in the 1980s. This perception of self-marginalization incited Turkey, and she established troubled relationships with France and other states, especially in the Southern Mediterranean.

In conclusion, geopolitical representations encompass not just geographical issues but also collective cognitive beliefs, identities and imaginaries about specific locations.[62] These representations are formed cumulatively over time, and they can aggregate a variety of cultural, historical, ethnic and geographical aspects. In this regard, this study argued that Mediterranean representations of France and Turkey have served as a barometer for deciphering the level of their bilateral relations. This fact helps to better comprehend and analyze Turkish-French bilateral ties and Turkish-European relations that have undergone a significant transformation in the contemporary era, particularly since the Arab Spring. Therefore, unless the two states mutually reconsider their ambitions, rebuild their relationship, and reinvent their spatial imaginations in and beyond the Mediterranean, one need not be a prophet to assume that tumultuous relations between Turkey and France (as well as with Europe) will last.

Bibliography

"French FM says Iran trying to carve out regional 'axis'" (2017). *Agence France-Presse*, 12 December, https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:5R5H-PR01-DY93-M47N-00000-00&context=1516831 (Accessed 29 May 2022).

Agnew, John (2013). "The Origins of Critical Geopolitics", Klaus Dodds, Merje Kuus, Joanne Sharp (eds.), *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics*. New York, Routledge, p. 19-32.

Agulhon, Maurice, André Nouschi and Ralph Schor (2001). *La France de 1940 à nos jours*. Paris, Nathan.

Allsop, Jon (2018). "At Agence France-Presse, the French State Plays a Heavy Hand", *Columbia Journalism Review*, 19 April, *https://www.cjr.org/business_of_news/agence-france-presse.php* (Accessed 20 July 2022).

Aydın, Mustafa (2004). *Turkish Foreign Policy: Framework and Analysis*. Ankara, Center for Strategic Research.

62 Encel, *Comprendre la géopolitique,* p. 65-66.

Aydın, Mustafa and Cihan Dizdaroğlu, (2018). "Levantine Challenges on Turkish Foreign Policy", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 15, No 60, p. 89-103.

Bouchra Rahmouni Benhida and Younes Slaoui (2013). *Géopolitique de la Méditerranée*. Paris, Presses Universitaires de France.

Bölükbaşı, Süha (1992). *Türkiye ve Yakınındaki Ortadoğu*. Ankara, Dış Politika Enstitüsü.

Braudel, Fernand (1990). *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II (La part du milieu)*. Paris, Armand Colin.

Buzan, Barry and Ole Wæver (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. New York, Cambridge University Press.

Chambers, Ian (2008). *Mediterranean Crossings: The Politics of an Interrupted Modernity*. Durham, Duke University Press.

Charillon, Frédéric (2011). *La politique étrangère de la France*. Paris, La Documentation Française.

Demiryol, Tolga (2020). "Natural Gas and Geopolitics in the Eastern Mediterranean", *Heinrich Böll Stiftung İstanbul*, *https://tr.boell.org/en/2020/09/07/natural-gas-and-geopolitics-eastern-mediterranean* (Accessed 14 April 2022).

Dodds, Klaus (2005). *Global Geopolitics: A Critical Introduction*. Edinburgh, Pearson.

Dodds, Klaus et al. (2013). "Introduction: Geopolitics and its Critics", Klaus Dodds, Merje Kuus, Joanne Sharp (eds.), *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics*. New York, Routledge, p. 1-14.

Encel, Frédéric (2011). *Comprendre la géopolitique*. Paris, Editions du Seuil.

Ersoy, Eyüp (2012). "Turkish Foreign Policy Toward the Algerian War of Independence (1954–62)", *Turkish Studies*, Vol. 13, No 4, p. 683-695.

Fırat, Melek and Ömer Kürkçüoğlu (2001). "Ortadoğu'yla İlişkiler" Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar.* İstanbul, İletişim Yayınları, p. 615-635.

Hale, William (2021). "Turkey and Britain in World War II: Origins and Results of the Tripartite Alliance, 1935-40", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 23, No 6, p. 824-844.

Jervis, Robert (1967). "The Costs of the Scientific Study of Politics: An Examination of the Stanford Content Analysis Studies", *International Studies Quarterly*, Vol. 11, No 4, p. 366–393.

Herrera, Yoshiko M. and Braumoeller, Bear F. (2004). "Symposium: Discourse and Content Analysis", *Qualitative Method*, p. 15-19.

Keiger, J. F.V. (2001). *France and the World since 1870*. New York, Arnold Publishers.

Kempf, Olivier (2013). *Géopolitique de la France. Entre déclin et renaissance*. Paris, Editions Technip.

Khandelwal, Renu (2019). "Word Embeddings for NLP", *Towards Data Science*, *https://towardsdatascience.com/word-embeddings-for-nlp-5b72991e01d4* (Accessed 10.06.2022).

Kolodziej, Edward A. (1974). *French International Policy Under De Gaulle and Pompidou. The Politics of Grandeur.* London, Cornell University Press.

Lacoste, Yves (1993). *Dictionnaire de Géopolitique*. Paris, Flammarion.

Macleod, Alex and Hélène Viau (1999). "La France : les institutions internationales au service du rang?", Vol. 30, No 2, p. 279–301.

Matvejevic, Predrag (2004). *Akdeniz'in Kitabı*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Metintaş, Mustafa Yahya (2019). "Ankara Antlaşması'nın Türkiye Büyük Millet Meclisinde Tartışılması", *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, Vol. 3, No 5, p. 1-26.

Mikolov, Tomas et al. (16 January 2013) "*Efficient Estimation of Word Representations in Vector Space*", *arXiv*, https://arxiv.org/abs/1301.3781 (Accessed 15 April 2022).

Oran, Baskın (2010). "Appraisal of the period" Baskın Oran (ed.), *Turkish Foreign Policy 1919-2006. Facts and Analyses with Documents*. Salt Lake City, The University of Utah Press, p. 848-672.

ÓTuathail, Gearóid and John Agnew (1992). "Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy", *Political Geography*, Vol. 11, No 2, p. 190-204.

Pashakhanlou, Arash Heydarian (2017). "Fully Integrated Content Analysis in International Relations", *International Relations,* Vol. 31, No 4, p. 447–465.

Pérouse, Jean-François (1998). "La mer Blanche des Turcs, en quoi la Turquie est-elle aussi méditerranéenne?", *Hérodote*, Vol. 90, No 3, 1998, p. 163-177.

Rheault Ludovic and Christopher Cochrane (2019). "Word Embeddings for the Analysis of Ideological Placement in Parliamentary Corpora", *Political Analysis,* Vol. 28, No 1, p. 112-133.

Said, Edward (1979). *Orientalism*. New York, Vintage.

Schmid, Dorothée (2009). "French Ambitions through the Union for the Mediterranean: Changing the Name or Changing the Game?", *Études helléniques/Hellenic Studies*, Vol. 17, No 2, p. 67-84.

Thual, François (1995). *Les Conflits identitaires*. Paris, Ellipses.

Védrine, Hubert (2008). *History Strikes Back. How States, Nations, and Conflicts Are Shaping the Twenty-First Century*. Washington, D.C., Brookings Institution Press.

Walker, R. B. J. (1993). *Inside/Outside International Relations as Political Theory*. Cambridge, Cambridge University Press.

Young, Tom et al. (2018) "Recent Trends in Deep Learning Based Natural Language Processing", *IEEE Computational Intelligence Magazine*, Vol. 13, No 3, p. 55-75.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER | INTERNATIONAL RELATIONS

Volume 20, Number 77, 2023, p. 109-125
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1233977

"I Thank Greece for Being Our European Shield": Von Der Leyen Commission's Spatial Imaginations during the Turkish-Greek Border Crisis in March 2020

Selin TÜRKEŞ-KILIÇ

Associate Professor, Department of Political Science and International Relations, Yeditepe University, İstanbul
E-mail: selin.turkes@yeditepe.edu.tr
Orcid: 0000-0002-2767-3649

ABSTRACT

This study focuses on the spatial imaginations of the European Commission's response to the Turkish-Greek border crisis in March 2020. The goal is to unpack the discursive dynamics of space using a critical geopolitical perspective that treats space as a constructed social category. To that end, the Commission's official statements and policies on the crisis are deconstructed in terms of territoriality, securitization, and identity. The article advances the argument that increased political pressure and the influx of refugees from Turkey triggered a reflex reserved for nation-states, resulting in the European Union flexing its geopolitical muscles. In these practices, Turkey has served as the constitutive other of European space by representing the outside, insecure, and distant.

Keywords: Migration, Critical Geopolitics, Pazarkule, Space, Identity

Research Article | Received: 09 May 2022, Last Revision: 22 November 2022, Accepted: 10 December 2022

Introduction

Thousands of refugees[1] approached the Greek border seeking to access the European space after Turkish authorities announced[2] on February 27, 2020, that the country's borders with the European Union (EU) would be opened for passage. This was the largest migration flow to Europe since a deal was struck on March 18, 2016, in which Turkey had agreed to control irregular border crossings to Greek islands in exchange for financial and political benefits from the EU. In scenes reminiscent of the 2015 mass irregular migration through Turkey's western

1 According to the 1951 Refugee Convention and its 1967 Protocol, the term "refugee" refers to people who have fled war, violence, conflict, or persecution and crossed an international border in search of safety in another country. Recognizing the distinction between being a refugee and having "refugee status," this study employs "refugee" as a generic term to refer to all individuals fleeing the Syrian Civil War, temporarily living in Turkey, and attempting to enter European territory, regardless of their legal recognized status in any of the states in question.

2 Zia Weise, "Turkey says it will no longer stop refugees from entering Europe", 2020, https://www.politico.eu/article/turkey-says-it-will-no-longer-stop-refugees-from-entering-europe/ (Accessed November 2022); Reuters Staff, "Turkey will no longer stop Syrian migrant flow to Europe: Turkish official", 2020, https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-migrants/turkey-will-no-longer-stop-syrian-migrant-flow-to-europe-turkish-official-idUSKCN20L33V (Accessed November 2022).

geopolitical otherness as well as the securitization of European borders. Hence, the divide between Turkish and European spaces may arguably widen in the coming years.

Bibliography

Agnew, John (1994). "The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory.", *Review of International Political Economy,* Vol. 1, No 1, p.53-80.

Alioğlu Çakmak, Gizem (2019). "The European Union and the Turkish Greek rapproachement in 2000s: From Europeanization to De-Europeanization,'' Alexis Heraclides and Gizem Alioğlu Çakmak (eds.), *Greece and Turkey in Conflict and Cooperation*, Oxon, Routledge, p.161-180.

Alpan, Başak (2021). "Europeanization and EU-Turkey Relations: Three Domains Four Periods." Wulf Reiners and Ebru Turhan (eds.), *EU Turkey Relations Theories, Institutions and Policies*, New York: Palgrave Macmillian, p.107-137.

Amnesty International, "Caught in a Political Game: Asylum-Seekers and Migrants on the Greece/ Turkey"*, 2020,* https://www.amnesty.org/en/documents/eur01/2077/2020/en/ (Accessed April 2022)

Aydın-Düzgit, Senem (2016). "De-Europeanisation through Discourse: A Critical Discourse Analysis of AKP's Election Speeches.", *South European Society and Politics,* Vol. 21, No 1, p.45-58.

Aydın-Düzgit, Senem, and Alper Kaliber (2016). "Encounters with Europe in an Era of Domestic and International Turmoil: Is Turkey a De-Europeanising Candidate Country?", *South European Society and Politics,* Vol 21, No 1, p.1-14.

Balibar, Etienne (2009). "Europe as Borderland.", *Environmental and Planning D: Society and Space,* Vol. 27, No 2, p.190-215.

Bialasiewicz, Luiza (2011). "Introduction: Europe in the World." Luiza Bialasiewicz (ed.), *Europe in the World EU Geopolitics and the Making of European Space*, Surrey, Ashgate, p.1-16.

Bialasiewicz, Luiza, Stuart Elden, and Joe Painter (2005). "The Constitution of the EU Territory.", *Comperative European Politics,* Vol. 3, No 3, p.333-363.

Bigo, Didier (2014). "The (in)Securitization Practices of the Three Universes of EU Border Control: Military/Navy - Border Guards/Police - Database Analysts.", *Security Dialogue,* Vol. 45, No 3, p.209-225.

Brown, Anne (2020). "The Spatial Turn, Reification and Relational Epistemologies in 'Knowing about' Security and Peace'.", *Cooperation and Conflict,* Vol. 55, No 4, p.421-441.

Buzan, Barry, Jaap de Wilde, and Ole Waever (1998). *Security: A New Framework for Analysis.* Boulder and London, Lynne Rienner Publishers.

Cortinovis, Roberto (2021). "Pushbacks and Lack of Accountability at the Greek-Turkish Borders.", *CEPS Paper in Liberty and Security in Europe,* Vol. 1, p.1-19.

Dicle Ergin, Ayse "What Happened at the Greece-Turkey Border in Early 2020? ", 30 September 2020, https://verfassungsblog.de/what-happened-at-the-greece-turkey-border-in-early-2020/ (Accessed April 2022)

Diez, Thomas (2004). "Europe's others and the return of geopolitics.", *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 17, No. 2, p. 319-35, doi:10.1080/0955757042000245924.

Ertugal, Ebru (2021). "Hidden Phases of De-Europeanization: Insights from Historical Institutionalism.", *Journal of European Integration,* Vol. 43, No 7, p.841-857.

European Commission, "Extraordinary Justice and Home Affairs Council: Commission Presents Action Plan for Immediate Measures to Support Greece"*,* 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_384 (Accessed April 2022)

European Commission, "President von der Leyen at the WHO Press Conference", *2020,* https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/es/statement_20_741(Accessed April 2022)

European Commission, "Press Remarks by Vice-President Schinas on Immediate Actions to Support Greece", 4 March 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_20_395 (Accessed April 2022)

European Commission, "Press Remarks by Vice-President Johansson on Immediate Actions to Support Greece." 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_20_396 (Accessed September 2022).

European Commission, "Remarks by President von Der Leyen at the Joint Press Conference with Kyriakos Mitsotakis, Prime Minister of Greece, Andrej Plenkovic, Prime Minister of Croatia, President Sassoli and President Micheal", *2020,* https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_20_380 (Accessed April 2022)

European Commission, "Second Report on the Progress Made in the Implementation of the EU-Turkey Statements", 2020, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:78122b4a-339c-11e6-969e-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF (Accessed April 2022)

European Commission, "Speech by President-elect von der Leyen in the European Parliament Plenary on the Occasion of the Presentation of Her College of Commissioners and Their Programme ", *2019,* https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_19_6408 (Accessed April 2022)

European Commission, "State of the Union Address by President von der Leyen at the European Parliament Plenary", 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ov/SPEECH_20_1655 (Accessed September 2022).

European Commission, "Statement by President von der Leyen at the Joint Press Conference with President Michel, Following Their Meeting with the President of Turkey, Recep Tayyip Erdoğan", 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_20_429 (Accessed April 2022).

European Council, "EU-Turkey Statement, 18 March 2016", 2016, http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18-eu-turkey-statement/ (Accessed November 2022).

Gammeltoft-Hansen, Thomas (2011). "Outsourcing Asylum: The Advent of Protection Lite." Luiza Bialasiewicz (ed.) *Europe in the World Context: EU Geopolitics and the Making of European Space*, Surrey, Ashgate, p.129-152.

Greenhill, Kelly (2010). *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement, Coercion and Foreign Policy.* New York, Cornell University Press.

Hellenic Daily News. "Urgent Message from the Government Spokesman about the Crisis in the Borders", *2020,* https://www.hellenicdailynewsny.com/en-us/hellenism/urgent-message-from-the-government-spokesman-about-the-crisis-in-the-borders (Accessed April 2022)

Huseyinoglu, Ali and Deniz Eroglu (2021). "Turkish-Greek Relations and Irregular Migration at the Southeasternmost Borders of the EU: The 2020 Pazarkule Case.", *Migration Letters,* Vol 18, No 6, p.659-674.

Huysmans, Jef (2000). "The European Union and the Securitisation of Migration.", *Journal of Common Market Studies,* Vol. 38, No 5, p.751-777.

Hyndman, Jennifer (2012). "The Geopolitics of Migration and Mobility.", *Geopolitics,* Vol. 17, No 2, p.243-255.

IOM UN Migration. "More than 13,000 Migrants Reported Along the Turkish-Greek Border", *2020,* https://www.iom.int/news/more-13000-migrants-reported-along-turkish-greek-border (Accessed April 2022)

Jessop, Bob (2000). "The Crisis of the National Spatio-Temporal Fix and the Tendential Ecological Dominance of Globalizing Capitalism.", *International Journal of Urban and Regional Research,* Vol. 24, No 2, p.323-360.

Kadercan, Burak (2015). "Triangulating Territory: A Case for Pragmatic Interaction between Political Science, Political Geography, and Critical IR.", *International Theory,* Vol. 17, No 1, p.125-161.

Kızılaslan, Merve Ayşe "EU commission shifting Turkey to MENA unit: Is it a political decision?", 2021, https://www.trtworld.com/magazine/eu-commission-shifting-turkey-to-mena-unit-is-it-a-political-decision-50726 (Accessed September 2022).

Lambach, Daniel (2019). "Space, Scale and Global Politics: Towards a Critical Approach to Space in International Relations.", *Review of International Studies,* Vol. 48, No 2, p.282-300.

Léonard, Sarah, and Kaunert Christian (2021). "De-centring the Securitisation of Asylum and Migration in the European Union: Securitisation, Vulnerability and the Role of Turkey.", *Geopolitics,* p.1-23.

Makarychev, Andrey (2018). "Bordering and Identity-Making in Europe After the 2015 Refugee Crisis.", *Geopolitics,* Vol. 23, No 4, p.747-753.

Mandacı, Nazif, and Gökay Özerim (2013). "Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü : Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi." *Uluslararası İlişkiler,* Vol. 10, No 39, p.105-130.

Massey, Doreen (2005). *For Space.* London, Sage Publications.

Mazower, Mark (1998). *Dark Continent: Europe's Twentieth Century.* London, Penguin Books.

Müller, Martin (2008). "Reconsidering the concept of discourse for the field of critical geopolitics: Towards discourse as language and practice. ", *Political Geography,* Vol. 27, No.3, p.322–338.

Okyay, Asli, and Zaragoza-Cristiani Jonathan (2016). "The Leverage of the Gatekeeper: Power and Interdependence in the Migration Nexus between the EU and Turkey.", *International Spectator,* Vol. 51, No 4, p.51-66.

O'Tuathail, Gearóid. (2002). Theorizing practical geopolitical reasoning: The case of the United States response to the war in Bosnia. *Political Geography*, Vol.21, No.5, p.601–628.

Paasi, Anssi (2001). "Europe as a Social Process and Discourse: Considerations of Place, Boundaries and Identity.", *European Urban and Regional Studies,* Vol. 8, No 1, p.7-28.

Soja, Edward (1989). *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory.* London and New York, Verso.

Reuters Staff, "Turkey will no longer stop Syrian migrant flow to Europe: Turkish official", 2020, https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-migrants/turkey-will-no-longer-stop-syrian-migrant-flow-to-europe-turkish-official-idUSKCN20L33V (Accessed November 2022).

Sadik, Giray, and Ceren Kaya (2020). "The Role of Surveillance Technologies in the Securitization of EU Migration Policies and Border Management." *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 17, No 68, p. 145–60.

Türkeş-Kılıç, Selin (2018). "Avrupa Komşuluk Politikası'nda Uluslararası Göçün Güvenlikleştirilmes.", *Mukaddime,* Vol. 9, p.1-20.

Vaughan-Williams, Nick (2011). "Off-Shore Biopolitical Border Security: The EU's Global Response to Migration, Priacy and Risky Subjects.", Luiza Bialasiewicz (ed.), *Europe in the World Context: EU Geopolitics and the Making of European Space*, Surrey, Ashgate, p.185-200.

Walters, William (2004). "The Frontiers of the European Union: A Geostrategic Perspective.", *Geopolitics,* Vol. 9, No 3, p.674-698.

Warf, Barney, and Arias Santa (2008). *The Spatial Turn: Interdisciplinary Perspectives.* London, Routledge.

Weise, Zia "Turkey says it will no longer stop refugees from entering Europe", 2020, https://www.politico.eu/article/turkey-says-it-will-no-longer-stop-refugees-from-entering-europe/ (Accessed November 2022).

Yilmaz, Gözde (2016). "From Europeanization to De-Europeanization: The Europeanization Process of Turkey in 1999–2014.", *Journal of Contemporary European Studies,* Vol. 24, No 1, p.86-100.

Yilmaz-Elmas, Fatma (2020). "EU's Global Actorness in Question: A Debate over the EU-Turkey Migration Deal." *Uluslararası İlişkiler,* Vol. 17, No 68, p. 161–77.

Zardo, Federica (2022). "The EU Trust Fund for Africa: Geopolitical Space Making through Migration Policy Instruments.", *Geopolitics,* Vol. 27, No 2, p.584-603.

ULUSLARARASI **İLİŞKİLER** | INTERNATIONAL **RELATIONS**

Volume 20, Number 77, 2023, p. 127-145
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1233968

Turkey's Green Imagination: The Spatiality of the Low-Carbon Energy Transition within the EU Green Deal

Emel AKÇALI

Associate Professor, Department of International Relations, Kadir Has University, Istanbul
E-Mail: emel.akcali@khas.edu.tr
Orcid: 0000-0002-1461-0331

Evrim GÖRMÜŞ

Assistant Professor, Department of Political Science and International Relations, MEF University, Istanbul
E-Mail: gormuse@mef.edu.tr
Orcid: 0000-0002-4864-2657

Soli ÖZEL

Senior Lecturer, Department of International Relations, Kadir Has University, Istanbul
E-Mail: soli@khas.edu.tr
Orcid: 0000-0001-6557-584X

ABSTRACT

This article asks the extent to which the EU Green Deal influences the EU periphery today and builds on the spatial conditions of multiple, co-existing decarbonization pathways within the EU Green Deal while problematizing the 'green imagination' of Turkey as an immediate neighbour and a candidate country for membership in the EU. As such, it uncovers that the current low-carbon transition process in Turkey is prone to be shaped by the highly politicized energy market in an authoritarian neoliberal structure on the one hand, and Turkey's priorities in energy issues and hard security on the other. The findings further reveal that Turkey's efforts to use more domestic energy resources to meet its consumption needs might also interfere with its efforts and obligations to decarbonize its energy sector. The scrutiny into the low-carbon energy transition in Turkey accordingl contributes further insight into the consequences of the spatiality of such transitions in an authoritarian neoliberal context, and what other alternative policies can be imagined and put in practice. Thus, more empirical research is warranted to reveal the spatiality of the low-carbon energy transition across various geographical settings. At the same time, the article argues that both the EU and its partners such as Turkey should be weary of creating green utopias when redesigning their green-energy space since utopias tout court may not always stimulate large-scale change in a revolutionary way in terms of sustainability, feasibility, good practice, and inclusiveness in decision-making processes.

Keywords: Green Energy Transition, AKP government, spatiality of decarbonization, neoliberalism, authoritarianism

Research Article | Received: 31 January 2022, Last Revision: 01 November 2022, Accepted: 10 December 2022

Bibliography

Agathangelou, Anna .M. and Kyle D. Killian (2021). "About Time: Climate Change and Inventions of the Decolonial, Planetarity and Radical Existence", *Globalizations*, Vol. 18, No 6, p. 821-838.

Akçalı, Emel (2020). "Revisiting Neoliberalism in the Age of Rising Authoritarianisms", Hamed Hosseini, James Goodman and Barry Gills (eds.), *Routledge International Handbook of Global Studies*. , London, Routledge, p. 97-108.

Akcali, Emel, Evrim Gormus and Soli Ozel (2022). "Energy Transitions and Environmental Geopolitics in the Southern Mediterranean, *IAI Commentaries Series,* 7 April, https://www.iai.it/en/pubblicazioni/energy-transitions-and-environmental-geopolitics-southern-mediterranean (Accessed 2 June 2022).

Akcali, Emel, Evrim Gormus and Soli Ozel (2022). "Towards A 'Green' Mediterranean? Environmental Geopolitics of Turkey, Egypt and Israel**,"** *Institut Montaigne*, 17 February,https://www.institutmontaigne.org/en/analysis/towards-green-mediterranean-environmental-geopolitics-turkey-egypt-and-israel (Accessed 2 June 2022)

Aras, Bülent et al. (2009). "Turkey's New Activism in Asia", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol. 8, No 2, p. 24-39.

Bayülgen, Oksan (2013). "Two Steps Forward, One Step Back: How Politics Dim the Lights on Turkey's Renewable Energy Future", *Perceptions: Journal of International Affairs*, Vol. 18, No 4, p. 71-98.

Bridge, Gavin et al. (2013). "Geographies of Energy Transition: Space, Place and the Low-Carbon economy", *Energy Policy*, Vol. 53, p. 331-340.

Bruff, Ian (2014). "The Rise of Authoritarian Neoliberalism. Rethinking Marxism: A Journal of Economics", *Culture and Society,* Vol. 26. No 1, p. 113–129.

Bruff, Ian and Cemal Burak Tansel (2019). "Authoritarian Neoliberalism: Trajectories of Knowledge Production and Praxis" *Globalizations,* Vol.16, p. 233–244.

Bushbaum, Michael (2021). "Worse Than Coal: New Data Finds Nord Stream 2 Contradicts EU Climate Goals", *Energy Transtion*, https://energytransition.org/2021/09/worse-than-coal-new-data-finds-nord-stream-2-contradicts-eu-climate-goals/ (Acessed 10 June2022).

Calvert, Kirby (2016). "From 'Energy Geography' to 'Energy Geographies' Perspectives on a Fertile Academic Borderland", *Progress in Human Geography*,Vol. 40, No 1, p. 105-125.

Castree, Noel (1995). "The Nature of Produced Nature: Materiality and Knowledge Construction in Marxism", *Antipode*, Vol 27, No, 1, p. 12-48.

Chandler, David (2021). "Security Through Resilience: Contemporary Challenges in the Anthropocene." David Chandler et al. (eds.), *International Relations in the Anthropocene*. Cham, Palgrave Macmillan, p. 173-190.

Cive, Yagmur Ozan. and Adile Arslan Avar (2019). "Neoliberal Environmental Policies and Environmental Degradation in Karaburun Peninsula, Turkey", *International Conference on Ecology, Ecosystems, and Climate Change, Conference Proceedings,* Dakam Yayinlari.

Crutzen, Paul J. (2006). "The 'Anthropocene'", Ehlers E., Krafft T. (eds.), *Earth System Science in the Anthropocene*. Berlin, Springer, p. 13-18.

Cudworth. Erica et al. (2017). *Posthuman Dialogues in International Relations*. Routledge.

Cudwortt, Erica and Stephen Hobden (2021). "Posthuman International Relations: Complexity, Ecology and Global Politics", David Chandler et al. (eds.) *International Relations in the Anthropocene*. London, Palgrave Macmillan, p. 233-249.

Simangan, Dahlia (2020). "Where is the Anthropocene? IR in a New Geological Epoch", *International Affairs*, Vol. 96, No 1, p. 211-224.

Dalby, Simon (2020). *Anthropocene Geopolitics, Globalisation, Security, Sustainability*. Ontario, University of Ottowa Press.

Dalby, Simon (2010). "Recontextualising Violence, Power and Nature: The Next Twenty Years of Critical Geopolitics?", *Political Geography*, Vol. 29, No 5, p. 280–288.

Dodds, Klaus-John, and James Derrick Sidaway (1994). "Locating Critical Geopolitics",*Environment and Planning D: Society and Space*, Vo.12, No 5, p. 515–524.

Dimitrova, Aleksandra (2020). "Renewables in Turkey get USD 6.4bn in incentive payments in 2019 – report", *Renewables Now*, https://renewablesnow.com/news/renewables-in-turkey- get-usd-64bn-in-incentive-payments-in-2019-report-684475 (Accessed 12 June 2022).

Ediger, Volkan Ş. (2011). "Energy Transition Periods: Lessons Learnt from the Past", Abu Dhabi, *The Emirates Center for Strategic Studies and Research (ECSSR) Publications*, p. 175–202.

Erçandırlı, Yelda (2017). *Green (In) Security in International Relations Theory: A Critical Realist Perspective*, Unpublished PhD Thesis. Ankara, Middle East Technical University, Graduate School of Social Sciences.

Erçandırlı, Yelda (2021). "Antroposen, Posthümanizm ve Uluslararası İlişkiler Kuramının 'Ekoloji' Taahhüdünün Tarihsel Materyalist Eleştirisi", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 18, No 71, p. 87-107.

Eren, Aysen (2018). "Transformation of theWater-Energy Nexus in Turkey: Re-Imagining Hydroelectricity Infrastructure", *EnergyResearch & Social Science*, Vol. 41, p. 22-31.

Eren, Aysen (2017). "The Political Ecology of Uncertainty: The Production of Truth by Juridical Practices in Hydropower Development", *Journal of Political Ecology*, Vol. 24, No 1, p. 386-405.

Erensü, Sinan (2018). "Powering Neoliberalization: Energy and Politics in the Making of a New Turkey", *Energy Research & Social Science*, Vol. 41, p. 148-157.

Erensu, Sinan (2018). "The Contradictions of Turkey's Rush to Energy", *Middle East Report* 288.

European Commission (2019)."A European Green Deal", https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (Accessed 10 June 2022).

European Union External Action (2021). "Energy Diplomacy," https://www.eeas.europa.eu/eeas/energy-diplomacy_en (Accessed 12 June 2022).

Gonzalo, Escribano and Lara Lázaro (2020)."Balancing Geopolitics with Green Deal Recovery: In Search of a Comprehensive Euro-Mediterranean Energy Script", *Real Instituto Elcano (Royal Institute)*, Vol. 15.

Günel, Gokce (2019). *Spaceship in the Desert: Energy, Climate Change and Urban Design in Abu Dhabi*. Duke University Press.

Hoare, Anthony (1979). "Alternative Energies: Alternative Geographies?", *Progress in Human Geography*, Vol. 3, No 4, p. 506-537.

Hui, Allison and Walker Gordon (2018). "Concepts and Methodologies for a New Relational Geography of Energy Demand: Social Practices, Doing-Places and Settings", *Energy Research and Social Science,* Vol. 26, p. 21-29.

Internatıonal Energy Agency, (2021). "Renewables 2021: Analysis and Forecast to 2026, https://iea.blob.core.windows.net/assets/5ae32253-7409-4f9a-a91d-1493ffb9777a/Renewables2021-Analysisandforecastto2026.pdf (Acessed 26 June 2022).

Kalonya, Dalya Hazar and Zeynep Ozcam, (2021). "Wind Farm Conflicts on the Rural-Ecological Commons: The Case of Karaburun", *Online Journal of Art and Design*,Vol. 9,Issue 1 p. 294-313.

Karaburun Kent Konseyi (2019). "Lodos Elektrik Üretim A.Ş'nin Karaburun RES Projesi'ne İlişkin 12 Türbin İçin Yaptırılan İlave Nazım Planına İtirazımız," 4 April, https://www.karaburunkentkonseyi.org/lodos-elektrik-uretim-a-snin-karaburun-res-projesine-iliskin-12-turbin-icin-yaptirilan-ilave-nazim-planina-itirazimiz/ (Accessed 1 June 2019).

Karahan, Hatice and Mehmet Toptas (2013). "The Effect of Power Distribution Privatization on Electricity Prices in Turkey: Has Liberalization Served the Purpose?", *Energy Policy*, Vol. 63, p. 614-621.

Koch, Svea and Niels Keijzer (2021). "The External Dimensions of the European Green Deal: The Case for an Integrated Approach", Briefing Paper, No.13.

Landais, Emmanuelle (2008). "UAE Tops World on Per Capita Carbon Footprint", 30 October, https://gulfnews.com/uae/environment/uae-tops-world-on-per-capita-carbon-footprint-1.139335#

Massey, Doreen (2005). *For Space*. London, Sage.

McEwan, Cherly (2017). "Spatial Processes and Politics of Renewable Energy Transition: Land, Zones and Frictions in South Africa", *Political Geography*, Vol. 56, p. 1-12.

Moore, Jason (2017). "The Capitalocene, Part I: On the Nature and Origins of Our Ecological Crisis", *The Journal of Peasant Studies*, Vol. 44, No 3, p. 594-630.

Molina, Andrés García (2015). "Electric Potentials: An Interview with Gökçe Günel", 24 November, https://culanth.org/fieldsights/electric-potentials-an-interview-with-gökçe-günel, (Accessed 12 June 2022).

Ocaklı, Feryaz (2018). "Reconfiguring State–Business Relations in Turkey: Housing and Hydroelectric Energy Sectors in Comparative Perspective", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 20, No 4, p. 373-387.

Omar, Walid Fouad (2018)."Zero Carbon-City-Masdar City Critical Analysis", *Urban Health and Wellbeing*, Vol. 1, No 3, p. 1-14.

Ossewaarde, Marinus and Roshnee Ossewaarde-Lowtoo (2020). "The EU's Green Deal: A Third Alternative to Green Growth and Degrowth", *Sustainability*, MDPI, Vol. 12, No 23, p. 1-15.

Özcan, Gul Berna and Umut Gündüz (2015). "Energy Privatisations, Business-Politics Connections and Governance under Political Islam," *Environment and Planning C: Government and Policy*, Vol.33, No.6, 1714-1737.

Presidency of the Republic Turkey, Investment Office (2021), "Guide to Investing in Turkish Renewable Energy Sector", https://www.invest.gov.tr/en/library/publications/lists/investpublications/guide-to-investing-in-turkish-renewables-energy-sector.pdf (Accessed 14 June 2022).

Redclift, Michael (1987). "The Production of Nature and the Reproduction of the Species", *Antipode,* Vol. 19, No 2, p. 222-230.

Republic of Turkey Ministry of Energy and Natural Resources (2014). "National Renewable Energy Action Plan for Turkey," https://www.ebrd.com/ documents/comms-and-bis/turkey-national-renewable-energy-action-plan. pdf (Accessed 28 January 2022).

Resmi Gazete (2021) "Cumhurbaşkanı Kararı 3453, 30 January, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/01/20210130-9.pdf (Accessed 1 June 2022).

Sachs, Jeffry D. (2019). "Europe's Green Deal", *Project Syndicate*, at project-syndicate.org (Accessed 13 June.2022).

Şahin, Ümit (2019). "The Politics of Environment and Climate Change", Editör???, *The Routledge Handbook of Turkish Politics*, London: Routledge, p. 177-189.

Sharp, Joanne P. (1993). "Publishing American Identity: Popular Geopolitics, Myth and The Reader's Digest", *Political Geography*, Vol. 12, No 6, p. 491–503.

Simangan, Dahlia (2020). "Where is the Anthropocene? IR in a New Geological Epoch", *International Affairs* , Vol. 96, No 1, p. 211-224.

Statista (2022). "Renewable Energy Capacity in Turkey from 2008 to 2021, 8 July, https://www.statista.com/statistics/878801/total-renewable-capacity-in-turkey/ (Accessed 26 June 2022).

Tanchum, Michale (2022). "Gateway to Growth: How the European Green Deal can Strengthen Africa's and Europe's Economies", https://ecfr.eu/publication/gateway-to-growth-how-the-european-green-deal-can-strengthen-africas-and-europes-economies/ (Accessed 14 June 2022).

Turhan, Ethemcan and Arif Cem Gündoğan (2019). "Price and Prejudice: The Politics of Carbon Market Establishment in Turkey", *Turkish Studies*, Vol. 20, No 4, p.512-540.

The World Bank (2021) Country Snapshots, Turkey https://ppi.worldbank.org/en/snapshots/country/turkey (Accessed 14 June 2022).

Varoufakis, Yanis and David Adler D. (2020). "The EU's Green Deal is a Colossal Exercise in Greenwashing", *The Guardian*, 7 February, https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/feb/07/eu-green-deal-greenwash-ursula-von-der-leyen-climate (Accessed 12 June 2022).

Yenneti, Komali et al.. (2016). "Spatial Justice and the Lnd Politics of Renewables: Dispossessing Vulnerable Communities Through Solar Energy Mega-Projects", *Geoforum*, Vol. 76, p. 90-99.

Funding Details

This article was produced in the framework of the CATS Network project "Environmental Geopolitics in the Southern Mediterranean: The Potential for Cooperation between Turkey, Egypt and Israel", funded by Stiftung Mercator and the German Federal Foreign Office. The Centre for Applied Turkey Studies (CATS) at Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) in Berlin is the curator of CATS Network, an international network of think tanks and research institutions working on Turkey.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER | INTERNATIONAL RELATIONS

Volume 20, Number 77, 2023, p. 147-164
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1273325

Architectures of Similarity: Fragments, Islands and other Escapes from the Turkey and Europe Framework

Lucia NAJSLOVA
PhD, Lecturer, UPCES, Charles University, Prague
E-Mail: lucia@woolencat.com

ABSTRACT

State-centric explanations of life in Europe and (or, including) Turkey often do much more than account for differences between the two – they reify them. This paper notices similarities instead. Such an analytical exercise does not simply turn the older narrative upside down. It starts with accepting the pluriverse of relations unfolding within Turkey-EU spaces and chooses to experiment with the idea that what seems marginal can in fact be formative. My argument is situated in discussions about mobility – the latter being a chief destabilizer of the conventional idea of space as a perennial entity. Building on observations of diplomatic process, ethnographic moments and conversations with refugee rights workers and volunteers in the period around adoption of the 2016 Turkey-EU refugee deal, I show the analytical possibilities of studying spatiality through the eyes of islands dissenting from the current border regime. Their very existence, on both sides of Turkey/EU border is an invitation to pay closer attention to splits and similarities that run across inter-national borders, rather than along them.

Keywords: Europe, migration/mobility, space, Turkey, refugees

Research Article | Received: 11 February 2022, Last Revision: 20 February 2023, Accepted: 22 March 2023

Introduction

International Relations (IR) scholarship on Turkey *and* the European Union (EU) has mostly moved within the framework of difference demarcated by the borders of modern nation states. Narratives about their relations thus rely on containers of political, social or cultural spaces, often so simplified that they seem almost homogenous. This is to an extent a product of the state-centric approach of IR as a field, but even the more recent studies paying attention to non-state actors and transnational phenomena cannot escape the limits of national belongings. It is almost an imperative to use the phrase 'EU and Turkey' and thus reify a dividing line each time one tries to discuss events and processes in their map. The IR debates, though, show an awareness of the multiplicity of divisions – it is one thing to say 'Turkey is not an EU member' and quite another to declare that 'Turkey is not European.' And yet these two statements often go hand-in-hand, with non-Europeanness offered as a justification of non-membership, something really tiring for many long-term students of the relationship. Of course, cracks have been pointed out in such simplified narratives of differentiation. Bahar

ports and stations changing the lives of the people who pass through them.[71] Connecting such thinking with anthropological explorations of "production of place at the confluence of land and water"[72] might open another path to seeing connections that escape more conventional classifications. For Gagné and Rasmussen, such amphibian anthropology helps us understand, how seemingly separate elements co-produce each other and let arise new phenomena which are not an exclusive ownership of any of the original constitutors. [..] If we take this knowledge back to the more ontic level of the troubling EU *and* Turkey conversation, things are starting to look a bit cozier. It is precisely this allowing for the possibility of immanence that allows us to see the previously marginal as potentially formative.

It is indeed possible to study Turkey *and* Europe as if they were two separate containers that occasionally relate. It is indeed possible to structure the histories of interaction of people *there* by rigorously taking pages from their respective national archives. This way, however, we conflate categories of analysis with categories of practice and reproduce and reify the very problems that creative thinkers should try to dissolve. Perhaps the job of academics is not so much to do the coloring within the pre-printed margins. It is precisely the opposite – to stay on the pace of permanently emerging relations, to try to understand the ongoing changes, and to translate them for and between the various participants of the many "situations on the ground" that we study. At the time of writing, it is increasingly obvious that spaces and places are just one of many elements of complexity of human trajectories. This is clear in the expiration of the dominant narratives about Turkey and the EU (such as member, partner); it is also clear in the startling similarity of micro-perspectives of the various protagonists of the relationship. My aim in this article has been to demonstrate, via zooming in on the mobility aspect of the many Turkey *and* EU relations, that while attention to difference and differentiation has been, for good reasons, a productive research strategy, there are now other intellectual options. Calling for attention to architectures of similarity does not invite a lazy reversal of the dominant narrative. I rather offer a methodological tool that could be useful in excavating worldmaking across this very entrenched divide. Scholarship that informs these observations is nested in its own separate containers/dossiers, including mobility studies, civil society studies, aid studies. But these are in fact not pockets outside IR – they "are IR".[73] How otherwise to deal with the Anthropocene challenge, if not by reckoning that lines of division travel also through different spaces than those on national maps?

Bibliography

Agnew, John (2005). "Sovereignty Regimes: Territoriality and State Authority in Contemporary World Politics", *Annals of the Association of American Geographers,* Vol. 95, No 2, 2005, p. 437-461.

Alessandri, Emiliano et al. (2018). "EU-Turkey Relations: Steering in Stormy Seas", Turkey, Europe and Global Issues Report No. 31, The German Marshall Fund of the United States.

Andersson, Ruben (2016). "Europe's Failed 'fight' against Irregular Migration: Ethnographic Notes on a Counterproductive Industry", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 42, No 7, p. 1055-1075.

71 Guild and Ansems de Vries, "Spaces of Transit".

72 Karine Gagné and Mattias Borg Rasmussen, "Introduction – An Amphibious Anthropology: The Production of Place at the Confluence of Land and Water", *Anthropologica*, Vol. 58, No 2, 2017, p. 135-149.

73 Van Milders and Toros, "Violent International Relations".

Ansems de Vries, Leonie and E. Guild (2018). "Seeking Refuge in Europe: Spaces of Transit and the Violence of Migration Management", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 45, No 12, p. 2156-2166.

Archer, John (2005). "Theory of Space: Architecture and the Production of Self, Culture and Society", *Journal of the Society of Architectural Historians,* Vol. 64, No 4, p. 430-433.

Baldacchino, Godfrey (2015) "There is So Much More to Sea: The Myriad Aquatic Engagements of Humankind", *Etnofoor*, Vol. 27, No 2, p. 179-184.

Balkenhol, Markus and M. Swinkels (2015). "Introduction: The Sea as an Eminently Human Affair", *Etnofoor*, Vol. 27, No 1, p. 7-11.

Ballestero, Andrea (2019). "Aquifers (or, Hydrolithic Elemental Choreographies)", *Theorizing the Contemporary, Fieldsights*, June 27, https://culanth.org/fieldsights/aquifers-or-hydrolithic-elemental-choreographies

Bauman, Zygmunt (2001). *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge, Polity.

Bigo, Didier et al. (eds.) (2020). *The Routledge Handbook of Critical European Studies*. London, Routledge.

Borg, Stefan and T. Diez (2016). "Postmodern EU? Integration between Alternative Horizons and Territorial Angst", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 54, No 1, p. 136-151.

Chandler, David and J. Pugh (2021). *Anthropocene Islands: Entangled Worlds*. London, Westminster University Press.

Chua, Liana and H. Fair (2019). "Anthropocene", Felix Stein et al. (eds.), *The Cambridge Encyclopedia of Anthropology*.

Constantinou, Costas (2013). "Diplomacy and Its Forms of Knowledge", *International Studies Review*, Vol. 15, No 2, 2013, p. 141-162.

Contandriopoulos, Christina (2013). "Architecture and Utopia in the 21st Century", *Journal of Architectural Education*, Vol. 67, No 1, p. 3-6.

Döşemeci, Mehmet (2013) *Debating Turkey's Modernity: Civilization, Nationalism and the EEC*. Cambridge, Cambridge University Press.

Fekete, Liz (2009). "Europe: Crimes of Solidarity", *Race and Class*, Vol. 50, No 4, p. 83-97.

Gagné, Karine and M. Borg Rasmussen (2017). "Introduction – An Amphibious Anthropology: The Production of Place at the Confluence of Land and Water", *Anthropologica*, Vol. 58, No 2, p. 135-149.

Harrington, Cameron (2016). "The Ends of the World: International Relations and the Anthropocene", *Millenium: Journal of International Studies*, Vol. 44, No 3, p. 478-498

Heller, Charles and L. Pezzani, (2018). "The Mediterranean Mobility Conflict: Violence and Anti-Violence at the Borders of Europe", *Humanity Journal*, November 9, http://humanityjournal.org/blog/heller-and-pezzani/

Heller, Charles and B. Kasparek, (2020). "Towards a European Pact with Migrants", *OpenDemocracy*, October 6, https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/towards-pact-migrants-part-two/

Huysmans, Jef (2000). "The European Union and the Securitization of Migration", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 38, No 5, p. 751-777.

Içduygu, Ahmet and A. Üstübiçi (2014). "Negotiating Mobility, Debating Borders: Migration Diplomacy in EU-Turkey Relations", Helen Schwenken and Sabine Ruß-Sattar (eds.), *New Border and Citizenship Politics. Migration, Diasporas and Citizenship Series*. London, Palgrave Macmillan.

Lantin, Stephen et al. (2022). "Interstellar Space Biology via Project Starlight", *Acta Astronautica*, Vol. 190, p. 261-272.

Levin, Paul and S. Ciddi (2014). "Interdisciplinarity and Comparison in Turkish Studies", *Turkish Studies*, Vol. 15, No 4, 2014, p. 557-570.

Lövbrand, Eva et al. (2020). "The Anthropocene and the Geopolitical Imagination: Rewriting Earth as Political Space", *Earth System Governance*, Vol. 4, p. 1-8.

Lowenheim, Oded (2010). "The I in IR: An Autoethnographic Account", *Review of International Studies*, Vol. 36, p. 1023-1045.

Malkki, Lisa (1995). "Refugees and Exile: From "Refugee Studies" to the National Order of Things", *Annual Review of Anthropology*, Vol. 24, p. 495-523.

Miller, Jennifer (2018). *Turkish Guest Workers in Germany: Hidden Lives and Contested Borders 1960s to 1980s*. Toronto, University of Toronto Press.

Najslova, Lucia (2021). *Turkey and the European Union: The Politics of Belonging*. London, IB Tauris/ Bloomsbury.

Nevins, Joseph (2017). "The Right to the World", *Antipode*, Vol. 49, No 5, p. 1349-1367.

Nicolaidis, Kalypso and B. Sèbe and G. Maas (eds.) (2015). *Echoes of Empire: Memory, Identity and Colonial Legacies*. London, IB Tauris.

Paisley, Fiona and P. Scully (2021). *Writing Transnational History*. London, Bloomsbury.

Palmesino, John and Rönnskog, A.S. in conversation with Etienne Turpin (2013). "Matters of Observation: On Architecture in the Anthropocene", Etienne Turpin, E. (ed.), *Architecture in the Anthropocene: Encounters Among Design, Deep Time, Science and Philosophy*. London, Open Humanities Press.

Pugh, Jonathan (2018). "Relationality and Island Studies in the Anthropocene", *Island Studies Journal*, Vol. 13, No 2, p. 93-110.

Rothe, Delf (2020). "Governing the End of Times? Planet Politics and the Secular Eschatology of the Anthropocene", *Millenium: Journal of International Studies*, Vol. 48, No 2, p. 143-164.

Rumelili, Bahar (2003). "Liminality and Perpetuation of Conflicts: Turkish-Greek Relations in the Context of Community-Building by the EU", *European Journal of International Relations*, Vol. 9, No 2, p. 213-248.

Rumelili, Bahar (2004). "Constructing Identity and Relating to Difference: Understanding the EU's Mode of Differentiation", *Review of International Studies*, Vol. 30, p. 27-47.

Scott, James C. (2005). *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. Yale University Press (E-book).

Scott-Smith, Tom (2016). "Humanitarian Dilemmas in a Mobile World", *Refugee Studies Quarterly*, Vol. 35, No 2, p. 1-21.

Sertdemir Özdemir, Seçkin (2021). "Pity the Exiled: Turkish Academics in Exile, the Problem of Compassion in Politics and the Promise of Dis-exile", *Journal of Refugee Studies*, Vol. 34, No 1, p. 936-952.

Sheller, Mimi (2018). *Mobility justice: The Politics of Movement in an Age of Extremes*. London, Verso.

Shore, Cris (2000). *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*. London and New York, Routledge.

Somer, Murat (2014). "Theory-consuming or Theory-producing? Studying Turkey as a Theory-developing Critical Case", *Turkish Studies*, Vol. 15, No 4, p. 571-588.

Stamouli, Nektaria (2022). "Turkey Puts its Migrant Security System on Display for Europe", *Politico*, January 3, https://www.politico.eu/article/turkey-migrant-security-system-iran-border-europe-afghanistan/

Starr, Harvey (2013). "On Geopolitics: Spaces and Places", *International Studies Quarterly*, Vol. 57, p. 433-439.

TÜRKİYE-İSRAİL DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNİN KURULUŞU

"ANGLOSAKSONLARI KIRMADAN ARAPLARI KOLLAMAK"

Çağrı ERHAN

ALTINBAS ÜNİVERSİTESİ Yayınları

TÜRKİYE-İSRAİL DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNİN KURULUŞU

Çağrı ERHAN

Yayın No.: 67
100. Yıl Armağan Kitapları: 29
ISBN: 978-625-8174-27-4
E-ISBN: 978-625-8174-26-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

Copyright 2023, ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Bu baskının bütün hakları Altınbaş Üniversitesi Yayınları'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI bir Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. iştirakidir. SERTİFİKA NO.: 40340.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı Etkinliklerini Düzenleme ve Koordinasyon Komisyonu Başkanı: Prof. Dr. Turgut İPEK
Yayın Danışmanı: Duygu SAZAN (duygu.sazan@altinbas.edu.tr)
Seri Koordinatörü: Dr. Ersin EMBEL
Kapak Tasarım: Osman ÖZÇELİK
Sayfa Tasarım: Erdal Tarkan KARA (erdal@nobelyayin.com)
Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Erhan, Çağrı.
Türkiye-İsrail Diplomatik İlişkilerinin Kuruluşu / *Çağrı Erhan*
1. Basım. XVIII+320 s. 14x21,5 cm. Kaynakça var dizin yok.
ISBN: 978-625-8174-27-4
E-ISBN: 978-625-8174-26-7
1. Uluslararası İlişkiler 2. Türkiye 3. İsrail

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ ..... **V**

ÖN SÖZ ..... **Vİİ**

İÇİNDEKİLER ..... **XV**

Birinci Bölüm

CUMHURİYETİN 1945'E KADAR FİLİSTİN'E VE YAHUDİLERE YAKLAŞIMI **1**

İngiltere Mandası Altında Filistin'e Göç Arttı 3
Yahudi Biliminsanları Türkiye'ye Geliyor 6
Türkiye Yahudilerinin Filistin'e Göçü 8
Antisemit Yayınlara Karşı Alınan Önlemler 10
Filistin Yahudileriyle Artan Ticaret 12
Türkiye'ye Yahudi Göçü Sınırlandırılıyor 16
Yahudi Ajansı Türkiye'de Temsilcilik Açıyor 19
Yahudi Ajansı ve Yahudi Terör Örgütleri 24
İstanbul Listeleri 26
Türkiye'den Göç Hızlanıyor 27
Yahudi Mülteci Trajedileri 29
"Gayri Muntazamların" Durumu 33
Dünya Siyonist Örgütü'nün Minnettarlığı 36

İkinci Bölüm

SAVAŞTAN SONRA FİLİSTİN POLİTİKASININ YENİDEN ŞEKİLLENMESİ **39**

Türkiye'nin Araplarla İlişkilerinde Hatay Faktörü 39

İngiltere'nin Planları Ankara İçin Önemli 44
BM'de Filistin Meselesini Kim Takip Edecek? 46
Mucize Formül: "Anglosaksonları Kırmadan Arapları Kollamak" 48
Oylamalarda Türk-Arap İşbirliği 53

Üçüncü Bölüm

YAHUDİ DEVLETİ KURULUYOR 61
Türkiye Göçü Serbest Bırakıyor 61
UNSCOP'un Azınlık ve Çoğunluk Planları 63
Selim Sarper Filistin Politikasında
Esneklik İstiyor 64
Ankara'nın Endişesi: Komünist Yahudi Devleti 66
Filistin'in Taksimi Oylaması ve Türkiye 74
"ABD İstemese Taksim Kararı Çıkmazdı" 79
Yahudilerle Artan Temaslar 81
SSCB Filistin'e Ne Kadar Müdahil? 87
Taksim Kararından Sonra Türkiye'nin Filistin'e Bakışı 88
Türkiye Araplara Silah Vermiyor 89
Taksimin Uygulanması Yılan Hikayesine Dönüyor 93
Yahudiler Türkiye'den Arabuluculuk İstiyor 94
Ankara 1939 İttifakının Peşinde 96
Filistin Meselesi Yeniden BM Genel Kurulunda 98
İsrail'in Bağımsızlık İlanı 100
İsrail Tanınmak İstiyor 104
Ankara Tarafsızlığa Kayıyor 109
BM Arabulucusunun Raporu ve Tarafların Tepkileri 112

Dördüncü Bölüm

TÜRKİYE İSRAİL'İ NEDEN VE NASIL TANIDI? 117
Filistin Meselesi Batı ile İlişkilerin
Bir Konusu Oluyor 117
Türkiye Filistin Uzlaştırma Komisyonu Üyesi Oluyor 119
Ankara Arap Başkentlerinin Nabzını Yokluyor 127
Hüseyin Cahit Yalçın Uzlaştırma Komisyonu'na Atanıyor 129
Uzlaştırma Komisyonunun Çalışmaları 135
Türkiye'nin İngiltere ile Uyum Çabası 136
İsrail Türkiye'den Tanınma Talep Ediyor 138
Dışişleri Bakanlığı Başbakanlığa İsrail'in Tanınmasını Öneriyor 142

Sadak'ın ABD Ziyareti Öncesinde Tanıma Gerçekleşiyor..... 146
Vaşington Mesajı Alıyor Ama Türkiye'ye İstediğini Vermiyor..... 147
"İsrail Devletini Tanıyoruz, İsrail Ülkesinin Sınırlarını Değil" 150
Tanıma Kararının Yansımaları..... 156

Beşinci Bölüm

DİPLOMATİK İLİŞKİLERİN KURULMASINA GİDEN YOL ...163
İsrail'in BM Üyeliği Tartışmaları..... 163
Müslümanların Temsilcisi Kim Olmalı? 167
Türkiye Oylamada Çekinser Kalıyor 168
İsrail İstanbul'da Muavin Konsolos Görevlendiriyor 171

Altıncı Bölüm

DİPLOMATİK İLİŞKİLERİN KURULMASI VE *DE JURE* TANIMA 179
Ankara İsrail'in Komünist Olmayacağına Kanaat Getiriyor..... 179
Tel Aviv'e Siyasi Temsilci Atanmasına Karar Veriliyor 184
Orta Elçi Sasson'un Ankara'daki Faaliyetleri..... 190
Seyfullah Esin'in Tel Aviv Maslahatgüzarlığı..... 195
Fenerbahçe İsrail'de 201
De Jure İlişkilerin Kurulması 202

Yedinci Bölüm

DEMOKRAT PARTİ'NİN İLK İKTİDAR YILINDA İSRAİL'LE İLİŞKİLER 207
Hükümet Değişti, İsrail'e Bakış Değişmedi 207
Seyfullah Esin'in Orta Elçiliğe Yükseltilmesi..... 209
İsrail'in Türkiye'ye Lobi Desteği 213
Ankara "Denge"yi Bozmak İstemiyor..... 229

SONUÇ..... 237

ÖZET BİLGİLER 243

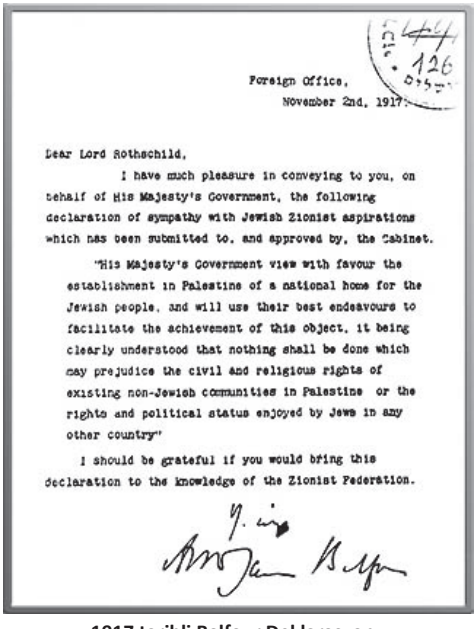
BELGELER 259

KAYNAKÇA 315

Birinci Bölüm

CUMHURİYETİN 1945'E KADAR FİLİSTİN'E VE YAHUDİLERE YAKLAŞIMI

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere mandası altına sokulan Filistin'e büyük bir Yahudi göçü başlamıştı. İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un 1917'de Siyonist hareketin liderlerinden Lord Rotschild'a yolladığı ve Filistin'de bir Yahudi ulusal yurdu kurulmasının İngiltere Hükümeti tarafından destekleneceği ifadesine yer veren mektup Siyonistler tarafından Filistin'e yerleşmek için bir açık çek olarak görülmüştü.

Foreign Office,
November 2nd, 1917.

Dear Lord Rothschild,

I have much pleasure in conveying to you, on behalf of His Majesty's Government, the following declaration of sympathy with Jewish Zionist aspirations which has been submitted to, and approved by, the Cabinet.

"His Majesty's Government view with favour the establishment in Palestine of a national home for the Jewish people, and will use their best endeavours to facilitate the achievement of this object, it being clearly understood that nothing shall be done which may prejudice the civil and religious rights of existing non-Jewish communities in Palestine or the rights and political status enjoyed by Jews in any other country"

I should be grateful if you would bring this declaration to the knowledge of the Zionist Federation.

Yours sincerely,
Arthur James Balfour

1917 tarihli Balfour Deklarasyonu

https://embassies.gov.il/athens/NewsAndEvents/Pages/The-Balfour-Declaration-2016.aspx#p

KAYNAKÇA

Türk Arşiv Belgeleri

DDA, Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi

BCA, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri

Başvekalet Kararlar Dairesi Müdürlüğü (BKDM)

Başbakanlık Hususi Kalem Müdürlüğü (BHKM,)

Başvekalet Muamelat Genel Müdürlüğü (BMGM)

Kararlar Daire Başkanlığı (KDB)

Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı (BTDB)

TBMM Tutanak Dergisi

Resmi Gazete

İsrail Arşiv Belgeleri

ISA, Israel State Archives

Amerikan Arşiv Belgeleri

CIA FOIA (Freedom of Information Electronic Reading Room) Intelligence Group

FRUS, *Foreign Relations of the United States*

Archives Unbound,

US Palestine and Israel: Records of the US Department of State, 1945-1959

UN Special Committee on Palestine

İngiliz Arşiv Belgeleri

PRO, Public Record Office, Foreign Office

BM Belgeleri

United Nations Official Records of the First Special Session of the General Assembly, 28 April-15 May 1947, Vol. 1, Lake Success New York.

United Nations, Official Records of the First Special Session of the General Assembly, Vol. III, 28 April-13 May 1947

"The UN General Assembly Resolution 181", United Nations The Question of Palestine, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897689B785256C330061D253>, 20 Şubat 2021.

UNISPAL, Appointment and Terms of Reference of a United Nations Mediator in Palestine, 186 (S-2), 14 May 1948, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/A9A8DA193BD46C54852560E50060C6FD>, (Erişim: 27 Şubat 2021.)

https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/C758572B78D1CD008 5256BCF0077E51A (Erişim: 1 Mart 2021).

UN and Palestine: UN Political Commission. Points on which to base dissussions with Turkish Government, War of 1948[...] The National Archives (Kew, UK), Archives Unbound, <link.gale.com/apps/doc/SC51107113951/GDSC?u=albuncol&sid=bookmark-GDSC&xid=052fbda5&pg=8>. (Erişim: 25 Ekim 2021.)

United Nations Commission for Palestine, First Progress Report, 15 Mart 1949, A / 819, <https://web.archive.org/web/20140221064654/http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/ECE6F1B5A3A620E385256BCF0077F9CA>)(Erişim: 4 Mart 2021).

United Nations Commission for Palestine, Second Progress Report, 19 Nisan 1949, A / 838, <https://web.archive.org/web/20130617161917/http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/E1FDBD46744526C785256BCF0077F9C9> (Erişim: 4 Mart 2021).

Palestine Conciliation Commission, Text of Conversation with Mr. Yalcin Regarding Work of Commission and Attitude Adopted by Other Members, Border Wars 1949-1955[...] The National Archives Kew, Archives Unbound, <link.gale.com/apps/oc/SC5107126089/GDSC?u=albuncol&sid=bookmark-GDSC&vid=97flc7d4&pg=1, s. 67.> (Erişim 25 Ekim 2021).

Palestine Conciliation Commission, Text of Conversation with Mr. Yalcin Regarding Work of Commission and Attitude Adopted by Other Members, Border Wars 1949-1955....The National Archives Kew, Archives Unbound, <link.gale.com/apps/oc/SC5107126089/GDSC?u=albuncol&sid=bookmark-GDSC&vid=97flc7d4&pg=1>, s. 67. (Erişim 25 Ekim 2021).

United Nations General Assembly, Application of Israel for admission to Membership in the United Nations, Fifty First Meeting, 9 May 1949, A/AC.24/SR.21, s.357, < https://unispal.un.org/pdfs/AAC24SR51.pdf >(Erişim: 30 Mart 2021)

UN Nations, "Admission of Israel to the United Nations", Plenary Meetings of the General Assembly, 5 April-18 May 1949, 207th plenary meeting, <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-180950/>, (Erişim: 7 Mart 2021).

Kitaplar ve Makaleler

Armaoğlu, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, İstanbul, Kronik, 2020.

Atatürk Ansiklopedisi, "Albert Malche", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Albert_Malche_(1876-1956)> (Erişim: 25 Nisan 2021).

Aykan, Mahmut Bali, "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990s," **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 25, No.1 (February 1993) s. 91-110.

Balcı, Ali ve Ayşenur Hazar, "Turkey in the UN Security Council during the Cold War: elections, voting motivations and alliance commitments," **Middle Eastern Studies**, Vol: 57, No: 2 (2021), s. 279-291.

Baş, Arda, "Filistin Uzlaştırma Komisyonu ve Türkiye," **Tarih Dergisi**, No: 69 (2019 / 1), s. 135-168.

Bengio, Ofra, and Gencer Özcan, "Old Grievances, New Fears: Arab Perceptions of Turkey and Its Alignment with Israel", **Middle Eastern Studies**, Vol. 37, No. 2 (Apr. 2001), s. 50-92.

Bishku, Michael B., 'How Turkey Viewed Israel', **Israel Affairs**, Vol. 12, No. 1 (2006), s. 177-194.

Black, Ian, **Komşular ve Düşmanlar Filistin ve İsrail'deki Araplar ve Yahudiler 1917-2017**, çev. İrem Sağlamer, İstanbul, Pegasus, 2018.

Bölükbaşı, Süha, "Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View," **Journal of Palestine Studies**, Vol. 29, No. 1 (Autumn 1999), s. 21-35.

Bozkurt, Celil, "Bir Yahudi Aleyhtarının Anatomisi: Cevat Rifat Atilhan", **İsrailiyat. İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi**, No 2 (Yaz 2018), s. 102-119.

Erhan, Çağrı ve Kürkçüoğlu, Ömer, "Filistin Sorunu," Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C.1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 635-641.

Erhan, Çağrı, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yahudilerin Türkiye'ye Kabulü Meselesi", **A. Haluk Ülman'a Armağan**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2013, s. 125.150.

Gruen, George Emanuel, "Turkey's Relations with Israel: From Ambivalence to Open Co-Operation", D. Altabe (ed.), **Studies on Turkish-Jewish History**, 1993.

Hassan, Shamir "Turkey's Israel Policy Since 1945," **Proceedings of the Indian History Congress**, Vol. 69 (2008), s. 921-929.

İsrael'deki Türkiyeliler Birliği, "Sohnut 90. Yaşını Kutluyor", <https://www.turkisrael.org.il/single-post/2019/11/08/sohnut-90-ya%C5%9F%C4%B1n%C4%B1-kutluyor> (Erişim: 23.12.2020).

Jones, Clive ve Tore P. Petersen (eds.), **Israel's Clandestine Diplomacies**, London, Oxford University Press, 2013.

Kodal, Tahir, "Türk Arşiv Belgelerine Göre II. Dünya Savaşı (1939-1945) Yıllarında Türkiye Üzerinden Filistin'e Yahudi Göçleri, **Atatürk Dergisi**, C. 5, No: 3 (2007), s. 133-163.

Kumaraswamy, P.R., "India's Recognition of Israel, September 1950," **Middle Eastern Studies**, Vol.31, No.1 (Jan. 1995)

Kurat, Yuluğ Tekin, "Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973", **Belleten**, No: 154, s. 265-308.

Kürkçüoğlu, Ömer, **Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası 1945-1970**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972.

Lewis, Bernard, **The Middle East, A Brief History of the Last 2000 Years**, New York, Scribner, 1995.

Nachmani, Amikam, **Israel, Turkey and Greece, Uneasy Relations in the East Mediterranean**, London, Frank Cass, 1987.

Öke, Mim Kemal, **Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)**, İstanbul, Timaş, 2018.

Özcan, Gencer, **Türkiye İsrail İlişkilerinde Dönüşüm Güvenliğin Ötesi**, İstanbul, TESEV, 2005.

Patten, Howard A., **Israel and the Cold War**, London, I. B Tauris, 2013.

Podeh, Elie, "The Desire to Belong Syndrome: Israel and the Middle Eastern Defense, 1948-1954," **Israel Studies**, Vol. 4, No. 2 (Fall 1999), s. 121-149.

Rogan, Eugene, **The Arabs: A History**, New York, Basic Books, 2009.

Shlaim, Avi, "Israel Between East and West, 1948-1956", **International Journal of Middle Eastern Studies**, Vol. 36, No. 4 (Nov. 2004), s. 657-673.

Shub, Louis, "Palestine in the United Nations and the United States", **American Jewish Yearbook**, Vol. 50 (1948), ss.236-267.

Stratejik Düşünce Enstitüsü, **Türkiye-İsrail İlişkileri**, Ankara, 2011.

Toktaş, Şule, "Turkey's Jews and their Immigration to Israel," **Middle Eastern Studies**, Vol. 42, No. 3 (May 2006), s. 505-519.

Valansi, Karel, **The Crescent, Moon and the Magen David: Turkish–Israeli Relations Through the Lens of the Turkish Public**, New York, Hamilton Books, 2018.

Yavuz, Hakan, "Turkish-Israeli Relations Through the Lens of the Turkish Identity Debate," **Journal of Palestine Studies**, Vol. 27, No. 1 (Autumn 1997), s. 22-37.

Tezler

Bingün, Faruk Hakan, Nazi Almanyasından Kaçarak Türkiye'ye Sığınan Alman Bilim Adamı ve Sanatçıları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1990.

Düzgün, Mücahit, Türk Kamuoyunda İsrail (1948-1973), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2006.

Gruen, George Emanuel, Turkey, Israel and the Palestine Question, 1948-1960: A Study in the Diplomacy of Ambivalence, Columbia University (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1970.

Ör, Çiğdem, Amerika Birleşik Devletleri Sovyetler Birliği Ekseninde Türkiye-İsrail İlişkileri (1948-1982), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi,) 2018.

Soysal, Orhan, An Analysis of the Influences of Turkey's Alingment with the West and of Arab-Israeli Conflict UponTurkish-Israeli and Turkish-Arab Relations, 1947-1977, Princeton University (yayınlanmamış doktora tezi), 1983.

Şenel, Burak, İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci, Çanakkale Onsekiz Mart Ünversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2014.

Gazeteler

Barokas, Yakup, "Türkiye Üzerinden Yahudileri Nazi Soykırımından Kurtarma Operasyonları", **Şalom Gazetesi**, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-81837-turkiye_uzerinden_yahudileri_nazi_soykirimindan_kurtarma_operasyonlari.html,> (Erişim: 17.12.20020).

Barokas, Yakup, "Yahudileri Nazi Soykırımından Kurtarma Operasyonları-2", **Şalom Gazetesi**, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-81985-yahudileri_nazi_soykirimindan_kurtarma_operasyonlari_2.html>, (Erişim: 17.12.2020).

"İsrail Elçisi M. Eliahu Sasson İtimatnamesini Takdim Etti", **Ulus**, 10 Ocak 1950, s. 1.

"Seyfullah Esin Bugün Gidiyor", **Ulus**, 14 Aralık 1949.

"Fenerbahçe 1949-1950 Sezonu", <https://tr.wikipedia.org/wiki/Fenerbah%C3%A7e_(futbol_tak%C4%B1m%C4%B1)_1949-50_sezonu,> (Erişim: 18 Aralık 2022.)

"Filistin Meselesi ve Türkiye," **Akşam**, 14 Şubat 1948.

"Filistin'de İkamet İşi Güçleşti", **Ulus**, 30 Temmuz 1949, s. 1.

"İsrail Dışişleri Bakanının Türk Matbuatına Verdiği İlk Mülakat", **Tasvir**, 20 Mart 1949, s.1 ve 3.

"İsrail Elçisi Geldi", **Ulus**, 30 Aralık 1949; "İsrail'in İlk Elçisi Geldi", **Ulus**, 3 Ocak 1950, s. 1 ve 4.

"İsrail Elçisinin Basın Toplantısı", **Ulus**, 13 Ocak 1950, s. 1 ve 3.

"İsrail Hükümeti", **Hürriyet**, 30 Mart 1949.

"İsrail Türkiye'ye Bir Mümessil Yolladı", **Hürriyet**, 30 Temmuz 1949, s. 1 ve 4.

"Museviler Arasında Memnunluk", **Ulus**, 30 Mart 1949.

"Suriye Elçisi Bir Demeç Verdi", **Ulus**, 31 Mart 1949.

"Türkiye ve Arap Devletleri", **Zafer**, 28 Ocak 1951.

"Türkiye ve Filistin Meselesi," **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1948;

"Türkiye'nin İsrail Devletini Tanıması İlgiyle Karşılandı", **Ulus**, 30 Mart 1949;

"Türkiye'nin İsrail Devletini Tanıması", **Son Telgraf**, 30 Mart 1949.

"Yahudi Ordusuna Silah Temin Eden Araplardır", **Vatan**, 20 Ocak 1949, s. 1 ve 3.

Felsefe ve Bilim Tarihi Yazıları

Hakemli Dergi

dörtöge

Editörler / Editors

Prof. Dr. Yavuz UNAT
Kastamonu Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Ankara Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Yayın Kurulu / Editorial Boards

Prof. Dr. Kenan GÜRSOY
Galatasaray Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. İlber ORTAYLI
Galatasaray Üniversitesi

Prof. Dr. F. Jamil RAGEP
McGill University, Canada, Director Institute of Islamic Studies
Canada Research Chair in the History of Science in Islamic Societies

Prof. Dr. Yasin CEYLAN
ODTÜ, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Şafak URAL
İstanbul Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Melek DOSAY GÖKDOĞAN
Ankara Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Feza GÜNERGUN
İstanbul Üniversitesi, Bilim Tarihi Bölümü

Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Ankara Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Hasan Sacit KESEROĞLU
Kastamonu Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Prof. Dr. Yavuz UNAT
Kastamonu Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Hakem Kurulu / Referees Board

Prof. Dr. F. Jamil Ragep
McGill University, Institute of Islamic Studies

Prof. Dr. Kenan Gürsoy
Galatasaray Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. İlber Ortaylı
Galatasaray Üniversitesi

Prof. Dr. Melek Dosay Gökdoğan
Ankara Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Feza Günergun
İstanbul Üniversitesi, Bilim Tarihi Bölümü

Prof. Dr. Sabri Büyükdüvenci
Ankara Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Hüseyin Gazi Topdemir
Ankara Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Remzi Demir
Ankara Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Yasin Ceylan
ODTÜ, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Atilla Bir
İstanbul Teknik Üniversitesi, Kontrol Mühendisliği Bölümü

Prof. Dr. Mustafa Kaçar
İstanbul Üniversitesi, Bilim Tarihi Bölümü

Prof. Dr. Ahmet Cevizci
Uludağ Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. İsmail Köz
Ankara Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Prof. Dr. Hasan Sacit Keseroğlu
Kastamonu Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Prof. Dr. Yavuz Unat
Kastamonu Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Kubilay Aysevener
Dokuz Eylül Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Erdal Cengiz
Ankara Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Doç. Dr. Mehmet Seyfettin Erol
Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Doç. Dr. Ramazan Acun
Hacettepe Üniversitesi, Tarih Bölümü

Doç. Dr. Sevtap Kadıoğlu
İstanbul Üniversitesi, Bilim Tarihi Bölümü

Doç. Dr. Ertuğrul Turan
Ankara Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Yard. Doç. Dr. Hasan Aydın
Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümü

ISSN: 2146-7064

Yerel Süreli Yayın
Yıl: 1 Sayı: 2 Ekim 2012

Hakemli dergidir altı ayda bir yayınlanır.

Kuruluş Tarihi: 01.01.2012

İmtiyaz Sahibi:
Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Adına Nevzat ARGUN

Yayın Editörü:
Prof. Dr. Yavuz UNAT

Yazı İşleri Müdürü:
Hilal SÜSLÜ ARGUN

Görsel Tasarım ve Mizanpaj:
Mehtap YÜRÜMEZ - Şerikan KARA

Baskı - Cilt: *Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519*
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

© DÖRT ÖGE, *Nobel Akademik Yayıncılık Tic. Ltd. Şti. tarafından yayınlanmaktadır. DÖRT ÖGE dergisinin isim ve yayın hakkı Nobel Akademik Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.'ye aittir. Dergide yayınlanan yazı, fotoğraf, harita, illüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Makalelerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarına aittir. Yazıların yayın hakkı DÖRT ÖGE dergisine devredilmiş sayılır. Bu devir sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar. Dergiye gönderilen yazılar basılsın ya da basılmasın, iade edilmez.*

Sekreterler

Araş. Gör. Ercan SALĞAR
Kastamonu Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Uzman Deniz KUNDAKÇI
Kastamonu Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Sibel ÖZSAVAŞ
Kastamonu Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Uzmanı

İletişim:
Prof. Dr. Yavuz UNAT
Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Felsefe Bölümü, Kuzeykent, 36100, Kastamonu
Gsm: 0542 454 12 24
e-posta: dortogedergisi@gmail.com
yunat@kastamonu.edu.tr – hilalargun@nobelyayin.com

Yazışma Adresi:

Abdulkadir Geylani Cad. No: 2-A Yenimahalle Ankara
Tel: 0312 418 20 10 - Faks: 0312 418 30 20
www.nobelyayin.com/dortoge e-posta: dortoge@nobelyayin.com

Abonelik: *Nobel Akademik Yayıncılık'ın aşağıda belirtilen hesaplarına abonelik ücretini yatırdıktan sonra, havale, ad-soyad ve adres bilgilerinizi faks numaramıza veya* ***dortoge@nobelyayin.com*** *adresimize yolladığınızda aboneliğiniz gerçekleşecektir.*

Yıllık abonelik: 30 TL
Öğrenci abonelik: 20 TL
Kurumsal abonelik: 40 TL

Nobel Akademik Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.
İş Bankası Meşrutiyet Ankara Şubesi Hesap No: 4213 0977915
IBAN: TR49 0006 4000 0014 2130 9779 15
Posta Çeki Hesabı: 6358768

İÇİNDEKİLER

LEONARDO DA VİNCİ: BİR RÖNESANS DÂHİSİ 1
MELEK DOSAY GÖKDOĞAN
BEDİA YAYLA

LEONARDO DA VINCI (1452-1519) 11
GEORGE SARTON
ÇEVİREN: YAVUZ UNAT

LEONARDO DA VİNCİ'NİN OPTİK ÇALIŞMALARI 37
HÜSEYİN GAZİ TOPDEMİR

BİR RÖNESANS MÜHENDİSİ: LEONARDO DA VINCI 51
YAVUZ UNAT

HAKEMLİ YAZILAR/REFEREED ARTICALS 67

BAŞHOCA İSHAK EFENDİ VE MECMU'A-YI 'ULÛM-I RİYÂZIYE 67
CEM TEZER

ARİSTOTELES'İN TEOLOJİSİ VE İSLAM FELSEFESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BİR YANLIŞIN SONUÇLARI ÜZERİNE 107
HATİCE NUR ERKIZAN

JOSEPH BEN-DAVİD (1920-1986) 115
CÜNEYT COŞKUN

ÂMİRÎ ve GAZZÂLÎ'DE İRADE HÜRRİYETİ 133
FATMA ZEHRA PATTABANOĞLU

COOKING AS ART IN THE CONTEXT OF THE EVOLUTION THEORY (THE ORIGIN OF LAUGHTER) 159
CONSTANTİNOS MARİTSAS

ON THE ORIGIN OF SPECIES BY MEANS OF CIVILIZATION OR THE PRESERVATION OF FAVOURED RACES IN THE COOPERATION FOR LIFE 167
CONSTANTİNOS MARİTSAS

MANTIKÇI POZİTİVİSTLERDE SINIRLANDIRMA AYRACI OLARAK DOĞRULANABİLİRLİK 185
ERCAN SALGAR

LETTERS WRITTEN BY A TURKİSH SPY ESERİNDE AYDINLANMA: KARTEZYEN FELSEFESİ 201
SILA ŞENLEN (GÜVENÇ)

MİTOS TEMELLİ RUH TASARIMININ BİR ÖRNEĞİ OLARAK HOMEROS'TA PSYKHE KAVRAMI 211
SERDAR USLU

MARX-SIZ BİR MARX: DERRIDA'NIN YAPISÖKÜMÜNÜN MARX ÜZERİNDEN BİR İZLENCESİ 223
DENİZ KUNDAKÇI

ÇEVİRİLER/TRANSLATIONS

ZAMANIN FİZİKSEL DOĞASI 237
ERCAN SALGAR

KİTAP TANITMALAR/BOOK REVIEWS

STUART SIM, POSTMODERN DÜŞÜNCENİN ELEŞTİREL SÖZLÜĞÜ, EBABİL, ANKARA 247
DENİZ KUNDAKÇI

HÜSEYİN BATUHAN, SEMİYOTİK, FANATİZM VE TOLERANS, NOBEL YAYIN DAĞITIM, ANKARA 249
DENİZ KUNDAKÇI

TAYLAN ALTUĞ, MODERN FELSEDE METAFİZİĞİN ELENMESİ, EBABİL YAYINCILIK, ANKARA 251
ERCAN SALGAR

AYDINLANMA, DİN, DEMOKRASİ 253
EDİTÖR: ÖMER BOZKURT, ESKİ YENİ YAYINLARI, ANKARA, 2012

HABERLER/NEWS

II. Uluslararası Felsefe Kongresi 255

"Felsefe, Edebiyat ve Değer" Sempozyumu 257

YAYIN POLİTİKASI/EDITORIAL POLICY 259

Hakem Değerlendirme Formu 267

Apa 6.0 Yazım Kuralları ve Kaynak Gösterme Biçimi 269

İKİNCİ SAYIMIZA MERHABA…

Değerli akademisyen arkadaşlar…

Felsefe ve bilim tarihi alanında faaliyet gösteren *Dört Öge* dergisinin ikinci sayısını çıkarmış bulunuyoruz.

Dergimizin bundan sonraki her sayısında, sizlerin de önerileriyle, bir kapak konusu seçilecek ve hem kapak konusundaki makaleler hem de diğer konulardaki felsefe ve bilim tarihi makaleleri yayımlanacaktır.

İkinci sayımızın kapak konusunu Leonardo da Vinci olarak belirledik. Bilindiği üzere Leonardo da Vinci ünlü Rönesans düşünürü ve hümanistidir. 1452 yılında doğan bu ünlü düşünürün 2012 yılı 560. doğum yılına geldiği için bu belirlemeyi yaptık.

Bu sayımızda Leonardo da Vinci ile ilgili dört yazımız var. Birincisi genel olarak yaşamını ve eserlerini tanıtan bir yazı. İkincisi ünlü bilim tarihçisi George Sarton'un bir değerlendirmesi. Üçüncü yazımız onun mekanik çalışmalarını ve son yazımız da onun optik çalışmalarını değerlendiren bir yazı.

Üçüncü sayımızın kapak konusu ise Aydın Sayılı ve Bilim Tarihi olacaktır. Türk bilim tarihinin öncü isimlerinden Sayılı 1993 yılında vefat etmiştir. Ölümünün 20. yılı olan 2013'te kapak konusu olarak bu konuyu belirledik. Konuyla ilgili yazılarınızı bekliyoruz.

Ekim 2012
Prof. Dr. Yavuz UNAT
Editör

KAPAK KONUSU

LEONARDO DA VİNCİ: BİR RÖNESANS DÂHİSİ

*Melek DOSAY GÖKDOĞAN**

*Bedia YAYLA***

Özet

Rönesans dâhilerinden Leonardo da Vinci'nin genel olarak tanıtıldığı bu yazıda, sanatkârın resimlerinin yanı sıra, anatomist ve mühendis olarak tasarladıkları ve gerçekleştirdiklerinden de bahsedilmektedir. İlginç bir kişilik olarak da Vinci'nin çocukluğundan itibaren yaşamının dönüm noktalarında karşılaştığı kişiler ve karakterine onların etkisi, ilişkileri vs. üzerinde de durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Leonardo da Vinci, Rönesans

Abstract

This paper is about Leonardo da Vinci who was a brillant Renaissance man. It is mentioned that his paintings as well as anatomical and technological ideas and designs which were creations of a great genius. Moreover it is discussed the influence of person come across in turning point of his life time on his character.

Keywords: Leonardo da Vinci, Renaissance

Leonardo da Vinci, 1452 yılının 15 Nisan Cumartesi günü, gece saat üçte İtalya'nın Floransa kentinin Vinci köyünde dünyaya geldi. Leonardo, Vinci köyünün kilise okuluna çok ender gitmiş; ilk bilgilerini, dedesi ve amcasının gözetiminde onların anlattıklarından edinmiştir. Zihnini, başkalarının güzellikleri ile değil, kendi keşfi olan bilgilerle bezemişti.

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilim Tarihi Anabilim Dalı.

** Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü

APA 6.0 YAZIM KURALLARI VE KAYNAK GÖSTERME BİÇİMİ

Dört Öge dergisine gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır. APA'nın 6. baskısı, yazarların dikkate alacağı versiyonu olmalıdır. Bununla birlikte kaynakça düzenlenirken Türkçeye uyarlanmış ve APA'nın istisnası olan hususlar da bulunmaktadır. Bu istisnalar şunlardır:

- Kitapta yer alan bölümler/makaleler için İngilizce kullanılan "In" sözcüğü ve Türkçedeki karşılığı olan "içinde" sözcüğü kaynakçadan kaldırılmıştır.

- Türkçede gün ve ay içeren tarihler önce gün, sonra ay şeklinde (örneğin 12 Kasım) yazılmalıdır.

Kaynakçada APA:

- Kaynakçada aynı yazarın çok sayıda kaynağı varsa, kaynaklar eskiden yeni tarihe doğru sıralanarak yazılır. Aynı tarihli kaynaklarda harf ile sıralama yapılır. Örneğin: 2000a, 2000b.

- Dergilerin varsa DOİ numaraları yazılır. Örneğin:

Anderson, A. K. (2005). Affective Influences on the Attentional Dynamics Supporting Awareness. *Journal of Experimental Psychology: General, 154,* 258–281. DOİ:10.1037/0096- 3445.134.2.258

Yoksa url numaraları yazılır. Örneğin Fe: Feminist eleştiri dergisi url'si. http://cins.ankara.edu.tr/cansun.html

- Klasik eserlerin (Marx, Freud gibi) özgün tarihleri biliniyorsa kaynağın sonunda şu şekilde verilir: (Özgün eser 1846 tarihlidir)

- Aynı soyadlı yazarlardan, yayını daha eski tarihli olsa bile adının ilk harfi alfabetik olarak önce gelen kaynakçada önce belirtilir. Örneğin:

Köker, E. (1998). *Politikanın İletişimi İletişimin Politikası,* Ankara:Vadi.

Köker, L. (2007). Hukuk Reformları Sürecinde Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu. *İnsan Hakları Haberciliği*, (derl.) Sevda Alankuş, İstanbul: IPS Vakfı.

- Kitap ve raporların kaynakçada gösteriminde önce yayınlandığı yer ve sonra kitabevi, yayınevi adı, kitabevi, yayınevi, yay. vb. ekler belirtilmeksizin verilir. Örneğin:

Ankara: Nobel

New York, NY: McGraw-Hill

Newbury Park,CA:Sage

London, UK: Routledge

Ankara: TÜBA

İstanbul: Konrad Adenauer Vakfı.

Tek yazarlı kitap

Abisel, N. (2006). *Sessiz Sinema*. Ankara: Deki.

Zizek, S. (2009). *Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü*. Bahadır Turan (Çev.).

İstanbul: Encore.

Çok Yazarlı Kitap

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). *Çok Tuhaf Çok Tanıdık*. İstanbul: Metis.

Editörlü kitap

Özbek, M. (Ed.) (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil.

Editörlü kitapta bölüm

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Birden Çok Baskısı Olan Kitap

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). *The Elements of Style* (4. Baskı). New York: Longman.

Sadece Elektronik Basılı Kitap

O'Keefe, E. (n.d.). *Egoism & the cnsts in Western values.* erişim

http://www.onlineoriginals.com/showitem .asp litem I 135

Kitabın elektronik versiyonu Freud, S. (1953). The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream. J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standart edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 4, pp. 96-121). http://books.google.com/books (Özgün eser 1900 tarihlidir)

Shotton, M. A (1989). *Computer addiction?* A *study of computer dependency* [DX Reader version]. Retrieved from http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp

Schiraldi, G. R. (2001). *The post-traumatic stress disorder sourcebook:* A *guide*

to healing, recovery, and growth [Adobe Digital Editions version]. doi: 1 0.1036/0071393722 7

Elektronik adresten yararlanılan kaynakta, kaynağın erişilebileceği URL verilir.

http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avatar-in-sozde-solculugu-uzerine

Elektronik makaleler: varsa digitaj object identifier (DOI) numarası belirtilmelidir.

Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. *Knowledge Management Research & Practice.* Advance online publication. doi: 1 0.1 057/palgrave.kmrp.8500141

Elektronik Gazete Makaleleri

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek. www.hurriyet.com.tr

Çok Ciltli Çalışmalar

Pflanze, O. (1963-1990). *Bismarc and the Development of Germany* (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Metin İçinde:

(Pflanze, 1963-1990)

Çok Ciltli Çalışmalarda Tek Cilt Kullanımı

Pflanze, O. (1990). The Period of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. *Bismarck and The Development of Germany*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Daha Önceki Bir Baskının Yeni Basımı

Smith, A. (1976). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776).

Metin İçindeyse:(Smith, 1776/1976)

Kitaptan Çevrilmiş Bölüm

Kaynakça:

Weber, M. (1958). The Protestan Ethic and The Spirit of Capitalism. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

Metin İçindeyse: (Weber, 1904-1905/1958)

Rapor ve teknik makaleler

Gencel Bek, M. (1998). *Mediscape Turkey 2000* (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Dergiden Tek Yazarlı Makale

Aktay, Y. (1999). Aklın Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. *Toplum ve Bilim*, *82*, 114-140.

Dergiden Çok Yazarlı Makale

Binark, F. M., Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağrılması ve Yıldo Örneği. *Kültür ve İletişim*, *1* (2), 197-214.

Elektronik Dergiden Makale

Conway, P. (2003). Truth and reconciliation: The road not taken in

Nambia. *Online Journal of Peace and Conflict Resolution, 5* (1). (varsa doi numarası, yoksa URL verilir. URL örneği: http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm

Kaynağa ait sayfanın adresi (URL) ya da varsa sadece doi numarası yeterlidir.

Yazarı Belli Olmayan Editör Yazısı

Editorial: "What is a disaster" and why does this question matter? [Editorial]. *(2006). Journal of Contingencies and Crisis Management*, 14, 1-2.

Yazarı belli olmayan gazete ve dergi yazıları için

The United States and the Americas: One History in Two Halves. (2003, 13 Aralık). Economist, 36.

Strong afterchocks continiue in California. (2003, 26 Aralık). New York Times [Ulusal Baskı.]. s.23.

Metin İçindeyse: (United States and the Americas, 2003) (Strong aftershock, 2003)

Yazarı belli olan gazete ve dergi yazıları için

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Pope pleads for end to terrorism and war. New York Times, s.21.

Tanıtım yazıları

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in your genes. [Review of the book Nature via nurture: Genes, experience, and what makes us human]. New York Review of Books, 50, 38-40.

Basılmamış tezler, posterler, bildiriler: YÖK'den indirilmiş ise URL adresi de künye bilgileri sonuna verilir.

Sarı, E. (2008). *Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ansiklopediler

Balkans: History. (1987). *Encyclopaedia Britannica* içinde (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570-588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.

Metin İçindeyse: (Balkans: History, 1987)

Sözlükler

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's collegiate dictionary* (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

Metin İçindeyse: (Gerrymander, 2003)

Görüşme

Arroyo, Gloria Macapagal. (2003). A time for Prayer. Michael Schuman ile söyleşi. *Time*. 28 Temmuz 2003. Erişim Tarihi 13 Ocak 2004, http://www.times.com/time/nation/article/0,8599,471205,00.html

Televizyon programı

Kaynakça

Long, T. (Yazar), ve Moore, S. D. (Yönetmen). (2002). Bart vs. Lisa vs. 3. Sınıf [Televizyon Dizisi]. B. Oakley ve J. Weinstein (Yapımcı), *Simpsonlar* içinde. Bölüm: 1403 F55079. Fox.

Metin İçindeyse: (Simpsonlar, 2002)

Film

Huston, J. (Yönetmen/Senaryo Yazarı). (1941). *Malta Şahini* [Film]. U.S.: Warner.

Metin İçindeyse: (*Malta Şahini*, 1941)

Fotoğraf

Adams, Ansel. (1927). Monolith, the face of Half Dome, Yosemite National Park [Fotoğraf]. Art Institute, Chicago.

Metin İçindeyse: (Adams, 1927)

2. Basım

KRİMİNOLOJİ

Editörler
Doç. Dr. M. Alper Sözer - Yrd. Doç. Dr. Ercan Balcıoğlu

nobel

KRİMİNOLOJİ

Editörler: Doç. Dr. M. Alper Sözer - Yrd. Doç. Dr. Ercan Balcıoğlu

Yayın No.: 1519
Beşeri Bilimler No.: 101
ISBN: 978-605-320-425-1
Basım Sayısı: 2. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Sözer, M. Alper., Balcıoğlu, Ercan.
Kriminoloji / M. Alper Sözer, Ercan Balcıoğlu
2. Basım, XX + 532 s. 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-605-320-425-1
1. Kriminoloji 2. Suç 3. Ceza Adaleti 4. Suç Teorileri 5. Suçlu ve Mağdur
6. Hukuk 7. Suç Sosyolojisi 8. Hukuk Sosyolojisi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

BÖLÜMLER

I. KISIM
SUÇ VE KRİMİNOLOJİ

1. BÖLÜM: KRİMİNOLOJİNİN TANIMI, TARİHÎ GELİŞİMİ VE TEMEL KAVRAMLAR
Doç. Dr. M. Alper Sözer

2. BÖLÜM: SUÇUN ÖLÇÜMÜ
Doç. Dr. Hüseyin Akdoğan - Dr. Fatih Tombul

II. KISIM
SUÇ TEORİLERİ

3. BÖLÜM: KLASİK OKUL TEORİLERİ
Yrd. Doç. Dr. Kazım Seyhan

4. BÖLÜM: NEOKLASİK TEORİLER
Dr. Murat Özkan

5. BÖLÜM: ERKEN DÖNEM POZİTİVİST BİYOLOJİK VE PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR
Dr. Mehmet Kul

6. BÖLÜM: SOSYAL YAPI TEORİLERİ
Doç. Dr. Arif Akgül - Dr. Fatih Irmak

7. BÖLÜM: SOSYAL SÜREÇ TEORİLERİ
Yrd. Doç. Dr. Ercan Balcıoğlu

8. BÖLÜM: ELEŞTİREL KRİMİNOLOJİ
Doç. Dr. Kübra Gültekin

9. BÖLÜM: GELİŞİMSEL KRİMİNOLOJİ: HAYAT BOYU SUÇLULUK TEORİLERİ
Doç. Dr. Ekrem Muş - Dr. Ahmet Eker

10. BÖLÜM: GENEL SUÇ TEORİLERİ
Dr. Ahmet Eker

III. KISIM
SUÇ TÜRLERİ

11. BÖLÜM: ŞİDDET SUÇLARI
Doç. Dr. M. Alper Sözer

12. BÖLÜM: MAL VARLIĞINA KARŞI İŞLENEN SUÇLAR
Dr. Vedat Kargın - Yrd. Doç. Dr. Kazım Seyhan

13. BÖLÜM: ORGANİZE SUÇLAR
Doç. Dr. Oğuzhan Ömer Demir

14. BÖLÜM: BEYAZ YAKA SUÇLARI
Prof. Dr. Yaşar Erjem

15. BÖLÜM: SİBER SUÇLAR
Doç. Dr. M. Hakan Hekim

16. BÖLÜM: TERÖR SUÇLARI
Doç. Dr. Nurullah Altun

17. BÖLÜM: AİLE İÇİ ŞİDDET
Doç. Dr. Hasan Büker - Yrd. Doç. Dr. Ercan Balcıoğlu

18. BÖLÜM: MAĞDURSUZ SUÇLAR
Doç. Dr. İsmail Dinçer Güneş

19. BÖLÜM: UYUŞTURUCU MADDELER, ALKOL VE SUÇ
Dr. Nadir Koçak

IV. KISIM
TÜRKİYE'DE CEZA ADALET SİSTEMİ

20. BÖLÜM: TÜRK CEZA ADALET SİSTEMİ
Dr. İbrahim Meşe - Doç. Dr. Mehmet Arıcan

21. BÖLÜM: YAPISAL VE FONKSİYONEL YÖNLERİYLE TÜRKİYE'DE KOLLUK
Dr. Ercan Sünger

22. BÖLÜM: TÜRK CEZA ADALET SİSTEMİNDE İNFAZ KURUMU
Yrd. Doç. Dr. Ercan Balcıoğlu

23. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE SUÇ İSTATİSTİKLERİ
Doç. Dr. Ekrem Muş

V. KISIM
VİKTİMOLOJİ

24. BÖLÜM: SUÇ MAĞDURLARI
Prof. Dr. Halil İbrahim Bahar

25. BÖLÜM: ONARICI ADALET
Dr. Mustafa Bülent Halıcıoğlu

26. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE MAĞDUR HAKLARI
Yrd. Doç. Dr. Ercan Balcıoğlu - Uzm. Psk. Sevgi Güney

VI. KISIM
KRİMİNOLOJİK BAKIŞ

27. BÖLÜM: MODERN DÜNYADA GÜVEN(SİZ)LİĞİN ÜRETİLMESİ VE BİR MODERNLİK ELEŞTİRİSİ OLARAK RİSK TOPLUMU
Dr. M. Salih Elmas

İÇİNDEKİLER

Önsöz ve Teşekkür iii
Takdim v

I. KISIM
SUÇ VE KRİMİNOLOJİ

1. BÖLÜM: KRİMİNOLOJİNİN TANIMI, TARİHÎ GELİŞİMİ VE TEMEL KAVRAMLAR 3
Doç. Dr. M. Alper Sözer

Giriş 4
1. Tarihsel Perspektiften Kriminoloji 5
2. Suç ve Sapma 7
   2.1. Uzlaşma 8
   2.2. Kanunun Verdiği Tepkinin Şiddeti 9
   2.3. Meydana Gelen Zararın Çokluğu 9
3. İdeoloji 10
4. Paradigma 10
5. Teori 11
Sonuç 12
Kaynakça 13

2. BÖLÜM: SUÇUN ÖLÇÜMÜ 15
Doç. Dr. Hüseyin Akdoğan - Dr. Fatih Tombul

Giriş 16
1. Suç Ölçümünün Kısa Tarihi 17
2. Resmî İstatistikler 19
   2.1. Kolluk İstatistikleri 20
   2.2. Adli İstatistikler 21
3. Mağdur Anketleri 26
4. Fail Beyan Anketleri 31
Sonuç 31
Kaynakça 32

II. KISIM
SUÇ TEORİLERİ

3. BÖLÜM: KLASİK OKUL TEORİLERİ 37
Yrd. Doç. Dr. Kazım Seyhan

Giriş 38
1. Klasik Öncesi Dönem Suç ve Suçluluk Yaklaşımı 38

2. Klasik Okul Döneminde Suç ve Suçluluğun Yeniden Tanımlanması 39
2.1. Cesare Beccaria: Suçlar ve Cezalar Üzerine 40
2.1.1. Ceza Adalet Sisteminin Özellikleri 41
2.1.2. Hâkimlerin Yetkileri 41
2.1.3. Cezalandırmanın Amaçları 42
2.1.4. Cezaların Özellikleri 42
2.2. Jeremy Bentham: İnsan Doğası 43
2.2.1. En Fazla İnsan İçin En Fazla Mutluluk 44
2.2.2. Cezalandırmanın Amaçları 45
Sonuç 46
Kaynakça 46

4. BÖLÜM: NEOKLASİK TEORİLER 49
Dr. Murat Özkan

Giriş 50
1. Rasyonel Tercih Teorisi 50
2. Rutin Aktiviteler Teorisi 51
3. Durumsal Suç Önleme 53
4. Çevresel Kriminoloji 55
5. Kamu Politikaları Açısından Suç Fırsat Teorileri 56
Sonuç 56
Kaynakça 57

5. BÖLÜM: ERKEN DÖNEM POZİTİVİST BİYOLOJİK VE PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR 59
Dr. Mehmet Kul

Giriş 60
1. Modernitenin Bilim Felsefesi Pozitivizm ve Kriminoloji 60
2. Suçludan Suça Yol Açan Faktörlere Geçiş: Pozitivist Kriminoloji 62
2.1. Lombroso ve Doğuştan Suçluluk 62
2.2. Diğer Öncüler 64
3. Suçluluğu Açıklamada Erken Dönem Psikolojik Yaklaşımlar 67
3.1. Freud ve Suçluluk Duygusu Yüzünden Suçlular 67
3.2. Aichorn ve Doğuştan Asosyallik 68
Sonuç 70
Kaynakça 71

6. BÖLÜM: SOSYAL YAPI TEORİLERİ 73
Doç. Dr. Arif Akgül - Dr. Fatih Irmak

Giriş 74
1. Sosyal Düzensizlik Teorisi 75
2. Gerilim Teorileri 79
3. Kültürel Çatışma Teorileri 82
3.1. Şiddet Alt Kültürü 83
3.2. Alt-Kültür Kuramı 83
3.3. Suçlu Ergenler 84
3.4. İlgi Odakları Teorisi (Focal Concerns) 84
3.5. Farklılaşmış Fırsat Teorisi (Differential Opportunity Theory) 85
Sonuç 86
Kaynakça 87

7. BÖLÜM: SOSYAL SÜREÇ TEORİLERİ 89
Yrd. Doç. Dr. Ercan Balcıoğlu

Giriş 90
1. Öğrenme Teorileri: Öğrenilen Bir Davranış Olarak Suç 91
1.1. Tarde'nin Taklit Kavramı ve Suç 91
1.2. Ayırıcı Birliktelikler Teorisi 93
1.3. Nötrleştirme Teorisi 96
1.4. Nötrleştirme Teknikleri 97
1.5. Ayrıştırıcı Özdeşleştirme Teorisi 99
1.6. Ayırıcı Pekiştirme Teorisi 99
1.7. Ayırıcı Birliktelikler-Ayırıcı Pekiştirme Teorisi 100
1.8. Sosyal Öğrenme Teorisi 102
2. Kontrol Teorileri 103
2.1. Sınırlama Teorisi 104
2.2. Sosyal Bağ Teorisi 105
2.2.1. Bağlılık (Attachment) 106
2.2.2. Adanmışlık (Commitment) 106
2.2.3. Sürekli Meşguliyet (Involvement) 107
2.2.4. İnanç (Belief) 107
2.3. Öz-Kontrol Teorisi 107
2.4. Kontrol-Denge Teorisi 108
2.5. Damgalama Teorileri 109
2.6. Ayrıştırıcı Utandırma Yaklaşımı 109
2.6.1. Baskın Statü (Master Status) 110
2.6.2. Geçmişe Dönük Yorum Yapma (Retrospective Interpretation) 110
2.6.3. Kendini Gerçekleştiren Kehanet (Self-fulfilling Prophecy) 111
2.7. Birleştirici Utandırma Teorisi 111
Sonuç 112
Kaynakça 112

8. BÖLÜM: ELEŞTİREL KRİMİNOLOJİ 115
Doç. Dr. Kübra Gültekin

Giriş 116
1. Feminist Kriminoloji 117
1.1. Feminizm 117
1.2. Feminist Yaklaşımlar 118
1.2.1. Geleneksel Feminizm 118
1.2.2. Liberal Feminizm 118
1.2.3. Marksist Feminizm 119
1.2.4. Radikal Feminizm 119
1.2.5. Postmodern Feminizm 119
1.3. Toplumsal Cinsiyet 120
1.4. Feminist Kriminoloji 121
2. Eleştirel Kriminoloji Tanımı ve Tarihi 123
3. Marksist Kriminolojik Teori 126
4. Sol Realizm 128
5. Barıştırıcı Perspektif 130
6. Postmodern Yaklaşım 130
7. Suçlu Perspektifi 132
Sonuç 133
Kaynakça 134

9. BÖLÜM: GELİŞİMSEL KRİMİNOLOJİ: HAYAT BOYU SUÇLULUK TEORİLERİ 139
Doç. Dr. Ekrem Muş - Dr. Ahmet Eker

Giriş 140
1. Yaş Dereceleri Teorisi 140
2. Çift Yol Gelişimsel Teorisi (Dual Pathway Developmental Theory) 142
3. Entegre Bilişsel Antisosyal Potansiyel Suç Teorileri 144
Sonuç 149
Kaynakça 150

10. BÖLÜM: GENEL SUÇ TEORİLERİ 153
Dr. Ahmet Eker

Giriş 154
1. Suçlu Davranışlarını Anlamak İçin Genel Bir Paradigma 154
1.1. Paradigmanın Genel Unsurları 157
1.2. Ekolojik, Makro ve Mikro Faktörler ve Karşılıklı Etkileşim 157
1.3. Suçun Nedenleri 159
1.4. Teoriye Getirilen Eleştiriler 160
1.5. Vila'nın Teorisinin Değerlendirilmesi 161
2. Öz-Kontrol Teorisi 162
2.1. Öz-Kontrolün Unsurları 162
2.2. Düşük Öz-Kontrolün Nedenleri 163
2.3. Öz-Kontrol Teorisine Getirilen Eleştiriler 164
2.4. Öz-Kontrol Teorisinin Değerlendirilmesi 164
3. Kontrol-Denge Teorisi 165
3.1. Kontrol-Denge Teorisinin Temel Unsurları 166
3.2. Kontrol Oranının Sapma Davranışlarına Etkisi 167
3.3. Kontrol-Denge Teorisine Getirilen Eleştiriler 168
3.4. Kontrol-Denge Teorisinin Değerlendirilmesi 169
4. Genel Gerilim Teorisi 170
4.1. Suça Etki Eden Faktörler: 5 Yaşam Alanı ve Harici (Biyolojik ve Çevresel) Faktörler 171
4.1.1. Bireyin Kendi Kişilik Özelliği (Süper Kişilik: Asabilik ve Düşük Öz-Kontrol) 171
4.1.2. Aile (Anne-Baba ve Evlilik) 171
4.1.3. Okul 172
4.1.4. Arkadaş 172
4.1.5. İş 172
4.2. Teorinin Temel Unsurları ve Karşılıklı Etkileşim 174
4.3. Genel Gerilim Teorisine Yapılan Eleştiriler 177
4.4. Genel Gerilim Teorisinin Değerlendirilmesi 177
Sonuç 178
Kaynakça 178

III. KISIM
SUÇ TÜRLERİ

11. BÖLÜM: ŞİDDET SUÇLARI 183
Doç. Dr. M. Alper Sözer

Giriş 184
1. Cinayet 184
1.1. İstatistiklerle Cinayet 185
1.2. Cinsiyet ve Cinayet 186
1.3. Cinayet Eğilimleri 188

1.4. Cinayet Suçunun Nedenleri 190
1.5. Zoraki Cinayetler 191
2. Cinsel Saldırı 192
2.1. Cinsel Saldırı ve Teorik Yaklaşımlar 193
2.2. İstatistiklerle Cinsel Saldırı 195
2.3. Türkiye'de Cinsel Saldırı 196
2.4. Türkiye'de Cinsel Saldırı Profili 197
3. Yaralama (Darp) 197
3.1. Teorik Yaklaşımlarla Şiddet 198
3.2. İstatistiklerle Yaralama 199
4. Medya ve Şiddet 200
Sonuç 203
Kaynakça 203

12. BÖLÜM: MAL VARLIĞINA KARŞI İŞLENEN SUÇLAR 205
Dr. Vedat Kargın - Yrd. Doç. Dr. Kazım Seyhan

Giriş 206
1. Hırsızlığın Tarihi 207
2. Modern Hırsızlar 209
2.1. Tesadüfi Suçlular 209
2.2. Profesyonel Suçlular 210
3. Mal Varlığına Karşı Suçlar 211
3.1. Dükkândan Mal Aşırma 213
3.1.1. Dükkândan Mal Aşırma Suçu ile Mücadele 215
3.2. Kredi Kartı Hırsızlığı (Sahtekârlığı) 215
3.3. Motorlu Taşıt Hırsızlığı 216
3.3.1. Oto Gaspı 219
3.3.2. Oto Hırsızlığı ile Mücadele 220
3.4. Ev ve İş Yeri Hırsızlığı 221
3.4.1. Binadan Hırsızlığın Boyutları 221
3.4.2. Evden Hırsızlık 222
3.4.3. İş Yerinden Hırsızlık 222
3.5. Binadan Hırsızlık Mesleği 223
3.5.1. Binadan Hırsızlıkta Tekerrür 224
3.6. Yankesicilik 225
3.7. Kapkaç (Kapkaççılık) 226
3.8. Diğer Hırsızlık Tür ve Yöntemleri 226
3.8.1. Tırnakçılık 226
3.8.2. Muslukçuluk 227
3.8.3. Pislikçilik 227
3.8.4. Bankamatik Kartı Hırsızlığı 227
3.8.5. Kaldırımcılık 227
3.8.6. Zarfçılık 227
3.8.7. Oyalamak 228
3.8.8. Kavga Süsü Vermek 228
3.9. Dolandırıcılık 228
3.9.1. Tavcılık 229
3.9.2. Falcılık 229
Sonuç 230
Kaynakça 230

13. BÖLÜM: ORGANİZE SUÇLAR 233
Doç. Dr. Oğuzhan Ömer Demir

Giriş 234
1. Organize Suçun Tanımı ve Karakteristikleri 234
2. Organize Suçun Ortaya Çıkışı, Tarihsel Gelişimi ve Boyutları 235
3. Organize Suçun Nedenleri ve Teorik Yaklaşımlar 236
4. Organize Suç Örgütlerinde Yapılanmalar 238
5. Organize Suçluluğun Çeşitleri 238
6. Organize Suçların Diğer Suçlarla İlişkisi: Yolsuzluk, Kara Para Aklama ve Terörizm 239
   6.1. Yolsuzluk 239
   6.2. Kara Para Aklama 240
   6.3. Terörizm 241
7. Organize Suçla Mücadele 242
8. Türkiye'de Organize Suç 243
   8.1. Türkiye'de Mafya Tipi Organize Suç Örgütleri 243
   8.2. Türkiye'de Kaçakçılık Örgütleri 244
Sonuç 244
Kaynakça 245

14. BÖLÜM: BEYAZ YAKA SUÇLARI 247
Prof. Dr. Yaşar Erjem

Giriş 248
1. Beyaz Yaka Suçu Kavramı 249
2. Beyaz Yaka Suç Türleri ve Özelikleri 251
3. Beyaz Yaka Suçları Faillerinin Profilleri ve Suç Motivasyonu 253
4. Beyaz Yaka Suçlarının Şirket, Bilişim, Meslek ve Mafya Suçlarıyla Karşılaştırılması 254
5. Beyaz Yaka Suçlarının Sınıfsal, Ekonomik, Kültürel ve Politik Boyutları 256
6. Beyaz Yaka Suçlarının Tespiti ve Önlenmesi 257
Sonuç 259
Kaynakça 260

15. BÖLÜM: SİBER SUÇLAR 261
Doç. Dr. M. Hakan Hekim

Giriş 262
1. Siber Suç Kavramı 262
2. Siber Suçların Sınıflandırılması 265
3. Elektronik Ağlar Aracılığıyla İşlenen Klasik Suçlar 265
   3.1. Dolandırıcılık 265
   3.2. Sahtecilik 268
   3.3. Siber Taciz, Şantaj, Zorbalık ve Nefret Suçları 270
   3.4. Yasa Dışı Mal ve Hizmetlerin Ticareti 271
4. Elektronik Medya Üzerinde Yayınlanan Yasa Dışı İçerik 272
5. Elektronik Ağlara Özgü Suçlar 274
   5.1. Bilgisayar Korsanlığı 274
   5.2. Hizmeti Engelleme 275
   5.3. Zararlı Yazılımlar 275
   5.4. Sosyal Mühendislik Saldırıları 276
Sonuç 276
Kaynakça 277

16. BÖLÜM: TERÖR SUÇLARI 279
Doç. Dr. Nurullah Altun

Giriş 280
1. Terörün Nedenleri 283
2. Terör Eylemlerinin Sınıflandırılması 285
2.1. Siber Terör 286
2.2. Nükleer, Biyolojik ve Kimyasal Saldırılar 286
2.3. Propaganda 286
2.4. Gösteri 287
2.5. Kundaklama 287
2.6. Öldürme 287
2.7. Bombalı Saldırı 287
2.8. İntihar Saldırıları 288
2.9. Uçak/Gemi Kaçırma ve Rehine Alma 288
Sonuç 288
Kaynakça 288

17. BÖLÜM: AİLE İÇİ ŞİDDET 291
Doç. Dr. Hasan Büker - Yrd. Doç. Dr. Ercan Balcıoğlu

Giriş 292
Aile, Şiddet ve Suç Kavramları 292
1. Aile Kavramı ve Bu Kavramın Şiddet Olgusuyla Birleşiminin Getirdikleri 292
2. Aile İçi Şiddet Kavramı ve Türleri 297
2.1. Fiziksel Şiddet 299
2.2. Cinsel Şiddet 300
2.3. Psikolojik Şiddet 301
2.4. Ekonomik Şiddet 301
3. Aile İçi Şiddet-Suç İlişkisi 302
4. Aile İçi Şiddete İlişkin Risk Faktörleri 303
4.1. Toplumsal Yapı ve İşleyişi 303
4.2. Devlet Yapısı ve Politik Yaklaşımlar 303
4.3. Sosyoekonomik Faktörler 304
4.4. İlişkiye Ait Faktörler 304
4.5. Bireysel Faktörler 304
5. Aile İçi Şiddet Vakalarında Mağdurların Yardım İsteme ve Şikâyetçi Olma Durumları 304
6. Aile İçi Şiddetle Mücadelede Görevli Kişi ve Kurumlar 306
7. Türkiye'nin Aile İçi Şiddeti Önleme Politikası 308
Sonuç 311
Kaynakça 312

18. BÖLÜM: MAĞDURSUZ SUÇLAR 315
Doç. Dr. İsmail Dinçer Güneş

Giriş 316
1. Mağdurlu ve Mağdursuz Suç Ayrımı 316
2. Türk Ceza Hukukunda Mağdur Kavramı 317
3. Başlıca Mağdursuz Suç Çeşitleri 318
3.1. Fuhuş 318
3.2. Kumar 320
4. Mağdursuz Suçlarda Delil Toplama 323
Sonuç 324
Kaynakça 325

19. BÖLÜM: UYUŞTURUCU MADDELER, ALKOL VE SUÇ 327
Dr. Nadir Koçak

Giriş 328
1. Uyuşturucu Maddeler ve Madde Bağımlılığının Tanımı ve Tasnifi 329
1.1. Türkiye'de En Sık Kullanılan Uyuşturucu Maddeler 330
1.1.1. Esrar 330
1.1.2. Eroin 330
1.1.3. Kokain 331
1.1.4. Ecstasy 331
1.1.5. Captagon 331
1.1.6. Metamfetamin 331
1.1.7. Sentetik Kannabinoid (Sentetik Esrar, Bonzai vb.) 332
2. Uyuşturucu Maddeler ve Suç 334
2.1. Uyuşturucu Kullanma Suçu ve Yaklaşımlar 335
2.2. Uyuşturucu Ticareti Suçu 337
3. Alkol ve Suç 339
3.1. Alkol Bağımlılığı Nedir? 341
4. Uyuşturucu Madde ve Alkol Kullanımını Önleme Faaliyetleri 342
Sonuç 342
Kaynakça 343

IV. KISIM
TÜRKİYE'DE CEZA ADALET SİSTEMİ

20. BÖLÜM: TÜRK CEZA ADALET SİSTEMİ 349
Dr. İbrahim Meşe - Doç. Dr. Mehmet Arıcan

Giriş 350
1. Kolluğun Ceza Adalet Sistemi İçerisindeki Yeri 350
2. Savcılık Makamı ve Soruşturma Evresi 352
3. Ceza Mahkemeleri 354
4. Savunma/Müdafilik Makamı 357
5. Cezaların İnfazı ve Denetimli Serbestlik 358
Sonuç 360
Kaynakça 363

21. BÖLÜM: YAPISAL VE FONKSİYONEL YÖNLERİYLE TÜRKİYE'DE KOLLUK 365
Dr. Ercan Sünger

Giriş 366
1. Türkiye'de Genel Kolluk 368
1.1. Emniyet Genel Müdürlüğü 370
1.2. Jandarma Genel Komutanlığı 372
1.3. Sahil Güvenlik Komutanlığı 374
2. Türkiye'de Özel Kolluk 375
2.1. Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü 376
2.2. Orman Muhafaza Memurları 376
2.3. Belediye Zabıtası 377
2.4. Özel Güvenlik Teşkilatları 378
3. Genel Kolluğa Yardımcı Kolluk Görevlileri 379
3.1. Köy Korucuları 380
3.2. Geçici Köy Korucuları 381

3.3. Çarşı ve Mahalle Bekçileri....381
3.4. Çiftçi Mallarını Koruma Bekçileri....381
3.5. Gemi Kaptanları....382
Sonuç....382
Kaynakça....383

22. BÖLÜM: TÜRK CEZA ADALET SİSTEMİNDE İNFAZ KURUMU....385
Yrd. Doç. Dr. Ercan Balcıoğlu

Giriş....386
1. Hapishanelerin Tarihsel Gelişimi....388
2. Cezaevlerini ve Tutukevlerini Özelleştirme Politikası....393
3. Gelişmiş Toplumlarda Cezalandırma....393
4. Ceza ve Cezalandırmanın Amaçları....394
5. Türkiye'de Ceza İnfaz Kurumlarında Modernizasyon Çalışmaları....396
6. Türkiye'de Tutuklu ve Hükümlüler....400
7. Türkiye'de Ceza İnfaz Kurumları....404
7.1. Kapalı Ceza İnfaz Kurumları....405
7.2. Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumları....406
7.3. Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumları....407
7.4. Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumları....407
7.5. Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri....408
7.6. Açık Ceza İnfaz Kurumları....408
7.6.1. Çocuk Eğitimevleri....409
7.7. Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumları....409
8. İyileştirme....410
9. Bireyselleştirme....411
10. Cezanın İnfazı Sonrası Yapılan Uygulamalar....412
10.1. Cezanın İnfazı Sonrası Denetim ve Yardımlar....412
10.2. Koşullu Salıverilme....412
11. Hapsetmenin Dışında Diğer Cezalandırma Yolları....414
11.1. Kamuya Yararlı Bir İşte Çalıştırma (Sosyal Cezalar)....414
11.2. Denetimli Serbestlik Tedbiri Uygulanarak Cezanın İnfazı....415
11.3. Adli Para Cezası....418
Sonuç....418
Kaynakça....419

23. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE SUÇ İSTATİSTİKLERİ....423
Doç. Dr. Ekrem Muş

Giriş....424
1. Suçla İlgili Değişkenler....425
1.1. Sosyal Değişkenler....425
1.2. Ekonomik Değişkenler....425
1.3. Demografik Değişkenler....426
1.4. Adalet Mekanizması ile İlgili Değişkenler....426
1.5. Ekolojik (Çevresel) Değişkenler....427
2. Suç Verilerinin Toplanması....427
3. Tutuklu ve Hükümlü Sayıları....428
3.1. Tutuklu ve Hükümlülerin Bazı Suç Gruplarına Göre Dağılımı....430
3.2. Tutuklu ve Hükümlülerin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı....430
3.3. Tutuklu ve Hükümlülerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı....431
4. Suç İstatistikleri....433

5. Cumhuriyet Savcılığı İstatistikleri 435
Sonuç....435
Kaynakça....437

V. KISIM
VİKTİMOLOJİ

24. BÖLÜM: SUÇ MAĞDURLARI....443
Prof. Dr. Halil İbrahim Bahar

Giriş....444
1. Mağdur ve Mağdur Bilimi (Victimology)....444
2. Mağdurun Tanınması....446
3. Mağdur Hareketleri ve Mağdura Yönelik Hizmetler....446
4. Mağdurun ve Sanığın Haklarına Saygı....447
5. Mağduriyetin Etkileri....448
6. Mağduriyet Korkusu....449
7. Mağdurun Gereksinimleri....450
8. Mağdur Politikaları....450
9. Mağdur ve Ceza Adalet Sistemi....451
10. Mağdur ve Polis....452
11. Mağdur Profili....454
Sonuç....455
Kaynakça....456

25. BÖLÜM: ONARICI ADALET....459
Dr. Mustafa Bülent Halıcıoğlu

Giriş....460
1. Onarıcı Adalet Sisteminin Tarihsel Gelişimi....460
2. Onarıcı Adaletin Teorik Altyapısı....463
3. Onarıcı Adalet Nedir?....464
3.1. Onarıcı Adaletin Tanımı....465
3.2. Onarıcı Adaletin Amacı....466
3.3. Onarıcı Adaletin İlkeleri ve Özellikleri....466
4. Onarıcı Adalet Sistemindeki Roller ve İhtiyaçları....468
5. Geleneksel Adalet ile Onarıcı Adalet Arasındaki Farklar....469
6. Onarıcı Adalet ile ilgili Bilimsel Çalışmalar....470
7. Onarıcı Adaletin Uygulanması....471
7.1. Onarıcı Adalet Uygulamalarına Genel Bakış....471
7.1.1. Arabuluculuk....472
7.1.2. Konferans....473
7.1.3. Halka....473
7.2. Onarıcı Adaletin Türkiye'de Uygulanması....473
7.2.1. Türk Hukuk Sistemine Göre Uzlaşma Kapsamına Giren Suçlar....474
7.2.2. Uzlaştırma Yapmaya Yetkili Merciler....475
7.2.3. Uzlaşmanın Esas ve Usulleri....475
7.2.4. Uzlaşma Uygulamasına Yönelik Eleştiriler....477
Sonuç....477
Kaynakça....478

26. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE MAĞDUR HAKLARI 481
Yrd. Doç. Dr. Ercan Balcıoğlu - Uzm. Psk. Sevgi Güney

Giriş 482
1. "Mağdur" ve "Suçtan Zarar Gören" Kavramları 484
2. Dünyada Mağdur Haklarının Gelişimi 487
3. Türk Ceza Adalet Sisteminde Mağdur Haklarının Gelişimi 490
4. Türk Ceza Hukukunda Mağdur Hakları 492
5. Soruşturma ve Kovuşturma Süreçlerinde Mağdur Hakları 493
6. Suç Mağdurlarının Sosyal Hakları 494
7. Mağdur Haklarının Korunmasına Yönelik Çalışmalar 495
8. Özel Kurumların Mağdur Haklarının Korunmasına Yönelik Uygulamaları 496
9. Sivil Toplum Kurumlarının Mağdur Haklarının Korunmasına Yönelik Uygulamaları 496
Sonuç 497
Kaynakça 500

VI. KISIM
KRİMİNOLOJİK BAKIŞ

27. BÖLÜM: MODERN DÜNYADA GÜVEN(SİZ)LİĞİN ÜRETİLMESİ VE BİR MODERNLİK ELEŞTİRİSİ OLARAK RİSK TOPLUMU 507
Dr. M. Salih Elmas

Giriş 508
1. Risk: Kavramsal Bir Değerlendirme 509
2. Risk Teorileri ve Riske Sosyolojik Bakış 510
3. Risk Toplumu 513
3.1. Modernizmin İlk Büyük Kazası ve Çernobil Nükleer Faciası 514
3.2. Modernliğin Yan Etkileri ve Beklenmeyen Sonuçları 516
3.3. Modernliğin İhtiyaç Duyduğu Dönüşüm ve İkinci Modernlik 518
Sonuç 520
Kaynakça 521

DİZİN 525

1. Bölüm

KRİMİNOLOJİNİN TANIMI, TARİHÎ GELİŞİMİ VE TEMEL KAVRAMLAR

Doç. Dr. M. Alper Sözer
masozer@yahoo.com

Özet

Bu bölüm kriminolojiyi ve çalışma alanını tanımlamaktadır. Kriminoloji biliminin doğuşu anlatıldıktan sonra kriminolojideki güncel ve hâkim bilimsel paradigmalara değinilmiştir. Sonrasında, Türkiye'de tarihsel olarak kriminoloji kısaca tartışılmıştır. Kriminolojinin ana çalışma kavramları olan suç ve sapma açıklandıktan sonra; kriminolojide ideoloji, paradigma ve teorinin yeri anlatılarak bölüm sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kriminoloji, suç, sapma, ideoloji, paradigma, teori.

KAYNAKÇA

Beccaria, C. (1963). On crimes and punishments. (H. Paolucci, Trans.) (1st ed.). Indianapolis: Bobbs-Merrill. (Orijinal eser, 1764)

Bentham, J. (1970). An Introduction to theprinciples of morals and legislation. (J. H. Bums& L. A. Herbert,Trans) London: TheAthlonePress. (Original)

Cullen, F. T.,&Agnew, R. (2004). Criminological theory: Past to present (2. ed.). Los Angeles:Roxbury Publishing.

Curran, D. &Renzetti, C. (2001). *Theories of crime*. Boston:Allyn& Bacon.

Demirbaş, T. (2001). *Kriminoloji*. Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Dolu, O. (2010). Suç Teorileri: Teori, araştırma ve uygulamada kriminoloji. Ankara: Seçkin

Dostyoveski, F. M. (2010), Suç ve Ceza, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Eroğlu, S. (1979). Eski Osmanlı hukukunda kanun ve şeriat. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 633-652.

Hagan, F. E. (2008). Introduction to criminology,Thousand Oak, CA: Sage Publication.

Jacoby, J. (1979). *Classics of criminology*. Oak Park, IL: Moore.

İçli, T. G. (2010). Kriminoloji, Ankara, Martı Yayınevi.

Kuhn, T. S. (2012). *The structure of scientific revolutions*. University of Chicago press.

Lab, S. P. (2004). Crime prevention; Approaches,practices, and evaluations (5. ed.). Dayton, OH: Lexis Nexis.

Lilly, J. B. , Cullen, F. T., Ball, R. A. (2007). Criminological Theory. Thousands Oak, CA: Sage Publishing

Locke, J. (1690). Treatise of çivil government and a letter concerning toleration. New York: D . Aplleton -Century (Reprinted 1937).

Lombroso, C. (1972). *Criminal man*. (H. Horton, Trans.) Montclair. NJ: Paterson Smith. (Orijinal eser, 1876)

Lombroso, C. (1968). *Crime: Its causes and remedies*. (H. Horton, Trans.) Montclair. NJ:Paterson Smith. (Orijinal eser, 1911)

Uriel H. (1973). *Studies in Old Ottaman Criminal Law.* UK: Oxford University Press.

Walsh, A.&Ellis, L. (2004). Ideology: Criminology's Achilles' heel? *Quarterly Journal of Ideology*, 27, 1-25.

Walsh, A.&Ellis, L. (2007). Criminology. An interdisciplinary approach, ThousandOak, CA: Sage Publication.

Walsh, A.&Hemmens, C. (2007). An Introduction to criminology, ThousandOak, CA: Sage Publication.

Vold, G. & Bernard, T. (2002). *Theoretical criminology.* New York. Oxford University Press.

2. Bölüm

SUÇUN ÖLÇÜMÜ

Doç. Dr. Hüseyin Akdoğan - Dr. Fatih Tombul
hdakdogan@gmail.com - ftombul@yahoo.com

Özet

Suçla ilgili çalışmaların temel üç amacı vardır. Bunlardan birincisi, insanların neden suç işlediğini anlamaktır. İnsanın neden suç işlediği anlaşılırsa bu durumda genelde insan davranışları ve özelde suçlu davranışları tahmin edilip suçun önü alınabilir. Dolayısıyla davranış tahmini, ikinci amaçtır. Son amaç ise bu bilgileri ve tahminleri karar vericiler ve uygulamacılara sunarak ceza adalet sisteminde rasyonel karar vermeyi kolaylaştırmaktır. Suçun ölçülmesi de bu amaçlara ulaşmak bakımından önem taşımaktadır. İnsanların neden suç işledikleri anlaşılırsa suçlu davranışları anlaşılabilir ve suçun oluşmadan önce önlenmesi sağlanabilir. Bu çalışmada suçun ölçümünün tarihçesi hakkında kısa bir açıklamadan sonra, suçun ölçümünde kullanılan resmî, kolluk ve adli istatistikler hakkında bilgi verilecektir. Kullanılan bu istatistiklerin sınırlılıkları ve mevcut uygulamadaki durumu anlatılacaktır. Ayrıca resmî istatistiklerle ölçülmeyen ve siyah sayılar olarak da tabir edilen suçun görünmeyen yüzünün ölçümünde kullanılan mağdur anketlerinin öneminden de bahsedilecektir. Diğer yandan, bu çalışmada suç analistlerinin resmî verilere dayanmadan, kendilerinin topladıkları fail beyan anketleri ile ilgili de bilgi verilecektir. Çalışmanın sonunda da suç trendleri ile ilgili yorumlamada bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Suçun ölçülmesi, adli istatistikler, kolluk suç istatistikleri, suçun karanlık yüzü.

KAYNAKÇA

Asayiş (2015). Suç Analiz Merkezi (SAM). http://www.asayis.pol.tr/Sayfalar/sam.aspx alıntı tarihi 04.11.2015.

Bureau of Justice, (2014). http://www.bjs.gov/index.cfm?ty=dcdetail&iid=245, Alıntı tarihi; 02.01.2014.

Çardak, B. (2012). Kadınların Suç Korkuları Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Güvenlik Bilimleri Dergisi, 1*(1). 23-45.

Demirbaş, T. (2005). Kriminoloji. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Dijk, J. V., Kesteren, J. V. & Smit, P. (2007). Criminal Victimisation in International Perspective: Key findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS. Bibliotheek WODC, Den Haag.

Dolu, O., Uludağ, Ş. ve Doğutaş, C. (2009) Suç Korkusu: Nedenleri, Sonuçları ve Güvenlik Politikaları İlişkisi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65(1), 57-81.

Dolu, O. (2010). Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada kriminoloji. Seçkin Yayınları: Ankara.

Dönmezer, S. ve Yenisey, F. (1998). Ceza Adalet Sisteminde Jandarma ve Polisin Rolü ve Etkinliği. Polis Bilimleri Dergisi, 1(1). Ss. 1-33.

EGM (2014). Koordinasyon ve Harekat Daire Başkanlığı http://www.akkm.pol.tr/Sayfalar/Gorevimiz.aspx Alıntı tarihi: 06.01.2014.

Eken, M. (2004). Kamu Yönetiminde Gizlilik Geleneği ve Açıklık İhtiyacı. Amme İdaresi Dergisi, 27(2).

FBI, (2014). www2.fbi.gov/ucr/faqs, alıntı tarihi 02.01.2014.

Greenberg, M. S. ve Beach, S. R. (2004). Property crime victim's decision tp notify the police: Social cognitive and affective determinants. *Law and Human Behaviour*, 28. Ss. 177-186.

Hagan, E. F. (2008). Introduction to Criminology: Theories, Methods and Criminal Behavior. (6th Ed.). Sage Publications. Thousand Oaks, CA.

ICPSR, (2014). www.icpsr.umich.edu/icpsrweb, Alıntı tarihi: 02.01.2014.

İçli, T. (2004). Kriminoloji. Ankara: Martı Yayınevi.

Jahic, G. & Akdaş, A. (2007). Uluslararası Suç Mağdurları Araştırması 2005: İstanbul Halkında Suç Mağduriyeti. TÜBİTAK Proje Raporu.

Jandarma (2014). 175. Yılında Jandarma Genel Komutanlığı. Jandarma Dergisi, 139. Ss. 43-59.

Jandarma (2015). http://www.jandarma.gov.tr/genel/gorevi.htm Alıntı tarihi 06.10.2015.

Karakuş, Ö. ve Başıbüyük, O. (2013). Suçun Karanlık Yüzü. Karınca Yayınevi: Ankara.

North Eastern University (2014). The International Self-Report Delinquency Study (ISRD). http://www.northeastern.edu/sccj/research/the-international-self-report-delinquency- project-isrd/ Alıntı tarihi: 13.01.2014.

Polat, A., Gül, S. K. (2009), "Kentlerde Güvensizlik Kaygısı: Erzincan Alan Araştırması," BİLGİÇ,Veysel (ed.), Değişik Yönleriyle Yerelleşme. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Polat, A. ve Gül. S. K. (2010). Suçun Ölçümü. Adalet Yayınevi: Ankara.

Temurçin, K & Yakar, M. (1997). Türkiye Kırsalında Suçlar ve Suçların Türlerine Göre Dağılışı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6*(28). 403-431.

TÜİK (2014). Adalet İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1070 Alıntı tarihi 06.01.2014.

UNODC (2015). UNODC crime and criminal justice statistics. www.unodc.org. Alıntı tarihi: 19.11.2015.

ULUDAĞ, Şener, ÖZDEMIR, Selim, DOĞUTAŞ, Cemil (2009), Vatandaşların Suç Korku (Güvenlik Endişesi) Seviyesine Etki Eden Faktörler ve Alınabilecek Önlemler: Malatya Örneği (Polis Akademisi Başkanlığı Önleyici Hizmetler ve Çocuk Suçluluğu Araştırma Merkezi tarafından yayımlanan Ocak 2009 tarihli araştırma raporu).

Walsh, A. & Ellis, L. (2007). Criminology; An Interdisciplinary Approach. Sage Publications. Thousand Oaks, CA.

Zhang, L., Messner, S. F. ve Liu, J. (2007). An Exploration of the determinants of reporting crime to the police in the city of Tianjin, China. *Criminology, 45* (4). Ss. 959-984.

3. Bölüm

KLASİK OKUL TEORİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Kazım Seyhan
kazimseyhan@yahoo.com

Özet

Sosyal bir varlık olan insanların yerleşik hayata geçtikleri ilk dönemden itibaren suç ve suçlu kavramları toplumun ve bireylerin ilgisini çeken en önemli kavramlardan olmuştur. En genel anlamıyla toplumun belirlediği sınırların ihlal edilmesi anlamına gelen suç; oluşumuna etki eden faktörler, önleme stratejileri ve cezalandırma boyutlarıyla tarih boyunca farklı disiplinlerin konusu olmuştur. Bu çalışmada bilhassa Orta Çağ Avrupası'nda suç ve suçlulara geleneksel bakış açısından yola çıkılarak günümüzdeki modern kriminolojinin oluşmasına imkân sağlayan bilimsel bakış açısına kadar geçen süre içerisinde kavramın geçirdiği değişim ele alınmıştır. Bu anlamda makalede öncellikle klasik öncesi dönemde suç kavramının nasıl yorumlandığı açıklanmakta daha sonra da başta Beccaria ve Bentham olmak üzere klasik *okul temsilcilerinin yaklaşımları incelenmektedir.*

Anahtar Kelimeler: Suç, cadı avları, Bentham, Beccaria, masumiyet karinesi, ceza adalet sisteminin özellikleri, hâkimlerin yetkileri, insan doğası, cezalandırmanın amaçları.

profillerinin vb. bilgilerin toplanması ve bu bilgilerin "yetkili" veya "yetkisiz" kurum ve kişiler tarafından izlenmesi, Orwell'ın 1984 kurgu hikâyesinde tasarladığı toplumun gözetlenmesi fikrini modern bir şekilde gerçekleştirdiği tartışmalarına yol açmaktadır.

SONUÇ

Beccaria ve Betham'ın dile getirdiği işlenen her suçun toplum yapısında bir yara açtığı ve "kolektif mutluluğa" zarar verdiği yaklaşımı, günümüz hukuk sistemlerinde işlenen her suçun topluma karşı işlenmiş olduğu dolayısıyla suç ne olursa olsun (mağdursuz suçlar bile olsa) birincil mağdurun toplum olduğu anlayışına dönüşmüştür. Klasik okul yaklaşımının öne sürdüğü en önemli varsayım, cezalandırmanın toplumda oluşan bu zararın giderilmesine veya tekrar suç işlenmesinin önlenmesi böylece topluma yeni zararların verilmesini engellenmesine yönelik olması gerektiğidir. Bu amaçla hazırlanan kanunların ve öngörülen cezaların hazları peşinde koşan insanları haz/acı dengesini gözeterek suç işlemekten vazgeçirecek diğer bir ifadeyle caydırıcı olacak şekilde planlanması savunulmuştur. Bu ilkeler başta olmak üzere Beccaria ve Bentham tarafından ileri sürülen fikirler günümüz ceza ve adalet sistemlerini derinden etkilemiş ve etkileri günümüze kadar varlığını hissettirmiştir (Sözer, 2012).

KAYNAKÇA

Akers, R.L. (2000). *Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Application* (3rd. Edition). Los Angeles: Roxbury Publishing Company.

Allhoff, F. (2005). A Defense of Torture: Separation of Cases, Ticking Time-bombs, and Moral Justification. International Journal of Applied Philosophy. Vol: 19 (2): 243-264.

Beccaria, C. (1995). On Crimes ad Punishment, and OtherWritings. Richard Bellamy (Ed.). UK: Cambrigde University Press.

Bentham, J. (1781). An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. Ontario: Batoche Books, (2000).

Bentham, J. (1995). The Panopticon Writings. Miran Bozovic (Ed.), Verso, London. http://cartome.org/panopticon2.htm erişim tarihi 08.07.2014.

Dershowitz, A. (2002). Why Terrorism Works: Understanding The Threat, Responding To The Challenge. New Haven and London: Yale University Press.

Dolu, O. (2010). *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji* (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Durkheim, E. (1997). The Division of Labor in Society. New York: The Free Press.

Fleming, R. (2000). Scanty Goatees and Palmar Tattoos: Cesare Lomroso's Influence on Science and Popular Opinion. The Concord Review. http://www.tcr.org/tcr/essays/EPrize_Lombroso.pdf erişim tarihi 09.07.2014.

Foucault, M. (1995). Discipline and Punish: The Birth of the Prison. Vintage Books, New York.

Hobbes, T. (1998). USA: Leviathan. Oxford University Press.

Roshier, B. (1989). *Controlling Crime: The Classical Perspective in Criminology*. Philadelphia: Open University Press.

Schulz, W. F. (2007). The Phenomenon of Torture: Readings and Commentary. Philedelphia: University of Pennsylvania Press.

Sözer, M.A. (2012). "Kriminolojinin Temelleri: Klasik Okul ve Pozitivizmin Doğuşu" içerisinde *Kriminoloji* Osman Dolu (Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Sung, C. (2003). Torturing the Ticking Bomb Terrorist: An Analysis of Judicially Sanctioned Torture in the Context of Terrorism. Boston College Third World Law Journal, Vol. 23 (1): 193-212.

Thomas, J. (2005). "Bentham, Jeremy (1748-1832)." Encyclopedia of Prisons & Correctional Facilities. Mary Bosworth (Ed.). ss. 71-73. Thousand Oaks, CA: SAGE.

Twining, W.L. ve Twining, P.E. (1973). Bentham on Torture. Northern Ireland Legal Quarterly. Vol: 24 (3): 305-356.

Vold, G. B., Bernard, T.J. ve Snipers, J.B. (1998). *Theoretical Criminology*. New York: Oxford.

Weijers, D. (2014). Hedonism. Internet Encyclopedia of Philosophy. http://www.iep.utm.edu/hedonism/ erişim tarihi 08.07.2014.

4. Bölüm

NEOKLASİK TEORİLER

Dr. Murat Özkan
mailmurat@gmail.com

Özet

1970'lerden itibaren ortaya çıkan ve daha sonra neoklasik okul olarak adlandırılmış kriminolojik yaklaşım; klasik okulun "Kişiler suç işlemeyi tercih ederler." savından hareketle, suçluluktan ziyade suçun oluşumuna odaklanılması gerektiğini ileri sürmüştür. Dahası, eğer suçun gerçekleşmesi için gerekli olan suç fırsat ve imkânları ortadan kaldırılırsa suçun hiç meydana gelmeyeceğini ileri sürerek, suçun nedenlerini ikinci plana atmış ve bir sonuç olarak suçun meydana gelme şartlarına odaklanmıştır.

Bu bölümde, neoklasik teoriler olarak adlandırılan suç teorilerinden; rasyonel tercih, rutin aktiviteler teorileri anlatılmış, bu teorilerle aynı temel varsayıma dayanan durumsal suç önleme ve çevresel kriminolojiyi de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rasyonel Tercih Teorisi, Rutin Aktiviteler Teorisi, Durumsal Suç Önleme, Çevresel Kriminoloji.

sel, çevresel faktörlere odaklanırlar. Duvar yazılamaları (grafiti) ve vandalizmi önleyecek çevre tasarımları, konut ve taşıtlarda giderek artan teknolojiye dayalı hırsızlık tedbirleri, kapalı devre kamera sistemleri ve şehir aydınlatmaları gibi bugün yaygın olarak alınan güvenlik önlemlerinin arka planında, suç işlemeyi suçlu açısından zorlaştırma düşüncesi vardır.

Fazlasıyla basit olduğu, sosyal sorunlar hakkında bir şey söylemediği, sadece mal varlığına karşı işlenen suçlar için etkili olabileceği gibi eleştiriler alsa da neoklasik teoriler bilhassa önleyici kolluk çalışmalarında ilgi çekmeye devam etmektedir. Çevresel kriminoloji;gelişimini tamamlamamış, hızlı şehirleşmenin yaşandığı coğrafyalarda oluşabilecek komplikasyonların baştan önüne geçilebilmesi için uygun bir teorik altyapı ve yeterli alan yazım oluşturmuştur. Teknolojik gelişmelerin göz kamaştıran hızıyla sürekli değişen hayat rutinlerinde suçu, sadece suçlunun düşünmesi gereken bir konu olmaktan çıkarıp sorumluluğu herkese yükleyen, basit görünse de suç üçgeni ile suçun oluşumunda asgari şartları formüle etmiş olan bu teorik altyapı değer ifade etmeyi sürdürecektir.

KAYNAKÇA

Brantingham, Patricia and Paul (1993). Environment, Routine, and Situation: Toward a Pattern Theory of Crime. *Routine Activity and Rational Choice*, Advances in Criminological Theory, volume 5, edited by Ronald Clarke and Marcus Felson. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

Clarke, Ronald V. and Mayhew, P. (1988). "The British Gas Suicide Story and its Implications for Prevention". In Michael Tonry and Norval Morris (eds.), 1988. Crime and Justice: A Review of Research, Vol. 10. Chicago: University of Chicago Press.

Clarke, Ronald V., (1995), "Situational Crime Prevention", Crime and Justice, Vol. 19, Building a Safer Society: Strategic Approaches to Crime Prevention, ss. 91–150.

Clarke, Ronald V., (1997), Situational Crime Prevention: Successful Case Studies, 2nd Edition. Monsey, NY: Criminal Justice Press.

Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). "Social change and crime rate trends: a routine activity approach". American Sociological Review, Vol 44, ss. 588-608.

Cornish, Derek & Clarke, Ronald V. (1986). "Introduction" in The Reasoning Criminal. Cornish, Derek and Ronald Clarke (eds.). New York: Springer-Verlag. ss 1-16. ISBN 3-540-96272-7.

Cornish, D., & Clarke, R. (2003) *Opportunities, Precipitators and Criminal Decisions. Crime Prevention Studies. 16th edition. Criminal Justice Press, Monsey, NY*

Curran, D. J., & Renzetti, C. M. (2001). Theories of crime (2/e). Boston: Allyn & Bacon, Inc.

Dolu, O. (2010). Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Felson, M. & Clarke, R. V. (1998). Opportunity Makes the Thief. Police Research Series, Paper 98. Policing and Reducing Crime Unit, Research, Development and Statistics Directorate. London: Home Office. (www.homeoffice.gov.uk/rds/prgpdfs/fprs98.pdf).

Felson, M. (1986). "Routine Activities, Social Controls, Rational Decisions, and Criminal Outcomes." In: D. Cornish and R.V.G. Clarke (eds.), The Reasoning Criminal. New York, NY: Springer-Verlag.

Felson, Marcus, (1995), "Those Who Discourage Crime." in John E. Eck and David Weisburd (eds), Crime and Place, Crime Prevention Studies, Volume 4. Criminal Justice Press, Monsey, New York, U.S.A. and The Police Executive Research Forum, Washington, D.C.. Willow Tree Press.

Felson, Marcus, (1996), "Situational Crime Prevention", in Cordella Peter and Siegel Larry, Readings in Contemporary Criminological Theory, Boston: Northeastern University Press, ss. 23-25.

Jacobs, J (1961) The Death and Life of Great American Cities . New York: Vintage.

Mayhew, P. M., Clarke, R. V., Sturman, A. and Hough, J. M. (1976) Crime as Opportunity. Home Office Research Study No. 34. London: HMSO.

Newman, Oscar, (1972), Defensible Space, Crime Prevention Through Urban Design, New York: Macmillan Press.

Walsh, A. & Hemmens, C.T. (2014) Introduction to Criminology, Thousand Oaks, CA: SAGE Publications

Wortley, R. (2010). Critiques of situational crime prevention. In B. Fisher & S. Lab (eds) Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention. Thousand Oaks, CA: Sage

5. Bölüm

ERKEN DÖNEM POZİTİVİST BİYOLOJİK VE PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Dr. Mehmet Kul
mehmetkul97@gmail.com

Özet

Pozitivist epistemoloji temelinde, suç olgusunun biyolojik ve psikolojik yaklaşımlar çerçevesinde izah edilmeye çalışılması, kriminolojiye çok büyük ve önemli katkılar sağlamıştır. Kriminolojinin kurucusu olarak bilinen Lombroso, suç işleyen ve işlemeyen insanların bedensel, ruhsal özelliklerinde farklılık olduğunu söyleyerek suç araştırmaları için büyük bir çığır açmış ve böylece "doğuştan suçluluk" kavramını ortaya atmıştır. Gerek erken dönem gerekse daha sonraki süreçlerde suçun fiziksel yapı, biyolojik yapı, beden ve gen ile ilişkisi araştırılmış ve kimi araştırmalar bunun doğruluğu üzerinde, kimi araştırmalar ise bunun yanlışlığı üzerinde durmuştur. Benzer şekilde psikanalizin kurucusu Freud da suçluluk hissinin suçun en önemli başlatıcısı olduğu üzerinde durmuş ve takipçileri; kişilik yapısı, psikopati, ani ve tepkisel hareket etme, negatif duygusallık, zekâ, ahlaki gelişim gibi psikolojinin konu alanına giren temel başlıklar ile suç arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymaya çalışmışlardır. Gerek biyolojik gerekse psikolojik yaklaşımlar, suç eyleminin nedeni, suçluların bedensel ve ruhsal özelliklerinden kaynaklandığı tezine dayanmaktadır. Öyleyse bu özellikler tespit edildiğinde suç kontrol de edilebilecektir. Bu tez, beraberinden binlerce antitezi veya çalışmanın da yapılmasına vesile olmuştur. Gelinen noktada, suçun salt biyolojik ve psikolojik faktörler tarafından belirlendiği tezinden öte, bütüncül bir yaklaşım ile biyolojik, psikolojik etkenlerle birlikte çevresel/sosyal faktörleri de suçun nedeni olduğu görülmektedir. Şayet erken dönem kriminoloji çalışmaları olmasaydı bu noktaya gelinemezdi. Yine bu dönemde yapılan araştırmalar, kriminolojinin anlaşılması açısından bilinmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pozitivist kriminoloji, beden ve suç, doğuştan suçluluk, psikoloji ve suç, doğuştan asosyallik.

KAYNAKÇA

Book, A. S., Starzyk, K. B., & Quinsey, V. L. (2001). "The Relationship Between Testosterone and Aggression: A Meta-Analysis", *Aggression And Violent Behavior*, *6*(6), 579-599.

Burt, C. H., Simons, R. L., & Simons, L. G. (2006). "A Longitudinal Test Of The Effects Of Parenting And The Stability Of Self-Control: Negative Evidence For The General Theory Of Crime",*Criminology*, 44(2), 353-396.

Carpendale, J. I. (2000). "Kohlberg And Piaget On Stages And Moral Reasoning", *Developmental Review*, *20*(2), 181-205.

Cohen, A. K. (1990). "Review: Thecriminology of EdwinSutherland",*Contemporary Sociology*, 19(1), 98-99.

Comte, A. (1964), "Pozitif Felsefe Dersleri", çev. Ü. Meriç, *Sosyoloji Dergisi*, (19-20): 213-258.

Çağla, C. (2006), "Türkiye'de Siyaset ve Ölüm Üzerine Bir Deneme", Şiddet, Terör ve Toplum içinde (der.) F. Gümüşoğlu, İstanbul: Bağlam, ss. 35-42

Dolu, O. (2010), *Suç Teorileri*, Ankara: Seçkin.

Dolu, O. (2012), "Suçun Nedenlerine İlişkin Birey Temelli Görüşler", *Kriminoloji içinde*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 33-47.

Erem, F. (2015), "Psikanalizm Açısından Ceza Hukuku" http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/298/2750.pdf, ulaşım tarihi 28 Mart 2015.

Eysenck, S. B.,&Eysenck, H. J. (1970), "CrimeAndPersonality: An Empirical study Of The three-Factortheory", *The British Journal of Criminology*, 225-239.

Farrington, D. P., Jolliffe, D., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., & Kalb, L. M. (2001), "The Concentration Of Offenders İn Families, And Family Criminality In The Prediction Of Boys' Delinquency", *Journal of adolescence*, *24*(5), 579-596.

Feldman, M. P. (1977), *Criminal Behaviour: A Psychological Analysis,* New York: Wiley.

Ferdinand, T. N. (1987), "The Methods Of Delınquency Theory", *Criminology*, *25*(4), 841-862.

Fishbein, D. H. (1990), Biological Perspectives In Criminology", *Criminology*, *28*(1), 27-72.

Foucault, M. (2003), İktidarın Gözü, çev. I. Ergüden, İstanbul: Ayrıntı.

Freud, S. (2014),*Psikanaliz Giriş (Hatalı Eylemler)*, çev. A. C. İdemen, İstanbul: Cem Yayınevi.

Furedi, F. (2001), *Korku Kültürü*, çev. B. Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı.

Giddens, A. (2003*), Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*, Çev. Ü. Tatlıcan-B. Balkız, İstanbul: Paradigma.

Gillis, A.R. (1989), "Crime and State Surveillance in Ninteenth Centry France", *The American Journal of Sociology*, 95: 307-341.

Goldstein, R. L. (1983), "Sigmund Freud: Forensic Psychiatrist", *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online*, 11(3), 273-277.

Gordon, R. A. (1987), "SES versus IQ in the Race – IQ Delinquency Model", *International Journal of Socioloy and Social Policy*, 7:29-96.

Halleck, S. L. (1971), *Psychiatry and Dillemas of Crime*, Berkley: University of California

Hare RD (1999), "Psychopathy As A Risk Factor For Violence", *Psychiatric Quartely* 70: 181-97.

Kandel, E., Mednick, S. A., Kirkegaard-Sorensen, L., Hutchings, B., Knop, J., Rosenberg, R., & Schulsinger, F. (1988), "IQ As A Protective Factor For Subjects At High Risk For Antisocial Behavior", *Journal Of Consulting And Clinical Psychology*, *56*(2), 224.

Kaner, S. (1992), "Suçluluğu Açıklayan Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *25*(2), 473-496.

Keane, J. (1996), Şiddetin En Uzun Yılı, çev.B.Peker, Ankara: Dost.

Korkmaz, A. ve Kocadaş, B. (2006), *Toplumsal Sapma*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Kul, M. ve Demir, F. (2011), *Q Metodu*, Ankara: Adalet.

Lilly, J. R.,Cullen, F. T., &Ball, R. A. (2014), *Criminological Theory: Context And Consequences*, Sage Publications.

Luengo, M. A., Carrillo-De-La-Pena, M. T., Otero, J. M., & Romero, E. (1994), "A Short-Term Longitudinal Study Of İmpulsivity And Antisocial Behavior", *Journal of Personality and Social Psychology*, *66*(3), 542.

Maddan, S.,Walker, J. T., & Miller, J. M. (2008). "Does Size ReallyMatter?: A Reexamination Of Sheldon's Somato Types and Criminal Behavior", The Social Science Journal, ,45(2), 330-344.

Marx, K. (2007), *Kapital: Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili*, çev.A.Bilgili, İstanbul: Sol Yayınları.

McCaghy, C. H., Capron, T. A., & Jamieson, J. D. (1976), *Deviant Behavior: Crime, Conflict, And Interest Groups,* New York: Macmillan.

Mills, R. B. (1977). BookReview: New Perceptions of Old PatternsThe Criminal Personality: Volume I, A Profile For Change. By Samuel Yochelson and Stanton Samenow. New York: Jason Aronson, 1976. Pp. 538. *Criminal Justice and Behavior*, 4(3), 301-303.

Neocleous, M. (2006), *Toplumsal Düzenin İnşası, Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*, çev.A. Berkmen, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Rafter, N. (2004), "Earnest a Hooton and TheBiological Tradition in American Criminology", *Criminology*, 42(3), 735-772.

Raine, A., & Liu, J. H. (1998), "Biological Predispositions To Violence And Their Implications For Biosocial Treatment And Prevention", *Psychology, Crime and Law*, *4*(2), 107-125.

Rock, P. (2007). "Caesare Lombroso As A Signal Criminologist", *Criminology and Criminal Justice*, 7(2), 117-133.

Strauss, L. (1963), *StructuralAntropology*, New York: Basic Books.

Torrente, D. (2008), Crime and Social Cohesion in Europe: Social Cahange and The New Problems of Western European Security, *www.ub.es/epp/seg/securo.pdf.* ulaşım tarihi 05 Mayıs 2008, s. 1-26.

Uzun, E. (2003), *Doğuştan Suçlular*, Günışığı - Aylık Hukuk Dergisi, (19-21):1-4.

Virkkunen, M., & Linnoila, M. (1993), "Brain Serotonin, Type II Alcoholism And Impulsive Violence", *Journal of Studies on Alcohol, Supplement*, (11), 163-169.

Vold, G.B., Bernard, J.T ve Snipes, J.B. (1998), *Theoretical Criminology*, Oxford University Press: NY.

Walters, G. D. (1992), "A Meta-Analysis Of The Gene-Crime Relationship", *Criminology*, *30*(4), 595-614.

Warr, M. (1990), "Dengerous Situations: Social Context and Fear of Victimization", *Social Foces*, 68:891-907.

Weber, M. (2005), *Bürokrasi ve Otorite*, çev. H.B. Akın, İstanbul: Adres.

6. Bölüm

SOSYAL YAPI TEORİLERİ

Doç. Dr. Arif Akgül - Dr. Fatih Irmak
arifakgul@mu.edu.tr - irmax09@hotmail.com

Özet

Sosyal yapı teorileri, sosyolojik bir bakış açışıyla sosyal yapı içinde yer alan makro düzeydeki faktörlerle suç olgusu arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışır. Suç davranışının sosyal bağlamının anlaşılması açısından önemli teorik yaklaşımlardır. Bireysel özelliklerden çok, bireylerin içinde var olduğu sosyal sistemin, sosyal kurumların ve kültürel ortamın bireyler üzerindeki etkilerine, sapma ve suç davranışının nasıl ortaya çıktığına odaklanır. Bu teorilerin temel varsayımı, bireylerin sosyoekonomik koşulları ve ait oldukları alt kültürün etkileri neticesinde suç davranışının ortaya çıkmasıdır. Bununla birlikte, sosyal kurumların (aile, eğitim, dinî, siyasal ve ekonomik kurumlar) düzenleyici işlevini yitirmesi veya işlemez hâle gelmesi sonucunda suç ve suçluluğun toplum içinde görülmesi de diğer bir önemli varsayımdır. Bu teorik çerçevede, toplumsal sınıflar arasında düşük gelirli grupların suç işlemeye daha meyilli olduğu ileri sürülmektedir.

Sosyal yapı teorileri arasında sosyal düzensizlik, gerilim ve alt kültür ve kültürel çatışma teorileri yer almaktadır. Bu çalışmada, bu teorilerin suç olgusunun açıklanmasına ilişkin temel varsayımları ele alınmış, suç ve sapma davranışına uzanan süreçlere dair tartışmaları genel hatları ile gözden geçirilmiştir. Mevcut literatürde, bu teorik yaklaşımlar, sosyal yapının bireyler üzerindeki etkilerine yoğunlaşması ve bireysel özellikleri göz ardı etmesi nedeniyle suç olgusunu açıklamakta kısmen başarılı bulunmakla birlikte, diğer yandan teorilerin üzerinde durduğu makro faktörlerin değerlendirilmesi neticesinde bu yaklaşımların suçla mücadele politikaları oluşturma konusunda faydalı olacağı ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal yapı, sosyal düzensizlik, anomi, kültürel çatışma, alt kültür, suç ve sapma davranışı.

ların (aile, okul, sosyal çevre, devlet kurumları gibi) üzerlerine düşen görevi tam olarak yerine getirememesinden de suç olgusu ortaya çıkabilmektedir.

Ne var ki bu yaklaşımlar suçu istenilen düzeyde açıklayamamakta ve bu hususta araştırmacılar tarafından birtakım eleştiriler de getirilmektedir. Örneğin yoksulluğun ya da sosyal adaletsizliğin suçu doğurduğundan ziyade, suçun ve korkunun olduğu bölgelerin aslında yoksulluğa ve adaletsizliğe sebebiyet verdiği iddia edilmektedir. Ayrıca, ekolojik yaklaşım ve sosyal düzensizlik teorisi günümüzdeki her suçu açıklamada yetersiz kalmaktadır. Cinsel suçlar, internet suçları, çevre suçları gibi suçlar tek bir alt kültür ve toplumsal sınıfta görülmemekle birlikte, farklı sosyal yapı ve çevrelerde işlenebilmektedir (Darcan, 2015).

Söz konusu teoriler incelendiğinde; insanların hayallerine ulaşamayınca düştüğü hayal kırıklığının tek başına suça sebep olan bir durum olmadığı, aksine, eğitimsizlik, cinsel istismar, alt kültürel ortamlar, yoksulluk gibi birçok faktörün ve başka etmenlerin bir veya birkaçının birleşmesi neticesinde sapma ve suç davranışlarının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle tek bir sosyal sebepten ziyade, birden fazla faktörün kişileri suça itebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bazı bireyler söz konusu faktörlerle karşılaştıkları hâlde birtakım değerler (aile, sosyal kontrol, karakter gibi) sayesinde kurallara uymakta ve suça yönelmemektedirler. Ayrıca dezavantajlı sosyal sınıflara yönelik geliştirilen ve desteklenen birtakım projeler de birçok kişiyi suçtan alıkoymaktadır. İşte bu noktada, sosyal yapı teorilerinin, söz konusu bireysel farklılık ve varyasyonları açıklayamadığı da ortaya çıkmaktadır.

Son olarak suç ve sapma davranışlarını sosyal yapının bir eseri olarak gören bu teoriler, suçun önlenmesi için de sosyal projeleri ve destekleri de önemli görmekte, sosyal çalışmaların ve faaliyetlerin (ABD İllinois eyaleti, Şikago Şehri Projesi -Chicago Area Project- gibi) gerçekleştirilmesini önermektedir. Günümüzde, toplum destekli projeler ile sosyal hizmet belediyeciliği de (eğitim, spor ve sosyal yardımlar vb.) bu teorilerin uygulamaya yansıyan en görünür çıktılarıdır. Dolayısıyla sosyal yapı teorileri, toplumsal yapının güçlendirilmesi üzerine oluşturulacak politikalar için de politika yapıcılara önemli fikirler sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology, 30*(1), ss. 47−87.

Agnew, R. ve White, H. R. (1992). An Empirical Test of General Strain Theory, *Criminology 30*(4), ss. 475-499.

Agnew, R. (2006). "General Strain Theory: Current Status and Directions for Further Research." ss. 101–123, in Francis T. Cullen, John Paul Wright, and Kristie R. Blevins, Taking Stock: The Status of Criminological Theory, Advances in criminological theory, Vol.15, New Brunswick, N.J: Transaction.

Burgess, E. (1925). "Growth of the city: An introduction of a research project" in The City, University of Chicago Press, Chicago.

Bursik, R. J. & Grasmick, H.G. (1993). Neighborhoods and Crime: The Dimensions of Effective Community Control. New York: Lexington Books.

Calhoun et al. (2007). Classical Sociological Theory. Blackwell: USA.

Cloward, R. A. ve Ohlin, L. E. (1960). Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs, Free Press, Glencoe, IL.

Cohen, A. K. (1955). Delinquent Boys: The Culture of the Gang, New York: Free Press.

Darcan, E. (2015). Ahlak Suçları Ve Diğer Suçlar Arasındaki İlişki. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (46). 44-55.

Durkheim, É. (1951). Suicide: A study in Sociology. Glencoe, IL: The Free Press.

Kubrin, C. E. (2009). "Social Disorganization Theory: Then, Now and in the Future". ss. 225–235, in M.D. Krohn, A.J. Lizotee and G.P. Hall, eds, Handbook on Crime and Deviance, Handbooks of Sociolog y and Social Research, New York: Springer.

Kubrin, C. E. and Weitzer, R. (2003). New Directions in Social Disorganization Theory Journal of Research in Crime and Delinquency, 40 (4), pp. 374-402.

Messner, F. S. ve Rosenfeld, R. (1994). Crime and the American Dream, Belmont, CA, Wadsworth

Messner, S. F. ve Rosenfeld, R. (2009). "Institutional Anomie Theory: A Macro-Sociological Explanation of Crime", ss. 209–224, in M.D. Krohn, A.J. Lizotee and G.P. Hall, eds, Handbook on Crime and Deviance, Handbooks of Sociology and Social Research, New York: Springer.

Merton, R. K. (1938). Social Structure and Anomie. *American Sociological Review 3*(5),ss. 672-682.

Miller, W. (1958). Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency. *Journal of Social Issues 14* (3): 5–20.

Park, R. E. ve Burgess, E.W. (1925)(1967). The City. Heritage of Sociology Series. Chicago: The University of Chicago Press.

Park, R. E., Burgess, E. W. ve McKenzie, R. D. (Eds.). (1925). The City: Suggestions for the investigation of human behavior in the urban environment. Chicago: TheUniversity of Chicago Press.

Rhineberger, G. M. (2003). Social Disorganization, Disorder, Social Cohesion, Informal Controlsand Crime: A Reformulation and Test of Systemic Social Disorganization Theory. Un published dissertation thesis. Western Michigan University.

Rubington E. ve Weinberg M. S. (2010). Thestudy of social problems: Seven perspectives. Oxford University Press, USA.

Sampson R. J. ve Groves W. B. (1989). Community Structure and Crime: Testing Social Disorganization Theory. *The American Journal of Sociology, Vol. 94*(4), ss. 774-802.

Sampson, R. J., Raudenbush, S. W., & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. Science, 277, pp. 918–924.

Sellin, T. (1938). Culture Conflict and Crime, New York: Social Science Research Council

Shaw, C. R. ve McKay, H. D. (1942). Juvenile Delinquency and Urban Areas. Chicago: University of Chicago Press.

Siegel, (2011). Criminology, The Core, 4th Ed. Belmont: Wadsworth.

Sykes, G. ve Matza, D. (1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency,*American Sociological Review*, Vol. 22, ss. 664-670.

Thrasher, F. (1927). The Gang: A Study of Gangs in Chicago, University of Chicago Press.

Whyte, W. F. (1943). Street Corner Society: The Social Structure of an Italian Slum, Chicago: University of Chicago Press.

Wolfgang, M. E. ve Ferracuti, F. (1967) The Subculture of Violence, London: Social Science Paperbacks.

7. Bölüm

SOSYAL SÜREÇ TEORİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ercan Balcıoğlu
ercanbalcioglu@gazi.edu.tr

Özet

Sosyal süreç teorileri, sosyolojik bir bakış açısıyla toplumsal süreçleri içinde makro faktörlerle suç olgusu arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışır. Suç davranışının toplumsal boyutunun açıklanmasında kriminoloji yazınında önemli kuramsal yaklaşımlardır. G. Tarde'nin "Taklit" (imitation) kavramsallaştırmasına değinildikten sonra, kriminoloji alan yazınında sosyal süreç teorilerinin ilki olarak kabul edilen Studherland'in Ayırıcı Birliktelikler Teorisi'nin (Differential Association Theory) zaman içinde nasıl Ronald L. Aker'in Ayırıcı birliktelikler teorisine (Differential Reinforcement Theory) evrildiğine ve nötrleştirme teknikleri gibi sosyal öğrenme teorilerine yer verilecektir. Bu çalışmada, kriminoloji yazınında "öğrenme teorileri" olarak da bilinen sosyal süreç teorileri, sosyal düzene uyum davranışı gibi geleneksel ve toplumda daha yaygın olan davranışları normal birey ve toplumsal gruplardan öğrenmek yerine, neden suç işleme davranışının önem ve değer verilen suçlulardan öğrenildiğini açıklamaya çalışmaktadır. Daha sonra bencillik, anti-sosyal davranış, suç ve sapma gibi davranışları sosyalleşme veya kişisel özellikler gibi pozitif faktörlerin engellediğini öne süren; sınırlama, öz-kontrol, sosyal bağ gibi sosyal kontrol teorilerine değinilecektir. Son olarak da suç ve suçlu davranışının açıklanmasından daha çok şüpheli ve hükümlülere toplumun verdiği tepki ve bu tepkinin olumsuz etkilerine odaklanan etiketleme teorisi anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Taklit, ayırıcı birliktelikler, sosyal öğrenme, sosyal kontrol, sosyal bağ, öz kontrol, sınırlama, etiketleme.

Kişiye yaptığı suç ve sapma davranışı yüzünden ceza verilir. Ancak ceza süresince ve cezadan sonra bireyin suç veya hatasını kabul ederek yaşadığı toplumdan özür dilemesine, verdiği zararları telafi etmesine fırsat verilmesidir. Birleştirici utandırmayla suçluların cezasız kalacağı sonucunun çıkarılması yanlıştır.

Birkişiye yaptığı yanlış davranıştan veya suçtan ötürü 'kötü/suçlu'ilan edilmemesinin altı çizilir (Braithwaite, 1995: 193). Birleştirici utandırma yaklaşımını ayrıştırıcı utandırmadan ayıran fark da bu bakış açısıdır.

SONUÇ

Braithwaite'in teorisi, sosyal düzensizlik teorisinin, kontrol teorilerinin ve diğer damgalama teorilerinin bileşenlerini bir araya getiren sosyolojik bir teoridir. Batıda damgalama teorilerinin 1970'ler ve 1980'lerde ceza adalet sistemi üzerinde büyük etkileri olmuştur. Özellikle çocuk adalet sisteminde sosyal çalışmacılar, ceza adalet sisteminin iş ve işlemlerinin sapkın davranışta bulunan çocukların, özellikle ergenlerin adli sicil ile damgalanmaları/etiketlenmelerinin önlenmesi için yoğun çaba göstermişlerdir. Mümkün olan her koşulda sosyal çalışmacılar, suça itilen ve/veya sürüklenen çocukların gözaltına alınma, soruşturma ve kovuşturma süreçlerinden korunduğundan emin olmaya çabalamıştır. Bunun sağlanması için "diversion" adı verilen, çocukların çok gerekli olmadıkça ceza adalet sisteminin geleneksel süreçlerinden uzak tutularak damgalanmasını önleyen alternatif bir sistem kurulmuştur.

KAYNAKÇA

Akers, R. L. (1985). Deviant Behavior: *A Social Learning Approach.* 3rd. Ed., Belmont, CA:Wadsworth.

Akers, R. L.&Sellers C. S. (2009). *Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Application*. (5th. Edition), New York: Oxford University Press.

Bandura A. and Walter R. H. (1959). Adolescent *Aggression.* New York: Ronald Press.

Bandura A.; Ross, D., and Ross, S. A. (1963). "Imitation of Film-Mediated Aggressive Models.". *Journal of Abnormal and Social Pycology,* 66 (1): 3-11.

Bandura, A. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Becker, H. S. (1991). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press.

Beşe, E. & Geleri, A. (2013). *Suç Önleme Modelleri*, (Ed. Filiz Tepecik), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Braithwaite, J. (1995). "Reintegrative Shaming, Republicanism, and Policy." In Huges Barlow, Putting Theory to Work, Boulder, CO: Westview Press, Inc., pp.191-205.

Braithwaite, J. (2005). *Crime, Shame and Reintegration*. (15th Edition). New York, NY: Cambridge UniversityPress.

Brauer, Jonathan R. and Tittle, Charles R. (2012). "Social Learning Theory and Human Reinforcement", Sociological Spectrum: Mid-South Sociological Association, 32(2): 157-177.

Brown, Stephen; Finn-Aage, Esbensen and Geis, Gilbert. (2010). *Criminology: Explaining Crime and ItsContext*. Seventh Edition, New Providence, NJ: Anderson Publishing.

Burges R. L. & Akers, R. L. (1966). "A Differantial Association-Reinforcement Theory of Criminal Behavior". Social Problems, 14 (2): 128-142.

Cloward, Richard. (1959). "Illegitimate Means, Anomie, and Deviant Behavior". *American Sociological Review*, 24 (2): 164-176.

Cooley, C. H. (1902). *Human Nature and the Social Order*. New York: Scribners

Currie, E. (1985). *Confronting Crime: An American Challenge,* New Yok: Pantheon.

Daniel Glaser, (1956). "Criminality Theories and Behavioral Images". *American Journal of Sociology*, 61: 433-444.

Demirbaş, T. (2014). *Kriminoloji.* 5. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Dolu, O. (2012a). *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*. (4. Baskı) , Ankara: Seçkin Yayınevi.

Dolu, O. (edit.) (2012b). *Kriminoloji.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Geleri, A. (edit.) (2013). *Suç Sosyolojisi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Gottredson, M. R. and Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press.

Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Los Angeles: University of California Press.

Hugh D. Barlow, David Kauzlarich (2010). Explaining Crime: A Primer in Criminological Theory Rowman&Littlefield Publishers.

İçli T. G. (2007). *Kriminoloji.* (7. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

Jeffery, C. R. (1965). "Criminal Behavior and Learning Theory". The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science, 56(3): 294-300.

Lemert, E. (1951). *Social Pathology: A Systematic Approachtothe Theory of Sociopathic Behavior*. McGraw-Hill Book Company.

Mark Cowling. (2008). Marxism and Criminological Theory: A Critique and a Toolkit [First Edition ed.] Palgrave Macmillan

Mathieu Deflem (2006). Sociological Theory and Criminological Research, Volume 7 (Sociology of Crime Law and Deviance) [1 ed.] Elsevier/JAI Press

Matsueda R. L. and Heimer, K. (1987). "Race, Family Structure, and Delinquency: A Test of Differential Association and Social Control Theories". *American Sociological Review*, 47: 489-504.

Matza, D. (1964). *Delinquency and Drift.* New York: John Wiley.

Mead, G. H. (1934). *Mind, Self, and Society.* Chicago: University of Chicago Press.

Mead, George H. (1934). *Mind, Self, and Society*. Chicago: University of Chicago Press.

NealShover Andrew Hochstetler 2005 Choosing White-Collar Crime (Cambridge Studies in Criminology)

Newburn, T. (2008). *Criminology*. (2nd. Edition), Portland, OR, USA: Willan Publising.

Park, R.;Burgess E. W., and McKenzie, R. D. (eds), (1925). *The City.* Chicago: University of Chicago Press.

Phillip J. Decker, (1986) "Social Learning Theory and Leadership", Journal of Management Development, Vol. 5 Iss: 3, pp.46 - 58.

Piquero, Tibbets ve Blankenship, (2005). "Examiningthe Role of Differantial Association and Techniques of Neutralization in Explaining Corparate Crime". *Deviant Behavior,* 26 (): 159-188.

Reckless, W. C. (1961). "A New Theory of Delinquency and Crime". *Federal Probation,* 25 (2): 42-46.

Reckless, W. C.; Dinitz S., and Murray E. (1956). "Self Concept as an Insulator Against Delinquency ". *American Sosyological Review,* 21 (6): 744-746.

Reckless, W. C.; Dinitz S., and Murray E. (1957). "The 'Good' Boy in a High Delinquency Area". *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science,* 48 (1): 18-25.

Reed, G.E., and Yeager, P.C. (1996). "Organizational Offending and Neoclassical Criminology: Challenging the reach of a General Theory of Crime". *Criminology,* 34(3): 357-382.

Reis, A. J. (1951). "Delinquency as the Failure of Personal and Social Control". *American Sosyological Review,* 16 (2): 196-207.

Ritzer. G. &Goodman, D. G. (2004). *Classical Sociological Theory*. (4th. Edition), New York: McGrawHill.

Roger Hopkins Burke. 2009 An Introductionto Criminological Theory, 3rd Edition [3 ed.] Willan

Sampson, R. and Laub, J. (1990). "Crime and Devianceover Life Course: Saliance of Adult Social Bond". *American Sosyological Review,*55 : 609-627.

Sampson, R. and Laub, J. (2003). "Life-Course Desister? Trajectories of Crime among Delinquent Boys followed to Age 70". *Criminology,* 41: 555-592.

Sampson, R. and Laub, J. (2005). "A Life-Course view of the Development of Crime". *The Annuals,* 602: 12-15.

Shaw, Clifford R. and McKay, Henry D. (1942). Juvenile Delinquency and Urban Areas. Chicago: The University of Chicago Press.

Shoemaker, Donald J. (2000). Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior. Fourth Edition. New York, NY: Oxford UniversityPress.

Smith, D.; Visher, C., and Jarjoura G. R. (1991). "Demensions of Delinquency: Exploringthe Correlates of Participation, Frequency, and Persistence of Delinquent Behavior", *Journal of Research in Crime and Delinquency,* 28: 6-32.

Sokullu-Akıncı, F. (2014). *Kriminoloji.* 11. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Sutherland E. H. & Cressey, D. R. (1974). *Criminology*. (9th. Edition), Philadelphia, PA: J. B. LippincottCompany.

Sutherland E. H. (1939). *Prensiples of Criminology*. (3rd. Edition), Philadelphia, PA: J. B. Lippincott Company.

Sutherland, Edwin H. and Cressey, Donald R., 1978 Criminology

Sykes, G. M., and Matza, D. (1957). "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency." *American Sociological Review,* 22 (): 664–670.

Sykes, G., and Matza, D. (1957). "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency". American Journal of Sociology, 22: 664-670.

Shane,J. (2013). Learning from Error in Policing: A Case Study in Organizational Accident Theory Springer International Publishing.

Tannenbaum, F. (1938). *Crime and Community*, New York: Colombia University Press.

Tarde, G. (1886). *La criminalitécomparée,* Alcan, Paris. Comparative Criminality

Tarde, G. (1903). *The Laws of Imitation*, translated by E. C. Parsons, New York: Henry, Holt and Co.

Tarde, G. (1912). *Penal Philosophy*, translated by R. Howell, Boston: Little, Brown.

Thornberry, T. (1987). Toward an Interactional Theory of Delinquency, Criminology, 25: 863-887.

Tibbetts, S.G. ve Hemmens, C. (2010). *Criminological Theory*. London: Sage Publications.

Title, C.R.,Burke, M.J. & Jacson, E.F. (1986). "Modelling Sutherland's Theory of Differential Association: Toward an Emprical Clarification" . *Social Forces*, 65: 405-432.

Tittle, C. R. (1995). Control Balance: Toward A General Theory of Deviance. Boulder, CO: Westview.

Tittle,R. C. ; Burke, M. J., and Jackson, E. F. (1986). "Modelling Sutherland's Theory of Differential Association: Toward an Empirical Clarification", *Social Forces*, 65: 405-432.

Tunnel, K. (1993). "Inside the Drug Trade: Trafficking from the Dealer's Perspective", *Qualitative Sociology,* 16: 361-381.

8. Bölüm

ELEŞTİREL KRİMİNOLOJİ

Doç. Dr. Kübra Gültekin
kubra.gultekin@beun.edu.tr

Özet

Toplumda yaşanan ve ülke genelinde büyük infiale neden olan olaylar sonrasında özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Kanada gibi endüstriyel devletlerde 1960'ların sonu ve 70'li yıllarda karşımıza çıkan eleştirel kriminolojinin kökleri Marksizm'in ortaya koyduğu sınıfsal fark ve ekonomik şartlar sonucu toplumsal çatışmanın meydana geldiği tezine dayanır. Bu çatışmanın da suça neden olduğunu savunan eleştirel teorisyenlere göre suçla mücadele, kanun yapıcıların çıkardıkları kanunlar ve kanun uygulayıcılar vasıtasıyla toplumdaki sınıf farkını korumak için uyguladıkları zalimce muamelelerdir.

Tarihsel literatür içerisinde tek bir eleştirel kriminoloji kavramı karşımıza çıkmaz. Marks'ın politik iktisat teorisini benimseyerek suç, suçluluk ve suçla mücadele kavramlarına değinen, Marksist kriminoloji olarak da adlandırılan, eleştirel perspektif yanında, özellikle güçsüzlerin işlediği suçlara dikkat çeken ve var olan ceza adalet sistemini eleştiren sol realizm, suçun ancak barışçıl yollarla çözülebileceğini öngören barıştırıcı perspektif, pozitivistlerin ele aldığı gerçeklik kavramına farklı bir bakış açısı getiren postmodern yaklaşım ve hüküm giymiş akademisyenlerin katkılarıyla ortaya çıkan suçlu perspektifi de eleştirel perspektif içerisinde yer alan diğer alanlardır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel kriminoloji, feminizm, feminist kriminoloji, Marksist kriminolojik teori, sol realizm, barıştırıcı perspektif, postmodern yaklaşım, suçlu perspektifi, damgalama.

beraber, birey suçlu damgasını yediyse damgalanan karakteri benimseyecek ve daha sonraki bütün davranışlarınıda bu yeni etiketine uyarlayacaktır.

Eleştirel perspektifi benimseyen bazı kriminologlar kriminoloji disiplininin sadece alt sınıfın işlediği suçlar üzerinde yoğunlaşmasını da bir problem olarak görürler. Eğer kriminoloji sadece sokak suçlarına yoğunlaşmış olursa beyaz yaka suçları gibi üst gelir sınıfına mensup bireylerin işlediği suçlar göz ardı edilmiş olur. Bu açıdan bakıldığında klasik kriminoloji;dikkatleri, düşük sınıfın işlediği suçlar üzerine çekerek yönetici sınıfa hizmet eder. Bu nedenle eleştirel kriminologlar, ceza adalet sisteminin sınıf ve ırk farklılığına karşı önyargılı ve ayrımcı tutumunu eleştirmiş ve çalışmalarında sosyal adalet anlayışını benimsemiştir (Miller vd., 2008: 189-190). Toplumdaki suçun nedeninin de toplumu kontrol eden sınıf eşitsizliği, etnik nedenler ve toplumun cinsiyet algısı ve pratikleri gibi konular olduğunu savunmuştur (Young, 2001: 262-263).

1970'lerden bu yana hayatımızda olmasına rağmen çoğu kriminolog hâlâ eleştirel kriminolojinin tam olarak ne manaya geldiği konusunda mutabık kalmış değildir. Bununla birlikte eleştirel kriminoloji için birçok tarif ve açıklama yapılmış fakat geniş bir kesimce kabul gören tam bir açıklama olmamıştır. Bunun nedeni ise tek bir eleştirel kriminoloji alanı olmamasıdır. Eleştirel kriminologlar farklı başlangıç noktalarına, farklı metotlara ve çok çeşitli politik inanışlara sahiptir (DeKeseredy, 2011: 7; Carrington ve Hogg, 2002: 3). Farklı bakış açılarındaki zenginliğe rağmen eleştirel kriminologların üzerinde birleştikleri konular ise klasik zorlayıcı cezalandırma yöntemlerini reddetmeleri, bunların yerine toplumda meydana gelecek yapısal ve kültürel değişiklikleri suç oranlarını düşürmede ve sosyal adaletin artırılmasında önemli bir yol olarak görmeleridir.

KAYNAKÇA

Adler, Freda (1975). *Sisters in Crime: The rise of the New Female Criminal*. New York: McGraw-Hill.

Adler, Freda, (2003), "Sisters in Crime", Francis T. Cullen ve Robert Agnew (Der.), *Criminological Theory: Past to Prsesent – Essential Readings*, (2. Baskı), Los Angeles, CA: Roxbury Publishing Company, ss. 405-412.

Akers, Ronald. L. ve Sellers, Christine. S, (2004), *Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Application.* (4. Baskı), Los Angeles, CA: Roxbury Publishing Company.

Antonaccio, O. ve Tittle, C. R., (2007), "A Cross-National Test of Bonger's Theory of Criminality and Economic Conditions", *Criminology,*C.45, S.4, ss. 925-958.

Arat, Necla (2010). *Feminizmin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları

Arrigo, Bruce A., (1995), "The Peripheral Core of Law and Criminology on Postmodern Social Theory and Conceptual Integration", *Justice Quarterly,* C.12, S.3, ss.447-472.

Arrigo, Bruce A.veBersot, Heather Y., (2010), "Postmodern Theory", Francis T. CullenvePamelaWilcox (Der.), *Encyclopedia of CriminologicalTheory*, (İkinci Cilt),ThousandOaks, CA: SAGE Publications, Inc., ss.728-732

Becker, Howard S., (1963),*Outsiders: Studies in theSociology of Deviance*. New York: FreePress.

Bonger, William Adrian, (1916),*Criminality and EconomicConditions*, Boston, MA: Little, Brown and Company, (Orijinal basım 1905) [ebookaşağıdaki web adresinde mevcuttur https://archive.org/stream/criminalityande00hortgoog#page/n10/mode/2up]

Briggs, Steven, (2009),*Criminolgy for Dummies*,Indianapolis, IN: Wiley Publishing, Inc.

Carrington, Kerry ve Hogg, Russell, (2002), "Critical Criminologies: An introduction",Kerry Carrington

ve RussellHogg (Der.), *Critical Criminology: Issues, Debates, Challenges,*Portland, OR: Willan Publishing, ss.1-12.

Cohen, Albert Kircidel, (1955),*Delinquent Boys: The Culture of Gangs*,Glencoe, IL: Free Press.

Cohen, Stanley, (2009), *Against Criminology* (4. Baskı), New Jersey, NY: Transaction Publishers.

Cullen, Francis T. ve Agnew, Robert, (2003),*Criminological Theory: Past to Present –Essential Readings* (2. Baskı), Los Angeles, CA: Roxbury Publishing Company.

Currie, Elliot, (2004),*The Road to Whatever: Middle-Class Culture and the Crises of Adolescence*, New York, NY: Metropolitan Books.

Daly, Kathleen (1998). *Women's Pathways to Felony Court: Feminst Theories of Lawbreaking and Problems of Representation*. Kathlen Daly ve Lisa Maher editörlüğünde "Criminology at the Crossroads: Feminist Readings in Crime an dJustice" kitabından, s.135-154. Oxford: Oxford University Press

Daly, Kathleen, & Chesney-Lind, Meda (2002). Feminism and Criminology. In S. Cote (Ed.), Criminological theories: Bridging the past to the future (pp. 267-284). Thousand Oaks, CA: Sage.

DeKeseredy, Walter S.,Schwartz, Martin D., Fagen, D. ve Hall, M., (2006), "Seperation/DivorceSexual Assault: The Contribution of Male Peer Support", *Feminist Criminology,* C.1, S.3, ss.228-250.

DeKeseredy,Walter S.,Donnermeyer, Joseph F., Schwartz, Martin D., Tunnell, K. D. ve Hall, M., (2007), "Thinking Critically about Rural Gender Relations: Toward a Rural Masculinity Crisis/Male Peer Support Model of Seperation/Divorce Sexual Assault",*Critical Criminology,* C.15, S.4, ss.295-311.

DeKeseredy, Walter S., (2010), "Left Realism Criminology",Francis T. Cullen ve Pamela Wilcox (Der.), *Encyclopedia of Criminological Theory* (Birinci Cilt), ThousandOaks, CA: SAGE Publications, Inc., ss.546-550.

DeKeseredy, Walter S., (2011),*Contemporary Critical Criminology,* New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group.

Dolu, Osman (2015). *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji* (5. Baskı). Ankara: Global Politika ve Strateji

Donnermeyer, Joseph F. ve DeKeseredy, Walter S., (2008), "Toward a Rural Critical Criminology", *Southern Rural Sociology,*C.23, S.2,ss. 4-28.

Engels, Friedrich (2010). *The Origins of the Family, Private Property and the State* (1884). Tristram Hunt tarafından tanıtıldı. England: Penguin Books

Falcone, David, N., (2005),*Dictionary of American Criminal Justice, Criminology and Criminal Law*,Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, Inc.

Ferrel, J. (1998). "Stumbling toward a Critical Criminology and into the Anarchy and Imagery of Postmodernism", J. I. Rose (Der.), *Cutting the Edge*, Westport, CT: Praeger, ss.63-76.

Firestone, Schulasmith (1970). *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution*. New York: William Morrow and Company, Inc.

Gillespie, Wayne, (2010), "Peacemaking Criminology", Francis T. Cullen ve PamelaWilcox (Der.), *Encyclopedia of Criminological Theory*, (İkinci Cilt), Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc., ss.690-694.

Gordella, Peterve Siegel, Larry, (1996),*Readings in Contemporary Criminological Theory*, Boston, MA: Northeastern University Press

Gökdağ, Rüçhan (2013). *Toplumsal Cinsiyet*. "Sosyal Psikoloji-II" kitabından, s.130-145. Ankara: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını

Hagan, John; Gillis, A.R.;Simpson, John (1985). The classstructure of gender and delinquency: Toward a power-controltheort of common delinquent behavior. *American Journal of Sociology, 90*(6), s. 1151-1178.

Hagan, John (2003). *A Power-Control Theory of Gender and Delinquency*. Francais T. Cullen ve Robert Agnew

editörlüğünde "Criminological Theory: Past to Present – Essential Readings" kitabından, s.253-261.

Irwin, John, (1970),*The Felon,* Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall Inc.

Lemert, Edwin McCarthy, (1951), *Social Pathology*, New York: McGraw-Hill.

Lemert, Edwin McCarthy, (1967), *Human Deviance, Social Problems, and Social Control,*Upper Saddle Riverr, NJ: Prentice Hall.

Lemert, Edwin McCarthy, (2003), "Primay and Secondary Deviance", Francis T. Cullen ve Robert Agnew (Der.), *Criminological Theory: Past to Present–Essential Readings*, (2. Baskı), Los Angeles, CA: Roxbury Publishing Company, ss.304-307.

Lombroso, Cesare&Ferrero, Guglielmo (1893/2004). *Criminal Woman, the Prostitute and the Normal Woman*. Rafter, N.H. and Gibson, M. tarafından tercüme edildi ve tanıtıldı. Durham: Duke University Press

Lynch, Michael J. ve Michalowski, Raymond J., (2006),*Primer in Radical Criminology: Critical Perspectives on Crime, Power& Identity* (4. Baskı), Albany, NY: Lynne Rienner Publishers, Inc.

Marx, Karl. ve Engels, Friedrich, (2003), *Komünist Parti Manifestosu*, Eriş Yayınları.

McCleary, Richard, (1978),*Dangerous Men: The Sociology of Parole*, New York, NY: Harrow and Heston.

Merton, Robert K., (1938), "Social Structureand Anomie", *American Sociological Review,* C.3, S.5, ss.672-682.

Miller, Mitchell J.; Schreck, Christopher J.ve Tewksbury, Richard, (2008), *Criminological Theory: A Brief Introduction* (2. Baskı), Boston, MA: Pearson Education, Inc.

Newbold, Greg;Ross, Jeffrey Ian ve Richards, Stephen C., (2010), "Convict Criminology", Francis T. Cullen ve Pamela Wilcox (Der.), *Encyclopedia of Criminological Theory*, (Birinci Cilt), Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc., ss.207-212.

Newburn, Tim (2009). *Criminology*. Devon, UK: Willan Publishing

Notz, Gisela (2012). *Feminizm*. Orijinal künye "Feminiskus, Papy Rossa, 2011"den çeviren Sinem Derya Çetinkaya. Ankara: Phoenix Yayınevi

Pepinsky, Harold E. ve Quinney, Richard (Der.), (1991),*Criminology as Peacemakin,*Bloomington, IN: Indiana University Press.

Pollak, Otto (1961). *The Criminality of Women*. New York, NY: A.S. Barnes

Quinney, Richard, (1970),*The Social Reality of Crime*, Boston, MA: Little, Brown.

Quinney, Richard, (1979), "The Production of Criminology", *Criminology,* C. 16, S.4, ss.445-457.

Quinney, Richard, (1991), "The Way of Peace: On Crime, Sufferingand Service", Harold Pepinsky ve Richard Quinney (Der.), *Criminology as Peacemaking,* Bloomington, IN: Indiana University Press, ss.3-13.

Ross, Jeffrey Ian ve Richards, Sephen C., (2003), *Convict Criminology*, Belmont, CA: Wadsworth.

Schmalleger, Frank, (1999),*Criminal Justice Today: An Introductory Text for the 21st Century* (5. Baskı), Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall, Inc

Schwartz, Martin ve Friedrichs, David, O. (1994). Postmodern thought and criminological discontent: newmetaphors for understanding violence. *Criminology, 32*, ss.221-246.

Sellin, Thorsten Johan, (1938), *Culture Conflictand Crime*, New York, NY: Social Science Research Council.

Simon, Rita J. (1975). *Women in Crime*. Lexington, MA: Lexington Books.

Simpson, Sally S., (1989), "Feminist Theory, Crimeand Justice",*Criminology,*C.27, S.4, ss.605-632.

Slattery, Martin (2008). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Orijinal Künye "Key Ideas in Sociology, 2003" Ümit Tatlıcan, Ed. İstanbul: Sentez Yayıncılık

Stichman, Amy, (2010), "Bonger, Willem: CapitalismandCrime", Francis T. Cullen ve Pamela Wilcox (Der.), *Encyclopedia of Criminological Theory* (Birinci Cilt), Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc., ss.98-100.

Sykes, Gresham M., (1974), "Criminology: Therice of Critical Criminology", *The Journal of Criminal Law&Criminology,* C.65, S.2, ss.206-213.

Tannenbaum, Frank, (1938),*Crime and the Community*, Boston, MA: Ginn.

Taylor, Ian; Watson, Paul ve Young, Jock, (1973),*The New Criminology: For a Social Theory of Deviance*, London: Routledge&Kegan Paul Ltd.

Thomas, William I. (1923). *The Unadjusted Girl. With Cases and Standpoint for Behavior Analysis.* Boston, MA: Little Brown

Vold, George Bryan, (1958), *Theoretical Criminology*, New York, NY: Oxford University Press.

Young Jock, (2001), "Critical Criminology in the Twenty-First Century: Critique, Irony and the Always Unfinished", Kerry Carrington and Russell Hogg (Der.), *Critical Criminology: Issues, Debates, Challenges,*Portland, OR: Willan Publishing, ss. 251-274.

9. Bölüm

GELİŞİMSEL KRİMİNOLOJİ: HAYAT BOYU SUÇLULUK TEORİLERİ

Doç. Dr. Ekrem Muş - Dr. Ahmet Eker
ekremmus@gmail.com - ahmet.eker.1973@gmail.com

Özet

Suçun nedenlerini açıklamaya çalışan suç teorileri farklı önermeler sunmaktadırlar. İleri sürdükleri argümanlar farklı olsa da çoğunluğu bireyin suç işlediği zamandaki faktörlere odaklanmaktadır. Gelişimsel suç teorisyenleri bu yaklaşımın eksik olduğunu ve suça iten faktörleri veya bireylerin suç işlemeyi terk etmelerine neden olan faktörleri bütün yönleri ile kavrayamayacağını iddia etmektedirler. Bu teorisyenlere göre insan dimağı, kavrama kapasitesi, fiziki özellikleri, yaşam alanları, iş ve evlilik durumları ve sosyal çevreleri; statik değil, dinamiktir ve bireyler yaşlandıkça bu faktörler de değişiklik göstermektedir. Bu nedenle, bireylerin farklı yaşlarda farklı etkenlere maruz kalacaklarını ve farklı dönemlerde işleyecekleri suçların yoğunluk ve türünün de farklı olacağını iddia etmektedirler. Gençlik döneminde suç işleme yoğunluğunun fazla olacağını ancak yirmili yaşların sonunda gençler arasındaki suç işleme oranın çok büyük oranda düşeceğini ve sadece küçük bir grubun yaşam boyu suçlu olacağını ileri sürmektedirler. Hayat boyu suçluluk teorileri temel olarak suça başlamaya, devam etmeye ve suçtan vazgeçmeye neden olan faktörleri anlamaya odaklanmaktadırlar. Bu bölümde, Samspon ve Laub'un yaş dereceleri teorisi, Terrie Moffitt'in çift yol gelişimsel teorisi ve David Farington'ın entegre bilişsel antisosyal potansiyel suç teorisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hayat boyu suçluluk, suç, bireylerin gelişimi, suça başlangıç, suç işlemeye devam etme, suçtan vazgeçme, risk faktörleri, antisosyal potansiyel, ergenlik, doğal eğilim, gerilim.

suç dışında kalmalarının sağlanabileceğini iddia etmektedirler. Erken müdahale stratejilerinin yanı sıra, bazı akademisyenler yüksek oranda suç işleyenler için uzun süreli hapis cezası verme politikaları önermektedirler. Ancak Laub ve Sampson (2003) uzun süreli hapis cezaları verme yaklaşımının sosyal bağları zayıflatarak suçtan vazgeçenlerin yeniden başlamasına neden olacağını iddia etmektedirler. Bu durumda, özel olarak suçluların hayata yeniden başlamasına fırsat verecek gelişmiş tedavi programı ile önemli sosyal bağları kaybetmemeleri sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, birçok kriminoloji teorisi bir kişinin yaşamının ilk bölümü olan "çocukluk dönemine" odaklanmaktadır. Bazıları çocuk suçluluğunun sebepleri arasında zayıf aile bağları, erken hayal kırıklığı ve hedeflerin tıkanması ve çete kültürü gibi faktörler olduğunu belirtmektedir. Son yapılan araştırmalar, yetişkin suçluluğunun en iyi belirleyicisinin çocukluk çağında işlenen suç olduğunu göstermektedir. Alternatif olarak gelişimsel yaşam boyu suçluluk teorileri çocukluktan ergenliğe ve ergenlikten yetişkinliğe kadar yaşamın sosyal ve yapısal bileşenleri kapsamında suç ve suçlu olgusunu irdelemek gerektirdiğini belirterek yeni bir yaklaşım getirmektedir.

KAYNAKÇA

Akers, R.L. (2000). *Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Application.* (3rd ed.). Los Angeles, CA: Roxbury Publishing Co.

Blokland, A.,A. J., Nagin, D., &Nieuwbeerta, P. (2005). Life Span Offending Trajectories of a Dutch Conviction Cohort, *Criminology*, V.43, pp.919-954.

Blumstein, Alfred, (1987). Characterizing Criminal Careers, *Science*, V.237, pp.985-91.

Blumstein, Alfred.,Cohen, J., Roth, J. A., and Visher, C. A., (1986). *Criminal careers and "career criminals.* (Vol.1).Washington, DC: National Academy Press.

Caspi, Avshalom.,and Moffitt, Terrie, E., (1995). "The continuity of mal adaptive behavior: From description to understanding in the study of antisocial behavior" in D. Cicchettiand D. Cohen (Eds.). *Manual of developmental psychology.* New York: John Wiley, pp.472-511.

Cullen, F. T. and Agnew, R. (2003). *Criminological Theory: Past to Present: Essential Readings.* Second Edition. Los Angeles, California: Roxbury Publishing.

Farrington, D. P. (2003). "Developmental and life-course criminology: Key theoretical and empirical issues- The 2002 Sutherland award address", *Criminology*, V.41, No.2, pp.221-256.

Farrington, D. P. ve Ttofi, M. M. (2015). 2 Developmental and Life-Course Theories of Offending. In *The Development of Criminal and Antisocial Behavior* (pp. 19-38). Springer International Publishing.

Farrington, David P., (1998), "Early developmental prevention of juvenile delinquency", Criminal Behavior and Mental Health, V.4, pp.209-227.

Farrington, David, P., (2003), "Developmental and life-course criminology: Key theoretical and empirical-issues- The 2002 Sutherland award address", Criminology, V.41, No.2, pp.221-256.

Gottfredson, Michael, R.,and Hirschi, Travis, (1990), A general Theory of Crime, Stanford, CA: Stanford University Press.

Gul, Serdar Kenan ve Gunes, Ismail Dincer, (2009), "Ergenlik Donemi Sorunları ve Siddet" (Problems of adoloscenceandviolance), Afyon Kocatepe Universitesi Sosyal Bilimler Enstitusu Sosyal Bilimler Dergisi, V.11, N.1, pp.79-101.

Hirschi, Travis and Gottfredson, Michael R., (1995), "Control theory and the life-course perspective", Studies on Crime and Crime Prevention, V.4, pp.131-142.

Laub, John H. andSampson, Robert J., (2003), Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boysto Age 70, Cambridge: Harvard University Press.

Laub, John H. and ampson, Robert J., (2004), "Strategies for bridging the quantitative and qualitativedivide: Studying crime over the life course", Research in Human Development, V.1, N.1-2, pp.81-99.

Le Blanc, Marc, andLoeber, Rolf, (1998), "Developmental criminology updated" in Michael Tonry (Ed.), Crime and justice: A review of research V. 23, Chicago: University of Chicago Press, pp.115-198.

Moffitt, T. E. (2003). Pathways in the Life Course to Crime. In Cullen, F. T. and Agnew, R. (Ed.). Criminological Theory: Past to Present: Essential Readings. Los Angeles: Roxbury Publishing.

Moffitt, Terrie E. and Caspi, Avshalom, (2001), "Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females", Development and Psychopathology, V.13, pp.355-375.

Moffitt, Terrie E., (1993), "Adolescent-limitedand life-course-persistentant social behavior: A developmental taxonomy", Psychological Review, V.100, pp.674-701.

Moffitt, Terrie E., (1993), "Adolescent-limitedand life-course-persistentant socialbehavior: A developmental taxonomy", *Psychological Review,*V.100, pp.674-701.

Olds, David; Hill, PeggyandRumsey, Elissa, (1998), Prenatal and early childhood nurse home visitation. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.

Piquero, Alex R.;Farrington, David P. and Blumstein, Alfred, (2003), "The criminal career paradigm", Crime and Justice- A Review of Research, V.30, pp.359-506.

Sampson, Robert J. and Laub, John H., (1990), "Crime and deviance overthe life course: The salience of adult social bonds", American Sociological Review, V.44, pp.609-627.

Sampson, Robert J. and Laub, John H., (1992), "Crime and deviance in the life course", Annual Review of Sociology, V.18, pp.63-84.

Sampson, Robert J. and Laub, John H., (1994), "Urban poverty and the family context of delinquency: A newlook at structure and process in a classic study', Child Development, V.65, pp.523-540.

Sampson, Robert J. and Laub, John H., (1995), "Understanding variability in lives through time: Contributions of life-course criminology", Studies on Crime and Crime Prevention, V.4, pp.143-158.

Sampson, Robert J. andLaub, John H., (2003), "Life-course desisters? Trajectories of crime among delinquent boys followed to age 70", Criminology, V.41, pp.319-339.

Sampson, Robert J. and Laub, John H., (2005), "A life-courseview of the development of crime", Annals of the American Academy of Political and SocialScience, V.602, pp.12-45.

Sampson, Robert J.,and Laub, John H., (1993), Crime in the making: Pathways and turning points through life. Cambridge, MA: Harvard UniversityPress.

Sampson, Robert J.;Laub, John H. and Wimer, Cristopher, (2006), "Does marriage reduce crime? A counter factual approach to within individual causal effects", Criminology, V. 44, N. 3, pp.465-508.

Siegel, J. Larry. (2011). *Criminology: The Core*. 4th Ed. Wadsworth, Cengage Learning Press.Belmont, CA, USA.

Thornberry, Terence P., (1987), "Toward an interactional theory of delinquency", Criminology, V.25, pp.863-891.

Vold, G. B., Bernard, T. J., and Snipes, J. B. (2002). *Theoretical Criminology.* New York: Oxford University Press.

Warr, Mark., (1998), "Life-course transitions and desistance from crime", Criminology, V.36, pp.183-216.

Wright, John Paul and Cullen, Francis T., (2004), "Employment, peers, and life-course transitions", Justice Quarterly, V. 21, pp. 183-205.

10. Bölüm

GENEL SUÇ TEORİLERİ

Dr. Ahmet Eker
ahmet.eker.1973@gmail.com

Özet

Genel suç teorileri tüm suçların nedenlerini ve suç türlerine etki eden faktörleri açıklamak üzere inşa edilmiştir. Bu teoriler genellikle diğer teorilerin ve bilimsel araştırmaların sonuçlarını bir teoride entegre ederek bireylerin neden ve nasıl suç işlemeye motive olduklarını açıklamaya çalışmaktadır. Bu bölümde anlatılan Vila'nın genel paradigması, Tittle'ın kontrol-denge teorisi ve Agnew'in suç ve çocuk suçluluğu genel teorisi bu yaklaşımı benimseyen teorilerdir. Ancak genel bir teori olarak sınıflandırılan Gottfredson ve Hirschi farklı bir yaklaşım sergilemiş ve tüm suçları "düşük öz-kontrol" ile izah etmeye çalışmışlardır. Aşağıda bu dört genel teorinin detayları incelenecek, suça iten sürece getirdikleri açıklamalar irdelenecek, bu teorilerin savunduğu suç önleme politika önerileri sıralanacak ve bu teorilere karşı yapılan eleştiriler belirtilecektir.

Anahtar Kelimeler: Suç, çocuk suçluluğu, paradigma, genel suç teorisi, öz-kontrol, motivasyon, gerilim, kontrol, denge, rehabilitasyon.

Son olarak, Agnew'e göre cezaevinden çıkan bireylerin toplum ve yakın çevreleri tarafından reddedilmeleri bu kişilere suçtan başka alternatif bırakmamaktadır. Bu nedenle özellikle "aileler ve arkadaşlar" bu kişileri dışlamamalı ve bu kişilere "iş imkânları" sağlanarak topluma tutunmaları kolaylaştırılmalıdır (2005: 195).

SONUÇ

Yukarıda ayrıntıları ile izah edilen dört genel suç teorisinde açıkça görüleceği üzere bu yaklaşımı benimseyen suç teorisyenleri suça etkisi olan birçok faktörü kendi teorilerinde birleştirerek daha kapsamlı teoriler geliştirmişlerdir. Bu metot ile bireyin tüm yaşamı boyunca karşılaşabileceği faktörleri kapsamayı ve çocukluk döneminden başlayarak tüm yaşam boyunca işleyecekleri suçların nedenlerini tespit etmeye ve çözüm önerileri getirmeye çalışmışlardır. Örneğin, Agnew yazmış olduğu teorisinde beş farklı yaşam alanının bireyin tüm yaşamını kapsadığını ve suça iten veya suçtan koruyan tüm faktörlerin bu beş alan içerisinde olduğunu iddia etmektedir.

Bazı akademisyenler ortaya konulan bu genel suç teorilerini fazla iddialı veya hırslı bulabilmektedirler ancak bu yaklaşımın çok karmaşık olan ve her dönemde farklı etkenler tarafından farklı derecelerde etkilenen insan davranışlarını (Agnew, 2005) ancak bu şekildeki kapsamlı yaklaşımlar açıklayabilecektir. Bu yaklaşımın aksine, Şikago ekolünde olduğu gibi klasik suç teorileri genel olarak suça etki eden en güçlü birkaç faktöre odaklanarak suçlu davranışı izah etmeye çalışmakta ancak bu yaklaşım ile sadece belli bölgelerde işlenen belli suç davranışlarını açıklayabilmektedirler (Shaw ve McKay, 2003).

Bu nedenle, doğrulukları bilimsel olarak ispatlanmış diğer teorileri ve onlarca faktörü birleştiren genel suç teorileri suçlu davranışları anlamada ve önleyici tedbirler geliştirmede çok önemlidir ve kriminologlar ve özellikle uygulayıcılar tarafından çok iyi anlaşılmalı ve sunmuş oldukları öneriler hayata geçirilmelidir.

Son olarak, karmaşık insan davranışını basit yaklaşımlar ile anlamak mümkün olmadığından klasik teori geliştirmek yerine kriminologlar bu yaklaşım şeklini benimsemeli, daha kapsamlı genel suç teorileri geliştirmeli, şuan mevcut olan genel suç teorilerine getirilen eleştirileri giderici çalışmalar yapmalı ve suçlu davranışları tüm yönleri ile açıklayabilen teoriler geliştirmelidirler.

KAYNAKÇA

Agnew, R. (2005). Why Do Criminals Offend? A General Theory of Crime. Los Angeles: Roxbury Publishing.

Braithwaite, J. (1997). Charles Tittle's Control Balance and criminological theory. Theoretical Criminology. Vol.1 (1): 77-97.

Cullen, F. T. ve Agnew, R. (2003). (Ed.). Criminological Theory: Past to Present: Essential Readings. Los Angeles: Roxbury Publishing.

DeLisi, M. (2011). How general is general strain theory? Journal of Criminal Justice. Vol:39.

Garland, D. (2001). The Culture of Control: Crime and Social Control in Contemporary Society. The University of Chicago Press.

Gottfredson, M. R. ve Hirschi, T. (2003). A General Theory of Crime. Cullen, F. T. ve Agnew, R. (Ed.) içerisinde. Criminological Theory: Past to Present: Essential Readings. Los Angeles: Roxbury Publishing.

Greenwood, P.W. ve Abrahamse, A. (1982) Selective Incapacitation. Rand Report R-2815-NIJ. Santa Monica: Rand Corporation.

Hollist, D. R.,Hughes, L. A., & Schaible, L. M. (2009). Adolescent maltreatment, negative emotion, and-delinquency: An assessment of general strain theory and family based strain. Journal of Criminal Justice, 37, 379−387.

Jensen, G. F. (1999). A Critique of Control Balance Theory Digging into Details. Theoretical Criminology. Vol.3 (3).

Moffitt, Terrie E., (1993), "Adolescent-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy". Psychological Review. Vol:100, pp. 674-701.

Moon, B., Hays, K. ve Blurton, D. (2009). General strain theory, key strains, and deviance. Journal of Criminal Justice, 37, 98−106.

National Research Council. (2004). Fairness and Effectiveness in Policing: The Evidence. Washington DC: The National Academies Press.

Piquero, A. R. ve Hickman, M. (1999). An empirical test of Tittle's control balance theory. Criminology, Vol. 37, 319-341.

Piquero, A. R. ve Hickman, M. (2003). Extending Tittle's Control Balance Theory to Account for Victimization. Criminal Justice and Behavior, Vol. 30 No. 3: 282-301.

Pratt, T. C. ve Cullen, F. T. (2000). Empirical Status of Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime: A Meta-Analysis. Criminology. Vol:38 No:3: 931-964.

Shaw, C. R ve McKay, H. D. (2003). Juvenile Delinquency and Urban Areas. Cullen, F. T. ve Agnew, R. (Ed.) içerisinde. Criminological Theory: Past to Present: Essential Readings. Los Angeles: Roxbury Publishing.

Sampson, R. J. ve Laub, J. H. (2003). Crimeand Life Course. Cullen, F. T. ve Agnew, R. (Ed.) içerisinde. CriminologicalTheory: Past to Present: Essential Readings. Los Angeles: Roxbury Publishing.

Sullivan, C. J. (2006). Early Adolescent Delinquency: Assessing the Role of Childhood Problems, Family Environment, and Peer Pressure. Youth Violence and Juvenile Justice, Vol. 4 No. 4, October: 291-313.

Swatt, M. L.,Gibson, C. L., &Piquero, N. L. (2007). Exploring the utility of general strain theory in explaining problematic alcohol consumption by police officers. Journal of Criminal Justice, 35, 596−611.

Savelsberg, J. J. (1999) Human Nature and Social Control in Complex Society: A Critique of Charles Tittle's Control Balance. Theoretical Criminology. Vol.3 (3): 331-338.

Tittle, C.R. (2001). Control Balance. Paternoster, R .ve Bachman, R. (Ed.) içerisinde. Explaining Criminals and Crime: Essays in Contemporary Criminological Theory. Los Angeles, California: Roxbury Publishing.

Tonry, M. (1996). Sentencing Matters. New York: Oxford University Press.

Vila, B. (1994). A General Paradigm for Understanding Criminal Behavior: Extending Evolutionary Ecological Theory. Criminology. Vol: 32. No: 3.

Visher, C. A. (1987). Incapacitation and crime control: Does a "Lock 'em up" strategy reduce crime? Justice Quarterly. Vol: 4 (4) 513 543).

Vold, G. B., Bernard, T. J. ve Snipes, J. B. (2002). Theoretical Criminology. New York: Oxford University Press.

Walker, S. (1998). Popular Justice: A History of American Criminal Justice. New York: Oxford UniversityPress.

Wikström, P-O. H. (1991). Urban Crime, Criminals, and Victims: The Swedish Experience in an Anglo-American comparative prespective. Springer-Verlag New York.

Zhang, Y.,Day, G. ve Cao, L. (2012). A Partial Test of Agnew's General Theory of Crime and Delinquency. Crime&Delinquency. Vol: 58: 856.

11. Bölüm

ŞİDDET SUÇLARI

Doç. Dr. M. Alper Sözer
masozer@gantep.edu.tr

Özet

Bu bölümde şiddet suçları başlığı altında yabancı alan yazınla paralel olarak öldürme, yaralama ve cinsel saldırı suçları incelenmiştir. Evrensel olarak her bağımsız devletin mevcut yasalarında yer verdiği bu suçlar, Türk Ceza Kanunu'nun ikinci kısmında "Kişilere Karşı Suçlar" başlığı altında düzenlenmiştir. Bu başlık altında, okumakta olduğunuz bu bölümde ele alınan suçlar haricinde; insan üzerinde deneyden, cebir, tehdit ve eğitim öğrenimin engellenmesine kadar geniş bir yelpazede gerçek kişilerin konu olduğu suçlar zikredilmektedir. Kriminoloji alan yazını açısından özel olarak ele alınabilecek cebir, tehdit ve eğitim öğrenimin engellenmesi gibi suç türlerine bu bölümde yer verilmemiştir.

Cinayet, cinsel saldırı ve yaralama suçlarının dünyanın çeşitli devletlerindeki durumu Türkiye ile mukayese edilebilmesi için grafiklerle gösterilmiş, daha sonra bu suçların Türkiye'deki durumları elde edilebilen en son ve güncel verilerle sunulmuştur. Son olarak medya ve şiddet arasındaki ilişkiler alan yazındaki meta analizler üzerinden incelenerek bölüm sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öldürme, yaralama, cinsel saldırı, medya, şiddet.

SONUÇ

Şiddet suçları insanlar arasında dizginlenemeyen arzu ve isteklerin aşırılığı sonucunda meydana gelen ürkütücü eylemlerdir. Sonuçları ve mağdurları açısından ceza adalet sisteminin tepkisi çoğu zaman mağdurları tatmin etmemektedir. Bu suçların mağduru olanlar için faillere verilecek cezalar ne olursa olsun, hiçbir şey eskisi gibi olmamaktadır. Şiddet suçlarının Türkiye genelindeki boyutunun ve öneminin anlatılmaya çalışıldığı bu bölümde daha önce alan yazında bulunmayan sınıflandırmalara gidilmiştir. Bu sınıflandırmalar subjektiftir ve bilim insanlarının eleştiri ve geliştirmelerine açıktır.

İnsan; korunma, arzularını gerçekleştirme, problemlerini çözme, zevk ve güç tatmini gibi itkilere bağlı olarak şiddet kullanan bir varlıktır. İletişim çağının getirdiği fırsatlar şiddetin boyutlarını da siber platforma doğru kaydırmaktadır; değişen iletişim, iktisadi ve sosyal hayat şiddet suçlarının özünü olmasa da şeklini ve vasıflarını kaçınılmaz biçimde değiştirecektir. Suçla ilgilenen bilim insanları, uygulayıcılar ve politika yapıcılar yeni bir perspektifle şiddetin azaltılması yönünde durmaksızın çalışmalıdırlar.

KAYNAKÇA

Bandura, A. (1986). Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Beyaztaş, F. Y., Yenicesu, G. İ., Bütün, C., & Yılmaz, R. (2009). Sivas Ağır Ceza Mahkemelerinde karara bağlanan 18 yaş üstü mağdurlara yönelik cinsel saldırı olgularının değerlendirilmesi. Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine, 6(2), 53-59.

Brownmiller, S. (1975). Against our will: Men, women and rape. New York: Simon & Schuster.

Bushman, B. J., & The Subcommittee on Youth Violence of the Advisory Committee to the Social, Behavioral and Economic Sciences Directorate of the National Science Foundation (2013). Youth violence: What we need to know. Arlington, VA: National Science Foundation.

Buss, D. (1995). Evolutionary psychology: The scince of the mind. Boston: Allyn & Bacon.

Calvert, S. L. & Huston, A. C. (1987). Television and children's gender schemata. In L. Liben and M. Signorella (Eds.). Children's gender schemata. Origins and implications. San Francisco, CA: Jossey Bass.

Cordner, G. W. & Biebel, E. P. (2005). Problem-oriented policing in practice. Criminology & Public Policy, 4, 155-180.

Çakır, R., Yavuz, M. F., & Demircan, Y. T. (2004). Türkiye'de Namus Saikiyle İşlenen Adam Öldürme Suçlarının Değerlendirilmesi. Adli Tıp Dergisi, 18(3-4), 27-33.

Eck, J. E., & Maguire, E. R. (2000). Have changes in policing reduced violent crime? An assessment of the evidence. In A. Blumstein& J. Wallman (Eds), The crime drop in America (pp 207-265). New York: Cambridge University Press

Ellis, L., & Walsh, A. (1997). Gene-based evolutionary theories in criminology. Criminology, 35, 229-276.

Gilmartin, P. (1994). Rape, incest, and child sexual abuse: Consequences and recovery. New York:Garland.

Gölge, Z. B., Yavuz, M. F., & Yüksel, Ş. (2006). Cinsel saldırgan profili. Adli Tıp Dergisi, 20(1), 1-17.

Hagan, F. E. (2008). Introduction to criminology: Theories, methods and criminal behavior. Los Angeles, Sage Publishing.

İçli, T. (1987). "Adam Öldürme Olaylarında Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faktörlerin Önemi." Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi4(2): 21-45.

Joy, L. A., Kimball,M., & Zabrack, M. L. (1986). Television exposure and children's aggressive behavior. In T. M. Williams (Ed.),The impact of television: A natural experiment involving three towns. NewYork: Academic Press.

Karbeyaz, K., Gündüz, T., Balcı, Y., & Akkaya, H. (2009). Yeni Türk Ceza Kanunu sonrası değerlendirilen cinsel suç olguları; Eskişehir deneyimi. Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine, 6(1), 1-8.

Lee, L. A. (1987). Rape prevention: Experiential training for men. Journal of Counseling and Development, 66, 100-101.

Markey, P. M., French, J. E., & Markey, C. N. (2015). Violent movies and severe acts of violence: Sensationalism versus science. Human Communication Research, 41(2), 155-173. Alisic, E., Groot, A., Snetselaar, H., Stroeken, T., & van de Putte, E. (2015). Parental intimate partner homicide and its consequences for children: protocol for a population-based study. BMC psychiatry, 15(1), 1.

Singer, J. L., & Singer, D. G. (1981). Television, imagination, and aggression: A study of preschoolers' play. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Smuts, B. (1992). Male aggression against women: An evolutionary perspective. Human Natures, 3, 1-44.

Walker, S. (2005). Sense and nonsense about crime and drugs. Belmont, CA: Wadsworth.

Walsh, A. & Ellis, L., (2007). Criminology: An interdisciplinary approach. Los Angeles, Sage Publishing.

Walsh. A, & Walsh, G. (1993). Viva la difference: A celebration of the sexes. Buffolo, New York. Prometheus.

Zillmann, D. (1982). television viewing and arousal. In D. Pearl, L. Bouthiley, and J. Lazar (Eds.), Televison and behavior: Ten years of scientific proggress and implications for the eighties. Vol. 2 Technical reviews (pp.53-67). (DHHS Publication No. ADM 82-1196). Washington,DC: U.S. Government Printing Office.

12. Bölüm

MAL VARLIĞINA KARŞI İŞLENEN SUÇLAR

Dr. Vedat Kargın - Yrd. Doç. Dr. Kazım Seyhan
vedatkargin@yahoo.com - kazimseyhan@yahoo.com

Özet

Mal varlığı suçlarından hırsızlık, bina hırsızlığı, dolandırıcılık, yağma (gasp) ve zimmet suçları yaygın olarak işlenen suçlardır. Bu bölümde bu suçlardan ilk üçü istatistiklerle detaylı olarak incelenmiştir.

Hırsızlık, başkasına ait menkul bir malı, kendisine veya başkasına bir menfaat sağlamak maksadıyla bulunduğu yerden almaktır. Hırsızlık en yaygın işlenen mal varlığı suçu olup hırsızlığın dükkândan mal aşırma, bina hırsızlığı ve kredi kartı sahtekârlığı (başkasına ait kredi kartını çalma ve kullanma) gibi alt türleri mevcuttur.

Dükkândan mal aşıranların bazıları, ani bir kontrol kaybı sebebiyle çalan amatörlerdir. Diğerleri ise yakayı ele vermemek için karmaşık teknikler kullanan profesyonellerdir.

Oto hırsızlığı suçunu işleyen iki büyük fail kategorisi vardır. Birincisi, arabaları kısa süreli ulaşım ihtiyacı için çalan amatör eğlence hırsızları; diğeri de arabaları parçalamak ve mali değeri yüksek olan parçalarını satmak için çalan profesyonel oto hırsızlarıdır.

Binadan hırsızlık, kriminolojide adi hırsızlığa göre daha ciddi bir suç olarak görülmekle beraber Türk Ceza Kanunu hırsızlığın nitelikli hâli olarak düzenlemeyerek adi hırsızlıkla aynı hükümlere tabi tutmuştur. Fakat fail, ayrıca konut dokunulmazlığını ihlal suçundan da ceza almaktadır. Bina hırsızlığı planlama yapmayı ve risk almayı gerektirdiği için profesyonel hırsızları cezbeder. Profesyonel bina hırsızı, teknik kabiliyetlere sahip olup bina hırsızlığında uzmanlaşmıştır. Mali bakımdan başarılıdır. Yakalanmaktan ve hapis cezasından kurtulmayı başarır. Profesyonel bina hırsızları; belli bir suçun değerini tartma, yani mali getirisini hesaplama kabiliyetine sahiptirler ve onu algıladıkları riskler ile dengeleyerek rasyonel bir karar verebilirler. Pek çoğu yaşça büyük daha tecrübeli bina hırsızlarının ustalığı altında eğitim görmüşlerdir. İyi bir bina hırsızı olabilmek için gerekli teknikleri öğrenmişlerdir.

Hırsızlığın bunlar dışında kredi kartı hırsızlığı, bankamatik kartı hırsızlığı, yankesicilik, kapkaççılık, tırnakçılık, muslukçuluk, pislikçilik, kaldırımcılık, zarfçılık, oyalamak ve kavga süsü vermek olarak bilinen alt türleri de mevcuttur.

Dolandırıcılık suçu, mağdurun para veya eşyasının çalınmasını ihtiva ettiği için hırsızlığa benzer fakat mağdur, suçlu tarafından sahibi olduğu malı teslim etmeye hile ile razı edildiği için hırsızlıktan farklıdır. Hırsızlığa benzer şekilde dolandırıcılığın da tavcılık ve falcılık gibi alt türleri vardır.

Anahtar Kelimeler: Mal varlığı suçları, hırsızlık, kapkaç, dolandırıcılık, yankesicilik.

SONUÇ

Mal varlığı suçları, insanlık tarihi boyunca işlenegelen yaygın ve en sık işlenen bir suç türü olagelmiştir. Mal varlığı suçları değişik motif ve maksatlarla işlenebilir. Ekonomik kazanç ve menfaat temin etmek için işlendiği gibi, fakirlik ve yokluk gibi nedenlerle temel ihtiyaçlarını karşılayamayanlar da değişik mal varlığı suçlarını işleyebilirler. Ayrıca uyuşturucu madde bağımlısı kişiler uyuşturucu madde temin edebilmek için hırsızlığa bulaşabilirler.

Yine değişik suçlu profilindeki kişilerin mal varlığı suçunu işledikleri belirlenmiştir. Mal varlığı suçlarının çoğunu fırsatçı amatörler işlerler. Amatörler esas itibarıyla konumsal fırsatlar sebebiyle hırsızlık yaparlar. Mal varlığı suçları, profesyonel suçluları da cezbetmiştir. Profesyoneller gelirlerinin çoğunu hırsızlık suçu vasıtasıyla kazanırlar, kendilerini suçlu olarak algılarlar, yani öz kimlikleri suçludur ve hukuku ihlal etmek için gerekli becerilere sahiptirler.

Bu bölümde mal varlığına karşı işlenen suç çeşitleri ve Türkiye'deki güncel durum veriler ışığında incelenerek betimsel bir analiz olarak sunulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Akalın, Adnan (2006). İslam Ceza Hukukunda Hırsızlık Suçu Ve Çalınan Mal İle İlgili İhtilaflar. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Ana Bilim Dalı. http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1392/

Arslan, Feyzullah (2002) Gül Güldür Düşündür, http://www.elaziz.net/kitap/bolum2/hirsizlik–cesitleri.htm (ET: 16.01.2013)

Ayres, Ian and Steven D. Levitt (1998) "Measuring Positive Externalities from Unobservable Victim Precaution: An Empirical Analysis of Lojack," Quarterly Journal of Economics, No. 113, pp. 43–78.

Beccaria, Cesara. (1774), "Suçlar ve Cezalar yahut Beşeriyetin Mecellesi," Mütercim: Muhittin Göklü, Çeviri Tarihi: 2004. İmge Yayınevi. İstanbul

Blankenburg, Erhard (1976) "The Selectivity of Legal Sanctions: An EmpiricalInvestigation of Shoplifting," Law and Society Review, No. 11, pp. 109–129.

Cameron, Mary Owen (1964). The Booster and the Snitch, New York: FreePress.

Centel, Nur (2003), "Mala Karşı Suçlarda Artışın Nedenleri", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Ergun Önen Armağanı, 563-576.

Clarke, Ronald and Patricia Harris (1992) "Auto Theft and Its Prevention," in Crime and Justice: An Annual Review, eds. N. Morris and M. Tonry, Chicago: Chicago University Press.

Clarke, Ronald, Elizabeth Perkins and Donald Smith (2001) "Explaining Repeat Residential Burglaries: An Analysis of Property Stolen," in Repeat Victimization, Crime Prevention Studies, Vol. 12, eds.,Graham Farrell and Ken Pease, Monsey, NY: Criminal JusticePress, pp. 119–132.

Cooley, C. H. (1902). Human Nature and the Social Order. New York, NY: Charles Scribner's Sons.

Copes, Heith (2003) "Street life and the Rewards of Auto Theft," Deviant Behavior, No. 24, pp. 309–333.

Dönmezer, Sulhi (1994). "Kriminoloji," Beta Yayınları, İstanbul.

Elibol, Kamil (2013) "90 Bin Eve Hırsız Girdi," Bugün, 12 Ocak 2013, http://gundem.bugun.com.tr/90–bin–eve–hirsiz–girdi–haberi/218773/ (ET: 12 Ocak 2013).

Erem, Faruk ve Toroslu, Nevzat (1994). "Türk Ceza Hukuku, Özel Hükümler," Savaş Yayınevi, Ankaraç

Farrell, Graham, CorettaPhillips and KenPease (1995) "Like Taking Candy, Why Does Repeat Victimization Occur?" British Journal of Criminology, No. 35, pp. 384–399, at 391.

Farrington, David (1999) "Measuring, Explaining and Preventing Shoplifting: A Review of British Research," Security Journal, No. 12, pp. 9–27.

Hakim, Simon and Yochanan Shachmurove (1996) "Spatial and Temporal Patterns of Commercial Burglaries," American Journal of Economics and Sociology, No. 55, pp. 443—457.

Hafızoğulları, Z. ve Özen, M. (2008). Hırsızlık. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12 (2), s.773-796.

Hepburn, John (1984) "Occasional Criminals," in Major Forms of Crime, Robert Meier, ed., Beverly Hills: Sage, pp. 73–94.

Hindelang, Michael (1974) "Decisions of Shoplifting Victimsto Invoke the Criminal Justice Process," Social Problems, No. 21, pp. 580–595.

Hoheimer, Frank (1975) The Home Invaders: Confessions of a CatBurglar, Chicago: Chicago Review.

Inciardi, James (1984) "Professional Crime," in Major Forms of Crime, Robert Meier, ed., Beverly Hills: Sage, p. 223.

Jacobs, Bruce, Volkan Topalli and Richard Wright (2003) "Carjacking, Streetlife and OffenderMotivation," British Journal of Criminology, No. 43, pp. 673–688.

King, Harry and William Chambliss (1972) Box Man: A Professional Thief's Journal, New York: Harper and Row.

Klaus, Patsy (2004) Carjacking: 1993–2002, Washington, DC: Bureau of Justice Statistics.

Klemke, Lloyd (1978) "Does Apprehensionfor Shoplifting Amplifyor Terminate Shoplifting Activity?" Law and Society Review, No. 12, pp. 390–403.

Litton, Roger (1997) "Crime Prevention and the Insurance Industry," in Marcus Felson and Ronald Clarke, eds.,Business and Crime Prevention, Monsey, NY: Criminaljustice Press, p. 162.

McCaghy, Charles, Peggy Giordano and Trudy Knicely Henson, (1977) "Auto Theft," Criminology, No. 15, pp. 367–381.

McCall, Andrew (1979) The Medieval Underworld, London: Hamish Hamilton.

Mead, G. H. (1934). Mind, Self, and Society. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Menekşe, Ömer (1998). XVII. ve XVII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Polat, Cevdet; Eren, Hakan ve Erbakici, Ferdi (2013). Hırsızlık Suçunu Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi ve Geleceğe Yönelik Yaklaşımlar, Güvenlik Bilimleri Dergisi, 2(1),1-33.

Robinson, Matthew (1998) "Accessible Targets, but Not Advisable Ones: The Role of 'Accessibility' in Student Apartment Burglary," Journal of Security Administration, No. 21, pp. 28–44.

Shover, Neal (1972) "Structures and Careers in Burglary," Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, No. 63, pp. 540–549.

Shover, N. (1996). Great pretenders: Pursuits and careers of persistentthieves. Boulder, Colo: Westview Press.

Siedfer, Jill Jordan (1996) "To Catch a Thief, Try This: Peddling High–Tech Solutions to Shoplifting," U.S. News World Report (23 September), p. 71.

Siegel, Larry J. (2010) "Criminology: Theories, Patterns, and Typologies," 10th ed.,Australia: Wadsworth.

Snook, Brent (2004) "Individual Differences in Distance Travelledby Serial Burglars". Journal of Investigative Psychology&Offender Profiling, No. 1, pp. 53—66.

Steffensmeier, Darrell J. (1986) "The Fence: In the Shadow of 2 Worlds," Totowa, NJ: Rowman&Littlefield, Print.

Stevenson, Richard, Lubica Forsythe and Don Weatherbum (2001) "The Stolen Goods Market in New South Wales, Australia: An Analysis of Disposal Avenues and Tactics," British Journal of Criminology, No. 41 (Winter), pp. 101–118.

Sutherland, E. H. (1947). Principles of Criminology (4th ed.). Philadelphia: J.B. Lippincott.

Şen, Ersan (2012), "Hırsızlık Suçları," Ankara Barosu Dergisi 3, 321-357.

Tannenbaum, F. (1938). Crime and the Community. Boston: Ginn.

Tobias, J.J. (1979) Crime and Police in England, 1700–1900, London: Gill and Macmillan.

Tolunay, Sıdıka Feyza (2010). Mersin'de Evlerden Hırsızlık Olaylarında Mağdurların Durumunun Sosyal Antropolojik Olarak İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Antropoloji (Sosyal Antropoloji) Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/23614/

Townsley, Michael, Ross Homel and Janet Chaseling, (2003) "Infectious Burglaries," British Journal of Criminology, No. 43, pp. 615–634.

Ülkü, Muhammet Murat (2005). "5237 Sayılı TCK. 141-147. Maddelerinde Yer Alan Hırsızlık Suçları," 10.10. 2015 tarihinde http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/151.pdf sitesinden alınmıştır.

Vold, G. B., Bernard, T. J., &Snipes, J. B. (2002). Theoretical criminology. New York: Oxford University Press.

Walsh, Marilyn (1977) The Fence, Westport, CT: Greenwood Press, pp. 18–25.

Wayner, Peter (1997) "Bogus Web Sites Trollfor Credit Card Numbers," New York Times, 12 February 1997, p. A18.

Weiser, Benjamin (1998) "4–Year Sentence for Mastermind of Schemeto Cheat on Graduate School Tests," New York Times, 3 October 1998, p. 8.

www.fbi.gov (2006) www.fbi.gov/ucr/cius2006/data/table_01.html (ET: 02.04.2008).

13. Bölüm

ORGANİZE SUÇLAR

Doç. Dr. Oğuzhan Ömer Demir
oodemir@gmail.com

Özet

Organize suçlar, üç veya daha fazla kişinin maddi menfaat amacıyla bir araya gelerek işledikleri suçlardır. Tarihin çeşitli dönemlerinde farklı şekil ve yapılar içinde karşılaşılan bu olgu, günümüz dünyasını en önemli güvenlik sorunlarından biri hâline gelmiştir. Organize suçluluk farklı psikolojik, sosyal ve kültürel nedenlerle açıklanmaktadır. Özellikle dezavantajlı toplum katmanlarından gelen bireylerin sosyal öğrenme ile elde ettikleri organize suç deneyimlerinin rolü bunda büyüktür. Organize suç örgütlerinin faaliyet alanları her türlü yasa dışı mal ve hizmetin şeklinde özetlenebilir. Başlıca kaçakçılık suçlarının yanı sıra organize suç, yolsuzluk, kara para aklama ve terörizm ile de yakından ilişkilidir. Organize suçlarla mücadelede; sosyoekonomik, yasal ve uluslararası boyutları olan çok yönlü yaklaşımlar sergilenmektedir. Etkin bir mücadele ile organize suç örgütlerinin kontrol altına alınması, kişilere ve devletlere zararlarının azaltılması sağlanabilir. Ancak organize suçun tamamen ortadan kalkması, ortaya çıktığı sosyoekonomik faktörlerin devamı hâlinde mümkün değildir. Türkiye'de Osmanlı Devleti Dönemi'nde var olan külhanbeyliği ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında gözlemlenen kabadayılık müessesesi organize suçun önceki dönemlerde görülen şekillerindendir. 1970'li yıllarda güçlenen mafya tipi suç örgütleri günümüzde varlıklarını elli ölçüde sürdürseler de son yıllarda uluslararası bağlantılı kaçakçılık suçları daha cazip bir yasa dışı sektör hâline gelmiştir. Organize suç, sosyal nedenler, sunduğu hizmetler, sahip olduğu ilişki ağları, küreselleşme, risk toplumu, mücadele yöntemleri gibi pek çok konuda kriminolojinin inceleme alanı olmaya devam edecektir.

Anahtar Sözcükler: Organize suç, mafya, örgüt, çete, şebeke, mafya tipi organize suç, sınıraşan suçlar.

etmeye devam etmektedir. Her ne kadar dönüşen dünya sistemi örgütlerin yapı ve tekniklerini değiştirmeye zorlasa da insanın kolay, hızlı ve çok kazanma arzusu hiç bitmemektedir. Diğer taraftan, yasa dışı mal ve hizmetlere olan talep artarken bu talebi arz edecek sınıraşan suç ağları da artmakta ve gelişmektedir.

Bir suç çeşidi olarak organize suç, gerek kökenleri ve onu ortaya çıkaran sosyoekonomik, politik ve kültürel etkenler gerekse yapısı, elemanları, kuralları, eylem biçimleri ve elde ettiği kazanç bakımından bugüne kadar başta kriminologlar olmak üzere, sosyologlar, hukukçular, siyaset bilimciler için ilginç bulunan bir araştırma alanı olmuştur. Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da organize suç, hitap ettiği uluslararası alan, sağladıkları mallar ve hizmetler, sahip olduğu ilişki ağları, küreselleşme, değişen pazarlar ve pazar şartları, risk toplumu ve mücadele yöntemleri gibi pek çok konuda kriminolojinin inceleme alanı olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Abadinsky, H. (2010). *Organized Crime*. California: Wadsworth

Akgül, A. ve Akyay, İ. (2013). Uyuşturucu Maddeler ve Sınıraşan Uyuşturucu Kaçakçılığı, içinde Demir, O.Ö. & Küçükuysal, B. (Der.), *Sınıraşan Organize Suçlar: Kavramlar, Yöntemler, Eğilimler*. Ankara: Adalet Yayınevi (3. Baskı)

Aydın, S. & Küçükuysal, B. (2013). Küreselleşme Sürecinde Bir Sınıraşan Suç Olarak Kara Paranın Aklanması, içinde Demir, O.Ö. & Küçükuysal, B. (Der.), *Sınıraşan Organize Suçlar: Kavramlar, Yöntemler, Eğilimler*. Ankara: Adalet Yayınevi (3. Baskı)

BBC. (2 July 2015). Fifa corruption crisis: Key questions answered. http://www.bbc.com/news/world-europe-32897066

Birleşmiş Milletler. (2000). Sınıraşan Organize Suçlarla Mücadele Sözleşmesi. https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=ind&mtdsg_no=xviii-12&chapter=18&lang=en

Cengiz M. (2014). *Küreselleşmenin Karanlık Noktası Organize Suçlar*. Ankara: Adalet Yayınevi

Cengiz, M. & Şen, B. (2013). Sınıraşan Suçlar: tanımı, Oraya Çıkışı ve Gelişmesi, içinde Demir, O.Ö. & Küçükuysal, B. (Der.), *Sınıraşan Organize Suçlar: Kavramlar, Yöntemler, Eğilimler.* Ankara: Adalet Yayınevi (3. Baskı)

Demir, O.Ö. & Küçükuysal, B. (2013), *Sınıraşan Organize Suçlar: Kavramlar, Yöntemler, Eğilimler.* Ankara: Adalet Yayınevi (3. Baskı)

Demir, O.Ö. (2014). The Victims, the Traffickers, and the Processes: The Vicious Cycle of Sex Trafficking in Turkey, in Karaçay, A.B. & Üstüibici, A. (Eds.), *Migration to and from Turkey: Changing Patterns and Shifting Policies*, Istanbul: ISIS Press.

Dolu, O. (2012). *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji.* Ankara: Seçkin Yayınları (4. Baskı)

Euronews. (2015). *FİFA rüşvet skandalı hakkında bilinmesi gereken her şey*. http://tr.euronews.com/2015/05/28/fifa-rusvet-skandali-hakkinda-bilinmesi-gereken-her-sey/

Europol. (2013). EU Serious and Organised CrimeThreat Assessment Report. https://www.europol.europa.eu/content/eu-serious-and-organised-crime-threat-assessment-socta

Europol. (2014). The Internet Organised Crime Threat Assessment Report (iOCTA) 2014. https://www.europol.europa.eu/content/internet-organised-crime-threat-assesment-iocta

Fijnaut, C. & Paoli, L. (2004). *Organised Crime in Europe Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond.* Dordrecht: Springer

Finckenauer, J. (2007). *Organize Crime: A Beginner's Guide.* Oxford: Oneworld.

Gökpınar, M. (2005). Sosyal ve Kriminal Boyutlarıyla Organize Suç. *TTB Dergisi, 60*, ss.214-234

Haber Türk (18 Ağustos 2015). *Uyuşturucu Baronunun Tarihi Surlardaki Lüks Mafya Evi*http://www.haberturk.com/gundem/haber/1117115-uyusturucu-baronunun-tarihi-surlardaki-luks-mafya-evi

Kahya, Y. & Sever, M. (2013). *Türkiye'de Göçmen Kaçakçıları*. Ankara: Karınca Yayınları

Kahya, Y., & Özerkmen, N. (2007). *Bir Gulyabani: Organize Suç Örgütleri "Mafya"*. Ankara: Adalet Yayınevi.

KOM. (2013). *Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Raporu*. Ankara. http://www.kom.pol.tr/SiteAssets/Sayfalar/Raporlar/2013%20KOM%20Raporu-T%C3%BCrk%C3%A7e.pdf

KOM. (2014). *Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Raporu*. Ankara. http://www.kom.pol.tr/Documents/Raporlar/2014tur.pdf

Özeren, S., Sözer, M.A.& Demir, O.Ö. (2010). *Yerelden Küresele Sınıraşan Suçlar*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Southwell, D. (2009). *Organize Suç Tarihi*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları

The Guardian. (14 September, 2015a). Fresh arrests likely in Fifa corruption scandal, says US attorney general. http://www.theguardian.com/football/2015/sep/14/fresh-arrests-fifa-loretta-lynch-us-attorney-general

The Guardian. (11February, 2015b). The HSBC files: what we know so far. http://www.theguardian.com/news/2015/feb/11/the-hsbc-files-what-we-know-so-far

The Independent. (18February, 2015b). HSBC tax avoidance scandal: Timeline of Britain's biggest banking leak. http://www.independent.co.uk/news/business/comment/hsbc-tax-avoidance-scandal-timeline-of-britains-biggest-banking-leak-10054442.html

UNODC. (2015). Transnational organized crime: the globalized illegal economy. https://www.unodc.org/toc/en/crimes/organized-crime.html

UTSAM. (2013a). *Kaçakçılık- Terör Sarmalı: Organize Suç-Terör İlişkisi*. Utsam Raporlar Serisi, No:27. Ankara.

UTSAM. (2013b). *Organize Suç Örgütleriyle Eylem ve Eleman Odaklı Mücadele*. Utsam Raporlar Serisi, No:23. Ankara.

14. Bölüm

BEYAZ YAKA SUÇLARI

Prof. Dr. Yaşar Erjem
yerjem@yahoo.com

Özet

Bu çalışmanın konusunu "beyaz yaka suçları" oluşturmaktadır. Kriminoloji alan yazınına Amerikalı Sosyolog Sutherland tarafından kazandırılan bu kavram suçun sınıfsal ve mesleki boyutunu özellikle orta ve üst sınıf ile toplumdaki saygın ve profesyonel meslekler bağlamında ortaya koymuştur. Ancak konu oldukça zengin ve güncelliğini koruyan bir tartışma ve araştırma alanı olma özelliğine de sahiptir. Konuyla ilgili alan yazın analizine dayalı bu araştırmada beyaz yaka suçu kavramı, beyaz yaka suçları ve özellikleri, beyaz yaka suçlarını işleyenlerin profilleri, beyaz yaka suçlarının diğer suçlarla ilişkileri, beyaz yaka suçlarının sınıfsal, ekonomik, kültürel ve politik boyutları ile beyaz yaka suçlarıyla mücadele konuları üzerinde durulmuştur. Araştırmada beyaz yaka suçları, genellikle saygın, itibarlı, orta ve üst sınıfa üye, kanunları ve kuralları çok iyi bilen, eğitimli, profesyonel meslek sahibi, iş adamı, bürokrat, siyasetçi, yönetici gibi nüfuzlu ve etkili kişilerin, para ve güç elde etmek amacıyla işledikleri suçlar olarak tanımlanmıştır. Araştırma sonucunda beyaz yaka suçlarının kendine özgü kalıpları olduğu, bu çerçevede sınıfsal, ekonomik ve mesleki boyutlarının dikkat çekici olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Suç, beyaz yaka suçu, mesleki suç, organize suç, şirket suçu, suçla mücadele.

tüm ayrıntılarıyla, dramatize ederek sunduğu günümüz toplumlarında, suç ve suçlularla ilgili algımızın topluma maliyeti çok yüksek olan beyaz yaka suçlarına yönelmesi oldukça önemlidir. Ayrıca, bu suçla etkin bir mücadele daha adil ve huzurlu bir toplum için vazgeçilmez bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

Balcıoğlu, E, 2013, "Beyaz Yaka Suçları." içinde geçtiği eser: Hüseyin Cinoğlu ve Kübra Gültekin (Editörler), *Kriminoloji*, Erzurum: Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Beşe, E, 2006, " Beyaz Yaka Suçları: kavramsal ve Kriminolojik Yaklaşım", (iç), Yolsuzluk: Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Yolları, Ed. Süleyman Aydın,Turhan.

Bologna, J, 1993, Handbook on Corporate Fraud, USA: Butterworth-Heinemann Puplishing Inc.

Braithwaite, J. 1985, " White Collar Collar Crime", Annual Reiews Social, 11, pp.1-25

Browne, K, 2014, Sosyolojiye Giriş, Say.

Burkay, S, 2009, "Sosyal Problem Görünümüyle Suç ve Sapma", (iç), Sosyal Problemler Sosyolojisi, Ed. Nurşen Adak, ss.287-314, Siyasal.

Canter, D, 2011, Suç Psikolojisi, İmge.

Cerrah, İ, 2015, Beyaz Yaka Suçları: Siyasetçi-Bürokrat-İş Adamı Üçgeninde Büyük Rüşvet ve Yolsuzluklar, HESA.

Cumhuriyet Gazetesi, 2015, "Blatter de Rüşvet Aldı", 5 Haziran 2015.

Demirbaş, T, 2001, Kriminoloji, Ankara: Seçkin.

Dennis, E.P, 1978, Social Problems, Fuserman Comp.

Dolu, O, 2010, Suç Teorileri, Ankara: Seçkin.

Dönmezer, S, 1994, Kriminoloji, İstanbul: Beta.

Giddens, A, 2008, Sosyoloji, Kırmızı.

Green, Stuart P. Ve Bacaksız, P, 2009, " Hukukta ve Hukuk Teorisinde Beyaz Yaka Suçu Kavramı", *Ceza Hukuku Dergisi*, 4(9), ss.259-273.

İçli, T, 2004, Kriminoloji, Martı.

Macionis, John J. 2012, Sosyoloji, Çeviri Editörü: Vildan Akan, Nobel.

Mutlu, M. Kayhan, 2011, "Adli Suçlar ve Beyaz Yakalı Mafya Suçlarının Sosyolojik Analizi", Suç Önleme Sempozyumu, 7-8 Ekim, 2011, Ankara.

Ozankaya, Ö, 1984, Toplumbilim Terimler Sözlüğü, Savaş.

Picca, G, 1992, Kriminoloji, Çev. Ebru Erbaş, İletişim.

Schaffer, R.T,2013, Sosyoloji, Palme.

Sutherland, E.H, 1983, White Collar Criminality, The Uncut Version, New Haven, CT, Yale University.

Şentürk, F ve Kasap, M, 2013, "Beyaz Yaka Suçları ve Finansal Yolsuzluklar", Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.3, Sayı.2, ss.143-167.

Ünal, H, 2008, "Neden Çocuklar ve Gençler Suç İşliyor? Ayırıcı Birleşimler ve Kontrol Teorileri", Toplumbilim, Sayı:23.

15. Bölüm

SİBER SUÇLAR

Doç. Dr. M. Hakan Hekim
hakanhekim@yahoo.com

Özet

Günümüz insanının internete olan bağımlılığıyla beraber bilişim suçu kurbanı olma riski de her geçen gün artmaktadır. Bilişim teknolojileri bazı klasik suçların daha kolay işlenmesine imkân vermesinin yanı sıra, yeni tip suçların da ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu yüzden etkin tedbirler alınmaması hâlinde siber suçların önümüzdeki yıllarda daha ciddi boyutlara tırmanacağını söylemek hatalı olmayacaktır. Günümüzde internetin sağladığı imkânlar sayesinde siber suç işlemek için eskisi kadar teknik bilgi ve beceriye sahip olmaya da gerek yoktur. İyi seviyede bilgisayar okuryazarlığı olan bir kişinin internet üzerinde kolayca bulunabilecek programları kullanarak belli ölçüde bilgisayar korsanlığı yapması mümkündür. Bilişim teknolojilerine olan bağımlılığın giderek artması, bireylerin suç mağduru olma riskini artırmasının yanı sıra siber alanı, ulusal güvenliğin önemli bir parçası konumuna da getirmiştir. Bu sebeple siber güvenlik artık ulusal güvenlik kapsamında ele alınmaya başlanmış ve ulusal güvenlik politikalarının önemli bir parçası hâline gelmiştir. Bu durum siber suçların ve siber güvenliğe ilişkin meselelerin son yıllarda merak duyulan ve sıklıkla tartışılan konuların başında yer almasına yol açmıştır. Bu alandaki bilgi birikimine katkıda bulunmak amacıyla siber suç kavramı ve siber suç türleri ele alınarak tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siber suç, siber güvenlik, bilgi güvenliği, bilgisayar korsanlığı.

* Bu çalışma "Hekim, H. ve Başıbüyük, O. (2013). Siber Suçlar ve Türkiye'nin Siber Güvenlik Politikaları" isimli makalenin "Siber Suç" alt başlıklı kısmının genişletilmiş hâlidir.

Siber suçların önlenmesi, temelde kullanıcıların bilinçlendirilmesiyle yakın ilişki içindedir. Bir sistemin teknik altyapısı saldırılara karşı çok dayanıklı olabilir ve sistemin saldırganlarca kırılması çok zor olabilir. Ancak kolay tahmin edilebilir bir şifre kullanan tek bir kullanıcı, bütün bu teknik önlemleri bir anda boşa çıkartır ve sistemin kırılmasına sebebiyet verir. Bu yüzden kullanıcıların en temel seviyede de olsa güvenli bilgisayar kullanımı konusunda eğitilmeleri gereklidir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, H. (2005). Çocuğun cinsel istismarı ve Türkiye'de çocuk cinsel istismarını önlemeye yönelik çalışmalar. *Polis Bilimleri Dergisi, 7*(1), ss. 1-15.

Chen, T. ve Walsh, P. J. (2009). Guarding against network intrusions. Vacca, J. R. (Ed.) *Computer and Information Security Handbook* (ss. 53-66). Morgan Kaufmann Publishers.

CTV News (2014). Who is the Dutch man arrested in connection with the death of Amanda Todd, http://www.ctvnews.ca/canada/who-is-the-dutch-man-arrested-in-connection-with-the-death-of-amanda-todd-1.1781755.

Dimensional Research, (2011). *The risk of social engineering on information security: A survey of IT professionals*. 16.04.2013, http://www.checkpoint.com/press/downloads/social-engineering-survey.pdf.

Easttom, C. ve Taylor, J. (2011). *Computer crime investigation and the law*. Course Technology.

Goodrich, M. ve Tamassio, R. (2010). *Introduction to computer security*. Addison-Wesley.

Griffin, A. (2015). Hunter Moore: 'internet's most hated man' faces seven years in jail, http://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/news/hunter-moore-internets-most-hated-man-faces-seven-years-in-jail-10056898.html.

Inernational Centre for Missing and Exploited Children (2008). Çocuk pornografisi: Mevzuat modeli ve *global inceleme*. 15.02.2013, http://polis.osce.org/library/f/3648/2806/GOV-USA-RPT-3648-TR-2806.

Internet Crime Complaint Service (2011). *2011 internet crime complaint report*. 17.03.2013, https://www.ic3.gov/media/annualreport/2011_IC3Report.pdf.

Internet Crime Complaint Center (2014). 2013 internet crime report, http://www.ic3.gov/media/annualreport/2013_IC3Report.pdf.

ITU (2014), Measuring the information society report 2014, http://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/ind/D-IND-ICTOI-2014-SUM-PDF-E.pdf

Jordan, T., & Taylor, P. (2004). *Hacktivism and Cyberwars: Rebels with a Cause?*. Routledge.

Karagülmez, A. (2011). *Bilişim suçları ve soruşturma-kovuşturma evreleri*, Seçkin.

Klimburg, A. (2012). *National cyber security framework manua*l. NATO CCD COE Publication,Tallinn. 03.04.2013, http://www.ccdcoe.org/369.html.

Kshetri, N. (2006). The simple economics of cybercrime. *IEEE Security & Privacy*, January/February, 33-39.

Langton, L. (2011). *Identity theft reported by households, 2005-2010*. Crime Data Brief. Bureu of Justice Programs, U.S. Department of Justice.

Library of Congress (2009). Cybercrime: An annotated bibliography of select foreign language academic literature, https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/231832.pdf.

McGuire, M. ve Dowling, S. (2013). Cyber crime: A review of evidence, Research Report 75, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/246751/horr75-chap1.pdf.

Mobbs, B. (2003). *Computer crime the law on the misuse of computers and networks*. http://www.internetrights.org.uk/briefings/irtb08-rev1-draft.pdf.

Seigfried-Spellar, K.C., Lovely, R. W. ve Rogers, M. K. (2011). Self-Reported internet child pornography consumers: A personality assessment using Bandura's theory of reciprocal determinism. Jaishankar, K. (Ed.) *Cyber criminology exploring* ınternet *crimes and criminal behavior* (ss. 65-78), CRC Press.

Sen, B. K. (2004). Cybermetrics – Meaning, definition, scope and constituents. *Annals of Library and Information Studies, 51*(3), ss. 116-120.

Techspot, (2013). One minute on the internet: 640 TB data transferred, 100k tweets, 204 million e-mails sent, http://www.techspot.com/news/52011-one-minute-on-the-internet-640tb-data-transferred-100k-tweets-204-million-e-mails-sent.html

UN, (2000). Tenth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders Vienna, 10-17 April 2000, http://www.uncjin.org/Documents/congr10/10e.pdf

Wilson, C. (2008). *Botnets, cybercrime, and cyber terrorism: Vulnerabilities and policy* issues *for congress.* CRS Report for Congress.

Wright, A. (2009). Exploring a 'deep web' that Google can't grasp, http://www.nytimes.com/2009/02/23/technology/internet/23search.html?th&emc=th&_r=0

16. Bölüm

TERÖR SUÇLARI

Doç. Dr. Nurullah Altun
nurullahaltun@gmail.com

Özet

Bu bölümde terör suçları ele alınmaktadır. Bu kapsamda terör kavramının kökeni, tarihte ilk terör eylemi olarak nitelenebilecek eylemler, terör örgütlerine katılımın temel nedenleri ve terör örgütlerinin eylem biçimleri ana hatlarıyla ele alınmaktadır.

Terör kimileri tarafından çok eski tarihlere dayandırılsa da günümüzdeki anlam ve yöntemleriyle terör modern dönemlerin ürettiği bir kavram ve sorundur. Terörün temelinde belirli bir grubun şiddet ve vahşet yoluyla toplumda korku oluşturarak siyasal bir amacı gerçekleştirme hedefi bulunmaktadır. Terör örgütleri varlıklarını sürdürmek için yeni teröristlere sürekli ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle üslenmek ve eleman temini için kolay eleman kazanabilecekleri bölgeleri tercih etmektedir. Terör örgütlerinin propagandası ile karşılaşan bireyler psikolojik, sosyolojik, ekonomik vb. çeşitli nedenlerle örgütlere katılmaktadır.

Terör örgütleri klasik olarak propaganda, gösteri, kundaklama, öldürme, kaçırma, bombalı saldırı, intihar saldırısı, rehine alma gibi çeşitli türlerde eylemler gerçekleştirmektedir. Teknolojinin gelişmesine paralel olarak terör örgütlerinin kimyasal, biyolojik ve siber saldırı yapabilme kapasiteleri de artmaktadır. Her ne kadar uygulamada görülmese de nükleer silahlar da terör örgütlerinin ilgisini çekebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Korku, şiddet, terör, terör örgütü.

2.8. İntihar Saldırıları

İntihar saldırıları Ariel Merari tarafından "kişinin siyasi ya da ideolojik hedefleri doğrultusunda bilinçli olarak kendini de öldürerek başkalarını öldürmesi eylemi" olarak tanımlanmaktadır (Hronick, 2006). İntihar saldırıları, bireyin kendini örgütsel amaçlar açısından feda etmesi bakımından önemlidir. Çoğu zaman intihar saldırılarının gerçekleştiği yerlerin sivil insanların yaşam alanları olması intihar saldırılarına olan tepkiyi artırmaktadır. İntihar saldırıları sivil yaşamı olumsuz etkilemektedir. İntihar saldırılarında teröristin geri dönmemek üzere eylemi gerçekleştirmesi saldırıyı daha da ölümcül hâle getirmektedir.

2.9. Uçak/Gemi Kaçırma ve Rehine Alma

Uçak ve gemi gibi taşıtların kaçırılması terör örgütlerinin çoğunun tercih ettiği yöntemler değildir. Bu eyleme girişen örgütler, güvenlik zafiyetinden yararlanmak suretiyle söz konusu vasıtaların kontrolünü ele geçirmektedir (Caşın, 2008: 430). Bu tür kaçırmalarda terörist grup, yolcu ve personeli rehin alarak çoğu zaman hükûmetlerle pazarlık kapasitesini artırmayı hedeflemektedir. Terörist gruplar aynı zamanda rehinelerin çaresizliği üzerinden genelde kamuoyunda propaganda yapmaktadır. 2004 yılında Kuzey Osetya'da Beslan'da gerçekleştirilen eylemde yüzlerce kişi rehin alınması ve eylemcilere karşı yapılan operasyonlarda 300'den fazla rehinenin ölmesi bu tür eylemlerin acı sonuçlarına işaret etmektedir (The Washington Post, 4 Eylül 2006).

SONUÇ

Terör suçları günümüzde dünya kamuoyunu meşgul eden en önemli sorunlardan biridir. Daha çok modern dönemlere ait bir kavram olan terör ile çeşitli birey ve grupların belirli disiplinler çerçevesinde siyasi, dinî, ideolojik vb. amaçlarını gerçekleştirme doğrultusunda kanunlara aykırı olarak şiddet içeren belirli eylemler kastedilmektedir. Genel olarak terör eylemleri ile kamuoyunda dehşet, korku ve panik uyandırılarak gündelik yaşam olumsuz etkilenmektedir. Bireyin terörist olmayı tercih etmesinde bireysel faktörlerin yanında sosyoekonomik faktörler de etkilidir.

Günümüzde küresel bir sorun olan terörle etkin bir şekilde mücadele edebilmek için samimi bir uluslararası iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile iletişim ve ulaşım imkânları devletlere olduğu kadar terör örgütlerine de avantajlar sağlamaktadır. Etkin bir iş birliğinin olmadığı durumda örgütler daha kolay eylem gerçekleştirebilmektedir. Ayrıca etkin bir şekilde kamuoyunun bilinçlendirilmesi, demokratik değerlerin genişletilmesi, temel hak ve hürriyetler konusunda gerekli özgürlük alanlarının açılması, her türlü ayrımcılığın ve eşitsizliğin önlenmesi gibi istismar alanlarının kapatılması terörle mücadelenin en temel şartları arasındadır.

KAYNAKÇA

Alkan, Necati, (2002). *Gençlik ve Terörizm*, Ankara: TEMUH Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Alkan, Necati (2007). *Söz Bitmeden*, Ankara: USAK Yayınları.

Alkan, Necati (2011). Özgürlükten Araçsallığa PKK'da Kadınlar, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Bal, İhsan (2006a). *Alacakaranlıkta Terörle Mücadele ve Komplo Teorileri*, Ankara: USAK Yayınları.

Bal, İhsan (2006b). "Terör nedir? Neden terörist olunur?", *Terörizm* (Ed. İhsan Bal) Ankara: USAK Yayınları.

Bal, İhsan (2010). "Türkiye'de Terörle Mücadele: PKK Örneği", *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele*, (Ed. İhsan Bal ve Süleyman Özeren), ss.17-79, Ankara: USAK Yayınları.

Bal, İhsan ve Özkan, Emre (2006). "Dünyada Önemli Olaylar Kronolojisi PKK (PartiyaKarkeren Kürdistan-Kürdistan İşçi Partisi) Terör Örgütü Kronolojisi (1976 – 2006)", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 2(8), ss. 146-156. http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/z6UFq2LoFkdi-uzBbZSt9qHMi7u4Ke2.pdf (26.11.2015)

Bilgiç, M. Sadi (2009). Terör ve Terörle Mücadele, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-167-2014040827rapor17.pdf (26.11.2015).

Borum, Randy (2004). Psychology of Terrorism, Tampa: University of South Florida, http://worlddefen-sereview.com/docs/PsychologyofTerrorism0707.pdf.

BÜSAM, (2009). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Politik Yapı Araştırması: Sorunlar, Beklentiler ve Çözüm Önerileri*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/Guneydogu-Raporu.pdf (Erişim Tarihi: 04.08.2012).

Caşın, Mesut Hakkı (2008). *Uluslararası Terörizm*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Crenshaw, Marta (1981). "The Causes of Terrorism", *ComparativePolitics*, 13(4), pp. 379-399.

Çitlioğlu, Ercan (2001). *Tahran-Ankara Hattında Hizbullah*, Ankara: Ümit Yayıncılık.

Doğan, Mehmet D. (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Demir, Nilüfer Özcan; Baran, Aylin Görgün ve Ulusoy, Demet (2005). "Ergenlerin Arkadaş ve Akran Grupları ile İlişkileri ve Sapmış Davranışlar: Ankara Örneklemi", *Bilig*, S.32, ss.83-108.

Ekici, Niyazi; Sözer, M. Alper ve Atak, Selçuk (2010). "İdeoloji ve Örgütsel Yapının Örgüte Eleman Kazanma Üzerindeki Etkisi: Türkiye'de DHKP/C ve Hizbullah Örneği", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 37-57.

Hagan, Frank E. (2008). *IntroductiontoCriminology: Theories, Methods, and CriminalBehavior*, 6. Edition, California: SagePublication.

Hronick, Michael S. (2006). "AnalyzingTerror: ResearchersStudy the Perpetrators and the Effects of SuicideTerrorism", *NationalInstitute of Justice*, http://www.nij.gov/journals/254/suicide_terrorism.html (Erişim 29.10.2013).

İçli, Tülin Günşen (2004). *Kriminoloji*, Ankara: Martı Kitap ve Yayınevi.

Juergensmeyer, Mark (2003). *Terror in the Mind of God: The Global Rise of ReligiousViolence*. Berkeley: University of California Press.

Kahya, Yavuz ve Özerkmen, Necmettin (2007). *Bir Gulyabani: Organize Suç Örgütleri (Mafya)*, Ankara: Adalet Yayınevi.

Laquer, Walter (1996). "PostmodernTerrorism: New Rules for an Old Game", *ForeignAffairs*, Vol. 75 (5). pp. 24-36.

Laqueur, Walter (1999). *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*, New York: Oxford UniversityPress.

Muro, Diego (2004). "ETA after Madrid: the Beginning of the End?", *Open Democracy*, http://www.opendemocracy.net/democracy-europe_security/article_1791.jsp, 27.06.2011.

National Advisory Committee (1976). *The Report of the Task Force on Disorder and Terrorism*, https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/Digitization/39469NCJRS.pdf (E.T. 28.10.2013).

National Intelligence Council (2000). *Global Trends 2015: A Dialogue About the Future With Non-government Experts,* http://www.dni.gov/nic/NIC_globaltrend2015.html#link4 (Erişim Tarihi: 18.08.2011).

Ozer, Murat, (2007). "The Impact of Group Dynamics on Terrorist Decision Making", *Understanding Terrorism: Analysis of Sociological and Psychological Aspects* (Eds. Suleyman Ozeren, Ismail Dincer Gunes and Diab M. Al-Badayneh, Amsterdam: IOS Press, pp.63-75.

Özeren, Süleyman (2009). *Cyberterrorism and Cybercrime: Vulnerabilities and International Cooperation*, VDM Verlag Dr. Müller.

Özeren, Süleyman; Sözer, M. Alper ve Demirci, Süleyman (2010). "Terör Örgütlerinde Militan Kimlik Profili: Türkiye'de Hizbullah Örneği" *Terörün Sosyal Psikolojisi* (Ed. Murat Sever, Hüseyin Cinoğlu, Oğuzhan Başıbüyük), Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Özüyılmaz, Ömer ve Demir, Adem, (2011). "İstanbul İli Örneğinde Terör Suçuna Karışan Şahısların Profili", Oğuzhan Başıbüyük, M. Alper Sözer ve Nurullah Altun (Ed.) *Terörle Mücadelede Makro ve Mikro Perspektifler*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları, ss.105-134.

Pollitt, Mark M. (1998). A Cyberterrorism: Fact on Fancy? *Computer Fraud& Security, http://ac.els-cdn.com/S1361372300870098/1-s2.0-S1361372300870098-main.pdf?_tid=116e87a0-945a-11e5-adc7-00000aab0f02&acdnat=1448555206_a2e2c37b22cdf00db058c7d6c9403887*

Primoratz, Igor (2013). "Terrorism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.), http://plato.stanford.edu/archives/sum2013/entries/terrorism (E.T. 27.10.2013).

Sever, Murat ve Özeren, Süleyman (2011). "Neden Hakkari" *Terörizm Paradoksu ve Türkiye* (Ed. Süleyman Özeren ve Murat Sever) ss. 127-160. Ankara: Karınca Yayınları.

Shaw, Eric D. (1986). "Political Terrorists: Dangers of Diagnosis and an Alternativeto the Psychopathology Model*", International Journal of Law and Psychiatry*, Vol. 8 (3), 359-368.

Siegel, Larry J. (1997). *Criminology*, 6. Edition, London: West/Wadsworth Publishing Company (International Thomson Publishing).

Sözer, M. Alper ve Elmas, M. Salih (2009). "Terörle Mücadelede Farklı Bir Yaklaşım: Japonya Örneği", *Uzakdoğudan Yeni Kıtaya Terörle Mücadele* (Ed. İhsan Bal ve Süleyman Özeren), Ankara: USAK Yayınları, ss. 125-157.

Sözer, M. Alper ve Eski, Uğur (2011). "Dünden Bugüne Hizbullah", *Terörizm Paradoksu ve Türkiye,* (Ed. Süleyman Özeren ve Murat Sever), Ankara: Karınca Yayınları, ss. 161-200.

Terörle Mücadele Kanunu (1991), http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf (E.T. 04.11.2013)

The Washington Post (4 Eylül 2006). "After Beslan, the Media in Shackles", http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/09/03/AR2006090300743.html (E.T. 29.10.2013).

Töreli, Türkmen (2002). *PKK Terör Örgütü Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi 1978-1998*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

UTSAM (2010). İspanya'nın Terörle Mücadelesi (Rapor 15), www.utsam.org (Erişim 21.08.2011).

Wilkinson, Paul (2002). "Terörizmin Kökleri", *Silinen yüzler Karşısında Terör*, Haz. Cemal Güzel, ss. 176-179.

Yenen, Osman Şadi ve Doğanay, Mehmet (2008). "Biyoterörizm" *Ankem Dergisi*, S. 22(2), ss. 95-116.

17. Bölüm

AİLE İÇİ ŞİDDET

Doç. Dr. Hasan Büker - Yrd. Doç. Dr. Ercan Balcıoğlu
hasan.buker@minotstateu.edu - ercanbalcioglu@gazi.edu.tr

Özet

Aile içi şiddet her toplumda görülen birçok değişkenin karşılıklı etkileşimi ile ortaya çıkan karmaşık bir toplumsal olgudur. Aile içi şiddet, tüm dünyada 21. yüzyılda tartışılan en önemli sorunlar arasında yer almaktadır. İnsanların içinde doğup geliştiği, her türlü temel ihtiyacını karşıladığı toplumu oluşturan en temel birim olan aile, aynı zamanda bir insanın kendini yeryüzünde en güvende hissedebileceği yerdir. Son yıllarda aile içi şiddet ulusal gündemi yoğun bir şekilde işgal etmektedir. Aile içi şiddetin de etkisiyle aile kurumunun, artık en temel fonksiyonlarından biri olan güvenliği sağlayamaz duruma geldiğini görmekteyiz. Ülkemizde 1980'lerin sonundan itibaren kurumsallaşmaya başlayan aile içi ve kadına yönelik şiddetle mücadele çalışmaları, günümüzde ilgili tüm tarafların sahiplendiği bir alan olmuştur. Bütün toplumsal kesim ve kurumların bu olumsuz durumu önleme ve mücadelede kendi paylarına düşeni yapmaları gereklidir. Aile içi şiddetin önlenmesi ve aile içi şiddetle etkin bir mücadeleden sonuç alınabilmesi için bu sorunu çözmekle görevli polis, savcı, hâkim, infaz ve tüm resmî aktör ve kurumlar, sivil toplum kuruluşları, birey ve tüm toplum arasında bütüncül bir yaklaşımla her türlü iş birliği ve eş güdüm sağlanmalıdır.

Bu çalışmada; aile içi şiddet kavramı ve türleri, aile içi şiddet- suç ilişkisi, aile içi şiddete ilişkin risk faktörlerine değinilmiştir. Sonrasında, aile içi şiddet vakalarında mağdurların yardım isteme ve şikâyetçi olma durumları, Türkiye'de aile içi şiddetle mücadelede yer alan kurumlar ve aile içi şiddeti önleme politikası ve etkililiği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile içi şiddet, ev içi şiddet, şiddet mağduru, mağdur hakları, risk toplumu.

Bu planda 5 temel alanda iyileştirme hedeflenmiştir. Söz konusu alanlar; yasal düzenlemeler, farkındalık yaratma ve zihniyet dönüşümünün sağlanması, kadının güçlendirilmesi ve koruyucu hizmet sunumu, sağlık hizmetlerinin sunumu, kurum/kuruluşlar arası iş birliğidir. 2016-2019 yıllarını kapsayan yeni III. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 6 ana düzenlemeden oluşmaktadır. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde Başbakan Davutoğlu bu düzenlemelerin (1) yasal düzenlemeler, (2) farkındalık oluşturma ve zihniyet dönüşümünün sağlanması, (3) koruyucu hizmet sunumu ve şiddet mağdurlarının güçlendirilmesi, (4) sağlık hizmetlerinin sunumu, (5) kurum ve kuruluşlar arasında iş birliği ve koordinasyon ve sonuncusunun da şiddet uygulayana yönelik çalışmalar olduğunu kamuoyuna duyurmuştur (NTV, 2015). Ayrıca bu eylem planı kapsamında, Aile ve Sosyal Politikalar ile Sağlık, İçişleri ve Adalet Bakanlıklarının ortak bir protokolle söz konusu bakanlıklar arasında iş birliği ve eş güdümü artırılacaktır. Aynı zamanda bu bakanlıklarla ortak bir bilgi sistemi oluşturulması da planlanan çalışmalardandır.

Yeni eylem planında, denetimli serbestlik birimlerinde yoğun bir şekilde uygulanan, suçluları elektronik destek sistemi ile izleme ve denetleme artık aile içi şiddette ve kadına yönelik şiddette Ankara ve İzmir'de başlatılan pilot uygulamanın sonuçlarına göre yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Böylece gelişmiş toplumlarda uygulanmakta olan elektronik kelepçe ve mağdur takip ünitesi kullanılarak merkezî bir sistemden hem failin hem de şiddet mağdurunun elektronik bir sistemle anında izlenebilmesi sağlanmaktadır. Yeni eylem planında ayrıca aile içi şiddet ve kadına, çocuğa yönelik şiddet konularında özel yetiştirilmiş hâkimlerden oluşan ihtisas hâkimliğinin oluşturulması ve İstanbul Sözleşmesinin yasal uygulamaları konusunda da birtakım düzenlemelerin yapılması planlanmaktadır.

Aile içi iletişim, aile içi eğitim, aile danışmanlığı ve onarıcı adalet uygulamaları aile içi şiddetin erken aşamalarında sorunun büyümemesi ve çözüme ulaşılmasını kolaylaştırabilir. Aile içi şiddeti önleme strateji ve politikaları sorunun çözümü için reaktif ve hukuki mücadele politikalarından daha önemlidir. Bu kötünün iyisi sorun çözme tekniği asla temel sorun çözme stratejisi olmamalıdır. Zira parçalanan ve dağılan bir ailede kazanan hiçbir aile üyesi yoktur. Çok faktörlü karmaşık bir sorun olan aile içi şiddet olgusu bu tarz önleyici çabalarla hafifletilmeye ve çözülmeye çalışılmadığı takdirde aileyi dolayısıyla toplumsal yapıyı hızla kemiren bir problem olarak her geçen gün daha da karmaşıklaşarak içinden çıkılmaz bir hâl alabilecektir.

KAYNAKÇA

Adak, N. (2005). Toplumun Temel Yapı Taşı: Aile. S. Güçlü içinde, Kurumlara Sosyolojik Bakış (s. 49-91). İstanbul: Birey Yayıncılık.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, (2008). 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma, Ankara: Font Ltd. Şti.

Altınay, A. G.ve Arat, Y. (2007). Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet Araştırma Raporu, TÜBİTAK, Ankara.

Arın, M. C. (1996). Kadına Yönelik Şiddet. Cogito, 6, 305-312.

Asayiş Daire Başkanlığı, (2014). Aile İçi Şiddetle Mücadele Şube Müdürlüğü Bilgilendirme Kitapçığı. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü.

Balcıoğlu, Ercan ve Dolu, Osman. (2013). "Aile İçi Şiddet". Osman Dolu ve Hasan Büker (Ed.), Viktimoloji: Mağdur Bilimi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. (http://politam.com/9.-konu-8.html)

Büker, H. (2012). Kadın Mağdurlar. O. Dolu, & H. Büker içinde, *Mağdur Bilimi.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi .

Center forAmerican Progress. (ND). LGBT Domestic Violence Fact Sheet. Temmuz 05, 2014 tarihinde http://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/2012/12/domestic_violence.pdf adresinden alındı

Çavlin-Bozbeyoğlu, A. (2009). Türkiye›de Ensest Sorununu Anlamak. Ankara: Nüfusbilim Derneği ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu.

Çocuğa Karşı Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesi, (2012). Çocukların Ev İçinde Yaşadıkları Şiddet Araştırması, İstanbul: Genç Hayat Yayınları

Dünya Sağlık Örgütü. (2002). World report on ViolenceandHealth. 8 30, 2014 tarihinde http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/9241545615.pdf adresinden alındı

Ebby, K. (1995). Health effects of experiences of sexual violence for women with abusive partners. *Health Care for Women International, 16:*, 563–576.

Felson, R. B.,Messner, S. F., Hoskin, A. W. ve Deane, G. (2002). ReasonsforReportingand not ReportingDomesticViolencetothePolice. *Criminology*, 40(3), 617–649.

Foshee, V.,McNaughtonReyes, H., Gottfredson, N., Chang, L., &Ennett, S. (2013). A longitudinalExamination of Psychological, Behavioral, Academic, andRelationshipConsequences of DatingAbuseVictimizationAmong a PrimarilyRuralSample of Adolescents. Journal of AdolescentHealth , 53, 723-729.

Gelles, R. J. (1985). FamilyViolence. AnnualReviewof Sociology, 11, 347-367.

Gottfredson, M. R.,&Hirschi, T. (1990). A General Theory of Crime. Stanford UniversityPress.

Gökçe, B. (1996). Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar. Ankara: Savaş Yayınevi.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2014). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Rapor, Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2015). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

Henrica A. F. M. (Henriette) Jansen; Üner, S. ve Kardam, F. (2009). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.

İlkkaracan, P.,Gülçür, L. ve Arın, C. (1996). Sıcak yuva masalı. İstanbul: Metis Yayınları.

Jewkes, R. (2002). Intimate partnerviolence: Causesandprevention. TheLancet, 359 (9315) 1423-1429.

JURISTAT. (1998). *Homicide in Canada.* Ottawa: Statistics Canada

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, (2015). Aile İçi Şiddetle Mücadele El Kitabı, Ankara: Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesi.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2009). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet.

Kurtz, D. (1998). Women, Welfare, andDomesticViolence. SocialJustice, 25 (1), 105–123.

Krug, E. G., Dahlberg , L. l., Mercy , J. A., Zwi , A. B., & Lozano, R. (2002). *World Report On Violence and Health.* Geneva: World Health Organization.

Moralıoğlu, A. (2012). 80'Lİ Yıllarda Kadın Hareketi ve Kampanyalar. Türkiye Barolar Birliği Dergisi (99), 291-296.

Mouzos, J. *(1999). Femicide: The Killing Of Women in Australia 1989–1998.* . Canberra: Australian Institute of Criminology.

Nevala, S. (2005). *International Violence Against Women Survey.* Ağustos 26, 2014 tarihinde UN: http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/vaw-stat-2005/docs/expert-papers/Nevala.pdf adresinden alındı

NTV, (2015). "Kadına yönelik şiddetle mücadelede yeni dönem" (erişim tarihi. 05.Nisan.2016: http://www.ntv.com.tr/turkiye/kadina-yonelik-siddetle-mucadelede-yeni-donem,QZRjXczryE23Mi8IlXtAlg?_ref=infinite)

Rahte, E. Ç. (2010). Aile İçi Şiddet ve Medya: Gündüz Kuşağı Televizyonunda Şiddetin Görünürlüğü ve Yeniden Üretimi. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 30, 181–208.

TBMM. (2010). *589 Sayılı Araştırma Komisyonu Raporu.* Ankara : TBMM .

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2013). 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, İstanbul Sözleşmesi (11.05.2011), 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği, Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik. Ankara: KSGM

T.C. Başbakanlık, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2009). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları.

Tatlılıoğlu, Kasım (2014). "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015'in Genel Bir Değerlendirilmesi", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,16 (Özel Sayı I): 115-122.

Türk Dil Kurumu. (2014). Haziran 02, 2014 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.53956b5ef3ede2.74303827 adresinden alındı

Özer, Y. Y. (2012). Türkiye'de Evlilik İçi Tecavüz Suçu Tartışmaları. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1-20.

Ulus, S. (2005). Türkiye'de Cinsiyet Eşitsizliğinin Feodal Örneği Olarak Güldünya Tören ve Kadriye Demirel Töre Cinayetleri Haberlerine Eleştirel Bir Bakış. İstanbul: Beta Yayınları.

Walker, L. E. A. (2009). The Battered Women Syndrome. Third Edition. New York: Springer Publishing Company.

Yıldırım, A. (1998). Sıradan Şiddet: Kadına ve Çocuğa Yönelik Şiddetin Toplumsal Kaynakları. İstanbul: Boyut Kitapları.

18. Bölüm

MAĞDURSUZ SUÇLAR

Doç. Dr. İsmail Dinçer Güneş
ismaildincer@yahoo.com

Özet

Herhangi bir suçun işlenmesiyle birlikte ortaya bireysel ya da toplumsal seviyede birtakım zararlar çıkar. Suçtan zarar gören tarafların arasında en öne çıkan grup ise mağdurlardır. Muhtemel maddi veya manevi zararlardan dolayı insanlar bir suçta mağdur konumunda olmak istemezler. Bazı suçlar da vardır ki bunların mağdurları bireyler değil, toplumun kendisidir. Suçun mağdurunun somut bir fert şeklinde ortaya konulamadığı durumlarda ise karşımıza "mağdursuz suç" kavramı çıkmaktadır. Türk Ceza Kanunu'nun 225-229. maddeleri arasında tanımlanmış olan ve kabahat nevinden sayılan bu suçlar fuhuş (TCK md. 227) ve kumardır (TCK md. 228). Mağdursuz suç kavramına ilişkin farklı yaklaşımlara dayanan tanımlamaların yapılmasıyla başlayan bu bölümde, temelde fuhuş ve kumar suçları üzerinde durulmuş ve bu suçları etkileyen faktörler ile birlikte bu suçlara ilişkin yasal düzenlemeler ele alınmıştır. Bölüm sonunda ise haklarında şikâyetçi bulmanın neredeyse imkânsız olduğu bu suçlara yönelik delil toplama faaliyetlerinin nasıl olması gerektiği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mağdur, mağdursuz suç, fuhuş, kumar.

KAYNAKÇA

Adalet Bakanlığı (2014). "Suçların İçtiması", www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/121.doc, (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2014).

AG Hukuk Bürosu (2014). "Yasama Organını Ortadan Kaldırmaya Teşebbüs Suçuna (Darbeye Teşebbüs Suçu) Genel Bir Bakış", http://www.aghukuk.org/onemli-detay.php?id=654, (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2014).

Akçadağ, Bülent (2010). "Kabahatler Kanunu Madde 34 ile İlgili Bilgi", http://www.turkhukuksitesi.com/serh.php?did=3438, (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2014).

Aksoy, Alper (2014). "Kumar Bağımlılığı",http://www.kumarbagimliligi.com/ kumar_bagimliligi.html, (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2014).

Ankara Ticaret Odası - ATO- (2004). *Hayatsız Kadınlar*, ATO: Ankara, http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=201, (Erişim Tarihi: 25 Haziran 2014).

Bıçak, Vahit (2001). "Hileli delil toplanır mı?", http://www.vahitbicak.com/moduller/koseyazisi/yazardetay.php?yazarid=8, (Erişim Tarihi: 11 Haziran 2014).

Biber, Nizamettin (2013). "Fuhuş olgusu ve Türkiye", *Radikal Gazetesi*, 26.07.2013, http://blog.radikal.com.tr/turkiye-gundemi/fuhus-olgusu-ve-turkiye-28579, (Erişim Tarihi: 25 Haziran 2014).

Boyacı, Akın (2013). "Ceza Muhakemesinde Davaya Katılma", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 71(1), 157-176.

Brown, Sophie (2014). "Macau busts $645 million World Cup betting ring", *CNN*, http://edition.cnn.com/2014/06/23/world/asia/macau-illegal-betting-world-cup/, (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2014).

Cornell Üniversitesi (2014). *Legal Terms and Definitions*, http://dictionary.law.com/Default.aspx?letter=M, (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2014).

Çalı, Hasan Hüseyin (2012). "Türkiye'de Kentsel Mekânda Mağdursuz Suç Örneği Olarak Uyuşturucu ve Uyarıcı Madde Kullanma", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 37-56.

Değirmenci, Olgun (2008). "Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur Hakları",*Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 77, 33-86.

Dumlupınar, Pınar (2011). "Diyanet Muta Nikâhını Açıkladı",*Habertürk Gazetesi*, 11.10.2011, http://www.haberturk.com/polemik/haber/678184-muta-nikahi-nedir, (Erişim Tarihi: 25 Haziran 2014).

Gerçek, Leyla Çakıcı (2006). "Şüpheli ve Mağdur Üzerine Bir Araştırma", *Polis Bilimleri Dergisi*, 8(3-4), 79-98.

Geleri, Aytekin (2004). "Suç Mağduriyeti ve Polis: Olaylara Müdahale Eden Polisin Suç Mağdurlarıyla İlişkisi", *Polis Bilimleri Dergisi*, 6(1-2), 53-82.

Global Betting and Gaming Consultancy -GBGC- (2012). "2011 Global Gambling Revenues Passed $US 400 Billion", http://www.gbgc.com/2012/02/2011-global-gambling-revenues-passed-us-400-billion/, (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2014).

Gültekin, Özkan (2012). "Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur Hakları", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 3(11), 119-148.

Hepoğlu, Emir (2010). "Beş Yıldızlı Otellerden Sosyete Gettolarına Kumarhaneler", http://turizmguncel.com/makale/bes-yildizli-otellerden-sosyete-gettolarina-kumarhaneler-m298.html, (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2014).

Hughes, Rob (2012). "Fighting to Keep World Sports a Fair Game", *The New York Times*, 24 Nisan, 2012, http://www.nytimes.com/2012/04/25/sports/25iht-srboshughes25.html?_r=2&pagewanted=all&, (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2014).

Kafes, Veli (2011). "Ceza Hukukunda Mağdurun Zararının Giderilmesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60(1), 83-156

Katoğlu, Tuğrul (2012). "Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(2), 657-693.

Milli Eğitim Bakanlığı (2013). "Diğer Bağımlıklar", http://www.ogelk.net/Dosyadepo/ diger_bagimliliklar.pdf, (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2014).

NPGRUP (2014). "Kumar Bağımlılığı - Patolojik Kumar", http://www.e-psikiyatri.com/category/bagimlilik-tedavileri/kumar-bagimliligi-bagimlilik-tedavileri, (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2014).

O'Keeffe, Kate (2014). "Gain Helps Chinese Territory Broaden Lead as Global Casino Capital", *The Wall Street Journal*, 2 Ocak 2014, http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424052702303640604579295884261629874, (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2014).

Pinde, Per (2005). "Gambling Across Cultures: Mapping Worldwide Occurrence and Learning from Ethnographic Comparison", *International Gambling Studies*, 5(1), 1–27,http://www.informaworld.com/smpp/content~content=a714023594~db=all~order=page, (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2014).

Stutz, Howard (2014). "Singapore casinos produce $6 billion in gaming revenue in 2013; market still trails Las Vegas Strip", *Las Vegas Review Journal*, 21 Şubat 2014, http://www.reviewjournal.com/business/singapore-casinos-produce-6-billion-gaming-revenue-2013-market-still-trails-las-vegas-strip, (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2014).

Walsh, Anthony ve Ellis, Lee (2007). *Criminology: An Interdisciplinary Approach*. Thousand Oaks: SAGE Publications.

19. Bölüm

UYUŞTURUCU MADDELER, ALKOL VE SUÇ

Dr. Nadir Koçak
nadirkocak@hotmail.com

Özet

Şehirleşme, nüfus artışı, sosyal bağların ve aile bağlarının zayıflaması gibi faktörlerin bir yansıması olarak suç olgusunda da artışlar görülebilmektedir. Suç artışına karşın, başta kolluk kuvvetleri olmak üzere suçla mücadele eden kurumlarda, suçun önlenmesi ve suçla mücadele edilebilmesi amacıyla bilimsel temelli, rasyonel, uygulanabilir ve ölçülebilir politika, program ve stratejilerin planlanması ve uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Uyuşturucu maddeler ve alkolün suç olgusu ile olan ilişkisi uzun zamandır tartışılan bir konudur. Her uyuşturucu madde ve alkol kullanan kişinin suç işleyeceği yargısı yanlış olduğu gibi bu kavramlar arasındaki bağı da tamamen inkâr etmek yanlış olacaktır. Çünkü bazen birey istese de istemese de bu maddelerin içeriğindeki bileşimlerin insan beyni üzerindeki etkileri nedeniyle bireyin istem dışı hareketlerde bulunması, bu hareketlerin bazılarının da kanunun suç saydığı davranışlar olarak ortaya çıkması olasıdır.

Uyuşturucu madde ve alkol kullanımına eşlik eden sapma davranışları arasında şiddete meyil, kanunlara ve otoriteye karşı gelme dürtüsü, bireysel özgürlük alanının dışına çıkma gibi davranışlar sayılabilir. Bu bölümde yasa dışı bağımlılık yapan uyuşturucu ve uyarıcı maddelerle, yasal bağımlılık maddesi kabul edilen alkol kriminolojik açıdan ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uyuşturucu maddeler, alkol, suç, madde bağımlılığı, önleme.

böyle gelişmesine, uyuşturucu maddelerle alkolün, içeriği itibarıyla beynin yapısını veya haz alma mekanizmalarını bozan ve bireyin davranışları üzerindeki kontrolünü zayıflatan özellikleri neden olmaktadır. Dolayısıyla, bazen uyuşturucu ve alkolü temin etmek amacıyla, bazen de bu maddelerin etkisiyle birey suça sürüklenebilmektedir.

Aslında alkol ve uyuşturucu kullanımı bir çeşit intihar girişimidir. Özellikle uyuşturucu kullanan bireyler, içerisinde ne tür kimyasal maddelerin bulunduğunu kesin olarak bilmeden bu maddeleri vücutlarına almaktadırlar. Nasıl ki intihar girişiminde bulunanlara müdahale edilir, koruma ve tedavi için seferber olunur, bu maddeleri kullananlara yönelik DE müdahale edilmelidir. Örneğin yasa dışı bağımlılık maddelerinin ticaretini yapanlara, insanları zehirlemekten dolayı adli işlem yapılabilir. Uyuşturucu maddelerle ilgili olarak kolluk mücadelesinin yanı sıra koruma ve önleme faaliyetlerine/eğitimlerine ağırlık verilmelidir. Alkol ile ilgili olarak da düzenleyici mevzuat sıkı bir şekilde uygulanırken bir yandan da bilinçlendirme faaliyetlerine ağırlık verilmelidir. Bilinçlendirme faaliyetlerinden kastedilen;afiş ve broşür bastırıp dağıtmak değil, içeriği uzmanlarca belirlenmiş, yaş grubuna göre sınıflandırılmış ve devamlılık arz eden önleme ve bilinçlendirme faaliyetleridir. Alınması gereken bir diğer tedbir de rehabilitasyon desteğidir. Türkiye genelini kapsayan rehabilitasyon programlarıyla, hem tedavi süresince ve tedavi sonrasında hem de cezaevi sürecinde alkol ve uyuşturucu mağdurlarına ve ailelerine rehabilitasyon, meslek edindirme vb. destekler verilmelidir. Özellikle uyuşturucu kullanmaktan dolayı cezaevine girmiş bireylere, cezaevi sonrasında gerekli sosyal destek sağlanmalı ve aileler bu konuda bilinçlendirilmelidir. Böylece bir yandan uyuşturucu ve alkol kaynaklı suçlar azaltılırken diğer yandan sosyal sermaye güçlenecek ve ihtiyaçlar hiyerarşisinde önemli bir yeri olan güvenlik ihtiyacının sağlanmasına büyük katkıda bulunulmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

Akvardar, Yıldız; Arkar, Haluk; Akdede, Berna B.; Gül, Selami; Sarı, Özden; Tunca, Zeliha, (2005), Alkol Kullanım Bozukluklarında Kişilik Özellikleri, *Bağımlılık Dergisi*, 6:53-59.

Altınbaş, Kürşat; Saatçioğlu, Ömer ve Çakmak, Duran; (2007), Madde Bağımlılığı ve Psikoz, *Nöropsikiyatri Arşivi,* 44: 34-40.

Altuner, Durdu; Engin, Nalan; Gürer, Cüneyt; Akyay, İlkay; Arif, Akgül, Madde Kullanımı ve Suç İlişkisi: Kesitsel Bir Araştırma, *Tıp Araştırmaları Dergisi* 7 (2) :87-94.

Arıkan, Zehra, (2010), Madde Kullanımı ile Mücadele Temel Eğitimi Ders Notları, Ankara: TUBİM.

Aytaç, Mustafa; Aytaç, Serpil, Bayram, Nuran; (2007), *Suç Türlerini Etkileyen Faktörlerin İstatistiksel Analizi*, İnönü Üniversitesi: Malatya.

Chein, Isidor, (1980),Psychological, Social, and Epidemiological Factors in Juvenile Drug Use, Lettieri, Dan. J., Mollie Sayers, Helen Wallenstein Pearson (Eds), *Theories On Drug Abuse Selected Contemporary Perspectives*. NIDA Research Monograph 30. USA: Maryland.

Costello, Barbara J.; Anderson, Bradley J.; Stein, Michael D., (2014), Self-Control and Adverse "Drinking" Consequences, *Deviant Behavior,*

http://www.tandfonline.com/loi/udbh20 Published online: 26 Aug 2014.

Dolu, Osman, (2010), *Suç Teorileri*, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.

Duman, Nurdan, (2009), *Madde Bağlantılı Suçlar, Bağımlılık Yapıcı Maddeler ve Bağımlılıkla Mücadele 2009 Türkiye Raporu,* Ankara: TUBİM.

Evren, Cüneyt, (2004) Alkol-Madde Kullanım Bozukluğunda Kişilik Bozukluğu Ek Tanısı: Bir Gözden Geçirme, *Klinik Psikiyatri* 2004;7:111-119.

Gorman, D.M., (2003), The Failure of Drug Education, Larry K. Gaines, Peter B. Kraska (Der), *Drugs Crime and Justice*, Waveland Press, Illionis, USA.

Güleç, Gülcan, (2012), Alkol Madde Kullanım Bozuklukları Epidemiyolojisi, Editörler: Cüneyt Evren, Kültekin Ögel, Berna D. Uluğ, *Alkol ve Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi El Kitabı,* Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği.

Harriot A., (2002) *Crime Trends in the Carribean and Response*s, Report the UNODC.

Hesapçıoğlu, Selma Tural; Bilginer, Çilem; Kandil, Sema, (2013), *Ergenlikte Tekrarlayıcı Suç İşleme, Alprazolam ve Diğer Madde Bağımlılıkları Birlikteliği*, S.D.Ü. Tıp Fak. Derg. 2013:20(2)/66-71.

Hughes, Caitlin Elizabeth, (2006), *Overcoming obstacles to reform? Making and shapingdrug policy in contemporary Portugal and Australia*, Department of Criminology,The University of Melbourne.

İlhan, Mustafa N., (2013), Uyuşturucu Madde Kullanım Yaygınlığı: Risk Etmenleri ve Algılar,*Türkiye Uyuşturucu Raporu 2012*, Ankara: İçişleri Bakanlığı, TUBİM.

Kartal, Pelin; Tiyekli, Utkan; Yılmaz, Taner; Ünal, Feyza ve Karadağ, Figen, (2013), Sentetik Kannabinoid (Bonzai) Kullanımı Sonrası Psikiyatrik Semptomlarla Karakterize Dört Olgu, *8. Ulusal Alkol ve Madde Bağımlılığı Kongresi Poster Sunumu,* 28 Kasım – 1 Aralık 2013 Altınyunus Oteli, Çeşme – İzmir.

Kızmaz, Zahir, (2007), Mükerrer Suçlulukla İlintili Değişkenler, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt:17, Sayı:2, Elazığ: 2007, ss. 227-249.

Koçak, Nadir (2014), *Türkiye'de Uyuşturucu Madde Kullanımını Etkileyen Faktörler,* Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Polis Akademisi.

KOM (Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığı), (2012), *2011 Raporu,* Ankara: EGM KOM Dai. Bşk.lığı Yayınları.

Köknel, Özcan, (2001), *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*, İstanbul: Altın Kitaplar.

Mowen, Thomas J., Visher,Christy A, (2013), Drug Use and Crime After Incarceration: The Role of Family Support and Family Conflict, *Justice Quarterly***,** Published online: 27 Feb.2013http://www.tandfonline.com/loi/rjqy20

Ögel, Kültegin; Tamar, Defne; Evren, Cüneyt, Sır, Aytekin; Madde Kullanımı ve Suç**,** *3P Dergisi*, Aralık 1999.

Ögel, Kültegin, (2009), *99 Sayfada Uyuşturucu ve Gençlik*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.

Özcan, Yavuz; Dolu, Osman; Gül, Serdar Kenan, (2011*),* Ceza Algısının Uyuşturucu Kullanımı Üzerindeki Caydırıcı Etkisi: Bursa İli Ortaöğretim Kurumlarında Yapılan Bir Alan Araştırması, *Polis Bilimleri Dergisi,* Cilt:13 (4) , ss.1-26.

Özden, Salih Yaşar, (2004), *Uyuşturucu Madde Bağımlılığı*, İstanbul.

Öztaş, Baria, (1990), Alkolün Merkezi Sinir Sistemine Etki Mekanizmaları, *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni,*1:1 (2-9).

Öztürk, M. Orhan, (2002), *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları,* Ankara: Feryal Matbaası.

Pınarcı, Mustafa, (2011), Uyuşturucu ile Mücadelede İzlemenin Önemi ve Türkiye Uyuşturucu Raporu, *SD (Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi),* sayı 17, İstanbul.

Pınarcı, Mustafa, (2014), *Uyuşturucu Sorunu ve Mücadele Politikası,* Ankara: Adalet Yayınları.

Seyhan, Kazım, (2002), Polislik ve Suçun Önlenmesi, Editörler: Hasan Hüseyin Çevik ve Turgut Göksu,Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis, Ankara: Seçkin Yayınları

Scottish Consortium on Crime and Criminal Justice, (2003), *Making Sense of Drugs and Crime,* 23.01.2003, Edinburgh.

Stahl A., Finnegan T., Kang W., (2003) *Easy Access to Juvanile Court Statistics* 1985 – 2000 Washington DC., Depertment of Justice.

Sutherland, Edwin H.,*Principles of Criminology,* New York – 1947.

Şengül, Cem (2012), Alkol İntoksikasyonu ve Yoksunluğu Tedavisi*,* Editörler: Cüneyt Evren, Kültekin Ögel, Berna D. Uluğ, *Alkol ve Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi El Kitabı,* Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği.

Toprak, Sadık; Doğru, Ahmet Özgür; Gümüş, Burak, (2010), Türkiye'de Uyuşturucu Madde Suçları ve Sosyodemografik Özellikleri, *Cumhuriyet Tıp Dergisi,* 32: 19-25.

TUBİM (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi), (2012), *Türkiye Uyuşturucu Raporu- 2012,* Ankara.

TUBİM (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi), (2013), Türkiye Uyuşturucu Raporu- 2013, Ankara.

Ulibarrı,Monica D., Ulloa Emılıo C., Salazar, Marissa, (2015), *Associations between Mental Health, Substance Use, and Sexual Abuse Experiences among Latinas*, Journal of Child Sexual Abuse, 24:35–54, 2015Copyright © Taylor & Francis Group, LLC ISSN: 1053-8712 print/1547-0679 online DOI: 10.1080/10538712.2015.976303.

UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime), (2009), *Get The Facts About Drugs,* May, Austria.

UTSAM (Uluslararası Terörizm ve Sınıraşan Suçlar Araştırma Merkezi), (2013), *Kaçakçılık ve Terör Sarmalı,* Ankara: Polis Akademisi Yayını.

WHO (World Health Organization), (2004), *Neuroscience of Psychoactive Substance Use and Dependece: Summary,* p.19, Cenevre.

www.iha.com.tr, 25.12.2012. http://www.iha.com.tr/haber-18-kilo-eroinle-yakalandi-serbest-kaldi-255772.

Zafer, Hamide, (2013), Sağlık Mesleği Mensuplarının Suçu Bildirmemesi Suçu (TCK M.280*), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,*C.LXXI, S.1,s:1327-1352, http://journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/hukukmecmua/article/viewFile/21531/ 20310.

Ziyalar, Adnan, (1991), *Alkol Bağımlılığı,* Psikofarmakolojide Yenilikler Sempozyumu 1991

İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi.

20. Bölüm

TÜRK CEZA ADALET SİSTEMİ

Dr. İbrahim Meşe - Doç. Dr. Mehmet Arıcan
ibrahim.mese@gmail.com - mehmetarican@hotmail.com

Özet

Türk ceza adalet sistemi (TCAS), soruşturma, kovuşturma, infaz ve denetimli serbestlik olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır. Her aşamanın ise kendine özgü organ ve aktörleri bulunmaktadır. Kolluk ve cumhuriyet savcıları soruşturma aşamasının ana aktörleri olup adli kolluk yasa gereği cumhuriyet savcısının emir ve talimatları doğrultusunda vazifesini ifa eder.

Soruşturma evresinin patronu cumhuriyet savcısıdır. Cumhuriyet savcıları yürüttükleri soruşturma sonunda yeterli delillere ve şüpheye ulaşmışlarsa dava açmak üzere bir iddianame hazırlarlar. Yeterli delil ve şüphe sebepleri yoksa kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilir. Cumhuriyet savcısının bu kararlarına karşı itiraz mercisi ağır ceza mahkemeleri iken yapılan yeni düzenleme ile itiraz mercisi sulh ceza hâkimlikleri olmuştur.

18 Haziran 2014 tarihinde kabul edilen Kanun ile sulh ceza mahkemeleri kaldırılmıştır. Sulh ceza mahkemeleri yerine kurulan sulh ceza hâkimlikleri ise yürütülen soruşturmalarda hâkim tarafından verilmesi gerekli kararları (arama, yakalama, tutuklama) almak ve bu işlemlere karşı yapılan itirazları incelemekle görevlendirilmişlerdir.

Kovuşturma aşaması savcı tarafından hazırlanan iddianamenin ceza mahkemesi tarafından kabul edilmesiyle başlar. Türk Ceza Kanunu'nda cezalar hapis ve adli para cezasından oluşmaktadır. Hapis cezasına mahkûm edilen kişiler uygun ceza infaz kurumlarında cezalarını çekerler. Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'a göre, hükümlü bir kimse cezasının üçte ikisini infaz kurumunda çektiği takdirde şartla salıverilmeden yararlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Türk ceza adalet sistemi, kolluk, savcı, soruşturma, kovuşturma, sulh ceza hâkimlikleri, 6638 sayılı Kanun.

KAYNAKÇA

Arıcan, Mehmet, (2009), *Ceza Adaleti: Sistemi, Etkinliği ve İşleyişi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Arıcan, Mehmet, (2009b) Adli Kolluğun Geleceği, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi - Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi,* Sayı: 61-62, Eylül–Ekim, ss. 55-92.

Centel, Nur & Zafer, Hamide, (2010), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 7. Bası, İstanbul: Beta.

Centel, Nur & Zafer, Hamide, (2015), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 12. Bası, İstanbul: Beta.

Cerrah, Ibrahim (2006), Thepolice. In *Almanac Turkey 2005: Security Sectorand Democratic Qversight*, editedby U. Cizre. Ankara: Turkish Economicand Social Studies Foundation.

Demirbaş, Timur (2015), İnfaz Hukuku, 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Dolu, Osman (2010), *Suç Teorileri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Erol, Haydar (2006), *Adli Yargı İlk Derece Mahkemelerinde Ceza Yargılaması ve Uygulaması*, Ankara.

Hakeri, Hakan (2015), *Ceza Hukuku: Genel Hükümler*, 14. Bası, Ankara: Adalet Yayınevi.

Kunter, Nurullah / Yenisey, Feridun / Nuhoğlu, Ayşe (2009) *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku,* Onbeşinci Bası, İstanbul: Beta.

Kurt, Mehmet (2007) *Cezaların İnfazı ve Ceza İnfaz Kurumlarının Sorunları*, Ankara: Adalet Yayınevi.

Kürk; Erkin (2012), Ceza Muhakemesi ve Kolluk Uygulamaları, İstanbul: Kitap Pazarı.

Mahmutoğlu, Fatih S. / Dursun, Selman (2004) *Türk Hukuku'nda Müdafiin Yasaklılık Halleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.

Meşe, İbrahim (2005), *The Social Construction of Terrorism Through PoliticalDiscourse in the United States.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Richmond, KY: Eastern Kentucky University,

Meşe, İbrahim (2009), *Doessexmake a difference? Thestudy of genderdifferences in crime in Turkey.* (Yayınlanmamış doktora tezi). Omaha, NE: University of Nebraska at Omaha

Özbek, Veli; Kanbur, Nihat; Doğan, Koray; Bacaksız, Pınar; Tepe, İlker (2011), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 2. Bası, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Özbek, Veli; Kanbur, Nihat; Doğan, Koray; Bacaksız, Pınar; Tepe, İlker (2015), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 7. Bası, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Özbek, Veli Özer (2015), İnfaz Hukuku, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Özen, Muharrem (2004),*Hakimin Cezai Sorumluluğu*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Özgenç, İzzet (2015), *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 11. Bası, Ankara; Seçkin Yayınevi.

Öztürk, Bahri (2006) "Bir Adli Organ Olarak Savcılık Sempozyumunda Sunulan Tebliğ" (Başlıksız), İçinde: *Bir Adli Organ Olarak Savcılık*, Sempozyum, 7-9 Temmuz 2006, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Öztürk, Bahri/Erdem, Mustafa Ruhan (2008) *Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 12. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.

Öztürk, Bahri; Tezcan, Durmuş; Erdem, Mustafa Ruhan; Sırma, Özge; Kırıt, Yasemin; Özaydın, Özlem; Akcan, Esra; Erden, Efser, (2015) *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 9. Bası, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Sariibrahimoglu, Lale (2006), Gendarmerie. In *Almanac Turkey 2005 Security Sectorand Democratic Oversight*e dited, by U. Cizre. Ankara: Turkish Economicand Social Studies Foundation.

Shelden, Randall G ve Brown, William B. (2003),*CriminalJustice in America: A Critical Review.* Bostan, New York, San Fransisco: Allyand Bacon

Soyaslan, Doğan (2007) *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 3. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.

Sutherland, Edwin H ve Cressey, Donald R. (1978),*Criminology*. Tenth Edition. Philadelphia, New York, San Jose, Toronto: J.B. LippincottCompany.

Şahin, Cumhur (2007) *Ceza Muhakemesi Hukuku I,* Ankara: Seçkin Yayınları.

Şen; Ersan (2011), *Yorumluyorum: Ceza Hukuku Perspektifinden Güncel Olaylara Bakış*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Tezcan, Durmuş (2006) "Fransa'da ve Belçika'da Savcılık", İçinde: *Bir Adli Organ Olarak Savcılık*, Sempozyum, 7-9 Temmuz 2006, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Toroslu, Nevzat / Feyzioğlu, Metin (2008) *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Savaş Yayınevi.

Yenisey, Feridun (ed.)(2005), *Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaşma*, İstanbul: Arıkan Yayınları.

Yenisey, Feridun (2009), *Kolluk Hukuku*, İstanbul; Beta Yayınevi.

21. Bölüm

YAPISAL VE FONKSİYONEL YÖNLERİYLE TÜRKİYE'DE KOLLUK

Dr. Ercan Sünger
esunger@ankara.edu.tr

Özet

Devlet olarak nitelenen siyasal kurumun en öncelikli görevi, vatandaşların güvenliğini sağlamaktır. Devletin bürokratik yapılanması içerisinde güvenliği sağlama görevi, kolluk kuvvetleri tarafından yürütülmektedir. Türkçe literatürde "iç güvenlik", "polislik" ve "zabıta" kavramlarıyla da karşılanan "kolluk", bir taraftan kamu düzenini sağlamaya ve kamu düzeninin bozulması durumunda normalleşmeyi olanaklı kılacak önlemleri almaya yönelik idari etkinlikler, diğer taraftan da bu etkinliklerin yerine getirilmesinde görev alan profesyoneller için kullanılmaktadır. Türkiye'de kolluk hizmetleri, üstlenilen görevler ve bu görevleri yerine getirirken sahip olunan yetkiler bakımından "genel kolluk", "özel kolluk" ve "yardımcı kolluk" başlıkları altında incelenmektedir. Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı genel kolluk görev ve yetkileri ile donatılmıştır. Gümrük muhafaza görevlileri, orman muhafaza görevlileri, belediyeler bünyesinde teşkilatlanan zabıta örgütleri ve özel güvenlik teşkilatları özel kolluk kapsamında değerlendirilmektedir. Genel ve özel kolluk yetkileri ile donatılan kurumsal yapılanmaların dışında kalan köy koruculuğu, çarşı ve mahalle bekçileri, çiftçi mallarını koruma bekçileri ve gemi kaptanları yardımcı kolluk statüsünde görev yapmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Kolluk, adli kolluk, idari kolluk, iç güvenlik, polis, jandarma, sahil güvenlik.

gereçlere ilişkin sayısal büyüklükler güvenlik hizmetlerinin asıl amacı olan insanların güvenli bir toplumda yaşamalarını sağlama hedefinin ne düzeyde gerçekleştiğini ölçme konusunda yeterli değildir. Vatandaşlarla ilişkilerin daha nitelikli bir hâle getirilmesi, iç güvenlik bağlamında yerine getirilen görevlerde insan hak ve özgürlüklerine gereken hassasiyetin gösterilmesi, halka verilen güven, suçun önlenmesi ve suçu önleme sorumluluğuna toplumun da katılımını sağlama ve suç korkusunun azaltılması iç güvenlik kurumlarının başarması gereken görevlerdendir.

Günümüzde kolluk hizmetlerinin önemli bir boyutunu oluşturan suç önleme ekseninde yürütülen faaliyetlerde kolluk dışındaki kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra toplumsal kurumlar ve vatandaşlarla güçlü bir iş birliğinin son derece önemli olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmak gerekir (Kula, 2015: 25). Yalnızca suça ve suç işleyenlere odaklı geliştirilen güvenlik strateji ve politikaları, toplumsal bir sorun olan suç ve ona bağlı olarak gün yüzüne çıkan problemlerin üstesinden gelmede yeterli değildir. Kolluk hizmetlerinde başarılı olmanın yolu, suç oluşturan eylemlerin işlenmesine yol açan toplumsal, ekonomik ve çevresel etmenlerin belirlenmesi ve bu etmenlerin ürettiği problemlerin çözümüne yönelik toplumun tüm kesimlerinin katılım ve desteği ile strateji ve politikalar geliştirilmesinden geçmektedir.

KAYNAKÇA

Akgüner, Tayfun, (2003), "Kolluk Kavramına Genel Bir Bakış", *Polis Dergisi*, 36.

Akman, Nurettin, (1991), *Yönetimde İç Güvenlik ve Jandarma*, Ankara: Genelkurmay Basım Evi.

Cerrah, İbrahim, (2011), *Demokratik Toplumlarda İçgüvenlik*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Cerrah, İbrahim, (2012), *Polisliğe Giriş*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Çağlar, Ali, (1999), "Polis ve Polisliğin Ortaya Çıkışı: Sosyolojik Bir İnceleme", *Polis Bilimleri Dergisi*, 1 (4), ss. 121-132.

Çağlar, Ali, (2000), "Türk Polisi'nde Sosyalleşme ve Polis Kültürü", *Polis Bilimleri Dergisi*, 2(7-8), ss.87-110.

Çevik, Hasan Hüseyin ve Göksu, Turgut, (2007), *Güvenlik Personeli için Polis-Halk İlişkileri: Güvenlikte İletişim*, Ankara: Seçkin Yayınları.

Çevik, Hasan Hüseyin; Göksu, Turgut; Filiz, Orhan ve Gül, Serdar Kenan, (2010), *Güvenlik Yönetimi*, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Derdiman, Ramazan Cengiz, (1997), *Polis Yönetimi ve Hukuku: Görev ve Yetkiler*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Basımevi.

Derdiman, Ramazan Cengiz, (2010), *Özel Güvenlik Hukuku ve Kişi Hakları*, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.

Erat, Veysel, (2013), "Kamu Görevlisi Kavramı Açısından Geçici Köy Korucuları", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), ss.169-196.

Gözübüyük, A. Şeref, (2003), *Yönetim Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, (2014), *Sessiz Devrim: Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri 2002-2014*, Genişletilmiş 4. Baskı, Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları.

Kula, Sedat, (2015), "Polislik, Modern Polislik Yaklaşımları ve Polis Davranışı", *Polis Davranışı: Bekçileri Kim Bekleyecek*, İsmail Şahin, Hidayet Taşdöven ve Sedat Kula (Editörler), Ankara: Orion Babil Kitabevi, ss.19-42.

Kuyaksil, Ali ve Tiyek, Musa, (2003), "Türkiye'de Güvenlik Hizmeti Olarak Özel ve Gönüllü Güvenlik", *Polis Bilimleri Dergisi*, 5(2), ss.65-93.

Mutlu, Önder, (2006), Kamu Düzeninin Sağlanmasında Jandarma-Polis İlişkileri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özbudun, Ergun, (1993), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Sahil Güvenlik Komutanlığı, (2013), *Dünya Sahil Güvenlik Teşkilatları*, İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü.

Sahil Güvenlik Komutanlığı, (2016), *2015 Yılı İdare Faaliyet Raporu*.

Sözmez, Nevzat, (2009), *Emniyet Teşkilatı ve Polis Meslek Hukuku*, 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

TDK, (2009), *Türkçe Sözlük*, 10. Baskıdan Yapılan Tıpkıbasım, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yaşar, Yılmaz, (2007), *Açıklamalı Polis Meslek Hukuku*, 26. Baskı, Ankara: Mustafa Kitabevi.

Yenisey, Feridun, (1991), *Hazırlık Soruşturması ve Polis*, İstanbul: Beta Yayınları.

https://www.egm.gov.tr / Erişim Tarihi: 23 Haziran 2016.

http://muhafaza.gtb.gov.tr / Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2016.

http://www.jandarma.gov.tr / Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2016.

http://www.kiyiemniyeti.gov.tr / Erişim Tarihi: 8 Haziran 2016.

http://www.ogm.gov.tr / Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2016.

http://www.sgk.tsk.tr / Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2016.

22. Bölüm

TÜRK CEZA ADALET SİSTEMİNDE İNFAZ KURUMU

Yrd. Doç. Dr. Ercan Balcıoğlu
ercanbalcioglu@gazi.edu.tr

Özet

Ceza infaz kurumları, ceza adalet sisteminin tutarlığı ve etkililiğinin sağlanması, cezanın infazından beklenen bireysel ve toplumsal faydanın sağlanabilmesi için son derece önemli kurumlardır. Cezalandırma bir bilim dalı olarak son yüzyılda oldukça gelişme kaydetmiş olmasına rağmen, Türkiye'de bu alanda bilimsel çalışmaların yetersiz olduğu bir realitedir. Bu çalışma ile Türk ceza infaz sisteminin mevcut durumunun bir fotoğrafı çekilmeye çalışılmıştır. Ayrıca modern cezaevlerinin doğuşu ve gelişimi, ceza türleri ve cezalandırmanın toplumsal işlevi, Türk ceza adalet sisteminde (TCAS) güncel ıslah sistemi, ceza politikaları, ceza infaz kurumlarının yapısı, işleyişi ile infaz personeli, tutuklu ve hükümlülerin güncel durumu gibi konular ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk ceza adalet sistemi, ceza infaz kurumları, hapishane, denetimli serbestlik, koşullu salıverme, tutuklu ve hükümlüler.

bağlamda başta ABD, İngiltere, Kanada ve Japonya olmak üzere günümüz gelişmiş toplumlarının cezalandırıcı klasik ceza adalet felsefesinin özgürlüğü kısıtlayıcı hapis cezası dışında, failmağdur arasında, pişmanlık duyma yüzleşme ve hesaplaşarak uzlaşmaya dayalı onarıcı adalet paradigmasına yönelmekte olduğu görülmektedir.

F tipi cezaevleri gündeme geldiğinden beri kamuoyunda bu cezaevlerinin hücre tipi mi oda tipi mi olduğu tartışması devam etmektedir. Bakanlık yetkilileri baştan beri bu cezaevlerinin kalabalık koğuş sisteminde kötü yaşam şartlarına sahip mahkûmların yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla planlandığını ve bunların Avrupa standartlarında oda tipi cezaevleri olduğunu savunmaktadır (İşlegen, 2000). Türkiye'de de cezaevleri birçok kritik dönemden geçmiştir. Cezaevleri devletin baskı politikalarının en şiddetli ve en seri biçimde hissedildiği ve politik muhalefetin sindirilmesi ve etkisizleştirildiği konusunda tartışmaların yaşandığı kurumlar olmuştur (Arslan, 2003; Erdal ve Günal, 2000).

Türkiye'de ceza adalet sistemi dikkate alındığında bu alanda yapılan tüm reform, yatırım ve çalışmalara rağmen, toplumda hukuk ve adalete güveni sağlayan, hukuki iş ve işlemlere saygıyı geliştiren hızlı ve etkili bir hukuk düzeninin tesis edilemediği söylenebilir (Taşkın, 2004: 214; HEGEM Vakfı, 2014; Dolu, Büker ve Uludağ, 2012c). Aynı durumun ceza adalet sisteminin önemli bir parçası olan "düzeltme-ıslah" (correction) için de geçerli olduğu söylenebilir (Moore, 2003). Zira bir sistem veya zincir en zayıf halkası kadar güçlüdür. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yeni çağdaş bir anlayışla hızlı, etkili ve sağlıklı işleyen; iş, işlem ve süreçleri tutarlı, uzmanlaşma ve iş bölümü gelişmiş, personeli profesyonellerden oluşan, cezalandırmanın değil onarmanın esas alındığı "düzeltme-ıslah" sistemine ihtiyaç duyulmaktadır (Özbek, 2015: 27). Hapis cezalarının infazında ve mahpusların iyileştirilmesinde, emniyet, güvenlik ve disiplin ihtiyaçları dikkate alınarak insanlık onuruna saygılı ve mahpusların ıslahına katkı sunan faaliyetler ile iyileştirme programlarına ihtiyaç vardır. Böylece hükümlüleri toplumla yeniden bütünleşmeye hazırlayan cezaevi koşullarının sağlanması için cezaevi reformlarına devam etmek gereklidir.

KAYNAKÇA

Adalet Bakanlığı, (2013a). Türkiye'de Adaletin Verimli ve Etkin Biçimde İşlemesi İçin Yargı Reformu Sürecinin Etki Değerlendirmesi. Ankara: T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı.

Adalet Bakanlığı, (2015a). Adalet Bakanlığı Stratejik Plan 2015-2019. Ankara: T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı.

Adalet Bakanlığı, (2015b). *Yargı Reformu Stratejisi.* Ankara: T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı.

Adalet Bakanlığı, (2015c). *Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri*, Ankara: Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü.

Akduman, İrem ve Oral, Gökhan, (2005a). "Cezaevlerinde Cinsel Taciz ve Tecavüz Olayları". içinde Gürsoy-Naskali, Emine ve Oytun Altun, Hilal (Ed.) (2005). *Hapishane Kitabı*, İstanbul: Kitabevi, ss. 287-303.

Akduman, İrem ve Oral, Gökhan, (2005b). "Islahevleri ve Sübyan Koğuşlarında Pedofili". içinde Gürsoy-Naskali, Emine ve Oytun Altun, Hilal (Ed.) (2005). *Hapishane Kitabı*, İstanbul: Kitabevi, ss. 303-311.

Algıer, Lale; Ökdem, Şeyda; Çobanoğlu, Nesrin ve Beder, Alper, (2005). "Cezaevi İzleme Kurullarının Yapısı ve İşlevi". içinde Gürsoy-Naskali, Emine ve Oytun Altun, Hilal (Ed.) (2005). *Hapishane Kitabı*, İstanbul: Kitabevi, ss. 244-248.

Arıcan, Mehmet, (2009). Ceza Adaleti Sistemi, Etkinliği ve İşleyişi, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Arslan, N. Talat, (2003). "Kamu Örgütlerinde Hukuksal Düzenlemelerden Kaynaklanan Sorunlar (İnfaz Kurumları Örneği)". *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 4 (1): 31-47.

Arslan, N. Talat, (2003). Kamu Örgütlerinde Hukuksal Düzenlemelerden Kaynaklanan Sorunlar (İnfaz Kurumları Örneği), C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4 (1): 31-47.

Atamer, Aslı ve Oral, Gökhan, (2005). "Cezaevlerinde Rehabilitasyon Programları". içinde Gürsoy-Naskali, Emine ve Oytun Altun, Hilal (Ed.) (2005). *Hapishane Kitabı*, İstanbul: Kitabevi, ss. 3321-335.

Aydoğan, Ramazan ve Şahin, Rabia, (2015). "Cezaevi, Damga ve İşsizlik Bağlamında Hükümlüyü İncelemek". Türkiye'de Denetimli Serbestlik 10. Yıl Uluslararası Yaklaşımlar Sempozyumu (08-10 Aralık 2015), İstanbul: Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü.

Bahar, Halil İbrahim, (2005). "Hapishaneler, Sorunlar ve Çözüm Arayışları". içinde Gürsoy-Naskali, Emine ve Oytun Altun, Hilal (Ed.) (2005). *Hapishane Kitabı*, İstanbul: Kitabevi, ss.41-59.

Banks, Cyndi, (2004). Criminal Justice Ethics, Thousand Oaks, CA: Sage.

Battal, Ahmet. (2015) Hukukun Temel Kavramları, 9.Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.

Beccaria, C. (1995). On Crimes ad Punishment, and Other Writings. Richard Bellamy (Ed.). Cambrigde University Press, UK.

Bentham, J. (1995). The Panopticon Writings. Miran Bozovic (Ed.), Verso, London.

Bentham, Jeremy (1995). *The Panopticon Writings.* Miran Bozovic (Ed.), London: Verso

Birleşmiş Milletler, (2013). Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcıları için Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı.Aloğlu, Binnur (çev.), 2. Baskı, İstanbul: Ceza İnfaz Sisteminde sivil Toplum Derneği.

Bröckling, Ulrich, (1997). Disiplin; Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi, 2. Baskı, (çev. Veysel Atayman) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Burk, Foster, (2006). *Corrections: The Fundamentals.* Upper Sadle River, NJ: Pearson- Prentice Hall.

Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, (2011). Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetim, Dış Koruma, Hükümlü ve Tutukluların Sevk ve Nakilleri ile Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Protokol, (erişim tarihi, 10.03. 2016: http://www.cte.adalet.gov.tr/menudekiler/mevzuat/protokol/adalet-saglik-icisleri.pdf)

CGTİHK, (2004). Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 5275, Kabul Tarihi: 13/12/2004Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 29.12.2004 Sayı:25685

CGTİHT, (2006). Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük, Bakanlar Kurulu Karar Tarihi - No: 20.03.2006 - 2006/10218, Resmî Gazete Tarihi: 06.04.2006, Resmî Gazete Sayısı: 26131

Clear, Todd R.; Cole, George F., and Reisig, Michael D. (2011). *American Corrections,* Ninth Edition,Belmont, CA: USA: Wadsworth Cengage Learning.

Cohen, Stanley (1985). *Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification*. Cambridge: Polity Press.

Demir, Gülçin, (2005). "Cezaevi Personeli". içinde Gürsoy-Naskali, Emine ve Oytun Altun, Hilal (Ed.) (2005). *Hapishane Kitabı*, İstanbul: Kitabevi, ss.393-401.

Demirbaş, Timur, (2005). "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi". içinde Gürsoy-Naskali, Emine ve Oytun Altun, Hilal (Ed.) (2005). *Hapishane Kitabı*, İstanbul: Kitabevi, ss.3-41.

Demirbaş, Timur, (2015). İnfaz Hukuku, 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Dolu, O. (2012a). *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*. (4. Baskı) , Ankara: Seçkin Yayınevi.

Dolu, Osman; Büker, Hasan ve Uludağ Şener. (2012c). "Türk Ceza Adalet Sisteminin Caydırıcılık Kapasitesine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme", AUHFD, 61 (1) 2012: 69-106.

Dönmezer, Sulhi, (1982). Sosyoloji, 8 Baskı, Ankara: Savaş Yayınları.

Erdal, Meryem ve Günal, Asena, (2000). "Devletin Cezaevi Politikası", Birikim Dergisi, 136: 57-62.

Ergüden, Işık, (2001). "Örnek Bir Şiddet Mekânı: Hapishaneler", 4. Baskı, Cogito, 6-7: 110.

Erjem, Yaşar, (2012). *Hukuk ve Toplumsal Düzen: Modern Toplumlarda Hukukun Toplumsal Düzeni Gerçekleştirmedeki Rolü*, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Foucault, Michel, (2006). *Hapishanenin Doğuşu, 3. Baskı, (*çev. *Mehmet Ali Kılıçbay),* Ankara: İmge Kitabevi.

Geleri, A. (edit.) (2013). *Suç Sosyolojisi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Gezgin, M. Fikret. (2003). *Hukukun Temel Kavramları,* İstanbul: Yerküre Kitaplığı.

Gölbaşı, Şükran, (2011). "Kronik: Mahpus Toplum: Panoptikon'dan Biyolojik Gözetime", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66(2): 235-446.

Gölbaşı, Şükran, (2012). "Mahpus Toplum II: Yeni Liberalizmin Son Avlağı Olarak Hapishaneler", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66(3): 423-429.

Gürsoy-Naskali, Emine ve Oytun Altun, Hilal (Ed.) (2005). Hapishane Kitabı, İstanbul: Kitabevi.

Gürsoy-Naskali, Emine ve Oytun Altun, Hilal (Ed.) (2006) . Zindanlar ve Mahkûmlar, İstanbul: Babil yayınları.

HEGEM Vakfı, (2014). Türkiye'nin Şiddet Haritası Paneli, 24 Kasım 2014, Trabzon: Trabzon Gazeteciler Cemiyeti.

Hoebel, E. Adamson, (1979). The Law of Primitive Man: A Study in Comparative Legal Dynamics. New York: Atheneum.

http://www.cte.adalet.gov.tr/, erişim tarihi:12.08.2007

Hürriyet, (2016). "Cezaevleri Doldu", (erişim tarihi: http://www.hurriyet.com.tr/cezaevleri-doldu-28587338).

İçli, Tülin, (1992). Türkiye'de Suçlular: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Özellikleri, 2. Baskı, Ankara: Bizim Büro Basımevi.

İşlegen, Yeşim, (1997). "Hücre tipi cezaevi uygulaması ve karşı çıkış noktaları". *Toplum ve Hekim*, cilt 12, sayı: 81,Eylül-Ekim 1997, 45-47.

İşlegen, Yeşim, (2000). "F Tipi Cezaevleri, İnsan Hakları, Sağlık", Birikim Dergisi, 136: 40-43.

Karakuş Doğan, Fatma, (2010). *Cezanın Amacı ve Hapis Cezası,* İstanbul: Legal Yayınları.

Kızmaz, Zahir, (2005). "Ceza veya Kriminal Yaptırımın Suç Oranları Üzerindeki Caydırıcı Etkisi", Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2): 210-231.

Kızmaz, Zakir, (2006). Cezaevi Müdavimleri: İnatçı Suçlular, Ankara: Orion Yayınevi.

Lynch, Michael J., (2007). Big Prisons, Big Dreams: Crime and the Failure of America's Penal System. Rutgers University Press.

MacKinnon, Barabara, (2004). Ethics: Theory and Contemporary Issues,4th Edition, Wadsworth/Thomson Learning Inc.

Maden, Mehmet, (2012). *Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar,* Ankara: Adalet Yayınları.Matbaası.

Mcmanus, J. J. (2008). Polis ve İnfaz Kurumları Hakkında Rapor, Scotland: Glasgow Caledonian Unıversıty.

Moore, Teddy. (2003). *Victimization by Justice*, 1st Books Library.

Moris Norval and Rothman,David J. (Eds.) (1998). The Oxford History of the Prison: The Practice of Punishment in Western Society. Oxford: Oxford University Press.

Özbek, Veli Özer, (2015). İnfaz Hukuku, 7. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Özbek, Veli Özer; Kanbur, M. Nihat; Doğan, Koray; Bacaksız, Pınar ve Tepe İlker, (2014). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Özdek, Yasemin, (2000). "Küreselleşme Sürecinde Ceza Politikalarındaki Dönüşümler", *Amme İdaresi Dergisi*, 33(4): 21-48.

Özkavalcı, Nimet, (2015). İnfaz *Hâkimliği,*Ankara: Seçkin Yayınları.

Schur, Edwin M. (1968). Crime Without Victim. NJ, Cliffs: Englewood.

Sellers, M. P. (1993) *The History and Politics of Private Prisons*: A Comparative Analysis. London: Associated University Presses.

Selman, Donna and Leighton, Paul, (2010). *Punishment for Sale: Private Prisons, Big Business, and the Incarceration Binge*. New York: Rowman & Littlefield Publishers.

Sözer, M.Alper. (2012). "Kriminolojinin Temelleri: Klasik Okul ve Pozitivizmin Doğuşu" içerisinde Kriminoloji Osman Dolu (Ed.). Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.

Süslü, Güven, (2016). Ceza İnfaz Kurumlarında Hükümlülük, Ankara: Seçkin Yayınları.

Şengül, Necla, (Der.), (2015). *Cezaevlerinde Sağlık Hakkı,* Ankara: İnsan Hakları Derneği.

Taşkın, Ahmet, (2002). "Ceza İnfaz Kurumlarında Açlık Grevleri", *Adalet Dergisi,* 11:1-30.

Taşkın, Ahmet, (2004). *Türkiye'nin Cezaevi Gerçeği,*Ankara: Eda Matbaası.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, (2015). Ceza İnfaz Kurumlarında Hükümlü ve Tutuklulara Sunulan Sağlık Hizmetleri Hakkında İnceleme Raporu, TBMM: Ankara.

tbmm.gov.tr. (2016). Ceza İnfaz Kurumları Güvenlik Hizmetleri Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (erişim tarihi, 21.03.2016: https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss616.pdf)

TCK, (2004). Türk Ceza Kanunu, Kanun Numarası: 5237, Kabul Tarihi: 26.9.2004, Yayımlandığı R.Gazete: Tarih: 12.10.2004, Sayı: 25611

Thomas, J. (2005). "Bentham, Jeremy (1748–1832)." Encyclopedia of Prisons & Correctional Facilities. Mary Bosworth (Ed.). ss.71-73. SAGE, Thousand Oaks, CA.

Topçuoğlu, Tuba, (2015). "Türkiye'de Denetimli Serbestlik Hizmetlerinin Etkinliğinin Bilimsel Olarak Değerlendirilmesi". Türkiye'de Denetimli Serbestlik 10. Yıl Uluslararası Yaklaşımlar Sempozyumu (08-10 Aralık 2015), İstanbul: Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü.

TÜRK CEZA KANUNU, Kanun Numarası: 5237, Kabul Tarihi: 26.9.2004, Yayımlandığı R.Gazete: Tarih: 12.10.2004, Sayı: 25611)

Varol, Nezih, (2005). "Cezaevi İşyurtları". içinde Gürsoy-Naskali, Emine ve Oytun Altun, Hilal (Ed.) (2005). *Hapishane Kitabı*, İstanbul: Kitabevi, ss.225-244.

Yaman, Ö. M. ve Acar, B. (2015). "Akademik Alanda Üretilen Denetimli Serbestlik Çalışmaları (2005-2015)". Türkiye'de Denetimli Serbestlik 10. Sempozyumu, 8-10 Aralık 2015, İstanbul: Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü.

23. Bölüm

TÜRKİYE'DE SUÇ İSTATİSTİKLERİ

Doç. Dr. Ekrem Muş
ekremmus@gmail.com

Özet

Suç, her sosyal davranış gibi bireyin içinde ve dışında gelişen çok yönlü mikro ve makro seviyede oluşan davranışlar bütünüdür. Suçun nedenlerini açıklamaya yönelik yapılan karşılaştırmalı bir kısım ampirik çalışma bazı mahalle, ilçe, il, bölge ve ülkelerin diğerlerine oranla neden daha fazla suç ürettiğini analiz etmeye çalışmıştır. Buna bağlı olarak, işlenen suç sayıları ve suç çeşitleri mahalle, ilçe ve şehirler bazında değişkenlik ve farklılıklar göstermektedir. Yapılan çalışmalarda nüfus, gelir, eğitim, göç, kentleşme oranı ve gelir dağılımı gibi bazı sosyal, ekonomik ve demografik özelliklerin bu farklılıkta etkili olduğu gözlenmiştir. Ancak ülkemizde suç verilerinin kamuoyu ve akademisyenlerle paylaşılmaması, suç ve suçlu ile mücadelenin sadece kolluk kuvvetlerinin sorumluluğu altında kurumsal bir mesele olarak görülmesinden dolayı ceza adalet sistemi suçun önemli sebepleri arasında olan sosyal, ekonomik, demografik ve çevresel değişkenleri göz ardı etmiştir.

Bu çalışmada, açık kaynaklardan elde edilen cezaevi istatistikleri, uluslararası istatistikler, mağduriyet istatistikleri ve cumhuriyet savcılıkları istatistikleri kullanılmıştır ve bu istatistiklere uygun çıkarımlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suç, suç istatistikleri, suç analizi, suçun ölçümü, TÜİK.

Cezaevlerinden çıkan suçluların tekrar suç işleyip işlemedikleriyle, cezaların caydırıcı olup olmadığıyla ve cezaevlerinden çıkan suçlular tekrar suç işliyorlarsa bunların nedenleriyle ilgili kapsamlı herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Bu nedenle, bu alandaki bilimsel eksikliğin giderilerek suçluların profesyonelleşme ve tekrar suç işleme eğilimlerinin araştırılması gerekmektedir.

Koordinasyon ve Harekât Dairesi Başkanlığının suç verilerini kamuoyundan saklamak yerine vatandaş ile paylaşması, istatistikleri toplayan/analiz eden personeline eğitim vermesi, suç istatistikleri analiz ederek anlamlı hâle getirip kamuoyuna duyurması ve internet sayfasının daha dinamik hâle getirmesi gerekmektedir.

İl/ilçe emniyet müdürlüklerinin suç verilerini polis merkezi ve mahalle bazında halk ile paylaşması da üzerinde önemle durulması gereken hususlardan biridir. Halkın yaşadığı mahallede ve il/ilçede işlenen suçları öğrenmesi ve güvenlik seviyesini bilmesi en doğal hakkıdır. Unutulmamalıdır ki polis, üniformalı bir vatandaştır ve vatandaş ile bütünleşip vatandaşa hesap verebildiği ölçüde kendisini yenileyip suçla başarılı bir şekilde mücadele edebilecektir.

KAYNAKÇA

Akers, R. L.,& Lee, G. (1999). Age, social learning, and socialbonding in adolescentsubstanceuse. *Devianbehavior*, *20*(1), 1-25.

Bahar, H., I. & Fert, I. (2008). The debate The Debate over Recent Recorded Crime in Turkey. *International Journal of Social Inquiry, 1*(1), 89-104.

Blumstein, A.&Wallman, J. (2000). *The Crime Drop in America*: Cambridge University Press.

Bolak, H., C. (1997). When wives are major providers: Culture, gender, and family work. *Gender&Society*, *11*(4), 409-433.

Braga, A. A., Kennedy, D. M., Waring, E. J., &Piehl, A. M. (2001). Problem-oriented policing, deterrence, and youth violence: An evaluation of Boston's Operation Ceasefire. *Journal of Research in Crimeand Delinquency, 38*(3), 195.

Britt, C. L. (1997). Reconsidering the unemployment and crime relationship: variation by age group and historical period. *Journal of Quantitative Criminology, 13*(4), 405-428.

Bryant, K. M. (1997). Motivated Offenders and Criminal Opportunities as Determinants of Violent and Property Crime Rates in the United States, 1980-1990. University of Tennessee, Knoxville.

Bouffard, J. A., Mackenzie, D. L.&Hickman, L. J. (2000). Effectiveness of vocational education and employment programs for adult offenders: A methodology-based analysis of the literature. *Journal of Offender Rehabilitation*, *31*(1/2), 1-42.

Cantor, D.,& Land, K. C. (1985). Unemployment and crimerates in the post-World War II United States: A theoretical and empirical analysis. *American Sociological Review*, 317-332.

Carr, A. (1998). The inclusion of fathers in family therapy: A research based perspective. Contemporary Family Therapy, 20(3), 371-383.

Caspi, A.&Moffitt, T. E. (1995). The continuity of maladaptive behavior: From description tounder standing in the study of antisocial behavior. In D. Cicchetti&D. Cohen (Eds.). *Manual of developmental psychology* (pp. 472–511). New York: John Wiley.

Chamlin, M. B.&Cochran, J. K. (1995). Assessing Messner and Rosenfeld's Institutional Anomie Theory: A Partial Test. *Criminology, 33*(3), 411-429.

Clear, T. R. (2007). The Impacts of Incarceration on Public Safety. *Social Research: An International Quarterly of Social Sciences, 74*(2), 613-630.

Cullen, J. B.,&Levitt, S. D. (1999). Crime, Urban Flight, and the Consequences for Cities. *Review of Economics and Statistics, 81*(2), 159-169.

Dembo, R.,Shemwell, M., Pacheco, K., Seeberger, W., Rollie, M., Schmeidler, J., et al. (2000). A longitudinal study of the impact of a Family Empowerment Intervention on juvenile offender psychosocial-functioning: An expanded assessment. *Journal of Child and Adolescent Substance Abuse, 10*(2), 1-8.

Durna, T.,&Hancerli, S. (2007). Implementing Democratic Policing in the PKK Terrorism Torn Areas of Turkey. *Understanding and Responding to the Terrorism Phenomenon: A Multi-dimensional Perspective*, 326-345.

Eck, J.,&Maguire, E. (2000). Have changes in policing reduced violent crime? An assessment of the evidence. *The Crime Drop in America*, 207-265.

Farrington, D. P. (2003). Developmental and life-course criminology: Key theoretical and empiricalissues- The 2002 Sutherland award address. *Criminology, 41*(2),221- 256.

Federal Bureau of Investigation (2013). Uniform Crime Reports. Retrieved on 02.04.2015 from http://www.fbi.gov/ucr/ucr.htm

Federal Bureau of Investigation (2014). Crimes in the United States 2004. Retrieved on 03.09.2015 fromhttp://www.fbi.gov/ucr/cius_04/

Fields, C. B.,&Moore, R. H. (1996). Comparative Criminal Justice: Traditional and Non traditional Systems of Law and Control. *Journal of Criminal Justice, 24*(6), 571-572.

Foshee, V. A.,Bauman, K. E., &Linder, G. F. (1999). Family violence and the perpetration of adolescent-dating violence: Examining social learning and social control processes. *Journal of Marriage and the Family*, 331-342.

Glaeser, E. L.,&Sacerdote, B. (1999). Why is the remore crime in cities? *Journal of Political Economy, 107* (S6), 225-258.

Glaeser, E. L.,Sacerdote, B., &Scheinkman, J. A. (1996). Crime and social interactions. *The Quarterly-Journal of Economics*, 507-548.

Harer, M. D. (1995). Recidivism among federal prisoners released in 1987. *Journal of correctional education, 46* (3), 98-128.

Huang, C. C.,Laing, D., &Wang, P. (2004). Crime and poverty: A search-theoretic approach. *International Economic Review, 45*(3), 909-938.

Hsieh, C. C.,&Pugh, M. D. (1993). Poverty, income inequality, and violent crime: a meta-analysis of recent aggregate data studies. *Criminal Justice Review, 18*(2), 182.

Kapuscinski, C. A.,Braithwaite, J., &Chapman, B. (1998). Unemployment and Crime: Toward Resolvingthe Paradox. *Journal of Quantitative Criminology, 14*(3), 215-243.

Konty, M. (2005). Microanomie: The Cognitive Foundations of The Relationship Between Anomie And-Deviance. *Criminology, 43*(1), 107-132.

Laub, J. H.,Sampson, R. J., &Allen, L. C. (2001). Explaining crime over the life course: Toward a theory of age-graded informal social control. Explaining criminals and crime: *Essays in contemporary criminological theory*, 97-112.

Marvell, T. B.,&Moody, C. E. (1996). Specification Problems, Police Levels, and Crime Rates. *Criminology, 34*(4), 609-646.

Messner, S.F. and R. Rosenfeld. (1994, 2007). *Crime and the American Dream*. Belmont, CA: Wadsworth.

Ministry of Justice (2016). Ceza ve Tevkif Evleri Genel Mudurlugu Istatistigi. Retrieved on 01.03.2016 fromhttp://www.cte.adalet.gov.tr/

Montoya, M. D. (2003). The Methodological Risk of Relying on Official Statistics to Construct Crime and Other Deviancy Rates. University of Oregon.

Mosher, C. J.,Miethe, T. D., &Phillips, D. M. (2002). *The mismeasure of crime*. Thousand Oaks, Calif.:Sage Publications.

Murphy, D. S.,&Robinson, M. B. (2008). TheMaximizer: ClarifyingMerton'stheories of anomieandstrain. *TheoreticalCriminology, 12*(4), 501.

Mus, E. (2010). ExaminingViolentandPropertyCrimes in theProvinces of TurkeyfortheYears of 2000 and 2007, (Doctoraldissertation, Virginia CommonwealthUniversity).

Muş, E. (2011). Türkiye'de Suç Verilerinin Toplanması ve Kamuoyuna Sunulma(ma)sı, (Editörler: M. Karakaya & S. Gültekin), *Suçla Mücadelede Çağdaş Yaklaşımlar. Toplum Destekli Polislik Teori ve Uygulamaları* (ss.209-220). Polis Akademisi Yayınları, Ankara.

Pepper, J.,&Petrie, C. (2003). MeasurementProblems in CriminalJusticeResearch: Workshop Summary: NationalAcademiesPress.

Raphael, S.,&Winter-Ebmer, R. (2001). IdentifyingtheEffect of Unemployment on Crime. *TheJournal of LawandEconomics, 44*(1), 259-283.

Rosenfeld, R.,Messner, S. F., &Baumer, E. P. (2001). Socialcapitalandhomicide. *SocialForces, 80*(1), 283-310.

Sampson, R. J.,&Laub, J. H. (1994). Urban povertyandthefamilycontext of delinquency: A newlook at structureandprocess in a classicstudy. *Child Development*, 65, 523–540.

Sherman, L. W. (2004). Researchandpolicing: Theinfrastructureandpoliticaleconomy of federal funding. *TheAnnals of theAmerican Academy of PoliticalandSocialScience, 593*(1), 156.

Shihadeh, E. S.,&Ousey, G. C. (1996). Metropolitanexpansionandblacksocialdislocation: The link betweensuburbanizationandcenter-citycrime. *SocialForces*, 649-666.

Swanson, C. B. (2004). Sketching a portrait of publichighschoolgraduation: Whograduates? Whodoesn't. *Dropouts in America: Confrontingthegraduation rate crisis*, 13-40.

Smith, M. D.,&Parker, R. N. (1980). Type of homicideandvariation in regionalrates. *SocialForces*, 136-147.

Sweeten, G.,Bushway, S. D., &Paternoster, R. (2009). DoesDroppingOut Of School Mean DroppingIntoDelinquency? *Criminology, 47*(1), 47-91.

Tonry, M. (1997). Ethnicity, Crimeand Immigration: Comparative and Cross-National Perspectives. *No.: ISBN 0-226-80827-0*, 553.

Tonry, M. (2006). Thinking about Crime: Sense and Sensibility in American Penal Culture: Oxford University Press, USA.

Waldfogel, J.,&Garfinkel, I. Kelly, B. (2005). Publicassistanceprograms: How muchcould be savedwithimprovededucation.

Weisburd, D.,&Eck, J. E. (2004). What can police do toreducecrime, disorder, andfear? *TheAnnals of theAmerican Academy of Politicaland Social Science, 593*(1), 42.

Yoon, O. K.,&Joo, H. J. (2005). A contextualanalysis of crimerates: TheKoreancase? Crime, LawandSocialChange, 43(1), 31-55.

24. Bölüm

SUÇ MAĞDURLARI

Prof. Dr. Halil İbrahim Bahar
hibahar@aksaray.edu.tr

Özet

Suç mağdurları, hukuksal olarak tanımlanmış ya da hukukun dışında kalmış tüm fiziksel, psikolojik, ekonomik ve diğer alanlardaki suç eylemlerinden doğrudan ve dolaylı olarak etkilenenleri kapsamaktadır. Çok geniş bir alanı olan suç mağdurları konusunda Türk Ceza Kanunu'nda yapılan sınıflandırmalar, mağduriyetin kapsamı hakkında fikir vermektedir. Bu sınıflandırmalar; başta soykırım ve insanlığa karşı suçlar, göçmen kaçakçılığı, insan ticareti, hayata karşı suçlar, vücut dokunulmazlığına kaşı suçlar, hürriyete kaşı suçlar, şerefe karşı suçlar, mal varlığına karşı suçlar olmak üzere bireysel ve toplumsal hayata ilişkin suçları kapsayacak şekilde devam etmektedir. Mağduriyetin gizli kaldığı ve yeterince aydınlatılamadığı türleri de vardır. Mağduriyetin açığa çıkarılması ve mağduriyetin giderilmesi için en etkin işlemlerin yapılması için profesyonel bakış açısına, daha fazla duyarlılığa ve çabaya ihtiyaç vardır. Bu da suç mağdurlarına yönelik bilimsel bir bakış açısını gerekli kılmaktadır. Suç mağdurlarına yönelik bilimsel bakış açısı, temel olarak şu soruları yanıtlamalıdır: Hangi toplumsal kategorideki insanlar, hangi suçların mağduriyetiyle karşı karşıyadır? Kadınların ve çocukların mağduriyetleri konusundaki toplumun ve ceza adaleti sistemi aktörlerinin duyarlılığı tam mı? Mağduriyet ile toplumsal cinsiyet arasında nasıl bir ilişki vardır? Diğer ülkelerde ve Türkiye'de mağdur tartışmaları neden gecikti? Ceza adaleti sisteminin ilk aşamasında olan polisin mağdur politikaları nasıl olmalıdır?

Anahtar Kelimeler: Suç mağdurları, mağdur hakları, mağdurun gereksinimleri, polis.

Bu nedenle "çatışma çözme" mekanizmasına ihtiyaç vardır. Cezalandırma sistemi, burada dile getirilenlerin tersini yapmaktadır. Cezalandırma;bağları ortadan kaldırmakta, düşmanlığı artırmaktadır. Bu da taraflar arasındaki anlaşma ve uzlaşmayı daha da zorlaştırmakta, hatta olanaksız hâle getirmektedir (Fattah, 1997: 265).

Mağdur ne istiyor? Almanya, Amerika ve Kanada'da yapılan çalışmalarda mağdurlar zararın telafi edilmesini istemektedirler. Eğer mağduriyet hırsızlık ise çalınan malın geri getirilmesi, kırılan pencerenin tamir edilmesi, çalınan arabanın tamir edilmesi gibi örnekler verilebilir. Fattah'a göre mağdurların beklentisi ahlaki değil, gerçekçidir (Fattah, 1997: 265). Yeni politikaların temel felsefesi;adil, insancıl, mağdur ve sanığın yararını göz önüne alan etkili bir adalet sisteminin oluşturulması olmalıdır.

Sanığın insani olmayan bir yaklaşıma maruz kalması mağdura bir yarar getirmeyecektir. Mağdurun çilesi, sanığın çile çekmesiyle azalmayacaktır (Fattah, 1997: 268). Polis, mağdura yardım ederek daha çok bilgi ve halk desteğini sağlayabilir. Polisin mağdura olduğu kadar, mağdurun da polise ihtiyacı vardır. İlgili yasalarda mağdura yönelik yapılması gereken çalışmalar net olarak yazılmalıdır. Polis eğitiminde mağdurlara yönelik yapılacak çalışmaların öğretilmesi son derece önemlidir. Mağdurlara sosyal destek nasıl sağlanmalıdır?

Polis hizmetlerinde "mağdur destek ünitesi" kurulmalıdır. Destek ünitesi mağdurlara yönelik hizmetler veren kurumlar arasında eş güdümün sağlanmasından sorumludur. Mağdura karşı polis duyarlı olmalı, yapması gerekenler konusunda mağduru bilgilendirmeli ve yönlendirmelidir.

Günümüzün mağduru, yarının suçlusu; günümüzün suçlusu ise yarının mağduru olabilir. Özellikle aile içi şiddet olaylarında, cinsel taciz mağduriyetlerinde bu durum daha belirgin bir şekilde görülmektedir.

Misilleme, şiddetin ifade edilmesinde en önemli unsurlardan biridir (Fattah, 1997: 265). Bu nedenle mağduriyetin önlenebilmesi için mağdurlara gerekli olan her türlü desteğin mutlaka sağlanması gerekmektedir.

Mağduriyet denildiğinde daha çok hırsızlık, tecavüz, şiddet suçlarına odaklanılmaktadır. Savaş, doğal afetler, ihmal çevre kirliliği, hatalı ulaşım araçları ve yolların neden olduğu kazalar ve her türlü ayrımcılık sonucu oluşan mağduriyetler de ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Bahar, H. İ. (1998) Poliste Demokrasi ve İnsan Hakları, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.

Bahar, H. İ. (2002a) *Okul ve Ailede Şiddet,* Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Bahar, H. İ. (2002b) "Toplum Destekli Polislik ve Türkiye'de Uygulanılabilirliği", içinde H.H. Çevik ve T. Göksu, (editörler) *Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis,*Ankara: Seçkin.

Boles, A.B. (1997) *Improving Community Response to Crime Victims. An Eight-step model for developing protocol,* London: Sage.

Bahar, H.İ. ve Elmas, M.S. (2012) "İstanbul'da Polis-Halk İlişkileri: Eminönü, Şişli ve Kadıköy'den Yansımalar", *Kriminoloji Dergisi,* 4(1): 25-46.

Elias, R. (1990) "Which Victims Movement? The Politics of Victim Policy", içinde C. D. Robert, J. L. Arthur ve G. S. Wesley (editörler), *Victims of Crime,* ikinci baskı, London: Sage.

Fattah, E.A. (1997) "Toward a Victim Policy Aimed at Healing, not Suffering", içinde, C. D. Robert, J. L. Arthur ve G. S. Wesley (editörler), *Victimsof Crime,* ikinci baskı, London: Sage.

Karakaş, F. (2004) "Evlilik İçi Cinsel Tecavüz Bağlamında; Kadına Yönelik Cinsel Şiddet ve AİHM'nin Yaklaşımı", *Humanite,* sayı, 6. sayfa: 115-32.

Kelly, D.P. (1990) "VictimParticipation in theCriminalJusticeSystem", içinde C. D.Robert, J. L. Arthur ve G. S. Wesley (editörler), *Victims of Crime,* ikincibaskı, London: Sage.

Lurigio, A.J., Resick, P.A. (1990) "Healingthe Psychological Wounds of Criminal Victimization: Predicting Postcrime Distressand Recovery", içinde C. D.

Robert, J. L. Arthur & G. S. Wesley (editörler), *Victims of Crime,* ikincibaskı, London: Sage.

Maguire, M. &Shaplandd, J. (1990) "The "VictimMovement" in Europe', içindeC. D. Robert, J. L. Arthur & G. S. Wesley (editörler), *Victims of Crime,*ikinci baskı, London: Sage.

Mawby, R.I. &Walklate, S. (1994) *Critical Victimology,* London: Sage.

Resick, P.A. (1990) "Victims of Sexual Assault", içinde C. D. Robert, J. L. Arthur ve G. S. Wesley (editörler), *Victims of Crime,* ikinci baskı, London: Sage.

Riggs, D.S. & Kilpatric, D. G. (1990) "Familiesand Friends: Indirect Victimization by Crime", içinde C. D. Robert, J. L. Arthur & G. S. Wesley (editörler),*Victims of Crime,* ikinci baskı, London: Sage.

Skogan, W.G.,Lurigio, A.J., Avis, R.C. (1990) "Crmininal Victimization", içinde C.D. Robert, J. L. Arthur ve G. S. Wesley (editörler), *Victims of Crime,* ikinci baskı, London: Sage.

Smith, B.E. (1990) "TheAdjudication of Child SexualAbuseCases", içinde C. D. Robert, J. L. Arthur ve G. S. Wesley (editörler), *Victims of Crime,* ikincibaskı, London: Sage.

Turvey, B.E. (2002) "Victimology", içinde B. E. Turvey (editor) *Criminal Profiling,*San Diego: AcademicPress.

Van Dijk, J. (2000) "Implications of the International Crime Victims Survey for a Victim Perspective", içinde A. Crawfordand J. Goodey (eds.), *Integrating a Victim Perspective withinthe Criminal Justice,* Aldershot: Ashgate Dartmouth.

Waller, I. (1990) "The Police: First in Aid?", içinde A.J. Lurigio, W.G. Skogan, R.C.Davis, *Victims of Crime,* London: Sage.

Zedner, L. (2002) "Victims", içinde M. Maguire, R. Morgan, and R. Reiner (eds.) *The Oxford Handbook of Criminology,* Oxford: Oxford University Press.

25. Bölüm

ONARICI ADALET

Dr. Mustafa Bülent Halıcıoğlu
mbhalicioglu@gmail.com

Özet

Uzun yıllardan beri, dünya üzerinde birçok ülkede, cezalandırma merkezli, mevcut ceza adalet sisteminin yenilenmesine yönelik düşünceler ortaya atılmaktadır. Özellikle 1950'li yıllarda başlayan ve ceza adalet sistemlerinin mağdur merkezli bir yapıya bürünmesini ileri süren araştırmalar ile yine o yıllarda bazı ülkelerde görülen toplumsal hareketlenmelerin neticesinde onarıcı adalet kavramı ortaya çıkmıştır. Bu bölümde günümüz itibarıyla dünya üzerinde birçok ülkede uygulanan ve ülkemizde de "uzlaşma" adı altında CMK ve TCK'de kendisine yer bulmuş olan onarıcı adalet kavramı, bu kavramın felsefesi, tanımı, tarihsel gelişimi, teorik altyapısı ve uygulama şekilleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, bölüm sonunda onarıcı adaletin ülkemizde nasıl uygulandığı da incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Onarıcı adalet, uzlaşma, arabulucu, uzlaştırmacı.

Onarıcı adaletin esas amacı işlerin yoluna konulmasıdır. Bu amaç ise kapsamlı bir iş birliği süreci içerisine suçun tüm taraflarının dâhil edilip zarar ve ihtiyaçlara odaklanarak, yükümlülüklerin belirlenmesi ile gerçekleştirilebilecektir. Onarıcı adalet sisteminin en önemli aktörü mağdurdur. Sistemin en önemli amacı, mağduru sürece dâhil ederek iyileştirmeye ondan başlamaktır. Ancak onarıcı adalet, yaptığı fiilin sonuçlarını anlayabilmesi, bu fiilin sorumluluğunu alabilmesi, toplumdan dışlanmasının ya da uzaklaşmasının en aza indirgenmesi veya engellenmesi için, failin de adaletin sağlanması sürecinde göz önünde tutulması gereken ihtiyaçları olduğuna işaret etmektedir. Onarıcı adaletin başarısı ile ilgi birçok çalışma bulunmaktadır. Bu bölümde incelenen akademik çalışmaların çoğunda onarıcı adaleti cesaretlendirecek sonuçların ortaya konduğu gözlemlenmiştir.

Onarıcı adalet anlayışının uygulamaya dönüştürülmesiyle ilgili dünya üzerinde üç pratik uygulama öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, uzman bir arabulucunun mağdur ve faili, işlenen suçu, zararlarını ve bu zararları düzeltmek adına ne yapılabileceğini tartışmak için bir araya getirip, ortamı yönettiği *arabuluculuk* uygulamasıdır. İkincisi, birbiriyle ilişkili ve geçmiş bazı olaylardan etkilenmiş herhangi bir insan topluluğunun ya da grubunun, ortaya çıkan konuları görüşmek/tartışmak üzere bir araya geldiği *konferans* yöntemidir. Üçüncü uygulama ise sadece aile üyelerinin değil, dava ile ilgili toplumun her üyesinin davet edildiği, katılımcıların halka şeklinde oturduğu ve her bir bireyin söz hakkının olduğu halka tekniğidir. Türkiye'de onarıcı adalet, CMK ve TCK'de kendisine "Uzlaşma" adı altında yer bulmuştur. Türk hukuk sistemine göre uzlaşma, "uzlaşma kapsamına giren bir suç nedeniyle şüpheli veya sanık ile mağdur veya suçtan zarar görenin, mevzuattaki usul ve hükümlere uygun olarak uzlaştırmacı aracılığıyla ya da hâkim veya cumhuriyet savcısı tarafından anlaştırılmaları suretiyle uyuşmazlığın giderilmesi sürecini" ifade etmektedir.[11] 2005 yılından beri ülkemiz de uygulanan uzlaştırma, gerek onarıcı adalet felsefesini tam anlamıyla yansıtmadığından dolayı gerekse de uygulamada yaşanan bir takım sıkıntılardan dolayı birçok eleştiriye maruz kalmıştır.

KAYNAKÇA

Albayrak, M. (2008). Şikayete Tabi Suçların Özellikleri ve Bu Suçlara Bağlanan Hukuki Sonuçlar. *TBB Dergisi, 77*, 281-306.

Barnett, R. E. (1977). Restitution: A new paradigm of criminal justice. *Ethics*, 279-301.

Bazemore, G., & Walgrave, L. (1999). *Restorative juvenile justice: Repairing the harm of youth crime*: Criminal Justice Press Monsey, NY.

Bergseth, K. J., & Bouffard, J. A. (2007). The long-term impact of restorative justice programming for juvenile offenders. *Journal of Criminal Justice, 35*(4), 433-451.

Bergseth, K. J., & Bouffard, J. A. (2012). Examining the effectiveness of a restorative justice program for various types of juvenile offenders. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 0306624X12453551.

Bıçak, V. (2015). Onarıcı Adalet, *Vahdet Gazetesi*. Retrieved from http://www.gazetevahdet.com/onarici-adalet-498yy.htm (erişim tarihi: 26.04.2015)

Bradshaw, W., & Roseborough, D. (2005). Restorative justice dialogue: The impact of mediation and conferencing on juvenile recidivism. *Fed. Probation, 69*, 15.

11 Ceza Muhakemesi Kanunu'na Göre Uzlaştırma Uygulamasına İlişkin Yönetmeliğin 4. Maddesinin "c" bendi.

Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration*: Cambridge University Press.

Brooks, J. (2014). *The Utility of Restorative Justice in Urban Communities For Afro Americans Males 12-17.* (Doktora Tezi), Walden University. Sociological Abstracts database.

Burnside, J. (2007). Retribution and restoration in biblical texts. In G. Johnstone & D. Van Ness (Eds.), *Handbook of restorative justice* (ss. 132-148). New York, NY: Rotledge.

Calhoun, A., & Pelech, W. (2010). Responding to young people responsible for harm: A comparative study of restorative and conventional approaches. *Contemporary Justice Review, 13*(3), 287-306.

Chassang, S., & Zehnder, C. (2013). A theory of informal justice: Working paper.

Daly, K., & Immarigeon, R. (2007). Past, present, and future of restorative justice: Some critical reflections.

Eglash, A. (1977). Beyond restitution: Creative restitution. *Restitution in criminal justice*, 91-129.

İnceoğlu, A. A., & Karan, U. (2008). Türkiye'de Ceza Davalarında Uzlaşlma Uygulamaları: Hukuki Çerçevenin Değerlendirilmesi. In G. Jahic & B. Yeşiladalı (Eds.), *Onarıcı Adalet, Mağdur-Fail Arabuluculuğu ve Uzlaşma Uygulamaları: Türkiye ve Avrupa* (ss. 45-82). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Jahic, G., & Yeşiladalı, B. (2008). Onarıcı Adalet: Yeni Bir Yaklaşım. In G. Jahic & B. Yeşiladalı (Eds.), *Onarıcı Adalet, Mağdur-Fail Arabuluculuğu ve Uzlaşma Uygulamaları: Türkiye ve Avrupa* (ss. 15-20). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Latimer, J., Dowden, C., & Muise, D. (2005). The effectiveness of restorative justice practices: A meta-analysis. *The prison journal, 85*(2), 127-144.

McCold, P. (2001). Primary restorative justice practices. In A. Morris & G. Maxwell (Eds.), *Restorative justice for juveniles* (ss. 41-58). Oxford-Portland, Oregon, USA: Hart Publishing.

McKibben, D. (2014). *Does Restorative Justice Serve Justice?* (Master Tezi), Claremont Graduate University.

Mirzali, H. T. (2014). Kısas'taki Rahmete Farklı Bir Bakış Açısı... Retrieved 29 Nisan, 2015, from http://www.diniyazilar.com/2014/07/kisastaki-rahmete-farkli-bir-bakis-acisi/(erişim tarihi: 29.05.2015)

ÖZ-GEDER. (2009). Onarıcı Adalet. from http://www.ozgeder.org.tr/foto/files/onariciadale.pdf (erişim tarihi: 21.05.2015)

Pepinsky, H. E., & Quinney, R. (1991). *Criminology as peacemaking*: Indiana University Press Bloomington.

Siegel, L. J., & Worrall, J. L. (2012). *Introduction to Criminal Justice,* (13 ed.). Belmont, CA: Cengage Learning.

Stahlkopf, C. (2009). Restorative justice, rhetoric, or reality? Conferencing with young offenders. *Contemporary Justice Review, 12*(3), 231-251.

Tarhanlı, T. (2008). Onarıcı Adalet. In G. Jahic & B. Yeşiladalı (Eds.), *Onarıcı Adalet, Mağdur-Fail Arabuluculuğu ve Uzlaşma Uygulamaları: Türkiye ve Avrupa* (ss. 9-14). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Tekin, E. (2010). Türk ceza adalet sisteminde mağdur fail arabuluculuğu: Uzlaşma kurumunun yasal analizi. (Yüksek LisansTezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Uludağ, Ş. (2011). Onarıcı ve Cezalandırıcı Adalet: Paradigma Değişikliğini Tetikleyen Şartlar. Polis Bilimleri Dergisi, 13(4), 127-151.

Üstün, U., & Eryılmaz, A. (2012). *Meta-Analiz Nedir? Nasıl Yapılır? Fen ve Matematik Eğitimine Ne Tür Katkılar Sağlayabilir?* Paper presented at the 10. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Niğde. http://www.pegem.net/Akademi/kongrebildiri_detay.aspx?id=136034(erişim tarihi: 10.06.2015)

Van Ness, D. (2005). *An overview of restorative justice around the world.* Paper presented at the Workshop 2: Enhancing Criminal Justice Reform, Including Restorative Justice, United Nations 11th Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Bangkok, Thailand.

Van Ness, D., Morris, A., & Maxwell, G. (2001). Introducing restorative justice. In A. Morris & G. Maxwell (Eds.), *Restorative justice for juveniles: Conferencing, mediation and circles* (ss. 3-16). Oxford-Portland, Oregon, USA: Hart Publishing.

Zehr, H., & Gohar, A. (2003). *The Little Book of Restorative Justice* Retrieved from http://www.unicef.org/tdad/littlebookrjpakaf.pdf (erişim tarihi: 09.05.2015)

26. Bölüm

TÜRKİYE'DE MAĞDUR HAKLARI

Yrd. Doç. Dr. Ercan Balcıoğlu - Uzm. Psk. Sevgi Güney
ercanbalcioglu@gazi.edu.tr - sevgiguney@gmail.com

Özet

Mağdur hareketi, klasik okul felsefesinin etkisiyle oluşan ceza hukukunda, sanık hakları karşısında suç mağdurunun ikinci plana atılmasına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Mağdur hakları hareketi 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta ABD ve İngiltere gibi gelişmiş toplumlarda olmak üzere tüm dünyada bir yandan mağdurun ceza yargılamasına daha fazla katılmasını, diğer taraftan da suçtan doğan mağduriyetinin giderilmesi için ceza adalet sisteminde var olan konumunun güçlendirilmesini savunmaktadır. Türkiye'de 1 Haziran 2005 tarihinden sonra yapılan reformlarla mağdur haklarında uluslararası standartlara yakın düzenlemelerle Türk hukuk sisteminde de yürürlüğe girmiştir. Söz konusu düzenlemelerle ceza hukukunda mağdur açısından önemli gelişmeler yaşanmakla birlikte, suç mağdurları hâlâ çeşitli olumsuzluklar yaşayabilmektedir. Nitekim ceza adalet sisteminde mağdur haklarıyla ilgili hâlâ var olan mevzuatta ve uygulamadaki aksaklıklar mağdurların ceza yargılaması süresinde problemler yaşamasına yol açabilmektedir. Bu olumsuzlukların giderilmesi ve hukukun en temel prensiplerinden olan hakların eşitliği ilkesi çerçevesinde sanık hakları ile mağdur hakları arasındaki dengenin kurulması gerekmektedir. Bu çerçevede suç mağdurlarının hukuksal, sosyal ve psikolojik bakımdan desteklenebilmesi için Mağdur Hakları Kanunu'nun bir an önce yürürlüğe girmesi, Adalet Bakanlığı bünyesinde mağdur hizmetlerini düzenleyecek ve denetleyecek mağdur hakları biriminin oluşturulması ve bu birimde ilgili profesyonellerin istihdamı zorunluluk düzeyinde bir gerekliliktir.

Anahtar Kelimeler: Mağdur hakları, suç mağduru, mağdur bilim, onarıcı adalet, suçtan zarar gören, suçtan doğan mağduriyetin giderilmesi, suç mağdurlarına yardım.

KAYNAKÇA

Aertsen, Ivo, (2014). Türkiye'de Mağdur Haklarının ve Mağdurlara Verilen Hizmetlerin Güçlendirilmesi: Etkin Uygulamaya Doğru, UNDP Türkiye,

Albayrak, Mustafa (2007). "Son Yasal Düzenlemeler Işığında Uzlaşma Kurumu Üzerine Düşünceler", THD Terazi Hukuk Dergisi, 2 (10) :131.

Avrupa Birliği Bakanlığı, (2013). Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Yargı ve Temel Haklar Faslı, Ankara: Avrupa Birliği Bakanlığı.

Bahar, Halil İbrahim. (2006). Mağdur Bilimi Mağduriyetin Etkisi ve Mağduriyete Yönelik Çalışmalar, Suç Mağdurları, Ankara: Adalet Yayınevi.

Balcıoğlu, E. (2015) Türkiye'de Polis Suçluluğu, Adalet Yayınevi, Ankara.

Bal, İ. ve Eryılmaz, M.B. (2002). Polis Meslek Etiği. Polis Akademisi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Balcıoğlu, E., Sünger, E., Çağlar, A. (2015). Eğitim düzeyi suç ilişkisi: Türk emniyet teşkilatı örneği, Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 33, sayı 4, 113-134

Balcıoğlu, E. (2012). Disiplin suçları işleyen polisleri diğerlerinden ayıran faktörler: Türk polis teşkilatı örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Balcıoğlu, Ercan ve Dolu, Osman. (2013). Aile İçi Şiddet. Dolu O. ve Büker H. (Ed.), Viktimoloji: Mağdur Bilimi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. (http://politam.com/9.-konu-8.html)

Balcıoğlu, E. ve Dolu, O. (2014). "Police Deviance" in H. Copes and C.J. Forsyth (Eds). Encyclopedia of Social Deviance, SAGE, London.

Beck, Ulrich, (1999). World Risk Society, Malden: Polity Press.

Cerrah, İ. (2011). Polis Etiği. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Değirmenci, Olgun, (2008). "Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur Hakları", TBB Dergisi, 77: 33-86.

Demirbaş, Timur, (2006). Ceza Hukuku Genel Hükümler, 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Dolu, O., Buker, H. ve Uludağ, S. (Baskıda). Caydırmak ya da Caydırmamak, İşte Bütün Mesele Bu: Türk Ceza Adalet Sisteminin Caydırıcılık Kapasitesine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara.

Dolu O. ve Büker H. (2013). Viktimoloji: Mağdur Bilimi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. (http://politam.com/9.-konu-8.html)

Dolu, Osman. (2012). Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji. (4. Baskı) , Ankara: Seçkin Yayınevi.

Dönmezer, Sulhi (1977). "Devlet ve Suç Mağduru İlişkisi", Onar Armağanı, İstanbul, Fakülteler Matbaası, s. 184 ve 185.

Dönmezer, Sulhi (2009). Adalet Bakanlığı, İç Denetim Birim Başkanlığı. Ceza Adalet Sisteminde Mağdur Hakları, Haz. İsmail Tamer ve Erdinç Yılmaz, 10 Temmuz 2013 Tarihli Rapor, Rapor No: 2013/3. Adalet Bakanlığı, Hâkim ve Cumhuriyet Savcıları İçin Ceza Arabuluculuğu Eğitim Kitabı, Ankara.

Elmas, M. Salih, (2013). Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı: Tehdit, Risk ve Risk Toplumu Perspektifinden Güvenlik. Ankara: Usak Yayınları.

Erbay, Ayhan; Südütemiz, Oben ve Güldiker, Orhan, (2015). "Denetimli Serbestlikte Mağdurun Konumu", Türkiye'de Denetimli Serbestlik 10. Yıl Uluslararası Yaklaşımlar Sempozyumu, Aralık, İstanbul: Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü.

Erbaş, Rahime, (2015). "Mağdur Katılımlı Bir Ceza Muhakemesi Anlayışına Doğru: ABD Hukukunda Mağdur Haklarının Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", CHKD, 3(1): 75-118.

Erdoğan, Ramazan, (2013). "Suç Mağdurlarının Korunmasında Sivil Toplum Kuruluşlarinin Rolü: Avrupa Birliği - Türkiye Karşılaştırması", Polis Bilimleri Dergisi, 15(2): 39-83.

Eryılmaz, M. Bedri. (1998). "Bir İnsan Hakkı Olarak Türkiye ve Diğer Avrupa Konseyi Üyesi Ülkelerinde Mağdurun Bilgilendirilme Hakkı", Polis Dergisi, Y. 4, S. 15,

Erzurumluoğlu, Bayram, (2013). Türkiye ve Avrupa Birliğinde Suç Mağdurlarının Haklarının Korunması: Türkıye 'Sanık Merkezli' Adalet Sisteminden 'Mağdur Merkezli' Adalet Sistemine Geçiş Sürecinin Neresinde Bulunmaktadır?", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (13): 77-98.

Erzurumluoğlu, B. ve Filiz, O. (2008). "Türkiye de suç mağdurlarının haklarının korunması alanında yeni düzenleme ve yapılanma ihtiyaçları" V. Aile Şurası, Aile Destek Hizmetleri Bildirileri, 5 – 7 Kasım 2008, sayfa 353 – 373 ANKARA: ASAGEM.

Erzurumluoğlu, B. (2009). "Avrupa Birliği Normlarında Mağdur Haklarının Korunması", Polis Bilimleri Dergisi, 11: (4): 67-88.

Füsun Sokullu-Akıncı, (2000). "Mağdurun Korunması ve Mağdur Hakları", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, 5-8 Nisan 2000, İzmir, İzmir Barosu Yayınları.

Geleri, A. (2004). "Suç Mağdurları ve polis: Olaylara müdahale eden polisin

mağdurlarıyla ilişkisi", Polis Bilimleri Dergisi, cilt: 6, sayı: 1-2, s. 53 – 83.

Geleri, A. (2006). Türkiye' deki suç mağdurlarına yardım ve destek mekanizmaları, İçinde Ed: Bahar, H.İ. Suç Mağdurları, 189 – 213, Adalet Yayınevi, Ankara.

Geleri, Aytekin, (2013b). "Mağdur Odaklı Suç Önleme Yaklaşımları", içinde Aytekin Geleri (Ed.) Suç Sosyolojisi 82-103, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Gültekin, Özkan, (2012). "Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur Hakları", TAAD, 3(11): 119-149.

Hardaway, Robert M. (2003). No Price Too High: Victimless Crimes and the Ninth

Amendment. London: Praeger Publishers.

Cartwright, Heather L. (2000) "Including Victims in the American Criminal Justice Process", UNAFEI Resource Material Series No:56, s. 190.

Edwards, Ian (2001). "Victim Participation in Sentencing: The Problems of Incoherence", The Howard Journal, Vol.:40, No.:1, 623.

İçli, T.G. (2004) Kriminoloji, Martı Yayınları, Ankara.

Jaishankar, K. and Natti, Ronel. (Eds.) (2013). Global Criminology: Crime andVictimization

in a Globalized Era, Boca Raton, FL: CRC Press.

Kafes, Veli, (2011). "Ceza Hukukunda Mağdurun Zararinin Giderilmesi", AÜHFD, 60 (1):83-156.

Karakaş Doğan, Fatma, (2011). "Suçtan Doğan Mağduriyetin Devlet Tarafından Giderilmesi ve Suç Mağdurlarına Yardım Hakkında Kanun Tasarısı", TBB Dergisi, 95: 197-234.

Karmen, A. (2007). Crime Victims: An Introduction to Victimology, 6th Ed. California:

Thompson/Wadsworth.

Kıran, Burcu, (2010). "Mağdur Haklarının Gelişimi", içinde: Uluslararası Ceza Mahkemesi Mağdur Hakları El Kitabı, http://www.amnesty.org.tr/ai/ system/files/magdurlaricinevrenseladalet.pdf , Aralık, 31- 32.

Koca, Mahmut ve İlhan Üzülmez (2006). "Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdurun Korunması ve Mağdura Tanınan Haklar", HPD, S.7, Temmuz.

Koca, M. ve Üzülmez, İ. (2004). "Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdurun Korunması ve Mağdura Tanınan Haklar", Hukuki Perspektifler Dergisi, S. 2, Sonbahar, s. 141.

Kızmaz, Zahir, (2015). Mağdurlar ve Suçlular, Ankara: Hegem Yayınları.

Meliá, Manuel Cancio (2003). "Victim Behavior and Offender Liability: A European Perspective", Buffalo Criminal Law Review, Vol.:7, No.:2, s. 513.

Moriarty, J. Laura and Jerin, Robet A., (2007). Curreent Issues in Victimology Research, (2nd ed.), Durham, NC: Carolina Academic Press.

Lucas, Nancy. (2001). Restitution, Rehabilitation, Prevention, and Transformation: Victim Offener Mediation for First-Time Non-Violent Youthful Offenders, Hofstra Law Review Vol.29, s. 1365-1400.

Özbek, Mustafa, (2009). "Çağdaş Ceza Adaleti Sistemlerinde Alternatif Çözüm Arayışları ve Arabuluculuk Uygulaması", içinde Hâkim ve Cumhuriyet Savcıları İçin Ceza Arabuluculuğu Eğitim Kitabı, T.C. Adalet Bakanlığı/UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) Ortak Yayını, Ankara, s. 80. (Kıs. Arabuluculuk)

Özbek, Veli Özer, (2005). Yeni Ceza Muhakemesi Kanunun Anlamı, CMK İzmir Şerhi, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özbek, Veli Özer, (1999). Ceza Hukukunda Suçtan Doğan Mağduriyetin Giderilmesi, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Özgenç, İzzet, (2006). Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Özbek, M. Serdar (2007). Ceza Muhakemesi Kanununda Yapılan Değişiklikler Çerçevesinde Mağdur Fail Uzlaştırmasının Usûl Ve Esasları, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_797.htm

Özbek, Ö.V. (2004). "Mağduru Koruma ve Mağduriyetin Giderilmesi", Hukuki Perspektifler Dergisi, no: 2, Sonbahar, 116 – 130.

Özek, Çetin (1984). "Suç Mağdurunun Korunması İle İlgili Bazı Sorunlar", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, S. 1-4, İstanbul.

Polat, Ahmet ve Gül, Serdar Kenan (2010). "Kriminoloji Araştırmalarında Mağdur Anketlerinin Yeri ve Önemi", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, ss.1290-1310.

Polat, Ahmet, (2014). Viktimoloji (MağdurBilim), İstanbul: Legal Yayıncılık.

Roach, K. (1999). "Four Models of the Ciminal Process", Journal of Criminal Law and Criminology, Sayı: 89, 2/5.

Roberg, R., S. Bonn (2004). "Higher Education and Policing: Where Are We Now?", Policing, 27(4), 469-486.

Shapland, J. and Sloan J. (2014). Twenty volumes of victimology: The special issue, International Review of Victimology, vol:20, (1), 3 – 5.

Siegel, L. J., Brown, G. P. ve Hoffman, R. (2006). Chapter 3: Victims and Victimization.

Criminology: The Core. First Canadian Edition. Nelson Education Ltd. Online tam metin:

http://www.crimthecore.nelson.com/instructor/03Ch03Sample.pdf.

Sokullu-Akıncı, F. (2000). "Mağdurun Korunması Ve Mağdur Hakları", Yargı Reformu Sempozyumu, 5-8 Nisan, İzmir, İzmir Barosu Yayınları, s. 693.

Sokullu-Akıncı, R. Füsun (2008). Viktimoloji (Mağdurbilim), 2. Baskı, İstanbul: Beta

Basım Yayım, Ankara.

Strong, H. (2002). Repair or revenge: Victims and restorative justice. Oxford: Oxford University Press.

Tamer, İsmail ve Yılmaz, Erdinç, (Haz.) (2013). Ceza Adalet Sisteminde Mağdur Haklari İnceleme Raporu, Ankara: Adalet Bakanlığıİç Denetim Birimi Başkanlığı.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu (2014). Mağdur Hakları İnceleme Raporu, TBMM:Ankara.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Koalisyonu Mağdur Hakları Çalışma Grubu (2010). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Mağdur Hakları El Kitabı, Uluslararası Ceza Mahkemesi Koalisyonu Çalışma Grubu, Ece Matbaası, (erişim tarihi: 27 Aralık 2010, http:// www.amnesty.org.tr/ai/system/files/magdurlaricinevrenseladalet. pdf).

United Nations "Office on drugs and crime" (2006). Handbook on Restorative justice Programmes, Criminal justice Handbook Series, New York, USA.

Uslu, Ferhat, (2013). "Çağdaş Ceza Adaleti İçinde Mağdur", Ankara Barosu Dergisi, 4: 242-260.

Ünver, Yener ve Hakeri, Hakan, (2010). Ceza Muhakemesi Hukuku,3. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi.

Yılmaz, Zekeriya, (2007). Ceza Muhakemesinde Mağdur Hakları – Davaya Katılma – Yargılama Giderleri, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yücedal, B. (2010). Victimization in Cyberspace: An Application of Routine Activity and Lifestyle Exposure Theories. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kent State University, Kent, OH.

Waller, Irvin. (2011). Rights for Victims of Crime : Rebalancing Justice. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.

Victim Support Europe (1999). The Social Rights of Victims of Crime. London: Victim Support Europe.

Victim Support (2010). Victim's justice? What victims and witnesses really want from sentencing. London: Victim Support.

Victim Support (2011a). Left in dark: Why victimss of crime need to be kept informed? London: Victim Support.

27. Bölüm

MODERN DÜNYADA GÜVEN(SİZ)LİĞİN ÜRETİLMESİ VE BİR MODERNLİK ELEŞTİRİSİ OLARAK RİSK TOPLUMU*

Dr. M. Salih Elmas**
masozer@yahoo.com

Özet

Ulrich Beck tarafından ilk olarak kavramsallaştırılan "risk toplumu", modern toplumun içinden geçmekte olduğu dönüşüm sürecini analiz eden teorik bir yaklaşımdır ve özünde bir modernlik eleştirisidir. Modernliği ve modernliğin beraberinde getirdiği çevresel, ekonomik ve güvenliğe ilişkin riskleri konu alan risk toplumu tezi, Batı toplumlarının modernleşme sürecinin bazı "beklenmeyen yan etkilere" (unintended side effects) sebep olduğunu iddia etmekte ve modern sanayi toplumunun rasyonel mantığının modern insanı gerek ekonomik gerek siyasi gerekse çevresel alandaki farklı riskler üzerinde daha fazla düşünmeye ittiğini öne sürmektedir. Modernliğin en önemli amaçları arasında yer alan kontrol ve denetimin bir anlamda iflas etmesine neden olan bu riskler; çevresel, ekonomik ve siyasi alanda, bir anda ortaya çıkan risklerin doğru yönetilememesi nedeniyle güvensizliğin, kontrolsüzlüğün ve denetimsizliğin modern toplum için bir norm hâline gelmesini ve âdeta üretilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu normun ötesine geçebilmek ve "modernliğin modernleşmesini" sağlamak için ilk adım ise modern sistemin kontrol ve denetimiyle ilgili bireysel, toplumsal, ulusal ve uluslararası seviyedeki tüm aktör ve kurumların gerçek bir özeleştiri yapması ve modern gelişim dinamiklerinin "sorun" üreten yapısıyla ilgili farkındalığın arttırılmasıyla atılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Güvensizlik, ikinci modernlik, kontrol, modernleşme, risk, risk toplumu, yan etki.

* Bu bölüm, yazarın "Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı: Tehdit, Risk ve Risk Toplumu Perspektifinden Güvenlik" başlıklı kitabının ilgili bölümlerinin ve "Güvenliğimiz Risklere mi Emanet?" başlıklı makalesinin yazar tarafından güncellenmesiyle oluşturulmuştur.

** mselmas@ibu.edu.tr

ortaya çıktığı anlatılmak istenmektedir. Nitekim neyin gerçekten riskli neyin tehlikeli ya da güvenli olduğu günümüz modern toplumlarında içiçe geçmiş ve birbirinden ayırt edilemez hâle gelmiştir (Latour, 2008). Dolayısıyla riskler ve risklerin gerçek olmasıyla tecrübe edilen/edilebilecek felaketler karşısında modernliğin "suskun ve çaresiz kalmasının" kritik edilmesi gerektiği düşüncesi, risk toplumu tezinin modernlikle ilgili eleştirilerinin yoğunlaştığı en önemli noktalardan biridir. Bhopal'de, Çernobil'de, Fukuşima'da yaşanan facialar, her geçen gün yeni bir türüyle karşılaştığımız salgın hastalıklar modern insanın çaresizliğinin ve modern sistemin "yan etkilerinin" ekolojik ve sağlık alanındaki yansımalarından sadece birkaçıyken 11 Eylül saldırıları, ekonomik krizler, radikalleşme, yabancılaşma, ötekileştirme siyasal ve ekonomik alandaki örnekler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla bugün modern insanın ekolojik, ekonomik ya da siyasal alanda karşısına çıkan nükleer facialar, ekonomik krizler ve terörizm gibi riskler moderliğin bir sistem olarak yanlış "gelişiminin" ve "ilerlemesinin" bir sonucudur ve bugünün bireylerinin bu sorunlarla tek başına bırakılarak bu sorunlarla yine tek başına mücadele etmesinin beklenmesi ne doğru ne de adilce bir yaklaşımdır. Bu açıdan modern toplumun siyasi temsilcileri olarak devletlerin, bireylerin sağlık, çevre, ekonomi gibi alanlarda karşı karşıya kaldığı sorunların çözümünde aktif rol almaları, bireyi bütün bir sistemin "örgütsel sorumsuzluğunun" sonucu olan sorunlarla tek başına mücadele etmesi için yalnız bırakmamaları gerekmektedir.

Risk toplumu teorisyenlerine göre risk, modernlik projesinin toplumda düzeni sağlamak için "kontrol edebilme duygusuna" karşı olan fetişist derecedeki bağımlılık ile ortaya çıkan negatif bir durumdur. Dolayısıyla "risk gerçeği" ve "risk algısı" arasındaki orantısızlığın modern bireyi ya da modern siyaseti histeri ve paranoya düzeyinde bir güvenlik arayışına yönlendirmesi öngörülebilir. Ancak riski önleme düşüncesinin ürettiği kısır döngü içerisine girmeden karşı karşıya olduğumuz sorunları dengeli şekilde yönetebilmek, günümüzde güvenliğin ve toplumsal düzenin gerçek anlamda sağlanabilmesinin yegâne çıkışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan, gerek birey olarak modern insan gerek devlet olarak modern devlet;kurgular, korkular ve senaryolar üzerinden değil, "gerçekliği kanıtlanabilir eylemler" üzerinden güvenlik koşullarını değerlendirmelidir. Risk toplumunun ötesine geçebilecek alternatif bir modernliğin inşasına da ancak modern sistemin ideolojik, ekonomik ve siyasi alandaki ilerleme ve gelişim dinamiklerinin ürettiği belirsizlik ve güvensizlik ortamını giderecek gerçek çözümler arayışında olunmasıyla başlanabilecektir.

KAYNAKÇA

Abbott, Pamela; Wallace, Claire; Beck, Mathias, 2006, "Chernobyl: Living with Risk and Uncertainty", *Health, Risk and Society*, Vol.8, No.2, pp.105-121.

Adam, Barbara; van Loon, Joost, 2005, "Introduction: Repositioning Risk: The Challenge for Social Theory", Barbara Adam, Ulrich Beck, Joost Van Loon (eds.), *The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory*, London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.

Aradau, Claudia; van Munster, Rens, 2007, "Governing Terrorism through Risk: Taking Precautions, (Un) Knowing the Future", *European Journal of International Relations,* Vol.13, pp.89-115.

Aven, Terje; Renn, Ortwin, 2009, "On Risk Defined as an Event Where the Outcome is Uncertain", *Journal of Risk Research*, Vol.12, No.1, pp.1-11.

Bahar, Halil İbrahim, 2008, *Sosyoloji*, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları.

Beck, Ulrich, 1992, *Risk Society: Towards a New Modernity*, London, Thousand Oaks ve New Delhi: SAGE Publications.

Beck, Ulrich; Giddens, Anthony; Lash, Scott, 1994, *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Stanford: Stanford University Press.

Beck, Ulrich, 1997, *The Reinvention of Politics: Rethinking Modernity in the Global Social Order,* Cambridge: Blackwell Publishers.

Beck, Ulrich, 1998, "Politics of Risk Society", Jane Franklin (ed.), *The Politics of Risk Society,* Malden: Polity Press.

Beck, Ulrich, 1999, *World Risk Society*, Malden: Polity Press.

Beck, Ulrich, 2002a, "The Silence of Words and Political Dynamics in the World Risk Society", *Logos*, Vol.1, No.4, pp.1-18.

Beck, Ulrich, 2003, "The Silence of Words: On War and Terror", *Security Dialogue*, Vol.34, pp.255-267.

Beck, Ulrich; Bonss, Wolfgang; Lau, Christoph, 2003, "The Theory of Reflexive Modernization: Problematic, Hypotheses and Research Programme", *Theory, Culture and Society,* Vol.20, No.1, pp.1-33.

Beck, Ulrich, 2005, *Siyasallığın İcadı,* Nihat Ülner (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Beck, Ulrich, 2009, *World at Risk*, Cambridge ve Malden: Polity Press.

Berger, Eva M., 2010, "The Chernobyl Disaster, Concern about the Environment and Life Satisfaction", *KYKLOS*, Vol.63, No.1, pp. 1–8.

Ceyhan, Ayşe, 1998, "Analyser la Sécurité: Dillon, Waever, Williams et Les Autres", *Cultures & Conflicts,* No. 31-32, pp.39-62.

Çelebi, Aykut, 2000, "Risk ve Olumsallık Sosyal Teori-Sosyal Felsefe İlişkisini Anlamaya Yönelik iki Anahtar Kavram", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Vol.56, No.1.

Dedeoğlu, Beril, 2008, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul: Yeniyüzyıl Yayınları.

Dietz, T. M.; Scott Frey, R.; Rosa, E., 1996, 'Risk, Technology, and Society', R. E. Dunlap, W. Michelson (eds.), *Handbook of Environmental Sociology,* Westport: Greenwood Press.

Dillon, Michael, 1996, *Politics of Security: Towards a Political Philosophy Continental Thought*, London, New York: Routledge.

Douglas, Mary; Wildawsky, Aaron, 1983, *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technical and Environmental Dangers*, Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Elliot, Anthony, 2002, "Beck's Sociology of Risk: A Critical Assessment", *Sociology*, Vol.36, No.2.

Fox, Nick, 1999, "Postmodern Reflections on 'Risk', 'Hazards' and Life Choices", Deborah Lupton (ed.), *Risk and Sociocultural Theory: New Directions and Perspectives,* New York: Cambridge University Press.

Fukuyama, Francis, 1992, *The End of History and The Last Man*, New York: The Free Press.

Giddens, Anthony, 1998, "Risk Society: The Context of British Politics", Jane Franklin (ed.), *The Politics of Risk Society*, Malden: Polity Press.

Kasperson, Roger E., 2005, "Introduction and Overview", Jeanne X. Kasperson, Roger E. Kasperson (eds.), *The Social Contours of Risk: Volume 1: Publics, Risk Communication and the Social Amplification of Risk*, London, Sterling: Earthscan.

Kasperson, Jeanne X.; Kasperson, Roger, E., 2005, "Considerations and Principles for Risk Communication for Industrial Accidents", Jeanne X. Kasperson, Roger E. Kasperson (eds.), *The Social Contours of Risk: Volume 1: Publics, Risk Communication and the Social Amplification of Risk*, London, Sterling: Earthscan.

Lash, Scott, 1999, "Reflexive Modernization: The Aesthetic Dimension", Malcolm Waters (ed.), *Modernity: Critical Concepts, Volume IV after Modernity*, London: Routledge.

Lash, Scott, 2003, "Reflexivity as Non-Linearity", *Theory Culture & Society*, Vol.20, No.2, pp.49-57.

Latour, Bruno, 25 Eylül 2008, *« It's development, stupid! » or How to Modernize Modernization?,*http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/107-NORDHAUS&SHELLENBERGER.pdf, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2016.

Luhmann, Niklas, 1993, *Risk: A Sociological Theory*, Berlin, New York: de Gruyter.

Lupton, Deborah, 1999a, *Risk*, London, New York: Routledge.

Lupton, Deborah, 1999b, "Introduction: Risk and Socio-cultural Theory", Deborah Lupton (ed.), *Risk and Sociocultural Theory: New Directions and Perspectives,* New York: Cambridge University Press.

Mythen, Gabe, 2005, 'From 'Goods' to 'Bads'? Revisiting the Political Economy of Risk', *Sociological Research Online*, Vol.10, No.3.

Pidgeon, Nick; Kasperson, Roger E.; Slovic, Paul, 2003, "Introduction", Nick Pidgeon, Roger E. Kasperson, Paul Slovic (eds.), *The Social Amplification of Risk*, Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.

Renn, Ortwin, 1992, "Concepts of Risk: A Classification", Sheldon Krimsky, Dominic Golding (eds.), *Social Theories of Risk*, Westport, Connecticut, London: Praeger.

Renn, Ortwin; Burns, William J.; Kasperson, Jeanne X.; Kasperson, Roger E.; Slovic, Paul, 1992, "The Social Amplification of Risk: Theoretical Foundations and Empirical Applications", *Journal of Social Issues*, Vol.48. No.4, pp.137-160.

Renn, Ortwin, 1998, "Three Decades of Risk Research: Accomplishments and New Challenges", *Journal of Risk Research,* Vol.1, No.1, pp.49-71.

Renn, Ortwin, 2008a, *Risk Governance: Coping with Uncertainty in a Complex World*, London: Earthscan.

Renn, Ortwin, 2008b, "Concepts of Risk: An Interdisciplinary Review", Paper prepared for the *International Studies Association Conference*, September 2008, Barcelona.

Renn, Ortwin, 2008c, "Concepts of Risk: An Interdisciplinary Review - Part 1: Disciplinary Risk Concepts", *GAIA: Ecological Perspectives for Science and Society,* Vol.17, No.1, pp.50-66.

Rosa, Eugene A., 2003, "The Logical Structure of the Social Amplification of Risk Framework (SARF): Aferatheoretical Foundations and Policy Implications", Nick Pidgeon, Roger E. Kasperson, Paul Slovic (eds.), *The Social Amplification of Risk*, Cambridge: Cambridge University Press.

Spence, Keith, 2005, "World Risk Society and War against Terror", *Political Studies*, Vol.53, pp.284-302.

Stevenson, Nick, 2001, "Ulrich Beck", Anthony Elliott, Bryan S. Turner (eds.), *Profiles in Contemporary Social Theory*, London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.

Taylor-Gooby, Peter; Zinn, Jens O., 2006, "Current Significance of Risk", Peter Taylor-Gooby, Jens O. Zinn (eds.), *Risk in Social Science*, New York: Oxford University Press.

Tierney, Kathleen J., 1999, "Toward a Critical Sociology of Risk", *Sociological Forum*, Vol.14, No.2, pp.215-242.

World Health Organization (WHO), 2005, *Chernobyl: The True Scale of the Accident*, http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2005/pr38/en/, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2016.

World Nuclear Association (WNA), 2012a, *Nuclear Power in the World Today,* http://www.world-nuclear.org/info/inf01.html, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2016.

World Nuclear Association (WNA), 2012b, *Health Impacts: Chernobyl Accident Appendix 2,* http://www.world-nuclear.org/info/chernobyl/health_impacts.html, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2016.

Zinn, Jens O., 2008a, "Risk Society and Reflexive Modernization", Jens O. Zinn (ed.), *Social Theories of Risk and Uncertainty: An Introduction*, Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing.

Zinn, Jens O., 2008b, "Introduction: The Contribution of Sociology to the Discourse on Risk and Uncertainty", Jens O. Zinn (ed.), *Social Theories of Risk and Uncertainty: An Introduction,* Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing.

50 SORUDA

LOZAN KONFERANSI VE BARIŞ ANTLAŞMASI

Editör
Çağrı ERHAN

Yazarlar
Kenan ÖZKAN
Enver Emre ÖCAL
Hazel BEKTAŞ
Efe SIVIŞ
Hakan DUMLU

ALTINBAS ÜNİVERSİTESİ Yayınları

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ Yayınları

50 SORUDA LOZAN KONFERANSI VE BARIŞ ANTLAŞMASI

Editör: Çağrı ERHAN

Yayın No.: 81
100. Yıl Armağan Kitapları: 40
ISBN: 978-625-8174-53-3
E-ISBN: 978-625-8174-54-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

Copyright 2023, ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Bu baskının bütün hakları Altınbaş Üniversitesi Yayınları'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI bir Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. iştirakidir. SERTİFİKA NO.: 40340.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı Etkinliklerini Düzenleme ve Koordinasyon Komisyonu Başkanı: Prof. Dr. Turgut İPEK
Yayın Danışmanı: Evşen ÇERKEŞLİ
Seri Koordinatörü: Dr. Ersin EMBEL
Kapak Tasarım: Osman ÖZÇELİK
Sayfa Tasarım: Erdal Tarkan KARA (erdal@nobelyayin.com)
Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Erhan, Çağrı.
50 Soruda Lozan Konferansı ve Barış Antlaşması / *Çağrı Erhan*
1. Basım. XII+480 s. 14x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-8174-53-3
E-ISBN: 978-625-8174-54-0
1. Lozan Konferansı 2. Uluslararası İlişkiler 3. Diplomasi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TIC. LTD. ŞTI.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ iii

ÖN SÖZ v

I. BÖLÜM
LOZAN KONFERANSI ÖNCESİNDE GENEL DURUM
Hakan DUMLU - Efe SIVIŞ

1. Türk ve Avrupa Diplomasisi Açısından Şark Meselesi/Doğu Sorununun Önemi Nedir? 3
2. Osmanlı Devleti'ni Paylaşım Tasarıları Nasıl Oluşturulmuştur? 7
3. Trakya Sorunu Nedir? 12
4. Adalar Denizi'nde Statükonun Bozulması, Osmanlı Devleti'ni ve Çevresini Nasıl Etkilemiştir? 15
5. Birinci Dünya Savaşı'ndan Önce Osmanlı Devleti'nin Siyasî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı Nasıldır? 18
6. Birinci Dünya Savaşı Bağlamında Emperyalizmden Ne Anlaşılması Gerekir? 25
7. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Savaştığı Cephelerde Durumu Nasıldı? 28
8. Bolşevik İhtilâli Nedir? Birinci Dünya Savaşı'nın Seyrini Nasıl Etkilemiştir? 34
9. Birinci Dünya Savaşı'nın Sonuçları Nelerdir? 36
10. Mondros Mütarekesi'nin Osmanlı Devleti Açısından Sonuçları Nelerdir? 38
11. İstanbul Hükümeti'nin İmzaladığı Sevr Barış Antlaşması'nın TBMM Açısından Önemi Nedir? 43
12. TBMM'nin Dış Politikası ile Misak-ı Millî Arasında Nasıl Bir İlişki Vardır? 46
13. Ankara-Moskova İlişkilerinin Kurtuluş Savaşı'na Etkileri Neler Olmuştur? 51
14. TBMM Hükümeti'nin Fransa ve İtalya ile İlişkileri Nasıl Gelişmiştir? 55

15. Ankara Hükümeti, İngiltere ile Neden Anlaşamamıştır? 64

16. Büyük Taarruz ve Mudanya Konferansı'nın Yunanistan'da Doğurduğu Sonuçlar Nelerdir? 68

II. BÖLÜM
LOZAN KONFERANSI'NIN HAZIRLIK DÖNEMİ VE KONFERANSA İLİŞKİN HUSUSLAR
Hazel BEKTAŞ

17. Lozan Barış Konferansı'nın Toplanması Nasıl Kararlaştırıldı? 73

18. Lozan Barış Konferansı Görüşmeleri İçin Neden İsviçre'nin Lozan Kenti Seçildi?.....82

19. Türkiye, Lozan Konferansı'na Hangi Çerçevede Davet Edildi? 87

20. Lozan'a Gidecek Heyetin Belirlenmesi Aşamasında Yaşanan Gelişmeler Nelerdir? 90

21. Konferans Öncesi TBMM Lozan Heyetine Nasıl Bir Talimat Verdi? 108

22. Lozan Konferansı'nın Toplanması Neden Gecikti?-.....113

23. Lozan Konferansı'na Hangi Devletler Hangi Heyetlerle Katıldı? 122

24. Lozan Barış Konferansı Açılışı Konuşmalarında Hangi Hususlar Vurgulandı? 127

25. Lozan Barış Konferansı'nda Oluşturulan Komisyonların Yapısı ve Çalışma Yöntemi Ne Şekilde Belirlendi? 133

26. Lozan Konferansı Sırasında Türk Heyetinin Karşılaştığı Sorunlar Nelerdi?.....139

27. Lozan Konferansı'nın İlk Bölümünde Ele Alınan Konular Neler Oldu? 146

28. Lozan Konferansı Görüşmeleri Neden Kesildi? 176

29. İzmir İktisat Kongresi ile Lozan Konferansı Arasında Nasıl Bir Bağ Kurulabilir? 183

30. TBMM'de Yapılan Gizli Lozan Görüşmelerinde Neler Konuşuldu?.....188

31. Türk Heyeti Lozan'a Hangi Talimatlarla Döndü?.....193

32. Konferans Süresince Müttefik Devletler Arasında Nasıl Bir İlişki Vardı? 201

III. BÖLÜM
LOZAN KONFERANSI'NDA
ELE ALINAN KONULAR VE ÇÖZÜM YOLLARI
Kenan ÖZKAN

33. Lozan Sisteminin Genel Özellikleri Nelerdir? Lozan Ne Zaman Sona Eriyor? 207

34. Lozan Barış Antlaşması Türkiye'nin Kara Sınırlarını Nasıl Tespit Etmiştir? 224

35. Lozan Barış Antlaşması, Ege Denizi ve Kıbrıs Adasına İlişkin Hangi Hükümleri İçermektedir? 250

36. Lozan Barış Antlaşması'na Göre Kapitülasyonlar Konusu Nasıl Çözüldü? 268

37. Lozan Barış Antlaşması'na Göre Azınlıkların Hakları Nasıl Tanımlanmıştır? 288

38. Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Protokolü'nün İmzalanması ve Uygulanması Nasıl Oldu? 307

39. Lozan'da Osmanlı Devleti'ne Ait Dış Borçlar Türkiye'ye mi Devredildi? 321

40. Boğazlar Meselesinde Lozan'da Hangi Tartışmalar Yaşandı ve Boğazlar Türkiye'nin Egemenliğine Geçti Mi? 341

41. Lozan'da Türkiye Savaş Tazminatı/Tamiratı Ödedi Mi? 364

42. Lozan Barış Antlaşması Yeni Türkiye Devleti'nin Kurucu Belgesi midir? 378

IV. BÖLÜM
LOZAN KONFERANSI SONRASINDA
ELE ALINAN KONULAR VE ÇÖZÜM YOLLARI
Enver Emre ÖCAL

43. Lozan Barış Antlaşması ile Sevr Barış Antlaşması Arasındaki Temel Farklar Nelerdir? 389

44. Lozan Sonrasında Türkiye, Musul'u Neden Anavatana Katamamıştır? 397

45. 1926 Ankara Antlaşması'na Göre Türkiye'nin Musul Petrol Gelirlerinden Pay Alması Mümkün Müdür? 405

46. Lozan Sonrasında Dış Borçlar Sorununun Nihaî Çözümü Nasıl Sağlanmıştır? 416

47. Lozan Sonrasında Hatay'ın Anavatana Katılması Süreci Nasıl Gerçekleşmiştir?.....427
48. "Établis Sorunu" Nedir ve Sorun Kesin Olarak Nasıl Çözüme Kavuşturulmuştur? 437
49. Lozan'da Patrikhane Meselesine İlişkin Bir Düzenleme Var mı? Lozan'dan Sonra Yaşanan Patrikhane Meselesi Nasıl Çözüldü?..... 443
50. Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Lozan Hükümlerinde Ne Gibi Değişiklikler Getirdi?..... 451
KAYNAKÇA..... 459
YAZARLARIN ÖZ GEÇMİŞİ..... 477

I. BÖLÜM

LOZAN KONFERANSI ÖNCESİNDE GENEL DURUM

Hakan DUMLU*
Efe SIVIŞ**

* Araş. Gör. İstanbul Beykent Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, hakandumlu@beykent.edu.tr. ORCİD: 0000-0003-4172-3603.

** Doç. Dr. Fenerbahçe Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, efe.sivis@fbu.edu.tr. ORCİD: 0000-0002-1553-3554.

1

TÜRK VE AVRUPA DİPLOMASİSİ AÇISINDAN ŞARK MESELESİ/DOĞU SORUNUNUN ÖNEMİ NEDİR?

Şark Meselesi'nin anlaşılabilmesi için evvela "Garp zihniyeti"nin anlaşılması icap etmektedir. Zira Şark Meselesi, yalnızca "Doğu"dan ibaret bir mesele değildir. Avrupa menşeli "beyaz" adamın Amerika kıtalarını keşfine değin uzanan bir zihniyetin ürünü olarak karşımızda durmaktadır. Avrupalılar, kendilerini "üstün" kılacak bir stratejiye dayanarak bu yeni keşfedilmiş kıtalara "medeniyet" götürdüklerini iddia etmiştir. Medeniyet kisvesinde Amerikan yerlilerine ait topraklar istila edilmiş, sömürülmüş; dahası bu yerli halklar etnik temizlik marifetiyle tamamen yok edilmiştir. Belki eş zamanlı olarak belki ardınca Afrika'nın sömürgeleştirilmesi de başlamış; burada yerleşik farklı renk ve ırktan milyonlarca insan, Amerika kıtalarında çalıştırılmak üzere köleleştirilerek yurtlarından edilmiştir. Daha sonra sıra, Avrupa'nın uzak ve yakın çevresine gelmiştir. Çin, Hindistan gibi Asya'nın çeperinde yer alan coğrafyalar sömürgeleştirilmiş; artık Balkanlar, Orta Doğu ve Anadolu da birer hedef hâline getirilmiştir.[1]

Sanayi Devrimi'nin ardından 19'uncu yüzyılda ortaya çıkan ham madde ihtiyacı ve pazar arayışı, Batı'nın emperyalist emelleri için kullandığı gerekçelerden olmuştur. Sanayileşen Batı, böylece "Şark ülkeleri" başta olmak üzere "gelişmemiş" toplumlar üzerinde bir

1 M. Murat Hatipoğlu, "'Şark Meselesi' ve Lozan Barış Andlaşması", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları I: 90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu (13-15 Kasım 2013, Ankara)*, C II, yay. haz. Duygu Türker, Murat Saygın (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015), 765.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, CA. 30.10. (Başbakanlık, Muamelat Genel Müdürlüğü)

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, CA. 30.18.1.1 (Başbakanlık, Kararlar Daire Başkanlığı 1920-1928)

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, CA. 30.18.1.2 (Başbakanlık, Kararlar Daire Başkanlığı 1928-)

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, (571, SSCB)

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, DH. KMS. (Dahiliye, Kalem-i Mahsus)

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, HR. HMŞ.İŞO (Hariciye, İstişare Odası)

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, HR. İM. (Hariciye, İstanbul Murahhaslığı)

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, HR. SYS. (Hariciye, Siyasi)

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, HR. ŞFR.04 (Hariciye, Sofya Sefareti)

Milli Savunma Bakanlığı, ATASE Arşivi, (Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı)

Belgesel Kaynaklar

Atatürk'ün Millî Dış Politikası (Cumhuriyet Dönemine Ait 100 Belge, 1919-1923), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille)-Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarında (1906-1938), yay. haz. Ali Sevim-İzzet Öztoprak-M. Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Düstur, 3. Tertip, C. 5.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk, 1919-1927*, haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

League of Nations, *Treaty Series*, Vol. XXVIII, No. 1, 2, 3 et 4, Geneva 1924.

*Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler***,** Takım 1, Çev: Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.

Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Takım 2, Çev: Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 4, C. 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 4.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 24.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 27.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 28.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, C. 15.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, C. 13.

Kitap ve Makaleler

Acer, Yücel, "Lozan Boğazlar Sözleşmesinin Getirdiği Düzenlemeler ve Kısıtlamalar Nedir?", *50 Soruda Boğazlar Rejimi,* Ed. Erdem Denk, 1. Basım, Altınbaş Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2022.

Mediha, Akarslan, "Lozan Barış Antlaşması ve Ekonomik Bağımsızlığımız", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C XIV, S 1-2, s. 153-154.

Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyâset* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1976.

Akgün, Seçil, *Halifeliğin Kaldırılması ve Lâiklik (1924-1928)*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Akşin, Sina, "Kurtuluş Savaşı'nda ve Lozan'da İngiltere ve Fransa İle İlişkiler", *Lozan'ın 50. Yılı Armağanı*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1978, s. 55-67.

Akyol, Taha, *Bilinmeyen Lozan,* 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2014.

Ali Sait Akbaytugan, *Chester Projesi Hakkında Bazı Tenkidât ve Mütâlaât*, Haz. Sevilay Özer, Asistan Yayıncılık, Ankara, 2014.

Anderson, Matthew Smith, *Doğu Sorunu 1774-1923, Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme,* Çev. İdil Eser, 1. Baskı, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

Alp, İlker, "Batı Trakya Türkleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XI, S 33, Kasım 1995, s. 613-652.

Aralof, Semen İ., *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları,* C. 2, çev. Hasan Ali Ediz, Cumhuriyet Kitaplığı, Ankara, 1997.

Arı, Kemal, *Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925),* 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Armaoğlu, Fahir, "Amerikan Belgelerinde Lozan Konferansı ve Amerika", *Belleten*, C 55, S 213, 1991, s. 483-527.

Armaoğlu, Fahir, "Tarihi Perspektif İçinde Misâk-ı Millî'nin Değerlendirilmesi", *Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998, s. 11-21.

Arslan, Gürbüz, "Osmanlı Devleti'nin Dış Borçları ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933)*, International Journal of History*, Vol 7, Issue 4, December 2015, s. 1-23.

Atabey, Figen, "Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, sayı 7, Temmuz 2015, s. 193-209, s. 193-209.

Atabey, Figen, "Lozan Sonrasında Boğazlar Sorununun Çözümü: Montreux Boğazlar Sözleşmesi", *International Journal of History*, Vol 5, Issue 5, September 2013, s. 19-38.

Atagenç, İhsan Ömer, "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk dış Politikasının İnşasındaki Rolü", *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C 6, S 5, 2017, s. 91-101.

Aybay, Rona, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Bazı Güncel Sorunlar", *9 Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, 2019, s. 2729-2742.

Aydın, Mustafa, "Dawes Planı, 1924", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980,* C 1, Ed. Baskın Oran, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 402.

Aydoğan, Erdal, "Tümgeneral Arif Hikmet Gerçekçi'nin Günlüğünde Refet Paşa'nın İstanbul'a Gidişi, Karşılanması ve İstanbul'daki İlk Günleri", *Atatürk Yolu Dergisi*, S 27-28, 2001, s. 253-261.

Babaoğlu, Resul, "Muharebeden Diplomasiye: Lozan Konferansı'nda Türk Delegasyon Heyetinin Karşılaştığı Zorluklar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 35, S 99, 2019, s. 95-140.

Babaoğlu, Resul, "Sovyet Rusya Delegesi Vatslav Vorovsky Cinayeti ve İsmet Paşa'ya Suikast Tehlikesinin Yankıları", *Toplumsal Tarih*, S. 307, Temmuz 2019, s. 44-50.

Bakar, Bülent, "Esaretten Kurtuluşa: İtilaf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 23, Güz 2009, 13-58.

Baskıcı, Murat, "Lozan Antlaşmasının Ekonomik ve Malî Hükümleri" *Yaşayan Lozan,* Ed. Çağrı Erhan, T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı, Ankara, 2003, s. 263-283.

Baskıcı, M. M., *"Sevr ve Lozan Antlaşmalarının Başlıca İktisadi Hükümlerinin Karşılaştırılması"*, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXVIII, sayı 242, Mart 2014, s. 109-126.

Baş, Mustafa, "Lozan Anlaşması ve Fener Patrikhanesi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, No. 65, Spring 2018, s. 281-292.

Başarır, Mehtap, "1922 Paris Konferansı Ekseninde İngiltere'nin "Anadolu Barışı"na Bakışı", *DTCF Dergisi*, S. 62, C. 1, 2022, s. 594-614.

Başeren, Sertaç Hami ve Ali Kurumahmut, *Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar,* SAEMK Stratejik Araştırma ve Etüdler Millî Komitesi, 2003.

Başyiğit, Türkan, "Anılarda Mudanya Ateşkes Antlaşması", *ÇTTAD*, VI/14, 2007, s. 177-184.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi,* C. II- III, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı-Askerî, Siyasî ve Sosyal Yönleriyle*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1983.

Bengi, Hilmi, "Lozan Barış Konferansı'nda Türk Basını", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları-I, 90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu (13-15 Kasım 2013-Ankara),* yay. haz. Duygu Türker ve Murat Saygın, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 427-448.

Berber, Şarika Gedikli, "Lozan Antlaşması Perspektifinden Türk Boğazları Meselesine Bakış", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C 14, No 2, 2006, s. 617-628.

Bıyıklı, Mustafa, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Dış Politika Konuşmaları*, Hipernik Yayınları, İstanbul, 2011.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele,* C. 1-2, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Bilsel, M. Cemil, *Lozan, II*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1933.

Bingöl, Sedat, *Yüzellilikler Meselesi, Bir İhanetin Anatomisi,* 1. Baskı, Dorlion Yayınları, Eskişehir, 2020.

Bolat Salman, Bengül ve Tekin Demirarslan, "Lozan Görüşmeleri sırasında Mecliste Ortaya Çıkan II. Grup Muhalefeti ve Basına Yansıması", *Atatürk Yolu Dergisi*, S 53, 2013, s. 29-60.

Boratav, Korkut, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik,* 1. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974.

Bozdağlıoğlu, Yücel, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180, 2014, s. 9-32.

Bozkurt, Abdurrahman, "Gelibolu Yarımadası'nda İtilâf Blokuna Ait Harp Mezarlıklarının İnşası ve Statüsü, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 28, S 84, 2012, s. 57-101.

Bozkurt, Abdurrahman, *İtilâf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.

Bozkurt, Gülnihal, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939),* 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2020.

Bryson, Thomas A., "Admiral Mark L. Bristol, an Open Door Diplomat in Turkey", *International Journal of Middle East Studies,* Vol. 5, No. 4, Sep. 1974, s. 450-467.

Budak, Mustafa, *Misak-ı Millî'den Lozan'a, İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası,* 5. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2014.

Budak, Ömer, "Mübadele Meselesi ve Lozan'da Çözümü", *Karadeniz Araştırmaları*, C 26, S 26, 2010, s. 129-142.

Burgaç, Murat, *Montrö Meydan Muharebesi, Bir Diplomasi Savaşı,* 1. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2021.

Coşkun, Alev, *Diplomat İnönü Lozan*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2019.

Çelebi, Ercan, "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Oluşturulan Komisyonlardan Muhtelit Mübâdele Komisyonu ve Faaliyetleri", Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, C 8, S 1, 2006.

Çelebi, Mevlüt, "90. Yılında Lozan Barış Antlaşması", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII, 1, 2013, s. 1-4.

Çelebi, Mevlüt, "Türkiye-İtalya İlişkileri", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-italya-iliskileri/ [Erişim Tarihi: 25.05.2023].

Çetin, Nurten, "Lozan Barış Konferansı Arifesinde İstanbul-Ankara Münasebetleri ve İstanbul Hükümeti'nin İstifası", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 4, S 7, 2014, s. 87-113.

Çetin, Nurten, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.

Çulha, İbrahim, "Türk Rum Mübadelesinde 'Établis' Sorunu", *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, II/4, 2019, s. 155-202.

Dardağan, Esra ve Nimet Özbek Hadimoğlu, "Yerleşme ve Yargı Yetkisine İlişkin Sözleşme", *Yaşayan Lozan,* Ed. Çağrı Erhan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2003, s. 503-513.

Davison, Roderic H., "Mondros'tan Lozan'a Kadar Türk Siyaseti", çev. Mine Erol, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 25, 1981, s. 81-112.

Demirci, Sevtap, *Belgelerle Lozan, Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele,* çev. Mehmet Moralı, 5. Baskı, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2023.

Djuvara, Trandafir G., *Türkiye'nin Paylaşılması Hakkında Yüz Proje,* çev. Pulat Tacar, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2008.

Dockrill, Michael, "Lozan Konferansı ve İngiltere", *70. Yılında Lozan Barış Antlaşması Uluslararası Seminer (25-26 Ekim 1993)*, İnönü Vakfı, Ankara, 1994, s. 109-125.

Doğru, Sami, "Türk Boğazları'nın Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S 15, 2013, s. 123-169.

Duman, Önder, "Atatürk Döneminde Türkiye-Rusya İlişkileri", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-turkiye-rusya-iliskileri-1919-1938/ [Erişim Tarihi: 23.05.2023].

Duman, Sabit, "Lozan'da Musul Sorunu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları-I, 90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu (13-15 Kasım 2013, Ankara) C I*, yay. haz. Duygu Türker-Murat Saygın, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 309-326.

Eğilmez, Mahfi, "Osmanlı'dan Devraldığımız Borçlar", https://www.mahfiegilmez.com/2011/12/osmanlidan-devraldigimiz-borclar.html, Erişim Tarihi: 28.05.2023.

Elmacı, M. Emin, "Lozan Antlaşması'nda Kapitülasyonların Kaldırılması ve Yeni Türkiye'de Yabancı Okulların Durumuna Etkisi: İzmir Amerikan Koleji Örneği", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları-I, 90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu (13-15 Kasım 2013, Ankara) C I*, yay. haz. Duygu Türker-Murat Saygın, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 367-426.

Erdal, İbrahim, *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.

Erdem, Ş. Can, "Lozan Barış Görüşmeleri Sürecinde Kritik Bir Diplomasi Örneği: İzmir Limanı Meselesi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S 25, 2011, s. 77-98.

Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, C I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953.

Erim, Nihat, "Milletlerarası Daimî Adalet Divanı ve Türkiye 'Musul Meselesi'", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C 2-4, S 3, Ankara 1946, s. 328-343.

Ertan, Temuçin Faik, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti ile TBMM Hükümeti Arasındaki İlişkiler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 6, S. 18, 1990, s. 615-626.

Ertan, Temuçin Faik, "Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi Temsil Sorunu", *Atatürk Yolu Dergisi*, s. 53, 2013, s. 61-76.

Fırat, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980,* C. 1, Ed. Baskın Oran, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009. s. 279-292.

Fırat, Melek, "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* ed. Baskın Oran, C I, 6. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2002. s. 576-614.

Goloğlu, Mahmut, *Millî Mücadele Tarihi-V, Türkiye Cumhuriyeti 1923,* İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

Gökalp, Emre, "Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 1, 2007, s. 279-298.

Gönlübol, Mehmet ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2013.

Görgülü, İsmet, "Balkan Savaşı'nda Atatürk", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/balkan-savasinda-ataturk/ [Erişim Tarihi: 17.05.2023].

Göztoklusu, Murat, *Atatürk'ün Ortadoğu Projesi Elcezire Konfederasyonu ve Özdemir Bey'in Filistin-Suriye Kuva-yı Millîyesi,* Barış Kitap, Ankara, 2013.

Göztepe, Tarık Mümtaz, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Gurbet Cehenneminde*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1991.

Graves, P. Philip, *İngilizler ve Türkler*, Çev.: Yılmaz Tezkan, Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999.

Güler, Ali, *Bin Yıllık Hesaplaşma Lozan*, Halk Kitabevi, İstanbul, 2017.

Güler, Ali, "Lozan'da 'Ekalliyetlerin Korunması' (37-45. Maddeler) Bölümünün Geri Planı ve Günümüze Yansıması-İnsan Hakları: Temel Belgeler, Haklar, Sınırlar", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları-I, 90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu (13-15 Kasım 2013, Ankara) C I*, yay. haz. Duygu Türker-Murat Saygın, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 591-616.

Güler, Ali, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar,* Berikan Yayınevi, Ankara, 2009.

Hasanlı, Cemil, "Sovyetler Birliği'nin Lozan Konferansı'ndan Beklentileri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları-I, 90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu (13-15 Kasım 2013-Ankara),* Yay. Haz. Duygu Türker ve Murat Saygın, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015, s. 3-14.

Hatipoğlu, M. Murat, "'Şark Meselesi' ve Lozan Barış Andlaşması", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları I: 90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu (13-15 Kasım 2013, Ankara)*, C II, Yay. Haz. Duygu Türker, Murat Saygın, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015, s. 761-769.

Hayta, Necdet, "Ege Adaları Meselesinin Tarihçesi Hakkında 3 Şubat 1922 Tarihli Bir Rapor", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVI, S. 46, 2000, s. 225-248.

Haytoğlu, Ercan, "Lozan Barış Konferansı'nda Bir Sorun: Türk-Yunan Savaş Esirleri ve Mübadelesi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları-I, 90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu (13-15 Kasım 2013, Ankara)* C I, Yay. Haz. Duygu Türker-Murat Saygın, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 563-590.

Hülagü, Orhan, "Mudanya Mütarekesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XIII, S 39, 1997, s. 759-785.

İlhan, Attila, "Ankara Merkezli Dış Politika", *Cumhuriyet*, (16.08.2004), https://tilahan.org/ankara-merkezli-dis-politika/.Erişim tarihi: 17.05.2023.

İnönü, İsmet, *Defterler (1919-1955) C. I*, Haz. Ahmet Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

İnönü, İsmet, *Hatıralar,* Yay. Haz. Sabahattin Selek, 2. Basım, Bilgi Yayınları, Ankara, 2006.

Jeffery, Keith ve Alan Sharp, "Lord Curzon ve 1922-23 Lozan Konferansı'nda Gizli İstihbaratın Kullanımı", *70. Yılında Lozan Barış Antlaşması Uluslararası Seminer (25-26 Ekim 1993)*, İnönü Vakfı, Ankara, 1994, s. 1454-153.

Karabıyık, Hümeyra, "Moskova Antlaşması", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/moskova-antlasmasi/ [Erişim Tarihi: 23.05.2023].

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907),* C VIII, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

Karacan, Ali Naci, *Lozan,* 2. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971.

Karakuş, Güngör, "Türkiye'nin Musul'daki Petrolden Alacağı Yok", *Haber-Türk*, (13.06.2014). Kaynak: https://www.haberturk.com/gundem/haber/957338-turkiyenin-musuldaki-petrolden-alacagi-yok. Erişim tarihi: 24.05.2023

Kavas, Ahmet, "Sömürgecilik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/somurgecilik [Erişim Tarihi: 26.05.2023]

Kaya, Baki, "*Fener Rum Patrikhanesinin Lozan Sonrası Statüsü*", http://www.kamilaydogan.net/?pnum=174&pt=FENER%20RUM%20PATR%C4%B0KHANES%C4%B0N%C4%B0N%20LOZAN%20SONRASI%20STAT%C3%9CS%C3%9C, Erişim tarihi: 21.05.2023.

Kaya, Önder, *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar,* 3. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005.

Kayam, Hüseyin Cevahir, "Lozan Barış Antlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun T.B.M.M'de Görüşülmesi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C IX, S 27, Kasım 1993, s. 585-588.

Kayıran, Mehmet ve Selami Saygın, "İzmir İktisat Kongresi", *Yakın Tarih Dergisi*, C 2, S 5, 2019, s. 27-70.

Kayış, Yasin, "Lozan Konferansı ve Lozan Antlaşması", *Lozan Sonrası Dış Politikasında İkili İlişkiler ve Başlıca Sorunlar*, ed. İsmail Şahin, Ersin Müezzinoğlu ve Latif Pınar, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 137-178.

Kaymaz, İhsan Şerif, "Wilson Prensipleri ve Liberal Emperyalizm", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXIII, S. 67-68-69, Kasım 2007, s. 145-174.

Kaymaz, Nejat, "Misak-ı Millî Üzerine Yapılan Tartışmalar Hakkında", *VIII. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim 1976,* TTK Basımevi, Ankara, 1977, s. 1942-1956.

Kazgan, Gülten, *Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye,* 1. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999.

Keleşyılmaz, Vahdet "Türk-Yunan Anlaşmazlıklarının Kökeni ve Önemi Üzerine", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVI, S. 46, Mart 2000, s. 277-286.

Kemal, Cemal, "Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40, Kasım 2007, s. 643-691.

Kerimoğlu, Hasan Taner, "Trablusgarp Savaşı'nda Atatürk", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/trablusgarp-savasinda-ataturk/ [Erişim Tarihi: 17.05.2023].

Keskin, Funda, "Azınlıklar Konusu", *Yaşayan Lozan,* Ed. Çağrı Erhan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2003, s. 213-263.

Keskin, Funda, "Birinci Dünya Savaşı Ertesinde Almanya", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980,* C. 1, Ed. Baskın Oran, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 213-263.

Keskin, Funda, "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi", *Yaşayan Lozan,* Ed. Çağrı Erhan, T.C. Kültür ve Turzim Bakanlığı, Ankara, 2003, s. 765-806.

Kılıç, Sezen, "*Musul Sorunu ve Lozan*", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C XXIV, S 71, Temmuz 2008, s. 319-340.

Kıray, Emine, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar,* 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Kısıklı, Emine, "Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi", *Atatürk Yolu Dergisi*, S 24, Kasım 1999-2003, s. 487-526.

Kodal, Tahir, "Lozan Barış Antlaşması ve Türk Kamuoyu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 22, S 64-65-66, 2006, s. 215-244.

Kodal, Tahir, "Türk Dış Politikasında Musul (1922-1926)", *Türk Tarihine Dair Yazılar II*, Ed. Alpaslan Demir, Tuba Kalkan, Eralp Erdoğan, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.

Köse, İsmail, *Türk Amerikan İlişkilerinin Şekillenmesinde Amiral Mark L. Bristol'ün Rolü, 1919-1927,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2016.

Kul, Hazel, "Saltanatın Kaldırılmasının Trabzon Basınına Yansıması", *CTAD*, C. 9, S. 18, 2013, s. 55-78.

Kürkçüoğlu, Ömer, "Türkiye-Irak Sınırı ve Musul Sorunu", *Yaşayan Lozan,* Ed. Çağrı Erhan, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2003, s. 140-168.

Kürkçüoğlu, Ömer ve Çağrı Erhan, "Lozan Gelişmeleri", *Yaşayan Lozan,* Ed. Çağrı Erhan, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2003, s. 17-98.

Kürkçüoğlu, Ömer ve Çağrı Erhan, "Türkiye-Suriye Sınırı", *Yaşayan Lozan,* Ed. Çağrı Erhan, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2003, s. 132-140.

Macmillan, Margaret, *Paris 1919, 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi,* çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2003.

Meray, Seha L., Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri Sevr Antlaşması Mondros Bırakışması İlgili Belgeler,* 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

Mumcu, Ahmet, "Misak-ı Millî ve Anayasamız", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C I, S 3, Temmuz 1985, s. 813-830.

Mutlu, Cengiz, "Refet Paşa'nın TBMM Hükümeti Adına Yönetimi Devralmak İçin İstanbul'a Gelişi ve Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 37, S 103, 2021, s. 1-34.

Okur, Mehmet, "Mondros Mütarekesi", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mondros-mutarekesi/ [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

Oran, Baskın, "Lausanne Barış Antlaşması", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980,* C 1, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 215-238.

Oran, Baskın, "Negatif-Pozitif Hak", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980,* C. 1, Ed. Baskın Oran, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 133.

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni-siyasî Hatıralarım*, Truva Yayınları, İstanbul, 2012.

Öcal, Enver Emre, "Musul Sorunu", *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Teori ve Araştırmalar,* C. 2, Ed. Erdem Sarıkaya, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. s. 549-575.

Öke, Mim Kemal, *Musul 'Kürdistan' Sorunu (1918-1926)*, İrfan Yayımcılık, İstanbul (Yayın yılı yok).

Öksüz, Hikmet ve İsmail Köse, "Amiral Bristol'un Günlük ve Raporlarında Lozan Müzakerelerinin Birinci Safhası", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları-I, 90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu (13-15 Kasım 2013, Ankara) C I*, yay. haz. Duygu Türker-Murat Saygın, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 209-238.

Özbudun, Ergün, "Millî Mücadele ve Cumhuriyetin Resmî Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu", *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik,* yay. haz. Nuri Bilgin, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 63-70.

Özcan, Halil, "Lozan Konferansı Tutanakları ve Arnavutluk'un Atina Büyükelçiliği Raporları Temelinde Mübadelede Yunanistan'daki Müslüman Arnavutların Durumu", *CTAD*, Y 13, S 25, 2017, s. 50-79.

Özdemir, Biltekin, *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, 2. Baskı, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No 2010/403, Ankara 2010.

Özer, Sevilay, "Chester Projesi'nin Hâkimiyet-i Millîye Gazetesine Yansıması", *History Studies,* Özel Sayı, C 2, 2010, s. 287-299.

Özer, Verda, "Musul Petrolünde Hakkımız Var Mı?", *Hürriyet*, (28 Ekim 2016). Kaynak: https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/verda-ozer/musul-petrolunde-hakkimiz-var-mi-40262046. Erişim tarihi: 24.05.2023.

Özersay, Kudret, "Adalar Sorunu", *Yaşayan Lozan,* Ed. Çağrı Erhan, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2003, s. 169-191.

Özersay, Kudret, "Boğazlar Sözleşmesi", *Yaşayan Lozan,* Ed. Çağrı Erhan, T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı, Ankara, 2003, s. 433-503.

Özersay, Kudret, "Lozan Düzenlemeleri", *Yaşayan Lozan*, ed. Çağrı Erhan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 109-213.

Özersay, Kudret, "Trakya Sınırı", *Yaşayan Lozan,* Ed. Çağrı Erhan, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2003, s. 109-131.

Özersay, Kudret, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980,* C 1, Ed. Baskın Oran, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 370-384.

Özkan, Asaf ve Hüseyin Kalemli, "Lozan Konferansı Sürecinde İzmir Limanı ve İzmit Körfezi Hadisesi", *Atatürk Dergisi*, C 3, S 2, 2014, s. 1-27.

Özkan, Kenan, *Millî Mücadele Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Konferansı'na, 1918-1923,* Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016.

Pamuk, Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi,* 13. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.

Parvus Efendi, *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, May Yayınları, İstanbul 1977.

Polat, Ü. Gülsüm, "Lozan Konferansı Başlarken Basın İle Kurulan Diyalog", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 14, S 53, 2013, s. 247-266.

Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, III, Altındağ Yayınevi, İstanbul 1967.

Roskin, Michael G., *Çağdaş Devlet Sistemleri, Siyaset, Coğrafya, Kültür,* 4. Baskı, Adres Yayınları, Ankara, 2013.

Ryan, Sir Andrew, *Sonuncu Dragoman*, çev. Dilek Berilgen Cenkçiler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Sagay, Reşat, *XIX. Ve XX Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1972.

Sander, Oral, *Siyasî Tarih (İlkçağlardan 1918'e)*, 12. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

Sarıca, Murat, vd., *Kıbrıs Sorunu,* İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1975.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.

Sarıkoyuncu Değerli, Esra "Lozan Barış Konferansı'nda Musul", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 10, S 18, 2007, s. 127-140.

Sarınay, Yusuf, "Atatürk'ün Hatay Politikası I (1936-1938)*"*, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12, 1996, s. 3-65.

Sarınay, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları,* Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005.

Satan, Ali, *Halifeliğin Kaldırılması*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2008.

Satan, Ali, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1923)*, çev. Sevtap Demirci, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012.

Satan, Ali, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması*, Yazıgen Yayınevi, İstanbul, 2017.

Sonyel, Salahi R., *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2006.

Sonyel, S. R., *Kıskaç Altında: Dış Güçlerin Türkiye'yi Bölme ve Yıpratma Çabaları (1923-2000)*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010.

Sonyel, Salâhi R., *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

Sonyel, Salâhi R., "Lozan'da Türk Diplomasisi", *Belleten*, C 38, S 149, 1974, s. 41-116.

Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* C 1-2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Soysal, İsmail "Hatay Sorunu (1936-1939)", *Belleten*, C 49, S 193, Nisan 1985, s. 79-110.

Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte, 1920-1945,* C 1, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Sönmez, Şinasi, "Fransız Basınında Lozan Barış Konferansı", *Proceedings Book of 2nd International Scientific Researches Congress on Humânities and Social Sciences (IBAD-2017) April 20-23 2017*, İstanbul, s. 597-610.

Sönmezoğlu, Faruk, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye-İngiltere İlişkileri (1919-1938)", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mustafa-kemal-ataturk-doneminde-turkiye-ingiltere-iliskileri-1919-1938/ [Erişim Tarihi: 25.05.2023].

Sükan, Bige, "Millî Mücadele Dönemine Türk-Fransız İlişkileri", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/millî-mucadele-doneminde-turk-fransiz-iliskileri/ [Erişim Tarihi: 24.05.2023].

Sürmeli, Serpil, "Lozan Konferansı Sırasında Türk Gazeteciler ve İzlenimleri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S 36, 2017, s. 249-278.

Şahin, Burhan, "Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C 16, S 2, Ekim 2008, s. 607-614.

Şimşir, Bilâl N., "Batı Trakya Sorunu", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/bati-trakya-sorunu/ [Erişim Tarihi: 11.05.2023].

Şimşir, Bilâl N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), C IV (Ekim 1921-Ekim 1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.

Şimşir, Bilal N., *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1923*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2016.

Şimşir, Bilâl N., *Lozan Günlüğü, Lozan Barış Konferansı ve Barış Antlaşması Sürecinin Belgesel Kronolojisi (1922-1923)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012.

Şimşir, Bilal N., *Lozan Telgrafları, 1922-1923,* C 1-2, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.

Şimşir, Bilâl N., "Lozan ve Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu", *70. Yılında Lozan Barış Antlaşması Uluslararası Seminer-25-26 Ekim 1993*, İnönü Vakfı, İstanbul, 1994, s. 25-44.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991

Taştan, Yahya Kemal, *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu* Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017.

Tezel, Yahya, "Birinci Büyük Millet Meclisi Anti-Emperyalist Miydi?: Chester Ayrıcalığı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C 25, S 4, 1970, s. 287-318.

Tezel, Yahya S., Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Yurt Yayınları, Ankara 1982.

Toprak, Zafer, *Atatürk, Kurucu Felsefenin Evrimi,* 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022.

Toynbee, Arnold, *Türkiye-Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, 1971.

Tuğluoğlu, Fatih, "Ali Naci Karacan'ın Gözüyle Lozan Konferansı ve İsmet Paşa", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 53, 2013, s. 285-328.

Tunçay, Mete, "Misak-ı Millî'nin 1. Maddesi Üzerine", *Birikim,* C 3, S 18-19, 1976, s. 12-16.

Turan, Esin Tüylü, "Ulus ve Cumhuriyet Gazetelerine Göre Hatay Sorunu ve Hatay'ın Anavatana Bağlanması", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol. 2, No: 1, Mart 2017, s. 284-317.

Turan, Mustafa, "I. Dünya Savaşı Öncesinde Avrupa Devletlerinin Siyaset Stratejileri ve Osmanlı Devleti", *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu (03-05 Kasım 2014, Budapeşte)*, Yay. Haz. Aynur Yavuz Akengin, Selcan Koçaslan, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015, s. 57-91.

Turan, Şerafettin, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", *Belleten,* C 29, S 113, 1965, s. 77-120.

Turan, Mustafa, *Siyasî ve Hukuki Açıdan Millî Mücadele 30 Ekim 1918-24 Temmuz 1923*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi-2. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2017.

Türkgeldi, Ali Fuat, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948.

Türkmen, Zekeriya, "Ali İhsan Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 35, İstanbul, 2008, s. 346-348.

Türkmen, Zekeriya, "Türk İstiklal Harbinde Milis Kaymakamı (Ali Şefik) Özdemir Bey'in Antep ve Musul Cephesindeki Faaliyetlerine Dair Bir Değerlendirme (1885-18 Mayıs 1951), *Türkiye Günlüğü,* S. 145, Kış 2021, s. 161-171.

Uçarol, Rifat, *Siyasî Tarih (1789-2014)*, Der Yayınları, İstanbul 2005.

Uğur, Hacer Zorlu, "Türk Boğazlarının Önemi ve Montrö Sözleşmesi ile Sağlanan Denge Rejimi", *International Journal of Afro-Eurasian Research*, Vol 1, Issue 2, 2016, s. 36-47.

Uluerler, Sıtkı, "1807 Yılında Napolyon Bonopart'ın Fransa-Osmanlı-İran Üçlü İttifak Planları ve Sonuçlar", *Akademik Matbuat,* C 5, S 1, 2021, s. 1-24.

Uluğbay, Hikmet, İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik, Deki Yayınevi, İstanbul 2008.

Ulusan, Şayan, "Sevres (Sevr) Antlaşması (10 Ağustos 1920)", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sevres-sevr-antlasmasi-10-agustos-1920/ [Erişim Tarihi: 21.05.2023].

Unat, Faik Reşit, "Misak-ı Millî (Ahd-ı Millî Beyannamesi)", *Aylık Ansiklopedi,* No. 3, 1944, s. 92-93.

Uzgel, İlhan ve Ömer Kürkçüoğlu, "İngiltere'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980,* C 1, Ed. Baskın Oran, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 258-277.

Uzun, Hakan, "Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferansı Öncesinde Avrupa'daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922-20 Kasım 1922)", *Atatürk Yolu Dergisi*, S 53, 2013, s. 329-350.

Yalçın, Emruhan, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekler", *Atatürk Yolu Dergisi*, S 50, Güz 2012, s. 479-514.

Yalçın, Semih, *Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2007.

Yalçın, Semih, *Mustafa Kemal Atatürk (Hayatı ve Eserleri)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, III*, Pera Turizm Yayınları, İstanbul, 1970.

Yavuz, Bige, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşaması", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 205-241.

Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından, 1919-1922,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

Yaycı, Cihat, *Soru ve Cevaplarla Montrö*, Girdap Kitap, İstanbul, 2021.

Yazıcıoğlu, Yaşar, *Her Yönüyle Lozan Antlaşması*, Kripto Kitaplar, Ankara, 2018.

Yılmaz, Veli, *Sakarya'dan Lozan'a-Destanlaşan Sakarya ve Dumlupınar Muharebeleri*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2008.

Yurtsever, Serdar, "İngiliz Muhipleri Cemiyeti", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ingiliz-muhibleri-cemiyeti/ [Erişim Tarihi: 25.05.2023].

Tezler

Acar, Ayla, *Muharrem Kararnamesi ve Düyun-u Umumiye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Türk İktisat Tarihi Araştırmaları Merkezi, 1985.

Akbulut, Seyhan, *Lozan Konferansı Sürecinde İsmet Paşa*, Erzurum, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2019.

Akdoğan, Müslüm, *Avustralya Basınında Lozan Görüşmeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilecik, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Ayhan, Halis, *Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Rebus Sic Stantibus İlkesi,* Yayımlanmış Doktora Tezi, Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2014.

Bostancı, Ahmet, *Lozan Görüşmeleri Sırasında Yapılan Askerî Hazırlıklar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2019.

Bozaslan, Mehmet, *Lozan'daki Türk Heyeti Üyelerinin Türkiye'nin Siyasî ve Sosyo-Kültürel Gelişimindeki Rolleri*, Gaziantep, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Demirağ, Sinan, *Lozan Konferansı'nda Azınlıklar (Ekalliyetler) Meselesinin Türk Kamuoyuna Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Gülcan, Oğuz, *Fransız Kaynaklarına Göre Lozan Barış Konferansı'nda Fransa*, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2014.

Gür, Ebru, *Lozan Konferansı'nın Türk Basınına Yansıması*, Elazığ, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Kara, Haci Mehmet, *İstanbul Basınına (Vakit Gazetesi) Göre Lozan Barış Konferansı Müzakereleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Kaya, Halit, *Refet Bele'nin Askerî ve Siyasî Hayatı (1881-1963)*, Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008.

Kocatürk, Önder, *Türk-İngiliz İlişkileri'nin Kopuş Sürecinde Son Aşama (1911-1914)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Kul, Hazel, *Millî Mücadele Dönemi Türk Basınında İstanbul Hükümetleri-Ankara İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2019.

Murzioğlu, Nazlı, *Lozan Konferansı Sürecinde Türkiye-İngiltere İlişkilerinin İngiliz Basınına Yansıması*, Samsun, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Özcan, Mehmet Şah, *Lozan Konferansı'nın Büyük Millet Meclisi'ne Yansımaları*, Eskişehir. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Özkan, Kenan, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçişte Göçlerin Rolü, (1918-1923),* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Topaloğlu, Seyhan, *Lozan Barış Konferansı ve İki Aşamalı Oyun*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Umut, Erol, *Musul Meselesinde Petrol Faktörü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2007.

50 SORUDA
MEME KANSERİ

▪ Hüseyin AKYOL ▪

ALTINBAS ÜNİVERSİTESİ Yayınları

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ Yayınları

50 SORUDA MEME KANSERİ

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin AKYOL

Yayın No.: 82
100. Yıl Armağan Kitapları: 41
ISBN: 978-625-8174-56-4
E-ISBN: 978-625-8174-55-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

Copyright 2023, ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Bu baskının bütün hakları Altınbaş Üniversitesi Yayınları'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI bir Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. iştirakidir. SERTİFİKA NO.: 40340.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı Etkinliklerini Düzenleme ve Koordinasyon Komisyonu Başkanı: Prof. Dr. Turgut İPEK
Yayın Danışmanı: Evşen ÇERKEŞLİ
Seri Koordinatörü: Dr. Gaye HAFEZ
Kapak Tasarım: Osman ÖZÇELİK
Sayfa Tasarım: Erdal Tarkan KARA (erdal@nobelyayin.com)
Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Akyol, Hüseyin.
50 Soruda Meme Kanseri / *Hüseyin Akyol*
1. Basım. XII+92 s. 14x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-8174-56-4
E-ISBN: 978-625-8174-55-7
1. Kanser 2. Meme Kanseri 3. Mamografi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TIC. LTD. ŞTI.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

İÇİNDEKİLER

Sunuş iii

Ön Söz v

1. Kanser Nedir? 1
2. Memenin Yapısı Nasıldır? 4
3. Meme Kanseri Nedir? 7
4. Meme Kanserinin Çeşitleri Nelerdir? 9
5. Meme Kanserinin Sebepleri Nelerdir? 12
6. Değiştiremeyeceğiniz Risk Faktörleri Nelerdir? 14
7. Değiştirebileceğiniz Risk Faktörleri Nelerdir? 17
8. Meme Kanseri Riskimi Azaltmak İçin Ne Yapabilirim? 19
9. Meme Kanserinin Belirtileri Nelerdir? 20
10. Meme Kanseri Tanısı Nasıl Konur? 21
11. Meme Kanseri Taraması Nasıl Yapılır? 22
12. Mamografi Nedir? 24
13. Meme Ultrasonu Nedir? 26
14. Meme Manyetik Rezonans Görüntüleme Nedir? 28
15. Kendi Kendine Meme Muayenesi (KKMM) Nedir? 30
16. KKMM Nasıl Yapılır? 31
17. Meme Kanseri Taramasına Ne Zaman Başlamalıyım? 33
18. Mememde Yumru Saptadım, Meme Kanseri miyim? 34
19. Meme Biyopsisi Nedir? 37
20. İnce İğne Aspirasyon Biyopsisi Nedir? 38
21. Tru-Cut Biyopsi Nedir? (Core Biyopsi) 39
22. Vakum Yardımlı Meme Biyopsisi Nedir? 41
23. Meme Cerrahi Biyopsisi Nedir? 42
24. Meme Evrelemesi Nedir 43
25. TNM Evreleme Sistemi Nedir? 44

26. Meme Kanseri Kaç Evreden Oluşur? 45
27. Meme Kanseri Tedavi Seçenekleri Nelerdir? 46
28. Meme Kanseri Ameliyat Seçenekleri Nelerdir? 52
29. Meme Kanserinde Koltuk Altına Yönelik Yapılan Ameliyatlar Nelerdir? ... 54
30. Meme Kanserinde Kemoterapi Tedavisi Nedir? 55
31. Neoadjuvan Tedavi Nedir? 57
32. Adjuvan Tedavi Nedir? 58
33. Meme Kanseri İçin Kemoterapinin Olası Yan Etkileri Nelerdir? 59
34. Meme Kanserinde Kemoterapi Kimlere Uygulanmaz? 60
35. Meme Kanserinde Radyasyon Tedavisi Nedir? 61
36. Meme Kanserinde Radyasyon Tedavisinin Çeşitleri Nelerdir? 63
37. Radyoterapinin Yan Etkileri Nelerdir? 64
38. Meme Kanserinde Hormon Tedavisi Nedir? 65
39. Hormon Reseptörü Testi Nedir? 69
40. Meme Kanseri İçin Hormon Tedavisi Alan Kadınlarda Görülebilen Yan Etkiler Nelerdir? 71
41. BRCA Genleri Nedir? 73
42. Triple (Üçlü) Negatif Meme Kanseri Nedir? 75
43. Lokal ve Sistemik Tedavi Arasındaki Fark Nedir? 76
44. Hedefe Yönelik İlaç Tedavisi Nedir? 77
45. Meme Kanseri İçin İmmünoterapi Nedir? 80
46. Memenin Paget Hastalığı Nedir? 82
47. İnflamatuar Meme Kanseri Nedir? 83
48. Memede Anjiosarkom Nedir? 85
49. Erkeklerde Meme Kanseri Nedir? 86
50. Meme Kanseri Olan Kişi Hamile Kalabilir mi? 88

Referanslar 89

Öz Geçmiş 91

1

KANSER NEDİR?

Kanser, vücuttaki bazı hücrelerin kontrolsüz bir şekilde büyüyerek ve/veya vücudun diğer bölgelerine yayıldığı bir hastalıktır. Kanser hücrelerinin vücudun diğer bölgelerine yayılmasına metastaz denir ve kanserden ölümün ana nedenidir.

Kötü huylu tümör, kanserin diğer yaygın ismidir.

Kanser, trilyonlarca hücreden oluşan insan vücudunun hemen her yerinde başlayabilir. Normalde insan hücreleri, vücudun ihtiyaç duyduğu yeni hücreleri oluşturmak için büyür ve çoğalır (hücre bölünmesi adı verilen bir süreçle). Hücreler yaşlandıklarında veya hasar gördüklerinde ölürler ve yerlerini yeni hücreler alır.

Bazen bu düzenli süreç bozulur ve anormal veya hasarlı hücreler büyüyüp çoğalmamaları gerektiği halde çoğalırlar. Bu hücreler, doku topakları olan tümörler oluşturabilir.

Tümörler kötü veya iyi huylu olabilir. İyi huylu tümörler vücudun diğer kısımlarına yayılmazlar.

Kötü huylu tümörler yakın dokulara yayılır veya onları istila eder ve yeni tümörler oluşturmak için vücuttaki uzak yerlere gidebilir Bu duruma metastaz denir.

İyi huylu tümörler çıkarıldığında genellikle tekrar büyümezken, kanserli tümörler bazen büyür. Bununla birlikte, iyi huylu tümörler bazen oldukça büyük olabilir. Beyindeki iyi huylu tümörler gibi bazıları ciddi semptomlara neden olabilir veya yaşamı tehdit edebilir.

REFERANSLAR

https://www.cdc.gov/cancer/breast/basic_info/what-is-breast-cancer.htm

https://www.cancer.org/cancer/breast-cancer.html

https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/breast-cancer/symptoms-causes/syc-20352470

https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/kanser-turleri/kanser-turleri/meme-kanseri.html

https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/breast-cancer

5. Basım

KAVRAM GELİŞTİRME

Prof. Dr. Gülten Ülgen

nobel

KAVRAM GELİŞTİRME

Prof. Dr. Gülten Ülgen

Yayın No.: 4887
Eğitim No.: 1009
ISBN: 978-625-397-360-5
E-ISBN: 978-625-397-361-2
Basım Sayısı: 5. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ülgen, Gülten.
Kavram Geliştirme / Gülten Ülgen
5. Basım, VI + 210 s., 15,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-360-5
E-ISBN: 978-625-397-361-2
1. Kavram Geliştirme 2. Eğitim ve Öğrenme 3. Öğrenme Kuramları 4. Bilişsel Öğrenme Kuramı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I
BİLGİLER

BİLGİLER 3
GENEL ANLAMDA BİLGİLERİN SINIFLANMASI 4
DİSİPLİNEL AÇIDAN TEMEL BİLGİLER 6
BELLEK SÜRECİ AÇISINDAN BİLGİLER 9
PROBLEM ÇÖZME AÇISINDAN BİLGİLER 12
KENDİMİZİ SINAYALIM MI? 15

BÖLÜM II
ÖĞRENME KURAMLARI

ÖĞRENME KURAMLARI 20
BAĞLAMCI ÖĞRENME KURAMI 23
BİLİŞSEL ÖĞRENME KURAMI 26
BELLEK - BİLGİ İŞLEM KURAMI 26
Duyusal Süreçler ve Veri Girişi 27
Duyusal Kayıt ve Girdiler 28
Tanıma Örüntüsü ve Algılama 30
Bellek Yapısı ve Bilgi İşlem.....
Çok Kısa Süreli Bellek (Immidate Memory) 41
Kısa Süreli Bellek (Delayed Memory) 45
Uzun Süreli Bellek 47
Hatırlama ve Unutma 48
Kodlama (coding) 49
Kodlama ve Hatırlama Stratejisi 50
Farkındalık Düzeyi 53
İsteklilik 54
Gelişim ve Hatırlama 55
Genetik Özellikler 58
Kültürel Özellikler 59
Yeni Öğrenmeler (Ara Değişken) 60
Hatırlamanın Ölçülmesi 61
Bellekötesi, Bilişötesi ve Yürütme İşlevi 63
Bellekötesi ve Bilişötesi 63
Yürütme İşlevi (Executive Function) 64
Bilişsel Süreçlerin Değerlendirilmesi 68

PROBLEM ÇÖZME ... 73
Davranışçı Yaklaşım Açısından Problem Çözme ... 74
Bilişsel Yaklaşım Açısından Problem Çözme ... 76
Problemi Çözme Aşamaları ... 77
KENDİMİZİ SINAYALIM MI ? ... 83

BÖLÜM III
BİLGİNİN YAPILANMASI

BİLGİNİN YAPILANMASI (Structure) ... 87
YAPILANDIRMA (Construct) ... 96
KENDİMİZİ SINAYALIM MI ? ... 101

BÖLÜM IV
KAVRAM ÖĞRENME

EĞİTİM VE ÖĞRENME ... 106
"KAVRAM" NEDİR? ... 107
KAVRAM ÖĞRENME ... 117
KAVRAM ÖĞRENME AŞAMALARI ... 119
Kavram Oluşturma ... 120
Kavram Kazanma ... 121
Kavram Kazanma Becerisinin Geliştirilmesi ... 124
KAVRAM ÖĞRENME KOŞULLARI ... 124
Zaman ... 125
Bellek ... 126
Kavram Geliştirme Stratejisi ... 129
Dikkat ve Odaklaşma ... 130
Dil ve Kavram Öğrenme ... 132
Bilişsel Gelişim ... 132
Uyarıcıların Seçimi ve Organizasyonu ... 134
Uyarıcıların Organizasyonu ve Öğretime Uygulanmasıyla İlgili Görüşler ... 137
KAVRAM ÖĞRENMENİN SINIRLILIKLARI ... 143
Öğrenilecek Kavramla İlgili Ön Bilgiler ... 143
Kavram Kargaşası ... 144
Öğretim Ortamının Yetersizliği ... 145
KENDİMİZİ SINAYALIM MI ? ... 148

BİLGİLER

Bilgi bireyin, biliş sisteminin bütünündedir: Bilgiler ancak biliş sistemleriyle var olabilirler. Dünyamızdaki nesneler, olgular ve olaylar algılanır, bellekte bilişsel kaynaklar kullanılarak yorumlanır, analiz ve sentezi yapılır, yapısallaştırılır (structural learning), gerektiğinde edinilen bu bilgilerle problemler çözülür. Birey, bellek sürecinde bilgi edinme işlemini gerçekleştirirken, bilgiyi yönlendirici kararlar verir, yapılandırır ve yeni bilgiler üretir; bunlar belleğin malzemeleridir. Tecrübeler sırasında, birey gelişim düzeyine uygun kendi bilişsel yapısını da örüntüler. Eğer, Piaget'nin tanımladığı gelişim basamakları dikkate alınırsa, duyu-hareket dönemindeki bilişsel yapı, işlem öncesi, somut işlemler ve soyut işlemler döneminin bilişsel yapısından farklıdır. Bu nedenle örüntüleme de farklıdır (Piaget'nin gelişme ve öğrenme kuramı ile ilgili ayrıntılı bilgi edinme ihtiyacında olanlar için çok sayıda kaynak vardır. Örneğin, *Öğretmenler için Piaget İlkeleri*, (C.M. Charles, çev. Ülgen, 4. Baskı, Nobel yayın) adlı eserde, kuramla ilgili temel kavramlar ve ilkeler anlaşılır biçimde açıklanmıştır.). Belleğin malzemesi olarak adlandırdığımız bilgiler ve örüntüsel yapı, yeni öğrenmeler için bir **bağlam/**kapsam (contex) oluşturur. Yeni algılar bu bağlamda anlamlandırılır. Bağlam konusuna tanıma işlemi ve anlam ağı başlıkları altında değinilecektir. Her bilgi alanının kendine özgü bir bütünlüğü ve dokusu vardır**.** Birey sosyal konularla ilgili bilgileri, sosyal bilgiler bağlamında, fen ya da matematik alanı ile ilgili bilgileri o alanların bağlamlarında anlamlandırarak kazanır. Özetle, birey belli bağlamlarda tecrübeler kazanır. Sonra bu kazanımların transferini yapar. Örneğin, öğrenci matematik dersinde matematiksel ilişkileri öğrenir; Sonra edindiği bu bilgileri aynı alanda kullanabileceği gibi fizik, psikoloji, tarih ya da sanat alanındaki problemleri çözme işleminde de kullanabilir. Eğer öğrenci öğrenme sürecinde, bir dersteki konuların gerçekle ilişkili olmadığını söylüyor ise bu onun gerçekle ilişkileri görecek, uygun bir bilişsel yapıya sahip olmadığındandır. Ya da bireye sunulan bilgiler bireyin bilişsel yapısı dikkate alınmadan hazırlanmıştır. Öğrencinin öğrenme faaliyetlerini başarıyla gerçekleştirebilmesi, büyük ölçüde öğrenme faaliyetlerinin bilişsel yapı açısından, onun kendi gelişim düzeyine uygunluğuna bağlıdır.

KAYNAKÇA

Apak, S., 1991, Gelişim Nörolojisi, İST. Bayrak Matbaacılık.

Ashman, F. A., Conway, N. F. R., 1997, An Introduction to Cognitive Education. N.Y., London.

Ausubel, D.P.; Novak, J. D., and Hanesian, 1978, Educational Psychology; A Cognitive View. N. Y Holt, Rinehart and Winston.

Ausubel, D.P., The Psychology of Meaningful Verbal Learning: N.Y. Grune and Stratton, 1963.

Baykul, Y., 2000, "ilköğretimde Matematik Öğretimi (1-5. Sınıflar için)", Pegem+A Yayıncılık, Ankara.

Bieger, R. G. ve Glockı D. M., 1985, "The information Content of Picture. Text Instruction" The Journal of Experimental Education. Winter.

Biggs, F., 1996, ‘‘Enhancing Teachin Through Constructive Alignment” Hıgher Education.

Brown, lo T. ve ark., 1997, "The Assessment and Modification of Concept Interrelationship", The Journal of Experimental Education. Winter.

Brumby, M.N. 1984, "Misconception About the Concept of Natural Selection Biology Student" Science Education. Vol 60 (4).

Bruner, J., 1966, Toward A Theory of Instruction. USA. W.W. Norton & Com.

Bruner, J., 1985, "Models of Learner" Educational Researcher. June/July. ss.5

Bruner J., 1992, "On the Searching For Bruner" Language & Communation vol 12 (1) ss 75-79

Cain and Caine (Çev: Ed: Ülgen G.), 2002, Beyin Temelli Öğrenme. Ankara. Nobel Yayınevi.

Chaplin, J.P. 1985, Dictionary of Psycholgy, USA, Dell Publishing Orpup, Inc.

Charles, M. C. (çev: Ülgen, G.), 1992, Öğretmenler için Piaget İlkeleri. Ankara. Lazer Ofset Matbaa Tic. Ltd. Şti.

Cüceloğlu D., 1991, İnsan ve Davranışı. Türkiye. Remzi Kitabevi. Demirel, Ö. (1997): Eğitimde Program Geliştirme. Ankara Pegem A Yayıncılık.

Chomsky. N. (Çev: Ahmet Kocaman), 2001, Dil ve Zihin. Ankara. Ayraç Yayınevi

Chomsky. N., Reflection on Language: N.Y. Pomtheon, 1969.

Davis, R. F. Davis, B, 1998, Effective Training Strategies, USA Berrett. Kochler Publishers.

Demirel, Ö., 2000, Eğitimde Program Geliştirme. ANK. Pegem Yayınevi.

Driscoll, M.P., 1998, Pyschology of Learning for İnstruction, USA Allyn & Bacon

Dumanlı. E., 2001, Kavram Haritalarının Erişi ve Kalıcılığa Etkisi. Yüksek Lisans Tezi Ankara. Hacettepe.

Glover, A. J.; Ronning, R.R.; Brning, H.R. 1990, Cognitive Psychology for Teachers, New York, Macmillan Cam.

Egelioğlu F. V., 1996, "Kavram Öğretme" Yaşadıkça Eğitim. 40 ss 20-24

Eğitim Sorunları, ANK Şafak Matbaası, 1986.

Ertürk, S., 1972, Eğitimde Program Geliştirme. Ankara Yelkentepe Matbaası.

Ertürk, S., 1993, Diktacı Tutum ve Demokrasi Kültür Bakanlığı Yayının, MAS Matbaası.

Gagne, R. M., 1984, "Learning Outcomes and Their Effects" American Psychologist Vol 39 (4) ss 371-385.

Gagne, R. M 1987, "The Idea of Schema" Pa per presented At The Annual Conventian of the Association for Educational Communations and Technology. February 26-March 1 1987.

Gagne, R. M., 1988, "Some Reflection on Thinking Skill" Instructional Science 7. ss 387-390.

Gagne, R. M.; Memil M. D. 1990, "integrative Goals for instructional Design" Educational Technology Research and Development. Vol 38 (1) ss 23-30

Gardner, H., 1978, Developmental psychology, USA, Little, Brown & Company Lt.

Goldstone, R., 2000, Instructions Between Perceptual and Conceptual Learning. (unpublished paper).

Goldstone, R., 2004, htt:/cognition .psyhc.indiana edu/ rgoldsto/papers

Gowin, B. D., 1986, Education. London. Cornel University Press. Psychology. USA. Little, Broqn and Company.

Güvenç, B., “Sosyal Bilimlerde Kavram Kargaşası Üstüne” Türkiye’de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler, (Ed.) Karabaş, S. ANK. Baylan Matbaası, 1977.

Harlow, H. F., 1974, "Learning to Think", Reading in Educational Psychology": (Ed:) Stüne E. London Methuen Co. Ltd.

Honkela, T., 1997, Self-Organizing Maps for Concept Learning.. Helsinki University of Technology, Neural Networks Research Center. P. O. Box 2200

Howe A. J. M., 1992, Psychology of Learning. UK. Bilingand Sons Ltd. Worcester.

Howard, 1987, Category inductıon and Representation. USA. Cambridge University press

Howard, W. R. 1987, Concept and Shemata an Introduction. UK. Mackays of Chatham Ltd.

Hulse, H.S.; Dees, J; Egeth, H., 1975, The Educational Psychology of Learning. USA, McGrow Hill. Book Company.

Lee, V. - (ed.) 1998, Children Cognitive and Language Development, Open University Milton Keynes.

Lenneberg, H.E., Biological Foundation of Language, N.Y., Wiley, 1967.

Lumsdaine, E.; Lunsdaine, M. 1995, Creative Problem Salving Thinking Skill for a Changing World. USA. McGrow Hill. İnc.

Marks, M. H., Learning Processes: USA., The MacMilland Company 1969.

Neisser, U., Memory Observed: USA., Freeman, 1982.

Novak, D. F. & Govin, D.B. 1986, Learning How to Learn, USA, Syndicate of the UNiversity Cambridge.

Novak, D. J., 2004, Coccept Maping: a Learning Theory- Based Instructıonal Tool. Htt:/www.spjc.cc.ff.us.

Tennyson, R. D. ve ark., 1983, "Concept Learning by Children Using Instructional Presentation Forms for Prototype Formation and Classification - Skill Development" Journal of Educational Psychology. Vol 75 (2).

O'Connell. B., 1973, Aspects of Learning. London. G. Allen and Unvin Ltd.

Özçelik, D.A., 1987, Eğitim Programları ve Öğretim. ANK. ÖSYM No. 8

Özçelik, D.A, "3-11 Sınıf (9-17 yaş) Öğrencilerde Görülen Biçimiyle Kavram (Söz Dağarcığı) Gelişimi, (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi) ANK., 1982.

Piaget, J., Memory and Intelligence: N.Y. Bacic Boks, 1973.

Piaget, J., 1965, Logic and Psychology. UK. Manchester University Press.

Raymond, S. Woodcock, R. W. 1998, The W- R and Bateria- Rin Neuropsychological Assessment. (Araştırma Raporu 3) USA The Riverside Publishing Com.

Rice, C. D., 1998, "Using Concept Maps to Asses Student Learning in the Science Classroom: Must Different Methods Compete?" Journal of Research in Science Teaching.

Ruiz, A. R., 1996, "Problem and Issues in the Use of Concept Map in Science Assesment" Journal of Research in Science Teaching.

Goldstone, R L., 2002, Schyns, P. G.; The Development of Featuresin Object Concepts, Behavioral and Brain Sciences, Target Article.

Sapir, E., "Language and Concept" Readings in Educational Psychology: (Ed. Stone, E.) USA. İMethuen and Co Ltd., 1974.

Sun, B. R., 1976, Piaget for Educatiors. USA. Beli & Howell C.

Sund, B. R., Piaget For Educators, USA. Bell and Hovwell Company, 1976.

Ülgen, G., 1988, Kavram Geliştirme. Ankara Özkan Matbaacılık S:

Ülgen, G., 1996, Eğitim Psikolojisi Ankara Lazer Ofset.

Vester, F., (çev: Aydın Arıtan), 1991, Düşünmek, Öğrenmek, Unutmak, İst. Bakış Matbaası.

Vygotsky. L. S., "Thoguht and Word" Educational Psycoholgy: (Ed. Stone, S.) USA., Methuen and Co. Ltd., 1974.

Vygotsky. S. L. (Çev: Semih Koray), 1985, Düşünce ve Dil. İST. Sistem Ofset Matbaacılık.

Vygotsky. S. L. (Çev: Semih Koray), 1985, Düşünce ve Dil. İST. Sistem Ofset Matbaacılık.

Wadsworth, J. B., 1996, Piaget' Theory of Cognitive and Affective Development. (6. Ed.). USA. Longmen Pub.

Wadsworth, J.B., Piaget For The Clossroom Teacher: N. Y., Longmen 1978.

Woodcock, Johnson, 1999, Neuropsy chological Assessment, International editions, USA Riversidepublishing. Co.

Woolfolk, E. A, 1998; Educational Psychology, USA Allyn Bacon

5. Basım

ÖĞRETMENLER İÇİN PİAGET İLKELERİ

C. M. Charles

Çeviren
Prof. Dr. Gülten Ülgen

nobel

ÖĞRETMENLER İÇİN PİAGET İLKELERİ

C. M. Charles

Çeviren
Prof. Dr. Gülten Ülgen

Yayın No.: 4891
Eğitim No.: 1010
ISBN: 978-625-397-366-7
E-ISBN: 978-625-397-367-4
Basım Sayısı: 5. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ülgen, Gülten.
Öğretmenler İçin Piaget İlkeleri / Gülten Ülgen
5. Basım, VIII + 78 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-366-7
E-ISBN: 978-625-397-367-4
1. Eğitim 2. Piaget

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Ön Söz (Çeviren) / III
Ön Söz (Yazar) /V

İÇİNDEKİLER

1- Anahtar Görüşler / 1

2- Önemli Bulgular / 5

3- Öğretmenlerin Kullanılabileceği Sonuçlar / 23

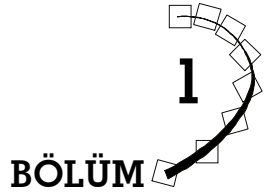
EKLER

Ek/A- Çocukların Nedenlerle İlgili Görüşleri / 29

Ek/B- Matematik İçin Zihinsel Hazırbulunuşluk / 41

SORULAR / 55

KAYNAKÇA / 75

ANAHTAR GÖRÜŞLER

Konuya, Piaget'nin çocuğun entelektüel olarak nasıl öğrendiği ve büyüdüğü hakkındaki görüşlerinin bir özeti ile başlayalım:

1. Çocukların yetişkinlerden farklı olan bir zihinsel yapıları vardır. Onlar yetişkinlerin minyatürü değildirler; onların dünyayı görme ve gerçeklere karar vermede kendilerine özgü yolları vardır.

2. Çocukların zihinsel gelişim süreçleri belli dönemlere doğrudur. Bu dönemler sabitleşmiş bir ardışıklıkta meydana gelir. Ardışıklık bütün çocuklar için önemlidir.

3. Zihinsel gelişim dönemleri sabit bir sırada meydana geldiği hâlde, farklı çocuklar bir dönemden diğerine farklı yaşlarda geçerler. İlerlemelerde bir çocuk bazı konularda bir dönemin işgörüsünü yerine getirirken, bazı konularda da farklı bir dönemin işgörüsünü yerine getirebilir.

KAYNAKÇA

Makaleler

Elkind, D., "Piaget's Conservation Problems," *Child Development* 38:15-27, 1967.

____, "Early Childhood Education: A Piagetian Perspective," *The National Elementary Principal* 51:48-55. 1971.

____, "Egocentrism in Young Children," *AAUW Journal* 65:4-6, 1971.

____, "Too Much Matter Over Mind?" *Early Years December*, 1971, pp. 22ff.

Elkind, D., van Doominck, W., and Schwarz, C., "Perceptual Activity and Concept Attainment," *Child Development* 38:1153-61, 1967.

Goodnow, J., and Bethon, G., "Piaget's Tasks: The Effects of Schooling and Intelligence," *Child Development* 37:573-82, 1966.

Jennings, F., "Jean Piaget: Notes on Learning," *Saturday Review May* 20, 1967, p. 82.

Piaget,, J., "How Children Form Mathematical Concepts," *Scientific American* 189(20):74-79,1953.

____, "The Development of Tıme Concepts in the Child," in P. Hoch and J. Fubin, *Psychopathology of Childhood* (New York: Grune and Stratton, 1955), pp. 34-44.

____, "The Definition of States of Development," in J. Taner and B. Inhelder, *Discussions on Child Development* (New York: International University Pres, 1960), pp. 116-135.

____, "Equilibration and the Development of Structures," in J. Taner and B. Inhelder, *Discussions on Child Develop-*

ment (New York: International University Pres, 1960), pp. 98-115.

____, "The Child and Modern Physics," *Scentific American* 196(3):46-57, 1957.

Stendler, C., "Aspects of Piaget's Theory That Have Implications for Teacher Education," *The Journal of Teacher Education* 16:329-35,1965,

Kitaplar

Bearly; M., and Hitchfield, E., *A Guide to Reading Piaget*, 1968 (New York: Schocken, 1968).

Elkind, D., *Children and Adolescents: Interpretive Essays on Jean Piaget* (New York: Oxford University Pres, 1974).

Flavell, J., *The Developmental Psychology of Jean Piaget* (New York: Van Nostrand Rheinhold, 1963).

Furth, H., *Piaget and Knowledge* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1969).

Ginsburg, H. And Opper, S., *Piaget's Theory of Intellectual Development: An Introduction* (Englewood Cliffs, N.J.. Prentice-Hall, 1969).

Inhelder, B. and Piaget, J., *The Growth of Logical Thinking from Child hood to Adolescence*. (New York: Basic Boks, 1958).

____, *The Early Growth of Logic in the Child* (New York: Harper and Row, 11964).

Maier, H., *Three Theories of Child Development* (New York: Harper and Row, 1965). Pp. 75-143.

Philips, J., *The Origins of Intellect: Piaget's Theory* (San Francisco: W.H. Freeman, 1969).

Piaget, J., *The Child's Conception of Physical Causality* (London: Routledge & Kegan Paul, 1930). (Reprinted in 1965 by Littlefield, Adams & Company, Totowa, N.J.)

____, *The Psyhcology of Intelligence* (London: Routledge & Kegan Paul, 1950). (Reprinted in 1968 by Littlefield, Adams & Co., Totowa, N.J.)

____, *Judgement and Reasoning in the Child* (London: Routledge &Kegan Paul, 1951). (Reprinted in 1968 by Littlefield, Adams &Co., Totowa, N.J.)

____, *Play, Dreams and Imitation in Childhood* (New York: Norton, 1951, 1962).

____,*The Child's Conception of Number* (New York. Humanities Pres, 1952).

____,*The Child's Conception of Time* (New York: Basic Boks, 1970).

____, *The Language and Thought of the Child* (London: Routledge & Kegan Paul, 1952). (Reprinted in 1962 by Humanities Pres, N.Y.)

____,*The Construction of Reality in the Child* (New York: Basic Boks, 1954). (Reprinted in 1971 by Ballantine Boks, N.Y.)0,

2. Basım

YEŞİL YÖNETİM VE DÖNÜŞÜM

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Betül Ayça

nobel

YEŞİL YÖNETİM VE DÖNÜŞÜM

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Betül Ayça

Yazarlar

Prof. Dr. Zakir Avşar
Prof. Dr. Serap İncaz
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Erkasap
Dr. Öğr. Üyesi Berna Aksoy Özcan
Dr. Öğr. Üyesi Ebru Bilgen Kocatürk
Dr. Öğr. Üyesi İlkay Eraslan
Dr. Öğr. Üyesi İhsan Aktaş
Dr. Öğr. Üyesi Şerif Dilek
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin Çiçekçisoy Kaya
Dr. Ayşenur Balcılar
Dr. Canan Baysal
Dr. İ.İlhan Hatipoğlu
Dr. Zeki Çetin
Elif Üler
Tarkan Çakır

Yayın No.: 4888
İşletme No.: 347
ISBN: 978-625-397-362-9
E-ISBN: 978-625-397-363-6
Basım Sayısı: 2. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ayça, Betül.
Yeşil Yönetim ve Dönüşüm / Betül Ayça
2. Basım, 224 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-362-9
E-ISBN: 978-625-397-363-6
1. Yeşil Yönetim 2. Sürdürülebilir Kalkınma 3. Küresel Çevre Sorunu

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Sunuş/ Prof. Dr. ZakirAvşar.....4

1. Giriş / Dr.Öğr.Üyesi Betül Ayça.....8

2. Küresel Çevre Sorunu ve Sürdürülebilir Kalkınma/ Dr.Öğr.Üyesi Şerif Dilek.....12

3. İşletmelerde Yeşil Dönüşüm/ Dr.Öğr.Üyesi İlkay Eraslan.....32

4. Yeşil Yönetim /Dr.Öğr.Üyesi Ahmet Erkasap.....40

5. Yerel Yönetimlerde Yeşil Yönetim/ Dr.Ayşenur Balcılar.....58

6. Yeşil Yönetim Odaklı Maliye ve Vergi Politikaları/ Dr.İ.İlhan Hatipoğlu, ...70

7. Üniversitelerde Yeşil Yönetim/ Dr.Öğr.Üyesi Yasemin Çiçekçisoy Kaya.....88

8. Strateji Düzeyleri ve Yeşil Yönetim/ Dr. Zeki Çetin.....110

9. Medya İklim ve Çevre/ Prof.Dr. Zakir Avşar.....132

10. Yeşil Pazarlama / Dr.Öğr.Üyesi Ebru Bilgen Kocatürk.....142

11. Yeşil Finans / Dr.Canan Baysal.....162

12. İşletmelerde Yeşil Lojistik Uygulamaları ve Küresel Etkileri Dr.Öğr.Üyesi İhsan Aktaş / Prof.Dr.Serap İncaz, ...174

13. İklim Finansmanı Sorunu ve Yeşil Tahviller Dr.Öğr.Üyesi Berna Aksoy Özcan / Tarkan Çakır.....192

14. Ekolojik Turizm/ Elif Üler..... 210

Küreselleşen Çevre Sorunları: Sürdürülebilir Kalkınma Yolunda Yeşil Dönüşüm

Şerif DİLEK

Doktor Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, mdilek@klu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1413-286X

GİRİŞ

İklim değişikliği ve diğer çevresel tehditler yaşadığımız yüzyılın en önemli küresel meselelerden birisi olmaya devam ediyor. Sanayi Devrimi sonrası toplumların gelir artışı ve nüfusu hiç görülmeyen boyutlara ulaştı. Nüfus ve gelirdeki yükseliş küresel anlamda muazzam bir tüketim artışına ve dolayısıyla doğanın da hızlıca kirletilmesine ve tükenmesine yol açmaktadır. 20.yüzyılın ilk yarısına kadar yaşanan iki büyük dünya savaşı ve bu savaşların meydana getirdiği yıkıcı etki çevre üzerine de devasa etkiler oluşturdu. Öyle ki 20. yüzyılın ortalarından bugüne kadar görülen iklim değişimi oranının benzeri bin yıldır görülmedi ve mevcut ısınma oranı son on bin yılda görülmemiş oranda yaşanıyor (NASA, 2023).

Savaş sonrası dönemde doğal kaynakların aşırı kullanımı ile yoğun ve hızlı bir sanayileşme sürecine giren ülkeler, bununla beraber kalkınma çabasına girdi. Ekonomik büyümenin ve kalkınmanın kontrolsüzce her koşulda gerçekleşmek istenmesi çevre-doğa üzerinde büyük hasarlara yol açtı ve telafisi mümkün olmayan tahribatlar bıraktı. Çevre sorunlarının sınırları aşan boyutlara ulaşması, çevre duyarlılığını dünya gündemine getirmiştir. 1960'ların sonunda çevre ile ilgili duyarlılıklar 1970-80'lerde yerini daha kurumsal girişimlere bırakmıştır. 1972'de Stockholm Deklarasyonu ile çevre meselesi tartışılmaya başlanırken aynı yıl içerisinde Roma Kulübü dünyadaki doğal kaynakların sınırlı oluşuna dikkat çekerek kaynaklarının tükeneceği ve büyümenin düşüşe geçeceği uyarısında bulundu.

1972'de Stockholm Konferansı sonrası BM Çevre Programı'nın (United Nations Environment Programme-UNEP) kurulmasıyla uluslararası alanda çevre politikalarının belirlenmesi ve koordinasyonu yönünde önemli bir adım atıldı. BM'nin 1987'de yayınladığı Brundtland Raporunda (Ortak Geleceğimiz); sürdürülebilir kalkınma kavramıyla, "gelecek nesillere bırakılacak dünyanın sürdürülebilir olması ve günümüzdeki ihtiyaçları karşılayan bir kalkınmanın sağlanmasını" hedef olarak dünya kamuoyu gündemine soktu (Birleşmiş Milletler [BM], 1987). BM'nin raporundan önce ilk kez sürdürülebilir ve kalkınma ilişkisi 1980'de Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources-IUCN) yayınladığı "Dünya Koruma Stratejisi: Sürdürülebilir Kalkınma için Canlı Kaynakların Korunması" isimli çalışmada sürdürülebilir kalkınma kavramını literatüre kazandırmıştır (Sachs, 2015). İlgili çalışmanın amacı, "canlı kaynakların korunması yoluyla sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesine yardımcı olmak" şeklinde ifade edilmiştir (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources [IUCN], 1980).

Böylece kalkınma ile çevre sorunlarının harmanlandığı yeni bir kavram olarak sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğmuştur. Birbirinden bağımsız görünen bu iki kavramın yerine artık hem çevreyi hem de kalkınmayı önemseyen ve bu iki

bu sorunların çok boyutlu ve çok yönlü oluşu dolayısıyla ekonomik ve toplumsal karşılığının da olmasını gerektiriyor. Bu gelişmeler yeni pazarların ve sektörlerin ortaya çıkmasını sağlamakta ve bu konuda şirketleri de, operasyonlarını daha yeşil bir düzleme çekme arayışına itmektedir. Şirketlerin doğa ve çevre dostu malzemeleri-teknolojileri tercih etmesi kurumsal imajlarını olumlu etkilemektedir. Bu alanların başında gelen çevre dostu teknolojilerin hem küresel iklim değişikliğiyle mücadelede hem de üretkenlik artışını sağlamada önemli potansiyelleri bulunmaktadır.

Bir taraftan çevresel kaygılar diğer taraftan sektörde rekabet üstünlüğü elde etmek için yeşil politikalara yönelim gösterilmektedir. Yeşil dönüşüm hedefiyle hükümetlerin zorlamaları ve şirketlerin çevre hassasiyetinden ziyade kâr amaçlı uygulamalara alternatif olarak daha farklı yaklaşımlar (düşük karbonlu teknolojilere teşvikler, öncelikler, vergi avantajı, sosyal duyarlılık vs.) ortaya konulabilir. Nitekim yeşil dönüşümde uygulamaların yaygınlaşması; kamunun teşviki, tüketicinin tercihi ve şirketlerin rekabet stratejisi süreci hızlandırmaktadır. Karbonsuzlaştırma önlemleri maliyetleri düşürmenin yanında emisyonları da azaltarak ekonomik ve çevresel fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Adams, W.M. (2001). *Green development: Environment and sustainability in the third world* (2.edition). Routledge.

Andonova, L. B., Faul, M. V., ve Piselli, D. (2022). *Partnerships for sustainability in contemporary global governance: Pathways to effectiveness*. Routledge

Bali Swain, R. (2018). A critical analysis of the sustainable development goals. W. Leal-Filho (Ed), *Handbook of sustainability science and research* (s. 341-355) içinde. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-63007-6

Bali Swain, R., ve Yang-Wallentin, F. (2020). Achieving sustainable development goals: predicaments and strategies. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, *27*(2), 96-106. https://doi.org/10.1080/13504509.2019.1692316

Barbier, E. B. (2009, Nisan). Rethinking the economic recovery: A global green new deal. *Report prepared for the Economics and Trade Branch, Division of Technology, Industry and Economics, UNEP*. https://www.cbd.int/development/doc/UNEP-global-green-new-deal.pdf

BM SKH. (2023). *Sustainable development goals.* Division for Sustainable Development Goals Department of Economic and Social Affairs. https://sdgs.un.org/goals adresinden 5 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.

BM. (1972, 5-16 Haziran). *United Nations conference on the human environment*. Stockholm, https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972

BM. (1987). Our Common Future. *Report of the World Commission on Environment and Development*, https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf

BM. (1992a, 3-14 Haziran). *United Nations conference on environment and development*. Rio de Janeiro, https://www.un.org/en/conferences/environment/

rio1992
BM. (1992b, 3-14 Haziran). *United Nations conference on environment & development: Agenda 21.* United Nations Sustainable Development. Rio de Janerio. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf
BM. (2000, 6-8 Eylül). *Millennium summit*. New York. https://www.un.org/en/conferences/environment/newyork2000
BM. 2012. *Declaration of the United Nations conference on the human environment*. United Nations Audiovisual Library of International Law. https://legal.un.org/avl/pdf/ha/dunche/dunche_ph_e.pdf
Bräuninger, T., & König, T. (2000). Making rules for governing global commons: The case of deep-sea mining. *Journal of Conflict Resolution*, *44*(5), 604-629.
Breuer, A., Janetschek, H., ve Malerba, D. (2019). Translating sustainable development goal (SDG) interdependencies into policy advice. *Sustainability*, *11*(7), https://doi.org/10.3390/su11072092
Conte, B., Desmet K., ve Rossi-Hansberg, E. (2023, 12 Ocak). Carbon taxes may be a boon for the world, even in the short run. *The Centre for Economic Policy Research* (CEPR).
Da Zhu, J. (2022). Cooperative equilibrium of the China-US-EU climate game. *Energy Strategy Reviews*, 39, https://doi.org/10.1016/j.esr.2021.100797
DeSombre, E. R. (2004), Response to the global warming tragedy global warming: More common than tragic. *Ethics and International Affairs*, *18*(1), 41-46.
Elliott J. A. (2006). *An introduction to sustainable development* (3.edition). Routledge
EU-ASEAN Strategic Partners. (2022). The EU Green Deal. https://euinasean.eu/cooperation/green-growth-and-the-environment/
European Commission, (2023a). *A European green deal.* https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en 8 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.
European Commission. (2023b). *Carbon border adjustment mechanism.* https://taxation-customs.ec.europa.eu/green-taxation-0/carbon-border-adjustment-mechanism_en 7 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.
Froggatt, A., & Quiggin, D. (2021, 29 Mart). China, EU and US cooperation on climate and energy. *Chatham House*.
Garrett, H. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, *162*(3859), 1243-1248.
Hall, C. (1998). Institutional solutions for governing the global commons: Design factors and effectiveness. *The Journal of Environment & Development*, *7*(2), 86-114.
Hamilton, K., ve Clemens, M. (1999). Genuine savings rates in developing countries. *The World Bank Economic Review*, *13*(2), 333-356
IUCN. (1980). *The world conservation strategy.* International Union for Conservation of Nature and Natural Resources. https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/wcs-004.pdf
Kinsella, D., Russett, B., ve Starr, H. (2012). *World politics: The menu for choice*. Cengage Learning.
Maizland, L. (2022, 4 Kasım). Global climate agreements: Successes and failures.

Council on Foreign Relations.
MDGR. (2015, Temmuz). *The millennium development goals report.* United Nations. https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf
Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., ve Behrens, W. W. (1972). *The limits to growth: A report to the club of Rome*. Universe Book.
Mensah, J. (2019). Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review. *Cogent Social Sciences*, *5*(1), https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1653531
Mott, G., Razo, C., ve Hamwey, R. (2021, 2 Haziran). Carbon emissions anywhere threaten development everywhere. *United Nations Conference on Trade and Development*.
Munasingle, M. (2009). *Sustainable development in practice sustainomics methodologya and applications* (1.edition). Cambridge University Press.
NASA. (2023). *Evidence: How do we know climate change is real?*. https://climate.nasa.gov/evidence/#otp_history , 2 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.
Repetto, R. C., Magrath, W., Wells, M., Beer, C., ve Rossini, F. (1989). *Wasting assets: Natural resources in the national income accounts* (No. INVES-ET P01 R425w). Washington, DC: World Resources Institute.
Sachs, J. D. (2015). *The age of sustainable development.* Columbia University Press.
Tosun, J., ve Leininger, J. (2017). Governing the interlinkages between the sustainable development goals: Approaches to attain policy integration. *Global Challenges*, *1*(9), https://doi.org/10.1002/gch2.201700036.
UNEP. (2009, Mart). *Global green new deal: Policy brief.* United Nations Environment Programme. https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/7903/A_Global_Green_New_Deal_Policy_Brief.pdf?-sequence=3&amp%3BisAllowed=
UNFCCC. (2023). *What is the Kyoto Protocol?.* United Nations Climate Change, https://unfccc.int/kyoto_protocol 23 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.
Wagner, G. ve Weitzman, M. L. (2015). *Climate shock: The economic consequences of a hotter Planet.* Princeton University Press
WEF. (2023). *The global risks reports*. The World Economic Forum. Geneva, https://www.weforum.org/reports/ 12 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.
Young, O. R. (1989). The politics of international regime formation: managing natural resources and the environment. *International Organization*, *43*(3), 349-375.
Young, O. R. (2014). The effectiveness of international environmental regimes: Existing knowledge, cutting-edge themes, and research strategies. M. Betsill, K. Hochstetler ve D. Stevis (Ed.) *Advances international environmental* politics (s. 273-299) içinde. Springer. https://doi.org/10.1057/9781137338976
Young, O. R. (Ed.). (1999). *The effectiveness of international environmental regimes: Causal connections and behavioral mechanisms*. MIT Press.

İŞLETMELERDE YEŞİL DÖNÜŞÜM

İlkay ERARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, İİBF, İşletme ORCID: 0000-0002-1550-3693, ilkaye@beykent.edu.tr

GİRİŞ

Sanayileşme döneminden günümüze geçen sürede fabrikalaşma sonucu üretimin artması doğal kaynakların yoğun olarak kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Sanayi Devriminden itibaren artan üretimin doğal kaynakları olumsuz etkilemesi, günümüzde işletmeleri önlem almaya doğru yöneltmektedir (Yüce, 2020). Çevre bilincinin öne çıkması ile birlikte işletmeler yeşil yönetim anlayışına sahip olmak için faaliyetlerinde yeşil yönetime dönüşüme yönelik temel hedeflerini belirlemelerine yönelik araştırmalarda bulunmaya başlamışlardır (Kara, 2017). Sanayileşmeyle beraber insan nüfusunun giderek artması, kentleşmeyi ve tüketimi de hızla artırırken, kaynakların bilinçsiz ve ihtiyaçtan fazla kullanılması, çevre ve doğal dengenin hızlı olarak yok olmasına neden olmaktadır (Şenocak ve Bursalı, 2018). İşletmelerde sürdürülebilirliğin işletmelerin gelişmesindeki önemi kapsamında, özellikle gelecekte bireylerin haklarının yok edilmemesi için sosyal sorumluluk bilincinin dikkate alınması bugünden itibaren planlanması gerekli bir olgu olduğu görülmektedir.

Yeşil Yönetim Anlayışı ve Önemi

Avusturya'da 1990'dan itibaren yeşil yönetim anlayışı kapsamında amaçları belirlemek için yapılan araştırmalarda "daha temiz üretim" temasıyla yeni uygulamalara geçildiği görülmektedir. Bu uygulamalar kapsamında yeşil yönetim anlayışının amaçları aşağıda belirtilmiştir;

- İşletmelerin ekonomilerini güçlendirerek rekabette sürdürülebilirliği sağlamak,
- Doğal kaynakları etkili kullanmalarını sağlamak,
- Çevreye duyarlı ve daha temiz üretime destek olacak teknolojilerin büyümesine katkı sağlamak,
- Çevre koruma faktörleri kapsamında, tüm işletmelerin farkındalığını sağlamaktır (Martinuzzi ve ark., 2000).

İşletmelerin yeşil yönetim anlayışına dönüşüm için yönetim politikalarında değişiklik yapmaları gerekmektedir. Geleneksel yönetim yerine çevre odaklı bir yönetim anlayışına dönüşüm işletmeler için odak noktası olmalıdır. Bu dönüşümde; işletmenin amaçları, değerleri, meydana getirdikleri ürün ve üretim sistemleri, organizasyon yapıları, çevre ile ilişkileri ve işletmelerinin fonksiyonlarında dönüşüm önemli hale gelmektedir (Karabulut, 2003).

Geleneksel yönetimlerde işletmelerin amaçları genellikle ekonomik büyüme ve kâr elde etmek ve paydaşların ortak kazancı olarak görülmektedir. Daha benmerkezci ve rasyonel bir değer algısına sahiptirler (Shrivastava, 1995). Son zamanlarda yönetim ögelerinde, işletmelerin tüm süreçlerinde ve kararlarında "sürdürülebilirlik

KAYNAKÇA

Akatay, A. ve Aslan, Ş. (2008). Yeşil Yönetim ve İşletmeleri İSO 14001 Sertifikası Almaya Yönelten Faktörler, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(1), 313-339

Ceyhan, S. ve Ada, S.(2015). İşletme Fonksiyonları Açısından Çevreye Duyarlı İşletmecilik, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 11(26), 115-137. https://doi.org/10.17130/ijmeb.2015.11.26.836

Cosimato, S., & Troisi, O. (2015). Green Supply Chain Management: Practices and Tools for Logistics Competitiveness and Sustainability. The DHL Case Study.The TQM Journal, 27(2), 256-276. https://doi.org/10.1108/TQM-01-2015-0007

Doğan, N. (2022). Yeşil Yönetim. Social Sciences Research Journal, 11(3), 483-492

Fidan, M. E. (2009). Atık yönetimi ve muhasebe: Sakarya ilindeki işletmeler üzerinde bir araştırma (Yayınlanmamış Doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Gedik, Y. (2020). Yeşil Pazarlama Stratejileri ve İşletmelerin Amaçlarına Etkisi, International Anatolia Academic Online Journal / Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 46-65.

Günday, A.H. (2018). Yeşil Tedarik Zinciri Uygulamalarının İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Kimya Sektöründe Görgül Bir Analiz, (Yayınlanmamış Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2018

Gündoğan, A. C., Aydın, C. İ., Turhan, E., &. Berke, M. Ö. (2016). 100 maddede sürdürülebilirlik rehberi, B. Doğru (Ed.). İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (SKD Türkiye). Uniprint Basım

Kara, E. (2017). Konaklama İşletmelerinde Çevre Bilinci ve Yeşil Yönetim Uygulamalarının İşletme Başarısına Katkısı: Muğla İli Üzerine Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Doktora tezi). Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, 2017.

Karabulut, E. (2003). İşletmelerde Çevre Bilinci ve Yeşil Yönetim Uygulamalarının İşletme Başarısına Katkısını İncelemeye Yönelik Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Doktora tezi).İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2003.

Karakuş, G. ve Erdirençelebi, M. (2018). İşletmelerin Yeşil Yönetim Algılarının İşletme Performansı Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma, İşletme Araştırmaları DergisiJournal of Business Research-Turk, 10(4). https://doi.org/10.20491/isarder.2018.543 681-704

Martinuzzi, A., Elisabeth, H. ve Bernhard, O. (2000). Ecoprofit: Promoting Partnerships between Small and Medium-Sized Enterprises and Local Authorities, Green Management International, Summer, Issue (30), 83-97

Morrow, D. ve Rondinelli, D. (2002). Adopting Corporate Environmental Management Systems: Motivations and Results of ISO 14001 and EMAS Certification, European Management Journal, 20(2), 159– 171. https://doi.org/10.1016/S0263-2373(02)00026-9

Nemli, E. (2001). Çevreye Duyarlı Yönetim Anlayışı, I.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001), 211-224

Noyan, E. (2022). İşletmelerde Sürdürülebilirlik Uygulamaları, Euroasia Journal Of Social Sciences&Humanities, 9(27), 19-28. https://orcid.org/0000-0003-2630-0274

Önel, B. (2021). İşletmelerin Yeşil Yönetim Algıları ve Sürdürülebilirlik Bilinci, Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 6(11), 21-33.

Şenocak, B. (2017). İşletmelerde Çevresel Sürdürülebilirlik Bilinci, Denizli Tekstil İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2017

Şenocak, B. ve Bursalı, Y. M. (2018). İşletmelerde Çevresel -Sürdürülebilirlik Bilinci ve Yeşil İşletmecilik Uygulamaları İle İşletme Başarısı Arasındaki İlişki, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(81), 161-183.

Shrivastava, P. (1995). Ecocentric Management for a Risk Society, Academy of Management Review, 20(1), 131-140. https://doi.org/10.5465/amr.1995.9503271996s.131

Tokgöz, N. ve Önce, S. (2009). Şirket Sürdürülebilirliği: Geleneksel Yönetim Anlayışına Alternatif, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 11(1), 249-275.

Topcu, M.K. ve Korkmaz, G. (2015). Entegre Raporlama: Kavramsal Bir İnceleme. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30(1), 1-22.

Tunç, T. (2020). Yeşil Stratejiler ve Uygulama Alanlarına Yönelik Nitel Bir Araştırma: Türkiye Örneği, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 55(4), 2288-2322. https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.10.1439

Yavuz, V.A. (2010). Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(14), 63-86.

Yüce, M.E. (2020), Döngüsel Ekonomi ve Yeşil Yönetim Uygulamalarının İnovasyon Üzerinden Firmanın Büyüme Performansı Üzerine Etkisi, (Yayınlanmamış Doktora tezi). Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2020.

Yüksel, M. ve Ekmekçiler, S. (2008). Çevre Dostu Ürün Kavramına Bütünsel Yaklaşım; Temiz Üretim Sistemi, Eko-etiket, Yeşil Pazarlama, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7(26), 320-333.

YEŞİL YÖNETİM

Ahmet ERKASAP

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gedik Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, ahmet.erkasap@gedik.edu.tr , ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-6239-1700

"Doğayı atalarımızdan miras almayız, çocuklarımızdan ödünç alırız."

Kızılderili Atasözü

GİRİŞ

İnsanlar ve doğal çevreleri arasında var olan bağlantı hem karmaşık hem de yıkıcıdır ve yaşam devam ettiği sürece var olmaya devam edecektir. Bu nedenle, insanların doğal çevrelerinden bağımsız olarak var olmaları düşünülemez. Öte yandan, mevcut durum, doğal çevrenin tahribatı açısından geri dönülmez bir noktaya gelmiştir. Bunun nedeni, insanların çevreyi korumak için yeterli özeni göstermemesidir. Nispeten yakın tarihte insanlık için önemli bir dönüm noktası olan makinenin icadı her alanda işleri kolaylaştırırken, doğal çevremizi bu kadar kısa sürede yok edeceğinden kimsenin şüphesi yoktu. Üretimin genişlemesine diğer birçok endüstrinin gelişmesi eşlik etti. Aynı zamanda, dünya çapında fabrikalar inşa edildi ve teknolojik olarak gelişmiş makine ve ekipmanlarla üretim kapasitesi daha da genişletildi. Bunun sonucunda artan üretimle hava, su, toprak ve gürültü kirliliğinin ortaya çıkmasının yanında doğadaki dengenin bozulması da bir sonuç olarak gözlemlenmiştir.

Geldiğimiz noktada insanların çevreye karşı daha duyarlı olması, yasal düzenlemeler ve tüm dünyada uygulamaya konulan sosyal organizasyonlar, işletmelerin çevreye ve topluma karşı sorumlu hissetmeleri konusunda önemli bir baskı oluşturmuştur. Şimdi, 21. yüzyılda işletmelerin karşılaştığı en önemli zorluklardan biri, çevreye uygun bir şekilde nasıl üretim yapacaklarını bulmaktır. Şirket misyonu içinde etkili çevre yönetimi hedefine ulaşma umudu varsa, başlamak için yönetimde bir değişiklik gereklidir. Bu nedenle kurumsal faaliyetleri ve planları doğal çevreye saygılı bir şekilde oluşturmayı ve yürütmeyi amaçlayan yeşil bir yönetim stratejisi ortaya çıkmıştır (Akdoğan, 2003).

Doğal çevrenin korunması, insan sağlığına zarar vermeyecek şekilde çevresel olarak sürdürülebilir ürünlerin üretilmesini sağlamak için uygulanan yeşil yönetim stratejisinin önemli bir bileşenidir. Yeşil yönetim, üretim, pazarlama, finansman, lojistik, insan kaynakları ve müşterilerle ilişkiler dahil olmak üzere işletmenin tüm yönlerinin çevre bilinci ile uyumlu bir şekilde geliştirilmesini sağlayacaktır. Bu yönetim tarzı, adı her ne kadar aksini düşündürse de sadece doğal çevreyi korumak amacıyla oluşturulmuş bir yönetim modeli değildir. Şirketin rekabet gücünü artırarak, müşterilerin ve toplumun sempatisini kazanarak ve kuruluşun misyon ve vizyon hedeflerine doğru ilerleme kaydederek, şirketin tüm hedeflerine ulaşmasına yol açacaktır.

Bu çalışma dahilinde öncelikle Yeşil Yönetim tanımlanacak, geleneksel ile yeşim yönetim farkları ortaya konacak, yeşil yönetim ilkeleri ve uygulamalarından bahsedilecek ve sonrasında pazarlama, insan kaynakları ve lojistik ile tedarik zinciri anlamında yeşil yönetimden bahsedilerek sonuçlandırılacaktır.

KAYNAKÇA

Ahmadzadeh, M., Eidi, F. ve Kagour, M. (2017). Studying the effects of environmental commitments on green marketing strategies, *Journal of Economic & Management Perspectives*, 11(1), 816-823. https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=o-bo&AN=139798174&site=eds-live

Akatay, A. (2008). Kurumsal sosyal sorumluluk anlayışındaki değişimlerin yönetsel işleyişe etkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 97-112. https://dergipark.org.tr/tr/pub/comuybd/issue/4111/54124

Akatay, A. ve Aslan, Ş. (2008). Yeşil yönetim ve işletmeleri ISO 14001 sertifikası almaya yönelten faktörler, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1) 313-339. http://hdl.handle.net/20.500.12397/5402

Akdoğan, A. (2003). *Çevreye Duyarlı Yönetim ve İşletmecilik*. Kayseri Ticaret Odası Yayınları.

Alfred, A. ve Adam, R. (2009). Green management matters regardless. *Academy Of Management Perspectives*, 23(3), 17-26. http://dx.doi.org/10.5465/amp.2009.43479261

Bansal, P. ve Roth, K. (2000). Why companies go green: A model of ecological responsiveness. *Academy Of Management Journal*, 43(4), 717-736. http://dx.doi.org/10.2307/1556363

Bingöl, D. (2016). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, (10. Baskı), Beta Yayınları.

Ceyhan, S. ve Ada, S. (2015). İşletme fonksiyonları açısından çevreye duyarlı işletmecilik. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* , 11(26), 115-138 . https://doi.org/10.17130/ijmeb.2015.11.26.836

Demir Uslu, Y. ve Kedikli, E. (2017). Sürdürülebilirlik kapsamında yeşil insan kaynakları yönetimine genel bir bakış. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52(3), 66-81. https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.17.12.694

Eren, E. (2013), *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, (9. Baskı), Beta Yayınları.

Erkan, Ç., Tutar, F., Tutar, E. ve Eren, M. V. (2013). Yeşil ekonomi ve turizm, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 62-72. https://dergipark.org.tr/tr/pub/oybd/issue/16341/171126

Farrell, A. ve Hart, M. (1998). What does sustainability really mean?: The search for useful indicators, *Environment: Science And Policy For Sustainable Development*, 40(9), 4-31. https://doi.org/10.1080/00139159809605096

Ginsberg, J. M. ve Bloom, P. N. (2004). Choosing the right green marketing strategy, *MIT Sloan Management Review*, 46(1), 79-84. https://sloanreview.mit.edu/article/choosing-the-right-greenmarketing-strategy/

Gökdeniz, A. (2019). Konaklama sektöründe yeşil yönetim kavramı, eko etiket ve yeşil yönetim sertifikaları ve otellerde yeşil yönetim uygulama örnekleri. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 7(2), 70–77. https://ijses.org/index.php/ijses/article/view/223

Hart, S. (1997, Ocak-Şubat) Beyond greening: Strategies for a sustainable world. *Harvard Business Review*, 66-76. https://hbr.org/1997/01/beyond-gree-

ning-strategies-for-a-sustainable-world
Hosain, S. ve, Rahman, M.D. (2016) Green human resource management: A theoretical overview. *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*, 18 (6), 54–59. https://ssrn.com/abstract=2799537
Hsu, C.W. ve Hu, A.H. (2008) Green supply chain management in the electronic industry. *International Journal of Environment Science & Technololgy*. 5, 205–216. https://doi.org/10.1007/BF03326014
Karabulut Temel, E. (2004). İşletmelerde yeşil yönetim uygulamalarının işletme başarısına katkısını incelemeye yönelik bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 33(1), 51-68.
https://app.trdizin.gov.tr//makale/TXpZM09Uazo
Karakuş, G. ve Erdirençelebi, M. (2021). İşletmelerin yeşil yönetim algılarının işletme performansı üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 681–704.
https://isarder.org/index.php/isarder/article/view/700
Kurland, N. ve Zell, D. (2011). Green management: Principles and examples. *Organizational Dynamics*, (40), 49-56. http://dx.doi.org/doi:10.1016/j.orgdyn.2010.10.004
Kuşat, N. (2013). Yeşil sürdürülebilirlik için yeşil ekonomi: avantaj ve dezavantajları – Türkiye incelemesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 8(29), 4896-4916. https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/19141/203113
Ma, Y., Hou, G., Yin, Q., Xin, B., ve Pan, Y. (2018). The sources of green management innovation: Does internal efficiency demand pull or external knowledge supply push?. *Journal of Cleaner Production*, 202, 582-590. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.08.173
Nemli, E. (2011). Çevreye duyarlı yönetim anlayışı. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0 (23-24), 211-224. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusiyasal/issue/610/6158
Ottman, J. (2011). *The New Rules of Green Marketing: Strategies, Tools, and Inspiration for Sustainable Branding*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781351278683
Piper, J. M. (2002), CEA and sustainable development: Evidence from UK case studies. *Environmental Impact Assessment Review*, 22(1), 17-36. https://doi.org/10.1016/S0195-9255(01)00089-0
Renwick, D.W.S., Redman, T. and Maguire, S. (2013). Green human resource management: A review and research agenda. *International Journal of Management Reviews*, 15, 1-14. https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2011.00328.x
Polonsky, M. J. (1994). An introduction to green marketing. *Electronic Green Journal*, 2.
http://dx.doi.org/10.5070/G312101177
Polonsky, M.J. ve Rosenberger, P.J. (2001). Reevaluating green marketing: A strategic approach. *Business Horizons*, 44, 21-30. https://doi.org/10.1016/S0007-6813(01)80057-4
Selvakumar, M., Pandi, Ramesh G., Sathyalakshmi, V., Siddique, Mohammed Abubakkar R. (2019). Identification of factors ınfluencing consumers thoughts on green marketing practices: application of factor analysis, *Productivity*, 60(3), 274-284. https://doi.org/10.32381/PROD.2019.60.03.5

Sezer, Ö. (2007). Küresel konferanslar ve çevre sorunları: çevre kalkınma ve etik açısından eleştirel bir değerlendirme, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 764-780.
https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/SEZER-%C3%96zcan-K%-C3%9CRESEL-KONFERANSLAR-VE-%C3%87EVRE-SORUNLA-RI-%C3%87EVRE-KALKINMA-VE-ET%C4%B0K-A%C3%87ISIN-DAN-ELE%C5%9ET%C4%B0REL-B%C4%B0R-DE%C4%9EERLEN-D%C4%B0RME.pdf
Shu, C., Zhou, K., Xiao, Y., ve Gao, S. (2014). How green management influences product innovation in China: The role of institutional benefits. *Journal Of Business Ethics*, 133(3), 471-485.
http://dx.doi.org/10.1007/s10551-014-2401-7
Shrivastava, P. (1995). Ecocentric management for a risk society. *The Academy of Management Review*, 20(1), 118–137. https://doi.org/10.2307/258889
Singh, Priyanka., Singh, Rajendra., ve Sharma, Sanjay. (2016). Emergence of green marketing strategies and sustainable development in India. *Journal of Commerce and Management Thought*. 7. 693.
http://doi.prg/10.5958/0976-478X.2016.00037.9
Skibinska, W. ve Kott, I. (2015). Green management in companies´ policies and activities, *WEI International Academic Conference Proceedings*, Czestochowa University of Technology, Poland. https://www.westeastinstitute.com/wp-content/uploads/2015/04/Wioletta-and-Iga.pdf
Starik, M. ve Rands, G. P. (1995). Weaving an ıntegrated web: Multilevel and multisystem perspectives of ecologically sustainable organizations. *The Academy of Management Review*, 20(4), 908–935.
https://doi.org/10.2307/258960
Uluçeçen, E. (2019). *Kamusal vatandaşlık ve kurumsal sosyal sorumluluk bağlamında türkiye'nin önde gelen 100 şirketinin yeşil yönetim uygulamaları açısından web sayfalarının incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Giresun Üniversitesi.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=x9J_Sp8EzU-39C8kqqFWgmg&no=P6XnP7lBlx7r8181ipxMMg
Wu, G., Cheng, Y., ve Huang, S. (2010). The study of knowledge transfer and green management performance in green supply chain management. *African Journal of Business Management*, 4, 044-048.
https://www.internationalscholarsjournals.com/articles/the-study-of-knowledge-transfer-and-green-management-performance-in-green-supply-chain-management.pdf
Yubing, Yu., Min, Zhang., ve Baofeng, Huo. (2021) The impact of relational capital on green supply chain management and financial performance, *Production Planning & Control*, 32(10), 861-874.
http://doi.org/10.1080/09537287.2020.1774675

YEREL YÖNETİMLERDE YEŞİL YÖNETİM

Ayşe Nur BALCILAR

Doktor, Orcid: 0000-0001-5667-5187 aysenurbalcilar@gmail.com

GİRİŞ

Küresel iklim değişikliğinin yarattığı kriz ve riskler tüm dünyada araştırma konularının odağına oturmuştur. Sanayi devriminden beri hızlı nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşme gibi insanların yarattığı değişimler doğanın dengesini de değiştirmiştir. Bu değişim ne yazık ki dünyanın her yerinde sel, taşkın, kuraklık, fırtına gibi afetler yaratmaktadır. Yaşanan bu afetler küresel çapta çoklu krizlere neden olmaktadır. Bu aşırı doğa olaylarının görülme sıklığının artmaması için sera gazı emisyonun düşürülmesi gerekmektedir. Bunun yanında yapabileceklerimiz gelecek olan bu afetlere hazırlıklı olmak ve değişime uyum sağlamaktır.

Yerel yönetimler, vatandaşlara en yakın yönetim düzeyini oluşturdukları için sürdürülebilir kalkınma politikalarının desteklenmesinde önemli bir itici gücü temsil etmektedir (Angiola vd., 2015: 510). Sürdürülebilirlik gelecek nesillerin kaynaklarını yok etmeden büyümek anlamına gelmektedir. Kaynaklara ve bu kaynakları kullanan vatandaşlara yakınlığı sebebiyle onlarla en çok etkileşim içinde olan yerel yönetim birimleridir. Bu bağlamda çözümde çok önemli bir payı olması beklenmektedir.

Küreselleşme sunulan hizmetlerin ortak tüketimine yol açarak, ortak bir kurallar sistemi, ortak bir yönetim sistemi ihtiyacını doğurmuştur. Kişinin yaşam şekli ve doğanın akışı arasındaki ilişkiyi etkin bir yönetim sistemi ile geliştiren, onaran ve koruyan değerler ve temel işlevlere çevre yönetimi denilmektedir. Bununla birlikte küresel olarak çevre sorunlarının gelişimi ile birlikte doğan sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşmak için gereken bütünleşmiş yaklaşımdır (Baykal, 2010: 477). Bu yönetim sistemi sayesinde mevcut sorunlar kontrol edilerek veriler toplanmaktadır. Bu veriler ışığında düzenleyici ve önleyici çalışmalar yapılmaktadır (Zeytin ve Kırlıoğlu, 2014: 239). Bu nedenle hem çevre yönetimi hem de her düzeyde bütünleşmiş bir çevre yönetimi kaçınılmaz olmuştur.

Yeşil yönetim kavramı çevrenin korunması ve ekonomik büyümenin uzun vadeli olarak birlikte düşünülmesi temeline dayanmaktadır. Sürdürülebilirlik yeşil yönetimin çıkış noktasıdır. Sürdürülebilirlik, gelecek nesillerin kaynaklarını ellerinden almadan gelişmeye devam etmek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda ekolojik, ekonomik ve sosyal hedeflerin birlikte düşünülerek ve her birinin yararına olacak biçimde faaliyetlerin düzenlemesi sürdürülebilir kalkınmaya yardımcı olacaktır (Akatay ve Aslan, 2008'den akt. Gültaş ve Yücel, 2015:75). Belediyeler de yeşil yönetim çerçevesinde faaliyetlerini gerçekleştirirken çevreyi ön planda tutmalıdır. Bununla birlikte belediyelerin tüm organlarının mali kapasitesi arttırılması, çevre sorunlarının çözümü ve daha temiz bir çevre sağlanması, emisyon miktarının azaltılması ancak yeşil yönetim anlayışı ile başarıya ulaşabilecektir (Gültaş ve Yücel, 2015:75).

Çalışmamızın birinci bölümünde; yerel yönetimler bağlamında çevre sorunlarından bahsedilecek ve yerel yönetimlerin çevre açısından ne kadar önemli

düşünülüp bu bağlamda o bölgeye özgü eylem planları hazırlanmalıdır. Bu planlar ve raporlar hazırlanırken mutlaka yatay ve dikey düzlemde yönetişim kavramının önemine dikkat edilmeli ve her kesimde temsilcinin fikri alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Angiola, N., Bianchi, P., & Corvino, A. (2015). The Integration of Best Environmental Management Practices in Corporate Strategy: Empirical Evidence From Italian Local Governments. *International Journal of Public Administration,* 38(7), 510–520. https://doi.org/10.1080/01900692.2014.949746

Baykal, T. (2014). Türkiye'de Çevre Yönetim Sisteminin Yerel Örgütlenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 7 (13), 476-492. https://dergipark.org.tr/en/pub/mkusbed/issue/19571/208627

Biberci, M. A., Özhüner, E. ve Çelik, M. B. (2018). Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Belediyelerde Kullanımı. Şehir Düşünce Dergisi, 11, 80-93. https://www.academia.edu/download/56004715/Yenilenebilir_Enerji_Kaynaklarinin_Belediyelerde_Kullanimi.pdf

Çiftçioğlu, A. (2019). Türkiye'de Yerel Yönetimler Ve Çevre Sorunlarının Çözümündeki Sorumlulukları, Rolleri Ve Önemi. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 117-128. https://dergipark.org.tr/en/pub/farabi/issue/44180/541528

Çiner, C. (2020). *Yerel Yönetimlerde CBS Kullanılarak Su Yönetim Bilgi Sisteminin Oluşturulması: Tekirdağ İli Örneği* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi.

Ergen, Z. (2021). Ekolojik Dengeyle Uyumlu Yeşil Bütçeler Ve Yerel Yönetim Uygulamaları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 30(2), 62-73. https://doi.org/10.35379/cusosbil.944665

Gültaş, P. ve Yücel, M. (2015). Yeşil Lojistik: Yeşil Ulaşım Hizmetleri Malatya Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 70-83. https://dergipark.org.tr/en/pub/ayd/issue/27224/286706

Hassamancıoğlu, V. M. (2021). Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Kentsel Açık-Yeşil Alan Yönetimi Stratejilerinin Değerlendirilmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 627-656. https://doi.org/10.26466/opus.906382

Keleş, R. (2015). *100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası*. Yakın Kitabevi.

Parlak, B. (2011). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. MKM Yayıncılık.

Peker, E. ve Ataköy, A. (2020). *Belediyeler için İklim Değişikliği Rehberi*. İdealkent Yayınları.

Peker, E. ve Aydın, C. İ. (2019). Değişen İklimde Kentler: Yerel Yönetimler İçin Azaltım Ve Uyum Politikaları. İstanbul Politikalar Merkezi. https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/Document/degisen-iklimde-kentler-yerel-yonetimler-icin-azaltim-ve-uyum-politikalari-61f167/degi-

sen-iklimde-kentler-yerel-yonetimler-icin-azaltim-ve-uyum-politikalari-61f167.pdf adresinden 12.12.2022 tarihinde alınmıştır.
Süklüm, N. (2022). Çevresel Sürdürülebilirliğin Önemli Aktörlerinden Belediyelerde Çevresel Maliyetler: Büyükşehir Belediyeleri Özelinde Bir Araştırma. *Girişimcilik Ve Kalkınma Dergisi*, 17(1), 60-74. https://dergipark.org.tr/en/pub/girkal/issue/71395/1090539
Uluçeçen, E. (2019). *Kurumsal Vatandaşlık ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Bağlamında Türkiye'nin Önde Gelen 100 Şirketinin Yeşil Yönetim Uygulamaları Açısından Web Sayfalarının İncelenmesi* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.
Yavan, S. ve Hotunluoğlu, H. (2018). Yerel Yönetimlerin Çevre Harcamaları İle Hava Kalitesi İlişkisi: İl Bazlı Bir Analiz. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi,* 3(1). 36-47. https://dergipark.org.tr/en/pub/aifd/issue/42001/498064
Yeşil Gelecek Derneği (2019). https://yesilgelecekdernegi.org/file/2021/04/Buyuksehirlerin-Yesil-Belediye-Karnesi.pdf adresinden 09.01.2023 tarihinde alınmıştır.
Yeşil Gelecek Derneği (2020). https://yesilgelecekdernegi.org/yesil-belediye-karnesi/yesil-belediye-karnesi-2/ adresinden 09.01.2023 tarihinde alınmıştır.
Yılmaz, F. H., Yalçın, E. ve Şahin, A. (2017). Kentsel Biyolojik Çeşitliliğin Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Barselona Örneği. M. Güler, M. Turan (Ed), *Belediyelerin Geleceği Ve Yeni Yaklaşımlar* (s. 61-71). Kültür Yayınları.
Zeytin, M. ve Kırlıoğlu, H. (2014). Çevre yönetim sistemi ve yerel yönetimler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2014), 238-254. https://www.academia.edu/download/44615886/2014-ASOS_JOURNAL_EYLUL_sayisi.pdf

YEŞİL YÖNETİMDE VERGİ POLİTİKALARI: KARBON VERGİSİ

İ. İlhan HATİPOĞLU

Doktor, Maliye Bakanlığı (E) Müsteşar Yardımcısı, Uluslararası Yönetişim Profesyonelleri Derneği Başkanı, Yeminli Mali Müşavir, Bağımsız Denetçi, ilhanhatipoglu@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0228-8979

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi (Stockholm) Konferansı, (1972) çevreyi önemli bir sorun haline getiren (Nurdoğan ve Arıöz, 2022) ve küresel çapta düzenlenen ilk konferanstır. Bu konferansta, sürdürülebilir kalkınma kavramı çok açık olarak belirtilmemekle beraber, "Ortak Geleceğimiz" raporunda (1987), açıkça tanımlanmış, "İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (1992)" ile de bu kavramın temelinin insan olduğu belirtilmiştir.

İklim değişikliğine karşı, küresel ısınmayı önlemek amacıyla Kyoto Protokolü (1997) ve Paris Anlaşması (2015) ile sera gazı emisyonunu azaltmak hedeflenmiştir.

Hükümleri, yükümlülüklerin yerine getirilme süresi 2020 yılına kadar uzatılan Kyoto Protokolü' nde çevreye ve atmosfere zarar veren sera gazı emisyonu %5 ile sınırlandırılmıştır. Bunun sorumluluğu genel olarak gelişmiş ülkeler tarafından üstlenilmiştir. İklim krizini önlemek üzere, Paris Anlaşması'yla da 2020 yılından sonraki dönemde yüzey sıcaklığındaki ortalama küresel artışın 2 dereceyi aşmaması amaçlanmıştır. Hatta imkân olması halinde 1,5 derecenin altı hedef olarak konulmuştur. Kyoto Protokolünün aksine, Paris Antlaşmasıyla sadece gelişmiş ülkeler değil taraf olan ülkelerin tümü sorumlu tutulmuştur. Paris Anlaşması 7 Ekim 2021 tarihinde Cumhurbaşkanı Kararı ile onaylanmış olup, iç hukuk onay süreci tamamlanmıştır. Anlaşma onay belgesi, ulusal beyanımızla birlikte, 11 Ekim 2021 tarihinde BM Sekretaryası'na tevdi edilmiştir.

Türkiye ekonomisinin, -2030 yılı itibarıyla- AB'nin yeşil dönüşümü (sınırda karbon düzenlemesi) için önlem alınması halinde GSYH' sinin, %5,7 ile 6,6 arasında daha büyük; yaydığı emisyonun ise %15 ile 17 arasında daha küçük olabileceği, önlem alınmazsa 1,8 milyar Euro (yıllık) vergi yüküyle yüz yüze kalabileceği tahmin edilmektedir (Türk Sanayicileri ve İşinsanları Derneği [TÜSİAD], 2020).

ÇEVRE VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLİŞKİSİ

Geleneksel kalkınma anlayışına göre, sınırsız maddi zenginliğin üretilmesinin ve biriktirilmesinin öncelenerek; sonsuz ekonomik büyüme ile toplumsal zenginliğin sınırsız artışının gerçekleşeceği savunulmaktadır. Oysa ki, yenilenemeyen kaynakların tükenmesi ile zamanla büyümenin sona ereceği açıktır. Bu nedenle, çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi daima göz önünde bulundurulmalıdır.

Bir görüşe göre, doğal kaynaklar, sürdürülebilir üretim ve tüketime hizmet etmekte ve çevre yalnızca ekonomik bakışla ele alınmaktadır. "Ancak ekonomik

KAYNAKÇA

Akkaya, Ş. (2014). Karbon Vergisinde Sınırdaki Vergi Düzenlemelerinin İktisadi ve Hukuki Analizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi, Cilt XXXVI* (Sayı:II), s.1-24. Doi No:10.14780/iibd.44324

Baranzini, A., Goldemberg, J. ve Speck, S. (2000). A Future for Carbon Taxes, *Ecological Economics, 32*(3), 395-412.
https://doi.org/10.1016/S0921-8009(99)00122-6

Babcock, B. A. (2009). Costs and Benefits to Agriculture from Climate Change Policy. *Center for Agricultural and Rural Development, Summer, 15* (3), 1-12. https://www.card.iastate.edu/iowa_ag_review/summer_09/IAR.pdf

Conte, M. N. ve Kotchen M. J. (2009). Explaining the Price of Voluntary Carbon Offsets. *National Bureau of Economic Research*, 15294, 1-26. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w15294/w15294.pdf

Çiçek, H. G., ve Çiçek, S. (2012). Karbon Vergisi ile Karbon Ticareti İzinlerinin Karşılaştırılması. İ.Ü. Siyasal Bilgi*ler Fakültesi Dergisi*, *47*, 95-119.

Eckersley, R. (2010). The Politics of Carbon Leakage and the Fairness of Border Measures. *Ethics and International Affairs, 24* (4), 367-393. https://doi.org/10.1111/j.1747-7093.2010.00277.x

Ellerman, A. D. (2005). A Note on Tradable Permits, *Environmental and Resource Economics*, *31*(2), 123-131. http://dx.doi.org/10.1007/s10640-005-1760-z

Giddens, A. (2013). *The Politics of Climate Change* (2). Polity Press.

Gilbert E. M. ve Weisbach D. (2009). The Design of A Carbon Tax. *Harvard Environmental Law Review*. *33*. 500-556 https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1327260

Holmes, P., Reilly, T. ve Rollo J. (2011). Border Carbon Adjustments and the Potential for Protectionism, *Climate Policy*. *11* (2), 883-900. https://doi.org/10.3763/cpol.2009.0071

Jaffe J. ve Stavins R. N. (2008). Linkage of Tradable Permit Systems in International Climate Policy Architecture. *The Harvard Project On International Climate Agreements,* 1-20. https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/StavinsWeb6.pdf

Jamali, T. (2007). *Ekolojik Vergiler* (1). Yaklaşım Yayınları.

Kovancılar, B. (2001). Küresel Isınma Sorununun Çözümünde Karbon Vergisi ve Etkinliği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 8* (2), 7-20. https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13676/165479

Kumbaroğlu, G., Or, İ. ve IŞIK, M. (2017). Karbon Vergisi ile Sera Gazı Emisyonlarının Azaltımı: Türkiye Vakası. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Özel Sayı:*Paris İklim Zirvesi ve Yansımaları*, *14* (54), 149-174. https://doi.org/10.33458/uidergisi.513239

Labeaga, J. M., ve Labandeira X. (2020). Economics of Environmental Taxes and Green Tax Reforms. *Sustainability*, *12* (1), 1-3. https://doi.org/10.3390/su12010350

Meadows, D. L., Meadows, D. H. ve Randers, J. (1972). *The Limits to Growth*

(5), Universe Books.
Montgomery, W. D. (1972). Markets in Licences and Efficient Pollution Control Programs. *Journal of Economic Theory*, *5*, 395-418. https://doi.org/10.1016/0022-0531(72)90049-X
Mori, K. (2012). Washington State Carbon Tax: Fiscal and Environmental Impacts. *Evans School of Public Affairs, University of Washington*. *48*, 627-639. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2012.05.067
Nurdoğan, A. K., ve ARIÖZ, A. (2022). SOCIETY 5.0 A New Challenge to Humankind's Future. *The Importance of Green Growth in the Society 5.0 Process* (151-167) içinde. Okur Yazar Association Publications.
Poterba, J. M. (1991). Tax Policy To Combat Global Warming: On Designing a Carbon Tax. *National Bureau Of Economic Research, Working Paper*, 3649. http://www.nber.org/papers/w3649.pdf
Pyla, P. (2015). Beyond Smooth Talk. *Design and Culture, 4* (3) 273-278. https://doi.org/10.2752/175470812X13361292229032
Sak, G., (2021, 21, 6). Dünya İşleri. Karbon Fiyatlaması İçin Sistem Tasarlamanın Vakti Geldi. ekonomim. https://www.ekonomim.com/kose-yazisi/karbon-fiyatlamasi-icin-sistem-tasarlamanin-vakti-geldi/625347
Sumner, J., Bird, L., ve Dobos, H. (2011). Carbon Taxes: A Review of Experience and Policy Design Considerations. *Climate Policy*, *11* (2), 922-943. http://dx.doi.org/10.3763/cpol.2010.0093
Yıldız, S. (2017). Sürdürülebilir Kalkınma için Karbon Vergisi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi (Muvu)/ Journal Of Accounting & Taxation Studies (Jats), 10 (3) 367-384.* DOI: 10.29067/muvu.333079
Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2022). *Risk Analizi Genel Müdürlüğü, Ekonomik ve Mali Etkinlik Açısından Karbon Vergisi, Emisyon Ticareti Sistemi (Ets) ve Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması*. 2-36.
OECD. (2013). *Climate and Carbon Aligning Prices and Policies*, 4.
OECD. (2013). *Environment Policy Paper*, (1), 4.
OECD. (2021). *Effective Carbon Rates 2021 Pricing Carbon Emissions Through Taxes and Emissions Trading,* 21.
Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *Sera Gazı Emisyon İstatistikleri*, 1990-2020. Sayı 45862. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2020-45862
TÜSİAD. (2020). *Ekonomik Göstergeler Merce*ğinden Yeni İklim Rejimi Raporu https://tusiad.org/tr/tum/item/10634-tusi-ad-in-ekonomi-k-gostergeler-mercegi-nden-yeni-i-kli-m-reji-mi-raporu-tanitildi
WORLD BANK. (2010). *World Development Report 2010: Development and Climate Change*. https://www.zimra.co.zw/index.php?option=com_content&view=article&id=32&Itemid=99

ÜNİVERSİTELERDE YEŞİL YÖNETİM

Yasemin ÇİÇEKÇİSOY KAYA

Dr. Öğretim Üyesi,
İstanbul Medipol Üniversitesi, yasemin.cicekcisoy@medipol.edu.tr ORCID-No: 000-0003-1245-9727

GİRİŞ

Yükseköğretim kurumları olarak üniversiteler toplum üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve sürdürülebilirlikte kilit rol oynayabilir. Sürdürülebilirlik konusundaki endişelerin artmasıyla birlikte "Yeşil Kampüs" kavramı ortaya çıkmıştır. Yeşil kampüslerin yaygınlaşmasıyla üniversitelerin sürdürülebilirlik konusundaki bilinçleri artmış ve üniversite kampüslerinde çevreye verilen zararlar konusunda farkındalıklar oluşmaya başlamış olsa da bu konudaki uygulamalar yetersiz kalmaktadır. Zira sürdürülebilirliğin sadece beyanda olmaması çok önemlidir. Yeşil kampüslerin geliştirilmesinde tüm paydaşların katılımı, "Yeşil Üniversite" hedeflerine ulaşmak için oldukça önemlidir. Dolayısıyla üniversitelerde üst yönetim, tüm paydaşları "Yeşil Üniversite" hedefine ulaşmada stratejik planlamaya teşvik etmelidir. Dünya genelinde üniversitelerin, sürdürülebilirlik çabalarını ölçmek için geliştirilmiş olan UI GreenMetric Dünya Üniversiteler Sıralaması[1], üniversiteleri sürdürülebilirlik konusunda bilinçlerini arttırmayı ve sürdürülebilirlik konusunda üniversiteleri daha fazla çalışma yapmaya teşvik etmeye amaçlamaktadır. UI GreenMetric puanlama sistemi, üniversitelerin kampüslerinde sürdürülebilirliği sağlamaları için bir rehber olarak da kullanılabilir. UI GreenMetric sıralaması aynı zamanda üniversitelerin dünya genelinde üniversite sürdürülebilirliği konusunda öz değerlendirme yapmalarına imkân tanımaktadır. UI GreenMetric sıralaması, her üniversitenin yeşil üniversiteyi ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmedeki güçlü ve zayıf yönlerini incelemesi için fırsatlar sunmaktadır. Katılımcı üniversitelerden gelen geri bildirimler aracılığıyla UI GreenMetric sıralama sistemini gelişmekte ve güncellenmektedir.

Yeşil Yönetim, çevresel faaliyetlerden, çevre yönetim sistemlerinden ve çevresel iletişimden sorumlu personelin geliştirilmesi ve biyolojik çeşitliliğin korunması gibi çevre yönetiminin temelini sürekli iyileştirmeyi amaçlayan bir girişimdir. Yeşil yönetimi eğitim kurumlarında uygulamak oldukça önemlidir. Çünkü üniversitelere, sosyal sorumluluk, sürdürülebilirlik ve çevresel konularda oldukça fazla sorumluluk yüklenmektedir. Tüm bu sorumlukların temelini de "yeşil üniversite" olgusu oluşturmaktadır.

Ülkemizde "yeşil üniversite" konusunda çalışmalar yapılsa da istenilen seviyelere ulaşılmamıştır. Bu çalışmada yeşil yönetim olgusu üniversiteler açısından incelenmiş, yükseköğretim kurumu olan üniversiteler sürdürülebilirlik kapsamında değerlendirilmiş, aynı zamanda yeşil işler-yeşil beceriler ve Türk Üniversitelerinin UI GreenMetric sıralamasındaki yerleri incelenmiştir.

1 UI GreenMetric Dünya Üniversiteler Sıralaması, https://greenmetric.ui.ac.id/about/welcome

vermeksizin karşılayan bir eğitim kurumudur. Yükseköğretim kurumlarının yeşil olma ve çevreyi koruma konusunda öncü bir rol üstlenmesi birçok paydaş tarafından talep edilmektedir. Zira üniversiteler enerji tüketiminden, inşaat malzemelerindeki kaynak tüketimlerine kadar çevreye birçok zarar verecek unsuru bir arada bulunduran yapılardır. Dolayısıyla üniversitelerin çevreye verdikleri zararları minimuma indirgeyerek sürdürülebilirliğe katkıda bulunmaları son derece önem arz etmektedir. Dünya çapında birçok üniversite sürdürülebilirlik konusunda endişelerin farkında olup proaktif çalışmalar yürütmekte ve daha yeşil binalara, daha yeşil uygulamalara ve ürünlere ve personel ve öğrencilerin katılımını sağlama yollarına yatırım yapmaktadır.

Yeşil yönetimin ve sürdürülebilirliğin üniversite boyutunda incelendiği bu çalışmada Türkiye'de yer alan üniversitelerin UI GreenMetric sıralamasındaki yerleri incelenmiştir. Sıralamaya göre 2021 yılında ülkemiz bazında ilk 5 üniversite İstanbul Teknik Üniversitesi, Özyeğin Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi ve Ege Üniversitesi'dir.

Türkiye'de, yükseköğretim kurumu olan üniversitelerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Türkiye'de toplamda 209 üniversite bulunmaktadır. Bunların 131'i devlet üniversitesi, 75'i ise vakıf üniversitesidir. Öğrenci sayısı ise 8 milyonun üzerindedir. Dolayısıyla bu UI GreenMetric sıralamasına daha fazla üniversite dahil olup, sürdürülebilirlik konusunda daha çok bilinçlenip, bu konuda çalışmalar yapmaları gerekmektedir.

Sonuç olarak üniversiteler sürdürülebilirlik ilkelerini eğitim-öğretim programlarına dahil etmelidir. Öte yandan uygulamalı derslerinde; çevrenin önemine ilişkin örnekler sağlamalıdır. Üniversitelerde atıkların geri dönüştürülmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji kullanılması, yeşil binaların kullanılması vb. uygulamalar üniversitelerde yeşil yönetimi ve sürdürülebilirliği iyileştirilebilir ve geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

Ağı Günerhan, S. & Günerhan, H. (2016). Türkiye için Sürdürülebilir Üniversite Modeli. *Mühendis ve Makina, 57*(682), 54-62. https://dergipark.org.tr/tr/pub/muhendismakina/issue/48845/622289

Ahmad, J. Hj., Mustafa, H., Hamid, H. A. & Wahap, J.A. (2011). Knowledge, Attitude and Practices of Malaysian Society Regarding Environmental Issues (Pengetahuan, sikap dan amalan masyarakat Malaysia terhadap isu alam sekitar). *Akademika, 81*(3), 103-115. https://bit.ly/3z3v9sK

Akatay, A., & Aslan, Ş. (2008). Yeşil Yönetim ve İşletmeleri ISO 14001 Sertifikası Almaya Yönelten Faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *10*(1), 313-339. http://acikerisim.deu.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.12397/5402

Ar, A. A. (2009). *Yeşil Pazarlamadan Kaynaklanan Kazanımlar ve Türk Tekstil Sektöründe Bir Uygulama*. [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Uludağ Üniversitesi.

https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/2845/1/234562.pdf
Atlama, S. ve Özsoy, C. (2011, Haziran 15-17). *Possible Effects of Green Economy On Employment* [Konferans Bildirisi]. ECONanadolu 2011: Anadolu International Conference In Economics II, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Barlett, P. F., & Chase, G. W. (Ed.). (2004). *Sustainability On Campus: Stories And Strategies For Change*. The MIT Press.
Başol, O. (2013). *Yeşil İşler: Sürdürülebilir Girişimlerde İnsan Onuruna Yakışır İşler ve Düşük Karbon Ekonomisi.* [Kırklareli Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Değerlendirme Notu: 2013-13.] http://acikerisim.kirklareli.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.11857/427
Başol, O. (2015). *Yeşil ve Kahverengi İşlerin İş Doyumu Açısından Karşılaştırılması Üzerine Bir Alan Araştırması.* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Uludağ Üniversitesi. http://acikerisim.uludag.edu.tr/jspui/bitstream/11452/7379/1/427453.pdf
Benliay, A., & Gezer, N. B. (2019). Üniversite Yerleşkeleri İçin Çevresel Sürdürülebilirlik Dizinleri: Akdeniz Üniversitesi Örneği. *PEYZAJ*, *1*(2), 40-49. https://dergipark.org.tr/tr/pub/peyzaj/issue/51771/645933
Cedefop. (2022). *Green Skills And Environmental Awareness in Vocational Education And Training Synthesis Report* (Research Paper No. 24). http://www.cedefop.europa.eu/files/5524_en.pdf
Coker, A. O., Achi, C. G. , Sridhar, M. K. C., & Donnett, C. J. (2016). Solid Waste Management Practices At A Private Institution of Higher Learning in Nigeria. *Procedia Environmental Sciences, 35*, 28-39. https://doi.org/10.1016/j.proenv.2016.07.003
Cramer, J. (1998). Environmental Manegement: From 'Fit' To 'Stretch'. *Business Strategy and the Environment, 7*(3), 162- 172. https://ideas.repec.org/a/bla/bstrat/v7y1998i3p162-172.html
Çakanel, Z., İrmiş, A., & Kumbalı, H. Ç. (2022). Üniversitelerde Yeşil Yönetim Üzerine Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *9*(2), 1209-1238. https://doi.org/10.30798/makuiibf.1033657
Çilingir, F. & Erkılıç, E. (2021). Yeşil Yıldızlı Otel İşletmelerinin Yeşil Yönetim Ve Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme: Muğla Örneği. *Journal Of Tourism Intelligence And Smartness*, *4*(2), 218-238. https://dergipark.org.tr/tr/pub/jtis/issue/63047/975221
Darendelioğlu, T., (2020). *Üniversite Kampüslerinin Sürdürülebilirlik Özelliklerinin İncelenmesi: Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi Örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi. https://dspace.trakya.edu.tr/xmlui/handle/trakya/5292
Deloitte (2022). *A Blueprint For Green Workforce Transformation*. https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/uk/Documents/consultancy/deloitte-uk-a-blueprint-for-green-workforce-transformation.pdf
Linkedin Economic Graph. (2022). *Global Green Skills Report 2022.* https://economicgraph.linkedin.com/content/dam/me/economicgraph/en-us/global-green-skills-report/global-green-skills-report-pdf/li-green-eco-

nomy-report-2022-annex.pdf?trk=eg_fow_grn_nav
Emen, M. (2013). *Sürdürülebilir Üniversite Yerleşkeleri ve İTÜ Ayazağa Yerleşkesi İle İTÜ Uçak ve Uzay Bilimleri Fakültesi'nin Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi. https://polen.itu.edu.tr/items/b51b4170-9115-428e-9c79-bdc0f6149b6a
Filho, W. L. (2015). Campus Greening: Why It Is Wortk It. W. L. Filho, M. Nandhivarman, E. Golda & S. Mihaela Sima (Ed.*), Implementing Campus Greening Initiatives: Approaches, Methods And Perspectives,* (s. 359-362) içinde. World Sustainability Series, Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-11961-8_27
Gerşil, G., & Kalfaoğlu, S. (2018, Eylül 7-8). *Türkiye'de Yeşil İstihdam Ve İşgücü Piyasalarına Yansımaları* [Konferans Bildirisi]. IV. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi, Adnan Menderes Üniversitesi, Didim/Aydın, Türkiye. https://ulk.ist/kutuphane/kitap/IV-UKODTLK/turkiyede-yesil-istihdam-ve-isgucu-piyasalarina-yansimalari/
Gülcan, N. (2017). Yeşil Yönetim-Finansal Performans İlişkisi: BİST 50 Endeksi'nde Yer Alan İşletmeler Üzerine Bir Uygulama. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *5*(56), 460-472. https://asosjournal.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=861826350_12725%20Nazl%C4%B1g%C3%BCl%20G%C3%9CLCAN.pdf&key=34871
Güllü, G., Köksal, M.A., & Şengül, H. (2012). Dünyada ve Türkiye'de Sürdürülebilir Kampüs Uygulamaları. *Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi*, Üniversitelerde Verimlilik Çalışmaları Sayısı, *24*(284), 24-30. https://verimlilikkutuphanesi.sanayi.gov.tr/Library/ShowPDF/866
Haden, S. S. P., Oyler, J. D. & Humphreys, J. H. (2009). Historical, Practical, And Theoretical Perspectives On Green Management: An Exploratory Analysis. *Management Decision*, *47*(7), 1041-1055. https://doi.org/10.1108/00251740910978287

Jacobs, M. (1994). *Green Jobs? The Employment Implications of Environmental Policy*. World Wide Fund for Nature.
Jarvis, A., Varma, A. & Ram, J. (2011). *Assessing Green Job Potential in Developing Countries: A Practitioner's Guide.* ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_153458.pdf
Johar, S. R. (2013). Kesedaran Teknologi Hijau Dalam Kalangan Warga Universiti Tun Hussein Onn Malaysia (Universiti Tun Hussein Onn Malaysia Üyeleri Arasında Yeşil Teknoloji Farkındalığı) (Malayca) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Universiti Tun Hussein Onn Malaysia. https://core.ac.uk/outputs/483649502
Karabulut, E. (2003). İşletmelerde Çevre Bilinci *Ve Yeşil Yönetim Uygulamalarının İşletme Başarısına Katkısını İncelemeye Yönelik Bir Araştırma* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=TSlr3q6mgzQ36SoOWU80YA&no=Jv3bQB9FUeS-TYWlfxQ7DA
Karakuş, G. & Erdirençelebi, G. (2018). İşletmelerin Yeşil Yönetim Algılarının İş-

letme Performansı Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma. İşletme *Araştırmaları Dergisi*, 10 (4), 681-704.
Kavgacı, Y., & Erkmen, T. (2021). Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Kurumsal Sosyal Sorumluluktaki Rolü. *Business & Management Studies: An International Journal*, *9*(3), 794-821. https://www.bmij.org/index.php/1/article/download/1792/1611/9906
Kaya, S. K., Dal, M., & Aşkın, A. (2019). Türkiye'deki Devlet Ve Vakıf Üniversite Kampüslerinin Sürdürülebilir-Ekolojik Parametreleri Açısından Karşılaştırılması. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *21*(1), 106-125. https://doi.org/10.25092/baunfbed.532420
Koyuncuoğlu, Ö. (2022). Türkiye'de Sürdürebilir Üniversite Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir İnceleme. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, *5*(1), 84-100. https://doi.org/10.32329/uad.973695
Martinez-Fernandez, C., Hinojosa, C., & Miranda, G. (2010). *Green Jobs And Skills: The Local Labor Market İmplications Of Addressing Climate Change* (Working Document). CFE/LEED OECD. https://www.oecd.org/regional/leed/44683169.pdf
Memiş, S. (2021). Konaklama İşletmelerinde Yeşil Yönetim Uygulamalarının Entropi Yöntemi İle Ağırlıklandırılması: Giresun İli Örneği. İşletme *Araştırmaları Dergisi, 11*(1), 653–665. https://doi.org/10.20491/isarder.2019.626
Nasır, V. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yükseköğretim Politika ve Stratejileri. *Yükseköğretim Dergisi*, *2*(3), 137-141. https://dergipark.org.tr/tr/pub/yuksekogretim/issue/41247/498218
Orr, D. W. (2010). Günümüzde Yüksek Öğretim Niçindir? World Watch Institute *Dünyanın Durumu 2010-* Kültürleri Dönüştürmek *Tüketicilikten Sürdürülebilirliğe* (D. Körpe, Çev., s. 125-137) içinde. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Öktem, M. K., & Mutdoğan, A. S. (2020). *Yeşil Kampüs: Kapsam, Uygulama,* Yönetim. Hacettepe Üniversitesi Yayınları. https://hacettepekitap.hacettepe.edu.tr/openaccess/126_Yesil-Kampus.pdf
Özsoy, C. (2013). Yeşil Ekonominin İstihdama Olası Etkileri. *TİSK* İşveren Dergisi, *51*(3), 87-89.
Shriberg, M. (2000). Sustainability Management in Campus Housing: A Case Study At The University Of Michigan. *International Journal of Sustainability in Higher Education, 1*(2), 137-154. https://doi.org/10.1108/14676300010371885
Strietska-Ilina, O., Hofmann, C., Haro, M. D. & Jeon, S. (2011). *Skills For Green Jobs A Global View: Synthesis Report Based On 21 Country Studies*. Uluslarası İşgücü Örgütü. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_159585.pdf
Stuhmcke, S. M. (2012). *Children As Change Agents For Suistanaibility, An Action Reserach Case Study In A Kindergarden* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Queensland University Of Technology.
Sungur, Z. (2011, Ekim 12- 14). Türkiye'de Yeşil Yakalı Mesleklerin Gelişiminde Güncel Eğilimler. M. Topaloğlu (Oturum Başkanı), *Çalışma Ekonomisi*

içinde [Panel] (s. 154-159). International Conference On Eurasian Economies, Bişkek, Kırgızistan, Beykent Üniversitesi & Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları. https://avekon.org/papers/311.pdf

Suwartha, N., & Sari, R. F. (2013). Evaluating UI GreenMetric As A Tool To Support Green Universities Development: Assessment Of The Year 2011 Ranking. *Journal of Cleaner Production*, *61*, 46-53. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.02.034

Tanrıverdi, K. (2018). *Yeşil Lojistik Yönetimi Uygulamalarının Çevresel Performansla Olan İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] İstanbul Üniversitesi. http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/58239.pdf

Tutar, F. K., Ekici, M. & Tutar, N. F. (2021). Geleneksel Kahverengi Ekonomiden Yeşil Ekonomiye Geçişte Yeşil İstihdam. *Social Sciences Studies Journal, 7*(84), 2890-2904. https://sssjournal.com/DergiTamDetay.aspx?ID=3331

UI GreenMetric. (2021). *Ranking By Country 2021- Türkiye*. https://greenmetric.ui.ac.id/rankings/ranking-by-country-2021/turkey

UI GreenMetric. (2022). *UI GreenMetric Guidelines 2022*. https://greenmetric.ui.ac.id/publications/guidelines/2022/english

Uluçeçen, E. (2019). *Kurumsal Vatandaşlık Ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Bağlamında Türkiye'nin Önde Gelen 100 Şirketinin Yeşil Yönetim Uygulamaları Açısından Web Sayfalarının İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Giresun Üniversitesi.

Uluslararası İşgücü Örgütü (ILO). (2013). *Green Jobs Becoming A Reality: Progress And Outlook - 2013*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_213586.pdf

Uluslararası İşgücü Örgütü (ILO). (t.y.). *Areas of Work*. https://www.ilo.org/global/topics/green-jobs/areas-of-work/lang--en/index.htm

United States Bureau of Labor Statistics. (2013, Ocak 25). *The BLS Green Jobs Definition*. https://www.bls.gov/Green/Green_Definition.Htm

Word Watch Institute & Cornell University ILR School of Global Labor Institute. (2008) *Green Jobs: Towards Decent Work in A Sustainable Low Carbon World.* UNEP, ILO, IOE, ITUC Green Jobs Initiative. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_158727.pdf

Velazquez, L., Munguia, N., Platt, A., & Taddei, J. (2006). Sustainable University: What Can Be The Matter? *Journal of Cleaner Production*, *14*(9-11), 810-819. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2005.12.008

Yıldırım, U. & Göktürk, İ. (2004). *Sürdürülebilir Kalkınma.* M.C. Marin & U. Yıldırım (Ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar: Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetsel Perspektifler* içinde (1. Baskı) Beta.

Yılmaz, S. A. (2014). *Yeşil* İşler *Ve* Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Alanındaki Potansiyeli [Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi]. T.C. Kalkınma Bakanlığı. http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2016/06/Ye%C5%9Fil_%C4%B0%C5%9Fler_ve_T%C3%BCrkiyede_Yenilenebilir_Enerji_Alan%C4%B1ndaki_Potansiyeli.pdf

STRATEJİ DÜZEYLERİ VE YEŞİL YÖNETİM

Dr. Zeki ÇETİN

Orcid No:0000-0002-8240-2155 zekicetin@arel.edu.tr

GİRİŞ

Belirli bir düzen çerçevesinde hareket eden doğa, günümüze kadar yaşanan süreçte özellikle sanayi ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan atıklar nedeniyle bozulmaya başlamıştır. İnsan faktörüne bağlı olarak bu bozulmaların temelinde yatan ana unsur ise insanların daha fazla kazanma arzusuyla, üretim basamaklarında çevresel zararları gözetmemesidir. Bunun doğal bir sonucu olarak ekosistem bozulmakta ve canlı sağlığı açısından endişe verici sonuçlar ortaya çıkmaya başlamaktadır.

Konunun önemine bağlı olarak literatürde birçok araştırma yapılmış, üretim basamaklarındaki çevresel koruma unsurları ile birlikte yeşil yönetim kavramı ortaya atılmıştır. Yeşil yönetim işletmelerin ürün ya da hizmet meydana getirirken gerçekleştirdiği faaliyetler ile iklim ve çevreye yansıtılan olumsuz etkileri en aza indirmeyi hedefleyen teknik ve organizasyonel çalışmalardır (Önel, 2021).

Bu noktadan hareketle hazırlanan çalışma, yeşil yönetim çerçevesinde işletmeciliğin oluşumu, süreçleri ve gelişme yöntemlerini ele almakta; yeşil yönetim, yeşil ekonomi, sağlıklı ekosistem konularını ayrı ayrı işleyerek bu sistemin kurulmasında endüstriyel demokrasinin ve eleştirel düşünmenin katkılarını değerlendirmektedir. Çalışmanın odak noktasında ise işletme üst düzey stratejilerinin yeşil yönetim perspektifinden nasıl şekillendirildiği konusu yer almaktadır.

1. Yeşil Yönetim Bilincinin Oluşum Süreci

Buhar gücünün, makinelerin çalışmasında kullanılmasının yaygınlaşmasıyla birlikte deniz ve kara yolu ulaşımında da gelişmeler görülmüştür. Bu yeni ulaşım araçlarının kullanılması sonucunda, yeni keşif bölgelerine yönelimler gerçekleştirilmiştir. Keşfedenler tarafından yeni bulunan bu bölgeler, ham madde kaynağı açısından zengin olabildikleri gibi ürün konusunda da yoksun durumdaydılar. Sanayileşmenin Avrupa'da başlamış olmasının sonucunda her gün gelişmekte olan Avrupa, gün geçtikçe daha çok ürün üretmek için hem daha çok ham maddeye ve insan kaynağına, hem de daha çok müşteriye ihtiyaç duymaktaydı. Bununla birlikte yeni kaynaklar önem taşımaktaydı. İhtiyaç duyulan bu kaynaklardan ham maddenin yanında, ucuz insan gücüne de ihtiyaç oldukça artmaktaydı. Ulaşım kaynaklarının çokluğu, insanların kıtalar arasında çok hareketli olmalarını sağlamaktaydı. Gerek ucuz insan kaynağına, gerekse yeni ucuz ham madde kaynağına ulaşıldıkça, daha çok üretmek ve üretileni pazarlamakta önem kazanmıştı. Bu durum rekabeti beraberinde getirmişti. Rekabetin artmasıyla birlikte üretim de arttığından dolayı, kaynakların kıtlığı başka bir sorunu beraberinde getirmekteydi. Azalan kaynakların farklı yöntemler kullanılarak çoğaltılması, farklı bir çözüm olarak gelişmişti. Bu süreçten sonra, kaynak

Bu çalışmamız göstermektedir ki, bundan sonra mevcutta bulunmakta olan işletmeler veya yeni kurulacak işletmeler, ölçek ekonomisini benimsemekle birlikte, zaman içinde maliyet liderliği stratejisine yönelerek yüksek kârlar elde edebilirler. Maliyet liderliği stratejisi yerinde ve zamanında doğru oluşturulabilirse, kaynakların verimli kullanılması sonucunda işletmeleri bulundukları sektör içinde avantajlı hale getirebilir. İşletmeler bunun yanında çevre dostu olarak gösterilebilen yeşil ürünlere odaklanarak, rakiplerinin de içinde bulunduğu sert rekabet içinde fark yaratabilirler. Tam rekabet ortamında yeşil yönetim anlayışı işletmeyi yeni çekim merkezi haline getirebilir.

KAYNAKÇA

Akatay, A., ve Aslan, Ş. (2008). Yeşil yönetim ve işletmeleri ISO 14001 sertifikası almaya yönelten faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10(1), 313-339. http://hdl.handle.net/20.500.12397/5402

Akkaya, C., Efeoğlu, A., ve Yeşil, N. (2006). Avrupa Birliği su çerçeve direktifi ve Türkiye'de uygulanabilirliği. *TMMOB Su Politikaları Kongresi, 1, 195-204.* *https://dergipark.org.tr/tr/pub/tjf/issue/49158/562550*

Aktaş, K. (2015). Uluslararası İşletmelerde Stratejik Yönetim. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(3), 1-19.* *https://dergipark.org.tr/tr/pub/uysad/issue/37745/394596*

Alagöz, A., ve Irdiren, D. (2013). Maliyet Muhasebesi Bakiş Açisi İle İşletmelerde Çevre Maliyetleri Ve Yönetimi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *13*(26), 424-449.
https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-full-file/24220

Alpkan, L. (2000). Strateji Belirleme Sürecinin Kapsamlılığı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 1(2), 1-19.* *https://dergipark.org.tr/tr/pub/doujournal/issue/66643/1042770*

Ata, G. (2022). *Yeşil Binalarda Katı Atık Yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi. Aksaray Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aksaray. https://hdl.handle.net/20.500.12451/9594

Çavuş, M. F., ve Tancı, N. (2013). Yeşil işletme ve çevre yönetim sistemleri. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 48(1), 73-82. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315*

Çetinkaya, Ö. (2006). Rekabet stratejilerinin belirlenmesinde portföy analizi ve tariş üzerine bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(3), 57-76.*
https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315

Çubukçu, M. (2018). İşletmelerde Uygulanan Strateji Tipleri ve Uygulamadan Örnekler. Uluslararası *Yönetim Akademisi Dergisi,* 1(2), 142-156. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315

Çukurçayır, M. A., & Sağır, H. (2008). Enerji sorunu, çevre ve alternatif enerji

kaynakları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (20), 257-278. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315
Dağdeviren, T., & Yaylı, H. Yeşil kent ekonomisi ve sakin şehirlerde uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi. Uluslararası *Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(1), 59-73. https://doi.org/10.33712/mana.1085395
Erbaşlar, G. (2012). Yeşil pazarlama. *Mesleki Bilimler Dergisi (MBD), 1(2), 94-101.* https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315
Erdem, K. O. Ç., Şenel, M. C., ve Kaya, K. (2018). Dünyada ve Türkiye'de sanayileşme 1-strateji ve temel sanayileşme sorunları. *Mühendis ve Makina, 59(690), 1-26. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315*
Gedik, Y. (2020). Yeşil pazarlama stratejileri ve işletmelerin amaçlarına etkisi. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal,* 6(2), 46-65. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315
İlker, G. (2010). Küreselleşme sürecinde stratejik işbirlikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu* Dergisi, *13*(1-2), 191-220. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315
İlkus, Ş. (2012). Rekabet üstünlüğünün sürdürülebilirliğinde yeşil rekabet stratejilerinin rolü. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315*
Kaçamak, H., ve Uygun, Ö. (2022). Yeşil Yönetim Modeli Önerisi. *Sürdürülebilir Çevre Dergisi, 2(2), 12-17. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315*
Karabulut, T. (2015). Türkiye'deki yabancı sermayeli şirketlerin stratejik karar alma yaklaşımlarını belirlemeye yönelik bir araştırma. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 4(7), 245-259. https://www.semanticscholar.org/paper/T%C3%BCrkiye'deki-Yabanc%C4%B1-Sermayeli-%C5%9Eirketlerin-Karar-Karabulut/e91e21533bd47cb95f348346f662147f90a8a196
Kılıç, F. (2022). Matris-fonksiyonel örgüt yapılarının büyüme stratejileri ile olan ilişkisi. Doğuş Ü*niversitesi Dergisi,* 23(1), 21-37. https://doi.org/10.31671/doujournal.930680
Manya Gutiérrez, D. C. (2014). Evaluación del funcionamiento del sistema de gestión ambiental según norma ISO 14001 de un operador portuario del terminal marítimo de contenedores en el puerto de Callao. https://hdl.handle.net/20.500.12996/2302
Muammer, T. U. N. A. (2000). Çevresel sorunların küreselleşmesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (2), 1-16. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315
Oran, İ. B. (2020). Çok Uluslu Şirketler, Stratejileri ve Küreselleşmedeki Rolleri. *Journal of Life Economics*, *7*(1), 1-16. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315
Önder, M. E. T., & Erdem, B. (2011). Türk otel zincirleri ve büyüme stratejileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14*(26), 333-350. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315
Önel, B. (2021). İşletmelerin yeşil yönetim algıları ve sürdürülebilirlik bilinci. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, *6*(11), 21-33. https://der-

gipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315
Özesen, E. (2009). *Yeşil tedarik zinciri yönetimi ve ambalaj sanayiinde bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315
Özkaya, B. (2010). İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Anlayışının Uzantısı Olarak Yeşil Pazarlama Bağlamında Yeşil Reklamlar. *Öneri Dergisi, 9(34), 247-258 https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315*
Porter, M. E. (2003). *Rekabet stratejisi.* Sistem Yayıncılık, Eskişehir. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/55184/730315
Suluk, S. (2021). *Sürdürülebilir kalkınma: G7 ülkelerinin ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve çevre kirliliği açısından incelenmesi (1991-2014).* Doktora Tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir. http://hdl.handle.net/20.500.11787/6001
Tanç, A. ve Ekinler, F. (2022). Sürdürülebilirlik Raporları Kapsamında İşletmelerin Sera Gazı Salımı: Bist Sürdürülebilirlik Endeksinde Bir Araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sbe Dergisi*, *12*(3), 1876-1886. https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1064985
Tanyolaç, C. (2022). Örgüt Düzeyinde Uygulanan İzlenim Yönetimi Stratejileri: *BİST 100 Firmaları Üzerine Nitel ve Nicel Bir Çalışma.* Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara. http://hdl.handle.net/11655/25783
Ülgen, H. Mirze, K.S. (2004). *İşletmelerde stratejik yönetim*. Literatür Yayıncılık, İstanbul. https://doi.org/10.14783/maruoneri.684967
Ünsar, S. (2007). Uluslararası işletmelerde üretim stratejileri. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi,* 2(7), 695-708.
Vjollca, S. (2010). *Uluslararası İşletmelerde Yeşil Pazarlama Uygulamaları ve Halkla İlişkilerin Rolü.* Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir. https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/344625
Yüksel, E. (2009). *Yeşil pazarlamanın modern pazarlamadaki yeri ve küresel bazda değerlendirilmesi: Uygulama örnekleri*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir. http://hdl.handle.net/20.500.12397/11109

MEDYA İKLİM VE ÇEVRE

Zakir AVŞAR

Prof. Dr.,
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Orcid No: https://orcid.org/0000-0002-1427-127X

GİRİŞ

İklim değişikliğinden kaynaklanan, insanların sosyo-ekonomik ve kültürel tüm yaşamına etki edebilecek risklerin çok iyi bilinmesi gerekmektedir. İklim değişikliği ve küresel ısınma sorunlarının çözümü için tüm toplumların krizin farkında olmaları, bu sorunları anlamaları ve çözüme katkıda bulunmak için eyleme geçmeleri şarttır.

İklim değişikliği, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değişikliktir (İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1992: 5). İklim değişikliğinin, sıcaklık artışı, çeşitli hava olayları, kuraklık, biyolojik çeşitlilik kaybı, tarımsal verimde azalma gibi insanların ve diğer canlıların yaşamı üzerinde birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır (Uçar vd., 2019: 740). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne göre (1992: 2), iklim değişikliği, tüm ülkelerin ortak sorumluluklarına, imkânlarına ve sosyal ve ekonomik koşullarına uygun olarak mümkün olan en geniş ölçüde iş birliğinin etkili ve uygun uluslararası çabaya katılmasını gerektirmektedir.

İklim değişikliği, belli uluslar ile sınırlı olmayan, sınırların ötesinde bir öneme sahiptir. Kilit unsur, "küresel ısınma" ifadesindeki "küresel" sözcüğüdür. Eski Amerika Birleşik Devletleri başkan yardımcısı ve çevreci Al Gore'un "Biz tek bir insanız, tek bir gezegende, tek bir geleceğimiz, tek bir kaderimiz var. Onu birlikte takip etmeliyiz" sözleri, iklim değişikliğinin küresel bir konu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle de iklim değişikliği ile mücadelenin ulusal düzeyde takip edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, "uluslararası kamusal alan"ın önemli bir boyutunu oluşturan medya kuruluşlarına önemli bir sorumluluk düşmektedir.

İklim değişikliği insanlığın karşılaştığı en büyük zorluklardan biridir, ancak birçok insan bu sorunla ilişki kuramamakta ve sorunu tüm doğru biçimde anlamayı güç bulmaktadır (Moser, 2010). Bu kapsamda, hemen her konuda olduğu gibi iklim değişikliği farkındalığını oluşturmada da medyaya önemli görevler düşmektedir. **Çoğu vatandaş iklim ve çevresel sorunlar hakkındaki ilk ve genel bilgilerini medyadan almaktadır** (Brüggemann, 2017; Newman vd., 2020). Üstelik doğru medya içeriklerini takip eden yurttaşların iklim sorunlarının **çözümüne ilişkin platformlara katılımının da arttığı bilinmektedir** (**Östman** 2014). Bu nedenle iklim haberlerinin yanı sıra, iklim ile ilgili her türlü medya içeriği (belgeseller, sinema, halkla ilişkiler kampanyaları, kamu spotları, billboardlar, köşe yazıları vb.) kamu bilgisinin oluşumu, kamuoyu müzakeresi ve sivil katılım için esastır.

Başka bir anlatımla iklim ve çevre farkındalığı ve duyarlılığını sağlayacak en önemli enstrümanlardan biri de medya içerikleridir. Ancak medya içeriklerinin bir

taşınması açısından önemlidir. **İklim haberciliği gelişmekte olan bir alan olmakla birlikte, iklim haberciliğine ilişkin etik ilkelerin geliştirilmeye başlandığı, iklim habercileri için ağlar oluşturulduğu, başarılı iklim haberlerine yönelik ödül törenleri düzenlendiği gözlenmektedir. Bu olumlu gelişmeleri destekleyecek şekilde iletişim fakültelerinin müfredatlarına iklim ve çevre farkındalığını da içerecek şekilde bilim gazeteciliği derslerinin eklenmesi önemlidir. Bu derslerde iklim ve çevre gazeteciliği için doğru haber kaynaklarının neler olduğu, bu kaynaklara erişim yolları, iklim/çevre zirveleri ve konuyla ilgili ulusal/uluslararası mevzuat ve raporlar** genç iletişimcilere aktarılabilecektir.

Son olarak iklim ve çevre ile ilgili farkındalığı oluşturacak tek medya içeriğinin haberler olmadığı; belgeseller ve sinemanın da kamuoyunun doğru bilgi alması ve farkındalık oluşturmasında etkili olabileceği unutulmamalıdır. Dolayısıyla her türlü medya içeriğinde iklim ve çevre farkındalığını oluşturmaya yönelik olarak hem iletişim akademisyenlerine hem medya sektörüne hem de ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (1992). https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/webmenu/webmenu12421_1.pdf

Boykoff, M. T. (2011). The world stage. In Who speaks for the climate?: Making sense of media reporting on climate change (pp. 1–29). Cambridge University Press.

Björnberg, K. E. vd. (2017). "Climate and Environmental Science Denial: A Review of the Scientific Literature Published in 1990-2015". Journal of Cleaner Production, S. 167, s. 229-241.

Brüggemann, M. (2017). "Shifting Roles of Science Journalists Covering Climate Change." Oxford Research Encyclopedia of Climate Science. doi:10.1093/acrefore/9780190228620.013.354.

Chadwick, A. E. (2017). "Climate Change Communication". Oxford Research Encyclopedia of Communication. doi:10.1093/acrefore/9780190228613.013.22. ISBN 978-0-19-022861-3.

Clayton, S. vd. (2016). "Justice and Environmental Sustainability". Handbook of Social Justice Theory and Research. Ed: Clara Sabbagh ve Manfred Schmitt. New York: Springer, s. 369-386.

Demircan, M., Turan, N., Arabacı, H., Coşkun, M., Türkoğlu, N., ve Çiçek, İ. (2016). Gündem belirleme modeline göre yazılı basındaki iklim değişikliği haber ve köşe yazılarının analizi. *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, *13*, 14.

Dunaway, F. (2015). Seeing green: The use and abuse of American environmental images. University of Chicago Press

Gavin, N. T. (2009). Addressing climate change: a media perspective. *Environ-*

mental Politics, *18*(5), 765-780.
Holland, E. C. (2020). The anti-geopolitical cinematic eye: Documentary film and critical geopolitics. Geography Compass, Advance online publication., e12536. https://doi.org/10.1111/gec3.12536
Kayıhan, B. (2020). *Modern Dünyada Risk Söylemi*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
Kelly-Costello, Á. (2021). Why climate change must stay on the news agenda beyond global summits, https://theconversation.com/why-climate-change-must-stay-on-the-news-agenda-beyond-global-summits-171845, 8 Aralık 2021.
Moser, S. C. (2010). Communicating climate change: History, challenges, process and future directions.WIREs Climate Change,1,31–53.
Newman, N., Fletcher, R. , Kleis Nielsen, R., Andi, S. ve Schulz, A. (2020). Reuters Institute Digital News Report 2020. Reuters Institute for the Study of Journalism.
Nobel Barış Ödülü (2007). https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2007/press-release/ 12.03.2022.
Östman, J. (2014). "The Influence of Media use on Environmental Engagement: A Political Socialization Approach." Environmental Communication 8 (1): 92–109.
Painter, J.; Osaka, S. (2019). "Five Tips for Better Coverage of the Climate Crisis", NiemanReports, https://niemanreports.org/articles/five-tips-for-better-coverage-of-the-climate-crisis/
Schäfer, M. S. ve Painter, J. (2021). Climate journalism in a changing media ecosystem: Assessing the production of climate change-related news around the World, WIREs Climate Change, https://doi.org/10.1002/wcc.675
Şahin, M. (2020). İklim Değişikliği ve Bilim Gazeteciliği: Avustralya Yangınları Haberlerinde Bilim İzi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *8*(2), 1011-1030.
Şahin, Ü. ve Üzelgün, M. A. (2016). İklim Değişikliği ve Medya Raporu. Sabancı Üniversitesi. Oxford Research Encyclopedia of Climate Science, doi:10.13140/RG.2.2.14963.94244
Şahin, Ü. ve Erensü, S. (2020). Covid-19 Pandemisini ve İklim Krizini Birlikte Okumak. *Mercator Politika Notu*.
Uçar, G. K., Yalçın, M. G., ve Özdemir, G. (2019). İklim Değişikliği İnkârının Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Ekolojik Adil Dünya İnancı ile İlişkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(37), 739-764.

Filmler:

İklim Meselesi (2017, Yönetmen: Altuğ Gültan).
Tarım İçin Su (2021, Yönetmen: Vedat Atasoy).
Tufandan Önce (2016, Before the Flood, Yönetmen: Fisher Stevens).
Uygunsuz Gerçek (2007, An Inconvenient Truth, Yönetmen: Davis Guggenheim).
25 Litre (2019, Yönetmen: Altuğ Gültan, Zeynep Dilara).

YEŞİL PAZARLAMA

Ebru BİLGEN KOCATÜRK

Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Orcid: 0000-0001-7194-0559 , ebru.bilgen@klu.edu.tr

GİRİŞ

Günümüzde nüfusun, tüketimin ve sanayileşmenin hızla artması, kaynakların azalmasına ve çevre sorunlarına neden olmaktadır. Hava, su ve toprak kirliliği, doğal bitki örtüsünün bozulması, bazı canlı türlerinin yok olması, küresel ısınma, buzulların erimeye başlaması, iklimlerdeki değişiklikler tüm dünyayı etkilediği için küresel düzeyde tüm ülkeleri ilgilendiren sorunlar haline gelmiştir. Özellikle 1980'li yıllarda yaşanan bir takım çevre felaketleri, pek çok insanın yaşamına mal olmuş ve bu sorunlar sadece çevrecilerin değil, toplumdaki herkesin sorunu haline gelmiştir. Devlet kurumları, tüketiciler, işletmeler ve çalışanları, sivil toplum kuruluşları, basın, çevreci gruplar gibi pek topluluk ve örgüt çevreye duyarlı hale gelmiş ve çevresel sorunları azaltmak için faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. İşletmeler de hem toplumun bir parçası oldukları için, hem de sanayileşmenin yarattığı kirlilikten dolayı çevresel sorunların kaynaklarından biri olarak gösterildikleri için çevreye karşı duyarlı olması gereken en önemli kesimlerden biridir. İşletmeler hem bir sosyal sorumluluk faaliyeti olarak hem de paydaşların baskısından dolayı çevreye en az zarar verecek şekilde tüm faaliyetlerini düzenlemek zorundadırlar. Bu kapsamda yeşil pazarlama anlayışını benimseyen işletmeler; çevreye ve canlılara zarar vermeyen, daha az enerji tüketen ürünler üretmekte ve üretim teknolojileri kullanmakta, doğal kaynakları daha verimli ve sürdürülebilir şekilde kullanmakta, atıkların geri dönüşümünü sağlamakta, tüketiciler başta olmak üzere tüm paydaşlara çevre bilinci kazandıracak faaliyetlerde bulunmaktadırlar.

Bu bölümde öncelikle yeşil pazarlama anlayışının doğmasına etki eden çevresel sorunlar açıklanmış, ardından yeşil pazarlamanın tanımı, amacı ve gelişimi ele alınmıştır. Daha sonra bir işletmenin yeşil pazarlama faaliyetinde bulunabilmesi için izleyebileceği stratejiler ve yeşil pazarlama karması elemanları açıklanmıştır. Son kısımda ise sonuç ve işletmeler için bir takım öneriler yer almaktadır.

ÇEVRESEL SORUNLAR VE YEŞİL PAZARLAMA

Küresel düzeyde çevreyle ilgili sorunların, gün geçtikçe artması ve insanlar başta olmak üzere doğadaki tüm canlıların yaşamını tehdit edecek düzeylere ulaşması sonucu çevreye ilişkin konular sadece pazarlama alanında değil pek çok bilim dalında üzerinde önemle durulan konulardan biri olmuştur. Küresel çevre sorunları aşağıdaki başlıklar altında incelenebilmektedir (Akdeniz Ar, 2011):

- Hava Kirliliği ve Asit Yağmurları: Fabrika bacaları, egzoz gazları, termik

konusu strateji ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma faaliyetlerini yönlendirmektedir. Günümüzde bir işletmenin sadece geri dönüşümlü ürün üretmesi onun çevreci bir işletme olduğunu göstermemektedir. Ürünlerin yanı sıra kullanılan üretim teknolojilerinin ve ürün ambalajının çevre dostu olması, ürünlerin insan ve hayvan sağlığına zarar vermemesi, ürünlerin içeriklerinin doğal olması, kaynakları daha az tüketmesi, eko-etiket gibi onaylarının olması, tüketicileri bilinçlendirmeye yönelik faaliyetlerinin olması gibi pek çok standarda sahip olması gerekmektedir. 70'li ve 80'li yıllarda The Body Shop, 3M gibi sınırlı sayıda işletme çevreci değerlere sahip çıkıp faaliyetlerini çevre odaklı gerçekleştirir iken günümüzde pek çok işletme yeşil pazarlama faaliyetlerini uygulamaktadır. Aynı zamanda işletmelerin bu değerleri benimsediklerini tüketicilere reklam, halkla ilişkiler, kişisel satış, satış tutundurma gibi tutundurma karması elemanları ile aktarması ve hatta tüketicilerin bu konularda daha fazla bilgi sahibi olmasını sağlayarak onlara çevre bilinci aşılamaları da önem taşımaktadır. İletişim konusunda işletmelerin dikkat etmesi gereken husus "greenwashing" olarak adlandırılan tüketicileri kandıracak faaliyetlerden uzak durmaları, sadece tüketicileri etkilemek, pazar paylarını artırmak için değil gerçekten çevreyi önemsedikleri için yeşil pazarlama faaliyetlerinde bulunmalarıdır.

KAYNAKÇA

Alsmadi, S. (2007). Green marketing and the concern over the environment: measuring environmental consciousness of Jordanian consumers. *Journal of Promotion Management*, *13*(3-4), 339-361. https://doi.org/10.1080/10496490802306905

Akdeniz Ar, A. (2011). *Yeşil Pazarlama Tekstil Sektöründen Örneklerle*. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul.

Arseculeratne, D., & Yazdanifard, R. (2014). How green marketing can create a sustainable competitive advantage for a business. *International business research*, *7*(1), 130. http://dx.doi.org/10.5539/ibr.v7n1p130

Bhatia, M., & Jain, A. (2013). Green marketing: A study of consumer perception and preferences in India. *Electronic Green Journal*, *1*(36). https://doi.org/10.5070/G313618392

Bilgen, E., F, Butuş. (2008, Eylül, 11-12). Yeşil Pazarlamada Paydaşların Rolü ve Yeşil Pazarlamanın Tüketici Satın Alma Davranışlarına Olan Etkisi Üzerine Bir Araştırma, [Sempozyum]. 1. Ulusal Yönetim ve Ekonomi Bilimleri Konferansı. İzmir, Türkiye.

Cronin, J. J., Smith, J. S., Gleim, M. R., Ramirez, E., & Martinez, J. D. (2011). Green marketing strategies: an examination of stakeholders and the opportunities they present. *Journal of the Academy of Marketing Science*, *39*, 158-

174. https://doi.org/10.1007/s11747-010-0227-0
Dacko, S. G. (2008). *Advanced Dictionary of Marketing*. Oxford University Press. Oxford.
Ginsberg, J. M., & Bloom, P. N. (2004). Choosing the right green marketing strategy. *MIT Sloan management review*, *46*(1), 79-84.
Groening, C., Sarkis, J. & Zhu, Q. (2018). Green marketing consumer-level theory review: A compendium of applied theories and further research directions. *Journal of cleaner production*, *172*, 1848-1866. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.12.002.
Ivanovic, A., Collin, P. H. (2003). Dictionary of Marketing. Bloomsbury Publishing. London.
Mishra, P., & Sharma, P. (2010). Green marketing in India: Emerging opportunities and challenges. *Journal of Engineering, Science and Management Education*, *3*(1), 9-14.
Ottman, J. A., Stafford, E. R., & Hartman, C. L. (2006). Avoiding green marketing myopia: Ways to improve consumer appeal for environmentally preferable products. *Environment: science and policy for sustainable development*, *48*(5), 22-36. https://doi.org/10.3200/ENVT.48.5.22-36.
Ottman, J. A. (2017). *The new rules of green marketing: Strategies, tools, and inspiration for sustainable branding*. Routledge.
Önce, A. G., & Marangoz, M. (2012, October, 11-13). Pazarlamanın sürdürülebilir gelişmedeki rolü. In A F. Andaç (Chair), Microeconomics [Sempozyum]. *International Conference on Eurasian Economies* (Vol. 389, p. 397). Almaty, Kazakhstan.
Papadas, K, Avlonitis, G., & Carrigan, M 2017, Green marketing orientation: Conceptualization, scale development and validation, *Journal of Business Research*, 80, 236-246. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.05.024
Peattie, K. (2001). Towards sustainability: the third age of green marketing. *The marketing review*, *2*(2), 129-146. https://doi.org/10.1362/1469347012569869.
Polonsky, M. J. (1994). An introduction to green marketing. *Electronic green journal*, *1*(2). https://doi.org/10.5070/G311210177
Polonsky, M. J., & Rosenberger III, P. J. (2001, September-October). Reevaluating green marketing: a strategic approach. *Business horizons*, *44*(5), 21-30. http://www.isihome.ir/freearticle/ISIHome.ir-22076.pdf
Prakash, A. (2002). Green marketing, public policy and managerial strategies. *Business strategy and the environment*, *11*(5), 285-297. https://doi.org/10.1002/bse.338.
Rex, E., & Baumann, H. (2007). Beyond ecolabels: what green marketing can learn from conventional marketing. *Journal of cleaner production*, *15*(6), 567-576. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2006.05.013.
Uydacı, M. (2019). *Yeşil Pazarlama.* Türkmen Kitabevi, İstanbul.

YEŞİL FİNANS

Canan BAYSAL

Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Orcid: 0000-0003-3308-9809 cananbaysal@arel.edu.tr

GİRİŞ

Sürdürülebilir Kalkınma, gelecek nesillerin taleplerinden ödün vermeden insanların mevcut taleplerini karşılamayı öngören günümüz dünyasında önemli bir konu haline gelmiştir. Son yıllarda, doğal kaynakların tükenme endişesi ile birlikte, "yeşil" ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi ve kuruluşların sürdürülebilirlik uygulamalarına artan bir ilgi söz konusudur. Çevrenin korunması adına pek çok uluslararası mutabakat gerçekleştirilmiş olsa da her geçen gün doğanın daha fazla tahrip edildiği yadsınamaz bir gerçektir. Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için hemen hemen tüm sektörlerde çevreye duyarlı bir çerçeve geliştirilmektedir. Çevreye duyarlı uygulamaların finans sektöründeki karşılığı ise *"yeşil finans"* olarak adlandırılmaktadır (Yiğit ve Canöz, 2021, s.38). Bu kavram ilk defa Jeffrey R. Kosnett tarafından Ekim 2007'de yayınlanan "Green Is The Next Big Thing" makalesinde ortaya atılmıştır. Temelde Yeşil Finans, sürdürülebilir kalkınmada önemli bir kavram olarak kabul edilmektedir, çünkü paranın doğru ve çevre dostu kullanımı sağlanmadan sürdürülebilirliğin sağlanması zordur. Yeşil finans, mevcut ve gelecekteki çevresel riskleri yönetmenin yanı sıra doğal çevreyi iyileştirmeye odaklanmaktadır.

Yeşil finans ürün ve hizmetleri sektöre ve pazara göre çeşitli fırsatlar sunmasına rağmen genel olarak belirleyici özellikleri bulunmaktadır (Chowdhury vd., 2013, s.3). Bunlar;

- Pazar Payını Arttırır: Yeşil finansman ürünleri kaliteli olduğu için piyasalarda sürekli talep oluşturmaktadır.
- İşletme Karlılığını Arttır: Müşterilerin çoğu hem üreticilerin hem de satıcıların yeşil finansal ürünlerden tatmin edici faydalar elde etmesi için yeşil ürünleri tercih etmektedir.
- Çevresel Bilinç ve Farkındalık Oluşturur.
- Yeşil Finans Ürünleri Tercih Edildiğinde Marka İmajları Olumlu Etkilenir.
- Pozitif Medya İlgisi Yaratılır.
- Müşteri Memnuniyeti ve Sadakati Oluşturulur: Yeşil finansman ürünleri dayanıklı ve akıllıdır, bu nedenle müşteriler bu ürünlere güvenir ve yeşil ürünleri satın almak için yüksek bir fiyat ödemeyi kabul eder.
- Çalışan Tatmini ve Bağlılığı Oluşturulur.
- Dış Paydaşlarla Güçlendirilmiş İlişkiler ve Ortaklık: Dış paydaşlar, yeşil finansman ürünlerinden maksimum düzeyde memnuniyet duyduklarından,

SONUÇ

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için önemli bir bileşen olan "Yeşil Finans" yatırım faaliyetlerinde çevre dostu finansal düzenlemeler yaparak gelecek nesiller daha iyi bir yaşamı amaçlamaktadır. Bu çerçevede hem devletler ve işletmeler hem de bireyler yeşil stratejileri benimsemek ve daha iyi bir dünya için ellerinden geleni yapmak zorundadır. Her ne kadar küresel ölçekte yeşil finans ürün ve hizmetleri işletmeler ve işletmeciler tarafından kullanılmaya başlanılsa da kat edilmesi gereken yol uzundur. Sürdürülebilir uygulamalara yapılan yatırımlar, fosil yakıtlara ve diğer sürdürülemez sektörlere ve uygulamalara yapılan yatırımların yanında oldukça azdır. Bu kapsamda yeşil finans ürün ve hizmetlerinin önemi konusunda farkındalık çalışmaları yapılması gerekmektedir. Çevre dostu uygulamaların benimsenmesi konusunda teşvik edici uygulamalara ve bu konuda gerekli mevzuat değişikliğinin gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü finansman kaynakları doğru kullanılmadan sürdürülebilir kalkınma sağlanamaz.

KAYNAKÇA

Al-Sheryani, K., & Nobanee, H. (2020). Green Finance: A Mini-Review. SSRN Electronic Journal. Published. https://doi.org/10.2139/ssrn.3538696

Chowdhury, T. U., Datta, R., & Mohajan, H. K. (2013). Green Finance is Essential for Economic Development and Sustainability. International Journal of Research in Commerce, *Economics & Management,* 3(10), 104-108.

Civan M. ve Uğurlu M. (2002). Risk sermayesi finansman modeli ve Gaziantep ilinde KOBİ'lerin halka açılmasına yönelik model önerisi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *21*(1), 79-109.

Echeverria, A. (2012). Green property insurance: It's getting easier to go green. https://www.bernsteinshur.com/wp-content/uploads/2012/02/Echeverria_Green-Property-Insurance-2x4x10-Winter-2012-pgs-2-5.pdf Erişim Tarihi: 28.01.2023

Edesess, M. (2014). Catastrophe bonds: An important new financial instrument. *EDHEC-Risk Institute: Nice, France*.

EIB (2012). The EIB and Carbon Finance FAQs. European Investment Bank. https://www.eib.org/attachments/eib_and_carbon_finance_faq.pdf Erişim tarihi: 30.01.2023

Guo, Q., Su, Z., & Chiao, C. (2022). Carbon emissions trading policy, carbon finance, and carbon emissions reduction: evidence from a quasi-natural experiment in China. *Economic Change and Restructuring*, *55*(3), 1445-1480.

Gürbüzer G. B. ve Bayazıt Hayta A. (2020). Sürdürülebilir Kalkınma ile Sürdürülebilir Sigortacılık İlişkisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5* (4), 609-619.

İSO (2022). https://www.iso.org/files/live/sites/isoorg/files/store/en/PUB100458.

pdf. Erişim tarihi:27.01.2023
Kahraman Y. E. (2022). An overlook on the relationship between green finance and the environment. *International Journal of Chemistry and Technology , 6* (2) , 122-128.
Kanberoğlu, Z. ve Aksoy, K. (2022). Yeşil Finansal Araçlar ve Türkiye. VI. Anadolu International Conference on Economics, May 13-15, 2022, Eskişehir, Turkey
Kim, M. Y. (2021). Evaluation, Satisfaction, and Loyalty in the Context of Green Credit Card Services: Green Ethics as a Moderator. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, *12*(5), 387-391.
Kuloğlu E. ve Öncel M. (2015). Yeşil Finans Uygulaması ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2(2), 2-19.
Li. K.F., & Liu. C.Z. (2011). Construction of carbon fnance system and promotion of environmental fnance innovation in China. *Energy Procedia 5*:1065–1072.
Nobanee, H., Elsaied, F. A., Alhammadi, N., & Wazir, N. (2022). Bibliometric analysis and visualization of green, sustainable, and environmental insurance research. *Journal of Financial Services Marketing*, 1-18.
Öztürk, A. (2019). Alternatif Finansman aracı Olarak Afet Tahvilleri (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi.
Rakić, S., & Mitić, P. (2012). Green Banking: green financial products with special emphasis on retail banking products. *Pravci strukturnih promena u procesu pristupanja Evropskoj uniji*, 54-60.
Randjelovic, J., O'Rourke, A. R. & Orsato, R. (2003). The Emergence of Green Venture Capital. *Business Strategy and the Environment, 12,* 240-253.
Ryszawska, B. (2016). Sustainability transition needs sustainable finance. *Copernican Journal of Finance & Accounting*, *5*(1), 185-194.
Sevim, U. ve Serçemeli, M. (Ed.). (2018). Yeşil Finans ve Muhasebe Teori ve Uygulama (1.baskı). Gazi Kitabevi.
Şimşek O ve Tunalı H. (2022). Yeşil Finansman Uygulamalarının Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Rolü: Türkiye Projeksiyonu. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi, 4* (1), 16-45.
UNEP (2007). Green Financial Products and Services: Current Trends and Future Opportunities in North America. Canada: United Nations Environment Programme Finance Initiative.
UNEP (2016). United Nations Environment Programme, Definitions and Concepts – Background Note. Canada:United Nations Environment Programme Inquıry Workıng Paper.
Wang, Y., & Zhi, Q. (2016). The role of green finance in environmental protection: Two aspects of market mechanism and policies. *Energy Procedia*, *104*, 311-316.
Yiğit F. ve Canöz İ. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Finansman Çalışmalarının Gelişimi. *Reforma*, *4*(92), 37-41.
Zengin, B. (2022). Sürdürülebilirlik Çerçevesinde Yeşil Finans Ürünleri. T. Şimşek (Ed.), Sürdürülebilirlik ve Yeşil Örgüt (ss.183-206) içinde. Gazi Kitabevi.

Zona, R., Roll, K., & Law, Z. (2014). Sustainable/Green Insurance Products. In *Casualty Actuarial Society E-Forum*.

İŞLETMELERDE YEŞİL LOJİSTİK UYGULAMALARI VE KÜRESEL ETKİLERİ

İhsan AKTAŞ
Serap İNCAZ

Dr. Öğr. Üyesi., Kırklareli Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-2286-1701, ihsan.aktas@klu.edu.tr
Prof. Dr., Kırklareli Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-0779-8700, serapincaz@klu.edu.tr

GİRİŞ

Günümüzde yaşanan küresel ısınma ve iklim sorunları sürdürülebilirlik kavramını ön plana çıkarmaktadır. Yeşil lojistik ise geleneksel şekilde gerçekleştirilen lojistik operasyonları çevreye duyarlı bir şekilde gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (Keser & Ceyhun, 2023). Yeşil lojistik, operasyonları daha sürdürülebilir hale getirmeyi hedefleyen lojistik uygulamalarını kapsar. Yeşil lojistik, ekolojik lojistik olarak da adlandırılan, geleneksel lojistiğin attığı temel üzerine inşa edilmiştir. Geleneksel lojistikte odak nokta operasyon olup, çevresel faktörlere minimum düzeyde dikkat edilmektedir. Yeşil lojistiğin amacı hem operasyonları hem de organizasyonun sürdürülebilirliğini iyileştirmek, böylece gelecek nesillere daha temiz bir dünya bırakmaktır. Yeşil lojistik, işletmenin müşterileri kazanmasına, maliyetleri düşürmesine ve karbon ayak izini azaltmasına yardımcı olabilir. Basitçe söylemek gerekirse, yeşil lojistik akıllı bir yatırımdır. Çevreye odaklanan paydaşlarla, hem e-ticaret hem de gerçek mekânda faaliyet gösteren işletmelerin rekabetçi kalabilmek için sürdürülebilirliğe öncelik verdiği bir lojistik türüdür. Yeşil lojistikte, sürdürülebilir stratejilerden yararlanılarak, karbon ayak izi düşürülürken şirket genelinde verimlilik artırılabilir (OptimoRoute, 2022).

Gerçekleştirilen çalışmada yeşil lojistik faaliyetler ve yeşil tedarik zinciri kavramları açıklanmış, yeşil tedarik zincirinde kullanılan teknolojiler incelenmiştir. Yeşil lojistik ile ilgili zorluk ve avantajlar araştırılarak örgütlere sağlayacağı fayda tartışılmıştır. Sonuç kısmında ise Paris İklim Anlaşması ile yeşil lojistik faaliyetleri bir arada değerlendirilerek sera gazı emisyonunu azaltıcı önlemlere yer verilerek bilime ve topluma ve gelecek nesillere fayda sağlanması amaçlanmıştır.

YEŞİL LOJİSTİK FAALİYETLER

Dünya üzerinde oluşan sera gazlarının büyük bir kısmı ulaşım ve lojistik sektörlerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, ulaşım ve lojistik uygulamalarını daha çevreci ve daha sürdürülebilir hale getirmek hayati derecede önemlidir. Yeşil lojistik, hem operasyonların çevre üzerindeki etkisini azaltmanın bir yolu hem de sürdürülebilirlik taahhüdü veren şirketlerden satın almayı tercih eden müşterilerden daha güçlü sadakat kazanmanın bir yolu olarak son yıllarda tedarik zincirinde bir trend olarak ortaya çıkmaktadır (Envue Telematics, 2022).

Yeşil lojistik faaliyetler genel olarak yürütülen tüm lojistik süreçlere uygulanabilir. Yeşil dağıtım, yeşil satın alma, yeşil paketleme ve diğer birçok ticari operasyona entegre edilebilir. Önemli olan yeşil lojistik faaliyetlerin çevreye hizmet etmesidir. Yeşil lojistik faaliyetler, sürdürülebilirliği desteklemek, karbon emisyonlarını azaltmak ve sektördeki zorluklara çevre dostu çözümler bulmak için ulaşım ve lojistik

KAYNAKÇA

Büyüközkan, G., & Vardaloğlu, Z. (2008). Yeşil tedarik zinciri yönetimi. *Lojistik Dergisi*, s. 66-73.

Champion, A. (2022, Ekim 24). Advantages of Green Logistics In Supply Chain Management & How To Apply Them, https://flow.space/blog/4-advantages-of-green-logistics-in-supply-chain-management-how-to-apply-them/ adresinden alındı.

DHL (2021, Ekim 8). Gogreen Logistics: Climate-Neutral Services. https://www.dhl.com/discover/en-sg/e-commerce/logistics/green-logistics adresinden alındı.

DHL (2022). GoGreen Solutions, DHL Global Forwarding can help you decrease emissions and increase efficiency of your international logistics operations. https://www.dhl.com/it-en/home/global-forwarding/products-and-solutions/gogreen-solutions.html adresinden alındı.

DPDHL (2022). Environment, Climate-neutral logistics solutions. https://www.dpdhl.com/en/responsibility/environment-and-solutions.html adresinden alındı.

Envue Telematics. (2022, Şubat 21). *What is Green Logistics?* https://envuetelematics.com/what-is-green-logistics/ adresinden alındı.

Greenfulfilment (2022). 8 Ways Your Business Will Benefit from Green Logistics. https://www.greenfulfilment.co.uk/8-ways-your-business-will-benefit-from-green-logistics/ adresinden alındı.

Hazen, B. T., Wu, Y., Cegielski, C. G., Jones-Farmer, L. A., & Hall, D. J. (2012). Consumer reactions to the adoption of green reverse logistics. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 22(4), 417-434. https://doi.org/10.1080/09593969.2012.690777

Interlake Mecalux. (2019, Ekim 11). *Green logistics: definition, challenges and solutions*. https://www.interlakemecalux.com/blog/green-logistics adresinden alındı

Keser, H. Y., & Ceyhun, G. Ç. (2023). Avrupa Yeşil Mutabakatının Denizyolu Taşımacılığı Kökenli Hava Kirliliği Yönünden İncelenmesi. *TESAM Akademi Dergisi , 10 (1)*, s. 53-72 . https://doi.org/10.30626/tesamakademi.1245662

Keskin, S. (2017). Yeşil lojistik uygulamaları: DHL örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü.

Kumral, A., & Bali, Ö. (2015). Performansa Dayalı Lojistik Stratejisi ve Türkiye Açısından Önemi. . *IV. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi.* Gümüşhane: Gümüşhane Universitesi.

Markovits-Somogyi, R., Nagy, Z., & Török, Á. (2009). Greening Supply Chain Management. *Acta Technica Jaurinensis Series Logistica*, s. 367-374.

Mersin, K. (2021). Yeşil Lojistik Ve Ülkemizde Yeşil Lojistik Uygulamaları. . Gelişim Universitesi.

Miashkova, Y. (2022, Eylül 9). *Green Logistics for Greener Supply Chain Manage-*

ment. Track-POD: https://www.track-pod.com/blog/green-logistics-guide/ adresinden alındı

MÜCEVHER, M. H. (2021). Sürdürülebilir Lojistik için Üç Öncelikli Strateji: Yeşil Lojistik, Tersine Lojistik ve Yalın Lojistik. *Enderun*, *5*(1), 39-54.

OptimoRoute. (2022, Mayıs 3). *What Is Green Logistics and Why Does It Matter?* https://optimoroute.com/green-logistics/ adresinden alındı

Özceylan, E. (2021, 15 Kasım). Avrupa Yeşil Mutabakatı Kapsamında Sürdürülebilir Yük Taşımacılığı Faaliyetleri [PDF]. 21 Kasım 2022 tarihinde https://uhdgm.uab.gov.tr/uploads/pages/yesil-lojistik-calistayi-gerceklestirildi/eren-ozceylann-avrupa-yesil-mutabakati-kapsaminda-surdurulebilir-yuk-tasimaciligi-faaliyetleri.pdf adresinden alındı.

Plslogistics (2022). What Are the Benefits of Green Logistics?https://www.plslogistics.com/blog/what-are-the-benefits-of-green-logistics/ adresinden alındı.

Sarkis, J. (2003, Haziran 1). A strategic decision framework for green supply chain management. *Journal of cleaner production*, s. 397-409.

Srivastava, S. K. (2007). Green supply-chain management: A state-of-the-art literature review. *International Journal of Management Reviews*, *9*(1), 53-80. https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2007.00202.x

Tanyaş, M., Sıcakyüz, A., İnaç, H., & Tan, B. (2015). *İstanbul Lojistik Sektör Analizi Raporu*. MÜSİAD.https://musiad.org.tr/uploads/yayinlar/arastirma raporlari/pdf/lojistik_sektor_analizi_1_1.pdf adresinden alındı.

TÜİK (2021, Mart 30) Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2019. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Greenhouse-Gas-Emissions-Statistics-1990-2019-37196 adresinden alındı.

Wu, Z., & Zhao, Z. (2022). Sustainable development of green reverse logistics based on blockchain. *Journal of Environmental and Public Health*, *2022*, 1-10. https://doi.org/10.1155/2022/3797765

Zhu, Q., & Sarkis, J. (2004). Relationships between operational practices and performance among early adopters of green supply chain management practices in Chinese manufacturing enterprises. *Journal of operations management*, s. 265-289. https://doi.org/10.1016/j.jom.2004.01.005

Yılmaz, Ö. (2021, Kasım 15) Karayolunda karbon nötr taşımacılık. https://uhdgm.uab.gov.tr/uploads/pages/yesil-lojistik-calistayi-gerceklestirildi/karayolunda-karbon-notr-tasimacilik.pdf adresinden alındı.

Zhu, Q., Sarkis, J., & Geng, Y. (2005, Mayıs 1). Green supply chain management in China: pressures, practices and performance. *International Journal of Operations & Production Management*, s. 449 - 468. https://doi.org/10.1108/01443570510593148

İklim Finansmanı Sorunu ve Yeşil Tahviller

Berna AKSOY ÖZCAN
Tarkan ÇAKIR

Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, bernaaksoy.ozcan@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2448-6282

Uluslararası İlişkiler uzmanı, tarkancakir@yandex.com, ORCID: 0000-0002-6136-4487

GİRİŞ

Çevre, insan yaşamının yaşam alanı olarak kabul edilmektedir. 1990'lı yıllardan sonra gözle görülmeye başlanan çevre sorunları insan sağlığını olumsuz etkilemekte ve çevrenin korunmasının insan neslinin korunmasıyla eşdeğer olduğu savını karşımıza çıkarmaktadır. Günümüzde insan neslinin sürdürülebilir bir yaşam için ihtiyacı olan iki şeyden biri enerji tedariki, diğeri ise çevrenin sürdürülebilirliğidir. Enerji, yenilenemeyen enerji kaynakları ve yenilenebilir enerji kaynakları olmak üzere iki tip enerji kaynağından tedarik edilmektedir. Fakat yenilenemeyen enerji kaynakları (kömür,petrol, doğalgaz, nükleer enerji) çevreye büyük zarar vermekte ve çevrenin sürdürülebilirliği misyonunun önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Tabii bu kaynakların endüstriyel toplumların sürdürülebilirliği açısından da ayrı bir önemi vardır. Ucuz maliyet ve tedarik kolaylığı, ulaşılabilirlik gibi özellikler nedeniyle günümüzde birçok endüstriyel kuruluşlar ve ülkeler, yenilenemeyen enerji kaynaklarını kullanmaya devam etmektedirler.

En büyük enerji kaynağı olan güneş, en temiz enerji kaynağı olarak da bilinmektedir. Bu açıdan çevrenin korunması amacıyla güneş enerjisinin temel alındığı yenilenebilir enerji kaynakları üzerinde durulmakta ve çevrenin sürdürülebilirliği açısından yenilenebilir enerji kaynaklarının (güneş, rüzgar, dalga, biyokütle, jeotermal, hidrojen, hidroelektrik) gelecekte sürdürülebilir bir çevre ve sürdürülebilir bir ekonomi için gerekli olduğu üzerinde durulmaktadır. Yenilenebilir teknolojiler, temiz enerji kaynakları olarak kabul edilir ve bu kaynakların optimal kullanımı çevresel etkileri en aza indirir, gelecekteki ekonomik ve sosyal toplumsal ihtiyaçlara göre sürdürülebilirdir. Yenilenebilir enerji teknolojileri, geleneksel enerji kaynaklarının yerini alarak sera gazı emisyonunun ve küresel ısınmanın azaltılması için mükemmel bir fırsat sunmaktadır. Fakat bu teknolojilerin maliyetleri fazla, tedarik süreleri uzundur. Sürdürülebilir enerji kaynaklarının, toplam maliyetinin yüksek olması, teknoloji ve sermaye birikimi gerektirmesi ve zamana yayılan yatırım süreçlerinin takibi gibi unsurlar nedeniyle zorunlu olarak tercih edilen bir enerji kaynağı olarak görülmektedir.

Günümüzde toplumların refah seviyelerinin ve yaşam kalitelerinin sürdürülebilirliği, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir bir çevre ile aslında insan neslinin sürdürülebilirliği üzerinden amaçlanmaktadır. Dolayısıyla yenilenebilir teknolojilere sahip ülkelerin yenilenebilir enerji yatırımları yapmaları, bu ülkelelerin yenilenemeyen enerjilerden uzak durmaları, refah seviyesi yüksek bu ülkeler açısından da diğer ülkelerin de bağlı olduğu küresel ekonominin bir anlamda yavaşlaması ve enerji yatırımlarının getirisinin uzun bir sürece yayılarak kısmen refah kaybı yaratacak

maliyetleri yeşil tahvil ihraçlarını, yeşil tahvillerin gelişimini engelleyen temel unsurlardır. Ancak sonuçlar, gelişmekte olan ülkelerin doğru önlemlerle uyum ve hafifletme projelerini finanse etmek için yeşil tahvillerden tam olarak yararlanmaları teşvik edilmektedir. Paris İklim Anlaşması'nın bir parçası olan iklim finansmanı araçları, bir dizi düzenlemeyle potansiyel önlemler etkili bir koordinasyonu içerir. Kurumsal olarak devlet kurumları (maliye ve çevre bakanlıkları) arasında, çok taraflı ve yeşil tahvil yönetimine aracı kurum olarak ulusal kalkınma bankaları, yeşil tahvil ihracı için yerel yönetimler tarafından garanti sağlanması, yerli yatırımcıların ihraç edebilecekleri yerel yeşil tahvil piyasalarının teşviki yerel para birimine dayalı yeşil tahviller, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini hızlandırmaktadır.

KAYNAKÇA

Altunkaya, S. M., ve Özcan, M. (26-28 Kasım, 2020). Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının Finansmanında Kullanılabilecek Yeni Nesil Finansman Mekanizmaları. Elektrik-Elektronik Ve Biyomedikal Mühendisliği Konferansı, Bursa, Türkiye

Asian Development Bank. (2021). *Financing a Green and Inclusive Recovery.* Asian Development Bank. 18 https://www.adb.org/what-we-do/economic-forecasts/april-2021/theme-chapter, 07 adresinden 16 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

Banga, J. (2018). The Green Bond Market: A Potential Source of Climate Finance for Developing Countries. *Journal of Sustainable Finance and Investment*, 1-16. doi:https://doi.org/10.1080/20430795. 2018.1498617

Çakır, T. (2022). *Yeni Bir Finansman Aracı Olarak Yeşil Tahviller ve Yenilenebilir Enerji Yatırımlarına Uluslararası Etkileri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nişantaşı Üniversitesi

Campiglio, E. (2016). Beyond Carbon Pricing: The Role of Banking and Monetary Policy in Financing the Transition to a Low-carbon Economy. *Ecological Economy, 120*, 220-230. doi:https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2015.03.020

Climate Bonds Intiative. (2020). *Green Bond Segments on Stock Exchanges*. from Climate Bonds Intiative: https://www.climatebonds.net/green-bond-segments-stock-exchanges adresinden 22 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Climate Change Report.(2021) IPCC. https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/adresinden 5 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

Dural, F. (2020). Yenilikçi Finansman Yöntemi Olarak Yeşil Tahviller: Küresel Yeşil Tahvil Piyasası. *Uluslararasi Sosyal Bilimler Ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu Tam Metin Kitabi.* Ankara, Türkiye.

Duru, U., ve Nyong, A. (2016). Why Africa Needs Green Bonds. *Africa Economic Brief, 7*(2), 1-8. https://www .afdb.org/en/documents/document/africa-economic-brief-why-africa-needs-green-bonds-87705/

Euronews. (2021, 9 24). *Green bonds: Can the EU really become the world's largest issuer of climate-conscious finance?* Euronews: Green bonds: Can the

EU really become the world's largest issuer of climate-conscious finance?, https://www.euronews.com/my-europe/2021/09/13/green-bonds-can-the-eu-really-become-the-world-s-largest-issuer-of-climate-conscious-finan adresinden 19 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Climate Bonds. (2021). *Explaining Climate Bonds*, https://www.climatebonds.net/market/explaining-green-bonds adresinden 12 Eylül 2022 tarihinde alınmıştır.

EY. (2018). *Green Bonds A Fresh Look at Financing at Green Projects.* London: EY. http://www.ey.com/ Publication/vwLUAssets/Green_bonds-a-fresh-look-at-financing-green-projects/%24FILE/EY-Green%20bonds-a-fresh-look-at-financing-green-projects.pdf adresinden 10 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Goldstein, W. (1982). Redistributing the World's Wealth: Cancun Summit Discord. *Resources Policy, 8*(1), 25-40, https://doi.org/10.1016/0301-4207(82)90005-8

Gündoğan, A. C. (2017, Kasım 13). *Yeşil İklim Fonu Ne Durumda?* https://www.iklimhaber.org/yesil-iklim-fonu-ne-durumda/ adresinden 15 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Holtz, L., ve Heitzig, C. (2021, Mart 26). *Africa's Green Bond Market Trails Behind Other Regions*. https://www. brookings.edu/blog/africa-in-focus/2021/03/26/africas-green-bond-market-trails-behind-other-regions/ adresinden 25 Kasim 2022 tarihinde alınmıştır.

ICMA. (2017). *The Green Bond Principles.* Paris, France: ICMA Paris. https://www.icmagroup.org /assets/ documents/Regulatory/Green-Bonds/Green-BondsBrochure-JUNE2017.pdf adresinden 20 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

Joint Report on Multilateral Development Banks. (2020) https://thedocs.worldbank.org/en/doc/ 9234bfc63 3439d0172f6a6eb8df1b881-0020012021/original/2020-Joint-MDB-report-on-climate-finance-Report-final-web.pdf adresinden 11 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Kandır, S. Y., ve Yakar, S. (2017a). Yenilenebilir Enerji Yatırımları İçin Yeni Bir Finansal Araç : Yeşil Tahviller. *Maliye Dergisi*, *172*, Sayfa 85-110. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/172-05.pdf

Kandır, S. Y., ve Yakar, S. (2017b). Yeşil Tahvil Piyasaları: Türkiye'de Yeşil Tahvil Piyasasının Geliştirilebilmesi İçin Örnekler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *26* (2),159-175,https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/31880/350030>

Kızıldere, M. (2015, Aralık 9). *Trilyonlarla Oynamak; İklim Finansmanı -1 Yeşil İklim Fonu.* https://tr.boell.org /tr/2015/12/09/trilyonlarla-oynamak-iklim-finansmani-1-yesil-iklim-fonu adresinden 14 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Mejía-Escobar, Juan Camilo, Gonzalez-Ruiz Juan David, ve Franco-Sepulveda Giovanni (2021). Current State and Development of Green Bonds Market in the Latin America and the Caribbean. Sustainability. https://www .mdpi.com/2071-1050/13/19/10872 adresinden 15 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

OECD. (2017). *Green Bonds Mobilising the Dept Capital Markets For A Low-Carbon Transition.* OECD. https://www.oecd.org/environment/mobilising-bond-markets-for-a-low-carbon-transition-9789264272323-en.htm adresinden 22 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Özcan, B. A. (2020). Ortak Mülkiyet Çerçevesinde İklim Değişikliği Sorununun Çözümünde Kyoto Protokolü'nün Etkisi. *Akdeniz İİBF Dergisi, 20*(2), 169-184., https://doi.org/10.25294/auiibfd.827487

Patel, S., ve Venugopal, S. (2013, April 08). *World Resources Institute*. https://www.wri.org/insights/why-climate-finance-so-hard-define adresinden 28 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Rosen, A. (2015). The Wrong Solution at the Right Time: The failure of Kyoto Protocol on Climate Change. *Politics and Policy, 43*(1), 30-58., https://doi.org/10.1111/polp.12105

Satıoğlu, B. (2021, 16 Haziran). Finansta Yeni Trend: Sürdürülebilir Finans. *SETA Analiz*. https://www.setav.org /analiz-finansta-yeni-trend-surdurulebilir-finans/ adresinden 21 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

UNCTAD. (2017). *The Least Developed Countries Report: Transformational Energy Access.* New York: United Nations Publications. doi:https://doi.org/10.1163/ej.9789004180048.i-962.602

Uzmen, R., ve Arar, A. A. (2001). 21. Yüzyılda Enerji Kullanımı ve İklim Değişikliği. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*(2), https://www.mfa.gov.tr/21_-yuzyilda-enerji-kullanimi-ve-iklim-decisiklici.tr.mfa adresinden 22 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Yeşil Tahvil İhracı İçin Gönüllü Süreç Rehberi. (2018) International Capital Market Association. https://www. icmagroup.org/assets/documents/Regulatory/Green-Bonds/Translations/Turkish-SBG_2018-06.pdf adresinden 9 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.

Yeşil Tahvil İhracı İçin Gönüllü Süreç Rehberleri. (2021) International Capital Market Association. https://www .icmagroup.org/assets/documents/Regulatory/Green-Bonds/Translations/2021/Turkish-GBP-2021.pdf?vid=2 adresinden 11 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

EKOLOJİK TURİZM

Elif ÜLER

Öğretim Görevlisi, Yozgat Bozok Üniversitesi Çekerek Fuat Oktay SHMYO
ORCID: 0000-0002-2536-544X elif.uler.77@gmail.com

GİRİŞ

Turizm sektörünün dünya da hızlı bir büyüme sürecine girmesi ve küreselleşmeyle birlikte ülke ekonomilerinde turizm gelirleri önemli bir artış göstermiştir. Turizm sektörü içerisinde yapılan her türlü harcama diğer sektörleri de hareketlendirmekte ve ekonominin canlanmasına katkı sağlamaktadır. Dünya genelinde turizm de yaşanan hızlı büyüme trendi ülkemizde de etkili olmuş ve 1982 yılında devlet tarafından çıkarılan turizm teşvik kanunu kapsamında verilen düşük faizli krediler nedeni ile ülkemizde turizm yatırımları plansız bir şekilde artış göstermiştir. Bu artış ile birlikte kıyı bölgelerin de kapasite dolmuş ve bu küçük beldeler, şehirleşmeye başlamıştır.

Dünya genelinde yaşanan ekonomik, teknolojik ve siyasal gelişmeler insanların isteklerinde ve hayata bakış açılarında da değişime neden olmuştur. Nüfus artışı ve sanayileşme ile birlikte büyük şehirlerin ortaya çıkması sonucu oluşan betonlaşma, gürültü, hava kirliliği gibi nedenler insanların tatil düşüncelerinin farklılaşmasını sağlamıştır. 2000'lere kadar deniz-kum-güneş üçlüsü olarak ifade edilen tatil anlayışı giderek yerini daha kalabalıktan ve gürültüden uzak, sakin, doğayla iç içe ve huzur içerisinde zaman geçirme anlayışına bırakmaya başlamış ve turist profilinin değişmesi ile turistik tüketim kalıplarında da değişmeler yaşanmıştır. Bu değişiklikler ile birlikte turistlerin alışılmış turizm merkezlerinden uzaklaştığı ve doğal- kültürel çevreye ilgi duymaya başladığı görülmektedir. Bunun sonucunda da alternatif turizm ismiyle ifade edilen turizm çeşitleri oluşmaya başlamıştır. Alternatif turizm türleri arasında yer alan ekolojik turizm de koruma-kullanma dengesi ön plandadır.

TURİZM

Sanayi devrimiyle birlikte yaşanan gelişmeler ve kentleşme süreci beraberinde insanların farklı ihtiyaçlarını gündeme getirmiştir. Turizm kavramı da 1800'lü yıllarda İngilizler tarafından ortaya konulmuştur. Kavram kişilerin eğlenmek, dinlenmek, farklı kültürleri tanımak ve yeni yerler keşfetmek amacıyla yapmış oldukları seyahatler ve bu seyahatler esnasında almış olduğu hizmetlerin tamamıdır. Turizme dair ekonomi, sosyoloji, antropoloji gibi farklı bilim dalları kendi alanına uygun tanımlarda bulunmaktadır. Bunun sonucunda da gerek hükümetler gerek ise akademisyenler tarafından turizm kavramının bir sektör, endüstri ve sistem olarak ifade edildiği görülmektedir (Kozak vd., 2014). Dünya Turizm Örgütü (WTO) tarafından turizm kavramı: "Kişilerin ikamet ettiği yer dışındaki bir yere bir yılı aşmamak üzere, boş zaman değerlendirme, iş veya diğer benzeri amaçlar ile yaptıkları seyahat ve konaklama aktiviteleri" olarak tanımlamaktadır (www.wikipedia). Turizm sektöründe insan emeği yoğundur. Bu nedenle gelişmişlik seviyesi düşük ve gelişme içerisinde olan ülkelerde veya bölgelerde istihdam olanağı sağlayarak, ekonomik kalkınmaya katkı sağlar (Ryglova, 2007; Tutar vd., 2013).

Turizm hareketliliğini hızlandıran ve gelişmesini etkileyen faktörler genel olarak kişilerin, gelir düzeylerinin, eğitimin, boş zamanın artması, kültür ve teknoloji de

KAYNAKÇA

Akpınar, E. ve Bulut Y. (2010, 20-22 Mayıs). Ülkemizde alternatif turizm bir dalı olan ekoturizm çeşitlerinin bölgelere göre dağılımı ve uygulama alanları. *III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi*, Artvin, Türkiye.

Bahar, O. (2007). Küreselleşme sürecinde Türkiye›de turizm sektörüne sağlanan teşvikler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1(9), 61-78. http://hdl.handle.net/20.500.12397/5395

Bezirgan, M. ve Kömür, T. (2020), Konaklama arz yapısı bakımından turistik destinasyonlarda dış çevre analizi: Ayvalık örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(1), 295-311. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1014667

Blamey, R. K. (2001). *Principles of ecotourism.* The encyclopedia of ecotourism. CABI Publishing.
https://doi.org/10.1079/9780851993683.0005

Bottrill, C. G. ve Pearce, D. G. (1995). Ecotourism: Towards a key elements approach to operationalising the concept. *Journal of Sustainable Tourism*. *3*(1), 45-54.
https://doi.org/10.1080/09669589509510707

Buckley, R. (1994). A framework for ecotourism. *Annals of tourism research*, *21*(3), 661-665 http://www.mdvnaturalist.com/images/ecotourism.pdf Er. 03.01.2023

Butarbutar, R. ve Soemarno, S. (2013). Enviromental effects of ecotourism in Indonesia. *Journal of Indonesian Tourism And Development Studies,* 1(3), 97-107 https://doi.org/10.21776/ub.jitode.2013.001.03.01

Cobbinah, P. B. (2015). Contextualising the meaning of ecotourism. *Tourism Management Perspectives, 16*, 179-189. https://doi.org/10.1016/j.tmp.2015.07.015.

Çinbilgel, İ. ve Kurt, Y. (2019). Oregano and/or marjoram: traditional oil production and ethnomedical utilization of origanum species in southern Turkey. *Journal of Herbal Medicine,* 16, 1-9.
https://doi.org/10.1016/j.hermed.2019.100257.

Drumm, A. ve Moore, A. (2005). *Ecotourism development-a manual for conservation planners and managers*. The Nature Conservancy. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/manual_vol2_english.pdf Er.02.01.2023

Duffy, R. (2002). *A trip too far: ecotourism, politics and exploitation*. Earthscan Yayınevi.

Evren, S., Evren, Ş. E., Çakıcı, A.C. ve Çakır, O. (2019). Sürdürülebilir Turizm Gerçekten Sürdürülebilir Mi? Sürdürülebilir Turizme Yönelik Eleştirel Değerlendirmeler. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10, 211-220. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/841199

Gössling, S., Hall, C.M. ve Weaver, D. B. (2009). *Sustainable tourism futures perspectives on systems, restructuring and innovations*. Routledge Publication. https://doi.org/10.4324/9780203884256

Güripek, E., (2013). *Turizm Destinasyonlarının Rekabet Gücünün Arttırılmasında Stratejik Destinasyon Yönetimi:* Çeşme *Alaçatı Destinasyonu Üzerine Bir Uygulama* [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Dokuz Eylül Üniversitesi.

Ionel, M. (2019). Ecotourism and its importance on the tourism market. *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series,* 19(2), 300-305. https://stec.univ-ovidius.ro/html/anale/RO/wp-content/uploads/2020/02/Section%20III/17.pdf Er.06.01.2023

Kasalak, M.A. (2015). Dünya'da ekoturizm pazarı ve ekoturizmin ülke gelirlerine katkıları. *Journal of Recreation and Tourism Research,* 2 (2), 20-26. https://jrtr.org/index.php/jrtr/article/view/131

Kaya, F. ve Yıldırım, G. (2020). Ekoturizm potansiyeli açısından doğu Karadeniz bölgesi'nin değerlendirilmesi. *Tourism and Recreation*, 2(1), 125-133. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1457981

Kaypak, Ş. (2010). Ekolojik turizmin sürdürülebilirliği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(2), 93-114. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/201537

Kaypak, Ş. (2012). Ekolojik turizm ve sürdürülebilir kırsal kalkınma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 14(22), 11-29. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/107285

Keskin, E. ve Örgün, E. (2015). Kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla sürdürülebilir turizm olgusunun kavramsal analizi: Ürgüp örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies.* 3(1), 3.
http://hdl.handle.net/20.500.11787/2977

Khan, M. M. ve Su, K. D. (2003). Service quality expectations of travellers visiting Cheju Island in Korea. *Journal of Ecotourism*. 2(2), 114-125.
https://doi.org/10.1080/14724040308668138

Khanh, C. N. T. ve Phong, L. T. (2020). Impact of environmental belief and nature-based destination image on ecotourism attitude. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*. 3(4) 489-505. https://doi.org/10.1108/JHTI-03-2020-0027.

Kozak, M.A. (2012). Genel Turizm Bilgisi. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1360

Kozak, N., Kozak, M.A. ve Kozak, M. (2014). *Genel turizm:* İlkeler *ve kavramlar.* Detay Yayıncılık,

Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2023) Turizm.
https://www.ktb.gov.tr/TR-96269/turizm-cesitleri.html Er. 05.01.2023

Mckercher, B. (2010). Academia and the evolution of ecotourism. *Tourism Recreation Research,* 35(1), 15–26.
https://doi.org/10.1080/02508281.2010.11081615

Muresan, I.C., Oroian, C.F. Harun, R., Arion, F.H., Porutiu, A., Chiciudean, G.O., Todea, A. ve Lile, R. (2016). Local residents' attitude toward sustainable rural tourism development. *Sustainability*, 8(1), 100. https://doi.org/10.3390/su8010100

Ocampo, L., Ebisa, J. A., Ombe, J. ve Geen Escoto, M. (2018). Sustainable ecotourism indicators with fuzzy delphi method – a Philippine perspective. *Ecological Indicators,* 93, 874-888. https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2018.05.060.

Orams, M.B. (1995). Towards a more desirable form of ecotourism. *Tourism Management*, 16(1), 3-8.
https://doi.org/10.1016/0261-5177(94)00001-Q
Özkök, F. ve Gümüş, F. (2009). Sürdürülebilir turizmde bilginin önemi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 51-71.
https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/702272
Pforr, C. (2001). Concepts of sustainable development, sustainable tourism, and ecotourism: definitions, principles, and linkages. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism,* 1(1), 68-71.
https://doi.org/10.1080/15022250127788
Ryglova, K. (2007). Eco-certification as a Tool of Sustainable Tourism. *Agricultre Economics,* 53(3), 138-143.
https://www.old-aj.cz/publicFiles/00139.pdf
Scheyvens, R. (1999). Ecotourism and the empowerment of local communities. *Tourism management*. 20(2), 245-249.
https://doi.org/10.1016/S0261-5177(98)00069-7
Sel, A. ve Zengin, N. (2020, 13-15 Mart). Turizm gelirlerinin mevsimsel arınma modelleri ile tahmini: Türkiye örneği. *5.İKSAD Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Kitabı*. Tokat, Türkiye
Shedenov, U., Litvishko, O., Kazbekov, B., Suyunchaliyeva, M. ve Kazbekova, K. (2019). Improvement of ecological tourism on the principles of sustainable economic development. *E3S Web of Conferences*, 135(07), 1-9.
https://doi.org/10.1051/e3sconf/201913504047.
Sinha, G. N. (2009). Eco-cultural tourism as a means for sustainable development. *State Forest Research Institute.*
Tekin, Ö. F. (2019). Development and sustainability of river tourism in Turkey: The case of Antalya. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute,* 12(1), 19-32
Tutar, F., Alpaslan, C., Tutar, E. ve Erkan, C. (2013). Turizm sektörünün istihdam üzerine etkileri. *Global Journal of Economics and Business Studies,* 2(4), 14-27.
https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/84090
TÜRSAB, (2023) Turizm Rapor ve İstatistikleri.
https://www.tursab.org.tr/turizm-geliri/turizm-geliri-2022 Er. 10.01.2023
United Nations. (2022). SDG Knowledge. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987ourcommon-future.pdf. Er.06.01.2023
Ünal, A. (2018). *Turistik Tüketicilerin Destinasyon Seçimi Öncesi Beklentileri Ve Satın Alma Sonrası Değerlendirmeleri: Kapadokya Örneği* [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Balıkesir Üniversitesi.
Üzümcü, O. O. ve Koç, B. (2017). Ekolojik turizm kavramı: Fethiye örneği. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi,* 10(1), 14-19.
https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/430438
Weaver, D.B. (1999). Magnitude of ecotourism in Costa Rica and Kenya. *Annals of Tourism Research,* 26(4), 792-816.
https://doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00044-4
Yılmaz, Ö. D. ve Filiz, A. (2017). Turizm gelişim yaklaşımları kapsamında yerel halkın turizme yönelik algı ve tutumları: Mazı köyü-Türkbükü karşı-

laştırmalı analizi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1799-1824.
Yılmaz, O. K., ve Toptaş, A. (2020). Sürdürülebilir çevre yönetiminde ekolojik turizmin yeri ve belediyelerin bu alandaki çalışmaları üzerine bir araştırma. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, *29*(3), 51-73.

OSMANLI DÖNEMİNDE BAĞDAT VAKIFLARI

(1534 - 1830)

Wameedh Sarhan AL-RUBAYE

nobel bilimsel

OSMANLI DÖNEMİNDE BAĞDAT VAKIFLARI (1534 - 1830)

Wameedh Sarhan AL-RUBAYE

Yayın No.: 1667
ISBN: 978-625-398-640-7
E-ISBN: 978-625-398-641-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -bahar@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Al-Rubaye, Wameedh Sarhan.
Osmanlı Döneminde Bağdat Vakıfları (1534 - 1830) / Wameedh Sarhan AL-RUBAYE
1. Basım, XXII + 294 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-640-7
E-ISBN: 978-625-398-641-4
1. Tarih 2. Osmanlı 3. Bağdat Vakıfları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ iii
TAKDİM v
İÇİNDEKİLER vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ xvii
RESİMLERİN LİSTESİ xix
SİMGELER VE KISALTMALAR xxi

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
BAĞDAT VAKIFLARINA GENEL BİR BAKIŞ: BAĞDAT, FETİH, İDARİ YAPI VE VAKIFLAR 7

1.1. Bağdat 7
1.2. Osmanlı Devleti'nin Bağdat'ı Fethi 8
1.3. Bağdat'ın İdari Yapısı 10
1.4. Vakıf (Akar ve Hayrat) Üzerine 12
1.4.1. Vakıf 12
1.4.2. Vakfiye Nedir? 13
1.4.3. Vakfın Menşei 15
1.4.4. Asl-ı Vakıf (Akarât) 16
1.4.5. Hayrat 17
1.4.6. Bağdat Vakıf Kurucuları 18
1.4.7. Bağdat Vakıflarının İdaresi 21

İKİNCİ BÖLÜM
OSMANLI ÖNCESİ BAĞDAT VAKIFLARI 27

2.1. Bağdat Merkezde Bulunan Vakıflar 28
2.1.1. Abbâsîler Dönemi'nde (145-656/762-1258) Bağdat Vakıfları 28
2.1.1.1. Bağdat Merkezde Bulunan Camiler 30
2.2. Bağdat Dışında Bulunan Külliyeler ve Camiler 34
2.2.1. Hz. Ali b. Ebî Tâlib Külliyesi 34
2.2.2. Hz. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib Külliyesi 35
2.2.3. el-Mütevekkil Cami 35
2.2.4. el-Mütevekkil Camii 36
2.3. Bağdat Merkezde Bulunan Medreseler 36
2.3.1. Hz. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Medresesi 37
2.3.2. Nizâmiye Medresesi 37
2.3.3. Şeyh Abdülkādir-i Geylânî Medresesi 38
2.3.4. el-Mustansıriyye Medresesi 39
2.3.5. el-Beşiriyye Medresesi 42

2.4. Bağdat'ın Dışında Bulunan Medreseler 42
2.4.1. Şerâbiye Medresesi 42
2.5. Bağdat Merkezde Bulunan Tekkeler 43
2.5.1. Zevzenî Tekkesi 43
2.1.5.2. Şeyh eş-Şuyûh Tekkesi. 44
2.5.3. Bahrûz Tekkesi 44
2.5.4. Zümrüt Hatun Tekkesi 44
2.5.5. Ahlâtiyye Tekkesi 45
2.6. İlhanlı Dönemi'nde (656-738/1258-1337) Bağdat'ta Cami, Medrese ve Tekkeler 46
2.6.2. İlhanlı Dönemi'nde (656-738/1258-1337) Bağdat'taki Tekkeler 49
2.7. Celâyirliler Dönemi'nde (738-814/1338-1411) Bağdat'ta Cami ve Medreseler 52
2.8. Kara-Koyunlu ve Ak-Koyunlu Dönemi'nde (814-915/1411-1508) Bağdat'ta Cami ve Türbeler 53
2.9. Safevîler Dönemi'nde (915-941/1508-1534) Bağdat'ta Camiler ve Türbeler 55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
OSMANLI DÖNEMİ BAĞDAT VAKIFLARI: BÜYÜK KÜLLİYELER 59

3.1. Bağdat Merkezde Vakıf Kurumları 59
3.2. Büyük Külliyeler 59
3.2.1. Bağdat Merkezde Bulunan Külliyeler 60
3.2.1.1. Hz. İmâm-ı Âzam Külliyesi 60
3.2.1.2. Hz. İmâm Musa Kâzım ve Muhammed Cevâd Külliyesi 68
3.2.1.3. Hz. Şeyh Abdülkādir-i Geylânî Külliyesi 78
3.3.1. Bağdat'ın Dışında Bulunan Külliyeler 87
3.3.1.1. Hz. İmâm Ali Külliyesi 87
3.3.1.2. Hz. İmâm Hüseyin Külliyesi 96
3.2.1.3. Hz. İmâm Abbas Külliyesi 106
3.3.1.4. Hz. İmâm Ali el-Hâdi ve Hasan el-Askeri Külliyesi 107

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
OSMANLI DÖNEMİ BAĞDAT VAKIFLARI: İBADET KURUMLARI 113

4.1. Bağdat Merkezde Bulunan Camiler 114
4.1.1. Süleymanî Camii (Cedid Hasan Paşa Camii) 114
4.1.2. Bağdat Beylerbeyi Ali Paşa Camii 115
4.1.3. İskender Paşa Camii 116
4.1.4. Hz. Kamber Ali Camii 116
4.1.5. Kumriye Camii 118
4.1.6. Murad Paşa Camii 119
4.1.7. Sokullu Hasan Paşa Camii (Vezir Camii) 123
4.1.8. İbrahim Paşa Camii 125
4.1.9. Özbek Camii 125
4.1.10. Haseki Mehmet Paşa Camii 127
4.1.11. Silahdar Hüseyin Paşa Camii 127
4.1.12. Kaplan Mustafa Paşa Camii 129
4.1.13. Hz. Şeyh Şihabeddin Ömer Sühreverdî Camii 129
4.1.14. Cami-i Kebir/Hulefa Camii/Ulu Camii 131

4.1.15. İmâm Seraceddin Camii....131
4.1.16. Seyid Sultan Ali Camii....132
4.1.17. el-Akuli Camii....134
4.1.18. Adiliye Camii....136
4.1.19. Boşnak Ahmet Paşa Camii....137
4.1.20. Şeyh Ma'ruf el-Kerhî Camii....137
4.1.21. Şeyh Sandal Camii....138
4.1.22. Hz. Muhammed el-Fadıl Camii....138
4.1.23. İsmailiye Camii....140
4.1.24. Arslan b. Davut Camii....140
4.1.25. Şalçiye Camii....141
4.1.26. Numaniye Camii....141
4.1.27. Ahmet Paşa Camii (Ahmediye Camii)....142
4.1.28. Huzeyrî Camii....144
4.1.29. Ali Efendi Camii....144
4.1.30. Haydarhane Camii....144
4.1.31. Asefiyye Camii....148
4.2. Bağdat'ta Bulunan Mescitler....149
4.2.1. Mustafa Bey Mescidi....149
4.2.2. Su'ban Mescidi....149
4.2.3. Şeyh el-Meşâyih Mescidi....149
4.2.4. Hacı Nasreddin Mescidi....150
4.2.5. Şeyh Ali Mescidi....150
4.2.6. Hasan Halavanî Mescidi....150
4.2.7. Mahalle Mescidi....150
4.2.8. Haydarhane Mescidi....151
4.2.9. Hasan Bali Mescidi....151
4.2.10. Baba Gürgür Mescidi....151
4.2.11. Tahte-t Tekiye Mescidi....152
4.2.12. Hızır Bey Mescidi....152
4.2.13. Ahmet Efendi b. Ali Efendi el-Masraf Mescidi....152
4.2.14. el-Hâc Feyyâd Mescidi....153
4.2.15. Süleyman Ağa Mescidi....153
4.2.16. 'Aydarusî Mescidi....154
4.2.17. Seyyid İbrahim Mescidi....154
4.2.18. Muhammed el-Elfî Mescidi....155
4.2.19. Abdulkâdir b. Mustafa Mescidi....155
4.2.20. eş-Şahbender Mescidi....155
4.2.21. İsmail Çelebi Mescidi....156
4.2.22. İmâm Taha Mescidi....156
4.2.23. Hatun b. Belasım Mescidi....156
4.2.24. Ma'ruf Mescidi....156
4.2.25. Bab el-Ağa Mescidi....157
4.2.26. Sif Mescidi....157
4.3. Bağdat'ın Dışında Bulunan Camiler....157
4.3.1. Hz. Selman el-Fârisî Camii....157

4.3.2. Hz. Zülkifil Peygamber Camii 159
4.3.3. Hille Camii Kebir (Ulu Cami) 161
4.3.4. eş-Şems Camii 161
4.3.5. Lokmaniye Camii 162
4.3.6. Muhammed Bolanî Camii 162
4.3.7. Berî Bey Camii 163
4.3.8. Rumahiye Büyük Camii 163
4.3.9. Ane Câmi-i Kebir (Ulu Camii) 163
4.3.10. Hadise Cami-i Kebir 164
4.3.11. Alus Cami-i Kebir 164
4.3.12. Hit Cami-i Kebir 165
4.3.13. Hit Kalesi Camii 165
4.3.14. Bavî Camii (Bavsî Camii) 166
4.3.15. Cübbe Camii 166
4.3.16. Safevî Camii 166
4.3.17. Kübeyse Şarkî Camii 166
4.3.18. Çerid Camii 167
4.4. Bağdat'ın Dışında Bulunan Mescitler 167
4.4.1. Fırat Mescidi 167
4.4.2. Dakuse Mescidi 167
4.4.3. Mahalle Mescidi 167
4.4.4. Ser Murab'a Mescidi 168
4.4.5. el-Hâc Şihap Zrey'a Mescidi 168
4.4.6. Cimcime Köyü Mescidi 168
4.4.7. Selmân Farisî Mescidi 168
4.4.8. Kemâleddin Babü'l-Hadîd Mescidi 169
4.4.9. el-Hâc Muhammed Mescidi 169
4.4.10. Seyyid Necmeddin er-Rufa-î Mescidi 169
4.4.11. Alus Küçük Mescidi 170
4.4.12. Hz. Ali Mescidi 170
4.4.13. Mu'iz b. Addâs Mescidi 171
4.4.14. Şeyh Ahmet Mescidi 171
4.4.15. Selman Farisî Mescidi 171
4.4.16. İmâm Abdin Mescidi 171
4.4.17. İmâm Hicazi Türbesi ve Mescidi 172
4.4.18. Ceziret-i Beni Davut Mescidi 172
4.4.19. Şeyh Zeydun Mescidi 172
4.4.20. Menazil Mescidi 173
4.4.21. Miskal Mescidi 173
4.4.22. Bostamiye Mescidi 173
4.4.23. Şikariye Mescidi 173
4.4.24. Mahrabaniye Mescidi 174
4.4.25. Beni Ükba Mescidi 174
4.4.26. Zeyd Mescidi 174
4.4.27. Sûk Mescidi 174
4.4.28. Rahme Mescidi 175

4.4.29. Abdurrahman Mescidi 175
4.4.30. 'Irâde Mescidi 175
4.5. Tarikat/ Tasavvuf Kurumları 175
4.6. Bağdat Merkezde Bulunan Tekkeler 175
4.6.1. Hamit Bey Tekkesi 176
4.6.2. Şeyh Abdulhak el-Hindî Tekkesi 176
4.6.3. Kılıç Arslan Bektaşi Tekkesi (Hacı Bektaşî Tekkesi) 177
4.6.4. Seyyid Ali el-Kâdiri Tekkesi 178
4.6.5. Kâdiriye Tekkesi 179
4.6.6. Derviş Şakir el-Hindî Tekkesi 179
4.6.7. Şeyh Kasib Tekkesi 180
4.7. Bağdat Dışında Bulunan Tekkeler 180
4.7.1. Hz. Şeyh Muhammed el-Caykar Tekkesi 180
4.7.2. İmâm Tahir Tekkesi 181
4.7.3. Şeyh Kehrüz Dehleki Tekkesi 181
4.7.4. Şeyh Mekki Tekkesi 182
4.7.5. Şeyh Fazıl Feyruz Tekkesi 182
4.7.6. Beni Baran Tekkesi 183
4.7.7. Sâdık Dede Tekkesi 183
4.7.8. Hüseyniye Tekkesi 183
4.8. Türbelere Ait Vakıflar 184
4.8.1. Bağdat Merkezde Bulunan Türbeler 184
4.8.2. Hz. Şeyh Muhammed Gazzalî Türbesi 184
4.8.3. Hz. Şeyh Cüneyd-i Bağdadî Türbesi 184
4.8.4. İmâm Ebû Yusuf Türbesi 185
4.8.5. Bağdat Beylerbeyi Hasan Paşa Türbesi 185
4.9. Bağdat Dışında Bulunan Türbeler 186
4.9.1. Hz. Ümmü Gülsüm b. Hz. Ali Türbesi 186
4.9.2. Hz. Baba Mehyün Türbesi 186
4.9.3. Hasan Evladı Türbesi 187
4.9.4. Hz. Baba Mehyün Türbesi 187
4.9.5. Şeyh Hüseyin Ebî Mansur el-Hallac Türbesi 188
4.9.6. Hz. Hasan Evladı Türbesi 188
4.9.7. Hz. Danyal b. Umeyr Türbesi 188
4.9.8. Hz. İmâm Abdullah Türbesi 189
4.9.9. Hz. Hüzeyfe b. el-Yaman Makamı 189
4.9.10. Şeyh Burhaneddin Türbesi 189
4.9.11. Şeyh Ahmet Akbaş en-Nâsırî Türbesi 189
4.9.12. Baranı b. İsmail Türbesi 190
4.9.13. Şeyh Ebû Talib Türbesi 190
4.9.14. Hz. Şeyh Şürehbil Evladı Türbesi 190
4.9.15. Şeyh el- Meşayih Türbesi 190
4.9.16. Seyyid Abdurrahman b. Zeynelabidin Türbesi 191
4.9.17. Şeyh Muhammed Türbesi 191
4.9.18. Hz. Hasan Oğulları Türbesi 191
4.9.19. Hz. İmâmzâde Nasriddin Türbesi 192
4.9.20. Hz. İmâm Muhammed Durrî Türbesi 192

4.9.21. Şeyh Ebü'l-Hadîd Türbesi 192
4.9.22. Hz. Mansur b. Hasan el-Askerî Türbesi 192
4.9.23. Hz. Hasan Evlatları Türbesi 193
4.9.24. Baba Misafir Türbesi 193
4.9.25. Şeyh Ali el-Hîtî Türbesi 193
4.9.26. Baba Ahmet Seligeş Türbesi 194
4.9.27. Huvanmerd Kasap Türbesi 194
4.9.28. Seyyid Mübarek Türbesi 194
4.9.29. Hz. Hediye b. Hz. Hüseyin Türbesi 194
4.9.30. Hz. Akîl Türbesi 195
4.9.31. Hz. Musa Kâzım Evlatları Türbesi 195
4.9.32. Hz. Ömran Türbesi 195
4.9.33. Şeyh Ebû 'l-Hadîdî Türbesi 195
4.9.34. Şeyh Ahmet Türbesi 196
4.9.35. Şeyh Nâsır Türbesi 196
4.9.36. Şeyh Abdülmecid Türbesi 197
4.9.37. Şeyh Ali el-Hîtî Türbesi 197
4.9.38. Şeyh Taceddin Türbesi 198
4.9.39. Şeyh Alemdar Türbesi 198
4.9.40. Şeyh Üveys Türbesi 198
4.9.41. Hz. Hasan Evlatları Türbesi 198
4.9.42. İmâm Hicâzî Türbesi 199
4.9.43. İmâm Abdullah b. el-Mübarak Türbesi 199
4.9.44. Şeyh Mehmet Karaol Türbesi 199
4.9.45. Şeyh Sıddîk Türbesi 200
4.9.46. Şeyh Dankırî Türbesi 200
4.10. Makamlar 200
4.10.1. Hz. İmâm Mehdi Makamı 200
4.10.2. Hz. Cafer es-Sadık Makamı 201
4.10.3. Hz. Cafer es-Sâdık Makamı 201
4.10.4. Hz. Hızır Makamı 201
4.10.5. Hz. Lokman Hakîm Makamı 201
4.10.6. Hz. Hızır Nebî Makamı 202
4.10.7. Hz. Selman Makamı 202
4.10.8. Hz. Hasan Evlatları Makamı 202
4.10.9. Hz. Ali Makamı 203
4.10.10. Hz. Ali Makamı 203
4.10.11. Hz. Ali Makamı 203
4.10.12. Hz. Ali Makamı 204
4.10.13. Hz. Ali Makamı 204
4.10.14. Hz. Ali Makamı 205
4.10.15. Hz. Ali Makamı 205
4.10.16. Hz. Hızır Nebî Makamı 205
4.11. Kur'an-ı Tilavet Vakıfları 205
4.11.1. Kurt Subaşı Vakfı 206
4.11.2. Mehmet Murat Kale Vakfı 206
4.11.3. Murat Bey Vakfı 206

4.11.4. Hüseyin Serbilok Vakfı 206
4.11.5. el- Hâc Mehmet el-Hatib Vakfı 207
4.11.6. Hatice Hatun Vakfı 207

BEŞİNCİ BÖLÜM
OSMANLI DÖNEMİ BAĞDAT VAKIFLARI: EĞİTİM KURUMLARI.....209

5.1. Eğitim Hizmet Kurumları 209
5.1.1. Bağdat Merkezde Bulunan Medreseler.....209
5.1.1.1. el-Mustansıriyye Medresesi 209
5.1.1.2. Mercâniye Medresesi.....211
5.1.1.3. İsamailiye Medresesi 212
5.1.1.4. Ayşe Hatun Medresesi.....213
5.1.1.5. Ahlatıye Medresesi.....213
5.1.1.6. Vefaiye Medresesi.....213
5.1.1.7. Hz. Ebû en-Necip es-Sühreverdi Medresesi.....214
5.1.1.8. Asfahaniye Medresesi 215
5.1.1.9. Kara Ali Medresesi.....216
5.1.1.10. Ömeriye Medresesi.....216
5.1.1.11. Hüseyin Efendi Gurabizâde Medresesi.....217
5.1.1.12. Osman Efendi b. Ömer Medresesi.....217
5.1.1.13. Adiliye Medresesi 217
5.1.1.14. Aliye Medresesi 218
5.1.1.15. Süleymaniye Medresesi 218
5.1.1.16. Davudiye Medresesi 219
5.1.1.17. Atika Hatun Medresesi 220
5.1.1.18. Sîf Medresesi 221
5.1.1.19. Nâbî Hatun Medresesi 222
5.1.1.20. Sukeyne Hatun Medresesi.....222
5.1.1.21. Asafiye Medresesi 222
5.2. Mektepler.....222
5.2.1. Hanım Hatun Mektebi 223
5.2.2. Bağdat Beylerbeyi Bezirgân Ahmet Paşa Mektebi.....223
5.3. Bağdat Dışında Bulunan Medreseler 223
5.3.1. Zeynebiye Medresesi.....223
5.4. Kütüphaneler.....223
5.4.1. Hz. Ali Külliyesindeki Kütüphane ve Kitapları 224
5.4.2. Hz. Hüseyin Külliyesi Kütüphanesinde Bulunan Kitaplar.....224
5.4.3. Hz. İmâm Musa Kâzım Külliyesi Kütüphanesi ve Kitapları.....225
5.4.4. Hz. İmâm Ali el-Hâdi ve Hasan el-Askeri Külliyesi Kütüphanesi ve Kitapları 226
5.4.4. Hz. İmâm-ı Âzam Külliyesi Kütüphanesi ve Kitapları 226
5.4.5. Hz. Şeyh Abdulkâdir Geylâni Külliyesi Kütüphane ve Kitaplar.....227
5.4.6. Haydarhane Kütüphanesinde Bulunan Kitaplar 227
5.4.7. Asefiye Kütüphanesinde Bulunan Kitaplar.....229

ALTINCI BÖLÜM
OSMANLI DÖNEMİ BAĞDAT VAKIFLARI: SOSYAL YARDIM KURUMLARI 231

6.1. Sosyal Yardım Kurumları 231
6.1.1 Bağdat Merkezde Bulunan Su Kurumları 231
6.1.1.1. Musa Subaşı Sebilhânesi 231
6.1.1.2. Mustafa Ağa Sebilhânesi 231
6.1.1.3. Şeyh Ömer Suhreverdi Sebilhânesi 232
6.1.1.4. İmâm Seraceddin Sebilhânesi 232
6.1.1.5. Adiliye Sebilhânesi 232
6.1.1.6. Molla Ömer Sebilhânesi 232
6.1.1.7. Muhammet Fahri Bey Sebilhânesi 233
6.1.1.8. Hacı Resul Sebilhânesi 233
6.1.1.9. Delli Fethi Sebilhânesi 233
6.1.1.10. Hz. İmâm Azam Sebilhânesi 233
6.1.1.11. Sîf Sebilhânesi 234
6.1.1.12. el-Hâc Ali Karagulî Sebilhânesi 234
6.1.2. Bağdat'ın Dışında Bulunan Sebilhâneler 234
6.1.2.1. Hit Sebilhâneler Vakıfları 234
6.1.2.2. Cubbe Sebilhâneleri 235
6.1.2.3. Hille Sebilhâneleri 235
6.1.2.4. Hasan Paşa Sebilhânesi 236
6.1.2.5. Vehbi Hatun Sebilhânesi 236
6.2. It'am-ı Taam Vakıfları 236
6.2.1. Hacı Yasin Vakfı 236
6.2.2. Han-ı Sebil Vakfı 237
6.2.3. Emine b. Abdurrahman Vakfı 237
6.3. Sadaka Vakıfları 237
6.3.1 Hayriye Hatun Vakfı 237
6.3.2. Ekfân Vakıfları 238
6.3.3. el-Hâc Abdurrahman b. Hacı Mahmud Vakfı 238
6.4. Mesken Vakıfları 238
6.4.1. Çubukçu Ahmed Vakfı 238
6.4.2. el-Hac Ali b. Muhammed Vakfı 239
6.5. Köprü Vakıfları 239
6.5.1. Hille Köprüsü Vakfı 239
6.6. Hamam Vakıfları 239
6.6.1. Zeyn el-Abidîn Hamamı Vakfı 240
6.7. Sağlık Kurumları 240
6.7.1. Dâru'ş-Şifa Vakıfları 240
6.8. Aile Vakıfları 241
6.8.1. Erkekler Tarafından Kurulan Aile Vakıfları 241
6.8.1.1. Şeyh Muhammed Kamhanî Vakfı 241
6.8.1.2. Alemeddin b. Dede Kasım Vakfı 242
6.8.1.3. Abdüsselam Batâyinî Vakfı 242
6.8.1.4. Mustafa Ağa Vakfı 242
6.8.1.5. Mehmet Cevad Bey Vakfı 242

6.8.1.6. Sâdık Bey Vakfı 243
6.8.1.7. Hacı Baranî b. İsmail Vakfı 243
6.8.1.8. Hacı Abdünnebî Vakfı 243
6.8.1.9. Haydar Çelebi Vakfı 243
6.8.1.10. Muhammed Haylani Vakfı 244
6.8.1.11. el-Hâc Muhammed Salih Efendi Vakfı 244
6.8.1.12. Kalender Çavuş Vakfı 244
6.8.1.13. el-Hâc Muhammed b. Murad Vakfı 244
6.8.1.14. Derviş Ahmed Vakfı 244
6.8.1.15. el-Hac Salih b. Veli Vakfı 245
6.8.1.16. Abdullah Bey Vakfı 245
6.8.1.17. Seyyid Hasan Vakfı 245
6.8.1.18. Mustafa Efendi Vakfı 245
6.8.1.19. Merza b. el-Hâc Fethi Vakfı 245
6.8.1.20. Abdürrezzak b. Derviş Ahmet Vakfı 245
6.8.1.21. el-Hâc Hamid Vakfı 246
6.8.1.22. Salih b. Abdülkâdir Kara Şeyhli Vakfı 246
6.8.1.23. Bağdat Beylerbeyi Küçük Süleyman Paşa Vakfı 246
6.8.1.24. Seyyid el-Hâc Muhammed Said Vakfı 246
6.8.1.25. Hamza b. Derviş Vakfı 247
6.8.1.26. Muhammed Ağa Vakfı 247
6.8.1.27. el-Hâc Halil el-Armuş Vakfı 247
6.8.1.28. el-Hâc Abdülhüseyin Vakfı 247
6.8.1.29. Mustafa b. Ahmed Vakfı 248
6.8.1.30. el-Hâc Halil b. Ömer Vakfı 248
6.8.1.31. Abdülkâdir b. el-Hac Ahmed Vakfı 248
6.8.1.32. İsmail er-Rahbî Vakfı 248
6.8.1.33. Hattab b. Ebû Bekir Vakfı 248
6.8.1.34. Mulla Musa el-Kadirî Vakfı 249
6.8.1.35. Hasan Çelebi Vakfı 249
6.8.1.36. el-Hâc Yasin b. Seyyid Taha Vakfı 249
6.8.1.37. Murtaza Oğluları Vakfı 249
6.8.1.38. Ali Kafil Hüseyin Vakfı 249
6.8.1.39. Abdurrahman b. Mustafa Vakfı 249
6.8.2. Kadınlar Tarafından Kurulan Aile Vakıfları 250
6.8.2.1. Haciye Müniye b. Mehmed Vakfı 250
6.8.2.2. Esma Hatun Vakfı 250
6.8.2.3. Ayşe Hatun Vakfı 250
6.8.2.4. Ayşe Hatun b. Abdullah Vakfı 251
6.8.2.5. Esprime b. Yusuf Vakfı 251
6.8.2.6. Esma Hatun Vakfı 251
6.8.2.7. Emine et-Tekritî Vakfı 251
6.8.2.8. Şemsi Hatun Vakfı 251
6.8.2.9. Atika Hatun Vakfı 251

SONUÇ 253

KAYNAKLAR **257**

EKLER **273**
EK-1. Bağdat'ta Bulunan Camiler 274
EK-2. Bağdat'ta Bulunan Mescitler 275
EK-3. Belgeler 276
EK-4. Haritalar 288
EK-5. Fotoğraflar 290

GİRİŞ

Konu

Bu eserin temel konusu, Osmanlı idaresinin 1534-1830 yılları arasında Bağdat vilayetinde kurulan vakıfların kurumsal olarak, bütün yönleriyle ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda 1534 yılında Kanunî Sultan Süleyman'ın Bağdat'ı fethinden 1830 yılına kadar geçen süre içerisinde, Osmanlı Devleti'nin Bağdat Beylerbeyliği sınırları dâhilinde klasik İslam geleneği çerçevesinde tesis edilen vakıflar; sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan ele alınmıştır. Abbâsî Halifesi Ebû Câfer el-Mansûr (754-775) tarafından 762-763 yılında kurulan Bağdat[1] şehri, 671 yıl sonra Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir. Kuruluşundan itibaren İslam medeniyetinin önemli merkezlerinden biri olan Bağdat şehri, Osmanlı hâkimiyetine kadar zamanla bu önemini kısmen kaybetmiş olsa da Çin'den ve Hindistan'dan gelen ve Akdeniz'e uzanan ticaret yolları üzerinde olması bakımından stratejik önemini korumuştur. Bu çalışma ile İslam kültür ve medeniyetinde önemli bir konuma sahip olan Bağdat şehrinde, Osmanlı hâkimiyeti altında ne gibi yapısal gelişim ve değişimlerin olduğu, bu yapısal gelişim ve değişimlerin evreleri, bu dönemde tesis edilen vakıflar çerçevesinde ortaya konulmuştur. Bu yapılırken konu şehir merkezi ve idari bakımdan ona bağlı olan kırsal çevresiyle ilişkileri bağlamında ele alınıp, kurumsal olarak ortaya konulmuş ve vakıfların işleyişi, bunların sosyal, kültürel ve ekonomik hayata yansımaları, kurumlar ve bu kurumların ayakta tutan vakıflar itibarıyla ele alınmıştır. Bunu biraz açacak olursak bir vakfın hayratı Bağdat'ın merkezinde olurken, akarı Bağdat'a bağlı kazalarda olabiliyor veya tam tersi olarak vakfın hayratı kazalarda olabilirken akarı Bağdat'ın merkezinde olabiliyor. Bu sebeple, konu merkez çevre ilişkisi bağlamında ele alınarak Bağdat merkezindeki ve çevresindeki vakıf kurumları birlikte çalışılmıştır.

Bağdat, Abbâsîler tarafından kurulduktan sonra Kanunî Sultan Süleyman'ın 1534 yılında fethine kadar[2] sırasıyla Abbâsîlerin, Selçukluların, İlhanlıların (Moğollar), Celâyirîlerin ve Safevîlerin hâkimiyetinde kalmıştır. Bu itibarla Bağdat şehri üzerinde Arap-İslam kültürünün etkisinin yanında Türk-İslam ve Moğol-İslam kül-

---

1 İbnü Kesîr, İmâdeddin Ebî el-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî ed-Dımaşkî, (1998). *el-Bidâye ve en-Nihâye*, Tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, C. XIII, Mısır, s. 387; Strak. M. (1984). *Bağdad*, Çev. İbrahim Hurşid, Beyrut, Dar el-Kitab el-Lubnanî Matbaası, s. 24.

2 Nasühü's-Silahi Matrakçı. (2014). *Beyan-ı Menazil-i sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, Çvr. G.Yurdaydın, TTK, Ankara, s. 48. b.

KAYNAKLAR

Abdsselam, İ. (1992). *El-İrak El-Üser el-Hakıme 1258-1918.* Bağdat: Bağdat Üniversitesi Basımevi.

Abdsselam, İ. (2016). *Ma'alim Bağdat*. Bağdat: Vakıf Basımevi.

Abdulazîz ed-Dûrî. (1991). "Bağdat" *İslâm Ansiklopedisi*, (C. 4). İstanbul: TDV.

Abdülkerim Özaydın. (1991). "Bağdat" *İslâm Ansiklopedisi,* (C. 4). İstanbul: TDV.

Ahmed Selmân Hâdî. (2010). *Mi'zenetü'l-Abd*. Riyad: Mecelle el-Atebe el-Abbâsiyye, Kısm el-Ma'ârif el-İslâmiyye.

Ahmet Lütfüllah (Müneccim Başı). (t.y). *Camiü'd düvel*, (C.II). İstanbul: Taş matbaası.

Al-A'dami, Kh. H. (2013). *Al-Mustansirrya-Schule in Bagdad*, (Tah. Najat Essa). Bagdad: Al-Mamoon Matbaası.

Albrhawy, R. M. (2002). *El-vakıf ve Ek-Hadamat el-Vakfiye fi El-Hazara El-İslamiye*. Bağdat: Dar el-kitap es-Sakafi Yayınevi.

Ali b. Necîb b. es-Sa'i el-Bağdâdî. (1309). *Muhtasar Ahbar el-Hülefa*. Mısır: el-Emiriye Matbaası.

Ali Emiri Tasnifi: Belge Numarası: BOA. AE. SSM.III, 132, 8022.

Ali Emiri Tasnifi: Belge Numarası: BOA. AE.SAMD.III, 176, 17175.

Ali Emiri Tasnifi: Belge Numarası: BOA. AE.SAMD.III, 96, 9533.

Ali Emiri Tasnifi: Belge Numarası: BOA. AE.SMST.III. 166, 12612.

Ali Emiri Tasnifi: Belge Numarası: BOA.AE.SABH.I, 31, 2363.

Ali Emiri Tasnifi: Belge Numarası: BOA.AE.SMHD.I, 7, 460.

Ali Emiri Tasnifi: Belge Numarası: BOA.AE.SMMD.IV, 23, 2579.

Ali Emiri Tasnifi: Belge Numarası: BOA.AE.SSUL.I. 21. s. 1-10.

Ali Emiri Tasnifi: Belge Numarası: BOA.AS.SMST.II. 16, 1596.

Ali Haydar Efendi, H. E. (1330). *Şerhu'l- Kavâidi'l-Külliye min Düreri'l-Hükkâm Şerh Mecelleti'l-Ahkam*, İstanbul: Fezilet Neşriyat, 181.

Ali Haydar, E. (1330). *Düreri'l-Hükkâm Şerh Mecellet'l-Ahkâm*, İstanbul: Fazilet Neşriyat.

Ali, Ş. A. (1985). *Tarih el-Irak Fi el-Ahid el-Osmanî.* Neynava: 30 Temmuz Matbaası**.**

Alkan, M. (2007). *Osmanlı Devrinde Kültürel Etkileşim Açısından Vakıf Kurumları: Vakıf Toplumu.* I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı, Bildiri Kitabı, C.I, Ankara.

Alkan, M. (2014). *Adana Vakıfları İnsan Vakıf ve Şehir*, Ankara: TTK Yayınevi.

Alkubaisi. M. (1977). *İslam Hukukunda Vakıf Hükümleri*. Bağdat: Evkaf Bakanlık Basımevi.

AR-Ravi, M. (2006). *Tarih Mesacid Bağdad.* Bağdad: Sünni Vakıv Matbaası.

Arşiv Belgeleri. A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri (BOA), Tapu Tahrir Defteri: Belge Numarası; BOA, TT.d 1134.

Arşiv Belgeleri. A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri (BOA), Tapu Tahrir Defteri: Belge Numarası; BOA, TT.d 998.

Arşiv Belgeleri. A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri (BOA), Tapu Tahrir Defteri: Belge Numarası; BOA, TT.d 406.

Arşiv Belgeleri. A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri (BOA), Tapu Tahrir Defteri: Belge Numarası; BOA, TT.d 386.

Arşiv Belgeleri. A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri (BOA), Tapu Tahrir Defteri: Belge Numarası; BOA, MFB. 882.

Arşiv Belgeleri. A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri (BOA), Tapu Tahrir Defteri: Belge Numarası; BOA, A,DFE.d, 93.

Baban, C. (1989). *Üsül Esma' Elmudun ve Elmevakı El-Irakıye* (C.I). Bağdat: Ecıyal Matbaası.

Bab-ı Ali Evrak Odası: Belge Numarası: BOA. BEO, 15, 1051, 2.

Bab-ı Ali Evrak Odası: Belge Numarası: BOA. BEO, 15, 1080. 2.

Bâb-ı Âsafî. Defterhâne-i Âmire tasnifi: A.DFE.d, 93.

Bağdat Salnamesi, Sene 1292, Birinci daf'a, Bağdat Vilayeti Matbaası.

Bahaeddin, M. (1997). *Yeni Türkçe Lügat* (1. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Barkan, Ö. L. (1988). *Hüdavendigar Livası Tapu Tahrir Defteri.* Ankara: TTK Yayınevi.

Barkan, Ö. L. (1962-63). "Şehirlerin Teşekkül ve İnkışaf Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğunda İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23(1-2), 239-296.

Başmuhasebe: BÂB-I Defterî: BOA.D.BŞM.d, 3300.

Başmuhasebe: Bağdad: Belge Numarası: BOA.BŞM:BGH, 1. 27.

Başmuhasebe: Bağdad: Belge Numarası: BOA.BŞM:BGH, 1. 29.

Berki, A. H. (2013). *Vakıf Hukuku Yazıları*, (Haz. Hüseyin Çınar). Ankara: VGM Yayınları.

Bozkurt, N. (2003). *"Medrese", DİA*, **(**C. 28). Ankara: DİA Yayınevi.

Bozkurt, N. (2016). *Abbâsîler 750-1258*, İstanbul: İSAM Yayınevi.

Cavit Baysun, M. (1979). "*Bağdâd*" *İslâm Ansiklopedisi,* (C.2). İstanbul: MEB.

Cavit Baysun, M. (1979). "Bağdâd" *İslâm Ansiklopedisi, (*C.2). İstanbul: MEB.

Cevad, M. (1966). "İmarat el-Karın es-Sadis ez-Zahma". *Sümer Dergisi,* 22(1).

Cevad, M. ve Sosa, A. (2013). *Delil Haritet Bağdat el-Mufasal* (2 pasım). Bağdat: Mezubutamıya Yayınevi.

Cevdet Tasnifi: Belge Numarası: BOA. C.EV. 403, 20439.

Cevdet Tasnifi: Belge Numarası: BOA. C:AS. 371, 15342.

Cevdet Tasnifi: Belge Numarası: BOA.C.EV, 05, 230.

Cevdet Tasnifi: Belge Numarası: BOA.C.EV, 2522.

Cevdet Tasnifi: Belge Numarası: BOA.C.EV. 272, 13874.

Cevdet Tasnifi: Belge Numarası: BOA.C.MF, 1, 42.

Cevdet Tasnifi: Belge Numarası: BOA.C.MF, 55, 2725.

Çelebizade, K. (1248). *Süleymanname*, TMT. Sadullah Said Efendi, Döz. Abdulvehhâb Nahvî, Mısır: Bulak Matbaası.

Ebî Abdillâh Muhammed b. Saîd b. Muhammed İbnü'd-Dubeysî, (1951). *Zeylü Târîhi Bağdâd*, (C. I). Bağdat: el-Muthena Yayınevi.

Ebû Zehra, M. (1959). *Muhazarat Fi el-Vakıf.* Mısır, Kahire: Ahmet Mihimar Matbaası.

ed- Darracî, H. M. (2001). *Erubat ve et-Takaya el-Bağdadiye Fi el-Ahıd el-Osmani*, Bağdad: Dar eş-Şu'un es-Sakafiye.

ed-Darraci, S. İ. (2018). *Tasinat el-mudun el-İrakiye Fi el-Asır el-Osmani ve Ehem Münşa'tiha el-Askeriye*. Bağdad: Dar eş-Şuun es-Sakafiye Matbaası.

Eddurubi, İ. (1958). *El-Bağdabiyün Ahbarahum ve Mecalisehüm*. Bağdat: Rabita Matbaası.

el-Ahmet, S. S. (2013). *El-Mutakadat ed-Diniye fi el-Irak el-Kadim*. Beyrut: Mektebet Nercis ve el-Merkez el-Ekadimi li-Labhas Yayın Evi.

el-Alusî, M. (1346). *Tarih Mesaci-i Bağdad* (Th. Muhammed Behcet el-Eserî). Bağdat: Dâru-l Selam Matbaası.

El-Alusi, M. Ş. (2010). *Tarih Mesacid Bağdad ve Âsaruha*, (Tah.Abdullah el-Cuburî). Bağdat: Vakıf Matbaası.

el-Ani, H. A. (1977). *Mevsuat el-Irak el-Hâdis Irak The Enseklopedia of Modren*, (C.III), Bağdat: ed-Dar el-Arabiye lil-Mavsuat Matbaası.

el-Askalanî, A. H. (1349). *Edurar el-Kamine fi Ayan el-Ma'eti es-Samine*, (C. IV). (Haydar Abad). Hindistan: Dar el-Maeif el-Osmaniye Yayınevi.

el-Azami, A. Z. (1926). *Mühtasar Tarihi Bağdad el-Kadim ve el-Hâdis fi 4000 sene*. Bağdat: Firat Matbaası.

el-Azavî, A. (1935). *Tarih el-Irak Beyin İhtilaleyin* (C.I). Bağdat: Bağdat Matbaası.

el-Azavî, A. (1425). *Tarih el-Irak Beyin İhtilaleyin* (C. IV). Kum: Şariat Yayınevi.

el-Azavi, A. (1425). *Tarih el-Irak Beyin İhtilaleyin Hükûmet el-Memalik*, (C. VI). İran: Haydayiye Matbaası.

el-Azavî, A. (1953). *Tarih el-Irak Beyin İhtilaleyin* (C. V). Bağdat: Şeriket el-Ticare ve et-Tiba'a el-Mahdude Matbaası.

el-Azzavî, A. (1936). *Tarih el-Irak Bein İhtilaleyin* (C.II). Bağdat: Bağdat Yeni Matbaası.

el-Azzavî, A. (1955). *Tarih el-Irak Beyin İhtilaleyin* (C. VII). Bağdat: Şeriket el-Ticare ve et-Tiba'a el-Mahdude Matbaası

el-Bağdadî, A. R. (2006). *Mesacid Bağdat fi Kitabat el-Ecdad*, (Th. İmad Abdusselam). Bağdat: Darer-Raca Yayınevi.

el-Bağdâdî, Ebî Bekir Ahmed bin Ali el-Hatîb. (1997). *Târîhu Bağdâd ev Medînetü's-Selâm* (C. I). (Tah: Mustafa Abd el-Kâdir Atâ). Beyrut: Dar el-Garb el-İslami Yayınevi.

el-Basrî, O. S. (1991). *Matalı' es-Suud Bitip Ahbar el-Vali Davut*, (Tah. Abdullah el-Bessam). Musul: Dar el-Hikme Matbaası.

el-Cevzi, A. A. (1995). *Elmüntazam fi Tarih el-Muluk ve el-Ümem,* (Tah. Muhammed Abdülkâdir Ata). (C.VIII), Beyrut: dar elüKutub el-İlmiye Matbaası.

el-Geylani, M. Ş. (2014). *Tarih Tekaya Bağdat*, Beyrut: Dar el-Kutup el-İlmiye Yayınevi.

el-Halilî, C. (1987). *Mevsuat el-Atabat el-Mukaddese*, (C. 12). Beyrutü Lubnan: el-Alemî Matbaası.

El-Hamavî, Yakut (1977). *Mu'cem el-Buldan*, (C.II). Beyrut: Dar Sadır Yayınevi.

el-Hanefi. İ. M. (2006). *el-İs'af fi Ehkam el-Evkaf, Kahire*, Mektebet el-Sakafa el-Diniye Yayınevi.

el-Hasenî, A. (1958). *El-Irak Kadimen ve Hadisen*, Sayda, Lubnan: İrfan Matbaası.

El-Hilli, Y. K. (1965). *Tarih El-Hille*, Necef: el-Mektebe El-Haydariye Matbaası.

el-İngilizî, W. J. R. (2016). *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

el-Kalkaşandî, Ebû el-'Abbâs Ahmed b. (1922). 'Ali, *Subh el-'Aşâ fî Sınâ'at el-İnşâ*, , (C. I). Kahire: Dar el-kutup el-Mısrıye.

el-Kerkükli, Ş. R. (1965). *Devhet el-Vuzara fi Tarih Vakay' Bağdad el-Zevra*, (Çev. Musa Kâzım Nevres). Beyrut: Dar el-kitap el-Arabi Yayınevi.

el-Kitbi, A. Ş. (t.y), *Fevat el-Vefiyat*, (C.II). Mısır: Taş Matbaası.

el-Kubeysî, A. (t.y.). *el-Ahvâl eş-Şahsiyye fi el-Fıkh ve el-Kazâ ve el-Kânûn el-Mevârîf ve el-Vakf*, (C. 2). Bağdat: İrşâd Matbaası.

el-Kubeysî, H. A. (1979). *Esvaku Bağdat Hatta el-Asır el-Buveyhî,* Bağdat: Dar el-Hurriye Matbaası.

el-Muhibbi, Muhammed Emin b. Fazlullah Muhibbidin, (1284). *Tarih Hülasatu-l Eser fi Âyan el-karn el-Hani Aşar*, (C.I). Mısır: el-matbaa el-Vehibe.

El-Rubaye, W. S. (2017). *Mevcat el-Evbiye ve el-Kahat ve el-Kavarıs el-Tabiyiye fi el-Irak fi el-Ahıd el-Oaman*i. Ankara: Üçbilek Matbaası.

el-Verid, B. E. (2013). *Havadisi Bağdat*. Bağdat: İtihad en-Naşirin el-İrakiyyin Matbaası.

Elzawahreh, T. K. (1995). *Religious Endowments and Life the Otttman province of Damascus*: Mutah University.

Emecen, F. (1999). *"Irakeyn Seferi" İslâm Ansiklopedisi*, (C. 19). İstanbul: TDV.

Emecen, F. (2010). "Süleyman I" İslâm Ansiklopedisi (C. 38). İstanbul: TDV.

Emin, A. (2012). *Harun er-Reşîd*, Mısır: Hinndavi Matbaası.

Emin, H.(1960). *Târîhu el-Medrese el-Mustansıriyye*, Bağdat: Şefik Matbaası.

en-Nacar, R. A. (2013). *el-Irak fi el-Ahıd el-Celâirî 1339-1411*, Amman: Dar Gayda' Matbaası.

en-Nuri, Y. Ş. (1991). *Ravzatu-t Talibin*, (Tah. Züheyir eş-Şaviş). (C.VI), Beyrut: el-Mektep el-İslami Yayınevi.

es-Samarraî, Y. (1397). *Mesacid Bağdat el-Kadime*, Bağdat: Evkaf Bakanlık Matbaası.

es-Suyûtû, C. (1967). *Hüsnül- Muhazara fi Tarih Mısır ve el-Kahire*, Tah. (C.II), (Birinci Basım). Mısır: Muhammed Ebû l-Fazl.

eş-Şâmân, K. H. (2012). *Cami' el-Mansûr bi Bağdat ve Eseruhu fi Tatavvur el-Haraket-ul Fikriyye fi el-Usur-u el-Abbasiye*, Beyrut: Dar el-Kitap el-İlmi.

et-Tel, Ö. S. (2009). *Mutesavvetü Bağdat fi el-Karn es-Sadıs el-Hicri*, (Tak. Abdulaziz ed-Duri). Amman: el-Mamun Matbaası.

Evliya Çelebi, M. Z. (1314). *Seyahatnâme*, (C. IV). Dersaadet (İstanbul): İkdâm Matbaası.

ez-Zehebî, M.A.(1990). *Tarih El-İslam*, Tah.Abdusselam Tedmüri, (C.III). İkinci Basım, Beyrut, Dar el-Kitap el-Arabi Matbaası.

ez-Zehebî, Ş. M. (1998). *Tarih el-İslam ve Vefiyat el-Meşahir ve el-Alam*, (Tah. Ömer Abdusselam Tedmurî), (C.46). Beyrut: Dar el-Kitap el-Arabî Matbaası.

ez-Zehebi, Şemseddin Muhammed b. Osman. (1983). *Siyer A'lam en-Nubela*, (TMT. Şu'yb Arnavut). (C.XII). Beyrut: Dar er-Risalah.

Feridun Bey, (1266). *Münşeatüs Selatin* (C.II). İstanbul: Taş Matbaası.

Fransis, B. Y. (2017). *Mevsuat el-Mudun ve elüMevakı' fi el-Irak*, (C.II). Londra: e Kutub Yayınevi.

Garaybe, A. M. (1960). *Mükaddime Fi Tarih el-Arap el-Hâdis 1500-1918*, (C.I), Dimaşk: Matbaat Camiaat Dimaşk.

Gibb, H. (2012). *el-Müctema' el-İslami ve el-Garb*, (C.I), Ebû Zabî: Dar el-Kurup el-Vataniye Matbaası.

Goodwın, G. (2012). *Osmanlı Mimarlığı Tarihi* (Çev. Müfit Günay). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Gül, A. (1997). *Osmanlı Medreselerinde Eğitim ve Öğretim ve Bular Arasında Dâru'l-Hadîslerin Yeri*. Ankara: TTK. Basımevi.

Gündüz, T. (2016). *Son Kızılbaş Şah İsmaşi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Hacı Mehmet Günay. (2012). *İslâm Ansiklopedisi*. (C. 42). İstanbul: TDV.

Halaçoğlu, Y. (1991). "Bağdat" *İslâm Ansiklopedisi* (C. 4). İstanbul: TDV.

Hamdi, Y. (1330). *İrşadü'l-Ahlâf fî Ahkâmi'l-Evkâf*, İstanbul: Matbaa Amire.

Hamdi, Y. (1326). *Ahkâm-ı Evkâf*, (C. III). İstanbul: Mektebi Mülkiye Matbaası.

Hathaway, J. (2018). *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları 1516- 1800*, (Çev. Gül Çağalı Güven). İstanbul: Türkiye İŞ Bankası Kültür Yayınları.

Hurşîd Paşa, M. (1997). *Seyâht nâme-i Hudûd,* (Çev. Alâattin Eser). İstanbul: Simurg Kitapçılık Yayınevi.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK. BAĞDAD ŞER'İYE SİCİLERİ.11073,d.1.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK.BAĞDAD ŞER'İYE SİCİLERİ,d.2.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK, *Bağdat Şe'iye Sicilleri*, nr. 2, s.165, sır. 91.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK, *Bağdat Şe'iye Sicilleri*, nr. 2, s. 321, sır. 35.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK, *Bağdat Şe'iye Sicilleri*, nr. 2, s. 21, sır. 188.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK.BAĞDAD ŞER'İYE SİCİLERİ,d.3.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK.BAĞDAD ŞER'İYE SİCİLERİ,d.4.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK.BAĞDAD ŞER'İYE SİCİLERİ,d.6.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK.BAĞDAD ŞER'İYE SİCİLERİ,d.7.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK.BAĞDAD ŞER'İYE SİCİLERİ,d.8.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK,*Bağdat Şeiyet Sicilleri*, nr , 8, 99.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK.BAĞDAD ŞER'İYE SİCİLERİ,d.9.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK. *Bağdad Şer'iye Sicilleri*, 9. s.3.s.7.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK,*Bağdat Şer'iye Sicilleri*, 15, s. 98, s. 439.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK,*Bağdat Şer'iye Sicilleri*, nr 231,2,58. İlam.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK,*Bağdat Şer'iye Sicilleri*, nr 231,8,58. İlam.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK,*Bağdat Şeiye Sicilleri* nr. 231, s. 43, sır 159. İlam.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Şer'iyye Sicli: Belge Numarası: İC.MK,*Bağdat Şer'iye Sicilleri*, nr. 231, s. 134, sır. 54. İlam.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Evkaf Defteri: Belge Numarası: İC.MK. *Bağdat Evkaf.d,* 3,

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Evkaf Defteri: Belge Numarası İC.MK. *Bağdat.Evkaf.d.* nr 10.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Evkaf Defteri: Belge Numarası İC.MK. *Bağdat Evkaf.d*, 21.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Evkaf Defteri: Belge Numarası İC.MK, *Ev Eski Sicilleri*, nr. 12.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Evkaf Defteri: Belge Numarası İC.MK,*Bağdat EVSicilleri*, nr. 4.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Evkaf Defteri: Belge Numarası İC.MK,*Bağdat EV Sicilleri*, nr. 3.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Evkaf Defteri: Belge Numarası İC.MK, *EvSicilleri*, nr. 1.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Evkaf Defteri: Belge Numarası İC.MK, *Ev Eski Sicilleri*, nr. 12.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Evkaf Defteri: Belge Numarası İC.MK,*Ev Yeni Sicil*. 2.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Evkaf Defteri: Belge Numarası IC.MK.*EV.d*, 14,53,33. Muhtasar.

Irak Cumhuriyeti Millî Kütüphane: Bağdat Evkaf Defteri: Belge Numarası IC. Milli Kütüphane, *Ev Sicilleri*. 1, Davut Paşa Vakfiyesi. s. 4-9.

Irak Müzesi Genel Müdürlüğü. *Ahmet Paşa Camii Planı*, (Irak Müzesinden Teminettim nr. 77, 24, 40).

İbn Cubeyr, (t.y), *Rihlet İbn Cubeyr*. Beyrut: Dar Sadır Matbaası.

İbn el-Esîr Ebû el-Hasan Ali b. Ebî el-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abd el-Kerîm b. Abd el-Vâhid eş-Şeybânî el-Cezerî. (1987). *el-Kâmil fî et-Târih* (C. V). Beyrut: Dar Sadır Yayınevi.

İbn Haldûn, Velî ed-Dîn ‘Abd er-Rahmân b. Muhammed. (1997). *Dîvân el-Mubtedâ ve el-Haber fî Eyyâm el-Arab ve el-Berber ve Men Âsarahum min Zevî es-Sultan el-Ekber* (*el-İ’ber)*, (C. III). Amman: Beytu-l Efkar ed-Duveliye.

İbn Haldûn, Velî ed-Dîn ‘Abd er-Rahmân b. Muhammed. (1997). *Dîvân el-Mubtedâ ve el-Haber fî Eyyâm el-Arab ve el-Berber ve Men Âsarahum min Zevî es-Sultan el-Ekber* (*el-İ’ber)*, (C. V). Amaan: Beytu-l Efkar ed-Duveliye.

İbn Hallikân, (1995). *Vefeyâtü’l-a’yân,* (Tah. İhsan Abbas), (C.I II). Beyrut: Dar Sadır Yayınevi**.**

İbn Hallikân. (1969). *Vefeyâtü’l-a’yân,* (Th. İhsan Abbas), (C.III). Beyrut: Dar Sadır Yayınevi.

İbn Manzûr (t.y.,). *Lisân el-Arab*, (Tah. Abdullah Ali el-Kebîr v.d.), (C. VI). Kahire: Dârü’l-Maârif.

İbn Tağribirdî, Cemaleddin Ebi’l-Mehâsin Yusuf (1992). *en-Nücûmu’z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve’l-Kâhire*, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, (C. V). Beyrut: Dar Sadıe Yayınevi.

İbni Batuta. (1987). *İbni Batuta Seyahetnamesi*, (Tah. Mustafa el-Kafas). Beyrut: Dar İhya’ el-Turas Matbaası.

İbni-Naccar, M. M. (1997). *Zeyli Tarih Bağdat*, (Th. Mustafa Abdulkaâdir Ata). Beyrut: Dar el-Kutup el-İlmiye Yayınevi.

İbnü Kesîr, İmâdeddin Ebî el-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî ed-Dımaşkî, (1998). *el-Bidâye ve en-Nihâye*, (C. XIII). Mısır: Tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî.

İbnü’l-Cevzî (1357). *el-Muntazam fi Tarih el-muluk*, (Haydar Abad) (C. V), (Birinci Baskı). Dar el-Ma’arif el-Osmaniye.

İbnü’l-Emin Tasnifi: Belge Numarası: İE. EV, İbnü’l Emin Evkâf: Belge Numarası;

İbnü’l-Emin Tasnifi: Belge Numarası: İE. EV, İbnü’l Emin Evkâf: BOA, İE, EV, 16,1884.

İbnü’l-Emin Tasnifi: Belge Numarası: İE. EV, İbnü’l Emin Evkâf: BOA.İE.EV, 59, 6446.

İnternet: https://manshoor.com/life/history-building-baghdad-city/.

İpşirli, M., (2003). *Medrese*. **(**Cilt.28). Ankara: DİA.

İstanbul Üniversitesi Eski Eserler Kütüphanesi: Belge Numarası: İSÜN.EE, T.4204

İstanbul Üniversitesi Eski Eserler Kütüphanesi: Belge Numarası: İSÜN.EE, T.90478

İstanbul Üniversitesi Eski Eserler Kütüphanesi: Belge Numarası: İSÜN.EE, T.90437, 024.

İvanov, N. (2013). *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi 1516-1574.* (Çev. İlyas Kemaloğlu ve Rakhat Abdıeve). Ankara: TTK, Gazi Yayıncılık

Kamil Kepeci Tasnifi: Belge Numarası: BOA. KK.d, 121, s. 263.

Kamil Kepeci Tasnifi: Belge Numarası: BOA.KK.d.0067, s. 226.

Kâtip Çelebi. (1287). *Fezleke-i Katip Çelebi*, (C.II). İstanbul: Ceride-i Havadis Matbaası.

Köprulu, F. (1974). *Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü*, (C.II). İstanbul: Vakıf Diyanet Yayınevi.

Kunt, M. (1975). *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Kurulu Başk. Y. (1980). *Yeni Hayat Ansiklopedisi*, (C.I). İstanbul: Kıral Matbaası.

Ma'arif Salnamesi. (1316). *Takvim Evkat ve Şühür*, İstanbul: Matbaa Amire.

Ma'ruf, N. (1973). *Ülemâ en-Nizâmiyât ve Medaris eş-Şark el-İslami,* Bağdat: İrşad Matbaası.

Maliye Müdever Defteri: Belge Numarası: MAD.d, 104.

Maliye Müdever Defteri: Belge Numarası: MAD.d, 5135.

Maliye Müdever Defteri: Belge Numarası: MAD.d. 3086.

Maliye Müdever Defteri: Belge Numarası: MAD.d. 4388.

Maliye Müdever Defteri: Belge Numarası: MAD.d. 4393.

Mirza Hüseyin en-Nurî et-Tabrasî. (2008). *Hatimet el-Mustedrek el-Vesail*, (TMT: Müesset Ehililbeyt). Beyrut: Dar et-TurasYayınevi.

Muallim Nâci. (1995). *Lûgat-I Nâci*. İstanbul: Çağrı Yayınları, Zafer Matbaacılık.

Muhammed Said er-Ravi. (2006). *Hayır el-Zad fi Tarih Mesacid ve Cevamii Bağdad*, (TMT: İmad Abdusselam). Bağdad: Vakıf Basımevi.

Muin, M. (1375). *Farhank Farisi*, (C. V). Tahran: Emir Kebir Müessesesi İntişarat matbaası.

Munşı-ı Bağdadî, M. A. (1936). *Rihlet el- Munşı-ı Bağdadî ila el-Irak*, (Ter. Abbas el-Azzavî), Bağdat: Dar el-Varrak Matbaası.

Murteza, N. Z. (2014). *Gilşen-i Hulefâ Bağdat tarihi 762-1771*. (TMT: Mehmet Karataş). Ankara: TTK. Yayınevi.

Mustafa Cevâd. (1950). *Seyyidât el-Bilât el-Abbâsî*. Kahire: Cedid Matbaası.

Mustafa Kara, (2011). *Tekke* (C. 40). İstanbul: DİA.

Mutçalı, S. (2015). *Arapça-Türkçe Sözlük.* İstanbul: Dağarcık Yayınevi.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: A.DVNSMHM.d, 14, s. 1126, h. 1657.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA,A.DVNSMHM. d, 48, s. 297, h. 874.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA,A.DVNSMHM. d, 52, s. 350, h. 936.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA,A.DVNSMHM. d, 67, s. 52, h. 137.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA,A.DVNSMHM.d, 02, s. 55, h. 1065.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA. A.DVNSMHM.d, 112, s.285, h. 1036.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA. A.DVNSMHM.d, 12 , s. 287, h. 589.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA. A.DVNSMHM.d, 39, s. 3, h. 7.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA. A.DVNSMHM.d, 42, s. 94, h. 371.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA. A.DVNSMHM.d, 42, s.94, h. 371.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA. A.DVNSMHM.d, 43, s. 166, h. 303.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA.A.DDVNSMHM.d, 34, s. 71,h. 158.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA.A.DVNSMHM.d, 12, s.64, h. 140.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA.A.DVNSMHM.d, 51,s. ,h.323.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA.A.DVNSMHM.d. 25.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA.A.DVNSMHM.d. 7, s. 851, h.2331.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA.A.DVNSMHM.d. 7, s. 864, h.2368.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA.A.DVNSMHM.d. 7, s. 865, h.2371.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA.A.DVNSMHM.d. 73, s. 344, h. 957.

Mühmme Defteri: Belge Numarası: BOA.DVNS.MHM.d, 153, s. 229, h. 922.

Mühmme Defteri Zeyli: Belge Numarası: BOA.A.DVNSMHM.ZYL.d 5. h. 258.

Mütercim Âsım Efendi. (1844). *el- Okyanusu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhît*, (C.III). İstanbul: Takvimhane-i Amire Matbaası.

Mütercim Âsım Efendi. (2014). *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, (C.IV): İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Nâ'ima, M. (1280). *Târih-i Naîmâ*, (C.I). İstanbul: Matbaa-ı Âmire.

Nasühü's-Silahi Matrakçı. (2014). *Beyan-ı Menazil-i sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, (Çvr. G.Yurdaydın). Ankara: TTK.

Nazmi-Zade, M (2014). *Gülşen-i Hulefâ*, (T.T Mehmet Karataş). Ankara: TTK Basımevi.

Nebhur, K. (1965). *Rihleti Nebhur ila el-Irak Fi el-Karın es-Samin Aşar,* (Ter. Mehmut Hüseyin el-Emin, Tah. Salim el-Alusî). Bağdat: Müdiriyet el-sakafe Matbaası.

Nevevî, Y. Ş. (1991). *Ravzatu-t Talibin*, (Tah. Züheyir eş-Şaviş). (C.VI). Beyrut: el-Mektep el-İslamiYayınevi.

Nevres, A. M. (1975). *Hükmü-l Memalik fi el-Irak 1750-1831*. Bağdat: Dar el-Hürriye Basımevi.

NiEbû hr, K. (1965). *Rihlet NiEbû hr ila el-Irak fî el-Karın es-Samin Aşar*. (Ter. Mahmud Hüseyin Emin), Bağdat: Dar el-Cumhuriye.

Nuri Paşa, M. (2014). *Netâyicü'l-Vukû'at*, (Yayına Hazırlayan: Yılmaz Kurt). Ankara: TTK Yayınevi.

Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi (İstanbul): Belge Numarası: Ahmet lütfüllah. (t.y). *Camiü'd düvel*, C.II. Nuruosmaniye, no: 3171

Orman, İ. (2012). *"Türbe", DİA*, (Cilt 41). İstanbul: İSAM Yayınevi.

Önkal, A., Bozkurt, B. (1993). *"Camii", DİA,* **(**Cilt 7). İstanbul: İSAM Yayınevi.

Öztürk, N. (1983). *Mençe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar.* Ankara: Feryal Matbaası.

Pakalin, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (Akatât-ı Mevkufe),* (C.I). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Pakalin, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (C.III). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Peçevi, İ. (1968). *Pecevi Tarihi* (C.1). İstanbul: Son Telgraf Matbaası, 101-102.

PLK Tasnifi: Plan Proje-Kroki Tasnifi: Belge Numarası: BOA.BE.SAMD.III, 195, 18887.

PLK Tasnifi: Plan Proje-Kroki Tasnifi: Belge Numarası: BOA.PLK.p. 1337.

Rauf, İ. (2019). *Tarih Meşari'Miyah eş-Şürp el-Kadime fi Bağdad*, Erbil: Dar Tefsir Yayınevi.

Razı el-Yasin, (2016). *Tarih el-Kâzımiye* (C.1), Kerbela: Dâr el-Kefil.

Reşîdüddin Fazlullah, (2013). *Câmiu't-Tevârih* (İlhanlılar Kısmı), (Çev. İsmail Aka vd.). Ankara: TTK.

Rıza, H.(1938). *Ahkâmü'l-Vakf*, Bağdat: Matbaa Tefeyyüzel-Ehliyye.

Sami, Ş. (1316). *Kamusu-l Alam Coğrafya Luğatını*, (C.II). İstanbul: Mahran Matbaası.

Sami, Ş. (1317). *Kâmûs-ı Türkî*, (Lûgatlar Dizisi) (C.I). İstabul: Çağrı Yayınları.

Sami, Ş. (2017). *Kâmûs-ı Türkî Latin Harfleriyle*, (Hazırlayanlar: Raşit Gündoğdu ve Niyazi Adıgüzel) (5 Baskı). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Strak, M. (1984). *Bağdad*, (Çev. İbrahim Hurşid). Beyrut: Dar el-Kitab el-Lubnanî Matbaası.

Süleyman, U. (2003). *"Makam", DİA*. **(**C.27). Ankara: DİA Yayınevi.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi (İstanbul): Belge Numarası: SYEKM.YAZMABGISIAR, 2524.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi (İstanbul): Belge Numarası: SYEKM, ARSLAN-KAYANARDA, Arslan Kayan Arda, *Fetih Bağdad ve Ravan*, 238

Sümer, F. (1992). *Safevi Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, (VII), Ankara: TTK.

Sümer, F. (2018). *Safevî Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, (3. Baskı). Ankara: TTK Basımevi.

Süreyya, M. (1996). *Sicill-I Osamnî*, (C.III). (Hazırlayan Nuri Akbayar). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Şeyh Abdulkadir El-Geylânî Kütüphane Arşivi: IC.ŞAGK.: IC.ŞAGK, Atika Hatun Vakfiyesi.

Şeyh Abdulkadir El-Geylânî Kütüphane Arşivi: IC.ŞAGK.: IC.ŞAGK, Şeyh Zeyneddin el-Kadiri Vakfiyesi.

Taberi, M.B.C. (1976). *Tarih el-umam ve el-Muluk*, (Tah. Muhammed Ebû l-Fazl), (C.III). Mısır: Dar El-Maarif Matbaası.

Tâcüddîn İbnü-s-Sâ'î. (t.y.). *Nisâü'l-Hülefa el-Müsemmâ Cihâtü'l-Eimme el-Hülafâ min el-Harâır ve el-İmâ*, Mısır: Dae el-Kutub Yayınevi.

Tahir, M. (1230). *El- Okyanus'ul-Basit fi Tercemet'il-Kamus'il-Muhit*, (C.III), (Arapça tereme. Mutercim Asim, Seyyid Ahmet Asım Efendi). İstanbul: Takvimhane-i Amire Matbaası.

Tapu ve Kadastru Arşıv Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime Arşivi, Belge Numarası: TKGM.TADB.EV.d, 582.

Tapu ve Kadastru Arşıv Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime Arşivi, Belge Numarası: TKGM.TADB.EV.d, 540.

Tapu ve Kadastru Arşıv Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime Arşivi, Belge Numarası: TKGM.TADB.TT.d. 29.

Tapu ve Kadastru Arşıv Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime Arşivi, Belge Numarası: TKGM. MFST.d, 209.

Terzioğlu, A. (1992). "*Bîmarhâne", DİA*, (Cilt 6). İstanbul: İSAM Yayınevi.

Topkapı Saray Arşivi: Belge Numarası: BOA. TKS.d, 1461, 0004.

Topkapı Saray Arşivi: Belge Numarası: BOA. TKS.MAD.d, 03699,001.

Topkapı Saray Arşivi: Belge Numarası: BOA. TKS.MAD.d, 6429.

Topkapı Saray Arşivi: Belge Numarası: BOA.TKS.MAD.d, 4525, 003

Ubada, A. (2004). *el-İkd el-Lam'I Biasar Bağdat ve el-Mesacid ve el-Cavamii* (TMT: İmad Abdusselam). Bağdat: Envar Dicle Matbaası.

Uzunçarılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: TTK, Gazi Yayıncılık.

Ürekli, M. (1993). *Celâirliler.* (C. 7), İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınevi.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Abdulkâdir b. Mustafa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Abdurrahman b. Mustafa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Abdülkâdir b. El-hâc ahmet b. Mudlic.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Abdürrezzak b. Derviş ahmet b. Hüseyin efendi.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Abdüsselam batâyinî.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Ahmet efendi.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Ali kafil hüseyin b. Hasan.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Ali paşa 942 (1535- 1536).

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Ayşe hatun b. Abdullah.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Ayşe hatun b. Muhamud efendi b. Muhammed efendi el-nazmi.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Baranî b. İsmail.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Buşnak ahmet paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Büyük süleyman paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Cassanî hacı abdulnebi b. Hasan.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Davut paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Derviş ahmet b. Mulla hüseyin b. Ğeytullahç

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Deviş mehmet paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: El-hâc abdülhüseyin b. Abdurrahman eş-şuk.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: El-hac feyyâd b. Abdullah.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: El-hâc halil b. Ali el-armuş.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: El-hâc halil b. Ömer.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: El-hâc hamid b. El-hâc kasım b. El-hâc muhammed dehil el-abayeçi.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: El-hâc muhammed b. Murad el-bağdadî.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: El-hâc muhammed salih efendi b. El-hac ali çelebi.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: El-hâc salih b. Veli.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: El-hâc yasin b. Seyyid taha.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Emine b. İbrahim et-tekritî.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Emînüddin lütfüllah b. Şemseddin muhammed b. İsmail el-hâzin,

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Esma b. El-hâc hattab b. Mulla ismail.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Esma hatun b. Davut.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Esprime b. Yusuf.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Habib efendi

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Hâc mehmet b. Hamza

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Hacı baranı b. İsmail

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Hacı nasreddin

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Hacıye munye hatun

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Haciye müniye b. Mehmed.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Hamdi bay

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Hamza b. El-hâc derviş.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Hasan bali bey

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Hasan çalabi b. El-hâc mustafa el-kayumcu.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Hasan halavanî

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Hasan paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Haseki mehmet paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Hattab b. Ebû bekir.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Hatun b. Belasım.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Haydar çalebi b. Mehmet çelebi el-şahbandâr.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Hızır b. Abdullah.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: İbrahim paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: İbrahim paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: İskender paşa, 953.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: İsmail b. Mahmud efendi errahbî.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: İsmail çelebi eş-şatti.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: İsmail paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Kanunî sultan süleyman, 948, boa.mfb, 882.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Kaplan mustafa paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Küçük süleyman paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Mehmet ağa b. El-hâc sadullah b. El-hâc şahin.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Mehmet çavuş ağa oğlu mustafa ağa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Mehmet daid paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Merza b. El-hâc fethi.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Muhammed ağa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Muhammed haylani.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Murat paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Murtaza el-karradî oğulları ali.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Mustafa b. Ahmetb. Molla hızır.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Mustafa bay.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Mustafa efendi b. Muhammed efendi.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Mustafa efendi b. Muhammed efendi.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Ömer b. Derviş.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Ömer paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Salih b. Abdülkâdir b. El-hâc mahmud kara şeyhli.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Seyyid el-hâc mehmet said.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Seyyid hasah b. Seyyid ali.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Silahdar hüseyin paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Sinan paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Sokullu hasan paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Su'ban b. Abdulla.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Süleyman ağa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Süleyman paşa.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Şeyh ali.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Şeyh muhammed 'adarusî.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Şeyh zeyneddin el- kadiri.

Vakfiyeler (BOA, VGM,İC.BMK), Vakıflara Ait Vakfiyeler: Yasin b. Abdullah.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,590,270,224 .

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,738,017,012.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,592,039,035.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,601,125,156.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,738,018,013.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,518-2,0501,0475

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,583, 086, 073.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,595, 085, 085.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,596,0195,0178.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,591, 238, 222.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,604,065,089.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,582, 002, 403.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,949, 139, 6731.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,601, 125, 156.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,601, 129,160.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d, 580, 455,259.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d, 580, 458,261.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,580, 459,262.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,580, 463,268.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,580, 460,264.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,580, 463,268.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d,580, 460,263.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d 580, 461,265.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d, 580, 452,257.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d, 580, 457,260.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d, 580, 461,266.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d, 592, 39, 35.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d. 595, 92-93, 85.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.d, 747, 67, 701-702.

Vakıf Arşiv Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Belge Numarası: VGM.d: VGM.Hurufat.d.1143, s.179.

Vakıf Genel Müdürlüğü. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar.* İstanbul: Vakıf Genel Müdürlüğü Yayınevi.

Yahya. Ü. A. (2015). *el-Âlihe Fi Ruyet-i el-İnsan el-Iraki el-Kadim Dirase Fi Esatir*, Bağdat: Dar Asur Banıbal Yayınevi.

Yediyıldız. B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: TTK Basımevi.

Yediyıldız. B. (2012). *İslâm Ansiklopedisi* (C. 42). İstanbul: TDV.

Yeni Hayat Ansiklopedisi. (1980). *Yeni Hayat Ansiklopedisi* (C. 1). İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.

Yılmaz, F. (2017). *Osmanlı Tarih Sözlüğü* (2 Baskı). İstanbul: Gökkubbe Yayını.

Zenur, M. C. (1386). *Türkçe- Farsça Sözlük*. Tahran: Nikan Kitap Matbaası.

11. Basım

KALKINMA EKONOMİSİ

Prof. Dr. Ergül Han
Prof. Dr. Ayten Ayşen Kaya

nobel

KALKINMA EKONOMİSİ

Prof. Dr. Ergül Han - Prof. Dr. Ayten Ayşen Kaya

Yayın No.: 310
İktisat/Ekonomi No.: 65
ISBN : 978-605-133-212-3
E-ISBN: 978-625-406-992-5
Basım Sayısı: 11. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Han, Ergül., Kaya, Ayten Ayşen.
Kalkınma Ekonomisi / Ergül Han, Ayten Ayşen Kaya
11. Basım. XII + 280 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-133-212-3
E-ISBN: 978-625-406-992-5
1. Azgelişmiş Ülkeler 2. Ekonomik Kalkınma 3. Ekonomik Politika

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM: KALKINMA VE AZGELİŞMİŞLİK 1
Kalkınma Ekonomisine Olan Güncel İlgi 1
Kalkınma Kavramı ve Terminolojisi 1
Büyüme ve Kalkınma 1
Kalkınma Terminolojisi 2
Dünyada Gelir Dağılımı 4
Kalkınmanın Kaçınılmazlığı ve İstenirliği 5
Azgelişmişliğin Tanımlanması Sorunu 6
Azgelişmişliğin Uluslararası Gelişme Farklılıklarına Göre Tanımlanması 6
Azgelişmişliğin Kaynak Kullanım Durumuna Göre Tanımlanması 6
Azgelişmişliğin Toplumsal ve Bireysel Temel İhtiyaçların Karşılanmasına Göre Tanımlanması 7
Azgelişmişliğin Ölçülmesi ve Uluslararası Karşılaştırma 7
Uluslararası Gelişme Farklılıklarına Göre Azgelişmişliğin Ölçülmesi 8
Azgelişmişliğin Ölçülmesinde Kullanılan Parasal Ölçütler 8
Azgelişmişliğin Ölçülmesinde Kullanılan Parasal Olmayan Ölçütler 10
Kaynakların Kullanım Durumuna Göre Azgelişmişliğin Ölçülmesi 10
Kaynak Kullanım Oranlarıyla Azgelişmişliğin Ölçülmesi 11
Potansiyel Artık Kavramı ve Azgelişmişliğin Ölçülmesi 11
Toplumsal ve Bireysel Temel İhtiyaçların Karşılanmasına Göre Azgelişmişliğin Ölçülmesi 12
Azgelişmiş Ülkelerin Ekonomik ve Yapısal Özellikleri 12
Giriş 12
Makro Ekonomik Büyüklüklere İlişkin Özellikler 13
Kişi Başına Düşük Gelir 13
Dengesiz Gelir Dağılımı 13
Tüketimin Bileşiminde Gıda Maddelerinin Yüksek Payı 14
Tasarruf ve Yatırımların Düşüklüğü ile Yetersiz Sermaye Birikimi 14
Ekonomik Kesimlerin Görünümü 15
Tarım Kesiminin Özellikleri 15
Sanayi Kesiminin Özellikleri 16

Hizmet Kesiminin Özellikleri 17
Pazar Yapısı ve Sorunları 17
İkili Yapı Özelliği 18
Azgelişmiş Ülkelerin Demografik, Sosyal, Siyasal ve Yönetsel Özellikleri 20
Demografik Özellikler 20
Hızlı Nüfus Artışı 20
Yetersiz Beslenme 23
Yetersiz Sağlık Koşulları 24
Sağlıksız Kentleşme ve Yetersiz Barınma Koşulları 24
Sosyal Özellikler 24
Geleneksel Toplum Yapısı 25
Kadının Sosyal Yaşamdaki Yeri 25
Çocuk İşçilerin Fazlalığı 25
Orta Sınıfın Azınlıkta Kalması 25
Eğitim Düzeni 26
Siyasal ve Yönetsel Özellikler 26
Siyasal Özellikler 26
Yönetsel Özellikler 27

İKİNCİ BÖLÜM: AZGELİŞMİŞLİĞİ AÇIKLAYAN YAKLAŞIMLAR 29
BİRİNCİ KISIM: EKONOMİK VE DEMOGRAFİK YAKLAŞIMLAR 29
Giriş 29
Azgelişmişliği Açıklayan Ekonomik Yaklaşımlar 30
Geleneksel İktisada Dayalı Yaklaşımlar 30
Kısır Döngü Kuramı 31
Gelişme Aşamaları Kuramı 33
Yapısalcı Yaklaşım 35
Bağımlılık Yaklaşımı 36
Azgelişmişliği Açıklayan Demografik Yaklaşımlar 38
İKİNCİ KISIM: SOSYO-KÜLTÜREL VE COĞRAFİ-İKLİMSEL YAKLAŞIMLAR 41
Giriş 41
Azgelişmişliği Açıklayan Sosyo-Kültürel Yaklaşımlar 41
İkilik Kuramı 41
Sosyal İkilik Kuramı 42
İkilik Kuramının Eleştirisi 44
İnsanın Psikolojik-Düşünsel Yapısı 45
Sosyal Değer Yargıları 47
Dinsel Etkenler 48
Azgelişmişliği Açıklayan Coğrafi-İklimsel Yaklaşımlar 49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SERMAYE BİRİKİMİ VE TEKNOLOJİ 53
BİRİNCİ KISIM: İKTİSADİ KALKINMA VE SERMAYE BİRİKİMİ 53
Giriş 53
İktisadi Kalkınma ve Sermaye İhtiyacı 54
Kalkınma Hızı 55

Sermaye-Hasıla Katsayısı 55
Sermaye İhtiyacının Saptanması 57
Sermaye Talebi ve Bunu Etkileyen Unsurlar 58
Sermaye Talebi Kısır Döngüsü 58
Sermaye Talebini Etkileyen Unsurlar 58
Pazarın Genişliğini Belirleyen Unsurlar 59
İKİNCİ KISIM: KALKINMA VE TEKNOLOJİ 61
Giriş 61
Üretim Fonksiyonu ve Teknik Seçim 61
Faktör Miktarları ve Teknik Tercih 63
Faktör Fiyatları ve Teknik Tercih 64
Sermaye-Yoğun ve Emek-Yoğun Teknik Tercih 65
Teknoloji ve Ölçek Sorunu 66
Optimum Ölçek 66
İçsel Ekonomiler 67
Teknoloji Aktarımı 68

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KALKINMANIN FİNANSMANI 71
BİRİNCİ KISIM: İÇ FİNANSMAN KAYNAKLARI 71
Giriş 71
İç Finansman Kaynakları 71
Gönüllü Tasarruflar 72
Zorunlu Tasarruflar: vergileme 75
Bir Finansman Kaynağı Olarak "Enflasyon" 78
İKİNCİ KISIM: DIŞ FİNANSMAN KAYNAKLARI 81
Giriş 81
Dış Finansman Kaynakları 81
Dış Tasarrufların Dolaylı Yararları 82
Kalkınma Politikalarının Uygulanmasını Kolaylaştırır 82
İç Tasarrufların Yatırımlara Dönüşmesini Kolaylaştırır 82
Teknolojik Bilgilerin Yayılmasına Olanak Sağlar 83
Dış Tasarrufların İthali ve Kullanılması 83
Dış Tasarruf Kaynakları 84
Yabancı Özel Sermaye 84
Dış Borçlar (Krediler) 86
Hibe ve Yardımlar 92

BEŞİNCİ BÖLÜM: İKTİSADİ KALKINMADA NÜFUS, İNSAN SERMAYESİ VE İSTİHDAM 95
BİRİNCİ KISIM: İKTİSADİ KALKINMA VE NÜFUS 95
Giriş 95
Nüfus Artışını Belirleyen Faktörler 95
Ölüm ve Doğum Oranları 96
Yaş Bileşimi 97
Dünya Nüfus Artışı ve Demografik Geçiş Süreci 98

Dünya Nüfusunun Gelişimi 98
Demografik Geçiş Süreci 102
Nüfus ve Gelir Artışı 106
Malthusyen Nüfus Tuzağı 106
Düşük Gelir Düzeyli Denge Tuzağı 106
Optimum Nüfus 108
Nüfus Politikası 109
İKİNCİ KISIM: NÜFUS VE İNSAN SERMAYESİ 112
Giriş 112
İnsan Sermayesi ve İnsana Yatırım 112
Kalkınma ve Eğitim 114
Kalkınma ve Eğitim Yatırımları 114
Eğitim Politikası 116
Eğitim Planlaması 117
Eğitim ve Sosyal Mobilite 118
Gelir ve Eğitim Düzeyi 118
ÜÇÜNCÜ KISIM: İKTİSADİ KALKINMA VE İSTİHDAM 119
Giriş 119
Sınırsız Emek Arzı ile Kalkınma 119
İstihdam Sorunları 123
Nüfus Artışı ve İş Olanakları 123
Gizli İşsizlik ve Mevsimlik İşsizlik 125
Azgelişmiş Ülkelerde Sanayi İlişkileri 127
Azgelişmiş Ülkelerde Sendikacılık 128
Azgelişmiş Ülkelerde Toplu Sözleşme Düzeni 129

ALTINCI BÖLÜM: İKTİSADİ KALKINMA VE DIŞ TİCARET 131
BİRİNCİ KISIM: İKTİSADİ KALKINMA VE ULUSLARARASI İŞBÖLÜMÜ 131
İktisadi Kalkınma ve Uluslararası Ticaret 131
İktisadi Kalkınma ve Klasik Dış Ticaret Kuramı 132
Klasik Dış Ticaret Kuramına Yöneltilen Eleştiriler 133
Kuramın Statik Denge Özelliği Göstermesi 133
Faktör Fiyatlarının Farklılaşması 134
İktisadi Gelişmenin Dışa Bağlı Kılınması 134
Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomi ile Bütünleşmemesi 134
Gösteriş Etkisi ile Tüketimin Artması 135
Dış Ticaret Hadlerinin Tek Yanlı İşlemesi 135
Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı ve Değişen Koşullar 136
Temel Model 136
Üretim Faktörleri Arzındaki Değişmeler 139
Etkisiz (Yansız) Faktör Değişmesi 139
İhracat Artırıcı Faktör Değişmesi 139
Ticaret Önleyici Faktör Değişmesi 139
Süper İhracat Artırıcı Faktör Değişmesi 140

Süper Ticaret Önleyici Faktör Değişmesi 140
Faktör Arzındaki Değişmelerin Toplu Gösterilişi 140
Teknolojik Değişmeler 141
Etkisiz (Yansız) Teknolojik Değişme 142
Emek Tasarruf Edici Teknolojik Değişme 142
Sermaye Tasarruf Edici Teknolojik Değişme 143
Tüketim Değişmesi 143
Etkisiz (Yansız) Tüketim Değişmesi 144
Ticareti Artırıcı Tüketim Değişmesi 144
Ticareti Azaltıcı Tüketim Değişmesi 144
Üretim ve Tüketimin Ortak Etkileri 144
İKİNCİ KISIM: AZGELİŞMİŞ ÜLKELER VE KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER KURAMI 146
Giriş 146
Faktör Donanımı ile İlgili Özellikler 147
Talep Yapısındaki Değişmeler 148
Leontief Çelişkisi 148
Kravis Modeli 149
Linder Modeli 149
Üretim Yapısı ve Teknolojik Değişmeler 151
Dış Ticaret Hadleri 152
Kavram 152
Dış Ticaret Hadleri ve İktisadi Kalkınma 152
Dış Ticaret Hadlerini Etkileyen Faktörler 153
Dış Ticaret Hadleri ve İhracatın Satınalma Gücü 154
Dış Ticaret Hadlerinin Gelişimi 155
Dış Ticaret Hadlerinin Gelişimi ile İlgili Görüşler 155
Dış Ticaret Hadlerinin Bozulma Nedenleri 156
ÜÇÜNCÜ KISIM: İKTİSADİ KALKINMA VE KORUYUCU DIŞ TİCARET POLİTİKASI 159
Giriş 159
İktisadi Kalkınma ve Dış Ticaret Açığı 160
Dış Açık 160
Tasarruf Açığı ve Döviz Açığı 162
Korumacılık ve İktisadi Kalkınma 163
Dış Ticaret Hadlerinin İyileştirilmesi 164
Yatırımların Arttırılması 164
Yabancı Sermaye Yatırımlarının Arttırılması 165
Yeni Kurulan Sanayilerin Korunması 166
Sektörlerarası Faktör Fiyat Farklarının Giderilmesi 166
Dışsal Ekonomilerden Yararlanılması 167
Dış Ticarete Müdahale Araçları 167
Gümrük Tarifeleri 168
İthalat Kotaları ve Yasakları 170

Dünya Ticaretinin Yeni Yapısı ve Yeni Düzenleme Girişimleri 171
Yeni Korumacılık 171
Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri 173
Ticaret Blokları ve Dünya Ticaret Örgütü 173
6. Döviz Kuru Sistemi ve İktisadi Kalkınma 174

YEDİNCİ BÖLÜM: KAYNAKLARIN DAĞILIMI SORUNU 177
BİRİNCİ KISIM: KAYNAK DAĞILIMININ KURAMSAL TEMELLERİ 177
Giriş 177
Optimal Kaynak Dağılımı 177
Temel Dağılım İlkesi 179
Marjinal verimlilik Eşitliği İlkesi 179
Sosyal Marjinal verimlilik İlkesi 180
Pazar Fiyatlarının Yetersizliği 180
Pazar Fiyatlarının Düzeltilmesi 181
Kaynak Dağılımı Mekanizmaları 182
Pazar Ekonomisinde Kaynak Dağılımı 182
Rekabet Düzeninde Kaynak Dağılımı 183
Tekel Düzeninde Kaynak Dağılımı 185
Merkezi Yönetim Ekonomisinde "Kaynak Dağıtımı" 187
Merkezi Yönetim Ekonomisi Düzeninin Anlamı 187
Merkezi Yönetim Ekonomisinin Reforme Edilmesi 188
Merkezi Kaynak Dağıtım İlkesinin Anlamı ve Yorumu 188
"Karma Ekonomi"De Kaynak Dağılımı 190
Karma Ekonomi Düzeninin Anlamı ve Niteliği 190
Karma Ekonomide Devletin Etkinliği 190
Kaynak Dağılımında Özel ve Kamu Kesimi 191
İKİNCİ KISIM: AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE KAYNAK DAĞILIMI 193
Giriş 193
Pazar-Fiyat Mekanizması ve Kaynak Dağılımı 194
Devletin Faktör Fiyatlarına Müdahalesi 194
Faktör Mobiletisinin Düşük Olması 195
Tekelci Eğilimler 196
Dışsal Tasarruflar 197
Pazar Dışından Doğan Dışsal Tasarruflar 197
Pazara Bağlı Olarak Doğan Dışsal Tasarruflar 197
Dışsal Tasarruflar ve Kaynak Dağılımı 198
Fiyat Mekanizmasının Yol Gösterici Olmaması 199
Pazar Mekanizması ve Temel Kalkınma Sorunları 199
Yoksulluğun Kısır Döngüsü 199
İkili Yapı 200
Dış Ticaret Hadlerinin Olumsuz Gelişimi 201

SEKİZİNCİ BÖLÜM: KALKINMA VE SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ 203
BİRİNCİ KISIM: KALKINMA STRATEJİLERİ 203

Giriş 203
Dengeli ve Dengesiz Kalkınma 204
Dengeli Kalkınma 204
Rosenstein-Rodan'ın Görüşleri 205
Nurkse'ün Görüşleri 207
Chenery'nin Görüşleri 208
Dengesiz Kalkınma 209
Hirschman'ın Görüşleri 209
Sektörlerarası Bağlılık ve Dengesiz Kalkınma 211
Kalkınma Kutupları 214
Tarım Ya Da Sanayi Önceliği 217
Tarım Önceliğinin Dayanakları 217
Tarımsal Üretimin Daha Düşük Yatırımlarla Artırılabilmesi 217
Azgelişmiş Ülkelerde Sınai Girişimci, Yönetici ve Teknik Bilgi Yetersizliği 218
Tarımsal Yatırımların İthalat Gereği Çok Düşüktür 218
Gıda Maddeleri Talebinin Karşılanması 218
İhracat Gelirinin Arttırılması 219
Sermaye Birikiminin Sağlanması 220
Sanayi Ürünlerine Talep Yaratılması 220
Sanayi Önceliğinin Dayanakları 221
Üretim Yapısı Açısından 221
Tamamlayıcı Gelişmeler Açısından 222
Kalkınmada Sanayi ve Tarımsal Yapı İlişkileri 222
Altyapı Yatırımları Ya Da Üretken Yatırımlar Önceliği 225
Altyapı Yatırımları ile Üretken Yatırımlar Arasında Uyumsuzluk ve Kalkınma 226
Altyapı Yatırımları ile Üretken Yatırımların Optimal Kullanımı 228
Altyapı Yatırım Fazlası ve Açığı Analizi 229
Altyapı Yatırım Fazlası 229
Altyapı Yatırım Açığı 231
Altyapı Yatırımları ile Üretken Yatırımlar Arasında Etkileşim 232
Altyapı Yatırımları ile Üretken Yatırımlar Arasında Optimal Dağılımın İlkeleri 233
İKİNCİ KISIM: SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ 235
Giriş 235
İthal İkamesi Stratejisi 235
Azgelişmiş Ülkelerde İthal İkamesine Yönelme Nedenleri 236
İthal İkamesinin Aşamaları 237
İthal İkamesinde Ortaya Çıkan Sorunlar 238
Dışa Dönük Sanayileşme Stratejisi 241
İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi 241
Dışa Dönük Sanayileşme Stratejisine Yönelme Nedenleri 241

Dışa Dönük Sanayileşme Stratejisinin Araçları 243
Makro Düzeyde Araçlar 243
Mikro Düzeyde Araçlar 244
Dışa Dönük Sanayileşme Stratejisinin Önkoşulları ve Sonuçları 244
Piyasa Reformları, Merkezi Kontrol ve İhracat Teşvikleri 244
Modelin Sonuçları ve Sınırlılıkları 248

DOKUZUNCU BÖLÜM: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA 253
Giriş 253
Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı 253
Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi 254
Kalkınmada Doğal Kaynaklar ve Çevre 255
Ekonomik Büyüme ve Doğal Kaynaklar 255
Sürdürülebilir Kalkınma ve Doğal Kaynaklar 257
Ekonomik Büyüme ve Çevre 258
Çevre Sorunlarının Nedenleri 259
Çevre Sorunlarının Doğurduğu Sonuçlar 260
Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre 262
Ekonomik Politika Reformu ve Çevre 263
Fiyatların Rolü 263
Çevresel Değerlerin Ulusal Hesaplara Sokulması 263
Uygun İskonto Oranlarının Kullanılması 264
Çevre Konusunda Uluslararası Gelişmeler 264
Sürdürülebilir İnsani Kalkınma 266
Kalkınmanın Değişen Anlamı 266
Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı 267
İnsani Kalkınma Kavramı 269
İnsani Kalkınma Endeksi 270

KAYNAKÇA 275

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMA VE AZGELİŞMİŞLİK

KALKINMA EKONOMİSİNE OLAN GÜNCEL İLGİ

Kalkınma Ekonomisi, İkinci Dünya Savaşı sonrası, başta iktisatçılar olmak üzere bilim adamlarının ve politikacıların ilgilerini en çok çeken alan olmutur. Konuya ilişkin yoğun çalışmalar; İktisat Bilimine yeni bir dal kazadırmıştır. Böylece, **Kalkınma Ekonomisi**, para, dış ticaret, büyüme ekonomisi gibi iktisat kuramında yerini almıştır.

Kalkınma Ekonomisi, öbür iktisat dallarının kullandığı analiz yöntemlerini kullanmakla birlikte kendine özgü araç ve kavramlarını da üretmiştir. Önceleri büyüme kuramının bir bölümü olarak ele alınan kalkınma ekonomisi, giderek bağımsızlığını kazanmış ve ayrı bir alanı kendine konu edinmiştir.

Bu arada dünyada gerek kuramsal gerekse uygulama alanında büyük çalışma ve denemelere girişilirken ülkemizde de benzer çabalar gösterilmeye başlanmıştır. Üniversitelerde ilgili fakülteler kuramsal çalışmalarını bu yönde yoğunlaştırmışlardır. Uygulamada ise, Devlet Planlama Teşkilatı kurularak, kalkınmanın planlı, rasyonel bir biçimde gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

KALKINMA KAVRAMI VE TERMİNOLOJİSİ

İktisadi kalkınma sorunu, son 40-50 yılın üzerinde en fazla durulan konusudur. Günümüzde iktisadi kalkınmadan daha çok ilgi görmüş başka bir konu yoktur denilebilir. Konunun bu kadar geniş bir biçimde işlenmiş olmasına rağmen ilgili kavram ve tanımlarda tam bir anlaşma sağlanmış değildir. Bu nedenle aşağıda önce terminoloji sorunu ele alınacak, daha sonra da, genel kabul görmüş kimi önemli kavramların tanımları verilecektir. Kaldı ki, konunun güncelliğini koruması nedeniyle her geçen gün kalkınma terminolojisine yeni yeni kavramlar sokulmaktadır.

BÜYÜME VE KALKINMA

Kalkınma ekonomisine başlarken kalkınma kavramının açıklanması, büyük önem taşır. İktisadi açıdan “kalkınma” ile “büyüme” arasındaki fark ve **İkti-**

KAYNAKÇA

ADELMAN, I., Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri, (Çev.: V. SAVAŞ), Sermet Matbaası, İstanbul, 1972.

ALLEN, R.G.D., Makroökonomische Theorie, Berlin, 1972.

ALTINTAŞ, M., İçe Yönelik Sanayileşme Politikası, AİTİA Muğla İşletmecilik Yüksek Okulu Yayınları, Ankara, 1978.

ARNDT, H.W., *Economic Development: The History of an Idea,* Chicago:The University of Chicago Press, 1989.

ARROW, K. J., "The Economic Implicaton of Learning by Doing", RES, Vol. XXIX, 1962.

AYRES R., (Ed.), Development Studies: An Introduction Through Selected Readings, Greenwich University Press, (1995).

AYTÜR, M., Kalkınma Yarışı ve Türkiye, Bilgi Basımevi, Ankara, 1970.

ALKİN, E. , Dış Ticaret Teorisi, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1975.

BAŞKAYA, F., Kalkınma İktisadında Paradigma Arayışları, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 1993.

BAŞKAYA F. Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, 2.Baskl Ankara: İmge Kitabevi, 1997.

BAŞOL, K., Demografi, İzmir, 1994.

BAŞOL, K., Doğal Kaynaklar Ekonomisi, Anadolu Matbaası, İzmir, 1996.

BECKER, G.S., Human Capital, Third Edition, The Universty of Chicago Press,. 1993

BEHRENDT, R.F., "Gesellschaften im Umbruch", Entwicklungspolitik, Kreuz Verlag, Stuttgart-Berlin, 1966.

BESTERS, H.,"Theorien zur Wirtschaftlichen Entwicklung", Entwicklungspolitik, Kreuz Verlag, Stuttgart-Berlin, 1966.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, Ekonomik Kalkınma İçin Programlama Teknikleri, (Çev.: B. TUNCER), Ankara, 1965.

BOEKE, Y. H., Economics and Economıc Policy of Dual Societies, New York, 1953.

BOJÖ, J., MALER, G. ve UNEMO, L., Environment and Development An Economic Approach, Kluwer Academic Publishers, 1992.

BROWN, M., On The Theory and Measurement of Tecnological Change, Cambridge University Press, 1966.

BRUTON, H.J., Principles of Development Economics, Prentice Hall, New Jersey, 1965.

BULUTAY, T., Başlıca İktisadi Büyüme Nazariyeleri, Ankara, 1961.

BULUTAY T. (Ed).,Teknoloji ve İstahdam, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü , 1996.

CEYLAN, T., Gelişme İktisadı, (içinde), (Ed.: T. İŞGÜDEN, F. ERCAN ve M.TÜRKAY), Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1995.

CHANG, H.J ve GRABEL, I., Kalkınma Yeniden: Alternatif İktisat Politikaları El Kitabı, Çev. E. Özçelik, İmge Kiatbevi, 2005.

CHENERY, H. B., Comperative Advantage and Development Policy, AER, Vol. 1, No. 1, March 1961.

CHENERY, H. B., ve SRINIVASAN, T. N., Handbook of Development Economics, Vol. 1, Elsevier Science Publishing Company Inc, 1988.

CHENERY, H. B., ve STROUT, A.M., Foreing Asistance and Economic Development , AER, September, 1966.

CLAPHAM, R., Marktwirtschaft in Enwicklungslaendern, Verlag Rombach, Freiburg i.Br., 1973.

CLINE, W. R., ve WEINTRAUB, S. (Ed.), Economic Stabilization in Developing Countries, The Brookings Instution, Washington, D.C., 1981.

DALY E.H., Beyond Growth The Economics of Sustainable Development, Boston: Beacon Press, 1996.

DOUGLAS, D. Mac., The Benefits and Costs of Private Investment from Abroad: A Therotical Approach Economic Record, 1960.

ECKAUS, R. S., The Factor Proportions Problem in Underdeveloped Areas, AER, 1955.

EKİN, N., Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de İşsizlik, İstanbul, 1971.

ENKE, S., Economics of Development, Dobson Books,London, 1964.

ERKAN, H., Ekonomi Politikasının Temelleri, Aydın Yayınevi, İzmir, 1984.

ERTÜRK, H., Çevre Bilimlerine Giriş, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No.10, 2.Baskı, Bursa,1996.

EUCKEN, W., Grundsaetze der Entwicklungspolitik, (5. Aufl.), J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1975.

FISZEL, H., Einführung in die Theorie der Planwirtschaft, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen, 1975.

GHATAK, S., Introduction to Development Economics, Routledge, New York, Third Edition, 1998.

GIILIS, M., PERKINS, H.D., ROEMER, M., ve SNODGRASS, R., Economics of Development, W. W. Norton Company, New York, London, 1992.

GÜLALP, H., Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, Yurt Yayınları: 5, 2. Basım, Ankara, 1987.

GÜRKAN, A., Ekonomik Gelişme ve Sorunları, Kalite Matbaası, Ankara, 1979.

GÜRKAN, Ö., Ekonomik Büyüme ve Kalkınma, Trabzon, 1989.

HABAKKUK, J., American and British Tecnology in the Nineteenth Century, Cambridge Universty Press, London, 1962.

HAGEN, E. E. W., The Economics of Development, Irwin, Illinois, 1968.

HAN, E., Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi, Eskişehir, 1978.

HAN, E., Kalkınma Planlaması, Eskişehir, 1988.

HAN, E., "Sermaye-Hasıla Katsayısının Teorik Temelleri Üzerine", ESADER, C.XIV, S.1, Eskişehir, Ocak 1978.

HAN, E., Kalkınmada Altyapı Yatırımları, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No.: 127/77, Eskişehir, 1975.

HANSON, S. G., Economic Development in Latin America, Washington D. C., Inter-American Affairs Press, 1951.

HENDERSON, D. R. (Ed.) , The Fortune Encyclopedia of Economics, Warner Books, Inc, New York, 1993.

HERRICK, B., ve KINGLEBERGER, C. P., Economic Development, McGraw-Hill Books, Fourth Edition, Company, 1983.

HIGGINS, S., Economic Development, W. Wr. Norton, New York, 1968.

HINRICH, S. H., A General Thery of Tax Structure Change Duirng Economic Development, Cambridge, Mass, Harvard Law Scholl, 1966

HİÇ, M., Büyüme Teorileri ve Gelişen Ekonomiler, Elektronik Ofset, İstanbul, 1976.

HIRSCHMAN. A. O., The Strategy of Economic Development, New Haven and London, 1963.

IMD, The World Competitiveness Yearbook, 1997.

İLKİN, A., Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, Üçüncü Baskı, Güryay Matbaası, İstanbul, 1979.

JOCHİMSEN, R., "Infrastruktur", Entwicklungspolitik, Kreuz-Verlag, Stuttgart-Berlin, 1966.

JOHANSEN, L., Substitution Versus Fixed Production Coefficients in the Theory of Economic Growth, A Synthesis, Econometrica, 1959.

JOHNSON, H. G., Economic Development and International Trade, Reading International Economics, G. Allen and Unwin, London, 1968.

KARLUK, S. R., Uluslararası Ekonomi, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1984.

KAYA, A. A., "Uygun Teknoloji Seçimi ve Kalkınma", içinde Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular, 2. Baskı, (Ed.: S. TABAN ve M. KAR), Ekin Kitabevi, 2008.

KAYA, A. A., Yeniliğe Dayalı Endüstriyel Kalkınma ve Türkiye Ders Notları, İzmir, 2000.

KAYA, A. A., "Kalkınmada Teknoloji Geliştirmenin Önemi ve Türkiye'nin Ar-Ge Politikası", Anadolu Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt XIII, Sayı 1–2, 1997.

KAYA, A. A., "Azgelişmiş Ülkeler ve Küreselleşme", Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Prof. Dr Rıfat Üstün'e Armağan, Cilt XV, Sayı 1–2, 1999.

KAYA, A. A., Büyüme Teorileri Ders Notları, Eskişehir, 1998.

KAYNAK, M., Ekonomik Kalkınma, Ankara, 1990.

KAZGAN, G., Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

KEPENEK, Y., ve YENTÜRK, N., Türkiye Ekonomisi, Geliştirilmiş 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.

KILIÇBAY, A., Değişen Dünyada Türk Ekonomisi, Cem Yayınevi, 1993.

KINDLEBERGER, C. P., Economic Development, Mc Graw Hill, Book Company, New York, 1965.

KINDLEBERGER, C. P., ve HERRICK, B., Economic Development, Mc Graw Hill Book Company, NewYork, 1983.

KINNON, Mc R. I., Foreing Echange Constraint in Economic Development and Efficient Aid Llocation, EJ, 1964.

KRUGER, A. O., Asain Trade And Growth Lessons, The American Economic Rewiev, P.111, Vol.63., No.2, May-1993.

LEFTWICH, R.H., Kaynakların Tahsisi, (Çev.: T. GÜLLAP), Baylan Matbaası, Ankara, 1973.

LEONTİEF, W. W., The Economic Impact, Simon on Schuster, New York, 1955.

LEONTİEF, W. W., Factor in Economic Development, Allen and Unwin, London, 1962.

LEWIS, W. A., The Theory of Economic Growth, Unwin Universty Books, London, 1960.

LEWIS, W. A., "Sınırsız Emek Arzı ile Kalkınma", (Çev.: M. BERK), İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar, ODTÜ Yayını, Ankara, 1966.

MANİSALI, E., Gelişme Ekonomisi, Elektronik Ofset, İstanbul, 1975.

MASON, E. S. , Promoting Economic Development, Cleremant College Press, 1955.

MEİER, G. M. L., International Trade and Development, Haper Row Pub., New York, 1963.

MEİER, G. M. L., Laeding Issues in Economic Development, Oxford University Press, 1970.

MIKESELL, R. F., Economic Development and the Environment, Mansell, 1995.

MIKESELL, R. F., Economic Development, Longman Limited, Sixth Edition, 1997.

MUMCU, N., Pür Dış Ticaret Teorisi ve İktisadi Gelişme, Ofset Matbaacılık Ltd. Şt., İstanbul, 1969.

MYRDAL, G., Ökonomische Theorie und unterentwickelte Regionen, Stuttgart, 1959.

NELSON, R. R., Aggregate Production Functions and Medium-Range Growth Projections, AER, LIV, 1964.

NURKSE, R., Azgelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü, (Çev.: Ş. ADALI), İstanbul, 1964.

OPPENLAENDER.K., Die moderne Wachstumstheorie, 2. Aufl., Duncker-Humblot, Berlin-Munchen, 1968.

OTREMBA, E., "Die Natur der Entwicklungslaender", Entwicklungspolitik, Stuttgart-Berlin, 1966.

ÖZBEY, F. R., Bütünleştirilmiş Sanayileşme Stratejisi Çerçevesinde Türkiye'de Sanayileşmenin Değerlendirilmesi, Eskişehir, 1999.

PRENDERGES, R. ve STEWART, F. , Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma, (Çev.: İ. ESER) Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1995.

PÜTZ, T., Grundlagen der Theoretischen Wirtschaftspolitik, 3. Aufl., Gustav Fischer Verlag, Stuttgart, 1975.

RINGER, K. E., "Zur Begriffsbestimmung der Entwicklungslaender", Entwicklungspolitik Handbuch und Lexikon, Kreuz Verlag, Stuttgart-Berlin, 1966.

ROGOFF, K., "Third Word Dept", (Ed.: D. HENDERSON), The Fortune Encylopedia of Economics, New York, 1993.

ROSTOW, W.W., İktisadi Gelişmenin Merhaleleri, (Çev.: E. GÜNGÖR), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

ROSTOW, W.W., "Kendini Besleyen Gelişmeye Götüren Kalkış", (Çev.: Y. DEMİRGİL), İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar, ODTÜ Yayını, Ankara, 1966.

SAVAŞ, V., İktisat Politikasına Giriş, 2. Baskı, Ar Yayın Dağıtım, İstanbul, 1982.

SAVAŞ, V., Kalkınma Ekonomisi, Beta Yay. 4. Baskı., İstanbul, 1986.

SCHUMACHER, D., "Gelişmekte Olan Ülkelerde Üretim ile İstihdam Arasındaki Çelişki", (Çev.: E. HAN), ESADER, C.VIII, S.1, Eskişehir, 1971.

SERİN, N., Kalkınma ve Dış Ticaret, 2. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

SINGER, H. W., Problems of Industrialization of Underdeveloped Countries, International Social Science Bulletin, Vol. VI, N. 2, 1954.

SINGER, H. W., International Development: Growth and Change, Mc Graw-Hill, NewYork, 1964.

STUCKEN, R., "Der 'Circulus vitiosus' der Armut in Entwicklungslaendern", Entwicklungspolitik, Kreuz Verlag, Stuttgart-Berlin, 1966.

ŞENSES, F., (Der.), Kalkınma İktisadı Yükselişi ve Gerilemesi, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

ŞENSES, F., Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

THIRLWALL, A.P., Growth and Development, Forth Edition, Macmillan, 1989.

TINBERGEN, J., Economic Policy: Principles and Desing, Amsterdam, 1968.

TODARO, M. P., Economic Development, Sixth Editon, Longman Limited, 2003.

TODARO,M. P. ve S.C.SMITH, Economic Development, Eighth Edition, Pearson Addison Wesley, 2003,

TUNA, O., Sosyal Siyasete Giriş, İstanbul, 1974.

TÜRKAY, M., Gelişme İktisadı, İçinde (Ed.: T. İŞGÜDEN, F. ERCAN ve M.TÜRKAY), Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1995.

UNDP, Human Development Report, 2002.www.u

UNDP, Human Development Report, 2010

http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2010_EN_Complete_reprint.pdf

UNDP, Human Development Report, 2013.

http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hdr/human-development-report-2013/

ÜLGENER S. F., Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme, Yeniden Gözden Geçirilmiş Altıncı Baskı, Der Yayınevi, İstanbul, 1980.

ÜLKEN, Y., 20. Yüzyılda Dünya Ekonomisi, Güryay Matbaacılık, 1984.

WEBER, M., Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, (Çev.: Z. ARUOBA), Hil Yayın, İstanbul, 1985.

WORLD BANK, World Development Report 2002, 2006, www.worldbank.org.

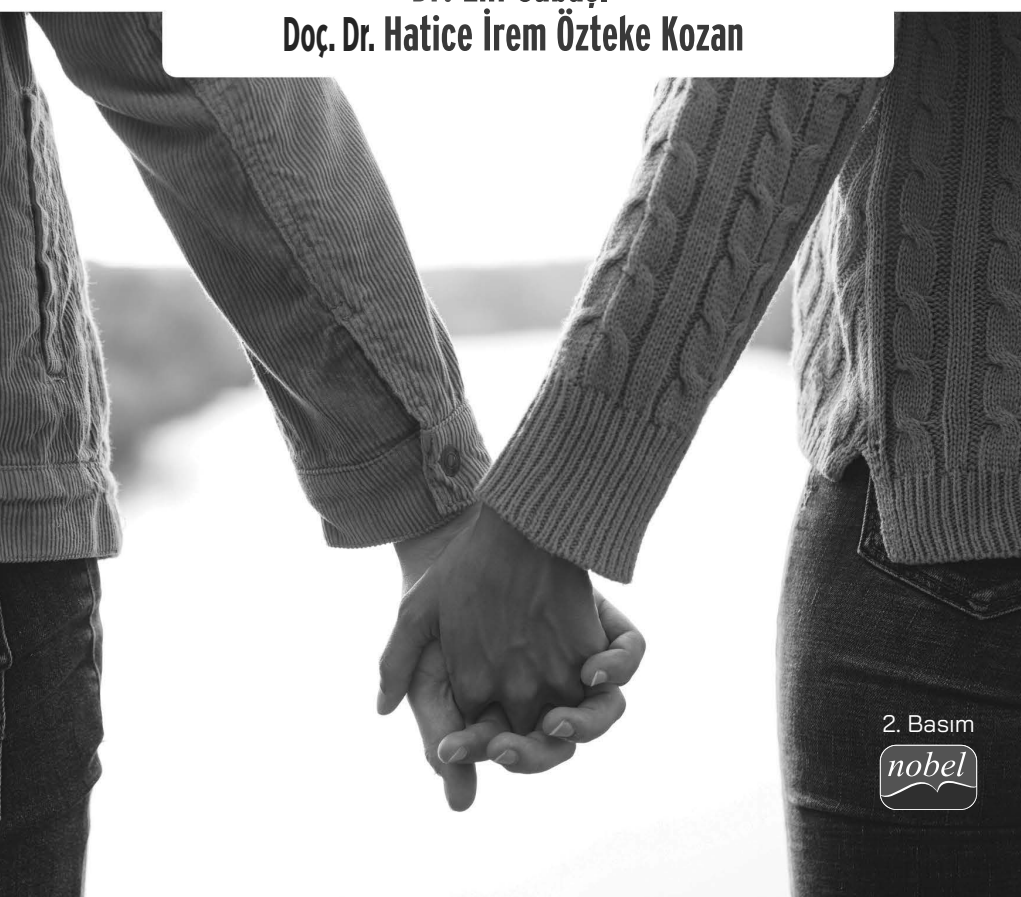
WORLD BANK, World Development Indicators 2012, www.wdi-2012-ebook.pdf

YASED, Ekonomik Büyüme ve Çevre Koruması, Yayın No. 39, 1991.

Hayat Yolunda Yoldaş Olmak

Mutlu Evlilik Rehberi

Prof. Dr. Şahin Kesici - Prof. Dr. Mehmet Ak
Dr. Elif Subaşı
Doç. Dr. Hatice İrem Özteke Kozan

2. Basım
nobel

HAYAT YOLUNDA YOLDAŞ OLMAK: MUTLU EVLİLİK REHBERİ

Prof. Dr. Şahin Kesici - Prof. Dr. Mehmet Ak -
Dr. Elif Subaşı - Doç. Dr. Hatice İrem Özteke Kozan

Yayın No.: 2417
Psikoloji / PDR: 148
ISBN: 978-605-033-028-1
E-ISBN: 978-625-402-541-9
Basım Sayısı: 2. Basım, Haziran 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kesici, Şahin., Ak, Mehmet., Subaşı, Mehmet., Özteke Kozan, Hatice İrem.
Hayat Yolunda Yoldaş Olmak: Mutlu Evlilik Rehberi / Şahin Kesici, Mehmet Ak, Elif Subaşı, Hatice İrem Özteke Kozan
2. Basım. VI + 330 s. 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-033-028-1
E-ISBN: 978-625-402-541-9
1. Fizyolojik İhtiyaçlar 2. Psikolojik İhtiyaçlar 3. Güven İhtiyacı 4. Sevgi İhtiyacı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

HAYAT YOLUNDA YOLDAŞ OLABİLMEK 1

HAYDİ EVLENİYORUZ... HAYIRLISI 11

EVLİLİKTE FİZYOLOJİK VE PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR 25
Fizyolojik İhtiyaçlar 28
Psikolojik İhtiyaçlar 54
Güven İhtiyacı 95
Sevgi İhtiyacı 106
Ait Olma İhtiyacı 117
Özerklik (Özgürlük-Bağımsızlık) İhtiyacı 120
Başarı İhtiyacı 129
İlişki İhtiyacı 132
Saygı İhtiyacı 137
Güç İhtiyacı 145
Eğlence İhtiyacı 149
Gerçekçi Sınır Koyma İhtiyacı 152
Başatlık İhtiyacı 169
Adalet İhtiyacı 171
Anlamlandırma İhtiyacı 181

DUYGULAR, DÜZENLENMESİ VE EVİRİLMESİ 185
Korku 187
Öfke 198
Utanç 209
Üzüntü 218
Kıskançlık 228
Mutluluk 236

HAYAT YOLUNDA YOLDAŞ OLABİLMEK

Bir gün şehrin aşırı trafiğinden dolayı işe geç kalmıştım. Odamın önünde bir çift bekliyordu. Böyle bir çifti daha önce hiç görmemiştim. Birbirlerinin elinden tutuyorlardı ve muhabbet doluydular. Birbirlerinin gözlerinin içine bakıyorlardı ve birbirlerine gülümsüyorlardı. Kendi kendime iç geçirdim ve "Şu dede ve nineye bak, birbirlerini ne kadar da çok seviyorlar. Liseli âşıkların bile sevgileri bu kadar tutkulu ve muhabbet dolu değil." dedim. İmrendim. Hoşuma gitti. Ben de onların aralarına girip muhabbet edip bir şeyler öğrenip, onların evliliklerindeki sevgi ve muhabbetin sırrına vakıf olmak istedim ama işim o kadar çoktu ki bu iyiliği kendime yapamazdım. Fakat içimden bir ses, bu tonton dede ve nur yüzlü, etrafına gülümseyen ve sürekli kocasının elini yutan nine ile de sohbet etmek için beni zorluyordu. Yanlarına gittim ve "Sevgili dedem ve ninem kimi bekliyorsunuz, ben size yardım edebilir miyim?" dedim. Nine "Kuzum seni bekliyoruz." dedi. "Hay hay ninem, sizler için ne yapabilirim?" dedim ve odama davet ettim. Nine odaya geldi. Elinde bir baston ayakta zor duruyordu. Yaşını merak ettim. "Ninem yaş kaç?" dedim. "Kuzum yaşım 87." dedi. "Maşallah" dedim. "Ninem dedemin yaşı kaç?" dedim "Hayatım 94 yaşında." dedi. Ninem 87 yaşındaydı, hayatım dediği kocası da 94 yaşındaydı. Aralarında yedi yaş fark vardı. "Kaç yıllık evlisiniz?" dedim. "Kuzum, hayatımız 70 yıldır devam ediyor." dedi. "Peki ninem size nasıl yardımcı olabilirim?" dediğimde "Uyku sorunumuz var." diyordu. "İkinizde de uyku sorunu mu var?" dediğimde, "Yok evlat, benim yoldaşta var." diyordu. "Anlamadım ninem, yoldaş

KAYNAKLAR

Ahmed, K., & Bhugra, D. (2007). The role of culture in sexualdysfunction. *Psychiatry, 3*(2), 23-25.

Akkus, E., Kadioglu, A., Esen, A., Doran, S., Ergen, A., Anafarta, K., et al. (2002). Prevalenceandcorrelates of erectiledysfunction in Turkey: A population-basedstudy. *Europeanurology, 41*(3), 298-304.

AmericanPsychiatricAssociation. (2013). *DSM-V: Diagnosticandstatisticalmanual of mentaldisorders* (5th ed.). Washington: AmericanPsychiatric Pres.

Avcı, K., & Özdedeli, K. (2015). Kadın cinselliği ve kültürel farklılıklar. *Journal Agent, 17*(62), 224-230.

Beck, J. S. (1995). *Cognitivetherapy: Basics andbeyond*. New York: Guilford.

Besharat, M. (2001). Management strategies of sexualdysfunctions. *J ContempPsychother, 31*, 161-180.

Block, J. (1995). *Family myths: Breaking free from family pattern sand be coming our tru eselves*. New York NY: Fireside.

Bozdemir, N., & Özcan, S. (2011). Cinsellik ve cinsel sağlığa genel bakış, *Turkish Journal of Family Medicineand Primary Care*,*5*, 37-46.

Braun, M., Wassmer, G., Klotz, T., Reifenrath, B., Mathers, M., &Engelmann, U. (2000). Epidemiology of erectiledysfunction: Results of the 'Cologne Male Survey'. *International Journal of Impotenceresearch, 12*(6), 305-311.

Burns, D. (2012). *İyi hissetmek* (Çev.E. Tuncer). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Butcher, J. (1999). ABC of sexual health: Female sexual problems. *II. Sexual Pain and Sexual Fears, 318*, 110-112.

Byng-Hall, J. (1973). Family myth sused as defence in conjoint family therapy. *British Journal of Medical Psychology, 46*, 239-250.

Caldwell, B. E., & Woolley, S. R. (2008). Marriage and family therapists' endorsement of myths about marriage. *The American Journal of Family Therapy, 36*, 367-387.

Carnegie, D. (2016). *Üzüntüyü bırak yaşamaya bak* (Çev. M. Erkmen). İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Cherlin, A. J., Chase-Lansdale, P. L., & McRae, C. (1998). Effects of parental divorce on mental health throughout the life course. *American Sociological Review*, *63*, 239-249.

Chopra, D. (bt). *Koşulsuz yaşam*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Coleman, E. (2008). Sexual health for the millennium: An introduction. *International Journal of Sexual Health*, *20*(1-2), 1-6.

Crowell, A. (1997). *Evlenmek istiyorum: Eşimi nasıl seçmeliyim*. Ankara: HYB Yayınları.

Crowley, T., Richardson, D., & Goldmeier, D. (2006). Recommendations for the management of vaginismus: BASHH Special Interest Group for Sexual Dysfunction. *Int J STD AIDS*, *17*, 14-18.

Dattilio, F. M. (2001). Cognitive-behavior family therapy: Contemporary myths and misconceptions. *Contemporary Family Therapy*, *23*(1), 3-18.

Davis, N. (2019). *Çocuklar için iyileştirici öyküler* (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

De Villers, L. (2012). *Cinsel hayatınıza renk katacak yöntemler* (Çev. Ş. Küçükal). Ankara: HYB Yayınları.

Demirkan T. (Çev.) (2010). *Her güne bir masal* (27. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Doak, D. K., &Rogers, R. G. (2008). Female sexual function and dysfunction. *Obst Gynecol Clin N Am*, *35*, 169-183.

Dryden, W., & Gordon, J. (2013). *Yaşamın zorluklarına göğüs germek*. İstanbul: Rota Yayınları.

Fauci, B., Kasper, H., Longo, J., &Loscalzo, H. (2013). *Principles of internal medicine*. Ankara: Güneş Tıp Kitapevi.

Feldman, H. A., Goldstein, I., Hatzichristou, D. G., Krane, R. J., & McKinlay, J. B. (1994). Impotence and its medical and psychosocial correlates: Results of the Massachusetts Male Aging Study. *The Journal of Urology*, *151*(1), 54-61.

Ferriera, A. (1963). Family myth and homeostasis. *Archives of General Psychiatry*, *9*, 457-463.

Fontaine, L. (2016). *La Fontaine'den seçmeler* (2. Baskı). İstanbul: Karanfil Yayınları.

Frager, R. (2019). *Sufi terapistin sohbet günlüğü* (5. Baskı). İstanbul: Sufi Kitap Yayınları.

Framo, J. L. (1970). Symptoms from a family transactional view point. Ackerman, N. W., Lieb, J., & Pearce, L. K. (Ed.), *Family therapy in transition*. Boston: Little Brown. Guerin, P. T.

Frankl, V. E. (2003). *Duyulmayan anlam çığlığı* (Çev. N. Budak). İstanbul: Öteki Yayınları.

Frankl, V. E. (2018). *İnsanın anlam arayışı* (44. Baskı). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

Girgin-Büyükbayraktar, Ç., Bozgeyikli, H., & Kesici, Ş. (2017). *Gençlerin psikolojik ihtiyaçları nelerdir?* II. Uluslararası Gençlik Araştırmaları Kongresi, Muğla.

Giuliano, F., & Droupy, S. (2013). Erectile dysfunction. *Progres en Urologie: Journal de I'AssociationFrancaised'urologie et de la Societe Francaised'urologie*, *23*(9), 629-637.

Glasser, W. (1999). *Kişisel özgürlüğün psikolojisi* (Çev. M. İzmirli). İstanbul: Hayat Yayınları.

Glasser, W. (2016). *Başarısızlığın olmadığı okul* (Çev. K. Teksöz). İstanbul: Beyaz Yayınları.

Greenberg, L. S., & Johnson, S. M. (2014). *Duygu odaklı çift terapisi* (Çev. M. Cingi Yirün). Ankara: CK Yayınevi.

Hambly, K. (bt). *Özgüven*. İstanbul: Rota Yayınları.

Hauck, P. (1997). *Hedefe ulaşmanın yolları*. İstanbul: Rota Yayınları.

Hiller, J. (2000). Defining vaginismus. *Sexualand Relationship Therapy*, *15*(1), 87-90.

Horn, S. (2016). *Tonguefu/sözlü dövüş sanatı.* (Çev. Z. Dicleli). İstanbul: Boyner Yayınları.

İncesu, C. (2004). Cinsel işlevler ve cinsel işlev bozuklukları. *Klinik Psikiyatri*, *7*(3), 3-13.

İzgören, A. Ş. (2000). *İş yaşamında 100 kanguru*. Ankara: Academyplus Yayınevi.

Jacob, G., Genderen, H. V., & Seebauer, L. (2014). *Mod terapisi diğer yollardan gitmek yaşam örüntülerini anlamak ve değiştirmek* (2. Baskı). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Kabakçı, E., & Batur, B. (2003). Who benefits from cognitive behavioral therapy for vaginismus. *J Sex Marit Ther, 29*, 277-288.

Kanık, O. V. (2018). *Nasrettin Hoca hikayeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kapella, O. (2003). *Stahlhart: Männerunderektile Dysfunktion*. (Working Paper/ÖsterreichischesInstitutfürFamilienforschung, 34). Wien: ÖsterreichischesInstitutfürFamilienforschung an der Universität Wien. https://nbnresolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-57874-6

Kaplan H. S. (2014). *Yeni cinsel terapi*. Ankara: CK Yayınevi.

Kaplan, H. (1983). The psychosexual evaluation. Kaplan, H. S. (Ed.), *The evaluation of sexual disorders* içinde s. 23-25. New York: Brunne/Mazelinc.

Kesici, Ş. (2008). Yeni Psikolojik İhtiyaç Değerlendirme Ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması: Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20*, 493-500.

Kesici, Ş. (2015). Psychological needs as predictors of humanvalues in high school students. *The Anthropologist, 19*(2), 499-506.

Kesici, Ş. (2017). Sözlü ve yazılı müzakere teknikleri (Bölüm Yazarı). *Cinsiyet eşitliği: Fıtratta farklılık haklarda eşitlik* içinde (s. 181-188). Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.

Kesici, Ş., Baloğlu, M., Ak, M., & Murat, M. (2018). *Aile ve çocuk eğitimi ile ilgili mitler*. I. Uluslararası IKSAD Sosyal Bilimler Kongresi, Mardin.

Kesici, Ş., Baloğlu, M., Özteke-Kozan, H. İ., &Murat, M. (2018). *Çocuğum mükemmel olmalı mı?* 1. Uluslararası Battalgazi Multidisipliner Çalışmalar Kongresi, Malatya.

Kesici, Ş., Murat, M., Özteke-Kozan, H. İ., & Baloğlu, M. (2018). *Kadınlara dair doğru bilinen yanlışlar*. IKSAD II-International Conference on Sciences, Gaziantep.

Kesici, Ş., Özteke-Kozan, H. İ., Murat, M., & Baloğlu, M. (2018). *Evlilikte sağlıklı yetişkin olma: Etkili çatışma çözme stratejileri*. IKSAD II-International Conference on Sciences, Gaziantep.

Keyes, K. (1998). *Koşulsuz sevgi* (Çev. N. Altunel). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.

King, S. (2005). *Hayal mühendisliği* (Çev. Y. Hancıoğlu). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.

Kinsey, A. C. (1986). *Kinsey raporu: Kadınlarda cinsel yaşam*. İstanbul: Beydağ Kitapevi.

Köroğlu, E. (2015). *Klinik psikiyatri*. Ankara: HYB basım.

Kravitz, S. M. (1999). *Olumsuz insanları yönetme* (Çev. C. İkizler). İstanbul: Alfa Yayınları.

Kumbasaroğlu, F. (2016). Psikojenik nedenli erektildis fonksiyon. *Androloji Bülteni*, *18*(67), 230-232.

Lafidu, I. K., & Papayuannu, D. (2009). *Yunan masalları* (Çev. M. Çakan). Ankara: Dipnot Yayınları.

Laquer, T. W. (2007). *Tek kişilik seks: Mastürbasyonun kültürel tarihi*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Laqueur, T. W. (2003). *Solitarysex: A culturalhistory of masturbation*. Zone Books.

Larsen, E. (1997). *Öfkeden affetmeye* (Çev. E. Besin). Ankara: Erek Yayınları.

Larson, J. H. (1988). The marriage quiz: College students' beliefs in selected myths about marriage. *Family Relations*, *37*(1), 3-11.

Lavee, Y. (1991). Western and nonwestern human sexuality: Implications for clinical practise. *Journal of Sexual and Marital Therapy*, *17*(3), 203-213.

Lelord, F., & Andre, C. (2015). *Zor kişiliklerle yaşamak* (Çev. R. Madenci). Ankara: İletişim Yayınları.

Lohmann, R. C. (2018). *Genç kızlar için cinsel travma çalışma kitabı* (Çev. F. Öktem). Ankara: Nobel Yaşam.

Loose, J., Graaf, P., & Zarbock, G. (2018). *Çocuk ve ergenler için şema terapi* (1. Baskı). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Masters, W., & Johnson, V. (1970). *Human sexual inadequecy*. Boston: Little Brown.

McCabe, M., Althof, S., Asslian, P., Chevret-Measson, M., Leiblum, S., & Simonelli, C. (2009). Psychological and interpersonal dimensions of sexual function and dysfunction. *J Sex Med*, *7*, 327-336.

McLanahan, S., & Sandefur, G. (1994). *Growing up with a single parent: What hurts, what helps*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Melnik, T., & Abdo, C. G. (2005). Psychogenic erectile dysfunction. Comparative study of three therapeutic approaches. *J Sex Marital Ther, 31*, 243-255.

Mevlâna Celaleddin Rumi. (2004). *Mesnevi* (Çev. V. İzbudak). Konya: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Moseley, A. (2010). *A'dan z'ye felsefe* (Çev. A. Süha). İstanbul: NTV Yayınları.

Murat, M., Ak, M., Baloğlu, M., & Kesici, Ş. (2018). *Evlilikle ilgili mitler*. I. Uluslararası IKSAD Sosyal Bilimler Kongresi, Mardin.

Murat, M., Özteke-Kozan, H. İ., Baloğlu, M., & Kesici, Ş. (2018). *Boşanma sürecinin sağlıklı yönetilmesi*. IKSAD II-International Conference on Sciences, Gaziantep.

Nazlıkul, H. (2016). Erektil disfonksiyon. *Bilimsel Tamamlayıcı Tıp, Regülasyon ve Nöralterapi Dergisi, 10*(2).

Neuman, R. P. (1975). Masturbation, madness, and the modern concepts of childhoodandadolescence. *Journal of Social History, 8*(3), 1-27.

Nummenmaa, L., Suvilehto, J. T., Glerean, E., Santtila, P., & Hietanen, J. K. (2016). Topography of human. *Erogenous Zones, 45*(5), 1207-1216.

O'Hanlon, B. (1997). *Suçlamayı bırak, sevmeye bak! İlişkinizi geliştirmek için sorun*. Ankara: HYB Yayınları.

Oshin, M. B., Manbeer, S. S., & Danielle, B. C. (2019). *Contraception*. NCBI Bookshelf. A service of the National Library of Medicine, National Institutes of Health.

Our Family Myths. (2006, Mar). *The Atlanta Journal* –Constitution (Atlanta, Ga).

Özteke-Kozan, H. İ., Baloğlu, M., & Kesici, Ş. (2018). *Çiftler arasındaki iletişim engelleri*. IV. INES International Academic Research Congress, Antalya.

Özteke-Kozan, H. İ., Baloğlu, M., & Kesici, Ş. (2018). *Sosyal kaygı nedenleri*. IV. INES International Academic Research Congress, Antalya.

Özteke-Kozan, H. İ., Baloğlu, M., Kesici, Ş., & Kamer, Z. (2019). Genç kızların evliliğe ilişkin görüşlerinin incelenmesi: Neden evlenirim? Neden evlenmem? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 50*, 303-323.

Parsons, R. (1997). *Altmış dakikalığına evliliğiniz* (Çev. S. Eren). Ankara: HYB Yayınları.

Peseschkian, N. (2005). *Pozitif aile terapisi* (Çev. H. Fışıloğlu). İstanbul: Beyaz Yayınları.

Peseschkian, N. (2014). *Doğu hikayeleriyle psikoterapi* (Çev. H. Fışıloğlu). İstanbul: Beyaz Yayınları.

Polonsky, D. C. (1997). *Cinsellik hakkında konuşamadıklarımız* (Çev. G. Tümer). Ankara: HYB Yayınları.

Popenoe, D. (1994). The evolution of marriage and the problem of step families: A biosocial perspective. Booth, A., & Dunn, J. (Ed.), *Stepfamilies: Who benefits? Who does not?* Hills dale, NJ: Erlbaum Associates.

Popenoe, D. (2001). *The top ten myths of divorce.* Rutgers, RI: National Marriage Project.

Popenoe, D. (2002). *The top ten myths of marriage.* Rutgers, RI: National Marriage Project.

Potter-Efron, R. (1994). *Her an öfkeli misiniz? Öfkenizi denetim altında tutabilmek için bir kılavuz* (Çev.S. Eren). Ankara: HYB Yayınları.

Reissing, E. D., Binik, Y. M., & Khalifé, S. (1999). Does vaginismus exist: A critical review of the literature. *The Journal of Nervous and Mental Disease, 187*(5), 261-274.

Reissing, E. D., Binik, Y. M., & Khalifé, S. (2003). Etiological correlates of vaginismus: Sexual and physical abuse, sexual knowledge, sexual self-schema and relationship adjustment. *Journal of Sex & Marital Therapy, 29*, 47-59.

Reissing, E. D., Binik, Y. M., & Khalifé, S. (2004). Vaginal spasm, pain and behavior: An empirical investigation of the diagnosis of vaginismus. *Archives of Sexual Behavior, 33*(1), 5-17.

Russianoff, P. (bt). *Ne zaman mutlu olacağım*. Form Yayınları.

Ryan, G. (2000). Childhood sexuality: A decade of study. *Child AbuseandNeglect, 24*(1).

Sadi, Ş. (2011). *Bostan* (Haz. S. Yalsızuçanlar). İstanbul: Lacivert Yayıncılık.

Sadi, Ş. (2012). *Gülistan* (Haz. S. Yalsızuçanlar). İstanbul: Lacivert Yayıncılık.

Sadock, B. J., Sadock, V. A., & Ruiz, P. (2016). *Kaplan & Sadock psikiyatri*. Ankara: Güneş Tıp Kitapevi.

Satcher, D., Thrasher, C., & Pluhar, E. (2007). Promotion of sexual health in the United States: A calltoaction. *International Journal of Sexual Health, 19*(3), 41-46.

Shamloul, R., & Ghanem, H. (2013). Erectile dysfunction. *Lancet, 381*(9861), 153-165.

Simopoulos, E. F., & Trinidad, A. C. (2013). Male erectile dysfunction: Integrating psychopharmacology and psychotherapy. *General Hospital Psychiatry, 35*(1), 33-38.

Smedes, L. B. (1998). *Bağışlayın ve unutun* (Çev. G. Tümer). Ankara: HYB Yayınları.

Stevens, J. A. (1997). *Utangaçlığınızı yenin* (Çev. G. Tümer). Ankara: HYB Yayınları.

Sungur, M. Z. (1994). Evaluation of couples referred to a sexual dysfunction unit and prognostic factors in sexual and marital therapy. *Sex Marital Ther, 9*(3), 251-265.

Sungur, M. Z. (2000). Cinsel işlev bozuklukları. Sayı I. (Ed.), *Ruh sağlığı ve hastalıkları* (2. Baskı). Ankara: ANTIP Yayınları.

Şahin, D., Şimşek, F., & Seyisoğlu, H. (2007). *Cinsel yaşam ve sorunları*. İstanbul: CETAD.

Tamam, L. (Ed.). (2015). *Dürtüsellik ve dürtü kontrol bozuklukları*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Ter, K. M., Van Lankveldb, J. D. M., De Groot, E., et al. (2007). Cognitive behavioral therapy for women with life long vaginismus: Process and prognostic factors. *Behav Res Ther, 45*, 359-373.

Tuğrul, C., & Kabakçı, E. (1997). Vaginismus and its correlates. *Sex Marital Ther, 12*, 23-34.

Tükel, A. G. (2009). Erektil disfonksiyon. *Türkiye Klinikleri J Psychiatry-Special Topics, 2*(4), 28-33.

Türk Jinekoloji ve Obstetri Derneği. (2012). *Oral kontrasepsiyon klavuzu*.

Unrealistic Family Myths (1997, December). *Anonymous USA Today*, 126, 26-31.

Waite, L. J., & Gallagher, M. (2000). *The case for marriage: Why married people are happier, healthier, and better off financially*. New York: Doubleday.

Ward, E., & Ogden, E. (1994). Experiencing vaginismus sufferers' beliefs about causes and effects. *Sexualand Marital Therapy, 9*, 33-45.

World Association for Sexual Health. (2005). *Working definitions after WHO technical consultation on sexual health*. Minneapolis, MN, USA: World Association for Sexual Health.

World Association for Sexual Health. (2008). *Sexual health fort he millennium. A declaration and technical document*. Minneapolis, MN, USA: World Association for Sexual Health.

World Health Organization. (1975). *Education and treatment in human sexuality: The training of health professionals*. WHO Tecnical Report Series.

World Health Organization. (2004). *Department of reproductive health and research family and community health*. Selected Practice Recommendations for Contraceptive Use.

World Health Organization. (2006). *Defining sexual health: Report of a technical consultation on sexual health*. Geneva.

World HealthOrganization. (2010). *Developing sexual health programmes*. WHO/RHR/HRP/10.22.

Yalçın, S. B., Ak, M., Kavaklı, M., & Kesici, Ş. (2018). Mutluluğun önündeki engel: Erken dönem uyumsuz şemalar. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 7-13. doi: 10.5455/JCBPR.270828

Yalçın, S. B., Kavaklı, M., Kesici, Ş., & Ak, M. (2018). *Madde bağımlılığı ile ilgili mitler*. III. INES Education and Social Science Congress, Antalya.

Yalçın, S. B., Kesici, Ş., & Ak, M. (2018). *Kötümser/endişeli ebeveynlik tutumunu değiştirmek*. IV. INES International Academic Research Congress, Antalya.

Yalçın, S. B., Kesici, Ş., & Ak, M. (2018). *Yeniden ebeveynlik: Küçümseyici/kusur bulucu ebeveynlik tutumunu dönüştürmek*. IV. INES International Academic Research Congress, Antalya.

Yalom, I. D. (2006). *Evlilik terapisi*. İstanbul: Prestij Yayınları.

Yalom, I. D. (2008). *Cinsel terapi*. İstanbul: Prestij Yayınları.

Yetkin, N. (1999). Vajinismus. *Cinsel İşlev Bozuklukları Monograf Serisi, 3*, 26-29.

Young, J. E., & Klosko, J. S. (2014). *Hayatı yeniden keşfedin*. İstanbul: Psikonet Yayınları.

Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2017). *Şema terapi* (1. Baskı). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Young, J. E., Rafaeli, E., & Bernstein, D. P. (2013). *Şema terapi: Ayırıcı özellikler* (Çev. M. Şaşıoğlu). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Zilbergeld, B. (1978). *Male sexuality*. Boston: Little Brown.

http://blog.milliyet.com.tr/mutlulugun-sirri-hikayesi/Blog/?BlogNo=579798 adresinden 26.03.2019 tarihinde erişilmiştir.

http://www.rehberlikservisi.org/default.asp?target=wiev&id=195 adresinden 02.08.2019 tarihinde erişilmiştir.

http://www.utercih.com/rehberlik.aspx?rehber=bir-hikaye:-%22kaya%22

https://foundationoffunystories.blogspot.com/2018/01/aslan-tavsan-dovmeye-niyet-ettiyse.html adresinden 06.08.2019 tarihinde erişilmiştir.

https://www.dogurehberi.com/ibrikcibasi-makale,484.htmladresinden 08.07.2019 tarihinde erişilmiştir.

https://www.masaloku.net/yalanci-coban adresinden 04.07.2019 tarihinde erişilmiştir.

https://www.memurlar.net

50 SORUDA

BESLENMEYE DAİR MERAK ETTİKLERİNİZ

Diyetisyen Seda YAĞIZ
Prof. Dr. Turgut İPEK

İSTANBUL AÜ ALTINBAS ÜNİVERSİTESİ Yayınları

50 SORUDA BESLENMEYE DAİR MERAK ETTİKLERİNİZ

Diyetisyen Seda YAĞIZ - Prof. Dr. Turgut İPEK

Yayın No.: 65
100. Yıl Armağan Kitapları: 25
ISBN: 978-625-8174-22-9
E-ISBN: 978-625-8174-23-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Mayıs 2023

Copyright 2023, ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Bu baskının bütün hakları Altınbaş Üniversitesi Yayınları'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI bir Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. iştirakidir. SERTİFİKA NO.: 40340.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı Etkinliklerini Düzenleme ve Koordinasyon Komisyonu Başkanı: Prof. Dr. Turgut İPEK
Yayın Danışmanı: Duygu SAZAN (duygu.sazan@altinbas.edu.tr)
Seri Koordinatörü: Dr. Gaye HAFEZ
Kapak Tasarım: Osman ÖZÇELİK
Sayfa Tasarım: Erdal Tarkan KARA (erdal@nobelyayin.com)
Baskı ve Cilt: Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti.İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71 Sertifika No: 47479

Kütüphane Bilgi Kartı

Yağız, Seda., İpek, Turgut.
50 Soruda Beslenmeye Dair Merak Ettikleriniz / *Seda Yağız, Turgut İpek*
1. Basım. X+120 s. 14x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-8174-22-9
E-ISBN: 978-625-8174-23-6
1. Sağlık 2. Beslenme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

İÇİNDEKİLER

Sunuş iii

Ön Söz ix

1. Sağlık Beslenme ile Birlikte Yeterli Miktarda Su Tüketiminin Faydaları Nelerdir? 1
2. Aralıklı Açlık Beslenme Modelinin Sağlık Üzerine Etkisi Nelerdir? 3
3. Beslenme Sürecinde Aniden Gelen Tatlı İsteğine Karşı Nasıl Bir Yol İzlenmelidir? 5
4. İnsülin Direnci Nedir? İnsülin Direncine Sahip Kişiler Neler Yapmalıdır? 7
5. Kanser Hastalarında Beslenme Düzeni Sağlanırken Dikkat Edilmesi Durumlar Nelerdir? 9
6. Sirkadiyen Ritim Nedir? Beslenme ve Sağlığa Etkisi Nelerdir? 12
7. Duygusal Açlık Nedir, Günlük Beslenmemizde Bu Durumu Nasıl Yönetebiliriz? 14
8. Beslenme Sürecinde Yoyo Sendromu Nedir? 16
9. Belirli Bir Kilo Kaybedildikten Sonra Kilo Koruma Süreci Nasıl Gerçekleştirilebilir? 18
10. Sleeve Gastrektomi Operasyonu Geçiren Bireylerin Beslenme Düzeni Sağlanırken Nelere Dikkat Etmeleri Gerekmektedir? 20
11. Dumping Sendromu Nedir? 23
12. Sağlıklı Beslenme Sürecinde Yapılan Kaçamakları Nasıl Telafi Edebiliriz? 25
13. Sık Sık Kabızlık Yaşanmasının Nedenleri Nelerdir, Nasıl Bir Beslenme Düzeni Oluşturmak Gerekir? 27
14. Sibo Nedir, Sibo Bulunan Kişilerin Beslenme Düzenleri Nasıl Olmalıdır? 29
15. Demir Eksikliği Görülen Kişiler Nasıl Bir Beslenme Düzeni Oluşturmalıdır? 32
16. Sağlıklı Beslenme Sürecine Başlamadan Önce Hangi Kan Parametrelerine Mutlaka Baktırılmalıdır? 34
17. D Vitamini Nedir, Eksikliğinde Nasıl Sorunlar Görülür? 36
18. Gizli Açlık Nedir? 38

19. Ketojenik Beslenme Modeli Nedir, Ne kadar Süre Uygulanması Sağlık Açısından Uygundur?....41
20. Glisemik İndeks ile Glisemik Yük Nedir? 43
21. Sosyal Medyanın Kişilerin Beslenme Düzenlerine Nasıl Bir Etkisi Bulunmaktadır? 45
22. Beslenmede Omega 3 Tüketiminin Önemi Nedir? 48
23. Bigoreksiya Nedir, Kimlerde Görülebilmektedir? 50
24. Protein Destekleri Nelerdir, Hangi Durumlarda Destek Olarak Alınmalıdır?....52
25. Kurkumin Tüketiminin Sağlık Üzerine Etkisi Nelerdir?....55
26. Tiroit Hastalıkları Nelerdir, Bu Hastalarda Nasıl Bir Beslenme Düzeni Sağlanmalıdır?....57
27. Çocukluk Çağında Doğru Beslenmenin Önemi Nedir?....59
28. Çok Fazla Besin Tüketimine Rağmen Bazı Bireylerin Kilo Alamama Durumlarında Nasıl Bir Destek Sağlanmalıdır? 61
29. Enteral ve Parenteral Beslenme Destekleri Nasıl Sağlanmaktadır? 63
30. Dirençli Nişasta Nedir?....65
31. Mindful Eating Nedir? 67
32. Berberis Vulgaris Nedir, Sağlık Üzerine Etkileri Nelerdir?....69
33. Egzersizin Sağlıklı Beslenme ile Birlikte İlerlemesinin Nedeni Nedir? 71
34. Eliminasyon Beslenme Düzeni Nedir, Hangi Durumlarda Tercih Edilmelidir?....73
35. Beslenme Düzenimizde Kültürün Etkisi Nelerdir? 76
36. Yeme Bozukluklarında Anoreksiya Nervoza Nedir? 78
37. Bölgesel Yağlanma için Nasıl Bir Beslenme Düzeni Sağlanmalıdır? 81
38. Gitmeyen Göbek Çevresinin Hafiflemesi için Beslenme Düzeni Nasıl İlerlemelidir? 83
39. Alfa Lipoik Asit Nedir?....85
40. Gıda İntoleransı Nedir?....87
41. Bitki Çaylarının Tüketimi Nasıl Sağlanmalıdır?....89
42. Detoks Nedir?....91
43. B12 Vitamininin Eksikliğinde Nasıl Beslenilmelidir?....93

44. Yeme Bozukluklarında Bulmia Nervoza Nedir? 94
45. İnek Sütünün Neden Artık Tüketimi Önerilmemektedir?.....96
46. Hızlı Yeme Düzeninin Vücudumuzda Oluşturduğu Etkiler Nelerdir?.....98
47. Gece Yemek Yeme İsteği Karşısında Beslenme Düzenimizi Nasıl Kontrol Edebiliriz?.....100
48. Glutenin Sağlık Üzerine Etkileri Nelerdir? 102
49. Sağlıksız Atıştırmalar Yerine Tüketilen Sağlıklı Atıştırmalıkların Tüketim Sınırı Var mıdır?.....105
50. Genç Kalabilmek için Nasıl Beslenmek Gerekir? 106

Kaynakça 109
Yazarlar 117

1

Sağlık Beslenme ile Birlikte Yeterli Miktarda Su Tüketiminin Faydaları Nelerdir?

Oksijen gazından sonra insan yaşamı için en çok önem gösteren ve sürekli ihtiyaç duyulan besin öğesine su denir. Sağlıklı beslenen bireylerin doğru miktarda ve doğru zamanda su tüketmesi gerekir. Besinler tüketilmeden birkaç hafta yaşanılabilir fakat su tüketilmeden yalnız birkaç gün yaşanılabilir. Vücut suyunda %10 düşüş gözlemlenmesiyle hayati risk oluşmaktadır, bu oran %20' ye kadar düştüğünde ise ölümle sonuçlanabilmektedir (1).

Su yaşamsal fonksiyonların çoğunda görev almaktadır. Tüketilen besinlerin sindirilmesi, hücrelere ulaştırılması, emilimi, doku ve organların görevini yerine getirmesi, zararlı maddelerin uzaklaştırılması, eklem sağlığı ve vücudun ısı düzeninde etkilidir. İçeriğinde magnezyum, flor ve kalsiyum minerallerini bulundurur. Suyun ve minerallerin vücutta dengede tutulması denilen hidrasyonun sağlanması önemlidir. Suyun vücutta dengede tutulması; yiyecek ve içeceklerle alınan su ile solunum yolu, idrar ve ter ile su kaybının düzenlenmesiyle sağlanmalıdır (2).

Bir insanın su gereksinimi yiyecekler, içecekler ve metabolizma sonucu karşılanmaktadır. Tüketilen besinlerin metabolizmaları sonucunda oluşan suya metabolik su denilir. Besinin içeriğine göre miktarı değişkenlik gösterebilir. Yetişkin bir birey günlük tükettiği yiyeceklerin bileşiminden ortalama olarak 1200ml, içeceklerinin bileşiminden ortalama olarak 1000ml su alabilmektedir. İçeriğinde suyu fazla olan yiyeceklerin tüketimi gün içerisindeki ihtiyacın

Kaynakça

1) Ayşe Baysal , *Beslenme,*Ankara: Hatiboğlu basım ve yayım, 2015, s.109.
2) "Türkiye Beslenme Rehberi TÜBER 2015" , "T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1031, Ankara 2016."
3) Harvard health publishing medical school, ''How much water should you drink?",15 Mayıs 2022, https://www.health.harvard.edu/staying-healthy/how-much-water-should-you-drink.
4) Tuğba Tatar ve Nilüfer Tek Acar, "Aralıklı açlık ve ilişkili bazı etmenler", *Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt *5*, No 2, 2020, s.91-100.
5) Ayşen Yıldırım ve Sema Erge, "Yeni Bir Yaklaşım Olan Aralıklı Açlık Yöntemleri ve Sağlık Üzerine Etkileri", *Beslenme ve Diyet Dergisi*, Cilt 48, No 3, 2020, s.102-110.
6) Açelya Gül ve Elvan Yılmaz Akgül, "Aralıklı Açlık Ve Metabolik Etkileri", *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, Cilt 9, No 1, 2022, s.99-103.
7) Bo Ying Zang et al., "Intermittent Fasting: Potential Bridge of Obesity and Diabetes to Health?". *Nutrients*, Volume 14, Issue 5, p.981.
8) Nilsu Özçifçi ve Gül Kızıltan, "Menstrual Döngünün Beslenme Alışkanlığı Ve İştah Üzerine Etkisi", *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi,* Cilt 6, Özel Sayı, 2021, s.26-37.
9) Naomi Kashima et al., "Suppression Of Oral Sweet Sensations During Consumption Of Sweet Food İn Humans: Effects On Gastric Emptying Rate, Glycemic Response, Appetite, Food Satisfaction And Desire For Basic Tastes", *Nutrients*, Volume 12, Issue 5, 2020, p. 1249.
10) Aurelija Podlipskyte et al., "Association Of Insulin Resistance With Cardiovascular Risk Factors And Sleep Complaints: A 10-Year Follow-Up", *Frontiers İn Public Health*, Volume 10,2022, 848284.
11) Narges Motahari-Tabari et al., "The Effect Of 8 Weeks Aerobic Exercise On İnsulin Resistance İn Type 2 Diabetes: A Randomized Clinical Trial", *Global Journal Of Health Science*, Volume 7, Issue 1,2014, p.115–121.
12) Eşref M. Özer, "İnsülin Direnci" *Maltepe Tıp Dergisi*, Cilt 7, No 2, 2015, s.1 – 5.
13) Prof. Dr. M. Emel Alphan et al., *Hastalıklarda Beslenme Tedavisi*, Ankara, Hatiboğlu Yayınevi, 2019, s. 567- 599.

14) Seong Hyeon Kim et al., "The Effect of Nutrition Intervention with Oral Nutritional Supplements on Pancreatic and Bile Duct Cancer Patients Undergoing Chemotherapy", *Nutrients*, Volume 11, Issue 5, 2019,1145.

15) Saniye Sözlü ve Nevin Şanklıer "Sirkadiyen Ritim, Sağlık Ve Beslenme İlişkisi", *Türkiye Klinikleri Sağlık Bilimleri Dergisi*, Cilt *2*, No 2,2017, s.100-109.

16) Yeliz Serin ve Nilüfer Acar Tek, "Effect Of Circadian Rhythm On Metabolic Processes And The Regulation Of Energy Balance". *Annals of Nutrition and Metabolism*, , Volume 74, Issue 4, 2019, p.322-330.

17) İrem Solak, *18-30 yaş arası üniversite öğrencilerinde duygusal açlık ve yeme davranışında etkili psikolojik faktörler*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2020, s.11-17.

18) Modrzejewska, Adriana et al., "Eating Motives and Other Factors Predicting Emotional Overeating during COVID-19 in a Sample of Polish Adults", *Nutrients*, Volume 13, Issue 5, 2021, 1658.

19) Hector Morillo Sarto et al., "Efficacy of a mindful-eating programme to reduce emotional eating in patients suffering from overweight or obesity in primary care settings: a cluster-randomised trial protocol", *BMJ open*, Volume 9, Issue 11, 2019, e031327.

20) Diyetisyen Nurbanu Burcu Mims, *Yoyo sendromu ve etkileyen faktörler*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Bilim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2014, s.26-33.

21) Melike Şare et al., "Yoyo Sendromu", *Tam Metin Sözel Sunumlar*, İstanbul, Biruni Üniversitesi,Sağlık Bilimleri Fakültesi.

22) Gülşah Yıldız ve Gülgün Ersoy, "Bariatrik Cerrahi Sonrası Beslenme Yetersizlikleri ve Diyet Tedavileri", *Beslenme ve Diyet Dergisi*, Cilt 43, No 2, 2015, s.166-173.

23)Nazlı Batar, "Bariatrik Cerrahide Beslenme İlkeleri", *Bakırköy Tıp Dergisi,* Cilt 15, No 4, 2019, s.324-330.

24) Channing Hui et al*., Dumping syndrome*, In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing, 2022.

25) Ayşe Karadayı ve Perim F. Türker, "Dumping Sendromunda Nutrisyon",*Güncel gastroenteroloji 20/3*, Ankara, Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Cilt 20, No 3,2016, s. 227-232.

26) Ödül Türkay ve Mendane Saka, "Konstipasyon ve diyet",*Güncel gastroenteroloji 20/3*, Ankara, Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Cilt 20, No 3, 2016, s. 234-239.

27) Christopher J. et al., "Impact Of A Probiotic Product On Bowel Habits And Microbial Profile İn Participants With Functional Constipation: A Randomized Controlled Trial", *Journal Of Digestive Diseases*, Volume 20, Issue 9, *20*(9), 2019, s. 435–446.

28) Mark Pimentel et al.,"ACG Clinical Guideline: Small Intestinal Bacterial Overgrowth",*The American Journal of Gastroenterology*, Volume 115, Issue 2, February 2020, p.165-178.

29) Victor Chedid et al., "Herbal therapy is equivalent to rifaximin for the treatment of small intestinal bacterial overgrowth", *Global advances in health and medicine*, Volume 3, Issue 3, 2014, p. 16-24.

30) Ceren İnce ve Özlem Çağındı, "Demir Minerali: Fonksiyonları, Gıda İşlemenin Biyoyararlılığı Üzerine Etkileri ve Biyoaktif Bileşenler ile İnteraksiyonları", *Çukurova Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, Cilt 35, No 2,2020, s. 151-164.

31) Miriam de La Puente-Yagüe et al., "Vitamin D: And its role in breast cancer", *The Kaohsiung journal of medical sciences*,Volume 34, Issue 8, 2018, p. 423-427.

32) Szu-Wen and Hung-Chang Lee, "Vitamin D and health - The missing vitamin in humans", *Pediatrics and neonatology*, Volume 60, Issue 3,2019, p.237–244.

33) Burcu Babadağ ve Güler Balcı Alparslan,"Fibromiyaljili Bireyin Bakımında D Vitamininin Yeri", *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, Cilt 3, No 3,2016, s.226-233.

34) Michal A. Zmijewski, "Vitamin D and human health", *International Journal of Molecular Sciences*, 2019, Volume 20, Issue 1, p.145.

35) Lisa M.Neff, "Hidden hunger: food insecurity in the age of coronavirus", *The American journal of clinical nutrition*, Volume 112, Issue 5, 2020, p. 1160–1161.

36) Nicola M Lowe, "The global challenge of hidden hunger: perspectives from the field", *The Proceedings of the Nutrition Society*, Volume 80, Issue 3, 2021, p.283–289.

37) Prof. Dr. Med. Hans Konrad Biesalski, "Uluslararası Gizli Açlık Kongresi", 3-6 Mart 2015, https://sabriulkerfoundation.org/tr/GizliAclik.

38) Jennifer T Batch et al., "Advantages and disadvantages of the ketogenic diet: a review article", *Cureus,* Volume 12, Issue 8, 2020, e9639.

39) Sophie Höhn et al., "History of dietary treatment from Wilder's hypothesis to the first open studies in the 1920s"*, Epilepsy and Behavior*, Volume 101,2019, 106588.

40) Dariusz Włodarek, "Role of ketogenic diets in neurodegenerative diseases (Alzheimer's disease and Parkinson's disease) "*, Nutrients,* Volume 11, Issue 1, 2019, p.169.

41) Gizem Alaca et al., "Ketojenik Diyetin Dirençli Epilepsi Üzerine Etkisine Güncel Bakış"*, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi,* Cilt 7, No 1, 2022, s. 123-128.

42) Hatice Kübra Yılmaz ve Rabia Müge Özer, "Ketojenik Diyet ve Kanser"*,Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* Cilt 5, No 1, s. 11-19.

43) Gamze Akbulut et al., " Diabetes Mellitus'un Tıbbi Beslenme Tedavisine Farklı Bir Bakış: Glisemik İndeks Mi, Glisemik Yük Mü Daha Etkindir?"*, Bozok Tıp Dergisi*, Cilt 3, No 2, 2013, s. 42-49 .

44) Gürbüz Mızrak, " Glisemik İndeks, Glisemik Yük, Sağlıklı Beslenme Ve Spor"*, Ziraat Mühendisliği,* Volume 0, Issue 363, 2016, s.4 – 1.

45) Said Kıngır ve Nazlı Kardeş, " Medyanın Sağlıklı Beslenme Davranışı Üzerindeki Etkisi"*, Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, No 2, 2019, s.163-176.

46) Simge Sipahi ve Birsen Demirel, "Sosyal Medyadaki Beslenme ile İlgili Paylaşımların Yetişkin Bireylerin Yeme Tutum ve Davranışlarına Etkisi"*, Beslenme ve Diyet Dergisi,* Cilt 49, No 1,2021, s. 57-66.

47) Audrée-Anne Dumas and Sophie Desroches, "Women's Use of Social Media: What Is the Evidence About Their Impact on Weight Management and Body Image?"*, Current Obesity Reports,* Volume 8, Issue 1, 2019, p.18–32.

48) Hatice Çimen, Yasemin Ertaş Öztürk, "Omega-3 Yağ Asitlerinin Kardiyovasküler Hastalıklar Üzerine Etkisi"*,Aydın Sağlık Dergisi*, Cilt 8, No 1, 2022, s. 1-16.

49) Bilge Salar ve Ayşe Uz, "Omega Yağ Asitleri: Biyolojik Etkileri ve Bitkisel Kaynakları", *Hacettepe University Journal of the Faculty of Pharmacy* ,Volume 41, Issue 3 ,2021, s. 194-209.

50) Rowida Khalily, "Omega-3 Fatty Acıds And Health Benefıts", *Eurasian Journal of Food Science and Technology*, Volume 3, Issue 1, 2019, p. 1-7.

51) Aslı Devrim ve Pelin Bilgiç, "Bigoreksiya: Vücut Dismorfik Bozukluğu Mu, Yeme Bozukluğu Mu?", *Sağlık Bilimleri Dergisi*, Cilt 27, No 1, 2018, s.64-69.

52) Furkan Özoğlu ve Çiçek Hocaoğlu, "Bigoreksiya nedir? Tanı ve tedavi yaklaşımları", *Spor Eğitim Dergisi*, Cilt 3, No 2, 2019, s.71-78.

53) Şeyda Güngör,"Besinsel Ergojenik Yardımcılardan Protein Suplemanları", *IV. Uluslararası Battalgazi Bilimsel Çalışmalar Kongresi Tam Metin Kitabı*, s. 79-92.

54) Esra Tansu Sarıyer ve Burcu Merve Aksu, "Kurkumin ve Gastrointestinal Sistem Hastalıkları", *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, Volume 4, Issue 3, p.194-205.

55) Marzena Jabczyk et al., "Curcumin in Metabolic Health and Disease", *Nutrients*, Volume 13, Issue 12, 2021, 4440.

56) Zafer Durgun et al., "Tiroit Hormonları ve Hastalıkları", *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi,* Cilt 2 No:1, 2019, s.28-40 .

57) Emre Özge et al., "The Relationship Between Thyroid Diseases and Irisin Hormone", *Medical Research Reports,* Volume 5, Issue 1, 2022, p.3-11.

58) Hashimoto Hastalığı, Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği: https://temd.org.tr/halk/hastaliklar/hashimoto-hastaligi.

59) Attilla Önmez et al., "Polycystic ovary syndrome and Hashimoto's thyroiditis: An autoimmune relationship", *Journal of Surgery and Medicine* , Volume 3, Issue 11, 2019, p.790-792.

60) Ann M DiGirolamo et al ., "Early childhood nutrition and cognitive functioning in childhood and adolescence", *Food and nutrition bulletin*, Volume 41(1_suppl),2020, S31-S40.

61) Ayşe Demirekin ve Hülya Gül, "Enzime dirençli nişasta ve sağlık üzerindeki etkileri", *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi,* Cilt 30, No 2,2016, s. 71-78.

62) Burcu Türker ve Nazlı Yeyinli Savlak, "Dirençli nişasta: tipleri, kaynakları, fizyolojik etkileri ve fonksiyonel özellikleri", *Akademik Gıda*, Cilt 13, No 4, 2015, s.354-359.

63) Christine E Cherpak, "Mindful eating: a review of how the stress-digestion-mindfulness triad may modulate and improve gastrointestinal and digestive function", *Integrative Medicine: A Clinician's Journal*, Volume 18, Issue 4, 2019, p. 48-53.

64) Nilüfer Özkan ve Saniye Bilici, "Yeme Davranışında Yeni Yaklaşımlar: Sezgisel Yeme Ve Yeme Farkındalığı", *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, Cilt 3, No 2, 2018, s.16-24.

65) Janet M. Warren et al., " A structured literature review on the role of mindfulness, mindful eating and intuitive eating in changing eating behaviours: effectiveness and associated potential mechanisms", *Nutrition research reviews,* Volume 30, Issue 2, 2017, p.272-283.

66) Mustafa Arslan,"Türkiye Doğal Türlerinden Berberis vulgaris L. (Adi Kadın Tuzluğu) Odununun Anatomik Yapısı", *UAZİMDER Uluslararası Anadolu Ziraat Mühendisliği Bilimleri Dergisi*, İçinde,Cilt 3, No 3, 2021, s. 73 - 77

67) Jun Yin et al.,"Efficacy of berberine in patients with type 2 diabetes mellitus", *Metabolism*, Volume 57, Issue 5, 2008, p.712-717.

68) Hans-Christian Miko et al., "Auswirkungen von Bewegung auf die Gesundheit", *Gesundheitswesen (Bundesverband der Arzte des Offentlichen Gesundheitsdienstes (Germany))*, 82(Suppl 3),2020, p. 184–195.

69) Ümüş Özbey ve Ayşe Özfer Özçelik, "Besin Alerjilerine Yönelik Güncel Tedavi Yöntemleri", *Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi,* Cilt 2, No 3, 2019, s.103-108.

70) Wisconsin-Madison,S.o. Date revised: Nov 2018, University of Wisconsin Integrative Health,https://www.fammed.wisc.edu/files/webfm-uploads/documents/outreach/im/handout_elimination_diet_patient.pdf

71) Elif Okut Aysin ve Gül Kızıltan, "Beslenme ve Diyet Alışkanlıklarının Kültürel Değişimi", *Sağlık ve Toplum*, Cilt 30, No 2,2020, s. 3-10.

72) Geetha Reddy and Rob M. van Dam, "Food, culture, and identity in multicultural societies: Insights from Singapore", *Appetite,* Volume 149, 104633.

73) Josephine Neale and Lee D Hudson, "Anorexia nervosa in adolescents", *British Journal of Hospital Medicine,* Volume 81, Issue 6, 2020, p. 1-8.

74) Melanie Schorr and Karen K. Miller, "The endocrine manifestations of anorexia nervosa: mechanisms and management"*, Nature reviews endocrinology*, Volume 13, Issue 3, 2017, p.174-186.

75) Tuğba Gündoğdu ve Nilüfer Acar Tek, "Anoreksiya Nervoza Hastalarında Enerji Harcamasının Belirlenmesinde Kullanılan Güncel Yöntemler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, Cilt* 10, No 3, 2019, s.320-326.

76) *Vücut yağ oranı,* Şubat 2014, Vikipedia, https://tr.wikipedia.org/wiki/V%C3%BCcut_ya%C4%9F_oran%C4%B1

77) Selma Fırat ve Mehmet Fisunoğlu, "Polikistik Over Sendromunda Güncel Terapötik Ajanlardan İnositol ve Alfa Lipoik Asit Takviyesi Üzerine Bir Derleme", *Akdeniz Tıp Dergisi,* Cilt 7, No 2 , 2021, s. 184-196.

78) Mahnaz Rezai Kelishadi et al., "The beneficial effect of Alpha-lipoic acid supplementation as a potential adjunct treatment in episodic migraines", *Scientific reports,*2022, Volume 12, Issue 1, p. 1-12.

78) Stela Dragomanova et al., "Therapeutic potential of alpha-lipoic acid in viral infections, including COVID-19", *Antioxidants,* Volume 10, Issue 8, 2021, 1294.

79) Sabiha Zeynep Ahenk *Köseoğlu, "Besin İntoleransı ve Tanı Testleri", Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, No 18, 2020, s.616-620.

80) Domenico Gargano et al., "Food allergy and intolerance: A narrative review on nutritional concerns*", Nutrients,* Volume 13, Issue 5,2021, 1638.

81) James Michael Brimson et al., " Role of Herbal Teas in Regulating Cellular Homeostasis and Autophagy and Their Implications in Regulating Overall Health*", Nutrients*, Volume *13*, IssueI 7,2021, p.2162.

82) Su Jin Jung et al., " Effect of toxic trace element detoxification, body fat reduction following four-week intake of the Wellnessup diet: a three-arm, randomized clinical trial*", Nutrition & metabolism*, Volume 17, 2020, 47.

83) Brahim El Hasbaoui et al., "Vitamin B12 deficiency: case report and review of literature*", The Pan African medical journal*, Volume 38,2021, 237.

84) Lambrini Kourkouta et al., "Bulimia Nervosa–a review*", In International Journal of Health Administration and Education Congress (Sanitas Magisterium*), Volume 5, Issue 1, 2019, January, p. 1-6.

85) *Bulimia Nervoza Nedir? Belirtileri ve Tedavi Seçenekleri Nelerdir*? (2022, 04 23). Evrim Ağacı: https://evrimagaci.org/bulimia-nervoza-nedir-belirtileri-ve-tedavi-secenekleri-nelerdir-11673.

86) Annelies E van Eeden et al., "Incidence, prevalence and mortality of anorexia nervosa and bulimia nervosa*", Current opinion in psychiatry*, Volume 34 Issue 6, 2021, p. 515-524

87) Matthew Solan, "Dairy: Health food or health risk? *",* January 25, 2019, Harvard Health Publishing Medical School: https://www.health.harvard.edu/blog/dairy-health-food-or-health-risk-20190125158490.

88) By Franziska Spritzler, "Does Eating Slowly Help You Lose Weight? *",* 2019, June 19, Healthline:https://www.healthline.com/nutrition/eating-slowly-and-weight-loss#other-benefits

89) Gluten: A Benefit or Harm to the Body? Harvard T.H. Chan School of Public Health:https://www.hsph.harvard.edu/nutritionsource/gluten/#:~:text=The%20side%20effects%20can%20ra nge,the%20autoimmune%20disorder%20celiac%20disease.

90) Hande Gül Ulusoy ve Neslişah Rakıcıoğlu,"Glutensiz diyetin sağlık üzerine etkileri*", Beslenme ve Diyet Dergisi,* Cilt 47, No 2, 2019, s.87-92.

91) Jessica R Biesiekierski, *"*What is gluten? *", Journal of gastroenterology and hepatology*, Volume 32, Issue S1, 2017, s.78-81.

92) Manuel Ros and José María Carrascosa, *"*Current nutritional and pharmacological anti-aging interventions*", Biochimica et Biophysica Acta (BBA)-Molecular Basis of Disease,* 1866(3),2020, 165612.

93) Franchesca D. Choi et al., *"*Oral collagen supplementation: a systematic review of dermatological applications*", Journal of drugs in dermatology: JDD*, Volume 18, Issue 1, 2019, p. 9- 16.

94) Sonal Muzumdar and Katalin Ferencz,*"*Nutrition and youthful skin*", Clinics in Dermatology*, Volume 39, Issue 5,2021, p. 796-808.

AKILCI İLAÇ KULLANIMI VE HASTA ODAKLI YAKLAŞIM:

ÖRNEK OLGULAR

Nilay Aksoy

İSTANBUL AÜ ALTINBAS ÜNİVERSİTESİ Yayınları

AKILCI İLAÇ KULLANIMI VE HASTA ODAKLI YAKLAŞIM: ÖRNEK OLGULAR

Doç. Dr. Nilay Aksoy

Yayın No.: 78
100. Yıl Armağan Kitapları: 38
ISBN: 978-625-8174-47-2
E-ISBN: 978-625-8174-48-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

Copyright 2023, ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Bu baskının bütün hakları Altınbaş Üniversitesi Yayınları'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI bir Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. iştirakidir. SERTİFİKA NO.: 40340.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı Etkinliklerini Düzenleme ve Koordinasyon Komisyonu Başkanı: Prof. Dr. Turgut İPEK
Yayın Danışmanı: Evşen ÇERKEŞLİ
Seri Koordinatörü: Dr. Gaye HAFEZ
Kapak Tasarım: Osman ÖZÇELİK
Sayfa Tasarım: Erdal Tarkan KARA (erdal@nobelyayin.com)
Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Aksoy, Nilay.
Akılcı İlaç Kullanımı ve Hasta Odaklı Yaklaşım: Örnek Olgular / *Nilay Aksoy*
1. Basım. XII+144 s. 14x21,5 cm. Kaynakça var dizin yok.
ISBN: 978-625-8174-47-2
E-ISBN: 978-625-8174-48-9
1. Sağlık 2. Akılcı İlaç Kullanımı 3. Hasta Odaklı Yaklaşım

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

İÇİNDEKİLER

Sunuş ..... **iii**
Ön Söz ..... **v**
Teşekkür ..... **vii**
Kısaltmalar ..... **ix**

1. Öksürük 1
2. Soğuk Algınlığı 7
3. Boğaz Ağrısı 13
4. Rinit 19
5. Göz Kızarıklığı 26
6. Göz Kapağı Bozuklukları 31
7. Göz Kuruluğu 36
8. Kulak Kiri 40
9. Dış Kulak İltihabı (Otitis Eksterna) 47
10. Taşıt Tutması (Hareket Hastalığı) 52
11. Baş Ağrısı 59
12. Uykusuzluk (İnsomnia) 66
13. Bulantı Ve Kusma 71
14. Sistit 77
15. Vajinal Akıntı 81
16. Regl Sancısı (Primer Dismenore) 87
17. Ağız Yaraları 92
18. Kabızlık (Konstipasyon) 98
19. İshal 104

20. Dispepsi 110
21. Tırnak Mantarı (Onikomikoz) 116
22. Seboreik Dermatit 121
23. Sırt Ağrısı.....126
24. Hemoroid 133
25. Pamukçuk (Kandidiyazis) 138

Yazar Öz Geçmişi 143

1 ÖKSÜRÜK

Tanım

Öksürük, hava yolunun tıkanması veya tahrişi ile tetiklenen bir savunma refleksidir. Öksürme yoluyla düzenli solunumun devamlılığı için hava yolunun açıklığı sağlanır.

Bu bölümde öksürüklü bir olguyu inceleyeceğiz ve doktorların bu tür olgularda nasıl tanı koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu ilaçlar kullanırken hangi hususlara dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca *Hedera helix* L. gibi bitkisel ürünlerin akılcı kullanımı gibi farmakolojik olmayan alternatifler de sunulacaktır.

Olgu

A. K. isimli 5 yaşındaki bir çocuğun annesi, çocuğunun öksürük şikâyeti üzerine size danışmaktadır. Annesi, çocuğunun iki gündür burun akıntısı, öksürük ve en yüksek 37.6°C olan ateşinin olduğunu belirtmektedir. Hastanın iştahının yerinde olduğu, sıvı alımı normal durumdayken katı gıdaları yemekte zorlandığı annesinden öğrenildi.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Eczanelere başvurulan akut öksürüğün en sık nedeni viral bir enfeksiyondur. Her yaştan çocuk, kronik öksürüğün en yaygın nedenlerinden birisi olan tekrarlayan viral bronşitten etkilenir. Bunlara ek olarak üst solunum yolu enfeksiyonları (ÜSYE), akut bronşit, kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOAH), astım, pnömoni ve anjiyotensin dönüştürücü enzim inhibitörü (ACEİ'ler) kullanımı ve öksürük şikayetlerinin diğer nedenleridir.

- Türkiye'de balgamlı öksürükleri tedavi etmek için satılan ilaçların çoğu, solunum yollarında sıvı üretimini teşvik ettiği, balgam hacmini artırdığı, viskoziteyi azalttığı ve balgamın atılımını kolaylaştırdığı varsayılan guaifenesin etken maddesini içerir.
- Türkiye'de, kodein ve dekstrometorfan içeren ürünler, kontrole tabi reçete gerektirirken, folkodin ise hiç bulunmamaktadır. En çok satan ürünlerden biri, opioid olmayan türev butamirat sitrattır.

Kaynaklar

1. Chang, A. C., Marchant, J. M. (2022). Approach to chronic cough in children. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/approach-to-chronic-cough-in-children
2. Malesker, M. A., Callahan-Lyon, P., Ireland, B., Irwin, R. S., Adams, T. M., Altman, K. W., ... & Weir, K. (2017). Pharmacologic and nonpharmacologic treatment for acute cough associated with the common cold: CHEST Expert Panel Report. *Chest*, *152*(5), 1021-1037.
3. Paul, I. M., Beiler, J. S., Vallati, J. R., Duda, L. M., & King, T. S. (2014). Placebo effect in the treatment of acute cough in infants and toddlers: a randomized clinical trial. *JAMA pediatrics*, *168*(12), 1107-1113.
4. Pediatric Care Advice. (2022). Coughs and Colds: Medicines or Home Remedies?. *Schmitt Pediatric Care Advice*.
5. World Health Organization. (2001). *Cough and cold remedies for the treatment of acute respiratory infections in young children* (No. WHO/FCH/CAH/01.02). World Health Organization.
6. Yin, S. Over-the-counter cough and cold preparations: approach to pediatric poisoning.

SOĞUK ALGINLIĞI 2

Tanım

Birkaç virüs ailesinin neden olduğu bir dizi hastalığı temsil eden ve kendi kendini sınırlayan bir durumdur. Buna rağmen, aşırı antibiyotik kullanımı ve ilaç reçetelendirilmesi ile ilgili sorunlara yol açmaktadır.

Bu bölümde bir soğuk algınlığı olgusunu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca C vitamini gibi farmakolojik olmayan seçeneklerin de akılcı kullanımı sunulacaktır.

Olgu

25 yaşındaki A. E. halsizlik, vücutta ağrı, kuru öksürük, burun tıkanıklığı ve düşük ateş şikayetleri ile (37.2°C) toplum eczanesine başvurmuştur ve ölçülen tansiyonu 98/68 mmHg (sistolik/diyastolik kan basıncı) şeklindedir. Hastanın daha önce sinüzit veya başka bir kronik hastalık geçmişi olmadığını belirtmektedir.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Hastanın eczaneye başvurmasının en yaygın nedenlerinden birisi soğuk algınlığıdır. Diğer ziyaret nedenleri arasında rinit, rinosinüzit, otitis media ve daha az sıklıkta grip sayılabilir.

Hastanın durumunu daha iyi anlamak ve doktora yönlendirmek için sorulabilecek sorular

Hastanın grip veya soğuk algınlığı olup olmadığını değerlendirmeden önce hastanın semptomlarının değerlendirilmesi önem-

- Türkiye piyasasındaki tablet kombinasyonları ve dozları klorfeniramin maleat 4 mg + parasetamol 650 mg veya klorfeniramin maleat 2 mg + İbuprofen 200 mg, klorfeniramin maleat 4 mg + fenilefrin 10 mg + parasetamol 650 mg veya ibuprofen 200 mg + psödoefedrin maleat 30 mg içerir.

Kaynaklar

1. Åberg, N., Åberg, B., & Alestig, K. (1996). The effect of inhaled and intranasal sodium cromoglyeate on symptoms of upper respiratory tract infections. *Clinical & Experimental Allergy*, *26*(9), 1045-1050.
2. De Sutter, A. I., Eriksson, L., & van Driel, M. L. (2022). Oral antihistamine-decongestant-analgesic combinations for the common cold. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (1).
3. Hemilä, H., Chalker, E., & Cochrane Acute Respiratory Infections Group. (1996). Vitamin C for preventing and treating the common cold. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, *2013*(5).
4. Little, P., Moore, M., Kelly, J., Williamson, I., Leydon, G., McDermott, L., ... & Stuart, B. (2013). Ibuprofen, paracetamol, and steam for patients with respiratory tract infections in primary care: pragmatic randomised factorial trial. *Bmj*, *347*.
5. Pappas, D. E. (2022). The common cold in children: Management and prevention. *UpToDate, Waltham, MA*.
6. Sexton, D. J., McClain, M. T. (2022). The common cold in adults: Treatment and prevention. UpToDate. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/the-common-cold-in-adults-treatment-and-prevention
7. Singh, M., Singh, M., Jaiswal, N., & Chauhan, A. (2017). Heated, humidified air for the common cold. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (8).

3 BOĞAZ AĞRISI

Tanım

Farenkste veya çevresindeki yapılarda, lokalize olan herhangi bir hoş olmayan his, boğaz ağrısı olarak adlandırılır.

Bu bölümde boğaz ağrısı bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca meyan kökü (*Glycyrrhiza glabra* L.), karaağaç iç kabuğu (*Ulmus glabra* Huds.), hatmi kökü (*Althaea officinalis* L.*) gibi* farmakolojik olmayan seçeneklerinin akılcı kullanımı da sunulacaktır.

Olgu

34 yaşında bir anne olan K. L., 6 yaşındaki kızı F. L.'nin ateşini düşürmek için bir çözüm aramaktadır. Hastanın yutkunurken aniden gelişen bir boğaz ağrısı ve son iki gündür 37.8°C'yi bulan ateşi vardır. Annesi tarafından belirtilen başka bir semptom olmayan hastanın doktor tarafından muayenesinde boğazında herhangi bir şişme, eksüda veya ülserasyon belirtisine rastlanmamıştır.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Boğaz ağrısının en sık nedeni viral bir enfeksiyondur. Boğaz ağrısına neden olabilecek suşlar arasında Herpes simpleks virüsü, adenovirüs, rinovirüs ve influenza virüslerine (tip A ve B) sıklıkla rastlanılır.

Ağrılı bir boğaz, streptokok enfeksiyonu ve gastroözofageal reflü hastalığından da kaynaklanabilir. Streptokok enfeksiyonu olan

- Soluk, gri veya mavi olan cilt, dudaklar ve tırnak yatakları, baş ağrısı, baş dönmesi, nefes darlığı, yorgunluk ve kalp çarpıntısı ciddi yan etkilerdir. Benzokain ürünlerini aldıktan sonra bunlardan herhangi biri olursa hemen tıbbi yardım alınmalıdır.

Uyarılar

- Lidokain ürünleri genellikle 12 yaşın üzerindeki kişiler için tavsiye edilirken, sırasıyla 3 ve 6 yaşın üzerindekiler için benzokain pastilleri ve spreyler tavsiye edilir. Hamile veya emziren kadınlar lidokain veya benzokain içeren ürünleri kullanabilirler.
- Benzidamin gargaralar sadece 12 yaşından büyük hastalarda kullanılır, ancak spreyi ve pastili 6 yaşından büyük hastalarda ve 30 haftalık hamilelikten sonra hamile kadınlarda kullanılabilir.
- Peptik ülser öyküsü olan veya hamile kadınların flurbiprofen içeren ürünleri kullanmaları önerilmemektedir, sadece 12 yaşından büyük hastalara uygulanabilir.

İpuçları

- Benzidamin içeren gargaralar ve spreyler Türkiye'deki eczanelerde farklı dozlarda bulunmaktadır.
- Benzokain içeren pastiller farklı tat ve seçeneklerde mevcuttur.
- Flurbiprofen içeren pastiller Türkiye'de de mevcuttur.

Kaynaklar:

1. Brinckmann, J., Sigwart, H., & van Houten Taylor, L. (2003). Safety and efficacy of a traditional herbal medicine (Throat Coat®) in symptomatic temporary relief of pain in patients with acute pharyngitis: A multicenter, prospective, randomized, double-blinded, placebo-controlled study. *The Journal of Alternative & Complementary Medicine*, *9*(2), 285-298.
2. Burnett, I., Schachtel, B., Sanner, K., Bey, M., Grattan, T., & Littlejohn, S. (2006). Onset of analgesia of a paracetamol tablet contain-

ing sodium bicarbonate: a double-blind, placebo-controlled study in adult patients with acute sore throat. *Clinical therapeutics*, *28*(9), 1273-1278.

3. Eccles, R., Loose, I., Jawad, M., & Nyman, L. (2003). Effects of acetylsalicylic acid on sore throat pain and other pain symptoms associated with acute upper respiratory tract infection. *Pain Medicine*, *4*(2), 118-124.
4. Fine, A. M. (2022). Evaluation of sore throat in children. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/evaluation-of-sore-throat-in-children
5. Stead, W., Aronson, M. D., & Park, L. (2021). Symptomatic treatment of acute pharyngitis in adults. *UpToDate [homepage on the Internet]. c2012. Available from: http://www. uptodate. com/contents/symptomatic-treatment-of-acute-pharyngitis-inadults*.

RİNİT 4

Tanım

Hapşırma, burun tıkanıklığı, burun kaşıntısı ve burun akıntısı (ön veya arka) ile karakterize yaygın bir durumdur.

Bu bölümde rinit olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca farmakolojik olmayan seçeneklerin akılcı kullanımı da sunulacaktır.

Olgu

35 yaşında bir erkek olan T.K., burun akıntısını nasıl iyileştireceği ve burnunu nasıl temizleyeceği konusunda tavsiye istemektedir. Yılın ilkbahar mevsiminde her yıl aynı semptomlara sahip olduğunu ve ayrıca iltihaplı, kaşıntılı gözleri olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca herhangi bir ilaç veya tıbbi öyküsünün olmadığını belirtmektedir.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Toplum eczanelerinde alerji şikayetlerinin en sık nedenlerinden birisi mevsimsel alerjik rinittir. Alerjik olmayan rinit, hastanın kullandığı ilaçlar, nazal yabancı cisimler veya tıkanıklık nadir görülen nedenler iken, enfektif rinit ve kalıcı alerjik rinit daha az sıklıkta rastlanan rinit nedenlerdir.

Hastanın durumunu daha iyi anlamak ve doktora yönlendirmek için sorulabilecek sorular

Hastanın ailesinde astım, egzama veya aralıklı alerjik rinit öyküsü olup olmadığının sorgulanması önemlidir. Çünkü birin-

- Yüksek tansiyonu veya belirli kardiyovasküler rahatsızlıkları olan hastalar, kan basıncını yükselttiği için ağızdan dekonjestan alması gerektiği durumlarda danışmalıdır.
- Antihistaminikler uyku hali oluşturabilir, bu yüzden alındığı süreçte dikkatli olunmalıdır. Araba veya makine kullanmadan önce kullanılmamalıdır.

İpuçları

- Türkiye'de setirizin 5 ve 10 mg, feksofenadin 120 ve 180 mg, loratadin şurup formunda 5 mg ve tablet formunda 10 mg olmak üzere mevcuttur. İntranazal formlar azelastin 0.14 mg/puff, olopatadin 6.65 mg/ml olarak mevcuttur.
- Kromolin %2 burun spreyi 15 ml şişe halinde, mometazon furoat inhalasyon 200 ve 400 mcg ve 50 mcg/püskürtme şeklinde nazal sprey olarak, flutikazon furoat inhalasyon tozu 100 mcg/25 mcg ve 200 mcg/25 mcg dozlarında 30 dozluk kutu veya burun spreyi formunda 27.5 mcg 120 dozluk şişe şeklinde, triamsinolonn asteonid burun spreyi süspansiyon formunda 55 mcg/püskürtme dozunda 120 dozluk şişelerde mevcuttur.
- Mevcut oküler antihistaminik damlalar epinastin %0.05 5 ml şişe, azelastin %0.05 6 ml şişe, emedastin %0.05 5 ml şişe, olopatadin %0.1 5 ml şişe ve %0.2 5 ml şişe halinde mevcuttur.
- Dupilumab kullanıma hazır enjektör 300 mg/2 ml, omalizumab kullanıma hazır enjektör 150 mg/ml veya 75 mg/0.5 ml formlarında bulunur.

Kaynaklar

1. deShazo, R. D., Kemp, S. F. (2022). Pharmacotherapy of allergic rhinitis. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/pharmacotherapy-of-allergic-rhinitis
2. Lieberman, P. L., & Settipane, R. A. (2003, March). Azelastine nasal spray: a review of pharmacology and clinical efficacy in allergic and nonallergic rhinitis. In *Allergy and asthma proceedings* (Vol. 24, No. 2, pp. 95-106). OceanSide Publications; 1999.

3. Meltzer, E. O., Malmstrom, K., Lu, S., Prenner, B. M., Wei, L. X., Weinstein, S. F., ... & Reiss, T. F. (2000). Concomitant montelukast and loratadine as treatment for seasonal allergic rhinitis: a randomized, placebo-controlled clinical trial. *Journal of allergy and clinical immunology*, *105*(5), 917-922.
4. Norris, A. A., & Alton, E. W. F. W. (1996). Chloride transport and the action of sodium cromoglycate and nedocromil sodium in asthma. *Clinical & Experimental Allergy*, *26*(3), 250-253
5. Pullerits, T., Praks, L., Ristioja, V., & Lötvall, J. (2002). Comparison of a nasal glucocorticoid, antileukotriene, and a combination of antileukotriene and antihistamine in the treatment of seasonal allergic rhinitis. *Journal of allergy and clinical immunology*, *109*(6), 949-955.

5 GÖZ KIZARIKLIĞI

Tanım

Gözdeki kanlanma en sık göz kapaklarının iç yüzeyini ve gözün beyaz kısmını kaplayan ince ve şeffaf bir zar olan konjonktivadaki damarların genişlemesi sonucu oluşur.

Bu bölümde göz kızarıklığı olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca farmakolojik olmayan seçeneklerin akılcı kullanımı da sunulacaktır.

Olgu

13 yaşındaki kadın hastanın 2 gün önce sol gözünde başlayıp 1 gün önce sağ gözüne de ilerleyen irritasyon ve kaşıntı şikâyeti vardır. Her iki gözde de sabahları gözleri açmayı zorlaştıran hafif sulu akıntı ve göz kapağında birikme yaşanmıştır. Yabancı cisim hissi, parlama, uçuşma, görme azalması veya çift görme şikayetleri yoktur. Sadece hastanın gözünde çok az kızarıklık vardır. Hasta bu durum için damla kullanmamıştır. Gözlere herhangi bir çevresel maruziyet olmamıştır. Daha önce oküler yaralanma, cerrahi, ambliyopi veya şaşılık öyküsü yoktur. Kontakt lens kullanım öyküsü de bulunmamaktadır.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Göz kızarıklığı hem ağır hem de hafif göz patolojilerinin bir işareti olabilir. Göz kızarıklığının en olası nedenleri bakteriyel enfeksiyon veya alerjik konjonktivittir. Diğer potansiyel nedenler arasında subkonjonktival kanama ve viral konjonktivit bulunur.

Uyarılar

- Ketorolak damlaları viral veya alerjik konjonktivit için kullanılmamalıdır.
- Ketorolak, bir NSAİİ'lardır ve piyasa verileri, topikal NSAİİ'ların kornea yan etkileriyle bağlantılı olduğunu göstermektedir.

İpuçları

- Türkiye'de suni gözyaşı formülasyonları %0.5 karboksimetilselüloz, %1.4 polivinil alkol, %0.6 povidon ve %0.15 sodyum hyalüronat içerir.
- Mevcut antihistaminik göz damlaları %0.1 ve %0.2 olopatadin ve NSAİİ'lar %0.4 ve %0.5 ketorolak içeren göz damlalarıdır.
- Diğer bir alternatif ise %0.1 sodyum hyaluronat suni gözyaşı ile %0.25 antihistaminik olopatadin kombinasyonudur.

Kaynaklar

1. Azari, A. A., & Barney, N. P. (2013). Conjunctivitis: a systematic review of diagnosis and treatment. *Jama*, *310*(16), 1721-1730.
2. Ciprandi, G., Buscaglia, S., Cerqueti, P. M., & Canonica, G. W. (1992). Drug treatment of allergic conjunctivitis: a review of the evidence. *Drugs*, *43*, 154-176.
3. Friedlaender, M. H. (1998). The current and future therapy of allergic conjunctivitis. *Current Opinion in Ophthalmology*, *9*(4), 54-58.
4. Jacobs, D. S.(2022). The red eye: Evaluation and management. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/the-red-eye-evaluation-and-management
5. Sethuraman, U., & Kamat, D. (2009). The red eye: evaluation and management. *Clinical pediatrics*, *48*(6), 588-600.
6. Sheikh, A., Hurwitz, B., van Schayck, C. P., McLean, S., & Nurmatov, U. (2012). Antibiotics versus placebo for acute bacterial conjunctivitis. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (9).

GÖZ KAPAĞI BOZUKLUKLARI 6

Tanım

Kimyasal yaralanmalar, iz bırakan enfeksiyonlar, travma gibi nedenlerle meydana gelen yara dokusu, göz kapağının iç yüzünün kısalmasına ve buna bağlı olarak göz kapağının içe dönmesine yol açan bozukluklardır.

Bu bölümde göz kapağı bozuklukları olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ek olarak, evde yapılabilecek uygulamalar gibi farmakolojik olmayan seçenekler hakkında bilgi verilecektir.

Olgu

L. K., gözünde ağrı şikâyeti ile toplum eczanesine başvuran 44 yaşında bir erkektir. Gözleri kırmızı ve göz kapakları iltihaplıdır. Her sabah gözlerinden akıntı geldiğini ve bu durumun gözlerini açmayı zorlaştırdığını söylemektedir. Hastanın mevsimsel alerjileri mevcuttur. Alerji mevsiminde çok arpacık oluştuğunu bildirmektedir. Hasta semptomlarını hafif semptomlar olarak tanımlamakta ve genellikle mevsimsel alerji ile birlikte geliştiğini söylemektedir.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenler

Blefarit olarak bilinen göz kapaklarındaki yağ bezlerinin iltihaplanması ve hordeola olarak bilinen göz kapağının kenarındaki hassas kırmızı yumru, göz kapağı problemlerinin en yaygın nedenleridir. Blefarite, enflamatuar cilt rahatsızlıkları, enfek-

İpuçları

- Türkiye'de tobramisin %0.3, basitrasin 500 IU/g + neomisin 5 mg/g, polimiksin B sülfat %0.1 + oksitetrasiklin hidroklorür ve siklosporin %0.05 gibi antibiyotikli göz merhemi formları mevcuttur.

Kaynaklar

1. Alsoudi, A. F., Ton, L., Ashraf, D. C., Idowu, O. O., Kong, A. W., Wang, L., ... & Vagefi, M. R. (2022). Efficacy of care and antibiotic use for chalazia and hordeola. *Eye & Contact Lens*, *48*(4), 162-168.
2. Bernardes, T. F., & Bonfioli, A. A. (2010, May). Blepharitis. In *Seminars in ophthalmology* (Vol. 25, No. 3, pp. 79-83). Taylor & Francis.
3. Ghosh, C.(2022). Eyelid lesions. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/eyelid-lesions
4. Lindsley, K., Matsumura, S., Hatef, E., & Akpek, E. K. (2012). Interventions for chronic blepharitis. *Cochrane database of systematic reviews*, (5).
5. Lindsley, K., Nichols, J. J., & Dickersin, K. (2017). Non-surgical interventions for acute internal hordeolum. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (1).

7 GÖZ KURULUĞU

Tanımı

Oküler yüzeye hasar verme riski bulunan, gözde yanma, batma ve kaşıntı şeklinde belirti gösteren ve pek çok farklı nedene bağlı olarak ortaya çıkabilecek bir durumdur.

Bu bölümde göz kuruluğu olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca farmakolojik olmayan seçeneklerin akılcı kullanımı da sunulacaktır.

Olgu

50 yaşında bir kadın olan L. M., sklerası beyaz ve normal görünmesine rağmen gözlerine kum kaçmış hissinden şikâyet ediyor. Göz kuruluğu şikayetleri için uygun tedavi arıyor. Hastanın göz kuruluğu dışında bir şikâyeti, reçeteli veya reçetesiz bir ilaç kullanımı öyküsü yoktur.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Kuru göz sendromu, eczaneye göz kuruluğu şikâyeti ile başvurularda en sık rastlanan durumlardan birisidir. Blefarit, Sjögren sendromu, tiroid göz hastalığı ve bazı ilaçlar (antihistaminikler, izotretinoin, trisiklik antidepresanlar [TSA], hormon replasman tedavisi [HRT], özellikle androjen antagonistleri, kardiyak aritmik ilaçlar, tek başına östrojen, seçici serotonin geri alımı inhibitörleri [SSRI], beta blokerler) göz kuruluğu şikayetlerinin nedenlerinden bazılarıdır. Bell paralizi, rozasea ve ektropiyon, göz kuruluğunun nadir görülen nedenlerindendir.

Hasta eğitimi sırasında belirtilmesi gereken bazı önemli bilgiler

- Birçok göz damlası, tek başına gözleri tahriş edebilen benzalkonyum klorür içerir. Semptomlar devam ederse veya kötüleşmeye başlarsa, koruyucu içermeyen bir formülasyon veya tek dozluk preparatlar denenebilir.
- Önceki bölümde yer alan göz damlası ve merheminin doğru uygulama talimatlarına göz atabilirsiniz.

Uyarılar

- Benzalkonyum klorür gözleri tahriş edebilir.
- Göz merhemleri önemli görme bozukluklarına neden olabilir. Bu nedenle yatmadan önce kullanılmalıdır.

İpuçları

- Türkiye'de suni gözyaşı formülasyonları %0.5 karboksimetilselüloz, %1.4 polivinil alkol, %0.6 povidon ve %0.15 sodyum hyalüronat içerir.

Kaynaklar

1. Gilbard, J. P. (2005). The diagnosis and management of dry eyes. *Otolaryngologic clinics of North America*, *38*(5), 871-885.
2. Nilforoushan, M. R., Latkany, R. A., & Speaker, M. G. (2005). Effect of artificial tears on visual acuity. *American journal of ophthalmology*, *140*(5), 830-835.
3. Shtein, R. M(2023). Dry eye disease. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/dry-eye-disease

8 KULAK KİRİ

Tanım

Serumen, buşon olarak tanımlanan vücut tarafından salgılanan doğal bir maddedir.

Bu bölümde kulak kiri olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca farmakolojik olmayan seçeneklerin akılcı kullanımı da sunulacaktır.

Olgu

S. R. 45 yaşında erkek hasta, eczaneye işitme duyusunda kayıp şikayetiyle başvurmuştur. Özellikle sol kulağında artan rahatsızlık nedeniyle "giderek sağır" hale geldiğini ve kulaklarının "dolduğunu" belirten hastanın başka bir semptomu veya ilaç kullanım öyküsü bulunmamaktadır. Kuruyemişe alerjisi vardır. Hasta birkaç yıl önce hastanede kulağını şırıngayla temizletmiştir.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Islak/yapışkan ve kuru kulak kiri, kulak kirinin iki kategorisidir. Kulak kiri sıkışmasının en yaygın iki semptomu, ilerleyici işitme kaybı şikâyeti ve kulak rahatsızlığıdır.

Kulak kanalı travması muhtemel sebepler arasındadır. Bu travma kulakları temizlemek için kullanılan pamuklar, çubuklar ve en çok çocuk yaş grubunda görülen kulağa yabancı cisim sokulması ile olabilir. Daha nadir nedeni ise kulak kanalındaki poliplerdir.

Kaynaklar

1. Food and Drug Administration. Advice for patients: Ear candles. Available at: www.fda.gov/MedicalDevices/Safety/AlertsandNotices/PatientAlerts/ucm200896.htm (Accessed on February 10, 2011).
2. Dines, E. A(2021). Cerumen. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/cerumen
3. Keane, E. M., Wilson, H., McGrane, D., Coakley, D., & Walsh, J. B. (1995). Use of solvents to disperse ear wax. *International Journal of Clinical Practice*, *49*(2), 71-72.
4. Roland, P. S., Smith, T. L., Schwartz, S. R., Rosenfeld, R. M., Ballachanda, B., Earll, J. M., & Wetmore, S. (2008). Clinical practice guideline: cerumen impaction. *Otolaryngology–Head and Neck Surgery*, *139*, S1-S21.
5. Schwartz, S. R., Magit, A. E., Rosenfeld, R. M., Ballachanda, B. B., Hackell, J. M., Krouse, H. J., ... & Cunningham Jr, E. R. (2017). Clinical practice guideline (update): earwax (cerumen impaction). *Otolaryngology–Head and Neck Surgery*, *156*, S1-S29.

DIŞ KULAK İLTİHABI (OTİTİS EKSTERNA) 9

Tanım

Kulak kepçesi ile kulak zarı arasındaki dış kulak kanalının iltihaplanması durumudur.

Bu bölümde diş kulak iltihabı olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca farmakolojik olmayan seçeneklerin akılcı kullanımı da sunulacaktır.

Olgu

L. B., kulağında kaşıntı ve tahriş olduğu için eczaneye başvuran 35 yaşında bir kadın hastadır. Hasta bu durumu için herhangi bir ilaç kullanmadığını ve alerji veya dermatit öyküsü olmadığını belirtmiştir. Kulak akıntısının varlığını inkâr edip ve hafif ağrının varlığını doğrulamıştır.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Kaşıntı ve tahriş ile karakterize otitis eksterna, eczane ziyaretinin en sık karşılaşılan nedenlerindendir. Diğer olası neden ise akut otitis media (en yaygın olarak 4 yaşına kadar olan çocuklarda) sayılabilir. Düşük olasılıklı nedenler arasında dermatit, perikondrit (iltihap), travma ve malign tümörler yer alır.

Hastanın durumunu daha iyi anlamak ve doktora yönlendirmek için sorulabilecek sorular

Öncelikle semptomların seyrine dikkat edilmesi gerekmektedir. Akut otitis eksternaya sıklıkla kaşıntı ve tahriş eşlik eder. Akut

- Akıntı ve ağrı azalana kadar işitme cihazı, kulaklık veya diğer benzer cihazların kulağa takılması önerilmez.
- Su sporları katılımcıları kulak tıkacı kullanmalı, yüzdükten sonra kulaklarını kurulamalı ve suya maruz kaldıktan sonra kulaklarını kurutma makinesi ile kurutmalıdır.
- Banyo veya duş sırasında hastalar kulak kanalına vazelin ile kaplanmış bir pamuk yerleştirebilir.
- Kulaktan pürülan materyalin, pul pul dökülmüş cildin ve kulak kirinin çıkarılması, otitis eksterna tedavisinin etkisini arttırmak için önceki olguda açıklanan (kulak kiri) şekilde yapılmalıdır.
- Topikal ajanların uygulanması, şiddetine bakılmaksızın dış kulak iltihabının etkili tedavisi için kritik öneme sahiptir.
- Önceki bölümde sunulan kulak damlasının uygulanma talimatlarını inceleyiniz.

Uyarılar

- Aktif dış kulak iltihabı olan hastalar 7-10 gün yüzme ve ideal olarak su sporlarından kaçınmalıdır.

İpuçları

- Kortikosteroid içeren kulak damlaları asetik asit preparatı ile birlikte iltihabı azaltmak için kullanılır. %0.3 siprofloksasin hidroklorür ile %0.1 deksametazon içeren preparatlar mevcuttur.
- Türkiye'de borik asit preparatları yaygın olarak kullanılmaktadır. Eczanelerde borik asit içeren birçok majistral preparat hazırlanır. Borik asit %1.5 ve %4 konsantrasyonlarında mevcuttur.

Kaynaklar

1. Goguen, L. A., Durand M L. (2023). External otitis: Treatment. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/external-otitis-treatment

2. Kim, J. K., & Cho, J. H. (2010). Change of external auditory canal pH in acute otitis externa. *Annals of Otology, Rhinology & Laryngology*, *119*(11), 769-772.

3. Kaushik, V., Malik, T., & Saeed, S. R. (2010). Interventions for acute otitis externa. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (1).

4. Rosenfeld, R. M., Brown, L., Cannon, C. R., Dolor, R. J., Ganiats, T. G., & Hannley, M. (2006). for the American Academy of Otolaryngology-Head Neck Surgery Foundation. *Clinical practice guideline: Acute otitis externa. Otolaryngol Head Neck Surg.*, *134*(Suppl 4), S4-S23.

10 TAŞIT TUTMASI (HAREKET HASTALIĞI)

Tanım

İç kulağın oldukça sık görülen bir bozukluğudur. Dalgalı deniz, uçak ya da otobüs gibi taşıt hareketlerine bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir.

Bu bölümde taşıt tutması olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca Zencefilli şekerler *(Zingiber officinale Roscoe)* gibi farmakolojik olmayan seçeneklerin akılcı kullanımı da sunulacaktır.

Olgu

N. L., 9 yaşındaki kızı S. L.'nin hareket hastalığına çözüm bulmak için eczacıya başvurmuştur. Anne, Avrupa'ya 5 günlük bir gemi yolculuğuna çıkacaklarını ve kızının en son gemi yolculuğunda sürekli midesinin bulandığını belirtmiştir. Annesi, kızının tekrar aynı sorunu yaşamaması için eczacıdan tavsiye istemektedir. Kızının başka bir tıbbi durumu veya ilaç alerjisinin olmadığını öğrendik. Bu durumda S. L. için önerileriniz ne olurdu?

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Hastaların çoğu, taşıt tutması, mide bulantısı, terleme ve halsizlik hissi, baş dönmesi, geğirme, artan tükürük salgısını gösteren semptomlardan şikâyet ederek eczaneye gelir. Vestibüler migren ve vestibulopatinin neden olduğu gerçek vertigo diğer olası nedenlerdir. Ancak bu durumlar taşıt tutması kadar yaygın değildir. Vestibülopati şikâyeti olan hastalar, hareket hastalığında ol-

- Yolculuk uzunluğuna göre ilaç seçilmelidir. 4 saate kadar olan yolculuklar için hiyosin önerilmelidir. 4 saatten uzun ancak 8 saatten kısa yolculuklar için sinnarizin ve 8 saatten uzun yolculuklar için prometazin alınabilir.

Uyarılar

- Daha kısa etkili ve potansiyel olarak daha fazla yatıştırıcı antihistaminikler (dimenhidrinat, meklizin, difenhidramin, klorfeniramin, siklizin, sinnarizin) daha düşük maliyet ve nispeten hızlı etki başlangıcı avantajlarına sahiptir.
- Sakinleştirici etkisi olmayan antihistaminikler (setirizin, loratadin, feksofenadin) taşıt tutması tedavisi için etkili görünmemektedir.
- Sedasyon, bulanık görme, ağız kuruluğu ve yaşlı erişkinlerde konfüzyon ve idrar retansiyonu, antikolinerjik ilaçların en sık görülen yan etkileridir.
- Antihistaminikler taşıt tutmasının önlenmesinde etkilidir, ancak skopolaminden daha fazla sedasyona neden olabilirler.

İpuçları

- Türkiye piyasasında skopolamin bantları bulunmazken, dimenhidrinat 50 mg tabletler, IV ve IM formunda mevcuttur.
- Sinnarizin 25 mg 50 tablet/kutu ve 75 mg tablet olarak mevcuttur.
- Meklizin, prometazin ve siklizin Türkiye'de üretilmemektedir.

Kaynaklar

1. Cooper C, Dunbar N, Mira M. Sex and seasickness on the Coral Sea. *Lancet*. 1997;350(9081):892. doi:10.1016/S0140-6736(05)62083-1
2. Lee, S. H., Jeong, S. H., Kim, J. S., Kim, H. J., Choi, K. D., Choi, J. H., ... & Kim, B. K. (2018). Effect of prophylactic medication on associated dizziness and motion sickness in migraine. *Otology & Neurotology*, *39*(1), e45-e51.
3. Leung, A. K., & Hon, K. L. (2019). Motion sickness: an overview. *Drugs in context*, *8*.

4. Murdin, L., Golding, J., & Bronstein, A. (2011). Managing motion sickness. *Bmj*, *343*.
5. Priesol, A. J. (2022). Motion sickness. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/motion-sickness
6. Spinks, A., & Wasiak, J. (2011). Scopolamine (hyoscine) for preventing and treating motion sickness. *Cochrane database of systematic reviews*, (6).

11 BAŞ AĞRISI

Tanımı

Başın belli bir bölümünde zonklayıcı, sıkıştırıcı ve belirgin şekilde meydana gelen rahatsızlık veren durum olarak bilinir

Bu bölümde baş ağrısı olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca farmakolojik olmayan seçeneklerin akılcı kullanımı da sunulacaktır.

Olgu

30 yaşında kadın hasta F. H., baş ağrısı şikayetiyle ağrı kesici almak için eczaneye başvurmuştur. Belirgin bir ağrısı yoktur. Hastaya tıbbi ve ilaç öyküsü hakkında soru sorulduğunda herhangi bir kronik hastalığı ve ilaç kullanımı olmadığını belirtmiştir. Bir eczacı olarak bu hastaya nasıl yaklaşılmalıdır?

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Toplum eczanelerinde karşılaşılan baş ağrısı türleri, başın etrafında gergin bir bant şeklinde ağrı, migren (başın bir tarafında zonklayan ağrı), sinüzit ve göz yorgunluğu şeklindedir. Temporal arterit, glokom, menenjit, trigeminal nevralji, depresyon, aşırı ilaç kullanımı ve kafa içi basıncının artması daha az olası nedenler arasındadır.

Hastanın durumunu daha iyi anlamak ve doktora yönlendirmek için sorulabilecek sorular

Genel bir kural olarak, her zaman doğru soruyu, doğru zamanda ve doğru nedenle sormalısınız. Sorularınız ağrının doğası ve

Uyarılar

- Orta ve ağır böbrek yetmezliğinde etodolak, ketoprofen, ibuprofen kullanımından kaçınılmalıdır.
- Karaciğer ve böbrek yetmezliğinde naproksen, selekoksib kullanımından kaçınılmalıdır.
- Kronik böbrek yetmezliği hastaları parasetamol 1000 mg veya düşük doz ibuprofen 200- 400 mg ± kafein 130 mg kullanabilir.

İpuçları

- Türkiye'de selekoksib 200 mg, etodolac 200, 300, 400, 500, 600 mg, parasetamol 500 mg/gün ± 65 mg kafein, aspirin 81, 100, 150, 300, 500 mg, ibuprofen 200, 400, 600 , 800 mg tablet ve 100 mg/5ml süspansiyon, ketoprofen 100, 150, 200 mg ve naproksen 250, 500, 750 mg olmak üzere mevcuttur.

Kaynaklar

1. American College of Obstetricians and Gynecologists. (2010). Moderate caffeine consumption during pregnancy. Committee Opinion No. 462. *Obstet Gynecol*, *116*, 467-8.
2. Diener, H. C., Pfaffenrath, V., Pageler, L., Peil, H., & Aicher, B. (2005). The fixed combination of acetylsalicylic acid, paracetamol and caffeine is more effective than single substances and dual combination for the treatment of headache: a multicentre, randomized, double-blind, single-dose, placebo-controlled parallel group study. *Cephalalgia*, *25*(10), 776-787.
3. Haag, G., Diener, H., H. C., May, A., Meyer, C., Morck, H., Straube, A., ... & Evers, S. (2011). Self-medication of migraine and tension-type headache: summary of the evidence-based recommendations of the Deutsche Migräne und Kopfschmerzgesellschaft (DMKG), the Deutsche Gesellschaft für Neurologie (DGN), the Österreichische Kopfschmerzgesellschaft (ÖKSG) and the Schweizerische Kopfwehgesellschaft (SKG). *The journal of headache and pain*, *12*(2), 201-217.
4. lesen, J., Bendtsen, L., & Goadsby, P. (2018). Comité de clasificación de la cefalea de la Sociedad Internacional de Cefaleas (IHS), III edición de la clasificación internacional de las cefaleas. *Cephalalgia*, *38*(1), 1-211.

5. Lipton, R. B., Diener, H. C., Robbins, M. S., Garas, S. Y., & Patel, K. (2017). Caffeine in the management of patients with headaches. *The journal of headache and pain*, *18*(1), 1-11.
6. Rains, J. C., Penzien, D. B., McCrory, D. C., & Gray, R. N. (2005). Behavioral headache treatment: history, review of the empirical literature, and methodological critique. *Headache: The Journal of Head and Face Pain*, *45*, S92-S109.
7. Wippold, F. J., Whealy, M. A., Kaniecki, R. G (2023). Evaluation of headache in adults. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/evaluation-of-headache-in-adults
8. Wootton, R. J., Wippold II, F. J., & Whealy, M. A. (2021). Evaluation of headache in adults. *UpToDate. com*

12 UYKUSUZLUK (İNSOMNİA)

Tanım

Uykuya dalmayı ve uykuda kalmayı zorlaştıran ya da çok erken uyanmaya ve yeniden uykuya dönememeye neden olan yaygın bir uyku bozukluğudur.

Bu bölümde uykusuzluk olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca Kediotu (*Valeriana officinalis* L.), passiflora *(Passiflora incarnata* L.*),* kava (*Piper methysticum* G.Forst.*),* sarı kantaron (*Hypericum perforatum* L.) gibi bitkisel ürünlerin akılcı kullanımı gibi farmakolojik olmayan alternatifler de sunulacaktır.

Olgu

25 yaşında bir erkek olan K. M., geceleri güvenlik görevlisi olarak çalışmaktadır. Sabah işten eve döndükten sonra uykuya dalamadığını ifade ediyor. Her gece vardiyasına uykulu ve yorgun hissederek başlıyor ve bazen vardiyasının ortasında biraz uyumak ihtiyacı olduğunu belirtiyor. K. M. durumuyla ilgili eczacının tavsiyesini istemektedir.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Uykusuzluğun gerçek nedenini belirlemek için dikkate alınması gereken birkaç husus vardır. Herhangi bir tavsiye etmeden önce, eczacı öncelikle hastanın tıbbi geçmişi hakkında bilgi almalıdır. Örnekler arasında kaşıntılı cilt hastalıkları, astım, parkinson hastalığı, ağrılı hastalıklar (osteoartrit), hipertiroidizm (gece terlemeleri) ve menopoz semptomları bulunur.

- Kava, difenhidramin ve prometazin Türkiye'de bulunmamaktadır.
- Sarı kantaron 175 mg- 596 mg arasında değişen farklı dozlarda mevcuttur.
- Diğer bir seçenek ise passiflora içeren ürünlerdir, mevcut konsantrasyonu 75 mg - 600 mg arasında değişmektedir.

Kaynaklar

1. Krystal, A. D., Richelson, E., & Roth, T. (2013). Review of the histamine system and the clinical effects of H1 antagonists: basis for a new model for understanding the effects of insomnia medications. *Sleep medicine reviews*, *17*(4), 263-272.
2. Leach, M. J., & Page, A. T. (2015). Herbal medicine for insomnia: a systematic review and meta-analysis. *Sleep medicine reviews*, *24*, 1-12.
3. Rudolph, J. L., Salow, M. J., Angelini, M. C., & McGlinchey, R. E. (2008). The anticholinergic risk scale and anticholinergic adverse effects in older persons. *Archives of internal medicine*, *168*(5), 508-513.
4. Winkelman, J. W. (2023). Overview of the treatment of insomnia in adults. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/overview-of-the-treatment-of-insomnia-in-adults

13 BULANTI VE KUSMA

Tanımı

Mide bölgesinde huzursuzluk verici ve rahatsız edici bir duygudur. Mide bulantısı genellikle kusmanın ilk aşamasıdır. Kusmak ise mide içeriğinin zorla, gönüllü veya istemsiz olarak ağızdan dışarıya boşaltılmasıdır

Bu bölümde bulantı ve kusma problemi olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca Zencefil (*Zingiber officinale* Roscoe) gibi bitkisel ürünlerin akılcı kullanımı gibi farmakolojik olmayan alternatifler de sunulacaktır.

Olgu

34 yaşında, 16 haftalık hamile olan K. L., sabah bulantısı şikâyeti ile eczaneye başvurmuştur. Her sabah kendini hasta hissederek uyandığını ve hamileliğinden beri bulantısı olduğunu belirtmiştir. Taşıt tutmasını azaltmak için kullanabileceği doğal bir çözüm arıyor. Hastanın kusma da dahil olmak üzere herhangi bir semptomu yoktur. Hasta sadece doğum öncesi multivitamin kullanmaktadır.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Bulantı ve kusma, eczanelere başvurularda en sık rastlanan şikayetlerden biridir. Şikayetlerin bireysel olarak ilaçlar ile tedavi edilmesi muhtemel olsa da altta yatan nedenler çeşitlidir. Gastrointestinal bozukluklar, ilaç kaynaklı (opioidler, genel anestezikler, antibiyotikler digoksin, NSAİİ'lar, teofilin, ipeka,

- Metoklopramid 10 mg tablet veya 10 mg/2 ml İM/İV, 4 - 8 mg oral ve İV ondansetron ve 10 mg/10 mg doksilamin-piridoksin kombinasyonu Türkiye'de mevcuttur.

Kaynaklar

1. Bischoff, S. C., & Renzer, C. (2006). Nausea and nutrition. *Autonomic Neuroscience*, *129*(1-2), 22-27.
2. Koretz, R. L., & Rotblatt, M. (2004). Complementary and alternative medicine in gastroenterology: the good, the bad, and the ugly. *Clinical Gastroenterology and Hepatology*, *2*(11), 957-967.
3. Longstreth, G. F. (2022). Approach to the adult with nausea and vomiting. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/approach-to-the-adult-with-nausea-and-vomiting
4. Nguyen, P., & Einarson, A. (2006). Managing nausea and vomiting of pregnancy with pharmacological and nonpharmacological treatments. *Women's Health*, *2*(5), 763-770.
5. Viljoen, E., Visser, J., Koen, N., & Musekiwa, A. (2014). A systematic review and meta-analysis of the effect and safety of ginger in the treatment of pregnancy-associated nausea and vomiting. *Nutrition journal*, *13*, 1-14.

14 SİSTİT

Tanım

Mesane ile lokalize akut idrar yolu enfeksiyondur (İYE).

Bu bölümde sistit olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca Turna yemişi (*Vaccinium macrocarpon* Ait.) gibi bitkisel ürünlerin akılcı kullanımı gibi farmakolojik olmayan alternatifler de sunulacaktır.

Olgu

M. S. 30 yaşında kadın hasta, artan idrar sıklığı ve hafif idrar rahatsızlığı şikayeti ile eczaneye başvurmuştur. Ateş, titreme, idrarında kan veya vajinal akıntı olmadığını ifade ediyor. Hastaya durumu hakkında hangi tavsiyelerde bulunabilirsiniz?

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Akut komplike olmayan sistit ve piyelonefrit, eczane ziyaretlerinin en olası nedenleridir. Cinsel yolla bulaşan hastalık, östrojen eksikliği ve siklofosfamid kullanımı gibi diğer nedenler ise nadiren başvuru sebebidir.

Hastanın durumunu daha iyi anlamak ve doktora yönlendirmek için sorulabilecek sorular

Belirtilerin 5-7 günden uzun sürmesi ve yüksek ateşin eşlik etmesi durumunda piyelonefrit olasılığından dolayı semptomların süresini sorgulamak çok önemlidir. Yeni yürümeye başlayan çocuklarda sistit yaygın olmadığı için hastanın yaşı not edilmeli-

edici ajanlar kullanılmadan önce her hasta dikkatlice değerlendirilmelidir.

- Hamilelere sodyum sitrat almaları tavsiye edilmemelidir.

İpuçları

- Turna yemişi Türkiye'de 200 mg ve 750 mg olmak üzere farklı dozlarda mevcuttur.
- Potasyum sitrat 10 mEq 100 tablet/kutu olmak üzere mevcuttur.

Kaynaklar

1. Foxman, B. (2014). Urinary tract infection syndromes: occurrence, recurrence, bacteriology, risk factors, and disease burden. *Infectious Disease Clinics*, *28*(1), 1-13.
2. Gupta, K. (2022). Acute simple cystitis in females. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/acute-simple-cystitis-in-females
3. Kavanagh, O. N. (2022). Alkalising agents in urinary tract infections: theoretical contraindications, interactions and synergy. *Therapeutic Advances in Drug Safety*, *13*, 20420986221080794.
4. Mody, L., & Juthani-Mehta, M. (2014). Urinary tract infections in older women: a clinical review. *Jama*, *311*(8), 844-854.

15 VAJİNAL AKINTI

Tanımı

Vajinal kanalın temizliğini ve nemini korumaya yarayan ve aynı zamanda olası enfeksiyonlara karşı koruyucu bir bariyer görevi gören viskoz bir maddedir.

Bu bölümde vajinal akıntı problemi olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca sarımsak (*Allium sativum* L.), çay ağacı yağı (*Melaleuca alternifolia* L.) gibi bitkisel ürünlerin akılcı kullanımı gibi farmakolojik olmayan alternatifler de sunulacaktır.

Olgu

B. M. 24 yaşında üniversite öğrencisidir. İki günlük bir vajinal kaşıntı öyküsü, idrar sırasında ağrı ve kalın, beyaz bir akıntı şikayetiyle eczaneye gelmiştir. Herhangi bir ilaç alerjisi veya sağlık sorunları yoktur. Hasta evlidir ve birkaç yıl önce geçirdiği bir mantar enfeksiyonunu tedavi etmek için ilaç aldığını hatırlamaktadır. İkinci bir doktor randevusu almamak için bir reçetesiz ürün hakkında görüşünüzü ve doğru kullanımı sağlamak için üzerinde durmak isteyeceğiniz danışmanlık noktalarını sizden istiyor.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Vajinal akıntının en yaygın nedenleri vulvovajinal kandidiyazis (VVC), bakteriyel vajinoz (BV), mantar enfeksiyonu ve pamukçuk özellikle kadınların eczaneye sıklıkla başvurduğu konulardır. Trichomoniasis, atrofik vajinit, sistit ve klamidya diğer olası nedenlerdir.

- Metronidazol 750 mg + mikonazol nitrat 200 mg + lidokain 100 mg 7 ovül/kutu.
- Metronidazol 500 mg + mikonazol nitrat 100 mg 14 ovül/kutu.

Kaynaklar

1. Chen, R., Li, R., Qing, W., Zhang, Y., Zhou, Z., Hou, Y., ... & Chen, M. (2022). Probiotics are a good choice for the treatment of bacterial vaginosis: a meta-analysis of randomized controlled trials. *Reproductive Health*, *19*(1), 1-14.
2. Hilton, E., Isenberg, H. D., Alperstein, P., France, K., & Borenstein, M. T. (1992). Ingestion of yogurt containing Lactobacillus acidophilus as prophylaxis for candidal vaginitis. *Annals of Internal Medicine*, *116*(5), 353-357.
3. Sobel, J. D. (2007). Vulvovaginal candidosis. *The Lancet*, *369*(9577), 1961-1971.
4. Sobel, J. D. (2022). Vaginal discharge (vaginitis): Initial evaluation. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/vaginal-discharge-vaginitis-Initial-evaluation

REGL SANCISI (PRİMER DİSMENORE) 16

Tanım

Ağrıdan sorumlu olabilecek herhangi bir hastalığın yokluğunda menstrüasyon sırasında tekrarlayan, kramplı, orta hat alt karın ağrısı ile karakterize bir durumdur.

Bu bölümde regl sancısı olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca rezene (*Foeniculum vulgare* Mill.), adaçayı (*Salvia triloba* Mill.), kediotu (*Valeriana officinalis* L.), zencefil (*Zingiber officinale* Roscoe) ve papatya (*Matricaria chamomilla* L.*)* gibi bitkisel ürünlerin akılcı kullanımı gibi farmakolojik olmayan alternatifler de sunulacaktır.

Olgu

F. L. 18 yaşında olan kadın hasta, kramp ilacı için eczaneye başvurmuştur. Son bir gündür kramp tarzında karın ağrısı, mide bulantısı, yorgunluk ve baş ağrısı çektiğini belirtmektedir. Sorularla F. L.'nin şu anda adet gördüğünü, ilaç alerjisi olmadığını, cinsel olarak aktif olmadığını ve kronik bir tıbbi durumunun olmadığını öğreniyorsunuz. Son zamanlarda sigara içmeye başladığını ve bunu strese bağladığını söylemektedir.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Eczacılar olarak, ortaya çıkan semptomların olası tüm nedenlerini dikkate almalıyız. Primer dismenore (PD), hastaların eczanemizi ziyaret etmesinin en yaygın nedenlerinden biridir. Ancak

Uyarılar

- Mefanamik asit 500 mg, birçok kadın tarafından dismenore semptomları için tercih edilir, ancak ishal gibi bazı istenmeyen yan etkilerle ilişkilendirilir. Bu ilacı hastanıza önerdiğinizde bu yan etki konusunda hastayı bilgilendiriniz.

İpuçları

- Türkiye'de mevcut ilaç seçenekleri arasında parasetamol 500 mg, mefenamik asit 500 mg 20 tablet/kutu, ibuprofen 200 ,400, 600, 800 mg tabletler ve naproksen sodyum 250, 500 mg formunda seçenekler mevcuttur.

Kaynaklar

1. Banikarim, C., Middleman, A. B., Geffner, M., & Hoppin, A. G. (2004). Primary dysmenorrhea in adolescents. *UpToDate Online*, *12*, 2.
2. Budoff, P. W. (1979). Use of mefenamic acid in the treatment of primary dysmenorrhea. *JAMA*, *241*(25), 2713-2716.
3. Hewitt, G. D., & Gerancher, K. R. (2018). ACOG COMMITTEE OPINION Number 760 Dysmenorrhea and Endometriosis in the Adolescent. *OBSTETRICS AND GYNECOLOGY*, *132*(6), E249-E258.
4. Latthe, P. M., & Champaneria, R. (2011). Dysmenorrhoea. *BMJ clinical evidence*, *2011*.
5. Smith, R. P., Kaunitz, A. M. (2022). Dysmenorrhea in adult females: Treatment. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/dysmenorrhea-in-adult-females-treatment

17 AĞIZ YARALARI

Tanım

Lokalize, sığ, yuvarlak ile oval ülser gibi görünen sarımsı yapışık merkezi eksuda ile ağrılı oral ülserlerdir.

Bu bölümde ağız yaraları olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca aloe vera (*Aloe barbadensis* Mill.), guava (*Psidium guajava* L.), biber (*Capsicum annum* L.), papaya (*Carica papaya* L.), zerdeçal (*Curcuma longa* L.) gibi bitkisel ürünlerin akılcı kullanımı gibi farmakolojik olmayan alternatifler de sunulacaktır.

Olgu

31 yaşında kadın olan S. N., birkaç kez başına gelen ağız ülseri rahatsızlığını hafifletmek için ilaç almaya eczanenize geliyor. Dudağının iç tarafında, kenarları kırmızı, küçük, beyaz, dairesel bir lezyon gibi görünen bir yara mevcuttur. Sadece bir günlük ağız ülseri ağrısı çekmektedir. Hastanın kullandığı ilaç yoktur.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Hastaların eczaneye en sık ziyaret nedenleri minör aft ülseri (çapları 1 cm'den küçük ülserler), ardından majör aftöz ülserler (1 cm çapından büyük) ve travmadır. Nadir olmasına rağmen, herpetiform ülser semptomları (1-2 mm çapında, tipik olarak kümeler halinde görülür, bazen daha büyük ülserler de birleşir), Herpes simpleks, oral pamukçuk, ilaca bağlı, el, ayak ve ağız semptomları ile başvurabilirler. Oral karsinom, eritema multiforme, Behçet

- Bebeklerde ve çocuklarda, doz ve uygulama önerilerine sıkı sıkıya bağlı kalınarak uygulanmayan lidokainin topikal alımını takiben nöbetler (bazıları ölümcül) bildirilmiştir.

İpuçları

- Türkiye'de melisa (*Melissa officinalis*), yaban mersini ekstreleri (*Myrtus communis*) ile birlikte böğürtlen (*Rubus* sp.) içeren bir farmasötik müstahzar oral ülser için alternatif tedavi olarak mevcuttur.
- %5 lidokain, % 0.2 klorheksidin spreyler, 100.000 İÜ nistatin (1 ml), % 0.1 triamsinolon asetonid jel ve merhem, klobetasol %0.05 jel ve merhem, simetikon süspansiyon 40 mg mevcut ilaçlardandır.

Kaynaklar

1. Al-Maweri, S. A., Alaizari, N., Alanazi, R. H., Ashraf, S., Alanazi, R. H., Al-Sharani, H. M., & Halboub, E. (2021). Efficacy of hyaluronic acid for recurrent aphthous stomatitis: a systematic review of clinical trials. *Clinical Oral Investigations*, 1-10.
2. Alpsoy, E., Er, H., Durusoy, C., & Yilmaz, E. (1999). The use of sucralfate suspension in the treatment of oral and genital ulceration of Behçet disease: a randomized, placebo-controlled, double-blind study. *Archives of Dermatology*, *135*(5), 529-532.
3. Bhat, S., & Sujatha, D. (2013). A clinical evaluation of 5% amlexanox oral paste in the treatment of minor recurrent aphthous ulcers and comparison with the placebo paste: a randomized, vehicle controlled, parallel, single center clinical trial. *Indian Journal of Dental Research*, *24*(5), 593.
4. Curtis, L. A., Dolan, T. S., & Seibert, H. E. (2009). Are one or two dangerous? Lidocaine and topical anesthetic exposures in children. *The Journal of emergency medicine*, *37*(1), 32-39.
5. Edgar, N. R., Saleh, D., & Miller, R. A. (2017). Recurrent aphthous stomatitis: a review. *The Journal of clinical and aesthetic dermatology*, *10*(3), 26.
6. Lodi, G. (2022). Oral lesions. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/oral-lesions

7. Volkov, I., Rudoy, I., Freud, T., Sardal, G., Naimer, S., Peleg, R., & Press, Y. (2009). Effectiveness of vitamin B12 in treating recurrent aphthous stomatitis: a randomized, double-blind, placebo-controlled trial. *The Journal of the American Board of Family Medicine*, *22*(1), 9-16.

18 KABIZLIK (KONSTİPASYON)

Tanım

Bağırsak hareketlerinde yavaşlama sonucu oluşan ve sık görülen bir sorundur. Bunun sonucunda çıkan dışkı çok sert olabilir.

Bu bölümde kabızlık problemi olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca Lif takviyeleri gibi farmakolojik olmayan seçeneklerin akılcı kullanımı da sunulacaktır.

Olgu

M. K. 68 yaşında bir erkek hastadır. Bazen olan sert dışkılamadan şikayetçidir ve eczanenize başvurmuştur. Ayrıca, nadiren tuvalete çıkamadığından da yakınmaktadır. Herhangi bir ilaç kullanmamakta ve bilinen herhangi bir tıbbi sorunu veya alerjisi bulunmamaktadır. M. K.'nın kabızlığını önlemek için ne yapmasını önerirsiniz?

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Kabızlık şikayetiyle eczaneye gelen çoğu kişinin sağlıksız yaşam tarzı ve kötü beslenme alışkanlıklarına sahiptir. Hamilelik, çocuklarda fonksiyonel bozukluklar, İBS, nörojenik bozukluklar, depresyon, multipl skleroz, diyabet, kolorektal kanser, hipotiroidizm gibi diğer kabızlık nedenleri başvuru nedeni olabilir. Ek olarak, bazı ilaçlar kabızlığa neden olabilir. Tam tıbbi ve ilaç öyküsü almayı gerektiren ilaçlar, antiasitler (alüminyum ve kalsiyum tuzları), antidepresan, antikolinerjik, antiemetik, antiepileptik, kalsiyum kanal blokerler, sitotoksik ilaçlardır.

- Rektal olarak kullanılan ilaçlar arasında disodyum hidrojen fosfat 7 g + sodyum dihidrojen fosfat 19 g lavman ve gliserin suppozituar 1400 mg ve 3300 mg bulunmaktadır.

Kaynaklar

1. Badiali, D., Corazziari, E., Habib, F. I., Tomei, E., Bausano, G., Magrini, P., ... & Torsoli, A. (1995). Effect of wheat bran in treatment of chronic nonorganic constipation: a double-blind controlled trial. *Digestive diseases and sciences*, *40*, 349-356.
2. Müller-Lissner, S. A. (1988). Effect of wheat bran on weight of stool and gastrointestinal transit time: a meta analysis. *Br Med J (Clin Res Ed)*, *296*(6622), 615-617.
3. Petticrew, M., Watt, I., & Sheldon, T. (1997). Systematic review of the effectiveness of laxatives in the elderly. *Health Technology Assessment (Winchester, England)*, *1*(13), i-iv.
4. Rao, S. R. (2022). Constipation in the older adult. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/constipation-in-the-older-adult
5. Tramonte, S. M., Brand, M. B., Mulrow, C. D., Amato, M. G., O'Keefe, M. E., & Ramirez, G. (1997). The treatment of chronic constipation in adults: a systematic review. *Journal of General Internal Medicine*, *12*(1), 15-24.
6. Wald, A., & Talley, N. J. (2017). Management of chronic constipation in adults. *UpTo-Date, Waltham, MA*.

19 İSHAL

Tanım

24 saat içinde günde en az üç gevşek veya sulu bağırsak hareketi olması. Akut, 14 gün veya daha az gün; kalıcı, 14 günden fazla ancak 30 günden az gün; kronik, 30 günden fazla süren ishaldir.

Bu bölümde ishal problemi olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca ORS gibi farmakolojik olmayan alternatifler de sunulacaktır.

Olgu

A.T. şiddetli ishal (günde 5 defadan fazla dışkılama), karın krampları ve mide bulantısı nedeniyle eczaneye başvurmuştur. Gelişmekte olan bir ülkeye yaptığı geziden yeni dönen hastada titreme ve dışkıda kan ve ateş bulunmaktadır. Bu hastaya neler önerirsiniz?

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Eczaneye başvuran hastalarda ishalin en sık nedeni viral veya bakteriyel enfeksiyon olup, bunu ilaca bağlı ishal takip etmektedir. İshale neden olan ilaçlar arasında asetilkolinesteraz inhibitörleri, anjiyotensin reseptör blokerleri, antidepresanlar, antidiyabetikler, ACEİ'ler, antiemetikler, antasitler, antiepileptikler, antifungaller, antibakteriyeller, antimalaryaller, antiviraller, antiprotozoaller, beta blokerler ve antipsikotikler bulunmaktadır. İBS ve giardiasis gibi diğer ishal nedenleri nadirdir ancak göz ardı edilmemelidir. Kolorektal kanser, crohn hastalığı, ülseratif

- ORS paketinin içeriği ile temiz bir kabı yarıya kadar doldurun. Paket üzerindeki talimatları kontrol edin ve uygun miktarda temiz su ekleyiniz. Çok az miktarda su ile karıştırıldığında ishali şiddetlendirebilir.
- ORS tuzlarının karıştırılması için en iyi çözücü sudur.
- Her sulu dışkıdan sonra, iki yaşın altındaki bir çocuk, ORS içeceğinden en az 1/4 ila 1/2 büyük fincan (250 mililitre) içmelidir.
- Her sulu dışkıdan sonra, 2 yaşında veya daha büyük bir çocuk en az 1/2 ila 1 tam büyük (250 mililitre) ORS içirilmelidir.
- Çocuklar için, ORS yoksa, 1 litre temiz suda çözülmüş 6 çay kaşığı şeker ve 1/2 çay kaşığı tuz verilebilir.
- İlaç dışı tedavide besin tüketimi yukarıda belirtilen besinlerle sınırlandırılmalıdır.
- Koruyucu önlemler ve kişisel hijyen her zaman ve özellikle seyahat sırasında dikkate alınmalıdır.

Uyarılar

- Loperamid, ateşi olmayan veya düşük dereceli ateşi ve kanlı dışkısı olan hastalarda dikkatli kullanılmalıdır.
- Loperamid, önce iki tablet (4 mg), daha sonra iki gün boyunca şekillenmemiş her dışkıdan sonra 2 mg, maksimum günde 16 mg olmak üzere alınabilir.

İpuçları

- Türkiye'de mevcut seçeneklerin arasında loperamid 2 mg 20 tablet/kutu, bizmut subsalisilat çiğneme tabletleri 262 mg veya bizmut subsalisilat şurubu 525 mg/30 ml ve 1050 mg/30 ml bulunmaktadır.

Kaynaklar

1. Carpenter, C. C., Greenough, W. B., & Pierce, N. F. (1988). Oral-rehydration therapy—the role of polymeric substrates. *New England Journal of Medicine*, *319*(20), 1346-1348.

2. Desforges, J. F., Avery, M. E., & Snyder, J. D. (1990). Oral therapy for acute diarrhea. *N. Engl. J. Med*, *323*, 891-894.
3. Duggan, C., Santosham, M., & Glass, R. I. (1992). The management of acute diarrhea in children: oral rehydration, maintenance, and nutritional therapy. Centers for Disease Control and Prevention. *MMWR. Recommendations and Reports: Morbidity and Mortality Weekly report. Recommendations and Reports*, *41*(RR-16), 1-20.
4. LaRocque, R. & Harris, J. B. (2022). Travelers' diarrhea: Treatment and prevention. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/travelers-diarrhea-treatment-and-prevention
5. Partyka, O., Pajewska, M., Krysińska-Pisarek, M., Domosławska-Żylińska, K., Bulira-Pawełczyk, J., & Czerw, A. (2019). Sin tax as a public health tool-strengths and weaknesses of this economic solution. *Przegld Epidemiol*, *73*(4), 567-575.

20 DİSPEPSİ

Tanım

Üst veya alt karın bölgesinde oluşan ağrı veya rahatsızlıktır.

Bu bölümde dispepsi şikayeti olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca nane (*Mentha piperita* L.) yağı gibi farmakolojik olmayan seçeneklerin akılcı kullanımı da sunulacaktır.

Olgu

N. A., 30 yaşında erkek hasta, hazımsızlık semptomları için eczaneden famotidin talep etmektedir. Evinde antiasit gibi ilaçları deneyip yanıt alamamıştır. Hasta, ağrısını üç günden beri var olan orta derecede ağrı olarak tanımlamaktadır. Kilo kaybı veya eşlik eden herhangi bir semptomu bulunmamaktadır.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Dispepsi için eczaneye başvuran hastaların çoğunda genellikle tokluk, dolgunluk, erken doyma, epigastrik ağrı ve/veya epigastrik yanma olarak kendini gösteren fonksiyonel dispepsi vardır. İlaca bağlı hazımsızlık, İBS, peptik ülser, safra yolu hastalığı, mide ve yemek borusu kanseri nadir olmakla birlikte, eczaneye başvuruların diğer nedenleri olabilir. Atipik angina semptomları dispepsi ile karıştırılabilir ve hasta değerlendirilirken göz ardı edilmemelidir. Dispepsiyi indükleyebilecek ilaçlara antibiyotikler, antikoagülanlar, ACEİ'ler, alkol, bifosfonat, kalsiyum antagonistleri, demir, aspirin ve NSAİİ'lar verilebilir.

- Hastalar, farklı antiasitlerin ve asit azaltıcı ilaçların avantaj ve dezavantajlarının farkında olmalıdır. Böylece kendileri için en iyi olanı isteyebilirler.
- Antiasitler, hafif ve seyrek dispepsiyi tedavi etmek için kullanılır. Antiasit bileşenleri ve konsantrasyonları değiştiğinden, dozajlar ürüne göre değişir.
- H2RA seyrek ve hafif dispepsiyi tedavi etmek için kullanılır. Semptomların başlangıcında veya potansiyel olarak tetikleyici bir olaydan (yemek veya egzersiz) bir saat önce alınabilirler.

Uyarılar

- PPİ, özellikle omeprazol, klopidogrelin etkisini inhibe etmesi nedeniyle, doktora danışılmadan kullanılmamalıdır.

İpuçları

- Türkiye'de mevcut seçenekler nane yağı 112.84 mg, Cardui mariae fructus ve Liquiritiae radix 20, 30 ,80 mg'dir. Matricariae flos, Melissae folium, Carvi fructus ve *Menthae piperitae folium* sadece kombinasyonlar halinde bulunur.
- Amitriptilin 10 ve 25 mg ve metoklopramid 10 mg tablet, im ve iv halinde mevcuttur.

Kaynaklar

1. Ford, A. C., Moayyedi, P., Black, C. J., Yuan, Y., Veettil, S. K., Mahadeva, S., ... & Lee, Y. Y. (2021). Systematic review and network meta-analysis: efficacy of drugs for functional dyspepsia. *Alimentary pharmacology & therapeutics*, *53*(1), 8-21.
2. Jones, R. H., & Baxter, G. (1997). Lansoprazole 30 mg daily versus ranitidine 150 mg bd in the treatment of acid-related dyspepsia in general practice. *Alimentary pharmacology & therapeutics*, *11*(3), 541-546.
3. Longstreth, G. F & Lacy, B. E. (2022). Approach to the adult with dyspepsia. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/approach-to-the-adult-with-dyspepsia

4. Pinto-Sanchez, M. I., Yuan, Y., Bercik, P., & Moayyedi, P. (2017). Proton pump inhibitors for functional dyspepsia. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (3).
5. Pittayanon, R., Yuan, Y., Bollegala, N. P., Khanna, R., Lacy, B. E., Andrews, C. N., ... & Moayyedi, P. (2019). Prokinetics for functional dyspepsia: a systematic review and meta-analysis of randomized control trials. *Official journal of the American College of Gastroenterology| ACG*, *114*(2), 233-243.
6. Talley, N. J., Vakil, N. B., & Moayyedi, P. (2005). American gastroenterological association technical review on the evaluation of dyspepsia. *Gastroenterology*, *129*(5), 1756-1780.

21 TIRNAK MANTARI (ONİKOMİKOZ)

Tanım

Kırılmaya ve çatlamaya daha yatkın olan kalın, renksiz tırnaklara neden olan el veya ayak tırnaklarının enfeksiyonudur.

Bu bölümde Tırnak Mantarı olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca farmakolojik olmayan seçeneklerin akılcı kullanımı da sunulacaktır.

Olgu

B. N. 57 yaşında erkek hasta, sağ ayak parmağındaki onikomikoz şikayetiyle eczaneye geliyor. Ayağını size gösterdiğinde hasarlı tırnağın şişmiş, çatlamış ve sarı-beyaz renkte olduğunu görüyorsunuz. Genel olarak hastanın sağlığı iyi, hipertansiyonu kontrol altında, günde bir kez 20 mg lisinopril kullanıyor. Başka reçeteli veya reçetesiz ilacı ve hastalığı bulunmamaktadır.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Tırnak mantar enfeksiyonunun (onikomikoz) tiplerinin ayırt edilme kriterlerini bilmek çok önemlidir. Distal lateral subungual onikomikoz (DLSO) olarak bilinen en yaygın onikomikoz şekli, distal tırnakların sararıp kalınlaşması ile karakterizedir. Beyaz olan yüzeysel onikomikoz, dorsal tırnak plağında düzensiz beyaz veya kireçli madde adacıkları olarak görülür. Proksimal subungual onikomikoz, genellikle bağışıklığı baskılanmış kişileri etkiler ve lunulaya yakın lökonişi olarak ortaya çıkar. Kandidal onikomikoz olan mukokutanöz kandidiyazis hastalarında

Uyarılar

- Terbinafinin yan etkileri baş ağrısı, dermatit, gastrointestinal rahatsızlık, tat bozuklukları ve karaciğer enzimlerindeki anormallikleri içerir. Nadiren Stevens-Johnson sendromu gibi ciddi ilaç reaksiyonları meydana gelebilir.

İpuçları

- Türkiye'de topikal olarak mevcut seçenekler amorolfin %5 ve siklopiroks 80mg/g iken, oral kullanılan seçenekler terbinafin 250-500 mg ve itrakonazol 100 mg'dır.

Kaynaklar

1. de Berker, D. (2009). Fungal nail disease. *New England Journal of Medicine*, *360*(20), 2108-2116.
2. Golstein, A. O & Bhatia, N. (2022). Onychomycosis: Management. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/onychomycosis-management
3. Gupta, A. K. (2002). Treatment of dermatophyte toenail onychomycosis in the United States: a pharmacoeconomic analysis. *Journal of the American Podiatric Medical Association*, *92*(5), 272-286.
4. Warshaw, E. M., Fett, D. D., Bloomfield, H. E., Grill, J. P., Nelson, D. B., Quintero, V., ... & Lederle, F. A. (2005). Pulse versus continuous terbinafine for onychomycosis: a randomized, double-blind, controlled trial. *Journal of the American Academy of Dermatology*, *53*(4), 578-584.

22 SEBOREİK DERMATİT

Tanım

Öncelikle kafa derisini etkileyen yaygın bir cilt bozukluğudur. Pullu kısımlar, kırmızı cilt ve kalıcı kepek ile sonuçlanır. Beşik kapağı olarak da bilinen infantil form (tipik olarak bebeklik döneminde, altı aylıktan önce ortaya çıkar ve kendi kendine geçer) ve yetişkin formu (kronik ve kalıcı) olmak üzere iki tip seboreik dermatit vardır. .

Bu bölümde seboreik dermatit problemi olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca farmakolojik olmayan seçeneklerin akılcı kullanımı da sunulacaktır.

Olgu

K. Z. 55 yaşında olan erkek hasta, iki aydır yüzünde var olan kızarıklıktan şikayet etmektedir. Bu kızarıklığı yıllardır yaşadığını ancak son zamanlarda kötüleştiğini söylemektedir. Herhangi bir önemli HIV ile ilişkili risk faktörü ve parkinson hastalığı yoktur. Son zamanlarda çok stres altındadır ve stresli olduğunda bu kızarıklığın alevlendiğini fark etmiştir. Alında, kaşların ve sakalın altında görünen skala dikkat çekmektedir. Yanaklarda ve nazolabial kıvrımların çevresinde de hafif kızarıklık da görülmektedir.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Seboreik dermatit ile eczaneye gelen hastaların çoğu kolayca tanınır, ancak bazen atopik dermatit ile karıştırılır. Eczane ziyaretlerinin nedeni olabilecek başka bir durum da kafa derisi sedef

İpuçları

Türkiye'de bulunan farklı kortikosteroid topikal ajan örnekleri ve etkileri:

- Düşük etkili kortikosteroidler - Alklometazon %0.05.
- Orta etkili kortikosteroidler - Mometazon %0.1, Triamsinolon asetonid %0.1, desonid %0.125, hidrokortizon butirat %0.1, prednikarbat %0.25.
- Yüksek etkili kortikosteroidler - Klobetazol %0.01, diflukortolon valerat %0.1, flutikazon %0.005.
- Çok yüksek etkili kortikosteroidler - Betametazon dipropiyonat %0.05mg , klobetasol propionate %0.05 krem veya pomad.

Kaynaklar

1. Okokon, E. O., Oyo-Ita, A., & Chosidow, O. (2009). Interventions for seborrhoeic dermatitis. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (4).
2. Papp, K. A., Papp, A., Dahmer, B., & Clark, C. S. (2012). Single-blind, randomized controlled trial evaluating the treatment of facial seborrheic dermatitis with hydrocortisone 1% ointment compared with tacrolimus 0.1% ointment in adults. *Journal of the American Academy of Dermatology*, *67*(1), e11-e15.
3. Sasseville, D. (2023). Seborrheic dermatitis in adolescents and adults. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/seborrheic-dermatitis-in-adolescents-and-adults
4. Udompataikul, M., & Rattanamongkolgul, S. (2011). Topical antifungal agents for seborrheic dermatitis: systematic review and meta-analysis. *J Med Assoc Thai*, *94*(6), 756-60.
5. Warshaw, E. M., Wohlhuter, R. J., Liu, A., Zeller, S. A., Wenner, R. A., Bowers, S., ... & Parneix-Spake, A. (2007). Results of a randomized, double-blind, vehicle-controlled efficacy trial of pimecrolimus cream 1% for the treatment of moderate to severe facial seborrheic dermatitis. *Journal of the American Academy of Dermatology*, 57(2), 257-264.

23 SIRT AĞRISI

Tanım

Toplum eczanelerine başvurulan en yaygın tıbbi sorunlardan biridir. Ya donuk ve kalıcı ya da ani ve akut görünebilir. Bazen bir kaza, düşme veya ağır bir şey taşıma gibi nedenlerle hızlı bir şekilde veya omurganın yaşlanmaya bağlı dejeneratif değişiklikleri nedeniyle yavaş yavaş ortaya çıkabilir. Sırt ağrısı iltihaplı hastalıklar veya diğer tıbbi hastalıklardan kaynaklanabilir.

Bu bölümde sırt ağrısı olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca şeytan pençesi (*Harpagophytum procumbens* DC.), beyaz söğüt kabuğu (*Salix alba* L.), kırmızı biber (*Capsicum annuum* L.), Brezilya arnikası (*Solidago chilensis* Meyen) ve karakafes otu (*Symphytum officinale* L.) gibi bitkisel ürünlerin akılcı kullanımı gibi farmakolojik olmayan alternatifler de sunulacaktır.

Olgu

B. G. 42 yaşında kadın hasta, sırt ağrısı şikayetiyle eczaneye başvurmuştur. Bir önceki gün hava güzel olduğu için bahçe işleriyle uğraşmıştır. Şimdi ise hasta kendini sert ve ağrılı hissetmektedir. Alt sırtı ağrımakta ve hareket ettikçe kötüleşmektedir. Genelde ilaç kullanmadığını, fakat dün gece iki parasetamol tablet aldığını ve ağrısının azaltmasına yardımcı olduğunu belirtmiştir.

parasetamol 300 mg, baklofen 10 mg, klorzoksazon 200 mg, tizanidin 2 ve 6 mg, tiyokolşikosid 4 ve 8 mg veya 75 mg diklofenak sodyum ile kombinasyon halindedir.

Kaynaklar

1. Clarke, J. A., Van Tulder, M. W., Blomberg, S. E., De Vet, H. C., Van der Heijden, G. J. M. G., Bronfort, G., ... & van Tulder, M. W. (2006). Traction for lowback pain with or without sciatica (Cochrane Review). *The Cochrane Library*, *1*.
2. De Carvalho Machado, G., Ferreira, M., Ferreira, P., Maher, C., Pinheiro, M. B., & Day, R. O. (2017). Non-steroidal anti-inflammatory drugs for spinal pain: A systematic review and meta-analysis.
3. Hill JC, Whitehurst DG, Lewis M, et al. Comparison of stratified primary care management for low back pain with current best practice (STarT Back): a randomised controlled trial. *Lancet*. 2011;378(9802):1560-1571. doi:10.1016/S0140-6736(11)60937-9
4. Paige, N. M., Miake-Lye, I. M., Booth, M. S., Beroes, J. M., Mardian, A. S., Dougherty, P., ... & Shekelle, P. G. (2017). Association of spinal manipulative therapy with clinical benefit and harm for acute low back pain: systematic review and meta-analysis. *Jama*, *317*(14), 1451-1460.
5. Roelofs, P. D., Deyo, R. A., Koes, B. W., Scholten, R. J., van Tulder, M. W., & Cochrane Back and Neck Group. (1996). Non-steroidal anti-inflammatory drugs for low back pain. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, *2011*(2).
6. Wheeler, S.G., Wipf, J. E.,Staiger, T. O., Deyo, R.A, Jarvik, J. G. (2022). Evaluation of low back pain in adults. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/evaluation-of-low-back-pain-in-adults
7. Williams, P. T. (2008). Relationship of running intensity to hypertension, hypercholesterolemia, and diabetes. *Medicine and science in sports and exercise*, *40*(10), 1740.

24 HEMOROİD

Tanım

Anal kanalda bulunan damarlar normal formlarında dışkıyı kontrol eden minderler olarak hizmet ederler. Şiştiklerinde veya tahriş olduklarında, "hemoroid" olarak adlandırılan bir hastalığa dönüşürler.

Bu bölümde hemoroid olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca farmakolojik olmayan seçeneklerin akılcı kullanımı da sunulacaktır.

Olgu

K. D. 43 yaşında kadın hasta, hemoroid şikayeti ile eczaneye başvurmuştur. Hastadaki bu rahatsızlığa karşı yaklaşımınız ve hastalığın yönetimine dair önerileriniz nedir?

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Anorektal semptomlarla eczaneye başvuran hastalar çoğunlukla hemoroidden şikayetçidir. Anal fissürler de yaygın başvuru nedenleri arasındadır. Ancak ülseratif kolit, crohn hastalığı, üst gastrointestinal sistem, kolorektal ve anal kanserler ve divertikülit vakaları da göz ardı edilmemelidir. Bu koşulları ayırt etmek için hastanın semptom ve bulguların ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmeli ve hasta hekime yönlendirilmelidir.

- Kuru kullanımı ağrıya neden olabileceği için aplikatör başlığına biraz krem sürülebilir.
- Parmak kullanarak anüs bulunur ve nazikçe aplikatör 3 ila 4 cm içine ittirilir.
- Uygulama bitince aplikatör başlığı ve eller temizlenir.
- Yaklaşık 3 saat banyo yapmaktan kaçınılması gerekmektedir.

Uyarılar

- Kontakt dermatitten kaçınmak için kombine hidrokortizon-lidokain gibi topikal analjezikler bir haftadan fazla kullanılmamalıdır.

İpuçları

- Türkiye'de bulunan ilaçlar hidroksietilrutoside tablet 500 mg, kalsiyum dobesilat 500 veya 1000 mg, %5 tribenosid + %2 lidokain hidroklorür krem, tribenosid 400 mg + lidokain hidroklorür 40 mg supozituvar, %0.4 nitrogliserin merhem, %0.5 ruskogenin + %5.8 trimebutin, ruskogenin 10 mg + trimebutin 120 mg'dır

Kaynaklar:

1. Bleday, R., Breen, E. (2021). Home and office treatment of symptomatic hemorrhoids. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/home-and-office-treatment-of-symptomatic-hemorrhoids
2. Gorfine, S. R., & Billingham, R. P. (1995). Treatment of benign anal disease with topical nitroglycerin. *Diseases of the colon & rectum*, *38*, 453-457.
3. Perera, N. (2012). Phlebotonics for haemorrhoids (Review) Cochrane Database Syst.
4. Shafik, A. (1993). Role of warm-water bath in anorectal conditions. The" thermosphincteric reflex". *Journal of clinical gastroenterology*, *16*(4), 304-308.

25 PAMUKÇUK (KANDİDİYAZİS)

Tanım

Ağızda mantar enfeksiyonudur. Bulaşıcı değildir ve mantar önleyici ilaçlarla başarılı bir şekilde tedavi edilir.

Bu bölümde Pamukçuk problemi olan bir olguyu inceleyeceğiz. Doktorların nasıl teşhis koyduklarını, hangi tedavileri tercih edebileceklerini ve bu tedaviler uygulanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini tartışacağız. Ayrıca zerdeçal (*Curcuma longa* L.), kekik (*Thymus* sp.) yağı, elma sirkesi ve karanfil *(Syzygium aromaticum* L.*)* yağı gibi bitkisel ürünlerin akılcı kullanımı gibi farmakolojik olmayan alternatifler de sunulacaktır.

Olgu

N. B. 32 yaşında erkek hasta, dilinin alışılmadık şekilde beyaz olduğunu fark etmiştir ve dilinde büyük plak benzeri bir lezyon bulunmaktadır. N. B. lezyonu birkaç gün önce fark ettiğini fakat ağrılı olmadığı için ilaç kullanmadığını belirtmiştir. Hastaya 3 yıl önce astım teşhisi konulmuştur ve başka bir hastalığı yoktur. Salmeterol/flutikazon içeren inhaler kullanmaktadır. Hastanın bilinen ilaç alerjisi yoktur.

Eczane ziyaretinin en yaygın nedenleri

Çoğu hasta, oral ülser olgusunda ayrıntılı olarak açıklandığı gibi, büyük olasılıkla minör aftöz ülsere bağlı pamukçuk belirti ve semptomlarına sahiptir. Yaygın olarak pamukçuk gelişimine yol açan diğer durumlar arasında inhale kortikosteroidler veya antibiyotikler sayılabilir. Protez takan hastalarda da pamukçuk sıklıkla görülür. Görünüşte plak psoriazisine benzer lezyonları

- Takma dişin ağıza uygun şekilde yerleştirildiği kontrol ediniz.
- Protezler geceleri çıkarılmalı ve düzenli olarak temizlenmelidir.
- Şekerli gıdalarca düşük olan sağlıklı bir diyet sürdürülmelidir.
- Ağzı nemli tutmak için bol sıvı tüketilmelidir.
- Sigara içmekten kaçınılmalıdır.

Uyarılar

Nistatin süspansiyonu bir seçenektir. Ancak hastalar için her zaman tadı hoş değildir ve uzun süre kullanıldığında diş çürümesine neden olabilen sakkaroz içerir.

İpuçları

Türkiye'de bulunan ilaç örnekleri sistemik tedavi şeklindedir. Bunlar flukonazol 100 mg, 150 mg, 200 mg tabletler ve nistatin süspansiyonudur (100.000 U/ml).

Kaynaklar

1. Kauffman, C. A. Oropharyngeal candidiasis in adults.
2. Klotz, S. A. (2006). Oropharyngeal candidiasis: a new treatment option. *Clinical Infectious Diseases*, *42*(8), 1187-1188.
3. Pappas, P. G., Kauffman, C. A., Andes, D. R., Clancy, C. J., Marr, K. A., Ostrosky-Zeichner, L., ... & Sobel, J. D. (2016). Clinical practice guideline for the management of candidiasis: 2016 update by the Infectious Diseases Society of America. *Clinical Infectious Diseases*, *62*(4), e1-e50.
4. Pons, V., Greenspan, D., Lozada-Nur, F., McPhail, L., Gallant, J. E., Tunkel, A., ... & Green, S. (1997). Oropharyngeal candidiasis in patients with AIDS: randomized comparison of fluconazole versus nystatin oral suspensions. *Clinical infectious diseases*, *24*(6), 1204-1207.
5. Vazquez, J. A. (2022). Overview of Candida infections. *UpToDate*. Retrieved May 27, 2023, from https://www.uptodate.com/contents/overview-of-candida-infections

5. Basım

OKUMA VE ANLAMLANDIRMA BECERİLERİNİN KAZANDIRILMASI

Hakan Ülper

nobel

OKUMA VE ANLAMLANDIRMA BECERİLERİNİN KAZANDIRILMASI

Hakan Ülper

Yayın No.: 2318
Eğitim No.: 462
ISBN: 978-605-7846-28-0
E-ISBN: 978-605-133-875-0
Basım Sayısı: 5. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ülper, Hakan.
Okuma ve Anlamlandırma Becerilerinin Kazandırılması / Hakan Ülper
5. Basım. XII + 260 s. 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-605-7846-28-0
E-ISBN: 978-605-133-875-0
1. Okuma 2. Okuma Sürecini Açıklayan Yaklaşımlar 3. Okuma Anlamlandırma Süreci
4. Okuma Becerisine İlişkin Durum Saptama Yolları 5. Özel Öğretim Etkinlikleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

I. Bölüm
OKUMA

1.1. Okuma Nedir?....1
1.2. Okumanın Amaçları....7
1.3. Okuma Türleri....8
1.3.1. Metin Türü Temelli Okuma Türleri....9
1.3.1.1. Yazınsal Metinleri Okuma....10
1.3.1.2. Bilgilendirici Metinleri Okuma....13
1.3.2.İşitsel Temelli Okuma Türleri....15
1.3.2.1. Sesli Okuma....15
1.3.2.2. Sessiz Okuma....17
1.3.3. Kişisel Okuma Türleri....18
1.3.3.1. Akademik Okuma....19
1.3.3.2. İş İlişkili Okuma....19
1.3.3.3. Bireysel Yeğleme Türü Okuma....19
1.3.4. İçeriksel Okuma Türleri....20
1.3.4.1. Gözden Geçirerek Okuma....20
1.3.4.2. Tarayarak Okuma....21
1.3.4.3. Yoğun Okuma....21
1.3.4.4. Yaygın Okuma/Serbest Okuma....22
1.3.4.5. Eleştirel Okuma....24
1.3.4.6. Yaratıcı Okuma....28
1.4. Okuma Becerisine İlişkin Genel Görünüm....31
Yararlanılan Kaynaklar....38

II. Bölüm
OKUMA SÜRECİNİ AÇIKLAYAN YAKLAŞIMLAR

2.1. İç Doğrultulu Okuma Yaklaşımı....41
2.2. Dış Doğrultulu Okuma Yaklaşımı....47
2.2.1. Şema Kuramı....48
2.3. Etkileşimsel Okuma Yaklaşımı....53
Yararlanılan Kaynaklar....57

Bölüm III
OKUMA ANLAMLANDIRMA SÜRECİ

3.1. Okuma Anlamlandırma Gelişimi ve Düzeyleri....64
3.2. Okuma Anlamlandırma Sürecini Etkileyen Bilişsel/Üstbilişsel Etmenler....76
3.2.1. Biçimsel Şema (Metnin Şematik Yapısı)....76

3.2.1.1. Öykü/Anlatı Şematik Yapısı 78
3.2.1.2. Bilgilendirici Metnin Şematik Yapısı 83
3.2.2. Dilsel ve İçeriksel Şema 92
3.2.2.1. Sözcük Dağarcığı 93
3.2.3. Akıcılık (Akıcı Okuma) 100
3.2.4. Çalışma Belleği 108
3.2.5. Okuma Anlamlandırma Stratejileri 109
3.2.5.1. Okuma Öncesi Stratejileri 113
3.2.5.2. Okuma Anı Stratejileri 118
3.2.5.3. Okuma Sonrası Stratejileri 127
3.2.5.4. Tüm Okuma Süreci Stratejileri 132
3.3. Okuma Anlamlandırma Sürecini Etkileyen Duyuşsal Etmenler 140
3.3.1. Okurun Güdüsü 140
3.3.2. Okuma Özyeterliği 145
3.3.3. Okuma Tutumu 147
3.4. Okuma Anlamlandırma Sürecini Etkileyen Metinsel Etmenler 148
3.4.1. Okunabilirlik 149
3.4.2. Tutarlılık 154
3.4.3. Punto Büyüklüğü ve Yazı Karakteri 160
Yararlanılan Kaynaklar 164

Bölüm IV
OKUMA BECERİSİNE İLİŞKİN DURUM SAPTAMA YOLLARI

4.1. Çoktan Seçmeli Test 177
Test Soruları 179
4.2. Evet-Hayır/Doğru-Yanlış Türü Sorular 180
4.3. Boşluk Doldurma Türü Sorular 181
4.4. Kısa Yanıtlı Sorular 184
4.5. Sıralama Soruları 185
4.6. Yorum ve Değerlendirme Soruları 186
4.7. Özetleme Soruları 187
Yararlanılan Kaynaklar 191

Bölüm V
ÖZEL ÖĞRETİM ETKİNLİKLERİ

5.1. Sözcük Dağarcığını Geliştirme Etkinlikleri 195
5.2. Akıcı Okumayı Geliştirme Etkinlikleri 205
5.3. Okuma Süreci Etkinlikleri 207
Yararlanılan Kaynaklar 258

I. Bölüm
OKUMA

Dünyada gerek anadili gerekse yabancı dil öğretiminin temel etkinlik alanlarından biri okuma öğretimidir. Okuma öğretimi -okuma ediminin doğasındaki karmaşıklıktan olsa gerek- güç ve karmaşık bir sürecin yaşanmasını gerektirir. Bundan dolayı öncelikle okuma ediminin ne olduğunun saptanması, sonrasında ise okuma ediminin doğasında var olan amaç güdümlülük ve karmaşıklığın ortaya konması öğretimsel etkinlikler için yol gösterici olacaktır. O nedenle bu bölümde okumanın tanımı, okumanın amaçları, okuma türleri ve okuma becerisine ilişkin genel görünüm üzerinde durulacaktır.

1.1. Okuma Nedir?

Bir yazar, herhangi bir konuda sahip olduğu bilgileri, birtakım amaçlar güdümünde, olası okur kesimine iletmek için yazılı metin biçiminde kodlar. Kodlanan bu bilginin, okur tarafından metinden çıkartılabilmesi için bir kod çözme işlemi gerçekleştirilir. Bu kod çözme işlemi, metnin türü, okunabilirlik durumu gibi birtakım metinsel özellikler ile okurun amacı, okumaya ilişkin bilişsel donanımı ve duyuşsal durumuna bağlı olarak yaşanabilecek uzun ya da kısa belirli bir süreci gerektirir.

Bu süreç içerisinde okunan sözcükler Yalçın (2002)'a göre, beyinde şu merkezlerde değerlendirilir:

- Görüntü,
- Görüntü tanıma,
- Görüntü yorum alanı,
- Okuma.

Gözün algılama alanında algılanarak beynin görüntü alanına gelen sözcükler ya da sözcük öbekleri ilk aşamada net bir biçimde algılanmaya

Yararlanılan Kaynaklar

Bilim Teknik Dergisi DVD'si (2005). S.1-457.

Güneş, F. (2007). *Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma.* Ankara: Nobel Yayınları.

Yalım, Ö. (2006). *Türkçede Yakın ve Karşıt Anlamlılar Sözlüğü*. Ankara: İmge Yayınevi.

Yağcı, Ö. (2002). *Cumhuriyet Dönemi Deneme Seçkisi*. Ankara: KB Yayınları.

Hengirmen, M. (2000). *Türk Öykü Antolojisi I,II,III*. Ankara: Engin Yayınları.

Vaughn, S. & Linan-Thompson, S. (2004). *Research-Based Methods of Reading Instruction.* USA: ASCD.

3. Basım

KURUMSAL PAZARLAMA VE SOSYAL SORUMLULUK

Doç. Dr. Gül Coşkun Değirmen

nobel

KURUMSAL PAZARLAMA VE SOSYAL SORUMLULUK

Doç. Dr. Gül Coşkun Değirmen

Yayın No.: 1442
İletişim ve Halkla İlişkiler No.: 56
ISBN: 978-605-320-348-3
E-ISBN: 978-625-397-160-1
Basım Sayısı: 3. Basım, Nisan 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Coşkun Değirmen, Gül.
Kurumsal Pazarlama ve Sosyal Sorumluluk / Gül Coşkun Değirmen
3. Basım, X + 122 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-320-348-3
E-ISBN: 978-625-397-160-1
1. Sosyal Sorumluluk 2. Kurumsal Pazarlama 3. Sosyal Sorumluluk Kampanyaları 4. İletişim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 1

KURUMSAL PAZARLAMA

Pazarlama Kavramı ve Tanımı 5
Kurumsal Pazarlama Kavramı ve Tarihsel Gelişimi 7
Pazarlamada Güç İlişkilerinin Dört Modeli ve Kurumsal Pazarlamanın Temel Bileşenleri 8
Kurumsal Pazarlama Karması 13
Kurumsal Pazarlamanın Bileşenleri 17
1) Kurumsal Kimlik 17
2) Kurum Kültürü 19
3) Kurumsal İletişim 24
4) Kurumsal İtibar 28
5) Pazarlama ve Paydaş Yönetimi 34
6) Kurumsal Marka Yönetimi 36

SOSYAL SORUMLULUK

Sosyal Sorumluluk Yaklaşımları 48
Günümüzde Sosyal Sorumluluk Alanında Yaşanan Gelişmeler 53
Uluslararası Organizasyonlar Tarafından Başlatılan ve Sürdürülen Başlıca Kurumsal Sosyal Sorumluluk Girişimleri ve Yayınlanan Bildirgeler 55
Sivil Toplum Örgütleri / Hükümet Dışı Organizasyonlar Tarafından Başlatılan ve Sürdürülen Başlıca Kurumsal Sosyal Sorumluluk Girişimleri 57
Sosyal Sorumluluk Alanları ve Sosyal Sorumluluk Kampanyaları 59
1. Çalışanlar-İşgörenler 63
Çalışanlara Yönelik Sosyal Sorumluluk İçeren Kampanya Örnekleri 64
Turkcell Akademi 64
BP Türkiye/ Atam Ataş Çalışanları İçin Yeni Bir Gelecek Rotam Projesi 65
2. Müşterilere Yönelik Sosyal Sorumluluk İçeren Kampanya Örnekleri: 66
McDonalds Sağlıklı ve Dengeli Yaşam Çalışmaları 66
3. Toplum 67
a. Çevre 68
Çevreye Yönelik Sosyal Sorumluluk İçeren Kampanya Örnekleri: 69

Soyak "Geleceğe Bir Damla Sakla" 69
DHL- Gönüllüler Meyve Çekirdeklerini Toprakla Buluşturuyor... 69
b. Eğitim 70
Eğitime Yönelik Sosyal Sorumluluk İçeren Kampanya Örnekleri: 70
Eczacıbaşı – Genç Mucitler 70
Mercedes-Benz Türk A. Ş. - "Her Kızımız Bir Yıldız" 71
Aygaz – "Dikkatli Çocuk" Kampanyası 72
c. Sağlık 72
Sağlığa Yönelik Sosyal Sorumluluk İçeren Kampanya Örnekleri: 72
OFF- Kanınızı Sivri Sineklere Değil, Kızılay'a Bağışlayın 72
Avon- Avon'la Sağlığa Yolculuk Kampanyası 73
d. Kültür Sanat 74
Kültür, Sanat, Spor ve Tarihe Yönelik Sosyal Sorumluluk İçeren Kampanya Örnekleri: 74
Pınar-Pınar Kido Çocuk Tiyatrosu 74
Kilitbahir Çalışmaları 75
Omo-Spor OMO Çocuk Şenliği 78
4. Bölgesel Kalkınma 78
Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Sosyal Sorumluluk İçeren Kampanya Örnekleri: 79
İstanbul Halk ekmek A. Ş. – Sözleşmeli Organik Tarım ve Organik Ekmek 79
DHL – Kadından Kadına Köprü Kampanyası 79
5. Uluslararası Toplum 80
Uluslararası Topluma Yönelik Sosyal Sorumluluk İçeren Kampanya Örnekleri: 81
Volvo-Volvo Adventure Çevre Projesi Yarışması 81
DHL-Türkiye Tanıtım Kampanyası 82
6. Yatırımcılar 82
7. Tedarikçiler 83
Tedarikçi ve Bayilere Yönelik Sosyal Sorumluluk İçeren Kampanya Örnekleri: 84
Tofaş- Tedarikçi ve Bayiler 84
8. Rakipler: 84
9. Meslek Odaları ve Diğer Sivil Toplum Örgütleri: 85
Meslek Örgütleri ve Sivil Toplum Örgütleri İle Ortak Gerçekleştirilen Sosyal Sorumluluk Kampanya Örnekleri: 88
Nokia- Düşler Atölyesi 88
10. Devlet ve Yerel Yönetimler 89

SOSYAL SORUMLULUK VE KURUMSAL PAZARLAMA KARMASI

Sosyal Sorumluluk ve Kurum Kimliği 92
Sosyal Sorumluluk ve Kurum Kültürü 94
Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal İletişim 97
Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal İtibar 99
Sosyal Sorumluluk, Pazarlama ve Paydaş Yönetimi 101
Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal Marka Yönetimi 103

SONUÇ 105

KAYNAKÇA 111

ŞEKİLLER

Şekil 1 : Pazarlama Kavramındaki Değişim 9
Şekil 2: Kurumsal Pazarlamanın 6 C'si 15
Şekil 3: Kurumsal Kimlik 18
Şekil 4 : Kurumsal İletişim ve Pazarlama İletişimi: Bütünleşik Yaklaşım. 26
Şekil 5: Kurumsal İtibar Yönetimi Modeli 32
Şekil 6: Kurumsal Marka ve Kurumsal Şemsiyenin Altında Toplanmak.... 38
Şekil 7: Freidman'ın İşletme ve Sorumlulukları Kavramı 48
Şekil 8: İş Döngüsü Yaklaşımına Göre İşletme ve Sorumlulukları 49
Şekil 9: Sosyal Tepkiler Karşısında İşletmelerin Dört Temel Stratejisi 50
Şekil 10: 3P, İşletme Sürdürülebilirliği ve İşletmenin Sosyal Sorumluluğu İlişkisi 60

TABLOLAR

Tablo 1: Pazarlamadaki Güç İlişkilerinin Dört Modelini Karşılaştırma 11
Tablo 2: Pazarlama ve Kurumsal Pazarlamanın Temel Bileşenleri.....12
Tablo 3: Kurumsal Pazarlamanın 6 C'sini Kıyaslama 17
Tablo 4: Kurumsal İtibar Tanımları Envanteri 31
Tablo 5: Kurumsal İtibar Kriterleri 34

KURUMSAL PAZARLAMA

Pazarlama Kavramı ve Tanımı

Pazarlama, günümüz dünyasının ve modern yaşamın ayrılmaz bir parçası, kurumların yoğun rekabet ortamında ayakta kalabilmek için doğru stratejiler temelinde yapılandırması gereken önemli bir sistemdir. Yıllar içerisinde yönetim ve değişen pazarlama anlayışları çerçevesinde farklı şekillerde tanımlanan pazarlama kavramı "insanların istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir değiş tokuş süreci" biçimindeki dar kapsamlı tanımlamadan çok daha geniş bir süreci ele alan bir yönetim alanı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır[1]. Diğer bir tanımlamaya göre pazarlama "bir kurumun amaçlarına ulaşmayı sağlayacak değişimleri gerçekleştirmek üzere, fikirlerin malların hizmetlerin geliştirilmesi, fiyatlandırılması, dağıtılması ve tutundurulması için yapılan planlama ve uygulama sürecidir[2].

Dünya genelinde ekonomik, siyasal, sosyal, teknolojik vb. her alanda yaşanan gelişim ve değişimler tüketicilerin bilinçlenmesi için birçok olanağı sunarken, pazarların genişlemesine, kurumların rakiplerinin artmasına ve tüketiciyi ikna aşamasında kurumların yönetim ve pazarlama anlayışlarında gelişim ve değişimler yaşamasına ve bu gelişmeleri takip edip kendi bünyelerine uyarlamasına sebep olmuştur. Tüketicinin bilinçlenmesi ve beklentilerinin artması, kurumların pazarlama uygulamaları içerisinde yer alan işlev ve sorumluluklarını arttırmıştır. Bu doğrultuda pazarlama kavramının, pazarlama anlayışında yaşanan değişimlere paralel olarak çok farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Bu tanımlamalardan bazıları şu şekildedir:

---

1 Nilay Başok Yurdakul, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Ölçümleme Süreci (ROI)**, Nobel Yayınları Ankara, 2006, s. 7

2 İsmet Mucuk, **Pazarlama İlkeleri**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 4.

KAYNAKÇA

TÜRKÇE KAYNAKLAR

Akat, İlker, Gönül Budak, Gülay Budak, **İşletme Yönetimi,** Beta Yayınları, İstanbul, 1994.

Akıncı Vural, Z. Beril, "Kurumsal Marka Değeri Yaratılması: Halkla İlişkilerin Katma Değeri", **TMMOB Makine Mühendisleri Odası Marka Yönetimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı,,** Yayın no: E/2005/367, 2005.

Akıncı Vural, Z. Beril, Gül Coşkun, **Örgüt Kültürü: İletişim, Liderlik, Motivasyon, Bağlılık, Performans Açısından Bir Değerlendirme**, Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Sti, Ankara, 2007.

Akıncı Vural, Z. Beril, **Kurum Kültürü**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Aktan, Coşkun Can Deniz Börü, "Önemli Bir Tanımlama Öğesi Paydaşlar", http://www. canaktan. org/yonetim/kurumsal-sosyalsorum/kurumsal-sosyal/paydaslar. htm#_ftn, Erişim: Mayıs 2008.

Aktan, Coşkun Can, Deniz Börü, "Kurumsal Sosyal Sorumluk Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi", http://www. canaktan. org/yonetim/kurumsal-sosyalsorum/kurumsal-sosyal/ortaya-cikis. htm, Erişim Eylül 2007.

Aktan, Coşkun Can, İstiklal Y. Vural, "Kurumsal Sosyal Sorumluluk (Uluslararası Kuruluşlar ve Hükümet Dışı Organizasyonlar Tarafından Yürütülen Başlıca Girişimler)", http://dergi. ceis. org. tr/dergiDocs/makale125. pdf, Erişim: Haziran 2008.

Alpay, Güven, Kazım Develioğlu, İdil Evcimen, "İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları: Belirleyici Etken Olarak Kurumsal Değerler", **10.**

Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı, 23-25 Mayıs 2002.

Altunışık, Remzi, Şuayıp Özdemir, Ömer Torlak, **Modern Pazarlama**, Değişim Yayınları, Adapazarı, 2001.

Arpacı, Tamer, D. Yaşar Ayhan, Erinç Bölge, Doğan Tuncer, M. Mithat Üner, **Pazarlama,** Gazi Yayınları, Ankara, 1992.

Artan, İnci, Jülide Çetinkaya, "Bürokratik Yönetim Geleneğinden Rekabetçi Stratejilere Örgütler", **2. Yönetim Kongresi Kitapçığı,** İzmir, 1994.

Ataç, Deniz, "İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları", Eskişehir, **İ. T. İ. A. Dergisi**, C:18, Sayı: 1, Ocak 1982.

Atığ, Nevzat Sinan, **İş Etiği, Sosyal Sorumluluk ve İlaç Sektöründen Uygulamalar**, Yıldız Teknik Üniversitesi, S. B. E., İşletme Anabilim Dalı, İşletme Yönetimi Programı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Aydede, Ceyda, **Yükselen Trend Kurumsal Sosyal Sorumluluk**, Mediacat Yayınları, İstanbul, 2007.

Aygaz Dikkati Çocuk, http://www. kurumsalsosyal. com/?pid=1455, Erişim: Ocak 2008

Bakırtaş, Hülya, **İşletmelerde Sosyal Sorumluluk: Konaklama Sektöründe Bir Uygulama**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Pazarlama Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2005.

Başok Yurdakul, Nilay, "İnteraktif Çağda, Bütünleşik İletişim Yaklaşımı: Kurumsal İletişim ve Pazarlama İletişiminin Sinerjisi" Edt. Nilay Başok Yurdakul, **Farklılaşma Çağında Kurumsal Başarıyı Yakalamak: Pazarlama- İletişim-Halkla İlişkiler**, Nobel Yayınları, Ankara, 2008.

Başok Yurdakul, Nilay, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Ölçümleme Süreci (ROI)**, Nobel Yayınları Ankara, 2006.

Bayrak, Sabahat, **İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk**, Beta Basın Yayım Dağıtım A. Ş. İstanbul, 2001.

Biber, Ayhan, **Halkla İlişkilerde Sosyal Sorumluluğu Oluşumu ve Türkiye'de Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü,** Gazi Üniversitesi, Sos-

yal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2001.

Ciğerdelen, Tümay, "STK, Özel Sektör, Halkla İlişkiler ve Sosyal Sorumluluk Kampanyaları", http://www. usakgundem. com/makale. php?id=238, Erişim Ocak 2008.

Çakır, Birgül, Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Tarihsel Gelişimi, http://www. eurocons. com. tr/sosyalsaaa. php, Erişim: Aralık 2007.

Çelebi Holding, Kurum Kültürü, http://www. celebi. com. tr/hh_kultur. html, Erişim: Aralık 2006.

Demirkan, Mahmut, "Türk Endüstri İlişkileri Sisteminde Etik Tavır ve Sorumluluk Bilinci" **Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu,** 24-26 Aralık 1997 Sakarya Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Adapazarı, 1998.

DHL Gönüllüler Meyve Çekirdeklerini Toprakla Buluşturuyor, http://www. kurumsalsosyal. com/?pid=1750, Erişim: Ocak 2008.

DHL Kadından Kadına Köprü Kampanyası, http://www. kurumsalsosyal. com/?pid=1880, Erişim: Ocak 2008.

Diken, Ahmet, "İşletmelerde İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk İlişkisi", **Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu**, 24-26 Aralık 1997, Sakarya Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Adapazarı, 1998.

Dinçer, Ömer, **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1998.

Dörtok, Arın, **Kurumsal itibarınızdan Kaç Sıfır Atabilirsiniz?**, Rota Yayın Yapım Tanıtım Tic. Ltd. Sti., İstanbul, 2004.

Dubbof Robert, Jim Spaeth, **Geleceği Görmek Pazarlama Araştırmasının Gücü**, Çev: Haluk Değirmenci, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2002.

Elden, Müge, Sinem Yeygel, **Kurumsal Reklamın Anlattıkları**, Beta Basım A. Ş., İstanbul, 2006, s. 206

Eren, Erol, **İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2000, s. 99.

Erengül, Bilge, **Kültür Sihirbazları**, Evrim Yayınevi, No:55, İstanbul, 1997.

Ersöz, Halis Yunus, **Türkiye'de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışının Gelişiminde Meslek ve Sivil Toplum Kuruluşları**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2007-36, İstanbul, 2007.

Evrim Gülsünler, Makbule, "Kurum Kimliği ve İşleyişi Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma", www. sosyalbil. selcuk. edu. tr/sos_mak/makaleler%5CMakbule%20Evrim%20 GÜLSÜNLER%5CGÜLSÜNLER, %20MAKBULE. pdf, Erişim: Haziran 2008.

Fidan, Mehmet, Makbule Evrim Gülsünler, "Kurum Kimliğinde Kriz Yönetiminin Yeri ve Önemi", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** http://www. sosyalbil. selcuk. edu. tr/sos_mak/makaleler. pdf, Erişim: Mayıs 2008.

Göksel, Ahmet Bülent, Füsun Kocabaş, Müge Elden, **Pazarlama İletişimi Açısından Halkla İlişkiler ve Reklam,** Yayınevi Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Güncel Sözlük, http://www. tdk. gov. tr, Erişim: Temmuz 2007.

Güzelcik, Ebru, **Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı,** Sistem Yayıncılık, 1999.

Hepkon, Zeliha, "Kurumsal Kimlik İnşasını Belirleyen Faktörler: Bir Literatür Taraması", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, Yıl:2, Sayı: 2, 2003.

İslamoğlu, Hamdi, **Pazarlama İlkeleri**, Beta Yayım Dağıtım A. Ş., İstanbul, 2002.

Kadıbeşegil, Salim, **İtibar Yönetimi**, Mediacat Yayınları, İstanbul, 2006.

Kapp, Duane E., **Marka Aklı**, Çeviren:Azra Tuna Akartuna MediaCat Kitapları, Ankara, 2002.

Karpat Aktuğlu, Işıl, **Marka Yönetimi Güçlü ve Başarılı Markalar İçin Temel İlkeler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Kaya, Bayram, **Bütünleşik Kurumsal İletişim**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2003.

Keskinoğlu, Kurum Kültürü, http://www. keskinoglu. com. tr/index. asp?PgID=K_KK, Erişim: Aralık 2006.

Koçel, Tamer, **Yönetim ve Organizasyon, Organizasyonlarda Davranış, Klasik-Modern-Çağdaş Yaklaşımlar,** Beta Basım, İstanbul, 1998.

Kolukısa, Leyla, "Kurum Kültürünün Dört Boyutu", **Kaynak Dergisi**, Baltaş Yönetim, Eğitim ve Danışmanlık Merkezi Yayını, Sayı:18, Nisan-Haziran 2005, www. baltas-baltas. com, Erişim: Aralık 2006.

Kotler, Philip, **Kotler ve Pazarlama,** Çev. Ayşe Özyağcılar, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Kotler, Philip, Nancy Lee, **Kurumsal Sosyal Sorumluluk**, Çev: Sibel Kaçamak, Mediacat Yayınları, İstanbul, 2006.

Kotler, Philip, **Pazarlama Yönetimi,** Çev. Nejat Muallimoğlu, Millenium Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

Mercedes Benz Her Kızımız Bir Yıldız, http://www. kurumsalsosyal. com/?pid=1962, Erişim: 2007

Metin, Hasan, **Halkla İlişkilerde Sosyal Sorumluluk**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006.

Mucuk, İsmet, **Pazarlama İlkeleri**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

Nokia Düşler Atölyesi, http://www. kurumsalsosyal. com/?pid=1434, Erişim: Ocak 2008.

Off Kanınızı Sivri Sineklere Değil Kızılay'a Bağışlayın, http://www. kurumsalsosyal. com/?pid=1830, Erişim: Ocak 2008

Okay, Ayla, Aydemir Okay, **Halkla İlişkiler Kavram, Strateji ve Uygulamaları**, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

Okay, Ayla, **Kurum Kimliği**, MediaCat Yayınları, Ankara, 2000.

Onal, Güngör, **Halkla İlişkiler,** Türkmen Kitapevi, İstanbul, 1997.

Opet Tarihe Saygı Kampanyası, http://www. kurumsalsosyal. com/?pid=631, Erişim: Ocak 2008

Oskay, Ünsal, **İletişimin ABC'si**, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

Özdevecioğlu, Mahmut, **Ahilik Teşkilatından Günümüz İşletmelerine İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk Anlayışı**, Kayseri Ticaret Odası Yayınları, Kayseri, 1998.

Özgener, Şevki, **Ahlâk ve Sosyal Sorumluluk, İmalat Sanayinde Bir Uygulama**, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2000.

Özgören, Ebru, **Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri**, Mavi Ağaç Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Özgür, Yaşar, **Sosyal Sorumluluk Kampanyaları ve Marka Yönetimi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Pazarlama Programı, Tezsiz Yüksek Lisans Projesi, İzmir, 2007.

Özüpek, M. Nejat, **Kurum İmajı ve Sosyal Sorumluluk**, Tablet Kitapevi, Konya, 2005.

Pehlivan, Nida, **İşletmelerin Çalışanlarına Karşı Sosyal Sorumluluklarının İş Tatmini Üzerine Etkisi: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama**, Dumlupınar Üniversitesi, S. B. E., İşletme Anabilim Dalı, Kütahya, 2004.

Peltekoğlu, Filiz Balta, **Halkla İlişkiler Nedir?**, Beta Basım A. Ş., İstanbul, 2007.

Pınar Kido Çocuk Tiyatrosu, http://www. kurumsalsosyal. com/?pid=555, Erişim: Ocak 2008

Sabuncuoğlu, Zeyyat, **Endüstriyel Davranışlar**, İ. T. İ. A. İşletme Fakültesi Yayını, Bursa, 1982.

Sabuncuoğlu, Zeyyat, Melek Tüz, **Örgütsel Psikoloji,** 3. Baskı, Bursa: Ezgi Kitapevi, 2001.

Sabuncuoğlu, Zeyyat, Tuncer Tokol, **İşletme I-II**, Aktüel Yayınları, Bursa, 1997.

Soyak Geleceğe Bir Damla Sakla, http://www. kurumsalsosyal. com/?pid=2073, Erişim: Ocak 2008.

Soytekin, Yılmaz, **İşletmelerde Sosyal Sorumluluğun Yeni Boyutları ve Afyon Bölgesindeki İşletmelerde Bir Uygulama**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, S. B. E., İşletme Anabilim Dalı, Afyon, 2001.

Spor Omo Çocuk Şenliği, http://www. kurumsalsosyal. com/?pid=226, Erişim: Ocak 2008.

Stewart, Thomas A., **Entelektüel Sermaye**, Çev:Nurettin Elhüseyni, Mess yayın No:258, İstanbul, 1997.

Şener, Mustafa, **İşletmelerde Sosyal Sorumluluk**, İstanbul Teknik Üniversitesi, F. B. E., Yüksek Lisans Tezi, 1996.

Temel Eğinli, Ayşen, "Kurumların En Önemli Değeri: İtibar", Editör: Nilay Başok Yurdakul, **Farklılaşma Çağında Kurumsal Başarıyı Yakalamak: Pazarlama- İletişim-Halkla İlişkiler**, Nobel Yayınları, Ankara, 2008.

Theaker, Alison, **Halkla İlişkilerin Elkitabı**, Çev. Murat Yaz, MediaCat Yayınları, İstanbul, 2006.

Tokat, Bülent, Derya Şerbetçi, **İşletmecilik Bilgisi**, Avcı Ofset İstanbul 2001.

Torlak, Ömer, **Pazarlama Ahlakı Sosyal Sorumluluklar Ekseninde Pazarlama Kararları ve Tüketici Davranışlarının Analizi**, Beta Basım, İstanbul, 2001.

Turkcell Akademi, http://www. turkcell. com. tr/turkcellhakkinda/insankaynaklari/ tukcellakademi/turkcellakademi, Erişim: Ocak 2008.

Tutar, Hasan, M. Kemal Yılmaz, **Genel İletişim**, Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara, 2003.

Tutar, Hasan, **Örgütsel İletişim**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003.

Türk Dil Kurumu, http://www. tdk. gov. tr/TR/SozBul. aspx? F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA& Kelime=itibar, Erişim: Mart 2008.

Türk Dil Kurumu, http://www. tdk. gov. tr/TR/SozBul. aspx? F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE& Kelime=sorumlulk, Erişim: 25. 02. 2007

Türkan Saylan, "Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Gönüllülük Uygulamaları", http://insankaynaklari. com, 2004

Türkiye Halkla İlişkiler Derneği, **6. Altın Pusula Yarışması Başvuru ve Ödüller Kitapçığı**, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çevre Kategorisi Projeleri, İstanbul, 2007.

Türkiye Halkla İlişkiler Derneği, **6. Altın Pusula Yarışması Başvuru ve Ödüller Kitapçığı**, Kurumsal İletişim Projesi Kategorisi, İstanbul, 2007.

Türkiye Halkla İlişkiler Derneği, **6. Altın Pusula Yarışması Başvuru ve Ödüller Kitapçığı**, Kategori Dışı Projeler, İstanbul, 2007.

Türkiye Halkla İlişkiler Derneği, **6. Altın Pusula Yarışması Başvuru ve Ödüller Kitapçığı**, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Eğitim Kategorisi Projeleri, İstanbul, 2007.

Türkiye Halkla İlişkiler Derneği, **6. Altın Pusula Yarışması Başvuru ve Ödüller Kitapçığı**, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Sağlık Kategorisi Projeleri, İstanbul, 2007.

Türkiye Halkla İlişkiler Derneği, **6. Altın Pusula Yarışması, Başvuru ve Ödüller Kitapçığı**, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Diğer Kategorisi Projeleri, İstanbul, 2007.

Usta, Murat, **Örgüt Kültüründe Halkla İlişkiler ve İtibar Yönetimi: Ege, Akdeniz Bölgelerindeki Turizm İşletmeleri Örneği**, T. C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşltemeciliği Anabilim Dalı Turizm İşletmeciliği Programı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

Ülkem Var Oldukça Varım, http://www. kentgazetesi. com/yukle. php?name=yazici_dostu&file =yazici&k=ky&no=5525, Erişim: Ocak 2008.

Volvo Adventure Çevre Projesi Yarışması, http://www. kurumsalsosyal. com/?pid=2053, Erişim: Ocak 2008.

Yapraklı, Şükrü, Sevtap Özer, "Çağdaş Pazarlamada Yeni Bir Yaklaşım: İçsel Pazarlama, **Pazarlama Dünyası**, Y:15, S:6, İstanbul, 2001.

Yetkin Cılızoğlu, Gamze, **Sivil Toplum Örgütlerinin İletişim Süreci**, Yayıncı Yayınları, Araştırma Dizisi:4, İzmit, 2005.

Yönet, Ender, "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışında Son Dönemeç: Stratejik Sorumluluk", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Sosyal Bilimler Dergisi**, http://sbe. balikesir. edu.tr/dergi /edergi/c8s13/makale/c8s13m7. pdf, Erişim:Temmuz 2008.

…., http://www. koc. com. tr/trTR/SocialResponsibility/SocialProjects/, Erişim:2007

YABANCI KAYNAKLAR

Balmer, J. M. T., S. A. Greyser, **Revealing the Corporation Perspectives on Identity, Image, Reputation, Corporate Branding and Corporate-level Marketing**, Routledge, London, 2003.

Balmer, John M. T., "Corporate Identity, Corporate Branding and Corporate Marketing", **European Journal of Marketing**, Vol. 35, 3/4, 2001.

Balmer, John M. T., Edmund R. Gray, "Corporate Barnds: What are They? What of Them", **Europen Journal of Marketing**, Vol. 37, No. 7/8, 2003, s.

Balmer, John M. T., Stephen A. Greyser, "Corporate Marketing: Integrating Corporate Identitiy, Corporate Branding, Corporate Communications, Corporate Image and Corporate Reputation", **European Journal of Marketing**, Vol. 40, No. 7/8, 2006.

Balmer, John M. T., "Comprehending Corporate Marketing and The Corporate Marketing Mix", **Bradford School of Management**, Workingpaper, Bradford, 2006.

Barnett, Micheal. L., John Jermier, Barbara A. Lafferty, "Corporate Reputation: The Definitional Landscape", **Corporate Reputation Review**, Vol. 9, No. 1, 2006.

Baron, David P., **Business and Its Environment**, Third Edition, Prentice-Hall, Inc., NewJersey, 2000.

Bartol, Kathryn M., David C. Martin, **Management**, 2'nd Edition, Mc Garw-Hill, London, 1994, s. 103

Bell, Martin L., **Marketing Concepts and Strategy**, 3. Ed. Boston, 1979.

Budd, John F., "How to Manage Corporate Reputations", **Public Relations Quarterly**, Volume:39, Number:4, Newyork, 1994.

Carroll, Archie B., **Business and Society: Ethics and Stakeholder Management**, Cincinnati: South-Western Publishing,, 1989.

Cramer, Joyce, **Learning about Corporate Social Responsibility**, IOS Press, Amsterdam, 2003.

Davis, Keith, Robert L. Blomstorm, **Business Society and Environment**, Mc Grawhill, NewYork, 1971

Drobis, David R., "Integrated Marketing Communications Redefined", **Journal of Integrated Communications**, Vol:8, NorthWestern University Medill Schoolof Journalism, 1998.

Fombrun, Charles J., Christopher B. Foss, "The Reputation Quotient, Part 1: Developing A Reputation Quotient", **The Gauge: Fombrun and Foss on Measuring Corporate Reputation**, Vol. 14, No. 3, May 14th, 2001, www. reputationinstitute. com/press/01_15_14_ GUAGE. pdf, 08. 26. 2005.

Gallagher, Kevin, et al., **People in Organizations**, Blackwell Business, Cambridge, 1997.

Garbett, Thomas, **How to Build a Corporations Identity and Project its Image**, Lexington Book, USA, 1988.

Greyser, S. A., "Janus and Marketing", **Reflections on the Future of Marketing**, Marketing Sience Institute, Bostan, M. A., 1997.

Grigsby, David W., Michael J. Stahl, **Strategic Management: Total Quality and Global Competition**, Blacwell Pub, 1997.

Hardjono, Teun W., Marchel Van Marrewıjk " The Social Dimensions of Business Excellence" **Coprorate Environmental Strategy**, 8, 2001.

Hitt, Micheal A., Dennis Middlemist, Robert L. Mathis, **Management: Concepts and Effective Practice**, Second Edition West Publishing Company, Newyork, 1986.

Hoffman, W. Micheal, Jennifer Mills Moore, **Business Ethics: Readings and Cases in Corporate Morality**, McGraw Hill, Newyork, 1990.

Keller, Kevin Lane, "Building and Managing Corporate Brand Equity**" The Expressive Organizations: Linking Identitiy, Reputation and teh Corporate Brand**, Edt: Majken Schultz, Mary Jo Hatch, Mogens Holten Larsen, Oxford University Press, NewYork, 2000.

Kiessling, Waldemar F., Peter Spanagli, **Corporate Identity Uthernehmens Leitbild Organizations Culture**, Sandmann, Alling, 1996.

Kitchen, Philip J., Don E. Schultz, **Raising the Corporate Umbrella: Corporate Communication in the 21 st century**, Published Palgrave, Great Britain, 2001.

Kotter, John P., James L. Heskett, **Corporate Culture and Performance**, Free Press, Newyork, 1992.

Martin, David C., Kathryn M. Bartol, **Management,** McGraw Hill Inc., New York, 1991.

Mc Gee, Lynn W., Rosanna K, Spiro, "The Marketing Concept In Perspective", **Business Horizons**, Vol. 31, No. 3, 1990.

Post, James E., William, C Frederick, Keith Davis, **Business And Society Corporate Strategy, Public Policy, Ethics**, McGraw Hill, New York, 1992.

Post, James E., William C. Frederick, Anne T. Lawrence, James Weber, **Business and Society-Coparate Strategy, Public Policy, Ethics**, Eight Edition, McGraw Hill. Inc., Newyork, 1996.

Schein, Edgar, **Organizational Culture and Leadership,** San Francisco, Josey Bass, 1992.

Schneider, B., "Notes on Climate and Culture", in lovelock, **C. Managing Services**, Prentice Hall, Engle wood Cliffs NJ, 1988.

Trucker, Laura, T. C. Melewar, "Corporate Reputation and Crisis Management: Then Threat and Manageability of Anti-Corporatism", **Corporate Reputation Rewiev**, Volume 7, Number 4, 2005.

Vries de Kets, Manfred, Denny Miller, **Unstable at the Top- Inside the Troubled Organization**, Nal Books, 1988.

Warwich Business School, Univeristy of Warwich, "Determinants of the Corporate Identity Construct: A Rewiev of the Literatüre", Journal of Marketing Communications, Sayı:9, 1993.

Wempe, Johan, Muel Kaptein, **The Balanced Company: A Theory of Corporate Integrity**, Oxford University Press, Oxford, 2002.

What CSR?, CSR Network, www. csrnetwork. com, 06. 10. 2005.

Wiedmann, Klaus Peter, Holger Buxel, "Corporate Reputation Management in Germany: Results of an Emprical Study", **Corporate Reputation Review**, Vol. 8, No. 2, 2005, s. 148'den uyarlanmıştır.

Wilson, Allan M., "Understanding Organisational Culture and Implications for Corporate Marketing", **European Journal of Marketing**, Vol. 35, No. 3/4, 2001

Genişletilmiş 2. Basım

AHİLİK KÜLTÜRÜ VE MESLEK AHLAKI

Editör
Prof. Dr. Hüseyin Öztürk

Yazarlar
Prof. Dr. Ahmet Gökbel
Dr. Öğr. Üyesi Rıfat İlhan Çelik
Prof. Dr. Hüseyin Öztürk
Prof. Dr. Fazıl Yozgat
Prof. Dr. Ahmet Doğan
Doç. Dr. Hüseyin Kurt

nobel

AHİLİK KÜLTÜRÜ VE MESLEK AHLAKI

Editör: Prof. Dr. Hüseyin Öztürk

Yayın No.: 2425
Eğitim No.: 490
ISBN: 978-605-033-036-6
E-ISBN: 978-625-402-572-3
Basım Sayısı: Genişletilmiş 2. Basım, Nisan 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Öztürk, Hüseyin.
Ahilik Kültürü ve Meslek Ahlakı / Hüseyin Öztürk
Genişletilmiş 2. Basım, XVI + 194 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-033-036-6
E-ISBN: 978-625-402-572-3
1. Ahilik Kültürü 2. Meslek Ahlakı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ ..... İİİ

ÖN SÖZ ..... Vİİ

İKİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ ..... Xİ

Birinci Bölüm
AHİ EVRAN-I VELİ 1
Ahmet Gökbel

1. SOYU 1
2. ADI 1
3. DOĞUMU VE ÇOCUKLUĞU 2
4. EĞİTİM HAYATI 2
   4.1. Horasan ve Maveraünnehir 2
   4.2. Bağdat 3
5. ANADOLU'DAKİ FAALİYETLERİ 4
   5.1. Anadolu'ya Gelişi 4
   5.2. Kayseri'deki Faaliyetleri 5
   5.3. Konya'daki faaliyetleri 6
   5.4. Kırşehir'e Yerleşmesi 7
6. ÖLÜMÜ 8
7. AHİ EVRAN'IN BAZI ÖZELLİKLERİ 9
8. ESERLERİ 10
9. TÜRBESİ VE AHİ EVRAN CAMİİ 12

KAYNAKÇA 13

İkinci Bölüm
ANADOLU'DA AHİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI 15
Rıfat İlhan Çelik

1. AHİ KAVRAMI 15
2. AHİLİĞİN ORTAYA ÇIKTIĞI DÖNEMDE ANADOLU 16
   2.1. Siyasi Yapı 16
   2.2. Sosyal ve Kültürel Sebepler 24
   2.3. İktisadî Nedenler 27

KAYNAKÇA 37

Üçüncü Bölüm
AHİLİK VE EĞİTİM 41
Hüseyin Öztürk

1. AHİLİĞİN TEMELLERİ 41
2. AHİLİKTE EĞİTİM 45
3. İSLAM'DA EĞİTİM 47
   3.1. İslam Eğitiminin İlkeleri 49
   3.2. İslam Eğitiminin Metotları 50
4. MESLEK AHLAKI 52
5. SİVİL TOPLUM 57
   5.1. Ahilik 57
   5.2. Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) 58

KAYNAKÇA 61

Dördüncü Bölüm
AHİLİK VE İKTİSADİ HAYAT 65
Fazıl Yozgat

1. AHİLİK VE İKTİSAT 65
   1.1. Anadolu Selçuklularında Ticaret 66
   1.2. Beşerî Sermayenin Tanımlanması 67
   1.3. İkta 69
2. İSLAM İKTİSADI VE AHİLİK 72
   2.1. Kur'an'da Ölçü ve Tartı 76
3. ESNAF, GEDİK, LONCA VE AHİLİK 78
   3.1. Fütüvvet ve Ahi Birliklerinin Oluşumu 81
   3.2. Lonca ve Gedik Kavramları 83
4. TİCARİ HAYATTA AHİLİK 88
   4.1. Ahilik ve Günümüzde Üretim 89
   4.2. Ahilik ve İç Denetim Sistemi 92

KAYNAKÇA 98

Beşinci Bölüm
TÜRK EDEBİYATINDA AHİLİK VE AHİ EVRAN 109
Ahmet Doğan

1. Eski Türk Edebiyatında Ahilik ve Ahi Evran 110
2. Türk Halk Edebiyatında Ahilik ve Ahi Evran 124
3. Yeni Türk Edebiyatında Ahilik ve Ahi Evran 134

KAYNAKÇA 148

Altıncı Bölüm
TASAVVUF VE AHİLİK 153
Hüseyin Kurt

1. Tasavvuf 153
2. Tasavvufun Temelleri 155
3. Ahilik ve Tasavvuf 157
4. Fütüvvet ve Tasavvuf 159
   4.1. Fütüvvetin Gerekleri 164
   4.2. Ahilik ve Tasavvuf'ta Ortak Yönler 166

KAYNAKÇA 171

LÜGATÇE 175

BİRİNCİ BÖLÜM

AHİ EVRAN-I VELİ

Ahmet GÖKBEL*

1. SOYU

Ahi Evran Veli, 1171 yılında Güney Azerbaycan'ın **Hoy** kasabasında doğar. Burası günümüzde İran toprakları içerisindedir. Onun Hoylu olması, İranlı/Fars olduğu anlamına gelmez. **Hoy ve çevresi** Sultan Tuğrul Bey zamanından beri bir **Türkmen** yerleşim bölgesidir. Aynı zamanda bu bölgenin, Anadolu fethedilmeden önce Selçukluların askerî yığınak merkezi olduğu nakledilir (Uçma, 2018: 69).

Ahi Evran'dan başka Anadolu'ya gelip yerleşen **Abdal Musa** ve **Geyüklü Baba** gibi Türkmen dervişlerin de doğduğu yer olan Hoy, İran Azerbaycan'ında Tebriz'in yaklaşık110 km kuzeybatısında ve Van'ın Özalp ilçesinin 60 km doğusunda Türkiye sınırına yakın bir kasabadır (Akdağ & Kurtuluş, 2006: 5).

Hoy ve çevresinde **Baba** ve **Ata** diye anılan yatırların varlığı o dönemde Türkmen dervişlerin bölgede faal olduğunu gösterir.

2. ADI

Asıl adı, ***Mahmud***'dur. Babasının adı ve doğum yerine binaen ***Mahmud bin Ahmed el-Hoyî*** (Hoylu Ahmet'in oğlu Mahmud) denmiştir (Çağatay, 1982, 5). Lakabı *dinin yardımcısı* anlamında *Nasirü'd-dîn'*dir.

* *Prof. Dr. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: agokbel@ahievran.edu.tr*

Bugün var olan Ahi Evran Türbesi'nin ne zaman yapıldığı konusunda elimizde net bir bilgi yoktur. Çeşitli rivayetler ve bazı halk inanışlarına göre Ahi Evran'ın ölümünden yaklaşık **70 yıl sonra** muhtemelen Âşık Paşa önderliğinde **1331-1332** yılında medfun olduğu yer tespit edilmiş ve ona temsili bir makam yapılmıştır.

Takipçilerinin de tespit edilen yerin onun defnedildiği yer olduğuna inanması ve böylece onlarda psikolojik bir rahatlama meydana gelmesinde keramet sahibi bazı insanların bu konudaki söylemleri de etkili olmuştur. Bu rivayetlerin biri, "*Ahi Evran'ın şehit edilip gömüldüğü yerden, üzeri yazılı bir taş kitabe kendiliğinden çıkmış ve sonradan onun üzerine türbe inşa edilmiştir."* şeklindedir (Akdağ & Kurtuluş, 2006: 24).

Ahi Evran Türbesi ve Camii hakkında kesin olarak bilinen bir şey varsa o da günümüzdeki türbe ve mabedin **II. Murad** ve oğlu **Fatih Sultan Mehmed** zamanında inşa edilmiş olduğudur. II. Murad'ın talebi üzerine buranın temeli atılmış ancak onun zamanında tamamlanamamıştır. Türbenin ve mabedin tamamlanması oğlu II. Mehmed'e nasip olmuştur.

KAYNAKÇA

Ahilik ve Meslek Ahlakı (2016). (Ed: Ömer Akdağ-Meltem Kurtuluş). Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları.

Alkış, Abdurrahman (2020), "XIII. Yüzyılda Konya'nın Bir İlim Merkezine Dönüşmesinde İranlı Ariflerin Rolü", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Researchs,* C. 12, S. 3 (28), s. 776-818

Anadolu Kadınları Teşkilatı –Bacıyân-ı Rûm (2018). (Haz: Güray Kırpık vd.). Ankara: TTK Yayınları.

Arıcan, M. Kazım (2011), "Felsefe ve Felsefi Düşünce Bağlamında Ahi Evren", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Kayseri, s. 169-181.

Bayram, Mikail (1991). *Ahî Evran ve Ahî Teşkilatının Kuruluşu*. Konya: Damla Matbaacılık.

Bayram, Mikail (1995), *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, Ankara: TDV Yayınları.

Çağatay, Neşet, (1982). "Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahî Evren". *Belleten*, XLVI, s. 431. Ankara: TTK Yayınları.

Çağatay, Neşet (1990). *Ahilik Nedir?.* Ankara: Kültür Bakanlığı, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.

Demir, Galip (2001). "Ahilik ve Yükselen değerler", *Görüş Dergisi*, İstanbul: Tüsiad Yayınları, s. 76-82

Ecer, Ahmet Vehbi (2001), "Ahmet Yesevi Dervişi Ahi Evren ve Kayseri'de Ahilik", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. I, S.11

Günaydın, Yusuf Turan (2015). *Ahilik Araştırmaları (1913-1932).* Ankara: TTK Yayınları.

Kaplan, Hayri (2021), *Tahrif ve Tashih,* Ankara: Kalem neşriyat.

Köksal, Fatih (2006). *Ahi Evran ve Ahilik.* Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yayınları.

Köksal, Fatih (2011). "Ahilik Bilgisinin Temel Kaynaklarından Ahi Şecerenameleri", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu 'Kalite Merkezli Bir Yaşam'* Bildiri Kitabı*,* Kayseri, s. 273-297

Kunt, İbrahim (2016). "Fatma Bacı". *Ahilik Ansiklopedisi*, C: I, Ankara: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı.

Ocak, Ahmet Yaşar (1996). ''Fütüvvet'', *DİA,* C 13, s. 264-265.

Şahin, İlhan (2016).*"Ahi Evran". Ahilik Ansiklopedisi*. Ankara: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C I, s. 90-92.

Tatlılıoğlu, Kasım (2013), "Ahilik Teşkilatında İş ve Meslek Ahlakının Bireylerin Kişilik, Karakter ve Sosyal Gelişimine Etkisi", *III.Uluslararası Ahilik Sempozyumu / İş Ahlakı,* 24-25 Eylül*,* C. I, Kayseri, s. 1-15.

Tokgöz, Zübeyir (2013). *Ahi Evran ve Ahilik Sistemi.* Ankara: Pelin Ofset Matbaacılık.

Uçma, İsmet (2018). *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik.* İstanbul: İşaret Yayınları.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA AHİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

Rıfat İlhan ÇELİK[**]

1. AHİ KAVRAMI

Ahi kavramını tam olarak anlayabilmek ve toplumsal yapıda nasıl rol oynadığını ortaya çıkarabilmek için ilk önce Ahi kelimesinin kaynağını ve anlamını bilmek gerekir. Şimdiye kadar Ahi kelimesinin kökeni hakkında iki temel görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan birincisi Arapça kardeşim demek olan "ahî" kelimesinden türetildiği görüşüdür (İbn Battûta, 2000: 403, 404). Anadolu'da bu kelime Farsça çoğul eki ile "Ahiyân" (Ahiler) şeklinde kullanılmıştır. Bu etimolojik görüş Ahiliği fütüvvetin bir devamı olarak görmektedir.

İkincisi ise Ahi kelimesinin Divanü Lûgat-it-Türk ve Kutadgu Bilig gibi en eski Türkçe metinlerde geçen cömert, eli açık, yiğit, asil, nezih, civanmert ve âlicenap gibi anlamlarına gelen Türkçe "akı" kelimesinden geldiği görüşüdür (Çağatay, 1952: 59, 60; Çelik, 2014: 36; Cahen, 1986: 591). Bu iki kavram zaman zaman birbirlerinin içerisine girmiş ve birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Bundan dolayı "Ahi" kelimesinin Türkçe "akı" kelimesinden mi yoksa Arapça "ahî" kelimesinden geldiğini kesin olarak

---

[*] Bu çalışma "Türkiye Selçukluları Zamanında Ahilik Müessesesi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

[**] Dr. Öğr. Üyesi Ahi Evran Üniversitesi (Assoc. Dr. Ahi Evran University) Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

nem içerisinde dünyada başka bir örneği görülmeyen çarpıcı ve anlaşılmaz bir durumdu.

Ahi Teşkilatının Anadolu'da böylesine gelişmesinde ve yayılmasında, özellikle belirtilmesi gereken ekonomik nedenler arasında Selçuklu sultanlarının (Özellikle II. Kılıç Arslan, I. Gıyâseddîn Keyhüsrev, I.İzzeddîn Keykâvus ve Alâeddîn Keykubât) uygulamış oldukları ekonomik politikalar ve bunun tabii sonucu olarak başta yarı göçebe ve göçebe unsurlarla birlikte köylüler (Mirî toprak sistemi de dâhil olmak üzere) ve şehirlilerin katılmış olduğu üretim ve ihraç ürünleri kapasitesinin böylesine genişlik ve çeşitlilik arz etmesidir. Bunun sonucu olarak da Alâeddîn Keykubât zamanında Selçuklu Devleti iktisadî ve siyasi açıdan en zengin ve güçlü dönemini yaşamıştır.

Ahi Teşkilatının gelişmesinde rolü bulunan bazı İlhanlı Devleti hükümdarlarının uluslararası transit ticaret yolları üzerindeki iskân faaliyetlerine ve iktisadî politikalarının müspet sonuçlarına bu amaçla değinilmiştir.

KAYNAKÇA

Abu Hayân Muhammed İbn Yusuf İbn Ali İbn Yusuf, (1931), *Kitâb al-İdrâk li- Lisân al-Atrak.* Çev. A. Caferoğlu, İstanbul: Evkaf Matbaası

Agacanov, S. G. (2006), *Selçuklular.* Çev. Ekber N. Necef, Ahmet R. Annaberdiyev, İstanbul: Selenge Yayınları

Altınok, B. Y. (2003), Hacı Bektaş Veli Hakkında Yazılmış Bir Menâkıbnâme ve Bu Menâkıbnâmede Belirtilen Anadolu'daki Alevi Ocakları. *T.K.H.V.A.D.,* Ankara: (27)

Âşık Paşazâde (2007), *Tevârih-i Âl-i Osmân (Osmanoğulları'nın Tarihi)***.** Haz. K. Yavuz, M. A. Y. Saraç., İstanbul: Gökkubbe Yayınları

Baykara, T. (2003), *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Ankara: A.K.M. Yayınları

Bayram, M. (1978), Ahi Evran Kimdi,. *T.K.,* Ankara.

Bayram, M. (1991), *Ahi Evran ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Konya: Damla Matbaacılık ve Ticaret

Bayram, M. (2006), *Ahi Evren Mevlânâ Mücadelesi***,** Konya: Damla Ofset Yayıncılık

Cahen. C. (1994), *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkl,.*Çev. Y.,Moran, İstanbul: e Yayınları

Cahen. C. (1986). İlk Ahiler Hakkında. Çev. M. Öztürk, *Belleten,* Ankara: (197).

Cahen. C. (1988). Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı). Çev. Y. Yücel, B. Yediyıldız, *Belleten*, Ankara: 51(201).

Cunbur, M. (1997), Karahanlı ve Selçuklu Dönemleri Türk Edebiyatında Ahilik. *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri,* Ankara

Çağatay, N. (1952), Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi I., *A.Ü.İ.F.D.,* Ankara: 1(I).

Çelik, R. İ. (2014), Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ahilik Müessesesi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) 2014

Çetin, A. (2002), XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Yakın Doğu'nun Sosyo-Ekonomik Hayatında Tüccarlar, *Türkler,* Ankara: V.

Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, (2000, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, Çev. A. S. Aykut, C. I, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Ebu Ali Hasan Nizâmülmülk, (1999), *Siyâsetnâm,.* Haz., Mehmet Altay Köymen, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Erzi, A. S. (1950), İbn-i Bibi, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 5(2)

Genç, R. (1997), *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyas,.* Ankara: T.K.A.E. Yayınları

Gordlevski, (1998), *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev., A. Yaran, Ankara: Onur Yayınları

Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), (1999), *Abû'l-Farac Tarihi,* C. II, Çev., Ö. R. Doğrul, Ankara: T.T.K. Yayınları

İbn Bibi, (1996), *El-Evâmîrul-Alaîye fî'l-Umuri'l-Alaiy,.* C.I-II. Çev,. Mürsel Öztürk, Ankara: K.B. Yayınları

İbn-i Mühennâ, (1997), *İbn-i Mühennâ Lûgatı***,** Haz., A. Battal, Ankara: T.D.K. Yayınları

Kafesoğlu, İ. (2000), *Harezmşahlar Devleti Tarih,* Ankara: T.T.K. Yayınları

Kaşgarlı Mahmud, (1939), *Divanü Lügati't-Türk*, C. I, II, Haz., B. Atalay, Ankara

Kerimddîn Mahmud Aksarâyî, (2000), *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* Terc. M. Öztürk, Ankara: T.T.K. Yayınları

Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddîn'in 1272 Tarihli Arapça–Moğolca Vakfiyesi, (1989) Çev. ve Haz. Ahmet Temir, Ankara: T.T.K. Yayınları

Koca, S. (2003). *Türkiye Selçukluları Tarihi II*. Çorum: Karam Yayınları.

Köksal, M. F. (2006), *Ahi Evran ve Ahilik, Kırşehir*, Kırşehir Valiliği Yayınları

Köprülü, M. F. (1991), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: T.T.K., Yayınları

Köprülü, M. F. (2003), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Akçağ Yayınları

Köymen, M. A. (1977), Miriyokefalon Meydan Muharebes,. *Millî Kültür,* Ankara: I (9)

Köymen, M. A. (1986). Türkiye Selçuklu Devleti'nin Ekonomik Politikası. *Belleten,* Ankara: L (198)

Köymen, M. A. (1993), *Selçuklu Devri Türk Tarih,.* Ankara: T.T.K, Yayınları

Köymen, M. A. (2001), *Alparslan ve Zaman,.* Ankara: T.T.K., Yayınları

Merçil, E. (2000). *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara: T.T.K., Yayınları

Nizâmü'l-Mülk, (1999), *Siyasetnâme***,** Haz., M. A. Köymen, Ankara: T.T.K. Yayınları

Ocak, A. Y. (2008), *Babailer İsyanı*, İstanbul: Dergâh Yayınları

Ocak, A. Y. (2011), *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslâm'ın Ayak İzleri (Selçuklu Dönemi)*, İstanbul: Kitap Yayınevi

Ögel, B. (1978), *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. I- IX, Ankara: K.B. Yayınları

Sıbt İbnü'l-Cevzî, (2011), *Mir'atü'z-Zaman Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular,* Terc. Ali Sevim, Ankara: T.T.K. Yayınları

Sümer, F. (1960), Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi geldi? *Belleten,* Ankara: (XXIV)

Sümer, F. (1985), Bey Bars'ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferine Dair Kadı Muhyîddîn İbn Abdü'z- Zahir'in Risâlesi'nin Tercümesi, *T.D.A.,* İstanbul: (37)

Sümer, F. (1999), *Oğuzlar*, İstanbul: T.D.A.V. Yayınları

Togan, Z. V. (1953-54), Reşîdeddîn'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisâdî, Medenî Hayatına Ait Kayıtlar, *İ.Ü.İ.F.M.,* İstanbul: XV

Togan, Z. V. (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Yayınları.

Turan, O. (1946), Selçuk Kervansarayları, *Belleten,* Ankara: (39)

Turan, O. (1988), *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara: T.T.K. Yayınları

Turan, O. (1993), *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Turan, O. (1997), *Selçuklular Târihi ve Türk İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Turan, O. (1998). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Uçma, İ. (2011), *Bir Sosyal ve Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, İstanbul: İşaret Yayınları

Urfalı Mateos, **(**2000), *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. H. D. Andreasyan, Notlar: E. Dulaurer, H. Yınanç, Ankara: T.T.K. Yayınları

Ülgener, S. F. (2006), *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Derin Yayınları

Yahya b. Halil Çoban., Fetal Burgâzî, (1953–1954), *Burgâzî ve Fütüvvetnâmesi*, Haz. A. Gölpınarlı, İstanbul: İ.Ü.İ.F.M., XV (1-4)

Yazıcıoğlu. Ali. (1902), *Tevârih-i Âl-i Selçûk*, C. III, Haz. Houtsma, Leiden: E.J. Brill.

Yinanç, M. H. (2013), *Türkiye Tarihi I (Selçukluları Devri)*, Haz. R. Yinanç, Ankara: T.T.K., Yayınları

Yusuf Has Hacib, (1991), *Kutadgu Bilig II***,** Çev. R. R. Arat, Ankara: T.D.K. Yayınları

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AHİLİK VE EĞİTİM

Hüseyin ÖZTÜRK*

1. AHİLİĞİN TEMELLERİ

Ahiliğin temeli; İslam tasavvufuna onun da esası Kur'an ve Sünnete dayanır. Bu yüzden Ahiler, züht ve takva ile İslam'ı nefislerinde yaşamaya çalışmışlardır. Bir kardeşlik teşkilatı olan Ahilik, 13. yüzyılın başından itibaren (1206) Anadolu'da yayılmaya başlamıştır. Ahiler, geçit noktalarında kurdukları han ve zaviyelerde yolculara inanç ayırımı gözetmeksizin hizmet etmişlerdir. Bu sayede gayr-i Müslimlerin gönlünü kazanmışlar ve böylece; Anadolu'nun fethinde düzenli ordunun işini kolaylaştırmışlardır. Esnafı organize eden Ahilik teşkilatı, gündüzleri onların alanında ustaçırak ilişkisi içinde yetişmelerini sağlamış; akşamları da Ahi zaviyelerinde dini ve ahlaki bilgiler verilmiştir. Bunlara ilave olarak; ayrıca spor, okçuluk ve savunma (talim) dersleri de verilmiştir.

İslam'a göre; insanlar arasındaki üstünlük ancak takvadadır. Takva, Arapça günahlardan sakınmak anlamına ittika kökünden gelir ve Kur'an-ı Kerimde 17 yerde geçer. Bunlardan Hucurat Suresi 13. Ayette geçeni burada ifade edecek olursak; "Allah katında en değerli Müslüman'ın en çok takvaya sahip olan kişi olduğu" ifade edilmektedir. Yani bu insanların İslam'ın haram kıldığı, hatta şüpheli gördüğü şeylerden sakınan kimseler olduğunu söyleyebiliriz. Takvayı Ehl-i Sünnet açısından ifade edecek olursak;

* *Prof. Dr. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, e-posta:huseyin.ozturk@ahievran.edu.tr ve Ahilik Kültürünü Araştırma Uygulama Merkezi Müdürüe-posta huseyinturk46@gmail.com*

beplerini araştırmamız, bulmamız ve ona göre hareket etmemiz gerekmektedir.

Bugün esnafımız, sanatkârımız Ahilik ilke ve ahlakına ne kadar uymaktadır? Bu yozlaşma niçin oluşmuştur? Bu soruya olumlu bir cevap vermek mümkün müdür? Bu soruların cevabını; enine boyuna tartıp değerlendirmemiz ve günümüz şartları ve ihtiyaçlarını da dikkate alarak; geçmişimizdeki bu güzel değerlerimizi yeniden ihya edebilirsek; o zaman yaşanmaya değer hayatı yeniden canlandırmak mümkündün olabilir diye düşünüyorum.

KAYNAKÇA

Ahmet b. Hanbel (2013), Müsned II, 185

Akarsu, B. (1977), Felsefe Terimleri Sözlüğü, B. II, Ankara

Akyüz, Y. (1980), Türk Eğitim Tarihi, Ankara

Anadol, C. (1991), Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, Ankara: KBY.

Âşıkpaşazâde(1332), Tari-i Al-i Osman, (haz. K. Yavuz, M. A. Y. Saraç, 2007, İstanbul: Gökkubbe Yayınları.1332

Ateş, S. (1976), İslam Tasavvufu, Ankara

Attas, N. (1994), İslam ve Sekülarızm, Çev. S. Ayaz, İstanbul: Pınar Yayınları.

Ayasbeyoğlu, N. (1968), Kur'an Kerim'in Eğitimle İlgili Ayetlerinin Tahlili, İstanbul

Başaran, İ. E. (2007), Eğitim Bilimine Giriş, Ekinoks Yayınları, Ankara

Bayraklı, B. (1999), Mukayeseli, Eğitim Felsefesi Sistemleri, İstanbul: İfav Yayınları.

Bayraklı, B. (1989), İslam'da Eğitim, İstanbul

Cramer & -Browne (1974), Çağdaş Eğitim Eğitim Sistemleri Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme, İstanbul: MEB Yayınları.

Çankı, N. (1954), Büyük Felsefe Lügati, C. I, İstanbul.

Çubukçu, H. (2015), Bâcıyân-ı Rûm ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı 5, İstanbul.

Demir, G. (1988), Türk Kültürü Ahilik, İstanbul, Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları

Demirpolat, A. ve Akça, G. (2004), Ahilik ve Türk Sosyo Kültürel Hayatına Katkıları, Dergipark. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (15), 355-376.

Doğan, A. (2019), Edebiyatımızda Ahilik ve Ahi Evran, Ahilik Kültürü ve Meslek Ahlakı, İstanbul: Nobel Yayıncılık

Doğan, A. ve Yinilmez, A. S. (2019), Ahmed Şem'î'nin Hülâsatü'l-Ahlâk Adlı Eseri ve Ahlaka Dair Görüşleri, Turkish Studies, C 14, S 4, s. 2261-2294.

Durak ve Yücel (2001), Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, Ankara: KBY.

Ergün, M. (1980), İnsan ve Eğitimi, Ocak Yayınları, Ankara

Ev, H. (2007), İbn Haldun'un Eğitim Görüşü, (YDT), DEÜSBE, İzmir.

Farabi (2001), el-Medinetü'l-Fâzıla, Çev. N. Danışman, Ankara: MEB Yayınları.

Gazali (2004), İhya'I Ulumi'd- Din, (fhk. A. Muti-E. Kalacı, Darussadr, Beyrut.

Gazali (1990), Eyyühe'l –Veled, İstanbul

Göde K. (1993), Değerlendirme, III. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu, Kırşehir

Güllülü, S. (1977), Ahi Birlikleri, Ötüken Yayınları, İstanbul.

İbn BatutaBattuta, (1971), Seyahatnameden Seçmeler, Haz. İ. Parmaksızoğlu, İstanbul: MEB.

İbn Haldun (1970), Mukaddime, (Terc. Z. Kadiri Ugan), İstanbul: MEB Yayınları.

İbn Mace (Sünen-I), 2008, Konya Kitapçılık

İmam Buharî (1974), Edeb, B. 38

İz, M. (1969), Tasavvuf, İstanbul

Kara, M. (2001), Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler, Bursa: Sır Yayıncılık.

Karakaya, V. (2019), Ahilik Kültürü ve Meslek Ahlakı, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kaynak, Ç. K. (2020), Kur'an-I Kerim'in Çerçevesinde Eğitim, Eğitici Dergisi, 24(2)

Kazıcı, Z. (1996), Ahilik, TDV İslam Ansiklopedisi

Kınalızâde, A. Ç. (1248). Ahlak-I Alâî, Mısır: Bulak.

Köksal, M. F. (2008), Ahi Evran ve Ahilik, B. II, Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yayınları

Kuran-ı Kerîm ve Türkçe Meali, (1986), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kütüb-i Sitte Muhtasar (2013), VI Cilt, İstanbul: Polen Yayınları.

MEB Mesleki Gelişim, (2016), Ankara

Mengüşoğlu, T. (1971), Felsefi Antropoloji, İstanbul

Mevlâna, C. R. (1974), Fihi mafih, (Terc. M. Anbarcı), İstanbul.

Mevlâna, C. R. (1992), Mesnevi, Çev. V. İzbudak, B. II, İstanbul: MEB Yayınları.

Oruç, C. (2009), İmam-I Gazali'nin Eğitim Anlayışı (YDT), İstanbul: MÜSBE.

Önder, M. (2017), Farabi, Biruni ve İbn Sina'da Eğitim ve Eğitim Yöntemleri, Sivas.

Öymen, H. R. (1978), Doğulu ve Batılı Yönleriyle Eğitim Tarihi, Ankara

Özcan, E. S. (2006) Doğunun Öğretmeni Farabi, İstanbul: Ötüken Yayıncılık.

Öztürk, H. (1991), Kınalızâde Ali Çelebi Aile, Ankara, Başbakanlık Aile araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınl, B. II.

Öztürk, H. (1998), Eğitim Felsefesi, B. III, Ankara

Öztürk, H. (2019), Ahilik Kültürü ve Meslek Ahlakı, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Sokut, R. (1978), Esnaf Kimdir? Ankara: Esnaf Araştırma Eğitimi Yayınları.

Şeker, M. (2011), Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvetnamelerin Yeri, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Topçu, N. (1988), Mevlâna ve Tasavvuf, Hareket, İstanbul: Yayınları.

Turan, K. (1996), Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Ülken H. Z. (1967), Eğitim Felsefesi, İstanbul: MEB.

Ünsür, A. (2020). Ahilik Sistemi değerler yönetim ve eğitimi, Değerler Eğitimi Dergisi, 18 (39). S. 297-337

Velikâhyaoğlu, N. (1987), Anadolu'nun İskânı ve İslamlaşmasında Dervişlerin Rolü, İlim ve Sanat Dergisi, S 13, s. 38-47.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AHİLİK VE İKTİSADİ HAYAT

Fazıl YOZGAT*

1. AHİLİK VE İKTİSAT

Özü itibariyle Ahilik, daha çok meslek ve meslek ahlakı üzerine kurulu yani İslam'a has bir modeldir. Ahiliğin dinle, tasavvufla, tarihle, edebiyatla, örf ve âdetlerle ilişkisi olmakla birlikte daha çok esnaf, tüccar ve iktisadi faaliyetlerle ilgilidir.

> *"İktisadın pek çok tanımı vardır. Bu konuya tarihî açıdan bakacak olursak ekonomiyi biyolojik ve kültürel yaşamını sürdürebilmek amacıyla insanın doğal çevreye uyum sağlama çabası üzerine yapılan incelemeler olarak tanımlamak en doğru yaklaşım olacaktır. Tanım böyle ortaya konulunca ister istemez insanın bu amaçla yaptığı, tüketimden üretime, tasarruftan borç alıp vermeye kadar bütün ekonomik faaliyetler işin içine giriyor" (Eğilmez, 2018).*

İktisat ekolleri ile Ahiliğin karşılaştırması konusunda 12. ve 13. yüzyıllarda mevcut iktisat ekolleri olmadığı için mevcut doktrinde iktisat ekollerinin Batılı ülkelerin iktisadi ve sosyal hayatı nasıl etkilediğini anlamak adına bunlara kısaca değinelim:

Bunlardan "Merkantilizmin esası devlet idaresine dayanır ve ekonomi politikası hem ekonominin ve hem de devletin birlikte büyümesini ve güçlenmesini sağlayacak temel bir araç olarak görülmüştür. Bu dönemde güçlü olmanın göstergelerinden bir tanesi

* *Prof. Dr. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: f.yozgat@ahievran.edu.tr*

içerir. Ahilik kendi içinde hiyerarşiyi gözetir. Günümüzde meritokrasi diye adlandırdığımız donanımlı insan yetiştirmeyi amaçlar. Ahilik toplam kaliteyi amaçlar. Ahilik kümeleme metodu diyebileceğimiz arz- talep dengesini amaçlar.

KAYNAKÇA

Ağdemir, Z. (2019)," Fizyokrasi ve Vergiler: Tarihsel Toplumsal Bir Analiz", *Fiscaoeconomia*, c. 3, s.2, ss. 161-197.

Akbaş, Halil Emre; Serdar, Bozkurt ve Kübra Yazıcı (2018), "Osmanlı Devleti'nde Lonca Teşkilatı Yapısı Ve Yönetim Düşüncesi İle Karşılaştırılması", Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, ss. 165-202.

Akça Gürsoy ve Demirpolat, Anzavur (2013), "Heterodoxy-Orthodoxy Tartışmaları ve Türk Fütüvvet Teşkilatı (Ahilik)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss. 203-214.

Akça, Gürsoy (2003), Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.

Akyüz, M. Ve K. Özyer, (2018), "Güneş Doğudan Yükselir: Günümüz Örgütlerine Yol Gösterici Olarak Ahilik Sistemi", Route Educational and Social Science Journal , c.5, s. 5., ss. 197-209.

Anabritanicca (2019), "Guilds", Anabritannica.com, Erişim Tarihi: 22.05.2019.

Anadolu Gençlik (2018), "İki yüzyıllık Rüya: Yerli Sanayi" http://www.anadolugenclik.com.tr/iki-yuzyillik-ruya-yerli-sanayi-145.

Arslan Mustafa (2010) "Ülgener'in Dikotomik Yönteminde Meslek Ahlakı ve Ahilik,". *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 1, c.1, ss. 55-77.

Barkan, Ömer Lütfi, (1942: 320) "İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar-Dergisi*, Ankara 1942, c. II.

Bayraktaroğlu, Necdet (2013), "Tarihimizdeki Muhteşem Belgeler'den Bir Belge İnsan Hakları Günü – İlk İnsan Hakları Bildirgesi Olan

Fatih Sultan Mehmet'in Fermanları – Başbakan Bülent Ecevit'in Abd Başkanı Bıll Clinton'a Sunduğu Fatih'in Fermanı", https:// millidusunce.com/tarhmzdek-muhteem-belgelerden-br-belge/.

Bayraktaroğlu, Necdet (2014) "Ahilik – Ahi Evren ve Ahilik Nizamnamesi (Fütüvetname)", https://millidusunce.com/ahlk-ah-evren-ve-ahlk-nzamnames-fuetuevetname/.

Bayram, Mikail (1999: 11), *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya.

Bedirhan, Yaşar (2015), "Türkiye Selçukluları Devrinde Anadolu'nun Ticaret Şehirleri", Tarih Okulu Dergisi (TOD), s. 24, ss. 25-50, http://dx.doi.org/10. 14225/Joh807.

Bedirhan, Yaşar (2016), "Milletlerarası Ticaret Bağlamında Türkiye Selçuklu Devleti'nin Ticari Münasebette Bulunduğu Devletler", International Journal of Social Science, s.43, ss.325-346, http://dx.doi.org/ 10. 9761/ JASSS3234.

Bedirhan, Yaşar (2016), "Türkiye Selçuklu Sultanlarının Milletlerarası Ticareti Geliştirmek İçin Yürüttüğü Faaliyetler Ve İzlediği Politikalar", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 9, s. 42, ss. 483-502.

Bektaş, Çetin, (2019), "Türk İşletmecilik Kültüründe Ahilik Teşkilatının Yeri ve Önemi", 4. International Congress on Economics and Business, ss. 417-425.

Bergen, Lütfi (2014), "Ahilik Kültürü ve Kapitalizm", http://www.aljazeera.com.tr/gorus/ahilik-kulturu-ve-kapitalizm.

Bergen, Lütfi (2019), "Kilise'nin Kapitalist Günahları", http://www.gercekhayat.com.tr/yazarlar/kilisenin-kapitalist-gunahlari/, Erişim Tarihi 16.06.2019.

Bosshardt, W. (2013), "Business in the Middle Ages: What Was the Role of Guilds?", Social Education, c.2. s.77, ss. 64-67.

Brey, Philip (2012), "Well-Being in Philosophy, Psychology, and Economics", içinde Brey, P., Briggle, A. & Spence, (ed.), The Good Life in a Technological Age, Oxford: Routledge, ss. 15-34.

Cahen, Claude, "İlk Ahiler Hakkında", Belleten, Çev. Mürsel Öztürk, C.50, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, S.591-601.

Cunedioğlu, Ekrem (2010), "Bir İktisadi Sistem Olarak İslam", http://www.iktisadiyat.com/ 2010/09/12/bir-iktisadi-sistem-olarak-islam/.

Çağatay, Neşet (1952), 'Fütüvvet-Ahi Müessesinin Menşei Meselesi', Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.1, s.2, ss.61-84.

Çağatay, Neşet (1981), *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Selçuk Üniversitesi Basımevi: Konya.

Çağatay, Neşet (1990), "Ahilik Nedir?", Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara.

Çay, Mehmet, A. (2009), Türkiye Tarihi Selçuklu Devri, https://www.kulturportali.gov.tr/mrepo/eKitap/eb-SelcukluDevri/index.html.

Çayıroğlu, Tahsin (2019), "Türk İktisat Tarihi- Klasik Dönem", Hedef Halk, 27.01. 2019, https://www.hedefhalk.com/yazarlar/tahsin-cayiroglu/turk-iktisat-tarihi-klasik-dönem/610880.

Çubukçu, Hatice (2015), "Bâciyân-ı Rûm ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri", İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, s. 5, ss. 217-231.

Demir, Galip (1981), Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik, Ahi Kültürünü Araştırma Ve Eğitim Vakfı Yayınları, Konya.

Demir, Galip, (2001), "Ahilik ve Yükselen Değerler", Görüş, Ocak, 2001, s.82-14.

Demir, İsa (2008), "Türkiye'de Kapitalizmin gelişimi ve Çalışma Ahlakı", *Ankara Sosyoloji Notları Dergisi,* s.4-5, ss. 3-12.

Demir, Kenan (2016), "Kadimden-Moderne Osmanlı İktisat Düşüncesi", International Journal of Social Science, s.42, ss. 205-223.

Dinçaslan, Mehmet, (2021), "Ahi Zihniyeti-Burjuva Zihniyeti İkilemi Bağlamında Ahmet Tabakoğlu Örneği", Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, c. 16, s. 56, ss. 522-544

Dinçaslan, Mehmet, (2022), "Negatif Dışsallıklar Karşısında Bir Tavır Alış: E. F. Schumacher'in Yaklaşımı ve Ahi Zihniyeti Karşılaştırması", Uluslararası "Ahilik Anlayışı ile Hayata Dokunuş" Sempozyumu, ss. 97-109.

Dinçer, Kübra (2016), 19. yüzyıl Osmanlı Esnaf Birliklerinin ve Mensubu İşyerlerinin Şirketlere ve Cemiyetlere Dönüştürme Denemesi ve Sonuçları, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Doğan, Hulusi (2006), "The Search of Tacit Knowledge in Akhism Culture", Kocaeli ÜniversitesiSosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 12, s.32-13.

Durak, İbrahim ve Atilla Yücel (2010), "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c.15, s.2, ss.151-168.

Ecer, Ahmet Vehbi (2001), "Ahmet Yesevi Dervisi Ahi Evren ve Kayseri'de Ahilik", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.11, Bahar, 2001, s.11-10.

Eğilmez, Mahfi, (2018), Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi, Remzi Kitabevi: İstanbul.

Eisenhovver, Dwight D. (1948), *Crusade in Europe,* Doubleday.

Ekinci, Yusuf, (2021), "Ahilik ve Günümüze Sunduğu Çözümler", İdarecinin Sesi Dergisi, s. 202, ss. 24-31.

Epstein, S. R. (1998), "Craft Guilds, Apprenticeship, and Technological Change in Preindustrial Europe", The Journal of Economic History, c. 58, s. 3, ss. 684-713.

Erdem, Ekrem, (2022), "Fütüvvet/Ahilik-Tasavvuf İlişkisi ve İktisadi Hayata Dair Bazı Çıkarsamalar: Farklı Dillerde Yazılmış Bazı Fütüvvetnameler Üzerine Bir İnceleme, İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, c. 8, s. 2, ss. 185-222.

Erdem, İlhan (2006), "Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Dönemlerinde Tarım ve Çiftçilik", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Erken, Erhan (2006), İktisat Tarih Zihniyet Dünyamız, İstanbul: MÜSİAD Ekonomi Kitaplığı.

Eskikurt, Adnan (2014), "Orta çağ Anadolu Ticaret Yolları", Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.33, ss. 15-40.

Giese, Friedriche, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi", Söğüt'ten İstanbul'a, der. Oktay Özel-Mehmet Öz, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s.149-175.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1950) 'İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları', İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (İÜ İFM), c.11, s.88.

Gül, Muammer (2014), "İslam İktisadi Gelişmesinin Tarihi Ve Dini Dinamikleri", Tarih Okulu Dergisi, c.7, s. 17, ss. 71-106.DOI No: http://dx.doi.org/ 10. 14225/Joh440.

Gülen, Tuğba, (2015), Türk Ticaret Kayıtlarına Yerel Bir Örnek Çorum Ticaret Odasının 1 2 ve 3 No lu Sicil Defterlerinin İncelenmesi, IV: Uluslararası Türk Dünyası Ekonomi Formu, s. 2, ss. 263-283.

Güm, Kudret Safa ve Abdullah, Turhan, (2015), "Türk Dünyasında Kültür, Sosyal Dayanışma ve Birlik Köprüsü Olarak Ahilik Teşkilatı Ve Bu Bağlamda Türk Devletlerine Öneriler", c.8, s.41, ss. 597-612.

Güzel, Fatih (2014), "Halife Nâsır Lidinillâh'ınAbbâsîlerin Hâkimiyetini Canlandırma Çabaları", https://dergipark.org.tr/download/article-file/180157.

Hacıgökmen, Mehmet Ali (2012), 'Anadolu'da Ahiliğin Esnaf Teşkilâtı Hâline Dönüşmesi ve Tımar Sistemine Yansımaları', Türkiyat Araştırmaları Dergisi, s.32, s.265-287.

Hillenbrand, Carole (2012), "Haçlı Seferi Mirası", çev. İbrahim Gök, https://dergipark.org.tr/download/article-file/181070.

http://www.akademiktarih.com/tarih-anabilim-dal/2036-osmal-aratrmalar/osmanlesnaf-teat-ticari-hayat/28843-osmanli-devletinde-ahlk-teklatı.htm, erişim tarihi, 25/05/2019

İbn Battûta, (1981) *İbni Battuta Seyahatnâmesi'nden Seçmeler*, haz.: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İnalcık, Halil, (2009), Devlet-i Aliye, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM) (2019), İslam Ülkelerinde Sendikal Haklar Ve Yaşanan Sorunları İkam Raporları 10 Araştırma Raporu 4., https://ikam.org.tr/images/pdf/04_Emek_ Raporu.pdf.

Kala, Ahmet (1990), 'Fütüvvet ve Ahiliğin Doğuşu', Türk Dünyası Araştırmaları (TDA), s.65, ss.273-282.

Kara, Arzu U. ve Enver Aydoğan. (2017), "Ahilikte Psikolojik Sermaye Davranışı ", Bilig Dergisi, s.80, ss. 217-237.

Kara, Seyfullah (2006: 292), *Selçuklular'ın Dini Serüveni -Türkiye'nin Dini Yapısının Arka Plânı-*, Şema Yayınevi, İstanbul.

Karagöz, Mehmet (2009), "XVII. ve XVIII. Asırlarda (1650-1750) Kayseri İktisat Tarihi'nde "Şehir İktisadiyatı Denemes" İ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal Of Social Science c.19, s.1, s, 259-279.

Karagül Mehmet ve Ömer Açıkgöz (2009), "İktisat Tarihi Perspektifinde İktisadi Kalkınma ve Din İlişkisi", Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, s.18. ss. 471-486.

Karagül, Mehmet (2012), "Ahilik ve Sosyal Sermaye Bağlamında İş Ahlakı ve Üretim İlişkisi" Akademik Bakış Dergisi, s.32, ss. 1-16.

Karagül, Mehmet (2018), "Rasyonel Ekonomi ve Davranış İktisadından Değerler İktisadına", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c.5, s.2, ss. 425-440.

Kaya, Mustafa (2004), "XII. Ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dış Ticaret", http://hdl.handle.net/123456789/230.

Kaya, Mustafa (2004), "XII. ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dış Ticaret", http://hdl.handle.net/123456789/230.

Kemaloğlu, Muhammed (2011), "XI.-XIII Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Sosyal Zümreler", Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, s.4. ss. 145-158.

Kemaloğlu, Muhammet (2013), مجلة البحوث التاريخية والثقافية والفنية , *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, c.2, s. 3, http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php.

Kilis Küçük Sanayi Sitesi İşletmeleri Örneği", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2013, c. 6, s. 1, ss. 186-202.

Kuran Timur, (2012), Yollar Ayrılırken- Ortadoğu'nun Geri Kalma Sürecinde İslam Hukukunun Rolü, İstanbul: YKY Yayınları.

Kuran, Timur (2010), "Orta Doğu'daki Ekonomik Azgelişmişliğin Kurumsal Kökenleri", https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/12803114562.Timur_Kuran_Konusma_Metni.pdf

Kurt, Abdurrahman (2008), "İslam ve Geri Kalmışlık Sorunu", T.C. Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, c. 17, s.2, ss. 35-72.

Levent, Âdem (2019), "Kurumlar ve İktisadi Gelişme: Timur Kuran'ın İslam Ekonomisi Yaklaşımının Metodolojik Analizi", c. 9, s. 1, ss. 29-50.

Mahiroğulları, Adnan (2008), "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, s. 54, ss. 139-154.

Masca Mahmut ve Karagül Mehmet (2017), "Barış ve Refahın Tesisinde Ahilik Kültürü ve Sosyal Sermayenin Rolü", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c. 7, s. 2, ss.1-18.

Masca Mahmut ve Mehmet Karagül (2005), "Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, s.1, ss. 36-50.

Memurlar.net (2019), "Türkiye'nin yüzde 69'unda banka hesabı var", 30.05.2019, https://www.memurlar.net/haber/833151/turkiyenin-yuzde-69-unda-banka-hesabi-var.html.

Millî Eğitim Bakanlığı (2018), Meslek Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi Türkiye'de Meslekî Ve Teknik Eğitimin Görünümü MEB 2023 Eğitim Vizyonu, Ankara: MEB.

Müftüoğlu, Tamer (2018), "Bir ekonomik güç formülünün çağrışımları", 26.01. 2018, Dünya Gazetesi, https://www.dunya.com/kose-yazisi/bir-ekonomik-guc-formulunun-cagrisimlari/400241.

Ocak, Ahmet Yaşar (1996), 'Fütüvvet', Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), c.13, İstanbul.

Ogilvie, Sheilagh (2014), "The Economics of Guilds", Journal of Economic Perspectives, C. 28, s. 28 ss. 169-192, http://dx.doi.org/ 10. 1257/jep.28.4.169 doi=10. 1257/jep.28.4.169.

Oktay, Melih (2018), "İnanç ve İktisadi Düşünce", Giriş", *Modern İktisadî Düşüncenin Teolojik Arka Planı*, Çeviri, Melih Oktay Türkiye Katılım Bankaları Birliği: İstanbul.

Okumuş, Ejder (2014), "13. Yüzyıldan 21. Yüzyıla: Mevlana'nın Mânâ Toplumundan Çağdaş Topluma Sosyolojik Yansımalar", Marife, ss. 123-136.

Ongan, Nilgün Tunçcan (2008), "İslam Ekonomisinde Bölüşüm", Çevre ve Toplum, s.4, ss. 213-238.

Özbilgen, Erol, (2009), Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniye, İz Yayıncılık, İstanbul,

Özcan, Koray (2006a), "Anadolu'da Selçuklu Dönemi İdare Sisteminin Mekânsal Örgütlenmeleri: Selçuklu İdarî Birim Organizasyonları (ve Evrimi)", Bilig, s.36, ss. 201-226.

Özcan, Koray (2006b), "Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi Ve Mekânsal Kademelenme", METU JFA, c.23, s.2, ss. 21-61.

Özcan, Koray (2015), "Selçuklu Çağında Anadolu Kentleşme", Bilig, s. 73, ss. 185-206.

Özdemir Rifat, (1986), "Ankara Esnaf Teşkilatı (1785-1840)", https://dergipark.org.tr/download/article-file/188171.

Özel, Mustafa (2019), "Romanbilimsiz Kapitalizm, Romantarihsiz Ulus Anlaşılamaz!", Röportaj, http://www.nihayet.com/2018in-enleri/romanbilimsiz-kapitalizm-romantarihsiz-ulus-anlasilamaz/.

Öztürk, Emine ve Halil Celep (2014), "Türkiye Selçuklu Anadolusu'nda Sûfî Ahlâkı ve Sosyal Barış", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, c.3, s.5, ss.74-90.

Renard, Georges (2000), Guilds in the Middle Ages, çev. Dorothy Terry, Batocche Books.

Sanal, Mustafa ve Mustafa Güçlü (2007), "Bir Toplumlaştırma Aracı Olarak Ahilik", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.2.

Saraç, Mehmet (2018), "Giriş", *Modern İktisadî Düşüncenin Teolojik Arka Planı*, Çeviri, Melih Oktay Türkiye Katılım Bankaları Birliği: İstanbul.

Sarı, Eren (2016), Ahilik, Antalya, Nokta-ekitap.

Savaş, Vural (2000), İktisat Tarihi, Siyasal Kitabevi: Ankara.

Soysal Ahmet ve Mehmet Tan (2013), "Ahilik İlkelerinin Günümüz İşletmelerine Yansıması: Kilis Küçük Sanayi Sitesi İşletmeleri Örneği, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c.6, s.1, http://iibfdergi.nigde.edu.tr/ article/view/5000066610.

Şahin, Rukiye, Şafak Öztürk ve Mehmet Ünalmış, (2009), "Professional ethics and moral valuesin Akhi institution", Procedia Social and Behavioral Sciences 1, s.802-11.

Şen, Adil (2012), Anadolu'da Bir Kardeşlik Tecrübesi Ahiliğin Kültür ve Medeniyetimizdeki yeri, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 16, s. 1, ss. 615-629.

Şen, Murat (2002). Osmanlı Devleti'nde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar, Çimento İşveren Dergisi, Kasım 2002, Sayı: 6, Cilt:16, ss.18-40

Şengül, Fatma Nur (2017), "Osmanlı Devleti'nde Çalışma Ahlakı ve İktisadi Uygulamaları", Aydın Toplum ve İnsan Dergisi, s.2, ss. 9-28.

Şengül, Fatma Nur (2017), "Osmanlı Devleti'nde Çalışma Ahlakı ve İktisadi Uygulamalar", Aydın İnsan ve Toplum Dergisi, c.3, s.2, ss. 9-28.

Tabakoğlu Ahmet (2022), "İktisat Kavramlarının Kapitalizm ve İslam İktisadındaki Tezahürleri: Mustafa Kutlu ile Kadîmin Peşinde", İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, c. 8, s. 2, ss. 319-344.

Tabakoğlu Ahmet, (2009), "Türkiye'de İş Ahlakı Geleneği", İşletmelerde İş Etiği, İTO, İstanbul.

Taeschner, Franz (1954), 'İslâm Orta çağında Fütüvvet Teşkilâtı', İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecm uası (İÜ İFM), çev. Fikret Işıltan, c. 15, s.11, ss. 1-4.

Taşçı, Faruk, (2022), "Günümüz Çalışma Hayatında Ahi Ahlâkının İmkânlarını Zorlamak", Emek ve İş Ahlakı, Ed: Muhammet Enes Kala, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara, ss.200-207.

Temel, Hilal (2007), "Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim ve Öğretimindeki Rolü", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Turan, Namık Sinan (2007), "Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci" https://dergipark.org.tr/download/article-file/9098.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (2004) Osmanlı Tarihi, C. I., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ülgener, Sabri, (1991), "İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, Der Yayınları, İstanbul.

Wight, Jonathan B. (2012), "Ethics in Economics: A Critical Thinking Approach" https://pdfs.semanticscholar.org/a803/14b39cb2f13cacced57d828 25146a797ba97.pdf.

Yıldırım, Ergun (2008), "Serbest Piyasa Ahi Evranları: Anadolu'da Yükselen Yeni Kalkınma Ahlakı", Değerler Eğitimi Dergisi, c.6, s.16, ss. 131-141.

Yıldırım, Fethi (2018), "Dünyada Adından Söz Ettiren İktisadi Sistemler ve Kısa Değerlendirmesi", Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, c.3, s.2, ss. 881-895

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK EDEBİYATINDA AHİLİK VE AHİ EVRAN

Ahmet DOĞAN*

Ahilik, İslam coğrafyasında etkisini onuncu yüzyıldan itibaren göstermeye başlayan "fütüvvet" (delikanlılık, yiğitlik, cömertlik) anlayışı ile Türkistan diyarından taşınan "akı/ahı" (eli açıklık, cömertlik) ruhunun Anadolu topraklarında mayalanması neticesinde vücut bulmuş olan sosyal bir teşkilattır.

Temelinde Farsça civanmertlik olarak zikredilen fütüvvet ülküsünün de bulunduğu Ahilik, Ahi Evran-ı Veli (öl. 1262) ile birlikte oldukça sistematik bir hâl almış ve on üçüncü yüzyıldan itibaren dinî, ahlaki, içtimai, ticari, askerî gibi pek çok yönden Balkanlar'dan Orta Asya'ya dek geniş bir coğrafyada etkili olmak suretiyle Türk-İslam medeniyetinin gelişimine ivme kazandırmıştır. Zamanla esnaf birliklerinin idari işlerini düzenleyen iş ve meslek hayatına yönelik bir teşkilata dönüşen Ahilik (Kazıcı, 1988: 541), toplumsal yaşamın bu alanlarında oluşturduğu farkındalığın yanı sıra inançlı, ahlaklı, sosyal dayanışmaya ve yardımlaşmaya önem veren, iş birliğini benimsemiş vatansever bireyler yetiştirmek suretiyle millî birlik ve bütünlüğün tesisinde de önemli bir rol oynamıştır.

Âleme, kâinatın göz bebeği olan insanın penceresinden bakan Ahilik, toplum hayatının hemen tüm alanlarını muhtevi oluşuyla, sade bir esnaf teşkilatı olarak görülmesi mümkün olmayan

* *Prof. Dr. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ahmetdogan@ahievran.edu.tr*

KAYNAKÇA

Ahmed Bâdî Efendi (2014). Riyâz-ı Belde-i Edirne, C II/II (haz. Niyazi Adıgüzel ve Raşit Gündoğdu), Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.

Akkuş, M. (2005). "Edebiyatımızda Ahi Tipi ve Esrar Dede Fütüvvetnamesi'nde Ahi Tipinin Özellikleri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C 6, S 2, s.87-96.

Altınok, B. Y. (2005). "Yeni Vesikalar Işığında Ahi Evran Veli ile Arkadaşlarının Sürgün ve Şehit Edilmesi", I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu [12-13 Ekim 2004], Bildiriler Kitabı (haz. M. Fatih Köksal), Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, C I, s. 63-77.

Anadol, C. (1991). Türk İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Arat, R. R. (2006). Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki Atebetü'l-Hakayık. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arslan, M. (1991). "Osmanlı Saray Düğünlerinde Esnaf Alayları", Millî Folklor Dergisi, S 12, s. 27-31.

Atalay, B. (1985). Dîvânü Lugâti't-Türk Tercümesi, Ankara: TDK Yayınları.

Ayva, A. (2013). "Ahilik, Esnaf Destanları ve Ermenekli Hasan Tahsin'in Berber Destanı", Konya Ticaret Odası Dergisi, Özel Sayı Konya Kitabı XIV, s. 168-183.

Ayva, A. (2017). "Türk Kültürü ve Halk Edebiyatında Ahilik", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S 37, s. 163-174.

Ceyhan, Â. (1997). Bedr-i Dilşad'ın Murâdnamesi, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Cunbur, M. (1981). "14. Yüzyıl Başlarında Edebiyatımızda Ahilik", Millî Kültür, C 3, S 2, s. 33-37.

Cunbur, M. (1997). "Karahanlı ve Selçuklu Dönemleri Türk Edebiyatında Ahilik", Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, s. 207-224.

Çağatay, N. (1989). Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çalık, H. (2020). "Romandan Sinemaya Direniş Karatay'da Ahi Evran ve Ahilik Kültürü", VI. Uluslararası Ahilik Sempozyumu [22-23 Ekim 2020] Bildiriler Kitabı (Editörler: Ahmet Gökbel, Ahmet Gündüz, Ahmet Doğan vd.), Kırşehir AEÜ Yayınları, s. 205-218.

Çavuşoğlu, M. (1977). "Zâtî'nin Letâifi II", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C 22, s. 143-177.

Dinçer, F. (2011). "Nüzhet Erman'ın Şiir Dünyası ve Şiirlerinde Ahilik Kültürünün İzleri", I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu [15-17 Ekim 2008] Bildiriler Kitabı C I, s. 273-283.

Doğan A. (2020). "Edebiyatımızda Ahilik ve Gökhan Maraş'ın Ahi Evran Romanı", VI. Uluslararası Ahilik Sempozyumu [22-23 Ekim 2020] Bildiriler Kitabı, (Editörler: Ahmet Gökbel, Ahmet Gündüz, Ahmet Doğan vd.), Kırşehir AEÜ Yayınları, C I, s. 49-68.

Doğan, A. (2019). "Bedr-i Dilşâd'ın Muradnamesinde Ahilik ile İlgili Bazı Değerler", IV. Uluslararası Ahilik Sempozyumu [27-29 Eylül 2018] Bildiriler Kitabı, (Editörler: Ahmet Gökbel, Ahmet Doğan vd.), Kırşehir AEÜ Yayınları, C I, s. 37-46.

Durmuş, M. (2011). "Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun Asya'dan Anadolu'ya Geçen Ruha ve Ahi Evran Kültürüne Bakışı", I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu [15-17 Ekim 2008] Bildiriler Kitabı C I, s. 329-340.

Ekinci, Y. (2016). Ahilik, İstanbul: Mihrabad Yayınları.

Erman, N. (2021). Şiirler, http: //nuzheterman.com [Erişim Tarihi: 12.12.2021]

Ersoy, M. A. (1996). Safahat, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Gençosmanoğlu, N. Y. (2017). Destanlar Burcu, Ankara: Panama Yayıncılık.

Gökalp, H. (2005). "Ahi Evran-ı Veli'nin Menkıbevî Kişiliği", Ahilik Araştırmaları Dergisi, C 1, S 2, s. 23-37.

Gölpınarlı, A. (2011). İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Günşen, A. (2005). "Garipname'de Ahilik İzleri", I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu [12-13 Ekim 2004] Bildiriler Kitabı, (haz. M. Fatih Köksal), Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, C I, s. 499-510.

İlhan, N. (2019). "Garibnamede Alp, Alp Eren, Ahı Kelimelerinin Kullanımı ve Kavram Alanları", IV. Uluslararası Ahilik Sempozyumu [27-29 Eylül 2018] Bildiriler Kitabı, (Editörler: Ahmet Gökbel, Ahmet Doğan vd.), Kırşehir AEÜ Yayınları, C II, s. 521-538.

Kaçalin, M. (1991). Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig, Ankara: https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10716,yusufhashacibkutadgubiligmustafakacalinpdf.pdf?0 [Erişim Tarihi: 12.01.2023]

Karataş, C. (2003). Türk Romanında Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Sürecine Yaklaşım, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Kartal, A. (2009). "Kerâmât-ı Ahi Evran Mesnevîsi Üzerine Notlar", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S 2, s. 223-242.

Kaya, D. (2012). "Âşık Edebiyatında Esnaf ve İş Destanları", Halk Kültüründe İktisat ve Ticaret Uluslararası Sempozyumu, Şanlıurfa. [http: //dogankaya.com, Erişim Tarihi: 12.07.2019].

Kaya, D. (2018). "Türk Kültüründe Esnaf Destanları", III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu [5-7 Ekim 2017] Bildiriler Kitabı (Editörler: Ahmet Gökbel ve Ahmet Doğan), Kırşehir AEÜ Yayınları, C I, s. 131-148.

Kazıcı, Z. (1988). "Ahilik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C I, s. 540-542.

Kılıç, F. (2014). "Tuna Kasidesinin Düşündürdükleri", Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları.

Köksal, M. F. (2012). "Ahi Evran'ın Menkabevi Hayatına Dair Bilinmeyen Bir Eser: Menâkıb-ı Ahi Cihân-ı Nasreddîn Ahi Evran", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S 62, s. 83-108.

Köksal, M. F. (2015). Ana Kaynaklarıyla Türk Ahiliği, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Köksal, M. F. (2016). "Ahiliğin Yansımaları", Ahilik ve Meslek Ahlakı (Editörler: Ömer Akdağ, Meltem Kurtuluş), Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları.

Levend, A. S. (1963). "Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, Ankara, C 11, s. 89-115.

Okay, O. (1992). "Beş Şehir", TDV İslâm Ansiklopedisi, C 5, s. 547-548.

Okumuş, E. (2019). "Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Ahilik", IV. Uluslararası Ahilik Sempozyumu [27-29 Eylül 2018] Bildiriler Kitabı, (Editörler: Ahmet Gökbel, Ahmet Doğan vd.), Kırşehir AEÜ Yayınları, C I, s. 211-224.

Selvi, D. (2016). "Fütüvvet ve Ahilik Teşkilatlarının Ahlâkî İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü", İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi, C 2, S 1, s. 1-37.

Seyfeli, M. (2005). "Kırşehir Yöresinde Ahi Evran Çevresinde Anlatılan Efsane ve Menkıbeler", I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu [12-13 Ekim 2004] Bildiriler Kitabı, (haz. M. Fatih Köksal), Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, C II, s. 801-820.

Tanpınar, A. H. (1994). Beş Şehir, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Tarlan, A. N. (1992). Hayâlî Dîvânı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Torun, A. (1998). Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tökel, D. A. (2005). "İbni Battuta Seyahatnamesi ve Evliya Çelebi Seyahatnamesinin İstanbul Bölümüne Göre Ahiler ve Ahilik", I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu [12-13 Ekim 2004] Bildiriler Kitabı, (haz. M. Fatih Köksal), Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, C II, s. 885-897.

Ulusoy, A. (1997). "Devlet Ana Romanında Ahilik Teşkilatı", Folklor Dergisi, C 5, S 36, s. 49-59.

Ülgen, E. (2005). "Kırşehirli Şairlerin Şiirlerinde Ahilik", I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu [12-13 Ekim 2004] Bildiriler Kitabı, (haz. M. Fatih Köksal), Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, C II, s. 971-998.

Yavuz, K. (2003). Âşık Paşa Garibname, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yavuz, K. (2005). "Gülşehri'nin Ahi Büşr Hikâyesi" I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu [12-13 Ekim 2004] Bildiriler Kitabı, (haz. M. Fatih Köksal), Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, C II, s. 999-1010.

Yavuz, K. (2007). Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr'ı (Gülşenname), Kırşehir Valiliği Yayınları, Ankara: SFN Yayıncılık.

Yavuz, K. ve Orhan Y. (2016). Muhibbî Divanı Bütün Şiirleri, C I, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.

Yetiş, K. (2011). "Devlet Ana Romanında Ahiliğin İzleri", I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu [15-17 Ekim 2008] Bildiriler Kitabı, (haz. M. Fatih Köksal), Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir, C II, s. 1135-1142.

ALTINCI BÖLÜM

TASAVVUF VE AHİLİK

Hüseyin KURT*

1. Tasavvuf

Tasavvuf bir ilim olduğu kadar bir hâl ve eğitim işi olduğundan gerek ferdi hayatımızda gerekse toplum hayatımızda derin izler bırakan kurumlar oluşturmuştur. Tasavvufun kurup geliştirdiği bu müesseseleri üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; tasavvufi meslek kuruluşları olan fütüvvet ve Ahi teşkilatı, tasavvufun sosyal kurumları olan tekke ve zaviyeler ile tasavvufi eğitim kurumu olan tarikatlardır.

Tasavvufu genel olarak şöyle tanımlayabiliriz: Tasavvuf, İslam'ın ruh hayatı ve İslam Peygamber'inin şahsında temsil ettiği manevi otoritenin müesseseleşmiş ve günümüze kadar yaygınlaşarak gelmiş şeklidir. Manevi otoriteden kastedilen, Hz. Peygamber'in "Üsve-i Hasene" yani "en güzel örnek" şeklinde ifade edilen kişiliğidir. Tasavvuf, İslami ilimlerin özü ve zirve noktası olarak da ifade edilebilir. Ayrıca bir ahlak sistemi, ihsan ve ihlas duygusunu gerçekleştirme amacına yönelik çalışmalar yapan bir müessese şeklinde de tanımlanmıştır. Tasavvufun konusu genel olarak Allah, kâinat, varlık ve insandır. Gayesi de insanı kötü ahlaktan, çirkin huylardan uzaklaştırmak, insanı yaratılış amacına uygun olarak güzel vasıflarla bezemek, Allah ve Resul'ünün ahlakını benimseterek "insan-ı kâmil/olgun insan" yetiştirmektir. Baş-

* *Doç. Dr. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, e-posta: kurt.huseyin@ahievran.edu.tr*

KAYNAKÇA

Ateş, Süleyman, (1985). *İnsan ve İnsanüstü*, Dergâh Yayınları, İstanbul

Ateş, Süleyman (1976). *İslam Tasavvufu*, Ankara

Aynî, Mehmet Ali (1930), "Nefs Kelimesinin Mânâları", Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi Mecmuası, sayı: 14, İstanbul

Barkan, Ömer Lütfi (1942). "İstila Devirlerinin Kolanizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, c. II, Ankara

Bayram, Mikail (2006). Ahi *Evren: Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara

Burgazi (1954). *Kitabu'l-Fütüvve,* çev. A. Gölpınarlı, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt XV, Sayı 1-4, İstanbul

Cebecioğlu, Ethem (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul

Demirpolat, Anzavur (2004). Gürsoy Akça, "Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları", S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.15, Konya

Doğan, Hulusi (2006). *Ahilik ve Örtülü Bilgi*, Ekin Kitabevi, Bursa

Durak, İ. Atilla Yücel (2010). "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.15, S.2, Isparta

Ekinci, Yusuf (2008). *Ahilik, Türk Esnaf Ailesi*, Ankara

Erken, Veysi (2002). *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik*, Berikan Basım, Ankara

Firuzâbâdî, Muhammed b. Yakub, (1991), *el-Kâmûsu'l-muhît*, Beyrut

Gölpınarlı, Abdülbaki, (1949). "*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*", İ.Ü.İ.F.M., C:I1, İstanbul

Hoca Sadettin Efendi, (1974). *Tâcu't-Tevarih* çev. İsmet Parmaksızoğlu, c. I, Ankara

İbn Battuta Seyahatnamesi, (1971). çev. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul

İbn Haldun (1968). Mukaddime, Tercüme, Z. Kadiri Ugan, MEB Yayınları, C. I, İstanbul

Kara, Mustafa (1999). *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler,* Dergâh Yayınları, İstanbul

Kazıcı, Ziya, "Ahilik", DİA, Ankara

Köprülü, Fuat (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara

Kurt, Hüseyin (2013). *Gazâlî ve Bediüzzaman'da Marifet Düşüncesi,* Sage Yayınları Ankara

Kuşeyri (2003). *Risale*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul

Özköse, Kadir (2005). "Ahiliğin Tasavvufî Boyutu", *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, II, G.Ü Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir

Öztürk, Hüseyin (1987). *Düşünce ve Uygarlık Tarihi*, Ülke Yayıncılık, İstanbul

Öztürk, Hüseyin (1991). *Kınalızade Ali Çelebi'de Aile Ahlakı* (Doktora Tezi), Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara

Öztürk, Nurettin (2002). "*Ahilik Teşkilâtı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi"*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.7, Kütahya

Safer Baba (1998). *Istılâhât-ı Sofiye fî Vatan-ı Asliye: Tasavvuf Terimleri*, Heten-Keten Yayınları, İstanbul

Soysaldı, İhsan (2005). "Fütüvvet ve Ahilik Ekseninde Günümüze Bir Bakış", *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, II, G.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir

es-Sülemi, Ebu Abdi'r-Rahman (1977). *Tasavvufta Fütüvvet*, çev. Süleyman Ateş, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara

Şeker, Mehmet (1993). *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

Taeschner, Franz (1953-1954). *İslam Ortaçağında Fütüvvet Teşkilatı*, Çev. Fikret Işıltan, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C.XV, İstanbul

Tatar, Taner- Dönmez, Mehmet (2008). *Zihniyet ve İktisat İlişkisi Çerçevesinde Ahilik Kurumu*, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, Erzurum

Tekeli, Hamdi (2011). *Tasavvuf Kültürüne Giriş*, Uludağ Yayınları, Bursa

Uludağ, Süleyman (1999). *İslam Düşüncesinin Yapısı,* Dergâh Yayınları, İstanbul

Uludağ, Süleyman (1996). "Fütüvvet", DİA, C 13, s. 259-261 Ankara

Usta, Hami (1996). *Ahilik ve Ticaret Ahlakı*, Trabzon Belediyesi Yayınları, Trabzon

Yılmaz, Hasan Kâmil (2004). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul

Yücel, Ayşe (1999). "Ahilikte Eğitim ve Amaçları", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

6. Basım

TUTUM, TUTUM DEĞİŞİMİ VE İKNA

Temel Kavram, Kuram ve Araştırmalar

Prof. Dr. H. Andaç Demirtaş-Madran

nobel

TUTUM, TUTUM DEĞİŞİMİ VE İKNA
Temel Kavram, Kuram ve Araştırmalar
Prof. Dr. H. Andaç Demirtaş-Madran

Yayın No.: 493
Psikoloji No.: 19
ISBN: 978-605-133-395-3
E-ISBN: 978-625-402-511-2
Basım Sayısı: 6. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Demirtaş-Madran, H. Andaç.
TUTUM, TUTUM DEĞİŞİMİ VE İKNA - Temel Kavram, Kuram ve Araştırmalar / H. Andaç Demirtaş-Madran
6. Basım. XIV + 224 s. 13,5x21,5 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-605-133-395-3
E-ISBN: 978-625-402-511-2
1. Tutum 2. Tutum Değişimi 3. İkna 4. Sosyal Etki 5. Güdülenme 6. Reklamlar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti. Sertifika No.: 44093
Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21 Yenimahalle/ANKARA Tel: 0312 385 54 10

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1: TUTUMLAR 1
Tutumun Tanımlanması 1
Tutumun Üç Boyutu 3
Tutumların Özellikleri 4
Tutumların İşlevleri 5
Tutumun Gücünü Belirleyen Boyutlar 7

Bölüm 2: SOSYAL ETKİ VE İKNA 15
Sosyal Etki 15
Klasik Etki Çalışmaları 16
Şerif'in Otokinetik Etki Deneyi 16
Asch'ın Çizgiler Deneyi 17
Milgram'ın Otoriteye İtaat Deneyleri 18
Moscovici'nin Azınlık Etkisi Deneyleri 21
Sosyal Etki ve İkna Kavramları 23
İknanın İşlevleri 24
İkna Sürecinin Sonuçları 25
İkna Çalışmalarının Tarihçesi 26

Bölüm 3: İKNANIN KURAMSAL TEMELLERİ 29
Aristo'nun İkna Yaklaşımı 29
Sosyal Yargı Kuramı 35
Denge Kuramı 38
Bilişsel Çelişki Kuramı 42
Yükleme Kuramı ve Tutum Değişimi 47
Aşılama Kuramı 53
Rokeach'ın İnançlar Hiyerarşisi 58
Rank'ın İkna Modeli 64
Mesaj Öğrenme Yaklaşımı (Yale Yaklaşımı) 67
Bilişsel Tepki Yaklaşımı 71
Ayrıntılı İnceleme Olasılığı Modeli 71
Sezgisel-Sistematik İşleme Modeli 78

Bölüm 4: KAYNAK DEĞİŞKENLERİ VE İKNA 83
Kaynağın Güvenilirliği 83
Kaynağın Çekiciliği 90

Bölüm 5: MESAJ DEĞİŞKENLERİ VE İKNA 95
Tek Yönlü-Çift Yönlü Mesajlar 95
Kanıt 97
Sonuca Bağlama 99
Tekrar 100
Sıralama Etkisi 102
Mesajın İçeriğine İlişkin Sıralama 102
Rakipten Önce ya da Sonra Mesajı İletme 103
Korkunun Etkileri 104
Janis'in Korku-Dürtü Kuramı 106
Rogers'ın Korunmaya Güdülenme Kuramı 106
Witte'nin (1994) Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli 108
Mizahın Gücü 111
Olumlu/Olumsuz Anlatım 113

Bölüm 6: KANAL DEĞİŞKENLERİ VE İKNA 117
Yüz Yüze Etkileşim-Kitle İletişimi 117
Yazılı Basın/Görsel Basın 118
Hızlı Konuşma/Yavaş Konuşma 119
Güçlü Konuşma/Güçsüz Konuşma 121

Bölüm 7: HEDEF DEĞİŞKENLERİ VE İKNA 125
Benlik Saygısı 125
Cinsiyet 128
Duygu Durumu 130
Katılım 131
Düşünme İhtiyacı 134
Benlik Sunumu ve Kendini Ayarlama 137
Yaş 13742

Bölüm 8: GÜDÜLENME VE İKNA 145
Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi 145
Packard'ın "Saklı Gereksinimler" Yaklaşımı 149

Bölüm 9: REKLAMLAR VE İKNA 155
Reklam, Satış Promosyonu ve Konumlandırma 156
Markalandırma 156
Konumlandırma 158
Ambalajlama 161
Satın Alma Noktası ve Promosyon 161
Reklam Araştırmaları 162
Reklam Dili 168
Wrighter'ın Kaçamak Sözcükler Modeli 169
Rank'ın 30 Saniyelik Spot Testi 171

Bölüm 10: ETİK KAVRAMI VE TEMEL YAKLAŞIMLAR 175
İkna ve Etik 176
İkna ve Etik Sorumluluk 178
Hedefe Düşen Etik Sorumluluklar 179
İkna ve Etik Üzerine Temel Yaklaşımlar 180
Dinsel Yaklaşımlar 181
İnsanın Doğasını Temel Alan Yaklaşımlar 181
Politik Yaklaşımlar 182
Durumsal Yaklaşımlar 183
Yasal Yaklaşımlar 184
Diyalog-Temelli Yaklaşımlar 184
Politik İknada Etik 185
Reklam, İkna ve Etik 187

Bölüm 11: TEMEL İKNA TEKNİKLERİ 191
"Önce Küçük Sonra Büyük Rica" Tekniği 192
"Önce Büyük Sonra Küçük Rica" Tekniği 193
"Gitgide Artan Ricalar" Tekniği 195
"Sadece O Değil" Tekniği 196
"Evet-Evet" Tekniği 197
"Acaba Değil Hangi " Tekniği 198
"Soruya Soruyla Yanıt Verme" Tekniği 199
"Yer Etme" Tekniği 199
"Borca Sokma" Tekniği 200
"Önce Ver Sonra Geri Al" Tekniği 200

KAYNAKÇA 203

DİZİN 221

Bölüm 1

TUTUMLAR

İkna birçok farklı şekilde tanımlanmaktadır. Brembeck ve Howell (1952, s. 24), iknayı "önceden belirlenmiş sonuçlara ulaşmak amacıyla, bilinçli olarak, insan güdülerinin manipülasyonu yoluyla düşünce ve eylemlerin değiştirilmesi" olarak tanımlamaktadır. Reardon ise (1991, s. 2), iknayı, "ikna çabası içinde olan bireyin, çeşitli duygusal ve bilişsel teknikler yoluyla bir başka bireyin belirli bir davranış, inanç ya da tutumu benimsemesine rehberlik etmek" şeklinde tanımlar. Raven ve Haley'e göre ikna (1982, s. 427), "bir bireyin etkisiyle birey ya da bireylerin biliş, tutum ya da davranışlarında değişiklik yaratılması" durumudur. Bu ve benzeri tanımlardan yola çıkarak, iknayı kısaca, *kaynak kişi ya da kişilerin, hedefin belirli bir ürün, birey ya da görüşe ilişkin olumlu bir tutum oluşturmasını ya da var olan tutumunu değiştirmesini sağlama yönündeki çabası* olarak tanımlayabiliriz (Demirtaş, 2004a).

Tüm bu tanımların, önemle üzerinde durduğu temel kavramsa "tutum"dur. Bu nedenle, ikna sürecini ayrıntıyla ele almak ve kavramak, öncelikle "tutum" kavramını özümsemekten geçmektedir. Bu bölümde, tutumun ne olduğu, bileşenleri, işlevleri ve temel nitelikleri ele alınmaktadır.

Tutumun Tanımlanması

İnsanlar çevrelerini değerlendirme güdüsü ile hareket ederler. Bu güdü, bireyin kendisini, yakın çevresini ve temel ilgi alanlarını

KAYNAKÇA

Ah Yun, K. ve Massi, L. L. (2000). *The effect of narrative versus statistical appeals to persuade African and Hispanic Americans to donate their organs*. Paper presented at the annual meeting of the Western States Communication Association, Sacramento, CA.

Ajzen, I. (2005). *Attitudes, personality, and behavior* (2. baskı). Milton-Keynes, England: Open University Press / McGraw- Hill.

Allen, M. ve Preiss, R. W. (1997). Comparing the persuasiveness of narrative and statistical evidence using meta-analysis. *Communication Research Reports*, *14*, 125–131.

Allen, M. ve Stiff, J. B. (1998). An analysis of the sleeper effect. M.

Allen ve R. W. Preiss (der.), *Persuasion: Advances through meta-analysis* içinde (s. 175–188). Cresskill, NJ: Hampton Press.

Alwin, D. E, Cohen, R. L. ve Newcomb, T. M. (1991). *Aging, personality and social change: Attitude persistence and change over the life- span*. Madison: University of Wisconsin Press.

Aronson, E. ve Mills, J. (1959). The effect of severity of initiation on liking for a group. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, *59*(2), 177-181.

Aronson, E., Wilson, T. D. ve Akert, R. M. (2010). *Social Psychology* (7. baskı). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Asch, S. (1956). Studies of independence and conformity: A minority of one against a unanimous majority, *Psychological Monographs*, *70*, 416.

Asch, S. E. (1951). Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgment. H. Guetzkow (der.) *Groups, leadership and men* içinde. Pittsburgh, PA: Carnegie Press.

Bacanlı, H. (2004). *Sosyal ilişkilerde benlik: Kendini ayarlama psikolojisi*. İstanbul: MEB Yayınları.

Baesler, E. J. ve Burgoon, J. K. (1994). The temporal effects of story and statistical evidence on belief change. *Communication Research*, *21*(5), 582-602.

Baesler, E. J. (1997). Persuasive effects of story and statistical evidence. *Argumentation and Advocacy*, *33*, 170 –175.

Baran, S. J. ve Davis, D. K. (2012). *Mass communication theory: Foundations, ferment, and future*. Boston, MA: Wadsworth Cengage Learning.

Bartels, R. D., Kelly, K. M. ve Rothman, A. J. (2010). Moving beyond the function of the health behaviour: The effect of message frame on behavioural decision-making. *Psychology and Health, 25*, 821-838.

Bassili, J. N. (2008). Attitude strenght. W. D. Cran ve R. Prislin (Ed.), Attitudes and attitude change (s. 237-261). NY; Taylor&Francis Group.

Bem, D. J. (1972). Self-perception theory. L. Berkowitz (der.), *Advances in Experimental Social Psychology* içinde (cilt 6, s.1-62). NY: Academic Press.

Berscheid, E. ve Walster, E. H. (1978). *Interpersonal attraction* (2. baskı). Boston, MA: Addison-Wesley.

Bilgin, N. (2000). *Sosyal Psikolojiye Giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Blankenship, K. L. ve Holtgraves, T. (2005). The role of different markers of linguistic powerlessness in persuasion. *Journal of Language and Social Psychology, 24*(1), 3-24.

Blass, T. (1999). The Milgram paradigm after 35 years: Some things we now know about obedience to authority. *Journal of Applied Social Psychology*, *29*, 955–978.

Bless, H., Mackie, D. M. ve Schwarz, N. (1992). Mood effects on encoding and judgmental processes in persuasion. *Journal of Personality and Social Psychology*, *63*, 585-595.

Bochner, S. ve Insko, C. (1966). Communicator discrepancy, source credibility, and opinion change. *Journal of Personality and Social Psychology*, *4*, 614–621.

Boer, H. ve Seydel, E. R. (1996). Protection Motivation Theory. *Predicting Health Behavior: Research and Practice with Social Cognition Models*, M. Conner ve P. Norman (der.) içinde. Buckingham: Open University Press.

Bohner, G. ve Weinerth, T. (2001). Negative affect can increase or decrease message scrutiny: The affect interpretation hypothesis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *27*, 1417-1428.

Boninger, D. S., Krosnick, J. A., & Berent, M. K. (1995). The causes of attitude importance: Self-interest, social identification, and values. Journal of Personality and Social Psychology, *68*, 61-80.

Bornstein, R. F. (1989). Exposure and affect: Overview and meta-analysis of research, 1968-1987. *Psychological Bulletin*, 106, 265-28.

Bradac, J. J. ve Mulac, A. (1984). A molecular view of powerful and powerless speech styles: Attributional consequences of specific language features and communicator intentions. *Communication Monographs*, *51*, 307-319.

Bradac, J., Hemphill, M. R. ve Tardy, C. H. (1981). Language style on trial: Effects of "powerful" and "powerless" speech upon judgments of victims and villains. *Western Journal of Speech Communication*, *45*, 327-341.

Braet, A.C. (1992). Ethos, pathos and logos in Aristotle's rhetoric: A reexamination. *Argumentation, 6*, 307–320. NY: Prentice Hall.

Brewer, M.B. (2003). Optimal distinctiveness, social identity, and the self. M. Leary ve J. Tangney (der.), *Handbook of Self and Identity* içinde (s. 480–491). New York: Guilford Press.

Brown, J. D. (1998). *The self*. New York: McGraw-Hill.

Buss, D. M. ve Kenrick, D. T. (1998). Evolutionary social psychology. D. T. Gilbert, S. T. Fiske ve G. Lindzey (der.), *The Handbook of Social Psychology* içinde (4. baskı, cilt 2, s. 982-1026). New York: McGraw-Hill.

Cacioppo, J. T. ve Petty, R. E. (1982). The need for cognition. *Journal of Personality and Social Psychology*, *42*, 116-131.

Cacioppo, J. T., Gardner, W. L. ve Berntson, G. G. (1997). Beyond bipolar conceptualizations and measures: The case of attitudes and evaluative space. *Personality and Social Psychology Review*, *1*, 3-25.

Cacioppo, J. T., Petty, R. E., Feinstein, J. A. ve Jarvis, W. B. (1996). Dispositional differences in cognitive motivation: The life and times of individuals varying in need for cognition. *Psychological Bulletin*, 119, 197-253.

Cacioppo, J. T., Petty, R. E., Kao, C. F. ve Rodriguez, R. (1986). Central and peripheral routes to persuasion; An individual difference perspective. *Journal of Personality and Social Psychology, 51*(5), 1032-1043.

Carli, L. L. (1990). Gender, language, and influence. *Journal of Personality and Social Psychology*, *59*, 941 – 951.

Carli, L. L., LaFleur, S. J. ve Loeber, C. C. (*1995*). *Nonverbal behavior*, gender, and influence. *Journal of Personality and Social Psychology*, *68*(6), 1030-1041.

Chaiken, S. ve Eagly, A. H. (1983). Communication modality as a determinant of persuasion: The role of communicator salience. *Journal of Personality and Social Psychology*, *45*, 241-256.

Chaiken, S. ve Maheswaran, D. (1994). Heuristic processing can bias systematic processing. The effect of source credibility, argument ambiguity, and task importance on attitude judgment. *Journal of Personality and Social Psychology*, *66*(3), 460-473.

Chaiken, S. (1979). Communicator physical attractiveness and persuasion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1387-1397.

Chaiken, S., Giner-Sorolla, R. ve Chen, S. (1996). Beyond accuracy:

Defense and impression motives in heuristic and systematic information processing. P. M. Gollwitzer ve J. A. Bargh (der.), *The Psychology of Action: Linking cognition and motivation to behavior* içinde (s. 553-578). New York: The Guilford Press.

Chattopadhyay, A. ve Basu, K. (1990), Humor in advertising: the moderating role of prior brand evaluation, *Journal of Marketing Research*, *27*(4), 466-76.

Chen, S. ve Chaiken, S. (1999). The heuristic-systematic model in its broader context. S. Chaiken ve Y. Trope (der.), *Dual-process theories in social psychology* içinde (s. 73–96). New York: Guilford Press.

Cialdini, R. B., Trost, M. R. ve Newsom, J. T. (1995). Preference for consistency: The development of a valid measure and the discovery of surprising behavior implications. *Journal of Personality and Social Psychology*, *69*, 318–328.

Cohen, A.R., Stotland, E. ve Wolfe, D.M. (1955). An experimental investigation of need for cognition. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, *51*, 291-294.

Compton, J. ve Pfau, M. (2004). Use of inoculation to foster resistance to credit card marketing targeting college students. *Journal of Applied Communication Research*, *32*, 343-364.

Compton, J. ve Pfau, M. (2005). Inoculation theory of resistance to influence at maturity: Recent progress in theory development and application and suggestions for future research. P. Kalbfleisch (der.), *Communication yearbook 29* içinde (s. 97-145). Newbury Park, CA: Sage.

Cox, D. ve Cox, A. D. (2001). Communicating the consequences of early detection: the role of evidence and framing. *Journal of Marketing*, *65*(3), 91-103.

Crano, W. D., & Prislin, R. (2006). Attitudes and persuasion. *Annual Review of Psychology*, *57*, 345–374.

Crowley, S. ve Hawhee, D. (2008). *Ancient Rhetorics for Contemporary Students*. New York: Longman, 2008. 117-20.

Cüceloğlu, D. (2009). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul:Remzi

Çuhadaroğlu, F.(1986). "Adölesanlarda Benlik Saygısı", Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri ABD. *Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi*, Ankara.

Culhane, S. E., Morera, O. F. ve Hosch, H. M. (2004). The factor structure of the Need for Cognition-short form in a Hispanic sample. *The Journal of Psychology*, *138*, 77-88.

Dainton, M. ve Zelley, E.D. (2005). *Applying communication theory for professional life: A practical introduction*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Dainton, M. (2004). Explaning theories of persuasion. M. Dainton ve E. Zelley (der.), *Applying communication theory for professional life: A practical introduction* içinde (s. 103-126). Thousand Oaks, California: SAGE.

Das, E.H.H.J., de Wit, J.B.F. ve Stroebe, W. (2003). Fear Appeals Motivate Acceptance of Action Recommendations: Evidence for a Positive Bias in the Processing of Persuasive Messages. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *29*, 650-664.

Demirtas, H. A. (2002). Cinsiyet rolü kalıpyargıları, androjenlik ve diğer cinsiyet rolü Yönelimleri. *Kadın/Woman 2000*, *3*(2), 83-103.

Demirtaş, H. A. (2004a). Temel ikna teknikleri: Tutum oluşturma ve tutum değiştirme süreçlerindeki etkilerinin altında yatan nedenler üzerine bir derleme, *İletişim, 19,* 73-90.

Demirtaş, H. A. (2004b). Benlik Sunumu. *Türk Psikoloji Bülteni*, 10, 62-64.

Demirtaş Madran, H. A. (2012). Temel Beklenti Etkisi: Kendini Gerçekleştiren Kehanet. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (der.), *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde, s. 29-41. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

DeJong, W. (1979). An examination of self-perception mediation of the foot-in-the-door effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, *37*, 2221–2239.

Dion, K. K. ve Stein S. (1978). Physical Attractiveness and Interpersonal Influence. *Journal of Experimental Social Psychology*, *14*, 97-108.

Duncan, C.P. ve Nelson, J.E. (1985). Effects of humor in a radio advertising experiment. *Journal of Advertising. 14*(2). 33-40.

Dunn, S.W., A.M. Barban, D.M Krugman ve L.N. Reid (1989). *Advertising and Its role in Modern Marketing*. NY: Dryden Press.

Dyer, G. (1982). *Advertising as Communication: Studies in Culture and Communication*. London: Routledge.

Eagly, A. H. ve Carli, L.L. (1981). Sex of researchers and sex-typed communications as determinants of sex difference in influenceability: A meta-analysis of social influence studies. *Psychological Bulletin*, *90*, 1-20.

Eagly, A. H. ve Chaiken, S. (1993).*The psychology of attitudes*. Fort Worth, TX: Harcourt, Brace Jovanovich.

Eagly, A. H. ve Chaiken, S. (1998). Attitudes structure and function. D. T. Gilbert, S. Fiske ve G. Lindzey (der.), *The handbook of social psychology* içinde (cilt I, s. 269 – 322). New York: McGraw-Hill.

Eagly, A. H., Wood, W. ve Chaiken, S. (1978). Causal inferences about communicators and their effect on opinion change. *Journal of Personality and Social Psychology*, *36*, 424-435.

Eisend, M. (2009). A meta-analysis of humor in advertising. *Journal of the Academy of Marketing Science*, *37*, 191-203.

Erickson, B., Lind, E. A., Johnson, B. C. ve O'Barr, W. O. (1978). Speech style and impression formation in a court setting: The effects of "powerful" and "powerless" speech. *Journal of Experimental and Social Psychology*, *14*, 266-279.

Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*, Stanford, CA: Stanford University Press.

Fishbein, M. ve Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: An introduction to theory and research.* Reading, MA: Addison-Wesley.

Franzoi, S. L. (1996). *Social psychology*. Madison: Brown & Benchmark.

Freedman, J.L., Sears, D.O. ve Carlsmith, J.M. (2003). Sosyal Psikoloji (Çev. A. Dönmez) (4.Baskı). Ankara: İmge Yayınevi.

Gibbons, P., Busch, J. ve Bradac, J.J. (1991). Powerful versus powerless language: Consequences for persuasion, impression formation and cognitive response. *Journal of Language and Social Psychology, 10*(2), 115-133.

Giles, H. ve Street, R. L., Jr. (1994). Communicator characteristics and behavior. M. L. Knapp ve G. R. Miller (der.), *Handbook of interpersonal communication* içinde (cilt 2, s. 103-161). Thousand Oaks, CA: Sage.

Guadagno, R. E. ve Cialdini, R. B. (2002). Online persuasion: An examination of gender differences in computer-mediated interpersonal influence. Group Dynamics: Theory Research and Practice. *Special Issue on Internet Research*, *6*, 38-51.

Gökçe, O. (2003). *İletişim Bilimine Giriş*. Ankara: Turhan.

Guadagno, R. E., Asher, T., Demaine, L. J. ve Cialdini, R. B. (2001). When saying yes leads to saying no: Preference for consistency and the reverse foot-in-the-door effect. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *27*, 859–867.

Guadagno, R. E. ve Cialdini, R. B. (2007). Persuade him by email, but see her in person: Online persuasion revisited. *Computers in Human Behavior*, *23*, 999–1015.

Gülgöz, S. ve Sadowski, J. (1995). Düşünme ihtiyacı ölçeğinin Türkçe uyarlaması ve öğrenci başarısı göstergeleri ile korelasyonu. *Türk Psikoloji Dergisi*, *10*(35), 15-24.

Gülsoy, T. (1999). *Reklam Terimleri ve Kavramları Sözlüğü*. İstanbul:Adam Yayınları.

Griffin, E. (2000). *A first look at communication theory* (4. baskı). Boston, MA: McGraw-Hill.

Hargie, O. (2010). *Skilled interpersonal communication: Research, theory and practice*. NY: Routledge.

Haugtvedt, C. P. ve Petty, R. E. (1992). Personality and persuasion: Need for cognition moderates the persistence and resistance of attitude changes. *Journal of Personality and Social Psychology*, *63*, 308-319.

Heider, F. (1946). Attitudes and Cognitive Organization. *Journal of Psychology*, *21*, 107-112.

Hoeken, J. ve Hustinx, L. (2009). When is Statistical Evidence Superior to Anecdotal evidence in Supporting Probability Claims? The Role of Argument Type. *Human Communication Research*, *35*(4), 491-510.

Holbrook, A. L., Berent, M. K., Krosnick, J. A., Visser, P. S., & Boninger, D. S. (2005). Attitude importance and the accumulation of attitude-relevant knowledge in memory. *Journal of Personality and Social Psychology, 88,* 749–769

Holtgraves, T. M. ve B. Lasky (1999). Linguistic power and persuasion. *Journal of Language and Social Psychology, 18*(2), 196-205.

Hosman, L. A. ve Wright, J. W., II. (1987). The effects of hedges and hesitations on impression formation in a simulated courtroom context. *Western Journal of Speech Communication, 51*, 173-188.

Hosman, L. A. (2002). Language and persuasion. J. P. Dillard ve M. Pfau (der.), *The persuasion handbook: Theory and practice* içinde (s. 371-390). Thousand Oaks: Sage.

Hovland, C. ve Mandell, W. (1952). An Experimental Comparison of Conclusion-Drawing by the Communicator and by the Audience. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, *47*, 581-588.

Hovland, C. ve Weiss, W. (1951), The influence of source credibility on communication effectiveness, *Public Opinion Quarterly*, *15*, 635-650.

Hovland, C. I. (1957). *The order of presentation in persuasion.* New Haven: Yale University Press.

Hovland, C. I., Janis, I. L. ve Kelley, H. H. (1953). *Communication and persuasion*. NH, CT: Yale University Press

Hovland, C. I., Lumsdaine, A. A. ve Sheffield, F. D. (1949). *Studies in social psychology in World War II. Vol. 3: Experiments in mass communication*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Howe, L. C., & Krosnick, J. A. (2017). Attitude strength. *Annual Review of Psychology*, 68, 327– 351.

Hybels, S. ve Weaver II., R. L. (1998). *Communicating effectively*. McGraw-Hill.

İnceoğlu, M. (1993). *Tutum, Algı, İletişim*. Ankara: V Yayınları.

İrvan, S. (2005). Medya ve Etik. S. İrvan, R. Duran ve F. İlkiz (der.), *Medya, Etik ve Hukuk* içinde (s. 61-91). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Janis, I. L. (1967). Effects of fear arousal on attitude change: Recent developments in theory and experimental research. L. Berkowitz (der.), *Advances in experimental social psychology* içinde (cilt 3, s. 166-225). New York: Academic Press.

Johnson, B. ve Eagly, A. (1989). Effects of involvement on persuasion: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 106*, 290-314.

Kachadourian, L. K., Fincham, F., & Davila, J. (2004). The tendency to forgive in dating and married couples: The role of attachment and relationship satisfaction. *Personal Relationships*, 11, 373 – 393.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Krosnick, J. A. ve Alwin, D. E (1989). Aging and susceptibility to attitude change. *Journal of Personality and Social Psychology*, *57*, 416-425.

Kahle, L.R. ve Homer, P.M.(1985). Physical attractiveness of the celebrity endorser: A social adaptation perspective. *Journal of Consumer Research*, *11*(4), 954-961.

Karpat Aktuğlu, I. (2006). Tüketicinin bilgilendirilmesi sürecinde reklam etiği. *Küresel İletişim Dergisi*, *2*, 1-20.

King, S. W., Minami, Y. ve Samovar, L. (1985). A comparison of Japanese and American perceptions of source credibility. *Communication Research Reports, 2*(1), 76-79.

Knowles, E. S ve Linn, J. A. (der.) (2004). *Resistance and Persuasion*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Koch, C. ve Hayworth, E. L. (2003). Examining the relationship between need for cognition and the Muller-Lyer illusion. *North American Journal of Psychology*, *5*, 249-256.

Krauss, R. M. ve Fussell, S. R. (1996). Social psychological models of interpersonal communication. E. T. Higgins ve A. Kruglanski (der.), *Social Psychology: A Handbook of Basic Principles* içinde (s. 655-701). New York: Guilford

Krech, D., Crutchfield, R.S. ve Ballachey, E.L. (1962). *Individual in Society. A Textbook of Social Psychology.* McGraw-Hill, London.

Krosnick, J. A., & Abelson, R. P. (1992). The case for measuring attitude strength in surveys. J. Tanur (Ed.), Questions about survey questions (s. 177-203). New York: Russell Sage

Kumkale, G.T. ve Albarracín, D. (2004), The Sleeper Effect in Persuasion: A Meta-Analytic Review, *Psychological Bulletin*, *130*(1), 143–172.

Laczniak, G. R. ve Murphy, P. E. (1993). *Ethical Marketing Decisions: The Higher Road.* Boston: Allyn and Bacon.

Larson, C. U. (1996). *Persuasion: Reception and responsibility*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.

Lazarus, R S, (1966). *Psychological stress and the coping process*. New York: McGraw-Hill.

Leventhal, H. (1970). Findings and theory in the study of fear communications. L. Berkowitz (der.), *Advances in Experimental Social Psychology* içinde (cilt 5, s. 119-186). New York: Academic Press.

Liberman, A. ve S. Chaiken (1992). Defensive processing of personally relevant health messages. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *18*(6), 669-679.

Lord, C. G. (1997). *Social Psychology*. NY: Harcourt Brace College Publishers.

Maio, G. R. ve Olson, J. M. (1995). Involvement and persuasion: evidence for different types of involvement. *Canadian Journal of Behavioural Science*, *27*(1), 64-78.

Malhotra, N. K. ve Miller G. (1996). Ethical Issues in Marketing Managed Health Care. *Journal of Health Care Marketing, 16*(1), 60–65.

Markiewicz, D. (1974). Effects of humor on persuasion. *Sociometry*, *37*(3), 407–422.

Martin, R.A. (2007). *The psychology of humor: An integrative approach*. Burlington, MA: Elsevier Academic Press.

Maslow, A. (1954). *Motivation and personality*. New York: Harper.

McCabe, A. E. ve Brannon L. A. (2004). Application of Conversational Norms to the Interpretation of Survey Results as a Function of Participants Need for Cognition. *The Journal of Psychology*, *138*, 91-94.

McGuire, W. J. (1969). The nature of attitudes and attitude change. G. Lindzey ve E. Aronson (der.), *The handbook of social psychology* içinde (cilt 3, s.136-314). Reading, Mass: Addison-Wesley.

McGuire, W. J. ve Papageorgis, D. (1961). The relative efficacy of various types of prior belief-defense in producing immunity against persuasion. *Public Opinion Quarterly*, *26*, 24-34.

McGuire, W. J. (1964) Inducing resistance to persuasion, In L. Berkowitz (der.) *Advances in Experimental Social Psychology* içinde (cilt 1, s. 192-229). New York: McGraw-Hill

McGuire, W. J. (1970). A vaccine for brainwash. *Psychology Today*, *3*(36-39), 63-64.

Meyerowitz, B. E. ve Chaiken, S. (1987). The effect of message framing on breast self-examination attitudes, intentions, and behavior. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*, 500-510.

Morris, C. G. ve Maisto, A. A. (2003). *Understanding psychology* (6. baskı), NJ: Prentice Hall.

Morris, K. A. ve Swann, W. B. (1996). Shattering illusions of invulnerability: Paradoxical consequences of AIDS prevention messages. S. Oskamp ve S. Thompson (der.), *Safer sex in the '90s: Understanding and preventing HIV risk behavior* içinde (s. 57–79). Newbury Park, CA: Sage.

Moscovici, S. (1976). *Social influence and social change*. London: Academic Press.

Nabi, R. L., Roskos-Ewoldsen, D. R. ve Carpentier, F. D. (2008). Subjective knowledge and fear appeal effectiveness: Implications for message design. *Health Communication, 23*(2), 191-201.

Nadler, M. (*1983*). *Evidence* usage in persuasion. *Yayımlanmamış doktora tezi*. Lawrence, KS. ; University of Kansas.

Newcombe, N. ve Arnkoff, D. B. (1979). Effect of Speech Style and

Sex of Speaker on Person Perception. *Journal of Personality and Social Psychology*, *37*, 1293–1303.

Snipes, R. L., LaTour, M. S. Ve Bliss, S. J. (1999). A model of the effects of self-efficacy on the perceived ethicality and performance of fear appeals in advertising. *Journal of Business Ethics*, *19*(3), 273-285.

Nisbett, R. ve Borgida, E. (1975). Attribution and the social psychology of prediction. *Journal of Personality and Social Psychology*, *32*, 932-943.

Nisbett, R.E. ve Ross, L. (1980). *Human Inference: Strategies and Shortcomings of Social Judgment*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Nisbett, R. E., Borgida, E., Crandall, R. ve Reed, H. (1976). Popular induction: Information is not always informative. J. Carroll ve J. Payne (der.), *Cognition and social behavior* içinde. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

O'Keefe, D. J. ve Jensen, J. D. (2009). The relative persuasiveness of gain-framed and loss-framed messages for encouraging disease detection behaviors: A meta-analytic review. *Journal of Communication, 59*, 296-316.

O'Keefe, D. J. (1990). *Persuasion: Theory and research*. Newbury Park, CA: Sage.

O'Keefe, D. J. (1998). Justification explicitness and persuasive effect: A meta-analytic review of the effects of varying support articulation in persuasive messages. *Argumentation and Advocacy, 35*, 61-75.

O'Keefe, D. J. ve Hale, S. L. (1998). The door-in-the-face influence strategy: A random-effects meta-analytic review. M. E. Roloff (der.), *Communication Yearbook 21* (s. 1-33). Thousand Oaks, CA: Sage.

O'Rourke, J. Ve Collins, S. (2008). *Persuasion*. Australia: Cengage Learning.

Oskamp, S. ve Schultz, P. W. (2005). *Attitudes and opinions*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

O'Toole, J. (1985). Vanguard management: Redesigning in corporate future. NY: Doubleday.

Packard, V. (1960). *The hidden persuaders*. Harmondsworth: Penguin.

Pallak, S. R., Murroni, E. ve Koch, J. (1983). Communicator attractiveness and expertise, emotional versus rational appeals, and persuasion: A heuristic versus systematic processing interpret. *Social Cognition*, *2*, 122–141.

Pearson, J. ve Nelson, P. (*2000) An Introduction to Human Communication: Understanding and Sharing*, 5.baskı, Boston, MA: McGraw-Hill.

Perloff, R. M. (2003). *The Dynamics of Persuasion: Communication and Attitudes in the 21st Century*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Petty, R. E. ve Cacioppo, J. T. (1981). *Attitudes and persuasion: Classic and contemporary approaches*. Dubuque: Wm. C. Brown.

Petty, R. E. *ve* Cacioppo, J. T. *(*1986*). Communication and persuasion: Central and peripheral routes to attitude change*. New York: Springer-Verlag

Petty, R. E. ve Cacioppo, J. T. (1984). The effects of involvement on responses to argument quantity and quality: Central and peripheral routes to persuasion. *Journal of Personality and Social Psychology*, *46*, 69-81.

Petty, R. E. ve Wegener, D. T. (1998). Attitude change: Multiple roles for persuasion variables. D. Gibert, S. Fiske ve G. Lindzey (der.), *The handbook of social psychology* içinde (4. Baskı, s. 323-390). NY: McGraw-Hill.

Petty, R. E. ve Cacioppo, J. T. (1983). Central and peripheral routes

to persuasion: Application to advertising. L. Percy ve A. Woodside (der.), *Advertising and Consumer Psychology* içinde (s. 3-23). Lexington, MA: D. C. Heath.

Pfau, M., Kenski, H. C., Nitz, M. ve Sorenson, J. (1990). Efficacy of inoculation strategies in promoting resistance to political attack messages: Application to direct mail. *Communication Monographs*, *57*, 1-12.

Pfau, M. ve Van Bockern, S. (1994). The persistence of inoculation in conferring resistance to smoking initiation among adolescents: The second year. *Human Communication Research*, *20*, 413-430.

Pfau, M. (1997). The inoculation model of resistance to influence. F.J. Boster ve G. Barnett (der.), *Progress in communication sciences* içinde (cilt 13, s. 133–171). Norwood, NJ: Ablex.

Pratkanis, A. R. ve Aronson, E. (1992). *Age of propaganda: The everyday use and abuse of persuasion*. New York: W.H. Freeman and Company.

Rank, H. (1976). Teaching about public persuasion. D. Dietrich (der.), *Teaching and Doublespeak* içinde. Urbana, IL: National Council of Teachers of English.

Rank, H. (1982). The pitch. Park Forest, IL: Counter Propaganda Press.

Raven, B. H. ve Haley, R. W. (1982). Social influence and compliance of hospital nurses with infection control policies. R. J. Eiser (der.), *Social Psychology and Behavioral Medicine* içinde (s. 413-438). NY: John Wiley ve Sons.

Rayner, K. (1978). Foveal and parafoveal cues in reading. J. Requin (der.), *Attention and performance* VII içinde. Hillsdale, N.J.: Erlbaum.

Reardon, K. K. (1991). *Persuasion in practice*. Newbury Park, CA: Sage

Reinard, J. C. (1988). The empirical study of the persuasive effects of evidence: The status after fifty years of research. *Human Communication Research*, *15*, 3-59.

Reinard, J. C. (1991). *Foundations of argument: Effective communication for critical thinking*. Dubuque, IA: William C. Brown.

Reynolds, R. A. ve Reynolds, J. L. (2002). Evidence. J. P. Dillard ve M. Pfau (der.), *The persuasion handbook: Developments in theory and practice* içinde (s. 427-444). Thousand Oaks, CA: Sage.

Rhodes, N. ve Wood, W. (1992). Self-esteem and intelligence affect influenceability: The mediating role of message reception. *Psychological Bulletin*, *111*, 156-171.

Ries, A. ve Trout, J. (1986). Marketing Warfare. Journal of Consumer Marketing,3(4), 77-82.

Robberson, M.R. ve Rogers, R.W. (1988). Beyond fear appeals: Negative and positive persuasive appeals to health and self-esteem. *Journal of Applied Social Psychology*, *18*, 277-287.

Robbins, S. P. ve Hunsaker, P. L. (1996). *Training in interpersonal skills: TIPS For Managing People At Work*. 2. Baskı. Upper Saddle River, NJ. : Prentice-Hall

Rogers, R.W. (1983). Cognitive and psychological processes in fear appeals and attitude change: A revised theory of protection motivation. J. Cacioppo ve D.Shapiro (der.), *Social psychophysiology: A source book* içinde (s.153–176). NewYork: Guilford Press.

Rogers, R.W. ve Mewborn, C.R. (1976). Fear appeals and attitude change: Effects of a threat's noxiousness, probability of occurrence, and the efficacy of the coping responses. *Journal of Personality and Social Psychology, 34,* 54-61.

Rogers, R. W. ve Prentice-Dunn, S. (1997). Protection motivation theory. D. Gochman (der.), *Handbook of health behavior research* içinde (cilt 1, s.113–132). New York: Plenum

Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.

Rothman, A. J. ve Salovey, P. (1997). Shaping perceptions to motivate healthy behavior: The role of message framing. *Psychological Bulletin*, *121*, 3–19.

Sakallı, N. (2001). *Sosyal Etkiler: Kim Kimi Nasıl Etkiler?* Ankara: İmge.

Salovey, P., Schneider, T.R. ve Apanovitch, A.M. (2002). Message framing in the prevention and early detection of illness. J.P. Dillard ve M. Pfau (der.), *The persuasion handbook: Theory and practice* içinde (s. 391-406). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Schwartz, S. H. (1990). Individualism-collectivism: Critique and proposed refinements. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *21*, 139-157.

Sears, D. O. (1981). Life stage effects on attitude change, especially among the elderly. S. B. Kiesler, J. N. Morgan ve V. K. Oppenheimer (der.), *Aging: Social change* içinde (s. 183-204). New York: Academic Press.

Sears, D. O. (1983). The persistence of early political predispositions: The roles of attitude object and life stage. L.Wheeler (der.), *Review of personality and social psychology* içinde (cilt 4, s. 79-116). Beverly Hills, CA: Sage.

Sevelius, J. M. and Stake, J. 2003. Attitude change in women's studies students: the effects of prior attitudes and attitude importance. *Journal of Applied Social Psychology*, 33: 2341–2353.

Severin, W. J. ve Tankard, J. W. (1994). *İletişim Kuramları*. (Çev.: A. A. Bir, N. S. Sever). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Shavitt, S. ve Nelson, M. R. (2002). The role of attitude functions in persuasion and social judgment. J. P. Dillard and M. Pfau (der.), *The persuasion handbook: Theory and practice* içinde (s. 137-153). Thousand Oaks, CA: Sage.

Sherif, M. ve Hovland, C.I. (1961). *Social judgment: Assimilation and contrast effects in communication and attitude change*. New Haven: Yale University Press.

Sherif, M. ve Sherif, C. W. (1967). Attitudes as the individual's own categories: The social-judgment approach to attitude and attitude change. C. W. Sherif ve M. Sherif (der.), *Attitude, ego-involvement and change* içinde (s. 105-139). New York: Wiley.

Sherif, C. W., Sherif, M. ve Nebergall, R. E. (1965). *Attitude and attitude change: The social judgment-involvement approach*. Philadelphia: W. B. Saunders.

Siegel, J. T., Donaldson C. D., & Crano, W. D. (2019). Application of vested interest theory to prevention of non-medical prescription stimulant and marijuana use: Unforeseen benefits of attitude-behavior inconsistency. Drug and Alcohol Dependence, 194, 210-215.

Sinclair, R.C., Mark, M.M. ve Clore, G.L. (1994). Mood-related persuasion depends on (mis)attributions. *Social Cognition*, *12*, 309–326.

Skalski, P., Tamborini, R., Glazer E. ve Smith, S. (2009). Effects of Humor on Presence and Recall of Persuasive Messages. *Communication Quarterly*, *57*(2), 136–153.

Smith, S. M. ve Shaffer, D. R. (1995). Speed of speech and persuasion: Evidence for multiple effects. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *21*, 1051-1060.

Snyder, M. (1974). Self–monitoring of expressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, *30*(4), 526–537.

Steinberg, S. (2007). *An introduction to communication studies*. Cape Town, South Africa: Juta ve Co.

Stiff, J. B. ve Mongeau, P. A. (*2003*). *Persuasive communication*. 2. Baskı. New York: Guilford.

Şerif, M. (1936). *The psychology of social norms*. NY: Harper&Row.

Taylor, S.E. (*1991*). Asymmetrical effects of positive and *negative* events: The mobilization-minimization hypothesis. *Psychological Bulletin*, *110*, 67-85.

Taylor, S. E., Peplau, L.A. ve Sears, D.O. (*2007*). *Sosyal Psikoloji*. Ali Dönmez (çev.), Ank: İmge Kitabevi.

Turner, J. C. (1996). *Social influence. A. S. R. Manstead ve M. Hewstone (der.), The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology içinde (s. 562-568)*. Cambridge, MA: Blackwell.

Turner, J. C. (1996). Minority social influence. *A. S. R. Manstead ve M. Hewstone (der.), The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology içinde (s. 390)*. Cambridge, MA: Blackwell.

Tussing, K. J. ve Dillard, J. P. (2000). The psychological reality of the door-in-the-face. It's helping, not bargaing. *Journal of Language and Social Psychology*, *10*(1), 5-25.

Tyler, T. R. ve R. A. Schuller *(*1991). *Aging and attitude change*. *Journal of Personality and Social Psychology*, *61*, 689-697.

Uzun R. (2007). *İletişim Etiği-Sorunlar ve Sorumluluklar*. Ankara:

Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Kırkıncı Yıl Kitaplığı.

van Avermaet, E. (1996). Cooperation and competition. A.S.R. Manstead ve M. Hewstone (der.), *The Blackwell Handbook of Social Psychology* içinde (s. 136-141). Cambridge, MA: Blackwell.

van 't Riet, J., Ruiter, R. A. C., Werrij, M. Q. ve De Vries, H. (2008). The Influence of Self-Efficacy on the Effects of Framed Health Messages. *European Journal of Social Psychology*, *38*, 800-809.

Weyant, J. M. (1996). Application of compliance techniques to direct-mail requests for charitable donation. *Psychology and Marketing*, *13*, 157-170.

Weinberger, M. G. ve Gulas, C. S. (1992). The impact of humor in advertising: A review. *Journal of Advertising*, *21*(4), 35–59.

Wilder, D. A. (1990). Some determinants of the persuasive power of ingroup and out-groups: Organization of information and attribution of independence. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*, 1202-1213.

Witte, K. (1998). Fear as motivator, fear as inhibitor: Using the EPPM to explain fear appeal successes and failures. P. A. Andersen ve L. K. Guerrero (der.), *The handbook of communication and emotion* içinde (s. 423-450). New York: Academic Press.

Witte, K. (1994). Fear control and danger control: A test of the extended parallel process model (EPPM). *Communication Monographs*, *61*, 113-132.

Wrighter, C. (1972). I can sell you anything. NY: Ballantine Books.

Zanna, M. P., Johnson, B. T., & Albarracin, D. (2005). *The handbook of attitudes*. Mahwah, N, J: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Zimbardo, P. G.,ve Leippe, M. R. (1991). *The psychology of attitude change and social influence*. Boston: McGraw Hill.

6. Basım

HİSTOLOJİ

Prof. Dr. Ayla Öber
Doç. Dr. Gamze Turgay İzzetoğlu

nobel

HİSTOLOJİ

Prof. Dr. Ayla Öber - Doç. Dr. Gamze Turgay İzzetoğlu

Yayın No.: 2255
Fen Bilimleri No.: 150
ISBN: 978-605-7895-64-6
E-ISBN: 978-625-402-883-0
Basım Sayısı: 6. Ekim, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Öber, Ayla., İzzetoğlu Turgay, Gamze.
Histoloji / Ayla Öber - Gamze Turgay İzzetoğlu
6. Basım, XVI + 326 s. 16x23,5 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-605-7895-64-6
E-ISBN: 978-625-402-883-0
1. Hücre 2. Temel Dokular 3. Sistemler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti. Sertifika No.: 44093
Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21 Yenimahalle/ANKARA Tel: 0312 385 54 10

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1
BİYOLOJİK OBJENİN İNCELEMEYE HAZIRLANMASI

GİRİŞ 1

BİYOLOJİK OBJENİN İNCELEMEYE HAZIRLANMASI 2
MİKROSKOBİ 5
MİKROSKOPLAR 5
Görünen Işığı Kaynak Olarak Kullanan Mikroskoplar 5
Görünmeyen Işığı Kullanan Mikroskoplar 6
HÜCRESEL YAPILAR 7
ORGANELLER 8
Hücre zarı (Unit membrane) 8
Ribozom (Ribosome) 9
Endoplazmik Retikulum (Endoplasmic reticulum) 10
Nukleus (Nucleus) 10
Nukleolus (Nucleolus) 11
Mitokondri (Mitochondrium) 12
Golgi (Golgi) 12
Sentrozom (Centrosome) 12
Endozom-Fagozom-Lizozom (Endosome-Phagosome-Lysosome) 13
Peroksizom (Peroxysome) 14
İNKLUZYONLAR 15
Glikojen (Glycogen) 15
Lipid (Lipid) 15
Pigment (Pigment) 15
Kristal (Crystal) 16
METAPLAZMİK YAPILAR 16
Mikrofilament (Microfilament) 16
İntermedier filament (Intermedier filament) 16
Mikrotübül (Microtubule) 17
NUKLEUS FONKSİYONLARI VE HÜCRESEL OLAYLAR 18

Bölüm 2
DOKU OLUŞUMU (HİSTOGENEZ)

DOKU ÇEŞİTLERİ 23

Bölüm 3
EPİTEL DOKU

EPİTEL DOKUNUN FONKSİYONLARI 25
EPİTEL DOKU SINIFLANDIRILMASI 26
ÖRTÜ EPİTELİ 26

Hücre Şekline Göre Epitel Tipleri 26
Yassı 26
Prizmatik 27
Tabakalanmaya göre epitel tipleri 27
Basit Epitel 27
Tabakalı Epitel 28
Çok Tabaklı Yassı Epitel 29
BAZAL MEMBRAN 31
Bazal Membranın Kompozisyonu 33
HÜCRELER ARASI KONTAKTLAR–Zar Farklılaşmaları 34
HÜCRE YÜZEY MODİFİKASYONLARI 36
BEZ (Salgı) EPİTELİ 39
Ekzokrin Bezlerin Sınıflandırılması 40
Endoepitelial Bezler 40
Ekzoepitelial Bezler 41
EPİTELİN HİSTOGENEZİ 45
Epitelin Ektodermal Türevleri 45
Epitelin Mezodermal Türevleri 45
Epitelin Endodermal Türevleri 46
EPİTELDE HÜCRELERİN YENİLENMESİ 47
EPİTELİAL ÖRTÜLER 47
DUYU EPİTELİ 49
EPİTEL DOKU HASTALIKLARI 49

Bölüm 4
BAĞ DOKU

BAĞ DOKUNUN ORİJİNİ 51
BAĞ DOKUNUN FONKSİYONLARI 53
BAĞ DOKU ELEMANLARI 53
BAĞ DOKU MATRİKSİ (Ekstrasellüler alan) 54
Şekillenmemiş İntersellüler Alan (nonformed/amorphous) 54
Şekillenmiş İntersellüler Alan (Lifler) 57
BAĞ DOKU HÜCRELERİ 66
BAĞ DOKU ÇEŞİTLERİ 72

Bölüm 5
ÖZBAĞ (Konnektif) DOKU

TİPİK (ÖZBAĞ=KONNEKTİF) BAĞ DOKU 73
GEVŞEK LİFLİ BAĞ DOKU (AREOLAR DOKU) 73
SIK LİFLİ BAĞ DOKU 73
RETİKÜLER BAĞ DOKU 75
ELASTİK BAĞ DOKU 75
EMBRİYONAL BAĞ DOKU 75
ÖZBAĞ DOKUDA ETKİLEŞİM 76
ÖZBAĞ DOKU HASTALIKLARI 76

Bölüm 6
DESTEK DOKULAR

KIKIRDAK DOKU 79
KIKIRDAK DOKU HİSTOGENEZİ 79
KIKIRDAK TİPLERİ 81
Atipik Kıkırdak 81
Dallanmış Kıkırdak 81
Hücre Kıkırdağı 81
Tipik Kıkırdak 81
Hiyalin Kıkırdak 81
Elastik Kıkırdak 83
Kollajen Lifli Kıkırdak 83
KIKIRDAK DOKUDA BÜYÜME 84
KIKIRDAK DOKUDA ETKİLEŞİM 85
KIKIRDAK DOKU HASTALIKLARI 86
KEMİK DOKU 86
KEMİKTE YAPILANMA 87
KEMİK DOKU ELEMANLARI 91
KEMİK ŞEKİLLENMESİ (OSSİFİKASYON) 95
Direkt Ossifikasyon (İntramembranöz) 95
İndirekt Ossifikasyon (Kondral 96
KEMİKLER ARASINDA YER ALAN EKLEMLER 99
KEMİK DOKUDA REJENERASYON 100
KEMİK DOKUDA ETKİLEŞİM 100
KEMİK DOKU HASTALIKLARI 101

Bölüm 7
ÖZELLEŞMİŞ BAĞ DOKU

YAĞ DOKU (Adipoz Doku) 103
YAĞ DOKU TİPLERİ 104
Beyaz Yağ Doku 104
Kahverengi Yağ Doku 106
YAĞ DOKUDA ETKİLEŞİM 107
YAĞ DOKU İLE İLİŞKİLİ HASTALIKLAR 108
KAN DOKU 108
KAN DOKU ELEMANLARI 108
Aramadde (Sıvı Faz) 108
Kan Dokunun Şekilli Elemanları (Hücreler) 109
Eritrosit (Erythrocyte) 110
Lökosit (Leucocyte) 114
Trombosit (Thrombocyte) 118
KAN DOKU HASTALIKLARI 121

Bölüm 8
KAS DOKU

DÜZ KASLAR 124
DÜZ KASTA REJENERASYON 127
KASILMA MEKANİZMASI 127
DÜZ KASIN FONKSİYONLARI 129
ÇİZGİLİ KASLAR (İskelet kası) 129
KASILMA MEKANİZMASI VE MOLEKÜLER DÜZEN 133
İSKELET KASININ HİSTOGENEZİ 135
İSKELET KASINDA REJENERASYON 137
KALP KASI 137
KALP KASINDA REJENERASYON 139
KAS DOKU HASTALIKLARI 139
DÜZ KAS HASTALIKLARI 139
İSKELET KASI HASTALIKLARI 140
KALP KASI HASTALIKLARI 140

Bölüm 9
SİNİR DOKU VE SİNİR SİSTEMİ

SİNİR SİSTEMİ HİSTOGENEZİ 143
NÖRAL BORUDAN GELİŞEN SİNİR SİSTEMİ KISIMLARI 144
SİNİR SİSTEMİ ELEMANLARI 146
SİTOLOJİK-HİSTOLOJİK ÖZELLİKLER 147
Nöronlar 147
Sinir Hücre Tipleri .....
Nöroglial (Neuroglıal) Elemanlar 152
Sinirler 154
OTONOM SİSTEM VE SİNİRLER 156
Simpatetik (Sympathetic) Sistem Sinirleri .....
Parasempatetik (Parasympathetic) Sistem Sinirleri .....
GANGLİONLAR 156
Duyu Ganglionları 156
Motor (Otonomik) Ganglionlar 157
MERKEZİ SİNİR SİSTEMİNİN ÖRTÜLERİ (BEYİN -OMURİLİK ZARLARI) 157
SEREBROSPİNAL (CEREBROSPINAL) SIVI 158
SİNİR DOKUDA DEJENERASYON VE REJENERASYON 159
SİNİR SİSTEMİ 160
PERİFERAL SİNİR SİSTEMİ 160
MERKEZİ SİNİR SİSTEMİ 161
Beyin 161
Serebrum (Cerebrum) 161
Serebellum (Cerebellum) 162
Omurilik (Spınal Cord) 163
Histofizyoloji 165
SİNİR DOKU VE SİSTEMİ HASTALIKLARI 167

Bölüm 10
SİSTEMLER

VÜCUT BÖLGELERİ 170
DÜZLEMLER 170
VÜCUT BOŞLUKLARI 170

Bölüm 11
SİNDİRİM SİSTEMİ

AĞIZ BOŞLUĞU 174
DİL 174
DİŞLER 175
DAMAK 177
SİNDİRİM BORUSU 177
GENEL HİSTOLOJİK ÖZELLİKLER 177
Yutak (Pharynx) 179
Özofagus (Esophagus) 179
Mide 181
İnce Bağırsak 184
Kalın Bağırsak (Kolon) 188
Rektum 190
Anal Kanal 190
SİNDİRİM BORUSUNA BAĞLI BEZLER 191
Tükürük Bezleri 191
Pankreas 192
Karaciğer 194
Safra ve Safra kesesi 196
SİNDİRİM SİSTEMİ HASTALIKLARI 197

Bölüm 12
SOLUNUM SİSTEMİ

NAZAL (NASAL) BOŞLUK 200
NAZOFARİNKS (NASOPHARYNX) 201
LARİNKS (LARYNX) 201
TRAKE (TRACHE) 202
AKCİĞERLER 204
SOLUNUM SİSTEMİ HASTALIKLARI 205

Bölüm 13
BOŞALTIM SİSTEMİ

BÖBREKLER 207
ÜRETER 211
MESANE 212
URETRA (URETHRA) 212
HİSTOFİZYOLOJİ 212
BOŞALTIM SİSTEMİ HASTALIKLARI 214

Bölüm 14
DOLAŞIM SİSTEMİ

KALP....216
DAMARLAR....218
ARTERLER....219
VENLER....221
DOLAŞIM SİSTEMİ HASTALIKLARI....222

Bölüm 15
LİMFOİD (LENFATİK) SİSTEM

LENFOİD SİSTEMİN HÜCRELERİ....227
LENFOİD ORGANLAR....228
TİMUS (THYMUS)....228
LENF DÜĞÜMLERİ (LYMPHOID NODES)....229
DALAK (SPLEEN)....231
MUKOZA BAĞLANTILI LENFOİD DOKU....232
TONSİLLER (TONSIL)....233
LENFOİD SİSTEM HASTALIKLARI....234

Bölüm 16
ÜREME SİSTEMİ

DİŞİ ÜREME SİSTEMİ....235
OVARYUM (OVARIUM)....235
UTERİN TÜPLER (OVIDUKT-FALLOP TÜPLERİ)....239
UTERUS....240
PLASENTA (PLACENTA)....241
VAGİNA....242
MEME BEZLERİ....242
ERKEK ÜREME SİSTEMİ....244
TESTİSLER....244
GENİTAL KANALLAR....247
YARDIMCI BEZLER (AKSESUAR BEZLER)....248
PENİS....248
ÜREME SİSTEMİ HASTALIKLARI....248

Bölüm 17
ENDOKRİN SİSTEM

HORMONLAR....249
HİPOFİZ (HYPOPHYSIS)....250
NÖROHİPOFİZ (NEUROHYPOPHYSIS)....251
Hipotalamo-Hipofizeal Sistem....251
Pars Nervosa....251
Pars İnfundibulum....252
ADENOHİPOFİZ (ADENOHYPOPHYSIS)....252
Pars Distalis....252

Pars İntermedia 254
Pars Tuberalis 254
TİROİD (THYROID) 257
PARATİROİD (PARATHYROID) 259
BÖBREKÜSTÜ BEZİ (ADRENAL-SUPRARENAL BEZ) 260
PANKREAS ve LANGERHANS ADACIKLARI 265
EPİFİZ (EPIPHYSIS) 266
OVARYUM 268
TESTİS 269
ENDOKRİN SİSTEM HASTALIKLARI 270

Bölüm 18
DUYULAR

DOKUNMA DUYUSU (İntegümenter Sistem) DERİ 273
EPİDERMİS 273
Keratinosit Olmayan Hücreler 275
DERMİS 277
KIL 278
TIRNAK 279
TAT DUYUSU 279
KOKLAMA DUYUSU 280
İŞİTME DUYUSU 281
GÖRME DUYUSU 283
ÖZEL DUYULAR 286
DUYU ORGANLARI HASTALIKLARI 286

SÖZLÜK 289
KAYNAKÇA 295
DİZİN 309

Bölüm 1
GİRİŞ

Yaşamın devamını sağlayacak olan ve bunun için gerekli işlevleri yerine getiren hücre, kendisini çevreleyen zar yapısının içinde yer alan protoplazma ve aktivitelerde görev alacak olan organelleriyle en küçük canlı birim olarak nitelendirilir. Hücreler prokaryot ve ökaryot olmak üzere iki temel grup altında ele alınırlar. Nukleus zarının bulunmadığı, nukleik materyalin nukleotid halinde sitoplazmada dağıldığı, metabolik aktivitenin hücre örtüsünün altında yerleşmiş olan solunum enzimi paketleriyle gerçekleştirildiği prokaryotlara mavi-yeşil algler, bakteriler örnek olarak verilebilir. Ökaryot hücrede ise genetik materyal nukleus zarı içindedir. Metabolik aktiviteleri mitokondri denilen ve enerji üretiminden sorumlu olan organelleri içindeki solunum enzimleriyle gerçekleşir. İki hücre grubu arasında bunlardan başka yapısal, hareket şekli, çoğalma v. b açılardan da farklılıklar vardır. Her ikisinde de ortak olan en temel özellik atomlar, moleküller ve onların oluşturdukları organik bileşiklerden meydana gelmiş olmalarıdır.

Hücrelerden ve hücrelerin ürettiklerinden oluşan canlı sistemin en küçük birimi olan hücreler hem yapı hem de fonksiyon açısından ileri derecede özelleşebilirler. Böyle özelleşmiş hücreler, belirlenmiş bir fonksiyonu yerine getirmek üzere bir araya gelerek dokuları oluştururlar. **Histogenez** denilen "dokuların oluşması" olayında bir evin inşa edilişinde olduğu gibi; basit yapı blokları ve birimlerinden belli bir plana göre binanın organize edilişi yerine, gruplanan hücrelerin organizmayı oluşturmaları gerçekleşir. Dokuları inceleyen bilimdalı olan **HİSTOLOJİ**, çok hücreli canlılardan bitkilerin ve hayvanların yapılanmasını ele almaktadır. Bu kitaptaki bilgiler hayvan histolojisi içinde ve insan ağırlıklı olarak düzenlenmiştir. İnsan vücudunda 70 trilyondan fazla hücre vardır ve bunlar çok özel yollarla organize olmuşlardır. Şekil, yapılanma ve fonksiyon bu organizasyonda önemlidir. İkiyüzden fazla çeşitlilikte hücre, sınıflandırıldıklarında sayıları yirmiye ulaşan dokunun farklılaşma ve oluşma aşamasında yer alırlar. Bu yirmi kadar doku esas olarak 4 temel grupta toplanmaktadır.

KAYNAKÇA

ABBAS A.K., LICHTMAN A.H., POBER J.S., 1991: Cellular ve Molecular Immunology. W.B. Saunders Comp. New York.

AKAY T., 2001: Genel Histoloji (5.baskı), Palme Yayıncılık, Ankara.

ALLABY M., 1999: Dictionary of Zoology (2. Ed.), Oxford Uni. Press., UK.

AYTEKİN Y., 1993 (ed.): Temel Histoloji, Barış Kitabevi, İstanbul.

AYTEKİN Y., SOLAKOĞLU S., 2006 (ed.): Temel Histoloji (Text & Atlas) Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.

BASTIUAN G.F., 1993: An Illustrated Review of Anatomy and Physiology (Seri), Harper Collins Coll. Pub.

BENJAMIN C.L., GARMAN G.R., FUNSTON J.H., 1997: Human Biology (Int ed.) McGraw Hill Comp.

BLOOM W., FAWCETT D.W., 1968: A Textbook of Histology (9. ed.), W.B. Saunders Company, Philadelphia, London, Toronto.

BRADBURY S., EVENNETT P.J., HASELMANN H., PILLER H., 1989: RMS Dictionary of Light Microscopy, Oxford Sci. Publications, RMS Microscopy Handbook 15 Oxford, UK.

BROWDER L.W., ERICKSON C.A., JEFFERY W.R., 1991: Developmental Biology, (3. Ed.), Saunders College Publ., USA.

CİRELİ E., 1972: Hücre Organelleri Ultrastrüktürü ve Fonksiyonları, E.Ü. Tıp Fak. Yayınları No: 88, E.Ü. Matbaası Bornova, İzmir.

COHEN B.J., WOOD D.L., 2000: Memler's Structure and Function of the Human Body (6. Ed.), Lippincott Williams&Wilkins Pub., New York.

COPENHAVER W.M., JOHNSON D.D., 1958: Bailey's Textbook of Histology (14. ed.), The Williams&Wilkins Company, Batimore, USA.

CORMACK D.H., 1987: Ham's Histology (9. Ed.), J.B. Lippincott Company, Philadelphia.

CZIHAK G., LANGER H., ZIEGLER H., 1976: Biologie-Ein Lehrbuch fur Studenten der Biologie, Springer-Verlag Berlin Heidelberg New York.

DeCOURSEY R.M., 1968: The Human Organism (3. ed.), McGraw-Hill Book Company, USA.

DEMİRSOY A., 1997: Yaşamın Temel Kuralları Genel Biyoloji/Genel Zooloji, Cilt 1/Kısım 1, (8. Ed.), Meteksan A.Ş., Ankara.

DEMİRSOY A., TÜRKAN İ., 1999 (Çev. Ed.)**:** Genel Biyoloji, (Keeton, W.T., Gould, J.L., Gould, C.G., 1993, Biological Science, (5. Ed.), London), Cilt 1, Cilt 2, Palme Yayıncılık, Ankara.

FALAKALI B., 1993: Genel Genetik, E.Ü. Fen Fak. Kitaplar Serisi, No. 148, E.Ü. Basımevi, Bornova-İzmir.

FAWCETT Don W., 1973: Atlas Zur Elektronen-mikroskopie der Zelle, Urban&Schwarzenberg, Deutschland.

FREEMAN W.H., BRACEGIRDLE B., 1968: An Atlas of Histology (2. ed.), Heinemann Educational Books Ltd., London.

FUJITA T., TANAKA K., TOKUNAGA J., 1981: Zellen und Gewebe (Ein Rem Atlas).

GARTNER L.P., HIATT J.L., 2001: Color Textbook of Histology, (2. Ed.), Saunders Comp., London.

GERHARDT A., DIRCKSEN J., HÖNER P., 1981: Biologie, (3. Aufl), Bayerischer Schulbuch-Verlag, München.

GOODSELL D.S., 1996: Our Molecular Nature, Springer Verlag New York.

GUTTMAN B.S., 1999: Biology, A Division of the McGraw-Hill Comp., Boston.

JUANQUEIRA L.C., CARNEIRO J., CONTOPOULOS A.N., 1977: Basic Histology (2. ed.), Lange Med. Publ., USA.

JUANQUEIRA L.C., CARNEIRO J., KELLEY R.O., 1989: Basic Histology, Lange Med. Publ. California.

KARAÇALI S., 1989: Histoloji Teksiri (4. baskı), E.Ü. Fen Fak. Teksirler Serisi No: 26, İzmir.

KAROL S., SULUDERE Z., AYVALI C., 1998: Biyoloji Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları: 669, Ankara.

KENT M., 2000: Advanced Biology, Oxford Uni. Press.

KERR J.B., 1998: Atlas of Functional Histology, Mosby Comp. Sydney.

KNODEL H., BAYRHUBER H., 1987: Linder Biologie, (19. Aufl.), (Ed. J.B. Metzler), Metzlersche Verlag., Stuttgart.

KOLB G.M.H., 1991: Vergleichende Histologie, Springer Verlag Giessen.

KRSTIC R.V., 1977: Die Gewebe des Menschen und Saugetiere, Springer Verlag, Berlin.

LEESON T.S., LEESON C.R., PAPARO A.A., 1988: Text/Atlas of Histology, W.B. Saunders Company, Philadelphia, London, Toronto, Montreal, Sydney, Tokyo.

LEWIS R., 1998: Life, McGraw-Hill Comp., Boston.

MADER S.S., 1996: Biology, (5. Ed.), A Division of the McGraw-Hill Comp., Boston.

MADER S.S., 1997: Inquiry into Life (8. ed.), A Division of the McGraw-Hill Comp., Boston.

MADER S.S., 1998: Human Biology, (5. ed.), A Division of the McGraw-Hill Comp., Boston.

MINKOFF E.C., BAKER P.J., 2001: Biology Today An Issues Approach (2. ed.), Garland Publishing, a member of the Taylor & Francis Group, New York.

MUIR H., 1994 (ed.): Dictionary of Scientist, Larousse, UK.

NOGALES E., WOLF S.G., DOWNING K.H., 1998: Structure of the α-β tubulin dimer by electron crystallography, Nature 391, 199 – 203, Jan.

ONAT T., EMERK K., 1996 (ed.): Temel Biyokimya, Saray Medikal Yayıncılık, Bornova İzmir.

ÖBER A., 1979: Tunikat Endokrin Sisteminde Histo-fizyolojik ve Ultrastrüktürel Araştırmalar (Doktora Tezi), E.Ü. Fen Fak. Bornova-İzmir.

ÖBER A., 2000: Hayvan Histolojisi I (Genel Konular), E.Ü. Fen Fak. Teksirler Serisi No: 128, Bornova–İzmir.

ÖBER A., 2004: Zoolojide Laboratuvar Teknikleri, (2. baskı), E.Ü. Fen Fak. Kitaplar Serisi, No: 185, E.Ü. Basımevi, Bornova-İzmir.

ÖBER A., 2005: Zooloji, E.Ü. Yayınları Fen Fakültesi Yayın No: 193, E.Ü. Basımevi, Bornova-İzmir.

PAULSEN D.F., 1990: Basic Histology, Exam. and Board Rev.– Appleton& Lange, USA.

PRESNELL J.K., SCHREIBMAN M.P., 1997: Human's Animal Tissue Techniques (5. ed.), Hopkins Uni. Pres.

ROBERTSON D., 1972: Das Leben unter dem Mikroskop, Edit. Rencontre Lausanne.

ROSS M.J., ROMRELL L.J., KAYE G.I., 1995: Histology: A Text ve Atlas, (3. Ed.), Williams&Wilkins Comp., New York.

SEELEY R.R., STEPHENS T.D., TATE P., 1998: Anatomy and Physiology (4. ed.), McGraw Hill Comp. WCB Int.

SOLOMON E.P., BERG L.R., MARTIN D.W., 1999: Biology (5. ed.), Saunders College Publ., USA.

SOYDAN N., 1985: Genel Histoloji, İst. Üni. Diş Hek. Fak. Yayınları No:56, İstanbul.

SÜZEN B., 1997: İnsan Anatomisi ve Fizyolojisine Giriş (Solomon'dan çeviri), Birol Basın Yayın, İstanbul.

TANER D., 2004: Fonksiyonel Nöroanatomi, ODTÜ yayıncılık, Ankara.

TELFORD I.R., BRIDGMAN C.F., 1990: Introduction to Functional Histology, Harper Row Pub. New York.

TOOL G., TOOL S., 1999: Biology for Advanced Level (4. Ed), Thornes Pub. UK.

WEHNER R., GEHRING W., 1990: Zoologie (22. Aufl.), Thieme Verlag, Stuttgart.

WHEATER P.R., BURKITT H.G., DANIELS V.G., 1988: Functional Histology: A Text and Colour Atlas, (2. Ed.), EL-BS. Longman Group Ltd., Hong Kong.

İNTERNET KAYNAKLARI

İK 1: http://www.meddean.luc.edu

İK 2: http://www.grad.ucl.ac.uk

İK 3: http://www.multi-med.com

İK 4: http://www.udel.edu/Biology

İK 5: http://pathology.mc.duke.edu

İK 6: http://www.thecrookstoncollection.com

İK 7: http://www.uoguelph.ca/zoology

İK 8: http://ipj.quintessenz.de

İK 9: http://www.cord.edu

İK 10: http://www.histology.wisc.edu

İK 11: http://www.meddean.luc.edu

İK 12:http://www.neuro.ki.se/neuro

İK 13: http://www.louis-widmer.be

İK 14: http://www.latrobe.edu.au

İK 15: http://pathology.mc.duke.edu

İK 16: http://www.leucatin-nail-fungus.com

İK 17: http://cas.bellarmine.edu

Güncellenmiş 4. Basım

ALTERNATİF ENERJİ KAYNAKLARI

Prof. Dr. Mustafa ACAROĞLU

nobel

ALTERNATİF ENERJİ KAYNAKLARI

Prof. Dr. Mustafa ACAROĞLU

Yayın No.: 719
Teknik No:. 65
ISBN: 978-605-133-620-6
E-ISBN: 978-625-397-353-7
Basım Sayısı: Güncellenmiş 4. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Polat -seda@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Acaroğlu, Mustafa.
Alternatif Enerji Kaynakları / Mustafa Acaroğlu
Güncellenmiş 4. Basım, XVIII + 768 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-133-620-6
E-ISBN: 978-625-397-353-7
1. Enerji Kaynakları 2. Yakıtlar 3. Biyo Yakıtlar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

1. ENERJİ VE ENERJİ TERMİNOLOJİSİ 1

1.1. TEMEL BİLGİLER VE TANIMLAMALAR 1
1.1.1. Enerji 1
1.1.2. Enerjinin Sınıflandırılması 1
1.2. ALTERNATİF ENERJİ KAYNAKLARININ PRENSİPLERİ 3
1.2.1. Enerji Yoğunluğu 3
1.2.2. Dinamik Karakteristikler 4
1.2.3. Enerji Kaynağının Kalitesi 4
1.3. TEKNİK GEREKSİNİMLER VE GENEL BİLGİLER 5
1.3.1. Çevre İncelemesi 5
1.3.2. Nihai Kullanım Gereksinmeleri ve Verimlilik 5
1.4. ISI TRANSFERİ 5
1.4.1. Isı İletimi (Kondüksiyon) 6
1.4.2. Isı Taşınımı (Konveksiyon) 6
1.4.3. Isıl Işıma (Işınım-Radyasyon) 7
1.5. TERMODİNAMİK 8
1.5.1. Temel Termodinamik Kavramlar 8
1.5.2. Termodinamik Kanunları 10
1.5.2.1. Termik Denge 10
1.5.2.2. Termodinamiğin I. Yasası 10
1.5.2.3. Isı Tutumu (Entalpi) 11
1.5.2.4. Entropi 12
1.5.2.5. Termodinamiğin II. Yasası 13
1.5.2.6. Carnot Çevrimi 13
1.5.2.7. Tersinir Carnot Çevrimi 13
1.6. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ENERJİ KAYNAKLARI VE KULLANIMI 15
1.6.1. Dünyada Enerji Kaynakları Üretim ve Tüketim Durumları 18
1.6.1.1. Petrol - Petrolün Tarihi 18

2. GÜNEŞ ENERJİSİ 41

2.1. GÜNEŞİN YAPISI 41
2.1.1. Dünyaya Ulaşan Güneş Enerjisi 43
2.2. DÜNYA ÜZERİNE GELEN GÜNEŞ IŞINLARININ DALGA BOYLAN 44
2.2.1. Ultraviole (UV)(Morötesi Işınlar) (200-400 nm) 45
2.2.2. Optik Kısım (Işık - Görülebilen Kısım) (400-750 nm) 45
2.2.3. Infrarot (IR) Bölgesi (Termik Kısım - Isı Işınları-Kızılötesi Işınlar) 45
2.2.4. Güneş Açıları 47

3. GÜNEŞ ENERJİSİ TEKNOLOJİLERİ VE UYGULAMALARI 51

3.1. PASİF SİSTEMLER 51
3.2. AKTİF GÜNEŞ KOLEKTÖRLER SİSTEMLERİ 52
3.2.1. Kolektör Kasası ve Kolektör Örtüsü 54
3.2.2. Yutucu Yüzey 58
3.2.3. Kolektör Kasası 61
3.2.4. Yalıtım Malzemeleri 61
3.2.5. Conta Malzemeleri 61
3.2.6. Akışkan Boruları Conta Malzemeleri 61
3.3. KOLEKTÖRLERDE SİSTEM BİLEŞENLERİ 62
3.3.1. Kolektör Yüzey Alanı - Depo Hacmi 62
3.3.2. Genleşme Deposu 62
3.3.3. Depo 63
3.3.4. Isı Değiştiricisi 64
3.3.5. Otomatik Kumanda Devresi 66
3.3.6. Dolaşım Pompası 66
3.3.7. Isı Taşıyıcı Akışkan 66
3.3.8. Yardımcı Isı Kaynağı 66
3.3.9. Borular 67
3.3.10. Hesaplamalar 67
3.4. VAKUM TÜPLÜ GÜNEŞ KOLEKTÖRLERİ 68
3.4.1. İnorganik Borulu Vakum Tüp Sistemi 71
3.4.2. Vakum tüplü güneş kolektörlerinin montajı 72
3.5. HAVALI GÜNEŞ KOLEKTÖRLERİ 73
3.6. GÜNEŞ HAVUZLARI 75
3.6.1. Doğal Güneş Havuzları 75
3.6.2. Yapay Güneş Havuzları 76
3.6.2.1. Taşınım Bölgeleri Olmayan Yapay Havuzlar (İsrail tipi) 76
3.6.2.2. Taşınım Bölgeli Yapay Havuzlar: (Amerikan tipi) 77
3.6.3. Güneş Havuzlarının Teknolojisi 78
3.7. GÜNEŞİ İZLEYEN TOPLAYICILAR 83
3.8. UYDU GÜÇ SİSTEMLERİ 92
3.9. GÜNEŞLE PİŞİRME 93

4. GÜNEŞ ENERJİSİ İLE SOĞUTMA VE SOĞUTMA SİSTEMLERİ 95

4.1. GÜNEŞ ENERJİLİ ABSORBSİYONLU SOĞUTMA SİSTEMLERİ 97
4.2. ABSORPSİYONLU SOĞUTMA SİSTEMLERİYLE MEKANİK BUHAR SIKIŞTIRMA SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI 104

5. BİYOKÜTLE ENERJİSİ 105

5.1. FOTOSENTEZ 109
5.1.1. Fotosentez Olayının Kısa Tarihçesi 110
5.1.2. Fotosentez Mekanizması 111
5.1.3. Fotosentez İşleminde Elemanlar 112
5.1.4. Fotosentez ve Işık 112
5.1.5. Fotosentezi Etkileyen Faktörler 113
5.1.6. Fotosentezin Aşamaları 114
5.2. YÜKSEK FOTOSENTEZ VERİMİNE SAHİP ENERJİ BİTKİLERİ (C_4 BİTKİLERİ) 115
5.2.1. C4 Bitkilerinde Fotosentez Mekanizması 115
5.3. FOTOSENTEZDE ENERJİ BAĞLANMASI 118
5.3.1. Glikoz Eş Değeri Yardımı ile Hesaplama 120
5.3.2. Karbon (C) İçeriği ile Hesaplama 122
5.3.3. Brüt Enerji İçeriği ile Hesaplama 122
5.4. BİYOKÜTLE ENERJİSİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR 124
5.5. ENERJİ BİTKİLERİ 124
5.5.1. Biyokütle Enerjisinin Üretiminde Enerji Bitkileri 133
5.5.1.1. Miscanthus Sinensis (Miscanthus x Sinensis) 133
5.5.1.2. Sorgum (Sorghum) 144
5.5.1.3. Aspir (Safflower) 151
5.5.1.4. Switchgrass (Dallı darı - panicum virgatum L.) 156
5.5.2. Biyokütle Enerjisinde Hasat Taşıma ve Depolama 159
5.6. BİYOKÜTLE - YAKIT ÖZELLİKLERİ VE ÇEVRESEL ETKİLER 165
5.7. EKOLOJİK DEĞERLENDİRMELER 169
5.8. BİYOKÜTLE VE NORMLAŞTIRMA 172
5.9. ALGLER 175
5.10. BİYORAFİNASYON 181
5.11. İKİNCİ NESİL BİYOYAKITLAR VE BİYOJET (ÖRNEK ÇALIŞMA) 187

6. BRİKETLEME VE BİYOKÜTLENİN BİRİKETLENMESİ 193

6.1. BRİKETLEMENİN ANA TEMELLERİ 196
6.2. BRİKETLEME MAKİNALARI 197
6.2.1. Piston Presli Briketleme Makinası 197
6.2.2. Vidalı (helezon) Briketleme Makinaları 199
6.2.3. Hidrolik Pistonlu Briketleme Makinaları 201
6.3. BRİKETLEME TEKNOLOJİSİ 202
6.3.1. Helezon (Vidalı) Pres ve Piston Pres Teknolojisi 202

6.4. DİĞER BRİKETLEME TEKNOLOJİLERİ 203
6.4.1. Briketin Taşıma Karakteristikleri ile İlgili Özellikler ve Testler 204
6.4.2. Briketlerin Fiziksel Özelliklerinin Belirlenmesinde Örnek Alma 207
6.5. PELETLEME VE BİYOYAKITLAR 211

7. BİYOGAZ ENERJİSİ 227

7.1. BİYOGAZIN TARİHÇESİ 227
7.2. BİYOGAZIN KULLANIM AMAÇLARI 230
7.3. FERMANTASYON VE METAN OLUŞUM AŞAMALARI 235
7.4. BİYOGAZ ÜRETİMİNDE ETKİLİ FAKTÖRLER 236
7.5. BİYOGAZ ENERJİSİ İLE İLGİLİ HESAPLAMALAR 237
7.5.1. Bekleme Süresi (BS) 237
7.5.2. Yükleme Oranı (YO) 237
7.5.3. Hammadde Özgül Metan Üretim Oranı (Mokm) 238
7.5.4. Üreteç Özgül Metan Üretim Oranı (Mv) 238
7.6. BİYOGAZ ÜRETİMİNDE ENERJİ EŞİTLİKLERİ 239
7.6.1. Biyogaz Üretiminde Metanojen (metan bakterilerinin) Yoğunluğunun Etkisi 239
7.6.2. Metan Fermentasyonunun Kinetik Analizi 240
7.6.2.1. Büyüme Formülünün Modellenmesi 240
7.6.3. Extra Biyogaz Üretimi İçin Denklem 241
7.7. BİYOGAZ ENERJİSİNİN KULLANIMI 242
7.8. TÜRKİYE'NİN HAYVANSAL ATIK POTANSİYELİ 244
7.9. BİYOGAZ ENERJİSİNİN YASAL KONUMU VE ÖNERİLER 244

8. BİYOKÜTLE ENERJİLİ ISI-GÜÇ SANTRALLARI 247

8.1. ISI-GÜÇ SANTRALLARI İÇİN HAMMADDE 247
8.2. BİYOKÜTLE ÜRETİMİNDE BÖLGE SEÇİMİNDEKİ FAKTÖRLER 249
8.3. TARIMSAL ÜRÜNLERİN MASRAF FAKTÖRLERİ 250
8.4. BİRLEŞİK ISI-GÜÇ SİSTEMLERİNDE MASRAF ANALİZİ 251
8.5. MASRAF ANALİZİ 254
8.5.1. Temel Tanımlamalar 254
8.5.2. Isı Tüketimi 255
8.5.3. CO2 Emisyonu Bilançosu 255
8.6. BOYUTSUZ MASRAF ANALİZİ 255
8.6.1. Diyagram Yardımı ile Masrafların Tahminlenmesi 256
8.7. BİYOKÜTLE DÖNÜŞÜM YÖNTEMLERİ 258
8.7.1. Biyokütlenin Ön İşlemi 258
8.7.2. Termokimyasal Dönüşüm Yöntemleri 264
8.7.2.1. Yakma 266
8.7.2.2. Sıvılaştırma 266
8.7.2.3. Gazlaştırma 266
8.7.2.4. Piroliz 267

9. RÜZGÂR ENERJİSİ VE KAYNAĞI 285

9.1. RÜZGÂR TÜRLERİ 288
9.2. RÜZGÂRA ÖZGÜ TANIMLAR 289
9.3. RÜZGÂR ÖLÇÜMLERİ 290
9.4. RÜZGÂR DEĞERLENDİRMELERİ 291
9.5. RÜZGÂR ENERJİSİNİN TARİHÇESİ 293
9.6. RÜZGÂR TÜRBİNLERİNDE PERVANE AERODİNAMİĞİ 299
9.7. RÜZGÂR TÜRBİNİ 304
9.8. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE RÜZGÂR ENERJİSİ 311
9.9. OFFSHORE (AÇIK DENİZ) RÜZGÂR ENERJİSİ VE TÜRKİYE 316
9.9.1. Offshore Rüzgâr Türbini Temel Türleri 317

10. MOTORLARDA KULLANILAN ALTERNATİF YAKITLAR 325

10.1. HİDROJENİN MOTORLARDA KULLANIMI 325
10.1.1. Hidrojenin (H_2) Üretimi 328
10.1.2. Hidrojenin Depolanması 332
10.1.2.1. Tanklarda Depolama 334
10.1.2.2. Nanotüplerde Depolama 334
10.1.2.3. Metal Hidrürlerde Depolama 335
10.1.2.4. Alanatlarda Depolama 336
10.1.2.5. Bor Esaslı Depolama 336
10.1.3. Hidrojenin Kullanımı 337
10.1.4. Hidrojenin Kullanımında Sorunlar 342
10.3. ETANOL - BİYOETANOL 345
10.3.1. Etanol Yakıtında Yoğunluk 346
10.3.2. Su Miktarı (Nem) 346
10.3.3. Alt Isıl Değer 347
10.3.4. Hidrokarbonlar 351
10.3.5. Karbon 352
10.3.6. Hidrojen 352
10.3.7. Kükürt 352
10.4. BİYOETANOL ÜRETİMİNDE ENERJİ VERİMLERİ VE ENERJİ BİLANÇOLARI 365
10.4.1. E-DIESEL 368
10.4.2. E-Diesel Yakıtların Özellikleri ve Motor Performansına Etkileri 372
10.5. SIVILAŞTIRILMIŞ PETROL GAZI (LPG) VE ÖZELLİKLERİ 377
10.5.1. Yakıt Seçiminde Dikkate Alınan Kriterler 378
10.5.2. Sıvılaştırılmış Petrol Gazı 379
10.5.3. LPG'nin Yakıt Olarak Kullanımında Avantaj ve Dezavantajlar 383
10.5.4. Motorlu Taşıtlarda Kullanılan LPG Teknolojisi 384
10.8. DOĞAL GAZ (NATURAL PETROLEUM GAS - NPG) 395
10.8.1. Doğalgaz - Otto ve Dizel Motorlarında Kullanımı 395
10.8.2. Doğal Gazla Çalışan Araçlar ve Teknolojiler 399

10.8.3. CNG Yakıt Sistemleri 400
10.8.3.1. Tek Yakıtlı Sistemler 400
10.8.3.2. İki ve Çift Yakıtlı Sistemler 400
10.8.3.3. Çok Yakıtlı Sistemler 402
10.8.4. Doğal Gaz Yakıt Sistemleri 402
10.8.5. Doğalgaz ve Emisyon 407

11. BİYOMOTORİN (BIODIESEL) YAKITI 411

11.1. BİYOMOTORİN 416
11.2. BİYOYAKIT VE BİYOMOTORİN KONUSUNDA TÜRKİYE 425
11.3. BİYOMOTORİN VE YAME (YAĞ ASİDİ METİL ESTERİ) 426
11.3.1. Biyomotorinin Özellikleri 428
11.3.2. Ester Kimyası ve Yağ Asitleri 429
11.3.3. Bitkisel Yağların Fiziksel-Kimyasal ve Yakıt Özellikleri 443
11.3.4. Biyomotorin Üretim Prosesleri 445
1.3.4.1. Transesterifikasyon 448
1.3.4.2. Biyomotorin Üretiminde Yağlarda Kalite ve Ön İşlemler 452
1.3.4.3. Alkoller 454
1.3.4.4. Katalizör 455
11.3.5. Biyomotorin Yakıt Kalitesi 473
11.3.5.1. Yoğunluk 473
11.3.5.2. Viskozite 474
11.3.5.3. Soğukta Akış Özelliği 476
11.3.5.4. Setan Sayısı 476
11.3.5.5. Oktan Sayısı 478
11.3.5.6. İyot Sayısı 478
11.3.5.7. Yakıtın Isıl Değeri (Kalori Değeri) 478
11.3.5.8. Parlama Noktası 479
11.3.5.9. Yanma Noktası 479
11.3.5.10. Bulutlanma ve Akma Noktası 480
11.3.5.11. Yakıtlardaki Su Miktarı 480
11.3.5.12. Karbon Artığı 480
11.3.5.13. Tortu Maddeleri 481
11.3.5.14. Gam Miktarı ve Reçine Oluşumu 481
11.3.5.15. Kükürt (S) Miktarı 481
11.3.5.16. Kül ve Tuz Miktarı 483
11.3.5.17. Süzülebilme (Filtre tıkama noktası-CFPP) Yeteneği 483
11.3.5.18. Yakıtlarda Yağ 484
11.3.5.19. Koku ve Renk 484
11.3.5.20. Işığa Dayanıklılık 484
11.3.5.21. Depo Edilme Dayanıklılığı 484
11.3.6. Biyomotorinde Yakıt Kalitesi ve Yakıt Özellikleri 485
11.3.7. Biyomotorinde Doğru Karışım 486
11.3.8. Biyomotorinde Yakıtın Oksidasyon Kararlılığı 487

11.3.9. Çalışma Emniyeti ve Çevre Sağlığı Yönüyle Biyomotorin 489
11.3.10. Biyomotorin ve Depo Edilme Dayanıklılığı 489
11.3.11. Biyomotorin Yakıtların Soğuk Akış Özellikleri 505
11.3.11.1. Bulutlanma Noktası (Cloud Point) 505
11.3.11.2. Soğukta Filtre Tıkama Noktası (CFPP) 506
11.3.11.3. Akma Noktası (Pour Point) 507
11.3.11.4. Donma Noktası (Freezing Point) 507
11.3.12. Biyomotorin Karışımlarının Soğuk Akış Özellikleri 509
11.3.13. Soğuk akış geliştiriciler (CFI) - Biyomotorin Üzerindeki Etkileri 511
11.3.14. Oksidasyon Önleyici Katkılar (Antioksidanlar) 513
11.3.15. Biyomotorin yakıt özellikleri arasındaki ilişkiler 513
11.3.16. Biyomotorin - Emisyon Azaltımı ve Küresel Isınmaya Etkisi 518
11.4. BİYOMOTORİN ÜRETİMİNDE ENERJİ BİLANÇOSU 536
11.5. BİYOYAKIT TEKNOLOJİLERİ SWOT ANALİZİ 540
11.6. BİYOYAKITLAR İÇİN SWOT ANALİZİ 545
11.6.1. Biyoyakıtlar ve Fosil Yakıtlar SWOT Analizi 545
11.6.2. Biyoetanol SWOT Analizi 547
11.6.3. Biyometan SWOT Analizi 548
11.6.4. BtL (Biyokütleden Sıvı Yakıt Eldesi) Yakıtı İçin SWOT Analizi 549
11.6.5. Biyokütleden Hidrojen (Biohydrogen) SWOT Analizi 549

12. HİDROLİK ENERJİ 553

12.1. HİDROELEKTRİK SİSTEMLERDE KULLANILAN TÜRBİNLER 567
12.2. HİDROELEKTRİK SANTRAL HESAPLAMALARI 574

13. PV (Photo Voltaic) ENERJİ - GÜNEŞ PİLLERİ 577

13.1. BOYUTLANDIRMA İLKELERİ 584
13.2. GÜNEŞ TAKİP SİSTEMLERİ 616

14. BİTKİSEL YAĞLAR VE YAĞLAMA 625

14.1. BİTKİSEL YAĞLARIN MOTOR YAĞI OLARAK KULLANIMI 626
14.1.1. Biyolojik Ayrışabilir Yağlar İçin Bitkisel Yağların Kullanılması 628
14.1.2. Yağların Hızlı Biyolojik Ayrışabilirliği 628
14.1.3. Kolza-00 (Kanola - Canola oil) Yağının Tercih Edilmesinin Nedeni 629
14.2. TARIMDA BİYOLOJİK AYRIŞABİLİR MOTOR VE HİDROLİK YAĞININ GELİŞTİRİLMESİ 629
14.2.1. Viskozite Sonuçları 630
14.2.2. Korozyon ve Sulanma Hassasiyeti Testi Sonuçları 631
14.2.3. Sızdırmazlık Testi Sonuçları 631
14.2.4. Aşırı Basınca Dayanma Performansı 631
14.2.5. Oksitlenme Testi Performansı Sonuçları 632
14.2.6. Biyolojik Ayrışabilirlik Testleri 632

15. BOR VE ENERJİ..... 639

15.1. BOR..... 639
15.2. BOR CEVHERİNİN STRATEJİK ÖNEMİ 642
15.3. ENERJİ HAMMADDESİ OLARAK HİDROJEN VE BUNA DAYALI TEKNOLOJİLER..... 649
15.4. HİDROJEN TAŞIYICISI OLARAK BOR 650
15.5. ARAÇLARDA YAKIT OLARAK DOĞRUDAN BOR (BOR MOTORLARI) KULLANIMI..... 654
15.6. BOR SANTRALLARI..... 655

16. YAKIT PİLLERİ 657

16.1. YAKIT PİLLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ 657
16.2. YAKIT PİLLERİNİN SINIFLANDIRILMASI 664
16.2.1. Çalışma Sıcaklığına Göre Yakıt Pillerinin Sınıflandırılması 664
16.2.2. Kullanılan Elektrolit Çeşitlerine Göre Yakıt Pillerinin Sınıflandırılması 665
16.2.3. Kullanılan Hidrojenin Elde Edilme Şekline Göre Yakıt Pilleri 665
16.3. BASİT YAKIT PİLİ HESAPLAMALARI 672
16.4. YAKIT PİLİ UYGULAMALARI 673

15. TAŞITLAR-ENERJİ TÜKETİMİ VE EMİSYONLARIN AZALTILMASI 677

KAYNAKLAR 699

1. ENERJİ VE ENERJİ TERMİNOLOJİSİ

1.1. TEMEL BİLGİLER VE TANIMLAMALAR

1.1.1. Enerji

Bir sistemin, kendisi dışında etkinlik üretme yeteneğidir (Max Planck). Erke olarak ta tanımlanabilen enerji bir sistemin iş ve ısı verme yeteneğidir.

1.1.2. Enerjinin Sınıflandırılması

Enerjiler çeşitli biçimlerde sınıflandırılabilmektedir. Sınıflandırmalar hangi esasa göre yapılırsa yapılsın, farklı gruplara giren enerjiler, birbirine dönüştürülebilmektedir. Enerjinin dönüşebilirliğinin ölçümü **ekserji** ile ifade edilmektedir. **Ekserji**, enerjinin dönüşebilirliğinin ölçümünü ifade eder. Belirli termodinamik koşullarda, belli bir miktar enerjinin diğer bir enerji biçimine dönüştürülebilen en yüksek miktarıdır. Belirli termodinamik koşullarda diğer bir enerji biçimine dönüştürülemeyen enerjiye de **anerji** adı verilmektedir. Enerjilerden büyük bir bölümü maddeye bağlıdır.

Enerjiler kaynaklarına göre; katı, sıvı, gaz yakıtlar ile hidrolik, nükleer, güneş, biyokütle (biyomas), rüzgâr, jeotermal vb. enerjiler olarak ayrılabilmektedir.

Fiziksel ve ekonomik yönleriyle de; mekanik (potansiyel ve kinetik), termik, kimyasal, fiziksel, elektromanyetik, elektrik vb. enerjiler olarak gruplandırılabilmektedir.

Herhangi bir değişime ya da dönüşüme uğrayıp uğramadığına göre enerjiler iki grupta toplanabilir:

Birincil (Primer) enerjiler: Doğal enerjiler olarak da adlandırılan bu enerjiler, doğadaki enerjilerin herhangi bir değişim ya da dönüşüm göstermemiş biçimidir (Örnek: güneş, rüzgâr, hidrolik, petrol, kömür, jeotermal, nükleer enerjiler).

KAYNAKLAR

1. Fernandez-Garcia, E. Zarza, L. Valenzuela, M. Prez, Parabolic trough solar collector and their applications. Renew. Sustain. Energy Rev. 14, 1695–1721 (2010)
2. Kumar, S. Chand, A.O. Umraov, Design and analysis for 1 MWe parabolic trough solar collector plant based on DSG method. Int. J. Eng. Res. Technol. (2013)
3. Kumarankandath, N. Goswami, The State of Concentrated Solar Power in India (Centre for Science and Environment, 2015)
4. Thomas, V. Guven, Parabolic trough design construction and evaluation. J. Energy Procedia 34, 401–416 (1993)
5. Abbas, T., Issa, M., & Ilinca, A. (2020). Biomass Cogeneration Technologies: A Review. Journal of Sustainable Bioenergy Systems, 10(01), 1-15. https://doi.org/10.4236/jsbs.2020.101001
6. Abubakar, Z. and F. N. Ani (2013). "Microwave-assisted pyrolysis of oil palm shell biomass." Jurnal Mekanikal 36(1).
7. Acaroğlu, M, H Aydoğan ve A.E. Özçelik. 2018. Yakıtlar ve Yanma. Vol. Genişletilmiş ve Güncellenmiş 2. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
8. Acaroğlu, M. (2003). Alternatif Enerji Kaynaklar, Atlas Yayın & Dağıtım Istanbul.
9. Acaroğlu, M. 2013. Renewable Energy Sources. Vol. 3. Edition. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
10. Adam, P., Bode, R., Groissboeck, M., 2020. Hydrogen turbomachinery. Turbomach. Int. 61 (6), 18.
11. Agbor, V. B., et al. (2011). "Biomass pretreatment: fundamentals toward application." Biotechnology advances 29(6): 675-685.
12. Air mass (2021). https://www.pveducation.org/pvcdrom/properties-of-sunlight/air-mass
13. Akers, A., Gassman, M., Smith, R., (2006), Hydraulic Power System Analysis, CRC Press
14. Akyol, E. (2019) Hareketli ve sabit Fotovoltaik sistemlerin İstanbul iklim koşulları altında performanslarının karşılaştırılması, Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Enerji Sistemleri Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

15. Alexopoulos, S., (editor), Kalogirou, S.A., (editor) (2022), Solar Thermal Energy, Encyclopedia of Sustainability Science and Technology, Springer
16. allif, C., Haug, F.-J., Boccard, M., Verlinden, P. J., & Hahn, G. (2022). Status and perspectives of crystalline silicon photovoltaics in research and industry. Nature Reviews Materials, 7(8), 597-616. https://doi.org/10.1038/s41578-022-00423-2
17. Altaie, Mohamad A Hasan, Rimfiel B Janius, Umer Rashid, Yun Hin Taufiq Yap, Robiah Yunus, and Rabitah Zakaria. 2015. "Cold flow and fuel properties of methyl oleate and palm-oil methyl ester blends." Fuel 160: 238-244.
18. Anonymous. from https://plants.usda.gov/core/profile?symbol=ONAC
19. Antipenkov, B.A., Davydov, A.B., Perestoronin, G.A., 1969. Hydrogen turboexpander—Translated from Khimicheskoe i Neftyanoe. Mashinostroenie 6, 3–4.
20. Anyi, M. and Kirke, B.K. Tests on a non-clogging hydrokinetic turbine. Energy for Sustainable Development 25 (2015) 50–55.
21. Aravind, S., et al. (2020). "Conversion of green algal biomass into bioenergy by pyrolysis. A review." Environmental Chemistry Letters 18(3): 829-849.
22. Asiedu, Alexander, Elena Barbera, Rustem Naurzaliyev, Alberto Bertucco, and Sandeep Kumar. 2019. "Waste cooking oil to jet-diesel fuel range using 2-propanol via catalytic transfer hydrogenation reactions." Biofuels 12 (6): 723-736. https://doi.org/10.1080/17597269.2018.1532754.
23. ATAG. 2011. Beginner's Guide to Aviation Biofuels.
24. Aydin, F., & Çalışkan, S. (2021). Investigation of Fuel Properties of Tea Seed Oil Biodiesel and Diesel Fuel Mixture. International Journal of Automotive Science and Technology, 5(4), 339-344. https://doi.org/10.30939/ijastech..973072
25. Ayvaz, B., Kuşakçı, A. O., Öztürk, F., & Karakoç, E. B. (2018). Biyodizel Yakıtlar İçin Çok Dönemli Tedarik Zinciri AĞ Tasarımı: Türkiye Örneği. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part C: Tasarım ve Teknoloji, 6(4), 862-876. https://doi.org/10.29109/gujsc.411873
26. Badescu, V., Lazaroiu, G., Barelli, L., (2018), Power Engineering: Advances and Challenges. Part A: Thermal, Hydro and Nuclear Power, CRC Press, Taylor & Francis Group
27. Badiei, M., et al. (2014). "Comparison of chemical pretreatment methods for cellulosic biomass." APCBEE procedia 9: 170-174.
28. Balan, V., et al. (2009). "Lignocellulosic biomass pretreatment using AFEX." Biofuels: 61-77.
29. Ball, M., Wietschel, M. (Eds.), 2009. The Hydrogen Economy: Opportunities and Challenges. Cambridge University Press.
30. Barrera, O., et al., 2018. Understanding and mitigating hydrogen embrittlement of steels: a review of experimental, modeling, and design Progress from atomistic to continuum. J. Mater. Sci. 53, 6251.
31. Bartone Jr., L.M., White, J., 2007. Industrial Size Gasification for Syngas, Substitute Natural Gas and Power Production. National Energy Technology Laboratory, Office of Systems Analysis and Planning Support. DOE/NETL-401, 040607, FR-53769211.

32. Basu, P. (2010). Biomass gasification and pyrolysis: practical design and theory, Academic press.
33. Batten W, Bahaj A, Molland A, et al. Experimentally validated numerical method for the hydrodynamic design of horizontal axis tidal turbines. Ocean Engineering. 2007;34(7):1013–1020.
34. Baumann, H., et al. (1988). "Pyrolysis of coal in hydrogen and helium plasmas." Fuel 67(8): 1120-1123.
35. Benjumea, Pedro Nel, John Ramiro-Agudelo, and Luis Alberto Ríos. 2007. "Propiedades de flujo a baja temperatura del biodiesel de aceite de palma." Revista Facultad de Ingeniería (42): 94-104.
36. Berners-Lee, M., 2021. There Is no Planet B: Handbook for the Make or Break Years. Cambridge University Press.
37. Bhale, Purnanand Vishwanathrao, Nishikant V Deshpande, and Shashikant B Thombre. 2009. "Improving the low temperature properties of biodiesel fuel." Renewable energy 34 (3): 794-800.
38. Borge Díez, D., Colmenar Santos, A., Rosales-Asensio, E., (2019), Solar power technology: developments and applications, Nova Science Publishers
39. Boshui, Chen, Sun Yuqiu, Fang Jianhua, Wang Jiu, and Wu Jiang. 2010. "Effect of cold flow improvers on flow properties of soybean biodiesel." Biomass and bioenergy 34 (9): 1309-1313.
40. Bouriazos, Achilleas, Evangelia Ikonomakou, and Georgios Papadogianakis. 2014. "Aqueous-phase catalytic hydrogenation of methyl esters of Cynara cardunculus alternative low-cost non-edible oil: A useful concept to resolve the food, fuel and environment issue of sustainable biodiesel." Industrial Crops and Products 52: 205-210.
41. Brewer, P.J., et al., 2019. Advances in reference materials and measurement techniques for greenhouse gas atmospheric observations. Metro 56, 034006.
42. Bridgwater, A. (1994). "Catalysis in thermal biomass conversion." Applied Catalysis A: General 116(1-2): 5-47.
43. Bridgwater, A. V. (2012). "Review of fast pyrolysis of biomass and product upgrading." Biomass and bioenergy 38: 68-94.
44. Bruhwiler, L., et al., 2021. Observations of greenhouse gases as climate indicators. Clim. Chang. 165,12.
45. Brun, K., et al., 2020. Hydrogen compression. Turbomach. Int. 61 (6), 22.
46. Burton T, Sharpe D, Jenkins N, Bossanyi E (2001) Wind energy handbook, 1st edn. Wiley, Chichester
47. Burton T, Sharpe D, Jenkins N, et al. Wind Energy Handbook. Wiley, Chicester; 2011.
48. Cao, Leichang, Jieni Wang, Cheng Liu, Yanwei Chen, Kuojin Liu, and Sheng Han. 2014. "Ethylene vinyl acetate copolymer: A bio-based cold flow improver for waste cooking oil derived biodiesel blends." Applied energy 132: 163-167.
49. Chandra, L., Dixit, A., (2018), Concentrated Solar Thermal Energy Technologies Recent Trends and Applications, Springer Proceedings in Energy, ISBN 978-981-10-4575-2
50. Chastek, Thomas Q. 2011. "Improving cold flow properties of canola-based biodiesel." biomass and bioenergy 35 (1): 600-607.

51. Chiu, Chuang-Wei, Leon G Schumacher, and Galen J Suppes. 2004. "Impact of cold flow improvers on soybean biodiesel blend." Biomass and Bioenergy 27 (5): 485-491.
52. Christensen, A., 2020. Assessment of Hydrogen Production Costs from Electrolysis: United States and Europe. International Council on Clean Transportation.
53. Christophe Ballif et al., (2022), Status and perspectives of crystalline silicon photovoltaics in research and industry, www.nature.com/natrevmats
54. Clean Energy Project, PWM vs MPPT solar charge controller: which one to choose? (2021). https://cleanenergyprojectnv.org/pwm-vs-mppt/
55. Cleveland, C., Morris, C., (2014), Handbook of Energy, Volume II: Chronologies, Top Ten Lists, and Word Clouds, Elsevier
56. Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change: Working Group III Contribution to the IPCC Fifth Assessment Report, 2015. Cambridge University Press.
57. Collodi, G., et al., 2017. Techno-Economic Evaluation of SMR Based Standalone (Merchant) Hydrogen Plant with CCS. International Energy Agency Greenhouse Gas Programme (IAEGHG).
58. Connelly, E., et al., 2019. Current Status of Hydrogen Liquefaction Costs. U.S. Department of Energy.
59. Cooper, James R, and David R Mattie. 1996. "Developmental toxicity of JP-8 jet fuel in the rat." Journal of Applied Toxicology 16 (3): 197-200.
60. Cost and Performance Data for Power Generation Technologies, 2012. Black and Veach.
61. D. Patidar, S. Tiwari, P. Sharma, R. Pardeshi, L. Chandra, R. Shekhar, J. Metals 67, 2696 (2015)
62. Dahlquist, E. (2013). Technologies for converting biomass to useful energy: combustion, gasification, pyrolysis, torrefaction and fermentation, CRC Press.
63. Dangol, Namrata, Dev S. Shrestha, and James A. Duffield. 2017. "Life-cycle energy, GHG and cost comparison of camelina-based biodiesel and biojet fuel." Biofuels 11 (4): 399-407. https://doi.org/10.1080/17597269.2017.1369632.
64. Das, O. and A. K. Sarmah (2015). "Mechanism of waste biomass pyrolysis: Effect of physical and chemical pre-treatments." Science of the Total Environment 537: 323-334.
65. Davydenkov, I.A., Davydov, A.B., Perestoronin, G.A., 1992. Hydrogen and nitrogen turboexpanders with high gas expansion ratios. Cryogenics 32 (ICEC Supplement), 84–86.
66. Davydov, A.B., Kobulashvili, A.S., Sherstyuk, A.N., 1987. Design and Construction of Turboexpanders.
67. Davydov, A.B., Sherstyuk, A.N., 1996. Features distinguishing hydrogen turboexpanders from air turboexpanders. Chem. Pet. Eng. 32. UDC 621.592.3.001.5.
68. de Wild, P. J. (2015). Biomass pyrolysis for hybrid biorefineries. Industrial Biorefineries & White Biotechnology, Elsevier: 341-368.
69. Dehaghani, Amir Hossein Saeedi, and Reza Rahimi. 2018. "An experimental study of diesel fuel cloud and pour point reduction using different additives." Petroleum.

70. Demir C (2006), Bor Minerallerinin Enerji Kaynağı olarak değerlendirilmesi, S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, Konya
71. Demirci, U. B. (2023). Exploring the technological maturity of hydrogen production by hydrolysis of sodium borohydride. International Journal of Hydrogen Energy. https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2023.04.176
72. Demirdal, İ., (2023), PV-rüzgar-batarya hibrit sistemlerinin tekno-ekonomik optimizasyonu, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü YL tezi
73. Dicks, A., Rand, D.A., (2018), Fuel cell systems explained, Wiley
74. Ditaranto, M., Heggset, T., Berstad, D., 2020. Concept of hydrogen fired gas turbine cycle with exhaust gas recirculation: assessment of process performance. Energy 1192, 116646.
75. Dixon, S.L., 2005. Fluid Mechanics and Thermodynamics of Turbomachinery. Elsevier.
76. Dixon, S.L., Hall, C.A., 2010. Fluid Mechanics and Thermodynamics of Turbomachinery. Elsevier, ISBN: 978-1-85617-793-1.
77. E.A. Mohamed, Designing and testing of solar parabolic concentrating collector. J. Renew. Energy Power Qual. (2013)
78. Echim, Camelia, Jeroen Maes, and Wim De Greyt. 2012. "Improvement of cold filter plugging point of biodiesel from alternative feedstocks." Fuel 93: 642-648.
79. Echresh, Z., et al. (2019). Analytical pyrolysis study of different lignin biomass. EUBCE 2019–27th European Biomass Conference and Exhibition.
80. Efstathios E. (Stathis) Michaelides (2012), Alternative Energy Sources, Springer
81. Elias, Rachel C, Michael Senra, and Lindsay Soh. 2016. "Cold flow properties of fatty acid methyl ester blends with and without triacetin." Energy & Fuels 30 (9): 7400-7409.
82. Emeis S (2018) Wind energy meteorology: atmospheric physics for wind power generation, Springer
83. EtiMaden (2022), Bor Sektör Raporu Mayıs 2022, Ankara
84. F. Sulaiman, N. Abdullah, B. Singh, A simulated design and analysis of a solar thermal parabolic trough concentrator. Int. J. Eng. Res. Technol. (2012)
85. F.M.F. Siala, M.E. Elayeb, Mathematical formulation of a graphical method for a no-blocking heliostat field layout (Center For Solar Energy Studies, P.O. Box 12932, Tripoli, Libya). Renew. Energy 23, 77–92 (2001)
86. Freire, Lécia MS, RC José Filho, Carla VR Moura, Luiz EB Soledade, Luiz Stragevitch, Ângela MTM Cordeiro, Ieda MG Santos, and Antonio G Souza. 2012. "Evaluation of the oxidative stability and flow properties of quaternary mixtures of vegetable oils for biodiesel production." Fuel 95: 126-130.
87. Friedlingstein, P., et al., 2020. Global carbon budget 2020. Earth Syst. Sci. Data 12, 3269.
88. G. DiMarzio, L. Angelini,W. Price, C. Chin, S. Harris, The Stillwater triple hybrid power plant: integrating geothermal, solar photovoltaic and solar thermal power generation, in Proceedings World Geothermal Congress (Citeseer, 2015), pp. 1–5
89. Garcia-Perez, M. and J. Metcalf (2008). "The formation of polyaromatic hydrocarbons and dioxins during pyrolysis: A review of the literature with descriptions of biomass composition, fast pyrolysis technologies and thermochemical reactions."

90. Garrett, D., (1998), Borates:Handbook of deposits, processing, properties and use, S. Diego Academic Press
91. Giraldo, Sandra Y, Luis A Rios, and Natalia Suárez. 2013. "Comparison of glycerol ketals, glycerol acetates and branched alcohol-derived fatty esters as cold-flow improvers for palm biodiesel." Fuel 108: 709-714.
92. Global Energy Budget. https://gpm.nasa.gov/education/lesson-plans/global-energy-budget
93. Goldmeer, J., 2019. Power to Gas: Hydrogen for Power Generation, GEA33861. General Electric Company.
94. Golova, O. g. P. (1975). "Chemical effects of heat on cellulose." Russian Chemical Reviews 44(8): 687.
95. Greenhalf, C., et al. (2012). "Sequential pyrolysis of willow SRC at low and high heating rates–Implications for selective pyrolysis." Fuel 93: 692-702.
96. Güray, B., Merdan, E., (2022), Türkiye Yenilenebilir Enerji Görünümü 2022, Sabancı Üniversitesi IICEC, İstanbul
97. Haans W, Sant T, Van Kuik GAM, van Bussel GJW (2008) HAWT near-wake aerodynamics, Part I: axial flow conditions. Wind Energy 11:245–264. https://doi.org/10.1002/we.262
98. Hamada, Hiroyuki, Hiroyuki Kato, Naoto Ito, Yoshihiko Takase, Hironobu Nanbu, Shoko Mishima, Hiromu Sakaki, and Kiyotaka Sato. 2010. "Effects of polyglycerol esters of fatty acids and ethylene-vinyl acetate co-polymer on crystallization behavior of biodiesel." European journal of lipid science and technology 112 (12): 1323-1330.
99. Hansen MOL (2008) Aerodynamics of wind turbines. Earthscan. ISBN 9781844074389
100. Hansen, MO. Aerodynamics of Wind Turbines. Routledge, Abingdon; 2015.
101. Hanwha, Doosan open by-product hydrogen fuel cell power plant, 2020. Fuel Cells Bull. 2020 (8), 7.
102. Haque, A., Khan, M.A., V. S. Kurukuru (2023), Design and Control of Grid Connected Photovoltaic System, CRC Press
103. Haydar, A.; Büber, H., (2003), Türkiye'de Bor madeninin ekonomik analizi, Standart, Türk Standartları Enstitüsü, 501, 71-76.
104. Hermann-Josef Wagner, Jyotirmay Mathur (2011), Introduction to Hydro Energy Systems Basics, Technology and Operation, ISBN 978-3-642-20708-2, Springer
105. Hoekstra, R.L., Van Blarigan, P., Mulligan, N., 1996. NOx emissions and efficiency of hydrogen, natural gas, and hydrogen/natural gas blended fuels. SAE Int. J. Fuels Lubr. 105, 761. Section 4.
106. Houshang Karimi, Davood Naghaviha, Hassan Nikkhajoei (2022), Step-by-Step Design of Large-Scale Photovoltaic Power Plants, Wiley
107. HQ SOLAR POWER, Charge controller types (2021). https://hqsolarpower.com/learn-chargecontroller-types/
108. http://berument.bilkent.edu.tr/BEN
109. http://bilsenbesergil.blogspot.com/p/6_70.html
110. http://mechanics4change.blogspot.com/2016/05/classification-of-turbines.html
111. http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/
112. https://bepa.enerji.gov.tr/

113. https://h2v.eu/
114. https://kalyonholding.com/enerji/enerji
115. https://kalyonpv.com/gunes-santrali.html#2
116. https://kontekenerji.com.tr/
117. https://ourworldindata.org/grapher/oil-consumption-per-capita
118. https://shura.org.tr/
119. https://shura.org.tr/turkiye-enerji-donusumu-gorunumu-2022/
120. https://tr.wikipedia.org/wiki/Fotovoltaik_sistem#
121. https://www.alternaturk.org/gunes-enerjisi-sogutma.php
122. https://www.atakale.com/forum/viewtopic.php?t=16
123. https://www.britannica.com/science/hydrosphere/The-water-cycle
124. https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/796
125. https://www.enerjiekonomisi.com/barajlarda-yeni-uretim-rekoru/21043/
126. https://www.enerjiportali.com/
127. https://www.enerjiportali.com/turkiye-elektrik-enerjisi-uretim-istatistikleri-mart-2021/
128. https://www.greensolarnetwork.org/bilgi-bankasi/fotovoltaik-pv-gunes-enerji-sistemi-nedir-sistem-bilesenleri-nelerdir
129. https://www.greensolarnetwork.org/en/bilgi-bankasi/fotovoltaik-sistemlerde-h%C3%BCcre-%C3%A7e%C5%9Fitleri
130. https://www.hydropower.org/
131. https://www.iea.org/corrections
132. https://www.irena.org/
133. https://www.muhendisbeyinler.net/hidroelektrik-santrali-nedir-nasil-calisir/
134. https://www.nrel.gov/chemistry-nanoscience/photovoltaics.html
135. https://www.sbb.gov.tr/enerji-madencilik-gostergeleri/
136. https://www.teias.gov.tr/
137. https://www.wws-wasserkraft.at/tr/ueruenler
138. Huang, X., et al. (2016). "Reaction pathways of hemicellulose and mechanism of biomass pyrolysis in hydrogen plasma: A density functional theory study." Renewable Energy 96: 490-497.
139. Hydrogen Energy Storage: Grid and Transportation Services, NREL/TP-5400-62518, 2015. U.S. National Renewable Energy Laboratory.
140. Hydrogen Gas Turbines, 2020. ETN Global.
141. Hydrogen in Electricity's Future, R46436, 2020. Congressional Research Service.
142. Hydrogen Strategy: Enabling a Low-Carbon Economy, 2020. U.S. Department of Energy.
143. ICAO. 2013. ICAO Environmental Report 2013 Aviation and Climate Change.
144. IRENA (2021), Renewable capacity statistics 2021 International Renewable Energy Agency (IRENA), Abu Dhabi
145. IRENA and ILO (2022), Renewable energy and jobs: Annual review 2022, International Renewable Energy Agency, Abu Dhabi and International Labour Organization, Geneva.
146. Isikgor, F. H. and C. R. Becer (2015). "Lignocellulosic biomass: a sustainable platform for the production of bio-based chemicals and polymers." Polymer Chemistry 6(25): 4497-4559.

147. Islam, Mohammad Monirul, Masjuki Haji Hassan, Md Abul Kalam, Md Habibullah, and Mohammad Mosarof Hossain. 2016. "Improvement of cold flow properties of Cocos nucifera and Calophyllum inophyllum biodiesel blends using polymethyl acrylate additive." Journal of Cleaner Production 137: 322-329.
148. Islam, R., Rahman, F., Xu, W., (2016), Advances in Solar Photovoltaic Power Plants, Green Energy and Technology ISBN 978-3-662-50519-9, Springer
149. J. Duffie, W. Beckman, Solar Engineering of Thermal Process (Wiley, New York, 2006)
150. J.M. Valancia, J.R. Avila, O.A. Jasamillo, J.O. Aguilar, Design construction and evaluation of parabolic trough collector as demonstrative prototype. Energy Procedia 57, 989-998 (2014)
151. Jafar M. Hassan et al. (2021), Hydraulic Power Plants: A Textbook for Engineering Students, Bentham Science Publishers
152. Javed, Syed, YVV Satyanarayana Murthy, MRS Satyanarayana, R Rajeswara Reddy, and K Rajagopal. 2016. "Effect of a zinc oxide nanoparticle fuel additive on the emission reduction of a hydrogen dual-fuelled engine with jatropha methyl ester biodiesel blends." Journal of Cleaner Production 137: 490-506.
153. Jieb, Y., Hossain, E., (2022), Photovoltaic Systems Fundamentals and Applications, Textbook, Springer
154. Jinhuan Yang; Xiao Yuan; Liang Ji; Publishing House of Electronics Industry (2020), Solar Photovoltaic Power Generation, De Gruyter
155. Joel Jean, Patrick Brown (2021), Emerging Photovoltaic Technologies, IOP Publishing
156. Joshi, Hem, Bryan R Moser, Joe Toler, William F Smith, and Terry Walker. 2011. "Ethyl levulinate: A potential bio-based diluent for biodiesel which improves cold flow properties." Biomass and bioenergy 35 (7): 3262-3266.
157. K. De Decker, The Bright Future of Solar Thermal Powered Factories (2011).
158. K. Lovegrove, W. Stein, Concentrating Solar Power Technology, Principles, Developments and Applications (Woodhead Publishing Series in Energy, 2012)
159. Kai Sundmacher (Eds.) (2012), Fuel Cell Engineering, Elsevier, Academic Press
160. Kalamaras, C. M., & Efstathiou, A. M. (2013). Hydrogen Production Technologies: Current State and Future Developments. Conference Papers in Energy, 2013, 1-9. https://doi.org/10.1155/2013/690627
161. Kalamaras, C.M., Efstathiou, A.M., 2013. In: Hydrogen Production Technologies: Current State and Future Developments. Conference Papers in Energy. Hindawi Publishing Corporation, p. 690627. Available from: https://doi.org/10.1155/2013/690627.
162. Kan, T., et al. (2016). "Lignocellulosic biomass pyrolysis: A review of product properties and effects of pyrolysis parameters." Renewable and sustainable energy reviews 57: 1126-1140.
163. Kanoğlu, M., Çengel, Y., Cimbala, J., (2020), Fundamentals and Applications of Renewable Energy, McGraw-Hill Education
164. Keçici, T. (2022), Dünya çapında offshore rüzgâr türbinleri ve yeniden tasarlanmış bir offshore rüzgâr türbini, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, YL tezi

165. Khan MJ, Iqbal MT, and Quaicoe JE. River current energy conversion systems: Progress, prospects and challenges. Renewable and Sustainable Energy Reviews. 2008;12(8):2177–2177. Available from:
166. Kholshchevnikov, K.V., Emin, O.N., Mitrokhin, V.T., 1986. Theory and Calculation of Aircraft Blade Machines, second ed. Mashinostroenie, Moscow, 432 p. (in Russian).
167. Kirke, B.K. and Coiro, D.P. (2019). Renewable Energy from the Oceans: From Wave, Tidal and Gradient Systems to Offshore Wind and Solar, Chapter 3, Tidal and current energy. IET. 10.1049/PBPO129E.
168. Kirke, B.K. Hydrokinetic turbines for moderate sized rivers. Energy for Sustainable Development 58 (2020),
169. Klemm, D., et al. (2005). "Cellulose: fascinating biopolymer and sustainable raw material." Angewandte chemie international edition 44(22): 3358-3393.
170. Köse, H. 2018. "Cynara Cardunculus'dan Biyoyakıt Üretimi Ve Üretilen Yakıtın Farklı Karışımlarının Motor Performansına Etkisinin İncelenmesi." Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
171. Kumar, A. K. and S. Sharma (2017). "Recent updates on different methods of pretreatment of lignocellulosic feedstocks: a review." Bioresources and bioprocessing 4(1): 1-19.
172. Kumar, P., et al. (2009). "Methods for pretreatment of lignocellulosic biomass for efficient hydrolysis and biofuel production." Industrial & engineering chemistry research 48(8): 3713-3729.
173. Kurz, R., 2004. The Physics of Centrifugal Compressor Performance. PSIG, Palm Springs, CA.
174. Küçük, N., Hakkı, A. M., & Zeliha, Ş. (2022). Yağlı Tohum Piyasalarındaki Gelişmeler Ve Türkiye Kolza Piyasası Trend Analizi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 32(1), 215-227.
175. L.S. Bobrow, Fundamentals of Electrical Engineering, chapter 6 (Oxford University Press, Oxford, 2003
176. Laiminger, S., Url, M., Payrhuber, K., Schneider, M., 2020. Hydrogen as Future Fuel for Gas Engines. MTZ Springer Vieweg.
177. Laws, N.D. and Epps, B.P. Hydrokinetic energy conversion: Technology, research, and outlook. Renewable and Sustainable Energy Reviews 57 (2016) 1245–1259.
178. Li, J., et al. (2016). "Biochar from microwave pyrolysis of biomass: A review." Biomass&bioenergy 94: 228-244
179. Liu, Z. and G. Han (2015). "Production of solid fuel biochar from waste biomass by low temperature pyrolysis." Fuel 158: 159-165.
180. Lovegrove, K., Stein, W., (2020), Concentrating Solar Power Technology: Principles, Developments, and Applications, Woodhead Publishing
181. Lv, Pengmei, Yufeng Cheng, Lingmei Yang, Zhenhong Yuan, Huiwen Li, and Wen Luo. 2013. "Improving the low temperature flow properties of palm oil biodiesel: addition of cold flow improver." Fuel processing technology 110: 61-64.
182. M. DiGrazia, G. Jorgensen, Reflectech Mirror Film: Design Flexibility and Durability in Reflecting Solar Applications. ReflecTech, Inc. Arvada, CO 80007 USA and National Renewable Energy Laboratory (2010)

183. M. Ewert, O. Navarro Fuentes, Modelling and Simulation of a Solar Tower Power Plant. Master Students of Computer Science at RWTH Aachen University, Aachen, Germany (2015)
184. M.A. Mustafa, S. Abdelhady, A.A., (2012), Elweteedy, Analytical study of an innovated solar power tower (PS10) in Aswan (Mechanical Power Engineering Department, M.T.C., Cairo, Egypt). Int. J. Energy Eng. 2, 273–278
185. M.G. Tayade, R.E. Thombre, S. Dutt, Performance evaluation of parabolic trough. J. Sci. Res. Publ. 5, 2250–3153 (2015)
186. M.K Fuentes, A simplified thermal model for flat-plate photovoltaic arrays. Technical report, Sandia National Labs., Albuquerque, NM (USA), 1987
187. M.K. Islam, M. Hasanuzzaman, N.A. Rahim, Modelling and analysis the different parameter on a parabolic trough concentrating solar system (2014)
188. M.R. Seacrist, G. Fisher, R.W. Standley, Silicon crystal growth and wafer technologies. 100, 1454–1474 (2012)
189. Manoj Sood, M. and Singal, S.K. Development of hydrokinetic Energy technology: A review. International Journal of Energy Research 43 (2019) 5552–5571.
190. Mashinostroenie.
191. Maurice, Lourdes Q, H Lander, T Edwards, and WE Harrison Iii. 2001. "Advanced aviation fuels: a look ahead via a historical perspective." Fuel 80 (5): 747-756.
192. McEvoy, A., et al. (2012), Practical Handbook of Photovoltaics Fundamentals and Applications, Second Edition, ISBN 978-0-12-385934-1, Elsevier
193. McKendry, P. (2002). "Energy production from biomass (part 1): overview of biomass." Bioresource technology 83(1): 37-46.
194. Mejia, JD, N Salgado, and CE Orrego. 2013. "Effect of blends of Diesel and Palm-Castor biodiesels on viscosity, cloud point and flash point." Industrial Crops and Products 43: 791-797.
195. Melero, J. A., Vicente, G., Morales, G., Paniagua, M., & Bustamante, J. (2010). Oxygenated compounds derived from glycerol for biodiesel formulation: Influence on EN 14214 quality parameters. Fuel, 89(8), 2011-2018.
196. Meng, J., et al. (2012). "The effect of torrefaction on the chemistry of fast-pyrolysis bio-oil." Bioresource technology 111: 439-446.
197. Mertens, K. (2014), Photovoltaics Fundamentals, Technology and Practice, John Wiley & Sons Ltd
198. Ming, Teoh C, Nazaruddin Ramli, Ooi T Lye, Mamot Said, and Zalifah Kasim. 2005. "Strategies for decreasing the pour point and cloud point of palm oil products." European journal of lipid science and technology 107 (7-8): 505-512.
199. Mittelbach, M. and C. Remschmidt (2004). "Biodiesel thé comprehensive handbook." M. Mittelbach (Publisher), Gratz, Austria.
200. Monirul, IM, MA Kalam, HH Masjuki, NWM Zulkifli, SA Shahir, MH Mosarof, and AM Ruhul. 2017. "Influence of poly (methyl acrylate) additive on cold flow properties of coconut biodiesel blends and exhaust gas emissions." Renewable energy 101: 702-712.
201. Moussa, G. et al., (2013), Boron-based hydrides for chemical hydrogen storage, Int. J. Energy Res. 37:825–842

202. Moussa, G., Moury, R., Demirci, U. B., Şener, T., & Miele, P. (2013). Boron-based hydrides for chemical hydrogen storage. International Journal of Energy Research, 37(8), 825-842.
203. Müller, Monika Freunek (2018), Photovoltaic Modeling Handbook, John Wiley & Sons
204. Nayci, N., & Bozkurt, T. (2022). Cultural Heritage of Oil Industry in Turkey: Batman and Ataş Refineries. Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi.
205. Neary VS, Gunawan B, and Sale DC Turbulent inflow characteristics for hydrokinetic energy conversion in rivers. Renewable and Sustainable Energy Reviews. 2013;26:437–445.
206. Niebuhr, C.M., van Dijk, M., Neary, V.S., and Bhagwan, J.N. A review of hydrokinetic turbines and enhancement techniques for canal installations: Technology, applicability and potential. Renewable and Sustainable Energy Reviews 113 (2019) 109240.
207. O'Hayre, R., et al. (2016), Fuel Cell Fundamentals Third Edition, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey
208. Ocean Renewable Power Corporation (ORPC). www.orpc.co
209. Okulov V, Naumov I, Kabardin I, et al. Experiments on line arrays of horizontal-axis hydroturbines. Renewable Energy. 2021;163:15–21.
210. Okulov VL, Sørensen JN, Wood DH (2015) Rotor theories by Professor Joukowsky: vortex theories. Prog Aerosp Sci 73:19–46. ISSN 03760421.
211. Okulov VL, van Kuik GAM (2012) The Betz – Joukowsky limit: on the contribution to rotor aerodynamics by the British, German and Russian scientific schools.Wind Energy 15:335–344, https://doi.org/10.1002/we/464
212. Onurbaş Avcıoğlu, A, U Türker, Z Demirel Atasoy, and D Koçtürk. 2011. Tarımsal Kökenli Yenilenebilir Enerjiler-Biyoyakıtlar. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. .
213. Ouyang, L., Jiang, J., Chen, K., Zhu, M., & Liu, Z. (2021). Hydrogen Production via Hydrolysis and Alcoholysis of Light Metal-Based Materials: A Review. Nanomicro Lett, 13(1), 134. https://doi.org/10.1007/s40820-021-00657-9
214. Ozcanli, M., C. Gungor, and K. Aydin. 2013. "Biodiesel Fuel Specifications: A Review." Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects 35 (7): 635-647. https://doi.org/10.1080/15567036.2010.503229.
215. Ödemiş, Ö. (2016), Sodyum Bor hidrürden hidrojen üretimi için yeni yöntemlerle uygun katalizörlerin üretimi ve geliştirilmesi, Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, Bitlis
216. Özaydın, M., (2017), Fotovoltaik Panel Anatomisi &Uygulaması
217. Özcanli, M., H. Serin, O. Y. Saribiyik, K. Aydin, and S. Serin. 2012. "Performance and Emission Studies of Castor Bean (Ricinus Communis) Oil Biodiesel and Its Blends with Diesel Fuel." Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects 34 (19): 1808-1814
218. Özsoy, A., & Galip, M. (2018). Vakum Tüplü U-Borulu Güneş Kollektörünün Güneş Simülatöründeki Test Sonuçlarının Analizi. Journal of Polytechnic.
219. Öztürk, F., Kuşakçı, A. O., Ayvaz, B., & Sırakaya Karakoç, M. (2020). Biyoyakıt Tedarik Zinciri Ağ Tasarımı Çalışmaları İçin Öz Düzenleyici Haritalar. Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 8(2), 345-356.

220. P. Fairley, Chile's hybrid PV-solar thermal power stations (2015). https://spectrum.ieee.org/energywise/green-tech/solar/chiles-hybrid-pvsolar-thermal-power-stations
221. P.R. Arora, A vital role of concentrating solar power plants of Rajasthan in future electricity demand of India (Research Scholar). Int. J. Sci. Res. Publ. 3(6) (2013). ISSN 2250-3153
222. Pandey, B., Karki, A., (2017), Hydroelectric Energy Renewable Energy and the Environment, CRC Press Taylor & Francis Group
223. Parks, G., Boyd, R., Cornish, J., Remick, R., 2014. Hydrogen station compression, storage, and dispensing technical status and costs. National Renewable Energy Laboratory, Technical Report NREL/BK-6A10-58564.
224. Paul Holmes, Sitav Bhadra, Mobile Solar Power Easy Guide for Powering RVs, Vans, Boats, Cabins and Off-grid Homes
225. Peddapelli, S., Virtic, P., (2023), Wind and Solar Energy Applications: Technological Challenges and Advances, CRC Press
226. Pielecha, J., Merkisz, J., Jasiński, R., & Gis, W. (2015). Real Driving Emissions Testing of Vehicles Powered by Compressed Natural Gas SAE Technical Paper Series,
227. Plante, R., (2014), Photovoltaics and Domestic Hot Water A Technical and Economic Guide for Project Planners, Builders, and Property Owners, Elsevier, ISBN 978-0-12-420155-2
228. Punys P, Adamonyte I, Kvaraciejus A, et al. Riverine hydrokinetic resource assessment. A case study of a lowland river in Lithuania. Renewable and Sustainable Energy Reviews. 2015;50:643–652.
229. R. Satpathy, V. Pamuru (2021), Solar PV Power Design, Manufacturing and Applications from Sand to Systems, Academic Press Elsevier
230. R.E. Hummel, Electronic Properties of Materials (Springer, Berlin, 2010)
231. Raabe, J., (1985), Hydro power - the design, use, and function of hydromechanical, hydraulic, and electrical equipment, Dusseldorf VDI-Verlag GmbH
232. Rai, M. and S. S. Da Silva (2017). Nanotechnology for bioenergy and biofuel production, Springer.
233. Rath, J., et al. (2003). "Heat of wood pyrolysis." Fuel 82(1): 81-91.
234. REC, Guide to best practice—managing mismatches when replacing panels and using panels with different power ratings in a string (2014).
235. Reed, T. B. (1980). Combustion, Pyrolysis, Gasification, and Liquefaction of Biomass, National Renewable Energy Lab.(NREL), Golden, CO (United States).
236. RENOGY, Solar charge controller sizing and how to choose one (2021). https://www.renogy.com/blog/solar-charge-controller-sizing-and-how-to-choose-one-/
237. Reve, The closure of SolarReserve, an isolated case of the concentrated solar power industry (2020). https://www.evwind.es/2020/02/07/the-closure-of-solarreserve-an-isolated-caseof-the-concentrated-solar-power-industry/73461
238. Roy, Murari Mohon, Jorge Calder, Wilson Wang, Arvind Mangad, and Fernando Cezar Mariano Diniz. 2016. "Emission analysis of a modern Tier 4 DI diesel engine fueled by biodiesel-diesel blends with a cold flow improver (Wintron Synergy) at multiple idling conditions." Applied energy 179: 45-54.

239. S. Abbas, M. Maleki, H. Hizam, C. Gomes, Estimation of hourly, daily and monthly global solar radiation on inclined surfaces: models re-visited. Energies 10(1), 134 (2017)
240. S.A. Kalogirou, Parabolic trough collector system for low temperature steam generation design and performance characteristics. Appl. Energy 55, 1–19 (1996)
241. S.A. Kalogirou, Solar thermal collector and applications. Progress in energy combustion. Science 30, 231–295 (2004)
242. S.Z. (Ed.), Basics of Designing Turbines for Aircraft Engines. Mashinostroenie. ISBN 5-217-00118-6.
243. Sahoo, Umakanta (2019), Progress in Solar Energy Technologies and Applications, John Wiley & Sons, Incorporated
244. Semiconductor Technology, Fundamentals: doping: n- and p-semiconductors (2021). https://www.halbleiter.org/en/fundamentals/doping/
245. Serrano, Marta, Rubén Oliveros, Marcos Sánchez, Andrea Moraschini, Mercedes Martínez, and José Aracil. 2014. "Influence of blending vegetable oil methyl esters on biodiesel fuel properties: oxidative stability and cold flow properties." Energy 65: 109-115.
246. Sgouridis, Sgouris. 2014. "Are we on course for a sustainable biofuel-based aviation future?" Biofuels 3 (3): 243-246. https://doi.org/10.4155/bfs.12.18.
247. Shah, A. V., Bailat, J., Vallat-Sauvain, E., Vanecek, M., Meier, J., Fay, S., Feitknecht, L., Pola, I., Terrazzoni, V., & Ballif, C. (2005). Microcrystalline and "micromorph" solar cells and modules: status and potential Conference Record of the Thirty-first IEEE Photovoltaic Specialists Conference, 2005.,
248. Sharma, A., et al. (2015). "Biomass pyrolysis—A review of modelling, process parameters and catalytic studies." Renewable and sustainable energy reviews 50: 1081-1096.
249. Sikarwar, V. S., et al. (2016). "An overview of advances in biomass gasification." Energy & Environmental Science 9(10): 2939-2977.
250. Singh, U., Chaure, N., (2022), Recent Advances in Thin Film Photovoltaics, Springer
251. Smart Hydro. www.smart-hydro.de/decentralized-rural-electrification-projects-worldwide
252. Smith, Beverly L, and Thomas J Bruno. 2007. "Composition-explicit distillation curves of aviation fuel JP-8 and a coal-based jet fuel." Energy & Fuels 21 (5): 2853-2862.
253. Solar Energy Industries Association, Solar Technologies (2021). https://www.seia.org/initiatives/solar-technologies
254. Solar Energy Water Heating System Monitoring (2013). https://www2.advantech.com/ia/newsletter/AutomationLink/July2013/RU/appstory02.html
255. SOLAR STIK, Calculating inverter size (2021). https://www.solarstik.com/stikopedia/calculate-inverter-size/
256. SolarPower Europe (2022): European Market Outlook for Solar Power 2022-2026.
257. Sorate, Kamalesh A, and Purnanand V Bhale. 2015. "Biodiesel properties and automotive system compatibility issues." Renewable and Sustainable Energy Reviews 41: 777-798.

258. Soriano Jr, Nestor U, Veronica P Migo, and Masatoshi Matsumura. 2006. "Ozonized vegetable oil as pour point depressant for neat biodiesel." Fuel 85 (1): 25-31.
259. Stantec (2020), Türkiye'deki PV Panel Üretimi Pazar Araştırması
260. Stoevesandt, B., Schepers, G., Fuglsang, P., Yuping, S., (2022), Handbook of Wind Energy Aerodynamics, Springer Nature Reference, Springer
261. Stolten, D., Emonts, B., (2012), Fuel Cell Science and Engineering: Materials, Processes, Systems and Technology, Wiley-VCH
262. Suwa Y and Masud IA. 4-6-1 Design of a zero head hydro-turbine for energy harvesting in Nigeria. In: Proceedings of the Annual Conference of The Japan Institute of Energy. vol.27. The Japan Institute of Energy; 2018. p. 172–173.
263. Sür, A., Sür, Ö., Yiğitbaşıoğlu, H., (2001), Mineraller ve Kayaçlar, Bilim Yayıncılık, Ankara
264. Tank-Automotive, US Army, and Armaments Command. 2001. "JP-8: the single fuel forward: an information compendium." Warren, MI.
265. Tiwari, G.N., Gupta, N. (2023), Photovoltaic Thermal Passive House System Basic Principle, Modeling, Energy and Exergy Analysis, Taylor and Francis
266. Tiwari, G.N., Tiwari Shyam, A. (2016), Handbook of Solar Energy Theory, Analysis and Applications, Springer
267. Tural B., ve ark (2022), Farklı yaklaşımlarla endüstriyel ve sağlık alanında bor, Orient Yayınları, ISBN : 978-605-73143-0-7, Ankara
268. Turhan, Z. Ş. (2021). Boyaya Duyarlı Güneş Pillerinde Trifenilamin Tabanlı Organik Boyaların Kuantum Kimyasal Hesaplamaları. Caucasian Journal of Science, 8(1), 79-92. https://doi.org/10.48138/cjo.943191
269. Udomsap, Parncheewa, Ukrit Sahapatsombat, Buppa Puttasawat, Pawnprapa Krasae, Nuwong Chollacoop, and Subongkoj Topaiboul. 2008. "Preliminary investigation of cold flow improvers for palm-derived biodiesel blends." Journal of Metals, Materials and Minerals 18 (2): 99-102.
270. Vyhmeister, E., Ruiz-Mercado, G. J., Torres, A. I., & Posada, J. A. (2018). Optimization of multi-pathway production chains and multi-criteria decision-making through sustainability evaluation: a biojet fuel production case study. Clean Technol Environ Policy, 20(7), 1697-1719.
271. Wampler, T. P. (2006). Applied pyrolysis handbook, CRC press.
272. Wang, Jieni, Leichang Cao, and Sheng Han. 2014. "Effect of polymeric cold flow improvers on flow properties of biodiesel from waste cooking oil." Fuel 117: 876-881.
273. Wang, Wei-Cheng, and Ling Tao. 2016. "Bio-jet fuel conversion technologies." Renewable and Sustainable Energy Reviews 53: 801-822.
274. Wang, Yong, Shun Ma, Mouming Zhao, Lina Kuang, Jieyu Nie, and William W Riley. 2011. "Improving the cold flow properties of biodiesel from waste cooking oil by surfactants and detergent fractionation." Fuel 90 (3): 1036-1040.
275. Wedler, C., & Trusler, J. P. M. (2023). Review of density and viscosity data of pure fatty acid methyl ester, ethyl ester and butyl ester. Fuel, 339.
276. Wenske, J., (2023), Wind Turbine System Design: Volume 1: Nacelles, drivetrains and verification, The Institution of Engineering and Technology, IET

277. Wirth, H. (2021), Photovoltaic module Technology, Walter de Gruyter
278. Wisatesajja, W., Roynarin, W., & Intholo, D. (2021). Analysis of Influence of Tilt Angle on Variable-Speed Fixed-Pitch Floating Offshore Wind Turbines for Optimizing Power Coefficient Using Experimental and CFD Models. International Journal of Renewable Energy Development, 10(2), 201-212.
279. Wood D., Small Wind Turbines. Springer, London; 2011.
280. www.bath.ac.uk/Boron.htm
281. www.etimaden.gov.tr
282. www.foreigntrade.gov.tr/ead/Bor/BOR%20VE%20TORYUM.doc
283. www.maden.org.tr/yeni3/yayinlar/raporlar/Borraporu.htm
284. www.millisimge.de/Bor/Bormadeni.shtml
285. www.ren21.net
286. www.teknotasarim.com
287. X. Ju, C. Xu, X. Han, H. Zhang, G.Wei, L. Chen, Recent advances in the PV-CSP hybrid solar power technology, in AIP Conference Proceedings, vol. 1850 (AIP Publishing LLC, 2017), p.110006
288. Xue, Yuan, Zhicheng Zhao, Guangwen Xu, Xiang Lian, Chao Yang, Weina Zhao, Peng Ma, Hualin Lin, and Sheng Han. 2016. "Effect of poly-alpha-olefin pour point depressant on cold flow properties of waste cooking oil biodiesel blends." Fuel 184: 110-117.
289. Y. Zhang, Q. Zhong-Zhu, L. Peng, G. Wenwer, L. Qiming, H. Jia, Calculating the Optimum Tilt Angle for Parabolic Solar Trough Concentrator with the North-south Tilt Tracking Mode (IEEE, 2013)
290. Y. Zhou, Y. Zhao, in Heliostat Field Layout Design Solar Tower Plant Based on GPU. Department of Control Science and Engineering, Zhejiang University, China. 19th IFAC World Congress Cape Town, South Africa, 24–29 Aug 2014
291. Yang, D. (2019), Handbook of Photovoltaic Silicon, Springer Berlin Heidelberg
292. Yıldız, G., Gürel, A.E., (2019), PV/T Sistemler: Tipleri, Avantajları ve Uygulamaları, Temmuz – Ağustos 2019 TTMD Dergisi
293. Yılmaz, A., Şevik, S., (2017), Sodyum Borhidrür (NaBH4) Destekli Bir Hidrojen/Hava PEM Yakıt Hücresi İle Elektrik Üretiminin Deneysel Analizi, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi Cilt 7 Sayı 2/2
294. Zhou D and Deng ZD. Ultra-low-head hydroelectric technology: A review. Renewable and Sustainable Energy Reviews. 2017;78:23–30.
295. Acaroğlu, M, Aksoy,A.Ş., 2005. The Cultivation and Energy Balance of Miscanthus x Giganteus Production In Turkey, Biomass and Bioenergy, 29, 1, 42 - 48, 2005
296. Acaroğlu, M. 1996. Biyomastan Enerji Eldesi İçin Bir C4 Enerji Bitkisi Üzerine Araştırma. E.Ü. Güneş Enerjisi Enstitüsü Enerji Anabilim Dalı (Doktora Tezi), İzmir.
297. Acaroğlu, M., 1996. Tarım Makinalarında Biyolojik Ayrışabilir Yağların Hidrolik Yağı Olarak Kullanılması. Ekoloji Çevre Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 1996, Yıl: 5, Sayı: 20, s: 9-13. İzmir.
298. Acaroğlu, M., 1998, Biyokütle Enerjisi Üretimi ve Uygulamaları, Yüksek Lisans Ders Notları, Yayınlanmamış, Konya.
299. Acaroğlu, M., 2003, Alternatif Enerji Kaynakları, Atlas Yayın Dağıtım, İstanbul.

300. Acaroğlu, M., 2003. Modern Biyokütle-Biyomotorin Enerji Üretimine Geçişte Yasal Sorunlar Ve Öneriler, Türkiye 9. Enerji Kongresi, 24-27 Eylül 2003 İstanbul
301. Acaroğlu, M., 2004, Biyokütle Enerjisi - Enerji Bitkilerinde Hasat, Koruma, Depolama, Uygulamaları Miscanthus x Giganteus Örneği, Biyoenerji 2004, İzmir
302. Acaroğlu, M., 2004. Türkiye'de Biyokütle Enerjisi Uygulamaları Gelecek Senaryoları ve Beklentiler, Biyoenerji 2004 Sempozyumu, 20-22 Ekim 2004, İzmir
303. Acaroğlu, M., 2007, AB Sürecinde Türkiye'de Biyodizel Üretimi "Sorunlar-Öneriler", Kimya Teknolojileri Dergisi, 75, 84 - 92, 2007
304. Acaroğlu, M., Aksoy A.Ş., Öğüt, H. 1999. The potential of biomass and Animal waste of Turkey and the possibilities of these as Fuel in thermal generating Stations. Energy Sources, Volume 21, Number 4, p. 339–345.
305. Acaroglu, M., Demirbaş, A., 2007. Relationships Between Viscosity And Density Measurements Of Biodiesel Fuels, Energy Sources, part A, 29, 8, 705 - 712, 2007
306. Acaroğlu, M., Enerji Üretiminde Enerji Bitkilerinin Önemi-Şeker Pancari İçin Yeni Bir Yol "Biyoetanol", Makine Ihtisas Dergisi, 1, 33, 60 - 62, 2006
307. Acaroğlu, M., Katı Ve Sıvı Biyokütle (Biyodizel) Üretiminde Enerji Bilançolarının Karşılaştırılması, Tarımsal Mekanizasyon 23. Ulusal Kongresi, 6-8 Eylül 2006 Çanakkale, 103 - 108, 2006
308. Acaroğlu, M., Oğuz, H., Öğüt, H., 2001. An Investigation of the Use Rape Seed Oil in Agricultural Tractors as Engine Oil, Energy Sources, Volume 23, Number 9, Taylor&Francis. USA. P 823-830
309. Acaroğlu, M., Oğuz, H., Ünaldı, M., 2004. Türkiye İçin Alternatif Bir Yakıt: Biyoetanol, Yakıt Olarak Kullanımı Ve Emisyon Değerleri, Biyoenerji 2004 Sempozyumu, 20-22 Ekim 2004, İzmir
310. Acaroğlu, M., Turcan, H., Özçelik, A.E., 2003. Biyomotorin Üretiminde Enerji Bilançosu Ve Yaşamsal Döngü Analizi (Life Cycle Assesment -LCA), Tarımsal Mekanizasyon 21. Ulusal Kongresi 3-5 Eylül 2003, Konya
311. Acaroğlu, M., Ünaldı, M., 2006, Yakıtlar ve Yağlar, Selçuk Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi, Makine Eğitim Bölümü, Ders Notları, Konya.
312. Acaroğlu, M., Ünaldi, M., 2007. Progress In Biomass And Bioenergy Research, Chapter "The Energy Balance And Fuel Properties Of Biodiesel", USA, Nova Publisher, 2006
313. Acaroğlu, M., Ünaldı, M., 2007. Yakıtlar ve Yanma Ders Notları
314. Acaroğlu,M.,Koçar,G.,Hepbaşli,A., The Potential Of Biogas Energy, Energy Sources, 27, 3, 251 - 259, 2005
315. Acaroğlu, M., Ünaldı, M., Aydoğan, H., 2010, Yakıtlar ve Yanma (I. Baskı), 164 sayfa, ISBN 978-605-395-292-3, Nobel Yayınevi, Ankara, 2010
316. Ar, F., Karaosmanoğlu, F., Koç, A., Acaroğlu, M., Sarsu, F., Özsöyler, Y., Bölük, G., İşler, A., Aygün, Ö.F., Biyoyakıtlar, Dünya Enerji Konseyi TMK Yayınları, 2010, Ankara
317. Acaroğlu, M., Ünaldı, M., Encyclopedia of Energy Research and Policy, 2009, Chapter 20. The Energy Balance and Fuel Properties of Biodiesel, pp. 589-602, Nova Publishers, USA

318. Acaroğlu,M., Ünaldı, M., New Research on Biofuels, Chapter 6 - "The Energy Balance and Fuel Properties of Biodiesel", Nova Publisher, 2009, US
319. ACEA (2001). 2001 monitoring report of the ACEA Agreement on CO2 reduction from new passenger cars.
320. Açıkel, H., Alatlı, M., Açıkel, D.A., 2004. The Use Of Miscanthusxgiganteus For Industrial Purposes A Case Study: Miscanthus In Concrete Production, 2. World Conference and Technology Exhibition on Biomass for Energy, Industry and Climate Protection, 10-14 May 2004, Rome-Italy, 2004
321. Adger, N., et all., 2007. "Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", Climate Change 2007: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Cambridge University Press, 2007.
322. Adler, P.R., S.J. Del Grosso, and W.J. Parton. 2007. Net greenhouse gas flux of bioenergy cropping systems using DAYCENT. Ecol. Appl. (In press, ESA press embargo date March 2007).
323. AG Autogas Systems, "General Dealer Information LPG Systems", Nederland, 1997.
324. Ağış, Ö, 2006. Uluslararası Kojenerasyon, Kombine Çevrim ve Çevre Konferansı, ICCI 2006, açılış konuşması.
325. Agra, I. B., Warnijati, S., Wiratni, 1996 Two steps ethanolysis of castor oil using sulfuric acid as catalist to producere motor oil. Paper No. 1025 World Renevable Energy Congress, Colorado, June 15-21.
326. Ahouissoussi, N & Wetzstein, M (2002) Life cycle cost of alternative fuels: Is Biodiesel cost competitive for urban buses?
327. Akdemir, Ö., Güngör, A., Absorpsiyonlu Soğutma Sistemleri; Verimlerini Artirmak İçin Geliştirilen Çevrimler, V. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi Ve Sergisi
328. Akdemir, Ö., Güngör, A., Alternatif soğutucu akışkanlar kullanılan buhar sıkıştırmalı soğutma çevrimlerinin enerji ve ekserji analizi, Isı Bilimi ve Tekniği Dergisi, 25,1, 25-31, 2005
329. Akdemir, Ö., Güngör, A., LiBr-H2O Akışkan çifti kullanılan Absorpsiyonlu Soğutma Sistemlerinin Termodinamik İncelemesi, Isı Bilimi ve Tekniği Dergisi 21,1,2001.
330. Akkaya, A.V., Akkaya, E. K., Dağbaş,A.,"Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Çevresel Açıdan Değerlendirilmesi", 4. Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu, C-I, s: 37-45, 2002.
331. Alatlı, M., 2003. Miscanthus Bitkisinin Beton Üretiminde Bitkisel Fiber Olarak Kullanılabilirliğinin Araştırılması, S.Ü. Fen Bilimleri Ensititüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya
332. Albay, A. O., 1993, Fakir Karışımlı Benzin Motorlarında Hidrojen veya Doğal Gazın Ek Yakıt Olarak Kullanılması, İTÜ Fen Bilimleri Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
333. Alibaş, K., Çıtıroğlu, R.A., 13-22 Haziran 1991, Etanol-benzin karışımlarının kaçak güçlü içten yanmalı motorlarda moment, güç, özgül yakıt tüketimi ve ısıl verime olan etkilerinin belirlenmesi, Isı Bilimi ve Tekniği Dergisi, Cilt 14, Sayı 2.

334. Alibaş, K., Eyüboğlu, V., Kayık, S., 1993. Bitkisel yağların motor yakıtı olarak kullanılabilme olanakları. Mühendis ve Makina Dergisi. 398
335. Alleman, T.L., Lawrence, R., Mc Cormick, R.L., Moens, L., Ratcliff, M., 2005, Survey of the Ouality and Stability of Biodiesel and Biodiesel Blend, NREL/TP-540-38836, Technical Report, USA.
336. Allen, H, G. Rock, and A. Kline. 1945. Process for treating fats and fatty oils. U.S. Patent No. 2383579.
337. Allsup, J.R., "Methanol/Gasoline Blends as Automative Fuel." SAE, No. 750763.
338. Allsup, J.R., Gurney, M.D., "Comparions of Gasohol and Gasoline in Laboratory and Field Trials." Proc of the IV. Int. Sym. On Alcohol Fuels Technology, Vol.1, pp.551–556, Brasil 1980
339. Altan, M., Yörükoğlu, E., 3-8 Kasım 1997, Hidrojen-Zeolit Sisteminin Enerji Teknolojisindeki Önemi Türkiye 7. Enerji Kongresi, Teknik Oturum Tebliğleri, Cilt:2, Ankara.
340. Altın, R., Dizel Motorlarında Yakıt Olarak Doğal Gazın Kullanılması Üzerine Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi, Mayıs 1991.
341. Altınay, B., 2005. Metanol Hakkında Genel Bilgi, TAPDK Uzman Uzmanlık tezi
342. Altuntaş, A., 2006, Hardal yağı biyodizelinde depolama süresi ve şartlarının yakıt özellikleri üzerindeki etkilerinin araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, S.Ü. Fen Bilimleri Enst. Makine Eğitimi ABD, Konya
343. Andress, D., 2002. Ethanol Energy Balances, UT-Battelle LLC and Office of Biomass Programs, Energy Efficiency and Renewable Energy U.S. Department of Energy, Subcontract 4000006704
344. Anonim, 1984. Güneşli Su Isıtıcıları, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Yapı İşleri Genel Müdürlüğü, Teknik El Kitapları 3, 40 Sayfa, 1984, Ankara.
345. Anonim, 1986. ASAE Standard : ASAE S269.3
346. Anonim, 1986. Energiewirtschaftliche nutzung von Holz und Rinde als Brennstoff. ÖNORM M7132.
347. Anonim, 1991. Enerji Terminolojisi, FEBEL, Ankara.
348. Anonim, 1991. Güneş Kollektörlerinin Optimum Özellikleri, EİEİ Yayınları, Ankara.
349. Anonim, 1993. Prüfung fester Brennstoffe Holzbriketts Anforderungen und Prüfung. DIN 51731.
350. Anonim, 1993. Solar Power Systems, Economic Commission for Europe, The ECE Energy Series No.11, UN, New York.
351. Anonim, 1994, Life Cycle Inventory of Biodiesel and Petroleum Diesel, U.S. Environmental Protection Agency, Summary Report, NREL/SP-580-24089.
352. Anonim, 1995, Low-Temperature Properties of Triglyceride-Based Diesel Fuels: Transesterified Methyl Esters and Petroleum Middle Distillate Ester Blends, Journal of the American Oil Chemists Society, JAOCS, Vol.72, No.8.
353. Anonim, 1995. ASAE Standard: ASAE S269.4
354. Anonim, 1996. "BMW Working on 625-Mile-Range Hydrogen Fuel Cell Vehicle" Science and the Environment, Voyage Publishing 1996.
355. Anonim, 1997. "Hydrogen Fuel Cell Electric Vehicle". The Times @ Toyota, Wittmann, Arizona, internet, April 1997.

356. Anonim, 1997. Turkey 1997 Review, Energy Policies of IEA Countries, International Energy Agency, OECD, Paris.
357. Anonim, 1998. 4. Türk – Alman Teknolojik İşbirliği Forumu. Belediye, Endüstri, Orta ve Küçük sanayi işletmelerinde Rasyonel Enerji Kullanımı Sempozyumu, 11 – 13 Kasım 1998, Hotel Sheraton, Ankara.
358. Anonim, 1998. Taşıtlarda Yakıt Olarak LPG Kullanımı, S.Ü. Teknik Eğitim Fakültesi, Konya.
359. Anonim, 1998. The World Directory of Renewable Energy, James and James, London.
360. Anonim, 1998. Turkey & the World 2010–2020 Emergence of a Global Actor, Turkish Foreign Ministry, DIVAK Publications No. 1, Ankara.
361. Anonim, 1999. "High-Efficiency, Direct-Hydrogen Fuel Cell System For Automobiles" The U.S. Department of Energy (DOE), internet, 1999.
362. Anonim, 1999. "The Energy Alternative" Renewable Fuels, Hydrogen & Fuel Cell Letter Vol. XIV/No. 1 ISSN1080–8019, January 1999.
363. Anonim, 1999. Briquetting of miscanthus. BTG biomass technology
364. Anonim, 2000. Güneş Enerjisi EİEİ Yayınları Ankara.
365. Anonim, 2000. Rüzgâr Enerjisi – Su pompalama işleminde rüzgar Enerjisi Mekanik Dönüşüm Sistemleri 2. Baskı EİEİ yayınları, Ankara
366. Anonim, 2001 http:// www.oceanairenvironmental.com
367. Anonim, 2002. "Stirling Engine", http://www.howstuffworks.com, 14/03/2002.
368. Anonim, 2002. "Stirling Motorları" http//160.75.9.13/kisisel/yay/stirling_files /frame.htm, 1 Haziran 2002.
369. Anonim, 2003. Eti Holding A.Ş. Genel Müdürlüğü, Bor nitrür ön fizibilite etüdü, planlama ve bilgi işlem dairesi başkanliği, Mayıs 2003, Ankara
370. Anonim, 2007. TSE 'biyobenzin için 'geçis süreci.' Ekonomi, Hürriyet Gazetesi, 28 Ocak.
371. Anonim, Engineering Advancement Association of Japan, "Development of Liquid Hydrogen Tanker", NEDO-WE-NET–9452, 1995.
372. Anonim, Schlepper und Landmaschinen werden umweltfreundlicher. Agrartechnik 1993; (11): 84-86.
373. Anonim. 1980. Amending the Decision of the Counal Estables Hing the OECD Standart Codes for the Official Testing of Agricultural Tractors.
374. Anonim. 1999. Higher Energy Prices, Cuts in Fuel use may be needed to copmply with the Kyoto Protocol. An assessment of the Kyoto Protocol from the Energy Information Administration Energy & Environment, Vol. 10, 1999, No. 1, p: 95–97.
375. Anonim. M.M.O, Araçlarda LPG Dönüşümü Mühendis El Kitabı. İkinci Baskı. Ankara, 2000.
376. Anonim. MMO. LPG ve Uygulamaları Konferansı Bildiriler Kitabı. İstanbul, 1999.
377. Anonim. Praktizierter Umweltschutz. Der ökologische Einsatz wird neu definiert. Energie 1994; 8: 22-25.
378. Anonymous, 2005, Encouraging uptake of transport biofuels Assessment of policy alternatives Report to the Energy Efficiency and Conservation Authority May 2005

379. Anonymous, 2006. Energy and gas balance of biofuels for europe - an update Anonymous
380. Antolin, G., F. Tinaut, Y. Briceno, V. Castano, C. Perez, and A. Ramirez. 2002. Optimization of biodiesel production by sunflower oil transesterification, Bioresource Technol. 83:111–114.
381. Apfelbeck, R., 1986. Production and processing of plant oils and by-products to fuels. Paper No. 83, Biomass Conversion For Energy Thermochemical Conversion, Procedings of the First Technical Consultation cf CNRE. Freising, FR of Germany, October 14-17.
382. Apfelbeck. R., 1986. Production and processing of plant oils and by-products to fuels. Paper No. 83, Biomass Conversion For Energy Thermochemical Conversion, Procedings of the First Technical Consultation cf CNRE. Freising, Germany, October 14-17.
383. API, 2001. American Petroleum Institute, Alcohols and Ethers: a Technical Assessment of Their Application as Fuels and Fuel Components, API Publication 4261, Third edition, June 2001
384. API. 2003. Answers to Frequently Asked Questions About Ethanol Impacts to Groundwater. API Bulletin No. 20 December 2003. http://api¬ep.api.org/ filelibrary/Bull20_052104.pdf
385. API. 2003. Evaluation of Small¬Volume Releases of Ethanol¬Blended Gasoline at UST Sites Bulletin No. 19 October 2003 http://api¬ec.api.org/filelibrary/ 19_Bull.pdf.
386. API. 2005. The Impact of Gasohol and Fuel¬Grade Ethanol on BTX and Other Hydrocarbons in Ground Water: Effect on Concentrations Near a Source Bulletin No. 23 December 2005 http://api¬ec.api.org/filelibrary/ACF1F7.pdf
387. Appenzeller, Tim. "Büyük Erime", National Geographic Türkiye
388. Aras, S., 2006, BiyoDieselin Motora Olan Etkisi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Semineri, Konya.
389. Arıkan, Y., 2006. REC Türkiye COP11 Değerlendirme Raporu, Kamu ve Araştırma Kuruluşları COP11 Değerlendirme Toplantısı, 28 Şubat 2006, Ankara
390. ASHRAE Refrigeration Handbook, Bölüm (Chapter) 41. "Absorption cooling, heating, and refrigeration equipment", 1998
391. Ashton, R., 2007, biodiesel analysis tbiodiesel analysis to european standard en 14214 using metrohm instrumentation
392. Asil, S., 2001. Kurumsal Finansman ve Araştırma Bölümü 1 Nisan 2001, Özel Rapor: Bor Madenleri Pamukyatırım.
393. ASTM International, ASTM D 4806¬03: Standard Specification for Denatured Fuel ethanol for Blending with Gasolines for Use as Automotive Spark¬Ignition Engine Fuel,
394. ASTM International, ASTM D 4814: Standard Specification for Automotive Spark¬Ignition Engine Fuel, http://www.astm.org/cgi¬bin/SoftCart.exe/index. shtml/E+mystore
395. ASTM Standard, D6751-03a. Standard Specification for Biodiesel Fuel (B100) Blend Stock for Distillate Fuels. West Conshohocken, Penn.: ASTM International.

396. Atagündüz, G. 1989. Güneş Enerjisi Temelleri ve Uygulamaları, E.Ü. Güneş Enerjisi Enstitüsü Yayınları No: 2, Bornova İzmir.
397. Ateşok, G., Önal, G., 2004. Kömür ve Enerji Semineri, 5-6 Mart 2004, Yurt Madenciliğini Geliştirme Vakfı, Ankara.
398. Atmaca, H., Sevim, İ., Bor'un otomobil Yakıtı Olarak kullanılması, makina ve mühendis dergisi, cilt 48, sayı 564, 27-31, Ankara
399. Atmospheric Research Report C0411/1.1/F2 for the Australian Greenhouse Office, March 2000.
400. Aubin, K. and Graham, L., The Evaluation of Ethanol – Gasoline Blends on Vehicle Exhaust and Evaporative Emissions: Phase 1, Report by Environment Canada, Emissions Research and Measurement Division, October, 2002.
401. Australian Institute of energy (AIE) (2003) Typical Energy Content of Fossil and Biomass Fuels
402. Australian Liquefied Petroleum Gas Association Limited, "Liquefied Petroleum Gas as an Automotive Fuel", Technical report, Sydney, 2002.
403. Avallone, A. E., Baumeister III, T. Marks Standard Handbook for Mechanical Engineers, Mc Graw Hill Book Co. New York, 1987.
404. Avella, F., A. Galteieri, and A. Flumara, Characteristics and Utilization of Vegetable Oil Derivatives as Diesel Fuels, Riv. Combust. 46: 181-188 (192)
405. Aydın, F., Acaroğlu, F., Otomotivlerde Kullanilan Alternatif Yakıtların Çevreye Etkisinin İncelenmesi, 3.Ulusal Ege Enerji Sempozyumu, 24-26 Mayis 2006 Muğla
406. Aydın, F., Acaroğlu, F., Otomotivlerde Sirali Gaz Fazi Lpg Enjeksiyon Sistemleri Ve Özelliklerinin İncelenmesi, Makine Ihtisas Dergisi, 40, 47 - 56, 2006
407. Aydın, K., Gizir, Ö, 1995. Alternatif Yakıtların otto motorlarda kullanılabilirliğinin motor performansına etkilerinin araştırılması, 10. Ulusal Isı Bilimi Tekniği Kongresi, Ankara, 6-8 Eylül 1995,
408. Aydoğan, H., Özçelik, A.E., Acaroğlu, M., The Effect Of Peanut Oil Methyl Ester On The Performance And Emissions Of A Diesel Engine With A Pump Injection Fuel System, Energy Education Science and Technology Part A: Energy Science and Research, 2011 Volume (issues) 28(1): 189-200.
409. Aydoğan, H., Acaroğlu, M., The Effects Of Bioethanol-Diesel Fuel Blends On The Performance And Emissions Of A Turbocharged Pump Injection Diesel Engine, Energy Education Science and Technology Part A: Energy Science and Research, 2011 Volume (issues) 28(1): 261-270
410. Aydoğan, H., Acaroğlu, M., Effects of Bioethanol—Diesel Fuel Blends on Emissions of a Diesel Engine, International Conference on Software Technology and Engineering, 3rd (ICSTE 2011, Kuala Lumpur, Malaysia, August 12–13, 201
411. Aydoğan, H.Acaroğlu, M.,Effects Of Bioethanol-Diesel Fuel Blends Containing Beraid ED10 Additive On Engine Performance, International Journal of Arts and Sciences European Conference for Academic Disciplines, 2-7 December 2012, Gottenheim, Germany
412. Ayhaner, Murat "Araçlarda LPG Kullanımıyla İlgili Dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeler" Mühendis ve Makina – Cilt 35 Sayı : 429
413. Baadstorp, L., 2000. Biogas CHP. A Feasible Way of Providing Biomass Co-generation in Small Scale. 1st World Conference and Exhibition on Energy and Industry. Sevilla, Spain, 5-9 June 2000.

414. Bako, K.B., Kova, F.C.S., Gubicza, L., Hansco, J.K., 2002. Enzymatic biodiesel production from sunflower oil by Candida antarctica lipase in a solvent free system. Biocatal. Biotransform. 20, 437–439.
415. Balcı, M., Borat, O., Sürmen, A., 1994, içten Yanmalı Motorlar Cilt 1, Ankara, Bursa, İstanbul.
416. Ballard home page, www.ballard.com, accessed January 2007.
417. Ballard Power Systems, press release, January 2, 2001 (2001).
418. Ban, K., Hama, S., Nishizuka, K., Kaieda, M., Matsumoto, T., Kondo, A., Noda, H., Fukuda, H., 2002. Repeated use of whole cell biocatalysts immobilized within biomass support particles for biodiesel fuel production. J. Mol. Catal. B: Enzym. 17, 157–165.
419. Baranescu, R.A., Lusco, J.J., 1982. Performence durability and low temperature evaluation of sunflower oil as a diesel fuel extender. Paper No.312, Proceedings of the International Conference on Plant and Vegetable Oils as Fuels, North Dakota, August 2-4.
420. Barbir, F., "Review of Hydrogen Conversion Technologies", www.iahe.org, 2003
421. Barbir, F., Safety issues of hydrogen in vehicles (www. ihea.org)
422. Barker et al., The Development and Proposed Implementation of the ASTM Driveability Index for Motor Gasoline, Society ofAutomotiveEngineers, Technical Paper 881668, 1988
423. Barker T. ve arkadaşları. "Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", Climate Change 2007: Mitigation. Cambridge University Press, 2007.
424. Barnard, G. and Kristoferson, L., Agricultural Residues as Fuel in the Third World
425. Barnard, G., The Use of Agricultural Residue As Fuel, AMBIO Volume XIV Number 4-5, 1985
426. Barnwal, B.K., Sharma, M.P., 2005. Prospects of biodiesel production from vegetable oils in India. Renew Sust Energy 9 (4), 363–378.
427. Başçetinçelik, A., Karaca, C., Öztürk, H.H. 2004. Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde Biyokütle Politikaları. V. Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu Bildiri Kitabı: 439-448, 26-28 Mayıs 2004, İstanbul.
428. Başçetinçelik, A., Karaca, C., Öztürk, H.H., Kacira, M., ekinci, k. 2005. Agricultural Biomass Potential in Turkey. Proceedings of the 9th International Congress on Mechanization and Energy in Agriculture & 27th International Conference of CIGR Section IV: The Efficient Use of Electricity and Renewable Energy Sources in Agriculture, Sep.27-29, 2005, İzmir.
429. Başçetinçelik, A., Karaca, C., Öztürk, H.H., Kacira, M., Ekinci, K. 2005. Regional Distribution of Agricultural Biomass Potential in Turkey. Proceedings of the 9th International Congress on Mechanization and Energy in Agriculture & 27th International Conference of CIGR Section IV: The Efficient Use of Electricity and Renewable Energy Sources in Agriculture, Sep.27-29, 2005, İzmir.
430. Başçetinçelik, A., Öztürk, H.H., 1996. Enerji Koruma ve Yenilenebilir Enerjiler-Seralarda Isıtma, TEMAV Tarımsal Enerji ve Mekanizasyon Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları No:1, ISBN 975-94860-0-8, Ankara.

431. Başçetinçelik, A., Öztürk, H.H., Kaya, D., Kaçira, M., Ekinci, K., Karaca, C. 2006. Türkiye'de Biyokütle Kullanımını Geliştirme Olanakları. VI. Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu Bildiri Kitabı: 846-857, 25-27 Mayıs 2006, Isparta.
432. Başer, A., 1998. "Benzin Motorlarında Kısmi Gaz Kelebek Açıklığında LPG kullanım Üzerine Bir Araştırma", G.Ü.F.B.E., Eylül 1998
433. Basmacı, E., 2004. Enerji Darboğazı ve Hidroelektrik Santrallarımız, DSİ Vakfı yayını.
434. Bauen, A., and Hart, D., Assessment of the environmental benefits of transport and stationary fuel cells, Journal of Power Sources, 86, 482, 2000.
435. Bauen, A., Woods, J. and Hailes, R. (2004) 'Bioelectricity vision: Achieving 15% of electricity from biomass in OECD countries by 2020', WWF, Brussels, Belgium, www.panda.org/downloads/europe/biomassreportfinal.pdf
436. Beale, W., Holmes, W., Lewis, S., Cheng, E., 1973, "Free-Piston Stirling Engines-A Progress Repon", SAE Paper 730647, Junc.
437. Beba, A., 1983. "Etanol/Benzin Karışımı Yakıtların Karakteristiklerinin incelenmesi." I. Yanma Simpozyumu, s. 183-202, Bursa (1983).
438. Beker, Ü.G., 2000. Briquettability of lignite and Woddy wastes composite fuel. Energy Sources, 22: 99-107.
439. Belum V S Reddy, A Ashok Kumar and S Ramesh, 2007, Sweet sorghum: A Water Saving Bio-Energy Crop1, International Crops Research Institute for the Semi-Arid Tropics, Patancheru -502 324. Andhra Pradesh, India
440. Bennert, W., Werner, J., 1991. Wind-energie, 2. Auflage, Verlag Technik GmbH Berlin, 144 sayfa.
441. Bennet, K, 1989. Product and Price, Physical characteristics and marketing of fuel briquettes Proceedings from An International Workshop on Biomass Fuel Briquetting in Developing Countries, Cowiconsult, Copenhagen.
442. Bhattacharya, S. C. (2004) 'Fuel for thought: The status of biomass energy in developing countries', Renewable Energy World, vol 7, no 6, pp122–130
443. Bhattacharya, S. C., Attalage, R. A., Augusto, L. M., Amur, G. Q., Salam, P. A. and Thanawat, C., 1999. "Potential of biomass fuel conservation in selected Asian countries", Energy Conversion and Management, vol 40, pp1141–1162
444. Bhattacharya, S.C. et al Briquetting in Thailand., Experiences and Present Status Proceedings from An International Workshop on Biomass Fuel Briquetting in Developing Countries, Cowiconsult, Copenhagen, 1989
445. Bhattacharya, S.C. et al., Densification of Biomass Residues in Asia, Bioenergy 84, Volume III Elsevier Applied Science Publishers, 1984
446. Bickell, K., 2003, Cold Flow Properties of Biodiesel and Biodiesel Blends – A Review of Data, University of Minnesota Center for Diesel Research.
447. Bierbaum, Rosina ve arkadaşları. 2007, Climate Change: Avoiding the Unmanageable and Managing the Unavoidable. Raporun tamamı. Birleşmiş Milletler Vakıfları/Sigma Xi, Şubat 2007.
448. Bilgili, M. E., Başçetinçelik, A., Karaca, C. 2006. Çukurova Yöresindeki Tarımsal Atıkların Potansiyelinin Belirlenerek Geleneksel Enerji Kaynaklarıyla Karşılaştırılması. VI. Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu Bildiri Kitabı: 835-845, 25-27 Mayıs 2006, Isparta.
449. Biodiesel – Courier: Austrian Biofuels Institute Yayını

450. Biodiesel Bulletin : National Biodiesel Board Yayını
451. Biodiesel Vehicle Fuel: GHG Reductions, Air Emissions, Supply and Economic Overview Discussion Paper C3 – 015 Prepared by: Lawrence Schmidt March 11, 2004
452. Biodiesel: On the Road to Fueling the Future, Executive Editor: Karl Lang, Hart/IRI Fuels Information Services, Editors: Jenna Higgins Paul Nazzaro, Advanced Fuel Solutions, Inc, Copyright 2001 National Biodiesel Board
453. Biomass Energy Dr Ausilio Bauen Centre for Energy Policy and Technology Imperial College London UKERC Summer School, Cambridge, 26 June 2007
454. BIOSTAB, 2003, Stability of biodiesel, Used as a Fuel for Diesel Engines and Heating Systems, 3rd July 2003, Graz / Austria, ISBN 3-902451-00-9
455. Birkle, S. et al., Brennstoffzellenantriebe für den Straßenverkehr. Energiebedarf und Emissionen, Energiewirtschaftliche Tagesfragen, 7, 441, 1994.
456. Blottnitza, H, Curranb, M.A., A review of assessments conducted on bio-ethanol as a transportation fuel from a net energy, greenhouse gas, and environmental life cycle perspective, Journal of Cleaner Production, Volume 15, Issue 7, 2007, Pages 607-619.
457. Bockris, J.O.M ve T.N. Veziroğlu, 1985. A Solar-Hydrogen Energy System for Environmental Compatibilitiy. Enviromental Conservation, Vol.12,2,105
458. Bohacik, T., Maria, S.D., Travbridge,C., Saman,W.,Combustion Characteristic Of Electrolycally Produced Hydrogen-Oxygen Mixture SAE Paper No: 971703.
459. Bondioli, P., A. Gasparoli, A. Lanzani, E. Fedeli, S. Veronese, and M. Sala, Storage Stability of Biodiesel, Ibid. 72: 699-702 (1995).
460. Bondioli. P., Fisher, J., Fröhlich, A., 2003, Storing Tests, BIOSTAB,
461. Booth, N.P. Ratke, T.A., Salomons, M.L., et al, Development of the University of Alberta Entry in the 1996 Propane Vehicle Challenge, LPG Project, University of Alberta, Canada 1996
462. Borat, O., Balcı, M., Sürmen, A. İçten yanmalı Motorlar. Teknik Eğitim Vakfı yayınları, Cilt 1. Ankara 1995.
463. Böse, S., Getreide als Energierohstoff zur Erzeugung von Biogas und Bioethanol, Forum CARMEN 26.03.07, Fachberatung Saaten-Union
464. Bossel, U., Production and Marketing of Briquettised and Pelletised Solid Biomass Fuels, Bioenergy 84 Volume I, Elsevier Applied Science Publishers, 1984
465. Botros, M.G., Enhancing the Cold Flow Behavior of Diesel Fuels, in Gasoline and Diesel Fuel: Performance and Additives, SAE Special Publication SP-1302, Paper No. 972899, Society of Automotive Engineers, Warrandale, PA, 1997
466. Bourillon, C., 1998. Wind Energy-Clean Power for Generators, 17th Congress of the World Energy Council, Paper No.4.1.18, Book 6, World Energy Council, London
467. Boyun Guo, B., Ghalambor, A., 2005. Natural Gas Engineering Handbook, Houston, TX: Gulf Publishing Company 2 Greenway Plaza, Suite 1020
468. Bozcuk, S., 1997. Bitki Fizyolojisi, 2. Baskı, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara.
469. Bozdemir, S., Kayalı, R. 1983. Güneş havuzlarının matematik modeli ve deneysel verilerle karşılaştırılması, Doğa Bilim Dergisi, A, Volume: 7, Sayı 3, sayfa: 387-397.

470. Bozdemir, S., Kayalı, R., Ünal, G., Özçelik, B., 1983. "Toprak sıcaklığı değişen tabandan yansımalı konveksiyonsuz ve yalıtımsız güneş havuzlarının matematiksel modeli ve deneysel verilerle karşılaştırılması" T.F.D V. Fizik Kongresi, 7- Eylül, İ.Ü. Fen Fakültesi, İstanbul.
471. BP Amoco, 2001. Presentation on Crude Oil and Gas Transportation
472. Braun, D.E., Stephenson, K.Q., 1982. Alternative fuel blends and diesel engine tests. Paper No. 294, Proceedings of the International Conference on Plant and Vegetable Oils as Fuels, Holiday Inn Fargo North Dakota, August 2-4.
473. Brenndörfer, M. 1990. Pflanzenöl für Landmaschinen. Rationalisierun gskuratorium für Landwirtschaft. RKL, 1990.
474. Brenndörfer, M., 1992. Umweltfreundlich Schmieren. Einsatz von Ölen und Schmiermitteln auf pflanzlicher Basis in der Landwirtschaft. Landtechnik, 1992; 11: 546-548.
475. Breshears, R., Cotrill, H., Rupe, T., 1973. Partial hydrogen incection into internal combustion engines, Proceedings EPA 1st Symposium on Low-Pollution Power
476. British Standard, "Automotive Fuels: LPG Requirements and Test Methods", BS EN, 589:2000, 2000.
477. Brown P.J., et. al. 1988. "Electric Vehicles Transportation Potentials". Automotive Eng. Aug. 1988.
478. Brown, G.I., and G.P. Gaskill, 1990. Enhanced Diesel Fuel Low Temperature Operability: Additive Developments, Erdöle Kohle-Erdgas Petrochem. 43: 196 – 204 (1990)
479. Brown, G.I., Lewtas, K., and Lehmann E.W., 1989. Evolution of Diesel Fuel Cold Flow: The Next Frontier, in SAE Technical Paper Series, Paper No. 890031, Society of Automotive Engineers, Warrandale, PA, 1989
480. Brown, G.I., R.D. Tack and J.E. Chandler, 1988. An Additive Solution to The Problem of Wax Settling in Diesel Fuels, in Proceedings of the SAE International Fuels and Lubricants Meeting and Exposition, Paper No. 881652, Society of Automotive Engineers, Warrandale, PA, 1988
481. Bruns, A., H. Waldhoff, and W. Winkle. 1989. Applications of HPLC with evaporative light scattering detection in fat and carbohydrate chemistry. Chromatographia 27(7/8):340-343.
482. Buğdaycıoğlu, C., 1979, Adaption of a Rual Carburetor System to an Automotive SI Engine and Its Performance Analysis with Different 1 Methanol-Gasoline Mixtures, Master Thesis, METU, Ankara.
483. Bühler, W., 1996. "Borasit", Boron Minerals S.A., Verbier, Switzerland
484. Burton C. English, Daniel de la Torre Ugarte, R. Jamey Menard, Chad Hellwinckel and Marie Walsh, 2004. An Economic Analysis of Producing Switchgrass and Crop Residues for Use as a Bio-energy Feedstock, Institute of Agriculture, Department of Agricultural Economics Research Series 02-04, November 2004
485. Büyüktür, A.R. Termodinamik Uygulama Esasları, Cilt 2, Uludağ Üniversitesi Yayın No: 4-019-118, 1985.
486. Caacci, C., Ferrera, M., Geini, A., 2000. "Status of LPG Liquid Injection Technologies the Metafuel System", AEGPL Technical Paper, Italy, 2000.

487. Çağlar, M., 2006, Türkiye'de Biyodizel Konusunda Yasal Altyapı, Yatırım ve Dünya Perspektifi, PAL Danışma Kurulu Toplantısı, 3 Şubat 2006
488. Çağlar, M., 2006. Dünya ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynakları (YEK), Türkiye 10. Enerji Kongresi, Dünya'da Ve Türkiye'de Enerji: Uygulamalar Ve Sorunlar, 27 – 30 Kasim 2006, İstanbul
489. Çakar, A.E., Lpg'ye Dönüştürülmüş Araçlarda Denetim Uygulamaları, III. LPG - CNG Kongresi ve Sergisi Bildiriler Kitabı,2007
490. Çalışır, S., Topak, R., Acaroğlu, M., Specific Energy Consumption Of Motopumps In Irrigation, Proceedings of the 9th International Congress on Mechanization and Energy in Agriculture, 276 - 280, 2005
491. Cameron, D.S., "World Development of Fuel Cells" Int. J. Hydrogen Energy, 15(9), 669, 1990
492. Canadian Renewable Fuels Association, (2003) Energy Balance of Ethanol
493. Çanakcı, M., A. Monyem, and J. Van Gerpen, Accelerated Oxidation Processes in Biodiesel, Trans. ASAE 42: 1565–1572 (1999).
494. Çanakci, M., and Jon VanGerpen. 2000. The Effect of Yellow Grease Methyl Ester on Engine Performance and Emissions. Final Report: Recycling and Reuse Technology Transfer Center. Publication, 2000–134.
495. Çanakçı, M., Gerpen, J.H.V., Monyem, A., 1999, Investigation of Biodiesel Stability Under Similated In Use Condition, ASAE Meeting Presentation, Toronto, Canada.
496. Cannon, J. S., 1995. Harnessing hydrogen: The key to substainable transportation. Inform, Inc., New York
497. Carbon Trust (2002) Renewable Transport Fuels from Biomass, report by Future Energy Solutions
498. Carlo N Hamelinck,Andre´ P.C. Faaij, 2006, Outlook for advanced biofuels, Energy Policy 34 (2006) 3268–3283
499. Carlsen, H. 2000. Biofuel Stirling Engines for CHP. 1st World Conference and Exhibition on Energy and Industry. Sevilla, Spain, 5-9 June 2000.
500. Caro P., Gaset A., 2000 Use of Vegetable Based Lubricants in Forestry. 1st World conference and Exhibition on Biomass for Energy and Industry, 5-9 June Sevilla, Spain (James&James- Science Publishers-2001) Volume II, p.1086-1089
501. Caton, J. A., McDermott, M., Chona, R., "Development of a Dedicated LPG Fuelled Spark Ignition Engine and Vehicle for the 1996 Propane Vehicle Challenge", SAE Technical Paper Series, 972692, 1997.
502. CEC, 2000. European Commission Green Paper on the security of Energy Supply, CEC, Luxembourg
503. CEC, 2001. European Commission Transport White Paper: "Transport for 2010: Time to decide", CEC, Luxembourg
504. CEC, 2003. Biofuels - Market Barriers (Part of ATLAS website)
505. CEC, 2003. Competitiveness of EU manufacturers (Part of ATLAS website)
506. CEC, 2003. Current and Future deployment of Liquid Biofuels Worldwide
507. Çelik, M., Acaroğlu, M., Kahraman, A., Sertliği Alınmış Su Ile Yıkanan Pamuk Yağı Metil Esterinin Yakıt Özelliklerinin Belirlenmesi, Makine İhtisas Dergisi, 39, 40 - 45, 2006

508. Çelik, M., Taşyürek, M., Ünaldı, M., 2006, BiyoDiesel Yakıt Özelliklerinin İyileştirilmesi Üzerine Bir Araştırma, Enerji Bitkileri ve Yeşil Yakıtlar Sempozyumu, İzmir.
509. Çelik, M.B., Haziran 1994, Metanol-Benzin Karışımlarının Motor Performansına ve Egzoz Emisyonlarına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
510. Çelikten, H., Acaroğlu, M., 2010, The Determination of Some Fuel Properties for Bioethanol - Gasoline Mixtures, CONAT 2010, SAE International Automotive Congress, Brasov, Romania, XI-th Edition, October 27 - 29
511. Çengel, Y., A., Boles M., A., Mühendislik Yaklaşımıyla Termodinamik, Türkçesi: T. Derbentli, McGraw-Hill, Literatür, 1996, İstanbul.
512. Centro Ricerche Fiat, http://www.ecotrasporti.it/H2.html, http://www.crf.it/uk/AR-CRF-2000/Documenti/Vehicles/vehicles-15.pdf, May 28, 2001.
513. Çetin, H., 2001. "Türkiye'de Bor Madenleri", Cumhuriyet Gazetesi, (6-8 Temmuz 2001)
514. Çetin, H., Bor Kapanı, İstanbul: E yayınları, 2005
515. Çetinkaya, S. Sıvılılaştırılmış Petrol Gazı (LPG) Ve Özellikleri. G.Ü. Otomotiv Anabilimdalı. Ankara, 1998
516. Çetinkaya, S., Taşıtlarda Yakıt Olarak Cng Kullanımının Teknolojik Ve Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi, III. LPG - CNG Kongresi ve Sergisi Bildiriler Kitabı,2007
517. Çevik, Y., "LPG ve Benzinle Çalışan Otto Motorlarının Emisyon ve Performans Bakımından İncelenmesi", M. S. Thesis, Uludağ University, Bursa, 1999.
518. Cezanne, J., 2006. Ethanol der Wirtschaftliche Kraftstoff. The Alfa-Laval International
519. CFDC, 2007. The Ethanol Fact Book, USA
520. Chai – Anun W. T., Boonchanta P., 2004. Thailand NGV Updates: Technology.
521. Chandler, JE., F.G. Horneck, and G.I. Brown, TheEffect of Cold Flow Additives on Low Temperature Operability of Diesel Fuels, in Proceedings of the SAE International Fuels and Lubricants Meeting and Expositioni San Francisco, CA, SAE Paper No 922186, Warrandale, PA, 1992
522. Charbonnier, R., Vismann, J. 1959. A survey of current views regarding the influence of important factors in briquetting coal with binder. In Proc: 6th Biennial briquetting conference pp: 12-18.
523. Chavanne, G., Procede de Transformation d'Huiles Vegeta1es en Vue de Leur Utilisation comme Carburants (Procedure for the Transformation of Vegetab1e Oils for Their Uses as Fue1s), Be1gian Patent 422,877 (August 31, 1937); Chem. Abstr. 32: 43132 (1938).
524. Chek, W., Yusuff, R. M., Sahari, B. and Mohamad, M. "Optimal Location of CNG Tanks for Ease of Assembly, Disassembly and Maintenance", Malaysia
525. Chen, J.W., Wu, W.T., 2003. Regeneration of immobilized Candida antarctica lipase for transesterification. J. Biosci. Bioeng. 95, 466–469.
526. Chiu, C, W., 2004, Impact of Cold Flow Improvers on Soybean Biodiesel Blend, Biomass and Bioenergy, 2004, 27, (5), 485-491.
527. Choudhurl, S., 1985. Briquetting of Organic Residues, Proceedings of Bio-Energy Society Convention and Symposium, Delhi, 1985

528. Christopher S., 1989. Weaver Sierra Researg Inc., NGV-A Reviev of The State of The Art, SAE, Paper No: 982133,1989
529. Chuveliov, A.V. 1991. In Hydrogen and Power Generation, T. Nejat Veziroğlu, (ed), No.1, pp.21-26
530. CIGR. 1999. Handbook of Agricultural Engineering Volume 5 Energy and Biomass Engineering. ASAE
531. Çınkı, M., 2001. "Ulusal Maden Varlığımız ve Bor Gerçeği", Ankara Ticaret Odası, Ankara
532. Çınkı, M., 2002. "Küresel Bir Yalan 'Bor Pazarında Rekabet' Küresel Bir Gerçek 'Boron Fuel', Aydınlanma 1923, Sayı 44, s: 49, 2002.
533. Clark, W., McCormick, B., 2005, Recent Search to Address Technical Barriers to Increased Use of Biodiesel, National Renewable Energy Laboratory, Colorado.
534. Clarke, D.E., Marsh, H., 1989. Influence of coal/binder interactions on mechanical strength of briquettes. Fuel, 1989, vol 68, August, 1023 -1030
535. Climate Change The UK Programme 2006
536. CODEX, Codex Standard For Named Vegetable Oils, Codex-Stan 210 – 1999
537. Coley, T.R., 1989. Diesel Fuel Additives Influencing Flow and Storage Properties, in Critical Reports on Applied Chemistry, Vol. 25: Gasoline and Diesel Fuel Additives, edited by K. Owen, Wiley and Sons, Chichester, 1989, pp. 105 – 123
538. Colorado Department of Health, 1999. The Impact of a 10% Ethanol Blended Fuel on the Exhaust Emissions of Tier 0 and Tier 1 Light¬Duty Gasoline Vehicles at 35 °F, Aurora Vehicle Emissions Testing Center, January, 1999.
539. Commission of the European Communities, 2006, Review of economic and environmental data for the biofuels progress report, {COM(2006) 845 final}, {SEC(2007) 12}
540. Comparative Life-Cycle Assessment for Sundiesel (Choren Process) and Conventional Diesel Fuel
541. Connemann, J & Fischer, J., 1999. Biodiesel in Europe 2000, http://www.biodiesel.de/
542. Coskun, B., Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Yem Sektörüne Muhtemel Etkileri, Konya Teknkent Sunumları, Konya
543. Craske, R., 2006, A practical Introduction to Biodiesel and its use Nottingham Energy Partnership
544. CRC, 2005. CRC Project No. AVFL-2a, Impact of Biodiesel on Fuel System Component Durability, FTC 2005.01 September 2005
545. Crow, P., 1989. Alternate Motor Fuels Debate Peaks As Action on Clean Air Act Bill Nears, Oil and Gas Journal, p 21, October, 1989.
546. Crowley, A.W., Kuebrich, J.P., Roberts, M.A., Koehl, W.J., Washer, W. L., Wotring, W.T., "Methanol-Gasoline Blends Performance in Laboratory Tests and in Vehicles." SAE, No. 750419.
547. CSIRO, 2000. Life Cycle Emissions Analysis of Alternative Fuels for Heavy Vehicles
548. Cumhuriyet, "Bor Rekora Koşuyor", 07.08.2006
549. Customer Magazine No 18. (http://here.alfalaval.com/zino.aspx?pageID=3 &articleID=603)

550. D 6751-02: Standard Specification for Biodiesel Fuel (B100) Blend Stock for Distillate Fuels, Annual Book of ASTM Standards, American Society for Testing and Materials, West Conshohocken, PA, 2002.
551. D.L. Luthria, 2004. Oil Extraction and Analysis Critical Issues and Comparative Studies, 2004 AOCS Press
552. Dai, J., Ozaki, S., Theoretical Analysis of Basic Cycle for Hydrogen Addition to the Methanol Fuelled SI Engine, Journal of Fuel Society of Japan, V.66, N.1, p. 65-72, 1987.
553. DaimlerChrysler, http://www.daimlerchrysler.de/index_e.htm?/products/products_e.htm,
554. Dakhel, N.; Pasteris, G.; Werner, D.; Hohener, P. 2003. Small¬Volume Releases of Gasoline in the Vadose Zone: Impact of the Additives MTBE and Ethanol on Groundwater Quality. Environ. Sci. Technol.; 2003; 37(10); 2127¬2133
555. Dambroth, M., 1991. Energiepflanzenbau - Produktionsalternative oder Stiefkind der Politik? - Agrar- Übersicht, 41. Jahrg., Heft 2, s. 84-89. Deutschland.
556. Dambroth, M., 1991. Miscanthus sinensis - Einführung in die Thematik. KTBL-Arbeitspapier 158, s. 7 - 13. Deutschland.
557. Daniel De La Torre Ugarte, Burton English, Kim Jensen, Chad Hellwinckel, Jamey Menard, and Brad Wilson, 2006, Economic and Agricultural Impacts of Ethanol and Biodiesel Expansion, The University of Tennessee, Knoxville, TN 37996, ph. 865-974-5005. (Study funded in part by the Governors' Ethanol Coalition and the National Commission on Energy Policy).
558. Darnoko, D., and M. Cheryan, 2000. Kinetics of Palm Oil transesterification in a batch reactor, J. Am. Oil Chem. Soc. 77(12):1263-1267.
559. Darnoko, D., and M. Cheryan. 2000. Continuous production of palm methyl esters. J. Am. Oil Chem. Soc. 77(12):1269-1272.
560. Das, L.M., 1990. Fuel induction techniques for a hydrogen operated engine. Int. J. Hydrogen Energy, Vol. 15, No.11, pp.715-723
561. DATA from SAE 2002-01-1658
562. DATA from SAE 2005-01-2200
563. David Cohn, "Ethanol's New Cheap Trick", Seed Magazine" March 31, 2006
564. Davies, J.G., and Sulatisky, M.T., Natural Gas Fired Agricultural Tractors, Society of Automotive Engineering, November 1989.
565. De Boer, C.T., W.J., 1982. Mc Lean and H.S. Homan, Performance and Emission of Hydrogen Fueled Internal Combustion Engines. Int. J. Hydrogen Energy Conference, Vol.3, California,
566. Demiralp M., "Gama Tipi Bir Stirling Motorunun Tasarımı ve İmalatı", Doktora Tezi, G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Eylül 2000.
567. Demiralp M., "Güneş Enerjisinin Tarımsal Sulama ve Elektrik Üretiminde Kullanılabilmesi İçin Tasarlanan Serbest Displacerli Bir Stirling Motorunun Çizim ve Prototip Hesapları", Yüksek Lisans Tezi, G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Aralık 1994.
568. Demirbaş, A., 1999. Evaluation of biomas materials as Energy Sources : Upgrading of tea Waste by Briquetting process. Energy Sources, 21: 215-220.

569. Demirbaş, A., 2003. Biodiesel fuels from vegetable oils via catalytic and non-catalytic supercritical alcohol transesterifications and other methods: a survey, Energy Conversion and Management, Volume 44, Issue 13, August 2003, Pages 2093-2109.
570. Demirbas, A., 2006. Biodiesel from Sunflower oil in Supercritical methanol with calcium oxide. Energy Convers. Manage. 48, 937–941.
571. Demirbaş, A., 2007. Converting Biomass Derived Synthetic Gas to Fuels via Fisher-Tropsch Synthesis, Published in: Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects, Volume 29, Issue 16 December 2007, pages 1507 - 1512
572. Demirci, M.T., Acaroğlu, M., 2006. Yakit Pilleri Ve Yakit Pillerinde Voltaj Etkinliği, Makine Ihtisas Dergisi, 40, 34 - 43
573. Demirci, M.T., Köse, F., Acaroğlu, M., 2006. Hidrojen Çevrim Teknolojileri, 3.Ulusal Ege Enerji Sempozyumu,24-26 Mayis 2006,Muğla
574. Demirsoy, M., "Alternatif Yakıt Olarak Alkollerin Benzin ve Diesel Motorlarında Kullanılması." I. Yanma Sempozyumu, s. 203-214, Bursa (1983).
575. Denis, J., andJ. P. Durand, Modification of Wax Crystallization in Petroleum Products, Rev. Inst. Fr. Petrole 46: 637-649 (1991)
576. Department of Energy, National Renewable Energy Laboratory (NREL), July 2006 Handbook for Handling, Storing, and Dispensing E85.
577. Deriş, N., 1979. Güneş Enerjisi-Sıcak Su ile Isıtma Tekniği, Sermet Matbaası, 172 Sayfa, İstanbul.
578. Detchon, Reid. Biofuels FAQ. Enerjinin Geleceği Koalisyonu ve Birleşmiş Milletler Vakfı, 2006.
579. Deutsche Norm E DIN 51606, Dieselkraftstoff aus Fettsäuremethylester (FAME), 9, 1997.
580. DeVault, R.C., Marsala, J., "Ammonia-water triple-effect absorption cycles", ASHRAE Transactions, 96(1), 1990.
581. Dinçer, I., 2002. "Technical, Environmental and Exergetic Aspects of Hydrogen Energy Systems", International Journal of Hydrogen Energy 27, pp.265-285
582. Dinçer, S., Acaralı, N.B., UZUN, I.N., Deniz, S., A Second Optıon In Specıal Separatıon Operatıons: Supercrıtıcal Fluıd Processes, Journal of Engineering and Natural Sciences Sigma Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi Vol./Cilt 25 Issue/Sayı 2
583. DiPardo, J, 2000. Outlook for Biomass Ethanol Production and Demand
584. DOE, 2005. Genomics: GTL Roadmap: Systems Biology for Energy and Environment, U.S. Department of Energy Office of Science, August 2005. DOE/SC-0090
585. Don Debelak, 2002, "LNG as a Feedstock for CNG", By Don Debelak Director of Sales and Marketing NexGen Fueling Prepared for Presentation at the NGVC Show Fall of 2002.
586. Dornburg, V., Faaij, A. 2000. A System Analysis of Biomass Energy Systems. 1st World Conference and Exhibition on Energy and Industry. Sevilla, Spain, 5-9 June 2000.

587. Douville, B., Ouellette, P., Touchette, A. and Ursu, B. "Performance and Emissions of a Two-Stroke Engine Fueled Using High-Pressure Direct Injection of Natural Gas", SAE, 1998
588. Downing, M., 2007. Leveraging Partnerships to Make the Tennessee Biofuels Initiative a Success Presented at theGovernor's Conference on Biofuels, Environmental Sciences Division, and The National Transportation Research Center Oak Ridge National Laboratory May 30 –June 1, 2007, Montgomery Bell State Park, Tennessee
589. DPT, 2001. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı-Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Enerji Hammaddeleri Alt Komisyonu, Petrol ve Doğal Gaz Çalışma Grubu, Rapor, T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
590. DPT, 2006. 9. kalkınma planı karayolu ulaşımı özel ihtisas komisyonu raporu
591. DPT, 2006. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Otomotiv Sanayii, Özel İhtisas Komisyonu Raporu,
592. DPT, 2006. IX. Kalkınma Planı (2007-2013) Çevre Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, Ocak 2006
593. DPT. 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005) İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (Raportör: M. Türkeş), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Yayın No: DPT-2532-ÖİK: 548, Ankara.
594. DPT. 8.Beş Yıllık Kalkınma Planı Çevre Özel İhtisas Komisyon Raporu
595. DPT. 8.Beş Yıllık Kalkınma Planı Enerji Özel İhtisas Komisyon Raporu
596. DPT. 8.Beş Yıllık Kalkınma Planı İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyon Raporu
597. DPT. 9.Beş Yıllık Kalkınma Planı Çevre Özel İhtisas Komisyon Raporu
598. DPT. 9.Beş Yıllık Kalkınma Planı Kimya Özel İhtisas Komisyon Raporu
599. DPT. 9.Beş Yıllık Kalkınma Planı Petrol Özel İhtisas Komisyon Raporu
600. Dreier ve ark. Environmental Impacts and System Analysis of Biofuels. 10th European Conference and Technology Exhibition "Biomass for Energy and Industry"., s.544-548 Würzburg. 9. Juni. 1998. Germany.
601. Drolet, B. et all., 1996, "The Euro-Québec Hydro Hydrogen Pilot Projéct (EQHHPP) Demonstration Phase", Int. J. Hydrogen Energy, 21 (4), 305, (1996).
602. DTI, 2002. Digest of UK Energy Statistics 2002 (DUKES), DTI, London.
603. Du Plessis, L.M., J.B.M. De Villiers, and W.H. Van der Walt, Stability Studies on Methyl and Ethyl Fatty Acid Esters of Sunflowerseed Oil, J.Am.Oil Chem.Soc. 62: 748-752 (1985).
604. Du, T., LI, Y., Investigation On Methanol-Hydrogen Blends As Spark-Ignition Engine Fuels Neiranji Gongcaheng/Chinese Int. Comb. Engine Eng., V.8, N.3, p.17-22, 1987.
605. Duggal, V.K., Meeting Bus Emissions Standards-A Perspective, Transportation Res. Rec. N.1164, p. 41-45, 1988.
606. Dunn, M., Zehr, B., Williams, G. and Goudie D. "Update on Direct Injection Natural Gas Technology For Heavy Duty Commercial Vehicles" Westport Innovations Inc.
607. Dunn, P.D., 1986. Renewable Energy, Pergamon Pres.
608. Dunn, R.O., 2005, Cold Flow Properties of Biodiesel, 9th Annual Meeting and Expo of Americal Oil Chemists Society, p.56.

609. Dunn, R.O., 2005, Effect of Antioxidants on the Oxidative Stability Methyl Soyate (Biodiesel), Food and Industrial Oils Research, USDA, 86 (2005) 1071-1085.
610. Dunn, R.O., A.W. Schwab, and M.O. Bagby, Physical Property and Phase Studies of Nonaqueous Triglyceride/Unsaturated Long Chain Fatty Alcohol/Methanol System, J. Dispers. Sci. Technol. 13: 77 – 93 (1992)
611. Dunn, R.O., and M.O. Bagby, Low Temperature Properties of Triglyceride-Based Diesel Fuels: Transesterified Methyl Esters and Petroleum Middle Distillate/Ester Blends, J. Am. Oil Chem. Soc. 72: 895 – 904 (1995)
612. Dunn, R.O., Effect of Oxidation under Accelerated Conditions on Fuel Properties of Methyl Soyate, J.Am.Oil Chem.Soc. 79: 915-920 (2002).
613. Dunn, R.O., M.W. Shockley, and M.O. Bagby, Improving the Low-Temperature Flow Properties of Alternative Diesel Fuels: Vegetable Oil-Derived Methyl Esters, J. Am. Oil Chem. Soc. 73: 1719-1728 (1996)
614. Durell, E., "Installation and Development of a Direct Injection System for a Bi-Fuel Gasoline and Compressed Natural Gas Engine", NGV 2000 Congress, Session 6A, 311, Yokohama, Japan, 2000.
615. DWV (Deutscher Wasserstoff Verband), press release, July 1, 2001.
616. E. Robert Fanick, 2004 • NREL/SR-540-35334, Fuel and Fuel Additive Registration Testing of Ethanol-Diesel Blend for O2Diesel, National Renewable Energy Laboratory, February, Delaware
617. EBRD/FAO, 1999. Agribusiness Handbooks Vol4. Sugar beets/White Sugar,
618. ECOAL, World Coal Institute, April 2006, Vol. 57.
619. Ecostar home page, www.ecostardrives.com, accessed December 2001.
620. Edwards, W. O'Connor, D. Fitzpatrick, N. "Alternative and Future Fuels and Energy Sources for Road Vehicles" Transportation Issue Table National Climate Change Process, December 24, 1999
621. EEB, 2002. European Environment Bureau position paper "Biofuels not as green as they sound", May 2002. Available from www.eeb.org.
622. EIA, Energy Information Administration: Alternative to traditional transportation fuels 1996, U.S. Department of Energy, DOE/EIA-0484(98), 1998.
623. Eichenberger, W, 1965. General observations on metal briquetting practices using the unidirectional piston type briquetting press. In Proc. 9tfi Biennial Brioquttting Conference. pp. 52-60. IInternational Briquetting Association. September 2-4, Denver. CO.
624. EİEİ, 1991. Güneş Kollektörlerinin Optimum Özellikleri, Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü, 12 Sayfa, Ankara.
625. El Bassam, N., 1993. Möglichkeiten und Grenzen der Bereitstellung von energie aus Biomasse. Landbauforschung Völkenrode, 42. Jahrg., Heft 2/3, s. 101-111. Deutschland.
626. El Bassam, N., 1998. Energy plant species, James&James (Science Publisher) Ltd., UK.
627. El Bassam, N., Dambroth, M., Jacks, J., 1992. Die Nutzung von Miscanthus sinensis (Chinaschilf) als Energie- und Industriegrundstoff.- Lanbauforschung Völkenrode, 42. Jahrg., Heft 3, s. 199-205. Deutschland.

628. Elam, C. C., 1996. IEA Agreemant on the production and utilization of hydrogen, 1996 Annual Report. National Renewable Energy Laboratory
629. Eltez, M. 1992. E.Ü. Güneş Enerjisi Enstitüsü Y.L. Doktora Dersi Alternatif Enerji Kaynakları Ders Notları, İzmir.
630. Energy Agency (IEA), Task 32 (www.ieabioenergy-task32.com)
631. Energy Information Administration-U.S. DOE tarafından hazırlanan "International Energy Outlook 2006" başlıklı rapor, June 2006.
632. Enerji Verimliliği Stratejisi http://www.eie.gov.tr, (04.06.2006).
633. Enerji Verimliliği Yasası, http://www.eie.gov.tr, (23.02.2007).
634. EPA "Clean Alternative Fuels: Compressed Natural Gas" Transportation and Air Quality
635. EPA, 2002, A Comprehensive Analysis of Biodiesel Impacts on Exhaust Emissions Printed on Recycled Paper Draft Technical Report
636. EPDK, 2006. 2006 Yılı Sıvılaştırılmış Petrol Gazları (LPG) Piyasası Sektör Raporu, T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Sıvılaştırılmış Petrol Gazları Piyasası Dairesi Başkanlığı
637. EPDK, 2007. Sıvılaştırılmış Petrol Gazları (LPG) Piyasası Sektör Raporu, 2007 yılı Ocak-Haziran Dönemi, Ankara.
638. Erarslan, K.,Arakoç, F., "Borlu Yakıt Sistemleri-1", 1. Uluslar arası Bor Sempozyumu, 2002.
639. Erarslan, K., Arakoç, F., "Borlu Yakıt Sistemleri-2", 1. Uluslar arası Bor Sempozyumu, 2002.
640. Ercan, T. 1996. Termik Santraller ve Çevre Sorunları. Enerji Dünyası Dergisi, Sayı:11, s.21-25, Eylül 1996. Ankara.
641. Erdoğan, D., 1991. Bitkisel yağların diesel motorlarında yakıt olarak kullanılması. Sayfa No 30, Tarımsal Mekanizasyon 13. Ulusal Kongresi.Konya,Eylül 25-27
642. Erdoğan, D., Mohammed, A. A., 1997. Yakıt olarak kullanılan bazı bitkisel yağların diesel motor performasına etkileri. Sayfa No. 886, 30, Tarımsal Mekanizasyon 17. Ulusal Kongresi. Tokat, Eylül
643. ERE, 2001. Türkiye'nin Hidroelektrik Potansiyelinin Yeniden Değerlendirilmesi, Teknik Rapor, Hazırlayan: Nuh Nadi Bakır.
644. Ergeneman, M., Soruçbay, C., Doğal Gazın İçten Yanmalı Motorlarda Kullanımı, Doğal Gaz Dergisi, Şubat 1990
645. Ergeneman, M., Soruşbay C., "Benzin Motorlu Taşıtların LPG Kullanımına Dönüşümü" Mühendis ve Makina – No : 441, Ekim 1996
646. Erickson, B., 2004, Biorefineries and Cellulosic Ethanol: The Future is Now, World Biofuels 2004
647. Eriksson, S., Prior, M. 1990. the briquetting of agricultural wastes for fuel. FAO Environment and Energy paper 11, FAO of the UN, Rome.
648. Eroğlu, V., 2006. "Tek sorun para", Global Enerji, Mart 2006
649. Escher, W. J. D. 1994. Hydrogen as a transportation fuel. Applied Energy 47,201-226 GB
650. ESMAP, 2005, Renewable Energy Potential in Selected Countries, Volume I: North Africa, Central Europe, and the Former Soviet Union and Volume II: Latin America, Final Report

651. EUBIONET. 2003. Biomass survey in Europe Country report of Greece, http://www.eubionet.net
652. EV World, 2003. Biofuel may clean up as World Farm Prices flounder
653. Evans, R., Environmental and Economic Implications of Small-Scale CHP, Energy and environment paper No. 3, ETSU, Harwell, 1990.
654. Faaij A et all., 2001. The production of Fischer Tropsch liquids and power through Biomass gasification http://bioproducts-bioenergy.gov/pdfs/bcota/abstracts/28/z198.pdf
655. Faaij, A, Hamelinck, C & Tijmensen M (2000) Long term perspectives for production of fuels from biomass: Integrated assessment and RD&D priorities - preliminary results, presented at the First World conference on Biomass for energy and industry Sevilla, Spain 5-9/6/2000
656. Faaij, A. P. C., Schlamadinger, B., Solantausta Y. and Wagener M. (2002) 'Large Scale International Bio-Energy Trade', Proceed. 12th European Conf. and Technology Exhibition on Biomass for Energy, Industry and Climate Change Protection, Amsterdam, 17–21 June
657. Faiz, A., Weaver, C.S. and Walsh, M.P., Air Pollution from Motor Vehicles, Standards and Technologies for Controlling Emission, The World Bank, 1996, p. 207.
658. FAO, 1994. Grain Storage Techniques. FAO Agricultural Sercices Bulletin No:109, http://www.fao.org/docrep/T1838E/T1838E00.htm
659. FAO/WE (2003) Bioenergy Terminology, FAO Forestry Department, FAO, Rome
660. Farm Industry News: Hydrogen Corn Economy. Article about converting ethanol to hydrogen.
661. Farrell, A.E. et al., Ethanol Can Contribute to Energy and Environmental Goals, Science, 27 January 2006, vol 311
662. Ferrari, R.A., Oliveira, V.S., Scabio, A., 2005, Oxidative Stability of Biodiesel from Soybean Oil Fatty Acid Ethyl Esters, V.62, n.3, p.291-295, May / June 2005.
663. Ferrera, M., Gerini, A., Casacci, C., "Advanced Electronic Controlled LPG Liquid Injection System for Automotive Applications", ATA, vol. 53, 221-229, August 2000.
664. Ferrera, M., Miletto, G., Volpi, E., Cornetti, G., "Ultra Low Emission and Fuel Efficient CNG Vehicles", Global Alternative Fuels Forum, Germany, Session five, 2002.
665. Feucht, K., Hurich, W., Konoschinski, N., Povel, R., 1988. Int. J. Hydrogen Energy, Vol. 13, p.243
666. Fiedler, J., Biofuels for the FutureNatural Resources Defense Council December 7, 2004
667. Finat, A.G., 2007, EU biofuels policy – an update, Worldbiofuelsmarkets Brussels, 7th March 2007
668. FNR, 1999. Gülzower Fachgespraeche Bioschmierstoffe in der kommunalen Praxis Fachtagung Lokale Agenda 21. (http://www.fnr.de) FNR, Hamm, Germany.
669. Ford's Think Web site, www.thinkmobility.com, accessed February 2002.

670. Frame, E., McCormick, B., 2005. Elastomer Compatibility Testing of Renewable Diesel Fuels, Technical Report NREL/TP-540-38834, November 2005
671. Francis P., 2000 Development of Vegetable Oil Based Chlorine Free Forming Lubricants, 1st World conference and Exhibition on Biomass for Energy and Industry 5-9 June Sevilla, Spain. Volume II, p.1015-1019
672. Francisco V., Tinaut F., Yolando B., Valentin P., Laura M., 2000 Optimizing of Biodiesel Production Process From Waste Frying Oil. . 1st World conference and Exhibition on Biomass for Energy and Industry, 5-9 June Sevilla, Spain, Volume I, p.504-507
673. Frank Rosillo-Calle, Peter de Groot, Sarah L. Hemstock, and Jeremy Woods, 2007. The Biomass Assessment Handbook Bioenergy for a Sustainable Environment, First published by Earthscan in the UK and USA in 2007, ISBN-13: 978-1-84407-285-9 hardback
674. Frank, G., Compaction of Biomass by Extrusion Presses, Bioenergy 84, Volume III, Elsevier Applied Science Publishers, 1984
675. Freedman, B., Pryde, E.H., Mounts, T.L., 1984. Variables affecting the yields of fatty esters from tranesterified vegetable oils. JAOCS 61 (10), 1638–1643.
676. Freedman, B., R. Butterfield, and E. Pryde. 1986. Transesterification kinetics of soybean oil. J. Am. Oil Chem. Soc. 63:1375-1380.
677. French, D., The Economics of Bioenergy in Developing Countries, Bioenergy 84, Volume V Elsevier Applied Science Publishers, 1984
678. Frohlich, A. (1999). Storage stabilities of fuel grade camelina, sunflower and rapeseed methyl esters, End of Project Report no. 4476, Teagasc, Oak Park, Carlow, Ireland.
679. Frohlich, A. and Rice, B. (1995). The preparation of biodiesel grade methyl ester from Camelina Sativa, Proceedings of the International Conference on Standardisation and Analysis of Biodiesel, Vienna University of Technology, November 1995, pp. 235–40.
680. Fröhlich, A., 2003, Natural Antioxidants, BIOSTAB, TEAGASC, Ireland.
681. Fuel Cell Today, http://www.fuelcelltoday.com/FuelCellToday/Industry Information, accessed January 29, 2002 (2002).
682. Fuel from Farms, A Product of the Solar Energy Information Data Bank, Midwest Research İnstitute, No. EG-77-C-01-4042, USA (1980).
683. Fuels (RTF) in the UK. Draft report to DTI Renewable Energy Programme. Imperial College, 2003.
684. Fukuda, H., Kondo, A., Noda, H., 2001. Biodiesel fuel production by transesterification of oils. J. Biosci. Bioeng. 92 (5), 405–416.
685. Furuta, A., Matsuhashi, H., Aratab, K., 2006. Biodiesel fuel Production with solid amorphous-Zirconia catalysis in fixed bed reactor. Biomass Bioenergy 30, 870–873.
686. FuturePundit.com - Is Corn Ethanol A Good Energy Source?
687. G. Knothe, R.O. Dunn, and M.O. Bagby, Biodiesel: The Use of Vegetable Oils and Their Derivatives as Alternative Diesel Fuels", in Fuels and Chemicals from Biomass, Washington, D.C.: American Chemical Society.
688. Gandhidasan, P., Estas, A., Anderson, E., Review of Methanol and Compressed Natural Gas CNG As Alternative For Transportation Fuels, Journal of Energy Resources Tecnology, Trans. Of the ASME, V.113, N.2, p. 101-107, 1991.

689. Gang, Chen, 1991, The Limit of Stirling Engine Power, ISEC paper no 91019, Dubrovnik 8-10 May.
690. Garrett, D.E., 1998. "Borates", Academic Press.
691. General Motors Corporation, Argonne National Laboratory, BP, ExxonMobil, and Shell, Well-to-Wheel Energy Use and Greenhouse Gas Emissions of Advanced Fuel/Vehicle Systems, North American Analysis, 2001.
692. Gerhard Knothe, G., Van Gerpen, J., Krahl, J. The Biodiesel Handbook, 2005 AOCS Press
693. Geyer, S.M., Jacobus, M.J., Lestz, S.S., 1984. Comparison of diesel engine performence and emission from neat and transesterified vegetable oils. Paper No. 375, Vol. 27 Transactions of the ASAE.
694. Gherardo Corsini, the Role of Ethanol in General Motors Alternative Propulsion Strategy, General Motors.
695. Glamser S., Widmann B., 2000 A Systems For The Use Of Rapeseed Oil –Based Engine Oils. 1st World conference and Exhibition on Biomass for Energy and Industry, 5-9 June Sevilla, Spain, Volume II, p.1057- 1059
696. Glasson, N., Lumsden, G., Dingli,R., Watson,H., Development Of The Hajı System For A Multi-Cylinder Spark Ignition Engine SAE Paper No: 961104.
697. Global Insight, Winners and Losers of Ethanol Mandates, May 2005, http://api¬ec.api.org/filelibrary/Global%20Insight%20Final%20Ethanol%20Report%202005%20M ay.pdf
698. Goering, C.E., A.W. Schwab, M.J. Daugherty, E.H. Pryde, and A.J. Heakin, Fuel Properties of Eleven Vegetable Oils, Trans. ASAE 25: 1472 – 1483 (1982)
699. Gökırmak, M., "Türkiye-Rusya İlişkileri ve Petrol Taşımacılığı Sorunu: Jeopolitik Bir Değerlendirme", Değişen Dünya ve Türkiye, Der. Faruk Sönmezoğlu, Ankara: Bağlam Yayıncılık, 1996
700. Göksu, Ç., 2007, Bitkisel Yağlar, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi
701. Göltaş, C., 2003, Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Üretim Politikaları, 15 Ekim 2003 / İzmir.
702. Göltaş, C., 2003. Dünyada ve Türkiye'de Doğal Kaynaklar ve Enerji Politikaları, 31 Mayıs 2003, Adana EMO
703. Goodger, E.M., Alternative Fuels, Chemical Engineering Resources, pp. 141-142, The Mac Millan Press Ltd., London (1980).
704. Goodrum, J.W. 2002. Volatility and boiling points of biodiesel from vegetable oils and tallow. Biomass and Bioenergy 22:205-211.
705. Gover, M. et al., Alternative Road Transport Fuels: A Preliminary Life-Cycle Study for the U.K., Vol. 2, HMSO, London, 1996.
706. Gozellino, R., Rinolfi, R., Volpi, E., "Global Technical Strategy for the Development of CNG Vehicles Environmental Potential", Background paper presented at the first ad-hoc meeting, Brussels, 308-353, 1995.
707. Graboski, M.S., 2002. Fossil Energy Use in the Manufacture of Corn Ethanol, National Corn Growers Association
708. Granada, E. Miguez, J.L., Ortiz, L., Vazquez, M.E., 2000. Fuel lignocellulosic briquettes,. Hydraulic press products study. Paper no: V3.40. 1st World conference and Exhibition on Biomass for Energy and Industry- a joint millennium event of the 11th European conference on biomass for Energy and Industry and the biomass conference of the Americas. 5-9 June Sevilla, Spain.

709. Grassi, G. 2000. Bioethanol – industrial world perspectives. http://www.jxj.com/magsandj/rew/2000_2003/bioethanol.html (Renewable Energy World)
710. Griepentrog, H. Stoffeigenschaften von Raps und ihre Bedeutung für Drillsaat. Landtechnik 1994; 1: 31-33.
711. Grohe H., 1999, "Otto ve Dizel Motorları", Çev. Kuşhan E.B., s. 259-262, Bilim Teknik Yayın Evi, İstanbul
712. Grover, P.D., Mishra, S.K., 1996. Biomass Briquetting: Technology and practices. FAO of the UN, Bangkok.
713. Gruber, G., 1992. Sonnenenergie als Kraftstoff. KTBL Schrift 355 Darmstadt, Germany.
714. Güdü, T., "Evaluation of Four Different Approaches to Ultra Lean Spark Ignition Engine Operation", Ph. D. Thesis, 2004, METU/Ankara.
715. Güdü, T., Taşıtlarda CNG Uygulamalarının bugünü ve geleceği, III. LPG - CNG Kongresi ve Sergisi Bildiriler Kitabı,2007
716. Gülder, Ö.L., Etanol, Etanol-Benzin Karışımlarının Otomobil Yakıtı Olarak Teknik Yönleri, TÜBİTAK-MAG Proje No.526, Ankara (1981).
717. Gülderen, A.E., 2006. "PİGM Türkiye Petrol Faaliyetleri", 16. İTÜ Petrol ve Doğal Gaz Semineri, Bildiriler Kitapçığı, 29-30 Haziran 2006, İstanbul.
718. Gümüşkesen, A.S., Zeytinyağı Üretim Teknolojisindeki Gelişmeler, E.Ü. Gıda müh. Ders notları
719. Güngör, A., 1992. Güneş Enerjisiyle Soğutma, E.Ü. Güneş Enerjisi Enstitüsü Doktora Ders Notları (basılmamış), İzmir.
720. Güngör, A., 2002. "1. İzmir Doğalgaz Günleri Bildiriler El Kitabı", 13–15.12.2002
721. Gunstone, F.D., 2004. Rapeseed And Canola Oil Production, Processing, Properties and Uses, ISBN 1–4051–1625–0, Published in the USA and Canada CRC Press LLC, Boca Raton, FL 33431, USA
722. Gürbüz-Beker, Ü, Ersoy-Meriçboyu, A., Küçükbayrak, S. 1997. Afşin Elbistan linyitinin çeşitli endüstriyel atıklar ile briketlenmesi, Türkiye 7. Enerji kongresi, Ankara
723. Güvendiren, M. and Öztürk, T., (2003) Enerji kaynağı olarak hidrojen ve hidrojen depolama, Mühendis ve Makina, Ağustos 2003, 523.
724. Güyagüler, T., "Türkiye Bor Potansiyeli", 4.Hammaddeler Sempozyumu, s: 19, İzmir, 2001.
725. Hall, D. O. and Overend, R. P. (1987) 'Biomass forever' in Biomass: Regenerable Energy, Hall, D. O. and Overend, R. P. (eds), John Wiley & Sons, pp469–473
726. Hall, D. O. and Rao, K. K. (1999) Photosynthesis, 6th edn, Studies in Biology, Cambridge University Press
727. Hall, D. O., House, J. I. and Scrase, I. (2000) 'Overview of biomass energy', in Industrial Uses of Biomass Energy – The Example of Brazil, Rosillo-Calle, F., Bajay, S. and Rothman, H. (eds), Taylor & Francis, London, pp.1-26
728. Hall, D., Rosillo-Calle, F. and Woods, J. (1994) 'Biomass utilisation in households and industry: Energy use and development', Chemosphere, vol 29, no 5, pp1099–1119

729. Hall, D.O. and de Gruut, P.J., Introduction: The Biomass Framework. Biomass, ed. D.O. Hall & PJ. de Gruut, John Wiley, London, 1987
730. Hall, D.O., et al. The Role of Bioenergy in Developing Countries. Europe. 10th European Conference and Technology Exhibition "Biomass for Energy and Industry". Würzburg. 8. Juni. 1998. Germany.
731. Hama, S., Yamaji, H., Fukumizu, T., Numata, T., Tamalampudi, S., Kondo, A., Nodac, H., Fukuda, H., 2007. Biodiesel fuel production in a packed-bed reactor using lipase-producing Rhizopus oryzae cells immobilized within biomass support particles. Biochem. Eng. J. 34, 273-278.
732. Hama, S., Yamaji, H., Fukumizu, T., Tamalampudi, S., Kondo, A., Miura, K., Fukuda, H., 2006. Lipase localization in Rhizopus oryzae cells immobilized within biomass support particles for use as whole cell biocatalysts in bioidiesel fuel production. J. Biosci. Bioeng. 101, 328-333.
733. Hama, S., Yamaji, H., Kaieda, M., Oda, M., Kondo, A., Fukuda, H., 2004. Effect of fatty acid membrane composition on whole cell biocatalysts for biodiesel-fuel production. Biochem. Eng. J. 21, 155-160.
734. Hammond, E.G. 1991. Organization of rapid analysis of lipids in many individual plants. In Modern Methods of Plant Analysis Vol. 12: Essential Oils and Waxes p. 321-330. H. F. Linskens and J. F. Jackson (editors). Berlin, Germany: Springer-Verlag.
735. Handbook of Chemistry and Physics, 66th ed. 1986. Eds. R. Weast, M. Astle, W. Beyer. Boca Raton, Flo.: CRC Press.
736. Hansen, A.C., Lye, P.W., Zhang, Q., Ethanol-diesel blends: A step towards a bio-based fuel for diesel engines, ASAE Paper No. 01-6048, August 2001.
737. Harris, G. and Lawson, A. "Development, Progress and Future of CNG Engine Technologies-Performance and Emissions" The 1st ANGVA Conference and Exhibition 27th July, 2005
738. Hart, D. (1998) Hydrogen Energy-A Brief Introduction. E-sources, (http://www.e_sources.com/hydrogen/powgen.html)
739. Hart, D. and Hörmandinger, G., Environmental benefits of transport and stationary fuel cells, Journal of Power Sources, 71, 348, 1998.
740. Hartmann, H., Strehler, A. Die Stellung der Biomasse im Vergleich zu anderen erneubaren Energieträgern aus ökologischer, ökonomischer und technischer Sicht. Landwirtschaftverlag Münster 1995.
741. Hasenhuettl, G.L., and P.J. Wan, Temperature Effects on the Determination of Oxidative Stability with the Metrohm Rancimat, J.Am.Oil Chem.Soc 69: 525-527 (1992).
742. Haşimoğlu, C., Ciniviz, M., İçingür, Y., Özsert, İ., Salman, S, ve Parlak, A., "Düşük Isı Kayıplı Bir Dizel Motorunda Biyodizel Kullanımının Performans ve Emisyon Parametrelerine Etkisi", 8. Uluslararası Yanma Sempozyumu, Ankara 283-293, 2004.
743. Haskew, H., et al., Fuel Permeation from Automotive Systems, CRC Project No. E¬65, September 2004, http://www.crcao.org/
744. Hassett, D. J., Hasan, R. A., 1982. Sunflower oil methyl ester as a diesel fuel. Paper No.123, Proceedings of The International Conference On Plant And Vegetable Oils as Fuels, Holiday Inn Fargo North Dakota, August 2-4.

745. Hatipoğlu, İçten Yanmalı Motorlarda Doğal Gaz Kullanımı, İ.T.Ü., Ocak 1996.
746. Hauer, K-H., Dynamic Interaction Between the Electric Drive Train and Fuel Cell System for the Case of an Indirect-Methanol Fuel Cell Vehicle, 35th Intersociety Energy Conversion Engineering Conference, Las Vegas, 2000.
747. He, B., A.P. Singh, J.C. Thompson.. 2004. Function and Performance of A Pre-Reactor Prior to Reactive Distillation Column for Biodiesel Production. (manuscript).
748. He, X., andRixey, W.G., "Ethanol¬Enhanced Dissolution of Aromatic Hydrocarbons from a Residually Trapped NAPL Source," Groundwater Monitoring and Remediation (2004).
749. Heitzer, M., Langen, P., Kramer, F., "Achieving Low Emissions and High Efficiency with Natural Gas", NGV 2000 Congress, Session 6A, 317, Yokohama, Japan, 2000.
750. Hemstock, S. and Hall, D. O. (1993) 'Biomass energy flows in Zimbabwe' (submitted for publication)
751. Henry Ford, Charles Kettering and the Fuel of the Future (history of ethanol)
752. Henry, L., Catignani, G. and Schwartz, S. (1998). The influence of carotenoids and tocopherols on the stabilities of safflower oils during heat catalysed oxidation, J. Am. Oil Chem. Soc., 75, 1399-1402.
753. Heraud, A., and B. Pouligny, How does a "Cloud Point" Diesel Fuel Additive Work?, J. Colloid Interface Sci. 153: 378 – 391 (1992)
754. Heyerdahl, P.H., Unander, N.S., Kristiansen. 2000. Multiple Fuel oven for biofuels and solid waste. 1st World Conference and Exhibition on Energy and Industry. Sevilla, Spain, 5-9 June 2000.
755. Heywood, I.B., "Internal Combustion Engine Fundamentals", Mc Graj-Hill Book Company, USA, 1988
756. Hill, D.T., 1983. Simplified Monod kinetics of methane fermantation of animal waste, Agric. Waste 5: 1-6.
757. Hochhauser, A.M., et al., Fuel Composition Effects on Automotive Fuel Economy – Auto/Oil Air Quality Improvement Research Program, Society of Automotive Engineers, Technical Paper 930138, 1993.
758. Höhlein, B. et al., Fuel cell power trains for road traffic, Journal of Power Sources, 84, 203, 1999.
759. Holden, B., Jack, J., Miller, W., Durbin, T., 2006. Technical Report, Tr-2275-Env, Effect Of Biodiesel On Diesel Engine Nitrogen Oxide And Other Regulated Emissions, Project No. Wp-0308, Engineering Service Center, Port Hueneme, California 93043-4370
760. Hollesman, B., "Development of a Commercially Attractive LPG Vehicle", The 7th World LPG Conference, Vancouver, Canada, 1994.
761. Holmes, C., Energy from Crops, Agricultural and Rural Strategy Group, Central Science Laboratory, Workshop: Chemicals from Crops: The Green and Sustainable Option? 30th October 2002
762. Holt, D.J., Alternative Fuels Update, Automotive Engineering, Vol. 101, Num.5, p. 8, 1983
763. Honary L.A.T., 1996 an Investigation of the Use of Soybean Oil in Hydraulic Systems. Bioresource Technology 56 p 41-47 Elsevier Science Limited

764. Hoogers, G., 2003. Fuel Cell Technology Handbook, CRC PRESS, Boca Raton London New York Washington, D.C.
765. Hoogwijk, M., den Broek, R., Bendes, G. and Faaij, A. (2001) 'A review of assessments on the future of global contribution of biomass energy', in 1st World Conf. on Biomass Energy and Industry, Sevilla, James & James, London, Vol II, pp296–299
766. Hoshino, T., Iwai, N., Demonstration of Prototype Near-Neat Methanol Vehicle Controlled Fleet Test, International Journal of Vehicle Design. V.12, N.2, p.229-239, 1991.
767. Howell, S. 2004. State & Federal Biodiesel Incentives. Presentation at the Biodiesel Utilization Workshop for State DOT Personnel. Boise, Idaho, Sept. 9-10, 2004.
768. http://195.54.163.25/default.asp
769. http://atlas.cc.itu.edu.tr/~pdgmb/question/faq_t.html, 2007, "Petrol, Doğal Gaz ve Jeotermal Enerji Hakkında Merak Edilenler".
770. http://auto.ciao.it/
771. http://auto.ciao.it/Fiat_Multipla_100_16V_Bipower_SX__2091
772. http://biodiesel.org
773. http://bioenergy.ornl.gov/papers/misc/energy_conv.html
774. http://btgs1.ct.utwente.nl.eeci/archive/biobase/B10568.html
775. http://de.wikipedia.org/wiki/Ethanol-Kraftstoff
776. http://edis.ifas.ufl.edu/BODY_EH341
777. http://eere.energy.gov
778. http://europa.eu.int/comm/energy_transport/atlas/html/header_biodbarr.html
779. http://europa.eu.int/comm/energy_transport/atlas/html/header_biodcomp.html
780. http://europa.eu.int/comm/energy_transport/atlas/htmlu/lbpot2.html
781. http://fuelfirst.com
782. http://groups.yahoo.com/group/biofuels-biz/messages/1452
783. http://reports.huginonline.com/797201/84587.pdf
784. http://selimcetinkaya.tripod.com/guncel/otosel.htm Çetinkaya, S., Yakıt Pillerinin Otomotiv Güç Kaynağı Olarak Kullanılabilme Potansiyeli
785. http://tonto.eia.doe.gov/merquery/mer_data.asp?table=T02.05
786. http://tr.wikipedia.org/wiki
787. http://unfccc.int/2860.php
788. http://usda.mannlib.cornell.edu/reports/erssor/field/fds¬bb/2006/fds06b.pdf
789. http://wwindea.org
790. http://www.agra-europe.co.uk/Conferences/Conf197/index_files/
791. http://www.aie.org.au/melb/material/resource/biofuel.htm
792. http://www.albiyobir.org.tr (http://www.albiyobir.com – eski versiyon))
793. http://www.alternatifenerji.com
794. http://www.altfuels.org/b20.html
795. http://www.arb.ca.gov/fuels/gasoline/carfg3/toyota_prstn.pdf, May 2000.
796. http://www.arb.ca.gov/fuels/gasoline/oxy/oxywav.htm?PF=Y
797. http://www.aresenerji.com
798. http://www.asabe.org
799. http://www.asam.org.tr/tr/yazilar.asp?pkat1=11

800. http://www.astm.org/cgi¬bin/SoftCart.exe/index.shtml/E+mystore
801. http://www.autogas-technik-zentrum.de/was_ist_autogas.php
802. http://www.barbotti.com/cng/advantages.htm
803. http://www.bath.ac.uk/~en0mjy/boron.htm
804. http://www.bauer –kompressoren.de
805. http://www.biodiesel.at
806. http://www.biodiesel.at
807. http://www.biodiesel.de/
808. http://www.biodiesel.org
809. http://www.biodiesel.org/resources/reportsdatabase/reports/tra/19950901_tra-049.pdf
810. http://www.biodieselmach.com
811. http://www.biofuels.fsnet.co.uk/biobiz.htm
812. http://www.biofuelstp.eu/news.html#060807
813. http://www.biomass.org
814. http://www.biyodizelturkiye.com.tr
815. http://www.biyomotorin.com
816. http://www.biyomotorin-biodiesel.com
817. http://www.biyoyakitdunyasi.com
818. http://www.blt.bmlf.gv.at/vero/artikel/artik013/Energy_crop_species+.pdf
819. http://www.blt.bmlf.gv.at/vero/veroeff/0435_Oekobilanz_Biodiesel.pdf
820. http://www.blt.bmlf.gv.at/vero/veroeff/0617_Biodiesel_as_blending_component_e.pdf
821. http://www.blt.bmlf.gv.at/vero/veroeff/0774_Verwendung_von_Pflanzenoelkraftstoffen_II.pdf
822. http://www.blt.bmlf.gv.at/vero/veroeff/0774_Verwendung_von_Pflanzenoelkraftstoffen_II.pdf
823. http://www.blt.bmlf.gv.at/vero/Veroeff-Biodiesel.htm
824. http://www.boraxtr.com
825. http://www.boraxtr.com/boraxtr
826. http://www.botas.gov.tr/images/harita4.jpg, 2007, "Botaş Genel Müdürlüğü Türkiye'de doğalgaz ve petrol boru hatları haritası".
827. http://www.bp.com/statisticalreview2006
828. http://www.bp.com/tecnology
829. http://www.bpgaspowerandrenewables.bpweb.bp.com
830. http://www.bpsolar.com
831. http://www.bysd.org.tr/index.php?area=1&p=static&page=istatistikler
832. http://www.chive-ltd.co.uk Daimler – Chrysler Hybrid Drive Power Trains, Stuttgart
833. http://www.cleanenergyfuels.com/ngvs_why.html
834. http://www.communications.uci.edu/97releases/130tc97.html
835. http://www.crcao.org/
836. http://www.cti2000.it
837. http://www.daimlerchrysler.de/index_e.htm?/products/products_e.htm,
838. http://www.demirdokum.com.tr
839. http://www.dewind.de

840. http://www.dft.gov.uk/stellent/groups/dft_roads/documents/page/dft_roads_507623.pdf
841. http://www.distill.com/world_ethanol_production.htm (accessed 2002).
842. http://www.dodfuelcell.com
843. http://www.dtm.gov.tr/ead/bor/BOR%20VE%20TORYUM.doc, 10.09.2006
844. http://www.eagle.ca/~gcowan/boron-blast.html
845. http://www.ebb-eu.org/stats.php
846. http://www.ebio.org
847. http://www.ecn.nl/library/reports/2002e/rx02030.html
848. http://www.ecotecnia.com/
849. http://www.eeci.net/
850. http://www.eere.energy.gov/afdc
851. http://www.ego.gov.tr/gdb/hak_1.html
852. http://www.eia.doe.gov
853. http://www.eia.doe.gov/emeu/international/reserves.htm
854. http://www.eia.doe.gov/oiaf/analysispaper/biomass.html
855. http://www.eie.gov.tr
856. http://www.eie.gov.tr
857. http://www.ejlst.com
858. http://www.elsevier.com
859. http://www.emmegas.com.tr
860. http://www.enercon.de
861. http://www.energy.gov
862. http://www.energyforum.net
863. http://www.enerji.gov.tr
864. http://www.enerji.gov.tr
865. http://www.enginemanufactures.org
866. http://www.entropyenergy.com
867. http://www.epa.gov
868. http://www.epa.gov/otaq/consumer/fuels/mtbe/press34b.pdf. (accessed 2002).
869. http://www.epdk.gov.tr
870. http://www.erdgasfahrzeuge.de/starthtml/erdgasfahrzeug_fahrzeuge.html
871. http://www.ethanolfa.org
872. http://www.ethanolrfa.org/industry/locations/, accessed on 04/27/06.
873. http://www.ethanolrfa.org/leg_official.shtml.
874. http://www.ethanolrfa.org/media/press/rfa/2007/
875. http://www.ethanolrfa.org/objects/documents//productionaugust2007.pdf
876. http://www.ethanolrfa.org/objects/pdf/outlook/outlook_2006.pdf
877. http://www.etiholding.gov.tr/
878. http://www.evworld.com/databases/shownews.cfm?pageid=news070502-01
879. http://www.fao.org/inpho/compend/text/ch08.htm (Tarih: 20.02.2004), (Zou, J. and Shi, Y. 2003. Industrial uses of sorghum. Chapter VIII).
880. http://www.fao.org/tc/tci/sectors/sugar.pdf
881. http://www.fhwa.dot.gov/policy/ohim/hs04/htm/mf21.htm
882. http://www.fiat.com.tr
883. http://www.filtertechnik.co.uk/biodiesel

884. http://www.fnr.de
885. http://www.fsa.usda.gov/dafp/cepd/crp_statistics.htm (May 2005)
886. http://www.fuatberkay.com/index_dosyalar/Page348.html, 2007, "Doğalgaz Nedir?"
887. http://www.fuelcelltoday.com/FuelCellToday/IndustryInformation/IndustryInformationExternal/IndustryInformationDisplayArticle/0,1168,192,00.html, September 7, 2001 (2001).
888. http://www.fuelcelltoday.com/FuelCellToday/IndustryInformation/IndustryInformationExternal/NewsDisplayArticle/0,1471,764,00.html, December 20, 2001 (2001).
889. http://www.fueleconomy.gov/feg/fcv_benefits.shtml
890. http://www.fueleconomy.gov/feg/hybrid_sbs.shtml
891. http://www.gibgas.de/german/fakten/kraftstoff_erdgas.html
892. http://www.goldwind.cn
893. http://www.greencarcongress.com/2006/03/bosch_launches_.html
894. http://www.greencarcongress.com/2006/06/report_opportun.html#more
895. http://www.greencarcongress.com/natural_gas/index.html
896. http://www.greencarcongress.com200603bmw_to_display_.html
897. http://www.greenfuels.org/
898. http://www.greenpeace.org/international/press/reports/
899. http://www.iaea.org/worldatom/inforesource
900. http://www.iaee.org/documents/washington/Fatih_Birol.pdf
901. http://www.iahe.org
902. http://www.iangv.org
903. http://www.iangv.org, 2007, IANGV - International Association of Natural Gas Vehicles - Statistics.
904. http://www.iangv.org/component/option,com_docman/task,doc_view/gid,300/Itemid,77, 2007, Boisen, P., "Is Methane Gas Really a Credıble Alternatıve in the Road Transport Sector?"
905. http://www.iangv.org/content/view/83/103/
906. http://www.iea.org
907. http://www.iea.org
908. http://www.iea.org/textbase/work/2002/seegas/NMCFAT.PDF
909. http://www.iea.org/Textbase/work/2005/LNGGasMarkets/session_1/1_Fatih_Birol.pdf
910. http://www.iklimlerdegisiyor.info/turkce/
911. http://www.isn.ethz.ch/news/sw/details.cfm?id=16668
912. http://www.jenskleemann.de/wissen/bildung/wikipedia/e/er/erdgasfahrzeug.html
913. http://www.journeyto.forever.org
914. http://www.konyaseker.com.tr/default.asp?pg=kat&id=21
915. http://www.küreselenerji.com.tr/hab-23000205-101,37@2300.html
916. http://www.kuzeysan.com
917. http://www.kws.de/aw/KWS/home/Zuckerruebe_5429688/~bxfz/Bioethanol_3581374/
918. http://www.lawlercorp.com/d97_models.html
919. http://www.lewatit.com

920. http://www.lewatit.com/ion/en/
921. http://www.lipidlibrary.co.uk/
922. http://www.lurgi.com
923. http://www.maden.org.tr/yeni3/yayinlar/raporlar/borraporu.htm, 08.10.2006
924. http://www.mam.gov.tr
925. http://www.mam.gov.tr/etkinlikler/arsiv-2005/ee-calistay-sunuslari/index.htm (Aralık 2005 tarihinde TÜBİTAK - Feza Gürsey toplantı salonunda gerçekleştirilen Biyodizel Çalıştay Sunuşları)
926. http://www.mct.gov.br/clima/ingles/comunic_old/coperal2.htm
927. http://www.mda.state.mn.us/AMS/ecoimpsoydiesel.html
928. http://www.meteor.gov.tr/webler/arge/argealt 25.htm
929. http://www.metrohm.com
930. http://www.millenniumcell.com
931. http://www.miscanthus.de
932. http://www.naftc.wvu.edu/technical/indepth/CNG/CNG1.html
933. http://www.naturalgas.org/overview/background.asp
934. http://www.ngridenergyworld.com/eew/more/alt.html
935. http://www.ngvgroup.com, February 2007
936. http://www.nrel.gov
937. http://www.nrel.gov/vehiclesandfuels
938. http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/723/Global_energy.html
939. http://www.ornl.gov
940. http://www.osti.gov
941. http://www.osti.gov/bridge
942. http://www.pal.metu.edu.tr
943. http://www.pankobirlik.com.tr
944. http://www.parkgroup.com.tr/articles/ParkGroup002.doc, 23.09.2006
945. http://www.public.iastate.edu/~mqolson/papertwo.html
946. http://www.purdue.edu/newcrop/afcm/indez.html
947. http://www.reap-canada.com
948. http://www.rec.org.tr
949. http://www.rec.org.tr/files/iklim/iklim-projeler_2_2728nisan2006.htm
950. http://www.remas.ufsc.br/donwload/publicacao_06.pdf)
951. http://www.ressiad.org.tr/makaleler.php?&ID=23
952. http://www.rewag.de/downloads/erdgas_tanken.pdf
953. http://www.rta.nsw.gov.au/dvpr/vss.htm
954. http://www.ruzgarenerjisibirligi.org.tr/yayinlar-bilimsel-diger-raporlar.htm
955. http://www.sciencedirect.com
956. http://www.sciencemag.org/cgi/content/full/278/5342/1419?ijkey=A.zNwOzlwyrKA
957. http://www.shell.com
958. http://www.sngv.org/benefits2.html
959. http://www.state.nj.us/transportation/research/fuel_cell
960. http://www.sunda.de
961. http://www.taskomuru.gov.tr/
962. http://www.tasmanenergy.com.au/bio_diesel_fuel.htm

963. http://www.teleflexpower.com/af_engineman_cng.php
964. http://www.thermomax.com
965. http://www.tobb.org.tr
966. http://www.tubitak.gov.tr (21. Yüzyılın Enerji Teknolojileri, Enerji Kaynaklı Sera Gazı Emisyonlarının Azaltılmasında Teknolojinin Rolü Bilim ve Teknoloji Strateji ve Politika Çalışmaları TÜBİTAK BTP 99/01, Mayıs 1999).
967. http://www.ufop.de
968. http://www.ufop.de
969. http://www.uidaho.edu
970. http://www.uilondon.org
971. http://www.utcfuelcells.com
972. http://www.veggievan.com
973. http://www.veggievan.org/book/
974. http://www.viessmann.de
975. http://www.winddata.com/
976. http://www.world-energy.net
977. http://www.wws.princeton.edu/cgibin/
978. http://www.wws.princeton.edu/cgibin/byteserv.prl/~ota/disk1/1995/9552/955201.PDF
979. Hydrogen condultants Inc., 1995. Advanced hydrogen/metanol utilization technology demonstration, Phasell: Hydrogen cold start of a matanol vehicle. National renewable energy lab. Golden, CO; Litteton, CO
980. ICCEPT (2003). Technology Status Review and Carbon Abatement Potential of Renewable Transport
981. ICRISAT, 2007. Pro-Poor Biofuels Outlook for Asia and Africa: ICRISAT's Perspective, A Working Paper, March 2007
982. ICRISAT, Sweet Sorghum Bioethanol Technology, William D Dar, Director General, ICRISAT
983. IEA (1996) Automotive Fuels Survey - Raw Materials and Conversion. Report by INNAS for the IEA Alternative Motor Fuels Implementing Agreement, December 1996.
984. IEA (2002) Energy Outlook 2000–2030, IEA, Paris (www.iea.org)
985. IEA (2002) Handbook of Biomass Combustion and Co-firing, Internet, International
986. IEA (2002) Penetration of Alternative Fuels in the EU and Potential Impact on the Conventional Fuels
987. IFQC, 2004. International Fuel Quality Center Hart Downstream Energy Services, Setting a Quality Standard for Fuel Ethanol, Report Presented to: Department of the Environment and Heritage, DEH Ethanol Standard 18/2004 Report
988. IGU – International Gas Union Working Committee 5 – Utilisation Study Group 5.3 "Natural Gas Vehicles (NGV) Global Opportunities for Natural Gas as a Transportation Fuel for Today and Tomorrow" Final Report, December 2005
989. İlem, M., "Yunanistan'da Haritayı Konuşuyor", Cumhuriyet, 20.09.2006
990. İlerleme Raporu, 2005, http://www.abgs.gov.tr, (08/06/2006)

991. İnan, D., Ültanır, M.Ö., 1996. Güneş Enerjisi, TEMEV Temiz Enerji Vakfı, UGET-TB Uluslararası Güneş Enerjisi Topluluğu Türkiye Bölümü, DÜÇAM Dicle Üniversitesi Çevre Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi Ortak Yayını, 26 Sayfa, Diyarbakır.
992. Ingamells, J.C., Lindquist, R.H, Methanol as a Motor Fuel or a Gasoline Blending Component SAE, No. 750123, (1975).
993. Intermediate Technology Development Group. Low Energy Briquetting, Rugby, 1985
994. International Energy Agency-OECD (IEA) tarafından "Energy Policies of IEA Countries" kapsamında hazırlanan "Turkey 2005 Review" başlıklı rapor.
995. IPCC-TAR (2001) Climate Change 2001: Mitigation, Davidson, O. and Metz, B. (eds), Third Assessment of the IPCC, Cambridge University Press
996. Iso, M., Chem, B., Eguchi, M., Kudo, T., Shrestha, S., 2001. Production of Biodiesel from triglycerides and ethanol using immobilized enzyme. J. Mol. Catal. B: Enzym. 16, 53–58.
997. Isshıkı, N., Shıshıdo, K., Watanabe, K., 1991, "Research and Development on Solar Stirling Engine TNT-1, 2 and 3", 5th International Stirling Engine Conference (ISEC), 8-9-10 May, Dubrovnik, pg. 279-284.
998. ITAPC (2002). Presentation by Edward Evans, International Trade and Policy Centre, University of Florida, May 2002.
999. ITO, K., CHOI, B., FUJITA, O., Start-Up Characteristics of A Catalytic Combustor Using Methanol, Transactions of the Japan Society of Mechanical Engineers, Part B, B.55, n 519, p. 3552-3557, 1993.
1000. J., Lovett, M., Poudyal, B., Datta, G., Ceddia, C. De Lucia, R., Luqua, European Policy and Biofuel, Renewable Resource and Biorefineries Conference, York, 6-8 September 2006
1001. Jacobs, M.B. (1958). Chemical Analysis of Foods and Food Products, Van Nostard Company, Princeton, N.J. pp. 396–7.
1002. Jamal, Y., Wyszynski, M. L. 1994. On-board generation of hydrogen-rich gaseous fuel-a review. Int. J. Hydrogen Energy, Vol.19 No.7, 557-574
1003. Jamal, Y., Wyszynski, M. L., Wagner, T. 1996. Exhaust gas reforming of gasoline at moderate temperatures. Ins. J. Hydrogen Energy, Vol.21 No.6, 507-519
1004. James P. Szybist, Juhun Song, Mahabubul Alam, André L. Boehman, Biodiesel Combustion, Emissions and Emissions Control
1005. James Rockall, 2004. International Developments in LP Gas Markets, UNECE Working Party on Gas Geneva Jan 21st – 22nd 2004.
1006. Janina, W., 2006. Biodiesel, AGH University of Sciences and Technology, Krakow, Poland. (Erişim tarihi: 05.05.2006)
1007. Janina, W., Biodiesel. The contribution of the Faculty of Fuels and Energy of AGH University in the area of preparation and utilization of FAME,
1008. Jan-Raap, G., "Natural Gas Vehicle Technology. Presentation", European Gaseous Fuel Training Institute.
1009. Jeff Waldon, Charlie Cushwa, Christy Gabbard, Biofuels Opportunities in Southside Virginia,

1010. Jenkins, B.M. and Sumner H.M. Harvesting and Handling Agricultural Residues for Energy. Transactions of the ASAE, 29 (3): 824-836, 1986.
1011. Jensen, K., Ellis, P., Menard, J., English, B., Clark, C., Walsh, M., 2005. Tennessee Farmers' Views of Producing Switchgrass for Energy, Bio-Based Energy Analysis Group, Department of Agricultural Economics, October 2005
1012. Johannes, H., Directions for Manufacturing Biobriquets and Hybrid Stoves Renewable Energy Journal, Vol 4, No 1, 1982.
1013. Johanneson, R, (2002) Alcohol production from Biomass, Florida Energy Extension Service
1014. Johansson, Thomas B. ve arkadaşları, ed. Renewable Energy: Sources for Fuels and Electricity. Island Press, 1993.
1015. John Sheehan, Andy Aden, Keith Paustian, Kendrick, Killian, John Brenner, Marie Walsh, and Richard NelsonEnergy and Environmental Aspects of Using Corn Stover for Fuel Ethanol, Journal of Industrial Ecology, Vol 7, Number 3-4, pp. 117-146
1016. Jones, M.B., Walsh, M., 2001. Miscanthus for Energy and Fibre, James&James (Science Publisher) Ltd., UK.
1017. Jorach, R., Enderle, C., Decker, R., 1997. Development of low-NOx truck hydrogen engine with high specific power output. Int. J. Hydrogen Energy, Vol.22, No.4, pp.423-427
1018. Kadayıfçılar, S., Acar, A. İ., 1992. Yakıtlar ve Yanma A.Ü. Ziraat FakültesiYayınları: 1260, Ders Kitabı: 362, Ankara.
1019. Kahraman, A., "Özelleştirme Gündemindeki Bor Madenleri ve Ulusal Ekonomiye Daha Fazla Katkısı İçin Öneriler", Dünya Gazetesi, 19.06.2001
1020. Kalafatoğlu, İ.E., Örs, N. 2001. 21. Yüzyılda Bor Teknolojileri ve Uygulamaları, TÜBİTAK - MAM "KRİTEK 2001" Kritik Teknolojiler Sempozyumu Kitabı.
1021. Kalafatoğlu,İ. E., 1996. "Bor Bileşikleri Bibliyografyası", TÜBİTAK-MAM, Gebze.
1022. Kaltschmitt, M. and Bridgwater, A. V. (eds) (1997) Biomass Gasification and Pyrolysis: State of the Art and Future Prospects, CPL Press, Newbury, 550pp
1023. Kaltschmitt, M., 1993. Energitragerproduktion auf pflanzlicher basis. Landtechnik 48. Jahrgang, 8/9-93, s. 400-406. Deutschland.
1024. Kaltschmitt, M., Rosch, C. and Dinkelbach, L. (eds) (1998) Biomass Gasification in Europe, EC Science Research & Development, EUR 18224 EN, Brussels
1025. Kang, Y.T., Kunugi, Y., Kashiwagi, T., "Review of advanced absorption cycles: performance improvement and temperature lift enhancement", International Journal of Refrigeration, 23(2000), 388-401, 2000.
1026. Karabektaş, M., Doğal Gaz ile Çalışan İçten Yanmalı Motorların Enerji Ekenomisi ve Egzoz Emisyonları Yönünden İncelenmesi, Kocaeli Üniversitesi, Haziran 1996.
1027. Karabulut H., Demiralp, M., "Gama Tipi Bir Stirling Motorunun Test Sonuçları", ULIBTK'01,13. Ulusal Isı Bilimi ve Tekniği Kongresi, 5-7 Eylül 2001, Konya
1028. Karadeli, S. 1999. Rüzgar Enerjisi. TEMEV yayınları, Ankara

1029. Karahan, Ş,. 2005, Biyodizel Kalitesi ve Biyodizel Kalitesinin Diesel Motorlara Etkileri, Tübitak Mam Enerji Enstitüsü, Biyodizel Çalıştayı, Ankara, 2 Aralık 2005Ankara
1030. Karakaş Oğuz, F., Oğuz, M.N., 2006. Aspir ve Hayvan Beslemede kullanımı. Yıl 14 Sayı 45, Türkiye Yem Sanayicileri Birliği Dergisi
1031. Karakılçık, M., 2001. "Çukurova Üniversitesi "Güneş Enerjisinin Isıl Enerji Biçiminde Küçük Boyutlu Bir Güneş Havuzunda Depolanması" Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu İzmir.
1032. Karakılçık, M., Kıymaç, K., Kayalı, R., 1998. Yalıtımlı bir prototip güneş havuzunun model ve deney sonuçlarının karşılaştırılması Ç.Ü. Soğutma ve İklimlendirme Tekniği Uygulama Ve Araştırma Merkezi, Beşinci Ulusal Soğutma ve İklimlendirme Tekniği Kongresi, 2-3 Nisan, 1998, Çukurova Üniversitesi, Adana-Türkiye.
1033. Karaosmanoğlu F., 1997. Çevre Dostu Yağlama Yağları. Mühendis ve Makina Dergisi. Sayı 453 s 19-20.
1034. Karaosmanoğlu, F., 1990, Alkollü Benzinlerin Alternatif Motor Yakıtı Olarak Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
1035. Karaosmanoğlu, F., 2000. Biobriquetting of rapeseed Cake. Energy Sources, 22: 257-267.
1036. Karaosmanoğlu, F., 2006. - Türkiye Biyoyakıt Potansiyeli ve Son Gelişmeler, (DEK-TMK) Türkiye 10. Enerji Kongresi, Dünya'da Ve Türkiye'de Enerji: Uygulamalar Ve Sorunlar, 27 – 30 Kasim 2006, İstanbul
1037. Karaosmanoğlu, F., 2006. "Biyoyakıt Teknolojisi ve İTÜ Araştırmaları", ENKÜS 2006-İTÜ Enerji Çalıştayı ve Sergisi, Bildiri Kitabı, İstanbul, 22-23, Haziran 2006.
1038. Karaosmanoğlu, F., Aksoy, H.A., 1989. "Etanollü Benzinlerin Alternatif Motor Yakıtı Olarak Değerlendirilmesindeki Faz Ayrımı Sorunu." Isı Bilimi ve Tekniği Dergisi, Cilt. 11, sayı.1, s.49-52 (1989).
1039. Karaosmanoğlu, F., Aksoy, H.A., 1994. Kullanılmış kızartma atık yağının seyreltme yöntemi İle alternatif yakıt olarak değerlendirilmesi. Sayfa No. 461, Türkiye 6. Enerji Kongresi. İzmir, Ekim 17-22
1040. Karaosmanoğlu, F., Cığızoğlu, K.B., Tüter, M., 1995. Biyomotorin uygulamaları. Mühendis ve Makina Dergisi. Sayı 431.
1041. Kartchenko, N.V., 1998. Advanced Energy Systems, Taylor and Francis, Washington.
1042. Kartha, S., Leach, G. and Rjan, S. C. (2005) Advancing Bioenergy for Sustainable Development: Guidelines for Policymakers and Investors, Energy Sector Management Assistance Programme (ESMAP) Report 300/05, The World Bank, Washington, DC
1043. Kaufman, K.R., and M. Jejewski, Sunflower Methyl Esters for Direct Injection Diesel Engines, Trans ASAE 27: 1626-1633 (1984)
1044. Kaupp, A., Goss, R., Small scale gas producer engine systems, Friedr. Vieweng and Sohn, Braunschweig/Wiesbaden, 1984.
1045. Kayalı, R., 1980. Çukurova bölgesi şartlarında bir güneş havuzu denemesi ve çeşitli parametrelerinin gözlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Adana.

1046. Kayalı, R., 1986. Kullanılabilir boyutlarda bir güneş havuzunun fiziksel parametrelerinin incelenmesi ve matematiksel modellemesi, Doktora Tezi, Adana.
1047. Kayalı, R., 1992. Yalıtımlı ve yalıtımsız güneş havuzlarının Çukurova bölgesi şartlarında ekonomik analizi, E.Ü. Güneş Enerjisi Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Sayı 4, sayfa 95-101.
1048. Kayalı, R., Bozdemir, S., Kıymaç, K., Ünal, G., 1985. Ç.Ü kampüsünde yapılan bir güneş havuzunun ısısal özelliklerinin saptanması ve seralara uygulanması Türk Fizik Derneği 7. Ulusal Fizik Kongresi, 25-27 Eylül, 1985, Yıldız Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul-Türkiye.
1049. Kayalı,R., Ögelman, H., Yeğingil İ., Bozdemir, S., 1980. "Çukurova şartlarında bir deneysel güneş havuzunun çeşitli parametrelerinin gözlenmesi" Türk Fizik Derneği III. Fizik Kongresi, Çukurova Üniversitesi, 6-7 Mart, Adana, 1980.
1050. Kaylen, M., Van Dyne, D.L., Choi, Y.S., and Blasé, M., Economic feasibility of producing ethanol from lignocellulosic feedstocks, Bioresource Technology, 72, 2000, 19–32.
1051. Kefi, S., 2004, Türkiye'de Yağli Tohumlar Üretimi Ve Araştirmalari 1 Haziran 2004, Samsun
1052. Kekeba, H., Experiences from Ethio Fuel Briquette Factory, Proceedings from An International Workshop on Biomass Fuel Briquetting in Developing Countries Cowiconsult, Copenhagen, 1989
1053. Kerschbaum, S., Rinke., G., 2004, Measurement of the Temperature Dependent Viscosity of Biodiesel Fuels, Forschungszentrum Karisruhe, Institute for Micro Process Engineering, Germany, 83 (2004) 287-291.
1054. Keskinler Bülent, Tanrıseven Aziz, Dizge Nadir, Canlı Oltan. "Novel reactors and a process to produce biodiesel using homogeneous alkaline catalyst". WO 2007/058636 A2
1055. Kılıç, A., Öztürk, A., 1983. Güneş Enerjisi, Kipaş Dağıtımcılık, 331 Sayfa, İstanbul.
1056. Kılıç, A., Öztürk, A., 1984. Güneş Işınımı ve Düz Toplayıcılar, SEGEM Sınai Eğitim ve Geliştirme Merkezi Genel Müdürlüğü, 135 Sayfa, Ankara.
1057. Kılıç, M., Gıda Işleme Yöntemleri, Gıda Teknolojileri, GID371
1058. Kılıç, O., 1990. Alkollü Đçkiler Teknolojisi. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Bursa.
1059. Kitamura, Y., Maekawa, T., 1993. Study on the design and development of methane fermentation system, Part 3, J. Soc. Agric. Struct. Japan 24 (1): 15-20.
1060. Kitani, O. 1999. CIGR Handbook of Agricultural Engineering. Energy & Biomass Engineering Volume V., American Society of Agricultural Engineers (ASAE). USA.
1061. Klare, M.T., Küresel Çatışmanın Yeni Alanları Kaynak Savaşları, Çev.Özge İnciler, İstanbul: Devin Yayıncılık, 2005
1062. Kleber, M., 2003, Biodiesel, Mississippi Renewable Energy Conference, March 25-26, 2003
1063. Kleber, M., 2004, Economics of a Biodiesel Plant AOCS, May, 10th 2004

1064. Knorr, H, The CNG Engine E 2866 DUH/DF for Buses and Trucks and İts Properties, Technical Paper, No: 10, MAN.
1065. Knothe, G., 2005, Dependence of Biodiesel Fuel Properties on the Structure of Fatty Acid Alkyl Esters, National Center for Agricultural Utilization Research, U.S. Department of Agriculture, 86 (2005) 1059-1070, USA.
1066. Koca, A., "V Tipi Bir Stirling Motorunun Tasarım ve İmali" Doktora Tezi, G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Mayıs, 1997 Ankara.
1067. Koca, Ö. 2007, "Toplu Taşıma Araçlarında Doğalgaz Kullanılması", 26. Enerji Verimliliği Haftası Konferansı Kitabı, s.65-72, Ankara.
1068. Koopmans, A., Koppejan, J, 1997. Agricultural and Forest Residue; Generation, Utulization and Availability. RWEDP; www.rwedp.org. Pp:21
1069. Koplow, Doug. "Biofuels: At What Cost?" Küresel Destekler İnisiyatifi, Ekim 2006.
1070. Korkmaz, S., Baydır, Ş.A., Şahin, B., Solmaz, Ö., Yaner, O.C., 2002. Polimer elektrolit membran yakıt pilinin (PEMYH) bir prototipi için çeşitli yöntemlerle ve farklı malzemelerden membranların hazırlanması ve denenmesi üzere deney düzeneğinin kurulması, Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Bitirme Tezi, Ankara.
1071. Korotney, D.J., et al., Reformulated Gasoline Effects on Exhaust Emissions: Phase 3; Continued Investigation of the Effects of Fuel Oxygenate Content; Oxygenate Type, Sulfur, Olefins, and Distillation Parameters, SAE Technical Paper No. 950782, Society of Automotive Engineers, 1995.
1072. Krepec, T., Miele, D., Lisio, C., 1989. Improved concept hydrogen on-board storage and supply for automotive applications. Int. J. Hydrogen Energy, Vol.15, No.1 pp. 27-32
1073. Krieckaert, P., Gentec, B. V., Hollesman, B., "Key Success Factors for Future Automotive Use of LPG Experience and Views from the Netherlands", The 6th World LPG Conference, Tokyo, Japan, 1993.
1074. Kristoferson, L.A. and Bokalders, V. Renewable Energy Technologies; Their Applications in Developing Countries, Pergamon Press, Oxford.1986
1075. KTBL (Kuratorium for Technik und Bauwesen in der Landwirtschaft). Brikettierung von Stroh zur Warmeerzeugung Darmstadt, 1983.
1076. KTBL, 1994. Energetische Nutzung von Biomasse, Arbeitspapier 199, Darmstadt.
1077. KTBL, 1995. Kunststoffe und nachwachsende Rohstoffe II, Arbeitspapier 220, Darmstadt.
1078. KTBL, 1996. Energieversorgung und Landwirtschaft, Arbeitspapier 235, Darmstadt.
1079. Kühtz, S. 2000. Spatial Analysis Criteria to Determine Eligible Sites for Localisation of Large Scale Biomass Power Plants 1st World Conference and Exhibition on Energy and Industry. Sevilla, Spain, 5-9 June 2000.
1080. Kukkonen, C.A., Hydrogen as an Alternative Automotive Fuel SAE Paper No: 810349.
1081. Laane, C., 2006. White Biotechnology: Europe on the Move, European Conference on Biorefinery Research, Helsinki, 19 and 20 October 2006

1082. Lachmann, J. Erstellung eines Konstruktionskataloges für die Verwendung von biologisch abbaubaren Hydraulikölen. Braunschweig 1994.
1083. Lacoste F., Bondioli, P., Mittelbach, M., et al., 2003, Determination Methods, BIOSTAB, WP 1, ITERG, France.
1084. Lafuente T. "Technologies Applied to Conversion and/or Transformation of Vehicular Engines for the Use of CNG Its Impact on the Atmosphere and the Environme, in Search of a Sustainable Development" Buenos Aires, October 27, 2004
1085. Lampi, A., Kataja L., Kamal-Eldin, A. and Vieno, P. (1999). Antioxidant activities of α- and γ¬tocopherols in the oxidation of rapeseed oil triglycerides, J. Am. Oil. Chem. Soc, 76, 921–925.
1086. Larcher, W., 1973. Ökologie der Pflanzen, 320 seite, Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart.
1087. Lee R. Lynd, 2006. The Role of Biomass in America's Energy Future, University of Massachusetts, Amherst, Mass, October 17, 2006
1088. Lee, D., Shakal, J., Goto, S., Ishikawa, H., Uneo, H., Harayama, N., "Observation of Flame Propagation in an LPG Lean Burn SI Engine", SAE Technical Paper Series, 1999-01-0570, 1999.
1089. Leong, S.T., Muttamara, S. and Laortanakul, P., Applicability of gasoline containing ethanol as Thailand's alternative fuel to curb toxic VOC pollutants from automobile emission, Atmospheric Environment, 2002.
1090. Leslie R. Rudnick, 2003. Lubricant additivies, Chemistry and Applications, ISBN: 0-8247-0857-1, Marcel Dekker, Inc. 270 Madison Avenue, New York, NY 10016
1091. Lewtas, K., R.D. Tack, D.H.M. Beiny, and J.W. Mullin, Wax Crystallization in Diesel Fuel: Habit Modification and the Growth of n-Alkane Crystal, in Advances in Industrial Crystallization, edited by J. Garside, R.J. Davey, and A.G. Jones, Butterworth-Heinemann, Oxford, 1991, pp. 166 – 179
1092. Li, L., Du, W., Liu, D., Wang, L., Li, Z., 2006. Lipase-catalyzed transesterification of rapeseed oils for biodiesel production with a novel organic solvent as the reaction medium. J. Mol. Catal. B: Enzym. 43, 58–62.
1093. Li, Z.F., Sumathy, K., "Technology development in the solar absorption air-conditioning systems", Renewable and Sustainable Energy Reviews, 4(2000):267-293, 2000.
1094. Liang, Ch., and K. Schwarzer, Comparison of Four Accelerated Stability Methods for Lard and Tallow With and Without Antioxidants, Ibid. 75: 1441-1443 (1998).
1095. Liang, Y.C., May, C.Y., Foon, C.S.,Ngan, M.A., Hock, C.C., Basiron, Y., 2006, The Effect of Natural and Synthetic Antioxidants on the Oxidative Stability of Palm Diesel, Fuel Volume 85, Issues 5-6, March-April 2006, Pages 867-870.
1096. Licht, F. O. (2004). World Ethanol and Biofuels Report, vol 3, no 17, pp130–135
1097. Lindley, D. Notes for a Series of Lectures on Renewable Energy. 1996.Granada, Spain

1098. Lindley, J.A., Vossoughi, 1989. Physical properties of Biomas Briquets. ASAE, March – April.
1099. Lindley. J. A. and G. M. Smith. 1988. Heat energy from sunflower residue. Transactions of the ASAE 31(4):1197.1202.
1100. Loftus, Margaret. "It's Not So Simple, Being Green", National Geographic Traveler, 2007, 18, 22, 25.
1101. Lovato, 1999. Otogaz LPG Sistem El Kitabı, Vicenza İtaly.
1102. Lugar, R. G. and Woolsey, J. (1999) 'The New Petroleum', Foreign Affairs, vol 78, no 1, pp88–102
1103. Luger E (1997) Energy crop species in Europe, BLT Weisenburg, Austria
1104. Ly, H., "Effects of Natural Gas Composition Variations on the Operation, Performance and Exhaust Emissions of Natural Gas Powered Vehicles", IANGV Report, Australia, 2002.
1105. Lynch, F., Fulton, J. 1994. Advenced hydrogen/methane utilization technology emonstration-Final report. National renewable energy lab.; Hydrogen consultant, Inc. Golden, CO; Littlton.
1106. Lynn Wright, Bob Boundy, Bob Perlack, Stacy Davis, Bo Saulsbury, 2006. Biomass Energy Data Book: Edition 1, Oak Ridge National Laboratory, Oak Ridge, Tennessee, September 2006
1107. Lynn, D.K., et.al. Fuel Cell Systems for Vehicular Applications. SAE Paper Nr. 800059, 1980.
1108. Ma, F., Hanna, M.A., 1999. Biodiesel Production: a review. Bioresour. Technol. 70, 1–15.
1109. Ma. F., and M. Hanna. 1999. Biodiesel production: a review. Bioresource Technol. 70:1-15.
1110. Machado, A.L.C., and E.F. Lucas, Influence of Ethylene-co-Vinyl Acetate Copolymers on the Flow Properties of Wax Syntetic Systems, J. Appl. Polym. Sci. 85: 1337 – 1348 (2002)
1111. Malone, M. and M. Doherty. 2000. Reactive Distillation. Ind. Eng. Chem. Res. 39:3953-3957.
1112. Maniatis, K., Bioenergy: a complex matrix, full of opportunities – and dependent on policy instruments, IEA Bioenergy
1113. Marchetti, J.M., V.U. Miguel, A.F. Errazu, 2007. Possible methods for biodiesel production, Renewable and Sustainable Energy Reviews, 11 (2007) 1300–1311
1114. Market, Fulton, L, IFQC European Automotive Fuels Briefing, Paris 21/11/2002 http://www.ifqc.org/
1115. Maurer, K., 1991 Pflanzenölgevinnung und Verwertung in Landwirtschaftlichen Betrieben als Treibstoff. Landtechnik 12-91 p: 604 - 608.
1116. May 2004, Seville, Spain.
1117. McAloon, A., et al, National Renewable Energy Laboratory, Determining the Cost of Producing Ethanol from Corn Starch and Lignocellulosic Feedstocks, October 2000, NREL/TP¬580¬28893
1118. McCormick, B., 2005. Effects of Biodiesel on NOx Emissions, NREL/PR-540-38296, Department of Energy, National Renewable Energy Laboratory (NREL)

1119. McCormick, B., Effect of Biodiesel on NOx Emissions National Renewable Energy Laboratory Golden, Colorado ARB Biodiesel workgroup June 8, 2005
1120. McCormick, R.L., Alleman, T.L., Ratcliff, M., Moens, L., Lawrence, R., 2005. Survey of the Quality and Stability of Biodiesel and Biodiesel Blends in the United States in 2004, Technical Report NREL/TP-540-38836, October 2005
1121. McCormick, R.L., Alleman, T.L., Waynick, J.A., Westbrook, S.R., Porter, S., 2006. Stability of Biodiesel and Biodiesel Blends: Interim Report, NREL/TP-540-3972, April 2006
1122. McDowell, C.J., Buscheck, T., and Powers, S.E., "Behavior of gasoline pools following a denatured ethanol spill," Groundwater, 41, 746¬757 (2003).
1123. MCT (2003) Net Emissions for the Sugar Cane to Ethanol cycle, MCT, Brazil,
1124. Mears, L.G., "Energy from Agriculture", Environment, Vol.20, No. 10, pp. 17-24 (1978).
1125. Meged Y., Venner CH., Napel W.E., 1995 Classification of Lubricants According to Cavitation Criteria. Wear 186-187 p 444-453 Elsevier.
1126. Melendez, M. "Natural Gas as a Transportation Fuel" Clean Diesel Conference Denver, CO. National Renewable Energy Laboratory June 11, 2003
1127. Meletli, A., "Bor'da Kendimizi Uyutmayalım", Cumhuriyet, 26.08.2006
1128. Ministry of Agriculture, Fisheries and Food (1996). Authenticity of single seed vegetable oils. Working Party on Food Authenticty, MAFF, UK.
1129. Minnesota Department of Agriculture (2002) Economic impact of Soy Diesel in Minnesota,
1130. Mittelbach, M., 1990. Lipase catalyzed alcoholysis of sunflower oil. J. Am. Oil Chem. Soc. 67, 168–170.
1131. Mittelbach, M., and P. Tritthart, Emission Tests Using Methyl Esters of Used Frying Oil, Ibid. 65: 1185-1187 (1988).
1132. Mittelbach, M., and S. Gangl, Long Storage Stability of Biodiesel Made from Rapeseed and Used Frying Oil, Ibid. 78: 573-577 (2001).
1133. Mittelbach, M., Remschmidt, C., Biodiesel – The Comprehensive Handbook, Second Edition, Graz, Austria (325 page), ISBN 3-200-00249-2, 2005.
1134. Mittelbach, M., Schober, S., et al., 2003, Antioxidants, BIOSTAB, WP 3, University of Graz, Austria.
1135. Mohl, K., A. Kienle, E.Gilles, P.Rapmund, K. Sundmacher, and U. Hoffmann. 1999. Steady-state multiplicities in reactive distillation columns for the production of fuel ethers MTBE and TAME: theoretical analysis and experimental validation. Chem. Eng. Sci. 54:1029-1043.
1136. Moll, K., Lurgi's path to success, Press conference, Frankfurt am Main, November 30, 2005
1137. Nakoman, E., 1997. "Türkiye kömür arama stratejilerine genel bir bakış", Yurt Madenciliğini Geliştirme Vakfı Yayını, İstanbul.
1138. National Biodiesel Board. 2004. U.S. Biodiesel Production Capacity. http://www.biodiesel.org/pdf_files/Capacity.PDF. Accessed Oct. 2, 2004.
1139. National Biodiesel Board: www.nbb.org
1140. National Ethanol Vehicle Coalition: www.e85fuel.com
1141. National Pollutant Inventory - Ethanol fact sheet

1142. National Renewable Energy Laboratory (NREL), 2003, Safety and Performance Assessment of Ethanol/Diesel Blends (E-Diesel), 1617 Cole Boulevard, Golden, Colorado 80401-3393, NREL is a U.S. Department of Energy Laboratory, Contract No. DE-AC36-99-GO10337
1143. National Renewable Energy Laboratory. Given at a CSIS conference on 20 June 2002. http://www.csis.org/tech/Biotech/other/Ebel.pdf
1144. National Renewable Energy Laboratory. Life Cycle Inventory of Biodiesel and Petroleum Diesel for Use in an Urban Bus. Final Report, May 1998. NREL/SR-580-24089 UC Category 1503.
1145. National Renewable EnergyLaboratory, The Biomass Economy, NREL/JA¬810¬31967, July 2002
1146. Natural Gas Vehicle Coalition: www.ngvc.org
1147. Natural Gas Vehicle Technology Basic Information about Light-Duty Vehicles, ENGVA 2003. ENGVA Generic training, presentation 02-02-2006
1148. Natural Gas/Biomethane: The Key to Gaseous Fuel Vehicle Growth (Session 3.3) ISO Round Table on Global Harmonization of RC&S for Gaseous Fuels & Vehicles Geneva Jan 10, 2007
1149. NBAC Designation, BQP-02 (03). Standard Test Method for Free and Total Glycerol in Biodiesel (Greenhill Method).
1150. Nelson, L.A., Foglia, T.A., Marmer, W.N., 1996. Lipase-catalyzed production of biodiesel. J. Am. Oil Chem. Soc. 73 (8), 1191–1195.
1151. Neureiter, M., 2005. Alternative uses of energy crops, BOKU, Vienna, Austria
1152. Nie, K., Xie, F., Wang, F., Tan, T., 2006. Lipase catalyzed methanolysis to produce biodiesel: Optimization of the biodiesel production. J. Mol. Catal. B: Enzym. 43, 142–147.
1153. Night, B. and Westwood, A. (2005) 'Global growth: The world biomass market. Renewable Energy News, vol 8, no 1, pp118–127
1154. Niklová, I., St. Schmidt, K. Hablová, and S. Sekretár, Effect of Evening Primrose Extracts on Oxidative Stability of Sunflower and Rape Seed Oils, Eur.J.Lipid Sci.Technol. 103: 299-306 (2001).
1155. Niven, R.K., 2005. Ethanol in gasoline: environmental impacts and sustainability review article. Renewable and Sustainable Energy Reviews. 9(2005): 535¬555
1156. Noel, F,. Thermal Analyssis of Lubricating Oils, Thermochim. Acta 4: 377-392 (1972)
1157. Noureddini, H., and D. Zhn. 1997. Kinetics of transesterification of Soybean Oil, Applied Eng. Agric. 74:1457-1463.
1158. Noureddini, H., D. Harkey, and V. Medikonduru. 1998. Continuous process for the conversion of vegetable oils into methyl esters of fatty acids. J. Am. Oil Chem. Soc. 75(12):1775-1783.
1159. NREL (1995) A Manual for the Economic Evaluation of Energy Efficiency and Renewable Energy Technologies NREL, Colorado
1160. NREL (2000a) Bioethanol: Fuelling sustainable transportation, http://www. eere.energy.gov/vehiclesandfuels/
1161. NREL (2000b) Determining the Cost of Producing Ethanol from Corn Starch and Lignocellulosic Feedstocks, Wooley et al., NREL, Colorado, http://www.afdc.doe.gov/pdfs/4898.pdf

1162. NREL (2002) Presentation entitled "The Science and Technology of Turning Crops into Fuel-Current Programs, Status and Future Potential" by Ms. Cynthia Riley, Biofuels Technology Manager,
1163. Nylund N. et al., September 2002, "Pathways for natural gas into advanced vehicles" VTT, prepared for IANGV.
1164. Nylund, N. O., Lawson, A., "Exhaust Emissions from Natural Gas Vehicles", IANGV Technical Committee Report, 2000.
1165. Nylund, N.O., Laurikko, J., Ikonen M. "Pathways for Natural Gas Into Advanced Vehicles, Part A: Technology and Fuels for New Generation Vehicles" Edited Draft Report Version 30.8.2002
1166. Oak Ridge National Laboratories (ORNL) (2003) Bioenergy Conversion Factors, http://bioenergy.ornl.gov/papers/misc/energy_conv.html
1167. Oconnor,L., Cleomy thr Air With Natural Gas Engines, Mechanical Engeneering, p: 52-56, oct. 1993.
1168. OECD, 2006, AGR/CA/APM(2005)24/FINAL, Agricultural market impacts of future growth in the production of Biofuels, 2006
1169. OECD-FAO, Agricultural Outlook 2007-2016
1170. Office for Technology Assessment (OTA), (1995) Renewing our energy future
1171. Ogden, J.M., Steinbugler, M.M., and Kreutz, T.G., A comparison of hydrogen, methanol and gasoline as fuels for fuel cell vehicles: implications for vehicle design and infrastructure development, Journal of Power Sources, 79, 143, 1999.
1172. Öğüt, H., 2007. Yeşil Enerji Uygulamaları, İç Anadolu Bölgesi Enerji Forumu Konya – Akşehir, 24 Mart 2007 Cumartesi
1173. Öğüt, H., Oguz H., Akınerdem, F., ve Eryılmaz, T., Tarımsal Kaynaklı Biyoyakıtlar (Biyodizel ve Biyoetanol) Konya Ticaret Borsası Dergisi, Konya
1174. Öğüt, H., Oğuz, H., 2006, Üçüncü Milenyum Yakıtı Biyodizel, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
1175. Öğüt,H., Akınerdem, F., Pehlivan,E., Aydın, M.E., Oğuz,H.,2004,Türkiye'de Bazı Yağ Bitkilerinden Biyodizel Üretim Prosesleri ve Dizel Motorlarda Kullanımının Tarım, Çevre, Gıda, Kimya ve Teknolojik Boyutlarıyla Araştırılması: DPT Proje No: 2004 / 7 Biyoenerji 2004 Sempozyumu, 118-122, İzmir
1176. Oğuz H., Demir F., Acaroğlu M., 2000. The Investigation of the Possibilities of Using Sunflower Oil in Diesel Engines as Fuel, 1st World conference and Exhibition on Biomass for Energy and Industry, 5-9 June Sevilla, Spain, (James&James- Science Publishers-2001) Volume I, p.661-663
1177. Oğuz, H., 2001, Bitkisel kökenli yağların Tarım traktörlerinde kullanım imkanları, S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Semineri, Konya.
1178. Oğuz, H., Acaroğlu, M. et all., 2007. Determination of Performance of The Soybean Oil In Farm Tractors As Hydraulic Fluid, Energy Sources, Part A (in Review)
1179. Omata, F., A. Dimian, and A. Bliek. 2003. Fatty acid esterification by reactive distillation. Part 1: equilibrium-based design. Chem. Eng. Sci. 58:3159-3174.
1180. Onur, M., 2006. "Petrol ve Doğal Gazın Dünyada, Türkiye'de Durumu ve İTÜ'deki çalışmalar", ENKÜS 2005, İTÜ Enerji Çalıştayı ve Sergisi, 22-23, Haziran 2006, İstanbul.

1181. Openshaw, K. (2000) 'Wood energy education: An eclectic viewpoint', Wood Energy News, vol 16, no 1, pp18–20
1182. Oral, E., Çelik, V., Hidrojen Yakıtlı Motor teknolojisi, Mühendis ve Makina Cilt 46, sayı 540, 30-40, Ankara
1183. Oral, M., 1979. Güneş Pilleri, Ege Üniversitesi Genel Fizik Kürsüsü, 59 Sayfa, Bornova-İzmir.
1184. ORNL (1997) 'Potential impacts of energy-efficient and low-carbon technologies by 2010 and beyond', Report No. LBNL-40533 or ORNL/CON-444, Oak Ridge National Laboratory, Oak Ridge, TN, USA
1185. Orsulak, J. "Natural Gas Vehicle Industry Update" Clean Cities Regional Conference, Yellowstone, September 12, 2006
1186. OSD, 2006. Otomobil Sanayicileri Derneği, Nisan 2006, "2005 Yılı Otomobil ve Toplam Motorlu Araç Parkı – Dünya ve Türkiye", Rapor 2006/04.
1187. Ouellette, P., Douville, B. Hill, P. G. and Ursu, B. "NOx Reduction in a Directly Injected Natural Gas Engine" Vancouver, B.C., Canada, V6T 1Z4, Dec. 1998
1188. Ouwens C & Faaij A (2002) A comparison of production costs, and the market introduction of Fischer-Tropsch oil and Ethanol http://bioproductsbioenergy.
1189. Owen, K., and T. Coley, in Automative Fuels Handbook, Society of Automotive Engineers, Warrandale, PA, 1990, pp. 353 – 403
1190. Owen. K., Coley, T., Automotive Fuels Handbook, Society Of Automotive Engineers. Inc., 1990.
1191. Øyaas, K., Renewable liquid biofuel from Scandinavian wood materials – a vision or a future reality? 14/2-2006 E-World, Essen
1192. Özaktaş, T., Arslan, E. Ergeneman, M., Göktan, A., Soruşbay, C., Doğalgaz Motorları ve Otobüslerde Doğalgaz Kullanımı, Termodinamik Dergisi, Sayfa: 54-57, Haziran 1994.
1193. Özbalta, N. 1992. E.Ü. Güneş Enerjisi Enstitüsü Y.L. Doktora Dersi Isı Transferi Ders Notları, İzmir.
1194. Özbalta, N. 1992. E.Ü. Güneş Enerjisi Enstitüsü Y.L. Doktora Dersi Güneş Enerjisi Uygulamaları Ders Notları, İzmir.
1195. Özbalta, N., Güneş Enerjisi Potansiyeli ve Uygulamalar, Enerji Dünyası, Sayı 20-21, Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, Ankara.
1196. Özçelik, A.E., Acaroğlu, M., Günümüzde Otomotiv Motorlarinda Kullanılan Yağlar Ve Özellikleri, Makine Ihtisas Dergisi, 1, 34, 33 - 40, 2006
1197. Özçelik, A.E., Acaroğlu, M., Konya Bölgesinde Otomotiv Taşıtlarında Motor Yağ-Yakıt Seçimi Ve Bakım Alışkanlıklarının Belirlenmesi, 4. Uluslararası İleri Teknolojiler Sempozyumu, Konya, 1, 941 - 949, 2005
1198. Özdamar, A. ; Gursel, K. T., 1999. "Rüzgar Pervanesi Aerodinamiği ve Enerji Eldesi Üzerine Bir Araştırma", Güneş Enerjisi Enstitüsü Dergisi, sayı: 1, cilt: 3,s.53-64, 1999.
1199. Özdamar, A.; Kavas, G., 1999. "Rüzgar Türbini Pervanesi Dizaynı Üzerine Bir Araştırma", Güneş Günü ve Sergisi 99 Bildiriler Kitabi, s.151-162, Kayseri, 1999.
1200. Özpeker,I., Borat Mineralleri ve Strateji, Sektörmaden, s:11, 2002
1201. Öztürk, H.H., Başçetinçelik, A. 2006. Energy Exploitation of Agricultural Biomass Potential in Turkey. Energy Exploration and Exploitation 24(1): 95-112.

1202. Pacala, S. ve R. Socolow. "Stabilization Wedges: Solving the Climate Problem for the Next 50 Years with Current Technologies", Science (13 Ağustos 2004), 968–972.
1203. Pamir, N., 2007. Avrupa Birliği'nin Enerji Sorunsalı Ve Türkiye, Erişim tarihi, 5 Mayıs 2007, (http://www.asam.org.tr/tr/yazilar.asp),
1204. Pamir, N., 2007. Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye, (http://www.asam.org.tr/tr/yazilar.asp), Erişim tarihi, 5 Mayıs 2007
1205. Pamir, N., 2007. Türkiye'nin Doğal Gaz Temin ve İhraç Seçenekleri, Erişim tarihi, 29 Mayıs 2007, (http://www.asam.org.tr/tr/yazilar.asp),
1206. Panayotis Christidis, 2003, Trends in vehicle and fuel technologies review of past trends, Report EUR 20746 EN
1207. Pande, M., Herold, K.E., "The resorption cycle using ammonia and water", ASHRAE Transactions, 102(1), 1996.
1208. Parker, H.W, "Engine Fuels from Biomass. "Mechanical Engineering, Vol. 54, pp. 54-59,1982
1209. Patrick M. Merritt, Vlad L. Ulmet, Regulated and Unregulated Emissions Comparison for Three Tier II Non-Road Diesel Engines Operating on Ethanol Diesel Blends March 7, 2003 to March 29, 2004, NREL
1210. Patterson, H.B.W. (1989). Handling and Storage of Oilseeds, Oils, Fats and Meal, Elsevier Applied Science, London, pp. 53–4.
1211. Patzek, T.W., Thermodynamics of the Corn-Ethanol Biofuel Cycle, Department of Civil and Environmental Engineering, University of California, Berkeley
1212. Pearce, F. "Fuels Gold", New Scientist (23 Eylül 2006), 36–41.
1213. Pehlivan, Y., Geleceğin Elementi Bor, Aydınlanma 1923, Sayı 47, s: 25
1214. Perlack, R. et al, Oak Ridge National Laboratory, Biomass as Feedstock for a Bioenergy and Bioproducts Industry: The Technical Feasibility of a Billion Ton Annual Supply, DOE / GO – 102005- 2135, April 2005
1215. Perlin, J. and Jordan, P. (1983) 'Running out: 4200 years of wood shortages', The Convolution Quarterly (Spring), Sausalito, CA 94966
1216. Perry's Chemical Engineer's Handbook, 7th ed. 1997. Eds. R. Perry and D. Green. McGraw-Hill.
1217. Peterson, C., D. Reece, B. Hammond, J. Thompson, and S. Beck. 1997. Processing, Characterization, and Performance of Eight Fuels from Lipids. Applied Eng. Agric. 13(1):71–79.
1218. Peterson, C., J. Cook, J. Thompson, and J. Taberski. 1999. Continuous Flow Biodiesel Production. Applied Eng. Agric. 18(1):5–11.
1219. Peterson, C.L., 1986. Vegetable oil as a diesel fuel: Status and research priorities. ASAE Trans. 29 (5), 1413–1422.
1220. PİGM, 2004. 2004 Türkiye Petrol Faaliyetleri, Rapor No. 49, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
1221. Pimentel, D., Ethanol Fuels: Energy Balance, Economics, and Environmental Impacts Are Negative, Natural resources research, 12, 2, Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York, 2003.
1222. Pimentel: Ethanol - Inefficient Fuel and Debunking Pimentel: Ethanol - Efficient Fuel

1223. Plinio Mario Nastari, P. M., 2006. Araştırma özeti: Dünyadaki etanol durumuna bakış, Uluslararası Şeker Örgütü (ISO), Londra, 15. Uluslararası Seminer, Dünya Şeker ve Etanol, 21-22 Kasım 2006, Londra
1224. Po1pken, T, S. Steinigeweg, and J. Gmehling. 2001. Synthesis and Hydrolysis of Methyl Acetate by Reactive Distillation Using Structured Catalytic Packings: Experiments and Simulation. Ind. Eng. Chem. Res. 40:1566–1574.
1225. Pogoreutz, M. 2000. Economical and Technological Comparison of Small-Scale CHP on the Basis of Biomass. 1st World Conference and Exhibition on Energy and Industry. Sevilla, Spain, 5-9 June 2000.
1226. Polat, A., Bor Madenlerinin Türkiye Açısından Ekonomik Ve Stratejik Önemi (http://www.boraxtr.com/boraxtr/borpolitikasi/AydaPolatBorunStratejikOnemi .doc)
1227. Prakash, B.C., 1998, Cold Flow Properties – Cloud Point, Pour Point and CFPP, GCSI.
1228. Prakash, C., Motor Vehicle Emissions and Fuels Consultant, Use of Higher than 10 Volume Percent Ethanol/Gasoline Blends in Gasoline Powered Vehicles. Transportation Systems Branch Air Pollution Prevention Directorate Environment Canada, 1998.
1229. Prankl H., Wörgetter M., 2000 European Standardisation of Biodiesel, 1st World conference and Exhibition on Biomass for Energy and Industry, 5-9 June, Spain. Vol I, p.650 - 653
1230. Prankl, H., Schindlbauer, H., 1998, Oxidation Stability of Fatty Acid Methyl Esters, 10th European Conference on Biomass for Energy and Industry, 8-10 June 1998, Germany.
1231. Propane Education and Research Council: www.propanecouncil.org
1232. Puget Sound Clean Air Agency CO/Ozone Stakeholder Group. Final Report. June 27, 2001.
1233. R. Janssen, P. Helm, P. Grimm, G. Grassi, B. Coda, A. Grassi, A. Agterberg, A global network on bioenergy – Objectives, strategies and first results, Int. Sugar JNL., 2002, Vol., 104, No. 1242, pp. 274-278
1234. R.L., McCormick, A. Williams, J. Ireland, M. Brimhall, and R.R. Hayes, Effects of Biodiesel Blends on Milestone Report, NREL/MP-540-40554, Vehicle Emissions October 2006, Fiscal Year 2006 Annual Operating Plan Milestone 10.4
1235. Rabinovich, A., Cohn, D. R., Bromberg, L. 1994 Plasmatron internal combustion engine system for vehicle pollution reduction. Int. J. Of Vehicle Desing, Vol.15, No.3/4/5
1236. Rakopoulos, C.D., 1992. Comperative performence and emission studies when using olive oil as a fuel supllement in DI and IDI diesel engines. Renewable Energy vol.2, No.3 pp. 327–331
1237. Randles, S.J., 1999. Esters, Synthetic Lubricants and High Performance Functional Fluids, Chapter 3, pp. 63-102, Marcel Dekker, USA
1238. Reed, B.T., Das, A., Handbook of biomass downdraft gasifier engine systems, The Biomass Energy Foundation Press, 1996.
1239. Reith et al (2002) Co-Production of Bio-ethanol, Electricity and Heat from Biomass Waste: Potential and R&D issues, ECN Biomass www.ecn.nl/ library/reports/2001e/rx01011.html

1240. Remmele E., Widmann B., 1998 Biodegradability and Ecotoxicity of Hydraulic Fluids Based on Rapeseed Oil Used in Agricultural Machinery. Landtechnik 52
1241. Renewable and Appropriate Energy Laboratory's survey article, Ethanol Can Contribute to Energy and Environmental Goals, Science, January 27, 2006
1242. Renewable Fuels Association, Fuel Ethanol – Industry Guidelines, Specifications, and Procedures (Publication #960501), Revised October 2005, www.ethanolrfa.org
1243. Resmi Gazete (http://rega.basbakanlik.gov.tr)
1244. Resmi Gazete, 5307 sayılı Sıvılaştırılmış Petrol Gazları Piyasası Kanunu ve Elektrik Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
1245. Resmi Gazete, Bitki Adı ile Anılan Yemeklik Yağlar Tebliği, Yetki Kanunu Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği, Yayımlandığı R.Gazete 13.10.2001-24552, Tebliğ No 2001/29
1246. RFA, Renewable Fuels Association, Fuel Ethanol, Industry Guidelines, Specifications, and Procedures, RFA Publication # 960501, Revised October 2005
1247. Ricardo (2002) "Carbon to Hydrogen" Roadmaps for passenger cars: A study for the Department for Transport and The Department of Trade and Industry, December 2002.
1248. Richard E. Gapinski, Ivan E. Joseph, Brian D.Layzell, 1994. A Vegetable Oil based Tractor Lubricant. SAE Taechnical Paper Series, 941758
1249. Richards, S.R., 1990 Physical testing of fuel briquettes, Fuel processing tech. 25:89–100
1250. Richey, A. E., 1987, "MOD-1I Automotive Stirling Engine Design Description and Performance Projections", SAE 860059.
1251. Rickeard D & Thompson N (Esso Research Centre) (1993) A Review of the Potential for Bio-Fuel as Transportation Fuels, presented at SAE Exposition Philadelphia, October 1993
1252. Rickeard, D.J., S.J. Cartwright, and J.E. Chandleri The Impact of Ambient Conditions, Fuel Characteristics and Fuel Additives on Fuel Consumption of Diesel Vehicles, in Proceedings of the SAE International Fuels and Lubricants Meeting and Exposition, Paper No. 912332, Society of Automotive Engineers, Warrandale, PA, 1991
1253. Riley, R.Q., 21. Yüzyıl İçin Nakliye Değişiklikleri.
1254. Römer, A. Erarbeitung einer Methode zur Ermittlung der Einsatzverhältnisse von biologisch abbaubaren Ölen Landmaschinen. Landtechnik 1994; 4: 239-241.
1255. Römer, A. Verwendbarkeit von biologisch abbaubaren Ölen auf pflanzlicher Basis in Landmaschinen. VDI-Tagung Landtechnik, Stuttgart-Hohenheim 1994.
1256. Römer, A., Lachmann, J. Biologisch schnell abbaubare Hydrauliköle. Landtechnik 1995; 2: 80-81.
1257. Rosillo-Calle, F. (2003) 'Public dimension of renewable energy promotion: Sitting controversy in biomass-to-energy development in the UK', EPSRC Internal Report, Kings College, London

1258. Rosillo-Calle, F. (2006) 'Biomass energy', in Landolf–Bornstein Handbook, vol 3, Renewable Energy, Chapter 5 (forthcoming)
1259. Rosillo-Calle, F. and Hall, D. O. (2002) 'Biomass energy, forests and global warming', Energy Policy, vol 20, pp. 124–136
1260. Rosillo-Calle, F. and Moreira, J. R. (2006) Domestic Energy Resources in Brazil: A Country Profile on Sustainable Energy Development, (IAEA/UN), Vienna
1261. Roskill, The Economics of Boron, Tenth Edition, Londra, 2002
1262. Ross, M. H. and Cobb, T. B. (1985) 'Biomass Flows in the United States Economy, Argonne National Laboratory, Argonne, IL 60439; Report ANL/CNSV-TM-172
1263. Rossmeissi, N., 1995. Advanced hydrogen production technologies, U.S. Department of energy. 1000 Independence Avenue, SW Washington, DC 20585
1264. Royon, D., Daz, M., Ellenrieder, G., Locatelli, S., 2007. Enzymatic production of Biodiesel from cotton seed oil using t-butanol as a solvent. Bioresour. Technol. 98, 648–653.
1265. Ruckstuhl. K. 1957. High pressure binderless briquets – The Glomera press. In Proc. 5th Biennial Briqueting Conference, pp. J 21-27. International Briquetting Association. August 19-21.
1266. Ryan, B & Tiffany, D (1998) Energy Use in Minnesota Agriculture, Agricultural Economist 1998: Vol 2. http://www.extension.umn.edu/ newsletters/ageconomist/components/ag237-693b.html
1267. Şahin, V., 1994. Enerji Sektöründe Geleceğe Bakış, Arz, Talep ve Politikalar, Türk Sanayicileri ve İfladamları Derneği (TÜSİAD), İstanbul.
1268. Samson, R., Opportunities For Growing, Utilizing & Marketing Bio-fuel Pellets, REAP-CANADA
1269. Satman, A., 2006. "Dünyada Enerji Kaynakları", Türkiye'de 1. Enerji ve Kalkınma Sempozyumu, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, 26 Nisan 2006.
1270. Satman, A., 2006. "Türkiye'de Enerji ve Geleceği", ENKUS-2006 İTÜ Enerji Çalıştayı ve Sergisi, İTÜ, İstanbul, 22-23 Haziran 2006.
1271. Satman, A., 2006. "Türkiye'nin Enerji İhtiyacı", İstanbul Ticaret Odası (İTO), İstanbul, 13 Haziran 2006.
1272. Satzer, P., Ziegler, F., Stitou, D., Spinner, B., Alefeld, G., "Advanced sorption chillers for gas cooling", ASHRAE Transactions, 102(1), 1996.
1273. Saunders, B., Introduction BP Biofuels a Growing Alternative Future Fuels Pathways, 2006
1274. Schaffert, R.E. 1992. Sweet sorghum substrate for industrial alcohol. Utilization of Sorghum and Millets. P.131-137. ICRISAT.
1275. Schaffert, R.E. and Gourley, L.M. 1982. Sorghum as energy source. Sorghum in the Eighties: Proceedings of the International Symposium on sorghum. 2-7 Nov. 81, ICRISAT Center, India.
1276. Schieder, D, Bio-ethanol – existing pathways, 1st European Summer School on Renewable Motor Fuels Birkenfeld, Germany, 29 – 31 August 2005
1277. Schoonveld, G.A., Riley, R.K., Thomas, S.P. Shiff, S., "Exhaust Valve Recession With Low-Lead Gasolines." Automotiv Engineering, pp. 72-76, 1987.

1278. Schubert, H. R. (1957) History of the British Iron and Steel Industry, Routledge & Kegan Paul, London
1279. Selvam P., Viswanathan B., Swamy C.S., Srinivasan V., (1986) Magnesium and Magnesium alloy hydrides, Int. J Hydrogen Energy, Vol.11, No.3,169-192, 1986.
1280. Senelwa, K. A. and Hall, D. O. (1993) 'A biomass energy flow chart for Kenya', Biomass and Bioenergy, vol 4, pp35–48
1281. Şenol, R., Üçgül, İ., Acar, M., Yakıt Pili Teknolojisindeki Gelişmeler ve Taşıtlara Uygulanabilirliğinin İncelenmesi, Mühendis ve makina, Cilt 47, sayı 563, 37-50, Ankara
1282. Sethi, P.S. et all, 1994. Energetic fuel from Paddy straw. Agricultural Mechanization in Asia, Africa and Latin America. Vol: 25, No: 3, p. 47-51.
1283. Shahidi, F., 2005. Bailey's Industrial Oil And Fat Products, Sixth Edition Volume 1 Edible Oil and Fat Products: Chemistry, Properties, and Health Effects, A John Wiley & Sons, Inc., Publication, 2005 by John Wiley & Sons,
1284. Shailesh A. Shah, Chemical Hydride Based PEM Fuel Cells for for Portable Power Applications, Joint Services Power Expo, May 2-5, 2005
1285. Shapouri, D., James A. and Wang, M., The Energy Balance of Corn Ethanol: An Update, Agricultural Economic Report Number 814, U.S. Department of Agriculture, 2002.
1286. Sheffield Hallam (2003) Carbon and Energy Balances for a Range of Biofuels Options. Draft final report to the DTI, January 2003.
1287. Shelley D. Minteer, Ethanol Blends: E10 and E-Diesel, Chapter 7, 2006 by Taylor & Francis Group, LLC
1288. Shelley Minteer, 2006. Alcoholic Fuels, Published in 2006 by CRC Press Taylor & Francis Group 6000 Broken Sound Parkway NW, Suite 300
1289. Shepard, M.L. and et all., 1976. Introduction to Energy Technology, Ann Arbors Science, Michigan.
1290. Shimada, Y., Watanabe, Y., Sugihara, A., Tominaga, Y., 2002. Enzymatic alcoholysis for biodiesel fuel production and application of the reaction oil processing. J. Mol. Catal. B: Enzym. 17, 133–142.
1291. Siller, M., Umweltbiotechnologisches Seminar (LVA 791.320), The overall energy balance of Bioenergy.
1292. Simkovsky, N.M., and A. Ecker, Effect of Antioxidants on the Oxidative Stability of Rapeseed Oil Methyl Esters, Erdöl, Erdgas, Kohle 115: 317-318 (1999).
1293. Sims, R. E. H. (2002) The Brilliance of Bioenergy: In Business and in Practice, James and James, London
1294. Singh, K., Singh, B., Singh, K. and Singh, B. 1987. Sweet sorghum. An ancillary sugar crop. Field Crop Abstracts, Vol. 40:5773.
1295. Singh, S.K., Khare, D.K., 1993. Role of agro-residues in meeting energy demands in India. Managing Bio-diversity for Energy, Publication on the World Food Day.

1296. Socolow, Robert H. ve Stephen W. Pacala. "A Plan to Keep Carbon in Check", Scientific American (September 2006), 50–57.
1297. Socolow, Robert ve arkadaşları. "Solving the Climate Problem", Environment (December 2004), 8-24.
1298. Solokhin, A., and S. Blagov. 1996. Reactive-Distillation is an advanced technique of reaction process operation. Chem. Eng. Sci. 51(11):2559-2564.
1299. Solomon, S. ve arkadaşları. "Technical Summary: Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Cambridge University Press, 2007.
1300. Soruşbay, C., Arslan, E., 1991. Hidrojenin binek otomobillerde kullanımı ve depolama yöntemleri. Endüstri mühendisi dergisi, 2. Otomotiv yan sanayi sempozyumu Özel sayısı
1301. Spath, P., Mann, M., Amos, W, 2000. Comparison of Three Gasification Technologies for Converting Biomass to Hydrogen. 1st World Conference and Exhibition on Energy and Industry. Sevilla, Spain, 5-9 June 2000.
1302. Speidel, H.K. and I. Ahmed. 1999. Biodegradability characteristics of current and newly¬developed alternative fuels. SAE 1999¬01¬3518.
1303. Speight, J.G. 1999. The Chemistry and Technology of Petroleum. 3rd Edition. Marcel Dekker, New York.
1304. Speight, J.G. 2001. Handbook of Petroleum Analysis. John Wiley & Sons, New York.
1305. Speight, J.G., 2002. Handbook of Petroleum Product Analysis, Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey
1306. Statistical Review of World Energy, BP, June 2006, http://www.bp.com
1307. Stout, B. A., 1984. Energy Use And Manegement İn Agriculture, Texsas.
1308. Sudradjat, A. and Iswandi Analysis on CNG, LNG and Methanol as an Alternative Fuel for Transportation, Proceedings of the Sixth AEESEAP Triennial ConferenceKuta, Bali, Indonesia, August 23 – 25, 2000
1309. Suga, T., Muraishi, T., Bienenfeld, R., "Potential of a Low Emission Natural Gas Vehicle for 21st Century", NGV 2000 Congress, Session 6A, 297, Yokohama, Japan, 2000.
1310. Sugartech (2003) Daily Sugar Prices (LIFFE and CSCE) http://www.sugartech.co.za/sugarprice/index.php
1311. Swain, M.R., M.N. Swain, A Comparison of H2, CH4, and C3H8 Fuel Leakage in Residential Settings, Int. J. Hydrogen Energy, Vol. 17, No. 10, pp. 807-815, 1992
1312. T.C. Çevre Ve Orman Bakanlığı, 2007. Türkiye Çevre Atlası, Ankara
1313. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Yağlı tohumlu bitkiler Üretim hedefleri ve destekleme Politikaları (2006 – 2011), Tübitak Biyodizel Çalıştayı, 2005
1314. Tamer Afacan, T., 2006. Türkiye'de Biyoyakıtların Gelişimi, Uygulamalar, Sorunlar ve Öngörüler, Türkiye 10. Enerji Kongresi, Dünya'da Ve Türkiye'de Enerji: Uygulamalar Ve Sorunlar, 27 – 30 Kasım 2006, İstanbul

1315. Tarkim, Tarımsal kimya teknolojileri ve Biyoetanol, Konya Teknokent sunumu.
1316. Taşkın, Ç., "Küreselleşen Dünyada Türkiye Açısından Bor Madeninin Önemi, Pazarlama Sorunları ve Çözüm Önerileri Olarak Bazı Pazarlama Stratejileri", I.Genç Bilim Adamları Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi
1317. Taşyürek, M, Acaroğlu, M., 2007, Biyoyakıtlarda Emisyon Azaltımı Ve Küresel Isınmaya Etkisi, Uluslar arası Küresel İklim Değişikliği ve Çevresel Etkileri, Konya
1318. Taşyürek, M., 2005, İçten Yanmalı Motorlarda Biyomotorin Yakıtlarının Geleneksel Yakıtlarla Emisyon Değerlerinin Karşılaştırılması Fen Bilimleri Enstitüsü Makine Eğitimi Programı Yüksek Lisans Semineri
1319. Taşyürek, M., 2005. Palm ve Aspir Biyomotorininde Depolama Süresi ve Şartlarının Yakıt Özellikleri Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi, S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005, Konya
1320. Taşyürek, M., Acaroğlu, M., 2005. Aspir Biyomotorininde Depolama Süresi Ve Şartlarınınn Yakıt Özellikleri Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi, 4th International advanced technologies symposium, September 28-30, 2005 Konya
1321. Taşyürek, M., Acaroğlu, M., Farklı Depolama Süresi Ve Şartlarının Biyodizellerde Yakıt Özelliklerine Etkisinin İncelenmesi, 3. Ulusal Ege Enerji Sempozyumu, 24-26 Mayis 2006 Muğla, 1, 1, 1 - 10, 2006
1322. Tat, M. E., Van Gerpen, J., 2002, Physical Properties and Composition Detection of Biodiesel-diesel Fuel Blends, Paper Number: 026084 An ASAE Meeting Presentation
1323. Taylor, C.F., 1968. The İnternal-Combustion Engine in Theory and Practice Vol II, M.I.T. Press
1324. TDK, 1978. Özleştirme Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara.
1325. TDK, 1996. İmla Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara.
1326. TDK, 1998. Yabancı Kelimeler ve Karşılıklar, İkinci Kitap, TDK Yayınları, Ankara.
1327. TDRI Tropical Development and Research Institute, A Profile of the Briquetting of agricultural and Forestry Residues G181, 1983
1328. TERNA Wind Energy Programme, 2007. Energy-policy Framework Conditions for Electricity Markets and Renewable Energies 23 Country Analyses Eschborn, September 2007
1329. The opportunities in the Global Biodiesel market. Energy Infrastructure Utilities Deloitte & Touche LLP
1330. Thomas, C. et al., Integrated Analysis of Hydrogen Passenger Vehicle Transportation Pathways, NREL/ CP-570–25315, 1998.
1331. Thompson, J.C., C.L. Peterson, D.L. Reece, and S.M. Beck, Two-Year Storage Study with Methyl and Ethyl Esters of Rapeseed, Trans ASAE 41: 931-939 (1998).
1332. Thuneke K., Rmmele E., Widmann B., Wilharm Th., 2000 Standardisation of Rapeseed Oil As A Fuel. 1st World conference and Exhibition on Biomass for Energy and Industry, 5-9 June Sevilla Spain, (James&James- Science Publishers-2001) Volume I, p.532- 535

1333. Tickel, J., 2000, From the Fryer to the Fuel Tank, The Complete Guide to Using Vegetable Oil As an Alternative Fuel, TEC, USA.
1334. Tickell, J., 2006, Biodiesel America, ISBN 978- 0-9707227-4-4, Ashland.
1335. Tırıs, M. Tırıs, Ç., Erdallı, Y., 1997. Güneş Enerjili Su ısıtma sistemleri, NATO TU COATING, MAM, Gebze.
1336. Tırıs, M., 1996. Evsel sıcak su Sistemlerinin Boyutlandırılması: F-Chart Yöntemi, Termodinamik, Cilt 4, Sayı 43, 55-56
1337. Tırıs, M., 1996. Küçük ölçekli Absorbsiyonlu Soğutma sistemlerinde Güneş Enerjisinin Kullanılabilirliği, Termodinamik, Cilt 4, Sayı 43, 83- 85.
1338. Tırıs, M., 2007. Enerji Ve İklim Değişikliği: Türkiye'nin Seçenekleri Ve Seçimi, Küresel İklim Değişikliği ve Çevresel Etkileri, 20 Ekim 2007, Konya
1339. TMMOB, (http://www.tmmob.org.tr)
1340. Topal, H., Atimtay, A.T., Durmaz, A., 2003. Olive cake combustion in a circulating fluidzed bed. Fuel 82 (2003) 1049-1056,
1341. Total world CO2 emissions from coal, gas and oil." UNEP/GRID-Arendal Maps and Graphics Library. 2001. UNEP/GRID-Arendal. 8 Oct 2007
1342. Total's policy regarding the reduction of greenhouse gases Luc DE MARLIAVE, Climate change Scientific advances and stakes for society, Paris – Tuesday 15 May 2007
1343. Trent, W. 1945. Process of treating fatty glycerides. U.S. Patent No. 2383632.
1344. Trukhov, V.S., Tursunbaev, I. A., 1993, "Stirling Engine for Energy Conversion in Solar Energy Units", Vol. 29, number: 2, pP. 25-31.
1345. TS 101, Sofralık Üzüm Standardı, Ankara
1346. TS 1013, 2002, Ham petrol ve sıvı petrol ürünleri - Yoğunluğun laboratuvarda tayini - Hidrometre metodu, Ankara.
1347. TS 2178 ISO 9162, Petrol ürünleri - Yakıtlar (F sınıfı) - Sıvılaştırılmış petrol gazları – Özellikler, 27.04.2004.
1348. TSE 3817, 1988. Güneş Enerjisi ile Su Isıtıcıları için Genel Kurallar, Ankara.
1349. TÜBİTAK Enerji 2023 Teknoloji Öngörü Projesi, Enerji ve Doğal Kaynaklar Paneli Raporu, 2003, Ankara.
1350. TÜBİTAK, 2004. Marmara Araştırma Merkezi, Enerji Enstitüsü, 15 Aralık 2004, Enerji Çalıştayi Bildirileri, Gebze
1351. Tuchlenski, A., A. Beckmann, D. Reusch, R. Dussel, U. Weidlich, and R. Janowsky. 2001. Reactive Distillation – industrial applications, process design & Scale-up. Chem. Eng. Sci. 56:387-394.
1352. Tuğlular, T., Olçay, M., İşiten, T., 2007, Dünya'da ve Türkiye'de margarin sanayii ve gelişmeler, 29 Haziran 2007, MÜMSAD
1353. Türe, S., Uzun, D., Türe, I.E., 1997. "The Potential Use of Sweet Sorghum as a Non- Polluting Source of Energy", The International J. of Energy, 22 (1997) 17-19
1354. Türkeş, M, Kılıç, G., Avrupa Birliği'nin iklim değişikliği politikalari ve önlemleri, v. Ulusal Çevre Mühendisliği kongresi, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası
1355. Türkeş, M. 2001. Küresel iklim değişikliği: Tarım ve su kaynakları üzerindeki olası etkiler. İklim Değişikliklerinin Tarım Üzerine Etkileri Paneli, 22 Kasım 2001, Bildiriler Kitabı, 91–128, T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, KKGM, Ankara.

1356. Türkes, M. 2003. Sera gazı salımlarının azaltılması için sürdürülebilir teknolojik ve davranışsal seçenekler (Sustainable technological and behavioral options for reducing of greenhouse gas emissions). V. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi: Çevre Bilim ve Teknoloji Küreselleşmenin Yansımaları, Bildiriler Kitabı, 267-285, Ankara.
1357. Türkeş, M. ve Kılıç, G. 2003. Avrupa Birliği'nin iklim değişikliği politikaları ve önlemleri (European Union policies and measures on climate change). TMMOB Çevre Mühendisleri Odası, V. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi: Çevre Bilim Ve Teknoloji Küreselleşmenin Yansımaları, Bildiriler Kitabı, 14–32. Milli Kütüphane Konferans Salonu, 1-4 Ekim 2003, Ankara
1358. Türkeş, M., İklim Değişikliği, Kuraklık, Çölleşme Süreçleri Ve Tarıma Etkileri
1359. Türkiye Genç İşadamları Derneği (TUGİAD), Türkiye'nin Enerji Sorunları ve Çözüm Önerileri, Teknik Rapor, Ajans-Türk Basın ve Basım A.Ş, 2004.
1360. Türkiye İktisat Kongresi, Bilim ve Teknoloji Politikaları Çalışma Grubu Raporu, Teknik Rapor, 25 Aralık 2003, Ankara.
1361. Türkyılmaz, O., Dünyada ve Türkiye'de Enerji sektörünün Durumu, makina ve mühendis dergisi, cilt 48, sayı 569, 69-77, Ankara
1362. Twidell, J.W., Weir, A., 1986. Renewable Energy Resources.E.&F.N. Spon Ltd. London New York.
1363. Tyson, K.S., 2001, Biodiesel Handling and Use Guidelines, National Renewable Energy Laboratory, NREL/TP-580-30004, September, 2001.
1364. Tyson, K.S., 2004, Biodiesel Handling and Use Guidelines, National Renewable Energy Laboratory. NREL/DDE/GO, October, 2004.
1365. Tyson, K.S., 2006, Biodiesel Handling and Use Guidelines, National Renewable Energy Laboratory. NREL/DDE/GO, 2006.
1366. U.S. Department of Energy, Alternative Fuel Driver Training: Companion Manual
1367. U.S. Department of Energy: ethanol.
1368. U.S. Department of Energy: ethanol.
1369. U.S. EPA, Motor vehicle-related air toxic study, U.S. Environmental Protection Agency, Office of Mobile Sources, Ann Arbor, MI, EPA Report No. EPA 420-R-93-005, April 1993.
1370. U.S. Natural Gas Markets, 2001, "Recent Trends and Prospects for the Future, May 2001".
1371. Uçar, G., Acaroğlu, M., Biyodizel Yakıtlarında Yakıt Özelliklerinin Isıl Değere Etkisinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma, Enerji Bitkileri Ve Yeşil Yakıtlar Sempozyumu,14-15 Aralık 2006, İzmir, 135 - 147, 2006
1372. Ülgen, K.; Özdamar, A.; Buyuktuna, V. ve Özgener, O., 2001. "Rüzgar Güllerinin Güç ve Moment Faktörlerinin Hesabı", VI. Türk-Alman Enerji Sempozyumu, İzmir, 21-24 Haziran 2001.
1373. Ültanır, M.Ö., 1985. Petrol Ürünleri Yerine Kullanılabilecek Sentetik Motor Yakıtlarındaki Gelişmeler, EİE Bülteni, Sayı 116, Elektrik İşleri Etüt İdaresi, Ankara.
1374. Ültanır, M.Ö., 1989. Güneşle Devitilen Soğutma Sistemlerinin Analitik İrdelemesi ve Karşılaştırılması, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 1115, 148 Sayfa, 1989, Ankara.

1375. Ültanır, M.Ö., 1997. Temiz Enerji Olarak Hidrojen Yakıtı ve Teknolojisi, Türkiye 7. Enerji Kongresi, Cilt III, Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, Ankara.
1376. Ültanır, M.Ö., 1998. 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Enerji Stratejisinin Değerlendirilmesi, TÜSİAD, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, Yayın No: TÜSİAD-T98-12/239, 1998, İstanbul.
1377. Ültanır, M.Ö., G. Ünalan, T. Alptürk, 1998. Elektrik Üretiminde Özel Sektörün Yakıt Sorunları ve Çözüm Önerileri, Elektrik Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (ELSİAD) Raporu, İstanbul.
1378. Uluğbay, H., "Ulusal Zenginlik ve Mineraller, Cumhuriyet Strateji, 06.12.2004
1379. Umierski, M., Huchtebrock, B., Pfeifer, A., "Fuel Consumption and Exhaust Emissions of Diesel, Gasoline and Natural Gas Fuelled Vehicles", SAE Technical Paper Series, 2001-28¬0068, 2001.
1380. Ünaldı, M., 2006. "Benzinli Araçlarda Manyetik Alan Etkisindeki Hava/Yakıt Karışımının Emisyonlara Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
1381. UNDP, Correlation of Climate Change with Land Use and Impacts of Climate Change, 2-3 March 2006 Workshop Activity
1382. Unica. Production and Use of Fuel Ethanol in Brazil. Mart 2007.
1383. University of Leuven, (2002) Biotrans (EC Project Summary) http://www.tmleuven.be/home.htm
1384. Ünsal, İ., 2004. "Enerji Gündemi ve Hidroelektrik Potansiyelimiz:Küresel Düşün, Yersel Davran", V. Ulusal Enerji Sempozyumu, İstanbul, Mayıs.
1385. UNSO (United Nations Sudano Sahelian Office). Fuel Briquette Production and the Promotion of Improved Cooking Stoves for Household Use, Project Presentation Document, 1984
1386. Unterberger, T. Heinzel, Storm, C., Spliethoff, H. 2000. Co-utilisation of Coal and Biomass in Combustion Systems. 1st World Conference and Exhibition on Energy and Industry. Sevilla, Spain, 5-9 June 2000.
1387. US Congress. 2002. Farm Security and Rural Investment Act of 2002. Sect. 9004. http://www.usda.gov/farmbill/. Accessed Oct. 2, 2004
1388. US Environmental Protection Agency, Office of Transportation and Air Quality, Reformulated Gasoline, http://www.epa.gov/otaq/rfg.htm
1389. US Geological Survey, Mineral Commdity Summaries, January 2005
1390. USDA, 2006, Oilseeds World Markets and Trade, United States Department of Agriculture, November 2006
1391. Usta, N., Öztürk, E., Can, Ö., Conkur, E. S., Nas, S., Çon, A. H., Can, A. Ç. and Topçu, M., "Combustion of Biodiesel Fuel Produced From Hazelnut Soapstock/Waste Sunflower Oil Mixture In A Diesel Engine", Energy Conversion & Management, 46: 741-55, 2005.
1392. Üstün S., 2000. "Çift Yer Değiştirme Pistonlu V Tipi Küçük Güçlü Bir Stirling Motorunun Tasarım Ve İmali", G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Nisan 2000.
1393. Uyarel, A.Y., Öz, E.S., 1987, "Güneş Enerjisi ve Uygulamaları, Emel Matbaacılık Sanayi, Ankara
1394. Uzun, D., Türe, S. Erdallı,Y., 1997. "Energy Production from Biomass", Technical Report, January 1997, TÜBITAK-MAM- Report.

1395. Van Dyne D & Blasé M., 1997. Estimated Volume and Energy Content of Biomass and Municipal Solid Waste Resources in Missouri, AEWP-1997-4 http://www.dnr.state.mo.us/energy/renewables/biomass.PDF
1396. Van Gerpen, J., 2004, Business Management for Biodiesel Producers August 2002–January 2004, National Renewable Energy Laboratory
1397. Van Gerpen, J.H.V., Hammond, E.G., Johnson, L.A., Lee, I., Marley, S.J., Monyem, A., Yu, L., 1996, Determining the Influence of Contaminants on Biodiesel Properties, Iowa State University, July 31, 1996.
1398. Van Gerpen, J.H.V., Monyem, A.,2001, The Effect of Biodiesel oxdation on Engine performance and Emissions Department of Mechanical Engineering, Colllege of Engineering, Iowa State University, USA, 20 (2001) 317-325.
1399. Vance N. Owens, Arvid Boe, and DoKyoung Lee, Warm-Season Perennial Grasses for Energy, South Dakota State University
1400. Verein Deutscher Ingenieure, VDI 2456, Blatt 2 (1973).
1401. Verhoog, A., 2002. Oilseed Production in the EU, Eurostat.
1402. Veziroğlu, N., 2006. 21. Yüzyılın Enerjisi: Hidrojen Enerji Sistemi, Türkiye 10. Enerji Kongresi, Dünya'da Ve Türkiye'de Enerji: Uygulamalar Ve Sorunlar, 27 – 30 Kasim 2006, İstanbul
1403. Veziroğlu, N., Hidrojen Enerjisi, Modern Fizik (Ed: Zor M.) AÖF Yayını No: 117, Eskişehir.
1404. Veziroğlu, T. N., 1981, Yeni Enerji Kaynaklarının Birleştiricisi: Hidrojen Enerji Sistemi, Doğa Bilim Dergisi, Atatürk Özel Sayısı.
1405. Veziroğlu, T., N., 2003. Hydrogen Energy System, A Permanent Solution To Global Problems (http://www.iahe.org).
1406. Veziroglu, T.N. ve Bockris, J.O'M., 1991. Solar Hydrogen Energy: The Power to Save the Earth, McDonald Group, Optima, England
1407. Veziroğlu, T.N., 1997. Hydrogen Movement and The Next Action: Fossil Fuels Industry and Sustainability Economics, Int. J. Hydrogen Energy, Vol. 22, No. 6, pp. 551-556, Elsevier Science Ltd., Oxford.
1408. Veziroğlu, T.N., F. Barbir, 1998. Hydrogen Energy Technologies, Emerging Technology Series, UNIDO, United Nations, Vienna.
1409. Vierhout, R., 2006, Revision of Directive 2003/30/EC Priorities for the bioethanol fuel sector, European Bioethanol Fuel Association (eBIO), Sustainable Energy Forum 2006, Amsterdam, 24-25 April
1410. Von Blottnitz, H, A review of assessments conducted on bio-ethanol as a transportation fuel from a net energy, greenhouse gas, and environmental life-cycle perspective, Journal of Cleaner Production, 2006
1411. Von, K.P., Alternative Fuels and Drive Systems For City Buses, Proceedings-Society of Automotive Engineers, Pub by SAE, Warrendale, Pa, USA, p.111-119, 1990.
1412. Walker, J.F., N. Jenkins, 1997. Wind Energy Technology, John Wiley and Sons, Chichester.
1413. Walter, A. S. et al (2000) 'New technologies for modern biomass energy carriers', in Industrial Uses of Biomass Energy: The Example of Brazil, Rosillo-Calle, F., Bajay, S. and Rothman, H. (eds), Taylor & Francis, London, pp200–253

1414. Walton, J., The Fuel Possibilities of Vegetable Oils, Gas Oil Power 33: 167-168 (1938); Chem. Abstr. 33: 8336 (1939).
1415. Wang, D., Zhang, C. and Wang, Y., 2007. 'A Numerical Study of Multiple Fuel Injection Strategies for NOx Reduction from DI Diesel Engines', International Journal of Green Energy, 4:4, 453 – 470
1416. Wang, M, Saricks, C & Santini, D, 1999. Effects of Fuel Ethanol Use on Fuel-Cycle Energy and Greenhouse Gas Emissions, Argonne National Laboratory,
1417. Wang, M. et al, General Motors Corp, Argonne National Laboratory, BP, ExxonMobil, Shell, Well¬to¬Wheel Energy Use and Greenhouse Gas Emissions of Advanced Fuel/Vehicle Systems – North American Analysis, June 2001
1418. Wang, Q., Development and Use of the GREET Model To Estimate Fuel-Cycle Energy Use and Emissions of Various Transportation Technologies and Fuels, ANL/ESD-31, Argonne National Laboratory Center for Transportation Research, Argonne, 1996.
1419. Wang, Z., Deng, B., Han, Y., Wang, H., "Combustion and Emission Characteristics of a Small Spark-Ignited LPG Engine", SAE Technical Paper Series, 2002-01-1738, International Spring Fuels and Lubricants Meeting and Exhibition, Reno, Nevada, May 2002.
1420. Waterland, L.R., Venkatesh, S., Unnasch, S., Safety and performance assessment of ethanol/diesel blends (E-Diesel), NREL/SR-540-34817, September 2003.
1421. Waynick, J.A., 2005, Characterization of Biodiesel Oxidation and Oxidation Products, NREL, CRC, Project No. AVFL-2b, NREL/TP-540-39096, Texas.
1422. Weaver, S. C., "Natural Gas Vehicles", SAE Technical Paper Series, 892133, 1989.
1423. Webb, R. 1999."Fuel Cell" Updated: Webb-Berger Foundation, internet, February 24.
1424. WEC, 2002. Survey of Energy Resources - Wood http://www.worldenergy. org/wecgeis/
1425. Weidmann, K., 1994. Einsatz von rapsölmethylester in Volkswagen-Fahrzeugen.Paper No. 68. Emissionen von Pflanzenöl-Kraftstoffen und ihre Umweltwirkungen. Würzburg.
1426. Weiss, M.A. et al., On the Road in 2020: A Lifecycle Analysis of New Automobile Technologies, MIT EL 00–003, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, 2000.
1427. Westbrook, S.R., 2005. An Evaluation and Comparison of Test Methods to Measure the Oxidation Stability of Neat Biodiesel, September 2003 — May 2005, NREL/SR-540-38983, November 2005
1428. Westbrook, SR., in Significance of Tests for Petroleum Products, 7th edn., edited by S.J. Rand, ASTM International, West Conshohocken, PA, 2003, pp. 63 – 81
1429. WI, Worldwatch Institute, 2006. Biofuels For Transportation, Global Potential and Implications for Sustainable Agriculture and Energy in the 21st Century, June 2006

1430. Williams, A. McCormick, R.L. Hayes, R., Ireland, J., 2006. Biodiesel Effects on Diesel Particle Filter Performance, NREL/TP-540-39606, March 2006
1431. Williams, A., McCormick, R.L., Hayes, R.R., Ireland, J., Fang, H.L., Effect of Biodiesel Blends on Diesel Particulate Filter Performance, NREL/CP-540-40015. Posted with permission. Presented at the Powertrain and Fluid Systems Conference and Exhibition, October 2006, Toronto, Canada 2006-01-3280, National Renewable Energy Laboratory.
1432. Wolfensberger, U., 1994. Rapsölmethylester als treibstoff für dieselmotoren. Paper No 69, Emissionen von Pflanzenöl-Kraftstoffen und ihre Umweltwirkungen. Würzburg
1433. Woodbury SP, Evershed RP and Rossell JB (1998). Gamma 13C analysis of vegetable oil, fatty acid components, determined by gas chromatographycom bustion- isotope ratio mass spectrometry, after saponification or regiospecific hydrolysis. Journal of Chromatography A, 805, 249-257.
1434. Woodbury SP, Evershed RP and Rossell JB (1998). Purity assessments of major vegetable oils based on gamma 13C values of individual fatty acids. JAOCS, 75 (3), 371-379.
1435. Woods, J. and Hall, D. O. (1994). Bioenergy for Development: Technical and Environmental Dimensions, FAO Environment and Energy Paper 13. FAO, Rome
1436. World Bank, 1985. The Commercial Potential of Agricultural Residue Fuels: Case Studies on Cereals, Coffee, Cotton and the Coconut Crops Energy Department Paper No 26, 1985
1437. World Energy Outlook 2006, http://www.worldenergyoutlook.org.
1438. Wozniak, J., Wienhold, P., Hildebrand, R., "Advanced Natural Gas Vehicle Development", NGV 2000 Congress, Session 1A, 3, Yokohama, Japan, 2000.
1439. Wright, L., Boundy, B., Perlack, B., Davis, S., Saulsbury, B., 2006. Biomass Energy Data Book: Edition 1, September 2006, Office of Planning, Budget and Analysis Energy Efficiency and Renewable Energy, U.S. Department of Energy
1440. Yahya, H., 2001. Yeşil Mucize Fotosentez, Kültür Yayıncılık, İstanbul.
1441. Yaldız, O., 1987. Laboruntersuchungen zur Methanproduction aus Rinder – und Hühnerflüssigmist bei verschiedenen Reaktionsbedingungen als Grundlage der Prozessoptimierung von unbeheizten Biogasanlagen. Dissertation, 143 seite, Hohenheim.
1442. Yaldız, O., 2003. Biyogaz Teknolojileri, Akdeniz Üniversitesi Z.F. Yayınları, Antalya.
1443. Yamaguchi, J, Shrinking electric cars, Automotive Engineering, 108, 10–14, 2000.
1444. Yamaguchi, J., Toyota readies gasoline/electric hybrid system, Automotive Engineering, 105, 55–58, 1997.
1445. Yamaguchi, K. et al., Development of a New Hybrid System: Dual System, SAE paper 960231, 1996.
1446. Yamamoto, H. et al., Warm-Up Characteristics of Thin Wall Honeycomb Catalysts, SAE paper 910611, 1991.

1447. Yamık, H., "Dizel Motorlarda Alternatif Yakıt Olarak Yağ Esterlerinin Kullanılma İmkanlarının Araştırılması" Doktora Tezi, Gazi Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 42-60, 71-142, 2002.
1448. Yavuzcan, G., 1994. Enerji Teknolojisi, Geliştirilmiş 3.Baskı, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 1324, Ders Kitabı: 383, 117 Sayfa, Ankara.
1449. Yılmaz, A., "Her Derde Deva Hazinemiz Bor", Bilim Teknik, Sayı 414, s: 2002
1450. Yonehara, T., Insight: the world's most fuel efficient and environmentally friendly car, CADETT Energy Efficiency Newsletter, No. 2, pp. 18–20, 2000.
1451. Young, P., Sawdust Briguettes and Stoves, ITDG Forestry and Biomass Panel Forum Meeting, Rugby, 1987
1452. Yücesu, H.S, "Küçük Güçlü Güneş Enerjili Bir Stirling Motoru Tasarımı" Doktora Tezi, G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ekim 1996.
1453. Yücesu, H.Serdar,"Etanol-Benzin Karışımlarının Ve Sıkıştırma Oranının Motor Performansına Etkisi, Z.K.Ü. Karabük Teknik Eğitim Fakültesi, 78100,Karabük
1454. Yüksel, F., Yüksel, B., 6-8 Eylül 1995, Alkol oranı yüksek benzin-alkol karışımı ile benzin motorunun çalıştırılması, 10. Ulusal Isı Bilimi ve Tekniği Kongresi, Ankara.
1455. Zanier, A., Application of Modulated Temperature DSC to Distillate Fuels and Lubricating Greases, J. Therm. Anal. 54: 381–390 (1998)
1456. Zervos, A., Lins, C. and Schafer, O. (2004) 'Tomorrow's world: 50% renewables scenarios for 2040', Renewable Energy World, vol 7, no 4, pp238–245, www.erecrenewables.org
1457. Zielinski, J., and F. Rossi, Wax and Flow in Diesel Fuels, in Proceedings of SAE Fuels and Lubricants Meeting and Exposition, Paper No. 841352, Society of Automotive Engineers, Warrandale, PA, 1984

Prof. Dr. Kumakura Jun

-DOĞU TÜRKİSTAN-

ÇİN YÖNETİMİNDE GEÇEN 70 YIL

Çeviri
Higashitotsu Kutluk

Çeviri Editörü
Murat Yiğit

nobel

-DOĞU TÜRKİSTAN-
Çin Yönetiminde Geçen 70 Yıl

Prof. Dr. Kumakura Jun
Çeviri: Higashitotsu Kutluk
Çeviri Editörü: Murat Yiğit

Yayın No.: 4986
ISBN: 978-625-397-555-5
E-ISBN: 978-625-397-564-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal -meliha@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Jun, Kumakura.
-Doğu Türkistan- Çin İşgal Altında Geçen 70 Yıl / Kumakura Jun
1. Basım, XXII + 236 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-555-5
E-ISBN: 978-625-397-564-7
1. Doğu Türkistan 2. Çin 3. Uluslararası İlişkiler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Prof. Dr. Kumakura Jun

-DOĞU TÜRKİSTAN-

ÇİN YÖNETİMİNDE GEÇEN 70 YIL

Çeviri

Higashitotsu Kutluk

Çeviri Editörü

Murat Yiğit

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **Vİİ**

YAZARIN ÖN SÖZÜ ..... **İX**

GİRİŞ **1**

Doğu Türkistan'ın İki Bin Yılı **1**
Doğu Türkistan Bölgesinin Kökeni **2**
Vahalarda Kentlerin Oluşumu 2
Han ve Batı Bölgeleri 3
Tang Hanedanlığı ve Batı Bölgeleri 5
Uygurların Batıya Göçü ve Türkleşme Süreci 6
Doğu Türkistan'ın İslam'a Geçişi 7
Qing Hanedanlığı ve Doğu Türkistan **9**
Cungar Hanlığı ve Qing Hanedanı 9
Qing'in Doğu Türkistan Yönetimi 10
Müslüman İsyanı 12
Qing Tarafından Yapılan Yeniden İşgal 13
Çin Cumhuriyeti ve Doğu Türkistan **15**
Xinhai Devrimi ile Rus Devrimi'nin Etkileri 15
Kısa Ömürlü Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti 16
Sheng Shisai Yönetimi Altındaki Doğu Türkistan ve Sovyetler Birliği 17
Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin Yükselişi ve Çöküşü 19

Bölüm 1

DOĞU TÜRKİSTAN'DA ÇİN YÖNETİMİNİN BAŞLANGICI (1949-1955) **23**

1. Kurtuluşun Tanımlanması ve Gerçekliği **23**
Doğu Türkistan Eyaleti Halk Hükûmeti'nin Kurulması 25
Erken Parti Örgütlenmesi ve Azınlık Millet Seçkinlerinin Doğuşu 26
Komünist Partiye Karşı Direniş Hareketi 28

Wang Zhen ve Xi Zhongx'un Arasındaki Çatışma 31
Toprak Reformu ve Parti Yapılanması 34
2. Xingjiang Uygur Özerk Bölgesi, Xingjiang Üretim ve Yapılanma Kolordusu..... 36
Sovyetler Birliği'nin Etkisi 36
Sovyet Yanlısı Yerel Müslümanlar 38
Wang Zhen'in Öfkesi ve Endişeleri 40
Etnik Bölgesel Özerklik Arayışı 41
Özerk Birimlerin İç İçe Olan Yapısı 42
Özerk Bölgenin Adını Belirleme Süreci 43
Xingjiang Uygur Özerk Bölgesi'nin Doğuşu 46
Xingjiang Üretim ve Yapılanma Kolordusunun Doğuşu.....47
Doğu Türkistan'ın Çinlileşmesi ve Sovyetler Birliği 49

Bölüm 2

ÇİN-SOVYET ÇATIŞMASININ ÖN CEPHESİ (1956-1977 YILLARI)..... 53

1- Toplumsallaşma ve Sağ Karşıtı Mücadele 53
Ticaret ve Sanayinin Kolektifleştirilme ve Millîleştirilmesi.....53
Tarımın Kolektifleştirilmesi 55
Sağ Karşıtı Mücadelenin Yayılması.....57
Sağ Karşıtı Mücadelenin Süreci ve Sonu 58
Büyük İleri Atılım Hareketinin Gelişimi 61
Büyük İleri Atılım Hareketinin Başlangıcı 63
SSCB'de Göç ve İsyanların Tetiklenmesi.....64
Uyum Politikasına Geçiş 67
2. Kültür Devrimi'nin Sert Dalgaları 69
Kültür Devrimi ve Doğu Türkistan.....69
Kızıl Muhafızların Gelişi ve İlçe Liderlerinin Korunması 71
"Darbe" ve Fiilî İç Savaş Hâli 72
"Büyük Koalisyonun" Zorlukları 74
Wang Enmao'nun Düşüşü.....76
Yöneticilerin Eleştirileri ve Suçlamaları 76
Doğu Türkistan'da Çin-Sovyet Sınır Anlaşmazlığı 79
Lin Biao Olayı ve Seypidin'in Terfisi.....80
Azınlık Milliyet Partisinde Üye ve Kadroların Artışı.....82
Azınlık Milliyet Dili Çalışmalarının Yeniden Başlatılması 84
Kültür Devrimi'nin Sona Ermesi ve Seypidin'in Görevden Alınması.....85

Bölüm 3

"REFORM AÇILIMI"NIN IŞIĞI VE YANSIMALARI (1978-1995) 89

1. Kültür Devrimi'nden Sonra Yeni Bir Başlangıç 89
Seypidin'in Görevden Alınmasından Sonraki Siyasi Kargaşa 89
İadeiitibarın Teşviki 91
Sürgün Edilen Gençlik Meselesi 93
Artan Gösteriler, Ayaklanmalar ve Karşı Devrimci Silahlı Direnişler 95
Han Yöneticilerinin Göç Teorisinin Ortaya Çıkışı 98
Deng Xiaoping'in Doğu Türkistan Ziyareti 100
Wang Enmao'nun Birinci Sekreter Olarak Dönüşü 101
Bölgesel Özerklik Kanunu'nun Yürürlüğe Girmesi 104
Milliyetler Kültürünün Yeniden Yapılandırılmasının Başlangıcı 105
"Reform ve Açılım"ın Başlatılması 107
2. Protesto Dalgası ve Uluslararası Ortamda Sert Değişiklikler 109
Öğrenci Ayaklanmaları 109
Öğrenci Hareketi 110
"Reform ve Açılım"ın Gelişimi 111
Barın Kasabası Olayı 113
Jiang Zemin'in Doğu Türkistan Ziyareti 115
SSCB'nin Dağılmasının Etkisi 117
Milyarder Rabiye Kadir 118
Song Hanliang'dan Wang Lequan Dönemine 121

BÖLÜM 4

EŞ ZAMANLI BASKI VE KALKINMA (1996-2011) 123

1. Gulca ve 11 Eylül Olayları 123
Belge No. 7, 1996 123
Gulca Olayı'nın Sonu 126
Baskıların ve Birbirini İzleyen Tutuklamaların Güçlendirilmesi 128
Rabiye Kadir'in Düşüşü 130
Jiang Zemin'in Doğu Türkistan Ziyareti ve Kadroların Sıkılaştırması .132
Güçlendirici Lejyon Liderliği 133
"Terörizm" Kavramının Yaygınlaşması 134
Şangay Beşlisinden Şangay İş Birliği Örgütüne 136
"Teröre Karşı Savaş" 137
"Üç Güce" Karşı Çatışmacı Duruş 139
2. Batı Bölgelerindeki Büyük Kalkınma ve Çelişkiler 141
"Batı Bölgelerinde Büyük Kalkınma"nın Başlaması 141

"Önce Zenginleşme Teorisi" ve Kaynakların Gasbedilmesi 142
Tarım Nehri'nin Su Kaynakları Konusunda Çelişki 145
Çince Merkezli İki Dilli Eğitimin Geliştirilmesi 147
Çin Ana Karasına İş Gücü Transferi 150
Ürümçi Ayaklanması (2009) 151
Doğu Türkistan Hükûmeti'nin Tepkisi ve İlk Merkez Yönetim Toplantısı 154
Wang Lequan Döneminden Zhang Chunxian Dönemine 155

BÖLÜM 5

TERÖRİZME KARŞI HALK SAVAŞINA DOĞRU (2012-2016) 157

1. Xi Jinping Döneminin Başlangıcı 157
Yatıştırma Politikasından Beklentiler 157
İpek Yolu Ekonomi Kuşağı 159
Hükûmet ve Halk Arasındaki Algısal Tutarsızlık 160
Xi Jinping'in Doğu Türkistan'ı Ziyaret Etmesi 162
2. "Terörle Mücadele"nin Artan Ağırlığı 165
İkinci Merkez Xingjiang Çalışma Yuvarlak Masası 165
Terörizme Karşı Halk Savaşını Açığa Çıkarmak 167
Başarılar ve Fedakârlıklar 169
Terörle Mücadele Yasalarının Çıkarılması 169
Terörle Mücadele Kanunu Uygulama Tedbirlerinin Kabulü 171
Zhang Chunxian'ın Ayrılışı 172

BÖLÜM 6

TOPLU GÖZALTININ ŞOKU (2016-2021) 175

1. Akrabalık Sistemi ve Mesleki Eğitim 175
Chen Quanguo'nun Sorumlulukları ve İzlemeyi Geliştirme 175
Akrabalık Sistemi 176
Entegre Platformu 177
"İkiyüzlü İnsanlar"dan Kurtulun! 178
Silinmiş Eğitim Bürokratları, Aydınlar 180
Xingjiang Uygur Özerk Bölgesi'nin Radikalleşmeden Arındırma Yönetmeliği'nin Yasalaşması 181
Eğitime Katılan Genel Halk 183
Çeşitli Açılardan Mesleki Eğitime Bakış 184
Mesleki Eğitim ve Yoksulluktan Kurtulma 185

2. ABD-Çin Çatışmasının Odak Noktası Olmak 186
Gözaltıların Etkisi 186
"Olumsuz Vitrin"e Dönüşme.....188
ABD-Çin Suçlama Savaşının Başlangıcı.....189
Zorla Çalıştırmaya Karşı Suçlama ve Savunma 191
Xingjiang Pamuğuna Sıçrayan Ateş ve Çin'in İtirazları 193
Zorunlu Doğum Kontrolü Üzerine Savaş 195
Soykırım Eleştirisi ve Çin'in Karşı Savunması 197
Çin'in Propagandada Geri Adım Atması.....200
Chen Quanguo'nun İstifası 201

SON BÖLÜM

DOĞU TÜRKİSTAN POLİTİKASI BİR SOYKIRIM MI? 205

Soykırım Nedir? 205
Japonya'da Tartışmanın Yayılması 206
20. Yüzyıl Değerleriyle Örtüşüyor mu? 208
Soykırım 210
Kültürel Soykırım 210
Etnik Yeniden Yapılanma Amacı 212
Çin Ulusu Olarak Yaşamaktan Başka Seçeneğimiz Yok mu? 213
Son Söz 214

KAYNAKÇA 219

KRONOLOJİ 229

GİRİŞ

Doğu Türkistan'ın İki Bin Yılı

Uygurlar, Doğu Türkistan'da görünüş itibarıyla Han Çinlilerinden kolaylıkla ayırt edilebilir. İlk bakışta belirgin yüz hatları ve göz renkleriyle birbirinden ayrılabilen bu halklar, konuştukları dil itibarıyla da birbirinden ayrılmaktadır. Uygurların konuştuğu dil, Türk dil ailesine aittir; dinleri ise İslam'dır ve bu iki unsur ile Uygurlar, Han Çinlilerinden tamamen ayrılmaktadır. Uygurların giyim kuşam ve yemek kültürleri de farklılık göstermektedir. Orta Asya olarak bilinen Batı Türkistan'ın Batı Asya ve Rusya'daki Türk-İslam dünyasıyla derin bağları vardır.

Uygurların yemek kültürünü örnek olarak ele alırsak Doğu Türkistan'daki yerel lokantalarda "nan" adı verilen fırında pişmiş ekmek; "polo" adı verilen koyun eti ile yapılmış pilav ve "lağman" adı verilen el yapımı erişte yemeği başlıca öğünleri arasında yer alır. Her yerde göze çarpan Çince karakterler dışında lokanta kültürü de Batı Türkistan'dakine benzemektedir. İnsan, Uygur toplumu arasına girince Çin topraklarında olmasına rağmen kendisini farklı bir dünyadaymış gibi hissedebiliyor.

Pekâlâ "Her açıdan farklı kültür ve değer yargılarıyla yoğrulmuş bu iki toplumun bir araya gelmesi ve Doğu Türkistan'ın Çin'in bir parçası olmasındaki tarihî süreç, ne şekilde işlemiştir?" İnsanın doğrudan aklına gelen yukarıdaki sorunun yanıtı, bu kitapta incelenmiştir. Bu eserde, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşun-

KAYNAKÇA

目前順序如下，但可以改
日文（五十音順）
英文（alphabet順）
中文（筆畫順序）

注：
1）涉及到不同章的文獻在第一次提到的章記載
2）人民日報及新疆日報等報紙報導一般都省略

Tüm içerikle ilgili referanslar

王力雄（馬場裕之┌）『私の西域，君の東トルキスタン』（集┌┌，2011）

王柯『多民族┌家 中┌』（岩波新書，2005）

加┌美光行『中┌の民族問題: 危機の本質』（岩波書店，2008）

熊倉潤『民族自決と民族┌結: ソ連と中┌の民族エリ┌ト』（東京大┌出版┌，2020）

小松久男，梅村坦，宇山智彦，┌谷知可，堀川徹編『中央ユ┌ラシアを知る事典』（平凡社，2005）

新免康「新疆ウイグルと中┌政治」『アジア┌究』49(1), 2003: 37−54

水谷┌子『中┌を追われたウイグル人：亡命者が語る政治┌┌』（文春新書，2007）

毛里和子『周┌からの中┌：民族問題と┌家』（東京大┌出版┌，1998）

ラビア┌カ┌ディル，アレクサンドラ┌カヴェ┌リウス（水谷┌子監修、熊河浩┌）『ウイグルの母ラビア┌カ┌ディル自┌：中┌に一番憎まれている女性』（ランダムハウス講談社，2009）

Adeeb Khalid, *Central Asia: A New History from the Imperial Conquests to the Present* Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2021.

Donald H. McMillen, *Chinese Communist Power and Policy in Xinjiang, 1949-*

1977 (Boulder, Colo.: Westview Press, 1979).

James A. Millward, *Eurasian Crossroads, A History of Xinjiang*, London: Hurst & Company, 2021.

Sayragul Sauytbay and Alexandra Cavelius, *The Chief Witness: escape from China's modern-day concentration camps*, Translated by Caroline Waight), London: Scribe UK, 2021.

S. Frederick Starr (ed.), *Xinjiang: China's Muslim Borderland* Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 2004.

中共中央文獻┌究室他編『新疆工作文獻選編（1949－2010）』（北京：中央文獻出版社，2010）

中共中央組織部編『中國共産黨黨內統計資料匯編（1921－2010）』（北京：黨建┌物出版社，2011）

中共新疆維吾爾自治區委員會組織部他編『中國共産黨新疆維吾爾自治區組織史資料』（北京：中共黨史出版社，1996）

中共新疆維吾爾自治區委員會組織部他編『中國共産黨新疆維吾爾自治區組織史資料 第2┌』（烏魯木┌：新疆人民出版社，2011）

中華人民共和國國務院新聞辦公室「新疆各民族平等┌利的保障」2021年7月14日

http://www.gov.cn/zhengce/2021－07/14/content_5624800.htm

朱培民，王寶英『中國共産黨治理新疆史』（北京：當代中國出版社，2015）

朱培民，陳宏，楊紅『中國共産黨與新疆民族問題』（烏魯木┌：新疆人民出版社，2004）

馬大正『國家利益高於一切：新疆┌定問題的觀察與思考』（烏魯木┌：新疆人民出版社，2003）

新疆生産建設兵團統計局，國家統計局兵團調查┌隊編『新疆生産建設兵團統計年鑑』（北京：中國統計出版社，1991－2020）

新疆維吾爾自治區地方誌編纂委員會編『新疆年鑑』（烏魯木┌：新疆人民出版社のち新疆年鑑社，1991－2019）

新疆維吾爾自治區地方誌編纂委員會編『新疆通志┌共産黨志』（烏魯木┌：新疆人民出版社，2001）

新疆維吾爾自治區統計局編『新疆統計年鑑』（北京：中國統計出版社，1989－2020）

厲聲編『中國新疆：歷史與現狀』（烏魯木┌：新疆人民出版社，2006）

序章

アブドゥレヒム・オトキュル（東綾子・）『英雄たちの・：目醒めよ，ウイグル』（まどか出版，2009）

王柯『東トルキスタン共和・・究：中・のイスラムと民族問題』（東京大・出版・，1995）

小沼孝博『・と中央アジア草原：遊牧民の世界から帝・の・境へ』（東京大・出版・，2014）

小松久男編『中央ユ・ラシア史』（山川出版社，2000）

佐口透『新疆ムスリム・究』（吉川弘文館，1995）

寺山恭輔『スタ・リンと新疆：1931−1949年』（社・評論社，2015）

トルグン・アルマス（東綾子・）『ウイグル人』（集・・，2019）

David Brophy, *Uyghur Nation: Reform and Revolution on the Russia-China Frontier* Cambridge, Mass.: London, England: Harvard University Press, 2016.

Andrew D. W. Forbes, *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia: A Political History of Republican Sinkiang 1911-1949* Cambridge; N.Y.: Cambridge University Press, 1986.

Peter C. Perdue, *China Marches West: The Qing Conquest of Central Eurasia* Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2005.

David D. Wang, *Under the Soviet Shadow: The Yining Incident, Ethnic Conflicts and International Rivalry in Xinjiang 1944-1949* Hong Kong: The Chinese University Press, 1999.

包爾漢『新疆五十年 包爾漢回憶・』（北京：中國文史出版社，1994）

賽福鼎・艾則孜『賽福鼎回憶・』（北京：華夏出版社，1993）

第一章

田中周「新疆ウイグル自治・における・家統合と民族・域自治政策──1950年代前半の自治・成立過程から考える──」『早・田政治公法・究』94，2010：63−76

Ăkhmăt Igămbărdi, *Hayat mănzilliri*, Istanbul: Tăklimakan Uyghur Năshriyati, 2019.

Justin M. Jacobs, “The Many Deaths of a Kazak Unaligned: Osman Batur, Chinese Decolonization, and the Nationalization of a Nomad,” *The American Historical Review*, 115(5), 2010: 1291-1314.

Justin M. Jacobs, *Xinjiang and the Modern Chinese State* Seattle, London: University of Washington Press, 2016.

『王震傳』編寫組『王震傳』（上，北京：當代中國出版社，1999）

『王震傳』編寫組『王震傳』（北京：人民出版社，2008）

中共中央文獻┌究室編『鄧小平年譜1904−1974』（中┌，北京：中央文獻出版社，2004）

中共新疆維吾爾自治區委員會黨史┌究室編『中國共産黨與民族區域自治制度的建立和發展』（北京：中共黨史出版社，2000）

王永慶『歷史的回聲—格爾夏回憶┌』（五家渠：新疆生産建設兵團出版社，2008）

呂┌人『我的回憶』（西安：陝西人民出版社，1997）

李維漢『統一┌線問題與民族問題』（北京：人民出版社，1981）

沈志華主編『中蘇關係史綱』（北京：新華出版社，2007）

熊倉潤「新疆三區革命領導者在中共建政後的政治演變（1949−2017）」『東亞┌究』48(6), 2018: 1−38

第二章

天┌慧『中華人民共和┌史新版』（岩波新書，2013）

石井明「1949年以降の新疆とロシア┌中央アジアの┌係の┌遷」『東京大┌大┌院┌合文化┌究科┌際社┌科┌┌攻紀要』56, 2006: 19−30

石井明『中┌┌境 熱┌の跡を┌く』（岩波書店，2014）

久保亨『シリ┌ズ中┌近現代史4　社┌主義への挑┌』（岩波新書，2011）

熊倉潤「中ソ┌立下の中┌少┌民族幹部政策──新疆ウイグル自治┌の事例から（1966−1976年）」『┌際政治』197, 2019: 58−73

熊倉潤「文化大革命期（1966−76年）における新しい少┌民族エリ┌トの登場」『問題と┌究』47(1), 2018: 127−156

オレ┌グ┌ボリ┌ソフ，ボリス┌コロスコフ（┌┌一┌┌）『ソ連と中┌：友好と敵┌の┌係史』（サイマル出版┌，1979）

毛里和子「新疆の『地方民族主義』をめぐる問題」市古┌授退官記念論叢編集委員┌編『論集 近代中┌┌究』（山川出版社，1981：381−407）

楊海英「ウイグル人の中┌文化大革命：┌往┌究と批判資料からウイグル人の存在を抽出する試み」『アジア┌究別冊4 中┌文化大革命と┌際社┌：50年後の省察と展望：┌際社┌と中┌文化大革命：フロンティアの中┌文化大革命』（┌岡大┌人文社┌科┌部アジア┌究センタ┌，2016: 199−230）

George Moseley, *A Sino-Soviet Cultural Frontier: The Ili Kazakh Autonomous Chou* Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1966.

『汪鋒傳』編委會『汪鋒傳』（北京：中央黨史出版社，2011）

中共中央文獻┌究室編『周恩來年譜1949－1976』（北京：中央文獻出版社，1997）

中共中央文獻┌究室編『建國以來毛澤東文稿 第10冊』（北京：中央文獻出版社，1996）

王希恩編『20世紀的中國民族問題』（北京：中國社會科學出版社，2012）

西西弗斯約翰編『資深獄吏：康生與「文革」（IV）』（臺北：西西弗斯文化出版，2016）

李丹慧「對1962年新疆伊塔事件起因的歷史考察：來自中國新疆的檔案材料」李丹慧編『北京與莫斯科：從聯盟走向對抗』（桂林：廣西師範大學，2002: 480－509）

金炳鎬編『中國民族自治區的民族關係』（北京：中央民族大學出版社，2006）

情報局情報┌究室┌匪情年報編輯委員會編『匪情年報1968』（臺北：國防部情報局，1968）

陳伍國『王恩茂傳』（北京：中國文史出版社，2015）

楊┌繩『墓碑』（香港：天地圖書，2018）

劉岩┌李岳『中俄關係的大情小事（1949－2009）』（北京：世界知識出版社，2010）

第三章

岡本雅享『中┌の少┌民族┌育と言語政策［┌補改訂版］』（社┌評論社，2008）

新免康「中華人民共和┌期における新疆への漢族の移住とウイグル人の文化」塚田誠之編『民族の移動と文化の動態：中┌周┌地域の┌史と現在』（風響社，2003：479－533）

高原明生，前田宏子『シリ┌ズ中┌近現代史5 開┌主義の時代へ 1972－2014』（岩波新書，2014）

水谷┌子「新疆『バレン┌事件』考」『現代中┌┌究』40, 2018: 62－80

楊海英『「知識┌年」の1968年』（岩波書店，2018）

World Uyghur Congress, Barin Inqilabining 15 yıli (Munchen: World Uyghur Congress, 2005). https://www.uyghurcongress.org/uy/kitab/Barin-Inqilawi-

ning-15-yili.pdf

『民族政策文選』編輯組編『民族政策文選』（烏魯木┌：新疆人民出版社，1985）

哈日巴拉「新疆的政治力學與中共的民族政策」『二十一世紀評論』（2008年，第5期）

黃光學編『當代中國的民族工作』（北京：當代中國出版社，1993）

厲聲『新疆對蘇（俄）貿易史（1600—1990）』（烏魯木┌：新疆人民出版社，1994）

第四章

アナトラ┌グリジャナティ『中┌の少┌民族┌育政策とその┌態：新疆ウイグル自治┌における┌語┌育』（三元社，2015）

熊倉潤「東トルキスタン┌イスラ┌ム運動とは何か──中┌における「反テロ」の論理と新疆政策」『外交』69，2021：56−61。http://www.gaiko-web.jp/test/wp-content/uploads/2021/09/Vol69_p56-61_east_turkestan_islamic_movement.pdf

中┌┌究所編『中┌年鑑』（┌日新聞社のち明石書店，2008−2021）

馬戎（吾買爾江┌艾山┌）「新疆カシュガル（喀什）地┌およびコナシェヘル（疏附）県における┌務輸出の┌態」大西┌編『中┌の少┌民族問題と┌┌格差』（京都大┌┌術出版┌，2012：81−96）

星野昌裕「党┌体制と民族問題：チベット┌ウイグル問題を事例に」『党┌体制の現在：┌容する社┌と中┌共産党の適┌』（慶應義塾大┌出版┌，2012）

World Uyghur Congress, “16 Years Without Answers: Gulca Massacre Mourned by WUC,” February 6, 2013. https://www.uyghurcongress.org/en/16-years-without-answers-Gulca-massacre-mourned-by-wuc/

中華人民共和國國務院報道辦公室「新疆的發展與進┌」2009年9月21日。http://www.scio.gov.cn/zfbps/ndhf/2009/Document/418337/418337.htm

中華人民共和國國務院新聞辦公室『新疆的歷史與發展』（北京：新星出版社，2003）

第五章

ムカイダイス『在日ウイグル人が明かすウイグル┌ジェノサイド　東トルキスタンの┌┌』（ハ┌ト出版，2021）

“The Xinjiang Papers – Document No.2, Speeches by Comrades Xi Jinping,

Li Keqiang and Yu Zhengsheng at the Second Central Xinjiang Work Forum (May 28-30, 2014)," in Adrian Zenz (ed.), *The Xinjiang Papers*, November 27, 2021. https://uyghurtribunal.com/wp-content/uploads/2021/11/Transcript-Document-02.pdf?fbclid=IwAR397qxnUoxVimJSvsq7OVA_4PlPyHbH-Y7f-Gxzl3EsnDDxS4p8d_MgwgFc

Dan Levin「喀什老城改造，新怨舊恨難平」『紐約時報中文網』2014年3月7日https://cn.nytimes.com/china/20140307/c07kashgar/

Reuters「中國反恐：新疆近一個月打掉32個暴恐團夥，┌獲犯罪嫌疑人380餘名」2014年6月23日https://jp.reuters.com/article/idCNL4S0P41QK20140623

人大新聞網「新疆維吾爾自治區┌施《中華人民共和國反恐怖主義法》弁法」2016年7月29日http://npc.people.com.cn/n1/2016/0801/c14576-28601824.html

中共中央黨史┌究室編『習仲┌記念文集』（北京：中共黨史出版社，2013）

中華人民共和國中央人民政府「中華人民共和國反恐怖主義法（主席令第三十六號）」2015年12月28日http://www.gov.cn/zhengce/2015-12/28/content_5029899.htm

中華人民共和國中央人民政府「公安部開展┌厲打┌暴力恐怖活動┌項行動」2014年5月25日http://www.gov.cn/xinwen/2014-05/25/content_2686705.htm

中華人民共和國中央人民政府「習近平在新疆調┌」2009年6月21日http://www.gov.cn/jrzg/2009-06/21/content_1346563.htm

中國新聞網「習近賓士疆一年多來指示30餘次 反恐和┌┌是重點」2014年5月5日http://www.chinanews.com/gn/2014/05-05/6130744.shtml

新華網「習近平在第二次中央新疆工作座談會上發表重要講話」2014年5月29日http://www.xinhuanet.com/photo/2014-05/29/c_126564529.htm

新華網「習近平發表重要演講 繽共建"絲綢之路經濟帶"」2013年9月7日http://www.xinhuanet.com//politics/2013-09/07/c_117272280.htm

第六章

NHK「中┌新世紀 第5回 "多民族┌家"の葛藤」2021年12月19日放送https://www.nhk.jp/p/special/ts/2NY2QQLPM3/blog/bl/pneAjJR3gn/bp/pOeqwYe98O/

熊倉潤「習近平政┌下の┌民統合：新疆，香港政策を中心に」『習近平政┌が直面する諸課題』（日本┌際問題┌究所，2021：43−47）https://

www.jiia.or.jp/pdf/research/R02_China/07-kumakura.pdf

熊倉潤「新疆，香港の人┌をめぐる共同┌明と中┌」日本┌際問題┌究所，2021年8月23日https://www.jiia.or.jp/column/china-fy2021-01.html

ジェフリ┌┌ケイン（濱野大道┌）『AI監獄 ウイグル』（新潮社，2022）

中華人民共和┌駐日本┌大使館「駐日中┌大使館，『美しい新疆』オンライン交流┌を開催」2021年6月13日http://jp.china-embassy.gov.cn/jpn/dszl/202106/t20210613_10434080.htm

グルバハ┌ル┌ハイティワジ，ロゼン┌モルガ（岩澤雅利┌）『ウイグル大虐殺からの生還 再┌育┌容所地獄の2年間』（河出書房新社，2021）

星野昌裕「┌際的な軋轢を深める中┌のウイグル政策」『東┌』652，2021：18−25

丸川知雄「新疆における『┌制不妊手術』疑惑の┌相」Newsweek日本版，2021年6月24日https://www.newsweekjapan.jp/marukawa/2021/06/post−72_1.php

丸川知雄「新疆の綿花畑では本┌に『┌制┌┌』が行われているのか？」Newsweek日本版，2021年4月12日https://www.newsweekjapan.jp/marukawa/2021/04/post-69.php

BBC News, “Inside China’s ‘thought transformation’ camps,” June 17, 2019. https://www.bbc.com/news/av/world-asia-china-48667221.

Bethany Allen-Ebrahimian, “Exposed: China’s Operating Manuals for Mass Internment and Arrest by Algorithm,” *International Consortium of Investigative Journalists*, November 24, 2019. https://www.icij.org/investigations/china-cables/exposed-chinas-operating-manuals-for-mass-internment-and-arrest-by-algorithm/

Darren Byler, “China’s Government Has Ordered a Million Citizens to Occupy Uighur Homes. Here’s What They Think They’re Doing,” ChinaFile, October 24, 2018. https://www.chinafile.com/reporting-opinion/postcard/million-citizens-occupy-uighur-homes-xinjiang

Human Rights Watch, “‘Eradicating Ideological Viruses’: China’s Campaign of Repression Against Xinjiang’s Muslims,” September 2018.

https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/china0918_web.pdf

Austin Ramzy and Chris Buckley, “‘Absolutely No Mercy’: Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims,” The New York Times, November 16, 2019.

https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-xinjiang-documents.html

Sean R. Roberts, *The War on the Uyghurs: China's Internal Campaign against a Muslim Minority* Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2020.

Jun Sugawara and Rahile Dawut (eds.), *Mazar: Studies on Islamic Sacred Sites in Central Eurasia* Tokyo University of Foreign Studies Press., 2016

Shannon Tiezzi, "Bethany Allen-Ebrahimian: What the 'China Cables' Tell Us About Xinjiang," *The Diplomat,* December 4, 2019. https://thediplomat.com/2019/12/bethany-allen-ebrahimian-what-the-china-cables-tell-us-about-xinjiang/

Vicky Xiuzhong Xu, Danielle Cave, James Leibold, Kelsey Munro and Nathan Ruser, "Uyghurs for Sale: 'Re-education', forced labour and surveillance beyond Xinjiang," *Australian Strategic Policy Institute*, March 1, 2020. https://www.aspi.org.au/report/uyghurs-sale/

Adrian Zenz, "Coercive Labor in Xinjiang: Labor Transfer and the Mobilization of Ethnic Minorities to Pick Cotton," Center for Global Policy, December 2020. https://newlinesinstitute.org/wp-content/uploads/2020/12/20201214-PB-China-Zenz-1.pdf.

Adrian Zenz, "Sterilizations, IUDs, and Mandatory Birth Control: The CCP's Campaign to Suppress Uyghur Birthrates in Xinjiang," The Jamestown Foundation, June 2020. https://jamestown.org/wp-content/uploads/2020/06/Zenz-Internment-Sterilizations-and-IUDs-REVISED-March-17-2021.pdf?x45379.

Adrian Zenz, "The Karakax List: Dissecting the Anatomy of Beijing's Internment Drive in Xinjiang," The Journal of Political Risk, 8(2), 2020.

https://www.jpolrisk.com/karakax/#more-2545

中華人民共和國中央人民政府「新聞弁新疆┌定發展有關情況┌行新聞發布會」2019年12月9日http://www.gov.cn/xinwen/2019-12/09/content_5459657.htm

中華人民共和國國務院新聞辦公室「《新疆的┌動就業保障》白皮書（全文）」2020年9月17日http://www.scio.gov.cn/zfbps/ndhf/42312/Document/1687708/1687708.htm

終章

于田ケリム，楊海英『ジェノサイド┌家　中┌の┌┌』（文春新書，2021）

外務省┌約局編『多┌┌間┌約集（上┌）』（外務省┌約局，1962）

レオ┌ク┌パ┌（高尾利┌┌）『ジェノサイド：20世紀におけるその現┌』（法政大┌出版局，1986）

熊倉潤「連載“習近平の中┌”：ヤヌス像のアナトミ┌5　『┌造者』習近平：中華民族共同体意識を┌造する民族政策」『東┌』656，2022：76−83

前田朗『ジェノサイド論』（┌木書店，2002）

楊海英『ジェノサイドと文化大革命　┌モンゴルの民族問題』（勉誠出版，2014）

楊海英編『モンゴル人ジェノサイドに┌する基礎資料』（1−14┌，風響社，2009−2022）

Adrian Zenz, “China’s Own Documents Show Potentially Genocidal Sterilization Plans in Xinjiang,” Foreign Policy, July 2020. https://foreignpolicy.com/2020/07/01/china-documents-uighur-genocidal-sterilization-xinjiang/

3. Basım

SINIF YÖNETİMİ

Editör

Doç. Dr. Seyithan Demirdağ

nobel

SINIF YÖNETİMİ

Editör: Doç. Dr. Seyithan Demirdağ

Yayın No.: 1659
Eğitim No.: 319
ISBN: 978-605-320-566-1
E-ISBN: 978-625-402-517-4
Basım Sayısı: 3. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Demirdağ, Seyithan.
Sınıf Yönetimi / Seyithan Demirdağ
3. Basım, X + 364 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-320-566-1
E-ISBN: 978-625-402-517-4
1. Sınıf Yönetimi 2. Sınıf Yönetiminin Boyutları 3. Örnek Olaylar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

İÇİNDEKİLER ..... **v**

1. Bölüm
SINIF YÖNETİMİNE GİRİŞ VE TEMEL KAVRAMLAR

Doç. Dr. Seyithan Demirdağ

GİRİŞ 2
SINIF YÖNETİMİNİN TEMELLERİ 2
Sınıf Nedir? 3
Yönetim Nedir? 3
SINIF YÖNETİMİNİN KAPSAMI 4
SINIFIN YAPISAL ÖZELLİKLERİ 5
SINIF YÖNETİMİNİN BOYUTLARI 6
Sınıfın Fiziksel Ortamının Yönetimi 7
Öğretimin Yönetimi 8
Zaman Yönetimi 8
Sınıfta İlişki Yönetimi 9
Sınıfta Öğrenci Davranışlarının Yönetimi 9
SINIF YÖNETİMİ MODELLERİ 10
Tepkisel Model 10
Önlemsel Model 10
Gelişimsel Model 10
Bütünsel Model 11
SINIF YÖNETİMİNE ETKİ EDEN DEĞİŞKENLER 11
Öğretmen 11
Öğrenci 11
Okul Programı 12
Öğrenme Ortamı 12
Okulun Yönetsel Yapısı 12
Aile 12
Çevre 13
ÖZET 14
ÜNİTE ETKİNLİK ÇALIŞMASI 16
DEĞERLENDİRME SORULARI 17
KAYNAKÇA 19

2. Bölüm
ÖĞRENCİ DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER

Doç. Dr. Mustafa Kocaarslan

GİRİŞ 22
DAVRANIŞ 22
İnsan Davranışlarını Anlamamıza Yardımcı Olan Disiplinler 24

ÖĞRENCİ DAVRANIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER ... 28
Biyolojik Faktörler ... 29
Psikolojik Faktörler ... 30
Sosyokültürel Faktörler ... 33
Eğitimsel Faktörler ... 37
ÖZET ... 40
ÜNİTE ETKİNLİK ÇALIŞMASI ... 41
DEĞERLENDİRME SORULARI ... 42
KAYNAKÇA ... 44

3. Bölüm
SINIF YÖNETİMİ YAKLAŞIMLARI

Doç. Dr. Ahmet Yamaç

GİRİŞ ... 48
LEE CANTER-ETKİN DİSİPLİN MODELİ ... 49
Etkin Disiplin Modeline Göre Sınıf Yönetimi İçin
Bazı Stratejiler ... 52
THOMAS GORDON-ÖĞRETMEN ETKİLİLİĞİ EĞİTİMİ ... 56
Öğretmen Etkililiği Eğitimi Modeline Göre Sınıf Yönetimi İçin Bazı Stratejiler ... 59
RUDOLF DRİEKURS-MANTIKLI SONUÇLAR MODELİ ... 62
Mantıklı Sonuçlar Modeline Göre İstenmeyen Davranışların Nedenleri ... 62
Mantıklı Sonuçlar Modeline Göre Sınıf Yönetimi İçin
Bazı Stratejiler ... 64
ÖZET ... 67
ÜNİTE ETKİNLİK ÇALIŞMASI ... 68
DEĞERLENDİRME SORULARI ... 69
KAYNAKÇA ... 71

4. Bölüm
SINIFTA ÖĞRENME VE ÖĞRETME SÜRECİNİN YÖNETİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Selva Bakkaloğlu

GİRİŞ ... 74
ÖĞRENME-ÖĞRETME SÜRECİNİN PLANLAMASI ... 74
Öğrenme-Öğretme Sürecini Planlamanın Yararları ... 75
Planlama Yapılırken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar ... 75
ÖĞRENME-ÖĞRETME SÜRECİNİN UYGULANMASI ... 76
Öğretim Stratejileri ... 76
ÖĞRENME-ÖĞRETME SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ ... 84
Geleneksel Ölçme-Değerlendirme Yaklaşımları ... 85
ÖZET ... 87
ÜNİTE ETKİNLİK ÇALIŞMASI ... 88
DEĞERLENDİRME SORULARI ... 89
KAYNAKÇA ... 91

5. Bölüm
SINIF KURALLARININ BELİRLENMESİ VE YÖNETİMİ

Doç. Dr. Aysun Erginer

GİRİŞ 94
SINIF KURALLARI 94
Kuralların Önemi ve Belirlenmesi 95
Kuralların Özellikleri 99
Kuralların Uygulanması ve Yönetimi 103
Kuralları Kabullenme Süreci 105
Kuralları Yansıtıcı Öğretmen Nitelikleri 107
SINIF KURALLARINI DESTEKLEYİCİ İŞLEMLER 108
Sınıf Sözleşmeleri 108
Sınıf Prosedürleri 109
Sınıf Rutinleri 111
ÖZET 113
ÜNİTE ETKİNLİK ÇALIŞMASI 114
DEĞERLENDİRME SORULARI 115
KAYNAKÇA 118

6. Bölüm
SINIF ORGANİZASYONU VE YÖNETİMİ

Doç. Dr. Seyithan Demirdağ

GİRİŞ 122
OKULLARIN FİZİKSEL DÜZENLERİ 122
Okulların Konumu 123
Okulların Büyüklüğü 123
SINIFIN FİZİKSEL DEĞİŞKENLERİ 124
ÖZET 132
ÜNİTE ETKİNLİK ÇALIŞMASI 133
DEĞERLENDİRME SORULARI 134
KAYNAKÇA 136

7. Bölüm
SINIFTA ZAMAN YÖNETİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Dilek Yıldırım Bilgen

GİRİŞ 140
SOYUT BİR KAVRAM OLARAK ZAMAN 140
ZAMAN YÖNETİMİ KAVRAMI 142
Zaman Tuzakları 150
ZAMAN YÖNETİMİ YAKLAŞIMLARI 153
SINIFTA ZAMAN YÖNETİMİ 156
ÖZET 162
ÜNİTE ETKİNLİK ÇALIŞMASI 163
DEĞERLENDİRME SORULARI 164
KAYNAKÇA 166

8. Bölüm
SINIFTA İLETİŞİM BECERİLERİ

Doç. Dr. Taner Atmaca

GİRİŞ 170
İLETİŞİM 171
Örgütlerde İletişim 172
Eğitim Örgütlerinde İletişim 174
Sınıf İçinde Etkili İletişim Becerileri 176
Sınıfta Etkili Konuşabilme ve Sözlü İletişim Becerileri 178
Etkili Dinleyebilme Becerisi 179
Empati Kurabilme Becerisi 181
Sözsüz İletişim Becerileri 182
ÖZET 185
ÜNİTE ETKİNLİK ÇALIŞMASI 187
DEĞERLENDİRME SORULARI 188
KAYNAKÇA 190

9. Bölüm
SINIFTA MOTİVASYON SÜRECİNİN YÖNETİMİ

Doç. Dr. İlhan İlter

GİRİŞ 194
MOTİVASYON KAVRAMI 194
İçsel Motivasyon 195
Dışsal Motivasyon 197
ÖĞRENCİ MOTİVASYONU 198
ÖĞRENMEYE YÖNELİK MOTİVASYON 199
MOTİVASYON KURAMLARI 201
ÖĞRENCİLERİ GÜDÜLEMEYE YÖNELİK MODELLER 203
Motivasyonda Değer Yaklaşım 203
Wlodkowski Modeli 204
Keller Modeli 205
AKADEMİK İHTİYAÇLAR İÇİN MOTİVASYONEL STRATEJİLER 206
ÖZET 211
ÜNİTE ETKİNLİK ÇALIŞMASI 213
DEĞERLENDİRME SORULARI 214
KAYNAKÇA 217

10. Bölüm
SINIF YÖNETİMİ VE AİLE İLİŞKİSİ

Arş. Gör. Yasemin Kalaycı

GİRİŞ 222
TÜRK AİLE YAPISI 223
OKUL AİLE İLETİŞİMİ 226
Okul-Aile Birliklerinin Amaç ve Görevleri 227
Okul-Aile İş Birliği 229

ÖĞRETMEN AİLE İLETİŞİMİ ... 232
AİLELERLE İLK TOPLANTI ... 233
VELİ İLE GÖRÜŞME ... 234
Veli ile Yapılandırılmış Görüşme ... 234
Üçlü Yapılandırılmış Görüşme ... 236
Telefon ve Sanal Ortamda Görüşme ... 236
Mektuplaşma/Yazışma ... 236
VELİ TOPLANTILARI ... 238
VELİ ZİYARETLERİ ... 240
SOSYOKÜLTÜREL FAALİYETLER ... 241
ÖZET ... 243
ÜNİTE ETKİNLİK ÇALIŞMASI ... 244
DEĞERLENDİRME SORULARI ... 245
KAYNAKÇA ... 248

11. Bölüm
SINIFTA İSTENMEYEN DAVRANIŞLARIN YÖNETİMİ
Doç. Dr. Zuhal Çeliktürk Sezgin

GİRİŞ ... 252
İSTENMEYEN DAVRANIŞLAR ... 252
İSTENMEYEN DAVRANIŞLARIN YÖNETİMİ ... 254
Yüzeysel Davranışları Yönetme Teknikleri ... 255
Sözel Olmayan Yönetme Teknikleri ... 255
İşaretler Kullanma ... 256
Sözel Yönetme Teknikleri ... 257
Görüşme Teknikleri ... 259
Sert Yönetme Teknikleri ... 261
ÖZET ... 263
ÜNİTE ETKİNLİK ÇALIŞMASI ... 265
DEĞERLENDİRME SORULARI ... 266
KAYNAKÇA ... 268

12. Bölüm
OKULLARDA ŞİDDETİN ÖNLENMESİ
Doç. Dr. Gökhan Uyanık

GİRİŞ ... 270
ŞİDDET NEDİR? ... 270
Şiddet Türleri ... 271
OKULLARDA ŞİDDET ... 273
Okullarda Şiddetin Önlenmesi ... 278
ÖZET ... 285
DEĞERLENDİRME SORULARI ... 286
KAYNAKÇA ... 288

13. Bölüm
ÖĞRETMEN LİDERLİĞİ

Doç. Dr. Turgay Öntaş

LİDERLİK KAVRAMI ... 292
Liderlik Yaklaşımları ... 293
Liderliğin Eğitim Örgütlerine Yansıması: Öğretim Liderliği ... 295
Öğretmen Liderliği ... 296
Sınıf Yönetiminde Öğretmen Liderliği ... 299
Öğretmen Liderliğinin Engelleri ... 302
ÖZET ... 304
ÜNİTE ETKİNLİK ÇALIŞMASI ... 305
DEĞERLENDİRME SORULARI ... 306
KAYNAKÇA ... 309

14. Bölüm
SINIF YÖNETİMİNDE ÖRNEK OLAYLAR: TEORİDEN PRATİĞE

Doç. Dr. Nuran Başoğlu

GİRİŞ ... 314
SINIF YÖNETİMİNE GİRİŞ VE TEMEL KAVRAMLAR İLE İLGİLİ ÖRNEK OLAYLAR VE ÖNERİLER ... 315
ÖĞRENCİ DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER İLE İLGİLİ ÖRNEK OLAYLAR VE ÖNERİLER ... 318
SINIF YÖNETİMİ YAKLAŞIMLARI İLE İLGİLİ ÖRNEK OLAYLAR VE ÖNERİLER ... 321
SINIFTA ÖĞRENME VE ÖĞRETME SÜRECİNİN YÖNETİMİ İLE İLGİLİ ÖRNEK OLAYLAR VE ÖNERİLER ... 325
SINIF KURALLARININ BELİRLENMESİ VE YÖNETİMİ İLE İLGİLİ ÖRNEK OLAYLAR VE ÖNERİLER ... 329
SINIF ORGANİZASYONU VE MATERYAL DÜZENLEME İLE İLGİLİ ÖRNEK OLAYLAR VE ÖNERİLER ... 332
SINIFTA ZAMAN YÖNETİMİ İLE İLGİLİ ÖRNEK OLAYLAR VE ÖNERİLER ... 334
SINIFTA İLETİŞİM BECERİLERİ İLE İLGİLİ ÖRNEK OLAYLAR VE ÖNERİLER ... 336
SINIFTA MOTİVASYON SÜRECİNİN YÖNETİMİ İLE İLGİLİ ÖRNEK OLAYLAR VE ÖNERİLER ... 340
SINIF YÖNETİMİ VE AİLE İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ ÖRNEK OLAYLAR VE ÖNERİLER ... 342
SINIFTA İSTENMEYEN DAVRANIŞLARIN YÖNETİMİ İLE İLGİLİ ÖRNEK OLAYLAR VE ÖNERİLER ... 346
EĞİTİMDE ŞİDDETİN ÖNLENMESİ İLE İLGİLİ ÖRNEK OLAYLAR VE ÖNERİLER ... 349
ÖĞRETMEN LİDERLİĞİ İLE İLGİLİ ÖRNEK OLAYLAR VE ÖNERİLER ... 353
KAYNAKÇA ... 356

YAZARLAR ... 361

1. Bölüm

SINIF YÖNETİMİNE GİRİŞ VE TEMEL KAVRAMLAR

Doç. Dr. Seyithan Demirdağ
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi
seyithandemirdag@gmail.com

ÜNİTENİN ÖRÜNTÜSÜ

Giriş
Sınıf Yönetiminin Temelleri
Sınıf Yönetiminin Kapsamı
Sınıfın Yapısal Özellikleri
Sınıf Yönetiminin Boyutları
- Sınıfın Fiziksel Ortamının Yönetimi
- Öğretimin Yönetimi
- Zaman Yönetimi
- Sınıfta İlişki Yönetimi
- Sınıfta Öğrenci Davranışlarının Yönetimi

Sınıf Yönetimi Modelleri
Sınıf Yönetimine Etki Eden Değişkenler
Özet
Ünite Etkinlik Çalışması
Değerlendirme Soruları
Kaynakça

KAZANIMLAR

Sınıf yönetiminin temellerini kavrayabilme,
Okul ile sınıf arasındaki ilişkiyi açıklayabilme,
Sınıf yönetiminin kapsamını belirleyebilme,
Sınıfın yapısal özelliklerini açıklayabilme,
Sınıf yönetiminin boyutları arasındaki ilişkiyi belirleyebilme,
Sınıf yönetimi modellerini açıklayabilme,
Sınıf yönetimine etki eden değişkenleri kavrayabilme.

GİRİŞ

Bireyin zihinsel, bedensel, duygusal, toplumsal yeteneklerini ve davranışlarını istenilen yönde geliştirmesi gibi durumları eğitim ile açıklanmaktadır. Eğitim ile amaçlanan bireylerde arzulanan davranış değişikliği meydana getirmektir. Bireylere istendik davranışların kazandırılabilmesi için öğrenme için gerekli olan programların belli bir plan dâhilinde hazırlanmış olması gerekmektedir. Yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre, bireylerin öğrenmelerini etkileyen en önemli faktörlerden biri de sınıf yönetimidir. Sonuçlar, öğrencilerin sınıf içi öğrenme etkinliklerine katılmalarının etkili bir sınıf yönetimi ile mümkün olacağını göstermektedir. Etkili bir sınıf yönetimi ile öğrencilerin olumsuz davranışlarında büyük oranda bir azalma görülürken, öğretime ayrılan zamanın verimli bir şekilde kullanıldığı görülmüştür.

Sınıf öğretmenlerinin en büyük sorumluluklarından biri de sınıfta anlamlı öğrenmeyi sağlamak için gerekli olan sınıf yönetimi becerisine sahip olmaktır. Başarılı bir sınıf yönetimi sonucunda öğrenciler derslerdeki etkinliklere daha fazla katılmanın yanı sıra olumsuz davranışlarının sorumluluğunu üstlenmeyi de öğrenirler. Sınıf öğretmenleri, sınıf yönetiminin sadece öğrencilerin davranışlarını kontrol altına alabilmek için oluşturulan bir dizi kural ve işlemden ibaret olmadığını idrak etmek durumundadırlar.

Çoğunlukla öğretmenlerin başarılı sınıf yönetimleri ile disiplinli olmaları arasında sıkı bir ilişki kurulurken, çağdaş eğitim yaklaşımları disiplinli olmanın öğrencilere sıkıyönetim uygulama ya da onları tamamen devre dışı bırakma olmadığını belirtmişlerdir. Çağdaş eğitim anlayışları öğrencilere belli ölçülerde serbest hareket etme ve karar verme olanakları sağlayan demokratik sınıf yönetimi yaklaşımlarını daha uygun görmektedirler. Demokratik sınıf yönetimi ile öğretmenler öğrenciler üzerinde fazla baskı kurmadan ve kurallardan taviz vermeden iletişim kanallarını açık tutarak sınıftaki sorunlara öğrencilerle birlikte çözüm bulabilirler.

SINIF YÖNETİMİNİN TEMELLERİ

Temelinde öğrenme ve öğretme süreçlerini barındıran sınıf yönetimi etkinlikleri, içeriğinde yapılandırıcı yaklaşımları bulundurmalıdır. Sınıf yönetimi etkinliklerinin etkililiği ile öğrenciler bilgiyi inceleme, sorgulama ve zihinde yapılandırma sonucunda öğrenirler (Güneş, 2007). Sınıf yönetiminin hedefler çerçevesinde amaçlara ulaşabilmesini sağlamak için öncelikle sınıf ve yönetim kavramlarının ne olduğunu bilmekte fayda vardır.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, E. (2002). *Sınıf yönetimiyle ilgili genel olgular. Kaya Z. (ed.). Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Aksoy, N. (2002). *Sınıf Yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Allen, K. P. (Spring, 2010). Classroom management, bullying, and teacher practices. *The Professional Educator, 34*(1).

Aydın, A. (2012). *Sınıf yönetimi. (15. Baskı).* Ankara: Pegem.

Başar, H. (2006). *Sınıf yönetimi.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Başar, H. (2007). *Sınıf yönetimi öğretmen kitabı.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Başaran, İ. E. (2000). *Eğitim yönetimi nitelikli okul*. Ankara: Feryal Matbaası.

Bayrakçı, M. (2011). *Sınıfta zaman yönetimi, Sarpkaya, R. (Ed.). Sınıf Yönetimi*. Ankara: İhtiyaç Yayıncılık.

Biehler, R. F., & Snowman, J. (1986). *Psychology Applied to Teaching*. Houhton Mifflin Company.

Bursalıoğlu, Z. (1999). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Pegem Özel Eğitim ve Hizmetleri.

Büyükkaragöz, S. S. (1997). *Program geliştirme*. Ankara: Kuzucular Ofset.

Çalık, T. (2009). *Sınıf yönetimi ile ilgili temel kavramlar. Küçükahmet, L. (Ed.). Sınıf yönetimi.* Ankara: Pegem Akademi.

Çelik, V. (2011). *Okul ve sınıf (Eğitim Bilimine Giriş Bölüm Yazarlığı). Editör: Fatih Töremen.* İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Çelik, V. (2012). *Sınıf yönetimi. (6. Baskı)*. Ankara: Nobel.

Demirtaş, H. (2012). *Sınıf yönetiminin temelleri. Kıran, H. (Ed.). Etkili sınıf yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Erdem, A. R. (2005). *Etkili ve verimli (nitelikli) eğitim*. Anı Yayıncılık.

Erden, M. (2008). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Arkadaş.

Erdoğan, İ. (2002). *Sınıf yönetimi*. *İstanbul: Sistem Yayıncılık*.

Garrett, T. (2008). Student-centered and teacher-centered classroom management: A case study of three elementary teachers. *The Journal of Classroom Interaction*, 34-47.

Günbayı, İ. (2006). İstendik davranışları destekleyen bir sınıf disiplini oluşturma. Yalçınkaya, M. ve *Günbayı, İ. (Ed.). Sınıf yönetimi.* İstanbul: Sistem Matbaacılık.

Gündüz, Y. (2001). Öğretmenlerin sınıf yönetimindeki yeterlikleri. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Güneş, F. (2007). *Yapılandırıcı yaklaşımla sınıf yönetimi. (1. Baskı)*. Ankara: Nobel.

Johansen, A., Little, S. G. ve Little, A. A. (2011). An examination of New Zealand teachers' attributions and perceptions of behaviour, classroom management and the level of formal teacher training received in behaviour management. *Kairaranga, 12*(2), 3-12.

Kohen, L. (2006). *Etkili sınıf yönetimi için uygun sınıf ortamının yaratılmasında öğrenci ve öğretmen beklentileri İstanbul'daki üniversitelerden bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Livatyalı, H. Y. (2011). *Okul ve okulda zaman yönetimi. Musa Gürsel (Ed.), Sınıf yönetimi (s. 118-131). (3. Baskı).* Konya: Eğitim.

Marzano, R. J ve Marzano, J. S. (2003). The key to classroom management. *Educational Leadership, 61*(1), 6-13.

Özdemir, İ. E. (2011). *Sınıf ortamında istenmeyen davranışlar ve yönetimi,* Özdemir, Ç. (Ed.). Sınıf yönetimi. Ankara: Pegem Akademi.

Özel, A. & Bayındır, N. (2008). *Yapılandırmacı anlayışa göre sınıf yönetimi. (1. Baskı).* Ankara: Pegem.

Sarı, H. ve Dilmaç, B. (2004). *Sınıf yönetiminin temelleri. Gürsel ve diğ. (Ed.). Sınıf yönetimi*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.

Sarıtaş, M. (2005). *Sınıf yönetimi ve disiplinle ilgili kurallar geliştirme. Leyla Küçükahmet (Ed.), Sınıf yönetiminde yeni yaklaşımlar (s. 43-84). (4. Baskı).* Ankara: Nobel.

Schlechty, P. C. (2001). *Shaking up the schoolhouse: How to support and sustain educational innovation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Senemoğlu, N. (1994). Okulöncesi eğitim programı hangi yeterlikleri kazandırmalıdır? *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *10*(10), 21-30.

Şişman, M., & Turan, S. (2004). *Eğitim ve okul yönetimi. Eğitim ve okul yöneticiliği el kitabı.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Taş, A. (2012). *Sınıf yönetimini etkileyen etkenler. Kıran, H. (Ed.). Etkili sınıf yönetimi.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Taylor, B. (2009). *Classroom management* ımpacts *student achievement: Tips to thrive and survive.* Jackson State University, Mississippi, USA.

Turan, S. (2004). *Yönetimle ilgili temel teori ve yaklaşımlar. Şişman, M., Turan, S. (Ed.). Sınıf yönetimi.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tutkun, Ö. F. (2002). *Okul ve sınıf ortamı. Türkoğlu, A. (Ed.). Öğretmenlik mesleğine giriş*. Ankara: Mikro Yayınları.

Türnüklü, A. (2006). *Sınıf ve okul disiplinine çağdaş bir yaklaşım onarıcı disiplin.* Ankara: Ekinoks Eğitim danışmanlık hizmetleri ve Basın Yayın dağıtım Hizmetleri.

Uygun, S. (2013). *Türk eğitim sistemi sorunları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Hazar Reklam Matbaacılık.

Vural, B. (2004). Öğrenci merkezli eğitim ve çoklu *zeka*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Yiğit, B. (2004). *Sınıfta disiplin ve öğrenci davranışının yönetimi. Turan, Ş. ve Şişman, M. (Ed.). Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayınları.

2. Bölüm

ÖĞRENCİ DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER

Doç. Dr. Mustafa Kocaarslan
Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
mkocaarslan@bartin.edu.tr

ÜNİTENİN ÖRÜNTÜSÜ

Giriş
Davranış
- Davranış Türleri
- İnsan Davranışlarını İnceleyen Disiplinler

Öğrenci Davranışlarını Etkileyen Faktörler
- Biyolojik Faktörler
- Psikolojik Faktörler
- Sosyokültürel Faktörler
- Eğitimle İlgili Faktörler

Özet
Ünite Etkinlik Çalışması
Değerlendirme Soruları
Kaynakça

KAZANIMLAR

Davranış ve türlerini kavrayabilme,
İnsan davranışlarını inceleyen disiplinleri açıklayabilme,
Öğrenci davranışlarını etkileyen faktörleri sınıflandırabilme,
Öğrenci davranışlarını etkileyen biyolojik faktörleri açıklayabilme,
Öğrenci davranışlarını etkileyen psikolojik faktörleri açıklayabilme,
Öğrenci davranışlarını etkileyen sosyokültürel faktörleri açıklayabilme,
Öğrenci davranışlarını etkileyen eğitimsel faktörleri açıklayabilme.

GİRİŞ

Öğrenci davranışlarını etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler açıklanmadan önce davranış kavramının farklı boyutlarıyla ele alınmasında fayda görülmektedir. Davranış kavramı, eğitim, öğretim ve özellikle de öğrenme kavramı açıklanırken en sık kullanılan kavramların başında gelmektedir. Eğitimin genel anlamda bireyin yaşadığı toplumda uygulama değeri olan yetenek, yöneliş ve diğer davranış örüntülerini kazandığı süreçler toplamı olarak ifade edildiğini hatırlayalım (Demirel ve Kaya, 2007). Bu tanımdan hareketle davranış kavramının eğitim sürecindeki önemini kavramamız kolaylaşacaktır. Nitekim eğitmek istediğimiz bireylerde gerçekleştirmek veya kazandırmak istediğimiz özellikler ancak davranışlarla gözlenebilmekte ve ulaşmak istenilen hedefler -son zamanlarda kazanım olarak ifade edilse de- esasında bir davranışı temsil etmektedir. Dolayısıyla öğrenci davranışları üzerinde hangi faktörlerin etkili olduğunun çeşitli yönleriyle açıklanmasının son derece önemli olduğu söylenebilir.

İnsan davranışları farklı disiplinlerin inceleme alanına giren çok yönlü bir konudur. Örneğin eğitim ve psikoloji disiplinleri insan davranışlarını farklı boyutlarıyla inceleyen en önemli disiplinler olarak görülebilir. Psikoloji, insan davranışlarının altında yatan temel nedenleri bulmaya çalışırken, eğitim belirli amaçlar doğrultusunda bu davranışları istendik yönde değiştirmeye odaklanır. Bu noktadan hareketle Eğitim ve Psikoloji arasında çok sıkı bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Öğrenci davranışlarını ele aldığımızda istenmeyen bir davranışın değiştirilmesi ancak o davranışın arka planının yani psikolojik boyutunun açığa çıkarılmasıyla mümkün olabilir. Diğer bir ifadeyle öğrencileri bir davranışa iten gerekçeler veya koşullar bilinmeden o davranışı beklenen yönde değiştirmek veya şekillendirmek söz konusu olamaz. Sınıf arkadaşlarının eşyalarını çalan veya derse geç gelen bir öğrencinin bu davranışını ortadan kaldırmak isteyen bir öğretmenin yapması gereken ilk şey öğrenciyi bu davranışlara yönelten gerçek nedenleri tespit etmek olmalıdır.

DAVRANIŞ

Davranış ilk zamanlar organizmanın yalnızca görülebilen somut vücut hareketleri olarak anlaşılmıştır (Külahoğlu, 2004). Alberto ve Troutman'a (2003) göre bir kişinin görülebilen veya duyulabilen her bir eylemi davranıştır. Günümüzde ise davranış, bir organizmada yer alan ve organizma tarafından yapılan her türlü eylem olarak ifade edilmektedir (Külahoğlu, 2004). Organizmanın gözlenebilen ya da gözlenemeyen açık ya da örtük etkinliklerinin tümü davranış olarak değerlendirilmektedir (Senemoğlu, 2005). Hayal kurma, soru sorma, sesli düşünme, ata binme veya kitap okuma davranışa örnek olarak verilebilir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, K. Ü. (2003). *Etkili öğrenme ve öğretme* (4. Baskı). İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.

Alberto, P. A. & Troutman, A. C. (2003*). Applied behavior analysis procedures for teachers* (4th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Bandura, A. (1997). Perceived self-efficacy in cognitive development and functioning. *Educational Psychologist, 28,* 117-148.

Baysal, A. C. ve Tekarslan, E.(2004). *Davranış bilimleri*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

Demirel, Ö. ve Kaya, Z. (2007). Eğitim ile ilgili temel kavramlar. Ö. Demirel ve Z. Kaya (Ed.), Öğretmenlik mesleğine giriş içinde (s.3-24). Ankara: Pegem Akademi.

Doğan, İ. (2009). *Sosyoloji kavramlar ve sorunlar* (8. Baskı). Ankara : Pegem Yayınları

Dönmez, B. (2011). Sosyal bir sistem olarak sınıf. M. Şiman ve S. Turan (Ed.). *Sınıf yönetimi* içinde (8. Baskı, s.45-59). Ankara: Pegem Akademi

Durukan, H. ve Öztürk, H. İ. (2005). *Sınıf yönetimi*. İstanbul: Lisans Yayınları.

Emmer, E. T., & Stough, L. M. (2001). Classroom management: A critical part of educational psychology, with implications for teacher education. *Educational Psychologist, 36*(2), 102-112.

Ertürk, S. (1994). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Meteksan Yayınları.

Göksu, T. (2007). *Sosyal psikoloji*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Güney, S. (2009). *Sosyal psikoloji*. Ankara: Nobel Yayınları.

Harmancı, P. (2015). Dünyadaki ve Türkiye'deki intihar vakalarının sosyo-demografik özellikler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1*(1), 1-15.

Henry, A. F., & Short, J. F. (1977). *Suicide and homicide: Some economic, sociological and psychological aspects of aggression*. New York: Arno Press.

Kağıtçıbaşı, C. (1999). İnsan ve İnsanlar. İstanbul: Evrim Yayınları.

Kağıtçibaşı, Ç. (1997). *Yeni insan ve insanlar* (10. Baskı). Istanbul: Evrim Yayınevi

Kılbaş, Ş. (2010). *Etkili sınıf yönetimi* (5.Baskı). Ankara: Gazi Kitapevi

Kırık, A. M. (2012). Arap Baharı bağlamı'nda sosyal medya-birey etkileşimi ve toplumsal dönüşüm. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 1*(3), 87-98.

Külahoğlu, Ş. (2004). Gelişim ve öğrenme psikolojisine giriş. B. Yeşilyaprak (Ed.), *Gelişim ve öğrenme psikolojisi* içinde (s.1-28). Ankara: Pegema Yayıncılık.

Levin, J., & Nolan, J. F. (2010). Principles of classroom management: A professional decision-making model. Boston: Pearson.

Marcovitz, H. (2010). *Suicide*. Edina, Minn: ABDO Pub.

Mayer, R. E. (2008). *Learning and Instruction* (2nd ed). Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Murdocak, T.B. & Anderman, E. (2006). Motivational perspectives on student cheating: Toward an integrated model of academic dishonesty. *Educational Psychologist, 41,* 129-145.

Nauert,R.(2016). *Genetic influence on behavior* http://psychcentral.com/news/2009/07/21/genetic-influence-on-behavior/7237.html adresinden 28 Şubat 2016 tarihinde erişilmiştir.

Ormrod, J. E. (2006). *Educational psychology: Developing learners*. Upper Saddle River, N.J: Pearson/Merrill Prentice Hall.

Özgan, H., Aslan, M.C. ve Kara, M. (2014). Popüler kültürün öğrenci davranışları üzerinde algılanan etkileri. *Ekev Akademi Dergisi, 18*(58), 469-483

Öztürk, D. ve Bıkmaz, F. (2007). *Popüler kültür ve okul: Ankara ve Bolu illerinde ilköğretim öğrencileri üzerine yapılan bir araştırma, Popüler kültür ve çocuk*. Ankara: Dipnot Yayınları

Pajeres, F. (1997). Current directions in self-efficacy research. In M. Maehr & P. R. Pintrich (Eds.). *Advances in motivation and achievement* (Vol.10, pp.1-49). Greenwich, CT: JAI Press.

Ringel, E. (1979). The pre-suicidal syndrome and its relation to dynamic psychiatry. *Dynamische Psychiatrie, 12*, 1-14.

Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Slavin, R. E. (2012). *Educational psychology: Theory and practice* (10th ed.). Boston: Pearson Education Inc.

Vatandaş, C. (2003). *Aile ve şiddet: Türkiye'de eşler arası şiddet*. Ankara: Uyum Ajans.

Woolfolk -Hoy, A., Davis, H., & Pape, S. (2006). Teachers' knowledge, beliefs, and thinking. In P. A. Alexander & P. H, Winne (Eds.), *Handbook of educational psychology* (2nd ed., pp. 715-737). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Yaylagül, L.(2004). Yarışma programları ve ideolojisi. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, 5* (57), 182-183.

Yılmaz, E. (2010). Bir meslek olarak öğretmenlik. E. Garip (Ed.), *Eğitim bilimine giriş* içinde (s.360-378). Ankara: Pegem Akademi.

3. Bölüm

SINIF YÖNETİMİ YAKLAŞIMLARI

Doç. Dr. Ahmet Yamaç
Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi
ahmetyamac@erciyes.edu.tr

ÜNİTENİN ÖRÜNTÜSÜ

Giriş
Lee Canter-Etkin Disiplin Modeli
- Etkin Disiplin Modeline Göre Sınıf Yönetimi İçin Bazı Stratejiler
- Örnek Olay

Thomas Gordon-Öğretmen Etkililiği Eğitimi Modeli
- Öğretmen Etkililiği Eğitimi Modeline Göre Sınıf Yönetimi İçin Bazı Stratejiler
- Örnek Olay

Rudolf Dreikurs-Mantıklı Sonuçlar Modeli
- Mantıklı Sonuçlar Modeline Göre İstenmeyen Davranışların Nedenleri
- Mantıklı Sonuçlar Modeline Göre Sınıf Yönetimi İçin Bazı Stratejiler

Örnek Olay
Özet
Ünite Etkinlik Çalışması
Değerlendirme Soruları
Kaynakça

KAZANIMLAR

Sınıf yönetimi modellerinin öğretim sürecindeki önemini kavrayabilme,
Etkin disiplin modelinin sınıf yönetimine ilişkin kuramsal varsayımlarını tanımlayabilme,
Etkin disiplin modeline göre öğretmen davranışlarını açıklayabilme,
Öğretmen etkililiği modelinin sınıf yönetimine ilişkin kuramsal varsayımlarını tanımlayabilme,
Öğretmen etkililiği modeline göre öğretmen davranışlarını açıklayabilme,
Mantıklı sonuçlar modelinin sınıf yönetimine ilişkin kuramsal varsayımlarını tanımlayabilme,
Mantıklı sonuçlar modeline göre öğretmen davranışlarını açıklayabilme,
Üç temel sınıf yönetimi modelinin birbirlerine göre güçlü ve zayıf yönlerini anlayabilme.

GİRİŞ

Sınıf yönetimi etkili öğrenmenin gerçekleşmesi için öğrenme ortamlarının fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak en uygun düzeyde düzenlenmesi ve yönetilmesini kapsamaktadır. Öğrencilerin olumlu davranışlar göstermesi, kural oluşturma, zaman kullanımı, sınıfın fiziksel düzenlemesi, etkili iletişim, öğrenci motivasyonu ve öğretim yöntem ve tekniklerinin seçilmesi ve düzenlenmesi gibi çabalar en uygun öğrenme ortamının oluşturulmasına yönelik düzenlemelerdir. Bu boyutların nasıl düzenleneceği ve ele alınacağı konusu sınıf yönetimi alanında ileri sürülen çeşitli modellerle açıklanmaya çalışılmaktadır (Canter, 2010; Dreikurs, Grunwald ve Pepper, 1998). Öğretmenler tarafından tutarlı ve düşünceli bir şekilde yapılandırılmış sınıf yönetimi felsefesi onların sınıf yönetimine dair alacakları kararlar ve öğrencilerin göstereceği olumsuz davranışlara vereceği tepkiler konusunda yol gösterici olabilir (Malmgren, Trezek ve Paul, 2005). Ayrıca bu modeller sınıf içerisindeki disiplin sorunlarının nasıl ele alınması gerektiği konusunda bazı açıklamalar ve yaklaşımlar ileri sürmektedirler. Bu alanda ileri sürülen modeller farklı bakış açılarına sahip olmakla birlikte toplumumuzdaki sosyal ve kültürel değişimler, öğrencilerin sosyokültürel düzeyi, öğrencilerin gelişim düzeyi, öğretmenin öğrenmeye ilişkin inançları ve olumsuz davranışların nedeni gibi sebepler farklı modellere olan ihtiyacı giderek artırmaktadır. Wiseman ve Hunt'a (2013) göre ise öğretmenler mümkün olduğu kadar sınıf yönetimi ile ilgili farklı teori ve modelleri incelemelidirler. Çünkü her bir model sınıf yönetimi ve disiplinine farklı bir bakış açısı getirmektedir. Bu sayede öğretmenler en uygun düzeyde öğrenme ortamı yaratabilmek için kendine ve sınıfına uygun olan modelden faydalanabilirler. Kitabın bu bölümünde Tablo 3.1'de anahtar terimleri verilen ve alanyazında en çok kabul görmüş modellerden etkin disiplin, öğretmen etkililiği eğitimi ve mantıklı sonuçlar modelleri teorik ilkeler çerçevesinde incelenmiş, örnek olaylarla tartışılmış ve öğretmen adaylarına ve öğretmenlere sınıf yönetimine dair bazı ipuçları sunulmuştur.

Tablo 3.1. Üç Temel Sınıf Yönetimi Modeli ile İlgili Anahtar Terimler

Lee Canter-Etkin Disiplin	Thomas Gordon-Öğretmen Etkililiği Eğitimi	Rudolf Driekurs-Mantıklı Sonuçlar
Öğretmen otoritesi Sınıf kuralları Ödül ve ceza Etkin öğretmen Açıklık ve tutarlık Sözel olmayan iletişim	Ben mesajı Aktif dinleme Öz disiplin Problem çözme Kaybeden-yok Güven ve samimiyet	Dikkat çekme Öç alma Güç arayışı Yetersizlik-çaresizlik Cesaretlendirme Mantıklı sonuçlar Demokratik sınıflar

KAYNAKÇA

Burden, P. (2010). *Classroom management: Creating a successful K-12 learning community* (4th ed.). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

Canter, L. (1989) Assertive discipline: more than names on the board and marbles in a jar, *Phi Delta Kappan*, 71, 57-61.

Canter, L. (2010). *Lee Canter's assertive discipline: Positive behavior management for today's classroom* (4th ed.). Bloomington, IN: Solution Tree Press.

Charles, C. M. (2008). Building classroom discipline (9th ed.). Boston: Allyn & Bacon.

Dreikurs, R., Grunwald, B., & Pepper, F. (1998). *Maintaining sanity in the classroom: Classroom management techniques* (2nd ed.). New York: Taylor & Francis.

Edwards, C.H. (2008). *Classroom discipline and management* (5th ed.). New York: John Wiley & Sons.

Hue M., & Wai-Shing, L. (2008) *Classroom Management: Crating Positive Learning Environment.* Hong Kong: Hong Kong University Press.

Malmgren, K. W., Trezek, B. J., & Paul, P. V. (2005). Models of classroom management as applied to the secondary classroom. *The clearing house: A journal of educational strategies, issues and ideas*, 79(1), 36-39.

Manning, M. L., & Bucher, K. T. (2013). *Classroom Management: Models, Applications and Cases* (3rd ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.

Tauber, R.T.(2007). C*lassroom management: Sound theory and effective practices* (4th ed.). Westport: Preager Publisher.

Wiseman, D. G. & Hunt, G. H. (2013). *Best practice in motivation and management in the classroom* (3rd ed.). Springfield: Charles C Thomas Publisher.

4. Bölüm

SINIFTA ÖĞRENME VE ÖĞRETME SÜRECİNİN YÖNETİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Selva Bakkaloğlu
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
selvakenanlar@hotmail.com

ÜNİTENİN ÖRÜNTÜSÜ

Giriş
Öğrenme-Öğretme Sürecinin Planlanması
- Öğrenme-Öğretme Sürecinin Planlanmasının Yararları
- Planlama Yapılırken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Öğrenme-Öğretme Sürecinin Uygulanması
- Öğretim Stratejileri
- Öğretim Yöntemleri
- Öğretim Tekniği

Öğrenme-Öğretme Sürecinin Değerlendirilmesi
- Geleneksel Ölçme-Değerlendirme Yaklaşımları
- Alternatif Ölçme-Değerlendirme Yaklaşımları

Özet
Ünite Etkinlik Çalışması
Değerlendirme Soruları
Kaynakça

KAZANIMLAR

Öğrenme-öğretme sürecine hazırlık yapabilme,
Öğretim strateji, yöntem ve tekniklerini tanıyabilme,
Farklı öğretim strateji, yöntem ve tekniklerini sınıf içinde uygulayabilme,
Ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarını tanıyabilme,
Öğrenme-öğretme sürecinde ölçme-değerlendirme yaklaşımlarını kullanabilme.

GİRİŞ

Bireyin kendi kendine yaşamını sürdürebilmesi için gerekli tüm davranışları öğrenme ürünüdür (Erden, 2004). Öğrenme dinamik bir süreç olup, insan yaşamının vazgeçilmez etkinlikler örüntüsünü oluşturmaktadır (Köktaş, 2003). Öğrenme insan hayatında meydana gelen değişikliklerdir. Yaşam içinde durumlar karşısında edinilen tecrübeler öğrenme olarak adlandırılır.

Demirel (2015); öğrenmeyi yaşantı ürünü ve az çok kalıcı izli davranış değişikliği olarak tanımlamaktadır. Öğrenme sonucunda bireyde mutlaka davranış değişikliği meydana gelir ancak bu değişim üç yönde olabilir. Birincisi; öğrenme ile kişi daha önce sahip olmadığı bir davranışı kazanabilir. İkincisi sahip olduğu davranışı öğrenme ile değiştirebilir ve geliştirebilir. Üçüncüsü ise var olan yanlış davranışı düzeltebilir.

Öğretme ise bu davranış değişikliğinin okulda planlı ve programlı bir şekilde yapılması sürecidir (Demirel, 2015). Öğretme, en geniş anlamı ile öğrenmeyi yönlendirme ve sağlama etkinlikleridir. Öğretme-öğrenme süreci önceden belirlenen hedefler doğrultusunda planlama, uygulama ve değerlendirme adımlarından oluşmaktadır.

Etkili ve anlamlı öğrenmenin gerçekleştirilebilmesi, kılavuzluk etme görevini bir meslek olarak seçmiş olan öğretmen adaylarının, bu görevlerini yerine getirebilmeleri için, bu sürecin temel becerilerini kazanmaları gerekir. Bu temel beceriler, öğretimi planlama, öğretimi uygulama, öğretimi değerlendirme ve geri bildirimdir (Doğanay ve Karip, 2006).

ÖĞRENME-ÖĞRETME SÜRECİNİN PLANLAMASI

Eğitimde planlama, genel anlamda, öğretim etkinliklerinin en rasyonel ve düzenli şekilde nasıl yürütüleceğinin önceden ortaya konmasıdır. Öğretim terimi olarak plan, belirli eğitim amaçlarına ve program hedeflerine ulaşmak için öğretim etkinliklerinden hangilerinin seçileceğini, bunların öğrencilere niçin ve nasıl yaptırılacağını, ne gibi yardımcı ve tamamlayıcı kaynak ve araçların kullanılacağını, elde edilen başarının nasıl değerlendirileceğini önceden tasarlayıp kâğıt üzerinde saptamaktır (Demirel, 2015).

Öğretim etkinliklerinin amaca ulaşması planlamanın düzenli ve sistemli bir şekilde yapılmasına bağlıdır. Planlama; öğretmenlerin belirlenen eğitim öğretim amaçlarına verimli bir şekilde ulaşmalarını sağlar. Öğretmenler belirli bir plan doğrultusunda hareket etmelidirler. Öğrencilerin durumlarına eğitim öğretim şartlarına göre plan üzerinde bazı değişiklikler yapılabilir. Örneğin öğretim programında yer alan etkinlikler çocukların ön bilgileri göz önüne alındığında yetersiz kalabilir veya sosyoekonomik imkânlar dâhilinde bazı etkinlikler gerçekleştirilemeyebilir. Bu gibi durumlarda öğretmen plan üzerinde kazanımlar doğrultusunda değişiklikler yapabilir.

KAYNAKÇA

Birgin, O. (2010). *4-5. sınıf matematik öğretim programında öngörülen ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarının öğretmenler tarafından uygulanabilirliği.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

Çakıcı,D., Altunay, U. (2006). Ön örgütleyiciler ve öğretimde kullanımı. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 14*(1).

Demircioğlu, İ.H. (2002). Öğretim *stratejileri: Hayat bilgisi sosyal bilgiler öğretimi.* Ankara: PegemA

Demirel, Ö. (2015). Öğretim *ilke ve yöntemleri: Öğretmen sanatı*. Ankara: PegemA

Doğanay, A., Karip, E. (2006). Öğretimde *planlama ve değerlendirme*. Ankara: PegemA

Erden, M. (2004). Öğretmenlik *mesleğine giriş*. İstanbul: Alkım

Gelbal, S. ve Kelecioğlu, H. (2007). Öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme yöntemleri hakkındaki yeterlik algıları ve karşılaştıkları sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33*, 135-145.

Gilbert, Sax. (1997). *Principles of educational psychological measurement and evaluation.*

Harlen, W. (1996). *The teaching of science in primary schools.* London and Newyork: Taylor & Francis Group

Hesapçıoğlu, M. (1984). *Türkiye'de insan gücü ve eğitim planlaması*. Ankara: Ankara Üniversitesi

Kısa, F. (2007). İlköğretim *6. sınıf sosyal bilgiler dersinde beyin fırtınası tekniğiyle kavram öğretiminin öğrencilerin akademik başarı düzeylerine etkisi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Küçükahmet, L. (2000). Öğretimde *planlama ve değerlendirme.* Ankara: Nobel

Köktaş, Ş. K. (2003). Öğretmenlik *mesleğine giriş.* Ankara: Nobel

Oosterhof, A. (1994). *Classroom application of educational measurement*. Newyork: Merrill

Sünbül, A.M. (2007). Öğretim *ilke ve yöntemleri*. Konya: Çizgi

Tan, Ş. (2005). Öğretimde *planlama ve değerlendirme*. Ankara: PegemA

Yaman, S., Karamustafaoğlu, S. ve Karamustafaoğlu, O. (2005). İlköğretimde *fen ve teknoloji öğretimi*. Ankara: Anı

5. Bölüm

SINIF KURALLARININ BELİRLENMESİ VE YÖNETİMİ

Doç. Dr. Aysun Erginer
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
aysunerginer@nevsehir.edu.tr

ÜNİTENİN ÖRÜNTÜSÜ

Giriş
Sınıf Kuralları
- Kuralların Önemi ve Belirlenmesi
- Kuralların Özellikleri
- Kuralların Uygulanması ve Yönetilmesi
- Kuralları Kabullenme Süreci
- Kuralları Yansıtıcı Öğretmen Nitelikleri
  - Olumlu Nitelikler
  - Olumsuz Nitelikler

Sınıf Kurallarını Destekleyici İşlemler
- Sınıf Sözleşmesi
- Sınıf Prosedürleri
- Sınıf Rutinleri

Özet
Ünite Etkinlik Çalışması
Değerlendirme Soruları
Kaynakça

KAZANIMLAR

Sınıfta düzen sağlamanın gerekliliğini açıklayabilme,
Sınıf kurallarını belirlemede öğrencilerle birlikte hareket etmeyi önemseyebilme,
Sınıf kuralı, sınıf sözleşmesi, sınıf prosedürü ve sınıf rutini kavramlarını birbirinden ayırt edebilme,
Sınıf kurallarını öğrencilerle birlikte belirleyebilme.

GİRİŞ

İnsanlar doğaları gereği toplum içinde yaşamak durumundadırlar. Toplum içinde insanların davranışlarını kontrol etme ve insan ilişkilerini düzenleme, toplumsal düzen kuralları olarak isimlendirilebilecek "hukuk, görgü, ahlak ve dinî kurallar vb." ile sağlanır. Bu kuralların hepsi karmaşa olmadan, toplumda huzur ve güven içinde yaşayabilmeye hizmet ederler ve uyulmadığında, ne tür yaptırımlarla karşılaşılacağı belirlenmiştir.

Toplumda nasıl düzeni sağlayabilmek için yazılı-yazılı olmayan birtakım kurallar varsa ve uyulmadığında yaptırımların ne olacağı açıkça belirlenmişse, okullar ve sınıflarda da kurallara gereksinim duyulur. Bir toplumda kurallar olmadığında düzenin sağlanamayacağı, hatta kaos doğabileceği düşünüldüğünde, aynı olasılıklar okullar ve sınıflar için de geçerlidir. Okullar ve sınıflar toplumdan çok uzak birimler değildirler. Onlarda da toplumsal bir işleyiş sürdürülmeye çalışılmaktadır. Okullar ve sınıflara belki "toplumun küçük bir örneği, toplumsal bir yaşam alanı" demek yanlış olmayacaktır.

Açık sosyal sistemler olan eğitim sistemleri, çevreleriyle sürekli etkileşim hâlindedirler. Eğitim sisteminin temel sistemini oluşturan okullar, en önemli girdisi olan öğrencileri toplumdan almakta, onları mezun ederek yine topluma kazandırmaktadırlar. İnsan yetiştirmeye odaklanan eğitim sistemlerinden toplumların bazı beklentileri vardır. Eğitim sistemi döngüsünün sürekliliği için bazı kurallar ve roller belirlenmiştir ve bu kural ve roller, sistem içinde işlerlik gösteren okullar için de geçerlidir. Okulların yönetimine kanunlar, yönetmelikler, yetkiler ve sorumluluklar yön vermektedir. Eğitim sistemlerinde en temel birimler, "işin mutfağı" diyebileceğimiz sınıflardır ve sınıflar da belirli kurallar, roller ve yaptırımlarla yapılandırılmaktadırlar.

SINIF KURALLARI

Eggen ve Kauchak (2007), sınıf yönetimiyle, öğrencilerin bilişsel, kişisel ve sosyal gelişimiyle birlikte, özellikle "onların öz yönetim, öz değerlendirme, öz kontrol, kendini anlama ve kendi motivasyonunu arttırmanın" hedeflendiğini ifade etmektedirler. Bu hedefleri gerçekleştirmek için öğretmenin günlük çalışma usullerini ve rutinleri oluşturması ve eğer gerekirse sınıf ortamını bozan istenmeyen davranışlara yönelik bazı önlemleri almış olması gerekir (Ming-tak ve Wai-shing, 2008). Oliver ve Reschly (2007) ise, etkili sınıf yönetiminin "okul ve sınıf ortamını yapılandırma, öğrenci sorumluluklarını aktif olarak denetleme, sınıf kurallarını, prosedürlerini ve rutinlerini uygulamaya koyma, öğrenci davranışlarını izleyebilmek için veri toplama ve kullanma" olduğuna dikkat çekmektedirler.

KAYNAKÇA

Altınkurt, Y. & Şimşek, Y. (2010). Öğrenci davranışlarının yönetimi. *Sınıf yönetimi stratejileri öğretmen kılavuzu (The classroom teachers book of management Essentials,* Finger, J. & Bamford, B., Çeviri Editörü, Turgut Karaköse İçinde), (ss. 244-281). Ankara: Nobel.

Apaydın, Ç. (2013). Sınıf yönetimine giriş. *İlkokul öğretmenleri için sınıf yönetimi İlkokul öğretmenleri için sınıf yönetimi (Classroom management for elementary teachers,* Evertson, C. M. & Emmer, E. T. Çeviri Editörü Ahmet Aypay İçinde), (ss. 1-10). Ankara: Nobel.

Boyacı, A. & Kavrayıcı, C. (2013). Sınıf kurallarını ve prosedürlerini belirleme. *İlkokul öğretmenleri için sınıf yönetimi İlkokul öğretmenleri için sınıf yönetimi (Classroom management for elementary teachers,* Evertson, C. M. & Emmer, E. T. Çeviri Editörü Ahmet Aypay İçinde), (ss. 28-44). Ankara: Nobel.

Bozack A. R. & Maiorino, P. G. (2015). Beginning teachers and classroom management. The sage of encylopedia of classroom management (pp. 85-88) W. G. Scarlett (Ed.). California: SAGE.

Curwin, R. L., & Mendler, A. N. (1999). Zero tolerance for zero tolerance. *Phi Delta Kappan*, *81*(2), 119.

Diken, H. İ. (2007). *Okul öncesi çocuklar için doğal ortamlarda öğretim teknikleri. Örnek olaylarla zenginleştirilmiş anne-baba ve eğitimci el kitabı*. S. Olkun (Ed.). Ankara: Maya Akademi.

Eggen, P. D., & Kauchak, D. P. (2007). *Educational psychology: Windows on classrooms*. Prentice Hall.

Erden, M. (2008). *Sınıf yönetimi.* Yeni programla uyumlu genişletilmiş baskı. Ankara: Arkadaş.

Erdoğan, İ. (2001). *Sınıf yönetimi: Ders, konferans, panel ve seminer etkinliklerinde başarının yolları.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Erginer, A. & Aydın, B. (2010). Hukuki sorunların yönetimi. *Sınıf yönetimi stratejileri öğretmen kılavuzu (The classroom teachers book of management Essentials,* Finger, J. & Bamford, B., Çeviri Editörü, Turgut Karaköse İçinde), (ss. 302-325). Ankara: Nobel.

Erol, Z. (2006). *Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi uygulamalarına ilişkin görüşleri.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Garrett, T. (2014). *Effective classroom management. Theessentials*. New York: Teachers College Press.

Helman, L. & Martin-Kerr, K. G. (2015). Elementary education and classroom management. The sage of encylopedia of classroom management (pp. 297-301) W. G. Scarlett (Ed.). California: SAGE.

Jones, V. (2011). *Practical classroom management*. USA: Pearson.

Koki, S., Van Broekhuizen, L. D. & Uehara, L. D. (2000). *Preventio nand intervention for effective classroom organization and management in pasific classrooms*. USA: Pacific Resources for Education and Learning, Research Series. (ED451137).

Madraswalla, S. P. & Bray, M. A. (2015). Limit and limit setting. The sage of encylopedia of classroom management (pp. 476-474) W. G. Scarlett (Ed.). California: SAGE.

Marzano, R. J. (2003). *Classroom management that works*. Alexsandria VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Marzano, R. J., Gaddy, B. B., Foseid, M. C., Foseid, M. P. & Marzano, J. S. (2005). *A handbook for classroom management that works*. USA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Ming-tak, H. & Wai-shing, L. (2008). *Classroom management creating a positive learning emvironment*. Hong Kong: Hong Kong University Press.

Missall, K. & Hendrix, N. (2015). Kindergarden and classroom management. The sage of encylopedia of classroom management. (pp. 449-451) W. G. Scarlett (Ed.). California: SAGE.

Moore, K. D. (1999). Öğretim becerileri (Editör: E. Altıntaş; Çeviren: N. Kaya). *Ankara: Nobel Yayınları*.

Newell, S. & Jeffery, D. (2002). *Behaviour management in the classroom. A transactional analysis approach*. London: David Fulton Publishers.

Oğuz, A. & Erginer, E. (2010). Öğretim becerilerinin yönetimi. *Sınıf yönetimi stratejileri öğretmen kılavuzu (The classroom teachers book of management Essentials,* Finger, J. & Bamford, B., Çeviri Editörü, Turgut Karaköse İçinde), (ss. 2-91). Ankara: Nobel.

Oliver, R. M. & Reschly, D. J. (2007). *Effective classroom management: Teacher preparation and Professional development* (TQ Connection Issue Paper). Washington, DC: National Comprehensive Center for Teacher Quality.

Rademacher, J. E., Callahan, K. & Pederson-Seelye, V. A. (1998). How do your classroom rules measure up? Guidelines for developing an effective rule management routine.*Intervention in School and Clinic, 33*(5), 284-289. (EJ568624).

Ronfard, S.; Elizabeth, T. & Bempechat, J. (2015). Managing classroom discussions. The sage of encylopedia of classroom management (pp. 485-489) W. G. Scarlett (Ed.). California: SAGE.

Sherwood, P. (2008). *Emotional literacy: The heart of classroom management.* Australia, Victoria: Acer Press.

Stronge J. H. (2007). *Qualities of effectives teachers*. Alexandria, Virginia USA: Associaiton for Supervision on Curriculum Development (ASCD).

Tertemiz, N. (2000). Sınıf yönetimi ve disiplin. *Sınıf yönetimi* (Editör: Leyla Küçükahmet, İçinde), (ss. 49-70). Ankara: Nobel.

Türk Dil Kurumu. *Büyük Türkçe sözlük*. www.tdk.gov.tr Erişilebilir: 03 Kasım 2016.

Tauber, R. T. (2007). *Classroom management. Sound theory and effective practice*. USA: Praeger Publishers.

Wiseman, D. G. & Hunt, G. H. (2014). *Best practice in motivation and management in the classroom.* Springfield, Illinois: Charles C Thomas Publisher.

Walters, J. & Frei, S. (2007). *Managing classroom behavior and discipline. Practical stratigies for successful classrooms*. USA: Shell Education.

Yılmaz, E. & Çubuk, S. (2010). Öğrenci öğrenmesinin yönetimi. *Sınıf yönetimi stratejileri öğretmen kılavuzu (The classroom teachers book of management Essentials,* Finger, J. & Bamford, B., Çeviri Editörü, Turgut Karaköse İçinde), (ss. 124-193). Ankara: Nobel.

6. Bölüm

SINIF ORGANİZASYONU VE YÖNETİMİ

Doç. Dr. Seyithan Demirdağ
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi
seyithandemirdag@gmail.com

ÜNİTENİN ÖRÜNTÜSÜ

Giriş
Okulların Fiziksel Düzenleri
Okulların Konumu
Okulların Büyüklüğü
Sınıfın Fiziksel Değişkenleri
Özet
Ünite Etkinlik Çalışması
Değerlendirme Soruları
Kaynakça

KAZANIMLAR

Sınıfların fiziksel ortamlarını tanıyabilme,
Sınıfın fiziksel değişkenleri arasındaki ilişkiyi açıklayabilme,
Sınıfların büyüklüğü ile fiziksel düzen arasındaki ilişkiyi yorumlayabilme,
Sınıftaki yerleşim düzenleri arasındaki farklılıkları açıklayabilme,
Fiziksel düzenin sınıfın işlevselliği üzerindeki etkisini kavrayabilme.

GİRİŞ

Sınıf, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin gerçekleştiği bir alandır. Öğrenciler, zamanlarının büyük bir kısmını sınıflarda geçirdikleri için, bu ortamların öğrencilerin rahat ve huzurlu hissedebilecekleri yerler olması gerekmektedir. Sınıf ortamı, öğrencilerin fiziksel olarak rahat olmalarını, derse motive olmalarını ve öğrenme etkinliklerine kolay bir şekilde katılmalarını sağlamalıdır. Sınıfların bu şekilde işlevsel olabilmesi, etkili bir sınıf yönetimi ile mümkün olabilmektedir.

Sınıf yönetiminin en önemli boyutlarından biri de sınıfın fiziksel düzenidir. Sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre sınıfın fiziksel düzeni, öğretmenlerin öğrencileri yönlendirmede ve uygun olmayan davranışlarını düzeltmede ne kadar zaman harcadıklarının en önemli belirleyicilerinden biridir. Çalışma ortamlarının oluşturulması, sınıftaki araç ve gereçlerin bir yerde muhafaza edilmesi, sıra, masa ve dolapların düzenlenmesi ve sınıfın süslenmesi gibi faaliyetler sınıfın fiziksel ortamıyla ilgili örneklerden sadece birkaçını teşkil etmektedir (Carter ve Doyle, 2006). Yapılan bütün bu etkinliklerle öğretmenler, öğrencilerde derslere yönelik bulunması gereken duygusal yoğunluğu oluşturabilirler.

OKULLARIN FİZİKSEL DÜZENLERİ

Okullar inşa edilirken, sınıfların yanı sıra öğretmen ve öğrencilerin sıklıkla kullandıkları ortak alanlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Gelişmiş ülkelerde okulların yapımında uzman kişilerin yanında bölge eğitim koordinatörleri, okul müdürleri, öğretmenler ve hatta öğrenciler dahi yer almaktadır (Emmer, Evertson ve Anderson, 1980). Ülkemizde bu iş için mevcut olan bir uzmanlık alanı ya da standartlaşmış kriterler bulunmamaktadır. Bu nedenle, okullarımız inşa edildikten sonra birçok problem ortaya çıkabilmektedir. Bu problemlerin sebep olduğu başlıca durumlar şunlardır (Dinç ve Onat, 2002):

- Bazı mekânların işlevleri dışında kullanılması,
- Bazı sınıfların yeterli büyüklükte olmaması,
- Bazı koridorların oldukça dar ya da geniş olması,
- Tuvalet sayılarının yetersiz olması,
- Uygun kullanım alanlarının eksikliğinden dolayı öğretmen ve öğrencilerin sık sık yer değiştirmesidir.

KAYNAKÇA

Barker,L. (1982). *Communication in the clasroom*. Prentice Hall Inc., Englewood Cliff.

Başar, H. (1999). *Sınıf yönetimi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Başar, H. (2005). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Carter, K., & Doyle, W. (2006). *Classroom management in early childhood and elementary classrooms.* In C. M. Evertson & C. S. Weinstein (Eds.), Handbook of classroom management: Research, practice, and contemporary issues (pp. 373-406). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Celep, C. (2002). *Sınıf yönetimi ve disiplini*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Çelik, V. (2002). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Dinç, P., & Onat, E. (2002). Bir ilköğretim yapısının bina programı ve tasarımı bağlamında değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, *17*(3), 35-55.

Emmer, E. T., Evertson, C. M., & Anderson, L. M. (1980). Effective classroom management at the beginning of the school year. *The Elementary School Journal, 80*(5), 219-231.

Evertson, C. M., & Emmer, E. (2012). *Classroom management for elementary teachers*. New York, NY: Pearson Education.

Finn, J.D. ve Archilles, C.M. (1990). Answers and questions about class size:A statewide experiment. *American Educational Research Journal, 27* (3), 557-577.

Grubaugh, S. ve Houston, R. (1990). Establishing a classroom environment that promotes ınteraction and ımproved student behaviour. *The Clearing House, 63*, 375-378.

Harder, H. (1990). A critical look at reduced class size. *Contemporary Education, 62*(1), 28-35.

Hataway, W. (1987). Light color and air quality:ımportant elements of the learning environments. *Education Canada,7*, 35-44.

Hull, J. (1990). *Classroom skills, a teacher guide*, London: David Fulton Publishing.

Işık, H. (2004). Öğ*renme ortamlarının fiziksel düzeni* (Ed.: M. Şişman ve S. Turan) Sınıf yönetimi, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Korkmaz, A. (2003). *Sınıf organizasyonu* (Ed.L..Küçükahmet) Sınıf yönetimi, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Marzano, R., & Marzano, J. (2003). *Classroom management that works: Research based strategies for every teacher*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Monk,D. ve Haller,E.J. (1993). Predictors of high school academic course offerings:The role of school size. *American Educational Research Journal, 30* (1), 3-21.

Riggen, V. (2015). *School size and student achievement*. Unpublished doctoral dissertation). Indiana State University, Terre Haute, Indiana.

Sleeman, P. J., & Rockwell, D. M. (Eds.). (1981). *Designing learning environments*. Longman Publishing Group.

Ünal, S. ve Ada S. (2000). *Sınıf yönetimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası.

Woolfolk, A. (1995). *Educational psychology*. Boston: Allyn and Bacon Publishing.

7. Bölüm

SINIFTA ZAMAN YÖNETİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Dilek Yıldırım Bilgen
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi
esradilekyildirim@hotmail.com

ÜNİTENİN ÖRÜNTÜSÜ

Giriş
Soyut Bir Kavram Olarak Zaman
Zaman Yönetimi Kavramı
    Zaman Tuzakları
Zaman Yönetimi Yaklaşımları
    Düzenli Yaşama Yaklaşımı
    Hedef Belirleme Yaklaşımı
    Savaşçı Yaklaşım
    ABC Yaklaşımı
    Sihirli Araç Yaklaşımı
    Beceri Yaklaşımı
    İyileştirme Yaklaşımı
    Kendini Akıntıya Bırakma Yaklaşımı
Sınıfta Zaman Yönetimi
Özet
Ünite Etkinlik Çalışması
Değerlendirme Soruları
Kaynakça

KAZANIMLAR

Zaman kavramını tanımlayabilme,
Zaman yönetiminin amaçlarını açıklayabilme,
Zaman tuzaklarıyla zaman yönetimi arasındaki ilişkiyi açıklayabilme,
Zaman yönetimi yaklaşımları arasındaki farklılıkları belirleyebilme,
Sınıfta zaman yönetiminin aşamalarını belirleyebilme.

GİRİŞ

Belirsiz; sınırlarını çizemediğimiz; geçmiş, gelecek ve şimdiyi sonsuz kollarıyla kucaklayan; tam olarak tanımlayamadığımız ancak hayatımızın merkezinde olan, onsuz hiçbir şey yapamadığımız zamanı yönetmek gerçekten mümkün müdür? İçinde yaşadığımız yüzyıl, her şeyin hızla değiştiği, geliştiği, daha yoğun, daha zorlu ve daha karmaşık geçtiği bir yüzyıldır. Yetiştirilmesi gereken işler, bitirilmesi gereken projeler, toplantılar, sınavlar, ödevler, ilgilenmekle yükümlü olduğumuz bir aile, sosyal yaşam, hobiler… Böylece uzayıp giden bu sorumluluklar ve istekler listesinin altından kalkabilmek için yeterli zamanımız var mı? Goethe, "Zamanı iyi kullanırsanız, yeterli zaman bulabilirsiniz." diyerek aslında zamanı iyi yöneterek her şey için yeterli zamana sahip olunabileceğini söylemiştir. Bir bakıma yaşamımızın kalitesini belirleyen şey, zamanı etkili ve verimli bir şekilde yönetebilme becerimizdir.

Bu bölümde sırasıyla zaman ve zaman yönetimi kavramları açıklanacak, zamanın nasıl etkili kullanılabileceğine değinilecek, zamanın etkili kullanılmasının önüne geçen zaman tuzaklarından bahsedilecek, başlıca zaman yönetimi yaklaşımlarının özellikleri güçlü ve zayıf yönleri de belirtilerek açıklanacak ve son olarak sınıfta zamanın nasıl etkili kullanılabileceğine yönelik bilgiler verilecektir.

SOYUT BİR KAVRAM OLARAK ZAMAN

Zaman, insanoğlu için yaratılıştan bu yana büyük önem taşıyan bir kavramdır. Geçmişten günümüze; filozoflar, bilgeler, bilim adamları zamanı farklı bakış açılarıyla ele almış ve tanımını yapmışlardır. Zamanın soyut bir kavram olması farklı tanımların yapılmasına yol açmıştır. Zaman kavramının somut bir şekil ya da boyutta olmayışı sebebiyle net bir tanımını yapabilmek zordur (Örücü, Tikici ve Kanbur, 2007). Bu tanım zorluğundan dolayı, Einstein varlığın tanımlanmasını sağlayan en, boy ve derinliğe "zaman"ı dördüncü boyut olarak eklemiştir. Zaman, sözlük anlamıyla bir işin bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit olarak tanımlanmıştır (TDK, 2016). Bir başka tanıma göre ise zaman, olayların geçmiş, şimdi ve gelecekte meydana geldiği belirsiz ve sınırsız süreli, olmuş ve olacak her an olarak belirtilmiştir (Yüksel, 1988). Yapılan diğer tanımlamalara bakıldığında, zaman, insanın duyu organlarıyla algılayamadığı, fiziki, felsefi, psikolojik ve sosyolojik boyutları olan bir olgu ve gerçeklik; belli bir işi yapabilmek için gereksinim duyulan süre; arka arkaya gelen olay ve olayların algılanması biçiminde ifade edilmiştir (Açıkalın, 1998; Çelik, 2012; Karslı, 2006).

KAYNAKÇA

Acar, N. V. (2008). *İnsan ilişkileri iletişim.* Ankara: Nobel.

Açıkalın, A. ve Turan, S. (2011). *Bir anlam köprüsü inşa etme aracı olarak okullarda etkili iletişim.* Ankara: Pegem.

Akbaşlı, S. (2012). Sınıf içi iletişim ve etkileşim. Ruhi Sarpkaya (Ed.), *Sınıf yönetimi* içinde (s. 117-148), Ankara: Anı.

Akgöz, E. ve Sezgin, M. (2009). *Genel iletişim.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Arslan, E. ve Arslan, B. (2006). Örgütsel iletişim. U. Demiray (Ed.), *Genel İletişim* (s. 143-179) içinde, Ankara: PegemA.

Başar, H. (1998). *Sınıf yönetimi.* Ankara: MEB.

Bursalıoğlu, Z. (2002). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış.* Ankara: Pegem Akademi.

Çelik, V. (2012). *Okul kültürü ve yönetimi.* Ankara: Pegem Akademi.

Dağ, İ. (2014). Etkili iletişimin eğitim yönetiminde rolü. *Journal of Qafqaz University Philology and pedagogy*, 2(2), 199-214.

Dökmen, Ü. (2008). *İletişim çatışmaları ve empati.* İstanbul: Remzi.

Erden, M. (2000). *Sınıf yönetimi.* İstanbul: Alkım.

Erdoğan, İ. (2000). *Okul yönetimi ve öğretim liderliği.* İstanbul: Sistem.

Filiz, S. B. (2007). İletişim. M. Çağatay Özdemir (Ed.), *Sınıf yönetimi* içinde (s.149-182), Ankara: Ekinoks.

Finger, J. ve Bamford, B. (2010). *Sınıf yönetimi stratejileri* (Çev. Ed. Turgut Karaköse), Ankara: Nobel.

Güçlü, N. (2010). Sınıf içi iletişim ve etkileşim. Leyla Küçükahmet (Ed.), *Sınıf yönetmi* içinde (s. 18-54), Ankara: Pegem Akademi.

Gürüz, D. ve Eğinli, A. (2011). *Kişilerarası iletişim.* Ankara: Nobel.

Gündüz, M. (2016). *Maariften eğitime.* Ankara: Doğubatı.

Hoşgörür, V. (2007). İletişim. Zeki Kaya (Editör), Ankara: Pegem Akademi.

Hoy, W. K. ve Miskel, C. (2012). *Eğitim yönetimi: Teori, araştırma ve uygulama* (Çev.Ed. Selahattin Turan), *Sınıf yönetimi* içinde (s. 151-178), Ankara: Nobel.

Işık, M. ve Biber, L. (2010). İletişim, iletişim süreci ve iletişim çeşitleri, *Genel ve Teknik İletişim* içinde, Metin Işık (Editör), (s. 10-41). Konya: Eğitim Akademi.

İlal, E. (1991). *İletişim, yığınsal iletişim araçları ve toplum: Kavramlar, kurumlar, kuramlar.* İstanbul: Der.

Kocabaş, İ. (2014). Örgütsel iletişim, Selahattin Turan (Ed.), *Eğitim yönetimi: Teori, araştırma ve uygulama* içinde (s. 189-222), Ankara: Pegem Akademi.

Memişoğlu, S. P. (2013). Okulda yönetim süreçleri, Niyazi Can (Ed.), *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi* içinde (s. 128-154), Ankara: Pegem Akademi.

Oskay, Ü. (2007). *İletişimin abc'si.* İstanbul: Der.

Selimhocaoğlu, A. (2004). İletişim ve sınıf içi iletişimin önemi. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı.* Malatya.

Şişman, M. (2011). *Örgütler ve kültürler.* Ankara: Pegem Akademi.

Tomul, E. (2015). Sınıfta öğretmen-öğrenci iletişimi, H. Kıran ve K. Çelik (Ed.), *Etkili sınıf yönetimi* içinde (s. 145-171), Ankara: Anı.

Töremen, F. ve Alpay, E. (2010). *Eğitim örgütlerinde sosyal sermaye ve yönetimi.* İstanbul: İdeal Kültür.

Yıldız, K. (1996). *Bolu ilköğretim okullarında yönetici-öğretmen iletişim.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Yılmaz, H. (2013). *Öğretmenim lütfen bu kitabı okur musun?* Konya: Çizgi.

9. Bölüm

SINIFTA MOTİVASYON SÜRECİNİN YÖNETİMİ

Doç. Dr. İlhan İlter
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
iilter@ksu.edu.tr

ÜNİTENİN ÖRÜNTÜSÜ

Giriş
Motivasyon Kavramı
    İçsel Motivasyon
    Dışsal Motivasyon
Öğrenci Motivasyonu
Öğrenmeye Yönelik Motivasyon
Motivasyon Kuramları
Öğrencileri Güdülemeye Yönelik Modeller
Akademik İhtiyaçlar İçin Motivasyonel Stratejiler
Özet
Ünite Etkinlik Çalışması
Değerlendirme Soruları
Kaynakça

KAZANIMLAR

Motivasyon kavramını farklı açılardan açıklayabilme,
Motivasyon ile ilgili temel kavramları tanımlayabilme,
Öğrencileri öğrenmeye güdülebilecek içsel ve dışsal uyarıcıları ayırt edebilme,
Öğrencileri güdülemede içsel ve dışsal çekicileri kullanabilme,
Öğrencileri güdülemede motivasyon yaklaşımlarını etkili bir şekilde uygulayabilme,
Güdülemede öğrencilerin akademik ihtiyaçlarına dair belirli stratejileri açıklayabilme,
Öğrencileri sınıfta güdülemenin yararlarını kavrayabilme.

İyi eğitim, araştırmacılar tarafından davranış yönetiminde ilk savunma hattı olarak bilinir. Yani, iyi bir eğitim programı, birçok davranış probleminin ortaya çıkmasını önler.
James Kauffrman (1997)

GİRİŞ

Öğrencilerin öğrenme ortamlarında amaçladığı hedefler, muhtemelen daha fazla uzmanlık ve başarı elde etme arzusu, başarısızlıktan kaçınma, olumlu toplumsal yaşantılar edinme ve benzeri eğilimlerdir. Bu da okulda ve yükseköğretimde peşinden koşulan akademik yaklaşımların ve istenmeyen davranışlardan kaçınma hedeflerinin öğrencilerin olumlu duygular için ruh hâllerinin korunması, onarımı ve gelişiminde daha önemli olduğunu gösterir. Daha belirgin bir ifadeyle açıklayacak olursak, olumlu başarı duygularını harekete geçirmeyle ilgili olarak görev etkinliklerini gerçekleştirmek ve sonuç odaklı akademik hedeflerin peşinden koşmak için bu gibi duyguların harekete geçirilmesi, öğrenci başarısını ve motivasyonunu artırmaktadır (Frijda, 1986). Hem içten gelen öğrenme isteği hem de dışarıdan gelen başarı güdüsüyle ilgili takdir edilme ve keyif alma hissi, öğrenmeye devam etme motivasyonunu güçlendirmektedir. Bu süreç, olumlu duyguların ve kendi kendini takdir etmenin farkına varılmasını ve bellekte yeniden kazanılmasını güçlendirdiğini gösterir. Tıpkı olumlu öz yeterlik beklentisi, öz değer ve inançların motivasyonu artırması gibi (Olafson ve Ferraro, 2001). Öz yeterlik, bireyin muhtemel durumlarla başetmek için gerekli davranışları düzenleme ve onları sergileme olarak tanımlanırken, öz değer, bireyin öz benliğine ve akademik performansına olumlu bir değer verme çabası olarak ifade edilir. Bu açından motivasyonda öz değer, başarıyı tadabilen öğrencilerin etkinliklere katılmaları ve görevleri tamamlamaları için efor sarf etmelerinde olumlu bir itici güçtür. Ancak sınıfta, öğrenciler aktivitelerde başarısız olmayı kendi öz değerlerine bir tehdit olarak görebilir ve derse katılma konusunda isteksiz olabilirler. Bunun sonucunda öğrenciler başarısızlıklarını örtmek için çeşitli yollara başvurmayı denerler (Dönyei, 2001). Nitekim motivasyon üzerine yapılan araştırmalar, okulda başarı etkenlerinin keyif alma, beklenti, öz değer, inanç, umut ve gurur gibi akademik duygularla ilgili maddeleri içerdiğini göstermiştir. Bu nedenle öğrencilerin akademik duyguları, onların motivasyonuyla doğrudan ilişkilidir (Pekrun, Goetz ve Perry, 2002).

MOTİVASYON KAVRAMI

Motivasyon kavramı, "güdü" terimi altında bireyin dünyayı anlaması, yaşamını kontrol etmesi ve kendisini hedeflere yönlendirmesi anlamındadır (Burden, 1999). Araştırmacılara göre motivasyon farklı şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin, Moore

KAYNAKÇA

Ada, S., Baysal, N. ve Korucu, S. (2005). Sınıf öğretmenlerinin sınıf içi olumsuz davranışlara gösterdikleri tepkilerin karakter eğitimi ve 2005 ilköğretim programı açısından değerlendirilmesi. *Değerler Eğitimi, 3*(10), 7-18.

Akbaba, S.(2006). Eğitimde motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi* Dergisi, *13,*343-361.

Aydın, A. (1998). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Başar, H. (1998). Sınıf yönetimi. Ankara: Pegem Özel Eğitim ve Hizmetleri

Başaran, İ. (1992). *Eğitim psikolojisi (12. Baskı)*. Ankara: Kadıoğlu matbaası.

Burden, P.R. (1999). *Classroom management and discipline*. New York: John Wiley and Sons

Ceylan, M. (2003). *Sınıfta motivasyon (İki öğretmenin sınıf içinde motivasyon değişkenlerini dikkate alma davranışlarının betimlenmesi)*. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eskişehir.

Chye, H.T. & Waugh, R.F. (2010). A unidimensional Rasch measure of motivation in science and mathematics. (Chapter 4) Russell Waugh (Edit.). *Applications of Rasch Measurement in education***.** Nova Science Publishers, Inc. New York

Çakmak, M. (2011). Öğrenmeye uygun olumlu bir sınıf ortamı oluşturmada öğretmen davranışları (Örnekler ve Önerileri) (ed. Leyla Küçükahmet). *Sınıf yönetimi.* Ankara. Pegem Akademi Yayıncılık.

Çelik, V. (2003). *Sınıf yönetimi*. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık

Çoban, A. (2012). Sınıf ortamında istenmeyen davranışlara ilişkin öğretmenlerin gösterdikleri tepkiler. *Eğitim ve Bilim, 40,* (180), 89-102.

Dilekmen, M. (2001). İlköğretim sınıf öğretmenlerinin sınıf içi davranışları. Çağdaş Eğitim, *276*, 31-36.

Dörnyei, Z. (2001).*Teaching and researching motivation*. Harlow: Pearson Education Limited.

Duy, B.(2010). Güdülenme ve bireysel farklılıklar. (ed. Alim Kaya). *Eğitim psikolojisi*. (5 baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Eccles, J. Wigfield, A. (1985). Teacher expectations and student motivation. In J. Dusek, V. Hall & W. Meyer (Eds). *Teacher expectancies*. Hillsdale NJ. Erlbaum.

Erdem, A.R.(2005). Sınıfta güdülenme (Ed.. Hüseyin Kıran). *Etkili sınıf yönetimi.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Ergün, M. (2012). Sınıfta Motivasyon (11. baskı). (Ed.Emin Karip). *Sınıf yönetimi* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Feather, N. (ed.) (1982). *Expectations and actions*. Hillsdale NJ: Erlbaum.

Ford, M. (1992). *Motivating humans goals emotions and personal agency belief*. Newbury Pars Ca Sage.

Freeman, Y. & Freeman, D. (2002). *Closing the achievement gap how to limited formal schooling and long term English learners*. Portsmouth NH Heinemann.

Frijda, N. (1986). *The emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gardner, H. (1999). *Intelligence reframed multiple intelligences for the 21 st Century*. New Yok Basic Books

Good, T. & Brophy, J. (1994). *Looking in classrooms* (6 eds.). New York: Harper and Row

Gürkan, T. ve Gökçe, E. (1999). Turkiye'de ve ceşitli ulkelerde ilkoğretim. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Jones, V. F. & Jones, L. S. (1998). *Comprehensive Classroom Management: Creating Communities of Support and Solving Problems*. Boston, MA: Pearson Allyn and Bacon.

Kauffman, J. (1997). *Characteristics of emotional and behavioral disorders of children and youth*. (6th ed.) Upper Saddle River NJ: Merrill.

Kuykendall, C. (1992). *From rage to hope strategies for reclaiming Black and Hispanics students*. Bloomington in National Education Services

Moore, K. D. (2005). *Effective instructional strategies from theory to practice*. Sage Publications. Thousand Oaks California

Okutan, M. (2004). *Sınıf yönetiminde örnek olaylar.* Ankara: Pegem A. Yay.

Olafson, K. M. & Ferrraro, F. R. (2001). Effects of emotional state on lexical decision performance. *Brain and Cognition*, *45*, 15-20.

Palardy, M.J.(1996). *Etkili sınıf yönetiminde 12 öğrenim ilkesi*. Ceviren: Seda Toprak. Yaşadıkca Eğitim. *48,* İstanbul

Pekrun, R., Goetz, T., Titz, W., & Perry, R. P. (2002). Positive emotions in education. Meeting goals, visions and challenges/Erica Fydenberg (ed.) (pp.149-173), Oxford University Press.

Pekrun, R., Goetz, T., Titz, W., & Perry, R. P. (2002a). Achievement emotions in students' self-regulated learning and achievement: A program of quantitative and qualitative research. *Educational Psychologist*, *37*, 91-106.

Pintrich, P. R., Smith, D. A. F., Garcia, T., & McKeachie, W.J.(1991). A manuel for the use of the motivated strategies for learning. Michigan: School of Education Building, The University of Michigan (ERIC No:ED338122)

Raffını, J. (1996). *150 ways to increase ıntrinsic motivation in the classroom*. USA: Massachusetts: Simon and Schuster Company

Reece I., & Walker, S. (1997). *Teaching training and learning*. A Practical Guide Business Education Publisher.

Sarıdoğan, M.E. (2007). Öğrencilerin güdülenmesi (7. Baskı) (Edi. Zeki Kaya). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Schunk, D.H. and Ertmer, P.A., (2000). Self-regulation and Academic Learning: Self-efficacy Enhancing Interventions. In Boekaerts, M., Pintrich, P.R. and Zeidner, M. (Ed.).*Handbook of self-regulation.* San Diego: Academic Press.

Selçuk, Z. ve Nedret, G. (2000). *Sınıf içi rehberlik uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık,

Senemoğlu, N. (2000). Eğitimin psikolojik temelleri. Ed. Veysel Sonmez. *Oğretmenlik mesleğine giriş.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Gazi Kitapevi.Slavin, R. (2003). Educational psychology: Theory and practice (7th ed.). Boston: Allyn & Bacon.

Stipek D. (1988). *Motivating to learn from theory to practise.* Englewood Cliff NJ Prentice Hall

Stipek, D. (2002). *Good instruction is motivation* (Edt. Allan Wigfiedl & Jacquelynne S. Eccles). Development of achievement motivation. (Chapter 12). A volume in the educational phycology series academic Press an Imprint of Elsevier London

Stipek, D. (2002). *Motivation to learn: From theory to practice* (4th edition). (pp. 272 pages). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon

Ulusoy, A. (2002). *Güdülenme gelişim ve öğrenme*. (Ed. Ulusoy A). Ankara: Anı yayıncılık

Vallance, R.(2011). An empirical study of boys' academic motivation. *Journal of Education Research*, *5*(3/4), 265- 286.

Waugh, R.F.(2002). Creating a scale to measure motivation to achieve academically: linking attitudes and behaviours Rasch Measurement. *British Journal of Educational Psychology 72*(1), 65-86.

Weiner, B. (1985). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review, 92* (4), 548-573

Wigfiedl, A., & Eccles, S. J. (2002). Development of achievement motivation. A Volume in The Educational Phycology Series Academic Press an Imprint of Elsevier James Road London.

Wlodkowski, R. & Ginsberg, M. (1995). A framework for culturally responsive teaching *Educational leadership, 53*, 17-21.

Yiğit, B. (2001). İlköğretim öğrencilerinde görülen istenmeyen davranışlar ve öğretmenlerin önlemek için izlediği yaklaşımlar. *Trakya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *1*(2), 15-25

10. Bölüm

SINIF YÖNETİMİ VE AİLE İLİŞKİSİ

Arş. Gör. Yasemin Kalaycı
Anadolu Üniversitesi
yaseminkalayci@anadolu.edu.tr

ÜNİTENİN ÖRÜNTÜSÜ

Giriş
Türk Aile Yapısı
Okul Aile İletişimi
Öğretmen Aile İletişimi
Ailelerle İlk Toplantı
Veli ile Görüşme
- Veli ile Yapılandırılmış Görüşme
- Üçlü Yapılandırılmış Görüşme
- Telefon ve Sanal Ortamda Görüşme
- Mektuplaşma/Yazışma

Veli Toplantıları
Veli Ziyaretleri
Sosyokültürel Faaliyetler
Özet
Ünite Etkinlik Çalışması
Değerlendirme Soruları
Kaynakça

KAZANIMLAR

Okul aile iş birliğinin sınıf yönetimi ile ilişkisini kavrayabilme,
Okul aile iş birliğinin akademik başarı ile ilişkisini kavrayabilme,
Veli ilişkisinin öğrenci-veli ve okula sağladığı yararları anlayabilme,
Velilerle hangi yollarla iletişim kurulabileceğini kavrayabilme,
Öğrenci başarısında velinin ne tür rolleri olabileceğini anlayabilme,
Etkili veli toplantıları ve veli ziyaretleri için gerekli olanları kavrayabilme.

"Aile toplumun özüdür. Onu tahribe yönelen her şey toplumun tahribine yönelmiş demektir." (Samuel Butler)

GİRİŞ

Aile, çocuğun doğduğu günden itibaren içinde bulunduğu en küçük toplumsal birimdir (Toprakçı, 2002). Çocuklar okula başlamadan önce aile fertleriyle etkileşimde bulunarak belirli bir öğrenme sürecinden geçerler. Bu etkileşim çocuk okula başladıktan sonra da devam eder (Fidan ve Erden, 1993). Dolayısıyla ailenin çocuk üzerindeki etkisi ve kontrolü her zaman devam eder. Etkili bir eğitim, aile ve okul arasındaki karşılıklı etkileşim ve iletişimin sağlam temeller üzerinde kurulu olmasına ve gerektiğinde karşılıklı yardımlaşmaların olmasına bağlıdır. Bu bakımdan aile, sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri ile okulun ve sınıfın yönetiminde önemli unsurlardan biridir. Bu bağlamda anne-baba ve okul yönetimi ile ilişkiler sınıf yönetimi içinde ele alınır.

Aile türlerinin her birinin iç dinamikleri farklı olduğu için çocuğa yansıması da farklı olacaktır (Karip, 2003). Örneğin; ailedeki birey sayısı, öğrenci davranışını etkileyen unsurlardan biridir (Suryawikarta, 1993). Ailedeki birey sayısı arttıkça ebeveynler çocuğa daha az zaman ayırabilirler ve çocuk üzerindeki etkileri azalabilir. Çocuk sayısının fazla olması ailenin artan görev ve sorumluluklarını yeterince yerine getirememesine neden olabilmektedir. Az çocuklu ailelerde ise çocuklar şımartılmış ve bencil çocuklar olarak yetişmektedir. Her iki durumda da sınıf yönetimi olumsuz etkilenecektir. Dolayısıyla ailenin çeşitli özellikleri, öğrencilerin sorunlarının çözümünde öğretmen için doğrudan birincil kaynak durumundadır. Öğretmenlerin öğrenciden bekledikleri davranışları aileye iletmeleri gerekmektedir. Böylece öğrenmeler artabilir ve sınıf içi sorunlar azalabilir (Başar, 2002). Ya da farklı bir örnek vermek gerekirse; toplu etkinliklere değer veren ailelerde yetişen çocuklar, bireysel yapılan etkinlikleri benimsemeyeceği için katılmak istemeyebilirler. Bu durum da onları başarısızlığa sürükleyebilir (Sünbül, 2005).

Aileler çocuklarının eğitimine yaklaşımları açısından da farklılıklar gösterebilmektedir. Eğitime olan ilgileri açısından aileler, Koenig (2000) tarafından üç gruba ayrılmıştır. Birinci grup anne ve babalar çocuklarının eğitimleriyle yakından ilgilenen gruptur. Bu ailede yetişen çocuklar genelde uyumlu ve yerinde davranan çocuklardır. Uygunsuz davranışlarında ailelerine gönderilen bir not yeterli olabilir. İkinci grup anne ve babalar, çocukların eğitimleriyle ilgilenirler ancak herhangi bir sorun olmadıkça okula uğramazlar. Üçüncü grup ise çocuklarının eğitimleriyle hiç ilgilenmeyen anne ve babalardır. Bu ebeveynler çocuklarını okula gönderir sonra hiç okulla ve öğrencinin durumu ile ilgilenmezler (Karip, 2003).

KAYNAKÇA

Alıcıgüzel, İ. (1995).Çağdaş okulda eğitim ve öğretim. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Apter, T. (2009), "Domestic Intelligence: Teens and Parents in Conflict", Psychology Today, http://www.psychologytoday.com/blog/domestic-intelligence/200901/teens-andparents-in conflict, Erişim Tarihi: 9 Kasım 2016.

Aslan, B. (1984). *Ankara merkez ilçelerinde temel eğitim birinci kademe (ilkokullar) düzeyinde okul-aile ilişkileri.* Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Aslanargun, E. (2007). Okul - aile işbirliği ve öğrenci başarısı üzerine bir tarama çalışma, *Sosyal Bilimler Dergisi, 18*, 119-135.

Aydın, A. (1998).*Sınıf y*önetimi. Ankara: Anı Yayıncılık.

Ayyıldız, T. (2005). *Zonguldak il merkezinde 0-6 yaş çocuğu olan annelerin çocuk yetiştirme tutumları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaelmas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Zonguldak.

Başar, H. (2002). *Sınıf Yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Bilal, G. (1986). Demokratik ve Otoriter Olarak Algılanan Ana-Baba Tutumlarının Çocukların Uyum Düzeyine Etkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi,* 11(62), 58.

Bilge F. (2006). *Eğitim psikolojisi* (Ed. Binnur Yeşilyaprak) S.286.Ankara: Pegem yayınları.

Binbaşıoğlu, C. (1995). *Türkiye' de eğitim bilimleri tarihi*. İstanbul: MEB Yay. 2795.

Buck, N. (2011), Peaceful Parenting: Parents & Children in Conflict, Psychology Today, http:// www.psychologytoday.com/blog/peaceful-parenting/201101/parents-childreninconflict, Erişim Tarihi: 9 Kasım 2016.

Burns, C.P., Roe, B.D. ve Ross, E.P., (1992), *Teaching reading in today's elementary schools*, Boston: Houghton Mifflin Company.

Çelenk, S. (2003), Okul aile işbirliği ile okuduğunu anlama başarısı arasındaki ilişki, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2003(*24), 3-39.

Can, N. (2013). *Kuram ve uygulamada eğitim y*önetimi. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Cangelosi, J.S. (1988). *Classroom management strategies.* NY: Longman.

Celep, C. (2002). *Sınıf yönetimi ve disiplini.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Charles, C.M. (1989). *Building classroom discipline: from models to practice*. New York: Longmans Inc.

Charles, C. ve Senter, G. (1995). *Elementary classroom management.* NY: Longman.

Çelik. N. (2005). *Okul-aile işbirliğinde yaşanan sorunlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Deacon, R.E. ve Firebaugh, F.M. (1988), *Family resource management: principles and applications,* Allyn and Bacon, Inc., Boston.

Dekovic, M. & Gerris J.R. (1992). Parental reasoning complexity, social class, and child rearing behaviors. *Journal of Marriage and the Family*, 54, 675-685.

Diaz, S. L. (1989). The Home Environment and Puerto Rıcan Children's Achievement**:** A Researcher's Diary*,* (Bul. Kyn. Satır, (1996). The Natiohal Association for Education Conference, Hulston, April-May.

Erözkan, A. (2014). *Psikolojik danışma ve rehberlikte test dışı teknikler.* Ankara: Mentis Yayıncılık.

Evertson, M.C. ve Emmer T.E. (2012). *Classroom management for elementary teachers. (9.nd ed.)*. Boston: Allyn & Bacon.

Fidan, N. ve Erden, M. (1993). *Eğitime giriş,* Ankara: Alkım Yayınevi.

Geçtan, E.(1986). İnsan o*lmak*. İstanbul: Adam Yayınları.

Goldsmith, E.B. (2000), *Resource management for* **ındividuals** *and families*, Wadsworth Thomson Learning, US.

Gordon, T. (1976) (P.E.T in Ation) Çeviri: Hale Vardar, *Etkili anne baba eğitimi.* İstanbul: Profil Yayınları.

Küçükahmet, L. (2000). *Sınıf y*önetimi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Karip, E. (2003). *Sınıf y*önetimi. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Kaya. M. (1997). Ailede anne-baba tutumlarının çocuğun kişilik ve benlik gelişimindeki rolü. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9*(9), 193-204.

Koenig, L. (2000). *Smart discipline fort he classroom. Respect and Cooperation restored*. Thousand Oaks,CA: Corwin Pres(3rd ed.).

Kuzgun, Y. (1972). *Ana-baba tutumlarının bireyin kendini gerçekleştirme düzeyine etkisi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Enstitüsü, Ankara.

Lemlech, J.K. (1991). *Classroom management: methods and techniques for elementary and secondary teachers.* Prospect Heights, IL:Waveland Pres. (2nd ed.)

Levin, J. ve Nolan, J.F. (2000). *Principles of classroom management: A Professional decision-making model*. Boston: Allyn ve Bacon. (3rd ed.).

Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2002/27). Genelge.

M.E.B. *Okul-Aile Birliği Yönetmeliği*, 31.05.2005 Tarih ve 25831 Sayılı Resmî Gazete.

Mızrakçı, Ş. (1994). *Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına etki eden faktörler: demografik özellikleri, kendi yetiştiriliş tarzları, çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyleri ve çocuğun mizacına ilişkin algıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Suryawikarta, B. (1993). The İmpact Of Classroom Climate On Students Attitudes And Behavior Toward Matters Related To Population. (Dissertation Abstract International). 53(7). 2231.

Sünbül, A.M. (2005). Öğretmenin dünyası. Ankara: Mikro Yayıncılık.

Süzen, O. N. (2008). *Öğrenci ev ziyaretleri*. İstanbul: Gül Yurt Yayınları.

Şahin, F. T. ve Ünver, N. (2005). Okul öncesi eğitim programlarına aile katılımı. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 13*(1), 23-30.

Şişman, M. Ve Turan, S. (2011). *Sınıf yönetimi.* Ankara: Pegem Akademi yayıncılık.

Taymaz, H.(2011). İlköğretim ve ortaöğretim okul müdürleri için *okul y*önetimi. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Toprakçı, E.(2002). *Sınıf örgütünün y*önetimi. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Yavuzer, H. (1995). *Ana-baba ve çocuk.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yeşilyaprak, B. (2006). *21.yüzyılda eğitimde rehberlik hizmetleri.* Ankara: Nobel yayınları

Yörükoğlu, A. (1986). *Gençlik çağı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Walberg, H. J. (2004). International perspectives on families, schools, and communities: Educational implications for family-school-community partnerships. *Educational Research, 41*, 3-9.

11. Bölüm

SINIFTA İSTENMEYEN DAVRANIŞLARIN YÖNETİMİ

Doç. Dr. Zuhal Çeliktürk Sezgin
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
zuhalcelikturk@gmail.com

ÜNİTENİN ÖRÜNTÜSÜ

Giriş
İstenmeyen Davranışlar
İstenmeyen Davranışların Yönetimi
- Yüzeysel Davranışları Yönetme Teknikleri
- Sözel Olmayan Yönetme Teknikleri
- Sözel Yönetme Teknikleri
- Görüşme Teknikleri
- Sert Yönetme Teknikleri

Özet
Ünite Etkinlik Çalışması
Değerlendirme Soruları
Kaynakça

KAZANIMLAR

Sınıfta istenmeyen davranışları tanımlayabilme,
İstenmeyen davranışın yönetiminde kullanılabilecek teknikleri kavrayabilme,
Yüzeysel davranışları yönetme tekniğini açıklayabilme,
Sözel olmayan yönetme tekniğini ve kavramlarını tanımlayabilme,
Sözel yönetme tekniğini ve kavramlarını açıklayabilme,
Görüşme tekniğini ve kavramlarını açıklayabilme,
Sert yönetme tekniğini ve kavramlarını tanımlayabilme.

GİRİŞ

İstenmeyen davranış, okulda ve sınıfta uyulması gereken kurallara uygun olmayan birçok davranışı kapsayan genel bir kavram olarak kullanılmaktadır. Her sınıfta veya okulda istenmeyen öğrenci davranışları görülebilir. Ancak bu davranışlar bazı sınıflarda daha fazla görülebilir. Öğretmenler, genelde istenmeyen davranışlarla ani ve plansız karşılaştıkları için, öğrenciyi sık sık uyarma yoluna giderek istenmeyen davranışı engellemeye çalışırlar. Böyle bir yaklaşım öğretmeni öğrenciyle karşı karşıya getirir (Wragg ve Dooley, 1996). Etkili bir sınıf yönetimi etkili öğretmenlerle gerçekleşebilir. Etkili öğretmenler, mesleki bilgi, beceri ve tutumlara sahip olan ve bu özelliklerini, amaçları başarmada uygun biçimde kullanabilen ve istenen eğitim amaçlarına göreceli olarak ulaşabilen öğretmenlerdir (Cheng ve Tsui, 1996; Akt: Balay, 2015).

Çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan problemli davranışların en aza indirilmesi konusunda öğretmenlere, bu davranışların nasıl yönetilebileceğiyle ilgili bazı teknikleri kullanmaları önerilmektedir. Kitabın bu bölümünde alanyazında tanımlanan istenmeyen davranışların neler olduğu ve bu davranışların nasıl yönetilmesi gerektiği konuları kuramsal olarak incelenmiş ve örnekler verilerek açıklanmıştır.

İSTENMEYEN DAVRANIŞLAR

Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla değişiklikler meydana getirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Demirel, 2006). Bireyde gerçekleştirilecek tüm değişikliklerin, bireyin içinde yaşadığı topluma uygun düşmesi beklenmektedir. Bunun dışında kalan hoş karşılanmayan eylem ve davranışlar ise istenmeyen davranışlar olarak tanımlanabilir. Ancak istenilen davranış ile istenmeyen davranışın ayrımını yapmak oldukça önemlidir. Başar'a (2010) göre davranışların istenir olup olmamasının ölçütü; davranışın, davrananın, karşısındakinin ve davranışın oluştuğu ortamın özelliklerine göre değişen, toplumun yazılı ve sözel kuralları ile bireysel yargılarına bağlı olarak değişir.

Araştırmacılar bir davranışı istenmeyen davranış olarak adlandırabilmek için bazı ölçütler belirlemişler ve buna göre istenmeyen davranışı açıklamışlardır. **S**ınıf içerisinde davranışların sorun davranış olarak adlandırılabilmesi için dört temel ölçüt sıralamak mümkündür (Bull ve Solity, 1996). Bunlar;

- Davranışın, öğrencinin kendi öğrenmesini ya da sınıftaki arkadaşlarının öğrenmesini engellemesi.
- Davranışın, öğrencinin öğretmeni ve arkadaşları ile olan etkileşimini bir başka deyişle öğrencinin sosyalleşmesini engellemesi.
- Davranışın, öğrencinin kendi güvenliğini ya da arkadaşlarının güvenliğini tehdit etmesi. Örneğin, sandalyede sallanmak, kalabalık bir koridorda koşmak.

KAYNAKÇA

Aydın, A. (2010). *Sınıf y*önetimi. (12. bs). Ankara: Pegem.

Balay, R. (2015). *2000'li y*ıllarda *s*ınıf *y*önetimi. (6. bs). Ankara: Pegem.

Bandura, A. (1969). *Principles of behaviour modification.* New York: Holt, Rinehart & Winston.

Bandura, A. (1977). *Social learning theory.* NJ: Prentice Hall.

Bandura, A. (1986). *Social foundationas of though and Action: A Social cognitive theory.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Barker, L. L. (1982). *Communication in the classroom: Original esseys.* Prentice Hall.

Başar, H. (2010). *Sınıf y*önetimi. (16. bs). Ankara: Anı.

Belker, L. B. (1996). *Yöneticiliğe ilk adım*. Çev: Ş. Şenbabaoğlu (Çev.). İstanbul: Inkilap.

Bull, S. L. & Solity, J. E. (1996). *Classroom management: Principles to practice*. London and New York: Routledge.

Burden, P. R. (2010). *Classroom management: Creating a successful k-12 learning community*. (4th ed.). USA: Wiley Global Education.

Charles, C. M. (2014). *Building classroom discipline.* (11th ed.). Boston: Pearson.

Demirel, Ö. (2006). Öğretimde *planlama ve değerlendirme: Öğretme sanatı.* (Geliştirilmiş 10. bs.). Ankara: Pegem.

Ergün, M. ve Özdaş, A. (1999). Okul gözlemi ve uygulama çalışmalarının öğretmen adayları üzerindeki etkisi. *AKÜ, Sosyal Bilimler Dergisi,3*, 115-119.

Hue, M. T., & Li, W. S. (2008). *Classroom management: Creating a positive learning environment*. Hong Kong University Press.

Kohn, A. (1993). *Punished by rewards: The trouble with gold stars, incentive plans, a's, praise and other bribes*. Boston: Houghton Mifflin.

Levin, J. & Nolan, J. F. (2004). *Principles of classroom management: A professional decision making model*. (4th ed.). Boston and Hong Kong: Pearson/Allyn and Bacon.

Özden, Y. (2008). Sınıf içinde öğrenme öğretme ortamının düzenlenmesi. Emin Karip (Ed.). *Sınıf Yönetimi* (s.149-191). Ankara: Pegem.

Öztürk, B. (2008). Sınıfta istenmeyen davranışların önlenmesi ve yönetimi. Emin Karip (Ed.). *Sınıf Yönetimi* (s.149-191). Ankara: Pegem.

Redl, F. & Wineman, D. (1952). *Controls from within: Techniques for the treatment of the aggressive child*. New York: Free.

Schunk, D. H. (2011). Öğrenme teorileri. (M. Sahin, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Smith, C. J. & Laslett, R. (1996). *Effective classroom management: A teacher guide*. (2th Edition). London and New York: Routledge.

Tertemiz, N. (2000). Sınıf yönetimi ve disiplin. Leyla Küçükahmet (Ed.) *Sınıf Yönetimi* (s.49-70). Ankara: Nobel.

Wragg, E. C. & Dooley, P. A. (1996). Class management during teaching practice. E. C. Wragg (Ed.). *Classroom teaching skills* (s.21-46). London: Routledge.

12. Bölüm

OKULLARDA ŞİDDETİN ÖNLENMESİ

Doç. Dr. Gökhan Uyanık
Kastamonu Üniversitesi
gokhanuyanik@gazi.edu.tr

ÜNİTENİN ÖRÜNTÜSÜ

Giriş
Şiddet Nedir?
    Şiddet Türleri
Okullarda Şiddet
    Okullarda Şiddetin Önlenmesi
Özet
Değerlendirme Soruları
Kaynakça

KAZANIMLAR

Şiddeti tanımlayabilme,
Şiddet türlerini kavrayabilme,
Okullarda şiddeti tanımlayabilme,
Okullarda şiddeti önleme yaklaşımlarını kavrayabilme,
Okullarda şiddetin önlenebilmesi için yapılması gerekenleri tanımlayabilme,
Okullarda şiddetin önlenmesine yönelik stratejileri kavrayabilme.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca şiddet, insanlığın gündeminden hiç eksik olmamıştır. Kimi zaman problemlerin çözümü için şiddetten bir vasıta olarak yararlanma yoluna gidilirken, kimi zaman da toplumdan şiddeti söküp atmanın çareleri üzerinde durulmuştur. Küresel düzeyde ortaya çıkan gelişmelerin bizim toplumumuzda da etki ve yansımaları olduğu bir gerçektir (Hökelekli, 2007). Günümüz dünyasında şiddet ve şiddet içeren davranışlar özellikle gençler ve çocuklar arasında yayılmaya başlamıştır. Bu duruma duyarsız kalmayan ülkeler ilgili sorunların nelerden kaynaklandığını ve bu sorunun çözüm yollarının neler olabileceğini araştırmaya başlamıştır.

Geçmişte yaşanmış günümüzde de okullarda yaşanmaya devam eden aynı isim altındaki sorunların dahi yeni nedenleri ve yeni türleri ortaya çıkmıştır. Daha önce farklı bir sebepten kaynaklanan sorun, günümüzde çok daha farklı bir nedenden kaynaklanabilmektedir. Bu duruma kırsal yerleşim birimlerinden kent bölgelerine doğru yaşanılan göçleri, kenar mahallelerden şehir merkezine doğru ilerleyen yaşam biçimlerini, farklılaşan sosyoekonomik yapıyı, değişen çağ ile birlikte ailelerin yapısında gerçekleşen değişimleri, internetin günlük hayatta çok fazla yer edinmeye başlaması ve hatta gelişen teknolojik şartların bile sebep olabileceğini söylemek mümkündür. Yaşanan bu değişiklikler doğrultusunda, geçmişte okullarda görülen şiddet olaylarının yapısı da günümüz dünyasında farklılık göstermeye başlamıştır. Okullarda görülen şiddet olayları da son yıllarda artan sorunlardan biri hâline gelmiştir. Okullarda görülen şiddet olaylarından ve okullarda şiddetin önlenmesi için yapılması gerekenlerden bahsetmeden önce şiddetin ve şiddet türlerinin neler olduğunun öğrenilmesi gerekmektedir.

ŞİDDET NEDİR?

Şiddet kavramı çoğu zaman saldırganlıkla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Saldırganlık, zarar verme amaçlı yapılan eylem olarak tanımlanırsa şiddetin bir saldırganlık davranışı olduğunu söylemek doğru olmaz (Durmuş & Gürgan, 2005). Günlük hayatta karşılaşılabilecek bazı davranış çeşitleri vardır. Bu davranışlardan biri de şiddet içerikli davranışlardır. Şiddet içerikli davranışların arasında; öfke patlamaları, vurma, tehdit etme, yaralama, eşyalara zarar verme gibi davranışlar yer almaktadır (Ögel, Tarı ve Eke, 2006). Şiddet kavramına ilişkin ilgili literatürde birçok tanım yer almaktadır. Argun (2007) şiddeti, genel olarak bir zarar verme eğilimi olarak tanımlamaktadır. Kızmaz (2006) ise şiddeti bireyin kendisine, başkasına, belirli bir grup veya topluluğa yönelik yaralama, ölüm, fiziksel zarar ile sonuçlanabilen tehdit ya da fiziksel zor kullanma olarak tanımlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü şiddeti; bireyin fiziksel ve psikolojik

KAYNAKÇA

Altındağ, RAM. (2011). *Güvenli eğitim ortamlarının sağlanması: Okullarda şiddetin önlenmesi*. Altındağ Araştırma Raporu, Altındağ Rehberlik ve Araştırma Merkezi.

Argun, Y. (2007). Çocuk ve ergenlerde saldırgan davranışlar. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi, 96.*

Brown, J. A., & Brown, R. C. (1996). Using technology to reduce public school violence. *International Journal of Instructional Media, 23*(2), 131-135.

Çubukçu, Z. & Dönmez, A. (2012). İlköğretim okul yöneticilerinin şiddet türlerine yönelik görüşleri ve şiddetle başa çıkma yöntemleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 18*(1), 37-64.

DSÖ (2002). *World report on violence and health*. WHO: Geneva, Switzerland.

Durmuş, E. & Gürgan, U. (2005). Lise öğrencilerinin şiddet ve saldırganlık eğilimleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 3*(3), 253-269.

Fraser, M. W., Richman, J. M., & Galinsky, M. J. (1999). Risk, protection and resilience: Toward a conceptual fraemwork for social work practice. *Social Work Research, 23*, 129-208.

Furlong, M. J., & Morrison, G. (2000). The school in school violence: Definitions and facts. *Journal of Emotional & Behavioral Disorders, 8*, 71-82.

Gittins, C. (2005). *Children and violence. Europe and violence in schools - how to make a difference a handbook.* Action Programme Children and Violence. Council of Europe.

Goldstein, A. (1994). School violence (I): Aggression of toward persons and property in America's schools. *The School Psychologist, (Division of School Psychology), 48*(1), 6-24.

Haskan, Ö. & Yıldırım, İ. (2012). Şiddet eğilimi ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim, 37*(163), 165-177.

Hökelekli, H. (2007). Çocuk ve gençlerde şiddet olgusu ve önlenmesine yönelik öneriler. *Değerler Eğitimi Dergisi, 5*(14), 61-78.

Kandakai, T. L., & King, K. A. (2002). Preservice teachers' perceived confidence in teaching school violence prevention. *American Journal of Health Behavior, 26*(5), 342-353.

Kepenekçi, Y. K. & Özcan, A. Y. (2000). Okullarda suçun önlenmesi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 33*(1), 153-163.

Kızmaz, Z. 2006). Okullardaki şiddet davranışının kaynakları üzerine kuramsal bir yaklaşım. *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 30*(1), 47-70.

Klonsky, M. (2002). How smaller schools prevent school and violence. *Educational Leadership, 59*(5), 65-70.

Koç, M. (2006). Şiddetin ortaya çıkardığı psikolojik *travmayla baş etmede sporun işlevselliği.* 1. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu, 28-31 Mart, İstanbul.

Korkut, F. (2004). *Okul temelli önleyici rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: Anı Yayıncılık.

MEB. (2006). *Eğitim ortamlarında şiddetin önlenmesi ve azaltılması strateji ve eylem planı (2006-2011),* Ankara.

Miller, G. E. (1994). School violence miniseries impressions and implications. *School Psychology Review, 23*(2), 257-261.

Moeller, T. G. (2001). *Youth aggression and violence: A psychological approach*. London: Lawrence Erlbaum Associates.

Morrison, G. M., Furlong, M. J., & Morrison, R. L. (1994). School violence to school safety: Reframing the issue for school psychologists. *School Psychology Review, 23*(2), 236-256.

Ögel, K., Tarı, I. & Eke, C. Y. (2006). *Okullarda suç ve şiddeti önleme*. İstanbul: Yeniden Yayınları, No:17.

Öğülmüş, S. (2001). *Bir kişilik özelliği olarak yılmazlık*. I. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu: Nedenler ve Önlemler, 29-30 Mart-Ankara.

Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 2*(2), 531-562.

Smith D. L., & Smith B. J. (2006). Perceptions of violence: The views of teachers who left urban schools. *The High School Journal, 89*(3), 33-42.

TBMM Araştırma Komisyonu Raporu (2007). *Türkiye Büyük Millet Meclisi çocuklarda ve gençlerde artan şiddet eğilimi ile okullarda meydana gelen olayların araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu.* Ankara: Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Terzi, Ş. (2007). Okullarda yaşanan şiddeti önleyici bir yaklaşım: Kendini toparlama gücü. *Aile ve Toplum, 3*(12), 73-82.

Teyfur, M. (2014). Basında yer alan okullarda şiddet ile ilgili olayların değerlendirilmesi. İlköğretim Online, 13(4), 1311-1330.

Yavuzer, Y. (2011). Okullarda saldırganlık/şiddet: Okul ve öğretmenle ilgili risk faktörleri ve önleme stratejileri. *Milli Eğitim, 192*, 43-61.

Yavuzer, Y., Gündoğdu, R. & Dikici, A. (2009). Teachers' perceptions about school violence in one Turkish city. *Journal of School Violence, 8*(1), 29-41.

13. Bölüm

ÖĞRETMEN LİDERLİĞİ

Doç. Dr. Turgay Öntaş
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi
turgayontas@gmail.com

ÜNİTENİN ÖRÜNTÜSÜ

Öğretmen Liderliği
Liderlik ve Eğitim Örgütleri
    Liderlik Kavramı
    Liderlik Yaklaşımları
Liderliğin Eğitim Örgütlerine Yansıması: Öğretim Liderliği
Öğretmen Liderliği
    Sınıf Yönetiminde Öğretmen Liderliği
    Öğretmen Liderliğinin Engelleri
Özet
Ünite Etkinlik Çalışması
Değerlendirme Soruları
Kaynakça

KAZANIMLAR

Liderliği tanımlayabilme,
Liderlik-yönetim ilişkisini gösterebilme,
Liderliğin eğitim örgütlerine nasıl yansıdığını tartışabilme,
Sınıf yönetiminde öğretmen liderliği davranışlarını örneklendirebilme.

LİDERLİK KAVRAMI

"Liderlik, dünyevi bir özelliktir, romantik değildir;
can sıkıcıdır. Özünde liyakat vardır."

(Drucker,1996)

Sınıf yönetimi, eğitim yönetiminin en temel basamağıdır. Sınıf yönetimi ile ilgili araştırmalar da eğitim-öğretimin kalitesi bağlamında yoğun olarak sürdürülmektedir. Sınıf yönetimi ile ilgili araştırmalarda 20. yüzyıl başlarında deneme öncesi rutin faktörlere yoğunlaşılırken ilerleyen süreçte sınıf iklimini, liderlik stillerini ve sınıf yönetimini etkileyen faktörlere bağlı olarak davranışsal araştırmalar, ekolojik, süreç-çıktı ve öğretmen etkililiği çalışmaları öne çıkmıştır (Brophy, 2006). Öğretmenin liderlik rolünün öne çıkmasıyla yönetim ile öğretim birbiriyle ilişkilendirilmektedir (Çalık, 2009).

Eğitim örgütlerinde liderliğin önemi örgüte yaptığı katkıdan gelmektedir. Örgütler, sosyal sistemler olarak birçok yapıdaki değişimin etkisine açıktırlar. Bağlı bulunulan yapılardaki değişimlerin örgütsel değişimde katalizör etkisi göstermesi mümkündür. Örgütlerin varlıklarını sürdürebilmesi örgütsel değişme kapasitesini geliştirebilmesinde lidere ihtiyaç duyulmaktadır (Çelik, 1998; Turan ve Bektaş, 2014).

Liderlik ile ilgili pek çok tanım bulunmaktadır. Yalın tanımlardan biri amaçların veya vizyonun başarılmasına yönelik grubu etkileyebilme yeteneği tanımıdır (Robbins ve Judge, 2013). Hoy ve Miskel (2012) liderliği grubun üyelerinin içsel ve dışsal olayların yorumunu, amaç seçimini, aktivitelerin düzenlenmesini, bireysel motivasyon ve yeteneklerini, güç ilişkilerini ve ortak yönlerini etkileyen bir süreç olarak tanımlamıştır. Liderlik davranış teorilerinin de ortaya çıkması ile lideri lider olmayan kişilerden ayıran davranışlar tartışılmaktadır. Bu tartışmalardan biri lider ve yönetici kavramları arasındadır.

Liderlik ve yöneticilik kavramlarının birbirlerinden farklı yönleri bulunmaktadır. Yönetim teknik davranışları daha çok öne çıkarırken liderlikte ise yaratıcılık, belirsizlikle başa çıkma ve değerler gibi kişisel özellikler öne çıkmaktadır (Turan ve Bektaş, 2014). Lider ile yönetici arasındaki farklar Tablo 13.1'de verilmiştir.

Lider örgüt içerisinde kucaklayıcı, samimi, motive edici, paylaşımcı vb. özellikler sergileyerek örgütsel amaçlara ulaşılmasında kolaylaştırıcı işlev gösterir. Kişisel, örgütsel ve bireysel özellikleriyle öne çıkan liderlerin görev, ilişki ve değişim merkezli davranışları grup dinamiklerinin açığa çıkarılması ve sürdürülmesinde önemlidir (Hoy ve Miskel, 2014).

KAYNAKÇA

Aksoy, E. (2006). İlköğretim *okulu müdürlerinin* öğretimsel *liderlik rolleri (Aydın ili* örneği*).* (Yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı. (Tez No: 187286).

Aksoyalp, Y. (2010). 21. yüzyılda okul yöneticisinin niteliği: öğretim liderliği. The *Journal of SAU Education Faculty, 20*, 140-150.

Aydın, İ. (2005). Öğretimsel *denetim: Durum saptama, değerlendirme ve geliştirme.* Ankara: Pegem Akademi.

Aykanat, Z. ve Yıldırım, A. (2012). Etik liderlik ve örgütsel adalet ilişkisi: teorik ve uygulamalı bir araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(2). 260-274.

Bakioğlu, A. (1998). Lider öğretmen. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 10,* 1119-1128.

Beycioğlu, K. (2009). *İlköğretim okullarında öğretmenlerin sergiledikleri liderlik rollerine ilişkin bir değerlendirme (Hatay ili örneği)* (Doktora tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı. (Tez No: 240522).

Bostancı, A. B. (2012). Paylaşılan liderlik algısı ölçeği'nin Türkçe uyarlaması. *International Journal of Human Sciences, 9*(2), 1619-1632.

Brophy, J. (2006). History of research on classroom management. In C. M. Evertson ve C. S. Weinstein (Eds.), *Handbook of classroom management: Research, practice, and contemporary issues (*pp.17-43. New Jersey, USA: Lawrence Erlbaum Associates.

Buluç, B. (2009). Sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin liderlik stilleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 15* (57). 5-34.

Can, N.(2006). *Öğretmen* liderliği ve engelleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2*,137-161.

Can, N.(2007). *Öğretmen liderliği becerileri ve bu becerilerin gerçekleştirilme düzeyi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 22*(1). 263-288.

Cemaloğlu, N. (2007). Okul yöneticilerinin liderlik stillerinin örgüt sağlığı üzerindeki etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11*(2), 165-194.

Cengiz, F. (2015). *Okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışlarının öğretmenlerin iş doyumuna etkisi.* (Yüksek lisans tezi) YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı. (Tez No: 397521).

Çalık, T. (2009). Sınıf yönetimi ile ilgili temel kavramlar. İçinde L. Küçükahmet (Ed.). *Sınıf yönetimi (pp.1-16*). Ankara: Türkiye: Pegem Akademi.

Crowther, F., Kaagan, S.S., Ferguson, M. ve Hann, L. (2007). Teachers as leaders: Emergence of a new paradigm In R. H. Ackerman ve S. V. Mackenzie (Eds.), *Uncovering teacher leadership (pp. 51-63).* California, USA: Corwin Press.

Crowther, F.,Ferguson, M. ve Hann, L. (2009). *Developing teacher leaders*. California, USA: Corwin Press.

Çelik, V. (1998). Eğitimde dönüşümcü liderlik. *Eğitim Yönetimi. 4*(16),

Dağ, İ.ve Göktürk, T. (2014). Sınıf yönetiminde liderlik ve liderliğin sınıf yönetimine katkıları. *International Journal of Social Science, 27,* 171-184*.* doi.org/10.9761/JASSS2429

Demiral, E. (2007). İlköğretim okulu müdürlerinin öğretimsel *liderlik davranışları. (Yüksek lisans tezi).* YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı. (Tez No: 249180).

Drucker, P. F. (1996). *Gelecek için yönetim.* (F. ***Üçcan Çev***.). İstanbul: Türkiye. Türkiye ***İş*** Bankası Yayınları.

Evertson, C. M. ve Emmer, E. T. (2013). ***İlkokul öğretmenleri*** *için sınıf yönetimi*. (A. Aypay ***Çev.Ed***.). Ankara: Türkiye: Nobel Yayıncılık.

Finger, J. ve Bamford, B. (2010). *Sınıf yönetimi stratejileri* ***öğretmen*** *kılavuzu.* (T. Karaköse ***Çev.Ed***.). Ankara: Türkiye: Nobel Yayıncılık.

Fullan, M. (1994). Teacher leadership: A failure to conceptualize. In D.R. Walling (Ed.), *Teachers as leaders: Perspectives on the professional development of teachers (pp. 241-253).* Bloomington, IN: Phi Delta Educational Foundation.

Glasser, W. (2000). *Kaliteli eğitimde* ***öğretmen****. (U. Kaplan,* ***Çev****.).****İstanbul,*** Türkiye: Beyaz Yayınları.

Harris, A. ve Muijs, D. (2006). Teacher led school improvement: Teacher leadership in the UK, *Teaching and Teacher Education*, *22*(8), 961-972.

Hoy, W. K. ve Miskel, C. G. (2012). *Eğitim yönetimi: Teori, araştırma ve uygulama*. (S. Turan, ***Çev***.). Ankara: Türkiye: Pegem Akademi.

Karatay, Ş. (2011). İlköğretim okulu yöneticilerinin öğretim liderliği davranışları. (Yüksek lisans tezi) YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı. (Tez No: 280702).

Katyal, K. R. ve Evers, C. W. (2014). *Teacher leadership: New conceptions for autonomous student learning in the age of the internet.* New York: USA: Routledge.

Katzenmeyer, M. ve Moller, G. (2013). *Uyuyan devi uyandırmak: Öğretmen liderler yetiştirmek.* (S. ***Özdemir Çev.Ed***.). Ankara: Türkiye: Nobel Yayıncılık.

Lashway, L. ve Mazzarella, J.ve Grundy, T. (2006).Portrait of a leader. In S. C. Smith ve P. K. Piele (Eds.), *School leadership (pp. 52-75*). California, USA: Corwin Press.

Lieberman, A. ve Miller, L. (2007). What research says about teacher leadership. In R. H. Ackerman ve S. V. Mackenzie (Eds.), *Uncovering teacher leadership (pp. 37-50).* California, USA: Corwin Press.

Marzano, R. (2003). *Classroom management that works.* Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

MEB (2002). *Okulda performans yönetimi taslak model*. Ankara: MEB EARGED Yayınları.

MEB, (2015). *Millî Eğitim Bakanlığı* öğretmen atama ve yer değiştirme yönetmeliği. Yayımlandığı R.Gazete: Tarih: 17.4.2015, Sayı:29329 http://mevzuat.meb.gov.tr/html/ogratama_1/ogratama_1.html (Erişim tarihi 15.12.2015)

Merideth, E. M. (2007). *Leadership strategies for teachers.* California, USA: Corwin Press.

Özçetin, S. (2013). Öğretmen liderliğinin okulun liderlik kapasitesinin gelişimine *etkisi:bir durum çalışması*. (Yüksek lisans tezi) YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı. (Tez No: 333882).

Özdemir, S. ve Sezgin, F. (2000). Etkili okullar ve ***öğretimsel*** liderlik. *Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*, 266- 282.

Özden, Y. (2013). *Eğitimde yeni değerler*. Ankara, Türkiye: Pegem Akademi.

Recepoğlu, E. ve ***Özdemir***, S. (2013). Okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışları ile Okulun örgütsel sağlığı arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *19*(4), 629-664.

Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2013). ***Örgütsel*** *davranış.* ***(İ.*** Erdem ***Çev***.). Ankara: Türkiye: Nobel Yayıncılık.

Şişman, M. (1997). Okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışları. *IV. Eğitim Bilimleri Kongresinde Sunulan Sözlü Bildiri.* Anadolu Üniversitesi, Eskişehir

Turan, S. ve Bektaş, F. (2014). Liderlik. *İçinde* S. Turan (Ed.), *Eğitim yönetimi: Teori, Araştırma ve uygulama (pp. 293-336).* Ankara, Türkiye: Pegem Akademi.

Uğurluoğlu, Ö. (2010). Kendi kendine liderlik stratejileri üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34*(1). 175-191.

Yakup, Y., Doğan, S. ve Uğurlu, C.T. (2013). **Öğretmenlerin öğretmen liderliği davranışlarına ilişkin görüşleri**. *Cumhuriyet International Journal of Education*, *2*(2). 93-105.

Yörük, S. ve Sağban, Ş. (2012). Okul müdürlerinin kültürel liderlik rollerinin öğretmenlerin örgütsel bağlilik düzeyine etkisi. *Turkish Studies, 7*(3). 2795-2813.

14. Bölüm

SINIF YÖNETİMİNDE ÖRNEK OLAYLAR: TEORİDEN PRATİĞE

Doç. Dr. Nuran Başoğlu
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi
nuranbasoglu@hotmail.com

ÜNİTENİN ÖRÜNTÜSÜ

Giriş
Sınıf Yönetimine Giriş ve Temel Kavramlar ile İlgili Örnek Olaylar ve Öneriler
Öğrenci Davranışlarını Etkileyen Temel Faktörler ile İlgili Örnek Olaylar ve Öneriler
Sınıf Yönetimi Yaklaşımları ile İlgili Örnek Olaylar ve Öneriler
Sınıfta Öğrenme ve Öğretme Sürecinin Yönetimi ile İlgili Örnek Olaylar ve Öneriler
Sınıf Kurallarının Belirlenmesi ve Yönetimi ile İlgili Örnek Olaylar ve Öneriler
Sınıf Organizasyonu ve Materyal Düzenleme ile İlgili Örnek Olaylar ve Öneriler
Sınıfta Zaman Yönetimi ile İlgili Örnek Olaylar ve Öneriler
Sınıfta İletişim Becerileri ile İlgili Örnek Olaylar ve Öneriler
Sınıfta Motivasyon Sürecinin Yönetimi ile İlgili Örnek Olaylar ve Öneriler
Sınıf Yönetimi ve Aile ilişkisi ile İlgili Örnek Olaylar ve Öneriler
Sınıfta İstenmeyen Davranışların Yönetimi ile İlgili Örnek Olaylar ve Öneriler
Eğitimde Şiddetin Önlenmesi ile İlgili Örnek Olaylar ve Öneriler
Öğretmen Liderliği ile İlgili Örnek Olaylar ve Öneriler
Kaynakça

KAZANIMLAR

Sınıf Yönetimi, Öğrenci Davranışlarını Etkileyen Temel Faktörler, Öğrenme ve Öğretme Sürecinin Yönetimi, Sınıf Kurallarının Belirlenmesi ve Yönetimi, Sınıf Organizasyonu ve Materyal Düzenleme, Zaman Yönetimi, İletişim Becerileri, Motivasyon Sürecinin Yönetimi, Sınıf Yönetimi ve Aile ilişkisi, Sınıfta İstenmeyen Davranışların Yönetimi, Eğitimde Şiddetin Önlenmesi, Öğretmen Liderliği gibi konu başlıkları ile ilgili olaylar karşısında çözüm üretebilme,

Örnek olaylardan hareketle sınıf yönetimi uygulamalarında karşılaşılabilecek sorunları ve yapılması gerekenleri kavrayabilme,

Doğru ve yanlış örneklerden hareketle teorik bilgiyi pratik hâle getirebilme.

GİRİŞ

Eğitim Fakültesi öğrencilerinin Okul Deneyimi derslerinde gözlemleme fırsatı bulduğu olaylar mesleki tecrübe edinmelerinde yetersiz kalmaktadır. Öğretmenliğe başladığında birçok öğretmen sınıf yönetimi ile ilgili sorun yaşamaktadır (Güner, 2010; Özyürek, 2001). Aday öğretmenlerin mesleğe başlama süreci ile ilgili; yönetici ve rehber öğretmenlerden gerekli rehberliği alamadıkları, sınıf yönetiminde ve eğitim-öğretim sürecinde yetersiz kaldıkları, istenmeyen davranışlarla baş edememe gibi sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Bu sorunlar aday öğretmenlerin kendisinden, aldığı eğitimden, velilerden, çevreden veya kurum yapısından kaynaklanabilmektedir (Başar ve Doğan, 2015). Yapılan araştırmalar ö*ğretmenlerin* kalabalık sınıflarda öğretim yapmada, *öğre*tim materyallerini elde etmede ve yavaş öğrenen öğrenciler için uygun yöntemler kullanmada güçlük çektiklerini ortaya çıkarmıştır (Toker Gökçe, 2013). Ayrıca aday öğretmenlerin öğrencilerin motivasyonlarını nasıl arttıracaklarını bilmemelerinin en önemli sorun olarak görüldüğü tespit edilmiştir (Sarı ve Altun, 2015). Sınıf yönetimi ile ilgili kitaplarda yer alan teorik bilgiler her ne kadar yol gösterici olsa da pratikte bazen bu bilgiler yetersiz kalabilmektedir.

Öğretmen; planlamadan, önceden tahmin edemeyeceği sorunların üstesinden gelme ve öğrenciyi istenilen amaçlar yönünde eş güdümlemeye kadar geniş bir yelpaze içerisinde sınıf ortamının örgütlenmesini yönetim becerilerine dayalı olarak düzenleyebilmelidir (Terzi, 2002). Öğretmenlik mesleğini önemli ve değerli kılan unsurların başında; emek verilen kitlenin toplumun geleceğini şekillendirecek olan bireylerin oluşturması yer almaktadır. Yapılacak olan yanlış bir yönlendirme veya eksik bir yaklaşımın etkisi tüm toplumu ilgilendirecek sonuçlar açığa çıkaracaktır. Bu yüzden verilen teorik bilgilerin pratiğe, doğru bir şekilde dönüştürülmesi elzemdir.

Bu bölümde kitapta bulunan on üç teorik üniteyi destekleyen örnek olaylara ve bu örnek olaylar ile ilgili önerilere yer verilmiştir. Öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin benzer durumlarla karşılaşabilecekleri düşünülmüş ve bu durumlar karşısında verilen tepkiler, bulunan çözümler değerlendirilmiştir. Gerekli görülen noktalarda olaylarla ilgili önerilere yer verilerek olaylar zenginleştirilmiştir.

Bu kitapta yer alan örnek olaylar; 2015-2016 eğitim-öğretim yılı güz döneminde okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise kademelerinde görev yapan farklı branşlardaki öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Öğretmenlerden meslek hayatları boyunca karşılaştıkları sınıf yönetimi ile ilgili bir olayı anlatmaları istenmiştir. Tespit edilen olaylarda yapılandırmacı yaklaşım ile birlikte gelişmesi istenen rehber öğretmen modeli ve yaparak-yaşayarak öğrenme ilkesi dikkate alınarak üretilen çözümler öne çıkarılmıştır. Geleneksel eğitim anlayışının getirdiği çözüm yaklaşımlarının

KAYNAKÇA

Alkaş, B. (2010). İlköğretim öğrencileri arasındaki i*stenmeyen davranışların incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Haskan Avcı, Ö., Yıldırım, İ. (2014). Ergenlerde şiddet eğilimi, yalnızlık ve sosyal destek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), 157-168.

Aydın, A. (1998). *Sınıf Yönetimi*. Ankara: Anı.

Aytekin, H. (2006). Çağdaş sınıf yönetimi yaklaşımında ideal öğretmen modeli. Leyla Küçükahmet (Ed.), *Sınıf Yönetimi* (8. Baskı) içinde (s.93-103). Ankara: Nobel.

Arslan, H. (2004). Sınıf Kurallarının Belirlenmesi ve Uygulanması. Mehmet Şişman-Selahattin Turan (Ed.), *Sınıf y*önetimi içinde (s.25-41). Ankara: Öğreti-Pegem A.

Ataman, A. (2006). Sınıf içinde karşılaşılan davranış problemleri ve bunlara karşı geliştirilen önlemler. Leyla Küçükahmet (Ed.), *Sınıf Yönetimi* (8. Baskı) içinde (s.289-310). Ankara: Nobel.

Atıcı, R. (2014). Sınıf içerisinde öğrenci davranışlarına etki eden etmenler. *The Journal of Academic Social Science Studies, 28*, 413-427.

Başar, H. (2001). *Sınıf y*önetimi (5.Baskı). Ankara: Pegem A.

Başar, M., Doğan, Z. G. (2015). Göreve yeni başlayan öğretmenlerin yaşadığı sosyal kültürel ve mesleki sorunlar. *Route Educational and Social Science Journal, 2*(4), 375-398.

Boyacı, A., Kavrayıcı, C. (2013). Sınıf kurallarını ve prosedürlerini belirleme. Ahmet Aypay (Çev.Ed.), İlkokul Öğretmenleri için Sınıf Yönetimi içinde (s.29-49). Ankara: Nobel.

Can, N. (2004). Sınıfta bir lider olarak öğretmen. Mehmet Şişman-Selahattin Turan (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde (s.128-139). Ankara: Öğreti-Pegem A.

Cemaloğlu, N. (2006). Eğitim ortamında öğretim araçları. Leyla Küçükahmet (Ed.), *Sınıf Yönetimi* (8. Baskı) içinde (s.265-287). Ankara: Nobel.

Çelik, V. (2012). *Sınıf y*önetimi (6. Baskı). Ankara: Nobel.

Çifçili, V. (2009). Sınıf içi disiplinde otorite. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, *11*(1), 91-103.

Demirbolat, A. (2006). Sınıf ortamı ve grup etkileşimi. Leyla Küçükahmet (Ed.), *Sınıf Yönetimi* (8. Baskı) içinde (s.41-65). Ankara: Nobel.

Denizel Güven, E., Cevher, F. N. (2005). Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *18*(2), 1-22.

Dönmez, B. (2004). Sosyal bir sistem olarak sınıf ve sınıfın iklimi. Mehmet Şişman-Selahattin Turan (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde (s.44-62). Ankara: Öğreti-Pegem A.

Duman, T. (2006). Yeni bir döneme başlangıç. Leyla Küçükahmet (Ed.), *Sınıf Yönetimi* (8. Baskı) içinde (s.219-241). Ankara: Nobel.

Gümüş, S. (2013). Sınıfınızı ve materyalleri düzenleme. Ahmet Aypay (Çev.Ed.), İlkokul Öğretmenleri için Sınıf Yönetimi içinde (s.11-28). Ankara: Nobel.

Güner, N. (2010). *Kaynaştırma uygulamaları yapılan sınıflarda çalışan öğretmenlerin sınıf yönetimi bilgi düzeyleri ile önleyici sınıf yönetimi eğitim programı'nın öğretmenlerin sınıf yönetimlerine etkisinin incelenmesi.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gür, B.S., Çelik, Z. (2009). *Türkiye'de millî eğitim sistemi-yapısal sorunlar ve öneriler* (Seta Rapor No:1). Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Gür,T., Dilci, T., Arseven, A. (2009). Geleneksel yaklaşımdan yapılandırmacı yaklaşıma geçişte öğretmen adaylarının görüş ve değerlendirmeleri; Bir söylem analizi. *Karadeniz*, 5 (18), 123-135.

Gürsoy, M. (2009). Öğrencilerde şiddet eğilimi ve şiddete yönelik öğretmen algları. *KKTC Milli Eğitim Dergisi,* 3, 13-30.

Karadağ, E., Çalışkan, N. (2008). İlköğretimde *drama* (2. Baskı). Ankara: Anı.

Karslı, M. D. (2004). Sınıfta öğrenme zamanının yönetimi. Mehmet Şişman-Selahattin Turan (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde (s.141-154). Ankara: Öğreti-Pegem A.

Kavak, N., Köseoğlu, F. (2007). Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına dayalı rol oynama öğretim yönteminin avantaj ve dezavantajları. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *27*(2), 309-325.

Keskin, R. (2009). *Sınıf* öğretmenlerinin sınıf yönetimi ve istenmeyen öğrenci davranışlarıyla baş etmede kullandıkları yöntemlere ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kısaç, İ. (2002). Öğretmen-öğrenci iletişimi. Emin Karip (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde (s.103-118). Ankara: Pegem A.

Kuran, K. (2004). Sınıfta öğrenme-öğretme sürecinin yönetimi. Mehmet Şişman-Selahattin Turan (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde (s.63-83). Ankara: Öğreti-Pegem A.

MEB EARGE (2008). Öğrencilerin şiddet algısı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı. http://www.meb.gov.tr/earged/earged/siddet_algisi.pdf

Memduhoğlu, H. B., Melekoğlu, M. A. (2013). Özel grupları yönetme. Ahmet Aypay (Çev.Ed.), İlkokul Öğretmenleri için Sınıf Yönetimi içinde (s.211-243). Ankara: Nobel.

Nelsen, J., Lott, L., Glenn, S. (2003). *Sınıfta pozitif disiplin*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Öncü, H. (2006). Motivasyon (Güdüleme). Leyla Küçükahmet (Ed.), *Sınıf Yönetimi* (8. Baskı) içinde (s.167-188). Ankara: Nobel.

Özabacı, N. (2004). Sınıfta sorunlu ve özel öğrencilerin yönetimi. Mehmet Şişman-Selahattin Turan (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde (s.181-196). Ankara: Öğreti-Pegem A.

Özcan, M. (2012). Sınıf başkanları gözüyle öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerinin değerlendirilmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 73-90.

Özdemir, M., Sönmez, S. (1997). *Sınıf* öğretmeni adaylarına öğretmenlik el kitabı. Ankara: Pegem.

Özdemir, S. (2012). Kaynaştırma eğitiminde sosyal uyumun desteklenmesi. Ayşegül Ataman (Ed.), *Temel eğitim öğretmenleri için kaynaştırma uygulamaları ve özel eğitim* içinde (s. 103-127). Ankara: Vize Yayıncılık.

Özden, Y. (2002). Sınıf içinde öğrenme öğretme ortamının düzenlenmesi. Emin Karip (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde (s.37-71). Ankara: Pegem A.

Özer, G. (2009). Öğretmen *adaylarının sınıf içinde gözlemledikleri istenmeyen öğrenci davranışları ve bu davranışlarla baş etmede kullanılabilecek stratejilere ilişkin görüşler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

Öztürk, B. (2002). Sınıfta istenmeyen davranışların önlenmesi ve giderilmesi. Emin Karip (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde (s.137-183). Ankara: Pegem A.

Özyürek, M. (2001). *Sınıf y*önetimi. Ankara: Karatepe Yayınları.

Özyürek, M. (2011). *Problem davranışları değiştirme* (6. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.

Sarı, M. H., Altun, Y. (2015). Göreve yeni başlayan sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30* (1), 213-226.

Sarıtaş, M. (2004). Öğretmen-veli görüşmelerinin yönetimi. Mehmet Şişman-Selahattin Turan (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde (s.197-222). Ankara: Öğreti-Pegem A.

Sever, M., Aypay, A. (2013). İş birliğine dayalı öğrenme gruplarının yönetimi. Ahmet Aypay (Çev.Ed.), İlkokul Öğretmenleri için Sınıf Yönetimi içinde (s.126-145). Ankara: Nobel.

Sönmez, V. (2007). *Program geliştirmede öğretmen elkitabı* (13. Baskı). Ankara: Anı.

Sucuoğlu, B., Ünsal, P., Özokçu, O. (2004). Kaynaştırma sınıfı öğretmenlerinin önleyici sınıf yönetimi becerilerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *5* (2) 51-64.

Tertemiz, N. (2006). Sınıf yönetimi ve disiplin. Leyla Küçükahmet (Ed.), *Sınıf Yönetimi* (8. Baskı) içinde (s.67-90). Ankara: Nobel.

Terzi, A. (2002). Sınıf yönetimi açısından etkili öğretmen davranışları. *Milli Eğitim Dergisi*, 155- 156.

Toker Gökçe, A. (2013). Sınıf öğretmenlerinin adaylık dönemlerinde yaşadıkları mesleki sorunlar. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, *21*, 137-156.

Vatansever Bayraktar, H. (2015). Sınıf yönetiminde öğrenci motivasyonu ve motivasyonu etkileyen etmenler. *Turkısh Studies, 10* (3), 1079-1100.

Yaman, E., Vurucuoğlu, B. (2013). Öğretimde iletişim becerileri. Ahmet Aypay (Çev.Ed.), İlkokul Öğretmenleri için Sınıf Yönetimi içinde (s.163-184). Ankara: Nobel.

Yiğit, B. (2004). Sınıfta disiplin ve öğrenci davranışlarının yönetimi. Mehmet Şişman-Selahattin Turan (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde (s.155-179). Ankara: Öğreti-Pegem A.

Yücel, C., Gülveren, H. (2004). Sınıf yönetiminde öğrencilerin motivasyonu. Mehmet Şişman-Selahattin Turan (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde (s.105-125). Ankara: Öğreti-Pegem A.

Yüksel, S. (2006). Sınıf ortamında etkili öğretmen davranışları. Leyla Küçükahmet (Ed.), *Sınıf Yönetimi* (8. Baskı) içinde (s.311-329). Ankara: Nobel.

TÜRK TARİHÇİLİĞİNİN GÜLÜMSEYEN YÜZÜ

PROF. DR. İLHAN ERDEM

Editör

Tuna Kaan Taştan

nobel

TÜRK TARİHÇİLİĞİNİN GÜLÜMSEYEN YÜZÜ PROF. DR. İLHAN ERDEM

Editör:
Tuna Kaan Taştan

Yayın No.: 4919
Beşeri Bilimler No.: 523
ISBN: 978-625-397-426-8
E-ISBN: 978-625-397-425-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal -meliha@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Taştan, Tuna Kaan.
Türk Tarihçiliğinin Gülümseyen Yüzü Prof. Dr. İlhan Erdem / Tuna Kaan Taştan
1. Basım, XXII + 198 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-426-8
E-ISBN: 978-625-397-425-1
1. İlhan Erdem 2. Tarih

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER*

Bilim Kurulu iii
Ön Söz v
Ön Söz - 2 vii
Öz Geçmiş ix
Değerli Tuna ve Sevgili Eşime xvii
Değerli Babacığım xviii
Çok Sevgili Babacığım xix

İlhanlıların Kuruluşuna Dair Bazı Görüşler 1
İlhan Aslan

Ak Koyunlular Devri'nde Tebriz 9
Cihat Aydoğmuşoğlu

Hârezmşahlarda Ölüm Cezaları 19
Meryem Doygun Günaydın

Kişi Hükümranlığından Millet Egemenliğine; İktidarın Gelişimine Dair 32
Haldun Eroğlu

Tarihsel Süreçte Kullanılan Türk Askerî Kıyafetleri 56
Kadir Türker Geçer

Bizans Kaynakları Temelinde Girit Seferi (960-961) 95
Törebey Günaydın

Cengiz Han'ın Zuhurundan Möngke Han Devri'nin Sonuna Kadar Büyük Moğol İmparatorluğu'nda Vergi Sisteminin Teşekkülü ve İnkişafına Dair 110
Alican Kirişoğlu

* Makaleler, soy isimlerin alfabetik sırasına göre dizilmiştir.

Hristiyanlıkta Yaşanan İlk Bölünmeler ve Ortodoksluğun Ortaya Çıkışı 124
Mert Kozan

Livro Da Origem Dos Turcos He De Seus Emperadores:
16. Yüzyılda Türklerin Kökenini İskitlere Bağlayan Portekizce Kaynak.....139
Tuna Kaan Taştan

Kastamonu'da Hayır Sahibi Bir Selçuklu Emîri: Cemâleddin Frenkşah 153
Cevdet Yakupoğlu

Malatya'nın İlk Eğitim Kurumlarından Şahabîyye-i Kübra Medresesi.....189
Murat Zengin

İLHANLILARIN KURULUŞUNA DAİR BAZI GÖRÜŞLER

İlhan Aslan*

Orta Çağ'da Yakın Doğu tarihine damgasını vuran en önemli devletlerden biri İlhanlılardır. Yaklaşık bir asır boyunca İran'da egemenlik tesis eden İlhanlılar kültürel, ticarî, ekonomik ve siyasal bakımdan Doğu ve Batı arasında bir nevi köprü kurarak dünya siyasetinin akışına yön verdikleri için Cengiz ulusları arasında mühim bir mevki işgal eder. Ancak bu devletin kuruluşuna dair genel anlatı, bazı sorunsalları da beraberinde getirir. Burada söz konusu olan sorun, Hülegü'nün büyük han Möngke tarafından "İlhan" ünvanıyla Ön Asya'ya gönderilmesi hakkındadır. Bu genel kabul, temelde iki sorunsala yol açar. Bunlardan ilki Möngke, Hülegü'ye bu ünvanı vererek merkezî kağanlıktan bağımsız bir devlet kurması için mi onu Ön Asya'ya gönderdi yoksa onun üstlendiği misyon herhangi bir Batı seferi mahiyeti mi taşıyordu? Bununla bağlantılı olarak ikinci sorunsal, Altın Ordu ile İlhanlılar arasındaki egemenlik mücadelesinin esasen hangi sebepten kaynaklandığı yönündedir. Döneme ilişkin kaynaklar ışığında bu hususu incelemeye çalışacağız.

Moğollar Celaleddin Harezmşah'ın Tebriz'deki varlığına 1231/1232'de son verince bu bölge bir *il* statüsü kazanmıştı. Yani Hülegü'nün Ön Asya'ya gelmesinden çok daha önce İran Moğollara tâbi bir durumdaydı. İlhanlıların kuruluşunu sağlayacak olan Hülegü'nün Möngke'nin emriyle Ön Asya'ya doğru yola çıkarılmasının ayrıntılı öyküsü Reşidüddin'in *Camiu't-tevarih*'i ile Cüveynî'nin *Tarih-i Cihangüşa*'sında bulunur. Reşidüddin'e göre Baycu Noyan daha önce büyük bir orduyla İran'da denetimi sağlamak amacıyla yola çıkarılmıştır. Ancak buraya geldikten sonra İsmailîler ile Bağdat halifesinin verdiği rahatsızlıktan ötürü Möngke'ye şikâyetlerini bildirmiştir. Ayrıca kadı Şemsüddin Kazvinî bir gün Möngke'nin huzuruna zırhla kuşanmış bir vaziyette çıkarak İsmailîlerden korktuğu için daima elbisesinin altına zırh giyerek dolaşmak zorunda kaldığını dile getirmek

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kafkas Dilleri ve Kültürleri Bölümü Ermeni Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, ilhanaslan@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8838-244X.

sına neden olmuştur. Doğal olarak Batı'da gittikçe gücü artan Coçi ulusunun gücü, İran'da Tuluyluların egemenliğinin ortaya çıkmasıyla sınırlanmış ve miras hukukundan kaynaklanan düşmanlığı bu gelişme iyiden iyiye arttırmıştır. Dolayısıyla iki ulus arasındaki anlaşmazlığın nedeninin siyasal ve ekonomik olmanın yanında temelde miras hukukuna dayandığı ve bununla bağlantılı olarak İlhanlıların varlığının Altın Orda hanları tarafından meşru görülmediği anlaşılmaktadır. Öte yandan İran merkezli İlhanlıların ortaya çıkması, bölgedeki siyasal dengeleri altüst etmiş ve yeni ittifaklar kümesinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

KAYNAKLAR

'Ala-ad-Din 'Ata-Malik Juvaini, *The History of the World-Conqueror I-II*, translated from the text of Mirza Muhammad Qazvini by J. A. Boyle, Cambridge, 1958.

Abdulgaffar Kırımî, *Umdet al-Ahbar*, haz. D. D. Paşaoğlu, Kazan, 2014.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. M. Öztürk, Ankara, 2013.

Ciocîltan, Virgil, *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, trasnlated by S. Willcocks, Brill, Leiden-Boston, 2012.

Deweese, Dewin, *Islamization and Native Religion in the Golden Horde. Baba Tükles and-Conversion to Islam in Historical and Epic Tradition*, Pennsylvania, 1994.

Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*, çev. Ş. Yaltkaya, Ankara, 2011.

El-Ömerî, "Mesalikü'l-Ebsar", *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, haz. W. De Tiesenhausen, çev. İ. H. İzmirli, İstanbul, 1941, s. 361-414.

Friar Giovanni di Plano Carpini, *The Story of the Mongols whom We Call the Tartars*, translated with an introduction by Erik Hildinger, Boston, 1996.

Georges Pachymérès, *Relations Historiques I*, édition, introduction et notes par A. Failler, traduction Française par V. Laurent, Paris, 1984.

Geschichte Wassaf's, Persich Herausgegeben und Deutsch Übersetzt von Hammer-Purgstall, I. Band, Auf Kosten Der Kais. Akademie Der Wissenschaften, Wien, 1856.

Gündoğdu, Abdullah, "Altın Orda Sahasında İslâmlaşma ve Sonuçları", *Proceedings of the Second International Symposium on Islamic Civilisation in Volga-Ural Region*, 24-26 June, Kazan, 2005, s. 233-248.

Jacksoin, Peter, "The Dissolution of the Mongol Empire", *Central Asiatic Journal*, 22 (1978), s. 186-244.

Jackson, Peter, *The Mongols and the Islamic World from Conquest to Conversion*, London, 2017.

Kafali, Mustafa, *Ak-Orda Hânedânı Devrinde Altın-Orda Hanlığı (1227-1360)*, İstanbul, 1972.

Khwandamir, *Habibu's-siyar*, Tome Three, translated and edited by W. M. Thackston, Harvard, 1994.

Kirakos Gandzaketsi, *Hayots Patmutyun*, ed. Varag Arakelyan, Yerevan, 1982.

Maulānā Minhāj-ud-dīn Abū-'Umar-i-'Usmān, *Ṭabaḳāt-ı-Nāṣırī II*, translated from original Persian manuscripts by H. G. Raverty, New Delhi, 1881.

Melville, Charles, "Anatolia under the Mongols", *The Cambridge History of Turkey. Byzantium to Turkey (1071-1453)*, vol. I, edited by K. Fleet, Cambridge, 2009, s. 51-101.

Metzin Vardanay, *Bardzrberdetsvoy Patmutivn Tiezerakan*, ed. M. Emin, Moskva, 1861.

Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)*, çev. M. Uyar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016.

Moğolların Gizli Tarihi I, çev. Ahmet Temir, Ankara, 1948.

Moravcsik, Gyula, *Byzantinoturcica II. Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*, Budapest, 1949.

Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't-tawarikh II*, translated and annoted by W. M. Thackston, Harvard, 1999.

Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, çev. İ. Aka - M. Ersan - A. H. Khelejani, Ankara, 2013.

Spuler, Bertold, *İran Moğolları. Siyaset, İdare ve Kültür. İlhanlılar Devri (1220-1350)*, çev. C. Köprülü, Ankara, 1957.

Spuler,, Bertold, *The Muslim World a Historical Survey. The Mongol Period II*, translated from the German F. R. C. Bagley, Leiden, 1969.

Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesâliku'l-Ebsâr)*, çev. D. A. Batur, İstanbul, 2014.

The Mission of Friar Wlliam of Rubruck, translated by Peter Jackson, Introduction, notes and appendices by Peter Jackson with David Morgan, The Hakluyt Society, London, 1990.

The Secret History of the Mongols (A Mongolian Epic Chronicle of the Thirteenth Century), vol. I, translated with a historical and philological commentary by Igor De Rachewiltz, Brill, Leiden-Boston, 2004.

Ütemiş Hacı, *Kara Tavarih*, Kazan, 2017.

Vardan Patmiç, *Patmutivn Tatarats*, Yerusağem, 1870.

Yakubovskiy, A. Yu., *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. H. Eren, Ankara, 1992.

AK KOYUNLULAR DEVRİ'NDE TEBRİZ

Cihat Aydoğmuşoğlu*

Selçuklu ailesi önderliğinde gelişen büyük Oğuz göçleri ile başlayan süreci esas alırsak yaklaşık bin yıllık bir Türk şehri olan Tebriz, tarihî kaynaklarda Azerbaycan'ın en mühim şehirlerinden biri olarak sayılmaktaydı. İlhanlılar çağında hızla Türkleşen Azerbaycan coğrafyasının kalbi sayılan şehir, Gazan Han zamanında en parlak devrini yaşamış ve uluslararası ticarette de önemli bir konuma ulaşmıştı. İlhanlı sonrası dönemde Türk-Moğol göçebe teşekkülleri arasında yaşanan Tebriz odaklı mücadele, elbette İlhanlı ümerası arasında bir rekabet gibi görünmekle birlikte bir anlamda da İlhanlı mirasını ve sahasını ihya etmek amacına yönelik idi. Zaman zaman bu mücadeleye yerel hanedanların katıldığını da görmekteyiz. Bu arada vaktiyle Altın Orda hanlarının da kendi ata mirasları sayarak Azerbaycan hâkimiyeti için İlhanlılarla savaştığını belirtmek gerekir. İlhanlı sonrası oluşan sürecin devamında ise Emir Timur ve ardılları sahneye çıkacaktır. Çağatay-Türkmen rekabetinin ardından Timurluların gücünün Azerbaycan'dan çekilmesi ile Türkmen (Kara Koyunlu/Ak Koyunlu) devletleri bölgede etkin olmuşlardır.

Tebriz, bugün İran İslam Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer almakta olup İran'ın Doğu Azerbaycan olarak tesmiye ettiği eyaletinin merkezidir. Şehir, deniz seviyesinden 1350 metre yükseklikte kuruludur ve güneyinde bulunan Sehend dağının (3710 metre) kuzey eteklerinde geniş bir düzlükte yer almaktadır.[1] Türk tarihçileri olarak aslında Tebriz'in en mühim şehri sayılan bölgeyi, 1828 Türkmençay Antlaşmasına atıf yaparak *Güney Azerbaycan* olarak adlandırıyoruz. Böylece tarihî Azerbaycan yurdunun bugün, kuzey ve güney olarak ikiye bölünmüş bir vaziyette olduğunu görüyoruz.

Genel izahattan sonra çalışmamızın zaman ve mekân çerçevesini açıklamak yerinde olacaktır. Yazımızda, her ikisi de büyük Türkmen hükümdarları olarak sayılan Kara Koyunlu Cihan Şah'ı bertaraf ederek Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da hâkimiyet tesis eden Uzun Hasan önderliğindeki Ak Koyunluların Tebriz'i başkent yaparak ida-

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Tarih Bölümü. aydogmusoglu@ankara.edu.tr. ORCID: 0000-0003-4220-4696

1 Ali Sinan Bilgili, "Tebriz", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2011, C. 40, s. 219.

çıkaran genç ve kudretli bir şahsiyetin ortaya çıkması, parçalanmış olan Ak Koyunlu devletinin tarihten silinmesine yol açacaktır.[40]

KAYNAKÇA

Arjomand, Said Amir, *"Safevî Dönemi İran'ında Dinî Taşkınlık (Gulüvv), Sufîlik ve Sünnilik (1501-1722)*," Çeviri: Namiq Musalı, Cappadocia Journal of History and Social Sciences, Volume 7, 2016, s. 160-195.

Barbaro, Josaphat, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, Çev: Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Eylül 2005.

Bilgili, Ali Sinan, "Tebriz", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2011, C. 40, s. 219-222.

Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. N. Çağatay, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2002.

Çelebi, Evliya, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Sadeleştiren: T. Temelkuran, N. Aktaş, M.

Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966.

Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Çev. M. Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Erdem, İlhan - Paydaş, Kazım, *Ak Koyunlu Devleti Tarihi*, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007.

Fadlullah b. Ruzbihan Khunji-i Isfahani, *Târikh-i 'Alam Ara-yi Amini*, Çev. Vladimir Minorsky, Royal Asiatic Society, 1992.

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1997.

Günal, Zerrin, "Nöker", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, C. 33, s. 216-217

Gündüz, Tufan, *Uzun Hasan-Fâtih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri (Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnâmeleri)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2006.

Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, Çev: Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2006.

Hinz, Walter, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, Çev: Tevfik Bıyıklıoğlu, TTK, Ankara, 1948.

İbn Eca, *Târihü'l Emir Yeşbek ez Zâhirî*, Yayına Haz: Abdülkâdir Ahmed Tuleymat, Mısır, 1393/1973.

Konukçu, Enver, "Cihan Şah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, C. 7, s. 536.

Minorsky, Vladimir, "Tebriz", *İA*, İstanbul, 1993, C.12, s. 82-98.

Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, İngilizceye Çev. E. D. Ross; Türkçe'ye Çev. Osman

Karatay, Selenge Yayınları, İstanbul, 2006.

Nikitin, Afanasiy, *Üç Deniz Ötesine Seyahat*, Çeviren: Serkan Acar, TTK, Ankara, 2018.

Oruç, Cihan, *Son Timurlu Hüseyin Baykara (1438-1506)*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2021.

Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Hazırlayanlar: M. Akkuş - A. Yılmaz, Kitabevi, İstanbul, 2006, C. 3.

Sümer, Faruk, "Akkoyunlular", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 1989, s. 270-274.

40 İ. H. Uzunçarşılı, 2003, s. 197.

Sümer, Faruk, "Kitâb-ı Diyârbekriyye", TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2002, C. 26, s. 75.

Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri (eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye)*, Çeviren: Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Togan, Zeki Velidi, "Azerbaycan", *İA*, İstanbul, 1993, C. 2, s. 91-118.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara, 2003, C. 3.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Ak-Koyunlu, Kara Koyunlu Devletleri*, TTK, Ankara, 2003.

Woods, John E., *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, Türkçeye Çeviren: Sibel

Özbudun, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.

Yahya bin Abdüllâtif Kazvinî, *Kitâb-ı Lübbü't Tevârih*, İntişârât-ı Bünyâd ve Gûya, Tahran, 1363.

Yinanç, Mükrimin Halil, "Ak-koyunlular", *İA*, İstanbul, 1993, C. I, s. 251-276.

HÂREZMŞAHLARDA ÖLÜM CEZALARI

Meryem Doygun Günaydın*

GİRİŞ

Devletlerin tarihinde ödüller ve cezalar ne övülme ne de yerinme konusu olarak görülemez. Anakronik yaklaşım, bu konuların kendi zamanı içinde değerlendirilmemesine sebep olduğu gibi *kronolojik sapma ile geçmişi kendi mantığından ve ruhundan koparır*. Bu cezaların modern dünyada kolay kolay kabullenilmeyeceği ve çok acımasızca görüleceği düşünülebilir. Buna rağmen her bir ceza usulü tatbik edildiği dönemin şartları, mantığı ve değerlerine göre anlaşılmaya çalışılmalı, tarihî panoramasına uygun olarak yorumlanmalıdır.

Devletlerin ve hükümdarların tarihinde iki önemli olgu olarak ödüller ve cezalar önemli bir yer teşkil eder, bu hâli ile madalyonun bir yüzünde ödüller diğer yüzünde ise cezalar durur. Dolayısıyla *cezalar iktidarın elindeki kahır aleti olarak görülürdü*. Suç olarak telakki edilen durumlarda cezalar infaz edilir ve ceza türleri zaman zaman değişiklik arz ederdi. Suçlulara ölüm cezalarının yanı sıra sürgün, müsadere, dayak, para cezası, uzuv kesme ve kalebend gibi cezalar da tatbik edilirdi. Bu cezaların suçun nispetine göre tayin edildiği anlaşılmaktadır. Ancak ilk toplumlardan itibaren en ağır nitelikteki suçların ölüm ile cezalandırıldığı bilinmektedir.[1] Mutlak ölüm cezası birçok açıdan daha önemlidir. Nitekim bu ölüm cezaları kişiyi yaşam hakkından ettiği gibi zaman zaman işkence boyutuna varan uygulamaları da içermektedir. Bu çalışmada Türk İslam devletlerinden Hârezmşahlar zamanında tatbik edilen ölüm cezalarına yer verilecektir. Bu doğrultuda devrin kaynakları tetkik edilmiş ve buralarda geçen ölümle sonuçlanan cezalar tespit edilmiş, kaynakları birbiriyle mukayese etmek suretiyle en doğru bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ağrı/Türkiye, meryemmdoygun@gmail.com, Orcid: 0000-0001-8456-5022.

1 Münteha Maşalı, *Mukayeseli Hukukta Ölüm Cezası ve İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, İstanbul 2011, s. 15.

adaletin ve asayişin vasıtası olarak görülmüştür. Hârezmşahlar Devri'nde verilen ölüm cezaları, *kendi zamanının mantığı içinde*, *ideolojik yaklaşımlardan uzak* şekilde selef ve çağdaş devletlerdeki uygulamalar göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Ancak böyle bir yaklaşım ile tarihin daha doğru yorumlanabilmesi ve anlaşılabilmesi mümkün hâle gelir. Aksi takdirde Mustafa Kemal Atatürk'ün vecizesinde olduğu gibi "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtan bir hal alır."

KAYNAKÇA

Âştiyânî, Abbas İkbâl, *Târîh-i Mogul ez Hamle-yi Çengiz ta Teşkîl-i Devlet-i Timûrî*, Tahran 1388.

Atamelik b. Muhammed Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ-yi Cüveynî*, (Tsh. Muhammed b. Abdulvahab Kazvînî), Tahran 1387.

Barthold, V.V., *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990.

Beyânî, Şîrîn, *Zen der İrân Asr-ı Mogul*, Tahran 1352.

Fahrüddîn Davud Benâkitî, *Târîh-i Benâkitî*, (Yay. Câfer Şiâr), Tahran 1348.

Gıyâsüddîn b. Hümâmiddîn el-Hüseynî Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, (Mkd. Celâleddîn-i Hümâyî), C. III., Tahran 1380.

Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzîde*, (Nşr. Abdülhüseyin Nevâî), Tahran 1394.

Howorth, Henry, *History of the Mongols*, C. I., London 1880.

İbn Arapşah, *Fakihet el Hulefa (Cengiz Han Kısmı)*, (Çev. Şerafettin Yaltkaya), İstanbul 1920.

İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, (Trc. Ahmet Ağırakça vd.,) C. IX-X., İstanbul 2016.

İmadaddîn el-Kâtib el-İsfahânî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, (Trc. Kıvameddin Burslan), Ankara 1999.

Kafesoğlu, İbrahim, *Harezmşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, Ankara 2000.

Kazvînî, Muhammed Yusuf Vâleh İsfahânî, *Huld-i Berîn der Târîh-i Mogul*, (Tsh. Mîr Hâşim-i Muhaddis), Tahran 1390.

Maşalı, Münteha, "Ölüm Cezası", *DİA*., C. XXXIV., İstanbul 2007, s. 40-43.

Maşalı, Münteha, *Mukayeseli Hukukta Ölüm Cezası ve İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, İstanbul 2011.

Mevlânâ Abdurrahman b. Ahmed Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Hazerati'l-Kuds*, (Tsh. Mehdî Tevhîdîpûr), Tahran 1337.

Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, (Tsh. Abdülayy Habîbî), C. I., Tahran 1389.

Muhammed b. Alî b. Muhammed Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, (Tsh. Mîr Hâşim-i Muhaddis), Tahran 1363.

Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând, *Târîh-i Ravzatü's-Safâ*, (Tsh. Cemşid Kiyanfer), C. VII., Tahran 1380.

Musevî, Mustafa, "Türkan Hatun", *Dâ'iretü'l-Ma'ârif-i Bozorg-i İslâmî*, C. XV., Tahran 1387, s. 151-154.

Nesevî, *Celâlüttin Harezemşah*, (Çev. Necip Asım), İstanbul 1934.

Öngören, Reşat, "Mecdüddin el- Bağdâdî", *DİA*., C. XXVIII., Ankara 2003, s. 230-231.

Öztürk, Mürsel, "Edîb Sâbir", *DİA*., C. X., İstanbul 1994, s. 425.

Reşîdüddîn Vatvât, *Arâ'isü'l-Havâtır ve Nefâ'isü'n-Nevâdir*, Süleymaniye Ktp. Ayasofya, Nr. 4015.

Şihâbüddîn Muhammed Hurendizî Zeyderî Nesevî, *Sîret-i Celâleddin Mengüberni*, (Tsh. Mücteba Minovî), Tahran 1365.

Taneri, Aydın, *Celâlü'd-dîn Hârizmşah ve Zamanı*, Ankara 1977.

Tetevî, Ahmet-Asıf Han Kazvînî, *Târîh-i Elfî*, C. V., Tahran 1382.

The Cambridge History of Iran, (Ed. J.A., Boyle), Vol. V., Cambridge 1968.

KİŞİ HÜKÜMRANLIĞINDAN MİLLET EGEMENLİĞİNE; İktidarın Gelişimine Dair

Haldun Eroğlu*

İktidar'ın sözlük karşılığı; *bir işi yapabilme gücü, erk, kudret; bir işi başarabilme yetki ve yeteneği, devlet yönetimini elinde bulundurma* ve *kullanma yetkisi, yetenek, otorite, güç kullanma'*dır.[1] Tanımından; insanın, iktidar aracılığıyla çevresinde hâkimiyet kurma amacı güttüğü sonucuna ulaşılır. Kapsamı; sahip olma, istediğini yaptırabilme ve diğer insanlar üzerinde kurulan hâkimiyet ile sınırlıdır.[2] İktidar, baskın karakterli kişilerde sınırsız hâl alır ve sahibi, tecavüz edemeyeceği alan olmadığına inanır.[3] Bu inanış, başkalarının seçimlerini, kendi doğalarının ve muhakemelerinin emrettiği gibi yaşamaktan alıkoyarak, zorla veya riayet etmelerine mecbur bırakarak kısıtlama, tahakküm etme eğilimine de dönüşebilir.[4] Sebebi, ihtirastır.[5] İhtirasın iktidarla olan ilişkisinde belirleyici unsur, sürekli ona sahip olma arzusudur. İktidar, kuvvetle elde edilir ve bu hırsa yenik düşen kişide -kuvvetin de etkisiyle- her şeyi yapma hakkını kendinde görmesine yol açar.[6]

Gizlilik, iktidarın özünü oluşturur[7] ve sır tutmayı ifade eder. Her şey, herkesçe bilinmemeli; baba, anne, kardeş, eş ve çocuktan dahi saklanmalıdır. İktidar ihtirası, olması gerekeni değil, arzu edileni gerçekleştirme eğilimini doğurur ve arzusuna uygun tercihlere yönelmesini sağlar. Doğruyu aramaz, ulaştığı her şey doğru kabul

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye
e-mail: erogluh@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6362-6615

1 https://sozluk.gov.tr/ Ayrıca bk. Halis Çetin, "Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* c. 58 S. 3, (Ankara 2003), s. 64

2 Michael Mann, *İktidarın Tarihi, Başlangıcından 1760'a Kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları,* (Çev. Esin Saraçoğlu, Soner Torlak, Emre Kolay, Olcay Sevimli), c. I, Phoenix Yay., Ankara 2012, s. 17

3 ch. Crozat, *Dante Alighieri'nin Devlet Nazariyesi (1265-1321),* İstanbul 1944, s. 40

4 Stevan Lukes, *İktidar Radikal Bir Görüş,* (Çev. Mehmet Ratip), İletişim Yay., İstanbul 2016, s. 123

5 Bertrand Russell, *İktidar,* (Çev. Mete Ergin), Cem Yay., İstanbul 2014, s. 14

6 Recai, Galip Okandan, *Roma Amme Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944, s. 325-326

7 E. Canetti, *Kitle ve İktidar,* (Çev. Gülşat Aygen), Ayrıntı Yay., İstanbul 2012, s. 293

yordu. Türklerin islamiyete girişleriyle birlikte otoritenin dinsel yönünü barındıran halifeliğin bir nevi siyasal bir araç olarak kullanılması, Osmanlı siyasal iktidarının içine düştüğü otorite sorunsalını aşmaya yönelik meşruiyet arayışından kaynaklanıyordu. Otoriteleri zayıflayan Osmanlı hükümdarları yeni bir hâkimiyet alanı yaratma yolunu denediler ve Tanzimat Fermanı'yla başlayan süreç, anayasal düzen olarak adlandırılan meşrutiyete kapı araladı. Türk siyasal iktidarı ve egemenlik hakkının sahipliği konusundaki önemli yeniliği, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması tetikledi. İşgallere karşı başlatılan Millî Mücadele sonucunda sadece ülke topraklarının kurtarılması, milletin yok edilmesinin önüne geçilmesi ve yeni bir devletin kurulması değil aynı zamanda var olan iktidar anlayışının da kökten değişmesi sağlandı. Böylece egemenlik bir hanedanın veya kişinin istek ve arzularına bağlı olmaktan çıkarılıp, asıl sahibi olan millete teslim edildi.

KAYNAKÇA

Ahmet Cevdet, *Ma'rûzât*, (Yay. haz. Yusuf Halaçoğlu), Çağrı Yay. İstanbul 1980

Ahmet Cevdet, *Tezâkir,* 40-Tetimme, (Yay. Cavid Baysun), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1967

Ahmet Mithat, *Üss-i İnkılab,* İstanbul 1295

Akçura, Yusuf; *Sürgünden İstanbul'a Dârülhilâfet Mektupları*, (Haz. İsmail Türkoğlu), Ötüken Yayınları, İstanbul 2016

Arslaner, Nazan-Ertuğrul Eryücel; "Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15 (2), (Erzurum 2011)

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk,* Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997

Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, (Çev. Bekir Koç- Haldun Eroğlu vd.) Anıtkabir Derneği Yay., c. VII-VIII, Ankara 2001

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., c. I, Ankara 1997

Atay, Falih Rıfkı; *Çankaya,* Bateş Yay., İstanbul 1998

Aytaç, Kemal; *Gazi Mustafa Kemal Atatürk Din Politikası Üzerine Konuşmalar,* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara 1986

Batı'ya Yön Veren Metinler III, (Derleyen Alev Alatlı), İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya Meslek Yüksek Okulu Yay., İstanbul 2010

Berle, Adolf A.; *İktidar,* Tur Yay., İstanbul 1980

Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1983

Canetti, Elias; *Kitle ve İktidar,* (Çev. Gülşat Aygen), Ayrıntı Yay., İstanbul 2012

ch. Crozat, *Dante Alighieri'nin Devlet Nazariyesi (1265-1321),* İstanbul 1944

Çetin, Halis; "Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* c. 58, S. 3, (Ankara 2003)

*Çin Kaynaklarında Türkler Eski T'ang Tarihi, (Chiu T'ang-shu), (*Açıklamalı Metni Neşri İsenbike Togan, Gülnar Kara, Cahide Baysal), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2017

Devellioğlu, Ferit; *Osmanlıca Türkçe Sözlük*

Eberhard, W.; *Çin'in Şimal Komşuları,* (Çev. Nimet Uluğtuğ), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1996

Eroğlu Haldun; "Bozkır Geleneği ve Nevruz" Atatürk Kültür Merkezi *Bilge Dergisi***,** S. 44, (Bahar 2005)

Eroğlu, Haldun; "Osmanlı Monarşisinin Doğuşu ve Muhalefet", *Çelebi Dergisi,* **(**Ağustos 2021)

Eroğlu, Haldun; *Osmanlılar Devlet ve Hâkimiyet,* Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2016

Eroğlu, Haldun; *Osmanlılar Yönetim ve Strateji,* Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2017

Eroğlu, Haldun; *Osmanlılar'da Muhalefet,* Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2016

Eroğlu, Haldun; *Türklerde Siyasal İktidarın Gelişim Tarihi,* Post Yay., İstanbul 2021

Eroğul, Cem; *Devlet Nedir?,* Ankara 1990

Golden, Peter; *Türk Halkları Tarihine Giriş,* (Çev. Osman Karatay), Karam Yay., Ankara 2002

Goloğlu, Mahmut; *Üçüncü Meşrutiyet, s. 147vd*. S. Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (Son Meşrutiyet 1919-1920)*

Gregory Abu'l-Farac (Bar Hebraeaus), *Abu'l-Farac Tarihi,* (Süryaniceden İngilizceye Çev. Ernest A. Wallis Budge-İngilizce'den Türkçe'ye Tercüme Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yay., c. I, Ankara 1987

Hammer; J. Von; *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* (Ed. İlhan Bahar), Kumsaati Yay., c. I, İstanbul 2008

Han Hanedanlığı Tarihi, *Hsiung-nu (Hun) Monografisi,* (Açıklamalı Metin Neşredenler Ayşe Onat-Sema Orsoy-Konuralp Ercilasun), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2004

https://sozluk.gov.tr/

Iorga, Nicolae; *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* (Ed. Erhan Afyoncu-Çev. Nilüfer Epçeli), c. I, İstanbul 2005

İbnü'l Esir; *El-Kamil Fi't-Tarih,* (Çev. Abdülkerim Özaydın, Redaktör Mertol Tulum), c. 9, İstanbul 1987

İdris-i Bitlisi, *Heşt Behişt, VII. Ketîbe, Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481,* (Çev. Muhammet İbrahim Yıldırım), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013

İnalcık, Halil; ""Sultanizm", Üzerine Yorumlar: Max Weber'in Osmanlı Siyasal Sitemi Tiplemesi", *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi,* S. 7, (Ekim 1994)

İnalcık, Halil; "Aşıkpşazade Tarihi nasıl Okunmalıdır?", *Söğütten İstanbul'a,* (Derleyen Oktay Özel-Mehmet Öz), İstanbul 2000

İnalcık, Halil; "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* c. 14, No.1

İnan, Arı; *Düşünceleriyle Atatürk***,** Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1983

İsmet Paşa'nın Siyasî ve İçtimaî Nutukları (1920-1933), Ankara Başvekâlet Matbaası 1933

Kafesoğlu, İbrahim; *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993

Kirilen, Gürhan; *Göktürklerden Önce Türkler,* Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2015

Köprülü, Mehmet Fuat; "Hanedandan Birinin İdamında Kan Akıtma Yasağı", Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, *Tercüme/35*

Köymen, Mehmet Altay; *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi,* c. I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1993

Köymen, Mehmet Altay; *Tuğrul Bey ve Zamanı,* Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1976

Lapidus, Ira M.; *İslam Toplumları Tarihi Hazreti Muhammet'ten 19. Yüzyıla,* (Çev. Yasin Aktay), İletişim Yayınları c. I, İstanbul 2002

Lewis, Gurynne; "Fransız Devrimi (1789-99)", *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991* (Derleyen David Parker-İngilizce'den Çev., Kemal İnal), Ankara 2003

Lewis, Gurynne; *The French Revolution, Rethinking the Debate,* London 1993. T. Skocpol, *Social Revulations in the Modern World,* Cambridge 1994

Lindner, Rudi Paul; "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç ve Meşruiyet" *Söğütten İstanbul'a,* (Derleyen Oktay Özel-Mehmet Öz), İmge Yay., Ankara 2000

Lipson, Leslie; *Politika Biliminin Temel Sorunları*, (Çev. Tuncer Karamustafaoğlu), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1973, s. 257-258

Lukes, Stevan; *İktidar Radikal Bir Görüş,* (Çev. Mehmet Ratip), İletişim Yay., İstanbul 2016

Machiavelli, Niccola; *Hükümdar,* (Çev. Necdet Adabağ), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2016

Man, Michael;, *İktidarın Tarihi, Başlangıcından 1760'a Kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları,* (Çev. Esin Saraçoğlu, Soner Torlak, Emre Kolay, Olcay Sevimli), c. I, Phoenix Yay., Ankara 2012

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c. 3, Devre: 1, İctima: 1, Ankara 1982

Meray, Seha L.-Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1977*

Merçil, Erdoğan; *Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri,* Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2007

Okandan, Recai Galip; Â*mme Hukukumuzun Ana Hatları (Türkiye'nin Siyasi Gelişmesi) Birinci Kitap, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Yıkılışına Kadar),* İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1977

Okudan, Recai Galip; *Roma Amme Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944

Özcan, Abdülkadir; "*Teşkilat Kanunnamesi* ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi*"*, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* S. 33, (İstanbul 1982)

Palabıyık, Hanefi; *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı,* Araştırma Yay., Ankara 2002

Platon, *Devlet,* (Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimboz), Türkiye İş Bankası, Kültür Yay., İstanbul 2018

Rasonyı, Laszlo; *Tarihte Türklük, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara 1988

Reşidü'd-din Fazlullah; *Câmiü't-Tevârîh,* (Tercüme ve Notlar Erkan Göksü-H. Hüseyin Güneş), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2010

Russell, Bertrand; *İktidar,* (Çev. Mete Ergin), Cem Yay., İstanbul 2014

Sarıcaoğlu, Fikret; "Osmanlı Muhalefet Geleneğinde Yeni Bir Dönem İlk Siyasal Bildiriler", *Belleten,* c. CLXIV, S 241, (Aralık 2000)

Skocpol, Theda; *Social Revulations in the Modern World,* Cambridge 1994

Soydan, Mahmut; *Milli Mücadele Tarihine Dair Notlar, Ankaralı'nın Defteri,* (Haz., Nejdet Bilgi), İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2007

Tanör, Bülent; *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri;* Yapı Kredi Yay., İstanbul 2010,

Taşağıl, Ahmet; *Gök-Türkler I II III,* Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2018

Touchard, Jean; *Siyasal Düşünceler Tarihi*, (Çev. İsmail Yerguz) Islık Yay., İstanbul 2015

Tunaya, Tarık Zafer; *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) Mütareke Cumhuriyet ve Atatürk,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2003

Turan, Şerafettin; *Türk Devrim Tarihi, 1. Kitap İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direniş,* Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991

Tursun Bey*, Tarih-i Ebu'l- Feth,* (Haz. Mertol Tulum), İstanbul 1977

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima Senesi 1, Yüz Otuz Beşinci İçtima, c. 7

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima Senesi 3, Yüz Yirmi Dokuzuncu İçtima, c. 24

Uçarol, Rıfat; *Siyasi Tarih,* Filiz Kitabevi, İstanbul 1985

Uğur, Ahmet; *Osmanlı Siyasetnameleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara 2001

Weber, Max; *Ekonomi ve Toplum,* (Çev. Latif Boyacı), c. I, Yarın Yay., İstanbul 2012

Yücel, Yaşar; "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *Belleten***,** c. XXXVIII, no: 152, Ekim 1974

Zahîru'd-dîn Nîşâbûrî; *Selçuknâme,* (Çev. Ayşe Gül Fidan), Kopernik Yay., İstanbul 2018

TARİHSEL SÜREÇTE KULLANILAN TÜRK ASKERÎ KIYAFETLERİ

Kadir Türker Geçer*

GİRİŞ

İnsanlar varoluşlarının doğal bir sonucu olarak çeşitli kıyafetler kullanmışlardır. Kıyafetlerin kullanım amaçları; toplumsal gelişmişlikle değişmekle beraber genellikle ısınma, örtünme, korunma, yaşam tarzı, güzel ve heybetli görünme; etnik, dinsel, mezhepsel ve kurumsal kimlik, görev, sınıf ve branş gibi nitelikleri göstermek olarak özetlenebilir.

Giyinmeyi, dolayısıyla kıyafet özelliklerini belirleyen başlıca unsur, iklimdir. İklimi sıcak olan bölgelerde açık renk, pamuk veya ketenden imal edilmiş ince kumaştan, vücudun bütününü örten kıyafetler tercih edilirken; soğuk iklimlerde ise yünlü dokumalarla deri ve kürkten imal edilmiş kalın, sıcak tutma özelliği fazla olan kıyafetler tercih edilmiştir. Orta kuşakta yaşayan insanlar ise mevsime göre sıcak veya serin tutan malzemelerden imal edilmiş kıyafetler kullanmışlardır.

İnsanlığın en basit toplum yapısı, avcı-toplayıcı yapıdır. Bu yapıda sadece aile veya çok küçük çaplı aile birlikleri yer alır. Bu topluluğun belli bir lideri olsa da böyle bir toplulukta hiyerarşik yapı yoktur. Ne zaman ki insanlar yerleşik hayata geçmişler ve tarımla uğraşarak ihtiyaçlarını yıl içine yayabilecek bir biçimde, genellikle de ihtiyaçlarından fazla tahıl üretip depolamaya başlamışlardır, o günden sonra üretimi yapacak grubun yanı sıra depolanan bu tahılın hesabını tutacak ve işlemlerini yapacak bir bürokratik yapı ve bu yapıyı koruyacak bir askerî yapı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu ihtiyaçlar başta bir karar vericinin (hükümdar) olduğu toplumsal bir sınıflaşmayı beraberinde getirmiştir.[1]

Hiyerarşik nitelikli bu toplumsal yapının en önemli unsurlarından biri askerî sınıftır. Savaşanları sevk ve idare eden liderler (komutanlar) toplumun üst taba-

* Emekli Öğretmen Albay, Tarih Uzmanı, Araştırmacı

1 Jared Diamond; ***Tüfek, Mikrop ve Çelik***, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 24. Basım, Ankara, 2013, s.357-360.

iklim koşullarından koruyacak bir börk ve ayağa ise süvari olmanın zorunlu sonucu olarak çizme giyilecektir.

Tarihsel kaynaklar en başta kurganlardan elde edilen arkeolojik buluntular, kaya resimleri, heykelcikler, Çin kaynakları ile Türklerin temasa geçtikleri yerleşik kavimlerde üretilen görsel materyal (örneğin Firdevsi'nin *Şehname*'si) bize bu kıyafet prototipinin tarihsel süreçte varolmuş bütün Türk devlet ve topluluklarında çok cüzi değişikliklerle uygulanageldiğini göstermektedir.

Türk devletlerinin askerî açıdan zirvesini oluşturan Osmanlı Devleti askerî kıyafetleri incelendiğinde, tarihtesel süreç içinde askerî geleneklerimizin bir birikimi olan kıyafet biçiminin de Osmanlı Devleti tarafından geliştirilerek sürdürüldüğü görülmektedir. Bilhassa Kapıkulu askerî kıyafetleri bunun en somut göstergesidir.

Türk ordusu 1827 yılında kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye birlikleri ile klasik kıyafet biçimini batı tarzı üniforma ile değiştirmiş, bu tarihten itibaren setre pantolon askerî kıyafetlerimizin temel unsuru olmuştur.

KAYNAKÇA

Ahmedov, Sabuhi; ***"Akkoyunlu Askerlerinin Zırhları"***, IRS Gelenesel Sanatlar Dergisi, Sayı.5, Bakü, 2013.

Ayhan, Fatma; ***"Türk Giyim Kültüründe Pantolonun Gelişimi ve Dünya Giyim Kültürüne Etkisi"***, Akademik Bakış Dergisi, Sayı.37, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat-Kırgızistan, 2013.

Baykuzu, Tilla Deniz; ***"İslam Öncesi Orta Asya Türklerinde Kur ve Kurluk"***, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara, 2013.

Diamond, Jared; ***Tüfek, Mikrop ve Çelik***, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 24. Basım, Ankara, 2013.

Fedorak, Charles John; ***"L'impact de la Révolution Francaise et de Napoléon sur l'armée Britanique at La Grande-Bretogne en tant que nation armée"***, Annales Historigues de la Révolution Francaise, 342, 2005.

Güçkıran, Tünay : Mavi, Aygül; ***Askerî Müze Miğfer Sergisi Kataloğu***, Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, İstanbul, 2015Kafesoğlu, İbrahim, Türk Millî Kültürü, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2001.

Kafesoğlu, İbrahim, ***Türk Millî Kültürü***, Ötüken Yayınları, *Yayınları*, İstanbul, 1997

Koçu, Reşad Ekrem; ***Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü***, Sümerbank Kültür yayınları, İstanbul, 1969.

Mahmut Şevket Paşa; ***Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askerîyesi*** , c.1-2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.

Ögel, Bahaettin; ***Türk Kültür Tarihi***, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1991.

Ögel, Bahaettin; ***Türk Kültürünün Gelişme Çağları***, c.1,Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

Özdemir, Melda; ***"Türk Kültüründe Dericilik Sanatı"***, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı.20, Ankara, 2007.

Salman, Fikri; ***"Gaznelilerde Giyim Kuşam Özellikleri"***, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 2006.

Salman, Fikri; ***"Gaznelilerde Giyim Kuşam Özellikleri"***, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 2006.

Salman, Fikri; ***"Tarihi Türk Kumaşlarında Desen ve Renk Anlayışı"***, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Ankara, 1998.

Taşcı, Aydın; ***"Selçuklu Mimari Süslemesindeki Alçı ve Taş Kabartma İnsan Figürlerinin Köken ve Gelişimi"***, Vakıflar Dergisi, Sayı.XXVII, Ankara, 1998.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; ***Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal***, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; ***Osmanlı Devleti Teşkilâtından kapukulu Ocakları***, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Yatsenko, Sergey A.; ***"Costume Contacts of Ancient Central Asia"***, Archaologische Mitteilungen aus Iran und Turan, Deutsches Archaologisches Institut, Eurasien-Abteilung, Berlin, 2010.

Yatsenko, Sergey A.; ***"Early Turks: Male Costume in the Chinese Art Second half of the 6th – first half of the 8th cc. (Images of 'Others') "***, http://www.transoxiana.org/14/yatsenko_turk_ costume_chinese_art.html (görüntüleme: 21 Haziran 2015).

Yatsenko, Sergey A.; ***"The Costume of Foreign Embassies and Inhabitants of Samarkand on Wall Painting of the 7th c. in the Hall of Ambassadors from Afrasiab as a Historical Source"*** // Transoxiana. Vol. 8. (June 2004). Rome - http://www.transoxiana.org/0108/yatsenko-afrasiab_costume.html. (görüntüleme: 21 Haziran 2015).

Bizans Kaynakları Temelinde Girit Seferi (960-961)

Törebey Günaydın*

GİRİŞ

Bizans İmparatorluğu, 843 senesinde hâkimiyetini kaybettiği Girit Adası'nı 7 Mart 961 tarihinde yeniden ele geçirdi. Bir yüzyılı aşan bu mücadelenin 10. yüzyılı kapsayan devrinde Bizans İmparatorluğu Girit Adası'na üç büyük sefer düzenledi. İlk büyük sefer, Himerios'un komutası altında 911 senesinin Temmuz ayının sonlarında başladı ve sekiz ay süren abluka sonrasında 912 senesinin Nisan ayı sonunda adanın tahliye edilmesi ile sonuçlandı. Üstelik Bizans donanmasının Girit'in müttefiki olan Müslüman donanması tarafından Khios (Sakız) Adası yakınlarında imha edilmesi, seferi kusursuz bir hezimete dönüştürdü.[1] 10. yüzyıla ait bir diğer Girit seferi, Konstantinos Gongyles liderliğinde 949 senesinin muhtemel Ağustos ayında başladı. Himerios'un kuvvetleri ile neredeyse aynı sayıda ve nitelikte olmasına rağmen bu sefer kısa sürdü. Bizans kuvvetleri, seferin beşinci ayına ulaşamadan 949 senesinin Aralık ayında Giritli Müslümanların beklenmedik bir hücumu sonrası alınan ağır mağlubiyet nedeniyle adadan çekildi.[2] Çalışma konumuzu teşkil eden Girit seferi ise Bizans donanmasının Nikephoros Phokas komutasında harekete geçtiği 13 Temmuz 960 tarihinde başladı.[3] Sekiz aylık zorlu bir mücadelenin ardından Girit'in merkezi Khandaks[4] şehrinin 7 Mart 961 tarihinde ele geçirilmesi ile zafere ulaştı.[5]

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara, torebey_trby@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-8855-0055

1 Romilly J.H. Jenkins, "The Date of Leo VI's Cretan Expedition", *Prosphora eis Kyriakiden Hellenica*, C.4, 1953, s.279-280.

2 Christos G. Makrypoulias, "Byzantine Expeditions Against The Emirate Of Crete C. 825-949, *Graeco-Arabica*, C. VII-VIII, Nicosia, 2000, s.353-356.

3 Hicri 349 senesi 15 Cemaziyelevvel: Histoire De Yahya-Ibn-Sa'id D'Antioche: Continuateur De Sa'id-Ibn-Bitriq, I. Kitap, ed. ve tr. I. Kratchkovsky ve A. Vasiliev, *Patrologia Orientalis (PO)*, C.18, Sy.5 1924, s. 84: Şu şekilde kısaltılacak: *Yahya D'Antioche.*

4 Diğer adı Herakleion olan Khandaks şehri, Erken Bizans Dönemi'nde küçük bir yerleşim birimi iken İslam hâkimiyeti altında hızla gelişerek meşhur Gortyna şehrinden merkez vasfını devralmıştır: Dimitris Tsougarakis, *Byzantine Crete*, Historical Publications S. D. Basilopoulos, Atina, 1988, s.309-310.

5 7 Mart 961 (τῇ ἑβδόμῃ δὲ τοῦ Μαρτίου μηνός, τῆς τετάρτης ἰνδικτιῶνος): Ioannis Scylitzae, "Synopsis Historiarum", *Corpus Fontium Historiae Byzantinae (CFHB)*, C.V, ed. Ioannes Thurn, Berlin, 1973, s.249,39. Şu

SONUÇ

Bizans İmparatorluğu'nun Temmuz 960'tan Mart 961'e kadar yaklaşık sekiz ay süren Girit Seferi'nin yekpare bir süreçten ibaret olmadığı kanısına sahibiz. Sefer, temel olarak ayrı iki süreci barındırmaktadır. İlk süreç; hazırlık, karaya çıkış harekâtı ve başarısız ilk taarruz ile sınırlandırılabilir. İkinci süreç ise Bizans ordusunun daimî ikmalini ve zaferle neticelenen ikinci büyük taarruzunu ihtiva etmektedir. Bizans ordusu daha önce uğranılan mağlubiyetlerden edindiği tecrübeler vasıtasıyla adaya yerleşmeyi başarmıştır. Kuşatma faaliyetleri sabırla ve titizlikle uygulamaya konulmuş ve nihayetinde seferin altıncı ayında büyük taarruza geçilmiştir. Ancak altı aylık yoğun hazırlık ve ablukaya rağmen Khandaks şehri düşürülememiştir. Üstelik savaş esnasında iki cepheden çevrelenen Bizans ordusu, Pastilas'ın kahramanlık hikâyesinin doğduğu çok çetin bir savaşla karşı karşıya gelmiştir. Bu müşkül durumdan ağır zaiyat vererek kurtulan Nikephoros Phokas, Khandaks surlarını aşamayacağını bildiği için düşmanını savaş meydanına çekmek için kışkırtmış fakat Giritlilerin sert taarruzu karşısında ricat etmek zorunda kalmıştır. Kanımızca Girit Seferi'nin bu ilk süreci, Nikephoros'un mağlubiyeti ile sonlanmıştır.

İkinci süreçte ön plana çıkan ve seferin neticesini tayin eden husus, Bizans ordusunun en azından Ekim ayından itibaren düzenli şekilde takviye edilmiş olmasıdır. Bilhassa birinci taarruzda mağlup olan orduyu yeniden ayağa kaldırmayı başaran İoseph Bringas'ın faaliyetleri belirleyicidir. Giritli Müslümanlar ise hiçbir şekilde yardım çağrılarına karşılık bulamamıştır. Khandaks'ı müdafaa edenler, kış mevsiminin zorluklarına dayanabilmişti. Ancak baharın ilk günlerinde gerçekleşecek bir saldırıya direnebilecek kuvvete sahip değildi. Bu nedenle Bizans ordusu, 7 Mart 961 tarihinde çetin bir mücadeleyle karşılaşmadan şehri ele geçirmeyi başardı.

KAYNAKÇA

Bury J. B., *The Imperial Administrative System In The Ninth Century*, London, 1991.

Gardner Percy, "Talentum", *A Dictionary Of Greek And Roman Antiquities*, V.II, ed. W. Smith, W. Wayte, C. E. Marindin, London, 1891, s.758

Grierson Philip, "Nomisma", *The Oxford Dictionary of Byzantium (DOB)*, C.III, ed. Aleksander Kazhdan, Oxford, 1991, s.1490.

Guilland Robert, *Recherhes Sur Les Institutions Byzantines*, C.I, Berlin, 1967.

Histoire de Yahya-İbn-Sa'id D'antioche: Continuateur de Sa'id-İbn-Bitriq, I. Kitap, ed. ve tr. I. Kratchkovsky ve A. Vasiliev, *Patrologia Orientalis (PO)*, C.18, Sy.5 1924, s. 84.

Ioannis scylitzae, "Synopsis Historiarum", *Corpus Fontium Historiae Byzantinae (CFHB)*, C.V, ed. Ioannes Thurn, Berlin, 1973.

Jenkins Romilly J. H., "The Date of Leo VI's Cretan Expedition", *Prosphora eis Kyriakiden Hellenica*, C.4, 1953, s.277-281.

Kazhdan A., "Magistros", *The Oxford Dictionary of Byzantium (DOB),* C. II, ed. Aleksander Kazhdan, Oxford, 1991, s.1267.

Kazhdan A., "Patrikios", *The Oxford Dictionary of Byzantium (DOB),* C. III, ed. Aleksander Kazhdan, Oxford, 1991, s.1600.

Kaldellis Anthony, "The Byzantine Conquest Of Crete (961 AD), Prokopios' Vandal War, And The Continuator Of The Chronicle Of Symeon", *Byzantine and Modern Greek Studies (BMGS)*, C.39, Sy.2, 2015, s.302-311.

Leo Diaconus, "Historiae", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB),* C.XI, Ed. Caroli Benedicti Hasii, Bonn, 1828.

Markopoulos A., "Le Témoignage Du Vaticanus Gr. 163 Pour La Période Entre 945-963", *Symmeikta,* C.3, 1979, s. 83-119.

Markopoulos A., "From Narrative Historiography to Historical Biography: New Trends In Byzantine Historical Wriiting In The 10th-11th Centuries", *Byzantine Zeitschrift (BZ)*, C.102, Sy.2, 2009, s.699-703.

Makrypoulias Christos G. "Byzantine Expeditions Against The Emirate Of Crete C. 825-949, *Graeco-Arabica*, C. VII-VIII, Nicosia, 2000, s.353-356.

Mccormick Michael, "Taxiarchos", *The Oxford Dictionary of Byzantium (DOB),* C.III, ed. Aleksander Kazhdan, Oxford, 1991, s.2018.

Michaelis Attaliotae, "Historia", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB)*, C.XL-VII, ed. Immanuelis Bekkeri, Bonn, 1853.

Schillbach E. ve Kazhdan A., " Modios", *The Oxford Dictionary of Byzantium (DOB)*, V.II, ed. Aleksander Kazhdan, Oxford, 1991, s.1388.

Symeon Magister [PSEUDO/DÜZMECE], "Annales", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB)*, C. XLV, ed. Immanuelis Bekkeri, Bonn, 1838, s.603-760.

Tabula Imperii Byzantini:Aigaion Pelagos, C.X, haz. Johannes Koder, Viyana,1998.

Theodosius Diaconus, "De Creta Capta", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB),* C.XI, Ed. Caroli Benedicti Hasii, Bonn, 1828, s. 259-306

Theophanes Continuatus, "Chronographia", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB),* C. XLV, ed. Immanuelis Bekkeri, Bonn, 1838, s.1-481.

Treadgold W., *The Middle Byzantine Historians*, Palgrave Macmillan, New York, 2013.

Tsougarakis Dimitris, *Byzantine Crete*, Historical Publications S. D. Basilopoulos, Atina, 1988.

CENGİZ HAN'IN ZUHURUNDAN MÖNGKE HAN DEVRİ'NİN SONUNA KADAR BÜYÜK MOĞOL İMPARATORLUĞU'NDA VERGİ SİSTEMİNİN TEŞEKKÜLÜ VE İNKİŞAFINA DAİR

Alican Kirişoğlu*

Cengiz (Çinggis/Çingiz) Han'ın Türk-Moğol boy ve topluluklarını cihanşümul anlayışla tek bir çatı altında birleştirerek Orta Asya'da kurduğu ve Çin'den İran'a kadar uzanan Moğol İmparatorluğu'nun hudutları zamanla çok geniş coğrafyalara ulaşmıştır. Bu fütuhat anlayışından doğan yayılmacı siyaset ve bu siyasetin itici unsuru olan Moğol süvarilerinin hızlı, etkili ve yıkıcı taarruzları dünya politik tarihinde hemen hemen pek örneğine rastlamadığımız büyüklükte ve süratte bir imparatorluğun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Cengiz Han (Timuçin)'ın çocukluk çağından devlet kurup, bu siyasi oluşumu kısa sürede bir imparatorluk hâline dönüştürmesine kadar geçen sürede onun hayatının neredeyse tamamı mücadele ve savaşlar silsilesiyle geçmiştir[1]. Ortaya çıkan bu siyasi yapının en önemli gelir kaynaklarından birisini ganimet olgusu oluşturmaktadır. Ne var ki yalnızca ganimet temelli bir ekonomi tamamıyla devlet bütçesi için elbette sürdürülebilir olamazdı[2].

* Doktora Öğrencisi, SDÜ, SBE, Tarih Bilim Dalı Orta Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Isparta/Türkiye, E-posta: kirisoglualican@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4775-1031.

1 Cengiz Han'ın hayatı hakkında bk. Frank McLynn, *Genghis Khan. His Conquests, His Empire, His Legacy*, Da Capo Press, Boston 2015, Michal Biran, *Chinggis Khan*, Oneworld Publishers, Oxford 2007; Paul Ratchnevsky, *Genghis Khan: His Life and Legacy*, (trans. and ed. Thomas Nivison Haining), Basil Blackwell Publishers, Oxford-Cambridge 1991; Chih-Shu Eva Cheng, *Studies in the Career of Chinggis Qan*, School of Oriental and African Studies University of London Unpublished PhD Dissertation, London 1996; Leo de Hartog, *Dünya Fatihi Cengiz Han*, (.ev. Mehmet Savan), Doğan Kitap, Ankara 2013; Ahmet Temir, *Moğolların Gizli Tarihine Göre Cengiz Han*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989; Harold Lamb, *Moğollar'ın Efendisi Cengiz Han*, (çev. A. Göke Bozkurt), İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006; B. Y. Vladimirtsov, *Cengiz Han*, (çev. Hasan Ali Ediz), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1950; A. Zeki Velidi Togan, *Çengiz Han (1155-1227)*, 1969-70 Kış Sömestresi Ders Notları.

2 George Vernadsky, "The Scope and Contents of Chingis Khan's Yasa", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. III, No. No. ¾, Harvard-Yenching Institute, (1938), s. 354; Timothy May, *Moğol İmparatorluğu*, (çev. Ülke Evrim Uysal), Kronik Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 138; Mustafa Uyar, "Mongol Patronage of Trade between China and the Middle East", *The Journal of Middle East and Central Asian Studies*, Vol. I, National Chengchi University, Department of Diplomacy, (2017), s. 44.

ardından şube Moğol devletlerinin temelde eski usul vergi toplama kaidelerini devam ettirme çabaları sürse de zamanla bunlarda bazı düzenlemelere gidilmek zorunda kalınmıştır.

KAYNAKÇA

Abramowski, Waltraut, "Die chinesischen Annalen von Ögödei and Güyük: Übersetzung des 2. Kapitels des Yüan-shih". *Zentralasiatische Studien*, Vol. X, Wiesbaden 1976, s. 117-167.

_____, "Die chinesischen Annalen des Möngke: Übersetzung des 3. Kapitels des Yüan-shih", *Zentralasiatische Studien*, Vol. XIII, Wiesbaden 1979, s. 7-71.

'Alâ'u'd-dîn 'Atâ-Melik Cuveynî, *Târîh-i Cihân-guşâ*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2013.

Allsen, Thomas T., *Mongol Imperialism. The Policies of the Grand Qan Möngke in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles 1987.

Atwood, Christopher P., *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, New York 2004.

Bartold, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), TTK, Ankara 1990.

Baykara, Tuncer, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadî Tarihi (XI-XIV. Yüzyıllar)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

Buell, Paul D. Buell, *Historical Dictionary of the Mongol World Empire*, Maryland-Oxford 2003.

Caferoğlu, Ahmet, "Uygurlarda Hukuk ve Maliye Istılahları", *Türkiyat Mecmuası*, C. IV, İstanbul 1934, s. 1-43.

Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu, (haz. Mustafa Uyar), (çev. Ankhbayar Danuu), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.

Çağbayır, Yaşar, *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı. Ötüken Türkçe Sözlük*, C. V, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.

Dashdondog, Bayarsaikhan, *The Mongols and the Armenians (1220-1335)*, Brill's Inner Asian Library Puplications, Leiden-Boston 2011.

Dayı, Özkan, – Tokan, Özgür, "Moğol Dönemi İranı'nda Uygur Kökenli Bir Vali: Körgöz", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. XIII/1, (2020), s.110-121.

Deorfer, Gerhard Deorfer, *Turkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, Band: I-IV, Wiesbaden 1967.

Donuk, Abdülkadir, *Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Unvan ve Terimler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988.

Eberhard, Wolfram, "Orta Asya Göçebe Kavimlerinde Devlet Kurma Süreci", (çev. Osman G. Özgüdenli), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 18, (2008), s. 1-8.

Ekici, Kansu, *İlhanlı Hükümdarı Geyhâtû ve Zamanı*, SDÜ, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta 2012.

_____, "Some Remarks About the Ilkhanid Ruler Geikhatu's Coins", *Research & Reviews in Social, Human and Administrative Sciences*, (ed. Ayşe Çatalcalı Ceylan, Çağla Melisa Kaya), Gece Kitaplığı, Ankara 2022, s. 163-197.

Emîn, Şemîs Şerîk, *Ferheng-î istilâhât-i divânî-yi dovrân-i Mogûl*, Tahran 1357.

Endicott-West, Elizabeth, *Mongolian Rule in China. Local Administration in the Yuan Dynasty*, Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts 1989.

Erdem, İlhan, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, AÜ, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.

Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar. XIII. ve XIV. Yüzyıllara Ait Eserlerden Alıntılar, (haz. A. G. Glastyan), (Rusçadan çev. İlyas Kamalov), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

Gregory Abûl-Farac Bar Hebraeus, *Abû'l - Farac Tarihi*, C. II, (çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK, Ankara 1999.

Grigor of Akanc', "History of the Nation of the Archers (The Mongols) by Grigor of Akanc'", (The Armenian Text ed. With an English Trans. and Notes by Robert P. Blake, Richard N. Frye), *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. XII, No. 3/4, (1949), s. 269-399.

Gumilëv, Lev Nikolayeviç, *Muhayyel Hükümdarlığın İzinde*, (Rusçadan çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2003.

Hinz, Walther, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (çev. Acar Sevim), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990.

İbn Bibi, *El Evāmirü'l-Alā'iyye Fi'l-Umūri'l-'Alā'iyye*, neşr. Adnan Sadık Erzi, TTK, Ankara 1956.

_____, *El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçuknâme)*, (çev. Mürsel Öztürk), c. II, Kültür Bakanlığı, Ankara 1996.

İmâmî, Muhammed Takî, *İran Moğollarının Devlet Teşkilatı*, AÜ DTCF, Ortaçağ Tarihi Kürsüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1971.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Bozkır Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1987.

Khazanov, Anatoly M., *Göçebe ve Dış Dünya. Geçmiş, Gelecek ve Şimdiki Hâli Üzerine Mukayese*, (çev. Ömer Suveren), Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2015.

Kılıç, Emel, *Altın Orda Devletinin İktisadi Tarihi (XIII-XV. Yüzyıllar)*, AÜ, SBE, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Tarih Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2017.

Kushenova, Ganizhamal, "Cengiz Han'ın İki Valisi, Mahmut Yalavaş ve Yeh-Lu Ch'u-Ts'ai: Devlet İdare Anlayışları ve Uygulamaları", *Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)*, S. 42, (2007), s. 229-240.

Lambton, Ann K. S., *Continuity and Change in Medieval Persia. Aspects of Administrative, Economic and Social History, 11th-14th Century*, London 1988.

May, Timothy, *Moğol İmparatorluğu*, (çev. Ülke Evrim Uysal), Kronik Yayıncılık, İstanbul 2021.

Meriç, Sinan, *XIII. Yüzyılda Moğol Posta Teşkilatı (Yam)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2019.

Moğolların Gizli Tarihçesi (Moğolların Kırmızı Kitabı), (çev. Mehmet Levent Kaya), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2011.

Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, (çev. Gürsoy Solmaz), Elips Kitap, Ankara 2009.

Ögel, Bahaeddin, *Sino-Turcica. Çingiz Han'ın Türk Müşavirleri*, Iq Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2002.

Özcan, Altay Tayfun, *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)*, TTK, Ankara 2017.

Özen, Firdevs, *İlhanlı Devleti'nin Dağılışı ve Halefi Olan Devletler (1335-1350)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2022.

Özgüdenli, Osman Gazi, *Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009.

Özyetgin, A. Melek, *Eski Türk Vergi Terimleri*, Köksav Yayınları, Ankara 2004.

Rachewiltz, Igor de, *Sino-Mongol Culture Contacts in the XIII Century: A Study on Yeh-lü Ch'u-ts'ai*, Australian National University, Unpublished PhD Dissertation, Canberra 1960.

_____, "Yehlü Ch'u-ts'ai, Yeh-lü Chu, Yeh-lü Hsi-liang", *In the Servıce of the Khan. Eminent Personalities of the Early Mongol Yüan Period (1200-1300)*, (ed. Igor de Rachewiltz, Hok-lam Chan, Hsiao Ch'ing, Peter Geier and May Wang), Wiesbaden 1993, s. 136-175.

Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Hemedânî, *Câmi'u't-Tevârîh*, neşr. Muhammed Rûşen-Mustafa Mûsevî, IV Cild, Tahran 1373.

_____, *Jami'u't-tawarikh. Compendium of Chronicles. A History of the Mongols*, (İng. çev. W.M. Thackston), Part: II, Harvard University 1999.

_____, (Rashīd al-Dīn), *The Successors of Genghis Khan*, (İng. çev. John Andrew Boyle), Columbia University Press, New York-London 1971.

_____, *Şu'ab-i pençgâne*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed, Yazma nr. 2937.

_____, *Sevânihu'l-efkâr-i Reşîdî*, neşr. Muhammed Takî Dânişpejûh, Tahran 1358.

Schönig, Claus, *Mongolische Lehnwörter im Westoghusischen*, Wiesbaden 2000.

Schurmann, Herbert Franz, *Economic Structure of the Yüan Dynasty. Translation of Chapters 93 and 94 of the Yüan-shih*, Cambridge 1956.

_____, "Mongolian Tributary Practices of the Thirteenth Century", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. XIX/3-4, Harvard-Yenching Institute, (1956), s. 304-389.

Seyidoğlu, Halil, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2002.

Smith, John Mason, "Mongol and Nomadic Taxation", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. XXX, Harvard-Yenching Institute, (1970), s. 46-85.

Spuler, Bertold, *İran Moğolları. Siyaset İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, (İlk baskı üzerinden çev. Cemal Köprülü), TTK, Ankara 2011.

_____, *Geschichte der Mongolen. Nach östlichen und europäischen Zeugnissen des 13. Und 14. Jahrhunderts*, Artemis Verlag, Zürich und Stuttgart 1968.

T'ang, Ch'i, *Moğol Sülâlesi Devrinde Türk ve İslâm Dünyası ile Temaslarda Bulunan Şahsiyetler*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Umumi Türk Tarihi Kürsüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1970.

The Secret History of the Mongols. A Mongolian Epic Chronicle of the Thirteenth Century, (İng. çev. Igor de Rachewiltz), Vol. I, Brill, Leiden-Boston 2004.

Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş. En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

Uyar, Mustafa, "Mongol Patronage of Trade between China and the Middle East", *The Journal of Middle East and Central Asian Studies*, Vol. I, National Chengchi University, Department of Diplomacy, (2017), s. 43-54.

Whaley, Mark A., "An Account of 13th Century Qubchir of the Mongol "Great Courts", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. LIV/1, Akadémiai Kiadó, (2001), s. 1-84.

Vladımirtsov, B. Y., *Moğolların İçtimaî Teşkilatı. Moğol Göçebe Feodalizmi*, (çev. Abdülkadir İnan), TTK, Ankara 1995.

Vásáry, István, "Taxation in the Jochid Ulus", *The Mongol World*, (ed. Timothy May, Michael Hope), Routledge Publishing, (2022), s. 468-483.

Vernadsky, George, "The Scope and Contents of Chingis Khan's Yasa", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. III, No. No. ¾, *Harvard-Yenching Institute*, (1938), s. 337-360.

Yuvalı, Abdülkadir, *İlhanlılar Tarihi. I Kuruluş Devri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1994.

HRİSTİYANLIKTA YAŞANAN İLK BÖLÜNMELER VE ORTODOKSLUĞUN ORTAYA ÇIKIŞI

Mert Kozan*

GİRİŞ

Hz. İsa ve onun ölümünden sonra, öncelikle Tarsuslu Aziz Paulus'un gayretleri ile Hristiyanlık Suriye, Kilikya, Makedonya, Girit, Sicilya, Roma gibi başlıca merkezlerde yayılma emareleri göstermiş, ölümünün ardından ise kökleşmiş ve bir dünya dini olma yolunda hızla ilerlemiştir. O devirde pagan olan Yunanlılar ve Romalılar, kendi inançlarının yerini alacak yeni bir dinî kabule, manen hazır bir durumda bulunuyorlardı. Çünkü "Müjde" aklı ve metotlu bir dinî inanışı müjdeliyordu. Ayrıca Yunan dininin ne bir kurucusu, ne de bir kutsal kitapları ve ne de din adamları vardı[1].

Hz. İsa'nın ölümü ardından bir asır sonra Hristiyanlık, Küçük Asya, Suriye, Roma ve Mısır'a kadar yayıldı[2]. Dönemim Romalıları putperestti ve kendi imparatorlarına da âdeta bir tanrı gibi tapmaktaydılar. Hristiyanların, imparatora tapmayı reddetmeleri, şiddetli bir tepki ile karşılandı. Bundan sonra da 321 yılına kadar Hristiyanlar çeşitli işkenceler gördü ve sıkı takiplere uğradı. Ancak 321 yılında Roma İmparatoru Constantinus'un Hristiyanlığı resmî devlet dini olarak ilan etmesinden sonra bu işkence ve takipler son buldu. Bu olayı ise ünlü Ortodoks Tarihçi Demetrios J. Constantels "Logos ile Helenizm buluştu" şeklinde tanımlamıştır[3]. Yine ünlü Teolog, Baba Georges Flovosky "Helenizm, kilise üzerinde ilahi karakteri ile yer almıştır. Her Hristiyan biraz Helendir" demektedir[4]. Devrin İncilleri Rumca yazılıyor, hatta Tarsus'lu Aziz Paulus bile Roma ile yazışırken Rumca kullanıyordu[5]. Fakat Hristiyanlar dinlerini serbestçe yaşamaya başladıktan sonra elbette aralarında

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi ABD., Ankara,Türkiye, mkozan@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0176-0776

1 Orhan Hançerlioğlu; "Büyük Dinler ve Mezhepler Ansiklopedisi." TTK, Ankara (1964). s. 218

2 *Age*.: s. 218

3 Demetrios J Constantelos; "Origins of Christian Orthodox Diakonia: Christian Orthodox Philanthropy in Church History." Greek Orthodox Theological Review 52.1-4 (2007): 1-36.s. 34.

4 A. g. m; s. 19

5 Dinler Tarihi Ansiklopedisi (D. T. A); C. 2, Gelişim Yayınları, İstanbul, s. 301

ondan "Union" anlaşmasını yenilenmesi amacıyla kuvvetler ve elçiler göndermesini talep edildi.

Papalık elçisi 12 Aralık 1452'de kuşatma altındaki şehre ulaştı. Ardından Ayasofya'da Roma usulü yapılan ayinle, 300 kadar rahibin duaları arasında "Union" ilan edildi. Floransa Konsili kararlarının kabul edildiği törende, papa elçisi, patrik ve imparator da hazır bulundu. Başkent ahalisinin bu en tehlikeli anda bile birleşme fikrine karşı oluşu ve yapılan gösteriler sonucunda Ayasofya hızlı bir şekilde boşaltıldı.

KAYNAKÇA:

Alkan, Hakan. *Fener Rum Patrikhanesi: uluslararası ilişkiler açısından bir yaklaşım*. Vol. 48. Nobel Yayn Dagtm, 1999.

Ansiklopedisi, Dinler Tarihi. "Gelişim Basım ve Yayın A." *Ş, İstanbul* (1999).

Barbu, Stefanita. "Primus inter pares? A historical-theological analysis of the question of papal primacy in the Orthodox-Roman Catholic dialogue from an Orthodox perspective." (2015).

Barker, Ernest. "Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü,(Çev.)." *Mete Tunçay, İstanbul* (1995).

Barker, Gladys. "O'nun İzinde Hıristiyanlık ve laiklik tarihi." *Zafer Matbaası, İstanbul* (1985).

Benlisoy Yorgo ve Macar Elçin, Fener Patrikhanesi, Ayraç Yayınevi, 1996 Ankara

Constantelos, Demetrios J. "Origins of Christian Orthodox Diakonia: Christian Orthodox Philanthropy in Church History." *Greek Orthodox Theological Review* 52.1-4 (2007): 1-36.

Cross Richard, "A recent contribution on the distinction between monophysitism and chalcedonianism." The Thomist: A Speculative Quarterly Review 65.3 (2001): 361-383.

Dvornik, Francis, Konsiller tarihi İznik'ten II. Vatikan'a, TTk, 1990

Hallman, Joseph M. "The Seed of Fire: Divine Suffering in the Christology of Cyril of Alexandria and Nestorius of Constantinople." *Journal of Early Christian Studies* 5.3 (1997): 369-391.

Heller, Dagmar. "The (Holy and Great) Council of the Orthodox churches: An ecumenical perspective." *The Ecumenical Review* 69.2 (2017): 288-300.

Hijmans , Steven E., "Sol Invictus, the winter solstice, and the origins of Christmas." Mouseion: Journal of the Classical Association of Canada 3.3 (2003): 377-398.

Hijmans, Steven E. "The Sun which did not rise in the East: the Cult of Sol Invictus in the Light of Non-Literary Evidence." BABesch 71 (1996): 115-150.

Levchenko, Mitrofan Vasil′evich, Maide Selen, and Yaşar Selçuk. *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*. Özne Yayınları, 1999.

Lomas, Robert, and Christopher Knight. "The Hiram Key: Pharaohs, Freemasons and the Discovery of the Secret Scrolls of Jesus." *Rockport, MA* (1997).

Morariu, Iuliu-Marius. "Eastern orthodox churches and Ecumenism according to the Holy Pan-Orthodox Council of Crete (2016)." *HTS: Theological Studies* 74.4 (2018): 1-5.

Norwich,John Julius, *Byzantium: The Decline and Fall*, Londra: Penguin (1995).

Ostragorsky Georg, , çev: Prof. Dr. Fikret Işltan, Bizans Devleti Tarihi, TTK,2006,

Twardowska, Kamilla. "The Church Foundations of Empress Pulcheria in Constantinople According to Theodore Lector's Church History and Other Contemporary Sources." *Res Gestae. Czasopismo historyczne.* 5 (2017): 83-94.

Williams, Rowan D. "The logic of Arianism." *The journal of theological studies* (1983): 56-81.

LIVRO DA ORIGEM DOS TURCOS HE DE SEUS EMPERADORES: 16. Yüzyılda Türklerin Kökenini İskitlere Bağlayan Portekizce Kaynak

Tuna Kaan Taştan*

Osmanlı Devleti tarihi incelendiğinde, 1453 ile başlayan yükselme devrinin, 16. yüzyıl başlarında doruğuna ulaştığı söylenebilir. Bu dönemde Osmanlı Devleti, Avrupa'nın doğu sınırlarında topraklarını sürekli olarak genişleterek batıya doğru kıtada bir korku dalgası yayarken, aynı zamanda doğuya ve güneye doğru da genişleyerek İran ve Mısır gibi medeniyetler ile de karşı karşıya geliyordu[1]. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi ile birlikte, Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez bir okyanusa, Hint Okyanusu'na açılıyor ve bu da devleti hem bir dünya imparatorluğu hâline getiriyor, hem de onu farklı güçlerle farklı mücadeleler içerisinde karşı karşıya getiriyordu[2].

16. yüzyılda, İslam dünyası da genişliyor, sınırlarını Güneydoğu Asya üzerinden dünyanın uzak uçlarına kadar genişletiyordu[3]. Giderek daha fazla millet İslam dinini kabul ederek Orta Doğu ile ilişkiler kurmanın yanı sıra, bu coğrafyadan o bölgelere giden âlimler, gezginler ve tüccarlar aracılığı ile de İslam'ın girdiği yerlerde

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,Yabancı Diller Yüksekokulu, Ankara, tktastan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5436-0592

1 Osmanlı Devleti, İstanbul'un fethinden sonra batıda Bosna, Eflak ve Boğdan'ı da topraklarına katarak batıya doğru tehdit edici bir biçimde ilerlemiş, Avrupalı güçler buna tepki vermeye çalıştılarsa da başarılı olamamışlardır. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983, C. II, s. 59-85. Bunun yanı sıra, doğuda da topraklarını genişletmeye devam eden Osmanlılar,

2 Salih Özbaran; *Ottoman Expansion Towards the Indian Ocean in the 16th Century*, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul 2009, s. 61.

3 Portekizli kaşif Tome Pires, Güneydoğu Asya kıyılarında bulunduğu süre zarfında burada birçok İslam devleti bulunduğuna şahit olmuş, uzak kıyıları ve halkları kendi milletine tanıtmak için yazmış olduğu kitapta bu İslam devletlerinden ayrıntılı biçimde bahsetmiştir. Bk. Tome Pires; *The Suma Oriental of Tome Pires*, Armando Cortesao (trans. and ed.), The Hakluyt Society, Londra 1944, C. 1, s. 135. Öte yandan, Marco Polo ve Ibn Battuta gibi gezginlerin yazdıklarına göre İslam bu topraklara çok daha eskiden beri yer edinmiş durumdadır. Bk. Marco Polo; *The Travels of Marco* Polo, W. Marsden ve ed. Manuel Komroff (çev.), W. W. Norton & Company, New York 1953, s. 277 ve Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci; *İbn Battuta Seyahatnamesi,* A. Sait Aykut (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015, s. 600.

Türkler ve Osmanlı Devleti hakkındaki görüşlerini oldukça net bir biçimde ortaya koyan bu eserin çeviri yolu ile Türkçe'ye kazandırılması, bu alanda çalışan araştırmacılar için oldukça önemli bir adım olarak kendini gösterecektir.

KAYNAKÇA

Casale, Giancarlo; *The Ottoman Age of Exploration*, Oxford University Press, New York 2010.

Cliff, Nigel; *Son Haçlılar*, Deniz Güzelgülen (çev.), Remzi Kitabevi, İstanbul 2013.

Correa, Gaspar; *The First Booke of the Discouerie and Conquest of the East Indias, Enterprised by the Portingalesin Their Daungerous Nauigations, in the Time of King Dom John, the Second of That Name*, Nicholas Lichefield (çev.), Thomas East, Londra 1582.

Danvers, Frederick Charles; *The Portuguese in India*, Asian Educational Services-Yeni Delhi, Madras, 1992.

De Albuquerque, Bras; *Commentaries of the Great Afonso Dalbuquerque*, Walter de Gray Birch (çev.), Hakluyt Society, Londra 1875.

De Castilho, Diogo; *Livro da Origem dos Turcos he de Seus Emperadores*, Rutgerus Rescius, Leuven 1538.

Diffie, Bailey W. & Winius, George Davison; *Foundations of the Portuguese Empire 1415-1580*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1977.

Disney, A. R.; *A History of Portugal and the Portuguese Empire,* Cambridge University Press, Birleşik Krallık 2009.

Hall, D. G. E.; *A History of Southeast Asia*, St. Martin's Press, New York 1962.

İbn Battuta Tanci, Ebu Abdullah Muhammed; *İbn Battuta Seyahatnamesi,* A. Sait Aykut (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.

Kurtoğlu, Feyzi; *XVI. Asırda Hind Okyanusu'nda Türkler ve Portekizler*, İkinci Türk Tarih Kongresi, Devlet Basımevi, İstanbul 1937.

Lach, Donald F.; *Asia in the Making of Europe*, The University of Chicago Press, Londra 1965.

Loureiro, Rui Manuel; "A Rare Sixteenth Century Portuguese Imprint: The Livro da Origem dos Turcos", Working Papers, Instituto Superior Manuel Teixeira Gomes, Portimao Ekim 2013.

Malabari, Zeyneddin; *Tuhfat-al-Mujahidin*, S. Muhammad Husayn Nainar (çev.), University of Madras, Madras 1942.

Moorhead, F. J.; *A History of Malaya and Her Neighbours*, Longmans, Green and Ltd., Londra 1957.

Mundadan, A. Mathias; *In Search of Christians and Spices (Portuguese Efforts to Discover India and the Motives Behind Them)*, Vice-Almirante: A. Teixeira da Mota: In Memoriam, Academia de Marinha & Instituto de Investigaçao Cientifica Tropical, Lizbon 1989.

Önalp, Ertuğrul; *Osmanlı'nın Güney Seferleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

Özbaran, Salih; *Ottoman Expansion Towards the Indian Ocean in the 16th Century*, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul 2009.

Pearson, M.N.; *The Portuguese in India,* The New Cambridge History of India, Cambridge University Press, Cambridge 2008.

Pereira, Duarte Pacheco; *Esmeraldo de Situ Orbis,* George H. T. Kimble (çev.), Hakluyt Society, Londra 1937.

Pires, Tome; *The Suma Oriental of Tome Pires*, Armando Cortesao (trans. and ed.), The Hakluyt Society, Londra 1944.

Polo, Marco; *The Travels of Marco* Polo, çev. W. Marsden ve ed. Manuel Komroff, W. W. Norton & Company, New York 1953.

Setton, Kenneth M., *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, The American Philosophical Society, Philadelphia 1984.

Stevens, John; *The Ancient and Present State of Portugal*, J. Nutt, Londra 1706.

Taştan, Tuna Kaan; "A Contest of Islam Against Christianity in Southeast Asia: Economic and Political Relations of the Acehnese and the Portuguese in the 16th Century", Bir Ömür Tarihle Yaşamak: Prof. Dr. Refik Turan, Necdet Hayta, Mehmet Ali Çakmak, Togay S. Birbudak, Koray Toptaş, Selen Yakar (ed.), Berikan Yayınevi, Ankara 2022.

_____"Portekiz Valisi Afonso de Albuquerque'ün Kral I. Manuel'e Mektubunda Çaldıran Savaşı'na Ait Bir Anlatım", Tarih Araştırmaları Dergisi, 41/72 (Eylül 2022).

_____"Adilşahlar Devleti ve Portekiz Krallığı ile Olan İlişkileri (Kuruluşundan I. Ali Adil Şah'ın Ölümüne Kadar)", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara 2020.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.

Verlinden, Charles; *European Participation in the Portuguese Discovery Era*, Portugal, The Pathfinder: Journeys from the Medieval toward the Modern World 1300-ca. 1600, George Davison Winius (ed.), Hispanic Seminary of Medieval Studies, Madison 1995.

KASTAMONU'DA HAYIR SAHİBİ BİR SELÇUKLU EMÎRİ: CEMÂLEDDİN FRENKŞAH

Cevdet Yakupoğlu*

1. GİRİŞ

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde Anadolu'da hükümdarlar ve eşleri, hanedan mensupları ile bunların maiyetlerindeki emîr ve kumandanlar, devrin âdeti üzere hayır hizmetleri içerisinde aktif olarak rol almışlardır. Bu bağlamda Selçuklu emîrleri kendi adları ile anılan camiler, medreseler, şifâhaneler, türbeler, hamamlar ve kervansaraylar inşa ettirmişler, bunların ayakta kalması ve daha güzel hizmet sunabilmesi için ise zengin gelirli vakıflarda bulunmuşlardır. Anadolu'da XIII. yüzyılda Selçuklu devlet işleyişinde ve hayır faaliyetlerinde öne çıkarak isimlerini ölümsüzleştirmiş olan devlet ricâlinden Mübârizeddin Ertokuş, Şemseddin Altunaba, Celâleddin Karatay, Süleyman Pervâne ve Sâhipata Fahreddin Ali bu manada ilk akla gelenlerdir.

XII. yüzyılın sonlarından itibaren Türkiye Selçukluları Devleti'ne bağlı bir şekilde Kastamonu merkezli olarak Anadolu'nun kuzeyinde ortaya çıkmış bulunan Çobanoğulları Beyliği bünyesinde de XIII. yüzyıl boyunca benzer bir sosyokültürel ortam oluşmuştur. Beyliğin kurucu hükümdarı Hüsâmeddin Çoban (Atabey Gazi) ile halefleri olan Alp Yürek, Yavlak Arslan ve Mahmud Bey başta olmak üzere dönemin siyasi-idari işlerinde görev almış beyler ve emîrler, Kastamonu ve havalisinde kendi adlarına hayır eserleri tesis etmişlerdir. Bu dönemde inşa olunmuş Atabey Gazi Camii, Atabey Mescidi, Atabey Gazi Medresesi, Atabey Hanı, Frenkşah Hamamı, Vakıf Hamamı, Pervâneoğlu Ali Dârüşşifâsı, Muzaffereddin Medresesi, Aşıklı Sultan Türbesi ile Karanlık Evliya Türbesi buna dair güzel mimari örneklerdir.

Çobanoğulları zamanında Kastamonu'da uzun yıllar idari ve askerî vazife aldığı bilinen Emîr Cemâleddin Frenkşah da kendi adına eserler yaptırma gayre-

* Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Kastamonu / Türkiye, cyakupoglu@kastamonu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-9637-6314.

tiği üzere Kastamonu'da Çobanoğulları ordusunun mühim bir kısmını Türkmenler / Oğuz Türkleri oluşturmakta idi. Müslüman tarihçiler ve coğrafyacılar da aynı dönem Kastamonu'sunu *Türkmen Merkezi* olarak tarif etmekte idiler. Oğuz ve Kıpçak boylarıyla harmanlanmış Türk şehri Kastamonu, yine doğu Türklüğünün evladı olan Frenkşah ve ailesini de kucaklamış, Frenkşah ise Kastamonu'ya olan vefa borcunu şehirde yaptırdığı güzel eserlerle ödemeye çalışmıştır.

Sonuç olarak Selçuklu-Çobanoğulları büyük emîri Cemâleddin Frenkşah, 1262'den önceki bir tarihte ailesiyle birlikte Kastamonu'ya gelerek beyliğin hizmetine girmiş, bu vilayette uzun yıllar ikamet etmiş, *emîr-i kebîr* ünvanıyla beyliğin ordularını yönetmiş, 1289'dan az önce de vefat etmiştir. Türbesi Kastamonu şehir merkezinde kale eteklerinde iken, günümüze ulaşma şansı bulamamıştır. Kabir kitabesi Kastamonu Müzesi'ndedir. Frenkşah'tan bugünlere Kastamonu'da inşa ettirdiği hamamı ulaşabilmiş, bir de bu şehirde yaptırdığı eserlerinin vakıflarını gösteren vakfiyesi gelmiştir. 1922 yılında Kastamonu'daki muallimlik görevi esnasında Frenkşah'ın bakımsız kalmış türbesini ziyaret etmiş bulunan muallim İ. Hakkı (Uzunçarşılı), Frenkşah üzerine yazdığı makalesinin son cümlesinde bu devlet adamı hakkında bilinenlerin son derece sınırlı olduğunu dile getirmiş ve konu hakkında malumatı bulunanların bu bilgileri kendisine iletilmek üzere *Doğu Mecmuası* ofisine ulaştırmalarını rica etmişti.[78] Aradan tam olarak yüz yıl geçmiş ve Frenkşah hakkında bilinenlere ilaveler olmuştur. Temennimiz önümüzdeki günlerde Frenkşah'ın hayatına ve eserlerinin içeriğine ışık tutacak orijinal mahiyette yeni bilgi ve belgelerin gün yüzüne çıkmasının sağlanmasıdır.

KAYNAKÇA

Alkan, Mustafa, "Osmanlı Döneminde Adana Sancağında Kurulan Tekkeler / Zaviyeler ve Türbeler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,* Yıl: 13, Sayı: 39 (Güz 2006), s.21-32.

Huri Aloğlu, *30 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1124-1141 / M.1712-1728),* Kastamonu Ünv. SBE Basılmamış Y. Lisans Tezi, Kastamonu 2019.

Bilici, Z. Kenan, *Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, Ankara Ünv. SBE. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1991.

Cemâleddin Frenkşah Vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Vakfiye Defteri (VGMA. VD.), Nr.609, s.99-100, Sıra Nr.119-120.

Çal, Halit, "Kastamonu Müzesindeki Türk Mezar Taşları", *İpekyolu Konya Ticaret Odası Dergisi Konya Kitabı*, X, Prof. Dr. Rüçhan Arık – Oluş Arık Armağanı, 2007, s.199-224.

Çifci, Fazıl, *Kastamonu Camileri- Türbeleri ve Diğer Tarihî Eserler*, Kastamonu Belediyesi,

78 İ. Hakkı (Uzunçarşılı), "Emîr-i Kebîr Cemâleddin Frenkşah", s.19.

4. Baskı, Ankara 2012.

Döşemetaş, Ömer, *Şeriyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Kazâsı (1725-1750),* Atatürk Ünv. TAE Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2019.

Frenkşah Camii Vakfı, COA. Ev.d., Nr.14634, s.8.

Frenkşah Hamamı Vakfı, COA. AE.SOSM.III, Nr.17/1107.

Frenkşah Mahallesi Temettuat Defteri, COA. ML.VRD.TMT.d, Nr.4094.

Frenkşah Mescidi Vakfı, COA. ŞD, Nr.406/15.

Gedik, Ahmet, *Candaroğulları Beyliği Mimarîsi'nde Celî Yazı*, Selçuk Ünv. SBE Basılmamış Y. Lisans Tezi, Konya 2005.

Gökoğlu, Ahmet, *Paflagonya (Kastamonu, Sinop, Çankırı, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Alaçam ve civarı): Gayrı Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi,* I. Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1952.

Gündüz, Tufan, "Şah", *TDV. İA*, Cilt: 38 (2010), s.248-250.

Güzey, Ahmet Rıfat, *Şeriyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları-XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, Gazi Ünv. SBE Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2001.

İpşirli, Mehmet, "Uzunçarşılı, İsmail Hakkı", *TDV. İA*, Cilt: 42 (2012), s.264-266.

Kankal, Ahmet, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Zafer Matbaası, 1. Baskı, Ankara 2004.

Kastamonu Hurufat Defterleri (1690-1840), Haz. Mustafa Eğilmez - Özcan Oğur, Hiperyayın, 1. Baskı, İstanbul, 2020.

Kastamonu Sancağı Tapu Tahrir Defteri, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA. TD.), Nr.23M.

Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı (İBK. MCO.), Nr.75.

Kastamonu Sancağı Muhasebe-İcmal Defteri, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA. TD.), Nr.438; Nşr. *438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937 / 1530),* II, Haz. Ahmet Özkılıç, Ali Coşkun ve Başk., BDAGM Yay., Ankara 1994.

Mehmed Behçet, *Anadolu Türk Âsâr ve Mahkûkâtı Tetebbuâtına Esas Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1341 (1925).

Mehmed Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi)*, Haz. Musa S. Cihangir, Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları: 1, Kastamonu 1998.

Mehmed Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi)*, Haz. Musa S. Cihangir, Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları: 1, Kastamonu 1998.

Önge, M. Yılmaz, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) Yayınları, Ankara 1995.

Özaydın, Abdülkerim, "Cend", *TDV. İA*, Cilt: 7 (1993), s.359-360.

Sümer, Faruk, "Kirman Selçukluları", *TDV. İA*, Cilt: 36 (2009), s.377-379.

---------, "Oğuzlar", *TDV. İA*, Cilt: 33 (2007), s.325-330.

Şeşen, Ramazan, "Eyyûbîler", *TDV. İA*, Cilt: 12 (1995), s 20-31.

Uçar, Ahmet, *Kastamonu ve İlçelerinde Satılan Vakıf Eserleri*, Ankara Ünv. İlahiyat Fakültesi

Basılmamış Lisans Tezi, Ankara 1998.

Uludağ, Süleyman, "Cendî", *TDV. İA*, Cilt: 7 (1993), s.361-362.

(Uzunçarşılı), İ. Hakkı, "Emîr-i Kebîr Cemâleddin Frenkşah", *Doğu Mecmuası*, Sayı: 3 (2 Cemâziyelâhir 1340 / 1 Şubat 1338), s.18-19.

Yakupoğlu, Cevdet, "Çobanoğulları Beyliği Zamanında Kastamonu'dan Yetişmiş Bir İlim Ehli: Celâleddin Habib", *Anadolu'nun İrfan Çağı (13-14. Yüzyıllar) Dil, Tarih, Sanat ve Edebiyat Araştırmaları,* Ed. M. A. Hacıgökmen, S. Solmaz, Selçuk Ünv. TAE Yayınları: 13, Konya 2022, s.221-241.

---------, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (Kastamonu- Sinop- Çankırı- Bolu) XIII-XV. Yüzyıllar*, Gazi Kitabevi, 2. Baskı, Ankara 2023.

---------, "Türkiye Selçuklu Devleti (1075-1308)", *İlk Türk- İslam Devletleri Tarihi*, Ed. H. İbrahim Gökbörü, Nobel Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2020, s.370-402.

Yakupoğlu, Cevdet - Musalı, Namıq, "Çobanoğulları Uc Beyliği Dönemine Ait Gideros Fetihnamesi (683/1284): Çeviri ve Değerlendirme", *AÜ. DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, Cilt: 37, Sayı: 63 (Mart 2018), s.77-133.

---------, *Hasan b. Abdülmümin el-Hoyî'nin Kaleminden Selçuklu İnşâ Sanatı*, TTK, Ankara 2018.

---------, "Kastamonu Turnalı Camii'nde Candaroğulları ve Osmanlılar Zamanına Ait Yeni Bulunmuş Vakıf Hatim Cüzleri", *Vakıflar Dergisi*, 54 (Aralık 2020), s.201-233.

Yaman, T. Mümtaz, *Kastamonu Tarihi (XV. Asır Sonlarına Kadar)*, Ahmed İhsan Matbaası, Kastamonu 1935.

Yazıcı, Hüseyin, "Atabey Cemâleddin Ferruh bin Abdullah", *Çankırı'nın Manevî Mimarları*, Çankırı 2017, s.381-394.

Yazıcı, Tahsin, "Hulvân", *TDV. İA*, Cilt: 18 (1998), s.345-346.

https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cografi/41.37552172377862/33.77224355936051 (Erişim Tarihi: 11.04.2023).

https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cografi/41.37791113331188/33.77437591552735 (Erişim tarihi: 11.04.2023).

http://ylmzcrdvt.blogspot.com/2019/08/amacmz-insanlarn-hatralarn-tekrar.html?m=1 (Erişim Tarihi: 11.04.2023).

https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/130318/310/1/1681221976731 (Erişim Tarihi: 11.04.2023).

MALATYA'NIN İLK EĞİTİM KURUMLARINDAN ŞAHABÎYYE-İ KÜBRA MEDRESESİ

Murat Zengin*

GİRİŞ

Anadolu Yarımadası'nda Fırat Nehri'nin Batı kıyısında kurulu olan Malatya, tarihi süreçte dört farklı yerleşim alanında gelişmiştir. İlk yerleşim alanı olan Cafer Höyük, günümüz Malatya'sının 40 km kuzeydoğusunda yer alıp, Karakaya Baraj Gölü altında kalmıştır.[1] İkinci yerleşim alanı, 2021'de UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası listesine alınan Arslantepe'dir. Arslantepe, Malatya şehir tarihi bakımından en uzun süreli yerleşimin olduğu bölge olup Kalkolitik Dönem ile İlk Tunç Çağı arasına tarihlenmektedir.[2] Pers Krallığı'nın Malatya hâkimiyetinin sonlarına doğru (yaklaşık MÖ 335) Arslantepe terkedilerek günümüzde Eski Malatya olarak bilinen ve idarî olarak Battalgazi ilçesi sınırları içerisinde yer alan ova, üçüncü yerleşim alanı olarak tercih edilmiştir.[3] Tarihî Malatya olarak da adlandırabileceğimiz bu bölge; Makedon, Pontus, Roma, Doğu Roma (Bizans), Emevî, Abbasî, Dânişmendli, Selçuklu, İlhanlı, Eretnalı, Memlûklü ve nihayet Osmanlı hâkimiyetleri altında kalan bölgedir. Çalışmamızın konusu olan Şahabîyye-i Kübra Medresesi bu yerleşim alanı üzerindedir. Günümüz Malatyası, 1835'ten sonra şehrin yaklaşık 6 km güneyinde kurulmuştur. Bu alan, şehrin yerleşim tarihinin dördüncü ve son aşamasını temsil etmektedir.

Malatya, tarihi süreçte birçok uygarlık ve devletin kontrolü altında kaldığından farklı isimlerle anılmıştır. Şehrin bilinen ilk adı, Hititçe'de meyve bahçesi veya bal anlamına geldiği tahmin edilen Maldia'dır.[4] Asurlular dönemiyle tarihlenen Kül-

* Doç. Dr. İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Malatya/Türkiye, murat.zengin@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9977-6930

1 Mesut Elibüyük, "Malatya İli Yerleşmelerinin Tarihsel Dönemlere Göre Coğrafi Dağılışı", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, LII/1, (Ankara 2013), s.196.

2 Recep Özman, "En Eski Çağlardan Müslümanların Fethine Kadar Malatya", *Uluslararası Kervansaray Buluşması*, Malatya 2010, s. 109.

3 Nur Akbaş-Murat Zengin, "İlhanlılar Döneminde Anadolu'da Uygulanan Tarım Politikaları: Mahmutlu Köyü Örneği", *Tarih ve Toplum Yazıları Prof. Dr. Mehmet Karagöz Armağanı*, Ankara 2021, s. 243.

4 Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Yer Adları*, İstanbul 1993, s. 561.

tepe (Kaniş) Örenyeri'nden elde edilen bulgulara göre şehrin adı, Milid, Melide veya Melite şeklindedir.[5] Urartu kaynaklarında Melitea veya Milidya olarak adlandırılan şehir, Roma hâkimiyetiyle birlikte Melitene olarak kullanılmıştır.[6] Emevî ve Abbâsî dönemlerinde Malatıyye diye adlandırılmış, Türkler tarafından fethinden sonra günümüzdeki kullanımı olan Malatya telaffuzu ortaya çıkmıştır.[7]

Malazgirt Meydan Muharebesi'nden kısa süre sonra Selçuklu hanedan üyesi Kutalmış oğlu Süleymanşâh tarafından İznik merkezli olarak Anadolu/Türkiye Selçuklu Devleti kuruldu. Türkiye Selçuklularının kurulduğu ve Anadolu'nun batı tarafında genişlemeye başladığı XI. yüzyılın son çeyreği boyunca Sivas, Kayseri ve Tokat dolaylarında Dânişmendliler, Erzincan ve çevresinde Mengücüklüler, Erzurum'da Saltuklular ve Hasankeyf ile Mardin'de Artuklular da beyliklerini kurmayı başardılar. 18 Eylül 1102'de Dânişmendliler tarafından Türk hâkimiyetine katılan Malatya, XII. yüzyıl boyunca Dânişmendlilerle Türkiye Selçukluları arasında el değiştirmiş, 1178'de Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan tarafından Selçuklu hâkimiyetine alınmıştır.

SELÇUKLU MEDRESELERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Türk-İslâm eğitim kurumlarının temeli, Arapça dirâse kökünden bir ism-i mekân olan medresedir.[8] X. yüzyılda Nişâbur ve Buhara'da ilk örneklerine rastlanan medreseler, Büyük Selçuklular Dönemi'ndeki mimari-kültürel yatırımların sonucu olarak ortaya çıkan Nizâmîye Medreseleriyle kurumsallaşmıştır. Büyük Selçuklu medeniyeti içerisinde gelişimini tamamlayan medrese yapı formu, müfredâtı ve mimari tarzı ile kendine has üslûbu olan kurum hâline gelmiştir. Medreseler, devlet yöneticileri, dönemin zenginleri veya bir bölgenin ileri gelen kişi ve aileleri tarafından inşâ edildiğinden hem kamusal hem de sivil yapılar olarak gelişmiştir.[9] Müderris, talebe, mûid (müderris asistanı), hademe (ferrâş) gibi görevlilerin giderlerinin karşılanması ve ihtiyaç halinde bina onarımlarının yapılabilmesi gayesiyle vakıflar kurulmuş ve bu vakıflardan elde edilen gelirler medreselere aktarılmıştır.[10] Medreselerde fıkıh (hukuk) ve hadis başta olmak üzere dinî ilimlerle felsefe (feylesûfî) tıp, matematik (riyâzîye), astronomi (ilm-i heyet), fizik (hikmet-i tabîyye) gibi diğer ilimler de okutulmaktaydı.

Anadolu/Türkiye Selçuklu Devleti, siyasi, idari, askerî, sosyokültürel ve mimari açılardan Büyük Selçuklu geleneğinin devamıdır. Bununla birlikte devletin

5 Firuzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara 1987, s. 241.
6 Strabo, *The Geography of Strabo*, XII, 1928, s. 351.
7 Murat Zengin, *İlhanlılar-Eretnalılar-Memlûklar Dönemi Malatya (1295-1401)*, İstanbul 2017, s. 20.
8 Nebi Bozkurt, "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, Ankara 2003, s. 323-327.
9 Nebi Bozkurt, "agm.", s. 323-327.
10 Nebi Bozkurt, "agm.", s. 323-327.

bir ihtimalle 1363'te- Şahabîyye-i Kübra Medresesi, Mimar Şemseddin Muhammed b. Osman ve Tekfur b. Estefan tarafından yenilendi.[27] Bu tamir, medresenin tespit edilebilen ilk restorasyonudur. Memlûklüler Dönemi'nde yeniden önem kazanan yapı, önemli bir hukuk eğitim merkezi olarak ön plana çıktı. Özellikle Hanefi hukukçular, bu medresede eğitim alıyor ve mezun olduktan sonra Halep, Dımaşk ve Kahire kadılıkları makamına sırasıyla yükseliyorlardı. Şehrin Memlûklü hâkimiyetine girişinin ardından Şahabîyye-i Kübra Medresesi'nin hukuk eğitiminin yanı sıra bir seramik üretim merkezi olarak da ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.[28] Nitekim medresenin derslik (hücre) kısımlarında yapılan kazı çalışmasında birçoğu dersliklerin alt katında olmak üzere fırın çubuğu, üç ayak, çeşni, sır cürufu gibi seramik objeler bulunmuştur.[29] Bu buluntulardan üç ayak ve farklı bezeme tekniklerine sahip yarı mamul obje, medresenin bir seramik üretim merkezi olduğunu göstermektedir.[30] Memlûklülerin Malatya hâkimiyeti bir buçuk asırdan biraz fazla sürdü. 1516'dan itibaren Osmanlı hâkimiyetine giren şehirde, Şahabîyye-i Kübra Medresesi, Osmanlı eğitim sistemine göre faaliyetlerine devam etti. 1835 yılından sonra Tarihî Malatya terkedilip günümüzdeki Malatya yeni yerleşim yeri olarak benimsenince, medrese de kullanılmamaya başlandı. XX. yüzyılın başlarında ise tamamen terkedildiğinden bugünkü harap hâline geldi.

KAYNAKÇA

Akbaş, Nur-Zengin, Murat, "İlhanlılar Döneminde Anadolu'da Uygulanan Tarım Politikaları: Mahmutlu Köyü Örneği", *Tarih ve Toplum Yazıları Prof. Dr. Mehmet Karagöz Armağanı*, Ankara 2021, s. 243-267.

Bozkurt, Nebi, "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, Ankara 2003, s. 323-327.

Ebû'l-Ferec, *Târihu Muhtasarü'd-Düvel*, Çev. Şerafettin Yaltkaya, Ankara 2011.

Elibüyük, Mesut, "Malatya İli Yerleşmelerinin Tarihsel Dönemlere Göre Coğrafi Dağılışı", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *VII/1*, (Ankara 2013), s.183-220.

Grenard, M. Fernand, "Note sur le monuments du moyan age de Malatia, Divrighi, Siwas, Darendeh, Amasia et Tokat", *Journal Asiatique*, XVII, 1901, s. 549-558.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, "Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak", *Belleten,* LXXI/276, Ankara 2012, s. 419-430.

Karasu, Yunus Emre-Şen, Korkmaz, *Malatya Battalgazi İlçesinde Bir Seramik Üretim Merkezi Şehabiyye-i Kübra Medresesi Kurtarma Kazısı (Çini, Seramik, Fincan, Lüle)*, İstanbul 2022.

27 Murat Zengin, a.g.e, s. 150.

28 Yunus Emre Karasu-Korkmaz Şen, *age.*, s. 139.

29 Yunus Emre Karasu-Korkmaz Şen, *age.*, s. 19.

30 Yunus Emre Karasu-Korkmaz Şen, *age.*, s. 19.

Kınal, Firuzan, *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara 1987.

Kuran, Aptullah, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969.

Metin, Tülay, "708/1308-1309 Tarihli Hüsâmeddin el-Hacı Dilenci Vakfiyesi", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* XIV/1, 2014, s. 211-230.

Oral, Zeki, "Malatya Kitâbeleri", *III. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1948, s. 434-440.

Özman, Recep, "En Eski Çağlardan Müslümanların Fethine Kadar Malatya", *Uluslararası Kervansaray Buluşması*, Malatya 2010, s. 109-114.

Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri*, II, İstanbul 1972.

Strabo, *The Geography of Strabo*, XII, 1928.

Umar, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Yer Adları*, İstanbul 1993.

Zengin, Murat, "Memlük Türk Sultanlığı'nın Anadolu Hâkimiyet Mücadelesi: Malatya'nın Zaptı (28 Nisan 1315)", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* XXXIII/55, Ankara 2014, s. 91-120.

Zengin, Murat, *İlhanlılar-Eretnalılar-Memlûklar Dönemi Malatya (1295-1401)*, İstanbul 2017.

Zengin, Murat, "Edip, Şâir ve Muhaddis Bir Bilim Adamı: Sâdeddin Muhammed b. Muhyiddin İbnü'l-Arabî", *Uluslararası İbnü'l-Arabi Sempozyumu*, Malatya 2018, s. 489-494.

Hayat Yolunda Yoldaş Olmak

Mutlu Evlilik Rehberi

Prof. Dr. Şahin Kesici - Prof. Dr. Mehmet Ak
Dr. Elif Subaşı
Doç. Dr. Hatice İrem Özteke Kozan

2. Basım
nobel

HAYAT YOLUNDA YOLDAŞ OLMAK: MUTLU EVLİLİK REHBERİ

Prof. Dr. Şahin Kesici - Prof. Dr. Mehmet Ak -
Dr. Elif Subaşı - Doç. Dr. Hatice İrem Özteke Kozan

Yayın No.: 2417
Psikoloji / PDR: 148
ISBN: 978-605-033-028-1
E-ISBN: 978-625-402-541-9
Basım Sayısı: 2. Basım, Haziran 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kesici, Şahin., Ak, Mehmet., Subaşı, Mehmet., Özteke Kozan, Hatice İrem.
Hayat Yolunda Yoldaş Olmak: Mutlu Evlilik Rehberi / Şahin Kesici, Mehmet Ak, Elif Subaşı, Hatice İrem Özteke Kozan
2. Basım. VI + 330 s. 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-033-028-1
E-ISBN: 978-625-402-541-9
1. Fizyolojik İhtiyaçlar 2. Psikolojik İhtiyaçlar 3. Güven İhtiyacı 4. Sevgi İhtiyacı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

HAYAT YOLUNDA YOLDAŞ OLABİLMEK 1

HAYDİ EVLENİYORUZ... HAYIRLISI 11

EVLİLİKTE FİZYOLOJİK VE PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR 25
Fizyolojik İhtiyaçlar 28
Psikolojik İhtiyaçlar 54
Güven İhtiyacı 95
Sevgi İhtiyacı 106
Ait Olma İhtiyacı 117
Özerklik (Özgürlük-Bağımsızlık) İhtiyacı 120
Başarı İhtiyacı 129
İlişki İhtiyacı 132
Saygı İhtiyacı 137
Güç İhtiyacı 145
Eğlence İhtiyacı 149
Gerçekçi Sınır Koyma İhtiyacı 152
Başatlık İhtiyacı 169
Adalet İhtiyacı 171
Anlamlandırma İhtiyacı 181

DUYGULAR, DÜZENLENMESİ VE EVİRİLMESİ 185
Korku 187
Öfke 198
Utanç 209
Üzüntü 218
Kıskançlık 228
Mutluluk 236

SAĞLIKLI YETİŞKİN 241
Çiftlerde Etkili İletişim Sağlıklı Yetişkin Olabilme 248
Eş ve Aile Yaşamında Etkili İletişim 248
Evlilikte Çatışma Çözme ve Sağlıklı Yetişkin Olabilme 261

SAĞLIKLI CİNSEL HAYAT İÇİN GENEL BİLGİLER 279
Giriş 279
Cinsellik 280
Cinsellik ve Cinsel Sağlıkla İlgili Kavramlar 284
Kadın Üreme Organları 286
Erkek Üreme Organları 292
Hormonal İşleyiş 294
Cinsel Uyarılma Sağlayan Vücut Bölgeleri 297
Cinsel Yanıt Evreleri 297

DOĞUM KONTROL YÖNTEMLERİ 305

SIK GÖRÜLEN CİNSEL İŞLEV BOZUKLUKLARI 311
Vajinismus 311
Sertleşme Bozukluğu 315
İlk Gece 319

KAYNAKLAR 321

HAYAT YOLUNDA YOLDAŞ OLABİLMEK

Bir gün şehrin aşırı trafiğinden dolayı işe geç kalmıştım. Odamın önünde bir çift bekliyordu. Böyle bir çifti daha önce hiç görmemiştim. Birbirlerinin elinden tutuyorlardı ve muhabbet doluydular. Birbirlerinin gözlerinin içine bakıyorlardı ve birbirlerine gülümsüyorlardı. Kendi kendime iç geçirdim ve "Şu dede ve nineye bak, birbirlerini ne kadar da çok seviyorlar. Liseli âşıkların bile sevgileri bu kadar tutkulu ve muhabbet dolu değil." dedim. İmrendim. Hoşuma gitti. Ben de onların aralarına girip muhabbet edip bir şeyler öğrenip, onların evliliklerindeki sevgi ve muhabbetin sırrına vakıf olmak istedim ama işim o kadar çoktu ki bu iyiliği kendime yapamazdım. Fakat içimden bir ses, bu tonton dede ve nur yüzlü, etrafına gülümseyen ve sürekli kocasının elini yutan nine ile de sohbet etmek için beni zorluyordu. Yanlarına gittim ve "Sevgili dedem ve ninem kimi bekliyorsunuz, ben size yardım edebilir miyim?" dedim. Nine "Kuzum seni bekliyoruz." dedi. "Hay hay ninem, sizler için ne yapabilirim?" dedim ve odama davet ettim. Nine odaya geldi. Elinde bir baston ayakta zor duruyordu. Yaşını merak ettim. "Ninem yaş kaç?" dedim. "Kuzum yaşım 87." dedi. "Maşallah" dedim. "Ninem dedemin yaşı kaç?" dedim "Hayatım 94 yaşında." dedi. Ninem 87 yaşındaydı, hayatım dediği kocası da 94 yaşındaydı. Aralarında yedi yaş fark vardı. "Kaç yıllık evlisiniz?" dedim. "Kuzum, hayatımız 70 yıldır devam ediyor." dedi. "Peki ninem size nasıl yardımcı olabilirim?" dediğimde "Uyku sorunumuz var." diyordu. "İkinizde de uyku sorunu mu var?" dediğimde, "Yok evlat, benim yoldaşta var." diyordu. "Anlamadım ninem, yoldaş

KAYNAKLAR

Ahmed, K., & Bhugra, D. (2007). The role of culture in sexualdysfunction. *Psychiatry, 3*(2), 23-25.

Akkus, E., Kadioglu, A., Esen, A., Doran, S., Ergen, A., Anafarta, K., et al. (2002). Prevalenceandcorrelates of erectiledysfunction in Turkey: A population-basedstudy. *Europeanurology, 41*(3), 298-304.

AmericanPsychiatricAssociation. (2013). *DSM-V: Diagnosticandstatisticalmanual of mentaldisorders* (5th ed.). Washington: AmericanPsychiatric Pres.

Avcı, K., & Özdedeli, K. (2015). Kadın cinselliği ve kültürel farklılıklar. *Journal Agent, 17*(62), 224-230.

Beck, J. S. (1995). *Cognitivetherapy: Basics andbeyond*. New York: Guilford.

Besharat, M. (2001). Management strategies of sexualdysfunctions. *J ContempPsychother, 31*, 161-180.

Block, J. (1995). *Family myths: Breaking free from family pattern sand be coming our tru eselves*. New York NY: Fireside.

Bozdemir, N., & Özcan, S. (2011). Cinsellik ve cinsel sağlığa genel bakış, *Turkish Journal of Family Medicineand Primary Care*,*5*, 37-46.

Braun, M., Wassmer, G., Klotz, T., Reifenrath, B., Mathers, M., &Engelmann, U. (2000). Epidemiology of erectiledysfunction: Results of the 'Cologne Male Survey'. *International Journal of Impotenceresearch, 12*(6), 305-311.

Burns, D. (2012). *İyi hissetmek* (Çev.E. Tuncer). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Butcher, J. (1999). ABC of sexual health: Female sexual problems. *II. Sexual Pain and Sexual Fears, 318*, 110-112.

Byng-Hall, J. (1973). Family myth sused as defence in conjoint family therapy. *British Journal of Medical Psychology, 46*, 239-250.

Caldwell, B. E., & Woolley, S. R. (2008). Marriage and family therapists' endorsement of myths about marriage. *The American Journal of Family Therapy, 36*, 367-387.

Carnegie, D. (2016). *Üzüntüyü bırak yaşamaya bak* (Çev. M. Erkmen). İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Cherlin, A. J., Chase-Lansdale, P. L., & McRae, C. (1998). Effects of parental divorce on mental health throughout the life course. *American Sociological Review*, *63*, 239-249.

Chopra, D. (bt). *Koşulsuz yaşam*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Coleman, E. (2008). Sexual health for the millennium: An introduction. *International Journal of Sexual Health*, *20*(1-2), 1-6.

Crowell, A. (1997). *Evlenmek istiyorum: Eşimi nasıl seçmeliyim*. Ankara: HYB Yayınları.

Crowley, T., Richardson, D., & Goldmeier, D. (2006). Recommendations for the management of vaginismus: BASHH Special Interest Group for Sexual Dysfunction. *Int J STD AIDS*, *17*, 14-18.

Dattilio, F. M. (2001). Cognitive-behavior family therapy: Contemporary myths and misconceptions. *Contemporary Family Therapy*, *23*(1), 3-18.

Davis, N. (2019). *Çocuklar için iyileştirici öyküler* (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

De Villers, L. (2012). *Cinsel hayatınıza renk katacak yöntemler* (Çev. Ş. Küçükal). Ankara: HYB Yayınları.

Demirkan T. (Çev.) (2010). *Her güne bir masal* (27. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Doak, D. K., &Rogers, R. G. (2008). Female sexual function and dysfunction. *Obst Gynecol Clin N Am*, *35*, 169-183.

Dryden, W., & Gordon, J. (2013). *Yaşamın zorluklarına göğüs germek*. İstanbul: Rota Yayınları.

Fauci, B., Kasper, H., Longo, J., &Loscalzo, H. (2013). *Principles of internal medicine*. Ankara: Güneş Tıp Kitapevi.

Feldman, H. A., Goldstein, I., Hatzichristou, D. G., Krane, R. J., & McKinlay, J. B. (1994). Impotence and its medical and psychosocial correlates: Results of the Massachusetts Male Aging Study. *The Journal of Urology*, *151*(1), 54-61.

Ferriera, A. (1963). Family myth and homeostasis. *Archives of General Psychiatry*, *9*, 457-463.

Fontaine, L. (2016). *La Fontaine'den seçmeler* (2. Baskı). İstanbul: Karanfil Yayınları.

Frager, R. (2019). *Sufi terapistin sohbet günlüğü* (5. Baskı). İstanbul: Sufi Kitap Yayınları.

Framo, J. L. (1970). Symptoms from a family transactional view point. Ackerman, N. W., Lieb, J., & Pearce, L. K. (Ed.), *Family therapy in transition*. Boston: Little Brown. Guerin, P. T.

Frankl, V. E. (2003). *Duyulmayan anlam çığlığı* (Çev. N. Budak). İstanbul: Öteki Yayınları.

Frankl, V. E. (2018). *İnsanın anlam arayışı* (44. Baskı). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

Girgin-Büyükbayraktar, Ç., Bozgeyikli, H., & Kesici, Ş. (2017). *Gençlerin psikolojik ihtiyaçları nelerdir?* II. Uluslararası Gençlik Araştırmaları Kongresi, Muğla.

Giuliano, F., & Droupy, S. (2013). Erectile dysfunction. *Progres en Urologie: Journal de I'AssociationFrancaised'urologie et de la Societe Francaised'urologie*, *23*(9), 629-637.

Glasser, W. (1999). *Kişisel özgürlüğün psikolojisi* (Çev. M. İzmirli). İstanbul: Hayat Yayınları.

Glasser, W. (2016). *Başarısızlığın olmadığı okul* (Çev. K. Teksöz). İstanbul: Beyaz Yayınları.

Greenberg, L. S., & Johnson, S. M. (2014). *Duygu odaklı çift terapisi* (Çev. M. Cingi Yirün). Ankara: CK Yayınevi.

Hambly, K. (bt). *Özgüven*. İstanbul: Rota Yayınları.

Hauck, P. (1997). *Hedefe ulaşmanın yolları*. İstanbul: Rota Yayınları.

Hiller, J. (2000). Defining vaginismus. *Sexualand Relationship Therapy*, *15*(1), 87-90.

Horn, S. (2016). *Tonguefu/sözlü dövüş sanatı.* (Çev. Z. Dicleli). İstanbul: Boyner Yayınları.

İncesu, C. (2004). Cinsel işlevler ve cinsel işlev bozuklukları. *Klinik Psikiyatri*, *7*(3), 3-13.

İzgören, A. Ş. (2000). *İş yaşamında 100 kanguru*. Ankara: Academyplus Yayınevi.

Jacob, G., Genderen, H. V., & Seebauer, L. (2014). *Mod terapisi diğer yollardan gitmek yaşam örüntülerini anlamak ve değiştirmek* (2. Baskı). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Kabakçı, E., & Batur, B. (2003). Who benefits from cognitive behavioral therapy for vaginismus. *J Sex Marit Ther, 29*, 277-288.

Kanık, O. V. (2018). *Nasrettin Hoca hikayeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kapella, O. (2003). *Stahlhart: Männerunderektile Dysfunktion*. (Working Paper/ÖsterreichischesInstitutfürFamilienforschung, 34). Wien: ÖsterreichischesInstitutfürFamilienforschung an der Universität Wien. https://nbnresolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-57874-6

Kaplan H. S. (2014). *Yeni cinsel terapi*. Ankara: CK Yayınevi.

Kaplan, H. (1983). The psychosexual evaluation. Kaplan, H. S. (Ed.), *The evaluation of sexual disorders* içinde s. 23-25. New York: Brunne/Mazelinc.

Kesici, Ş. (2008). Yeni Psikolojik İhtiyaç Değerlendirme Ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması: Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20*, 493-500.

Kesici, Ş. (2015). Psychological needs as predictors of humanvalues in high school students. *The Anthropologist, 19*(2), 499-506.

Kesici, Ş. (2017). Sözlü ve yazılı müzakere teknikleri (Bölüm Yazarı). *Cinsiyet eşitliği: Fıtratta farklılık haklarda eşitlik* içinde (s. 181-188). Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.

Kesici, Ş., Baloğlu, M., Ak, M., & Murat, M. (2018). *Aile ve çocuk eğitimi ile ilgili mitler*. I. Uluslararası IKSAD Sosyal Bilimler Kongresi, Mardin.

Kesici, Ş., Baloğlu, M., Özteke-Kozan, H. İ., &Murat, M. (2018). *Çocuğum mükemmel olmalı mı?* 1. Uluslararası Battalgazi Multidisipliner Çalışmalar Kongresi, Malatya.

Kesici, Ş., Murat, M., Özteke-Kozan, H. İ., & Baloğlu, M. (2018). *Kadınlara dair doğru bilinen yanlışlar*. IKSAD II-International Conference on Sciences, Gaziantep.

Kesici, Ş., Özteke-Kozan, H. İ., Murat, M., & Baloğlu, M. (2018). *Evlilikte sağlıklı yetişkin olma: Etkili çatışma çözme stratejileri*. IKSAD II-International Conference on Sciences, Gaziantep.

Keyes, K. (1998). *Koşulsuz sevgi* (Çev. N. Altunel). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.

King, S. (2005). *Hayal mühendisliği* (Çev. Y. Hancıoğlu). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.

Kinsey, A. C. (1986). *Kinsey raporu: Kadınlarda cinsel yaşam*. İstanbul: Beydağ Kitapevi.

Köroğlu, E. (2015). *Klinik psikiyatri*. Ankara: HYB basım.

Kravitz, S. M. (1999). *Olumsuz insanları yönetme* (Çev. C. İkizler). İstanbul: Alfa Yayınları.

Kumbasaroğlu, F. (2016). Psikojenik nedenli erektildis fonksiyon. *Androloji Bülteni*, *18*(67), 230-232.

Lafidu, I. K., & Papayuannu, D. (2009). *Yunan masalları* (Çev. M. Çakan). Ankara: Dipnot Yayınları.

Laquer, T. W. (2007). *Tek kişilik seks: Mastürbasyonun kültürel tarihi*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Laqueur, T. W. (2003). *Solitarysex: A culturalhistory of masturbation*. Zone Books.

Larsen, E. (1997). *Öfkeden affetmeye* (Çev. E. Besin). Ankara: Erek Yayınları.

Larson, J. H. (1988). The marriage quiz: College students' beliefs in selected myths about marriage. *Family Relations*, *37*(1), 3-11.

Lavee, Y. (1991). Western and nonwestern human sexuality: Implications for clinical practise. *Journal of Sexual and Marital Therapy*, *17*(3), 203-213.

Lelord, F., & Andre, C. (2015). *Zor kişiliklerle yaşamak* (Çev. R. Madenci). Ankara: İletişim Yayınları.

Lohmann, R. C. (2018). *Genç kızlar için cinsel travma çalışma kitabı* (Çev. F. Öktem). Ankara: Nobel Yaşam.

Loose, J., Graaf, P., & Zarbock, G. (2018). *Çocuk ve ergenler için şema terapi* (1. Baskı). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Masters, W., & Johnson, V. (1970). *Human sexual inadequecy*. Boston: Little Brown.

McCabe, M., Althof, S., Asslian, P., Chevret-Measson, M., Leiblum, S., & Simonelli, C. (2009). Psychological and interpersonal dimensions of sexual function and dysfunction. *J Sex Med*, *7*, 327-336.

McLanahan, S., & Sandefur, G. (1994). *Growing up with a single parent: What hurts, what helps*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Melnik, T., & Abdo, C. G. (2005). Psychogenic erectile dysfunction. Comparative study of three therapeutic approaches. *J Sex Marital Ther, 31*, 243-255.

Mevlâna Celaleddin Rumi. (2004). *Mesnevi* (Çev. V. İzbudak). Konya: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Moseley, A. (2010). *A'dan z'ye felsefe* (Çev. A. Süha). İstanbul: NTV Yayınları.

Murat, M., Ak, M., Baloğlu, M., & Kesici, Ş. (2018). *Evlilikle ilgili mitler*. I. Uluslararası IKSAD Sosyal Bilimler Kongresi, Mardin.

Murat, M., Özteke-Kozan, H. İ., Baloğlu, M., & Kesici, Ş. (2018). *Boşanma sürecinin sağlıklı yönetilmesi*. IKSAD II-International Conference on Sciences, Gaziantep.

Nazlıkul, H. (2016). Erektil disfonksiyon. *Bilimsel Tamamlayıcı Tıp, Regülasyon ve Nöralterapi Dergisi, 10*(2).

Neuman, R. P. (1975). Masturbation, madness, and the modern concepts of childhoodandadolescence. *Journal of Social History, 8*(3), 1-27.

Nummenmaa, L., Suvilehto, J. T., Glerean, E., Santtila, P., & Hietanen, J. K. (2016). Topography of human. *Erogenous Zones, 45*(5), 1207-1216.

O'Hanlon, B. (1997). *Suçlamayı bırak, sevmeye bak! İlişkinizi geliştirmek için sorun*. Ankara: HYB Yayınları.

Oshin, M. B., Manbeer, S. S., & Danielle, B. C. (2019). *Contraception*. NCBI Bookshelf. A service of the National Library of Medicine, National Institutes of Health.

Our Family Myths. (2006, Mar). *The Atlanta Journal* –Constitution (Atlanta, Ga).

Özteke-Kozan, H. İ., Baloğlu, M., & Kesici, Ş. (2018). *Çiftler arasındaki iletişim engelleri*. IV. INES International Academic Research Congress, Antalya.

Özteke-Kozan, H. İ., Baloğlu, M., & Kesici, Ş. (2018). *Sosyal kaygı nedenleri*. IV. INES International Academic Research Congress, Antalya.

Özteke-Kozan, H. İ., Baloğlu, M., Kesici, Ş., & Kamer, Z. (2019). Genç kızların evliliğe ilişkin görüşlerinin incelenmesi: Neden evlenirim? Neden evlenmem? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 50*, 303-323.

Parsons, R. (1997). *Altmış dakikalığına evliliğiniz* (Çev. S. Eren). Ankara: HYB Yayınları.

Peseschkian, N. (2005). *Pozitif aile terapisi* (Çev. H. Fışıloğlu). İstanbul: Beyaz Yayınları.

Peseschkian, N. (2014). *Doğu hikayeleriyle psikoterapi* (Çev. H. Fışıloğlu). İstanbul: Beyaz Yayınları.

Polonsky, D. C. (1997). *Cinsellik hakkında konuşamadıklarımız* (Çev. G. Tümer). Ankara: HYB Yayınları.

Popenoe, D. (1994). The evolution of marriage and the problem of step families: A biosocial perspective. Booth, A., & Dunn, J. (Ed.), *Stepfamilies: Who benefits? Who does not?* Hills dale, NJ: Erlbaum Associates.

Popenoe, D. (2001). *The top ten myths of divorce.* Rutgers, RI: National Marriage Project.

Popenoe, D. (2002). *The top ten myths of marriage.* Rutgers, RI: National Marriage Project.

Potter-Efron, R. (1994). *Her an öfkeli misiniz? Öfkenizi denetim altında tutabilmek için bir kılavuz* (Çev.S. Eren). Ankara: HYB Yayınları.

Reissing, E. D., Binik, Y. M., & Khalifé, S. (1999). Does vaginismus exist: A critical review of the literature. *The Journal of Nervous and Mental Disease, 187*(5), 261-274.

Reissing, E. D., Binik, Y. M., & Khalifé, S. (2003). Etiological correlates of vaginismus: Sexual and physical abuse, sexual knowledge, sexual self-schema and relationship adjustment. *Journal of Sex & Marital Therapy, 29*, 47-59.

Reissing, E. D., Binik, Y. M., & Khalifé, S. (2004). Vaginal spasm, pain and behavior: An empirical investigation of the diagnosis of vaginismus. *Archives of Sexual Behavior, 33*(1), 5-17.

Russianoff, P. (bt). *Ne zaman mutlu olacağım*. Form Yayınları.

Ryan, G. (2000). Childhood sexuality: A decade of study. *Child AbuseandNeglect, 24*(1).

Sadi, Ş. (2011). *Bostan* (Haz. S. Yalsızuçanlar). İstanbul: Lacivert Yayıncılık.

Sadi, Ş. (2012). *Gülistan* (Haz. S. Yalsızuçanlar). İstanbul: Lacivert Yayıncılık.

Sadock, B. J., Sadock, V. A., & Ruiz, P. (2016). *Kaplan & Sadock psikiyatri*. Ankara: Güneş Tıp Kitapevi.

Satcher, D., Thrasher, C., & Pluhar, E. (2007). Promotion of sexual health in the United States: A calltoaction. *International Journal of Sexual Health, 19*(3), 41-46.

Shamloul, R., & Ghanem, H. (2013). Erectile dysfunction. *Lancet, 381*(9861), 153-165.

Simopoulos, E. F., & Trinidad, A. C. (2013). Male erectile dysfunction: Integrating psychopharmacology and psychotherapy. *General Hospital Psychiatry, 35*(1), 33-38.

Smedes, L. B. (1998). *Bağışlayın ve unutun* (Çev. G. Tümer). Ankara: HYB Yayınları.

Stevens, J. A. (1997). *Utangaçlığınızı yenin* (Çev. G. Tümer). Ankara: HYB Yayınları.

Sungur, M. Z. (1994). Evaluation of couples referred to a sexual dysfunction unit and prognostic factors in sexual and marital therapy. *Sex Marital Ther, 9*(3), 251-265.

Sungur, M. Z. (2000). Cinsel işlev bozuklukları. Sayı I. (Ed.), *Ruh sağlığı ve hastalıkları* (2. Baskı). Ankara: ANTIP Yayınları.

Şahin, D., Şimşek, F., & Seyisoğlu, H. (2007). *Cinsel yaşam ve sorunları*. İstanbul: CETAD.

Tamam, L. (Ed.). (2015). *Dürtüsellik ve dürtü kontrol bozuklukları*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Ter, K. M., Van Lankveldb, J. D. M., De Groot, E., et al. (2007). Cognitive behavioral therapy for women with life long vaginismus: Process and prognostic factors. *Behav Res Ther, 45*, 359-373.

Tuğrul, C., & Kabakçı, E. (1997). Vaginismus and its correlates. *Sex Marital Ther, 12*, 23-34.

Tükel, A. G. (2009). Erektil disfonksiyon. *Türkiye Klinikleri J Psychiatry-Special Topics, 2*(4), 28-33.

Türk Jinekoloji ve Obstetri Derneği. (2012). *Oral kontrasepsiyon klavuzu*.

Unrealistic Family Myths (1997, December). *Anonymous USA Today*, 126, 26-31.

Waite, L. J., & Gallagher, M. (2000). *The case for marriage: Why married people are happier, healthier, and better off financially*. New York: Doubleday.

Ward, E., & Ogden, E. (1994). Experiencing vaginismus sufferers' beliefs about causes and effects. *Sexualand Marital Therapy, 9*, 33-45.

World Association for Sexual Health. (2005). *Working definitions after WHO technical consultation on sexual health*. Minneapolis, MN, USA: World Association for Sexual Health.

World Association for Sexual Health. (2008). *Sexual health fort he millennium. A declaration and technical document*. Minneapolis, MN, USA: World Association for Sexual Health.

World Health Organization. (1975). *Education and treatment in human sexuality: The training of health professionals*. WHO Tecnical Report Series.

World Health Organization. (2004). *Department of reproductive health and research family and community health*. Selected Practice Recommendations for Contraceptive Use.

World Health Organization. (2006). *Defining sexual health: Report of a technical consultation on sexual health*. Geneva.

World HealthOrganization. (2010). *Developing sexual health programmes*. WHO/RHR/HRP/10.22.

Yalçın, S. B., Ak, M., Kavaklı, M., & Kesici, Ş. (2018). Mutluluğun önündeki engel: Erken dönem uyumsuz şemalar. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 7-13. doi: 10.5455/JCBPR.270828

Yalçın, S. B., Kavaklı, M., Kesici, Ş., & Ak, M. (2018). *Madde bağımlılığı ile ilgili mitler*. III. INES Education and Social Science Congress, Antalya.

Yalçın, S. B., Kesici, Ş., & Ak, M. (2018). *Kötümser/endişeli ebeveynlik tutumunu değiştirmek*. IV. INES International Academic Research Congress, Antalya.

Yalçın, S. B., Kesici, Ş., & Ak, M. (2018). *Yeniden ebeveynlik: Küçümseyici/kusur bulucu ebeveynlik tutumunu dönüştürmek*. IV. INES International Academic Research Congress, Antalya.

Yalom, I. D. (2006). *Evlilik terapisi*. İstanbul: Prestij Yayınları.

Yalom, I. D. (2008). *Cinsel terapi*. İstanbul: Prestij Yayınları.

Yetkin, N. (1999). Vajinismus. *Cinsel İşlev Bozuklukları Monograf Serisi, 3*, 26-29.

Young, J. E., & Klosko, J. S. (2014). *Hayatı yeniden keşfedin*. İstanbul: Psikonet Yayınları.

Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2017). *Şema terapi* (1. Baskı). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Young, J. E., Rafaeli, E., & Bernstein, D. P. (2013). *Şema terapi: Ayırıcı özellikler* (Çev. M. Şaşıoğlu). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Zilbergeld, B. (1978). *Male sexuality*. Boston: Little Brown.

http://blog.milliyet.com.tr/mutlulugun-sirri-hikayesi/Blog/?BlogNo=579798 adresinden 26.03.2019 tarihinde erişilmiştir.

http://www.rehberlikservisi.org/default.asp?target=wiev&id=195 adresinden 02.08.2019 tarihinde erişilmiştir.

http://www.utercih.com/rehberlik.aspx?rehber=bir-hikaye:-%22kaya%22

https://foundationoffunystories.blogspot.com/2018/01/aslan-tavsan-dovmeye-niyet-ettiyse.html adresinden 06.08.2019 tarihinde erişilmiştir.

https://www.dogurehberi.com/ibrikcibasi-makale,484.htmladresinden 08.07.2019 tarihinde erişilmiştir.

https://www.masaloku.net/yalanci-coban adresinden 04.07.2019 tarihinde erişilmiştir.

https://www.memurlar.net

2. Basım

ÖZEL EĞİTİM

Editör:
Sertan Talas

nobel

ÖZEL EĞİTİM

Editör: Sertan Talas

ayın No.: 3048
Eğitim No.: 639
ISBN: 978-625-406-638-2
E-ISBN: 978-625-406-639-9
Basım Sayısı: 2. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Dilek Gezgin -dilek@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Talas, Sertan.
Özel Eğitim / Sertan Talas
2. Basım. XVI + 456 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-406-638-2
E-ISBN: 978-625-406-639-9
1. Özel Eğitim 2. Özel Gereksinim Kavram 3. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu 4. Otizm

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

1. Bölüm
ÖZEL EĞİTİMİN TEMELLERİ **1**
Mahmut Çitil

Özel Eğitim Nedir? 1
Özel Eğitimle İlgili Temel Kavramlar 3
Özel Gereksinimlilik Türleri, Sınıflandırması ve Yaygınlığı 6
Özel Eğitimin Tarihsel Gelişimi 9
Türk Toplumlarında Özel Eğitimin Tarihsel Gelişimi 12
Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Özel Eğitimin Gelişimi 13
Özel Eğitimle İlgili Temel Uygulamalar 18
Özel Eğitimin Amaçları ve Temel İlkeleri 22
Özet 26
Kaynakça 28

2. Bölüm
ÖZEL EĞİTİMDE SINIFLANDIRMA, DEĞERLENDİRME VE YERLEŞTİRME **31**
Volkan Şahin

Giriş 31
Özel Gereksinim Kavramı 32
Özel Gereksinimli Bireylerin Tanılanması 33
Özel Gereksinimli Öğrencilerin Sınıflandırılması 37
Özel Gereksinimli Bireylerin Değerlendirilmesi 43
Tarama ve Tanılama Amaçlı Değerlendirme 45
Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Hazırlamak Amacıyla Gerçekleştirilen Değerlendirme 48
İlerlemelerin izlenmesi ve BEP'in Güncellenmesi Amacıyla Değerlendirme 50
Özel Gereksinimli Bireylerin Yerleştirilmesi 51
Genel Eğitim Sınıfı ve Destek Eğitim Odası (Kaynak Oda) Destekli Genel Eğitim Sınıfı 53
Özel Eğitim Sınıfı 55
Gündüzlü ve Yatılı Özel Eğitim Okulu 56

Evde ve Hastanede Sürdürülen Özel Eğitim Hizmetleri 57
Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri 57
Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) 58
Özet 59
Kaynakça 60

3. Bölüm
ÖZEL EĞİTİMDE AİLE VE İŞ BİRLİĞİ 63
Ali Kaya

Giriş 63
Nicel Verilerle Özel Aileler 64
Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olmanın Aileye Etkileri 65
Aşama Modeli 66
Birinci Aşama 66
İkinci Aşama 67
Üçüncü Aşama 68
Ailelerin Gereksinimleri ve Desteklenmesi 69
Sosyal Destek 69
Duygusal Destek 70
Eğitsel Destek 71
Ekonomik Destek 71
Günlük Yaşam Desteği 72
Kardeşler 73
Aile Katılımı 74
Etkili Aile Katılımı 75
Özel Eğitimde İş Birliği 76
Özel Gereksinim Ekibi 77
Ekipte Yer Alması Gereken Meslek Elamanları/Uzmanlar 77
İş Birliği 78
İş Birliği Süreci 79
Ailelerle İş Birliği 80
Özet 82
Kaynaklar 83

4. Bölüm
ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÖĞRENCİLER 85
Metehan Kutlu

Giriş 85
Zihinsel Yetersizlik Nedir? 86
Zihinsel Yetersizliğin Sınıflandırılması 89
Zihinsel Yetersizliğin Yaygınlık Oranı 90

Zihinsel Yetersizliğin Nedenleri 90
Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilerin Özellikleri 94
Bilişsel Özellikler 95
Sosyal ve Duygusal Özellikler 96
Davranışsal Özellikleri 96
Fiziksel Özellikleri 97
Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilerin Eğitimleri 97
Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilerin Eğitimlerinde Kullanılan Etkili Öğretim Uygulamaları 98
Kritik Bir Dönem: Erken Eğitim 106
Öğretmenlere Öneriler 107
Özet 108
Kaynakça 109

5. Bölüm
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ 113
Erkan Kurnaz

Giriş 113
Tanımı 114
Sınıflandırma 116
Yaygınlık 118
Nedenleri 119
a) Genetik Nedenler 119
b) Nörolojik İşlev Sorunları 119
c) Çevresel Nedenler 120
Özellikleri 120
a) İletişim Özellikleri 121
b) Sosyal Etkileşim Sorunları 122
c) Sınırlı/Tekrarlayıcı Davranışlar 122
d) Duyusal Uyaranlara Sıra Dışı Tepkiler Verme 123
e) Motor Beceriler 123
f) Bilişsel Beceriler 124
Eğitimleri 124
a) Davranış Problemleriyle Başetme ve Çevresel Düzenlemeler 127
b) Görsel Destekler Kullanma 128
Öğretmenlere Öneriler 129
Özet 131
Kaynakça 132

6. Bölüm
DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ 135
Bora Görgün

Giriş 135
Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Tanımı ve Sınıflandırılması 135
Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğunun Tarihçesi 141
Türkiye'de Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu 142
Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğunun Görülme Sıklığı 143
Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan Bireylerin Özellikleri 144
Tıbbi Tanılama 147
Eğitsel Tanılama 151
Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğuna Eşlik Eden Durumlar 151
Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan Bireyler ve Yürütücü İşlevler 151
Öğretmenlere Öneriler 154
Özet 155
Kaynakça 156

7. Bölüm
ÖZEL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ 159
Bora Görgün

Giriş 159
Özel Öğrenme Güçlüğünün Tanımı ve Sınıflandırılması 159
Özel Öğrenme Güçlüğünün Tarihçesi 161
Türkiye'de Özel Öğrenme Güçlüğü 165
Özel Öğrenme Güçlüğünün Görülme Sıklığı 167
Özel Öğrenme Güçlüğünün Nedenleri 168
Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Bireylerin Özellikleri 169
Giriş Sorunları 170
İşlem Sorunları 170
Bellek Sorunları 171
Çıkış Sorunları 172
Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Bireylerin Değerlendirilmesi 172
Okumanın Değerlendirilmesi 173
Yazmanın Değerlendirilmesi 174
Matematik Becerisinin Değerlendirilmesi 174
Diğer Değerlendirme Alanları 175
Özel Öğrenme Güçlüğünün Olan Bireylerin Tanılanması 178
Tıbbi Tanılama 179
Eğitsel Tanılama 182
Özel Öğrenme Güçlüğüne Eşlik Eden Durumlar 183
Öğretmenlere Öneriler 185
Özet 186
Kaynakça 188

8. Bölüm
DUYGUSAL DAVRANIŞSAL SORUNU OLAN ÖĞRENCİLER 191
Ahmet Erdem

Giriş 191
Tanımlar 192
Yaygınlığı 196
Sınıflandırılması 197
Tırnak Yeme 200
Parmak Emme 202
Pika /Yabancı Madde Yeme Alışkanlığı 204
Seçici Konuşmazlık (Selektif Mutizm) 205
Çalma (Kleptomani) 207
Kekemelik 209
Dışa Atım Bozuklukları 211
Enüresiz (İdrar Kaçırma) 212
Enkoprezis (Dışkı Kaçırma) 213
Yalan Söyleme 215
Özet 216
Kaynakça 217

9. Bölüm
İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÖĞRENCİLER VE EĞİTİMLERİ 223
Halime Miray Sümer Dodur

Tanımı 223
Kulak Anatomisi ve Fizyolojisi 224
İşitme Kaybının Sınıflandırılması 225
    Yaygınlık Oranı 226
İşitme Kaybının Değerlendirilmesi 227
İşitme Kaybının Nedenleri 228
    Dış Kulak 228
    Orta Kulak 228
    İç Kulak 229
İşitme Yetersizliği Olan Bireylerin Özellikleri 229
    Dil ve Konuşma 229
    Bilişsel Özellikleri 230
    Akademik Başarı 231
    Sosyal Gelişim 231
İletişim Yöntemleri 232
    Sözel Yaklaşımlar 233
    Total İletişim 234
    İki Dilli Yaklaşım 234

İşitme Kaybının Tanılanması 235
Tarama Testleri 236
Saf Ton Odyometrisi 236
Kemik İletim Testi 237
Konuşma Odyometrisi 237
İletişim Kurmayı Destekleyecek Teknolojik cihazlar 237
İşitme Cihazları 237
Koklear İmplant 238
Bilgisayarlar 239
Altyazı Koyma 239
İşitme Yetersizliği Olan Bireylerin Değerlendirilmesi 239
Bilişsel Değerlendirme 240
Dil ve İletişimin Değerlendirilmesi 240
Eğitsel Yerleştirme Seçenekleri 240
İşitme Kaybının Etkisi 242
Erken Müdahale 245
Öğretmenlere Öneriler 246
Özet 248
Kaynakça 249

10. Bölüm
GÖRME YETERSİZLİĞİ 251
Ramazan Karataş

Görme Yetersizliği - Tanımı 252
Görme Yetersizliği - Yaygınlığı 254
Görme Yetersizliği - Sınıflandırılması 255
Az-Çok Az Görenler 255
Yasal Olarak Görme Engelliler 256
Tamamen Görme Engelliler (Işığa Duyarlı-Işığa Duyarsız) 256
Görme Yetersizliği - Nedenleri 257
Yansıtma Problemleri/Bozuklukları 257
Miyopluk (Yakını Görme - Uzağı Görememe) 257
Hipermetropluk (Uzağı Görme - Yakını Görememe) 258
Astigmat 258
Presbiyopi 258
Göz ve Görme Üzerine Etkili Olan Hastalıklar/Rahatsızlıklar 259
Retinopathy of Prematurity (Prematüre Retinopatisi) 259
Retinitis Pigmentosa (Gece Körlüğü) 259
Glaucoma 260
Cortical Visual Impairment (Kortikal Görme Engeli) 260
Görme Yetersizliği Bulunan Çocukların Özellikleri ve Eğitimleri 260
Görme Yetersizliğine Sahip Olan Okul Öncesi Çağı Çocuklar 260
Görme Yetersizliğine Sahip Olan Okul Dönemi Çocuklar 261

Öğretmenlere Öneriler 266
Özet 268
Kaynakça 269

11. Bölüm
ÜSTÜN YETENEKLİ VE ZEKALI ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ 271
Barış Biçimli, Sertan Talas

Giriş 271
Üstün Zekalılık Üzerine Yapılan Araştırmaların Tarihçesi 272
Kavramsal Olarak Üstün Zekâ 273
Üstün Zekâ Kuramları 276
Üç Halka Kuramı 276
Ortalama üstü yetenek. 277
Motivasyon. 278
Yaratıcılık. 278
Psikososyal Sınıflar Kuramı 279
Ender Yetenekler 279
Artık Yetenekler. 279
Hisseli Yetenekler 279
Tuhaf Yetenekler. 280
Ülkemizde Özel Yetenekli Olmak 280
Ülkemizde Özel Yetenekli Kavramının Ele Alınması 280
Ülkemizde Eğitsel Tanılama 281
Özel Yetenekli Bireylerin Özellikleri 283
Özel Yetenekli Bireylerin Fiziksel Özellikleri 284
Özel Yetenekli Bireylerin Bilişsel Özellikleri 284
Özel Yetenekli Bireylerin Kişilik Özellikleri 285
Özel Yetenekli Bireyleri Sosyal ve Duygusal Özellikleri 285
Dünyada Ne Kadar Özel Yetenekli Birey Var? 286
Özel Yetenekli Bireylere Yönelik Eğitim Stratejileri 287
Hızlandırma 288
Zenginleştirme 288
Zenginleştirme ve Hızlandırmanın Karşılaştırılması. 289
Sosyal-Duygusal Uyumsuzluk Kaygısı. 289
Sınır Kaygısı. 290
Normal Olma Kaygısı. 290
Elitizm Karşıtlığı. 290
Farklılaştırma 290
Gruplandırma 291
Özel Yetenekli Öğrenciye Sahip Öğretmenlere Öneriler 292
Kaynakça 294

12. Bölüm
FİZİKSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÖĞRENCİLERİN EĞİTİMİ 301
Caner Özböke

Giriş 301
Tanımı 302
Fiziksel Yetersizliğin Yaygınlık Oranı ve Nedenleri 303
Doğum Öncesi Nedenler 304
Doğum Anı Nedenler 304
Doğum Sonrası Nedenler 304
Fiziksel Yetersizliklerin Sınıflandırılması Ve Özellikleri 305
Serebral Palsi 305
Ampütasyon 307
Nöbet Bozuklukları 307
Travmatik Beyin Yaralanmaları 308
Spina Bifida 308
Juvenil İdiyopatik Artrit 309
Kas Hastalıkları 310
Omurilik Eğrilikleri 310
Omurilik Yaralanmaları 311
Fiziksel Yetersizliği Olan Öğrencilerin Özellikleri 311
Fiziksel Yetersizliği Olan Öğrencilere Yönelik Eğitim Yaklaşımları 315
Yardımcı Hizmetler 315
Yardımcı Ekipmanlar 316
Çevresel Düzenlemeler 316
Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Planlama 317
Öğretmenlere Öneriler 320
Özet 321
Kaynakça 322

13. Bölüm
İLETİŞİM, DİL VE KONUŞMA BOZUKLUĞU OLAN ÖĞRENCİLER 323
Deniz Kazanoğlu

Giriş 323
İletişim, Dil ve Konuşma: Tanımlar ve Kavramlar Arasındaki İlişki 324
Tipik Gelişim Gösteren Bireylerde Dil ve Konuşma Gelişimi 329
Söz Öncesi İletişim (0-12 ay) 331
Sözcük Öğrenme (12-24 ay) 332
Kural Öğrenme (24 ay-5 yaş) 333
Okur-yazarlık (5 yaş-yetişkinlik) 333
İletişim, Dil ve Konuşma Bozuklukları 333
Dil Bozuklukları 336
Tanım 336

Sınıflandırma ... 337
Müdahale ... 337
Konuşma Sesi Bozuklukları ... 338
Tanım ... 338
Sınıflandırma ... 338
Müdahale ... 339
Akıcılık Bozuklukları ... 340
Tanım ... 340
Sınıflandırma ... 340
Müdahale ... 341
Ses Bozuklukları ... 341
Tanım ... 341
Sınıflandırma ... 341
Müdahale ... 342
Öğretmen-DKT İş Birliğinde Yapılabilecekler ... 343
Özet ... 345
Kaynakça ... 346

14. Bölüm
ÖZEL EĞİTİM VE YARDIMCI TEKNOLOJİ ... 349
Ali Kaya

Giriş ... 349
Yardımcı Teknolojinin Kullanımı ... 350
Zihin Yetersizliği Olan Bireyler İçin Yardımcı Teknolojiler ... 351
Otizmli Bireyler ve Yardımcı Teknolojiler ... 353
İşitme Yetersizliği Olan Bireyler ve Yardımcı Teknolojiler ... 354
Görme Yetersizliği Olan Bireyler ve Yardımcı Teknolojiler ... 356
Hareketlilik ... 356
İletişim ... 356
Günlük Yaşam ... 357
Öğrenme Güçlüğü Olan Bireyler ve Yardımcı Teknolojiler ... 357
Üstün Yetenekleri Olan Bireyler ve Yardımcı Teknolojiler ... 358
Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Bireyler ve Yardımcı Teknolojiler ... 359
Fiziksel Yetersizliği Olan Bireyler ve Yardımcı Teknolojiler ... 359
Evrensel Tasarım ... 360
Yardımcı Teknoloji Kullanımında Dikkat Edilmesi Gerekenler ... 361
Geleceğe Yönelik Eğilimler ve Akıllı Yaşam Cihazları ... 362
Özet ... 363
Kaynaklar ... 364

15. Bölüm
KAYNAŞTIRMA 367
Murat Akdağ

Giriş 367
Kaynaştırma 368
Kaynaştırma Türleri 368
Tam Zamanlı Kaynaştırma 368
Yarı Zamanlı Kaynaştırma 369
Tersine Kaynaştırma 369
Etkili Kaynaştırma İlkeleri 369
Etkili Kaynaştırma Eğitiminde Rol Alan Ögeler ve Sürece Etkileri 370
Sınıf Öğretmeni 370
Okul Yönetimi 371
Aileler 372
Diğer Eğitim Paydaşları 372
Kaynaştırmanın Yararları 373
Özel Gereksinimli Öğrencilere Yararları 373
Normal Gelişim Gösteren Öğrencilere Yararları 374
Ailelere Yararları 375
Öğretmenlere Yararları 375
Kaynaştırma Uygulamalarının Tarihsel Gelişimi ve Yasal Dayanakları 375
Özet 379
Kaynakça 380

16. Bölüm
OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA ÖZEL EĞİTİM 383
Candan Hasret Şahin

Afet ve Acil Durum 383
Afet Yönetimi 385
Özel Gereksinimi Olan Bireyler ve Afet Yönetimi 387
İşitme Yetersizliği Olan Bireyler ve Afet Yönetimi 394
Görme Yetersizliği Olan Bireyler ve Afet Yönetimi 395
Fiziksel Yetersizliği Olan Bireyler ve Afet Yönetimi 396
Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireyler ve Afet Yönetimi 399
Kaynakça 401

17. Bölüm
EVRENSEL TASARIM 405
Mustafa Şahin Bülbül

Giriş 405
Evrensel Tasarımın Tanımı 406

Evrensel Tasarımın Tarihçesi 407
Evrensel Tasarımın Amacı 408
Evrensel Tasarımın İlkeleri 408
Evrensel Tasarımın Uygulama Alanları 411
Evrensel Tasarımın Örnekleri 413
Evrensel Tasarımın ile İlgili Öğretmenlere Öneriler 413
Evrensel Tasarıma Uygunluğun Değerlendirilmesi 415
Sonuç 416
Özet 417
Kaynakça 418

18. Bölüm
BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ EĞİTİM PLANI VE PROGRAMI 421
Murat Akdağ

BEP'in Yasal Dayanakları ve Kimler için Hazırlanması Gerektiği 421
BEP Tanımı ve BEP'in Hazırlanma Süreci 422
BEP Nedir? 422
BEP Hazırlanma Süreci 423
BEP Kurulu Oluşturulması ve Üyelerin Görevleri 423
Öğrencinin Eğitsel Performans Düzeyinin Belirlenmesi 425
Uzun ve Kısa Dönemli Amaçların Belirlenmesi 426
Uzun Dönemli Amaçlar (UDA) 426
Kısa Dönemli Amaçlar (KDA) 427
Bireyselleştirilmiş Öğretim Programının Hazırlanması 428
Uygun Eğitim Ortamları ve Bu Ortamlarda Sunulacak Destek Hizmetlerinin Belirlenmesi 428
Uygun Öğretim Yöntemleri ve Öğretim Materyallerinin Belirlenmesi 429
Özet 432
Kaynakça 437

YAZARLAR 439

Bölüm 1

ÖZEL EĞİTİMİN TEMELLERİ

Mahmut Çitil

ÖZEL EĞİTİMİN TEMELLERİ

Kısaca tanımlanacak olursa özel gereksinimli öğrencilere sunulan eğitime özel eğitim denilmektedir. Özel eğitim alanı hem kapsamı hem de uygulamalarıyla dünyada ve ülkemizde her geçen gün daha da gelişmekte ve ilerlemektedir (Çitil, 2017). Bu kitap bölümünde özel eğitimle ilgili temel kavramlar açıklanmış, geçmişten günümüze özel eğitim alanının gelişimi ele alınmış, özel eğitimin toplumsal ve yasal temelleri tartışılmıştır. Böylece okuyucuların özel eğitim hakkında temel düzeyde bilgi edinmeleri amaçlanmıştır.

ÖZEL EĞİTİM NEDİR?

Dünya'da ve Türkiye'de özel eğitim alanı, eğitim sistemleri içerisinde ciddi ve önemli bir yere sahiptir. Her toplumda mutlaka bulunan özel gereksinimli insanların da eğitim almaları, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal açıdan belli haklara sahip olmaları gerekmektedir. Çünkü diğer insanlara sunulan hizmet ve şartlar onları engelleyebilmekte ya da yeterli olamamaktadır. Bu yüzden eğitsel, fiziksel ve hukuksal düzenlemelerle bu eşitsizliğin her toplumda giderilmesi temel bir ihtiyaçtır (Çitil, 2017).

KAYNAKÇA

AÇSHB (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı) (2019). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni (2019 Haziran)*https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/6598/bulten_may%C4%B1s2019_20190624-1.pdf adresinden erişilmiştir.

Akçamete, A. G. (Ed.). (2010). *Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim*. (3.Baskı) Ankara: Kök.

Akyüz, Y. (2006). *Türk eğitim tarihi*. (Genişletilmiş 10. Baskı). Ankara: PegemA.

Ataman, A. (2003). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş.* Ataman, A. (ed.) Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık

Ataman, A. (2019). Bir özel eğitim kategorisi olarak özel yetenekliler. Özmen, R. & Ataman, A. Ed. *Öğrenme güçlüğü ve özel yetenek* içinde (179-204). Ankara: Maya Yayıncılık.

Bakioğlu, A. & Levent F. (2013). Üstün yeteneklilerin eğitiminde Türkiye için öneriler. *Üstün Yetenekli Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 31-44,

Balcı, S. (2013). *Osmanlı Devleti'nde engelliler ve engelli eğitimi - sağır dilsiz ve körler mektebi*. Ankara: Libra Kitap Yay.

Batu, S., ve Uysal, A. (2010). Günümüz sınıflarında engelli çocukların gelişimini destekleme. A. G. Akçamete (Ed.)., *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Çağlar, D. (1979). *Geri zekâlı çocuklar ve eğitimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Cavkaytar, A. (2010). Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim. H.İ. Diken (Ed.)., *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* (3. baskı) içinde (3-28). Ankara: PegemA Yayıncılık.

Callard-Szulgit, R. D. (2010). *Parenting and teaching the gifted*. R&L Education.

Çalık, T. (2006). Eğitimle ilgili bazı temel kavramlar. L. Küçükahmet, (Ed.) *Eğitim Bilimine Giriş* içinde (Ekonomik Baskı, 6. Basım) Ankara: Nobel yayınları

Çitil, M. (2019). Türkiye'de engellilerin konumu ve özel eğitimin değerlendirilmesi. *Eğitimin Sesi Dergisi*, 65 (), 28-35.

Çitil, M. (2017). *Türkiye'de özel eğitim: Tarihsel, politik ve yasal gelişmeler*. Vize Yayıncılık. Ankara. Vize Akademi.

Çitil, M. (2016a). Engelli çocuğu olan ailelerin toplumsal yapısı ve eğitsel sorunları. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çitil, M. (2016b). *Üstün yetenekli öğrencilere sunulan olumlu davranışsal destek temelli problem davranışları önleyici sınıf yönetimi uygulamaları: eylem araştırması.* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çitil, M. (2015). "Engelli Çocuklar ve Sosyolojisi". *Farklı Persfektiflerden Çocukluk ve Sosyolojisi* (Ed. L. Eraslan) içinde. Ankara, Vize.

Çitil, M. (2012). *Yasalar ve özel eğitim*. Ankara, Vize Yayıncılık.

Çitil, M. (2009). *Cumhuriyetin ilanından günümüze Türkiye'de özel eğitim*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çitil, M & Doğan, İ (2019). Engelli çocuğu olan ailelerin yapısı ve toplumsal ilişkilerinin belirlenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 19(43), 61-108

Çitil, M., Karakoç, T. & Küçüközyiğit, M. S. (2018). Özel eğitim lisans dersinin öğretmen adaylarının bilgi düzeylerine ve engellilere yönelik tutumlarına etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 815-833

Çitil, M & Üçüncü, M. K. (2018). Türkiye'de engelli hakları ve engelliler hukuku'nun durumu. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 35(233-278).

Diken H. İ., (Ed.)., (2010). *Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Doğan, İ. ve Çitil, M. (2011). Engelli çocuk ve ergenlerine sosyolojik bir yaklaşım. *Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı* içinde. (Anne-Baba ve Öğretmenler İçin). (Hazırlayan: A. Kulaksızoğlu). Çocuk Vakfı Yayınları: 99, İstanbul.

Enç, M. (1983). *Bitmeyen gece* (Evrenin Tüm Karanlığı Bir Tek Mum Işığını Bile Köreltemez); Ankara: Tekışık Matbası,

Ergin, O. (1977). *İstanbul mektepleri ve ilim, terbiye ve san'at müesseseleri dolayısiyle Türkiye maarif tarihi.* Cild 3-4. İstanbul: Eser Matbaası

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji.* (Yayıma Hazırlayan: Cemal Güzel). İstanbul: Kırmızı

Gök, S. (1958). *Dünyada ve Türkiye'de sağır, dilsiz, okulları tarihçesi ve eğitim sistemi.* İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası (Türkiye Sağır, Dilsiz ve Körler Tesanüt Cemiyeti Neşriyatı)

Kozanoğlu, M. (2017) *Engellilere yönelik çalışmalar: VII. - XX. yüzyıllar*. Ankara: Özel Der Yayınları.

Küçükahmet, L. (2005). *Öğretimde planlama ve değerlendirme* (Ekonomik Baskı, 17. baskı) Ankara: Nobel yayınları

Irvine, P., Wrigt, E., B., ve Applequist, K. (2007). History of Special Educatin. *Encyclopedia of Special Education.* (Ed. Reynolds, C. R, ve E. Fletcher-Janzen) (Third Edition). New Jersey: John Wiley & Sons

MEB (2019). *Milli eğitim istatistikleri - Örgün eğitim - 2018'/19*. http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64 adresinden erişilmiştir.

MEB (2013). *Üstün yetenekli bireyler strateji ve uygulama planı 2009-2013*. Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü. http://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/10_ek-1_ustunyetenekliler.pdf adresinden erişilmiştir.

MEB (2012). *Özel eğitim kurumları yönetmeliği* (Resmî Gazete Tarihi: 18.05.2012 Resmî Gazete Sayısı: 28296) https://ookgm.meb.gov.tr/www/yonetmelik/icerik/72 adresinden erişilmiştir.

MEB (1997). *573 Sayılı özel eğitim hakkında kanun hükmünde kararname* (30/5/1997, No: 573) https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.573.pdf adresinden erişilmiştir.

MEB (1991). *Özel eğitim kurumları tanıtıcı el kitabı***.** Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

M.E.G.S.B. (1987). *Özel eğitim kurumları*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi

Oğultürk, N. (2012). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin, aile işlevlerini etkileyen etmenler: çankaya belediyesinden hizmet alan aileler üzerin bir değerlendirme.* Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÖEHY (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği). (2018). 07.007.2018 tarihli ve 30471 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm adresinden erişilmiştir.

Özgöbek, H. R. (2007). *Türkiye'nin engelliler politikası analizi.* Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özsoy, Y., Özyürek, M. ve Eripek, S. (1996). *Özel eğitime muhtaç çocuklar "Özel eğitime giriş".* (6. Baskı). Ankara: Karatepe Yayınları.

Öztürk, Y. (2011). Engelli çocuğa sahip ailelerin gereksinimlerinin ve aile yükünün belirlenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.

Sak, U. (2010). *Üstün zekâlılar (özellikleri, tanılanmaları eğitimleri).* Ankara: Maya Akademi

Tremblay, P. (2007). Special Needs Education Basis: Historical and Conceptual Approach. Université Librede Bruxelles Tivat, Montenegro, 2007

Vuran, S. & Ünlü, E. (2014). Türkiye'de özel gereksinimli çocukların eğitimi ile ilgili örgütlenme ve mevzuat. *Özel eğitim (Ed. S.Vuran) içinde (58-80), Ankara: Maya Akademi*.

Bölüm 2

ÖZEL EĞİTİMDE SINIFLANDIRMA, DEĞERLENDİRME VE YERLEŞTİRME

Volkan Şahin

GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğundan beri çevresindeki karmaşayı çözmeye uğraşmış ve gördüğü, kokladığı, dokunduğu, duyduğu, yediği ve içtiği her şeyi zihninde oluşturduğu normları dikkate alarak benzerlikleri ve farklılıklarına göre bir araya getirmiş veya ayırmış yani sınıflamıştır. Eğer bu bir araya getirme ve ayırma işlemini yapmasaydı zehirli bir bitki nedeniyle zehirlenecek, vahşi bir hayvana av olacak ve kısa sürede yok olacaktı. Aynı şekilde hangi hayvanları ve bitkileri evcilleştirerek gıda ihtiyacını karşılayacağını, hangi nesneleri kullanarak araç gereç yapabileceğini bilemeyecek yine uzun süre hayatta kalamayacaktı. Hayatta kalma içgüdüsüyle başlayan bu işlemi sonraki nesillere aktaran insanoğlunun medeniyetler kurmasını sağlayan sınıflamanın, önemli becerilerden biri olduğu su götürmez bir gerçektir. Bugün de günümüz insanı hâlâ sınıflama yapmaya devam etmektedir. Bunu hayatta kalma içgüdüsüyle değil belki ama konforunu sürdürmek için yaptığı tartışılmaz. Bugün insanoğlu hâlâ karmaşadan hoşlanmıyor ve çevresindeki insanlar başta olmak üzere her şeyi iyi-kötü, güzel-çirkin, acı-tatlı, büyük-küçük gibi kavramlarla veya din, dil, ırkları, memleketleri, boyları, renkleri gibi özelliklerine göre sınıflandırmaya devam ediyor. Yukarıda da ifade edildiği üzere insanoğlunun yaptığı bu sınıflama işleminin amacı çevresini anlamlandırmak, çevresine nasıl tepki vereceğine karar vermek, doğru kararlar almak, geleceğe yönelik planlar yapmak, karmaşadan uzaklaşmak, kendine gü-

KAYNAKÇA

Aksoy, F. (2016). Özel gerekisinimli bireylere sunulan hizmetler. Içinde V. Aksoy (Ed.), *Özel Eğitim* (1. baskı, ss. 267-296). Pegem Akademi.

Aksoy, V. (Ed.). (2019). *Özel Gereksinimli Öğrencilerin Eğitiminde Değerlendirme* (1. baskı). Pegem Akademi.

Aksoy, V., & Topuz, Ç. (2019). Özel eğitimde değerlendirmenin temelleri. Içinde V. Aksoy (Ed.), *Özel gereksinimli öğrencilerin eğitiminde değerlendirme* (1. baskı, ss. 7-23). Maya Akademi.

APA. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5. baskı). http://www.dsm5.org/Pages/Default.aspx

Aral, N., & Gürsoy, F. (2009). Özel Eğitim Ve Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar. Içinde *Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar Ve Özel Eğitime Giriş* (1. baskı, ss. 19-46). Morpa.

Ataman, A. (2003). Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Özel Eğitim. Içinde A. Ataman (Ed.), *Özel Gereksinimli Çocuklar Ve Özel Eğitime Giriş* (1. baskı, ss. 11-31). Gündüz Eğitim Ve Yayıncılık.

Avcıoğlu, H. (2019). *Bireyselleştirilmiş Eğitim ve Geçiş Planlarının Hazırlanması* (1. baskı). Vize Akademik.

Börkan, B., Öztemür, G., Yılmaz, O., Çetintaş, Ş., Gülcan, B., & Özcan, M. (2017). Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde Psikolojik Test Uygulama Süreçleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *7*(48), 161-185. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/598380

Cavkaytar, A. (2008). Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuklar ve Özel Eğitim. Içinde İ. H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim* (2. baskı, ss. 3-26). Pegem Akademi. https://doi.org/10.14527/9786055885267.01

Cavkaytar, A. (2018). Özel Eğitim Alanı. Içinde A. Cavkaytar & D. Tekin-Ersan (Ed.), *Özel Eğitim ve Kaynaştırma* (1. baskı, ss. 1-23). Eğiten Kitap.

Çakırıoğlu, O. (2016). Özel Eğitimde Temel kavramlar. Içinde V. Aksoy (Ed.), *Özel Eğitim* (1. baskı, ss. 1-20). Pegem Akademi.

Çıkılı, Y. (2019). Özel Eğitimde İnformal Değerlendirme. Içinde V. Aksoy (Ed.), *Özel Gereksinimli Çocukların Eğitiminde Değerlendirme* (1. baskı, ss. 89-98). Pegem Akademi.

Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, Pub. L. No. 30692 (2019). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190220-1.htm

Çuhadar, S. (2014). Özel eğitim süreci. Içinde S. Vuran (Ed.), *Özel Eğitim* (3. baskı, ss. 3-29). Maya Akademi.

Çuhadar, S. (2017). Sınıf öğretmenlerinin eğitsel değerlendirme sürecine ilişkin görüşleri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *7*(2), 526-549.

Demirel-Gürbüz, Ş., & Ayas, B. (2014). Üstün Zekalılar ve Eğitimleri. Içinde S. Vuran (Ed.), *Özel Eğitim* (3. baskı, ss. 371-405). Maya Akademi.

Er-Sabuncuoğlu, M., Ekmen, F., Yıldız, E., & Yavuz, E. C. (2019). *Anne ve Babalar için ICF* (Sayı November). https://www.icf-school.eu/images/outputs/o2/icf_brochure_tr.pdf

Eripek, S. (2011). Okul öncesi dönemde özel eğitim. Içinde S. Eripek (Ed.), *Özel Eğitim* (4. baskı, ss. 1-19). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Gürsel, O. (2010). Özel eğitimde değerlendirme. Içinde İbrahim Halil Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim* (2. baskı).

Hallahan, D., Kauffman, J., & Pullen, P. (2014). Multicultural and Bilingual Aspects of Special Education. Içinde *Exceptional Learners: An Introduction to Special Education* (12. baskı, ss. 69-96). Pearson.

Hallahan, D. P., Kauffman, J. M., & Pullen, P. C. (2014). Exceptionality and Special Education. Içinde *Exceptional Learners: An Introduction to Special Education* (ss. 13-36). Pearson.

Heward, W. L., Morgan, S. R. A., & Konrad, M. (2017). *Exception Children An Introduction to Special Education* (11. baskı). Pearson.

Hughes, C. A., & Dexter, D. D. (2011). Response to intervention: A research-based summary. *Theory into Practice*, *50*(1), 4-11. https://doi.org/10.1080/00405841.2011.534909

Kalkan, S. (2019). Özel eğitimde tarama ve tanılama amaçlı değerlendirme. Içinde V. Aksoy (Ed.), *Özel Gereksinimli Çocukların Eğitiminde Değerlendirme* (1. baskı, ss. 25-56). Pegem Akademi.

Kargın, T. (y.y.). *Eğitsel Davranışsal Ölçme ve Değerlendirme Ders Notları*. Tarihinde 13 Haziran 2020, adresinden erişildi https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=102

Kargın, T. (2007). Eğitsel Değerlendirme ve Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Hazırlama Süreci. *Ankara Universitesi Egitim Bilimleri Fakultesi Ozel Egitim Dergisi*, 1-13. https://doi.org/10.1501/ozlegt_0000000103

Liu, Y.-J. (2010). Early İdentification İntervention: The Earlier The Better For Students With Disabilities. Içinde F. E. Obiakor, J. P. Bakken, & A. F. Rotatori (Ed.), *Current İssues End Trends İn Special Education: İdentification, Assessment and İnstruction* (1. baskı, ss. 3-16). Emerald.

Maenner, M. J., Shaw, K. A., Baio, J., Washington, A., Patrick, M., DiRienzo, M., Christensen, D. L., Wiggins, L. D., Pettygrove, S., Andrews, J. G., & Maya Lopez, A. (2020). *Prevalence of Autism Spectrum Disorder Among Children Aged 8 Years — Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 Sites, United States, 2016*. MMWR Surveill Summ 2020(Erişim tarihi 29.05.2020. https://doi.org/http://dx.doi.org/10.15585/mmwr.ss6904a1

MEB (2020), Pub. L. No. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/06/20200611-1.htm

MEB. (2016). *Destek Eğitim Odası*. Milli Eğitim Bakanlığı. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_08/03045051_destek_egitim_odasi_kilavuz.pdf

MEB, Pub. L. No. 30471 (2018). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği, (2012). https://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/06103840_Ozel_EYitim_KurumlarY_YonetmeliYi.pdf

Ömür, N. (2019). *Üstün zekâlı otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocukların özellikleri, davranışları ve eğitim gereksinimlerinin temellendirilmiş teoriyle belirlenmesi* [(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)Anadolu Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Öncül, N., & Çiftçi-Tekinarslan, İ. (Ed.). (2018). *Özel Eğitimde Sosyal Uyum Becerilerinin Öğretimi*. Vize Akademik.

Öpengin, E. (2018). Zeka testleri. Içinde U. Sak (Ed.), *Üstün Yeteneklilerin Tanılanması* (1. baskı). Vize Yayıncılık.

Özaltun, Ş. C., Güler, S., & Şengelen, M. (2015). *Sağlık Taramaları*. HÜTF Halk Sağlığı AD. Toplum Eğitim Sunumları [Erişim tarihi:01.06.2020]. http://www.halksagligi.hacettepe.edu.tr/diger/toplumayonelik/tarama.pdf

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, Pub. L. No. 28360 (2012). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060531-2.htm

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, Pub. L. No. 30471 (2018). http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_07/09101900_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeligi_07072018.pdf

Öztürk, H., & Girli, A. (2017). Özel öğrenme güçlüğünde yazılı anlatım ve yazma kaygısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *10*(51), 784-794. https://doi.org/http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1815

Sak, U., & Bal-Sezerel, B. (2018). Sak ve Bal-Sezerel, 2018. Içinde A. Cavkaytar & D. Tekin-Ersan (Ed.), *Özel Eğitim ve Kaynaştırma* (1. baskı). Eğiten Kitap.

Sak, U., Bal-Sezerel, B., Ayas, B., Tokmak, F., Özdemir, N. N., Demirel-Gürbüz, Ş., & Öpengin, E. (2016). *Anadolu-Sak Zeka Ölçeği: ASİS Uygulayıcı Kitabı*. Anadolu Üniversitesi ÜYEP Merkezi.

Salvia, J., Ysseldyke, J. E., & Bolt, S. (2010). *Assessment in Special and İnclusive Education* (11. baskı). Wadsworth Cengage Learning. https://doi.org/10.4337/9781783470662.00024

Spinelli, C. (2012). *Classroom assessment for students in special and general education* (3. baskı).

Sucuoglu, B. (2006). *Yeni İlköğretim Programları ve Öğretmen Yeterlikleri Işığında Etkili Kaynaştırma Uygulamaları* (S. Olkun (Ed.); 1. baskı). Ekinoks Yayınevi.

Sunday, O. (2010). Curriculum-Based Assessment: The Most Effective Way To Assess Students With Disabilites. Içinde F. E. Obiakor, J. P. Bakken, & A. F. Rotatori (Ed.), *Current İssues End Trends İn Special Education: İdentification, Assessment and İnstruction* (1. baskı, ss. 87-100). Emerald.

Tanrıverdi, A. (2019). Özel eğitimde yaygın kullanılan informal değerlendirme türleri. Içinde V. Aksoy (Ed.), *Özel Gereksinimli Çocukların Eğitiminde Değerlendirme* (1. baskı, ss. 99-119). Pegem Akademi.

Tekin-İftar, E., & Kırcaali-İftar, G. (2013). Etkili öğretim. Içinde *Özel Eğitimde Yanlışsız Öğretim Yöntemleri* (2. baskı, ss. 69-85). Vize Yayıncılık.

Turse, K. A., & Albrecht, S. F. (2015). The ABCs of RTI: An introduction to the building blocks of response to intervention. *Preventing School Failure*, *59*(2), 83-89. https://doi.org/10.1080/1045988X.2013.837813

Ünlü, E. (2020). Otizm spektrum bozukluğu ve kanıt temelli uygulamalar. Içinde E. Ünlü (Ed.), *Otizmde Etkili Uygulamalar* (1. baskı, ss. 1-24). Vize Yayıncılık.

Vuran, S. (2018). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrenciler. Içinde A. Cavkaytar & D. Tekin-Ersan (Ed.), *Özel Eğitim Ve Kaynaştırma* (1. baskı, ss. 25-51). Eğiten Kitap.

Vuran, S., & Çelik, S. (2008). *Örneklerle Kavram Öğretimi* (1. baskı). Kök Yayıncılık.

WHO. (2019). *International Classification of Disease*. https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3A%2F%2Fid.who.int%2Ficd%2Fentity%2F334423054

Yanık, Ş., & Ertürk Mustul, E. (2019). Kapsayıcı eğitimde değerlendirme süreci. Içinde H. Gürgür & S. Rakap (Ed.), *Kapsayıcı Eğitim Özel Eğitimde Bütünleştirme* (1. baskı, ss. 233-247). Pegem Akademi. https://doi.org/10.14527/9786052416532

Yenioğlu, S., Sayar, K., Köse, H., & Güner Yıldız, N. (2019). Türkiye'de Özel Eğitim Alanında Değerlendirme Süreci. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *27*(6), 2729-2746. https://doi.org/10.24106/kefdergi.3100

Bölüm 3

ÖZEL EĞİTİMDE AİLE VE İŞ BİRLİĞİ

Ali Kaya

GİRİŞ

Aile, evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birliktir (TDK, 2020). Bu birlik içerisinde yer alan ebeveynlerin birçoğu özel gereksinimli bir çocuğun anne-babası olmayı istemezler (Gargiulo ve Bouck, 2019). Bu istememe duygusu ile birlikte ebeveynlerin bir kısmı özel gereksinimli çocuklarını yaşamları boyunca kabul edemezler. Özel gereksinimler, ailenin ekolojisini ve çevreleriyle kurdukları etkileşimleri değiştirebilmesine karşın ailenin ve özellikle ebeveynlerin rolü temelde aynı kalır. Burada önemli olan ebeveynlerin profesyonel bir şekilde desteklenmesi ve bilgilendirilmesidir.

KAYNAKLAR

Aile. (t.y.). Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. Erişim adresi: https://sozluk.gov.tr/

Akkök, F. (2003). Farklı özelliğe sahip olan çocuk aileleri ve ailelerle yapılan çalışmalar. A. Ataman(Ed.), *Özel eğitime giriş* içinde (s. 121-142). Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık

Batu, A. (2018). Özel Eğitimde Personel İşbirliği. A. Cavkaytar (Ed.), *Özel eğitim* içinde (s. 21-37). Ankara: Vize

Begum, G., & Blacher, J. (2011). The siblings relationship of adolescents with and without intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, *32*(5), 1580-1588.

Blasco, P., Johnson, C., ve Palomo-Gonzalez, S. (2008). Support for families of children with disabilities. In P. Accardo (Ed.), *Capute & Accardo's neurodevelopmental disabilities in infancy and childhood* (Vol. 1, 3rd ed., pp. 775-801). Baltimore, MD: Paul H. Brookes.

Cavkaytar, A. (1998). *Zihin engellilere özbakım ve ev içi becerilerinin öğretiminde bir aile eğitimi programının etkiliğ*i. Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Çan Aslan, Ç. (2010). Zihinsel engelli çocuğu olan anne ve babaların psikolojik belirtileri, sosyal destek algıları ve stresle başa çıkma tarzlarının karşılaştırılması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Epstein, J. L. (1995). School/family/community partnerships. *Phi Delta Kappan,* 76(9), 701-713.

Friend, M., & Bursuck, W. (2015). *Including students with special needs: A practical guide for classroom teachers* (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.

Friend, M., ve Cook, L. (2013). *Interactions: Collaboration skills for school professionals* (7th ed.). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.

Gargiulo, R. M. (1985). *Working with parents of exceptional children: A guide for professionals*. Houghton Mifflin School.

Gargiulo, R. M., & Bouck, E. C. (2019). *Special education in contemporary society: An introduction to exceptionality*. Sage Publications: Incorporated.

Gargiulo, R., & Graves, S. (1991). Parental feelings: The forgotten component when working with parents of handicapped preschool children. *Childhood Education, 67*, 176-178.

Gargiulo, R., & Kilgo, J. (2014). *An introduction to young children with special needs* (4th ed.). Belmont, CA: Wadsworth

Gargiulo, R.M. ve Bouck, E.J. (2018). S*pecial education in contemporary society: an introduction to exceptionality*. Thousand Oaks, California :SAGE Publications, Inc.

Goldsmith, D. (2008). P*uzzles in the Study of Enacted Social Support. In Communicating Social Support.* Cambridge: Cambridge University Press

Gray-Stanley, J. A., Muramatsu, N., Heller, T., Hughes, S., Johnson, T. P., & Ramirez-Valles, J. (2010). Work stress and depression among direct support professionals: the role of work support and locus of control. *Journal of Intellectual Disability Research*, *54*(8), 749-761.

Greco, V., & Sloper, P. (2004). Care co-ordination and key worker schemes for disabled children: results of a UK-wide survey. *Child: care, health and development*, *30*(1), 13-20.

Greco,V., Sloper, P.,Webb, R. & Beecham, J. (2005) *An Exploration of Different Models of*

Multi-Agency Partnerships in Key Worker Services for Disabled Children: Effectiveness and Costs.

London: Department for Education and Skills.

Hallahan, D., Kauffman, J.ve Pullen, P. (2020). E*xceptional learners: An introduction to special education,* 14 th Edition. Upper Saddle River, NJ: Pearson..

İşbirliği. (t.y.). Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. Erişim adresi: https://sozluk.gov.tr/

Kaya, A. (2017). *Bakım ve koruma altında bulunan zihin yetersizliği olan bireylere yönelik günlük yaşam eğitimi programı geliştirilmesi.* Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Lerner, J., & Johns, B. (2015). *Learning disabilities and related mild disabilities* (13th ed.). Stamford, CT: Cengage Learning.

McDonnell, J., Hardman, M., & McDonnell, A. (2003). *Introduction to persons with moderate and severe disabilities* (2nd ed.). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *Milli Eğitim İstatistikleri 2016-2017 Örgün Eğitim (1. Dönem).* Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.* http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeligi_son.pdf (Erişim tarihi: 18.05.2020)

Olsson, M., & Hwang, C. (2001). Depression in mothers and fathers of children with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research, 45*(6), 535-543.

Özdemir, O. (2019). Ailelere Sunulan Hizmetler ve Destekler. A. Cavkaytar (Ed.), *Özel eğitimde aile eğitimi* içinde (s. 53-81). Ankara: Vize

Özen, A. (2018). Ailelerle İşbirliği ve İletişim. A. Cavkaytar (Ed.), *Özel eğitim* içinde (s. 37-59). Ankara: Vize

Seligman, M., & Darling, R. (2007). *Ordinary families, special children* (3rd ed.). New York, NY: Guilford Press.

Sloman, L., Springer, S., ve Vachon, M.L. (1993) *Disordered communication and grieving in deaf member families.* Fam Process 32:171-183.

Sloper, P., Greco, V., Beecham, J., & Webb, R. (2006). Key worker services for disabled children: what characteristics of services lead to better outcomes for children and families?. *Child: Care, Health and Development*, *32*(2), 147-157.

Sucuoğlu, B. (1995). Özürlü çocuğu olan anne-babaların gereksinimlerinin belirlenmesi*, Çocuk Ruh Sağlığı Dergisi, 2*(1), 10-18.

Turnbull, A. P., & Turnbull, H. R. (1990). *Families, professionals, and exceptionality: A special partnership.* Columbus, Ohio: Merrill Publishing.

Turnbull, A. P., Turnbull, R., Erwin, E. J., Soodak, L. C., & Shogren, K. A. (2011). Families, professionals, and exceptionality: Positive outcomes through partnerships and trust. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education

Türkiye İstatistik Kurumu. (2011). *Nüfus ve Konut Araştırması,* http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15843 (Erişim tarihi: 11.05.2020)

Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). *Güncel Türkiye Nüfusu* http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33705 (Erişim tarihi: 11.05.2020)

Wallander, J. L., Varni, J. W., Babani, L., DeHaan, C. B., Wilcox, K. T., & Banis, H. T. (1989). The social environment and the adaptation of mothers of physically handicapped children. *Journal of Pediatric Psychology*, *14*(3), 371-387.

Wilson, R. A. (2003). *Special educational needs in the early years*. Psychology Press.

World Health Organization [and] The World Bank. (2011). *World report on disability*. Geneva, Switzerland :World Health Organization

Zajicek-Farber, M. (2013). Caring and coping: Helping the family of a child with a disability. In M. Batshaw, N. Roizen, & G. Lotrecchiano (Eds.), *Children with disabilities* (7th ed., pp. 657-672). Baltimore, MD: Paul H. Brookes.

Bölüm 4

ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÖĞRENCİLER

Metehan Kutlu

GİRİŞ

Zihinsel yetersizliği olan öğrenciler bilişsel becerilerin yanı sıra uyumsal davranışlarda da yetersizlik gösterirler ve özel olarak geliştirilmiş öğretim uygulamalarına ve programlarına gereksinim duyarlar. Örneğin resim dersinde öğrenciden bir resmi boyaması istendiğinde öğrenciye fiziksel yardımda (fiziksel ipucu; elinden, gerekirse parmaklarından tutarak resmi boyamasını sağlamak) bulunmak veya yemekten sonra diş fırçalamasını hatırlatmak için görsel hatırlatıcılardan yararlanmak gerekebilir. Elbette kullanılacak ipucu ya da öğretim uygulaması öğrencinin gereksinimine göre farklılaşır. Bazı öğrenciler için yoğun düzeyde ipucu kullanmak gerekirken bazı öğrenciler için davranışı basamaklar hâlinde sözel olarak açıklamak (sözel ipucu) yeterli olur.

Zihinsel yetersizliği olan her öğrencinin düzeyi aynı değildir. Önemli olan öğrencinin zihinsel yetersizlikten ne düzeyde etkilendiğidir. Örneğin, hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrenciler normal gelişim gösteren akranlarıyla bütünleştirme (kaynaştırma) eğitimi alabilirken orta ya da ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin özel eğitim ortamlarında yoğun eğitim (örneğin, haftada 20-40 saat) almaları gerekir. Geçmişten günümüze etkili ve verimli öğretim uygulamaları uzmanlar tarafından geliştirilmekte ve bu uygulamaların genel eğitim ve özel eğitim ortamlarında yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Bu

KAYNAKÇA

Aldemir-Fırat, Ö., & Ergenekon, Y. (2018). Uygulamacılar için özel eğitimde farklı bir bakış açısı: Gömülü öğretim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,* 19, 379-401.

American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD) (2010). 30 Temmuz 2020 tarihinde AAIDD Web Sitesi: https://www.aaidd.org/intellectual-disability/definition adresinden alındı.

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM- 5)* (5th ed.). Washington, DC: APA.

Aşı Portalı. (2020). 2 Ağustos 2020 tarihinde https://asi.saglik.gov.tr adresinden alındı.

Bellugi, U., Jarvinen-Pasley, A., Doyle, T., Reilly, J., Reiss, A., & Korenberg, J. (2007). Affect, social behavior and the brain inWilliams syndrome. *Current Directions in Psychological Science*, 10, 99-10.

Boat, T. F., & Wu, J. T. (2015). *Mental Disorders and Disabilities Among Low-Income Children.* Washington: National Academies Press.

Brue, A. W., & Wilmshurts, L. (2016). *Essentials of Intellectual Disability Assessment and Identification.* New Jersey : John Wiley & Sons.

Cardona, F. A. (1994). Milestones in the history of mental retardation. *Journal of the South Carolina Medical Association (1975), 90*(6), 285-288.

Carvill, S., & Marston, G. (2002). People with intellectual disability, sensory impairments and behavior disorder: A case series*. Journal of Intellectual Disability Research*, 26 , 264-272.

Cervantes, P., Shalev, R., & Donnelly L. (2019) Definition and diagnosis. Matson J. (Ed.), *Handbook of Intellectual Disabilities* içinde (s. 45-60). New York, NY: Springer.

Chapman, R. S., & Hesketh, L. J. (2000). Behavioral phenotype of individuals with Down syndrome. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 6, 84-95.

Çifci-Tekinarslan, İ. (2019). Zihinsel yetersizliği olan öğrenciler. İ.H. Diken (Ed.), *Özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* içinde (s. 135-166). Ankara: Pegem Akademi.

Cowan, A. E., (2019). Syndromes of intellectual disability. J. P. Gentile, A. E. Cowan ve D. W. Dixon (Ed.), *Guide to Intellectual Disabilities* içinde (s. 203-214). Springer: Switzerland.

Dykens, E. M., Hodapp, R. M., & Finucane, B. M. (2000). *Genetics and mental retardation syndromes: A new look at behavior and interventions.* Baltimore: Brookes.

Euler, M. J., & McKinney, T. L. (2019). Theories of intelligence. J. Matson (Ed.)*, Handbook of intellectual disabilities* (s. 17-44). New York, NY: Springer.

Gray, C., & Garand, J. D. (1993). Social stories: Improving responses of students with autism with accurate social information. *Focus on Autistic Behavior*, 8, 1-10.

Gartner, A. J., & Riessman, F. (1994). Tutoring helps those who give, those who receive. *Educational Leadership,* 52, 58-60.

Greenspan, S., & Switzky, H. S. (2003). Forty years of AAMR manuals. H. S. Switzky & S. Greenspan (Ed.), *What is mental retardation? Ideas for an evolving disability in the 21st century* içinde (s. 3-28). Washington, DC: American Association on Mental Retardation.

Hallahan, D. P., Kauffman, J. M., & Pullen, P. C. (2014). *Exceptional learners an introduction to special education.* Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Harris, J. C. (2006). *Intellectual Disability: Understanding its Development, Causes, Classification, Evaluation, and Treatment.* Oxford Unıversıty Press.

Heikua, U., Linna, S-L., Olsén, P., Hartikaiinen, A-L., Taanila, A., & Järvelin, M-R. (2005). Etiological survey on intellectual disabilities in the Northern Finland birth cohort 1986. *American Journal on Mental Retardation, 110,* 171-180.

Heward, W. L., Alber-Morgan, S. R., & Konrad, M. (2016). *Exceptional children: An Introduction to Special Education.* Pearson.

Johnson, J., Rahn, N. L., & Bricker, D. (2015). *An Activity-Based Approach to Early Intervention.* Baltimore, Maryland: Paul H. Brookes Publishing.

Özokçu, O. (2015). Zihinsel yetersizlik, görme yetersizliği, işitme yetersizliği. İ. H. Diken (Ed.), *İlköğretimde kaynaştırma* içinde (s. 56-86). Ankara: Pegem Akademi.

Kurt, O. (2018). Davranış arttırma ve azaltma yöntemleri. E. Tekin-İftar (Ed.), *Eğitim ve davranış bilimlerinde tek denekli araştırmalar* içinde (s. 41-70). Ankara: Anı yayıncılık.

Kutlu, M. (2019). Özel gereksinimli bireylere güvenlik becerilerinin öğretimi. O. Kurt (Ed.), *Özel gereksinimli bireyler için afet ve acil durum yönetimi* içinde (s. 155-178). Anadolu Üniversitesi: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Metin, E. N. (2018). Zihinsel engelli çocuklar. E.N. Metin (Ed.), *Özel gereksinimli çocuklar* içinde (s.74-114). Ankara: Anı Yayıncılık.

Murray, S. & Noland, B. (2013). *Video modeling for young children with autism spektrum disorders: A practical guide for parents and professionals.* London: Jessica Kingsley Publishers.

Parker, S. E., Mai, C. T., Canfield, M. A., Rickard, R., Wang, Y., Meyer, R. E., Anderson, P., Mason, C. A., Collins, J. S., Kirby, R. S., Correa, A., & National Birth Defects Prevention Network (2010). Updated National Birth Prevalence estimates for selected birth defects in the United States, 2004-2006. *Birth Defects Research Part A: Clinical and Molecular Teratology*, 88, 1008-1016.

Perkins, J. A. (2009). Overview of macroglossia and its treatment. *Current Opinion in Otolaryngology and Head and Neck Surgery,* 17, 460-465.

Richards, S. B., Brady, M. P., & Taylor, R. L. (2014). *Cognitive and intellectual disabilities: Historical perspectives, current practices, and future directions*. New York: Routledge.

Roth E.A., Sarawgi S.N., & Fodstad J.C. (2019). History of intellectual disabilities. J. Matson (Ed.), *Handbook of Intellectual Disabilities* içinde (s. 3-16). New York, NY: Springer.

Sattler, J. M. (2002). *Assessment of children: Behavioral and clinical applications.* La Mesa, CA: Author.

Scheerenberger, R. C. (1983). *A history of mental retardation*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes.

Smith, D. D., Tyler, N. C., & Skow, K. (2017). *Introduction to Contemporary Special Education*. New York: Pearson.

Stromme, P., Bjornstad, P. G., & Ramstad, K. (2002). Prevalence estimation of Williams syndrome. *Journal of Child Neurology,* 17, 269-271.

Szymanski, L. ve King, B. H. (1999). Practice parameters for the assessment and treatment of children, adolescents, and adults with mental retardation and co-morbid mental disorders. *Journal of the American Academy of Children and Adolescent Psychiatry*, 38 (12 Suppl.), 5S-31S.

Taylor, R. L., Richards, S. B., ve Brady, M. P. (2005). *Mental retardation: Historical perspectives, current practices, and future directions.* Boston: Allyn & Bacon.

Tekin-İftar, E., & Kırcaali-İftar, G. (2013). *Özel eğitimde yanlışsız öğretim yöntemleri*. Ankara: Vize Akademik Yayınları

Tohum Otizm Portalı. (2020). 4 Ağustos 2020 tarihinde https://tohumotizmportali.org/ adresinden alındı.

Turner, G., Webb, T., Wake, S., & Robinson, H. (1996). Prevalence of fragile X syndrome. American *Journal of Medical Genetics,* 64, 196-197.

Tomris, G., & Bozkuş, G. (2014). Eğitsel düzenlemeler ve eğitim öğretim yaklaşımları. A. Cavkaytar (Ed.), *Aile eğitim rehberi zihinsel engelli çocuklar* içinde (s. 17-28). Ankara: Grafer Tasarım Baskı Ambalaj.

Wehmeyer, M. L., Shogren, K., Palmer, S., Williams- Diehm, K., Little, T., & Boulton, A. (2012). Impact of the Self-Determined Learning Model of Instruction on student self-determination: A randomized-trial placebo control group study. *Exceptional Children, 78*, 135-153.

Wouldes, T., LaGasse, L., Sheridan, J., & Lester, B. (2004). Maternal methamphetamine use during pregnancy and child outcome: What do we know. *New Zealand Medical Journal,* 117, 1-10.

Yıldırım-Doğru, S. S. (2019). Zihinsel yetersizliği olanlar ve eğitimleri. Ü. Şahbaz (Ed.), *Özel eğitim ve kaynaştırma* içinde (s.182-220). Ankara: Anı Yayıncılık.

Yıldız, G. (2014). Çok özel bir durum: Zihinsel engellilik. A. Cavkaytar (Ed.), *Aile eğitim rehberi zihinsel engelli çocuklar* içinde (s. 17-28). Ankara: Grafer Tasarım Baskı Ambalaj.

Bölüm 5

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ

Erkan Kurnaz

GİRİŞ

Çocukluk çağı, farklı karmaşaların, sürprizlerin ve hızlı değişimlerin görülebileceği bir gelişim dönemidir. Bu dönem içerisinde olumlu ya da olumsuz çok çeşitli deneyimlere rastlanabilmektedir. Çocukluk çağında karşılaşılan ve hâlâ hakkında birçok gizemi barındıran Otizm spektrum bozukluğu (OSB), etkilenen çocukların aileleri veya bakıcıları için korkutucu, yorucu belki de kalp kırıcı bir deneyim olabilmektedir. Yakın zamana kadar OSB hakkında elde olan bilgiler oldukça sınırlıydı (Anagnostou ve Brian, 2015; Cohen ve Volkmar, 1997). Ancak son yıllarda yapılan araştırmalar, OSB'nin nedenleri, öğretim yöntemleri, yaygınlık oranları ve günlük yaşama katılım fırsatları hakkında çok sayıda bilgi sunmaktadır. Bu çalışmaların sonuçları, OSB olan bireyler ve ailelerin yaşamlarını kolaylaştırmakla beraber toplumda OSB olan bireylere dair farkındalık oluşmasına yardımcı olmaktadır. Geniş çerçeveden bakıldığında, kısa süre öncesinde özel eğitim alanında dahi hakkında çok fazla bilgi sahibi olunmayan OSB; bugün artık toplumun genelinde yaygı bir merak uyandırmaktadır. Tüm bu olumlu gelişmelere karşın, hâlen özel gereksinimli bireyler hakkında çok fazla bilinmeyen nokta bulunmaktadır. Toplumun büyük bir kısmının hâlen özel gereksinimli bireylerin özellikle de OSB olan bireylerin 30 yaşlarına kadar yaşayamadıkları, ömürleri boyunca yoğun şekilde desteğe duydukları gibi aşırı olumsuz önyargılara sahip olduğu görülebilmektedir. Diğer taraftan her birinin sanatta, hafıza gibi bilişsel yeteneklerde ya da başka bir alanda üstün ve

KAYNAKÇA

American Psychological Association. (Ed.) (2015) Dictionary of Psychology (2 ed.). Washington: American Psychological Association (APA)

Anagnostou, E., ve Brian, J. (Eds.). (2015). *Clinician's Manual on Autism Spectrum Disorder-ADIS*. Switzerland: Springer International Publishing

Botha, M., Dibb, B., ve Frost, D. M. (2020). " Autism is me": An investigation of how autistic individuals make sense of autism and stigma.

Carbone, P. S., Campbell, K., Wilkes, J., Stoddard, G. J., Huynh, K., Young, P. C., ve Gabrielsen, T. P. (2020). Primary care autism screening and later autism diagnosis. *Pediatrics, 146*(2).

Chown, N., ve Hughes, L. (2016). History and first descriptions of autism: Asperger versus Kanner revisited. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 46*(6), 2270-2272.

Christensen, D., ve Zubler, J. (2020). CE: From the CDC: Understanding Autism Spectrum Disorder. *AJN The American Journal of Nursing, 120*(10), 30-37.

Cohen, D. J., ve Volkmar, F. R. (1997). *Handbook of autism and pervasive developmental disorders*: John Wiley ve Sons Inc.

Decoteau, C. L., ve Daniel, M. (2020). Scientific Hegemony and the Field of Autism. *American Sociological Review*, 0003122420922531.

Elsabbagh, M., Divan, G., Koh, Y. J., Kim, Y. S., Kauchali, S., Marcin, C., . . . Fombonne, E. (2012). Global prevalence of autism and other pervasive developmental disorders. *Autism Res, 5*(3), 160-179. doi:10.1002/aur.239

Gamliel, I., Yirmiya, N., ve Sigman, M. (2007). The development of young siblings of children with autism from 4 to 54 months. *J Autism Dev Disord, 37*(1), 171-183. doi:10.1007/s10803-006-0341-5

Gandhi, T. K., Tsourides, K., Singhal, N., Cardinaux, A., Jamal, W., Pantazis, D., . . . Sinha, P. (2020). Autonomic and Electrophysiological Evidence for Reduced Auditory Habituation in Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1-11.

Gerber, J. S., ve Offit, P. A. (2009). Vaccines and autism: a tale of shifting hypotheses. *Clinical infectious diseases: an official publication of the Infectious Diseases Society of America, 48*(4), 456.

Green, D., Chandler, S., Charman, T., Simonoff, E., ve Baird, G. (2016). Brief Report: DSM-5 Sensory Behaviours in Children With and Without an Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 46*(11), 3597-3606. doi:10.1007/s10803-016-2881-7

Hodges, H., Fealko, C., ve Soares, N. (2020). Autism spectrum disorder: definition, epidemiology, causes, and clinical evaluation. *Translational Pediatrics, 9*(Suppl 1), S55.

Janowski, M. J. (2020). 1.5 CE Test Hours: From the CDC: Understanding Autism Spectrum Disorder. *AJN The American Journal of Nursing, 120*(10), 38.

Kang, E., Gadow, K. D., ve Lerner, M. D. (2020). Atypical communication characteristics, differential diagnosis, and the autism spectrum disorder phenotype in youth. *Journal of Clinical Child ve Adolescent Psychology, 49*(2), 251-263.

Kelly, E., Meng, F., Fujita, H., Morgado, F., Kazemi, Y., Rice, L. C., . . . Sajadi, S. (2020). Regulation of autism-relevant behaviors by cerebellar-prefrontal cortical circuits. *Nature neuroscience, 23*(9), 1102-1110.

Kim, H., Ahn, J., Lee, H., Ha, S., ve Cheon, K.-A. (2020). Differences in Language Ability and Emotional-Behavioral Problems according to Symptom Severity in Children with Autism Spectrum Disorder. *Yonsei Medical Journal, 61*(10), 880-890.

Kodak, T., ve Bergmann, S. (2020). Autism Spectrum Disorder: Characteristics, Associated Behaviors, and Early Intervention. *Pediatric Clinics, 67*(3), 525-535.

Larsson, H. J., Eaton, W. W., Madsen, K. M., Vestergaard, M., Olesen, A. V., Agerbo, E., . . . Mortensen, P. B. (2005). Risk factors for autism: perinatal factors, parental psychiatric history, and socioeconomic status. *American journal of epidemiology, 161*(10), 916-925.

Lee, J.-Y., ve Deng, Z. (2020). Atypical: A Novel Portrayal of Individuals With Autism Spectrum Disorder. In: Am Psychiatric Assoc.

Lord, C., Brugha, T. S., Charman, T., Cusack, J., Dumas, G., Frazier, T., . . . State, M. W. (2020). Autism spectrum disorder. *Nature reviews Disease primers, 6*(1), 1-23.

Myers, S. M., Challman, T. D., Bernier, R., Bourgeron, T., Chung, W. K., Constantino, J. N., . . . Mitchell, K. J. (2020). Insufficient Evidence for "Autism-Specific" Genes. *The American Journal of Human Genetics*.

Pin, T. W., So, V. K., Siu, C. S., Yip, S. S., Cheung, S. S.-w., ve Kan, J. Y.-m. (2020). Development of the Social Motor Function Classification System for Children with Autism Spectrum Disorders: A Psychometric Study. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1-9.

Rogers, S. J., ve Dawson, G. (2020). *Early Start Denver Model for young children with autism: Promoting language, learning, and engagement*: Guilford Publications.

Stehr-Green, P., Tull, P., Stellfeld, M., Mortenson, P.-B., ve Simpson, D. (2003). Autism and thimerosal-containing vaccines: lack of consistent evidence for an association. *American journal of preventive medicine, 25*(2), 101-106.

Takumi, T., Tamada, K., Hatanaka, F., Nakai, N., ve Bolton, P. F. (2020). Behavioral neuroscience of autism. *Neuroscience ve Biobehavioral Reviews, 110*, 60-76.

Verhoeff, B. (2013). Autism in flux: a history of the concept from Leo Kanner to DSM-5. *History of Psychiatry, 24*(4), 442-458.

Volkmar, F., Siegel, M., Woodbury-Smith, M., King, B., McCracken, J., State, M., . . . Adolescent Psychiatry Committee on Quality, I. (2014). Practice parameter for the assessment and treatment of children and adolescents with autism spectrum disorder. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 53*(2), 237-257. doi:10.1016/j.jaac.2013.10.013

Wing, L. (1998). The history of Asperger syndrome. In *Asperger syndrome or high-functioning autism?* (pp. 11-28): Springer.

Wolff, S. (2004). The history of autism. *European child ve adolescent psychiatry, 13*(4), 201-208.

Yamawaki, K., Ishitsuka, K., Suyama, S., Suzumura, S., Yamashita, H., ve Kanba, S. (2020). Clinical characteristics of boys with comorbid autism spectrum disorder and attention deficit/hyperactivity disorder. *Pediatrics International, 62*(2), 151-157.

Bölüm 6

DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ

Bora Görgün

GİRİŞ

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) ülkemizde giderek daha çok kişiyi ilgilendirmekte ve hem yazılı ve görsel basında hem de akademik çalışmalarda adından daha fazla söz ettirmektedir. İlerleyen satırlarda DEHB'in tanımı, bu tanımın zaman içinde geçirdiği değişimler, DEHB türleri, görülme sıklığı, nedenleri DEHB olan bireylerin özellikleri, DEHB'in tıbbi ve eğitsel tanılanması üzerinde durulacaktır.

DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI

Psikiyatrik bozuklukların sınıflandırılmasında kullanılan iki temel sistemden biri olan Amerikan Psikiyatri Birliğinin (APA-American Psychiatric Association) Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatiksel El Kitabının (Diagnostic and Statictical Manual of Mental Disorders-DSM) 2013 yılında yayınlanan beşinci versiyonunda (DSM-5) DEHB gelişimsel düzeye uygun olmayan, toplum, okul veya işle ilgili etkinlikleri doğrudan olumsuz etkileyen dikkatsizlik, aşırı hareketlilik ve dürtüsellikle karakterize bir bozukluktur olarak tanımlanmaktadır (APA, 2013).

reyler için eğitsel değerlendirme ve tanılama işlemlerinin rehberlik ve araştırma merkezlerinde oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulları tarafından yapıldığı ve bu değerlendirme sonucunda özel eğitime ihtiyacı olduğu tespit edilen bireyler için Özel Eğitim ve Değerlendirme Kurulu Raporu düzenlenmektedir.

DEHB'in kökeninde dikkat ve yürütücü işlev bozuklukları önemli bir rol oynamaktadır. Yürütücü işlevler çeşitli kaynaklarda bağımsız amaca yönelik ve kendini kontrol etmeye ilişkin davranışları başarı ile yürütmeyi sağlayan kapasite olarak (Lezak, 1995) tanımlanmış ve bireylerin bilişsel, duygusal ve sosyal davranışlarının düzenlenmesinde rol oynadığı (Araujo Jimenez, 2014) ifade edilmiştir.

KAYNAKÇA

Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). *Ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal elkitabı, beşinci baskı (DSM-5), tanı ölçütleri başvuru elkitabı*. (çev. E. Köroğlu). Hekimler Yayın Birliği: Ankara.

Araujo Jiménez, E. A., Jané-Ballabriga, M. A., Bonillo Martin, A. ve Capdevilla i Brophy, C. (2014). Executive function deficits and symptoms of disruptive behaviour disorders in preschool children. *Universitas psychologica*, *13*(4), 1267-1277.

Ardıç, Ü. A. ve Ercan, E. S., (2018). Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğunda (DEHB) Klinik Özellikler ve Tanı, N. M. Mukaddes ve E. S. Ercan. *Nörogelişimsel Bozukluklar içinde.* s. 46-53. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Barkley, R. A. (2006). Attention-deficit hyperactivity disorder. A Handbook for Diagnosis and Treatment, Guilford, New York

Becerik-Özdiker, J. (2002). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocukların anneleri ile ilişkilerini algılamaları ile annenin çocuğunu kabullenme ve reddetme davranışlarına ait algılamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul*.

Brown, T. E. (2005). *Attention deficit disorder: The unfocused mind in children and adults*. Yale University Press.

Clements, S., and Peters, J. (1962). Minimal Brain Dysfunction in the School-Age Child. Archives of General Psychiatry 6, 185-97.

Conners, C. K. (2000). Attention-deficit/hyperactivity disorder: historical development and overview. *Journal of Attention Disorder*. 3:173-191

Elevli, S. ve Burhanoğlu, B., (2020). Ebeveynler ve eğitimciler için dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (1. Baskı). İzmir: Etki Yayınları.

Ercan, E. S., Kandulu, R., Uslu, E., Ardic, U. A., Yazici, K. U., Basay, B. K., ... & Rohde, L. A. (2013). Prevalence and diagnostic stability of ADHD and ODD in Turkish children: a 4-year longitudinal study. *Child and adolescent psychiatry and mental health*, *7*(1), 30.

Ercan, E. (2019). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (22. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.

Lange, K. W., Reichl, S., Lange, K. M., Tucha, L., & Tucha, O. (2010). The history of attention deficit hyperactivity disorder. *ADHD Attention Deficit and Hyperactivity Disorders*, *2*(4), 241-255.

Lezak, M. D. (1995). Neuropsychological assessment (3rd ed.). New York: Oxford University Press.

Motavalli, N. M. (2015). Yaşam boyu dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu ve eşlik eden durumlar. Nobel Yayınevi, s: 21-22.

Nigg, J. T. (2006). Temperament and developmental psychopathology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *47*(3-4), 395-422.

Nigg, J. T. ve Barkley, R. A. (2014). Attention-deficit/Hiperactivity disorders: In Child Psychopathology. (Ed) Mash, E. J. ve Barkley, R. A. Guildford Press, New York, pp:75-145.

Palmer, E. D. ve Finger, S. (2001) An Early Description of ADHD (Inattentive Subtype): Dr. Alexander Crichton and 'Mental Restlessness' (1798). *Child Psychology and Psychiatry Reviews*; 6(2), 66-73.

Polanczyk, G. ve Rohde, L. A. (2007). Epidemiology of attention-deficit/hyperactivity disorder across the lifespan. *Current opinion in psychiatry*, *20*(4), 386-392.

Rafalovich, A. (2001). The conceptual history of attention deficit hyperactivity disorder: idiocy, imbecility, encephalitis and the child deviant, *Deviant Behaviour* (22), 93-115

Soykan, A. A. (1991). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocukların ruhsal ve organik yönden araştırılması. Yayımlanmamış çocuk psikiyatri uzmanlık tezi. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara.

Yüksek, H. (1999). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların Eşpatolojilerinin Davranış Değerlendirme Ölçeği Aracılığıyla Değerlendirmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü, İstanbul.

Willcutt, E. G. (2012). The prevalence of DSM-IV attention-deficit/hyperactivity disorder: a meta-analytic review. *Neurotherapeutics*, *9*(3), 490-499.

World Health Organization (1992) *The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders: Clinical Descriptions and Diagnostic Guidelines*. Geneva: World Health Organization.

Zorlu, A., Unlu, G., Cakaloz, B., Zencir, M., Buber, A., & Isildar, Y. (2015). The prevalence and comorbidity rates of ADHD among school-age children in Turkey. *Journal of attention disorders*, 1087054715577991.

Bölüm 7

ÖZEL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ

Bora Görgün

GİRİŞ

Özel öğrenme güçlüğü (ÖÖG) ülkemizde giderek adı daha fazla duyulan bir özel eğitim kategorisidir. Gerçekleştirilen akademik çalışmalar, eğitimler, öğretmen ve velilere yönelik yapılan bilgilendirici faaliyetler ve yayınlanan kamu spotları ile bu kategoriye yönelik farkındalığın arttığı düşünülmektedir. Ülkemizde 1980'li yıllarda gerçekleştirilen önemli gelişmelerle ÖÖG olan bireylerin tanılanmasında ve sınıflandırılmasında önemli gelişmeler gerçekleştirilmiştir. İlerleyen bölümlerde ÖÖG'nin tanımı ve tanımın zaman içinde yaşadığı değişimler, ÖÖG türleri, görülme sıklığı, ÖÖG'nin nedenleri, ÖÖG olan bireylerin özellikleri, ÖÖG'nin tıbbi ve eğitsel tanılanması ve ÖÖG'ye eşlik eden durumlar üzerinde durulacaktır.

ÖZEL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜNÜN TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI

Özel öğrenme güçlüğü yazılı ve sözlü dili anlamada ve kullanmada öncelikli olan bir veya birden fazla bilişsel işlemden etkilenerek sergilenen dinleme, düşünme, konuşma, okuma, yazma ve matematiksel hesaplamalarda gözlemlenen güçlükler olarak tanımlanmaktadır (Stanford ve Oakland, 2000).

Psikiyatrik bozuklukların sınıflandırılmasında kullanılan iki temel sistemden biri olan Amerikan Psikiyatri Birliğinin (APA-American Psychiatric Association) Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatiksel El Kitabının (Diagnostic and

KAYNAKÇA

Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). *Ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal elkitabı, beşinci baskı (DSM-5), tanı ölçütleri başvuru elkitabı*. (çev. E. Köroğlu). Hekimler Yayın Birliği: Ankara.

Babür, N., Haznedar, B., Erçetin, G., Özerman, D. ve Çekelek, E. E. (2011). Türkçe'de Kelime Okuma Bilgisi Testi'nin (KOBİT) Geliştirilmesi. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, *28*(2), 1-21.

Beneventi, H., Tønnessen, F. E., Ersland, L. ve Hugdahl, K. (2010). Working memory deficit in dyslexia: behavioral and FMRI evidence. *International Journal of Neuroscience*, *120*(1), 51-59.

Bingöl, A. (2003). Ankara'daki ilkokul 2. ve 4. sınıf öğrencilerinde gelişimsel disleksi oranı. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 56(2), 67-82.

Berker, E. A., Berker, A. H., & Smith, A. (1986). Translation of Broca's 1865 report: Localization of speech in the third left frontal convolution. *Archives of Neurology*, *43*(10), 1065-1072.

Cortiella, C. ve Horowitz, S. H. (2014). The state of learning disabilities: Facts, trends and emerging issues. *New York: National center for learning disabilities*, *25*, 2-45.

Doğan, O., Erşan, E. E. ve Doğan, S. (2009). İlköğretim öğrencilerinde olası öğrenme bozuklukları: Bir ön çalışma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *10*, 62-70.

Erden, G., Kurdoğlu, F. ve Uslu, R. (2002). İlköğretim okullarına devam eden Türk çocuklarının sınıf düzeylerine göre okuma hızı ve yazım hataları normlarının geliştirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*.

Erden G. ve Uluç¸ S. (2019). *Özgül Öğrenme Bozukluğunda Belirti Tarama ve Değerlendirme*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Franzek, E. (1990). Influence of Carl Wernicke on Karl Leonhard's nosology. *Psychopathology*, *23*(4-6), 277-281.

Grigorenko, E. L., Naples, A., Chang, J., Romano, C., Ngorosho, D., Kungulilo, S. ve Bundy, D. (2007). Back to Africa: tracing dyslexia genes in east Africa. *Reading and Writing*, *20*(1-2), 27-49.

Hallahan, D. P. ve Mercer, C. D. (2001). Learning disabilities: Historical perspectives. Executive summary. Paper presented at the Learning Disabilities Summit: Building a Foundation for the Future, Washington, DC.

Johnson, S. K., Naidu, R. K., Ostopowicz, R. C., Kumar, D. R., Bhupathi, S., Mazza, J. J. ve Yale, S. H. (2009). Adolf Kussmaul: distinguished clinician and medical pioneer. *Clinical Medicine & Research*, *7*(3), 107-112.

Kaufmann, L., Wood, G., Rubinsten, O. ve Henik, A. (2011). Meta-analyses of developmental fMRI studies investigating typical and atypical trajectories of number processing and calculation. *Developmental neuropsychology*, *36*(6), 763-787.

Kılınçaslan, (2018). Özgül Öğrenme Bozukluğu. N. M. Mukaddes ve E. S. Ercan. *Nörogelişimsel Bozukluklar içinde.* s. 193-249. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Margari, L., Buttiglione, M., Craig, F., Cristella, A., de Giambattista, C., Matera, E. ve Simone, M. (2013). Neuropsychopathological comorbidities in learning disorders. *BMC neurology*, *13*(1), 1-6.

Melekoğlu, M., Çakıroğlu, O. ve Erden, H. G. (2015). Özel öğrenme güçlüğü olan 7-14 yaş arası çocukların okuma ve okuduğunu anlama beceri gelişimlerinin değerlendirilmesinde standart bir sesli okuma testinin geliştirilmesi ve kullanılabilirliğinin değerlendirilmesi [Development and the usability assessment of a standardized oral reading test, in assessing reading and reading comprehension skills of children aged 7-14 with particular learning difficulty]. Ankara: TÜBİTAK.

Millî Eğitim Bakanlığı. (1975). Özel eğitime muhtaç çocuklar hakkında yönetmelik [Regulations on Children with special educational needs], 16.02.1975 tarih ve 15151 sayılı Resmî Gazete.

Millî Eğitim Bakanlığı. (1985). Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı özel eğitim okulları yönetmeliği [Regulations of special education schools affiliated to Minist

Millî Eğitim Bakanlığı. (2000). Millî Eğitim Bakanlığı özel eğitim hizmetleri yönetmeliği [Ministry of National Education regulations on special education services], 18.01.2000 tarih ve 23937 sayılı Resmî Gazete

Millî Eğitim Bakanlığı. (2006). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği [Regulations on special education services], 31.05.2006 tarih ve 26184 sayılı Resmî Gazete.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2014). Özel eğitim bilgileri (2011-12, 2012-13 ve 2013-14). Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı'ndan tozkilic@meb.gov.tr elektronik posta adresi yoluyla 05 Mayıs 2014 tarihinde gönderilmiştir.

Nag, S. ve Snowling, M. J. (2012). Reading in an alphasyllabary: Implications for a language universal theory of learning to read. *Scientific Studies of Reading*, *16*(5), 404-423.

National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, NASEM, (2018). *Opportunities for improving programs and services for children with disabilities*. National Academies Press.

Norton, E. S., Beach, S. D. ve Gabrieli, J. D. (2015). Neurobiology of dyslexia. *Current opinion in neurobiology*, *30*, 73-78.

Özyeşil, Z. (2015). Öğrenme güçlükleri nedir? Öğrenme güçlüklerinin tarihçesi. S.S. Yıldırım-Doğru, (Ed). *Öğrenme güçlükleri* içinde (s. 21-33). Ankara: Eğiten Kitap.

Pierangelo, R. ve Giuliani, G. A. (2006). *Learning disabilities: A practical approach to foundations, assessment, diagnosis, and teaching*. Pearson College Division.

Rapin, I. (2016). Dyscalculia and the calculating brain. *Pediatric neurology*, *61*, 11-20.

Raskind, W. H. (2001). Current understanding of the genetic basis of reading and spelling dissability. *Learning Disability Quaterly, 24*, 141-157.

Sadock, B. J. ve Sadock, V. A. (2007). Kaplan and Sadock Synapsis of Psychiatry: Behavioral Sciens/*Clinical Psychiatry. Philadephia, PA: Lippincott Williams&Wilkins.*

Shaywitz, S. E. ve Shaywitz, B. A. (2005). Dyslexia (specific reading disability). *Biological psychiatry*, *57*(11), 1301-1309.

Schumacher, J., Hoffmann, P., Schmäl, C., Schulte-Körne, G. ve Nöthen, M. M. (2007). Genetics of dyslexia: the evolving landscape. *Journal of medical genetics*, *44*(5), 289-297.

Snowling M. J. (1996). *Dyslexia: a hundred years on.* British Medical Journal 2:1097.

Siok, W. T., Niu, Z., Jin, Z., Perfetti, C. A. ve Tan, L. H. (2008). A structural-functional basis for dyslexia in the cortex of Chinese readers. *Proceedings of the Natural Academy of Sciences of the United States of America, 105*(14). Doi:10.1073/pnas.080175010.

Stanford, G. ve Oakland, T. (2000). Cognitive deficits underlying learning disabilities: Research perspectives from the United States. *School Psychology International*, *21*(3), 306-321.

Strauss, A. A. ve Lehtiner, L. (1947). Psychopathology and Education of the Brain Injuired Child. New York: Grune and Stratton.

Talcott, J. B., Witton, C., Hebb, G.S. (2002). "On the relationship between dynamic visual and auditory processing and literacy skills; results from a large primary-school study". Dyslexia. 8(4): 204. doi:10.1002/dys.224.

Trzesniewski, K., Moffit, T. E., Caspi, A., Taylor, A. ve Maughan, B. (2006). Revisiting the assoication between reading achievement and antisocial behavior. Child Development, 77, 72-88

Undheim, A. M. (2008). *Short and long-term outcome of emotional and behavioural problems in young adolescents with and without reading difficulties*. Trondheim, Norway: Regional Centre for Child and Adolescent Mental Health, Department of Neuroscience, Norwegian University of Science and Technology.

U.S. Department of Education. (2014). *35th annual report to congress on the implementation of the Individuals with Disabilities Education Act, 2013*. Washington, DC: Author.

Wagner, R. F. (1973). 5. Rudolf berlin: Originator of the term dyslexia. *Bulletin of the Orton Society*, *23*(1), 57-63.

Wiederholt, J. L. (1974). Historical perspectives on the education of the learning disabled. In L. Mann & D. Sabatino (Eds.), *The second review of special education* (pp. 103-152). Philadelphia: JSE Press.

Zola-Morgan, S. (1995). Localization of brain function: The legacy of Franz Joseph Gall (1758-1828). *Annual review of neuroscience*, *18*(1), 359-383.

Bölüm 8

DUYGUSAL DAVRANIŞSAL SORUNU OLAN ÖĞRENCİLER

Ahmet Erdem

GİRİŞ

Yaşam döllenmeden başlayıp ölümle sonuçlanan bir süreçken, bireylerin sağlıklı ilişkiler kurmaları, doyum sağlamaları, belli hedefler geliştirip onlara ulaşmaları bu süreci anlamlı kılmaktadır. Bazı bireyler bu süreçte çok fazla problem yaşamadan kendilerine göre anlamlı bir yaşam sürdürürken, bazı bireyler ise gelişimsel açıdan birtakım sorunlarla karşılaşarak yaşamla ilgili aşmaları gereken engeller açısından dezavantajlı durumda olabilmektedir. Sebepleri ne olursa olsun yaşanan bu güçlükler çocuklarda uyum sorunları ve davranış bozukluklarına neden olabilmektedir. Duygusal ve davranışsal sorunları olan çocuklar akranlarından farklı davranışlar sergiler ve çevreye uyum sağlamada güçlük yaşarlar. Çocuğun içinde bulunduğu gelişim dönemi önemli olmakla birlikte, karşılaşılan psikososyal zorlanmalar, aile içi yaşanan huzursuzluklar, var olan hastalık, engel ya da yetersizlik durumu, kültürel ve sosyal değişimler gibi yaşam koşulları duygusal ve davranışsal sorunları etkilemektedir (Horowitz, 2011). Özel gereksinimli çocuklarda da normal gelişim gösteren çocuklarda olduğu gibi birtakım istenmeyen davranışlar gözlemlenmektedir. Bu istenmeyen davranışların çocukların duygusal, fiziksel, sosyal gelişimi üzerinde etkileri olabilmektedir. Bunun sonucunda çocuğun yaşadığı bireysel sorunların yanında aile ve çevre de bu duruma bağlı olarak birtakım problemler yaşamaktadır. İçinde bulunulan gelişim döneminin özelliklerinden farklı olarak belli davranışlarla ön

KAYNAKÇA

Ali, Z. (2001). Pica in people with intellectual disability: a literature review of aetiology, epidemiology and complications. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 26, 205-215.

Altun, C., Martı-Akgün, Ö. ve Güven, G. (2010). Parmak emme alışkanlığı ve tedavisi: bir olgu sunumu. *Gülhane Tıp Dergisi*, *52*, 44-46.

Altundağ, Y. (2018). Çocuklarda parmak emme davranışı. *Ege Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, *1*(1), 28-36.

Amerikan Psikiyatri Birliği, Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci Baskı (DSM-5), Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabından, çev. Köroğlu E., Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 2013.

Amster, B. J., & Klein, E. R. (2018). The Impact of perfectionism on stuttering. In *more than fluency: the social, emotional, and cognitive dimensions of stuttering*, Plural Publishing.

Angold, A., & Egger, H. L. (2004). Psychiatric diagnosis in preschool children. In R. DelCarmen-Wiggins, & A. Carter (Ed.), *Handbook of infant, toddler, and preschool mental health assessment* (123-139). New York: Oxford University Press.

Anila, S., Dhanya, R., Thomas, A., Rejeesh, T., & Cherry, K. (2018). Prevalence of oral habits among 4-13-year-old children in central kerala, india. *Journal of Natural Science, Biology and Medicine, 9*(2), 207-210.

Arnold, H. S., Conture, E. G., Key, A. P., & Walden, T. (2011). Emotional reactivity, regulation and childhood stuttering: A behavioral and electrophysiological study. *Journal of communication disorders*, *44*(3), 276-293.,

Ashby, J. S., Kottman, T., & Martin, J. L. (2004). Play therapy with young perfectionists. *International Journal of Play Therapy, 13,* 35-55.

Aşık-Akman, S. A., Koturoğlu, G., Arıkan, Ç., Aslan, A. K., Halıcıoğlu, O., & Aydoğdu, S. (2005). Çocukluk çağında kronik konstipasyon. *İzmir Tepecik Eğitim Hastanesi Dergisi, 15* (1), 32-36.

Austin, V. L. ve Sciarra, D. T. (2012). Riskli davranışlar ve duygusal rahatsızlık (çev. Y. Yavuzer). V. L. Austin, D. T. Sciarra ve M. Özekes (Ed.), *Çocuk ve ergenlerde duygusal ve davranışsal bozukluklar* içinde (s. 310-366). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Avcı, A., Uğuz, Ş., & Toros, F. (2002). Çocuklarda kekemelik: Karşılaştırmalı bir izleme çalışması. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *5*(1), 16-21.

Bakırcıoğlu, R. (2015). Çocuk ve ergende ruh sağlığı. Ankara: Anı Yayıncılık.

Banks, R. & Yi, S. (2014). Dealing with biting behaviors in young children. Early Childhood and Parenting Collaborative. 01.07.2020 tarihinde https://athealth.com/ topics/dealing-with-biting behaviors-in-young-children/ adresinden alınmıştır.

Barrett, R. P. (2008). Atypical behaviors: Self-injury and pica. In M. Wolraich, D. D. Drotar, P. H. Dworkin, & E. C. Perrin (Ed.), In *Developmental and behavioral pediatrics: Evidence and practice* (pp. 871-885). Philadelphia: Elsevier.

Bengi A.O., Karacay S., Güven G. (2007). A unique treatment of finger-sucking habit in children with mental retardation: report of 2 cases. *Quintessence International*, *38*(3), 158-163.

Bergman, R. L. (2013). *Treatment for children with selective mutism: An integrative behavioral approach*. Oxford University Press.

Bishara S.E. & Larsson E. (2007). Finger habits: Their effects and their treatments. Part 1. *Dent Assist* 76, 14-18.

Bower E. M. (1981). *Early identification of emotionally handicapped children in school.* Springfield, IL: Thomas.

Bozlu, M., Çayan, S., Doruk, E., Canpolat, B., & Akbay, E. (2002). Çocukluk çağı ve adolesan yaş grubunda noktürnal ve diurnal enürezis epidemiyolojisi. *Türk Üroloji Dergisi*, *28*(1), 70-5.

Bryant-Waugh, R., Markham, L., Kreipe, R. E., & Walsh, B. T. (2010). Feeding and eating disorders in childhood. *International Journal of Eating Disorders, 43*(1)*,* 98-111.

Buldukoğlu, K. (2000). Çocukluk ve ergenlikte görülen duygusal ve davranışsal bozukluklar. N. Kum (Ed) *Psikiyatri hemşireliği el kitabı*, 2. Baskı, İstanbul: Birmat Matbaacılık.

Butler, R. J. (1987). *Nocturnal enuresis: Psychological perspectives*. Butterworth- Heinemann.

Büchel, C., & Sommer, M. (2004). What causes stuttering? *PLoS biology*, *2*(2). 159-163.

Cullinan, D. (2002). *Students with emotinal and behavioral disorders*. New Jersey:Merril Prentice Hall.

Demirkaya, S. K. (2015). Çocuk ve ergenlerde sosyal anksiyete bozukluğunun psikofarmakolojik ve psikoterapötik tedavisi. *Türkiye Klinikleri-Özel Konular,* 8(3), 52-60.

Demirkol-Tunca, R., ve Akdemir, D. (2020). Seçici konuşmazlık tanısı konan bir çocukta çok eksenli tedavi yaklaşımı. *Turk J Child Adolesc Ment Health*, *27*(2), 120-123.

Demirtaş-Zorbaz S. ve Aktaş, E. F. (2020). Orta ve geç çocukluk dönemi uyum problemleri. Ş. Baştemur (Ed.), *Yaşam dönemleri ve uyum problemleri* içinde (1. Baskı, s. 135-172). Ankara: Nobel Akademik

Dikici-Sığırtmaç, A. (2008). Duygusal ve davranışsal bozukluğu olan çocuklar. Okul öncesinde özel eğitim. A. Diki Sığırtmaç & E. Deretarla Gül (Ed.). Ankara: Kök Yayıncılık.

Egger, H. L., & Angold, A. (2006). Common emotional and behavioral disorders in preschool children: Presentation, nosology, and epidemiology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 47*(3), 313-337.

Ekşi, A. (1999). Çocuğun Ruhsal ve bilişsel gelişim dönemleri ve dönemlere özgü sorunları, *ben hasta değilim*, Ed. Aysel Ekşi, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Forness, S. R., & Kavale, K. A. (2001). Reflections on the future of prevention. *Preventing School Failure, 45*(2), 75-82.

Ghanizadeh, A. (2008). Association of nail biting and psychiatric disorders in children and their parents in a psychiatrically referred sample of children. *Child and adolescent psychiatry and mental health*, *2*(1), 13.

Gordon, N. (2002). Stuttering: incidence and causes. *Dev Med Child Neurol 44,* 278-282.

Gresham, F. M., Cook, C. R., Crews, S. D., & Kern, L. (2004). Social skills training for children and youth with emotional and behavior disorders: Validity considerations and future directions. *Behavioral Disorders, 30*, 32-46.

Gültekin-Akduman, G. (2015). Çocuklarda görülen uyum ve davranış sorunları. A. G. Aytar (Ed.), *Ruh sağlığı* içinde (90-124). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Hagopian, L. P., Rooker, G. W., & Rolider, N. U. (2011). Identifying empirically supported treatments for pica in individuals with intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities, 32*(6), 2114-2120.

Hallahan, D. P., Lloyd, J. W., Kauffman, J. M., Weiss, M. P., & Martinez, E. A. (2005). *Learning disabilities: Foundations, characteristics, and effective teaching.* Boston: Allyn and Bacon.

Heward, W.L (2013). Exceptional children an introduction to special education. 10th Edition. Pearson

Heward, W.L., Alber-Morgan, S.R., Konrad, M. (2017*). Exceptional children an introduction to special education.* Eleventh Edition. Pearson

Holland, M. L., Malmberg, J., & Gimpel-Peacock, G. (2017). *Emotional and behavioral problems of young children: Effective interventions in the preschool and kindergarten years*. Second Edition. London: Guilford Publications.

Horowitz, M. J. (2011). *Stress response syndromes: PTSD, grief, adjustment, and dissociative disorders.* UK: Jason Aronson.

Hultquist, A. M. (1995). Selective mutism: Causes and interventions. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, *3*, 100-107.

Kaçar, M., & Hocaoğlu, Ç. (2019). Pika, geri çıkarma bozukluğu nedir? Tanı ve tedavi yaklaşımları. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *22*(3), *347-354*

Kamal I, Thompson J, Paquette D. M. (1999). The hazards of vinyl glove ingestion in the mentally retarded patient with pica: new implications for surgical management. *Can J Surg*. 42(3), 201-204.

Kaner, S. (2005). Duygusal ve davranış bozukluğu olan çocuklar. A.Ataman (Ed.)*Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş* içinde s.229-260 Ankara:Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Kaner, S. (2009). Zihin engelli çocukların duygusal ve davranışsal problemlerinin değerlendirilmesinde anne-baba ve öğretmen tutarlılığı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 42*(2), 239-263.

Karataş, B., & Keleş, N. (2005). Bir gecekondu bölgesinde 5-12 yaş grubu çocuklarda enürezis prevalansı ve etkileyen faktörler. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *8*(1), 31-41.

Kauffman, J.M., Landrum, T.J. (2018). *Characteristics of Emotional and Behavioral Disorders of Children and Youth.* Eleventh Edition. Pearson

Kaya, İ. (2017). Çocuklarda duygusal ve davranışsal sorunları anlamada ilk görüşme/ler: hayali bir danışan üzerinde örnek bir uygulama. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *6*(4), 172-183.

Kearney, C. A. (2010). *Helping children with selective mutism and their parents: A guide for school-based professionals*. Oxford University Press.

Kingsley, S. J. (2011). *Preschool teachers' perceptions of factors influencing their referral decisions for young children with severe behavior problems.* (Unpublished doctoral dissertation). University of North Carolina, Columbia.

Konold, T. R., Walthall, J. C., & Pianta, R. C. (2004). The behavior of child behavior ratings: Measurement structure of the Child Behavior Checklist across time, informants, and child gender. *Behavioral Disorders*, *29*(4), 372-383.

Konrot A. (2003). Çocukta dil ve kavram gelişimi. S.Topbaş (Ed) *Okul öncesi dönemde dil ve konuşma sorunları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kulaksızoğlu, A. (2000). *Ergenlik psikolojisi.* (3. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kuzucu, Y. (2016). *Küçükler için büyüklere: Çocuk ve ergen ruh sağlığı*. Ankara: Pegem Akademi.

Küey L (1998) Psikiyatrik epidemiyoloji. Psikiyatri temel kitabı. C Güleç, E Köroğlu (Ed.), Ankara Mediko Graphics Ajans ve Matbaacılık.

Lau, S.R. , Beilby, J.M. Byrnes, M.L. Hennessey, N.W. (2012). Parenting styles and attachment in school-aged children who stutter. *Journal of Communication Disorders*, *45*(2) 98-110.

Linscheid, T. R. (2006). Behavioral treatments for pediatric feeding disorders. *Behavior Modification, 30*(1)*,* 6-23.

Loening-Baucke, V. (2002). Encopresis. *Current Opinion in Pediatrics*, *14*(5), 570-575.

Marchi, M., & Cohen, P. (1990). Early childhood eating behaviors and adolescent eating disorders. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 29*(1), 112-117.

Okan İbiloğlu, A. (2011). Kekemelik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *3*(4), 704-727.

Özçelik, İ. (1983). Tırnak yeme alışkanlığı. *Eğitim ve Bilim*, *7*(42), 14-15.

Özer, Z. (2018). *Okul öncesi çocuklarının duygusal-davranışsal bozukluklarında öğretmenlerin farkındalıklarının ve kişilik özelliklerinin yetkinlikleri açısından incelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Ankara.

Özer-Kocamanoğlu, D., Yıldız-Bıçakçı, M., Ölmez, Ş., Sever-Yılmaz, B. Ve Aral, N. (2017). Okul öncesi dönemde görülebilecek seçici konuşmazlık üzerine transdisiplinlerarası bir çalışma. *The Journal of Academic Social Science Studies.* 61, 289-300.

Perednik, R. (2011). *The selective mutism treatment guide: manuals for parents, teachers, and therapists: still waters run deep*. Oaklands. Jerusalem

Pınarcık, Ö. (2013). *6-8 yaş kekeme öğrencilerin psiko-sosyal ve akademik yönden karşılaştıkları güçlüklerin öğrenci, öğretmen, veli görüşleri açısından değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Polat-Uluocak, G. (2009). İç göç yaşamış ve yaşamamış çocukların okulda uyumu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (26), 35-44.

Ramazan, O., & Ünsal, Ö. (2012). A study on the relationship between the social-emotional adaptation and behavioral problems of 60-72 month old preschoolers. *Procedia -Social and Behavioral Sciences, 46,* 5828-5832.

Sadock, B.J., Sadock, V.A., & Ruiz, P. (2015). Kaplan and Sadock's synopsis of psychiatry: Behavioral sciences/clinical psychiatry (11th ed.). New York, NY: Wolters Kluwer.

Sargın, N. (2012). *Çocuklarda ruh sağlığı*. Eğitim Yayınevi.

Savi-Çakar, F. (2019a). İlkokul döneminde uyum ve davranış problemleri. *Yaşam dönemleri ve uyum sorunları* 4. Baskı içinde s.164-224. Pegem Akademi, Ankara.

Savi-Çakar, F. (2019b). Davranış sorunları ve alışkanlık bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri. S.Avşaroğlu, K.Öğülmüş (Ed.) *Zor çocukların eğitiminde psikososyal yaklaşımlar ve birlikte yaşam* içinde (s.107-143). Ankara:Vize Akademik.

Stiegler, L. N. (2005). Understanding pica behavior: A review for clinical and education professionals. *Focus on Autism and other Developmental Disabilities, 20*, 27-38.

Talwar, V. & Lee, K. (2008). Social and cognitive correlates of children's lying behavior. *Child Development, 79*(4), 866-881.

Talwar, V., & Crossman, A. (2011). From little white lies to filthy liars: The evolution of honesty and deception in young children. In *Advances in child development and behavior*. 139-179.

Tanaka, O. M., Vitral, R. W. F., Tanaka, G. Y., Guerrero, A. P., & Camargo, E. S. (2008). Nailbiting, or onychophagia: a special habit. *American Journal of Orthodontics and Dentofacial Orthopedics*, *134*(2), 305-308.

Ünal, F. (2016). Dışa aktarım bozuklukları. A. P. Akay, E.S. Ercan (Ed.) Çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları içinde (s.409-415). Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği Yayınları.

Ünal, R. N., ve Samur, F. G. (2012). Pika davranışının insan sağlığı üzerine etkileri. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, *40*(2), 155-162.

Ünalan, D., Çetinkaya, F., & Baştürk, M. (2001). Prevalence of nocturnal enuresis at 7-12 aged in urban areas. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *2*, 175-182.

Verma, L., Gupta, J., & Passi, S. (2016). Assessment of the prevalence of oral habits in 3-6 year old school going children in chandigarh area. *Dental Journal of Advance Studies*, *4*(02), 117-121.

Walker, H. M., Ramsey, E., & Gresham, F. M. (2004). *Antisocial behavior in school: Evidence-based practices*. Belmont, CA:Wadsworth/Thomson Learning.

Watson, T.S., Meeks, C., Dufrene, B. & Lindsay, C. (2002). Sibling thumb sucking. Effects of treatment for targeted and untargeted siblings. *Behav Modif*. 26(3):412-423.

Wilson, A. E., Smith, M. D., & Ross, H. S. (2003). The nature and effects of young children's lies. *Social Development*, *12*(1), 21-45.

Yaruss, J. S. (2010). Assessing quality of life in stuttering treatment outcomes research. *Journal of fluency disorders*, *35*(3), 190-202.

Yavuzer, H. (2008). *Eğitim ve gelişim özellikleriyle okul çağı çocuğu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2012). *Ana baba okulu.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yörükoğlu, A. (2000). *Gençlik Çağı* (11. Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.

Yörükoğlu, A. (2008). Çocuk *ruh sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Yörükoğlu, A. (2016). *Çocuk ruh sağlığı, çocuğun gelişimi, eğitimi ve ruh sağlığı.* (29.Basım). İstanbul: Özgür yayınları.

Bölüm 9

İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÖĞRENCİLER VE EĞİTİMLERİ

Hâlime Miray Sümer Dodur

TANIMI

Çoğu birey için işitme süreci kendiliğinden gerçekleşen yani otomatik bir süreçtir. İşitme becerisi; iletişim becerisinin gelişmesi ve işitsel-çevresel ipuçlarının tanımlanması yoluyla bireylerin kendileri ve çevrelerindeki dünya hakkında bilgi edinmelerini sağlar. İletişim becerisinin temeli olan dil, çevre ile etkileşim kurarak ve uyaranları çeşitli yollarla ilişkilendirerek öğrenilir (Allen ve Cowdery, 2015). İşitme kayıplı bireylerin dil ve iletişim becerileri işiten akranlarına göre sınırlıdır. İşitme yetersizliği, sınırlı işitmeyi tanımlamak için kullanılan genel bir terimdir.

İşitme yetersizliği, işitme kaybının belli bir özelliğini tanımlar ve hafif ve ağır arasında değişen güçlükleri kapsayan geniş bir terimdir. IDEA (2004, Individuals With Disabilities Education Act - Engelli Bireyler Eğitim Yasası) sağırlığı, eğitim performansını olumsuz etkileyen bir işitme kaybı olarak tanımlamaktadır ve birey işitme yoluyla, işitme cihazlarını kullansa da kullanmasa da dil ve iletişim becerilerinde sınırlılık yaşaması olarak açıklamaktadır. MEB (2020) yönetmeliğine göre işitme engelli birey; işitme duyarlılığının kısmen veya tamamen kaybından dolayı özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan bireydir.

Sağır birey (deaf): İşitme sınırlılığı, dil bilgilerinin işitme cihazı olsa da olmasa da işitme yoluyla başarılı bir şekilde işlemlenmesini engeller (Gargiulo ve Bouck, 2019).

KAYNAKÇA

Allen, K., & Cowdery, G. (2015). *The exceptional child: Inclusion in early childhood special education* (8th ed.). Stamford, CT: Cengage Learning.

American Speech-Language-Hearing Association. (2002). Guidelines for audiology service provision in and for schools. http://www.asha.org/policy/GL2002-00005

Andrews, J. F., Leigh, I. W., & Weiner, M. T. (2004). *Deaf people: Evolving perspectives from psychology, education, and sociology*. Boston: Allyn & Bacon.

Antia, S., Kreimeyer, K., Metz, K., & Spolsky, S. (2011). *Peer interactions of deaf and hard-of-hearing children*. In M. Marschark & P. Spence (Eds.), *The Oxford handbook of deaf studies, language, and education* (2nd ed., Vol. 1, pp. 173-187). New York, NY: Oxford University Press.

Berk, L. (2013). *Child development* (9th ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon.

Bess, F., & Humes, L. (2008). *Audiology: The fundamentals* (4th ed.). Baltimore, MD: Williams & Wilkins.

Feldman, H. M., Dollaghan, C. A., Campbell, T. F., Colborn, D. K., Janosky, J., Kurs-Lasky, M., et al. (2003). Parent-reported language skills in relation to otitis media during the first 3 years of life. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 46, 273-287. doi:10.1044/1092-4388(2003/022)

Gargiulo, R. M., & Bouck, E. C. (2019). *Special education in contemporary society: An introduction to exceptionality*. SAGE Publications, Incorporated.

Genç, A. G., Ertürk, B.B. ve Belgin, E. (2005). Yenidoğan işitme taraması: Başlangıçtan günümüze. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 48, 109-118.

Gleason, J., & Ratner, N. (2017). *The development of language* (9th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.

Gökçay, G., Boran, P., Çiprut, A. ve Bağlam, T. (2014). Çocukluk dönemi işitme taramalarında ülkemizde ve dünyada güncel durum. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *57,* 265-273.

Hall, J. (2014). *Introduction to audiology today*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.

Hallahan, D. P., Kauffman, J. M., & Pullen, P. C. (2014). *Exceptional Learners An Introduction to Special Education.* Pearson Education/Merrill/Prentice Hall.

http://emedicine.medscape.com/article/858990-overview

Kemaloğlu, Y. K., Gökdoğan, Ç., Gündüz, B., Önal, E. E., Türkyılmaz, C. ve Atalay, Y. (2016). Newborn hearing screening outcomes during the first decade of the program in a reference hospital from Turkey. *European Archives of OtoRhino-Laryngology, 273*(5), 1143-1149.

Kluwin, T. N., Stinson, M. S., & Colarossi, G. M. (2002). Social processes and outcomes of inschool contact between deaf and hearing peers. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education, 7,* 200-213. doi:10.1093/deafed/ 7.3.200

Kuder, S. (2013). *Teaching students with language and communication disabilities* (4th ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon.

Lane, H., Hoffmeister, H., and Bahan, B.J.. 1996. *A Journey into the Deaf-World*. San Diego: Dawn Sign Press.

Marschark, M. (2002). *Language development in children who are deaf: A research synthesis*. Alexandria, VA: National Association of State Directors of Special Education (NASDE).

Marschark, M., Shaver, D., Nagle, K., & Newman, L. (2015). Predicting the academic achievement of deaf and hard-of-hearing students from individual, household, communication, and educational factors. *Exceptional Children, 81*(3), 350-369.

Meadow-Orlans, K. P. (1987). An analysis of theeffectiveness of early intervention programs for hearing-impaired children. In M. J. Guralnick & F. C. Bennett (Eds.), *The effectiveness of early intervention for at-risk and handicapped children* (pp. 325-362). New York: Academic Press.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). *Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2017/'18.* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2020). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_06/24163215_ozel_eYitim_yonetmeliYi_son_hali.pdf adresinden elde edilmiştir.

National Center for Hearing Assessment and Management. (2016). Newborn hearing screening. Retrieved February 15, 2016, from http://www.infanthearing.org/screening/index.html

Owens, R., Farinella, K., & Metz, D. (2015). *Introduction to communication disorders* (5th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.

Padden. C., & Humphries, T. (2005). *Inside Deaf culture.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Powers, S. (2003). Influences of student and family factors on academic outcomes of mainstream secondary school deaf students. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education, 8,* 57-78. doi:10 .1093/deafed/8.1.57

Prinz, P. M., Strong, M., Kuntze, M., Vincent, M., Friedman, J., Moyers, P., et al. (1996). *A path to literacy through ASL and English for Deaf children*. In C. E. Johnson & J. H. V. Gilbert (Eds.), *Children's language* (Vol. 9, pp. 235-251). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Qi, S., & Mitchell, R. (2012). Large-scale academic achievement testing of deaf and hardof- hearing students: Past, present, and future. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education, 17*(1), 1-18.

Schirmer, B. R. (2001). *Psychological, social, and educational dimensions of deafness*. Boston: Allyn & Bacon

Thrasher, R. D. (2009, October 26). Middle ear, otitis media with effusion. *eMedicine,* Retrieved from

Trezek, B., Wang, Y., & Paul, P. (2010). *Reading and deafness*. Clifton Park, NY: Delmar/Cengage Learning.

Turan, Z. (2018). Yenidoğan işitme tarama programlarının işitme kaybının tanı, cihazlanma ve eğitime başlama yaşına etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18* (2), 1156-1174.

Bölüm 10

GÖRME YETERSİZLİĞİ

Ramazan Karataş

Canlı yaşamında önemli bir yer tutan görme duyusu, çok kompleks bir fonksiyondur (Chadha ve Subramanian, 2011). İnsanoğlunun yaşantısı boyunca gerçekleştirdiği öğrenmelerin büyük bir çoğunluğu görme duyuları yardımıyla oluşur ve insanoğlu görme duyusuna diğer tüm duyulardan daha çok güvenir. Hatta bu yaşam boyu öğrenmelerin büyük bir kısmı da rastlantısal olarak oluşan görsel öğrenme durumlarıdır (Barraga ve Erin, 2001).

Görme organı olarak bilinen göz, ışık saçan görsellerin dış dünyadan alınarak beyindeki görme merkezine aktarılmasından sorumludur. Esasen üç yapısal katmana ayrılan göz (sklera, choroid ve retina), lens, kornea, aqueous and vitreous humor ve benzeri yapıları da bünyesinde barındırır. Bu yapılardan birisi olan kornea, gözün en dışında bulunan, göze optik güç sağlayan ve şeffaf renkli olduğu için gözle görülemeyen yapıdır. Gözün dışarıdan bakıldığında görülen tüm kısmını çepeçevre sarar. Lens ise dışarıdan bakıldığında gözün tam ortasında görülen koyu bölümdür. Göze giren ışığın, beyne görüntüyü aktarmakla görevli olan retina üzerine odaklanmasını sağlar. Aqueous and vitreous humor yapıları ise gözün yuvarlak şekilde kalmasını sağlayan ve lensten retinaya kadar giden ışığın yolculuğunu yaptığı şeffaf sıvı yapılardır (Cassin ve Rubin, 2012).

Yukarıda bahsi geçen bu yapılar, göz içerisinde yer alan binlerce yapıdan sadece birkaçıdır. Bu yapılarda meydana gelen hata ve hasarlar sebebiyle, birey-

KAYNAKÇA

Barraga, N. C., & Erin, J. N. (2001). *Visual impairments and learning* (4th ed.). Pro-Ed.

Bishop, V. E. (2010). Early Childhooh. In A. J. Koenig & M. C. Holbrook (Eds.), *Foundation of Education Instructional Strategies for Teaching Children and Youths with Visual Impairments* (2nd ed., (2), 225-263).

Borca, C. V. (2010). Effective strategies for developing independence in movement and travel of blind students. *Procedia Social and Behavioral Sciences 2*(2), 4310-4313.

Cassin, B., & Rubin M. L. (2012). *Dictionary of Eye Terminology* (6th ed.). Triad Publishing.

Chadha, R., & Subramanian, A. (2011). The effect of visual impairment on quality of life of children aged 3-16. *The British Journal of Ophthalmology, 95*(5), 642-645.

Choras, M., D'Antonio, S., Iannello, G., Jedlitschka, A., Kozik, R., Miesenberger, K., Vollero, L., & Woloszczuk, A. (2015). Innovative solutions for totally blind people inclusion. In N. M. Garcia & J. J. P. C. Garcia (Eds.), *Ambient Assisted Living* (401-434). CRC Press.

Cowan, C., &, Shepler, R. (2000). Activites and games for teaching children to use magnifiers. In F. M. D'Andrea & C. Farrenkopf (Eds.), *Looking to Learn* (167-188). American Foundation for the Blind Press.

de Voogt, A., Linders, L., & van den Broek, E. (2010). Mancala games and their suitability for players with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness, 104*(11), 725-731.

Erin, J. N., & Spungin, S. J. (2004). *When you have a visually impaired student with multiple disabilities in your classroom: A guide for teachers.* American Foundation for the Blind Press.

Fielder, A., Blencowe, H., O'Connor, A. R., & Gilbert, C. E. (2014). Impact of retinopathy of prematurity on ocular structures and visual functions. *Archives of Disease in Childhood 100*(2), 179-184.

Guerreiro, J., Gonçalves, D., Marques, D., Guerreiro, T., Nicolau, H., & Montague, K. (2013, October). *The today and tomorrow of Braille learning* [Paper Presentation]. The 15th International ACM SIGACCESS Conference on Computers and Accessibility, Bellevue Washington.

Hamel, C. (2006). Retinitis Pigmentosa. *Orphanet Journal of Rare Diseases, 1*(40), 1-12.

Leat, S. J., Legge, G. E., & Bullimore, M. A. (1999). What is low vision? A revolution of definitions. *Optometry and Vision Science, 76*(4), 198-211.

Musarella, M. A., & MacDonald, I. M. (2011). Curretn concepts in the treatment of retinitis pigmentosa. *Journal of Ophthalmology, 2011*, 1-8.

Naipal, S., & Rampersad, N. (2018). A review of visual impairment. *African Vision and Eye Health, 77*(1), 1-4.

Nelson, P., Aspinall, P., & O'Brien, C. (1999). Patients' perception of visual impairment in glaucoma: a pilot study. *British Journal of Ophthalmology, 83*(5), 546-552.

Opie, J. (2018). Educating students with vision impairment today: Consideration of the expanded core curriculum. *British Journal of Visual Impairment, 36*(1), 75-89.

Osaba, M., Doro, J., Liberal, M., Lagunas, J., Kuo, I. C., & Reviglio, V. E. (2019). Relationship between legal blindness and depression. *Medical Hypothesis, Discovery & Innovation Ophthalmology Journal, 8*(4), 306-311.

Pascolini, D., & Mariotti, S. P. (2011). Global estimates of visual impairment: 2010. *The British Journal of Ophthalmology, 96*(5), 614-618.

Radojichikj, D. D. (2015). Students with visual impairments: Braille reading rates. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education, 3*(1), 1-5.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020, 6 Ocak). *Kamuda yaklaşık 11 bin görme engelli istihdam edildi.* https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/kamuda-yaklasik-11-bin-gorme-engelli-istihdam-edildi/

Vishnuprased, R., Bazroy, J., Madhanraj, K., Prashanth, H. R., Singh, Z., Samuel A. K., & Muthukumar, T. (2017). Visual impairment among 10-14 year school children in puducherry: A cross-sectional study. *Journal of Family Medicine and Primary Care, 6*(1), 58-62.

Warren, D. H. (1984). *Blindness and early childhood development* (2nd ed.). American Foundation for the Blind Press.

Wilkinson, M. E. (2000). Low vision devices: An overview. In F. M. D'Andrea & C. Farrenkopf (Eds.), *Looking to Learn* (117-136). American Foundation for the Blind Press.

Wilkinson, M. E., & Shahid, K. S. (2018). Low vision rehabilitation: An update. *Saudi Journal of Ophthalmology, 32*(2), 134-138.

Bölüm 11

ÜSTÜN YETENEKLİ VE ZEKALI ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ

Barış Biçimli, Sertan Talas

GİRİŞ

Kültürün ve neslin devamlılığını temsil eden üreme içgüdüsü ile insanlık bilinen tarih boyunca varlığını sürdürmüştür. Her anne karnındaki çocuk, aile için kutsi kabul edilmiş ve dünyaya verilen bir armağan, dünyaya atılan bir imza olarak kabul görmüştür. Hâliyle aileler dünyaya getirecekleri çocuklarını daha anne karnındayken bile akıllı, zeki gibi sıfatlarda nitelendirmişlerdir. Zeki ve akıllı bir çocuğa sahip olmak her zaman önem atfetse bile yakın geçmişe kadar eğitimi en çok göz ardı edilen gruplardan biri de üstün zekalı çocuklardır (Ataman, 1998). Çin ve Hindistan gibi ülkelerin özel yetenekli bireylerin doğru eğitildikleri takdirde, toplumlarına ekonomik, teknolojik ve stratejik açılardan katma değer sağladıkların fark etmeleriyle eğitim camiasında da özel yeteneklilerin eğitimine çok daha fazla önem atfedilmeye başlandı. Millî Eğitim Bakanlığı'nın [MEB] yayımladığı Vizyon 2023 belgesinde bu gruba önemli bir yer ayırmasının bu durumun bir yansıması olarak yorumlayabiliriz. Peki, üstün zekalı bireylerin toplum için önem arz ettiğini fark ettiğimiz bu dönemlerde neden dünya toplumları bu bireyler için yoğun çaba sarf etmiyor? Bu soruya Gallagher (2002) basit bir terim ile açıklık getirmektedir: Öncelik. Politikalar sıcak ve serin politikalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sıcak politikalar, yöneticilerin derhâl müdahale etmesi gereken durum ve/veya olaylara işaret eder. Örneğin, 2020 yılı itibarı ila CoViD-19'a karşı verilen mücadele, okullara silahla yapılan saldırılar, ekonomi ve savaşlar bu

seçmeli, doğru yanlış gibi kısıtlayıcı madde tipleri yerine açık uçlu sorular yöneltilmelidir. Öğrencilerin yapabilecekleri yanlışlara karşı toleranslı olunmalıdır. Hızlıca dönüt verilmekten kaçınılmalı, öğrencinin düşünmesine zaman tanınmalıdır. Soru cevap stratejisi yerine öğrencilerin zihninde sorular oluşturmalıdır. Yukarıda stratejilerin bazıları paylaşılsa da tamamına ulaşılması için kaynağa gidilmesi önerilir.

- Lewis (1982) özel yetenekli öğrencilere ideal öğretmeninin nasıl olması gerektiğini sormuştur ve sonuç olarak bu öğretmenlerin üç özelliği olması gerektiği kanısına varmıştır. Özel yetenekli öğrenciler (a) kendilerine yardım eden, kendilerini anlayan ve empati kurabilen (b) normal bir öğretmenden daha fazlası olan, daha fazla yetenek ve hayal gücüne sahip olan ve (c) neyi öğreteceğinden ziyade öğreteceği konular hakkında nasıl düşünülmesi gerektiğini öğreten kişi olarak ideal öğretmenini tanımlamıştır.

KAYNAKÇA

Afat, N. (2013). Üstün zekalı çocukların ebeveynlerine yönelik geliştirilen aile eğitim programının etkililiğinin sınanması (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Archambault Jr, F. X. (1993). Regular Classroom Practices with Gifted Students: Results of a National Survey of Classroom Teachers. *Research Monograph 6,* 93-102.

Assouline, S. G., Foley Nicpon, M., & Whiteman, C. (2010). Cognitive and psychosocial characteristics of gifted students with written language disability. *Gifted child quarterly, 54*(2), 102-115.

Ataman, A. (1998*).* Üstün zekâlilar ve üstün yetenekliler. Süleyman Eripek (Ed.). *Özel Eğitim* içinde (s. 173-195). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Barnett, L. A., & Fiscella, J. (1985). A child by any other name... A comparison of the playfulness of gifted and nongifted children. *Gifted child quarterly, 29*(2), 61-66.

Barton, J. M., & Starnes, W. T. (1989). Identifying distinguishing characteristics of gifted and talented/learning disabled students. *Roeper Review, 12*(1), 23-29.

Bayoğlu, E. (2012). Platon ve Aristoteles'in devlet anlayışlarının karşılaştırılması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (2015). Erişim adresi: https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/btyk25_gelismeler.pdf

Brulles, D., Saunders, R., & Cohn, S. J. (2010). Improving performance for gifted students in a cluster grouping model. *Journal for the Education of the Gifted, 34*(2), 327-350.

Büyük Türkçe Sözlük (2020). Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr

Christoph Perleth, T. S., & Mönks, F. J. (2000). Early identification of high ability. *International handbook of giftedness and talent*, 297.

Christoph Perleth, T. S., & Mönks, F. J. (2000). Early identification of high ability. *International handbook of giftedness and talent*, 297.

Columbus Group (1991). *Unpublished transcript of the meeting of the Columbus Group*. Columbus, Ohio.

Clark, B. (2002). Growing up gifted . Upper Saddle River, NJ: Merrill. In: Prentice Hall.

Cox, J., Daniel, N., & Boston, B. (1985). Educating able learners: Programs and promising practices. *Design For Arts in Education, 87*(1), 16-19.

Cropley, A. J., & Urban, K. K. (2000). Programs and strategies for nurturing creativity. *International handbook of giftedness and talent, 2*, 485-498.

Cutts, N., & Moseley, N. (2001). *Education of gifted and talented children.* Ankara: Özgür Publications.

Daniels, S., & Meckstroth, E. (2009). Nurturing the sensitivity, intensity, and developmental potential of young gifted children. *Living with intensity*, 33-56.

Davaslıgil, Ü. (1991). Üstün olma niteliğini kazanma. *Eğitim ve Bilim*, *15*(82).

Dunn, R. S., & Price, G. E. (1980). The learning style characteristics of gifted students. *Gifted child quarterly, 24*(1), 33-36.

Ersoy, Ö. ve Avcı, N. (2001). *Üstün zekalı ve üstün yetenekliler, özel gereksinimi olan çocuklar ve eğitimleri*. İstanbul: YAPA Yayın Pazarlama.

Eyüp, İ. (2005). Sınıf öğretmeni adaylarının" özel eğitim" konusundaki yeterlikleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(14), 106-114.

Feldhusen, J. F., & Dai, D. Y. (1997). Gifted students' attitudes and perceptions of the gifted label, special programs, and peer relations. *Journal of Secondary Gifted Education, 9*(1), 15-20.

Feldhusen, J. F., & Dai, D. Y. (1997). Gifted students' attitudes and perceptions of the gifted label, special programs, and peer relations. *Journal of Secondary Gifted Education, 9*(1), 15-20.

Feldhusen, J. F., Sayler, M. F., Nielsen, M. E., & Kolloff, P. B. (1990). Self-concepts of gifted children in enrichment programs. *Journal for the Education of the Gifted, 13*(4), 380-387.

Fiddyment, G. E. (2014). Implementing enrichment clusters in elementary schools: Lessons learned. *Gifted child quarterly, 58*(4), 287-296.

Freeman, J. (1980). *Gifted children: Their identification and development in a social context*: Springer Science & Business Media.

Freeman, J. (2006). Giftedness in the Long Term, Professor. *Journal for the Education of the Gifted, 29*(4), 384-403.

Gallagher, J. (2002). *Society's role in educating gifted students: The role of public policy.* Stows, CT: The National Research Center on the Gifted and Talented.

Gallagher, J. J. (2004). Public policy and acceleration of gifted students. *A Nation Deceived*, 39-57.

Gallagher, S., Smith, S. R., & Merrotsy, P. (2011). Teachers' perceptions of the socioemotional development of intellectually gifted primary aged students and their attitudes towards ability grouping and acceleration. *Gifted and Talented International, 26*(1-2), 11-24.

Galton, F. (1869). *Heredity genius*: London: Macmillaa.

Galton, F. (1874). *English men of genius.* London: Macmillaa.

Garrison, C.G., Burke, A., & Hollingworth, L.S. (1917). *The psychology of a prodigious child. The Journal of Applied Psychology, 1(*2), 101-110.

Gear, G. H. (1976). Accuracy of teacher judgment in identifying intellectually gifted children: A review of the literature. *Gifted child quarterly, 20*(4), 478-490.

Gill, P., Marrin, S., & Phythian, M. (2008). *Intelligence Theory: Key questions and debates*: Routledge.

Gottfried, A. W., Gottfried, A. E., Bathurst, K., & Guerin, D. W. (1994). *Gifted IQ: Early developmental aspects-the Fullerton longitudinal study*: Springer Science & Business Media.

Gottleib, G. (1997). *Synthesizing nature-nurture: Prenatal roots of instinctive behavior*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Gökdere, M., & Çepni, S. (2005). Üstün yeteneklilerin fen bilimleri öğretmenlerine yönelik bir hizmet içi eğitim uygulama ve değerlendirme çalışması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 3*(3), 271-296.

Gentry, M. L. (1999). Promoting Student Achievement and Exemplary Classroom Practices through Cluster Grouping: A Research-Based Alternative to Heterogeneous Elementary Classrooms. Eric.

Gül-Olçay S. (2014). Farklılaştırılmış öğretim ve uyarlamalar. *Ufuk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, *5,* 111-123.

Hany, E. A. (1993). How teachers identify gifted students: feature processing or concept based classification. *European Journal of High Ability, 4*(2), 196-211.

Hay, P. K., Gross, M. U., Hoekman, K., & Rogers, K. B. (2007). Prosocial reasoning and empathy in gifted children. *Australasian Journal of Gifted Education, 16*(2), 5.

Heller, K. A. (2004). Identification of gifted and talented students. *Psychology Science*, *46*(3), 302-323.

Hollingworth, L.S., Garrison, C.G., & Burke, A. (1922). Subsequent history of E: Five years after the initial report. *Journal of Applied Psychology, 6*, 205-210.

Hollingworth, L.S. (1936a). The founding of Public School 500: Speyer School. *Teachers College Record, 38,* 119-128.

Hollingworth, L.S. (1936b). The Terman classes at Public School 500. *Journal of Educational Sociology, 13*, 86-90.

Hollingworth, L.S. (1938). An enrichment curriculum for rapid learners at Public School 500, Speyer School. *Teachers College Record, 39*, 296-306.

Hoogeveen, L., van Hell, J. G., & Verhoeven, L. (2012). Social-emotional characteristics of gifted accelerated and non-accelerated students in the Netherlands. *British Journal of Educational Psychology, 82*(4), 585-605.

Howley, A. (1986). Gifted education and the spectre of elitism. *Journal of Education, 168*(1), 117-125.

Hoyt, D. P. (1965). The Relationship between College Grades and Adult Achievement. A Review of the Literature. ERIC.

Hunsaker, S. L., Finley, V. S., & Frank, E. L. (1997). An analysis of teacher nominations and student performance in gifted programs. *Gifted child quarterly, 41*(2), 19-24.

Johnsen, S. K. (2004). Definitions, models, and characteristics of gifted students. *Identifying gifted students: A practical guide*, 1-22.

Karabey, B., & Yürümezoğlu, K. (2015). Yaratıcılık ve üstün yetenekliliğin bazı zeka kuramları açısından değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*(40), 86-107.

Karnes, F., & Bean, S. (2014). *Methods and materials for teaching the gifted*: Sourcebooks, Inc.

Kulik, J. A. (1992). An Analysis of the Research on Ability Grouping: Historical and Contemporary Perspectives. Research-Based Decision Making Series. ERIC

Kulik, J. A., & Kulik, C.-L. C. (1992). Meta-analytic findings on grouping programs. *Gifted child quarterly, 36*(2), 73-77.

Lewis, J. F. (1982). Bulldozers or chairs? Gifted students describe their ideal teacher. *G/C/T, 5*(3), 16-19.

Liddle, G. (1958). Overlap among desirable and undesirable characteristics in gifted children. *Journal of Educational Psychology, 49*(4), 219.

Lurie, E. (1954). Louis Agassiz and the races of man. *Isis, 45*(3), 227-242.

Majid, R. A., & Alias, A. (2010). Consequences of risk factors in the development of gifted children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 7*, 63-69.

Maker, C. J. (2001). DISCOVER: Assessing and developing problem solving. *Gifted Education International, 15*(3), 232-251.

Marland, S. P., Jr. (1972). *Education of the gifted and talented: Report to the Congress of the United States by the U.S. Commissioner of Education and background papers Submitted to the U.S. Office of Education. 2 vols*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Maslow, A., & Lewis, K. (1987). Maslow's hierarchy of needs. *Salenger Incorporated, 14*, 987.

McBee, M. T. (2006). A descriptive analysis of referral sources for gifted identification screening by race and socioeconomic status. *Journal of Secondary Gifted Education, 17*(2), 103-111.

Mednick, M. T. (1963). Research creativity in psychology graduate students. *Journal of Consulting Psychology, 27*(3), 265.

Meyen, E. L. (1996). *Strategies for Teaching Exceptional Children in Inclusive Settings*: ERIC.

Milgram, R. M., & Milgram, N. A. (1976). Personality characteristics of gifted Israeli children. *The Journal of Genetic Psychology, 129*(2), 185-194.

Milli Eğitim Bakanlığı (2013). Özel Yetenekli Bireylerin Eğitimi Strateji ve Uygulama Kılavuzu. Erişim adresi: https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2013_11/25034903_zelyetenekli-bireylerineitimistratejiveuygulamaklavuzu.pdf

Destek Eğitim Odası Kılavuzu. Erişim adresi: https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_08/03045051_destek_egitim_odasi_kilavuz.pdf

Milli Eğitim Bakanlığı (2017). Aile Eğitim Kılavuzu. Erişim adresi: https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_06/19122200_07143702_Aile_EYitim_KYlavuzu.pdf

Morton, S. G. (1844). *Crania Aegyptiaca: or, Observations on Egyptian ethnography, derived from anatomy, history, and the monuments* (Vol. 9): J. Pennington.

Morton, S. G., & Combe, G. (1839). *Crania Americana; or, a comparative view of the skulls of various aboriginal nations of North and South America: to which is prefixed an essay on the varieties of the human species*: Philadelphia: J. Dobson; London: Simpkin, Marshall.

O'Brien, T., & Guiney, D. (2001). *Differentiation in teaching and learning*: A&C Black.

Öpengin, E. (2011*). Üstün zekalı öğrencilerin bakış açısıyla üstün zeka etiketinin öğrencilerin çeşitli algıları üzerindeki etkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Parke, B. N. (1989). Educating the Gifted and Talented: An Agenda for the Future. *Educational leadership, 46*(6), 4-5.

Parker, W. D., & Mills, C. J. (1996). The incidence of perfectionism in gifted students. *Gifted child quarterly, 40*(4), 194-199.

Parloff, M., Datta, L. e., Kleman, M., & Handlon, J. (1968). Personality characteristics which differentiate creative male adolescents and adults. *Journal of personality*.

Passow, A. H., & Rudnitski, R. A. (1993). State Policies Regarding Education of the Gifted as Reflected in Legislation and Regulation. Collaborative Research Study CRS93302.

Pfeiffer, S. I., & Petscher, Y. (2008). Identifying young gifted children using the gifted rating scales—Preschool/kindergarten form. *Gifted child quarterly, 52*(1), 19-29.

Pressey, S. L. (1949). Educational acceleration; appraisals and basic problems.(Bur. Educ. Res. Monogr., No. 31.).

Probst, B., & Piechowski, M. (2012). Overexcitabilities and temperament. *Handbook for counselors serving students with gifts and talents*, 53-73.

Reis, S. M., & McCoach, D. B. (2000). The underachievement of gifted students: What do we know and where do we go? *Gifted child quarterly, 44*(3), 152-170.

Reis, S. M., & Renzulli, J. S. (2009). Myth 1: The gifted and talented constitute one single homogeneous group and giftedness is a way of being that stays in the person over time and experiences. *Gifted child quarterly, 53*(4), 233-235.

Renzulli, J. S. (1978). What makes giftedness? Reexamining a definition. *Phi Delta Kappan, 60*(3), 180.

Renzulli, J. S. (1986). *Systems and models for developing programs for the gifted and talented*: Creative Learning Pr.

Renzulli, J. S. (2004). Introduction to identification of students for gifted and talented programs. *Identification of students for gifted and talented programs, 2*.

Renzulli, J. S. (2005). Applying gifted education pedagogy to total talent development for all students. *Theory into practice, 44*(2), 80-89.

Renzulli, J. S., & Reis, S. M. (1997). *The schoolwide enrichment model: A how-to guide for educational excellence*: ERIC.

Richardson, T. M., & Benbow, C. P. (1990). Long-term effects of acceleration on the social-emotional adjustment of mathematically precocious youths. *Journal of Educational Psychology, 82*(3), 464.

Robinson, N. M. (1993). Identifying and nurturing gifted, very young children. *International handbook of research and development of giftedness and talent, 1*, 507-524.

Robinson, N. M. (2004). Effects of academic acceleration on the social-emotional status of gifted students. *A nation deceived: How schools hold back America's brightest students, 2*, 59-67.

Rogers, K. B. (1986). *Do the gifted think and learn differently?: A review of recent research and its implications for instruction*: Citeseer.

Rogers, K. B. (2007). Lessons learned about educating the gifted and talented: A synthesis of the research on educational practice. *Gifted child quarterly, 51*(4), 382-396.

Sak, U. (2015) *Üstün zekalılar ve yetenekliler*. Ankara: Vize yayıncılık.

Sak, U., Ayas, M. B., Sezerel, B. B., Öpengin, E., Özdemir, N. N., & Gürbüz, S. D. (2015). Gifted and Talented Education in Turkey: Critics and Prospects/Türkiye'de Üstün Yeteneklilerin Egitiminin Elestirel Bir Degerlendirmesi. *Türk Üstün Zekâ ve Egitim Dergisi, 5*(2), 110.

Sarouphim, K. M. (1999). DISCOVER: A promising alternative assessment for the identification of gifted minorities. *Gifted child quarterly, 43*(4), 244-251.

Serin M. K., & Korkmaz, İ. (2014). Sınıf Öğretmenlerinin Hizmet İçi Eğitim İhtiyaçlarının Analizi. *Journal of Kirsehir Education Faculty, 15*(1), 155-169.

Shore, B. M., & Kanevsky, L. S. (1993). Thinking processes: Being and becoming gifted. *International handbook of research and development of giftedness and talent, 1*, 133-147.

Silverman, L. K. (1993). The gifted individual. *Counseling the gifted and talented*, 3-28.

Spearman, C. (1904). Measurement of association, Part II. Correction of 'systematic deviations'. *Am. J. Psychol, 15*, 88-101.

Spearman, C. (1961). " General Intelligence" Objectively Determined and Measured.

Sternberg, R. (1996). Neither elitism nor egalitarianism: Gifted education as a third force in American education. *Roeper Review, 18*(4), 261-263.

Sternberg, R. J. (2003). *Wisdom, intelligence, and creativity synthesized*: Cambridge University Press.

Tannenbaum, A. (2003). Nature and nurture of giftedness. *Handbook of gifted education, 3*, 45-59.

Tannenbaum, A. J. (1983). *Gifted children: Psychological and educational perspectives*: Macmillan College.

Tannenbaum, A. J. (1986). Giftedness: A psychosocial approach. *Conceptions of giftedness*, 21-52.

Terman, L.M. (1925). *Genetic studies of genius. Mental and physical characteristics of a thousand gifted children (Vol. 1*). Stanford, CA: Stanford University Press.

Terman, L. M., Baldwin, B. T., Bronson, E., & De Voss, J. C. (1926). *Mental and physical traits of a thousand gifted children* (Vol. 1): Stanford University Press Stanford, CA.

Thurstone, L. (1938). *Primary mutual abilities*. Chicago: University of Chicago Press.

Tuğrul, B. (1994). Okul Öncesi Dönemde Üstün Yetenekli Çocukların Tanılanması ve Eğitimleri. Şule Bilir (Ed.). *Okul Öncesi Eğitimcileri için El Kitabı* içinde (s. 152-159). İstanbul: YA-PA Yayın Pazarlama Sanayi Ltd. Şti.

Tuttle Jr, F. B. (1988). *Characteristics and identification of gifted and talented students*: ERIC.

Vaivre-Douret, L. (2011). Developmental and cognitive characteristics of "high-level potentialities"(highly gifted) children. *International Journal of Pediatrics, 2011*.

Van Tassel-Baska, J. Patton, & Prillaman, D.(1991). Gifted youth at-risk: A report of a national study. *Focus on Exceptional Children, 3*, 1-15.

VanTassel-Baska, J. (1991). Gifted education in the balance: Building relationships with general education. *Gifted child quarterly, 35*(1), 20-25.

VanTassel-Baska, J. (2005). Gifted programs and services: What are the nonnegotiables? *Theory into practice, 44*(2), 90-97.

VanTassel-Baska, J., & Stambaugh, T. (2005). Challenges and possibilities for serving gifted learners in the regular classroom. *Theory into practice, 44*(3), 211-217.

Vespi, L., & Yewchuk, C. (1992). A phenomenological study of the social/emotional characteristics of gifted learning disabled children. *Journal for the Education of the Gifted, 16*(1), 55-72.

Wallach, M. A. (1976). Tests tell us little about talent: Although measures of academic skills are widely used to determine access to contested educational opportunities, especially in their upper ranges they lack utility for predicting professional achievement. *American Scientist, 64*(1), 57-63.

Willard-Holt, C. (1998). Academic and personality characteristics of gifted students with cerebral palsy: A multiple case study. *Exceptional Children, 65*(1), 37-50.

Witty, P.A., & Jenkins, M.D. (1934). The educational achievement of a group of gifted Negro children. *Journal of Educational Psychology, 25*, 585-597.

Bölüm 12

FİZİKSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÖĞRENCİLERİN EĞİTİMİ

Caner Özböke

GİRİŞ

Günümüzde fiziksel yetersizlik kavramı, genel olarak kişilerin uzuv ya da organlarında meydana gelen bozuklukları ifade etmek için sıklıkla kullanılmaktadır. Bu sorunlar yalnızca bireyin bazı işlevleri yerine getirememesi olarak düşünülmemelidir. Çünkü vücudundaki farklılık bireyin gelişimini, sosyal yaşamını ve topluma katılımını fazlasıyla etkilemektedir. Özellikle gelişmemiş ya da gelişmekte olan toplumlarda bu farklılık daha fazla ortaya çıkabilmektedir. En basit hâliyle bacakları olmayan bir öğrenci için rampası olmayan bir okul doğrudan bir engel yaratmaktadır. Bir başka örnek olarak kolları olmayan bir bireyin katıldığı ortamda sensörlü kapının bulunmaması birey açısından bir engel hissi oluşturacaktır. Kısaca fiziksel yetersizliği olan bireylerin ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamamaktan dolayı bireylerin sosyal katılım ve eğitim-öğretim fırsatları gibi durumlardan engellenebildikleri bilinmektedir. Bu durum bireyin çevreye uyumunu zorlaştıracak, kendisini geliştirme olanaklarından onu mahrum bırakacak, iş ve sosyal yaşama katılımı güçleştirebilecektir. Dolayısıyla bireylerin yaşam kalitesi, yetersizliğin kendisinden çok çevresinin sunduğu imkanlardan etkilenmektedir. Yani yetersizliğin engele dönüşmesi toplumun yetersizliğe bakış açısından kaynaklanmaktadır.

Fiziksel yetersizliği olan öğrencilerde eşlik eden farklı sağlık sorunları olabilir. Örneğin, öğrencinin fiziksel yetersizliğine ek olarak zihinsel yetersiz-

KAYNAKÇA

Canpolat, M., Bayram, A. K., Bahadır, O., Per, H., Gümüş, H., Dundar, M., ve Kumandaş, S. (2016). Spinal Musküler Atrofi Olgularının Klinik Özellikleri. Güncel Pediatri, 14(1), 18-22.

Friend, M., ve Bursuck, W. D. (2012). Including students with special needs: A practical guide for classroom teachers (6. Baskı). United States: Pearson Education.

Ghajar, J. (2000). literacy. The Lancet, 356(9233), 923-929." yerine "Ghajar, J. (2000). Traumatic brain injury. The Lancet, 356(9233), 923-929.

Hallahan, D. P., Kauffman, J. M., ve Pullen, P. C. (2013). Exceptional Learners An Introduction to Special Education (12. Baskı). Harlow, Edinburg Gate: Pearson Education.

Heller, K. W., Alberto, P. A., ve Meagher, T. M. (1996). The impact of physical impairments on academic performance. Journal of Developmental and Physical Disabilities, 8(3), 233-245.

Heward, W. L., Alber-Morgan, S. R., ve Konrad, M. (2018). Exceptional Children An Introduction to Special Education (11. Baskı). Boston: Pearson Education.

Hornby, G. (2014). Inclusive special education. New York: Springer.

Korkmaz, M. F., Sevimli, R., Selcuk, E. B., ve Cigremis, Y. (2015). Three-dimensional spinal deformity: scoliosis üç boyutlu omurga deformitesi: Skolyoz. Med Sci, 4, 1796-808.

Kurnaz, E., ve Diken, İ. H. (2017). Fiziksel Yetersizliği Olan Bireyler. İ. H. Diken (Ed.), Bakıma Gereksinimi Olan Engelli Bireyler-I içinde (140-159. ss.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

Mitchell, L. E., Adzick, N. S., Melchionne, J., Pasquariello, P. S., Sutton, L. N., ve Whitehead, A. S. (2004). Spina bifida. The Lancet, 364(9448), 1885-1895.

National Spinal Cord Injury Statistical Center. (2014). Spinal cord injury facts and figures at a glance. Birmingham, AL: National SCI Statistical Center 515 Spain Rehabilitation Center https://www.nscisc.uab.edu/Public/Facts%20and%20Figures%202020.pdf Erişim Tarihi: 19.06.2020

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (2018). http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_07/09101900_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeligi_07072018.pdf Erişim tarihi: 16.06.2020

Ravelli, A., Schiappapietra, B., Verazza, S., ve Martini, A. (2017). Juvenile idiopathic arthritis. U. Nussinovitch (Ed.), The Heart in Rheumatic, Autoimmune and Inflammatory Diseases içinde (ss. 167-187). Academic Press.

Rosenbaum, P., Paneth, N., Leviton, A., Goldstein, M., Bax, M., Damiano, D., ... & Jacobsson, B. (2007). A report: the definition and classification of cerebral palsy April 2006. Developmental medicine and child neurology. Supplement, 109, 8-14.

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2007). Aile Eğitim Rehberi Ortopedik Özürlüler. Aile Eğitim Serisi.

Taylor, H. G., Yeates, K. O., Wade, S. L., Drotar, D., Stancin, T., ve Minich, N. (2002). A prospective study of short-and long-term outcomes after traumatic brain injury in children: behavior and achievement. Neuropsychology, 16(1), 15.

Turnbull, A., Turnbull, R., Wehmeyer, M. L., ve Shogren, K. A. (2013). Exceptional Lives Special Education in Today's Schools. New Jersey: Pearson Education.

TÜİK. (2002). Türkiye Engelliler Araştırması. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 Erişim Tarihi: 17.06.2020

TÜİK. (2010). Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 Erişim Tarihi: 17.06.2020

Uysal, H. (2015). Fiziksel Yetersizliği / Süreğen Hastalığı Olan Öğrenciler. İ. H. Diken (Ed.), Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim içinde (251-296. ss.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

Bölüm 13

İLETİŞİM, DİL VE KONUŞMA BOZUKLUĞU OLAN ÖĞRENCİLER

Deniz Kazanoğlu

GİRİŞ

İletişim kurmak sağlıklı bir gelişimin yapı taşıdır. Herhangi bir sebeple iletişim, dil ve konuşma becerilerinde güçlük yaşayan çocuklar akademik ve sosyal hayatlarında önemli sorunlarla karşılaşacaklar, bu güçlüklerin devam etmesi hâlinde sorunlar yetişkinlik yıllarına da taşınacaktır. Bu durum bireyin sahip olduğu potansiyeli gerçekleştirmesinin önünde bir engel teşkil edecektir, bu nedenle de iletişim, dil ve konuşma bozuklukları gerek bireysel gerek toplumsal açıdan dikkat edilmesi ve önleyici hizmetlerle müdahale edilmesi gereken bir problem olarak önümüzde durmaktadır. Önleyici hizmetler konusunda atılabilecek ilk adımlarından birisi de ilgili bozukluklar, bu bozukluklarla çalışan meslek grupları, ilgili mesleklerin rol ve sorumlulukları ve iş birliği içerisinde yapılabilecek çalışmalar hakkında bilgi sahibi olmaktır.

Bu bölüm içerisinde iletişim, dil ve konuşma kavramlarının ne olduğu ve bu kavramlar arasındaki ilişkiden yola çıkarak kavramlar arasındaki farklılıklar açıklanacaktır. Bölümün amacı iletişim, dil ve konuşma bozukluğu olan öğrenciler hakkında bilgi vermek olduğu için öncelikle tipik gelişim gösteren bireylerde dil ve konuşma gelişimi paylaşılacaktır, böylece hangi noktada bir bozukluktan söz etmemiz gerektiğinin daha anlaşılır olacağı düşünülmektedir. Ardından iletişim, dil ve konuşma bozuklukları başlığı altında ilgili bo-

KAYNAKÇA

American Speech Language Hearing Association [ASHA] (1993). Definitions of communication disorders and variations [Relevant Paper]. https://www.asha.org/policy/RP1993-00208.htm (Erişim tarihi 01.08.2020)

American Speech Language Hearing Association [ASHA] (2020a). Speech sound disorders: Articulation and phonology. https://www.asha.org/Practice-Portal/Clinical-Topics/Articulation-and-Phonology/ (Erişim tarihi 01.08.2020)

American Speech Language Hearing Association [ASHA] (2020b). Childhood fluency disorders. https://www.asha.org/Practice-Portal/Clinical-Topics/Childhood-Fluency-Disorders/ (Erişim tarihi 01.08.2020)

American Speech Language Hearing Association [ASHA] (2020c). Voice disorders. https://www.asha.org/practice-portal/clinical-topics/voice-disorders/ (Erişim tarihi 01.08.2020)

Bishop, D. V. M., Snowling, M. J., Thompson, P. A., Greenhalgh T., CATALISE consortium (2016). CATALISE: A Multinational and Multidisciplinary Delphi Consensus Study: Identifying Language Impairments in Children. PLoS ONE 11(7), 1-26

Bishop, D. V. M., Snowling, M. J., Thompson, P. A., Greenhalgh T., CATALISE-2 consortium (2017). Phase 2 of CATALISE: a multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development: Terminology. Journal of Child Psychology and Psychiatry 58:10 (2017), pp 1068-1080

Bleile, K. M. (2015). Infants. In The manual of speech sound disorders: A book for students & clinicians. (pp. 93-107). USA: Cengage Learning.

Bloom, L. (2000). The intentionality model of word learning: How to learn a word, any word. In Glinkoff, R., Hirsh-Pasek, K., Bloom, L., Smith, L., Woodward, a., Akhtar, N., Tomasello, M., & Hollich, G. (Eds.) Becoming a Word learner: A debate on lexical acquisition (pp. 19-50). NY: Oxford University Press.

Crais, E., & Ogletree, B. T. (2016). Prelinguistic communication development. In D. Keen, H. Meadan, N. Brady & J. W. Halle (Eds.) *Prelinguistic and minimally verbal communicators on the autism spectrum* (pp. 9-32). Singapore: Springer.

Davis, K. G. (2017, 3 Ağustos). 5 Tips for Articulation Carryover in the Classroom. Leader Live Happening Now in the Speech-Language-Hearing World. https://blog.asha.org/2017/08/03/5-tips-for-articulation-carryover-in-the-classroom/ (Erişim tarihi: 28.08.2020).

Diken, Ö. ve Kalaycı, C. (2019). Dil ve konuşma becerilerinin öğretiminde çocuk merkezli (doğal) yaklaşımlar. F. Acarlar ve Ö. Diken (Yay. haz.)Yetersizliği olan bireylerin dil ve iletişim becerilerinin desteklenmesi içinde (s. 229-249). Ankara: Pegem Akademi.

Diken, Ö. ve Kalaycı, G. Ö. (2019). Dil ve konuşma becerilerinin öğretiminde uzman/yetişkin merkezli yaklaşımlar. F. Acarlar ve Ö. Diken (Yay. haz.)Yetersizliği olan bireylerin dil ve iletişim becerilerinin desteklenmesi içinde (s. 201-227). Ankara: Pegem Akademi.

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization). (2002). Towards a common language for functioning, disability and health ICF. Geneva, Switzerland: World Health Organization.

Güntürkün, O., Güntürkün, M., & Hahn, C. (2015). Whistled Turkish alters language asymmetries. *Current Biology*, *25*(16), R706-R708.

Hughes, S. (2014). Bullying: What speech-language pathologists should know. *Language, speech, and hearing services in schools*, *45*(1), 3-13.

Justice, L. M. (2006). Fluency disorders. In Communication sciences and disorders: A contemporary perspective (pp. 316-353). Boston: Pearson Education.

Kargın, T. ve Güldenoğlu, B. (2019). Erken okuryazarlık. F. Acarlar ve Ö. Diken (Yay. haz.) Yetersizliği olan bireylerin dil ve iletişim becerilerinin desteklenmesi içinde (s. 273-297). Ankara: Pegem Akademi.

Keen, D., Meadan, H., Brady, N. C., & Halle, W. (2016). Introduction to prelinguistic and minimally verbal communicators on the autism spectrum. In D. Keen, H. Meadan, N. Brady & J. W. Halle (Eds.) *Prelinguistic and minimally verbal communicators on the autism spectrum* (pp. 3-8). Springer: Singapore.

Konrot, A. (2011). İletişim, dil ve konuşma bozuklukları. S. Topbaş (Yay. haz.) Dil ve kavram gelişimi (5. basım) içinde (s. 227-251). Ankara: Kök Yayıncılık.

Lee, L., Stemple, J. C., Glaze, L. & Kelchner, L. N. (2004). Quick screen for voice and supplementary documents for identifying pediatric voice disorders. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools,* 35, 308-319.

McLeod, S. (2016). Speech sound acquisition. In Bernthal, J. E, Bankson, N. W., & Flipsen Jr, P. (Eds.), *Articulation and Phonological Disorders Speech Sound Disorders in Children* (8th ed.) (pp. 49-92). Boston: Pearson.

McLeod, S., Crowe, K., Masso, S., Baker, E., McCormack, J., Wren, Y. & Howland, C. (2017). Profile of Australian preschool children with speech sound disorders at risk for literacy difficulties. *Australian Journal of Learning Difficulties*, 1-19.

Owen, R. E. Jr. (2012a). First words and word combinations in toddlers talk. In Language development: An introduction (8th ed.) (pp.187-225). New Jersey: Pearson Education

Owen, R. E. Jr. (2012b). School-age literacy development. In Language development: An introduction (8th ed.) (pp.359-379). New Jersey: Pearson Education

Pennington, B. F., & Bishop, D. V. (2009). Relations among speech, language, and reading disorders. *Annual review of psychology,* 60, 283-306.

Paul, R., & Norbury, C. F. (2012). Models of child language disorders. In *Language disorders from infancy through adolescence* (4th ed.) (pp. 1-21). St. Louis: Elsevier Health Sciences.

Scott, L. (2020). 8 tips for teachers. https://www.stutteringhelp.org/8-tips-teachers (Erişim tarihi: 28.08.2020).

St. Louis, K. O., Raphael, L. J., Myers, F. L., & Bakker, K. (2003). Cluttering updated. *The ASHA Leader*, *8*(21), 4-22.

St. Louis, K. O., & Schulte, K. (2011). Defining cluttering: the lowest common denominator. In D. Ward & K. Scaler Scott (Eds.), *Cluttering: A handbook of research, intervention and education*, (pp. 233-253). East Sussex, UK: Psychology Press.

Threats, T. T. (2006). Towards an international for communication disorders: Use of the ICF. *Journal of communication disorders,* 39 (4), 251-265.

Tadıhan Özkan, E. & Demirhan, E. (2014). Pediatrik ses bozuklukları ve ses terapisinin etkililiği. *Kocaeli Tıp Dergisi,* 2, 27-33.

Topbaş, S. (2011a). Dilin bileşenleri. S. Topbaş (Yay. haz.) Dil ve kavram gelişimi (5. basım) içinde (s. 29-38). Ankara: Kök Yayıncılık.

Topbaş, S. (2011b). Sesbilgisel gelişim. S. Topbaş (Yay. haz.) Dil ve kavram gelişimi (5. basım) içinde (s. 75-108). Ankara: Kök Yayıncılık.

Turan, F. ve Gündüz, S. (2019). İletişim ve dil gelişimi. F. Acarlar ve Ö. Diken (Yay. haz.)Yetersizliği olan bireylerin dil ve iletişim becerilerinin desteklenmesi içinde (s. 57-77). Ankara: Pegem Akademi.

Ward, D. (2006a). Definitions and epidemiology. In *Stuttering and cluttering: Frameworks for understanding and treatment*, (pp. 3-21). New York, NY: Psychology Press.

Ward, D. (2006b). The nature of cluttering. In *Stuttering and cluttering: Frameworks for understanding and treatment*, (pp. 139-153). New York, NY: Psychology Press.

Ward, D. (2006c). Treating early stuttering. In *Stuttering and cluttering: Frameworks for understanding and treatment*, (pp.194-216). New York, NY: Psychology Press.

Wetherby, A. M., Cain, D. H., Yonclas, D. G., & Walker, V. G. (1988). Analysis of intentional communication of normal children from the prelinguistic to the multiword stage. Journal of Speech, Language and Hearing Research, 31 (2), 240-252.

Yale, M. E., Messinger, D. S., Cobo-Lewis, A. B., & Delgado, C. F. (2003). The temporal coordination of early infant communication. Developmental Psychology, 39(5), 815-824.

Bölüm 14

ÖZEL EĞİTİM VE YARDIMCI TEKNOLOJİ

Ali Kaya

GİRİŞ

Günümüzden 25 yıl öncesinde, birisi "elimdeki bu küçük ekranla seni başka bir ülkede olan yakınınla canlı ve görüntülü olarak görüştürebilirim" deseydi, o kişiye "dalgamı geçiyorsun" derdik ve yapsaydı sanırım doğaüstü güçleri olduğunu düşünebilirdik. Daha antik dönemlerde belki de o kişi Ortaçağ Avrupa'sında olduğu gibi yakılarak öldürülebilirdi. Bugün ise teknoloji sürekli ivme kazanmakta, 20 yıl sonrasında da özel gereksinimli bireylerin büyük çoğunluğunu medikal teknolojileri öğretimsel araçlarla birleştirerek bağımsız bireyler hâline getirebileceğimiz düşüncesi hayal olmasa gerek (Kaya, 2016). Dijital dönüşüm tüm yaşamımıza yayılmaya devam ediyor.

Günümüze teknoloji tüm öğrenciler için okul dışında ya da okul içerisinde yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Gerek normal gelişim gösteren gerekse özel gereksinimli öğrencilerin isteyerek birlikte oldukları teknolojik cihazların öğrenmelerine yardımcı olmaları son derce işlevseldir. Bu kullanımı kavramsallaştıran yardımcı teknoloji terimi, eğitim ortamlarının özel gereksinimi olan öğrenciler için erişilebilir olmasını sağlamak amacıyla teknolojik cihazların nasıl kullanıldığını açıklamak için yaygın olarak kullanılmaktadır (Garner,2009). Yardımcı teknoloji cihazları ise ilk olarak Engelli Bireylere Teknoloji Yardımı Yasasında (1988) tanımlanmıştır. Bu tanım daha sonra 1990 yılında Engelli Bireyler Eğitim Yasasına dâhil edilmiş ve yasanın güncellenen tüm sürümlerinde

KAYNAKLAR

5378 Engelliler Hakkında Kanun (2005, 1 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 25868). Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707-2.htm

Altınyay, Ş. (2016). İşitme Yetersizliği Olan Bireyler ve Teknoloji. Ö. Özdemir (Ed.), Özel eğitimde teknoloji destekli öğretim içinde (s. 87-135). Ankara: Vize

Assistive Technology Act, 29 U.S.C. § 2202(2) (1988)

Boone, R., & Higgins, K. (2007). The role of instructional design in assistive technology research and development. *Reading Research Quarterly*, *42*(1), 135-140.

Bölte, S., Golan, O., Goodwin, M. S. ve Zwaigenbaum, L. (2010). What can innovative technologies do for autism spectrum disorders? The National Autistic Society, 14 (3), 155-159.

Bryant, D. P., Smith, D. D., & Bryant, B. R. (2008). *Teaching students with special needs in inclusive classrooms*. Upper Saddle River, NJ: Allyn & Bacon/Pearson

Bryant, D. P., ve Bryant, B. R. (2011). Assistive technology for people with disabilities. Pearson

Farrell, M. (2009). Foundations of special education: An introduction. NY: John Wiley & Sons.

Garner, P. (2009). *Special educational needs: The key concepts*. NY: Routledge.

Individuals with Disabilities Education Act Amendments (IDEA) of 2004, P.L. 105-17, 20 U.S.C. §§ 1400 et seq.

Irispen. (2020, 10 Temmuz). https://www.irislink.com/EN-CA/c973/IRISPen-Executive-7---Pen-scanner.aspx adresinden erişildi.

Kammoun, S., Parseihian, G., Gutierrez, O., Brilhault, A., Serpa, A., Raynal, M., Oriola, B., Macé, M.J.-M., Auvray, M., Denis, M., Thorpe, S. J., Truillet, P., Katz, B. F. G., Jouffrais, C., 2012. Navigation and Space Perception Assistance for the Visually Impaired: The NAVIG Project. IRBM Innovation and Research in BioMedical Engineering, 33, 182-189.

Kaya, A. (2016). Zihinsel Yetersizliği Olan Bireyler ve Teknoloji. Ö. Özdemir (Ed.), *Özel eğitimde teknoloji destekli öğretim* içinde (s. 135-153). Ankara: Vize

LCW Sense. (2020, 10 Temmuz). https://play.google.com/store/apps/details?id=com.lcw.sense&hl=tr adresinden erişildi.

Meyer, A., Rose, D., & Gordon, D. (2014). Universal design for learning: Theory and practice. Wakefield, MA: CAST.

Miller, S. P. (2002). Validated practices for teaching students with diverse needs and abilities. Boston: Allyn & Bacon

Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. T. C. Resmi Gazete, 28360, 07 Temmuz 2018.

O'Dea, M. (2016). Assistive Technology: A System of Support for Including Students with Disabilities within General Education Programs [Powerpoint sunusu]. http://www.spannj.org/START/ Keynote_Mini_Inclusion_conference_w_SPAN_Spring_09.pdf adresinden erişildi

Orkwis, R., & McLane, K. (1998, Fall). A curriculum every student can use: Design principles for student access. ERIC OSEP Topical Brief, 1-20.

Özdemir, Ö. (2016). Otizmi Olan Bireyler ve Teknoloji. Ö. Özdemir (Ed.), *Özel eğitimde teknoloji destekli öğretim* içinde (s. 87-135). Ankara: Vize

Popplet. (2020, 10 Temmuz). https://popplet.com/ adresinden erişildi.

Preston, D., ve Carter, M. (2009). A review of the efficacy of the Picture Exchange Communication System intervention. Journal of Autism and Developmental Disorders, 39, 1471-1486. DOI: 10.1007/s10803-009-0763-y

Rao, S. M. ve Gagie, B. (2006). Learning through seeing and doing: Visual supports for children with autism. Teaching Exceptional Children, 38, 26-33.

Robitaille, S. (2010). The Illustrated Guide to Assistive Technology and Devices: Tools and Gadgets for Living Independently: NY: Demos Health

Shilkrot, R., Huber, J., Meng Ee, W., Maes, P., & Nanayakkara, S. C. (2015, Nisan). FingerReader: a wearable device to explore printed text on the go. In *Proceedings of the 33rd Annual ACM Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 2363-2372).

Süller Zor, B., Vuruşkan, A., (2019). Assistive Technologies For Individuals With Visual Impairment: Contribution Of Design In The Field Of Clothing, Journal of Engineering Sciences and Design, 7(4), 913-925.

Sweeney, D. ve Zellner, R. (2007). Universal Design. Reynolds, C. R., & Fletcher-Janzen, E. (Eds.), Encyclopedia of special education: a reference for the education of children, adolescents, and adults with disabilities and other exceptional individuals. John Wiley & Sons.

The Center for Applied Special Technology (CAST). (2004). *Universal design for learning*. Center for Applied Special Technology. http://www.cast.org/udl/index.cfm?i=7 adresinden erişmiştir.

Wewalk. (2020, 10 Temmuz). https://wewalk.io/tr/ adresinden erişildi.

Bölüm 15

KAYNAŞTIRMA

Murat Akdağ

GİRİŞ

İnsanların fiziksel farklılıkları olduğu gibi bilişsel farklılıkları da vardır. Günümüzde yapılan araştırmalar ışığında insanların kendilerine özgü ve farklı öğrenme yöntemleri olduğunu artık biliyoruz. Bu ifade, iki farklı insanın zekâ düzeyleri, gelişimleri, sosyal ve kültürel çevreleri aynı olmasına rağmen öğrenme stillerinin farklı olduğu anlamına gelmektedir. Örneğin, aynı ev içinde yetişen kardeşlerin benzer yaşam tecrübeleri olması, onları bilişsel olarak aynı kılmamaktadır. Normal gelişim gösteren insanlar için öğrenme böylesine bir farklılık gösterirken, belli nedenlere (engel tanısı, olumsuz yaşam tecrübeleri vb) bağlı olarak da öğrenme farklılıklarının olması gayet doğaldır. Bu bağlamda farklı öğrencilerin yer aldığı sınıf ortamlarında farklı öğretim yöntem ve stratejilerinin uygulanması gerekliliği ortaya çıkmakta ve öğretim programlarında bu durum açık şekilde ifade edilmektedir. Bu bağlamda özel gereksinimi olan öğrencilerin eğitimde fırsat eşitliği ilkesi ile akranlarıyla bir arada eğitim almalarını sağlayan kaynaştırma kavramı hakkında ki bilgilere bu bölümde yer verilecektir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Y. (2011). *Türk eğitim tarihi: M.Ö. 1000 - M.S. 2011* (19. Baskı). Ankara: Pegem.

Allen, K. E., & Cowdery, G. E. (2015). *The exceptional child: Inclusion in early childhood education* (8th ed.). Stamford, CT: Cencage Learning.

Allen, K. E., Cowdery, G. E., Paasche, C. L., Langford, R., Nolan, K. & Cipparrone, B. (2015). *Inclusion in early childhood programs: children with exceptionalities*. New Zealand: Nelson College.

Ardiun, S. (2015). A review of the values that underpin the structure of an education system and its approach to disability and inclusion*. Oxford Review of Education*, 41 (10). 103-121.

Ataman, A. (2017). Özel eğitime muhtaç olmanın nedenleri, anlamı ve amaçları. Ataman, A., (Ed.).*Temel eğitim öğretmenleri için kaynaştırma uygulamaları ve özel eğitim* içinde (s.3-25). Ankara: Vize.

Atkın, N. (2013) Ilköğretimde özel eğitim nobel. 3. Basım. 2013 Ankara ed. (Avcıoğlu hasan)

Avcıoğlu, H.(2012). Zihinsel yetersizliği olan çocuklara sosyal beceri kazandırmada işbir-liğine dayalı öğrenme ve drama yöntemlerinin etkililiği. *Eğitim ve Bilim*, 2012, Cilt *37* (63), 110-125.

Batu, E. S. (2000). Kaynaştırma, destek hizmetler ve kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri. *Özel Eğitim Dergisi, 2* (4), 35-45.

Batu, S. ve Kırcaali-İftar, G. (2011). *Kaynaştırma.* (5. Baskı). Ankara: Kök.

Baykoç Dönmez, Ş., ve Şahin, S. (2012). *Özel eğitimin tarihi gelişimi.* N. Baykoç (Ed.), *Öğretmenlik programları için özel eğitim* içinde (s. 29-50). Ankara: Gündüz Eğitim.

Cavkaytar, A. ve Diken, İ. H. (2005). *Özel eğitime giriş*. Ankara: Kök.

Diken, İ. H. (2013). *İlköğretimde kaynaştırma.* Ankara: Pegem Akademi.

Eripek, S. (2011). Zihinsel yetersizliği olan çocuklar. A. Ataman (Ed.), *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş* içinde (s. 107-122). Ankara: Gündüz Eğitim.

Gearheart, B. R., Weishahn, M.W., & Gearheart, C. J. (1996). *The exceptional student in the regular classroom*. New Jersey: Prentice Hall

Gillespie-Lynch, K., Brooks, P. J., Someki, F., Obeid, R., Shane-Simpson, C., Kapp, S. K. and Smith, D. S. (2015). Changing college students' conceptions of autism: An online training to increase knowledge and decrease stigma. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45 (8), 2553-2566.

Gündüz, M.(2016). *Enderun mektebi ve Osmanlı'da üstün yeneklilerin eğitimi*. *Eğitime bakış*, *37* (3), 11-20.

Gürkan, M. (2011). *Okullarımızda neden nasıl niçin kaynaştırma*. Ankara: Aygül matbaa-sı. https://orgm.meb.gov.tr/alt_sayfalar/yayimlar/kaynastirma/kaynastirma.pdf sayfa-sından erişilmiştir.

Güzel-Özmen, R. (2003). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş/kaynaştırma ortamlarında öğretimsel düzenlemeler (kitap bölümü).* Ankara: Gündüz.

Kargın, T. (2004). Kaynaştırma: Tanımı, gelişimi ve ilkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 5* (2), 1-13.

Kargın, T. (2006). *İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları.* A.Oktay & Ö.P.Unutkan. (Ed.), İstanbul: Morpa.

Kauchak, D. P., & Eggen, P. D. (1998). Learning and teaching: Research-based methods(3rd ed.). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon

Kaya, Ö. (2013). *Özel eğitimde roller ve sorumluluklar.* S. Vuran (Ed.), *Özel Eğitim* içinde (s. 32-48). Ankara: Maya.

Keçeli Kaysılı, B.(2008). Akademik başarının arttırılmasında aile katılımı. *Ankara Üniver-sitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *9* (1) 69-83.

McGrath, K. F., & Bergen, P. V. (2015). Who, when, why and to what end? Students at risk of negative student-teacher relationships and their outcomes. *Educational Re-search Review*, *14*, 1-17. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2014.12.001

Milli Eğitim Bakanlığı (2013). "Birlikte Başarırız" Bütünleştirme Kapsamında Eğitim Uygulamaları Öğretmen Kılavuz Kitabı. Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı - MEB, (2013). Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Birlikte başarırız. Bütünleştirme kapsamında eğitim uygulamaları öğretmen kılavuz kitabı, Ankara.

Millî Eğitim Bakanlığı (2020). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_06/24163215_ozel_eYitim_yonetmeliYi_son_hali.pdf adresinden erişilmiştir.

Murwaski, W.W. ve Swanson, H.L. (2001). A meta-analysis of co-teaching research: Where are the data? Remedial and Special Education, 22(5), 258-267.

Öz, A. Ş. (2015). Kaynaştırmada aile katılımı. İ.H.Diken (Ed.), *İlköğretimde kaynaştırma* içinde (s.31-53). Ankara: Pegem .

Özgür, İ. (2011). *İlköğretimde kaynaştırma.* Adana. Karahan Kitabevi. 1. Baskı

Rafferty, Y., Boettcher, C. & Griffin, K. W. (2001). Benefits and risks of reverse ınclu-sion for preschoolers with and without disabilities: parents' perspectives. *Journal of Early Intervention*, *24* (4), 266-286.

Recchia, S. L. & Lee, Y. J. (2013). *Inclusion in the early childhood classroom, what*

Salend, S. J. (2008). *Creating ınclusive classrooms. Effective and reflective practices.* Upper Saddle River*, NJ:* Pearson Prentice.

Seyyar, A. (2011). *Yıldızlar engel tanımaz, bedensel özürlü sahabelerin hayatı*. İstanbul: Rağbet.

Smith, D.D., & Tyler, N.C.(2010). Emotional and behavioral disorders. In *Introduction to special education: making a difference* (Chapter 7, p.255-279). USA: Pearson Education.

Stainback, W., & Stainback, S. (1996). *Controversial issues confronting special education* (2nd ed.). Boston:

Sucuoğlu, B. (2009). Zihinsel engellilerin eğitimi. B. Sucuoğlu (Ed.), *Zihin engelliler ve eğitimleri* içinde (s. 202-236). Ankara, Kök.

Wang, H. L. (2009). Should all students with special educational needs (SEN) be ıncluded in mainstream education provision? a critical analysis. *International Education Studies*, 2(4), 154-161.

Bölüm 16

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA ÖZEL EĞİTİM

Candan Hasret Şahin

AFET VE ACİL DURUM

Olağanüstü durumlar, alışıldık olay ve/veya durumlardan farklı, önceden tasarlanmamış, beklenmedik durumlar olarak tanımlanabilmektedir. Olağanüstü durumlar denildiğinde ise ilk akla gelenler afet ve acil durum kavramları karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramlar birlikte kullanılmasına karşın farklı olarak ele alınmakta ve açıklanmaktadır. Afet, bir olay sonucunda meydana gelen can ve mal kaybı, iş sürekliliğinin bozulması ve çevreye, kültürel miraslara, ekonomiye büyük çapta zararlar vermesidir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], 2020; Carter, 2008, Medikal Arama ve Kurtarma Derneği [MEDAK], 2020). Acil durum ise toplumun belirli kısımlarını veya tamamını etkileyen, normal yaşam süreçlerine ve faaliyetlerine katılımını aksatan veya durduran acil müdahale gerektiren olaylar ve bu olayların neden oluşturduğu kriz durumları olarak tanımlanmaktadır (AFAD, 2020; Carter, 2008, MEDAK, 2020). Afet ve acil durum arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır (Bkz. Şekil 1).

Şekil 1 incelendiğinde afet ve acil durum arasındaki farklılıklar sıralanmaktadır. Bu farklılıklardan en göze çarpanı afetin bir olayın sonucu olması, acil durumun ise olay ve olayın oluşturduğu kriz olarak ele alınmasıdır. Örneğin, bir ilde yaşanan deprem nedeniyle büyük bir bölgenin etkilenmesi, çok sayıda can kaybı olması afet, bir binanın yıkılması ve acil müdahale gerektirmesi ise acil durum olarak düşünülebilir.

KAYNAKÇA

AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı), (2020). *Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü*. https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu adresinden 20.06.2020 tarihinde erişilmiştir.

AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı), (2020).*Afet türleri.* https://www.afad.gov.tr/afet-turleri adresinden 20.06.2020 tarihinde erişilmiştir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2017). *Erişilebilirlik izleme ve denetleme formları.* Ankara: Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Alexander, D. (2012). Disability and disaster. D. Alexander, J. C. Gaillard and B. Wisner, (Eds.). Disability and disaster.In *The Routledge handbook of hazards and disaster risk reduction* (s.384-394). Routledge: London/New York.

AAIDD (American Association on Intellectual and Developmental Disabilities), (2010). *Intellectual disability: Classification, and systems of supports.* (11th Edition). Washington, DC: AAIDD.

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders DSM-5* (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.

Aydın O'Dwyer, P. ve Akça Bayır, S. (2017). Görme yetersizliği: Tanım, sınıflama, yaygınlık ve nedenler. H. Gürgür ve P. Şafak (Eds.), *İşitme ve Görme Yetersizliği* içinde (s. 128-150). Ankara: Pegem Akademi.

Bannerman, D. J., Sheldon, J. B., & Sherman, J. A. (1991). Teaching adults with severe and profound retardation to exit their homes upon hearing the fire alarm. *Journal of Applied Behavior Analysis*, *24*(3), 571-577.

Carter, W. N. (2008). *Disaster management: A disaster manager's handbook.* Philippines: Asian Development Bank.

Çabuk, A. ve Sayın, H. C. (2018). Afet ve Acil Durum Yönetimi: Temel kavramlar ve bileşenler. S. N.Çabuk ve A. Çabuk (Eds.) *Acil durum bilgisi ve yönetimine giriş* içinde (s.3-25). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

DFID (Department for Internatioal Development), (2000). *Disability, poverty and development.* London, UK: DFID

UNDRR (United Nations Office For Disaster Risk Reduction), (2015). *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030*. Geneva, Switzerland: UNISDR.

Federal Office of Civil Protection and Disaster Assistance, (2017). *European network for psychosocial crisis management - Assisting disabled in case of disaster - ımplementation [ENUAD IP].* Germany: Federal Office of Civil Protection and Disaster Assistance.

Ergenekon, Y. (2012) Otizmli çocuklara videoyla model olma kullanılarak ev kazalarında basit ilk yardım becerilerinin öğretimi. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 12, 2739-2766.

Fino, R., Lin, M. J., Caballero, A., & Balahadia, F. F. (2017). Disaster awareness simulation for children with autism spectrum disorder using android virtual reality. *Journal of Telecommunication, Electronic and Computer Engineering (JTEC)*, 9(2-6), 59-62.

Genç Tosun, D. (2019). Alternatif ve destekleyici iletişim. O. Kurt (Ed) *Özel Gereksinimli Bireyler İçin Afet ve Acil Durum Yönetimi* içinde (s. 128-152).Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

GFDRR (Global Facility for Disaster Reduction and Recovery), (2018). *Five actions for disability-Inclusive disaster risk management.* Washington, DC: GFDRR.

Gürsel, O. (2012). Görme yetersizliği olan öğrenciler. İ. H. Diken (Ed.), *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* içinde (s. 217-249). Ankara: Pegem Akademi.

Hoch, H., Taylor, B. A., & Rodriguez, A. (2009). Teaching teenagers with autism to answer cell phones and seek assistance when lost. *Behavior Analysis in Practice,* 2(1), 14-20.

Indriasari, F. N., & Widyarani, L. (2018). Disaster Risk Reduction and Emergency Preparedness for Children With Autism in Facing Earthquake Disaster in Yogyakarta. *Jurnal Medicoeticolegal dan Manajemen Rumah Sakit,* 7(1), 52-59.

Kadıoğlu, M. (2016). *Acil durum ve afet yönetimine giriş.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Kadıoğlu, M. (2008). Modern bütünleşik afet yönetiminin temel ilkeleri. M. Kadıoğlu ve E. Özdamar (Ed), *Afet zararlarını azaltmanın temel ilkeleri içinde* (s. 1-34). Ankara: JICA Türkiye.

Kearney, K. B., Brady, M. P., Hall, K., & Honsberger, T. (2018). Using peer-mediated literacy-based behavioral interventions to increase first aid safety skills in students with developmental disabilities. *Behavior modification,* 42(5), 639-660.

Kemaloğlu, Y. (2017). İşitme yetersizliği: Tanım, sınıflama, yaygınlık ve nedenler. H. Gürgür ve P. Şafak (Eds.), *İşitme ve Görme Yetersizliği* içinde (s. 2-31). Ankara: Pegem Akademi.

Kırıkkaya, E. B., & Gerdan, S. (2018). Engelli ve engelli adayı bireylerin bir afet anında nasıl davranacaklarına ilişkin görüşleri. *Resilience,* 2(2), 123-129.

Kıyak, Ü. E., Tuna, D. M., & Tekin-İftar, E. (2019). Zihin yetersizliği olan bireylere güvenlik becerilerinin öğretimi: Kapsamlı betimsel analiz. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(1), 143-176.

Kurnaz, E. (2019).Özel gereksinimi olan bireyler için yardımcı teknolojiler. O. Kurt (Ed), *Özel Gereksinimli Bireyler İçin Afet ve Acil Durum Yönetimi* içinde (s.96-127).Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Mechling, L. C., Gast, D. L., & Gustafson, M. R. (2009). Use of video modeling to teach extinguishing of cooking related fires to individuals with moderate intellectual disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 67-79.

Mechling, L. C. (2008). Thirty year review of safety skill instruction for persons with intellectual disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities,* 311-323.

MEDAK (Medikal Arama ve Kurtarma Derneği), (2020). *Afet yönetim sistemi.* https://www.medak.org.tr/faydali-bilgiler/faydali-bilgiler adresinden 20.06.2020 tarihinde erişilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), (2011). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060531-2.html adresinden 20.06.2020 tarihinde edinilmiştir

Öğdem, Z. (2018). Farkındalık, Afet yönetimi ve farkındalık araştırmaları. İ. Usta (Ed) *Acil Durum ve Afet Farkındalık Eğitimi* içinde (s.3-14). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Özen, A. (2008). Teaching Emergency Phone Numbers to Youth with Developmental Disabilities. *International Journal of Special Education,* 23(2), 85-95.

Özmen, B. (2018). Afet yönetimi ve temel kavramlar. B. Özmen (Ed) *Afet Yönetimi-I* içinde (s.3-16). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Peek, L., & Stough, L. M. (2010). Children with disabilities in the context of disaster: A social vulnerability perspective. *Child development,* 81(4), 1260-1270.

Purrazzella, K., & Mechling, L. C. (2013). Use of an iPhone 4 with video features to assist location of students with moderate intellectual disability when lost in community settings. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities,* 179-189.

Sayın, H. C. (2018). Afet ve acil durum yönetimi. S. N.Çabuk ve A. Çabuk (Eds.) *Acil durum bilgisi ve yönetimine giriş* içinde (s.37-53). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Schiariti, V. (2020). The human rights of children with disabilities during health emergencies: the challenge of COVID-19. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 62(6), 661-661.

Sirin, N., & Tekin-Iftar, E. (2016). Opinions of Turkish parents and teachers about safety skills instruction to children with autism spectrum disorders: A preliminary investigation. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 46(8), 2653-2665.

Subaşı Yurtçu, A. B. (2019).Yetersizlik alanları ve özellikleri. O. Kurt (Ed) *Özel Gereksinimli Bireyler İçin Afet ve Acil Durum Yönetimi* içinde (s.33-55).Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Taylor, B. A., Hughes, C. E., Richard, E., Hoch, H., & Coello, A. R. (2004). Teaching teenagers with autism to seek assistance when lost. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 37(1), 79-82.

Tekeli Yeşil, S. (2019). Afetlerin halk sağlığına etkileri ve afet epidemiyolojisi. G. Kuş ve N. Tekin (Eds), *Afet Tıbbı ve Yönetim İlkeleri* içinde (s.173-183).Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları

Turhan, C. (2016). Fiziksel yetersizlikleri ve süreğen hastalıkları olan öğrenciler. V. Aksoy (Ed.), *Özel eğitim* içinde (s.51-76). Ankara: Pegem Akademi.

Twigg, J., Kett, M., & Lovell, E. (2018). Disability inclusion and disaster risk reduction. Briefing Note. London: Overseas Development Institute.

Valenti, M., Ciprietti, T., Di Egidio, C., Gabrielli, M., Masedu, F., Tomassini, A. R., & Sorge, G. (2012). Adaptive response of children and adolescents with autism to the 2009 earthquake in L'Aquila, Italy. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 42(6), 954-960.

Wehmeyer, M. L., & Shogren, K. A. (2016). Self-determination and choice. In *Handbook of evidence-based practices in intellectual and developmental disabilities* (pp. 561-584). Springer: USA.

IFRC. (2018). *World disaster report 2018: Leaving no one behind*. Geneva, Switzerland: International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies.

IFRC. (2009). *World disaster report 2009: Focus on early warning, early action*. Geneva, Switzerland: International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies.

Yücesoy Özkan, Ş. (2013). Comparison of peer and self-video modeling in teaching first aid skills to children with intellectual disability. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities,* 88-102.

Bölüm 17

EVRENSEL TASARIM

Mustafa Şahin Bülbül

GİRİŞ

İnsanlar bazen sahip oldukları gücünün ve yeteneklerinin hiç bitmeyeceğini, ölünceye kadar devam edeceğini düşünebilir. Bu düşüncenin geçerli olmadığı bir kazayla ya da yaşlanmayla birlikte anlaşılır. Yaşantılarımız, engellerle dolu bir yaşam olasılığının uzağımızda olmadığını vurgular. Kaza geçirip engelli olmamak için bir kişi evden çıkmasa dahi bir ev kazası neticesinde engelli olması olasıdır. Kaza geçirip engelli olmasa dahi yaşlandığında esnekliğini, enerjisini kaybedecek ve hastalıklar ile hayatı çeşitli engellerle dolacaktır. Tüm bu örnekler, engelli yaşamın kimseye uzak olmadığını vurgulamak için söylenmiştir. Bazı düşünürler, engelli olma ihtimaline karşı engelli hakları için mücadele etmeyi menfaatçi/faydacı bulabilir.

İnsanlar bazen engelli insanların yaşadıklarını tecrübe etmek ister. Göz bandı ile gözlerini bağlayıp görme engellilerin zorluklarını anlamak ister. Tekerlekli sandalyeye binerek bedensel engelli insanların sıkıntılarını anlamak ister. Bazı düşünürler, ömür boyu görme engelli yaşamanın 5 dakika içinde tecrübe etme çabasını çok ilkel bulabilir.

İnsanlar bazen iyilik yapmak ister. Sevap kazanmak, değerli sayılmak ya da sadece yardımcı olmak adına engellilere iyilik yapmak ister. Yapılan iyilik engelli bireye yapılan kayırma, pozitif ayrımcılık ya da lütuf olarak algılanabilir. Bazı düşünürler, engellilerin ihtiyaç duyduğu desteği sağlamayı bir ihsan değil hak olarak görebilir.

KAYNAKÇA

Akıncı, G. M. (2006). Evrensel tasarım yaklaşımı: Bayburt üniversitesi örneği. *tasarım+ kuram dergisi*, *10*(17), 16-26.

Al Şensoy, S., & Sarı, R. M. (2019). Re-Design of Schoolyard for Effective Development of Child From a Universal Design Perspective//Etkili Çocuk Gelişimi İçin Evrensel Tasarım Perspektifinden Okul Bahçesi Tasarımı. *Megaron*, *14*(3), 443.

Arın Ensarioğlu, S. (2020). Pandemi sürecinin "evrensel tasarım" ilkelerine etkileri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, *7*(55), 1673-1680.

Black, R. D., Weinberg, L. A., & Brodwin, M. G. (2014). Universal design for instruction and learning: A pilot study of faculty instructional methods and attitudes related to students with disabilities in higher education. *Exceptionality Education International*, *24*(1), 48-64.

Bülbül, M. Ş. (2015). Öğreşme sürecinde evrensel tasarım ilkeleri ile fen öğretiminde engellilere uyumlu yöntem ve materyal örnekleri. *Sürdürülebilir ve Engelsiz Bilim Eğitimi Dergisi*, *1*, 1-10.

Doğan, Ö. E. (2017). Evrensellik ve erişilebilirliğin grafik tasarım çalışmalarında kullanımı. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(16), 1677-1692.

Hacıhasanoğlu, I. (2003). Evrensel tasarım. *tasarım+ kuram dergisi*, *2*(3), 93-101.

Kaplan, H., & Öztürk, M. (2004). Engelliler, Kamu mekânı ve engelsiz tasarım: Kamusal iç mekânlarda irdelenmesi için bir çerçeve. *Planlama Dergisi*, *2*, 67-74.

Kuter, N., & Çakmak, M. (2017). Kamusal dış mekânlarda engelliler için tasarım: Ankara, parkı örneği. *Anadolu Orman Araştırmaları Dergisi*, *3*(2), 93-110.

McGuire, J. M., & Scott, S. S. (2006a). Universal design for instruction: Extending the universal design paradigm to college instruction. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, *19*(2), 124-134.

McGuire, J. M., & Scott, S. S. (2006b). An approach for inclusive college teaching: Universal design for instruction. *Learning Disabilities: A Multidisciplinary Journal*, *14*(1), 21-32.

Roberts, K. D., Park, H. J., Brown, S., & Cook, B. (2011). Universal design for instruction in postsecondary education: A systematic review of empirically based articles. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, *24*(1), 5-15.

Scott, S. S., McGuire, J. M., & Foley, T. E. (2003). Universal design for instruction: A framework for anticipating and responding to disability and other diverse learning needs in the college classroom. *Equity &Excellence in Education*, *36*(1), 40-49.

Scott, S., McGuire, J. M., & Embry, P. (2002). Universal design for instruction fact sheet. *Storrs: University of Connecticut, Center on Postsecondary Education and Disability*, *27*(3), 166-175.

Scott, S. S., Mcguire, J. M., & Shaw, S. F. (2003). Universal design for instruction: A new paradigm for adult instruction in postsecondary education. *Remedial and Special Education*, *24*(6), 369-379.

Shaw, R. A. (2011). Employing universal design for instruction. *New Directions for Student Services*, *134*(2011), 21-33.

Street, C. D., Koff, R., Fields, H., Kuehne, L., Handlin, L., Getty, M., & Parker, D. R. (2012). Expanding Access to STEM for At-Risk Learners: A New Application of Universal Design for Instruction. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, *25*(4), 363-375.

Şenel, S., & Şenel, H. C. (2018). Bilgisayar tabanlı testlerde evrensel tasarım: Özel gereksinimli öğrenciler için düzenlemeler. *Değişen Dünyada Eğitim*, 113-124.

Şenel, S., Şenel, H. C., & Günaydın, S. (2019). Herkes için mobil öğrenme: Mobil uygulamaların evrensel tasarım ilkelerine göre incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *20*(1), 73-92.

Uslu, A., & Shakouri, N. (2014). Kentsel peyzajda engelli/yaşlı birey için bağımsız hareket olanağı ve evrensel tasarım kavramı. *Journal of Forestry Faculty of Kastamonu University*, *14*(1).

Bölüm 18

BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ EĞİTİM PLANI VE PROGRAMI

Murat Akdağ

BEP'İN YASAL DAYANAKLARI VE KİMLER İÇİN HAZIRLANMASI GEREKTİĞİ

Özel gereksinimli öğrencilerde normal gelişim gösteren öğrenciler gibi öğrenme ve davranış özellikleri bakımından farklılıklar gösterebilirler. Bu öğrencilerin eğitim ve öğretim sürecinden etkili ve verimli bir şekilde faydalanabilmesi için öğretim sürecinin bu öğrencilerin bireysel özellikleri ve ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi gerekir (MEB, 2013). Bu bağlamda, öğrencinin ihtiyaç ve performansı belirlenerek hazırlanacak Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları (BEP), önem arz etmektedir. Ayrıca, 573 sayılı Özel eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 4. maddesinin f bendinde "Özel eğitime ihtiyaç duyan bireyler için bireyselleştirilmiş eğitim planı geliştirilmesi ve eğitim programlarının bireyselleştirilerek uygulanması esastır." hükmü BEP'in yasal dayanağını ve zorunluluğunu ifade etmektedir (MEB, 2010). Aynı kararnamede BEP'in hangi öğrenciler için, nasıl ve kimler tarafından hazırlanacağı ve nasıl uygulanacağına ilişkin konulara da açıklık getirilmiştir.

Bu kapsamda genel olarak BEP;

- Akranlarına sunulan eğitim-öğretim faaliyetlerinden ve öğretim programlarından tam olarak yararlanamayan,
- Eğitim-öğretim sürecinde kullanılan eğitim materyallerinde veya öğretim

KAYNAKÇA

Bateman, B.D. and Herr, C.M. (2003). *Writing measurable IEP goals and objectives*. Wisconsin: An Attainment Publication.

Cease-Cook, J., Test, D. W., Scroggins, L. (2013). Effects of the CD-Rom version of the self-advocacy strategy on quality of contributions in IEP meetings of high school students with intellectual disability. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 48(2),258-268.

Council for Exceptional Children, (1999), *The IEP Team Guide. 1920 Association Drive*, Reston, Virginia.

Drasgow, E., Yell, M.L. and Robinson, T.R. (2011). Developing legally correct and educationally appropriate IEPs. *Remedial and Special Education*, 22 (6), 359-373.

Fiscus, E., D., and Mandell, C., J. (2002). *Developing ındividualized education programs*. (Çev. H. G. Şenel, & E. Tekin,). (Ed. G. Akçamete) 2. Baskı, Ankara. Akıl Yayınları.

Kargın, T. (2007). Eğitsel değerlendirme ve bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlama süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 8(1), 1-13.)

Katsiyannis, A., Losinski, M. and Parks Ennis, R. (2015). Retrospective testimony and the IEP: Implications of RE, ME, et al. V. New York city department of education. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth, 59* (2), 58-62.

Loo, L. (2012). Demystifying the IEP process for diverse parents of children with disabilities. *Council for Exceptional Children*, 44 (3), 14-20.

Milli Eğitim Bakanlığı - MEB, (2013). Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Birlikte başarırız. Bütünleştirme kapsamında eğitim uygulamaları öğretmen kılavuz kitabı, Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı (2010). Okullarımızda Neden Niçin Nasıl Kaynaştırma. Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı (2013). "Birlikte Başarırız" Bütünleştirme Kapsamında Eğitim Uygulamaları Öğretmen Kılavuz Kitabı. Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı, (2006). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. Milli Eğitim Basımevi. Ankara.

O'Connor, U. (2008). Meeting in the middle? A study of parent-professional partnerships. *European Journal of Special Needs Education*, *23*(3), 253-268.

Özel, A., Bayındır, N. (2008). *Yapılandırmacı Anlayışa Göre Sınıf Yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Özel, A., Bayındır, N. (2008). *Yapılandırmacı Anlayışa Göre Sınıf Yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Özgür, İ. (2011). İlköğretimde kaynaştırma. Adana: Karahan Kitabevi.

Patti, A.L. (2015). Back to the basics practical tips for IEP writing. *Intervention in School and Clinic, 51* (3), 151-156.

Pektaş, H. (2008). Özel eğitim programlarından ve farklı programlardan mezun öğretmenlerin bireyselleştirilmiş eğitim programı kullanma durumlarının saptanması. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Peterson, L.Y., Burden, J.P., Sedaghat, J.M., Gothberg, J.E., Kohler, P.D. and Coyle, J.L. (2013). Triangulated IEP transition goals developing relevant and genuine annual goals. *Teaching Exceptional Children, 45* (6), 46-57.

Ritter-Cantesanu, G. (2014). *Music therapy and the IEP process*. Music Therapy Perspectives, 32 (2), 142-152.

Schall, C. and Thoma, C.A. (2010). Quality educational outcomes and annual goals. C.A. Thoma and P. Wehman (Eds.), *Getting the most out of IEPs: An educator's guide to the student-directed approach* içinde (103-124). Maryland: Paul H. Brookes Publishing.

Seferoğlu, S.S. (2006). Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı, Ankara: Pegem Yayıncılık

Twachtman-Cullen, D. and Twachtman-Bassett, J. (2011). *The IEP from A to Z: How to create meaningful and measurable goals and objectives*. San Francisco: John Wiley and Sons.

Wright, P. W. D., Wright, P. D., and O'Connor, S. W. (2016). *Wrightslaw: All about IEPs*. Virginia: Harbor House Law Press, Inc.

Xu, Y., Purvis, B. and Terpstra, J.E. (2010). Involving families in the prcess and multicultural considerations. C.A. Thoma and P. Wehman (Eds*.), Getting the most out of IEPs: An educator's guide to the student-directed approach* (25-40). Maryland: Paul H. Brookes Publishing.

3. Basım

OYUNLARLA BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETİMİ

Ali DEMİRCİ
Erdal DEMİRCİ
Nevzat DEMİRCİ

nobel

OYUNLARLA BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETİMİ

Ali DEMİRCİ - Erdal DEMİRCİ - Nevzat DEMİRCİ

Yayın No.: 714
Beden Eğitimi-Spor No.: 27
ISBN: 978-605-133-615-2
E-ISBN: 978-625-427-634-7
Basım Sayısı: 3. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Erkılıç, Gökalp Selışık.
Oyunlarla Beden Eğitimi ve Spor Öğretimi / Ali Demirci, Erdal Demirci, Nevzat Demirci
3. Basım, XIV + 566 s., 19,5x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-133-615-2
E-ISBN: 978-625-427-634-7
1. Oyun 2. Beden Eğitimi 3. Spor 4. Öğretim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ **1**
ATLETİZM OYUNLARI **9**

DÜZ KOŞU OYUNLARI **11**
- Bayrak Yarışı – I 12
- Bayrak Yarışı – II 14
- Bayrak Yarışı – III 16
- Mekik Koşusu 18
- Numaralı Koşu Oyunu 20
- Alçak Çıkıştan Koşu 22
- Kırmızı Beyaz 24
- Koş Yakala 26
- Taraf Değiştirme 28
- Bas ve Kaç 30
- Kuyruğunu Koru 32

KAVİSLİ KOŞU OYUNLARI **35**
- Gölge Kovalama 36
- Gölge Treni 38
- Yılan Kıvrımı 40
- "Z" Koşu 42
- Dairesel Koşu 44
- Kare Bayrak Yarışı 46
- Girdap 48
- Örme 50
- Gel – Git 52
- Formula – I Oyunu 54

ENGELLİ KOŞU OYUNLARI **57**
- Kim daha Çabuk 58
- Bas ve Geç 60
- Engelli Yol 62
- Kim Yapabilir? 64
- Kap Getir 66
- Çetin Yol 68

SIÇRAMA – SEKME – ATLAMA OYUNLARI **71**
- İp Atlama Yarışması 72
- Adım Say 74
- Sıçra Geç – Bas Atla 76
- Engel Zinciri 78
- Dereden Geç – I 80

- Sarhoş Kanguru 82
- Topal Tren Oyunu 84
- Kurbağa Tren 86
- Atla Git – Sürün Gel 88
- Balık Avı – I 90
- **Balık Avı – II** 92
- Atla Ekle 94
- Zıp Zıp Oyunu 96
- Uçmaca Oyunu 98
- Çekirge Oyunu 100
- Makas Geçme 102
- Sürat Merdiveni 104
- Dereden Geç – II 106
- Parke Döşeme 108

ATMA – TUTMA – HEDEFE VURMA OYUNLARI 111
- Kim daha Uzağa – I 112
- Kim Daha Uzağa – II 114
- Kim Daha Uzağa – III 116
- Roket atma – I 118
- Roket Atma – II 120
- Toplar Sepete 122
- Kim Daha Yükseğe 124
- Halka Takma 126
- Top Sürükleme 128
- Attım Tut 130
- Hedef 12 Oyunu 132
- On Sayı Oyunu – I 134
- Dairede Yakan Top 136
- At Otur 138
- Top Gezdirme 140
- Top Kapmaca 142
- Hedef Topu 144

REAKSİYON (TEPKİ) OYUNLARI 147
- Trafik Lambası 148
- Arkadaşını Tanı 150
- Rakamları Tanı 152
- Kovala ve Tut 154
- Dön ve Tut 156
- Duy ve Koş 158
- Yön Değiştirme – I 160
- Yön Değiştirme – II 162
- Mekik Koşusu 164
- Köpek Kulübesi 166
- Dokun Kaç – I 168

- Dokun Kaç – II....170
- Bayrak Yarışı....172
- Elden Ele....174

GÜÇ VE ÇEVİKLİK OYUNLARI....177
- Çekme Yarışı – I....178
- Çekme Yarışı – II....180
- Çekme Yarışı – III....182
- Çekme Yarışı – IV....184
- İtme Yarışı – I....186
- İtme Yarışı – II....188
- İtme Yarışı – III....190
- Dışarı Atma....192
- At ve Süvari....194
- Halkayı Yarma....196
- Bekçiye Görünme....198
- Ayı Yürüyüşü....200
- Yengeç Mekiği....202
- İleri – Geri....204
- Birdirbir Oyunu....206
- Ölü Adam....208
- Baş Kuyruğu Yakalar....210
- Yaralı ve Cankurtaran....212

DENGELENME OYUNLARI....215
- Horoz Döğüşü – I....216
- Horoz Döğüşü – II....218
- Çizgide Denge – I....220
- Çizgide Denge – II....222
- Tabanlarla Döğüş....224
- Yengeç Güreşi....226
- Çelme Takma....228
- İpte Yürüme....230
- Dar Köprü – I....232
- Dar Köprü – II....234
- Sekerek Yer Kapmaca....236
- Karpuzlara Basma....238
- Engel Parkuru....240

BASKETBOL OYUNLARI....243
- Kale Topu....244
- Toplar Sepete....246
- Top Kontrol....248
- Top Kolunda Yürü....250
- Topları Köprüden Geçir....252
- Sıçra Yakala....254
- Bayrak Yarışı – I....256

- Bayrak Yarışı – II....258
- Çemberde Paslaşma....260
- Platform Basketbolu....262
- Numaralı Yarış....264
- Pasa Karşı Koş....266
- Top Taşı Dön At....268
- Duvar Pas Oyunu....270
- Pas Kapmaca....272
- Örme Pas Oyunu....274
- Oturarak Örme Pas....276
- Elden Ele....278
- Çemberde Gezen top....280
- Tek Pasör....282
- Pas Ver Koş....284
- Yakala Döndür....286
- Alkış Topu....288
- Slalom Top Sürme....290
- Benimle Gel – I....292
- Benimle Gel – II....294
- Dönme Dolap....296
- Yavaş – Hızlı....298
- Kavisli Atış....300
- Dairede Neler Var?....302
- Köylü ve Tilki....304
- Dairede Pas – I....306
- Dairede Pas – II....308
- Top Sürme – I....310
- Top Sürme – II....312
- Top Sürme – III....314
- Top Hırsızı....316
- Basketbol Bayrak Yarışı....318
- Otobüs Durakları....320
- Basket Atıcı....322
- Çift El Top Sürme – I....324
- Çift El Top sürme – II....326
- Direnç Basketbolu – I....328
- Direnç Basketbolu – II....330
- Direnç Basketbolu – III....332
- Direnç Basketbolu – IV....334
- İnatçı Boğa....336
- Üç Pas Oyunu....338

VOLEYBOL OYUNLARI....341

- Örme Pas Bayrak Yarışı....342
- Pasör ve Koşucu....344
- Çizgide Voleybol....346

- Voleybol Bayrak yarışı....348
- Top Yağmuru....350
- Git ve Gel....352
- Sahayı Boşalt....354
- Çemberle Top Yakalama....356
- Elsiz Oyuncu....358
- Kuşlar Kafese....360
- Toplar Çembere....362
- Çemberden Geçir....364
- On Vuruş....366
- Top Kapan Kedi....368
- Seken Top....370
- Servisle Vur....372
- Uzayan Pas....374
- Vur Kazan....376
- Sakın Düşmesin....378
- Şişleme....380
- Yat Kalk Paslaş – I....382
- Yat Kalk Paslaş – II....384

HENTBOL OYUNLARI....387

- Top Kontrol – I....388
- Top Kontrol – II....390
- Üçgen Pas....392
- On Sayı Oyunu....394
- Kademeli Top Taşıma – I....396
- Kademeli Top Taşıma – II....398
- Tap Taşıma yarışması – I....400
- Tap Taşıma yarışması – II....402
- Tap Taşıma yarışması – III....404
- Hedef Gol....406
- Saha Temizleme....408
- Topunu Bul....410
- Kim Top Alamaz....412
- Top Yuvarlama – I....414
- Top Yuvarlama – II....416
- Parmakları Say....418
- Usta ve Çırağı....420
- Halkada Top Sektirme....422
- Halkalar Zinciri....424
- Halkada Pas....426
- Denge ve Pas....428
- Halkadan Top Geçirme....430
- Hedefe Atış....432
- Canavarı Vur....434
- Ebeye Yakalanma....436

- Farkındalık....438
- Takla At Topu Tut....440
- Kaleci....442
- Pas Kapmaca....444
- Topunu Koru....446
- Kaleyi Savun....448
- Ebeyi Vur – I....450
- Ebeyi Vur – II....452

FUTBOL OYUNLARI....455
- El Futbolu....456
- Elden Ele....458
- Dar Geçit....460
- Çetin Yol....462
- Duvar Pas....464
- Sekiz Çiz....466
- Ayaktan Vurma....468
- Bayrak Yarışı – I....470
- Bayrak Yarışı – II....472
- Çapraz Geçiş....474
- Bowling....476
- Sona Kalan Oyun Dışı....478
- Sende Dön....480
- Eşli Futbol....482
- Yengeç – Tavşan....484
- Üç Kale....486
- Her Durakta Dur....488
- Hücum – Savunma....490
- Ördek Avı....492
- Tehlikeli Bölge....494
- Kim Daha Usta....496
- Altı Pas Oyunu....498
- Tuzak....500
- Kule Devirme....502
- Yengeç Futbolu....504
- Dört Köşe....506
- Çemberde Pas....508
- Dart....510
- Kafayla Pas....512
- Kafadan Kafaya....514
- Bir El İki Kafa....516

ÇOK AMAÇLI OYUNLAR....519
- Renk Bulmaca-I....520
- Renk Bulmaca-II....522
- Renk Bulmaca-III....524

- Kuş Avı 526
- Gör-Tanı-Yerleştir-I 528
- Gör-Tanı-Yerleştir-II 530
- Gör-Tanı-Yerleştir-III 532
- Süpriz 534
- Kılavuz 536
- Kırkayak 538
- Eşleşme 540
- Paytak Ördek 542
- Ördekler Bayrak Yarışında 544
- Stop 546
- Zincir 548
- Meyve Tabağı 550
- Topla Dans 552
- Top Sür – Koni Taşı 554
- Üç Kale 556
- Satranç Oyunu 558
- Tek-Çift 560

KAYNAKÇA 563

YAZARLAR 565

GİRİŞ

Tüm dünyada eğitimin temel amacının, eğitilen bireye içinde yaşadığı toplumun değerlerinin aktarılması, uzun vadede onu toplumun yetkin, dengeli ve üretken bir üyesi haline getirmek, dolayısıyla da toplumsal uyumu temin etmek ve sürdürmek olduğu açıktır. Ancak her ülke kendi eğitim politikasına göre eğitimin amaçlarını, süresini ve kapsamını belirleyerek uygular. Beden eğitimini tam bir program içinde uygulamaya başlayan ve bunu genel eğitim sisteminin bir parçası sayan ilk ulus eski Yunanlılardır. Sistemli bir hale getiren ilk ülke ise Almanya olmuştur. Eğitim dönemlerinde gereği gibi ele alınmayan oyun ve beden eğitimi, çocukta spor bilincini ve alışkanlığını oluşturamayabilir. Sonuçta, bedensel enerji kapasitesini iyi kullanamayan, bedensel, ruhsal ve toplumsal yönden sağlıksız nesiller yetiştirme sorunuyla karşılaşılabilir (25).

Öğretilmek istenen sportif formlar veya geliştirilmek istenen özelliklere yönelik egzersizler oyun şeklinde verilebilir. Böylelikle çekicilik ve kalıcılık sağlanmış olur. Burada oyunun diğer amaçlarla kullanımında olduğu gibi çok yönlü etki yaratması da ayrı bir nedendir. Beden eğitiminde amaca ulaşmak için oyunların bir araç ve öğretme yöntemi olarak kullanılması, insanların bütün yeteneklerini sınayarak, onların biyomotor özelliklerinin niteliklerini mükemmelleştirmek için sadece koşulları hazırlamakla kalmaz; ayrıca onların düzeylerini de gösterir. Oyunların bu özelliği onları önemli kılmaktadır. Bu nedenle, özellikle çocuklara yönelik beden eğitimi ve spor öğretiminde oyun bir öğretme aracı ve yöntemi olarak öne çıkarılmalıdır (24).

OYUNUN ÇOCUK VE GENÇLERİN GELİŞİM SÜREÇLERİNE ETKİLERİ

Gelişim, organizmada iç ve dış etkenler sonucu birbirine bağlı ve düzenli biçimde ortaya çıkan ilerleyici bir dizi değişiklikler olarak tanımlanır. Büyümeden ayrı olarak gelişme, yeni beliren yetenekler ve davranış örüntüleriyle gerçekleşen fonksiyonel özelliklerin olgunlaşmasını da içerir (26). Gelişim kavramı büyüme, olgunlaşma, hazır bulunuşluk ve öğrenme kavramlarını içeren geniş bir kavramdır. Beden eğitimi, oyun ve spor etkinlikleri iyi düzenlendiklerinde çocuk ve gençlerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimlerine olumlu katkılar sağlar.

KAYNAKÇA

1. **Müller/Ritzdorf,** Çeviren ve Düzenleyen: Tanju Bağırgan, Koşma-Atlama-Atma, Türkiye atletizm Federasyonu Eğitim Dizisi 4, 2008, ANKARA.
2. IAAF Kids Athletics
3. **Löscher, A.** Birçok Kişi İçin Küçük Oyunlar, Çeviren: Hale Harputluoğlu, Bağırgan Yayınları, 1998, ANKARA.
4. **Aslan, N.,** Oyunla Eğitim, Yargıcıoğlu Matbaası, 1982, ANKARA.
5. **Demirci, A.** İlköğretimde Beden Eğitimi Dersi Etkinlikleri, 4-8. Sınıflar Yeni Öğretim Programı, Nobel Akademik Yayıncılık, 2008, ANKARA
6. **Smith T.,Cestaro, K., N., G,** Student Centered Physical Education, Human Kinetics, 1998, USA.
7. **Özsu,N.,** Oyunlarla Spor Eğitimi, Spor Yayınevi ve Kitapevi, 2008, ANKARA
8. **Davson, A, Morris E.,** Fun And Cames, Human Kinetics Puplisher, 2005, USA.
9. **Prusak, K. A.,** Basketbol Fun And Games, Human Kinetics, 1995, USA.
10. **Krıshnamurti, J.,** Dengelenme Oyunları, Erişim: WWW. Krıshnamurtieseri.com. Erişim tarihi: 24-10-2012
11. J.Byl.101 FunWarm-Up And Cool-Down Games, Human Kinetics, 2004, USA.
12. **Chiappini, A., PolidoriF.,** Mini Voleybol El Kitabı, Çeviren: Orkut Ahmet Mutluer, Türkiye Voleybol Federasyonu Yayınları, 2009/4.
13. **Arthur, W.,** Derleyenler: Ali Ceylan, Sultan Ünsal, Sabahat Tiryaki, Nejat Çevirmeci, Edidör: Şefik Tiryaki, Oyunlarla Mini Voleybol, Türkiye Voleybol federasyonu Yayınları, 2001.
14. Herkes Mini Basketbol Oynuyor, Galatasaray Spor Kulübü Yayınları.
15. **Carlos, G.,Jesus G. B., Carin N., Claude R., Hans P. O., HansS., Stenn H., Helmut H.,** Mını Handball, European Handball Federation, International Handball Federation, EHF, Vienna, 1994.
16. **Kirazoğlu, Z.,** Ünitelere Göre hazırlanmış Oyunlar, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2000, BURSA.
17. **Eğlenoğlu, B.,** Sportif Eğitsel Oyunlar, Ege üniversitesi Basımevi, 2012, İZMİR.
18. **Demirci, A.,** İlköğretimde Beden Eğitimi Dersi Etkinlikleri, Nobel Yayınları, 2008, ANKARA.
19. **Aracı, H.,** Okullarda Beden Eğitimi, Nobel Yayınları, 1998, ANKARA.
20. **Koca, C.,** SEG, Blog (Spor Eğitim Grubu) Hacettepe, Üniversitesi, 2012.

21. **Demirci, N., İlköğretim I. Kademe Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri Çerçevesinde Oyunla Eğitimin Önemi.** Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, (2004). KARS.
22. **Çamlıyar, H. Ve Çamlıyar, H**., Çocuk Hareket Eğitimi ve Oyun, Can Ofset, 1987 MANİSA
23. **Şahin, F.,** İlköğretim Fen Öğretiminde Oyunların yeri v Önemi, MÜ, Fen Bilimleri Eğitimi Sempozyumu, 2001, İSTANBUL
24. **Hazar, M.,** Beden Eğitimi ve Sporda Oyunla Eğitim, Tutibay yayınları, 1997, ANKARA
25. **Öztürk, F**., Toplumsal Boyutlarıyla Spor, Bağırgan Yayınevi, 1998, ANKARA
26. **Demirci, A., Demirci, N.,** Adım Adım Badminton, Sokak Kitapları Yayınları, 2. Baskı 2012, İSTANBUL
27. **Özbaydar, S.,** İnsan Davranışının Sınrları ve Spor Psikolojisi, Altın Kitaplar, 1993.
28. **Seyrek, H. ve Sun, M.,** Çocuk Oyunları, May Yayınları, 1991, İzmir
29. TeachıngElementaryPhysıcalEducatıon, 1993

Arkeolojik Mimaride

RESİM 2

(MÖ 500 – MS 400)

Prof. Dr. Orhan Bingöl

nobel KÜLTÜR

ARKEOLOJİK MİMARİDE RESİM 2 (MÖ 500 – MS 400)
Orhan Bingöl

Nobel Kültür: 10
ISBN: 978-625-8171-15-0
E-ISBN: 978-625-8171-16-7
1. Basım, Mart 2023

Yayın Yönetmeni: Gülfem Dursun
Sayfa Tasarımı: Tarkan Kara
Kapak Tasarımı: Sezai Özden
Kapak Fotoğrafı: Orhan Bingöl
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu

© Copyright 2023, NOBEL KÜLTÜR Sertifika No.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

"Nobel Kültür", bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Nobel Kültür Yayınları

Kültür Mah. Mithatpaşa Cad. No: 74/4, Kızılay/Ankara
Tel: 0312 418 20 10
kultur@nobelyayin.com

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Sipariş: -siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
Bilgi: www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları:
Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi,
D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, İnkılâp Kitabevleri, Kitapsan,
Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

Baskı ve Cilt:
Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi
Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇERİKLER

BOYAYLA RESİM
FRESCO SECCO ENKAUSTİK TEMPERA

A. RESİM YAPIMI VE TEKNİKLERİ 2
1. Resme Taban Oluşturan Taşıyıcılar 2
2. Taşıyıcıların Düzeltilmesi 4
3. Malzeme 4
4. Boyalar 4
5. Boyayla Resim Teknikleri 7

B. KLASİK DÖNEME KADAR RESİM 11

C. KLASİK DÖNEM VE SONRASINDA RESİM 17

I. FİGÜRATİF RESİM

A. ÖLÜLER ÂLEMİ İÇERİKLİ RESİM 17
1. Mezar Resimleri 17
2. Lahit Resimleri 44
3. Stel Resimleri 48
4. Seramik Resimleri 51
5. Mumya Resimleri 54

B. TARİH VE MİTOLOJİ İÇERİKLİ RESİM 55
1. MÖ 5. Yüzyıl Ressamları 57
2. MÖ 4/3. Yüzyıl Ressamları 89
3. MÖ 1. Yüzyıl Ressamları 112
4. İsimsiz Ressamların Eserleri 115

II. DEKORATİF RESİM

A. POMPEİİ DUVAR DEKORASYON STİLLERİ 120
1. Pompeii I. Stil Duvar Dekorasyonu - MÖ 200-60 (Mau 200-80) 121
2. Pompeii II. Stil Duvar Dekorasyonu - MÖ 60-20 122
3. Pompeii III. Stil Duvar Dekorasyonu - MÖ 20-MS 20 129
4. Pompeii IV. Stil Duvar Dekorasyonu - MS 20-79 133

B. POMPEİİ DIŞI DUVAR DEKORASYON STİLLERİ 134
1. TANIMLAMA 139

2. 3B DUVAR DEKORASYONU (ANADOLU DIŞI) 140
3. PSEUDO 3B DUVAR DEKORASYONU (ANADOLU DIŞI) 145
C. ANADOLU DUVAR DEKORASYON STİLLERİ 147
1. "3B" (I. Stil) Duvar Dekorasyonu 147
2. "PSEUDO 3B" (II. Stil) Duvar Dekorasyonu 168
3. "PSEUDO 3B" (II. Stil) Sonrası Duvar Dekorasyonu 173

BOYASIZ RESİM
MOZAİK-İNKRUSTASYON-OPUS SECTİLE

MOZAİK

A. MOZAİK TÜRLERİ VE YAPIMLARI 206
1. Doğal Oval Taş Mozaik (Klasik/Hellenistik) 211
2. Kırma Taş Mozaik (Hellenistik) 231
3. Kesme Taş Mozaik I (Hellenistik) 239
4. Kesme Taş Mozaik II (Roma) 274
B. KONULU FİGÜRATİF MOZAİKLER 274
1. Mitolojik Konular 275
2. Sanatkârlar Şairler, İlham Perileri 281
3. Günlük Yaşamdan Sahneler 289
4. Denizler Âlemi ve Tanrıları 292
5. Hayvanlar Âlemi ve Tanrıları 299
6. Kuşlar Âlemi ve Tanrıları 303
7. Bitkiler Âlemi ve Tanrıları 304
8. Personifikasyon Mozaikleri 305
9. Mesaj İçerikli Mozaikler 312
C. GEOMETRİK DEKORASYONLU MOZAİKLER 315
1. Siyah/Beyaz Geometrik Mozaikler 315
2. Prizmatik Tablo Kompozisyonlu Geometrik Mozaikler 316
3. Kare Tablo Kompozisyonlu Geometrik Mozaikler 318
4. Madalyon Kompozisyonlu Geometrik Mozaikler 319
5. Figüratif Tek Tablolu/Madalyonlu Geometrik Mozaikler 320
6. Tablosuz/Madalyonsuz Geometrik Mozaikler 325
D. MOZAİK DUVAR DEKORASYONU 329

E. DEĞERLENDİRME 330
1. Mozaiklerin Planları 330
2. Mozaik Tabloları 333
3. Konu ve Konumlarının Seçimi 335
4. Mozaiklerin Çerçeveleri 339

INKRUSTASYON (MERMER KAPLAMA)

A. MERMER KESİMİ 343
B. ÖRNEKLER 346

OPUS SECTİLE

A. GEOMETRİK DÜZENLEME 349
B. FİGÜRATİF DÜZENLEME 360

KISALTMALAR - KAYNAKÇA - SÖZLÜK İNTERNET ALINTILARI

Kısaltmalar 364
Kaynakça 365
Sözlük 366
İnternet Alıntıları 374

Boyayla Resim

FRESCO SECCO
ENKAUSTİK TEMPERA

A. RESİM YAPIMI VE TEKNİKLERİ

Bu kitaptaki resim örneklerinin seçimindeki ölçütün, ilk kitapta da olduğu gibi Gauguin'in "*Resim, çizgi ve renklerden oluşturulmuş düz bir yüzeydir.*" şeklindeki tanımı kapsamındaki veriler olduğunu vurguladık. Artık sıra onları malzemelerine göre değerlendirmeye geldi ve ilk sırayı da boya ile yapılan resimlere verdik.

Aşağıdaki bölüm, bu kitabın sınırlarını fazlasıyla aşan ve tek başlarına kitapların içeriklerini oluşturmuş konulardır. Onlara burada kısaca değinilmiş fakat kaynakça ile desteklenmiştir. Antik Çağ'da boyayla resim yaparken genelde bu dört teknik kullanılıyordu. Fakat resme başlamadan önce resmin yapılacağı bir "yüzey" gerekliydi. Nasıl çocuklar ellerine boya geçti mi onları duvarlara sürerse insanoğlu da ilk boyası ne idiyse, kan mı, çamur mu, onu ilk önce eliyle mağaralarını oluşturan doğal kayalara sürerek resim yapmaya başladı ve böylece resmin ilk taşıyıcısını da bulmuş oldular.

1- RESME TABAN OLUŞTURAN TAŞIYICILAR

Resim ister boyalı ister boyasız olsun tanımında da belirtildiği gibi bir düz yüzey üzerine yapılır. Taşınmaz ya da taşınabilir, doğal ya da yapay bu yüzeylere "taşıyıcı" diyoruz.

TAŞ		KERPİÇ
DOĞAL KAYA	İŞLENMİŞ TAŞ / MERMER	KERPİÇ SIVA
		
BOĞALAR LASCAUX. ÜST PALEOLİTİK *(AMR Res. 5d)*	HAGİA TRİADA LAHDİ MÖ 1400 GİRİT *(AMR Res. 129)*	BOĞA AVI ÇATALHÖYÜK MÖ 5800 ANKARA *(AMR Res. 38)*

Schwarzer: Holger Schwarzer, Antike Wandmalereien aus Pergamon. (Lokalstil, 165-176).

Zimmermann: N. Zimmermann, Die Entwicklung der Wandmalerei in Kleinasien von der griechischen bis zur römischen Zeit am Beispiel von Ephesos. (Ed. Yves Dubois, Urs Niffeler. Pictores per Provicias II. Status Quaestionis Antiqua 55 2016) 69-87.

Salzmann Panorama: Salzmann, D. Hellenistische und frühkaiserzeitliche Mosaiken und Pavimente in Pergamon (Pergamon. Panorama der antiken Metropole. Ed. Grüßinger, R. Kästner, V. Scholl, A.) 2012 100-107; 518-521.

KAYNAKÇA

Kaynakçalar, ilgili konuların altlarında yer almaktadır.

İNTERNET ALINTILARI

Resim 20 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/ba/Exekias_-_ABV_146_22-23_-_funerary_ _Berlin_AS_F_1811-1826_-_04.jpg (29.07.2022).

Resim 44 https://pbs.twimg.com/media/FJsdiebXIAEcQfh?format=jpg&name=large (29.07.2022).

Resim 47 https://live.staticflickr.com/4388/36448678174_33f3d43b1f_b.jpg (29.07.2022).

Resim 48 https://live.staticflickr.com/4397/37095506976_abcd2a8cfd_b.jpg (29.07.2022).

Resim 51 http://static.bnr.bg/sites/tr/100turistikyer/publishingimages/7/12-05-03-82232_1.jpg (29.07.2022).

Resim 52 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/42/Reproduction_of_Thracian_tomb_1.jpg/1024px-Reproduction_of_Thracian_tomb_1.jpg (29.07.2022).

Resim 72 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b4/Hypnos_Thanatos_BM_Vase_D56_full.jpg (29.07.2022).

Resim 74 https://encryptedtbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcQaNJo_Ws86JyBaOEPMHo_eEXbtxfOdg6h5wA&usqp=CAU (29.07.2022).

Resim 75 https://images.metmuseum.org/CRDImages/gr/original/DP-19802-001.jpg (29.07.2022).

Resim 83a https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d7/Philoktetes_Lemnos_Met_56.171.58.jpg/1280px-Philoktetes_Lemnos_Met_56.171.58.jpg (29.07.2022).

Resim 83b https://live.staticflickr.com/5243/5355941758_3e76b7c049_c.jpg (29.07.2022).

Resim 84 https://wikiimg.tojsiabtv.com/wikipedia/commons/thumb/a/a8/Diomedes_Odysseus_Palladion_Louvre_K36.jpg/1280px-Diomedes_Odysseus_Palladion_Louvre_K36.jpg (29.07.2022).

Resim 87 https://www.swisseduc.ch/altphilo/antike/realien/as/gallerie/myth/odysseus/od_images/68.jpg (29.07.2022).

Resim 91A https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bb/Penelope_Painter_ARV_1300_1_Odysseus_killing_the_suitors_%2803%29.jpg (29.07.2022).

Resim 91B http://www.fhw.gr/ /culture/literature/ph49s.jpg (29.07.2022)

Resim 95 https://live.staticflickr.com/3173/3081161210_1f74a758ef_b.jpg (29.07.2022).

Resim 96 https://images.metmuseum.org/CRDImages/gr/original/DP116941.jpg (29.07.2022).

Resim 97 97: https://www.theoi.com/articles/wp-content/uploads/2019/09/M20.2Drakon.jpg (29.07.2022).

Resim 98 https://media.britishmuseum.org/media/Repository/Documents/2014_10/9_6/ce45791a_77b3_458b_8da5_a3bf0069c46e/mid_00481000_001.jpg (29.07.2022).

Resim 99 https://pbs.twimg.com/media/D-YlbiBW4AAwsvT?format=jpg&name=large (29.07.2022).

Resim 100 https://media.britishmuseum.org/media/Repository/Documents/2014_10/5_2/da979d98_6381_42b4_ad3e_a3bb0029058e/preview_00289951_001.jpg (29.07.2022).

Resim 101a https://www.akgimages.co.uk/Assets/V2/EiuNrwmcU5TR1zWclg5uoj4pmxURbKOvDe9@Ylj8xhHSo0PkaDmygl0eOsv2BzHDfJg8Xb9yXea7v6jU4iloM820u1aYw0KcFRw_NOLkmr6Ya@PZlOd0@wZgE4w011eD/8hPyXy91zLGOFzaL/wdEPJHchfmkpG@y0/AKG4504017.jpg (29.07.2022).

Resim 101b https://www.akgimages.co.uk/Assets/V2/EiuNrwmcU5TR1zWclg5uoj4pmxURbKOvDe9@Ylj8xhHSo0PkaDmygl0eOsv2BzHD1gdQB@aYMN8tG1SpwxmtHDghaiu@@NfNrIO_Gx7qSJL4BmZvY5Fed4gKQJaKZ6Hf/kQZbWt_wyGJY2Tv9/qdU9V8RR_ZMgNOw@/AKG3003096.jpg (29.07.2022).

Resim 106 108 https://m.media-amazon.com/images/I/71SgwgIr0yL._AC_SL1500_.jpg (29.07.2022).

Resim 107 https://books.openedition.org/pcjb/docannexe/image/6763/img-1-small700.jpg (29.07.2022).

Resim 109 http://artips.fr/newsletters/Parrachius_Grapes/Parrachius_Grapes_1_2x.jpg (30.07.2022).

Resim 110 https://ditmarov.files.wordpress.com/2021/06/sandrart-parrhasius-deceives-onlookers-painting-veil-engraving-1-1.jpg?w=552 (30.07.2022).

Resim 115 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/f5/Victor_Mottez_zeuxis.jpg/939px-Victor_Mottez_zeuxis.jpg (30.07.2022).

Resim 116 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/0e/De_Gelder_zeuxis.jpg/717px-De_Gelder_zeuxis.jpg?20070430205833 (30.07.2022).

Resim 117a https://www.akgimages.co.uk/Assets/V2/EiuNrwmcU5TR1zWclg5uoj4pmxURbKOvDe9@Ylj8xhHSo0PkaDmygl0eOsv2BzHDtsFDh06t9k_9aPGTP487YDosTSuLoJt@m0ftx7HDnmkEFI_Y999w5pCjBdGFbixl/Vj9dbHaZMEjn3HS0/Bvqx2rxwugiRgT_q/AKG4060010.jpg (30.07.2022).

Resim 119 https://media.britishmuseum.org/media/Repository/Documents/2014_10/1_7/de49dde1_fcc4_4a7b_bcda_a3b70074de75/mid_00034831_001.jpg (29.07.2022).

Resim 125 http://ancientrome.ru/art/img/7/7905.jpg (30.07.2022).

Resim 127 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b6/Danae_cradling_baby_Perseus_arriving_in_Seriphos_on_west_wall_of_exedra_o_House_of_the_Greek_Epigrams_Pompeii.jpg (30.07.2022).

Resim 128 http://www.fine-art-images.net/img_z.php?id=28951 (30.07.2022).

Resim 131 https://www.theartpostblog.com/wp-content/uploads/2018/02/La-Calunnia-Sandro-Botticelli.jpg (30.07.2022).

Resim 132 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/48/Calumny_of_Apelles_by_Pieter_Bruegel_the_Elder.jpg?20110409113717 (30.07.2022).

Resim 133 https://cdn.wannart.com/production/post/2019/10/atina-okulu-kapak.jpg (30.07.2022).

Resim 134 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/51/Theseus_Minotaur_MAN_Napoli_Inv9043.jpg (29.07.2022).

Resim 136 https://i.pinimg.com/originals/94/5c/ef/945cefa0b59bdd28bff074f404c1f755.jpg (29.07.2022).

Resim 137 https://www.researchgate.net/profile/Maria-Haley2/publication/287596344/figure/fig2/AS:667720169295880@1536208302283/Medea-contemplates-killing-her-sons-as-we-can-see-she-is-concealing-a-sword-and-looking.jpg (30.07.2022).

Resim 139 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/0d/La_fontana_della_casa_di_Octavius_Quartione_w_clouds.jpg/800pxLa_fontana_della_casa_di_Octavius_Quartione_w_clouds.jpg (30.07.2022).

Resim 140 https://images.saymedia-content.com/.image/t_share/MTc2Mjg5NDE1MTU1NDkyMDEz/the-story-of-pyramus-and-thisbe.jpg (30.07.2022).

Resim 141 https://farm5.static.flickr.com/4889/46227986341_0023c43a3d.jpg (30.07.2022).

Resim 144 https://emilianotufano.files.wordpress.com/2013/04/stili-copia.jpg?w=750&h=324 (29.07.2022).

Resim 145A https://i.pinimg.com/564x/cc/6f/e1/cc6fe1d095dfc9427b5bf0def806f034.jpg (29.07.2022).

Resim 146A https://pompeiiiscool.weebly.com/uploads/4/6/8/7/46874939/7840713_orig.jpg (29.07.2022).

Resim 146B https://64.media.tumblr.com/a7ee10c597b8ce7c2da7f39e96ea4830/tumblr_inline_o8hagdZNH11qlv1uu_500.jpg (29.07.2022).

Resim 147 https://divisareres.cloudinary.com/images/c_limit,f_auto,h_2000,q_auto,w_3000/v1494009190/ffzu908w9hmul4g6apcp/francesco-cimmino-mariano-de-angelis-the-villa-of-the-mysteries.jpg (29.07.2022).

Resim 149a https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1b/Villa_of_the_Mysteries_%28Pompeii%29_-_frescos_01.jpg (29.07.2022).

Resim 149b http://pompeiisites.org/wp-content/uploads/Megalografia-di-Villa-dei-Misteri.jpg (29.07.2022).

Resim 151 https://cdn.kastatic.org/ka-perseus-images/466272a2509405168f3b86b4d188ca3077b508e4.jpg (29.07.2022).

Resim 161 https://www.planetpompeii.com/public/gallery/24_06.jpg (29.07.2022).

Resim 162 https://arh342.weebly.com/uploads/2/5/1/9/25196676/5557375.jpg?354 (29.07.2022).

Resim 176 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a8/Mural_paintings%2C_ca_100_BC%2C_Delos%2C_143476.jpg (29.07.2022).

Resim 182 https://enneaodoi.files.wordpress.com/2015/08/amphipolis_wohnhaus_mit_wanddekoration_im_strukturstil_amphipolis_7d5dcfd9.jpeg?w=1400&h=&crop=1 (29.07.2022).

Resim 456 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6f/House_of_the_Neptune_Mosaic_%287254082844%29.jpg (29.07.2022).

Yenilenmiş 17. Basım

GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMA
İLKE VE TEKNİKLERİ

Baş Yazar
Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar (TED Üniversitesi)

Yazarlar
Prof. Dr. İlhan Yalçın (Ankara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Volkan Avşar (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Begüm Serim-Yıldız (TED Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Erkan Atik (Başkent Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Emre Umucu (Michigan Eyalet Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Tan'ın Ön Sözüyle

nobel

GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMA - İLKE VE TEKNİKLERİ

Baş Yazar
Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar
Yazarlar
Prof. Dr. İlhan Yalçın
Dr. Öğr. Üyesi Volkan Avşar
Dr. Öğr. Üyesi Begüm Serim-Yıldız
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Erkan Atik
Dr. Öğr. Üyesi Emre Umucu

Yayın No.: 4695
Psikoloji - PDR No.: 409
ISBN: 978-625-427-973-7
E-ISBN: 978-625-427-974-4
Basım Sayısı: Yenilenmiş 17. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Naim Dilek -naim@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Voltan, Nilüfer Voltan., Yalçın, İlhan., Avşar, Volkan., Serim-Yıldız, Begüm., Erkan Atik, Zeynep., Umucu, Emre.
Grupla Psikolojik Danışma - İlke ve Teknikleri /
Nilüfer Voltan Acar, İlhan Yalçın, Volkan Avşar, Begüm Serim-Yıldız, Zeynep Erkan Atik, Emre Umucu
Yenilenmiş 17. Basım. XXXIV + 302 s. 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-427-973-7
E-ISBN: 978-625-427-974-4
1. Grupla Psikolojik Danışma 2. Grupta Direnç ve Transferans 3. Bitirilmemiş İşler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Yenilenmiş ve Genişletilmiş 17. Basım Ön Sözü VII
On Beşinci Basımın Ön Sözü VIII
On Dördüncü Basımın Ön Sözü IX
On Üçüncü Basımın Ön Sözü X
On İkinci Basımın Ön Sözü XI
Yazarın Ön Sözü XII
On Birinci Basının Ön Sözü XIII
Onuncu Basımın Ön Sözü XIV
Geliştirilmiş Dokuzuncu Basımın Ön Sözü XV
Geliştirilmiş Sekizinci Basımın Ön Sözü XVI
Geliştirilmiş Yedinci Basımın Ön Sözü XVII
Geliştirilmiş Altıncı Basımın Ön Sözü XVIII
Beşinci Basımın Ön Sözü XIX
Geliştirilmiş Dördüncü Basımın Ön Sözü XX
Geliştirilmiş Üçüncü Basımın Ön Sözü XXI
1. Basım Ön Sözü XXIII

1. BÖLÜM

I. KONU
GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMAYA GENEL BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar

Grupla Psikolojik Danışma ve Grup Rehberliği 6
Grupla Psikolojik Danışma ve Bireysel Psikolojik Danışma 7
Grubun Sosyal Mikrokozmos Özelliği ve Sosyal Yaşama Transfer Edilebilirliğinin Paradoksallığı 13
Grupla Psikolojik Danışma Nedir, Ne Değildir? 15
Özet 16
Konuya İlişkin Sorular 17

II. KONU
GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMAYA İLİŞKİN KAVRAMLAR

Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar

Kapalı Gruplar (Close Groups) 21
Açık Gruplar (Open Groups) 21
Alıştırmalar (Exercises) 22
Grup Laboratuvarı ya da Grup Eğitimi Laboratuvarı (Group Lab or Group Training Lab) 23
Deneyler (Experiments) 24
Grup Çalışması ya da Grupla Çalışma (Group Work) 24
Etkileşim Grupları (Encounter Groups) 24
Kişiler Arası İlişkiler Grubu (Interpersonal Relations Groups) 25
İntrapsişik Özellikli Gruplar (Intrapsychic Groups) 25
İşe Yönelik Gruplar (Task-Oriented Groups) 25
Birey Odaklı (Yönelimli) Gruplar (Individual Oriented Groups) 26
Grup Odaklı (Yönelimli) Gruplar (Group Oriented Groups) 26
Özel Amaçlı Gruplar (Special Aimed Groups) 26
Maraton Grupları (Marathon Groups) 27
Kendi Kendine Yardım Grupları (Self-Help Groups) 27
Destek Grupları (Support Groups) 27
Psiko-Eğitim Grupları (Psycho-Education Groups) 28
Paylaştırma (Sharing) 28
Bağlama (Linking-Binding) 29
Grupla Psikolojik Danışmada Süreç (Process in Group Counseling) 29
Grupla Psikolojik Danışmada İçerik (Content in Group Counseling) 30
Metailetişim (Metacommunication) 31
Süpervizyon (Supervision) 31
Konsültasyon (Consultation) 32
Grup Lideri (Group Leader) 32
Refere Etmek (Referal) 33
Öngörüşme (Intake Interview) 33
İkili Duygular (Ambivalans) 33
Sözleşme (Contract) 33
Davranışsal Amaçlar (Behavioral Goals) 34

Genel Amaçlar (General Goals) 34
Sonlandırma (Terminasyon) 34
Özet 35
Konuya İlişkin Sorular 36

III. KONU
PSİKOLOJİK DANIŞMAN
Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar

Psikolojik Danışman Kimdir? Nasıl Yetiştirilmelidir? 39
Psikolojik Danışmandan Grupta Beklenilenler 46
Yardımcı Lider (Co-Leader) 47
Özet 49
Konuya İlişkin Sorular 50

IV. KONU
PSİKOLOJİK DANIŞMA GRUBUNUN ÖZELLİKLERİ
Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar

Gruba Üyelerin Seçimi 53
Grubun Büyüklüğü 55
Grubun Süresi 56
Grup Ortamı 57
Grubun Planı 58
Özet 60
Konuya İlişkin Sorular 61

V. KONU
GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMADA TERAPÖTİK GÜÇLER
Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar

Psikolojik Danışman (Group Leader) 66
Grup Tarafından Kabul (Acceptance by The Group) 68
Psikolojik Danışma Grubundaki Güven (Thrust in The Group) 68
Psikolojik Danışma Grubunun Çekiciliği (Attractiveness of The Group) 69
Beklentiler (Expectations) 70

Danışanın Hazır Oluşu (Readiness) 71
Ait Olma (Belonging) 72
Danışanın Söz Vermesi (Promising)..... 74
Danışanın Katılımı (Participation Of The Member)..... 74
Danışanların Sorumluluğu Kabulü (Accepting The Responsibility) 75
Açıklık (Openness) 75
Geri İletim (Feedback) 76
Terapötik Gerilim (Therapeutic Tension)..... 78
Grup Üyeleri (Group Members) 78
Özet 79
Konuya İlişkin Sorular 80

VI. KONU
GRUBUN EVRELERİ
Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar

Başlangıç Evresi..... 84
Geçiş Evresi..... 85
Eylem Evresi 86
Sonlandırma Evresi..... 87
Özet 88
Konuya İlişkin Sorular 89

VII. KONU
TERAPÖTİK ÇALIŞMA UYUMU
Zeynep Erkan Atik - Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar

Terapötik Çalışma Uyumunun Tarihsel Süreci..... 95
Grupla Psikolojik Danışmada Terapötik Çalışma Uyumu 96
Terapötik Çalışma Uyumu ve Bir Terapötik Güç Olarak
Psikolojik Danışman/Grup Lideri 98
Terapötik Çalışma Uyumu ve Grupla Psikolojk Danışmada
Danışana/Grup Üyelerine İlişkin Terapötik Güçler 100
Terapötik Çalışma Uyumu ve Grupla Psikolojik Danışma
Sürecinde Hem Grup Liderine Hem De Grup Üyelerine
İlişkin Terapötik Güçler..... 103
Özet 104
Konuya İlişkin Sorular 106

VIII. KONU
GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMADA AMAÇLAR
Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar

Çeşitli Amaç İfadeleri 109
Danışanın ve Psikolojik Danışman'ın Davranışsal Amaçlara Olan İhtiyacı 112
Davranışsal Amaçları Oluşturma 114
Özet 115
Konuya İlişkin Sorular 116

IX. KONU
GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMADA DİRENÇ
Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar

Grupta Direnç ve Belirtileri 120
Grupta Direnci Artıran Faktörler 122
Grupta Direnç Gösteren Danışanın Duyguları 123
Grupta Dirençle Karşılaşan Psikolojik Danışman'ın Duyguları 124
Grupta Dirençle Baş Etme Yolları 125
Dirençli Psikolojik Danışman - Karşıt Direnç 129
Özet 130
Konuya İlişkin Sorular 131

X. KONU
GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMA SÜRECİNDE SESSİZLİK
Dr. Öğr. Üyesi Volkan Avşar - Prof. Dr. İlhan Yalçın

Sessizliğin Nedenleri 139
Durumsal Faktörler 139
Bireysel Faktörler 140
Grup İçi Etkileşimlere Bağlı Faktörler 145
Kültürel Faktörler 147
Yararlı ve Zararlı Sessizlik 149
Lider ve Sessizlik 155
Sessizliğe Müdahale 158
Özet 171
Konuya İlişkin Sorular 172

XI. KONU
GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMADA TRANSFERANS
Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar

Transferans....176
Karşıt Transferans....180
Transferansla Baş Etme....182
Transferans ve İlişkinin Şimdi ve Buradalığı....186
Özet....187
Konuya İlişkin Sorular....188

XII. KONU
GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMADA ALIŞTIRMALAR
Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar

Kendini ve Başkalarını Tanımayla İlgili Alıştırmalar....192
Çeşitli Grup Evreleriyle İlgili Alıştırmalar....193
Süreçle İlgili Alıştırmalar....195
Grup Üyelerinin İletişim Biçimiyle İlgili Alıştırmalar....195
Terapötik Güçlerin Oluşmasıyla İlgili Alıştırmalar....196
Hayal Etmeyle İlgili Alıştırmalar....198
Temas Engellemeleriyle İlgili Alıştırmalar....198
Alıştırmaların Özellikleri....198
Özet....199
Konuya İlişkin Sorular....200

XIII. KONU
GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMADA
GÜÇLÜĞÜ OLAN DANIŞANLAR
Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar

Yas Tutanlar (Mourners)....204
Kaygılı Olanlar (Clients Having Anxiety)....206
Düşmanca Duyguları Olanlar (Hostile Clients)....207
Çökkünler (Depresyonda Olanlar) (Depressive Clients)....208
Öğrenme Güçlüğü Olanlar (Learning Disabled)....208
Sessiz Ve/Veya İçine Kapanıklar (Silent and/or withdrawn)....209
Şamaroğlanı (Scape Goat)....210

Sosyal İlişkiye Girenler (One who are getting into social relations) 211
Bağımlılar (Dependant) 211
Öğüt Verenler (Advice-Giver) 211
Yaramaz Öğrenciler (Miscivious) 212
Madde Bağımlıları (Substance Adiction) 212
İnternet Bağımlıları (Internet Adiction) 213
Tekelciler (Monopolists) 215
Ensest ve/veya Cinsel Tacize Uğrayanlar (Incest and/or Sexually harassed) 215
Taşkınlık Yapanlar - Dışa Vuranlar (Acting Out) 217
Duygusal Güçlüğü Olan Danışanların Egemen Duyguları ve Baş Etme Yolları 218
Özet 223
Konuya İlişkin Sorular 224

XIV. KONU
GRUP LİDERLERİNİN GÖREVLERİ
Prof. Dr. Nilüfer Voltan Acar

Koşullar ve Beceriler 228
Grup Dinamiğini ve Süreci Anlama 233
Özet 234
Konuya İlişkin Sorular 235

2. BÖLÜM

XV. KONU
ENGELLİ BİREYLERLE GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMA
Dr. Öğr. Üyesi Emre Umucu

Görünür ve Görünmez Engeller ve Kronik Hastalıklar 242
Fiziksel Engelli Bireyler ile Grupla Psikolojik Danışma 244
Duyusal Engelli Bireyler ile Grupla Psikolojik Danışma 246
Bilişssel Engelli Bireyler ile Grupla Psikolojik Danışma 248
Öneriler 252
Özet 253
Konuya İlişkin sorular 254

XVI. KONU
ERGENLERLE GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMA
Dr. Öğr. Üyesi Begüm Serim-Yıldız

Ergenlerle Grupla Psikolojik Danışmanın Güçlü Yönleri 258
Ergenlerle Grupla Psikolojik Danışmanın Yapısı.....263
Ergenlerle Grupla Psikolojik Danışmada Yaratıcı Teknikler 267
Özet 271
Konuya İlişkin Sorular 272

KAYNAKLAR.....273
KONU VE YAZAR BULDURUSU 291
YAZARLAR.....295

Grup, belli bir amaç için bir araya gelen ikiden fazla insan topluluğudur. Grupla psikolojik danışmayı tanımlayabilmek için bazı kavramlardan söz etmek gerekir. Bu kavramlar:

1) Kişiler arası ilişkilerin geliştirilmesi,

2) Üyelerinin duygu değer ve tutumları,

3) Her bir üyenin davranışsal amaçları,

4) Psikolojik danışman,

5) Profesyonel ve terapötik,

6) Yardım alıp - yardım verme

Sözü geçen kavramlara dayalı olarak grupla psikolojik danışma şu şekilde tanımlanabilir. Okuyucular da, bu kavramları göz önüne alarak grupla psikolojik danışmayı kendileri tanımlayabilirler.

Grupla psikolojik danışma, kişiler arası ilişkilerin geliştirilmesini hedefleyen, üyelerin duygu değer ve tutumlarının üzerin-

KAYNAKLAR

Ackerman, S. J. ve Hilsenroth, M. J. (2003). A review of therapist characteristics and techniques positively impacting the therapeutic alliance. *Clinical Psychology Review, 23*,1-33.

Akman, Y. (2002). Okullarda Konsültasyon Çalışmaları ve Ruh Sağlığı Konsultasyon Modeli. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi.* Sayı 18, ss. 7-13.

Alldredge, C. T., Burlingame, G. M., Yang, C., ve Rosendahl, J. (2021). Alliance in group therapy: A meta-analysis. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 25(1),13. doi: 10.1037/gdn0000135

Alvarez, T. G., Stauffer, G., Lung, D. M., Sacksteder, K., Beale, B., ve Tucker, A. R. (2020). *Adventure Group Psychotherapy: An Experiential Approach to Treatment*. Routledge.

Anderson, B.N Pine, I., ve Mee-Lee, D-(1972) Resident training in co-therapy groups. *International Journal for Group Psychotherapy.* 22.192-198

Arbuckle, D. (1970). *Counseling: Philosophy, Theory and Practice.* second ed. Boston: Allyn and Bacon, Inc.

Arıcı, F. ve Voltan-Acar, N. (2011). Grupla psikolojik danışmada terapötik bir güç olarak psikolojik danışman. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *4(36),* 173-179.

Ascherman, L. (1993). The Impact of unstructured Games of Fantasy and Role-Playing on an Inpatient unit for Adolescents. *Int. J. of Group Psychotherapy.* 43-3.

Ballou, S. (1996). *An existential-phenomenological historical enquiry into the awareness of silence as a transpersonal paradigm*. [Master's thesis, Ohio University]. https://www.proquest.com/docview/304337170/fulltextPDF/80A881D5F280498BPQ/1?accountid=8319

Bassin, A., ve Smith, A. B. (1962). *Verbal participation and improvement in group therapy. International Journal of Group Psychotherapy, 12*(3), 369-373. https://doi.org/10.1080/00207284.1962.11508285

Bauman, S., ve Shaw, L. R. (2016). *Group work with persons with disabilities.* American Counseling Association.

Baymur, F. (tarihsiz). Grupla Psikolojik Danışmada Alıştırmalar. Tarihsiz Teksir.

Bedi, R. P. (2006). Concept mapping the client's perspective on counseling alliance formation. *Journal of Counseling Psychology, 53*, 26-35.

Benson, J. F. (2010). *Working more creatively with groups* (3rd ed.). Routledge.

Berg, R. C., Landreth, G. L. ve Fall, K. A. (2018). *Group counseling: Concepts and procedures* (6th ed.). Taylor & Francis.

Berg, R. C., Landreth, G. L. ve Fall, K. A. (2017). *Group counseling: Concepts and procedures.* Routledge.

Bernard, H. S. & Drob, S. L. (1989). Premature termination: A clinical study. *Group, 13*(1), 11-22. https://doi.org/10.1007/BF01456548

Bernard, H. S. (1994). Difficult patients and challenging situations. H. S. Bernard and K. R. MacKenzie (Eds). In *Basics of group psychotherapy.* (pp. 123-156). Guilford Press.

Berzon, B. ve ark., (1972). Audio Tape Program for Self Directed Groups. *New Perspective on Encounter Groups*. San Francisco: Josey Bass.

Black, A. E. (2019). Treating insecure attachment in group therapy: Attachment theory meets modern psychoanalytic technique. *International Journal of Group Psychotherapy*, 69(3), 259-286. https://doi.org/10.1080/00207284.2019.1588073

Bordin, E. S. (1994). Theory and research on the therapeutic working alliance: New directons. İçinde: A.O Horvath, ve L.S. Greenberg (Editörler), *The working alliance: Theory, research and practice* (s. 13-37). New York: Wiley.

Braddock, D., Rizzolo, M. C., Thompson, M., ve Bell, R. (2004). Emerging technologies and cognitive disability. *Journal of Special Education Technology*, *19*(4), 49-56.

Brent, D.A ve Marine, E (1987) Developmental Aspects of therapy relationship. *Journal of Marital and Family Therapy.* 4, 69-75

Çakır, S. G. (2011). Grup üyeleri, üyelerde zor davranışlar ve bunlarla baş etme. İçinde A. Demir ve S. Koydemir (Ed.). *Grupla psikolojik danışma.* (Ss. 179-199). Pegem Akademi

Carrol, M. R. ve Wiggins, J. D. (2010). *Grupla psikolojik danışmanın ögeleri: Kavramlar, ilkeler ve uygulamalar.* (S. Doğan, Çev. Ed.). Pegem Akademi. (Orijinal eserin yayın tarihi 2001).

Carroll, M. R. (1970). Silence is the heart's size. *Personnel and Guidance Journal, 48*(7), 536- 551.

Chan, F. E., Da Silva Cardoso, E. E., ve Chronister, J. A. (2009). *Understanding psychosocial adjustment to chronic illness and disability: A handbook for evidence-based practitioners in rehabilitation*. Springer Publishing Co.

Chazan, R. (2001). *The group as therapist.* (1st ed.). Jessica Kingsley Publishers.

Chen, M., ve Rybak, C. (2018). *Group leadership skills: Interpersonal process in group counseling and therapy* (2nd ed.). SAGE Publications.

Christensen, T. (2000). A qualitative Investigation of the Process Supervision With Grup Counselors. *Journal for Specialists in Group Work.* Vol. 25, s. 4, ss. 376-394.

Christner, R. W., Stewart, J. ve Freeman, A. (Ed.). (2007). *Handbook of cognitive-behavior group therapy with children and adolescents: Specific settings and presenting problems*. Routledge.

Clark, C. C. (2003). *Group leadership skills* (4th ed.). Springer Publishing Company

Clark, T.L ve Davis - Gage, D. (2010) Treating trauma: Using psychodrama in groups-Retrieved from http:/counselingoutfitters.com/

Clarkson, P. (1991). *Gestalt Counseling in Action.* London: Sage Publication.

Cohen, A. M., ve Smit R. D. (1976). *The critical incident in growth groups: Theory and technique*. University Associates.

Conners, G. J., Diclemente, C. C., Dermen, K. H., Kadden, R., Carroll, K. M. ve Frone, M. R.(2000). Predicting the therapeutic alliance in alcoholism treatment, *Journal of Studies on Alcohol, January*, 139-149.

Cook, J. J. (1964). Silence in psychotherapy. *Journal of Counseling Psychology,11*(1), 42-46.

Corey, G. (1986). *Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy.* Monteney: Brooks/Cole Publ.

Corey, G. (2000) *Theory and Practice of Group Counseling.* 5th. edition New Zealand: Brooks/Cole

Corey, G. (2016). *Theory ve practice of group counseling* (9th ed.). Cengage Learning.

Corey, M. S., ve Corey, G. (1997). *Groups: Process and practice.* Monterey: Brooks/ Cole Publishing Company.

Corey, M. S., Corey, G. ve Corey, C. (2018). *Groups: Process and practice.* (10th ed.). Cengage Learning

Corey, M. S., Corey, G., ve Corey, C. (2013). *Groups: Process and practice*. Cengage Learning.

Corey, M. S.ve Corey, G. (2006). *Process and practice groups*. Belmont, CA: Thomson Brooks/Cole.

Cormier ve Cormier, L. S. (1985). *Interviewing Strategies for Helpers*. Second ed., Calif.,: Brooks/Cole Publishing Comp.

Cormier, S. (2016). *Counseling strategies and interventions for professional helpers.* (9th ed.). Pearson.

Counselman, E. F., ve Gans, J. S. (1999). The missed session in psychodynamic group psychotherapy. *International Journal of Group Psychotherapy, 49*(1), 3-17. http://dx.doi.org/10.1080/00207284.1999.11490940

Crowe, T. P. ve Grenyer, B. F. S. (2008). Is therapist alliance or whole group cohesion more ınfluential in group psychotherapy outcomes? *Clinical Psychology and Psychotherapy, 15,* 239-246.

Cüceloğlu, D. (1982). *İnsan İnsana*. 3. baskı, İstanbul: Altın Kitaplar.

Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve Davranışı*. 2. baskı, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Dalton, T. A., ve Krout, R. E. (2006). The grief song-writing process with bereaved adolescents: An integrated grief model and music therapy protocol. *Music Therapy Perspectives*, *24*(2), 94-107.

DeLucia-Waack, J. ve Gellman, R. A. (2007). The efficacy of using music in children of divorce groups: Impact on anxiety, depression, and irrational beliefs about divorce. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, *11*, 272–282.

Demirtaş-Zorbaz, S., Kızıldağ S. ve Voltan-Acar, N. (2011). Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanında Yapılan Grupla Psikolojik Danışmaya İlişkin Tezlerin İncelenmesi. XI. Ulusal PDR Kongresi, İzmir.

Demirtaş-Zorbaz, S., Kızıldağ S. ve Voltan-Acar, N. (2016). Türkiye'de Üniversitelerde Lisansüstü Yapılan Grup Çalışmalarının İncelenmesi. Kastamonu Üniversitesi Eğitim Dergisi. Cilt 24, No:4, ss.1765-1784.

Denham-Vaughan, J., ve Edmond, V. (2010). The value of silence. *Gestalt Journal of Australia and New Zealand, 6*(2), 5-19.

Denizli, S. (2010). Danışanların algıladıkları terapötik çalışma uyumu ve oturum etkisi düzeylerinin bazı değişkenlere göre yordanması: Ege üniversitesi örneği. Yayımlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Derin, s. (2013), Lise Öğrencilerinden İnternet Bağımlılığı ve Öznel İyi Oluş. (Basılmamış yüksek lisans tezi) H.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dick, B... Lessler, K ve Whiteside, J. (1980) A developmental frame work for co-therapy, *International Journal of Group Psychotherapy.* 21. 143-158

Dimitrijević, A. (2021). Silence and silencing of the traumatized. In A. Dimitrijević and M. B. Buchholz (Eds.). *Silence and silencing in psychoanalysis: Cultural, clinical, and research perspectives*. (pp. 198-215). Routledge.

Dinkmeyer, D. C ve Muro, J. J (1971). *Group Counseling Theory and Practice*. New York: Plenum Press.

Dobosz, K. (2020). *Beyond words: The experience of silence in the therapeutic room* [Doctoral dissertation, Dublin Business School]. https://esource.dbs.ie/bitstream/handle/10788/4092/ma_dobosz_k_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Draper, K., Ritter, K. B., ve Willingham, E. U. (2003). Sand tray group counseling with adolescents. *Journal for Specialists in Group Work*, *28*(3), 244-260.

Earley, J. (2000). *Interactive group therapy: Integrating interpersonal, action-oriented, and psychodynamic approaches*. Taylor ve Francis.

Egan, G. (1970). *Encounter: Group Process for Interpersonal Growth.* Belmont: Brooks/Cole Publishing Comp.

Fall, K.A ve Menendez, M. (2002) Seventy Years of Co-Leadership: Where Do We go From Here? *Texas Counseling Association Journal.* 30. 24-33

Fall, K.A ve Wejnert, T.s (2005) Co-Leader Stages of Development: Application of Tuckman and Jensen (1977) *Journal for Specialist in Group Work,* 30, 309-327

Fazio-Griffith, L. J., ve Ballard, M. B. (2014). Cognitive behavioral play therapy techniques in school-based group counseling: Assisting students in the development of social skills. *Vistas online*, *18*, 1-14.

Fehr, S. (2000). *Grup Terapisine Giriş.* Çev. Fatma Zengin. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Fenster, A. ve J. Colah. (1991). The Making of Group Psychotherapist: Needs and Goals for Graduate and Postgraduate Training. *Group*. 15-3, ss. 155-162.

Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human relations*, *7*(2), 117-140.

Fibkins, W. L. (2014). *The Emotional Growth of Teens: How Group Counseling Intervention Works for Schools*. Rowman ve Littlefield.

Forsyth, D. R. (2019). *Group dynamics.* (7th ed.). Cengage.

Frankel, Z., Levitt, H. M., Murray, D. M., Greenberg, L. S., ve Angus, L. (2006). Assessing silent processes in psychotherapy: An empirically derived categorization system and sampling strategy. *Psychotherapy Research, 16*(5), 627-638. https://doi.org/10.1080/10503300600591635

Franko, D. (1993). The Use of Group Meal in the Brief Group Therapy of Bulimia Nervosa. *Int. J. of Group Psychotherapy.* 43-2, ss. 237-242.

Freyer, J.,Tonigan, J. S., Keller, S.,Rumpf, H. J., John, U. ve Hapke, U. (2005). Readiness for change and readiness for help-seeking: a composite assessment of client motivation. *Alcohol ve Alcoholism*, *40*, 540-544.

Gabriel, M.A (1993). The Co-therapy relationship: Special İssues and Problems in AIDS Therapy Groups. *Group.* 17. 33-40

Gans, J. S., ve Counselman, E. F. (1999). Silence in group psychotherapy: A powerful communication. *International Journal of Group Psychotherapy, 50*(1), 71-86. http://dx.doi.org/10.1080/00207284.2000.11490982

Gazda, G. (1973). *Human Relations Developments*. Boston: Allyn and Bacon, Inc.

Geçtan, E. (1984). *Psikoanaliz ve Sonrası*. Ankara: Maya Yayınları.

Gladding, S (2009) *Counseling* 6th Ed. new Jersey: Pearson.

Gladding, S. (2003). *Group Work: A Counseling Speciality* (4th ed.). Upper Saddle River, N.J: Pearson

Gladding, S. T. (1988). *Counseling: A comprehensive profession*. Columbus, OH: Merrill Publishing Co.

Gladding, S. T. (2008). The impact of creativity in counseling. *Journal of creativity in mental health*, *3*(2), 97-104.

Gladding, S. T. (2016). *Groups: A counseling specialty.* (7th ed.). Pearson

Gordon, T (1955) *Group Centered Leadership.* Boston; Houghton Mufflin

Gottman, J. (2007). *Why marriages succeed or fail: And how to make yours last*. (2nd ed.). Bloomsbury.

Grotjahn, M. (1977). *The Art and Technique of Analitic Group Therapy*. New York: Jason Aranson.

Gullo, S., Kivlighan Jr, D. M., Giordano, C., Di Blasi, M., Giannone, F., ve Lo Coco, G. (2021). Bond and work ruptures in group counseling. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 25(1), 29. doi: 10.1037/gdn0000136

Hackney, H. ve Cormier, S. (2008). *Psikolojik danışma ilke ve teknikleri: Psikolojik yardım süreci el kitabı* (Çev.: Tuncay Ergene ve Seher Sevim), Ankara: Mentis Yayıncılık.

Hagedorn, W.B (2011). Using therapeutic letters to navigate resistance and ambivalance; Experiental implications for group counseling *Journal of Addictions an Offender Counseling*. 31., 108-126

Hammond, C. ve D. Hepworth ve V. Smith. (1977). *Improving Therapeutic Communication.* San Francisco: Jossey-Bass Publ.

Hanselman, J. L. (2001). Coping skills interventions with adolescents in anger management using animals in therapy. *Journal of Child and Adolescent Group Therapy*, *11*(4), 159-195.

Harpaz, N. (1994). Failures in Group Psychotherapy: The Therapist Variable. *Int. J. of Group Psychotherapy*. 44-1, ss. 3-19.

Hayes, P. M. (2009). *Art therapy for grief and loss.* Brentwood, TN: Cross Country Education.

Henderson, D. A. ve Thompson, C. L. (2016). *Counseling children*. Cengage Learning.

Hill, C. E. (1991). Almost everything you ever wanted to know about how to do process research on counseling and psychotherapy but didn't know who to ask. İçinde C. E. Watkins ve L. J. Schneider (Editörler), *Research in Counseling* (s. 85-118). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Hill, C.E. ve Lambert, M. J. (2004). Methodological issues in studying psychotherapy processes and outcomes. İçinde M. J. Lambert (Editör), *Handbook of Psychotherapy and Behavior Change* (s. 84-135). New York: Wiley.

Hoffman, S. ve Gafni, S (1984) Active interactional Co-therapy. *International Journal of Family Therapy.* 6. 53-58

Høglend, P., Hersoug, G., Marble, A., Bøgwald, K. P., Amlo, S., Sørbye, …, Crits-Christoph, P. (2011). Effects of transference work in the context of threrapeutic alliance and qulity of object relations. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,79,* 697-706.

Horvath, A. O, ve Symonds, B. D. (1991). Relation between working alliance and outcome in psychotherapy: A meta-analysis. *Journal of Counseling Psychology,38,* 139-149.

Horvath, A. O. (2000). The therapeutic relationship: From transference to alliance. *Psychotherapy in Practice*, *56(2),* 163-173.

Horvath, A. O. (2001). The alliance. *Psychotherapy, 38,* 365-372.

Horvath, A. O. ve Luborsky, L. (1993). The role of therapeutic alliance in psychotherapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 61,* 561- 573.

Jacobs, E. E., Masson, R. L., Harvill, R. L., Schimmel, C. J. (2012). *Group counseling: Strategies and skills.* (7th ed.). Brooks/Cole, Cengage Learning.

Jacobs, E. E., Schimmel, C. J., Masson, R. L. ve Harvill, R. L. (2015). *Group counseling: Strategies and skills*. Cengage learning.

Jacobs, E., Harvill, R. ve R, Masson. (1988). *Group Counseling Strategies and Skills.* Pacific Groverooks/Cole Comp.

Johnson, J. E., Burlingame, G. M., Olsen, J. A., Davies, D. R., ve Gleave, R. L. (2005). Group climate, cohesion, alliance, and empathy in group psychotherapy: Multilevel structural equation models. *Journal of Counseling Psychology, 52*(3), 310-321. https://doi.org/10.1037/0022-0167.52.3.310

Joyce, A.S, Piper, W.E ve Ogrodniczuk, J.S (2007) Therapeutic Alliance and Cahesion variables As Predictors of Outcome in Short-Term Group Psychotherapy. *International Journal of Group Psychotherapy.* 57 (3) 264-396

Kağnıcı, D. Y., Çankaya, Z. C. ve Pamukçu, B. (2017). Grupla psikolojik danışma sürecinde grubun gelişim evrelerine kültürel bir bakış. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 8*(49), 1-18.

Kaplan, I. H ve Sadock, B. J.(1988). *Synopsis of Psychiatry* second ed. New York: Williams and Wilkins.

Karaca, S., ve Özaltın, G. (2010). Yapılandırılmış Grup Süreci Deneyimi: Görme Engelli Ergenlerle Yürütülen Bir Grup Süreci Neler Öğretir?. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, *1*(2), 77-85.

Khalili, F. N., ve Swilem, S. (2021). The Efficiency of a Group Counseling Program Based on Psychodrama in Enhancing Self-Awareness and Reducing Tension Among Tenth Grade Students in Qalqilia City. *Education in the Knowledge Society (EKS)*, *22*, e23921-e23921.

Kim, H. W., Shin, D. W., Yeob, K. E., Cho, I. Y., Kim, S. Y., Park, S. M., ... ve Kawachi, I. (2020). Disparities in the Diagnosis and Treatment of Gastric Cancer in Relation to Disabilities. *Clinical and Translational Gastroenterology*, *11*(10):e00242

Kim, J. (2008) The effects of R/T group Counseling program on the internet addiction level and self-esteem of internet addiction university students. *International Journal of Reality Therapy,* 27(2), 4-12

Kivligan, D. M. (2007). Where is the relationship in research on the alliance? Two methods for analyzing dyadic data. *Journal of counseling psychology, 54*, 423-433.

Kivlighan, D. M. (1990). Relationship between counselor use of intentions and clients perception of working alliance. *Journal of Counseling Psychology, 37,* 27-32.

Knutson, H. V., ve Kristiansen, A. (2015). Varieties of silence: Understanding different forms and functions of silence in a psychotherapeutic setting. *Contemporary Psychoanalysis, 51*(1), 1-30. http://dx.doi.org/10.1080/00107530.2015.954218

Korkut, F. (1991). Yetiştirme Yurdundaki Öğrencilerle, Gestalt Yaklaşımına Dayalı Olarak Yapılan Bireysel Danışmanın Sürekli Kaygı ve Denetim Odağı Üzerindeki Etkileri. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara, Hacettepe Üniversitesi.

Kottler, J. A. (1994). Working with difficult group members. *The Journal for Specialists in Group Work, 19*(1), 3-10.

Kottler, J. A., ve Englar-Carlson, M. (2015). *Learning group leadership: An experiential approach.* (3rd ed.). SAGE Publications.

Kraus, K. L., de Esch, J. B., ve Geroski, A. M. (2001). Stop avoiding challenging situations in group counseling. *The Journal for Specialists in Group Work, 26*(1), 31-47. http://dx.doi.org/10.1080/01933920108413776

Kuutmann, K., ve Hilsenroth, M. J. (2012). Exploring in-session focus on the patient–therapist relationship: Patient characteristics, process and outcome. *Clinical psychology ve psychotherapy, 19*(3), 187-202. doi: 10.1002/cpp.743

Lambert, M. J. ve Ogles, B. M. (2004). The efficacy and effectiveness of psychotherapy. İçinde M. J. Lambert (Editör), *Handbook of Psychotherapy and Behavior Change* (s. 139-193). New York: Wiley.

Landreth, G. L. ve Berg, R. C. (1980). Terminating a counseling group. *TACD Journal, 8*(1), 11-17. https://doi.org/10.1080/1046171X.1980.12034061

Landreth, G. L. (1979). Group silence in counseling groups has meaning. *The Journal for Specialists in Group Work, 4*(1), 16-20. http://dx.doi.org/10.1080/15496295.1979.11728551

Latner, J. (1986). *The Gestalt Therapy Book*. Highland: The Gestalt Journal Press.

Lewis, B. F. (1977). Group silences. *Small Group Behavior, 8*(1), 109-120.

Lichtenberg, J. ve P. Knox. (1991). From Caos to Order: A Structural Analysis of a Therapy. *J. of Counseling Psychology*. 38-3. ss. 279-288.

Ling, W. N. (2003). Communicative functions and meanings of silence: An analysis of cross-cultural views. *Multicultural Studies, 3,* 125-146.

Livneh, H., Wilson, L. M., ve Pullo, R. E. (2004). Group counseling for people with physical disabilities. *Focus on Exceptional Children*, *36*(6), 1-18.

Loeser, L. H. (1957). Some Aspects of Group Dynamics. *International J. of Group Psychotherapy*. 1957, 7, 5-12.

Lorentzen, S., Bakali, J. V., Hersoug, A. G., Hagtvet, K. A.,Ruud, T. ve Høglend, P. (2011). Psychodynamic group psychotherapy: Impact of group lenght and therapist professional characteristics on development of therapeutic alliance. *Clinical Psychology and Psychotheraphy*, *May*, (sayfa numarası belirtilmemiş).

Lorentzen, S., Sexton, H. C. ve Høglend, P. (2004). Therapeutic alliance, cohesion and outcome in a long-term analytic group. A preliminary study. *Nord J. Psychiatry, 58*, 33-40.

Luke, M; ve Hackney, H. (2007). Group Leadership. A Critical Review. *Counselor Education and Supervision,* 46, 280-293

MacNab, F. (1989). *Life After Loss*. Syndney: Millennium Books.

Mahler, C. A. (1969). *Group Counseling In the Schools*. Boston: Houghton Miffin Comp.

Martin, D. J., Garske, J. P. ve Davis, M. K. (2000). Relation of the therapeutic alliance with outcome and other variables: A meta-analiytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 68*, 438-450.

Marziali, E., Munroe-Blum, H., ve McCleary, L. (1997). The contribution of group cohesion and group alliance to the outcome of group psychotherapy. *International Journal of Group Psychotherapy*, *47*, 475–497.

Mc. Whirter, J. ve N. Voltan-Acar. (2000). *Ergen ve Çocukla İletişim*. Ankara: US-A Yayıncılık.

McCutchen, A. J. (2000). Dissociative disorders. In J. R. White, ve A. S. Freeman (Eds.). *Cognitive–behavioral group therapy for specific problems and populations* (pp. 175-210). American Psychological Association.

McKinney, E. L., ve Swartz, L. (2019). Employment integration barriers: Experiences of people with disabilities. The International Journal of Human Resource Management, 1. doi:10.1080/09585192.2019.1579749

Morena, J.L (1945). Group Psychotherapy. A Sympozium Becon: NY: Beacon House

Moreno, J. (1975). *Psychodrama.* C. 3. New York: Beacon House.

Moreno, J. J. (1999). Ancient sources and modern applications: The creative arts in psychodrama. *The Arts in psychotherapy*, *26*(2), 95-101.

Moreno, Z. (1982). Psychodrama in *Comprehensive Group Psychotherapy*. ed. Kaplan ve Sadock. Baltimore: Williams and Wilkins.

Morgan, T ve Cummings, A. (1999). *Journal of Counsulting and Clinical Psychology.*, Vol 67. s. 1, ss. 28-36.

Mwachofi, A., Heinemann, A. W., ve Al-Assaf, A. (2010). Factors affecting reduction of gender differences in health care coverage for vocational rehabilitation clients with disabilities. *Women's Health Issues*, *20*(1), 66-74.

Naar, R. (1993). *Grup Psikoterapisine İlk Adım.* çev. N. Hisli Şahin. Ankara: İmge Kitapevi.

O' Rourke. K ve Worzbyt, J. (1996). *Support Groups for Children.* Philedelphia: Tylor and Francis.

O'Lenic, C., ve Arman, J. F. (2005). Anger management for adolescents: A creative group counseling approach. *VISTAS: Compelling perspectives on counseling*, 55-58.

Ohlsen, M ve ark. (1988). *Group Counseling*. 3rd ed., New York: Holt, Rinehart and Winston.

Ohlsen, M. (1977). *Group Counseling*. New York: Holt Rinehart and Winston.

Ohlsen, M., Horne, A. ve Lawe, C. (1988), *Group Counseling*. New York. Holt, Rinehart ve Winston, Inc.

Okech, J.E.A ve Kline, W.B (2006) Compatancy Concerns in Group Co-leader relationships. *Journal for Specialist in Group Work,* 31, 165-180

Oldham, J., Key, T. ve Satarak, Y.(1988). *Risking Being Alive***.** Bundoora: Pit Publishings.

Osborn, C., C. Daninhirsch ve Be Page. (2003) Experiential Training in Group Counseling: Humanistic Processes in Practice. *Journal of Humanistic Conseling, Education and Development.* Spring, vol 42, ilp 14, (15).

Owen, I. R. (1997). Boundaries in the practice of humanistic counselling. *British Journal of Guidance and Counselling, 25*(2), 163-174. https://doi.org/10.1080/03069889708253799

Özbek, A ve G. Leutz. (1987). *Psikodrama Sahnesel Etkileşim.* Ankara: Has-Soy Matb.

Özoğlu, S. Ç. (2007). *Eğitimde rehberlik ve psikolojik danışma.* (3. Baskı). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 203.

Öztürk, O. (1989). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. 2. basım. Ankara: Nurol Matb.

Palmer, K. D; *Baker, R ve Mc Gee, T. (*1997) The Effects of Pretraining on Group Psychotherapy For Incest-Related Issues. *International Group Psychotherapy*. S. 47 (1).

Patterson, C. (1974). *Relationship Counseling and Psychotherapy. New York:* Harper and Row.

Pearls, F. (1992) *In and out of the Garbage Pail***.** Highland: The Gestalt Journal Press.

Pearls, F. (1969). *In and Out of The Garbage Pail***.** New York: Gestalt Journal Press.

Pietrofesa, JJ, Hoffman, A. ve Splete, H, H (1984) Counseling An Introduction. 2 nd ed. Boston: Houghton Mifflin.

Politzer, G. (1970). *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*. Çev: Cem Eroğul. Ankara: Sol Yayınları.

Polster, E. ve Polster, M. (1974). *Gestalt Therapy Integrated*. New York: Vintage Books.

Psathas, G. (1960). Phase, Movement and Equilibrium Tendencies in Interaction Process in Psychoterapy Groups. *Sociometry.* 23, 177-194.

Ribeiro, M. D. (Ed.). (2020). *Examining Social Identities and Diversity Issues in Group Therapy: Knocking at the Boundaries*. Routledge.

Rickey, L. G., Cristiani, T. S. (1981). *Theory, Methods and Processes of Counseling and Psychotherapy*.New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

Riva, M. T. ve Haub, A. L. (2004). Group counseling in the schools. DeLucia-Waack, L., . Gerrity, D. A, Kalodner, C. R. ve Riva, M. T. (Ed.), *Handbook of group counseling and psychotherapy* içinde (s. 308–321). Thousand Oaks, CA: Sage.

Robak, R. W., Kangos, K. A., Chiffriller, S. H., ve Griffin, P. W. (2013). The working alliance in group counseling: an exploratory study. *Psychological Reports, 113*(2), 591-604. doi: 10.2466/21.02.PR0.113x19z7

Robb, M. A. (2022). *Group art therapy: Practice and research.* Routledge.

Roeber. C. E., Walz. G. R., Smith, G. E. (1969). *A Strategy for Guidance*. New York: The Macmillan Comp.

Rogers, C. (1970). *Carl Rogers On Encounter Groups*. New York: Harper ve Row Publ.

Rogers, C. R. (1942). *Counseling and psychotherapy: Newer concepts in practice*. Houghton Mifflin.

Rogers, C. R. (1951). *Client-centered therapy: Its current practice, implications, and theory*. Houghton Mifflin.

Rogers, C. R. (1970). *Carl Rogers on encounter groups.* Harper ve Row Publishers.

Roth, B. (2010). Some thoughts on silence in group therapy. In S. S. Fehr (Ed.). *101 interventions in group therapy*. Routledge Taylor ve Francis Group.

Salzberg, H. C. (1962). Effects of silence and redirection on verbal responses in group psychotherapy. *Psychological Reports, 11*(2), 455-461.

Saraf, P. (2016). Group counseling and yoga practices: Effective tools for reducing the aggression of adolescents. *Indian Journal of Health ve Wellbeing*, *7*(4).

Schopler, I.H ve Galisky, M.J (1980 Winter) Structuring Co-leadership social work. *Training Social Work With Groups.* 3, 51-63

Schutz, W. (1978). *Elements of Encounter*. Big Sur: Joy Press.

Seligman, M., ve Marshak, L. (2004). Group approaches for persons with disabilities. In J. DeLucia-Waack, D. Gerrity, C. Kalodner, ve M. Riva (Eds.), Handbook of group counseling and psychotherapy (pp. 239-252). Thousand Oaks, CA: Sage

Shaller, J. ve Smith, C. R. (2002). Music therapy with adolescents experiencing loss.The Forum, 28(1), 2-4.

Shaw, M. (1976). *Group Dynamics. The Psychology of Small Groups*. New York: McGraw-Hill Book Comp.

Shechtman, Z ve Teron, Z (2009) The Effect of Leader Behavior on Processes and Outcomes in *Group Counseling. Group Dynamics: Theory, Research and practice.* Vol. 13, no 3, ss. 218-233.

Shechtman, Z. (1994). Group Counseling/Psychotherapy as a School Intervention to Enhance Close Friendships in Preadolescence. *Int. J. of Group Psychotherapy.* 44-3, ss. 377-391.

Shechtman, Z. (2004). Group counseling and psychotherapy with children and adolescents. *Handbook of group counseling and psychotherapy*, 429-444.

Shutz, W. ve C. Seashore (1972). Promothing Growth With Non-Verbal Exercises. In *New Perspectives on Encounter Groups.* ed. Solomon ve Berzon. San Francisco: Jossey Bass.

Sills, C. Fish, S. ve Lapworth, P. (1998). *Gestalt Counseling*. Oxon: Winslow Press.

Silverstein, J. L. (1997). Acting-Out in a Group Therapy. *International Journal of Group Psychotherapy***.** Vol 47, No. 1, ss. 31-45.

Simon, J. C. (1992). The group therapist's absence and the substitute leader. *International Journal of Group Psychotherapy, 42*(2), 287-291. https://doi.org/10.1080/00207284.1992.11490691

Sklare, G. (1983). Silence breakers in group counseling. *The Journal for Specialists in Group Work, 8*(4), 194-197. https://doi.org/10.1080/01933928308411753

Slavson, S. R. (1966). The phenomenology and dynamics of silence in psychotherapy groups. *International Journal of Group Psychotherapy, 16*(4), 395-404. https://doi.org/10.1080/00207284.1966.11642961

Smith-Adcock, S. ve Tucker, C. (Eds.). (2016). *Counseling children and adolescents: Connecting theory, development, and diversity*. SAGE Publications.

Smock, S.J Trepper, T.S, Wetchler, J.L, McCollum, E, Ray, R ve Pierce, K. (2008), Solution focused group therapy for level 1 substance abugers. *Journal of Marital and Family Therapy.* 34 (1), 107-120)

Soysal, A. Ş., Bodur, Ş. ve Hızlı G. (2005). Grup içinde sessizliğin gücü. *Türkiye'de Psikiyatri, 7*(3),113-122.

Stein, S. M. (1996). Group psychotherapy and patients with cognitive impairment. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, *8*(3), 263-273.

Stoller, F. (1971). Marathon on Encounter Approaches in Therapeutic and Rehabilitative Programs. in *Confrontation.* ed. Blank ve ark., New York: Macmillan.

Suler, J. (2004) Computer and cyberspace addiction. *International Journal of Applied Psychoanalitic Studies,* 1, 359-362.

T.C. Aile, Çalışma, ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). Engelli ve yaşlı istatistik bülteni. https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/42250/istatistik-bulteni-2020-mart.pdf

Talley, W. M. (1972). The silent member in groups. *McGill Journal of Education, 7*(001), 71-76.

Toth, P., Stockton, R. (1996). A Skilled-Based Approach to Teaching Group Counseling Interventions. *Journal for Specialists In Group Work*. No. 2, ss. 101-110.

Trotzer, J. P. (2013). *The counselor and the group: Integrating theory, training, and practice*. (4th ed.). Taylor ve Francis.

Tschuschke, V., Dies, R. (1997). Contribution of Feedback to Outcome in Long-Term Group Psychotherapy. *Group* Vol 21, No 1, ss.3-15.

Türk Dil Kurumu (n.d.). Sessizlik. İçinde *Türk dil kurumu sözlükleri*. https://sozluk.gov.tr/ adresinden 10 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.

Türkçapar, H. (2018). *Bilişsel davranışçı terapi: Temel ilkeler ve uygulama.* (11. Baskı). Epsilon.

U.S. Census Bureau. (n.d.). Glossary. https://www.census.gov/topics/health/disability/about/glossary.html

Umucu, E ve Voltan-Acar, N. (2012) Grupla Psikolojik Danışma Sürecinde Direnç Ögesi Olan Kültürel Etmenlere Psikolojik Danışmanın Müdahalesi. *Ege Eğitim Dergisi*, s. 12, ss. 99-113.

Umucu, E. (2019). Conceptualization of Negative Attitudes Towards People with Schizophrenia in Turkey. *European Journal of Mental Health*, *14*(1), 3-20.

Vander Kolk, C. (1985). *Introduction to Group Counseling and Psychotherapy*. Columbus: Charles E. Merrill Publishing Comp.

Vriend, J., ve Dyer, W. W. (1975). Effectively handling silence in counseling groups. *Canadian Journal of Counselling and Psychotherapy, 9*(1), 2-8.

Ward, J. T. (1974). The sounds of silence: Group Psychotherapy with non-verbal patients. *Perspectives in Psychiatric Care, 12*(1), 13–19. https://doi.org/10.1111/j.1744-6163.1974.tb01137.x

Warters, J. (1964). Techniques of counseling. McGraw-Hill Book Company.

Whitaker, D. S. (2001). *Using groups to help people.* (2nd ed.). Brunner-Routledge.

Wood, D. (2012). Opaque silence in groups. In J. Magagna (Ed.). *The silent child: Communication without words* (pp. 269-284). Karnac.

Voltan, N. (1980). Grupla Atılganlık Eğitiminin Bireyin Atılganlık Düzeyine Etkisi. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

_____ (1986). Impressıons of Interpersonal Relations-Group Counseling Course *Mediterranean J. of Social Psychiatry.* C. 7, S. 1.

_____ (1991). Grup Lideri Değerlendirme Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *MÜ Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. s. 3, ss. 345-350.

_____ (1991). Grupla Psikolojik Danışmada Direnci Kırmak İçin Ya da Isınma İçin Sırrı Paylaşma Alıştırması. *HÜ Eğitim Fakültesi Dergisi.* s. 6, 83-86.

_____ (1992a). Grupla Psikolojik Danışmada Sürecin Gözönüne Alınması: Bir Örnek. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi.* s. 3, 1-3.

_____ (1992 b). Modelden Öğrenme, Üç-Sandalye (Rol-Oynama) ile Terapötik Beceri Eğitimi ve Sonuçları. *HÜ Eğitim Fakültesi Dergisi.* s. 7., ss. 79-83.

Voltan-Acar, N. ve Gülderer, G. (2006) İlişkinin Şimdi ve Buradalığı, Şimdi ve Burada olmak ve Grupta Süreç. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi.* Sayı19 ss.1-5

Voltan-Acar, N. Demirtaş S. ve Kızıldag, S (2011) Hacettepe Üniv. PDR alanında yapılan Grupla Psikolojik Danışmaya İlişkin Tezlerin İncelenmesi. *XI. Ulusal PDR Kongresi Bildiri Özetleri Kitapçığı* ss. 157-158.

_____ (1993a). Grupla Psikolojik Danışmada Alıştırmalara Ne Derece Gerek Vardır? *HÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*. S. 9, ss. 169-172.

_____ (1993b) The Effects of Modeling, Role-playing, Two-chair In Therapeutic Skill Training. *XVI. International School Psychology Collequium Book of Papers.* ss. 549-556.

Voltan-Acar, N. (1986). Eklektik Yaklaşımlı Grupla Danışma ve Sonuçları. *Nöroloji, Nöroşirürji ve Psikiyatri Dergisi.*

Voltan-Acar, N. (1988). Sosyal "Mikrokozmos" ve "İlişkinin Şimdi ve Buradalığının" Bağıntısı. *HÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*. S. 3, 47-49.

Voltan-Acar, N. (1989). Grup lideri değerlendirme ölçeği geliştirme ön raporu. *PDR'de Yirmi Beş Yıl* içinde (201-207). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Voltan-Acar, N. (1992c). Comparison Among the Experienced and Inexperienced Group Counselors XV. *International School Psychology Colloguium,* İstanbul 24-28 July 1992 Selected Papers.

Voltan-Acar, N. (1997) Gestalt Grup Yaşantısına Bir Örnek, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi.* 2, (8) ss. 7-8.

Voltan Acar, N. (1998). *Terapötik iletişim: kişiler arası ilişkiler.* (3. Baskı). Onur Ofset.

Voltan Acar, N. (1988). Sosyal "mikrokozmos" ile "ilişkinin şimdi ve buradalığı"nın bağlantısı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3,* 47-49.

Voltan-Acar, N. (2001) *Grupla Psikolojik Danışmada Alıştırmalar Deneyler*. Ankara: Nobel Yayın.

_____ (2003a). *Terapötik İletişim.* geliştirilmiş 3. baskı. Ankara: US-A Yayıncılık.

Voltan-Acar, N. (2009b) *Ne Kadar Farkındayım-Gestalt Terapi* 3. Baskı Ankara: Nobel Yayınevi.

Voltan-Acar, N. (2010b) *İnsan İlişkileri İletişim.* 2. Baskı Ankara: Nobel Yayınevi.

Voltan-Acar, N. (2010c) *Grupla Psikolojik Danışmada Alıştırmalar Deneyler.* 4. Baskı Ankara: Nobel Yayınevi.

Voltan-Acar, N. (2011). *Grupla psikolojik danışma ilke ve teknikleri* (8. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Voltan-Acar, N. (2022) Yeniden Terapötik İletişim. Ankara: 19. baskı. Nobel

Voltan-Acar, N. ve Bilge, F. (1993a). Birleştirilmiş Yöntemle (Model-den Öğrenme, Rol-Oynama ve Üç Sandalye Teknikleriyle) Verilen Beceri Eğitimi ve Sonuçları. *VII. Ulusal Psikoloji Kongre Kitabı.* ss. 243-249.

Voltan-Acar, N (1988). Sosyal Microkosmos ile İlişkinin Şimdi ve Buradalığının Bağlantısı. Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı 3, ss. 47-49. PDR'de Yirmi Beş Yıl 2003b Editör. Ankara: Nobel.

Voltan-Acar, N. ve Filiz Bilge. (1993b). Psikodramanın Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Belirtileri Üzerine Etkisi. *II. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Bilimsel Çalışmaları*. ss. 75-86.

Voltan-Acar. N. (1995). Comparison Among the Counselers Who Utilize Different Models. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11, ss. 119-120.

Voltan-Acar, N., (2004). *Ne Kadar Farkındayım? Gestalt Terapi*. 2. Baskı. Ankara: Babil Yayınları.

Voltan-Acar, N (2009a) *Yeniden Terapötik İletişim*. 6. Baskı Ankara: Nobel Yayınevi.

Voltan-Acar, N., (2008). *İnsan İlişkileri,* Ankara: Nobel Yayınevi.

Werner, S., Stern, I., Roth, D., ve Tenenbaum, A. (2019). Help-seeking by parental caregivers of individuals with intellectual disabilities and dual diagnosis. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, *46*(3), 321-333.

Whiston, S. C. ve Quinby, R. F. (2009). Review of school counseling outcome research. *Psychology in the Schools*, *46*(3), 267-272.

Whitten, K. M., ve Burt, I. (2015). Utilizing creative expressive techniques and group counseling to improve adolescents of divorce social-relational capabilities. *Journal of Creativity in Mental Health, 10*(3), 363-375. doi: 10.1080/15401383.2014.986594

Woody, S. R. ve Adessky, R. S. (2002). Therapeutic aliance, group cohesion, and homework compliance during cogintive-behavioral group treatment of social phobia. *Behavior therapy, 33*, 5-27.

Yalom, D. I. (1985). *The Theory and Practice of Group Psychotherapy. 3rd*. ed. New York: Basic Books Inc.

Yalom, I. (2002). *Grup psikoterapisinin teori ve pratiği* (Çev.: Ataman Tangör ve Özgür Karaçam), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Yalom, I., ve Leszcz, (2020). *The theory and practice of group psychotherapy*. (6th ed.). Basic Books.

Yavuzer, Y. (2012). Effect of Creative Drama-based Group Guidance on Male-Adolescents' Conflict Resolution Skills. *Eurasian Journal of Educational Research*, *47*, 113-130.

Yıldırım, T. (2012). Grupla psikolojik danışmada duyamadığımız ses: Suskunluk. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12*(1), 119-134.

Young, K.S., Pistner, M., O'Mara, J., ve Buchanan, J. (1999) Cyber-disorders: The mental health concern for the millennium. *Cyber Psychology and Behavior,* 2 (5), 47479

Ysasi, N., Becton, A., ve Chen, R. (2018). Stigmatizing effects of visible versus invisible disabilities. *Journal of Disability Studies*, *4*(1), 22-29. Berg, R. C., Landreth, G. L. ve Fall, K. A. (2006). *Group counseling concepts and procedures (*4th ed.). New York: Taylor ve Francis Group.

KONU VE YAZAR BULDURUSU

A

Ackerman 98, 99
Açıklama 49
Alıştırma 6, 185, 191, 199
Alıştırmalar IX, 23, 36, 129, 191, 192, 194, 195, 197, 198, 199, 233, 287, 288
Amaçlar XII, 4, 15, 35, 36, 69, 100, 101, 109, 111, 113, 114, 116, 219, 231, 260, 263
Anderson 49
Arıcı 100

B

Bağlama 29, 30, 137, 234
Baker 216
Baymur 43, 45
Bilge X
Brent 48
büyüklüğü 61

C

Cinsel taciz 215
Clak 217
Conners 101
Corey 102, 111, 148, 149, 158, 159, 160, 164, 168, 257, 266
Cormier 114
Crowe 97

D

Danışanın katılımı 80, 100
Davranışsal amaç 13, 112, 114
Destek grupları 36, 265
Destekleme 230, 266
Dick 49
Direnç II, IX, XV, 16, 17, 22, 46, 55, 65, 68, 71, 86, 100, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 148, 153, 165, 170, 183, 185, 187, 192, 199, 204, 211, 215, 217, 221, 222, 231
Diyalektik 13
Duygu yansıtma 222

E

Ensest XVI, 202, 204, 215, 216, 222, 223, 224
Etkileşim grupları 25

F

Fall 47
Fenster 41, 42
Freyer 101

G

Garske 95, 103
Geçtan 120
Genel amaç 110, 112
Geri-iletim 46, 66, 76, 77, 79, 80, 182, 192, 197, 227, 228, 232, 234
Gerilim 78, 79, 98, 157, 197, 215
Gestalt 22, 23, 24, 26, 40, 56, 110, 198, 230, 287, 288, 295, 296
Gönüllülük 16, 59, 263
Grubun IX, XI, XIII, XIV, 2, 13, 16, 17, 26, 27, 30, 34, 52, 53, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 65, 66, 69, 70, 72,

76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 102, 103, 109, 112, 120, 121, 122, 129, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 146, 147, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 176, 181, 182, 183, 185, 193, 194, 195, 196, 197, 207, 221, 231, 233, 234, 249, 261, 263, 265, 266, 267, 271
Grubun süresi 60, 61, 271
Grup lideri 10, 28, 31, 40, 43, 47, 54, 55, 57, 76, 77, 78, 88, 97, 98, 101, 102, 103, 104, 126, 148, 149, 162, 167, 168, 171, 175, 178, 179, 180, 185, 187, 188, 192, 206, 228, 230, 231, 233, 234, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 261, 267, 270, 271, 286, 287
Grup ortamı 10, 53, 61, 247
Grup rehberliği IX, 6, 7, 28

H

Hackney 93, 94
Hammond 186
Hazır oluş 197
Hoffman 48
Horvath 94, 95, 96, 98, 99

I

İçerik 30, 36, 70, 126, 145, 166, 227, 228, 229
İçerik yansıtma 229
intrapsişik XI, 11, 12, 20, 25, 26, 35, 36

J

Johnson 136

K

Karşıt Direnç 129, 131
Key 198
Kim 30, 39, 198, 241, 246

L

Lorentzen 97
Luke 47

M

Maraton grupları 36
Moreno 295
Morgan 216
Munroe-Blum 97

O

Ohlsen 7, 9, 15, 46, 54, 56, 65, 69, 74, 75, 86, 98, 112, 114, 119, 120, 125, 127, 180, 182, 184, 203, 204, 207, 209, 212, 215
O'Rourke 27
Öğrenme güçlüğü XVI, 202, 203, 208, 209, 220, 223, 224
Özel Amaçlı Gruplar 109

P

Paylaştırma 28, 29, 36, 180, 206, 227
Pietrofesa 77
Polster 198
Psiko-eğitim grupları 28, 265

R

Rol değiştirme 195
rüya 205

S

Shechtman 234
Shutz 194
Smock 213

Solomon 191, 194
Sonlandırma XIV, 34, 36, 82, 89, 169, 170, 195, 217, 233
Sosyal ilişkiye girenler 203
Süpervizyon 41, 126, 129, 144, 182, 252
Süreç 4, 9, 13, 23, 24, 29, 30, 31, 36, 75, 76, 94, 146, 149, 150, 170, 171, 197, 234, 250, 258, 268, 271
Şamaroğlanı 204, 210, 232

T

Tekelciler 126, 215, 223
Terapötik IX, XIII, XIV, XVI, 4, 7, 9, 10, 22, 24, 25, 42, 46, 47, 48, 49, 54, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 73, 78, 79, 80, 83, 86, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 116, 119, 125, 126, 135, 154, 160, 163, 180, 186, 187, 190, 192, 196, 197, 199, 203, 211, 227, 228, 232, 233, 234, 243, 286, 287, 288, 296
Terapötik çalışma uyumu XIV, 66, 92, 94, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 104, 105, 106
Toth 43
Transferans objesi 10, 11, 129, 178, 179, 181, 183, 184, 186
Tschuschke 77

U

Umucu 123

V

Voltan I, II, V, X, 1, 19, 28, 37, 51, 63, 76, 81, 88, 91, 107, 117, 123, 141, 142, 159, 162, 173, 189, 201, 225, 295, 296
Voltan-Acar 43

W

Woody 97

Y

Yalom 135, 142, 146, 158
Yaramaz öğrenciler 212
yorumlama 229

YAZARLAR

NİLÜFER VOLTAN ACAR

1970'de Üsküdar Amerikan Kız Lisesinden, 1974'de Hacettepe Üniversitesi Sosyal Çalışma Bölümünden yüksek lisans derecesi ve psikoloji, sosyoloji sertifikaları (yan dal) ile mezun oldu.

1975'de HÜ Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümünden yüksek lisans derecesi aldı.

1975-1977 yılları arasında kazandığı Fulbright Bursu ile Utah Üniversitesi Sosyal Çalışma Mezuniyet Okuluna devam ederek Kişisel Çalışma ve Evlilik-Aile Danışması alanlarında MSW (Master of Social Work) derecesi elde etti. 1977'de HÜ PDR Bölümünde çalışmaya başladı.

1979'da Arizona Eyalet Üniversitesine giderek doktorası için kütüphane çalışması yaptı.

1980'de Grupla Psikolojik Danışma alanında HÜ PDR Bölümünden doktora derecesi aldı. Ankara Üniversitesi ile Alman Moreno Enstitüsünün işbirliğiyle yürütülen, beş yıl süren psikodrama eğitimine katılarak psikodrama asistanı oldu.

1994'de psikodrama ile ilgili tezini tamamlayıp diğer gerekleri de yerine getirerek Psikodramatist oldu.

1995-1997 yılları arasında Gestalt Enstitude Network International (GENI)'den burs alarak Fransa-Türkiye'de yapılan çalışma gruplarına ve Gestalt eğitimine katıldı.

1998 yılında Türkiye, 2000'de İsrail, 2001'de Tenerif, 2002'de Fransa'da yapılan Gestalt Terapi Eğitim ve Supervizyon Eğitim gruplarına katılarak Gestalt Terapi Eğitimini tamamlayarak Gestalt terapisti oldu.

2011-2012 Akademik yılı Hacattepe Bilim ödülünü aldı.

Yazarın İletişim, Grupla Psikolojik Danışma Gestalt Terapi, Güvengenlik, PDR'de Çeviri Sorunu, PDR Yaklaşımlarının Türk Kültürüne Uyarlanması alanlarında 100'e yakın makale ve kitapları bulunmaktadır.

2016 yılında Nobel Yayınevi Çok Satan Kitap ödülünü aldı.

Yazar, 2017 yılında Hacettepe Üniversitesinden emekli olup TED Üniversitesinde çalışmaya başlamıştır.

YAZARIN DİĞER YAYINLARI

- Ergen ve Çocukla İletişim
- Terapötik İletişim (13. baskı)
- Grupla Psikolojik Danışmada Alıştırmalar – Deneyler
- Psikolojik Danışma ve Rehberlik Terimleri Sözlüğü Türkçe – İngilizce Dictionary of Psychological Counseling and Guidance Terms English Turkish
- Gestalt Terapi Ne Kadar Farkındayım?
- PDR'de 25 Yıl
- PDR'de Bir Ömür Finale
- VAM Voltan Acar_Molaei Bütünleştirici Model
- Birey Odaklı Grupla Psikolojik Danışma, Süpervizyonlu Örnekler
- Dictionary of Psychological Counseling and Guidance Terms English/ Turkish
- İnsan İlişkileri - İletişim (7. Baskı)

Çeviri Editörlüğü Yaptığı Kitaplar

- Psikolojik Danışma Kapsamlı Bir Meslek (Gladding)
- Psikoterapi ve Psikolojik Danışma Kuramları - Kavramlar ve Örnek Olaylar

İLHAN YALÇIN

Dr. Yalçın, 1979 yılında Adana'da doğmuştur. 2000 yılında Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik programından lisans derecesini almıştır. Yüksek lisans eğitimini 2004 yılında, doktora eğitimini ise 2010 yılında Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik programında tamamlamıştır. 2000-2005 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı kurumlarda psikolojik danışman olarak görev yapmıştır. 2007-2008 yıllarında TÜBİTAK yurtdışı doktora sırası araştırma bursu ile University of North Carolina at Greensboro'da (ABD) misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. 2005 yılından itibaren Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı'nda görev yapmakta olan Dr. Yalçın, 2012 yılında yardımcı doçent, 2015 yılında doçent unvanını almıştır. 2021 yılından bu yana aynı anabilim dalında profesör olarak görev yapmaktadır. Dr. Yalçın'ın evlilik ve aile danışmanlığı, psikolojik danışma meslek etiği, grupla psikolojik danışma, pozitif psikoloji ve sosyal ve duygusal gelişim konularında kitap bölümleri ve ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır.

VOLKAN AVŞAR

Yayınlar

SCI, SSCI, AHCI İndekslerine Giren Dergilerde Yayınlanan Makaleler

Şengül Avşar, A., & Avşar, V. (2022). Development of the COVID-19-specific obsessive compulsive symptoms scale with various validity and reliability proofs. *International Journal of Cognitive Therapy*, https://doi.org/10.1007/s41811-022-00155-9

Diğer Dergilerde Yayınlanan Makaleler

Avşar, V., & Sevim, S. A. (2022). The effectiveness of cognitive behavioral therapy including updating the early life experiences and images with the empty chair technique on social anxiety. *International Journal of Assessment Tools in Education*, 9(1), 181-202. https://doi.org/10.21449/ijate.1062613

Sevim, S., Önal, A. A., Avşar, V., & Doğan, B. G. (2020). Erinlik, ergenlik ve beliren yetişkinlikte olumsuz benlik kavramının yordayıcıları: Akılcı olmayan inançlar, benmerkezlilik ve cinsiyetin rolü. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi,* 10(1), 28-39. https://doi.org/10.5455/JCBPR.85009

Avşar, V., & Şengül Avşar, A. (2020). Ruh sağlığı çalışmalarında klinik anlamlılık. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 109-121. https://doi.org/10.5455/JCBPR.88460

Sevim, S. A., Doğan Laçin, B. G., Aşçıoğlu Önal, A. ve Avşar, V. (2019). Farklı yaşlardaki gençlerin benmerkezlilik eğilimleri ve akılcı olmayan inançlarının karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 52(3), 685-712. https://doi.org/10.30964/auebfd.521994

Gül Kapçı, E., Artar, M., Avşar, V., Çelik, E., & Daşçı, E. (2015). İlkokula beş ve altı yaşında başlayan çocukların sosyal gelişim, duygusal ve davranışsal sorunlar ile akademik benlik saygısı açısından karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Bilimleri Dergisi*, 48(2), 185-202. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001370

Kitaplarda Bölüm Yazarlığı

Avşar, V. (2022). Rehberlikte örgütlenme. H. Ekşi ve M. Yüksel (Editörler), *Okullarda rehberlik ve psikolojik danışma* (ss. 317-350), Ankara: Nobel Yayıncılık.

BEGÜM SERİM-YILDIZ

Dr. Begüm Serim-Yıldız, yüksek lisans eğitimini 2010 yılında ve doktora eğitimini ise 2018 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Çocuk ve ergenlerin korkularının yaş, cinsiyet ve sosyoekonomik düzey ile ilişkisinin yanı sıra, korkunun edinimi, kültürel boyutu ve zamansal değişimi üzerine de çalışmalarını sürdürmektedir. Ayrıca, afet sonrası çocuk ve ergenlerle çalışma üzerine kitap bölümleri yazmıştır. Çocuklarla ve Ergenlerle Psikolojik Danışma Teknikleri ve Uygulamaları kitaplarının editörlüğünü yapmıştır. Halen afet psikolojisi, çocuk ve ergenlerle psikolojik danışma, psikolojik danışmanlıkta meslek etiği ve etik eğitimi üzerine de çalışmalar yürütmektedir. Dr. Serim-Yıldız'ın araştırma konuları arasında çocuk ve ergenlerin psiko-sosyal gelişimi, duygu düzenleme becerileri, afet sonrası çocuk ve ergenlerle çalışma, oyun terapisi ve bibliyoterapinin çocuk ve ergenlerin davranışsal ve duygusal problemleri üzerinde etkililiği bulunmaktadır.

ZEYNEP ERKAN ATİK

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ERKAN ATİK Yazar Zeynep Erkan Atik, lisans öğrenimini 2003-2008 yılları arasında Ege Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programında tamamlamıştır. Yüksek lisans eğitimini 2008-2011 yılları arasında Uludağ Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalında, doktora eğitimini ise 201 1-2017 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. 2010 yılında YÖK Yüksek Lisans Araştırma Bursu ile beş ay süresince ABD'de CACREP ve ACA standartlarına dayalı bir eğitim programının yürütüldüğü Kuzey Karolina Eyalet Üniversitesi'nde Program, Yönetim ve Psikolojik Danışman Eğitimi Programında misafir araştırmacı statüsünde görev almıştır. Kariyerine 2008 yılında okul psikolojik danışmanı olarak başlayan Erkan Atik, altı aylık okul psikolojik danışmanlığı deneyiminin ardından Uludağ Üniversitesi ve Başkent Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD'de araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. Beş yıllık akademisyenlik deneyiminin ardından Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı Mesleki Yeterlilik Kurumu'nda uzman yardımcısı olarak görev almıştır. Erkan Atik, doktora eğitimini tamamladıktan sonra yeniden Başkent Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD'de göreve başlamış ve halen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Çalıştığı kurumda lisans ve lisansüstü düzeyde dersler yürüten yazar, lisans düzeyinde "Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri", "Psikolojik Danışma Becerileri", "Mesleki Rehberlik", "Meslek Etiği ve Yasal Konular" gibi kuramsal dersler ile "Bireyle Psikolojik Danışma Uygulaması" ve "Mesleki Rehberlik Uygulamaları" "Okullarda RPD Uygulamaları" gibi uygulamalı dersleri yürütmektedir. Yazar aynı zamanda yüksek lisans düzeyinde "Bireyle Psikolojik Danışma Uygulaması" ve "Psikolojik Danışma ve Rehberlikte Güncel Gelişmeler" derslerinin yürütücü olarak görev yapmaktadır. Çalışma yaşamı boyunca akademik gelişimini devam ettiren Erkan Atik'in psikolojik danışman eğitimi, psikolojik danışman eğitiminde süpervizyon uygulamaları, süpervizör eğitimi ve kariyer danışmanlığı alanlarında ulusal ve uluslararası düzeyde makale ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

EMRE UMUCU

Dr. Emre Umucu lisans eğitimini 2010 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik alaninda tamamladı. Daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı bursu ile Amerika Birleşik Devletleri'nde yüksek lisans (2014) ve doktora (2017) eğitimini UW-Madison'da Psikoloji alanında tamamladı. 2017 yılında Texas Eyalet Üniversitesi'nde (tenure-track) assistant profesör olarak işe başladı. Daha sonra Michigan Eyalet Üniversitesi'nde (tenure-track) assistant profesör olarak mesleğine devam etti. Dr. Emre Umucu aynı zamanda psikolog ve lisanslı psikoterapist. Dr. Emre Umucu'nun uzmanlık alanı askeri psikoloji, test ve ölçek geliştirme, şiddetli akıl sağlığı problemleri, rehabilitasyon, iyi oluş, nöropsikoloji ve pozitif psikolojidir. Dr. Umucu 'Veteran Well-Being Lab' kurucusu ve direktörüdür. Dr. Umucu'nun 90'dan fazla yayını vardır. Dr. Umucu aynı zamanda 50 milyon dolardan fazla araştırma projesinde (e.g., the National Institutes of Health; the Department of Health and Human Services; the Department of Education) baş araştırmacı (Pl), eş-baş araştırmacı (CO-PI), araştırmacı (CO-I), ve istatistik ve değerlendirme uzmanı (Statistician and Evaluator) olarak görev aldı.

TÜRK Ü TÂZÎ İBN KALENDER'İN ARAPÇA-TÜRKÇE MANZUM SÖZLÜĞÜ

BETÜL SİNAN NİZAM

nobel bilimsel

TÜRK Ü TÂZÎ
İBN KALENDER'İN ARAPÇA-TÜRKÇE MANZUM SÖZLÜĞÜ
BETÜL SİNAN NİZAM

Yayın No.: 1929
ISBN: 978-625-393-143-8
E-ISBN: 978-625-393-144-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte
ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Ahmet Nizam
Kapak Görseli: Betül Sinan Nizam

Kütüphane Bilgi Kartı

Sinan Nizam, Betül.
TÜRK Ü TÂZÎ İBN KALENDER'İN ARAPÇA-TÜRKÇE MANZUM SÖZLÜĞÜ /Betül SİNAN NİZAM
1. Basım, II + 264 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin var.
ISBN: 978-625-393-143-8
E-ISBN: 978-625-393-144-5
1. Sözlük 2. Arapça-Türkçe Manzum Sözlük 3. Osmanlı Sahası Sözlükçülüğü 4. İbn Kalender

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım
Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR 7
ÖN SÖZ 9
GİRİŞ: MANZUM SÖZLÜKLERLE İLGİLİ BAZI SORU VE SORUNLAR 15
1. "LUGATLE İDEN İSTÎNÂS HALÂS OLUR MİNE'L-İFLÂS": *TÜRK Ü TÂZÎ* 25
1.1. Eserin Müellifi 25
1.2. Eserin Adı 26
1.3. Eserin Özellikleri 27
1.3.1. Tertip Özellikleri 27
1.3.2. Şekil Özellikleri 29
1.3.2.1. Kafiye 29
1.3.2.2. Vezin 33
1.3.3. Muhteva Özellikleri 42
1.3.3.1. Söz Varlığı 42
1.3.3.2. Takti Beyitleri ve Müellifin Mesajı 54
1.3.4. Dil, Üslup ve Yöntem 56
1.4. Eserin Nüshaları 66
1.4.1. Nüsha Tavsifi 66
1.4.1.1. Süleymaniye Ktp., Antalya-Tekelioğlu, no. 671/2 (A) 66
1.4.1.2. Süleymaniye Ktp. Süleymaniye, no. 876/7 (S) 67
1.4.1.3. Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp., no. 4578 (Ç) 69
1.4.2. Eserin Kayıp Nüshası (K) ve Literatürdeki Yaygın Yanlış Üzerine 71
1.4.3. Kayıp Nüshada Yer Alan Mısra ve Beyitler 73
1.4.4. Nüshaların İmla ve Hareke Özellikleri 77
1.4.5. Derkenar Notları ve Kaynak Kitaplar Hakkında 80
1.4.6. Nüsha Değerlendirmesi 96
2. *TÜRK Ü TÂZÎ*'NİN METNİ 103
2.1. Metin Tespitinde Takip Edilen Yol 104
2.2. Transkripsiyon Sistemi 109
2.3. Tenkitli Metin 111
SONUÇ 173
KAYNAKÇA 175
İNDEKS-SÖZLÜKLER 185
Arapça-Türkçe 185
Türkçe-Arapça 205
TIPKIBASIM 225

GİRİŞ: MANZUM SÖZLÜKLERLE İLGİLİ BAZI SORU VE SORUNLAR

Anadolu'da ilk manzum sözlüklerin ortaya çıktığı 13. yüzyıldan bu yana türün Arapça-Farsça, Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe ya da Arapça-Farsça-Türkçe pek çok örneğiyle karşılaşılmaktadır. Şimdiye kadar bunları toplu olarak ya da dillerine göre gruplayarak bütüncül bir şekilde değerlendiren bir çalışma yapılmamıştır. Bununla birlikte tür üzerine yapılan çalışmaların giriş kısımlarında özellikle 15. yüzyılın hemen başından itibaren rastlanan dillerinden biri Türkçe olan manzum sözlüklerin ve müelliflerinin listelendiği görülür.[12] Ancak zaman zaman bu bilgilerin birbiriyle çeliştiği ve çelişkilere/farklılıklara çoğunlukla dikkat çekilmediği de belirtilmelidir.[13] Bu kitabın girişinde ise bu bilgiler/döküm bir kez daha tekrarlanmayacak,[14] bunun yerine manzum sözlük çalışmalarında önemsenmesi gereken bazı noktalar ve karşılaşılması muhtemel zorluklar üzerinde durulacaktır. Türle ilgili yapılacak çalışmalarda bu noktaların dikkate alınması araştırmacıların ortak bir zeminde buluşması ve türün özelliklerinin ve örneklerinin daha etraflıca ortaya konabilmesi açısından olumlu olacaktır.

Manzum sözlük müellifleri mübtedilerin kolay ezberlemesi için Arapça ve/veya Farsça kelimeler ile anlamlarını nazmederek bir araya getirdiklerini söylerler. Dolayısıyla araştırmacıların sıklıkla dile getirdiği gibi bu sözlüklerin kaleme alınmasındaki ilk ve en belirleyici amaç talebelerin kelime öğrenmesini

[12] Anadolu'da ilk örnekleri 13. yüzyılda verilen ve sonraki yüzyıllarda da telif edilen Arapça-Farsça sözlükler üzerine birkaç çalışmanın dışında durulmamış, bu sözlüklerin çoğunun metni bile henüz tespit edilmemiştir. Oysa daha sonraki yüzyıllarda Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe ya da Arapça-Farsça-Türkçe olarak telif edilen manzum sözlüklerin ve geleneğin daha net ortaya konması için bu ilk ürünlerin de başta kelime kadroları olmak üzere pek çok açıdan incelenmesi elzemdir.

[13] Örneğin *Cevâhirü'l-Kelimât*'ın müellifi olarak bazı çalışmalarda Şemsî adlı bir 17. yüzyıl şairi bazılarında ise Şemsî Ahmed Paşa (ö. 988/1580) zikredilir. Yine Lutfullah Halîmî'nin (ö. 15. yüzyılın sonları) *Bahrü'l-Garâib* ve *Lugat-ı Halîmî* adlı eserlerinin isimleri, mahiyetleri ve bölümleriyle ilgili farklı düşünceler söz konusudur. Bunlara ilk kez dikkat çeken bir makale için bkz. Nizam, *a.g.m.*, s. 416, 418-420.

[14] Bu konuda şu kaynaklara bakılabilir: Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, doktora tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 1996; Ahmet Hilmi İmamoğlu, *Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şahidi'nin Sözlüğü (İnceleme-Metin)*, doktora tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 1993, s. 3-12; Yunus Kaplan, "Müellifi ve Telif Tarihi Meçhul Bir Arapça-Türkçe Manzum Sözlük: Bülgatü's-Sıbyân", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 3 (2020): 44-45.

KAYNAKÇA

Abadi, Hassan Esmaeil Nezhad Teymour. *Şeyhulislâm Mehmed Esad Efendi ve Behcetü'l-Lügat'ı*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi SBE, 2015.

Abdurrahmān-ı Hākī. *Savġu'l-Me'āl Fī-Neşr-i Naẓm-ı Le'āl*. haz. Muhittin Turan. Ankara: Kurgan Edebiyat, 2021.

Akçay, Yusuf. *Osmanlı Dönemi Sözlükçülüğü ve Karahisarî'nin Şâmilü'l-Luga İsimli Sözlüğü Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, 2010.

Aksoy, Ömer Asım. *Hasan Aynî ve Nazm-ül-Cevahir*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Buroşür Yayınları, 1959.

Aktan, Hamza. "Damân". *DİA*. c. 8. İstanbul: TDV, 1993.

Al-İsmail, Shadi. *Lugat-i Siyer-i Veysî (İnceleme-Çeviriyazılı Metin)*. YLT. Anadolu Üniversitesi SBE, 2014.

Allâme Alâeddîn Alî el-Müttakî b. Hüsâmiddîn el-Hindî el-Burhân Fûrî. *Kenzü'l-Ummâl fi-Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*. c. 10. nşr. eş-Şeyh Bekrî Hayyânî ve eş-Şeyh Saffet es-Sakkâ. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

Arslan, Ahmet Turan. "Eski Yazma Kitap ve Belgelerde Kullanılan Kısaltma ve Rumuzlar". *XIV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 9-13 Eylül 2002): Kongreye Sunulan Bildiriler*. c. II/2. Ankara: TTK, 2005, 1533-1549.

Arslan, Mustafa. "İsmet Şirvanî'nin *Tuhfe-i Arûziyye-i Şirvâniyye* Adlı Manzum Sözlüğü". *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. sy. 7/16 (2019): 1254-1278.

Avcıoğlu, Gamze Gizem. *Sa'dî-yi Şirâzî'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, 2018.

Ayar, Mehmet Halit. *Osman Şâkir Bozokî'nin Müselles-nâme İsimli Türkçe-Arapça-Farsça Manzum Sözlüğü*. YLT. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, 2016.

Aydın, Elif Sezer. *The Oral and The Written in Ottoman Literature: The Reader Notes on the Story of Fîrûzşâh*. İstanbul: Libra, 2015.

Aynural, Salih. "Kapan". *DİA*. c. 24. İstanbul: TDV, 2001.

Babacan, İsrafil. "Edebiyatımızın Müstakil Tek Tarihî Manzum Ağız Sözlüğü: Erzurum Lehçesi Lügati". *Diyalektolog-Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*. sy. 14 (2017): 87-110.

Babiker, Esra Elsır Abdelhai. *Müntehabü'l-Lugati'l-Arabiyye (İnceleme-Metin-Dizinler-Tıpkıbasım)*. YLT. Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2018.

Bahâüddîn-i Magalkaravî. *U'cûbetü'l-Garâyib: Arapça - Farsça - Türkçe Manzum Sözlük (İnceleme, Metin, Dizin)*. haz. Mustafa Arslan. Ankara: Grafiker, 2013.

Baskın, Sami. *Eş-Şüzûrü'z-Zehebiyye ve'l-Kıtai'l-Ahmediyye fi'l-Lugati't-Türkiyye (Sözlükbilimsel Bir İnceleme)*. Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 2012.

Bayak, Cemal. "Manzum Sözlük Geleneğinde Eğiticilik ve Öğreticilik: Gencî'nin *Lugat-i Genc-i Le'âl* Örneği". *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*. sy. 11 (2020): 173-209.

Bayram, Rumeysa. *Arapça-Türkçe Manzum Bir Lügat: Cevâhirü'l-Kelimât (İnceleme-Metin)*. Lisans Bitirme Tezi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2018.

Boran, Uğur. "Sözlükçülük Geleneğimize Umumi Bir Bakış ve Edirne Müftüsü Fevzi Efendi'nin Arapça-Türkçe Manzum Sözlüğü: *Tuhfe-i Fevzî*". *Şarkiyat Mecmuası*. sy. 28 (2016): 73-154.

Ceviz, Nurettin ve Soner Gündüzöz. "Osmanlı Medrese Kültüründe Manzum İlmî Eser Geleneğinin Güzel Bir Örneği: Lügat-i Yûsuf". *EKEV Akademi Dergisi*. sy. 29 (2006): 211-230.

Çakır, Yeşim. *Lugat-i Çağatay ve Türki-i Osmani'nin Tematik Tasnifi (İsimler)*. YLT. Gazi Üniversitesi SBE, 2018.

Çelik, Erol. *Mezîd-zâde Ayıntabî Nazmü'l-Ferâid (Metin-Sözlük-İndeks-Tıpkıbasım)*. YLT. Adnan Menderes Üniversitesi SBE, 2008.

Çubukçu, İsmail. *Menāzimü'l-Cevāhir (İnceleme-Metin-Sözlük)*. YLT. Kocaeli Üniversitesi SBE, 2004.

Demiryürek, Meral ve Abdülkadir Ozulu. *Eşref Ertekin'in Günlüklerinden Bir Zamanlar Çorum*. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 2017.

Durmuş, İsmail vd. "Kâfiye". *DİA*. c. 24. İstanbul: TDV, 2001.

Durmuş, İsmail. "Tağlîb". *DİA*. c. 39. İstanbul: TDV, 2010.

Durmuş, İsmail. "Zihaf ve İllet". *DİA*. c. 44. İstanbul: TDV, 2013.

Düzenli, Mesut Bayram. "Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l- Hâfız". *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. sy. 10/12 (2015): 329-370.

Düzenli, Mesut Bayram ve Muhittin Turan. "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şemsî". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. sy. 9/42 (2016): 122-154.

Ebü'l-Fazl Kemâleddîn Hubeyş b. İbrâhîm b. Muhammed et-Tiflîsî. *Kânûnü'l-Edeb*. Süleymaniye Ktp. Hafid Efendi. no. 434.

el-Fîrûzâbâdî. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. thk. Muhammed Naîm el-Araksûsî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.

Fettahoğlu, Selahattin. "Arap Aruzu, Genel Esasları Ve Zorunlu Vezin Değişimleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. sy. 12/64 (2019): 46-66.

Fidan, Zehra. "Ali Şîr Nevâî'ye Atfedilen Seb'atü Ebhur İsimli Eserin Müellif Karmaşasına Dair Bazı Tespitler". *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. sy. 21 (2020): 402-411.

Gıynaş, Kamil Ali. "Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyyetü's-Sıbyân". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. sy. 8/41 (2015): 154-163.

Gıynaş, Kamil Ali ve Özer Şenödeyici. "Teorik Açıdan Aruz İlmi ve Üç Aruz Risalesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. sy. 3/14 (2010): 226-240.

Göksoy, Ayşegül Aydın. *Sahbâ-yı Mükerrem (İnceleme-Metin)*. YLT. İnönü Üniversitesi SBE, 2019.

Gören, Neslihan. *Bursalı Nakibzâde Ni'metî'nin 'Tuhfe-i Ni'metî' Adlı Farsça-Türkçe Manzum Sözlüğü (Metin-İnceleme)*. YLT. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2016.

Güleç, İsmail. "Sürûrî, Muslihuddin Mustafa". *DİA*. c. 38. İstanbul: TDV, 2010.

Hagen, Gottfried. "Elyazmasının Kenarındaki Hayat: Cihânnümâ Müellif Hatları ve Coğrafyacının Atölyesine Bir Bakış". *Doğumunun 400. Yıldönümünde Kâtip Çelebi*. ed. Bekir Karlığa ve Mustafa Kaçar. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009, 173-187.

Hassan, Marwa. *16. Yüzyıla Ait Arapça-Türkçe Sözlük Mirkatu'l-Luga (Metin-İnceleme-Dizin)*. Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi SBE, 2017.

Hüsâmeddin Hasan b. Abdülmü'mîn-i Hoyî. *Tuhfe-yi Hüsâm: Kadîmîterîn Lugatnâme-yi Manzûm Fârisî be-Türkî*. haz. Cemile Sadıkova ve Tayyibe Aliekberova. Tehran: Tekdıraht, 1389 [2010].

İbn Kalender. *Türk ü Tâzî*. Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. no. 4578.

İbn Kalender. *Türk ü Tâzî*. Süleymaniye Ktp. Antalya-Tekelioğlu. no. 671/2.

İbn Kalender. *Türk ü Tâzî*. Süleymaniye Ktp. Süleymaniye. no. 876/7.

İlhan, Seyfettin. *Şemsi-Cevâhirü'l-Kelimât (Mukayeseli İnceleme)*. YLT. Fırat Üniversitesi SBE, 1997.

İmamoğlu, Abdullah Taha. "Osmanlı'da Kitap Kültürü Açısından Veliyyüddin Cârullah Efendi'nin Hadis Kitaplarındaki Notları". *Osmanlı Kitap Kültürü - Cârullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*. ed. Berat Açıl. Ankara: Nobel, 2015, 91-103.

İmamoğlu, Ahmet Hilmi. F*arsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şahidi'nin Sözlüğü (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi SBE, 1993.

İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh, 2015.

İsmâil b. Hammâd el-Cevherî. *es-Sıhâh-Tâcü'l-Luga ve Sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1979.

İzgi, Cevat. "Hubeyş et-Tiflîsî". *DİA*. c. 18. İstanbul: TDV, 1998.

Kaplan, Yunus. "Bilinmeyen Bir Arapça-Türkçe Manzum Sözlük: Lugat-ı Visâlî". *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. sy. 7/15 (2018): 54-75.

Kaplan, Yunus. "Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Lügat". *Studies of the Ottoman Domain*. sy. 7/12 (2017): 213-236.

Kaplan, Yunus. "Lügat-i Manzûme (Lâmi'î Çelebi)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü (TEES)*. http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/lugat-i-manzume-lami-i-celebi (Erişim: 15.11.2021).

Kaplan, Yunus. "Müellifi ve Telif Tarihi Meçhul Bir Arapça-Türkçe Manzum Sözlük: Bülgatü's-Sıbyân". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. sy. 3 (2020): 41-70.

Kaplan, Yunus. "Üç Dilli (Arapça-Farsça-Türkçe) Manzum Bir Sözlük: Lugat-ı Kerîmî". *Geçmişten Geleceğe Türk Sözlükçülüğü-Elginkan Vakfı 3. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri 19-21 Nisan 2017*. ed. Şükrü Halûk Akalın ve Tuğba Poçan. İstanbul: Elginkan Vakfı, 2017, 445-478.

Karaca, Songül. *Lâmi'î Çelebi, Fütûhü'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn (Nefehâtü'l-Üns Tercümesi): İnceleme, Tenkitli Metin, Sözlük, Dizin*. Doktora Tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi SBE, 2019.

Karamanoğlu, Ferda Merve. *Hanyalı Hafız İbrahim - Lügat-ı Erbaa (Arapça-Farsça-Yunanca-Türkçe Manzum Sözlük)*. Doktora Tezi. Kastamonu Üniversitesi SBE, 2021.

Kartal, Ahmet. *Tuhfe-i Remzî: Manzum Farsça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Akçağ, 2003.

Kartal, Mustafa. *Ahterî-i Kebîr ve Sözlükbilim Açısından Değeri*. YLT. Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 2013.

Kaya, Hasan. "Ahmed Resmî'nin Nazm-ı Giridî Adlı Manzum Sözlüğü". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. sy. 10/51 (2017): 119-142.

Kazan, Hilal. "Topkapı Sarayı'nda Kâtipler Cemiyetinin (Cemâ'at-i Kâtibân-ı Kütüb) Eğitimleri ve Görevleri". *Osmanlı Araştırmaları*. sy. 24 (2004): 213-241.

Kılıç, Atabey. "Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. sy. 20 (2006/1): 65-77.

Kılıç, Atabey. "Osman Şakir'in Türkçe-Farsça Manzum Lugati: Nazm-ı Dil-ârâ". *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu Anısına 10-11-12 Mayıs 2012) Bildiri Kitabı*. Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları, 2013, 145-153.

Kılıç, Atabey. "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî (Metin)". *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. sy. 2/2 (2007): 410-475.

Kılıç, Atabey. *Manzum Sözlük Mecmuası (Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 4026) Tuḥfe-i Vehbī- Tuḥfe-i Şāhidī-Sübḥa-i Ṣıbyān (İnceleme-Metin)*. Kayseri: Laçin, 2007.

Kılıç, Hulusi. "Ahterî". *DİA*. c. 2. İstanbul: TDV, 1989.

Kılıç, Hulusi. "el-Kāmûsü'l-Muhît". *DİA*. c. 24. İstanbul: TDV, 2001.

Kılıç, Hulusi. "Tâcü'l-Luga". *DİA*. c. 39. İstanbul: TDV, 2010.

Kılıçarslan, Orhan. "Hayâtî-zâde Şeref Halîl ve Rûhu'l-Edeb Adlı Arapça-Türkçe Manzum Sözlüğü". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. sy. 25 (2020): 689-728.

Kırbıyık, Mehmet. "Miftâh-ı Lisân Adlı Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük Üzerine". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. sy. 11 (2002): 181-200.

Kutlar, Fatma Sabiha. "16. ve 19. Yüzyılda Yazılmış İki Metnin İmlasına İlişkin Kimi Tespitler". *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. sy. 3/6 (2008): 499-510.

Mecmua. Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi. no. 977.

Muhtar, Cemal. *İki Kur'an Sözlüğü: Luğat-ı Ferişteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1993.

Mustafa bin Şemseddîn el-Karahisârî eş-şehîr bi'l-Ahterî. *Ahterî-i Kebîr*. c. 1-2. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1310 [1892].

Mütercim Âsım Efendi. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît - Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. c. 1-6. haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013- 2014.

Nizam, Betül Sinan. "Bir Mecmûanın Serencâmı: Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye No. 876'da Kayıtlı Şâhidî (Manzum Sözlük) Mecmûası Üzerine". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*. sy. 5/1 (2021): 408-449.

Okumuş, Sait. "Muhammed Hevâî Üsküfî ve Türkçe-Boşnakça Manzum Sözlüğü Makbûl-i Ârif (Potur Şâhidî)". *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. sy. 4/4 (2009): 823-844.

Osmanlı Kitap Kültürü - Cârullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları. ed. Berat Açıl. Ankara: Nobel, 2015.

Öz, Yusuf. *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi SBE, 1996.

Özdemir, Abdurrahman. "Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Arap Dili ve Belâgatına Dair Yazmalar". *Nüsha*. sy. 24 (2007): 85-113.

Öztürk, Zehra ve Saleh Jaradat. "İbn Kalender'in Manzum Sözlüğü: Türkî vü Tâzî". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. sy. 22/41 (2021): 1093-1150.

Pîr Mehmed Gencî. *Genc-i Le'âl*. Hacı Selim Ağa Ktp. no. 1260.

Poçan, Tuğba. *Türkçe Satıraltı Bir Sözlük: Kitābü'l-Müṣelleṣe*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, 2017.

Redhouse, Sir James W. *Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Çağrı, 2001.

Saraç, M. A. Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*. İstanbul: 3F, 2007.

Steingass, F. *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. İstanbul: Çağrı, 2005.

Sümbül, Sinan. "'Notlar ve Kütüphanelere Dâir Usûl-i Tasnîf' Adlı Eser ve Kütüphanecilik Bakımından Önemi". *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*. sy. 8 (2017): 59-115.

Şafak, Yakup. "Bahrü'l-Maârif'in Birinci Bölümünde Yer Alan Vezinler". *Nüsha*. sy. 45 (2017): 1-22.

Şâhidî Mecmûası. Süleymaniye Ktp. Süleymaniye. no. 876.

Şemsî. *Cevâhirü'l-Kelimât (Nazmü'l-Gevher)*. Millet Ktp. AE. Manzum 1272.

Şen, A. Tunç. "Authoring and Publishing in the Age of Manuscripts: the Columbia University Copy of an Ottoman Compendium of Sciences with Marginal Glossing". *Philological Encounters*. sy. 5 (2020): 353-377.

Tarama Sözlüğü (XII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla). c. 1. Ankara: Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK, 1995.

Taştan, Erdoğan. "Eşref Feyzî'nin *Hoş-edâ* Adlı Manzum Sözlüğü". *2009'dan 2019'a 10. Yıl Hatıra Kitabı*. ed. Yakup Yılmaz. İstanbul: Akademik Kitaplar, 2019, 174-195.

Toker, Mustafa. *Çulluk Kapan Lugati (İnceleme-Metin-Dizin)*. YLT. Selçuk Üniversitesi SBE, 2014.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Kâmil". *DİA*. c. 24. İstanbul: TDV, 2001.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Münserih". *DİA*. c. 32. İstanbul: TDV, 2006.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Mütekârib". *DİA*. c. 32. İstanbul: TDV, 2006.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Recez". *DİA*. c. 34. İstanbul: TDV, 2007.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Serî'". *DİA*. c. 36. İstanbul: TDV, 2009.

Tural, Hüseyin. *Arap Edebiyatında Arûz*. İstanbul: Ensar: 2011.

Turan, Fikret. "An Eighteenth Century Ottoman Account of Aydın Dialect: *Aydın Lügāti* and Its Linguistic Characteristics". *Scholarly Depth and Accuracy: A Festschrift to Lars Johanson=Lars Johanson Armağanı*. ed. Nurettin Demir vd., Ankara: Grafiker, 2002, 369-387.

Turan, Fikret. "Osmanlı Elit Dilini Manzum Sözlükle Öğretmek: Lüġat-i Zurefā ve Yüksek Osmanlıca ile Halk Türkçesi Ayrımına Dair Verdiği Bilgiler". *Türkiyat Mecmuası*. sy. 28/1 (2018): 197-212.

Turan, Muhittin. "Arapça-Türkçe Manzum Sözlüklerden *Türk ü Tâzî* ve Hakkında Yayınlanan Bir Makale Üzerine Bazı Tespit ve Teklifler". *KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. sy. 4 (2021): 131-186.

Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu. c. 5/07 (Antalya-Tekelioğlu). ed. İsmet Parmaksızoğlu. haz. Selahattin Alpay vd. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 1984.

Uğur, Gülbahar. *Türkçenin Tarihî Sözlükleri*. YLT. Siirt Üniversitesi SBE, 2019.

User, Hatice Şirin. "Yayın Değerlendirme/Kamil Stachowski, *Names of Cereals in the Turkic Languages,* Studia Turcologica Cracoviensia 11, Edited by Stanisław Stachowski, Kraków 2008: Jagiellonian University Institute of Oriental Philology, 118 sayfa". *Belleten*. c. 56. (2008/II): 1- 5.

Ünver, İsmail. "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler". *AÜDTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türkoloji Dergisi*. c. 11. sy. 1 (1993): 51-89.

Vankulu Mehmed. *Vankulu Lügati*. c. 1-2. haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014-2015.

Yayla, Mustafa Altuğ. "*Minhu*ların Osmanlı Elyazmalarındaki Rolü: Lâmiî Çelebi *Evliyâ Tabakâtı* Tercümesini Neden 'Dipnot'landırdı?". *Kebikeç*. sy. 51 (2021): 77-94.

Yılmaz, Mehmet. *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1992.

Yurtseven, Necmettin. *Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzûm Lügatler ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi SBE, 2003.

Zülfe, Ömer. "Aruz Vezinlerinin Gösterilmesi Üzerine Bazı Teklifler". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. sy. 8/1 (2011): 52-66.

http://arabiclexicon.hawramani.com (Erişim: 01.01.2020)

http://www.dilbilimi.net/2014_uluslararasi_turk_dilbilim_kurultayi_bildirileri.pdf (Erişim: 15.09.2021)

http://yazmalar.gov.tr/ (Erişim: 04.09.2020)

http://www.yazmalar.gov.tr/eser/kitabu-turki-taz%C3%AE/55675 (Erişim: 04.09.2020)

http://yazmalar.gov.tr/eser/manz%C3%BBme-i-lugat-i-kalender/24992 (Erişim: 04.09.2020)

https://dijitalkutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/223789?SearchType=1 (Erişim: 04.09.2020)

https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/ (Erişim: 01.01.2020)

https://sozluk.gov.tr/ (Erişim: 10.10.2020)

https://sunnah.com/nasai:4816 (Erişim: 05.01.2020)

https://www.almaany.com/ (Erişim: 01.01.2020)

https://www.osmanlicasozlukler.com/ (Erişim: 01.01.2020)

50 SORUDA
TÜRK SİNEMASI

Editör
Deniz Oğuzcan

Yazarlar
Cüneyt Gök
Deniz Oğuzcan
Janet Barış
Sabri Özaydın
Umut Şilan Oğurlu

ALTINBAS ÜNİVERSİTESİ Yayınları

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ Yayınları

50 SORUDA TÜRK SİNEMASI

Editör: Deniz Oğuzcan
Yazarlar: Cüneyt Gök, Deniz Oğuzcan, Janet Barış, Sabri Özaydın, Umut Şilan Oğurlu

Yayın No.: 70
100. Yıl Armağan Kitapları: 31
ISBN: 978-625-8174-32-8
E-ISBN: 978-625-8174-31-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Mayıs 2023

Copyright 2023, ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Bu baskının bütün hakları Altınbaş Üniversitesi Yayınları'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI bir Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. iştirakidir. SERTİFİKA NO.: 40340.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı Etkinliklerini Düzenleme ve Koordinasyon Komisyonu Başkanı: Prof. Dr. Turgut İPEK
Yayın Danışmanı: Duygu SAZAN (duygu.sazan@altinbas.edu.tr)
Kapak Tasarım: Osman ÖZÇELİK
Sayfa Tasarım: Erdal Tarkan KARA (erdal@nobelyayin.com)
Baskı ve Cilt: Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti. / Sertifika No: 47479
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1 Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71

Kütüphane Bilgi Kartı

Oğuzcan, Deniz.
50 Soruda Türk Sineması / *Deniz Oğuzcan*
1. Basım. X+232 s. 14x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-8174-32-8
E-ISBN: 978-625-8174-31-1
1. Sanat 2. Türk Sineması 3. Bağımsız Sinema

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

İÇİNDEKİLER

Sunuş iii

Ön Söz v

1. Türk Sineması'nın dönemleri nelerdir? 1
2. Türk Sineması, tiyatro etkisinden çıktıktan sonra neler olmuştur? 5
3. Sinemanın Türkiye'ye gelişi ne zaman ve ne şekilde olmuştur? İlk Sinemacılar kimlerdir? 9
4. Türk Sineması'nın ilk filmi hangisidir? 12
5. Türk Sinemasının ilk filmleri/ konulu ve uzun metraj ilk Türk filmleri hangi filmlerdir? 14
6. 1960'lar neden Türk Sineması için bir dönemeç sayılır? 19
7. Yılmaz Güney 70'ler sinemasında neyi temsil eder, neden önemlidir? 24
8. 1970'lerde Türk Sineması'nda genel olarak hangi eğilimler gözlenir? 28
9. Yeşilçam melodramlarını belirginleştiren özellikler nasıl tanımlanabilir? 31
10. Atıf Yılmaz'ın 80'lerde çektiği kadını merkeze alan filmlerin farkı nedir? 36
11. Sansürün Türk Sineması'na etkisi nasıl olmuştur? 40
12. 1990'ları belirleyen yönetmenlerden biri olan Yavuz Turgul sinemasıyla nasıl bir kırılma yaratmıştır? 44
13. 2000'ler sinemasını oluşturan ortamı ve kurucu yönetmenleri nasıl tanımlarız? 49
14. Nuri Bilge Ceylan Sineması'nın değişen dönüşen dönemleri taşra ve kenti nasıl kapsar? 53
15. Zeki Demirkubuz melankolisi Yeşilçam melodramlarından nasıl beslenir? 57
16. Türkiye'de sinema mekanları ve sinemaya gitme deneyimi nasıl gelişmiştir? 61
17. Türkiye'de sinemaya gitme deneyimi ve bellek arasında nasıl bir ilişki vardır? 65

18. Türkiye'de bağımsız sinema nasıl gelişmiştir? 69
19. Yeni Türk Sineması kavramı nedir? 73
20. Türk Sineması'nda sınıfsal temsiller Yeşilçam ve günümüzde nasıl farklılaşmıştır? 77
21. Türk Sineması ve kültürel kimlik ilişkisi nasıl açıklanabilir? 80
22. Ulusaşırı Sinema çerçevesinde Türk Sineması nasıl konumlandırabilir? 84
23. Türkiye'de gerçekleşen film festivalleri sinemayı nasıl etkilemiştir? 88
24. Türk Sineması'nda oyuncuları yönetmenin incelikleri nelerdir? 91
25. Film müziğinin işlevi ve Türkiye'deki uygulamaları nasıldır? 95
26. Film müziğinin önemi ve işlevi bağlamında Lütfi Ömer Akad'ın kült filmi "Vesikalı Yarim" de kullanılan müzikler nasıl işlev görmektedir? 100
27. Türk Sineması'nda sesli çekim uygulamaları nasıldır? 104
28. Türkiye'de sinemanın toplumsal etkileri nelerdir? 109
29. Türkiye'de sinema eğitiminin temel ilkeleri nelerdir? 115
30. Türkiye'de nasıl bir sinema eğitimi olmalıdır? 122
31. Üniversitelerde sinema eğitimi nasıl biçimlenmelidir? 125
32. Türkiye'de sinema eğitimi veren kurumlar ile sinema ve televizyon sektörü arasında nasıl bir ilişki vardır? 129
33. Türkiye'de belgesel sinema nasıl ve hangi koşullarda gelişti? 133
34. Türkiye'de belgesel sinema yönetmenliği nasıldır? 138
35. Türkiye'de belgesel sinemayı nasıl tanımlarız? 143
36. Türk Sineması'nda senaryonun yeri nedir ve iyi bir senaryo nasıl yazılmalıdır? 148
37. Türk Sinemasında görüntü yönetmenliği nasıl gelişti? 153
38. Türk Sinemasının gelişimi için emek vermiş görüntü yönetmenleri kimlerdir? 156
39. Yakılan Türk filmi "Yorgun Savaşçı" seyircisine nasıl kavuşmuştur? 165

40. Türk Sineması'nda önemli bir yeri olan kurgucu Orhan Atadeniz kimdir? 170

41. Türk Sineması'nın en önemli filmlerinden olan "Sevmek Zamanı" filmini bu kadar özel kılan nedir? 174

42. Türk Sineması'nda fantastik filmleriyle anılan Yılmaz Atadeniz kimdir? 178

43. Toplumsal cinsiyet kavramı nedir? Türk Sineması'nda toplumsal cinsiyet rolleri nasıl tanımlanır? 183

44. Türk Sineması'nın ilk yıllarında kadın temsili hangi biçimlerde mevcuttur? Bedia Muvahhit ve Neyyire Neyir kimdir? 186

45. "Aşk Filmlerinin Unutulmaz Yönetmeni" filmi Yeşilçam döneminden Yeni Sinemacılar dönemine geçişle ilgili olarak Türk sinemasının dönüşümü hakkında ne söylüyor? 191

46. Cahide Sonku kimdir ve Türk Sineması'ndaki önemi nedir? 197

47. Bilge Olgaç kimdir ve Türk Sineması'ndaki önemi nedir? 202

48. Yeşilçam'da seks filmleri furyası nedir? Ne zaman başlayıp nasıl doğmuştur? 206

49. Gemide filmindeki kadın karakter eril dünyaya dair nasıl bir okuma sunabilir? 212

50. Neden son 5 yılda Türk Sineması'nda biyografik film üretimlerinde büyük bir artış vardır? 217

Kaynakça 221

Görseller Listesi 227

Yazarlar Hakkında 232

1

Türk Sineması'nın dönemleri nelerdir?

Deniz Oğuzcan

Türk Sineması'nın dönemleri konusunda birçok farklı sıralama bulunmaktadır. Sinema tarihçisi Nijat Özön Türk Sineması'nın dönemlerini şu şekilde sıralamaktadır (Özön, 1985, 333):

1. İlk Dönem (1910-1922)
2. Tiyatrocular Dönemi (1922-1939)
3. Geçiş Dönemi (1939-1950)
4. Sinemacılar Dönemi (1950-1970)
5. Yeni Sinemacılar Dönemi (1970 ve sonrası)

İlk Dönem'de halkın toplu olarak izlediği ilk sinema gösterimleri Sigmund Weinberg'in Sponeck Birahanesi'nde düzenlediği sinematograf gösterileridir. Ancak ilk film, 1914'te Fuat Uzkınay'ın İstanbul Yeşilköy'deki Rus abidesinin yıkılışını filme çekmesi olarak kabul edilir. Bir diğer ilk film iddiası ise Manaki Kardeşler'in 1911 yılında Sultan Reşat'ın Selanik ve Manastır gezilerini çekmiş oldukları filmdir.

Tiyatrocular Dönemi, ilk özel film şirketi olan Kemal Film'in kurulması ile başlar. Muhsin Ertuğrul'un 1922 yılında Kemal Film adına çektiği film "İstanbul'da Bir Facia-i Aşk" dönemin ilk filmi olarak kabul edilir. Muhsin Ertuğrul İpek Film ve Kemal Film şirketleri için birçok film üretmiştir. Filmlerinde tiyatro oyuncularını oynatmış ve tiyatro uyarlamaları yapmıştır. 1922- 1939 yılları arasında Muhsin Ertuğrul'un Türk Sineması'na hakim olduğu bu yıllara Tiyatrocular Dönemi adı verilmektedir.

KAYNAKÇA

Abisel, N. (1999). *Popüler Sinemada Türler,* İstanbul: Alan Yayıncılık.

Abisel, N., Aslan, U. T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S. R. ve Ulusay, N. (2005). Çok Tuhaf Çok Tanıdık: Vesikalı Yarim Üzerine. İstanbul: Metis Yayınları.

Akbulut, H. (2014). Sinemaya Gitmek ve Seyir: Bir Sözlü Tarih Çalışması. Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi, C: 2, sf: 1-16.

Akbulut H. (2007). Ulus-aşırı Türk Sinemasında Kimlik Arayışları: Fatih Akın ve Yüksel Yavuz Sineması. Kimlik, Medya ve Temsil. Der. Emel Baştürk Akca Ankara: Nobel Yayıncılık

Akbulut H. (2003). Sinemanın Medeniyet Halleri: Türk Sinemasında Kimlik, Medeniyet ve Modernleşme Temsilleri. Düşünen Siyaset Dergisi. Sf. 227-234

Akbulut, H. (2012). *Yeşilçam'dan Yeni Türk Sineması'na Melodramatik İmgeler,* İstanbul: Hayalperest Yayınları.

Akbulut. H. (2005). *Nuri Bilge Ceylan Sinemasını Okumak*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Albay, P. (2022). Türkiye Sinemasında Sansürün Tarihi. https://fikritakip.co/turkiye-sinemasinda-sansurun-tarihi/

Arasan, İ. (2023). Atatürk Döneminde Türk Sineması.

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-turk-sinemasi/

Armes R. (1974). Film and Reality. Penguin Books.

Arslan, U. T. (2010). Mazi Kabrinin Hortlakları. İstanbul: Metis Yayınevi.

Anderson B. (1995). Hayali Cemaatler. Çev: İ. Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları

Atam, Z. (2011). Yakın Plan Yeni Türkiye Sineması. İstanbul: Cadde Yayınları.

Barış, J. (2021). Yeni Türkiye Sinemasında Sınıfsal Görünümler. İstanbul: Doruk Yayınları.

Barış, J. (2013). 2000 Sonrası Bağımsız Türkiye Sinemasında Kent ve Taşra Melankolisi, Yayımlanmamış Doktora tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Berendt, J. E. (1985). Ich höre, also bin ich. Goldmann.

Campbell, J. and Cousineau, P. (1999). The Hero's Journey : Joseph Campbell On His Life and Work. London: New World Library.

Chambers I. (2014). Göç, Kültür, Kimlik. Çev: İ. Türkmen, M. Beşikçi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Chion, M. (2003). Bir Senaryo Yazmak. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Costello, J. (2010). Senaryo Yazımı. İstanbul: Kalkedon Yayınevi.

Çavuşoğlu, N. (2006) 1990 Sonrası Türkiye'de Bağımsız Sinema. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Çavcı O. (2020). 12 Eylül, Yeşilçam ve Seks Filmleri https://www.otekisinema.com/12-eylul-yesilcam-ve-seks-filmleri/ (Erişim Tarihi: 10.10.2022)

Demirci, C. (2004). Araya Parça Giren Yıllar. 1. Basım. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Dmytryk, D. (2015). Sinemada Yönetmenlik, Oyunculuk, Kurgu. İstanbul: Doruk Yayınları.

Durukan, A. (2005). Kameranın Ardındaki Kadın Bilge Olgaç. https://bianet.org/bianet/kultur/70286-kameranin-ardindaki-kadin-bilge-olgac (30.09.2022).

Durdu B. (2017). Halit Refiğ ve Ulusal Sinema Kavgası (http://tsa.org.tr/tr/yazi/yazidetay/348/halit-refig-ve-ulusal-sinema-kavgasi)

Ertürk, E. ve Arslan B. (2019). Safranbolu'da Sinemanın Gelişim Süreci: Özer Sineması, History Studies, 11(5), s. 1539-1554.

Evren, B. (2003) Türk Sinemasında Yeni Bir Dönem: Bağımsız Sinemacılar. Antrakt Aylık Sinema Dergisi, S:75-76, Sf: 16-18

Evren, B. (2014) Türk Sinemasının 100 Yılı. (Ed: Bircan Usallı Silan). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Gök, C. (2022). Ders Notları.

Gökçe, Ö. (2020). "Beş Maddede Yılmaz Güney Sineması" https://altyazi.net/altyazi/bes-maddede-yilmaz-guney-i/ (Erişim tarihi Ocak 2022)

Göktürk D. (2002). Evde Kimse Yok mu? 1990'lar Avrupa Sinemasında Göçmen Kimlikler.Toplum Bilim Dergisi. Sf. 55-61

Gürbilek, N. (2004) Kör Ayna Kayıp Şark. İstanbul: Metis Yayınevi

Gürkan, T. (2000). Türk Sinemasının Tepesinde Sallanan Demokles'in Kılıcı. Içinde: A. İhsan Başgül (Ed.), Türk Sinemasında Sansür (pp. 19) Ankara: Kitle Yayıncılık.

Gümüşkemer, A. (2018). 1960 – 1980 Yılları Arasında Türk Sineması: Bölge İşletmeciliğinin Türk Sinemasına Yansımaları. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Gün, B. (2014). "Yönetmen Gözünden Oyuncu Yönetimi" (Belgesel Film) https://www.youtube.com/watch?v=BSsok4-ATtg

Hall S. (2017). Temsil, Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları. Çev: İ. Dündar. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Hall, S. (2011). "The March of the Neoliberals." The Guardian.

Ivens, J. ve Taschenbuch, R. (1974). Die Kamera und Ich. Verlag.

Kaim, A. A., (2011). New Turkish Cinema – Some Remarks on the Homesickness of the Turkish Soul. CINEJ Cinema Journal. Special Issue: 1, pp: 100-106.

Karay, R. H. (1939). Deli. İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi.

Kaya, D. (2017). Yeşilçam Döneminde Film Sansürü: Bir Müzakere ve Mücadele Alanı Olarak Film Sesi. Kültür ve İletişim Dergisi, 20(39), sf. 12-34

Kaynar, H. (2009). Al Gözüm Seyreyle Dünyayı: İstanbul ve Sinema. Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, 0(27), sf. 191- 200.

Kuhn, A., Biltereyst, D. and Meers, P. (2017). Memories of Cinemagoing and Film Experience: An Introduction. Memory Studies, Vol. 10(1) 3–16.

Lovell, A. ve Hillier, J. (1972). Studies in Documentary. Martin Secker & Warburg Limited British Film Institute.

Lüleci, Y. (2020). "1970'li Yıllarda Türkiye'de İktidar ve Sinema İlişkileri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt, 18, No 36, s. 495-528

Milliyet İlkler Ansiklopedisi. (1985).İstanbul: Milliyet Yayınları.

Monaco, J. (2013). Bir Film Nasıl Okunur? İstanbul: Oğlak Yayıncılık.

Naficy H. (2001). An Accented Cinema: Exilic and Diasporic Filmmaking. New Jersey: Princeton University Press.

Onaran, Â. Ş. (1968). Sinematografik Hürriyet. Ankara: İçişleri Bakanlığı

Özaydın, S. (1988). "Türkiye'de Sinema Eğitimi, Üniversitelerdeki 'tedrisat' krize çözüm getirebilir mi?" Milliyet Sanat Dergisi.

Özaydın, S. (1999). Ülkemiz Sinemasında Sesli Çekim. Effects Dergisi.

Özaydın, S. (2016). "Bir Yaşam Projesi: 'Anadolulu Olmak'", Kalid, Kadıköy Maarif, Yıl: 10, Sayı: 42.

Özaydın, S. (2022). Ders Notları.

Öztürk, Y. D. D. S. (2006). Türk Sinemasında İlk Sansür Tartışmaları ve Yeni Belgeler. Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, (5), 47-76. Retrieved from https://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/pub/issue/7374/96542

Özdemir, S. (2014). Beyaz Perdede Sansür Kuşağı. https://umut.org.tr

Öztürk, A. (2013). Türk Sinemasında Toplumsal Gerçekçilik Akımı ve Sansür (1960–1970 Dönemi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Öztürk, S. R. (2004). Sinemanın Dişil Yüzü: Türkiye'de Kadın Yönetmenler. İstanbul: Om Yayınevi.

Özgüç, A. (1976). Türk Sineması Sansür Dosyası. İstanbul: Koza Yayınları.

Özgüç, A. (2003). Cahide: Peçete Kâğıdındaki Anılar. Ankara: Yeşilyurt Kitabevi.

Parlayandemir, G. (2015). Bağımsız Türk Sineması İçin Alternatif İzleyicilik Deneyimleri. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Pekerman, S. (2012). Film Dilinde Mahrem. İstanbul: Metis Yayınevi.

Pösteki, N. (2012) 1990 Sonrası Türk Sineması (1990-2011). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Rabiger, M. (1989). Directing: Film Techniques and Aesthetics. Focal Press.

Ravazzoli, E. (2016) Cinemagoing As Spatially Contextualised Cultural and Social Practice, Alphaville: Journal of Film and Screen Media, 11, pp. 33–44.

Resmi Gazete. (1939). Filmlerin ve Film Senaryolarının Kontrolüne Dair Nizamname. Resmi Gazete (4272): 12375-12377.

Richter, H. ve Hanser, C. (1976). Der Kampf um den Film. Verlag,

Robins K.& Aksoy A. (1999). Derin Millet: Millet Sorunu ve Türk Sinema Kültürü. Toplum ve Bilim Dergisi. Sf. 180-196

Said E. (2006). Kış Ruhu-Sürgün Üzerine Düşünceler. Çev: T. Birkan. İstanbul: Metis Yayıncılık

Sarı, G. (2017) Türkiye'de Özel Televizyon Yayıncılığının Gelişimi ve Medyanın Mülkiyet Yapısı. Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi. C:5 S:18 sf: 2087-2096.

Saydam, B. (2020). "Türk Sineması'nın Tarihine Genel Bir Bakış" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* Cilt, 18, No 36, s. 401-424.

Scognamillo, G. (1993). Türk Sinema Tarihi 1896-1986, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Sennett, R. (2012). Together: The Rituals, Pleasures and Politics of Co-Operation. London: Allen Lane.

Sim, Ş. (2018). *Türk Sinema Tarihi.* İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notları.

Sontag S. (2008). "Büyüleyen Faşizm" Sinema İdeoloji Politika. Çev: Er. Yılmaz. Ankara: Orient Yayınları

Suner, A. (2006). Hayalet Ev Türk Sinemasında Aidiyet Kimlik ve Bellek. İstanbul: Metis Yayınları.

Şen, M. T. (2012). Öteki Yeşilçam: Erotik Komedilerin İşgali Başlıyor

https://www.otekisinema.com/oteki-yesilcam-erotik-komedilerin-isgali-basliyor/ (Erişim: 10.10.2022).

Şirin, U. (2012). "Zeki Demirkubuz'un Yolu"

http://uygarsirinyazihane.wordpress.com/2012/11/29/zeki-demirkubuzun-yolu/ (Erişim tarihi: Ocak 2022)

Taschenbuch, R. (1978). Filmlexikon. Verlag.

Teksoy, R. (2007) Rekin Teksoy'un Türk Sineması. (2. Basım). İstanbul: Oğlak Yayınları.

Tucker, A. S. (1989). Music From The Red Pony: Film Music by Aaron Copland. Rice University. (Master's Thesis) https://hdl.handle.net/1911/36089.

Tuna, F. (2013). Her Film Bir İmtihandı. Dilara Balcı (Ed.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Vogler, C. (2017). Yazarın Yolculuğu & Senaryo ve Öykü Yazımının Sırları. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

Wildenhahn, K. (1973). Über Synthetischen und Dokumentarischen Film. Kommunales Kino.

Williams R. (2007). Anahtar Sözcükler. Çev: S. Kılıç. İstanbul: İletişim Yayınları.

www.boxofficeturkiye.com (Erişim Tarihi 06.10.2022)

Yaren Ö. (2008). Altyazılı Rüyalar. Ankara: De Ki Yayınları.

Yücel, F. (2015). "Yeraltı, Tekliğin Savunusu", https://altyazi.net/yazilar/elestiriler/yeralti-tekligin-savunusu/ (Erişim Tarihi: Ocak 2022)

Zıraman, Z. (2014). Yeni Kavramı Çerçevesinde 1990 Sonrası Türkiye Sinemasında Yönetmen Üslupları. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sinema TV Anasanat Dalı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Görseller Listesi

Görsel 1- https://www.gazetekadikoy.com.tr/edebiyat-hayatindan-hatirlamalar/muhsin-ertugrul039dan-kadiky-anilari

Görsel 2- https://filmloverss.com/omer-kavur-bir-sinema-yolcusu/

Görsel 3- https://en.wikipedia.org/wiki/Ayastefanos%27taki_Rus_Abidesinin_Y%C4%B1k%C4%B1l%C4%B1%C5%9F%C4%B1

Görsel 4- https://www.fikriyat.com/galeri/sinema/ayastefanostaki-rus-abidesinin-yikilisi-hangi-yil-cekilmistir/5

Görsel 5- https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Tez%C3%A2h%C3%BCr%C3%A2t-%C4%B1_Milliye.png

Görsel 6- https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/17496

Görsel 7- http://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/sedatsimavi.html

Görsel 8- https://m.bianet.org/bianet/yasam/140136-metin-erksan-in-ardindan

Görsel 9- https://t24.com.tr/haber/yilmaz-guney-36-yildir-yok-bir-gun-mutlaka-arkadas,902076

Görsel 10- https://www.egetelgraf.com/kose_yazilari/turk-sinemasinda-bir-bilge-lutfi-omer-akad

Görsel 11- https://filmloverss.com/vesikali-yarim/

Görsel 12- http://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/atifyilmaz.html

Görsel 13- https://www.sinefil.com/title/g599p8n

Görsel 14- https://listelist.com/yavuz-turgul-kimdir/

Görsel 15- https://www.imdb.com/title/tt0184756/?ref_=tt_mv_close

Görsel 16- https://www.beyazperde.com/filmler/film-146652/

Görsel 17- https://www.turkiyegazetesi.com.tr/kultur-sanat/nuri-bilge-ceylan-sinemayi-hata-yaparak-ogrendim-664766

Görsel 18- https://www.birgun.net/haber/yonetmen-zeki-demirkubuz-un-yayinevine-verdigi-senaryolar-kayboldu-318551

Görsel 19- https://tr.wikipedia.org/wiki/Sultan_%28film,_1978%29

Görsel 20- https://www.intersinema.com/tabutta-rovasata-filmi/

Görsel 21- https://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/694/bir-turk-e-gonul-verdim

Görsel 22- https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/fatih-akindan-itiraf-kendi-filmlerimi-izlemiyorum-41540286

Görsel 23- Sabri Özaydın arşivi

Görsel 24- Sabri Özaydın arşivi

Görsel 25- https://kaynaklarlatarih.blogspot.com/2015/12/halide-edipin-sultanahmet-mitingindeki.html

Görsel 26- https://zeynepnazan.wordpress.com/2018/03/07/seyahat-notlari-nazim-hikmet/

Görsel 27- http://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/belgeseller/hititgunesi.html

Görsel 28- https://www.turing.org.tr/kultur-sanat/belgesel/suha-arin-belgesellerinde-anadoluda-konutun-oykusu-projesi-2020/

Görsel 29- https://m.imdb.com/title/tt0312392/mediaviewer/rm1535691265/?ref_=tt_md_1

Görsel 30- https://haberajandanet.com/Article/rum-kizi-ivi-ilyadis-ten-cocuklugunun-istanbul-una-bin-selam/5SkF7aQkFpkMVmslt6F1

Görsel 31- https://m.imdb.com/title/tt0277958/mediaviewer/rm998921216

Görsel 32- https://film-arsivi.msgsu.edu.tr/film-vitrin#

Görsel 33- https://www.bbnhaber.com.tr/12-eylul-cuntasi-tarafindan-imha-edilen-film-yorgun-savasci

Görsel 34- https://twitter.com/iuefsosyoloji/status/1307197953891864577

Görsel 35- https://www.haberdukkani.com/yazi.php?id=44945

Görsel 36- https://www.kahramangiller.com/cizgi-roman/turk-sinemasinda-super-kahramanlar/

Görsel 37- https://www.nadirkitap.com/cemile-sultan-filminin-afisi-1951-oyuncular-samiye-yazici-cemil-demirel-tamer-balci-arka-kapak-ali-ile-veli-aziz-basmaci-luiza-nor-efemera24927887.html

Görsel 38, 39, 40, 41- https://ortakoltuk.com/film-elestirileri/sevmek-zamani

Görsel 42- Cüneyt Gök arşivi

Görsel 43- https://kultalt.com/kilink-istanbulda-1967-yilmaz-atadeniz/

Görsel 44- https://www.imdb.com/title/tt0345632/

Görsel 45- https://www.themoviedb.org/movie/597548-zorro-nun-intikami?language=tr-TR

Görsel 46- https://www.yenialanya.com/haber/7241880/bedia-muvahhit-kimdir-bedia-muvahhitin-biyografisi

Görsel 47- https://www.biyografya.com/biyografi/8731

Görsel 48- https://tr.wikipedia.org/wiki/A%C5%9Fk_Filmlerinin_Unutulmaz_Y%C3%B6netmeni

Görsel 49- http://www.leblebitozu.com/cahide-sonkunun-sohretten-sefalete-uzanan-hayat-hikayesi/

Görsel 50- https://www.gazetekadikoy.com.tr/yazi-dizisi/tarih-yazan-kadinlar-30

Görsel 51- https://www.haberturk.com/cahide-sonku-birkac-saat-icinde-once-tum-varligini-birkac-yil-icinde-de-tum-sohretini-kaybetti-3011770

Görsel 52- https://gaiadergi.com/cahide-sonku-anisina-altin-portakal/

Görsel 53- https://catlakzemin.com/14-ocak-1940-senarist-ve-yonetmen-bilge-olgac-dogdu/

Görsel 54- https://catlakzemin.com/14-ocak-1940-senarist-ve-yonetmen-bilge-olgac-dogdu/

Görsel 55- https://www.imdb.com/title/tt8398470/

Görsel 56- https://www.imdb.com/title/tt1018863/mediaindex?ref_=tt_mv_close

Görsel 57- https://www.sinemalar.com/film/9118/kasimpasali-emmanuel

Görsel 58- https://www.nadirkitap.com/gulsen-bubikoglu-bulent-ersoy-sinema-film-reklami-sansurde-de-40-kadar-seks-filmi-kaldi-yesilcam-erotik-sinema-haberi-muhammed-ali-boks-haber-efemera27519021.html

Görsel 59- https://www.evrensel.net/haber/461898/cem-yilmazin-ersan-kuneride-anlatamadiklari-erotik-film-furyasinin-karanlik-yaninda-neler-yasandi

Görsel 60- https://s1.dmcdn.net/v/KQ8jQ1VaMxbLxmb3s/x1080

Yazarlar Hakkında

Cüneyt Gök

1966 İstanbul doğumlu Cüneyt Gök, 1994 yılında Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema TV Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek Lisansını Beykent Üniversitesi Sinema TV Bölümü'nde, sanatta yeterliliğini ise Marmara Üniversitesi Sinema TV Bölümü'nde tamamlamıştır. Reklam, klip ve kurumsal tanıtım filmlerinde, çizgi film yapımlarında çalıştı, tanıtım fotoğrafçılığı yaptı. Sekiz kişisel fotoğraf sergisi açmış olup birçok karma sergiye eserleriyle katılmıştır. Kısa filmleri, belgesel filmleri olup film çalışmalarına devam etmektedir. Fotoğraf ve sinema üzerine yazıları ve makaleleri bulunmaktadır. Beykent Üniversitesi, Aydın Üniversitesi, Yeni Yüzyıl Üniversitesi'nde görev almıştır. Halen Altınbaş Üniversitesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü'nde Dr. Öğretim Üyesi ve Bölüm Başkanı olarak akademik hayatını sürdürmektedir.

Deniz Oğuzcan

2018 yılında İstanbul Üniversitesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü'nden mezun oldu. 2020 yılında İstanbul Üniversitesi Radyo, Televizyon ve Sinema yüksek lisansını tamamladı. Aynı üniversitede doktora eğitimine devam etmektedir. Yönetmen ve senarist olarak yer aldığı kısa filmleri bulunmaktadır. Sinema felsefesi, Sinema Sosyolojisi, Dijital Medya ve Kültürel çalışmalar alanlarında akademik çalışmalarına devam etmektedir. Altınbaş Üniversitesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

Janet Barış

1982 yılında doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde yüksek lisans ve doktora yaptı. Ulusal ve uluslararası film festivallerinde jüri üye-

si olarak yer aldı. Birçok ulusal gazete, dergi ve online yayınlarda sinema yazıları yayımlandı. 2014 yılından beri çeşitli üniversitelerde ders veriyor. Altınbaş Üniversitesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü'nde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır.

Sabri Özaydın

1968 yılında Kadıköy Maarif Koleji'nden mezun oldu. Konservatuvar Tiyatro Bölümü'nde okuduktan sonra, 1980'de Münih Sinema ve Televizyon Üniversitesi'nde sinema eğitimini tamamladı. Marmara Üniversitesi Sinema TV Bölümü'nde Ana Sanat Dalı başkanı olarak bölümün kurucuları arasında yer aldı. Berlin Film ve TV Akademi'sinde ders verdi. 1995'de profesör unvanı aldı. Beykent ve Maltepe Üniversitelerinde Güzel Sanatlar Fakülteleri kurucu dekanı oldu. "Cumhuriyetin Kazanımları" projesiyle 14 kentte yaklaşık 60,000 kişinin katıldığı demokratik bilinçlenme etkinlikleri gerçekleştirdi. 2007'de, 1976'da çektiği "Yörük" Anadolu göçerleriyle yerleşik yaşama geçmelerine tanıklık eden belgesel çekti. Marmara Üniversitesi'nde "Anadolulu Olmak" adında bir kültür ve kalkınma projesi tasarladı ve pilot uygulamasını başlattı. Altınbaş Üniversitesi Sinema TV bölümünü kurdu. Bugüne kadar yönetmen, senarist, görüntü yönetmeni, kurgucu, yapımcı, oyuncu, sanat yönetmeni, kompozitör ve yönetmen-kameraman-ses operatörü yardımcısı olarak 50'nin üzerinde film gerçekleştirdi.

Umut Şilan Oğurlu

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sinema ve Televizyon Bölümünden mezun olduktan sonra yüksek lisansını yine sinema alanında İstanbul Üniversitesinde tamamlamıştır. Halen İstanbul Üniversitesinde Radyo Televizyon ve Sinema bölümünde doktora eğitimine devam etmekte olan Umut Şilan Oğurlu 2016 yılından beri Altınbaş Üniversitesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. Çeşitli mecralarda yönetmenlik çalışmaları da bulunan Umut Şilan Oğurlu film dili alanında teorik çalışmalar üretmeye de devam etmektedir.

Uçuşa Başlangıç

Uçak ve Uzay Mühendisleri İçin

Yedinci Basımdan Çeviri

Çeviren
Prof. Dr. Adil Yükselen

Introduction to Flight

Seventh Edition

John D. Anderson, Jr.

Mc Graw Hill Connect Learn Succeed™

nobel

UÇUŞA BAŞLANGIÇ - Uçak ve Uzay Mühendisleri İçin
INTRODUCTION TO FLIGHT
John D. Anderson, Jr.
Çeviren: Prof. Dr. Adil Yükselen

Yayın No.: 1474
Mühendislik / Teknik No.: 133
ISBN: 978-605-320-380-3
Basım Sayısı: 7. Basımdan Çeviri, Eylül 2020

© Copyright 2020, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Original edition copyright 2005 by The McGraw-Hill Companies, Inc. All rights reserved.
Turkish edition copyright 2015 by Nobel Akademik Yayıncılık. All rights reserved.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım : Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu : Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Atalay Konfeksiyon Matbaacılık ve Reklam İnşaat Turizm Otomotiv San. ve Tic. Ltd. Şti. / Sertifika No: 47911
Zübeyde Hanım Mah. Süzgün Cad. No.: 7 Altındağ/Ankara

Kütüphane Bilgi Kartı

Jr. Anderson, D. John.
Introduction To Flight / *John D. Anderson, Jr.*
Uçuşa Başlangıç - Uçak ve Uzay Mühendisleri İçin / *Adil Yükselen*
7. Basımdan Çeviri, XVIII + 926 s., 170x240 mm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN 978-605-320-380-3
1. Havacılık Tarihi 2. Aerodinamik 3. Uçak Performansı 4. Uçak Kararlılık ve Kontrolü 5. İtki 6. Uzay Uçuşu 7. Hipersonik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

İÇİNDEKİLER

Yazar Hakkında iii

Yedinci Basım için Önsöz xiii

İlk Basım için Önsöz xvii

Bölüm **1**

İlk Havacılık Mühendisleri 1

1.1 Giriş 1
1.2 En Önceki Gelişmeler 3
1.3 Sör George Cayley (1773–1857)—Uçağın Gerçek Bulucusu 6
1.4 Sürekliliğin Bozulması—1853'ten 1891'e 13
1.5 Otto Lilienthal (1848–1896)—Planörcü 17
1.6 Percy Pilcher (1867–1899)—Planör Geleneğinin Yayılması 19
1.7 Havacılığın Amerika'ya Gelişi 20
1.8 Wilbur (1867–1912) ve Orville (1871–1948) Wright—İlk Pratik Uçağın Mucitleri 27
1.9 Havacılık Üçgeni—Langley, Wright'lar ve Glenn Curtiss 36
1.10 İtki Problemi 45
1.11 Daha Hızlı ve Daha Yükseğe 46
1.12 Özet ve Gözden Geçirme 49
Kaynakça 52

Bölüm **2**

Temel Düşünceler 54

2.1 Akmakta Olan Bir Gazın Teme Fiziksel Büyüklükleri 58
2.1.1 Basınç 58
2.1.2 Yoğunluk 59
2.1.3 Sıcaklık 60
2.1.4 Akım Hızı ve Akım Çizgileri 61
2.2 Tüm Aerodinamik Kuvvetlerin Kaynağı 63
2.3 Mükemmel Bir Gaz İçin Hal Denklemi 65
2.4 Birimlerin Tartışması 67
2.5 Özgül Hacim 72
2.6 Uçağın Anatomisi 83
2.7 Bir Uzay Vasıtalarının Anatomisi 93
2.8 Tarihsel Not: NACA ve NASA 102
2.9 Özet ve Gözden Geçirme 105
Kaynakça 106
Problemler 107

Bölüm **3**

Standart Atmosfer 110

3.1 İrtifanın Tanımı 112
3.2 Hidrostatik Denklemi 113
3.3 Jeopotansiyel ve Geometrik İrtifalar Arasındaki İlişki 115
3.4 Standart Atmosferin Tanımı 116
3.5 Basınç, Sıcaklık ve Yoğunluk İrtifaları 125
3.6 Tarihsel Not: Standart Atmosfer 128
3.7 Özet ve Gözden Geçirme 130
Kaynakça 132
Problemler 132

Bölüm **4**
Temel Aerodinamik 134

4.1 Süreklilik Denklemi 138
4.2 Sıkıştırılamaz ve Sıkıştırılabilir Akım 139
4.3 Momentum Denklemi 142
4.4 Bir Açıklama 146
4.5 Temel Termodinamik 153
4.6 İzantropik Akım 160
4.7 Enerji Denlemi 166
4.8 Denklemlerin Özeti 173
4.9 Ses Hızı 174
4.10 Düşük Hızlı Sesaltı Rüzgar Tünelleri 182
4.11 Hava Hızının Ölçülmesi 188
4.11.1 Sıkıştırılamaz Akım 191
4.11.2 Ses Altı Sıkıştırılabilir Akım 197
4.11.3 Ses Üstü Akım 205
4.11.4 Özet 211
4.12 Bazı İlave Hususlar 211
4.12.1 Sıkıştırılabilir Akım Hakkında İlave Hususlar 211
4.12.2 Eşdeğer Hava Hızı Hakkında İlave Hususlar 214
4.13 Ses Üstü Rüzgar Tünelleri ve Roket Motorları 215
4.14 Sıkıştırılabilmenin Tartışılması 227
4.15 Viskoz Akıma Giriş 228
4.16 Laminer Bir Sınır Tabaka İçin Sonuçlar 237
4.17 Türbülanslı Bir Sınır Tabaka İçin Sonuçlar 242
4.18 Yüzey Sürtünmesi Üzerinde Sıkıştırılabilme Etkisi 245
4.19 Geçiş 248
4.20 Akım Ayrılması 251
4.21 Sürükleme Üzerindeki Viskoz Etkilerin Özeti 256
4.22 Tarihsel Not: Bernoulli ve Euler 258
4.23 Tarihsel Not: Pitot Tüpü 259
4.24 Tarihsel Not: İlk Rüzgar Tünelleri 262
4.25 Tarihsel Not: Osborn Reynolds ve Sayısı 268
4.26 Tarihsel Not: Prandtl ve Sınır Tabaka Kavramının Gelişimi 272
4.27 Özet ve Gözden Geçirme 275
Kaynakça 280
Problemler 280

Bölüm **5**
Kanat Profilleri, Kanatlar ve Diğer Aerodinamik Şekiller 288

5.1 Giriş 288
5.2 Kanat Profili Tanımlamaları 290
5.3 Taşıma, Sürükleme ve Moment Katsayıları 294
5.4 Kanat Profili Verisi 300
5.5 Sonsuz ve Sonlu Kanatlar 315
5.6 Basınç Katsayısı 316
5.7 Taşıma Katsayısının C_P den Elde Edilmesi 322
5.8 Taşıma Katsayısı İçin Sıkıştırılabilme Düzeltmesi 326
5.9 Kritik Mach Sayısı ve Kritik Basınç Katsayısı 327
5.10 Sürükleme-Divergenge Mach Sayısı 339
5.11 Dalga Sürüklemesi (Ses Üstü Hızlarda) 347
5.12 Kanat Profili Sürüklemesinin Özeti 357
5.13 Sonlu Kanatlar 359
5.14 İndüklenmiş Sürüklemenin Hesabı 363
5.15 Taşıma Eğrisi Eğimindeki Değişme 372
5.16 Ok Açılı Kanatlar 381
5.17 Flaplar—Yüksek Taşıma İçin Bir Mekanizma 394
5.18 Silindir ve Kürelerin Aerodinamiği 400
5.19 Taşıma Nasıl Oluşur—Bazı Alternatif Açıklamalar 405

5.20 Tarihsel Not: Kanat Profilleri ve Kanatlar 415
5.20.1 Wright Kardeşler 416
5.20.2 İngiliz ve Birleşik Devletler Kanat profilleri (1910–1920) 417
5.20.3 1920–1930 Arası 418
5.20.4 İlk NACA Dört-rakamlı Kanat profilleri 418
5.20.5 Sonraki NACA Profilleri 419
5.20.6 Modern Kanat profili Çalışmaları 419
5.20.7 Sonlu Kanatlar 420
5.21 Tarihsel Not: Ernst Mach ve Mach Sayısı 422
5.22 Tarihsel Not: İlk İnsanlı Ses Üstü Uçuş 426
5.23 Tarihsel Not: X-15—İlk İnsanlı Hipersonik Uçak ve Uzay Mekiğinin Basamak-Taşı 430
5.24 Özet ve Gözden Geçirme 432
Kaynakça 434
Problemler 435

Bölüm **6**
Uçak Performansının Elemanları 440

6.1 Giriş: Sürükleme Poleri 440
6.2 Hareket Denklemleri 447
6.3 Sabit İrtifada İvmesiz Uçuş İçin Gerekli İtki 449
6.4 Sunulabilir İtki ve Maksimum Hız 457
6.5 Sabit Seviyede İvmesiz Uçuş İçin Gerekli Güç 460
6.6 Sunulabilir Güç ve Maksimum Hız 465
6.6.1 Pistonlu Motor-Pervane Kombinasyonu 465
6.6.2 Jet Motoru 467
6.7 Gerekli Güç ve Sunulabilir Güç Üzerinde İrtifanın Etkisi 469
6.8 Tırmanma Oranı 478
6.9 Süzülme Uçuşu 487
6.10 Mutlak Tavan ve Servis Tavanı 490
6.11 Tırmanma Süresi 497
6.12 Menzil ve Havada Kalma Süresi: Pervane-Tahrikli Uçak 498
6.12.1 Fiziksel Hususlar 499
6.12.2 Niceliksel Formülasyon 500
6.12.3 Breguet Formülleri (Pervane-Tahrikli Uçak) 502
6.13 Menzil ve Havada Kalma Süresi: Jet Uçakları 506
6.13.1 Fiziksel Düşünceler 507
6.13.2 Niceliksel Formülasyon 508
6.14 $C_{D,0}$ ve $C_{D,i}$ Arasındaki Bağıntılar 512
6.15 Kalkış Performansı 520
6.16 İniş Performansı 526
6.17 Dönüş Uçuşu ve *V-n* Diyagramı 529
6.18 İvmeli Tırmanma Oranı (Enerji Yöntemi) 538
6.19 Ses Üstü Uçaklar İçin Özel Hususlar 545
6.20 İçinde İnsan Bulunmayan Hava Araçları (UAVler) 549
6.21 Mikro Hava Araçları 559
6.22 Kavramsal Uçak Tasarımının Felsefesi 562
6.23 Bir Açıklama 565
6.24 Tarihsel Not: Sürükleme Azaltma—NACA Kaportası ve Fillet 565
6.25 Tarihsel Not: Uçak Performansının Erken Tahmini 568
6.26 Tarihsel Not: Breguet ve Menzil Formülleri 571
6.27 Tarihsel Not: Uçak Tasarımı—Evrim ve Devrim 572
6.28 Özet ve Gözden Geçirme 577
Kaynakça 581
Problemler 581

Bölüm **7**
Kararlılık ve Kontrol İlkeleri 586

7.1 Giriş 586
7.2 Kararlılık ve Kontrol Tanımları 592
7.2.1 Statik Kararlılık 593
7.2.2 Dinamik Kararlılık 594
7.2.3 Kontrol 596
7.2.4 Kısmi Türev 596
7.3 Uçağın Üzerindeki Momentler 597
7.4 Mutlak Hücum Açısı 598
7.5 Boylamasına Statik Kararlılık Kriterleri 600
7.6 Niceliksel İnceleme: Kanadın M_{cg}'ye Katkısı 605
7.7 Kuyruğun M_{cg}'ye Katkısı 609
7.8 Ağırlık Merkezi Etrafındaki Toplam Yunuslama Momenti 612
7.9 Boylamasına Statik Kararlılık için Denklemler 614
7.10 Tarafsız Nokta 616
7.11 Statik Marjin 617
7.12 Statik Boylamasına Kontrol Kavramı 621
7.13 Dengeleme (Trim) İçin İrtifa Dümeni Açısının Hesaplanması 626
7.14 Levye–Sabit Statik Kararlılıkla Levye–Serbest Kararlılığın Karşılaştırılması 628
7.15 İrtifa Dümeninin Menteşe Momenti 629
7.16 Levye–Serbest Boylamasına Statik Kararlılık 631
7.17 Yönsel Statik Kararlılık 635
7.18 Yanlamasına Statik Kararlılık 636
7.19 Bir Açıklama 638
7.20 Tarihsel Not: Wright Kardeşlere Karşı Avrupa'nın Kararlılık ve Kontrol Felsefesi 639
7.21 Tarihsel Not: Uçuş Kontrollerinin Gelişimi 640
7.22 Tarihsel Not: "Tuck-Under" Problemi 642
7.23 Özet ve Gözden Geçirme 643
Kaynakça 645
Problemler 645

Bölüm **8**
Uzay Uçuşu (Uzay Bilimleri) 647

8.1 Giriş 647
8.2 Diferansiyel Denklemler 654
8.3 Lagrange Denklemi 655
8.4 Yörünge Denklemi 658
8.4.1 Kuvvet ve Enerji 658
8.4.2 Hareket Denklemi 660
8.5 Uzay Vasıtalarının Gezingeleri– Bazı Temel Hususlar 664
8.6 Kepler Yasaları 671
8.7 VIS -VIVA (Enerji) Denklemi 675
8.8 Bazı Yörünge Manevraları 681
8.8.1 Düzlem Değişiklikleri 681
8.8.2 Yörünge Transferleri: Tek-İmpuls ve Hohmann Transferleri 686
8.9 Gezegenler Arası Gezingeler 694
8.9.1 Hiperbolik Gezingeler 695
8.9.2 Etki Küresi 697
8.9.3 Güneş Merkezli Gezingeler 697
8.9.4 Yamanmış Konikler Yöntemi 698
8.9.5 Kütlesel Çekim-Destekli Gezingeler 699
8.10 Ay Transferi 706
8.11 Uzay Aracı Yönelim Kontrolü 707
8.12 Dünya'ya veya Bir Gezegene Giriş 708
8.13 Üssel Atmosfer 711
8.14 Atmosfere Giriş için Genel Hareket Denklemleri 711
8.15 Balistik Girişe Uygulama 715
8.16 Giriş Isınması 721
8.17 Uzay Mekiğine Uygulamasıyla Taşıyıcı Giriş 729
8.18 Tarihsel Not: Kepler 733
8.19 Tarihsel Not: Newton ve Yerçekim Yasası 735

8.20 Tarihsel Not: Lagrange 737
8.21 Tarihsel Not: İnsansız Uzay Uçuşu 737
8.22 Tarihsel Not: İnsanlı Uzay Uçuşu 742
8.23 Özet ve Gözden Geçirme 744
Kaynakça 746
Problemler 747

Bölüm **9**
İtki 750

9.1 Giriş 750
9.2 Pervane 753
9.3 Pistonlu Motor 761
9.4 Jetle Tahrik—İtki Denklemi 771
9.5 Türbojet Motoru 774
9.5.1 Bir Türbojet Motorunda İtkinin Birikimi 779
9.6 Türbofan Motoru 781
9.7 Ramjet Motoru 784
9.8 Roket Motoru 788
9.9 Roket Yakıtları—Bazı Düşünceler 795
9.9.1 Sıvı Yakıtlar 795
9.9.2 Katı Yakıtlar 798
9.9.3 Bir Açıklama 800
9.10 Roket Denklemi 801
9.11 Roketin Kademelendirilmesi 802
9.12 Uzay Aracı Gezinge Manevrası için Yakıt İsterleri 806
9.13 Elektrikle Tahrik 809
9.13.1 Elektron-İyon İticisi 810
9.13.2 Manyetoplasmadinamik İticisi 811
9.13.3 Ark-Jet İticisi 811
9.13.4 Bir Açıklama 811
9.14 Tarihsel Not: İlk Pervanenin Geliştirilmesi 812
9.15 Tarihsel Not: Havacılık İçin İçten Yanmalı Motorun İlk Geliştirilmesi 815
9.16 Tarihsel Not: İlk Jet Motorlarının Mucitleri 817
9.17 Tarihsel Not: Roket Motorlarının Başlangıç Tarihçesi 820
9.18 Özet ve Gözden Geçirme 826
Kaynakça 828
Problemler 828

Bölüm **10**
Hipersonik Vasıtalar 832

10.1 Giriş 832
10.2 Hipersonik Akıma İlişkin Fiziksel Hususlar 836
10.2.1 İnce Şok Tabakaları 836
10.2.2 Anropi Tabakası 837
10.2.3 Viskoz Etkileşim 838
10.2.4 Yüksek-Sıcaklık Etkileri 839
10.2.5 Düşük-Yoğunluklu Akım 840
10.2.6 Tekrarlama 844
10.3 Hipersonik Akım İçin Newtonyen Yasa 844
10.4 Hipersonik-Uçaklara İlişkin Bazı Açıklamalar 850
10.5 Özet ve Gözden Geçirme 859
Kaynakça 859
Problemler 860

Ek A Standart Atmosfer, SI Birimleri 861

Ek B Standart Atmosfer, İngiliz Mühendislik Bilimleri 871

Ek C Semboller ve Dönüşüm Çarpanları 879

Ek D Kanat Profili Verileri 880

Cevap Anahtarı 909

Dizin 913

BÖLÜM 1

İlk Havacılık Mühendisleri

Bin yıl boyunca kimse uçamayacak!

Wilbur Wright, 1901, bir umutsuzluk krizi içinde

BAŞARILI DÖRT UÇUŞ TÜMÜ PERŞEMBE SABAHI YİRMİ BİR MİL RÜZGARA KARŞI YALNIZ MOTOR GÜCÜYLE YERDEN BAŞLAYAN HAVA İÇİNDE ORTALAMA HIZ OTUZ BİR MİL EN UZUNU 57 SANİYE BASINI BİLGİLENDİRİN NOELDE EVDEYİZ.

OREVELLE WRIGHT
Orijinal baskı hatalarıyla birlikte,
Orville Wright'dan babasına bir telgraf,
17 Aralık 1903

1.1 GİRİŞ

Sahne: Kuzey Carolina'da Kitty Hawk'ın 4 mil güneyindeki Kill Devil Tepeleri'nin rüzgara açık kumulları. *Zaman*: 17 Aralık 1903 Perşembe öğleden önce 10:35 civarı. *Karakterler*: Orville ve Wilbur Wright ile beş yerel tanık. *Aksiyon*: Dengeli, tarih yazmaya hazır, ladin ve bezden yapılmış, biri diğerinin üstüne yerleştirilmiş iki kanatla kanatların önünde payandalar üzerine yerleştirilmiş bir yatay dümen ve kanatların arkasında bir çift düşey dümen şeklinde (bk. Şekil 1.1), eften püften, tuhaf bir makine. Alt kanadın üst yüzünde kanat

5. Otto Lilienthal tarihteki tam başarılı ilk planörleri tasarlamıştır. 1891'den 1896'ya kadar dönem içinde 2000'den fazla başarılı planör uçuşu gerçekleştirmiştir. Şayet 1896 da bir planör kazasında ölmeseydi Lilienthal Wright kardeşlerden önce tahrikle uçuşu başarabilecekti.
6. Smithsonian Enstitüsü'nün sekreteri Samuel Pierpont Langley 1896'da tarihteki ilk havadan-ağır, *insansız,* tahrikle sürekli uçuşu küçük-ölçekli *Aerodrome* ile gerçekleştirmiştir. Ancak insanlı uçuş teşebbüsleri, son birisi 8 Aralık 1903'te—Wright kardeşlerin çarpıcı başarısından sadece 9 gün önce—olmak üzere başarısızdır.
7. Havacılık tarihinde—ve aslında insanlık tarihinde—kırmızı harflerle gösterilen bir başka gün 17 Aralık 1903'tür. O gün North Carolina'daki Kill Devil Tepeleri'nde Orville ve Wilbur Wright tarihteki ilk kontrollü, sürekli, tahrikli, havadan-ağır, insanlı uçuşu gerçekleştirmişlerdir. Bu uçuş 20. yüzyıl hayatında köklü değişiklik yaratmıştır.
8. Wright kardeşlerin 1908'de Avrupa ve Birleşik Devletler'deki halk gösterilerinden sonra havacılığın gelişimi üssel olarak yükselmiştir. Glenn Curtiss ve Wright'ların devam eden çalışmaları ile Langley'in ilk çalışmalarının süren etkisi havacılığın I. Dünya Savaşı'ndan önceki gelişimi üzerinde önemli olan bir havacılık üçgeni oluşturmuştur.

Bu kitabın kalan kısmı boyunca, 20 ve 21. yüzyıllarda teknoloji ilerlerken hava-uzay mühendisliğinin mirasını açıklayan çeşitli tarihsel kayıtlar görülecektir. Bu gibi tarihsel notların bu teknolojiye ilişkin gelişen anlayışınıza yeni bir boyut ekleyeceği ümit edilmektedir.

Kaynakça

Anderson, John D., Jr. *A History of Aerodynamics and Its Impact on Flying Machines,* Cambridge University Press, New York, 1997.

———. *The Airplane: A History of Its Technology.* American Institute of Aeronautics and Astronautics, Reston, VA, 2002.

———. *Inventing Flight: The Wright Brothers and Their Predecessors.* Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2004.

Angelucci, E. *Airplanes from the Dawn of Flight to the Present Day.* McGraw-Hill, New York, 1973.

Combs, H. *Kill Devil Hill.* Houghton Mifflin, Boston, 1979.

———. *A Dream of Wings.* Norton, New York, 1981.

Crouch, T. D. *The Bishop's Boys.* Norton, New York, 1989.

Gibbs-Smith, C. H. *Sir George Cayley's Aeronautics 1796–1855.* Her Majesty's Stationery Office, London, 1962.

———. *The Invention of the Aeroplane (1799–1909).* Faber, London, 1966.

———. *Aviation: An Historical Survey from Its Origins to the End of World War II.* Her Majesty's Stationery Office, London, 1970.

———. *Flight through the Ages.* Crowell, New York, 1974.

Aşağıdakiler, İngiliz Bilim Müzesi için C. H. Gibbs-Smith tarafından hazırlanmış, Londra'da Her Majesty's Stationery Office tarafından yayınlanmış bir seri küçük kitapçıktır:

The Wright Brothers, 1963
The World's First Aeroplane Flights, 1965
Leonardo da Vinci's Aeronautics, 1967
A Brief History of Flying, 1967
Sir George Cayley, 1968

Jakab, Peter L. *Visions of a Flying Machine.* Smithsonian Institution Press, Washington, 1990.

Josephy, A. M., and A. Gordon. *The American Heritage History of Flight.* Simon and Schuster, New York, 1962.

Kinney, Jeremy R. *Airplanes: The Life Story of a Technology,* Greenwood Press, Westport, Conn., 2006.

McFarland, Marvin W. (ed.). *The Papers of Wilbur and Orville Wright.* McGraw-Hill, New York.

Roseberry, C. R. *Glenn Curtiss: Pioneer of Flight.* Doubleday, Garden City, NY, 1972.

Taylor, J. W. R., and K. Munson. *History of Aviation.* Crown, New York, 1972.

2 BÖLÜM

Temel Düşünceler

Mühendislik: "Bilimsel ilkelerin pratik amaçlara uygulaması". Latince doğuştan gelen yetenek ve beceri, yaratıcı anlamına gelen"ingenium" kelimesinden.

İngiliz Dili için American Heritage Sözlüğü,[1] 1969

Mühendislik ve fizik biliminin dili semboller, tanımlamalar, formüller ve kavramların mantıksal bir koleksiyonu ve özümlemesidir. Sokaktaki ortalama bir kişi için bu dil çoğu zaman gizemli ve anlaşılmazdır. Nitekim mühendis olduğunuzda eşinizle yemek masasında o günkü büyük teknik başarılarınız hakkında konuşacağınızı beklemeyiniz. Muhtemelen ne hakkında konuştuğunuzu anlamayacaktır (eşiniz ilgili bir mühendislik alanında çalışıyor olmadıkça). Bu dil fiziksel düşünceleri aktarmaya yöneliktir. Bizim etrafımızdaki dünyada gözlemlediğimiz doğa olaylarını anlatma yolumuzdur. En az 2500 yıldır gelişen bir dildir. Örneğin, MÖ 400'de Yunan felsefeci Democritus *atom* kelimesini ve kavramını—maddenin parçalanamayan en küçük parçası—ortaya koymuştur. Bu bölümün amacı hava-uzay mühendisleri tarafından kullanılan günlük dilin bir kısmını tanıtmaktır; bu dil kitabın kalan kısmı boyunca sırasıyla genişletilerek uygulanacaktır.

Bu kitap boyunca, "uçuşa başlangıcı" teşkil eden düşünceler ve entelektüel gelişim çerçevesinde size rehberlik edecek yol haritalarınız olacaktır. Lütfen bu yol haritalarını sıkça kullanınız. Bunlar size daha önce tartışmamızın neresinde olduğunuzu, şimdi nerede bulunduğunuzu ve nereye gittiğinizi söyleyecektir.

[1] The American Heritage Dictionary of the English Language

m, s ve K kullanan SI sistemi ve lb, slug, ft, sec, ve °R kullanan İngiliz mühendislik sistemi. SI sistemi, dünyanın her tarafında açık farkla en yaygın biçimde kullanılan sistemdir. İngiltere'de ve Birleşik Devletler'de geçen yüzyılda başlıca dayanak olan İngiliz mühendislik sisteminin yerini de şimdi bu iki ülkede dahi SI sistemi giderek almaktadır. Ancak İngiliz mühendislik sisteminde geçmişe ait geniş bir mühendislik literatürü bulunduğundan ve bazı mühendisler halen bu sistemi kullanmakta olduğundan, iki lisanlı olmanız ve her iki sistemi kullanırken de kendinizi rahat hissetmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu kitapta bazıları bir sistemi kullanırken bazıları da diğer sistemi kullanan hesaplamalar bulacaksınız (modern mühendislik ders kitaplarında sadece SI sisteminin kullanılması biraz cezbedilmektedir. Ancak bu kitapta böyle yapılmasının bir kötülük olacağı düşünülmektedir. İster sadece SI birimlerini kullanan bir ülkeden olun, isterseniz İngiliz mühendislik birimlerini en azından kısmen kullanmaya devam eden bir ülkeden olun her iki sisteme de aşina ve bunları uluslar arası dünyada sorunsuz kullanma konusunda rahat olmalısınız).

Bu bölümde tanıtılan en önemli temel düşüncelerden birisi belki aerodinamik kuvvetlerin kaynağına ilişkindir. Kısım 2.2'de izah edildiği gibi her zaman bir cismin etrafında bir gaz veya sıvı akışı olduğunda, bu cisim bir aerodinamik kuvvete maruz kalır. Bu kuvvet sıklıkla iki kuvvet bileşenine ayrılır: *taşıma,* gelen akım doğrultusuna dik; ve *sürükleme,* gelen akım doğrultusuna paralel. Kısım 2.2'de cismin konfigürasyonu ve akıma göre yönelimi ne olursa olsun ve akım cismin etrafından hangi hızla geçerse geçsin *bütün hallerde* cismin üzerindeki bileşke aerodinamik kuvvet ve dolayısıyla taşıma ve sürüklemenin *sadece* cismin akımla temas halindeki tüm yüzeyine etkiyen basınç dağılımından ve kayma gerilmesi dağılımından kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Basınç ve kayma gerilmesi dağılımları doğanın bir akım alanındaki bir cisme erişerek bir kuvvet etkittiği iki elidir. Olay budur; başka bir şey değildir. Bu gerçeği havauzay mühendisliği çalışmalarınızın başından itibaren doğru anlayıp değerlendirmek sizi ilerideki çalışmalarınızda ve işinizde birçok üzüntüden ve karışıklıktan koruyacaktır.

Bu bölümdeki ana fikirlerin kısa bir özeti şu şekildedir:

1. Aerodinamik dili basınç, yoğunluk, sıcaklık ve hızı içermektedir. Belli bir akım için hız alanının bir görünümü akım çizgileri çizilerek elde edilebilir.
2. Bir cisim üzerindeki tüm aerodinamik kuvvetlerin kaynağı yüzey üzerindeki basınç dağılımı ve kayma gerilmesi dağılımıdır..
3. Mükemmel gaz moleküller arası kuvvetlerin ihmal edilebildiği bir gazdır. Mükemmel bir gaz için p, ρ ve T'yi birbirine bağlayan hal denklemi

$$\boxed{p = \rho RT} \tag{2.3}$$

şeklinde olup buradaki R özgül gaz sabitidir.

4. Temel denklemlerde karışıklıklardan, hatalardan ve bir takım gereksiz dönüştürme çarpanlarından kaçınmak için daima uyumlu birimler kullanılmalıdır. Bu kitapta SI birimleri (newton, kilogram, metre, saniye) ve İngiliz mühendislik sistemi (pound, slug, foot, saniye) kullanılmaktadır.

Kaynakça

Anderson, John D., Jr. *Aircraft Performance and Design*. WCB/McGraw-Hill, New York, 1999.

BÖLÜM 3

Standart Atmosfer

Bazen nazik, bazen kaprisli, bazen berbat, iki anı asla birbirinin aynı olmayan; tutkularıyla nerdeyse bir insan, şevkatiyle nerdeyse ruhani, sonsuzluğuyla neredeyse ilahi.

John Ruskin, Gökyüzü

Hava-uzay vasıtaları iki temel sınıfa ayrılabilir: uçak ve helikopter gibi daima hissedilebilir atmosfer içerisinde uçan atmosferik vasıtalar ile uydu, Apollo ay aracı, derin-uzay sondası gibi hissedilebilir atmosfer dışında çalışan uzay vasıtaları. Uzay vasıtaları dünya yüzeyinden uzaya fırlatılmaları sırasında ve görevlerinin tamamlanmasından sonra yeniden atmosfere girerek dünyaya geri dönüşleri sırasında dünya atmosferi ile karşılaşırlar. Şayet vasıta bir gezegen sondası ise Venüs, Mars, Jupiter ve benzerlerinin atmosferleri ile karşılaşabilir. Bu nedenle herhangi bir hava-uzay aracının tasarımı ve veya performans analizi yapılırken atmosferin özellikleri hesaba katılmalıdır.

Dünya'nın atmosferi ne yapacağı sıklıkla belirsiz, dinamik olarak değişen bir sistemdir. Atmosferin basınç ve sıcaklığı irtifaya, dünya üzerindeki konuma (enlem ve boylam), günün saatine, mevsime ve hatta güneşteki patlamalara bağlıdır. Uçuş vasıtalarının tasarım ve performansı göz önüne alındığında bütün bu değişimleri hesaba katmak pek pratik değildir. Bu nedenle uçuş testleri ve rüzgar tüneli sonuçları ile genel uçak tasarımı ve performansını ortak bir referansa göre birbirine bağlamak için bir standart atmosfer tanımlanır.

5. Basınç irtifası, uçuşta veya laboratuar deneyi sırasında maruz kalınan fiili ortam basıncına karşılık gelen standart atmosfer irtifasıdır. Örneğin, şayet bir akımın ortam basıncı 393.12 lb/ft^2 ise, nerede ve nasıl olduğuna bakılmaksızın bu akımın 40,000 ft'lik (bk. Ek B) bir basınç irtifasına karşılık geldiği söylenir. Yoğunluk ve sıcaklık irtifaları için de aynı fikir kullanılabilir.

Kaynakça

Minzner, R. A., K. S. W. Champion, and H. L. Pond. *The ARDC Model Atmosphere, 1959,* Air Force Cambridge Research Center Report No. TR-59-267, U.S. Air Force, Bedford, MA, 1959.

Problemler

3.1. Standart atmosferde 12 km'de basınç, yoğunluk ve sıcaklık sırasıyla 1.9399×10^4 N/m^2, 3.1194×10^{-1} kg/m^3 ve 216.66 K'dir. Bu değerleri kullanarak basınç, yoğunluk ve sıcaklığın 18 km irtifadaki standart atmosferik değerlerini hesaplayınız ve bunları standart irtifa tablolarından kontrol ediniz.

3.2. Belli gerçek bir irtifada uçmakta olan bir uçağı göz önüne alınız. Dış ortam basıncı ve sıcaklığı sırasıyla 2.65×10^4 N/m^2 ve 220 K'dir. Basınç ve yoğunluk irtifaları nedir?

3.3. Yeni bir uçağın uçuş testi sırasında pilot yere 35,000 ft'lik bir standart irtifada yatay uçuşta olduklarını bildirmiştir. Uçağın uzağındaki çevre hava basıncı nedir?

3.4. 33,500 ft'lik bir basınç irtifasında ve 32,000 ft'lik bir yoğunluk irtifasında uçmakta olan bir uçağı göz önüne alınız. Dış hava sıcaklığını hesaplayınız.

3.5. Geometrik irtifanın hangi değerinde $h - h_G$ farkı h jeopotansiyel irtifasının yüzde 2 sine eşit olur?

3.6. Toussaint'ın formülünü kullanarak 5 km'lik jeopotansiyel irtifadaki basıncı hesaplayınız.

3.7. Jüpiterin atmosferi esasen hidrojenden (H_2) oluşmaktadır. H_2 için özgül gaz sabiti 4157 J/(kg)(K)'dir. Jüpiterin yerçekim ivmesi 24.9 m/s^2 dir. Sıcaklığın 150 K olduğu eş sıcaklıklı bir atmosfer kabul ederek ve Jüpiterin tanımlanabilir bir yüzeye sahip olduğunu varsayarak basıncın yüzey basıncının yarısına eşit olduğu irtifayı hesaplayınız.

3.8. Bir F-15 sesüstü avcı uçağı hızlı bir tırmanma halindedir. Uçağın 25,000 ft'lik bir standart irtifadan geçtiği anda irtifasının zamanla değişme oranı (Bölüm 6'da tartışılacağı üzere, tanım gereği, *tırmanma oranı*) 500 ft/s'dir. 25,000 ft'deki bu tırmanma oranına karşılık çevre basıncının da bir zamanla değişme oranı söz konusudur. Basınçtaki bu değişme oranını saniyede foot kare başına pound cinsinden hesaplayınız.

3.9. Deniz seviyesinde bir asansörle çıkmakta olduğunuzu varsayınız. Kulak zarlarınız basınçtaki anlık değişimlere karşı çok duyarlı olsun. Bu halde basınçta dakika başına yüzde 1'lik bir değişim hissetmiş olduğunuzu varsayalım. Asansörün yukarı doğru hızını dakikada metre cinsinden hesaplayınız.

BÖLÜM 4

Temel Aerodinamik

Matematik bugüne kadar bizim için uçuş açısından bir hayli yararsız olmuştur.

Büyük Britanya Havacılık
Cemiyeti'nin 14 Yıllık
Raporundan, 1879

Pür matematikçilerin cennetindeki matematiksel teoriler uçak tarafından oluşturulan hava akımını doğrudan uçak tasarımına uygulanabilecek derecede mükemmel bir doğrulukta tarif etmek için uygun bulunmuştur.

Theodore von Karman, 1954

3 km (9840 ft) irtifada 112 m/s (367 ft/s veya 251 mi/h) hızla uçmakta olan bir uçağı göz önüne alınız. Kanat üzerindeki bir noktada basınç ve hava hızı doğa yasalarının dikte ettiği özel değerlerdedir. Aerodinamik biliminin bir amacı bu yasaları çözmek ve bize akım özelliklerini hesaplayacak yöntemler sunmaktır. Bu gibi bilgiler bizi uçak üzerindeki taşıma ve sürükleme gibi pratik büyüklüklerin hesaplanmasına götürür. Diğer bir örnek verilmiş bir büyüklüğe ve şekle sahip bir roket motoru içindeki akımdır. Şayet bu motor Cape Canaveral'daki fırlatma tablası üzerinde durmakta ise ve verilen miktarda yakıtla oksitleyici yanma odasında ateşlenirse motor lülesinin çıkışındaki akım hızı ve basınç yine doğa yasalarının dikte ettiği özel değerlerdedir. Aerodinamiğin temel ilkeleri bu çıkış akım hızını ve basıncı hesaplama imkanı verir ki bu da itkiyi hesaplamamızı sağlar.

10. Her zaman bir sınır tabaka ters basınç gradyantıyla karşılaştığında (akım yönünde basınç artışının olduğu bir bölge) yüzeyden kolayca ayrılabilir. Bir kanat profili veya bir kanat üzerinde bu gibi bir akım ayrılması taşımayı azaltır sürüklemeyi arttırır.

Kaynakça

Airey, J. "Notes on the Pitot Tube." *Engineering News*, vol. 69, no. 16, April 17, 1913, pp. 782–783.

Anderson, J. D., Jr. *A History of Aerodynamics and Its Impact on Flying Machines.* Cambridge University Press, New York, 1998.

——— *Fundamentals of Aerodynamics*, 5th ed. McGraw-Hill, New York, 2011.

——— "Ludwig Prandtl's Boundary Layer." *Physics Today*, vol. 58, no. 12, December 2005, pp. 42–48.

Goin, K. L. "The History, Evolution, and Use of Wind Tunnels." *AIAA Student Journal,* February 1971, pp. 3–13.

Guy, A. E. "Origin and Theory of the Pitot Tube." *Engineering News,* vol. 69, no. 23, June 5, 1913, pp. 1172–1175.

Kuethe, A. M., and C. Y. Chow. *Foundations of Aerodynamics,* 3rd ed. Wiley, New York, 1976.

Pope, A. *Aerodynamics of Supersonic Flight.* Pitman, New York, 1958.

von Karman, T. *Aerodynamics*. McGraw-Hill, New York, 1963.

Problemler

4.1 Daralan bir kanal içerisinde sıkıştırılamaz su akımını göz önüne alınız. Giriş hızı ve alanı sırasıyla 5 ft/s ve 10 ft^2 dir. Şayet çıkış alanı giriş alanının 4 katı ise suyun çıkıştaki akım hızını hesaplayınız..

4.2 Prob. 4.1'i göz önüne alarak çıkış ve giriş arasındaki basınç farkını hesaplayınız. Suyun yoğunluğu 62.4 lb$_m$/ft^3 dür.

4.3 3 km standart irtifada 60 m/s hızla uçmakta olan bir uçağı göz önüne alınız. Kanat üzerindeki bir noktada hava akımının hızı 70 m/s dir. Bu noktadaki basıncı hesaplayınız. Akımı sıkıştırılamaz kabul ediniz.

4.4 İlk düşük hızlı uçakların birçoğunda, 1919 ile 1930 larda hava hızını ölçmek için kullanılan bir araç venturi tüpü idi. Bu basit araç bir daralan-genişleyen borudur (A dikkesit alanı akım boyunca ön kısımda azalmakta arka kısımda ise artmaktadır. Borunun giriş ve çıkış kesitlerinin arasında bir yerde *boyun* adı verilen bir minimum kesit vardır). Aşağıdaki resme bakınız. A_1 ve A_2 sırasıyla giriş ve boyun alanlarını belirtmektedir. p_1 ve p_2 de sırasıyla giriş ve boyun kesitlerindeki basınçlardır. Venturi tüpü uçak üzerinde, V_1 giriş hızının serbest-akım hızıyla—yani, uçağın hava içindeki hızı—aynı olduğu özel bir konuma yerleştirilmektedir (genel olarak kanat üzerinde veya gövdenin önü civarında). A_2/A_1 alan oranının bilinmesi (tasarımdan bilinen bir özellik) ve p_1-p_2 basınç farkının ölçülmesiyle uçağın hızı belirlenebilir. Örneğin $A_2/A_1 = \frac{1}{4}$ ve $p_1 - p_2 = 80$ lb/ft^2 kabul ediniz. Şayet uçak standart deniz seviyesinde uçmakta ise hızı nedir?

BÖLÜM 5

Kanat Profilleri, Kanatlar ve Diğer Aerodinamik Şekiller

Eğik tutulmuş düzlemin, mekanik araçlarla hava seyrüseferinin gerçek ilkesi olduğuna şüphe olmayabilir.

Sir George Cayley, 1843

5.1 GİRİŞ

Modern uçağın bu gün bildiğimiz sabit kanadının, düşey ve yatay kuyruk yüzeyleri ile ilk olarak 200 yıldan daha önce 1799'da George Cayley tarafından düşünülmüş olması dikkati çekicidir. İlk tasarımını Şekil 1.5'te gösterildiği gibi gümüş bir disk üzerine kaydetmiştir (muhtemelen kalıcılık için). Yine Cayley'in, eğrisel bir yüzeyin (gümüş disk üzerinde gösterildiği gibi) düzlemsel bir yüzeyden daha fazla taşıma ürettiğini fark etmesi de dikkat çekicidir. Cayley'in sabit-kanat kavramı havadan-ağır uçuş makinelerinin geliştirilmesinde gerçek bir devrim olmuştur. Daha öncesinde havacılık tutkunlarının en iyi yapabildikleri, kuşların doğal uçuşlarını mekanik olarak taklit etmek olmuş, bu çabalar bir seri insan-gücüyle çalışan çırpan-kanat tasarımlarına (ornitopterler) götürmüş, fakat bunlar hiçbir zaman gerçek bir çalışma imkanına sahip olamamıştır. Aslında, Leonardo da Vinci bile 15. yüzyıl sonlarında birçok tipte ornitopter tasarımı için önemli çaba harcamıştır, tabii ki boşuna. Bu gibi ornitopter tasarımlarında kanatların çırpmasının eş zamanlı olarak hem taşıma (makinenin havada tutunması için), hem de itki (uçuş boyunca makineyi ilerletmek için) ürettiği varsayılmıştır. Cayley, insanların fikirlerini kuş uçuşunun taklidinden uzaklaştırmanın ve iki kuvveti, taşıma ve itkiyi birbirinden ayırmanın sorumlusudur.

şeklinde tanımlanmaktadır. Burada *L, D* ve *M* komple kanat için sırasıyla taşıma, sürükleme ve moment olup *S* kanat üst-görünüm alanıdır.

Verilmiş bir şekil için bu katsayılar hücum açısı, Mach sayısı ve Reynolds sayısının bir fonksiyonudur.

2. Basınç katsayısı aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

$$C_p = \frac{p - p_\infty}{\frac{1}{2}\rho_\infty V_\infty^2} \tag{5.27}$$

3. Prandtl-Glauert kuralı ses altı akımlar için bir sıkıştırılabilme düzeltmesidir:

$$C_p = \frac{C_{p,0}}{\sqrt{1 - M_\infty^2}} \tag{5.28}$$

Burada, $C_{p,0}$ ve C_P sırasıyla sıkıştırılamaz ve sıkıştırılabilir hallerdeki basınç katsayılarıdır. Aynı kural taşıma ve moment katsayıları için de geçerlidir. Yani:

$$c_l = \frac{c_{l,0}}{\sqrt{1 - M_\infty^2}} \tag{5.40}$$

4. Kritik Mach sayısı bir cisim üzerinde bir noktada ilk kez ses hızına erişildiği andaki serbest-akım Mach sayısıdır. Sürükleme-ıraksama Mach sayısı ses civarı (transonik) şok dalgalarının oluşumu nedeniyle sürükleme katsayısının çabuk artış göstermeye başladığı andaki serbest-akım Mach sayısıdır. Verilmiş bir cisim için sürükleme-ıraksama Mach sayısı kritik Mach sayısından birazcık büyüktür.
5. Mach açısı şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$\mu = \arcsin\frac{1}{M} \tag{5.49}$$

6. Sonlu bir kanat için toplam sürükleme katsayısı

$$C_D = c_d + \frac{C_L^2}{\pi e \mathrm{AR}} \tag{5.58}$$

olup burada c_d profil sürükleme katsayısı ve $C_L^2/(\pi e \mathrm{AR})$ i de indüklenmiş sürükleme katsayısıdır.

7. Sonlu bir kanat için taşıma eğimi

$$a = \frac{a_0}{1 + 57.3\, a_0/(\pi e_1 \mathrm{AR})} \tag{5.65}$$

ile verilmektedir. Burada a_o sonsuz kanadın taşıma eğimidir.

Kaynakça

Abbott, L H., and A. E. von Doenhoff. *Theory of Wing Sections.* McGraw-Hill, New York, 1949 (also Dover, New York, 1959).

Anderson, John D., Jr. *A History of Aerodynamics and Its Impact on Flying Machines.* Cambridge University Press, New York, 1997.

———. *Fundamentals of Aerodynamics,* 5th ed. McGraw-Hill, New York, 2011.

Dommasch, D. O., S. S. Sherbey, and T. F. Connolly. *Airplane Aerodynamics,* 4th ed. Pitman, New York, 1968.

Hallion, R. *Supersonic Flight (The Story of the Bell X-1 and Douglas D-558).* Macmillan, New York, 1972.

McCormick, B. W. *Aerodynamics, Aeronautics, and Flight Mechanics.* Wiley, New York, 1979.

Pierpont, P. K. "Bringing Wings of Change," *Astronautics and Aeronautics,* vol. 13, no. 10, October 1975, pp. 20–27.

Shapiro, A. H. *Shape and Flow: The Fluid Dynamics of Drag.* Anchor, Garden City, NY, 1961.

Shevell, R. S. *Fundamentals of Flight.* Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1983.

von Karman, T. (with Lee Edson). *The Wind and Beyond* (an autobiography). Little, Brown, Boston, 1967.

Problemler

5.1 Bir kanat profilinin aerodinamik momenti için $M = q_\infty Scc_m$ fadesini boyut analizi yöntemi ile çıkartınız Burada c veter uzunluğu ve c_m de moment katsayısıdır.

5.2 Kesit profili NACA 1412 ve veter uzunluğu 3 ft olan sonlu bir kanadı göz önüne alınız. Kanat deniz-seviyesindeki standart koşullarda 100 ft/s hızdaki hava akımında 5° hücum açısıyla yer almaktadır. Birim açıklık başına taşıma, sürükleme ve çeyrek-veter noktası etrafındaki momenti hesaplayınız.

5.3 Düşük-hızlı bir ses altı rüzgar tüneline yerleştirilmiş dikdörtgensel bir kanadı göz önüne alınız. Kanat modeli deney odası-kesitini, sonsuz bir kanadı modellemek üzere duvardan duvara tam kaplamaktadır. Kanadın kesit profili NACA 23012, veter uzunluğu 0.3 m, hava akımının basıncı, sıcaklığı ve hızı sırasıyla 1 atm, 303 K ve 42 m/s olduğuna göre birim açıklık başına taşıma, sürükleme ve çeyrek veter etrafındaki momenti hesaplayınız. Hücum açısı 8° dir.

5.4 Problem 5.3'teki kanat modelinin hücum açısı yeni bir değere getirildiğinde kanadın taşıması rüzgar tünelinin kuvvet balansı ile 200 N olarak ölçülmüştür. Şayet kanadın açıklığı 2 m ise hücum açısı nedir?

5.5 Bir rüzgar tünelinin test kesitini duvardan duvara kaplayan, NACA 0009 kesit profiline sahip dikdörtgensel kanadı göz önüne alınız. Deney odasındaki akım koşulları standart deniz-seviyesi koşullarında ve hız 120 mi/h dir. Kanat 4° hücum açısında olup rüzgar tünelinin kuvvet balansı ile ölçülen taşıma 29.5 lb dir. Kanadın alanı nedir?

5.6 Bir kanat veya kanat profili için taşımanın sürüklemeye oranı L/D önemli bir aerodinamik parametre olup kanadın aerodinamik verimliliğinin dolaysız bir ölçüsüdür. Bir kanadın hücum açısı belli bir aralık boyunca arttırıldığında L/D önce bir artış gösterir, bir maksimum değere erişir, sonra azalmaya başlar. Kesit profili NACA 2412 olan sonsuz bir kanadı göz önüne alınız. L/D nin maksimum değerini tahmin ediniz. Reynolds sayısını 9×10^6 kabul ediniz.

5.7 Bir kanat profilini standart deniz-seviyesi koşullarında 50 m/s hızdaki serbest akımda göz önüne alınız. Kanat profili üzerinde bir noktada basınç 9.5×10^4 N/m² olduğuna göre bu noktadaki basınç katsayısı nedir?

BÖLÜM 6

Uçak Performansının Elemanları

Önce Avrupa ve daha sonra dünya uçuş yoluyla birbirine bağlanacak ve uluslar kapı komşuları olarak büyüyecek şekilde birleşecektir. Bu hava yarışı, sonunda insanoğlunun en büyük ve en şanlı zaferi olacaktır. Demiryollarının uluslar için yaptığını havayolları dünya için yapacaktır.

Claude Grahame-White
İngiliz havacı, 1914

6.1 GİRİŞ: SÜRÜKLEME POLERİ

Henson'un 19'uncu yüzyıl ortalarındaki buharlı hava taşıtı[1] (bk. Şekil 1.71) zamanın sanatçıları tarafından dünyanın dört bir köşesinde uçuyormuş gibi resmedilmiştir. Şüphesiz ki tasarımcılar tarafından aracın bu kadar uzak mesafelere nasıl uçacağına ilişkin sorular göz önüne alınmamıştır. O zamanın ilk havacılık mühendisleri gibi esas ilgileri sadece uçağı yerden kaldırmak olmuştur; vasıta bir kez havaya kalktıktan sonra ne olacağı ikinci planda kalmıştır. Ancak, Wright kardeşlerin 1903'teki başarısı ile ve ardından havacılığın I. Dünya Savaşı öncesi dönemdeki hızlı gelişmesi ile uçağın havadaki performansı aniden birinci derece öneme sahip olmuştur. Belli bir tasarıma ilişkin olarak bazı aşikar sorular sorulmaya başlanmıştır (halen de sorulmaktadır). Uçağın maksimum hızı nedir? Belli bir irtifaya ne kadar çabuk tırmanabilir? Belli miktardaki bir yakıtla ne kadar uzağa uçabilir? Havada ne kadar süre ile kalabilir?

[1] aerial steam carriage

ile verilmektedir. Bu, özgül güç fazlası

$$P_s = \frac{TV - DV}{W}$$

ile birlikte sadece enerji düşüncesini kullanarak ivmeli-tırmanma performansının analizine götürür.

Kaynakça

Anderson, J. D., Jr. *Aircraft Performance and Design*. McGraw-Hill, New York, 1999. *The Airplane: A History of Its Technology*. American Institute of Aeronautics and Astronautics, Reston, VA, 2002.

Bairstow, L. *Applied Aerodynamics*. Longmans, London, 1920.

Cowley, W. L., and H. Levy. *Aeronautics in Theory and Experiment*. E. Arnold, London, 1918.

Culick, F. E. C., and H. R. Jex. "Aerodynamics, Stability, and Control of the 1903 Wright Flyer," pp. 19–43 in Howard Wolko (ed.), *The Wright Flyer: An Engineering Perspective*. Smithsonian Press, Washington, 1987.

Dommasch, D. O., S. S. Sherbey, and T. F. Connolly. *Airplane Aerodynamics,* 3rd ed. Pitman, New York, 1961.

Duchène, Captain. *The Mechanics of the Airplane: A Study of the Principles of Flight* (transl. by J. H. Ledeboer and T. O'B. Hubbard). Longmans, London, 1917.

Hale, F. J. *Introduction to Aircraft Performance, Selection, and Design*. Wiley, New York, 1984.

Judge, A. W. *Handbook of Modern Aeronautics.* Appleton, London, 1919.

Loftin, L. *Quest for Performance: The Evolution of Modern Aircraft*. NASA SP-468, 1985.

McCormick, B. W. *Aerodynamics, Aeronautics, and Flight Mechanics*. Wiley, New York, 1979.

Perkins, C. D., and R. E. Hage. *Airplane Performance, Stability, and Control*. Wiley, New York, 1949.

Raymer, D. P. *Aircraft Design: A Conceptual Approach,* 4th ed. American Institute of Aeronautics and Astronautics, Reston, VA, 2006.

Shevell, R. S. *Fundamentals of Flight*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1983.

Problemler

6.1 Çift-motorlu Beechcraft Queen Air idareci yolcu uçağını örnek alan bir uçağı göz önüne alınız. Uçağın ağırlığı 38,220 N, kanat alanı 27.3 m², açıklık oranı 7.5, Oswald etkinlik çarpanı 0.9 ve sıfır-taşıma sürükleme katsayısı $C_{D,0}$=0.03'tür. (*a*) standart deniz seviyesinde ve (*b*) 4.5 km irtifada 350 km/h hızla uçması için gerekli itkiyi hesaplayınız.

6.2 5000 lb ağırlığındaki bir uçak standart deniz seviyesi koşullarında 200 mi/h hızla uçmaktadır. Bu hızda L/D oranı maksimumdur. Kanat alanı ve açıklık oranı sırasıyla 200 ft² ve 8.5'tur. Oswald etkinlik çarpanı 0.93'tür. Uçağın toplam sürüklemesini hesaplayınız.

7 BÖLÜM

Yrd. Doç. Dr. Uğur Özdemir tarafından çevrilmiştir.

Kararlılık ve Kontrol İlkeleri

Havacılığın önemli bir sorunu uçağın şeklinde, tasarımın verimliliğine ciddi zararlar vermeden, uçağın esneklik ve kontrolünün istenen yörüngeyi devam ettirecek yeterlilikte muhafaza edilmesi koşuluyla pilotun dikkatini büyük ölçüde rahatlatacak derecede doğal bir kararlılık sağlayacak düzeltme yapmaktır.

NACA'nın Birinci Yıllık
Faaliyet Raporu'ndan, 1915

7.1 GİRİŞ

Mekan: Paris'in hemen dışında, Issy-les-Moulineaux'da bir Fransız ordusu tatbikat alanı. *Zaman*: 13 Ocak 1908 sabahı. *Karakter*: sakallı, İngiliz asıllı ama Fransızca konuşan, ilk kez henüz dört ay önce uçmuş bir pilot olan Henri Farman. *Olay*: Özenli bir şekilde yapılmış çift kanatlı Voisin-Farman 1-bis uçağı (bk. Şekil 7.1) yerde durmaktadır ve 50 hp Antoinette motorunun önünde dimdik oturmuş Farman ile birlikte sert esen Paris rüzgarında havalanmaya hazırdır. Farman, inişli çıkışlı bir kalkış için motora güç verirken rüzgar Voisin'in bir kutu-uçurtmaya benzeyen kuyruğunun üzerindeki kaplama bezini dalgalandırmaktadır. Farman bir yandan karşı rüzgarla mücadele ederken, uçağını kalkış noktasından 1000 m ilerideki bir işarete doğru ustaca yöneltir. Zorlu bir dairesel yörüngede düşey dümeni saptırarak kanatları yere göre aynı seviyede kalacak şekilde çift kanatlı uçağı işaret noktası etrafında döndürür. Uçak nispeten geniş ve belirsiz dairesel yay üzerinde yoluna devam ederek geriye döner. Farman, en sonunda, uçuş vesilesiyle toplanmış kalabalığın alkışları arasında başlangıçtaki kalkış noktasına iner. Farman, 1 dakika

6. Bir uçağı belirli bir α_n hücum açısında dengelemek için gerekli irtifa dümeni sapması:

$$\delta_{\text{trim}} = \frac{C_{M,0} + (\partial C_{M,\text{cg}}/\partial \alpha_a)\alpha_n}{V_H(\partial C_{L,t}/\partial \delta_e)} \tag{7.43}$$

Kaynakça

Etkin, B. *Dynamics of Flight*. Wiley, New York, 1959.

Gibbs-Smith, C. H. *Aviation: An Historical Survey from Its Origins to the End of World War II*. Her Majesty's Stationery Office, London, 1970.

Perkins, C. D., and R. E. Hage. *Airplane Performance, Stability, and Control*. Wiley, New York, 1949.

Raymer, D. P. *Aircraft Design: A Conceptual Approach*, 4th ed. American Institute of Aeronautics and Astronautics, Reston, VA, 2006.

Problemler

7.1 Verilmiş bir kanat-gövde kombinasyonu için aerodinamik merkez, ağırlık merkezinin 0.03 veter uzunluğu kadar önünde bulunmaktadır. Ağırlık merkezi etrafındaki moment katsayısı 0.0050 ve taşıma katsayısı 0,50'dir. Aerodinamik merkez etrafındaki moment katsayısını hesaplayınız.

7.2 Rüzgar tüneline yerleştirilmiş bir kanat-gövde modelini göz önüne alınız. Deney odasındaki akım 100 m/s hızda ve standart deniz seviyesi koşullarındadır. Kanat alanı ve veter uzunluğu sırasıyla 1.5 m² ve 0.45 m'dir. Rüzgar tüneli balansı kullanılarak taşıma sıfır iken ağırlık merkezi etrafındaki moment -12,4 Nm olarak ölçülmüştür. Model, başka bir hücum açısına döndürüldüğünde taşıma ve ağırlık merkezi etrafındaki moment sırasıyla 3675 N ve 20.67 Nm olarak ölçülmüştür. Aerodinamik aerodinamik merkez etrafındaki moment katsayısının değerini ve ağırlık merkezinin konumunu hesaplayın.

7.3 Problem 7.2'deki modeli göz önüne alınız. Şayet modelin gerisine, ağırlık merkezinin konumunu veter uzunluğunun yüzde yirmisi kadar geriye kaydıracak bir kurşun kütlesi eklenirse, taşımanın 4000 N olması halinde ağırlık merkezi etrafındaki momenti hesaplayınız.

7.4 Problem 7.2'deki kanat-gövde modelini göz önüne alınız. Bu modele irtifa dümeni olmayan bir yatay kuyruk eklendiğini varsayınız. Uçağın ağırlık merkezinden kuyruğun aerodinamik merkezine olan mesafe 1.0 m'dir. Kuyruk alanı 0.4 m² ve kuyruk oturma açısı 2.0 derecedir. Kuyruğun taşıma eğrisi eğimi derece başına 0.12'dir. Deneysel ölçmelerden $\varepsilon_0 = 0$ v $\partial\varepsilon/\partial\alpha = 0.42$ dir. Şayet modelin mutlak hücum açısı 5° ve bu hücum açısındaki taşıma 4134 N ise ağırlık merkezi etrafındaki momenti hesaplayınız.

7.5 Problem 7.4'teki kanat-gövde modelini göz önüne alınız. Bu modelin boylamasına statik kararlılığı ve dengesi var mıdır?

7.6 Problem 7.4'teki konfigürasyon için h=0.26 iken tarafsız noktayı ve statik marjini hesaplayın.

7.7 Problem 7.4'teki konfigürasyonun yatay kuyruğuna bir irtifa dümeni eklendiğini varsayınız. İrtifa dümeninin kontrol etkinliği 0.04'tür. Konfigürasyonu 8° hücum açısında dengelemek için gerekli irtifa dümeni sapma açısını hesaplayınız.

BÖLÜM 8

Uzay Uçuşu (Uzay Bilimleri)

Neyin mümkün olmadığını söylemek zordur, çünkü dünün hayali bugünün umudu, yarının ise hakikatidir.

Robert H. Goddard
Lise-mezuniyetinde, 1904

Houston, Burası Sükunet Üssü[1]. Kartal[2] yere indi.

Neil Armstrong
Aya insanlı ilk iniş sırasında
Görev Kontrol birimiyle
bir radyo haberleşmesinden
20 Temmuz 1969

8.1 GİRİŞ

UZAY —o son sınır, o sınırsız genişlik, o en güçlü teleskoplarımızın erişebildiğinin ötesindeki uzaklıklar, belki de sayısız gezegende başka zeki medeniyetler barındıran o bölge; uzay— bilinmeyen sırları insanlığın hayal gücünü yüzyıllarca cezbetmiş, teknik açıdan fethi 20. yüzyılın ikinci yarısına uzay çağı olarak damgasını vurmuş; uzay —işte bu bölümün konusu.

Uçuşa giriş konumuzda bu noktaya kadar havacılığa, atmosfer içerisinde hareket etmek üzere tasarlanan ve taşıma ve itkileri açısından atmosfere bağlı olan vasıtaların bilim ve mühendisliğine vurgu yaptık. Ancak Kısım 1.11'de belirtildiği üzere, havacılığın ilerlemesinin arkasındaki itici güç her zaman daha yükseğe ve daha hızlı uçma isteği olmuştur.

[1] Tranquillity Base

[2] Eagle

ile ifade edilebilir. Burada V_{HE} uzay aracının fırlatıldığı gezegenden kaçış hızındaki *fazlalık* hızıdır. V_∞ sembolü V_{HE} ile birbirinin yerine kullanılabilir.

10. Gezegenler arası bir görevin başlangıç tasarımı için sıklıkla yamalı konikler[29] yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntem kalkış gezegeninde hiperbolik yörünge, buna yamanmış güneş merkezli bir transfer yörüngesi ve hedef gezegende buna yamanmış bir hiperbolik yörüngeyi içermektedir.

11. Bazı gezegenler arası görevler için yerçekimi-destekli bir manevra kullanılır. Burada uzay aracının uçuş yörüngesi bir ara gezegenin etki küresi içine gelecek biçimde bilinçli olarak tasarlanmıştır. Öyle ki burada ara gezegenin güneş etrafındaki yörüngesindeki hızına bağlı olarak uzay aracı enerji kazanır veya kaybeder. Bu aracı gezegen uzay aracının enerjisini değiştiren bir sapan rolü oynar. Yerçekimdestekli manevranın bir sonucu olarak uzay aracının hızındaki değişme

$$\Delta \mathbf{V} = \frac{2\mathbf{V}_{\infty \mathbf{A}}}{e} \tag{8.109}$$

olur. Burada $\mathbf{V}_{\infty A}$ uzay aracının ara gezegene göre yaklaşma hızı ve *e*"de uzay aracının gezegene göre hiperbolik yörüngesindeki dışmerkezliktir. $\mathbf{V}_{\infty \mathbf{A}}$ uzay aracının güneş merkezli yörüngesindeki vektör hızından bilinmekte olup *e'*de

$$e^2 = 1 + \frac{\beta^2 \mathbf{V}_{\infty A}{}^4}{k^4} \tag{8.114}$$

den elde edilir. Burada $k^2 = GM$ yerçekim-desteği için kullanılan aracı gezegenin *M* kütlesine dayanmakta, β ise Şekil 8.35'te gösterilen ıskalama mesafesidir[30].

12. Balistik bir giriş vasıtasının atmosfer içindeki hız değişimi

$$\frac{V}{V_E} = e^{-\rho/2[m/(C_D S)]Z \sin\theta} \tag{8.129}$$

ile verilmektedir. Burada ρ irtifanın bir fonksiyonu, $m/(C_D S)$ balistik parametresi, θ giriş açısı, V_E giriş başlangıç hızı ve $Z = g_0/(RT)$ dir. Giriş sırasındaki maksimum yavaşlama

$$\left|\frac{dV}{dt}\right|_{\max} = \frac{V_E^2 Z \sin\theta}{2e} \tag{8.143}$$

ile verilmektedir.

13. Girişteki aerodinamik ısınma hızın küpü ile değişmektedir:

$$\frac{dQ}{dt} = \frac{1}{2}\rho_\infty V_\infty^3 S C_H \tag{8.149}$$

Aerodinamik ısınmayı minimize etmek için vasıtanın küt bir buruna sahip olması gerekmektedir.

14. Taşımalı giriş yörüngesi $m/(C_L S)$ taşıma parametresine bağlıdır.

Kaynakça

Allen, H. J., and A. J. Eggers. *A Study of the Motion and Aerodynamic Heating of Missiles Entering the Earth's Atmosphere at High Supersonic Speeds.* NACA TR 1381, 1958.

[29] patched conics

[30] miss distance

BÖLÜM 9

İtki

Aynı ateş içerisinde gemiyi havada tutmaya hizmet edecek gücü aradık. Hayalimizde kendini gösteren ilk şey herhangi bir mekanizma olmaksızın ve maliyetsiz olarak uygulanabilen tepki gücüdür: kap içinde, ne tarafa gitmesi isteniyorsa buna zıt tarafta sadece bir veya iki delikten oluşmaktadır

Joseph Montgolfier, 1783—
Tarihte bir uçuş aracı için jetle tahrik üzerine kaydedilmiş ilk teknik beyan

Newton'un kanununun ardından bir şeyler olabileceğini fark etmeye başladım

Robert H. Goddard, 1902

9.1 GİRİŞ

"Hiç bir şeyi bedelsiz elde edemezsiniz[1]" eski deyişi mühendislikte kısmen doğrudur. Örneğin, önceki bölümlerde taşıma ve sürüklemenin aerodinamik oluşumu; uçakların performansı, kararlılık ve kontrolü ve uzay araçlarının hareketi tartışılmıştır. Bütün bunlar bir motor veya bir tip tahrik mekanizması tarafından sağlanan bir *güç* veya *enerji* tüketimi yaparlar. Bu bölümün konusu *itki*nin incelenmesidir. Burada neyin bir uçak veya bir uzay vasıtasının gitmesini sağladığını inceleyeceğiz.

[1] You cannot get something for nothing.

6. Özgül impuls bir roket motoru–yakıt kombinasyonunun verimliliğinin dolaysız bir ölçüsüdür:

$$I_{sp} = \frac{T}{\dot{w}} = \frac{1}{g_0}\left\{\frac{2\gamma RT_0}{\gamma - 1}\left[1 - \left(\frac{p_e}{p_0}\right)^{(\gamma-1)/\gamma}\right]\right\}^{1/2} \tag{9.35}$$

Yüksek bir özgül impulse için T_0 yanma sıcaklığının yüksek ve yanma gazının moleküler ağırlığının düşük olması gerekir.

7. Roket denklemi yanma sonu hızını özgül impulsa ve başlagıç-bitiş kütle oranlarına bağlar:

$$V_b = g_0 I_{sp} \ln \frac{M_i}{M_f} \tag{9.51}$$

Kaynakça

Dommasch, D. O., S. S. Sherbey, and T. F. Connolly. *Airplane Aerodynamics,* 3rd ed. Pitman, New York, 1961.

Emme, E. M. *A History of Space Flight.* Holt, New York, 1965.

Frisbee, R. H. "Spacecraft Propulsion Systems—What They Are and How They Work," *Foundation Astronautics Notebook-6,* World Space Foundation, Pasadena, CA, 1983, pp. 2–20.

Glauret, H. *The Elements of Aerofoil and Airscrew Theory.* Macmillan, New York, 1943.

Gray, G. W. *Frontiers of Flight.* Knopf, New York, 1948.

Hill, P. G., and C. R. Peterson. *Mechanics and Thermodynamics of Propulsion,* 2nd ed. Addison-Wesley, Reading, MA, 1992.

Obert, E. F. *Internal Combustion Engines and Air Pollution.* Intext, New York, 1973.

Sutton, G. P. *Rocket Propulsion Elements,* 4th ed. Wiley, New York, 1976.

Von Braun, W., and F. I. Ordway. *History of Rocketry and Space Travel,* 3rd rev. ed. Crowell, New York, 1975.

Walsh, J. E. *One Day at Kitty Hawk.* Crowell, New York, 1975.

Problemler

9.1 Hafif bir uçak için Avco Lycoming O-235 motorunu takiben modellenen pistonlu bir motor şu karakteristiklere sahiptir: silindir çapı=11.1 cm, strok=9.84 cm, piston sayısı=4, sıkıştırma oranı =6.75, mekanik verimi=0.83. Motora verimliliği 0.85 olan bir pervane bağlanmıştır. Yakıt-hava oranı 0.06 ve giriş manifoldundaki basınç ve sıcaklık sırasıyla 1 atm ve 285 K ise bu motor-pervane kombinasyonu için 2800 rpm'deki sunulabilir gücü hesaplayınız.

9.2 Problem 9.1'deki motor için ortalama etkin basıncı hesaplayınız.

9.3 Deniz seviyesindeki durağan bir test standına monte edilmiş bir türbojeti göz önüne alınız. Giriş ve çıkış kesit alanları aynı olup 0.45 m²'dir. Egzoz gazının hız, basınç ve sıcaklığı sırasıyla 400 m/s, 1.0 atm ve 750 K'dır. Motorun statik itkisini

10 BÖLÜM

Hipersonik Vasıtalar

Son yıllarda uçak ve güdümlü füzelerin gelişimi yeni bir dizi aerodinamik problemi ön plana çıkarmıştır. Bu problemlerin çoğu son derece yüksek uçuş hızları nedeniyle ortaya çıkmakta olup karakteristik olarak sesüstü uçuşta ortaya çıkan sorunlardan bir şekilde farklıdır. Ses hızından çok büyük uçuş hızlarında görülen akım alanlarını, olayları ve sorunları daha vasat sesüstü uçuş hızlarında görülen benzerlerinden ayırdetmek için "hipersonik" terimi kullanılmaktadır. Hipersonik akım alanlarında yeni karakteristik özellikler görülmesi çok yerleşik olan "sesüstü" teriminden farklı yeni bir terim kullanılmasını haklı kılmaktadır

Wallace D. Hayes ve
Ronald F. Probstein, 1959

10.1 GİRİŞ

Sahne: Birleşik Devletler'in herhangi bir yerinde, büyük jet uçakları için geleneksel bir hava alanı. *Zaman:* 21. yüzyıl. *Karakterler:* Bir uçuş ekibi, ayakta ve iş için hazır. *Eylem*: Uçak, yakıt olarak sıvı hidrojen ile ağzına kadar dolu ve pist kenarında park etmiş şekilde hazır. Uçuş ekibi uyarılır ve havaalanı terminalinden pist üzerinde bekleyen parlak, dart benzeri vasıtaya hızlı bir şekilde taşınır. Uçak 30 dakika içinde geleneksel bir uçak şeklinde havalanır; fakat havaya yükseldikten sonra güçlü hava soluyan motorları vasıtayı çabucak 1 Mach sayısına kadar hızlandırır. Mach 5'te sesüstü yanmalı ramjet motorları (Kısım 9.7 ve Şekil 9.26) görevi devralır ve uçak hissedilir atmosferde

10.5 ÖZET VE GÖZDEN GEÇİRME

Uçuşa başlangıç konusundaki bu kitabı hipersonik aerodinamik ve hipersonik vasıtalara ilişkin kısa bir bölümle bitirmek uygun olacaktır. Zira bu kitabın yazarı hipersonik alanının 21. yüzyılda uçuşun önemli bir konusu olacağını hissetmektedir. Bu kitabın genç okuyucularının çoğu geleceğin yeni ve ileri hipersonik vasıtalarının araştırma, tasarım ve test çalışmalarına katılma fırsatına sahip olacaktır. Hipersonik aerodinamik çoğu üniversitede haklı bir gerekçe ile ekseriyetle bir lisansüstü dersi olarak sunulur: hipersonik akımlara eşlik eden son derece doğal olayları anlamak için aerodinamikte, kesinlikle bu kitabın düzeyinden beklenmeyen belli bir olgunluğa ihtiyaç vardır. Yine de, hipersoniğin temel fikirlerinden bazılarını tanıtmak, bu uçuş rejimini bu kitaptaki diğer uçuş rejimleriyle karşılaştırmak açısından önemlidir. İşte bölümün amacı budur. Bölümü aşağıdaki gibi özetleyelim.

Hipersonik akım yüksek-hızda uçuş aralığının, Mach sayısı büyük değerlere çıktığında aşağıdaki fiziksel olayların önemli olduğu bölgesidir

1. İnce şok tabakaları.
2. Antropi tabakaları.
3. Viskoz etkileşim.
4. Yüksek-sıcaklıklı akım.
5. Düşük-yoğunluklu akım.

Vasıtanın büyüklüğüne, şekline ve irtifasına bağlı olarak bu hipersonik olayların bazıları 5 Mach sayısının altında meydana gelebilirken diğerleri 5 den büyük Mach sayılarında oluşabilir. Sadece bir parmak kuralı olarak hipersonik akım $M > 5$ halindeki akım olarak göz önüne alınabilir.

Hipersonik vasıtaların basınç dağılımını tahmin için uygun ve bazen oldukça doğru bir formül Newtonyen sinüs-kare yasasıdır:

$$C_p = 2\sin^2\theta \quad \text{orijinal biçim} \tag{10.5}$$

$$C_p = C_{p,\max}\sin^2\theta \quad \text{değiştirilmiş form} \tag{10.6}$$

Burada $C_{p,\max}$ durma noktasındaki basınç katsayısı ve θ'da yüzey üzerinde verilen noktadaki teğetin serbest-akım doğrultusuyla yaptığı açıdır.

Hipersonik vasıtaların aerodinamik karakteristikleri şunları kapsar:

1. C_L'nin hücum açısı ile değişimi non-lineerdir.
2. Maksimum C_L ekseriyetle $\alpha \approx 55°$ veya üstü gibi çok yüksek hücum açılarında oluşur.
3. M_∞ arttıkça $(L/D)_{\max}$ değerleri azalmaktadır. Hipersonik vasıtalar sesaltı ve sesüstü vasıtalardan daha düşük $(L/D)_{\max}$ değerlerine sahiptir.

Kaynaklar

Anderson, John D., Jr. *Hypersonic and High Temperature Gas Dynamics,* 2nd ed. American Institute of Aeronautics and Astronautics, Reston, VA, 2006.

Bowcutt, Kevin G., and John D. Anderson, Jr. *Viscous Optimized Hypersonic Waveriders.* AIAA Paper 87-0272, 1987.

Corda, Stephen, and John D. Anderson, Jr. *Viscous Optimized Hypersonic Waveriders Designed from Axisymmetric Flow Fields.* AIAA Paper 88-0369, 1988.

Geliştirilmiş 9. Basım

TAŞIT MEKANİĞİ

Selim Çetinkaya

nobel

TAŞIT MEKANİĞİ

Selim Çetinkaya

Yayın No.: 561
Mühendislik-Teknik No.: 45
ISBN: 978-605-133-463-9
E-ISBN: 978-625-397-109-0
Basım Sayısı: Geliştirilmiş 9. Basım, Nisan 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çetinkaya, Selim.
Taşıt Mekaniği / Selim Çetinkaya
Geliştirilmiş 9. Basım, XVIII + 458 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-133-463-9
E-ISBN: 978-625-397-109-0
1. Motor 2. Otomotiv 3. Taşıt 4. Mekanik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1 GİRİŞ 1

1.1 TAŞITLAR VE SOSYAL YAŞAM 1
1.2 TARİHSEL GELİŞİM 1
1.2.1. İçten yanmalı motorlu öncüler 2
1.2.2. Elektrikli öncüler 11
1.2.3 Türk Otomotiv Endüstrisi 25
1.3 TAŞITLARIN SINIFLANDIRILMASI 29
1.4 TAŞITA ETKİYEN KUVVETLER 29
1.5 TAŞIT KARAKTERİSTİKLERİ 32
1.6 TAŞIT ENERJİ DENGESİ 33
1.7 KULLANILAN BOYUT ve BİRİMLER 34
1.7.1 Newton'un üç hareket kanunu 34
1.7.2 Türev boyut ve birimler 41
SORULAR 42
PROBLEMLER 43

Bölüm 2 MOTOR ve TAŞIT KARAKTERİSTİKLERİ 45

2.1 TAŞIT TAHRİK SİSTEMLERİ 45
2.1.1 Güç ünitesi 45
2.1.2 İçten yanmalı motorlar 47
2.1.3 Elektrik motorları 49
2.2 TAŞIT PERFORMANSINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER 53
2.3 İÇTEN YANMALI MOTOR KARAKTERİSTİKLERİ 53
2.3.1 Hız karakteristikleri 54
2.3.2 Yük karakteristikleri 57
2.3.3 Ayarlama karakteristikleri 58
2.4 ELEKTRİK MOTORU KARAKTERİSTİKLERİ 62
2.5 TAŞITIN GÜÇ İHTİYACI 63
2.6 TAHRİK KUVVETİ 67
2.7 ŞASİ DİNAMOMETRELERİ 69
2.8 TAŞIT PEFORMANS KARAKTERİSTİKLERİ 70
2.9 TAŞIT YAKIT EKONOMİSİ 71
2.9.1 Enerji yoğunluğu 74
2.10 SÜRÜŞ ÇEVRİMLERİ 76
2.10.1 ECE+EUDC test çevrimi 76
2.10.2 ETC ve ESC çevrimleri 79
SORULAR 83
PROBLEMLER 83

Bölüm 3 TRANSMİSYON SİSTEMİ ve KAVRAMALAR 85

3.1 TRANSMİSYON SİSTEMİ 85
3.1.1 Transmisyon sistemi konfigürasyonları 85
3.1.2 Elektrikli ve hibrit taşıt transmisyon sistemleri 86
3.1.2 Aktarma organlarının gerekliliği 90
3.2 KAVRAMA 92
3.2.1 Diskli kavrama 92
3.2.1.1 Kavrama diskinin ilettiği moment 93
3.2.1.2 Disk boyutları 95
3.2.1.3 Kumanda mekanizması 96
3.3 HİDROLİK KAVRAMA 97
SORULAR 98
PROBLEMLER 98

Bölüm 4 VİTES KUTULARI 99

4.1 VİTES KUTUSU TİPLERİ 99
4.2 ELLE KUMANDALI VİTES KUTUSU 100
4.2.1 Vites kutusu dişli oranları 100
4.2.2 Geometrik ilerleme metodu 105
4.2.3 Dişli tipi otomatik vites kutusu 107
4.3 HİDRODİNAMİK TRANSMİSYON 108
4.4 HİDROSTATİK TRANSMİSYON 114
4.5 ELEKTROMEKANİK TRANSMİSYON 116
4.6 SÜREKLİ DEĞİŞKEN TRANSMİSYON 116
4.6.1 Kayış-kasnak sistemi 116
4.6.2 Toroidal sistem 119
4.7 ELEKTRİKLİ TAŞITLARDA KULLANILAN VİTES KUTULARI 120
4.8 DÖRT TEKERLEKTEN TAHRİK SİSTEMLERİ 124
4.8.1 Dört çeker - Four-Wheel Drive (4WD) 125
4.8.2 Her zaman dört çeker - All-Wheel Drive (AWD) 125
4.9 TRANSMİSYON SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI 127
SORULAR 131
PROBLEMLER 132

Bölüm 5 TRANSMİSYON MİLLERİ ve MAFSALLAR 133

5.1 KARDAN MİLLERİ 133
5.1.1 Dönme kritik hızı 135
5.1.2 Dönme hızı sınırı 139
5.2 ESNEK MAFSALLAR 141
5.2.1 Elastik mafsallar 141
5.2.2 Üniversal mafsallar 141
5.2.3 Sabit hız mafsalları 143
SORULAR 144
PROBLEMLER 144

Bölüm 6 DİFERANSİYEL ve AKSLAR 145

6.1 ARKA (DİNGİL) KÖPRÜ 145
6.2 DİFERANSİYEL 145
6.3 KONİK DİŞLİLER 149
6.3.1 Spiral dişli konik dişli çarklar 151
6.4 HİPOİD DİŞLİLER 152
6.5 İSTAVROZ VE AKS DİŞLİLERİ 153
6.6 AKSLAR 158
6.6.1 Aksların boyutlandırılması 159
6.7 ŞAHLANMA MOMENTİ 162
6.8 TRANSAKS 162
SORULAR 164
PROBLEMLER 165

Bölüm 7 TEKERLEK ve LASTİK MEKANİĞİ 167

7.1 TEKERLEK ve LASTİKLER 167
7.2 LASTİKLERİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ 168
7.3 LASTİK TERİMLERİ ve İŞARETLERİ 171
7.3.1 Tanımlar 171
7.3.2 Lastik işaretleri (TS 662 - TS 567) 173
7.3.4 Lastiğin yaşı 177
7.3.5 Lastiklerin seçimi 177
7.4 JANTLAR 177
7.4.1 Jant tipleri 178
7.4.2 Jantlarla ilgili tanımlar 179
7.4.3 Jant işaretleri 182
7.5 HAVASIZ LASTİKLER 184
7.6 TEKERLEK - YOL ETKİLEŞİMİ 185
7.7 TEKERLEK KUVVET VE MOMENTLERİ 186
7.8 LASTİKLE ZEMİN ARASINDAKİ BASINÇ DAĞILMI 187
7.9 RİJİT ZEMİNDEKİ TEKERLEĞİN HAREKET EŞİTLİKLERİ 188
7.10 TEKERLEK YARIÇAPI 190
7.11 YUVARLANMA DİRENCİ KATSAYISI 191
7.11.1 Yük ve lastik iç basıncının etkisi 192
7.11.2 Hızın etkisi 194
7.12 LASTİĞİN YOLA TUTUNMA KUVVETİ VE KAYMA 196
7.13 NET TAHRİK VE FRENLEME ÇABASI 199
7.14 KAYMA AÇISI VE YANAL KUVVET 202
7.15 ANALİTİK BAĞINTILAR 205
SORULAR 208
PROBLEMLER 209

Bölüm 8 TAŞIT AERODİNAMİĞİ..... 211

8.1 AERODİNAMİK KUVVETLER.....211
8.2 AERODİNAMİK DİRENÇ.....212
8.2.1 Aerodinamik direnç katsayısı ve ön izdüşüm alanı.....215
8.2.2 Aerodinamik kaldırma (Lift).....221
8.2.3 Aerodinamik yanal kuvvet.....224
8.3 SPOİLER.....227
8.4 AERODİNAMİK MOMENTLER.....228
8.4.1 Aerodinamik devrilme momenti.....229
8.4.2 Aerodinamik şahlanma momenti.....230
8.4.3 Aerodinamik sapma momenti.....230
8.5 RÜZGAR TÜNELLERİ.....231
SORULAR.....232
PROBLEMLER.....233

Bölüm 9 YOKUŞ ve İVME DİRENÇLERİ 235

9.1 YOKUŞ DİRENCİ.....235
9.3 İVME DİRENCİ.....238
SORULAR.....245
PROBLEMLER.....245

Bölüm 10 DOĞRUSAL TAŞIT HAREKETİNDE KUVVETLER..... 249

10.1 KÜTLE KUVVETLERİ VE DIŞ KUVVETLER.....249
10.2 HAREKET EŞİTLİĞİ.....249
10.3 MAKSİMUM TUTUNMA KUVVETİ.....255
10.3.1 Arkadan tahrikli taşıt.....256
10.3.2 Önden tahrikli taşıt.....256
10.3.3 Dört tekerlekten tahrikli taşıt.....258
10.4 İVME SINIRI.....259
SORULAR.....260
PROBLEMLER.....261

Bölüm 11 FRENLEME PERFORMANSI ve FRENLER..... 263

11.1 FRENLEME PERFORMANSI.....263
11.2 İKİ DİNGİLLİ BİR TAŞITIN FRENLEME KARAKTERİSTİKLERİ.....263
11.3 FREN SİSTEMLERİ.....266
11.3.1 Ana fren sistemi.....267
11.3.2 İkincil fren sistemi.....268
11.3.3 Park fren sistemi.....268
11.3.4 Yavaşlatıcı (retarder).....268
11.4 HİROLİK FREN SİSTEMLERİ..... 269
11.4.1 Disk frenler..... 269
11.4.2 Uzun pabuçlu kampanalı frenler..... 270
11.4.3 Pedal kuvveti – uyartım kuvveti ilişkisi..... 271
11.4.4 Güç yardımlı frenler..... 273

11.5 HAVALI FREN SİSTEMLERİ....274
11.5.1 Havalı fren sistemi parçaları ve görevleri....274
11.5.2 Havalı servis fren sisteminin çalışması....275
11.5.3 Havalı sistem park freninin çalışması....276
11.6 KİLİTLENME....276
11.7 FREN KUVVETİ DAĞILIMI....280
11.7.1 Frenleme verimi....281
11.8 ELEKTRONİK FREN KONTROL SİSTEMLERİ....282
11.8.1 Kilitlenmeyi önleyici sistemler....282
11.8.2 ABS kontrol çevrimi....284
11.9 ÇEKİCİ-YARI TREYLERİN FRENLEME KARAKTERİSTİKLERİ....287
11.10 FRENLEME İVMESİ....289
11.11 DURMA MESAFESİ....290
11.11.1 Fren izlerinden taşıtın hızının belirlenmesi....292
11.12 GEÇİŞLER....295
SORULAR....298
PROBLEMLER....299

Bölüm 12 SÜSPANSİYON SİSTEMİ....301

12.1 SÜSPANSİYON SİSTEMİ....301
12.2.1 MacPherson süspansiyon....303
12.2 SUSPANSİYON TİPERİ....302
12.2.2 Çift lades kemiği süspansiyon....304
12.2.3 Bağımlı süspansiyon....305
12.2.4Boji süspansiyon....306
12.3 SÜSPANSİYON SİSTEMİ ELEMANLARI....307
12.3.1 Salıncak kolları....307
12.3.2 Rotiller....308
12.3.3 Amortisörler....308
12.3.4 Denge çubuğu....310
12.3.5 Tork kolu....311
12.4 SÜSPANSİYON YAYLARI....311
12.4.1 Yay terminolojisi....312
12.4.2 Yaprak yaylar....312
12.4.3 Helezon yaylar....314
12.4.4 Burulma çubukları....314
12.4.5 Hava yaylar....315
12.5 SÜSPANSİYON YAYLARININ BOYUTLANDIRILMASI....316
12.5.1 Yaprak yaylar....316
12.5.2 Helezon yaylar....321
12.5.3 Burulma çubukları....323
12.6 BİR SÜSPANSİYONUN ÖZELLİKLERİ....325
12.7 SÜSPANSİYON KONTROL YÖNTEMLERİ....327
12.7.1 Pasif süspansiyon....327
12.7.2 Yarı aktif süspansiyon....327
12.7.3 Elektronik yükseklik kontrolü....328
12.8 AKTİF SÜSPANSİYON SİSTEMLERİ....329
12.8.1 Yapısı ve çalışması....331

12.8.2 Aktif süspansiyon elemanları 332
12.8.3 Aktif süspansiyonun avantaj ve dezavantajları 333
SORULAR 334
PROBLEMLER 334

Bölüm 13 ŞASİ VE GÖVDE 335

13.1 ŞASİ 335
13.1.1 Şasi çerçevesi tipleri 335
13.2 ŞASİYE ETKİYEN YÜKLER 339
13.2.1 Eğilme 339
13.2.2 Burulma (torsiyon) 342
13.2.3 Eğilme ve burulma birleşik gerilmesi 343
13.3 ANA KOLLARIN HESABI 343
13.3 GÖVDE 346
13.4 İÇ BOYUTLAR 347
SORULAR 349
PROBLEMLER 349

Bölüm 14 DİREKSİYON SİSTEMLERİ 351

14.1 DİREKSİYON SİSTEMLERİ 351
14.1.1 Beşinci tekerlek direksiyon sistemi 352
14.1.2 Ackerman direksiyon sistemi 352
14.2 ÖN AKS PİMİ TORKU 360
14.3 DİREKSİYON SİSTEMİNİN ELEMANLARI 362
14.4 DİREKSİYON KUTUSU 363
14.4.1 Kremayer ve pinyon 363
14.4.2 Sonsuz vida ve makara 364
14.4.3 Sonsuz vida ve bilyeli somun 364
14.4.4 Hidrolik yardımlı direksiyon sistemleri 365
14.4.5 Tam hidrolik direksiyon 366
14.5 ÖN DÜZEN GEOMETRİSİ 367
14.6 DÖRT TEKERLEKTEN YÖNLENDİRME 370
14.6.1 Quadrasteer sistemi 372
SORULAR 374
PROBLEMLER 374

Bölüm 15 TAŞIT KULLANIM KARAKTERİSTİKLERİ ve VİRAJ TUTUMU 375

15.1 YÖNLENDİRME GİRİŞLERİ VE TAŞITIN CEVABI 375
15.2 KARARLI KULLANIM KARAKTERİSTİKLERİ 377
15.2.1 Nötr yönlendirme 383
15.2.2 Yetersiz yönlendirme 385
15.2.3 Aşırı yönlendirme 386
15.3 VİRAJ TUTUMU 389
15.3.1 Virajda yana kayma 389

15.3.2 Virajda yana devrilme 390
15.3.3 Devrilme ekseni 392
15.3.4 Devrilme açısı 393
15.4 TAHRİK KUVVETİNİN VİRAJ YETENEĞİNE ETKİSİ 394
15.4.1 Arkadan tahrikli taşıt 394
15.4.2 Önden tahrikli taşıt 395
15.5 YÖNLENDİRME GİRİŞLERİNE KARARLI CEVAP 397
15.5.1 Sapma hızı cevabı 397
15.5.2 Yanal ivme cevabı 398
15.5.3 Dönüş cevabı 399
SORULAR 401
PROBLEMLER 402

Bölüm 16 SÜRÜŞ KARAKTERİSTİKLERİ 403

16.1 SÜRÜŞ KALİTESİ VE KONFORU 403
16.2 TİTREŞİM KARAKTERİSTİKLERİ 406
16.2.1 Titreşim parametreleri 408
16.3 SÜRÜŞ MODELLERİ 412
16.3.1Yol yüzeyi düzgünsüzlükleri 412
16.3.2 İnsanın titreşime cevabı 412
16.3.3 İki serbestlik dereceli model 414
16.3.4Yunuslama ve sıçrama hareketleri için iki serbestlik dereceli model 416
SORULAR 422
PROBLEMLER 422

EKLER 423

EK A 423
A.1 BİRİM KISALTMALARI 424
A.2 SI ÖN EKLERİ 424
A.3 BİRİMLER ARASINDA DÖNÜŞTÜRME ÇARPANLARI 425
A.4 BAZI FİZİKSEL SABİTLER 428
A-5 YOL, HIZ, İVME VE ZAMAN İLİŞKİLERİ 428
EK B 431

KAYNAKLAR 439

SÖZLÜK 443

İNDEKS 451

Bölüm 1
GİRİŞ

1.1 TAŞITLAR VE SOSYAL YAŞAM

Motorlu taşıtlar, karşılanabilir bir masrafla ve güvenli bir şekilde yolcu ve yük ulaşımını sağlayan karmaşık makinelerdir. Örneğin otomobil, muhtemelen ortalama bir insanın kullanabileceği en kompleks makinedir. İlk otomobiller yaklaşık 2000 parçadan oluşurken, bugünün modern otomobilleri yaklaşık 14000 parçadan oluşmaktadır.

Eşya ve insanların taşıtlarla taşınması, eski çağlardan beri insanların ilgisini çekmiş ve ilgi bugün de devam etmektedir. Bu amaçla ortaya çıkan ve hızla gelişen otomotiv sektörü, ekonomik boyutları, yayılması, iş sahaları, ana teçhizat yatırımları, iç ve dış satışlar bakımından dünya endüstrisinde çok önemli bir yere sahiptir. Çok geniş yan sanayii -yakıt, lastikler, çelik, yollar, parça ve aksesuarlar, servis organizasyonları, vb.- bu endüstrinin sınırlarını daha da genişletmiştir. Konforlu, güvenli, güvenilir, süratli, ekonomik, çevreci taşıtların ve iyi yolların tercih edilmesi, şehirlerin genişlemesine, geniş park yerlerine sahip iş ve alışveriş merkezlerinin, nüfusun yoğun olduğu merkezlerden kenarlara kaydırılmasına olanak sağlamış, böylelikle insanların yaşama biçimlerinde de birtakım değişikliklere yol açmıştır.

Otomotiv sanayii yukarıda belirtilen pozitif gelişmelerin yanı sıra, trafik karmaşası, artan trafik kazalarına bağlı ölümler ve maddi hasarlar, çevre kirliliği, gürültü, petrol üretici ülkelere bağımlılık gibi bazı negatif faktörleri de beraberinde getirmiştir.

1.2 TARİHSEL GELİŞİM

Motorlu karayolu taşıtı olarak değerlendirilen ilk taşıt, **1769** yılında, **Joseph Cugnot**[1] tarafından yapılmıştır, Şekil 1.1. Dört kişilik bu arabada, kömür yakıt ile güç kaynağı olarak buhar makinesi kullanılmış ve bir seferde 15 dakika kadar çalışan bu taşıtla saatte 3,6 km'lik bir hıza ulaşılmıştı. Bir fabrikanın duvarına çarparak arızalanan bu taşıtın, halen Paris Sanatlar ve Meslekler Müzesinde bulunduğu bildirilmektedir.

[1] Nicolas Joseph Cugnot, Fransız askeri istihkam mühendisi, 1725-1804

KAYNAKLAR

ABE, M. "Vehicle Handling Dynamics-Theory and Application " 1. ed. Butterworth-Heinemann Ltd. London, 2009

ANONYMUS "Automotive Handbook" 7th ed. Robert Bosch GmbH, Stuttgart, 2007

BHISE, V. D. "Ergonomics in the Automotive Design Process" Taylor & Francis Group, LLC, Boca Raton, 2012

BLUNDELL, M., HARTY, D. "Multibody Systems Approach to Vehicle Dynamics" 1st ed. Elsevier Butterworth-Heinemann, Oxford, 2004

BOHNER, M. et al "Fachkunde Kraftfahrzeugtechnik" Verlag Europe Lehrmittel, 1992

BOSCH "Driving Safety Systems", 2nd edition. SAE international. 1999

BOISSEAUX, M. "Otomobil Hesap Metotları", Çevirenler: Daldal, O. Demirgüç, Z. Teknik Okulu yayınları No: 15, İstanbul 1961

BRANDT, A. "Introductory Noise & Vibration Analysis", Saven EduTech, Ab, Täby, Sweden, 2001

CROLLA, D. A. (Editor) "Automotive Engineering-Powertrain, Chassis System and Vehicle Body". 1st ed., Elsevier Inc., 2009

CROUSE, W. H. and ANGLIN, D. L. "Automotive Automatic Transmissions", Glencoe, McGraw-Hill, 1992

CROUSE, W. H. and ANGLIN, D. L. "Automotive Manual Transmissions and Power Trains", Glencoe, McGraw-Hill, 1991

GILES, J.G. (Editor) "Vehicle Operation and Testing". Iliffe Books Ltd. London, 1969

GILLESPIE, T. D. "Fundamentals of Vehicle Dynamics", SAE International Pub. Warrendale, Pa. 1992

HEIßING, B. and ERSOY, M (Editors) "Chassis Handbook: Fundamentals, Driving Dynamics, Components, Mechatronics, Perspectives" Vieweg+Teubner Verlag; Springer Fachmedien, Wiesbaden, 2011

HEISLER, H. "Advanced Vehicle Technology", 2nd ed. Elsevier, Butterworth-Heinemann, Oxford, 2002

HENDRIKS, E. "Qualitative and Quantitative Influence of a Fully Electronically Controlled CVT on Fuel Economy and Vehicle Performance", Automotive Transmissions and Drivelines, SAE/SP- 93/965, 1993

HOWARD, G. "Automobile Aerodynamics, Theory and Practice for Road and Track". Osprey Pub. Ltd. London, 1986

HUCHO, W. H. (Editor) Aerodynamics of Road Vehicles, Butterworth-Heinemann Ltd. London, 1987

JACOBSON, B. "Vehicle Dynamics" Chalmers, Göteborg, Sweden, 2017

JAZAR, R. N. "Vehicle Dynamics: Theory and Applications" Springer Science+Business Media, New York, 2008

KUETHE, A. M. and CHOW, C.-Y. "Foundations of Aerodynamics - Bases of Aerodynamic Design". John Wiley & Sons Inc. New York, 1986

LEEMING, D. J. & HARTLEY, L. "Heavy Vehicle Technology", Hutchinson Education, London, 1989

LEEMING, D. J. & SMITH, M. E. "Basics of Automotive Technology" Pitmann Publishing Ltd., London, 1985

LIEBENBERG, L. and KRUEGE, J. J. "Computer Controlled Hydrostatic Transmission with Traction Control for Vehicles", SAE Transactions, vol. 99, Sect. 2, 1990

MILLIKEN, W. F. And MILLIKEN, D. L. "Race Car Vehicle Dynamics". SAE International Pub. Warrendale, Pa. 1995

MORAN, J. "An Introduction to Theoretical and Computational Aerodynamics". John Wiley & Sons Inc. New York, 1984

NICKMEHR, N. "Ride Quality and Drivability of a Typical Passenger Car subject to Engine/Driveline and Road Non-uniformities Excitations", PhD Thesis, Linköpings Universitet, Linköping, 2011

PACEJKA, H. B. "Tyre and Vehicle Dynamics" 2nd ed. Butterworth-Heinemann, 2006

PINKUS, O. and WILCOCK, D. F. "Strategy for Energy Conservation Through Tribology". ASME, New York, 1978

POPP, K. and SCHIEHLEN, W. "Ground Vehicle Dynamics" Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2010

RAJAMANI, R. "Vehicle Dynamics and Control", Springer Science+Business Media, Inc., New York, 2006

REIMPELL, J., STOLL, H., BETZLER, J. W. "The Automotive Chassis: Engineering Principles" 2. Ed. Reed Elsevier and Professional Publishing Ltd, 2001

RILL, G. "Vehicle_Dynamics Lecture Notes" Hochschule Regensburg U. of App. Sci., 2009

SEIFFERT, U. and WALZER, P. "Automobile Technology of the Future", SAE Pub. Warrendale, 1993

SLIBAR, A. and Springer, H. (Editors) "The Dynamics of Vehicles on Roads and on Tracks". Swets and Zeitlinger. Amsterdam, 1978

SMITH, J. H. (Editor) “An Introduction to Modern Vehicle Design” 1st ed., Elsevier Inc., 2001

STAUDT, W. "Motorlu Taşıt Tekniği", Milli Eğ. Bakanlığı Yayınları No: 2921, Ankara, 1995

STONE, R. "Motor Vehicle Fuel Economy". Macmillan Ed. Ltd. Houndmills, 1989

WONG, J. Y. "Theory of Ground Vehicles" 3rd Ed. John Wiley Interscience., N.Y., 2001

WANG, X. (Editor) “Vehicle noise and vibration refinement”, Woodhead Publishing Limited, 2010

13. Basım

DAVRANIŞ BİLİMLERİ

Prof. Dr. Salih Güney

nobel

DAVRANIŞ BİLİMLERİ
Prof. Dr. Salih Güney

Yayın No.: 606
Sosyoloji No.: 90
ISBN: 978-605-133-508-7
E-ISBN: 978-625-402-139-8
Basım Sayısı: 13. Basım, Eylül 2022

© Copyright 2022, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Güney, Salih.
Davranış Bilimleri
13. Basım. XVI + 462 s. 19,5x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-133-508-7
E-ISBN: 978-625-402-139-8
1. Davranış Bilimleri 2. İnsanı Tanıma 3. İnsanı Yönetme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7
Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77
Faks: 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Kika, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

Baskı ve Cilt

Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No.: 44093
Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21 Yenimahalle/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Ünite 1: DAVRANIŞ BİLİMLERİ

I. DAVRANIŞ BİLİMLERİNİN GELİŞİMİ VE TANIMI 1
II. DAVRANIŞ BİLİMLERİNİN UYGULAMA ALANI 3
III. EĞİTİM KURUMLARINDA DAVRANIŞ BİLİMLERİNİN YERİ VE ÖNEMİ 4
IV. DAVRANIŞ BİLİMLERİNİ OLUŞTURAN BİLİMLER 6
A. SOSYOLOJİ 7
B. PSİKOLOJİ 7
C. SOSYAL PSİKOLOJİ 8
D. ANTROPOLOJİ 8
E. DAVRANIŞ BİLİMLERİNİ OLUŞTURAN DİĞER BİLİMLER 9
V. DAVRANIŞ BİLİMLERİNİN OLAYLARIN İNCELENMESİNDEKİ YERİ 10

Ünite 2: DAVRANIŞ BİLİMLERİNİN TEMEL KAVRAMLARI

I. DAVRANIŞ 13
II. MOTİVASYON 14
III. KİŞİLİK 14
IV. SOSYAL GRUP 15
V. ROL 16
VI. YETKİ 16
VII. YÖNETİM 17
VIII. LİDERLİK 18
IX. ÇATIŞMA 18
X. GÜÇ 19
XI. OTORİTE 20
XII. NORM 20
XIII. STATÜ 21

Ünite 3: KÜLTÜR VE KÜLTÜREL DEĞİŞME

I. KÜLTÜR 23
A. KÜLTÜR KAVRAMININ TARİHÇESİ 23
B. KÜLTÜRÜN TANIMI 24
C. KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ 26
1. Kültür Toplumsaldır 26
2. Kültür Öğrenilir 27
3. Kültür Değişebilir 27
4. Kültür Aktarılır ve Süreklidir 28
5. Kültür İhtiyaç Gidericidir 29
6. Kültür Ögeleri Arasında Bir Ahenk Mevcuttur 29
7. Kültür Kurallar Sistemidir 29
8. Kültür Bütünleştiricidir 30
D. KÜLTÜRÜN FONKSİYONLARI 30
1. Kültür Bir Toplumu Diğerinden Ayırır 30
2. Kültür Bir Topluma Ait Değerleri Bünyesinde Toplar 30
3. Kültür Bir Sosyal Dayanışma Aracıdır 30
4. Kültür Koordinasyonu Sağlar 30
5. Kültür Sosyal Kişiliğin Oluşmasını Sağlar 31
6. Kültür Grup ve Toplum Hayatını Düzenler 31

E. DAVRANIŞLARIMIZA YÖN VEREN KÜLTÜR KALIPLARI 31
1. Değerler 31
2. Sosyal Normlar 34
3. Görenekler, Örfler, Âdetler ve Gelenekler 36
4. Anomi....37
II. SOSYALLEŞME 38
A. SOSYALLEŞMENİN TANIMI....38
B. SOSYALLEŞMENİN GENEL NİTELİKLERİ....39
C. SOSYALLEŞMENİN TEMEL FONKSİYONLARI 39
D. SOSYALLEŞMEYİ SAĞLAYAN ARAÇLAR....40
1. Aile....40
2. Arkadaş Grubu....41
3. Okul....41
4. Kitle İletişim Araçları....41
E. SOSYALLEŞME SÜRECİ 42
F. SOSYALLEŞME ÇEŞİTLERİ 42
1. Başarılı Sosyalleşme 42
2. Başarısız Sosyalleşme....42
III. KÜLTÜR ÇEŞİTLERİ VE KÜLTÜREL SÜREÇLER 43
A. KÜLTÜR ÇEŞİTLERİ 43
1. Maddi ve Manevi Kültür 43
2. Genel Kültür ve Alt Kültür....43
3. Gerçek Kültür ve İdeal Kültür....44
4. Postfigurative, Cofigurative ve Prefigurative Kültür 44
B. KÜLTÜREL SÜREÇLER....45
1. Kültürel Yayılma 45
2. Kültürleme....45
3. Kültürlenme....45
4. Kültür Şoku 46
5. Kültürleşme....46
6. Kültürel Asimilasyon....47
7. Zorla Kültürleme....47
8. Kültürel Değişme....47
IV. KÜLTÜREL DEĞİŞME VE ÇEŞİTLERİ....47
A. KÜLTÜREL DEĞİŞMEYİ KOLAYLAŞTIRAN VE ZORLAŞTIRAN FAKTÖRLER 48
1. Kültürel Değişmeyi Kolaylaştıran Faktörler....48
2. Kültürel Değişmeyi Zorlaştıran Faktörler....48
B. KÜLTÜREL DEĞİŞME ÇEŞİTLERİ 48
1. Serbest Kültür Değişmeleri 48
2. Zorunlu Kültür Değişmeleri 49
V. İNSANI TANIMADA KÜLTÜRÜN ÖNEMİ....49

Ünite 4: SOSYAL ETKİ VE UYMA DAVRANIŞI

I. SOSYAL ETKİ KAVRAMI VE KURAMI 51
A. SOSYAL ETKİ KAVRAMI VE SÜRECİ....51
B. SOSYAL ETKİ KURAMI 52
II. UYMA DAVRANIŞI....53
A. İNSANLAR NİÇİN UYMA İHTİYACI HİSSEDERLER? 53
1. Bilişsel Etki (Doğru Olma İsteği) 53
2. Normatif Etki (Sevilme İsteği)....54
B. UYMA DAVRANIŞININ TANIMI....54
C. UYMA DAVRANIŞININ TÜRLERİ 54
1. Benimseme....55
2. Kabul Etme 55
3. İtaat....55
4. Mutlak İtaat 55
D. UYMA DAVRANIŞINI BELİRLEYEN SOSYAL FAKTÖRLER 55
1. Uyma Davranışını Belirleyen Bireysel Faktörler....55
2. Uyma Davranışını Belirleyen Grupsal Faktörler....56
3. Uyma Davranışını Etkileyen Ortamsal Faktörler....56
III. SOSYAL ETKİ VE UYMA KONUSUNDA YAPILAN ARAŞTIRMALAR 56
A. MUZAFFER SHERİF'İN OTOKİNETİK ETKİ DENEYİ 57
B. ASCH'IN KABUL ETME DENEYİ....58
C. MILGRAM'IN OTORİTEYE İTAAT DENEYİ 59
D. SOSYAL ETKİ ARAŞTIRMALARINDA UYMA DAVRANIŞINI ETKİLEYEN ORTAMSAL FAKTÖRLER 61

1. Grup Büyüklüğünün Uyma Davranışına Etkisi 61
2. Gruptaki Söz Birliğinin Uyma Davranışına Etkisi 62
3. Mevki ve Saygınlığın Uyma Davranışına Etkisi 62
4. Yüz Yüze Olmanın Uyma Davranışına Etkisi 62
IV. UYMA DAVRANIŞI AÇISINDAN İTAAT, ÖZDEŞLEŞME VE BENİMSEME DAVRANIŞLARININ AÇIKLANMASI 63
A. İTAAT DAVRANIŞI 63
B. ÖZDEŞLEŞME DAVRANIŞI 63
C. BENİMSEME DAVRANIŞI 64

Ünite 5: SOSYAL YAPI VE SOSYAL İLİŞKİLER

I. SOSYAL YAPI KAVRAMI VE TANIMI 65
II. SOSYAL YAPI MODELLERİ 67
A. MEKANİK YAPI MODELİ 67
B. ORGANİK YAPI MODELİ 68
C. SÜREÇ YAPI MODELİ 68
D. DENGE YAPI MODELİ 69
E. SİSTEM YAPI MODELLERİ 70
III. SOSYAL İLİŞKİ KAVRAMI, TANIMI VE TÜRLERİ 70
A. SOSYAL İLİŞKİ KAVRAMI VE TANIMI 71
B. SOSYAL İLİŞKİ TÜRLERİ 72
1. İş Birliği 72
2. Rekabet 72
3. Çatışma 73
4. Uzlaşma 73
IV. DAVRANIŞ DÜZLEMİ, SOSYAL STATÜ, ROL DAVRANIŞI VE SOSYAL KONTROL 73
A. DAVRANIŞ DÜZLEMİ KAVRAMI VE TANIMI 74
B. SOSYAL STATÜ VE PRESTİJ 74
1. Statü Kavramı ve Tanımı 74
2. Statünün Belirleyicileri ve Kazanılması 75
3. Sosyal Statü ve Prestij 76
C. SOSYAL ROL DAVRANIŞI 77
1. Rol Kavramı ve Tanımı 77
2. Sosyal Rol Çeşitleri 78
3. Rol Çatışması 79
4. Rol Statü İlişkisi 80
D. SOSYAL KONTROL 80
1. Sosyal Kontrol Kavramı ve Tanımı 80
2. Sosyal Kontrol Araçları 80

Ünite 6: İLİŞKİLER SİSTEMİNİN OLUŞTURULMASINDA SOSYAL KURUMLAR

I. SOSYAL KURUM KAVRAMI VE TANIMI 83
II. SOSYAL KURUMLARIN ÖZELLİKLERİ VE FONKSİYONLARI 84
A. SOSYAL KURUMLARIN ÖZELLİKLERİ 84
B. SOSYAL KURUMLARIN FONKSİYONLARI 84
III. SOSYAL KURUMLARIN SINIFLANDIRILMASI 85
A. KONULARINA GÖRE YAPILAN SINIFLAMA 85
B. ÖNCELİKLERİNE GÖRE SOSYAL KURUMLAR 85
C. OLUŞUM SÜREÇLERİNE GÖRE YAPILAN SINIFLAMA 85
1. Oluşum Süreçlerine Göre Sumner'in Yaptığı Sınıflama 85
2. Oluşum Süreçlerine Göre M. Duverger'in Yaptığı sınıflama 85
IV. KÜLTÜREL UNSURLAR AÇISINDAN TEMEL SOSYAL KURUMLAR 86
A. SOSYAL BİR KURUM OLARAK AİLE 86
1. Aile Kavramı ve Tanımı 86
2. Ailenin Genel Fonksiyonları 87
B. SOSYAL BİR KURUM OLARAK EĞİTİM 88
1. Eğitim Kavramı ve Tanımı 88
2. Eğitimin Temel Amaçları 89
3. Eğitimin Temel Fonksiyonları 90
4. Toplumsal Yaşamda Eğitimin Önemi 91
C. SİYASAL KURUMLAR 91
1. Sosyal Bir Kurum Olarak Devlet 91
2. Sosyal Bir Kurum Olarak Hükûmet 92
3. Sosyal Bir Kurum Olarak Siyasi Partiler 93

D. SOSYAL BİR KURUM OLARAK EKONOMİ 94
1. Ekonomi Kavramı ve Tanımı 94
2. Ekonomik Faaliyetler....95
E. SOSYAL BİR KURUM OLARAK AHLAK....97
1. Ahlak Kavramının Tanımı....97
2. Ahlak Kurumunun Özellikleri....97
F. BİR SOSYAL KURUM OLARAK DİN 98
1. Dinin Kaynağı Konusundaki Düşünceler....98
2. Din Kavramı ve Tanımı....99
3. Dinin Toplumsal Açıdan Sosyal Fonksiyonları....100
4. Din ve Ahlak Arasındaki İlişki 101
5. Din ve Laiklik....102
6. Davranış Bilimleri Açısından Dinin İnsanın Ruhsal Yapısı Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi....102
G. SOSYAL BİR KURUM OLARAK HUKUK....103
1 Hukuk Kavramı ve Tanımı....103
2. Hukuk ve Hukuk Kurallarının Özellikleri 103

Ünite 7: ÖĞRENME

I. ÖĞRENME KAVRAMI VE ÖĞRENME KURAMLARI 105
A. ÖĞRENME KAVRAMI VE TANIMI....105
B. ÖĞRENME KONUSUNDA YAPILAN ARAŞTIRMALAR 106
C. ÖĞRENME KURAMLARI 107
1. Öğrenmenin Davranışsal Kuramları....107
2. Öğrenmenin Bilişsel Kuramları 110
D. ÖĞRENME SÜRECİNİN TEMEL İLKELERİ....112
1. Öğrenme Eğrileri....112
2. Davranışın Unutulması (Sönmesi)....114
3. Kendiliğinden Geri Gelme....115
4. Genelleme....115
5. Ayırt Etmeyi Öğrenme....115
6. Pekiştirme 115
II. ÖĞRENMEDE MOTİVE EDİCİ ŞARTLAR 119
A. İÇSEL VE DIŞSAL ÖDÜLLER 119
B. CEZALANDIRMA VE ÖĞRENME....119

Ünite 8: ALGILAMA

I. ALGILAMA KAVRAMI VE TANIMI....121
II. ALGILAMA EŞİKLERİ 122
A. ÖZEL ALICILAR 122
B. MUTLAK EŞİK 122
C. FARK EŞİĞİ 122
III. ALGISAL DEĞİŞMEZLER 123
A. RENK VE PARLAKLIK DEĞİŞMEZLİĞİ 123
B. BÜYÜKLÜK DEĞİŞMEZLİĞİ 123
C. BİÇİM DEĞİŞMEZLİĞİ 124
D. YER DEĞİŞMEZLİĞİ 125
IV. ALGILAMA SÜREÇLERİ....125
A. DERİNLİK ALGISI 125
1. Tek Gözle İlgili Görüş İpuçları 125
2. İki Gözle İlgili Görüş İpuçları 126
B. HAREKET ALGISI....126
C. ŞEKİL BÜTÜNLÜĞÜNÜ ALGILAMA....128
V. ALGININ ÖZELLİKLERİ....129
A. DEĞİŞMEZLİK....129
B. SEÇİCİLİK....129
C. ALGILAMADA ÖRGÜTLENME....129
1. Şekil-Zemin İlişkisinde Örgütlenme....130
2. Şekilleri Gruplandırma 130
VI. ALGISAL YANILMALAR....131
A. PONZO ALGI YANILMASI 131
B. MULLER-LYKER ALGI YANILMASI....132
C. POGGENDORF ALGI YANILMASI 132
D. WUNDT ALGI YANILMASI....132
E. ZOLLNER ALGI YANILMASI....133
F. BOURDON ALGI YANILMASI....133
VII. ALGILAMA, İLLÜZYON VE HALÜSİNASYON 134
VIII. SOSYAL ALGI 134

Ünite 9: SOSYAL GRUPLAR

I. GRUP KAVRAMI VE TANIMI 137
II. SOSYAL YIĞINLAR VE KİTLELER 140
A. SOSYAL YIĞINLAR 140
1. Sosyal Yığınların Özellikleri 140
2. Sosyal Yığınların Çeşitleri....141
B. KİTLELER 141

III. SOSYAL GRUPLARIN ÖZELLİKLERİ VE FONKSİYONLARI 141
A. GRUPLARIN ÖZELLİKLERİ 142
B. GRUPLARIN FONKSİYONLARI 143
IV. SOSYAL GRUP TÜRLERİ 144
A. BİRİNCİL VE İKİNCİL GRUPLAR 144
1. Birincil Gruplar 145
2. İkincil Gruplar 146
B. SÜREKLİ VE SÜREKLİ OLMAYAN GRUPLAR 147
1. Sürekli Gruplar 147
2. Sürekli Olmayan Gruplar 147
C. BİÇİMSEL VE BİÇİMSEL OLMAYAN GRUPLAR 148
1. Biçimsel Gruplar 148
2. Biçimsel Olmayan Gruplar 148
D. REFERANS VE ÜYELİK GRUPLARI 151
1. Referans Grupları 151
2. Üyelik Grupları 152
E. GRUPLARIN SOSYAL FONKSİYONLARINA GÖRE AYIRIMI 152
V. GRUP DİNAMİĞİ VE GRUPLARIN BİREYLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 153
A. GRUP DİNAMİĞİ KAVRAMI VE TANIMI 153
B. GRUPLARIN BİREYLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 154
1. Grubun Birey Üzerindeki Normatif Etkisi 155
2. Grubun Bireyin Tutumunun Değişmesine Etkisi 156
3. Grubun Bireyin Verimliliğine Etkisi 157
4. Grubun Bireyin Riske Girme Eğilimine Etkisi 158
VI. SOSYAL GRUPLARDA ÇATIŞMA 159
VII. GRUP YAPISI VE İLETİŞİM 160
A. GRUP YAPISI 160
B. GRUPLARIN İLETİŞİM YAPISI 160
1. Daire Biçimindeki İletişim Ağı 161
2. Zincir Biçimindeki İletişim Ağı 161
3. Yıldız (Tekerlek) Biçimindeki İletişim Ağı 162
4. Tüm Kanalların Açık Olduğu İletişim Ağı 162
VIII. GRUBA NİÇİN VE NASIL ÜYE OLUNUR? 163

Ünite 10: DUYGUSAL ZEKÂ

I. ÇALIŞMA YAŞAMI VE DUYGULAR 165
II. ZEKÂ KAVRAMI 166
A. ZEKÂNIN TANIMI VE GELİŞİMİNDE ETKİLİ OLAN TEMEL FAKTÖRLER 167
1. Zekâ Kavramı ve Tanımı 167
2. Zekânın Gelişiminde Etkili Olan Temel Faktörler 169
B. ZEKÂ VE DUYGUSAL ZEKÂ İLİŞKİSİ 170
III. DUYGUSAL ZEKÂ 171
A. DUYGUSAL ZEKÂNIN ÖNEMİ 171
B. DUYGUSAL ZEKÂ KAVRAMI VE TANIMI 172
C. DUYGUSAL ZEKÂYI YÜKSELTME YOLLARI 175
1. Benlik Bilincini Geliştirmek 175
2. Duyguları Yönetmek 176
3. Kendi Kendini Motive Etmek 177
D. DUYGUSAL ZEKÂYI BAŞKALARIYLA İLİŞKILERDE KULLANMAK 177
1. Etkin İletişim Kurabilme 177
2. Bilinçli Olarak Bireyler Arası İlişkileri Geliştirme 179
3. İnsanların Yardımcı Olmalarını Sağlama 180

Ünite 11: KİŞİLİK VE BENLİK

I. KİŞİLİK KAVRAMI, ÖNEMİ VE TANIMI 183
A. KİŞİLİĞİ İNCELEMENİN ÖNEMİ 183
B. KİŞİLİK KAVRAMI 183
C. KİŞİLİĞİN TANIMI 185
II. KİŞİLİĞİN TEMEL ÖZELLİKLERİ VE KİŞİLİĞİN OLUŞMASINDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER 187
A. KİŞİLİĞİN TEMEL ÖZELLİKLERİ 187
B. KİŞİLİĞİN OLUŞMASINDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER 188
1. Kalıtımsal Yapı Faktörleri 188
2. Kültürel Faktörler 190
3. Aile Etkeni 190
4. Sosyal Yapı ve Sosyal Sınıf Faktörleri 191
5. Diğer Faktörler 192
a. Kitle İletişim Araçları 192

b. Yetişkinler Grubu 192
c. Doğum Sırası 192
III. KİŞİLİKLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE TANIMLARI 193
A. KARAKTER KAVRAMI, KARAKTERİN GELİŞMESİ, BASAMAKLARI VE KARAKTER BOZUKLUKLARI 193
1. Karakter Kavramı ve Tanımı 193
2. Karakterin Gelişmesi 194
a. Ceza ve Ödüllendirme Yöntemiyle 194
b. Mantıklı Düşünme 194
c. Duygusal Benimsemeler ve Örnek Alma 194
3. Karakter Basamakları 195
a. Beğenilme, Takdir ve Ödüllendirme Basamağı 195
b. Gerçek İdealler Basamağı 195
4. Karakter Bozuklukları 195
B. MİZAÇ (HUY) KAVRAMI 196
C. YETENEK KAVRAMI, TANIMI VE TİPLERİ 197
1. Yetenek Kavramı ve Tanımı 198
2. Yetenek Tipleri 198
a. Bedensel Yetenekler 199
b. Zihinsel Yetenekler 199
IV. KİŞİLİK KONUSUNDA İLERİ SÜRÜLEN KURAMLAR 199
A. PSİKOANALİTİK KURAMLAR 199
1. İd (Alt Ben) 200
2. Ego (Ben) 201
3. Süperego (Üst-Ben) 201
B. ÖZELLİK KURAMLARI 203
1. Allport'un Özellik Kuramı 203
2. Raymond Cattell'in Özellik Kuramı 204
3. Henry Murray'in Kişilikbilim (Personoloji) Kuramı 205
4. Beş Boyutlu Kişilik Kuramı 206
C. EYSENCK'İN KİŞİLİK KURAMI 207
D. ALFRED ADLER'İN KİŞİLİK KURAMI 208
E. CARL GUSTAV JUNG'UN KİŞİLİK KURAMI 210
1. Ego (Bilinç) 210
2. Kişisel Bilinçdışı (Bilinçaltı) 211
3. Irksal Bilinçdışı (Kolektif Bilinç) 211
4. Persona 212
5. Gölge 212
6. Anima ve Animus 212
F. ERIC BERNE'NİN KİŞİLİK KURAMI 213
1. Kişiliğin Çocuk Yönü 214
2. Kişiliğin Ebeveyn Yönü 214
3. Kişiliğin Olgun Yönü 214
G. KAREN HORNEY'İN KİŞİLİK KURAMI 215
H. ERIK ERIKSON'UN KİŞİLİK KURAMI 216
I. SALİH GÜNEY'İN BEĞENİLME KİŞİLİK KURAMI 218
V. KİŞİLİĞİ ÖLÇME TEKNİKLERİ 219
A. GÖRÜŞME YÖNTEMİ 220
B. DERECELEME YÖNTEMİ 220
C. ANAMNEZ YÖNTEMİ 220
D. İLGİ TESTLERİ 220
E. PROJEKTİF TESTLER 221
F. MİNNESOTA ÇOK YÖNLÜ KİŞİLİK ENVANTERİ 221
VI. KİŞİLİK VE BENLİK 222
A. BENLİK KAVRAMI VE TANIMI 222
B. BENLİĞİN GELİŞMESİ 223
1. Başkalarının Bizi Değerlendirmesi 223
2. Çeşitli Sosyal Roller Üstlenme 224
3. Diğer İnsanlarla Kıyaslama Yapma 224
C. BENLİĞİN FONKSİYONLARI 224
D. BENLİĞİN ÜÇ TEMEL YÖNÜ VE BENLİK SAYGISI 225
1. Maddi Benlik 225
2. Sosyal Benlik 225
3. Ruhsal Benlik 225
E. BENLİK KURAMLARI 226
1. Benlik Yaklaşımı Kuramları 226
2. Carl Rogers'ın Benlik Kuramı 227
3. Maslow'un Benlik Kuramı 227

Ünite 12: TUTUMLAR VE ÖNYARGI

I. TUTUMLAR 230
A. TUTUM KAVRAMI VE TUTUMUN TANIMI 230
B. İNSANLAR NELERE KARŞI TUTUM GELİŞTİRİRLER 231
C. TUTUMLARIN BİLEŞENLERİ 232
1. Bilişsel Bileşen 233
2. Duygusal Bileşen 233
3. Davranışsal Bileşen 234

D. TUTUMLARIN ÖZELLİKLERİ 234
1. Tutumların Kuvvet Derecesi.....234
2. Tutumların Karmaşıklık Derecesi.....235
3. Tutumların Bileşenleri Arasındaki Tutarlılık 236
4. Bir Tutumun Diğer Tutumlarla İlişkisi.....236
E. TUTUMLARIN FONKSİYONLARI.....237
1. Tutumların Toplum Kültürüne Uyumlandırma Fonksiyonu 237
2. Tutumların Benliği Koruma ve Benliği Açıklayıcı Fonksiyonu 237
3. Tutumların Bilgi Sağlayıcı Fonksiyonu.....238
F. TUTUM VE DAVRANIŞ ARASINDAKİ İLİŞKİ.....238
1. Tutumun Kuvvet Derecesi.....239
2. Çevresel Faktörler.....239
3. Davranışın Sonuçlarına İlişkin Beklentiler 239
G. TUTUMLARIN OLUŞMASI 241
1. Zihinsel ve Bilgisel Faktörler 241
2. Fizyolojik Faktörler 241
3. Anne - Baba Faktörü.....242
4. Tutum Nesnesiyle Gerçekleşen Yaşantılar 242
5. Akranlar Faktörü 242
6. Bireysel Özellikler Faktörü 243
7. Kitle İletişim Araçları Faktörü 243
8. Sosyal Sınıf Faktörü.....243
9. Grup Üyeliği Faktörü 244
H. TUTUMLARIN ÖLÇÜLMESİ 244
1. Tutum Ölçek Çeşitleri.....244
2. Tutum Ölçme Teknikleri.....247
II. ÖN YARGILAR VE OLUŞMASI 253
A. ÖN YARGI KAVRAMI VE TANIMI 253
B. ÖN YARGILARIN TEMEL ÖZELLİKLERİ.....254
C. ÖN YARGILARIN KAYNAKLARI.....255
1. Ön Yargılı İnsanlarla İlişkiler 255
2. Ön Yargı Nesnesiyle Olan Kişisel Yaşantılar 255
3. Otoriter Bir Kişilik Yapısına Sahip Olma 255
4. Algılanan Benzerlik Miktarı 256
D. ÖN YARGILARIN AZALTILMASI.....257
E. ÖN YARGILARIN TOPLUMSAL ETKİLERİ...257

Ünite 13: BİREYLER ARASI İLETİŞİM

I. İLETİŞİM KAVRAMI, TANIMI, ÖNEMİ VE NİTELİKLERİ 259
A. İLETİŞİM KAVRAMI VE TANIMI 259
B. İLETİŞİMİN ÖNEMİ.....261
C. İLETİŞİMİN NİTELİKLERİ.....261
II. İLETİŞİM TÜRLERİ.....262
A. GENEL HATLARIYLA İLETİŞİM 262
1. Bireysel İletişim.....262
2. Toplumsal İletişim.....262
B. THAYER'İN AMAÇLARA GÖRE İLETİŞİM SINIFLAMASI 263
1. Bilgi Sağlayıcı İletişim 264
2. Değerlendirici İletişim.....265
3. Eğitici ve Öğretici İletişim 265
4. İnandırıcı ve Etkileyici İletişim 266
III. İLETİŞİMİN FONKSİYONLARI VE ÖZELLİKLERİ 266
A. İLETİŞİMİN FONKSİYONLARI 266
1. İletişim Bilgi Taşır 266
2. İletişim Sağlıklı İlişkilerin Kurulmasına Yardım Eder 266
3. İletişim Etkileşimi Sağlar 267
4. İletişim Kararları Taşır 267
5. İletişim Emirleri Taşır.....267
6. İletişim Geri Bildirime İmkan Tanır 267
B. İLETİŞİMİN ÖZELLİKLERİ.....267
1. İletişim İnsan Davranışlarının Sonucu Gerçekleşen Bir Süreçtir.....267
2. İletişim Statik Bir Olgu Değildir.....268
3. İletişim Belirli Kalıplara Bağlıdır 268
IV. İLETİŞİMİN SİSTEMATİK YAPISI 268
A. BİREYİN İÇ SİSTEMİ VE İLETİŞİM.....269
B. BİREYİN DIŞ SİSTEMİ VE İLETİŞİM 269
V. İLETİŞİM SÜRECİ VE İLETİŞİM ÖGELERİ.....269
A. İLETİŞİM SÜRECİ 269
B. İLETİŞİMİN ÖGELERİ 270
1. Kaynak, Kaynağı Etkileyen Faktörler ve Kaynağın Taşıması Gereken Özellikler....270
2. Kodlama.....273
3. Mesajlar ve Taşıması Gereken Özellikler 273

4. Kanal....276
5. Alıcı ve Alıcının Taşıması Gereken Özellikler....277
6. Kod Açma....278
7. Geri Besleme....279
8. İletişimde Gürültü ve Çeşitleri....281
VI. SAĞLIKLI İLETİŞİMİ ENGELLEYEN TEMEL FAKTÖRLER....283
A. BİREYSEL FAKTÖRLER....283
B. FİZİKSEL FAKTÖRLER....283
C. SEMANTİK FAKTÖRLER....283
D. ZAMAN BASKISI....283
E. ALGILAMA EKSİKLİĞİ....284
VII. İLETİŞİMDE KİŞİSEL SINIRLAR VE ÖNEMİ....284
VIII. İLETİŞİM ORTAMININ ÖNEMİ VE ÖZELLİKLERİ....284
A. İLETİŞİM ORTAMININ ÖNEMİ....284
B. İLETİŞİM ORTAMININ ÖZELLİKLERİ....285
1. İletişimde Bulunan Kişilere Bağlı Özellikler....285
2. İletişimin İçinde Gerçekleştiği Ortamın Sosyal Özellikleri....285
3. İletişimin İçinde Gerçekleştiği Ortamın Fiziksel Özellikleri....286
IX. İLETİŞİMDE BEŞ AŞAMA KURALI....286

Ünite 14: UYUM SORUNLARI VE SAVUNMA MEKANİZMALARI

I. ENGELLEME....287
A. ENGELLENMENİN TANIMI....287
B. ENGELLENMENİN KAYNAKLARI VE ÇEŞİTLERİ....288
C. MOTİVLERİN ÇATIŞMASINDAN DOĞAN ENGELLER....289
1. İstenilen İki Hâlin Çatışması (Yaklaşma-Yaklaşma)....289
2. İstenmeyen İki Hâlin Çatışması (Kaçınma-Kaçınma)....290
3. İstenilen ve Kaçınılması Gereken İki Hâlin Çatışması (Yanaşma-Kaçınma)....290
D. ENGELLEMENİN SONUÇLARI....291
E. ENGELLENMENİN YARATTIĞI DURUMLAR....291
II. SAVUNMA MEKANİZMALARI....292
A. SAVUNMA MEKANİZMASI NE DEMEKTİR?....292
B. SAVUNMALAR NASIL ANLAŞILIR?....293
C. SAVUNMA MEKANİZMALARINI SINIFLANDIRMA DÜŞÜNCESİ....294
D. BAŞARILI SAVUNMA MEKANİZMALARI....294
1. Yüceltme....294
2. Bencil Olmama....295
3. Tahmin Etme....295
4. Şakaya Vurma....296
5. Telafi Etme....296
6. Çilecilik....296
E. BAŞARISIZ SAVUNMA MEKANİZMALARI....297
1. Gerileme....297
2. İnkâr....297
3. Reaksiyon Oluşturma....298
4. Gerçekleri Çarpıtma....298
5. Utangaçlık....299
6. Denetleme....299
7. Gerçeklerden Kaçma....299
8. Simgeleştirme....299
9. Cinselleştirme....299
10. Duygu Yalıtımı....299
11. Karşıtlar Birliği....300
12. Duygu Dönüşümü....300
13. Hastalık Hastası....300
14. Bölünme....300
F. KULLANMA SIKLIĞINA GÖRE OLUMLU VEYA OLUMSUZ OLABİLEN SAVUNMA ŞEKİLLERİ....300
1. Bastırma....300
2. Başkasına Mal Etme (Yansıtma)....301
3. Hayal Kurma....302
4. Benimseme....303
5. Yer Değiştirme....303
6. Kötüleme....304
7. Boyun Eğme....304
8. İçe-Atım....305

9. Ket Vurma 305
10. Saplanma 305
11. Kontratak Davranış 306
12. Akla Uygun Hâle Getirme 306
13. Dışlaştırma 307
G. SAVUNMA MEKANİZMALARININ GÖREVİ 307
H. SAVUNMA MEKANİZMALARININ KULLANIMI VE YETERSİZLİĞİ 307

Ünite 15: DAVRANIŞ BOZUKLUKLARI

I. DAVRANIŞ BOZUKLUKLARI 309
A. DAVRANIŞ BOZUKLUĞU KAVRAMI VE TANIMI.....309
B. DAVRANIŞ BOZUKLUĞU KONUSUNDA İLERİ SÜRÜLEN GÖRÜŞLER 309
1. İstatistiksel Görüş.....310
2. Sosyal Normlardan Sapma Görüşü 310
3. Yasal Görüş 310
4. Tıbbi Görüş 311
C. DAVRANIŞIN NİTELİK VE NİCELİĞİNİN DAVRANIŞ BOZUKLUĞU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....311
D. DAVRANIŞ BOZUKLUKLARININ ÇEŞİTLERİ.....312
1. Psikonevrozlar 312
2. Psikozlar 316
II. DAVRANIŞ BOZUKLUKLARININ TEDAVİ YÖNTEMLERİ.....318
A. BİYOLOJİK TEDAVİ YÖNTEMLERİ 318
1. İlaç Kullanarak Tedavi Etme.....318
2. Elektro-Şok Tedavisi 318
3. Cerrahi Yöntemle Tedavi.....319
B. PSİKOLOJİK TEDAVİ YÖNTEMLERİ 319
1. Psikoanaliz Tedavi Yöntemi 319
2. Davranışçı Tedavi Yöntemi 320
3. İnsancıl Tedavi Yöntemi 322
4. Grup Tedavi Yöntemi 322
III. ASKERLİK VE RUH SAĞLIĞI 322

Ünite 16: STRES VE STRESLE BAŞA ÇIKMA

I. STRES KAVRAMI VE TANIMI 325
II. ÇALIŞMA YAŞAMI VE STRES 327
III. YÖNETİCİLER VE STRES 328
IV. ÇALIŞMA YAŞAMINDA STRES KAYNAKLARI.....329
A. ÖRGÜT DIŞI STRES KAYNAKLARI.....329
B. ÖRGÜTSEL STRES KAYNAKLARI 330
1. Görevin Yapısına İlişkin Stres Kaynakları 330
2. Örgütsel Yönetim Tarzına İlişkin Stres Kaynakları 333
3. Üretim Sürecine İlişkin Stres Kaynakları 334
4. Örgütün Kültürel Yapısına İlişkin Stres Kaynakları 335
C. GRUPSAL STRES KAYNAKLARI.....336
1. Grupta Birlik Ruhunun Eksikliği.....336
2. Sosyal Destek Eksikliği 336
3. Çalışanların Kendisinde, Çalışanlar Arasında ve Gruplar Arasındaki Çatışma.....336
4. İş Ortamında Huzursuzluk 337
5. Yönetici-Yönetilen ve Çalışma Arkadaşları ile Anlaşmazlık 337
6. Grup Desteğinin Seviyesi.....338
7. İş Yerinde Dedikodu Yapılması 338
D. KİŞİSEL STRES KAYNAKLARI 338
1. Üstlenen Rolün Özellikleri.....338
2. A ve B Tipi Kişilik Özellikleri 339
3. Yaşam ve Kariyer Değişiklikleri.....341
4. İş Gerekleri ile Kişilik Uyumsuzluğu 342
5. Rol Belirsizliği.....342
V. STRESİN BELİRTİLERİ VE ETKİLERİ 343
A. FİZİKSEL BELİRTİLER VE ETKİLERİ 344
1. Tansiyon Yükselmesi 344
2. Sindirim Bozukluğu 344
3. Terleme 344
4. Nefes Darlığı 344
5. Baş Ağrısı.....345
6. Yorgunluk 345
7. Alerji 345
8. Mide Bulantısı 345

B. DAVRANIŞSAL BELİRTİLER VE ETKİLERİ....345
1. Uykusuzluk....346
2. Uyuma İsteği....346
3. İştahsızlık....346
4. Yemek Yemede Artış....346
5. Sigara Kullanma....346
6. Alkol Kullanma....347
C. PSİKOLOJİK BELİRTİLER VE ETKİLERİ....347
1. Gerginlik....347
2. Geçimsizlik....347
3. İş Birliğinden Kaçınma....347
4. Sürekli ve Yersiz Endişe....348
5. Yetersizlik Duygusu....348
6. Yersiz Telaş....348
VI. STRESLE BAŞA ÇIKMA....348
A. STRESLE BAŞA ÇIKMA KAVRAMI....348
B. STRESLE BAŞA ÇIKMADA BİREYSEL YÖNTEMLER....350
1. Bedensel Hareket....350
2. Solunum Egzersizi....350
3. Meditasyon....351
4. Biyolojik Geri Bildirim....351
5. Gevşeme....352
6. Beslenme....352
7. Sosyal Destek....353
8. Sosyal ve Sportif Etkinliklere Katılma....354
9. Masaj....354
10. Zaman Yönetimi....354
VII. STRESLE BAŞA ÇIKMADA ORGANİZASYONEL YÖNTEMLER VE STRESİN AZALTILMASINDA YÖNETİCİLERE DÜŞEN GÖREVLER....355
A. STRESLE BAŞA ÇIKMADA ORGANİZASYONEL YÖNTEMLER....355
B. STRESİN AZALTILMASINDA YÖNETİCİLERE DÜŞEN GÖREVLER....355

Ünite 17: MOTİVASYON

I. MOTİVASYON KAVRAMI, TANIMI VE ÖNEMİ....357
II. MOTİVASYON KONUSUNDA BİLİNMESİ GEREKEN KAVRAMLAR....359
III. İNSANLARI MOTİVE ETME SÜRECİ....360
IV EĞİTİM KURUMLARINDA MOTİVASYON....362
V. ORGANİZASYONLARDA KULLANILAN MOTİVASYON YÖNTEMLERİ....363
A. GÖZDAĞI....363
B. YARIŞMA VE REKABET....363
C. AYRICALIKLAR TANIMA....364
D. CEZA VE ÖDÜL....364
E. MESLEK VEYA KURUMU İLE ÖZDEŞLEŞME....364
VI. MOTİVASYON KONUSUNDA YÖNETİCİLERİN KULLANILABİLMESİ İÇİN GELİŞTİRİLEN TEORİLER....364
A. MASLOW'UN İHTİYAÇLAR HİYERARŞİSİ YAKLAŞIMI....365
B. HERZBERG'İN MOTİVE EDİCİ VE DURUM KORUYUCU ETMENLER TEORİSİ....366
C. BAŞARMA İHTİYACI TEORİSİ....367
D. ERG TEORİSİ....368
E. BEKLENTİ TEORİSİ....371
F. LAWLER-PORTER'İN BEKLENTİ TEORİSİ....371
G. EDWIN LOCKE'UN AMAÇ TEORİSİ....373
H. EŞİTLİK TEORİSİ....373
I. DAVRANIŞ DÜZELTİM VE GÜÇLENDİRME TEORİSİ....374
VII. MOTİVE EDİCİ FAKTÖRLER....375
VIII. İNSANLARI MOTİVE ETMEDE ETKİLİ OLAN YÖNETİCİ DAVRANIŞLARI....376
IX. MOTİVASYONUN GENEL BİR DEĞERLENDİRİLMESİ....376

Ünite 18: DAVRANIŞ BİLİMLERİNDE LİDERLİK

I. LİDERLİK....380
A. LİDERLİK KAVRAMI VE TANIMI....381
B. LİDERLİĞİN BENZER KAVRAMLARDAN FARKI....383
1. Komutan ve Lider Farkı....383

2. Yönetici ve Lider Farkı 383
3. Başkan ve Lider Farkı 384
4. Şef ve Lider Farkı.....384
5. Popüler Kişi ve Lider Farkı.....385
C. LİDERLERİN ORTAYA ÇIKIŞI.....385
D. LİDERLİĞİN KAZANILMASINA İLİŞKİN GÖRÜŞLER.....386
1. Doğuştan Sahip Olunan Nitelikler Açısından Liderlik.....386
2. Eğitim ve Deneyimle Kazanılan Nitelikler Açısından Liderlik.....387
E. LİDERİN ROL VE İŞLEVLERİ.....389
F. LİDERLİK KURALLARI 391
G. LİDERLİK SÜRECİNDE KULLANILAN GÜÇ TİPLERİ 391
H. LİDERLİK İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR 392
II. LİDERLİK KURAMLARI.....394
A. ÖZELLİKLER KURAMI VE ÖZELLİKLER KURAMINA GÖRE LİDERLİK NİTELİKLERİ 394
1. Fiziksel Nitelikler 394
2. Zihinsel Nitelikler.....395
3. Kişilikle İlgili Nitelikler 396
4. Sosyoekonomik Nitelikler.....397
5. Özellikler Kuramının Değerlendirilmesi 397
B. DAVRANIŞSAL LİDERLİK KURAMLARI 398
1. Yönetilen Bireylerin Kişiliğine Önem Veren Kuramlar 399
2. Yönetilen Bireylerin Yerine Getirdikleri Göreve Önem Veren Kuramlar 403
3. Davranışsal Liderlik Kuramlarının Değerlendirilmesi 405
C. MODERN LİDERLİK KURAMLARI 406
1. Fiedler'in Durumsal Liderlik Kuramı.....407
2. House'ın Amaçlara Yönelik Liderlik Kuramı 410
3. Hersey ve Blanchard'ın Durumsallık Liderlik Teorisi 411
4. Modern Liderlik Kuramlarının Değerlendirilmesi 413
D. KARİZMA KAVRAMI VE TANIMI.....414
1. Karizmanın Ortaya Çıkışı ve Kalıcılığı 415
2. Karizmatik Liderlik Özellikleri ve Temel Davranışları 417
3. Karizmatik ve Karizmatik Olmayan Liderlerin Davranışsal Ögelerinin Karşılaştırılması 419
4. Karizmatik Lider ve İzleyici İlişkisi.....419
5. Karizmatik Liderlerin Sınırlamaları.....420
III. LİDERLİĞE YENİ YAKLAŞIMLAR 422
A. LİDERLİKTE ATIF KURAMI 422
B. DÖNÜŞTÜRÜCÜ LİDERLİK YAKLAŞIMI 422
1. Etkileşimci ve Dönüştürücü Liderlik Kavramı ve Tanımı.....423
2. Bass'ın Dönüştürücü Liderlik Teorisi 424
3. Dönüştürücü ve Etkileşimci Liderliği Oluşturan Davranış Boyutları.....425
4. Dönüştürücü Liderin Özellikleri 428
5. Dönüştürücü Liderliğin Güçlü ve Eleştirilen Yanları 428

Ünite 19: BİREYSEL VE ÖRGÜTSEL AÇIDAN ZAMAN YÖNETİMİ

I. ZAMAN KAVRAMI VE TANIMI.....431
II. ZAMAN YÖNETİMİ KAVRAMI 432
III. ZAMANI ALGILAMA SÜRECİ VE ZAMAN ÇEŞİTLERİ 432
A. ZAMANI ALGILAMA SÜRECİ 432
1. Subjektif Algılama 433
2. Objektif Algılama 433
B. ZAMAN ÇEŞİTLERİ.....433
1. Gerçek Zaman 433
2. Psikolojik Zaman.....434
3. Biyolojik Zaman.....434
IV. KİŞİLİK YAPISI VE ZAMAN 434
V. ZAMAN YÖNETİMİ 435
A. ZAMAN YÖNETİMİ KAVRAMI VE TANIMI.....435
B. ZAMAN YÖNETİMİNİN TEMEL BOYUTLARI 436
1. Kişisel Zaman Yönetimi 436
2. Örgütsel Zaman Yönetimi 439
VI. ZAMAN TUZAKLARI VE YÖNETİMİ.....442

A. KİŞİDEN KAYNAKLANAN ZAMAN TUZAKLARI 443
1. Bireysel İş Disiplini Eksikliği 443
2. Hedefsiz Çalışma 443
3. İşleri Erteleme 443
4. Aşırı Güven ya da Güvensizlik 443
5. Hayır Diyememe 444
6. Önyargılı Davranma 444
7. Öncelikler Belirlememe 444
8. Zaman Baskısı 444
9. Olumsuz Kişisel Tutum 445
10. Olumsuz Alışkanlıklara Sahip Olma 445
11. Kararlı Olamama 445
12. Güç Olan İşten Kaçma 445
B. YAPILAN İŞTEN KAYNAKLANAN ZAMAN TUZAKLARI 445
1. Uzun ve Sık Telefon Konuşmaları ile Sekreter Kullanılmaması 445
2. Habersiz Yapılan Ziyaretler 446
3. Gereksiz Toplantılar 446
4. Kriz Durumları 446
5. Kurumsal Belirsizlikler 446
C. ÖRGÜTÜN YÖNETİM TARZINDAN KAYNAKLANAN ZAMAN TUZAKLARI 446
D. ÖRGÜTSEL YAPI VE POLİTİKALARDAN KAYNAKLANAN ZAMAN TUZAKLARI 447
1. İş Ortamının Uygunsuzluğu 447
2. Örgütlerde Oluşan Büro Patolojik Durum 447
VII. ZAMANI PLANLAMA YÖNTEMLERİ 447
A. BİREY AÇISINDAN ZAMAN PLANLAMA YÖNTEMLERİ 448
B. ÖRGÜT AÇISINDAN ZAMAN PLANLAMA YÖNTEMLERİ 448
VIII. ZAMANIN ETKİLİ VE VERİMLİ KULLANILMASI İÇİN ALINMASI GEREKEN TEDBİRLER 449

KAYNAKÇA 451

ÜNİTE 1

DAVRANIŞ BİLİMLERİ

Zamanında davranmasını bilmedikten sonra konuşmanın hiçbir faydası yoktur.

(La Fontaine)

I. DAVRANIŞ BİLİMLERİNİN GELİŞİMİ VE TANIMI

Davranış bilimlerinin bir disiplin olarak gelişmesinin nedeni; çeşitli organizasyonlardaki sorunların, bir tek disiplinin verilerine göre belirlenen çözümlerinin yetersizliğinin anlaşılmasıdır. Çünkü sosyal bir olay birçok farklı biçimlerde doğru olarak açıklanabilir. Başka bir ifade ile sosyal olaylar çok sebeplidir. Bu nedenle çeşitli disiplinlerden yararlanmak zorunlu hâle gelmiştir.

Organizasyonlar, teknolojiden ve insanlardan oluşan bir sosyal sistem özelliği taşır. Dolayısıyla organizasyonlarda çalışmak ya da onları yönetmek durumunda olanların bu sosyal sistemi çok iyi bilmeleri gerekir. Teknoloji geliştikçe organizasyonlardaki karmaşıklık derecesi de artar. Ayrıca birçok yeni sorunu da beraberinde getirir. Gerek organizasyonlardaki karmaşıklığın anlaşılması, gerek oluşan sorunların çözümü için, insanların birçok bilimin veri ve tekniklerinden yararlanmaları günümüzde artık zorunlu hâle gelmiştir.

Bir sosyal organizasyonun varlığı, her şeyden önce insan unsuruna bağlıdır. Çünkü insan sosyal organizasyonların odak noktasını oluşturmaktadır. Eğer organizasyonların uzun ömürlü olmasını istiyorsak, özellikle organizasyon - insan ilişkisinin bilimsel metotlarla ele alınıp incelenmesi gerekir.

İnsanlarla çalışmak veya onları yönetmek durumunda olanların, insan ve insanın davranışları konusunda yeterli bilgiye sahip olmaları hem sağlıklı bir organizasyon yapısı hem insan motivasyonu hem de iş verimi açısından oldukça önemlidir. Farklı kurum ve kuruluşlarda veya işletmelerde yer alan insanların davranışlarını önceden tahmin etmek oldukça zordur. Zor olmasının nedeni; insanların ihtiyaçlarının ve değer sistemlerinin farklı olmasıdır. Bu zorluğa rağmen, davranış bilimleri vasıtasıyla insanların davranışlarını anlama ve tahmin etme ihtimali oldukça fazladır.

İnsanın her davranışının bir nedeni ve hedefi vardır. İnsan davranışları belirli bir etki ve bireysel güdülerin sonucunda oluşmaktadır. Başka bir deyişle, insan davranışlarının kendine özgü bir mantığı vardır. İşte davranış bilimleri, çeşitli disiplinler (**sosyoloji, psikoloji, antropoloji, hukuk, iktisat, tarih, siyasal bilimler, biyoloji**) sayesinde insan ve davranışlarının anlaşılmasını sağlayan yeni bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Aamod Michael G., **Applied Industrial – Organiational Psychology**, Belment Wadsworth Pub Comp., 1999.

Adasal Rasim, **Medikal Psikoloji: Psikolojinin Niteliği ve Gelişmesi**, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1977.

Akdemir Ali, "Yönetim Düşüncesindeki Dönüşümler ve Dönüştürücü Lider Profili", **21. Yüzyılda Liderlik Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, İstanbul, I,1997.

Aktaş A., R. Aktaş, "İş Stresi", **Verimlilik Dergisi**, Ankara, MPM Yayını, 1992/1.

Albrecht Karl, **Gerilim ve Yönetici**, Çev: Kemal Tosun ve diğerleri, İÜ İşletme Fakültesi, İşletme İktisadı Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1988.

Allen Roger, **Human Stres: It's Nature and Control**, Mc Millan Pub.,Com.,1983.

Alimo- Metcalfe, B. and R. Alban- Metcalfe, "The Development of a New Transformational Leadership Questionnaire", **Leadership Quarterly,** Vol. 74, No. 1, 2001.

Almansü Yusuf, Nazım Akın, Adnan Tınaz, **Lider, Komutan ve Kurmay Subay**, Kara Harp Akademileri Komutanlığı Yayını; İstanbul, 1969.

Altay Ekrem, **Yeni Sosyoloji**, Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu Yayını, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1971.

Altman S., E. Valenzi and R. M. C. Hodgetts, **Organizational Behavior: Theory and Pratice**, Orlando, Pl: Academic Press, 1985.

Anar Suat, "Eğitim", **Davranış Bilimleri**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Ankara, 1986.

An Introduction to Sociology, KHO. Kütüphanesi.

Arıcı Hüsnü, **İstatistik, Yöntem ve Uygulama**, Cihan Matbaası, Ankara, 1975.

Arkonaç Sibel, **Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi,** Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1992.

Arkonaç Sibel, **Grup İlişkileri**, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1993.

Armağan İbrahim, **Toplumbilim**, İzmir, 1988.

Artan İnci, **Örgütsel Stres Kaynakları ve Yöneticiler Üzerinde Bir Uygulama**, Basisen Kültür ve Eğitim Yayınları, 1986.

Arthur W. and **W. G. Graziano**, The Live- Factor Model, Conscentiousness, and Driving Accident Involvement", **Journal of Personality,** 64(3).

Askeri Liderlik Ders Kitabı, KHO Yayını, Ankara, 1987.

"Askeri Liderlik (Broşür)", **KKK 1.nci Ordu Komutanlığı Yayını**, İstanbul, 1985.

Atay Hüseyin ve Diğerleri, **İslam Gerçeği**, AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1995.

Atkinson Jacqueline M., **Coping With Stress at Work**, Great Britain, Thorsons, 1984.

Atkinson Jacqualine, **Zamanı Yönetme Sanatı,** Çev. Cem S. İslam, Nehir Yayınları, İstanbul, 1977.

Avermaet E. Van, "Social Influence in Small Group", **Introduction to Social Psychology**, M.Hewstone (Eds). Basil Blackwell, 1990.

Aydın Ayhan, **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.

Aydın Orhan, "Tutumlar", **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Ankara, 1986.

Aydın Orhan, "Duyum ve Algı", **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Ankara, 1986.

Aydın Orhan, "Davranış Üzerindeki Sosyal Etkiler", **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1988.

Baltaş Acar ve Zuhal, **Stres ve Başa Çıkma Yolları**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1990.

Banton Michael, **Roles,** London Tavistock Publ., 1968.

Baransel Atilla, **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi**, İÜ İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1979.

Baransel Atilla, "Gayri Resmi Küçük Gruplar ve Liderlik" **Organizasyonların Beşeri Yönü**, Der. R. Taguiri - A. Baransel, c.1, Hüsnü Tabiat Matbaası, stanbul,1966.

Baransel Atilla, "Biçimsel Olmayan Küçük Gruplar ve Önderlik", (Ders Notları) İÜ İşletme Fakültesi, **İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını**, İstanbul.

Barnouw Victor, "Culture and Personality", **Culture and Management**, Der. Ross A.Webber, Homewood, Richard D. Irwin, Illinois, 1969.

Bass Bernard M., **Leadership and Performance Beyond Expectations,** New York, Free Press, 1985.

Bass Bernard M. and STEIDLMEIER Paul, "Ethics, Character and Authentic Transformational Leadership Behaviour", **Leadership Quarterly,** Vol. 10, No. 2, 1999.

Bassis Michael S., Richard J. Gelles, Ann Levine, **Sociology**, Random House, Inc., New York, 1984.

Başaran İ. Ethem, **Örgütsel Davranışın Yönetimi**, Ankara, Sevinç Matbaası,1982.

Başaran İ. Ethem, **Örgütsel Davranış**, Gül Yayınevi, Ankara, 1991.

Başaran İ. Ethem, **Yönetime Giriş**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara, 1984.

Başaran İbrahim Ethem, **Yönetim**, Gül Yayınevi, Ankara,1989.

Baymur Feriha, **Genel Psikoloji**, İstanbul, 1985.

Baysal Ayşe Can, **Sosyal ve Örgütsel Psikolojide Tutumlar**, İstanbul, 1981.

Baysal A. Can, Erdal Tekarslan, **Davranış Bilimleri**, İÜ İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, Istanbul, 1987.

Beach Dale S., **Personal: The Management of People at Work**, Mcmillan, New York.

Becher T. A. and J.E.Newman, "Job Stress, Employee Healt and Organizational Effectiveness: A Facet Analysis, Model and Literature Review", **Personnel Psychology**, Winter, 1978.

Begley T. M., C. Lee and J. M. Czajka, "The Relationships of Type A Behavior and Optimism with Job Performance and Blood Pressure", **Journal of Business and Psycholgy**, Vol.15, No.2, 2000.

Berne Eric, **Hayat Denen Oyun**, Çev. Selami Sargut, Yaprak Yayınları, İstanbul, 1992.

Bilgin Nuri, **İnsan İlişkileri ve Kimlik**, Sistem Yayıncılık ve Mat. San.Tic.A.Ş., İstanbul, 1996.

Blanchard, K. and P. Hersey, **Management of Organizational Behaviour: Utilizing Human Resources**, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1988.

Blanchard Kenneth, **Leaders and The One Minute Manager**, New York, William Morrow and Co. Inc., 1984.

Binbaşıoğlu Cavit, **Öğrenme Psikolojisi**, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1991.

Bobbitt H. R., Jr. R. H. Breinholt ve diğerleri, **Organizational Behavior: Understanding and Prediction**, 2nd. Ed., Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1978.

Bruno Frank J., **Psikoloji Tarihine Giriş**, Çev: N.Hisli, Ege Üniversitesi Yayını, İzmir,1982.

Bryman Allan, **Charisma and Leadership in Organizations**, London, Sage Publications, 1992.

Budak Gülay, Gönül Budak, **İşletme Yönetimi**, Barış Yayınları, İzmir, 2004.

Bumin Birol, **İşletmelerde Organizasyon Geliştirme ve Çatışmanın Yönetimi**, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, Ankara,1990.

Burger Jerry M., **Kişilik**, Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006

Burns James McGregor, **Leadership**, New York, Harper and Row, 1978.

Bursalıoğlu Ziya, **Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara, 1982.

Campbell Peter G., **The Last Straw: Stres Needn't Make You İll**, Arlington Books, London,1990.

Campbell J. D., A. Tesser and P. J. Fairey, "Comformity and Attention to the Stimulus Some Temporal and Contextual Dynamics", **Journal of Personality and Social Psychology**, 1976.

Can Halil, **Organizasyon ve Yönetim**, Adım Yayıncılık Mat. San., Ankara, 1991.

Can Halil, **Öznur** Aşan, Eren Miski Aydın, **Örgütsel Davranış**, Arıkan Yayınları, İstanbul, 2006.

Canon Martin, **Organizational Behavior: A Managerial and Organizational Perspective**, Little Brown and Company, 1979.

Carlisle H., **Management: Concepts and Situations, Science Research Associates**, Inc., Chicago, 1976.

Carroll S. J., H.I.Tosi, **Organizational Behavior**, St.Clair Press Chicago, Illionis, 1977.

Catton William R., "The Development of Sociological Thought", Rubert E. L. Faris, **Handbook of Modern Sociology**, Rand McNally and Company, Chicago, 1964.

Certo S. C., **Modern Management**, Prentice-Hill, 1997.

Charon Joel M ., **Sociology: A Conceptual Approach**, Minnesota, 1989.

Cilacı Osman, **Günümüz Dünya Dinleri**, Kozan Matbaacılık, Ankara, 1998.

Coleman Ron, Gilles Barrie, **Yöneticinin Kılavuzu**, Çev. Mehmet Harmancı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1994.

Conger Jay A., Rabindra N. Kanungo, "Toward a Behavioral Theory of Charismatic Leadership in Organizational Settings", **Academy of Management Review**, Vol.12, No: 4, 1987.

Conger A. Jay, "Charismatic and Transformational Leadership in Organizations: An Insider's Perspective on These Developing Streams of Research", **Leadership Quarterly**, Vol. 10, No. 2, 1999.

Collins B. E., **Social Psychology**, Addison Wesley Publishing Co., Massachusetts, 1970.

Cooper, R. K., and Sawaf, A**., Executive EQ: Emotional Intelligence in Leadership and Organizations**, New York, Grosset/Putnam, 1997.

Costello, Timoth W., ve Zalkin, Shelden S., **Psychology in Administration A Research Orientation,** Prentice-Hall,İnc. Englewood Cliffs, N.3.,1963.

Cüceloğlu Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Evrim Matbaacılık, İstanbul, 1991.

Cüceloğlu Doğan, **Yeniden İnsan İnsana**, Evrim Matbaacılık, Ankara, 1993.

Çam Esat, **Siyaset Bilimlerine Giriş**, İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1975.

Çelik Vehbi, "Eğitimde Dönüşümcü Liderlik", **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, Sayı: 16, 1998.

Çetinkanat, Canan, **Örgütlerde Güdülenme ve İş Doyumu**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2000.

Daft Richard, **Management**, Dryden Press, 1991.

Daft L. Richard, **Organization Theory and Design**, USA, Thomson Learning, 1998.

Davis Keith, **İşletmelerde İnsan Davranışı**, İÜ İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yayını, İstanbul , 1988.

Davis Keith, **Human Behavior At Work**, Tata Mc Graw Hill, New York, 1983.

Davis Stephen F. and **Joseph** J. Palladino, **Psychology,** Pentice-Hall, Inc., New Jersey, 1997.

Deitzer Bernard, Karl Shilliff and Michael Jucius, **Contemporary Management Concepts**, Grid Publishing, Inc.,1979.

Demir Ömer, Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Adres Yayınevi, Ankara, 2005.

Dereli Toker, **Organizasyonlarda Davranış**, İÜ İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimayat Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1976.

Dicle Ülke, **Bir Yönetim Aracı Olarak Örgütsel Haberleşme**, MPM Yayını, Ankara, 1974.

Dinçer Ömer ve Yahya Fidan, **İşletme Yönetimi,** Beta Yayınları, İstanbul, 1996.

Doğan Ercüment, "Çalışanın İşine Cezbolması", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), 2000.

Doğan İsmail, **Sosyoloji**, Sistem Yayıncılık Mat. San. Tic. A.Ş., İstanbul, 1996.

Dönmezer Sulhi, **Sosyoloji**, Savaş yayınları, 8. Baskı, Ankara, 1982.

Drake Richard I. ve Peter J. Smith, **Sanayiide Davranış Bilimleri**, Çev. Kemal Tosun ve diğerleri, İÜ İşletme Fakültesi, İşletme İktisadı Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1990.

Duncan W. Jack, **Organizational Behavior**, Houghton Mifflin Company, Boston, 1981.

Edinsel Kerim, " Bürokratik Örgütten Kendi Kendine Öğrenen Organik Örgüt Modeline Geçişte Örgüt ve Liderlik Sorunları", **21. Yüzyılda Liderlik Sempozyumu Bildirileri Kitabı I**, İstanbul, 1997.

Encyclopedia Americana, USA., Cilt: 6, 1975.

Encylopedia of Britanica, 14 th Edition, Cilt: 21.

Enç, Mitat, **Ruh Sağlığı Bilgisi**, Bilim ve kültür Eserleri Dizisi, İnkılap ve Aka Kitapevleri Koll. Şti, İstanbul, 1973.

Erdentuğ Nermin, **Türkiye'de Çağdaşlaşma, Eğitim ve Kültür İlişkileri**, Ankara, 1981.

Erdoğan İlhan, **İşletmelerde Davranış** , İÜ İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1991.

Erdoğan İlhan, **İşletmelerde Psikoteknik**, İÜ İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1983.

Eren Erol, **Yönetim Psikolojisi**, İÜ İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1984.

Eren Erol, **Yönetim ve Organizasyon**, İÜ İşletme Fakültesi, İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1991 ve 2001.

Eren Erol, "Yönetim Psikolojisi: Bireyler Arası İlişkiler ve Haberleşme", **1986 Yılı Eğitim Seminerleri Kitap 2**, MESS Yayını, İstanbul, 1987.

Eren Erol, "Yönetimde Otorite Problemi ve Bir Uygulama", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), İÜ İşletme Fakültesi, İstanbul, 1971.

Eren Erol, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, İstanbul, Beta Yayınları, 2001.

Ergeneli Azize, **Örgüt ve İnsan**, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 2006

Erkal Mustafa, **Sosyoloji**, K.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, Trabzon, 1982.

Eroğlu Feyzullah, **Davranış Bilimleri**, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 1996.

Ertekin Yücel, **Stres ve Yönetim**, TODAİE Yayını, Ankara, 1993.

Ertürk Selahattin, **Eğitimde Program Geliştirme**, Meteksan Limited Şti., Ankara, 1984.

Evliyaoğlu Gökhan, **İletişim Psikolojisi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Ankara, 1987.

Ferner Jack D., **Successful Time Management**, John Wiley & Sons Inc., USA, 1995.

Fidan Nurettin, **Okulda Öğrenme ve Öğretme**, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1986.

Fiedler F., "A Contingency Model of Leadership Effectiveness", L. Barkowitz içinde, **Advances in Experimental Social Psychology**, Academic Press, NewYork, 1964.

Fığlalı Ethem Ruhi, "Atatürk ve Din" **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Divan Yayıncılık, Ankara, 1999.

Ford Robert C., Barry R. Armandi, Cherril P. Heaton, **Organization An Integrative Approach,** Harper and Row, 1988.

Freedman Jonathan L., David O. Sears, J. Merril Carlsmith, **Sosyal Psikoloji**, Çev: Ali Dönmez, Ara Yayıncılık, Istanbul, 1989.

Fromm Erich, **Psikanaliz ve Din,** Çev. Aydın Arıtan, İstanbul, 1982.

Fuller, J. B.; R. Morrıson; L. Jones; D. Brıdger and V. Brown, "The Effects of Psychological Empowerment on Transformational Leadership and Job Satisfaction, **Journal of Social Psychology**, Vol. 139, No.3, 1999.

Gardner, H., **Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligence**, New York, Basic Books, 1983.

Gardner H., **Frames of Mind**, Basic Book, New York, 1993, **Gardner** Howard, "Multiple Intelligences Go to School", **Educational Research**, sayı:18,1989,

Gardner Howard**, Multiple Intelligences The Theory Pratice**, Basic Books New York, 1993.

Gates Arthur I. ve diğerleri, **Eğitim Psikolojisi**, Çev: Necmi Sarı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1962.

Gençtan Engin, **Psikanaliz ve Sonrası,** Remzi Kitapevi, İstanbul, 1988.

Gençtan Engin, **Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar**, Maya Matbaacılık Ltd.Şti., Ankara, 1984.

Gibson James L., Ivancevich, James H. Donelly, **Organizations Behavior, Structure, Processes,** Business Publications Inc., Dallas,1976.

Gibson J. M., Ivencevich Johan M., J. H. Donnely, **Organizations: Process Structure Behavior Business**, Pub. Inc. Dallas, 1973.

Gillet Richard, Patric C. Pietroni, **Depresyon: Stresler - Bunalımlar**, çev: Ziya ve Esra Kütevin, İnkilap Kitapevi, İstanbul,1990.

Goleman Daniel, **Working Emotional Intelligence**, Bloomsbury Publising Plc., London,1998.

Goleman D., **Duygusal Zeka: Neden IQ' dan Daha Önemlidir?,** Çev. Banu Seçkin, Varlık Yayınları, İstanbul, 2001.

Gould and Kolb **A dictonary of the Social Sciences**, ed. Fletcher and Sons Ltd.1964.

Gunthert K.C., L. H. Cohen and s.Armeli, "The Rol of Neuroticisim in Daily Stress and Coping", J**ournal of Personality and Social Psychology**, 77(5),

1999, P.T. Costa and R. R. McCrae, r**ofessional Manuel For The NEO PI-R**. Odessa, Fl: sychological Assesment Resources

Gödelek Ertuğrul, "Üç Farklı İşkolunun (Tekstil-Tekstil Boya-Çimento) Psiko- Sosyal-Stres Faktörleri Yönünden Karşılaştırılması", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi),** Ankara, 1988.

Gözübüyük Şeref, **Hukuka Giriş ve Hukukun Bazı Temel Kavramları**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.

Güney Salih, **Açıklamalı Yönetim-Organizasyon ve Örgütsel Davranış Terimler Sözlüğü**, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2004.

Güney, Salih, **Yönetim ve Organizasyon**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

Güney Salih, **Kültürel Yapı İle Yönetim Arasındaki İlişki,** KHO., Yayını, 1995.

Güney Salih, "Fiedler'in Durumsal Önderlik Modeli Açısından Atatürk'ün Önderliğinin Değerlendirilmesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt:8, Sayı: 23, Mart, 1992.

Güney Salih, Metin Arıkan, **Yöneticiler ve Liderler Açısından Motivasyon**, K.H.O. Matbaası, Ankara, 1994.

Güney Salih, **Açıklamalı Yönetim-Organizasyon ve Örgütsel Davranış Terimler Sözlüğü,** Nobel Yayınevi, Ankara, 2004.

Güvenç Bozkurt, **İnsan ve Kültür**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1984.

Hall D.T. and F.S.Hall, "Stress and the Two - Career Couple", Inc., Cooper and R.Payne (eds), **Current Concers in Occupational stress**, Wiley , New York, 1980.

Harp Akademileri Yayını,"Komutanlık ve Liderlik Ders Notu", İstanbul,1986.

Hartog D. N. and M. J. Van, "Transactional Versus Transformational Leadership: An Analysis of The MLQ", **Journal of Occupational and Organizational Psychology**, Vol. 70, No. 1, 1997.

Hartog D. N., R. J. House, P. J. Hanges, A. Ruız-Quıntanıllo, P. W. Dorfman, "Culture Specific and Cross- culturally Generalizable İmplicit Theories: Are Attributes of Transformational Leadership Universally Endorsed?", **Leadership Quarterly,** Vol. 10, No. 2, 1999.

Haynes Marion E., **Kişisel Zaman Yönetimi**, Çev. Yaşar Bülbül, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1999.

Heper Metin, "Atatürkçülük: Karizmanın Emredici Siyasal Çerçeveye Dönüşümü", **Prof. Dr. Bülent Nuri Esen Armağanı**, Ankara, 1977.

Hicks Herbert G., **Örgütlerin Yönetimi: Sistemler ve Beşeri Kaynaklar Açısından**, Cilt:1, Çev: Osman Tekok ve Diğerleri, San Matbaası, Ankara, 1979.

Howell Jane M. and Peter J. Forst, "A Laboratory Study of Charismatic Leadership", **Organizational Behavior and Human Decision Processes**, 1989.

Ivancevich John M. and Michael T. Matteson, **Stres and Work**, Scott Foresman Glenview, III., 1980.

Ivancevıch, John M. ve Diğerleri, **Organizational Behaviour and Performance**, California, Goodyear Publishing, 1977.

İlal Günsel Kaptagel, **Tıpsal Psikoloji, Tıpta Davranış Bilimleri**, İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Yayını, İstanbul, 1982.

İnan Arı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1982.

İnayet, Aydın Pehlivan **İş Yaşamında Stres**, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2002.

İnceoğlu Metin,**Tutum, Algı, İletişim**, Sinem Ofset, Ankara, 1993.

Jamal M. and V. V. Baba, "Type – A Behavior, Job Performance, and Well – being in College Teachers", **International Journal of Management**, Vol.8, No.3, 2001.

Johns Horace E., H. Ronald Moser, "From Trait to Transformation: The Evolution of Leadership Theories", **Education**, v:110, N:1 ,1989.

Kağıtçıbaşı Çiğdem, **İnsan ve İnsanlar**, Evrim Basımevi, İstanbul, 1988.

Kağıtçıbaşı Çiğdem, **İnsan-Aile-Kültür**, Evrim Matbaacılık, Istanbul, 1990.

Kanungo N. R. And M. Mendonca, **Ethical Dimensions of Leadership**, Sage Publications, USA, 1996.

Kaptan Saim, **Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri**, Olgaç Matbaası, Ankara.

Karakoç Nihat, "İşletmelerde Etkinliği Belirleyen Bir Kaynak**:** Yönetsel Zaman", **Verimlilik Dergisi**, 1990.

Karasar Niyazi, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.,Ankara, 1994.

Karip Emin, "Dönüşümcü Liderlik", **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, Sayı: 16, 1998.

Karizma Dergisi, "Liderlik Sanatı", Eylül, 1984.

Katz D., R. Kahn, **Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi**, Çev. Halil Can, Yavuz Bayar, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1977.

Kazancı Osman, **Eğitim Psikolojisi**, Kazancı Matbaacılık, Ankara, 1989.

Kaynak Tuğray, **Organizasyonel Davranış**, İÜ İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1990.

Kempner Thomas, **A Handbook of Management**, Penguin Books Inc., England, 1976.

Kessler Gerhard, **Sosyolojiye Başlangıç**, Çev. Fahri Fındıkoğlu, İ. Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1985.

Kılınç Tanıl, "Yöneticilik ve Önderlik" **Karizma Dergisi**, sayı:5, Eylül 1984.

Kılbaş Şükran, "Ankara Yenimahalle ve Çankaya Gençlik Merkezlerine Üye Gençlerin Gençlik Merkezlerine İlişkin Görüşleri", (**Yayınlanmamış Doktora-Tezi),** Ankara, 1989.

Klarreich Samuel H., **Stressiz Çalışma Ortamı**, Ankara, Feryal Matbaası, 1994.

Kneller F. George, "Kültür, kişilik ve Eğitim", Educational Anthropology, An Introduction (Çev. Mahmut Tezcan), **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:10, sayı:1-4, Ankara, 1978.

Koçel Tamer, **İşletme Yöneticiliği**, İÜ İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1984,2003, 2005.

Koerner Joe Ellen Goertz, "Reflections: Transformational Leadership", **Journal of Holistic Nursing**, Vol. 16, No. 2, 1998.

Kolasa Blair, **İşletmeler İçin Davranış Bilimlerine Giriş**, Çev. Kemal Tosun ve Diğerleri, İÜ İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1979.

Kolb Lawrence C., H.Keith, H.Brodie, **Modern Clinical Psychiatry**, W.B.Saunders Company, Philadelphia, 1982.

Kongar Emre, **Atatürk ve Devrim Kuramları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, Ankara, 1981.

Koptagel Günsel, **Tıpta Davranış Bilimleri**, İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayını, İstanbul, 1982.

Korman Abraham K., **Organizational Behavior**, Prentice-Hall, Inc. U.S.A.,1977.

Kovanogh Dennes, **Crisis; Charisma and British Political Leadership: Winston Churchillas the Outsider**, Sage Puplications London, 1974.

Kozacıoğlu Gülsen, Hülya Ekberzade Gördürür, **Bireyden Topluma Ruh Sağlığı**, Melissa Matbaacılık, İstanbul, 1995.

Köknel Özcan, **Kişilik**, Dizgi Matbaası, İstanbul, 1986.

Krech D. and R. Crutchfield, **Theory and Problems of Socıal Psychology**, McGraw Hill Pub. Co., New Delhi, 1970.

Krech, David, Crutchfield, Richard S., **Sosyal Psikoloji**, Çev. Erol Güngör, Ötiken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1980.

Krech D., R. S. Crutchfield, Ballachey, **Cemiyet İçinde Fert**, Çev. T.Turhan, MEB.Yayını, 1983.

Krech David, R. S. Crutcfield, **Sosyal Psikoloji (Teori ve Sorunlar),** Çev.Erdoğan Güçbilmez, Oğuz Onan, Ankara, Sevinç Matbaası, 1967.

Kurtkan Amiran, **Genel Sosyoloji**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976.

Kurtkan Amiran, **Sosyoloji**, MEB. Yayını, Ankara, 1980.

"Liderlik Kuramlarının ve Yönetici Eğitim Programlarının Yeniden Değerlendirilmesi", **Karizma Dergisi**, Sayı:21, Ocak 1986.

La Piere R.T., **Attitude and Measurement**, John Wiley and Sons, Inc. New York, 1967.

Lazaruz, Richard S., **Patterns Of Adjusment**, U.S.A. Mc Graw Hill Book Company, 1976.

Lee C., S. J. Ashford, L. F. And Jamieson, "The Effects of Type –A Behavior Dimensions and Optimism on Coping Strategy, Health, and Performance", **Journal of Organizational Behavior,** Vol.14, 1993.

Liontos Lynn, "Transformational Leadership", **Emergency Librarian**, Vol. 20, No. 3, 1993.

Lipsey Richard G., Peter O. Steiner, Dauglas D. Purvis, **Economics**, 1987.

Luebben Ralph A., "Recent Research", **Life in Society Introductory Reading in Sociology,** Thomas e. Lasswel, John H. Burma, Sidney H. Aronson, Scott Foresman and Company, Chicago, 1970.

Lundberg George A. ve arkadaşları, **Sosyoloji**, cilt; 1, Çev. Ö.Ozankaya, 1970.

Luthans Fred, **Organizational Behavior**, Mc Graw- Hill Book Company, New York, 1985, s.134.

Mackenzi Alec, R., **Zaman Tuzağı**, Çev. Yakut Güneri, İlgi Yayıncılık, İstanbul, 1985.

March James G. ve Herbert A.Simon, **Örgütler**, Çev: Ömer Bozkurt Oğuz Onaran, TODAİE Yayını, Ankara, 1975.

Martin Scoot, **Zaman Yönetimi**, Çev.Aslı Çıngıl Çallık, Rota Yayınları, İstanbul, 1997.

McNall Scott G., **The Sociological Experience**, Brown and Comp., Boston, 1974.

Mead Margaret, **Culture and Commitment**, Natural History Press, New York, 1970.

Merril Francis E., **Society and Culture**, Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall Book Comp., 1989.

Miller Frank B., **Sanayide Beşeri Münasebetler**, Çev. Sabahat Yalçın, Toker Dereli, Sermet Matbaası, İstanbul, 1966.

Miller Allen R. ve **Susan** Shelly, **A'dan Z'ye Kişiliğiniz**, Çev. Sıla Alayunt, O Yayınları, İstanbul, 2007.

Miles Robert, "Transformation Challenge", **Executive Excellence**, vol. 15, No. 2, 1998.

Mitchell Terence R., People İn Organization, McGrow Hill Book Comp., New York, 1978.

Mocan Güler, "Stresle Oluşan Psikosomatik Hastalıklar", **Stres Yönetimi Semineri, Türkiye Sanayi Sevk ve İdare Enstitüsü, 25-26 Aralık**, Gebze,1986.

Morgan Clifford T., **Psikolojiye Giriş**, Çev: Hüsnü Arıcı ve Diğerleri, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayını, Ankara, 1984.

Mount M. K. and M. R. **Barrick**, "The Big Five Personality Dimensions: Implications For Research and Practise in Human Resource Management", **Research in Personel and Human Resource Management**, vol.13, 1995.

Murdock George P., "How Culture Changes", **Life in Society Introductory Reading in Sociology**, Der: Thomas E. Lasswel, John H. Burma, Sidney H. Aronson, Scott Foresman and Comp., Illinois, 1970.

Myers David G., **Psychology**, Worth Publishers, Inc. New York, 1995.

Nadler David A., Michael L. Tushman, "Beyond the Charismatic Leader: Leadership and Organizational Change", **California Management Review**, Vol:32, No:2, Winter, 1990.

Nicholson P. J. and Swee C. Goh, "The Relationship of Organization Structure and Interpersonel Attitudes to Rale Conflict an Ambiguity in Different Work Environment", **Academy of Managemenrt Journal**, March, 1983.

Nirun Nihat, **Sosyal Dinamik Bünye Analizi**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara,1991.

Nirun Nihat, **Öner** Alev ve **Baykurt** Nurten, **Sosyoloji**, Oğul Matbaacılık, İstanbul,1986.

Norfolk Donald, **İş Hayatında Stres Kaynakları**, Çev: Leyla Serdaroğlu, Form Yayınları, İstanbul, 1989.

Northcraft Gregory B., Margaret A. Neale, **Organizational Behavior,** The Dreyden, Orlando, 1994.

Northouse Peter G., **Leadership**, California, Sage Pub., 1997.

Onaran Oğuz, **Örgütlerde Karar Verme**, Ankara, Üniversitesi SBF Yayını, Ankara,1979.

Ozankaya Özer, **Temel Toplumbilim Terimler Sözlüğü,** Emre Matbaacılık, İstanbul, 1995.

Ozankaya Özer, **Toplumbilime Giriş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1977.

Öcal Tezer, **Genel Ekonomi**, Doruk Matbaacılık, Ankara, 1981.

Öktem M. Kemal, "Zaman Yönetimi: Örgütsel Etkililiği Artırmada Zaman Faktöründen Yararlanılması", **Amme İdaresi Dergisi**, c.26, s.1, Mart 1993.

Ölçer Ferit, "Verimli Zaman Kullanımının Etmenleri", **Amme İdaresi Dergisi**, C.32, S.3, Ankara, 1999.

Özbaydar, Sabri, **Psikoloji.**

Özcan Mehmet, "Dinamik (Çok Boyutlu) Liderlik, **21. Yüzyılda Liderlik Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, İstanbul ,II ,1997.

Özer A. Kadir, **Duygusal Gerilimle Başedebilme**, Varlık Yayınları A.Ş. İstanbul, 1990.

Özgüven İbrahim Ethem**, Psikolojik Testler**, PDREM Yayınları, Ankara, 1998.

Özkalp Enver, **Davranış Bilimleri ve Organizasyonlarda Davranış**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Eskişehir.

Özkalp Enver, **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayını, 1990.

Özkalp Enver, Suat Anar, Kezban Tamer, **Davranış Bilimleri**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Ankara, 1986.

Özkalp Enver, **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Ankara, 1986.

Özkalp Enver, "Toplum, Toplumsal Yapı, Toplumsal Kurumlar", **Davranış Bilimleri**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Ankara, 1986.

Özkalp Enver ve Çiğdem Kırel, **Örgütsel Davranış**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2001.

Öztabağ, Lütfü, **Psikolojide İlk Adım**, Yükselen Matbaacılık Ltd.Şti., İstanbul, 1970.

Öztürk, Orhan, **Ruh Sağlığı ve Bozuklukları**, Nurol Matbaacılık A.Ş., Ankara, 1988.

Özyürek Mehmet ve arkadaşları, **Davranış Bilimleri**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Ankara, 1986.

Paksoy, Mahmut, "Stres ve Yönetimi", **1986 Eğitim Seminerleri**, Erkmen Matbaası, İstanbul, Ekim 1987.

Parasız M. İlker, **İktisada Giriş**, Gül Ofset, Bursa, 1993.

Parker Katharine R., "Personality and Coping as Moderators of Work Stress Processes: Models, Methods and Measures", **Work & Stress**, Vol.8, No.2, 1994.

Pazarlı Osman, **Din Psikolojisi**, Yükselen Matbaası, İstanbul, 1968.

Porter Lyman W. and Karlene H. Roberts, "Communication in Organizations", **Handbook of Industrial and Organizational Psycholog**, Ed.Dunette, Chicago, 1976.

Rakoff Vivian, "The Behavioural Sciences and Undergraduate Education in Psychiatry", **Canadian Journal of Psychiatry**, Vo: 29, December 1984.

Ralph D., **The Fundamentals of Top Management**, Harper and Row Publishers, NewYork, 1951.

Randall Charence B., **Yönetimde Başarı Esasları**, Çev. Reşat Aktan, Sevinç Matbaası, Ankara, 1965.

Rathus A. Spencer, Jeffrey S. Nevid, **Psychology and The Challenges of Life**, Holt Rinehart and Winston Inc.,1986.

Reitz H. J., **Behavior in Organizations**, Richard D.Irwin Inc., Illinois, 1977.

Robbins Stephan, **The Administratire Process: Integrating Theory and Pratice**, Prentice - Hall, 1976.

Robbins, Stephen P., **Organizational Behaviour** (Eight Edition), New Jersey, Prentice Hall International Inc., 1996 ve 1998.

Rost Joseph, **Leadership for The Twenty First Century**, USA, Praeger, 1991.

Saal F. ve P. A., Knight, **Industrial/ Organizational Psychology: Science and Practice**, Pacific Grave California, Brooks/ Cole Pub. Co., 1988.

Sabuncuoğlu Zeyyat, **Endüstriyel Davranışlar**, Bursa İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi İşletme Fakültesi Yayını, Bursa, 1982.

Sabuncuoğlu Zeyyat, **Çalışma Psikolojisi**, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa, 1987.

Sabuncuoğlu Zeyyat, Muammer Paşa, **Zaman Yönetimi**, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2002.

Sabuncuoğlu Zeyyat, Melek Tüz, **Örgütsel Psikoloji**, Ezgi Yayınevi Bursa, 2001.

Sağlam Mehmet, **Örgütsel Değişme**, TODAİE Yayını, Doğan Basımevi, Ankara, 1979.

Salovey, Peter, and Mayer, John, "Emotional Intelligence Imagination", **Cognition and Personality**, c:9, sa:3.

Salovey, Peter, and Mayer, John, "What is Emotional Intelligence?" In P.Salovey and D. Sluyter (Eds.), **Emotional Development and emotional Intelligence: Educational Implications**, New York, Basic Books, 1997.

Sanay Eyyüp, **Genel Sosyoloji Dersleri**, Gazi Üniversitesi Basım Yayın Yüksek Okulu Matbaası, Ankara, 1991.

Samuelson Paul A., **İktisat,** Çev. Demir Demirgil, Menteş Matbaası, İstanbul, 1987.

Sayın Önal, **Sosyolojiye Giriş**, Neşe Ofset, İzmir, 1994.

Schafer Walter, **Stress Management For Wellness**, Mc Graw Hill Book, New York, 1987.

Schein Edgar H., **Örgüt Psikolojisi**, Çev: Mustafa Tosun, TODAİE Yayını, Ankara, 1973.

Schramm Wilbur, "Haberleşme Nasıl İşler", **Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş**, Der: Ünsal Oskay, Sevinç Matbaası, Ankara,1973.

Scoot William G. and Terrence R. Mitcheel, **Organizational Theory: A Structural and Behavioral Analysis**, Irwin Dorsey Inc., Georgetown, Ontario, 1972.

Sears David O., Letita Anne Peplau, Jonathan I. Freedman, Shelley E. Taylor, **Social Psycology**, Prentice Hall, New Jersey, 1988.

Shapiro Lawrence E.**, Yüksek EQ'lu Bir Çocuk Yetiştirmek**, Varlık Yayınları, Kurtiş Matbaası, İstanbul, 1998.

Sharma Robin S., **Ferrari'sini Satan Bilge**, Çev: Osman Özkan, GOA Basım Yayın ve Tanıtım Hiz. San. Tic. Ltd.Şti., İstanbul, 2005.

Smythe Dallas W., "Some Observations on Communication Theory", **Sociology of Mass Communications**, Penguin Books,1979.

Soydan Sait, "Birincil Grupların Özellikleri ve İşletme Yönetimindeki Yeri", **İÜ İşletme Fakültesi Dergisi**, C.4, s.2, İstanbul, 1975.

Soydan Sait, "Klasik ve Psiko-Sosyal Yaklaşımlar Açısından Önderlik ve Uygulamaya ait Bir Örnek", (**Yayınlanmamış Doktora tezi**) İÜ İşletme Fakültesi, İstanbul,1973.

Soydan Sait , "Organizasyon Açısından Önderlik Teorilerine Bir Bakış", **İÜ İşletme Fakültesi Yönetim ve Organizasyon Enstitüsü Dergisi**, Sayı:3, Yıl:1.

Stoner James, **Management,** Prentice - Hall, 1978.

Stanley Smith, **Fundamentals of Curriculum Development**, USA., 1975.

Strathern Paul, **Einstein ve Görelilik Kuramı**, Gendaş Yayınları, İstanbul, 1997.

Strickland D. and C. Ntuen, "The Effects of Personality on Supervisory Control Tasks", **Computers and Industrial Engineering**, Vol.33, No.1-2, 1997.

Şimşek Levent, "İş Tatmini", **Milli Prodüktivite Merkezi Verimlilik Dergisi**, Ankara, 1995.

Şimşek Şerif, Tahir Akgemci, Adnan Çelik, **Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1998.

Tamer Kezban, "İletişim", **Davranış Bilimleri**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Ankara,1986.

Tan Mine, **Toplum Bilimlerine Giriş: Temel Kavramları**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara, 1981.

Taylan Bahattin ve Kaan Yaralıoğlu, "Karar Verme İşlevini Yerine Getirenler Açısından Stresin Önemi, İş Verimine Etkisi ve Alınabilecek Önlemler", **3. Ergonomi Kongresi**, MPM Yaını, Ankara, 1991.

Taylor Shelley E., Letitia Anne Peplau David O.Sears, **Social Psychology**, Prentice Hall, New Jersey, 1994.

Taylor M.S., E. A. Locke, C. Lee and M. E. Gist, "Type A Behavior and Faculty Research Productivity: What are the Mechanism ? ", **Organizational Behavior and Human Performance**, Vol.34, 1984.

Tegin Buket, "Kişilik ve Savunma Mekanizmaları", **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1986.

Tekaslan Erdal, A.Can Baysal, Hüner Şencan, Tanıl Kılınç, **Sosyal Psikoloji**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989.

Telman Nursel, "Stres ve İnsan", **Stres Yönetimi Semineri, Türkiye Sanayi Sevk ve İdare Enstitüsü**, 25-26 Aralık, Gebze, 1986.

Tevrüz Suna, **Davranışlarımızdan Seçmeler**, Emek Ofset Matbaası, İstanbul, 1989.

Tezcan Mahmut, **Eğitim Sosyolojisine Giriş,** I. Ü. Basımevi, Ankara, 1981.

Tezcan Mahmut, **Kültür ve Kişilik**, Olgaç Matbaası, Ankara, 1987.

Tezcan Mahmut, **Toplumsal ve Kültürel Değişme**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara, 1991.

Tichy N. M. and M. A. Devanna, **The Transformational Leader**, New York, John Wiley and Sons, 1990.

Tolan Barlas, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Ankara, Feryal Matbaacılık,1991.

Tolan Barlas, Galip İsen, Veysel Batmaz, **Sosyal Psikoloji**, Feryal Matbaacılık, Ankara, 1991.

Topçu Sedat, "Kişilik ve Savunma Mekanizmaları", **Davranış Bilimleri**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Ankara, 1986.

Topçuoğlu Hamide, **Genel Sosyoloji Ders Notları**, Ankara, 1971.

Tosun Kemal, **İşletme Yönetimi**, c.1, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1971.

Trevor J. Powell, Simon J. Enright, **Anxiety and Stress Management**, Routledge, London, 1990.

Turhan Mümtaz, **Kültür Değişmeleri**, Marmara Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1987.

Tutar Hasan (Editör) ve diğerleri, **Zaman Yönetimi**, Nobel Yayınevi,Ankara, 2003.

Tutar Hasan, M. Kemal Yılmaz, Cumhur Erdönmez, **İşletme Becerileri Grup Çalışması**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2005.

Türkay Orhan, **İktisat Teorisine Giriş, Mikro İktisat**, TODAİE Yayını, Ankara, 1977.

Türkel Süleyman, Doğan N. Leblebici, **Etkili Zaman Yönetimi ve Uygulaması**, ANGİAD, Ankara, 2001.

Uçman Perin, "Ülkemizde Çalışan Kadınlarda Stresle Başa Çıkma ve Psikolojik Rahatsızlıklar", **Psikoloji Dergisi**, 7-24 Ocak, 1990.

Ülker Gönül, "Yönetici ve Lider", **21. Yüzyılda Liderlik Sempozyumu Cilt-II**, İstanbul, 1997.

Varoğlu Kadir, Ramazan Aktaş, **Askeri Liderlik**, K.H.O. Yayını, Ankara, 1987.

Vecchio P. Robert, **Organizational Behaviour**, USA, Harcourt Brace College Pub., 1991, 1995.

Weber Max, **On Charisma and Institation Building**, Selected Papers (Editör) S. N.Eisentad, Univ. of Chicago press, USA, 1968.

Weber Ross, A., **Time and Management**, Van Nostrand Rehinhold Comp., New York, 1972.

Weisinger Hendrie, **İş Yaşamında Duygusal Zeka**, Mns Yayınları, İstanbul,1998.

Ventrella W. S., **Pozitif Düşüncenin Gücü,** Çev. Fatma Can Akbaş, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Whyte W. F., "Skinnerian Theory in Organizations", **Psychology Today**, 1972.

Wiesenthal D. L, N.S. Endler, T.R. Coward and J. Edwards, "Reversibility of Relative Competence as A Determinant of Conformity Across Different Perceptual Tasks".**Representative Research in Social Psychology**, 1976.

Williams J. C., **Human Behavior in Organizations**, South-Western Publications Co., Ohio, 1982.

Wortman Camille B., Elizabeth F. Loftus and Mary A. Marshall, **Psychology**, Alfred A.Knopf, Inc., 1988.

Woodworth, Robert S., Donald G., Morquies, **Psychology Study Of Mental Life.**

Yalçın Selçuk, **Personel Yönetimi**, İÜ İşletme İktisadı Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1988.

Wright Logan, "The Type A Behavior Pattern and Coronary Artery Disaease", **American Psychologist**, Vol.43, No.1, January, 1988.

Yates Jere E., **Gerilim Altındaki Yönetici**, Çev. Fatoş Dilber İlgi Yayıncılık,1986.

Yavuz Kerim, **Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri**, Atatürk Ü. İlahiyat Fakültesi Yayını,, Erzurum, 1987.

Yavuzer Haluk, **Çocuk ve Suç,** Altın Kitaplar Matbaası, İstanbul, 1982.

Yılmaz Abdullah, Seyfettin Aslan, "Örgütsel Zaman Yönetimi", **CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** C:3, Sayı: 1, 2002.

Yukl Gary, **Leadership In Organizations**, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall Inc., 1989.

Yusof Aminuddin, "The Relationship Between Transformational Leadership Behaviours of Athletic Directors and Coaches' Job Satisfaction", **Physical Educator,** Vol. 55, No. 5, 1998.

Yüksel Ahmet Haluk, **İletişim Biliminin Temelleri**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir,1988.

Yüksel Öznur, **İnsan kaynakları Yönetimi**, Gazi Kitapevi, Ankara, 2000.

Zacharatos A., J. Barlıng and E. K. Kelloway, "Developments and Effects of Transformational Leadership in Adolescents", **Leadership Quarterly,** Vol. 11, No. 2, 2000.

DEVELOPMENT AID AND MIDDLE POWER DIPLOMACY

Navigating TİKA's Role in Turkish Foreign Policy

Dr. Mehmet Çelik

nobel bilimsel

Development Aid and Middle Power Diplomacy: Navigating TİKA's Role in Turkish Foreign Policy

Dr. Mehmet Çelik

Publishing No.: 1932
ISBN: 978-625-393-161-2
E-ISBN: 978-625-393-162-9
Edition: 1st Edition, October 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
All rights for this edition are reserved for Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, including photocopying, electronically or mechanically recording or by any information storage or retrieval system, without permission of Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
Nobel Publishing Group has been operating nationwide since 1984 and worldwide since 2011. Nobel publications are included in the catalogs of higher education institutions at national and international levels.

'Nobel Bilimsel Eserler' is a Nobel Akademik Yayıncılık brand.

Executive Editor: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Publishing Coordinator: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Interior Designer: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Proofreader: Seval Sezer-seval@nobelyayin.com-
Cover Designer: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Library Information Card

Çelik, Mehmet.
Development Aid and Middle Power Diplomacy: Navigating TİKA's Role in Turkish Foreign Policy / Mehmet Çelik
1st Edition, X + 164 s., 13,5x21,5 cm. Includes references and index.
ISBN: 978-625-393-161-2
E-ISBN: 978-625-393-162-9
1. Middle Power Diplomacy 2. Development Aid

General Distribution

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adress: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Phone: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Sales: siparis@nobelyayin.com- www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Points of Delivery and Sales: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Printing and Binding: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

TABLE OF CONTENTS

FOREWORD ..... **iii**
TABLE OF CONTENTS ..... **v**
LIST OF TABLES ..... **vii**
LIST OF ABBREVIATIONS ..... **ix**

Chapter 1
INTRODUCTION **1**

Chapter 2
HISTORICAL BACKGROUND ON TURKISH FOREIGN POLICY TOWARD AFRICA **15**
2.1. Ottoman Empire's Political Footprint in Africa 16
2.2. Türkiye-Africa Diplomatic Relations from the 1920s-2002 22
2.3. A Synopsis of Turkish Foreign Policy on Africa During the AKP Era 28
2.4. A Brief Overview of Türkiye's Somalia Foreign Policy During the AKP Era 37
2.5. TİKA's Involvement in Africa, Somalia 2002-2018 42

Chapter 3
HISTORICAL BACKGROUND ON TURKISH FOREIGN POLICY TOWARDS THE BALKANS **49**
3.1. Ottoman Empire's Historical Political Relations with the Balkans 50
3.2. Türkiye-Balkans Political Relations from the 1920s-2002 51
3.3. A Synopsis of Turkish Foreign Policy on the Balkans During the AKP Era 56
3.4. A Brief Overview of Türkiye's BiH Foreign Policy During the AKP Era 59
3.5. TİKA's Involvement in the Balkans, BiH 2002-2018 63

Chapter 4
LITERATURE REVIEW **67**
4.1. Foreign Policy of Middle Powers (State Level) and State Agencies Role in its Implementation (Sub-State Level) 67
4.2. State-Level Analysis 72
4.2.1. The concept of "middle power". 73

4.3. Approaches to Middle Power 76
4.3.1. The functional approach. 77
4.3.2. The positional approach to middle power. 79
4.3.3. The behavioral approach to middle power. 81
4.4. Dimensions of Middle Power Behavior 84
4.4.1. Material capability. 87
4.4.2. Dependence on the global economy. 88
4.4.3. Attitude to existing international order. 89
4.4.4. The length of a country's membership in major international organization. 91
4.4.5. The strength of a country's civil society. 92
4.5. Sub-State Level of Analysis of Middle Powers (By State Agents Through Foreign Aid) 93

Chapter 5
METHODOLOGY 99
5.1. Qualitative Research Approach 99
5.2. In-depth Interviews 100
5.2.1. Participants. 101
5.3. Measurements 102
5.3.1. State level. 103
5.3.1.1. Measurement of middle power states' behavior. 103
5.3.2. Sub-state level: The behavior of state agencies. 104
5.4. Data Analysis 105

Chapter 6 ..... **107**
FINDINGS 107
6.1. State-level Analysis 107
6.2. Sub-state-level Analysis 124

Chapter 7
DISCUSSIONS AND CONCLUSION 137

REFERENCES 145

APPENDICES 159
A. Interview Questions **160**
B. Operationalization of Indicators Through Secondary Data and in-depth Interview Questions **162**

LIST OF TABLES

TABLES

Table 1 Türkiye's Imports from and Exports to North Africa and Sub-Saharan Africa Combined..... 35

Table 2 Türkiye's Imports from and Exports to Somalia..... 41

Table 3 Türkiye's ODA to All Countries, 2002-2018 (Left) and Türkiye's Total Oda to Africa, 2005-2018 (Right)..... 43

Table 4 Türkiye's ODA to Somalia, 2005-2018 45

Table 5 Tika Assistance to Africa, 2003-2017 46

Table 6 Tika Assistance to Somalia, 2013-2018..... 47

Table 7 Türkiye's Imports from and Exports to Balkan Countries..... 58

Table 8 Türkiye's Imports from and Exports to Bosnia and Herzegovina..... 62

Table 9 Tika's International Assistance by Region (%)..... 64

Table 10 Türkiye's ODA to All Countries, 2002-2018 65

Table 11 Percentage of Tika's Budget Allocated to Bih Per Year, 2009-2014 66

Table 12 Material Power Comparison in Terms of The Abovementioned Indicators for the Years 2002, 2012, 2018..... 109

Table 13 Total Trade of Mikta Countries for Years 2002, 2012, 2018..... 111

Table 14 Mikta Member Countries' Years of Membership in Major International Organization by Year 2018..... 112

LIST OF FIGURES

Figure 1 The Expansion of The Ottoman Empire (C. 1300–1700) 21

Figure 2 Outline of the Hypothesis 97

Figure 3 Türkiye's Rising Presence Across Africa..... 127

CHAPTER 1
Introduction

The foundations of Türkiye's active diplomatic engagement in the African continent in the past two decades were laid in 1998, when policy-makers, namely then-Foreign Minister İsmail Cem[1], initiated the "Africa Action Plan," in an attempt to break away from a strictly West-oriented foreign policy outlook, which had been an orthodox tradition since the formation of the Republic of Türkiye in 1923 (Oran, 2010, pp. 3-4). Türkiye's historical and cultural ties with the continent, however, date back to the 16th century, with the Ottoman conquest of Egypt in 1517 from the Mamluks, who had been the rulers for three centuries (Kavas, Ottoman Empire's Relations with Southern Africa, 2007). Subsequently, conquering most of North Africa, the Ottomans were able to establish relations, and ultimately, footprints in the continent.

A similar case is also observed in Türkiye's relations with the Balkan region. The Ottomans' relations with the Balkan Peninsula began in the 14th century and flourished in the subsequent centuries with the Empire's westward expansion. As the Empire's power begin to decline in the 17th and 18th centuries, their influence over the region also began to decline with defeats in wars forcing retreat from the territory. The creation of nation-states, induced by foreign supporters and intensified by the two Balkan Wars (1912-1913), also exacerbated the decline of Ottoman influence and power in the region, ultimately leading up to the time of the creation of the modern Republic of Türkiye in 1923.

[1] İsmail Cem served as the foreign minister of Türkiye from June 30, 1997 until July 11, 2002

REFERENCES

AA. (2010, June 22). *"Türkiye Bu Coğrafyanın Doğal Aktörüdür"*. Retrieved May 06, 2022, from https://www.haberler.com/dunya/turkiye-bu-cografyanin-dogal-aktorudur-2117677-haberi/

Addow, S. (2022, September 11). (M. Celik, Interviewer)

Ahmed, J. (2020). The theoretical significance of foreign policy in international relations: An analyses. *Journal of Critical Reviews, 7*(2), 787-792.

Akova, Y. (2018). *Somalia - Country Profile.* Ministry of Trade.

Al Jazeera. (2017, October 1). *Türkiye sets up largest overseas army base in Somalia*. Retrieved from Al Jazeera: https://www.aljazeera.com/news/2017/10/1/Türkiye-sets-up-largest-overseas-army-base-in-somalia

Almezaini, K. S. (2012). *The UAE and Foreign Policy Foreign aid, identities and interests.* New York: Routledge.

Anonymous. (2022, September 19). (M. Celik, Interviewer)

Apaydin, F. (2012). Overseas Development Aid Across Global South: Lessons from Turkish Experience in Sub-Saharan Africa and Central Asia. *European Journal of Development Research, 24*(2), 261-282.

Arda, M. (2015). Türkiye - the evolving interface of international relations and domestic politics. *South African Journal of International Affairs, 22*(2), 203-226.

Baba, G., & Ertan, S. (2016). Türkiye at the Bandung Conference: A fully-aligned among the non-aligned. Hong Kong: International Studies Association (ISA).

Bacik, G., & Afacan, I. (2013). Türkiye Discovers Sub-Saharan Africa: The Critical Role of Agents in the Construction of Turkish Foreign Policy Discource. *Turkish Studies, 14*(3), 483-502.

Baydağ, R. M. (2021). Middle Powers in International Development Cooperation: Assessing the Roles of South Korea and Türkiye. In

S. Chaturvedi, H. Janus , S. Klingebiel , L. Xiaoyun, A. de Mello e Souza, E. Sidiropoulos, & D. Wehrmann, *The Palgrave Handbook of Development Cooperation for Achieving the 2030 Agenda* (pp. 435-449). Cham: Palgrave Macmillan.

BBC. (2011, June 13). *Türkiye election: Victorious Erdogan pledges 'consensus'.* Retrieved from https://www.bbc.com/news/world-europe-13744972

Belder, F., & Dipama, S. (2018). A Comparative Analysis of China and Türkiye's Development Aid Activities in Sub-Saharan Africa . In E. P. Dal, *Middle Powers in Global Governance The Rise of Türkiye* (pp. 231-255). Cham: Palgrave Macmillan .

Bieniek, K. (2021). Thirty years of relations between the Republic of Türkiye and the Republic of Serbia: Changing political and international dynamics. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, 175-189.

Bräutigam, D. A., & Knack, S. (2004). Foreign Aid, Institutions, and Governance in Sub-Saharan Africa. *Economic Development and Cultural Change , 52*(2), 255-285.

Britannica, E. (2020 , 10 2). *Encyclopædia Britannica* . Retrieved 1 7, 2021, from https://www.britannica.com/place/Ottoman-Empire#/media/1/434996/678

Cam, S. (2022, October 24). (M. Celik, Interviewer)

Celenk, B., & Akıllı, E. (2019). TİKA's Soft Power: Nation Branding in Turkish Foreign Policy. *Insight Türkiye, 21*(3), 135-151.

Celik, M. (2018, August 24). Africa central to Türkiye's push for new world order. *Daily Sabah*.

Chapnick, A. (1999). The Middle Power. *Canadian Foreign Policy, 7*(2), 73-82.

Chapnick, A. (2005). *The middle power project: Canada and the founding of the United Nations.* Vancouver: UBC Press.

Chiriatti, A., & Donelli, F. (2017). Turkish Civilian Capacity in Post-conflict Scenarios: The Cases of Bosnia and Herzegovina and Kosovo. *Journal of Global Analysis, 7* (1), 38-57.

Cooper, A. F. (1997). *Niche Diplomacy Middle Powers after the Cold War.* (A. F. Cooper, Ed.) New York: St. Martin's Press, Inc.

Cooper, A. F., Higgott, R. A., & Nossal, K. R. (1993). *Relocating Middle Powers: Australia and Canada in a Changing World Order.* Vancouver: University of British Columbia Press.

Cooper, A. F., Nossal, R. A., & Richard, K. (1993). *Relocating Middle Powers: Australia and Canada in a Changing World Order.* Vancouver: UBC Press.

Cooper, D. A. (2011). Challenging Contemporary Notions of Middle Power Influence: Implications of the Proliferation Security Initiative for ‘‘Middle Power Theory’’. *Foreign Policy Analysis, 7*, 317-336.

Cox, R. W. (1981). ‘Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory’. *Millennium, 10*(2), 126-155.

Cox, R. W. (1983). Gramsci, Hegemony and International Relations : An Essay in Method. *Millennium, 12*(2), 162-175.

Cox, R. W. (1989). Middlepowermanship, Japan, and Future World Order. *International Journal, 44*(4), 823-862.

Daily Sabah. (2018, October 10). Türkiye calls on African nations to trade in local currencies to mitigate volatility . *Daily Sabah*.

Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu.* Istanbul: Küre Yayınları.

Davutoğlu, A. (2008). Türkiye's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007. *Insight Türkiye, 10*(1), 77-96.

Davutoğlu, A. (2009). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu.* İstanbul: Küre Yayınları.

Davutoğlu, A. (2010, May 20). Türkiye's Zero-Problems Foreign Policy. *Foreign Policy*. Retrieved December 8, 2018, from Foreign Policy: https://foreignpolicy.com/2010/05/20/Türkiyes-zero-problems-foreign-policy/

Davutoğlu, A. (2013, March 21). *Zero Problems in a New Era*. Retrieved July 21, 2021, from https://foreignpolicy.com/2013/03/21/zero-problems-in-a-new-era/

Delegation of the European Union to Somalia. (2018). *EU Delegation to Somalia Strategy 2017-2020* . Retrieved 04 2021, 2021, from https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_delegation_to_somalia_strategy_2017-2020.pdf

Demirtaş, B. (2015). Turkish foreign policy towards the Balkans: A Europeanised foreign policy in a de-europeanised national context? *Journal of Balkan and Near Eastern Studies, XX*(X), 1–17.

Donelli, F. (2018). The Ankara consensus: the significance of Türkiye's engagement in sub-Saharan Africa. *Global Change, Peace & Security, 30*(1), 57-76.

Donelli, F., & Gonzalez Levaggi, A. (2016). Becoming Global Actor: The Turkish Agenda for the Global South. *Rising Powers Quarterly*, 93-115.

Donelli, F., & Gonzalez Levaggi, A. (2018). From Mogadishu to Buenos Aires: The Global South in the Turkish Foreign Policy in the Late JDP Period (2011–2017). In E. P. Dal, *Middle Powers in Global Governance The Rise of Türkiye* (pp. 53-75). Cham: Palgrave Macmillan.

Donnelly, J. (2000). *Realism and International Relations.* Cambridge: Cambridge University Press .

Dubo, M. (2022, September 23). (M. Celik, Interviewer)

Efe, M. (2015). *Afrikayı anlamak ve Afrika-Türkiye İlişkileri.* Ankara: Murat Kitabevi.

Efstathopoulos, C. (2015). *Middle Powers in World Trade Diplomacy.* Hampshire: Palgrave Macmillan.

Efstathopoulos, C. (2018). Middle Powers and the Behavioural Model. *Global Society, 32*(1), 47-69.

Ekinci, M. U. (2014). A Golden Age of Relations: Türkiye and the Western Balkans During the AK Party Period. *Insight Türkiye, 16*(1), 103-125.

Ekinci, M. U. (2014). A Golden Age of Relations: Türkiye and the Western Balkans During the AK Party Period. *Insight Türkiye, 16*(1), 103-125.

Erdoğan, B. (2017). *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect.* Cham: Palgrave Macmillan.

Ersoy, E. (2012). Turkish Foreign Policy Toward the Algerian War of Independence (1954–62). *Turkish Studies, 13*(4), 683–695.

European Commission. (2021). *Recipients*. Retrieved 04 18, 2021, from https://euaidexplorer.ec.europa.eu/content/explore/recipients_en

Fels, E., Kremer, J.-F., & Kronenberg, K. (Eds.). (2012). *Power in the 21st Century: International Security and International Political Economy in a Changing World.* Dordrecht: Springer.

Fuller, G. E. (2008). *The new Turkish republic: Türkiye as a pivotal state in the Muslim world.* Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.

Gelber, L. (1946, January). Canada's New Stature. *Foreign Affairs, 24*(2), pp. 277-289.

Gelber, L. (1946, January). Canada's New Stature. *Foreign Affairs, January*, pp. 280-281.

Gerner, D. J. (1994). The Evolution of the Study of Foreign Policy. In L. Neack, J. A. Hey, & P. J. Haney (Eds.), *Foreign Policy Analysis: Continuity and change in its second generation* (pp. 17-32). Prentice Hall.

Gilley, B. (2015). Türkiye, Middle Powers, and the New Humanitarianism. *Perceptions, 20*(1), 37-58.

Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics.* Cambrdige: Cambridge University Press.

Given, L. M. (2008). *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods.* Los Angeles, Calif: Sage Publications.

Gonultas, B. (2018). *Anadolu Agency* . Retrieved 07 23, 2021, from https://www.aa.com.tr/en/africa/Türkiye-reaping-rewards-of-opening-to-africa/1075334

Gradascevıc, M. (2022, October 12). (M. Celik, Interviewer)

Habiyaremye, A., & Oğuzlu, T. (2014). Engagement with Africa: Making Sense of Türkiye's Approach in the Context of Growing East-West rivalry. *Uluslararasi Iliskiler, 11*(41), 65-85.

Hazar, N. (2000). The Future of Turkish – African Relations. *Dış Politika - Foreign Policy, XXV*(3-4), 107-114.

Hazar, N. (2012). Türkiye Afrika'da - Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme On Beş Yıl Sonra. *Ortadoğu Analiz, 4*(46), 29-38.

Hazar, N. (2016). *Türkiye Afrika İlişkileri Türkiye'nin Dost Kıtaya Açılım Stratejisi* (3rd Edition ed.). Ankara: Akçağ Yayınları.

Holbraad, C. (1984). *Middle Powers in International Relations.* London: The MacMillan Press.

Holmes, J. W. (1984). Most Safely in the Middle. *International Journal, 39*(2), 366-388.

Hupchick, D. P. (2002). *The Balkans from Constantinople toCommunism.* New York: Palgrave.

Inalcık, H. (1978). *The Ottoman Empire: Conquest, Organization And Economy.* London: Variorum Reprints.

Inalcık, H. (2001). *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600.* London: Phoenix Press .

Inalcık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1.* Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Ipek, V., & Biltekin, G. (2013). Türkiye's Foreign Policy Implementation in Sub-Saharan Africa: A Post International Approach. *New Perspectives on Türkiye*, 121-156.

Irepoğlu, Y., & Linden, R. H. (2003). Türkiye and the Balkans: New Forms of Political Community? *Turkish Studies, 14*(2), 229-255.

Jama, A. (2022, September 19). (M. Celik, Interviewer)

Jordaan, E. (2003). The concept of a middle power in international relations: distinguishing between emerging and traditional middle powers . *Politikon, 30*(1), 165-181.

Kalın, İ. (2018, June 1). *What does Türkiye want in the Balkans?* (D. Sabah, Producer) Retrieved January 15, 2023, from https://www.dailysabah.com/columns/ibrahim-kalin/2018/06/02/what-does-Türkiye-want-in-the-balkans

Karaca, S. Z. (2000). Turkish Foreign Policy in the Year 2000 and Beyond: Her Opening up Policy to Africa. *Dış Politika - Foreign Policy, 25*(3-4), 115-119.

Karagul, S., & Arslan, I. (2013). Türkiye'nin Afrika Açılımı Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği. *Uluslararası Hukuk ve Politika, 9*(5), 21-55.

Karahan, H. (2020). *The Quest for a New International Aid Architecture The Turkish Experience.* Cham: Palgrave Macmillan.

Kavas, A. (2002). Afrika'da Türkler'in Hakimiyeti ve Kurdukları Devletler. In Ç. K. Güzel H. C. (Ed.), *Yeni Türkiye Dergisi Türkler Özel Sayısı* (pp. 575-588). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Kavas, A. (2003). Türkiye'de Osmanlı Afrikası Araştırmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 1*(2), 513-528.

Kavas, A. (2005). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Retrieved 01 06, 2021, from https://islamansiklopedisi.org.tr/mombasa

Kavas, A. (2007). Ottoman Empire's Relations with Southern Africa. *Ankara Universitesi İlahiyat Fakültesi, 48*(2).

Kavas, A. (2013). *Osmalı-Afrika İlişkileri.* Istanbul: Kitabevi.

Kavas, A. (2017). *Geçmişten Günümüze Afrika.* Istanbul: Kitabevi.

Kayalar, S. (2021). *The Pioneer of Cooperation for Sustainable Development in Africa: TİKA*. Retrieved October 31, 2022, from https://www.tika.gov.tr/en/news/the_pioneer_of_cooperation_for_sustainable_development_in_africa_tika-67113

Kayalar, S. (2022, October 18). (M. Celik, Interviewer)

Kelkitli, F. A. (2013). Türkiye and the Western Balkans During the AKP Period. *Avrasya Etüdleri, 44*(2), 89-110.

Keohane, R. O. (2004). *Power and Governance in a Partially Globalized World.* London and New York: Routledge.

Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1989). *Power and Interdependence* (2nd ed.). Harper Colins Publishers.

Kirişci, K. (2009). The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state. *New Perspectives on Türkiye*(40), 29-57.

Kissinger, H. (1994). *Diplomacy.* New York: Simon & Schuster.

Köse, T. (2014). Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesindeki Gücü: Zorlayıcı Olmayan Gücün İmkan ve Sınırları. *Uluslararası İlişkiler, 11*(41), 29-61.

Kösebalan, H. (2011). *Turkish Foreign Policy Islam, Nationalism, and Globalization.* New York: Palgrave Macmillan.

Kugler, J., & Organski, A. (1989). The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation. In M. I. Midlarsky (Ed.), *Handbook of War Studies* (pp. 171-194). Boston: Unwin Hyman.

Kuşçu, A. D. (2006). Türklerin Ortadoğu Hakimiyeti. *Akademik ORTA DOĞU, 1*(1), 113-129.

Lancaster, C. (2007). *Foreign Aid Diplomacy, Development, Domestic Politics.* Chicago and London: The University of Chicago Press.

Langan, M. (2017). Virtuous power Türkiye in sub-Saharan Africa: the 'Neo-Ottoman' challenge to the European Union. *Third World Quarterly, 38*(6), 1399–1414.

Mahmutagic, M. (2022, September 28). (M. Celik, Interviewer)

Ministry of Foreign Affairs. (2022). *Relations between Türkiye and Somalia*. Retrieved from https://www.mfa.gov.tr/relations-between-Türkiye-and-somalia.en.mfa

Ministry of Foreign Affairs. (2022, May 8). *Relations with the Balkan Region*. Retrieved from Ministry of Foreign Affairs: https://www.mfa.gov.tr/relations-with-the-balkan-region.en.mfa

Ministry of Foreign Affairs. (2022). *Türkiye's Development Cooperation: General Characteristics And The Least Developed Countries (LDC) Aspect*. Retrieved from https://www.mfa.gov.tr/ Türkiye_s-development-cooperation-fr.fr.mfa

Ministry of Foreign Affairs. (2022, May 8). *Türkiye-Africa Relations*. Retrieved from https://www.mfa.gov.tr/turkiye-africa-relations. en.mfa

Modelski, G. (1962). *A theory of foreign policy.* New York : Published for the Center of International Studies, Princeton University, by Praeger.

Morgenthau, H. (1948). *Politics Among Nations: The struggle for power and peace.* New York: Alfred A Knopf.

Morgenthau, H. (1962). A Political Theory of Foreign Aid. *The American Political Science Review, 56*(2), 301-309.

Mrda, D. (2022, September 27). (M. Celik, Interviewer)

Muhasilović, J. (2020). *Türkiye's Soft Power and Public Diplomacy in Bosnia-Herzegovina and Sandžak (2002 -2017)* . Istanbul: Union of Turkish World Municipalities (TDBB).

Mujadizevic, D. (2017). Türkiye’s role in Bosnia and Herzegovina. *Exueinos, 23*, 25-31.

Obisiye, L. (2022, September 16). (M. Celik, Interviewer)

OECD. (2020). *OECD*. Retrieved 06 12, 2021, from https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance.htm

Oğurlu, E. (2018). 1998-2018 Arası Dönemde Türkiye’nin Afrika Deneyimi: Fikirden Eyleme Bir Dönüşüm. *Avrasya Etüdleri, 54*(2), 65-94.

Oniş, Z. (2011). Multiple Faces of the "New" Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique. *13*(1).

Orakçı, S. (2018). *Türkiye Afrika İlişkileri Tarihi Süreç, Yaklaşımlar ve Beklentiler.* Istanbul: İnsamer.

Oran, B. (2010). *Turkish foreign policy, 1919-2006: Facts and analyses with documents.* Salt Lake City: University of Utah Press.

Orhonlu, C. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Orhonlu, C. (1996). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Retrieved 01 07, 2021, from https://islamansiklopedisi.org.tr/habes-eyaleti

Ozcan, M., & Usul, A. R. (2010). Understanding the "New" Turkish foreign policy: Changes within Continuity is Türkiye Departing from The West? *Uluslararası Hukuk ve Politika, 6*(21), 101-123.

Ozkan, M. (2006). A new approach to global security: Pivotal Middle Powers and Global Politics. *Perceptions: Journal of International Affairs, XI*(1).

Ozkan, M. (2011). Türkiye's 'New' Engagements in Africa and Asia: Scope, Content and Implications. *Perceptions, 15*(3), 115-137.

Ozkan, M. (2012, March). A New Actor or Passer-By? The Political Economy of Türkiye’s Engagement with Africa. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 14*(1), 113-133.

Ozkan, M. (2014). *Türkiye's Involvement in Somalia - Assesment of a state-building in progress.* ISTANBUL: SETA.

Ozkan, M., & Orakçı, S. (2015). Viewpoint: Türkiye as a "political" actor in Africa - an assessment of Turkish involvement in Somalia. *Journal of Eastern African Studies, 9*(2), 343-352.

Oztuna, Y. (2004). *Osmanlı Devleti Tarihi - Medeniyet Tarihi II. Cilt.* Istanbul: Ötüken Neşriyat.

Parlar-Dal, E. (2013). Assessing Türkiye's "Normative" Power in the Middle East and North Africa Region: New Dynamics and their Limitations. *Turkish Studies, 14*(4), 709-734.

Parlar-Dal, E. (2014). On Türkiye's Trail as a "Rising Middle Power" in the Network of Global Governance: Preferences, Capabilities, Stratgies. *Perceptions, XIX*(4), 107-136.

Parlar-Dal, E. (2018). Profiling Middle Powers in Global Governance and the Turkish Case: An Introduction. In E. P. Dal, *Middle Powers in Global Governance: The Rise of Türkiye* (pp. 3-4). Cham: Palgrave Macmillan.

Presidency of the Republic of Türkiye. (2016, February 23). *"Somalia has become a symbol of the relations we wish to establish with our brothers in Africa"*. Retrieved from https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/39918/somalia-has-become-a-symbol-of-the-relations-we-wish-to-establish-with-our-brothers-in-africa

Presidency of the Republic of Türkiye. (2017, December 26). *"Our Approach to Africa Has Never and Will Never Be Like That of the Colonialists"*. Retrieved from https://tccb.gov.tr/en/news/542/87887/afrikaya-bakisimiz-somurgeciler-gibi-olmayacak

Presidency of the Republic of Türkiye. (2018, 07 27). *"We want to be a true friend of Africa"*. Retrieved from https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/95993/-we-want-to-be-a-true-friend-of-africa-

Press and information team of the Delegation to Somalia. (2021). *Delegation of the European Union (EU) to Somalia*. Retrieved 04 18, 2021, from https://eeas.europa.eu/delegations/somalia/1764/somalia-and-eu_en

Rašidagić, E. K., & Hesova, Z. (2020). Development of Turkish Foreign Policy Towards the Western Balkans with Focus on Bosnia and Herzegovina. *Croatian International Relations Review , XXVI* (86), 96-129.

Rasidagic, E. K., & Hesova, Z. (2020). Development of Turkish Foreign Policy Towards the Western Balkans with Focus on Bosnia and Herzegovina. *Croatian International Relations Review , 86*, 96-129.

Robertson, J. (2017). Middle-power definitions: confusion reigns supreme. *Australian Journal of International Affairs, 71*(4), 355-370.

Roller, M. R., & Lavrakas, P. J. (2015). *Applied Qualitative Research Design: A Total Quality Framework Approach* . New York, NY: The Guilford Press.

Rosenau, J. N. (1990). *Turbulance in World Politics: A Theory of Change and Continuity.* Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Sancaktar, C. (2011). The Ottoman rule and its political legacy in the Balkans. *Ege Strategic Research Journal, 2*(2), 27-47.

Singer, J. D. (1961). The Level-of-Analysis Problem in International Relations. *World Politics, 14*(1), 77-92.

Singer, J. D. (1988). Reconstructing the correlates of war dataset on material capabilities of states, 1816–1985. *International Interactions*, 115-132.

Siradag, A. (2015). Benevolence or Selfishness: Understanding the Increasing Role of Turkish NGOs and Civil Society in Africa. *Insight on Africa, 7*(1), 1-20.

Sıradağ, A. (2013). The Making of the New Turkish Foreign and Security Policy towards Africa: The Rationale, Roots and Dynamics. *Africa Insight , 43*(1), 15-31.

Sucker-Chang, S. (2014). The Turkish Connection: Neo-Ottoman Influence in Post-Dayton Bosnia. *Journal of Muslim Minority Affairs, 34*(2), 152-164.

Suljagic, E. (2022, October 4). (M. Celik, Interviewer)

Tahirovic, M. (2014). Relations between Türkiye and the Balkan Countries as in a Function of Improving the Regional Peace and Stability. *Adam Akademi, 4*(2), 59-76.

Tahirovic, M. (2014). Relations between Türkiye and the Balkan Countries as in a Function of Improving the Regional Peace and Stability. *Adam Akademi, 4*(2), 59-76.

TIKA. (2005). *Faaliyet Raporu 2005.* Ankara: TIKA .

TIKA. (2008). *TIKA Faaliyer Raporu 2008.* Ankara: TIKA.

TIKA. (2016). *Turkish Development Assistance Report 2016.* TIKA.

TİKA. (2018). *Faaliyet Raporu.* Ankara: TİKA.

TIKA. (2018). *Turkish Development Assistance Report* . Ankara: TIKA.

Toprak, N. G., & Volkan, T. (2017). Geçmişten Günümüze İşbirliği ekseninde Türkiye-Afrika İlişkileri. In H. Çomak, C. Sancaktar, & H. Y. Çinar (Eds.), *Afrika Politikası 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* (pp. 829-853). Istanbul: Beta.

Tür, Ö. (2011). Economic Relations with the Middle East Under the AKP-Trade, Business Community and Reintegration with Neighboring Zones. *Turkish Studies, 12*(4), 586-602.

U.S. Agency for International Development (USAID). (n.d.). *U.S. Overseas Loans and Grants: Obligations and Loan Authorizations, July 1, 1945–September 30, 2018.* Retrieved 04 18, 2021, from https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PBAAJ820.pdf

UNICEF. (2017, October 26). *Dividend or Disaster: UNICEF's new report into population growth in Africa*. Retrieved December 2018, from UNICEF: https://www.unicef.org/press-releases/dividend-or-disaster-unicefs-new-report-population-growth-africa

USAID. (2021). *USAID*. Retrieved 04 18, 2021, from https://www.usaid.gov/somalia

Uslu, S. (2015). Türkiye's Energy Diversification Strategy in Sub-Saharan Africa. *Insight Türkiye, 12*(2), 101-115.

Uzgel, I. (2010). Relations with the Balkans. In B. Oran (Ed.), *Turkish foreign policy, 1919-2006: Facts and analyses with documents* (pp. 817-839). Salt Lake City: The University of Utah Press.

van der Veen, A. M. (2011). *Ideas, Interests and Foreign Aid.* Cambridge: Cambridge University Press.

Viskupič, F. (2021). Experimental evidence on prestige attribution in international relations. *The Social Science Journal*.

Waltz, K. (1959). *Man, the State and War* (2001 ed.). New York: Columbia University Press.

Waltz, K. (1979). *Theory of international politics.* Reading, Mass.: Addison-Wesley Pub. Co.

Wang, H., & French, E. (2013, July 25). Middle Range Powers in Global Governance. *Third World Quarterly, 34*(6), 985-999.

Wendt, A. (1995). Constructing International Politics. *International Security, 20*(1), 71-81.

Wheeler, A. T. (2011, April). Ankara to Africa: Türkiye's outreach since 2005. *South African Journal of International Affairs, 18*(1), 43-62.

Winham, G. R. (1970). Developing Theories of Foreign Policy Making: A Case Study of Foreign Aid. *The Journal of Politics, 32*(1), 41-70.

Wood, B. (1990). Towards North-South Middle Power Coalitions. In C. Pratt, *Middle Power Internationalism: The North-South Dimension* (pp. 69-107). Kingston and Montreal: McGill-Queen's Press.

Wood, S. (2013). Prestige in world politics: History, theory, expression. *International Politics, 50*(3), 387-411.

Xarxhi, E. (2017). An Overview of Turkish Foreign Policy in the Balkans: 1990-2016. *InsightTürkiye, 19*(1), 33-42.

Yalçın, H. B. (2012). The Concept of "Middle Power and the Recent Turkish Foreign Policy Activism. *1*(1).

DİJİTAL ÇAĞDA EĞİTİM: POLİTİKALAR, UYGULAMALAR VE YÖNELİMLER

Editör
Prof. Dr. Münevver ÇETİN

nobel

Dijital Çağda Eğitim:
Politikalar, Uygulamalar Ve Yönelimler

Editör
Prof. Dr. Münevver ÇETİN

Yayın No.: 5122
ISBN: 978-625-397-838-9
E-ISBN: 978-625-397-839-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çetin.
Dijital Çağda Eğitim: Politikalar, Uygulamalar Ve Yönelimler /Editör Prof. Dr. Münevver ÇETİN
1. Basım, X + 286 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-838-9
E-ISBN: 978-625-397-839-6

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No.: 44093Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21 Yenimahalle/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1 1
Akıllı Toplum Modelinde Yapay Zekâ ile Eğitimin Dönüşümü 1
Giriş 1
1.Toplumların Küresel Dönüşümü 2
1.1.Toplum 5.0 5
2.Eğitimde Dijital Dönüşüm 7
3.Toplum 5.0 ve Eğitim 10
4.Eğitimde Yapay Zeka Kullanımı 12
4.1.Yapay Zekâ 13
4.2.Eğitimde Yapay Zekâ Uygulamaları 14
4.2.1.Sohbet Robotları (Chatbots) 17
4.2.2.Yapay Zeka ile Özel İhtiyaçlı Öğrencileri Desteklemek 17
4.2.3.Akıllı Sınıflar (Smart Classrooms) 18
Sonuç 22
Kaynaklar 23
BÖLÜM 2 27
Dijitalleşme Politikaları 27
Giriş 27
1.Eğitimde Dijitalleşme Stratejileri 28
2.Avrupa Birliği'nin Dijitalleşme Stratejisi 29
3.Dijitalleşmede Kullanılan Araçlara Yönelik Politikalar 32
3.1.Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) Altyapısı 32
3.2.Veri Yönetimi 35
3.3.Yapay Zeka 36
4.AB ve ABD'de Dijitalleşmenin Benimsenmesi ve Dijital Uyum 36
Sonuç 41
Kaynakça 42
BÖLÜM 3 45
Yükseköğretimde Dijital Ekosistem: Üniversitelerin Sanal Dönüşümü 45
Giriş 45
1.Dijital Ekosistem Kavramı 46
2.Dijital Ekosistemlerin Gelişimi 49
2.1.Dijital Dönüşüm ve Aşamaları 49
2.2.Dijital Ekosistemlerin Oluşum Teknolojisi 52
3.Dijital Ekosistem Türleri 56
4.Dijital Ekosistemlerin Ana Unsurları ve Yönetimi 59
5.Yükseköğretimde Dijitalleşme ve Üniversitelerin Sanal Dönüşümü 61

5.1.Yükseköğretimde Dijital Dönüşüm 62
5.2.Yükseköğretimde Dijital Ekosistem Yapılanması 63
Sonuç 71
Kaynakça 73
BÖLÜM 4 79
Yükseköğretimde Yapay Zekâ ile Eğitimde Etik 79
Giriş 79
1.Yapay Zeka ve Etik Kavramı 80
1.1.Algoritma Etiği 82
1.2.Veri Etiği 83
2.Eğitimde Yapay Zekâ ve Etik 84
3.Yapay Zeka ve Etik Çerçevesinde Küresel Politikalar 90
Sonuç 91
Kaynakça 93
BÖLÜM 5 95
Eğitsel Veri Madenciliği ve Öğrenme Analitiği 95
Giriş 95
1.Büyük Veri 96
2.Veri Madenciliği 98
2.1.Eğitsel Veri Madenciliği 99
3.Öğrenme Analitiği 102
4.Öğrenme Analitiği Türleri 105
5.Öğrenme Analitiğinin Eğitimde Kullanımı 108
6.Eğitsel Veri Madenciliği ve Öğrenme Analitiğinin Önündeki Engeller 110
Sonuç 112
Kaynakça 114
BÖLÜM 6 117
Eğitimde Z Kuşağı: Dijital Öğretim Yöntemleri 117
Giriş 117
1.Geleceğin Öğrenme Paradigmaları 118
2.Yeni Nesil Öğretim Metotları 121
3.Yapay Zekânın Gelişimi 127
4.Yapay Zekânın Eğitime Etkisi 128
4.1.Yapay Zekâ Okuryazarlığı Geliştirme 131
4.2.Yapay Zekâ Çağı İçin Yetkinliklerin Hazırlanması 131
4.3.Yapay Zekâ Araçlarının Okullarda Kullanımının Etkileri 132
4.4.Yapay Zekânın Adil ve Kapsayıcı Kullanımı 132
4.5.Yapay Zekâ ve Cinsiyet Eşitliği 133
5.Yükseköğretimde Yapay Zekânın Kullanımı 133
6.Yükseköğretimde Yapay Zekâ Uygulama Örnekleri 138
7.Yapay Zekâ Kullanımına İlişkin Zorluklar 142
Sonuç 144
Kaynakça 146

BÖLÜM 7 153
Eğitimde Dijital İçeriklerin Yönetimi 153
Giriş 153
1.E-İçerik Tanımı ve Önemi 154
2.E-İçeriklerin Tasarlanması: Eğitsel, Teknolojik ve Etik Yaklaşımların Entegr 155
2.Eğitsel Özellikler 155
3.Teknolojik Özellikler 157
4.Etik Özellikler 159
5.E-İçerik Bileşenleri ve Türleri 160
5.1.Metin 160
5.2.İşitsel Öge 161
5.3.Görsel Öge 161
6.E-İçerik Türleri 162
6.1Animasyon 163
6.2.Video 164
6.3.Simülasyon (Benzetim) 164
6.4.Sanal ve Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları 165
6.5.Eğitsel E- Oyunlar 166
Sonuç 167
Kaynakça 169
BÖLÜM 8 171
Dijital Program: Dijital Çağda Eğitim Programları 171
Giriş 171
1.Endüstri 4.0'ın Boyutları ve Eğitim Programları 172
1.1.Büyük Veri (Big Data) 172
1.2.Nesnelerin İnterneti (Internet of Things) 172
1.3.Bulut Teknolojileri (Cloud Computing) 173
1.4.Yapay Zeka (Artificial Intelligence) 173
1.5.Artırılmış Gerçeklik (Augmented Reality) 173
2.Dijitalleşme ve Eğitim Programları 174
3.Dijitalleşme Bağlamında Eğitim Programlarının Öğeleri 176
3.1.Hedefler 176
3.2.İçerik 177
3.3.Eğitim Durumları (Öğrenme Yaşantıları) 178
3.4.Sınama Durumları (Ölçme ve Değerlendirme) 181
4.Dijital Programların Uygulanması: Kolaylaştırıcı ve Zorlaştırıcı Faktörler 182
5.Dijital Programların Değerlendirilmesi 183
6.Dijitalleşen Programlar için Öğretmen Eğitimi 184
Sonuç 186
Kaynakça 188
BÖLÜM 9 191
Eğitimde Metaverse Teknolojileri ve Uygulamaları 191
Giriş 191

1.Metaverse Kavramı 192
2.Metaverse'ün Gelişimi 193
3.Metaverse ve Eğitim 199
Sonuç 203
Kaynakça 205
BÖLÜM 10 207
Yükseköğretimde Dijital Eğitimin Profesyonel Gelişim Üzerindeki Rolü 207
Giriş 207
1.Dijital Eğitim ve Özellikleri 207
2.Dijital Eğitim ve Profesyonel Gelişim 209
3.Profesyonel Gelişimi Etkileyen Dijital Eğitim Araçları 211
4.Dijital Teknoloji Altyapısı 211
5.Uzaktan Eğitim 213
6.Çevrimiçi Uygulama Toplulukları 214
7.Profesyonel Gelişimi Etkileyen Faktörler 216
Sonuç 218
Kaynakça 220

BÖLÜM 1

Akıllı Toplum Modelinde Yapay Zekâ ile Eğitimin Dönüşümü

Giriş

Son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimine bağlı olarak dijitalleşme, insan yaşamının önemli bir parçası olmuştur. Bunun sonucu olarak dünyada, dijital teknolojilere dayanan yeni beceriler ve modeller ortaya konulmuş ve dijital bir dönüşüm çağı başlamıştır (Mahlow & Hediger, 2019). Bugün uluslar, dijital teknolojilere bağlı günlük iyileştirmelerin hızla arttığı küresel bir akımla karşı karşıya kalmıştır. Bilgi toplumunun meslekleri ve işleri, giderek bireylerin bilgi birikimlerine daha az fakat dijital becerilerine, bilgilerine ve teknolojiyi nasıl kullandıklarına daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, geleneksel öğretim metotlarının toplumun değişen beklentilerini karşılayamayacağı da açıktır. Sonuç olarak eğitimin, çok yönlü ve dijital becerilere sahip bireylerin nasıl yetiştirileceği konusunda tekrar düşünülmesi gerekmiştir (Oliveira & Souza, 2021).

Yaşamın içinde normların dışına çıkarak bir şeyleri farklı şekillerde yapma fikri bugüne kadar birçok deneyimin önünü açmıştır. Örneğin, yıllar önce inşa edilen bir düşünce, mesafeler arasında daha hızlı ulaşım sağlayacak bir otomobilin üretilmesine sebep olmuştur (Chen, Chen ve Lin, 2020). Ancak, bir inovasyonun tamamen yeni ve radikal nitelikte bir şey olması gerekli değildir. Radikal inovasyonlar genellikle özel kaynaklar gerektirdiğinden ekonomik olarak oldukça zorlayıcı olabilmekte; bu nedenle inovasyon daha çok yenilikçi bir çıktıya vurgu yapmaktadır. İnovasyonla ilişkilendirilen çıktı, ürün inovasyonu olarak adlandırılan yeni ürünlerin ve yeni hizmetlerin sunulmasıdır ve bugün yaşamın her yerinde karşımıza çıkmaktadır. Bir başka açıdan inovasyon, mevcutlardan daha iyi sonuç elde edebilmek için yenilikçi fırsatların oluşturulması olarak tanımlanmaktadır (Kahn, 2018).

Yapay zeka, dijitalleşmenin bugün geldiği en yüksek teknolojilerden biridir. Yapay zeka araştırmacıları sistem mühendisliği ve sibernetiğin kuramlarına dayanarak ve matematiksel mantık ve felsefenin insan düşüncesini tanımlayan tarihçesinden yola çıkarak, beynin fiziksel işlevleri tarafından desteklenen bilişsel yapıların soyutlanabileceğini savunmaktadır (Kline, 2015). Bu tasarımda, insan beyni ve modern dijital bilgisayarlar benzer şekilde çalışan bilgi işletim sistemleri olarak düşünülmüştür; her ikisi de girdi olarak sembolik bilgiyi alırlar, bu bilgiyi yapılandırarak problemleri çözebilirler ve yargıları formüle ederek kararlar verebilirler (Heyck, 2008). 1950'li yıllarda başlayan ilk çalışmalardan sonra bu varsayımlar daha iddialı hale gelmiştir. Yapay zeka araştırmacıları tıbbi teşhis, matematik, dil, satranç ve diğer alanlardaki

Kaynaklar

Arslan, K. (2020). Eğitimde yapay zeka ve uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, *11*(1), 71-88.

Baker, R. S., & Inventado, P. S. (2014). Educational data mining and learning analytics. In *Learning analytics* (pp. 61-75). Springer, New York, NY.

Balkin, J. M., & Sonnevend, J. (2016). The digital transformation of education. *Education and Social Media: Toward a Digital Future. MIT Press*.

Bryndin, E. (2018). System Synergetic Formation of Society 5.0 for Development of Vital Spaces on Basis of Ecological Economic and Social Programs. *Annals of Ecology and Environmental Science* 2: 12–19.

Brynjolfsson, E., & Mcafee, A. (2017). Artificial intelligence, for real. *Harvard business review*, *1*, 1-31.

Cansoy, R. (2018). Uluslararası çerçevelere göre 21. yüzyıl becerileri ve eğitim sisteminde kazandırılması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *7*(4), 3112-3134.

Chen, H. L., Vicki Widarso, G., & Sutrisno, H. (2020). A chatbot for learning Chinese: Learning achievement and technology acceptance. *Journal of Educational Computing Research*, *58*(6), 1161-1189.

Chen, L., Chen, P., & Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. *Ieee Access*, *8*, 75264-75278.

Coşkun, F., & Gülleroğlu, H. D. (2021). Yapay zekânın tarih içindeki gelişimi ve eğitimde kullanılması. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *54*(3), 947-966.

De Witte, K., Cabus, S., Thyssen, G., Groot, W., & van Den Brink, H. M. (2013). A critical review of the literature on school dropout. *Educational Research Review*, *10*, 13-28.

Deguchi, A., Hirai, C., Matsuoka, H., Nakano, T., Oshima, K., Tai, M., & Tani, S. (2020). What is society 5.0. *Society*, *5*, 1-23.

Dick, S. (2019). Artificial Intelligence. Harvard Data Science Review, 11 (1).

Dokukina, I., & Gumanova, J. (2020). The rise of chatbots–new personal assistants in foreign language learning. *Procedia Computer Science*, *169*, 542-546.

Drigas, A. S., & Ioannidou, R. E. (2013). A review on artificial intelligence in special education. *Information Systems, E-learning, and Knowledge Management Research: 4th World Summit on the Knowledge Society, WSKS 2011, Mykonos, Greece, September 21-23, 2011. Revised Selected Papers 4*, 385-391.

Er, H., Turan, S., & Kaymakcı, S. (2021). Toplum 5.0 sürecinin gelişimi ve eğitime etkisinin değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 27-66.

Fahimirad, M., & Kotamjani, S. S. (2018). A review on application of artificial intelligence in teaching and learning in educational contexts. *International Journal of Learning and Development*, *8*(4), 106-118.

Ferreira, C. M., & Serpa, S. (2018). Society 5.0 and social development. *Management and Organizational Studies*, *5*(4), 26-31.

Floridi, L. (2014). *The fourth revolution: How the infosphere is reshaping human reality*. Oxford: Oxford University Press.

Fukuyama, M. (2018). Society 5.0: Aiming for a new human-centered society. *Japan Spotlight*, *27*(Society 5.0), 47-50.

Garg, S., & Sharma, S. (2020). Impact of artificial intelligence in special need education to promote inclusive pedagogy. *International Journal of Information and Education Technology*, *10*(7), 523-527.

Gladden, M. E. (2019). Who will be the members of Society 5.0? Towards an anthropology of technologically posthumanized future societies. *Social Sciences*, *8*(5), 148.

Gorecky, D., Schmitt, M., Loskyll, M., & Zühlke, D. (2014, July). Human-machine-interaction in the industry 4.0 era. In *2014 12th IEEE international conference on industrial informatics (INDIN)* (pp. 289-294). Ieee.

Guan, C., Mou, J., & Jiang, Z. (2020). Artificial intelligence innovation in education: a twenty-year data-driven historical analysis. *International Journal of Innovation Studies*, *4*(4), 134-147.

Heyck, H. (2008). Defining the computer: Herbert Simon and the bureaucratic mind--Part 2. *IEEE Annals of the History of Computing*, *30*(2), 52-63.

Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial intelligence in education. *Boston: Center for Curriculum Redesign*, *2019*, 1-35.

Ikedinachi, A. P., Misra, S., Assibong, P. A., Olu-Owolabi, E. F., Maskeliūnas, R., & Damasevicius, R. (2019). Artificial intelligence, smart classrooms and online education in the 21st century: implications for human development. *Journal of Cases on Information Technology (JCIT)*, *21*(3), 66-79.

Jackman, J. A., Gentile, D. A., Cho, N. J., & Park, Y. (2021). Addressing the digital skills gap for future education. *Nature Human Behaviour*, *5*(5), 542-545.

Jackson, N. C. (2019). Managing for competency with innovation change in higher education: Examining the pitfalls and pivots of digital transformation. *Business Horizons*, *62*(6), 761-772.

Jing, N., Jiang, T., Du, J., & Sugumaran, V. (2018). Personalized recommendation based on customer preference mining and sentiment assessment from a Chinese e-commerce website. *Electronic Commerce Research*, *18*(1), 159-179.

Kahn, K. B. (2018). Understanding innovation. *Business Horizons*, *61*(3), 453-460.

Keskin, S. (2018). Girişimcilik ve İnovasyon Arasindaki İlişki. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(13), 186-193.

Kline, R. (2010). Cybernetics, automata studies, and the Dartmouth conference on artificial intelligence. *IEEE Annals of the History of Computing*, *33*(4), 5-16.

Kline, R. R. (2015). *The cybernetics moment: Or why we call our age the information age*. Baltimore, ML: Johns Hopkins University Press

Koca, D. (2020). Sanayi devrimlerinin tarihsel arka planı ve işgücü becerileri üzerindeki yansımaları. *OPUS International Journal of Society Researches*, *16*(31), 4531-4558.

Kocaman-Karoğlu, A. (2015). Öğretim sürecinde hikâye anlatmanin teknolojiyle değişen doğasi: dijital hikâye anlatimi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, *5*(2), 89-106.

Kocaman-Karoğlu, A., Bal-Çetinkaya, K., & Çimşir, E. (2020). Toplum 5.0 Sürecinde Türkiye'de Eğitimde Dijital Dönüşüm. Üniversite Araştırmaları Dergisi, *3* (3), 147–158.

KPMG (2021). Yapay zeka dünyasında yaşamak. https://home.kpmg/tr/tr/home.html web adresinden 28.05.2021 tarihinde erişilmiştir.

Lackéus, M. (2015). Entrepreneurship in education: What, why, when, how. *Background paper*.

Lackéus, M. (2015). Entrepreneurship in education: What, why, when, how. *Background paper*.

Law, N. W. Y., Woo, D. J., de la Torre, J., & Wong, K. W. G. (2018). A global framework of reference on digital literacy skills for indicator 4.4. 2.

Lu, Y. (2019). Artificial intelligence: a survey on evolution, models, applications and future trends. *Journal of Management Analytics*, *6*(1), 1-29.

Mahlow, C., & Hediger, A. (2019). Digital Transformation in Higher Education-Buzzword or Opportunity?. *eLearn Mag.*, *2019*(5), 13.

Manimala, M. J., & Thomas, P. (2017). Entrepreneurship education: innovations and best practices. *Entrepreneurship education: Experiments with curriculum, pedagogy and target groups*, 3-53.

McNamara, B. R. (2009). The Skill Gap: Will the Future Workplace Become an Abyss. *Techniques: Connecting Education and Careers (J1)*, *84*(5), 24-27.

Mohajan, H. (2019). *The First Industrial Revolution: Creation of a New Global Human Era* (No. 96644). University Library of Munich, Germany.

Nair, M. M., Tyagi, A. K., & Sreenath, N. (2021, January). The future with industry 4.0 at the core of society 5.0: open issues, future opportunities and challenges. In *2021 International Conference on Computer Communication and Informatics (ICCCI)* (pp. 1-7). IEEE.

Narvaez Rojas, C., Alomia Peñafiel, G. A., Loaiza Buitrago, D. F., & Tavera Romero, C. A. (2021). Society 5.0: A Japanese concept for a superintelligent society. *Sustainability*, *13*(12), 6567.

Newborn, M. (2000). Deep Blue's contribution to AI. *Annals of Mathematics and Artificial Intelligence*, *28*(1-4), 27-30.

Oda Abunamous, M., Boudouaia, A., Jebril, M., Diafi, S., & Zreik, M. (2022). The decay of traditional education: A case study under covid-19. *Cogent Education*, *9*(1), 2082116.

OECD (2019). *OECD skills strategy 2019: Skills to shape a better future*. Paris, France: OECD Publishing.

Oliveira, K. K. D. S., & de Souza, R. A. (2022). Digital transformation towards education 4.0. *Informatics in Education*, *21*(2), 283-309.

Parsons, M. (2020). Preparing for Society 5.0: Podcasting with Children. *Hannan Ronshu*, *55*(2), 83-90.

Popkova, E. G., Ragulina, Y. V., & Bogoviz, A. V. (2019). Fundamental differences of transition to industry 4.0 from previous industrial revolutions. In *Industry 4.0: Industrial Revolution of the 21st Century* (pp. 21-29). Springer, Cham.

Prisecaru, P. (2016). Challenges of the fourth industrial revolution. *Knowledge Horizons. Economics*, *8*(1), 57.

Recalde, J. M., Palau, R., Galés, N. L., & Gallon, R. (2020). Developments for smart classrooms: School perspectives and needs. *International Journal of Mobile and Blended Learning (IJMBL)*, *12*(4), 34-50.

Rushing, F. W. (1990). Entrepreneurship and education. *Entrepreneurship education: Current developments, future directions*, 29-40.

Russell, S. J., & Norvig, P. (2022). *Artificial intelligence: A modern approach* (4th ed, global ed.). Pearson.

Saracel, N., & Aksoy, I. (2020). Toplum 5.0: Süper akıllı toplum. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, *9*(2), 26-34.

Sepúlveda, A. (2020). The digital transformation of Education: Connecting schools, empowering learners. *TIC EDUCAÇÃO*, 249.

Serdyukov, P. (2017). Innovation in education: what works, what doesn't, and what to do about it?. *Journal of research in innovative teaching & learning*, *10*(1), 4-33.

Shaikh, A., More, D., Shrivastav, S., Puttoo, R., & Shinde, D. S. (2019, May). Chatboats for releiving stress. In *Proceedings of International Conference on Communication and Information Processing (ICCIP)*.

Spector, J. M., & Ma, S. (2019). Inquiry and critical thinking skills for the next generation: from artificial intelligence back to human intelligence. *Smart Learning Environments*, *6*(1), 1-11.

Sudibjo, N., Idawati, L., & Harsanti, H. R. (2019). Characteristics of Learning in the Era of Industry 4.0 and Society 5.0. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, *372*(1), 276-278.

Taş, H. Y. (2018). Dördüncü sanayi devrimi'nin (endüstri 4.0) çalışma hayatına ve istihdama muhtemel etkileri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *9*(16), 1817-1836.

Tucker, S. (2001). Distance education: Better, worse, or as good as traditional education. *Online journal of distance learning administration*, *4*(4), 1-6.

UNESCO (2020). COVID-19 educational disruption and response. *UNESCO*.

Vincent-Lancrin, S., & Van Der Vlies, R. (2020). Trustworthy artificial intelligence (AI) in education: Promises and challenges. *OECD Education Working Papers,* 218. OECD Publishing.

Paris, WEF. (2020). Schools of the Future. Defining New Models of Education for the Fourth Industrial Revolution. In Platform for Shaping the Future of the New Economy and Society. Cologny/Geneva,Switzerland.

Xu, M., David, J. M., & Kim, S. H. (2018). The fourth industrial revolution: Opportunities and challenges. *International journal of financial research*, *9*(2), 90-95.

Yakovenko, I., Kulumbetova, L., Subbotina, I., Zhanibekova, G., & Bizhanova, K. (2019). The blockchain technology as a catalyst for digital transformation of education. *Technology*, *10*(01), 886-897.

Yalçın, S. (2018). 21. yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *51*(1), 183-201.

BÖLÜM 2

Dijitalleşme Politikaları

Giriş

Dijitalleşme, tüm toplumlar için hem verimlilik sağlayan hem de kaygı uyandıran bir kavram olarak görülmektedir. Dijitalleşen toplumların yeni gerçeklerine uyum sağlamak için küreselleşme, iklim krizi, sürdürülebilirlik, sağlık ve değişen işgücü piyasası gibi çağdaş küresel zorluklarla başa çıkılabilmelidir. Bu açıdan incelendiğinde dijitalleşme kavramının hem zorluklara yönelik çözüm önerisi geliştiren hem de yenilikler için kolaylaştırıcı olduğu ifade edilebilir.

"Dijital ortama aktarma" (Digitization) ifadesi, bilgisayarların tanıyabilmesi, işleyebilmesi, depolayabilmesi ve ardından kullanıcılara iletebilmesi için analog bilgilerin alınması ve kodlanması sürecini içerirken, dijitalleşme (digitalization) ise dijital teknolojinin, toplumun tüm yönlerinde uygulanmasıyla ilişkili değişiklikleri ifade eder (Bloomberg, 2018). Eğitimin dijitalleşmesine yönelik atılan adımlar da son yıllarda önemli düzeyde artış göstermektedir. Teknoloji sürekli olarak değişmekte ve hızla gelişmekteyken, politikalar ve düzenlemeler eğitim sistemlerinde teknolojilerin (veri kullanımı ve yapay zeka dahil) geliştirilmesini ve kullanımını yönetmek ve dijitalleşme ilkelerini sağlamak için geliştirilmelidir (UNESCO, 2022). Bu durum aynı zaman eğitimin dijitalleşmesinin öneminin ve aciliyetinin anlaşıldığını da işaret etmektedir. Eğitimin geleceğini şekillendiren teknoloji kuruluşları uluslarüstü bir anlayışla birleşen siyasi, akademik, kamu ve özel sektör yöneticileri ile liderlerin çok boyutlu iletişimi ile kendilerini geliştirmektedir. Yeni teknolojilerin benimsenmesi ve eğitimin, toplumların dijitalleşmesinde oynadığı rol düşünüldüğünde ülkelerin bu konuda çeşitli politikalar geliştirdiğini ve uyguladığını görebiliriz (ITU, UNESCO & UNICEF, 2020).

Dijital teknolojiler Avrupa'daki eğitim sistemlerini değiştirmeye devam etmektedir. İlk ve ortaokullardan üniversitelere kadar eğitimin her kademesini etkilemektedir. Bu kapsamda eğitim sisteminin dijital dönüşümü bir anda gerçekleştirmediği, yol haritası, veriye dayalı ve aşamalı bir yaklaşım gerektiren yolculuk olduğu ifade edilmektedir. (Power & Heavin, 2018). Bu amaçlar doğrultusunda teknoloji aracılığıyla eğitim kurumlarının; dijital ekonomi, artan bireyselleşme, yaşam boyu öğrenme fırsatları ve veriye dayalı inovasyon olarak çerçevelenen toplumsal değişimlere uyum sağlaması ve bunlara katkıda bulunması beklenmektedir (European Commission, 2018).

Kaynakça

Ambrosio, F., Rückert, D., & Weiss, C. (2020). *Who is prepared for the new digital age. Evidence from the EIB Investment Survey.* European Investment Bank Kirchberg, Luxembourg.

Ambrosio, F., Rückert, D., & Weiss, C. (2020). *Who is prepared for the new digital age. Evidence from the EIB Investment Survey.* European Investment Bank Kirchberg

Begičević Ređep, N., Klačmer Čalopa, M., Tomičić Pupek, K. (2020). The challenge of digital transformation in european education systems. In Moos et al. (Eds.), *Educational leadership, improvement and change: Discourse and systems in Europe* (pp. 103-120). Palgrave Studies on Leadership and Learning in Teacher Education. Palgrave Pivot. https://doi.org/10.1007/978-3-030-47020-3_8

Bejinaru, R. (2018). Assessing students' entrepreneurial skills needed in the knowledge economy. *Management & Marketing: Challenges for the Knowledge Society, 13*(3), 1119–1132.

Bloomberg, J. (2018, April 29). Digitization, digitalization, and digital transformation: Confuse them at your peril. Forbes. https://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2018/04/29/digitization-digitalization-and-digital-transformation-confuse-them-at-your-peril/#78e677fd2f2c

Brunori, B., Harasztosi, P., Merante, C., Rückert D., & Weiss, C. (2023). *Digitalisation in Europe 2022–2023 Evidence from the EIB Investment Survey.* https://www.eib.org/en/publications/20230112-digitalisation-in-europe-2022-2023

Carcary, M., Doherty, E., & Conway, G. (2016). A dynamic capability approach to digital transformation–a focus on key foundational themes. In 10th European Conference on Information Systems Management (pp.20-28). Academic Conferences and Publishing Limited.

Carretero, S., Vuorikari, R., & Punie, Y. (2017). *DigComp 2.1: The digital competence framework for citizens with eight proficiency levels and examples of use*. EUR 28558 EN. http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC106281/web-digcomp2.1pdf_

Commission, E. (2018). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the Digital Education Action Plan.* Brussels. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2018:22:FIN

Conrads, J., Rasmussen, M., Winters, N., Geniet, A. Langer, L. (2017). *Digital education policies in Europe and beyond: Key design principles for more effective policies*. C. Redecker, P. Kampylis, M. Bacigalupo, Y. Punie (Eds.). Publications Office of the European Union.

Conrads, J., Rasmussen, M., Winters, N., Geniets, A., & Langer, L. (2017). *Digital education policies in Europe and beyond: Key design principles for more effective policies.* Publications Office of the European Union.

Department for Digital, Culture, Media and Sport of the United Kingdom. (2017). *UK digital strategy 2017.* https://www.gov.uk/government/publications/uk-digital-strategy/uk-digital-strategy

Department of Education of the United States. (2017). *Reimagining the role of technology in education. 2017 National education technology plan update.* https://tech.ed.gov/files/2017/01/NETP17.pdf

European Comission - DESI. (2022). *Digital Economy and Society Index (DESI) 2022: Thematic chapters.* https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-economy-and-society-indexdesi-2022

European Comission. (2019). *National strategies on Artificial Intelligence: A European perspective in 2019-Country report – Finland.* https://knowledge4policy.ec.europa.eu/sites/default/files/finland-a-i-strategy-report.pdf

European Commission. (2018). *Digital education action plan.* https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=COM:2018:22:FIN

European Council. (2010). *European Council 17 June 2010 conclusions*. https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/council_conclusion_17_june_en.pdf

European Investment Bank. (2023). *Digitalisation in Europe 2022–2023: Evidence from the EIB Investment Survey.* https://www.eib.org/en/publications/20230112-digitalisation-in-europe-2022-2023

European Schoolnet. (2018). *Denmark: Country report on ICT in education.* http://www.eun.org/documents/411753/839549/Country+Report+Denmark+2017.pdf/7a0b9045-cd44-4831-875a-e-42306beeefe

European Union. (2018). *The general data protection regulation*. https://commission.europa.eu/law/law-topic/data-protection/data-protection-eu_en

Eurydice. (2019). *Digital education at school in Europe.* https://eacea.ec.europa.eu/nationalpolicies/eurydice/content/digital-education-school-europe_en

Government of Australia. (2018). *Australia's tech future. Delivering a strong, safe and inclusive digital economy.* https://www.industry.gov.au/sites/default/files/2020-02/national-blockchain-roadmap.pdf

Government of Hungary (2016). *Digital education strategy of Hungary*. https://2015-2019.kormany.hu/en

Government of the Republic of Estonia. (2018). *Digital agenda 2020 for Estonia*. https://www.mkm.ee/sites/default/files/digitalagenda2020_final.pdf

Government of the Republic of Korea. (2016). *Mid- to long-term master plan in preparation for the ıntelligent ınformation society: Managing the fourth industrial revolution*. http://www.msip.go.kr/dynamic/file/afieldfile/msse56/1352869/2017/07/20/Master%20Plan%20for%20the%20intelligent%20information%20society.pdf

HITSA. (2017). *ProgeTiger Programme 2015-2017.* https://www.hitsa.ee/iteducation/educationalprogrammes/progetiger

ITU, UNESCO & UNICEF (2020). *The digital transformation of education: Connecting schools, empowering learners.* https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374309

Ljungqvist, M., & Sonesson, A. (2022) Selling out education in the name of digitalization: A critical analysis of Swedish polic. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy, 8*(2), 89-102. https://doi.org/10.1080/20020317.2021.2004665

Ljungqvist, M., & Sonesson, A. (2022). Selling out education in the name of digitalization: a critical analysis of Swedish policy. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy, 8*(2), 89-102.

Miao, F., Hinostroza, J. E., Lee, M., Isaacs, S., Senne, D. O. F., Martinez, A., Song, K., Uvarov, A., Holmes, W., & Vergel de Dios. B. (2022). *Guidelines for ICT in education policies and masterplans.* https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380926

Miao, F., Holmes, W., Huang, R., & Zhang, H. (2021). *AI and education: A guidance for policymakers.* UNESCO Publishing.

Ministère de l'Éducation Nationale & Ministère de l'Enseignement Supérieur, de la Recherche et de l'Innovation, (2018). *Digital in the service of the school of trust*. https://cache.media.education.gouv.fr/file/08_-_Aout/36/1/DP-LUDOVIA_987361.pdf

Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology of Japan. (2019). *Promoting measures to utilise cutting-edge technology to support learning in a new era*. https://www.mext.go.jp/a_menu/other/1411332.htm

Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology. (2019). *Promoting measures to utilize cutting-edge technology to support learning in a new era.* https://www.mext.go.jp/a_menu/other/1411332.htm

Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology. (2019). *Promoting measures to utilize cutting-edge technology to support learning in a new era.* https://www.mext.go.jp/a_menu/other/1411332.htm

National Science and Technology Council. (2016). *The national artificial ıntelligence research and development strategic plan.* https://www.nitrd.gov/news/national_ai_rd_strategic_plan.aspx

New South Wales Government. (2019). *Education for a changing world. Policy reform and innovation strategy.* https://education.nsw.gov.au/content/dam/main-education/teaching-and-learning/education-for-a-changing-world/media/documents/EFACW-Strategy_AA.pdf

Novak, J., Purta, M., Marciniak, T., Ignatowicz, K., Rozenbaum, K., & Yearwood, K. (2018). T*he rise of digital challengers how digitization can become the next growth engine for central and Eastern Europe.* https://www.mckinsey.com/~/media/McKinsey/Featured%20Insights/Europe/Central%20and%20Eastern%20Europe%20needs%20a%20new%20engine%20for%20growth/The-rise-of-Digital-Challengers.ashx

OECD. (2019). *Digital innovation: Seizing policy opportunities.* OECD Publishing. https://dx.doi.org/10.1787/a298dc87-en.

OECD. (2023). *Policies, data and analysis for trustworthy artificial intelligence.* https://oecd.ai/en/

Ossiannilsson E. (2016). *Handbook of research on learner-centred pedagogy in teacher education and professional development.* Hershey: IGI Global.

Power J. D., & Heavin C. (2018). *Data-based decision making and digital transformation.* New York: Business Expert Press.

Redep, N. B. (2021). *Comparative overview of the digital preparedness of education systems in selected CEE countries.* Center for Policy Studies, CEU Democracy Institute.

Sepúlveda, A. (2020). *The digital transformation of Education: Connecting schools, empowering learners*. International Telecommunication Union UNESCO UNICEF.

Stolterman, E., & Fors, A. C. (2004). Information technology and the good life. In B. Kaplan, D.P. Truex, D. Wastell, A.T.Wood-Harper, J.I. DeGross (Eds.), *Information systems research: Relevant theory and informed practice* (Vol 143). Boston, MA: Springer.

The Luxembourg Government. (2023). *Digital Luxembourg.* https://digital-luxembourg.public.lu/initiatives/digital4education

UNESCO. (2021). Rewired global declaration on connectivity for education. https://en.unesco.org/futuresofeducation/sites/default/files/2021-12/Rewired Global Declaration on Connectivity for Education.pdf

UNESCO. (2022). *Digital transformation in education in Asia Pacific: Policy brief.* https://bangkok.unesco.org/content/policy-brief-digital-transformation-education-asia-pacific#:~:text=Digital%20transformation%20in%20education%20envisions,of%20technology%2Denabled%20education%20systems.

UNESCO. (2022). UNESCO guidelines for ICT in education policies and masterplans. Digital Skills & Jobs Platform. https://digital-skills-jobs.europa.eu/en/inspiration/research/unesco-guidelines-ict-education-policies-2022

United Nations. (2020). *Education during COVID-19 and beyond*. https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sg_policy_brief_covid-19_and_education_august_2020.pdf

US Department of Education. (2017). *Reimagining the role of technology in education. 2017 national education technology plan update.* https://tech.ed.gov/netp/

van der Vlies, R. (2020). *Digital strategies in education across OECD countries: Exploring education policies on digital technologies*. OECD Education Working Papers, No. 226, OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/33dd4c26-en

World Economic Forum. (2015). *New vision for education: Fostering social and emotional learning through technology*. https://widgets.weforum.org/nve-2015/index.html

BÖLÜM 3

Yükseköğretimde Dijital Ekosistem: Üniversitelerin Sanal Dönüşümü

Giriş

Yükseköğretim kurumları, çevresel değişimlerden kaynaklı yüksek düzey dönüşüm baskısı ile var olma ve rekabet avantajı yaratma eksenleri doğrultusunda becerilerini iyileştirme ve geliştirme çabası içerisindedir. Bilgi ekonomisi toplumları, teknolojik ilerlemelerin etkisiyle dijitalleşmektedir. Bu durum, üniversiteler üzerindeki baskıyı arttıran bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Dijital teknolojilerin dünyada hızla yaygınlaşması; bireyler, topluluklar ve örgütler açısından bilgi paylaşımı süreçlerini hızlandırmış, üniversitelerin paydaş profillerini değiştirmiş ve yükseköğretim kurumlarının sunduğu hizmetlerde hem ulusal hem de uluslararası bağlamda toplumsal beklentilerin yükselmesine sebep olmuştur. Böylelikle dijital dönüşüm, 21. yüzyılın ikinci on yılından itibaren, yükseköğretim kurumları için bir öncelik haline gelen doğal ve gerekli bir süreç olmuştur (Benavides vd., 2020). Dijital dönüşüm, üniversitelerin topluma sanal ortamlarda sunduğu hizmetleri güçlendiren stratejik ve kaçınılmaz bir olgudur.

Tüm dünyada bireyler kendi öğrenme süreçlerine yatırım yaparak 21. yüzyılın vatandaşı olmaya çalışmakta ve üniversiteler, sürekli artan bu talebi karşılamak için, eğitim tüketicilerine değerli, esnek ve taşınabilir seçenekler sunarken, değişen iş gücü gereksinimlerini daha iyi karşılayan yenilikçi ürünler ve programlar tasarlamak için dış ortaklarla güçlerini birleştirmeye başlamıştır (Aldridge vd., 2021). Rekabet avantajının arttırılması çabasıyla ortaya çıkan eğitimde dijital yenilikçilik modelleri, temelinde dijital dönüşümün sağlanmasıyla sunulabilen seçenekleri içermektedir. Bunun yanında, üniversitelerin sunduğu program ve hizmetlerin dijitalleşmesi, rekabet avantajını yakalamakta güçlük çeken yükseköğretim kurumları için, bir var olma sorunu haline gelmiştir. Bu sebeple, üniversiteler, hacmi ve etki gücü yüksek bir dijital dönüşüm sürecinden geçmektedirler (Llamas-Nistal vd., 2013). Bu sürecin etkisiyle, üniversitelerin sanal dönüşümü hızlanmış ve ekosistemleri dijitalleşmeye başlamıştır.

Yükseköğretimde dijital ekosistemlerin yapılandırılması, üniversiteler için oldukça yeni ve stratejik bir konudur. Bu çerçevede, bu bölümde, öncelikle, dijital ekosis-

Kaynakça

Aldridge, S. C., David-Chung, K., & Harvatt, K. (2021). *Virtually transforming higher education: The case for building a digital ecosystem*. Drexel University Online. https://drsusanaldridge.com/wp-content/uploads/2021/01/digital-ecosystem-whitepaper.pdf

Amaral, A., & Magalhaes, A. (2002). The emergent role of external stakeholders in European higher education governance. In A. Amaral, G. A. Jones, & B. Karseth (Eds.), *Governing higher education: National perspectives on ınstitutional governance* (Vol. 2, pp. 1–21). Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-015-9946-7_1

Bakhtadze, N., & Suleykin, A. (2021). Industrial digital ecosystems: Predictive models and architecture development issues. *Annual Reviews in Control*, 51, 56–64. https://doi.org/10.1016/j.arcontrol.2020.11.001

Ball, M. (2022). *The metaverse: And how it will revolutionize everything*. Liveright Publishing.

Barykin, S. B., Kapustina, I. V., Kirillova, T. V., Yadykin, V. L., & Konnikov, Y. A. (2020). Economics of digital ecosystems. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 6(4), 1–16. https://doi.org/10.3390/joitmc6040124

Bazarhanova, A., Yli-Huumo, J., & Smolander, K. (2020). From platform dominance to weakened ownership: How external regulation changed Finnish e-identification. *Electronic Markets*, 30(3), 525–538. https://doi.org/10.1007/s12525-019-00331-4

Benavides, L. M. C., Tamayo Arias, J. A., Arango Serna, M. D., Branch Bedoya, J. W., & Burgos, D. (2020). Digital transformation in higher education institutions: A systematic literature review. *Sensors*, 20(11), 1–22. https://doi.org/10.3390/s20113291

Benito-Osorio, D., Peris-Ortiz, M., Armengot, C. R., & Colino, A. (2013). Web 5.0: The future of emotional competences in higher education. *Global Business Perspectives*, 1(3), 274–287. https://doi.org/10.1007/s40196-013-0016-5

Berners-Lee, T. J., Cailliau, R., & Groff, J.-F. (1992). The world-wide web. *Computer Networks and ISDN Systems*, 25, 454–459.

Blanke, T. (2014). *Digital asset ecosystems: Rethinking crowds and clouds*. Chandos Publishing.

Bloomberg, J. (2018). Digitization, digitalization, and digital transformation: Confuse them at your peril. *Forbes*. https://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2018/04/29/digitization-digitalization-and-digital-transformation-confuse-them-at-your-peril/?sh=3d5298202f2c

Bogers, M., Sims, J., & West, J. (2019). What is an ecosystem? Incorporating 25 years of ecosystem research. *Academy of Management Proceedings*, 2019(1), 11080. https://doi.org/10.5465/AMBPP.2019.11080abstract

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2022, December 4). ecosystem. *Encyclopedia Britannica*. https://www.britannica.com/science/ecosystem

Brown, A., Fishenden, J., & Thompson, M. (2014). Organizational structures and digital transformation. In *Digitizing government: Understanding and implementing new digital business models* (pp. 165–183). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9781137443649_10

Cantner, U., Cunningham, J. A., Lehmann, E. E., & Menter, M. (2021). Entrepreneurial ecosystems: A dynamic lifecycle model. *Small Business Economics*, 57(1), 407–423. https://doi.org/10.1007/s11187-020-00316-0

Châlons, C., & Dufft, N. (2017). The role of IT as an enabler of digital transformation. In F. Abolhassan (Ed.), *The drivers of digital transformation: Why there's no way around the cloud* (pp. 13–22). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-31824-0_2

Chang, E., & West, M. (2006). *Digital ecosystems a next generation of the collaborative environment*. International Conference on Information Integration and Web-Based Applications \& Services.

Choudhury, N. (2014). World wide web and its journey from Web 1.0 to Web 4.0. *International Journal of Computer Science and Information Technologies*, 5, 8096–8100.

Costanza, R., d'Arge, R., de Groot, R., Farber, S., Grasso, M., Hannon, B., Limburg, K., Naeem, S., O'Neill, R. V, & Paruelo, J. (1998). The value of the world's ecosystem services and natural capital. *Ecological Economics*, 25(1), 3–15. https://econpapers.repec.org/RePEc:eee:ecolec:v:25:y:1998:i:1:p:3-15

Couldry, N. (2012). *Media, society, world: Social theory and digital media practice*. Polity Press.

Crosby, M., Pattanayak, P., Verma, S., & Kalyanaraman, V. (2016). Blockchain technology: Beyond bitcoin. *Applied Innovation Review*, 2, 6–10. https://scet.berkeley.edu/wp-content/uploads/AIR-2016-Blockchain.pdf

Ebert, C., & Duarte, C. H. C. (2018). Digital transformation. *IEEE Software*, 35(4), 16–21.

Ehrlich, P. R., & Ehrlich, A. H. (1981). *Extinction: The causes and consequences of the disappearance of species*. Random House.

Elia, G., Margherita, A., & Passiante, G. (2020). Digital entrepreneurship ecosystem: How digital technologies and collective intelligence are reshaping the entrepreneurial process. *Technological Forecasting and Social Change*, 150, 119791. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.119791

European Commission, Directorate-General for the Information Society and Media. (2007). *Digital business ecosystems*, (A. Nicolai, F. Nachira, & P. Dini (Eds)). Publications Office.

Fitzgerald, M., Kruschwitz, N., Bonnet, D., & Welch, M. (2014). Embracing digital technology: A new strategic imperative. *MIT Sloan Management Review*, 55(2), 1–12.

Floridi, L. (2009). Web 2.0 vs. the semantic web: A philosophical assessment. *Episteme*, 6(1), 25–37. https://doi.org/10.3366/E174236000800052X

Granstrand, O., & Holgersson, M. (2020). Innovation ecosystems: A conceptual review and a new definition. *Technovation*, 90–91, 1-12. https://doi.org/10.1016/j.technovation.2019.102098

Ghelani, D., & Hua, T. K. (2022). Conceptual framework of Web 3.0 and impact on marketing, artificial intelligence, and blockchain. *International Journal of Information and Communication Sciences*, 7(1), 10-17. http://dx.doi.org/10.11648/j.ijics.20220701.11

Gong, C., & Ribiere, V. (2021). Developing a unified definition of digital transformation. *Technovation*, 102(102217), 1-17. https://doi.org/10.1016/j.technovation.2020.102217

Hein, A., Schreieck, M., Riasanow, T., Setzke, D. S., Wiesche, M., Böhm, M., & Krcmar, H. (2020). Digital platform ecosystems. *Electronic Markets*, 30(1), 87–98. https://doi.org/10.1007/s12525-019-00377-4

Henriette, E., Feki, M., & Boughzala, I. (2015). The shape of digital transformation: A systematic literature review. *MCIS 2015 Proceedings*, 10. https://aisel.aisnet.org/mcis2015/10

Herbert, L. (2017). *Digital transformation: Build your organization's future for the innovation age*. Bloomsbury Publishing.

Iansiti, M., & Lakhani, K. R. (2017). Managing our hub economy: Strategy, ethics, and network competition in the age of digital superpowers. *Harvard Business Review*, 95(5), 84–92.

Iansiti, M., & Levien R. (2004). Strategy as ecology. *Harvard Business Review*, 82(3), 68–126.

Ibrahim, K.A. (2021). Evolution of the Web: From Web 1.0 to 4.0. *Qubahan Academic Journal*, 1(3), 20–28. https://doi.org/10.48161/qaj.v1n3a75

Isenberg, D. (2010). The big idea: How to start an entrepreneurial revolution. *Harvard Business Review*, 88(6), 41–50.

Jacobides, M. G., Cennamo, C., & Gawer, A. (2018). Towards a theory of ecosystems. *Strategic Management Journal*, 39(8), 2255–2276. https://doi.org/10.1002/smj.2904

Jocevski, M., Ghezzi, A., & Arvidsson, N. (2020). Exploring the growth challenge of mobile payment platforms: A business model perspective. *Electronic Commerce Research and Applications*, 40, 100908. https://doi.org/10.1016/j.elerap.2019.100908

Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2019). Siri, Siri, in my hand: Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence. *Business Horizons*, 62(1), 15–25. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.08.004

Król, K. (2020). Evolution of online mapping: From Web 1.0 to Web 6.0. *Geomatics, Landmanagement and Landscape*, 1, 33–51. https://doi.org/10.15576/GLL/2020.1.33

Koch, M., Krohmer, D., Naab, M., Rost, D., & Trapp, M. (2022). A matter of definition: Criteria for digital ecosystems. *Digital Business*, 2(2), 1–13. https://doi.org/10.1016/j.digbus.2022.100027

Korhonen, J. (2001). Four ecosystem principles for an industrial ecosystem. *Journal of Cleaner Production*, 9(3), 253–259. https://doi.org/10.1016/S0959-6526(00)00058-5

Kujur, P., & Chhetri, B. (2015). Evolution of world wide web: Journey from Web 1.0 to Web 4.0. *International Journal of Computer Science and Technology*, 6(1), 134–138.

Kuznetsov, M., Gorovoy, A., & Rodionov, D. (2022). Web innovation cycles and timing projections – Applying economic waves theory to ınternet development stages. In D. Rodionov, T. Kudryavtseva, A. Skhvediani, & M. A. Berawi (Eds.), *Innovations in digital economy* (pp. 3–21). Springer Nature Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-031-14985-6_1

Lang, N., von Szczepanski, K., & Wurzer, C. (2019). *The emerging art of ecosystem management.* Boston Consulting Group. https://www.bcg.com/publications/2019/emerging-art-ecosystem-management

Lenkenhoff, K., Wilkens, U., Zheng, M., Süße, T., Kuhlenkötter, B., & Ming, X. (2018). Key challenges of digital business ecosystem development and how to cope with them. *Procedia* CIRP, 73, 167–172. https://doi.org/10.1016/j.procir.2018.04.082

Leodolter, W. (2017). *Digital transformation shaping the subconscious minds of organizations: Innovative organizations and hybrid intelligences*. Springer.

Li, W., Badr, Y., & Biennier, F. (2012). Digital ecosystems: Challenges and prospects. *Proceedings of the International Conference on Management of Emergent Digital EcoSystems (MEDES 2012),* 117–122. Association for Computing Machinery, New York, NY, USA. https://doi.org/10.1145/2457276.2457297

Llamas-Nistal, M., Fernández-Iglesias, M. J., González-Tato, J., & Mikic-Fonte, F. A. (2013). Blended e-assessment: Migrating classical exams to the digital world. *Computers & Education*, 62, 72–87. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.10.021

Marshall, S. J. (2018). Internal and external stakeholders in higher education. In *Shaping the university of the future: Using technology to catalyse change in university learning and teaching* (pp. 77–102). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-10-7620-6_4

Messerschmitt, D. G., & Szyperski, C. (2003). *Software ecosystem: Understanding an indispensable technology and industry*. The MIT Press.

Muegge, S. (2013). Platforms, communities, and business ecosystems: Lessons learned about technology entrepreneurship in an interconnected world. *Technology Innovation Management Review*, 3, 5–15. http://doi.org/10.22215/timreview/655

Nachira, F., Dini, P., & Nicolai, A. (2007). *A network of digital business ecosystems for Europe: Roots, processes and perspectives*. http://temp.uefiscdi.ro/EDIGIREGION/DigitalBusinessEcosystems-2007.pdf

National Research Council. (2007). *Innovation policies for the 21st century: Report of a symposium* (C. W. Wessner (ed.)). The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/11852

Nguyen, L. T., & Tuamsuk, K. (2022). Digital learning ecosystem at educational institutions: A content analysis of scholarly discourse. *Cogent Education*, 9(1), 2111033. https://doi.org/10.1080/2331186X.2022.2111033

Odum, E. P. (1969). The strategy of ecosystem development. *Science*, 164(3877), 262–270. http://www.jstor.org/stable/1726720

O'Reilly, T. (2005). *What is Web 2.0: Design patterns and business models for the next generation of software*. http://www.oreillynet.com/pub/a/oreilly/tim/news/2005/09/30/what-is-web-20.html

Önday, Ö. (2019). Web 6.0: Journey from Web 1.0 to Web 6.0. *Journal of Media & Management*, 1(1), 1–6. SRC/JMM-102.

Peltoniemi, M., & Vuori, E. (2004). Business ecosystem as the new approach to complex adaptive business environments. *Proceedings of eBusiness Research Forum*, 2(22), 267–281.

Petrova, M., Popova, P., Popov, V., Shishmanov, K., & Marinova, K. (2022). Digital ecosystem: Nature, types and opportunities for value creation. In D. Rodionov, T. Kudryavtseva, A. Skhvediani, & M. A. Berawi (Eds.), *Innovations in digital economy* (pp. 71–85). Springer International Publishing.

Prasad, M. R., & Manjula, B. M. (2013). A Novel overview and evolution of world wide web: Comparison from Web 1.0 to Web 3.0. *International Journal of Computer Science and Technology*, 4(1), 349–354.

Rani, N., Das, P., & Bhardwaj, A. K. (2022). Rumor, misinformation among web: A contemporary review of rumor detection techniques during different web waves. *Concurrency and Computation: Practice and Experience*, 34(1), 1–21. https://doi.org/10.1002/cpe.6479

Razavi, A., Moschoyiannis, S., & Krause, P. (2009). An open digital environment to support business ecosystems. *Peer-to-Peer Networking and Applications*, 2(4), 367–397. https://doi.org/10.1007/s12083-009-0039-5

Riasanow, T., Burckhardt, F., Setzke, D. S., Böhm, M., & Krcmar, H. (2018). The generic blockchain ecosystem and its strategic implications. *Americas Conference on Information Systems*. New Orleans, LA, United States.

Reinitz, B. (2020). Consider the three ds when talking about digital transformation. *Educause Review*. https://er.educause.edu/blogs/2020/6/consider-the-three-ds-when-talking-about-digital-transformation

Robbins, S. P., Bergman, R., Stagg, I., & Coulter, M. (2008). *Management.* Pearson Education Australia.

Rogers, D. L. (2016). *The digital transformation playbook: Rethink your business for the digital age.* Columbia University Press.

Sawatani, Y. (2007). Research in service ecosystems. *PICMET '07 - 2007 Portland International Conference on Management of Engineering & Technology*, 2763–2768. https://doi.org/10.1109/PICMET.2007.4349614

Senyo, P. K., Liu, K., & Effah, J. (2019). Digital business ecosystem: Literature review and a framework for future research. *International Journal of Information Management*, 47, 52–64. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.01.002

Seppänen, M., Hyrynsalmi, S., Manikas, K., & Suominen, A. (2017). Yet another ecosystem literature review: 10+1 research communities. *2017 IEEE European Technology and Engineering Management Summit* (E-TEMS), 1–8. https://doi.org/10.1109/E-TEMS.2017.8244229

Shi, W., Cao, J., Zhang, Q., Li, Y., & Xu, L. (2016). Edge computing: Vision and challenges. *IEEE Internet of Things Journal*, 3(5), 637–646. https://doi.org/10.1109/JIOT.2016.2579198

Singh, R., Rishi, A., & Dwivedi, A. (2017). *Mainstreaming university: Social enterprises ecosystem*. Social Enterprise Report, Birla Institute of Management Technology and Hull University Business School.

Stolterman, E., & Fors, A. C. (2004). Information technology and the good life. In B. Kaplan, D. P. Truex, D. Wastell, A. T. Wood-Harper, & J. I. DeGross (Eds.), *Information systems research: Relevant theory and informed practice* (pp. 687–692). Springer US. https://doi.org/10.1007/1-4020-8095-6_45

Subramaniam, M., Iyer, B., & Venkatraman, V. (2019). Competing in digital ecosystems. *Business Horizons*, 62(1), 83–94. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.08.013

Tiwana, A. (2014). Chapter 1 - The rise of platform ecosystems. In A. Tiwana (Ed.), *Platform ecosystems* (pp. 3–21). Morgan Kaufmann. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-408066-9.00001-1

Tiwana, A., Konsynski, B., & Bush, A. A. (2010). Research commentary—Platform evolution: Coevolution of platform architecture, governance, and environmental dynamics. *Information Systems Research*, 21(4), 675–687. https://doi.org/10.1287/isre.1100.0323

Umarani, G., & Sharmila, K. (2018). IoT: The next evolution of internet. *World Wide Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 4(7), 11–15. http://wwjmrd.com/upload/iot-the-next-evolution-of-internet_1530959631.pdf

van den Boom, J. & Samranchit, P. (2020). *Assessing the long run competitive effects of digital ecosystem mergers*. Tilburg University. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3746343

Weill, P., & Woerner, S. L. (2015). Thriving in an increasingly digital ecosystem. *MIT Sloan Management Review*, 56(4), 27–34.

Willis, A. J. (1997). The Ecosystem: An evolving concept viewed historically. *Functional Ecology*, 11(2), 268–271. https://doi.org/10.1111/j.1365-2435.1997.00081.x

BÖLÜM 4

Yükseköğretimde Yapay Zekâ ile Eğitimde Etik

Giriş

Teknolojideki son gelişmeler, gelecekte akıllı makineler ve yapay zekanın insan yaşamının her alanında yer alacağını işaret etmektedir. Forbes Teknoloji konseyi, 2030 yılına kadar yapay zekâ potansiyelinin küresel ekonomide 15,7 trilyon dolara ulaşacağını tahmin etmektedir. Bugün insan yaşamıyla içe içe geçmiş teknolojiler, bu öngörüye kanıt oluşturmaktadır. Yapay zeka, reklam uygulamaları (Amazon, Youtube ve diğer), spam e-postaları filtreleme, kişisel ürünler önerme, finans sektöründe banka hesaplarını güvence altına alma ve işlem taleplerini izleme gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Ayrıca, Siri, Google Asistan ve Cortana gibi sanal asistanların tanınırlığı ve dünya çapında kullanımı gün geçtikçe artmaktadır (Ma & Siau, 2018).

Yapay zeka teknolojisinin geldiği son noktaya göre, insan gücüne dayalı birçok iş türünün gelecekte değişme veya tamamen ortadan kalkma olasılığı çok yüksektir; hatta küresel etkiler dikkate alındığında bu süre pek de uzak görünmemektedir (Frey & Osborne, 2013). Diğer yandan bazı araştırma sonuçları, rutin ve yapılandırılmış görevleri içeren işlerin otomatikleşmesinin kolay olduğunu işaret etmektedir. Bu işlerin yakın zamanda yapay zeka tarafından devralınacağı da öngörülmektedir. Oxford Üniversitesi'nin İnsanlığın Geleceği Enstitüsü, makinelerin 120 yıl içinde her tür insan işini üstlenebilme olasılığının %50 olduğunu tahmin etmektedir. Üç yüzden fazla, farklı alanlardan bilim insanına anket yoluyla yapılan bu araştırmanın sonucu, iş fonksiyonlarının yaklaşık %70'inin 50 yıl içinde makineler tarafından değiştirilebileceğini göstermektedir. Ancak yapay zekanın, henüz yapılandırılmamış ve insanları yönetmeyi içeren işlerin yerini alma olasılığının düşük olduğu da belirtilmektedir (Ma & Siau, 2018).

Bu bağlamda eğitim, tekrarlayan birtakım işlerden oluşmakla birlikte (örneğin, not verme, ders programlarını oluşturma, sınav tarihlerini planlanma gibi) çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya da sahiptir. Bu nedenle eğitim sistemlerinin değiştirilme riski yüksek kabul edilmektedir. Yükseköğretimler bu grup içinde en yüksek riski taşıyan sistemler olarak nitelendirilmektedir. Bazı yükseköğretim kurumlarından alınan geri bildirimler bu öngörüyü doğrulamıştır. Georgia Teknoloji Enstitüsü'ndeki profesörler bir süredir sanal öğretim asistanları kullandıklarını ve hem fakülte hem de öğrencilerin sonuçtan memnun olduklarını bildirmiştir. Diğer yandan, son yıllarda kitlesel açık çevrimiçi kursların yaygınlaşması teknolojik dönüşümden memnuniyeti göstermektedir. Ancak bu sistemlerin avantajları olduğu kadar bazı dezavantajları

Kaynakça

Akgun, S., & Greenhow, C. (2022). Artificial Intelligence (AI) in Education: Addressing Societal and Ethical Challenges in K-12 Settings. In *Proceedings of the 16th International Conference of the Learning Sciences-ICLS 2022, pp. 1373-1376*. International Society of the Learning Sciences.

Alam, N., & Kendall, G. (2018). Five ways artificial intelligence will shape the future of universities. *The Conversation*, *18*.

Baker, R. S., D'Mello, S. K., Rodrigo, M. M. T., & Graesser, A. C. (2010). Better to be frustrated than bored: The incidence, persistence, and impact of learners' cognitive–affective states during interactions with three different computer-based learning environments. *International Journal of Human-Computer Studies*, *68*(4), 223-241.

Boden, M. A. (2004). *The creative mind: Myths and mechanisms*. Psychology Press.

Boden, M. A. (2014). 4 GOFAI. *The Cambridge handbook of artificial intelligence*, 89.

Bostrom, N., & Yudkowsky, E. (2018). The ethics of artificial intelligence. In *Artificial intelligence safety and security* (pp. 57-69). Chapman and Hall/CRC.

Burton, E., Goldsmith, J., Koenig, S., Kuipers, B., Mattei, N., & Walsh, T. (2017). Ethical considerations in artificial intelligence courses. *AI magazine*, *38*(2), 22-34.

Büthe, T., Djeffal, C., Lütge, C., Maasen, S., & Ingersleben-Seip, N. V. (2022). Governing AI–attempting to herd cats? Introduction to the special issue on the Governance of Artificial Intelligence. *Journal of European Public Policy*, *29*(11), 1721-1752.

Cutumisu, M., & Guo, Q. (2019). Using topic modeling to extract pre-service teachers' understandings of computational thinking from their coding reflections. *IEEE Transactions on Education*, *62*(4), 325-332.

Frey, C. B., & Osborne, M. (2013). The future of employment. *How susceptible are jobs to computerisation.*

Hew, K. F., Lan, M., Tang, Y., Jia, C., & Lo, C. K. (2019). Where is the "theory" within the field of educational technology research?. *British Journal of Educational Technology*, *50*(3), 956-971.

Köse, U. (2020). Yapay zekâ etiği çerçevesinde geleceğin işletmeleri: Dönüşüm ve paradigma değişiklikleri. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 8*(5), 290-305.

Loftus, M., & Madden, M. G. (2020). A pedagogy of data and Artificial Intelligence for student subjectification. *Teaching in Higher Education, 25*(4), 456-475.

Lu, O. H., Huang, A. Y., Huang, J. C., Lin, A. J., Ogata, H., & Yang, S. J. (2018). Applying learning analytics for the early prediction of Students' academic performance in blended learning. *Journal of Educational Technology & Society, 21*(2), 220-232.

Luan, H., Geczy, P., Lai, H., Gobert, J., Yang, S. J., Ogata, H., ... & Tsai, C. C. (2020). Challenges and future directions of big data and artificial intelligence in education. *Frontiers in psychology, 11*, 580820.

Ma, Y., & Siau, K. L. (2018). Artificial intelligence impacts on higher education. *MWAIS Proceedings, 42*(5), 1-5.

Mastorodimos, D., & Chatzichristofis, S. A. (2019). Studying affective tutoring systems for mathematical concepts. *Journal of Educational Technology Systems*, *48*(1), 14-50.

Obermeyer, Z., Powers, B., Vogeli, C., & Mullainathan, S. (2019). Dissecting racial bias in an algorithm used to manage the health of populations. *Science*, *366*(6464), 447-453.

Ocaña-Fernández, Y., Valenzuela-Fernández, L. A., & Garro-Aburto, L. L. (2019). Artificial Intelligence and Its Implications in Higher Education. *Journal of Educational Psychology-Propositos y Representaciones, 7*(2), 553-568.

Pence, H. E. (2014). What is big data and why is it important?. *Journal of Educational Technology Systems, 43*(2), 159-171.

Pence, H. E. (2019). Artificial intelligence in higher education: New wine in old wineskins?. *Journal of Educational Technology Systems*, *48*(1), 5-13.

Popenici, S. A., & Kerr, S. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning, 12*(1), 1-13.

Radulov, N. (2019). Artificial intelligence and security. Security 4.0. Security & Future, 3(1), 3-5.

Rainie, L., & Anderson, J. (2017). The future of jobs and jobs training. Pew Research Center, 3.

Remian, D. (2019). Augmenting education: ethical considerations for incorporating artificial intelligence in education. (Unpublished master's thesis). University of Massachusetts, Boston.

Sao Pedro, M., Baker, R., & Gobert, J. (2013, July). Incorporating scaffolding and tutor context into bayesian knowledge tracing to predict inquiry skill acquisition. In *Educational Data Mining 2013*.

Shaw, J. (2019). Artificial intelligence and ethics. *Harvard Magazine, 30.*

Siau, K., & Wang, W. (2018). Building trust in artificial intelligence, machine learning, and robotics. *Cutter business technology journal, 31*(2), 47-53.

Sijing, L., & Lan, W. (2018, August). Artificial intelligence education ethical problems and solutions. In 2018 *13th International Conference on Computer Science & Education (ICCSE)* (pp. 1-5). IEEE.

Stahl, B. C., & Wright, D. (2018). Ethics and privacy in AI and big data: Implementing responsible research and innovation. *IEEE Security & Privacy, 16*(3), 26-33.

Sudlow, B. (2019). Review Of Joseph E. Aoun (2017). Robot Proof: Higher Education In The Age Of Artificial Intelligence. *Postdigital Science And Education, 1* (1), 236–239.

Topol, E. J. (2019). High-performance medicine: the convergence of human and artificial intelligence. *Nature medicine*, *25*(1), 44-56.

UNESCO (2021). *Message from Ms Audrey Azoulay, Director-General of UNESCO, on the occasion of Human Rights Day.* https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380101_eng?posInSet=2&queryId=N-846502e1-0c76-4899-b0b5-601eb07d9549

Yadegaridehkordi, E., Noor, N. F. B. M., Ayub, M. N. B., Affal, H. B., & Hussin, N. B. (2019). Affective computing in education: A systematic review and future research. *Computers & Education*, *142*, 103649.

Yang, S. J., Ogata, H., Matsui, T., & Chen, N. S. (2021). Human-centered artificial intelligence in education: Seeing the invisible through the visible. *Computers and Education: Artificial Intelligence,* 2, 100008.

Yılmaz, Sözer, Elver, E. (2021). Yapay Zeka İle İlgili Güncel Düzenlemeler: Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletlerinde Alınan Aksiyonlar Işığında Bir Değerlendirme. *Adalet Dergisi,* (66), 445-469.

BÖLÜM 5

Eğitsel Veri Madenciliği ve Öğrenme Analitiği

Giriş

Öğrenme, hayat boyu devam eden bir süreçtir. Öğrenme sürecini yönetebilen bireyler hayatta daha başarılı olmaktadır. Günümüzde öğrenme ve öğretme süreçlerinde bilişim teknolojileri yaygın olarak kullanılmaktadır. Bilişim teknolojilerinin eğitimde kullanılmaya başlamasıyla birlikte eğitim teknolojilerinde yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan biri de öğrenme analitiğidir. Öğrenme analitiği aracılığıyla öğrencilerin öğrenme etkinliklerinden elde edilen verilerin takip edilmesi ve öğrenme süreci ile ilgili bazı çıkarımlarda bulunulması mümkün hale gelmiştir.

Hayatın çeşitli alanlarında veriler toplanmakta, analiz edilmekte ve yorumlanmaktadır; eğitim de bu alanlardan biridir (Kar & Dwivedi, 2020). Bilişim teknolojileri ve kitlesel çevrimiçi öğrenme ortamları veya sosyal ağ çalışma hizmetleri (SNS) gibi dijital kaynaklar, çok çeşitli veriler sağlayan öğrenme ortamlarının temel unsuru haline gelmiştir (Jülicher, 2018). E-posta, sosyal medya, tıbbi aletler, ticari ve bilimsel sensörler, finansal işlemler, uydu ve geleneksel veri tabanları gibi heterojen veri kaynaklarından metin, resim, ses, video veya herhangi bir veri kombinasyonu biçiminde üretilen tüm bu veriler "büyük veri" olarak adlandırılır (Ray & Saeed, 2018). Veri madenciliği ise büyük verilerden yeni ve potansiyel olarak yararlı bilgiler veya anlamlı sonuçların keşfi olarak açıklanabilir (Witten vd., 2011). Veri madenciliği farklı sınıflandırma algoritmaları kullanarak büyük veri kümelerinden yeni trendler ve örüntüler elde etmeyi amaçlar (Baker & Inventado, 2014).

Son zamanlarda ağırlıklı olarak eğitimde kullanılan bilgisayarlar öğrenme kolaylığını artırmak için eğitim sürecini birçok noktada çevrimiçi hale dönüştürmüştür (Koyuncu, 2020). Bilgi teknolojisinin gelişmesiyle birlikte, e-öğrenmenin ortaya çıkışı ve e-öğrenme sistemi geliştirmek için atılan adımlar, Eğitsel Veri Madenciliği (EDM) kavramını ortaya çıkarmıştır (Sweta, 2021). Eğitsel veri madenciliği, öğrenme analitiği ve akademik analitikler, eğitimde büyük veriden yararlanılan alanlardır (Özen, Kartal & Emre, 2017). Eğitsel veri madenciliği; insanların öğrenmesini keşfetmek, öğrenmeyi tahmin etmek ve gerçek öğrenme davranışını anlamak gibi hedeflere ulaşarak daha kaliteli bir öğrenme teknolojisi tasarlamak ve hem öğrenenleri hem de eğitimcileri bilgilendirmek için kullanılabilir (Baker & Inventando, 2014). Eğitsel veri madenciliği ve öğrenme analitiği gibi uygulamalar kullanarak, öğrenci-

Kaynakça

Adadi, A., & Berrada, M. (2018). Peeking inside the Black-box: a survey on explainable artificial intelligence (XAI). *IEEE Access, 6*, 52138-52160. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2018.2870052

Arcinas, M. M., Sajja, G. S., Asif, J., Gour, S., Okoronkwo, E., & Naved, M. (2021). Role of data mining in education for improving students performance for social change. *Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation, 32*(3), 6519-6526.

Aristovnik, A., Keržič, D., Ravšelj, D., Tomaževič, N., & Umek, L. (2021). Impacts of the Covid-19 pandemic on life of higher education students: *Global Survey Dataset from the First Wave, 39*, 1-11. https://doi.org/10.1016/j.dib.2021.107659

Astin, A. W., Banta, T. W., Cross, K. P., El-Khawas, E., Ewell, P. T., Hutchings, P., Marchese, T. J., McClenney, K. M., Mentkowski, M., Miller, M. A., Moran, E. T,. & Wright, B. D. (2023, Ocak 22). 9 Principles of good practice for assessing student learning. *American Association for Higher Education*, https://www.dartmouth.edu/oir/assessmenteval/tools/9principles.html

Baek, C., & Doleck, T. (2022). Educational data mining: a bibliometric analysis of an emerging field. *IEEE Education Society Section*, 10, 31289-31296. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2022.3160457

Baepler, P., & Murdoch, C. J. (2010). Academic analytics and data mining in higher education Paul. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning, 4(*2), 1-9.

Baker, R. S., & Inventado, P. S. (2014). *Educational data mining and learning analytics*. Larusson, J., White, B. (eds), Learning Analytics. New York, NY: Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3305-7_4

Baker, R. S., & Yacef, K. (2009). The state of educational data mining in 2009: A review and future visions. *Journal of Educational Data Mining, 1*(1), 3-17.

Baneres, D., Guerrero-Roldán, A. E., Rodríguez-González, M. E., & Karadeniz, A. (2021). A predictive analytics infrastructure to support a trustworthy early warning system. *Applied Sciences. 11*(13), 5781. https://doi.org/10.3390/app11135781

Baykal, A. (2006). Veri madenciliği uygulama alanları. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 7*, 95-107.

Bollier, D. (2010). *The promise and peril of big data.* Washington DC: The Aspen Institute.

Bravo-Agapito, J., Romero, S. J., & Pamplona, S. (2021). Early prediction of undergraduate Student's academic performance in completely online learning: A five-year study. *Computers in Human Behavior*, 115. https://doi:10.1016/j.chb.2020.106595

Campbell, J. P., DeBlois, P. B., & Oblinger, D. G. (2007). Academic analytics: a new tool for a new era. *EDUCAUSE Review, 42*(4), 40-57.

Chen, L., Chen, P. & Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. *IEEE Access, 8*, 75264-75278. https://doi:10.1109/ACCESS.2020.2988510

CIRIUM. (2019). The four layers of data analytics and examples for travel. https://www.cirium.com/thoughtcloud/four-layers-of-data-analytics/

Clow, D. (2013). An overview of learning analytics. *Teaching in Higher Education, 18*(6), 683-695. https://doi.org/10.1080/13562517.2013.827653

CommLab India. (2022, Aralık 18). Learning analytics 101 the what and the why https://resources.commlabindia.com/ebook/learning-analytics-101

Cooper, A. (2023, Ocak 21). "What is analytics?" definition and essential characteristics. CETIS Analytics Series, 1(5). https://www.solaresearch.org/core/what-is-analytics-definition-and-essential-characteristics/

Drigas, A. S., & Leliopoulos, P. (2014). The use of big data in education. *IJCSI International Journal of Computer Science Issues, 11*(5), 58-63. https://www.solaresearch.org/core/what-is-analytics-definition-and-essential-characteristics/

Elias, T. (2011). Learning analytics: Definitions, processes and potential.

Fayyad, U., & Shapiro, P. (1996). From data mining to knowledge discovery in databases. *AI Magazine 17*(3), 37-54.

Firat, M., & Yuzer, T. V. (2016). Learning analytics: Assessment of mass data in distance education. *International Journal on New Trends in Education and Their Implications, 7*(2), 1-8.

Fynn, A. (2016). Ethical considerations in the practical application of the Unisa socio-critical model of student success. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning.* https://doi.org/10.19173/irrodl.v17i6.2812

Goldstein, P. J., & Katz, R. N. (2005). Academic analytics: The uses of management information and technology in higher education. *Educause Quarterly, 8*(12), 16-24. https://doi.org/10.1080/17439880802097659

Han, J. W., Kamper, M., & Pei, J. (2012). *Data mining concepts and techniques*. Waltham: Morgan Kaufmann Publishers.

Hardman, J., Paucar-Caceres, A. & Fielding, A. (2013). Predicting students' progression in higher education by using the random forest algorithm. *Systems Research and Behavioral Science, 30*(2), 194-203. https://doi.org/10.1002/sres.2130

Ifenthaler, D. (2015). Learning analytics: Benefts and challenges for higher education. https://council-community.org/2015/05/23/learning-analytics-benefts-andchallenges-for-higher-education

Jones, K. M. (2019). Learning analytics and higher education: a proposed model for establishing informed consent mechanisms to promote student privacy and autonomy. *International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16*(1), 1-22.

Jülicher, T. (2018*). Education 2.0: Learning analytics, educational data mining and Co*. In: Hoeren, T., Kolany-Raiser, B. (eds) Big data in context: Legal, social and technological insights 47-5). Münster: Springer.

Kar, A. K., & Dwivedi, Y. K. (2020). Theory building with big data driven research-Moving away from the "what" towards the "why". *International Journal of Information Management, 54.* https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102205

Kaur, P., Singh, M., & Josan, G. S. (2015). Classifcation and prediction based data mining algorithms to predict slow learners in education sector , 500-508. https://doi.org/10.1016/j.procs.2015.07.372

Koyuncu, M. K. (2020). *Endüstri 4.0 çağında matematik eğitimi*. (Ed. M. M. İnceoğlu) Endüstri 4.0 (Dördüncü sanayi devrimi) ve eğitim 231-258. İstanbul: Abaküs.

Koyuncugil, A. S., & Özgülbaş, N. (2009). Veri madenciliği: tıp ve sağlık hizmetlerinde kullanımı ve uygulamaları*. Bilişim Teknolojileri Dergisi, 2*(2).

K G, S., & Kurni, M. (2021). *A beginner's guide to learning analytics, advances in analytics for learning and teaching.* Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-70258-8_3

LACE. (2020). What are the main barriers in making use of learning analytics? Most commonly discussed issues grouped in 6 barriers. https://www.laceproject.eu/faqs/barriers-to-learning-analytics/

Long, P., & Siemens, G. (2011). Penetrating the fog: Analytics in learning and education. *Educause Review, 46*(5), 31-40.

Mehta, A. (2022, Aralık 22). Four types of business analytics to know. https://www.analyticsinsight.net/four-types-of-business-analytics-to-know/

Mitchell, J., & Costello, S. (2000). International e-VET market research report: a report on international market research for Australian VET online products and services. https://www.voced.edu.au/content/ngv%3A35182.

Nguyen, A., Gardner, L., & Sheridan, D. P. (2020). Data analytics in higher education: An integrated view. *Journal of Information Systems Education, 31*(1), 61-71.

Osman, A. S. (2019). Data mining techniques review. *International Journal of Data Science Research, 2*(1). http://ojs.mediu.edu.my/index.php/IJDSR/article/view/1841/717

Özen, Z,. Kartal, E,. & Emre, İ. (2017*).* Eğitimde büyük veri. (Ed. Hatice Ferhan Odabaşı, Buket Akkoyunlu, Aytekin İşman) *Eğitim teknolojileri okumaları* (pp.108-120). Sakarya: TOJET.

Peña-Ayala, A. (2017). *Learning Analytics: fundaments, applications, and trends: A view of the current state of the art to enhance e-learning.* New York: Springer International Publishing.

Ray, S., & Saeed, M. (2018). Applications of educational data mining and learning analytics tools in handling big data in higher education. In: Alani, M., Tawfik, H., Saeed, M., Anya, O. (eds) *Applications of big data analytics.* New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-76472-6_7

Reid-Martinez, K., & Mathews, M. (2016). *Big data in education: Harnessing data for better educational outcomes.* Cent Digit Educ, 33.

Sin, K., & Muthu, L. (2015). Application of big data in education data mining and learning analytics: A literature review. *Ictact Journal on Soft Computing, 4*(5), 1035-1049. https://doi.10.21917/ijsc.2015.0145

Susnjak, T., Ramaswami, G. S., & Mathrani, A. (2022). Learning analytics dashboard: a tool for providing actionable insights to learners. *International Journal of Educational Technolgy in Higher Education, 12*(19), 1-23. https://doi.org/10.1186/s41239-021-00313-7

Sweta, S. (2021). *Modern approach to educational data mining and ıts applications*. Springer.

Tucker, B. (2012). The flipped classroom. *Education Next, 12*(1), 82-83.

University of Wisconsin-Madison. (2022, Aralık 25*). What are the pedagogical uses of learning analytics?* https://at.doit.wisc.edu/guides/what-are-the-pedagogical-uses-of-learning-analytics/

Waheed, H., Hassan, S. U., Aljohani, N. R., Hardman, J., Alelyani, S., & Nawaz, R. (2020). Predicting academic performance of students from VLE big data using deep learning models. *Computers in Human Behavior, 104*. https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.106189

West, D. (2023 Ocak 5). Big data for education: data mining, data analytics, and web dashboards. https://www.brookings.edu/research/big-data-for-education-data-mining-data-analytics-and-web-dashboards/

Witten, I. H., Frank, E., & Hall, M. A. (2011). *Data mining: Practical machine learning tools and techniques* (3rd ed.). Burlington: Morgan Kaufmann Publishers.

Yağcı, M. (2022). Educational data mining: prediction of students' academic performance using machine learning algorithms. *Smart Learning Environments, 9*(11). https://doi.org/10.1186/s40561-022-00192-z

Yoo, M., & Jin, S-H. (2020). International forum of educational technology & society development and evaluation of learning analytics dashboards to support online discussion activities. *Technology & Society, 23*(2), 1-18. https://doi.org/10. 2307/26921130

Yupangco, J. (2018). *The essential guide to learning analytics in the age of big data*. Canada: Lambda Solutions.

Yukselturk, E., Ozekes, S., & Turel, Y. K. (2014). Predicting dropout student: an application of data mining methods in an online education program. *European Journal of Open, Distance and E-Learning, 17*(1), 118-133.

Zikopoulos, P., & Eaton, C. (2011*). Understanding big data: Analytics for enterprise class hadoop and streaming data.* New York: McGraw-Hill Osborne Media.

Zhang Z., Fang, F., Wang, C. J., Daneshmand, M., & Wang, C, W. (2015). A survey of big data research, *IEEE Network, 29*(5) https://doi.org/10.1109/MNET.2015.7293298

BÖLÜM 6

Eğitimde Z Kuşağı: Dijital Öğretim Yöntemleri

Giriş

Modern toplumda bilgi, sürekli olarak değişen ve gelişmekte olan teknolojiler sayesinde kolayca erişilebilir hale gelmiştir (Goldie, 2016). Bilgi toplumu olarak adlandırılan bu dönem bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi ve yaygın şekilde kullanılmasıyla şekillenmiştir. İnternet, mobil cihazlar, dijital araçlar ve sosyal medya gibi platformlar bilginin hızla yayılmasını ve küresel ölçekte paylaşımını mümkün kılmaktadır. Bilgi toplumu ve teknolojik gelişmelerle birlikte toplumun değişen ihtiyaç ve koşulları eğitimde önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu değişiklikler, eğitim materyallerinin dijitalleşmesi ve online eğitim platformlarının yaygınlaşmasıyla öğrencilerin eğitim sürecinde beklentilerini değiştirmektedir. Geleneksel öğretim yöntemleri ve sınıf deneyimleri öğrencilerin değişen beklentileri karşısında etkili olamamaktadır. Geleneksel öğretim metotlarının öğrencilerin ilgisini çekmemesi, teknolojinin içine doğan Z kuşağının karakteristik özelliklerinin ve öğrenme tercihlerinin önceki nesillere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Artık öğrenciler esnek, interaktif ve katılımcı bir öğrenme deneyimi beklemekte ve bilgiye hızla erişim sağlayan dijital araçlarla birlikte etkileşimli bir şekilde öğrenmeyi tercih etmektedir. Küçük yaşlardan itibaren farklı teknolojik araçlar ile etkileşim halinde olmaları sebebiyle bu teknolojiler öğrencilerinin hayatlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Z kuşağı dijital dünyaya doğal bir şekilde uyum sağlayabilen, iletişim aracı olarak dijital araçları tercih eden ve bilgiye hızla ulaşmayı bekleyen bir kuşaktır. Günümüz lise ve üniversite öğrencileri, teknolojiyi anlama konusunda uzman, teknoloji kullanımı yoluyla sosyal olarak açık, hızlı ve sabırsız ve aynı anda birçok işi yapabilen bireyler olarak nitelendirilmektedir (Singh vd., 2021). Z kuşağının belirtilen özelliklerine göre teknolojinin rolü eğitim için son derece önemlidir. Dijitalleşme zaman ve mekân esnekliği yaratmakta, dolayısıyla e-öğrenme yaygınlaşmaktadır (Cheng & Su, 2012). Ayrıca, Hamidi ve Chavoshi (2018) çeşitli teknolojik araçların eğitim için multimedya içerik kullanımını mümkün kıldığını ve öğrenme içeriklerine her an her yerden erişim sağlandığını belirtmektedir. Dolayısıyla teknoloji, öğrenme süreçleri ve bireysel eğitim de dahil olmak üzere günlük yaşamın birçok yönünü geliştirme potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, dijital araçların öğrenme çıktılarının yanı sıra öğrenci katılımını da arttırdığı gözlenmiştir (Karabatzaki vd., 2018).

Gelişmekte olan teknolojilerin sınıf içi öğrenme metotlarına uygulanması, öğrenme deneyimlerini güçlendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle yapay zekâ,

Kaynakça

Akçapınar, G., Altun, A., & Aşkar, P. (2019). Using learning analytics to develop early-warning system for at-risk students. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, *16*(1), 1-20.

Anagün, S. S. (2018). Teachers' Perceptions about the Relationship between 21st Century Skills and Managing Constructivist Learning Environments. *International Journal of Instruction*, *11*(4), 825-840.

Anohina, A. (2007). Advances in intelligent tutoring systems: problem-solving modes and model of hints. *International Journal of Computers Communications & Control*, *2*(1), 48-55.

Anyim, W. O. (2021). Sustainable Development Goal on Quality Education: A Review of E-Learning Resources and Pedagogy in the University System. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, *5578*.

Aşkar, P., & Kızılkaya, G. (2006). Eğitim yazılımlarında eğitsel yardımcı kullanımı: Eğitsel ajan. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *31*(1), 25-31.

Atanassova, I., Bertin, M., & Mayr, P. (2019). Mining scientific papers: NLP-enhanced bibliometrics. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, *4,* 2.

Barrett, M., Branson, L., Carter, S., DeLeon, F., Ellis, J., Gundlach, C., & Lee, D. (2019). Using artificial intelligence to enhance educational opportunities and student services in higher education. *Inquiry: The Journal of the Virginia Community Colleges*, *22*(1), 11.

Bates, T., Cobo, C., Mariño, O., & Wheeler, S. (2020). Can artificial intelligence transform higher education?. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, *17*(1), 1-12.

Berman, N. B., Durning, S. J., Fischer, M. R., Huwendiek, S., & Triola, M. M. (2016). The role for virtual patients in the future of medical education. *Academic medicine*, *91*(9), 1217-1222.

Bersin, J. (2018). A new paradigm for corporate training: Learning in the flow of work. *Josh Bersin: Insights on Corporate Talent, Learning, and HR Technology*.

Black, J. T., & Hawkes, L. W. (2006). A prototype interface for collaborative mobile learning. In *Proceedings of the 2006 international conference on Wireless communications and mobile computing*, 1277-1282.

Bostrom, N., & Yudkowsky, E. (2014). The ethics of artificial intelligence. K. F. (Eds.), *The Cambridge handbook of artificial intelligence*. Cambridge: Cambridge University Press.

Boulay, B. (2016). Artificial intelligence as an effective classroom assistant. *IEEE Intelligent Systems*, *31*(6), 76-81.

Bryant, J., Heitz, C., Sanghvi, S., & Wagle, D. (2020). How artificial intelligence will impact K-12 teachers. *Retrieved May*, *12*, 2020.

Chang, R. (2017). Report Artificial Intelligence to Grow 47.5% in Education over Next 4 Years. https://thejournal. com/articles/2017/03/24/YZ-market-to-grow-47.5-percent-over-next-four-years.aspx

Chen, X., Xie, H., & Hwang, G. J. (2020). A multi-perspective study on artificial intelligence in education: Grants, conferences, journals, software tools, institutions, and researchers. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, *1*, 100005.

Cheng, C. H., & Su, C. H. (2012). A Game-based learning system for improving student's learning effectiveness in system analysis course. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *31*, 669-675.

Chopra, A. (2019). *21 Vital Chatbot Statistics for 2019.* https://outgrow.co/blog/vital-chatbot-statistics.

Cilliers, E. J. (2017). The challenge of teaching generation Z. *PEOPLE International Journal of Social Sciences*. *3*(1), 188-198.

Cox, A. M. (2021). Exploring the impact of Artificial Intelligence and robots on higher education through literature-based design fictions. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, *18*(1), 1-19.

Critz, C. M., & Knight, D. (2013). Using the flipped classroom in graduate nursing education. *Nurse educator*, *38*(5), 210-213.

Çelik, S., Toptaş, V., & Karaca, T. (2012). iTunes University: potentials and applications. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *64*, 412-416.

De Baker, R. S. J., & Inventado, P. S. (2014). Chapter X: Educational Data Mining and Learning Analytics. *Comput. Sci*, *7*, 1-16.

Dibitonto, M., Leszczynska, K., Tazzi, F., & Medaglia, C. M. (2018). Chatbot in a campus environment: design of LiSA, a virtual assistant to help students in their university life. In *International conference on human-computer interaction* (pp. 103-116). Springer, Cham.

Eckleberry-Hunt, J., & Tucciarone, J. (2011). The challenges and opportunities of teaching "Generation Y". *Journal of graduate medical education*, *3*(4), 458-461.

Eckleberry-Hunt, J., Lick, D., & Hunt, R. (2018). Is medical education ready for generation Z?. *Journal of graduate medical education*, *10*(4), 378-381.

Francl, T. J. (2014). Is flipped learning appropriate? *Journal of Research in Innovative Teaching*, *7*(1).

Francis, T., & Hoefel, F. (2018). *"The influence of Gen Z—the first generation of true digital natives—is expanding. "True Gen": Generation Z and its implications for companies.* McKinsey and Company.

Gardner, L. (2018). How AI is infiltrating every corner of the campus. *The Chronicle of Higher Education*, *4*.

Girard, C., Ecalle, J., & Magnan, A. (2013). Serious games as new educational tools: how effective are they? A meta-analysis of recent studies. *Journal of computer assisted learning*, *29*(3), 207-219.

Goldie, J. G. S. (2016). Connectivism: A knowledge learning theory for the digital age?. *Medical teacher*, *38*(10), 1064-1069.

González-Pérez, L. I., & Ramírez-Montoya, M. S. (2022). Components of Education 4.0 in 21st century skills frameworks: systematic review. *Sustainability*, *14*(3), 1493.

Hamidi, H., & Chavoshi, A. (2018). Analysis of the essential factors for the adoption of mobile learning in higher education: A case study of students of the University of Technology. *Telematics and Informatics*, *35*(4), 1053-1070.

Harari, T. T. E., Sela, Y., & Bareket-Bojmel, L. (2022). Gen Z during the COVID-19 crisis: A comparative analysis of the differences between Gen Z and Gen X in resilience, values and attitudes. *Current Psychology*, 1-10.

Harper, K. C., Chen, K., & Yen, D. C. (2004). Distance learning, virtual classrooms, and teaching pedagogy in the Internet environment. *Technology in Society*, *26*(4), 585-598.

Hattie, J. A., & Yates, G. C. (2014). Using feedback to promote learning. *Applying science of learning in education: Infusing psychological science into the curriculum*, 45-58.

Heaven, D. (2018). The age of AI peer reviews. *Nature, 563,* 609–610.

Hwang, G. J., Chiu, L. Y., & Chen, C. H. (2015). A contextual game-based learning approach to improving students' inquiry-based learning performance in social studies courses. *Computers & Education*, *81*, 13-25.

Jones, K. M., Asher, A., Goben, A., Perry, M. R., Salo, D., Briney, K. A., & Robertshaw, M. B. (2020). "We're being tracked at all times": Student perspectives of their privacy in relation to learning analytics in higher education. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, *71*(9), 1044-1059.

Hockly, N. (2012). Digital literacies. *ELT Journal*, *66*(1), 108-112.

Hockly, N. (2019). Automated writing evaluation. *ELT Journal*, *73*(1), 82-88.

Howe, N., & Strauss, W. (2000). *Millennials rising: The next great generation*. New York: Vintage Books.

Jackson, P. C. (2019). *Introduction to artificial intelligence*. New York: Courier Dover Publications.

Kalyuga, S. (2005). Prior Knowledge Principle in Multimedia Learning," in *The Cambridge Handbook of Multimedia Learning*. Cambridge University Press, 325–338

Kamaruzaman, M. F., & Zainol, I. H. (2012). Behavior response among secondary school students development towards mobile learning application. In 2012 IEEE Colloquium On Humanities, Science and Engineering (CHUSER) (pp. 589-592). IEEE.

Karabatzaki, Z., Stathopoulou, A., Kokkalia, G., Dimitriou, E., Loukeri, P. I., Economou, A., & Drigas, A. (2018). Mobile Application Tools for Students in Secondary Education. An Evaluation Study. *International Journal of Interactive Mobile Technologies*, *12*(2).

Karsenti, T. (2019). Artificial Intelligence in Education: The Urgent Need to Prepare Teachers for Tomorrow's Schools. *Formation et profession, 27*(1), 112-116.

Karsenti, T., Bugmann, J., & Gros, P. P. (2017). Using humanoid robots to support students with autism spectrum disorder. *Formation et profession*, 25(3), 134-136.

Kengam, J. (2020). Artificial intelligence in education. *Research Gate*.

King, R. D., Rowland, J., Oliver, S. G., Young, M., Aubrey, W., Byrne, E., et al. (2009). The automation of science. *Science, 324*(5923), 85–89.

Kitano, H. (2016). Artificial intelligence to win the nobel prize and beyond: Creating the engine for scientific discovery. *AI magazine*, *37*(1), 39-49.

Kır, Ş. (2020). Dijital dönüşüm sürecinde yükseköğretim kurumları ve öğretim elemanlarının gelişen rolleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, *6*(3), 143-163.

Kirschner, P. A., & van Merriënboer, J. J. (2013). Do learners really know best? Urban legends in education. *Educational psychologist*, *48*(3), 169-183.

Klutka, J., Ackerly, N., & Magda, A. J. (2018). Artificial Intelligence in Higher Education. *Current Uses and Future Applications. Louisville. Learning house*.

Koulopoulos, T., & Keldsen, D. (2016). *Gen Z effect: The six forces shaping the future of business*. Routledge.

Kuleto, V., Ilić, M., Dumangiu, M., Ranković, M., Martins, O. M., Păun, D., & Mihoreanu, L. (2021). Exploring opportunities and challenges of artificial intelligence and machine learning in higher education institutions. *Sustainability*, *13*(18), 10424.

Lacity, M.; Scheepers, R.; Willcocks, L.; Craig, A. (2017). Reimagining the University at Deakin: An IBM Watson Automation Journey. The Outsourcing Unit Working Research Paper Series.

Lim, D. H., Morris, M. L., & Kupritz, V. W. (2007). Online vs. blended learning: Differences in instructional outcomes and learner satisfaction. *Journal of Asynchronous Learning Networks*, *11*(2), 27-42.

Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). Intelligence unleashed: An argument for AI in education, Pearson Education, London.

Luckin, R. (2017). Towards artificial intelligence-based assessment systems. *Nature Human Behaviour*, *1*(3)

Ma, Y., & Siau, K. L. (2018). Artificial intelligence impacts on higher education. *MWAIS Proceedings*, *42*(5), 1-5.

McArthur, D., Lewis, M., & Bishary, M. (2005). The roles of artificial intelligence in education: Current progress and future prospects. *Journal of Educational Technology*, *1*(4), 42-80.

McDonald, D., & Kelly, U. (2012). *The value and benefits of text mining.* England: HEFCE

Mendez, S. L., Conley, V. M., Johanson, K., Gosha, K., Mack, N. A., Haynes, C. L., & Gerhardt, R. A. (2019). The Use of Chatbots in Future Faculty Mentoring: A Case of the Engineering Professoriate. In *2019 ASEE Annual Conference & Exposition*.

Miao, D., Dong, Y., & Lu, X. (2020). PIPE: Predicting Logical Programming Errors in Programming Exercises. *International Educational Data Mining Society*.

Mohr, E.S.; Mohr, K.A. (2018). The ABCs of the XYZs: Adding a Critical Dimension to Contemporary Teacher Education. *J. Educ. Train, Stud, (5)* 182–189.

Neumann, A. T., Arndt, T., Köbis, L., Meissner, R., Martin, A., de Lange, P., ... & Wollersheim, H. W. (2021). Chatbots as a tool to scale mentoring processes: Individually supporting self-study in higher education. *Frontiers in artificial intelligence*, *4*, 668220.

Oblinger, D., Oblinger, J., Roberts, G., McNeely, B., Windham, C., Hartman, J., ... & Kvavik, R. (2005). *Educating the net generation* (Vol. 272). Brockport Bookshelf, Book.

Osakwe, J., Dlodlo, N., & Jere, N. (2017). Where learners' and teachers' perceptions on mobile learning meet: A case of Namibian secondary schools in the Khomas region. *Technology in Society*, *49*, 16-30.

Page, L. C., & Gehlbach, H. (2017). How an artificially intelligent virtual assistant helps students navigate the road to college. *AERA Open*, *3*(4),

Parasuraman, A. (2000). Technology Readiness Index (TRI) a multiple-item scale to measure readiness to embrace new technologies. *Journal of service research*, *2*(4), 307-320.

Pence, H. E. (2019). Artificial intelligence in higher education: New wine in old wineskins?. *Journal of Educational Technology Systems*, *48*(1), 5-13.

Poláková, P., & Klímová, B. (2019). Mobile technology and Generation Z in the English language classroom—A preliminary study. *Education Sciences*, *9*(3), 203.

Popenici, S. A., & Kerr, S. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, *12*(1), 1-13.

Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants part 2: Do they really think differently?. *On the horizon*, *9*(6), 1-5.

Price, S., & Flach, P. (2017). Computational support for academic peer review: A perspective from artificial intelligence. *Communications of the ACM, 60*(3), 70–79.

Puiu, S. (2017). Generation Z–an educational and managerial perspective. *Revista tinerilor economişti*, (*29*), 62-72.

Rachmadtullah, R. M. S. Z., Ms, Z., & Sumantri, M. S. (2018). Development of computer-based interactive multimedia: study on learning in elementary education. *Int. J. Eng. Technol*, *7*(4), 2035-2038.

Ralston, K., Chen, Y., Isah, H., & Zulkernine, F. (2019, December). A voice interactive multilingual student support system using IBM Watson. In *2019 18th IEEE International Conference On Machine Learning And Applications (ICMLA)* (pp. 1924-1929). IEEE.

Randhawa, G. K., & Jackson, M. (2020, January). The role of artificial intelligence in learning and professional development for healthcare professionals. In *Healthcare management forum* (Vol. 33, No. 1, pp. 19-24). Sage CA: Los Angeles, CA: SAGE Publications.

Russell SJ, Norvig P (2016) *Artificial intelligence: a modern approach.* New Jersey: Pearson Education.

Sandberg, J., Maris, M., & De Geus, K. (2011). Mobile English learning: An evidence-based study with fifth graders. *Computers & Education*, *57*(1), 1334-1347.

Schoenenberger, H. (2019). Preface. In H. Schoenenberger (Ed.), *Lithium-ion batteries a machine-generated summary of current research* (v–xxiii). Berlin: Springer.

Scholz, T. M., & Vyugina, D. (2019). Looking into the future: What we are expecting from generation Z. In *Generations Z in Europe*. Emerald Publishing Limited.

Schroer, W. (2008). Defining, managing, and marketing to generations X, Y, and Z. *The portal*, *10*(9), 9-10.

Seemiller, C., & Grace, M. (2016). *Generation Z goes to college*. John Wiley & Sons.

Seemiller, C., & Grace, M. (2017). Generation Z: Educating and engaging the next generation of students. *About Campus*, *22*(3), 21-26.

Selingo, J.J. (2018). The new generation of students. How colleges can recruit, teach and serve Gen Z. *Chron. High. Educ.* 1–48

Serban, I. V., Gupta, V., Kochmar, E., Vu, D. D., Belfer, R., Pineau, J., ... & Bengio, Y. (2020). A large-scale, open-domain, mixed-interface dialogue-based ITS for STEM. In *Artificial Intelligence in Education: 21st International Conference, AIED 2020, Ifrane, Morocco, July 6–10, 2020, Proceedings, Part II 21* (pp. 387-392). Springer International Publishing.

Seufert, C., Oberdörfer, S., Roth, A., Grafe, S., Lugrin, J. L., & Latoschik, M. E. (2022). Classroom management competency enhancement for student teachers using a fully immersive virtual classroom. *Computers & Education*, *179*, 104410.

Shatto, B., & Erwin, K. (2016). Moving on from millennials: Preparing for generation Z. *The Journal of Continuing Education in Nursing*, *47*(6), 253-254.

Singh, A. (2014). Challenges of Issues of Generation Z. IOSR *Journal of Business and Management, 16* (7).

Singh, A., Sharma, S., & Paliwal, M. (2021). Adoption intention and effectiveness of digital collaboration platforms for online learning: the Indian students' perspective. *Interactive Technology and Smart Education*, *18*(4), 493-514.

So, W. W. M., Chen, Y., & Wan, Z. H. (2019). Multimedia e-learning and self-regulated science learning: A study of primary school learners' experiences and perceptions. *Journal of Science Education and Technology*, *28*(5), 508-522.

Sparkes, A., Aubrey, W., Byrne, E., Clare, A., Khan, M. N., Liakata, M., ... & King, R. D. (2010). Towards robot scientists for autonomous scientific discovery. *Automated Experimentation*, *2*, 1-11.

Spector, J. M., & Ma, S. (2019). Inquiry and critical thinking skills for the next generation: from artificial intelligence back to human intelligence. *Smart Learning Environments*, *6*(1), 1-11.

Strobl, C., Ailhaud, E., Benetos, K., Devitt, A., Kruse, O., Proske, A., & Rapp, C. (2019). Digital support for academic writing: A review of technologies and pedagogies. *Computers and Education, 131,* 33–48.

Szymkowiak, A., Melović, B., Dabić, M., Jeganathan, K., & Kundi, G. S. (2021). Information technology and Gen Z: The role of teachers, the internet, and technology in the education of young people. *Technology in Society*, *65*, 101565.

Thelwall, M. (2019). *Artificial intelligence, automation and peer review*. Bristol: JISC.

Toronto, E. (2009). Time out of mind: Dissociation in the virtual world. *Psychoanalytic Psychology*, *26*(2), 117.

Tsai, S. C., Chen, C. H., Shiao, Y. T., Ciou, J. S., & Wu, T. N. (2020). Precision education with statistical learning and deep learning: a case study in Taiwan. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, *17*(1), 1-13.

Turner, A. (2015). Generation Z: Technology and social interest. *The journal of individual Psychology*, *71*(2), 103-113.

UNESCO. (2021). *International forum on AI and the futures of education developing competencies for the AI era. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377251*

Wu, T. T., Huang, Y. M., Shadiev, R., Lin, L., & Starčič, A. I. (Eds.). (2018). *Innovative Technologies and Learning: First International Conference, ICITL 2018, Portoroz, Slovenia, August 27–30, 2018, Proceedings* (Vol. 11003). Springer.

Yates, A., Starkey, L., Egerton, B., & Flueggen, F. (2021). High school students' experience of online learning during Covid-19: the influence of technology and pedagogy. *Technology, Pedagogy and Education*, *30*(1), 59-73.

Yew, E. H., & Goh, K. (2016). Problem-based learning: An overview of its process and impact on learning. *Health professions education*, *2*(2), 75-79.

Zawacki-Richter, O., Conrad, D., Bozkurt, A., Aydin, C. H., Bedenlier, S., Jung, I., ... & Kerres, M.

(2020). Elements of open education: An invitation to future research. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, *21*(3), 319-334.

Zeide, E. (2019). Artificial intelligence in higher education: Applications, promise and perils, and ethical questions. *Educause Review*, *54*(3).

Zhu, Z. T., Yu, M. H., & Riezebos, P. (2016). A research framework of smart education. *Smart learning environments, 3*(1), 4.

BÖLÜM 7

Eğitimde Dijital İçeriklerin Yönetimi

Giriş

Öğrenme ortamları, öğrencilerin öğrenme süreçlerini desteklemek ve geliştirmek amacıyla tasarlanmış fiziksel veya dijital ortamlardır. Bu ortamlar, öğrencilere öğrenme ve sosyalleşme fırsatları sunar ve çeşitli araçlar, kaynaklar ve etkinliklerle zengin öğrenme deneyimleri sağlar. Dijital teknolojilerin kullanımının artmasıyla birlikte, öğretme-öğrenme sürecinde de dijitalleşme ve çevrim içi ortamlara katılımın arttığı gözlenmektedir (Allen ve Seaman, 2013). Bilgisayar, ağ ve multimedya teknolojileri, öğrenenlere aktif bir şekilde katılabilecekleri ve kendi hızlarında ilerleyebilecekleri bir öğrenme ortamı sağlamıştır. Bu teknolojiler, öğrencilere daha fazla kontrol ve özgürlük vererek öğrenme deneyimini kişiselleştirme fırsatı sunmaktadır (Alemany & Majos, 2000). Bu gelişmeler, web tabanlı eğitim ve teknoloji destekli öğrenme ortamlarının kullanımını yaygınlaştırarak, aktif öğrenme stratejilerinin uygulanmasını ve öğrencilerin öğrenme deneyimlerini geliştirme potansiyelini artırmaktadır (Vargo, vd., 2003). Dijital öğrenme ortamları, dijital öğrenme sürecinin tasarlandığı, geliştirildiği, sunulduğu ve iyileştirildiği merkezler olarak görülebilir. Bilgi ve becerilerin teknoloji ile desteklendiği dijital öğrenme ortamlarında, öğrenme içeriklerinin (nesnelerinin) başarılı bir e-öğrenme deneyimi için önemli olduğu söylenebilir.

Dijital öğrenme ortamının nitelikli olması için e-içeriklerin sistematik bir şekilde değerlendirilmesi önemlidir. Değerlendirme süreci, zaman ve maliyet faktörlerini göz önünde bulundurarak, güvenilirlik ve geçerlilik gereksinimlerini etkin bir şekilde dengelemelidir. Bunun için uygulanan süreçlerin ve araçların verimli bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu sayede, öğrenme nesnelerinin kalitesi artırılabilir ve öğrencilerin daha etkili bir şekilde öğrenmeleri sağlanabilir (Vargo vd., 2003). Dolayısıyla üzerinde düşünülmesi gereken, söz konusu e-içeriklerin bütünlüğünü ve tutarlılığını sağlamak için düzenlemek ve belirli bir öğrenme hedefi için en uygun olanı seçmektir. Bu da etkili ve verimli bir e-içerik yönetimini gündeme getirmektedir. E-içerik yönetimi, dijital ortamda oluşan ve kullanılan içeriklerin yönetimi olarak tanımlanabilir. Bu içerikler arasında metin, görüntü, ses, video, animasyon gibi farklı formatlarda içerikler yer alabilir. E-içerik yönetimi, içeriklerin oluşturulmasından yayınlanmasına, arşivlenmesinden silinmesine kadar olan süreçleri içerir (Mauthe & Thomas, 2004). Buradan hareketle, e-içerik kavramının derinlemesine incelenmesinin yararlı olacağı söylenebilir.

Kaynakça

Akören, A. N. (2018). Çizgi film ve animasyon eğitiminde son eğilimler. *Etkileşim*, 2, 124-140. https://doi.org/10.32739/ etkilesim.2018.2.32

Alemany, I. G., & Majós, T. M. (2000). Strategies to regulate content development and interactivity in the classroom. *European Journal of Psychology of Education*, 15, 157-171.

Aljaafreh, R. F. S. (2009). *A model for e-learning content design.* (Doctoral dissertation), Middle East University for Graduate Studies, Amman.

Allen, I. E., & Seaman, J. (2013). *Changing course: Ten years of tracking online education in the United States*. Sloan Consortium.

Anderson, J., & McCormick, R. (2005). 10 Principles of successful e-learning. Observatory for New Technologies and Education. https://oeb.global/oeb-insights/10-principles-of-successful-e-learning/

Bailenson, J. (2018). *Experience on demand: What virtual reality is, how it works, and what it can do*. WW Norton & Company.

Behringer, R., Klinker, G., & Mizell, D. (1999). *Augmented reality: Placing artificial objects in real scenes.* AK Peters/CRC Press.

Berryman, D. R. (2012). Augmented reality: a review. *Medical Reference Services Quarterly*, 31(2), 212-218.

Bowman, D. A., & McMahan, R. P. (2007). Virtual reality: how much immersion is enough?. *Computer,* 40(7), 36-43.

Butcher, K. R. (2014). The multimedia principle. In R. E. Mayer (Ed.), *The Cambridge handbook of multimedia learning* (pp. 174–205). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139547369.010

Clark, R. C., & Mayer, R. E. (2016). *E-learning and the science of instruction: Proven guidelines for consumers and designers of multimedia learning.* john Wiley & Sons.

Copier, M. (2005, June). *Connecting worlds. Fantasy role-playing games, ritual acts and the magic circle.* In DiGRA Conference.

Cotton, B., & Oliver, R. (1997). *Siberuzay sözlüğü* (Ö. Arkan, Ö. Çendeoğlu Çev.). Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.

Daşdemir, İ. (2016). Animasyon kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına, öğrenilen bilgilerin kalıcılığına ve bilimsel süreç becerilerine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 21(4), 1287-1304.

Fahy, P. J. (2004). Planning for multimedia learning. In S. Mishra and R. C. Sharma (Eds). *Interactive multimedia in education and traning* (pp.1-24). Idea Group Publishing.

Günay, V. (2009). Görsel okuryazarlık ve imgenin anlamlandırılması. *Art-e Sanat Dergisi*, 1(1), 1-29. https://doi.org/10.21602/sgsfsd.55487

Ivers, K. S., & Barron, A. E. (1998). *Multimedia projects in education: Designing, producing, and assessing*. CO: Libraries Unlimited.

Khot, N. (2019). E- Content development and management: Initiatives of INFLIBNET. *Journal of Advancements in Library Sciences,* 6(1), 284-289.

Kimmons, R., & Yamada, S. (2022). *Visuals in learning design.* Edtech Book.

Kincaid, J. P., Hamilton, R., Tarr, R. W., & Sangani, H. (2003) simulation in education and training. In M. S. Obaidat & G. I. Papadimitriou (Eds.), *Applied system simulation* (pp. 437–456). Boston, MA: Springer

Küçük T. (2022). *Ulusal/Uluslararası yapılan araştırmalarda, eğitimde animasyon kullanımının incelenmesi ve bir animasyon uygulaması örneği,* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi.

Malamed, C. (2015). *Visual design solutions: Principles and creative inspiration for learning professionals.* Hoboken, NJ, USA: John Wiley & Sons. doi: 10.1002/9781119153801

Mason, R. O. (2007). Four ethical issues of the information age. In *Computer ethics* (ss. 41-48). Routledge. https:// doi.org/10.4324/9781315259697-8

Mauthe, A., & Thomas, P. (2004). *Professional content management systems: handling digital media assets*. John Wiley & Sons.

Mayer, R. E. (2017). Using multimedia for e-learning. *Journal of Computer Assisted Learning*, 33(5), 403-423.

Mayer, R., & Fiorella, L. (2014). Principles for reducing extraneous processing in multimedia learning: coherence, signaling, redundancy, spatial contiguity, and temporal contiguity principles. In R. Mayer (Ed.), *The Cambridge handbook of multimedia learning* (pp. 279-315). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139547369.015

Mishra, S., & Sharma, R. C. (2005). *Interactive multimedia in education and training*. Idea Group Publishing.

Moreno, R., & Mayer, R. E. (2000). A coherence effect in multimedia learning: The case for minimizing irrelevant sounds in the design of multimedia instructional messages. *Journal of Educational Psychology*, 92(1), 117-125. DOI: 10.1037//0022 0663.92.1 117.

Mystakidis, S. (2022). Metaverse. *Encyclopedia,* 2(1), 486-497. https://doi.org/10.3390/encyclopedia2010031

Nachimuthu, K., & Vijayakumari, G. (2011). Role of educational games improves meaningful learning. *Journal of Educational Technology*, 8(2), 25-33.

Nachimuthu, K. (2012). Need of e-content developments in education. *Education Today, An International Journal of Education & Humanities,* 3(2), 72-80.

Nagarathinam, N. (2018). Designing, developing and importance of e-content package. *Tenth Annual Day Special Issue*, 57-63.

Pellas, N., Mystakidis, S., & Kazanidis, I. (2021). Immersive Virtual Reality in K-12 and Higher Education: A systematic review of the last decade scientific literature. *Virtual Reality,* 25(3), 835-861.

Rieber, L. P. (1990). Animation in computer-based instruction. *Educational Technology Research and Development*, 38(1), 77-86.

Sakman, S. (2020). Animasyon teknikleriyle çoklu ortam öğrenme materyallerinin zenginleştirilmesi. *Fine Arts,* 15(2), 116- 126.

Shannon, R. E. (1975). Simulation: A survey with research suggestions. *AIIE Transactions,* 7(3), 289-301.

Slater, M., & Sanchez-Vives, M. V. (2016). Enhancing our lives with immersive virtual reality. *Frontiers in Robotics and AI*, 3, 74. https://doi.org/10.3389/frobt.2016.00074

Somyürek, S. (2014). Öğretim sürecinde z kuşağının dikkatini çekme: artırılmış gerçeklik. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 4(1), 63-80.

Szabo, M. (1998). *Survey of educational technology research*. Grant MacEwan Community College.

Talim ve Terbiye Kurulu (2022). *Elektronik eğitim içerikleri rehberi.* MEB.

Vargo, J., Nesbit, J. C., Belfer, K., & Archambault, A. (2003). Learning object evaluation: computer-mediated collaboration and inter-rater reliability. *International Journal of Computers and Applications,* 25(3), 198-205.

Wager, S. (2005). Digital asset management, media asset management, and content management: From confusion to clarity. *Journal of Digital Asset Managemen*t, 1(1), 40-45.

Wiley, D. A. (2000). Connecting learning objects to instructional design theory: A definition, a metaphor, and a taxonomy. In D. A. Wiley (Eds). *The instructional use of learning objects*, (1-25). AIT/AECT.

Wohlgenannt, I., Simons, A., & Stieglitz, S. (2020). Virtual reality. *Business & Information Systems Engineering*, 62, 455-46**.**

BÖLÜM 8

Dijital Program: Dijital Çağda Eğitim Programları

Giriş

"Dijital çağda eğitim programlarının geleceği nasıl olacak?" (Williamson, 2013, s.1) sorusu günümüzde daha fazla tartışılır hale gelmiştir. Bir eğitim programı yalnızca geçmişin anlayışını yansıtmakla kalmamakta, aynı zamanda bugünün anlaşılmasını sağlayarak geleceğe dönük bir vizyonu da temsil etmektedir. Yeni ve sürekli değişen teknolojilere karmaşık toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel değişimler eşlik ettiğinde eğitim programlarının geleceğine dönük bir reform ihtiyacı daha fazla gündeme gelmektedir. Bu durumun nedenlerinden biri eğitim programlarının topluma ayna tutmasıdır (Williamson, 2013). Dijital çağı yakalayan toplumlarda eğitim programlarının da dijitalleşmesi ve dijital teknolojilerle entegre edilmesi kaçınılmaz bir durum olarak görülmektedir.

Dijital çağda eğitim programlarının güncellenmesine duyulan ihtiyaç artmıştır. Bunun bir nedeni okulların dijital toplum içerisinde yaşayacak ve çalışacak bireylere yeni fikir ve beceriler kazandırmasının artık bir zorunluluk haline gelmesidir (Resnick, 2002). Diğer bir neden ise yeni teknolojilerin öğrencilerin sadece ne öğrenmesi gerektiğini değil ne öğrenebileceğini de değiştirmiş olmasıdır. Yalnızca kalem-kağıtla öğretilmesi ve öğrenilmesi zor olan ancak bir o kadar da önemli olan birçok fikir ve konu eğitim programlarının dışında bırakılmaktadır. Yeni dijital teknolojilerin kullanılmasıyla birlikte bu fikir ve konulardan bazıları bilgisayar simülasyonları gibi yollarla erişilebilir hale gelmiş; üniversite düzeyinde ele alınan bazı fikir ve konular daha erken yaşlarda ele alınabilir hale gelmiştir (Resnick, 2002). Başka bir neden ise eğitim programlarının bilinmesi gereken şeylere daha az, bilinmeyen şeyleri öğrenmeye yönelik stratejilere ise daha fazla odaklanması gerekliliğidir. Yeni teknolojiler hayatın her alanını hızla değiştiriyorken daha iyi öğrenenler olmayı öğrenmek daha fazla önem kazanmıştır (Resnick, 2002). Sonuç olarak eğitim programları aracılığıyla dijital topluma uyum sağlayacak, öğrenmeyi öğrenen bireylerin yetiştirilmesi mümkün görünmektedir.

Alanyazında dijital programlar incelendiğinde genellikle çevrimiçi eğitim (bkz. Škoda vd., 2021), çevrimiçi öğrenme kaynakları (bkz. Selwyn, 2008), dijital program materyalleri (bkz. Callahan, vd., 2015; Hudson, 2014), matematik, fen bilimleri gibi alanlarda kullanılan çeşitli yazılımlar (bkz. Choppin vd., 2014; Farrar, 2016;

Kaynakça

Aabakken, L., & Bach-Gansmo, E. (2000). Data and metadata: Development of a digital curriculum. *Medical Teacher, 22*(6), 572-575. https://doi.org/10.1080/0142159002000753

Abdel-Basset, M., Manogaran, G., & Rushdy, M. E. (2018). Internet of things in smart education environment: Supportive framework in the decision-making process. *Concurrency and Computation: Practice and Experience*, e4515. https://doi.org/10.1002/cpe.4515

Al-Awidi, H., & Aldhafeeri, F. (2017). Teachers' readiness to implement digital curriculum in Kuwaiti schools. *Journal of Information Technology Education: Research, 16*, 105-126.

Alexander, A., Rajesh, R., & Ayyadurai, J. V. (2016, February). *Mobile learning in higher education*. In National Conference on Higher Education in The Knowledge Age: Techno-Pedagogical Perspectives and Innovations (p. 178-181). Bharathidasan University Tiruchirappalli.

Backes, S., Baumann, I., Harion, D., Sattler, S., & Lenz, T. (2021). Why flipping the classroom is not enough: Digital curriculum making after the pandemic. *Prospects, 51,* 347–361. https://doi.org/10.1007/s11125-021-09555-9

Boffa, E., Lupi, F., Lanzetta, M., & Maffei, A. (2022). The digitalization of engineering curricula: defining the categories that preserve constructive alignment. In *Communications in computer and information science* (pp. 333-346). (Vol 1542). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-96060-5_24

Britten, J. S., & Mullen, L. J. (2003). Interdisciplinary digital portfolio assessment: Creating tools for teacher education. *Journal of Information Technology Education, 2,* 41-50.

Burnett, C. (2016). *Research reports: The digital age and its implications for learning and teaching in the primary school.* Cambridge Primary Review Trust.

Caduceus International Publishing (2019). *Digital learning, e-learning, online learning: What's the difference?* https://www.cipcourses.com/blog/digital-learning-elearning-online-learning/#:~:-text=It%20means%20any%20type%20of,like%20smart%20boards%20and%20tablets

Cahlikova, T. (September, 2020). The implementation of a digital curriculum on the local level: lessons from a Swiss case study. In ICEGOV '20: *Proceedings of the 13th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance* (pp. 184-191). Athens, Greece. https://doi.org/10.1145/3428502.3428528

Callahan, C., Saye, J., & Brush, T. (2015). Supporting in-service teachers' professional teaching knowledge with educatively scaffolded digital curriculum. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education, 15*(4), 568-599.

Chen, L., Chen, P., & Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. *IEEE Access, 8,* 75264-75278. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.2988510

Choppin, J., & Borys, Z. (2017). Trends in the design, development, and use of digital curriculum materials. *ZDM Mathematics Education, 49*, 663–674. https://doi.org/10.1007/s11858-017-0860-x

Choppin, J., Carson, C., Borys, Z., Cerosaletti, C., & Gillis, R. (2014). A typology for analyzing digital curricula in mathematics education. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology, 2*(1), 11-25.

Çekiç, A., & Bakla, A. (2021). A review of digital formative assessment tools: Features and future directions. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET), 8*(3). 1459-1485.

Ellahi, R. M., Khan, M. U. A., & Shah, A. (2019). Redesigning curriculum in line with Industry 4.0. *Procedia Computer Science, 151*, 699–708.

Eriksson, H. (2015). Digitizing curricula: An approach for digital usability. P. Cunningham, & M. Cunningham (eds.), *eChallenges e-2015 Conference Proceedings* (pp. 1-9). Vilnius, Lithuania. https://doi.org/10.1109/eCHALLENGES.2015.7441086

Erstad, O. (2006). A new direction? Digital literacy, student participation and curriculum reform in Norway. *Education and Information Technologies, 11*, 415-429. https://doi.org/10.1007/s10639-006-9008-2

Farrar, S. B. (2016). *Students and teachers using a digital curriculum and pedagogy in secondary mathematics* (Master thesis). San Francisco State University.

Fischer, G., Lundin, J., & Lindberg, O. J. (2023). The challenge for the digital age: Making learning a part of life. *The International Journal of Information and Learning Technology, 40*(1), 1-16. https://doi.org/10.1108/IJILT-04-2022-0079

Gallardo-Fernández, A., Monsalve Lorente, L., & Aguasanta-Regalado, M. (2021). Primary educational strategies in times of digital curriculum content. *Digital Education Review, 40,* 66-81.

González-Martínez, J. A., Bote-Lorenzo, M. L., Gómez-Sánchez, E., & Cano-Parra, R. (2015). Cloud computing and education: A state-of-the-art survey. *Computers & Education, 80*, 132-151. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.08.017

Gordon, D. T. (2002). Curriculum access in the digital age. *Harvard Education Letter, 18*(1), 1-6.

Hudson, T. (2014). *Best practices for evaluating digital curricula.* DreamBox Learning, Inc.

Irvine, S. E., & Barlow, J. (1998). The digital portfolio in education: An innovative learning and assessment tool. *Journal of Information Technology for Teacher Education, 7*(3), 321-330. https://doi.org/10.1080/14759399800200045

Istenič-Starčič, A., & Lebeničnik, M. (2020). Investıgation of university students' perceptions of their educators as role models and designers of digitalized curricula. *Human Technology, 16*(1), 55–91. https://doi.org/10.17011/ht/urn.202002242163

Jenson, J. D., & Treuer, P. (2014). Defining the e-portfolio: What it is and why it matters. *Change: The Magazine of Higher Learning, 46*(2), 50-57. https://doi.org/10.1080/00091383.2014.897192

Kumar-Basak, S., Wotto, M., & Bélanger, P. (2018). E-learning, M-learning and D-learning: Conceptual definition and comparative analysis. *E-Learning and Digital Media, 15*(4), 191-216. https://doi.org/10.1177/2042753018785180

Lee, K. (2012). Augmented reality in education and training. *TechTrends, 56*(2), 13-21.

Llamas-Nistal, M., Fernández-Iglesias, M. J., González-Tato, J., & Mikic-Fonte, F. A. (2013). Blended e-assessment: Migrating classical exams to the digital world. *Computers & Education, 62,* 72–87. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.10.021

Oliva, P. F., & Gordon, W. R. (2013). *Developing the curriculum* (8th ed.). Pearson Education, Inc.

Ornstein, A. C., & Hunkins, F. P. (2018). *Curriculum: Foundations, principles, and issues* (7th ed.). Pearson Education Limited.

Parsons, D., MacCallum, K., Schofield, L., Johnstone, A., & Coulter, S. K. (2020). Next-generation digital curricula for future teaching and learning. In Yu, S., Ally, M., Tsinakos, A. (eds.), *Emerging technologies and pedagogies in the curriculum* (pp. 3-19): Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-15-0618-5_1

Pence, H. E. (2015). What is big data and why is it important?. *Journal of Educational Technology Systems, 43*(2), 159-171. http://dx.doi.org/10.2190/ET.43.2.d

Pepin, B. (2020). Quality of (digital) resources for curriculum innovation. In *Proceedings of the Tenth ERME Topic Conference (ETC 10) on Mathematics Education in the Digital Age* (pp. 33-41). https://9pdf.org/article/quality-of-digital-resources-for-curriculum-innovation.zx5nmexd

Pepin, B., Choppin, J., Ruthven, K., & Sinclair, N. (2017). Digital curriculum resources in mathematics education: Foundations for change. *ZDM Mathematics Education, 49*, 645–661. https://doi.org/10.1007/s11858-017-0879-z

Pepin, B., Gueudet, G., Yerushalmy, M., Trouche, L., & Chazan, D. (2016). E-textbooks in/for teaching and learning mathematics: A potentially transformative educational technology. In L. English & D. Kirshner (Eds.), *Handbook of international research in mathematics education* (pp. 636–661). Taylor & Francis.

Pettersson, F. (2021). Understanding digitalization and educational change in school by means of activity theory and the levels of learning concept. *Education and Information Technologies, 26,* 187–204. https://doi.org/10.1007/s10639-020-10239-8

Polizzi, G. (2020). Digital literacy and the national curriculum for England: Learning from how the experts engage with and evaluate online content. *Computers & Education, 152,* 103859. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103859

Puttick, G., Drayton, B., Karp, J. (2015). Digital curriculum in the classroom: Authority, control, and teacher role. *iJET, 10*(6), 11-20. http://dx.doi.org/10.3991/ijet.v10i6.4825

Reddy, P., Sharma, B., & Chaudhary, K. (2020). Digital literacy: A review of literature. International *Journal of Technoethics, 11*(2), 65-94. https://orcid.org/0000-0003-4088-1706

Remillard, J. T. (2016). Keeping an eye on the teacher in the digital curriculum race. In M. Bates, & Z. Usiskin, (eds.), *Digital curricula in school mathematics* (pp. 195-204). Information Age Publishing.

Rensfeldt, A. B., & Player-Koro, C. (2020). "Back to the future": Socio-technical imaginaries in 50 years of school digitalization curriculum reforms. *International Journal of Media, Technology and Lifelong Learning, 16*(2), e4048.

Resnick, M. (2002). Rethinking learning in the digital age. In G. S. Kirkman, P. K. Cornelius, J. D., Sachs, & K. Schwab (Eds.), *The global information technology report 2001–2002: Readiness for the networked world* (pp. 32-37). Oxford University Press.

Rose, D. H., & Gravel, J. W. (2012). *Curricular opportunities in the digital age.* The Students at the Center Series.

Ryan, P. J., & Watson, R. B. (2017). Research challenges for the Internet of Things: What role can OR play?. *Systems, 5*(1), 24. https://doi.org/10.3390/systems5010024

Selwyn, N. (2008). Constructing the challenge of digital didactics: the rhetoric, remediation and realities of the UK Digital Curriculum. *International Journal of Media, Technology and Lifelong Learning, 4*(1), 1-15.

Sharp, J. (2019). *Opportunity thrives with high-quality digital curriculum: Evaluation criteria for selecting digital curriculum*. Apex Learning.

Škoda, J., Baksa, T., & Luić, L. (2021, March). Effective communication practices in digital curriculum. In L. G. Chova, A. López Martínez, I. Candel Torres (Eds.), *Proceedings of INTED2021 Conference* (pp. 5995-6002). IATED. https://doi.org/10.21125/inted.2021

Smith, G. (2017). *The teacher-curriculum relationship: Teacher interactions with a digital science curriculum.* (Doctoral Dissertation). Texas Tech University.

Starkey, L. (2020). A review of research exploring teacher preparation for the digital age, *Cambridge Journal of Education*, *50*(1), 37-56. https://doi.org/10.1080/0305764X.2019.1625867

Svendsen, A. M., & Svendsen, J. T. (2021). Digital directions: Curricular goals relating to digital literacy and digital competences in the Gymnasium (stx) in Denmark. *Nordic Journal of Digital Literacy, 16*(1), 6-20. https://doi.org/10.18261/issn.1891-943x-2021-01-02

Velinova-Sokolova, N. (2021). Higher education and COVID 19 in conditions of Education 4.0. *International Scientific Journal "Industry 4.0", 6*(4)*,* 165-168.

Wang, P. (2019). On defining artificial intelligence. *Journal of Artificial General Intelligence, 10*(2), 1-37. https://doi.org/10.2478/jagi-2019-0002

Williamson, B. (2013). *The future of the curriculum: School knowledge in the digital age.* Massachusetts Institute of Technology, MIT Press.

Xie, K., Kim, M. K., Cheng, S. L., & Luthy, N. C. (2017). Teacher professional development through digital content evaluation. *Educational Technology Research and Development, 65,* 1067-1103. https://doi.org/10.1007/s11423-017-9519-0

Yang, M., Wang, T., & Lim, C. P. (2017). E-portfolios as digital assessment tools in higher education. In J.M. Spector et al. (Eds.), *Learning, design and technology* (pp. 1-23). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-17727-4_83-1

Yanuarto, W. N., Purwanto, J., & Jaelani, A. (2022). A new trend in Indonesia: Newest curriculum and its impact on middle school level. *JMM (Jurnal Masyarakat Mandiri), 6*(3), 2365-2376.

BÖLÜM 9

Eğitimde Metaverse Teknolojileri ve Uygulamaları

Giriş

Metaverse, insanlara gerçek evren dışında sanal bir evrende yaşam deneyimleme imkânı sunan bir teknolojidir. Kullanıcılar bu sanal evrende kendi kimliklerini ortaya koymak için avatarlar oluştururlar. Oluşturdukları bu avatarlar aracılığıyla gündelik olarak gerçek hayatlarında gerçekleştirdikleri tüm aktiviteleri, sanal evren Metaverse'de de gerçekleştirebilmektedirler. Dahası kullanıcılar, avatarları ile gerçek hayatlarında gerçekleştiremeyecekleri veya gerçekleştirmeyi planladıkları ancak henüz hayata geçirmedikleri aktiviteleri de deneyimleme şansı bulurlar. Bu durum bireylerin Metaverse teknolojilerine karşı olan merakını daha da arttırmaktadır. Özellikle 2021 yılının sonunda Facebook Şirketi'nin CEO'su Mark Zuckerberg'in yaptığı açıklamada, yeni bir Metaverse evreni kuracaklarını ve kullanıcıların 2022 yılından itibaren bu evreni deneyimleyebileceklerini ifade etmesi, tüm dünyada Metaverse teknolojisine karşı olan ilgiyi daha fazla arttırmıştır.

Bu gelişmeler doğrultusunda farklı sektörlerdeki birçok şirketin Metaverse uygulamaları için yatırımlar yapmaya başlaması ve altyapı koşullarını güçlendirmeye çalışması, Metaverse teknolojisinin eğitimde nasıl kullanılabileceği, eğitim sistemlerine nasıl entegre edilebileceği, mevcut eğitim sistemi düzeninin bu uygulamalara aktarılabilirliği tartışma konusu haline gelmiştir. Özellikle salgın döneminde ortak bir müfredatın öğretilmesi esasına dayanan kitlesel eğitim anlayışının zamandan ve mekândan bağımsız şekilde de yürütülebilmesi gerekliliğini ortaya çıkardı ve öğrencilerin uzaktan eğitim aracılığıyla da öğrenmeye devam edebildiği deneyimlendi. Bu durum Metaverse uygulamalarının eğitim alanında da kullanılabileceğine dair olan inancı pekiştirdi.

Metaverse teknolojisi, eğitim alanına birçok yeni uygulamayı dâhil etme potansiyeline sahiptir. Örneğin bu teknolojilerin eğitimde kullanımı kişiye özgü ve sürekli bir eğitim olanağı sağlayarak engelli veya hasta öğrencilerin eğitime yeterli erişim sağlayamadıkları durumlarda da kolaylık sağlayabilir. Örneğin dünyanın her yerinden farklı öğrenciler arkadaşlarıyla buluşup sanal gerçekliği kullanarak hiçbir seyahat maliyetine gerek kalmadan farklı bir ülkedeki herhangi bir müzeyi ziyaret edebilirler. Sanal keşifler sayesinde farklı ülkelerdeki öğrencilerin kültürel farklılıklarını deneyimleyebilir, farklılıklar arasında köprü kurmayı öğrenebilirler. Herhangi bir dersin herhangi bir konusuyla alakalı oyun temelli uygulamaları kullanarak öğrenmelerine katkı da bulunabilir (NDTV, 2022).

Kaynakça

Barry, D. M., Kanematsu, H. ve Fukumura, Y. (2010). Problem based learning in Metaverse. *Online Submissions, 9*(2), 1-8.

Bayram, A. (2022). Metaleisure: Leisure time habits to be changed with Metaverse. *Journal of Metaverse, 2* (1), 1-7.

Bebitoğlu, M.E. (2022). *Eğitimde çığır açacak! 3s yaşındaki çocuk bile Metaverse ile kolayca öğrenebiliyor.* (Röportajı gerçekleştiren: Topaklı, B. ve Kocabaş, G.). https://www.milliyet.com.tr/gundem/egitimde-cigir-acacak-3-yasindaki-cocuk-bile-metaverse-ile-kolayca-ogrenebiliyor-6732574

Collins, C. (2008). Looking to the future: Higher education in the Metaverse. *Educase Review, 43*(5), 50-55.

Çelik, K. (2021). Bulut bilişim teknolojileri. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12* (24), 436-450.

Díaz, J., Saldaña, C. ve Ávila, C. (2020). Virtual world as a resource for hybrid education. *International Journal of Emerging Technologies in Learning, 15*(15), 94-109.

Duan, H., Li, J., Fan, S., Lin, Z., Wu, X., ve Wei Cai. (2021). Metaverse for social good: A university campus prototype. *29th ACM International Conference on Multimedia, (China)*1-9.

Gartner. (2022). *2021-2023 Emerging Technology Roadmap.* https://www.gartner.com/en/articles/what-is-a-metaverse

GüncelEğitim (2022, Mart 25). *Milli Eğitim Bakanı duyurdu: Okullara Metaverse geliyor!.* https://www.guncelegitim.com/haber/milli-egitim-bakani-duyurdu-okullara-metaverse-geliyor-22844.html

Han, S. ve Noh, Y. (2021). Analyzing higher education instructors' perception on Metaverse- based education. *Journal of Digital Contents Society, 22*(11), 1793-1806.

Hirsh-Pasek, K., Zosh, J.M., Hadani, H.S., Golinkoff, R.M., Clark, K., Donohue, C. ve Wartella, E. (2022). *A whole new World: Education meets the metaverse.* (Policy Brief). https://www.brookings.edu/research/a-whole-new-world-education-meets-the-metaverse/

Kalling, K. (2007, Mart 11). *If Second Life isn't a game, what is it?.* BBC News. https://www.nbcnews.com/id/wbna17538999

Kanematsu, H., Kobayashi, T., Barry, D.M., Fukumura, Y., Dharmawansa, A., ve Ogawa, N. (2014). Virtual STEM class for nuclear safety education in Metaverse. *Procedia Computer Science, 35,* 1255-1261.

Karataş, İ.H. (2022). *Eğitimde çığır açacak! 3 yaşındaki çocuk bile Metaverse ile kolayca öğrenebiliyor.* (Röportajı gerçekleştiren: Topaklı, B. ve Kocabaş, G.). https://www.milliyet.com.tr/gundem/egitimde-cigir-acacak-3-yasindaki-cocuk-bile-metaverse-ile-kolayca-ogrenebiliyor-6732574

Ko, S. Y., Chung, H. K., Kim, J. I., ve Shin, Y. (2021). A study on the typology and advancement of cultural leisure-based Metaverse. *KIPS Transactions on Software and Data Engineering, 10*(8), 331-338.

Kocabay Şener, N. (2022). *Eğitimde çığır açacak! 3 yaşındaki çocuk bile Metaverse ile kolayca öğrenebiliyor.* (Röportajı gerçekleştiren: Topaklı, B. ve Kocabaş, G.). https://www.milliyet.com.tr/gundem/egitimde-cigir-acacak-3-yasindaki-cocuk-bile-metaverse-ile-kolayca-ogrenebiliyor-6732574

MetaverseApp (2019, Temmuz 1). *How to add to full apps & games to your Metaverse Experiences.* Medium. https://medium.com/metaverseapp/tagged/education

Maharg, P. ve Owen, M. (2007). Simulations, learning and the Metaverse: Changing cultures in legal education. *Journal of Information, Law, Technology,* 1, 1-28.

MacCallum, K., ve Parsons, D. (2019). Teacher perspectives on mobile augmented Reality: The potential of Metaverse for learning. *World Conference on Mobile and Contextual Learning,* 21-28.

Mystakidis, S. (2022). Metaverse. *Encyclopedia,* 2, 486–497.

Mystakidis, S., Fragkaki, M., Filippousis, G. (2021). Ready teacher one: Virtual and augmented reality online professional development for K-12 school teachers. *Computers, 10*(10), 134-140.

NDTV. (2022, Mart 20). *Metaverse And Its Potential In Education: How Effective Can Virtual Reality Be In Learning?*. https://www.ndtv.com/business/metaverse-for-education-how-effective-can-it-be-for-students-.

NTV. (2021, Ekim 29). *Facebook CEO'su Zuckerberg Metaverse'ü duyurdu: Facebook adını değiştirdi.* NTV. https://www.ntv.com.tr/teknoloji/facebook-ceosu-zuckerberg-metaverseu-duyurdu-facebook-adini-degistirdi,8ub3mITxQkeb4w8hqrxqKw

Özyürek, H. (2021). Blockchain teknolojisinin mevcut ve muhtemel kullanım alanları. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22* (4), 31-50.

Rodriguez, Y. (2018, Ekim 23). *Metaverse changed my 4th grade classroom*. Medium. https://medium.com/metaverseapp/metaverse-changed-my-4th-grade-classroom-cdd3d691d520

Samur, Y. (2009). Can we use second life for language learning and instruction?. *Dil Dergisi,* (145), 86-94.

Shen, B., Tan, W., Guo, J., Zhao, L., ve Qin, P. (2021). How to promote user purchase in Metaverse? A systematic literature review on consumer behavior research and virtual commerce application design. *Applied Sciences*, 11, 2-29.

Slater, M., Gonzalez-Liencres, C., Haggard, P., Vinkers, C., Gregory-Clarke, R., Jelley, S., Watson, Z., Breen, G., Schwarz, R., Steptoe, W., Szostak, D., Halan, S., Fox, D. ve Silver, J. (2020). The ethics of realism in virtual and augmented reality. *Frontiers in Virtual Reality, 1*(1), 1-13.

SpeedTest. (2022). Speedtest Global Index. https://web.archive.org/web/20220319170213/https://www.speedtest.net/global-index

Suh, W. ve Seongjin, A. (2022). Utilizing the Metaverse for learner-centered constructivist education in the post-pandemic era: An analysis of elementary school students. *Journal of Intelligence, 10* (17), 2-15.

TÜİK. (2021). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437

TÜİK. (2021). Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132

Wang, F.Y., Qin, R., Wang, X. ve Hu, B. (2022). MetaSocieties in Metaverse: MetaEconomics and MetaManagement for MetaEnterprises and MetaCities. IEEE Transactions on Computational *Social Systems, 9*(1), 2-7.

Wang, F.Y. (2020). Parallel economics: A new supply–demand philosophy via parallel organizations and parallel management. *IEEE Transactions on Computational Social Systems, 7*, (4), 840–848.

Yılmaz, Ö. (2021). Web 1.0, 2.0, 3.0 ve 4.0'ın tarihi. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 8*(2), 344-350.

BÖLÜM 10

Yükseköğretimde Dijital Eğitimin Profesyonel Gelişim Üzerindeki Rolü

Giriş

Dijital teknolojilerde sağlanan ilerlemeler hızla artmakta, bu artış her sektörü olduğu gibi eğitim ve öğretim alanını da etkilemektedir. Öğrencilerin eğitim ve öğretimlerinin dijital teknolojilere uyumlu olarak geliştirilmesi ve çağın dijital gereksinimleri ile donatılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. İnternet kullanımının giderek yaygınlaşması, web tabanlı kişisel eğitim imkânlarının giderek yaygınlaşması bu süreci daha da hızlandırmaktadır. Yükseköğretim kurumlarının dijitalleşmesi bu imkânlardan faydalanarak çok daha etkin eğitim ve öğretim uygulayabilmesi gerekmektedir.

Öğretim elemanlarının dijital teknolojileri araştırması, kendi alanlarında faydalanabilecekleri uygulamaları kullanmayı öğrenmesi ve eğitim ve öğretim süreçlerini bu teknolojilere uyarlaması yani dijital eğitime uyum sağlaması beklenmektedir. Bu adaptasyon aslında sadece eğitim ve öğretim yöntemlerinde bir değişim anlamına gelmemektedir. Buna ek olarak öğretim elemanlarının eğitim ve öğretimdeki rollerinde de değişmeler olmaktadır. Dolayısıyla bu süreçte öğretim elemanlarının profesyonel gelişimlerinde radikal değişimler ortaya çıkmaktadır (Elçi & Vural, 2017, s. 497).

Yükseköğretim kurumlarında teknolojik imkânların etkili ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi için öncelikle öğretim elemanlarının profesyonel gelişiminin sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Öğretim elemanlarının profesyonel gelişiminin sağlanabilmesi için teknolojik imkânların yanında öğretim elemanlarının mevcut nitelikleri ve eğitim konusunun özellikleri de bütünleşik bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Aksi halde dijital eğitim çalışmaları geçici atölye çalışmaları gibi olmakta, içselleştirilememekte, öğretim elemanlarının profesyonel gelişimi dijital eğitim yaklaşımına uyarlanamamaktadır (Koehler vd., 2007, s. 741-742).

1. Dijital Eğitim ve Özellikleri

Yükseköğretim kurumlarının altyapısını gelişen dijital teknolojilere uyumlaştırması ile başlayan dijital eğitim, öğretim elemanlarının bu sürece giderek daha fazla uyum sağlaması ve öğrencilerin dijital teknolojileri tüm hayatlarında giderek daha fazla kullanmasıyla artarak devam etmektedir. Bu gelişim sürecinde kilit noktada

Kaynakça

Ally, M. (2019). Competency profile of the digital and online teacher in future education. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning, 20*(2). 302-318. https://doi.org/10.19173/irrodl.v20i2.4206

Ataş, H. ve Gündüz, S. (2020). Yükseköğretimde Dijital Dönüşüm. İ. E. Çelik (Ed.) *Dijital Dönüşüm: Ekonomik ve Toplumsal Boyutlarıyla içinde (s. 209-238).* Ankara: Gazi Kitabevi.

Bates, A. W. T. (2020). *Dijital Çağda Öğretim. (2. Baskı)* (E. Öztürk ve Z. Tuman, Çev.) Ankara: Açık Ders Kitabı. (Teaching in a Digital Age – Second Edition)

Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to CoronaVirus pandemic. *Asian Journal of Distance Education, 15*(1), i-vi. https://doi.org/10.5281/zenodo.3778083

Brooks, D. C., & McCormack, M. (2020). Driving Digital Transformation in Higher Education. *EDUCAUSE*. https://library.educause.edu/resources/2020/6/driving-digitaltransformation-in-higher-education

Coeckelbergh, M. (2020). The postdigital in pandemic times: A comment on the Covid-19 crisis and its political epistemologies. *Postdigital Science and Education,* 1-4. https://doi.org/10.1007/s42438-020-00119-2

Diaz, V., Garrett, P. B., Kinley, E. R., Moore, J. F., Schwartz, C. M., & Kohrman, P. (2009). *Faculty development for the 21st century. Educause Review, 44*(3), 46-55.

Elçi, A., & Vural M. (2017). Öğretim elemanı 4.0: öğretim elemanının değişen rolü ve teknoloji ile 494 zenginleştirilmiş öğrenme. *Mediterranean International Conference on Social Sciences*, 494-498. Podgorica.

Garsombke, T. W., Prince, D. J., Fulton, R., Hanks, G., & Ralph, H. (2009). "A chinese proverb: May you live in interesting times" or "that which does not kill you makes you stronger"- faculty roles and responsibilities in the new abyss. *Challenge as Opportunity: The Academy in the Best and Worst of Times konferansında sunulan bildiri,* Clark Atlanta University, Morehouse College, and Spelman College, Atlanta. https://frn.hosting.nyu.edu/symposium/november-2009/a-chinese-proverb-may-you-live-in-interesting-times-or-that-which-does-not-kill-you-makes-you-stronger-faculty-roles-and-responsibilities-in-the-new-abys/

Grassian, E. (1995). *Thinking critically about world wide web.* Erişim tarihi: 11.03.2013, http://www.sscnet.ucla.edu/library/modules/Judge/CLThinkwwwResources.pdf

Hollands, F., & Escueta, M. (2019). How research informs educational technology decisionmaking in higher education: the role of external research versus internal research. *Education Tech Research Development*. https://doi.org/10.1007/s11423-019-09678-z

Jong, M.S. (2019). To flip or not to flip: social science faculty members' concerns about flipping the classroom. *Journal of Computing in Higher Education* (31), 391–407

Kezar, A., Scout, D. ve Yang, H. (2018). *The faculty of future*. https://www.insidehighered.com/views/2018/01/10/we-have-shared-vision-futurefaculty-its-time-implement-it-opinion

Kır, Ş. (2020). Dijital dönüşüm sürecinde yükseköğretim kurumları ve öğretim elemanlarının gelişen rolleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi AUAd, 6*(3), 143-163.

Koehler, M. J., Mishra, P., & Yahya, K. (2007). Tracing the development of teacher knowledge in a design seminar: Integrating content, pedagogy, & technology. *Computers and Education, 49*(3), 740–762.

Kukulska-Hulme, A. (2012). How should the higher education workforce adapt to advancements in technology for teaching and learning. *Internet and Higher Education, 15*, 247–254

OECD (2009). *Creating effective teaching and learning environments: First Results from TALIS*. OECD, Paris.

Shu, F., Quan, W., Chen, B., Qui, J., Sugimoto, C. R., & Lariviere, V. (2020). The role of Web of Science publications in China's tenure system. *Scientometrics 122*, 1683–1695. https://doi.org/10.1007/s11192-019-03339-x

Şahin, M., & Alkan, R. M. (2016). Yükseköğretimde değişim dönüşüm süreci ve üniversitelerin genişleyen rolleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 297- 307.

Taşkıran, A. (2017). Dijital çağda yükseköğretim. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 3*(1), 96-109.

Wenger, Etienne (2007). Communities of practice. A brief introduction. *Communities of practice* [http://www.ewenger.com/theory/. Accessed January 1, 2012.

Zimmerman, J. (2020). Coronavirus and the Great Online-Learning Experiment. *Chronicle of Higher Education*. https://www.chronicle.com/article/Coronavirusthe-Great/248216

DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE İLETİŞİM ÇALIŞMALARI

Editörler

Dr. Nurcan YILMAZ
Dr. Betül ÇEPNİ ŞENER

nobel bilimsel

DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE İLETİŞİM ÇALIŞMALARI

Editörler

Dr. Nurcan YILMAZ

Dr. Betül ÇEPNİ ŞENER

Yayın No.: 1926
ISBN: 978-625-393-129-2
E-ISBN: 978-625-393-130-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yımaz,Şener
Dijital Dönüşüm Sürecinde İletişim Çalışmaları/Ed.Nurcan Yılmaz - Betül Çepni Şener
1. Basım, X + 268 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-129-2
E-ISBN: 978-625-393-130-8

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No.: 44093Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21 Yenimahalle/ANKARA

İçindekiler

Enes BALOĞLU, Dijitalleşmenin Dünü, Bugünü ve Geleceği 1

Adil BİCAL, Dijitalleşme ve E-Tüketici Davranışı.....23

Seril ÇAKMAK, Müşteri Deneyimi ve Müşteri Deneyim
Yolculuğunun Teknoloji Ekseninde Dönüşümü 51

Nurcan YILMAZ, Gerçek Dünyadan Çevrim İçi Dünyaya:
Marka İletişiminde Sanal Etkileyiciler 71

Özgür KILINÇ, İlişkisel Pazarlama ve Sosyal Medya.....97

Gamze BEYGE, Dijital Oyun Bağımlılığında Motivasyon
Bileşenleri: Ben X Filminin İncelenmesi.....119

Ozan KOCABAŞ, Gazetecilikte Malpraktis Olgusu ve Dijital
Gazetecilik 139

Fırat ATA, Yerel İnternet Haberlerini Doğrulama Sürecinde
Gazetecilerin Rolü 167

Bünyamin AYHAN/Mihrali KÖSELİÖREN Dijitalleşme ve
Girişimcilik Örneği Olarak Kitle Fonlamalı Gazetecilik 203

Betül SABAHÇI, Afet Haberciliğinde Etik Sorunlar:
6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremler
Özelinde Sosyal Medya Haberlerinin İncelenmesi 231

Yazarlar Hakkında 263

DİJİTALLEŞMENİN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

Enes BALOĞLU[1]

Giriş

Dijitalleşme on yıllardır devam eden ve günümüz şartlarında kaçınılmaz olan bir sürece işaret etmektedir. Ancak dijitalleşme kavramını tartışmadan önce sıklıkla birbiri yerine kullanılan sayısallaştırma kavramına bakmakta fayda vardır. Digitalization-Dijitalleşme ve Digitization-Sayısallaştırma birbirine çok benzeyen ancak anlam ve etki bakımından aralarında ciddi bir fark bulunan kavramlardır.

Sayısallaştırma hem sembolik hem de maddi boyutları olan bir süreçtir. Sembolik olarak, sayısallaştırma analog sinyalleri 1'ler ve 0'lar olarak temsil edilen bitlere dönüştürmektedir. Bu nedenle sayısallaştırma, birçok farklı şekilde, birçok farklı malzeme türünde ve farklı sistemde ifade edilebilen bilgiler üretmektedir. Çağdaş bilişim bağlamında sayısallaştırmanın temelinde, elektrik sinyallerini yükselten ve ileten cihazlar olan transistörler yer almaktadır (Brennen & Kreiss, 2016, s. 2). Sayısallaştırma en basit tanımıyla analog bilginin dijitale dönüştürülmesidir. Örneğin bir belgenin taranması veya bir ses kaydının yüklenmesi yoluyla sayfaların baytlara dönüştürülmesi gibi basit işlemlerdir (Gobble, 2018, s. 56). Silikon kristalleri gibi yarı iletken malzemelerden oluşan milyarlarca transistör artık tek bir mikroişlemciye sığdırılabilmektedir. Transistörlerin geliştirilmesi 1950'lerde ve 1960'larda elektronikte devrim yaratmış, yeni cihazlar büyük ve

1 Dr. Öğr. Üyesi, Bozok Üniversitesi İletişim Fakültesi, enes.baloglu@bozok.edu.tr.

Kaynakça

Aamer, A., Sahara, C. R., & Al-Awlaqi, M. A. (2023). Digitalization of the supply chain: transformation factors. *Journal of Science and Technology Policy Management*, 14(4), 713-733.

Acar, O. (2020). *Yapay zeka fırsat mı yoksa tehdit mi?.* Kriter Yayınevi.

Agarwal, R., Guodong, G., DesRoches, C.& Jha, A. K., (2010). The digital transformation of healthcare: current status and the road ahead. *Information Systems Research*, 21(4), 796-809.

Aghaei, S., Nematbakhsh, M. A., & Farsani, H. K. (2012). Evolution of the World Wide Web: From Web 1.0 to Web 4.0. *International Journal of Web & Semantic Technology*, 3 (1), 1-10.

Akalın, B., & Veranyurt, Ü. (2020). Sağlıkta dijitalleşme ve yapay zekâ. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi,* 2(2), 128-137.

Almeida, F., Santos, J. D., & Monteiro, J. A. (2020). The challenges and opportunities in the digitalization of companies in a post-COVID-19 World. *IEEE Engineering Management Review*, 48(3), 97-103.

Annoni, A., Nativi, S., Çöltekin, A., Desha, C., Eremchenko, E., Gevaert, C. M., ... & Tumampos, S. (2023). Digital earth: Yesterday, today, and tomorrow. *International Journal of Digital Earth*, 16(1), 1022-1072.

Ayhan, B. & Baloğlu, E. (2020). Teknik, Teknoloji ve Toplum. İçinde H. Bakırtaş ve S. Çavuş (Ed.), *Yapay Zekâ Disiplinleri Dönüştürüyor Değişime Hazır mıyız?* (1-21). Ekin.

Baloğlu, E. & Turan, U. (2023). Yeni İletişim Teknolojileriyle Haber Üretiminin Değişen Yapısı: Dijitalleşme ve Robot Gazetecilik. İçinde E. Şentürk Kara ve O. Kocabaş (Ed.), *Haber Kuramları ve Haberin Dönüşümü.* (75-94). Nobel.

Baştan, S. & Gökbunar, R. (2004), Kamu hizmetlerinin sunumunda E-Devletle ilgili yeni gelişmeler: Tümleşik E-Devlet sistemlerine doğru. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 71-89

Bekkhus, R., (2016). Do KPIs used by CIOs decelerate digital business transformation? The case of ITIL. Digital Innovation, Technology, and Strategy Conference, Dublin, Ireland.

Berners-Lee, T.,Cailliau, R., Luotonen, A., Nielsen, F. H. & Secret, A. (1994). The World-Wide Web. *Communications of the ACM*, 37(8), 76-82.

Boddu, R. S. K., Santoki, A. A., Khurana, S., Koli, P. V., Rai, R., & Agrawal, A. (2022). An analysis to understand the role of machine learning, robotics and artificial intelligence in digital marketing. Materials Today: Proceedings, 56, 2288-2292.

Borowski, P. F. (2021). Digitization, digital twins, blockchain, and industry 4.0 as elements of management process in enterprises in the energy sector. *Energies*, 14(7), 1885.

Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, dangers, strategies*. Oxford University Press.

Brennen, J. S., & Kreiss, D. (2016). Digitalization. *The international encyclopedia of communication theory and philosophy*, 1-11.

Briganti, G., & Le Moine, O. (2020). Artificial intelligence in medicine: Today and tomorrow. *Frontiers in medicine*, 7, 1-6.

Brock, J. K. U., & Von Wangenheim, F. (2019). Demystifying AI: What digital transformation leaders can teach you about realistic artificial intelligence. *California Management Review*, 61(4), 110-134.

Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford University Press.

Constantinides, E., & Fountain, S. J. (2008). Web 2.0: Conceptual foundations and marketing issues. *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice*, 9, 231-244.

Chua, A. Y., & Goh, D. H. (2010). A study of Web 2.0 applications in library websites. *Library & Information Science Research*, 32(3), 203-211.

Çarıkçı, O. (2010). Türkiyede e-devlet uygulamaları üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (12), 95-122.

Dick, S. (2019). Artificial intelligence. *Harvard Data Science Review*, 1(1), 1-8.

Di Vaio, A., Palladino, R., Pezzi, A., Kalisz, D.E., (2021). The role of digital innovation inknowledge management systems: A systematic literature review. *Journal of Business Research*, 123, 220–231. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.09.042.

Dornberger, R. (2017). *Computational intelligence in logistics and supply chain management*. Springer International Publishing.

Dornberger, R., Inglese, T., Korkut, S., & Zhong, V. J. (2018). Digitalization: Yesterday, today and tomorrow. *Business Information Systems and Technology 4.0: New Trends in the Age of Digital Change*, 1-11.

Esteva, A., Kuprel, B., Novoa, R. A., Ko, J., Swetter, S. M., Blau, H. M., & Thrun, S. (2017). Dermatologist-level classification of skin cancer with deep neural networks. *Nature*, 542(7639), 115-118.

Fluss, D. (2017 Jan 1). "The AI Revolution in Customer Service," Customer Relationship Management. https://www.destinationcrm.com/Articles/Columns-Departments/Scouting-Report/The-AI-Revolution-in-Customer-Service-115528.aspx., Erişim Tarihi: 26. 07. 2023.

Fuchs, C. (2011).Web 2.0, prosumption, and surveillance. *Surveillance & Society*, 8(3), 288-309.

Galeon, D., & Reedy, C. (2017). Kurzweil claims that the singularity will happen by 2045. In: Futur-ism. https://futurism.com/kurzweil-claims-that-the-singularity-will-happen-by-2045/. Accessed10 Oct 2017Hanne T,

Gobble, M. M. (2018). Digitalization, digitization, and innovation. *Research-Technology Management*, 61(4), 56-59.

Gray, J., & Rumpe, B. (2015). Models for digitalization. *Software & Systems Modeling*, 14, 1319-1320.

Gupta, S. (2018). *Driving digital strategy: A guide to reimagining your business*. Harvard Business Review Press.

Haenlein, M., & Kaplan, A. (2019). A brief history of artificial intelligence: On the past, present, and future of artificial intelligence. *California Management Review*, 61(4), 5-14.

Heeks, R. (2003), Most E-Government for development projects fail: How can risks be reduce?. E-Government Working Paper Series, No: 14.

Hess, T., Matt, C., Benlian, A., & Wiesboeck, F., (2016). Options for formulating a digital transformation strategy. *MIS Quarterly Executive*, 15 (2), 123–139.

Hsu, C. (2007, October). Scaling with digital connection: Services innovation. In 2007 IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics (pp. 4057-4061). IEEE.

Huang, M.-H., & Rust, R. T. (2018). Artificial intelligence inservice. *Journal of Service Research*, 21(2), 155-172.

Ignat, V. (2017, August). Digitalization and the global technology trends. In IOP Conference Series: Materials Science and Engineering (Vol. 227, No. 1, p. 012062). IOP Publishing. https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/227/1/012062/meta., Erişim Tarihi: 24.07.2023.

Jaakkola, H., Henno, J., Mäkelä, J., & Thalheim, B. (2019, May). Artificial intelligence yesterday, today and tomorrow. In 2019 42nd International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics (MIPRO) (pp. 860-867). IEEE.

Kaplan, A., & Haenlein, M. (2019). Siri, Siri, in my hand: Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence. *Business Horizons*, 62(1), 15-25.

Kaplan, A., & Haenlein, M. (2020). Rulers of the world, unite! The challenges and opportunities of artificial intelligence. *Business Horizons*, 63(1), 37-50.

Kaplan, M. A., & Haenlein, M. (2010). Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53, 59-68.

Kennedy, S. D. (1996). The indestructible, indispensable Internet. *Information Today*, 13(1), 46-47.

Khanra, S., Dhir, A., Islam, A. N., & Mäntymäki, M. (2020). Big data analytics in healthcare: A systematic literature review. *Enterprise Information Systems*, 14(7), 878-912.

Knights, M. (2007). Web 2.0 [web technologies]. *Communications Engineer*, 5(1), 30-35.

Kurzweil, R. (2005). *The singularity is near: when humans transcend biology*. Viking.

Leachman, S. A., & Merlino, G. (2017). Medicine: the final frontier in cancer diagnosis. *Nature*, 542(7639), 36-38.

Legner, C., Eymann, T., Hess, T., Matt, C., Böhmann, T., Drews, P., ... & Ahlemann, F. (2017). Digitalization: Opportunity and challenge for the business and information systems engineering community. *Business & information systems engineering*, 59, 301-308.

Lewis, D. (2006). What is web 2.0?. XRDS: Crossroads. *The ACM Magazine for Students*, 13(1), 3-3.

Luther, W. J. (2016) Cryptocurrencies, network effects, and switching costs. *Contemp Econ Policy*, 34, 553-571.

Majchrzak, A., Markus, M. L., & Wareham, J. (2016). Designing for digital transformation: Lessons for information systems research from the study of ICT and societal challenges. *MIS Quarterly*, 40(2), 267-278.

Mowery, D.C., & Simcoe, T. (2002). Is the Internet a US invention? An economic and technological history of computer networking. *Research Policy*, 31: 1369–1387.

O'Reilly, T. (2005). Web 2.0: compact definition. http://radar.oreilly.com/archives/2005/10/web_20_compact_definition.html, Erişim Tarihi: 25.07.2023.

Overgoor G., Chica M., Rand W., & Weishampel, A. (2019). Letting the computers take over. *California Management Review*, 61, 156-186.

Özgeldi, M. (2019). Yapay Zekâ ve İnsan Kaynakları. İçinde G. Telli (Ed.), *Yapay Zekâ ve Gelecek*. (198-222). Doğu Kitapevi.

Parida, V. (2018). Digitalization. Adressing societal challenges. (Eds. Johan Frishammar & Åsa Ericson). Grafisk produktion LTU. 23-37.

Reinsel, D., Gantz, J., & Rydning, J. (2018). The digitization of the world from edge to core. *Framingham: International Data Corporation*, 16, 1-28.

Schumacher, A., Sihn, W., & Erol, S. (2016, October). Automation, digitization and digitalization and their implications for manufacturing processes. In Innovation and Sustainability Conference Bukarest (pp. 1-5). The Netherlands: Elsevier.

Schwab, K. (2016 Jan 14), The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond World Economic Forum. https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/, Erişim Tarihi: 26. 07. 2023

Schwab, K., Zahidi, S., 2020. How Countries are Performing on the Road to Recovery.The Global Competitiveness Report. World Economic Forum. Davos. https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf., Erişim Tarihi: 31.07.2023.

Shashi, Centobelli, P., Cerchione, R., & Ertz, M. (2020). Agile supply chain management: Where did it come from and where will it go in the era of digital transformation?. *Industrial Marketing Management*, 90, 324-345.

Shcherbina, L. (2017). Reading in the age of Web 2.0. *Russian Social Science Review*, 58(1), 86-108.

Sheridan, T. B. (2016). Human-robot interaction: Status and challenges. *Human Factors*, 58(4), 525-532.

Škare, M., & Soriano, D. R. (2021). A dynamic panel study on digitalization and firm's agility: What drives agility in advanced economies 2009–2018. *Technological Forecasting and Social Change*, 163, 120418.

Swan, M. (2015). *Blockchain: Blueprint for a new economy*. O'Reilly Media, Inc.

Tapscott, D., & Williams, A. D. (2008). *Wikinomics: How mass collaboration changes everything*. Penguin.

Urbach, N., Ahlemann, F., Böhmann, T., Drews, P., Brenner, W., Schaudel, F., & Schütte, R. (2019). The impact of digitalization on the IT department. *Business & Information Systems Engineering*, 61, 123-131.

Vial, G. (2021). Understanding digital transformation: A review and a research agenda. *Journal of Strategic Information Systems*, (28), 118-144.

Wang, Y., Han, J. H., & Beynon-Davies, P. (2019). Understanding blockchain technology for future supply chains: A systematic literature review and research agenda. *Supply Chain Management: An International Journal*, 24(1), 62-84.

Yankın, F. B. (2019). Dijital dönüşüm sürecinde çalışma yaşamı. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 7(2), 1-38.

DİJİTALLEŞME VE E-TÜKETİCİ DAVRANIŞI

Adil BİCAL [1]

Giriş

Dijitalleşmenin etkisi, çeşitli sektörlerde köklü değişiklikler yaparak yaşam ve çalışma şekillerimizi dönüştürmüştür. Dijital teknoloji ve tüketici davranışının yakınsaması, tüketici-marka ve tüketici-tüketici etkileşimlerini biçimlendirmiş, tüketicilerin iletişim kurma biçimlerinden satın alma süreçlerine kadar tüm tüketici davranışlarında etkisini göstermiştir. Tıpkı matbaa, radyo ve telgraf gibi iletişim teknolojilerinin toplumsal yaşamı dönüştürdüğü gibi, dijital teknolojilerin yayılmasıyla birlikte tüketim alışkanlıkları dâhil olmak üzere her alanda yeni uygulamalar ve değişimler ortaya çıkmaktadır. Dijitalleşme, geçmişin izlerini taşıyan ama aynı zamanda iş operasyonlarından müşteri etkileşimlerine kadar tüketim süreçlerine yeni bir yaklaşımın habercisi olan bir dönemi başlatmıştır.

Teknolojinin faaliyetlerimize bu şekilde entegre olması, çevrimiçi ve çevrimdışı alanlar arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktadır. Bu entegrasyon, tüketici davranışlarını dönüştürerek bilgi toplama, karar verme ve işletmelerle etkileşim kurma şeklimizi yeniden biçimlendirmektedir. Örneğin, tüketiciler artık çeşitli perakendecilerin fiyatlarını ve ürünlerini kolayca karşılaştırabilmekte ve diğer kullanıcıların yorumlarına kolayca ulaşabilmektedir. Bu da online alışverişi giderek daha popüler hale getirmektedir. Tüketicilerin kitlesel bilgi kaynaklarına sahip olması, ürün ve hizmetlere erişimin artması ve çevrimiçi platformların yükse-

1 Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Ünv. İletişim Fak. Reklamcılık Bölümü, adilbical@gantep.edu.tr

Kaynakça

Akhter, H. S. (2014). Privacy concern and online transactions: The impact of internet self-efficacy and internet involvement. *Journal of Consumer Marketing*, *31*(2), 118–125. https://doi.org/10.1108/JCM-06-2013-0606

Anderson, J. (2018). *3. Concerns about the future of people's well-being*. https://www.pewresearch.org/internet/2018/04/17/concerns-about-the-future-of-peoples-well-being/

Bandara, R., Fernando, M. & Akter, S. (2020). Privacy concerns in E-commerce: A taxonomy and a future research agenda. *Electronic Markets*, *30*(3), 629–647. https://doi.org/10.1007/s12525-019-00375-6

Belk, R. (2014). Digital consumption and the extended self. *Journal of Marketing Management*, *30*(11-12), 1101–1118. https://doi.org/10.1080/0267257X.2014.939217

Berman, S. J. & Kesterson-Townes, L. (2012). Connecting with the digital customer of the future. *Strategy & Leadership*, *40*(6), 29–35. https://doi.org/10.1108/10878571211278868

Bonsu, S. K. & Darmody, A. (2008). Co-creating Second Life. *Journal of Macromarketing*, *28*(4), 355–368. https://doi.org/10.1177/0276146708325396

Cantallops, S. A. & Salvi, F. (2014). New consumer behavior: A review of research on eWOM and hotels. *International Journal of Hospitality Management*, *36*, 41–51. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2013.08.007

Carmichael, M. (2013). The Connected Consumer. In M. Carmichael (Ed.), *BUYographics: How demographic and economic changes will reinvent the way marketers reach consumers / Matt Carmichael* (ss. 141–158). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-137-51027-3_10

Charlesworth, A. (2018). *Digital marketing: A practical approach / Alan Charlesworth* (Third edition). Routledge.

Choi, H. & Burnes, B. (2013). The internet and value co-creation: The case of the popular music industry. *Prometheus*, *31*(1), 35–53. https://doi.org/10.1080/08109028.2013.774595

Coussement, A. & Teague, J. T. (2013). The new customer-facing technology: Mobile and the constantly-connected consumer. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, *4*(2), 177–187. https://doi.org/10.1108/jhtt-12-2011-0035

Cova, B., Pace, S. & Skålén, P. (2015). Brand volunteering. *Marketing Theory*, *15*(4), 465–485. https://doi.org/10.1177/1470593115568919

Dey, B. L., Yen, D. & Samuel, L. (2020). Digital consumer culture and digital acculturation. *International Journal of Information Management*, *51*, 102057. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.102057

Dodoo, N. A.& Wen, J. (2021). Weakening the avoidance bug: The impact of personality traits in ad avoidance on social networking sites. *Journal of Marketing Communications*, *27*(5), 457–480. https://doi.org/10.1080/13527266.2020.1720267

Dujarier, M.-A. (2016). The three sociological types of consumer work. Journal of Consumer Culture, 16(2), 555–571. https://doi.org/10.1177/1469540514528198

Dwivedi, Y. K., Ismagilova, E., Hughes, D. L., Carlson, J., Filieri, R., Jacobson, J., Jain, V., Karjaluoto, H., Kefi, H., Krishen, A. S., Kumar, V., Rahman, M. M., Raman, R., Rauschnabel, P. A., Rowley, J., Salo, J., Tran, G. A. & Wang, Y. (2021). Setting the future of digital and social media marketing research: Perspectives and research propositions. *International Journal of Information Management*, *59*, 102168. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102168

Ha, S. H., Bae, S. Y. & Son, L. K. (2015). Impact of online consumer reviews on product sales: Quantitative analysis of the source effect. *Applied Mathematics and Information Sciences*, *9*(2L), 373–387.

Hajro, N., Hjartar, K., Jenkins, P. ve Vieira, B. (2021, May 23). What's next for digital consumers. *McKinsey & Company*. https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/whats-next-for-digital-consumers

Hennig-Thurau, T., Malthouse, E. C., Friege, C., Gensler, S., Lobschat, L., Rangaswamy, A. & Skiera, B. (2010). The Impact of New Media on Customer Relationships. *Journal of Service Research*, *13*(3), 311–330. https://doi.org/10.1177/1094670510375460

Kaplan, A. M. & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, *53*(1), 59–68. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003

Kaul, V. (2015). Digital Landscape and Consumer Communication. *Journal of Marketing & Communication*, *11*(2).

Kim, J. W., Choi, J., Qualls, W. & Han, K. (2008). It takes a marketplace community to raise brand commitment: The role of online communities. *Journal of Marketing Management*, *24*(3-4), 409–431. https://doi.org/10.1362/026725708X306167

Kozlowska, H. (2019, December 6). Nearly every American is on their phone or tablet while watching TV. *Quartz*. https://qz.com/1641097/mary-meeker-report-nearly-every-american-is-on-their-phone-or-tablet-while-watching-tv

Kucuk, S. U. (2016). Consumerism in the Digital Age. *Journal of Consumer Affairs*, *50*(3), 515–538. https://doi.org/10.1111/joca.12101

Kucuk, U. S. & Krishnamurthy, S. (2007). An analysis of consumer power on the Internet. *Technovation*, *27*(1-2), 47–56. https://doi.org/10.1016/j.technovation.2006.05.002

Labrecque, L. I., vor dem Esche, J., Mathwick, C., Novak, T. P. & Hofacker, C. F. (2013). Consumer Power: Evolution in the Digital Age. *Journal of Interactive Marketing*, *27*(4), 257–269. https://doi.org/10.1016/j.intmar.2013.09.002

Leeflang, P. S., Verhoef, P. C., Dahlström, P. & Freundt, T. (2014). Challenges and solutions for marketing in a digital era. *European Management Journal*, *32*(1), 1–12. https://doi.org/10.1016/j.emj.2013.12.001

Long-Tolbert, S. J., Min, K. S. & Leone, R. P. (2006). Advancing a Service-Centered Dominant Logic: A Consumer-Centric View on Relationship Marketing. *SSRN Electronic Journal.* Advance online publication. https://doi.org/10.2139/ssrn.901780

Malthouse, E. C., Haenlein, M., Skiera, B., Wege, E. & Zhang, M. (2013). Managing Customer Relationships in the Social Media Era: Introducing the Social CRM House. *Journal of Interactive Marketing*, *27*(4), 270–280. https://doi.org/10.1016/j.intmar.2013.09.008

Plekhanov, D., Franke, H. & Netland, T. H. (2022). Digital transformation: A review and research agenda. *European Management Journal.* Advance online publication. https://doi.org/10.1016/j.emj.2022.09.007

Ritzer, G. & Jurgenson, N. (2010). Production, Consumption, Prosumption. *Journal of Consumer Culture*, *10*(1), 13–36. https://doi.org/10.1177/1469540509354673

Schembri, S. & Tichbon, J. (2017). Digital consumers as cultural curators: the irony of Vaporwave. *Arts and the Market*, *7*(2), 191–212. https://doi.org/10.1108/AAM-12-2016-0023

Statista (2023a, January 23). Mobile internet usage worldwide - Statistics & Facts. *Statista*. https://www.statista.com/topics/779/mobile-internet/

Statista. (2023b, July 9). *Internet and social media users in the world 2023 | Statista*. https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/

Terranova, T. (2000). Free Labor: Producing Culture for the Digital Economy. *Social Text*, *18*(2), 33–58. https://muse.jhu.edu/pub/4/article/31873/summary

Voramontri, D. & Klieb, L. (2019). Impact of social media on consumer behaviour. *International Journal of Information and Decision Sciences*, *11*(3), Article 101994, 209. https://doi.org/10.1504/IJIDS.2019.101994

Watjatrakul, B. & Drennan, J. (2005). Factors Affecting E-Mail Marketing Sourcing Decisions: A Transaction Cost Perspective. *Journal of Marketing Management*, *21*(7-8), 701–723. https://doi.org/10.1362/026725705774538444

MÜŞTERİ DENEYİMİ VE MÜŞTERİ DENEYİM YOLCULUĞUNUN TEKNOLOJİ EKSENİNDE DÖNÜŞÜMÜ

Seril ÇAKMAK[1*]

Giriş

Dijital çağda müşterilerin markalarla olan etkileşimlerinde birçok fiziksel ve çevrim içi kanal ve temas noktası ile eş zamanlı olarak karşılaşmaları satın alma yolculuğunu karmaşık bir hale getirmektir. Böylelikle etkili bir müşteri deneyimi tasarımı markaların rekabet avantajı kazanması, müşterileri ikna etmesi ve müşteriler için değer yaratmasının yeni bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır (Lemon & Verhoef, 2016, s. 70; Kotler vd., 2017, s. 188; Kotler vd., 2021a, s. 153). Özellikle Covid-19 pandemi dönemi müşteri deneyimi tasarımında dijital teknolojilerin gerekliliğini ve artan önemini ortaya koymuştur. Pandemi dönemindeki uzun süren karantinalar, kısıtlamalar ve sosyal mesafe kuralları tüketicilerin alışkanlıklarında, yaşam tarzlarında, satın alma davranış ve eğilimlerinde değişimlere yol açmıştır. Bu dönemde vakitlerinin çoğunu evlerinde geçirmek zorunda kalan tüketiciler çalışma, alışveriş, eğitim, sağlık, sosyalleşme ve spor gibi alanlardaki yaşam pratiklerini çevrim içi kanallar aracılığıyla gerçekleştirmeye başlamıştır. Dijital uygulamaları daha sık kullanmak zorunda kalan tüketicilerin ihtiyaç ve beklentilerine yanıt vermek için çoğu marka dijital iş modellerini benimseyerek e-ticaret, temassız teslimat ve ödeme gibi sistemlere geçiş yapmıştır. Bununla birlikte müşteri yolculuğu boyunca markalar ve tüketicilerin etkileşime girebileceği fiziksel kanalların ve temas noktalarının sayısı azalmış ve tüketicilere etkili bir müşteri deneyimi sunmak isteyen markalar, çevrim içi kanalların ve temas noktalarının sa-

1 Arş. Gör., İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi, seril.cakmak@inonu.edu.tr

Kaynakça

Ahn, S. J., Kim, J., & Kim, J. (2022). The bifold triadic relationships framework: A theoretical primer for advertising research in the metaverse. *Journal of Advertising*, *51*(5), 592-607. https://doi.org/10.1080/00913367.2022.2111729

Balaji, M. S., & Roy, S. K. (2017). Value co-creation with internet of things technology in the retail industry. *Journal of Marketing Management*, *33*(1-2), 7-31.

Barrera, K. G., & Shah, D. (2023). Marketing in the Metaverse: Conceptual understanding, framework, and research agenda. *Journal of Business Research*, *155*, 113420. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.113420

Becker, L., & Jaakkola, E. (2020). Customer experience: fundamental premises and implications for research. *Journal of the Academy of Marketing Science*, *48*(4), 630-648.

Buhalis, D., Lin, M. S., & Leung, D. (2022). Metaverse as a driver for customer experience and value co-creation: implications for hospitality and tourism management and marketing. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, *35*(2), 701-716. https://doi.org/10.1108/IJCHM-05-2022-0631

Cheah, I., & Shimul, A. S. (2023). Marketing in the metaverse: Moving forward–What's next?. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, *33*(1), 1-10. https://doi.org/10.1080/21639159.2022.2163908

Chen, C. C. (2014). RFID-based intelligent shopping environment: A comprehensive evaluation framework with neural computing approach. *Neural Computing and Applications*, *25*, 1685-1697.

De Keyser, A., Verleye, K., Lemon, K. N., Keiningham, T. L., & Klaus, P. (2020). Moving the customer experience field forward: Introducing the touchpoints, context, qualities (TCQ) nomenclature. *Journal of Service Research*, *23*(4), 433-455.

Deloitte (2022). The *metaverse and its potential for* Türkiye. 20.04.2023 tarihinde https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/consulting/articles/The-Metaverse-and-its-Potential-for-Turkiye.html adresinden edinildi.

Dwivedi, Y. K., Hughes, L., Baabdullah, A. M., Ribeiro-Navarrete, S., Giannakis, M., Al-Debei, M. M., ... & Wamba, S. F. (2022). Metaverse beyond the hype: Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*, *66*, 2-55. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2022.102542

Dwivedi, Y. K., Hughes, L., Wang, Y., Alalwan, A. A., Ahn, S. J., Balakrishnan, J., Barta, S., Belk, R., Buhalis, D., Dutot, V., Felix, R., Filieri, R., Flavián, C., Gustafsson, A., Hinsch, C., Hollensen, S., Jain, V., Kim, J., Krishen, A. S., … Wirtz, J. (2023). Metaverse marketing: How the metaverse will shape the future of consumer research and practice. *Psychology & Marketing*, *40*, 750–776. https://doi.org/10.1002/mar.21767

Euromonitor (2023). *Top 10 global consumer trends 2023*. 10.05.2023 tarihinde https://go.euromonitor.com/white-paper-EC-2023-Top-10-Global-Consumer-Trends-EN.html adresinden edinilmiştir.

Hoyer, W. D., Kroschke, M., Schmitt, B., Kraume, K., & Shankar, V. (2020). Transforming the customer experience through new technologies. *Journal of Interactive Marketing*, *51*, 57-71. https://doi.org/10.1016/j.intmar.2020.04.001

Högberg, J., Ramberg, M. O., Gustafsson, A., & Wästlund, E. (2019). Creating brand engagement through in-store gamified customer experiences. *Journal of Retailing and Consumer Services*, *50*, 122-130. https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2019.05.006

Huotari, K., & Hamari, J. (2017). A definition for gamification: anchoring gamification in the service marketing literature. *Electronic Markets*, *27*(1), 21-31.

Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiawan, I. (2017). *Pazarlama 4.0: Geleneksel den dijitale geçiş*. Nadir Özata (Çev.). Optimist Yayın Grubu.

Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiawan, I. (2021a). *Pazarlama 5.0:İnsan için teknoloji*. Taner Gezer (Çev.). Nişantaşı Üniversitesi Yayınları.

Kotler, P., Pfoertsch, W., & Sponholz, U. (2021b). *H2H marketing: The genesis of human-to-human marketing*. Springer.

Kuehnl, C., Jozic, D., & Homburg, C. (2019). Effective customer journey design: Consumers' conception, measurement, and consequences. *Journal of the Academy of Marketing Science*, *47*(3), 551-568.

Lee, L. H., Braud, T., Zhou, P., Wang, L., Xu, D., Lin, Z., ... & Hui, P. (2021). All one needs to know about metaverse: A complete survey on technological singularity, virtual ecosystem, and research agenda. arXiv preprint arXiv:2110.05352

Lemon, K. N., & Verhoef, P. C. (2016). Understanding customer experience throughout the customer journey. *Journal of Marketing*, *80*(6), 69-96. https://doi.org/10.1509/jm.15.0420

Lucassen, G., & Jansen, S. (2014). Gamification in consumer marketing-future or fallacy?. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *148*, 194-202. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.07.034

McColl-Kennedy, J. R., Gustafsson, A., Jaakkola, E., Klaus, P., Radnor, Z. J., Perks, H., & Friman, M. (2015). Fresh perspectives on customer experience. *Journal of Services Marketing*. *29*(6/7), 430-435. https://doi.org/10.1108/JSM-01-2015-0054

McKinsey & Company (2020). *Elevating customer experience excellence in the next normal*. 10.04.2023 tarihinde https://www.mckinsey.com/business-functions/operations/our-insights/elevating-customer-experience-excellence-in-the-next-normal adresinden edinilmiştir.

MediaCat (b.t.). *Metaverse'ün* Türkiye'deki ilk dijital otomotiv stüdyosu Ford Türkiye'den. 10.04.2023 tarihinde https://mediacat.com/metaverseun-turkiyedeki-ilk-dijital-otomotiv-studyosu-ford-turkiyeden/ adresinden edinilmiştir.

Ng, I. C., & Wakenshaw, S. Y. (2017). The Internet-of-Things: Review and research directions. *International Journal of Research in Marketing*, *34*(1), 3-21. https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2016.11.003

Oxford Learner's Dictionaries (n.d.). *Metaverse*. 20.04.2023 tarihinde https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/metaverse?q=metaverse adresinden edinildi.

Pine, B. J., & Gilmore, J. H. (1998). *Welcome to the experience economy*. Harvard Business Review Press.

Prahalad, C. K., & Ramaswamy, V. (2004). Co-creation experiences: The next practice in value creation. *Journal of interactive marketing*, *18*(3), 5-14. https://doi.org/10.1002/dir.20015

Schmitt, B. (1999). Experiential marketing. *Journal of marketing management*, *15*(1-3), 53-67. https://doi.org/10.1362/026725799784870496

Shankar, V. (2018). How artificial intelligence (AI) is reshaping retailing. *Journal of retailing*, *94*(4), vi-xi. https://doi.org/10.1016/S0022-4359(18)30076-9

Sheth, J. (2020). Impact of Covid-19 on consumer behavior: Will the old habits return or die?. *Journal of Business Research*, *117*, 280-283. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.05.059

Suh, A., & Prophet, J. (2018). The state of immersive technology research: A literature analysis. *Computers in Human Behavior*, *86*, 77-90. https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.04.019

Taylor, C. R. (2022). Research on advertising in the metaverse: A call to action. *International Journal of Advertising*, *41*(3), 383-384. https://doi.org/10.1080/02650487.2022.2058786

Tom Dieck, M. C., & Han, D. I. D. (2022). The role of immersive technology in customer experience management. *Journal of Marketing Theory and Practice*, *30*(1), 108-119. https://doi.org/10.1080/10696679.2021.1891939

Walmart (2022). *Walmart jumps into Roblox with launch of Walmart Land and Walmart's Universe of Play*. 20.04.2023 tarihinde https://corporate.walmart.com/newsroom/2022/09/26/walmart-jumps-into-roblox-with-launch-of-walmart-land-and-walmarts-universe-of-play adresinden edinilmiştir.

Webolizma (2020). *Oyunlaştırma pazarlaması örnekleri*. 10.04.2023 tarihinde https://www.webolizma.com/blog/oyunlastirma-pazarlamasi-ornekleri/ adresinden edinilmiştir.

Whitmore, A., Agarwal, A., & Da Xu, L. (2015). The internet of things: A survey of topics and trends. *Information Systems Frontiers*, *17*, 261-274. https://doi.org/10.1007/s10796-014-9489-2

Yılmaz, A., (2022). Evren ötesi reklamcılık: Metavertising. A. Güven & M. S. Tam (Ed.), *Alternatif dijital evren metaverse-II: Reklam, pazarlama, marka ve işletme yönetimi* içinde (3-32). Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.

GERÇEK DÜNYADAN ÇEVRİM İÇİ DÜNYAYA: MARKA İLETİŞİMİNDE SANAL ETKİLEYİCİLER

Nurcan YILMAZ[1]

Giriş

İnternet teknolojisinin ve sosyal medyanın erişimi, dünyanın dört bir yanındaki tüketiciler için olduğu kadar marka ve pazarlama uygulayıcıları için de çok sayıda fırsat sunmuştur (Gautam ve Sharma, 2017, s. 872). Sunulan fırsatlardan biri de dijital etkileyicilere başvurulmasıdır. Diğer bir ifade ile dijital etkileyiciler, markaların ya da işletmelerin reklam ve pazarlama stratejilerinin vazgeçilmezi olmuştur. Wu vd. (2022, ss. 429-430)'da dijital etkileyicilerin, işletmelerin farklı pazar segmentlerindeki tüketicilerine ulaşmak, onların ihtiyaçlarını anlamak ve bu ihtiyaçları karşılayacak yeni markalar oluşturmak için vazgeçilmez bir hale geldiğini belirtmektedir.

Etkileyiciler, hem çevrimiçi hem de çevrimdışı olarak kendi kişisel marka imajlarını yaratan içerik oluşturucular olup kişilerin satın alma kararlarını yönlendirebilmektedir (Conti vd., 2022, s. 88). Ürünleri takipçilerine tanıtarak pazarlamada önemli bir rol oynayan dijital etkileyiciler (Sokolova ve Kefi, 2020, s. 1) kendi sosyal medya kanallarını kullanarak markayla ve tanıttıkları ürünlerle ticari bir ilişkiden ziyade çoğunlukla kişisel bir ilişkiye sahip oldukları izlenimini uyandırmaktır (Giuffredi-Kähr vd., 2022, s. 18). Dijital etkileyiciler, iyi tasarlanmış çekici mesajlar,

1 Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Malatya, Türkiye, E-posta: nurcan.gunay@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4707-857X

Kaynakça

Arsenyan, J., & Mirowska, A. (2021). Almost human? A comparative case study on the social media presence of virtual influencers. *International Journal of Human-Computer Studies*, *155*, 102694.

Audrezet, A., & Koles, B. (2023). Virtual Influencer as a Brand Avatar in Interactive Marketing. Içinde C. L. Wang (Ed.), *The Palgrave Handbook of Interactive Marketing* (ss. 353-376). Springer International Publishing.

Baklanov, N. (2019, Kasım 14). *The Top Instagram Virtual Influencers in 2019*. HypeAuditor.Com. https://hypeauditor.com/blog/the-top-instagram-virtual-influencers-in-2019/, Erişim Tarihi: 12.05.2023.

Baudier, P., de Boissieu, E., & Duchemin, M.-H. (2023). Source Credibility and Emotions generated by Robot and Human Influencers: The perception of luxury brand representatives. *Technological Forecasting and Social Change*, *187*, 122255.

Byun, K. J., & Ahn, S. J. (Grace). (2023). A systematic review of virtual influencers: Similarities and differences between human and virtual ınfluencers in ınteractive advertising. *Journal of Interactive Advertising*, 1-14.

Campbell, C., Sands, S., Ferraro, C., Tsao, H.-Y. (Jody), & Mavrommatis, A. (2020). From data to action: How marketers can leverage AI. *Business Horizons*, *63*(2), 227-243.

Chen, T. (2020). *An Influencer who is actually a bot is working with the WHO to teach the youths about coronavirus*. BuzzFeedNew. https://www.buzzfeednews.com/article/tanyachen/world-health-organization-is-working-with-robot-influencer, Erişim Tarihi: 03.06.2023.

Cheung, M. L., Leung, W. K. S., Aw, E. C.-X., & Koay, K. Y. (2022). "I follow what you post!": The role of social media influencers' content characteristics in consumers' online brand-related activities (COBRAs). *Journal of Retailing and Consumer Services*, *66*, 102940.

Choudhry, A., Han, J., Xu, X., & Huang, Y. (2022). "I felt a little crazy following a'doll'" investigating real influence of virtual influencers on their followers. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, *6*(GROUP), 1-28.

Conti, M., Gathani, J., & Tricomi, P. P. (2022). Virtual influencers in online social media. *IEEE Communications Magazine*, 86-91.

De Brito Silva, M. J., De Oliveira Ramos Delfino, L., Alves Cerqueira, K., & De Oliveira Campos, P. (2022). Avatar marketing: A study on the engagement and authenticity of virtual influencers on Instagram. *Social Network Analysis and Mining*, *12*(1), 130.

De Veirman, M., Hudders, L., & Nelson, M. R. (2019). What is influencer marketing and how does it target children? A review and direction for future research. F*rontiers in Psychology,* 10, 2685.

Franke, C., Groeppel-Klein, A., & Müller, K. (2023). Consumers' responses to virtual influencers as advertising endorsers: Novel and effective or uncanny and deceiving? *Journal of Advertising*, 1-17.

Gautam, V., & Sharma, V. (2017). The mediating role of customer relationship on the social media marketing and purchase intention relationship with special reference to luxury fashion brands. *Journal of Promotion Management*, 23(6), 872-888.

Giuffredi-Kähr, A., Petrova, A., & Malär, L. (2022). Sponsorship disclosure of influencers-a curse or a blessing? *Journal of Interactive Marketing*, *57*(1), 18-34.

Gomes, M. A., Marques, S., & Dias, Á. (2022). The impact of digital influencers' characteristics on purchase intention of fashion products. *Journal of Global Fashion Marketing*, *13*(3), 187-204.

Haleem, A., Javaid, M., Asim Qadri, M., Pratap Singh, R., & Suman, R. (2022). Artificial intelligence (AI) applications for marketing: A literature-based study. *International Journal of Intelligent Networks*, *3*, 119-132.

Hofeditz, L., Erle, L., Timm, L., & Mirbabaie, M. (2023). How virtuous are virtual influencers? -A qualitative analysis of virtual actors' virtues on Instagram, Proceedings of the 56th Hawaii International Conference on System Sciences 3411-3420.

Hwang, K., & Zhang, Q. (2018). Influence of parasocial relationship between digital celebrities and their followers on followers' purchase and electronic word-of-mouth intentions, and persuasion knowledge. *Computers in Human Behavior*, *87*, 155-173.

Jalan, A. (2022). *Meet the 5 most realistic virtual ınfluencers on Instagram*. https://www.makeuseof.com/popular-virtual-influencers/, Erişim Tarihi: 12.07.2023.

Jansom, A., & Pongsakornrungsilp, S. (2021). How Instagram influencers affect the value perception of Thai millennial followers and purchasing intention of luxury fashion for sustainable marketing. *Sustainability,* 13(15), 8572.

Jauffret, M.-N., & Landaverde Kastberg, V. (2019). Biodigital Influencers: A New Alternative for Fighting Loneliness. Içinde B. Fox (Ed.), *Emotions and Loneliness in a Networked Society* (ss. 283-307). Springer International Publishing.

Jhawar, A., Kumar, P., & Varshney, S. (2023). The emergence of virtual influencers: A shift in the influencer marketing paradigm. *Young Consumers*, *ahead-of-print*(ahead-of-print).

Jiménez-Castillo, D., & Sánchez-Fernández, R. (2019). The role of digital influencers in brand recommendation: Examining their impact on engagement, expected value and purchase intention. *International Journal of Information Management*, *49*, 366-376.

Lee, S.-L. (2021). The meanings of fashion on the social media of virtual influencer Lil Miquela. *Journal of Digital Convergence*, *19*(9), 323-333.

Lou, C., Kiew, S. T. J., Chen, T., Lee, T. Y. M., Ong, J. E. C., & Phua, Z. (2023). Authentically fake? How consumers respond to the influence of virtual influencers. *Journal of Advertising*, *52*(4), 540-557.

Lou, C., & Yuan, S. (2019). Influencer marketing: How message value and credibility affect consumer trust of branded content on social media. *Journal of Interactive Advertising*, *19*(1), 58-73.

Marwick, A. E. (2018). The algorithmic celebrity. İçinde C. Abidin & M. Lindsay Brown (Ed.), *Microcelebrity around the globe* (ss. 161-169). Emerald Publishing Limited.

Miao, F., Kozlenkova, I. V., Wang, H., Xie, T., & Palmatier, R. W. (2022). An emerging theory of avatar marketing. *Journal of Marketing*, *86*(1), 67-90.

Molenaar, K. (2022). *Discover the top 12 virtual ınfluencers for 2023-listed and ranked!* Influencer Marketing Hub. https://influencermarketinghub.com/virtual-influencers/, Erişim Tarihi: 05.08.2023.

Moustakas, E., Lamba, N., Mahmoud, D., & Ranganathan, C. (2020). Blurring lines between fiction and reality: Perspectives of experts on marketing effectiveness of virtual influencers. *2020 International Conference on Cyber Security and Protection of Digital Services (Cyber Security)*, 1-6.

Mutani, B. (2022). *Virtual influencers and their social media appeal to brands in the metaverse*. https://www.territory-influence.com/virtual-influencers-and-their-social-media-appeal-to-brands-in-the-meteverse/, Erişim Tarihi: 15.07.2023.

Nugraha, N., & Saidi, A. I. (2022). Kajian hipersemiotika terhadap Rozy sebagai virtual influencer Instagram. *Serat Rupa Journal of Design*, *6*(2), 121-137.

Oliveira, A. B. da S., & Chimenti, P. (2021). "Humanized robots": A proposition of categories to understand virtual influencers. *Australasian Journal of Information Systems*, *25*.

Richards, J. (2020). The Influence of the Genre in High Fashion. Içinde C. Bloom (Ed.), *The Palgrave Handbook of Contemporary Gothic* (ss. 1063-1074). Springer International Publishing.

Robinson, B. (2020). Towards an ontology and ethics of virtual influencers. *Australasian Journal of Information Systems*, *24*.

Sands, S., Ferraro, C., Demsar, V., & Chandler, G. (2022). False idols: Unpacking the opportunities and challenges of falsity in the context of virtual influencers. *Business Horizons*, *65*(6), 777-788.

Santora, J. (2021, Mart 14). *What are virtual ınfluencers and how do they work*. Influencer marketing Hub. https://influencermarketinghub.com/what-are-virtual-influencers/, Erişim Tarihi: 18.07.2023.

Scholz, J. (2022). *6 Reasons why virtual influencers will be essential for social media and metaverse strategies*. XR Marketing. https://medium.com/xr-marketing/6-reasons-why-virtual-influencers-will-be-essential-for-social-media-and-metaverse-strategies-404597e84bef, Erişim Tarihi:27.07.2023.

Shin, Y., & Lee, S. (2023). Issues of virtual fashion influencers' reproduced bodies: A qualitative analysis based on body discourse. *Fashion and Textiles*, *10*(1), 30.

Sokolova, K., & Kefi, H. (2020). Instagram and YouTube bloggers promote it, why should I buy? How credibility and parasocial interaction influence purchase intentions. *Journal of Retailing and Consumer Services*, *53*, 101742.

Sokolova, K., & Perez, C. (2021). You follow fitness influencers on YouTube. But do you actually exercise? How parasocial relationships, and watching fitness influencers, relate to intentions to exercise. *Journal of Retailing and Consumer Services*, *58*, 102276.

Stein, J.-P., Linda Breves, P., & Anders, N. (2022). Parasocial interactions with real and virtual influencers: The role of perceived similarity and human-likeness. *New Media & Society*, 14614448221102900.

Thomas, V. L., & Fowler, K. (2021). Close encounters of the AI kind: Use of AI influencers as brand endorsers. *Journal of Advertising*, *50*(1), 11-25. Time. (2018). *25 Most influential people on the Internet*. https://time.com/5324130/most-influential-internet/ Erişim Tarihi: 25.07.2023

Um, N. (2023). Predictors affecting effects of virtual ınfluencer advertising among college students. *Sustainability*, *15*(8), 6388.

Vrontis, D., Makrides, A., Christofi, M., & Thrassou, A. (2021). Social media influencer marketing: A systematic review, integrative framework and future research agenda. *International Journal of Consumer Studies*, *45*(4), 617-644.

Wei, X., Chen, H., Ramirez, A., Jeon, Y., & Sun, Y. (2022). Influencers as endorsers and followers as consumers: Exploring the role of parasocial relationship, congruence, and followers' identifications on consumer–brand engagement. *Journal of Interactive Advertising*, *22*(3), 269-288.

Weismueller, J., Harrigan, P., Wang, S., & Soutar, G. N. (2020). Influencer endorsements: How advertising disclosure and source credibility affect consumer purchase ıntention on social media. *Australasian Marketing Journal*, *28*(4), 160-170.

Wibawa, R. C., Pratiwi, C. P., Wahyono, E., Hidayat, D., & Adiasari, W. (2022). Virtual influencers: Is the persona trustworthy? *Jurnal Manajemen Informatika (JAMIKA)*, *12*(1), 51-62.

Wu, Y., Nambisan, S., Xiao, J., & Xie, K. (2022). Consumer resource integration and service innovation in social commerce: The role of social media influencers. *Journal of the Academy of Marketing Science*, *50*(3), 429-459.

Url-1. https://www.instagram.com/lilmiquela/, Erişim Tarihi: 25.08.2023.

Url-2. https://www.instagram.com/magazineluiza/, Erişim Tarihi: 25.08.2023.

Url-3. https://www.instagram.com/thalasya_/, Erişim Tarihi: 25.08.2023.

Url-4 .https://www.instagram.com/imma.gram/, Erişim Tarihi: 25.08.2023.

Url-5. https://www.instagram.com/bermudaisbae/, Erişim Tarihi: 25.08.2023.

Url-6. https://www.instagram.com/shudu.gram/, Erişim Tarihi: 25.08.2023.

Url-7. https://www.instagram.com/rozy.gram/, Erişim Tarihi: 25.08.2023.

Url-8. https://www.instagram.com/blawko22/, Erişim Tarihi: 25.08.2023.

İLİŞKİSEL PAZARLAMA VE SOSYAL MEDYA

Özgür KILINÇ[1]

Giriş

Pazarlama; değer oluşturmaya, sunmaya ve müşteri ilişkilerini yönetmeye ilişkin bir süreçtir (Grönroos, 2006, s. 397). Bu sürecin temelinde ise ilişki kavramı yer almaktadır. Söz konusu ilişki sadece müşteriler ile sınırlı olmayıp bir kurumun bütün iç ve dış paydaşlarını kapsamaktadır. İki yönlü etkileşimi ve iletişimi gerektiren ilişki (Schoenbachler ve Gordon, 2002, s. 3) yönetimi süreci kurumsal iletişimin bütün bileşenleri aracılığı ile yürütülmektedir. Başka bir deyişle pazarlama ile birlikte halkla ilişkiler uygulamaları da ilişki yönetimi açısından önemlidir. Öte yandan çalışmada ilişki yönetimi süreci pazarlama ekseninde değerlendirildiğinden ilişkisel pazarlamaya odaklanılmaktadır.

Pazarlama sürecinin temelini oluşturan paradigmanın, işlemsel pazarlamadan ilişki pazarlaması modeline doğru değiştiği belirtilebilir (Baker vd., 1998, s. 47). 1980'lerin işlemsel (*transactional*) pazarlaması, bireysel satışa vurgu yaparken; 1990'ların ilişkisel pazarlaması, bireysel müşterilere vurgu yapmış ve müşteri ile kurum arasında uzun vadeli bir ilişki kurmaya çalışmıştır (Payne, 1994, s. 29). İlişki pazarlaması genel bir anlatımla pazarlama faaliyetlerinin müşteriler ve diğer paydaşlar merkezli bir bakış açısı ile yürütülmesidir. Grönroos (2004, s. 99) sürekli bir ilişkinin, müşteriye güvenlik, kontrol ve güven duygusu, minimum satın alma riski sunabildi-

1 Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, ozgur.kilinc@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8697-162X

Kaynakça

Abratt, R., & Russell, J. (1999). Relationship marketing in private banking in South Africa. *International Journal of Bank Marketing*, *17*(1), 5-19.

Ashley, C., & Tuten, T. (2015). Creative strategies in social media marketing: An exploratory study of branded social content and consumer engagement. *Psychology & Marketing*, *32*(1), 15-27.

Bai, B., Hu, C., & Jang, S. (2006). Examining e-relationship marketing features on hotel websites. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, *21*(2-3), 33-48.

Baker, M. J., Buttery, E. A., & Richter-Buttery, E. M. (1998). Relationship marketing in three dimensions. *Journal of Interactive Marketing*, *12*(4), 47-62.

Boateng, S. L., & Narteh, B. (2016). Online relationship marketing and affective customer commitment–The mediating role of trust. *Journal of Financial Services Marketing*, 21, 127-140.

Callaghan, M., McPhail, J., & Yau, O. H. M. (1995). *Dimensions of a relationship marketing orientation: an empirical exposition*. Proceedings of the 7th Biannual World Marketing Congress, VII-II, Melbourne, Australia, July, pp. 10-65.

Camarero Izquierdo, C., Gutiérrez Cillán, J., & San Martin Gutierrez, S. (2005). The impact of customer relationship marketing on the firm performance: a Spanish case. *Journal of Services Marketing*, *19*(4), 234-244.

Christopher, M., Payne, A., & Ballantyne, D. (2008). *Relationship marketing*: Creating stakeholder value. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Clark, M., & Melancon, J. (2013). The influence of social media investment on relational outcomes: A relationship marketing perspective. *International Journal of Marketing Studies*, *5*(4), 132-142.

Copulsky, J. R., & Wolf, M. J. (1990). Relationship marketing: positioning for the future. *Journal of Business Strategy*, *11*(4), 16-20.

Firdaus, A., & Kanyan, A. (2014). Managing relationship marketing in the food service industry. *Marketing Intelligence & Planning*, *32*(3), 293-310.

Gómez, M., González-Díaz, B., Martín-Consuegra, D., & Molina, A. (2017). How do offline and online environments matter in the relational marketing approach?. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, *30*(1), 368-380.

Grönroos, C. (1994). From marketing mix to relationship marketing-towards a paradigm shift in marketing. *Management Decision*, *35*(2), 4-20.

Grönroos, C. (1996). Relationship marketing logic. *Asia-Australia Marketing Journal*, *4*(1), 7-18.

Grönroos, C. (2004). The relationship marketing process: communication, interaction, dialogue, value. *Journal of Business & Industrial Marketing*, *19*(2), 99-113.

Grönroos, C. (2006). On defining marketing: finding a new roadmap for marketing. *Marketing Theory*, *6*(4), 395-417.

Gummesson, E. (2017). From relationship marketing to total relationship marketing and beyond. *Journal of Services Marketing*, *31*(1), 16-19.

Hambrick, M. E., & Kang, S. J. (2015). Pin it: Exploring how professional sports organizations use Pinterest as a communications and relationship-marketing tool. *Communication & Sport*, *3*(4), 434-457.

Harker, M. J. (1999). Relationship marketing defined? An examination of current relationship marketing definitions. *Marketing Intelligence & Planning*, *17*(1), 13-20.

Hollebeek, L. D., Glynn, M. S., & Brodie, R. J. (2014). Consumer brand engagement in social media: Conceptualization, scale development and validation. *Journal of Interactive Marketing*, 28, 149-165.

Hunt, S. D., Arnett, D. B., & Madhavaram, S. (2006). The explanatory foundations of relationship marketing theory. *Journal of Business & Industrial Marketing*, *21*(2), 72-87.

Jackson, G., & Ahuja, V. (2016). Dawn of the digital age and the evolution of the marketing mix. *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice*, 17, 170-186.

Jüttner, U., & Wehrli, H. P. (1994). Relationship marketing from a value system perspective. *International Journal of Service Industry Management*, *5*(5), 54-73.

Kotler, P., Wong, V., Saunders, J., & Armstrong, G. (2005). *Fourth European edition: Principles of marketing* Harlow: Pearson Education.

Mimouni-Chaabane, A., & Volle, P. (2010). Perceived benefits of loyalty programs: Scale development and implications for relational strategies. *Journal of Business Research*,*63*(1), 32-37.

Morgan, R. M., & Hunt, S. D. (1994). The commitment-trust theory of relationship marketing. *Journal of Marketing*, 58, 20-38.

Palmatier, R. W. (2008). *Relationship marketing*. Cambridge, MA: Marketing Science Institute.

Palmatier, R. W., & Steinhoff, L. (2019). *Relationship marketing in the digital age*. New York: Routledge.

Parvatiyar, A., & Sheth, J. N. (2000). The domain and conceptual foundations of relationship marketing. In J. G. Sheth and A. Parvatiyar (Eds.), *Handbook of relationship marketing* (pp. 3-38). Thousand Oaks, CA: Sage.

Payne, A. (1994). Relationship marketing–making the customer count. *Managing Service Quality: An International Journal*, *4*(6), 29-31.

Payne, A., & Frow, P. (2017). Relationship marketing: looking backwards towards the future. *Journal of Services Marketing*, *31*(1), 11-15.

Peck, H., Payne, A., Christopher, M., & Clark, M. (2004). *Relationship marketing*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Pels, J., & Saren, M. (2005). The 4Ps of relational marketing, perspectives, perceptions, paradoxes and paradigms: Learnings from organizational theory and the strategy literature. *Journal of Relationship Marketing*, *4*(3-4), 59-84.

Pressey, A. D., & Mathews, B. P. (2000). Barriers to relationship marketing in consumer retailing. *Journal of Services Marketing*, *14*(3), 272-286.

Rashid, T. (2003). Relationship marketing: case studies of personal experiences of eating out. *British Food Journal*, *105*(10), 742-750.

Schoenbachler, D. D., & Gordon, G. L. (2002). Trust and customer willingness to provide information in database-driven relationship marketing. *Journal of Interactive Marketing*, *16*(3), 2-16.

Shani, D., & Chalasani, S. (1992). Exploiting niches using relationship marketing. *Journal of Consumer Marketing*, *9*(3), 33-42.

Sharifi, S. S., & Esfidani, M. R. (2014). The impacts of relationship marketing on cognitive dissonance, satisfaction, andloyalty: The mediating role of trust and cognitive dissonance. *International Journal of Retail & Distribution Management*, *42*(6), 553-575.

Sheth, J. N. (2015). The future evolution of relationship marketing. In R. M. Morgan, J. T. Parish and G. Deitz (Eds.), *Handbook on research in relationship marketing* (pp. 1-15). UK: Edward Elgar Publishing.

Sheth, J. N., & Parvatiyar, A. (1995). The evolution of relationship marketing. *International Business Review*, *4*(4), 397-418.

Srirojanant, S., & Thirkell, P. C. (1998). Relationship marketing and its synergy with web-based technologies. *Journal of Market-Focused Management*, 3, 23-46.

Steinhoff, L., Arli, D., Weaven, S., & Kozlenkova, I. V. (2019). Online relationship marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 47, 369-393.

Tiago, M. T. P. M. B., & Veríssimo, J. M. C. (2014). Digital marketing and social media: Why bother?. *Business Horizons*, 57, 703-708.

Zineldin, M., & Philipson, S. (2007). Kotler and Borden are not dead: myth of relationship marketing and truth of the 4Ps. *Journal of Consumer Marketing*, *24*(4), 229-241.

DİJİTAL OYUN BAĞIMLILIĞINDA MOTİVASYON BİLEŞENLERİ: *BEN X* FİLMİNİN İNCELENMESİ

Gamze BEYGE[1]

Giriş

Dijital oyun bağımlılığı, günümüzde giderek artan bir sorun haline gelen önemli bir psikolojik rahatsızlık olarak kabul edilmektedir. Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte, dijital oyunlar daha da popüler hale gelmiş ve milyonlarca insanın günlük yaşamının bir parçası olmuştur. Bilişsel kapasiteyi geliştirmek ve boş zamanlarında eğlenceli etkinliklerde bulunmak isteyen birey, çareyi oyunlarda bulmaktadır. Çağlardan beri geleneksel oyunlardan dijital oyunlara gelindiğinde her çocuk ve yetişkin gerçek hayatın bir kısmından kaçarak oyunlara sığınmaktadır. William Glasser 'İnsan oyun oynamayı bıraktığı gün, öğrenmeyi de bırakır' sözüyle sokaktan cep telefonlarına terfi etmiş bir etkinliğin hayatımızda ne denli önemli bir yeri olduğunu vurgulamaktadır. İnternetin ve teknolojinin hızla gelişmesi ile günümüzde televizyon, tablet, bilgisayar gibi icatların içine yerleştirebilen oyunlarla bireyin her anında yanında olmaktadır.

Irwansyah (2005) yapmış olduğu araştırmaya göre çevrimiçi oyunlarda geçen süre ile bağımlılık arasında doğrudan bağlantı olduğunu ortaya koymuştur. Farklı bir çalışma ise çevrimiçi oynanan oyunların bireyde bağımlılığa yol açan etkenlere sahip olduğu gösterilmiştir (Thatcher & Goolam, 2005).

Oynanan oyunların heyecan verici oyun mekanikleri, etkileyici grafikler, sosyal etkileşim olanakları ve sürekli olarak güncelle-

1 Öğr. Gör. Batman Üniversitesi Basın ve Halkla İlişkiler Koordinatörlüğü, gamze.beyge@batman.edu.tr, ORCID: 0009-0003-4902-7968

Kaynakça

Adams, E. & Rollings A. (2014). Fundamentals of game design,

Anderson, C. A. & Carnagey N. L. (2004). Violent evil and the general aggression model, *(Ed. A Miller), The Social Psychology of Good and Evil.*

Balthazar. N. (Yönetmen). (2007). *Ben X [Film]. Ayrıntı Yayınları* Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme,* (Çev. A. Yılmaz).

Çavuş, S. , Ayhan, B. ve Tuncer, M. (2016). Bilgisayar oyunları ve bağımlılık: üniversite öğrencileri üzerine bir alan araştırması*, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 1(43), 265-289.

Demirtaş Madran, H.A. & Ferligül Çakılcı, E. (2014). Çok oyunculu çevrimiçi video oyunu oynayan bireylerde video oyunu bağımlılığı ve saldırganlık*, Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 15(2), 99-107.

Dill, K.E. , Gentile, D.A. , Richter, W.A. & Dill, J.C. (2005). Violence, sex, age and race in popular video games: a content analysis, *Featuring Females: Feminist Analaysis of Media,* (Ed. E. Cole & J. Henderson-Danel). American Psychological Assocation

Durualp, E.,ve Aral, N. (2011). *Oyun temelli sosyal beceri eğitimi.*

Eastin, M.S. (2006). Video game violence and the female game player: self and opponent gender effects on presence and aggressive thoughts, *Human Communication Research,* 1(32), 351-372.

Erdal, C. & Dündar, G. (2020*).* Etkileşim ortamlı olarak çevrimiçi bilgisayar oyunları, *Covid-19 İletişim-20,* (Ed. C. Erdal). Lambert Academic Publishing: London.

Esa. (2022). *Essential facts about the video game industry.* https://www.theesa.com/wp-content/uploads/2022/06/2022-Essential-Facts-About-the-Video-Game-Industry.pdf, Erişim Tarihi: 22.07.2023.

Gentile, D.A. , Lynch, P.J. , Linder, J.R. & Walsh, D.A. (2004). The effecst of violent video game habits on adolescent hostility, aggressice behaviors and school performance*, Journal of Adolescence*, 27(1), 5-22.

Gentile, D. A., & Anderson, C. A. (2006). Video games*. Encyclopedia of Human Development,* 3, 1303-1307.

Gentile, D.A. (2009*).* Pathological video game use among youth 8 to 18, *A National Study. Psychol Sci.,* 1(20), 594-602.

Günay, G. (2011*).* Şiddet içerikli *online bilgisayar oyunlarının ilköğretim öğrencilerinin saldırganlık tepkileri üzerindeki etkisi.* Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Hollingdale, J. & Greitemeyer, T. (2014) The effect of online violent video games on levels of aggression, *PLoS ONE*, 9(11), 1-5.

Homer, B.D. , Hayward, E.O., Frye, J. & Plass, J.L. (2012). Gender and player characteristics in video game play of preadolescentes, computers in human behaviour, 28(5), 1782-1789.

Horzum, M. B., Ayas, T. ve Çakır Balta, Ö. (2008). Çocuklar için bilgisayar oyun bağımlılığı, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3(30), 76-88.*

Irwansyah, M. A. (2005). *Internet uses, gratifications, addiction, and loneliness among international students*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Hawaii, Department of Communication.

İnan, A. (2010*).* İlköğretim ıı. kademe ve ortaöğretim öğrencilerinde internet bağımlılığı. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Phan, M.H. (2011). Video gaming trends: Violent, action/adventıre gamers are most popular, Usability *News,* 13(2).

Rapeepisarn, K., Wong, K. W., Fung, C.C., & Khine, M. S. (2008). *The Relationship Between game genres, learning techniques and learning styles in educational computer games.* LNCS, 5093, 497–508.

Sevinç, M. (2009). *Erken çocukluk gelişimi ve eğitiminde oyun.*

Thatcher, A., & Goolam, S. (2005). Development and psychometric properties of the problematic internet use questionnaire. *South African Journal Of Psychology*, 35(4), 793-797.

TÜİK. (2021). Çocuklarda bilişim teknolojileri kullanım araştırması. (https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132, Erişim Tarihi: 07.06.2023.

Wan, C.S. & Chiou, W.B. (2006*).* Why are adolescents addicted to online gaming?, an interview study in Taiwan*, Cyberpsychology & Behaviour,* 9(6), 762-766.

Yalçın Irmak, A. ve Erdoğan, S. (2016). Ergen ve genç erişkinlerde dijital oyun bağımlılığı: Güncel bir bakış, *Türk Psikiyatri Dergisi,* 27(2), 128-137.

Yee, N. (2007). Motivations for playing online games*. Cyberpsychology & Behavior*, 9(6), 772-775.

GAZETECİLİKTE MALPRAKTİS OLGUSU VE DİJİTAL GAZETECİLİK

Ozan KOCABAŞ[1]

Giriş

Malpraktis kavramı tıp literatüründe yaklaşık 60 yıldır incelenen bir konudur (İlnem & İlnem, 1999). Latince "male" ve "practicare"[2] kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşan malpraktis kavramı, genel mânâsıyla "bir işi profesyonel olarak yapan kişilerin hatalı uygulamaları, bilgi, beceri ve özen eksiklikleri veya ihmalleri sonucu hizmet alanın zarar görmesi" durumudur (Ertem vd., 2009, s. 3). En yalın tabirle tıbbın temel ilkesi olan "önce zarar verme" ilkesine aykırı davranışlar, "tıbbi uygulama hatası" olarak tanımlanmaktadır (Hakeri, 2016, s. 364). Dünya Tabipler Birliği'nin 1992'deki tanımına göre ise malpraktis "Tıbbî yanlış uygulama (malpractice); doktorun tedavi sırasında standart uygulamayı yapmaması, beceri eksikliği veya hastaya tedavi vermemesi ile oluşan 'zarardır'." şeklinde tanımlanmaktadır (Sayek, 1998, s. 46). Bu zeminde malpraktisin insanların hayatına doğrudan veya dolaylı olarak temas eden profesyonel bir mesleğin icrası sırasında ortaya çıkan istenmeyen durumlar veya sonuçlar olduğunu söylemek mümkündür.

Toplumların sağlıklı bir biçimde faaliyetini sürdürebilmesi ve benimsediği değerlerin zarar görmeden nesilden nesile aktarılabilmesi için ihtiyaç duyulan meslekler profesyonelleşme eğilimindedir. Örneğin tıp ve hukuk yukarıdaki ihtiyaçların bir

---

1 Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

2 Latince "Male" kelimesi "kötü, fena, hasta, zayıf, hatalı, hatalı bir şekilde"; (https://www.etymonline.com/word/mal-?ref=etymonline_crossreference), "practicare" kelimesi ise "yapmak, yerine getirmek, uygulamak" anlamlarına gelmektedir (https://www.etymonline.com/word/practice?ref=etymonline_crossreference#etymonline_v_44519)).

Kaynakça

Abdulreda, A., & Obaid, A. (2022). A landscape view of deepfake techniques and detection methods. *International Journal of Nonlinear Analysis and Applications*, *13*(1). https://doi.org/10.22075/ijnaa.2022.5580

Ardia, D. S., & Açikgül, H. A. (2014). ABD Hukukunda ifade özgürlüğü, hakaret ve yasaklama kararları. *Küresel Bakış Çeviri Hukuk Dergisi*, *4*(15), Article 15.

Barnhurst, K. G., & Owens, J. (2008). Journalism. W. Donsbach (Ed.), *The International Encyclopedia of Communication*. Wiley. https://doi.org/10.1002/9781405186407.wbiecj002.pub2

Barton, C. C. (2019). Critical literacy in the post-truth media landscape. *Policy Futures in Education*, *17*(8), 1024-1036. https://doi.org/10.1177/1478210319831569

Basın kanunu ile bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanun, 7418 (2022). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/10/20221018-1.htm, Erişim Tarihi: 20. 08. 2023.

Bayındir, S., & Apiş, Ö. (2010). Bir hukuka uygunluk nedeni olarak haber verme hakkının yazılı basın yoluyla işlenen hakaret suçları açısından değerlendirilmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, *0*(91), 67-109.

Belsey, A., & Chadwick, R. (2006). Ethics and politics of the media: The quest for quality. İçinde *Ethical issues in journalism and the media* (ss. 1-14). Routledge.

Bolay, S. H. (2010). *Felsefeye Giriş*. Akçağ Yayınları.

Bozdağ Akbulut, B. (2014). Basın suçu ve ceza sorumluluğu. *Selçuk İletişim*, *1*(3). https://doi.org/10.18094/si.09977

Broersma, M. (2010). The unbearable limitations of journalism: On press critique and journalism's claim to truth. *International Communication Gazette*, *72*(1), 21-33.

Cairo, A. (2014). Graphics lies, misleading visuals: Reflections on the challenges and pitfalls of evidence-driven visual communication. İçinde D. Bihanic (Ed.), *New challenges for data design* (ss. 103-116). Springer.

Chari, T. (2013). New communication technologies and journalism ethics in Zimbabwe: Practices and malpractices. *Online Journal of Communication and Media Technologies*, *3*(2), 112.

Chen, Y., Conroy, N. J., & Rubin, V. L. (2015). Misleading online content: recognizing clickbait as "false news". *Proceedings of the 2015 ACM on Workshop on Multimodal Deception Detection*, 15-19. https://doi.org/10.1145/2823465.2823467

Clickbait. (2023). İçinde *Oxfordlearnersdictionaries*. https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/clickbait

Commission on Freedom of the Press. (1947). *A Free and Responsible Press: A General Report on Mass Communication: Newspapers, Radio, Motion Pictures, Magazines, and Books...* (C. 10). University of Chicago Press.

Deuze, M. (2017). Considering a possible future for Digital Journalism. *Revista Mediterránea de Comunicación*, *8*(1), 9-18. https://doi.org/10.14198/MEDCOM2017.8.1.1

Donsbach, W. (2009). Journalists and their professional identities. Stuart Allan (Ed.) *The Routledge Companion to News and Journalism* (ss. 38-48). Routledge.

Dor, D. (2003). On newspaper headlines as relevance optimizers. *Journal of Pragmatics*, *35*(5), 695-721. https://doi.org/10.1016/S0378-2166(02)00134-0

Drechsel, R. E. (2000). The paradox of professionalism: journalism and malpractice. *UALR L. Rev.*, *23*, 181.

Dreschel, R. E. (1988). Media malpractice: the legal risks of voluntary social responsibility in mass communication. *Duquesne Law Review*, *27*, 237.

Ecker, U. K. H., Lewandowsky, S., Chang, E. P., & Pillai, R. (2014). The effects of subtle misinformation in news headlines. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, *20*(4), 323-335. https://doi.org/10.1037/xap0000028

Ertem, G., Oksel, E., & Akbıyık, A. (2009*).* Hatalı tıbbi uygulamalar (malpraktis) ile ilgili retrospektif bir inceleme*. Dirim Tıp Gazetesi*, 1, 1-10

Gans, H. J. (2004). *Deciding What's News: A Study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek, and Time*. Northwestern University Press.

Gazete Duvar. (2022, Ekim 18). *CHP, 'sansür yasası'nın 29'uncu maddesi için AYM'ye başvurdu* [Text]. https://www.gazeteduvar.com.tr/chp-sansur-yasasinin-29uncu-maddesi-icin-aymye-basvurdu-haber-1585396

Gibbons, W. F. (1926). *Newspaper Ethics: A Discussion of Good Practice for Journalists*. Mimeographed and printed by Edwards Brothers.

Github. (2023). deepfakes_faceswap. https://github.com/deepfakes/faceswap (Original work published 2017), Erişim Tarihi: 23.08.2023.

Grey, D. L. (1966). Decision-making by a reporter under deadline pressure. *Journalism Quarterly*, *43*(3), 419-428. https://doi.org/10.1177/107769906604300301

Güz, N. (2005). *Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları*, Ankara: Nobel Yayınevi

Hakeri, H. (2016). *Tıp Hukuku*, (11. Baskı). Seçkin Yayınları*,* Ankara.

Hanitzsch, T. (2004). Journalists as peacekeeping force? Peace journalism and mass communication theory. *Journalism Studies*, *5*(4), 483-495. https://doi.org/10.1080/14616700412331296419

Hansen, E. (2020). Disrupting the news. *Sociologica*, *Vol 14*, 175-199 Pages. https://doi.org/10.6092/ISSN.1971-8853/111779

Harris, N. G. E. (2006). Codes of conduct for journalist. A. Belsey, R. Chadwick (Ed.) *Ethical issues in Journalism and the Media*. Routledge. London–New York.

Hassan, N., Adair, B., Hamilton, J. T., Li, C., Tremayne, M., Yang, J., & Yu, C. (2015). The quest to automate fact-checking. *Proceedings of the 2015 computation+ journalism symposium*.

Haug, M. (1980). The sociological approach to self-regulation. *Regulating the professions*, 61-80.

Holan, A. D. (2023). *PolitiFact—The Principles of the Truth-O-Meter: PolitiFact's methodology for independent fact-checking*. @politifact. https://www.politifact.com/article/2018/feb/12/principles-truth-o-meter-politifacts-methodology-i/

Holdier, A. G. (2021). On Journalistic Malpractice. *Prindle Institute*. https://www.prindleinstitute.org/2021/08/on-journalistic-malpractice/, Erişim Tarihi: 15. 08. 2023.

Husselbee, L. P. (1994). Respecting privacy in an information society: A journalist's dilemma. *Journal of Mass Media Ethics*, *9*(3), 145-156. https://doi.org/10.1207/s15327728jmme0903_3

İlnem, C., & İlnem, M. (1999). Psikiyatri pratiğinde hatalı uygulamalar. *Dusunen Adam*, *12*, 4-15.

Jasny, L., Waggle, J., & Fisher, D. R. (2015). An empirical examination of echo chambers in US climate policy networks. *Nature Climate Change*, *5*(8), 782-786.

Karahasanoğlu, A. (2023, Ağustos 26). Boğuluyoruz, boğuluyoruz, anlamıyor musunuz!. *Yeni Akit*. https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/ali-karahasanoglu/boguluyoruz-boguluyoruz-anlamiyor-musunuz-42956.html Erişim Tarihi: 26. 08. 2023.

Kocabaş, O. (2023). Yayılım kuramları ve haberin yayılımı. E. Şentürk Kara & O. Kocabaş (Ed.), *Haber Kuramları ve Haberin Dönüşümü* (ss. 115-150). Nobel Akademik Yayıncılık.

Kovach, B., & Rosenstiel, T. (2014). *The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know ond the Public Should Expect*. Three Rivers Press.

Lee, A. M. (2015). Social media and speed-driven journalism: Expectations and practices. *International Journal on Media Management*, *17*(4), 217-239. https://doi.org/10.1080/14241277.2015.1107566

Liddell, H. G., & Scott, R. (1896). *An Intermediate Greek-English Lexicon: Founded Upon the Seventh Edition of Liddell and Scott's Greek-English Lexicon*. Harper & Brothers.

Light, K. (2004). Fonda, kerry and photo fakery. *The Washington Post.* https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2004/02/28/fonda-kerry-and-photo-fakery/15bdc6ed-c568-49fc-bddd-ac534c426865/

Mackey, T. P., & Jacobson, T. E. (2019). *Metaliterate Learning for the Post-Truth World*. American Library Association.

Marquez, F. T. (1980). How accurate are the headlines? *Journal of Communication*, *30*(3), 30-36. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1980.tb01988.x

Mourão, R. R., & Robertson, C. T. (2019). Fake news as discursive ıntegration: An analysis of sites that publish false, misleading, hyperpartisan and sensational ınformation. *Journalism Studies*, *20*(14), 2077-2095. https://doi.org/10.1080/1461670X.2019.1566871

McIntyre, L. (2018). *Post-truth*. Cambridge: MIT Press.

Newman, N., Dutton, W., & Blank, G. (2011). Social media in the changing ecology of news production and consumption: the case in Britain. *SSRN Electronic Journal*, 6-22. https://doi.org/10.2139/ssrn.1826647

Pasieka, N., Kulynych, M., Chupakhina, S., Romanyshyn, Y., & Pasieka, M. (2021). Harmful effects of fake social media accounts and learning platforms. *CPITS*, 258-271.

Pinto, M. R., De Lima, Y. O., Barbosa, C. E., & De Souza, J. M. (2019). Towards fact-checking through crowdsourcing. *2019 IEEE 23rd International Conference on Computer Supported Cooperative Work in Design (CSCWD)*, 494-499. https://doi.org/10.1109/CSCWD.2019.8791903

Prado, C. G. (2018a). Introduction: The New Subjectivism. C.G. Prado (ed). *America's Post-Truth Phenomenon When Feelings and Opinions Trump Facts and Evidence*. (1-14). California: Praeger.

Rössler, A., Cozzolino, D., Verdoliva, L., Riess, C., Thies, J., & Nießner, M. (2018). *FaceForensics: A Large-scale Video Dataset for Forgery Detection in Human Faces*. https://doi.org/10.48550/ARXIV.1803.09179

Ruffio, C., & Hubé, N. (2022). Crime news under digitization process in French and German newsrooms: Standardization and diversification of news under web-first pressure. *Media and Communication*, *10*(3), 78-88. https://doi.org/10.17645/mac.v10i3.5439

Sacchi, D. L. M., Agnoli, F., & Loftus, E. F. (2007). Changing history: Doctored photographs affect memory for past public events. *Applied Cognitive Psychology*, *21*(8), 1005-1022. https://doi.org/10.1002/acp.1394

Sagan, P., & Leighton, T. (2010). The Internet & the future of news. *Daedalus*, *139*(2), 119-125. https://doi.org/10.1162/daed.2010.139.2.119

Santini, R. M., Salles, D., Estrella, C. E., Barros, C. E., & Orofino, D. (2021). Bots as online impersonators: Automated manipulators and their different roles on social media. *The International Review of Information Ethics*, *30*(1), https://doi.org/10.29173/irie402

Sayek, F. (1998). *Sağlıkla ilgili uluslararası belgeler*. Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayınları

Schetinger, V., Oliveira, M. M., Da Silva, R., & Carvalho, T. J. (2017). Humans are easily fooled by digital images. *Computers & Graphics*, *68*, 142-151. https://doi.org/10.1016/j.cag.2017.08.010

Shearer, E., & Mitchell, A. (2021). *News Use Across Social Media Platforms İn 2020* (United States of America). https://apo.org.au/node/311092, Erişim Tarihi: 15.05.2023.

Shreya, K., Kothapelly, A., V, D., & Shanmugasundaram, H. (2022). Identification of Fake accounts in social media using machine learning. *2022 Fourth International Conference on Emerging Research in Electronics, Computer Science and Technology (ICERECT)*, 1-4. https://doi.org/10.1109/ICERECT56837.2022.10060194

Siebert, F., Peterson, T., & Schramm, W. (1956). *Four theories of the press: The authoritarian, libertarian, social responsibility, and Soviet communist concepts of what the press should be and do.* University of Illinois press.

Simon, T. F. (1984). Libel as malpractice: News media ethics and the standard of care. *Fordham L. Rev.*, *53*, 449.

Simon, T. F., Fico, F., & Lacy, S. (1989). Covering conflict and controversy: Measuring balance, fairness, Defamation. *Journalism Quarterly*, *66*(2), 427-434. https://doi.org/10.1177/107769908906600223

Singer, J. B. (2012). Journalism and digital technologies. Wilson Lowrey ve Peter J. Gate (Ed.) *Changing the News* (ss. 213-229). Routledge.

Starkman, D. (2010). The hamster wheel. *Columbia Journalism* https://www.cjr.org/cover_story/the_hamster_wheel.php, Erişim Tarihi; 20.05.2023.

Stevens, G. E. (1979). Negligence in Defamation before Gertz. *Journalism Quarterly*, *56*(4), 832-849.

Stolbova, A., Ganeev, R., & Ivaschenko, A. (2021). Intelligent identification of fake accounts on social media. *2021 30th Conference of Open Innovations Association FRUCT*, 279-284. https://doi.org/10.23919/FRUCT53335.2021.9599974

Tajuddin, S. N. A. A., & Ali, R. (2020). The risks and challenges for professional journalism in the digital age: A malaysian perspective. S. Jamil (Ed.), *Advances in Media, Entertainment, and the Arts* (ss. 106-123). https://doi.org/10.4018/978-1-7998-1298-2.ch007

Tümay, M. (2015). Kişilik hakları ve basın hürriyeti çatışmasında ifade hürriyeti dengesi. *Anayasa Yargısı*, *31*(1).

Uscinski, J. E., & Butler, R. W. (2013). The epistemology of fact checking. *Critical Review*, *25*(2), 162-180. https://doi.org/10.1080/08913811.2013.843872

Vaccari, C., & Chadwick, A. (2020). Deepfakes and disinformation: Exploring the ımpact of synthetic political video on deception, uncertainty, and trust in news. *Social Media + Society*, *6*(1), 205630512090340. https://doi.org/10.1177/2056305120903408

van der Kaa, H. A. J., & Krahmer, E. J. (2014). Journalist versus news consumer: Computation + Journalism Symposium 2014. *Proceedings of the Computation+Journalism conference*.

Van Der Walt, E., & Eloff, J. (2018). Using machine learning to detect fake identities: Bots vs humans. *IEEE access*, *6*, 6540-6549.

Ward, S. J. (2008). Global journalism ethics: Widening the conceptual base. *Global Media Journal*, *1*(Inaugural Issue), 137.

Wellbrock, C. M. (2016). The internet's impact on journalistic quality. A. Lugmayr & C. Dal Zotto (Ed.), *Media Convergence Handbook—Vol. 1: Journalism, Broadcasting, and Social Media Aspects of Convergence* (ss. 83-97). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-54484-2_5

Wheeler, T., & Gleason, T. (1995). Photography or photofiction: an ethical protocol for the digital age. *Visual Communication Quarterly*, *2*(1), 8-12. https://doi.org/10.1080/15551393.1995.10387515

Whitehouse, G. (2010). Newsgathering and privacy: Expanding ethics codes to reflect change in the digital media age. *Journal of Mass Media Ethics*, *25*(4), 310-327. https://doi.org/10.1080/08900523.2010.512827

Yadav, D., & Salmani, S. (2019). Deepfake: a survey on facial forgery technique using generative adversarial network. *2019 International Conference on Intelligent Computing and Control Systems (ICCS)*, 852-857. https://doi.org/10.1109/ICCS45141.2019.9065881

Yüzer, D. (2013). Basın yoluyla adli haberlerin verilişi ve suçsuzluk karinesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *15*, 1653-1694.

YEREL İNTERNET HABERLERİNİ DOĞRULAMA SÜRECİNDE GAZETECİLERİN ROLÜ[1*]

Fırat ATA[2]

Giriş

Ekonomi-politik ve sosyo-kültürel gelişmelerle birlikte teknolojik yenilikler de medya alanının değişmesini ve dönüşmesini kaçınılmaz kılmaktadır. İnternet teknolojisi ve internet teknolojisiyle bağlantı kurmayı sağlayan araçların (cep telefonu, bilgisayar, tablet vb.) ve alanların (sosyal medya, haber siteleri vb.) yapısal olarak değişim göstermesi, medya alanı içerisinde çalışan kurumlara, gazetecilere ve temel medya ürünlerinden biri olan habere farklı anlamlar yüklenmesini de beraberinde getirmektedir. Örneğin; yayın sınırları açısından kategorize edildiğinde uluslararası ve ulusal basından sonra üçüncü bir kategori olarak bulunan yerel habercilik, teknolojik gelişmeler sonucu yerel internet haberciliği adı verilen yeni bir alan kazanmıştır.

Yerel internet haberciliği kuruluşları sadece bulundukları il sınırları içerisinde değil; aynı zamanda bulundukları ulus içerisinde hatta uluslararası alanda da habercilik yapabilmektedir. Yerel internet haberciliğinde, geleneksel versiyona göre haber ve haberci masrafları azalmakta; yeni haber formatları çeşitliliğinde de artış yaşanmaktadır. Bu noktada, sosyal medya uygulamalarında pay-

1 Bu çalışma, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Yerel İnternet Haberciliğinde Doğrulama: Hatay Örneği" başlığıyla tamamlanan doktora tezinin özeti niteliğindedir.

2 Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi-Antakya Meslek Yüksekokulu, Gazetecilik ve Habercilik Bölümü, firatata47@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0905-0739.

Kaynakça

Anderson, C. W. (2010). (2010). Journalistic networks and the diffusion of local news: The brief, happy news life of the francisville four. *Political Communication, 27* (3), 289-309.

Barot, T. (2015). Verifying images. İçinde, C. Silverman (Ed.), *Verification handbook* (ss. 35-41), Hollanda: European Journalism Centre.

Basın İlan Kurumu, (2022). Hatay ili reklam ve ilan alan gazeteler listesi, https://ilanbis.bik.gov.tr/Uygulamalar/AylikListe, Erişim Tarihi: 12.03.2022.

Berg, Bruce L., & Lune, H. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Hasan Aydın (Çev.). Konya: Eğitim Yayınevi.

Browne, M. (2015a). Verifying video. İçinde, C. Silverman (Ed.), *Verification handbook* (ss. 47-53), Hollanda: European Journalism Centre.

Buttry, S. (2015). Verification fundamentals: Rules to live by. İçinde, C. Silverman (Eds.), *Verification handbook* (ss. 15-18), Hollanda: European Journalism Centre.

Casero-Ripolles, A., Marcos-Garcia, S., & Alonso-Munoz L. (2020). New formats for local journalism in the era of social media and big data: From transmedia to storytelling. İçinde, J.V. Herrero, S. Direito-Rebollal, A. Silva-Rodriguez & X. Lopez-Garcia (Eds.), *Journalistic metamorphosis: Media transformation in the digital age* (ss. 69-85), İsviçre: Springer Publication.

Doğrula, (2022). Hakkımızda bilgileri, https://www.dogrula.org/biz-kimiz/, Erişim Tarihi: 15.04.2022.

Doğruluk Payı, (2022). Değerlendirme kriterleri, https://www.dogrulukpayi.com/~Degerlendirme-Kriterleri, Erişim Tarihi: 15.04.2022.

Downing, H. (2003). Audiences and readers of alternative media: The absent lure of the virtually unknown. *Media Culture Society, 25* (5), 625-645.

Dündar, İ.P., & Gürocak, K. (2013). Yeni iletişim teknolojilerinin yazılı basın işletmeleri üzerindeki etkisi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4* (7), 121-127.

FactCheck, (2022). Hakkımızda bölümü, https://www.factcheck.org/about/our-mission/, Erişim Tarihi: 15.04.2022.

Harding, G., Gantley, M., & Taylor, K. (2001). Analysing qualitative data. İçinde, K. Taylor & G. Harding (Eds.), *Pharmacy practice* (ss. 445-451), London: SAGE Publications.

Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *1* (1), 62-80.

Köseoğlu, A. (2017). Dijital ortamda yerel basın: Tekirdağ örneği üzerinden bir inceleme. *Egemia, 1,* 33-56.

Köseoğlu, A. (2018). Erzurum yerel gazeteleri örneğinde yerel haberciliğin dijital gazetelerde uygulanışının avantaj ve dezavantajlarına yönelik bir araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6* (1) 115-124.

Kürkçü, Dumanlı, D. (2017). Sosyal medya ortamlarında haber yayımı. İçinde, S. Gezgin & A. E. İralı (Eds.), *Yeni medya analizleri* (ss. 191-226), Konya: Eğitim Yayınevi.

Malumatfuruş, (2022). Hakkımızda bölümü, https://www.malumatfurus.org/hakkinda/, Erişim Tarihi: 15.04.2022.

Napoli, P., Stonbely, S., McCollough, K., & Renninger, B. (2017). Local journalism and the ınformation needs of local communities. *Journalism Practice, 11* (4), 373-395.

Pavlik, J. V. (2013). *Yeni medya ve gazetecilik*. M. Demir & B. Kalsın (Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Pınarbaşı, E., & Astam, K. (2020). Haberin dönü(şü)mü: Sosyal medya gazeteciliği pratikleri. *İNİF E-Dergi, 5* (1),70-87.

Pike, A. (2003). The bible and the reader's response. *Journal Of Educatıon & Chrıstıan Belief,* 37-51.

PolitiFact, (2018). Hakkımızda bölümü, https://www.politifact.com/truth-o-meter/article/2018/feb/12/principles-truth-o-meter-politifacts-methodology-i/, Erişim Tarihi: 15.04.2022.

Posetti, J. (2014). *Trends in newsrooms #3: Back to basics with social media verification,* World News Publishing Focus.

Rubin, Victoria L., Conroy, Niall J., & Yimin, C. (2015). Towards news verification: Deception detection methods for news discourse. *ResearchGate,* 1-12.

Silverman, C. (2020). Investigating disinformation and media manipulation. İçinde, C. Silverman (Ed.), *Verification handbook: For disinformation and media manipulation* (ss. 3-6), Hollanda: European Journalism Centre.

Snopes, (2022). Hakkımızda bölümü, https://www.snopes.com/about-snopes/, Erişim Tarihi: 15.04.2022.

Teyit, (2022). Yayın ilkeleri ve metodoloji, https://teyit.org/yayin-ilkeleri-ve-metodoloji/, Erişim Tarihi: 15.04.2022.

Törenli, N. (2005). *Yeni medya ve yeni iletişim ortamı*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Türkoğlu, Hülya S., & Doğan, Önay B. (2018). Sosyal medya üzerinden okurun değişimi ve bilgi güvenirliği. *Erciyes İletişim Dergisi*, *5* (4), 371-385.

Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı, (2022) Hakkımızda bölümü, https://www.poynter.org/ifcn/, Erişim Tarihi: 15.04.2022.

Wigley, M. (2006). Network fever. İçinde, W. Chun & T. Keenan (Eds.), *New media-Old media* (ss. 375-399), New York: *Routledge Publication*s.

Yağız, A., Egemen, M., Karabay, D., & Demirel Serhat A. (2019). Yerel medyanın dijital teknolojilere uyumu: Türkiye'deki yerel gazetelerin dijital medyayı kullanımı üzerine bir inceleme. *Academia,* 1-30.

Yengin, D. (2012). Yeni medyaya eleştirel bakış. İçinde, D. Yengin (Ed.) *Yeni medya ve…* (ss. 123-133), İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, *23* (112), 7-17.

DİJİTALLEŞME VE GİRİŞİMCİLİK ÖRNEĞİ OLARAK KİTLE FONLAMALI GAZETECİLİK

Bünyamin AYHAN[1]
Mihrali KÖSELİÖREN[2]

Giriş

Ana akım medyanın ilk ortaya çıktığı zamanlarda yaşanan enformasyona ulaşmadaki sınırlılıklar, habere olan talebi arttırarak haberin değerini yükseltmektedir (Ergün & Ozay, 2022, s. 268). Günümüzde ise gazeteciliğin yeni medya araçlarıyla kendini dönüştürmesi bilgiyi kolay erişebilir hale getirerek gazetecilikteki rekabeti arttırmaktadır (Heft & Dogruel, 2019, s. 678). Medya kuruluşları da artan bu talebi karşılamak için dijital enformasyon araçları sayesinde hedef kitleyle doğrudan etkileşim kurmaktadır (Ferrucci & Vos, 2017, s. 869). Ancak gazetecilik pratiklerinde yaşanan bu dijital dönüşümler medya sektöründeki kariyer adımlarını, para kazanma biçimlerini ve iş beklentilerini sekteye uğratmaktadır (Bathke, 2019, s. 1). Bu yüzden gazetecilik mesleği artık hayatta kalabilmek için yönetim, pazarlama ve iş becerilerini geliştirme gibi girişimci pratiklere yönelerek (O'Brien &Wellbrock, 2012, s. 4) girişimci gazeteciliği ortaya çıkarmaktadır.

Medya pazarında bağımsız işletmelerin yaratılmasında etkili olan girişimci gazeteciliğin sürdürülebilmesinde (Bathke, 2019, s.1) abonelik, reklam, paywall ve kitle fonlama gibi iş modelleri etkili olmaktadır (Hoag, 2008, s. 74). Bu bağlamda medyanın iş tarafına öncelik vererek finansal karlılığa odaklanan girişimci ga-

1 Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, bayhan@selcuk.edu.tr, ORCID:0000-0003-0476-8394
2 Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi İletişim Fakültesi, m.koselioren@alparslan.edu.tr, ORCID:0000-0001-7796-5634

Kaynakça

Achtenhagen, L. (2017). Media entrepreneurship taking stock and moving forward. International *Journal on media management*, 19(1), 1-10. https://doi.org/10.1080/14241277.2017.1298941

Açıkgöz, B. (2018). Girişimciler için bir finansman aracı olarak kitle fonlaması, *III. Uluslararası Bozok Sempozyumu,* 03-05 Mayıs 2018*,* Yozgat – Türkiye, 256-262.

Adıyaman, F. (2021). Gazetecilik öğrencilerinin girişimcilik deneyimi: Observeturkey örneği. *Kurgu,* 29(1), 1-20.

Agnihotri, A., Bhattacharya, S. & Prasad, S. (2020). Celebrity ınvestors and the success of crowdfunding campaigns, *Journal of Current Issues & Research in Advertising*, 42(3), 310-327. https://doi.org/10.1080/10641734.2020.1819919

Aitamurto, T. (2011). The impact of crowdfunding on journalism: Case study of Spot. Us, a platform for community-funded reporting. *Journalism Practice*, 5(4), 429-445. https://doi.org/10.1080/17512786.2010.551018

Aitamurto, T. (2013). Balancing between open and closed. *Digital journalism*, 1(2), 229-251. https://doi.org/10.1080/21670811.2012.750150

Aitamurto, T. (2015). The role of crowdfunding as a business model in journalism: A five-layered model of value creation. *Crowdfunding the Future*, 189-205.

Aitamurto, T. (2016). Crowdsourcing as a knowledge-search method in digital journalism: Ruptured ideals and blended responsibility. *Digital Journalism*, 4(2), 280-297. https://doi.org/10.1080/21670811.2015.1034807

Aitamurto, T. (2019). Crowdfunding for journalism, (Ed. In T. Vos and F. Hanusch) *The International Encyclopedia of Journalism Studies*, 1-4.

Anderson, C. W., Bell, E., & Shirky, C. (2015). Post-industrial journalism: Adapting to the present. Geopolitics*, History and International Relations*, 7(2), 32.

Antonopoulos, N., Konidaris, A., Polykalas, S., & Lamprou, E. (2020). Online Journalism: Crowdsourcing, and Media Websites in an Era of Participation. *Studies in Media and Communication*, 8(1), 25-36. https://doi.org/10.11114/smc.v8i1.4734

Araujo, L. V. (2017). Crowfunded journalism: innovation in communication, set *International Journal Of Broadcast Engineering*, 3(13), 100-106.

Ayhan, B., & Araslı, O. (2021). Yeni Habercilik Pratiklerinde Haber Yayın Süreçleri ve Profesyonel Gazeteciliğin Temel İlkeleri. içinde Osman, A. Salih, T. (Eds.). *Gazetecilik ve Haber Süreklilik, Değişim ve Dijitalleşme* (ss.127-169). Palet Yayınları.

Ayhan, F., & Ertemsir, E. (2019). Girişimciler için yeni bir finansman yöntemi olarak kitlesel fonlama, *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 221-237.

Ballarini, L., Marty, E., & Smyrnaios, N. (2020). French media: can crowdfunding serve pluralism?, (Editör: Loïc Ballarini). *The Independence of the News Media,* Italya: Palgrave, 19-45.

Başaran İnce, G. (2020). Araştırmacı gazetecilikte iş modelleri ve fonlama. içinde Ö. Erkmen, B. Ataman, B. Çoban (Der.). *Yeni Gazetecilik, Mecralar, Deneyimler Olanaklar* içinde (ss.114-155). Epsilon Yayınevi.

Bathke, B. (2019). Entrepreneurial journalism. The International Encyclopedia of *Journalism studies*. 1–6.

Beaulieu, T., Sarker, S., & Sarker, S. (2015). A conceptual framework for understanding crowdfunding. *Communications of the Association for Information Systems*, 37(1), 1-32

Belleflamme, P., Lambert, T., & Schwienbacher, A. (2013). Individual crowdfunding practices. *Venture Capital*, 15(4), 313-333. https://doi.org/10.1080/13691066.2013.785151

Bennett, L., Chin, B., & Jones, B. (2015). Crowdfunding: A new media & society special issue. *New Media & Society*, 17(2), 141-148. . https://doi.org/10.1177/1461444814558906

Braet, O., Spek, S., & Pauwels, C. (2013). Crowdfunding the movies: A business analysis of crowdfinanced moviemaking in small geographical markets. *Journal Of Media Business Studies,* 10(1), 1-23. https://doi.org/10.1080/16522354.2013.11073557

Brunelle, A. M. ve Senecal, M. (2020). Crowdfunding: does ıt make a significant contribution to community and ındependent media in quebec? (Editör: Loïc Ballarini*). The Independence of the News Media,* Italya: Palgrave, 45-63.

Burtch, G., Ghose, A., & Wattal, S. (2015). The hidden cost of accommodating crowdfunder privacy preferences: A randomized field experiment. *Management Science*, 61(5), 949-962. https://doi.org/10.1287/mnsc.2014.2069

Carbasse, R. (2015). Doing good business and quality journalism? Entrepreneurial journalism and the debates on the future of news media. *Brazilian Journalism Research*, 11(1), 256-277. https://doi.org/10.25200/BJR.v11n1.2015.816

Carvajal, M., Garcia-Aviles, J. A., Gonzalez, J. L. (2012). Crowdfundıng and non-profıt medıa, *Journalism Practice*, 6(6), 638-647. https://doi.org/10.1080/17512786.2012.667267

Casero-Ripollés, A., Izquierdo-Castillo, J., & Doménech-Fabregat, H. (2016). The journalists of the future meet entrepreneurial journalism: Perceptions in the classroom. *Journalism Practice*, 10(2), 286-303. https://doi.org/10.1080/17512786.2015.1123108

Chyi, H. I. (2005). Willingness to pay for online news: An empirical study on the viability of the subscription model. *Journal of Media Economics*, 18(2), 131-142. https://doi.org/10.1207/s15327736me1802_4

Cıechan-Kujawa, M., & Górnowıcz, J. (2020). Success determinants of sports projects financed with donation crowdfunding. *Journal of Physical Education & Sport*, 20(5), 3046 – 3052. https://doi.org/10.7752/jpes.2020.s5414

Claussen, D. S. (2011). CUNY's entrepreneurial journalism: Partially old wine in a new bottle, and not quite thirst-Quenching, but Still a Good Drink. *Journalism & Mass Communication Educator*, 66(1), 3-6.

Cohen, N. S. (2015). Entrepreneurial journalism and the precarious state of media work. *South atlantic quarterly*, 114(3), 513-533. https://doi.org/10.1215/00382876-3130723

Conrad, J., Karpoff, J., Lewis, C., & Ritter, J. R. (2016). Statement of the financial economists roundtable: Crowdfunding. *Financial Analysts Journal*, 72(4), 14-16. https://doi.org/10.2469/faj.v72.n4.6

CrowdfundingHub. (2016). *Current state of crowdfunding in Europe*. Amsterdam: Netherlands.

Cumming, D. J., Leboeuf, G., & Schwienbacher, A. (2020). Crowdfunding models: Keep-it-all vs. all-or-nothing. *Financial Management*, 49(2), 331-360.

Çağlar, M. T. (2019). Yeni nesil alternatif finansman yöntemi olarak kitlesel fonlama: dünya ve Türkiye'deki uygulamalarının etkinliği. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 18-34.

Çakır, C. (2022). Dijital medyada kimlik. içinde Birol, M. ve Söğüt, Y. (Ed.) *Simülasyon Evreni ve Tüketim*. (ss. 14 -27). Nobel Yayınları.

Çetinkaya, A. (2020). Çevrimiçi gazetecilikte alternatif bir gelir modeli olarak kitlesel fonlar, içinde Özlem Erkmen, Bora Ataman, Barış Çoban (Der.) *Yeni Gazetecilik Mecralar, Deneyimler, Olanaklar.* (ss. 82-114). Epsilon Yayınevi.

Çonkar, M. K., & Canbaz, M. F. (2018). Kitle fonlaması finansman yöntemi: Türkiye'de sistemin geliştirilmesine yönelik öneriler. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 119-132. https://doi.org/10.17541/optimum.359492

Daniel, D. K. (1995). Market-driven journalism: Let the citizen beware?. *Newspaper Research Journal,* 16(3), 131.

Demir, D. (2019). Kitlesel fonlamalı dijital gazetecilik. *Ege* Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli *e-dergisi*, 12, 44-60.

Deuze, M. (2005). What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered. *Journalism*, 6(2), 442-464. https://doi.org/10.1177/1464884905056815

Deuze, M., & Witschge, T. (2018). Beyond journalism: Theorizing the transformation of journalism. *Journalism*, 19(2), 165-181. https://doi.org/10.1177/1464884916688550

Dijk, V. J. A. (2018). *Inequalities in the network society. In digital sociology*. Palgrave Macmillan: London.

Drok, N. (2013). Beacons of reliability: European journalism students and professionals on future qualifications for journalists. *Journalism Practice*, 7(2), 145-162. https://doi.org/10.1080/17512786.2012.753209

Elmore, C., & Massey, B. (2012). Need for instruction in entrepreneurial journalism: Perspective of full-time freelancers. *Journal of Media Practice*, 13(2), 109-124. https://doi.org/10.1386/jmpr.13.2.109_1

Er, B., Şahin, Y. E., & Mutlu, M. (2015). Girişimciler için alternatif finansman kaynakları: mevcut durum ve öneriler, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1 (1), 31-54.

Erdoğan, İ. (2018). Türkiye'de freelance gazetecilerin perspektifinden freelance gazetecilik: profesyonel kimlik,(dez) avantajlar ve sorunlar. *Galatasaray* Üniversitesi İletişim Dergisi, 29, 31-56.https://doi.org/10.16878/gsuilet.500035

Ergün, S., & Ozay, S. (2022). Girişimci gazetecilik-serbest gazetecilik karşılaştırmalı bir tartışma. *Medya ve Kültür*, 2(2), 266-284.

Evens, T., Raats, T., & von Rimscha, M. B. (2017). Business model innovation in news media organisations–2018 special issue of the European Media Management Association (emma). *Journal of Media Business Studies*, 14 (3), 167-172. https://doi.org/10.1080/16522354.2018.1445164

Ferrier, M. B. (2013). Media entrepreneurship: Curriculum development and faculty perceptions of what students should know. *Journalism & Mass Communication Educator*, 68(3), 222-241. https://doi.org/10.1177/1077695813494833

Ferrucci, P., & Vos, T. (2017). Who's in, who's out? Constructing the identity of digital journalists. *Digital Journalism*, 5(7), 868-883. https://doi.org/10.1080/21670811.2016.1208054

Freeman, M. (2017). Funding and management in the media convergence era: Introduction. *International journal on Media Management,* 19(2), 103-107. https://doi.org/10.1080/14241277.2017.1300478

Graybeal, G. M. ve Hayes, J. L. (2011). A modified news micropayment model for newspapers on the social web. *The International Journal On Media Management*, 13(2), 129-148.

Hanitzsch, T. (2007). Deconstructing journalism culture: Toward a universal theory. *Communication Theory*, 17(4), 367-385. https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2007.00303.x

Harlow, S. (2020). Quality, innovation, and financial sustainability: Central American entrepreneurial journalism through the lens of its audience. *Journalism Practice*, 12(5), 543-564. https://doi.org/10.1080/17512786.2017.1330663

Harlow, S., & Chadha, M. (2019). Indian entrepreneurial journalism: Building a typology of how founders' social identity shapes innovation and sustainability. *Journalism Studies*, 20(6), 891-910. https://doi.org/10.1080/1461670X.2018.1463170

Hayduk, T. M. (2021). Kickstart my market: Exploring an alternative method of raising capital in a new media sector. *Journal of Media Business Studies*, 18(3), 155-178. https://doi.org/10.1080/16522354.2020.1800310

Heft, A., & Dogruel, L. (2019). Searching for autonomy in digital news entrepreneurism projects. *Digital journalism*, 7 (5), 678-697. https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1581070

Hemer, J. (2011). A snapshot on crowdfunding (No. R2/2011). Arbeitspapiere Unternehmen und Region. http://hdl.handle.net/10419/52302

Hoag, A. (2008). Measuring media entrepreneurship. *The International Journal on Media Management*, 10 (2), 74-80. https://doi.org/10.1080/14241270802000496

Hossain, M., & Oparaocha, G. O. (2017). Crowdfunding: motives, definitions, typology and ethical challenges. *Entrepreneurship Research Journal*, 7(2).

Hui, J. S., Greenberg, M.D., & Gerber, E.M. (2014) "Understanding the role of community in crowdfunding work", *Acm Conference On Computer Supported Cooperative,* 1-134.

Hunter, A. (2015). Crowdfunding independent and freelance journalism: Negotiating journalistic norms of autonomy and objectivity. *New Media & Society*, 17 (2), 272-288. https://doi.org/10.1177/1461444814558915

Hunter, A. (2016). "It's like having a second full-time job" *Journalism Practice*, 10 (2), 217-232.

Hunter, A., & Di Bartolomeo, J. (2019). "We're a movement": crowdfunding, journalism, and feminism. *Feminist Media Studies*, 19 (2), 273-287. https://doi.org/10.1080/14680777.2018.1434805

İbicioğlu, H., Taş, S. ve Özmen, H.İ. (2010). Üniversite eğitiminin girişimcilik düşüncesinin değişimine etkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir uygulama. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 53-74.

İnal, A. (1996). *Haberi okumak.* Temuçin Yayınları.

İşler, S. T. (2014). Modern finansmanda yeni bir dönem: kitlesel fonlama-crowdfunding. *Gösterge*, Sonbahar, 51, 65.

Jian, L., & Shin, J. (2015). Motivations behind donors' contributions to crowdfunded journalism. *Mass Communication and Society*, 18 (2), 165-185. https://doi.org/10.1080/15205436.2014.911328

Jian, L., & Usher, N. (2014). Crowd-funded journalism. *Journal of Computer-Mediated Communication,* 19 (2), 155-170. https://doi.org/10.1111/jcc4.12051

Karaarslan, M. H. ve Altuntaş, B. (2015). *Sosyal pazarlamanın yeni aracı: kitle fonlaması.* 20. Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiri Kitabı, Anadolu Üniversitesi-Eskişehir.

Konieczna, M. (2020). Entrepreneurship versus philanthropy: can the market fund innovation in the news sector?. *Journal of Media Business Studies*, 17 (2), 132-147. https://doi.org/10.1080/16522354.2020.1719458

Kosterich, A., & Weber, M. S. (2019). Transformation of a modern newsroom workforce: A case study of NYC journalist network histories from 2011 to 2015. *Journalism Practice*, 13 (4), 431-457. https://doi.org/10.1080/17512786.2018.1497454

Kromidha, E., & Robson, P. (2016). Social identity and signalling success factors in online crowdfunding. *Entrepreneurship & Regional Development*, 28(9-10), 605-629. https://doi.org/10.1080/08985626.2016.1198425

Ladson, N., & Lee, A. M. (2017). Persuading to pay: Exploring the what and why in crowdfunded journalism. *International Journal on Media Management*, 19 (2), 144-163. https://doi.org/10.1080/14241277.2017.1298110

Lehner, O. M., & Harrer, T. (2019). Crowdfunding revisited: a neo-institutional field-perspective. *Venture Capital*, 21 (1), 75-96. https://doi.org/10.1080/13691066.2019.1560884

Liu, L. (2016). *A comparative study of crowd funding journalism in China, Taiwan And The UK, Reuters Institute for the Study of Journalism*, University of Oxford: Oxford.

Llorca, G. (2010). El Crowdfunding Y Nos Nuevos Modelos De Negocio İnfo-Digital, *I Congreso Internacional de Comunicación Audiovisual y Publicidad,* 1, 79-98.

Mamonow, S., Malaga, R., & Rosenblum, J. (2017). An exploratory analysis of Title II equity crowdfunding success. *Venture capital*, 19 (2), 239-256. https://doi.org/10.1080/13691066.2017.1302062

Manchanda, K. ve Muralidharan, P. (2014). Crowdfundıng: A new paradıgm ın startup fınancıng, *Global Conference on Business and Finance Proceedings*, 9(2), 369-393.

Manfredi Sánchez, J. L., Rojas-Torrijos, J. L., & Herranz de la Casa, J. M. (2015). Entrepreneurial journalism: sports journalism in Spain. *Revista Latina de Comunicación Social*, 70, 69-90.

Mollick, E. (2014). The dynamics of crowdfunding: An exploratory study. *Journal of Business Venturing*, 29(1), 1-16.

Muthukumaraswamy, K. (2010). When the medıa meet crowds of wısdom, *Journalism Practice*, 4 (2), 48-65.

O'Brien, D., & Wellbrock, C. M. (2021). How the trick is done–conditions of success in Entrepreneurial Digital Journalism. *Digital Journalism*, 1-28. https://doi.org/10.1080/21670811.2021.1987947

Onur, M. N. ve Değirmenci, Ö. (2015). Crowdfunding – Kitle fonlaması, *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Çalışma Raporları*, 7, 1-18.

Özçetin, B. (2018). *Kitle iletişim kuramları kavramlar, okullar, modeller*, İletişim Yayınları.

Polishchuk, V., Kelemen, M., Gavurová, B., Varotsos, C., Andoga, R., Gera, M., ... & Szabo Jr, S. (2019). A fuzzy model of risk assessment for environmental start-up projects in the air transport sector. *International Journal of Environmental Research and Public Health,* 16(19), 1-19.

Porlezza, C., & Splendore, S. (2016). Accountability and transparency of entrepreneurial journalism: Unresolved ethical issues in crowdfunded journalism projects. *Journalism Practice*, 10 (2), 196–216.

Renwick, M. J., & Mossialos, E. (2017). Crowdfunding our health: economic risks and benefits. *Social Science & Medicine*, 191, 48-56. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2017.08.035

Rosenkranz, T. (2016). Becoming entrepreneurial: Crisis, ethics and marketization in the field of travel journalism. *Poetics*, 54, 54-65. https://doi.org/10.1016/j.poetic.2015.09.003

Ruotsalainen, J., & Villi, M. (2018). Hybrid engagement: Discourses and scenarios of entrepreneurial journalism. *Media and Communication*, 6, 4, 79-90. https://doi.org/10.17645/mac.v6i4.1465

Rusdin, M. F., Ghazali, M., & Abd Razak, S. (2017). Online crowdfunding as academic grants: A systematic literature review. Journal of Telecommunication, *Electronic and Computer Engineering (JTEC*), 9(3-4), 187-193.

Saka, E. (2017). *Dijital dönüşüm ve gazetecilik için yeni iş modelleri.* Yeni Medya Çalışmaları IV, Taş Mektep Yayınları.

Sakarya, Ş., & Bezirgan, E. (2018). Kitlesel Fonlama platformları: Türkiye ve yurtdışı karşılaştırması. *Düzce* Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 18-33.

Sanchez-Gonzalez, M., & Palomo-Torres, M. B. (2014). Knowledge and assessment of crowdfunding in communication. The View of Journalists and Future Journalists. *Comunicar*, 22 (43), 101-110.

Schudson, M. (2001). The objectivity norm in American journalism. *Journalism,* 2 (2), 149 –170. https://doi.org/10.1177/146488490100200201

Shoemaker, P. J. & Riccio, J. R. (2015). Gatekeeping. *The* İnternational *Encyclopedia Of Political Communication*, 1-5.

Singer, J. B. (2018). "Entrepreneurial journalism." In T. P Vos (editor), *Handbooks of Communication Science: Journalism* (pages 349 - 366). Berlin: De Gruyter Mouton.

Sirkkunen, E., & Cook, C. (2012). Chasing sustainability on the net: International research on 69 journalistic pure players and their business models. University of Tampere.

Şeker, S. E. (2015). Kitle kaynak (Crowdsourcing). YBS Ansiklopedi, 2, 6-11.

Uygurtürk, H., & Ercan, S. (2018). Kitlesel fonlama projelerinde destekçi motivasyonunun analitik ağ süreci ile incelenmesi. *Ege Academic Review*, 18 (3), 537-547. https://doi.org/10.21121/eab.2018341155

Vos, T. P., & Singer, J. B. (2016). Media discourse about entrepreneurial journalism: Implications for journalistic capital. *Journalism Practice*, 10 (2), 143-159. https://doi.org/10.1080/17512786.2015.1124730

Wash, R., & Solomon, J. (2014). Coordinating donors on crowdfunding websites, In Proceedings Of The 17. *ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work & Social Computing*, 38–48.

Yao, H. Wang, Z. ve Zhou, T. (2016).Study on the investors' participation motivations in award-based crowdfunding. *International Business and Management*, 12(2), 29-33. https://doi.org/10.3968/8352

Yaylagül, L. (2014). *Kitle iletişim kuramları egemen ve eleştirel yaklaşımlar,* Dipnot Yayınları.

Yeğen, C. (2015). İletişim teknolojileriyle gelişen crowdsourced bir sistem olarak crowdfunding ve "fonlabeni" örneği, *Yeni Medya Çalışmaları III, Taş Mektep Yayın Atölyesi.*

Yıldız, A. (2018). Gazeteciliğin geleceği açısından Türkiye'de patronsuz gazetecilik, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 47, 65-86.

Zabun, B. (2009). Temel toplumsal bir kurum olarak ailenin sosyoloji öğretim programlarında yer alış durumu. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(17), 97-103.

Zaripova, A. (2017). "My boss is 18,000 people": Journalism practices in crowdfunded media organizations. *MedieKultur: Journal of Media and Communication Research*, 33(62), 100-118.

AFET HABERCİLİĞİNDE ETİK SORUNLAR: 6 ŞUBAT 2023 KAHRAMANMARAŞ MERKEZLİ DEPREMLER ÖZELİNDE SOSYAL MEDYA HABERLERİNİN İNCELENMESİ [1]

Betül SABAHÇI[2]

Giriş

Medya etiğinde en önemli noktalardan biri üretilen haberlerin gerçek bilgiye dayanmasıdır. Gazetecilerin medya etiği konusunda, en büyük sorumluluğu, okurlara her konuda gerçek enformasyonu ulaştırmaktır.

İnternet öncesi zamanlara bakıldığında, geleneksel gazetecilikte hızlı olmak bu kadar önemli değildi. Ancak günümüzde yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte hızlı olmak, haberi anında okuyucuya/izleyiciye/dinleyiciye iletmek bir gereklilik haline gelmiştir. Yeni medya araçları, haberleri hızlı bir şekilde okura iletmesinin yanı sıra multimedya, etkileşim, zaman ve mekân kısıtlaması olmadan bilgiye ulaşma gibi özellikleri beraberinde getirmiştir. Ancak yeni medyanın sunmuş olduğu bu yenilikler, medyada etik sorunların daha çok artmasına sebep olmuştur.

Yeni medyanın ortaya çıkması ile birlikte, çevrim içi haber siteleri, e-postalar, bloglar, mesajlaşma siteleri, yeni iletişim teknolojileri ile elde edilen fotoğraflar ve bunların yanı sıra tanıklar,

---

1 Bu çalışma, 'Afet Haberciliğinde Etik Sorunlar: 6 Şubat Kahramanmaraş Depremi Örneği' başlığıyla 19-21 Mayıs 2023 tarihleri arasında Kaş (Antalya/Türkiye)'ta yapılan TAMUSKON 2023 Toplumsal Araştırmalar Merkezi 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

2 Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, betul.sabahci@bozok.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-4178-5353

Kaynakça

Afacan, E. ve Afacan, M. I. (2023). Türk spor gazetelerinde deprem algısı: 2023 Kahramanmaraş depremi örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 25(2), 844-860.

ahaber.com.tr, (9 Şubat 2023). 'Sıra Dışı Olay Depremin üssünde panik anı kayıtta' https://www.ahaber.com.tr/yasam/2023/02/09/elazigda-depremde-hasar-goren-binada-sira-disi-olay, Erişim Tarihi: 01.05.2023.

ahaber.com.tr, (9 Şubat 2023). 'Hatay'da deprem sonrası enkazdan 20 günlük Kerem Ağırtaş'ı 60 saat sonra kurtardı' https://www.ahaber.com.tr/galeri/yasam/minik-bedeniyle-hayata-tutundu-20-gunluk-kerem-agirtas-60-saat-sonra-kurtarildi, Erişim Tarihi: 01.05.2023.

Argın, Y. (2023). Doğal afetlerde sosyal medya kullanımı: 2023 Kahramanmaraş depremi özelinde Twitter örneği. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İnsanat: Sanat Tasarım ve Mimarlık Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 140-165.

Ata, F. (2023). Afet haberciliği: Kahramanmaraş merkezli depremler sürecinde sosyal medyaya yönelik bir değerlendirme. *TRT Akademi Dergisi*, 8(18), 606-629.

Beck, U.(1992). *Risk society towards a new modernity*. Sage Publications.

Bolat, N. (2021). Televizyon dizilerinde korku kültürünün kurulumu. S. Erdem (Ed.), *Medyada Korku Kültürü üzerine eleştirel yaklaşımlar* (59-82), Literatürk Yayınları,

Çakır, P. ve Temir, E. (2021). İnternet haberciliğinde etik sorunlar: aldatıcı başlık üzerine ampirik bir çalışma. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi,* Sayı 7, 1-26.

Deniz, Ş. ve Korap Özel E. (2019). "Tık" ve "etik" arasında sıkışan gazetecilik: İnternet gazeteciliğinin ortaya çıkardığı yeni etik sorunlar ve gazetecilerin konuya bakış açısı üzerine bir araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 443-466.

Eldem Anar, Ü. İ. (2021). Sosyal medya ortamında yer alan afet haberlerinde etkileşim; İzmir depremi örneği. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 11(3), 1129-1147.

Güdekli, A. (2016). Gündem belirleme kuramı bağlamında yazılı basın ile Twitter gündeminin karşılaştırmalı analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 35, 151-163.

Güngör, A. (2021). Gündem Belirleme Kuramı bağlamında sosyal medya ile siyaset gündeminin karşılaştırmalı analizi. *İNİF E- Dergi*, 6(2), 75-91.

haberturk.com, (9 Şubat 2023). 'Asiye Teyze enkazdan çıkarılıyor' https://www.haberturk.com/hatayda-ayni-aileden-3-cocuk-depremden-80-saat-sonra-kurtarildi-3564079, Erişim Tarihi: 02.05.2023.

haberturk.com, (12 Şubat 2023). 'Mucize Bebekler' https://www.haberturk.com/saatler-sonra-enkaz-altindan-kurtarilan-bebekler-3564871/2, Erişim Tarihi: 02.05.2023.

habertürk.com.tr, (9 Şubat 223). 'Prof. Dr. Mikdat Kadıoğlu'ndan İstanbul için flaş Uyarı!' https://www.haberturk.com/prof-dr-mikdat-kadioglu-ndan-istanbul-icin-flas-uyari-3564018#:~:text=T%C3%BCrkiye'nin%20eksik%20kald%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20noktan%C4%B1n,70%20binaya%20kadar%20indirilmesi%20laz%C4%B1m, Erişim Tarihi: 01.05.2023.

Haddow, G. D. and Haddow, K. S. (2009). *Disaster communications in a changing media World*. Oxford Publications.

Işık, U. ve Koz, K.A. (2014). çöp yığınlarında haber aramak: İnternet gazeteciliği bir çalışma. *Humanities Sciences*, 9(2), 27-43.

Karataş, E. O. (2022). Çocuk odaklı haberlerin ana akım ve alternatif medyada sunumu: İzmir Depremi örneği. *Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi,* 5(2), 302-326.

Kılıç, S. (2013). Örnekleme yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-46.

Kitagawa, T., Ohki, T., Koizumi, Y., Kawabe, Y., Hasegawa, T. & Nishigaki, M. (2022). Deterrence-based trust: a study on improving the credibility of social media messages in disaster using registered volunteers. L. Barolli, H.C. Chen and T. Enokido (Ed.), A*dvances in networked-based ınformation systems* (s. 188-201), Springer Publications.

Koç Akgül, S. (2017). Olağanüstü durumlar, iletişim ve habercilik yaklaşımları. *TRT Akademi Dergisi*, 2,(3), 6-47.

Koçyiğit, A. (2023). Olağanüstü hallerde sosyal medyada dezenformasyonla mücadele ve kriz iletişimi: Kahramanmaraş depremi üzerine bir analiz. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, 68-86.

Maden, S. (2023). 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş'ta yaşanan depremler ekseninde Türkiye'de deprem haberciliğine bakış: Prof. Dr. Süleyman İrvan ile söyleşi. *Etkileşim Dergisi*, Sayı 11, 406-420.

McCombs, M. E., Shaw, D. L., & Weaver, D. H. (2018). New directions in agenda-setting theory and research. In *Advances in Foundational Mass Communication Theories* (pp. 131-152). Routledge.

Melek, G. (2017). Medya arası gündem belirleme kuramı araştırmalarında bir yöntem uygulaması: Hürriyet Online ve Twitter örneği. *İLEF Dergisi,* 4 (1), 123-148.

Özcan, E. (2019). Yeni medya ve internet haberciliğinde etik sorunlar. *Online Academic Journal of Information Technology*, 10(37), 97-116.

Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 11(1), 323-343.

Öztürk, Ş. (2015). Sosyal medyada etik sorunlar. *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi,* 9(1), 287-311.

Pantti, M. (2019). Crisis and disaster coverage. P. Tim, İ. Vos and H. Folker (Ed.), T*he ınternational encyclopedia of journalism studies* (1-8). İnternational Communication Associaotin.

Sabedini, M. (2014). Journalism ethics and law, political science, media and communication, university of business and technology in Kosovo UBT knowledge center, *Conference Paper,* 65-71.

sozcu.com.tr, (10 Şubat 2023). "Kaçıyorlar durdurun" https://www.sozcu.com.tr/2023/ekonomi/ihbar-yagiyor-diyen-tbb-cagri-yapti-muteahhitler-kacmaya-calisiyor-yurt-disi-yasagi-koyun-7587705/, Erişim Tarihi: 04.05.2023.

sozcu.com.tr, (12 Şubat 2023). 'Prof. Dr. Mehmet Ceyhan'dan deprem bölgesi için acil uyarı: O aşılar derhal yapılmalı'). https://www.sozcu.com.tr/2023/saglik/prof-dr-mehmet-ceyhandan-deprem-bolgesi-icin-acil-uyari-o-asilar-derhal-yapilmali-7588624/, Erişim Tarihi: 03.05.2023.

takvim.com.tr, (10 Şubat 2023). 'Deprem bölgesinde hırsızlık yapan bir grup polis ekipleri tarafından kıskıvrak yakalandı' https://www.takvim.com.tr/haberler/2023/02/09/deprem-bolgesinde-hirsizlik-yapan-bir-grup-polis-ekipleri-tarafindan-kiskivrak-yakalandi/2, Erişim Tarihi: 03.05.2023.

takvim.com.tr, (20 Şubat 2023). AFAD'dan Uyarı Geldi! Tsunami Nasıl Oluşur? Hatay'a Tsunami Uyarısı!' https://www.takvim.com.tr/galeri/trend/64luk-hatay-depremi-sonrasi-son-dakika-tsunami-uyarisi-afadd-an-flas-uyari-hatay-mersin-adana-antalya-samandag-defne-denizden-hemen, Erişim Tarihi: 03.05.2023.

takvim.com.tr, (26 Şubat 2023). 'Büyük Depremin Eli Kulağında' https://www.takvim.com.tr/haberler/2023/02/28/28-subat-2023-deprem-mi-olacak-istanbul-bu-gece-deprem-mi-bekleniyor-iddialara-yanit-mumkun-degil-deprem-onceden-tahmin-edilebilir-mi, Erişim Tarihi: 03.05.2023.

takvim.com.tr, (27 Şubat 2023). 'Oğuzhan Uğur'un sahibi olduğu Babala isimli sosyal medya hesabı "Baraj patladı" yalanı ve paylaştığı sahte sahte ihbarları tek tek sildi' https://www.takvim.com.tr/galeri/guncel/oguzhan-ugurun-sahibi-oldugu-babala-isimli-sosyal-medya-hesabi-baraj-patladi-yalani-ve-paylastigi-sahte-ihbarlari-tek-tek-sildi, Erişim Tarihi: 02.05.2023.

Tilak, G. (2020). The study and ımportance of media ethics. *International Journal of Disaster Recovery and Business Continuity*, 11 (1), 448-466.

Topsakal, T. (2021). Dijital ortamda yanlış bilgi ve haberlerin yayılması: koronavirüs salgın haberlerine dair bir inceleme. *İNİF E- Dergi*, 6(1), 382-400.

T24 (08 Kasım 2020). Depremzede çocukların fotoğraflarının yayınlanması suç mu; İstanbul Barosu haklı mı?, https://t24.com.tr/yazarlar/engin-turhan/depremzede-cocuklarin-fotograflarinin-yayinlanmasi-suc-mu-istanbul-barosu-hakli-mi,28618, Erişim Tarihi: 03.05.2023.

Utma, S. (2021). Pandemi sürecinde medyada korku salgını: Covıd-19 özelinde bir değerlendirme. I*nternational Academic Social Resources Journal,* 6 (28), 1217-1226.

Vardal, Z. B. (2015). Nefret söylemi ve yeni medya. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* 2 (1), 132-156.

Wu, H. D. & Coleman, R. (2009). Advancing agenda-setting theory: The comparative strength and new contingent conditions of the two levels of agenda-setting effects. *Journalism & Mass Communication Quarterly,* 86(4), 775-789.

yenialanya.com, (11 Şubat 2023). 'Depremzede çocuğa şiddet iddiası İnfial yaratan o kadın yakalandı'https://www.yenialanya.com/haber/14002343/depremzede-cocuga-siddet-iddiasi-infial-yaratan-o-kadin-yakalandi, Erişim Tarihi: 04.05.2023.

Zain, N. R. M. (2014). Agenda setting theory. *International Islamic University Malaysia*, 1-11.

DİJİTALLEŞEN MEDYA VE İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI

Editörler

Dr. Betül ÇEPNİ ŞENER
Dr. Nurcan YILMAZ

nobel bilimsel

DİJİTALLEŞEN MEDYA VE İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI

Editörler

Dr. Betül ÇEPNİ ŞENER

Dr. Nurcan YILMAZ

Yayın No.:1860
ISBN: 978-625-393-001-1
E-ISBN: 978-625-393-002-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çepni Şener,Yılmaz
Dijitalleşen Medya ve İletişim Araştırmaları/ Betül Çepni Şener,Nurcan Yılmaz
1. Basım, 292 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: ISBN: 978-625-393-001-1
E-ISBN: 978-625-393-002-8

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti. Sertifika No.: 44093
Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21 Yenimahalle/ANKARA

İçindekiler

BÖLÜM 1. Adil BİCAL, Dijital Reklamcılığın Gelişimi, Temel Unsurları ve Stratejileri 9

BÖLÜM 2. Betül ÇEPNİ ŞENER, Dijital İletişim Çağında Hikâye Anlatıcılığı ve Reklamlar 39

BÖLÜM 3. Ali ARICI, Özgür KILINÇ, Sevil BAYÇU, Sosyal Medya Etkileyenleri (Influencers) İtibarının Satın Alma Niyeti Üzerindeki Rolü 61

BÖLÜM 4. Dilek MERİÇ, Dijitalleşme ve Kriz İletişimi: Tehditler ve Fırsatlar 87

BÖLÜM 5. Hakan ASTA, Kamu Kurumlarında Dijitalleşme: Türkiye'deki Bakanlık Web Siteleri Üzerine Bir İnceleme 113

BÖLÜM 6. Gökhan DEMİREL, Dijital Oyunlardaki Şiddet İle Bireyin Saldırgan Tutumu Arasındaki İlişkiye Dair Bir Değerlendirme 143

BÖLÜM 7. Özge DELEN, Dijital Kamu Diplomasisinde Yeni Yönelimler: Metaverse Diplomasisi 165

BÖLÜM 8. Betül SABAHÇI, Gündem Belirleme Kuramı Çerçevesinde 28 Mayıs Seçim Haberlerine İçerik Analizi Çalışması: Manşet Haberlerin İncelenme 189

BÖLÜM 9. Gülhan İLİK/Ayda GÖK, Z Kuşağının Haber Takibinde Medya Tüketim Alışkanlıkları 211

BÖLÜM 10. Fırat ADIYAMAN, Dijital Çağda Çevre Gazeteciliği: Fırsatlar ve Güçlükler 255

YAZARLAR HAKKINDA 287

DİJİTAL REKLAMCILIĞIN GELİŞİMİ, TEMEL UNSURLARI VE STRATEJİLERİ

Adil BİCAL[*]

Giriş

Tüketiciler, bilgi edinme ve satın alma kararları verme amaçlarıyla her geçen gün daha fazla dijital platformlara yönelmektedirler. Web siteleri ve mobil uygulamalar gibi dijital ortamlar, bilgiye erişimde tercih edilen araçlar haline gelmektedir (Statista, 2023a). İnsanların iletişim aracı olarak giderek daha fazla dijital medyayı benimsemesiyle birlikte, reklamcılık da dijital iletişim ve etkileşim dünyasındaki değişimlere uyum sağlamaktadır. Geleneksel reklamcılık becerileri artık yetersiz kalmakta ve bu nedenle dijital reklamcılık, internetin ve akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla birlikte pazarlama stratejilerinin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Yalın bir tanımla, dijital reklamcılık, ürünleri veya markaları tanıtmak, müşterileri çekmek ve elde tutmak için internet, mobil cihazlar ve sosyal medya gibi dijital kanalların kullanılmasını ifade etmektedir. Eskiden dijital reklamcılık sadece web sitelerindeki reklamlarla sınırlı olduğu için genellikle internet reklamcılığı olarak anılırdı. Ancak, dijital reklamcılık artık televizyon, cep telefonları ve oyun konsolları gibi birçok iletişim kaynağını içermektedir.

Dijital reklamcılığın en önemli özelliklerinden biri, tüketici tercihlerine ve davranışlarına göre kişiselleştirme imkanı sunan etkileşim özelliğidir. Yapılan araştırmalar, dijital reklamcılığın geleneksel medya reklamcılığından daha etkili bir şekilde potansiyel müşterilere, özellikle genç tüketicilere ulaşma ve onları hedefleme konusunda daha etkili olduğunu göstermektedir (wordstream.com, 2023). Ayrıca, dijital reklamcılık işletmelere anali-

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Ünv. İletişim Fak. Reklamcılık Bölümü, adilbical@gantep.edu.tr

Kaynakça

Alhabash, S., Mundel, J. ve Hussain, S. A. (2017). Social media advertising: Unraveling the mystery box. S. Rodgers ve E. Thorson (Ed.), *Digital advertising: Theory and research* içinde (s. 285–299). Routledge Taylor & Francis Group.

Brakenhoff, L. ve Spruit, M. (2017, 1 Kasım). Consumer engagement characteristics in mobile advertising. A. Fred, J. Filipe, ve IC3K (Ed.), *9th international joint conference on knowledge discovery, knowledge engineering and knowledge management, IC3K 2017* içinde (s. 206–214). SCITEPRESS - Science and Technology Publications, Lda.

Bundeskartellamt. (2018). *Competition and consumer protection in the digital economy: Online advertising*. https://www.bundeskartellamt.de/SharedDocs/Publikation/EN/Schriftenreihe_Digitales_III.html;jsessionid=05AA0DF7DC482AB9FE814943208D75C3.2_cid381?nn=10739378,Erişim Tarihi: 01.08.2023.

Charlesworth, A. (2018). *Digital marketing: A practical approach*. Routledge.

Citalada, A., Djazuli, A. ve Prabandari, S. P. (2022). The effect of advertising relevance on avoidance with advertising engagement. *International Journal of Research in Business and Social Science (2147- 4478)*, *11*(3), 44–50.

DataReportal (2023). Digital 2023 April Global Statshot Report. *DataReportal – Global Digital Insights*. https://datareportal.com/reports/digital-2023-april-global-statshot, Erişim Tarihi: 25.07.2023.

Daugherty, T., Djuric, V., Li, H. ve Leckenby, J. (2017). Establishing a paradigm: A systematic analysis of ınteractive advertising research. *Journal of Interactive Advertising*, *17*(1), 65–78.

Dickey, I. J. ve Lewis, W. F. (2011). An overview of digital media and advertising. M. S. Eastin, T. Daugherty ve N. M. Burns (Ed.), *Handbook of research on digital media and advertising: User generated content consumption* içinde (s. 1–31). Information Science Reference.

Facebook Ads Guide. (2023). *Facebook reklamları kılavuzu: Reklam formatlarıyla ilgili teknik özellikler ve tavsiyeler*. https://tr-tr.facebook.com/business/ads-guide/update, Erişim Tarihi: 03.08.2023.

GOV.UK (2022). Online platforms and digital advertising market study, Appendix F: the role of data in digital advertising 2020 (CMA). https://www.gov.uk/find-digital-market-research/online-platforms-and-digital-advertising-market-study-appendix-f-the-role-of-data-in-digital-advertising-2020-cma, Erişim Tarihi: 14.07.2023.

Hanekom, J. ve Scriven, C. (2002). Traditional and online advertising: An explanation of current and future trends. *Communicatio*, *28*(1), 49–59.

Haq, Z. u. (2009). E-mail advertising: A study of consumer attitude toward e-mail advertising among Indian users. *Journal of Retail & Leisure Property*, *8*(3), 207–223.

Hesterberg, K. (2021). A brief history of online advertising. *HubSpot*. https://blog.hubspot.com/marketing/history-of-online-advertising, Erişim Tarihi: 22.07.2023

Hootsuite Inc. (2023). *Digital Marketing Trends 2022*. https://www.hootsuite.com/resources/digital-trends, Erişim Tarihi: 04.08.2023.

HubSpot. (2023). *State of marketing report | 2023 Marketing Trends*. https://www.hubspot.com/state-of-marketing, Erişim Tarihi: 14.07.2023.

IAB (2017). Native advertising. https://www.iab.com/wp-content/uploads/2019/04/IABNewAdPortfolio_NativeAds_Spec.pdf, Erişim Tarihi: 05.082023.

IAB Europe. (2023). *IAB Europe report: global mobile advertising revenue 2015 - the state of mobile advertising around the world*. https://iabeurope.eu/research-thought-leadership/iab-europe-report-global-mobile-advertising-revenue-2015-the-state-of-mobile-advertising-around-the-world/ , Erişim Tarihi: 05.08.2023

Ju, I. ve Lou, C. (2022). Does influencer–follower relationship matter? Exploring how relationship norms and influencer–product congruence affect advertising effectiveness across product categories. *Journal of Interactive Advertising*, *22*(2), 157–177.

Jung von Matt. (2023). *MINI – Digital innovation: The MINI Getaway game*. https://www.jungvonmatt.se/work/mini-getaway-mobile-game-stockholm-tokyo, Erişim Tarihi: 10.07.2023.

Lafrance, A. (2017). The first-ever banner ad on the web. *The Atlantic*. https://www.theatlantic.com/technology/archive/2017/04/the-first-ever-banner-ad-on-the-web/523728/ , Erişim Tarihi: 01.08 2023.

Lee, H. ve Cho, C.-H. (2020). Digital advertising: Present and future prospects. *International Journal of Advertising*, *39*(3), 332–341.

Lee, R. L. M. (2022). Time, space, and power in digital modernity: From liquid to solid control. *Time & Society*, *31*(1), 69–87.

Li, H. ve Leckenb, J. D. (2007). Internet advertising formats and effectiveness. D. W. Schumann ve E. Thorson (Ed.), *Internet advertising* içinde (s. 202–221). Lawrence Erlbaum Associates.

Liu-Thompkins, Y. (2019). A decade of online advertising research: what we learned and what we need to know. *Journal of Advertising*, *48*(1), 1–13.

Marketo (2018). *The definitive guide to digital advertising.* https://engage.marketo.com/rs/460-TDH-945/images/The-Definitive-Guide-to-Digital-Advertising.pdf, Erişim Tarihi: 01.07.2023.

Marks, L. J., Grimm, P. E. ve Campbell, C. (2019). A review of native advertising. S. Rodgers ve E. Thorson (Ed.), *Routledge Communication Series. Advertising theory* içinde (s. 261–274). Routledge.

Mcmillan, S. J. (2007). Internet advertising: One face or many? D. W. Schumann ve E. Thorson (Ed.), *Internet advertising* içinde (s. 15–35). Lawrence Erlbaum Associates.

Mehta, N. (2020). *Evolution of digital advertising celebrating 25 years of digital advertising*. https://adscholars.com/evolution-of-digital-advertising/, Erişim Tarihi: 31.07.2023.

Mileva, G. (2023). The ultimate AI marketing automation guide for 2023. *Influencer Marketing Hub*. https://influencermarketinghub.com/ai-marketing-automation/, Erişim Tarihi: 27.07.2023.

Morimoto, M. (2017). Personalization, perceived intrusiveness, irritation, and avoidance in digital advertising. S. Rodgers ve E. Thorson (Ed.), *Digital advertising: Theory and research* içinde (s. 110–123). Routledge Taylor & Francis Group.

Mulhern, F. J. (2011). Direct and interactive marketing. J. N. Sheth ve N. K. Malhotra (Ed.), *Wiley international encyclopedia of marketing* içinde. Wiley.

Nesamoney, D. (2015). *Personalized digital advertising: How data and technology are transforming how we market*. Pearson Education.

OECD. (2019). *OECD Digital Economy Papers.* https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-digital-economy-papers_20716826, Erişim Tarihi: 23.07.2023.

Outbrain (2023). Why the future of digital advertising lies within the contextual ecosystem. *Digiday*. https://digiday.com/sponsored/why-the-future-of-digital-advertising-lies-within-the-contextual-ecosystem/, Erişim Tarihi: 03.07.2023.

Singh, P. ve Jitendra (2021). A review paper on digital advertising. *International Journal of Innovative Research in Computer Science & Technology*, 73–76.

Statista (2023a). Online search market in the United States - Statistics & Facts. https://www.statista.com/topics/10947/online-search-market-in-the-united-states/#topicOverview , Erişim Tarihi: 09.07.2023.

Statista. (2023b). *Global internet advertising revenue 2027* https://www.statista.com/statistics/237800/global-internet-advertising-revenue/, Erişim Tarihi: 17.07. 2023.

Statista. (2023c). *Number of worldwide social network users 2027* https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/, Erişim Tarihi: 22.07.2023.

Şener, B. Ç., & Coşkun, E. (2021). Türkiye'de endüstri 4.0 döneminde reklamcılığın yol haritasına yönelik bir çalışma. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (36), 159-177.

Wang, Y., Zhou, Z., Xu, C. ve Zhao, S. (2022). The effect of contextual mobile advertising on purchase intention: The moderating role of extroversion and neuroticism. *Frontiers in Psychology*, *13*, 849369.

World Bank Open Data. (2023). *World Bank Open Data*. https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS, Erişim Tarihi: 26.06.2023.

Yan, M., Kwok, A. P. K., Chan, A. H. S., Zhuang, Y. S., Wen, K. ve Zhang, K. C. (2023). An empirical investigation of the impact of influencer live-streaming ads in e-commerce platforms on consumers' buying impulse. *Internet Research*, *33*(4), 1633–1663.

Youn, S. (2019). In- game advertising and advergames: A review of the past decade's research. S. Rodgers ve E. Thorson (Ed.), *Routledge Communication Series. Advertising theory* içinde (s. 388–401). Routledge.

DİJİTAL İLETİŞİM ÇAĞINDA HİKÂYE ANLATICILIĞI VE REKLAMLAR

Betül ÇEPNİ ŞENER[*]

"Hikâyeleri anlatanlar dünyayı yönetir."
Amerikan Yerlileri Atasözü

Giriş

Günümüzde sayısız marka içerisinde daha belirgin hale gelebilmek, rakiplerinden farklılaşabilmek ve tüketicinin zihninde marka çağrışımını güçlendirebilmek için markalar, konumlandırma stratejileri üzerinde yoğun bir faaliyet göstermektedir. Bu faaliyetlerin, dijitalleşmeye entegre olması ve yeni medyanın interaktif olanaklarından yararlanması markalara, özellikle reklam ve tanıtım bağlamında yeni fırsatlar ve uygulama biçimleri sunmaktadır. Bu uygulama alanlarından biri de dijital hikâye anlatıcılığıdır.

Yeni medya kullanımındaki ve bilgi yükündeki günlük artış, reklam uyaranlarını istenmeyen e-posta (spam) olarak gören bir sosyal iklime yol açmıştır. Dolayısıyla reklamla ilgili iletişimin odağı, tüketicilere doğrudan bilgi sunarak ikna etmekten ziyade tüketicilerin ikna etkilerini artırmak için eşleşen uyaranları kullanarak onların duygularına hitap etmeye doğru kaymış durumdadır. Bu nedenle hem akademi hem de endüstri, tüketicilerin anlatı süreçlerini harekete geçirerek olumlu duygusal tepkiler ve tutum değişiklikleri yaratabilen hikâye anlatımı yöntemlerine giderek daha fazla ilgi göstermektedir (Park & Lee, 2014, s. 103).

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü betul.c.sener@bozok.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1894-6799.

Kaynakça

Adebajo, A. Y. (2021). Integration of story-telling technique in social studies curriculum for effective teaching and learning among pupils of primary schools in ogun state. *Journal of African Social Studies (Jass)*.Vol. 2 No. 2 June.

Bakhtiary, M. J., & Behzadi, M. (2022). Digital storytelling: Unleashing the power of narrative in the digital age. *The Second International Conference on Industrial Marketing At: Tehran*.

Bal, D., & Onay, A. (2018). Yeni medya ve dijital hikâye anlatıcılığının geleceği. In *16th International Symposium Communication in The Millennium CIM* (pp. 863-875).

Digitalstorytelling, (2023). *What is digital storytelling?*. https://digitalstorytelling.coe.uh.edu/page.cfm?id=27&cid=27, Erişim Tarihi: 16.07.2023.

Escalas, J. E. (1998). Advertising narratives: What are they and how do they work?. Barbara B. Stern (Ed.). In *Representing consumers* (pp. 267-290). Routledge.

Fog, K., Budtz, C., Munch, P., & Blanchette, S., (2010). *Storytelling: Branding in practice*, Springer.

Georgopoulos, C. (2020). *New media: content and storytelling*. https://medium.com/@christinageorgiopoulou/new-media-content-and-storytelling-6bede6c68d84 , Erişim Tarihi: 05.08.2023.

Greene H., Koh K., Bonnici J., & Chase J. (2015), The value of storytelling in the marketing curriculum. *Journal of the Academy of Business Education*, pp. 111-128.

Grigsby, J. L., & Mellema, H. N. (2020). Negative consequences of storytelling in native advertising. *Journal of Interactive Marketing*, *52*, 61-78.

Harun, H., & Shiratuddin, N. (2009). *Digital storytelling: New medium in communicating knowledge and information*. http-1: https://digitalstorytelling.coe.uh.edu/page.cfm?id=27&cid=27, Erişim Tarihi: 17.06.2023.

Hussain, H., & Shiratuddin, N. (2016). A digital storytelling process guide for designers. *Journal of Telecommunication, Electronic and Computer Engineering (JTEC)*, *8*(8), 13-17.

Irwin, S. O. (2014). Embodied being: Examining tool use in digital storytelling. *Tamara: Journal for Critical Organization Inquiry*, *12*(2).

Júnior, J. R. D. O., Limongi, R., Lim, W. M., Eastman, J. K., & Kumar, S. (2023). A story to sell: The influence of storytelling on consumers' purchasing behavior. *Psychology & Marketing*, *40*(2), 239-261.

Kang, J. A., Hong, S., & Hubbard, G. T. (2020). The role of storytelling in advertising: Consumer emotion, narrative engagement level, and word-of-mouth intention. *Journal of Consumer Behaviour*, *19*(1), 47-56.

Kastenholz, C. (2021). *The Importance Of Influencer Marketing In The 'New Normal' Digital Sphere*. https://www.forbes.com/sites/forbesagencycouncil/2021/03/02/the-importance-of-influencer-marketing-in-the-new-normal-digital-sphere/?sh=6e556a101448, Erişim Tarihi: 15.07.2023.

Lynch, L. (2018). *Native advertising: advertorial disruption in the 21st-century news feed*. Routledge.

Mata, E. (2023). *The power of digital storytelling: Engaging and inspiring audiences*. https://advancededucationaltech.com/2023/07/03/the-power-of-digital-storytelling-engaging-and-inspiring-audiences/, Erişim Tarihi: 20.07.2023.

McColl, D., & Legorburu, G. (2016). *Hikâye tasarımı-yeni reklamlar değil, yeni dünyalar yaratın*. Mirel Benveniste (Trans.). *İstanbul:* MediaCat Yayınları.

Meadows, D. (2003). Digital storytelling: Research-based practice in new media. *Visual Communication*, *2*(2), 189-193.

Miller, E. (2011). Theories of story and storytelling. *Retrieved April*, *15*, 2016.

Murgai, A. (2018). Transforming digital marketing with artificial intelligence. *International Journal of Latest Technology in Engineering, Management & Applied Science*, *7*(4), 259-262.

Park, M. J., & Lee, D. H. (2014). Effects of storytelling in advertising on ConsumersEmpathy. *Asia Marketing Journal*, *15*(4), 5.

Pera, R., & Viglia, G. (2016). Exploring how video digital storytelling builds relationship experiences. *Psychology & Marketing*, *33*(12), 1142-1150.

Pulizzi, J. (2012). The rise of storytelling as the new marketing. *Publishing Research Quarterly*, *28*(2), 116-123.

Robin, B. (2006, March). The educational uses of digital storytelling. In *In Society for Information Technology & Teacher Education International Conference* (pp. 709-716). Association for the Advancement of Computing in Education (AACE).

Robin, B. R. (2008). Digital storytelling: A powerful technology tool for the 21st century classroom. *Theory into Practice*, *47*(3), 220-228.

Robin, B. R., & McNeil, S. G. (2019). Digital storytelling. *The International Encyclopedia of Media Literacy*, 1-8.

Şahin, E. (2018). Reklam stratejileri kapsamında hikâye anlatımı kullanımı: sanal marka topluluklarında reklam mesajlarının aktarımı. *Kurgu*, *26*(3), 147-169.

Zambrano, R. E. (2018). Digital advertising storytelling: Consumer educommunication. *IROCAMM-International Review of Communication and Marketing Mix*, (1), 32-44.

Zatwarnicka-Madura, B., & Nowacki, R. (2018, June). Storytelling and its impact on effectiveness of advertising. In *ICoM 2018 8th International Conference on Management* (p. 694).

Znanewitz, J., & Gilch, K. (2016). Storytelling–A guideline and an application in the Bundeswehr's (personnel) marketing. *Transfer: Werbeforchungs & Praxis*, *4*, 30-35.

SOSYAL MEDYA ETKİLEYENLERİ (INFLUENCERS) İTİBARININ SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Ali ARICI[*]

Özgür KILINÇ[**]

Sevil BAYÇU[***]

Giriş

Sosyal medya fırsatlarının büyümesiyle ortaya çıkan etkileyenler yeni bir kanaat önderi kategorisini temsil etmektedir (Belanche vd., 2021, s. 187). Özellikle M, Z ve alfa kuşak bireyler üzerindeki etkisi tartışılan etkileyenler, pazarlama ve pazarlama iletişimi faaliyetlerinde bir paradigma değişimine neden olabilmektedir. İki aşamalı akış bağlamında eşik rolü olan etkileyenler, yeni nesil tüketicilerin satın alma kararları üzerinde olumlu veya olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Kendi itibarları ekseninde markalara, sanal topluluklara ve farklı paydaşlara seslenen etkileyenler, yeni medya gerçekliğinin getirdiği bir yenilik olarak öne çıkmaktadır. Öyle ki markalar, çevrim içi pazarlama kampanyaları için insan etkileyenlerin yanı sıra sanal etkileyenlere (3D, bilgisayar tarafından oluşturulan kişilikler) de yönelmektedir. Gelişmiş yapay zeka tarafından desteklenen sanal etkileyenler (diğer deyişle dijital avatarlar), sosyal medya platformlarına önemli takipçiler çekebilmektedir (Miao vd., 2021). "İnsan biçimsel"

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bozüyük Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü, ali.arici@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4027-8288

** Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, ozgur.kilinc@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8697-162X

*** Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, suzoglu@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0865-6007

Kaynakça

Audrezet, A., de Kerviler, G., & Guidry Moulard, J. (2020). Authenticity under threat: When social media influencers need to go beyond self-presentation. *Journal of Business Research*, *117*, 557-569. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.07.008

Bakker, D. (2018). Conceptualising influencer marketing. *Journal of Emerging Trends in Marketing and Management*, *1*(1), 79-87.

Belanche, D., Casaló, L. V., Flavián, M., & Ibáñez-Sánchez, S. (2021). Understanding influencer marketing: The role of congruence between influencers, products and consumers. *Journal of Business Research*, *132*, 186-195. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.03.067

Blaney D. M., J., & Fleming, K. (2020). *Will post for profit: How brands and influencers are cashing in on social media. New York: Post Hill Press.*

Brown, D., & Hayes, N. (2008). *Influencer marketing: Who really influences your customers.* Oxford: Butterworth-Heinemann.

Chae, J. (2018). Explaining females' envy toward social media influencers. *Media Psychology*, *21*(2), 246-262. https://doi.org/10.1080/15213269.2017.1328312

Cocker, H., Mardon, R., & Daunt, K. L. (2021). Social media influencers and transgressive celebrity endorsement in consumption community contexts. *European Journal of Marketing*, *55*(7), 1841-1872. https://doi.org/10.1108/EJM-07-2019-0567

Cornwell, T. B., & Katz, H. (2021). *Influencer: The science behind swaying others.* Abingdon, Oxon: Routledge.

Delbaere, M., Michael, B., & Phillips, B. J. (2021). Social media influencers: A route to brand engagement for their followers. *Psychology & Marketing*, *38*(1), 101-112. https://doi.org/10.1002/mar.21419

Djafarova, E., & Rushworth, C. (2017). Exploring the credibility of online celebrities' Instagram profiles in influencing the purchase decisions of young female users. *Computers in Human Behavior*, 68, 1-7. https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.11.009

Drenten, J., & Brooks, G. (2020). Celebrity 2.0: Lil Miquela and the rise of a virtual star system. *Feminist Media Studies*, *20*(8), 1319-1323. https://doi.org/10.1080/14680777.2020.1830927

Enke, N., & Borchers, N. S. (2019). Social media influencers in strategic communication: A conceptual framework for strategic social media influencer communication. *International Journal of Strategic Communication*, *13*(4), 261-277.

Geyser, W. (2021). *The state of influencer marketing 2021: Benchmark Report*. Influencer Marketing Hub. 25.08.2022 tarihinde https://influencermarketinghub.com/influencer-marketing-benchmark-report/ adresinden edinilmiştir.

Glucksman, M. (2017). The rise of social media influencer marketing on lifestyle branding: A case study of Lucie Fink. *Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, *8*(2), 77-87.

Gross, J., & Wangenheim, F. V. (2018). The big four of influencer marketing. A typology of influencers. *Marketing Review St. Gallen, 2,* 30-38.

Henry, H. (2020, Ağustos 31). Japanese virtual influencer Imma Launches Magnum Matcha in China. *Branding in Asia Magazine*. https://www.brandinginasia.com/japanese-virtual-influencer-imma-to-launches-magnum-matcha-in-china/, Erişim Tarihi: 24.08.2022.

IAB. (2018). *Inside influence…Why publishers are increasingly turning to influencer marketing—And what that means for marketers*. 24.08.2022 tarihinde https://www.iab.com/wp-content/uploads/2018/01/IAB_Influencer_Marketing_for_Publishers_2018-01-25.pdf adresinden edinilmiştir.

Jauffret, M. N., & Kastberg, V. L. (2019). Biodigital Influencers: A new alternative for fighting loneliness. In B. Fox (Ed.), *Emotions and loneliness in a networked society* (pp. 283-307). Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.

Kadekova, Z., & Holienčinova, M. (2018). Influencer marketing as a modern phenomenon creating a new frontier of virtual opportunities. *Communication Today*, *9*(2), 90-105.

Kim, D. Y., & Kim, H.-Y. (2021). Trust me, trust me not: A nuanced view of influencer marketing on social media. *Journal of Business Research*, 134, 223-232. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.05.024

Lacković, N. (2021). Postdigital living and algorithms of desire. *Postdigital Science and Education*, *3*(2), 280-282. https://doi.org/10.1007/s42438-020-00141-4

Lee, J. A., & Eastin, M. S. (2021). Perceived authenticity of social media influencers: Scale development and validation. *Journal of Research in Interactive Marketing*, *15*(4), 822-841. https://doi.org/10.1108/JRIM-12-2020-0253

Levin, A. (2020). *Influencer marketing for brands: What YouTube and Instagram can teach you about the future of digital advertising.* Stockholm: Apress.

Lou, C., & Yuan, S. (2019). Influencer marketing: How message value and credibility affect consumer trust of branded content on social media. *Journal of Interactive Advertising*, *19*(1), 58-73.

Marwick, A. E. (2018). The algorithmic celebrity: The future of internet fame and microcelebrity studies. In C. Abidin & M. L. Brown (Eds.), *Microcelebrity around the globe: Approaches to cultures of internet fame* (pp. 161-169). Bingley, UK: Emerald Publishing Ltd.

Marwick, A. E., & boyd, D. (2010). I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience. *New Media & Society*, *13*(1), 114-133.

Miao, F., Kozlenkova, I. V., Wang, H., Xie, T., & Palmatier, R. W. (2021). An emerging theory of avatar marketing. *Journal of Marketing*, *86*(1), 67-90. https://doi.org/10.1177/0022242921996646

Mosley, M. (2021). *Virtual influencers: What are they & how do they work? | Influencer Matchmaker*. Virtual influencers: What are they & how do they work? https://influencermatchmaker.co.uk/news/virtual-influencers-what-are-they-how-do-they-work, Erişim Tarihi: 24.08.2022.

Moustakas, E., Lamba, N., Mahmoud, D., & Ranganathan, C. (2020). *Blurring lines between fiction and reality: Perspectives of experts on marketing effectiveness of virtual influencers*. International Conference on Cyber Security and Protection of Digital Services (Cyber Security). IEEE.

Nugent, W. R. (2010). Probability and sampling. In B. Thyer (Ed.), *The handbook of social work research methods.* Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Petrescu, M., O'Leary, K., Goldring, D., & Ben Mrad, S. (2018). Incentivized reviews: Promising the moon for a few stars. *Journal of Retailing and Consumer Services*, *41*, 288-295. https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2017.04.005

Richards, J. (2020).The infuence of the genre in high fashion. In C. Bloom (Ed.), *The Palgrave handbook of contemporary gothic* (pp. 1063-1074). Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.

Robinson, B. (2020). Towards an ontology and ethics of virtual influencers. *Australasian Journal of Information Systems*, 24, 1-8.

Ryu, E. A., & Han, E. (2021). Social media influencer's reputation: Developing and validating a multidimensional scale. *Sustainability*, *13*(631), 1-18.

Saima, & Khan, M. A. (2021). Effect of social media influencer marketing on consumers' purchase intention and the mediating role of credibility. *Journal of Promotion Management*, *27*(4), 503-523. https://doi.org/10.1080/10496491.2020.1851847

Salameh, R. (2021). Disintegrated bodies–from cyborg microcelebrities to capital flow: A post-phenomenological investigation of disembodiment. *Body, Space & Technology*, *20*(1), 75-82.

Senft, T. M. (2008). *Camgirls: Celebrity & community in the age of social networks*. New York, NY: Peter Lang.

Shan, Y., Chen, K.-J., & Lin, J.-S. (Elaine). (2020). When social media influencers endorse brands: The effects of self-influencer congruence, parasocial identification, and perceived endorser motive. *International Journal of Advertising*, *39*(5), 590-610. https://doi.org/10.1080/02650487.2019.1678322

Singh, S., & Diamond, S. (2012). *Social media marketing for dummies*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.

Stubb, C., Nyström, A.-G., & Colliander, J. (2019). Influencer marketing: The impact of disclosing sponsorship compensation justification on sponsored content effectiveness. *Journal of Communication Management*, *23*(2), 109-122. https://doi.org/10.1108/JCOM-11-2018-0119

Sun, J., Leung, X. Y., & Bai, B. (2021). How social media influencer's event endorsement changes attitudes of followers: The moderating effect of followers' gender. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, *33*(7), 2337-2351.

Time (2018). *25 Most influential people on the Internet*. https://time.com/5324130/most-influential-internet/ Erişim Tarihi: 24.08.2022.

Torres, P., Augusto, M., & Matos, M. (2019). Antecedents and outcomes of digital influencer endorsement: An exploratory study. *Psychology & Marketing*, *36*(12), 1267-1276. https://doi.org/10.1002/mar.21274

Vangelov, N. (2019). Efficient communication through influencer marketing. *Styles of Communication*, *11*(1), 72-83.

Wellman, M. L., Stoldt, R., Tully, M., & Ekdale, B. (2020). Ethics of authenticity: Social media influencers and the production of sponsored content. *Journal of Media Ethics*, *35*(2), 68-82.

DİJİTALLEŞME VE KRİZ İLETİŞİMİ: TEHDİTLER VE FIRSATLAR

Dilek MERİÇ[*]

Giriş

Dijital olan her nesne diğer dijital olanlarla ve aynı zamanda insanlarla bağlantı halinde. Dijitalleşmeyle birlikte gelen dönüşüm, artan talep ve arz, teknolojiyle küçülen iletişim araçları ve bu araçlara kolay erişim, zaman ve mekandan bağımsız internete erişimin mümkün olması, bu bağlantıda olma halini daha da derinleştirmektedir. Geçmişte hiç olmadığı kadar hem toplumun bir bireyi olarak hem de kullandığımız araçlar bakımından birbirine bağlıyız. Bilim dünyasına ve kamuoyuna dijital alanda veriler sunan We Are Social Ocak 2023 verilerine göre 8.01 milyarı aşan toplam dünya nüfusunun yüzde 64.4'ünü oluşturan 5.16 milyarı internet, 4.76 milyarı aşan kısmı ise aktif sosyal medya kullanıcısı olup küresel dünyamızda birbirine bağlı durumdadır. Mobil telefon sahipliklerine bakıldığında dünya nüfusunun yüzde 68'ini oluşturan 5.44 milyar insanın cep telefonu sahibi olduğu; internete erişen kullanıcıların yüzde 92.4'ünün ise mobil bir araçtan internete bağlandığı ve bu sayısal verilerin her geçen saniye artış gösterdiği düşünüldüğünde dijital devrimin büyüklüğü gözler önüne serilmektedir. Bağlantıda olma hali arttıkça dünya küçülmekte, bilgiler ışık hızıyla kontrolsüz bir biçimde yayılmakta; dünyanın bir ucunda meydana gelen bir olay öte yanından tepki ya da destek almaktadır. Krizler de beklenmedik ve aniden gelişen olumsuz olay ya da durumlar olduğundan dijital iletişim ortamında kriz iletişimi kavramı her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. 1865 yılında Abraham Lincoln, vurularak öldürüldüğünde bu enformasyonu sıradan bir Amerikalının öğrenmesi otuz günü

* Doktor, dilek.meric26@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0337-9461

Kaynakça

Akar, E. (2015). Sosyal medya platformları. F. Z. Özata (Ed.), *Sosyal medya* (52-78). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Aslan, E. Ş. (2016). Markaların kriz dönemlerinde sosyal medya kullanımı stratejileri: Gezi Parkı olayları sürecinde Twitter üzerine bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* , 4 (2) , 505-533. https://doi.org/10.19145/gujofoc.64515

Bat, M. (2012). *Dijital platformda sosyal medyanın stratejik kurumsal iletişime etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Cheng, Y., & Cameron, G. (2018). The status of social-mediated crisis communication (SMCC) research. In L. Austin & Y. Jin (Eds.), *Social media and crisis communication* (pp. 9-20). Routledge.

Coombs, T. W. (2007). Protecting organization reputations during a crisis: The development and application of situational crisis communication theory. *Corporate Reputation Review*, 163-176. https://doi.org/10.1057/palgrave.crr.1550049

Coombs, T. W. (2018). Revising situational crisis communication theory: The influences of social media on crisis communication theory and practice. In L. L. Austin, & J. Y. (Eds.), *Social media and crisis communication* (pp. 21-37). Routledge.

Coombs, T. W. (2020). Situational crisis communication theory: Influences, provenance, evolution, and prospects. In F. Frandsen & W. Johansen (Eds.), *Crisis communication* (pp. 121-140). DeGruyter.

Coombs, T. W., & Holladay, J. S. (2012). The paracrisis: The challenges created by publicly managing crisis prevention. *Public Relations Review, 38*, 408–415. https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2012.04.004

Coombs, T. W., & Tachkova, E. R. (2019). Scansis as a unique crisis type: Theoretical and practical implications. *Journal of Communication Management*, 23 (1), 72-88. https://doi.org/10.1108/JCOM-08-2018-0078

Coombs, W. T. (2015). *Ongoing crisis communication: Planning, managing, and responding* (4 th ed.). Sage Publications.

Çeber, B. (2021, Mayıs, 26-28). Kriz iletişiminde yapay zeka uygulamaları. *Dijital çağda kriz iletişimi* [Sempozyum]. Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi 8. Uluslararası İletişim Günleri, İstanbul, Türkiye.

Çınarlı, İ. (2016). *Örnek vaka analizleri ile kriz iletişimi.* Beta Yayıncılık.

Grebe, S. K. (2013). Things can get worse how mismanagement of a crisis response strategy can cause a secondary or double crisis: The example of the AWB corporate scandal. *Corporate Communications: An International Journal*, 18 (1), 70-86. https://doi.org/10.1108/13563281311294137

Gürbüz, S. (2020). Kriz iletişiminde kurumsal özür yanıtlarının kamu öfkesi üzerinde etkisi: Deneysel bir çalışma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 8*(1), 21-44. https://doi.org/10.19145/e-gifder.639219

Güven, M., & Akmeşe, A. (2022). Covid-19 sürecinde kurumsal çevikliğin ve dijital dönüşümün kriz yönetimi üzerindeki etkisi: Şanlıurfa ili Devlet Hastanesi örneği. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 17-26. DOI : 10.31589/JOSHAS.820

Hermann, C. F. (1963). Some consequences of crisis which limit the viability of organizations. *Administrative Science Quarterly, 8*(1), 61-82. https://doi.org/10.2307/2390887

Ilıcak Aydınalp, G. (2020). Kriz iletişiminin boyutu. G. Ilıcak Aydınalp (Ed.), *Farklı yönleri ile kriz ve iletişimi* (1-22). Nobel Akademik Yayıncılık.

İpçioğlu, İ. (2013). Kriz anında yapılacak çalışmalar. G. Haşit (Ed.), *Kriz iletişimi ve yönetimi* (78-93). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

İspir, B. (2013). Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi. M. C. Öztürk (Ed.), *Dijital iletişim ve yeni medya* (2-25). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Karahasan, F. (2012). *Taşlar yerinden oynarken: Dijital pazarlamanın kuralları.* Doğan Kitap.

Kaya, A. Y., Ata, F., & Bursa, A. (2022). İletişim fakülteleri müfredatında dijitalleşme: Gazetecilik ile radyo, sinema ve televizyon bölümü eğitimindeki dijital derslerin analizi. *Akdeniz İletişim Dergisi, 39*, 1-39. doi:10.31123/akil.1144098.

Kılınç, Ö. (2018). *Kriz iletişiminde duygular, satın alma niyeti ve kültür: Kriz türleri ve tepki stratejileri üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Koçak, S. (2020). Kriz sonrası iletişim çalışmaları mesaj stratejisinde bütünleşik yaklaşım. G. Ilıcak Aydınalp (Ed.), *Farklı yönleri ile kriz ve iletişimi* (51-80). Nobel Akademik Yayıncılık.

Meriç, D. (2022). *Kriz mesaj stratejilerinin duygulara etkisi.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Okay, A., & Okay, A. (2018). *Halkla ilişkiler: Kavram, strateji ve uygulamaları.* Der Yayınları.

Öztürk, M. C. (2015). Sosyal medyada halkla ilişkiler. F. Z. Özata (Ed.) *Sosyal Medya* (106-136). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Pearson, C. M., & Clair, J. A. (1998). Reframing crisis management. *Academy of Management Review, 23*(1), 59-76. https://doi.org/10.2307/259099

Social, W. A. (2023). https://wearesocial.com/uk/blog/2023/01/the-changing-world-of-digital-in-2023/ adresinden edinilmiştir.

Suher, İ. (2013). Kriz iletişiminde yeni medya. G. Haşit (Ed.), *Kriz iletişimi ve yönetimi* (132-150). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Suher, İ. (2013b). Kriz iletişimi süreci. G. Haşit (Ed.), *Kriz iletişimi ve yönetimi* (110-131). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Taşkın, T., & Dönmez, N. (2022). İş dünyasına dijital ekosisteme uyumlu, dijital iletişimde yetkin insan kaynağının kazandırılması: Kiğılı vaka analizi. *Topkapı Journal of Social Science*, 1 (2), 79-104. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/tjssd/issue/72569/1138221

Tuncer, S. A. (2015). Sosyal medyanın gelişimi. F. Z. Özata (Ed.), *Sosyal medya* (2-25). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Tüz, M. (2013). Kriz kavramı ve işletmeler açısından kriz yaratan faktörler. G. Haşit (Ed.), *Kriz iletişimi ve yönetimi* (2-25). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Tüz, M. (2013b). Krize yanıt süreci. G. Haşit (Ed.), *Kriz iletişimi ve yönetimi* (44-57). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Ulmer, R. R., Sellnow, T. L., & Seeger, M. W. (2018). *Effective crisis communication: Moving from crisis to opportunity.* Sage Publications.

Utz, S., Schultz, F., & Glocka, S. (2013). Crisis communication online: How medium, crisis type and emotions affected public reactions in the Fukushima Daiichi nuclear disaster. *Public Relations Review*, 40-46. https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2012.09.010

Üzmez, S. S., & Büyükbeşe, T. (2021). Dijitalleşme sürecinde bilgi yönetiminin işletmelerin teknoloji uyumuna etkileri. *Beyder, 16*(2), 117-127. https://doi.org/10.54860/beyder.1028117

Yalçın, M. (2021, Mayıs, 26-28). Covid-19 pandemi döneminde seyahat acentalarında dijital kriz iletişimine yönelik bir araştırma. *Dijital çağda kriz iletişimi* [Sempozyum]. Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi 8. Uluslararası İletişim Günleri, İstanbul, Türkiye.

Yalçınkaya, M. (2022). *Dijital pazarlama amaçlı halkla ilişkilerin dijital marka yönetimindeki yeri.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

KAMU KURUMLARINDA DİJİTALLEŞME: TÜRKİYE'DEKİ BAKANLIK WEB SİTELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Hakan ASTA[*]

Giriş

Dijitalleşme, son yılların ve yakın geleceğin hem toplumların hem de yönetimlerin yapısında büyük ve etkili dönüşümler yaşattığı ve yaşatmaya devam etmesi beklendiği önemli bir kavramdır. Bu dönüşümlerin artarak süren yansımaları hem özel sektör kuruluşlarının hem de kamu sektörü kuruluşlarının dijital servis sağlayıcılarını benimsemelerinde yaşanan artış ile de gözlemlenmektedir. Dijitalleşmenin hızlı ilerleyişi günümüzde; yeni medya, sosyal medya, internet ve sosyal ağlar gibi kavramları literatüre kazandırmıştır (Başlar, 2013, s. 775). İnternet ve internet ortamları günümüz yaşam koşulları içerisinde yoğun olarak kullanım pratiği bulmuş ve farkında olunamadan gündelik yaşam pratiklerini değiştirmiştir (Binark, 2007, s. 21). Dijitalleşmede yaşanan gelişim ile internet ortamının kullanımı da gözle görülür bir şekilde artış göstermiştir. Yapılan araştırmalar 2023 yılının ilk çeyreği itibariyle dünya nüfusunun 5,19 milyarının (dünya nüfusunun %64,5'i) internet kullanıcısı olduğunu ortaya koymakta ve bu oranın her geçen gün büyüyeceğini göstermektedir (DataReportal, 2023). TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verileri ise, Türkiye'de 2022 yılında hanelerin %92,1'inin internete erişim olanağının olduğunu gösterirken, internetin bireysel kullanım oranının ise %85 olduğunu ortaya koymaktadır.

* Arş. Gör., Ankara Medipol Üniversitesi İletişim Fakültesi, astahakan@gmail.com

Kaynakça

Akçakaya, M. (2017). E-Devlet Anlayışı ve Türk Kamu Yönetiminde E-Devlet Uygulamaları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(3), 8-31.

Alkan, H., & Şimşek, Z. (1998). İnternet ve Yönetime Katılım: Potansiyel ve Olasılıklara İlişkin Bir Değerlendirme. *Türk İdare Dergisi*(418), 173-183.

Alshehri, M., & Drew, S. (2010). Implementation of e-Government: Advantages and Challenges. *Proceedings of the IASK International Conference E-Activity and Leading Technologies & InterTIC 2010*, (s. 79-86).

Aslam, F., Aimin, W., Li, M., & Rehman, K. (2020). Innovation in the Era of IoT and Industry 5.0: Absolute Innovation Management (AIM) Framework. *Information, 11*(2), 1-24.

Aslan, A. (2017). Web Sitelerinin Birer Diyalojik İletişim Aracı Olarak Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye'deki Büyükşehir Belediyeleri Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*, 2425-2436.

Ateş, H. (2002). Bilgi Çağında Kamu Yönetimi: Geleneksel Bürokrasiden Bilgiselleştirilmiş Bürokrasiye Geçiş. *I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi.* Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi İİBF Yayın.

Atılgan, O. (2003). Bilgi İletişim teknolojilerinde sayısal uçurum. *Türk Kütüphaneciliği, 17*(1), 37-42.

Başlar, G. (2013). Yeni Medyanın Gelişimi ve Dijitalleşen Kapitalizm. A. Üniversitesi (Dü.), *XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri* içinde (s. 775-784). Antalya: Akademik Bilişim.

Baştan, S., & Gökbunar, R. (2004). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda E-Devlet ile ilgili Yeni Gelişmeler: Tümleşik E-devlet Sistemlerine Doğru. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19*(1), 71-89.

Bertot, J. C., Jaeger, P. T., & Grimes , J. M. (2010). Using ICTs to create a culture of transparency: E-government and social media as openness and anti-corruption tools for societies. *Government Information Quarterly*(27), 264-271.

Binark, M. (2007). Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorular ve Yöntem Sorunu. M. Binark içinde, *Yeni Medya Çalışmaları* (s. 21-44). Ankara: Dipnot Yayınları.

Bozkurt , Ö., Ergun, T., & Sezen, S. (2008). *Kamu Yönetimi Sözlüğü: Fransızca ve İngilizce Karşılıklarıyla.* Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Boztepe, H. (2013). Halkla İlişkiler Perspektifinden Güven Kavramı: Katılımcılık, Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik İlkelerinin Kamu Kurumlarına Yönelik Güvenin Oluşmasındaki Rolü. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(45), 53-74.

Curtin, G. G., Sommer, M. H., & Vis-Sommer, V. (2003). The World of E-Government. *Journal of Political Marketing*, 1-16.

Çarıkçı, O. (2010). Türkiye›de E-Devlet Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(12), 95-122.

DataReportal. (2023). *DataReportal*. https://datareportal.com/, Erişim Tarihi: 10.07.2023.

Davison, R. M., Wagner, C., & Ma, L. C. (2005). From government to e-government: a transition model. *Information Technology & People, 18*(3), 280-299.

Demirel, D. (2006). E-Devlet ve Dünya Örnekleri. *Sayıştay Dergisi*(61), 83-118.

Devadoss, P. R., Pan, S. L., & Huang, J. C. (2003). Structurational analysis of e-government initiatives: a case study of SCO. *Decision Support Systems, 34*(3), 253-269.

DPT. (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı: Bilgi ve İletişim Teknolojileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu.* Ankara.

DPT. (2011). *Bilgi Toplumu İstatistikleri 2011.* Ankara: İstatistikleri, B. T. (2011). Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı.

Eryılmaz, B. (2002). *Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Göçoğlu, V. (2020). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Dijital Dönüşüm: Nesnelerin İnterneti Üzerine Bir İnceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(1), 615-628.

Gül, H. (2017). Dijitalleşmenin Kamu Yönetimi ve Politikaları ile Bu Alanlardaki Araştırmalara Etkileri. *Yasama Dergisi*(36), 5-26.

Haldenwang, C. V. (2004). Electronic Government (E-Government) and Development. *The European Journal of Development Research, 16*(2), 417-432.

Hill, L. N., & White, C. (2000). Public relations practitioners' perception of the world wide web as a communications tool. *Public Relations Review, 26*(1), 31-51.

Hobsbawm, E. (2003). *Devrim Çağı: 1789-1848.* Ankara: Dost Yayınları.

İnce, N. M. (2001). *Elektronik Devlet: Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar.* Ankara: DPT.

Kent, M. L., & Taylor, M. (1998). Building dialogic relationships through the world wide web. *Public Relations Review, 24*(3), 321-334.

Kent, M. L., & Taylor, M. (2002). Toward a dialogic theory of public relations. *Public Relations Review, 28*(1), 21-37.

Maraş, G. (2011). Kamu Yönetimlerinde E-Devlet ve E-Demokrasi İlişkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(37), 121-144.

Moon, J. M. (2002). The Evolution of E-Government among Municipalities: Rhetoric or Reality? *Public administration review, 62*(4), 424-433.

Mrugalska, B., & Wyrwicka, M. K. (2017). Towards Lean Production in Industry 4.0. *Procedia Engineering, 182*, 466-473.

Onar, S. S. (1992). *İdare Hukukunun Umumi Esasları.* İstanbul: Marifet Basımevi.

Oskay, Ü. (2018). *İletişimin ABC›si.* İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Öğüt , A. (2003). *Bilgi Çağında Yönetim.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Önal, M. F. (2021). *Dijital Eşitsizlik*. www.egovturkey.com.

Özdemir, B. P., & Aktaş Yamanoğlu, M. (2010). Türkiye›deki Sivil Toplum Kuruluşları Web Sitelerinin Diyalojik İletişim Kapasiteleri Üzerine Bir İnceleme. *Ankyra: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(2), 3-36.

Özden, A. T. (2022). 1.0›dan 5.0›a Dünya: Web, Pazarlama, Endüstri ve Toplum. *Dijital Çağda İşletmecilik Dergisi, 5*(1), 29-44.

Sağsan, M. (2001). E-Devlet Toplumların Yeni Umut Işığı mı? *Stratejik Analiz Dergisi, 2*(19), 89-97.

Swartz, N. (2003). British slow to use e-government services. (Up front: news, trends & analysis). *Information Management Journal, 37*(2), 7-8.

Şataf, C., Çiçek, H. G., & Dikmen, S. (2014). Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında E-Devlet Uygulamalarının Toplumsal Algı Düzeyi Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 9*(2), 1-14.

Şentürk , Ü. (2003). Değişen Paradigmalar Bağlamında E-Devletin Bazı Toplumsal Boyutları . *II. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, (s. 43-54). Kocaeli.

Taylor, M., Kent, M. L., & White, W. J. (tarih yok). How activist organizations are using the Internet to build relationships. *Public Relations Review, 27*(3), 263-284.

TDK. (2019). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 01.06.2023.

TÜİK. (2022, Ağustos 26). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2022*. www.data.tuik.gov.tr., Erişim Tarihi: 01.07.2023.

Uçkan, Ö. (2003). *E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye: kamu yönetiminin yeniden yapılanması için strateji ve politikalar - I.* İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Yağmurlu, A. (2010). E-halkla ilişkiler ve bakanlık uygulamaları. *Selçuk İletişim, 6*(2), 62-80.

DİJİTAL OYUNLARDAKİ ŞİDDET İLE BİREYİN SALDIRGAN TUTUMU ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Gökhan DEMİREL[*]

Giriş

Oyunlar insanlığın en eski uğraşlarından biri olarak tarihsel, biyolojik ve psikolojik gelişimlerine önemli katkılar sunmuştur. Yalın bir ifadeyle oyunlar, çocuk, genç ve yetişkinlerin sıkıntısını gidermek, eğlenmek veya öğrenmek maksadıyla gerçekleştirdiği bireysel veya grup halindeki faaliyetler bütünü olarak ifade edilebilir. Karmaşık bir temsil sistemine sahip oyunların her biri taşıdıkları anlam bakımından zengin bir işlevselliğe sahiptir (Huizinga, 2013, s. 17). Zengin işlevselliğinden biri ise kültürel bir olgu da olmasıdır. Oyunlar, kültürel altyapıya sahip bilimsel ve sosyal özellikler barındırmaktadır.

Çocukların özellikle yetişkinliğe geçişlerinde oyunlar önemli roller üstlenmektedir. Büyürken hayatı farklı bağlamlarıyla deneyimlemelerini sağlayan oyunlar, çocukların öğrenme süreçlerine katkı sunarken, aynı zamanda toplumsal değerler ile kültürel öğeler hakkında da bilgiler vermektedir. Oyunlar tarihsel süreçte insanoğlunun toplumla olan ilişkisini belgelemişlerdir. Oyunlar aracılığıyla toplumların sınıfsal yapılarından, normlarına kadar geniş bir kültürel hazineye erişilebilmektedir (Tor ve Irmak, 2022, s. 1802). Oyunların oynanma biçimleri, kullanılan malzemeler veya oyunun kural ve kurmacası ise kültürel hazineyi oluşturan kimliksel değerlerin başında gelmektedir.

* Dr.Öğr.Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, g.demirel@alparslan.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6252-8383.

Kaynakça

Adeane, A. (2019, 01 13). Blue whale: what is the truth behind an online 'suicide challenge'*?*, BBC News: https://www.bbc.com/news/blogs-trending-46505722, Erişim Tarihi: 27.06.2023.

Alparslan, M. Ş. (1985). Çağdaş toplumlarda şiddetin kriminolojik yönü. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 51*(1-4), 457-472.

Anderson, C. A., ve Dill, K. E. (2000). Video games and aggressive thoughts, feelings, and behavior in the laboratory and in life. *Journal of Personality And Social Psychology, 78*(4), 772- 790.

Anderson, C. A., ve Ford, C. M. (1986). Affect of the game player: short-term effects of highly and mildly aggressive video games. *Personality and Social Psychology Bulletin, 12*(4), 390-402.

Bilgi, A. (2005). Bilgisayar oyunu oynayan ve oynamayan öğrencilerin saldırganlık, depresyon ve yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. *Marmara ÜNiversitesi EğİtIm Bilimleri EnstitüSü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.

Bindesen, Z. V., ve Bindesen, M. (2020). İnsan, spor ve felsefe (spor felsefesine bir giriş). *Atatürk Üniversitesi Beden EğİtimI ve Spor Bilimleri Dergisi, 22*(4), 1-10.

Bushman, B. J., ve Anderson, C. A. (2002). Violent video games and hostile expectations: A test of the general aggression model. *Personality and Social Psychology Bulletin, 28*(12), 1679-1686.

Bushman, B. J., ve Gibson, B. (2010). Violent video games cause an increase in aggression long after the game has been turned off. *Social Psychological And Personality Science, 2*(1), 29-32.

Cihan, B. B., Çelik, E., ve Çetinkaya, O. (2022). Sporcu öğrencilerin dijital oyun öncesinde, esnasında ve sonrasındaki duygu durumlarının incelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Beden EğİtimI ve Spor Bilimleri Dergisi, 6*(1), 28-47.

Caillois, R. (2001). Man, play and games. Chicago: University of Illinois Press.

Carnagey, N. L., ve Anderson, C. A. (2005). The effects of reward and punishment in violent video games on aggressive affect, cognition and behaviour. *Psychological Science, 16*(11), 882-889.

Carnagey, N. L., Anderson, C. A., ve Bushman, B. J. (2007). The effect of video game violence on physiological desensitization to real-life violence. *Journal of Experimental Social Psychology, 43*(3), 489–496.

Cooper, J., ve Mackie, D. (1986). Video games and aggression in children. *Journal of Applied Social Psychology*(16), 726–744.

Donovan, T. (2010). Replay: The history of video games. East Sussex: Yellow Ant.

Dumangöz, P. D., ve Çavuşoğlu, S. B. (2022). Oyun mu kültürü etkiler? Kültür mü oyunu etkiler? *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(1), 35-44.

Emiroğlu, K., ve Aydın, S. (2003). Antropoloji sözlüğü. Bilim ve Sanat Yayınları.

Evcin, S., ve Erzi, S. (2019). Şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının ergenlerin saldırganlık eğilimine etkisi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi-Humanitas, 7*(14), 181-202.

Funk, J. B., Baldacci, H. B., Pasold, T., ve Baumgardner, J. (2004). Violence exposure in real-life, video games, television, movies, and the internet: Is there desensitization?. *Journal of Adolescence*(27), 23–39.

Huizinga, J. (2013). Homo ludens, oyunun toplumsal işlevi üzerine bir deneme. Ayrıntı Yayınları.

Irmak, A. Y., ve Erdoğan, S. (2016). Ergen ve genç erişkinlerde dijital oyun bağımlılığı: güncel bir bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi , 27*(2), 128-137.

Jessen, C. (2003). The changing face of children's play culture children's play, learning and communication in a technology driven world. Lego Learning Institute.

Karadoğan, U. C. (2019). "Çocuk ve çocukluk" kavramının tarihsel süreçte değerlendirilmesi. Çocuk ve *Medeniyet, 4*(7), 195-220.

Kirriemuir, j. (2006). A history of digital games. J. B. Jason Rutter (ed.) içinde, *understanding digital games.* London: Sage Publication.

Kirsh, S. J. (1998). Seeing the world through mortal kombat-colored glasses. *Childhood, 5*(2), 177–184.

Mansız, A. S., ve Kolboran, Ş. G. (2022). Dijital oyunlar ile şiddet ve saldırganlık arasındaki ilişki. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(83), 1389-1407.

Mcguire, K. (2023). *Video games that killed people in real life*. Svg: https://www.svg.com/9331/video-games-ruined-peoples-lives/, Erişim Tarihi: 26.06 2023.

Oğuzhan, Z. (2018). *Antik dönemden 16 farklı zar ve masa oyunu*. Arkeofili: https://arkeofili.com/antik-donemden-16-farkli-zar-ve-masa-oyunu/. Erişim Tarihi: 17.06.2023.

Özen, G. (2019). Eğitsel oyunlara giriş. Esin Güllü (ed.) içinde, *Spor lisesi eğitsel oyunlar (12.Sınıf).* Milli Eğitim Yayınları.

Pooley, E. (1999). *Portrait of a deadly bond*. Time: https://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,23916-4,00.html, Erişim Tarihi: 26.06 2023.

Potter, J. (1999). *On media violence.* California: Sage Publications.

Sel, V. (2016). *Oyun nedir? Play ile game arasındaki fark nedir?*. https://volkansel.com/oyun-nedir-play-ile-game-farki-nedir.html/, Erişim Tarihi: 06.08 2023.

Sezen, T. İ. (2011). Dijital oyunları anlamak: Oyun, anlatı, yazılım ve platform perspektiflerinden dijital oyunlar. G. T. Ünal, ve U. Batı (ed.) içinde, *Dijital oyunlar: Kendi dünyanda yaşa, bizimkinde oyna.* İstanbul: Derin Yayın.

Sezen, T. İ., ve Sezen, D. (2011). Dijital oyun tarihinin dönüm noktaları, oyunlar, yorumlar, teknolojik ve toplumsal gelişmeler. G. T. Batı (ed.) içinde, *Dijital oyunlar: Kendi dünyanda yaşa, bizimkinde oyna.* Derin Yayın.

Shahidi, M. (2012). Culture within play and play within culture. *International journal of current research, 4*(10), 282-286.

Sormaz, F., ve Yüksel, H. (2012). Değişen çocukluk, oyun ve oyuncağın endüstrileşmesi ve tüketim kültürü. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,, 11*(3), 985 -1008.

Tüik. (2021). *Çocuklarda bilişim teknolojileri kullanım araştırması, 2021*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132, Erişim Tarihi: 27.06.2023.

The Age. (2006). Parents sue game company over son's suicide: https://www.theage.com.au/technology/parents-sue-game-company-over-sons-suicide-20060512-gdnj7w.html, Erişim Tarihi: 26.06 2023.

Tor, H., ve Irmak, T. Y. (2022). Dijital oyun fenomeninin sosyolojisi. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi, 5*(12), 1798-1817.

Ulusoy, O. (2008). Ergenlerde bilişim teknolojileri kullanımı ve saldırganlık ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Adana.

Vanobbergen, B. (2004). Wanted: real children. About innocence and nostalgia in A commodifıed Childhood. *Studies in philosophy and education, 23*, 161–176.

Williams, Z. (2006). *The commercialisation of childhood.* United Kingdom: Compass.

Yengin, D. (2010). Dijital oyunlarda şiddet kavramı: yeni şiddet. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi*.İstanbul.

DİJİTAL KAMU DİPLOMASİSİNDE YENİ YÖNELİMLER: METAVERSE DİPLOMASİSİ

Özge DELEN*

Giriş

Teknoloji ve iletişim kavramlarının birbirini beslemesiyle enformasyonun hızlı ve güvenilir şekilde yayılması, iletişim yapılarının dijitalleşmesi, medya ağlarının genişlemesi devletlere yeni imkanlar sunmuştur. Öyle ki diğer alanlar gibi siyasetin de dijitalleşmesi kamu diplomasisi kavramına dijital bir taraf sunduğu aşikardır. Dijital bir dünyaya evirilen çağımız, diplomatik süreçleri de evirmiştir. Dijitalleşme sürecinin siyasete etkisi, kamu diplomasisi kavramının dijitalleşmesi pratiğini de gün yüzüne çıkarmıştır. 3 boyutlu sanal gerçeklik ortamı olarak ifade edilen metaverse platformları en güncel dijitalleşme yönü olarak düşünülmektedir. Metaverse, dünya için alternatif paralel bir evren olarak tanımlanmaktadır. Çeşitli dijital ürünlere değer biçerek, nitelikli fikri tapu olarak ifade edilen NFT'ler ve blok zinciri sistemlerinin metaverse alanda yaygınlaşarak, azami bir teknolojik dönüşüme yol açmıştır. Hükümetlerin bu yeni evreni ve onun getirilerini etkili bir şekilde yürüttüğü durumda yabancı kamular tarafından beklenen ilgi, bilinirlik, sempati gibi durumların karşılık bulacağını, onlarla olan etkileşimlerinin artacağını söylemek mümkündür. Bu noktalardan hareketle bu bölümde metaverse evrenin imkanları ile devletlerin/kamuoyu önderlerinin bu fırsat alanında gerçekleştirebileceği iletişim faaliyetleri örneklendirilerek onlara sağlayacağı faydalar nezdinde bir öneride bulunulacak-

* Arş. Gör. İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, ozge.delen@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7443-773X

Kaynakça

Akçadağ, E. (2022). Dünya'da ve Türkiye'de kamu diplomasisi. http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/emineakcadag, Erişim Tarihi: 25.07.2023.

Albayrak, O. (2023). Dijital diplomasi: Diplomasi 3.0. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 22 (46) , 493-508. DOI: 10. 46928/iticusbe.1288805

Arı, T. (1997) Uluslararası ilişkiler. *Alfa Basım Yayım Dağıtım.*

Barston, R. P. (2019) *Modern diplomacy*. Routledge.

Brandage, A. (2012). "Wally Olins "Tüm dünyanın gözü Türkiye'nin üzerinde" http://thebrandage.com/wally-olinstum-dunyanin-gozu-turkiyenin-uzerinde/, Erişim Tarihi: 29.07.2023.

Budak, M. M. (2022). Kamu diplomasisi ve dijital iletişim. *Erciyes İletişim Dergisi*, 9 (1) , 317-335. DOI: 10.17680/erciyesiletisim.997103

Çallı, F. (2021). NFT teknolojisine turizm perspektifi ile bir bakış. *Journal of new tourism trends*, 2 (2) , 161-172.

Castells, M. (2008). The new public sphere: Global civil society, communucation networks and global governance. *Annals,* 616, 78 – 93. doi:10.1177/000.271.6207311877.

Cull, N. J. (2009) Public diplomacy before gullion (ed. Nancy Snow & Philip M. Taylor). *Routledge handbook of public diplomacy*: Routledge, s. 19

Çelik, R. (2022). Metaverse nedir? Kavramsal değerlendirme ve genel bakış. *Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (Bnejss)*, *8*(1).

Etzold, T. H. (1977) The conduct of Amerikan foreign relations: A division of franklin watts.

Duan, H., Li, J., Fan, S., Lin, Z., Wu, X., & Cai, W. (2021). Metaverse for social good: A university campus prototype. *In proceedings of the 29th ACM International Conference on Multimedia.* 153-161.

Fitzpatrick, K. R., (2007). Advancing the new public diplomacy-a public relation perspective. Nederlands. de Paul University.

Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü hakkında Kanun (2010,30 Ocak) Resmi Gazete (Sayı: 27478). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/01/20100130-19.htm, Erişim Tarihi: 12.08.2023.

Kiran, Y., & Açikalin, Ş. U. A. Y. (2021). New tools of soft power: Turkey's education and science diplomacy. *Hacettepe Egitim Dergisi*, *36*(4).

Koçak,T. (2022). Dünyayı Sarsan, Yaşamı Sanallaştıran "Metaverse" Hoş geldin. https://taskinkocak.com/blog/dunyayi-sarsan-yasami-sanallastiran-metaverse-hos-geldin/, Erişim Tarihi: 13.09.2023.

Kuş, O. (2021). Metaverse: 'Dijital büyük patlamada' fırsatlar ve endişelere yönelik algılar.' *Intermedia International E-journal*, 8 (15) , 245-266. DOI: 10.21645/intermedia.2021.109

Manor, I. & Segev, E. (2015). "Amerika's selfie; How the US portrays itself on its social mediaaccounts" Digital diplomacy, Routledge,ss. 89-108.

Melissen, J. (Ed.). (2005). *The new public diplomacy* (pp. 292-31). Palgrave Macmillan.

McKinsey. (2022). Value creation in the Metaverse. *www.mckinsey.com: https://www.mckinsey.com/business-functions/growth-marketing-and-sales/,* Erişim Tarihi: 13.09.2023.

Mystakidis, S. (2022). Metaverse. *Encyclopedia*, *2*(1), 486-497.

Nakamura, K. ve Weed, M.(2009). US. Public diplomacy, background and current issues. congressional research service. http://tinyurl.com/33muskh, Erişim Tarihi: 20.08.2023.

Nye, J. S. (2008). Pu1blic diplomacy and soft power. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 616(1), 94-109. https://doi.org/10.1177/0002716207311699, Erişim Tarihi: (28/07/2023).

Okumuş, M. (2023) Dijital kamuoyu diplomasisi. Ayhan Doğan. (Ed). *Dijital halkla ilişkilerde güncel konular*. Literatürk Academi

Potter, E. (2002) Canada and the new public diplomacy. *Netherlands Institute of International Relations.*

Rashica, V. (2019). Digital diplomacy: Aspects, approaches and practical use. European perspectives − *International Scientific Journal on European Perspectives,* 10(1), 21-39.doi. 10.2478/seeur-2018-0008

Signitzer, B. & Wamser, C. (2006). "Public diplomacy: *A specific govermental public relation function*". Carl H. Botan & Vincent Hazleton. (Eds.) Lawrence erlbaum associates

Sönmezoğlu, F. (2000) Uluslararası ilişkiler sözlüğü*. Der Yayınları*

Szondi, G. (2008). "Public diplomacy and nation branding: conceptual similarities and diffirences". Netherlands ınstitute of ınternational relations clingendael. October:1-42.

Tuch, H. N. (1990) Communicating with the world U.S. Public diplomacy overseas. St. Martin's press

Turhan, D. G. (2017). Dijital aktivizm. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 26-44.

Url-1, www.kamudiplomasisi.org, Erişim Tarihi: 12.09.2023.

Ünal, U. (2022) Kamu diplomasisi bağlamında ulus marka iletişimi yönetimi. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi,* 7 (2), 212-229. Doi: 10.5281/zenodo.7472491

Wang, Q, Li, R, Wang, Q, & Chen, S. (2021). Non-Fungible Token (NFT): Overview, evaluation, opportunities and challenges. retrieved from. https://arxiv.org/abs/2105.07447v3, Erişim Tarihi: 19.07.2023,.

We are social, https://wearesocial.com/, Erişim Tarihi: 28.07.2023.

Yağmurlu, A. (2007) Halkla ilişkiler yöntemi olarak kamu diplomasisi. İletişim: Araştırmaları

Yağmurlu, A. (2019). Kültürel diplomasi: Kuram ve pratikteki çerçevesi. *Selçuk İletişim*, 12 (2) , 1210-1238. Doı: 10.18094/Josc.596331

Yatağan, A. G. (2018) Sert güç unsurlarının yumuşak güç aracı olarak etkileri. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, *28*(2), 69-94.

Yurdabak, M. K. (2022). Nft: dijital sanatta yeni bir perspektif ve getirdiği fırsatlar üzerine bir derleme. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1) , 143-153. Doı: 10.52122/ Nisantasisbd.1107687

Yücel, G. (2016). Dijital diplomasi. *TrT Akademi*, *1*(2), 748-760.

GÜNDEM BELİRLEME KURAMI ÇERÇEVESİNDE 28 MAYIS SEÇİM HABERLERİNE İÇERİK ANALİZİ ÇALIŞMASI: MANŞET HABERLERİN İNCELENMESİ

Betül SABAHÇI[*]

Giriş

Medyada yer alan haberler, genellikle öncelik sırası gözetilerek oluşturulmaktadır. Medya kuruluşları, kendilerine göre belirledikleri önemli haberleri ilk sıradan girmektedirler. Gazeteler, siyasi görüşleri doğrultusunda, bazı haberleri manşete taşıyarak büyük puntolarla verirken; diğer haberleri ise, ya iç sayfalarda kullanmaktadır ya da sayfalarında bu konulara hiç yer vermemektedir. Diğer bir deyişle, medya, olaylar arasında bir değerlendirme yapmaktadır ve bunları kendi belirledikleri bir gündemle halka sunmaktadır. Bu bağlamda, gündem belirleme yaklaşımı da bu tezden hareket etmektedir. Yaklaşıma göre, medyanın önem verdiği ve ilk sayfaya taşıdığı konular ile genellikle okuyucuların önemli bulduğu konuların aynı olduğu düşünülmektedir.

Gündem belirleme kuramında, medya, kamu ve politika gündemi arasında bir ilişki olduğu ve medya ürünlerinin sunulmasında konuların önceliği, sıralaması, süresi ve sınırlılıkları gibi özelliklerle kamunun önceliği ve konulara verdiği önemlilik derecesi arasında paralellik olduğu iddia edilmektedir. Bu bağlamda kuram, gündem belirleme sürecini meydana getiren unsurlar olarak belirlemiş olduğu medya, kamu ve politika gündemi arasındaki ilişkileri değerlendirmeye ve bu gündemlerin birbirlerini

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, betul.sabahci@bozok.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-4178-5353.

Kaynakça

Bal, M. (2011). İmaj ve önyargı faktörünün gazete haberlerine etkisi. *Kahramanmaraş Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 1 (2), 201-226.

Bir Gün Gazetesi, https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2023-05-29/birgun-gazetesi-manseti., Erişim Tarihi: 13.07.2023.

Cumhuriyet Gazetesi, https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2023-05-29/cumhuriyet-gazetesi-manseti, Erişim Tarihi: 13.07.2023.

Çebi, M. S. (1996). Medyada haber seçiminin teorik boyutları - ampirik haber seçimi görüşleri üzerine bir deneme. *Bilig Dergisi,* 3, 247 – 269.

Erdoğan, İ. (2006). Türkiye'de ulusal ve yerel gazetelerin habercilik anlayışları: Deprem haberlerinin karşılaştırmalı analizi. *Selçuk İletişim Dergisi,* 4 (3), 51-64.

Güneş, A. (2014). Gündem belirleme teorisi bağlamında 30 Mart 2014 yerel seçimlerinin basında sunumu: AKP ve CHP örneği. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC,* 4 (2), 1-15.

Güz, N., Hazar, M. Ç. ve Topbaş, H. (2018). Kitle iletişimin sosyolojik fonksiyonu: Medyanın gündem kurma etkisi. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 46, 1-19.

Harrison, J. (2006). *News.* Roudledge Taylor & Francis Group Publishing.

Hürriyet Gazetesi, https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2023-05-29/hurriyet-gazetesi-manseti, Erişim Tarihi: 14.07.2023.

İmik Tanyıldızı, N. (2012). Türkiye'de 2011 genel seçimleri öncesi manşet haberlerin siyasi olayları yansıtma düzeyi üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 9 (18), 379-396.

Kılıç, D. (2005). Haber yapma sürecinin belirleyici unsurları ve basın ahlakı. *Selçuk İletişim Dergisi,* 3 (4), 130-141.

Kılıç, S. (2020). Gündem belirleme kuramı bağlamında Twitter ve internet gazetelerinin karşılaştırılması: Hürriyet ve Milliyet Gazeteleri örneği. *Selçuk İletişim Dergisi,* 13 (1) 91-129.

McCombs, M. (2004). *Setting the agenda: The mass media and public opinion.* Polity Press.

McCombs, M. and Valenzuela, S. (2007). The agenda-setting theory la teoría agenda-setting. *Cuadernos De* İnformacion*,* 20, 44-50.

McCombs, M.E. ve Shaw; D.L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly,* 36, 176-187.

Metin, O ve Ünal Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2, 273-294.

Mora, N. (2008). *Medya çalışmaları medya pedagojisi ve küresel iletişim.* Altkitap Yayınevi.

Onayemi, A. (2010). Medyanın gündem belirleme gücü ve Mart 2009 yerel seçimleri; Trabzon merkez örneklemi, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi. http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/45623.pdf

Ongun, Ö. (2014). Uluslararası habercilik ve söylem: Türkiye'deki gazetelerin Suriye iç savaşını yansıtma biçimleri. İleti-ş-im Dergisi, 20, 78-97.

Özmelek Taş, N. (2019). Gündem belirleme ve sosyal medya üzerine betimsel bir yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 12 (67), 957-972.

Palmer, J. (2010). News values. Demir M. (Çev.). *ABMYO Dergisi,* 20, 67-78.

Sabah Gazetesi, https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2023-05-29/sabah-gazetesi-manseti, Erişim Tarihi: 14.07.2023.

Shaw, D. L., McCombs, M., Weaver, D. H. and Hamm, B. J. (1999). Individuals, groups, and agenda melding: A theory of social dissonance. *International Journal of Public Opinion Research,* 11 (1), 2-24.

Sözcü Gazetesi, https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2023-05-29/sozcu-gazetesi-manseti, Erişim Tarihi: 13.07.2023.

Toprak, Ö. (2021). Haber üretim sürecinde seçim haberlerinin inşası. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 53, 37-51.

Toruk, İ. ve Sine, R. (2012). Haber söylem üretimindeki ideolojik etki: Wikileaks haberleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 351-378.

Utma, S. (2022). *Medyada gerçeklik algısının dönüşümü medya ve dezenformasyon.* İksad Publishing Home.

Vatandaş, S. (2021). Gazete haberlerinde korku sunumunun göstergebilimsel çözümlemesi (Covıd-19 örneğinde). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 20 (78), 1060-1079.

Yağbasan, M. ve Demir, Ü. (2008). Basın dili ve gazete manşetlerinin dilbilimsel analizi. *e-Journal of New World Sciences Academy,* 3 (1), 114-127.

Yeni Şafak Gazetesi, https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2023-05-29/yeni-safak-gazetesi-manseti, Erişim Tarihi: 14. 07.2023.

Yüksel, E. (2007). "Kamuoyu oluşturma" ve "gündem belirleme" kavramları nerede kesişmekte, nerede ayrılmaktadır?. *Sosyal Bilimler Dergisi,* 1, 571-586.

Z KUŞAĞININ HABER TAKİBİNDE MEDYA TÜKETİM ALIŞKANLIKLARI*

*Gülhan İLİK***

*Ayda GÖK****

Giriş

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, gazetelerin popüler bir araç haline gelmesi ve radyo-televizyon yayınlarının gerçekleşmesi kitlelerin habere ulaşmasını önemli bir şekilde etkilemiştir. Kitleler bilgiye ve habere ulaşmada kolaylık yaşamış ve bu sayede bilginin dönüşümünü sağlamışlardır. Teknoloji ve medya alanında yaşanan bu önemli değişim ve dönüşümler iletişim bilimleri araştırmalarına da konu olmuştur. Teknoloji geliştikçe, iletişim alanındaki çalışmalar hız kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında iletişim alanındaki çalışmalar yoğunlaşırken İletişim Bilimleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir disiplin olarak kabul edilmiştir. İletişim Bilimleri, insanların mesajları oluşturması, yorumlaması ve yorumladıktan sonraki davranışlarını anlamayı içermektedir. Bu davranışları anlamlandırırken insan deneyiminin merkezi olarak gösterilen iletişimi esas alınmaktadır. İletişim Bilimleri bir disiplin olarak incelendiğinde; gazetecilik, halkla ilişkiler, basın-yayın, kişilerarası ve kültürlerarası gibi birçok alana uygulanmaktadır. İnsan etkinliklerinin temeli ve aynı zamanda

* Bu çalışma Gülhan İlik tarafından İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde, Dr. Öğr. Üyesi Ayda Gök danışmanlığında tamamlanmış olan Yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

** Bilim Uzmanı, Bitlis Eren Üniversitesi Rektörlüğü, Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, gulhanilik1@gmail.com

*** Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, ayda.gok@inonu.edu.tr

Kaynakça

Algül, A. (2015). Kurumsal ve demografik özelliklerin internet medya güvenilirliliği üzerine etkisi. *Marmara Üniversitesi* Öneri Dergisi, 2015/11 (44), ss.257-273.

Arğın, E. "Z kuşağının sosyal medya bağımlılığı ve narsist eğilimler: Elazığ ili örneği." *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD),* 2019/6 (6), ss.166-183.

Atabek, G.Ş. ve Atabek, Ü. (2007). *Medya metinlerini* çözümlemek.içerik*, göstergebilim ve söylem çözümleme yöntemleri*.Siyasal Kitabevi.Atalay, G.E. (2018). Dijital çağda Marshall McLuhan'ı yeniden düşünmek: bir uzantı ve ampütasyon olarak yeni medya teknolojileri." *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi,* 6(4), ss.27-48.

Aziz, A. (2008). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Nobel Yayıncılık.

Bayhan, V. Z kuşağı lise gençlerinde sosyal medya bağımlılığı ile siber zorbalık ve siber mağduriyet deneyimleri. İlahiyat Akademi Dergisi, 2020, ss.117-144.

Bayram, F. (2007). "*Bireylerin gazete okuma alışkanlıkları: kulllanımlar ve doyumlar yaklaşımına göre okuyucu davranışları, tercihleri ve nedenleri üzerine bir uygulama"*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Anadolu Üniversitesi, Basın ve Yayın Ana Bilim Dalı, Eskişehir.

Becan, C. (2018). Sosyal medya bağımlılığının haber takibi motivasyonlarının üzerine etkisi. *Erciyes İletişim Dergisi, 2018/5(3), ss.238-256.*

Bennett, W.L. (2000). *Politik illüzyon ve medya*. (çev. S. Say). İstanbul Nehir Yayınları.

Birinci, E. (2020). *Y kuşağının yaşlı ve yaşlılık algısı*. Gazi Kitabevi.

Bulur, N. (2020). *"Gözetim toplumu ve yeni iletişim teknolojileri: Z kuşağı üzerine bir inceleme"* (Yüksek lisans tezi), Galatasaray Üniversitesi, İletişim Anabilim Dalı, İstanbul.

Cicioğlu, B. & Çelikcan, P. (2022). Pandemi döneminin ana haber bültenlerindeki izleyici katılımı üzerindeki rolü: FOX TV örneği. *Turkish Studies, 17(2), 331-365. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.57293*

Çömlekçi, M.F. ve Başol, O. (2019). Gençlerin sosyal medya kullanım amaçları ile sosyal medya bağımlılığı ilişkisinin incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2019/ 17(4), ss. 173-188.*

Eco, U. (1991). Göstergebilimsel bir gerilla savaşına doğru. Kaplan, Yusuf (Der. ve Çev.), enformasyon devrimi efsanesi: *Modernleşme ve kuram uygulamalarının eleştirisi* içinde." Rey Yayıncılık.

Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (1990). İletişim ve *toplum: kitle iletişim kuramları tutucu ve değişimci yaklaşımlar*. Bilgi Yayınları.Erol, G. ve Hassan, A. (2017). Gençlerin sosyal medya kullanımı ve sosyal medya kullanımının tatil tercihlerine etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2017/7(31), ss. 803-812.*

Giddens, A. (2005). *Sosyal teorinin temel problemleri: sosyal analizde eylem, yapı ve çelişki*. (çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Harrison, J. (2006). *News: Introductions to media and communications*. Taylor and Francis Group, Routledge.

Işık, S. (2020). *"Dijital* çağda kuşaklararası farklılıklar ve Z kuşağı*: Dijital yerliler ve dijital göçmenlerin teknoloji kullanım özelliklerine yönelik bir araştırma*", (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ege Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı, İzmir.

Jeanneney, Jean-Noel (2006). *Başlangıcından günümüze medya tarihi*. (çev. Esra Atuk). Yapı Kredi Yayınları.Kılıç ve İspir (2020). Sosyal medyada haber içeriklerine güven ve kullanıcı motivasyonları. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi, 2020/28 (1), ss. 266-285.

Kırık A.M. ve Köyüstü, S. Z kuşağı konusunda yapılmış tezlerin içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* 2018/ 2(6), ss.1497-1518.

Kozak, M. (2018). *Bilimsel araştırma: Tasarım, yazım ve yayım teknikleri*. Detay Yayıncılık.

Kziazek, T.B., J.G., Webster, E.C., Malthouse (2009). News-seekers and avoiders: Exploring patterns of total news consumption across media and the relationship to civic participation. *Journal of Broadcasting & Electronic Media,* 54(4), ss. 551-568.

Manovich, Lev (2001). The language of new media. The MIT Press.

Özçetin, B. (2018). *Kitle iletişim kuramları: Kavramlar, okullar, modeller*. İletişim Yayınları.Özel, B. (2020). *"Yeni medya okuryazarlığı bağlamında Z kuşağının sosyal medya kullanım alışkanlıkları"* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara.

Severin, W. J. and Tankard, J. W. (2014). *Communication theories: Origins, methods, and uses in the mass media*. Longman Group.

Şener, S. ve Yiğit, B.N. (2021). Sosyal medyanın gençlerin düşünce ve değerlerine etkisi. *Academic Platform, 5(3), 529-553.*

Tokgöz, O. (2003). *Temel gazetecilik*. İmge Yayınevi.

Törenli, N. (2005). *Bilişim teknolojileri temelinde haber medyasının yeniden biçimlenişi, Yeni medya, yeni iletişim ortamı*. Bilim ve Sanat Yayınları.

TÜİK, www.datatuik.gov.tr/bulten/ındex?p=Adrese-Dayali-Nüfus-KayıtSistemi-Sonucları-2021-45500, Erişim Tarihi: 09.05.2022.

Umutoni, L. (2021). *"Dijital reklamcılık ve Z kuşağı*: Z *kuşağının online davranışsal reklamcılık ile görüşlerin analizi"*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Akdeniz Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Antalya.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları, Ankara.

Yücekök, A. (2019). *"Türkiye'de Z kuşağının sosyal medya kullanım alışkanlıkları bağlamında kültürel yabancılaşma olgusunun rolü",* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı/ Radyo Televizyon Bilim Dalı, İstanbul.

DİJİTAL ÇAĞDA ÇEVRE GAZETECİLİĞİ: FIRSATLAR ve GÜÇLÜKLER

Fırat ADIYAMAN[*]

Giriş

Küreselleşmenin etkisiyle dünyada artan çevre sorunları telafisi mümkün olmayan zararlara neden olmaktadır. Birçok alandaki kirlilik ve çevre felaketleri ekonomik, toplumsal ve ekolojik sorunlara yol açmaktadır. Çevre sorunları, dünyanın daha belirsiz ve riskli bir hale gelmesine neden olmaktadır. Bu nedenle çevre ve küresel ısınma gibi konular, yerel ve küresel politikanın en önemli gündem maddeleri arasına girmektedir. Olağanüstü çevre sorunlarının artması, medyanın bu alana olan ilgisini artırmaktadır. Kamu gündeminin ilk sıralarında yer alan çevre sorunları, toplumların kaderini belirlemeye devam etmektedir. Öte yandan çevre kirliliği konusunda toplumsal katılımın görece düşük olması kamusal alanda çevrenin gündeme getirilmesini önemli kılıyor.

Risk toplumunda yaşadığımızı belirten Ulrich Beck, modernitenin sonuçlarından olan çevresel felaketleri ve iklim değişikliği gibi sorunları belirsizlikler ve hesaplanamaz küresel riskler olarak tanımlamaktadır (2014, s. 178). Bu anlamda, çevre sorunlarının günümüzde ve gelecekte neden olabileceği sosyal ve ekonomik problemlerin maliyeti belirsizliğini korumaktadır. Eş deyişle, çevre sorunları önemli bir risk kaynağına dönüşmektedir. Hesaplanabilirliği mümkün olmayan sonuçlara yol açması muhtemel olan küresel ısınma gibi çevre sorunları, canlıların yaşam alanını tehdit etmektedir. Çoğunlukla insan kaynaklı olan çevresel problemlerin çözümü her geçen gün daha da zorlaşmaktadır. Devletlerin veya toplumların tek başına çözemeyeceği kadar devasa olan bu problemler, mikro düzeyde bireylerin yaşamını doğrudan etkilemektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, firat.adiyaman@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4933-4082

Kaynakça

Adams, C. (2019). Tinker, tailor, soldier, thief: An investigation into the role of drones in journalism. *Digital journalism,* 7(5), 658-677.

Anderson, A. (2009). Media, politics and climate change: Towards a new research agenda. *Sociology compass*, 3(2), 166-182.

Antilla, L. (2005). Climate of scepticism: US newspaper coverage of the science of climate change. *Global environmental change,* 15(4), 338-352.

Ateşgöz, K. (2021). Medya Okuryazarlığı Olgusunun Dijital ve İnternet Teknolojileri Dolayımlı Dönüşümü: Sosyal Medya Okuryazarlığı. G. D. Türk (Ed.). *Sosyal Medya Okuryazarlığı,* (1-15). Ankara: Nobel.

Beck, U. (2014). Risk society. Essential concepts of global environmental governance. J-F. Morin ve A. Orsini. (Ed.). *Essential Concepts of Global Environmental Governance.* (178-179). New York: Routledge.

Berglez, P., Olausson, U. ve Ots, M. (2017). What is Sustainable Journalism?: An introduction. P. Berglez, U. Olausson ve M. Ots (Ed.) *What is Sustainable Journalism? Integrating the environmental, social, and economic challenges of journalism* (xi-xxvi) New York: Peter Lang https://doi.org/10.3726/b11462

Bonfadelli, H. (2010). Environmental sustainability as challenge for media and journalism. M. Gross and H. Heinrichs (Ed.), *Environmental Sociology: European Perspectives and Interdisciplinary Challenges,* (257-278) Londra ve New York: Springer Netherlands.

Borth, A. C., Campbell, E., Munson, S., Patzer, S. M., Yagatich, W. A. ve Maibach, E. (2022). Are Journalists Reporting on the Highest-Impact Climate Solutions? Findings from a Survey of Environmental Journalists. *Journalism Practice*, 16(2-3), 443-461.

Boyagoda, E. W. M. S. (2016). Analysis on Environmental Journalism and the Challenges of Journalists in Sri Lanka. *Journal of Global Communication,* 9(2), 88-92.

Brüggemann, M. (2017). Shifting roles of science journalists covering climate change. In Oxford Research Encyclopedia of Climate Science. https://dx.doi.org/10.1093/acrefore/9780190228620.013.354.

Chattoo, C. B. ve Green-Barber, L. (2021). An investigative journalist and a stand-up comic walk into a bar: The role of comedy in public engagement with environmental journalism. *Journalism,* 22(1), 196-214.

Cheo, V. N. (2016). Environmental journalism in Cameroon: Trends and auspicious paradigm shift. *African Humanities Review,* 2(1), 63-73.

Cid, R. A. (2020). AGAINST THE CURRENT. INDEPENDENT ENVIRONMENTAL JOURNALISM ON DIGITAL MEDIA IN MEXICO. *Revista de Comunicación de la SEECI*, (53), 1-21.

Comfort, S. E. ve Blankenship, J. (2021). Curated journalism: A field theory approach to journalistic production by environmental non-governmental organizations. *Journalism,* 22(2), 501-518.

Corcoran, M. (2014). Drone Journalism: Newsgathering applications of Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) in covering conflict, civil unrest and disaster. Flinders Univ. Adelaide. https://cryptome.org/2014/03/drone-journalism.pdf, Erişim tarihi: 28.07.2023.

Cox, R. (2010). *Environmental communication and the public sphere*. California: Sage.

Davydova, A. (2013). The state of environmental journalism in Germany and Russia. *Global Media Journal-German Edition*, 3(1), 1-7.

de-Lima-Santos, M. F. (2022). Setting an agenda to tackle environmental issues with data and collaboration. *Journalism Practice,* 16(2-3), 540-560.

Detjen, J. (2023). Ethics for environmental journalists. http://tiempo.sei-international.org/portal/archive/issue32/t32a4.htm#:~:text=Journalists%20should%20not%20be%20influenced,become%20an%20ally%20of%20them, Erişim tarihi: 13.06.2023.

Djerf-Pierre, M., Cokley, J. ve Kuchel, L. J. (2016). Framing renewable energy: A comparative study of newspapers in Australia and Sweden. *Environmental Communication,* 10(5), 634-655.

Duan, R., Crosswell, L. ve Barber, K. (2021). Animation in environmental journalism: Effects on news perception and information seeking. *Journal of Broadcasting & Electronic Media,* 65(2), 205-227.

Ejaz, W., Ittefaq, M. ve Arif, M. (2022). Understanding influences, misinformation, and fact-checking concerning climate-change journalism in Pakistan. *Journalism Practice,* 16(2-3), 404-424.

Fahy, D. (2018). Objectivity as trained judgment: How environmental reporters pioneered journalism for a "post-truth" era. *Environmental Communication,* 12(7), 855-861.

Flor, A. G. (2004). Environmental communication: Principles, approaches and strategies. Quezon City: *UP Open University*.

Freedman, E. (2020). In the crosshairs: The perils of environmental journalism. *Journal of Human Rights,* 19(3), 275-290.

Friedman, S. (2004). And the beat goes on: The third decade of environmental journalism. S. L. Senecah (Ed.). *The environmental communication yearbook,* 1, 175-187. (e-book). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Gay, H. (2012). Before and after Silent Spring: From chemical pesticides to biological control and integrated pest management—Britain, 1945–1980. *Ambix*, 59(2), 88-108.

Giannoulis, C., Botetzagias, I. ve Skanavis, C. (2010). Newspaper reporters' priorities and beliefs about environmental journalism: An application of Q-methodology. *Science Communication,* 32(4), 425-466.

Gibbons, J. (2020). Public confusion, digital media, social media, and fake news in the United Kingdom and Ireland. D. B. Sachsman ve J. M. Valenti. (Ed.). *Routledge Handbook of Environmental Journalism.* (188-203). Londra ve New York: Routledge.

Gibson, T. A., Craig, R. T., Harper, A. C. ve Alpert, J. M. (2016). Covering global warming in dubious times: Environmental reporters in the new media ecosystem. *Journalism,* 17(4), 417-434.

Goldberg, D., Corcoran, M. ve Picard, R. (2013). Remotely piloted aircraft systems and journalism: Opportunities and challenges of drones in news gathering. https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:a868f952-814d-4bf3-8cfa-9d58da904ee3/download_file?file_format=pdf&safe_filename=Remotely%2BPiloted%2BAircraft%2BSystems%2Band%2BJournalism&type_of_work=Report, Erişim tarihi: 05.08.2023.

Gynnild, A. (2014). The robot eye witness: Extending visual journalism through drone surveillance. *Digital journalism*, 2(3), 334-343.

Hansen, A. (2020). Sources, strategic communication, and environmental journalism. D. B. Sachsman ve J. M. Valenti. (Ed.). *Routledge Handbook of Environmental Journalism* (38-51). Londra ve New York: Routledge.

Hiles, S. S. ve Hinnant, A. (2014). Climate change in the newsroom: Journalists' evolving standards of objectivity when covering global warming. *Science Communication*, 36(4), 428-453.

Howarth, A. (2012). Participatory politics, environmental journalism and newspaper campaigns. *Journalism studies,* 13(2), 210-225.

Kovarik, B. (2020). The rise of environmental journalism in Asia, Africa, and Latin America. D. B. Sachsman ve J. M. Valenti. (Ed.). *Routledge Handbook of Environmental Journalism*, 52-69. Londra ve New York: Routledge.

Kroll, G. (2001). The``Silent Springs''of Rachel Carson: mass media and the origins of modern environmentalism. *Public Understanding of Science*, 10(4), 403.

Lockwood, A. (2012). The affective legacy of Silent Spring. Environmental Humanities, 1(1), 123-140.

Lonsdale, S. (2013). 6 Environmental journalism. B. Turner ve R. Orange (Ed.). *Specialist Journalism* (59-68). London: Routledge.

Lonsdale, S. (2013). Environmental journalism. *Specialist Journalism*, (59-69). B. Turner ve R. Orange (Eds). *Specialist journalism*. London and New York: Routledge.

Lyytimäki, J. (2020). Environmental journalism in the Nordic countries. D. B. Sachsman ve J. M. Valenti (Ed.). *Routledge Handbook of Environmental Journalism.* (221-233). New York: Routledge.

Macleod, F. (2020). Oxpeckers peck away at the digital future of environmental journalism. D. B. Sachsman ve J. M. Valenti. (Ed.). *Routledge Handbook of Environmental Journalism,* (343-353). Londra ve New York: Routledge.

Medranda-Morales, N., Sánchez-Montoya, R., Ayuy Cevallos, J. V. ve Soria Rojas, J. A. (2022). Challenges for the Construction of Environmental Journalism in Ecuador and the COP26 in Digital Media. *Sustainability,* 14(20), 13173.

Menezes, S. (2018). Science training for journalists: An essential tool in the post-specialist era of journalism. *Frontiers in communication,* 3, 1-5.

Miller, T. (2015). Unsustainable journalism. *Digital Journalism*, 3(5), 653-663.

Montrie, C. (2018). The myth of silent spring: Rethinking the origins of American environmentalism. California: University of California Press.

Nathania, L., Puspita, V., Lestari, A., Nugroho Willyarto, M. ve Ridzuan, A. R. (2021). Impact of Environmental Journalism on Social Media towards Millennials' Behaviour Change. *Ilkogretim Online,* 20(4).

Neuzil, M., Freedman, E., Poulson, D. ve Duffy, K. (2018). Challenges in the teaching of environmental journalism. *Applied Environmental Education & Communication*, 17(4), 323-334.

Nielsen, R. K., Cornia, A. ve Kalogeropoulos, A. (2016). Challenges and opportunities for news media and journalism in an increasingly digital, mobile, and social media environment. Mobile, and Social Media Environment. Reuters Instıtute fort he Study of Journalism.

Nisbet, M. C., Hixon, M. A., Moore, K. D. ve Nelson, M. (2010). Four cultures: New synergies for engaging society on climate change. *Frontiers in Ecology and the Environment,* 8(6), 329-331.

Ntalakas, A., Dimoulas, C., Kalliris, G. ve Veglis, A. (2017). Drone journalism: Generating immersive experiences. *Journal of Media Critiques,* 3(11), 187-199.

Nurhaifa, S. ve Iswahyuningtyas, C. E. (2023). Coil Reporter's Understanding of Environmental Journalism. *International Journal of Enviromental Communication (ENVICOMM)*, 1(1), 9-22.

Ogu, E. C. Environmental Journalism And Sustainable National Development In Nigeria: An Analysis. *IMSU Journal of Communication Studies,* 4 (1), 163-173.

Oko, M. Troubling Trends for Environmental Journalism. https://www.wri.org/insights/troubling-trends-environmental-journalism, Erişim tarihi: 25.06.2023.

Palen, J. A. (1999). Objectivity as independence: Creating the society of environmental journalists, 1989-1997. *Science Communication,* 21(2), 156-171.

Pleasant, A., Good, J., Shanahan, J. ve Cohen, B. (2002). The literature of environmental communication. *Public Understanding of Science*, *11*(2), 197-205.

Qusien, R. ve Robbins, D. (2023). Science Journalism in Pakistan: The Challenges Faced by Environmental Reporters. *Journalism Studies*, 1-21.

Rademakers, L. (2004). Examining the handbooks on environmental journalism: A qualitative document analysis and response to the literature. University of South Florida: Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Robbins, D. ve Wheatley, D. (2021). Complexity, objectivity, and shifting roles: Environmental correspondents march to a changing beat. *Journalism Practice,* 15(9), 1289-1306.

Rodríguez, C. M. A., Rodríguez, M. J. A. ve Villalba, C. G. (2021). Environmental journalism in the Latin American digital press. *Centro Sur,* 5(2), 1-20.

Rubin, D. M. ve Sachs, D.P. (1973). *Mass media and the environment: Water resources, land use, and atomic energy in California.* New York: Praeger Publishers.

Sachsman, D. B. ve Valenti, J. M. (2020). Introduction: environmental journalism. D. B. Sachsman ve J. M. Valenti (Ed.). *Routledge Handbook Of Environmental Journalism.* (1-17). New York: Routledge.

Sachsman, D. B., Simon, J. ve Valenti, J. M. (2005). Wrestling with objectivity and fairness: US environment reporters and the business community. *Applied Environmental Education and Communication*, 4(4), 363-373.

Santana, S., Zulfebriges, Z. ve Iskandar, D. (2019). Environmental Journalism in the Flood News: An advocacy model. *In Social and Humaniora Research Symposium* (SoRes 2018) (ss. 149-153). Atlantis Press.

Schäfer, M. S. ve Painter, J. (2021). Climate journalism in a changing media ecosystem: Assessing the production of climate change-related news around the world. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change,* 12(1), e675.

Schneider, J. (2010). Making space for the "nuances of truth": Communication and uncertainty at an environmental journalists' workshop. *Science Communication*, 32(2), 171-201.

Simon, J. (2009). Unnatural disaster: The crisis of environmental journalism. *World Policy Journal,* 26(1), 87-94.

Stoll, M. (2012). "Rachel Carson's Silent Spring, a Book that Changed the World." Environment & Society Portal, Virtual Exhibitions, no. 1. Rachel Carson Center for Environment and Society. https://doi.org/10.5282/rcc/3517.

Takahashi, B. ve Tandoc Jr, E. C. (2013). Learning in the Beat: What Influences Environmental Journalists' Perception of Knowledge?. *Applied Environmental Education & Communication,* 12(4), 244-253.

Tandoc Jr, E. C. ve Takahashi, B. (2014). Playing a crusader role or just playing by the rules? Role conceptions and role inconsistencies among environmental journalists. *Journalism,* 15(7), 889-907.

Uedraogo, A. (2018). Basic concepts of environmental journalism. Серия Журналистики, 42(4), 230-234.

Uğurhan, Y. Z. C., Kumtepe, E. G., Kumtepe, A. T. ve Saykılı, A. (2020). From Media Literacy To New Media Literacy: A Lens İnto Open and Distance Learning Context. *Turkish Online Journal Of Distance Education*, *21*(Special Issue-Iodl), 135-151.

Valenti, J. M. ve Tavana, G. (2005). Report: Continuing science education for environmental journalists and science writers: In situ with the experts. *Science Communication*, *27*(2), 300-310.

Yang, G. (2010). Brokering environment and health in China: issue entrepreneurs of the public sphere. *Journal of Contemporary China,* 19(63), 101-118.

Yang, J. H. (2004). Constraints on environmental news production in the US: Interviews with American journalists. *Journal of International and Area Studies,* 89-105.

Yarnykh, V. (2022). Environmental Journalism: Education on the Global South. W. N. W. M. Gazali, S. Wok ve S. Mohamed. (Ed.). *Journalism-The Ethical Dilemma*. IntechOpen. https://www.intechopen.com/chapters/85470, Erişim tarihi: 09.06.2023.

DR. TUNCAY CEYLAN

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİ VE ÖĞRETİM MATERYALLERİ

nobel bilimsel

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİ VE ÖĞRETİM MATERYALLERİ

Dr. Tuncay Ceylan

Yayın No.: 1861
ISBN: 978-625-398-001-6
E-ISBN: 978-625-393-000-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ceylan, Tuncay.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenleri ve Öğretim Materyalleri / Tuncay Ceylan
1. Basım, X + 298 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-001-6
E-ISBN: 978-625-393-000-4

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti. Sertifika No.: 44093
Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21 Yenimahalle/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar Dizini V
Şekiller Dizini VI
Resimler Dizini VII
Tablolar Dizini VIII
Ön Söz IX
Giriş 1
I. Problem 4
II. Amaç 7
III. Önem 7
IV Sınırlılıklar 14
V. Tanımlar 14
VI. Yöntem 17
A. Araştırma Deseni 17
B. Çalışma Grubu 19
C. Veri Toplama Araçları 23
D. Veri Toplama Süreçleri 31
E. Verilerin Analizi 39
F. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği 41
G. Araştırma Süreci 44

BİRİNCİ BÖLÜM
KURAMSAL ÇERÇEVE
1.1. Eğitim Teknolojisi/Öğretim Teknolojisi 47
1.2. Din Öğretimi Teknolojisi 49

İKİNCİ BÖLÜM
BULGULAR VE YORUMLAR
2.1. Öğretmenlerin Kullanılan Öğretim Materyali İle Hedeflenen Öğrenmelerin Gerçekleşmesi Arasındaki İlişkiye Dair Görüşler 59
2.2. Öğretmenlerin Öğretim Materyallerini Kullanım Öz Yeterlilikleri 63
2.3. Öğretmenlerin Kullandıkları Öğretim Materyalleri 68
2.4. Öğretmenlerin Öğretim Materyallerini Kullanım Sıklıkları 71
2.5. Öğretmenlerin Öğretim Materyallerini Kullanım Amaçları 78
2.6. Öğretmenlerin Öğretim Materyallerini Kullanırken Karşılaştıkları Sorunlar 83
2.7. Öğretmenlerin Öğretim Materyallerini Tasarlarken veya Geliştirirken/Hazırlarken Dikkate Aldıkları İlkeler 99
2.8. Öğretmenlerin Öğretim Materyallerini Temin Ettikleri Kaynaklar 103
2.9. Öğretmenlerin Öğretim Materyallerini Kullanım Durumlarını Etkileyen Kişiler/Kurumlar 108

2.10. Öğretmenlerin Öğretim Materyallerini Kullanım Yöntemleri 114
2.10.1. Öğretmenlerin Yazı Tahtasını Kullanım Durumlarına Yönelik Bulgular 115
2.10.2. Öğretmenlerin Ders Kitabını Kullanım Durumlarına Yönelik Bulgular 151
2.10.3. Öğretmenlerin Üç Boyutlu Materyalleri Kullanım Durumlarına Yönelik Bulgular 180
2.10.4. Öğretmenlerin Sunu Materyalini Kullanım Durumlarına Yönelik Bulgular 202
2.10.5. Öğretmenlerin Eğitsel Oyun Materyallerini Kullanım Durumlarına Yönelik Bulgular 216
2.10.6. Öğretmenlerin Video Kullanım Durumlarına Yönelik Bulgular 226
2.10.7. Öğretmenlerin Resim/Fotoğraf Kullanım Durumlarına Yönelik Bulgular 238
2.10.8. Öğretmenlerin Akıllı Tahta Kullanım Durumlarına Yönelik Bulgular 246
2.10.9. Öğretmenlerin Bilgisayar ve İnternet Kullanım Durumlarına Yönelik Bulgular 250
2.10.10. Öğretmenlerin Web Teknolojilerini Kullanım Durumlarına Yönelik Bulgular 252
2.10.11. Öğretmenlerin Akıllı Telefon Kullanım Durumlarına Yönelik Bulgular 255
2.10.12. Öğretmenlerin Kur'an-ı Kerim ve Meali, Tefsir, Siyer Kitaplarını Kullanım Durumlarına Yönelik Bulgular 256

Sonuç 261
Kaynakça 265
Ekler 281
Ek 1. Uygulama İzin Belgesi 281
Ek 2. Etik Kurul Onay Belgesi 283
Ek 3. Görüşme Formu 285
Ek 4. Gözlem Formları 291

GİRİŞ

Eğitim sistemi öğrenciler, öğretmenler, eğitim yöneticileri, eğitim programları, fiziki ve finansal kaynaklar vb. ögelerden oluşmaktadır. Eğitim sistemindeki her bir ögenin kendine özgü eğitsel işlevleri bulunmaktadır. Bu ögeler, birbiriyle etkileşim içerisinde olup bunlardan birinin eksikliği, diğerlerinin gücünü/işlevini; dolayısıyla okuldaki eğitimi olumsuz yönden etkilemektedir.[1]

Eğitim sisteminin önemli ögelerinden biri de öğretim materyaleridir.[2] Öğretim hedefleri doğrultusunda etkili öğrenme ve öğretmeleri gerçekleştirmek amacıyla kullanılan her türlü ders yardımcıları olarak tanımlanan öğretim materyalleri;[3] somut, kalıcı, kolay, zengin ve etkili öğrenmelerin gerçekleşmesini, öğrencilerin ilgi ve dikkatlerini derse çekerek onların öğrenme sürecine aktif katılmalarını sağlamakta, öğretmenlere de etkili bir öğrenme ortamı tasarlama imkânı vermektedirler.[4] Bu özelliklerinden dolayı öğretmenlerin hedef davranışları kazandırmaya yönelik öğrenme yaşantılarını düzenlerken yararlanacakları en önemli ögelerden biri de öğretim materyalleridir.[5]

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) öğretimi gibi soyut konulara sıklıkla yer veren bir alan için öğretim materyalleri kuşkusuz daha fazla önemlidir.[6] Çünkü öğretim materyalleri soyut konuların somutlaştırılarak daha etkili bir biçimde öğrenil-

---

1 Fatma Hacıoğlu, Cevat Alkan, Öğretmenlik Uygulamaları Öğretim Teknolojisi, Alkım Yayınevi, Ankara 1997, 21; Münire Erden, Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Alkım Yayınları, İstanbul 2001, 52, 62-64; Muhammet Şevki Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı*, (3. Baskı), DEM Yayınları, İstanbul 2016, 24.

2 Erden, Öğretmenlik Mesleğine Giriş, 55; Mehmet Şişman, *Eğitim Bilimine Giriş,* (4.Baskı), Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2008, 191; Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, "Din Öğretiminde Öğretmenin Rolü ve Din Dersi Öğretmeni Yeterlilikleri (Türkiye Örneği)", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2011, XV (1), 6-8.

3 Sharon E. Smaldıno, Deborah L. Lowther, Clif Mıms, James D. Russell, *Eğitim Teknolojileri ve Öğrenme Araçları* (11. Baskıdan) (Çev. Ed. Asım Arı), Eğitim Yayınevi, Konya 2015, 36; Halil İbrahim Yalın, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, (8. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2003, 92; Zeki Kaya, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, (2. Baskı), Pegem A Yayıncılık, Ankara 2006, 26.

4 Müslim Pekgöz, Rifat Hancılar, *Eğitimde Görme ve İşitme Araçları,* (2. Baskı), Güvendi Matbaası, Ankara 1972, 33; Kenan Okan, *Eğitim Teknolojisi (Eğitim Araçlarından Yararlanma),* Gül Yayın Evim, Ankara 1979, 26; Kamuran Çilenti, *Eğitim Teknolojisi Kavramlar Araç ve Yöntemler Merkezler,* Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1979, 124-128.

5 Cevat Alkan, *Eğitim Ortamları, (Kavramlar Süreçler Araçlar Gereçler Planlama Organizasyon Yönetim Kullanma),* Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1979, 73; Ferhan Oğuzkan, Öğretmenliğin Üç Yönü, (6. Baskı), Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1988, 43-44; Kamuran Çilenti, *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim,* Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1988, 23.

6 Ahmet Koç, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğretme-Öğrenme Sürecine İlişkin Yeterlilikleri", (Ed. Recep Kaymakcan, Mahmut Zengin, Z. Şeyma Arslan), *Türkiye'de Okullarda Din Öğretimi*, DEM Yayınları, İstanbul 2011, 535.

KAYNAKÇA

Acuner, Haci Yusuf, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Lise I - II - III Müfredatının Öğretmen ve Öğrenciler Açısından Amaç ve Metod Bakımından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 1996.

Adıgüzel, Orhan, Batur, H. Zeynep, Ekşili, Nisa, "Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı İle Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1(19), 2014, 165-182.

Akay, Cenk, "Öğretim Materyalleri", Tuğba Yanpar Yelken (Ed.), Öğretim Teknolojileri, (ss. 45-64), Anı Yayıncılık, Ankara 2019.

Akdağ, Zeynep Ayşe*, Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Sure ve Dua Öğretimi (Malatya Örneği),* (Yayımlanmış Yüksel Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2016.

Akdemir, Rıdvan, İlahiyat *ve İdkab Programlarından Mezun İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Mesleki Yeterliliklerine Dair Bir Araştırma (Gaziantep İli Örneği),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis 2009.

Aktaç, Murat, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Materyal Kullanımı İlköğretim 6.Sınıf Örneği,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya 2011.

Akyürek, Süleyman, "Din Egitimi Gerçekligi ve Din Egitimi Bilimlerine İlişkin Bir Analiz", *Bilimname,* XIX(2), 2010, 117-135.

Akyürek, Süleyman, "DKAB Öğretmenlerinin Eğitim-Öğretim Yeterliliklerine İlişkin Algıları", Recep Kaymakcan, Mahmut Zengin, Z. Şeyma Arslan (Ed.), *Türkiye'de Okullarda Din Öğretimi*, (ss. 491-522), Dem Yayınları, İstanbul 2011.

Akyürek, Süleyman, "İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersi İle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Eğitim-Öğretim Yeterliliklerine İlişkin Algıları, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10(23), 7-47, 2012.

Akyürek, Süleyman, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi (Doğruluk Kavramı Örneği),* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2003.

Akyürek, Süleyman, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Yeterlilikleri (Kayseri Örneği), Laçin Yayınları, Kayseri 2008.

Alev, Nedim, Özmen, Haluk, Altun, Taner, Akyıldız, Salih, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı, (3. Baskı), Nevzat Yiğit (Ed. ve Yaz.), Akademi Kitabevi Yayınları, Trabzon 2007.

Algur, Hüseyin, İlköğretim İkinci Kademe Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Öğ-

retmen-Öğrenci İletişimi (Bayrampaşa Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

Alkan, Cevat, Deryakulu, Deniz, Şimşek, Nurettin, *Eğitim Teknolojisine Giriş Disiplin Süreç Ürün*, Önder Matbaacılık, Ankara 1995.

Alkan, Cevat, *Eğitim Ortamları, (Kavramlar Süreçler Araçlar Gereçler Planlama Organizasyon Yönetim Kullanma),* Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1979.

Alkan, Cevat, *Eğitim Teknolojisi Disiplin Kuram Süreç Ortam Uzman Uygulama,* (5. Baskı) Anı Yayıncılık, Ankara 1997.

Alkan, Cevat, *Eğitim Teknolojisi Kuramlar Yöntemler*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara 1977.

Alkan, Cevat, *Eğitim Teknolojisi,* (4. Baskı), Atilla Kitabevi, Ankara, 1995.

Alkan, Cevat, *Eğitim Teknolojisinin Temel Bir Ögesi Olarak Eğitim Ortamlarının Düzenlenmesi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1992.

Alkan, Cevat, Taymaz, Haydar, Öğretmeyi Öğretmek, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987.

Alkan, Muzaffer, "Öğretim Materyallerinin Seçimi Hazırlanması ve Kullanılması", Oğuz Kutlu, Habibe Aldağ (Ed.), Öğretim Teknolojisi ve Materyal Geliştirme, (ss. 105-117), Lisans Yayıncılık, İstanbul 2005.

Alkan, Cevat, "Eğitim Teknolojisi Açısından Türk Eğitim Politikası", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 10(1), 1977, 31-47.

Altıntaş, Muhammed Esat, Öğretmenlerine Göre İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Değer Öğretimi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2004.

Arpacı, Mücahit, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Yeterlilikleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Asrı, Safinaz, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Mesleki Yeterlilikleri (Göller Bölgesi Örneği),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2005.

Asri, Safinaz, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminde Öğretim Programı Ders Kitabı Uyumu,* (Yayımlanmamış Doktara Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.

Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar, "Din Öğretiminde Öğretmenin Rolü ve Din Dersi Öğretmeni Yeterlilikleri (Türkiye Örneği)", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2011, XV (1), 2011, 5-13.

Atasoy, Ülüve, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Eğitsel Oyunlar Yoluyla Kavram Öğretimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2009.

Avcı, Uğur, "Öğretim Ortamları ve Materyal Tasarımı", Mustafa Sarıtaş (Ed.), Öğretim Tek-

nolojileri ve Materyal Tasarımı, (ss. 37-53), Pegem A Yayıncılık, Ankara 2007.

Ay, Mehmet Emin, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi,* Bilge Yayınları, İstanbul 2001.

Ayaydın, Nesrin, *Din Öğretiminde Soyut Kavramların Öğretilmesiyle İlgili Problemlerin İncelenmesi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.

Aybar, Fatma Betül, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında *Kullanılan İçerik ve Etkinliklerin İnanç Öğrenme Alanı Kazanımlarının Gerçekleşmesine Katkısı (Ders Kitaplarına Dayalı İçerik Analizi),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tazi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

Aydın, M. Şevki, *Din Dersi Öğretmenlerinin Pedagojik Formasyonları*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1996.

Aydın, M. Şevki, "Bir Din Öğretimi Materyali Olarak İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Kılavuzu" *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Çalışma Toplantısı-1,* (1-14), Z. Şeyma Arslan (Ed.), Dem Yayınları, İstanbul 2004, 2.

Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler,* Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2020.

Aydın, Muhammet Şevki, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı, (*3. Baskı), Dem Yayınları, İstanbul 2016.

Ayhan, Halis, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, (3. Baskı), Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.

Ayhan, Halis, *Eğitim Bilimine Giriş ve İslamiyetim Eğitime Getirdiği Değerler*, (2. Baskı), Damla Yayınevi, İstanbul 1986.

Ayhün, Sena Erden, "Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları", *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* , 2(1), 93-112.

Babacan,Muhammed, *Müziğin Bir Öğretim Aracı Olarak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Kullanımı,* (Yayınlanmş Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.

Başaran, İ. Ethem, *Eğitim Bilimine Giriş,* Ekinoks Yayınları, Ankara 2007.

Beauchamp, Gary, "Teacher use of the interactive whiteboards in primary schools: Towards an effective transition framework, *Technology, Pedagogy and Education*, 13(3), 2004, 328-348.

Bayrakdar, Nazım, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Algıları*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014.

Bayram, Necmettin, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Mültimedya Olanaklarının Kullanımı,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2009.

Bilgin, Beyza, Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, (3. Baskı), Gün Ya-

yıncılık, Ankara 1997.

Bilgin, Beyza, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Ankara, Emel Matbaacılık, 1980.

Binbaşıoğlu, Cavit, *Genel Öğretim Bilgisi,* (3. Baskı), Binbaşıoğlu Yayınevi, Ankara 1983.

Binbaşıoğlu, Cavit, *Okullarda Öğretim Sorunları,* Eğit-Der Yayınları, Ankara 1995.

Binbaşıoğlu, Cavit, Öğretim Metodu ve Uygulama, Binbaşıoğlu Yayınevi, Ankara 1974.

Bloom, Benjamin S., İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme, (Çev.: Durmuş Ali Özçelik), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1995.

Büyükkaragöz, S. Savaş, Çivi, Cuma, *Genel Öğretim Metotları Öğretimde Planlama Uygulama,* (10. Baskı), Beta Basım Yayın, İstanbul 1999.

Cebeci, Suat, İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Yeterlilikleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994.

Cezayirli, Mukaddes, *Ortaokul 6. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Materyal Tasarımı,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2014.

Constantinidesand, Efthymios, Fountain, Stefan J., "Web 2.0: Conceptual foundations and marketing issues,https://www.researchgate.net/publication/247478871_Web_20_Conceptual_Foundations_and_Marketing_Issue, (16.02.2022)

Creswell, John W., *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, (3. Baskı), (Çev. Ed. Selçuk Beşir Demir), Eğiten Kitap Yayınlar, Ankara 2017.

Creswell, John W., *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (4. Baskı), (Çev. Ed. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir), Siyasal Kitabevi, Ankara 2018.

Çakan, Zeki, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2021.

Çakmak, Ahmet, *Lise Öğrencilerinde DKAB Eğitimi İle Hayatı Anlamlandırma Arasında Dindarlık ve Sorumluluğun Aracılık Rolünün İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktara Tezi), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum 2018.

Çamurcu, Mustafa, İlköğretim 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabındaki Görsel Ögelerin Kazanım ve İçerik Bakımından İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2019.

Çelik, Kamuran, İlköğretim 6, 7, ve 8. Sınıflarda Okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1999.

Çelik, Levent, "Öğretim Materyallerinin Hazırlanması ve Seçimi", Özcan Demirel, Eralp Altun (Ed.), Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı, (5. Baskı), (ss. 27-66), Pegem

Akademi Yayınları Ankara 2011.

Çetin Aydın, Gülşen, Başol, Oğuz, «X Ve Y Kuşağı: Çalışmanın Anlamında Bir Değişme Var Mı?», *Electronic Journal Of Vocational Colleges-December*, Aralık 2014, 1-15.

Çilenti, Kamuran, «İlkokullarımızdaki Fen Eğitiminde Çağdaşlıktan Ne Kadar Uzaktayız?», *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 64 (2), 1992.

Çilenti, Kamuran, *Eğitim Teknolojisi Kavramlar Araç ve Yöntemler Merkezler,* Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1979.

Çilenti, Kamuran, *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim,* Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1988.

Çilenti, Kamuran, *Fen Eğitimi Teknolojisi*, Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1985.

Dale*, Edgar, Audio-Visual Methods İn Teaching,* Revised Edition, The United States Of America, The A Holt-Dryden Book Press, Inc, 1959.

Dam, Hasan, İlköğretim 1. Kademe (4-5) Öğrencilerinin Din Hakkında Sordukları Sorular ve Bu Sorular Açısından Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996.

Demir, Ömer, Cesur, Fatma, "DKAB ve İlh Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Dersleride Kullandıkları Öğretim Teknolojileri-Materyaller ve Konuya İlişkin Görüşleri", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 10(2), 2019, 63-97.

Demir, Rıdvan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Derslerde Araç-Gereç Kullanma Bilgi ve Alışkanlıkları (Adana Örneği),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2008.

Demirel, Özcan, Başbay, Alper, Erdem, Eda, Eğitimde Çoklu Zeka Kuram ve Uygulama, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2006.

Demirel, Özcan, *Genel Öğretim Yöntemleri, (*2. Baskı), Usem Yayınları, Ankara 1996.

Demirel, Özcan, *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme,* (10. Baskı9), Pegem A Yayıncılık, Ankara 2007.

Demirel, Özcan, Seferoğlu, Süleyman Sadi, Yağcı, Esed, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, (5. Baskı), Pegem A Yayıncılık, Ankara 2005.

Deniz, Sultan, *Din Eğitiminde Teknoloji ve Materyal Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarısına ve Öğrenmede Kalıcılığa Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2020.

Deryakulu, Deniz, "Yapıcı Öğrenme", http://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2016/11/Yap%C4%B1c%C4%B1- %C3%96%C4%9Frenme.pdf. (Erişim Tarih 7/3/2022)

Diler, Hatice, İlköğretim 4.Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2001.

Doğan, Emine Ögülmüş, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Öğren-*

me-Öğretme Süreçlerine Katkısı Bakımından Eğitsel Değeri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.

Doğan, Hıfzı, *Analiz ve Program Hazırlama,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1979.

Doğan, Hıfzı, *Eğitim Amaçlarının Saptanması*, Yayınevi Belirtilmemiş, Ankara 1973.

Doğan, Recai, Altaş, Nurullah, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlilik Düzeylerini Etkileyen Faktörler (Ankara Örneği)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 44(2), 2003, 173-186.

Doğan, Recai, Altaş, Nurullah, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlilik Ölçeği Üzerine Bir Ön Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43(1), 2002, 109-122.

Doğan, Recai, Tosun, Cemal, İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi, PegemA Yayıncılık, Ankara 2002.

Doğan, Zekiye, "Öğretim Teknolojilerinin Öğretim Sürecindeki Yeri ve Kullanımı: Sunu Materyalleri", H. Ferhan Odabaşı (Ed.), Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme (4. Baskı), (ss. 71-84), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2006.

Doğdu, Süleyman, Arslan, Zülfikar, *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları ve Eğitim Araç Gereçleri*, Tek Işık Baskı, Ankara 1993.

EARGED (Millî Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı), (Çalışma Grubu; Hatice Bal, Metehan Keleş, Oğuz Erbil), *Eğitim Teknolojisi Kılavuzu,* (2. Basım), Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.

Eısele, James E., Eısele, Mary Ellın, *Eğitim Teknolojisi Programa Destek Bir Planlama ve Kaynak Kılavuz*, (Çev.: Cevat Alkan), Basın ve Yayın Etam A.Ş., Ankara 1994.

Ekici, Yakup, *Afyonkarahisar İlinde Görev Yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Bilgisayar Destekli Eğitime İlişkin Tutumları ve Bu Tutumları Etkileyen Faktörler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Elgin, Sait Güngör, "Öğretim Araç ve Gereçlerinin Kullanımı", Ayhan Hakan (Ed.), *Eğitim Bilimleri Eğitim Teknolojisi,* (ss. 81-100), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1987.

Erbaş, Ahmet Akif, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinden Beklenen Yeterlilikler Üzerine Yeni Öğretmen Yetiştirme Modeli Bağlamında Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2015.

Erdem, Eda, *Program Geliştirmede Yapılandırmacılık Yaklaşımı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001.

Erden, Münire, Akman, Yasemin, *Gelişim ve Öğrenme,* (13. Baskı), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2004.

Erden, Münire, Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Alkım Yayınları, İstanbul 2001.

Erden, Münire, *Sınıf Yönetimi,* (2. Baskı), Epsilon Yayıncılık, İstanbul 2005.

Erdoğan, İrfan, *Yansıtıcı Düşünmenin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulamalarına Katkıları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya 2017.

Ergin, Akif, "Öğretim Materyallerinin Hazırlanması ve Seçimi", Ayhan Hakan (Ed.), *Eğitim Bilimleri Eğitim Teknolojisi,* (ss. 66-80), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1987.

Ergin, Akif, "Öğretim Teknolojisi ve İletişim", H. Ferhan Odabaşı (Ed.), Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme (4. Baskı), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2006.

Ergin, Akif, Birol, Cem, *Eğitimde İletişim*, Anı Yayıncılık, Ankara 2000.

Ergin, Akif, Öğretim Teknolojisi: İletişim, Pegem Personel Eğitim Merkezi, Ankara 1995.

Erim, Hatice Büşra, *6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde "İslam'ın Sakınılmasını İstediği Bazı Davranışlar" Ünitesinin Öğretiminde Kavram Karikatürü Destekli Probleme Dayalı Öğrenme Yönteminin Etkisi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya 2019.

Erpay, İlyas, "Öğrencilerin İlahiyat Fakültesine Yönelik Görüşleri " a*masya İlahiyat Dergis*,13, 2019, 423-473

Ertaş, Hikmetullah, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Kullanılan Hadis Materyalinin Tespit ve Tahlili*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.

Ertürk, Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme,* (2. Baskı), Cihan Matbaası, Ankara 1975.

Ev, Halit, Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi Kurumları Programlarının Öğretmen Yetiştirme Bakımından Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), DokuzEylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1999.

Fırat, Erdoğan, "İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Problem Olarak Değerlendirdikleri Eğitimleriyle İlgili Konular", *DEÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* VI, 1989, 17-46.

Fidan, Nurettin, *Eğitimde Yeni Kavramlar ve İlkeler*, Tekışık Matbaası ve Rehber Yayınevi, Ankara 1997.

Gökaydın, Nevide, *Eğitimde Tasarım ve Görsel Algı*, Sedir Yayınları, Ankara 1990.

Gökaydın, Nevide, *Tebeşir Tahtası*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara (Tarih Belirtilmemiş).

Gümüş, Mehmet Mezher, İlk ve Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Görsel Boyut ve İçerik Tutarlılığı Açısından İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis 2018.

Gün, Ayşegül, "Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan ilahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Mesleki Yeterlilik Algıları ve Pedagojik Formasyon Programına ilişkin Görüşleri: Amasya Üniversitesi Örneği" a*masya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4(*8), 2017, 125-171.

Gün, Mesut, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı, Asos Yayınları, Elazığ 2017.

Gündüz, M. Sait, Şafii Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenleri Açısından İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi (Batman İli Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2013.

Güner, Derya, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Ahlak Öğrenme Alanında Kullanılan Ayetlerin Din Öğretimi Açısından İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

Güneş, Adem, "İlahiyat Fakültesi Öğretim Elemanlarının Lisans Düzeyindeki Derslerde Yöntem ve Materyal Kullanma Durumları", *Darulfunun İlahiyat (İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi),* XXIX (1), 2018, 71-93.

Güneş, Adem, "Dkab Dersinde Teknolojik Materyal Kullanımı ve Dkab Öğretmenlerinin Teknolojik Materyal Kullanma Eğilimleri (Gaziantep İli Örneği)", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI(1), 2012, 479-506.

Güneş, Adem, *Din Öğretimi Materyalleri*, (4. Baskı), Dem Yayınları, İstanbul, 2019.

Gür, Zeynep Öner, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Materyal Kullanma Alışkanlıklarının İbadet Öğrenme Alanındaki Kazanımların Gerçekleşmesine Etkisi (6.Sınıf Namaz İbadeti Ünitesi Örneği),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum 2016;.

Güzel, Hatice, Oral, İmran, Yıldırım, Abdurrahman, "Lise II Fizik Ders Kitabının Fizik Öğretmenleri Tarafından Değerlendirilmesi", *S.Ü. Ahmet. Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, (27), 2009, 133-142.

Hacıoğlu, Fatma, Alkan, Cevat, Öğretmenlik Uygulamaları Öğretim Teknolojisi, Alkım Yayınevi, Ankara 1997.

Halis, İsa, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2002.

Hızal, Alişan, *Uzaktan Öğretim Süreçleri ve Yazılı Gereçler Eğitim Teknolojisi Açısından Yaklaşım*, Sevinç Matbaası, Ankara 1983.

Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

Http://Mevzuat.Meb.Gov.Tr/Dosyalar/284.Pdf (Erişim Tarihi 11.11.2021

https://www.educandy.com/aboutus.php (Erişim Tarihi 06/06/2022)

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5, (Erişim Tarihi 07/07/2022)

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39000&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5 (25/06/2022)

Işıkdoğan, Davut, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü Mezunu Öğretmenlerin Yeterlilikleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

İşman, Aytekin, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, (2. Baskı), Sempati Pegem A

Yayınları, Ankara 2005.

Kandemir, Sibel, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitaplarındaki Hadis Çevirilerinin Öğrenci Algı Düzeylerine Göre İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2015.

Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler,* (33. Baskı), Nobel Akademik Yayınları, Ankara 2018.

Karslı, Hatice, *Ortaokul 5-8. Sınıflar Dkab Kitaplarında Okuma Metni, Şiir ve Kıssaların Hedef Değerleri Kazandırmadaki Etkisi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2018.

Kaya, Mevlüt, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Problemleri (Samsun O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)," *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (8), 2001, 77-114.

Kaya, Umut, "Din Derslerine Giren Öğretmenlerin Yeterliliklerine Dair Bir İnceleme", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 55, 2018, 78-110.

Kaya, Zeki, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, (2. Baskı), Pegem A Yayıncılık, Ankara 2006.

Kazan, Emine, 4. *ve 5. Sınıf Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Allah İnancının Öğretimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2003.

Keskin, Yakup, "Mesleki Yeterliliklerin Kazanılma Sürecinde Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümü ile ilköğretim Bölümü Karşılaştırması)", *Turkish Studies,* 8(3), 2013, 319-339.

Keskiner, Emine, Öğretim Materyali Olarak İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarına Dair Bir Araştırma", Recep Kaymakcan, Mahmut Zengin, Z. Şeyma Arslan (Ed.), *Türkiye'de Okullarda Din Öğretimi*, (ss. 455-468), Dem Yayınları, İstanbul 2011.

Keyifli, Şükrü, "İlköğretim DKAB Öğretmenliği Bölümü Son Sınıf Öğrencilerinin Uygulama Öncesi Mesleğe Hazırlık Durumları ile ilgili Bir Uygulama (DEÜ ilahiyat Fakültesi Örneği)", Z. Şeyma Arslan (ed.), *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Çalışma Toplantısı-1*, (ss. 132-167), DEM Yayınları, İstanbul 2004.

Koç, Ahmet, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlilikleri", *Değerler Eğitimi Dergisi,* 8 (19), 2010, 107-149.

Koç, Ahmet, "İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Yeterlilikleri Üzerine Bir Araştırma", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII(2), 2009, 131-174.

Koç, Ahmet, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğretme-Öğrenme Sürecine İlişkin Yeterlilikleri", Recep Kaymakcan, Mahmut Zengin, Z. Şeyma Arslan (Ed.), *Türkiye'de Okullarda Din Öğretimi*, (ss. 523-552), Dem Yayınları, İstanbul 2011.

Koç, Ahmet,"İlâhiyat Fakültesi (İlâhiyat Lisans Programı) Öğrencilerinin Sorunları ve Beklentileri", *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* 25, (2), 2003, 25-64.

Korkmaz, Göksel, İlköğretim II.Kademede Görev Yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Çalışma Yapraklarını Kullanma Durumları (Kayseri Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2007.

Korkmaz, Mehmet, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Fakülteyi Tercih Nedenleri: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği", *Bilimname*, 1, 2010, 167-2024.

Korkmaz, Mehmet, "Din Dersi Öğretmenlerinini Bir Öğretim Materyali Olarak Filmleri Kullanım Durumları", *Bilimname,* XXXIII (1), 2017, 35-66.

Korkmaz, Mehmet, "İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Materyal Geliştirme Durumları", *Bilimname,* XXXV (1), 2018, 173-214.

Korkmaz, Mehmet, *Din Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme*, (4. Baskı), Kimlik Yayınları, Kayseri 2018.

Korukcu, Adem, *Kavram Haritalarının Din Öğretiminde Kullanımı (İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 7. Sınıf 1. Ünite Kur'an-ı Kerim'i Tanıyalım Ünitesi Örneğinde Bir Uygulama Örneği),* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001.

Kumar, Ranjit, *Araştırma Yöntemleri,* (Çev. Ed. Ömay Çokluk), (3. Baskı), Edge Akademi Yayınları, Ankara 2011.

Kurubacak, Gülsüm, "Öğretim Teknolojilerinin Öğretim Sürecindeki Yeri Ve Kullanımı: Görsel-İşitsel Araçlar", H. Ferhan Odabaşı (Ed.), Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme (4. Baskı), (ss. 51-70), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2006.

Kuyucu, Mihalis, "Y Kuşağı Ve Teknoloji: Y Kuşağının İletişim Teknolojilerini Kullanım Alışkanlıkları", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 2017, 845-872.

Küçükahmet, Leyla, Öğretim İlke ve Yöntemleri (2. Baskı), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1986.

Macit, Sadullah, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6*, FCM Yayıncılık, İstanbul

MEB, "Fatih Projesi | Etkileşimli Tahta", http://fatihprojesi.meb.gov.tr/etahta.html, (Erişim 09 Aralık 2022).

MEB, "Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Öğretim Çalışmalarının Plânlı Yürütülmesine İlişkin Yönerge", https://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/284.pdf (Erişim Tarihi 6.11.2022

MEB, http://dogm.meb.gov.tr/pdf/MateryalGelistirmeKilavuzu.pdf, (Erişim Tarihi 05/07/2022)

MEB, Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=19942&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5, (Erişim Tarihi 17/08/2022)

MEB, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7

ve 8. Sınıflar), http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=318, (Erişim tarihi 04.07.2022)

MEB,https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_10/15214644_derskitaplari_yonetmeligi.pdf (25/06/2022)

MEB Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Özel Alan Yeterlilikleri,

https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_11/06160735_12-YYretmen_Yeterlilikleri_KitabY_din_kYltYrY_ve_ahlak_bilgisi_YYretmeni_Yzel_alan_yeterlikleri_ilkYYretim__parYa_15.pdf, (Erişim Tarihi 21.02.2022)

MEB,https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm,(ErişimTarihi 07/07/2022)

Miller, Paul, "Web 2.0: Building the New Library", https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.469.8990&rep=rep1&type=pdf, (Erişim Tarihi, 30.03.2021).

Musluk, İlyas, *Dkab Öğretmenlerinin (5-8) İnanç, İbadet ve Hz. Muhammed'in Hayatı Konularının Öğretiminde Kullandıkları Öğrenci Merkezli Yöntemlerle İlgili Karşılaştıkları Sorunlar,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri 2019.

Oğuzkan*,* A. Ferhan, Öğretmenliğin Üç Yönü (6. Baskı), Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1988.

Oğuzkan, Ferhan, *Orta Dereceli Okullarda Öğretim (Amaç İlke Yöntem ve Teknikler),* Emel Matbaacılık, Ankara 1985.

Okan, Kenan, *Eğitim Teknolojisi (Eğitim Araçlarından Yararlanma),* Gül Yayın Evim, Ankara 1979.

Okumuş, Ejder, "İlahiyat fakültesi öğrencilerinin problemleri–Dicle Üniversitesi Örneği-", *Değerler Eğitimi Dergisi,* 5(13), 2007, 59-94.

O'REILLY, Tim, "What Is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software", https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1008839, (Erişim Tarihi 23.03.2022)

Oruç, Cemil, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Dinî Eğitimi (*2. Baskı), Dem Yayınları İstanbul 2014.

Ozan, Ceyhun, İlköğretim Sınıf Öğretmenlerinin Eğitim Teknolojileri Açısından *Yeterlilikleri (Erzurum İli Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2009.

Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, (2. Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991.

Öge, Ali, Göçer, Murat, Salman, Faruk, Yılmaz, Nazif, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Kur'an-ı Kerim Ders Kitabı 5*, Devlet Kitapları, (5.Baskı), Ankara, 2019.

Öncü, Züleyha, *Din ve Ahlak Eğitim-Öğretiminde Materyal Kullanım*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2018.

Özdemir, Fikri, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, Anka Kuşu Yayınevi, Ankara 2019.

Özdemir, Fikri, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Peygamberimizin Hayatı 7*, Tutku Yayıncılık, Ankara 2019.

Özdemir, Fikri, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Peygamberimizin Hayatı 8 Ders Kitabı*, Tutku Yayıncılık, Ankara 2019.

Özdemir, Mustafa, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Dkab Derslerinde Öğretim Materyali Hazırlama ve Kullanma Durumu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2010.

Özdemir, Şuayip, "İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Eğitim-Öğretim Beklentileri (Darende İlâhiyat Fakültesi Örneği)," *Akademik Araştırmalar Dergisi,* (15), 2003, 85-106,

Özdemir, Şuayip, "Malatya Özel İlköğretim Okulları Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Yardımcı Araç Gereç Kullanım Düzeyi", Şeyma Arslan (Yay Haz.), *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Çalışma Toplantısı-I,* (ss. 52-72), Dem Yayınları, İstanbul 2004.

Özdemir, Şuayip, "Ortaöğretimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Öğretmenlerin Yardımcı Ders Araç ve Gereçleri Kullanma Durumu", *Orta Dereceli Okullarda Yürütülen Din Eğitim-Öğretiminin Problemleri Sempozyumu*, T.D.V. Yayın Matbaacılık, Ankara, 1998, 166-188.

Özdil, İlhan, *Eğitimsel İletişim ve Eğitim Teknolojisi*, Yüksek Teknik Öğretmen Okulu, Ankara 1979.

Özgan,Veysel, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Bilgisayar Destekli Eğitime İlişkin Tutumları Ve Bu Tutumları Etkileyen Faktörler ?Edirne Örneği-,*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2010.

Öztürk, Hüseyin, Öğrenci Gözüyle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Sosyal ve Pedagojik Formasyonu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995.

Parladır, Selahaddin, "Öğrencilere Göre İlâhiyat Fakültesi Eğitiminin Başarı Durumu, *DEÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* XI, 1998, 1-32.

Pamuk, Sönmez, Ergun, Mustafa, Çakır, Recep, Yılmaz, H. Bayram, Ayas, Cemalettin, "Öğretmen ve Öğrenci Bakış Açısıyla Tablet PC ve Etkileşimli Tahta Kullanımı: FATİH Projesi Değerlendirmesi", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3), 2013, 1799-1822.

Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, (7. Baskı), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011.

Pekgöz, Müslim, Hancılar, Rifat, *Eğitimde Görme ve İşitme Araçları,* (2. Baskı), Güvendi Matbaası, Ankara 1972.

Pınarbaşı, Bekir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Peygamberimizin Hayatı 5 Ders Kitabı*, Tutku Yayıncılık, Ankara 2019.

Rıza, Enver Tahir, "Eğitim Teknolojisi: Dert Mi, Derman Mı?", *D.E.Ü. Nahiyat Fakültesi Dergisi,*VI, İzmir 1989.

Rıza, Enver Tahir, *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları-1-,* (4. Baskı), Anadolu Matbaası, İzmir 1997.

Sancak, Yunus, Çizgi Filmlerin Din Eğitimindeki Rolü Hakkında Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri: Sivas ve Kars İli Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2018.

Schorling, Raleigh, Wingo, G. Max, İlk Okullarda Genel Öğretim Metodu ve Uygulama, (Çev.: Vedide Baha Pars), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1965.

Schunk, Dale H., Öğrenme Teorileri Eğitimsel Bir Bakışla, (Çev. Ed., Muzaffer Şahin), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2009.

Seferoğlu, S. Sadi, "Çeşitli Öğretim Materyallerinin Seçimi Tasarımı ve Hazırlanması", H. Ferhan Odabaşı (Ed.), Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, (4. Baskı), (ss. 21-34), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2006.

Seferoğlu, Süleyman Sadi, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı, (6. Baskı), Pegem Akademi, Ankara 2011.

Selçuk, Mualla, Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1990.

Selçuk, Ziya, *Eğitim Psikolojisi (Gelişim-Öğrenme),* Pegem Yayınları, Ankara 1997.

Senemoğlu, Nuray, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya,* (22. Baskı), Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2012.

Sever, Ramazan, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı Tasarım Örnekleri, (3. Baskı), Anı Yayıncılık, Ankara 2017.

Sezen, Filiz, Oruç, Şerif, *Yabancı Dil Öğretiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Bilgi Ofset Matbaa, Ankara 2010.

Slavın, E., *Eğitim Psikolojisi Kuram ve Uygulama*, (Çev. Ed. Galip Yüksel), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2013.

Smaldıno, Sharon E., Lowther, Deborah L., Mıms, Clif, Russell, James D., *Eğitim Teknolojileri ve Öğrenme Araçları* (11. Baskıdan), (Çev. Ed. Asım Arı), Eğitim Yayınevi, Konya 2015.

Sönmez, Veysel, *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı,* (13. Baskı), Anı Yayıncılık, Ankara 2007.

Şahin, Kamil, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarının Ders Kitabı İnceleme Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi (Muğla İl Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.

Şahin, Mehmet, «Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkeleri Açısından De-

ğerlendirilmesi», Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23(1), 2014, 31-46.

Şahin, Tuğba Yanpar, Yıldırım, Soner, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, Anı Yayıncılık, Ankara 1999.

Şaşan, Hasan H., "Yapılandırmacı Öğrenme", *Yaşadıkça Eğitim,* 2002, 49-52.

Şeker, Mesut, İlköğretim 6,7 ve 8. Sınıflarda Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersinde Öğrenci Başarısını Etkileyen Faktörler (Tosya Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2013.

Şen, Şeref, İlkokullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997.

Şimşek, Eyüp, "Din Öğretiminde Materyal Geliştirme Etkinlikleri", *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu-I (30 Mart-01 Nisan 2012, Ankara),*I, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013.

Şimşek, Eyüp, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Yeterlilikleri(Erzurum Örneği), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2006.

Şimşek, Eyüp, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Öğretim Teknolojileri Alanındaki Yeterlilikleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22(3), 2018, 1631 - 1648.

Şimşek, Naciye, Örneklerle Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı, Çanakkale Kitaplığı Akademi Yayınları, Çanakkale 2009.

Şimşek, Nazmi, *Derste Eğitim Teknolojisi Kullanımı* (2. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2002.

Şimşek, Nurettin, "Yapılandırmacı Öğrenme ve Öğretime Eleştirel Bir Yaklaşım", *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 3(5), 2004, 115-139.

Şişman, Mehmet, *Eğitim Bilimine Giriş* (4. Baskı), Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2008.

Taş, Rahime, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Ahlak Öğrenme Alanında Kullanılan Hadisler ve Eğitim-Öğretim Açısından Değerlendirilmesi (4.-8. Sınıflar),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı 2014.

Taştekin, Osman, "Yeni Kurulan İlahiyat Fakültelerinin Öğrenme Ortamına Yönelik Öğrenci Algıları-Şırnak, Erzincan ve Iğdır Örneği", *Usul İslam Araştırmaları*, 19(19), 139-184.

Teker, Necmettin, "Öğretim Araçları", Ayhan Hakan (Ed.), *Eğitim Bilimleri Eğitim Teknolojisi,* (ss. 51-65), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1987.

Teker, Necmettin, Öğretme Öğrenme Süreçleri ve Yeni Teknolojiler, *A.Ü.E.B.F. Yıllığı,* Ankara 1987.

Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 4. Baskı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2010.

Tunç, Bayram, *Din Eğitiminde Dua Öğretimi (İlke, Yöntem ve Materyal Kullanımı),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2011.

Turan, Emine Zehra, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Bilgisayar Teknolojilerini Kullanım Düzeylerine İlişkin Görüşleri", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 1 (2) , 2012, 23-41.

Turhan, Gökhan, İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ders Etkinliklerinin Öğretmenlere Göre Değerlendirilmesi,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009.

Tutmaz, Abdulkerim, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Öğrencilerin Gelişim Düzeylerine Uygunluğu (5. ve 8. Sınıflar),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020.

Uçak, Habibe Erva, İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Kavram Ve Kavram Öğretimi Sürecine İlişkin Görüşleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020.

Uçar, Recep, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Profili, Akademik Eğilimleri ve Aldıkları Eğitime İlişkin Memnuniyet Algıları (İnönü Üniversitesi Örneği)", İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8(2), 2017, 105-178.

Uçar, Recep, İlköğretim Okulları II. Kademedeki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterlilikleri (Kayseri İl Merkezi Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2004.

Uçar, Recep, *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Programlarının Uygulanmasındaki Problemler,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1998.

Uşun, Salih, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı-Tasarım-Seçim-Geliştirme-Kullanım-Yöntem-Değerlendirme-, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2006.

Var, Zeynep, *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Derslerde Akıllı Tahta Kullanımına Yönelik Algı ve Tutumları'nın İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

Varış, Fatma, *Eğitimde Program Geliştirme "Teori ve Teknikler"* (4. Baskı), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1988.

Yalçı, Müslüm, *Dkab ve Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Akıllı Tahta Kullanma Becerileri (Diyarbakır Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2019.

Yalın, Halil İbrahim, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, (8. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2003.

Yaşlı, Muhammed Emin, *Ortaöğretim Kurumları 9. ve 10. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Nitelikli Materyal ve Verimliliğe Olan Etkisi (Konya İl Merkezi Örneği),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.

Yazıcı, Işıl, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Yeterlilikleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Yelken, Tuğba Yanpar, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı, (11. Baskı), Anı Yayınları, Ankara 201.

Yemenici, Hatice, *Etkin Din Eğitiminde Görsel Öğretim Etkinlikleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Yeşilmen, Necmettin, *Görme ve İşitme Yoluyla Eğitim Araçları,* (2. Baskı), Yüksek Teknik Öğretmen Okulu Matbaası, Ankara 1981.

Yıdırım, Ali, Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (6. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008.

Yıldız, Rauf, "Öğretim Materyali Hazırlama İlkeleri", Rauf Yıldız (Ed.), Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, (ss. 13-32), Atlas Kitabevi, Konya 2004.

Yılmaz, Nazif, İmam Hatip Liselerinde Kur›an-ı Kerim Öğretiminde Yeni Yöntemler ve Materyal Kullanımı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2021.

Yiğit, Hulusi, Açık, Abdullah, Doğan, Emine Öğülmüş, Dirlik, Elif Emine, Macit, Ayşe, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5,* Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yorulmaz, Bilal, *Sinema ve Din Eğitimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

Yorulmaz, Bilal, *Teknoloji Destekli Din Eğitiminin Öğrenci Başarısı Ve Kalıcılığına Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.

Yurdakul, Bünyamin, "Yapılandırmacılık", Özcan Demirel (ed.), Eğitimde Yeni Yönelimler, (4. Baskı), Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2010.

Yürük, Tuğrul, Demir Rıdvan (Ed.), *Din Öğretiminde Teknoloji ve Materyal Geliştirme*, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara 2021.

Zengin, Mahmut, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Eğitim Öğretim Yeterlilik Algıları", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(27), 2013, 1-28.

Zengin, Mahmut, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Yapılandırmacı Yaklaşım*, (2. Baskı), Dem Yayınları, İstanbul 2017.

Felsefe ve Bilim Tarihi Yazıları

Hakemli Dergi

dörtöge

Editörler/Editors

Prof. Dr. Yavuz Unat
Kastamonu Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Hüseyin Gazi Topdemir
Muğla Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Editörler Kurulu/Editorss

Doç. Dr. Sibel Kibar
Kastamonu Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Doç. Dr. Tarık Tuna Gözütokk
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Danışma Kurulu/Advisory Committee

Prof. Dr. Kenan Gürsoy
İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. F. Jamil Ragep
McGill University, Canada, Director Institute of Islamic Studies Canada Research Chair in the History of Science in Islamic Societies

Prof. Dr. Şafak Ural
İstanbul Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Feza Günergun
İstanbul Üniversitesi, Bilim Tarihi Bölümü

Prof. Dr. Hüseyin Gazi Topdemir
Muğla Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Yasin Ceylan
ODTÜ, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Yavuz Unat
Kastamonu Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Hasan Aydın
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Hasan Sacit Keseroğlu
Kastamonu Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yonetimi Bölümü

Prof. Dr. Ömer Bozkurt
Artuklu Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Prof. Dr. Aytekin Demircioğlu
Kastamonu Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Hasan Seçen
Atatürk Üniversitesi, Kimya Bölümü

Prof. Dr. Cengiz Coşkun
Giresun Üniversitesi, Fizik Bölümü

Doç. Dr. Sibel Kibar
Kastamonu Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Doç. Dr. Ceyhun Akın Cengiz
Celal Bayar Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Gaye Danışan
İstanbul Üniversitesi, Bilim Tarihi Bölümü

Umut Hasdemir
TÜBİTAK

ISSN: 2146-
Yerel Süreli Yayın

Yıl: 12 Sayı: 23 Haziran 2023
Hakemli dergidir altı ayda bir yayınlanır.

Kuruluş Tarihi: 01.01.2012

İmtiyaz Sahibi:
Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Adına
Nevzat ARGUN

Yayın Editörü:
Prof. Dr. Yavuz UNAT

Yazı İşleri Müdürü:
Hilal SÜSLÜ ARGUN

Görsel Tasarım ve Mizanpaj:
Mehtap Yürümez - Ahmet Baydar

Baskı - Cilt: *Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519*
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

© DÖRT ÖGE, *Nobel Akademik Yayıncılık Tic. Ltd. Şti. tarafından yayınlanmaktadır. DÖRT ÖGE dergisinin isim ve yayın hakkı Nobel Akademik Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.'ye aittir. Dergide yayınlanan yazı, fotoğraf, harita, illustrasyon ve konuların her hakkı saklıdır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Makalelerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarına aittir. Yazıların yayın hakkı DÖRT ÖGE dergisine devredilmiş sayılır. Bu devir sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar. Dergiye gönderilen yazılar basılsın ya da basılmasın, iade edilmez.*

Sekreter
Arş. Gör. Batuhan Akgündüz
Selçuk Üniversitesi, Felsefe Bölümü

İletişim:
Prof. Dr. Yavuz UNAT
Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Felsefe Bölümü, Kuzeykent, 36100, Kastamonu
Gsm: 0542 454 12 24
e-posta: dortogedergisi@gmail.com
yunat@kastamonu.edu.tr – hilalargun@nobelyayin.com

Yazışma Adresi:

Abdulkadir Geylani Cad. No: 2-A Yenimahalle Ankara
Tel: 0312 418 20 10 - Faks: 0312 418 30 20
www.nobelyayin.com/dortoge e-posta: dortoge@nobelyayin.com

Abonelik: *Nobel Akademik Yayıncılık'ın aşağıda belirtilen hesaplarına abonelik ücretini yatırdıktan sonra, havale, ad-soyad ve adres bilgilerinizi faks numaramıza veya* ***dortoge@nobelyayin.com*** *adresimize yolladığınızda aboneliğiniz gerçekleşecektir.*

Yıllık abonelik: 30 TL
Öğrenci abonelik: 20 TL
Kurumsal abonelik: 40 TL

Nobel Akademik Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.
İş Bankası Meşrutiyet Ankara Şubesi Hesap No: 4213 0977915
IBAN: TR49 0006 4000 0014 2130 9779 15
Posta Çeki Hesabı: 6358768

Dört Öge Dergisi 13. sayısından itibaren yılda iki defa Haziran ve Aralık aylarında yayımlanmaktadır.

Dört Öge Dergisi hakemli bir dergidir. The Philosopher's Index tarafından birinci sayıdan itibaren taranmaktadır.

İÇİNDEKİLER / Table of Contents

DERLEME MAKALELER/Review Articles

Astronomi Tarihinde Yeni Bulgular ve Yeni Görüşler 1
REMZİ DEMİR

HAKEMLİ MAKALELER/Refereed Articles

Siyaset Felsefesinde Phronēsis ve Sōphrosynē Kavramlarına Kent-Beden Analojisi Üzerinden Bir İnceleme 15
ESRA YALAZI

Antik Hint ve Çin'de Panenteist Varlık Anlayışı ve Mitolojik Kökenleri 47
MURAT SULTAN ÖZKAN

Antik Yunan Mitolojisinde Ateşin Kökeni ve Akıl İlişkisi..... 75
YAKUP AKYÜZ, ENES ALTIPARMAK

Aristotelesçi Melankoli Anlayışı Çağdaş Psikiyatriye Taksonomik Bir Bakış Açısı Sunabilir mi?..... 97
GÜLER CANSU AĞÖREN

Süreç Metafiziği ve Teolojik İçerimleri 119
FERHAT ONUR

Zerdüşt'ün Yeni Şarkısı: Nietzsche ve Ebedi Dönüş ya da Bir Münkirin Ebediyet Arayışı 135
SEVER IŞIK

YAYIN POLİTİKASI/Editorial Policy.....161

DERLEME MAKALELER/Review Articles

Astronomi Tarihinde Yeni Bulgular ve Yeni Görüşler

*Remzi Demir**

Makale Geliş / Recieved: 15.04.2023
Makale Kabul / Accepted: 30.04.2023

Son yıllarda yapılan araştırmalar ve yayınlar yavaş yavaş şu hakikati ortaya koymaya başlamıştır ki bütün bir Devlet-i Aliyye Tarihi boyunca, Doğu Bilgi Âlemi ile Batı Bilgi Âlemi arasında birtakım etkileşimler varlık bulmuş ve hiç değilse XVII. yüzyılda gerçekleşen Bilimsel Devrim Çağı'na kadar aşağı-yukarı müşterek bir Bilgi Âlemi içinde çalışılmıştır.

Osmanlı Âlimleri'nin, her ne kadar coğrafya, astronomi ve tababet gibi bazı sahalarda alışverişler sürse de, "Yeni Bilgi"yi vaktinde tanımayışları ve bunun için gerekli olan kurumsallaşmayı gerçekleştiremeyişleri, sonraki iki yüzyılda en azından bilgi anlayışları arasındaki farkın derinleşmesine yol açmıştır.

XVII. yüzyıla kadar Doğu Bilgi Âlemi ile Batı Bilgi Âlemi arasında etkileşimi sağlayan iki ana epistemik topluluğun bulunduğu anlaşılmaktadır:

Bunlardan birincisi, Osmanlı İmparatorluğu içindeki Rum Milleti ile irtibatını koparmamış Rum Âlimler'dir; öyle ki bu âlimler Yunanca, Latince, Türkçe ve Arapça bilmelerinin getirdiği avantaj sayesinde, Batı'yı Doğu'dan ve Doğu'yu da Batı'dan haberdar etmişler ve böylece bilgi alışverişini sağlamışlardır.[1]

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı, rdemir@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5741-7099.

Künye: DEMİR, Remzi, (2023). Astronomi Tarihinde Yeni Bulgular ve Yeni Görüşleri, *Dört Öge*, 23,1-13. http://dergipark.gov.tr/dortoge

1 Bu konuda daha fazla malumat için bk., (Demir, 2022).

Takiyüddin, kiminle temas halindeydi?

Koca Davud ile mi, yoksa David Ben-Shushan ile mi? Bunlar aynı şahıslar mıydı yoksa ayrı şahıslar mıydı?

Bu sorular, umarım ki önümüzdeki yıllarda aydınlığa kavuşturulacaktır.

Ancak benim için asıl önemli olan husus, XVI. yüzyılda Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan Âlimler arasında kurulan "bilimsel bilgi ağı"dır. Bu "bilimsel bilgi ağı" (scientific network) öyle anlaşılmaktadır ki Yeni Bilgi'nin bazı unsurlarının, daha XVI. yüzyılda Osmanlı Dünyası'na akmasını sağlamıştır.

Sonuç

Bu kanıtlar da açıkça göstermektedir ki Osmanlı Dönemi bilim ve felsefe faaliyetlerini araştırmaya ve yazmaya yönelik tarih yazımında artık bir yaklaşım değişimine ihtiyaç vardır; çünkü Osmanlı Dönemi'nde üretilen bilgi (Aklî Bilgiler) bir "İmparatorluk Bilgisi"dir ve dolayısıyla İmparatorluğu teşkil eden bütün dinî ve etnik grupların muhtelif oranlardaki katkısı ile teşekkül etmiştir.

Bu hakikat göz önünde tutulduğunda,

1. Astronomi Tarihimizin doğru bir resmini çizmek ve
2. Araştırma faaliyetlerini uluslararası bir düzeye taşımak

daha kolay olacaktır.

Kaynakça

Ben-Zaken, A. (2009). Bridging Networks of Trust: Practicing Astronomy in Late Sixteenth-Century Salonika, *Jewish History*, Cilt 23, Sayı 4, s. 343-361.

Copernicus (2010). *Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine*, Çeviren: C. Cengiz Çevik, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Demir, R. (2000). *Takiyüddin'de Matematik ve Astronomi, Ceridetü'd-Dürer ve Haridetü'l-Fiker Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Demir, R. (2022). *Rum Düşünce Tarihi (1300-1900)*, İstanbul: Muhayyel Yayıncılık.

Glen, V. B. ve Byrne, J. S. (2021). Maurolico, Rheticus, and the Birth of the Secant Function, *JHA Journal for the History of Astronomy*, Cilt 52, Sayı 2, s. 189-211.

İhsanoğlu, E. (1996). Endülüs Menşe'li Bazı Bilim Adamlarının Osmanlı Bilimine Katkıları, *Büyük Cihad'dan Frenk Fodulluğuna* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaya, S. (2020). İlhanlı Astronomisinin Bizans ve Avrupa Astronomisine Etkisinde George Chioniades'in Rolü, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 49, s. 53-76.

Meral, Y. (2018). 16. Yüzyıl İstanbul Yahudi Cemaatinde İlmî Hayat, *Osmanlı İstanbulu-V, Sempozyum Bildirileri Kitabı*, Ed. Feridun Emecen, İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları.

Morrison, R. (2011). An Astronomical Treatise by Mûsâ Jâlînûs alias Moses Galeano, *Aleph: Historical Studies in Science and Judaism* Cilt X, Sayı 2, s. 315-353.

Morrison, R. (2014). A Scholarly Intermediary between the Ottoman Empire and Renaissance Europe, *Isis*, Cilt 105, Sayı 1, s. 32-57.

Otero, D. E. (2021). A Genetic Context for Understanding the Trigonometric Functions, Episode 6: Regiomontanus and the Beginnings of Modern Trigonometry, *MAA Convergence*, s. 1-14.

Roegel, D. (2021). A Reconstruction of the Tables of Rheticus' Canon doctrinæ triangulorum (1551), *HAL Open Science*, s. 1-29.

Sarton, G. (1935). The First Explanation of Decimal Fractions and Measures (1585). Together with a History of the Decimal Idea and a Facsimile (No. XVII) of Stevin's *Disme*, *Isis*, Cilt 23, Sayı 1, s. 153-244.

Sayılı, A. (1960). *The Observatory in Islam and its Place in the General History of the Observatory*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnternet Kaynakları

"Argyros, Isaac", encyclopedia.com, 12.03.2022.

"Francesco Maurolico" wikipedia, 19.03.2022.

"Regiomontanus", Encyclopaedia Britannica, 20.03.2022.

"Theodore Meliteniotes", wikipedia, 12.03.2022.

HAKEMLİ MAKALELER/Refereed Articles

Siyaset Felsefesinde Phronēsis ve Sōphrosynē Kavramlarına Kent-Beden Analojisi Üzerinden Bir İnceleme

*Esra YALAZI**

Makale Geliş / Recieved: 09.10.2022
Makale Kabul / Accepted: 14.06.2023

Öz

Günümüzün ekonomik ve iklim krizleri, bireylerin aşırı taleplerini toplumsal yararın önüne çıkarmasından kaynaklanmaktadır. Aşırı taleplerin toplumsal önceliklerle dengelenmesi adına modern siyaset felsefesinin temel dayanağı ise Gadamer'in Aristoteles'ten esinlendiği sağduyu (phronēsis) kavramıdır. Bilimsel (ya da felsefi) akıldan ziyade pratik aklı önceleyen ve müzakereci bir siyaseti öngören kavram, bilimsel doğruyu veya teknolojik araçları değil, toplum olarak varılabilecek orta noktaya erişmeyi öncelikli olarak hedeflemektedir. Bununla birlikte Strauss'un Oikonomikos'u yorumlamasından hareketle Aristoteles'in phronēsis kavramının Ksenophon'un ölçülülük (sōphrosynē) kavramıyla örtüşebileceği düşünülmektedir. Buna göre Gadamer'in Aristoteles okumasının Ksenophon'un Oikonomikos (Ev İdaresi Üzerine) eseriyle birlikte okunduğunda daha çok zenginleştirilebileceği öngörülmektedir. Bu eserle liderlik etme ve yönetme bilgisinin dayanaklarını ortaya koyan Ksenophon eylemlere etik bir bağlam kazandırmakta, bunu da Atina demokrasisinin tarafları olan aristokrat sınıfın zanaatkâr sınıfa karşı bir argümanı olarak sunduğu güzel ve erdemli (kalos k'agathos) olma değer sistemi üzerine inşa etmektedir. Diğer yandan hem Aristoteles'in hem de Ksenophon'un sağduyuya ilişkin kavramlarının arka planında antik Yunan toplumunun mutluluk

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, eyalazi@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-9708-6223.

Künye: YALAZI, Esra, (2023). Siyaset Felsefesinde Phronēsis ve Sōphrosynē Kavramlarına Kent-Beden Analojisi Üzerinden Bir İnceleme, *Dört Öge*, 23, 15-45. http://dergipark.gov.tr/dortoge.

olan Gadamer'in sağduyulu birey arayışının aynı bağlamda sürdürülmesi ve günümüz insanı için ete kemiğe büründürülecek örnekler ile desteklenmesi mümkündür. Ksenophon'un özellikle *Oikonomikos* eserinde detaylandırdığı güzel ve erdemli bireyi bu açıdan doğru bir başvuru noktasıdır.

Ksenophon Yunan kent devletini var eden evleri (*oikos*) doğru yönetmenin o dönemin en önemli unsuru olan kentlerin varlığı ve kendine yeterliği için taşıdığı önemi görerek *Oikonomikos* eserini kaleme almıştır. Bu amaçla Sokratik bir değer olan güzel ve erdemli olmayı kadın erkek tüm vatandaşlar için geçerli kılmıştır. Bu sayede, erdemlerin toplumsal ereklerin sağlanmasına hizmet etmesinin mümkün olduğunu göstermeye çalışmıştır. Zira toplumsal hedefler idare sanatını bilen, kendine yeterli güzel ve erdemli vatandaşlar sayesinde canlı hale gelmektedir. Ksenophon'un sunduğu imgelerin o gün olduğu kadar bugün de değer ifade edebileceğine inanılmaktadır zira insanoğlunun hayat gailesi değişmeyen zorluklar altında devam etmektedir. Tek farkı o gün tanrısal doğanın çizdiği kadere tâbi olan insanoğlu bugün kendi bireyciliğinin ya da kendi eliyle yapıp ettiklerinin şekillendirdiği bir kaderi yaşamaktadır. Zira doğaya karşı doğal olmayan yöntemler sayesinde galibiyet kazanıldığı düşünülmektedir. Ancak doğa o gün de bugün de insana yapıp ettiklerine ilişkin bir ayna işlevini sürdürmeye devam etmektedir. Yani aslında değişen bir şey yoktur. Bu aynada gördükleri üzerinden insanın davranış kalıplarını yönlendirmesi kaçınılmaz bir gerekliliğe dönüşmüştür. Bireycilik ise *khrēmatistikē* gibi doğal olmayan bir ruh halidir. Siyaset felsefesi bu soruna cevap verirken geçmişten ilham almalıdır.

Filoloji disiplini kendi bünyesinden çıkan diğer beşerî bilimlerin güncelliği içerisinde eski değerini kaybetmiştir. Özellikle klasik metinleri tarihselci okuma biçimi vasıtasıyla tarihsel anlamlarına hapsetmek, onlara yüklenebilecek güncel anlamları göz ardı etmektedir. Bu sebepten Gadamer'in felsefi (ya da filolojik) hermenötik okuması siyaset felsefesine hizmet ettiği kadar filolojinin de eski saygınlığına kavuşması için bir yöntem olabilecektir. Zira Pollock'un (2009: 935) da dediği gibi tarihsel metinlerin filologlarda bıraktığı etkiler, bireylerin öğrenme heveslerine dair tercihler değildir: daha ziyade filolojik bir egzersiz insanoğlunun geçmişi ve gününü gerçekten okuma ve insanlıklarına dair bir ölçüyü muhafaza etme kabiliyetlerini sürdürebilmesine ilişkindir.

Kaynakça

Booth, W. J. (1994). Household and Market: On the Origins of Moral Economic Philosophy. *The Review of Politics*, *56*(2), 207-235.

Bjelde, J. (2021). Xenophon's Socrates On Wisdom And Action. *The Classical Quarterly*, *71*(2), 560–574.

Chambers, S. (2018). The Philosophic Origins of Deliberative Ideals. A. Bächtiger, J. S. Dryzek, J. Mansbridge ve M. Warren (Ed.). *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy* içinde, (55-59). Oxford: University Press.

Diels, H. (Ed.) (1879). *Doxographi Graeci*. Berlin: Weidmann.

Duvenage, P. (2015). Practical Wisdom (Phronesis) and Hermeneutical Politics. *Phronimon*, *16*(1), 77-96.

Eide, S. ve Whitaker, K. (2016). A Philosopher and a Gentleman: Xenophon's Oeconomicus. *Arion: A Journal of Humanities and the Classics*, *24*(2), 93-100.

Eikeland, O. (2016). Phrónêsis, Aristotle and Action Research. *International Journal of Action Research*, *2*(1), 5-53.

Faure, M. (2013). Can Aristotle's Phronimos return? The revival of interest in Aristotle's phronesis in political philosophy/theory, *Acta Academica*, *45*(4), 195-235.

Gadamer, H-G. (2013). Truth and Method. (J. Weinsheimer ve D. G. Marshall, Çev.). London: Bloomsbury.

Gaynes, R. P. (2011). *Germ Theory: Medical Pioneers in Infectious Diseases*, Washington: ASM Press.

Gill, C. (2019). Galen's Περὶ Ἀλυπίας as Philosophical Therapy: How Coherent is It? C. Petit (Ed.). *Galen's Treatise Περὶ Ἀλυπίας (De indolentia) in Context: A Tale of Resilience* içinde, (135-154). Leiden: Brill.

Jouanna, J. (2012). Politics And Medicine: The Problem Of Change In Regimen In Acute Diseases and Thucydides (Book 6). P van der Eijk (Ed.), *Greek Medicine from Hippocrates to Galen: Selected Papers* içinde, (21-38). Leiden: Brill.

Kane, J. ve Patapan, H. (2006). In Search of Prudence: The Hidden Problem of Managerial Reform. *Public Administration Review*, *66*(5), 711-724.

Kouloumentas, S. (2014). The Body and the Polis: Alcmaeon on Health and Disease, *British Journal for the History of Philosophy*, *22*(5), 867–887.

Lloyd, G. E. R. (1966). *Polarity and Analogy: Two Types of Argumentation in Early Greek Thought*, Cambridge: University Press.

Nelsestuen, G. A. (2017). Oikonomia as a Theory of Empire in the Political Thought of Xenophon and Aristotle, *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, *57*, 74-104.

North, H. (1966). *Sophrosyne: Self-Knowledge and Self-Restraint in Greek Literature*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press

Orhan, Ö. (2014). Aristotle: Phusis, Praxis, and the Good, P. F. Cannavò, J. H. Lane (Ed.). *Engaging Nature: Environmentalism and the Political Theory Canon* içinde, (45-63). Massachusetts: MIT Press.

Pollock, S. (2009). Future Philology? The Fate of a Soft Science in a Hard World. *Critical Inquiry*, *35*(4), 931-961.

Reid, H. L. (2022). A Gentleman or a Philosopher?: Xenophon vs. Aristotle on Kalokagathia. In D. Konstan, D. Sider (Ed.), *Philodorema: Essays in Greek and Roman Philosophy in Honor of Philip Mitsis* içinde, (121-134). Siracusa. Parnassos Press-Fonte Aretusa. https://doi.org/10.2307/j.ctv2fjwpqn.9

Sassi, M. M. (2015). Parmenides and Empedocles on *Krasis* and Knowledge, *Apeiron*, *49*(4),1-19.

Shields, C. (2009). The Aristotelian Psuchê, G. Anagnostopoulos (Ed.). *A Companion to Aristotle* içinde, (292-309). Sussex: Blackwell.

Strauss, L. (1998). *Xenophon's Socratic Discourse: An Intepretation of the Oeconomicus* (ilk baskı: 1970), Indiana: St.Augustine's Press.

Strauss, L. (2018). R. G. Collingwood as an Example, C. H. Zuckert (Ed.). *On Political Philosophy: Responding to the Challenge of Positivism and Historicism* içinde, (144-167). Chicago: The University of Chicago Press.

Swedberg, R. (2008). The Centrality of Materiality: Economic Theorizing from Xenophon to Home Economics and Beyond, T. Pinch, R. Swedberg (Ed.). *Living in a Material World: Economic Sociology Meets Science and Technology Studies* içinde, (57-88). Massachusetts: MIT Press.

Vivenza, G. (2001). *Adam Smith and the Classics: The Classical Heritage in Adam Smith's Thought*, Oxford: University Press.

Yalazı, E. ve Üstünel Keyinci, C. (2015). Pseudo Aristoteles'in Oeconomica Adlı Yapıtının 3. Kitabının Yorumu ve Çevirisi, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, *9*(2), 91-106.

Kısaltmalar

Aet. (Aetius-*De Placita Philosophorum*). Mansfeld, J. ve Runia, D. T. (Ed.) (2020). *Aëtiana V: An Edition of the Reconstructed Text of the Placita with a Commentary and a Collection of Related Texts*, Leiden: Brill.

Arist. *De an*. (Aristoteles, *De Anima = Peri Psykhēs*). Ross, W. D. (Ed.) (1961). *Aristotle, De anima*. Oxford. Clarendon Press.

Arist. *Eth. Nic*. (Aristoteles, *Ethica Nicomachea = Ēthika Nikomakheia*). Bywateri I. (Ed.) (1962). *Aristotelis ethica Nicomachea* (yeniden basım, ilk basım 1894). Oxford. Clarendon Press.

Arist. *Metaph*. (Aristoteles, *Metaphysica = Meta ta Physika*). Ross, W. D. (Ed.). (1970). *Aristotle's metaphysics*, *2 vol*. (yeniden basım, ilk basım 1924). Oxford: Clarendon Press.

Arist. *Pol*. (Aristoteles, *Politica = Politika*). Ross, W. D. (Ed.) (1964). *Aristotelis politica* (yeniden basım, ilk basım 1957). Oxford. Clarendon Press.

Diog. Laert. (Diogenes Laertios, *Vitae Philosophorum = Bioi kai gnōmai tōn en philosophia eudokimēsantōn*). Hicks, R. D. (Çev.) (1925). *Diogenes Laertius: Lives of Eminent Philosophers*, *I–II*, (Loeb Classical Library). London: Harvard University Press.

Gal. *Aff. Pecc. Dig*. (Galenos, *De propriorum animi cuiuslibet affectuum dignotione et curatione = Peri diagnōseōs kai therapeias tōn en tē hekastou psykhē idiōn pathōn*). Singer, P. N. (Ed.) (2014). *Galen: Psychological Writings*, Cambridge: University Press.

Gal. *HNH*. (Galenos, *In Librum Hippocratis, De Natura Humana = Eis to peri physeōs antrōpou biblion Hippokratous hypomnēma*). Mewaldt, J. (Ed.) (1914). Galeni in Hippocratis de natura hominis commentaria tria, *Corpus medicorum Graecorum* içinde, (vol.5.9.1). Leipzig: Teubner.

Hdt. (Herodotos) Çev. M Ökmen (2006). Herodotos: Tarih, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Herakl. (Herakleitos). Jones, W. H. S. (Çev.) (1931). *Hippocrates Volume IV; Heracleitus On the Universe*, (Loeb Classical Library). London: Harvard University Press.

Hippoc. *Vict*. (Hippokrates, *De victu = Peri Diaitēs*). Jones, W. H. S (Çev.) (1931). *Hippocrates Volume IV; Heracleitus On the Universe*, (Loeb Classical Library). London: Harvard University Press.

Pl. *Prt*. (Platon, *Protagoras*). Cooper, J. M. (Ed.) (1997). *Plato: Complete Works*, Indianapolis: Hackett.

Pl. *Phd*. (Platon, *Phaedo = Phaidōn*). Burnet, J. (Ed.) (1967). *Platonis opera*, *Vol.1*, (yeniden basım, ilk basım 1900). Oxford: Clarendon Press.

Pl. *Ti*. (Platon, *Timaeus = Timaios*). Burnet, J. (Ed.) (1968). *Platonis opera*, *Vol.4*, (yeniden basım, ilk basım 1902). Oxford: Clarendon Press.

Xen. *Ages*. (Xenophon, *Agesilaus = Agesilaos*). Marchant, E. C. (Çev.) (1925). *Xenophon: Scripta Minora*, London: William Heinemann.

Xen. *Cyr*. (Xenophon, *Cyropaedia = Kyrou Paideia*). Miller, W. (Çev.) (1914). *Xenophon: Cyropaedia, I–VIII*, (Loeb Classical Library). London: Harvard University Press.

Xen. *Mem*. (Xenophon, *Memorabilia = Apomnēmoneumata*). Marchant, E. C. (Ed.) (1971). *Xenophontis opera omnia*, *Vol.2*, (yeniden basım, ilk basım 1921). Oxford: Clarendon Press.

Xen. *Oec*. (Xenophon, *Oeconomicus = Oikonomikos*). Marchant, E. C. (Ed.) (1971). *Xenophontis opera omnia*, *Vol.2*, (yeniden basım, ilk basım 1921). Oxford: Clarendon Press.

Xen. *Vect*. (Xenophon, *De vectigalibus = Poroi*). Marchant, E. C. (Ed.) (1969). *Xenophontis opera omnia, Vol.5*, (yeniden basım, ilk basım 1920). Oxford: Clarendon Press.

Xen. *Symp*. (Xenophon, *Symposium = Symposion*). Marchant, E. C. (Ed.) (1971). *Xenophontis opera omnia, Vol.2*, (yeniden basım, ilk basım 1921). Oxford: Clarendon Press.

Antik Hint ve Çin'de Panenteist Varlık Anlayışı ve Mitolojik Kökenleri

Murat Sultan ÖZKAN[*]

Makale Geliş / Recieved: 07.05.20222
Makale Kabul / Accepted: 29.06.2023

Öz

Aryan kökenli olan Hintliler, Hindistan'a gelmeden önce doğalcı bir din anlayışına sahiptirler. Hintliler bu anlayışla doğal güçleri tanrılaştırmışlardır. İlk dönem Vedalarında politeist bir tanrı anlayışı hâkim olsa da monoteist öğelere de yer verilmiştir. Politeist anlatılar mitolojik unsurları da içermektedir. Bu mitolojik anlatılara göre tanrılar dünyayı kozmik bir kurbanın kalıntılarından veya ilksel bir maddeden inşa etmişlerdir. Upanishadlar ve Bhagavad-Gita'da ise her türlü varlığın kaynağı ve ilkesi Brahman/Ātman'dır. Evrensel Öz olan Brahman bireysel özlerin/ruhların da kaynağıdır. Her şey Brahman'da var olur, ancak Brahman değildir. Çünkü o bir yönüyle varlığa aşkın, bir yönüyle de içkindir. Taoizm de de var olan her şeyin kökeni kaynağı Tao'dur. Var olan her bir şey Tao'dan pay almıştır. Bu klasik metinlerde Te olarak ifade edilmektedir. Tao, değişmeyen yönüyle varlığa aşkınken Te aracılığı ile de her varlığa nüfuz etmiştir ve içkindir. Vedaların son döneminde ve Taoizm'de panenteist veya çift kutuplu bir tanrı anlayışı sergilenmiştir. Bu anlayışa göre "Her şey Tanrı'dadır." ancak "Her şey Tanrı değildir." Bu panenteist anlayış mistik düşünürler üzerinde de etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Panenteizm, Taoizm, Hinduizm, Tanrı, Varlık.

---

[*] Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, msozkan@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8053-5579.

Künye: ÖZKAN, Murat Sultan, (2023). Antik Hint ve Çin'de Panenteist Varlık Anlayışı ve Mitolojik Kökenleri, *Dört Öge*, 23, 47-74. http://dergipark.gov.tr/dortoge.

Panentheist Conception of Being and Mythological Origins in Ancient India and China

Abstract

Indians who have Aryan origin had a naturalistic belief of religion before migrating to India. With this belief the Indians deified natural forces. In early ages, although a polytheistic belief of god was dominant in the early Vedas, monotheistic elements were also mentioned. Polytheist narratives also contain mythological elements. According to these mythological narratives, the gods built the world from the remains of a cosmic sacrifice or from primordial matter. In the Upanishads and the Bhagavad-Gita are the source and principle of all beings and also Brahman/Ātman, too. Brahman, the Universal Essence, is also the source of individual essences/souls. Everything exists in Brahman, but it is not Brahman. Because in one aspect it is transcendent to existence and in another aspect it is immanent. The origin of all that exists in Taoism is Tao. Everything that exists has had its share of Tao. This is expressed as Te in classical texts. While Tao is transcendent to existence with its unchanging aspect, it permeates and is immanent in every being through Te. In the last period of the Vedas and in Taoism, a panentheist or bipolar understanding of god was exhibited. According to this belief "Everything is in God." but "Everything is not God". This panentheist belief was also effective on mystical thinkers

Keywords: Panentheism, Taoism, Hinduism, God, Being.

Giriş

İlk uygarlıklar büyük nehirlerin havzalarında kurulmuştur. Mezopotamya ve Mısır uygarlıkları büyük nehirlerin havzalarında kurulduğu gibi Hint uygarlığı İndus ve Ganj nehirlerinin, Çin Uygarlığı da Sarı Irmak ve *Yangtze* ırmaklarının havzalarında kurulmuştur. Aryan kökenli olan Hintlilerin kökeni MÖ dört binli yılların öncesine, Çin uygarlığının kökeni ise MÖ dört binli yıllara dayanmaktadır. Hintlilere göre Çin'de siyasi birlik daha önce kurulmuştur. Her iki toplum da Tunç Devri'nde tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olduklarını ve yerleşik hayata geçtikleri görülmektedir. Bu toplumların kültürlerini ve düşüncelerini yansıtan ilk yazılı ya da yazıya daha sonra aktarılan dini ve düşünsel kaynakların uzun tarihî geçmişi vardır. Bu çalışmada bu iki uygarlıkta mitolojik, dini ve düşünsel metinlerde varlık konusunun nasıl ele alındığını temel metinler üzerinden açıklamaya çalışacağız. Bu uygarlıklardaki başat mitolojik düşüncelerin soyutlanarak nasıl düşünsel plana aktarıldığını vurgulamaya çalışacağız. MÖ XV- VII. yüzyıllar arasında Hindistan'da dini metinler ve onların yorumlarında geliştirilen varlık anlayışının panenteizme karşılık olup olmadığını araştıracağız. Aynı şekilde Taoizm ile panenteizm ara-

Kaynakça

Armstrong, K. (2014). *Mitlerin Kısa Tarihi*. Çev. Dilek Şendil. İstanbul: Alfa Basın Yayın Dağıtım San. ve Tic. Lti. Şti.

Armstrong, K. (2017). *Tanrı'nın Tarihi* (2. bs.). Çev. O. Özel, H. Koyukan ve K. Emiroğlu. İstanbul: Pegasus Yayınları.

Armstrong, K. (2019a). *Büyük Dönüşüm Eksen Çağı ve Dinsel Geleneklerin Başlangıcı.* Çev. Barış Baysal. İstanbul: Pegasus Yayınları.

Armstrong, K. (2019b). *Tanrı Savunusu Din Aslında Nedir.* Çev. Şahika Tokel. İstanbul: Pegasus Yayınları.

Arslan, A. (2018). *İlkçağ Felsefesi Tarihi 1 Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi* (9. bs.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bhagavad-Gita. (2001). Çev. Ömer Cemal Güngören. İstanbul: Yol Yayınları. Erişim adresi: https://www.academia.edu/36858040/

Bıçak, A. (2014). *Evren Tasavvuru Kendini Bilmek ya da Evreni Kurmak* (2. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Bulfinch, T. (2015). *Klasik Yunan ve Roma Mitolojisi* (4. bs.). Çev. Özgür Umut Hoşafçı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ.

Campbell, J. & Moyers, B. (1990). *The Power of Myth.* Ed. Betty Sue Flowers. New York: Anchor Books.

Chenet, F. (2012). Hindistan'ın Kurucu Düşüncesi. Ed. J, Russ. *Felsefe Tarihi I. Cilt Kurucu Düşünceler* (2. bs.). Çev. İsmail Yerguz. İstanbul: İletişim Yayınları.

Coomaraswamy, A. (2000). *Hinduizm ve Budizm.* Çev. İsmail Taşpınar. İstanbul: Kaknüs Yayınları. Erişim adresi: https://turuz.com/storage/her_konu-2019-7/6922/

Cornford, F. M. (2015). *Sokrates Öncesi ve Sonrası.* Çev. A.M. Celâl Şengör ve Senem Onan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Demirci, K. (1991). *Hinduizm'in Kutsal Metinleri Vedalar.* İstanbul: İşaret Yayınları. Erişim adresi: https://www.academia.edu/14535190/

Eliade, M. (1991) *Images and Symbols Studies in Religious Symbolism.* New Jersey: Princeton University Press.

Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt: 1 Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına.* Çev. Ali Berktay. İstanbul: Kabalacı Yayınevi. Erişim adresi: https:// www.academia.edu/ 45657488/

Giles, H. A. (2017). *Eski Çin'de Dinler.* Çev. Deniz Uludağ. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Hiriyanna, M. (2011). *Hint Felsefesi Tarihi.* Çev. Fuat Aydın. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Hooke, S. H. (2015). *Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan Mitosları.* (5. bs.). Çev. Alâeddin Şenel. Ankara: İmge Kitabevi.

Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk Dini.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kaya, K. (1990). Vedaların Bilinmeyen Tanrısı Ka. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* [Çevrimiçi], (33), 1-2, 281-292, Web. 16 Ağu. 2022.

Kaya, K. (1997). Hiranyagarbha. *Hint Mitoloji Sözlüğü,* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Küçük, A. ve Tümer, G. (1993). *Dinler Tarihi.* Ankara: Ocak Yayınları.

Lăozĭ. (2020). *Tao Te Ching* (6. bs.). Çev. Sonya Özbey. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Mackenzie, D. A. (1996). *Çin ve Japon Mitolojisi.* Çev. Koray Akten. Ankara: İmge Kitabevi. Erişim adresi: https://www.academia.edu/36207989/

Meinesz, A. (2010). *Yaşam Nasıl Başladı Evrimin Üç Kökeni.* Çev. Engin Tarhan. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Özbey, S. (2020). "Sunuş." *Tao Te Ching.* Çev. Sonya Özbey. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özden, H. Ö. (2017). *İslâm Felsefesi Tarihi.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Özden, H. Ö. ve Elmalı, O. (2017). *İlkçağ Felsefe Tarihi Metinlerle*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Rigveda (2. bs.). (2021). Çev. Korhan Kaya. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Şenel, A. (2013). *Siyasal Düşünceler Tarihi Tarih Öncesinde İlkçağda, Ortaçağda ve Yeni Çağda Toplum ve Siyasal Dönüşüm* (4. bs.). Ankara: Bilim Sanat Yayınları.

Störing, H. J. (2015). *İlkçağ Felsefesi Hint-Çin-Yunan* (3. bs.). Çev. Ömer Cemal Güngören. İstanbul: Yol Yayıncılık Dağ. Eğt. Dan. Ltd. Şti.

Tanilli, S. (2015). *Yüz Yılların Gerçeği ve Mirası I. Cilt İlkçağ: Doğu, Yunan, Roma* (2. bs.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Turner, W. (1903). *History of Philosophy.* Boston: Ginn & Company Publishers. Erişim adresi: http://www.giuliotortello.it/clil/historyofphturner.

Upanishadlar (6. bs.). (2022). Çev. Korhan Kaya. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Yu-Lan, F. (2009). *Çin Felsefesi Tarihi* (1. bs.). Çev. Fuat Aydın. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Zhuangzi/Chuang Tzu. (2020). *Zhungzi Metineri.* Çev. Giray Fidan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Antik Yunan Mitolojisinde Ateşin Kökeni ve Akıl İlişkisi

*Yakup AKYÜZ**
*Enes ALTIPARMAK***

Makale Geliş / Recieved: 06.09.2022
Makale Kabul / Accepted: 04.07.2023

Öz

Antik Yunan mitolojisinde ateş ve akıl her zaman birbiriyle ilişkilendirilmiş kavramlardır. Ateşin kökeni ile ilgili bilinen ilk anlatı Hesiodos'un Theogonia adı verilen eserinde karşımıza çıkmaktadır. Antik Yunan tragedyalarının ortaya çıkışıyla birlikte Aiskhylos'un üçlemelerinden (trilogia) biri olan Zincire Vurulmuş Prometheus eseri sahneye de taşınarak güncelliğini korumayı başarmıştır. Prometheus Zeus'tan ateşi çalarak bir rezene sapı (narthēks) içerisinde insanlara armağan etmiştir. Ateşin verilmesiyle birlikte insanoğlu için ilerleme ve aydınlanma kaçınılmaz olmuştur. Kendinden habersiz bir şekilde yaşayan insan, ateşi kullanmasıyla birlikte kendi potansiyelinin farkına varmış ve bu farkındalık sayesinde felsefe, sanat ve bilim gibi pek çok alanda ilerleme ve gelişme sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında ateş aklı temsil etmektedir. Felsefenin en önemli ilkelerinden biri olan "kendini bil" anlayışı ancak akılla varılabilecek yoldur. Ateşin kendisinin yanında, ateşi getiren Prometheus da akılla ilişkilendirilen bir tanrıdır. Prometheus isminin kelime anlamı "öngören" olmakla birlikte bu öngörü bir nevi felsefedeki bilgelik anlayışına benzemektedir. Akılla ilintili benzer bir anlatı da Prometheus'un kardeşi Epimetheus üzerinden ele alınmaktadır. Epimetheus akıl üzerinden kardeşine benzer bir isimlendirmeyle tanımlanmaktadır. Epimetheus "sonradan

* Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, yakupakyuz70@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9982-9315.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, altprmkenes@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5178-770X.

Künye: AKYÜZ, Yakup&ALTIPARMAK, Enes, (2023). Antik Yunan Mitolojisinde Ateşin Kökeni ve Akıl İlişkisi, *Dört Öge*, 23, 75-95. http://dergipark.gov.tr/dortoge.

tarafından töz olarak esas alınması son derece önemlidir. Antik Yunan dini düşüncesinin bu özgün yapısı *mythos'tan logos'a* geçişi kolaylaştırarak felsefi düşüncenin gelişimine katkı sağlamıştır.

Kaynakça

Aiskhylos (1968). *Zincire Vurulmuş Prometheus*, (çev. A. Erhat-S. Eyüboğlu), Bilgi Yayınevi: Ankara.

Apollodoros (2020). *Bibliotheka*, (çev. N. Nirven), 2. Baskı, Pinhan Yayıncılık: İstanbul.

Aristoteles (1996). *Metafizik*, (çev. A. Arslan), 2. Baskı, Sosyal Yayınları: İstanbul.

Aristoteles (2021). *Retorik*, (çev. A. Çokona), 6. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Arslan, A. (2006). *İlkçağ Felsefe Tarihi Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*, 1. Cilt, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Arslan, A. (2021). *Felsefeye Giriş*, 30. Baskı, Serbest Akademi: Ankara.

Bergson, H. (2021). *Antik Yunan Felsefesi*, Fol Kitap: Ankara.

Boratav, P. N. (2020). *Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenisten Türklerinin Mitolojisi*, 2. Baskı, BilgeSu Yayıncılık: Ankara.

Burnet, J. (2010). "Efesli Heraklitos", Doğu *Batı Düşünce Dergisi,* Sayı: 40, ss. 61-90

Carpenter, T.H. (2016). *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, (çev. Bensen B. M. Ünlüoğlu), 2. Baskı, Homer Kitabevi: İstanbul.

Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*, 3. Baskı, Paradigma Yayınları: İstanbul.

Cevizci, A. (2017). *İlkçağ Felsefesi*, 11. Baskı, Say Yayınları: İstanbul.

Conford, F. M. (2021a). *Bilgeliğin Başlangıcı Eski Yunan'da Felsefi Düşüncenin Kökleri*, (çev. Ş. Filiz-F. Özeş), Say Yayınları: İstanbul.

Conford, F. M. (2021b). *Sokrates Öncesi ve Sonrası*, (çev. A. M. Celal Şengör-S. Onan) 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Cornford, F. M. (2021c). *Yunan Dini Düşüncesi Homeros'tan İskender'in Çağına*, (çev. Ö. Orhan), Pinhan Yayıncılık: İstanbul.

Demirsoy, A. (2021). *Herkes İçin Evrim El Kitabı*, Sarmal Kitabevi: İstanbul.

Erhat, A. (2021). *Mitoloji Sözlüğü*, 30. Baskı, Remzi Kitabevi: İstanbul.

Euripides. (2020). *Yakarıcılar*, (çev. S. Sandalcı), 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Frazer, J. G. (2018). *Ateşin Kökenine Dair Mitler*, (çev. D. Uludağ), Doğu Batı Yayınları: Ankara.

Frazer, J. G. (2021). *Adonis, Attis, Osiris Doğu Dinleri Tarihi Araştırmaları*, (çev. İ. H. Yılmaz), 1. Cilt 2. Baskı, Pinhan Yayıncılık: İstanbul.

Gökberk, M. (2021). *Felsefe Tarihi*, 34. Baskı, Remzi Kitabevi: İstanbul.

Gören, E. (2021). *Homerosçu İlahiler'den Pindaros'a Arkaik Yunan Şiiri Antolojisi*, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Harari, Y. N. (2017). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*, (çev. E. Genç), 34. Baskı, Kolektif Kitap: İstanbul.

Herakleitos (2022). *Fragmanlar*, (çev. C. Çakmak), 3. Baskı, Alfa Yayınları: İstanbul.

Hesiodos (2021a). *İşler ve Günler*, (çev. A. Erhat-S. Eyüboğlu), 9. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Hesiodos (2021b). *Theogonia,* (çev. A. Erhat-S. Eyüboğlu), 9. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Homeros (2018). *İlyada*, (çev. A. Erhat-A. Kadir), 8. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Homeros (2021). *Odysseia*, (çev. A. Erhat-A. Kadir), 15. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Kerenyi, K. (2021). *Yunan Mitolojisi Tanrılar, İnsanlar ve Kahramanlar*, (çev. O. Özgül), 4. Baskı Say Yayınları: İstanbul.

Kott, J. (2006). *Antik Tragedyalar ve Çağdaş Yorumları*, (çev. A. Selen), Mitos-Boyut Yayınları: İstanbul.

Kranz, W. (1984). *Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar*, (çev. S. Y. Baydur), Sosyal Yayınları: İstanbul.

Latacz, J. (2006). *Antik Yunan Tragedyaları*, (çev. Y. Onay), Mitos-Boyut Yayınları: İstanbul.

Müller, W. M. (2021). *Mısır Mitolojisi Tanrılar, Dinler ve Kozmik Mitler*, (çev. C. C. Tarımcıoğlu), 2. Baskı, Maya Yayınları: İstanbul.

Plato (1956). *Protagoras*, (trans. B. Jowett), The Library of Liberal Arts: İndianapolis New York.

Platon (2017). *Sokrates'in Savunması*, (çev. A. Çokona), 13. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Platon (2018). *Devlet*, (çev. S. Eyüboğlu-M.A. Cimcoz), 36. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Russel, B. (1947). *History of Western Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day*, 2nd Edition, George Allen and Unwin Ltd: Great Britain.

Sophokles (2020). *Antigone*, (çev. A. Çokona), 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Sophokles (2021a). *Aias*, (çev. A. Çokona), 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Sophokles (2021b). *Philoktetes*, (çev. A. Çokona), 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Sophokles (2021c). *Trakhisli Kadınlar*, (çev. A. Çokona), 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Uhri, A. (2021). *Ateşin Kültür Tarihi Tarihöncesinden İlk Çağlara*, Sakin Kitap: İzmir.

Usta, İ. (2019). *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*, 2. Baskı, Ankara Okulu Yayınları: Ankara.

Aristotelesçi Melankoli Anlayışı Çağdaş Psikiyatriye Taksonomik Bir Bakış Açısı Sunabilir mi?*

*Güler Cansu AĞÖREN***

Makale Geliş / Recieved: 14.10.2022
Makale Kabul / Accepted: 14.06.2023

Öz

Bu makalede amacım Aristotelesçi külliyatta yer alan melankoli anlayışını tartışmak ve bu tartışmadan yola çıkarak çağdaş psikopatolojide uygulanabilecek teleoloji merkezli bir taksonomi olanağını irdelemektir. Bu doğrultuda ilk olarak Aristoteles'in melankoli kavramsallaştırmasını hıltlar anlayışı içinde ve olgusal tasviri üzerinden tanımlayacağım. Daha sonra Problemler 30.1'in doğal olarak ve kazara melankolik olmak arasında önerdiği ayrımı Aristoteles'in doğa-kaza ve dört neden anlayışları çerçevesinde çözümleyecek ve kişinin telosuna içkin olan bir melankoli kavramsallaştırmasını gündeme getireceğim. Son olarak bu kavramın psikopatoloji taksonomisine ilişkin çağdaş yaklaşımlara ışık tutma olanağını tartışacak ve sisteme içkin, teleolojik psikopatoloji tiplerini "kazara" gelişen psikopatoloji tiplerinden ayırma ideali üzerine kurulu bir taksonomi yaklaşımı önereceğim.

Anahtar Kelimeler: Melankoli, Aristotelesçi doğa felsefesi, psikopatoloji taksonomisi.

---

* Bu makale ağırlıklı olarak yazarın *Exploring the Ontological Ground Underlying Conceptualisations of Depression* (Ağören, 2017) adlı doktora tez çalışmasının birinci ve ikinci bölümleri üzerine kurulmuş olup makaledeki argümanlar yazarın doktora sonrası çalışmaları (bk., Ağören, 2022) ile de desteklenmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilim Tarihi Bölümü, gcagoren@aybu.edu.tr, ORCID: org/0000-0002-0726-7766.

Künye: AĞÖREN, Güler Cansu, (2023). Aristotelesçi Melankoli Anlayışı Çağdaş Psikiyatriye Taksonomik Bir Bakış Açısı Sunabilir mi?, *Dört Öge*, 23, 97-116. http://dergipark.gov.tr/dortoge.

Kaynakça

Ağören, G. C. (2017). *Exploring the ontological ground underlying the conceptualization of depression*. (Doktora Tezi). The University of Exeter, Exeter.

Ağören, G. C. (2022). Understanding depressive feelings as situated affections. *Emotion Review*, *14*(1), 55-65. https://doi.org/10.1177/17540739211057846

Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). *DSM-5 Tanı ölçütleri başvuru elkitabı,* (çev. E. Köroğlu). HYB Yayıncılık.

Aristoteles. (1929). *Physics* [Fizik]. Vol. 1, (çev. P. H. Wicksteed & F. M. Cornford). Heinemann.

Aristoteles. (1931a). Parva naturalia, (çev. J. I. Beare & G. R. T. Ross). *The works of*

Aristotle. VOL. 3 (editör: W.D. Ross, içinde). Clarendon Press.

Aristoteles. (1931b). On the soul [Ruh Üzerine], (çev. J. A. Smith). *The works of Aristotle.* VOL. 3, (editör: W.D. Ross, içinde). Clarendon Press.

Aristoteles. (1936). Problems [Problemler], (çev. W.S. Hett). *Problems XXII-XXXVIII &*

Rhetorica ad Alexandrum. Vol. 2 (editörler: T. E. Page, E. Capps, & W. H. D. Rouse, içinde). Heinemann.

Aristoteles. (1982). *Aristotle's Eudemian ethics* [Eudemos'a etik], (çev. M. Woods). Clarendon Press.

Aristoteles. (2001). *On the parts of animals* [Hayvanların kısımları üzerine], (çev. J. G. Lennox). Clarendon Press.

Aristoteles. (2009). *The Nicomachean ethics* [Nikomakhos'a etik], (çev. D. Ross). Oxford University Press.

Berrios, G.E. (1988). Melancholia and depression during the 19th-century: a conceptual history. *British Journal of Psychiatry, 153*(SEP.), 298-304.

Bousquet, J. (1967). *Traduit du silence.* NRF Gallimard.

Butler, J. (2015 [1997]). *İktidarın psişik yaşamı*, (çev. F. Tütüncü). Ayrıntı.

Clarke, D. M., Cook, K., Smith, G. C., & Piterman, L. (2008). What do general practitioners think depression is? A taxonomy of distress and depression for general practice. *The Medical Journal of Australia*, *188*(S12), S110–S113. https://doi.org/10.5694/j.1326-5377.2008.tb01872.x

van der Eijk, P. J. (2005). *Medicine and philosophy in classical antiquity: Doctors and philosophers on nature, soul, health and diseases.* Cambridge University Press.

Ertekin, C. (2018). *Tıbbın öyküsü.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gotthelf, A. (1987). Aristotle's conception of final causality. *Philosophical issues in Aristotle's biology,* (editörler: A. Gotthelf & J. G Lennox, içinde 204-242). Cambridge University Press.

Gotthelf, A. & Lennox, J. G. (1987). Teleology and necessity in nature- Introduction.

Philosophical issues in Aristotle's biology, (editörler: A. Gotthelf & J. G Lennox, içinde 199-203). Cambridge University Press.

Grene, M. & Depew, D. (2004). *The philosophy of biology: An episodic history.* Cambridge.

Jouanna, J. (2012c). At the roots of melancholy: Is Greek medicine melancholic? (çev, N. Allies). *Greek medicine from Hippocrates to Galen: Selected papers* (editör: P. J. van der Eijk, içinde 229-258). Brill.

Krishnan, K. R. (2008). Towards a scientific taxonomy of depression. *Dialogues in clinical neuroscience*, *10*(3), 301-308. https://doi.org/10.31887/DCNS.2008.10.3/krrkrishna n

Lennox, J. G. (2001). *Aristotle's philosophy of biology: Studies in the origin of life sciences.* Cambridge University Press.

Lennox, J. G. (2009). Form, essence, and explanation in Aristotle. *A companion to Aristotle* (editör: G. Anagnostopoulos, içinde 348-367). Blackwell Publishing.

Polybus (1978). The nature of man [İnsanın doğası], (çev. J. Chadwick & W. N. Mann).

Hippocratic writings, (editör: G. E. R. Lloyd, içinde s. 260-271). Penguin.

Radden, J. (2000). *The nature of melancholy: From Aristotle to Kristeva.* Oxford University Press.

Tellenbach, H. (1980). *Melancholy: History of the problem, endogeneity, typology,*

pathogenesis, clinical considerations. Pittsburg: Duquesne University Press.

Williams L. M. (2016). Precision psychiatry: a neural circuit taxonomy for depression and anxiety. *The lancet. Psychiatry*, *3*(5), 472–480.https://doi.org/10.1016/S2215-0366(15)00579-9

Williams L. M. (2017). Defining biotypes for depression and anxiety based on large-scale circuit dysfunction: a theoretical review of the evidence and future directions for clinical translation. *Depression and anxiety*, *34*(1), 9–24. https://doi.org/10.1002/da.22556

World Health Organization. (2018). *International classification of diseases for mortality and morbidity statistics (11th Revision).*

Süreç Metafiziği ve Teolojik İçerimleri*

*Ferhat ONUR***

Makale Geliş / Recieved: 15.03.2023
Makale Kabul / Accepted: 29.06.2023

Öz

Süreç felsefesi yirmi birinci yüzyılda ortaya çıkan sarsıcı bilimsel gelişmelerin metafiziksel bir çerçeveyle uyumlu bir şekilde bütünlüklü bir evren görüşüne entegre edilebileceğini gösterme girişimidir. Tanrı bu evren görüşünün ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkarken süreç yaklaşımının Tanrı kavramına adamakıllı uygulanması teolojik açıdan hayli ilginç sonuçlar doğurur. Bu sonuçların en önemlilerinden biri süreç teolojisinin klasik teizmin başına bela olan kötülük probleminden kurtulmanın bir yolunu sunabilmesidir. Kötülük özgür varlıkların çıkarlarının birbiriyle çatışmasından doğan ve taraflar için olumsuz olabilen durumlara verdiğimiz addır ve Tanrı'nın gücü kötülüğü engelleyebilecek türde müdahale edici bir güç değildir. Bu görüşle ilgili problem süreç felsefesinde özgür seçimin karar verici bir bilişsel mekanizmaya sahip insan (ve bazı gelişmiş hayvanlar) dışındaki diğer varlıklara genişletilebileceği iddiasının gerekçelendirilmesine ihtiyaç duyulmamasıdır. Başka bir deyişle, problemin çözümü sağduyuya aykırı görünen bazı varsayımlara dayanmaktadır. Ancak bu durumun çözümün basitliğini önemsizleştiren bir zafiyet olarak değil de (her felsefi teorinin dayandığı bazı

---

* Bu makale 2013 yılında, İnönü Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne sunduğum *Muhammed İkbal'in Süreç Felsefesi* adlı yüksek lisans tezinden bazı ekleme ve düzeltmeler yapılmak suretiyle uyarlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, ferhatonur@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7052-2881.

Künye: ONUR, Ferhat, (2023). Süreç Metafiziği ve Teolojik İçerimleri, *Dört Öge*, 23, 117-133. http://dergipark.gov.tr/dortoge.

kavramı söz konusu dostane ilişkinin doğası itibarıyla daha anlamlı hale gelecektir. Nitekim üzüntünüzü, acınızı, sevincinizi, neşenizi paylaşan bir Tanrı'ya yapılan çağrının bu duygulara uzak, münezzeh bir Tanrı'ya yapılan çağrıdan daha fazla cevap bulması beklenebilir. Tanrı mutlak güce ve bilgiye sahip bir varlık konumundan en yüksek güce ve bilgiye sahip bir varlık konumuna indirildiği için kötülük problemi ve özgürlük problemi gibi klasik teizmin başını ağrıtan problemler de bu anlayışta kolayca savuşturulabilir görünmektedir. Tanrı'nın bile yapamayacağı ve bilemeyeceği şeyler vardır. Çıkar çatışmasının sonucu olan kötülüğün engellenmesi ve geleceğin kesin bilgisi bunlardandır. Tüm bu avantajlar için ödenen bedel kimileri için teolojik açıdan rahatsız edici görünebilir ancak mutlak bir Tanrı'nın yarattığı felsefi paradokslarda aynı ölçüde rahatsız edici olabilir.

Her felsefi sistemde olduğu gibi süreç felsefesi de kendine özgü sorunlar barındırmaktadır. Süreç metafiziği bir çeşit panpsişizmin (tümdeneyimcilik) doğru olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bundan dolayı panpsişizmin karşılaştığı güçlükler otomatik olarak süreç felsefesinin doğruluğunu da tehdit eder. Bunun yanında olağandışı Tanrı anlayışını bir kenara bıraktığımızda dahi süreç felsefesi panpsişizmin savunmak zorunda olmadığı bir görüşü ileri sürerek kötülük probleminin çözümünün zorunlu bir koşulu haline getirir. Bu, tüm aktüel şeylerin özgür seçimlerde bulunabildiği görüşüdür. Süreç teologları kötülüğün kendi başına bir varlığı olmadığı, aktüel şeylerin eylemlerine göreli olduğunu fikrini, küçüğünden büyüğüne aktüel olan tüm varlıkların seçme özgürlüğüne sahip olduğu görüşüne dayandırırlar. Ne var ki, bir atomun seçme özgürlüğü olduğu düşüncesini benimsemek bir insanın seçme özgürlüğü olduğu düşüncesini benimsemek kadar kolay değildir. Atomların ve her türlü inorganik aktüel şeyin kendi varlık düzeyleri derecesinde bilince veya zihne sahip olduklarını söylemek bir şeydir onların seçme iradesini gösterebildiklerini söylemek başka bir şey. Seçme özgürlüğü daha karmaşık bilişsel süreçlerin varlığını imler, dolayısıyla bu beceriyi alt düzey varlıklara genişletme fikrinin dirençle karşılaşması oldukça normaldir. Özetle, süreç felsefesinin, dolayısıyla süreç teolojisinin sağduyuya aykırı (*counter-intuitive*) görünen özellikleri onun geniş kabul görmesini engelleyen başat faktör olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte kuantum teorisinin sonuçlarının en çarpıcı şekilde gösterdiği üzere sağduyunun her zaman güvenilir bir kaynak olmadığını, bir teorinin sağduyuya aykırı oluşunun onu reddetmek için yeterli bir sebep teşkil etmeyeceğini vurgulamak gerekmektedir.

Kaynakça

Aristoteles. (2010). *Metafizik*. (Çev. Ahmet Arslan). İstanbul: Sosyal Yayınları.

Arslan, A. (2011). *İlkçağ Felsefe Tarihi 3: Sofistlerden Platon'a*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Aydın, M. S. (2000). *Alemden Allah'a*. İstanbul: Ufuk Kitapları.

Christiam, W. A. (1959). *An Interpretation of Whitehead's Metaphysics*. London: Oxford University Press.

Cobb, J. B. (2002). "Constructive Postmodernism". https://www.religion-online.org/article/constructive-postmodernism/

Cobb, J. B. (2004). "The Potential Contribution of Process Thought". *Concrescence: The Australasian Journal of Process Thought*, 5, 6-12.

Cobb, J. B. ve Griffin, D. R. (1976). *Process Theology: An Introductory Exposition*. London: Westminster.

Descartes, R. (2010[1644]). *Felsefenin İlkeleri*. (Çev. Mesut Akın). İstanbul: Say Yayınları.

Emmet, D. M. (1932). *Whitehead's Philosophy of Organism*. London: Macmillan.

Griffin, D. R. (2007). *Whitehead's Radically Different Postmodern Philosophy*. New York: State University of New York Press.

Griffin, D. R. (1991). *Evil Revisited: Responses and Reconsiderations*. Albany: State University of New York.

Griffin, D. R. (2001). *Reenchantment without Supernaturalism: A Process Philosophy of Religion*. New York: Cornell University Press.

Hartshorne, C. (1969). "Dine ve Felsefeye Göre Tanrı". (Çev. Mehmet Aydın), G.N.A. Vesey (der.). *Talk of God (Royal Institute of Philosophy (vol. II)*. New York: St. Martin's P.

Hartshorne, C. (1984). *Omnipotence and Other Theological Mistakes*. Albany: State University of New York.

Hartshorne, C. (1989). *Natural Theology for Our Time*. La Salle: Open Court.

Hume, D. (1779). *Dialogues Concerning Natural Religion*. London: M.DCC.LXXIX.

Johnson, A. H. (1983). "Some Conversations with Whitehead Concerning God and Creativity". Lewis Ford & George L. Kline (der.). *Explorations in Whitehead's Philosophy*. New York: Fordham University.

Mesle, C. R. (2008). *Process-Relational Philosophy*. West Conshocken: Templeton Foundation.

Nikkel, D. H. (1995). *Panentheism in Hartshorne and Tillich: A Creative Synthesis*. New York: Peter Lang.

Quincey, C. (2002). *Radical Nature: The Soul of Matter*. Vermont: Park Street.

Rescher, N. (2006). *Process Philosophical Deliberations*. Heusenstamm: Ontos Verlag.

Sherburne, D. W. (1981). *A Key to Whitehead's Process and Reality*. Chicago: University of Chicago Press.

Sia, S. (1985). *God in Process Thought: A Study in Charles Hartshorne's Concept of God*. Kluwer: Dordrecht.

Whitehead, A. N. (1925). *Science and the Modern World*. New York: Macmillan.

Whitehead, A. N. (1996). *Religion in the Making*. New York: Fordham University Press.

Whitehead, A. N. (1978). *Process and Reality: An Essay in Cosmology (Corrected Edition)*. David Ray Griffin & Donald W. Sherburne (der.). New York: Macmillan.

Zerdüşt'ün Yeni Şarkısı: Nietzsche ve Ebedi Dönüş ya da Bir Münkirin Ebediyet Arayışı

*Sever IŞIK**

Makale Geliş / Recieved: 28.02.2023
Makale Kabul / Accepted: 14.06.2023

Öz

Nietzsche'nin en önemli düşüncelerinden biri olan ebedi dönüş onun en netameli ve tartışmalı fikirlerinden biri olup çok farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu yorum farklılıkları bizatihi Nietzsche'nin yazdıklarından kaynaklanmaktadır. Ebedi dönüş olmuş-bitmiş değil, daima oluşum halindeki bir düşünce deney(im)i, bir çeşit tamamlan(a)mamış idedir. Yaşamın etik ve varoluşsal kurulumuna dair implikasyonlar içermekle birlikte ebedi dönüş düşüncesi her şeyden önce onun ebediyet özleminin ve arayışının ifadesidir. Ebedi dönüş Nietzsche'de bir çeşit tanrısız dinsel deneyim, inanç ve vizyonu ikame eder. Karşı metafizik karaktere sahip bu düşünce ile Nietzsche, Batı metafizik geleneğini aşmaya çalışırken aynı zamanda yeryüzüne ve bedene değerini yeniden vermeye, dünya yaşamını yegâne yaşam olarak konumlandırmaya, bir bütün olarak onaylamaya, güçlendirmeye ve ebedi kılmaya çalışır. Ebediyetle nikâhlanır. Üstün insan, Zerdüşt'ün Hristiyan İncil'ine denk olan yeni şarkısına "yeniden" ve "evet" diyen, kaderini onaylayan insandır. Bu düşünce ile Nietzsche, kutsallık (ebedilik) oyunu içerisinde Tanrı'nın ölümünün kefaretini ödemeye ve bu ölümün yarattığı krizin üstesinden gelmeye çalışır. Ancak tüm nihilizmi aşma çabasına karşın ebedi dönüş düşüncesi nihilizmi beslemekten ve çelişik olmaktan kurtulamaz.

Anahtar Kelimeler: Ebedi Dönüş, Ebediyet, Nihilizm, Tanrı'nın Ölümü, Metafizik, Etik.

---

* Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, severquista@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8401-2353.

Künye: IŞIK, Sever, (2023). Zerdüşt'ün Yeni Şarkısı: Nietzsche ve Ebedi Dönüş ya da Bir Münkirin Ebediyet Arayışı, *Dört Öge*, 23, 135-159. http://dergipark.gov.tr/dortoge.

yerde konumlandırma imkânı sunması böylelikle insan eylemini etik yargılardan bağımsız kılmasıdır. Etik bir öğreti olarak ebedi dönüş, benliğin dönüştürülmesini esas alır. Nietzsche, ebedi dönüşle daha önce kendinin yapımı ve dünyanın yaratımı vecibelerini insanın omuzlarına yükler. İnsanın kendisini etik olarak kurması ise aslında kendisini sürekli olarak yıkması ve yeniden yapmasını ifade etmektedir. Nietzsche'ye göre metafizik düşüncenin ahlaki değerler aracılığıyla dolayısıyla hınç duygusuyla yargıladığı yaşam gerçekte iyinin ve kötünün ötesinde bir masumiyete sahiptir ve Nietzsche, yaşamın ve oluşun masumiyeti düşüncesini ebedi dönüş kavramsallaştırması ile tamamlar. Ona göre yaşamı onaylamak yaşamın sonu gelmez döngüsünü istemek demektir. Yaşamın trajik karakterini onaylayan ebedi dönüş Dionysosçu trajik dünya görüşü ile uyuşur. Zira her ikisi de sevinç ve acının birlikteliğini, iç içeliğini, sürekliliğini ve kaçınılmazlığını vurgularlar. Bu haliyle ebedi dönüş iyimser dünya görüşünün karşıtıdır.

Kaynakça

Ansell-Pearson, K. (2011). *Kusursuz Nihilist, Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche'ye Giriş*. Çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Clark, M. (1990). *Nietzsche on Truthand Philosophy*, Cambridge University Press.

Danto, A. (2002). *Nietzsche*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Deleuze, G. (2016). *Nietzsche ve Felsefe*. Çev. Ferhat Taylan, İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

Gillespie, *Michael A.* (2017). *Nietzsche's Final Teaching*, University of Chicago Press.

Heidegger, M. (2013). *Düşünmek Ne Demektir?*, Çev. Rıdvan Şentürk, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Heidegger, M. (2001). *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı*. Çev. Levent Özşar, Bursa: Asa Kitabevi.

Heidegger, M. (2001). "Nietzsche'nin Platonculuğu Tersine Çevirmesi", *Cogito*, s. 134-141.

Jackson, R. (2011). *Nietzsche*, *Kilit Fikirler*. Çev. Nevra Yaraç, İstanbul: Optimist Yayınları.

Jaspers, K. (2013). *Nietzsche Nasıl Felsefe Yapıyordu?*, Çev. Murat Batmankaya. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Kain, P. J. (2007). "Nietzsche, Eternal Recurrence, and the Horror of Existence," The Journal of Nietzsche Studies, 33, 49-63.

Klossowski, P., (1999). *Nietzsche ve Kısırdöngü*. Çev. Mukadder Yakupoğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Laurence, L. (1989). *Nietzsche's Teaching*: *An Interpretation of Thus Spoke Zarathustra,* New Haven: Yale University Press.

Löwith, K. (1945). "Nietzsche's Doctrine of Eternal Recurrence" , J*ournal of the History of Ideas*, Jun., 1945, Vol. 6, No. 3, 273- 284.

Löwith, K. (1997). *Nietzsche's Philosophy of the Eternal Recurrence of the Same*, University of California Press.

Lukacher, N. (2002). "Nietzsche ve Zaman Kapanı: Küllerle Oynamak: Nietzsche'den Derrida'ya". Çev. Ahmet Demirhan, *Nietzsche ve Din* içinde. İstanbul: Gelenek Yayınları, 207-227.

Nehamas, A. (1999). *Edebiyat Olarak Hayat*. Çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Nietzsche, F. (1996). *Ecce Homo: Kişi Nasıl Kendisi Olur*. Çev. Can Alkor, 5. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (1995). *Deccal*. Çev. Oruç Aruoba, 3. Baskı, İstanbul: Hil Yayınları.

Nietzsche, F. (1997). İyinin ve Kötünün Ötesinde. Çev. Ahmet İnam, 3. Baskı, Ankara: Gündoğan Yayıncılık.

Nietzsche, F. (1999). *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. Çev. A. Turan Oflazoğlu, Bursa: Asa Yayınları.

Nietzsche, F. (2002). *Güç İstenci*. Çev. Sedat Umran, İstanbul: Birey Yayınları.

Nietzsche, F. (2003). Şen Bilim. Çev. Levent Özşar, Bursa: Asa Kitabevi.

Nietzsche, Friedrich. (2003a). *İnsanca Pek İnsanca*. Çev. Cemal Atilla, İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2003b). *Eğitimci Olarak Schopenhauer-Çağa Aykırı Düşünceler III*. Çeviren Cemal Atila. 1. Baskı. İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2010). *Güç İstenci*. Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2017). *Putların Alacakaranlığı*. Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Nietzsche, F. (2019). İyinin ve Kötünün Ötesinde. Çev. Mustafa Tüzel, 6. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,

Nietzsche, F. (2020). *Böyle Söyledi Zerdüşt*. Çev. Mustafa Tüzel, 6. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Nolt, J. (2008). "Why Nietzsche Embraced Eternal Recurrence", *History of European Ideas*, 34, 310-323.

Özkan, S. (2004). *Nietzsche Kaplan Sırtında Felsefe*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Poole, R. (1993). *Ahlak ve Modernlik*. Çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Roney, P. (2013). "Aşkınlık ve Yaşam: Nietzsche ve Tanrı'nın Ölümü Üzerine", *Kaygı*, 20, 305-322.

Rowe, D. (2012). "The Eternal Return of TheSame: Nietzsche's 'Value-Free' Revaluation of All Values", *Parrhesia*, No 15, 71-86.

Salome, L. (2019). *Eserlerinde Nietzsche*. Çev. Ayça Göçmen, İstanbul: Africano Kitap.

Wicks, R. (1993). "The Eternal Recurrence: Nietzsche's Ideology of The Lion", *TheSouthern Journal of Philosophy*, Vol. XXXI, No. 1

Williams, R. R. (2012). *Tragedy, Recognition, and the Death of God Studies in Hegel and Nietzsche*, Oxford University Press.

Young, J. (2017). *Nietzsche: Bir Filozofun ve Felsefesinin Biyografisi*. Çev. Bülent O. Doğan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

YAYIN POLİTİKASI/Editorial Policy

DÖRT ÖGE

Amaç ve Kapsam

Dört Öge: Nobel Yayınevi'nin yayın organıdır. Dergide felsefe ve bilim tarihi ilişkin sorunları inceleyen ve çözüm önerileri sunan Türkçe, İngilizce ve diğer dillerde özgün bilimsel yazılara yer verilmektedir. *Dört Öge* dergisi yılda iki kez, Haziran ve Aralık aylarında yayımlanır. Hakemli bir dergidir.

Gönderilen yazılar editör denetimi ardından (Editör, yazıyı gözden geçirip, dergi kurallarına uygun duruma getirilmesi için yazarlarına geri gönderebilir) yayın kurulu ve değerlendirme kurulu tarafından gözden geçirilir. Yayın kurulunun değerlendirmesini tamamladığı "aday hakemli yazı", körlenerek aşağıdaki ölçütler çerçevesinde değerlendirilmek üzere iki hakeme gönderilir. İki hakemden birinin, "aday hakemli yazının" yayınlanmasına ilişkin olumsuz görüş bildirmesi durumunda, yazı üçüncü bir hakeme gönderilir. İki hakemden yayınlamasına ilişkin olumlu görüş alan "aday hakemli yazı", "Hakemli Yazılar" bölümünde yayınlanma hakkı kazanır. İki hakemden yayınlamasına ilişkin olumlu görüş alamayan "aday hakemli yazı", yayınlanma hakkı kazanamaz.

Hakemler değerlendirdikleri "aday hakemli yazı"nın eksiklerinin ya da hatalarının giderilmesi için yayın kurulu aracılığı ile yazar(lar)dan düzeltme isteyebilirler.

Hakemlerden gelen "Değerlendirme Formu" ve "Değerlendirme Raporu (eğer varsa)" körlenerek yazar(lar)a yayın kurulu aracılığıyla iletilir.

Hakem Değerlendirme Ölçütleri

- Makale alanına katkı sağlayacak nitelikte ve özgün müdür? (evet, kısmen, hayır)
- Konu derinlemesine ve kapsamlı olarak incelenmiş midir? (evet, kısmen, hayır)
- Sorunun ortaya konuluşu araştırmanın varsayımları ve amacı bakımından uygun mudur? (evet, kısmen, hayır)
- Metnin yapılandırılması ve anlatımı, bütünlük içinde, tutarlı ve yeterli midir? (evet, kısmen, hayır)
- Kullanılan yöntem ve teknikler amaca uygun ve yeterli midir? (evet, kısmen, hayır)

APA 6.0 YAZIM KURALLARI ve KAYNAK GÖSTERME BİÇİMİ

Dört Öge dergisine gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır. APA'nın 6. baskısı, yazarların dikkate alacağı versiyonu olmalıdır. Bununla birlikte kaynakça düzenlenirken Türkçeye uyarlanmış ve APA'nın istisnası olan hususlar da bulunmaktadır. Bu istisnalar şunlardır:

- Kitapta yer alan bölümler/makaleler için İngilizce kullanılan "In" sözcüğü ve Türkçedeki karşılığı olan "içinde" sözcüğü kaynakçadan kaldırılmıştır.

- Türkçede gün ve ay içeren tarihler önce gün, sonra ay şeklinde (örneğin 12 Kasım) yazılmalıdır.

Kaynakçada APA:

- Kaynakçada aynı yazarın çok sayıda kaynağı varsa, kaynaklar eskiden yeni tarihe doğru sıralanarak yazılır. Aynı tarihli kaynaklarda harf ile sıralama yapılır. Örneğin: 2000a, 2000b.

- Dergilerin varsa DOİ numaraları yazılır. Örneğin:

Anderson, A. K. (2005). Affective Influences on the Attentional Dynamics Supporting Awareness. *Journal of Experimental Psychology*: *General*, *154*, 258–281. doi:10.1037/0096- 3445.134.2.258

Yoksa url numaraları yazılır. Örneğin Fe: Feminist eleştiri dergisi url'si.

http://cins.ankara.edu.tr/cansun.html

- Klasik eserlerin (Marx, Freud gibi) özgün tarihleri biliniyorsa kaynağın sonunda şu şekilde verilir: (Özgün eser 1846 tarihlidir)

- Aynı soyadlı yazarlardan, yayını daha eski tarihli olsa bile adının ilk harfi alfabetik olarak önce gelen kaynakçada önce belirtilir. Örneğin:

Köker, E. (1998). *Politikanın İletişimi İletişimin Politikası*, Ankara:Vadi.

Köker, L. (2007). Hukuk Reformları Sürecinde Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu. *İnsan Hakları Haberciliği*, (derl.) Sevda Alankuş, İstanbul: IPS Vakfı.

- Kitap ve raporların kaynakçada gösteriminde önce yayınlandığı yer ve sonra kitabevi, yayınevi adı, "kitabevi", "yayınevi", "yay."vb. ekler belirtilmeksizin verilir. Örneğin:

Ankara: İmge

İstanbul:Metis

New York, NY: McGraw-Hill

Newbury Park,CA:Sage

DÜŞÜK KARBONLU GELECEK İÇİN YEŞİL MALİYE

Editörler
Prof. Dr. Mustafa SAKAL
Dr. Öğr. Üyesi Fatma YAPICI SAPANKAYA

nobel bilimsel

DÜŞÜK KARBONLU GELECEK İÇİN YEŞİL MALİYE

Editörler: Prof. Dr. Mustafa SAKAL, Dr. Öğr. Üyesi Fatma YAPICI SAPANKAYA

Yayın No.: 1902
ISBN: 978-625-393-092-9
E-ISBN: 978-625-393-093-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Sakal, Mustafa., Yapıcı Sapankaya., Fatma.
Düşük Karbonlu Gelecek İçin Yeşil Maliye / Mustafa Sakal, Fatma Yapıcı Sapankaya
1. Basım, VIII + 240 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-092-9
E-ISBN: 978-625-393-093-6
1. Yeşil Maliye 2. Küresel İklim Krizi 3. Sürdürülebilir Kalkınma

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ..... iii
Çalışmaya Yazar Olarak Katkı Sağlayan Bilim İnsanları..... v

Yeşil Ekonomiye Dönüşümün Ekonomi Politiği..... 1
Merve YOLAL EROĞLU

Yeşil Ekonomi ve Dijital Dönüşüm İlişkisi: AB Ülkeleri Analizi..... 21
Mahmut Ünal ŞAŞMAZ, Ahmet ÖZEN

Küresel İklim Krizi'nde Çevresel Vergiler ile Diğer Politika Araçları Arasındaki İlişki..... 39
Melih KABAYEL

Yeşil Ekonominin Sağlanmasına Yönelik Teşvik Uygulamalarının İncelenmesi..... 63
Mustafa BOLAHATOĞLU

Yeşil Finansman Uygulamaları ve Türkiye'ye İlişkin Genel Bir Değerlendirme..... 79
Ayşe GÜNAY BEKÂR

Yeşil Bütçe: OECD Ülkeleri Uygulamaları Bakımından Değerlendirmesi..... 105
Emine ÇALIŞKAN, **Elif Ayşe ŞAHİN İPEK**

Tarımsal Alanların Sürdürülebilirliğine Yönelik Teşvikler..... 127
Fatma YAPICI SAPANKAYA

Enerjinin Vergilendirilmesi..... 155
Mine BİNİŞ

Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sisteminin İşleyişine Yönelik Bir Değerlendirme..... **173**
Hüseyin Güçlü ÇİÇEK, Sema DİRGEN ÖZ, Mehmet Murat AKBELEN

Yeşil Kamu Alımları: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Bir Araç 201
Süleyman DİKMEN

The Audits of Supreme Audit Institutions in Supporting Environmental Sustainable Development..... 219
Gonca GÜNGÖR GÖKSU

YEŞİL EKONOMİYE DÖNÜŞÜMÜN EKONOMİ POLİTİĞİ

Merve YOLAL EROĞLU*

1. GİRİŞ

Yeşil düşünceye yönelik yaklaşımlar petrol ve kömür gibi fosil yakıtların aşırı kullanılması ve buna bağlı olarak artan endüstriyel üretim ve tüketim kalıplarının bir sonucu olarak baş gösteren küresel ekolojik krizlere çözüm arayışları çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Yeşil düşüncenin ve bu düşünceye yönelik politik hareketlerin (yeşil ekonominin) doğuşu aslında genel kabul görmüş kalıpların (maddi refah, zenginleşme, endüstriyel üretim ve tüketim) yıkılması anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, yeşil düşünce maddi zenginlik ve refahın artırılması adına hem toplumsal hem de küresel tercihlerin doğal varlıklara ve çevreye verdiği zarara karşı atılan önemli bir adımdır (Şahin, 2017: 22-23).

Çevre ekonomisi alanından çıkan yeşil ekonomi kavramı 2012'de Birleşmiş Milletler'in "Rio+20" konferansının en önemli parçası haline gelmiştir. Konferansta yeşil ekonomi kavramı sürdürülebilir kalkınmayla ilgili uluslararası politika söyleminde yeni bir terim olarak lanse edilmiştir (Vuola ve diğerleri, 2020: 2). Birleşmiş Milletler Çevre Programı yeşil ekonomiyi yalnızca bir ekonomi-çevre bağı olarak değil, aynı zamanda çevresel riskleri önemli ölçüde azaltırken insan refahını ve sosyal eşitliği iyileştiren bir ekonomi olarak tanımlamıştır (Dittrich ve diğerleri, 2012: 9). Yeşil ekonomi sanayileşmekte olan birçok ülkede ekonomik kalkınma için bir mihenk taşı haline gelmiştir. Yeşil ekonomi kavramı literatürde "büyüme"nin ve "kalkınma"nın vekili olarak da sıklıkla kullanılmaktadır (Bailey ve Caprotti, 2014: 1798).

Doğal kaynakların hoyratça kullanılması nedeniyle geri dönüşü olmayan doğrudan ve dolaylı olumsuz sonuçları engellemek amacıyla uygulamaya koyulan yeşil ekonomi politikaları hem çevresel hem de sosyo-ekonomik faktörlerin tüm ekonomi politikalarında dikkate alınmasını hedeflemektedir. Diğer bir deyişle, yeşil ekonomi politikalarının yeşil ekonomiye verimli ve adil bir geçişi teşvik

* Araştırma Görevlisi Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Sigortacılık Bölümü, merve.yolaleroglu@kilis.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5980-5610

Sonuç olarak yeşil ekonomiye geçişin çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik büyüme, sosyal kalkınma ve istihdam gibi hedeflere ulaşmak için önemli bir strateji olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yeşil ekonomi politikaları çevresel, ekonomik ve sosyal hedefleri bir arada destekleyen kapsayıcı ve sürdürülebilir bir yaklaşımı benimsemelidir. Finansmanın bu dönüşüm sürecinde önemi büyüktür ve çeşitli kaynaklar ve politika araçları kullanılarak sağlanabilir. Yeşil mali politikalar yeşil projelerin finansmanını sağlamak ve sürdürülebilirlik için önemli bir araçtır. Gelecekte doğal kaynakların ve çevrenin zarar görmediği yaşanabilir bir dünyanın var olması için zorunlu olan yeşil ekonomi ve bu yolda atılacak adımlar gerek ulusal gerekse küresel anlamda uzun ve sürdürülebilir bir sürece ihtiyaç duymaktadır. Yeşil ekonomiye geçiş yolunda uluslararası iş birliği ve tüm paydaşların katılımı bu süreçte oldukça önemli olmaktadır.

KAYNAKÇA

Allen, C. (2012). A Guidebook to the Green Economy - Issue 2: exploring green economy principles. *Division for Sustainable Development, Department of Economic and Social Affairs,* New York: United Nations.

Allen, C. ve Clouth, S. (2012). A *Guidebook to the Green Economy Issue 1: Green Economy, Green Growth, and Low-Carbon Development - history, definitions and a guide to recent publications.* Division for Sustainable Development, Department of Economic and Social Affairs*,* New York: United Nations.

Andersen, M. S., Speck, S., Gee, D., ve Martin, J. (2010). *Further environmental tax reform–illustrative potential in Ireland*. EEA Staff Position Note, EEA SPN/01.

Aşıcı, A. A. (2017). İktisadi Düşüncede Çevrenin Yeri. İçinde *Yeşil ekonomi* (ss.35-56). Aşıcı, A. A., ve Şahin, Ü. (Ed.). II. Baskı. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Atkisson, A. (2012). *Green Economy*. https://sdgs.un.org/topics/green-economy, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).

Bailey, I. ve Caprotti, F. (2014). The green economy: functional domains and theoretical directions of enquiry. *Environment and Planning A*, *46*(8), 1797-1813.

Dittrich, M., Giljum, S., Lutter, S., ve Polzin, C. (2012). Green economies around the world. Implications of resource use for development and the environment. Sustainable Europe Research Institute. Vienna.

Gramkow, C. (2020). *Green fiscal policies: An armoury of instruments to recover growth sustainably*. Studies and Perspectives Series. No. 5. Santiago: Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC).

Hewett, C., ve Ekins, P. (2014). *Environmental Fiscal Reform in Europe. An overview of policy and politics of implementing environmental fiscal reform in Europe between 1990 and 2013.* https://green-budget.eu/wp-content/uploads/UCL-no-edits-Feb-2016.pdf, (Erişim Tarihi: 18.03.2023).

ITUC (2012). *Growing Green and Decent Jobs.* https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/ituc_green_jobs_summary_en_final.pdf, (Erişim Tarihi: 18.03.2023).

Jones, B. (2011). Driving A GreenEconomy Through Public Finance and Fiscal Policy Reform. *Journal of International Commerce, Economics and Policy*, 2(2), 325-349.

Kubba, S. (2010). The meaning of 'green design'and 'sustainability'. In S. Kubba (Ed.), *Green construction project management and cost oversight* (1-27). Butterworth-Heinemann.

Kuşat, N. (2013). Yeşil Sürdürülebilirlik İçin Yeşil Ekonomi: Avantaj ve Dezavantajlari– Türkiye İncelemesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 8(29), 4896-4916.

Loiseau E, Saikku L, Antikainen R, Droste N, Hansjürgens B, Pitkänen K, Leskinen P, Kuikman P, Thomsen M, (2016). *Green economy and related concepts: An overview*. Journal of Cleaner Production.

Musso, M. (2023). *Green and Fair Fiscal Reform.* https://eeb.org/work-areas/economic-transition/green-and-fair-fiscal-reform/, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).

OECD (2005). *Environmental fiscal reform for poverty reduction*, DAC Guidelines and Reference Series. Paris: OECD Publishing.

Rao, P. K. (2010). *The Architecture of Green Economic Policies*. Heidelberg: Springer Science & Business Media.

Şahin, Ü. (2017). Yeşil Düşünceden Yeşil Ekonomiye. İçinde *Yeşil ekonomi* (ss.22-34). Aşıcı, A. A., ve Şahin, Ü. (Ed.). II. Baskı. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Taşdemir, S. Z. (2021). Ekonomi-Ekoloji Etkileşimi: Neoklasik Çevre İktisadı İle Ekolojik İktisadi Düşünce Birbirini Tamamlıyor Mu?. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 356-370.

The Sustainable Development Knowledge Platform (2023). *Green Economy.* https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?menu=1446, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).

UNCTAD (2011). *The Road to Rio+20 for a development-led green economy*. https://unctad.org/system/files/official-document/ditcted20108_en.pdf, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).

UNEP (2008). *Green Jobs: Towards Decent in a Sustainable, Low Carbon World.* https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/8825/UNEPGreenJobs_report08.pdf?sequence=3&amp%3BisAllowed=, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).

UNEP (2012). *What Do We Mean By Green Economy*?, https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/8659/-%20Green%20economy_%20what%20do%20we%20mean%20by%20green%20economy_%20-2012Main%20briefing%202012--Final.pdf, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).

UNESCAP (2012). *Low carbon green growth roadmap for Asia and the Pacific: Turning resource constraints and the climate crisis into economic growth opportunities.* Bangkok: United Nations publication.

United Nations Environment Management Group (2011). *Working towards a Balanced and Inclusive Green Economy: A United Nations System-wide Perspective*. Geneva: United Nations.

Vuola M, Korkeakoski M, Vähäkari N, Dwyer MB, Hogarth NJ, Kaivo-oja J, Luukkanen J, Chea E, Thuon T, Phonhalath K. (2020). What is a Green Economy? Review of National-Level Green Economy Policies in Cambodia and Lao PDR. *Sustainability*, 12(16):6664.

YEŞİL EKONOMİ VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM İLİŞKİSİ: AB ÜLKELERİ ANALİZİ

Mahmut Ünal ŞAŞMAZ*
Ahmet ÖZEN**

1.GİRİŞ

Dijitalleşme süreci veya dijital dönüşüm, özellikle teknolojinin hızla geliştiği son dönemde, işletmelerin, kurumların ve hatta devletlerin de dijital teknolojilere uyum sağlaması için gerçekleştirdikleri çalışmaları nitelendiren bir süreçtir. Nitekim bu teknolojik dönüşümde üretim ve tüketim alışkanlıkları da dijitalleşmeye başlamıştır. Özellikle girişimci işletmeler, rekabet avantajı elde ederek, daha verimli ve müşteri odaklı bir yapıyı hedeflemektedir. Günümüzde, internetin yaygınlaşması ve akıllı telefon kullanımının artması nedeniyle, tüketicilerin dijital kanalları kullanarak alışveriş yapma ve bilgiye erişme alışkanlıkları da değişmeye başlamıştır. Zira pek çok kişi alışveriş yaparken artık geleneksel mağazalar yerine, online alışveriş sitelerini tercih edebilmektedir.

Dijital dönüşüm, sürdürülebilir tüketim ve üretim alışkanlıklarının da ön plana çıkmasına neden olabilmektedir. İşte bu noktada dijital dönüşümün yeşil ekonomi ile ilişkisi araştırma konusu yapılmalıdır. Nitekim yeşil ekonomi, geleneksel ekonomik yaklaşımlardan farklı olarak sadece ekonomik büyümeye odaklanmak yerine, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını, çevre sorunlarının azaltılmasını ve toplumsal refahın artırılmasını hedefleyen bir ekonomidir. İşte dijital dönüşüm ile tüketiciler dijital teknolojileri kullanarak ürünleri daha bilinçli bir şekilde satın alabiliyorken; satıcılar da çevreye duyarlı ürünleri pazarlayabilmektedir. Böylece sürdürülebilirlik kavramının ön planda olduğu günümüzde, internet üzerinden yapılan alışverişlerin çevresel etkileri de inceleme konusu yapılabilmektedir. Nitekim internet üzerinden alışveriş yapma ve karbon dioksit salınımı arasında bir ilişkinin olup olmadığı da sürdürülebilirlik ve özellikle yeşil ekonomi açısından politika yönelimlerine yardımcı olabilecek niteliktedir. Bu

* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Uşak, Türkiye, mahmut.sasmaz@usak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9485-3933
* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, İzmir, Türkiye, ahmet.ozen@deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3251-3236

çevreyi koruma amacıyla, ekonomik büyümeyi sağlamak için yenilikçi ve sürdürülebilir uygulamaları teşvik etmektedir.

Dijitalleşme ve yeşil ekonomi arasındaki ilişki, öncelikle dijital teknolojilerin yeşil ekonomi için nasıl bir fırsat yarattığına bağlıdır. Dijitalleşme, yeşil ekonomi için birçok fırsat sunmaktadır. Bunların en önemlisi, doğal kaynakların ve enerjinin daha verimli kullanımıdır. Dijital teknolojiler, enerji tüketimini ve sera gazı emisyonlarını azaltmak için kullanılabilir. Örneğin, enerji yönetim sistemleri, akıllı bina/şehir uygulamaları, akıllı ulaşım sistemleri ve yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı enerji üretimi tüm bu teknolojilerin kullanımı ile daha verimli hale getirilebilir.

Dijitalleşme aynı zamanda, üretim süreçlerinin daha çevre dostu ve sürdürülebilir hale getirilmesi için kullanılabilir. Dijital teknolojilerin kullanımı, tedarik zincirlerinin daha iyi yönetilmesine, ürünlerin daha iyi tasarlanmasına ve geri dönüştürülmesine, malzeme tasarrufuna, ürünlerin ömrünün uzatılmasına, atık yönetimine ve daha birçok konuda daha sürdürülebilir bir iş modeli geliştirilmesine yardımcı olabilir. Nitekim bu çalışmada internet üzerinden alışveriş yapmanın CO_2 salınımı üzerinde ne yönde bir etkide bulunduğu analiz edilerek dijitalleşme ve yeşil ekonomi arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılmıştır. Analizden elde edilen bulgulara göre internet üzerinden mal tedariki ile CO_2 salınımı arasında ters yönlü bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da internetten alışverişin yaygınlaşmasıyla CO_2 salınımının azaldığını bize göstermektedir. Sonuç geniş perspektiften ele alındığında dijitalleşmenin yeşil ekonomiye olumlu yönde katkı sağlayabildiği ifade edilebilir. Elbette her kararın bir fırsat maliyeti olduğu da gözardı edilmemeli ve dijital her ürünün muhtemel çevresel olumsuz etkileri de minimize edilmeye çalışılmalıdır. Sonuç olarak dijitalleşen dünyamızın yaşamımıza kattığı yeni alışkanlıkların yeşil ekonomiyi destekleyebileceği yönünde bir kanıya varmak yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

Aköz, Merve & Ahmet Özen (2021); Türkiye'de Dijital Hizmet Vergisi Uygulamasının Değerlendirilmesi Maliye Alanında Ulusal ve Küresel Değerlendirmeler: Teori, Politika ve Hukuk (Editör: Şahin Karabulut), Gazi Kitabevi.

Chen, L. (2022). How CO_2 emissions respond to changes in government size and level of digitalization? Evidence from the BRICS countries. Environmental Science and Pollution Research, 29, 457-467.

Chien, F., Anwar, A., Hsu, C. C., Sharif, A., Razzaq, A., & Sinha, A. (2021). The role of information and communication technology in encountering environmental degradation: proposing an SDG framework for the BRICS countries. Technology in Society, 65, 101587.

Cura, S. ve Rüzgar M.T. (2019). Bürokrasinin Azaltılmasına Yönelik Uygulamaların Girişimciliğe Etkisi: Türkiye Örneği, Yeni Nesil GiriÇimcilik ve Ekonomi, (Editörler: Mustafa Miynat, Tuncer Özdil, M. Hakan Yalçınkaya, Coşkun Çılbant).

Dumitrescu, E.I. and Hurlin, C. (2012). "Testing for Granger non-causality in Heterogeneous Panels", *Economic Modelling,* 29, pp.1450-1460.

EUROSTAT (2023), Individuals using the internet for ordering goods or services,https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tin00096/default/table?lang=en

Ferguson, Peter (2015); "The Green Economy Agenda:Business as Usual or Transformational Discourse?", Environmental Politics, Vol:24/1, ss.17-37. https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/09644016.2014.919748?needAccess=true&role=button.

Gibbs, David & Kirstie O' Neill (2017); "Future Green Economies and Regionel Development: A Research Agenda", Regional Studies, Vol:51 /1, ss.161-173, https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/00343404.2016.1255719?needAccess=true&role=button.

Hao, Xiaoli, Yuhong Li, Siyu Ren, Haitao Wu, Yu Hao (2023); "The role of digitalization on green economic growth: Does industrial structure optimization and green innovation matter?", Journal of Environmental Management 325 (2023) 116504, ss.1-10.

https://www.wwf.org.tr/?10722/Turkiye-Avrupa-Birligi-Yesil-Mutabakatn-dusuk-karbonlu-ekonomiye-gecis-icin-bir-frsat-olarak-gormeli

Im, K. S., Pesaran, M. H., and Shın, Y. (2003). "Testing For Unit Roots in Heterogeneous Panels, *Journal of Econometrics,* 115, pp.53-74.

Kahraman, H., Kayalıdere, G., Cura, S. (2014). KüreselleÇme Sürecinde Karapara Aklamayla Mücadele, Kamu Maliyesinde Güncel Sorunlar, (Editörler: Prof. Dr. Turgay Berksoy ve Doç. Dr. Mehmet Şahin).

Kao, C. (1999). "Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data". *Journal of Econometrics,* 90, pp-1-44.

Kao, C., and Chiang, M.H.. (2000). "On the Estimation and Inference of a Cointegrated regression in Panel Data". B. H. Baltagi, T. B. Fomby ve R. C. Hills (Der). Nonstationary Panels, Panel Cointegration and Dynamic Panel Advances in Econometrics, *Elsevier Science,* Amsterdam.

Karabulut, Şahin (2020); "Dijital Çağın Mali Yansımaları: Dijital Hizmet Vergisi", Maliye Dergisi, Sayı: 178, ss.263-288.

Karakaş, Aslı & Ahmet Özen (2021); Çeşitli Ülkelerde Yapay Zeka Teknolojisinin Kamu Sektörüne Yansımaları, Yönetim-Strateji-Organizasyon: Teoride ve Uygulamada (Editör: Şahın Karabulut), Gazi Kitabevi.

Koyuncu, Tuğba & Tuba Karabulut (2021); "Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Ekonomi Açısından Yenilenebilir Enerji: Ampirik Bir Çalışma", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 17, Sayı 2, ss.466-482. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1310069.

Küçük, Gülay & Betül Yüce Dural; (2022)"The European Green Deal and the Transition to a Green Economy: An Evaluation of Energy Scenarios", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22/1, ss.138-156. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2339542.

Li, J., Chen, L., Chen, Y., & He, J. (2022). Digital economy, technological innovation, and green economic efficiency-Empirical evidence from 277 cities in China. Managerial and Decision Economics, 43(3), 616-629.

Ma, Q., Tariq, M., Mahmood, H., & Khan, Z. (2022). The nexus between digital economy and carbon dioxide emissions in China: The moderating role of investments in research and development. Technology in Society, 68, 101910.

Maddala, G.S and Wu, S. (1999). "A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and A New Simple Test". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics,* Special Isue 0305-9049, pp.631-652.

Moyer, J. D., & Hughes, B. B. (2012). ICTs: do they contribute to increased carbon emissions?. Technological Forecasting and Social Change, 79(5), 919-931.

OECD (2019); Vectors of Digital Transformation, OECD Digital Economy Papers, No:273.

OECD; https://www.oecd-ilibrary.org/environment/oecd-green-growth-studies_22229523

Özçağ, Mustafa & Hakan Hotunluoğlu (2015); "Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut:-Yeşil Ekonomi", CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:13, Sayı:2, ss.303-324. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/46159

Şanlısoy, S. (2015). Türk Cumhuriyetlerinin Bilgi Ekonomisi Analizi. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2 (2), 101-122.

Şanlısoy, S., (2016). Bilgi Ekonomisinin Uluslararası Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri. The Journal of International Social Research, 9(43), 2185-2203.

UNCTAD (2021); Digital Economy Report 2021, https://unctad.org/system/files/official-document/der2021_en.pdf

World Bank (2021). World Development Report 2021: Data for Better Lives. doi:10.1596/978-1-4648-1600-0. World Bank, Washington, DC.

World Bank (2023), CO2 emissions (metric tons per capita), https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/Popular-Indicators#

Yang, W., Chen, Q., Guo, Q., & Huang, X. (2022). Towards Sustainable Development: How Digitalization, Technological Innovation, and Green Economic Development Interact with Each Other. International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(19), 12273.

KÜRESEL İKLİM KRİZİ'NDE ÇEVRESEL VERGİLER İLE DİĞER POLİTİKA ARAÇLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Melih KABAYEL*

1. GİRİŞ

Çevresel vergiler, iklim değişikliği konusunda maliye politikasının kullanabileceği pigovian bir vergi aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre vergilerinin temelinde, dışsallıkların telafisi ve caydırma fonksiyonu mevcuttur. Ancak, verginin mali amacının ön plana çıkması durumunda bu tür vergiler, mali olmayan amaçlarını kaybedilmektedir. Bu nedenle, çevre vergilerinin tarh-tahsil aşamasından sonra vergi gelirinin iklim değişikliği ile mücadele amacıyla (en az toplanan vergi tutarı kadar) kullanılması gerekmektedir. Ancak, yapılan harcamaların etkin ve verimlilik odaklı yapılması, kamu harcamalarını şişmesine olanak sağlamaması gerekmektedir. Yatırımların ölü doğması gibi nedenlerle, yatırım planlamasının tarafsız ve uzman taraflarca yapılması ve yürütme tarafından siyasi amaç gözetmeksizin uygulanması gereklidir. Aksi takdirde, çevre vergilerinin merkezi veya yerel idareler tarafından gözetilmemesi mümkündür. Bu durum ilkim değişikliği ile ilgili etkin bir harcama politikası ve nihayetinde tam bir maliye politikası uygulamanın hassasiyetini göstermektedir.

İklim değişikliği konusunda aşılması gereken en önemli dışsallık, çevre kirliğinin ortaya çıkarttığı sonuçlardır. Çevre kirliliği, küresel ısınmanın yegâne nedenlerinden olup, kirliğin azaltılması durumunda iklim değişikliği ile daha sürdürülebilir bir mücadelenin geliştirilmesi mümkündür. Aksi takdirde, geliştirilen politikalar amacına ulaşmayacak sadece bürokratik olarak aşılması gereken sorunlar haline dönüşecektir. Bu noktada, çevre vergilerinin teorik ve pratik olarak iyi tasarlanması gerekmektedir. Ancak verginin ulusal kimliği, küresel dünyada her zaman haksız rekabet doğurduğundan, çevre vergilerinin uluslararası mutabakatlar ile tasarlanıp uygulanması durumunda verginin amacını zedeleyecek vergi rekabeti sorunu ortaya çıkmayacaktır.

* Dr., melih.kabayel@uzem.idu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9885-1783.

Çevre vergileri, enerji, ulaşım, kaynaklar ve kirlilik üzerine uygulanan düzenleyici vergi araçlarıdır. Ancak, ilgili vergi konularının çevre vergileri konusunda yoğunluk dağılımının çevre vergilerinin politik etkinliği konusunda önem arz ettiği söylenebilir. Günümüzde birçok ülke, çevre vergilerini enerji ve ulaşım üzerine uygularken kaynaklar ve kirlilik üzerinde yeterli vergilendirme yapılmadığı söylenebilir. Bu durum, çevre vergilerinin özellikle nihai tüketici üzerinde kalmasına, vergilerin mali anestezisi nedeniyle nihai tüketici üzerine yansıyan veya ödediği vergiyi hissetmemektedir. Ancak, kaynaklar ve kirlilik üzerine daha yoğun bir çevre vergilendirilmesi yapılması durumunda daha görünür ve hissedilen vergi politikası dizayn edilebilir. Ancak bu noktada ortaya çıkan baskı gruplarının çevre vergileri üzerinde direnç oluşturdukları da söylenebilir. Bu nedenle çevre vergilerinin ekstra fiskal amaçlarının artırılması sınırlandırılmaktadır. Diğer taraftan, karbon vergisi, karbon fiyatlandırması vb. uygulamaların geliştirlmesi de bu etkinsizliğin kapatılma ihtiyacından ortaya çıktığı söylenebilir.

Çevre vergileri, disiplinler arası etkiye sahip vergi araçlarıdır. Özellikle ekonomi, çevre, sağlık ve nihayetinde maliye bilimleriyle olan politik ilişkisi göz ardı edilemez. Bu nedenle, çevre vergilerinin politik çatışma veya yetersizlik ortaya çıkarmadan tasarlanması ve uygulanması gerekmektedir. Aksi takdirde, verginin etkinliğinden söz edilemeyeceği gibi diğer politikalara olan katkısı olmayacaktır. Küresel iklim krizinin yoğunluğu ve şiddetinin giderek arttığı düşünüldüğünde çevre vergilerinin politik olarak daha verimli/etkin hale getirilmesi politika yapıcılar tarafından düşünülebilir.

KAYNAKÇA

Abbott, A. (2018, Ocak 30). *Information Asymmetry & How to Use It: The Climate Case ~ Worth - Green Alpha InvestmentsGreen Alpha Investments*. Green Alpha. https://greenalphaadvisors.com/the-climate-case-information-asymmetry-how-to-use-it-worth/

Acevedo, S., Mrkaic, M., Pugacheva, E., & Topolova, P. (2017, Eylül 27). *The Unequal Burden of Rising Temperatures: How Can Low-Income Countries Cope?* IMF Blog. https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2017/09/27/the-unequal-burden-of-rising-temperatures-how-can-low-income-countries-cope

Açıkgöz, B., & Kabayel, M. (2019). Kamusal Mallar Teorisi ve Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Ortakların Trajedisi: Ortak Kıta Antarktika için Politika Önerisi. Içinde M. Kırlı & S. Aybarç (Ed.), *Vergi ve Kamu Harcamaları Ekseninde Güncel Araştırmalar* (1. bs). Detay Yayıncılık. https://scholar.google.com.tr/citations?view_op=view_citation&hl=tr&user=Bis3zDUAAAAJ&citation_for_view=Bis3zDUAAAAJ:W7OEmFMy1HYC

Alp Ertürk, K., & Whittle, J. (2015). Climate Change, Procrastination and Asymmetric Power. *World Economic Review*, *5*, 40-53. http://wer.worldeconomicsassociation.org/files/WEA-WER-5-Erturk-Whittle.pdf

Carton, B., & Natal, J.-M. (2022, Ekim 5). *Further Delaying Climate Policies Will Hurt Economic Growth*. IMF Blog. https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2022/10/05/further-delaying-climate-policies-will-hurt-economic-growth

Chaturvedi, I. (2016). The "Carbon Tax Package": An Appraisal of its Efficiency in India's Clean Energy Future. *Carbon & Climate Law Review*, *10*(4), 194-201. http://www.jstor.org/stable/44134899

Christie, E. (2007). An Economic Criterion for Carbon Leakage. Içinde M. S. Andersen (Ed.), *Competitiveness Effects of Environmental Tax Reforms* (ss. 492-511). National Environmental Research Institute, University of Aarhus.

Coughlan, T. (2021, Haziran 15). *Car taxes and rebates - who wins and who loses | Stuff.co.nz*. https://www.stuff.co.nz/environment/climate-news/300332848/car-taxes-and-rebates--who-wins-and-who-loses

Digit. (2023). *Green Tax for Cars in India: What is Green Tax, State-wise Tax Rates & How to Pay*. https://www.godigit.com/traffic-rules/what-is-green-tax

Eakin, H. C., & Patt, A. (2011). Are adaptation studies effective, and what can enhance their practical impact? *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, *2*(2), 141-153. https://doi.org/10.1002/WCC.100

EEA. (1996). *Environmental Taxes Implementation And Environmental Effectiveness*. http://www.eea.dk/

Elgin, C., Köse, M. A., Ohnsorge, F., & Yu, S. (2021). *Understanding Informality | CEPR*. CEPR Publications. https://cepr.org/publications/dp16497

Fleming, J. R. (1998). Historical Perspectives on Climate Change. Içinde *Historical Perspectives on Climate Change*. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/OSO/9780195078701.001.0001

Gaspar, V., Mauro, P., & Pattillo, C. (2019, Ekim 8). *Fiscal Policies to Curb Climate Change*. IMF Blog. https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2019/10/10/fiscal-policies-to-curb-climate-change

GCA. (2021). *CO2 Emissions | Global Carbon Atlas*. Global Carbon Project. http://www.globalcarbonatlas.org/en/CO2-emissions

Georgieva, K. (2022, Nisan 14). *Facing Crisis Upon Crisis: How the World Can Respond*. IMF. https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/04/14/sp041422-curtain-raiser-sm2022

GFPN. (2023). *Global Recovery Observatory*. Global Fiscal Policy Network.

Harris, P. G. (2000). Climate Change: Is the United States Sharing the Burden? Içinde P. G. Harris (Ed.), *Climate Change and American Foreign Policy* (ss. 29-49). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-349-62978-7_2

Hodder, P. (2009). Lobby Groups and Front Groups: Industry Tactics in the Climate Change Debate. *Melbourne Journal of Politics*, *34*, 45-81. https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.362337740700978

IMF. (2017). *World Economic Outlook, October 2017 : Seeking Sustainable Growth: Short-Term Recovery, Long-Term Challenges.* International Monetary Fund.

IPCC. (2022). *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability, the Working Group II contribution to the Sixth Assessment Report | UNEP - UN Environment Programme*. Cambridge University Press. doi:10.1017/9781009325844

Knittel, N. (2016). *Climate Change Adaptation: Needs, Barriers and Limits | Climate Policy Info Hub*. The Climate Policy Info Hub-POLIMP Project. https://climatepolicyinfohub.eu/climate-change-adaptation-needs-barriers-and-limits.html

Koval, V., Laktionova, O., Rogoza, N., Chumak, O., Komandrovska, V., & Berdar, M. (2023). The impact of fiscal policy on environmental management in ensuring sustainable economies. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, *1126*(1). https://doi.org/10.1088/1755-1315/1126/1/012016

Le Treut, H., Somerville, R., Cubasch, U., Allen, M., Treut, L., Somerville, R., Cubasch, U., Ding, Y., Mauritzen, C., Mokssit, A., Peterson, T., & Prather, M. (2007). Historical Overview of Climate Change Science. Içinde M. Marquis, K. Averyt, & M. Tignor (Ed.), *Climate Change 2007: The Physical Science Basis*. Cambridge University Press. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/ar4-wg1-chapter1.pdf

Ligthart, J. E. (1998). The Macroeconomic Effects of Environmental Taxes: A Closer Look at the Feasibility of "Win-Win" Outcomes. *IMF Working Papers*, *1998*(075), A001. https://doi.org/10.5089/9781451849707.001.A001

Lin, Y., Liao, L., Yu, C., & Yang, Q. (2023). Re-examining the governance effect of China's environmental protection tax. *Environmental Science and Pollution Research International*, *1*, 1. https://doi.org/10.1007/S11356-023-26483-7

McGrath, M. (2020, Nisan 11). *Climate change: US formally withdraws from Paris agreement - BBC News*. https://www.bbc.com/news/science-environment-54797743

Michaelowa, A. (2013). The politics of climate change in Germany: ambition versus lobby power. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, *4*(4), 315-320. https://doi.org/10.1002/WCC.224

MTNZ. (2023). *Clean Cars | Ministry of Transport*. Ministry of Transport of New Zealand. https://www.transport.govt.nz/area-of-interest/environment-and-climate-change/clean-cars/

OECD. (2021). *Tax and the environment - OECD*. https://www.oecd.org/tax/tax-policy/tax-and-environment.htm

OECD. (2023a). *Environmental policy - Environmental tax - OECD Data*. https://data.oecd.org/envpolicy/environmental-tax.htm

OECD. (2023b). *Taxation and Environmental Policies - OECD*. https://www.oecd.org/tax/tax-policy/taxationandenvironmentalpolicies.htm

Özsalman, E., & Derindağ, Ö. F. (2023). Modern Tarife Dışı Engel Olarak Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, *10*(31), 31-42.

Paglia, E. (2017). The Socio-scientific Construction of Global Climate Crisis. *https://doi.org/10.1080/14650045.2017.1328407*, *23*(1), 96-123. https://doi.org/10.1080/14650045.2017.1328407

Perkins, K. M., Munguia, N., Ellenbecker, M., Moure-Eraso, R., & Velazquez, L. (2021). COVID-19 pandemic lessons to facilitate future engagement in the global climate crisis. *Journal of Cleaner Production*, *290*, 125178. https://doi.org/10.1016/J.JCLEPRO.2020.125178

Quiñones, L. (2021, Kasım 13). *COP26 closes with 'compromise' deal on climate, but it's not enough, says UN chief | UN News*. Climate and Environment. https://news.un.org/en/story/2021/11/1105792

Rezai, A., Foley, D. K., & Taylor, L. (2012). Global warming and economic externalities. *Economic Theory*, *49*(2), 329-351. https://doi.org/10.1007/s00199-010-0592-4

Sakal, M., & Karadeniz, M. (2019). *Devlet Bütçesi ve Yerel Yönetimler Maliyesi* (1. bs). Savaş Yayınevi.

Shafi, M. K., Ullah Khan, A., & Islam, R. (2021). Climate Change Action and State Sovereignty. *Margalla Papers*, *25*(2), 98-108.

Ubay, B., & Bilgici, Y. (2021). Karbon Fiyatlandırmasında Emisyon Ticareti Sistemi ve Önemi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(1), 47-72.

UN. (2023). *What Is Climate Change? | United Nations*. Climate Action. https://www.un.org/en/climatechange/what-is-climate-change

UNEP. (2023). *Green Fiscal Policy | UNEP - UN Environment Programme*. https://www.unep.org/explore-topics/green-economy/what-we-do/economic-and-fiscal-policy/green-fiscal-policy

UNFCCC. (2022). Summary of Global Climate Action at COP27. Içinde *Global Climate Action*.

Vahlsing, C. (2022, Nisan 4). *Quantifying Risks to the Federal Budget from Climate Change | OMB | The White House*. https://www.whitehouse.gov/omb/briefing-room/2022/04/04/quantifying-risks-to-the-federal-budget-from-climate-change/

Vesa, J., Gronow, A., & Ylä-Anttila, T. (2020). The quiet opposition: How the pro-economy lobby influences climate policy. *Global Environmental Change*, *63*. https://doi.org/10.1016/J.GLOENVCHA.2020.102117

Vostrykov, P., & Jura, A. (2022). Environmental Taxes Impact for the Population Health Protection: Cross-Country Analysis. *Health Economics and Management Review*, *4*, 35-45. https://doi.org/10.21272/hem.2022.4-04

Werrell, C. E., & Femia, F. (2016). Climate Change, the Erosion of State Sovereignty, and World Order. *Brown Journal of World Afairs*, *XXII*(II), 221-235. https://climateandsecurity.files.wordpress.com/2012/04/werrell_femia_final-article_climate-change_state-sovereignty_world-order.pdf

White House. (2021). *Report on The Impact Of Climate Change on Migration*.

World Bank. (2023a). *State and Trends of Carbon Pricing 2023*. https://doi.org/10.1596/978-1-4648-2006-9

World Bank. (2023b). *Tax revenue (% of GDP) - India | Data*. The World Bank Data. https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.GD.ZS?locations=IN

YEŞİL EKONOMİNİN SAĞLANMASINA YÖNELİK TEŞVİK UYGULAMALARININ İNCELENMESİ*

Mustafa BOLAHATOĞLU**

1. GİRİŞ

Yeşil ekonomi, evrenin ekolojik sınırları içindeki tüm insanlar için daha iyi bir yaşam kalitesi sağlayan esnek bir ekonomiye ulaşma çabasıdır. Yeşil ekonomiye ulaşma çabalarından biri de çevre kirliliğini azaltacak politika araçlarını uygulamaktır. Yeşil ekonomiye geçişi destekleyen makroekonomik önemli araçlardan birisi de yeşil teşvik uygulamalarıdır. Ekolojik dengenin korunması adına çevresel kaygıları ön planda tutan bir politika aracı olması yeşil teşvik uygulamalarını günümüzde hükümetler tarafından sıkça gündeme getirilen önemli bir kamusal çözüm aracı olma özelliği kazandırmıştır. Çevre kirliliğinin sebep olduğu negatif dışsallıkların yeşil teşvikler ile içselleştirme uygulamasının hemen hemen her ülkede uygulanması ve bu ülkelerdeki uygulamaların gözlemlenir olması bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu çalışmanın amacı yeşil teşvik uygulamalarının insanların yaşam kalitesine ve doğaya olumlu ya da olumsuz etkisini çeşitli açılardan sınıflandırarak yeşil teşvik uygulamalarının insan ve doğa üzerindeki etkilerini tespit ederek, değerlendirmek ve çözüm önerileri geliştirmektir.

Bu çalışmada öncelikle yeşil ekonomiye yönelik teşvik uygulamaları stratejisine ve kapsamına değinilecek, daha sonra ise yeşil ekonomi teşviklerinin önemi ve rolü incelenecek ve fosil yakıtlara sübvansiyon düzenlemesi, yeşil binalar için vergi indirimleri, alternatif yakıt kullanımı için yakıt kredisi, Pigoucu sübvansiyonlar ve kirliliği önleme teşvikleri üzerine bir değerlendirme yapılacaktır. Netice olarak yeşil ekonomiye yönelik teşvik uygulamaları üzerine çıkarımlar yapılacaktır.

---

* Bu çalışma yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Bağımsız, mustafabolahatoglu@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-6931-3839,

KAYNAKÇA

Attzs M, Malini M, ve Gopiechand B. (2014). *Survey and Assessment of Environmental Taxes in the Caribbean*. Inter American Development Bank, 1-105. https://publications.iadb.org/publications/ english/document/Survey-and-Assessment-of-Environmental-Taxes-in-the-Caribbean.pdf, (19.10.2020).

Barde J.P. (1994). *Economic Instruments In Environmental Policy: Lessons From The Oecd Experience and Their Relevance to Developing Economies*. OECD, Working Paper No. 92, 1-33. https://www.oecd-ilibrary.org/, (20.03.2020).

Bernstein J. (1993). *Alternative Approaches to Pollution Control and Waste Management Regulatory and Economic Instruments*. Washington, Published for the Urban Management Programme by The World Bank, 1-67. http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.860.2268&rep=rep1 &type=pdf, (17.12.2020)

Birsev Ö. (2011). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Uygulanan Vergi Teşviklerinin Etkinliği- Türkiye Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Clercq M. D. (2004). *The Implementation Of Green Taxes The Belgian Experience*. University of Ghent, 1-18. https://ceem.ugent.be/publications/tax.pdf, (22.04.2019).

Brown E, Sachs H, Quinlan P ve Williams D. (2002). *Tax Credits for Energy Efficiency and Green Buildings: Opportunities for State Action*. American Council for an Energy-Efficient Economy, 1-15. https://www.aceee.org/files/ proceedings/2002/data/papers/SS02_Panel9_Paper02.pdf, (05.01.2021).

Giray F. (2016). *Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.

İktisadi Kalkınma Vakfı. (2001). *Avrupa Yatırım Bankası Ve Türkiye'ye Sağlanan Kredi İmkânları*, No:166, 1-29. https://www.ikv.org.tr/ (17.11.2020).

Kalidin U. (2016). *An exploration of the views of manufacturing small medium enterprise owners with regards to green tax incentives in the EThekwini region of Kwa Zulu – Natal*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Taxation in the Faculty of Accounting and Informatics at Durban University of Technology, https://ir.dut.ac.za/handle/10321/2486, (03.04.2020).

Ligthart J. E. (1998). *The Macroeconomic Effects of Environmental Taxes: A Closer Look at the Feasibility of "Win-Win" Outcomes*. IMF Working Paper, 1-35. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id =882358, (20.03.2020).

Local Government Association. (2009). *Creating Green Jobs: Developing Local Low-Carbon Economies*. Local Government Association, https://www.local.gov.uk/lga/publications/ publication-home.do, (02.04.2020).

Louw M. (2012). *An International Comparison Of Green Star Building Allowances With Emphases On A South African Application*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Faculty Of Economic And Management Sciences, University Of Pretoria, https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/27283/ dissertation.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (02.04.2020).

Morgan E. D. (2014). *Three Essays On Environmental Economics: Subsidies, Free Riding, And Public Shaming*. (Doktora Tezi, Department of Economics, Faculty of Social Sciences, University of Ottawa,). https://ruor.uottawa.ca/handle/10393/31710, (02.04.2020).

OECD. (2013). *Climate And Carbon Aligning Prices And Policies*. OECD Environment Policy Paper, 1-52. https://www.oecd.org/environment/ climate-carbon.htm, (15.03.2020).

OECD. (2011). *Environmental Taxation A Guide for Policy Makers*. 1-8. https://www.oecd.org/env/tools-evaluation/48164926.pdf, (15.03.2019).

OECD. (2001). *Environmentally Related Taxation In Oecd Countries: Issues And Strategies*. Environment Policy Committee, 1-132. http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplay documentpdf/?cote=COM/ENV/EPOC/DAFFE/CFA(2000)95/REV1&docLanguage=En, (25.11.2020).

OECD. (2010). "Taxation, Innovation and the Environment". 1-6. https://www.oecd.org/ greengrowth/tools-evaluation/taxationinnovation andtheenvironment.html, (05.04.2020).

Savaşan, F. (2020). *Kamu Ekonomisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.

The Association of Chartered Certified Accountants(TACCA). (2012) *Green Taxation in a Recession*. 1-16. https://webcache.googleusercontent.com/ search?q=cache:vcAYN0eK7ecJ:https://www.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-technical/tax-publications/tech-tp-gtiar.pdf+&cd=1&hl=tr&ct= clnk&gl=tr, (19.04.2020).

Turhan S. (1993). *Maliye Politikası ve Çevre Kirliliği*. İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Prof. Dr. Bedi N.Feyzioğlu'na Armağan, Sayı 35.

United Nations Environment Programme (UNEP). (2009). *Global Green New Deal Policy Brief*. 1-33. https://wedocs.unep.org/bitstream/ handle/20.500.11822/7903/A_Global_Green_New_Deal_Policy_Brief.pdf?sequence=3&isAllowed=y11822/7903/A_Global_Green_New_Deal_Policy_Brief.pdf?sequence=3&amp%3BisAllowed=, (03.04.2020).

Williams R.C. (2016). *Environmental Taxation*. NBER Working Paper No. 22303. 1-39. https://www.nber.org/system/files/ working_papers/w22303/w22303.pdf, (19.04.2020).

YEŞİL FİNANSMAN UYGULAMALARI VE TÜRKİYE'YE İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Ayşe GÜNAY BEKÂR*

1. GİRİŞ

Uluslararası alanda ilk kez Birleşmiş Milletler'in 1987'de hazırladığı Brundtland Raporu'nda yer alan "sürdürülebilirlik" kavramı, içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda özellikle "kalkınma" kavramı ile birlikte ele alınarak daha da önemli hale gelmiştir. "Bugünün ihtiyaçlarını, sürdürülebilirlik ekseninde yeşil finans ürünleri kullanarak ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama becerisinden ödün vermeden karşılayan kalkınma" olarak tanımlanabilen sürdürülebilir kalkınma, günümüzde sadece bir amaç olarak kullanılmamalı ve yeşil-çevreye duyarlı büyüme hedefine odaklanmış, devletle özel sektörün işbirliği içinde olduğu bir yeşil dönüşüm süreci yaşanmalıdır.

Yeşil dönüşüm sürecinde finans sektörüne de önemli görevler düşmekte ve bu dönüşümün finans ayağı "yeşil finans" kavramı ile ifade edilmektedir. "Çevresel sürdürülebilirliği artıran her türlü projeye çeşitli finansal ürünlerle kaynak temin etme girişimi" olarak kısaca tanımlayabileceğimiz yeşil finans, günümüzde sürdürülebilir küresel kalkınmanın önemli sacayaklarından birini teşkil etmektedir.

Çalışmamızda sürdürülebilir kalkınma ekseninde yeşil finansman ve yeşil finansal ürünler (yeşil tahvil, yeşil sukuk, yeşil kredi, vb.) ele alınmış, yeşil finansmanın dünyadaki gelişimi ve boyutları yaygın olarak kullanılan yeşil finansal araçlar bazında incelenmiş ve Türkiye'de yeşil finans alanında özellikle kamu sektörü nezdinde bugüne kadar atılan adımlar ve yeşil finans ürünlerinin kullanımına ilişkin son verilere yer verilerek gelişmeler değerlendirilmiştir.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE YEŞİL FİNANS

İlk kez 1987'de Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından hazırlanan Brundtland Raporu'nda yer alan "sürdürülebilir kalkınma" kavramı bu raporda, *"bugünün gereksinim ve beklentilerini, gelecek*

* Dr.Öğr.Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, ayse.gunay@deu.edu.tr, 0000-0001-7181-240X

finans" olarak öne çıkan çevreye duyarlı yeşil bir anlayışa sahip olması gerekir. Nitekim son yıllarda yeşil finans piyasası içinde başta yeşil tahvil piyasası olmak üzere, yeşil kredi piyasası, yeşil sukuk piyasası gibi alanların hızlı bir yükseliş içinde oldukları gözlenmektedir.

Yeşil finans kısaca, finansal faaliyetlerin çevreye duyarlı bir şekilde yerine getirilmesi olarak tanımlanabilir. Yeşil finans piyasası içinde ilk olarak yeşil tahviller öne çıkmış olup, 2007 yılında ilk ihraç Avrupa Yatırım Bankası tarafından gerçekleştirilmiş ve 2021 yılı sonunda yeşil tahvil piyasasının kümülatif büyüklüğü 1,5 trilyon dolara yaklaşmıştır.

Yeşil projelere yeşil krediler yoluyla da kaynak aktarılmakta ve hem kamu hem de özel sektörce talep gören bu alan yeşil finans piyasası içinde büyüklük olarak ikinci sırada yer almaktadır. Endonezya, Malezya, BAE, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi ülkelerin başını çektiği yeşil sukuk piyasası da, Malezya'da ilk ihracın gerçekleştiği 2017 yılından itibaren küresel ölçekte büyümeye devam etmektedir. Ülkemizde "yeşil kira sertifikası" olarak daha yaygın kullanılan sukuk türü de, yeşil projelere kaynak temininde ön plana çıkmaya başlamıştır.

Türkiye'de Temmuz 2021'de Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile yayımlanan Yeşil Mutabakat Eylem Planı ile birlikte yeşil finansman konusunda ilk resmi adımın atıldığını ifade edebiliriz. Sonraki süreçte Hazine ve Maliye Bakanlığı'nca Sürdürülebilir Finansman Çerçeve Dokümanı'nın hazırlanması, SPK tarafından Yeşil Borçlanma Aracı, Sürdürülebilir Borçlanma Aracı, Yeşil Kira Sertifikası, Sürdürülebilir Kira Sertifikası Rehberi'nin yayımlanması da ciddi biçimde sürdürülebilir ve yeşil finans konusunun ele alındığının bir göstergesidir.

Yeşil finans piyasasında bugüne kadar yaşanan gelişmeler Türkiye'de yeşil finansman uygulamalarının bir fırsat yaratacağını göstermektedir. Türkiye'de Şubat 2022'de düzenlenen İklim Şurası'nda alınan kararlardan biri de, "Ulusal Yeşil Finans Stratejisi"nin 2023 yılı sonuna kadar hazırlanmasıdır. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın önderliğinde çalışmalara hız verilmesi ve hazırlanan stratejinin vakit kaybetmeden kamuoyuyla paylaşılması önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) (2022). *2022-2025 Sürdürülebilir Bankacılık Stratejik Planı.* https://www.bddk.org.tr/KurumHakkinda/EkGetir/18?ekId=122, (15.04.2023).

Climate Bonds Initiative (2023). *Sustainable Debt Global State of the Market 2022*, April 2023.

Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP), 28. Fact Sheet (FS)-Green-Finance, https://www.unescap.org/sites/default/d8files/28.%20FS-Green-Finance.pdf, (21.03.2023)

Ehlers, T. ve Packer, F. (2017). Green Bond Finance and Certification, *Bıs Quarterly Review*, September 2017, pp.88-104.

Güler, O. ve Tufan, E. (2015). Yeşil Bankacılık ve Yeşil Krediler: Antalya'daki 4-5 Yıldızlı Otel İşletmelerinin Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, Bahar, ss. 80 – 96.

Günay Bekar, A. (2022). İşletme ve İktisat Araştırmaları. İçinde Karadal.H, Erdoğan Tarakçi,İ., Aslan.R., Dinçer.E. (Eds.) *Kamu Finansman Aracı Olarak Kira Sertifikası Uygulaması ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi.* (ss.29-57), İstanbul: Efe Akademi.

Höhne, N., Khosla, S., Fekete, H. ve Gilbert, A. (2012). Mapping of Green Finance Delivered by IDFC Members in 2011, Ecofys, Project number: CLIDE12246,

Institute of International Finance (IIF) (2022). https://www.iif.com/

International Development Finance Club (IDFC) (2022). *Green Finance Mapping Report 2022*.

Islamic Financial Services Board (2020). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2020*, https://www.ifsb.org/sec03.php, (01.05.2023).

Narter&Partners, https://www.narterlaw.com/yesil-finansmanin-tarihcesi/, (22.2.2023)

Noh, H. J. (2010). Financial Strategy to Accelerate Innovation for Green Growth, *Korea Capital Market Institute*.

ÖZER, M. (2017). Yeşil Tahviller, *Gösterge Dergisi,* TSPB, Kış 2017, ss. 73-82.

Pandey, R. (2023). How green bonds can take India closer to meeting its climate goals and deepen investor interest, *ThePrint*, 27 January 2023, https://theprint.in/macrosutra/how-green-bonds-can-take-india-closer-to-meeting-its-climate-goals-and-deepen-investor-interest/1336721/, (30.3.2023)

Refinitiv, London Stock Exchange, UKIFC and GEFI (2022). *Green and Sustainability Sukuk Report 2022.* https://www.refinitiv.com/content/dam/marketing/en_us/documents/gated/reports/green-sustainability-sukuk-report-2022.pdf, (18.04.2023).

Sakınç, Ö. (2020). 19. Uluslararası İşletmecilik Kongresi İçinde, *Yeşil Bankacılık ve Türkiye Uygulaması,* Eylül 2020, https://www.researchgate.net/publication/345725416_YESIL_BANKACILIK_ve_TURKIYE_UYGULAMASI, (27.2.2023)

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) (2022). *Yeşil Borçlanma Aracı, Sürdürülebilir Borçlanma Aracı, Yeşil Kira Sertifikası, Sürdürülebilir Kira Sertifikası Rehberi,* 24/02/2022 tarih ve 10/296 sayılı kurul kararı.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (2022). *Yeşil Sukuk Çalışma Raporu: Mevcut Durum, Tespitler ve Öneriler*, Mayıs 2022, Ankara.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022), *İklim Şurası 2022,* https://iklimsurasi.gov.tr/sayfa/s%C3%BBranin-amaci-ve-hedefleri

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022). *İklim Şurası 2022, Komisyon Tavsiye Kararları,* 25 Şubat 2022, https://iklimsurasi.gov.tr/public/images/sonucbildirgesi.pdf

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2022). *Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) Hedeflerine Ulaşılmasında Sürdürülebilir Finansın Rolü,* AB Araştırmaları, Hazırlayan: Işıl Değerli, Nisan 2022.

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021). *Sürdürülebilir Finansman Çerçeve Dokümanına İlişkin Basın Duyurusu,* 12 Kasım 2021, (https://www.hmb.gov.tr/duyuru/surdurulebilir-finansman-cerceve-dokumanina-iliskin-basin-duyurusu)

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2023). *Basın Duyurusu*, 6 Nisan 2023, (https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2023/04/20230406_Basin-Duyurusu-1.pdf)

T.C. Ticaret Bakanlığı (2021). *Yeşil Mutakabat Eylem Planı 2021*,

Tandırcıoğlu, H. (2022). *Sürdürülebilir Finansman Tahvilleri*, İstanbul: Efe Akademi Yayıncılık.

TBMM (2021). *Paris Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Teklifi ve Genel Gerekçe,* https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-3853.pdf

The Oxford Institute for Energy Studies (2022). *Financing the Energy Transition: The Role, Opportunities and Challenges of Green Bonds,* February, p.4. https://a9w7k6q9.stackpathcdn.com/wpcms/wp-content/uploads/2022/02/Financing-the-Energy-Transition-The-Role-Opportunities-and-Challenges-of-Green-Bonds-ET07.pdf

The World Bank (2021). *What You Need to Know About Green Loans*, 4 October 2021, https://www.worldbank.org/en/news/feature/2021/10/04/what-you-need-to-know-about-green-loans, (12.04.2023)

UNDP Türkiye, https://www.kureselamaclar.org/

United Nations Environment Programme (UNEP) (2016). Definitions and Concepts, *Inquiry Working Paper*, 16/13 September 2016.

Wang, Y. ve Zhia, Q. (2016). The Role of Green Finance in Environmental Protection: Two Aspects of Market Mechanism and Policies, *Energy Procedia* 104. pp.311 – 316.

www.climatebonds.net/market/explaining-green-bonds

Yazıcıoğlu, İ. E. ve Baştan Töke, L. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Finansmanı Araçlarından Yeşil Tahvil Ve Yeşil Sukuk Üzerine Bir Değerlendirme, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 27, Temmuz 2022, ss.340-36,1 DOI: 10.14784/marufacd.1145687

YEŞİL BÜTÇE: OECD ÜLKELERİ UYGULAMALARI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Emine ÇALIŞKAN*
Elif Ayşe ŞAHİN İPEK**

1. GİRİŞ

Sanayi devriminden bu yana artan üretim ve tüketim faaliyetleri sonucunda, çevre sorunları da aynı doğrultuda artmaktadır. NASA (2023) verilerine göre 1880'den beri küresel sıcaklık 1.01°C artmıştır. Buna ise insan faaliyetleri sonucunda yayılan sera gazları ve aerosollerin neden olduğu bilinmektedir. Bu durum ise dünya enerji bütçesinin bozulmasına neden olmaktadır (Bates, 2021: s.y.). Bozulan çevrenin, canlı yaşamını ve ekonomik yaşantıyı olumsuz etkilemesi nedeniyle devletler tarafından önlem alınması, bu yönde politikaların oluşturulması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Gale ve Barg, 2013: 1). Bütçeler aracılığı ile uygulanan politikaların, yeşil hedeflerle uyumlaştırılması ile oluşturulan yeşil bütçe uygulamaları geliştirilmiştir. Bütçe sürecinde; kamu harcamalarının, vergilerin, sübvansiyonların ve yatırımların yeşil hedeflere uygun olarak dizayn edilmesi ve bunun için gerekli olan prosedürlerin, dokümanların, araçların, yöntemlerin ve kurumların oluşturulması ve uygulanması yeşil bütçenin unsurları olarak sayılmaktadır. OECD ve Avrupa Birliği tarafından yeşil bütçelemeye yönelik ortak ilkeler oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. OECD ve Avrupa Komisyonu tarafından 2020 yılında gerçekleştirilen 'Gelişmekte Olan Yeşil Bütçe Uygulamaları Ortak Anketi' ile yeşil bütçelemeye yönelik ülke uygulamaları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Çalışmada ilgili teorik çerçeve, ülkelerdeki yasal mevzuatlar ve OECD (2021a) anket sonuçları baz alınarak, OECD ülkelerinde uygulanmakta olan yeşil bütçe pratiklerine dair bulgulara yer verilmiştir.

2. YEŞİL BÜTÇE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bütçeler, hükümet eylemlerinin önceliklendirilmesinde ve kaynak sağlanmasında temel bir rol oynadığından, toplum, ekonomi ve çevre üzerinde önemli

* Doktorant, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, eminecaliskan_@hotmail.com , ORCİD: 0000-0002-2827-9432.
** Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, elifa.sahin.ipek@ikcu.edu.tr , ORCİD: 0000-0003-1256-8325.

bileşimlerini ilgili dört yapıtaşı bakımından puanlayan göstergelerde, kullanılan araçlar bakımından en kuvvetli ülkeler İrlanda, Fransa, Birleşik Krallık, Danimarka ve Norveç olarak gösterilmektedir (OECD, 2023: s.y.). Hesap verebilirlik ve şeffaflık unsuru bakımından yeşil bütçe beyanını sunan ve verileri açık veri portalında sunan ve bütçe kararlarının çevresel etkilerini kamuoyuna ve yasama organına raporlayan Fransa ve verileri açık veri portalında yayınlayan Meksika ve Portekiz yüksek performans göstermektedir. Elverişli ve etkili yönetişim ortamının bulunması bakımından ise OECD tarafından yüksek performans gösteren ülkeler olarak; Danimarka, Kanada ve Fransa gösterilmektedir. Bu üç ülkede de merkezi bütçe otoritesindeki çalışanlara yeşil bütçeleme konusunda eğitim verilmesi, bu konudaki becerilerinin geliştirilmesi ve ilgili bakanlıklar arasında koordinasyonun oluşturulmasına yönelik çalışmaların yapılması ortak noktadır. İlgili ülkelerde, yeşil bütçeleme uygulamasının kapsamı genelde merkezi yönetimle sınırlandırıldığı, bir kısım ülke tarafından (İtalya, Avusturya, Kolombiya) hem merkezi hem de yerel yönetimler düzeyine de uygulanmaktadır. Ancak, tüm bu uygulamalara rağmen, yeşil bütçe uygulamalarının bağımsız kurumlarca denetlenmesi, bağımsız uzmanlardan yararlanma konularında eksiklikler bulunmaktadır. Ayrıca uygulama sonuçlarının kamuoyu ile paylaşılması hususunda da yeterli bilgi ortamı oluşturulamadığı da söylenebilir. Özellikle yeşil bütçe uygulamalarının sonuçlarının ve etkilerinin değerlendirilmesi bakımından prosedürlerin ve araçların geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Türkiye'nin iklim değişikliği ve çevre politikalarını geliştirmeye yönelik çalışmalara yoğunlaştığı, İklim değişikliğine yönelik kurumsal ve yasal yapının oluşturulmasına yönelik çabalarda bulunduğu söylenebilir. Türkiye'de, yeşil bütçelemeye yönelik araçların ve yöntemlerin artırılması ve genişletilmesi, şeffaflık ve hesap verebilirliğin artırılmasına yönelik raporlama ve denetim mekanizmalarının oluşturulması, yönetişim alanında var olan kamu mali yönetiminin iklim hedefleri ile entegre edilmesi, ilgili bakanlıkların bu konuda koordine edilmesi ve eğitim kapsamına alınması, stratejik planların geniş çerçevede iklim hedefleriyle uyumlaştırılma çalışmalarının yapılması, 2053 net sıfır emisyon hedefine ulaşabilmesi açısında önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Avcı, M. (2022). OECD Ülkelerinde Yeşil Bütçe Girişimleri Ne Durumda? Kanıtların Değerlendirilmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 20 (46), 885-914.

Bates, S. (2021). *Direct Observations Confirm That Humans Are Throwing Earth's Energy Budget off Balance*.https://climate.nasa.gov/news/3072/direct-observations-confirm-that-humans-are-throwing-earths-energy-budget-off-balance/, 11.01.2023.

Bova, E. (2021). *Green Budgeting Practices in the EU*: A First Review (European Economy Discussion Papers). Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021.

CPB, Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis. (2023). *Who we are*. https://www.cpb.nl/en/who-we-are., (10/01/2023).

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, (2023). *Çevresel Göstergeler*. https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/cevre-koruma-harcamalari-i-85708, (11/01/2023).

Danish Energy Agency. (2023). *Danish climate policies*. https://ens.dk/en/our-responsibilities/energy-climate-politics/danish-climate-policies, 10.01.2023.

DNP- Departamento Nacıonal De Planeacıón (2018). *Documento CONPES Consejo Nacıonal De Polítıca Económıca Y Socıal Repúblıca De Colombıa* https://colaboracion.dnp.gov.co/CDT/Conpes/Econ%C3%B3micos/3918.pdf. (109/01/2023).

Doğan, A.; Coşkun, M. E. (2021). Çevreye Duyarlı Bütçe: Avrupa Birliği Ve Türkiye Değerlendirmesi, *Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 17-38.

European Commission. (2021). *Green Budgeting: Towards Common Principles*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021.

European Commission. (2022). European Commission Green Budgeting Reference Framework. https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2022-01/european_commission_green_budgeting_reference_framework.pdf, (01/01/2023).

European Commission. (2023). Green budgeting in the EU. https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-and-fiscal-governance/green-budgeting-eu_en, (01/01/2023).

Gale, R., Barg, S., Gillies, A. (2013). The Greening of Budgets: The Choice of Governing Instrument. İçinde Gale, R., Barg, S., Gillies, A. (Ed). *Green Budget Reform*. (ss.1-30).Canada, Earthscan.

Government of Ireland, (2022). *Revised Estimates for Public Services 2022*. file:///C:/Users/HP/Downloads/207416_1ebb916d-9839-458f-a4df-9fa77be9b7de.pdf, (10/01/2023).

HCC, Haut Conseil pour le climat. (2023). *Our Role.* https://www.hautconseilclimat.fr/en/about/, (10/01/2023).

HM Treasury,2022. *The Green Book Central Government Guıdance On Appraısal And Evaluatıon*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1063330/Green_Book_2022.pdf, (10/01/2023).

İklim Değişikliği Başkanlığı Hizmet Birimleri ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, (2022). 31873 sayılı, 21.06.2022 tarihli Resmi Gazete.

İtalya Ekonomi ve Maliye Bakanlığı (2023). *Ecobilancio – 2022.* https://www.rgs.mef.gov.it/VERSIONE-I/attivita_istituzionali/formazione_e_gestione_del_bilancio/bilancio_di_previsione/ecobilancio/index.html. (09/01/2023).

Meksika Çevre ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı (2013). *Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi Anlaşması.* https://www.dof.gob.mx/nota_detalle.php?codigo=5301093&fecha=03/06/2013#gsc.tab=0, (08/01/2023).

NASA. (2023). *Understanding our planet to benefit humankind.* https://climate.nasa.gov/, (11/01/2023).

Nicol,S.; Jansen, J. (2020). *The Green Budgeting Framework.* https://www.slideshare.net/OECD-GOV/session-1-scherie-nicol-and-juliane-jansen-oecd, (10/01/2023).

OECD. (2020a). *Green Budgeting Framework– Highligts*. https://www.oecd.org/environment/green-budgeting/OECD-Green-Budgeting-Framework-Highlights.pdf, (01/01/2023).

OECD. (2020b). OECD *Policy Responses to Coronavirus (COVID-19) Green budgeting and tax policy tools to support a green recovery*. https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/green-budgeting-and-tax-policy-tools-to-support-a-green-recovery-bd02ea23/, (10/01/2023).

OECD. (2020c). *OECD and European Commission survey on green budgeting practices Glossary*. https://www.oecd.org/gov/budgeting/2020-green-budgeting-survey-glossary.pdf. (05/01/2023).

OECD. (2021a). *Green Budgeting Database*. https://qdd.oecd.org/Home/ApplyFilter, (01/01/2023).

OECD. (2021b). *Green Budgeting in OECD Countries*. https://read.oecd-ilibrary.org/governance/green-budgeting-in-oecd-countries_acf5d047-en#page36. (01/01/2023).

OECD. (2023). *Paris Collaborative on Green Budgeting*. https://www.oecd.org/environment/green-budgeting/. (02/01/2023).

Pojar, S. (2022): *Environmental Assessments Within Green Budgeting.* European Economy Discussion Papers. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Rapport sur l'impact environnemental du budget de l'État (2020). https://www.budget.gouv.fr/files/uploads/extract/2021/PLF_2021/rapport_IEE.PDF. (10/01/2023).

Regionale klimaatmonitor, (2023). *Doel en geschiedenis*. https://klimaatmonitor.databank.nl/content/doel-geschiedenis, (10/01/2023).

Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf, (10/01/2023).

UBAG, (1974). *Gesetz über die Errichtung eines Umweltbundesamtes*. 22.07.1974. BGBl. I S. 1505.

TARIMSAL ALANLARIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNE YÖNELİK TEŞVİKLER

Fatma YAPICI SAPANKAYA*

1. GİRİŞ

Tarım, insanlık tarihinde bugünkü medeniyet seviyesine ulaşılmasında ilk gelişme aşamasını oluşturmaktadır. İnsan toplumlarının yerleşik hayata geçmesi ve bitki ıslahını öğrenmesi günümüzde kullandığımız birçok alet ve tekniğin ilk adımlarının atılması yanısıra yaşam alanlarımız ile alışkanlıklarımızın temelinin atılmasını sağlamıştır. Teknolojide ve bilimde yaşanan tüm gelişmelere rağmen tarım, günümüzde halen insan neslinin devamı için bir gereklilik olmaya devam etmektedir. Özellikle sürdürülebilir, yeterli ve erişilebilir gıdaya erişim gelişmekte olan ülkeler ile az gelişmiş ülkelerin en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Diğer yandan sanayi devriminden günümüzde değin gelinen süreçte özellikle insan kaynaklı sera gazı emisyonlarının hızla artmasından kaynaklı yüzey sıcaklıklarının artması ve iklim sistemlerinin bozulması tarımsal alanları daraltmakta ve/veya verimliliği düşürmektedir. İklimlerde meydana gelen değişim ile aşırı sıcaklıklar tarımı olumsuz etkilediği gibi, iklim değişikliğine yol açan birincil nedenlerden birini oluşturan sera gazı salınımlarında tarımsal uygulamaların payı azımsanmayacak düzeydedir. Bu durumda hem gıda güvenliğinin sağlanarak gelecek kuşakların yaşamının güvence altına alınması hem de iklim değişikliğinin şiddetinin artmasının engellenmesi için tarımda verimli yöntemlerin kullanılması ve sürdürülebilir tarımsal üretim yöntemlerinin tercih edilmesi iki yönlü fayda sağlayacaktır. Tarımsal ormancılık, iklim akıllı tarım gibi çeşitli yaklaşımlara her geçen gün yenileri eklenirken, çiftçileri bu yöntemleri benimseye ikna edecek teşvik mekanizmalarının devletler tarafından tasarlanması ve uygulanması bir gerekliliktir. Bu araştırma sürdürülebilir tarımın iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma açısından önemini açıklamak ve bu alanda devlet teşviklerinin önemine değin-

* Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, fatma.yapici@deu.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-2441-924X.

Çalışma kapsamında ikinci bölüm sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği ekseninde tarımın önemine ayrılmış ve üçüncü bölüm seçilmiş ülkelerde sürdürülebilir tarıma yönelik teşvik uygulamalarını Kolombiya, Kenya ve Brezilya örneklerine ayrılmıştır. Kolombiya'da tarımsal silvopastoral sistemler teşvik edilerek meralar ve otlatma alanlarının genişletilmesi sağlanmıştır. Ayrıca 2009 yılında sığır yetiştiriciliğine yönelik gerçekleştirilen proje aracılığıyla süt verimliliğinde dikkate değer artış kaydedilmiştir. Kenya'da ise üretkenliği ve dayanıklılık ile gelirleri sürdürülebilir şekilde artıran, sera gazlarını azaltan ve ulusal gıda güvenliği ve kalkınma hedeflerine ulaşılmasını artıran tarım olarak tanımlanan iklim akıllı tarım uygulamalarının teşvik edilmesi için Eyalet İklim Değişikliği Fonları (CCCF'ler) kurulmuş ve eylem planlarında hangi alanların bu kapsamda teşvik edileceği belirtilmiştir. Brezilya devletten yerel yönetimlere gelirleri ekolojik göstergelere göre yeniden dağıtmak için tasarlanan Ekolojik Mali Transfer (EMT) uygulaması ile biyoçeşitliliğin korunmasının teşvik edilmesi amaçlanmıştır. İncelenen ülke örneklerine sürdürülebilir tarıma yönelik teşvik uygulamalarında öne çıkan en önemli sorun teşvikler ile vergi sisteminin uyumsuzluğu ile politika metinlerinde yer alan taahhütlerin uygulamayla tam anlamıyla örtüşmemesidir. Teşvikler tasarlanırken öncelikle hedeflerden sapmaya yol açacak vergilerin ortadan kaldırılması ile politika metinlerinde yer alan hedeflerin ne şekilde gerçekleştirileceğinin de açıkça ortaya konulması tarımda sürdürülebilirliğe ulaşılmasında daha yararlı politikaların üretilebilmesinin önünü açacaktır. Ayrıca sürdürülebilir tarım uygulamalarının bölgeler ve ürün grupları itibarıyla ayrı ayrı tarif edilmesi ile çiftçilere yönelik eğitim programlarının da teşvik ödemeleri ile eş zamanlı olarak yürütülmesi yeni uygulamalarının benimsenme düzeylerini artırabilecektir.

KAYNAKÇA

Akyıldız, F. (2011). Binyıl Kalkınma Hedefleri, İnsan Hakları ve Demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 39-60.

Barrott, J. (2019), *Kenya's County Climate Change Funds*, https://www.weadapt.org/placemarks/maps/view/53956, (05.05.2023).

Birleşmiş Milletler Türkiye (2023). *Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Çalışmalarımız,* https://turkiye.un.org/tr/sdgs, (31.05.2023).

Brundtland, G. H. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development "Our*

Common Future. United Nations.

Climatefocus, (2018). *Enhancing Attractiveness of Climate-Smart Agriculture (CSA) Investments in Kenya,* https://climatefocus.com/projects/enhancing-attractiveness-of-climate-smart-agriculture-csa-investments-in-kenya/, (28.04.2023).

Eyhorn, F., Muller, A., Reganold, J.P., Herren, H. R., Luttikholt, L., Mueller, A., Sanders, J., Scialabba, N. E., Seufert, V. ve Smith, P. (2019) Sustainability İn Global Agriculture Driven By Organic Farming. *Nature Sustainability,* 2, 253–255. https://doi.org/10.1038/s41893-019-0266-6.

FAO, (2013). *Climate-Smart Agriculture Sourcebook*, https://www.fao.org/climate-smart-agriculture-sourcebook/enabling-frameworks/module-c3-policy/chapter-c3-5/ar/, (20.03.2023).

FAO, (2023). *Climate-Smart Agriculture*, https://www.fao.org/climate-smart-agriculture/en/, (20.03.2023).

FANRPAN, Food, Agriculture & Natural Resources Policy Analysis Network (2017), Climate-Smart Agricultr in Kenya, Policy Brief 08/2017, https://www.jstor.org/stable/resrep16455?seq=1.

Feedthefuture (2022). *Policy Brief Increasing Csa Investment Through Fiscal Incentives,* https://climatefocus.com/wp-content/uploads/2022/06/brief_2_-_increasing_csa_investment_through_fiscal_incentives.pdf, (01.06.2023).

Government of the Republic of Kenya (GOK). (2016). Climate Change Act, 2016. Retrieved from http://kenyalaw.org/lex/actview.xql?actid=No.%2011%20of%202016 , (01.06.2023).

IPCC, (2014). *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Core Writing Team, R.K. Pachauri and L.A. Meyer (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland.

IPCC, (2022), *Chapter 7: Agriculture, Forestry and Other Land Uses (AFOLU), Working Group III contribution to the Sixth Assessment Report (AR6) of the Intergovernmental Panel on Climate Change,* https://report.ipcc.ch/ar6wg3/pdf/IPCC_AR6_WGIII_FinalDraft_Chapter07.pdf, (20.03.2023).

Jamali, T. (2007). *Ekolojik Vergiler*. Yaklaşım Yayınları: Ankara.

Luc Hoffman Institute, (2020). *Inventory of Incentives For Community-Based Conservation*.

Lynch, J., Cain, M., Frame, D., & Pierrehumbert, R. (2021). Agriculture's Contribution To Climate Change And Role in Mitigation is Distinct From Predominantly Fossil CO2-Emitting Sectors. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 300.

Ministry of Environment and Forestry, (24th December 2020), *Submission of Kenya's Updated Nationally Determined Contribution*, https://unfccc.int/sites/default/files/NDC/2022-06/Kenya%27s%20First%20%20NDC%20%28updated%20version%29.pdf, (07.05.2023).

Ministry of Agriculture, Livestock, Fisheries and Irrigation, (2018), *Kenya Climate Smart Agriculture Implementation Framework 2018-2027.* https://www.undp.org/kenya/publications/kenya-climate-smart-agriculture-implementation-framework, (07.05.2023).

Murphy, D. ve Orindi, V. (2017). *Kenya's County Climate Change Funds*, Country Brief 2B. NAP Global Network.

Mutoko, M., Rioux, J. ve Kirui, J. (2015). *Barriers, Incentives and Benefits in The Adoption of Climate-Smart Agriculture Lessons From The MICCA Pilot Project in Kenya*. Rome: FAO.

NASA, *World of Change: Global Temperatures***,** https://earthobservatory.nasa.gov/world-of-change/global-temperatures, (15.05.2023).

Orindi, V., Wendo, H. K., Landesman, T., Adriazola, P. Ve Strauch, L. (2020). *The County Climate Change Funds in Kenya*, Berlin: Adelphi, https://adelphi.de/en/publications/the-county-climate-change-funds-in-kenya#:~:text=Kenya%20has%20pioneered%20a%20climate,and%20prioritised%20by%20local%20communities, (15.05.2023).

Paulo, F. L. L. ve Camões, P. J. S. (2019). The Adoption of Ecological Fiscal Transfers: An Empirical Analysis. *Land Use Policy*, *88*, 104202.

Paulo, F. L. L. ve Camões, P. J. S. (2021). An Analysis of Delay in İmplementing Ecological Fiscal Transfers in Brazil. *Environmental Development*, *37*, 100550.

SDG Tracker, (2023). *Sustainable Development Goals/Zero Hunger,* https://sdg-tracker.org/zero-hunger, (10.06.2023).

Su ve Çevre Teknolojileri, (5 Ağustos 2022). *Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı*, https://www.suvecevre.com/yayin/1085/1972-stockholm-insan-ve-cevre-konferansi_30630.html, (31.05.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2022). *Çevre, İklim Değişikliği ve Suya Dair Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri*, https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa, (31.05.2023).

The World Bank. (2007). *World Development Report 2008: Agriculture For Development*. The World Bank.

The World Bank, (2023). *Climate-smart Agriculture*, https://www.worldbank.org/en/topic/climate-smart-agriculture, (20.03.2023).

The World Bank, (8 July 2019), *Trees and Cows Offer Path to Recovery in Colombia,* https://www.worldbank.org/en/news/feature/2019/07/08/trees-and-cows-offer-path-to-recovery-in-colombia, (05.06.2023).

UNCC, (2023), *The Paris Agreement*, https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement, (31.05.2023).

U.S. Department of Agriculture, (2023), *Silvopasture,* https://www.fs.usda.gov/nac/practices/silvopasture.php, (02.06.2023).

ENERJİNİN VERGİLENDİRİLMESİ

Mine BİNİŞ*

1. GİRİŞ

Çevreye duyarlı kalkınma anlayışını benimseyen sürdürülebilir kalkınma, ekonomik faaliyetlerin çevre üzerinde tahribata yol açmayan ve kaynak verimliliğini esas alan bir şekilde yürütülmesini zorunlu kılmaktadır. İklim değişikliklerinin çevre üzerinde neden olduğu tahribatın azaltılmasında ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında bu husus birincil önceliğe sahiptir.

Kalkınmanın itici gücü olan enerjinin iklim değişikliklerinin etkilerini azaltacak, enerji verimliliğini sağlayacak bir yapıda düzenlenmesi ve buna yönelik politikaların uygulamaya geçirilmesi hem ulusal hem de küresel bir zorunluluktur. Bu gerekliliğin karşılanmasına yönelik temel politikalardan biri vergilendirmedir. Çevre kirliliğinin önemli bir kaynağı olan enerjinin vergilendirilmesinin enerji tüketiminin kontrolünde, enerji verimliliğinde ve küresel iklim değişikliklerine yönelik belirlenen hedeflerin temininde önemli bir işlev üstlendiği kabul edilmektedir.

Vergilendirme ekonomik birimlerin davranışlarının ve tercihlerinin değiştirilmesinde asli belirleyicilerinden biridir. Enerji vergileri, devlete finansman kaynağı sağlamasının yanında özellikle yönetim kolaylığı ve çevresel sürdürülebilirliğe katkısı nedeniyle ülkeler açısından tercih edilen araçlardandır. Enerji politikalarının ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları kapsayan bir yapıda düzenlenmesi sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin sağlanması için gereklilik göstermektedir. Çalışmada sürdürülebilir kalkınma ve enerji ilişkisinden yola çıkarak, çevresel sürdürülebilirlik bağlamında enerji politikalarının belirlenmesi ve bir politika aracı olarak enerjinin vergilendirilmesi üzerinde durulmakta ve konuya ilişkin değerlendirmelerde bulunulmaktadır.

* Doç. Dr.; Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, mbinis@balikesir.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3296-4627.

Sürdürülebilir çevre politikalarında öncelikli konulardan biri de enerji kaynakları içinde fosil kaynakların payının azaltılması ve temiz enerji kaynaklarının payının artırılmasıdır. Dolayısıyla enerjinin temiz, ulaşılabilir ve güvenli enerji kaynaklarından sağlanması ve küresel iklim hedeflerine ulaşabilmek için enerji politikalarının enerji verimliliğini esas alan, temiz enerji kaynaklarına entegre eden bir yapıda düzenlenmesi gereklilik göstermektedir. Diğer tüm vergilerde olduğu üzere enerji vergileri de verginin mali amacı kapsamında devlete gelir sağlamaktadır. Ancak diğer vergilerden farklı olarak bu vergiler düzenlenirken birincil öncelik çevresel sürdürülebilirlik olmalıdır. Çevresel sürdürülebilirlik hedefi kapsamında enerji sisteminin düzenlenmesi ve temiz çevre teknolojilerinin desteklenmesi gereklilik göstermektedir.

KAYNAKÇA

Andersen, M. S. (2010). Europe's experience with Carbon-Energy taxation. *SAPIENS. Surveys and Perspectives Integrating Environment and Society*, 3(2), 1-11.

Aydın, C., ve Esen, Ö. (2018). Reducing CO2 emissions in the EU member states: Do environmental taxes work?. *Journal of Environmental Planning and Management*, *61*(13), 2396-2420.

Aytaç, D. (2011). Türkiye'de enerji etkinliğini sağlama ve çevresel kirlenmeyi engellemede enerji üzerindeki zımni vergi oranlarının etkisi. *Maliye Dergisi*, *160*, 392-410.

Bashir, M. F., Benjiang, M. A., Shahbaz, M., Shahzad, U., ve Vo, X. V. (2021). Unveiling the heterogeneous impacts of environmental taxes on energy consumption and energy intensity: Empirical Evidence from OECD Countries. *Energy*, *226*, 120366.

Bhattacharyya, S. C. (1997). Energy Taxation and the environment: A developing country perspective. *Natural Resources Forum*, 21(4), 273- 280.

British Petroleum (BP). (2022). Statistical Review of World Energy. https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html (28.04.2023).

Bye, T., ve Bruvoll, A. (2008). *Taxing energy-why and how?: the present policies across western countries*. Statistics Norway, Report, 28, https://core.ac.uk/download/pdf/249952835.pdf (28/04/2023).

Borozan, D. (2018). Efficiency of energy taxes and the validity of the residential electricity environmental Kuznets curve in the European Union. *Sustainability*, *10*(7), 2464, 1-16.

Borozan, D. (2019). Unveiling the heterogeneous effect of energy taxes and income on residential energy consumption. *Energy Policy*, *129*, 13-22.

Boyd, R., Krutilla, K., ve Viscusi, W. K. (1995). Energy taxation as a policy instrument to reduce CO2 emissions: a net benefit analysis. *Journal of Environmental Economics and Management*, *29*(1), 1-24.

Dikmen, S., ve Çiçek, H. G. (2020). Avrupa Birliğinde çevre vergisi gelirlerinin karşılaştırmalı analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (57), 57-88.

Douenne, T. (2020). The vertical and horizontal distributive effects of energy taxes: A case study of a French policy. *The Energy Journal*, *41*(3), 231- 253.

Eisenack, K., Edenhofer, O., ve Kalkuhl, M. (2012). Resource rents: The effects of energy taxes and quantity instruments for climate protection. *Energy Policy*, *48*, 159-166.

European Commission (2014). A policy framework for climate and energy in the period from 2020 to 2030; https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/ docs/a-policy-framework-for-climate-and-energy-in-the-period-from-2020-to-2030.pdf (28/04/2023).

Eurostat (2023). *Environmental Tax Revenues*. Data Browser. https://ec.europa.eu/ eurostat/databrowser/view/env_ac_tax/default/table?lang=en (03/05/2023).

Flues, F., ve Thomas, A. (2015). The distributional effects of energy taxes. *OECD Taxation Working Papers*, 23, https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/the-distributional-effects-of-energy-taxes_5js1qwkqqrbv-en (01/05/2023).

Flues, F., ve Van Dender, K. (2017). The impact of energy taxes on the affordability of domestic energy. *OECD Taxation Working Papers*, 30, https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/the-impact-of-energy-taxes-on-the-affordability-of-domestic-energy_08705547-en (28/04/2023).

Freire-González, J. ve Ventosa, I. P. (2019). Reformulating taxes for an energy transition. *Energy Economics*, 78, 312-323.

Freire-González, J. (2020). Energy taxation policies can counteract the rebound effect: analysis within a general equilibrium framework. *Energy Efficiency*, *13*(1), 69-78.

Gago, A., Labandeira, X., ve López-Otero, X. (2013). A panorama on energy taxes and green tax reforms. *Hacienda Pública Española*, *208*(1), 145-190.

He, P., Sun, Y., Shen, H., Jian, J., ve Yu, Z. (2019). Does environmental tax affect energy efficiency? An empirical study of energy efficiency in OECD countries based on DEA and Logit model. *Sustainability*, *11*(14), 3792.

He, P., Sun, Y., Niu, H., Long, C., ve Li, S. (2021). The long and short-term effects of environmental tax on energy efficiency: Perspective of OECD energy tax and vehicle traffic tax. *Economic Modelling*, *97*, 307-325.

Hoeller, P., ve Wallin, M. (1991). Energy prices, taxes and carbon dioxide emissions. *OECD Economic Studies*, (17), 91-105.

Jansen, H., ve Klaassen, G. (2000). Economic impacts of the 1997 EU energy tax: simulations with three EU-wide models. *Environmental and Resource Economics*, *15*, 179-197.

Koeppl, A., Kratena, K., Pichl, C., Schebeck, F., Schleicher, S., ve Wueger, M. (1996). Macroeconomic and sectoral effects of energy taxation in Austria. *Environmental and Resource Economics*, *8*, 417-430.

Kosonen, K. ve Nicodeme, G. (2009). The role of fiscal instrument in environmental policy. *CESifo Working Paper Series*, 2719.

Kosonen, K. (2012). Regressivity of environmental taxation: myth or reality?. İçinde *Handbook of research on environmental taxation* (ss. 161-174). Edward Elgar Publishing.

Liobikienė, G., Butkus, M., ve Matuzevičiūtė, K. (2019). The contribution of energy taxes to climate change policy in the European Union (EU). *Resources*, *8*(2), 63.

Nagy, Z. (2015). Energy taxation and its problems of regulation. *Juridical Current*, 18(1), 128- 148.

Pereira, A. M., ve Pereira, R. M. (2023). Energy taxation reform with an environmental focus in Portugal. *Energies*, *16*(3), 1232, 1-23.

Pizer, W. A., ve Sexton, S. (2019). The distributional impacts of energy taxes. *Review of Environmental Economics and Policy*. 104-123.

Richter, W. F., ve Schneider, K. (2003). Energy taxation: Reasons for discriminating in favor of the production sector. *European Economic Review*, *47*(3), 461-476.

Scheraga, J. D., ve Leary, N. A. (1993). Costs and side benefits of using energy taxes to mitigate global climate change. In *Proceedings of the Annual Conference on Taxation Held under the Auspices of the National Tax Association-Tax Institute of America*. 86, 133-138.

Shahzad, U. (2020). Environmental taxes, energy consumption, and environmental quality: Theoretical survey with policy implications. *Environmental Science and Pollution Research*, *27*(20), 24848-24862.

Smith, S. (1998). Environmental and public finance aspects of the taxation of energy. *Oxford Review of Economic Policy*, *14*(4), 64-83.

OECD. (2021). *Taxing energy use for sustainable development. Opportunities for energy tax and subsidy reform in selected developing and emerging economies*. https://www.oecd.org/tax/tax-policy/taxing-energy-use-for-sustainable-development.htm (30/04/2023).

Xiang, D., ve Lawley, C. (2019). The impact of British Columbia's carbon tax on residential natural gas consumption. *Energy Economics*, *80*, 206-218.

Wang, B., Liu, B., Niu, H., Liu, J., ve Yao, S. (2018). Impact of energy taxation on economy, environmental and public health quality. *Journal of Environmental Management*, *206*, 85-92.

Webster, A., ve Ayatakshi, S. (2013). The effect of fossil energy and other environmental taxes on profit incentives for change in an open economy: Evidence from the UK. *Energy Policy*, *61*, 1422-1431.

Wen, S., ve Jia, Z. (2022). The energy, environment and economy impact of coal resource tax, renewable investment, and total factor productivity growth. *Resources Policy*, *77*, 102742.

Vehmas, J. (2005). Energy-related taxation as an environmental policy tool—the Finnish experience 1990–2003. *Energy Policy*, *33*(17), 2175-2182.

Vollebergh, H. R. (2008). Lessons from the polder: energy tax design in the Netherlands from a climate change perspective. *Ecological Economics*, *64*(3), 660-672.

Voulis, N., van Etten, M. J., Chappin, É. J., Warnier, M., ve Brazier, F. M. (2019). rethinking European energy taxation to incentivise consumer demand response participation. *Energy Policy*, *124*, 156-168.

Zaharia, M., Pătrașcu, A., Gogonea, M. R., Tănăsescu, A., ve Popescu, C. (2017). A cluster design on the influence of energy taxation in shaping the new eu-28 economic paradigm. *Energies*, *10*(2), 257, 1-21.

AVRUPA BİRLİĞİ EMİSYON TİCARETİ SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

Hüseyin Güçlü ÇİÇEK[*]
Sema DİRGEN ÖZ[**]
Mehmet Murat AKBELEN[***]

1. GİRİŞ

Sera gazı emisyonları yoluyla insan faaliyetleri küresel yüzey sıcaklığının 2011–2020 yılları arasında, 1850–1900 yılları aralığındaki seviyenin 1,1°C üzerine çıkmasıyla, tartışmasız bir şekilde küresel ısınmaya neden olmuştur. Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli'nin son raporu olan Altıncı Değerlendirme Raporu (IPCC, 2022) can kaybı, insani krizler ve ekosistemlerde geri dönüşü olmayan hasarlar da dahil olmak üzere, halihazırda hissedilmekte olan etkilerin net bir resmini çizmiştir. Rapora göre, sıcaklık artışını 1,5°C ile sınırlamak için, küresel emisyonlar 2030 yılına kadar % 43 oranında düşmelidir. Bu düşüş için ise tüm ekonomik sektörlerde hızlı emisyon azaltımları sağlanmalıdır.

Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli, iddialı ve uygun maliyetli karbondan arındırma yollarına ulaşmak için, güçlü fiyat sinyallerini yansıtan politikaların gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Emisyon ticaret sistemleri (ETS'ler) bunu gerçekleştirmenin önemli bir aracıdır.

ETS fiyat sinyalinin, yeşil bir ekonomiye yatırım yapmak için önemli bir teşvik sağlayacağı ve emisyon azaltma hedeflerine uyumu teşvik edeceği düşünülmektedir. ETS'den sağlanan gelirin geri dönüşümü yoluyla da gelişmekte olan teknolojilerin sübvanse edebileceği; sanayi, enerji ve ulaşım sektörlerinin karbondan arındırılmasını hızlandırmaya yardımcı olabileceği ve savunmasız toplulukları destekleyebileceği öne sürülmektedir.

[*] Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, huseyincicek@sdu.edu.tr, 0000-0003-2883-9468
[**] Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi Korkuteli Meslek Yüksekokulu Finans, Bankacılık Ve Sigortacılık Bölümü, Maliye Programı, semaoz@akdeniz.edu.tr, 0000-0002-5614-6565
*** Dr., murat_akbelen1964@yahoo.com.tr, 0000-0003-3065-1640

yeniden yatırım yapabileceği gelirler elde edilmesi sağlanmak istenmektedir. Elde edilen gelirlerin Sosyal İklim Fonu'na aktarılarak daha yüksek enerji faturaları olan savunmasız tüketicilere yardımcı olmak için üye devletler arasında dağıtılması, haneler ve işletmeler tarafından bina tadilatları, ısı pompalarının kurulumu ve motorlu araçların elektrikli araçlar ve bisikletlerle değiştirilmesi gibi mali sübvansiyonlar için emisyon ticaretinin genişlemeye devam etmesi kararı alınmıştır. AB ETS ülke ekonomilerinin rekabet edebilirliğini sağlarken yüksek karbon fiyatlarına olanak tanıyan sınır ötesi politikalara ve girişimlere giderek daha fazla önem vermeye başlamıştır. Enerji krizi bu hedeflerin aciliyetini vurgulamış ve çabaların güçlendirilmesi yönünde kararlar alınmasını sağlamıştır.

Birçok ETS artık azalan yıllık emisyon üst sınırlarına ve piyasa istikrar rezervlerine sahiptir. Bu rezervler, arz bol olduğunda tahsisatları piyasadan çeker ve kıtlık ortaya çıkarsa tahsisatları serbest bırakır. Nispeten bu yeni özelliklerin etkinlikleri henüz kanıtlanmamıştır. Ancak politika yapıcılar yalnızca emisyon üst sınırını karşılamanın yetersiz olduğu kanaatindedirler. Sistemin son revizyonu ve reformu ETS'nin ekonomideki rolünün hem daha güçlü bir karbon fiyatı sinyali hem de gelir kullanımı yoluyla ekonomide temel değişiklikleri yönlendirmek olması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Bailey, I. (2010). The EU Emissions Trading Scheme. WIREs Climate Change, 144-153.

Bayer, P., & Aklin, M. (2020). The European Union Emissions Trading System Reduced CO_2 Emissions Despite Low Prices. PNAS, 117(16), 8804–8812.

Caney, S., & Hepburn, C. (2011). Carbon Trading: Unethical, Unjust and Ineffective? Centre for Climate Change Economics and Policy, 1-35.

Convery, F. J. (2009). Reflections—The Emerging Literature on Emissions Trading in Europe. Review of Environmental Economics and Policy, 121-137.

EC. (2008). EU Action Against Climate Change. Belgium: European Communities.

EC. (2022). Report From the Commission to the European Parliament and the Council. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0516&from=EN adresinden alındı

EC. (2023). European Commission Climate Action. EU Emissions Trading System (EU ETS): https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets_en adresinden alındı

Egenhofer , C., Alessi, M., Georgiev, A., & Fujiwara, N. (2011). The EU Emissions Trading System and Climate Policy towards 2050. Centre for European Policy Studies (CEPS) , 1-26.

Ellerman , A., & Joskow, P. (2008). The European Union's Emissions Trading System in Perspective. Pew Center on Global Climate Change, 1-54.

Ellerman, A., & Buchner, B. (2007). The European Union Emissions Trading Scheme: Origins, Allocation, and Early Results. Review of Environmental Economics and Policy, 1(1).

Ellerman, A., Marcantoniniy, C., & Zaklan, A. (2016). The European Union Emissions Trading System: Ten Years and Counting. Review of Environmental Economics and Policy, 10(1), 89-107.

Goulder, L., & Schein, A. (2013). Carbon Taxes Versus Cap and Trade: A Critical Review. Climate Change Economics, 4(3).

Haites, E. (2018). Carbon Taxes and Greenhouse Gas Emissions Trading Systems: What Have We Learned? Climate Policy, 18(8), 955-966.

Hepburn, C. (2007). Carbon Trading: A Review of the Kyoto Mechanisms. The Annual Review of Environment and Resources, 375-393.

High-Level Commission on Carbon Prices. (2017). Report of the High-Level Commission on Carbon Prices. Washington: World Bank.

ICAP. (2020). Emissions Trading Worldwide: Status Report. Berlin: International Carbon Action Partnership.

ICAP. (2022). Emissions Trading Worldwide: Status Report. Berlin: International Carbon Action Partnership.

ICAP. (2023). Emissions Trading Worldwide International Carbon Action Partnership Status Report. Berlin: International Carbon Action Partnership.

ICAP, & WB. (2021). Emissions Trading in Pratice: A Handbook on Design and Implementation. Washington: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.

IEA. (2020). Implementing Effective Emissions Trading Systems. France: International Energy Agency.

IEA. (2022). The EU Emissions Trading System in 2021: Trends and Projections. France: International Energy Agency. https://www.eea.europa.eu/publications/the-eu-emissions-trading-system-2/the-eu-emissions-trading-system adresinden alındı

IPCC. (2022). WGII Sixth Assessment Report: Summary for Policymakers. Cenevre: Intergovernmental Panel on Climate Change.

Jaffe, J., Ranson , M., & Stavins, R. (2009). Linking Tradable Permit Systems: A Key Element of Emerging International Climate: Policy Architecture. Ecology Law Quarterly, 36(4), 789-808.

Nachtigall, D., Ellis, J., & Errendal, S. (2022). Carbon Pricing and COVID-19: Policy Changes, Challenges and Design Options in OECD and G20 Countries. Paris: OECD.

Narassimhan, E., Gallagher, K., Koester, S., & Rivera, J. (2018). Carbon Pricing in Practice: a Review of Existing Emissions Trading Systems. Climate Policy, 18, 967-991. https://www.tandfonline.com/loi/tcpo20 adresinden alındı

OECD/IEA. (2010). Reviewing Existing and Proposed Emissions Trading Systems. Paris: International Energy Agency.

Peace, J., & Stavins, R. (2010). Meaningful and Cost Effective Climate Policy: The Case for Cap and Trade. Pew Center on Global Climate Change, 1-17.

Ranson, M., & Stavins, R. (2016). Linkage of Greenhouse Gas Emissions Trading Systems: Earning from Experience. Climate Policy, 16(3), 284-300.

Schmalensee, R., & Stavins, R. (2017). The Design of Environmental Markets. Oxford University Press, 33(4), 572-588.

Skjærseth, J., & Wettestad, J. (2008). EU Emissions Trading Initiation, Decision-making and Implementation. Norway: Fridtjof Nansen Institute.

Stavins, R. N. (2002). Experience with Market-Based Environmental Policy Instruments. Handbook of Environmental Economics, 355-435.

UNEP. (2022). Emissions Gap Report 2022: The Closing Window. Kenya: United Nations Environment Programme.

Vlachou, A. (2014). The European Union's Emissions Trading System. Cambridge Journal of Economics, 38, 127–152.

WB. (2020). State and Trends of Carbon Pricing 2020. Washington: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.

WB. (2022). State and Trends of Carbon Pricing 2022. Washington: The World Bank.

WB. (2023). What is Carbon Pricing? Washington: World Bank. https://carbonpricingdashboard.worldbank.org/what-carbon-pricing adresinden alındı

YEŞİL KAMU ALIMLARI: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN BİR ARAÇ

Süleyman DİKMEN*

1. GİRİŞ

Kamu alımları, kamu kurum ve kuruluşlarının mal, hizmet ve iş alımlarını ifade etmektedir. Daha ayrıntılı olarak ifade etmek gerekirse, kamu alımları ülkelerin gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYİH) büyük bir kısmını oluşturmakta ve kamu harcamaları açısından önemli bir işleve sahiptir. Hükümetler kamu parasının etkin, etkili ve verimli şekilde harcanmasını sağlamak için kamu alım politikaları oluşturmuşlardır. Özellikle sağlık, eğitim, altyapı, ulaşım, enerji ve sosyal koruma sektörleri kamu harcamalarının en yoğun olduğu sektörlerdir ve bu sektörler, sürdürülebilir kalkınma ile de yakın bir ilişki içerisindedir.

Kamu alımları, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkelerinde GSYİH'nin ortalama %12'sini ve birçok gelişmekte olan ülkede ise GSYİH'nin %30'unu oluşturmaktadır (UN Environment Programme [UNEP], 2023c). Kamu kurumlarının satın alma gücü göz önünde bulundurulduğunda, yeşil kamu alımlarının sürdürülebilir kalkınmaya ulaşma mücadelesinde önemli bir politika aracı haline dönüştüğü daha iyi anlaşılmaktadır (Walker & Brammer, 2009). Yeşil kamu alımları, hükümetleri çevreye en az olumsuz etki yapan ürün ve hizmetleri seçmeye teşvik etmektedir. Rekabetçi fiyatlarla çevre dostu ürün ve hizmetler ararken çevreyi göz önünde bulundurur ve daha geniş anlamda sürdürülebilir alımları insan sağlığı ve ekonomik kaygıları da içerecek şekilde teşvik eder (World Bank, 2021b: 10).

Son yıllarda hem çevresel sorunlarla mücadeleye artan ilgi (Parmar, Rawtani, & Agrawal, 2016; Ukaogo, Ewuzie, & Onwuka, 2020; Xu, Nie, Ding, & Hou, 2018) hem de bu sorunlarla mücadelede yeşil kamu alımlarının stratejik bir araç olarak ön plana çıkması (Dikmen & Dağlıoğlu Şanlı, 2020; Testa, Annunzi-

* Doktor Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, suleymandikmen@sdu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5434-0532

kamu alımlarının teşvik edilmesini ifade etmektedir. Yeşil ve sürdürülebilir kamu alımlarının sürdürülebilir kalkınma hedefi içinde yer alması uygulamada başarıyı artıracaktır. Ayrıca bu konuda halkın bilinçlendirilmesine ve eğitimine ve iyi bir iş birliğine ihtiyaç vardır.

Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma çalışmaları 2000 yılından sonra gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle kalkınma planları bu konuda öncü rol oynamıştır. Diğer taraftan Türkiye'nin bu konuda BM'nin çalışmalarına entegre olması da ülkede sürdürülebilir kalkınma konusunda yasal bir mevzuatın ve bilincin oluşmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca Türkiye'deki durumu tespit etmek amacıyla 2017 yılında bir proje yapılmış ve BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde ortaya koyulan 17 SKA ile 169 hedef için Türkiye'nin mevcut durumu ortaya konulmuş ve bir yol haritası çizilmiştir. Raporda yeşil ve sürdürülebilir kamu alımları ile yerli üretimin desteklenmesi gerektiği, bütünlükçü bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Son olarak sürdürülebilir kalkınmanın belirli amaçlarını gerçekleştirebilmek adına kamu alımları konusunda planlı ve kapsamlı bir ulusal politikanın ve stratejinin oluşturulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Alibašić, H. (2020). Sustainable Procurement. Içinde A. Farazmand (Ed.), G*lobal Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance* (ss. 1–5). Springer Cham.

Appolloni, A., Coppola, M. A., & Piga, G. (2019). Implementation of Green Considerations in Public Procurement: A Means to Promote Sustainable Development. Içinde R. K. Shakya (Ed.), *Green Public Procurement Strategies for Environmental Sustainability* (ss. 23–58). USA: IGI Global.

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1972). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/Ucuncu-Ulusal-Kalkinma-Plani.pdf

Berg, A., Antikainen, R., Hartikainen, E., Kauppi, S., Kautto, P., Lazarevic, D., … Saikku, L. (2018). *Circular Economy for Sustainable Development*. Helsinki, Finland: Reports of the Finnish Environment Institute 26/2018.

Cheng, W., Appolloni, A., D'Amato, A., & Zhu, Q. (2018). Green public procurement, missing concepts and future trends – A critical review. *Journal of Cleaner Production*, *176*, 770–784.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019a). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019b). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Degerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB.pdf

del Río, P., Kiefer, C. P., Carrillo-Hermosilla, J., & Könnölä, T. (2021). *The Circular Economy*. Cham: Springer International Publishing.

Dikmen, S., & Dağlıoğlu Şanlı, İ. (2020). Avrupa Birliği'nde çevre politikası aracı olarak yeşil kamu alımları. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, *19*(1), 85–119.

Environmental Protection Agency. (2021). *Green Public Procurement, Guidance for the Public Sector*. County Wexford, Ireland: Environmental Protection Agency.

Environmental Protection Department. (2023). Green Procurement. https://www.epd.gov.hk/epd/english/how_help/green_procure/green_procure.html, (27/4/2023).

European Commission [EC]. (2015). *Closing the Loop, an EU Action Plan for the Circular Economy*. Brussels, Belgium: European Commission.

European Union [EU]. (2016). *Buying Green! A Handbook on Green Public Procurement* (3. Edition). Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Gertsakis, J., & Lewis, H. (2003). *Sustainability and the Waste Management Hierarchy*. http://www.helenlewisresearch.com.au/wp-content/uploads/2014/05/TZW_-_Sustainability_and_the_Waste_Hierarchy_2003.pdf

Heshmati, A. (2015). *A Review of the Circular Economy and its Implementation* (No. IZA DP No. 9611). Bonn Germany.

International Institute for Sustainable Development [IISD]. (2005). Earth Negotiations Bulletin. https://enb.iisd.org/events/csd-13-intergovernmental-preparatory-meeting-ipm/curtain-raiser

Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.

Kalkınma Bakanlığı. (2017). *Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Kapsamında Türkiye'nin Mevcut Durum Analizi Projesi Ana Rapor*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı. http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/753_1.pdf

Koch, R. (2020). *Green Public Procurement under WTO Law* (C. 9). Cham: Springer International Publishing.

Korhonen, J., Nuur, C., Feldmann, A., & Birkie, S. E. (2018). Circular economy as an essentially contested concept. *Journal of Cleaner Production*, *175*, 544–552.

Mikroni, O., Fountoulakis, G., Vouros, P., & Evangelinos, K. I. (2022). Circular Economy in the Cosmetics Industry: An Assessment of Sustainability Reporting. Içinde A. Stefanakis & O. Nikolaou (Ed.), *Circular Economy and Sustainability: Volume 1 Management and Policy* (ss. 609–618). Elsevier.

Morganti, P., & Morganti, G. (2021). Circular and Green Economy: Which Is the Difference? Içinde P. Morganti & M.-B. Coltelli (Ed.), *An Introduction to the Circular Economy* (ss. 17–40). New York: Nova Science Publishers, Inc.

Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]. (2011). *Setting the Award Criteria*. OECD Publishing.

Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]. (2023). Green Public Procurement. https://www.oecd.org/gov/public-procurement/green/, (26/4/2023).

Parmar, T. K., Rawtani, D., & Agrawal, Y. K. (2016). Bioindicators: The natural İndicator of environmental pollution. *Frontiers in Life Science*, *9*(2), 110–118.

Schroeder, P., Anggraeni, K., & Weber, U. (2019). The relevance of circular economy practices to the sustainable development goals. *Journal of Industrial Ecology*, *23*(1), 77–95.

Shakya, R. K. (2019). Green Public Procurement Implementation Framework: Strategies for Environmental Sustainability. Içinde R. K. Shakya (Ed.), *Green Public Procurement Strategies for Environmental Sustainability* (ss. 1–22). Hershey, PA: IGI Global.

Sharma, S., & Sharma, K. (2023). *Environment and Society: Climate Change and Sustainable Development*. London and New York: Routledge.

Sikirica, V. (2016). Procurement for Sustainable Development, A View from Multilateral Development Banks. Içinde G. Piga & T. Tatrai (Ed.), *Public Procurement Policy* (ss. 178–204). London and New York: Routledge.

TCO Development. (2016). *Sustainable Public Procurement: From Rhetoric to Practice*. TCO Development. https://tcocertified.com/files/2016/04/2016-04-14-Sustainable-public-procurement-from-rhetoric-to-practice.pdf

Testa, F., Annunziata, E., Iraldo, F., & Frey, M. (2016). Drawbacks and opportunities of green public procurement: An effective tool for sustainable production. *Journal of Cleaner Production*, *112*(3), 1893–1900.

Ukaogo, P. O., Ewuzie, U., & Onwuka, C. V. (2020). Environmental pollution: Causes, effects, and the remedies. *Microorganisms for Sustainable Environment and Health*, 419–429.

UN Development Programme [UNDP]. (2023). What are the Sustainable Development Goals? https://www.undp.org/sustainable-development-goals, (15/5/2023).

UN Environment Programme [UNEP]. (2022). *Sustainable Public Procurement: 2022 Global Review, Part I. Current State of Sustainable Procurement and Progress in National Governments*. United Nations Environment Programme (UNEP). https://www.oneplanetnetwork.org/sites/default/files/from-crm/300_I_UNEP_Global_Report_2022.pdf

UN Environment Programme [UNEP]. (2023a). 12.7 Sustainable Public Procurement. https://sdg12hub.org/sdg-12-hub/see-progress-on-sdg-12-by-target/127-public-procurement#indicator-item-0, (23/5/2023).

UN Environment Programme [UNEP]. (2023b). SDG - 12.7 Target and Indicator on Sustainable Public Procurement Implementation. https://www.unep.org/explore-topics/resource-efficiency/what-we-do/sustainable-public-procurement/sdg-127-target-and, (23/5/2023).

UN Environment Programme [UNEP]. (2023c). Sustainable Public Procurement. https://www.unep.org/explore-topics/resource-efficiency/what-we-do/sustainable-public-procurement, (12/4/2023).

United Nations [UN]. (2018). *The 2030 Agenda and the Sustainable Development Goals: An Opportunity for Latin America and the Caribbean*. Santiago: United Nations (UN). https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/40156/S1801140_en.pdf

United Nations [UN]. (2023). Do You Know All 17 SDGs? https://sdgs.un.org/goals, (15/5/2023).

van der Zwan, J. (2018). *Green Public Procurement as Environmental Policy Tool: A Theoretical Framework*.

Walker, H., & Brammer, S. (2009). Sustainable procurement in the United Kingdom public sector. *Supply Chain Management*, *14*(2), 128–137.

World Bank. (2021a). *Green Public Procurement: An Overview of Countries' Green Procurement Practices*. Washington DC. https://www.worldbank.org/en/events/2021/12/09/green-public-procurement-an-overview-of-countries-green-procurement-practices

World Bank. (2021b). *Green Public Procurement: An Overview of Green Reforms in Country Procurement Systems*. Washington DC: The World Bank. https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/5ee88e6e-a161-58b6-8126-e8a885e3acef/content

World Commission on Environment and Development. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf

Xu, X., Nie, S., Ding, H., & Hou, F. F. (2018). Environmental pollution and kidney diseases. *Nature Reviews Nephrology 2018 14:5*, *14*(5), 313–324.

THE AUDITS OF SUPREME AUDIT INSTITUTIONS IN SUPPORTING ENVIRONMENTAL SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Gonca GÜNGÖR GÖKSU*

1. INTRODUCTION

"Environmental protection and sustainable development (SD) are one of the most topical issues that face governments in the new millennium" was highlighted in the International Congress of Supreme Audit Institutions in 2010 (INTOSAI, 2011, p.44). First mentioned in the 1987 World Commission on Environment and Development Report, SD has been recognised as a critical issue in government plans and policies over the last two decades. To offer development that satisfies the current generation without endangering the potential of future generations to satisfy their requirements, SD integrates three domains: society, economy, and the environment (INTOSAI WGEA, 2013).Growing international interest in SD emerged at the United Nations Conference on Environment and Development in Rio de Janeiro in 1992. The UN Framework Convention on Climate Change in 1997 and the World Summit on Sustainable Development in 2002 were other important events to take the attention of countries forward for environmental SD. In 2000, the Millennium Declaration was also unanimously ratified by the Member States at United Nations (UN) Headquarters, and eight Millennium Development Goals (MDGs) were accepted to reduce extreme poverty by 2015.

At the United Nations Conference on Sustainable Development in 2012 did a remarkable improvement linked to Sustainable Development. World leaders accepted the necessity to support SD with collective effort. Since that year, SD has gradually acquired global importance. This idea fundamentally includes the sustainability of society, economy, and environment. In 2015, 193 members of the United Nations accepted *Transforming Our World: Agenda 2030 for Sus-*

* Assoc. Prof. Dr., Sakarya University, Political Science Faculty, Public Finance Department, ggungor@sakarya.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-0230-7391

REFERENCES

Atli, M. B. (2022). Environmental and Climate Audits of Supreme Audit Institutions: Reflections from WGEA Survey. *Journal of Turkish Court of Account*. 33(124), 163-17.

Anisimov, A., and Popova, O. (2019). Some Problems with Environmental Auditing in the Russian Federation. *International Journal of Environmental Studies*, 76(6), 974-989. https://doi.org/10.1080/00207233.2019.1602951

Cao, H., Zhang, L., Qi, Y., Yang, Z., and Li, X. (2022). Government Auditing and Environmental Governance: Evidence from China's Auditing System Reform. *Environmental Impact Assessment Review*, *93*, 106705.

Giddings, B., Hopwood, B. and O'Brien, G. (2002). Environment, Economy and Society: Fitting Them Together into Sustainable Development. *Sustainable Development, 10*, 187–196. DOI: 10.1002/sd.199

He, G., Lu, Y., Hua, M. A., & Wang, X. (2007). Multi-indicator Assessment of Water Environment in Government Environmental Auditing. *Journal of Environmental Sciences*, *19*(4), 494–501.

International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI) (2016). *Sustainable Development: The Role of Supreme Audit Institutions*. GUID INTOSAI 5202. Vienna/Austria.

International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI) (2011). The Johannesburg Accords. *International Journal of Government Auditing; Washington* Vol. 38, No. 1, pp. 39-61.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2022a). *Auditing Sustainable Development Goals: Key Principles and Tools on Policy Coherence and Multi-Stakeholder Engagement for Supreme Audit Institutions*. Helsinki/Finland.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2022b). *Enhancing Understanding of the Environmental Sustainable Development Goals (SDGS): Summary of INTOSAI WGEA Work on Plastic Waste, Climate Finance and Sustainable Transport*. Helsinki/Finland.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2022c). *Introducing the INTOSAI Working Group on Environmental Auditing*. Helsinki/Finland.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2022d). *INTOSAI WGEA and SAI Action on SGDs 14 and 15*. Helsinki/Finland.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2022e). *Greenlines*. Vol. 23, No: 1, January.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2022f). *The INTOSAI WGEA Audit Database*. https://www.environmental-auditing.org/audit-database/ (12/102022).

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2022g). *Greenlines*. Vol. 23, No:2, July.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2021a). *For a Common Sustainable Future – Innovative Environmental Auditing*. Helsinki/Finland.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2021b). *10th INTOSAI WGEA Survey*. Helsinki/Finland.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2021c). *Greenlines*. Vol. 22, No. 2, July.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2021d). *Greenlines*. Vol. 22, No. 1, January.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2020). *Greenlines*, Vol. 21, No. 1, January.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2019a). *Environmental Audit and the sustainable Developments Goals: A Discussion Paper*. Helsinki/Finland.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2019b). *9th INTOSAI WGEA Survey*. Helsinki/Finland.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2016). *How to Increase the Quality and Impact of Environmental Audits. The Audit Board of the Republic of Indonesia*. ISBN 978-979-15853-8-5, Jakarta/Indonesia.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2013). *Sustainability Reporting: Concepts, Framework and the Role of Supreme Audit Institutions*. ISBN 978-9949-9061-7-8, Helsinki/Finland.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2012). *Improving National Performance: Environmental Auditing Supports Better Governance and Management*. ISBN 978-9949-9061-3-0, Helsinki/Finland.

International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (INTOSAI WGEA) (2010). *Environmental Accounting: Current Status and Options for SAIs*. ISBN 978-9949-9055-0-8, Helsinki/Finland.

Jiang, Q., & Tan, Q. (2021). National Environmental Audit and Improvement of Regional Energy Efficiency from the Perspective of Institution and Development Differences. *Energy*, *217*, 119337.

Leeuwen, S. V. (2004). Developments in Environmental Auditing by Supreme Audit Institutions. *Environmental Management*, *33*(2), 163–172.

Liu, J., Yang, L. & Zhao, C. (2019). The Purpose and Realization Mechanism of Ecological Resource Audit under the Background of Sustainable Development. *Ekoloji,* 28(107), 3895-3900.

Montero, A. G. & Le Blanc, D. (2019). *The Role of External Audits in Enhancing Transparency and Accountability for the Sustainable Development Goals.* DESA Working Paper No. 157, ST/ESA/2019/DWP/157. Department of Economic & Social Affairs, United Nations.

National Audit Office of Finland (2021). *Finland's International Climate Finance - Steering and Effectiveness. Performance Audit Report*. D/1038/04.07.02/2020, 386/54/2019. Helsinki, Finland.

Pacific Association of Supreme Audit Institutions (PASAI) (2015). *Report of the coordinated Pacific region performance audit: Climate Change Adaptation and Disaster Risk Reduction Strategies and Management*. Available at: https://static1.squarespace.com/static/57019a6db6aa607cbb909ab2/t/578858ef197aea9fd0ba0e5a/1468553463159/Climate+Change+Coop+Audit_FINAL%281%29.pdf (12/10/2022).

Rika, N. (2009). What Motivates Environmental Auditing? A Public Sector Perspective. *Pacific Accounting Review*. 21(3), 304-318. https://doi.org/10.1108/01140580911012520

Turkish Court of Account (2022). *Plastic Waste Management*. January. Ankara/Türkiye. Available at https://www.sayistay.gov.tr/reports/download/3961-plastik-atik-yonetimi (12/10/2022).

Turnpenny, J., Russel, D., & Rayner, T. (2013). The Complexity of Evidence for Sustainable Development Policy: Analysing the Boundary Work of the UK Parliamentary Environmental Audit Committee. *Transactions of the Institute of British Geographers*, *38*(4), 586–598.

United Nations Environmental Programme (UNEP) (2021). *Measuring Progress towards Achieving the Environmental Dimension of the SDGs.* Communication Division, UN Environment. ISBN: 978-807-3750-9, Nairobi/Kenya.

Yusoff, H. N., Mohamed, A., & Hadi, A. (2016). Sustainable development: What is the role of audit? *Journal of Sustainability Science and Management*, *11*(1), 99–112.

Zarali, F. (2021). Audits by SAIs on the Sustainable Development Goals of the UN. *Journal of Turkish Court of Account*, 32(123): 175-184.

3. Basım

EĞİTİM BİLİMİNE GİRİŞ

Editör
Prof. Dr. Ayşen BAKİOĞLU

nobel

EĞİTİM BİLİMİNE GİRİŞ

Editör: Prof. Dr. Ayşen BAKİOĞLU

Yayın No.: 881
Eğitim No. : 186
ISBN:978-605-133-783-8
E-ISBN: 978-625-397-469-5
Basım Sayısı: 3. Basım, Kasım 2021

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Bakioğlu, Ayşen.
Eğitim Bilimine Giriş / Ayşen Bakioğlu
3. Basım, XII + 264 s., 170x240 mm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-133-783-8
E-ISBN: 978-625-397-469-5
1. Eğitim Bilimine Giriş 2. Eğitim Bilimi 3. Eğitim Bilimlerinin Temel Kavramları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti. Sertifika No.: 44093
Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21 Yenimahalle/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1
EĞİTİMİN DOĞASI

Prof. Dr. Ayşen Bakioğlu - Dr. Öğr. Üyesi Dilek Pekince Kardaş

GİRİŞ 3
EĞİTİM BİLİMLERİNİN DOĞASI 3
Hümanist Eğitim Bilimi 4
Deneysel Eğitim Bilimi 6
Eleştirel Eğitim Bilimi 6
EĞİTİME FELSEFİ BAKIŞ 7
Bilgi Nedir? 9
Varlık Nedir? 15
EĞİTİME SOSYOLOJİK BAKIŞ 17
İşlevselci Yaklaşım 18
Çatışma Teorileri 20
Eğitim Sürecinde Sosyolojik Bakış Açıları 22
EĞİTİMSEL İDEOLOJİLER 23
SONUÇ 28
DEĞERLENDİRME SORULARI 29
KAYNAKLAR 31

Bölüm 2
EĞİTİM BİLİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Doç. Dr. Meral Sert

İLK ÇAĞLARDA VE ANTİK DÖNEMDE EĞİTİM 37
Mısırlılarda Eğitim 37
Çinlilerde Eğitim 38
Hintlilerde Eğitim 38
Antik Yunan'da Eğitim 38
Antik Roma'da Eğitim 42
ANTİK HRISTİYANLIK İLE ORTAÇAĞ'DA EĞİTİM 43
Orta Çağ Avrupa'sında Eğitim 43

RÖNESANS VE AYDINLANMA DÖNEMLERİNDE EĞİTİM **43**
ASYA'DA EĞİTİM **45**
Orta Çağ Asya'sında Eğitim 43
TÜRKLERDE EĞİTİMİN TARİHSEL TEMELLERİ "GENEL BAKIŞ" **46**
İlk Türk Toplumlarında Eğitim 46
Müslüman Türk Toplumlarında Eğitim 46
Selçuklu Devleti Döneminde Eğitim 47
Osmanlı Devleti Döneminde Eğitim 48
SONUÇ **53**
DEĞERLENDİRME SORULARI **55**
KAYNAKLAR **57**

Bölüm 3
TÜRK EĞİTİMİNİN TARİHÎ VE FİKRÎ TEMELLERİ

Prof. Dr. Seyfi Kenan

GİRİŞ **61**
KLASİK DÖNEM **62**
MODERN DÖNEM **66**
CUMHURİYET DÖNEMİ **72**
GENİŞ ÖZET **79**
DEĞERLENDİRME SORULARI **81**
KAYNAKLAR **82**

Bölüm 4
TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ

Prof. Dr. Münevver Çetin

EĞİTİM YÖNETİMİ **89**
Eğitim Yönetiminin Süreçleri 90
Eğitim Yönetiminin İşlevleri 97
BİR SİSTEM OLARAK EĞİTİM **101**
BİR SİSTEM OLARAK OKUL **101**
TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ **102**
Türk Milli Eğitiminin Amaçları 105
Türk Millî Eğitiminin Temel İlkeleri 106
Türk Eğitim Sisteminde Son Yıllarda Yaşanan Değişimler 108
SONUÇ **108**
DEĞERLENDİRME SORULARI **110**
KAYNAKLAR **112**

Bölüm 5
BİR MESLEK OLARAK ÖĞRETMENLİK

Prof. Dr. Nurhayat Çelebi

GİRİŞ **117**
ÖĞRETMEN YETİŞTİRME TARİHÇESİ **117**
İlköğretmen Okulları 117
Köy Enstitüleri 118
Yeniden İlköğretmen Okullarına Dönüş 119
Ortaöğretim Kurumlarına Öğretmen Yetiştirme 120
Eğitim Enstitüleri 120
Yüksek Öğretmen Okulları 120
MİLLİ EĞİTİM ŞURALARI VE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME POLİTİKALARI **122**
KALKINMA PLANLARINDA ÖĞRETMEN YETİŞTİRME POLİTİKALARI **125**
ÖĞRETMEN YETERLİKLERİ **126**
Okul Temelli Mesleki Gelişim Çalışmaları 128
ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN ÖZELLİKLERİ **130**
ÖĞRETMENLERİN GÖREV VE SORUMLULUKLARI **131**
Öğretmen ve Etik 132
Öğretmenlerin Rol ve Statüsü 132
ÖĞRETMENLERİN HİZMET İÇİ VE HİZMET ÖNCESİNDE YETİŞTİRİLMESİ **134**
ÖĞRETMEN YETİŞTİRMEDE TÜRK MİLLİ KOMİTESİ **136**
ÖĞRETMENLİK MESLEĞİ VE SORUNLARI **136**
SONUÇ **139**
DEĞERLENDİRME SORULARI **141**
KAYNAKLAR **143**

Bölüm 6
EĞİTİMİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ

Prof. Dr. Seval Erden Çınar

DAVRANIŞ VE ÖĞRENMEYE GENEL BİR BAKIŞ **149**
İnsan Davranışlarını ve Öğrenmeyi Açıklamada Felsefenin Etkisi 149
Davranışa ve Öğrenmeye İlişkin İlk Psikolojik Bakış 150
ÖĞRENMEDE VE BAŞARIDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER **153**
Kişilik Gelişimi 153
Bilişsel Gelişim 158
Zekâ ve Yaratıcılık 160
Motivasyon 163
AKADEMİK YAŞANTILAR VE DUYGULAR **166**
SONUÇ **168**
TEMEL KAVRAMLAR **169**
DEĞERLENDİRME SORULARI **170**
KAYNAKLAR **172**

Bölüm 7
EĞİTİM VE PSİKOLOJİ ALANINDA ARAŞTIRMALAR: ÇAĞDAŞ YAKLAŞIM

Doç. Dr. Faruk Levent

YAPILANDIRMACILIK 177

Bilişsel Yapılandırmacılık: J. Piaget 177

Sosyal Yapılandırmacılık: Vygotsky 178

Bruner'in Yapılandırmacılığa Katkısı 179

Yapılandırmacı Kuramın Eğitime Yansımaları 180

ÜSTBİLİŞ (METACOGNITION) 182

Öğretim Sürecinde Üstbiliş 183

Üstbilişsel Davranışları Geliştirmek İçin Stratejiler 184

ÖĞRENME STRATEJİLERİ 186

ÖĞRENME STİLLERİ 188

ÇOKLU ZEKÂ KURAMI 190

DUYGUSAL ZEKÂ 192

SONUÇ 194

DEĞERLENDİRME SORULARI 196

KAYNAKLAR 198

Bölüm 8
EĞİTİMİ ETKİLEYEN SOSYAL ETMENLER

Öğr. Gör. Esra Molu

EĞİTİM NEDİR? ÖĞRETİM NEDİR? 207

MODERN DÜNYADA EĞİTİMİ ANLAMAK:
EĞİTİME DEĞİŞİK YAKLAŞIMLAR 207

Sınıf İçi Etkileşim: Mikro-Sosyolojik Teoriler 207

Okul Kültürü 210

Eğitimi Etkileyen Diğer Sosyal Etmenler: Sosyal Sınıflar ve Sosyoekonomik Statü 211

SOSYAL ÜRETİM 211

GİZLİ MÜFREDAT- IVAN ILLICH 212

DİLİN ÖNEMİ- BASİL BERNSTEİN 212

KÜLTÜREL SERMAYE- PIERRE BOURDIEU 213

ETİKETLEME 214

21. YÜZYILDA EĞİTİM VE SOSYAL ETMENLER 215

SONUÇ 215

DEĞERLENDİRME SORULARI 216

KAYNAKLAR 218

Bölüm 9
ÖĞRETİM ve ÖĞRENMEYİ TASARLAMA

Prof. Dr. Süleyman Avcı

GİRİŞ **221**
ÖĞRETİMDE BİREYSEL FARKLILIKLAR **221**
Öğrenme Hızı 221
Bilişsel Yetenekler 222
Ön Bilgi 222
İlgi 222
Öğrenme Stilleri 222
Sosyoekonomik Özellikler 222
ÖĞRETİM ORTAMINDA GRUPLAR **223**
Sınıflar Arası Gruplama Yöntemleri 223
Sınıf İçi Gruplama Yöntemleri 227
Kaynaştırma Uygulamaları 233
BİREYSEL EĞİTİM UYGULAMALARI **238**
Ev Ödevi 238
Birebir Öğretim 238
Bilgisayarla Öğrenme 239
Uzaktan Eğitim 239
SONUÇ **240**
DEĞERLENDİRME SORULARI **241**
KAYNAKLAR **244**

Bölüm 10
EĞİTİM PROGRAMLARININ-MÜFREDATIN DOĞASI

Prof. Dr. Orhan Akınoğlu

GİRİŞ **249**
EĞİTİM, ÖĞRETİM, ÖĞRENME **249**
PROGRAM VE EĞİTİM PROGRAMI **250**
EĞİTİM PROGRAMININ TEMEL ÖGELERİ **251**
Hedef/Amaç/Kazanım 252
İçerik/Kapsam/Konular/Muhteva 252
Eğitim Durumları/Öğrenme-Öğretme süreci 252
Değerlendirme/Sınama Durumları 252
EĞİTİM PROGRAMININ ÖZELLİKLERİ **252**
İşlevsel Olma 253
Çerçeve Olma 253
Esnek Olma 253

Milli Eğitimin Amaçlarına Uygun Olma....253
Uygulanabilirlik ve Uygulayıcılara Yardımcı Olma....253
Değişmez ve Genel Olma....253
Bilimsel Olma....254
Yenilenebilir/ Dinamik Olma....254
Ekonomik Olma....254
EĞİTİM PROGRAMININ YARARLARI....254
ÖĞRETİM PROGRAMI....255
DERS PROGRAMI....255
ÖRTÜK PROGRAM....255
UYGULAMADAKİ DURUMLARINA GÖRE PROGRAM TÜRLERİ....256
Resmi / Yazılı / Prosedurel / Açık Program....256
Uygulamadaki / Uygulanan / Öğretilen / Gerçekleştirilen Program....256
İhmal Edilen / Atlanan / Görmezden Gelinen / Geçersiz Program....256
Örtük / Gizli / Saklanan / Üstü Kapalı / İnformal Program....256
Ekstra / Fazladan Program....257
PROGRAM GELİŞTİRME....257
PROGRAM DEĞERLENDİRME....258
ÇAĞDAŞ EĞİTİM VE PROGRAM GELİŞTİRME ANLAYIŞI....258
YENİLENEN İLKÖĞRETİM VE ORTAÖĞRETİM PROGRAMLARI....259
Yenilenen Programların Temel Özellikleri....260
Öğretim Programlarında Yer Alan Ortak Temel Beceriler....260
Disiplinler Arası Yaklaşım ve Ara Disiplin Kavramı....261
SONUÇ....261
DEĞERLENDİRME SORULARI....262
KAYNAKLAR....264

BÖLÜM 1

EĞİTİMİN DOĞASI

Prof. Dr. Ayşen BAKİOĞLU - Dr. Öğr. Üyesi Dilek PEKİNCE KARDAŞ

BÖLÜM BAŞLIKLARI

Eğitim Bilimlerinin Doğası
- Hümanist Eğitim Bilimi
- Deneysel Eğitim Bilimi
- Eleştirel Eğitim Bilimi

Eğitime Felsefi Bakış
- Bilgi Nedir?
  - Doğru bilgi nedir?
  - Doğru bilginin kaynağı ve yöntemi nedir?
  - Bilginin temeli nedir?
- Varlık Nedir?
  - İnsan özgür müdür?
  - İnsanın doğası değiştirilebilir mi?

Eğitime Sosyolojik Bakış
- İşlevselci Yaklaşım
- Çatışma Teorileri
- Eğitim Sürecinde Sosyolojik Perspektifler

Eğitimsel İdeolojiler

Bölümün Kazanımları

Bu bölümü başarı ile tamamlayan bir öğrenci:

- Eğitimin kapsam ve derinliği hakkında bilgi sahibi olur,
- Eğitimin doğasına ilişkin farklı perspektiflerin yaklaşımlarından yararlanır,
- Eğitim bilimlerinin diğer disiplinler ile olan ilişkisini tanımlar,
- Eğitimsel sorunlar için alternatif yaklaşımlar önerir,
- Eğitim felsefesinin temel soruları eşliğinde öğretim uygulamalarını tartışır,
- Eğitim sosyolojisinin eğitimsel süreçlere katkılarını fark eder,
- Eğitimsel ideolojilerin eğitime yön verme biçimlerini tartışır.

GİRİŞ

Zorunlu eğitim ile hayatlarının ilk dönemlerinde tanışan öğrenciler, eğitimin doğası veya amaçları konusunda "gerçek anlamda" bir sorgulayışa girmeksizin eğitim hayatlarını tamamlamaktadır. Eğitim sürecine etki eden; daha doğru bir ifadeyle "belirleyen" sosyolojik, psikolojik, felsefi ve politik boyutlar ise çoğu kez öğrencilerce karmaşık olarak kabul edilmekle birlikte; en yalın hâliyle şaşırtıcıdır. Benzer bir durum, kariyerine öğretmen olarak devam edecek adaylar için de söz konusudur. "Eğitim nedir?", "Eğitimin amaçları nelerdir?" "Öğrenme nasıl gerçekleşir?", "Öğrenciden beklenen başarıda doğuştan gelen yetenekler veya sosyal faktörler (gelir, hayat şartları, cinsiyet, etnik köken) ne kadar etkilidir?" gibi sorular yanıtlanmak üzere adayın önünde beklerken, her soru başka bir sorgulayışa da kapı aralamaktadır (Bartlett ve Burton, 2009).

Eğitime ilişkin bu ve benzeri sorulara bir bütün olarak cevap veren bilim olarak eğitim bilimleri (pedagoji), Ülken'in (2001) ifadesi ile insana ait bilimlerin uygulama alanı, onların tekniğidir. İnsanların nasıl geliştikleri ve nasıl öğrendikleri, yeni programların ve müfredatların nasıl oluşturulacağı ile ilişkili olan bu bilim, bilginin doğasının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Eğitim bilimleri her şeyden önce, karmaşık ve disiplinler arası bir yapıya sahiptir. Bu sebeple anlaşılmak için farklı perspektiflerden bakılabilmeye, farklı bilgi yolları ve disiplinlerin uygun bir biçimde bütünleştirilmesine ihtiyaç duymaktadır. Bu geniş bakış açısı, yalnızca öğretmen ve okulların değil; aynı zamanda her bir paydaşın (ebeveynler, eğitim sisteminin her kademesinde yer alan yöneticiler, içindeki farklı grupları ile toplum; işverenler, politika yapıcılar ve karar vericiler gibi) görüşlerini de içine alabilecek yeterlikte olmalıdır (Bartlett ve Buron, 2009). Giderek daha çok sayıda kişinin eğitime müdahale ettiği, işini bağımsız bir şekilde yapan öğretmen modelinden uzaklaşıldığı (Bakioğlu, 2009) dönemimiz koşullarında ve muhtemel geleceğimizde, Kant'ın (1803/2009, s. 41) "Ebeveynler evlerini; yöneticiler devleti düşünür" sözleriyle belirttiği gibi, eğitimsel süreçler pek çok unsurun etkisi altındadır. Şu hâliyle eğitim bilimlerini açıklamak için ihtiyaç duyulan araç tekli değil; çoklu açıklamaları içerisine alan kapsamlı bir araç olmak durumundadır.

Nihai anlamda "Çocuğun yetişmesinden başka bir şey olmayan eğitim; insanın kendisi için yeryüzünde yaptığı işlerin en büyüğü" olarak (Ülken, 2001) görülmektedir. Bu bölümde eğitime atfedilen bu büyük değer, farklı bakış açılarından yararlanılarak anlatılmaya çalışılacaktır.

EĞİTİM BİLİMLERİNİN DOĞASI

Kesin gerçeği arayan bir insan, kullandığı her bir adın neyi temsil ettiğini hatırda tutmak ve onu uygun biçimde kullanmak zorundadır; yoksa ökseye yakalanmış ve çırpındıkça ökseye daha fazla bulanan bir kuş gibi, kendisini sözcüklerin karmaşasında bulacaktır (Hobbes, 1651/2012, s. 38). Muhtemel tanım kargaşasından uzak durmak ve her birimizin hakkında bir şeyler bildiğini hissettiğimiz ve kendisine ilişkin pratik bilgilerimizin olduğu eğitimin

KAYNAKLAR

Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın diyalektiği*. İstanbul: Kabalcı.

Ajdukiewicz, K. (2010). *Felsefeye giriş: Temel kavramlar ve kuramlar* (A. Cevizci, Çev.) (4. Baskı). İstanbul: Say

Akdağ, B. (2003). Eğitim felsefesi nedir? *Öğretmen Dünyası Dergisi,* 277, s. 15-16.

Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (A.Tümertekin, Çev.). İstanbul: İtahaki.

Aruç, N.Y. (2004). *İbni Rüşd'ün eğitim felsefesi.* İstanbul: Rağbet.

Aydoğan, A.(2009). Önsöz. Kant, I. *Eğitim üzerine* içinde. (A. Aydoğan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.(Orijinal Basım 1803).

Bacon, A. (1995). The teachers' perspective on accountability. *Canadian Journal of Education*, 20 (1), s. 65-91.

Bakioğlu, A. (2009). *Çağdaş sınıf yönetimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Bakioğlu, A. ve Hesapçıoğlu, M. (1997). Düşünmeyi öğretmekte öğretmen ve okul yöneticisinin rolü: Düşünmek! *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 9, s.49-78.*

Bakioğlu, A. ve Pekince, D. (2013). Yeni Zelanda eğitim sistemi. (A, Bakioğlu, Ed.) *Karşılaştırmalı eğitim yönetimi: PISA'da başarılı olan ülkelerin eğitim sistemleri,* (s.197-242). Ankara: Nobel Yayıncılık

Bakioğlu, A. ve Sılay, N. (2011). Yükseköğretim ve öğretmen yetiştirmede karakter eğitimi. Ankara: Nobel.

Bhattacharya, S.(2006). *Philosophical foundation of education*. New Delphi: Atlantic Publishers.

Bartlett, S. ve Burton, D. (2009). *Introduction to education sciences*. (2th ed.) London: SAGE.

Benton, T. ve Craib, I. (2008). *Sosyal bilim felsefesi: Toplumsal düşüncenin felsefi temelleri.* (Ü. Tatlıcan ve B. Binay, Çev.) Bursa: Sentez.

Betts, G. H. (1917). *Social principles of education.* World Public Library Edition. http://community-books.ebooklibrary.org/members.5/oca/s/socialprinciple00bettgoog.pdf adresinden edinilmiştir.

Binbaşıoğlu, C. (1982). *Eğitim düşüncesi tarihi*. Ankara: Binbaşıoğlu.

Binbaşıoğlu, C. (2009). *Başlangıçtan günümüze: Türk eğitim tarihi.* Ankara: Anı.

Bishop, J. H.ve Woessmann, L. (2002). *Institutional effects in a simple model of educational production*,(Research Report No. 484). IZA Discussion paper series, http:// hdl.handle.net/10419/21473 adresinden edinilmiştir.

Blackburn,S. (2012). *Büyük sorular: Felsefe*. (E. Akça, Çev). İstanbul: Versus.

Blumer, H. (1966). Sociological implications of the thought of George Herbert Mead. *The American Journal of Sociology*,71 (5), s. 535-544.

Blumer, H. (2005). Society as symbolic interaction. In S. P. Hier (Ed.) *Contemporary Sociological Thought :Themes and Theories* (s.91-101). Canada: Canadian Scholars Press Inc.

Brühlmeir, A. (2010). *Head, heart and hand: Education in the spirit of Pestalozzi.* (M. Mitchell, Çev). United States: Sophia.

Carlos, R., Alberto, A.ve Torres, M. (1995). *Social theory and education: A critique of social and cultural reproduction.* Albany: State University of New York

Carr, W. (2004). Philosophy and education. *Journal of Philosophy of Education,* 38(1), s. 55-73.

Carnoy, M. (1982). Economies and education. *Encylopedia of Educational Research, McMillan Cor*. s. 519-525.

Chambliss, J.J. (2009). Philosophy of education today. *Educational Theory*, 59(2), s.233-251.

Collins, R. (1971). Functional and conflict theories of educational stratification. *American Sociological Review,* 36(6), s.1002-1019.

Çelikel, B. (2006). *Gazali'nin eğitim görüşü.* (Yayınlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Demir, Ö. (2009). *Bilim felsefesi*. (4. Baskı). Ankara: Vadi.

Dodurgalı, A. (1995). *İbni Sina felsefesinde eğitim.* İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi.

Duemer, L. ve Simpson, D. (2010). At the crossroads: Altercations and transformations in philosophy of Education. *Journal of Philosophy and History of Education,* 60, s. 184-190.

Durkheim, E. (2000). *Sosyoloji dersleri*. (A. Berkay, Çev.). (2. Baskı) İstanbul: İletişim. (Orijinal basım 1950).

Fazlıoğlu, İ. (2011). *Işk imiş her ne var Alem'de İlim bir kıl ü kal imiş ancak: Fuzuli ne demek istedi?* (2. Baskı). İstanbul: Klasik.

Giddens,A. (2010a). *Modernite ve bireysel kimlik. Genç modern çağda benlik ve toplum.* (Ü. Tatlıcan, Çev.). (1. Baskı). İstanbul: Say.

Giddens, A. (2010b). *Sosyoloji: Kısa fakat eleştirel bir giriş*. (Ü. Y. Battal, Çev). (4. Baskı). Ankara: Siyasal.

Griffiths, N. (2012a). Is it possible to live a philosophical, educational life in education, nowadays? *Journal of Philosophy of Education*, 46 (3),s. 1-17.

Griffiths, M. (2012b). Re-thinking the relevance of philosophy of education for policy making. *Educational Philosophy and Theory,* doi: 10.1111/j.1469-5812.2011.00825.x

Gunzenhauser, M.G. (2003). High-stakes testing and the default philosophy of education. *Theory into practice,* 42(1), s. 51-58.

Gutek, G.L. (2006). *Eğitime felsefi ve ideolojik yaklaşımlar*. Ankara: Ütopya.

Güven, İ. (2000). *Türkiye'de devlet, eğitim ve ideoloji*. Ankara: Siyasal.

Hardin, R. (1991). Hobbesian political order. *Political Theory*, 19(2), s.156- 180.

Hesapçıoğlu, M. (2008). Eğitimin felsefi temelleri. M. Gürsel, M. Hesapçıoğlu (Ed.), *Eğitim bilimine giriş* içinde. (s.185-213). Konya: Eğitim Akademi.

Hegel, G.W.F. (2011). *Tarihte akıl.* (Ö. Sözer, Çev). (3. Baskı). İstanbul: Kabalcı (Orijinal Basım 1830).

Hobbes, T. (2012). *Leviathan.* (S. Lim, Çev.). (10. Baskı.) İstanbul: Yapı Kredi. (Orijinal Basım 1651).

Illich, I. (2010). *Okulsuz toplum*. (C. Öner, Çev). (3. Baskı). İstanbul: Oda. (Orijinal Basım 1970).

İnal, K. (2008). *Eğitim ve ideoloji*. İstanbul: Kalkedon.

James, W. (2003). *Faydacılık*. (T. Göbekçin, Çev). Ankara: Yeryüzü. (Orijinal Basım 1907).

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde insan ve insanlar- Sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Evrim.

Kant, I. (2009). *Eğitim üzerine.* (A. Aydoğan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.(Orijinal Basım 1803).

Kansu, N.A. (1939). *Pedagoji tarihi.* (5. Baskı) İstanbul: Maarif.

Keat, R.ve Urry, J. (2001). *Bilim olarak sosyal teori.* (N. Çelebi, Çev.). (2. Baskı). Ankara: İmge.

Keegan, M. (1993). Öğretim zamanını en iyi şekilde kullanma: Sokratik, didaktik, araştırma ve keşfetme yollarını kullanma rehberi. (Çev. T. Gürkan, Çev.) *Educational Technology.*

Locke, J. (2007).*İnsanın anlama yetisi üzerine bir deneme* (I.-II. Kitap). (M. Delikara- Topçu, Çev.). (3. Baskı). İstanbul: Öteki. (Orijinal Basım 1689).

Machiavelli, N. (2011). *Hükümdar*. (N. Adabağ, Çev.). (5. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür. (Orijinal Basım 1513)

Montessori,M. (1976). *Education for human development: Understanding Montessori.* P. P. Lillard (Ed.) New York: Schoken Books.

Nash, R. (2002). A realist framework for the sociology of education: thinking with Bourdieu. *Educational Phiolosophy and Theory,* 34(3), s. 273-288. Doı: 10.1080/00 13 1850220 150237

Platon. (2012). *Devlet.* (S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcöz, Çev.). (22. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.

Platon (2012). *Sokrates'in savunması.* (T. Eraslan, Çev.). İstanbul: Sis.

Politzer, G. (1997). *Felsefenin başlangıç ilkeleri.* (E. Aytekin, Çev.). (6. Baskı). İstanbul: Sosyal.

Rousseau, J.J. (2010). *The Social contract.* http://www.earlymoderntexts.com/pdf/roussoci.pdf adresinden edinilmiştir. (Orijinal Basım 1762).

Rousseeau, J.J. (2011). *Emile ya da çocuk eğitimi üzerine.* (M. Baştürk ve Y. Kızılçim, Çev). Ankara: Kilit. (Orijinal Basım 1762)

Sahlberg, P. (2006). Education reform for raising economic competitiveness. *Journal of Educational Change,* Doı 10.1007/s10833-005-4884-6.

Schwartz, D. (2011). *Kültür ve iktidar: Pierre Bourdieo'nun sosyolojisi* (E. Gen, Çev). İstanbul: İletişim.

Senge, P., Cambron-McCabe,N., Lucas, T., Smith, B., Dutton, J. ve Kleiner, A. (2012). *Schools that learn: A fifth discipline fieldbook for educators, parents and everyone who cares about education*. New York: Doubleday.

Smith, A. (2005). Education in the twenty-first century: Conflict, reconstruction and reconciliation. *Compare,* 35(4), s.373-391.

Smith, W.R. (1917). *An introduction to educational sociology*. World Public Library Edition.

Soykan, Ö.N. (1999). Hegel sisteminde tarih felsefesi: Betimleyici-eleştirel bir giriş. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40, s. 271-289.

Sönmez, V. (2012). *Eğitim felsefesi.* (11. Baskı). Ankara: Anı.

Topdemir, H. G. (2009). Felsefe nedir? Bilgi nedir? *Türk Kütüphaneciliği*, 23(1), s. 119-133.

Ülken, Z.(2001). *Eğitim felsefesi.* (2. Baskı). İstanbul: Ülken.

Westbrook, R. B. (1993). John Dewey. Prospects: The quarterly review of comparative Education. *Paris, UNESCO: International Bureau of Education,* 23 (11/2), s.277-291. http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/archive/publications/ThinkersPdf/deweye.PDF adresinden edinilmiştir.

Wulf, C. (2010). *Eğitim Bilimi: Yorumsayıcı yöntem, görgül araştırma, eleştirel teori.* Ankara: Dipnot.

Bir öğretmen olarak neden eğitimin tarihsel değişim ve gelişim sürecini bilmek zorundayız?

İLK ÇAĞLARDA VE ANTİK DÖNEMDE EĞİTİM

İlk çağlar, yazının icadı (yaklaşık MÖ 4-5 bin yıla kadar uzanan bir dönem) ile İsa'nın doğumunu izleyen 4-5. yüzyıla kadarki zaman aralığını kapsamaktadır. Bu dönem içerisinde eğitimin, düşünsel bir problem olarak tartışma konusu kabul edilerek, ne olduğu ve nasıl yapılması gerektiği konusunda önemli fikirlerin ileri sürüldüğü, MÖ 4-3.yüzyılları ile MS 3-4. yüzyılları kapsayan antik çağ önem taşımaktadır.

Eğitim felsefesi tarihinin köklerini ve kaynağını araştırdığımızda, öncelikle ilk çağlarda ve antik dönemde Batıda ve Doğuda önemli uygarlıklara sahip Yunan, Mısır, Çin ve Hint devletlerinin eğitim yaklaşımları dikkat çekmektedir. Doğu, kültür ve uygarlığın olduğu kadar insan eğitiminin de başlangıcı kabul edilmektedir. Batı Antik Yunan kültürünün de ilk mayası, Doğu ile olan ilişkilerin çerçevesinde yoğrulmuştur. Helenizm ve Roma kültürü ise Antik Yunan kültürünün bir devamı ve gelişimidir (Tanilli,1981).

Mısırlılarda Eğitim

Nil nehri, tarıma dayalı Mısır medeniyetinin oluşmasında çok büyük bir etkiye sahiptir. Bazı bilim dallarının gelişmesinde örneğin, Nil nehrinin her yıl taşması ve suyunun çekilmesi, zamanı olaylara ayırmak ve takvim yapmak gibi ihtiyaçlara neden olmuş ve bu ihtiyaçlar meteoroloji, astronomi topografya ve mühendislik bilimlerinin gelişimini sağlamıştır. Ayrıca toprak sınırlarının değişimi de hukuk biliminin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Koçer, 1980). Ayrıca, Tıp biliminin de önemli ölçüde geliştiği dolayısıyla matematik ve geometrinin de gelişmiş olduğu görülmektedir.

İlk zamanlarda Mısır'da yalnız zenginlerin çocuklarının; daha sonra okullar açılıp çoğalınca, halk çocuklarının da okutulmaya başlandığı Mısır eğitim sisteminin bir kısmı ilkokul, diğer bir kısmı ise ortaokul ve yüksekokul şeklindedir (Kanad, 1948). Din ve inançlar, eğitim aracı olarak görülmüş ve eğitimi papazlar üstlenmiştir. Estetik, jimnastik ve ahlâk eğitiminin önemli görüldüğü Mısır' da telkine dayalı bir eğitim yaklaşımından da söz edilmektedir.

Mısırlıların eğitim sisteminde, ilk, orta ve yüksekokul kademeleri bir arada bulunan, "Tapınak Okulları"nın ayrı bir yeri vardır. Tapınak okulları, hem yatılı hem de gündüzlü olarak öğretim yapar ve bu okullarda zenginlerle fakirler yan yana okurlardı. Fakat yalnızca zengin çocukları yatılı kalabilme hakkına sahiplerdi (Koçer, 1980). Bu eğitim sistemi alt sosyal sınıftan üst sosyal sınıfa geçişin tek yolu olarak kabul edilmekteydi aksi takdirde çiftçi oğlu çiftçi kalmakta; zanaatkâr oğlu da zanaatkâr olarak kalmaktaydı (Koçer, 1980). Günümüzün burs sistemine benzeyen bir anlayışla, bu okulun yüksek kısmını bitiren gençler, eğer toplumsal yaşamda görev alamazlarsa, okul her türlü masraflarını karşılayarak, bilimsel alanda çalışmalarını desteklemekteydi. Böylelikle yüksekokulların ilerideki öğretim üyesi ihtiyacı karşılanmaktaydı.

KAYNAKLAR

Akkutay, Ü. (1984). *Enderun mektebi.* Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

Akyüz, Y. (1981). *Atatürk'ü yetiştiren öğretmenlerden birkaçı.* Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay. Ankara.

Akyüz, Y. (2006). *Türk eğitim tarihi (MÖ 1000-MS 2006).* Ankara: Pegem Yayıncılık.

Akyüz,Y. (2011). Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e geçilirken eğitim-öğretim alanında yaşanan dönüşümler . *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(2).

Atalay, B. (1998). *Divanü Lûgat-it Türk tercümesi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aytaç, K. (1985). *Avrupa okul sistemlerinin demokratlaştırılması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Aytaç, K. (1998). *Avrupa eğitim tarihi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Binbaşıoğlu, C. (2005). *Türk eğitim düşüncesi tarihi.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Demirel, Ö ve Kaya, A.(2010). *Eğitim bilimine giriş.* Ankara: Pegem

Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet Devri'nde eğitim hareketleri (1908-1914).* Ankara: Ocak Yayınları.

Fidan, N ve Erden, M.(2005). *Eğitim bilimine giriş.* İstanbul: Alkım

Frederick, B. (1996). *Ortaçağların tini,* İstanbul: İdea

Gökberg, M. (1996). *Felsefe tarihi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gutek, G. (1997). *Eğitime felsefi ve ideolojik yaklaşımlar* (N. Kale, Çev.). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Gül, A. (1997). *Osmanlı medreselerinde eğitim öğretim ve bunlar arasında Dâru'l Hadîslerin yeri.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Gümüş,T. (2010). Ortaçağ'dan erken modern döneme batı Avrupa'da eğitim tarihi: Yeni yaklaşımlar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(I), s. 25-40.

İnsanoğlu, E. (2004). *The madrasas of the Ottoman Empire. Foundation for Science technology and civilisation* (Edit: Salim Al-Hassani). Manchester: Copyright FSTC Limited.

Kafadar, O. (1997). *Türk eğitim düşüncesinde batılılaşma*. Ankara: Vadi Yayınları.

Kanad, H. F. (1948). *Pedagoji tarihi* (İki Cilt). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Karslı,M. D. (2008) *Eğitim bilimine giriş.*Ankara: Pegem

Koçer, H. A. (1980). *Eğitim tarihi (ilkçağ 1).* Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid devri eğitim sistemi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öztürk, C. (2005). *Türkiye'de dünden bugüne öğretmen yetiştiren kurumlar*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Saylan, N. (2007). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Anı

Skirbekk, G ve Gilje, N. (2006). *Antik Yunan'dan modern döneme felsefe tarihi*. İstanbul: Üniversite

Sönmez, V. (2005). *Eğitim felsefesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Tanilli, S. (1981). *Uygarlık Tarihi*, İstanbul.

Taşdemirci, E. (2001). *"Türklerde eğitim". Türk düşünce tarihi* (edit: H. Gazi Topdemir). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1999).*Osmanlı İmparatorluğunda eğitim ve bilgi üretim sisteminin oluşumu ve dönüşümü.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Varış, F.(1998). *Eğitim bilimine giriş.* İstanbul: Alkım

GİRİŞ

Her kültür ve medeniyet, gerek Avrupalı gerekse Asyalı olsun, kendi sosyal ve kültürel tarihlerinde ve eğitim deneyimlerinde nasıl farklı aşamalardan geçmiş, evrimler yaşamış, özgün eserler ortaya koymuşsa, Türkler de eğitim tecrübelerinde tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren benzer aşamalardan geçmişler, bir yandan başkalarından öğrenmeye kendilerini açık tuttukları gibi diğer yandan da eğitim içeriğinden kurumlarına, öğretim yöntemlerine varıncaya kadar kendilerine özgü başarılı deneyim ve örnekleri üretmekten geri kalmamışlardır.

Sınıfsal farklılıkların derin olmadığı, hayat boyu elde edilen deneyim ve birikimin öne çıktığı, mücadele ve eşitlik anlayışının özel bir yer tuttuğu Türkler'in Orta Asya dönemlerinde, yoksulların da aynı imkânlarda yetişerek erdemli, onurlu ve cesur bir şekilde hayata katılabilme fırsatlarının bulunduğu anlatılmaktadır. İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra Kaşgarlı Mahmud'un yazdığı ünlü Dîvânu Lugâti't-Türk adlı eseri Türkler'in eğitim anlayışından da izler taşırken, hayatta "sadelik, tevazu, mertlik, cömertlik ve güzel huyluluk" öne çıkan ilkeler olarak göze çarpar. İslamiyet'e girdikten sonra Türkler'in büyük sentezi olarak ortaya çıkan önemli eserlerden birisini veren Yusuf Has Hacib ise Kutadgu Bilig'de "Bilgiyi ve anlayışı ulu bil, seçkin kulu bu iki şey yükseltir," veya "Anlayış ve bilgiye tercüman olan dildir. İnsanı aydınlatan açık dilin kıymetini bil!" (Hacib, 2006, s.115-121) gibi algı şekillendirici sözleriyle klasik dönem Türk eğitim anlayışının şekillenmesinde de önemli katkılar yapmıştır.

Eğitim açısından öncesindeki oluşum ve kurumsallaşma aşaması hakkında düzenli pek fazla bilgi sahibi olamamamız sebebiyle yaklaşık 10. yüzyıldan başlayıp 18. yüzyıl sonuna kadar devam eden uzun döneme klasik dönem adını verebiliriz. Bunun temel nedeni, içeriğini ve farklı düşünce okullarını tartışma konusu yapmaksızın, kurum ve yöntemiyle birlikte bu dönemde dini dünya görüşü çerçevesinde şekillenen bir eğitim anlayışının uzun süre varlığını sürdürebilmesinden kaynaklanmaktadır. Bir diğer nedeni de, İslam bilim ve düşüncesinin klasik altın çağı olarak da ifade edilen 8.-16. yüzyıllar arasında gelişerek ve geleneğini oluşturarak olgun dönemini yaşayan bu eğitim anlayışı ve kurumlarının modern dönemlere kadar, 18. yüzyıl sonlarına kadar devam edebilmesidir.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ortaya çıkan siyasal ve toplumsal örgütlenme biçimleri, kültürel ve siyasal dinamiklerden kaynaklanan özgün boyutlar ve zaman zaman farklılıklar ortaya çıkarsa da bu klasik dönemin ünlü yapılı eğitim kurumu medresenin eğitim anlayışında ciddi bir değişiklik modern dönemlere gelinceye kadar yaşanmamış; din bilimleri, özellikle fıkıh ve kelâm genellikle eğitim anlayış ve programlarının özünü belirlemiştir.

18. yüzyılın sonlarına doğru klasik eğitim anlayışı ve kurumlarının dışında eğitimdeki yeni yönelimler ve buna paralel olarak gelişen eğitim kurumlarının, özellikle 1795'te kurulan Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun ile birlikte Türk eğitiminde hem anlayış hem kurumsal açıdan modern dönem başlamıştır. Türk eğitim tarihinde bir dönüm noktasını oluşturan bu

KAYNAKLAR

Ada, S., Baysal, Z. N. (2009). Türk eğitim sistemi. S. Ada ve Z. N. Baysal (Ed.), *Eğitim yapıları ve yönetimleri açısından çeşitli ülkelere bir bakış* (s.37-95). Ankara: PegemA.

Adıvar, A. (1970). *Osmanlı Türklerinde ilim.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Akarlı, E. D. (1978). *Belgelerle Tanzimat: Osmanlı sadrazamlarından Ali ve Fuad Paşaların siyasi vasiyetnameleri.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Akyüz, Y. (1994). *Türk eğitim tarihi (Başlangıçtan 1993'e)* İstanbul: Kültür Koleji Yayınları.

Alkan, M. Ö. (Haz.). (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e modernleşme sürecinde eğitim istatistikleri 1839-1924.* Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Alper, B. (2005). Mercek altında bir yapı: Sultan Kasım medresesi. F. Özdem (Ed.), *Taşın belleği Mardin.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Altun, A. (1971). *Mardin'de Türk devri mimarisi.* İstanbul: Gün Matbaası.

Arsan, N., Unan N. (Haz.) (1989). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri.* (Cilt I-III). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Ayhan, H. (2004). *Türkiye'de din eğitimi.* İstanbul: DEM Yayınları.

Berkes, N. (2002). *Türkiye'de çağdaşlaşma.* (Haz. A. Kuyaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Beydilli, K. (1995). *Türk bilim ve matbaacılık tarihinde mühendishâne: Mühendishâne matbaası ve kütüphânesi (1776-1826).* İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık.

Beydilli, K. (2010). Aydınlanmış hükümdar. S. Kenan (Ed.), *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve dönemi- Selim III and his era from Ancien Régime to New Order* (s.27-57). İstanbul: İSAM Yayınları.

Binbaşıoğlu, C. (2005). *Türk eğitim düşüncesi tarihi.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Dölen, E. (2010). *Türkiye üniversite tarihi.* (Cilt I-V). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ergin, O. N. (1977). *Türkiye maarif tarihi.* (Cilt I-V). İstanbul: Eser Matbaası.

Ergün, M. (1982). *Atatürk Devri Türk eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi.

Eurydice. (2010). *National summary sheets on education systems in Europe and ongoing reforms*. European Commission. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurybase_en.php#turkey. Son erişim: 26 Şubat 2011.

Eurydice. (2007). *Türk eğitim sistemi 2007*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.

Fazlıoğlu, İ. (2007). Osmanlılar: İlim ve kültür. *TDV İslam Ansiklopedisi* (c.33, s. 548-556). İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık.

Fer, S., Cırık, İ. (2007). *Yapılandırmacı öğrenme: Kuramdan uygulamaya.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Fortna, B. (2002). *Imperial classroom: Islam, the state and education in the late Ottoman Empire.* Oxford: Oxford University Press.

Gaudiosi, M. M. (1988). The influence of the Islamic law of waqf on the development of the trust in England: The case of Merton College. *University of Pennsylvania Law Review*. *136*(4), s.1231-1261.

Gökalp, Z. (1992). *Terbiyenin sosyal ve kültürel temelleri-I.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Gökalp, Z. (1986). *Türkçülüğün esasları.* (Haz. Mehmet Kaplan). Ankara: Kültür Bakanlığı.

El-Hafâcî, Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer (2008). *Habâyâ'z-zevâyâ fimâ fi'r-ricâli mine'l-bekâyâ.* nşr. Mehmet M. Ergin. Ankara: Araştırma Yayınları.

Hammer, J. von (1967). *Constantinopolis und der Bosporos.* Osnabrück: BiblioVerlag.

Haskins, C. H. (2007). *The rise of universities.* (Haz. L. S. Lewis). Londra: Transaction Publishers.

Hesapçıoğlu, M. (2006). Cumhuriyet dönemi Türkiye'de eğitim plânlaması çalışmaları: Bir değerlendirme. M. Hesapçıoğlu, A. Durmuş (Ed.), *Türkiye'de eğitim bilimleri: Bir bilanço denemesi* (s.107-127). Ankara: Nobel Yayınları.

İhsanoğlu, E. (2010). *Dârülfünûn: Osmanlı'da kültürel modernleşmenin odağı.* (Haz. H. Zerdeci). (Cilt I-II). İstanbul: IRCICA.

İlk mekteblerin müfredat programı (1927). İstanbul: Devlet Basımevi.

İlkokul programı (1948). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

[İnançalp], Muallim Cevdet (1978). *Mektep ve medrese.* (Haz. E. Erüz). İstanbul: Çınar Yayınları.

Kaplan, M. (1987). *Tevfik Fikret: Devir, şahsiyet, eser.* İstanbul: Dergah Yayınları.

Kaçar, M. (1996). *Osmanlı Devleti'nde bilim ve eğitim anlayışındaki değişmeler ve Mühendishânelerin kuruluşu. (*Doktora tezi). İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kara, İ. (2010). 'Unuttuklarını hatırla!' Şerh ve Haşiye meselesine dair birkaç not. *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. *15*(28), s.1-67.

Kâtib Çelebî (1306). *Mîzânü'l-hakk fî ihtiyâri'l-ehakk.* Kostantıniye: Matbaa-i Ebu'z-ziyâ.

Kâtib Çelebî (1941). *Keşf ü'z-zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn.* (Haz. Ş. Yaltkaya, Kilisli R. Bilge). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kenan, S. (2010). III. Selim dönemi eğitim anlayışında arayışlar. S. Kenan (Ed.), *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve dönemi - Selim III and his era from Ancien Régime to New Order* (s.129-163), İstanbul: İSAM Yayınları.

Kenan, S. (2009). II. Meşrutiyet'le gelen yeni eğitim arayışları: Tevfik Fikret'in "Yeni Mekteb"i ve eğitim felsefesi. (Haz. Z. Kurşun, C. Öztürk, Y. T. Erdem, A. M. Nurdoğan). *100. Yılında II. Meşrutiyet: Gelenek ve değişim ekseninde Türk modernleşmesi* (s. 275-287). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Kazamias, A. (1966). *Education and the quest for modernity in Turkey.* Londra: George Allen ve Unwin Ltd.

Koçer, H. A. (1991). *Türkiye'de modern eğitimin doğuşu ve gelişimi (1773-1923).* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Kreiser, K. (2010). *Atatürk: bir biyografi.* (Çev. D. Zaptçıoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.

Kucur, S. (1993). *Sivas, Tokat ve Amasya'daki Selçuklu ve Beylikler devri vakıfları -vakfiyelerine göre-.* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Kurnaz, Ş. (2011). *Yenileşme sürecinde Türk kadını* (1839-1923). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Larpent, Sir G. (1854). *Turkey: Its history and progress from the journals and correspondence of Sir James Porter, fifteen years ambassador at Constantinople (1746-1762).* Londra: Hurst ve Blackett.

Mahmud Cevad (1328). *Maarif-i umumiye nezâreti tarihçe-i teşkilat ve icraatı.* İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Makdisi, G. (1995). Baghdad, Bologna, and scholasticism. J. W. Drijvers ve A. A. MacDonald (Ed.), *Centres of learning: Learning and location in pre-modern Europe and the Near East* (s.141-157). Leiden: E. J. Brill.

Makdisi, G. (1981). *The rise of colleges: Institutions of learning in Islam and the West.* Edinburgh: Edinburgh University Press.

Mango, A. (2004). *Atatürk: Modern Türkiye'nin kurucusu.* (Çev. F. Doruker), İstanbul: Remzi Kitabevi.

MEB. (2010). *Millî eğitim istatistikleri örgün eğitim/National education statistics formal education 2009-2010*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2009_2010.pdf. Son erişim: 30 Ocak 2011.

Mehmed Arif (t.y.). *Başımıza gelenler.* (Haz. E. Düzdağ). (Cilt I-II). İstanbul: Tercüman Gazetesi.

Millî Eğitim Şûraları (1921-2006). (2006). Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Şûra Genel Sekreterliği.

Miller, B. (1941). *The palace school of Muhammad the Conqueror.* Cambridge: Harvard University Press.

Muallim Naci (1302). *Medrese hatıraları.* İstanbul: Tercümân-ı Hakîkat.

Kansu, N.A. (1930). *Türkiye maarif tarihi hakkında bir deneme.* İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.

Okçabol, R. (2005). *Türkiye eğitim sistemi.* Ankara: Ütopya Yayınevi.

Ortaylı, İ. (1983). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı.* İstanbul: Hil Yayınları.

Özalp, R. (1982). *Millî eğitimle ilgili mevzuat (1857-1923).* İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Özcan, A. (1997). Harbiye. *TDV İslam Ansiklopedisi.* (Cilt XVI). İstanbul: Diyanet Vakfı Neşriyat ve Matbaacılık.

Öztürk, C. (2007). *Atatürk devri öğretmen yetiştirme politikası.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Pedersen, O. (1997). *The first universities: Studium generale and the origins of university education in Europe.* (İngilizce'ye Çev. R. North). Cambridge: Cambridge University Press.

Repp, R. C. (1986). *The müfti of İstanbul: A study in the development of the Ottoman learned hierarchy.* Londra: Ithaca Press.

Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan günümüze eğitim tarihi.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Saliba, G. (2007). *Islamic science and the making of European renaissance*. Londra: The MIT Press.

Sayılı, A. (1991). *Uluğ Bey ve Semerkand'daki ilim faaliyeti hakkında Giyasüddin-i Kâşî'nin Mektubu.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sayılı, A. (2002). *Higher education in medieval Islam: The Madrasa.* (Çev. Recep Duran).

Schweigger, S. (2004). *Sultanlar kentine yolculuk (1577-1581).* (Çev. S. T. Noyan), İstanbul: Kitap Yayınevi.

Somel, S. A. (2000). Osmanlı modernleşme döneminde kız eğitimi, *Kebîkeç*. s.10, s. 224-237.

Somel, S. A. (2001). *The modernization of public education in the Ottoman Empire 1839-1908: Islamization, autocracy and discipline.* Leiden: Brill.

Stanton, C. M. (1990). *Higher learning in Islam: The classical period A.D. 700-1300.* Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.

[Taner], Ali Haydar (1926). *Millî terbiye.* İstanbul: Millî Matbaa.

Terzioğlu, A. (1992). Bîmâristan. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (Cilt VI). İstanbul: Diyanet Vakfı Neşriyat ve Matbaacılık.

Tunaya, T. Z. (1959). *Hürriyetin ilanı: İkinci Meşrutiyetin siyasi hayatına bakışlar.* İstanbul: Baha Matbaası.

Toderini, G. (1787). *Letteratura Turchesca* (Venedik, Giacomo Storti, 1787). (Cilt I-III). (Bu eserin henüz basılmamış Türkçe çevirisini kullanmama âlicenaplık göstererek izin veren klasik İtalyanca uzmanı Dr. M. Adnan Gökçen Bey'e teşekkür ederim).

Tuncer, O. C. (2008). *Sivas Gök Medrese.* Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Türk, E. (2002). *Türk eğitim sistemi ve yönetimi.* Ankara: Nobel Yayınları.

Türkoğlu, P. (1997). *Tonguç ve enstitüleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Unan, F. (2003). *Kuruluşundan günümüze Fâtih Külliyesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Unat, F. R. (1964). *Türkiye eğitim sisteminin gelişmesine tarihi bir bakış.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Uzunçarşılı, İ. H. (1945). *Osmanlı Devleti'nin saray teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ünder, H. (Haz.) (2002). *Skolastik eğitim ve Türkiye'de skolastik tarz: Salih Zeki, Yusuf Akçura, Muallim A. Cevdet.* Ankara: Epos Yayınları.

Yusuf Has Hacib (2006). *Kutadgu Bilig.* (Çev. R. R. Arat) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Zilfi, M. (1988). *The politics of peity: The Ottoman ulema in the postclassical age (1600-1800).* Minneapolis: Bibliotheca Islamica.

EĞİTİM YÖNETİMİ

Eğitimin amaç ya da hedeflerini merkeze alarak eğitim örgütlerinin işleyişi ile ilgili çalışma ve uygulama alanı olarak işlev gören (Bush, 2003) eğitim yönetimi, bir yandan toplumun eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya hizmet ederken; diğer yandan eğitimi yayma ve eğitimin niteliğini arttırma amacı da güder (Başaran, 2000, s. 29). Nihai anlamda insanı ve toplumu zenginleştirmeyi amaçlayan eğitim yönetimi (Bursalıoğlu, 1982, s. 3), mevcut kaynakları en etkili şekilde kullanma gerekliliği içerisindedir. Bu hâliyle yönetim, "Eğitim sistemini ve mevcut kaynakları en etkili şekilde kullanarak, önceden belirlenen temel amaçlara ulaşabilmek için yapılan etkinlikledir"(Erdoğan, 2003, s. 81).

Eğitim yönetimi kavramsal olarak geniş bir alana atıfta bulunurken; okul yönetimi Ilgar'ın (1996, s. 10) belirttiği gibi daha sınırlı ve dar bir alan ile ilgilenir. Sistemin okul düzeyindeki alt birimi ile ilgilenen okul yönetimi, bir okulun bölge olarak nasıl yapılandığını; yetki ve sorumluluklarının diğer okullar ve çevre ile birlikte neler olduğunu konu edinir (Ornstein ve Lunenburg, 2008, s. 48).

Eğitim yönetimini, bir yönetim alanı olarak anlayabilmek için yönetim kuramlarından faydalanılabilir. Başaran (2000, s. 32-38), yönetimin gerçekleştirilmesi için yararlanılabilecek kuramları dört başlık altında ele almıştır:

- Yapısal ve süreçsel kuramlar: Mekanik ya da klasik kuramlar olarak da isimlendirilen bu kuramda eğitim personelinin hiyerarşik bir yapı içerisinde sıralanmaları; her bir personelin kendisine emir vermekle sorumlu olan bir üstünün olması, yetki ve sorumluluğun kişilere eş zamanlı olarak verilmesi, en iyi performansı sağlayacak şekilde kişilerin uzmanlaşmaları, görev tanım ve süreçlerinin açık ve ölçülebilir hale getirilmesi ile kişilerin gösterecekleri performansın önceden kestirilmesine imkân verecek bir standartlaşmanın oluşturulması ve oluşturulan hiyerarşik yapı gereği kararların en üst yönetici tarafından alınması gereklilikleri söz konusudur.
- Davranışsal kuramlar: Yapısal ve süreçsel kuramlarda, verimlilik için standartlaşma, yetki-sorumluluk, denetim alanı gibi örgüt yapısını ilgilendiren konularda düzenlemeler var iken; örgütün özündeki kişilerin ihtiyaçlarına cevap vermesi gerekliliği ihmal edilmiştir. Davranışsal kuramlarda ise; örgüt, işgörenlerin ihtiyaçlarını karşılamak ile görevli bir yapı olarak ele alınır. Örgüt ve çalışan ya da okul ve eğitimci arasındaki karşılıklı uyum desteklenir.
- Nicel kuramlar: Alınan kararların etkiliğinin matematiksel olarak değerlendirildiği bu kuramda, asıl olan kararın niteliği değil; ne ölçüde etkili uygulandığıdır. Amaç, eğitim hizmetini arttırmak olduğundan; işgörenin etkililiğinin arttırılması da gereklidir.
- Sistem kuramı: Sistem olarak ifade edilen yapı; etkileşim içerisinde bulunulan unsurların, ortak amaçları gerçekleştirmek için bir bütün oluşturacak şekilde örgütlenmiş hâli olup; açık, kapalı ya da yarı açık görünümdedir. Eğitim ise yapısı itibarıyla açık bir sistem görünümündedir. Açık sistemlerde, girdiler; girdileri işleyerek çıktılara dönüştüren alt sistemler, çıktılar, elde edilen çıktıları değerlendirmeye yarayan dönütler ve sistemin içinde yaşadığı çevre olmak üzere beş unsur bulunmaktadır (Gürsel, 2003; Hanson, 1990). Bu noktada eğitimi bir sistem bütünlüğü içerisinde ele almak faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

Afolabi, M. O.(2010). Creative decision within a group through a systems–based process. (*Unpublished doctorate thesis),* State University of New York.

Ainamo, A. (2009). Introduction to institutions and social mechanisms. http://www.soc.utu.fi/laitokset/iasm/studying/courses/IntrotoIASM_Session4_2009forStudents.pdf (erişim tarihi: 14.06.2011).

Archer, E. R. (1980). How to make a business decision: An analysis of theory and practice. *Management Review*, 69(2).

Aydın, M. (2007). *Çağdaş eğitim denetimi.* Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.

Baird, L. S. (1992). *Managing human resources: Integrating people and business strategy*. Homewood, America: BookPress.

Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik insan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Başaran, İ. E. (1996a). *Eğitim yönetimi.* Ankara: Yargıcı Matbaası.

Başaran, İ. E. (1996b). *Türkiye eğitim sistemi* (3. Basım). Ankara: Yargıcı Matbaası.

Başaran, İ. E. (2000). *Eğitim yönetimi: Nitelikli okul* (4. Basım). Ankara: Feryal Matbaası.

Baştepe, İ. (2009). Etkili okulun eğitim-öğretim süreci ve ortamı boyutlarının nitelikleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(29), 79-83.

Blanch, L. E. (1946). The encouragement of good teaching. *Educational Record*, January, s.96.

Bursalıoğlu, Z. (1982). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını.

Bursalıoğlu, Z. (2008). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Pegem Akademi.

Cheng, Y. C. (1996). *School effectiveness and school-based management: A mechanism for development*. London: TheFalmerPress.

Çelen, F. K., Çelik, A., Seferoğlu, S. S. (2011). Türk eğitim sistemi ve PISA sonuçları. XIII. Akademik Bilişim Konferansı (AB11), 2-4 Şubat 2011, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Damerson, C., McGreal, T. L. (2000). *Teacher evaluation to enhance professional practice.* Danvers, America: EducationalTesting Service.

Decenzo, D. A., Robbins, S. P. (1999). *Human resource management.* New York: John Wileyve-SonsInc.

Deryakulu, D. (1992). Eğitim iletişimi kavramı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 787- 794.

Dick, W., Carey, L., Carey, J. O. (2005). *The systematic design of instruction*. Boston: Pearson

Dubin, R. (1968). *Human relations in administration*. Oregon: PrenticeHall.

Erdoğan, İ. (2000). *Okul yönetimi ve öğretim liderliği*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Erdoğan, İ. (2003). *Okul yönetimi öğretim liderliği* (4. Basım). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Fiore, D. J. (2004). *Introduction to educational administration: Standards, theories, and practice.* New York: Eye on Education.

Gürsel, M. (2003). *Okul yönetimi: Kuramsal ve uygulamalı.* (5. Basım). Konya: Eğitim Kitapevi.

Hanson, E. M. (1990). *Educational administration and organizational behavior*. (3. Baskı). ABD: Allynve Bacon.

Hatry, H. P., Morley, E., Ashford, B., Wyatt, T. M. (1993). *Implementing school based management*. Washington: The Urban Institute.

Hesapçıoğlu, M. (2010). *Öğretim İlke ve Yöntemleri. Eğitim Programları ve Öğretim*. Nobel Ankara

Hesapçıoğlu, M., İnandı, Y. (2008). *Eğitim finansmanı: Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinde karşılaştırmalı bir çalışma*. İstanbul: Töder.

İlgar, L. (1996). *Eğitim yönetimi okul yönetimi sınıf yönetimi.* İstanbul: Beta Basım Dağıtım.

Kates, A., Galbraith, J. R. (2007). *Designing your organization.* San Francisco: Wiley.

Koçel, T. (2003). *İşletme Yöneticiliği.* İstanbul: Beta Yayıncılık

Maddalena, V. (2007). A practical approach to ethical decision-making. *Leadership in Health Services*, 20(2).

MEB EARGED. (2006). *Okullarda performans değerlendirme modeli.* Ankara: EARGED.

MEB TEFBİS. (2011). MEB TEFBİS Haber - Duyurular.24 Nisan, 2011 tarihinde Türkiye'de Eğitimin Finansmanı ve Eğitim Harcamaları Bilgi Yönetim Sistemi Portalı: http://tefbis.meb.gov.tr/haber.aspx?HBRID=6 adresinden alınmıştır.

MEB. (2009). *MEB 2010-2014 Stratejik Planı.* Ankara: MEB.

MEB. (2011a). *Okulların genel denetiminde göz önünde bulundurulacak temel* esaslar, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/906_0.html (erişim tarihi: 04/04/2011).

MEB. (2011b). *Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Müfettişleri Başkanlıkları rehberlik ve teftiş yönergesi,* http://mevzuat.meb.gov.tr/html/54.html (erişim tarihi: 04/04/2011).

MEB. (2011c). *Milli Eğitim Temel Kanunu*, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/88.html (erişim tarihi: 23/03/2011).

MEB. (2011d). *Milli Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu Yönetmeliği*, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/108.html (erişim tarihi: 04/04/2011).

MEB. (2012a). Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2011-2012. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_12/06021046_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2011_2012.pdf (erişim tarihi: 23/02/2013).

MEB. (2012b). 12 Yıl Zorunlu Eğitim Sorular-Cevaplar, http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/12yil_soru_cevaplar.pdf (erişim tarihi: 23.02.2013).

MEB. (2013). Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilat Şeması. http://www.meb.gov.tr/meb/teskilat.html (Erişim Tarihi: 23. 03. 2014).

Milkovich, G. T., Boudreau, J. W. (1997). Human resource management. Chicago: IRWIN.

Olson, G., M., Malone, T. W., Smith, J. B. (2001). *Coordination theory and collaboration technology.* New Jersey: Lawrence ErlbaumAssociates.

Ornstein, A. C.. Lunenburg, F. C. (2008). *Educational administration concepts and practices.* (5. Baskı). Amerika: WestGroup.

Peterson, M. W. (1972). Decision type, structure, and process evaluation: A contingency model. *Higher Education*, 1(2), 207-219.

Seeger, M. W.,Sellnow, T. L., Ulmer, R. R. (2003). *Communication and organizational crisis*. Westport, America: Greenwood Publishing.

Sergiovanni, S. (2001). *Supervision: A redefinition*. (7. Baskı). Amerika: McGrawHill.

Smylie, M. A. (1992). Teacher participation in school decision making: Assessing willingness to participate. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 14(1), 53-67.

Sutcliffe, K. M., McNamara, G. (2001). Controlling decision-making practice in organizations. *Organization Science*, 12(4), 484-501.

Sybouts, W. (1992). *Planning in school administration.* Westport Amerika: Greenwood Publishing Group.

Şahingezen, A. (1990). Sistem yaklaşımı, analiz ve program hazırlama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 23(2), 645-676.

Şişman, M., Turan, S. (2004). Eğitim ve okul yönetimi. A. Balcı, A. Açıkalın, B. Hüseyin, İ. Aydın, M. Şişman, S. Özdemir, ve Y. Özden (Dü.) içinde, *Eğitim ve okul yöneticiliği el kitabı* (s. 99-146). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Taymaz, H. (2009). *Okul yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Taymaz, H. (2010). *Eğitim sisteminde teftiş: Kavramlar, ilkeler, yöntemler*. Ankara: Pegem Akademi.

Terzi, A. R. (2004). *İletişim ve sosyal etkileşim*. Y. Özden içinde, Eğitim ve okul yöneticiliği el kitabı (s. 279-301). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Tutkun, Ö. F. (2010). 21. Yüzyılda eğitim programının felsefi boyutları. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 993-1016.

Türk, E. (1999). *Milli Eğitim Bakanlığı'nda yapısal değişmeler: Türk Eğitim Sistemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Walker, A., Clive, D. (2002). *School leadership and administration*. New York: Routledge Falmer.

Wilkinson, J. W. (1991). *Accounting and information systems.* 3th Ed. New York: John WileyveSons, Inc.

GİRİŞ

Bireylerin yaşamlarının büyük bir bölümünü çalışarak geçirdiği ve para kazandığı bir uğraş olan meslek; toplumsal, kültürel ve ekonomik yapının ve teknolojinin gerektirdiği bir iş bölümü sonucu ortaya çıkmış, profesyonel bir uğraş alanıdır. Meslek, aynı zamanda bir eğitim sonucu kazanılan özel bilgi, beceri ve yeterlikleri de içeren bir kavramdır ve bireylerin yaşantısında önemli bir yer tutmaktadır. O halde öğretmenlik mesleği nedir? Öğretmenlik, 13 Mart 1924 tarih ve 439 sayılı "Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu" ile kabul edilmiş ve bu kanunla öğretmenlik bir meslek hâline getirilmiştir. Bu kanunla öğretmenlik; "devletin genel hizmetlerinden eğitim ve öğretimi yerine getirmekle yükümlüdür" denilerek, bir meslek olduğu vurgulanmıştır. 1973 yılında çıkarılan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 43. maddesinde de, "öğretmenlik; devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir. Öğretmenlik mesleğine hazırlık; genel kültür, özel alan eğitimi ve pedagojik formasyon ile sağlanır", ifadeleriyle öğretmenliğin bir kez daha profesyonel bir meslek olduğu belirtilmiştir.

ÖĞRETMEN YETİŞTİRME TARİHÇESİ

Eğitimde modernleşme çabaları, öncelikle 18. yüzyılın sonlarında açılan askeri nitelikteki okullarda başlamıştır. Bu okullara öğrenci yetiştirme ihtiyacı, 1838'lerde ortaokul düzeyinde Rüştiye tipinde Batı tarzı eğitim veren okulların açılmasını gündeme getirmiştir. Bu okullara öğretmen yetiştirme ihtiyacı, yeni arayışlara neden olmuştur. Aşağıda öğretmen yetiştirme ile ilgili kısa bir tarihçe verilmiştir.

İlköğretmen Okulları

Öğretmen eğitimi uygulamaları Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde sıbyan mekteplerinde ve onların üzerindeki Rüştiye mekteplerinde öğretmenlik yapacaklar için genel medrese programlarından farklı bir program uygulanmıştır. Cumhuriyetten önce bugünkü anlamda öğretmen yetiştirme, Tanzimat döneminde başlamıştır. İlköğretmen okulu (Dârülmuallimîn), İstanbul'da 16 Mart 1848'de öğrenim süresi üç yıl olarak birkaç kez maarif nazırlığı yapan Ahmet Kemal Efendi'nin öncülüğü ile kurulmuştur. Bu okullar, öğretmen yetiştirme konusunda önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Daha sonra, bu okulun ismi Dârülmuallimîn-i Rüşdî olmuştur. Dârülmuallimîn'in açılmasından ancak yirmi yıl sonra (1868) Dârülmuallimîn-î Sıbyan, Maarif nazırı Saffet Paşa zamanında İstanbul Üniversitesi kütüphanesinin bulunduğu yerde açılmıştır. Dârülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) ise iki yıl sonra 1870' te açılmıştır. Fakat öğretmen yetiştirmeye dönük bütün bu adımlar yalnızca İstanbul'da açılan bu birkaç okulla sınırlı kalmıştır (Akçabol, 2009; Akyüz, 2006; Öztürk, 2007; Türer, 2006). 1926'ya kadar olan dönemde bu okulların İdadi ve Âli kısımları zaman zaman kapatılıp tekrar açılmıştır.

Cumhuriyetle birlikte Türkiye'de öğretmenlik mesleği yeniden yapılandırılmıştır. Cumhuriyet döneminde (1923' ten günümüze) öğretmenliğin meslekleşme sürecinin hız

KAYNAKLAR

Ada, S. ve Baysal, Z.N. (2013).*Pedagojik- Androgojik formasyon ve Türkiye'de öğretmen yetiştirme.* Ankara:PegemA.

Adem,M. (2008). *Eğitim planlaması.* Ankara: Ekinoks. 4. Baskı. 187-201.

Akbaba, A, S. (2003). Eğitim yönetimi ve değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt:1*, Ocak 2003, 7–18.

Akçabol, R. (2009).Öğretmen yetiştirme sistemimiz.İstanbul:Ütopya Yayınevi.

Akyüz, Y. (2008). Türkiye'de öğretmen yetiştirmenin 160'ıncı yılında Dârülmuallimîn'in ilk yıllarına toplu ve yeni bir bakış. *Türk eğitim tarihi (MÖ 1000-MS 2008),* 13. baskı, Ankara :Pegem A yayıncılık. sayı 14 vd. dergiler. ankara.edu.tr/dergiler/19/1335/15452.pdf

Altınok, İ. H. (1999). Türkiye'de öğretmen yetiştirme politikaları ve öğretmen yeterlikleri, *İlk ve Orta Öğretimde Fen-Fizik Eğitimi Sempozyumu*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

Altunya, N. (1990). Köy enstitülerinin tarihçesi, kuruluşunun 50. yılında köy enstitüleri, *Eğit-Der Yayınları 2,* 80–96

Aslan, A. E., Çelebi, N., Akdağ, B., Yüksel, M., Canel, N., İmamoğlu, S. ve Dündar, S. (2009). A Study on professional ethic perceptions of teachers and school principals. *European Journal of Educational Studies,* 1(3), 145-167**,**

Aydın, İ. (2002). *Yönetsel, mesleki ve örgütsel etik*, 3. Baskı. Ankara: Pegem A.

Bakioğlu, A. ve Baltacı, R. (2010). *Akreditasyon, eğitimde kalite*. Ankara: Nobel.

Balcı, A. (1991). Okulun geliştirilmesinde öğretmenin rolü. *Eğitimde nitelik geliştirme. Eğitimde arayışlar 1. sempozyumu bildiri metinleri.* Kültür Koleji. Eğitim Araştırma-Geliştirme Merkezi. İstanbul. 58-61.

Balcı, A. (2007). *Etkili okul, okul geliştirme. kuram, uygulama ve araştırma*. 4. Baskı. Ankara: Pegem A.

Baskan, G. A. (2001). Öğretmenlik mesleği ve öğretmen yetiştirmede yeniden yapılanma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*, 16-25.

Budak, Y. ve Özcan,D. (2003).Öğretmenlerin hizmetiçi ihtiyacı.Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi. Kış 2003,sayı:33, 62-81.

Celep, C. (2004). *Meslek olarak öğretmenlik.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Cicioğlu, H. (1983). Cumhuriyet döneminde öğretmenliğin yasal temelleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/517/6428.adresinden 08..05.2013 tarihinde elde edilmiştir.

Çelebi, N. ve Akbağ, M., (2012). Genel liselerde çalışan öğretmenlerin etik davranışlarının değerlendirilmesi.(A Study for ıdendification of ethical conduct of teachers working at public). .*International Online Journal of Educational Sciences. (IOJES).* ISSN: 1309-2707. Vol.4, Issue:2. August 2012. 425-441.

Çelikten, M., Şanal, M. ve Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 19(2), s.*207–237.

Demirel, Ö. (2004). *Öğretimde planlama ve değerlendirme. Öğretme sanatı*. Ankara: Pegem

Doğan, C. (2005). Türkiye'de sınıf öğretmeni yetiştirme politikaları ve sorunları. *Bilig* Güz-2005. Sayı 35:133-149.

Duman, T. (1991). *Türkiye'de orta öğretime öğretmen yetiştirme (tarihi gelişimi),* Ankara: MEB.

Erden, M. (1999). *Öğretmenlik mesleğine giriş*, İstanbul: Alkım.

Ergün, M. (1998). *Bilgi toplumunda öğretmen yetiştirme.* www.egitim.aku.edu.tr/ergun6.htmm.ergün. 26.03.2011.

Eskicumalı, A. (2002). *Eğitim, öğretim ve öğretmenlik mesleği*. *Öğretmenlik mesleğine giriş*. Editör: Yüksel Özden. Ankara: Pegem A. 2-31.

Eşme,İ. (2003). Öğretmen yetiştirmede 130 yıllık bir sürecin öyküsü. *Milli Eğitim Dergisi*.Sayı.160, Güz.

EURYDICE.(2011).*Teachers' and for school heads' salaries and allowances in Europe*. 2011/2012 Eurydice report.05.05. 2013 tarihinde elde edilmiştir.

Goodlad, J. (1992). Moral dimensions of schooling and teacher education. *Journal of Moral Education. 21*(21), 87-97.

Gültekin, M., Çubukçu, Z. ve Dal,S. (2010). İlköğretim öğretmenlerinin eğitim- öğretimle ilgili hizmetiçi eğitim gereksinimleri.Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı:29, 131-152.

Helvacı, M. A. (2010). *Eğitim örgütlerinde değişim yönetimi*. Ankara: Nobel.

Henderson, M., Scheffler A. J. (2003). New literacy standards and teacher education. *Education. 124(2),* 391–397.

Kalkınma Bakanlığı.(2013). *Kalkınma planları (1-9).* www.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/.../WebIcerikGosterim.aspx?Enc- 02.01.2013 tarihinde elde edilmiştir.

Karaca, E. (2008). Eğitimde kalite arayışları ve eğitim fakültelerinin yeniden yapılandırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21, 61-80.*

Karslı,M.D., Güven,S. (2011).Öğretmen yetiştirme politikaları. *Türkiye'de öğretmen yetiştirme* (edit.S.A.Kilimci). Ankara: Pegem A.54-84.

Kavcar, C. (2002). Cumhuriyet döneminde dal öğretmeni yetiştirme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 35(1-2).

Kaya, Y. K. (2009). *İnsan yetiştirme düzenimiz. politika-eğitim-kalkınma.* Ankara: PegemA.

Küçükahmet, L. (2006). *Öğretim ilke ve yöntemleri.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım:.

Kuçuradi, İ. (1999). *Etik.* Ankara: Meteksan.

MEB (2003). *İlköğretim kurumları yönetmeliği.* Resmi Gazete: 27.8.2003/25212.

MEB (2006). *Milli Eğitim Bakanlığı hizmetiçi eğitim faaliyetlerinin değerlendirilmesi*. MEB. Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (Hazırlayanlar: D.Yayla; M.Sayın). Ankara

MEB (2008a). *Öğretmen yeterlikleri. MEB. Öğretmen yetiştirme ve eğitimi*. Ankara Devlet Kitapları Müdürlüğü, otmg.meb.gov.tr. Erişim: 15.04.2011.

MEB (2008b). *Okul temelli mesleki gelişim*. (OTMG). otmg.meb.gov.tr/Otmg.html adresinden 7 Nisan 2011 tarihinde edinilmiştir.

MEB (2009a). *Hizmetiçi eğitim dairesi başkanlığı* hedb.meb.gov.tr/net/index.php?option=com adresinden 2 Nisan 2011 tarihinde edinilmiştir.

MEB (2009b). *Milli Eğitim Bakanlığı ortaöğretim yönetmeliği.* Resmi Gazete:31.07.2009/27305, Tebliğler Dergisi: 2009/2623. www. meb.gov.tr adresinden 02 Nisan 2011 tarihinde edinilmiştir.

MEB (2011a). *Sözleşmeli öğretmenlerin hizmet içi eğitim faaliyetlerine başvuru*. hedb.meb.gov.tr/.../index.php?...hizmetici. adresinden 2 Nisan 2011 tarihinde edinilmiştir.

MEB (2011b). *Öğretmenler el kitabı*, *Öğretmen görev ve sorumlulukları* www.ilkokuma.com/Ogretmen_El_Kitabi.htm. adresinden 5 Nisan 2011 tarihinde edinilmiştir.

MEB(2012). *Şuralar*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı ttkb.meb.gov.tr/www/**suralar**/dosya/12. adresinden 25 Şubat 2013 tarihinde elde edilmiştir.

MEB (2014a).2013 Yılı hizmetiçi eğitim faaliyet raporu. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. Ankara.

MEB (2014b). Milli Eğitim İstatistikleri (2013-14).

MEB (2015). Şubat atamasında hangi branşa daha fazla...

www.memurlar.net/haber/500149 adresinden 10.06.2015 tarihinde elde edilmiştir.

OECD.(2011). *Educational a glance OECD.* OECD Indicators D3.s.406-410. 10.06.2013 tarihinde elde edilmiştir.

Özdemir, S. (1997). *Eğitimde örgütsel yenileşme*. Ankara: PegemA.

Özden, Y. (2006). YÖK sonrası eğitim fakültelerinde sayısal gelişmeler. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 13,* 447–453.

Özer, B.(2004). Öğretmenlerin hizmet içi eğitimi. Katılma durumları, beklentileri ve engelleri. *XIII. Eğitim Bilimleri Kongresi, 6-9 Temmuz 2004,* İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya.68-69.

Özoğlu, M.; Gür, B.S. ve Altunoğlu, A.(2013). *Türkiye'de ve dünyada öğretmenlik. Retorik ve pratik.* Eğitim-Bir-Sen yayınları No:54. Araştırma dizisi. Ocak 2013. s. 23-37.

Öztürk, C. (2007). *Atatürk devri öğretmen yetiştirme politikası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sarıgöz, O. (2011). İlköğretim öğretmenlerinin hizmet içi eğiitm faaliyetleri ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi. *ICONTE 2. International conference on new terends in education and their implications. 27-29 April,2011.* Antalya/Turkey.

Safran,M. (2014).Öğretmen istihdam ve politikaları.www.tedmem.org. adresinden 02.06.2015 tarihinde elde edilmiştir.

Sarpkaya, R. (2008). *Bir meslek olarak öğretmenlik.* Gürsel, M., Hesapçıoğlu.M. (Ed.), *Eğitim Bilimine Giriş içinde,* 53-76. Konya: Eğitim Akademi

Schallcross, T., Spink, E., Stephenson, P., Warwick, P. (2002). How primary traineer teachers perceive the development of their own scientific knowledge: links between confidence, content and competence, *International Journal of Science Education,* 24(12), 1293–1312.

Şişman, M.(2009). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Pegem A.

Türk Eğitim Derneği- TED. (2009). *Öğretmenlik mesleği yeterlikleri*. http:portal.ted.org. adresinden 3 Mart 2011 tarihinde edinilmiştir.

Türer, A. (2006). *Sekiz yıllık zorunlu ilköğretim sürecine doğru öğretmen yetiştirme ve sorunlar*. public.cumhuriyet.edu.tr/aturer/ogretmenyetistirme.html. adresinden 3 Mayıs 2011 tarihinde edinilmiştir.

Uçan, A. (2001). Türkiye'de öğretmenlik mesleğine genel bakış. *Öğretmen yetiştirme ve eğitimde kalite paneli.* H.Altınok, Y. Özkan, V.Yurt, Z. Kuzukıran. (Ed.). MEB. Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Genel Müdürlüğü.53–102.

Uçar, R. ve İpek, C. (2006). İlköğretim okullarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin MEB hizmet içi eğitim uygulamalarına ilişkin görüşleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* Haziran,2006, cilt:3, sayı.1, 34-53.

UNESCO. (1996). On education, educational innovation. *The forty-fifth Session of International Conference December*. Number:89, Paris, 30 Eylül-5 Ekim 1996, 1.

Ünal, S. ve Ada, S. (2007). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Nobel Yayın.

YÖK (1998a). *Eğitim Fakülteleri öğretmen yetiştirme programlarının yeniden düzenlenmesi.* Rapor. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı.

YÖK (2007). *Yüksek öğretim stratejisi*. www.yyu.edu.tr/.../1.YÖK_ adresinden 5 Mayıs 2011 tarihinde edinilmiştir.

YÖK (2011). *Öğretmen yetiştirme.* Türk *Milli Komitesi*. www.yok.gov.tr/content/view/496/217/ adresinden 5 Mayıs 2011 tarihinde edinilmiştir

Yüksel, S. (2010). *Türk üniversitelerinde eğitim fakülteleri ve öğretmen yetiştirme.* Ankara: Pegem A.

DAVRANIŞ VE ÖĞRENMEYE GENEL BİR BAKIŞ

İnsanoğlu doğası gereği kendini ve diğerlerini anlama çabası içindedir. Bu çaba, yaşamda kalma ve nihai amaç olan kendini gerçekleştirme yönelimlidir. Yönelimler doğrultusunda insan davranışlarını anlamak, açıklamak ve yordamak bu bilim alanının çalışma konularını oluşturmuştur. Başlarda felsefi yaklaşımlar ile açıklanmaya çalışılan insan davranışı ve yönelimleri, tarihsel akış ile farklı açılardan ele alınmıştır. Her yaklaşım, insanın kendini keşfetmesine katkı sağlayacak farklı bakış açıları sunmaktadır. Bu bölümle davranış ve öğrenmeye ilişkin farklı yaklaşımlar ve bu yaklaşımların eğitimsel doğurguları yer almaktadır.

İnsan Davranışlarını ve Öğrenmeyi Açıklamada Felsefenin Etkisi

Öğrenmenin oluşumu ve eğitimle ilgili çıkarımların temelleri felsefi açıklamalara dayanmaktadır. Eğitimin felsefi temellerinde ayrıntılı şekilde ele alındığı gibi bilgi ve öğrenmeye ilişkin ilk açıklamalar Descartes'le başlamış, her felsefe akımı konuya ilişkin farklı açıklamalar sunmuştur. Örneğin, rasyonalist akım yaşantı ve deneyimlerin ötesinde bilginin başka kaynakları olduğunu savunurken; ampirist akım bilginin yaşantılardan kaynaklandığı görüşünü ortaya atmıştır. Bu bağlamda rasyonalistler, insanın doğuştan birtakım donanımlara sahip olduğunu; hazır olan bu şablonun sayesinde kavram öğrenmesinin ve dil gelişiminin mümkün olduğunu savunurlar. Buna karşın ampiristler insan zihnini dikkat, duyum, algı ve hafıza süreçlerini işleten bir bilgi-işleme aygıtı olarak görmüşlerdir (Bartlett ve Burton, 2007).

Bilginin kaynağı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bölüm 1, "Eğitimin temelleri", s.12-13

Akılcı ve ampirist akımların bilginin kaynağına ilişkin bakış açılarındaki bu farklılıklar, insan doğasını ve zihnini ele alışlarına da yansımıştır. İnsan doğasının değiştirilemez olduğunu savunan Platon ve Kant'a göre insan; bencil, saldırgan ve anti sosyal olarak görülmüştür. Ancak birey kendini disiplin altına aldıkça, kendini insan kılar. Bu nedenle eğitimin amacı, bu ilerlemeyi gerçekleştirmektir. Öte yandan Locke ve ampiristler, insanın doğuştan boş bir levha olduğunu, bu nedenle insanın doğasının değiştirilebileceğini savunur. Ancak bir başka bakış açısı, insan doğasını değiştirmek yerine gelişmesine yardım etmenin eğitimin amacı olması gerektiğini savunmaktadır (Hesapçıoğlu ve Akdağ, 2005).

İnsanoğlu, doğuştan "boş bir levha" gibi midir yoksa birtakım kazanımlarla mı doğar?

Tüm bu felsefi açıklamalar, insan davranışının ve bilginin doğuştan hazır mı olduğu ya da öğrenilen birtakım yapılardan mı kaynaklandığı sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Psikoloji biliminin gelişmesiyle beraber bu soru farklı şekillerde cevaplanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

Akbağ, M., Köroğlu, A. (2009). Lise öğrencilerinin mükemmeliyetçi kişilik özellikleri ve rekabetçi tutum üzerine bir inceleme. *Uluslararası 5. Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi (1-3 Ekim 2009). Kongre tam metin kitabı (ss. 398-401).* Edirne, Türkiye.

Aslan, A. E. (2001). Kavram boyutunda yaratıcılık. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 16 (2), 15-22.

Aslan, E., İmamoğlu, S. (2009). Attachment styles in gifted children can creativity be correlated? *Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi,* 17*,* 38-59.

Aydın, B. (2004). *Çocuk ve ergen psikolojisi.* Ankara: Nobel.

Bacanlı, H. (2011). *Eğitim psikolojisi.* Ankara: PegemA.

Bakioğlu, A. (2009). *Çağdaş sınıf yönetimi* Ankara: Nobel.

Bartlett, S., Burton, D. (2007). *Introduction to education studies.* London: SAGE

Bempechat, J. (2004). The motivational benefits of homework: A social-cognitive perspective.

Theory into Practice, 43 (3), 189-197.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik.* İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Capel, S. ve Gervis, M. (2005). Motivating pupils in S. Capel, M. Leask ve T. Turner. *Learning to teach in the secondary school.* London: Routledge.

Cervone, D. ve Pervin, L. A. (2008). *Personality: Theory and research.* USA: John Wiley ve Sons, Inc.

Deponte, A. (2004). Linking motivation to personality: Causality orientations, motives, and self-descriptions. *European Journal of Personality, 18*, 31-44.

Eggen, P., Kauchak, D. (2001). *Educational psychology*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

Erikson, E. (1982). *The life cycle completed.* New York: Norton.

Feist, J. ve Feist, G. J. (2002). *Theories of personality*. (second edition). New York: McGraw-Hill Companies.

Franken, R. (2001). *Human motivation* (5th ed.). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.

Gagne, F. ve StPere, F. (2002). When IQ is controlled, does motivation still predict achievement? *Intelligence, 30,* 71–100.

Gardner, H. (2004). Audiences for the theory of multiple intelligences. *Teachers College Record, 106,* 212-220.

Goleman, D. (2000). *Working with emotional ıntelligence.*U.S.A: Bantam Dell Pub Group

Hesapçıoğlu, M., Akdağ, B. (2005). Eğitimin felsefi temelleri. İçn: *Öğretmenlik mesleğine giriş.* (Ed. M. Gürsel ve M. Hesapçıoğlu), 180-211. Konya: Eğitim.

Maslow, A. (1954). *Motivation and personality.* N.Y: Harper and Brothers.

Mayer,J., Salovey, P., Caruso, D. (2004). Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. *Psychologıcal Inquiry,* 15 (3), 197-215.

Miller, P. H. (2002). *Theories of developmental psychology* (4th ed.). New York:Worth.

Morris, C. G. (2002). *Psikolojiyi anlamak.* Ankara: Türk Psikologlar Derneği.

Newsome, S., Arla, D. L., Catano, M. V. (2000). Assessing the predictive validity of emotional ıntelligence. P*ersonality and Individual Differences*, 29, 1005-1016.

Philips, N., Lindsay, G. (2006). Motivation in gifted students. *High Ability Studies, 17* (1), 57-73.

Pekrun, R., Goetz, T., Titz, W. R., Perry, P.R. (2002). Academic emotions in students' self-regulated learning and achievement: a program of qualitative and quantitative research. *Educational Psychologist,* 37(2), 91–105.

Robinson, N. M. (2003). *Academic motivation and its relationship to personal variables and achievement.* (Unpublished Doctora Thesis), Southern Illinois University.

Rogers, C. R. (1983). Empatik olmak değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir. (Çev: F. Akkoyun). *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 16(1), 103–123.

Santrock, J. (2004). *Life span development* (9th ed.). New York: McGraw Hill Companies, Inc.

Schrodt, P., Wheeless, L. R., Ptacek, K. M. (2000). Informational reception/apprehension, educational motivation, and achievement. *Communication Quarterly,* 48(1), 60-73.

Schunf, D. H. (2010). *Öğrenme teorileri: Eğitimsel bir bakış. (Çev. Ed: M. Şahin).* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Senemoğlu, N. (2011). *Gelişim, öğrenme ve öğretim.* Ankara: PegemA.

Sternberg, R. (2000). *Handbook of intelligence.* U. K: Cambridge University Press.

Weiner, B. (2000). Interpersonal and intrapersonal theories of motivation from an attributional perspective. *Educational Psychology Review*, 12, 1–14.

YAPILANDIRMACILIK

Yapılandırmacılık; köklerini felsefeden alan, eğitim ve psikolojide olduğu gibi sosyoloji ve antropolojide de kullanılan bir kavramdır. Bilginin ve öğretimin ne olduğu, objektifliğin mümkün olup olmadığını tartışan ve bilginin doğası konusunda felsefi bir açıklama olan yapılandırmacılık, Kant felsefesine ve 18. yüzyıl İtalyan filozofu Giambattista Vico'nun düşüncelerine dayanmaktadır (von Glasersfeld, 1995, s. 3-4). 20. yüzyılın başında William James ve John Dewey gibi Amerikan pragmatistleriyle F.C. Barlet, Jean Piaget ve L.S. Vygotsky gibi bilim adamları tarafından geliştirilen (Howe ve Berv, 2000, s. 19) bu kuramın özünde, öğrenenin bilgiyi yapılandırması ve uygulamaya koyması vardır.

Yapılandırmacılık genel anlamıyla bireysel ve toplumsal bir uyum sürecidir. Birey, bu süreç içerisinde bilgileri etkin olarak oluşturur ve yaşamını düzenler (Matthew, 2003). Bu bağlamda yapılandırmacılık bir yöntem değil, bilişsel süreçlerin yer aldığı bir düşünme biçimidir. Bireyin kendi bilişsel becerilerini keşfetmesine, diğer bireylerin düşüncelerine değer vermesine ve bilgiyi paylaşarak yeniden yapılandırmasına olanak sağlar (Martin, 2000, s. 171).

Chen'e (2003) göre yapılandırmacılık kuramı doğrudan insan beyninin yapısı ve işleviyle ilgilenmektedir. Öğrenme ancak bireyler yapılandırma işlevine aktif olarak katıldıklarında ve kavramları kendi düşünce süzgecinden geçirerek anlamlandırdıklarında gerçekleşir (s.19). Bu nedenle bilgi, öğrenenden bağımsız olarak gelişmez ve bizzat öğrenci tarafından yapılandırılır. Bilginin öğrenen tarafından yapılandırılması, onun arkadaşlarıyla, öğretmenleriyle ve uzman kişilerle gerçekleştirdiği bilgi paylaşımı sonucunda oluşur. Algılar ve düşünceler bu etkileşim sürecinde paylaşılır, düşünülür ve tartışılır. Bu süreç boyunca, ortak bir yargıya varana kadar görüş alışverişinde bulunulur ve zihinde yeni bilgiler yapılandırılır (Nunes ve McPherson, 2003, s. 3).

Yapılandırmacılık iki temel grupta ele alınmaktadır. Bunlardan biri bilişsel, diğeri de sosyal yapılandırmacılıktır. Bilişsel yapılandırmacılık Piaget, sosyal yapılandırmacılık ise Vygotsky'nin görüşlerine dayanmaktadır.

Bilişsel Yapılandırmacılık: J. Piaget

Yüzyılımızın en üretken yapılandırmacısı olarak kabul edilen Piaget yapılandırmacılığı; insanların kendi dünyalarını nasıl anlayacaklarını açıklamanın bir yolu olarak düşünmüş ve insan zihnini hissettiğimiz şeyin duygusunu oluşturmada bize yardımcı olan bilişsel yapıların dinamik bir bütünü olarak tanımlamıştır (Brooks ve Brooks, 1999, s. 26).

Piaget'e göre birey; nesneleri bilmek ve tanımak için onlarla etkileşime girmeli, onların yerlerini değiştirmeli, düzeltmeli, birleştirmeli, parçalara ayırmalı ve parçaları tekrar bir araya getirmelidir. Başka bir ifadeyle bilgi en ilkel psiko-motor hareketlerden,

KAYNAKLAR

Abbott, J., Ryan, T. (1999). Constructing knowledge, reconstructing schooling. *Educational Leadership, 57*(3), 66-70.

Armstrong, T. (2010). *Multiple intelligences in the classroom*. Third Edition, Alexandria, VA, USA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Akamca, G.Ö. (2003). *İlköğretim beşinci sınıf fen bilgisi dersi ısı ve ısının maddedeki yolculuğu ünitesinde çoklu zekâ kuramı tabanlı öğretimin öğrenci başarısı, tutumu ve hatırda tutma üzerindeki etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Akkan, E. (2010). *Ortaöğretimdeki üstün yetenekli öğrencilerin duygusal zekâ ve yaratıcılık düzeylerinin yaşam doyumlarını yordama gücü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

Akın, Z. (2011). *İlköğretim beşinci sınıf öğretim programlarında duygusal zekâya ilişkin kazanımları ve etkinliklerin incelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Anderson, N.J. (2002). The role of metacognition in second language teaching and learning. *ERIC Digest*, 3-4.

Aşçı, Z. ve Demircioğlu, H. (2002). Çoklu zekâ teorisine göre geliştirilen ekoloji ünitesinin, 9. sınıf öğrencilerinin ekoloji başarısına ve tutumlarına etkileri. *V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi.* Ankara: ODTÜ.

Aydın, F. (2011). Geography teaching and metacognition. *Educational Research and Reviews, 6*(3), 274-278.

Aydın, G. (2010). *İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin daha gelişmiş zekâ alanlarının saptanması ve buna uygun çoklu zekâ kuramı etkinlikleri ile öğretim yapılması.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ayaydın, A. (2002). *İlkögretim Okullarındaki Sanat (Resim-İş) Egitiminde Çoklu Zekâ Kuramının Uygulanması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Azar, A., Presley, A. I. ve Balkaya, Ö. (2003). Çoklu zekâ kuramına dayalı öğretimin başarı, tutum, hatırlama ve bilişsel süreç becerilerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30*, 45-54.

Bakioğlu, A. (2009). *Çağdaş Sınıf Yönetimi*. Ankara: Nobel.

Balım, A. G. (2006). Fen konularının çoklu zekâ kuramına dayalı öğretiminin öğrencilerin başarılarına ve kalıcılığına etkisi. *Eğitim Araştırmaları, 23*, 10-19.

Baum, S., Julie, V., Slatin, B. (2005). *Multiple intelligences in the elementary classroom.* New York: Teachers College Pres.

Bar-On, R. (1997). *Bar-On emotional quotient inventory: technical manual.* Toronto, Ontario, Canada: Multi-Health Systems.

Barsema, M., Harms, L., Pogue, C. (2002). *Improving reading achievement through the use of multiple reading strategies*. Saint Xavier University ve SkyLight Field-Based Master's Program. Chicago, Illinois.

Bartlett, S., Burton, D. (2007). *Introduction to education studies* (Second Edition), London: Sage Publications Ltd.

Belet, D. Ş. (2005). *Öğrenme stratejilerinin okuduğunu anlama ve yazma becerileri ile türkçe dersine ilişkin tutumlara etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Biryukov, P. (2004). Metacognitive aspects of solving combinatorics problems. *International Journal for Mathematics Teaching and Learning.* http://www.cimt.plymouth.ac.uk/journal/biryukov.pdf., Web adresinden 12 Ağustos 2012 tarihinde edinilmiştir.

Bümen, N. T. (2001). *Gözden geçirme stratejisi ile desteklenmiş çoklu zekâ kuramı uygulamalarının erişi, tutum ve kalıcılığa etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Brackett, M. A., Geher, G. (2006). Measuring emotional ıntelligence: paradigmatic diversity and common ground. In J. Ciarrochi, J.P. Forgas, J.D. Mayer (Eds.) Emotional Intelligence and Everyday Life. New York: Psychology Press.

Brooks, J. G., Brooks, M. G. (1993). *In search of understanding: the case for constructivist classrooms*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Brooks, J. G., Brooks, M. G. (1999). The courage to be constructivist. *Educational Leadership*, *57*(3),18-24.

Brooks, J. G. (2004). To see beyond the lesson. *Educational Leadership*, *62*(1), 8-12.

Canbay, S. (2006). *İlkoğretim birinci kademede çoklu zekâ kuramı uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşleri.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Chapman, A. (2006). Diagrams of Kolb's learning styles. In Kolb learning styles (sec 3). http://www.businessballs.com/kolblearningstyles.htm Web adresinden 12 Ağustos 2012 tarihinde edinilmiştir.

Chen, C. P. (2003). Integrating perspectives in career development theory and practice. *The Career Development Quarterly, 51*, 203-216.

Coutinho, S. (2008). Self-efficacy, metacognition, and performance. *North American Journal of Psychology, 10*(1), 165-172.

Desoete, A., Roeyers, H. (2002). Off-line metacognition – a domain-specific retardation in young children with learning disabilities. *Learning Disability Quarterly*. *25*, 123-139.

Desoete, A., Roeyers, H., Buysse, A. (2001). Metacognition and mathematical problem solving in grade 3. *Journal of Learning Disabilities, 34,* 435-449.

Dillon, C.,Greene, B. (2003). Learner differences in distance learning: Finding differences that matter. In M. G. Moore ve W. G. Anderson (Eds.), *Handbook of distance education* (pp. 235-244). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Doğan-Temur, Ö. (2001). *Çoklu zekâ kuramına göre hazırlanan öğretim etkinliklerinin dördüncü sınıf öğrencilerinin matematik erişilerine ve öğrenilen bilgilerin kalıcılığına etkisi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Dollard, N., Christensen, S. (1996). Constructivist classroom management. *Focus on Exceptional Children, 29*(2), 1-12.

Dunn, R., Honigsfeld, A., Doolan, L. S., Bostrom, L., Russo, K., Schiering, M. S., Suh, B., Tenedero, H. (2009). Impact of learning-style ınstructional strategies on students' achievement and attitudes: perceptions of educators in diverse ınstitutions. *A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas, 82*(3), 135-140.

Dunn, R., Stevenson, J., M. (1997). Towards a categorization of cognitive styles and learning styles. *College Student Journal, 17*(1), 24-29.

Dunn, R., Milgram, R. M. (1993). Learning styles of gifted students in diverse cultures. In R. M. Milgram, R. Dunn, G. E. Price (Eds.). *Teaching and counseling gifted and talented adolescents* (pp. 3-23). Westport, CT: Praeger.

Eggen, P. ve Kauchak, D. (2007). *Educational psychology-windows on the classrooms* (7th ED.. Pearson International Edition, New Jersey: Pearson Education McMillan.

Felder, R. ve Henriques, E. R. (1995). Learning and teching styles in foreign and second language education. *Foreign Language Annals*, *28*(1), 21-31.

Fisher, R. (2007). Teaching thinking in the classroom. *Education Canada, 47*: 72-74.

Fleetham, M. (2006). *Multiple intelligences in the thinking classroom.* London, UK: Network Education.

Foster, G., Sawicki, E., Schaeffer H., Zelinski V. (2002). *I think, therefore I learn!* Ontario: Pembroke Publishers Ltd.

Gardner, H. (1993). *Frames of mind: the theory of multiple ıntelligences*. (Second Ed.). London: Fontana Press.

Gardner, H, Checkley, K. (1997). The first seven and the eight: A conservation with Howard Gardner, *Educational Leadership*. *55*(1), 8-13.

Georghiades, P. (2004). From the general to the situated: Three decades of metacognition. *International Journal of Science Education, 26*(3), 365-383.

Goleman, D. (2005). *Emotional intelligence* (10th anniversary ed.). New York: Bantam.

Goodnough, K. (2001). Multiple intelligences theory: A framework for personalizing science curricula. *School Science and Mathematics, 101*(4), 180-193.

Gourgey, A.F. (2002). Metacognition in basic skills instruction. H. J. Hartman, (Ed.), *Metacognition in learning and instruction: Theory, research and practice* içinde (17-32). The Netherlands: Kluwer Academic Publishing.

Grewal, D., Salovey, P. (2005). Feeling smart: The science of emotional intelligence. *American Scientist, 93*(4), 330-339.

Günak, D.B. (2010). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde İkinci Yabancı Dil Olarak Almanca Öğrenen Öğrencilerin Öğrenme Motivasyonları ve Öğrenme Stratejileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Hacker, D. J. ve Dunlosky, J. (2003). Not all metacognition is created equal. *New Directions for Teaching and Learning, 95*, 73-79.

Hall, E., Leat, D., Wall, K., Higgins, S. ve Edwards, G. (2006). Learning to Learn: Teacher Research in the Zone of Proximal Development. *Teacher Development*, *10*(2), 149-166.

Hanley, S. (1994). *On constructivism. maryland collaborative for teacher preparation*. http://www.inform.umd.edu/UMS+State/UMD-Projects/MCTP/Essays/Constructivism.txt. Web adresinden 21 Ağustos 2012 tarihinde edinilmiştir.

Hanten, G., Dennis, M., Zhang, L., Barnes, M., Roberson, G., Archibald, J., Song, J., Levin, S. H. (2004). Childhood head injury and metacognitive processes in language andmemory, *Developmental Neuropsychology, 25*(1-2), 85-106.

Hartman, H. J. (1998). Metacognition in teaching and learning: An introduction. *Instructional science − International Journal of Learning and Cognition*, *26*, 1-3.

Hermann, N. (1998). *The creative brain.* North Catoline: Lake Lure.

Hoerr, T. R. (2000). *Becoming a multiple intelligence school*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Howe, K. R., Berv, J. (2000). Constructing constructivism, epistemological and pedagogical. In D. C. Phillips (Ed.), *Constructivism in education: Opinions and second opinions on controversial issues* (pp. 19–40). Chicago: Universty of Chicago Press.

Iyer, N. N. (2006). *Instructional practices of teachers in schools that use multiple intelligences theory*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Cincinnati University, Cincinnati.

Jager, B., Jansen, M. ve Reezigt, G. (2005). The development of metacognition in primary school learning environments. *School Effectiveness and School Improvement*, *16*, 179-196.

Jaeger, A. J. (2003). Job competencies and the curriculum: An inquiry into emotional intelligence in graduate professional education. *Research in Higher Education, 44*(6), 615-639.

Jonassen, D. H. (1991). Objectivism vs. constructivism. *Educational Technology Research and Development*, *39*(3), 5-14.

Jones, M. G., Brader-Araje, L. (2002). The impact of constructivism on education: Language, discourse, and meaning. *American Communication Studies, 5*(3), 1-10.

Jones, D. (2007). Speaking, listening, planning and assessing: The teacher's role in developing metacognitive awareness. *Early Child Development and Care, 177*, 569-579.

Kapa, E. (2001). A metacognitive support during the process of problem solving in a computerized Environment. *Educational Studies in Mathematics*, *47*, 317-336.

Karagiorgi, Y., Symeou, L. (2005). Translating constructivism into ınstructional design: potential and limitations. *Educational Technology ve Society*, *8*(1), 17-27.

Kaufman, D., Brooks, J. G. (1996). Interdisciplinary collaboration in teacher education: A constructivist approach. *TESOL Quarterly, 30*(2), 231-251.

Keefe, J.W., Ferrell, B.G. (1990). Developing a defensible learning style paradigm. *Educational. Leadership, 48*(2), 57-61.

Kowalski, R. ve Westen, D. (2009). *Psychology* (5th ed.). Hoboken, NJ: John Wiley ve Sons.

Köroğlu, H., Yeşildere, S. (2004). İlköğretim yedinci sınıf matematik dersi tamsayılar ünitesinde çoklu zekâ teorisi tabanlı öğretimin öğrenci başarısına etkisi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24*(2), 25-41.

Kramarski, B., Mavarech, Z. R. ve Arami, M. (2002). The Effects of metacognitive instruction on solving mathematical authentic tasks. *Educational Studies in Mathematics, 49*, 225-250.

Kramarski, B., Mevarech, Z. R. (2003). Enhancing mathematical reasoning in the classroom: The effect of cooperative learning and metacognitive training. *American Educational Research Journal, 40*, 281-310.

Kolb, D. A., Boyatzis, R., Mainemelis, C. (2001). *Experiential learning theory: Previous research and new directions*. In R. Sternberg and L. Zhang (Eds.) *Perspectives on cognitive learning, and thinking styles.* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Laird, J. (1993). *Revisioning social work education: A social construction approach.* New York: Haworth.

Livingston, J. A. (1997). *Metacognition: An overview*. State University of New York at Buffalo [Electronic version]. http://www.gse.buffalo.edu/fas/shuell/cep564/Metacog.htm Web adresinden 22 Ağustos 2012 tarihinde edinilmiştir.

Loranger, A. L. (1994). The study strategies of successful and unsuccessful high school students. *Journal of Reading Behavior, 26*(4), 347-360.

Loo, R. (2002). A meta-analytic examination of Kolb's learning styles preferences among business majors. *Journal of Education for Business, 77*(5), 252-256.

Lowy, A., Hood, P. (2004) *The Power of 2x2 Matrix*. John Wiley ve Sons, Chichester.

Lukow, J. (2002). *Learning styles as predictors of student attitudes toward the use of technology in recreation courses.* Unpublished doctoral dissertation, Indiana University, Bloomington (UMI No. 3054366).

Matthews, W. J. (2003). Constructivism in the classroom: Epistemology, history, and empirical evidence. *Teacher Education Quarterly*. *30*(3), 51-64.

Martha, D. T., Deborah, H. (2000). The learning spiral toward authentic instruction. *Kappa Delta Pi Record, 36*(3), 131-133.

Martin, D. J. (2000). *Elementary science methods: a constructivist approach*. Second editon. USA: Wadsworth/Thomson Learning, Belmont.

Mayer, J. D., Salovey, P. (1993). The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*, *17*(4), 433-442.

Mayer, R. (2003). Learning and instruction. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, Inc.

McCarthy, B. (1987). The 4MAT System: Teaching to Learning Styles with Right/Left Mode Techniques. Barrington: Excel Inc.

Merlevede, P. E., Vandamme, R., Bridoux, D. (2006). *7 Adımda Duygusal Zekâ*. İstanbul: Omega.

Moores, T. T., Chang, J. C., Smith, D. K. (2006). Clarifying the role of self-efficacy and metacognition as ındicators of learning: construct development and test *The DATA BASE for Advances in Information Systems, 37* (2 ve 3), Spring-Summer, 125-132.

Mortimore, T. (2003). *Dyslexia and learning style. a practitionerís handbook*. London: Whurr.

Moyer, P. S. (2001). Are we having fun yet? How teachers use manipulatives to teach mathematics. *Educational Studies in Mathematics, 47*, 175-197.

Naglieri, J. A. ve Johnson, D. (2000). Effectiveness of a cognitive strategy intervention in improving aritmethiccomputation based on the pass theory. *Journal of Learning Disabilities*, *35*, 591-597.

Nolen, J. L. (2003). Multiple intelligences in the classroom, *Education, 124*(1), 115-119.

Nunes, M. B., McPherson, M. (2003). Constructivism vs. objectivism: Where is difference for designers of e-learning environments? *Proceedings of the 3rd IEEE International Conference on Advanced Learning Technologies (ICALT'03),* 496-500.

O'Banion, T. (1997). *A learning college for the 21st century.* Phoenix: American Council on Education Oryx Press.

O'Malley, J. M., Chamot, A. U. (1990). *Learning strategies in second language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Oxford, R. L. (1990). *Language learning strategies: What every teacher should know*. New York, NY: Newbury House.

Phakati, A. (2003). A closer look at the relationship of cognitive and metacognitive strategy use to EFL reading achievement test performance, *Language Testing, 20*(1), 26-56.

Philips, D. C. ve Soltis, J. F. (2005). *Öğrenme: Perspektifler. (Learning: Perspectives)* (Çev: Durmuş, S). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Pressley, M. ve Harris, K. R. **(**1990). What we really know about strategy instruction. *Educational Leadership, 48*(1), 31-34.

Pugalee, D. (2001). Writing, mathematics, and metacognition: Looking for connections through students' work in mathematical problem solving. *School Science and Mathematics, 101*(5), 236-246.

Purdie, N., Hattie, J. (1996). Cultural differences in the use of strategies for self-regulated learning. *American Educational Research Journal, 33(4),* 845-871.

Quicke, J., Winter, C. (1996). Autonomy, Relevance and the National Curriculum: a contextualised account of teachers´ reaction to an intervention. *Research Papers in Education. 11*(2), 151-172.

Ravitz, J., Becker, H., Wong, Y. (2000). *Report 4: Constructivist-compatible beliefs and practices among U.S. teachers.* Irvine, CA: Center for Research on Information Technology and Organizations.

Rivers, W. (2001). Autonomy at all costs: an ethnography of metacognitive self-assessment and self-management among experienced language learners. *Modern Language Journal, 85*(2), 279-290.

Romanelli, F., Cain, J., Smith, K. M. (2006). Emotional intelligence as a predictor of academic and/or social success. *American Journal of Pharmaceutical Education, 70*(3), 1-10

Salovey, P., Mayer, J.D., Caruso, D. (2002). The positive psychology of emotional intelligence. In C.R. Snyder ve S.J. Lopez (Eds.), *The handbook of positive psychology* (pp. 159-171). New York: Oxford University Press.

Santrock, J. W. (2008). *Educational psychology*. 3rd ed. Boston: McGraw-Hill.

Shapiro, L. E. (2000). *Yüksek EQ'lu bir çocuk yetiştirmek* (Çeviren: Ümran Kartal). İstanbul: Varlık Yayınları.

Stein, S. J. ve Book, H. E. (2003). *The EQ Edge: emotional intelligence and your success*. New York, NY: Multi-Health Systems Inc.

Strommen**,** E. F., Lincoln, B. (1992). Constructivism, technology, and future of classroom learning. *Education and Urban Society, 24*(4), 466-476.

Taşdemir, M. (2000). *Eğitimde planlama ve değerlendirme.* Ankara: Ocak Yayınları.

Teong, S. K. (2002). The effect of metacognitive training on mathematical word problem solving. *Journal of Computer Assisted Learning, 19*, 46-45.

Tobias, S. ve Everson, H. T. (2000). Assessing metacognitive knowledge monitoring. In G. Schraw (Ed.), *Issues in the measurement of metacognition* (pp. 147–222). Lincoln, NE: Buros Institute of Mental Measurements and Erlbaum Associates.

Tunçer, B. K. ve Güven, B. (2007). Öğrenme stratejileri kullanımının öğrencilerin akademik başarıları, hatırda tutma düzeyleri ve derse ilişkin tutumları üzerindeki etkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi. 4(2),* 1-20.

Uslu, F. (2005). *Çoklu zekâ kuramına dayalı biyoloji öğretimin öğrencilerin başarı ve tutumuna etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Uyar, M. (2008). *Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Ders Çalışmada Öğrenme Stratejileri Kullanım Sıklığının ve Akademik Başarılarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Van Drie, J., Van Boxtel, C. (2003). Developing conceptual understanding through talk and mapping. *Teaching History, 110*, 27-32.

Victor, A. M. (2004). The Effects of Metacognitive Instruction on the Planning and Academic Achievement of First and Second Grade Children. (Doctoral Thesis). Chicago, IL: Graduate College of the Illinois Istitute of Technology.

Von Glasersfeld, E. (1995). *A constructivist approach to teaching.* In P. Steffe and J. Gale, (Eds.), *Constructivism in education*, (3-15). Erlbaum, Hillsdale, NJ.

Wang, Q. Y. (2009). Designing a web-based constructivist learning environment. *Interactive Learning Environments*, *17*(1), 1-12.

Watson, J. (2000). Constructivist instruction and learning difficulties. *Support for Learning*, *15*(3) 134-140.

Watson, J. (2001). Social constructivism in the classroom. *Support for Learning*, *16*, 140-147.

Weinstein, C. E., Ridley, D. S., Dahl, T., Weber, E. S. (1989). Helping students develop strategies for effective learning. *Educational Leadership, 46*(4), 17-19.

Weinstein, E. C. ve Mayer, R. (1986). *The testing of learning strategies: handbook of Research on Teaching*. New York: Macmillan Company.

Wilson, B.G. (1997). Reflections on Constructivism and Instructional Design. In C. R. Dills ve A. J. Romoszowski (Eds.), *Instructional Development Paradigms* (pp. 63-80). Englewood Cliffs NJ: Educational Technology Publications.

Woolfolk, A. E. (2007). Educational psychology (10th ed.). Boston: Allyn and Bacon.

Yıldız, N. (2003). *İlköğretim 5.sınıf fen bilgisi dersinde öğrencilere kazandırılan öğrenme stratejilerinin öğrencilerin akademik başarıları ve hatırda tutma düzeyleri üzerindeki etkisi. (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Yılmaz, G. ve Fer, S. (2003). Çok yönlü zekâ alanlarına göre düzenlenen öğretim etkinliklerine ilişkin öğrencilerin görüşleri ve başarıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25*, 235-245.

Zimmerman, B. J., Martinez-Pons, M. (1986). Development of a structured interview for assessing student use of self-regulated learning strategies. *American Educational Research Journal, 23*, 614-628.

Zimmerman, B. J., Martinez-Pons, M. (1988). Construct validation of a strategy model of student self-regulated learning. *Journal of Educational Psychology, 80(3),* 284-290.

Zimmerman, B. J., Martinez-Pons, M. (1990). Student differences in self-regulated learning: Relating grade, sex, and giftedness to self-efficacy and strategy use. *Journal of Educational Psychology, 82*, 51-59.

EĞİTİM NEDİR? ÖĞRETİM NEDİR?

Eğitim; bilgi ve becerilerin yanı sıra; kültürel normların ve değerlerin de öğrenilmesi ve kazanılmasına rehberlik eden sosyal bir kurumdur. Öğretim ise; Unesco'nun –sınırlı- tanımına göre, özel olarak alanında eğitim almış öğretmenler tarafından yapılan bilgi aktarımıdır. Öğretim faaliyeti, özellikle sanayileşmiş ülkelerde okullaşma ile ilişkilidir. Dünya genelinde, okullaşma ve okur-yazarlık oranlarında, özellikle sanayileşmiş ile gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Okur-yazarlık; okuma ve yazma faaliyetlerinin bir kişi tarafından anlaşılarak yapılması olarak tanımlanabilir (Unesco, 2000: 23; akt: Giddens 2008).

Dünyada okur-yazarlık oranı; son otuz yılda önemli bir artış göstermeye başlamakla birlikte, halen bazı bölgelerde (Kuzey Afrika, Ortadoğu, Orta ve Güney Afrika ve Güney Asya gibi), özellikle kadın okur-yazarlık oranı %50'lerde kalmaktadır. Günümüzde, tüm dünyada bu soruna, ekonomik ve sosyokültürel çözümler aranmaktadır. Bilişim çağında, bir başka gösterge ise bilgisayar okur-yazarlığıdır. Artık iletişimin vazgeçilmez bir parçası olan bilgisayar teknolojilerinin kullanımının öğrenimi ve yaygınlaştırılması, günümüzde eğitimle ilgili yeni bir kanunun gündeme gelmesini sağlamıştır. Bilgisayar kullanımı ve bilgisayar okur-yazarlığı oranlarına baktığımızda, yine gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasında önemli farklılıklar göze çarpmaktadır (Macionis ve Plummer, 2008).

Sizce bu farklılıkların giderilmesi nasıl mümkün olacaktır;
çözüm önerileriniz nelerdir?

MODERN DÜNYADA EĞİTİMİ ANLAMAK: EĞİTİME DEĞİŞİK YAKLAŞIMLAR

Modern dünyada eğitimi anlamak için; eğitimin, toplumun diğer kurumları tarafından nasıl şekillendirildiğini anlamamız gerekir. Farklı sosyolojik perspektiflerin eğitime bakış açıları da farklıdır.

Sınıf İçi Etkileşim: Mikro-Sosyolojik Teoriler

Sembolik etkileşim teorisi; bir mikro-sosyolojik teoridir. Bu teoriyi, eğitim olgusunu anlamak için kullanan teorisyenler, eğitimi anlamanın yolunun sınıf içi etkileşim süreçlerinden geçtiğini savunurlar. Bu yaklaşıma göre; sınıf içi süreçler ve bu süreçlerin oluşumu, öğretmen ve öğrenci yaklaşımları, sınıftaki öğrenci rolleri; sınıfı oluşturan öğrencilerin toplumsal cinsiyet ve sosyoekonomik farklılıkları; eğitim sistemini anlamak için kullanmamız gereken anahtar kavramlardır.

KAYNAKLAR

Aronson, Wilson ve Akert (2010). *Social psychology* (7th ed.) Pearson Education.

Bartlett, S. ve Burton, D. (2007). *Introduction to education studies.* London: SAGE

Campeau, R. Rheault, R. ve Sirois, M. ve Dufort, N. (2004). *Individu et société; inititation a la sociologie*. (3eme Ed.) Paperback.

Fleutôt, D., Barbusse, B., Glaymann, D., Letessıer, J.-Y. ve Madelaıne, P. (2006). *Sociologie: analyses contemporaines,* Vanves: Foucher.

Giddens, A. (2008). *Sociology.* (5th ed.) Polity Press.

Hesapçıoğlu, M. ve Dündar, S. (2011). *Türkiye'de eğitimde fırsat eşitliği ve postmodernizm*. Eğitim Akademi.

Macionis, J.J. ve Plummer, K.(2008). *Sociology: A global introduction.* (4th ed.). Harlow, UK:Pearson.

Rutter, M., Giller, H., Hagel, A. (1998). *Antisocial behaviour by young people.* Cambridge: Cambridge University Press.

Sudovnik, A. (2006). *Sociology of education,* Boston

O'Donnell, M.(1997). *Introduction to sociology.* (4th Ed.) Thomas Nelson

GİRİŞ

Öğretim ortamına gelen öğrenciler birbirinden tamamen farklı özelliklere sahiplerdir, hiçbir öğrenci birbirinin aynısı değildir. Öğrenciler, geldikleri sosyoekonomik ve kültürel çevreleri, geçmiş deneyimleri, ön bilgileri, bilişsel yetenekleri, öğrenme stilleri, ilgileri ve öğrenme hızları açısından farklılaşırlar. Bu farklılıkların bir sonucu olarak, öğrenme ortamındaki bir bilgi öğrenciler tarafından farklı şekil ve yollarla edinilir. Bu kadar birbirinden farklı özelliklere sahip öğrencilere aynı tip bir öğretim şekli hitap etmeyecektir. Tek öğretim yolu, tek beden kıyafet üretip herkesin bunu giymesini istemeye benzemektedir. Tek bedenin herkese uymasını beklemek ne kadar yanlışsa, tek tip öğretimin tüm öğrencilere hitap etmesini beklemek de o kadar yanlıştır. Tek tip tasarımın bazı öğrencilere uygun olacağı kesindir. Bu mutlu kesimin öğrenme düzeyi açısından bakıldığında, orta düzey grup olduğu söylenebilir. Ülkemizde sınıflarda kullanılan öğretim yolları düşünüldüğünde ise sözel zekâsı yüksek olanlar, öğretmenden ders dinlemekten mutlu olanlar veya işitsel öğrenme stiline sahip olanlar olabilir. Fakat sınıflarda bu özellikleri taşımayan çok sayıda öğrenci olacaktır. Sayılan bu farklılıklar normal gelişim gösteren öğrenciler için olup bunun yanında görme, işitme, zihinsel vb. birçok engeli nedeniyle öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler de bulunmaktadır.

Öğrenciler arasındaki farklar özellikle son yüzyıl içerisinde eğitimcilerin ilgi alanına girmiştir. İlk başlarda, özellikle 1980'li yıllara kadar, eğitimcilerin ilgisini çeken ve bununla başa çıkmak için uğraş verdikleri bireysel fark; zekâ (bilişsel yetenek-öğrenme hızı olarak da adlandırılmaktadır) olmuştur. 1980'li yıllardan sonra öğrencileri birbirinden ayıran, zekâ dışında da faktörlerin olduğu ve bunların öğrenme üzerinde etkisinin bulunduğu kabul edilmiş ve bu konuda çalışmalar yapılmıştır. Öğrencilerin farklı özelliklerinden kaynaklanan sorunlarla başa çıkmada en fazla tercih edilen yol, onları gruplamak olmuştur. Şunu da belirtmek gerekir ki, öğretim ortamında ortaya çıkan farklılıklar sorun değil bir zenginliktir.

Gruplama uygulamalarının nasıl olduğuna geçmeden önce yukarıda belirtilen bireysel farklılıklarla ilgili aşağıda kısa açıklamalara yer verilmiştir. Bireysel farklar hakkında bilgi sahibi olmak, bu bölümdeki gruplama biçimlerini anlama açısından yol gösterici olacaktır.

ÖĞRETİMDE BİREYSEL FARKLILIKLAR

Öğrenme Hızı

Öğrenciler konuyu öğrenmek için ihtiyaç duydukları zaman açısından farklılaşırlar. Bazı öğrencilerin bir konuyu öğrenmek için üç birimlik zamana ihtiyacı varken, bazılarının aynı konuyu öğrenmek için iki veya bir birimlik zamana ihtiyacı bulunmaktadır. Bir birimlik zamana ihtiyacı olanlar üstün yetenekliler olarak adlandırılmaktadır. Bu öğrenciler konuyu anlamak için daha az örneğe ve pratiğe ihtiyaç duyarlar. Düşük yetenekliler ise daha fazla öğretime, örneğe, uygulamaya ihtiyaç duyarlar. Öğretmen kimseyi arkada bırakmadan

KAYNAKLAR

Açıkgöz, K. (1992). *İşbirlikli öğrenme: Kuram araştırma uygulama*. Malatya: Uğurel Matbaası.

Akçin, N. (2010). *Bireyselleştirilmiş eğitim ve öğretim programlarının hazırlanması.* (Ed. Necate Baykoç). *Öğretmenlik programları için özel eğitim.* Gündüz Eğitim ve Yayıncılık. 42-65.

Bloom, B. (1995). *İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme*. (Çev. Durmuş Ali Özçelik). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Davidson-Shivers, G.V., Rasmussen, K.L. (2006). *Web based learning: Design, implementation and evaluation*. Columbusi Ohio: Pearson Prentice Hall.

Dean, J. (1991). *Organising learning in the primary school classroom*. London, GBR: Routledge.

Eyre, H.L. (2007). Keller's personalized system of instruction: Was it a fleeting fancy or is there a revival on the horizon?. *The Behavior Analyst Today*, 8(3), 317-324.

Fiscus E.D., Mandell C.J. (2002) *Bireyselleştirilmiş eğitim programlarının geliştirilmesi*. (Çev: Gönül Akçamete, H.G. Şenel, E Tekin). Ankara: Anı Yayıncılık.

Green, D. R., Riley H.V. (1963) Interclass grouping for reading instruction in the middle grade. *The journal of experimental education,* 31(3).

Gregory, G. H., Chapman, C. (2002). *Differentiated instructional strategies: One size doesn't fit all*. Thousand Oaks, CA: Corwin Pres.

Heacox, D. (2002). *Differentiating instruction in the regular classroom: how to reach and teach all learners, grades 3-12*. Free Spirit Publishing. Minneapolis

Johnson, R.T., Johnson, D.W. (2002). *An overwiew of cooperative learning*. www.clcrc.com, dresinden 15.10.2002 tarihinde indirildi.

McTighe, J., Brown, J. (2005). Differentiated instruction and educational standards: Is détente possible? *Theory Into Practice*, 44, 234-244.

MEB, (2008). 2008 / 60 nolu ve 02.9.2008 tarihli genelge. Millî Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

MEB, (2010). *Okullarımızda neden niçin nasıl kaynaştırma yönetici, öğretmen ve aile kılavuzu*. Kitap Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara: İ. Aygül Ofset

MEGEP, (2009). *Çocuk gelişimi ve eğitimi: Kaynaştırma eğitimi* (Ders notu). Ankara.

Naumes, M. (1977). The Keller Plan: A method for putting the responsibility of learning upon the student. *Perspectives,* 1–7. ED138545

Slavin, R.E. (1987). Grouping for instruction in the elementary school. *Educational Psychologist.* 22(2), 109-127.

Hallam, S. (2002). Mixed up? The pros and cons of ability grouping. *Education journal,* 64, 24-26

Targın, T.(2010). *Kaynaştırma eğitim.* (Ed. Necate Baykoç). *Öğretmenlik programları için özel eğitim.* Gündüz Eğitim ve Yayıncılık. 66-90.

Tekinarslan, İ.Ç. (2010). *Aile eğitimi.* (Ed.Necate Baykoç). *Öğretmenlik programları için özel eğitim.* Gündüz Eğitim ve Yayıncılık. 91-107

Tieso, Carol L., (2003). Ability grouping is not just tracking anymore. *Roeper Review*, 02783193, 26(1).

Tomlinson, C. A. (1995a). *How to diff erentiate instruction in mixed-ability clasrooms*. USA, Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Tomlinson, C. A. (1995b). Deciding to defferentiate insruction in middle school: One school's journey. *Gifted Child Quarterly*, 39, 77-87.

Tomlinson, C. A. (1999). *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners*. USA, Alexandria, VA: Association for Supervision and Cirriculum Development.

Tomlinson, C. A. (2000). Reconcilable differences: Standards-based teaching and differentiation. *Educational Leadership*, 58, 6-11.

Tomlinson, C. A. (2007). *Öğrenci gereksinimlerine göre farklılaştırılmış eğitim* (çev. Diye Kültürlerarası İletişim Hizmetleri). Ankara: Redhouse.

Tomlinson, C.A., Strickland, C. A. (2005) *Differentiation in practice: A resource guide for differentiating curriculum, grades 9-12*. Association for Supervision and Curriculum Development Alexandria, Virginia USA

Turville, J., Allen L., Nickelsen L. (2010). *Differentiating by readiness : Strategies and lesson plans for tiered instruction grades K-8*. Eye On Education Larchmont, NY.

Venkatakrishnan, H., Wiliam, D. (2003). Tracking and mixed-ability grouping in secondary school mathematics classrooms: A case study 1. *British Educational Research Journal*, 29 (2), 189-204.

Williams, P. ve Nicholas D. (2005). *E-learning: tells us about what the distance literature education E-learning: An overview*. UK p:109-122. Williams, Peter (Editor); Quinsee.

GİRİŞ

Toplumun sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yönden kalkınmasında ve bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerinde önemli bir role sahip olan eğitim sisteminin, üç temel öğesi vardır. Bunlar; öğrenci, öğretmen ve programdır. En genel anlamıyla eğitim; istenen davranışları değiştirme/geliştirme süreci olarak tanımlanabilir. Eğitim; ailede, mahallede, okulda, sınıfta, derste ve ders dışında olabilen kasıtlı bir kültürleme sürecidir. Eğitim sürecinde, bireyde gözlenen davranış değişiklikleri ortaya çıkarken kimi zaman istenmeyen davranışlar da görülebilir. İstenmeyen davranışları azaltmanın veya önlemenin yolu öğrencileri önceden sistemleştirilmiş, planlanmış eğitim sürecine almaktan geçer. Bu da her kademe ve türdeki okullarda yürütülecek olan formal eğitim hizmetleriyle sağlanabilir. Formal eğitim sürecinin ilk önceliği bir programın hazırlanmasıdır. Okullarda istendik öğrenmelerin gerçekleşmesi sürecinde kullanılan temel araç programlardır. Programların bireyleri yetiştirmeden, eğitim sisteminin niteliğini ve toplumu belirlemeye hatta en geniş ölçekte dünyayı etkilemeye kadar uzanan geniş ve önemli işlevleri vardır.

EĞİTİM, ÖĞRETİM, ÖĞRENME

Eğitim dünyasında 1970'lerden beri yaygın olarak "eğitim, bireyde kendi yaşantısı yoluyla, uygun ortamda istendik davranış değişikliği meydana getirme süreci" tanımı kullanılmaktadır. Ancak eğitim farklı öğrenme yaklaşımlarına göre farklı şekillerde tanımlanabilir. Günümüzde oldukça popüler yaklaşımlardan biri olan yapılandırmacı kuram eğitimi, bireyin zihninde önceki öğrenmelerle yeni öğrenmeler arasında bir bağ kurma/kurdurma süreci olarak ele almaktadır. Öğrenme ise yaşantı ürünü ve az çok kalıcı izli davranış değişikliğidir (Demirel, 2008; Erden ve Fidan, 1991; Gürkan, 2004; Gözütok, 2007; Küçükahmet, 2007; Senemoğlu, 2009). Bu kavramlara bakıldığında üç nokta dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki eğitimin meydana getirdiği bireydeki değişikliğin bir sürece bağlı olduğu, ikincisi öğrenende bir davranış değişikliği ve farklılaşmanın olduğu üçüncüsü ise bireydeki değişikliğin planlı ve programlı bir şekilde okulda gerçekleştirildiğidir.

Eğitim kurumları olan okullarda öğrenen ve öğretmen arasındaki etkileşimde program ana belirleyici, etkileşim çerçevesini oluşturur. Programa ve programın öngördüğü özelliklere göre yapılmayan eğitim formal/resmi/bilimsel eğitim değildir. Programa göre eğitim yapamayan programı hayata geçirme, uygulama sorumluluğundaki öğretmenler formal eğitim içinde informal eğitim yapmakta; böylelikle eğitim sisteminin özel, genel ve uzak hedeflerine ulaşma amaçlarını zorlaştırmaktadırlar.

Öğretmenlerin asli görevi öğrencilere programın kazandırmak istediği özellikleri kazandırmaktır. Bunun için de uygun eğitim ortamlarında programın belirlediği davranışları kazandır(t)acak yaşantılar geçirmek durumundadır. Eğitim tanımında görülen istendik kavramı planlı eğitim, program ve formal eğitimi gerekli kılmakta, program ve program geliştirme alanı bu çerçevede oluşmakta ve önemi ortaya çıkmaktadır. İstendiğin program

KAYNAKLAR

Büyükkaragöz, S. (1997). *Program geliştirme*. Konya: Kuzucular Ofset.

Demirel, Ö. (2008). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*, 11.Baskı. Ankara: Pegem A.

Demirel, Ö. ve Kaya Z. (2008). *Eğitim ile ilgili temel kavramlar*, Demirel, Ö. ve Kaya Z.(Ed.) *Eğitim bilimine giriş*, 3. Baskı. Ankara: Pegem A.

Doğan, H. (1997). *Eğitimde program ve öğretim tasarımı*, Ankara: Önder Matbaacılık.

Erden, M. (1995). *Eğitimde program değerlendirme*, 2. Baskı, Ankara: Pegem A.

Erden, M. ve Fidan, N. (1991). *Eğitim bilimlerine giriş*, Ankara: Alkım.

Ertürk, S. (1998). *Eğitimde program geliştirme*, 10. Baskı. Ankara: Meteksan A.Ş.

Gözütok, D. (2007). *Öğretim ilke ve yöntemleri*, Ankara: Ekinoks.

Gürkan, T. (2004). *Eğitim, öğretim ve programla ilgili temel kavramlar*, Gültekin, M. (Ed.) *Öğretimde planlama ve değerlendirme*, 4. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No:716.

Güven, B. (2010). *Öğretim ilke ve yöntemleriyle ilgili temel kavramlar,* Tan, Ş. (Ed.) Öğretim İlke ve Yöntemleri, 5. Baskı. Ankara: Pegem A .

Kelly, A. V. (1999). *The curriculum*. London: Paul Chapman Publishing Limited.

Komisyon (2010). *Öğretmen adayları için KPSS program geliştirme*, Ankara: Pegem A.

Küçükahmet, L. (2007). *Program geliştirme ve öğretim*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

MEB, (2005). *Yeni ilköğretim programları,* Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Oliva, P. F. (2005). *Developing the curriculum* (6th ed.). New York, NY: Allyn ve Bacon.

Ornstein, A. C., Hunkins F. P. (1998). *Curriculum: Foundations, principles, and issues*. 3rd ed., Allyn ve Bacon, Needham Heights, MA.

Senemoğlu, N. (2009). *Gelişim, öğrenme ve öğretim*, 14. Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Sönmez, V. (1994). *Program geliştirmede öğretmen el kitabı*, Ankara: Pegem Akademi.

Varış, F. (1994). *Eğitimde program geliştirme teori ve teknikler,* Ankara: Alkım Yayıncılık.

Worthern, B. R., Sanders J. R., Fitzpatrick J. L. (1997). *Program evaluation–Alternative approaches and practical guidelines-.* New York: Longman, Inc.

50 SORUDA

ERKEN ÇOCUKLUK ÇAĞI ÇÜRÜĞÜ VE TEDAVİ YAKLAŞIMLARI

Aliye Tuğçe GÜRCAN
Sabiha CEREN İLİSULU
Hazal ÖZCAN
Figen SEYMEN

ALTINBAS ÜNİVERSİTESİ Yayınları

50 SORUDA
ERKEN ÇOCUKLUK ÇAĞI ÇÜRÜĞÜ VE TEDAVİ YAKLAŞIMLARI

Doç. Dr. Aliye Tuğçe GÜRCAN - Dr. Sabiha CEREN İLİSULU
Dr. Hazal ÖZCAN - Prof. Dr. Figen SEYMEN

Yayın No.: 79
100. Yıl Armağan Kitapları: 38
ISBN: 978-625-8174-49-6
E-ISBN: 978-625-8174-50-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

Copyright 2023, ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Bu baskının bütün hakları Altınbaş Üniversitesi Yayınları'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI bir Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. iştirakidir. SERTİFİKA NO.: 40340.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı Etkinliklerini Düzenleme ve Koordinasyon Komisyonu Başkanı: Prof. Dr. Turgut İPEK
Yayın Danışmanı: Evşen ÇERKEŞLİ
Seri Koordinatörü: Dr. Gaye HAFEZ
Kapak Tasarım: Osman ÖZÇELİK
Sayfa Tasarım: Erdal Tarkan KARA (erdal@nobelyayin.com)
Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti. Sertifika No.: 44093
Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21 Yenimahalle/ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Gürcan, Aliye Tuğçe., İlisulu, Sabiha Ceren., Özcan, Hazal., Seymen, Figen. .
50 Soruda Erken Çocukluk Çağı Çürüğü ve Tedavi Yaklaşımları */ Aliye Tuğçe Gürcan, Sabiha Ceren İlisulu, Hazal Özcan, Figen Seymen*
1. Basım. X+120 s. 14x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-8174-49-6
E-ISBN: 978-625-8174-50-2
1. Çocukluk Çağı Çürüğü 2. Tedavi Yaklaşımları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TIC. LTD. ŞTI.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

İÇİNDEKİLER

Sunuş iii

Ön Söz v

1. Diş çürüğü nedir? 1
2. Anneden/ebeveynlerden bebeğe çürük bulaşır mı? 4
3. Erken çocukluk çağı çürüğü nedir? 6
4. Erken çocukluk çağı çürüğü nasıl sınıflandırılır? 9
5. Erken çocukluk çağı çürüklerinin oluşumu ve yayılımı nasıldır? 12
6. Erken çocukluk çağı çürüğü oluşumuna neden olan risk faktörleri nelerdir? 14
7. Erken çocukluk çağı çürükleri nasıl anlaşılır? 19
8. Anne sütü erken çocukluk çağı çürüğü yapar mı? 21
9. Emzirme süresinin erken çocukluk çağı çürüğüne etkisi var mıdır? 23
10. Biberon ve bebek maması kullanımının erken çocukluk çağı çürüğü ile ilişkisi var mıdır? 25
11. Diş çürüğü ile karıştırılabilecek renklenmeler nelerdir? 27
12. Çocukluk çağında kullanılan ilaçlar çürüğe neden olur mu? 29
13. İlk diş hekimi muayenesi ne zaman olmalıdır ve neden önemlidir? 31
14. Bebeklerde ve çocuklarda diş fırçalamaya ne zaman başlanmalıdır? 34
15. Erken çocukluk çağı çürüklerini etkileyen sosyal, davranışsal, tıbbi faktörleri ve koruyucu faktörleri risk grubuna göre nasıl anlarız? Risk gruplarına göre kontroller ne sıklıkla yapılmalıdır? 36
16. Erken çocukluk çağı çürüğü çocukta ve aile/bakım verenlerde ne gibi sıkıntılara yol açar? 38
17. Bebek ve çocuklar hangi diş fırçasını tercih etmelidir? 40
18. Çocuklarda elektrikli diş fırçası kullanılabilir mi? 42
19. Bebek ve çocuklarda yaşa göre kullanılabilecek diş macunu miktarı ne kadar olmalıdır? 44
20. Çocuklarda fluorid içeren diş macunu kullanımına ne zaman başlanmalıdır? 46

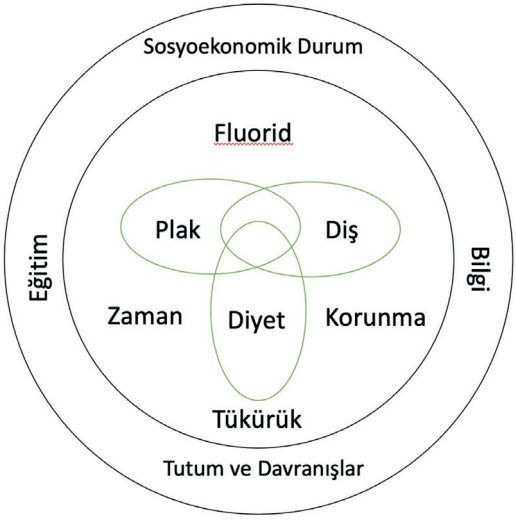
21. Diş fırçalamada bebeğe/çocuğa bakım veren kişinin yardımı gerekir mi? 48
22. Çocuklarda gargara kullanımı ne zaman başlayabilir? 50
23. Çocuklarda diş ipi kullanımına ne zaman başlanmalıdır? 53
24. Çocuklarda diş ipi kullanımı nasıl olmalıdır? 55
25. Erken çocukluk çağı çürüğünü engellemeye yönelik beslenme önerileri nelerdir? 57
26. Kazein nedir ve hangi amaçla kullanılır? 60
27. Kazein fosfopeptid-amorf kalsiyum fosfat (CPP-ACP) kullanımı nasıl olmalıdır ve kimler kullanabilir? 62
28. Erken çocukluk çağı çürüğünü önlemek için kazein içeren kremler kullanılabilir mi? 64
29. Çocuklarda fluorid uygulamaları diş hekimi tarafından ne zaman yapılmalıdır? 66
30. Erken çocukluk çağı çürüğü tedavi edilebilir mi? 69
31. Erken çocukluk çağı çürüğü tedavi yöntemleri nelerdir? 72
32. Atravmatik restoratif tedavi nedir ve nasıl uygulanır? 74
33. Süt dişine uygulanan amputasyon (pulpotomi) tedavisi nedir? 76
34. Süt dişlerine kök-kanal tedavisi (pulpektomi) yapılabilir mi? 78
35. Süt dişine yapılan kök-kanal tedavisi, sürekli dişe yapılandan farklı mıdır? 80
36. Süt dişine yapılan kök-kanal tedavisi altındaki sürekli dişin sürmesini engeller mi? 82
37. Ön bölge süt dişlerinde hangi tedaviler uygulanabilir? 84
38. Arka bölge süt dişlerinde hangi tedaviler uygulanabilir? 86
39. Erken çocukluk çağı çürüklerinde alternatif tedavi yöntemi nedir? 88
40. Erken çocukluk çağı çürüklerinde diş çekimi hangi durumda tercih edilmelidir? 90
41. Çocuklarda dental tedavilerde uygulanan lokal anestezi çocuğa zarar verir mi? 92
42. Yer tutucu ne zaman uygulanmalıdır? 93
43. Ön bölgedeki erken süt dişi kayıplarında neler yapılabilir? 95

44. Erken çocukluk çağı çürükleri tedavi edilmediğinde karşılaşılabilecek sorunlar nelerdir? 96
45. Çocuk diş tedavilerinde antibiyotik kullanımı ne zaman önerilir? 98
46. Genel anestezi ve sedasyon nedir? 100
47. Erken çocukluk çağı çürüğüne sahip hastalarda genel anestezi uygulanabilir mi? 102
48. Dental tedaviler öncesinde ebeveynlere düşen görevler nelerdir? 104
49. Erken çocukluk çağı çürüklerinin tedavisinden sonra ne kadar sıklıkla diş kontrolüne gelinmelidir? 107
50. Erken çocukluk çağı çürüğüne sahip çocuklarda yeni süren sürekli dişleri korumak için neler yapılabilir? 109
Kaynakça 111
Yazarlar 117

1

DİŞ ÇÜRÜĞÜ NEDİR?

Diş çürüğü; diyet, dental plak, ağız içi bakteri florası, dişin yapısal özellikleri, tükürük, sistemik hastalıklar ve genetik faktörlerin etken olduğu; diş sert dokularında mineral kaybı ile karakterize biyolojik, davranışsal, psikososyal ve çevresel faktörlerden etkilenebilen multifaktöriyel bir hastalıktır (Resim 1).

Resim 1. Keyes diyagramı

Dental plakta bulunan çürük yapıcı bakterilerin, fermente olabilen karbonhidratlardan ürettiği organik asitlerin diş sert dokusunda meydana getirdiği demineralizasyon sonucu diş sert dokularında

KAYNAKÇA

1. Machiulskiene V et al., "Terminology of Dental Caries and Dental Caries Management: Consensus Report of a Workshop Organized by ORCA and Cariology Research Group of IADR", *Caries Research*, Cilt 54, Sayı 1, 2020, s. 7-14.
2. Early Childhood Caries, "IAPD Bangkok Declaration", *Pediatric Dentistry*, Cilt 41, Sayı 3, 2019, s. 176-178.
3. Featherstone JD et al., "Dependence of in Vitro Demineralization of Apatite and Remineralization of Dental Enamel on Fluoride Concentration", *Journal of Dental Research*, Cilt 69, 1990, s. 620-625.
4. Kizilci E et al., "Vertical and Horizontal Transmission of Streptococcus Mutans and Effective Factors: An In Vivo Study", *Journal of Advanced Oral Research*, Cilt 11, Sayı 2, 2020, s. 172-179.
5. Berkowitz RJ, "Mutans Streptococci: Acquisition and Transmission", *Pediatric Dentistry*, Cilt 28, Sayı 2, 2006, s. 106-109.
6. Manchanda S et al., "Horizontal Transmission of Streptococcus Mutans in Children and its Association with Dental Caries: A Systematic Review and Meta-Analysis", *Pediatric Dentistry*, Cilt 43, Sayı 1, 2021, s. 1E-12E.
7. American Academy of Pediatric Dentistry, *Policy on Early Childhood Caries (ECC): Classifications, Consequences, and Preventive Strategies. The Reference Manual of Pediatric Dentistry*, Chicago, III., American Academy of Pediatric Dentistry, 2020, s. 79-81.
8. Seow WK, "Early Childhood Caries", *Pediatric Clinics of North America*, Cilt 65, Sayı, 5, 2018, s. 941-954.
9. Zou J et al., "Expert Consensus on Early Childhood Caries Management", *International Journal of Oral Science*, Cilt 14, Sayı 35, 2022, 35.
10. Goswami P, "Early Childhood Caries- A Review of Its Aetiology, Classification, Consequences, Prevention and Management", *Journal of Evolution of Medical and Dental Sciences*, Cilt 9, Sayı 10, 2020, s. 798-803.
11. Branger B et al., "Breastfeeding and Early Childhood Caries. Review of the Literature, Recommendations, and Prevention", *Archives of Pediatrics*, Cilt 26, Sayı 8, 2019, s. 497-503.

12. Wyne AH, "Early Childhood Caries: Nomenclature and Case Definition", *Community Dentistry and Oral Epidemiology*, Cilt 27, Sayı 5, 1999, s. 313-315.
13. Anil S ve Anand PS, "Early Childhood Caries: Prevalence, Risk Factors, and Prevention", *Frontiers in Pediatrics*, Cilt 5, 2017, s. 157.
14. World Health Organization (WHO), "Ending Childhood Dental Caries: WHO Implementation Manual", 28 Ocak 2020, https://www.who.int/publications/i/item/ending-childhood-dental-caries-who-implementation-manual (Erişim Tarihi 06.05.2023).
15. World Health Organization (WHO), "Global Strategy for Infant and Young Child Feding", 22 Aralık 2003, https://www.who.int/publications/i/item/9241562218 (Erişim Tarihi 06.05.2023).
16. California Dental Association (CDA), "CDA Statements on Early Childhood Caries", Ekim 2010, https://www.cda.org/portals/0/pdfs/policy_statements/policy_early_childhood_caries.pdf (Erişim Tarihi 06.05.2023).
17. Feldens CA et al., "Feeding Frequency in Infancy and Dental Caries in Childhood: A Prospective Cohort Study", *International Dental Journal*, Cilt 68, Sayı 2, 2018, s. 113-121.
18. Devenish G et al., "Early Childhood Feeding Practices and Dental Caries Among Australian Preschoolers", *The American Journal of Clinical Nutrition*, Cilt 111, Sayı 4, 2020, s. 821-828.
19. Rachid F ve Mehdi HE, "Black Stains in Primary Teeth: Overview", Pediatric Dental Care, Cilt 1, 2016, s. 123.
20. Kaya Emine, "The Effect of Surface Sealants on Discoloration of Primary Teeth Related to Iron Syrups", *Yeditepe Journal of Dentistry*, Cilt 17, Sayı 3, 2021, s. 171-176.
21. Australian Dental Association, "When should my child first see the dentist?", 2016, https://www.ada.org.au/getattachment/Your-Dental-Health/Resources-for-Professionals/Resources-for-Children-0-11/When-should-my-child-first-see-the-dentist/When-should-my-child-first-see-the-dentist_.pdf.aspx (Erişim Tarihi 06.05.2023).
22. Demiral U ve Ünür M, "Yenidoğanlarda Sık Görülen Oral Lezyonlar ve Tedavileri", *Turkiye Klinikleri Journal of Pediatrics*, Cilt 28, Sayı 3, 2019, s. 128-138.

23. AAPD, *Caries-risk Assessment and Management for Infants, Children, and Adolescents. The Reference Manuel of Pediatric Dentistry*, AAPD, Latest Revision 2022.
24. Tungare S ve Paranjpe AG, *Early Childhood Caries*, Treasure Island (FL), StatPearls Publishing, 2022.
25. Meyer F ve Enax J, "Early Childhood Caries: Epidemiology, Aetiology, and Prevention", *International Journal of Dentistry*, Cilt 2018, Sayı 1415873, 2018, 1415873.
26. Corrêa FNP et al., "Effectiveness of Tooth Wipes in Removing Babies' Dental Biofilm", *Oral Health and Preventive Dentistry*, Cilt 10, 2012, s. 319-326.
27. Davidovich E et al., "Plaque Removal by A Powered Toothbrush versus A Manual Toothbrush in Children: A Systematic Review and Meta-Analysis", *Pediatric Dentistry*, Cilt 42, Sayı 4, 2020, s. 280-287.
28. Meyer F ve Enax J, "Early Childhood Caries: Epidemiology, Aetiology, and Prevention", *International Journal of Dentistry*, Cilt 2018, 2018, s. 1415873.
29. Toumba KJ et al., "Guidelines on the Use of Fluoride for Caries Prevention in Children: An Updated EAPD Policy Document", *European Archives of Paediatric Dentistry*, Cilt 20, Sayı 6, 2019, s. 507-516.
30. Ercan Devrimci E ve Türkün LŞ, *Diş Macunu Seçimi Neye Göre yapılmalı?* Diş Macun ve Kremleri, 1. Baskı, Ankara, Türkiye Klinikleri, 2020, s. 23-30.
31. Mafla AC et al., "Association of Children's Toothbrushing and Fine Motor Skills: A Cross-Sectional Study", *Brazilian Oral Research*, Cilt 36, 2022, s. e103.
32. Chua DR et al., "At What Age Do Children Have the Motor Development to Adequately Brush Their Teeth?", *International Journal of Paediatric Dentistry*, Cilt 32, Sayı 4, 2022, s. 598-606.
33. IAPD, "IAPD Foundational Articles and Consensus Recommendations: Use of Fluoride for Caries Prevention", Mayıs 2022, http://www.iapdworld.org/2022_05_use-of-fluoride-for-caries-prevention (Erişim Tarihi 06.05.2023).
34. Marinho VC et al., "Fluoride Mouthrinses for Preventing Dental Caries in Children and Adolescents", *Cochrane Database of Systematic Reviews*, Cilt 7, Sayı 7, 2016, s. CD002284.

35. Haydari M et al., "Comparing the Effect of 0.06% -, 0.12% and 0.2% Chlorhexidine on Plaque, Bleeding and Side Effects in an Experimental Gingivitis Model: A Parallel Group, Double Masked Randomized Clinical Trial", *BMC Oral Health*, Cilt 17, Sayı 1, 2017, s. 118.
36. de Oliveira KMH et al., "Dental Flossing and Proximal Caries in the Primary Dentition: A Systematic Review", *Oral Health and Preventive Dentistry*, Cilt 15, Sayı 5, 2017, s. 427-434.
37. Tinanoff N et al., "Early Childhood Caries Epidemiology, Aetiology, Risk Assessment, Societal Burden, Management, Education, and Policy: Global Perspective" *International Journal of Paediatric Dentistry*, Cilt 29, Sayı 3, 2019, s. 238-248.
38. Twetman S ve Jørgensen MR, "Can Probiotic Supplements Prevent Early Childhood Caries? A Systematic Review and Meta-Analysis" *Beneficial Microbes*, Cilt 12, Sayı 3, 2021, s. 231-238.
39. Philip N ve Walsh L, "The Potential Ecological Effects of Casein Phosphopeptide-Amorphous Calcium Phosphate in Dental Caries Prevention", *Australian Dental Journal*, Cilt 64, Sayı 1, 2019, s. 66-71.
40. Keskin G ve Güler Ç, "Diş Hekimliğinde Kazein Fosfopeptit Amorf Kalsiyum Fosfat: Bir Literatür Derlemesi", *Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, 2013, s. 261-268.
41. American Academy of Pediatric Dentistry, *Policy on use of fluoride. The Reference Manual of Pediatric Dentistry*, Chicago, III., American Academy of Pediatric Dentistry, 2021, s. 66-67.
42. Zou J et al., "Expert Consensus on Early Childhood Caries Management", *International Journal of Oral Science*, Cilt 14, Sayı 1, 2022, s. 1-14.
43. Frencken JE, "Atraumatic Restorative Treatment and Minimal Intervention Dentistry", *British Dental Journal*, Cilt 223, Sayı 3, 2017, s. 183-189.
44. van't Hof MA et al., "The Atraumatic Restorative Treatment (ART) Approach for Managing Dental Caries: A meta-Analysis", *International Dental Journal*, Cilt 56, Sayı 6, 2006, s. 345-351.
45. Pinkham J et al., *Pulp Therapy for The Primary Dentition. Pediatric Dentistry: Infancy Through Adolescence*, 2nd ed., New Delhi, India, WB Saunders Co, 2001, s. 675.
46. Coll JA et al., "Use of Non-Vital Pulp Therapies in Primary Teeth", *Pediatric Dentistry*, Cilt 42, Sayı 5, 2020, s. 337-349.

47. Chen X et al., "Clinical and Radiographic Evaluation of Pulpectomy in Primary Teeth: A 18-Months Clinical Randomized Controlled Trial", *Head & Face Medicine*, Cilt 13, Sayı 1, 2017, 1-10.
48. Lee JK, "Restoration of Primary Anterior Teeth: Review of the Literature" *Pediatric Dentistry*, Cilt 24, Sayı 5, 2002, s. 506-510.
49. Üstün O ve Koruyucu M, "Çocuk Hastalarda Kullanılan Kuron Restorasyonlar" *Sağlık Bilimlerinde Ileri Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 3, 2002, s. 113-123.
50. Seifo N et al., "It's Really No More Difficult Than Putting on Fluoride Varnish: A Qualitative Exploration of Dental Professionals' Views of Silver Diamine Fluoride for the Management of Carious Lesions in Children", *BMC Oral Health*, Cilt 20, Sayı 1, 2020, s. 257.
51. American Academy of Pediatric Dentistry, *Policy on the Use of Silver Diamine Fluoride for Pediatric Dental Patients.(2018). The Reference Manual of Pediatric Dentistry*, Chicago, III., American Academy of Pediatric Dentistry, 2019, s. 57-63.
52. Ballikaya E ve Çehreli ZC, "Gümüş Diamin Florürün Çürük Yönetimindeki Yeri", *Turkiye Klinikleri Journal of Dental Sciences*, Cilt 26, Sayı 2, 2020, s. 276-284.
53. American Academy of Pediatric Dentistry, "Management Considerations for Pediatric Oral Surgery and Oral Pathology", *Pediatric Dentistry*, Cilt 40, Sayı 6, 2018, s. 373-382.
54. Revision L, "Use of Local Anesthesia for Pediatric Dental Patients", *Pediatric Dentistry*, Cilt 40, 2018, s. 274-280.
55. Topaloğlu P ve Şaziye SARI, "Pedodontide Yer Tutucuların ve Yer Kazandırıcıların Komplikasyonları", *Ankara Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 1-3, 2020, s. 193-204.
56. American Academy of Pediatric Dentistry, "Management of the Developing Dentition and Occlusion in Pediatric Dentistry", *Pediatric Dentistry*, Cilt 40, Sayı 6, 2018, s. 352-365.
57. Soğukpınar A ve Arıkan V, "Konjenital Diş Eksikliğinde Güncel Tedavi Seçenekleri", *Selcuk Dental Journal*, Cilt 8, Sayı 1, 2021, s. 238-244.
58. Baltacı E et al., "Erken Çocukluk Çağı Çürükleri: Güncel Literatür Derlemesi", *Turkiye Klinikleri Dishekimligi Bilimleri Dergisi*, Cilt 23, Sayı 3, 2017, s. 191-202.

59. American Academy of Pediatric Dentistry, *Use of Antibiotic Therapy for Pediatric Dental Patients. The Reference Manual of Pediatric Dentistry*, Chicago, III., American Academy of Pediatric Dentistry, 2022, s. 495-499.
60. Gülnahar Y, *Diş Hekimliğinde Sedasyon ve Genel anestezi*, Sağlık & Bilim-2022, Medikal Araştırmalar II, s. 105.
61. Hallonsten AL, "EAPD Guidelines on Sedation in Paediatric Dentistry", 11 Nisan 2003, https://www.eapd.eu/uploads/5CF03741_file.pdf (Erişim Tarihi 06.05.2023).
62. Coté CJ ve Wilson S, "Guidelines for Monitoring and Management of Pediatric Patients Before, During, and After Sedation for Diagnostic and Therapeutic Procedures", *Pediatric Dentistry*, Cilt 41, Sayı 4, 2019, s. E26-E52.
63. Gürcan AT et al., "Adaptation and Testing of Cognitive Behavioral Therapy Resource of Turkish Version to Reduce Dental Anxiety in Children", *Journal of Pediatric Research*, Cilt 9, Sayı 3, 2022, s. 242-251.
64. Eden E, *The Assessment of Caries Lesion Activity and Caries Risk. In: Evidence-Based Caries Prevention*, İzmir, Springer, 2016, s. 50-51.
65. Gürcan AT, "Farklı Çürük Sınıflandırmalarına Göre Risk Faktörleri" *Türkiye Klinikleri-Çocuk Diş Hekimliği Özel Sayısı*, Cilt 4, Sayı 1, 2018, s. 63-67.
66. Welbury R et al., "EAPD Guidelines for the Use of Pit and Fissure Sealants", *European Journal of Paediatric Dentistry*, Cilt 5, Sayı 3, 2004, s. 179-184.

ESKİ TÜRKÇEDE AVCILIK TERİMLERİ

Riza TUNCEL

nobel bilimsel

ESKİ TÜRKÇEDE AVCILIK TERİMLERİ

Riza TUNCEL

Yayın No.: 1903
ISBN: 978-625-393-086-8
E-ISBN: 978-625-393-087-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Tuncel, Riza.
Eski Türkçede Avcılık Terimleri / Riza Tuncel
1. Basım, VI + 258 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-393-086-8
E-ISBN: 978-625-393-087-5
1. Eski Türkçe 2. Avcılık

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR ix

GİRİŞ 1

I. Konu ve Amaç 1

II. Yöntem 2

III. Veritabanı 3

III.I. Runik Harfli Kağanlık ve Beylik Yazıtları 3

III.I.I. Moğolistan Bölgesi Eski Türk Yazıtları 4

III.I.II. Yenisey Bölgesi Eski Türk Yazıtları 4

III.I.III. Dağlık Altay Bölgesi Eski Türk Yazıtları 4

III.II. Eski Uygur Dönemi Eserleri 5

III.III. Karahanlı Dönemi Eski Türkçe Eserler 7

IV. Eski Türkçe Avcılık Terimleriyle İlgili Yapılmış Çalışmalar 8

1. BÖLÜM:
ESKİ TÜRKLERDE AVCILIK 13

1.1. Bir Faaliyet Alanı Olarak Av ve Avın Eski Türklerin Hayatındaki Yeri 13

1.2. Tarihi Kaynaklara Göre Eski Türk Avcılığı 19

1.2.1. Çin Kaynaklarına Göre Eski Türklerde Avcılık 20

1.2.2. Bizans ve Geç Batı Kaynaklarına Göre Eski Türklerde Avcılık 30

1.2.3. Türkçe Kaynaklara Göre Eski Türklerde Avcılık 30

1.2.4. Arap-Fars Kaynaklarına Göre Eski Türklerde Avcılık 31

2. BÖLÜM:
ESKİ TÜRKÇEDE AVCILIK TERİMLERİ 37

2.1. Avla İlgili Genel Adlar 37
2.1.1. **ab/av/aw** 37
2.1.2. **aŋ/eŋ** 54
2.1.3. **quş** 61
2.2. Avla İlgili Genel Eylemler 62
2.2.1. **abla-/avla-/awla-** 62
2.2.2. **aŋdı-** 69
2.2.3. **aŋla-/eŋle-** 70
2.2.4. **eḍer-/eter-** 73
2.2.5. **ilin-/ılın-** 76
2.2.6. **keyikle-** 80
2.2.7. **qow-/quw-** 81
2.2.8. **kuşla-/quşla-** 85
2.2.9. **meŋle-** 87
2.2.10. **ölür-** 88
2.2.11. **sançın-** 94
2.2.12. **tut-/tud-** 97
2.2.13. **tuzakla-** 102

2.3. Avcı Anlamındaki Terimler 103
2.3.1. **abçı/avçı/awçı** 103
2.3.2. **agçı** 109
2.3.3. **balıkçı/balıqçı** 110
2.3.4. **çıvgaçı** 112
2.3.5. **eŋçi/aŋçı** 114
2.3.6. **ederçi/iderçi/eterçi/iterçi/üterçi** 116
2.3.7. **izçi** 119
2.3.8. **keyikçi** 120
2.3.9. **kişçi** 124
2.3.10. **kuşçı/quşçı** 125
2.3.11. **meŋçi/maŋçı** 129

2.3.12. **toŋuzçı** 130
2.3.13. **torçı** 131
2.3.14. **tuzakçı/tuzaqçı** 133

2.4. Aktif Av Aletleri 137
2.4.1. **ok/oq/oġ** 137
2.4.2. **tüwek** 140
2.4.3. **üçleç** 142
2.4.4. **ya/yay** 144

2.5. Pasif Avcılık Alet, Yöntem ve Ürünleri 146
2.5.1. **av/aġ** 146
2.5.2. **çanka** 151
2.5.3. **ırgag** 152
2.5.4. **izdeŋ** 154
2.5.5. **kapgan** 155
2.5.6. **körp** 158
2.5.7. **meŋ** 162
2.5.8. **saçratgu** 166
2.5.9. **sürgü** 168
2.5.10. **tor** 171
2.5.11. **tuzak/tuzaq** 177
2.5.12. **yapgak** 184
2.5.13. **yipek** 185

2.6. Av Yerleri 186
2.6.1. **awlak** 187
2.6.2. **kuşlag** 188
2.6.3. **sagır** 190
2.6.4. **simek** 193

2.7. Avda Yardımcı Hayvanlar 196
2.7.1. **at** 196
2.7.2. **barak** 200
2.7.3. **esri** 203

2.7.4. **ıt/it** 205
2.7.5. **kırguy** 212
2.7.6. **quş** 216
2.7.7. **küzen** 217
2.7.8. **laçın** 219
2.7.9. **suŋkur** 223
2.7.10. **taygan** 225
2.7.11. **togan** 230

2.8. Avı Yapılan Hayvanlar 233
2.8.1. **adıg** 233
2.8.2. **amga/ımga** 237
2.8.3. **as, az** 241
2.8.4. **balık/balıq** 245
2.8.5. **bars** 249
2.8.6. **böri** 253
2.8.7. **bugu** 259
2.8.8. **elik** 262
2.8.9. **ıwıq/ıwık** 266
2.8.10. **irbis/irbiç** 269
2.8.11. **kaz/qaz** 272
2.8.12. **kekük** 274
2.8.13. **kėyik/gėyik** 275
2.8.14. **kiş** 287
2.8.15. **korday/qorday** 291
2.8.16. **kökmek** 293
2.8.17. **kulan/qulan** 295
2.8.18. **kuş/quş** 298
2.8.19. **muyġaq** 301
2.8.20. **sıgun/sıġun** 303
2.8.21. **tabışgan/tavışgan/tawışgan** 306
2.8.22. **tağı** 310
2.8.23. **teke** 311

2.8.24. **tilkü** 315
2.8.25. **tiyiŋ** 319
2.8.26. **toḍlıç** 322
2.8.27. **toŋuz** 323
2.8.28. **toy** 329
2.8.29. **turńa** 330
2.8.30. **yuġaq** 334
2.8.31. **yügdik** 335

SONUÇ 337

DİZİN 345

KAYNAKÇA 349

GİRİŞ

I. KONU VE AMAÇ

Avcılık, toplayıcılıkla birlikte insanoğlunun en eski geçim faaliyetlerinden biridir. Bu araştırmanın konusu temelde bir geçim faaliyeti olan, bunun yanısıra ticaret metası, önemli bir yan ürün kaynağı, bir inanç uygulaması ve savaş provası olma gibi özellikler de gösteren eski Türk avcılık faaliyetinin dil merkezli olarak incelenmesidir. Oldukça eski bir geleneğe sahip olan avcılık, topluluklarda sosyal ve iktisadî hayatı düzenleyen önemli bir unsur olmuş ve zamanla avcılığa bakışta birtakım değişiklikler meydana gelmiştir.

Çalışmanın kapsamı avcılık ve avcılığın karşılıklı olarak etkileşimde bulunduğu hayat alanlarıyla sınırlıdır. Çalışmada kullanacağımız kaynaklar ilk olarak eski Türk yazılı metinleri olup yazılı olmayan dönemler konusunda ise mit, destan gibi anlatılardan, eski Türkler tarafından yapıldığı düşünülen kaya resimlerinden, çeşitli sebeplerle eski Türklere dikkat etmiş, onlar hakkında bilgiler vermiş diğer toplumların yazdıklarından faydalanılacaktır. Çalışmada, eski Türk avcılığı bu genel çerçevede eylem-özne-yer-amaç-nesne (elde edilen ürün)-araç dizisi içinde ele alınıp incelenecektir.

Bu çalışmanın amacı eski Türk dönemi metinlerinden yola çıkarak Türk avcılığını tasvir etmek ve avcılık terimlerini belirlemektir. Araştırma, eski Türk hayatındaki avcılığın yerinin, av ve avcıyla ilgili genel terimlerin, avı yapılan hayvanların, avcılığın yapılış amaçları ve şekillerinin, avcılıkta kullanılan aletlerin, avcılıktan elde edilen yan ürünlerin ve bunların olası kullanım alanlarının belirlenmesini hedeflemektedir. Araştırma, eski Türk avcılığının bütüncül bir şekilde ortaya konabilmesi için,

KAYNAKÇA

A = Mozioğlu, E. (2015). *Runik Harfli Dağlık Altay Bölgesi Yazıtları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Ağca, F. (2019). *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

AH = Arat, R. R. (2006). *Atabet'l-hakayık/Edib Ahmet B. Mahmud Yükneki*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Allsen, T. T. (2006). *The Royal Hunt in Eurasian History*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit.

Aydın, E. (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

AYS X = Gulcalı, Z. (2021). *Altun Yaruk Sudur X. Kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Bang, A. v. G. ve Rachmati, G. R. (1934). *Türkische Turfantexte VI. Das Buddhistische Sūtra Säkiz Yükmäk*. Berlin: De Gruyter.

Battulga, Ts.-Törbat, Ts.-Bayarhüü, N.-İderhangay, T. (2006). Teytiyn Golın Runi Biçees, *Acta Historica Mongolici,* 7 (1), 5-9.

Bayat, F. (2009). Sosyo-Ekonomik Bağlamlı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş. *Acta Turcica,* 1, 1-11.

Baypakov, K. M., Mar'yaşev, A. N., Potapov, S. A. ve Goryaşev, A. A. (2005). *Eşkiölmes taularındağı petroglifter*. Almatı: OST XXI vek.

Besli, E. (2010). *Eski ve Orta Türkçe Hayvan İsimlerinin Etimolojisi*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Borovkov, A. K. (2002). *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII. - XIII. Yüzyıllar)* (H. İ. Usta ve E. Amanoğlu, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Brockelmann, C. (1954). *Osttürkische Grammatik der islamischen Litteratursprachen Mittelasiens*. Leiden: E. J. Brill.

Burton, M. ve Burton, R. (2002). *International Wildlife Encyclopedia, Volume 10*. New York: Marshall Cavendish.

Clark, L. V. (2013). *Uygur Manichaean texts: Texts, translations, commentary*. Turnhout: Brepols.

Clauson, G. (1968). Some Old Turkish Words Connected with Hunting. *Asiatische Forschungen,* 26, 9-17.

Clauson, G. ve Tryjarski, E. (1971). The Inscription at Ikhe Kushotu. *Rocznik Orientalistyczny,* 34, 7-33.

Divitçioğlu, S. (2005). *Orta-Asya Türk İmparatorluğu (VI. VIII. Yüzyıllar)*. Ankara: İmge Kitabevi.

DLT = Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Doerfer, G. (1971). Baraq and Burāq. *Central Asiatic Journal*, 15 (2), 102-117.

Doerfer, G. (1973). Zur Sprache der Hunnen. *Central Asiatic Jurnal*, 17, 1-50.

DTS = Nadelyayev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R. ve Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurkskiy slovar'*. Leningrad: Nauka SSSRa.

EDAL = Starostin, S., Dybo, A. ve Mudrak, O. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*. Leiden: Brill.

EDPT = Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of prethirteenth-century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.

Elmalı, M. (2016). *Daśakarmapathāvadānamālā*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Ercilasun, A. B. (2014). *Kutadgu Bilig Grameri –fiil-*. Ankara: Akçağ.

Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü.* Ankara: Bizim Basım Evi.

Ergin, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Esin, E. (1978). *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Târîhi ve İslâma Giriş*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

ESTYa I = Sevortyan, E. V. (1974). *Etimologiçeskij slovar' tyurkskich yazıkov (Obşçetyurkskie in mejtyurkskie osnovı na glasnıe)*. Moskva: Nauka.

ESTYa II = Sevortyan, E. V. (1978). *Etimologiçeskij slovar' tyurkskich yazıkov (Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvu "B")*. Moskva: Nauka.

ESTYa III = Sevortyan, E. V. (1980). *Etimologiçeskij slovar' tyurkskich yazıkov (Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvı "V", "G" i "D")*. Moskva: Nauka.

ESTYa IV = Levitskaya, L. S. (1989). *Etimologiçeskiy slovar' tyurkskih yazıkov: Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvı "C", "J", "Y"*. Moskva: Nauka.

ESTYa V = Levitskaya, L. S., Dybo, A. V. ve Rassadin, M. (1997). *Etimologiçeskiy slovar' tyurkskih yazıkov: Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvu "K", "Q"*. Moskva: Yazıki Russkoy Kul'turı.

ESTYa VI = Levitskaya, L. S., Dybo, A. V. ve Rassadin, M. (2000). *Etimologiçeskiy slovar' tyurkskih yazıkov: Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvu "Q"*. Moskva: İndrik.

ESTYa VII = Levitskaya, L. S., Blagova, G. F., Dybo, A. V., Nasilov, D. M. ve Potseluevskiy, E. A. (2003). *Etimologiçeskiy slovar' tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvı «L», «M», «N», «P», «S».* Moskva: Vostoçnaya literatura RAN.

ESTYa IX = Dybo, A. V. (2013). *Etimologiçeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov, Tom 9. Etimologiçeskiy Slovar' Bazisnoy Leksiki Tyurkskih Yazıkov*. Astana: TOO "Prosper Print".

Galata, Y. C. (2020). *Türklerde Kaya Resimleri ve Mezar Geleneği*. Basılmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Genç, R. (2015). *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Georg, S. (1999/2000). Haupt und Glieder der altaischen Hypothese: Die Körperteilbezeichnungen im Türkischen, Mongolischen und Tungusischen. *Ural-Altaische Jahrbücher,* 16, 143-182.

Granet, M. (1959). *Danses et Lègendes de la Chine Ancienne*. Paris: Presses Universitaires de France.

Gryaznov, M. P. (1971). Miniatyurı Taştıkskoy Kul'turı (iz rabot Krasnoyarskoy ekpeditsii 1968 g.). *Arheologiçeskiy sbornik,* 13, 94-106.

Gurven, M. D., Allen-Arave, W., Hill, K. ve Hurtado, A. M. (2000). "It's a Wonderful Life": Signaling Generosity among the Ache of Paraguay. *Evolution and Human Behavior,* 21(4), 263–282.

Hamilton, J. R. (1998). *İyi ve Kötü Kalpli Prens Öyküsü* (V. Köken, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Handee, C. J. (1974). A Multiple-Satisfaction Approach to Game Management. *Wildlife Society Bulletin*, 2 (3), 104-113.

Hao, C. (2021). *A History of the Second Türk Empire (ca. 682-745 AD)*. Leiden: Brill.

IB = Tekin, T. (2013). *Irk Bitig: Eski Uygurca Fal Kitabı* (E. Yılmaz ve N. Demir, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

İbekeyeva, S. (2015). *Göktürk Devri Kazakistan Kaya Resimleri*. Basılmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

İzgi, Ö. (1989). *Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Jagchid, S. ve Symons, V. J. (1989). *Peace, War and Trade along the Great Wall: Nomadic-Chinese Interaction through Two Millenia*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Jagchid, S. ve Hyer, P. (2018). *Mongolia's Culture and Society*. London and New York: Routledge.

Jambalova, S. G. (1991). *Traditsionnaya Ohota Buryat*. Novosibirsk: Nauka.

Janhunen, J. (1977). *Samojedischer Wortschatz: Gemeinsamojedische Etymologien*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Jett, S. C. (1970). The Development and Distribution of the Blowgun. *Annals of the Association of American Geographers,* 60 (4), 662-688.

Kafesoğlu, İ. (2016). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken.

Kara, A. (2008). Kazak Türklerinde Kartalla Avcılık. E. Gürsoy-Naskali ve H. Oytun-Altun (Ed.), *Av ve Avcılık Kitabı* içinde (ss. 215-228). İstanbul: Kitabevi.

Kardash, O. ve Girchenko, E. (2021). Methods of Collective Hunting for Large Ungulates among Tribes of Northern Asia in Archaeology and Ethnography. *Senri Ethnological Studies,* 106, 61-73.

Kaya, C. (1994). *Altun Yaruk: giriş-metin-dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

KB I = Arat, R. R. (2007). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

KB II = Arat, R. R. (1998). *Kutadgu Bilig II Çeviri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

KB III = Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndex* (K. Eraslan, O. F. Sertkaya ve N. Yüce, Haz.). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Konstantinov, N., Soenov, V. ve Cheremisin, D. (2016). Battle And Hunting Scenes In Turkic Rock Art of the Early Middle Ages In Altai, *Rock Art Research*, 33 (1), 8-18.

Kormuşin, İ. V. (2017). *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları: Metinler ve İncelemeler* (R. Alimov, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu. (1997)

Krueger, J. R. (1978-1984). *Materials for an Oirat-Mongolian to English citation dictionary, Parts I-III*. Bloomington: Publications of the Mongolia Society.

Leksika = Tenişev, E. R. (2001). *Sravnitel'no-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov: Leksika*. Moskva: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.

Lessing, F. D. (2017). *Moğolca-Türkçe Sözlük* (G. Karaağaç, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Malov, S. Y. (1952). *Yeniseyskaya Pis'mennost' Tyurkov. Tekstı i Perevodı.* Moskva-Leningrad: Nauka.

Malov, S. Y. (1957). *Yazık Jeltıh Uygurov (Slovar' i Grammatika)*. Alma Ata: Akademiya Nauk Kazahskoy SSR.

Man. I = Le Coq, A. von. (1911-1912). *Türkische manichaica aus chotscho I*. Berlin: Akademie der Wissenschaften.

Man. II = Le Coq, A. von. (1919). *Türkische manichaica aus chotscho II*. Berlin: Akademie der Wissenschaften.

Man. III = Le Coq, A. von. (1922). *Türkische manichaica aus chotscho III: Nebst einem christlichen Bruchstück aus Bulayıq*. Berlin: Akademie der Wissenschaften.

Martin, D. (2010). Zhangzhung Dictionary. *Revue d'Etudes Tibétaines,* 18, 5–253.

Mason, O. T. (1900). Traps of the Amerinds - a Study in Psychology and Invention. *American Anthropologist,* 2 (4), 657-675.

Maytr. = Tekin, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II. Maytrısimit. Burkancıların Mehdîsi maitreya ile Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram.* Ankara: Sevinç Matbaası.

Meanwell, J. L., Paris, E. H., Lope, C. P., Seymour, L. M. ve Masic, A. (2020). Blowpipes and their metalworking applications: New evidence from Mayapán, Yucatán, Mexico. *PLOS ONE*, 15 (9), 1-22.

Mikola, T. (2004). *Studien zur Geschichte der samojedischen Sprachen*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Finnisch-Ugrisches Institut.

MoYaz. = Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

MSSNYa = İlliç-Svitıç, V. M. (1965-1967) *Materialı k sravnitel'nomu slovaryu nostratiçeskih yazıkov*. Moskva: Etimologiya.

OTWF I-II = Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation*: *a Functional Approach to the Lexicon*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit.

Palló, M. (1923). Kisebb Közlemények. Nyelvtudományi Közlemények. *A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása,* 46 (1), 150-158.

Pamyatniki Runiçeskogo Pis'ma Gorno Altaya. 12 Nisan 2023 tarihinde https://www.altay.uni-frankfurt.de/runika_1.htm adresinden erişildi.

Polat, M. S. (2008). Göçebe Türklerde Avcılık. E. Gürsoy-Naskali ve H. Oytun-Altun (Ed.), *Av ve Avcılık Kitabı* içinde (ss. 55-63). İstanbul: Kitabevi.

Polivanov, E. D. (1968). *Stat'i po obşçemu yazıkoznaniyu*. Moskva: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.

Ramstedt Einf. = Ramstedt, G. J. (1957). *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft: I. Lautlehre*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Ramstedt KWb. = Ramstedt, G. J. (1935). *Kalmukisches Wörterbuch*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Rásonyi, L. (1941). Török adatok a Magyar Etymologiai Szótárhoz. *Nyelvtudományi Közlemények,* 51 (1), 150-158.

RKT = Ata, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi: Türkçe ilk Kur'an tercümesi (Rylands nüshası): giriş-metin-notlar-dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Rogojinskiy, A. E. (2011). *Petroglifı arheologiçeskogo landşafta Tamgalı*. Almatı: Ministerstvo Kul'turı Kazahstana.

Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (A. Kazancıgil, Çev.). İstanbul: İşaret Yayınları. (1984).

Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar* (A. Kazancıgil ve L. Arslan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. (1966).

Sanjeev, G. D., Orlovskaya, M. N. ve Şevernina, Z. V. (2015). *Etimologiçeskiy Slovar' Mongol'skih Yazıkov: I*. Moskva: Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Vostokovedeniya.

Sanjeev, G. D., Orlovskaya, M. N. ve Şevernina, Z. V. (2016). *Etimologiçeskiy Slovar' Mongol'skih Yazıkov: II*. Moskva: Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Vostokovedeniya.

Sanjeev, G. D., Orlovskaya, M. N. ve Şevernina, Z. V. (2018). *Etimologiçeskiy Slovar' Mongol'skih Yazıkov: III*. Moskva: Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Vostokovedeniya.

Sato, H. (2005). Socio-ecological Research of the Trap-pit Hunting in Jomon Period, Japan. *Bulletin of the Department of Archaeology, the University of Tokyo,* 19, 105-124.

Şçerbak 1997 = Şçerbak, A. M. (2019). *Eski Dönem Türk-Moğol Dil İlişkileri (8.-14. Yüzyıllar)* (R. Alimov, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu. (1997).

Şçerbak, A. M. (1970). *Sravnitel'naya fonetika tyurkskih yazıkov*. Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.

Şen, S. (2007). *Orhon, Uygur ve Karahanlı Metinlerindeki Meslekler Bağlamında Eski Türk Kültürü*. Basılmamış Doktora Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Samsun.

Şeşen, R. (2017). *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Shimin, G., Laut, J. P. ve Wilkens, J. (2005). Fragmente der uigurischen "Dasakarmapathavadanamala" aus Hami (Teil 1). *Ural-Altaische Jahrbücher,* 19, 72-121.

Shimin, G., Laut, J. P. ve Wilkens, J. (2006). Fragmente der uigurischen Daśakarmapathávadánamálá aus Hami (Teil 2). *Ural-Altaische Jahrbücher,* 20, 146-169.

Shogaito, M. (1998). *Daśakarmapathavadanamala.* Kyoto: Nakanishi Printing.

Shogaito, M. (2003). *Uighur Manuscripts in st. Petersburg: Chinese Texts in Uighur Script and Budist Uighur Texts*. Tokyo: Graduate School of Letters Kyoto University.

SKE = Ramstedt, G. J. (1949-53). *Studies in Korean Etymology*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Speth, J. D. (2010). *The Paleoantrhropology and Archaeology of Big-Game Hunting (Protein, Fat, or Politics?)*. New York: Springer.

SSTMYa I = Tsintsius, V. I. (1975). *Sravnitel'nıy Slovar' Tunguso-Mançjurskih Yazıkov-I*. Leningrad: Nauka.

SSTMYa II = Tsintsius, V. I. (1977). *Sravnitel'nıy Slovar' Tunguso-Mançjurskih Yazıkov-II*. Leningrad: Nauka.

Stachowski, M. (2019). *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch der türkischen Sprache*. Kraków: Księgarnia Akademicka.

Taşağıl, A. (2012). *Gök-Türkler I-II-III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

TDBUÜ = Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg.

Tekin, T. (1985). Altaic etymologies based on "sporadic alternations". *Olon ulsyn mongolç erdemtnij IV ich chural*, 1, 63-72.

Tekin, T. (1987). *Tuna Bulgarları ve Dilleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri* (M. Ölmez, Haz.). İstanbul: Kitap Matbaası.

TETTL I-VIII = Tietze, A. (2021). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı 8 Cilt* (E. Yılmaz ve N. Demir, Ed.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Tezcan, S. (1981). Kutadgu Bilig Dizini Üzerine. *Belleten*, 45 (2), 23-78.

TİEM 73 Kök = Kök, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73, 1v-235v 2)*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

TİEM Ünlü = Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 235v-450r7) (Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin)*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

TMEN I = Doerfer, G. (1963). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen Bd. I*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

TMEN II = Doerfer, G. (1965). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen Bd. II*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

TMEN III = Doerfer, G. (1967). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen Bd. III*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

TMEN IV = Doerfer, G. (1975). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen Bd. IV*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

Tolstov, S. P. (1947). Goroda Guzov. *Sovetskaya Etnografiya*, 3, 65-102.

Toparlı, R. (1992). *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Toparlı, R., Çögenli, M. S. ve Yanık, N. H. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Tryarski, E. ve Hamilton, J. (1975). L'inscription Turque Runiforme de Khutuk-ula. *Journal Asiatique,* 263, 171-182.

TT I = Bang, W. ve Gabain, A. von. (1929). *Türkische Turfan-Texte I*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.

TT II = Bang, W. ve Gabain, A. von. (1929). *Türkische Turfan-Texte II*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.

TT III = Bang, W. ve Gabain, A. von. (1930). *Türkische Turfan-Texte III*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.

TT IV = Bang, W. ve Gabain, A. von. (1930). *Türkische Turfan-Texte IV*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.

TT IX = Gabain, A. von. ve Winter, W. (1958). *Türkische Turfan-Texte IX*. Berlin: Akademie Verlag.

TT V = Bang, W. ve Gabain, A. von. (1931). *Türkische Turfan-Texte V*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.

TT VI = Bang, W., Gabain, A. von. ve Rachmati, G. R. (1934). *Türkische Turfan-Texte VI. Das buddhistische Sūtra Säkiz yükmäk*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.

TT VII = [Arat] Rachmati, G. R. (1936). *Türkische Turfan-Texte VII.* Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.

TT VIII = Gabain, A. von. (1931). *Türkische Turfan-Texte VIII*. Berlin: Akademie Verlag.

TT X = Gabain, A. von. (1959). *Türkische Turfan-Texte X*. Berlin: Akademie Verlag.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük (10. bs.)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Uig. I = Müller, F. W. K. (1908). *Uigurica I*. Berlin: Verlag der Königl Akademie der Wissenschaften.

Uig. II = Müller, F. W. K. (1911). *Uigurica II*. Berlin: Verlag der Königl Akademie der Wissenschaften.

Uig. III = Müller, F. W. K. (1922). *Uigurica III*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.

Uig. IV = Gabain, A. von. (1931). *Uigurica IV*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.

Ünal, O. (2022). Is the Tocharian Mule an "Iranian Horse" or a "Turkic Donkey"? Further examples for Proto-Turkic */t_2/ [ts]. *International Journal of Old Uyghur Studies,* 4 (2), 126-154.

UW = Röhrborn, K. (1977-1978). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 1-6*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

HA. = Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch – Deutsch – Türkisch (eski Uygurcanın el sözlüğü eski Uygurca – Almanca – Türkçe)*. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.

Vámbéry, H. (1867). *Ćagataische Sprachstudien enthaltend grammatikalischen Umriss, Chrestomatie und Wörterbuch der Ćagataischen Sprache*. Leipzig: F. A. Brockhaus.

Vámbéry, H. (1878). *Etymologisches Wörterbuch der Turko-tatarischen Sprachen*. Leipzig: F. A. Brockhaus.

Vámbéry, H. (1879). *Die Primitive Cultur des Turko-Tatarischen Volkes*. Leipzig: F. A. Brockhaus.

Vankulu Lügati. 12.04.2023 tarihinde http://www.kamus.yek.gov.tr/ adresinden erişildi.

Vasilyev, D. D. (2013). *Korpus Tyurkskih Runiçeskih Nadpisey Yujnoy Sibiri. Ç.1. Drevnetyurkskaya Epigrafika Altaya*. Astana: Prosper Print.

VEWT = Räsänen, M. (1969), *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

VGAS = Poppe, N. (1960). *Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen. Teil I. Vergleichende Lautlehre*. Wiesbaden: Harrassowitz.

Wilkinson, E. (2013). *Chinese History: A New Manual*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Asia Center.

WOT = Róna-Tas, A. ve Berta, A. (2011). *West Old Turkic: Turkic Loanwords in Hungarian*. Wiesbaden: Harrassowitz.

Yazıcı, H. (2009). Dede Korkut Hikayelerinde Av. *Acta Turcica,* 1*,* 108-122.

YenYaz. = Aydın, E., Alimov, R. ve Yıldırım, F. (2013). *Yenisey–Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig*. Ankara: BilgeSu.

Yiğitoğlu, Ö. (2011). *Körŋül Tözin Ukıtdaçı Nom ve Salt-Bilinç Öğretisi*. Basılmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

ZDMG 139/2 = Shimin, G., Klimkeit, H. J. ve Laut, J. P. (1989). Die Geschichte der Drei Prinzen Weitere Neue Manichäisch-Türkische Fragmente aus Turfan. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft,* 139, 328-345.

Zieme, P. (2016). Some Data on Old Uigur Traps. *Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis,* 133, 309-318.

Prososyal Sessizlik, Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinde Örgütsel Prestijin Rolü

Mehmet Oktay Gökaslan
Tuba Büyükbeşe

nobel bilimsel

Prososyal Sessizlik, Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinde Örgütsel Prestijin Rolü

Mehmet Oktay Gökaslan - Tuba Büyükbeşe

Yayın No.: 1972
ISBN: 978-625-393-230-5
E-ISBN: 978-625-393-229-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2022, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Süleyman Gezgin -süleyman@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -süleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Gökaslan, Oktay Mehmet., Büyükbeşe, Tuba.
Prososyal Sessizlik, Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinde Örgütsel Prestijin Rolü /
Mehmet Oktay Gökaslan - Tuba Büyükbeşe
1.Basım, XI + 190 s., 19,5x27,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 78-625-393-230-5
E-ISBN: 978-625-393-229-9
1. Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Prestij Algısı 2. Örgütsel Güven 3. Prososyal Sessizlik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **ix**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xi**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xiii**
BİRİNCİ BÖLÜM **1**
GİRİŞ **1**
1.1. Problem Durumu 3
1.1.1. Problem Cümlesi 5
1.1.2. Alt Problemler 6
1.2. Araştırma Amacı 7
1.3. Araştırmanın Önemi 7
1.4. Araştırmanın Varsayımları 8
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları 8
1.6. Tanımlar 8
1.6.1. Örgütsel Bağlılık 8
1.6.2. Örgütsel Güven 9
1.6.3. Örgütsel Prestij Algısı 9
1.6.4. Prososyal Sessizlik 9

İKİNCİ BÖLÜM **11**
KAVRAMSAL ÇERÇEVE **11**
2.1. Örgütsel Bağlılık Kavramı 11
2.1.1. Örgütsel Bağlılığın Göstergeleri 18
2.1.2. Örgütsel Bağlılığın Boyutları 19
2.1.2.1. Duygusal Bağlılık 22
2.1.2.2. Devam Bağlılığı 23
2.1.2.3. Normatif (Ahlaki) Bağlılık 24
2.1.3. Örgütsel Bağlılığı Etkileyen Faktörler 25
2.1.3.1. Örgütsel Bağlılığı Etkileyen Kişisel Faktörler 27
2.1.3.2. Örgütsel Bağlılığı Etkileyen Örgütsel Faktörler 29

2.1.3.3. Örgütsel Bağlılığı Etkileyen Örgüt Dışı Faktörler 34
2.1.4. Örgütsel Bağlılığın Sonuçları 36
2.2. Prososyal Sessizlik 37
2.2.1. Örgütsel Sessizlik 37
2.2.2. Örgütsel Sessizliğin Gelişim Süreci 39
2.2.3. Örgütsel Sessizlik Kavramının Boyutları 41
2.2.3.1. Pasif Sessizlik (Quiescence Silence) 46
2.2.3.2. Kabullenici Sessizlik (Acquiescence Silence) 46
2.2.3.3. Savunmacı Sessizlik (Defensive Silence) 47
2.2.3.4. Prososyal Sessizlik (Prosocial Silence) 47
2.2.3.5. Sapkın Sessizlik (Deviant Silence) 48
2.2.3.6. Fırsatçı Sessizlik (Opportunistic Silence) 48
2.2.4. Örgütsel Sessizlik Teorileri 49
2.2.4.1. Vroom'un Beklenti Teorisi 50
2.2.4.2. Fayda Maliyet Analizi 53
2.2.4.3. Sessizlik Sarmalı 53
2.2.4.4. Kendini Uyarlama ve Özizleme Teorisi 54
2.2.4.5. Ajzen ve Fishbein Planlı Davranış Teorisi 54
2.2.4.6. Abilene Paradoksu 55
2.2.4.7. Bilişsel Çelişki Teorisi 56
2.2.4.8. Mum Etkisi 56
2.2.4.9. Sağır Kulak Sendromu 56
2.2.4.10. Nezaket Teorileri 56
2.2.4.11. Duygusal Olaylar Teorisi 57
2.2.4.12. Atfetme Nedensellik-Yükleme teorisi 58
2.2.4.13. Sosyal Takas Teorisi 59
2.2.5. Örgütsel Sessizlik Araştırmaları 60
2.3. Örgütsel Güven 62
2.3.1. Örgütsel Güvenin Boyutları 69
2.3.1.1. Çalışma Arkadaşlarına Güven 69
2.3.1.2. Yöneticiye Güven 70
2.3.1.3. Örgüte Güven 71
2.3.2. Örgütsel Güven Modelleri 72
2.3.2.1. McAllister Güven Modeli 72
2.3.2.2. Bromiley ve Cummings'in Güven Modeli 74
2.3.2.3. Mayer, Davis ve Schoorman'ın Güven Modeli 75
2.3.2.4. Mishra Güven Modeli 76
2.3.2.5. Shockley-Zalabak Ellis ve Winograd Güven Modeli 76
2.3.2.6. Whitener, Brodt, Korsgaard ve Werner'in Güven Modeli 77

2.3.3. Örgütsel Güvenin Sonuçları 78
2.4. Örgütsel Prestij Algısı 81
2.4.1. Örgütsel Prestij Algısının Bazı Kavramlarla İlişkisi 87
2.4.1.1. Örgütsel İmaj 87
2.4.1.2. Örgütsel İtibar/Ün 88
2.5. Kavramlar Arası Yapılan Araştırmalar 90
2.5.1. Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Prestij Algısı 90
2.5.2. Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Güven 95
2.5.3. Örgütsel Bağlılık ve Prososyal Sessizlik 97
2.5.4. Örgütsel Güven ve Prososyal Sessizlik 99
2.5.5. Örgütsel Güven ve Örgütsel Prestij Algısı 105
2.5.6. Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Prestij Algısı 106

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 107

YÖNTEM 107
3.1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri 107
3.2. Evren ve Örneklem 109
3.3. Veri Toplama Araçları 110
3.3.1. Örgütsel Bağlılık Ölçeği 110
3.3.2. Örgütsel Güven Ölçeği 111
3.3.3. Prososyal Sessizlik Ölçeği 111
3.3.4. Örgütsel Prestij Algısı Ölçeği 112
3.4. Veri Toplama Araçlarının Uygulanması 112
3.4.1. Örgütsel Bağlılık Ölçeğine Ait Analizler 113
3.4.1.1. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları 116
3.4.2. Örgütsel Güven Ölçeğine Ait Analizler 117
3.4.2.1. Örgütsel Güven Ölçeği Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları 120
3.4.3. Prososyal Sessizlik Ölçeğine Ait Analizler 121
3.4.3.1. Prososyal Sessizlik Ölçeği Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları 122
3.4.4. Örgütsel Prestij Algısına Ait Analizler 124
3.4.4.1. Örgütsel Prestij Algısı Ölçeği Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları 126

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 129

BULGULAR VE YORUM 129
4.1. Demografik Bulgular 129
4.2. Araştırma Modeli Bulguları 130
4.2.1. Araştırma Modeli Ölçek Yapı Değerlendirmesi 130
4.2.2. Araştırma Modeli Ölçüm Modeli Testi 132
4.2.3. Araştırma Modeli Yapısal Değerlendirme 138
4.2.4. Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları 142
4.2.5. Aracılık Etkisi Sonuçları 144
4.2.6. Araştırma Hipotezlerinin Sonucu 146

BEŞİNCİ BÖLÜM 149

SONUÇ VE ÖNERİLER 149
5.1. Sonuç 149
5.2. Öneriler 159

KAYNAKÇA 163

KAYNAKÇA

Abdallah, A. B., Obeidat, B. Y., Aqqad, N. O, Al Janini, M. K. and Dahiyat, S. (2017) An integrated model of job ınvolvement, job satisfaction and organizational commitment: a structural analysis in Jordan's Banking Sector. *Communications and Network*, *9*, 28-53. doi: 10.4236/cn.2017.91002.

Addison, J. T. and Teixeira, P. (2019). Trust and workplace performance, *Institute of Labor Economics*, 3-40. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/196714/1/dp12216.pdf

Afşar, L. (2013). *Örgütsel sessizlik ve örgütsel güven ilişkisi: konuya ilişkin bir araştırma.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hastane ve Sağlık Kuruluşlarında Yönetim Bilim Dalı, İstanbul.

Ağralı Ermiş, S. (2019). *Akademisyenlerin karanlık üçlü özellikleri ve örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ahmad, A. (2018). The relationship among job characteristics organizational commitment and employee turnover intentions: A reciprocation perspective. *Journal of Work-Applied Management, 10*(1), 74-92. https://doi.org/10.1108/JWAM-09-2017-0027

Ahmad, H., Ahmad, K. and Shah, I, A. (2010). Relationship between job satisfaction, job performance attitude towards work and organizational commitment, *European Journal of Sciences*, *18*(2), 257-267.

Akdemir, A. (2009). *İşletmeciliğin temel bilgileri*. Bursa: Ekin Yayın.

Akdoğan, A. A. ve Köksal, O. (2019). Beklenti ve geliştirilmiş beklenti kuramı. S. Yürür (Ed.), *Örgütsel davranış kuramları* (ss. 129-158). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Akgül, Z. (2014). *Örgütsel bağlılık ve tükenmişlik arasındaki ilişkinin matematik öğretmenlerinin algılarına göre incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Sivas.

Akın, U. ve Orman, E. (2015). Öğretmenlerin örgütsel güven ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki. *SDU International Journal of Educational Studies*, *2*(2), 92-102.

Akıncı, Z. (2002). Turizm sektöründe işgören iş tatminini etkileyen faktörler: Beş yıldızlı konaklama işletmelerinde bir uygulama. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, *4*, 1–25.

Akkoyun, B. (2020). *Güvenden örgütsel güvene giden yol (bir alan araştırması)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Akkuş, D. B. (2020). *Psikolojik sermayenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde iş-yaşam dengesinin aracılık rolü: KTMÜ örneği.* Yayınlanmamış Doktora tezi. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı, Bişkek.

Akmaz, A. ve Erbaşı, A. (2017). Psikolojik kontrat ile örgütsel bağlılık ve örgütsel güven ilişkisi: mersin ilindeki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17*(4), 125-154.

Aksoy, A. ve Yılmaz, O. (2016). Örgütsel bağlılıkta yan bahisler yaklaşımı: işgörenlerin demografik özellikleri ile yan bahisler arasındaki farklılığı belirlemeye yönelik bir araştırma. *International Journal of Academic Value Studies, 2*(6), 73-83. (ISSN: 2149-8598).

Aksoy, C. (2017). Çalışanların örgütsel güven ve örgütsel bağlılık algılarının karşılaştırılması: bankacılık sektöründe bir uygulama. *International Journal of Management and Administration, 1*(1), 30-38.

Akyol, P., Atan, T. ve Gökmen, B. (2013). Beden eğitimi ve sınıf öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeylerinin incelenmesi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 38-45.

Akyüz, B. (2015). Örgütsel sessizlik ve bireysel yaratıcılık performansı ilişkisi: örgütsel özdeşlemenin aracılık rolü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 44*, 207-216.

Albalawi, A. S., Naugton, S., Malek Bakheet Elayan, M. B. and Sleimi, M. T. (2019). Perceived organizational support, alternative job opportunity, organizational commitment, job satisfaction and turnover ıntention: a moderated-mediated model, *Organizacija, 52*(4), 310-324.

Al-bdour, A. , Ali., A., Nasruddin., E., Lin, S. (2010). The relationship between ınternal corporate social responsibility and organizational commitment within the banking sector in Jordan, *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Economics and Management Engineering*, *4*(79), 1842 - 1861.

Albdour, A. A. and Altarawneh, I. I. (2014). Employee Engagement and Organizational Commitment: Evidence from Jordan. *International Journal of Business, 19*(2), 192-212.

Ali, N. and Jan, S. (2012). Relationship between organizational justice and organizational commitment and turnover ıntentions amongst medical representatives of pharmaceuticals companies of Pakistan. *Journal of Managerial Sciences, VI*(2), 201-212.

Alioğulları, Z.D. (2012*). Örgütsel sessizlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki: bir uygulama.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Allen, N. and Meyer, J.P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology, 63*(1), 1-18.

Alparslan, A. M., Can. A. ve Oktar, Ö. F. (2014). Algılanan örgütsel desteğin yardım etme davranışına etkisinde örgütsel özdeşlemenin aracılık rolü: hastane çalışanları üzerine bir araştırma. *İş ve Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 16*(2), 115-128. Doi: 10.4026/1303-2860.2014.0250.x

Al-Qattan, A. (1987), "The relationship between organizational commitment and personal characteristics and job performance", *Arab Journal of Administrative Sciences*, *11*, 5-31.

Altın Gülova, A. ve Demirsoy, Ö. (2012). Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: hizmet sektörü çalışanları üzerinde ampirik bir araştırma. *Business and Economics Research Journal, 3*(3), 49-76.

Altınışık, A. (2017). *Ortaokul öğretmenlerinin örgütsel sessizlik davranışları ile örgüt kültürü arasındaki ilişki.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Aydın.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2004). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamaları* (Geliştirilmiş 3. Baskı). Sakarya, Sakarya Kitapevi.

Alvi, S., Ahmed, S. W. (1987). Assessing organizational commitment in a developing country: Pakistan, a case study. *Human Relation, 40*(5), 267-280. doi:10.1177/001872678704000502

Amah O. E. and Okafor C. A. (2008). Relationships among silence climate, employee silence behaviour and work attitudes; The role of self- esteem and locus of control. *Asian Journal of Scientific Research, 1*(1), 1-8.

Amangala, T.A. (2013). The Effects of Demographic Characteristics on Organizational Commitment: A Study of Salespersons in the Soft Drink Industry in Nigeria. *European Journal of Business and Management, 5*, 109-118.

Andrew, D. P. S., Todd, S. Y., Greenwell, T. C., Pack, S. M. and Cannon, C. (2006). Perceived organizational prestige and collegiate athletic department employes, *Journal of Contemporary Athletics, 2*(2), 163-174.

Angelis, J., Conti, R., Cooper, C. and Gill, C. (2011) Building a High-Commitment Lean Culture. *Journal of Manufacturing Technology Management, 22*, 569-586.

Angle H. L. and Perry J. L. (1981). An empirical assessment of organizational commitment and organizational effectiveness. *Administrative Science Quarterly, 21*, 1–14.

Antalyalı, Ö. L., Dumlupınar M. ve Özkul, A. S. (2017). Yetişkin bağlanma stilleri örgütsel güven ve örgütsel bağlılığa etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(4), 1679-1702.

Arbak, Y. ve Kesken, J. (2005). *Örgütsel bağlılık sağlık hizmetlerinde sürekli gelişim için davranışsal bir yaklaşım* (1. Baskı). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Arıboğa, Ş. (t.y.). Yönetim ve Organizasyon. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi İktisat Lisans Programı.

Kaynakça

Arslan, D. T. ve Esatoğlu A. E. (2017). Hastane İdari Personelinin Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Journal of Businness Research – Turk -, 9*(2), 315-352.

Arslan, Y. (2009). *Kurumsallaşma ve Örgütsel Güven İlişkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Gebze.

Aryee, S., Budhwar, P. S., and Chen, Z. X. (2002). Trust as a mediator of the relationship between organizational justice and work outcomes: Test of a social exchange model. *Journal of Organizational Behavior, 23*, 267-285.

Ashforth, B. E. and Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization, *Academy of Management Review, 14*(1), 20-39.

Aslan, S. (2016). Türkiye'de sosyal sermaye bileşenlerinden güven hakkında bir değerlendirme. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17*(2), 181-204.

Aşçı, F. H. ve Erturan İlker, G. (2018). Algılanan öğretmen geribildirimi ve güdüsel iklimin beden eğitimi ve spor derslerinde zevk alma ve güdülenme üzerine yordayıcı etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 37*(2), 123-138.

Ata, H. (2018). *Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde dışsal prestij algısının aracılık rolü üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Uluslararası İşletmecilik Bilim Dalı, İstanbul.

Ata, H. ve Ataman, G. (2020). Kurumsal sosyal sorumluluk, algılanan dışsal prestij ve örgütsel bağlılık: sosyal kimlik kuramı çerçevesinde bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 18*(36), 255-273. DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.559780

Atasever, M. (2013). *Yıldırmanın örgütsel sessizlik üzerine etkisi ve işletmelerde bir araştırma.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, Denizli.

Ateş, A. (2019). *Farklılıkların yönetimi ile iş doyumu ve örgütsel bağlılık ilişkisinde algılanan örgütsel desteğin aracılık rolü.* Yayınlanmamış doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Konya.

Atıgan, F. (2017). *Yönetim ve organizasyon* (3. Baskı). Ankara: Nobel.

Avcı, A. (2017). Örgütsel bağlılık: kavramsal çerçevesi ve eğitim örgütleri açısından etkileri. *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic 12*(6), 55-76. DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11535

Aven, F.F., Parker, B., and McEnvoy, G.M. (1993). Gender and attitudinal commitment to organizations: a meta analysis. *Journal of Business Research, 26*, 63-73.

Ayar, M. (2020). *Liderliğin açık etme (whıstleblowıng) ve işgören sesliliğine etkisinde örgütsel bağlılığın aracılık rolü: sağlık sektörü araştırması.* Yayınlanmamış doktora tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Giresun.

Ayden, C. ve Özkan, Ö. (2014). Sağlık çalışanlarının kurumsal güven ve örgütsel bağlılık boyutları itibariyle incelenmesi: Malatya devlet hastanesi sağlık personeli üzerinde bir çalışma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24*(2), 151-167.

Aydın, F. (2016). *Ortaokul Yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç türleri ve öğretmenlerin örgütsel sessizlik davranışları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Aygün, M. (2019). *İşe alım sürecinde iç kaynaklardan yararlanma ve örgütsel bağlılık üzerine etkisi: katılım bankacılığına yönelik bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Aygün, Ş. ve Özmutaf, N. M. (2020). Sosyal medyanın aracılık rolü bağlamında örgütsel iletişim ve örgüt kültürü ilişkisi: Anakent belediyelerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *25*(4), 427-449.

Ayyıldız, F. N. (2018). *Çalışan sesinin, örgüte bağlılığa ve çalışan mutluluğuna etkisi,* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Baghini, B. Z., Pourkiani, M. and Abbasi, F. B. (2014). The relationship between organizational trust and organizational deviant behavior of staff in Refaah bank branches in Kerman City. *Kuwait Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review, 3*(11), 124-133.

Bağcı, Z. ve Akbaş, T. T. (2016). Hemşirelerin örgütsel güven algılarının örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(5), 155-170.

Bakan, İ. (2018). *Örgütsel stratejilerin temeli örgütsel bağlılık kavram, kuram, sebep ve sonuçlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Bakan, İ. ve Büyükbeşe, T. (2004). Örgütsel iletişim ile iş tatmini unsurları arasındaki ilişkiler: akademik örgütler için bir alan çalışması. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 7*, 1-30.

Bakan, İ., Erşahan, B. ve Kaya, İ. (2016). Örgütsel kimliğin ve örgütsel prestijin, örgütsel vatandaşlık üzerindeki etkisi: bir alan araştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6*(1), 69-88.

Balkı, S. (2019). *Mutfak çalışanlarında algılanan dışsal prestij ve işe adanmışlığın yenilik performansına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Nevşehir.

Ballı, E. ve Çakıcı, A. (2016a). Otel işletmelerinde çalışanların örgütsel bağlılığının örgütsel sessizlik üzerindeki etkisi. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 20*(2), 79-98.

Ballı, E. ve Çakıcı, A. (2016b). Karanlık liderliğin örgütsel bağlılık ve örgütsel sessizlik üzerine etkisi: Otel çalışanları üzerinde bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25*(3), 167-180.

Bansal, H. S., Irving, P. G. and Taylor, S. F. (2004). A three-component model of customer commitment to service providers. *Journal of the Academy of Marketing Science, 32*(3), 234–250. Doi: 10.1177/0092070304263332

Barber, A.E. (1998), *Recruiting Employees: Individual and Organizational Perspectives*, Sage Publications, Thousand Oaks, CA.

Barçın, N. (2012). *İşletmelerde örgütsel sessizliğin örgütsel bağlılık ve iş tatminine etkisi üzerine bir araştırma,* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Bartels, J., Pruyn, A., Jong, M. D. and Joustra I. (2007). Multiple organizational identification levels and the impact of perceived external prestige and communication climate, *Journal of Organizational Behavior, 28*, 173-190.

Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik insan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Basso, K. H. (1970). "To give up on words": Silence in western apache culture. *Southwestern Journal of Anthropology, 26*(3), 213-230.

Başaran, İ. E. (2008). *Örgütsel davranış insanın üretim gücü*. Ankara: Ekinoks.

Baştuğ, G., Pala, A., Yılmaz, T., Duyan, M. ve Günel, İ. (2016), Organizational silence in sports employees. *Journal of Education and Learning, 5*(4), 126-132.

Batmunkh, M. (2011). *Liderlik tarzları ile örgütsel bağlılık ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişki ve bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, İstanbul.

Bayram, T.Y. (2010). *Üniversitelerde örgütsel sessizlik.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Bolu.

Becker, H. S. (1960). Notes on the concept of commitment. *American Journal of Sociology*, *66*, 32-40.

Benevene, P. (2020), Managing silence in workplaces, *Journal of Workplace Learning, 32*(1), 94-95. https://doi.org/10.1108/JWL-02-2020-157

Benkhoff, B. (1997). Disentangling organizational commitment. *Personnel Review*, *26* Iss 1/2 pp. 114 – 131. http://dx.doi.org/10.1108/00483489710157823

Kaynakça

Biasi, K. (2018). *Solving the change paradox by the means of trust leveraging the power of trust to provide continuity in times of organizational change.* Deutschland: Spring Gabler.

Biçkes, D. M., Yılmaz, C., Demirtaş, Ö. ve Uğur, A. (2014). Duygusal emek ile iş tatmini arasındaki ilişkide psikolojik sermayenin aracılık rolü: Bir alan çalışması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 9*(2), 97-122.

Bildik, B. (2009). *Liderlik tarzları, örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Gebze.

Bilgiç, H. F. (2017). Örgütsel bağlılık-iş tatmini ilişkisi. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzduşümü Dergisi, 2*(3). 35-49.

Binikos, E. (2008). Sounds of silence: organisational trust and decisions to blow the whistle, *SA Journal of Industrial Psychology SA Tydskrif virBedryfsielkunde*, 2013.

Blau, G. and Boal, K. (1987). Conceptualizing how job involvement and organizational commitment affect turnover and absenteeism. *Academy of Management Review*. *12*(2), 288-300.

Blau, G. and Boal, K. (1989). Using job involvement and organizational commitment interactively yo predict turnover. *Journal of Management*, *15*(1), 115-127.

Blau, P. M. (1964). *Exchange and power in social life*. New York, NY: Wiley.

Blomqvist, K., and Stahle, P. (2000). Building organizational trust. *Paper presented at the 16th Annual IMP Conference*, Bath, UK

Bluedorn, A. C. (1982). A unified model of turnover from organizations. *Human Relations*, *35*(2), 135-153.

Bogart, K. and Stein, N. (1987). Breaking the silence: Sexual harassment in education. *Peahody Journal of Education*, *64*(4). 146-163.

Bolat, O., İ., Bolat, T. (2008). Otel işletmelerinde örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *11*(19), 75-94.

Bormann, K. C. and Rowold, J. (2016). Ethical leadership's potential and boundaries in organizational change: A moderated mediation model of employee silence. German *Journal of Human Resource Management, 30*(3-4), 225-245.

Boylu, Y., Pelit E. ve Güçer, E. (2007). Akademisyenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri üzerine bir araştırma. *Finans, Politik& Ekonomik Yorumlar, 44*(511), 55-74.

Bozkurt, Ö. ve Yurt, İ. (2013). Akademisyenlerin örgütsel bağlılık düzeylerini belirlemeye yönelik bir araştırma, *Yönetim Bilimleri Dergisi, 11*(22), 121-139.

Brinsfield, C. (2009). *Employee Silence: Investigation of Dimentionality, Development of Measures and Examination of Related Factors*. Unpublished dissertation. The Ohio State University.

Brinsfield, C. T. (2012). Employee silence motives: investigation of dimensionality and development of measures. *Journal of Organizational Behavior, 34*, 671-697. Doi: 10.1002/job.1829

Brinsfield, C. T., Edwards, M. and Greenberg, J. (2009). Voice and silence in organizations: Historical review and current conceptualizations. In J. Greenberg and M. Edwards (Eds.), *Voice and Silence in Organizations* (pp. 3-33). Bingley, UK: Emerald Group Publishing.

Brown, S., Gray, D., McHardy, J., Taylor, K., (2015). Employee trust and workplace performance, *Journal of Economic Behavior and Organization*, 2-44 http://dx.doi.org/10.1016/j.jebo.2015.05.001

Buchan, N. R., Croson, R. T. A. and Dawes, R. M. (2002). Swift neighbors and persistent strangers: a cross-cultural investigation of trust and reciprocity in social exchange. *American Journal of Sociology, 108*, 168–206.

Buchan, N. R., Johnson, E. J. and Croson, R. T. A. (2006). Let's get personal: an international examination of the influence of communication, culture and social distance on other regarding preferences. *Journal of Economic Behavior & Organization*, *60*, 373–98.

Buchanan II, B. (1974). Building organizational commitment: the socialization of managers in work organizations. *Administrative Science Quarterly, 19*(4), 533-546.

Burke, P. J., and Stets, J. E. (1999). Trust and commitment through self-verification. *Social Psychology Quarterly, 62*, 347–366.

Bushra, F., Usman, A. and Asvir, N. (2011). Effect of transformational leadership on employees' job satisfaction and organizational commitment in banking sector of Lahore (Pakistan). *International Journal of Business and Social Science*, *2*(18),

Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Cakinberk, A., Dede, N., Yılmaz, G. (2014). Relationship between organizational trust and organizational silence: an example of public university. *Journal of Economics Finance and Accounting, 1*(2), 91-105.

Candan, H. (2019). Kamu çalışanlarının örgütsel bağlılıkları ile örgütsel sessizlikleri arasındaki ilişkiler: Karaman örneği. *Ombudsman Akademik, 5*(10), 255-291.

Carmeli, A. (2004). The link between organizational elements, perceived external prestige and performance. *Corporate Reputation Review, 6*(4), 314-331.

Carmeli, A. (2005): Perceived external prestige, affective commitment, and citizenship behaviors. *Organization Studies, 26* (3), 443–464.

Carmeli, A. and Freund, A. (2002). The relationship between work and workplace attitudes and perceived external prestige. *Corporate Reputation Review, 5* (1), 51–70.

Carmeli, A. and Freund, A. (2009). Linking perceived external prestige and intentions to leave the organization: the mediating role of job satisfaction and affective commitment, *Journal of Social Service Research, 35*(3), 236-250.

Carmeli, A., Gelbard, R., and Goldriech, R. (2011). Linking perceived external prestige and collective identification to collaborative behaviors in R&D teams. *Expert Systems with Applications, 38*, 8199-8207.

Carmeli, A., Gilat, G. and Weisberg, J. (2006). Perceived external prestige, organizational identification and affective commitment: A stakeholder approach, *Corporate Reputation Review, 9*(2), 92-104.

Cemaloğlu, N. ve Yenel, K. (2017). Örgütsel sessizlik. S. Özdemir ve N. Cemaloğlu (Ed.), *Örgütsel davranış ve yönetim* (ss. 305-330). Ankara: Pegem Akademi.

Cemaloğlu, N. ve Şahin, F. (2017). Birey, örgüt ve yönetim. S. Özdemir ve N. Cemaloğlu (Ed.), *Örgütsel davranış ve yönetim* (ss. 1-31). Ankara: Pegem Akademi.

Chami, R. and Fullenkamp, C. (2002). Trust and efficiency, *Journal of Banking & Finance*, *26*(2002), 1785-1809.

Chan, S.H.J. and Ao, C.T.D. (2019). The mediating effects of job satisfaction and organizational commitment on turnover intention, in the relationships between pay satisfaction and work–family conflict of casino employees. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, *20*(2), 206-229.

Chayomchai, A. (2020). The moderating effect of generation on the relationship between commitment and performance: Evidence from human resource management model, *Management Science Letters, 10*, 3707-3716.

Chin, W. W. (1998). Issus and opinion on structural equation modeling. *MIS Quarterly, 22*(1), vii-xvi.

Choong, Y. O., Tan, C. E., Keh, C. G., Lim, Y. H., and Tan, Y. T. (2012). How demographic factors impact organisational commitment of academic staffs in Malaysian Private Universities: A review and research agenda. *International Journal of Academic Research*, *4*(3), 72-76.

Chun, R. (2005). Corporate reputation: meaning and measurement. *International Journal of Management Reviews*, *7* (2): 91-109.

Clifford J. M. (1989). An Analysis of the Relationship between Attitudinal Commitment and Behavioral Commitment. *The Sociological Quarterly, 30*(1), 143-158. Retrieved November 29, 2020, from http://www.jstor.org/stable/4121457

Cohen, A. (1993). Organizational commitment and turnover: a meta-analysis. *Academy of Management Journal*, *36*(5), 1140–1157. doi:10.2307/256650

Cohen, A. (2003). *Multiple commitments in the workplace: an ıntegrative approach*. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey London.

Kaynakça

Cohen, A. (2007). Commitment before and after: An evaluation and reconceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, *17*, 336-354.

Cohen, A., and Hudecek, N. (1993). Organizational commitment-turnover relationship across occupational groups. *Group & Organization Management*, *18*(2), 188–213. doi:10.1177/1059601193182004

Collins, C. J. and Stevens, C. K. (2002). The relationship between early recruitment-related activities and the application decisions of new labor-market entrants: A brand equity approach to recruitment. *Journal of Applied Psychology, 87*, 1121-1133.

Colquitt, J. A., Lepine, J. A. and Wesson, M. J. (2015). *Organizational behavior: improving performance and commitment in the workplace* (4.th. Ed). McGraw-Hill Education, New York.

Cook, J. and Wall, T. (1980). New work attitude measures of trust, organizational commitment and personal need non-fulfillment. *Journal Of Occupational Psychology*, *53*, 39-52.

Cook, K. S., Cheshire, C., Rice, E. R. W. and Nakagawa, S. (2013). Social exchange theory. In J. DeLamater and A. Ward (Eds.), *Handbooks Of Sociology And Social Research,* (pp. 61–88). New York London: Springer Dordrecht Heidelberg. doi:10.1007/978-94-007-6772-0_3

Cooper-Hakim, H.,A. and Viswesvaran, C. (2005). The construct of work commitment: testing an integrative framework. *Psychological Bulletin, 131*(2), 241-259.

Cropanzano, R., James, K., and Konovsky, M. A. (1993). Dispositional affectivity as a predictor of work attitudesand job performance. *Journal of Organizational Behavior, 14*, 595–606. doi:10.1002/job.4030140609

Cummings, L.L., and Bromiley, P. (1996), The organizational trust inventory (OTI): development and validation, in Kramer, R.M. and Tyler, T.R. (Eds), *Trust in Organizations,* Sage, Thousand Oaks, CA, pp. 302-330.

Çakıcı, A. (2008). Örgütlerde sessiz kalınan konular, sessizliğin nedenleri ve algılanan sonuçları üzerine bir araştırma, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17*(1), 117-134.

Çalışkan Akçetin, N. (2013).Emanuel Levinas için adalet nedir? *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 21*, 267-280. Doi: http://dx.doi.org/10.11611/JMER198

Çalışkan, A. (2015). Örgütsel adaletin örgütsel bağlılığa etkisi: Etik ikliminin aracılık rolü. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *1*(2), 115-141.

Çavuşoğlu S. ve Köse, s. (2016). Örgüt kültürünün örgütsel sessizlik davranışına etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *18*(1), 115-146.

Çetin, A. (2020). Organizational silence and organizational commitment: a study of Turkish sport managers. *AASS Journal*, *8*(2), 1-10. Doi: 10.29252/aassjournal.830

Çetin, M. Ö. (2004). *Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık*. Nobel Yayınları, Ankara,

Çetinel, E. (2008). *Örgütsel güven ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki üzerine bir örnek olay.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Çınar, O., Karcıoğlu, F., Alioğulları, Z. D. (2013). The relationship between organizational silence and organizational citizenship behavior: A survey study in the province of Erzurum, Turkey, *Social and Behavioral Sciences*, *99*, 314 -321.

Çiftçi, E. G. ve Öneren, M. (2017). Örgütsel sessizlik, işe yabancılaşma ve örgütsel güven ilişkisi. *Social Sciences Studies Journal, 3*(8), 567-583.

Çiftçi, G. E. (2015). *Örgütsel sessizlik, işe yabancılaşma ve örgütsel güven ilişkisi.* Yayınlanmamış doktora tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Kırıkkale.

Çiftçioğlu, B. A. (2015). Is organizational trust associated with organizational prestige? A political party example. *Journal of Business & Economic Policy, 2*(3). 187-197.

Çitli, İ. İ. (2015). *Örgütsel sessizlik ile tükenmişlik arasındaki ilişki ve bir araştırma.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çokyiğit, M. (2020). *Ortaokulların bürokratik yapısının etkililiği örgütsel güven ve örgütsel destek düzeyi arasındaki ilişki.* Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Üniversitesi, Ankara.

Çoruk, A. (2012). *Yönetim süreçleri açısından yöneticilerin duygu yönetimi davranışları*, Yayınlanmamış doktora tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Darıcan, Ş. (2019*). Hastanelerde personel güçlendirmenin iş tatmini, yöneticiye güven ve örgütsel bağlılık üzerine etkisi ve buna yönelik bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

De Gieter, S., Hofmans, J., and Pepermans, R. (2011). Revisiting the impact of job satisfaction and organizational commitment on nurse turnover intention: an individual differences analysis. *International Journal of Nursing Studies*, *48*(12), 1562-1569.

De Maria, W. (2006). Brother secret sister silence: Sibling conspiracies aganist managerial intergrity. *Journal of Business Ethics*, *65*, 219-234.

De Silva, K. and De Silva Lokuwaduge, C. (2019), Impact of corporate social responsibility practices on employee commitment, *Social Responsibility Journal*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/SRJ-01-2019-0027.

Dedahanov, A, T., Kim, C. and Rhee, J. (2015). Centralization and communication opportunities as predictors of acquiescent or prosocial silence, *Social Behavior and Personality, 43*(3), 481-492.

Dedahanov, A. T. and Rhee, J. (2015). Examining the relationships among trust, silence and organizational commitment. *Management Decision*, *53*(8), 1843-1857.

Demir, B. (2019). *Toksik liderlik algısının örgütsel sessizlik, duygusal bağlılık ile görev performansı arasındaki ilişki.* Yayınlanmamış doktora tezi. Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Demircan, N. ve Ceylan, A. (2003). Örgütsel güven kavramı: nedenleri ve sonuçları. *Yönetim ve Ekonomi*, *10*(2), 139-150.

Demirel, Y. (2008). Örgütsel güvenin örgütsel bağlılık üzerinde etkisi: tekstil sektörü çalışanlarına yönelik bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi, 15*(2), 179-194.

Demirtaş, Z. (2018). The relationships between organizational values, job satisfaction, organizational silence and affective commitment. *European Journal of Education Studies, 4*(11), 108-125.

Demo, G. Neiva, E., R., Nunes, I. And Rozzett, K. (2012).Human resources management policies and practices scale (HRMPPS): Exploratory and confirmatory factor analysis, *BAR Rio de Janeiro*, *9*(4) art. 2, 395-420.

Deniz, N., Noyan, A. and Ertosun, Ö. G. (2013). The relationship between employee silence and organizational commitment in private healthcare company, *9th International Strategic Management Conference,99*, 691-700. doi:10.1016/j.sbspro.2013.10.540

Dijkstra, T. K. and Henseler, J. (2015). Consistent partial least squares path modeling, *MIS Quarterly*, *39*(2), 297-316.

Dileep Kumar, M., Alagappar, P. N. and Govindarajo, N. (2015). The impact of organisational silence on job stress, organisational commitment and intention to leave among expatriate employees, *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, *9*(29), 1-8.

Dilek, Y. (2014). *Kişilik ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma,* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Dinçer, Ö. (2007). *Stratejik yönetim ve işletme politikası* (8. Baskı). İstanbul: Alfa.

Dirani, K. M. (2009). Measuring the learning organization culture, organizational commitment and job satisfaction in the Lebanese banking sector. *Human Resource Development International*, *12*(2), 189–208. doi:10.1080/13678860902764118

Dirani, K. M., and Kuchinke, K. P. (2011). Job satisfaction and organizational commitment: validating the Arabic satisfaction and commitment questionnaire (ASCQ), testing the correlations, and investigating the effects of demographic variables in the Lebanese banking sector. *The International Journal of Human Resource Management*, *22*(5), 1180–1202. doi:10.1080/09585192.2011.556801

Dirks, K.T. and Ferrin, D.L. (2001). The role of trust in organizational settings. *Organization Science*, *12*(4), 450-67.

Kaynakça

Dixon, M. A., Furner, B. A., Cunningham, G. B., Sagas, M., and Kent, A. (2005). Challenge is key: An investigation of affective organizational commitment in undergraduate interns. *Journal of Education for Business*, *80*, 172-180.

Donaghey, J., Cullinane, N., Dundon, T. and Wilkinson, A. (2011), Reconceptualising employee silence: problems and prognosis. *Work, Employment and Society, 25*(1), 51-67.

Doney, P., Cannon, J., and Mullen, M., (198). Understanding the ınfluence of national culture on the development of trust, *Academy of Management Review*, *23*(3), 601-620.

Dukerich, J., Golden, B., and Shortell, S. (2002). Beauty in the eyes of the beholder: the impact of organizational identification, identity, and image on the cooperative behaviors of physicians. *Administrative Science Quarterly, 47*, 507-533.

Durusu, H. (2019). *Öğretmenlerin yıldırma yaşama, iş yeri arkadaşlık algısı ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki ve bazı değişkenlere göre incelenmesi (Bilecik örneği).* Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Dutton, J. E. and Dukerich, J. M. (1991). Keeping an eye on the mirror: image and identity in organizational adaptation. *Academy of Management Journal, 34*(3), 517-554.

Dutton, J. E., Ashford, S. J., Wierba, E. E., O'Neill, R. M. and Hayes, E. (1997). Reading the wind: how middle managers assess the context for issue selling to top managers. *Strategic Management Journal, 18*, 407-425.

Dutton, J., Dukerich, J., and Harquail, C. (1994). Organizational image and member identification. *Administrative Science Quarterly*, *39*, 239-263.

Dündar, Ö. (2020) *Üniversite öğrencilerinin örgütsel imaj algılarıyla okula yabancılaşma düzeyleri ve okul terki eğilimleri arasındaki ilişki.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Edirne.

Eisenberger, R., Fasolo P. and Davis-LaMastro V. (1990). Perceived Organizational Support and Employee Diligence, Commitment, and Innovation. *Journal of Applied Psychology, 75* (1):51-59.

Elçi, M., Karabay, M. E., Ensari, M. Ş. ve Bilgen, A. (2016). Örgütsel adalet algısının ve lidere güvenin örgütsel sessizlik davranışı üzerindeki etkisi: İstanbul ili emniyet çalışanlarına yönelik bir uygulama. *Eurasian Academy of sciences Eurasian Business & Economics Journal, 1*, 332-347.

Erbaş, G. (2008), *Yönetici ve İşgören Arasındaki İletişimin Kalitesi ile Örgütsel Bağlılık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erdoğan, E. (2011). *Etkili liderlik örgütsel sessizlik ve performans ilişkisi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gebze İleri teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.

Erdost Çolak, H. E. (2015). Örgütsel sessizlik. N. D. Ergun Özler (Ed.), *Örgütsel davranışta güncel konular* (ss. 363-396). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Erenler, E. (2010). *Çalışanlarda sessizlik davranışının bazı kişisel ve örgütsel özelliklerle ilişkisi: Turizm sektöründe bir alan araştırması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Ergeç, S. (2020). *Nepotizmin örgütsel güven üzerine etkisi: hastaneler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Ergun Özler, D. N. ve Bozkurt Yıldırım, H. (2015). Örgütsel güven ile psikolojik sermaye arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 5*, 163-188.

Ergün, M. (2017). İtibar yönetimi. Özdemir, S. ve Cemaloğlu, N. (Ed.), *Örgütsel davranış ve yönetim* (ss. 149-178). Ankara: Pegem Akademi.

Erkutlu, H. and Chafra, J. (2019). Leader's integrity and employee silence in healthcare organizations, *Leadership in Health Services, 32*(3), 419-434. DOI: 10.1108/LHS-03-2018-0021

Eroğlu, A. H., Adıgüzel, O. ve Öztürk, U. C. (2011). Sessizlik girdabı ve bağlılık ikilemi: işgören sessizliği ile örgütsel bağlılık ilişkisi ve bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16*(2), 97-124.

Eroğlu, S. (2007). *Toplam kalite yönetimi uygulanan ortaöğretim kurumlarında öğretmenlerin örgütsel adanmışlık ve motivasyon düzeyleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erol, İ. (2021). *Karabük'teki hazır giyim ve tekstil firmalarında çalışan kadınların örgütsel adalet ve güven algılarının örgütsel bağlılıkları üzerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.

Erol, V. (1998). *İş tatmini ve örgütsel bağlılık*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Kaynakları Yönetimi ve Gelişimi Bilim Dalı, İstanbul.

Ersoy, S. T. (2019). *Bankacılık sektörü çalışanlarında örgütsel bağlılığın obsesif inançlar ve sosyodemografik değişkenlerle ilişkisi: Adana ili örneği.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Ertekin, İ., Ilgın, H. Ö., ve Yengin, D. A. (2017). Örgütsel iletişim kuramları*. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 8*(2), 297-311.

Eser, G. (2007). *Etik iklim ve yöneticiye güvenin örgüte bağlılığa etkisi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, İstanbul.

Esmer, Y. ve Yüksel M. (2017). İş yaşamında örgütsel bağlılık: Teorik bir çerçeve. *Akademik Bakış Dergisi*, *2017*(62), 258-272.

Fard, P, G. and Karimi, F. (2015). The relationship between organizational trust and organizational silence with job satisfaction and organizational commitment of the employees of university. *International Education Studies, 8*(11), 219-227.

Farndale, E., Hope-Hailey, V., and Kelliher, C. (2011). High commitment performance management: the roles of justice and trust. *Personnel Review*, *40*(1), 5–23. doi:10.1108/00483481111095492

Faulkner, R. R. (1973). Career concerns and mobility motivations of orchestra musicians. *The Sociological Quarterly*, *14*, 334-339.

Ferrin, D. L. and Gillespie, N. (2010). Trust differences across national–societal cultures: much to do, or much ado about nothing?. In Saunders, M. N. K., Skinner, D., Dietz, G., Gillespie, N. and Lewicki, R. (Eds.), *Organizational trust a cultural perspective,* (pp. 42-86). UK: Cambridge University Press.

Ferrin, D. L., Kim, P. H., Cooper, C. D. and Dirks, K. T. (2007). Silence speaks volumes: the effectiveness of reticence in comparison to apology and denial for responding to ıntegrity- and competence-based trust violations, *American Psychological Association*, *92*(4), 893-908.

Ferrin, D., L. and Gillespie N. (2010). Trust differences across national–societal cultures: much to do, or much ado about nothing? In M. N. K. Saunders, D. Sinner, G. Dieta, N. Gillespie and R. K. Kewicki (Eds.), *Organizational trust a cultural perspective* (pp. 42-86) Cambridge, UK: Cambridge University Press Edinburgh Building,

Fielden, S. L. and Davidson, M. J. (2005). Stress and unemployment: a comparative review of female and male managers. In Antoniou A. S. G., and Cooper, C., L. (Eds.), *Research companıon to organızatıonal health psychology* (pp. 254-292). Cheltenham, UK.

Flores, F., and Solomon, R. C. (1998). Creating Trust. *Business Ethics Quarterly*, *8*(2), 205–232.

Folger, R. and Cropanzano, R. (1998). *Organizational justice and human resource management*. USA, California: SAGE Publication.

Forkuoh, S.K., Affum-Osei, E., Osei, M.A.,and Addo Yaw, V.J. (2014) Employees' Commitment and Growth of Family Businesses. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, *2*, 1-14

Fornell, C., and Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: algebra and statistics*. Journal of Marketing Research*, *18*(3), 382–388. doi:10.1177/002224378101800313

Freund, R. (2014). *Determining The Effects Of Employee Trust On Organizational Commitment.* Yayınlanmamış doktora tezi, Pepperdine University, California.

Fukuyama, F. (1996). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York: Simon & Schuster.

Kaynakça

Fuller, J. B., Hester, K., Barnett T., Frey, L., Relyea, C. (2006b) Perceived organizational support and perceived external prestige: predicting organizational attachment for university faculty, staff, and administrators. *The Journal of Social Psychology*, *146*(3), 327-347, DOI: 10.3200/SOCP.146.3.327-347

Fuller, J., Hester, K., Barnett, T., Frey, L., Relyea, C., and Beu, D. (2006c). Perceived External Prestige and Internal Respect: New Insights into the Organizational Identification *Process. Human Relations*, *59*, 815-846.

Fuller, J., Marler, L., Hester, K., Frey, L., and Relyea, C. (2006a). Construed External Image and Organizational Identification: A Test of the Moderating Influence of Need for Self-Esteem*. The Journal of Social Psychology*, 701-716.

Gallus, J. and Frey, B. S. (2016). Awards: a strategic management perspective. *Strategic Management Journal*, *37*, 1699-1714.

Gatewood, R., D., Mary, A., G. and Lautenschlager, G., J. (1993). Corporate image, recruitment image and initial job choice decisions. *Academy of Management Journal, 36*(2), 414-427.

Gencer, M. (2018). *Güç merkezi oluşturma oyunlarının örgütsel sessizlik ve örgütsel sosyalleşmeye etkisi.* Yayınlanmamış doktora tezi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Geyskens, I., Steenkamp, J. B. E. M., Scheer, L. K. and Kumar, N. (1996). The effects of trust and interdepence on relationship commitment: A trans-Atlantic study. *International Journal of Research in Marketing, 13*, 303-317.

Gheitani, A., Imani, S.Seyyedamiri, N. and Foroudi, P. (2019). Mediating effects of intrinsic motivation on the relationship between Islamic work ethic, job satisfaction, and organizational commitment in banking sector, *International Journal of Islamic and Middler Eastern Finance and Management, 12*(1), 75-95.

Ghosh, S. and Swamy, D. R. (2014). A literature review on organizational commitment – a comprehensive summary. *Int. Journal of Engineering Research and Applications, 14*(12), 4-14.

Giauque, D., Resenterra, F., and Siggen, M. (2010). The relationship between HRM practices and organizational commitment of knowledge workers. Facts obtained from Swiss SMEs. *Human Resource Development International*, *13*(2), 185–205. doi:10.1080/13678861003703716

Gider, Ö. (2010). Eğitim ve araştırma hastanelerinde çalışan personelin örgütsel bağlılık, örgütsel güven ve iş doyumu düzeylerinin araştırılması, *Yönetim*, *21*(65), 81-105.

Gilbert, J. A. ve Tang, T. L. (1998). An examination of organizational trust antecedents. *Public Personnel Management*, *27* (3), 321–338.

Girgin, S. ve Demir, T. (2018). Meslek lisesi öğretmenlerinin örgütsel bağlılığa ilişkin algıları. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, *3*(1), 12-24.

Glisson, C., and Durick, M. (1988). Predictors of job satisfaction and organizational commitment in human service organizations. *Administrative Science Quarterly, 33*(1), 61–81. https://doi.org/10.2307/2392855

Gouldner, A. W. (1958). Cosmopolitans and locals: Toward an analysis of latent social roles II, *Administrative Science Quarterly, 2*(4): 444-480.

Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review*, *25*, 161– 178. doi:10.2307/2092623

Gökaslan, M. O. (2010). *Birleşme sonrasındaki örgütsel kültürün örgütsel bağlılık üzerine etkisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Göktaş Kulualp, H. ve Çakmak, A. F. (2016). Örgütsel sessizlik türlerini etkileyen faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile belirlenmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *12*(12-1), 123-146.

Göktepe, A. O. (2012). *Zihni temsillerin (sosyal ve ekonomik takas yaklaşımı) çalışılan kuruma bağlanmaya (cezbolma, özdeşleşme ve bağlılık) etkisinde örgütsel destek ve dışsal prestij algılarının rolü.* Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, İstanbul.

Gray, E. R., and Balmer, J. M. T. (1998). Managing corporate image and corporate reputation. *Long Range Planning*, *31*, 695-702.

Greenhaus, J., Prarsurman, S., and Wormley, W. (1990). Effects of race on organizational experiences, job performance evaluation, and career outcomes. *Academy of Management Journal*, *33*(1), 64-86.

Griffeth, R. W., Gaertner, S. and Sager, J. K. (1999). Taxonomic model of withdrawal behaviors: the adaptive response model. *Human Resource Management Review*, *9*(4), 577-590.

Griffeth, R. W., P. W. Hom ve S. Gaertner (2000). A meta-analysis of antecedents and correlates of employee turnover: Update, moderator tests, and research implications for the next millennium. *Journal of Management*. *26*(3), 463-488.

Gudergan, P. S., Ringle, C. M., Wende, S. and Will, A. (2008). Confirmatory tetrad analysis in PLS path modeling. *Journal of Business Research*, *61*, 1238-1249.

Guerrero, S. and Herrbach, O. (2009). Manager organizational commitment: a question of support or image?, *The International Journal of Human Resource Management*, *20*(7), 1536-1553, DOI: 10.1080/09585190902983496

Gupta, M., and Gehlawat, M. (2013). Organizational commitment among secondary school teachers in relation to their demographic variables*. Pedagogy of Learning*, *1*(1), 47-53.

Gutteridge, T. G., Leibowitz, Z. B. and Shore, J. E. (1993). A new look at organizational career development, *Human Resource Planning, 6*(2), 71-84.

Guzzo, R. F., Wang, X., Madera, J. M., and Abbott, J. (2021). Organizational trust in times of COVID-19: Hospitality employees' affective responses to managers' communication. *International Journal of Hospitality Management, 93*, 102778. 1-11. doi:10.1016/j.ijhm.2020.102778

Gül, H. (2002). Örgütsel bağlılık yaklaşımlarının mukayesesi ve değerlendirmesi. *Ege Akademik Bakış Dergisi, 2*(1), 37-56.

Gülbahar, H. O. (2020). *Algılanan örgütsel politikanın örgütsel güven ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: türkiye-romanya karşılaştırması.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosya Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Güler, S. (2014). *Örgütlerde güven algılamasının örgütsel sinizm üzerine etkisi ve bir araştırma.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Güllüoğlu, Ö. (2011), *Örgütsel İletişim-İletişim Doyumu ve Kurumsal Bağlılık*, Konya: Eğitim Akademi Yayınları.

Günüşen, Z. E. (2016). *Örgütsel güvenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi ve bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Yüksek Lisans Programı, İstanbul.

Gürbüz, R. (2012). *Algılanan örgütsel destek ve örgütsel güvenin, örgütsel bağlılık ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Erzurum.

Gürbüz, S. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *3*(1:3), 48-75.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe-yöntem-analiz* (4. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

Gürlek, M. (2018). *Kurumsal sosyal sorumluluğun işe adanma üzerindeki etkisinde algılanan dışsal prestijşn ve örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü: otel işletmelerinde bir araştırma,* Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Hafer, J. C. and Martin, T. N. (2008). Job involvement or affective commitment: a sensitivity analysis study of apathetic employee mobility. *Journal of Institute of Behavioural and Applied Management, 8*(1), 2-19.

Hagen, J.M., and Shoe, S. (1998). Trust in Japanese interfirm relations: Institutional sanctions matter. *The Academy of Management Review*, *23*, 589-600.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. and Anderson, R. E. (2010*). Multivariate data analysis,* (7th Edition). Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.

Hair, J. F., Risher, J. J., Sarstedt, M. and Ringle, C. M. (2019). When to use and how to report the result of PLS-SEM. *European Business Review, 31*(1), 2-24. DOI 10.1108/EBR-11-2018-0203

Kaynakça

Hair, J. F., Sarstedt, M., Ringle, C. M. and Gudergan, S. P. (2018). *Advanced issues in partial least squares structural equation modeling.* SAGE Publication: United Kingdom.

Harbalıoğlu, M. (2014). *Örgütsel sessizlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki: Konaklama işletmeleri üzerine bir araştırma,* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Hartmann, L. C. and Bambacas, M. (2000). Organizational commitment: A multi-method scale analysis and test of effects. *The International Journal of Organizational Analysis, 8*(1), 89-108.

Hawass, H. H. (2016). Examining the antecedents of prosocial silence: a relational perspective. *EuroMed Journal of Business*, *11*(2), 248-271 https://doi.org/10.1108/EMJB-07-2015-0031

Held, K. (2020). The power of prestige: investigating employees' commitment in companies acquired by Chinese multinational enterprises in Germany. In Marinov, M. A., Marinova S. T., Larimo, J. A. and Lepoksky, T. (Ed). *International business and emerging economy firms Volume I: Universal ıssues and the Chinese perspective.* (153-188) Switzerland, Palgrave Macmillan.

Helmiati, H., Abdillah, H. R., Anita, R., Nofianti, L. and Zakaria, N. B. (2018). Organizational trust and organizational silence: the factors predicting organizational commitment. *International Journal of Engineering & Technology, 7*(3.35), 126-13.

Hendriks, M. (2016). *Organizational reputation, organizational attractiveness and employer branding: clarifying the concept.* Unpublished master dissertation, University of Twente Student, Netherland.

Herrbach, O., Mignonac, K. and Gatignon, A. (2004). Exploring the role of perceived external prestige in managers' turnover intentions. *International Journal of Human Resource Management, 15*(8), 1390-1407.

Hiçdurmaz, D. ve Öz, F. (2011). Benliğin bilişsel yaklaşımla güçlendirilmesi, *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi, 18*(2), 68-78.

Highhouse, S., Lievens, F., and Sinar, E. F. (2003). Measuring attraction to organizations. *Educational and Psychological Measurement*, *63*, 986–1001.

Hirschman, A. O. (1970). *Exit, voice, and loyalty: responses to decline in firms, organizations, and states.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Hodgkinson, I., R., Hughes, P., Radnor, Z. and Glennon, R. (2018) Affective commitment within the public sector: antecedents and performance outcomes between ownership types, *Public Management Review*, *20*(12), 1872-1895, DOI: 10.1080/14719037.2018.1444193

Hope-Hailey, V., Farndale, E. and Kelliher, C. (2010). Trust in turbulent times: organizational change and the consequences for intra-organizational trust. In M. N. K. Saunders, D. Sinner, G. Dieta, N. Gillespie and R. K. Kewicki (Eds.), *Organizational trust a cultural perspective* (pp. 42-86) Cambridge, UK: Cambridge University Press Edinburgh Building,

Hoş, C. ve Oksay, A. (2015). Hemşirelerde örgütsel bağlılık ile iş tatmini ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *20*(4), 1-24.

Hu, L. and Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives, *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal, 6*(1), 1-55, DOI: 10.1080/10705519909540118

Huang, L. H. (2000). *The perceived leadership behavior and organizational commitment*. Unpublished dissertation. Wayne Huizenga Graduate School of Business and Entrepreneurship Nova Southeastern University.

Huff, L., and Kelley, L. (2003). Levels of organizational trust in ındividualist versus collectivist societies: a seven-nation study. *Organization Science*, *14*(1), 81–90. doi:10.1287/orsc.14.1.81.12807

Hussain, S. and Xian, S. H. (2016). Factors affecting employees' turnover intention in construction companies in Klang, Selangor. *FGIC 2nd Conference on Governance and Integrity*, 108-131.

Hussain, S. and Xian, S.H. (2019). Factors affecting employees' turnover ıntention in construction companies in Klang, Selangor. *Knowledge Enriching Engaging Empowering Social Sciences,* 108-131.

Idrees, N., Ullah, Z., and Khan, M. Z. (2018). Impact of ethical conflict on job performance: The mediating role of proactive behavior. *Asian Journal of Business Ethics, 7*(1), 103–116. https://doi.org/10.1007/s13520-017-0085-7

Igbal, A. (2011). The Impact Assessment of Demographic Factors on Faculty Commitment in the Kingdom of Saudi Arabia Universities. *Journal of College Teaching & Learning, 8*, 1-13.

Igbal, Q, and Ahmad, B, (2016). Organiztional justice, trust and organizational commitment in banking sector of Pakistan, *Journal of Applied Economics and Business, 4*(1), 26-43.

Imran, A. (2016). *Employee silence; mediating role in organizational factors and organizational commitment: empirical evidence from banking sector in Khyber Pakhtunkhwa.* Unpublished doctoral dissertation, Faculty of Busıness Administration Preston University Kohat, Islamabad Campus, Pakistan.

Ingram, T. N., Lee, K. S., and Lucas, G. H. (1991). Commitment and involvement: assessing a salesforce typology. *Journal of the Academy of Marketing Science*, *19*(3), 187–197. https://doi.org /10.1177/009207039101900304

İnce, M. ve Gül H. (2005). *Örgütsel bağlılık: yönetimde yeni bir paradigma*. Çizgi Yayınları, İstanbul.

İraz, R. ve Akgün, Ö. (2011). Örgütsel bağlılığın çalışan performansı üzerine etkilerini ölçmeye yönelik bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 14*(1-2), 225-250.

İşleyici, K. (2015). *Örgütsel adalet ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin incelenmesi (Zonguldak ili örneği).* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Bolu.

Jena, R. (2015). An assessment of demographic factors affecting organizational commitment among shift workers in India. *Management (Croatia)*, *20*(1), 59-77.

Jeon, J. H. (2009). *The Impact of Organizational Justice and Job Security on Organizational Commitment Exploring the Mediating Effect of Trust in Top Management*, Unpublished doctoral thesis, University of Minnesota.

Jo, S. J., and Joo, B. K. B. (2011). Knowledge sharing: the ınfluences of learning organization culture, organizational commitment, and organizational citizenship behaviors. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, *18*(3), 353–364. doi:10.1177/1548051811405208

John, S. P. ve Manikandan, K. (2019). Employee silence: A meta-analytic review, *The International Journal of Indian Psychology, 7*(1), 354-366. DIP:18.01.040/20190701, doi 10.25215/0701.040

Johnson, R. and Wichern D. (2014). *Pearson new international edition applied multivariate statical analysis*. (6.th ed.) Person Education Limited Essex: England.

Jonathan, H., Darroux, C. and Thibeti, M. (2013). Exploring the effect of job satisfaction and demographic factors on affective, normative and continuance commitment: an empirical evidence of public secondary school teachers in Tanzania. *Journal of Education and Practice, 4*(23), 85-96.

Kahn, K. F. (1996). The political consequences of being a woman how to stereotypes influence the conduct of consequences of political campaigns. New York: Columbia University Press.

Kahveci, G. (2010). *İlköğretim okullarında örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiler.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Kalemci Tüzün, İ. (2006). *Örgütsel güven, örgütsel kimlik ve örgütsel özdeşleşme ilişkisi; uygulamalı bir çalışma*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kammeyer-Mueller, J. D., Simon, L. S., and Rich, B. L. (2012). The psychic cost of doing wrong: Ethical conflict, divestiture socialization, and emotional exhaustion. *Journal of Management, 38*(3), 784–808. https://doi.org/10.1177/0149206310381133

Kang, D.-S., Stewart, J. and Kim, H. (2011). The effects of perceived external prestige, ethical organizational climate, and leader-member exchange (LMX) quality on employees' commitments and their subsequent attitudes. *Personnel Review*, *40*(6), 761–784. https://doi.org/10.1108/00483481111169670

Karabağ Köse, E. (2014). Dezavantajlı okullarda öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiler. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *2*(2), 28-36.

Karacaoglu K. ve Küçükköylü, C. (2015). İşgören sessizliğinin örgütsel sinizme etkisi: kamu çalışanları üzerine bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, *15*(3), 401-408.

Kaynakça

Karaçay, G. ve Özel, A. (2020). Örgütsel ödül mekanizmalarının çalışanların iş tatminleri ve işten ayrılma tutumları üzerindeki etkisi ile çalışkan sesliliğinin aracı rolünün yetenekli ve diğer çalışanlar açısından incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(37), 119-138

Karagöz, A. (2008). *İlk ve ortaöğretim okulu yöneticilerinin öğretmenler tarafından algılanan etik liderlik rolleri ile öğretmenlerin örgütsel adanmışlıkları arasındaki ilişki (Bursa ili örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

Karakuş, M. (2005). *Ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel adanmışlık düzeyleri-Elazığ ili örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Karakuş, M., and Aslan, B. (2009). Teacher's commitment focuses: a three-dimensioned view. *Journal of Management Development*, *28*(5), 425-438.

Karaoğlu, B. (2020). *Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin, örgütsel kimlik, örgütsel imaj algılarının, örgütsel bağlılıklarına etkisi (Kayseri ili örneği)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Karrasch, A. I. (2003). Antecedents and consequences of organizational commitment, *Military Psychology*, *15*(3), 23-45.

Kaya, İ. (2017). *Örgütsel prestij, örgütsel kimlik ve örgütsel vatandaşlık kavramları arasındaki ilişki: bir alan araştırması.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.

Kaya, İ. (2017). *Örgütsel prestij, örgütsel kimlik ve örgütsel vatandaşlık kavramları arasındaki ilişki: bir alan araştırması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Kerdiğe, M. (2020). *Çalışanların kurum imaj algısı ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki: Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

Kılıç, T. ve Saygılı, İ. (2019). Örgütsel iletişimin örgütsel sessizliğe etkisinde örgütsel bağlılığın aracı değişken rolü: görgül bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5*(1), 1-22.

Kılınç, E. (2012). *Hekim ve hemşirelerde örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel sessizlik, çalışan performansı ve aralarındaki ilişkinin incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Kıraç, E. (2012). *Örgütsel iletişimin örgütsel bağlılık algılaması üzerindeki etkileri ve bir araştırma.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Kıranlı Güngör, S., ve Potuk, A. (2018). Teachers' perceptions of mobbing, organizational justice, and organizational silence and interrelatedness. *Hacettepe University Journal of Education, 33*(3), 723-742. doi: 10.16986/HUJE.2018036553

Kim, M.R. (2007). Influential factors on turnover intention of nurses; the affect of nurse's organizational commitment and career commitment to turnover intention. *Journal of Korean Academy of Nursing Administration*, *13*(3), 335-344.

Klimchak, M, Barlett, A. K. W. and Mackenzie, W. (2020). Building trust and commitment through transparancy and HR competence a signaling perspective. *Personel Review*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/PR-03-2019-0096

Knoll, M., Dick,V. R. (2013). Do i hear the whistle …? a first attempt to measure four forms of employee silence and their correlates. *Journal of Bussines Ethics, 113*, 349-362. doi: https://doi.org/10.1007/s10551-012-1308-4

Koçak, H. (2019). *Psikolojik sözleşme ihlallerinin örgütsel güven ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi: kamu ve özel sektör karşılaştırması.* Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü, Ankara.

Koçel, T. (2018). *İşletme Yöneticiliği* (17. Baskı). İstanbul: Beta Yayın.

Kohn, L., Corrigan, J., and Donaldson, M. (2000). *To err is human: Building a safer health system.* Washington, Dc: National Academy Press.

Kolay, A. (2012). *Endüstri meslek liselerinde görev yapan öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

Konakçı Göven, E. ve Şentürk, İ. (2019). İlkokullarda örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki (Eskişehir il merkezindeki ilkokullarda bir çalışma). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20* (Özel Sayı), 1-25.

Korkmaz, E. (2017). *Örgütsel bağlılık ve örgütsel sessizlik ilişkisinde güç mesafesinin düzenleyici etkisi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Korkmaz, E. (2018). The Relationship Between Organizational Silence and Allen-Meyer Organizational Commitment Model: A Research In The Health Sector In Turkey. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *3*(1), 200-213.

Kostiuk, D. D. (2012). *Silence: the reasons why people may not communicate.* Unpublished dostoral dissertation, Universty of Missouri, Missouri.

Kowalski, R. M. (1996). Complaints and complaining: functions, antecedents, and consequences. *Psychological Bulletin, 119*, 179–96.

Köybaşı, F. Uğurlu, C. T. ve Ceylan, N. (2017). Okullarda örgütsel bağlılık yaratan bir öncül olarak imaj. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *34*, 155-172.

Kura, K. M., Abubakar, R. A., Abdullahi, S. A., and Akpan, A. B. (2012). Influence of job satisfaction and demographic factors on organizational commitment among teachers of Federal Government Girls' College, Zaria, Nigeria. *Journal of Management Science*, *2*(4), 11-23.

Kurşunoğlu, A., Bakay, E. ve Tanrıöğen, A. (2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *28*(2), 101-115.

Kutlay, Y. (2012). *Araştırma görevlilerinin örgütsel adanmışlık ve öz-yeterliliklerinin örgütsel sessizlikleri üzerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Küçüközkan, Y. (2015). Örgütsel bağlılık ile cinsiyet arasındaki ilişki: hastanelerde çalışan sağlık personeli üzerinde bir araştırma. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi, 1*(1) ,14-37.

Le Pine, J. A. ve Van Dyne, L. (1998). Predicting voice behavior in work groups, *Journal of Applied Psychology, 83*(6), 853-868.

Lim, P. K., Koay, K. Y. and Chong, W. Y. (2020). The effects of abusive supervision, emotional exhaustion and organizational commitment on cyberloafing: a moderated-mediation examination. *Internet Research Emerald Publishing Limited* 1066-2243 DOI 10.1108/INTR-03-2020-0165

Liu, C.-M., and Lin, C.-P. (2018). Assessing the effects of responsible leadership and ethical conflict on behavioral intention. *Review of Managerial Science, 12*(4), 1003–1024. https://doi.org/10.1007/s11846-017-0236-1

Lumineau, F. (2015). How contracts influence trust and distrust. *Journal of Management,* 1-25. DOI: 10.1177/0149206314556656

Lyons, B. D. and Marler, J. H (2011). Got image? Examining organizational image in web recruitment. *Journal of Managerial Psychology*, *26*(1), 58-76. DOI 10.1108/02683941111099628

MacGregor, J. and Stuebs, M. (2014). The silent samaritan syndrome: why the whistle remains unblown. *Journal of Businesss Ethics*, *120*(2), 149-164.

Madenoğlu, C., Uysal, Ş., Sarıer, Y. ve Banoğlu, K. (2014). Okul müdürlerinin etik liderlik davranışları ile öğretmenlerin iş doyumlarının örgütsel bağlılıkla ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *20*(1), 47-69.

Mael, F., and Ashforth, B. (1992). Alumni and their alma mater: a partial test of the reformulated model of organizational identification. *Journal of Organizational Behavior*, *13*, 103-124.

Malewicki, D. S. (2003). *The role of commitment and trust in entreprenuer network organization.* Unpublished doctoral dissertation, University of Illinois at Chicago.

Mannan, A. and Kashif, M. (2020), Being abused, dealt unfairly, and ethical conflicting? Quitting occupation in the lap of silence, *Asia-Pasific Journal of Business Administration, 12*(1), 22-39.

Marcoux, G., Guihur, I. and Leclerc, A. (2021). Co-operative difference and organizational commitment: The filter of socio-demographic variables. *The International Journal of Human Resource Management, 32*(4), 822-845. DOI: 10.1080/09585192.2018.1504105

Kaynakça

Marique, G., Stinglhamber, F., Desmette, D., Caesens, G. and De Zanet, F. (2012). The relationship between perceived organizational support and affective commitment: A social identity perspective. *Group & Organization Management*, *38*(1), 68-100. DOI: 10.1177/1059601112457200

Martin, T. N. and Hafer, J. C. (1995). The multiplicative ınteraction effects of job ınvolvement and organizational commitment on the turnover ıntentions of full- and part-time employees. *Journal of Vocational Behavior*, *46*(3), 310-331.

Mathieu, J. E. and Zajac, D. M. (1990). A review and meta-analysis of the antecedents, correlates, and consequences of organizational commitment. *Psychological Bulletin*, *108*(2), 171-194.

McAllister, D.J. (1995). Affect- and cognition-based trust as foundations for interpersonal cooperation in organizations. *Academy of Management Journal*, *38*(1), 24-9.

McCormack, D., Casimir, G., Djurkovic, N., and Yang, L. (2006). The concurrent effects of workplace bullying,satisfaction with supervisor,and satisfaction with co-workers on affecitve commitment among school teachers in China. *International Journal of Conflict Management*, *17*, 316-331.

McGregor, D. (1960). *The Human Side of Enterprise*. New York: McGrawHill.

McLeary, C. N. and Cruise, P. A. (2015). A context-specific model of organizational trust an examination of cognitive and socio-affective trust determinants in unique cultural settings, *Cross Cultural Management*, *22*(2), 297-320. DOI: 10.1108/CCM-11-2013-0180

Mert G. (2018), Örgüt kültürünün iş performansına etkisinde örgütsel bağlılığın incelenmesi, *BMIJ, 6*(3): 420-436 doi: http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v6i3.367

Mert, İ. S., Keskin, N. and Baş, T. (2010). Leadership style and organizational commitment: test of a theory in Turkish banking sector, *Journal of Academic Research in Economics*, *2*(1), 1-19.

Mete, M. ve Aksoy, C. (2015). Çalışanların adalet algıları açısından örgütsel güven ile örgütsel bağlılığın karşılaştırılması: bankacılık sektöründe bir uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14*(54), 233-246.

Mete, Y. A. ve Serin, H. (2014). Effect of Perceived Organizational Justice and Organizational Trust on Organizational Commitment Behavior. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 265-286.

Meyer, J. P., Paunonen, S. V., Gellatly, I. R., Goffin, R. D. and Jackson, D. N. (1989). Organizational commitment and job performance: It's the nature of the commitment that counts. *Journal of Applied Psychology*, *74*, 152-156.

Meyer, J. P., and Herscovitch, L. (2001). Commitment in the workplace: Toward a general model. *Human Resource Management Review*, *11*(3), 299–326. https://doi.org/10.1016/S1053-4822(00)00053-X

Meyer, J. P., Irving, P. G., and Allen, N. J. (1998). Examination of the combined effects of work values and early work experiences on organizational commitment. *Journal of Organizational Behavior*, *19*(1), 29–52. doi:10.1002/(sici)1099-1379(199801)19:1<29:aid-job818>3.0.co;2-u

Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., Topolnytsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: a meta-analysis of antecedents, correlates, and consequences. *Journal of Vocational Behavior*, *61*, 20-52. doi:10.1006/jvbe.2001.1842

Mignonac, K., Herrbach, O., and Guerro, S. (2006). The Interactive Effects of Perceived External Prestige and Need for Organizational Identification on Turnover Intentions. *Journal of Vocational Behavior, 69*, 477-493.

Mignonac, K., Herrbach, O., Archimi, C. S. and Manville, C. (2018). Navigating ambivalence: perceived organizational prestige–support discrepancy and its relation to employee cynicism and silence. *Journal of Management Studies*, *55*(5), 837-872. doi: 10.1111/joms.12330

Milgram, S. (1974). *Obedience to authority an experimental view*. U.S.A: Harper&Row Publishers Inc.

Miller, A. (2009). *Breaking down the Wall of silence: The liberating experience of facing painful truth.* Newyork: Meridian.

Milliken, F. J., Morrison, E. W. ve Hewlin, P. F. (2003). An Exploratory Study of Employee Silence: Issues That Employees Don't Communicate Upward and Why. *Journal of Management Studies, 40*(6), 1453–1476.

Milliken, F.J. and Morrison, E.W. (2003). Shades of silence: emerging themes and future directions for research on silence in organizations. *Journal of Management Studies*, *40*(6), 1563-1568.

Milliken, F.J., Morrison, E.W. and Hewlin, P.F. (2003), An exploratory study of employee silence: issues that employees don't communicate upward and why. *Journal of Management Studies*, *40*(6), 1453-1476.

Miroshnik, V. (2013). O*rganizational culture and commitment transmission in multinationals,* England, UK: Palgrave Macmillan.

Mishra, A., K. (1996). Organizational responses to crisis: The role of mutual trust and top management teams. In Kramer, Roderick M. and Thomas Tyler (Eds.) *Trust In Organizations* (pp. 261-287). Newbury Park, CA: Sage. 1996. 261-287.

Mishra, S. K., Bhatnagar, D., D'Cruz, P., and Noronha, E. (2012). Linkage between perceived external prestige and emotional labor: Mediation effect of organizational identification among pharmaceutical representatives in India. *Journal of World Business*, *47*, 204-212.

Mišiča, K. U. and Podnar, K. (2019). Perception of city management, fellow residents, and Perceived External Prestige (PEP) as antecedents of city affective commitment - The city marketing perspective. *Cities*, *84*, 66-74.

Mone, M. (1997). How we got along after the the downsizing: post-downsizing trust as a double edge sword, *Public Administration Quarterly*, *21*, 309-335.

Morgan, R.M. and Hunt, S., D. (1994). The commitment-trust theory of relationship marketing. *Journal of Marketing*, *58* (July), 20-38.

Morrison, E. W. and Milliken F. J. (2000). Organizational silence: a barrier to change and development ın a pluralistic world. *Academy of Management Review, 25* (4):706-725.

Morrison, E.W. (2011). Employee voice behavior: integration and directions for future research. *Academy of Management Annals, 5*(1), 373-412.

Morrison, E.W. and Milliken, F.J. (2000), Organizational silence: a barrier to change and development in a pluralistic world, *Academy of Management Review*, *25*(5), 706-725.

Morrow, P. C. (1983). Concept redundancy in organizational research: The case of work commitment. *Academy of Management Review*, *8*, 486-500.

Morrow, P. C. (2011). Managing organizational commitment: Insights from longitudinal research. *Journal of Vocational Behavior*, *79*, 18-35.

Mottaz, C. J. (1989). An analysis of the relationship between attitudinal commitment and behavioral commitment. *The Sociological Quarterly*, *30*(1), 143-158. Retrieved January 29, 2021, from http://www.jstor.org/stable/4121457

Mowday, R. T. (1998). Reflections on the study and relevance of organizational commitment. Human Resourse Management Review, *8*(4), 387-401.

Mowday, R. F., Steers, R. M., Porter, L. M. (1979). The measurement of organizational commitment. *Journal of Vocational Behavior*, *14*(2), 224-247. doi:10.1016/0001-8791(79)90072-1

Möllering, G. and Lee. S. H. (2004). Understanding organizational trust-fundations, constellations, and issues of operationalisation, *Journal of Managerial Psychology*, *19*(6), 556-570.

Mullen, E. (1990). *The effects of organizational commitment, job involvement and career commitment on work-related attitudes and perceptions*. Unpublished master of science dissertation, Iowa State University, Ames, Iowa.

Muneer, S., Igbal, S. M. J., Khan, S. R. and Long, C. S. (2014). An Incorporated Structure of Perceived Organizational Support, Knowledge-Sharing Behavior, Organizational Trust and Organizational Commitment: A Strategic Knowledge Management Approach, *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences, 8*(1), 42-57.

Mutlu, P. (2013). *The effect of perceived external prestige on the relationship between perceived overqualification and both organizational commitment and turnover intention.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Organizational Behavior Yüksek Lisans Programı, İstanbul.

Nafei, W. A. (2016a). Organizational silence: its destroying role of organizational citizenship behavior. *International Business Research*, *9*(5), 57-75.

Kaynakça

Nafei, W. A. (2016b). Organizational silence: an obstacle to organizational learning. *Case Studies Journal*, *5*(9) 52-71.

Nafei, W. A. (2018). The influence of organizational ethical culture and organizational commitment on organizational whistle blowing intentions: evidence from Sadat City University in Egypt. *Case Studies Journal*, *7*(12), 89-102.

Near, J. P. and Miceli, M. P. (1986). Organizational dissidence: the case of whistle-blowing. *Journal of Bussiness Ethic,* 4*,* 1-16.

Nemeth, C.J. ve Nemeth-Brown, B. (2003). Better than ındividuals? the potential benefits of dissent and diversity for group creativity. In P. Paulus (Eds.), *Group Creativity: Innovation through Collaboration* (pp. 64-84). Oxford University Press, Incorporated, Cry, NC, USA.

Neves, P. and Caetano A. (2006). Social exchange processes in organizational change: the roles of trust and control. *Journal of Change Management. 6*(4), 351-364.

Ng, T. W. H. (2015). The incremental validity of organizational commitment, organizational trust, and organizational identification. *Journal of Vocational Behavior, 88*, 154-163.

Ng, T. W. H. and Feldman, D. C. (2013). Changes in perceived supervisor embeddedness: effects on employees' embeddedness, organizational trust, and voice behavior. *Personel Psychology*, *66*, 645-685.

Nienaber, A. M., Hofeditz, M. and Searle, R. H. (2014). Do we bank on regulation or reputation? A meta-analysis and meta-regression of organizational trust in the financial services, *International Journal of Bank, 32*(5), 367-407.

Nikmaram S., Yamchi H., Samereh S., Zahrani M. and Alvani S. (2012). Study on relationship between organizational silence and commitment in Iran. *World Applied Science Journal, 17*(10), 1271-1277.

Nikolaou, I., Vakola, M. and Bourantas, D. (2011). The role of silence on employees' attitudes "the day after" a merger, *Personnel Review*, 723-741.

Nikolaou, I., Vakola, M. and Bourantas, D. (2011). The role of silence on empolyees' attitudes "the day after" a merger, *Personnel Review*, *40*(6), 723-741.

Nitzl, C. (2016). The use of partial least squares structural equation modelling (PLS-SEM) in management accounting research: Directional for future theory development*. Journal of Accounting Literature, 37*, 19-35

Ohana, M. (2014). A multilevel study of the relationship between organizational justice and affective commitment: The moderating role of organizational size and tenure. *Personnel Review*, *43*, 654-671. http://dx.doi.org.libaccess.sjlibrary.org/10.1108/PR05-2013-0073

Okur, F. (2016). *Örgütsel sessizlik ve örgütsel güven arasındaki ilişkinin incelenmesi: tekstil sektöründe bir araştırma.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Oliver, N. (1990). Work rewards, work values, and organizational commitment in an employee-owned firm: Evidence from the U.K. *Human Relations*, *43*(6), 513-526.

Omarov, A. (2009). *Örgütsel güven ve iş doyumu: özel sektörde uygulama.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Onyeizugbe, C. U., Orogbu, L. O., Mande, S. and Michael, J. E. (2018). Organizational trust and employee performance in selected hotels in Edo state of Nigeria. *Journal of Research in Business, Economics and Management, 10*(4), 2034-2045.

Onyeizugbe, C. U., Orogbu, L. O., Mande, S. and Michael, J. E. (2018). Organizational trust and employee performance in selected hotels in Edo State of Nigeria. *Journal of Research in Business, Economics and Management*, *10*(4), 2034-2045.

Öcel, H. (2013). Örgüt kimliğinin gücü, algılanan örgütsel prestij ve kişi-örgüt uyumu ile bağlamsal performans arasındaki ilişkiler: örgütsel bağlılığın aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi, 28*(71), 37-53.

Önder, M. (2015). Devlet ve vakıf üniversitelerinde çalışan personelin örgütsel güven algıları (Ankara ili örneği). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Örk, H. (2006). *İşletmelerde kriz dönemlerinde insan kaynakları politikaları ve bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Örücü, E. ve Kambur, E. (2017). Otel çalışanlarında örgütsel sessizlik ve örgütsel güven ilişkisi bandırma ilçesi örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *10*(52), 1109–1123.

Öz Aktepe, Ş. (2013). *The intervening role of organizational identifıcation between work-related well-being and turnover intention and supportive HR practices and perceived external prestige,* Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özbek, M.F. (2004). Geleneksel toplumlar ve güven bağlamında etnosentrik eğilim ilişkisi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, *3*, 1-8.

Özdemir, L. ve Sarıoğlu Uğur, S. (2013). Çalışanların "örgütsel ses ve sessizlik" algılamalarının demografik nitelikler acısından değerlendirilmesi: Kamu ve özel sektörde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *27*(1), 257-281.

Özgür, E., Ö. (2015). *Algılanan örgütsel prestij, örgütsel özdeşleşme ve öğrenci başarısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mezlana Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2021). *Örgütsel davranış* (9. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.

Özkaya, M., Kocakoç, İ., ve Karaa, E. (2006). Yöneticilerin örgütsel bağlılıkları ve demografik özellikleri arasındaki ilişkileri incelemeye yönelik bir alan çalışması. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *13*(2), 77-96.

Özutku, H. (2008). Örgüte duygusal, devamlılık ve normatif bağlılık ile iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, *37*(2), 79-97.

Paker, N. (2009). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel güvenleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki (Sakarya ili örneği).* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Parasuraman, S. and Nachman, S.A. (1987). Correlates of organizational and professional commitment: the case of musicians in symphony orchestras. *Group and Organization Management, 12*, 287-303. https://doi.org/10.1177/105960118701200305

Paşa, Ö. (2015). *Öğretmenlerin yöneticiye güven düzeyleri ve okul yöneticisi tarafından sergilenen etik liderlik davranışlarının örgütsel sessizlik üzerindeki etkisi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mevlana Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Peirce, E., Smolinski, C. A. and Rosen, B. (1998). Why sexual harasment complaints fall on deaf ears. *Academy of Management, 12*(3), 41-54.

Perry, R. W. and Mankin, L. D. (2004). Understanding employee trust in management: conceptual clarification and correlates. *Public Personnel Management*, *33*(3), 277-290.

Petrou, P., Demerouti, E. and Schaufeli, W. B. (2015). Job crafting in changing organizations: antecedents and ımplications for exhaustion and performance, *Journal of Occupational Health Psychology*, *20*(4), 470-480.

Piderit, S. K. and Ashford, S. J. (2003). Breaking silence: tactical choices women managers make in speaking up about gender-equity issues. *Journal of Management Studies*, *40*(6), 1477-1502.

Pinder, C.C. and Harlos, K.P. (2001), Employee silence: quiescence and acquiescence as responses to perceived injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management, 20*, 331-369. Emerald Group Publishing Limited.

Ployhart, R.E. (2006). Staffing in the twenty-first century: new challenges and strategic opportunities. *Journal of Management*, *32*, 868-97.

Podnar, K. (2011), Perceived external prestige, organizational ıdentification and organizational commitment: an empirical examination. *Teorija in Praksa Let*, *48*(6), 1611-1627.

Polat, S. (2009). *Eğitim örgütleri için sosyal sermaye örgütsel güven.* Ankara: Pegem Akademi.

Ponnu, C. H. and Chuah, C. C. (2010). Organizational commitment, organizational justice and employee turnover in Malaysia, *African Journal of Business Management*, *4*(13), 2676-2692.

Porter, L. W., Steers, R. M. and Boulian, P. V. (1973). Organizational commitment, job satisfaction and turnover among psychiatric techinicians, *Techinical Report*, 16,

Kaynakça

Postmes, T., Tanis, M., and de Wit, B. (2001). Communication and commitment in organizations: a social identity approach. *Group Processes & Intergroup Relations*, *4*(3), 227–246. doi: 10.1177/ 1368430201004003004

Powell, D. M. and Meyer, J. P. (2004). Side-bet theory and the three-component model of organizational commitment. *Journal of Vocational Behavior*, *65*, 157-177.

Premeaux, S.F. (2001). *Breaking the silence: toward an understanding of speaking up in the workplace,* Unpublished doctoral dissertation, Louisiana State University, Lousiana.

Premeaux, S.F. ve Bedeian, A.G. (2003). Breaking the silence: the moderating effects of self-monitoring in predicting speaking up in the workplace. *Journal of Management Studies, 40*(6), 1539-1562.

Putti, J. M., Aryee, S., and Liang, T. K. (1989). Work values and organizational commitment: A study in the Asian context. *Human Relations*, *42*(3), 275-288.

Qaisar, M.U., Rehman, M.S., and Suffyan, M. (2012). Exploring effects of organizational commitment on employee performance: implications for human resource strategy. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business, 3*(11), 248-255.

Qi, Y., and Ming-Xia, L. (2013). Ethical leadership, organizational identification and employee voice: examining moderated mediation process in the Chinese insurance industry. *Asia Pacific Business Review*, *20*(2), 231–248. doi:10.1080/13602381.2013.823712

Rafiei, M., Amini, M. T., and Foroozandeh, N. (2014). Studying the impact of the organizational commitment on the job performance, *Management Science Letters*, *4*, 1841-1848. DOI:10.5267/j.msl.2014.6.046

Rathi, N. and Lee, K. (2015). Retaining talent by enhancing organizational prestige An HRM strategy for employees working in the retail sector. *Personnel Review*, *44*(4), 454-469.

Rayan, A. R. M., Ali, N. A. M., and Moneim, M. S. K. A. (2020). The supervisor's support for silence and the organizational commitment: the mediating role of organizational silence behavior, *European Journal of Business and Management Research*, *5*(2), 1-8. DOI: http:// dx.doi.org/10.24018/ ejbmr. 2020.5.2.207

Reade, C. (2001). Antecedents of organizational identification in multinational corporations: fostering psychological attachment to the local subsidiary and the global organization. *International Journal of Human Resource Management*, *12*, 1269-1291.

Reina, D. S., and Reina, M. L. (1999). *Trust and betrayal in the workplace: building effective relationships in your organization*. San Francisco, CA: Berrett-Koehler Publishers, Inc.

Rhee, J., Dedahanov, A. and Lee, D. (2014). Relationships among power distance, collectivism, punishment, and acquiescent, defensive, or prosocial silence. *Social Behavior and Personality, 42*(5), 705-720.

Riketta, M. and Landerer, A. (2005). Does perceived threat to organizational status moderate the relation between organizational commitment and work behavior, *Journal of Management, 22*, 193-200.

Ristig, K. (2004). *Antecedents and consequences of trust within organizations.* Unpublished doctoral dissertation, Louisiana Tech University, Lousiana.

Robbins, S. P. and Judge, T. A. (2018) *Organizational behavior* (17.st edition). Pearson Education Limited, Edinburgh Gate, Harlow, Essex CM20 2JE, England.

Rodrigo, P., Aqueveque, C. and Duran, I. J. (2019). Do employees value strategic CSR? A tale of affective organizational commitment and its underlying mechanisms. *Business Ethics A European Review,* 1-17. DOI: 10.1111/beer.12227

Rousseau, D., Sitkin, S., Burt, R., and Camerer, C. (1998). Not so different after all: A cross-discipline view of trust. *Academy of Management Review*, 23, 393-404.

Roxenhall, T. and Andresen, E. (2012). Affective, calculative and normative commitment: An assessment of relationship. *World Review of Business Research*, *2*(5), 86–96.

Ruçlar, K. (2013*). Örgüt kültürü ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişki: Sakarya üniversitesi örneği.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Rylander, D., Strutton, D., and Pelton, L. E. (1997). Toward a synthesized framework of relational commitment: ımplications for marketing channel theory and practice. *Journal of Marketing Theory and Practice*, *5*(2), 58–71. doi:10.1080/10696679.1997.11501765

Sağlam Arı, G. (2003). Yöneticiye duyulan güven örgütsel bağlılığı artırır mı?, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, *2*, 17-36.

Saks, A. M. (2006). Antecedents and consequences of employee engagement. *Journal of Managerial Psychology, 21*(7), 600-619.

Salami, S.O. (2008). Demographic & psychological factors predicting organizational commitment among ındustrial workers. *Anthropologist*, *10*, 31-38

Sancak, Ö. (2016). *Örgütsel güvenin örgütsel bağlılıklar ilişkisini belirlemeye yönelik bir araştırma.* Yüksek lisans bitirme projesi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Programı, Denizli.

Saparito, P. A. (2001). *Antecedents and consequences of inter-organizational trust: an examination of bank-small firm relationship,* Unpublished doctoral dissertation, The State University of New Jersey.

Sargut, A. S. (2019). Örgütsel davranış alanının ontolojisi ve epistemolojisi üzerine bir tartışma. Yürür, S. (Ed). *Örgütsel davranış kuramları*. (1-21) İstanbul, Beta Basım Dağıtım.

Sarıdede, U. (2019). İlköğretim öğretmenlerinin örgütsel sessizlik düzeylerinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi [Journal of Theoretical Educational Science], 12*(3), 950-961.

Sarıkaya, M. (2013). *Karar verme süreçleri ve örgütsel sessizlik.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Sarıoğlu, G. S. (2013). *Mobbing ve örgütsel sessizlik: enerji sektörü çalışanları üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Osmaniye.

Saridakis, G., Lai, Y., Torres R. I. M. and Gourlay, S. (2018). Exploring the relationship between job satisfaction and organizational commitment: an instrumental variable approach. *The International Journal of Human Resource Management*, 1-31. DOI:10.1080/09585192.2017.1423100

Sayan, İ. (2018). *Kurumsal liderlik tarzlarını algılamanın örgütsel bağlılık ve vatandaşlığa etkisinde çalışanların motivasyon seviyelerinin rolü ve bir araştırma.* Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Saygu, Y. (2019). *Örgütsel prestijin örgütsel özdeşleşme düzeyine etkisi: sağlık işletmelerinde bir uygulama.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Sayın, U. (2009). *Güven: işletmelerde algılanan örgütsel adalet ve iş tatmini arasındaki ilişkide bir aracı – bir uygulama.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Schoorman, F. D., Mayer, R. C. and Davis, J. H. (2007). An integrative model of organizational trust: Past, present, and future. *Academy of Management Review*, *32*, 344–354.

Schwartz, F.N. (1989). Management women and the new facts of life. *Women in Management Review*, *4*(5), 5-14. https://doi.org/10.1108/EUM0000000001789

Schwenk, C. R (1986). Information, cognitive biases, and commitment to a course of action. *Academy Of Management Review*, *11*(2), 298-310.

Schwepker, C. H., Jr. (2015). Influencing the salesforce through perceived ethical leadership: The role of salesforce socialization and person–organization fit on salesperson ethics and performance. *Journal of Personal Selling & Sales Management, 35*(4), 292–313. https:// doi.org/10.1080/08853 134.2015.1106769

Schwepker, C. H., Jr. (2019). Strengthening customer value development and ethical intent in the salesforce: The influence of ethical values person–organization fit and trust in manager. *Journal of Business Ethics, 159*(3), 913–925. https://doi.org/10.1007/s1055 1-018-3851-0

Selvitopu, A., ve Şahin, H. (2013). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *14*(2), 171-189.

Kaynakça

Sevgin, M. N. (2019). *Dönüşümcü ve etkileşimci liderlik davranışının iş yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık üzerine etkisi: beş yıldızlı otel çalışanları üzerine bir araştırma.* Yayınlanmamış doktora tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Shah, N. H., Ishaq, M. and Nawaz, A. (2020). Demographic variables effect the organizational commitment of teachers: myth or reality. *Sir Syed Journal of Education & Social Research, 3*(3), 293-300. DOI: https://doi.org/10.36902/sjesr-vol3-iss3-2020(293-300)

Shahid, A. ve Azhar, S. M. (2013). Gaining employee commitment: linking to organizational effectiveness. *Journal of Management Research, 5*(1), 250–268.

Sharieff, G. Q. (2021). Building Organizational Trust During a Pandemic. *NEJM Catalyst Innovations in Care Delivery*, 1-6. DOI: 10.1056/CAT.20.0599

Sharu P John, Manikandan K. (2019). Employee silence: a meta-analytic review. *International Journal of Indian Psychology, 7*(1), 354-366. DIP:18.01.040/20190701, DOI:10.25215/0701.040

Sherif, M. (1935). A study of some social factors in perception. *Archives of Psychology (Columbia University), 187*, 1-60.

Singh, Jagdip. 1990. Voice, exit, and negative word of mouth behaviors: an ınvestigation across three service categories. *Journal of the Academy of Marketing Science, 18*, 1-15.

Sjahruddin H, and Sudiro AA. (2013). Organizational justice, organizational commitment and trust in manager as predictor of organizational citizenship behavior. *Interdisciplinary Journal Of Contemporary Research In Busıness*, *4*(12), 133–141.

Slattery, J.P. ve Selvarajan, T.T.R. (2005). Antecedents to temporary employee's turnover intention. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, *12* (1), 54-66.

Smidts, A., Pruyn, H., and Van Riel, B. (2001). The impact of employee communication and perceived external prestige on organizational identification. *Academy of Management Journal*, *44*, 1051-1062.

Soycan, Ş. H. (2010). *Bankalarda birleşme sonrası örgütsel bağlılık ve örgütsel sessizlik ilişkisi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, İstanbul.

Sönmez, H. (2014). *Değişim yaşanan örgütlerde iş tatmini ile örgütsel bağlılık ilişkisi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Spence Laschinger, H.K., Finegan, J. and Shamian, J. (2002). The impact of workplace empowerment, organizational trust on staff nurses' work satisfaction and organizational commitment. *Advances in Health Care Management* (Advances in Health Care Management, Vol. 3), Emerald Group Publishing Limited, Bingley, pp. 59-85. https://doi.org/10.1016/S1474-8231(02)03006-9

Steers, R. M. (1977). Antecedents and outcomes of organizational commitment. *Administrative Science Quarterly*, *22*, 46–56.

Storey, J., Ulrich, D. and Wright, P. M. (2019). *Strategic human resource management a search overview.* Exeter, Devon, UK: Swales & Willis Ltd.

Stride, C. Wall, T. D. and Catley, N. *(2007). Measures of job satisfaction, organizational commitment, mental health and job-related well-being a benchmarking manual.* (2.nd edition). John Wiley&Sons Ltd., West Sussex England.

Suliman, A. and Iles, P. (2000). Is continuance commitment beneficial to organizations? Commitment performance relationship: a new look. *Journal of Managerial Psychology, 15*(5), 407-426.

Sung, M. and Yang, S., U. (2008). Toward the model of university image: the influence of brand personality, external prestige, and reputation, *Journal of Public Relations Research*, *20*(4), 357-376.

Sürücü L. ve Maşlakçı, A. (2018). Örgütsel bağlılık üzerine kavramsal bir inceleme. *International Journal of Management and Administration*, *2*(3), 49-65.

Şahin, M. (2017). *Örgüt kültürünün örgütsel bağlılık üzerine etkisi: kamu kuruluşlarına yönelik bir araştırma,* Yayınlanmamış doktora tezi. Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şakar, A. N. (2015). Örgütsel güven. N. D. Ergun Özler (Ed.*), Örgütsel davranışta güncel konular* (ss. 21-40). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Şehitoğlu, Y. (2010). *Örgütsel sessizlik örgütsel vatandaşlık davranışı ve algılanan çalışan performansı ilişkisi.* Yayınlanmamış doktora lisans tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Gebze.

Şimşek, S. ve Taşçı, A. (2004). Örgütlerde "güven" konsepti ve emniyet örgütü'nde güven modellerinin değerlendirilmesi. *Polis Dergisi*, 34, 1-8.

Şimşek, Ş. ve Çelik, A. (2016). *Yönetim ve organizasyon* (18. Baskı). Konya: Eğitim Yayınevi.

Şirin, E. (2018). *Örgütsel prestij algısı ile çalışanların örgüte bağlılıkları arasındaki ilişkide lider üye etkileşiminin rolü üzerine bir araştırma.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Organizasyon Bilim Dalı, İstanbul.

Taborošı, S., Strukan, E., Poštın, J., Konjıkušıć, M. And Nıkolıć M. (2020). Organizational commitment and trust at work by remote employees, *Journal of Engineering Management and Competitiveness, 10*(1), 48-60.

Tak, B. ve Çiftçioğlu, A. (2009). Algılanan örgütsel prestij ile örgütsel bağlılık ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkilerin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, *18*, 100-116.

Talukder, A.K.M.M.H. (2019). Supervisor support and organizational commitment: the role of work–family conflict, job satisfaction, and work–life balance. *Journal of Employment Counseling*, *56*, 98-116. https://doi.org/10.1002/joec.12125

Tamer, İ, ve Bozaykut Bük, T. (2020). Algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılık üzerine kavramsal bir inceleme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi ASEAD 7*(2), 139-147.

Tanyolaç, C. ve Şenyuva, Z. (2019). Duygusal olaylar kuramı. Yürür, S. (Ed). *Örgütsel davranış kuramları.* (313-340) İstanbul, Beta Basım Dağıtım.

Taslak, S. ve Akın, M. (2005). Örgüt imajı üzerinde etkili olan faktörlere yönelik bir araştırma: Yozgat İli Emniyet Müdürlüğü örneği, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*(19), 263-294.

Taş, A. (2017). İş doyumu ve örgütsel bağlılık. S. Özdemir ve N. Cemaloğlu (Ed.), *Örgütsel davranış ve yönetim* (ss. 421-446). Ankara: Pegem Akademi.

Taşdemir Afşar, S. (2011). *Çalışma yaşam kalitesinin örgütsel bağlılık düzeyi üzerindeki etkisi: Devlet ve vakıf üniversitelerinde çalışan akademisyenler üzerine nicel bir araştırma.* Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Taşkın, A. (2018). *Örgütsel sessizliğin kayırmacılığa etkisi örgütsel güvenin aracılık rolü: Mersin ili örneği.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Yüksek Lisans Programı, Mersin.

Taşkın, F. ve Dilek, R. (2010). Örgütsel güven ve örgütsel bağlılık üzerine bir alan araştırması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *2*(1), 37-46.

Taşkıran, E. (2010). *Liderlik Tarzının Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Adaletin Rolü Ve Bir Araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Thorsteinson, T. J. (2003). Job attitudes of part-time vs. full-time workers: A meta-analytic review. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, *76*(2), 151–177. doi:10.1348/096317903765913687

Tims, M., A. B. Bakker ve D. Derks (2012). Development and validation of the job crafting scale. *Journal of Vocational Behavior, 80*(1), 173 - 186.

Timuroğlu, M. K. ve Alioğulları, E. (2019). Örgütsel güvenin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisi: Erzurum ili araştırma görevlileri üzerine bir araştırma, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 33*(1), 243-264.

Tiryaki, T. (2005). *Örgüt kültürünün örgütsel bağlılık üzerine etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Togo, O. T. (2020). *Kurumsal spor organizasyonlarında örgütsel bağlılık ve yaşam kalitesi.* Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Tokgöz, E., Seymen, O.A. (2013). Örgütsel güven, örgütsel özdeşleşme ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki: bir devlet hastanesinde araştırma. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 10*(39), 61-76.

Topaloğlu, I. G. (2010). *İşgörenlerin adalet ve etik algıları açısından örgütsel güven ile örgütsel bağlılık ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kaynakça

Toplaoğlu, R. (2010). *Kurumsal imaj ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin tespitine yönelik araştırma.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Trautman, N., E. (2001). Police code of silence: Facts revealed, *Law and Order Magazine, 49*, 68-76.

Trompenaars, F. and Hampden-Turner, C. (2020). *Riding the waves of culture, understanding diversity in global business*, (4th Edition), USA: McGraw Hill.

Tschannen-Moran, M. and Hoy, W. K. (2000). A multidisciplinary analysis of the nature, meaning and measurement of trust. *Review of Educational Research*, *71*(4), 547-593.

Tulunay, Ö. (2010). *Sınıf öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyleri ve örgütsel bağlılık ve örgütsel iletişim ile ilişkisi (Sivas il örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Tuna, M., Ghazzawi, I., Yeşiltaş, M., Akbaş Tuna, A. ve Arslan S. (2015). The effects of the perceived external prestige of the organization on employee deviant workplace behavior The mediating role of job satisfaction. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 28*(2), 336-396.

Turan, M. F. ve Çınar, Ö. (2019). *Örgütsel sessizlik ile örgütsel güven arasındaki ilişkinin incelenmesi: Ağrı örneği.* İstanbul: Hiperyayın.

Turgut, A. ve Akbolat, M. (2017). Örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel özdeşleme ve örgütsel sessizlik ilişkisine yönelik sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, *20*(3), 357-384.

Turner, J. B. (1968). In response to change: social work at the crossroad. *Social Work*. 7-15. doi:10.1093/sw/13.3.7

Tümkaya, S., ve Ulum, H. (2019). Öğretmenlerde örgütsel bağlılığın çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Bir meta-analiz çalışması. *Kastamonu Education Journal*, *27*(3), 1103-1121. doi: 10.24106/kefdergi.2685

Türkiye Bankalar Birliği. (2020). *Banka çalışna ve şube sayıları* https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikiraporlar/ekler/1433/Banka_Calisan_ve_Sube_Sayilari-Eylul_2020.pdf (01.01.2021)

Türköz, T., Polat, M. ve Coşar, S. (2013). Çalışanların örgütsel güven ve sinizm algılarının örgütsel bağlılık üzerindeki rolü. *Yönetim ve Ekonomi, 20*(2), 285-302.

Tyler, T, and Kramer, R, (1996) *Trust in organizations – frontiers of theory and research*. Sage, Beverly, Hills, pp 16–20, 25

Uçar, R. and Dalgıç, S. (2020). Relationship between school principals' strategic leadership characteristics and school teachers' organizatıonal commitment levels. *Eurasian Journal of Educational Research*, *91*(2021), 105-126.

Ulu, S. (2011). *Örgütsel hizmet odaklılık ve algılanan dışsal prestijin bağlamsal performans üzerindeki etkisi: konaklama işletmelerinde bir uygulama*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Ülgen, B., Sağlam, M. ve Bazargani, S. M. (2019). İranlı ve Türk çalışanların demografik özelliklere göre seslilik ve sessizlik davranışları üzerine bir araştırma, *Ege Akademik Bakış, 19*(2), 205-220.

Ülker, F. ve Kanten, P. (2009). Örgütlerde sessizlik iklimi, işgören sessizliği ve örgüte bağlılık ilişkisine yönelik bir araştırma, *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, *1*(2), 111-126.

Ünlü, U. (2019). *Örgüt kültürünün ve terfi imkanlarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.

Vakola, M., ve Bouradas, D., (2005). Antecedents and consequences of organizational silence: an empirical investigation, *Employee Relations*, *27*(5), 441-458. DOI 10.1108/01425450510611997

Van Dyne, V.L., Ang, S. and Botero, I. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of Management Studies*, *40*(6), 1360-1392.

Vardarlıer, P. ve Akıner, Ö. (2017). Örgütsel bağlılık ve örgütsel sessizlik ilişkisini belirlemeye yönelik ampirik bir çalışma. *Siyaset, Ekonomi ve yönetim Araştırmaları Dergisi, 5*(3), 79-94.

Varışlı, N. (2019). *Örgütsel bağlılık ve iş tatmininin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin incelenmesi: Ankara ilindeki beş yıldızlı konaklama işletmelerinde bir uygulama*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Vemuri, S. and Vemuri, S. (2019). Types of silence in the workplace. *Managing Silence in Workplaces, Emerald Publishing Limited,* 31-43. doi: https://doi.org/10.1108/978-1-78973-445-420191013

Vogel-Scibilia, S. E. (2003). Ostracism: the power of silence. *Psychiatric Services*, *54*(1), 112-119.

Voorhees, C. M., Brady, M. K., Calantone, R. and Ramirez, E. (2016). Discriminant validity testing in marketing: an analysis, causes for concern, and proposed remedies, *Academy of Marketing Science*, *44*, 119-134.

Wallace, J. E. (1995). Organizational and professional commitment in professional and nonprofessional organizations. *Administrative science quarterly, 40*,1-4: 228-255.

Weibel, A., Den Hartog, D.N., Gillespie, N., Searle, R., Six, F. and Skinner, D. (2016), "How do controls impact employee trust in the employer?", *Human Resource Management*, *55*(3), 437-462.

Welbourne, T. M., Balkin, D. B., and Gomez-Mejia, L. R. (1995). Gainsharing and mutual monitoring: A combined agency-organizational justice interpretation, *Academy of Management Journal*, *38*, 881-899

Wells, C.V. and Kipnis, D. (2001). Trust, dependency and control in the contemporary organization. *Journal of Business and Psychology*, *15*(4), 593-603.

Whisenant, W. (2005). Organizational justice and commitment in interscholastic sports. *Sport, Education and Society, 10*(3), 343-357.

Whitener, E. M., Brodt, S. E., Korsgaard, M. A. and Werner, J. M. (1998). Managers ass initiators of trust: an exchange relationship framework for understanding managerial trustworthy behavior, *Academy of Management Review*, *23*(3), 513-530.

Whyte, W. (1956). *The organization man*. New York, Simon and Schuster.

Wiener, Y., and Wardi, Y. (1980). Relationships between job, organization, and career commitments and work outcomes: an ıntegrative approach, *Organizational Behavior and Human Performance, 26*(1), 81-96.

Williams, K. D. (2001). *Ostracism: The power of silence.* New York: Guilford.

Williams, L. K., Whyte, W. F., and Green, C. S. (1966). Do cultural differences affect workers' attitudes?, *Industrial Relations, 5*(3), 105–117. doi:10.1111/j.1468-232x.1966.tb00462.x

Williams, R. J., and Barrett, J. D. (2000). Corporate philanthropy, criminal activity and firm reputation: Is there a link?, *Journal of Business Ethics*, *26*, 341-350

Wong, K. K. K. (2016). Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) techniques using SmartPLS, *Marketing Bulletin*, *24,* Technical Note 1, 1-32.

Yalçın, A. ve Aksoy, C. (2019). Örgütsel bağlılık, iş tatmini ve işkoliklik arasındaki ilişki, *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *6*(1), 365-375.

Yalçın, B., Baykal, Ü. (2012). Özel hastanelerde görevli hemşirelerin sessiz kaldığı konular ve sessiz kalma nedenleriyle ilişkili faktörler. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 9*(2), 42-50.

Yalçınsoy, A. (2017). Örgütsel sessizlik ve sonuçları. *The Journal of Social Sicience*, *1*(1), 1-19

Yammarino, F. J., and Dubinsky, A. J. (1988). Employee responses: Gender- or job-related differences? *Journal of Vocational Behavior*, *32*(3), 366–383. https://doi.org/10.1016/0001-8791(88)90027-9

Yang Q, and Liu M., X. (2014) Ethical leadership, organizational identification and employee voice: examining moderated mediation process in the Chinese insurance industry, *Asia Pacific Business Review*, *20*(2), 231-248, DOI: 10.1080/13602381.2013.823712

Yang, S., Worden, S., and Wilson, G. (2004). Sources of organizational commitment: the effects of ınternal labor markets and worker values, *Sociological Spectrum*, *24*(6), 667-688.

Yanık, C. (2012). *Örgütsel sessizlik ve örgütsel güven arasındaki ilişki ve eğitim örgütlerinde bir araştırma.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yarmacı, N. (2018). *İşgörenlerin örgütsel dışlanma algılarının örgütsel sessizlik ve olumsuz durumları bildirme eğilimlerine etkisi: otel işletmeleri örneği,* Yayınlanmamış doktora tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Kaynakça

Yavuz, M. (2010). The effects of teachers' perception of organizational justice and culture on organizational commitment. *African Journal of Business Management*, *4*(5), 695-701.

Yavuz, M. (2018). *İş zanaatkârlığı ile bireysel performans çıktıları arasındaki ilişkide çalışanların dışsal prestij ve kurum destek algılarının rolü.* Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, İstanbul.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yenel, K. (2016). *İlkokul yöneticilerinin dönüşümcü ve işlemci liderlik biçimleri ile öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık ve örgütsel sessizlik davranışları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yeşilaydın, G. ve Bayın. G. (2015). Türkiye'de örgütsel sessizlik ile ilgili yapılan araştırmalara yönelik literatür incelemesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *15*(4), 103-120.

Yeşiltaş, M. Türkmen, F. ve Ayaz, N. (2011). Otel işletmelerinde algılanan örgütsel prestijin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerindeki etkileri. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2*(2), 171-189.

Yeşiltepe, M. B. (2020). *Örgütsel stresin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi: Etik liderliğin aracılık rolü.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD, Ankara.

Yıldırım, F. (2002). *Çalışma yaşamında örgüte bağlılık ve örgütsel adalet ilişkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Yıldırım, M. H., İçerli L. ve Güner, E. (2012). Dış kaynak sağlayan firmalarda çalışanların örgütsel güven ve bağlılıkları arasındaki ilişki. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4*(1), 251-259.

Yıldırım, O. (2015). Türk bankacılık sisteminde Basel kriterleri, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 52*(609), 9-21.

Yılmaz, G. (2018). *Türk güverte zabitlerinde örgütsel sessizlik ve tükenmişlik sendromu arasındaki ilişki.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, H. (2020). *Örgütsel sosyalleşmenin işten ayrılma niyetine etkisinde örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlığın aracılık rolü: havacılık sektöründe bir araştırma.* Yayınlanmamış doktora tezi. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ensitüsü İşletme Anabilim Dalı, Hatay.

Yılmaz, T. ve Gürbüz, S. (2016). Kurumsal itibar yönetimi. S. Gürbüz ve H. Şeşen (Ed.), *Yönetimde güncel konular* (ss. 436-467). İstanbul: Beta Basım.

Yirik, Ş., Yılmaz, Y., Demirel, O. N., Yilmaz, Y. Akgün, A. ve Kinay, H. (2012). Analysis of the hotel personnel's conceptions of organizational justice, organizational silence, mobbing, organizational commitment ın terms of demographic variables*. International Symposium ın Sustainable Development,* May 31 – June 01, Sarajevo, 82-94.

Yousef, D.A. (2017), Organizational commitment, job satisfaction and attitudes toward organizational change: a study in the local government. *International Journal of Public Administration, 40*(1), 77-88. DOI: 10.1080/01900692.2015.1072217

Yücel, İ. and Bektaş, Ç. (2012). Job satisfaction, organizational commitment and demographic characteristics among teachers in Turkey: Younger is better?. *Social and Behavioral Sciences*, *46*, 1598 – 1608.

Yüceler, A. (2009). Örgütsel bağlılık ve örgüt iklimi ilişkisi: teorik ve uygulamalı bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *22*, 445-458.

Yükçü, S. ve Atağan, G. (2009). Etkinlik, etkililik ve verimlilik kavramlarının yarattığı karışıklık. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23*(4), 1-13.

Yükselbaba, Ü. (2017). Milgram deney: otorite ve itaate dair. *ÜHFM, C. LXXV, 1,* 227-270.

Zaitouni, M., Sawalha, N. N. and Elsharif, A. (2011). The impact of human resource management practices on organizational commitment in the banking sector in Kuwait. *International Journal of Business and Management*, *6*(6), 108-123.

Zehir, C. and Erdoğan, E. (2011). The association between organizational silence and ethical leadership through employee performance. *Procedia Social and Behavioral Sciences, 24*, 1389-1404.

Zengin, Y. (2019). The effect of ethical climate on job satisfaction within the context of organizational trust: a research in banking sector, *OPUS-International Journal of Society Researches, 9*(13), 1472-1501. DOI: 10.26466/opus.578467

Zhu, F., Wang, L., Yu, M., Müller, R. and Sun, X. (2019). Transformational leadership and project team members' silence: the mediating role of feeling trusted. *International Journal of Managing Projects in Business*, *12*(4), 845-868. doi: https://doi.org/10.1108/IJMPB-04-2018-0090

Zhu, J., Tatachari, S. and Chattopadhyay, P. (2016). Newcomer identification: Trends, antecedents, moderators and consequences, *The Academy of Management Journal,* 1-52

Zill, A., Knoll, M., Cook, A. S. and Meyer, B. (2018). When do follewers compensate for leader silence? The motivating role of leader injustice, *Journal of Leadership & Organizational Studies, 27*(1), 65-79. https://doi.org/10.1177/1548051818820861

Zucker, L. G. (1986) Production of trust. Institutional sources of economic structure, 1840-1920. *Res Organ Behav 8*, 60–62,

SORULARLA

DEPREMİN HUKUKİ BOYUTU

Dr. Ali Yaşar ÇELİKEL
Dr. Batuhan AKTAŞ
Dr. Burçak BAL YALÇIN
Dr. Yeşim YILMAZ
Dr. Yurdal ÖZATLAN
Dr. Sinem ŞİRİN

ALTINBAS ÜNİVERSİTESİ Yayınları

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ Yayınları

SORULARLA DEPREMİN HUKUKİ BOYUTU

Dr. Ali Yaşar Çelikel, Dr. Batuhan Aktaş, Dr. Burçak Bal Yalçın
Dr. Yeşim Yılmaz, Dr. Yurdal Özatlan, Dr. Sinem Şirin

Yayın No.: 88
100. Yıl Armağan Kitapları: 46
ISBN: 978-625-8174-66-3
E-ISBN: 978-625-8174-67-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

Copyright 2023, ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Bu baskının bütün hakları Altınbaş Üniversitesi Yayınları'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI bir Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. iştirakidir. SERTİFİKA NO.: 40340.
Cumhuriyetimizin 100. Yılı Etkinliklerini Düzenleme ve Koordinasyon Komisyonu Başkanı: Prof. Dr. Turgut İPEK
Kapak Tasarım: Osman ÖZÇELİK
Sayfa Tasarım: Erdal Tarkan KARA (erdal@nobelyayin.com)
Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Çelikel, Ali Yaşar., Aktaş, Batuhan., Bal Yalçın, Burçak., Yılmaz, Yeşim., Özatlan, Yurdal., Şirin, Sinem.
Sorularla Depremin Hukuki Boyutu / *Ali Yaşar Çelikel, Batuhan Aktaş, Burçak Bal Yalçın, Yeşim Yılmaz, Yurdal Özatlan, Sinem Şirin*
1. Basım. XIV+246 s. 14x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-8174-66-3
E-ISBN: 978-625-8174-67-0
1. Deprem 2. Doğal Afet 3. Hukuk

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TIC. LTD. ŞTI.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com
Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ iii

ÖN SÖZ v

KISALTMALAR xiii

DEPREM VE ANAYASA HUKUKU

1. Devlet, doğal afetlerin yarattığı yıkım ve zararlardan sorumlu mudur? 4
2. Devlet, herkese sağlıklı ve güvenli bir konut temin etmek zorunda mıdır? .. 23
3. Kamu idaresi dışındaki üçüncü kişilerin de depremden kaynaklanan hak ihlallerinden sorumluluğu söz konusu olabilir mi? 34
4. Depremin neden olduğu hak ihlallerinin giderilmesi/tazmini için kimler, hangi hukuki yollara başvurulabilir? 38

DEPREM VE İDARE HUKUKU

5. Depremin neden olduğu zararlardan idare sorumlu mudur? Hangi idarelerin hangi faaliyetleri zarara yol açmaktadır? 45
   a. İdarenin deprem öncesindeki hangi faaliyetleri sorumluluğuna yol açmaktadır? 49
   b. İdarenin deprem sonrasındaki hangi faaliyetleri sorumluluğuna yol açmaktadır? 58
6. Deprem nedeniyle ortaya çıkan hangi tür zararlar idarenin sorumluluğuna neden olmaktadır? 65
7. İdarenin işlem ve eylemleri nedeniyle depremden doğan zararlarda başvurulacak hukuki yol nedir? 66
8. Deprem, idarenin sorumluluğunu ortadan kaldıran bir "mücbir sebep" midir? 70
9. Deprem nedeniyle ortaya çıkan zararın idarenin eyleminden kaynaklanmasına rağmen zorunlu idari başvuru yolu tüketilmeden tam yargı davası açılması mümkün müdür? 73
10. Depremden doğan zararlara karşı tam yargı davası açılmadan önce tüketilmesi gereken zorunlu idari başvurunun süresi nasıl belirlenir? Bu süre içinde başvuru yapılmaması tam yargı davalarının süre aşımı nedeniyle reddedilmesine neden olur mu? 74
11. Depremden doğan zararların giderilmesi için açılacak tam yargı davasında davalı idarenin davacı tarafından yanlış belirlenmesi bir hak kaybına neden olur mu? 77

12. Depremden doğan zararlara ilişkin yapılan idari başvurunun reddedilmesi halinde açılacak tam yargı davasında görevli ve yetkili mahkeme nasıl belirlenir? 79

13. Depremden doğan zararların tazmini talebiyle idari yargıda açılan davada ispat yükü hangi taraftadır? 81

14. Depremden doğan zararların tazmini talebiyle ilgili kamu görevlisi aleyhine dava açılabilir mi? 83

15. İdari yargının idarenin sorumluluğu nedeniyle tazminata hükmetmesine rağmen bu kararın idare tarafından uygulanmaması halinde başvurulacak bir hukuki yol var mıdır? 85

DEPREM VE CEZA HUKUKU

16. Depremde yıkılan veya hasar gören yapılar sebebiyle hangi suç ya da suçlar oluşabilir? 90

17. Depremde yıkılan veya hasar gören yapılar sebebiyle yapının "yapım", "denetim" ve "kontrol" süreçlerinde sorumlu olan hangi kişilerin cezai sorumluluğuna gidilebilir? 94

18. Depremde yıkılan veya hasar gören binalar sebebiyle ortaya çıkan ölüm ve/veya yaralanma neticeleri bakımından sorumlu kişiler nasıl belirlenir? 97

19. Depremden doğan cezai sorumluluğun yapım ve denetim süreçlerinde görev alan kişilere isnat edilebilmesi (yüklenebilmesi) için gerekli koşullar nelerdir? 102

20. Depremde yıkılan veya hasar gören binalar sebebiyle meydana gelen ölüm ve/veya yaralanma neticelerinden sorumlulukta kusur nasıl belirlenir? 110

21. Hangi hallerde bilinçli taksir, hangi hallerde basit taksirden sorumluluk gündeme gelebilir? 117

22. Hangi hallerde sorumlular olası kast ile öldürmeden sorumlu tutulabilir? 123

23. Depremde yıkılan veya hasar gören binalar sebebiyle oluşan suçlar bakımından suçun işlendiği zaman nasıl belirlenir? 127

24. Depremde yıkılan ve hasar gören binalar sebebiyle yapılan soruşturma ve kovuşturmalarda dava zamanaşımı ne zaman başlar ve zamanaşımı süresinin belirlenmesi neden önem arz eder? 131

25. Depremden doğan cezai sorumluluğun tespiti bakımından yapılan soruşturma ve kovuşturmalarda suçun sübutuna etki edecek deliller neler olabilir? 135

26. Yapılan soruşturmalarda ve kovuşturmalarda bina enkazlarından alınan numunelerin önemi nedir? 142

27. Yapılan soruşturmalar ve kovuşturmalarda delillerin hukuka uygun toplanmasının önemi nedir? 145

28. Failler hakkında soruşturma başlatılmış ve/veya ceza davası açılmış olmasına rağmen cezai yaptırım uygulanmaması söz konusu olabilir mi? ... 147

29. Deprem sonrası boşaltılan ya da kullanılmayan binalarda meydana gelen hırsızlık eylemleri nedeniyle failler hangi suç/suçlardan sorumlu olabilir?.. 154

DEPREM VE MEDENİ HUKUK

30. Deprem sonucunda hayatını kaybedenlerin yakınlarının öncelikle izleyebileceği hukuki adımlar nelerdir? 160

31. Depremde cenazesi bulunamayanların hukuki durumu ne olacaktır?..... 162

32. Depremde cenazesi bulunamayanların miras payları ne olacaktır? 165

33. Kat mülkiyetine tabi bir yapının depremde yıkılması sonrasında hukuki durumu ne olacaktır? 167

34. Depremden etkilenen binalardaki hasar oranı nasıl tespit edilir? 170

35. Deprem sonucunda ölüm ya da yaralanma gerçekleşirse özel hukuk kapsamında hangi taleplerde bulunulabilir?..... 172

36. Satın alınan bir taşınmaz sebebiyle satıcının sorumluluğu bulunur mu? 173

37. Taşınmaz satış sözleşmesinde satılan taşınmazın, depremde ayıp sebebiyle yıkılması ihtimalinde, alıcı hangi haklara sahiptir? 179

38. Taşınmaz satış sözleşmesinde ayıptan doğan sorumluluk hükümlerine ne kadar süre içinde başvurulmalıdır?..... 182

39. Deprem sonucunda eser (inşaat) ya da arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesine dayanılarak yüklenicinin (müteahhidin) sorumluluğuna gidilebilir mi? 184

40. Deprem nedeniyle bina yıkılması durumunda kira sözleşmesinin akıbeti ne olacaktır?..... 188

41. Depreme dayanıklı olmayan bir konut ve çatılı işyerine ilişkin kira sözleşmesi feshedilebilir mi?..... 189

42. Kiracının, kiralayana karşı bir talepte bulunabilmesi mümkün müdür? 190

43. Kiracıların uyarlama talebinde bulunabilmesi mümkün müdür?..... 191

44. Konut kredisi ile satın alınmış bir taşınmazın depremde yıkılması sonrasında, kredi bedeli ne olacaktır?..... 192

45. Zarar gören ile zarar veren arasında sözleşme ilişkisi yoksa ne yapılabilir?..... 194

46. Depremden doğan hangi zararlar için kimler tazminat talebinde bulunabilir? 198

47. Davalar hangi süreler içinde açılmalıdır? 202

48. Görevli ve yetkili mahkeme neresidir? 205

49. Deprem sonrasında ailesinden ayrı düşmüş çocukların durumu ne olacaktır? 207

50. Depremzede çocuklara koruyucu aile olmak mümkün müdür? 210

51. Deprem sonucunda anne-babası hayatını kaybeden çocukların evlat edinilmesi mümkün müdür? 213

52. Deprem nedeniyle sokağa saçılan taşınır eşyaların ya da enkazlardan kaçan hayvanların sahipsiz mal olarak nitelendirilebilmesi mümkün müdür? 217

DEPREM VE SİGORTA HUKUKU

53. Deprem öncesi hali hazırda hasarlı veya oturulamaz raporu verilmiş bir binadaki daireye zorunlu deprem sigortası yapılmış ise deprem sonrası oluşan zararı DASK karşılar mı? 223

54. Hasarlı binada yer alan daireye, işyeri olarak kullanılmasına karşılık zorunlu deprem sigortası yapılmışsa, deprem sonrası oluşan zarar talep edilebilir mi? 226

55. Manevi zararlar da zorunlu deprem sigortasından karşılanabilir mi? 228

56. Hasarlı binada açılan ticari işletmede deprem sonrası oluşan can ve mal kayıpları bakımından tacirin hukuki sorumluluğu oluşabilir mi? 229

57. Depremden dolayı hasarlı hale gelen dairede oluşan zararın deprem sonrası yapılan zorunlu deprem sigortası aracılığıyla karşılanabilmesi mümkün müdür? 232

58. İhtiyari deprem sigortası ile zorunlu deprem sigortası deprem sonucu oluşan dev dalga (tsunami) sebebiyle meydana gelen rizikoları kapsar mı? 234

59. Hayat veya Kredi Hayat Sigortası olup da deprem sonrası kaybolan kişilerin halihazırdaki sigortaları sebebiyle kimler, nasıl talepte bulunabilir? 236

SON SÖZ 241

BİYOGRAFİLER 243

DEPREM VE ANAYASA HUKUKU

Kaynakça

Abdulhakimoğulları Erdal - **Kale** Fatmagül, "Türk Anayasalarında ve Karşılaştırmalı Hukukta Konut Hakkı", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl: 4, Sayı 15, Ekim 2013, s. 15-38. **Arslan Öncü** Gülay, "Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı", İnsan Hakları ve Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Ed. Sibel İnceoğlu, Avrupa Konseyi, Ankara: Şen Matbaa, 2013, s. 301-332. **Aybay** Rona, Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Ankara: Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Aralık 2006. Bireysel Başvuru Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi, Ed. Muharrem İlhan Koç ve Recep Kaplan, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2017. **Boyar** Oya, "Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yatay Etki", İnsan Hakları ve Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Ed. Sibel İnceoğlu, Avrupa Konseyi, Ankara: Şen Matbaa, 2013, s. 53-80. **Bulut** Nihat, Sanayi Devriminden Küreselleşemeye Sosyal Haklar, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2009. **Doğru** Osman, Yaşama Hakkı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-5, Ankara: Avrupa Konseyi Program Ofisi, 2018. **Duymaz** Erkan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Çevrenin Korunmasına Katkısı", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 47, Ekim 2012, s. 121-160. **İ.D. Bilkent Üniversitesi İnsan Hakları Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi**, 10 İlde Deprem Nedeniyle Gündeme Gelen Hak İhlallerinin Giderilmesi İçin Anayasa ve İdare Hukuku Kapsamında Sorumluluk, Hazırlayanlar: Doç. Dr. Elvin Evrim Dalkılıç, Dr. Öğretim Üyesi Zülfiye Yılmaz, Oktay Karaalp, Aysu Gül Yılmaz, Ankara, 2023. **İnce** Nurten - **Kanlı** İmam Bakır - **Eryiğit** Burak Hamza, "İnsan Hakkı Olarak Konut Hakkı", Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Ağustos 2017, Cilt: 3, Sayı 2, s. 21-36. **İnceoğlu** Sibel, "Etkili Başvuru Hakkı", İnsan Hakları ve Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Ed. Sibel İnceoğlu, Avrupa Konseyi, Ankara: Şen Matbaa, 2013, s. 439-457. **Kaboğlu** İbrahim Ö., Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), Güncellenmiş ve Sadeleştirilmiş 16. Baskı, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2021. **Kaboğlu** İbrahim Ö., Özgürlükler Hukuku, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı, 2002. **Kaboğlu** İbrahim. Ö. - **Yancı Özalp** Nihan, Çevre Hakkı, Tümüyle Yenilenmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, İstanbul: Tekin Yayınları, 2021. **Karan** Ulaş,

"Yaşam Hakkı", İnsan Hakları ve Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Ed. Sibel İnceoğlu, Avrupa Konseyi, Ankara: Şen Matbaa, 2013, s. 115-135. **Kılıç** Muharrem, "Konut Hakkının Sosyopolitiği: Sosyal Haklar Sistematiği Açısından Bir Çözümleme", Anayasa Yargısı, Cilt: 37, Sayı 2, Aralık 2020, s. 67-112. **Şirin** Tolga, Bireysel Başvuru Usul Hukuku, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-7, Ankara: Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, 2. Baskı, Nisan 2019. **Yücel Dericiler** Özge, Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletinin Krizi Ekseninde Bir İnceleme, İstanbul: On İki Levha, Aralık 2014. **Tanör** Bülent, Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2. Baskı, Ekim 2022. **Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights**, The Right to Adequate Housing, Fact Sheet No. 21 (Rev. 1), Geneva: UN, 2014,https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/FS21_rev_1_Housing_en.pdf (Erişim Tarihi: 27.06.2023).

1

Devlet, doğal afetlerin yarattığı yıkım ve zararlardan sorumlu mudur?

Tüm doğa kaynaklı afetler gibi deprem de "oluşumu engellenemeyen" bir afettir. Deprem, "tektonik kuvvetlerin veya volkan faaliyetlerinin etkisiyle yer kabuğunun kırılması sonucunda ortaya çıkan enerjinin sismik dalgalar hâlinde yayılarak geçtikleri ortamları ve yeryüzünü kuvvetle sarsması olayıdır."[1] Gerçekleşmesi hiçbir güç tarafından engellenemeyen bu olay, "toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan doğal..." bir afettir[2].

Her ne kadar deprem kaçınılması mümkün olmayan bir doğa olayı olsa da depremin kendisi bir afet değildir; afet, depremin doğurduğu sonuçtur[3]. Daha açık ifadeyle her deprem bir afete dönüşmeyebilir. Bu bağlamda bilim ve teknolojinin gelişimi ile günümüzde depreme hazırlıklı olunması ve depremin yaratacağı yıkım ve zararların engellenmesi veya en aza indirilmesi mümkündür. Bu konudaki en büyük sorumluluk ise devlete aittir. Çünkü devletin en birincil görevi, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve geliştirmektir. Devletin, deprem gibi doğal afetler karşısında hazırlıklı olması gere-

1 Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü, https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu (Erişim Tarihi: 27.6.2023).

2 Afet tanımı için bkz. **a.g.e.** ve "Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" m. 31-b. Kararname için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/19.5.4.pdf (Erişim Tarihi: 27.06.2023).

3 Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğündeki "afet" tanımında, bu husus belirtilmektedir. Bkz. https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu (Erişim Tarihi: 27.06.2023).

Kaynakça

Akyılmaz Bahtiyar - **Sezginer** Murat - **Kaya** Cemil, Türk İdare Hukuku, 12. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi, 2020. **Aslan** Zehreddin, Açıklamalı ve İçtihatlı İdari Yargılama Usulü Kanunu (Vergi Yargılaması ile Birlikte), (Editör: Prof. Dr. Zehreddin Aslan, Katkıda Bulunanlar: Zehreddin Aslan, İrfan Barlass, Kahraman Berk, Nilay Arat, Şebnem Sayhan, Mehmet Akif Bardakcı, Gamze Gümüşkaya, Mutlu Kağıtcıoğlu, Halil Altındağ), 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2019. **Günday** Metin, İdari Yargılama Hukuku, Ankara: Turhan Kitabevi, 2022. **Karahanoğulları** Onur, İdari Yargı – İdarenin Hukuka Zorlanması (Yargı Kararlarına Dayalı Bir İnceleme), 1. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, 2019. **Karahanoğulları** Onur, İdare Hukuku, 1. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi, 2022. **Kaplan** Gürsel, İdari Yargıda Dava Açma Süreleri, Güncelleştirilmiş 3. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, 2011. **Kaplan** Gürsel, İdari Yargılama Hukuku, 1. Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi, 2016. **Kutlu** Meltem, "Deprem ve İdarenin Sorumluluğu", Amme İdaresi Dergisi, C.32, S. 4, Aralık 1999. **Tan** Turgut- **Bayazıt** Bahar, İdare Hukuku, Gözden Geçirilmiş 10 Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2021. **Ulusoy** D. Ali, Türk İdare Hukuku, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2022. **Yayla** Yıldızhan, İdare Hukuku, 1. Bası, İstanbul, Beta Yayınevi, 2009. **Yıldırım** Turan, İdare Hukuku, (Editör: Prof. Dr. Turan Yıldırım, Yazarlar: Turan Yıldırım, Melikşah Yasin, Nur Kaman, Eyüp Özdemir, Gül Üstün, Hüseyin Melih Çakır, Özge Okay Tekinsoy), Güncelleştirilmiş 8. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020. (Bu bölümdeki tüm kararlar https://www.lexpera.com.tr/ adresinden alınmıştır. Erişim tarihi: 01.04.2023-01.07.2023).

5

Depremin neden olduğu zararlardan idare sorumlu mudur? Hangi idarelerin hangi faaliyetleri zarara yol açmaktadır?

İdare, faaliyetlerini yürütürken işlem ve eylemleriyle neden olduğu zararlardan sorumludur. İdarenin sorumluluğu, Anayasa'nın 125'inci maddesinin ilk fıkrasında "*İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.*"[1]; son fıkrasında ise "*İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.*" hükümleriyle öngörülmektedir. Yine Anayasa'nın 40'ıncı maddesinin son fıkrasında "*Kişinin, Resmî görevliler tarafından vaki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.*" düzenlemesine yer verilerek idarenin sorumluluğunun Anayasal çerçevesi çizilmiştir. Bununla birlikte 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu m.2/1-b'de ise idari işlem ve eylemlerden kişisel hakları ihlal edilenler tarafından açılabilecek tam yargı davası, idari dava türleri arasında sayılmıştır.

İdare tarafından ya da idarenin denetim ve gözetiminde özel kişiler tarafından sunulan kamu hizmetlerinin örgütlenmesi ve yürütülmesindeki aksaklıklar[2] nedeniyle hizmetin hiç işlememesi, geç işlemesi ya da kötü işlemesi idarenin "*hizmet kusuru*"ndan dolayı sorum-

1 Anayasa m. 125'in gerekçesinde, "*İdarenin denetim yolları arasında hukuka uygunluğu sağlamada en etkin olanı yargısal denetimdir. Dolayısıyla, idarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğu ilkesi getirilmek suretiyle hukuk Devleti anlayışının zorunlu unsuru vurgulanmaktadır.*" ifadeleri yer almaktadır. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/1169/200901027.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 10.06.2023).

2 Turgut Tan/Bahar Bayazıt, **İdare Hukuku**, Gözden Geçirilmiş- Güncelleştirilmiş 10. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2021, s. 439.

Kaynakça

Artuk M. Emin - **Gökcen** Ahmet - **Alşahin** M. Emin - **Çakır** Kerim, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 16. Bası, Ankara: Adalet, 2022. **Başpınar** Veysel - **Altunkaya** Mehmet, "Depremden Doğan Zararların Tazmininde Zamanaşımının Başlaması ve Süresi", AÜHFD, Yıl 2008. **Centel** Nur - **Zafer** Hamide - **Çakmut** Özlem, Türk Ceza Hukukuna Giriş, 11. Bası, Ankara: Beta, 2020. **Centel** Nur - **Zafer** Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, 21. Bası, İstanbul: Beta, 2022. **Demirbaş** Timur, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 14. Bası, Ankara: Seçkin, 2019. **Dönmezer** Sulhi - **Erman** Sahir, Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku (Genel Kısım – Cilt II), On İkinci Bası, İstanbul: Beta, 1997. **Hafızoğulları** Zeki - **Özen** Muharrem, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 12. Baskı, Ankara: U-S-A Yayıncılık, 2019. **Hilgendorf** Eric - **Valerius** Brian, Alman Ceza Hukuku Genel Kısım, Çev. Salih Oktar, Ankara: Yetkin Yayınları, 2021. **Katoğlu** Tuğrul, Ceza Kanunlarının Zaman Yönünden Uygulanması, Ankara: Seçkin, 2008. **Koca** Mahmut - **Üzülmez** İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 7. Baskı, Ankara: Seçkin, 2014. **Özar** Süleyman, "Deprem Suçları ve Suçun İşlendiği Tarihin Belirlenmesi", BATIADALET (Ankara Batı Adliyesi Dergisi), Yıl: 5, Sayı: 10, Temmuz-Aralık 2023. **Özbek** Veli Özer - **Doğan** Koray - **Bacaksız** Pınar, Ceza Muhakemesi Hukuku, 14. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2021. **Özgenç** İzzet, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 17. Bası, Ankara: Seçkin, 2021. **Öztürk** Bahri - **Erdem** Mustafa Ruhan, Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri, 19. Baskı, Ankara: Seçkin, 2019. **Öztürk** Bahri - **Tezcan** Durmuş - **Erdem** Mustafa Ruhan - **Sırma Gezer** Özge - **Saygılar Kırıt** Yasemin -**Alan Akcan** Esra - **Özaydın** Özdem - **Erden Tütüncü** Efser - **Altınok Villemin** Derya - **Tok** Mehmet Can, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 12. Baskı, Ankara: Seçkin, 2018. **Toroslu** Nevzat - **Toroslu** Haluk, Ceza Hukuku Genel Kısım, 25. Baskı, Ankara: Savaş Yayıncılık, 2019. **Ünver** Yener - **Hakeri** Hakan, Ceza Muhakemesi Hukuku, 18. Baskı, Ankara: Adalet, 2021. **Yenisey** Feridun - **Nuhoğlu** Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, 10. Baskı, Ankara: Seçkin, 2022. **Yılmaz** Yeşim, Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı Delillerin İspat Değeri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

İstanbul, 2013. **Yılmaz** Yeşim, Ceza Muhakemesinde Pazarlık Yöntemleri ve Kovuşturmaya Alternatif Bir Yöntem Olarak Seri Muhakeme Usulü, İstanbul: Der Yayınları, 2022. **Zafer** Hamide, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 6. Bası, İstanbul: Beta, 2016. Bu kısımdaki tüm Yargıtay kararlarına https://karararama.yargitay.gov.tr/ adresinden ulaşılmıştır.

16

Depremde yıkılan veya hasar gören yapılar sebebiyle hangi suç ya da suçlar oluşabilir?

Deprem nedeniyle ortaya hangi suçların çıkabileceğini doğru olarak tespit edebilmek için öncelikle hangi neticenin meydana geldiğini veya herhangi bir neticenin oluşup oluşmadığını doğru şekilde belirlemek gerekmektedir. Bu bakımdan ilk olarak deprem nedeniyle herhangi bir ölüm ya da yaralanma neticesi meydana gelmemiş; ancak kişilerin hayatları, sağlıkları ya da malvarlıkları bakımından tehlike oluşturacak şekilde yapı çökmüş veya yapıda ciddi zararlar oluşmuş olabilir. Böyle bir durumda failler açısından olayın şartlarına göre; genel güvenliğin kasten tehlikeye sokulması (TCK m. 170) veya genel güvenliğin taksirle tehlikeye sokulması (TCK m. 171) suçları gündeme gelecektir. Gerçekten güncel Yargıtay uygulaması da dikkate alındığında; Yüksek Mahkeme'nin depremde tamamen yıkılmış[1] ya da tamamen yıkılmasa da çatlaklar oluşacak şekilde hasar görmüş[2] binalar hakkında so-

1 "*Suça konu depremde tamamen yıkılmış olan binanın 09.03.2004 tarihli yapı ruhsatında "fenni mesul" olarak imzası olan ve iş bitimine kadar teknik uygulama sorumluluğu ve malzeme ve işçilik yönünden TSE'ye uyulacağına dair imzalı noter taahhüdü bulunan sanığın; bina inşaatında standarda uymayan malzeme kullanımı ve bina taşıyıcı elemanlarında donatı yetersizlikleri, donatı çubuklarının ilgili standardın akma ve çekme dayanımı için öngörülen kriterleri sağlamadığı bilirkişi raporları ile tespit edilmiş olması karşısında üzerine atılı suçun sübut bulduğu ve 02.12.2016 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak aynı tarihte yürürlüğe giren 6763 sayılı Kanun'un 12. maddesi ile değişik 5237 sayılı TCK.nın 75. maddesi uyarınca sanığa yüklenen genel güvenliğin taksirle tehlikeye sokulması suçunun temas ettiği, TCK.nın 171/1-b madde ve fıkrasında düzenlenen suçun önödeme kapsamına alındığı nazara alınarak*" Y. 8. CD., E. 2019/25622, K. 2021/3448, T. 04.03.2021.

2 "*17/10/2005 ile 21/10/2005 tarihlerinde meydana gelen Seferihisar merkezli depremlerde sanığın yetkilisi olduğu şirket tarafından inşa edilen 4 katlı Bergama*

Kaynakça

Ahmetoğlu Hilal, "Yapı Malikinin Kusursuz Sorumluluğu ve Yapı Denetim Kuruluşlarının Hukuki Sorumluluğu", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi SBE, Ankara 2022. **Akıncı** Şahin, "Yapı Malikinin Sorumluluğu", Medeni Hukukçular Derneği Deprem Zararlarından Doğan Hukukî Sorumluluk Rehberi, 2023. **Akkurt** Sinan Sami, "Depremden Hasar Gören Binaların Sebep Olduğu Zararlardan Kaynaklanan Hukukî Sorumluluğa Genel Bakış – I – Sözleşme Sorumluluğu", SÜHFD, C. 31, S. 1, Mart 2023. **Antalya** O. Gökhan, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt II, Birinci Basıya Ek 2. Tıpkı Baskı, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2018. **Aral** Fahrettin - **Ayrancı** Hasan, Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, 14. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2021. **Atamer** Yeşim - **Baş** Ece, "Avrupa Birliği Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak 6502 Sayılı Yeni Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Uyarınca Satım Sözleşmesinde Ayıptan Doğan Sorumluluk", İBD, C. 88, Tüketici Hakları ve Rekabet Hukuku Özel Sayısı, 2014. **Başpınar** Veysel - **Altunkaya** Mehmet, "Depremden Doğan Zararların Tazmininde Zamanaşımının Başlaması ve Süresi", AÜHFD, C. 57, S. 1, Mart 2008. **Doğan** Murat - **Köroğlu** Emre, "Yapı Denetim Kuruluşlarının Hem Sözleşmeden Hem De Haksız Fiilden Doğan Sorumluluğu", Medeni Hukukçular Derneği Deprem Zararlarından Doğan Hukukî Sorumluluk Rehberi, 2023. **Dural** Mustafa - **Öğüz** Tufan - **Gümüş** Mustafa Alper, Türk Özel Hukuku Cilt III: Aile Hukuku, 12. Bası, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2016. **Dural** Mustafa - **Öğüz** Tufan, Türk Özel Hukuku Cilt II: Kişiler Hukuku, 14. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2013. **Edis** Seyfullah, Türk Borçlar Hukukuna Göre Satıcının Ayıba Karşı Tekeffül Borcu, Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 1963. **Eren** Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 21. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2017. **Gümüş** Mustafa Alper, Borçlar Hukuku Özel Hükümler: Kısa Ders Kitabı, 5. Baskı, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2020. **Nomer** Haluk N., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 18. Bası, İstanbul: Beta 2021. **Oğuzman** Kemal – **Dural** Mustafa, Aile Hukuku, 2. Bası, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998. Oğuzman Kemal - **Seliçi** Özer - **Oktay-Özdemir** Saibe, Eşya Hukuku, 17. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2014. **Özekes** Muhammet - **Direnisa** Efe, "Deprem ve Benzeri

Felâket Durumlarında Medenî Usûl Hukuku Sorunları Hakkında Değerlendirmeler", TBB Dergisi, C. 35, S. 165, Mart-Nisan 2023. **Öztan** Bilge, Miras Hukuku, 12. Bası, Ankara: Yetkin Yayınları, 2021. **Sarıkaya** Murat, "İsviçre Borçlar Hukuku'nda Zamanaşımına İlişkin 1 Ocak 2020 Yürürlük Tarihli Değişiklikler ve Türk Hukuku Bakımından Düşündürdükleri: Özellikle Geç Ortaya Çıkan Bedensel Zararlarda Düzenleme İhtiyacı", MÜHF-HAD, C. 26, S. 2, Aralık 2020. Sayın Korkmaz, Bengi Sermet, "Roma Aile Hukukunda Evlat Edinmenin Yeri ve Usulleri", Ankara Barosu Dergisi, C. 78, S. 3, Temmuz 2020. **Serozan** Rona - **Engin** Baki İlkay, Miras Hukuku, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014. **Tekinay** Selahattin Sulhi - **Akman** Sermet - **Burcuoğlu** Haluk - **Altop** Atilla, Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 7. Bası, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1993. **Tokat** Hüseyin, Türk Hukukunda Gaiplik, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018. **Yavuz** Cevdet - **Acar** Faruk - **Özen** Burak, Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler Birinci Cilt, 11. Baskı, İstanbul: Beta, 2022. **Yavuz** Cevdet, Özellikle Tüketicinin Korunması Sorunu Bakımından Satıcının Satılanın (Malın) Ayıplarından Sorumluluğu, İstanbul: Beta, 1989. **Yıldırır** Efe Can - **Kurşun** Ali Suphi, Deprem Sebebiyle Sözleşme Sorumluluğu ve Sözleşme Dışı Sorumluluk, İstanbul: Aristo, 2023. **Zevkliler** Aydın - **Gökyayla** K. Emre, Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, 18. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, 2018.

30

Deprem sonucunda hayatını kaybedenlerin yakınlarının öncelikle izleyebileceği hukuki adımlar nelerdir?

Deprem sonucunda hayatını kaybeden kişilerin gerçek mirasçılarının tespit edilebilmesi ve tereke değerlerini fiili olarak edinebilmeleri için, yasal mirasçıların (uygulamada veraset ilamı ya da veraset senedi gibi ifadelerle de adlandırılan) mirasçılık belgesi almaları gerekmektedir[1]. Mirasçılık belgesi, Türk Medeni Kanunu (TMK) m. 598 ve Noterlik Kanunu (NK) m. 71/A- b hükümleri uyarınca noterliklere ya da sulh hukuk mahkemelerine başvuruda bulunarak alınmaktadır.

Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Sayı: E-73640249-045.02[02]-39-2023-138/6004 ve 24.02.2023 tarihli yazısı ile olağanüstü hâl (OHAL) ilan edilen illerde bulunan veya yaşanan deprem felaketi nedeniyle OHAL ilan edilen illerden ayrılmak zorunda kalanların herhangi bir sulh hukuk mahkemesinden mirasçılık belgesi alabilecekleri düzenlenmiştir.

Şayet yasal mirasçılar, mirasçılık belgesi almak için noterliğe başvuruyorsa, başvuranın kimlik belgesi ya da geçici kimlik belgesi, yasal temsilcilerinin başvurması hâlinde ise temsilcinin yetkisini ispat eden belgenin ibraz edilmesi gerekmektedir. Noter de nüfus kayıtlarını inceleyerek ilgilinin yasal mirasçı olup olmadığını tespit edecektir.

1 Rona Serozan/Baki İlkay Engin, **Miras Hukuku**, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014, s. 530; Bilge Öztan, **Miras Hukuku**, 12. Bası, Ankara: Yetkin Yayınları, 2021, s. 382 vd.

Kaynakça:

Arkan Sabih, Ticari İşletme Hukuku, 24. Bası, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Enstitüsü Yayınları, 2018. **Çeker** Mustafa, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanununa Göre Sigorta Hukuku, 12. Baskı, Adana: Karahan Kitabevi, 2015. **Karaman Coşgun** Özlem, "6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda Teşebbüs Kavramı ve Tacir Sayılmasının Sonuçları", MÜHF-HAD, Cilt: 21, Sa: 1, 2015. **Akın** Levent, İş Kazasından Doğan Maddi Tazminat, Ankara: Yetkin Yayınları, 2001. **Süzek** Sarper, İş Hukuku, 20. Baskı, Ankara: Beta Yayınevi, 2020. **Taşkın** Melda, Krediye Bağlı Hayat Sigortası Sözleşmesi, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, Mayıs 2019. **Yağcıoğlu** Ali Haydar, "Ölüm Karinesi", DÜHFD, Cilt: 24 Sayı: 2, Yıl 2022. **Yongalık** Aynur, Zorunlu Deprem Sigortası, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 2, Aralık 2001.

Teorik ve Uygulamalı
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÇALIŞMALARI
Pazarlama ve Üretim Yönetimi

Editör: Ahmet KOÇAK

nobel
bilimsel

Teorik ve Uygulamalı
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÇALIŞMALARI
Pazarlama ve Üretim Yönetimi

Editör: Ahmet Koçak
Seri Editörü: Hakan Cavlak

Yayın No.: 1916
ISBN: 978-625-393-113-1
E-ISBN: 978-625-393-112-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Kapak Tasarımı: Alper Cavlak -alpercavlak@hotmail.com-
Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Koçak, Ahmet.
Teorik ve Uygulamalı Sürdürülebilirlik Çalışmaları Pazarlama ve Üretim Yönetimi / Editör: Ahmet Koçak
1. Basım, XVIII + 200 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-113-1
E-ISBN: 978-625-393-112-4
1. Sürdürülebilirlik 2. Pazarlama 3. Üretim Yönetimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

HAKEM KURULU

Abdulvahap Baydaş, Prof. Dr.
Düzce Üniversitesi ▪ abdulvahapbaydas@duzce.edu.tr

Aypar Uslu, Prof. Dr.
Marmara Üniversitesi ▪ auslu@marmara.edu.tr

Ceyda Aysuna Türkyılmaz, Prof. Dr.
Marmara Üniversitesi ▪ caysuna@marmara.edu.tr

Erdoğan Koç, Prof. Dr.
Bahçeşehir Üniversitesi ▪ erdogan.koc@eas.bau.edu.tr

Hüseyin Sabri Kurtuldu, Prof. Dr.
Karadeniz Teknik Üniversitesi ▪ hskurtuldu@ktu.edu.tr

Ozan Bahar, Prof. Dr.
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi ▪ obahar@mu.edu.tr

Remzi Altunışık, Prof. Dr.
Sakarya Üniversitesi ▪ altunr@sakarya.edu.tr

Sait Patır, Prof. Dr.
Bingöl Üniversitesi ▪ spatir@bingol.edu.tr

Serdar Pirtini, Prof. Dr.
Marmara Üniversitesi ▪ serdarpirtini@marmara.edu.tr

Sezen Bozyiğit, Prof. Dr.
Tarsus Üniversitesi ▪ sbozyigit@tarsus.edu.tr

İÇİNDEKİLER

HAKEM KURULU ..... **iii**

TAKDİM ..... **v**

ÖN SÖZ ..... **vii**

TEŞEKKÜR ..... **xi**

BİRİNCİ KISIM
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMININ PAZARLAMA VE ÜRETİM YÖNETİMİ İLE İLİŞKİSİ

Bölüm 1
Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Pazarlamaya Giriş **2**
İlknur Bilgen

Giriş 3
1. Sürdürülebilirlik 3
2. Pazarlama ile Sürdürülebilirlik Arasındaki İlişki 5
3. Sürdürülebilir Pazarlama 6
Sonuç 8
Kaynakça 9

Bölüm 2
Sürdürülebilir Ürün Geliştirme ve İnovasyon Yönetimi **12**
Muhammed Fatih Cevher

Giriş 13
1. Literatür İncelemesi 14
2. Sürdürülebilir Ürün 15
3. Sürdürülebilir Ürün Tasarımı 17
4. İnovasyon 21
5. Araştırma 23
Sonuç 25
Kaynakça 26

İKİNCİ KISIM
PAZARLAMA VE ÜRETİM YÖNETİMİ ALANINDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÇALIŞMALARI

Bölüm 3
Sürdürülebilirlik Algısı, ESG Skoru, Marka Değeri ve Memnuniyet Endeksi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi **35**
Yusuf Ozan Yıldırım

Giriş 36

1. Kavramsal Çerçeve....36
1.1. Sürdürülebilirlik Algısı....36
1.2. ESG Skoru....37
1.3. Marka Değeri....39
1.4. Memnuniyet Endeksi....40
2. Araştırma....41
2.1. Bulgular....43
Sonuç....46
Kaynakça....48

Bölüm 4
Sürdürülebilir Tüketim: VOSviewer ile Bibliyometrik Bir Analiz....51
Seyfettin Anmaç

Giriş....52
1. Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Tüketim....52
2. Sürdürülebilir Tüketim: VOSviewer ile Bibliyometrik Analiz....57
Sonuç....63
Kaynakça....63

Bölüm 5
Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına Uyumda Marka Uygulamaları....66
Burçin Kaplan ve Vildan Gülpınar Demirci

Giriş....67
1. Sürdürülebilirlik ve Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları....68
2. Markaların BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına Uyum ve Uygulamaları 70
Sonuç....77
Kaynakça....78

Bölüm 6
Yeşil Markalaşma....81
Derya Yalçın Doğan ve E. Başak Tavman

Giriş....82
1. Yeşil Markalaşma....82
2. Yeşil Markalaşma Stratejileri....83
2.1. Yeşil Ürün....84
2.2. Yeşil Fiyat....86
2.3. Yeşil Tedarik Zinciri....87
2.4. Yeşil İletişim....88
3. Yeşil Marka Yönetimi....91
3.1. Yeşil Marka İmajı....92
3.2. Yeşil Marka Denkliği....93
3.3. Yeşil Marka Konumlandırması....94
Sonuç....95
Kaynakça....96

Bölüm 7
Yeşil Yıkama 103
İlay Tilki, Bilgehan Bozkurt ve Murat Aktan

Giriş 104
1. Yeşil Yıkama Kavramını Anlamak 105
1.1. Yeşil Yıkama Kavramının Gelişimi 105
1.2. Yeşil ve Mavi Yıkama 107
1.3. Yeşil Yıkamaya Sistemsel Bir Yaklaşım Önerisi 107
2. Tüketici Davranışı Açısından Yeşil Yıkama 109
3. Yeşil Yıkama Nasıl Anlaşılır? 110
4. Yeşil Yıkama ile Mücadele 111
4.1. Uluslararası Düzeyde Kanun ve Düzenlemeler 111
4.2. Yeşil Yıkama ile Mücadelede Sivil İnisiyatifler 114
5. Dünyadan Yeşil Yıkama Örnekleri 115
Sonuç 117
Kaynakça 118

Bölüm 8
Yeşil Lojistik 122
Osman Özdemir ve Ömer Faruk Çelebi

Giriş 123
1. Kavramsal Çerçeve 124
1.1. Yeşil Lojistik Kavramı 124
1.2. Yeşil Lojistiğin Tarihsel Gelişimi 125
1.3. Yeşil Lojistiğin Önemi 126
1.4. Yeşil Lojistik ile İlgili Teoriler 128
2. Yeşil Lojistik Uygulamaları 130
2.1. Yeşil Tedarik Lojistiği 132
2.2. Yeşil Üretim Lojistiği 133
2.3. Yeşil Dağıtım Lojistiği 134
2.4. Yeşil Tersine Lojistik 135
2.5. Diğer Yeşil Lojistik Uygulamaları 136
Sonuç 136
Kaynakça 137

Bölüm 9
Sürdürülebilirlik Bakış Açısından Pazarlama ve Yapay Zekâ Uygulamaları 143
Mustafa Ünsalan

Giriş 144
1. Yapay Zekâ 144
2. Pazarlama ve Yapay Zekâ 147
3. Sürdürülebilirlik ve Yapay Zekâ 149
4. Pazarlamada Sürdürülebilir Yapay Zekâ Uygulamaları 151
Sonuç 153
Kaynakça 154

Bölüm 10
Sürdürülebilir İklim Değişikliği Yönetimi ve Yeni Tüketici Davranışı Dinamikleri 158
Mehmet Sağlam

Giriş 159
1. Sürdürülebilir İklim Değişikliği Yönetimi 159
Sonuç 169
Kaynakça 170

Bölüm 11
Sürdürülebilir Pazarlama Perspektifinden B Corp Hareketi 175
Şafak Altay

Giriş 176
1. B Corp Hareketi 177
1.1. B Etki Değerlendirmesi 178
1.2. B Corp Olma Ardındaki Motivasyonlar 180
2. B Corp ve Pazarlama 181
2.1. Markalar Açısından B Corp Olmak 182
2.2. Tüketiciler ve B Corp Sertifikası 183
2.3. Rekabet Yönüyle B Corplar 185
Sonuç 186
Kaynakça 187

Bölüm 12
Sürdürülebilirlik Çalışmalarının Pazarlama ve Üretim Yönetimi Alanındaki Geleceğine İlişkin Değerlendirmeler 191
Ahmet Koçak

Giriş 191
1. Mevcut Gelişmeler ve Öngörüler 193
2. Zorluklar ve Eleştiriler 197
Sonuç 199
Kaynakça 200

BİRİNCİ KISIM

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMININ PAZARLAMA VE ÜRETİM YÖNETİMİ İLE İLİŞKİSİ

Bölüm 1
Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Pazarlamaya Giriş

Bölüm 2
Sürdürülebilir Ürün Geliştirme ve İnovasyon Yönetimi

Bölüm 1

Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Pazarlamaya Giriş

İlknur Bilgen[1]

Özet

İnsan ihtiyaçları; teknolojideki ilerleme, sanayileşme, nüfus artışı vb. nedenlerle her geçen gün artmaktadır. Buna karşılık kaynakların sınırlı olması ve bilinçsizce tüketilmesi, sürdürülebilirlik konusunu gündeme getirmektedir. Sürdürülebilirlik, özellikle COVID-19 salgını ve iklim değişikliğiyle birlikte çok daha popüler hâle gelmiştir. Bu durum, insanların kaynakları tüketme konusunda daha hassas hissetmelerine ve doğanın bir gün intikamını alacağı düşüncesine neden olmuştur. Hükûmetler de konuya eğilmekte, çözüm yolları üzerinde çalışmaktadır. Sürdürülebilirlik yalnızca çevresel değil bunun yanı sıra toplumsal ve ekonomik unsurları da barındırmaktadır. Toplumsal adaletin sağlanması, kaliteli bir fiziksel çevre, finansal büyüme gibi konular da sürdürülebilir bir yaşam için elzemdir.

Sürdürülebilirliği etkileyen ve sürdürülebilirlikten etkilenen en önemli alanlardan biri, pazarlamadır. Pazarlamaya ilişkin algı genellikle bireyleri aşırı tüketime sevk ettiği yönündedir. Bu düşünceye göre pazarlama, üretimi değil tüketimi teşvik etmektedir. Bu durum sürdürülebilir gözükmemektedir oysa günümüzün pazarlama anlayışında aşırı tüketimi özendirme gibi bir amaç bulunmamaktadır. Aksine bugünün pazarlamacıları; insanların ihtiyaç ve isteklerini karşılarken doğayı, toplumu ve ekonomik yapıyı önemseyen çabalar içerisindedirler.

Sürdürülebilir pazarlama, tüketime karşı olmamakla birlikte tüketim süreci dâhil olmak üzere pazarlamanın her sürecinde çevresel, toplumsal ve ekonomik unsurları göz önünde bulundurarak kaynakları gelecek kuşaklara aktarma çabası içerisindedir. Ürün veya hizmetlerin üretim süreçlerinden tüketim sonrasında atıkların yok edilmesine kadar her aşamada, sürdürülebilir uygulamalara yer verilmesine çalışılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Çevresel, Sosyal ve Ekonomik Unsurlar, Sürdürülebilir Pazarlama

[1] Hakkari Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0002-9678-6495 e-posta: ilknurbilgen@hakkari.edu.tr

lini kullanarak sürdürülebilirlik çabalarına olumlu etki yapmayı hedeflemelidir (Gordon vd., 2011).

Sürdürülebilirliğe vurgu yapan geçmiş çalışmalar incelendiğinde uluslararası literatürde konunun uzun yıllardan itibaren ciddi biçimde tartışıldığı ancak ülkemizde sürdürülebilirlik yönündeki kaygıların ancak son yıllarda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bakımdan ulusal düzeyde sürdürülebilirlik konusuna dikkat çeken çalışmalara daha fazla yer verilmesi önem arz etmektedir.

Kaynakça

American Marketing Association. (2023). *Definitions of marketing*. https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing

Bell, S. ve Morse, S. (2008). *Sustainability indicators: measuring the immeasurable?* Earthscan.

Belz, F-M. (2006). Marketing in the 21st century. *Business Strategy and the Environment*, *15*, 139-144.

Birleşmiş Milletler Türkiye. (2023). *Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları çalışmalarımız*. https://turkiye.un.org/tr/sdgs

Bozlağan, R. (2005). Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tarihsel arka planı. *Journal of Social Policy Conferences*, *50*, 1011-1028.

Brundtland, G.H. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*.

Charter, M., Peattie, K., Ottman, J. ve Polonsky, M. J. (2002). *Marketing and sustainability*. Centre for Business Relationships, Accountability, Sustainability and Society (BRASS).

Çelik, O. ve Canoğlu, M. (2019). Ulakbim veri tabanında sürdürülebilir ve çevreci pazarlama konusunda yayınlanmış makalelerin bibliyometrik analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *28*(3), 25-36.

Çelik, Z. ve Aydın, İ. (2022). Ulusal sürdürülebilir pazarlama literatürünün bibliyometrik analizi. Keleş, D. (Ed.), *İşletmecilik alanındaki çalışmaların bibliyometrik analizi (muhasebe ve finansman, yönetim ve organizasyon, üretim yönetimi ve pazarlama boyutlarıyla),* s. 311-335. Gazi Kitabevi

Dempsey, N., Bramley, G., Power, S. ve Brown, C. (2011). The social dimension of sustainable development: defining urban social sustainability. *Sustainable Development*, *19*, 289-300.

Dunphy, D. ve Benveniste J. (2000). An introduction to the sustainable corporation. *Sustainability: the corporate challenge of the 21st century*, 3-18, Allen & Unwin.

Ehrenfeld, J. R. (2008). *Sustainability by design: a subversive strategy for transforming our consumer culture*. Yale University Press.

Erdoğan, Z., Kılıç, İ. Ç., Afşar, Y. ve Büyükkeklik, A. (2022). Sürdürülebilir pazarlamada ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin önem derecesinin belirlenmesi: süt ürünleri üreticisi firma örneği. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(Özel Sayı), 39-51.

Ferdous, A. S. (2010). Applying the theory of planned behavior to explain marketing managers' perspectives on sustainable marketing. *Journal of International Consumer Marketing*, *22*, 313-325.

Fuller, D. A. (1999). *Sustainable marketing: managerial-ecological issues*. SAGE Publications.

Gordon, R. Carrigan, M. ve Hastings, G. (2011). A framework for sustainable marketing. *Marketing Theory*, *11*(2), 143–163.

Kayıkçı, P., Armağan, K. ve Dal, N. E. (2019). Sürdürülebilir pazarlama: kavramsal bir çalışma. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, *2*(1), 77-93.

Kemper, J. A. ve Ballantine, P. W. (2019). What do we mean by sustainability marketing? *Journal of Marketing Management*, *35*(3-4), 277-309.

Kotler, P. ve Armstrong, G. (2021). *Principles of marketing*. Pearson.

Kumar, V., Rahman, Z. ve Kazmi, A. A. (2013). Sustainability marketing strategy: an analysis of recent literature. *Global Business Review*, *14*(4), 601–625.

Martin, D. M. ve Schouten, J. W. (2014). The answer is sustainable marketing, when the question is: what can we do?. *Recherche et Applications en Marketing*, *29*(3), 107-109.

Martin, D. ve Schouten J. (2014). *Sustainable marketing*. Pearson.

Minton, E., Lee, C., Orth, U., Kim, C. H. ve Kahle, L. (2012). Sustainable marketing and social media. *Journal of Advertising*, *41*(4), 69-84.

Onaran, B. (2017). Sürdürülebilirlik ve pazarlama ilişkisi ve pazarlamama stratejisinin bu ilişkideki yeri. *Researcher: Social Science Studies*, *5*(9), 30-40.

Özbakır, M. ve Nurtanış Velioğlu, M. (2010). Pazarlamaya sürdürülebilirlik çerçevesinden bakış ve bir örnek olay analizi. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, *2*(2). 71-101.

Özgören Şen, F. (2019). Sürdürülebilir pazarlama ve gönüllü sadelik. Ayrancı, E. (Ed.), *21. yüzyıl'da sürdürülebilirlik: sosyal bilimlere dayalı perspektifler* (s. 183-226) içinde. Beta.

Pomering, A. (2017). Marketing for sustainability: extending the conceptualisation of the marketing mix to drive value for individuals and society at large. *Australasian Marketing Journal (AMJ)*, *25*(2), 157-165.

Sheth, J. N. ve Parvatiyar, A. (2021). Sustainable marketing: market-driving, not market-driven. *Journal of Macromarketing*, *41*(1), 150-165.

Soydan, R. ve Başkol, M. (2022). Sürdürülebilir pazarlamanın üç farklı boyutu: kavramsal bir çalışma. *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, *7*(1), 84-99.

Strange, T. ve Bayley, A. (2008*). Sustainable growth: linking economy, society, environment.* OECD Insights.

Şen, H., Kaya, A. ve Alpaslan, B. (2018). Sürdürülebilirlik üzerine tarihsel ve güncel bir perspektif. *Ekonomik Yaklaşım*, *107*, 1-47.

Türken, A. G. ve Fırat, A. (2023). Sürdürülebilir pazarlamaya yönelik kavramsal bir değerlendirme. *Sosyal, beşerî ve idari bilimler alanında uluslararası araştırmalar XXIV* (s. 7-24) içinde. Eğitim Yayınevi.

van Dam, Y. K. ve Apeldoorn, P. A. C. (1996). Sustainable marketing. *Journal of Macromarketing*, *16*(2), 45-56.

Wheeler, S. M. (2004). *Planning for sustainability: creating livable, equitable, and ecological communities*. Routledge.

Yükselen, C. (2020). *Pazarlamanın yeni paradigması: sürdürülebilirlik, bugün geç kalmadan harekete geçme zamanı*. Detay Yayıncılık.

Bölüm 2

Sürdürülebilir Ürün Geliştirme ve İnovasyon Yönetimi

Muhammed Fatih Cevher[1]

Özet

Çevresel ve toplumsal sorunların arttığı bir dönemde sürdürülebilirlik konusunun anlaşılması önem arz etmektedir. Son yıllarda küresel olarak dikkat çeken iklim ve enerji krizleri, doğanın ve çevrenin tahrip edilmesi, kaynakların etkin kullanılmaması, COVID-19 pandemisi sonrası sağlıklı yaşam, sağlıklı tüketim gibi konular, tüketicilerin hassasiyetini artırmıştır. Bu nedenle sürdürülebilir ürün geliştirme ve inovasyon çalışmaları, işletmeler için hem sosyal sorumluluğun bir gereği hem de önemli bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışma; tüketicilerin ve işletmelerin sürdürülebilirlik ilkelerini ürün geliştirme ve inovasyon süreçlerine nasıl entegre edebileceğini, sürdürülebilir ürün ve tasarımı konularını detaylı bir şekilde inceleyerek ele almaktadır. Literatürdeki sürdürülebilirlik ve inovasyon çalışmalarının incelenmesiyle bu iki konunun ilişkisi derinlemesine ele alınmaktadır. Çalışmada; sürdürülebilir ürün geliştirme ve inovasyon, örnek olaylar üzerinden incelenmiş ve farklı sektörlerdeki ürün geliştirme projeleri analiz edilmiş, bu projeler arasındaki benzerlikler ve sürdürülebilirlik ilkelerinin nasıl uygulandığı vurgulanmıştır. Sürdürülebilir ürün tasarımı, yaşam döngüsü boyunca detaylı bir şekilde açıklanmıştır. İnovasyon ve sürdürülebilirlik arasındaki ilişki incelenmiş, işletmelere ve tüketicilere yönelik tavsiyeler sunulmuştur. İşletmelerin sürdürülebilir ürün geliştirme ve inovasyon konusuna odaklanarak çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan fayda sağlayacak ürünleri pazara sunmaları gerektiği belirtilmiş; bu noktada tersine lojistik konusuna da dikkat çekilmiştir. Çalışma; işletmelere, araştırmacılara ve akademisyenlere sürdürülebilir ürün geliştirme ve inovasyon yönetimi konusunda rehberlik etmektedir. Bu çalışmada, sürdürülebilirlik ve inovasyon alanları bir araya getirilerek literatürdeki boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Ürün ve Marka Yönetimi, Ürün Tasarımı, Sürdürülebilir Ürün Geliştirme, İnovasyon, Tüketici Davranışı

[1] Munzur Üniversitesi Pertek Sakine Genç Meslek Yüksekokulu Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü ORCID: 0000-0002-0992-8118 mfcevher@munzur.edu.tr

kendi süreçlerine entegre etmelerine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan De Medeiros, Ribeiro ve Cortimiglia (2014) tarafından çevresel açıdan sürdürülebilir inovasyon için kritik başarı faktörleri; pazar, yasa ve düzenleme bilgisi, işlevler arası iş birliği, yenilik odaklı öğrenme ve Ar-Ge yatırımları olarak belirlenmiştir.

Sürdürülebilir ürün geliştirmede yaşam döngüsü değerlendirmesi ile tasarım araçları ortaya konulmaktadır. Kuban ve Yeşilay (2021), inovasyon ve sürdürülebilir ürün geliştirme konusunda ürün yaşam döngüsü yönetimi ile sürecin destekleneceği sonucuna ulaşmaktadır. Sürdürülebilir ürün ve hizmetlerin pazara daha kısa sürede sunulması, iş modellerinde uygulanan iş birliği ve iyi iletişim, maliyetlerin azaltılması, daha kaliteli üretim gibi konularda yaşam döngüsü yönetimi sistemlerinin inovasyonu kolaylaştırdığı ifade edilmektedir (Kuban ve Yeşilay, 2021).

Çalışma kapsamında ele alınan vakalar her ne kadar farklı sektörlere ait olsa da sürdürülebilir ürün geliştirme projelerinin benzer özelliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Firmaların tüketicilerin sahip olduğu çevresel duyarlılığa günümüzde kayıtsız kalmadığı vaka çalışmalarından görülmektedir. Otomotivden mobilyaya, içecek endüstrisinden açık hava kıyafetleri alt sektörüne kadar çok farklı sektörler çalışma kapsamında incelenmiş ve son on yıl içerisinde firmaların sürdürülebilir ürün geliştirme ve çevreye duyarlı inovasyon çalışmalarına yoğunlaştığı görülmüştür. Desticioğlu vd.'nin (2022) de belirttiği gibi özellikle son yirmi yılda tersine lojistik uygulamaları dikkat çekmeye başlamış ve bu durum, ele alınan vakalarda da görülmüştür. Tersine lojistik uygulamaları sayesinde işletmeler, kullanılmış ürünlerinden elde ettiği malzemeler ile yeni ürünler yaratabilmektedir. İşletmelerin temel amaçlarından olan varlığını devam ettirebilmesi, kaynaklara erişimi gerçekleştirebildiği sürece mümkün olacaktır. Bu nedenle tüketiciler gibi firmalar da yalnızca faydalarını maksimize etmeye çalışmamalı, sahip olunan kaynakların gelecek nesiller için de kullanılabilir ve faydalanılabilir hâlde olmasını sağlamalıdır.

Kaynakça

Ahmad, S., Wong, K. Y., Tseng, M. L. ve Wong, W. P. (2018). Sustainable product design and development: a review of tools, applications, and research prospects. *Resources, Conservation and Recycling*, *132*, 49-61.

Arlbjørn, J.S., de Haas, H. ve Munksgaard, K. B. (2011). Exploring supply chain innovation. *Logistics Research, 3*, 3–18.

Barras, R. (1986). New technology and the new services: towards an innovation strategy for Europe. *Futures*, *18*(6), 748-772.

Belz, F. M. ve Peattie, K. (2009). *Sustainability marketing.* Wiley & Sons.

Bhander, G. S., Hauschild, M. ve McAloone, T. (2003). Implementing life cycle assessment in product development. *Environmental Progress*, *22*(4), 255-267.

Buchert, T., Neugebauer, S., Schenker, S., Lindow, K. ve Stark, R. (2015). Multi-criteria decision making as a tool for sustainable product development–Benefits and obstacles. *Procedia CIRP*, *26*, 70-75.

Byggeth, S., Broman, G. ve Robèrt, K. H. (2007). A method for sustainable product development based on a modular system of guiding questions. *Journal of Cleaner Production*, *15*(1), 1-11.

Ceschin, F. (2013). Critical factors for implementing and diffusing sustainable product-service systems: insights from innovation studies and companies' experiences. *Journal of Cleaner Production*, *45*, 74-88.

Chang, D., Lee, C. K. M. ve Chen, C. H. (2014). Review of life cycle assessment towards sustainable product development. *Journal of Cleaner Production*, *83*, 48-60.

Chen, C., Zhu, J., Yu, J. Y. ve Noori, H. (2012). A new methodology for evaluating sustainable product design performance with two-stage network data envelopment analysis. *European Journal of Operational Research, 221*(2), 348-359.

Chen, Y. S. ve Chang, C. H. (2013). The determinants of green product development performance: green dynamic capabilities, green transformational leadership, and green creativity. *Journal of Business Ethics, 116*, 107-119.

Cheng, C. C. (2020). Sustainability orientation, green supplier involvement, and green innovation performance: evidence from diversifying green entrants. *Journal of Business Ethics*, *161*, 393-414.

Chiu, M. C. ve Chu, C. H. (2012). Review of sustainable product design from life cycle perspectives. *International Journal of Precision Engineering and Manufacturing*, *13*, 1259-1272.

Choi, J. K., Nies, L. F. ve Ramani, K. (2008). A framework for the integration of environmental and business aspects toward sustainable product development. *Journal of Engineering Design*, *19*(5), 431-446.

Clark, G., Kosoris, J., Hong, L. N., Crul, M. (2009). Design of sustainability: current trends in sustainable product design and development, *Sustainability*, *1*(3), 409-424.

Claudy, M. C., Peterson, M. ve Pagell, M. (2016). The roles of sustainability orientation and market knowledge competence in new product development success. *Journal of Product Innovation Management*, *33*, 72-85.

Coca-Cola, (2021). *2021 Business & ESG Report*. https://www.coca-colacompany.com/content/dam/company/us/en/reports/coca-cola-business-environmental-social-governance-report-2021.pdf

Coca-Cola, (2023). *The Birth of a Refreshing Idea*. https://www.coca-colacompany.com/about-us/history/the-birth-of-a-refreshing-idea

Comes, S. ve Berniker, L. (2008). Business model innovation. Pantaleo, D., Pal, N. (Eds.), *From strategy to execution,* s. 65-86, Springer.

Çubuk, M. (2023). R&D and innovation map of Turkey: hybrid model approach. *Turkish Journal of Science and Technology*, *18*(2), 487-502.

De Medeiros, J. F., Ribeiro, J. L. D. ve Cortimiglia, M. N. (2014). Success factors for environmentally sustainable product innovation: a systematic literature review. *Journal of Cleaner Production*, *65*, 76-86.

Desticioğlu B., Çalıpınar H., Özyörük B. ve Koç, E. (2022). Model for reverse logistic problem of recycling under stochastic demand. *Sustainability*. *14*(8), 4640. https://doi.org/10.3390/su14084640

Desouza, K. C., Awazu, Y., Jha, S., Dombrowski, C., Papagari, S., Baloh, P. ve Kim, J. Y. (2008). Customer-driven innovation. *Research-Technology Management*, *51*(3), 35-44.

Devanathan, S., Ramanujan, D., Bernstein, W. Z., Zhao, F. ve Ramani, K. (2010). Integration of sustainability into early design through the function impact matrix. *Journal of Mechanical Design*, *132*(8), 081004.

Diop, K. A. S. ve Liu, E. (2020). Categorization of case in case study research method: new approach. *Knowledge and Performance Management, 4*(1), 1-14.

Dougherty, D. ve Hardy, C. (1996). Sustained product innovation in large, mature organizations: overcoming innovation-to-organization problems. *Academy of Management Journal*, *39*(5), 1120-1153.

Drucker, P. F. (1985), *Innovation and entrepreneurship*, Elsevier Butterworth-Heinemann.

Fiksel, J. (2009). *Design for environment: a guide to sustainable product development*. McGraw-Hill Education.

Francis, D. ve Bessant, J. (2005). Targeting innovation and implications for capability development. *Technovation*, *25*(3), 171-83.

Gagnon, B., Leduc, R. ve Savard, L. (2012). From a conventional to a sustainable engineering design process: different shades of sustainability. *Journal of Engineering Design*, *23*(1), 49-74.

Garcı´a-Morales, V.J., Matı´as-Reche, F. ve Hurtado-Torres, N. (2008). Influence of transformational leadership on organizational innovation and performance depending on the level of organizational learning in the pharmaceutical sector. *Journal of Organizational Change Management*, *21*(2), 188-212.

Germani, M., Dufrene, M., Mandolini, M., Marconi, M. ve Zwolinski, P. (2013). Integrated software platform for green engineering design and product sustainability. *Re-engineering manufacturing for sustainability: proceedings of the 20th CIRP International Conference on Life Cycle Engineering,* s. 87-92, Springer Singapore.

Gmelin, H. ve Seuring, S. (2104). Determinants of a sustainable new product development. *Journal of Cleaner Production, 69*, 1-9.

Goodland, R. (1995). The concept of environmental sustainability. *Annual Review of Ecology and Systematics, 26*(1), 1-24.

Guimarães, J. C. F., Severo, E. A., Jabbour, C. J. C., de Sousa Jabbour, A. B. L. ve Rosa, A. F. P. (2021). The journey towards sustainable product development: why are some manufacturing companies better than others at product innovation? *Technovation*, *103*, 102-239.

Gupta, S., Malhotra, N. K., Czinkota, H. ve Foroudi, P. (2016). Marketing innovation: a consequence of competitiveness. *Journal of Business Research*, *69*(12), 5671-5681.

Hanssen, O. J. (1999). Sustainable product systems-experiences based on case projects in sustainable product development. *Journal of Cleaner Production*, *7*(1), 27-41.

Heinberg, R. ve Lerch, D. (2010). *What is sustainability*? The Post Carbon Reader Series: Foundation Concepts, 1-9.

Held, M., Weidmann, D., Kammerl, D., Hollauer, C., Mörtl, M., Omer, M. ve Lindemann, U. (2018). Current challenges for sustainable product development in the German automotive sector: a survey-based status assessment. *Journal of Cleaner Production*, *195*, 869-889.

Hoffmann, E. (2007). Consumer integration in sustainable product development. *Business Strategy and the Environment, 16*(5), 322-338.

Ikea, (2023). *The story of IKEA*. https://www.ikea.com/global/en/our-business/how-we-work/story-of-ikea

Jagani, S. (2023). The relationships between economic orientation, sustainable product design and innovation performance: empirical evidence from the US manufacturing firms. *Sustainable Manufacturing and Service Economics*, *2*, 100010.

Jaghbeer, Y., Hallstedt, S. I., Larsson, T. ve Wall, J. (2017). Exploration of simulation-driven support tools for sustainable product development. *Procedia CIRP*, *64*, 271-276.

Jones, L. (2008). *Environmentally responsible design: green and sustainable design for interior designers*. John Wiley & Sons.

Kaebernick, H., Kara, S. ve Sun, M. (2003). Sustainable product development and manufacturing by considering environmental requirements. *Robotics and Computer-Integrated Manufacturing*, *19*(6), 461-468.

Kahn, K. B. (2018). Understanding innovation. *Business Horizons*, *61*, 453-460.

Kara, S., Ibbotson, S. ve Kayis, B. (2014). Sustainable product development in practice: an international survey. *Journal of Manufacturing Technology Management*, *25*(6), 848-872.

Kılıç, S. (2013). *İnovasyon anlayışına dayalı ürün geliştirme performansının değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kılıçaslan, İ. ve Mustafa, O. F. (2021). Kurumsallaşma bağlamında markalaşma ve marka bağımlılığı: Apple örneği. *Premium e-Journal of Social Science* (PEJOSS), *5*(17), 747-756.

Klöpffer, W. (2003). Life-cycle based methods for sustainable product development. *The International Journal of Life Cycle Assessment*, *8*, 157-159.

Koç, E. (2020). How can industrial internet of things (IIoT) improve enterprise productivity? Koç, E. (Ed.), *Internet of things (IoT) applications for enterprise productivity*, s. 112-133, IGI Global.

Koç, E. (2023). Building resilient supply chains to natural disasters. Taghipour, A. (Ed.), *Government impact on sustainable and responsible supply chain management*, s. 223-233, IGI Global.

Koç, E., Desticioğlu, B., Çalıpınar, H. ve Özyörük, B. (2021). İçsel yeteneklerin inovasyon kapasitesine etkisinde işletme ve endüstri mühendisliği eğitiminin rolü. *Journal of Turkish Operations Management*, *5*(2), 750-764.

Kotler, P. (1988). *Marketing management: analysis, planning and control*. Prentice-Hall.

Köşker, Z. ve Gürer, A. (2020). Sürdürülebilirlik çerçevesinde yeşil örgüt kültürü. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, *6*(1), 88-109.

Kuo, T. C., Huang, S. H. ve Zhang, H. C. (2001). Design for manufacture and design for 'X': concepts, applications, and perspectives. *Computers & industrial engineering*, *41*(3), 241-260.

Kuban, D. ve Yeşilay, R. B. (2021). Plm ve inovasyon: Plm, inovasyon için bir kolaylaştırıcı olabilir mi? *International Journal of 3D Printing Technologies and Digital Industry*, *5*(1), 76-84.

Lego, (2023). *Environment*. https://www.lego.com/en-us/sustainability/environment

Levitt, T. (1960). Growth and profits through planned marketing innovation. *Journal of Marketing*, *24*, 1-8.

Li, X., Wang, Z., Chen, C. H. ve Zheng, P. (2021). A data-driven reversible framework for achieving sustainable smart product-service systems. *Journal of Cleaner Production*, *279*, 123618.

Lu, B., Zhang, J., Xue, D. ve Gu, P. (2011). Systematic lifecycle design for sustainable product development. *Concurrent Engineering*, *19*(4), 307-324.

Manzini, E. (2006). *Design, ethics and sustainability*. Guidelines for a Transition Phase. University of Art and Design Helsinki, 9-15.

Maxwell, D. ve Van der Vorst, R. (2003). Developing sustainable products and services. *Journal of Cleaner Production*, *11*(8), 883-895.

Miranda, J., Pérez-Rodríguez, R., Borja, V., Wright, P. K. ve Molina, A. (2019). Sensing, smart and sustainable product development (S3 product) reference framework. *International Journal of Production Research*, *57*(14), 4391-4412.

Morris, R. (2016). *The fundamentals of product design*. Bloomsbury Publishing.

Oliva, G., Ferrante, D., Puig, S. ve Williams, M. (2012). Sustainable sheep management using continuous grazing and variable stocking rates in Patagonia: a case study. *The Rangeland Journal*, *34*(3), 285-295.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2005), "Oslo manual: guidelines for collecting and interpreting innovation data", Oslo Manual.

Peng, Q., Hosseinpour, A., Gu, P. ve Fan, Z. (2013). Tools for sustainable product design: review and expectation. *International Design Engineering Technical Conferences and Computers and Information in Engineering Conference*, Vol. 55911, American Society of Mechanical Engineers.

Pfister, T., Schweighofer, M. ve Reichel, A. (2016). *Sustainability*. Routledge.

Porter, M. E. (1990), The competitive advantage of nations, Palgrave Macmillan.

Poulikidou, S. (2012). *Literature review: methods and tools for environmentally friendly product design and development: identification of their relevance to the vehicle design context*. https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:550522/FULLTEXT01.pdf

Roy, R. (2000). Sustainable product-service systems. *Futures*, *32*(3-4), 289-299.

Remery, M., Mascle, C. ve Agard, B. (2012). A new method for evaluating the best product end-of-life strategy during the early design phase. *Journal of Engineering Design*, *23*(6), 419-441.

Saidani, M., Joung, J., Kim, H. ve Yannou, B. (2022). Combining life cycle assessment and online customer reviews to design more sustainable products-case study on a printing machine. *Procedia CIRP*, *109*, 604-609.

Schöggl, J. P., Baumgartner, R. J. ve Hofer, D. (2017). Improving sustainability performance in early phases of product design: a checklist for sustainable product development tested in the automotive industry. *Journal of Cleaner Production*, *140*, 1602-1617.

Severo, E. A., de Guimarães, J. C. F. ve Dorion, E. C. H. (2017). Cleaner production and environmental management as sustainable product innovation antecedents: a survey in Brazilian industries. *Journal of Cleaner Production*, *142*, 87-97.

Schumpeter, J.A. (1934), The theory of economic development, Harvard University Press.

Tao, J. ve Yu, S. (2018). Product life cycle design for sustainable value creation: methods of sustainable product development in the context of high value engineering. *Procedia CIRP*, *69*, 25-30.

Tesla, (2023). *About*. https://www.tesla.com/tr_tr/about

Tischner, U. ve Charter, M. (2017). Sustainable product design. *Sustainable solutions*, s. 118-138, Routledge.

Wang, S., Su, D., Ma, M. ve Kuang, W. (2021). Sustainable product development and service approach for application in industrial lighting products. *Sustainable Production and Consumption*, *27*, 1808-1821.

Wang, T. Y. ve Chien, S. C. (2006). Forecasting innovation performance via neural networks—a case of Taiwanese manufacturing industry. *Technovation*, *26*(5-6), 635-643.

Wang, Z., Subramanian, N., Gunasekaran, A., Abdulrahman, M. D. ve Liu, C. (2015). Composite sustainable manufacturing practice and performance framework: Chinese auto-parts suppliers′ perspective. *International Journal of Production Economics*, *170*, 219-233.

Van de Ven, A. (1986), Central problems in the management of innovation. *Management Science*, *32*(5), 590-607.

Van de Ven, A. H. ve Polley, D. (1992). Learning while innovating. *Organization Science*, *3*, 92-116.

Van Weenen, J. C. (1995). Towards sustainable product development. *Journal of Cleaner Production*, *3*(1-2), 95-100.

Zeren, A. G. D. ve Nakıboğlu, A. G. D. G. (2009). Sürdürülebilir ürün tasarımında tanım ve yöntemler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *18*(2), 458-480.

İKİNCİ KISIM

PAZARLAMA VE ÜRETİM YÖNETİMİ ALANINDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÇALIŞMALARI

Bölüm 3
Sürdürülebilirlik Algısı, ESG Skoru, Marka Değeri ve Memnuniyet Endeksi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Bölüm 4
Sürdürülebilir Tüketim: VOSviewer ile Bibliyometrik Bir Analiz

Bölüm 5
Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına Uyumda Marka Uygulamaları

Bölüm 6
Yeşil Markalaşma

Bölüm 7
Yeşil Yıkama

Bölüm 8
Yeşil Lojistik

Bölüm 9
Sürdürülebilirlik Bakış Açısından Pazarlama ve Yapay Zekâ Uygulamaları

Bölüm 10
Sürdürülebilir İklim Değişikliği Yönetimi ve Yeni Tüketici Davranışı Dinamikleri

Bölüm 11
Sürdürülebilir Pazarlama Perspektifinden B Corp Hareketi

Bölüm 3

Sürdürülebilirlik Algısı, ESG Skoru, Marka Değeri ve Memnuniyet Endeksi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Yusuf Ozan Yıldırım[1]

Özet

Sorumlu tüketim, doğal kaynakların etkin kullanımı, çevre odaklılık gibi kavramlar ile yaygınlaşmaya başlayan sürdürülebilirlik günümüzde disiplinler arası bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Pazarlama perspektifinde, özellikle marka ve tüketici açısından, sürdürülebilirlik çalışmaları ve pazarlama arasındaki dinamik ilişki, çeşitli araştırmalar ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu araştırmada, sürdürülebilirlik literatürünün incelenmesiyle elde edilen ve pazarlama açısından önem arz eden çeşitli değişkenler ile sürdürülebilirlik arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Buna göre çalışmada, tüketici markalarına odaklı algılanan sürdürülebilirlik değerleri ile kurumsal sürdürülebilirlik göstergesi (ESG) ve pazarlama açısından önem arz eden marka değeri ve memnuniyet endeksi göstergeleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Tüketici markalarına odaklı algılanan sürdürülebilirlik değerleri, Brand Finance'in yayınlamış olduğu "Sürdürülebilirlik Algı Endeksi 2023" raporundan elde edilmesi sonrasında, raporda "en çok tekrar eden ülke" odaklı örneklem oluşturulmuştur. ABD menşeili 182 markanın örneklem olarak belirlenmesi sonrasında markalara yönelik ESG skorları, marka değerleri, memnuniyet endeks skorları, net kârları ve çalışan sayıları ikincil kaynaklar ile elde edilmiştir. Elde edilen veri setinde çeşitli kısıtlardan dolayı eksiklikler olsa da ulaşılan sonucun teorik ve uygulamalı araştırma bulguları ile desteklenebiliyor olması sayesinde araştırmanın sürdürülebilirlik perspektifinden hem markalara hem de literatüre katkı sağladığı düşünülmektedir. Sonuç olarak çalışmada; sürdürülebilirlik algısı değeri ile marka değeri, net kâr ve çalışan sayısı arasında pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Sürdürülebilirlik algısı skoru açısından ilişki bulguları incelendiğinde ise algı skorunun memnuniyet endeksi, sürdürülebilirlik algısı değeri, ESG ve alt boyutları ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik Algısı, ESG Skoru, Marka Değeri, Memnuniyet Endeksi, Net Kâr, Çalışan Sayısı

[1] Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0002-0346-2660, e-posta: yoyildirim@gmail.com

yatırım yapabilir. Diğer bir husus, markalar sadece kârlılık ve müşteri memnuniyeti odaklı değil aynı zamanda çalışan odaklı olması durumunda ortaya çıkabilecek marka değeri ile sürdürülebilirlik açısından ilerleme gösterebilir. Son olarak gelişmiş bir ülke olarak ABD'ye ait markalar ile elde edilen bulguların makro düzeyden mikroya indirgenmesi gerekir ise gelişmekte olan Türkiye'deki markaların sürdürülebilirlik açısından somut finansal göstergelerden ziyade pazarlamanın soyut anahtar performans göstergelerine odaklanması önerilmektedir.

Kaynakça

Agus Harjoto, M. ve Salas, J. (2017). Strategic and institutional sustainability: corporate social responsibility, brand value, and Interbrand listing. *Journal of Product & Brand Management, 26*(6), 545-558.

Alcaide González, M. Á., De La Poza Plaza, E. ve Guadalajara Olmeda, N. (2020). The impact of corporate social responsibility transparency on the financial performance, brand value, and sustainability level of IT companies. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management, 27*(2), 642-654.

Anderson, E. W. ve Fornell, C. (2000). Foundations of the American customer satisfaction index. *Total Quality Management, 11*(7), 869-882.

Aydoğmuş, M., Gülay, G. ve Ergün, K. (2022). Impact of ESG performance on firm value and profitability. *Borsa Istanbul Review, 22*(2), 119-127.

Bae, G. K., Lee, S. M. ve Luan, B. K. (2023). The impact of ESG on brand trust and word of mouth in food and beverage companies: focusing on Jeju Island tourists. *Sustainability, 15*(3), 2348-2362.

Balatbat, M., Siew, R. ve Carmichael, D. (2012). ESG scores and its influence on firm performance: Australian evidence. *Australian school of business school of accounting, school of accounting seminar series semester* (*Vol. 2)* (s. 1-30) içinde. University of New South Wales.

Berg, F., Koelbel, J. F. ve Rigobon, R. (2022). Aggregate confusion: the divergence of ESG ratings. *Review of Finance, 26*(6), 1315-1344.

Brand Finance. (2023). *Sustainability Perception Index.* Brand Finance.

Brand Finance. (2023). *Global 500 2023*. https://brandirectory.com/ rankings/global

D'Amato, V., D'Ecclesia, R. ve Levantesi, S. (2021). Fundamental ratios as predictors of ESG scores: a machine learning approach. *Decisions in Economics and Finance, 44*, 1087-1110.

Drempetic, S., Klein, C. ve Zwergel, B. (2020). The influence of firm size on the ESG score: corporate sustainability ratings under review. *Journal of Business Ethics, 167*, 333-360.

Eklof, J. A. ve Westlund, A. (1998). Customer satisfaction index and its role in quality management. *Total Quality Management, 9*(4-5), 80-85.

Fornell, C., Johnson, M. D., Anderson, E. W., Cha, J. ve Bryant, B. E. (1996). The American customer satisfaction index: nature, purpose, and findings. *Journal of Marketing, 60*(4), 7-18.

Gerdt, S. O., Wagner, E. ve Schewe, G. (2019). The relationship between sustainability and customer satisfaction in hospitality: an explorative investigation using eWOM as a data source. *Tourism Management, 74*, 155-172.

Ishaq, M. I. ve Di Maria, E. (2020). Sustainability countenance in brand equity: a critical review and future research directions. *Journal of Brand Management, 27*(1), 15-34.

Jantarakolica, K., Jullobol, N., Worasesthaphong, T. ve Aleenajitpong, N. (2017). *Measuring customer satisfaction index and its effect on corporate profitability*. SSRN 3267833.

Joyce Stuart, H. (2011). An identity-based approach to the sustainable corporate brand. *Corporate Communications: An International Journal, 16*(2), 139-149.

Karaömer, Y. ve Oypan, O. (2020). Measurement and determination of brand value of banks in BIST sustainability index: a financial approach. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20*(1), 189-202.

Kinnunen, J., Saunila, M., Ukko, J. ve Rantanen, H. (2022). Strategic sustainability in the construction industry: impacts on sustainability performance and brand. *Journal of Cleaner Production, 368*, 133063.

Kumar, V. ve Christodoulopoulou, A. (2014). Sustainability and branding: an integrated perspective. *Industrial Marketing Management, 43*(1), 6-15.

Lazzarini, G. A., Visschers, V. H. ve Siegrist, M. (2017). Our own country is best: factors influencing consumers' sustainability perceptions of plant-based foods. *Food quality and preference, 60*, 165-177.

Loh, L. ve Tan, S. (2020). Impact of sustainability reporting on brand value: an examination of 100 leading brands in Singapore. *Sustainability, 12*(18), 7392-7409.

Lourenço, I. C., Callen, J. L., Branco, M. C. ve Curto, J. D. (2014). The value relevance of reputation for sustainability leadership. *Journal of Business Ethics*, *119*, 17-28.

Macro Trends. (2023). *Revenue and profit/net income*. https://www.macrotrends.net

McDonald, S. ve Oates, C. J. (2006). Sustainability: consumer perceptions and marketing strategies. *Business strategy and the environment, 15*(3), 157-170.

Milichovský, F. ve Šimberová, I. (2015). Marketing effectiveness: metrics for effective strategic marketing. *Engineering economics, 26*(2), 211-219.

Nilsson, J., Jansson, J., Isberg, S. ve Nordvall, A. C. (2014). Customer satisfaction with socially responsible investing initiatives: the influence of perceived financial and non-financial quality. *Journal of Financial Services Marketing, 19,* 265-276.

O'Sullivan, D. ve McCallig, J. (2012). Customer satisfaction, earnings and firm value. *European Journal of Marketing, 46*(6), 827-843.

Palma, N. ve Visser, M. (2012). Sustainability creates business and brand value. *Journal of Brand Strategy, 1*(3), 217-222.

S&P Global (2023). *ESG Scores*. https://www.spglobal.com/esg/solu tions/data-intelligence-esg-scores

Schultz, D. E. ve Block, M. P. (2015). Beyond brand loyalty: brand sustainability. *Journal of Marketing Communications, 21*(5), 340-355.

Štreimikienė, D., Navikaitė, A. ve Varanavičius, V. (2019). Company's value creation via customer satisfaction and environmental sustainability influence. *Montenegrin Journal of Economics, 12*(4), 19-28

Strenitzerová, M. ve Gaňa, J. (2018). Customer satisfaction and loyalty as a part of customer-based corporate sustainability in the sector of mobile communications services. *Sustainability, 10*(5), 1657-1667.

Tarmuji, I., Maelah, R. ve Tarmuji, N. H. (2016). The impact of environmental, social and governance practices (ESG) on economic performance: evidence from ESG score. *International Journal of Trade, Economics and Finance, 7*(3), 67-74.

TheACSI (2023). *American Customer Satisfaction Index.* https://www.theacsi.org/companies

Bölüm 4

Sürdürülebilir Tüketim: VOSviewer ile Bibliyometrik Bir Analiz

Seyfettin Anmaç[1]

Özet

Son dönemlerde yaşanan gelişmeler, sürdürülebilir ekonomilerin ya da sürdürülebilir kalkınmanın sadece sürdürülebilir üretim süreçleriyle gerçekleşmesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Aynı zamanda sürdürülebilir ürünler, hizmetler ve tüketim örüntülerinin de göz önüne alınması gerekmektedir. Ayrıca sürdürülebilir üretimin de tek başına çözüm olmayacağı, sürdürülebilir üretim ile sürdürülebilir tüketimin birbirini tamamlayıcı özelliklere sahip olduğu vurgulanmaktadır. Ancak bugüne kadar yapılan çalışmalar, sürdürülebilirlik olgusunun üretim tarafına odaklanmış; tüketim tarafını sıklıkla ihmal etmiştir. Bu çalışmada; sürdürülebilir tüketime ilişkin bir literatür taraması yapılmış, daha sonra VOSviewer yazılımı kullanılarak sürdürülebilir tüketime ilişkin bibliyometrik bir analiz gerçekleştirilmiş, ilgili başlığa ilişkin görsel ağ haritaları ve görsel yoğunluk haritaları aracılığıyla yazında en çok çalışılan alt başlıklar ve konuya ilişkin en fazla çalışma yapan ülkeler belirlenmiştir. Web of Science veri tabanı kullanılarak yapılan çalışmada; sürdürülebilir tüketime ilişkin en çok çalışılan konuların başında sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma, tüketici davranışı, çevre kaygısı, gıda israfı, yeşil tüketim gibi konuların geldiği görülmüştür. Ayrıca araştırmaların en fazla ABD başta olmak üzere Almanya, İngiltere, Çin, Avustralya, Brezilya, Fransa, Hindistan gibi ülkelerde yoğunlaştığı görülmüştür. Çalışmada aynı zamanda ülkelerin sürdürülebilirlik karneleri ile konuya ilişkin akademik çalışmaların yoğunluğu arasında paralel bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Başka bir ifadeyle gelişmiş ülkelerde sürdürülebilir tüketime ilişkin akademik çalışmaların yoğunluğu ve iş çevrelerinde sürdürülebilirlik uygulamalarının yaygınlığı arasında benzer yönde bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Tüketim, VOSviewer

[1] Hakkari Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0002-7878-1797 e-posta: seyfettinanmac@hakkari.edu.tr

Sonuç

Bu çalışmada yapılan bibliyometrik analiz sonucunda elde edilen görsel ağ haritası incelendiğinde sürdürülebilir tüketim kavramı odağında en fazla yoğunlaşılan anahtar kelimelerin "sürdürülebilirlik", "tüketici davranışı", "gıda israfı", "nitel araştırma", "moda", "organik gıda", "sürdürülebilir kalkınma", "döngüsel ekonomi", "tüketim" "çevre kaygısı" ve" materyalizm" olduğu görülmüştür. Bu bağlamda sürdürülebilir tüketim söz konusu olduğunda konunun hâlen sürdürülebilir üretim ile doğrudan bağlantılı ve iç içe olduğunu, sürdürülebilir tüketimin bağımsız bir alan olarak kabul görmediğini söylemek mümkündür.

Ayrıca haritada yer alan anahtar kelimeler birbirleriyle olan ilişkisi göz önüne alınarak gruplar hâline getirildiğinde; COVID 19, organik gıda, çevre kaygısı ve yeşil pazarlama; algılanan tüketici etkililiği, çevre yanlısı davranış, yeşil tüketim, sürdürülebilir tüketici davranışı, toplumsal etki, materyalizm ve iklim değişikliği; sosyal pazarlama, tüketim karşıtlığı, yeniden kullanım, bilinçli farkındalık ve minimalizm; çevre farkındalığı, çevre, adil ticaret, tüketici, kültür, sürdürülebilir ve yeşil; sürdürülebilir moda, hızlı moda, sürdürülebilir kalkınma hedefleri, sürdürülebilir tüketim ve algılanan risk; döngüsel ekonomi, sürdürülebilir kalkınma, pazarlama ve gıda israfı; planlı davranış kuramı, yeşil ürünler, satın alma niyeti, çevre bilinci ve tüketim şeklinde bir sınıflandırma yapılabilir.

Son olarak Web of Science veri tabanında, işletme kategorisinde sınıflandırılan 699 makalenin 75 farklı ülke genelinde yürütüldüğü ve araştırmaların bunlardan en çok 38'inde yoğunlaştığı görülmüştür. Araştırmaların genel olarak ABD ekseninde yürütüldüğü; ABD'yi diğer gelişmiş ülkelerden Almanya, İngiltere, Fransa, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada ve yürütülen araştırmaların izlediği görülmüştür. Ayrıca araştırmada incelenen makalelerin VOSviewer yazılımı ile elde edilen görsel haritalarda yoğunlaştığı gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler ile söz konusu ülkelerde sürdürülebilirlik raporlaması ve uygulamalara ne derece ağırlık verildiği arasında bir paralellik olduğu da söylenebilir.

Kaynakça

Ben-Eli, M. U. (2018). Sustainability: definition and five core principles, a systems perspective. *Sustainability Science*, *13*(5), 1337-1343.

Brown, B. J., Hanson, M. E., Liverman, D. M. ve Merideth, R. W. (1987). Global sustainability: toward definition. *Environmental Management*, *11*, 713-719.

Comim, F., Tsutsumi, R. ve Varea, A. (2007). Choosing sustainable consumption: a capability perspective on indicators. *Journal of International Development: The Journal of the Development Studies Association*, *19*(4), 493-509.

Elkington, J. (2006). Governance for sustainability. *Corporate Governance: An International Review*, *14*(6), 522-529.

Gatto, M. (1995). Sustainability: is it a well defined concept? *Ecological Applications*, *5*(4), 1181-1183.

Heinberg, R. ve Lerch, D. (2010). *What is sustainability*? The Post Carbon Reader Series: Foundation Concepts, 1-9.

Imperatives, S. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: our common future*. United Nations.

KPMG (2022a). *Big shifts small steps: survey of sustainability reporting 2022-executive summary*. https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2022/10/ssr-executive-summary-small-steps-big-shifts.pdf

KPMG (2022b). *Big shifts, small steps: survey of sustainability reporting 2022-rate of sustainability reporting* . https://kpmg.com/xx/en/home/insights/2022/09/survey-of-sustainability-reporting-2022

KPMG (2023). *Preparing the road to circular economy reporting: understanding the circular transition indicators - and how they support CSRD reporting*. https://www.wbcsd.org/contentwbc/download/16815/238391/1

Luskin, J. (2007). Special issue "Sustainable production and consumption-making the connection". *Journal of Cleaner Production*, *15*(6), 489-606.

Masera, D. (2001). Towards sustainable consumption in Latin America and the Caribbean. *Background Paper for the Workshop on Sustainable Consumption for Latin America and the Carribean* içinde. *Brazil*.

McDonald, S., Oates, C. J., Young, C. W. ve Hwang, K. (2006). Toward sustainable consumption: researching voluntary simplifiers. *Psychology & Marketing*, *23*(6), 515-534.

Middlemiss, L. (2018). *Sustainable consumption: key issues*. Routledge.

Naeem, N., Cankaya, S. ve Bildik, R. (2022). Does ESG performance affect the financial performance of environmentally sensitive industries? A comparison between emerging and developed markets. *Borsa Istanbul Review*. *22*(S2), S128-S140.

Ness, B., Urbel-Piirsalu, E., Anderberg, S. ve Olsson, L. (2007). Categorising tools for sustainability assessment. *Ecological Economics*, *60*(3), 498-508.

OECD. (2002). *Towards sustainable household consumption? Trends and policies in OECD Countries*. The OECD Environment Programme.

Scoones, I. (2007). Sustainability. *Development in Practice*, *17*(4-5), 589-596.

UN (2023a). *New economics for sustainable development: circular economy*. https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/circular_economy_14_march.pdf

UN (2023b). *United Nations climate action: 17 goals to transform our world*. https://www.un.org/en/climatechange/17-goals-to-transform-our-world

UN (2023c). *United Nations climate action: the Paris Agreement*. https://www.un.org/en/climatechange/paris-agreement

UN (2023d). *United Nations sustainable development goals knowledge platfrom: sustainable consumption and production*. https://sustainabledevelopment.un.org/topics/sustainableconsumptionandproduction

UNEP (2012). UNEP 2012 annual report. https://www.unep.org/resources/annual-report/unep-2012-annual-report

US EPA (2023). *What is a circular economy?* https://www.epa.gov/circulareconomy/what-circulareco-nomy#:~:text=A%20circular%20economy%20reduces%20material,manufacture%20new%20materials%20and%20products

Tanner, C. ve Wölfing Kast, S. (2003). Promoting sustainable consumption: determinants of green purchases by Swiss consumers. *Psychology & Marketing*, *20*(10), 883-902.

WBCSD (2023). Circular economy. www.wbcsd.org/Programs/Circular-Economy

Bölüm 5

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına Uyumda Marka Uygulamaları

Burçin Kaplan[1] ve Vildan Gülpınar Demirci[2]

Özet

Bu çalışmanın amacı; 2015 yılında Birleşmiş Milletler üyesi 193 ülkede kabul edilen ve 2030 yılına kadar tamamlanması hedeflenen tükenmeye yüz tutan doğal kaynaklar, çevre, iklim değişikliği, açlık, yoksulluk, refah ve barış odaklı on yedi adet sürdürülebilir kalkınma amacına uyum çabası gösteren markalar arasından seçilmiş çeşitli markaların faaliyetlerinin incelenmesidir. Çalışmada, öncelikle Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının gelişim süreci kısaca anlatılmış; ardından seçilen farklı sektör temsilcilerinin, çoğunluğu küresel markaların sürdürülebilirliğe destek veren çalışmalarının, hangi özel amaç veya amaçlara yönelik olduğu ve bunların süreçleri hakkında bilgiler verilmiştir. Örnekler seçilirken ilgili literatürdeki akademik çalışmalar yanında; seçilen markaların faaliyet raporları, sürdürülebilirlik raporları ve özel olarak yayınlanan sürdürülebilir kalkınma amaçları destek raporlarından faydalanılmıştır. İncelenen örnek markaların büyük çoğunluğu enerji, tekstil ve kozmetik gibi bu alanda dünyaya zarar verme potansiyeli nispeten daha yüksek olabilecek sektörlerdendir. Çalışmada ayrıca literatürdeki sürdürülebilirlik uygulamalarının verimliliğini ve müşterilerin marka bağlılığına etkilerini istatistiksel analizler yardımıyla araştıran çalışmalara yer verilmiş, yapılan analizler belirtilmiştir. Bu çalışmada, incelenen dönemlerde seçilen markaların faaliyetlerinin birlikte ve karşılaştırılabilir şekilde belirli standart hâle getirilmiş amaçlara göre açıklanmış olması uzun vadede küresel amaçlarına uyum değerlendirme çalışmalarına katkı sağlayabilecektir.

Anahtar Kelimeler: BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Sürdürülebilirlik, Marka, İkincil Veri Analizi

[1] İstanbul Aydın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Havacılık Yönetimi Bölümü ORCID: 0000-0003-4967-8405 e-posta: burcinkaplan@aydin.edu.tr

[2] Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü ORCID: 0000-0002-8824-5154 e-posta:vildangulpinar@aksaray.edu.tr

detaylı incelenmesi gerektiği ve sayısız markanın SKA'lar konusunda yeni çabaları olduğundan çalışmanın veri kaynaklarına erişilebilen markalarla sınırlı olduğu gibi daha fazla sayıda örnek için zaman kısıtından da bahsetmek mümkündür. Gelecek çalışmalarda daha fazla sayıda ve farklı marka ile sektör bazlı derinlemesine incelemeler, karşılaştırmalı çalışmalar veya bölgesel veya yerel çalışmalar yapılabileceği gibi incelenen çalışmaların kategorize edilebileceği içerik analizleri önerilebilir.

Bu bölümde, çalışmanın yapısı gereği seçilen markaların SKA'lara uyumu ve uygulama örnekleri ikincil veri kaynaklarından alınarak sentezlenmiş ve aktarılmıştır. Kullanılan raporların çoğu kamuya açık olarak yayınlanmış ve şeffaf olsalar da standart olma ve üçüncü taraflarca denetlenme konularında zayıflıklar mevcuttur. Bu konu, çalışmanın en önemli kısıtlarından biri olarak gösterilebilir. Gelecek çalışmalarda, SKA uyumu ve adaptasyonunu ifade eden ve/veya eko etiket kullanan markalar üzerine yapılacak incelemeler, 2030 yılı sonrası politikaların belirlenmesi için geri bildirimler ve değerlendirmeler konusunda daha objektif sonuçlar alınması için destek olabilecektir.

Kaynakça

Birleşmiş Milletler Türkiye Resmî Web Sitesi. (2023). https://turkiye.un.org/tr/sdgs

Campos Franco, J., Hussain, D. ve McColl, R. (2020). Luxury fashion and sustainability: looking good together. *Journal of Business Strategy*, *41*(4), 55-61.

Cuomo, M. T., Foroudi, P., Tortora, D., Hussain, S. ve Melewar, T. C. (2019). Celebrity endorsement and the attitude towards luxury brands for sustainable consumption. *Sustainability*, *11*(23), 6791.

De Oliveira, L. G., Miranda, F. G. ve de Paula Dias, M. A. (2022). Sustainable practices in slow and fast fashion stores: what does the customer perceive?. *Cleaner Engineering and Technology*, *6*, 100413.

Ekatah, I., Samy, M., Bampton, R. ve Halabi, A. (2011). The relationship between corporate social responsibility and profitability: the case of Royal Dutch Shell Plc. *Corporate Reputation Review*, *14*, 249-261.

Fortunati, S., Martiniello, L. ve Morea, D. (2020). The strategic role of the corporate social responsibility and circular economy in the cosmetic industry. *Sustainability*, *12*(12), 5120.

Hansen, B., Stiling, P. Ve Uy, W. F. (2021), Innovations and challenges in SDG integration and reporting in higher education: a case study from the University of South Florida, *International Journal of Sustainability in Higher Education*, *22*(5), 1002-1021. https://doi.org/10.1108/IJSHE-08-2020-0310

Hepner, J., Chandon, J. L. ve Bakardzhieva, D. (2021). Competitive advantage from marketing the SDGs: a luxury perspective. *Marketing Intelligence & Planning*, *39*(2), 284-299.

Hoffmann, J. ve Kristensen, M. E. (2017). Sustainable oil and profitable wind: the communication of corporate responsibilities as inverted positioning. *Nordicom Review*, *38*(2), 79-96.

Ishaq, M. I. ve Di Maria, E. (2020). Sustainability countenance in brand equity: a critical review and future research directions. *Journal of Brand Management*, *27*(1), 15-34.

Islam, M. M., Perry, P. ve Gill, S. (2021). Mapping environmentally sustainable practices in textiles, apparel and fashion industries: a systematic literature review. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, *25*(2), 331-353.

Johnsson, F., Karlsson, I., Rootzen, J., Ahlback, A. ve Gustavssin, M. (2020). The framing of a sustainable development goals assessment in decarbonizing the construction ındustry-avoiding "greenwashing". *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, *0*(131), 1-13.

Karakoç, D. Y. ve Kovancı, E. (2022). Yeşil yıkamanın sürdürülebilirlik temelinde değerlendirilmesi: eleştirel bir bakış. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, *15*(89), 171-184.

Kılınç, K., Akçi, Y., Yıldız, Ö. Ü. A. ve Aslan, Ö. Ü. R. (2022). *Pazarlama yaklaşımlarında sürdürülebilirlik*. ASOS Yayınları.

Kumar, A., Gupta, J. ve Das, N. (2022). Revisiting the influence of corporate sustainability practices on corporate financial performance: an evidence from the global energy sector. *Business Strategy and the Environment*, *31*(7), 3231-3253.

Lai, K. H., Wong, C. W. ve Lam, J. S. L. (2015). Sharing environmental management information with supply chain partners and the performance contingencies on environmental munificence. *International Journal of Production Economics*, *164*, 445-453.

Lashitew, A. A. (2021). Corporate uptake of the sustainable development goals: mere greenwashing or an advent of ınstitutional change? *Journal of International Business Policy*, *0*(4), 184-200

Lorgnier, N. G., Su, C. J. ve O'Rourke, S. M. (2022). Brands' perceived sustainable development goals: index development and applications with professional sport teams and fast-food brands. *Service Business*, *16*(1), 125-157.

Lukin, E., Krajnović, A. ve Bosna, J. (2022). Sustainability strategies and achieving SDGs: a comparative analysis of leading companies in the automotive industry. *Sustainability*, *14*(7), 4000.

McCartney, S. (2023), *Sustainability*. https://www.stellamccartney.com/us/en/sustainability/sustainability.html

Matteucci, V. (2020), How can the hospitality industry increase corporate value aligned with sustainable development goals? Case examples from Hilton, Meliá and Sun, *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, *12*(5), 509-523.

Morea, D., Fortunati, S. ve Martiniello, L. (2021). Circular economy and corporate social responsibility: towards an integrated strategic approach in the multinational cosmetics industry. *Journal of Cleaner Production*, *315*, 128232.

Palakshappa, N. ve Dodds, S. (2020). Mobilising SDG 12: co-creating sustainability through brands. *Marketing Intelligence ve Planning*, *39*(2), 265-283.

Porter M. E. ve Linde, C. (1995). Green and competitive: ending the stalemate. *Harvard Business Review*, September – October, 121-134.

Scoones, I. (2007). Sustainability. *Development in Practice*, *17*(4-5), 589-596.

Santos, C., Coelho, A. ve Marques, A. (2023). A systematic literature review on greenwashing and its relationship to stakeholders: state of art and future research agenda. *Management Review Quarterly*, 1-25.

Sarkar, J. G., Sarkar, A. ve Sreejesh, S. (2023). Developing responsible consumption behaviours through social media platforms: sustainable brand practices as message cues. *Information Technology & People*, *36*(2), 532-563.

Sharma, M. ve Joshi, S. (2019). Brand sustainability among young consumers: an AHP-TOPSIS approach. *Young Consumers*, *20*(4), 314-337.

Shell. (2021). *Sürdürülebilirlik Raporu*. https://reports.shell.com/sustainability-report/2021/sustainability-at-shell/our-approach-to-sustainability/sustainability-at-shell-2.html

Şahin, S. ve Göcen, C. (2021). Sürdürülebilir kalkınma amaçları bağlamında coğrafya eğitimi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, *12*(46), 1355-1370.

Türk Hava Yolları. (2023). *BM SKA Destek Raporu - Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına Verilen Destek*. https://investor.turkishairlines.com/documents/surdurulebilir-kalkinma-amaclarina-verilen-destek.pdf

Vesal, M., Siahtiri, V. ve O'Cass, A. (2021). Strengthening B2B brands by signalling environmental sustainability and managing customer relationships. *Industrial Marketing Management*, *92*, 321-331.

Wendlandt, A. ve Denis, P. (2013). Chanel acquires first tannery to secure luxury bag supplies. https://www.reuters.com/article/luxury-chanel-idUKL5N0JK4S12013 1205

Bölüm 6

Yeşil Markalaşma

Derya Yalçın Doğan[1] *ve E. Başak Tavman*[2]

Özet

"İki ürün arasında seçim yapacak olsanız yeşil markalı olanı tercih etmez miydiniz?" "Yeşil ürün", "çevre dostu" ve "geri dönüşüm" etiketli yeşil markalı ürünlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. "Yeşil" kavramı, günümüzde sürdürülebilir ve çevre dostu olan her şeyi tanımlamak için tercih edilen bir sözcük hâline gelmiştir. Çevreye ilişkin sorunlar göz önüne alındığında sürdürülebilirlik ihtiyacına ilişkin farkındalık bireysel ve kurumsal düzeyde artmaktadır. Sürdürülebilirlik yeni bir kavram olmasa da çevresel sorunlara yönelik artan farkındalık ile markalaşma stratejilerinde "yeşil" vurgusu artmaya başlamıştır. Yeşil ürünlere yönelik talebin artmasıyla şirketler, tüketicilerin çevreyle ilgili kaygılarını azaltacak yeni ürünler sunmaya yönelmiştir. Birçok işletme; maliyet azaltma, kâr artışı, üretim sürecini geliştirme, marka imajını güçlendirme ve marka farkındalığı yaratmak amacıyla yeşil markalaşma faaliyetlerinde bulunmaktadır. Ancak her firma yeşil markalı ürünlere yaptığı yatırımlardan önemli getiriler elde edememektedir. Yeşil markaların diğer markalara kıyasla sahip olduğu farklılıklar ve sürdürülebilirlik ile ilişkileri hâlâ tam olarak netlik kazanmamıştır. Bu başarısızlıklar genellikle şirketlerin yeşil markalaşma stratejilerindeki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Yeşil markalaşma stratejilerinin anlaşılması, yeşil stratejilerin planlanmasına katkı sağlamada ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır. Bu nedenle bu çalışmada, yeşil markalaşma stratejilerine değinilerek bu stratejilerin işletmeler için önemini açıklamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Markalaşma, Yeşil Markalaşma Stratejileri, Yeşil Marka Yönetimi

[1] İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü ORCID: 0000-0003-0899-142X e-posta: derya.yalcin@nisantasi.edu.tr

[2] İstanbul Okan Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi İşletme Bölümü ORCID: 0000-0002-2544-9467 e-posta: basak.tavman@okan.edu.tr

Bu nedenle bu bölümde, işletmeler için yeşil markalaşma stratejilerinin önemi ve bu süreçte neler yapılması gerektiğini kısaca özetlemiş olduk. Ancak sürdürülebilir bir tüketimin olması ve toplumun her kesiminde yeşil markalı ürünlerin kullanımının artması için yeşil ürünlerin fiyatlarının da ulaşabilir seviyede olması gerekmektedir. Aksi takdirde toplumun tüm kesiminde yeşil marka kullanımı yaygınlaşmayacak ve daha yeşil bir dünya hayali sadece ütopik olarak kalacaktır.

Kaynakça

Abbey, J. D., Blackburn, J. D. ve Guide, V. D. R. (2015). Optimal pricing for new and remanufactured products. *Journal of Operational Management, 36,* 130-146.

Abdallah, A. B. ve Al-Ghwayeen, W. S. (2020). Green supply chain management and business performance: the mediating roles of environmental and operational performances. *Business Process Management Journal, 26*(2), 489-512.

Ailawadi, K. L. ve Keller, K. L. (2004). Understanding retail branding: conceptual insights and research priorities. *Journal of Retailing, 80*(4), 331-342.

Aisyah, N. K. ve Shihab, M. S. (2023). The impact of environmental knowledge and green brand image on green repurchase intention by mediation of attitude. *Asean International Journal of Business, 2*(1), 26-34.

Ambler, T. (1997). How much of brand equity is explained by trust? *Management Decision, 35*(4), 283-292.

Aşan, D. (2023). *Karbon vergisi nedir?* https://www.dilekasan.com/karbon-vergisi-nedir

Bag, S., Gupta, S. ve Telukdarie, A. (2018). Importance of innovation and flexibility in configuring supply network sustainability. *Benchmarking: An International Journal, 25*(9), 3951-3985.

Bagdare, S. (2018). Marketing communications for sustainable consumption: a conceptual framework. *International Journal of Marketing & Business Communication, 7*(4), 45-49.

Bashir, S., Khwaja, M. G., Rashid, Y., Turi, J. A. ve Waheed, T. (2020). Green brand benefits and brand outcomes: the mediating role of green brand image. *Sage Open, 10*(3), 2158244020953156.

Basiri, Z. ve Heydari, J. (2017). A mathematical model for green supply chain coordination with substitutable products. *Journal of Cleaner Production*, *145*, 232-249.

Baumann, H., Boons, F. ve Bragd, A. (2002). Mapping the green product development field: engineering, policy and business perspectives. *Journal of Cleaner Production, 10*(5), 409-425.

Bekk, M., Spörrle, M., Hedjasie, R. ve Kerschreiter, R. (2016). Greening the competitive advantage: antecedents and consequences of green brand equity. *Quality & Quantity*, *50*, 1727-1746.

Berchicci, L. ve Bodewes, W. (2005). Bridging environmental issues with new product development. *Business Strategy and the Environment 14*(5), 272-285.

Berrone, P., Fosfuri, A. ve Gelabert, L. (2017). Does greenwashing pay off? Understanding the relationship between environmental actions and environmental legitimacy. *Journal of Business Ethics*, *144*, 363-379.

Bukhari, A., Rana, R. A. ve Bhatti, U. T. (2017). Factors influencing consumer's green product purchase decision by mediation of green brand image. *International Journal of Research, 4*(7), 1620-1632.

Burke, P. J. (2014). Green Pricing in the Asia Pacific: An Idea Whose Time Has Come?. *Asia & the Pacific Policy Studies, 1*(3), 561-575.

Butt, M. M., Mushtaq, S., Afzal, A., Khong, K. W., Ong, F. S. ve Ng, P. F. (2017). Integrating behavioural and branding perspectives to maximize green brand equity: a holistic approach. *Business Strategy and the Environment, 26*(4), 507-520.

Chen, C. (2001). Design for the environment: a quality-based model for green product development. *Management Science, 47*(2), 250-263.

Chen, Y. S. (2010). The drivers of green brand equity: green brand image, green satisfaction, and green trust. *Journal of Business Ethics*, *93*, 307-319.

Chen, Y. S., Chang, T. W., Li, H. X. ve Chen, Y. R. (2020). The influence of green brand affect on green purchase intentions: the mediation effects of green brand associations and green brand attitude. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *17*(11), 4089.

Chen, Y. S., Huang, A. F., Wang, T. Y. ve Chen, Y. R. (2018). Greenwash and green purchase behavior: the mediation of green brand ımage and green brand loyalty. *Total Quality Management & Business Excellence, 31*(1-2), 194-209.

Chin, T. A., Lawi, N. H. B. M., Muharam, F. M., Kohar, U. H. A., Choon, T. L. ve Zakuan, N. (2020). Effects of green brand positioning, knowledge and attitude on green product purchase intention. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24*(1), 598-608.

Chin, T. A., Sulaiman, Z., Mas'od, A., Muharam, F. M. ve Tat, H. H. (2019). Effect of green brand positioning, knowledge, and attitude of customers on green purchase intention. *Journal of Arts & Social Sciences, 3*(1), 23-33.

Chung, Y. ve Tsai, C., (2007). The effect of green design activities on new product strategies and performance: an empirical study among high-tech companies. *International Journal of Management, 24*(2), 276-288.

Danciu, V. (2015). Successful green branding, a new shift in brand strategy: why and how it works. *Romanian Economic Journal, 18*(56), 47-64.

Deniz, A. ve Önder, L. (2017). Determinants of brand equity in green products: the relationships among green brand image, green trust and green satisfaction. *International Journal of Arts Humanities and Social Sciences, 2*(1), 1-8.

Do Paço, A. M. F. ve Reis, R. (2012). Factors affecting skepticism toward green advertising. *Journal of Advertising, 41*(4), 147-155.

D'Souza, C., Taghian, M., Lamb, P. ve Peretiatkos, R. (2006). Green products and corporate strategy: an empirical investigation. *Society and Business Review, 1*(2), 144-157.

Errichiello, O. ve Zschiesche, A. (2022). *Green branding*. Springer.

Ferreira, J., Coelho, A. ve Moutinho, L. (2020). Dynamic capabilities, creativity and innovation capability and their impact on competitive advantage and firm performance: the moderating role of entrepreneurial orientation. *Technovation*, *92*, 102061.

Ginsberg, J. M. ve Bloom, P. N. (2004). Choosing the right green marketing strategy. *MIT Sloan Management Review, 46*(1), 79-84.

Grant, J. (2008). Green marketing. *Strategic Direction*, *24*(6), 25-27.

Haedrich, G., Torsten, T. ve Philomela. K. (2003). *Strategische markenfuhrung: planung und realisierung von markenstrategien*, 3. Anflage, Haupt Verlag, Bern, Stuttgart, Wien.

Han, Z. ve Huo, B. (2020). The impact of green supply chain integration on sustainable performance. *Industrial Management & Data Systems, 120*(4), 657-674.

Hartmann, P. ve Apaolaza-Ibanez, V. (2012). Consumer attitude and purchase intention toward green energy brands: the roles of psychological benefits and environmental concern. *Journal of Business Research, 65*(9), 1254-1263.

Hartmann, P. ve Ibáñez, V. A. (2006). Effects of green brand communication on brand associations and attitude. *International advertising and communication: current insights and empirical findings*, 217-236.

Hartmann, P., Apaolaza Ibáñez, V. ve Forcada Sainz, F. J. (2005). Green branding effects on attitude: functional versus emotional positioning strategies. *Marketing Intelligence & Planning*, *23*(1), 9-29.

Hervani, A. A., Helms, M. M. ve Sarkis, J. (2005). Performance measurement for green supply chain management. *Benchmarking An International Journal, 12*(4), 330-353.

Huang, Y. C., Yang, M. ve Wang, Y. C. (2014). Effects of green brand on green purchase intention. *Marketing Intelligence & Planning, 32*(3), 250-268.

Jamali, M. B. ve Rasti-Barzoki, M. (2018). A game theoretic approach for green and non-green product pricing in chain-to-chain competitive sustainable and regular dual-channel supply chains. *Journal of Cleaner Production*, *170*, 1029-1043.

Joshi, Y. ve Rahman, Z. (2015). Factors affecting green purchase behaviour and future research directions. *International Strategic Management Review*, *3*(1-2), 128-143.

Kaebernick, H. ve Soriano, V. (2000). An approach to simplified environmental assessment by classification of products. *Proceedings of Seventh CIRP International Conference on Life Cycle Engineering* (s. 27-29) içinde, Japan.

Kam-Sing Wong, S. (2012). The influence of green product competitiveness on the success of green product innovation: empirical evidence from the Chinese electrical and electronics industry. *European Journal of Innovation Management*, *15*(4), 468-490.

Kantar (2021). *Finding your sweet spot for sustainable brand growth*. https://www.kantar.com/inspiration/brands/finding-your-sweet-spot-for-sustainable-brand-growth

Kaur, B., Gangwar, V. P. ve Dash, G. (2022). Green marketing strategies, environmental attitude, and green buying intention: a multi-group analysis in an emerging economy context. *Sustainability, 14*(10), 6107.

Khandelwal, U. ve Bajpai, N. (2011). A study on green advertisement and its impact on consumer purchase intention. *Journal of Creative Communications, 6*(3), 259-276.

Khanifah, K., Udin, U., Hadi, N. ve Alfiana, F. (2020). Environmental performance and firm value: testing the role of firm reputation in emerging countries. *International Journal of Energy Economics and Policy, 10*(1), 96-103.

Kotler, P. T., Armstrong, G. ve Balasubramanian, S. (2023). *Principles of Marketing (Global Edition)*. Pearson Higher Education.

Kuei, C. H., Madu, C. N., Chow, W. S. ve Chen, Y. (2015). Determinants and associated performance improvement of green supply chain management in China. *Journal of Cleaner Production*, *95*, 163-173.

Kumar, P. ve Ghodeswar, B. M. (2015). Factors affecting consumers' green product purchase/decisions. *Marketing Intelligence & Planning, 33*(3), 330-347.

Laari, S., Toyli, J., Solakivi, T. ve Ojala, L. (2016). Firm performance and customer-drivengreen supply chain management. *Journal of Cleaner Production, 112*(3), 1960-1970.

Lane, V. ve Jacobson, R. (1995). Stock market reactions to brand extension announcements: the effects of brand attitude and familiarity. *Journal of Marketing, 59*(1) 63-77.

Lee, K. (2008). Opportunities for green marketing: young consumers. *Marketing Intelligence & Planning*, *26*(6), 573-586.

Liao, Y. K., Wu, W. Y. ve Pham, T. T. (2020). Examining the moderating effects of green marketing and green psychological benefits on customers' green attitude, value and purchase intention. *Sustainability*, *12*(18), 7461.

Lin, J., Lobo, A. ve Leckie, C. (2017). Green brand benefits and their influence on brand loyalty. *Marketing Intelligence & Planning, 35*(3), 425-440.

Mahajan, V., Rao, V. R. ve Srivastava, R. K. (1994), An approach to assess the importance of brand equity in acquisition decisions, *Journal of Product Innovation Management, 11*(3), 221-235.

Mahmoud, T. O., Ibrahim, S. B., Ali, H. A. ve Bleady, A. (2017). The influence of green marketing mix on purchase intention: the mediation role of envi- ronmental knowledge. *International Journal of Scientific and Engineering Research, 8*(9), 1040-1048.

Makower, J., Elkington, J. ve Hailes, J. (1993). *The green consumer*. Penguin Books

Maniatis, P. (2016). Investigating factors influencing consumer decision-making while choosing green products. *Journal of Cleaner Production, 132*, 215-228.

Martin, D. ve Schouten, J. (2014). *Sustainable marketing*. Pearson.

Mehraj, D. ve Qureshi, I. H. (2022). Does green brand positioning translate into green purchase intention? A mediation–moderation model. *Business Strategy and the Environment*, *31*(7), 3166-3181.

Mirvis, P., Googins, B. ve Kinnicutt, S. (2010). Vision, mission, values. Guideposts to sustainability. *Organizational Dynamics, 39*(4), 316-324.

Mohd Suki, N. (2016). Green product purchase intention: impact of green brands, attitude, and knowledge. *British Food Journal, 118*(12), 2893-2910.

Mohd Suki, N. (2017). Green products usage: structural relationships on customer satisfaction and loyalty. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology, 24*(1), 88-95

Moreno-Camacho, C. A., Montoya-Torres, J. R. ve Jaegler, A. (2020). Designing a sustainable supply chain network. *Service Oriented, Holonic and Multi-agent Manufacturing Systems for Industry of the Future: Proceedings of SOHOMA* (s. 15-26) içinde. Springer International Publishing.

Narteh, B. (2018). Brand equity and financial performance: the moderating role of brand likeability, *Marketing Intelligence and Planning, 36*(3), 381-395.

Nimse, P., Vijayan, A., Kumar, A. ve Varadarajan, C. (2007). A review of green product databases. *Environmental Progress*, *26*(2), 131-137.

NRF & IBM (2022). *Cosumers want it all*.
https://cdn.nrf.com/sites/default/files/2022-01/Consumers%20want%20it%20all.pdf

Ng, P. F., Butt, M. M., Khong, K. W. ve Ong, F. S. (2014). Antecedents of green brand equity: an integrated approach. *Journal of Business Ethics*, 121, 203-215.

Nguyen, T. N., Phan, T. T. H., Cao, T. K. ve Nguyen, H. V. (2017). Green purchase behavior: mitigating barriers in developing countries. *Strategic Direction*, *33*(8), 4-6.

Ottman, J. A. (2011). *The new rules of green marketing: strategies, tools, and inspiration for sustainable branding*. Berrett-Koehler Publishers.

Ottman, J. A., Stafford, E. R. ve Hartman, C. L. (2006). Avoiding green marketing myopia: ways to improve consumer appeal for environmentally preferable products. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development, 48*(5), 22-36.

Ottman, J. A., Stafford, E. R. ve Hartman, C. L. (2006). Green marketing myopia. *Environment, 48*(5), 22-36.

Pujari, D., Wright, G. ve Peattie, K. (2003). Green and competitive: influences on environmental new product development performance. *Journal of Business Research, 56*(8), 657-671.

Rahmi, D. Y., Rozalia, Y., Chan, D. N., Anira, Q. ve Lita, R. P. (2017). Green brand image relation model, green awareness, green advertisement, and ecological knowledge as competitive advantage in improving green purchase intention and green purchase behavior on creative industry products. *Journal of Economics, Business, & Accountancy Ventura, 20*(2), 177-186.

Ramirez, E. (2013). Consumer-defined sustainably-oriented firms and factors influencing adoption. *Journal of Business Research, 66*(11), 2202-2209.

Rios, F. J. M., Martinez, T. L., Moreno, F. F. ve Soriano, P.C. (2006). Improving attitudes toward brands with environmental associations: an experimental approach. *Journal of Consumer Marketing, 23*(1), 26-33.

Rossolov, A., Lobashov, O., Kopytkov, D. ve Naumov, V. (2020). Sustainable suburban supply chain. *Transportation Research Procedia, 45*, 795-802.

Sarkar, A. N. (2012). Green branding and eco-innovations for evolving a sustainable green marketing strategy. *Asia-Pacific Journal of Management Research and Innovation, 8*(1), 39-58.

Sharma, V.K., Chandna, P. ve Bhardwaj, A. (2017). Green supply chain management related performance indicators in agro industry: a review. *Jornal of Cleaner Production, 141*, 1194-1208.

Setiawan, B., Gendalasari, G. G. ve Putrie, D. R. (2022). Analysis of consumers' green purchase behavior on bottled water through a green brand image approach. *Riset: Jurnal Aplikasi Ekonomi Akuntansi dan Bisnis, 4*(2), 1-11.

Srinivasan, V., Park, C. ve Chang, D. (2001). Equitymap: measurement, analysis, and prediction of brand equity and its sources. *Research Paper Series*, *1685*, 110.

Srivastava, R. ve Shocker, A. D. (1991). Brand equity: a perspective on its meaning and measurement, *Marketing Science Institute Working Paper Series*, Report Number: 91-124.

Statista (2023). *Green technology and sustainability market size worldwide from 2022 to 2030*. https://www.statista.com/statistics/1319996/green-technology-and-sustainability-market-size-worldwide

Tang, Y., Wang, X. ve Lu, P. (2014). Chinese consumer attitude and purchase intent towards green products. Asia-Pacific. *Journal of Business Administration, 6*(2), 84-96.

Tripathi, A. ve Pandey, R. (2018). Does impact of price endings differ forthenon-green and green products? Role of product categories and price levels. *Journal of Consumer Marketing, 35*(2), 43-156.

Tumpa, T. J., Ali, S. M., Rahman, M. H., Paul, S. K., Chowdhury, P. ve Khan, S. A. R. (2019). Barriers to green supply chain management: an emerging economy context. *Journal of Cleaner Production, 236*, 117617.

Vázquez, R., Del Rio, A. B. ve Iglesias, V. (2002). Consumer-based brand equity: development and validation of a measurement instrument. *Journal of Marketing Management, 18*(1-2), 27-48.

Wang, J., Wang, S., Xue, H., Wang, Y. ve Li, J. (2018). Green image and consumers' word-of-mouth intention in the green hotel industry: the moderat- ing effect of millennials. *Journal of Cleaner Production, 181*, 426-436.

Watson, A., Perrigot, R. ve Dada, O. (2023). The effects of green brand image on brand loyalty: the case of mainstream fast food brands. *Business Strategy and the Environment,* 1-14. https://doi.org/10.1002/bse.3523

Wong, C. Y., Wong, C. W. ve Boon-itt, S. (2020). Effects of green supply chain integration and green innovation on environmental and cost performance. *International Journal of Production Research, 58*(15), 4589-4609.

Zameer, H., Wang, Y. ve Yasmeen, H. (2020). Reinforcing green competitiveadvantage through green production, creativity and green brand image: Implications for cleaner production in China. *Journal of Cleaner Production, 247*(6), 1-15.

Zdravkovic, S., Magnusson, P. ve Stanley, S. M. (2010). Dimensions of fit between a brand and a social cause and their influence on attitudes. *International Journal of Research in Marketing, 27*(2), 151-160.

Bölüm 7

Yeşil Yıkama

İlay Tilki[1] , Bilgehan Bozkurt[2] ve Murat Aktan[3]

Özet

Küresel boyutta yaşanan çevresel sorunlar, toplumsal farkındalığın artmasını sağlamış ve bu farkındalık, tüketicilerin işletmeler üzerinde baskı yaratmasına neden olmuştur. Oluşan toplumsal baskı, işletmelerin yeşil stratejiler üretmesini ve bunları benimsemesini zorunlu kılmıştır. Günümüzde çoğu büyük işletmenin çevresel performanslarını kamuoyu ile paylaştığı raporları ve açıklamaları bulunmaktadır. Bunların çoğu işletmelerin küresel ısınmaya olan etkilerini önemli ölçüde azaltacak veya ortadan kaldıracak iklim stratejilerini ve hedeflerini içeren taahhütlerdir. İşletmelerin taahhütleri ve hedefleri arttıkça çevresel sorunlar konusunda kasıtlı olarak tüketicilerin yanıltılmasına yönelik eylemler içine girmektedir. İşletmeler, bu eylemleri; haksız rekabet gücü, kâr veya kurumsal imaj elde etmek için kullanmaktadır. Algılanan aldatma eylemlerinin sıklığı, tüketici şüpheciliğini arttırmakta ve tüketicilerin genel olarak işletmelere olan güvenini zedelemektedir. Bu yaklaşım genellikle yeşil yıkama olarak bilinmekte ve yeşil yıkama örneklerine her sektörde sık sık rastlanılmaktadır. Bu araştırma, işletmelerin sürdürülebilir pazarlama anlayışı ile hareket eden bir organizasyon olma stratejilerinin ve çevre kirliliğine neden olan uygulamaları önleme konusundaki vaatlerinin gerçeği ne kadar açıkladığı ilgili olan yeşil yıkama kavramı hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca araştırmada yeşil yıkama eylemlerini kontrol etmek ve tüketicilerin zarar görmesini engellemek için somut adımlar atan hükûmetlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve ticari olmayan aktörlerin yeşil yıkamaya ilişkin düzenlemeleri hakkında bilgi verilmektedir. Son bölümde verilen işletmeler tarafından yapılmış yeşil yıkama örnekleri ise yeşil yıkamanın gündelik hayatta ne boyutlarda olabileceğini gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler Yeşil Yıkama, Yeşil Yıkama ile Mücadele, Yeşil Yıkama Örnekleri, Sürdürülebilir Pazarlama, Mavi Yıkama

[1] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü ORCID: 0000-0002-7289-3755 e-posta: ilaytilki@mu.edu.tr

[2] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi ORCID: 0000-0001-8090-8892 e-posta: bilgehanbozkurt273@posta.mu.edu.tr

[3] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü ORCID: 0000-0003-3683-7796 e-posta: murataktan@mu.edu.tr

asılsız, abartılı ve aldatıcı söylemlerle etkileyen ve genellikle işletmelerin haksız bir kazanç sağlamasıyla sonuçlanan bir eylemdir. Bu yaklaşım, sürdürülebilir pazarlama anlayışı önünde ise büyük bir engel oluşturmaktadır. Bu kapsamda, sürdürülebilir pazarlama açısından zararlı yeşil yıkama eylemleri ile mücadele etme yollarına yer verilmiştir. Bölüm içerisinde; gelişmiş ülkelerin yeşil yıkamaya yaklaşımları, aldığı hukuksal kararlar ve yeşil yıkama yapan işletmelere uyguladığı cezai işlemler ortaya konmuştur. Ayrıca yeşil yıkamaya karşı sivil toplum örgütlerinin çaba ve faaliyetleri araştırılmış ve uluslararası düzeyde çeşitli örnekler sunulmuştur. Yeşil yıkamanın önüne geçebilmek adına yeşil yıkamanın bir suç eylemi olarak ele alınması çeşitli ceza veya yaptırım uygulamalarını, yeşil yıkamanın önlenmesinde önemli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

Aggarwal, P. ve Kadyan, A. (2014). Greenwashing: the darker side of CSR. *Indian Journal of Applied Research*, *4*(3), 61-66.

Aji, H. M. ve Sutikno, B. (2015). The extended consequence of greenwashing: perceived consumer skepticism. *International Journal of Business and Information*, *10*(4), 433-468.

ARPP (2023). *Organisme De Régulation Professionnelle De La Publicité En France, L'arpp A Pour But De Mener Toute Action En Faveur D'une Publicité Loyale, Véridique Et Saine*. https://www.arpp.org/qui-sommes-nous/roles-et-missions

Baldwin, G. (2023). Businesses warned against greenwashing. *Governance Directions*, *75*(2), 835-837.

Bowen, F. ve Aragon-Correa, J. A. (2014). Greenwashing in corporate environmentalism research and practice: the importance of what we say and do. *Organization & Environment*, *27*(2), 107-112.

Cherry, M. A. (2013). The law and economics of corporate social responsibility and greenwashing. *UC Davis Business Law Journal*, *14*, 281-303.

Cherry, M. A. ve Sneirson, J. F. (2011). Beyond profit: rethinking corporate social responsibility and greenwashing after the BP oil disaster. *Tulane Law Review, 85*(4), 983-1038.

China Development Brief. (2023). *Southern weekly releases greenwashing list*, https://chinadevelopmentbrief.org/reports/southern-weekly-releases-greenwashing-list

CMS. (2023). *What are the top 3 developments in Germany concerning green claims and the associated risk of greenwashing?* https://cms.law/en/int/publication/cms-green-globe/germany

Corp Watch. (2023). Greenwash academy awards announced at earth summit we laughed! we cried! and the winners are? https://www.corpwatch.org/article/greenwash-academy-awards-announced-earth-summit

Dahl, R. (2010). Greenwashing: do you know what you're buying? *Environmental Health Perspectives*, *118*(6), 246-252.

De Freitas Netto, S. V., Sobral, M. F. F., Ribeiro, A. R. B. ve Soares, G. R. da L. (2020). Concepts and forms of greenwashing: a systematic review. *Environmental Sciences Europe, 32*(1), 1-12.

Delmas, M. A. ve Burbano, V. C. (2011). The drivers of greenwashing. *California Management Review*, *54*(1), 64-87.

Erdoğan Tarakçı, İ. ve Göktaş, B. (2019). Pazarlamanın yeni rengi: yeşil aklama. *3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, *54*(3), 1095-1113.

Fernandes, J., Segev, S. ve Leopold, J. K. (2020). When consumers learn to spot deception in advertising: testing a literacy intervention to combat greenwashing. *International Journal of Advertising*, *39*(7), 1115-1149.

Forsell, F. ve Åkerblom, I. (2020). *How do consumers' perceptions change when greenwashing is revealed* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Jönköping University.

Furlow, N. E. (2010). Greenwashing in the new millennium. *The Journal of Applied Business and Economics*, *10*(6), 22-25.

Futerra Sustainability Communications Organization. (2008). *The greenwash guide*. https://www.wearefuterra.com/thinks/the-greenwash-guide

Legal Blog. (2023). *İngiliz Hukuku Bakımından İş Dünyasında Yeşil Aklama*. https://legal.com.tr/blog/ekonomi/ingiliz-hukuku-bakimindan-is-dunyasinda-yesil-aklama-greenwashing-in-business

Lockard, V. D. ve Becker, J. (2009). Greenwashing claims: how to avoid becoming an eco-fraud target. *Australian Product Liability Reporter,* 7-14.

Markham, D., Khare, A. ve Beckman, T. (2014). Greenwashing: a proposal to restrıct its spread. *Journal of Environmental Assessment Policy and Management*, 16(04), 1450030.

Morrison Foerster. (2023). *Truly green or emperor's new clothes? - The UK CMA targets fast fashion first in its investigation of sustainability claims*. https://www.mofo.com/resources/insights/220802-uk-cma-targets-fast-fashion

Munir, S. ve Mohan, V. (2022). Consumer perceptions of greenwashing: lessons learned from the fashion sector in the UAE. *Asian Journal of Business Ethics*, *11*(1), 1-44.

Narter & Partners. (2023). Greenwashing (yeşil aklama) nedir? https://www. narterlaw.com/greenwashing-yesil-aklama-nedir

Nemes, N., Scanlan, S. J., Smith, P., Smith, T., Aronczyk, M., Hill, S. ve Stabinsky, D. (2022). An integrated framework to assess greenwashing. *Sustainability*, *14*(8), 4431.

New Climate. (2023). *Corporate climate responsibility monitor 2023*. https://newclimate.org/resources/publications/corporate-climate-responsibility-monitor-2023

Nyilasy, G., Gangadharbatla, H. ve Paladino, A. (2014). Perceived greenwashing: the interactive effects of green advertising and corporate environmental performance on consumer reactions. *Journal of Business Ethics*, *125*, 693-707.

Orange, E. ve Cohen, A. M. (2010). From eco-friendly to eco-intelligent. *The Futurist*, *44*(5), 28-32.

Parguel, B., Benoît-Moreau, F. ve Larceneux, F. (2011). How sustainability ratings might deter 'greenwashing': a closer look at ethical corporate communication. *Journal of Business Ethics, 102*, 15–28.

Parguel, B., Benoit-Moreau, F. ve Russell, C. A. (2015). Can evoking nature in advertising mislead consumers? The power of 'executional greenwashing'. *International Journal of Advertising*, *34*(1), 107-134.

Polemik Haber. (2023). *McDonald's 2050 yılına kadar net sıfır emisyon hedefi koydu*. https://www.polemikhaber.com/mcdonalds-2050-yilina-kadar-net-sifir-emisyon-hedefi-koydu

Ruiz-Blanco, S., Romero, S. ve Fernandez-Feijoo, B. (2022). Green, blue or black, but washing–what company characteristics determine greenwashing? *Environment, Development and Sustainability*, 1-22.

Sailer, A., Wilfing, H. ve Straus, E. (2022). Greenwashing and bluewashing in black friday-related sustainable fashion marketing on instagram. *Sustainability*, *14*(3), 1494-1516.

Seele, P. ve Gatti, L. (2015). Greenwashing revisited: in search of a typology and accusation-based definition ıncorporating legitimacy strategies. *Business Strategy and the Environment, 26*(2), 239-252.

Sinisalo, C. (2020). *Effect of greenwashing on brand image and buying behaviour in fast fashion: a consumer perspective* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haaga-Helia University of Applied Sciences.

Sun, Z. ve Zhang, W. (2019). Do government regulations prevent greenwashing? An evolutionary game analysis of heterogeneous enterprises. *Journal of Cleaner Production*, *231*, 1489-1502.

Szabo, S. ve Webster, J. (2021). Perceived greenwashing: the effects of green marketing on environmental and product perceptions. *Journal of Business Ethics*, *171*, 719-739.

The Advertising Standards Authority. (2023). *About the ASA and CAP*. https://www.asa.org.uk/about-asa-and-cap/about-regulation/about-the-asa-and-cap.html.

The Drum. (2023). *France's leading greenwashing laws could go wider – global brands should be anxious*. https://www.thedrum.com/news/2023/02/09/frances-leading-greenwashing-laws-could-go-wider-brands-should-be-anxious

The Guardian. (2023a). *Watchdog bans HSBC climate ads in fresh blow to bank's green credentials*. https://www.theguardian.com/business/2022/oct/19/watchdog-bans-hsbc-ads-green-cop26-climate-crisis

The Guardian. (2023b). *Greenwashing' firms face steep new Uk fines for misleading claims*. https://www.theguardian.com/environment/2023/feb/19/greenwashing-firms-face-steep-new-uk-fines-for-misleading-claims

The Law Bite. (2023). *What is greenwashing in business*? https://www.lawbite.co.uk/resources/blog/what-is-greenwashing-in-business.

UL Solution. (2023). *Sins of greenwashing*. https://www.ul.com/insights/sins-greenwashing

Veral, E. S. (2022). Yeşil yıkama ile mücadele: Avrupa Birliği'nde yeşil iddiaların doğrulanması girişimi. *Sayıştay Dergisi*, *33*(124), 101-109.

Wang, H., Ma, B. ve Bai, R. (2020). The spillover effect of greenwashing behaviours: an experimental approach. *Marketing Intelligence & Planning*, *38*(3), 283-295.

Watson, B. (2017). The troubling evolution of corporate greenwashing. *Chain Reaction*, (129), 38-40.

Bölüm 8

Yeşil Lojistik

Osman Özdemir[1] ve Ömer Faruk Çelebi[2]

Özet

Dünyada giderek artan çevresel problemler sonucunda oluşan kamuoyu baskısı, işletmeleri çevreye karşı sorumlu uygulamalar geliştirmeye zorlamaktadır. Sera gazı emisyonları, gürültü ve su kirliliği lojistiğin neden olduğu büyük çevresel sorunlar arasında yer almaktadır. Geleneksel lojistiğin çevre üzerindeki büyük etkisi ve buna yönelik çözümler geliştirmede yetersiz kalması yeşil lojistik uygulamalarının gelişimini hızlandırmaktadır. Yeşil lojistik, lojistik sektöründen kaynaklanan çevresel etkilerin en aza indirilmesi amacıyla yürütülen sürdürülebilir lojistik faaliyetlerinin tamamıdır. Bu bakımdan yeşil lojistik, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi açısından kritik bir bileşendir. Yeşil lojistiğin sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından birçok katkısı bulunmaktadır. Bu katkıların ekonomik, sosyal ve çevresel boyutta ortaya konulabilmesi için bütüncül bir bakış açısıyla incelenmesi gerekmektedir. Bu düşünceden hareketle bu bölümün amacı, yeşil lojistiği bütüncül bir bakış açısıyla güncel veriler ışığında incelemek ve değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Yeşil Lojistik, Yeşil Lojistik Uygulamaları

[1] Şırnak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0001-8880-1459 e-posta: osmanozdemir03@hotmail.com

[2] Bursa Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0002-9462-6279 e-posta: omer.celebi@btu.edu.tr

Şekil 6. Toplam Sera Gazı Emisyonları

Kaynak: Dünya Bankası, 2023

Şekil 6 incelendiğinde dünyanın yeşil lojistiğe olan ihtiyacı daha net anlaşılmaktadır. Ülkelerin nüfusları, sanayileşme durumları, enerjisini nasıl (fosil yakıtlar veya yenilenebilir enerji) sağladığı düşünüldüğünde yeşil lojistiğe hangi ülkelerin daha fazla yönelmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Agyabeng-Mensah, Y., Afum, E. ve Ahenkorah, E. (2020). Exploring financial performance and green logistics management practices: examining the mediating influences of market, environmental and social performances. *Journal of Cleaner Production*, *258*, 120613.

Amr, M., Ezzat, M. ve Kassem, S. (2019). Logistics 4.0: definition and historical background. *2019 Novel Intelligent and Leading Emerging Sciences Conference (NILES)* (s. 46-49) içinde. IEEE.

Armstrong and Associates. (2016). https://www.3plogistics.com

Aslan, A. (2023). Dış ticaretin sürdürülebilirlik ve iklim değişikliğiyle entegrasyonu. O. Özdemir (Ed.). *Dış Ticaret Teori ve Uygulama* (s. 155-212) içinde, Gazi Kitabevi.

Barney, J. B. (2001). Resource-based theories of competitive advantage: a ten-year retrospective on the resource-based view. *Journal of Management*, *27*(6), 643-650.

Barut, A., Citil, M., Ahmed, Z., Sinha, A. ve Abbas, S. (2023). How do economic and financial factors influence green logistics? A comparative analysis of E7 and G7 Nations. *Environmental Science and Pollution Research*, *30*(1), 1011-1022.

Bressanelli, G., Saccani, N., Pigosso, D.C. ve Perona, M. (2020). Circular economy in the WEEE industry: a systematic literature review and a research agenda. Sustainable Production and Consumption. *23*, 174-188.

Bugshan, A. ve Elsayih, J. (2023). Oil price uncertainty and carbon management system quality. *Economics Letters*, 224, 111010.

Chan, R. Y. ve Ma, K. H. (2016). Environmental orientation of exporting SMEs from an emerging economy: its antecedents and consequences. *Management International Review*, *56*, 597-632.

Change, I. C. (2014). *Mitigation of climate change*. Contribution of working group III to the fifth assessment report of the intergovernmental panel on climate change, IPPC.

Chhabra, D. ve Kr Singh, R. (2022). Analyzing barriers to green logistics in context of circular economy and industry 4.0 in the Indian manufacturing industry. *International Journal of Logistics Research and Applications*, 1-14.

Chunguang, Q., Xiaojuan, C., Kexi, W. ve Pan, P. (2008). Research on green logistics and sustainable development. *International Conference on Information Management, Innovation Management and Industrial Engineering* (s. 162-165) içinde. IEEE.

Climate Watch (2023). *Historical GHG emissions*. https://www.climatewatchdata.org/ghg-emissions?breakBy=countries&chartType=line&end_year=2020& gases=co2&sectors= transportation&start_year=1990

Council of Supply Chain Management Professionals (2023). *Supply chain management terms and glossary*. https://cscmp.org/CSCMP/Educate/SCM_Definitions_and_Glossary_of_Terms.aspx

Dekker, R., Bloemhof, J. ve Mallidis, I. (2012). Operations Research for green logistics–an overview of aspects, issues, contributions and challenges. *European Journal of Operational Research*, *219*(3), 671-679.

Dey, A., LaGuardia, P. ve Srinivasan, M. (2011). Building sustainability in logistics operations: a research agenda. *Management Research Review*, *34*(11), 1237-1259.

Domingo Galindo, L. (2016). The challenges of logistics 4.0 for the supply chain management and the information technology (Master's thesis, NTNU).

Dünya Bankası. (2017). *Yıllık rapor*. https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/27986/211119EN.pdf?sequence=9&isAllowed=y

Dünya Bankası. (2023). *Total greenhouse gas emissions*. https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.GHGT.KT.CE?end=2020&start=1990&type=shaded&view=map

EEA (2022). *Greenhouse gas emission intensity of fuels and biofuels for road transport in European*. https://www.eea.europa.eu/ims/greenhouse-gas-emission-intensity-of

El-Kassar, A. N. ve Singh, S. K. (2019). Green innovation and organizational performance: the influence of big data and the moderating role of management commitment and HR practices. *Technological Forecasting and Social Change*. *144*, 483–498. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.12.016

Esfahbodi, A., Zhang, Y. ve Watson, G. (2016). Sustainable supply chain management in emerging economies: trade-offs between environmental and cost performance. *International Journal of Production Economics*, *181*, 350-366.

Fleischmann, M., Bloemhof-Ruwaard, J. M., Dekker, R., Van Der Laan, E. A., Van Nunen, J. A. E. ve Van Wassenhove, L. N. (1997). Quantitative models for reverse logistics: a review. *European Journal of Operational Research*, *103*, 1-17.

Grant, R. M. (1991). The resource-based theory of competitive advantage: implications for strategy formulation. *California Management Review*, *33*(3), 114-135.

Gürel, Ö., Acar, Z., Önden, İ. ve Gümüş, İ. (2015). Determinants of the green supplier selection. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 181*, 131-139, https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.874

Hart, S. L. (1995). A natural-resource-based view of the firm. *Academy of Management Review*, *20*(4), 986-1014.

Hart, S. L. ve Dowell, G. (2011). Invited editorial: a natural-resource-based view of the firm: fifteen years after. *Journal of Management*, *37*(5), 1464-1479.

He, Z., Chen, P., Liu, H. ve Guo, Z. (2017). Performance measurement system and strategies for developing low-carbon logistics: a case study in China. *Journal of Cleaner Production*, *156*, 395-405. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.04.071

Islam, D. M. Z., Meier, J. F., Aditjandra, P. T., Zunder, T. H. ve Pace, G. (2013). Logistics and supply chain management. *Research in Transportation Rconomics*, *41*(1), 3-16.

Khan, S. A. R. ve Qianli, D. (2017). Does national scale economic and environmental indicators spur logistics performance? Evidence from UK. *Environmental Science and Pollution Research*, *24*(34), 26692-26705. https://doi.org/10.1007/s11356-017-0222-9

Konys, A. (2019). Green supplier selection criteria: from a literature review to a comprehensive knowledge base. *Sustainability*, *11*(15), 1-41.

Korhonen, J., Honkasalo, A., Seppälä, J. (2018). Circular economy: the concept and its limitations. *Ecological Economics*, *143*, 37–46.

Lee, A. H. I., Kang H. Y., Hsu C. F. ve Hung, H. C. (2009). A green supplier selection model for high-tech industry. *Expert Systems with Applications*, *36*, 7917-7927 https://doi.org/10.1016/j.eswa.2008.11.052

Liu, C. ve Ma, T. (2022). Green logistics management and supply chain system construction based on internet of things technology. *Sustainable Computing: Informatics and Systems*, *35*, 100773.

Maji, I. K., Saudi, N. S. M. ve Yusuf, M. (2023). An assessment of green logistics and environmental sustainability: Evidence from Bauchi. *Cleaner Logistics and Supply Chain*, *6*, 100097.

Mallick P. K., Salling, K. B., Pigosso, D. C. A. ve McAloone, T. C. (2023). Closing the loop: establishing reverse logistics for a circular economy, a systematic review, *Journal of Environmental Management*, *328*, 1-17.

Mangan, J. ve Lalwani, C. (2016). *Global logistics and supply chain management*. John Wiley & Sons.

McKinnon, A., Browne, M., Whiteing, A. ve Piecyk, M. (Eds.). (2015). *Green logistics: improving the environmental sustainability of logistics*. Kogan Page Publishers.

Mesquita, L. F., Anand, J. ve Brush, T. H. (2008). Comparing the resource-based and relational views: knowledge transfer and spillover in vertical alliances. *Strategic Management Journal*, *29*(9), 913-941.

Özdemir, K. ve Nacar, R. (2022). E-Ticaret web sitelerine ait özelliklerin tüketici algısına etkisi. *Third Sector Social Economic Review*, *57*(1), 564-585.

Pfeffer, J. ve Salancik, G. R. (2003). *The external control of organizations: a resource dependence perspective*. Stanford University Press.

QikTruck. (2022). *The environmental impact of logistics*. https://qiktruck.co.za/blog/the-devastating-environmental-impact-oflogistics.html#:~:text=The%20environmental%20impact%20of%20logistics%20can%20be%20significant.,are%20leaked%20from%20storage%20containers

Saada, R. (2020). Green transportation in green supply chain management. Green Supply Chain. Bányai, T. ve Kaczmar, I. (Eds.). *Green Supply Chain - Competitiveness and Sustainability* içinde. IntechOpen.

Sbihi, A. ve Eglese, R. W. (2010). Combinatorial optimization and green logistics. *Annals of Operations Research*, *175*, 159-175.

Seroka-Stolka, O. ve Ociepa-Kubicka, A. (2019). Green logistics and circular economy. *Transportation Research Procedia*, *39*, 471-479.

Sharma, M., Luthra, S., Joshi, S., Kumar, A. ve Jain, A. (2023). Green logistics driven circular practices adoption in industry 4.0 era: a moderating effect of institution pressure and supply chain flexibility. *Journal of Cleaner Production*, *383*, 135284.

Sheu, J. B. (2014). Green supply chain collaboration for fashionable consumer electronics products under third-party power intervention - a resource dependence perspective. *Sustainability*, *6*(5), 2832-2875.

Simao, L. E., Gonçalves, M. B., Rodriguez, C. M. T. (2016). An approach to assess logistics and ecological supply chain performance using postponement strategies. *Ecological Indicators*. *63*, 398-408.

Souza, E. D., Kerber, J. C., Bouzon, M. ve Rodrigueaz, C. M. T. (2022). Performance evaluation of green logistics: paving the way towards circular economy. *Cleaner Logistics and Supply Chain*, *3*, 1-12. https://doi.org/10.1016/j.clscn.2021.100019

Söyleyici, A. (2023). Yeşil lojistik: teori ve uygulama. Özdemir, O. (Ed.), *Dış ticaret teori ve uygulama* (s. 43-68) içinde, Gazi Kitabevi.

Statista (2022). *Environmental impact of e-commerce logistics worldwide in 2019 with a forecast for 2030*. https://www.statista.com/statistics/1248537/e-commerce-environmental-impact-worldwide

Statista (2022). *Size of the global logistics industry from 2018 to 2022, with forecasts until 2028*. https://www.statista.com/statistics/943517/logistics-industry-global-cagr

Strandhagen, J. O., Vallandingham, L. R., Fragapane, G., Strandhagen, J. W., Stangeland, A. B. H. ve Sharma, N. (2017). Logistics 4.0 and emerging sustainable business models. *Advances in Manufacturing*, *5*, 359-369.

Uluslararası Enerji Ajansı (2023a). *CO2 Emissions in 2022*. https://www.iea.org/reports/co2-emissions-in-2022

Uluslararası Enerji Ajansı (2023b). *Industry*. https://www.iea.org/energy-system/industry

Vienažindienė, M., Tamulienė, V. ve Zaleckienė, J. (2021). Green logistics practices seeking development of sustainability: evidence from Lithuanian transportation and logistics companies. *Energies*, *14*(22), 7500.

Wang, K. (2016). Logistics 4.0 solution-new challenges and opportunities. *6th international workshop of advanced manufacturing and automation* (s. 68-74) içinde. Atlantis Press.

Wolf, J. (2014). The relationship between sustainable supply chain management, stakeholder pressure and corporate sustainability performance. *Journal of Business Ethics*, *119*, 317-328.

Younis, H., Sundarakani, B. ve Vel, P. (2016). The impact of implementing green supply chain management practices on corporate performance. *Competitiveness Review*. *26*(3), 216-245. https://doi.org/10.1108/CR-04-2015-0024

Zhang, W., Zhang, M., Zhang, W., Zhou, Q. ve Zhang, X. (2020). What influences the effectiveness of green logistics policies? A grounded theory analysis. *Science of the Total Environment*, *714*, 136731.

Bölüm 9

Sürdürülebilirlik Bakış Açısından Pazarlama ve Yapay Zekâ Uygulamaları

Mustafa Ünsalan[1]

Özet

İlk defa 1950'li yıllarda kullanılmaya başlayan yapay zekâ kavramı, günümüzde işletmeler için vazgeçilmez bir uygulama alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Yapay zekâ; bir işletmenin ham madde tedarikinden üretim sürecine, talep tahmininden satış sonrası hizmetlere kadar bütün süreçlerde yer almaya başlamıştır. Yapay zekâ, işletmenin diğer fonksiyonlarında olduğu gibi pazarlama karar alma süreçlerinde de rasyonel karar alma katkısı sunmakta ve müşteri deneyimini olumlu yönde etkilemektedir. Son yıllarda yaşanan sosyal, ekonomik ve çevresel krizlerle birlikte sürdürülebilirlik kavramı sadece hükûmetler ve toplumlar için değil işletmeler için de önemli hâle gelmiştir. Bir ürün veya hizmetin üretim süreçlerinde kullandığı kaynakların azalmaya başlaması, toplumların ve toplumu oluşturan bireylerin arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıkların günden güne artması işletmeler için sürdürülebilirlik kavramını son yirmi yılda stratejik karar süreçlerini etkileyen önemli bir faktördür. Bu çalışmada; yapay zekâ kavramının tanımı, ortaya çıkışı ve işletmelerde kullanım alanları ele alınarak pazarlama ve sürdürülebilir kalkınma amaçları ile olan ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel boyları tanımlanarak bu boyutlarla yapay zekânın ilişkisi tanımlanmıştır. Ayrıca yapay zekâ pazarlama uygulamalarının sürdürülebilir kalkınma amaçlarına olumlu etkisi örnek uygulamalarla değerlendirilmiştir. Sürdürülebilirlik, yapay zekâ ve pazarlama bir araya geldiğinde işletmeler hem çevresel ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirebilir hem de uzun vadeli başarılarını sürdürebilir. Bu üç unsurun etkileşimi hem iş dünyası hem de tüketiciler için daha sürdürülebilir ve bilinçli bir geleceğin temellerini atılmasına yardımcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Yapay Zekâ, Pazarlama

[1] Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0002-5090-0205 e-posta: munsalan@aybu.edu.tr

ken bir süreçtir. Akademik açıdan değerlendirildiğinde ise iklim değişikliğinin hızlı gelişiminin ve toplumdaki etkilerinin farklı şekillerde ortaya çıkması nedeniyle sürekli araştırılması ve çözüm önerileri sunulması gereken bir alan olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Adger, W. N., Barnett, J., Brown, K., Marshall, N. ve O´Brien, K. (2013). Cultural dimensions of climate change impacts and adaptation. *Nature Climate Change, 3*, 112-117. https://doi.org/10.1038/nclimate1666

Bardhi, F. ve Eckhardt, G. M. (2012). Access-based consumption: the case of car sharing. *Journal of Consumer Research, 39*(4), 881-898. https://doi.org/10.1086/666376

Belk, R. (2014). You are what you can access: sharing and collaborative consumption online. *Journal of Business Research, 67*(8), 1595-1600. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2013.10.001

Blunt, A. ve Dowling, R. (2006). *Home*. Routledge.

Botsman, R. ve Rogers, R. (2010). Beyond Zipcar: collaborative consumption. *Harvard Business Review*, *88*(10), 30. https://hbr.org/2010/10/beyond-zipcar-collaborative-consumption

Brunner, P. H. ve Rechberger, H. (2016). *Practical handbook of material flow analysis: for environmental, resource, and waste engineers*. CRC Press.

Dennis, S., Mileti, S., Linda, B. B., Wood, M. M. ve Kano, M. (2011). Motivating public mitigation and preparedness for earthquakes and other hazards, *Journal of Hazard Mitigation and Risk Assessment*, 25-31.

Dietz, T., Gardner, G. T., Gilligan, J., Stern, P. C. ve Vandenbergh, M. P. (2009). Household actions can provide a behavioral wedge to rapidly reduce US carbon emissions. *Proceedings of the National Academy of Sciences 106*(44), 18452-18456. https://doi.org/10.1073/pnas.0908738106

Dillon, R. L., Tinsley, C. H. ve Cronin, M. (2011). Why near-miss events can decrease an individual's protective response to hurricanes. *Risk Analysis, 31*(3), 440-449. https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2010.01506.x

Easterling, D. R., Meehl, G. A., Parmesan, C., Changnon, S. A., Karl, T. R. ve Mearns, L. O. (2000). Climate extremes: observations, modeling, and impacts. *Science, 289*(5487), 2068-2074. https://doi.org/10.1126/science.289.5487.2068

Easterling, W., Aggarwal, P. K., Batima, P., Brander, K. M. Erda, L., Howden, S. M., Kirilenko, A., Morton, J., Soussana, J. F., Schmidhuber J. ve Tubiello, F. N. (2007). *Climate Change 2007: impacts, adaptation, and vulnerability*. Cambridge University Press.

Emberger-Klein, A., Schöps, J. ve Menrad, K. (2021). The influence of climate attitudes and subjective and social norms on supermarket consumers' intention toward climate-friendly food consumption. *Frontiers in Sustainable Food Systems, 5*, 764517. https://doi.org/10.3389/fsufs.2021.764517

Eriksen, S. E. H. ve O'Brien, K. (2007). Vulnerability, poverty and the need for sustainable adaptation measures. *Climate Policy, 7*, 337-352. https://doi.org/10.1080/14693062.2007.9685660

Eriksen, S. E. H. ve Brown, K. (2011). Sustainable adaptation to climate change. *Climate and Development, 3*(1), 3-6. https://doi.org/10.3763/cdev.2010.0064

Evans, H., Dyll, L. ve Teer-tomaselli, R. (2018). Communicating climate change: theories and perspectives, H. Leal Filho, W. Manolas, E. Azul, A.M. Azeiteiro ve U.M. McGhie (Eds.), *Handbook of climate change communication: climate Change Management* (s.107–122) içinde. Springer.

Faber, J., Schroten, A., Bles, M., Sevenster, M., Markowska, A. Ve Smit, M. (2012). *Behavioural climate change mitigation. options and their appropriate inclusion in quantitative longer term policy scenarios*. Main Report. CE Delft. https://climate.ec.europa.eu/system/files/2016-11/main_report_en.pdf

Fanning, A.L., O'Neill, D.W., Hickel, J. ve Roux, N. (2022). The social shortfall and ecological overshoot of nations. *Nature Sustainability. 5*, 26-36. https://doi.org/10.1038/s41893-021-00799-z

Few, R., Morchain, D., Spear, D., Mensah, A. ve Bendapudi, R. (2017). Transformation, adaptation and development: relating concepts to practice. *Palgrave Communications, 3*, 17092. https://doi.org/10.1057/palcomms.2017.92

Field, C. B., Barros, V. R., Dokken, D. J., Mach, K. J., Mastrandrea, M. D., Bilir, T. E., Chatterjee, M., Ebi, K. L., Estrada, Y.O., Genova, R. C., Girma, B., Kissel, E. S., Levy, A. N., MacCracken, S., Mastrandrea, P. R. ve White, L. L. (2014). *IPCC Summary for policymakers. Climate change 2014: impacts, adaptation, and vulnerability*, Cambridge University Press.

Filho, W. L., Salvia, A. L., Balogun, A. L., Pereira, M. J. V., Mucova, S. A. R., Ajulo, A. M., Ng, A., Gwenzi, J., Mashonjowa, E., Aina, Y. A., Li, C., Totin, E., Pinho, P., Campbell, D., Chanza, N. ve Setti, A. F. F. (2023). Towards more sustainable responses to natural hazards and climate change challenges via transformative adaptation. *Cities, 141,* 104525. https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104525

Green, R., Milner, J., Dangour, A. D., Haines, A., Chalabi, Z., Markandya, A., Spadaro, J. ve Wilkinson, P. (2015). The potential to reduce greenhouse gas emissions in the UK through healthy and realistic dietary change. *Climatic Change, 129*(1),253-265. https://doi.org/10.1007/s10584-015-1329-y

Hoffman, A. J. (2011). The growing climate divide. *Nature Climate Change, 1,* 195-196. https://doi.org/10.1038/nclimate1144

Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: international differences in work-related values*. SAGE Press.

Huq, S. (2017). *Transformative adaptation to climate change. politics of climate change.* The Daily Star. https://www.thedailystar.net/opinion/politics-climate - change/transformative-adaptation-climate-change-1383313

Hunter, L., Alison, H. ve Aaron, J. (2004). Cross-national gender variation in environmental behaviors. *Social Science Quarterly, 85*(3), 677–694. https://doi.org/ 10.1111/j.0038-4941.2004.00239.x

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2000). *Emissions scenarios. A special report of working group II of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press.

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2022). *Climate change 2022: mitigation of climate change.* Working Group II Contribution to the Intergovernmental Panel on Climate Change, Sixth Assessment Report (AR6).

Kvaløy, B., Henning, F. ve Ola, L. (2012). The publics' concern for global warming: a cross-national study of 47 countries. *Journal of Peace Research, 49*(1), 11-22. https://doi.org/10.1177/0022343311425841

Lacroix, K. ve Gifford, R. (2017). Psychological barriers to energy conservation behavior: The role of worldviews and climate change risk perception. *Environment and Behavior*, *50*(7) 1-32.

Latkin, C., Dayton, L., Scherkoske, M., Countess, K. ve Thrul, J. (2022). What predicts climate change activism? An examination of how depressive symptoms, climate change distress, and social norms are associated with climate change activism. *The Journal of Climate Change and Health, 8*, 100146. https://doi.org/ 10.1016/j.joclim.2022.100146

Leiserowitz, A., Carman, J., Buttermore, N., Wang, X., Rosenthal, S., Marlon, J. R. ve Mulcahy, K. (2021). *International public opinion on climate change*. Yale program on climate change communication. https://climatecommunication.yale.edu/publications/international-public-opinion-on-climate-change/4

Leismann, K., Schmitt, M., Rohn, H. ve Baedeker, C. (2013). Collaborative consumption: towards a resource-saving consumption culture. *Resources, 2*(3), 184-203. https://doi.org/10.3390/resources2030184

Lowe, T., Brown, K., Dessai, S., Doria, M. F., Haynes, K. ve Vincent, K. (2006). Does tomorrow ever come? Disaster narrative and public perceptions of climate change. *Public Understanding of Science, 15*, 435-457. https://doi.org/10.1177/ 0963662506063796

Mäkiniemi, J. P. ve Vainio, A. (2013). Moral intensity and climate-friendly food choices. *Appetite 66,* 54-61. https://doi.org/10.1016/j.appet.2013.01.026

McCright, A. M., Dunlap, R. E. ve Sandra T. M. P. (2016). Political ideology and views about climate change in the European Union. *Environmental Politics, 25*(2), 338-358. https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1090371

Mitrano, D. M., Motellier, S., Clavaguera, S. ve Nowack, B. (2015). Review of nanomaterial aging and transformations through the life cycle of nano-enhanced products. *Environment International*, *77*, 132-147. https://doi.org/10.1016/j.envint.2015.01.013

Mustelin, J. ve Handmer, J. (2013). *Triggering transformation: managing resilience or invoking real change?* Proceedings of transformation in a changing climate conference*,* University of Oslo, Norway.

Notter, D. A., Kouravelou, K., Karachalios, T., Daletou, M. K. ve Haberland, N. T. (2015). Life cycle assessment of PEM FC applications: electric mobility and μ-CHP. *Energy & Environmental Science*, *8*(7), 1969-1985. https://doi.org/10.1039/C5EE01082A

O'Connor, R. E., Bard, R. J. ve Fisher, A. (1999). Risk perceptions, general environmental beliefs, and willingness to address climate change. *Risk Analysis, 19*(3), 461-471. https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.1999.tb00421.x

Ozanne, L. K., ve Ozanne, J. L. (2011). A child's fight to play: the social construction of civic virtues in toy libraries. *Journal of Public Policy & Marketing, 30*(2), 264-278. https://doi.org/10.1509/jppm.30.2.264

Rajan, S. C. (2006). Climate change dilemma: technology, social change or both? *Energy Policy, 34*, 664-679. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2004.07.002

Reser, J. P., Bradley, G. L., Glendon, A. I., Ellul, M. C. ve Callaghan, R. (2012). *Public risk perceptions, understandings and responses to climate change in Australia and Great Britain.* Griffith University Press.

Scarborough, P., Appleby, P. N., Mizdrak, A., Briggs, A. D. M., Travis, R. C., Kathryn, E. ve Bradbury, K. E. (2014). Dietary greenhouse gas emissions of meat-eaters, fish-eaters, vegetarians and vegans in the UK. *Climatic Change, 125*, 179-192. https://doi.org/10.1007/s10584-014-1169-1

Silver, A. ve Andrey, J. (2014). The influence of previous disaster experience and sociodemographics on protective behaviors during two successive tornado events. *Weather Climate Society, 6*(1), 91-103. https://doi.org/10.1175/WCAS-D-13-00026.1

Tussyadiah, I. (2015). An exploratory on drivers and deterrents of collaborative consumption in travel. Tussyadiah, I. ve Inversini, A. (Eds.), *Information & Communication Technologies in Tourism* içinde, Springer Press.

van der Linden, S. (2015). The social-psychological determinants of climate change risk perceptions: towards a comprehensive model. *Journal of Environmental Psychology, 41*, 112-124. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.11.012

van Eck, C. W., Mulder, B. C. ve van der Linden, S. (2020). Climate change risk perceptions of audiences in the climate change blogosphere. *Sustainability, 12*(19), 7990. https://doi.org/10.3390/su12197990

Warner, K., Zommers, Z., Wreford, A., Hurlbert, M., Viner, D., Scantlan, J., Halsey, K., Halsey, K. ve Tamang, C. (2019). Characteristics of transformational adaptation in climate-land-society interactions. *Sustainability, 11(2),* (356), 1-22. https://doi.org/10.3390/su11020356

Whitmarsh, E. L. (2011). Scepticism and uncertainty about climate change: dimensions, determinants and change over time. *Global Environmental Change, 21*(2), 690-700. https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.01.016

Yang, Y., Tilman, D., Lehman, C. ve Trost, J. J. (2018). Sustainable intensification of high-diversity biomass production for optimal biofuel benefits. *Nature Sustainability*, *1*(11), 686-692. https://doi.org/10.1038/s41893-018-0166-1

Yang, Y., Liu, B., Wang, P., Chen, W. Q. ve Smith, T. M. (2020). Toward sustainable climate change adaptation. *Journal of Industrial Ecology, 24(2),*1-13. https://doi.org/10.1111/jiec.12984

Zhang, J., Wang, S., Pradhan, P., Zhao, W. ve Fu, B. (2022). Mapping the complexity of the food-energy-water nexus from the lens of Sustainable Development Goals in China. *Resources, Conservation and Recycling, 183*, 106357. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2022.106357

Bölüm 11

Sürdürülebilir Pazarlama Perspektifinden B Corp Hareketi

Şafak Altay[1]

Özet

Sürdürülebilirlik konusunun son zamanlarda artan önemine karşın işletme etkilerinin şeffaf bir şekilde değerlendirilmesi, hangi büyüklük ve yapıdaki işletmelerin bu değerlendirmeleri yapması gerektiği henüz aşılamamış konular arasında gösterilebilir. Diğer taraftan etkilerin değerlendirilmesi hususlarında küresel ölçekte standart prosedürlerin oluşturulması ve izlenmesine ihtiyaç duyulurken ekonomik olarak işletmelerin bu dönüşümün merkezinde olması kaçınılmazdır. Çevresel ve sosyal konulara duyarlı işletmeleri, diğer işletmelerden ayırmak, duyarsız işletmelerin çabaları dolayısıyla, bazen imkânsız gibi görünüyor olsa bile, küresel ölçekte sürdürülecek kitlesel hareketlerle bu ayrımı realize etmek mümkündür. Dünya genelinde işletmelerin sürdürülebilirlik çabalarını değerlendiren çeşitli girişimler olmakla birlikte çeşitli alanlarda faaliyetleri tescilleyen sertifikalar da bulunmaktadır. Küresel ölçekte bahsi geçen hususlar dikkate alınarak kâr amacı gütmeyen B Lab girişimi bünyesinde B Corp (B Corporation) hareketi ve B Etki Değerlendirmesi (BIA) mevcuttur. BIA değerlendirmesi; yönetişim, çalışanlar, çevre, toplum ve tüketiciler olmak üzere beş ana kategoride yapılmaktadır. Yapılan değerlendirmeler ve hareketin küresel ölçekte çeşitli büyüklükte ve farklı alanlarda işletmelere hitap edebilmesi, dolayısıyla pazarlama açısından etkileri son derece önem arz etmektedir. Mevcut çalışmada; markalara nasıl katkılar sunacağı, tüketiciler için nasıl değer sağlayacağı, rekabette ne tür avantajlar getireceği gibi hususlar, pazarlama açısından irdelenen konulardan başlıcalarıdır.

Anahtar Kelimeler: B Corp, BIA, Pazarlama, Sürdürülebilirlik, B Etki Değerlendirmesi

[1] Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0001-7035-0362 e-posta: safakaltay@ardahan.edu.tr

Kaynakça

Aşan, D. (2021). Dünyaya faydalı şirketler (B-Corps). *Enerji ve Çevre*, *22*(169), 38-39.

B Corp Türkiye. (2023). *B Corporation Türkiye*. https://www.bcorpturkey.org

Ballesteros-Sola, M., Stickney, M. ve Trejo, Y. (2018). To B or not to B? The journey of "coding autism" toward the B Corp certification. *Entrepreneurship Education and Pedagogy*, *1*(2), 194-204.

Bcorporation.net. (2023). *B Lab is the nonprofit network transforming the global economy to benefit all people, communities, and the planet.* https://www.bcorporation.net/en-us/movement/about-b-lab

Bengo, I., Nakamura Chapuis, C., Gerli, F. ve Souza Piao, R. (2022). Settling hybrid identity through impact assessment? The case of B Corps. *Journal of Social Entrepreneurship*, 1-22.

Bianchi, C., Reyes, V. ve Devenin, V. (2020). Consumer motivations to purchase from benefit corporations (B Corps). *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, *27*(3), 1445-1453.

Burger-Helmchen, T. ve Siegel, E. J. (2020). Some thoughts on CSR in relation to B Corp labels. *Entrepreneurship Research Journal*, *10*(4), 1-19.

Chaffey, M., Jacobitz, V., Levi, A., Olson, L. ve Serpico, N. (2023). *Athleta B Corporation Case Study*. B-Corp Case Studies by UNL Raikes Seniors.

Chen, X. ve Kelly, T. F. (2015). B-Corps-a growing form of social enterprise. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, *22*(1), 102-114.

Colamartino, C. (2022). Can green trust be strengthened by achieving B Corp certification? An analysis of European B Corporations. *Economic and Social Development: Book of Proceedings*, 111-128.

Cooper, L. A. ve Weber, J. (2021). Does benefit corporation status matter to investors? An exploratory study of investor perceptions and decisions. *Business & Society*, *60*(4), 979-1008.

Del Baldo, M. (2019). Acting as a benefit corporation and a B Corp to responsibly pursue private and public benefits. The case of Paradisi Srl (Italy). *International Journal of Corporate Social Responsibility*, *4*(1), 4.

Diez-Busto, E., Sanchez-Ruiz, L. ve Fernandez-Laviada, A. (2021). The B Corp movement: a systematic literature review. *Sustainability*, *13*(5), 2508.

Diez-Busto, E., Sanchez-Ruiz, L. ve Fernandez-Laviada, A. (2022). B Corp certification: why? how? and what for? a questionnaire proposal. *Journal of Cleaner Production*, *372*, 133801. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.133801

Feng, Y., Lai, K. ve Zhu, Q. (2020). Legitimacy in operations: how sustainability certification announcements by Chinese listed enterprises influence their market value? *International Journal of Production Economics*, *224*, 107563.

Finan, J. A. (2020). *Certified B Corps within the food industry and their innovative practices to improve environmental and social impact*. Social and Environmental Activism.

Gehman, J. ve Grimes, M. (2017). Hidden badge of honor: how contextual distinctiveness affects category promotion among certified B corporations. *Academy of Management Journal*, *60*(6), 2294-2320.

Ginsberg, J. M. ve Bloom, P. N. (2004). Choosing the right green marketing strategy. *MIT Sloan Management Review*, *46*(1), 79-84.

Gupta, S. (2016). A conceptual framework that identifies antecedents and consequences of building socially responsible international brands. *Thunderbird International Business Review*, *58*(3), 225-237.

Hanessian, S. ve Howe, J. (2015). *Benefit corporations and certified B Corps: new opportunities for businesses*. https://dovetailinc.org/report_pdfs/2015/dovetailbcorps0215.pdf

Honeyman, R. ve Jana, T. (2019). *The B Corp handbook, second edition: how you can use business as a force for good*. Berrett-Koehler Publishers.

Ivanova, A., Maher, J., Marco, G. ve Reinbold, M. (2018). Moderating factors on the impact of B Corporation certification on purchasing intention, willingness to pay a price premium and consumer trust. *Atlantic Marketing Journal*, *7*(2), 17-36.

Kim, S. ve Schifeling, T. (2022). Good corp, bad corp, and the rise of B Corps: how market incumbents' diverse responses reinvigorate challengers. *Administrative Science Quarterly*, *67*(3), 674-720.

Lepkowska-White, E., Parsons, A. L., Wong, B. ve White, A. M. (2023). Building a socially responsible global community? Communicating B Corps on social media. *Corporate Communications: An International Journal*, *28*(1), 86-102.

Liute, A. ve De Giacomo, M. R. (2022). The environmental performance of UK-based B Corp companies: an analysis based on the triple bottom line approach. *Business Strategy and the Environment*, *31*(3), 810-827.

Lyon, T. P. ve Montgomery, A. W. (2015). The means and end of greenwash. *Organization & Environment*, *28*(2), 223-249.

Nakamura Chapuis, C. (2020). *The case of B corps and the B impact assessment: an in-depth analysis on motivations, advantages and local adaptation*. Politecnico di Milano.

Nguyen, N. P. ve Mogaji, E. (2022). Brand development through sustainability certifications in emerging markets: adoption of B Corporation certification in Vietnam. Adeola, O., Robert E. H., A. M. Sakkthivel (Eds.), *Marketing communications and brand development in emerging markets* (s. 233-255) içinde. Springer.

Nigri, G. ve Del Baldo, M. (2018). Sustainability reporting and performance measurement systems: how do small-and medium-sized benefit corporations manage integration? *Sustainability*, *10*(12), 4499.

Occhipinti, Z. (2023). Why becoming a B Corp? A discussion and some reflections. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, *19*(1), 23-30.

Peterson, M., Minton, E. A., Liu, R. L. ve Bartholomew, D. E. (2021). Sustainable marketing and consumer support for sustainable businsses. *Sustainable Production and Consumption*, *27*, 157-168.

Stubbs, W. (2017). Sustainable entrepreneurship and B Corps. *Business Strategy and the Environment*, *26*(3), 331-344.

Trevenna, S. (2016). *B Corp: insights for a new economy*. University of Hawai'i at Manoa.

Tröger, K. (2022). *B Corp certification in Europe: an analysis of impact and growth opportunities* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Nova School of Business and Economics.

Tudor, M. C., Bernardic, U., Sooter, N. M. ve Ugazio, G. (2023). Behavioral perspectives on B Corps. *The International Handbook of Social Enterprise Law* (s. 233-279) içinde. Springer International Publishing.

UNDP. (2023). *What are the Sustainable Development Goals?* https://www.undp.org/sustainable-development-goals?gclid=Cj0KCQjwrfymBhCTARIsADXTabl8IzdzbfHtoKY4GW9qASNhDvThCEp5ohluxycjEOmAebRjP3F_-L0aAjjWEALw_wcB

Verhaar, F. D. R. (2023). *Sustainability as a strategy: the B-Corp certification's effect on consumers' willingness to pay*. Universidade Católica Portuguesa.

Wecker, A. C. ve Froehlich, C. (2022). The B corp movement, advantages, and challenges: the perception of certified brazilian companies. *Revista de Administração da UFSM*, *15*(4), 596-614.

ÜÇÜNCÜ KISIM

SON SÖZ:
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bölüm 12
Sürdürülebilirlik Çalışmalarının Pazarlama ve Üretim Yönetimi Alanındaki Geleceğine İlişkin Değerlendirmeler

Bölüm 12

Sürdürülebilirlik Çalışmalarının Pazarlama ve Üretim Yönetimi Alanındaki Geleceğine İlişkin Değerlendirmeler

Ahmet Koçak[1]

Giriş

Hayatımıza iş dünyasının etik bir konusu olarak giren sürdürülebilirlik; önce işletmelerin farklılaşma aracı oldu, daha sonra mecburen takip edilmesi gereken bir yaklaşım hâlini aldı. 2000'lerin başından itibaren hem ulusal hem de küresel arenada pazarlama ve üretim yönetiminde öne çıkan sürdürülebilirlik; ana hatlarıyla dünyanın sınırlı kaynaklarının doğru yönetimi, biyolojik çeşitliliğin korunması, iklim değişikliği, ekonomik istikrarın sağlanması, teknolojik ve bilimsel ilerlemeler, eğitim ve bilinçlenme olarak öne çıkan konularıyla iş dünyası üzerinde büyük bir dönüştürme gücüne sahip oldu.

Şirketler zamanla güçlü sürdürülebilirlik referanslarına sahip tedarikçi ve iş ortaklarıyla çalışmayı tercih etmeye başladı ve kâr amacı taşıyan işletmelerin ve diğer tüm organizasyonların sürdürülebilirliği dikkate alan tercihler yapmaları, bir lüks ya da takdir edilecek bir meziyet olmaktan çıkarak bir zorunluluk hâlini almaya başladı. İşletme yönetimi açısından sürdürülebilirlik, artık bir şirketin özelliği değil satın alma ya da almama kararında bir gerekçe olma özelliği kazanmış oldu.

Özellikle 21. yüzyılda küresel toplumun karşılaştığı en büyük zorluklardan biri olan sürdürülebilirlik; ekonomik büyümenin, sosyal eşitliğin ve çevresel sürdürülebilirliğin bir arada nasıl sağlanabileceği üzerine odaklanmaktadır. İklim değişikliği; dünya genelindeki yaşam biçimlerini, ekonomileri ve ekosistemleri etkileyen ciddi bir sorundur. Dünya genelinde yaşanan olağan dışı hava olaylarından deniz seviyesindeki yükselmelere, tarım verimliliğindeki düşüşlerden doğal yaşam alanlarının kaybına kadar bir dizi sorun, iklim değişikliğinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında dünya nüfusunun Ekim 2023 itibarıyla 8 milyar 66 milyona ulaşması ve hızla artması zaten kıt olan doğal kaynaklara olan talebi sürekli artırmaktadır. Yirminci yüzyılın sonlarında Aral Gölü, hatalı sulama yöntemleri sebebiyle hızla kurumaya başladı. 2018'de Güney Afrika'nın başkenti Cape Town'da "Day Zero" adı verilen büyük bir su krizi yaşandı ve su

[1] Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0003-4376-4337 e-posta: ahmetkocak@bingol.edu.tr

sabır ve koordinasyon gerekmektedir. Ancak bu zorlukların sonunda daha yaşanabilir bir dünya bırakma ödülü vardır.

Kaynakça

Çetinkaya, İ. H. (2021). Orman yangını, çölleşme, kuraklık ve arazi bozulumu her yıl küresel ekonomiye 15 trilyon dolar zarar veriyor. *Anadolu Ajansı.* https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/orman-yangini-collesme-kuraklik-ve-arazi-bozulumu-her-yil-kuresel-ekonomiye-15-trilyon-dolar-zarar-veriyor/2275548

Elg, U. ve Hånell, S. M. (2023). Driving sustainability in emerging markets: the leading role of multinationals. *Industrial Marketing Management*, *114*, 211-225. https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2023.08.010

Financial Times Longitude (2021). *The New Marketing Mission*. https://longitude.ft.com/the-new-marketing-mission.

Gleim, M. R., McCullough, H., Sreen, N. ve Pant, L. G. (2023). Is doing right all that matters in sustainability marketing? The role of fit in sustainable marketing strategies. *Journal of Retailing and Consumer Services*, *70*, 103124.

Heggie, J. (2021). Day zero: where next?. *National Geographic*. https://www.nationalgeographic.com/science/article/partner-content-south-africa-danger-of-running-out-of-water

Kart, J. (2022), Solar-Powered SOURCE Hydropanels can produce up to 5 liters of drinking water per day. *Forbes*. https://www.forbes.com/sites/jeffkart/2022/01/13/solar-powered-source-hydropanels-can- produce- up-to-5-liters-of-drinking -water-per-day/ ?sh=38ecc82 f7cdd

Machado, L. ve Goswami, S. (2023). Marketing sustainability within the jewelry industry. *Journal of Marketing Communications*, 1-16.

Nestlé Türkiye (2021). *Sürdürülebilirliğin ötesine uzanan yeni plan: generation regeneration*. https://www.nestle.com.tr/surdurulebilirligin-otesine-uzanan-yeni-plan-generation-regeneration

Riley, T. (2017). Just 100 companies responsible for 71% of global emissions, study says. *The Guardian*. https://www.theguardian.com/sustainable-business/2017/jul/10/100-fossil-fuel-companies-investors-responsible-71-global-emissions-cdp-study-climate-change

Salesforce (2023). *Emissions reductions*. https://stakeholderimpactreport.salesforce.com/environment/emissions-reduction

Uluslararası Yatırımcılar Derneği (2023). *Nestlé ile sürdürülebilirlik* – Zeynep Sungu [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=bcndf9S-KRI

Tian, Y. ve Kamran, Q. (2023). Mapping the intellectual linkage of sustainability in marketing. *Business and Society Review. 128*(2), 251-274.

Türk Kültürü

YIL 61 YENİ SERİ CİLT XVII SAYI 2

2023/2

Ankara <Güz> 2023

Türk Kültürü
ISSN: 1300-3372
Kuruluş Tarihi: Kasım 1962
Yıl 61, Yeni Seri Cilt XVII, Sayı 2

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Adına Sahibi
Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN

Editör / Editor
Prof. Dr. Ferruh AĞCA

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. İbrahim DİLEK

İngilizce Dil Editörü / Editor of the English Text
Arş. Gör. Buket Nur KIRMIZIGÜL ŞİMŞEK

Yazı İşleri / Secretarial Work
Dr. Arzu ARICAN• Ezgi ÇAPAN • Hakan GÜLER •

Teknik Editör / Technical Editor
Saffet Alp YILMAZ

Yayın Kurulu Üyeleri / Members of Editorial Board
Prof. Dr. Mehmet AÇA [Marmara Üniversitesi] • Prof.Dr. Ferruh AĞCA [Eskişehir Osmangazi Üniversitesi] • Prof. Dr. Ts. BATTULGA [MUIS, MOĞOLİSTAN] • Prof. Dr. Bülent BAYRAM [Ahmet Yesevi Üniversitesi KAZAKİSTAN] • Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ [Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi] • Prof. Dr. Yakup ÇELİK [Yıldız Teknik Üniversitesi] • Prof. Dr. İsmet ÇETİN [Gazi Üniversitesi] • Dr. Ankbayar DANUU [MUIS, MOĞOLİSTAN] • Prof. Dr. Halit ÇAL [Gazi Üniversitesi] • Prof. Dr. İbrahim DİLEK [Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi] • Prof. Dr. Oğuzhan DURMUŞ [Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi] • Prof. Dr. Nikolay İvanoviç EGOROV [ÇUVAŞİSTAN-RUSYA] •Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN [Gazi Üniversitesi] • Prof. Dr. • Prof. Dr. Mehmet Fatih KİRİŞÇİOĞLU [Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi] • Prof. Dr. İsa ÖZKAN [Gazi Üniversitesi] • Prof. Dr. Fatih SAKALLI [Gazi Üniversitesi] • Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ [Hacettepe Üniversitesi]• Prof. Dr. Dursun YILDIRIM [Hacettepe Üniversitesi]•

Bilim Kurulu / Scientific Board
Prof. Dr. Mehmet AÇA • Dr. Esin AĞCA • Prof. Dr. Ferruh AĞCA • Prof. Dr. İsmail AKA • Prof. Dr. Metin AKAR • Doç.Dr. Hakan AKCA • Prof. Dr. Yavuz AKPINAR • Dr. Öğr. Üyesi Fatma ALBAYRAK • Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH • Prof. Dr. Erhan AYDIN • Dr. Kenan AZILI • Prof. Dr. Tuncer BAYKARA • Doç. Dr. Bülent BAYRAM • Prof. Dr. Süleyman H. BOLAY • Doç. Dr. Emrah BOZOK • Dr. Öğr. Üyesi Mikail CENGİZ • Prof. Dr. Yakup ÇELİK • Prof. Dr. İsmet ÇETİN • Prof.Dr. Mehmet ÇERİBAŞ • Doç. Dr. Kemalettin DENİZ • Prof. Dr. İbrahim DİLEK • Prof. Dr. Şaban DOĞAN • Prof. Dr. Abdülkadir DONUK • Doç. Dr. Oğuzhan DURMUŞ • Prof. Dr. İnci ENGİNÜN • Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN • Prof. Dr. Bilge ERCİLASUN • Dr. Öğr. Üyesi Genç Osman GEÇER• Prof. Dr. Reşat GENÇ • Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN • Doç. Dr. Faruk GÖKÇE • Prof. Dr. Umay TÜRKEŞ GÜNAY • Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL • Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU • Prof. Dr. Osman HORATA • Prof. Dr. Mustafa İSEN • Prof. Dr. Zeki KAYMAZ • Prof. Dr. Zeynep KERMAN • Doç.Dr. Gülsüm KİLLİ-YILMAZ • Prof. Dr. Yunus KOÇ • Prof. Dr. Kâzım Yaşar KOPRAMAN • Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ • Prof. Dr. Cemal KURNAZ • Prof. Dr. Erdoğan MERÇİL • Prof. Dr. Özcan MERT • Prof. Dr. Emine Gürsoy NASKALİ • Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK • Doç. Dr. Serdar ODACI • Dr. Öğr. Üyesi Esra BİLGE • Prof. Dr. Mustafa ÖNER • Prof. Dr. Mehmet ÖZ • Prof. Dr. Fatma ÖZKAN • Prof. Dr. İsa ÖZKAN • Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU • Prof. Dr. Fatih SAKALLI • Prof. Dr. Osman Fikri SERTKAYA • Prof.Dr. Nezir TEMUR • Prof. Dr. Vahit TÜRK • Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN • Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ • Prof. Dr. Dursun YILDIRIM • Prof. Dr. Emine YILMAZ •

Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), idealonline, Modern Language Association (MLA) tarafından taranmaktadır.

Türk Kültürü, uluslararası hakemli süreli yayındır. Türk Kültürü'nde yayımlanan makalelerin tamamı veya bir kısmı yayımcının yazılı izni olmadan herhangi bir yolla çoğaltılamaz. Yazıların fikri sorumluluğu ve imlâ tercihi yazarlarına aittir.

İletişim Adresi / Information Adress
Bahçelievler, Aşkabat Caddesi, 69.sokak, No.38 06490 Ankara / TÜRKİYE **Tel:** (00 90 312) 2133100 **Belgegeçer:** (00 90 312) 2134135 Genel ağ: **http://www.turkkulturu.org.tr** / E-posta: **tkaedernegi@gmail.com**

Türk Kültürü 2023/2 Etkileşim Basım Yay. Tan. Ltd. Şti. Basımevi'nde (Devrez Sok. No. 1 Altındağ /ANKARA Tel: 3843136, Sorumlu Müdür: Yusuf AVAN) basılmıştır.
Ankara <Güz> 2023

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

YAZILAR / ARTICLES

Araştırma Makaleleri / Research Articles

BİLGE TONYUKUK YAZIT TAŞLARI VE TAŞLARDAKİ TAMGALAR ÜZERİNE
Inscription Stones of Bilge Tonyukuk and The Stamps on The Stones
Şaban DOĞAN
1-13

TONYUKUK YAZITI'NDAKİ TEK ÖRNEKLER ÜZERİNE
On Hapax Legomenon in Tonyukuk Inscription
Mihriban AYDIN
15-50

ER CÖMERDİN ER NĀKESİN OZAN BİLÜR: OZANIN KAZANÇ TALEP ETME STRATEJİLERİ ÜZERİNE
Er Cömerdin Er Nākesin Ozan Bilür: The Bard's Strategies for Requesting Gains
Aslıhan DİNÇER
51-64

YARATILIŞ MİTLERİNE DAİR İLK İNANIŞLAR: ALTAY YARATILIŞ MİTLERİNİN RADLOFF VE VERBİTSKİY DERLEMELERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI
Early Beliefs on Creation Myths: A Comparison of Altay Creation Myths in Terms of Radloff and Verbitskiy Compilations
Rabia Gökcen KAYABAŞI-Veyis BURSA
65-76

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE SÖZSÜZ NEZAKET
Non-verbal Politeness in Old Uyghur Turkıc texts
Utku IŞIK
77-110

"MANAV" SÖZCÜĞÜ HAKKINDA
About the Word "Manav"
Seçkin UYSAL
111-119

BERLINER TURFANTEXTE SERİSİ
(1971-2023/ I-L. Ciltler)
Berliner Turfantexte Series
(1971-2023/ Volumes I-L)
Buket Nur KIRMIZIGÜL ŞİMŞEK
121-132

MANİHAİST UYGURLARDAN KALAN ZONG 8782 T. 82 NUMARALI YAZMA VE TÜRK TÜZÜK YAZIM GELENEĞİNE KATKILAR
The Manuscript Numbered Zong 8782 T. 82 from the Manichaean Uygurs and Contributions to The Turkish Statute Writing Tradition
Kader TÜNGÜÇ
133-146

HAYVAN SESLERİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE DİĞER DİLLERDEKİ YANKISI ÜZERİNE
On the Echo of Animal Sounds in Turkey Turkic and Other Languages
Gülsen AKGÜN
147-154

ŞİİR DİLİ VE ŞİİRİN SÖZ DİZİMİ
Poetic Language and Poetic Syntax
Ebru GÜROĞULLARI
155-165

Çeviri / Translation

UYGUR BUDİST METİNLERİNDE UYGULAMA VE RİTÜELLER
Jens WILKENS
(Çev. Oktay DERE)
167-193

Kitap İncelemesi / Book Review

Ekrem Ural, OKIGU. EN ESKİ KUR'ÂN TERCÜMESİ. I. GİRİŞ-METİN-DİZİN. Editör: Ceval Kaya. Kutlu Yayınevi. İstanbul, 2023. 844 s., ISBN 978-625-6355-61-3.
Ayşegül GÖZEL
195-198

Keskin, Berker (2022). ESKİ UYGUR TÜRKÇESİ HUKUK BELGELERİ. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 831 s., ISBN: 978-975-17-5271-0
Arzu ARICAN
199-203

BİLGE TONYUKUK YAZIT TAŞLARI VE TAŞLARDAKİ TAMGALAR ÜZERİNE[*]

Şaban DOĞAN[**]

Öz: *Tonyukuk anıt külliyesinde şimdiye kadar yapılan kazılarda (1909, 1925, 1957, 1959, 1983, 2015, 2016), yan yatma veya devrilme endişesiyle olsa gerek, yazıt taşlarının toprağın altında kalan kısımlarında herhangi bir çalışma olmamıştır. Yazıtların günümüze kadar devrilmeden ulaşmış olmasından hareketle araştırmacılar yazıt taşlarının toprak altında kalan kısmında bir kaide ya da platform olabileceğini düşünmüş; ancak yazıt taşlarının ilgili kısımlarında bugüne kadar herhangi bir arkeolojik çalışma yapılmamış olması sebebiyle Tonyukuk yazıt taşlarının toprak altında kalan kısımları günümüze kadar gizemini korumuştur. Bu gizem 31 Mayıs 2023 tarihinde çözülmüş; Tonyukuk yazıt taşları TİKA tarafından inşa edilmekte olan Tonyukuk Müzesi inşaatı çalışmalarında zarar görmemeleri için Moğolistan hükümetinin kararıyla yerlerinden sökülerek anıt külliyenin yakınındaki depoya nakledilmiştir. Bu çalışma Tonyukuk yazıt taşlarının toprak altında kalan kısımlarının ölçü ve özellikleriyle ilgili bilgileri içermektedir. Çalışma kapsamında her iki yazıt taşının da toprak altında kalan bölümlerinin ölçümleri ve fiziksel özellikleri verilmiş; yeni veriler ışığında taşların ebatları ortaya konmuş ve ikinci taşta bulunan tamga hakkında bilgi verilerek konuyla ilgili tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır.*

Anahtar Kelimeler: *Bilge Tonyukuk yazıtları, tamgalar, ikinci taş.*

Inscription Stones of Bilge Tonyukuk and The Stamps on The Stones

Abstract: *In the excavations carried out so far in the Tonyukuk monument complex (1909, 1925, 1957, 1959, 1983, 2015, 2016), no work has been carried out on the underground parts of the inscription stones, perhaps due to the concern of tilting or overturning. Based on the fact that the inscriptions have reached the present day without being overturned, the researchers thought that the inscription stones could be a pedestal or platform in the underground part; however, since no archaeological work has been carried out on the relevant parts of the inscription stones, the underground parts of the Tonyukuk inscription stones have remained a mystery until today. This mystery was solved on May 31, 2023; Tonyukuk inscription stones were removed by the decision of the Mongolian government and transferred to the warehouse near the monumental*

[*] Bu çalışma İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen 2023-YÖNP-Türk-0003 numaralı bilimsel araştırma projesi kapsamında yapılmıştır.

[**] Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, E-posta: sabandogan@gmail.com

Türk Kültürü: YIL / YEAR 2023, CİLT / VOLUME 17, SAYI / ISSUE 2, S / P. 1-13.
Araştırma Makaleleri / Research Articles
Makale Geliş Tarihi: 15.06.2023 - Makale Kabul Tarihi: 05.09.2023

"Moğolistan coğrafyasında bulunmuş olan çoğu yazıtta birden fazla tamga resmi bulunmaktadır. Özellikle yazıtlar kim tarafından çizilerek veya yontularak yazılmışsa o kişinin kendi mensup olduğu boy veya kabileyi sembolize eden tamgayı çizmesi bir gelenek hâline gelmiştir (Badam vd. 2021, 26)".

Bilge Tonyukuk yazıt taşlarından ikincisinin kuzey cephesinde ve yazılı alanın altında (toprak altında kalan kısımda) yer alan tamganın yazıt metninin tamamlandığı yüzde oyulmuş olmasından hareketle metin bitimini işaret ettiği söylenebilir. Ancak diğer örnekler de göz önünde bulundurulduğunda hakkakın amacının metin bitimini işaretlemek değil bağlı bulunduğu boyu göstermek olduğu açıktır. Tonyukuk yazıt taşlarının birincisinin tepelik kısmında yer alan tamga Tonyukuk'un boy tamgasıdır ve diğer bazı yazıtlarda da görülen tepeliğe tamga hakketme geleneğinin örneklerindendir. İkinci yazıt taşındaki tamga da yazıcının bağlı olduğu boya işaret eder. Her iki tamganın da aynı oluşu Tonyukuk yazıtlarını hakkeden hakkakın Bilge Tonyukuk'un boyuna mensup olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

ALYILMAZ, Cengiz (2021). ***Bilge Tonyukuk Yazıtları***, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

BADAM, Azzaya (2023). "Bulgan Aymağındaki Runik Yazıtlarının Damgaları", *ICAS*, 2023-5-5, vol. IX, pp. 168-173.

BADAM, Azzaya; Gerelmaa Namsrai; Bayartuul Batjav (2021). "Govi-Altay Aymağındaki Runik Yazıtlar ve Tamgalar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN*, 72 (Aralık), 7-32.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2016). ***Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları.*** İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kıdırali Darhan; Gaybullah Babayar (2015). ***Türk Bengü Taşı: Şiveet-Ulaan Damgalı Anıtı***. Astana: Uluslararası Türk Akademisi Yayınları.

ŞİRİN, Hatice (2016). ***Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi***. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Баттулга Ц. (2003). "Шавар ваар дээрхи бичээс". *Монгол судлал: МУИС, МХСС, Эрдэм шинжилгээний бичиг боть XX* (194) (fasc. XXIII), 182-192.

Харжаубай С. (1979). "Эртний гурван бичээс", *Studia Archaelogica Tom. VII* (Fasc. 12), 32-35.

TONYUKUK YAZITI'NDAKİ TEK ÖRNEKLER ÜZERİNE

Mihriban AYDIN[*]

Öz: *Tonyukuk Yazıtı 1897 yılında Yelizaveta Nikolayevna Klements tarafından bulunduğu günden bu yana tüm dikkatleri üzerinde toplamıştır. Gerek Tonyukuk'un kişiliği, devletteki etkin rolü ve gerekse yazıtındaki öteki yazıtlarda bulunmayan sözcük ve yapılar üzerinde çok fazla çalışma yapılmasına neden olmuştur. Tonyukuk Yazıtı'nın en dikkat çeken yanlarından biri söz varlığıdır. Öteki yazıtlarda bulunmayan bazı sözcük ve yapılar, rastlantı olarak değerlendirilebileceği gibi Tonyukuk'un diyalektine de bağlanabilir. Bu bakımdan hanedandan olmayan ve kimliği konusunda birçok sorunlar bulunan Tonyukuk'un iki taştan oluşan şaheserinden elde edilecek her bulgu onun kim olduğu ile ilgili tartışmalara açıklık getirecek kadar değerlidir.*

Bu makalede Tonyukuk Yazıtı'ndaki tek örnek sözcükler üzerinde duruldu. Kısmen hapax legomenon olarak da açıklamanın mümkün olduğu bu sözcüklerin runik külliyatın öteki yazıtlarında bulunmaması, yazıtının ne kadar değerli olduğunu söylemeye izin vermektedir. Elde edilen tek örnek sözcüklerin, Eski Türkçenin söz varlığına yaptığı katkıların yanında, mensup olduğu boya ve dolayısıyla diyalekte ait olup olmadığı konusu üzerinde de duruldu.

Anahtar sözcükler: *Eski Türkçe, Eski Türk yazıtları, Tonyukuk yazıtı, Söz Varlığı, Tek Örnekler.*

On Hapax Legomenon in Tonyukuk Inscription

Abstract: *Tonyukuk Inscription has attracted all the attention since it was discovered by Yelizaveta Nikolaevna Klements in 1897. Tonyukuk's personality, his active role in the state, and the words and structures in his inscription that are not found in other inscriptions have led to a lot of work being done. One of the most striking aspects of the Tonyukuk Inscription is its vocabulary. Some words and structures that are not found in other inscriptions can be considered coincidence or it can be attributed to Tonyukuk's dialect. In this respect, any findings obtained from the two-stone masterpiece of Tonyukuk, who was not from the dynasty and whose identity has many problems, are valuable enough to clarify the debates about who he was.*

In this article, "hapax" words in the Tonyukuk Inscription were studied. The fact that these words, which can be partially explained as hapax legomenon, are not found in other inscriptions of the runic corpus, allows us to say how valuable the inscription is. In addition to the contributions of the "hapax" words obtained to the vocabulary of Old

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dilbilimi Bölümü Öğretim Üyesi, İzmir/Türkiye. E-posta: mihriban.aydin@deu.edu.tr; ORCID: 0000-0003-0053-7214.

Türk Kültürü: YIL / YEAR 2023, CİLT / VOLUME 17, SAYI / ISSUE 2, S / P. 15-50.
Araştırma Makaleleri / Research Articles
Makale Geliş Tarihi: 10.06.2023 - Makale Kabul Tarihi: 15.09.2023

Kısaltmalar ve Kaynaklar

AALTO, P.; G. J. RAMSTEDT; J. G. GRANÖ (1958). "Materialien zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei". *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 60/7: 3-91.

AKAR, A. (2020). ***Bilge Tonyukuk Yazıtı***. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

ALYILMAZ, C. (2021). ***Bilge Tonyukuk Yazıtları***. Ankara: Türk Dil Kurumu.

AYDAROV, G. (1971). ***Yazık Orhonskih pamyatnikov drevnetyurkskoy pis'mennosti VIII veka***. Almatı: Akademiya Nauk Kazakskoy SSR.

AYDIN, E. (2006). "Tonyukuk Yazıtı'nda Geçen *Ek Tag* Üzerine". *Belleten* 70/257: 83-94.

—— (2008). "Tonyukuk Yazıtının 6. Satırında Bir Düzeltme Denemesi: *Böŋüsär* mi *böŋräsär* mi?". *Dil Araştırmaları* 2: 79-86.

—— (2013). Yenisey Yazıtlarındaki Tek Örnekler. *Türkbilig* 26: 37-49.

—— (2014). "Küli Çor Yazıtının Eski Türkçenin Söz Varlığına Katkıları". *Türklük Bilimi Araştırmaları* 35: 31-41.

—— (2016a). ***Eski Türk Yer Adları***. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

—— (2016b). "Dialectal elements in the vocabulary of the Uyghur Khanate inscriptions". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 69/3: 285-300.

—— (2017). ***Orhon Yazıtları, Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor***. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

—— (2018). ***Uygur Yazıtları***. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

—— (2019a). ***Türklerin Bilge Atası Tonyukuk***. İstanbul: Kronik Kitap.

—— (2019b). ***Sibirya'da Türk İzleri, Yenisey Yazıtları***. İstanbul: Kronik Kitap.

——; M. AYDIN (2021). "Tonyukuk ve Bay-Bulun I (E 42) Yazıtlarında Geçen *Arkuy~Arguy* Sözcüğü Üzerine". I. Nevskaya - H. Şirin - F. Ağca (ed.): *Ayagka Tegimlig Bahşı: Festschrift in Honor of Marcel Erdal*. Journal of Turkish Studies, Special Edition, vol. 1, Harvard: Harvard University, 37-44.

—— (2022). "Tonyukuk Yazıtının Yazımı ve Yazım Hataları Üzerine Notlar". O. F. Sertkaya - G. Karaağaç - M. Şen (ed.): ***Prof. Dr. Ceval Kaya Armağanı***. Ankara: Akçağ, 85-102.

BANG, W.; A. von GABAIN (1930). ***Türkische Turfan-Texte III. Der große Hymnus auf Mani***. Berlin.

BANG, W. (1980). ***Berlin'deki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları (1925-1934)***. Çev. Ş. Tekin. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

BARTHOLD, V. V. (2010). ***Orta Asya, Tarih ve Uygarlık***. Çev.: D. A. Batur, İstanbul: Selenge.

BERTA, Á. (1995). "Neue Lesungs und Deutungsvorschläge für die Inschrift Toṅukuk". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 48: 313-320.

—— (2002). "Yelme ve Bıŋa". N. Demir - E. Yılmaz (Hzl.): *Türkçe Kökenli Macar Kavim Adları*. Ankara: Grafiker, 129-139.

—— (2004). *Szavaimat Jól Halljátok... A Türk és Ujgur Rovásírásos Emlékek Kritikai Kiadása,* Szeged: Jate.

BOODBERG, P. A. (1936). "The Language of the T'o-Pa Wei". *Harvard Journal of Asiatic Studies* 1/2: 167-185.

CLARK, L. V. (1977). "Mongol Elements in Old Turkic?". *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 75: 110-168.

CLAUSON, G. (1956). "A note on Qapgan". *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 1956/1-2: 73-77.

—— (1967). "Eski Türkçe Üzerine Üç Not". Çev. A. Levendoğlu, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1966: 19-37.

—— (1976). "Tonyukuk Abidesi Hakkında Bazı Notlar", Çev. İ. Enginün, *Türkiyat Mecmuası* 18 (1973-1975): 141-148.

DOERFER, G. (1992), "Bemerkungen zu Talât Tekins "Orhon Yazıtları". *Türk Dilleri Araştırmaları* 1992: 5-17.

DTS: NADELYAYEV, V. M.; D. M. NASİLOV; E. R. TENİŞEV; A. M. ŞÇERBAK (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Leningrad: Nauka.

ED: CLAUSON, G. (1972). ***An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*.** Oxford: Oxford University.

ERCİLASUN, A. B.; Z. AKKOYUNLU (2015). ***Dîvânu Lugâti't-Türk***. 2. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu.

ERCİLASUN, A. B. (2016). ***Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları***. İstanbul: Dergâh.

ERDAL, M. (2004). ***A Grammar of Old Turkic***. Leiden - Boston: Brill.

ERGİN, M. (1970). ***Orhun Abideleri***, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.

EUTS: CAFEROĞLU, A. (1993). ***Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü***. İstanbul: Enderun.

GILES, H. A. (1912). ***A Chinese-English Dictionary***. Second edition, Shanghai.

GIRAUD, R. (1961). ***L'Inscription de Baïn Tsokto***. Paris: Librairie d'Amerique et d'Orient.

—— (1999). ***Gök Türk İmparatorluğu, İlteriş, Kapgan ve Bilge'nin Hükümdarlıkları (680-734)***. Çev. İ. Mangaltepe, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

GÜLENSOY, T. (2007). ***Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*.** Ankara: Türk Dil Kurumu.

HAZAI, G. (1991). "Tonyukuk Yazıtının Bir Bölümü Üzerine". Çev. M. E. Agar, *Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1/1: 167-172.

HEGAARD, S. E. (1976). "Some expressions pertaining to death in the Kök-Turkic inscriptions". *Ural-Altaische Jahrbücher* 48: 89-115.

İNAN, A. (1986). ***Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*.** 3. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İSİ, H. (2018). "Tarihî Doğu-Batı Türkçelerinde Leksikal Bir Farklılık: uvut~uwut/uyat". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/56: 57-70.

KAFESOĞLU, İ. (1984). ***Türk Millî Kültürü***. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

KARJAUBAY, S. (2003). ***Orhon Muraları***. Astana: Kül Tegin.

KARLGREN, B. (1973). ***Analytic Dictionary of Chinese and Sino-Japanese***. Taipei: Ch'eng-Wen.

KEKEVİ, İ. (2020). "Tonyukuk Yazıtında Geçen "oruk" Sözcüğünün Etimolojisi ve Bağlam Anlamı". *Karadeniz Araştırmaları* 17/66: 539-547.

KLYAŞTORNIY, S. G. (1962). "Orta Asya Milletlerinin Araplar'a Karşı Mücadelelerine Dair (Orhun Yazıtlarına Göre)". Çev. İ. Kaynak, *Belleten* XXVI/104: 763-776.

KONONOV, A. N. (1980). ***Grammatika Yazıka Tyurkskih Runiçeskih Pamyatnikov***. Leningrad.

KORMUŞİN, İ. V. (1997). ***Tyurkskiye Yeniseyskiye epitafii, tekstı i issledovaniya*.** Moskva: Nauka.

—— (2007). "Semiz Buka Turuk Buka Teyin Bilmez Ermiş" Sözünde Tonyukuk Kimi ve Neyi Kastetmiştir?". *Altay Dünyasında Gündelik Hayat*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 263-270.

LESSING, F. D. (2013). ***Moğolca-Türkçe Sözlük***. Çev. G. Karaağaç. Ankara: Türk Dil Kurumu.

LI, Y.-S. (2008). "Tonyukuk Yazıtında Geçen 'QWRDNTA' Hakkında". Çev. U. T. Altunkaya, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 14/1: 209-222.

MALOV, S. Ye. (1951). ***Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti, tekstı i issledovaniya***, Moskva-Leningrad.

—— (1952). ***Yeniseyskaya pis'mennost' Tyurkov, tekstı i perevodı***. Moskva-Leningrad.

NEVSKAYA İ.; L. TYBYKOVA (2011). "Old Turkic Runic inscriptions in the vicinity of the village Tuekta, Altay Republic, Russian Federation". M.

Ölmez - E. Aydın - P. Zieme - M. S. Kaçalin (ed.): *Ötüken'den İstanbul'a Türkçenin 1290. Yılı (720-2010) Sempozyumu*. Bildiriler, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 309-324.

ORKUN, H. N. (1936). ***Eski Türk Yazıtları I***. İstanbul: Türk Dil Kurumu.

—— (1940). ***Eski Türk Yazıtları III***. İstanbul: Türk Dil Kurumu.

—— (1941). ***Eski Türk Yazıtları IV***. İstanbul: Türk Dil Kurumu.

OTWF: ERDAL, M. (1991). ***Old Turkic word formation. A Functional Approach to the Lexicon I-II***. Wiesbaden: Harrassowitz.

ÖLMEZ, M. (2011). "Tek Örnek" Tek Örnek Değildir: Eski Türkçe *üz* "sağır" Sözü Hakkında". H. Develi - M. S. Kaçalin - F. Kıral - M. Ölmez - T. Çulha (ed.): *Maḥmūd al-Kāşġari'nin 1000. Doğum Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Divānu Luġāti't-Turk Sempozyumu*. İstanbul, 245-251.

—— (2013). ***Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları, Metin-Çeviri-Sözlük***. Ankara: BilgeSu.

ÖZERTURAL, Z. (2002). "Eski Türkçe *tu-* "kapamak" Eylemi Üzerine". *Türkoloji Dergisi* 15/1: 181-192.

POPPE, N. (1960). ***Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen*. Teil 1: *Vergleichende Lautlehre***. Wiesbaden.

—— (1992). ***Moğol Yazı Dilinin Grameri***. Çev. G. Karaağaç, İzmir: Ege Üniversitesi.

PULLEYBLANK, E. G. (1991). ***Lexicon of Reconstructed Pronunciation in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese, and Early Mandarin***. Vancouver: UBC Press.

RADLOFF, W. (1895). ***Die alttürkischen Inschriften der Mongolei***. St.-Petersburg.

—— (1899). ***Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*** (Zweite Folge), St.-Petersburg.

RAMSTEDT, G. J. (1951). "Alte türkische und mongolische Titel". *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 55/2: 59-82.

RECEBOV, E.; Y. MEMMEDOV (1993). *Orhon-Yenisey Abideleri*. Bakı.

RÖHRBORN, K. (1977). ***Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien***. Lieferung I, a-agrıg. Wiesbaden: Franz Steiner.

RYBATZKI, V. (1997). ***Die Toñuquq-Inschrift***, Szeged: University of Szeged.

SERTKAYA, O. F. (1980). "Göktürk Tarihinin Meseleleri: Tonyukuk Abidesi Üzerine Üç not: I. Tonyukuk Abidesinin İlk Satırı; II. 'Çölgi (A)z (e)ri mi?-

Çöl[l](ü)g iz (e) ri' mi?; III. Tonyukuk Abidesindeki *kız koduz* Sıfat Tamlaması Üzerine". *Türkiyat Mecmuası* 19: 165-182.

—— (1983). "Göktürk Tarihinin Meseleleri: Eski Türkçe TWQ ~ TOOQ = TOG ~ TOOG 'tuğ' Kelimesi Üzerine". *Türk Kültürü Araştırmaları* 17-21/1-2 (1979-1983): 252-258.

—— (1988). "Tonyukuk Kitabesinin İkinci Taşının Doğu Yüzü Hakkında Bazı Yeni Görüşler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1986: 59-63.

—— (1991). "Zwei sprichwörter in den Köktürkischen Inschriften über die Kaganwahl bei den alttürken". B. Brendemoen (ed): *Altaica Osloensia*. Oslo, 287-293.

—— (1995). "Göktürk Tarihinin Meseleleri: 'İnel Kağan' mı - 'İni İl Kağan' mı?". *Göktürk Tarihinin Meseleleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 76-98.

STEBLEVA, İ. V. (1965). ***Poeziya Tyurkov VI-VIII. vekov***. Moskva: Nauka.

SHIRATORI, K. (1945). "Kaghan Unvanının Menşei". Çev.: İ. Gökbakar. *Belleten* 9/36: 497-504.

ŞEN, S. (2007). ***Orhon, Uygur ve Karahanlı Metinlerindeki Meslekler Bağlamında Eski Türk Kültürü***. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi.

—— (2019). "Köktürk ve Uygur Yazıtlarında Geçen Tek Örnek (Hapaks) Sözcükler". Ş. Doğan (ed.): *Türk Moğol Dil Tarih Kültür Araştırmaları*. İstanbul: Kesit, 301-314.

ŞİRİN USER, H. (2007). "Tonyukuk Yazıtı'nda Geçen 𐰺𐰼𐰆𐰃𐰍𐰏 (Ugur Kalıtdım) İbaresi Üzerine Yeni Bir Anlamlandırma Teklifi". *Erdem* 16/48: 157-168.

ŞİRİN, H. (2016). ***Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi***. Ankara: Türk Dil Kurumu.

TAUBE, J. (2002). "Eine runentürkische Inschrift (Tonyukuk, 01-16) im Lichte von Jean Gebsers Geschichte der Bewusstwerdung (Mit einem Nachtrag zu Tonyukuk 17-32)", M. Ölmez - S.-Ch. Raschmann (ed.): *Splitter aus der Gegend von Turfan* (Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags). İstanbul-Berlin, 333-365.

TDES: EREN, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara.

TEKİN, T. (1968). ***A Grammar of Orkhon Turkic***. Bloomington: Indiana University.

—— (1987). "James Hamilton, Manuscrits ouïgours du IXe-X^{e} siecle de Touen-houang. Tom I-II. Fondation Singer-Polignac, Paris 1986". *Erdem* 3/7: 249-257.

—— (1991). "New Examples of Zetacism". *Türk Dilleri Araştırmaları* 1991: 145-150.

—— (1993). "*Old Turkic Word Formation* Üzerine Notlar". *Dilbilim Araştırmaları* 1993: 201-208.

—— (1994). ***Tunyukuk Yazıtı***. İstanbul: Simurg.

—— (1995). "Some Remarks on the Tunyukuk Inscription". M. Erdal - S. Tezcan (hrsg.): *Beläk Bitig* (Sprachstudien für Gerhard Doerfer zum 75. Geburtstag). Wiesbaden: Harrassowitz, 209-222.

—— (2003). ***Orhon Türkçesi Grameri***. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.

THOMSEN, V. (1935). "Moğolistan'daki Türkçe Kitabeler". Çev. R. H. Özdem, *Türkiyat Mecmuası* 3: 81-119.

—— (1916). "Turcica". *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 37: 1-108.

—— (2002). ***Orhon Yazıtları Araştırmaları***. Çev. V. Köken, Ankara: Türk Dil Kurumu.

TIBIKOVA, L. N.; İ. A. NEVSKAYA; M. ERDAL (2012). *Katalog Drevnetyurkskih Runiçeskih Pamyatnikov*. Gorno-Altaysk: Gorno-Altaysk Gosudarstvennıy Universitet.

TMEN II: DOERFER, G. (1965). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen II*. Wiesbaden: Franz Steiner.

TMEN III: DOERFER, G. (1967). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen III*. Wiesbaden: Franz Steiner.

TMEN IV: DOERFER, G. (1975). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen IV*. Wiesbaden: Franz Steiner.

TUNA, O. N. (1994). "Eski Doğu Türk Yazısında Kullanılan Ligatürler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1990: 216-218.

UÇAR, E. (2012). "Eski Türkçe Hapakslar". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 9/1: 73-100.

—— (2017). "Tuñukuk Yazıtındaki *nçAYIDms* (T I K 10=34) Yazıçevrimi Üzerine Bir Not". *Türk Kültürü* 2017/2: 31-38.

VASİLYEV, D. D. (1983). ***Korpus Tyurkskih runiçeskih pamyatnikov basseyna Yeniseya***. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.

VOVIN, A. (2007). "Once again on the Etymology of the title *qaγan*". *Studia Etymologica Cracoviensia* 12: 177-187.

WILKENS, J. (2021). ***Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch-Deutsch-Türkisch***. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.

YILDIRIM, F. (2017). ***Irk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili***. Ankara: Türk Dil Kurumu.

ZIEME, P. (1977). "Materialien zum Uigurischen Onomasticon I". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 25, 71-86.

İnternet Kaynakları:

Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük* (Erişim tarihi: 10.06.2023).

ER CÖMERDİN ER NĀKESİN OZAN BİLÜR: OZANIN KAZANÇ TALEP ETME STRATEJİLERİ ÜZERİNE

Aslıhan DİNÇER*

Öz: *Dede Korkut hikâyeleri, ozan profilinin toplumsal yaşamdaki bazı merkezi rollerine işaret ederken karakteristik özellikleri hakkında da bize bilgiler sunan temel kaynaklardan biridir. Örneğin ozanlar dil becerileri yüksek, gezgin bir yaşam sürdüren, kopuzlarını yanlarında taşıyan, Dede Korkut'tan ilham alan, bazen alp kimliğine sahip kimseler olarak tasvir edilirler. Bununla birlikte mesleklerini icra etmenin karşılığı olarak mükâfat bekleyen birer hüner ehli olarak da yansıtılırlar. Er cömerdin er nākesin ozan bilür sözü de bu amaçla kullanılan bir kazanç talep etme sözü olarak dikkati çeker. Bu çalışmada bu talep sözü ve ilgili olduğu kesit; edebî patronaj, yani kul-iktidar ilişkisi çerçevesinde değerlendirilecek; bu bağlamda ozanın ne tür isteme stratejileri kullandığı üzerinde durulacaktır.*

Anahtar sözcükler: *ozan, Dede Korkut hikâyeleri, edebî patronaj, kul-iktidar*

Er Cömerdin Er Nākesin Ozan Bilür: The Bard's Strategies for Requesting Gains

Abstract: *The Dede Korkut stories point to certain central roles in social life and provide information about the characteristic features of the bard's profile. For instance, bards are described as individuals with high linguistic skills, leading a nomadic life, carrying their kopuz with them, drawing inspiration from Dede Korkut, and sometimes having the identity of a warrior. However, they are also portrayed as skilled individuals who expect rewards in return for practicing their profession. The phrase Er cömerdin er nākesin ozan bilür also stands out as a statement for making a profit, used for this very purpose. In this study, this request phrase and the segment to which it is related will be evaluated within the framework of literary patronage, which is the patron-client relationship. In this context, we will focus on the strategies the bard used to make requests.*

Keywords: *bard, Dede Korkut stories, literary patronage, patron-client*

Giriş

Dede Korkut hikâyeleri, Türk kültüründe ozan tipinin karakteristik özellikleri hakkında ayrıntılar sunan temel kaynaklardan birisidir. Bu hikâyelerden

* Doç. Dr. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, TDE Bölümü, aslihandincer@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2055-1809

Türk Kültürü: YIL / YEAR 2023, CİLT / VOLUME 17, SAYI / ISSUE 2, S / P. 51-64.
Araştırma Makaleleri / Research Articles
Makale Geliş Tarihi: 12. 07. 2023 - Makale Kabul Tarihi: 23. 09. 2023

KAYNAKÇA

AKÜN, Ömer Faruk(1994). "Divan Edebiyatı", ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi***, C. 9: 389-427.

Bursa Büyükşehir Belediyesi (2022). ***Dede Korkut Kitabı. Bursa Yazması Tıpkıbasım,*** Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yayınları.

CANIM, Rıdvan (2018). ***Lâtîfî. Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)***, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

D; V = TEZCAN, Semih; Hendrik BOESCHOTEN (2001). ***Dede Korkut Oğuznameleri***, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

DURMUŞ, Tuba Işınsu (2011). "Mısr-ı Hünerde Kendüyi Satmak Gerek Kişi": Tezkire Önsözleri, Divan Dibaceleri ve Sebeb-i Teliflerde Sanatçı Kendisini Nasıl "Satar"?", **Bilig**, 57: 65-81.

İNALCIK, Halil (2003). ***Şâir ve Patron. Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme,*** Ankara**:** Doğu Batı Yayınları**.**

İNALCIK, Halil (2018). ***Has-Bağçede ʿAyş u Tarab. Nedîmler, Şâirler, Mutribler,*** İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

İSEN, Mustafa (1994). ***Künhü'l-Ahbârın Tezkire Kısmı,*** Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

KAÇALİN, Mustafa S. (2017). ***Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı***, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

LEWİS, Geoffrey (1974). ***The Book of Dede Korkut***, Harmondsworth: Penguin.

OĞUZ, Öcal (1998). "Dede Korkut Kitabı'nda Sosyal Çevre İçinde Ozan", **Milli Folklor,** 5/37: 36-38.

SERTKAYA, Osman Fikri (2006). ***Dede Korkut Kitabı, Dresden Nüshasının "Giriş" Bölümü, (Metnin Transkripsiyonu ve Açıklama Notları)***, İstanbul: Ötüken Yayınları.

SHAHGOLİ, Nasser Khaze; Valiollah YAGHOOBİ, Shahrouz AGHATABAİ, Sara BEHZAD (2019). "Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,** 16 (2): 147-379.

SN= DİLÇİN, Cem (1991). ***Mes'ūd bin Ahmed: Süheyl ü Nevbahâr. İnceleme-Metin-. Sözlük,*** Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

TEZCAN, Nuran (2015). "Er cömerdin er nâkesin ozan bilir: Divan Edebiyatında Patrona Hitap ve Beklenti", ***Ötekilerin Peşinde: Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*** (Haz. Mehmet Öz, Fatih Yeşil), Ankara: Timaş Yayınları.

TEZCAN, Nuran (2020). "Sebeb-i Telifte Poetika: Kutsal Yolculuk Egzotik Uzaklık", ***Mazmundan Poetikaya,*** İKSAD: 102-113.

TSO = TEZCAN, Semih (2020). ***Topkapı Sarayı Oğuznâmesi. İnceleme. Yapı,*** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

YARATILIŞ MİTLERİNE DAİR İLK İNANIŞLAR: ALTAY YARATILIŞ MİTLERİNİN RADLOFF VE VERBİTSKİY DERLEMELERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI[*]

Rabia Gökcen KAYABAŞI[*]
Veyis BURSA[**]

Öz: *İnsanlar tarih boyunca yaratılış konusunu merak etmişlerdir. Evrenin ve insanların nasıl yaratıldığına dair mitler oluşturmuşlardır. Bu çalışmada Radloff ve Verbitskiy tarafından derlenen Altay yaratılış mitleri incelenmiş ve aralarındaki farklar tespit edilmiştir. Tanrı, şeytan ve diğer mitolojik kahramanlar hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur. Derlemeler arasındaki benzerlik ve farklılıkları bulmak için karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır. Radloff'un derlemesi incelenirken Abdülkadir İnan'ın Tarihte ve Bugün Şamanizm adlı kitabı, Verbitskiy'in derlemesi incelenirken Bahaeddin Ögel'in Türk Mitolojisi Cilt I adlı kitabı esas alınmıştır.*

Anahtar Sözcükler: *Mit, destan, Altay yaratılış miti, Radloff, Verbitskiy*

Early Beliefs on Creation Myths: A Comparison of Altay Creation Myths in Terms of Radloff and Verbitskiy Compilations

Abstract: *Throughout history, people have wondered about the subject of creation. They have formed myths about how the universe and people were created. In this study, the Altay creation myths compiled by Radloff and Verbitskiy were examined and the differences between them were determined. Inferences were made about God, the devil and other mythological heroes. The comparative method was used to find the similarities and differences between the compilations. While examining Radloff's compilation, Abdulkadir Inan's book titled Shamanism in History and Today, and Bahaeddin Ögel's book Turkish Mythology Volume I when examining Verbitskiy's compilation, was taken as a basis.*

Key words: *Myth, legend, Altai creation myth, Radloff, Verbitskiy*

Giriş

İnsanlar kendilerinin ve evrenin nasıl yaratıldığı konusunu hep merak etmişlerdir. Yaratılışla ilgili çeşitli inançları ve değerleri gelecek nesillere aktarmak istemişlerdir. Yaratılışa ve dünyayı algılayış biçimine dair ilk inanışlar

[*] Bu çalışma, 3-5 Ekim 2022 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen I. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

[*] Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD, rabiagokcen@hotmail.com, 0382 288 3436
[**] Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, veyis_bursa@hotmail.com, 0506 752 0110

Türk Kültürü: YIL / YEAR 2023, CİLT / VOLUME 17, SAYI / ISSUE 2, S / P. 65-76.
Araştırma Makaleleri / Research Articles
Makale Geliş Tarihi: 18. 06. 2023 - Makale Kabul Tarihi: 14. 09. 2023

KAYNAKÇA

ATSIZ, Hüseyin Nihal (2020). ***Türk Edebiyatı Tarihi***, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BANARLI, Nihad Sami (1971). ***Resimli Türk Edebiyatı Tarihi (Cilt I)***, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

BAYAT, Fuzuli (2020). ***Türk Mitolojik Sistemi (Cilt I)***, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BAYAT, Fuzuli (2021a). ***Mitolojiye Giriş***, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BAYAT, Fuzuli (2021b). ***Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri***, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

ÇORUHLU, Yaşar (2019). ***Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi (Cilt II)***, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

ÇORUHLU, Yaşar (2020). ***Türk Mitolojisinin Ana Hatları***, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

DAVLATOV, Timur (11 Haziran 2020). **Şaman Mitolojisi: Altay Yaratılış Destanı,** 03 Haziran 2022 tarihinde www.youtube.com: https://www.youtube.com/watch?v=kvAfXoTqUpc adresinden alındı.

DİLEK, İbrahim (2014). ***Resimli Türk Mitoloji Sözlüğü***, Ankara: Grafiker.

ELİADE, Mircea (2006). ***Şamanizm***, (Çev.: İ. Birkan), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

İNAN, Abdülkadir (2020). ***Tarihte ve Bugün Şamanizm***. Ankara: Altınordu Yayınları.

KAYABAŞI, Rabia Gökcen (2016). Altay Yaratılış Miti ile M. Necati Sepetçioğlu'nun Yaratılış Destanının Yüzeysel Yapı Unsurları Bakımından Karşılaştırılması. **International Journal Of Eurasia Social Sciences**, 7-22: 229-248.

ÖGEL, Bahaeddin (2020). ***Türk Mitolojisi (Cilt I)***, Ankara: Altınordu Yayınları.

ROSENBERG, Donna (2006). ***Dünya Mitolojisi Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi***, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

TAŞ, İsmail (2002). ***Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji***, Konya: Kömen Yayınları.

UĞURCAN, Fatma Zehra (2016). ***Altay Destanları Üzerine Bir İnceleme***, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE SÖZSÜZ NEZAKET

Utku IŞIK*

Öz: *Sözsüz iletişim, kişilerin ruh durumları, kastedilen anlamlar, muhataba karşı kendini konumlandırış vb. birçok ipucunu barındırmaktadır. Genellikle bilinç dışı tarafından yönetildiği kabul edilen sözsüz davranışlar sözlü iletişimden daha gerçekçi olarak tanımlanmaktadır. Sözsüz saygı ifadeleri de bu bakımdan dil bilimsel bazı kalıp formlarla birlikte düşünüldüğünde saygı kavramının ifadesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada, sözsüz saygı yapıları hakkında literatürde yer alan öte dil (paralanguage), zamanlama (chronemics), beden dili (kinesics) ve bunlara ek olarak konumlanma ve saygı ile ilgili nesne kullanımı şeklindeki başlıklar altında sözsüz saygının teorik alt yapısına kısaca değinilmiş ve Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçen sözsüz saygı ifadeleri ortaya konmaya ve tasnif edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada özellikle beden dili ile ilgili duruş biçimlerinin daha rahat anlaşılabilmesi için sıklıkla görsellerden faydalanılmıştır. Ele alınan beden dili unsurları ile ilgili olarak antropolojik değerlendirmelerden, farklı dinlere ait karelere yer verilmiş böylece sözsüz saygı davranışının evrenselliğine vurguda bulunulmuştur. Ayrıca Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçen ve birbirine yakın sözsüz saygı davranışlarını belirten ifadeler arasındaki ayrımlar hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçen saygı kapsamındaki beden dili unsurları bu makalede ele alınacaktır.*

Anahtar Sözcükler: *Eski Uygur Türkçesi, Sözsüz İfadeler, Saygı İfadeleri, Beden Dili, Nezaket.*

Non-Verbal Politeness in Old Uyghur Turkic Texts

Abstract: *Non-verbal communication encompasses many cues such as individuals' emotional states, intended meanings, self-positioning towards the interlocutor, and more. Non-verbal behaviors, often assumed to be governed by the unconscious, are described as more realistic compared to verbal communication. In this regard, non-verbal expressions of respect hold significant importance when considered alongside certain linguistic patterns. This study briefly touches upon the theoretical background of nonverbal respect under headings such as paralanguage, chronemics, kinesics, as well as positioning and object use related to respect, based on the literature. The aim is to identify and classify non-verbal expressions of respect found in Old Uyghur Turkish texts. Visual aids have been frequently utilized to facilitate a better*

* Dr. Öğr. Üyesi, Millî Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Dekanlığı Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, utkuisik@kho.msu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0445-052X.

Makale Geliş Tarihi: 13. 07. 2023 - Makale Kabul Tarihi: 16. 09. 2023

BT VIII KARA, Georg; ZIEME, Peter (1977). *Die Uigurischen Übersetzungen Des Guruyogas Tiefer Weg von Sa-skya Paṇḍita und der Mañjuśrīnāmasaṃgīti: Berliner Turfantexte VIII.* Berlin: Akademie Verlag.

BT XVIII ZIEME, Peter (1996). *Altun Yaruk Sudur: Berliner Turfantexte XVIII.* Berlin: Brepols.

BT XXXVII WILKENS, Jens (2016). *Berliner Turfantexte XXXVII (I)*, Turnhout: Brepols,

BT XXXVII WILKENS, Jens (2016). *Berliner Turfantexte XXXVII (II)*, Berlin: Brepols.

ETŞ ARAT, Reşit Rahmeti (1991). *Eski Türk Şiiri.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

EUDDM AYAZLI, Özlem (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. Ankara: TDK.

Hu. ÖZBAY, Betül (2014). *Huastuanift-Manihaist Uygurların Tövbe Duası.* Ankara: TDK.

IrkB TEKİN, Talat (2013). *Irk Bitig*. Ankara: TDK.

İKPÖ HAMILTON, James Russell (1998). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü* (Çev. Vedat Köken). Ankara: TDK.

KT ERCİLASUN, Ahmet Bican (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kuanşi TEKİN, Şinasi (1993). *Kuanşi İm Pusar*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Maitr. TEKİN, Şinasi (2019). *Maytrısimit- Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram*. Ankara: TDK.

TT VII ARAT, Reşit Rahmeti (1937). *Türkische Turfan-Texte VII von Dr. G. R. Rachmati. Mit Sinologischen Anmerkungen von Dr. W. Eberhard*, Berlin.

TT X GABAIN, Annemaire von (1959). *Türkische Turfan-Texte X Das Avadana d. Dämons Atavaka. Bearb. v. T. Kowalski.* Berlin: Akademie Verlag.

Xuan IX BARAT, Kahar (2000). *The Uygur-Turkic Biography of the Seventh-Century Chinese Buddhist Pilgrim Xuanzang IX-X***,** Indiana: Indiana University Uralic and Altaic Series 166.

Xuan X MİRSULTAN, A. (2010). Die altturkische Xuanzang-Biographie X, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

9. Kaynakça

AĞCA, Ferruh (2020). "Eski Uygurcada Üçüncü Kişi İyelik Eki ve Dil Bilgisel Saygı Yapıları". *Semih Tezcan Kitabı* (Edt. Emine Yılmaz, Nuran Tezcan, Nurettin Demir). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 107-126.

AHMED, Muhammed Badea; GHAFFORI, A. A. M. (2019). Non-verbal Politeness in English Etiquette Books and Prophetic Sunnah. *Journal of Univesity of Human Development*. 5/3: 156-167.

ARAT, Reşit Rahmeti (1937). ***Türkische Turfan-Texte VII***. Von Dr. G. R. Rachmati. Mit Sinologischen Anmerkungen von Dr. W. Eberhard, Berlin: Akademie der Wissenschaften.

BOZOK, Emrah (2018). "Eski Türkçede İştikaklı İkilemelerle Kurulan Deyimler". *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı* (Edt. Ferruh Ağca, Adem Koç). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.

BOZOK, Emrah (2021). ***Temizliğin Türkçesi***. İstanbul: Hiper Yayıncılık.

BROWN, Lucien; PRIETO, Pilar (2017). "(Im)politeness: Prosody and Gesture". *The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)politeness* (Edt. Jonathan Culpeper, Michael Haugh, Daniel Z. Kadar). Londra: Palgrave Macmillian, 357-379.

BROWN, Penelope; LEVINSON, Stephen (1987). ***Politeness: Some Universals in Language Usage.*** Cambridge: Cambridge University Press.

BÜTÜNER, Şahin (2022). "Ateş Kültü Bağlamında Anadolu'da Tütsü Geleneği". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 31: 975-983.

CAFEROĞLU, Ahmet (2015). ***Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü***. İstanbul: TDK.

CLAUSON, Gerard (1972). ***An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.*** Oxford: Oxford University Press.

CRYSTAL, David (2008). ***A Dictionary of Linguistics and Phonetics***. Oxford: Blackwell Publishing.

COOPER, Ken (1989). ***Sözsüz İletişim***. İstanbul: İlgi Yayıncılık.

DARWIN, Charles (2001). ***İnsan ve Hayvanlarda Beden Dili.*** İstanbul: Gün Yayıncılık.

DOKRAS, Srishti; DOKRAS, Uday (2020). "Bindi as a Symbol of Creation". *Journal of Indo-Nordic Authors Collective.* (academia.edu/43058915/The_Bindi_as_a_symbol_of_creation)

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2000). "L, N, R'den Sonra Niçin T?". *Belleten,* 48/2000: 191-194.

ERCİLASUN, Ahmet Bican; AKKOYUNLU, Ziyat (2014). ***Dīvānu Lügāti't-Türk***. Ankara: TDK.

GÜNDOĞDU, H. Meltem; ÖZKÖK, M. Korhan (2017). "Antik Kentlerde Fonksiyonel Yapılanma Özellikleri ile Mekânın Biçimlenme Özellikleri Arasındaki İlişki: Pompeii Kenti Örneği". *Art-Sanat Dergisi*, 8: 51-72.

HOPPAL, Mihaly (2012). ***Şamanlar ve Semboller Kaya Resmi ve Göstergebilim***. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

IMAMOVA, Holida (2016). "Türkçe ve Özbekçede Nezaket Anlatan Paralinguistik (Dil Ötesi) Olayların Mukayeseli Çözümlemesi". *Turkish Studies*. 11/10: 333-342.

IŞIK, Utku (2022). ***Eski Uygur Türkçesinde Nezaket İfadeleri***. Çanakkale: Paradigma Akademi.

JUMANTO Jumanto; RİZAL, Sarif Syamsu; NUGROHO, Raden Arief (2017). "Acting the Intangible: Hints of Politeness in Non-Verbal Form". *English Language Teaching,* 10/11: 111-118.

KARAAĞAÇ, Günay (2013). ***Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü***. Ankara: TDK.

MATSUMOTO, David; HWANG, Hyi Sung (2020). "Yüz İfadeleri". ***Sözsüz İletişim Bilim ve Uygulamaları*** (Edt. David Matsumoto, Mark G. Frank, Hyi

Sung Hwang), (Çev. Meliha Tuzgöl Dost, Ahmet Metin). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

ÖZDEMİR, Metin (2017). ***Hitabet Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı***. Ankara: Altınordu Yayınları.

PELECKIS, Kestutis; PELECKIENE, Valentina; PELECKIS, Kestutis (2015). "Nonverbal Communication in Business Negotiations and Business Meetings". *International Letters of Social and Humanistic Sciences*. 62: 62-72.

POLAT, Ülkü (2020). "Eski Uygur Türkçesinde Sebep Bildiren *tıltag* ve *ugur* Sözleri Hakkında", *Türkbilig*, 39: 81-94.

SENOWARSITO; TARJANA Sri Samiati; NURKAMTO Joko (2016). "Politeness of Non-Verbal Interaction in EFL Classrooms". *International Seminar Prasasti III: Current Research in Linguistics*, 682-688.

SOMUNCUOĞLU, Servet (2008). ***Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler***. İstanbul: Güngör Matbaacılık.

SOMUNCUOĞLU, Servet (2012). ***Damgaların Göçü- Kurgan Ankara Güdül Kaya Resimleri.*** İstanbul: İletişimce.

ŞEN, Serkan (2021). "Dīvānu Lugāti't-Türk'te Beden Dili". *Ayagka Tegimlig Bahşı: Festschift in Honor of Marcel Erdal* (Edt. Irina Nevskaya, Hatice Şirin, Ferruh Ağca), Harvard University.

TOKYÜREK, Hacer (2018a). "Budist Uygur Metinlerinde *Mandal Kılmak* Töreni Üzerine", *Türkiyat Mecmuası*, 28/1: 163-178.

WILKENS, Jens (2021). ***Handwörterbuch des Altuigurischen***. Göttingen: Universitetverlag Göttingen.

ZEREN, M. Ebru (2015). *Maniheizm ve Budizm'in Uygurların Kültür Hayatına Etkileri*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

10. İnternet Kaynakları

e-BBC = https://www.bbc.com/news/uk-46196229

e-EVO = (https://www.evolutivity.info/post/672998423013851136/mudra-in-christianity) (Erişim Tarihi: 23.05.2023)

e-HAC = https://hacumreegitim.hac.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 02.06.2023)

e-MAN = https://en.wikipedia.org/wiki/Mandala# (Erişim Tarihi: 22.06.2023)

e-JAND = https://jandarmaforum.com/tr/viewtopic.php?t=46 (Erişim Tarihi: 28.06.2023)

e-TW = https://twitter.com/yoruba_learn/status/1143487030804013058 (Erişim Tarihi: 30.06.2023)

"MANAV" SÖZCÜĞÜ HAKKINDA[1]

Seçkin UYSAL*

Özet: *Çoğunlukla Kuzeybatı Anadolu'da yaşayan ve Manav olarak adlandırılan Türk topluluğunun kökeni bilimsel ve popüler kültür çevrelerinde çokça tartışılmaktadır. Bu tartışmaların temel çıkış noktasını Manavların Osmanlı Beyliği'nin ilk yayılma bölgelerinde ve Eski Bizans Tekfurluk bölgelerinden elde edilen topraklarda yaşayıp tarımla uğraşmaları oluşturur. Dilsel bakımdan Manav kelimesi de bugüne kadar tartışmaya açık kalmış ve kelimenin kandırıcı bir etimolojisi henüz yapılmamıştır. Bazı araştırmacılar kelime başı /m/ ünsüzünden ve Yunanca/Rumca'daki manavis kelimesinin mevcudiyetinden dolayı kelimenin Türkçe olmadığı kanaatindedirler. Bazı araştırmacılar ise kelimenin etimolojisi ile ilgili görüş belirtmemişlerdir. Kelime etimolojisindeki bu boşluktan dolayı topluluk farklı disiplinlerde de farklı yorumlara sebebiyet verme imkânına sahiptir. Öte yandan manav kelimesinin Kırgızca manap kelimesinin fonolojik değişikliğe uğramış biçimi olduğunu savunan da çoktur. Kelime başındaki /m/ ünsüzünün gösterme edatı (muna/mına)nın ilk sesi olduğu ve bu gösterme edatının +(A)GUn topluluk isimleri yapan bir isimden isim yapma eki, +ki aitlik eki veya bu işaret zamiri ile genişletilmiş veya pekiştirilmiş olabileceğini ispat eden pek çok tanık kelime Çağdaş Türk dil ve diyalektlerinde mevcuttur. Manav kelimesindeki yerli(lik) anlamı her üç ihtimaldeki etimolojiye uygun düşmektedir. Bu çalışmada son yılların en çok tartışılan meselelerinden biri olan Manav kelimesinin etimolojisi üzerinde görüşler belirtilmiş, çalışmanın sonunda kelimenin etimolojisindeki üç muhtemel morfonolojik yapı üzerinde durulmuştur.*

Anahtar kelimeler: *Manav, Yerli, Türkçe, Etimoloji*

About the Word "Manav"

Abstract: *Roots of Manav society living mostly in the Northerwest territory of Anatolia is discussed in the scientific and popular culture stream. Basic existance of these discussions come from Manavs has lived in the Old Byzantium feodal landlords' territory and have practised farming. Accroding to the linguistics perspective Word of manav has been discussed over the years and has not been explained satisfacted etymological explanation. Some investigators do not accept that Word is Turkish because of initial consonant /m/ in the Word. On the other hand*

[1] Bu makale 2022 tarihinde 4. Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu'nda çevrimiçi olarak sunulmuş ve söz konusu sempozyumun aynı yıl bildiri kitabında yayımlanmış çalışmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Gör. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, seckin.uysal@manas.edu.kg ORCID: 0000-0001-7315-7429

Türk Kültürü: YIL / YEAR 2023, CİLT / VOLUME 17, SAYI / ISSUE 2, S / P. 111-119.
Araştırma Makaleleri / Research Articles
Makale Geliş Tarihi: 23. 08. 2023 - Makale Kabul Tarihi: 07. 10. 2023

Kaz.. Kazakça
Kır.. Kırgızca
Krç.Bşk.: Karaçay-Balkarca
krş.: Karşılaştırınız
Krm.Tat.: Kırım Tatarcası
Orh. T.: Orhon Türkçesi
OT.. Orta Türkçe
Özb.: Özbekçe
Rum.: Rumca s
Sosy.. Sosyolojik
Şor.: Şorca
Tkm.: Türkmence
TT.: Türkiye Türkçesi
Yun.: Yunanca

KAYNAKÇA

Abdurahimov, M.M. (2008). Uzbeksko-Russkiy i Russko-Uzbekskiy Slovar’, Izdatel’stvo “Fan” Akademii Nauk Respubliki Uzbekistan.

Akbaşak, S. H. (2020). **Yunancadan Türkçeye Geçmiş Alıntı Sözcüklerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bir İnceleme**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Araştırmaları Enstitüsü, Edirne.

Aksenova, Ye. Ye.; Beltyukova, N. P.; Koşeverova, T. M. (1992). Slovar’ Dolgansko-Russkiy i RusskoDolganskiy, Sankt-Peterburg: Otdeleniye İzadatel’stvo “Prosveshcheniye”.

Altıntaş, P. D. (2009). **Eskişehir Manavlarının Müzik Kültürü**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Müziği Anasanat Dalı, İstanbul.

Andreyçin, L. vd. (1976). ***B’lgarski T’lkoven Reçnik***, Sofiya: NAUKA Izkustvo.

Babatürk, S. (2016). **Şor Türkçesi**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkoloji Anabilim Dalı, Bişkek.

Bilyaz, B. (2019). **Kocaeli Kandıra Ağzı**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisams Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Balıkesir.

Böhtlingk, O. v. (1851). ***Über die Sprache der Jakuten: Grammatik, Text und Wörterbuch***, St. Petersburg.

Clauson, G. (2008). ***Türk Dillerinde Söz Başı Dudak Sesleri*** (Çev. Özkan Öztekten), Dil Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2, Bahar 2008, ss. 129-136.

Curayev, B. (1964). ***Uzbek Tilining Şaḫrisabz Şevasi (Fonetik-Morfolojik Oçerk)***. Uzbekiston SSR “FAN” Naşriyati.

Doerfer, G. (1963). ***Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen Band XVI***, Akademie der Wissenschaften und der Lietaratur, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

Doerfer, G. (1977). Das Chorasantürkische. TDAY-Belleten, Ankara: TDK Yayınları, ss. 127-204.

Doğan, M. (1990). ***Büyük Türkçe Sözlük***, İstanbul: Rehber Yayınları.

Doğru, F. (2017). "Eskişehir İli Manav Ağızlarının Genel Özellikleri", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı 6/2, ss. 828-846.

Eckmann, J. (1988). ***Çağatayca El Kitabı*** (Çev. Günay Karaağaç), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Ekdoseis, K. ve Tsigarida, S. (1983). The Little Thesaurus, English-Greek, Greek-English Pocket

Erdal, M. (1991). ***Old Turkic Word Formation***, Vol.I, Wiesbaden.

Dictionary, Leksiko Epitropis Filologou, Atina: Foreign Lanugauge Bookshop.

Ercilasun, A.B. (Ed.) (1991). ***Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü***, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Erdal, M. (1991). ***Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon***: Otto Harrasowitz Verlag.

Erol, İ. K. (2014). **Balıkesir Merkez İlçe Manav Köyleri Halk Edebiyatı ve Folklor Derlemeler**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Balıkesir.

Eyüboğlu, İ. Z. (1998). ***Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü***, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Golden, P. B. (1992). ***An Intrıduction to the History of the Turkic Peoples, Etnogenesis ans StateFormation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East,*** Ottoharrasowitz-Wiesbaden.

Haritonov, L. İ. (1982). ***Grammatika Sovremennogo Literaturogo Yakutskogo Yazıka,*** Moskva: İzadel'stvo NAUKA.

Hatiboğlu, V. (1981). ***Türkçenin Ekleri***, Ankara: TDK Yayınları.

Kononov, A. N. (1980). ***Grammatika Yazıka Tyurkskih Runiçeskih Pamyatnikov, VII-IX vv.*** Leningrad: NAUKA.

Kotviç, V. (1962). ***İssledonaviye po Altayskim Yazıkam (Perevod s Pol'skogo)***, Moskva: İzdatel'stvo İnostrannoy Literaturı.

Narin, R. (2018). Sakarya Türkmen/Manav Tarihi, Yedi Asırlık Bir Tarih, Adapazarı: Sakarya Yerel Kültür Derneği.

Nişanyan, S. (2021). ***Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*** 6. Baskı. Liberus.

Parlatır, İ. (2006). ***Osmanlı Türkçesi Sözlüğü***, Ankara: Yargı Yayınevi.

Räsänen, M. (1957). ***Materialien Zur Morphologie der Türkischen Sprachen***, Helsinki: Studia Orientalia Edidit Societas Orientalis Fennica XXI.

Räsänen, M. (1969). ***Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen***, Helsinki: SuomalaisUgrilainen Seura.

Samoyloviç, A. N. (1916). Opıt Kratkoy Krımsko-Tatarskoy Grammatiki, Petrograd: Tip. İ. Boraganskoga, V.O. Sredniy Pr. 1-10.

Sev, G.İ. (2015). "Kutadgu Bilig'de Munu Gösterme Edatı". TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilim Araştırmaları Dergisi Yıl: 3, Sayı:5, s. 24-36.

Serebrennikov B.A. ve Gadjieva, N.Z. (2011). ***Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihî Grameri*** (Çev. Tevfik Hacıyev ve Mustafa Öner), Ankara: TDK Yayınları.

Sleptsova, P. A. (2009). ***Bol'şoy Tolkovıy Slovar' Yakutskogo Yazıka, Tom VI (Bukvı L, M, N)***, Novosibirsk: NAUKA.

Stachowski, M. (1993). ***Dolganischer Wortschatz***, Krakow: Uniwersytet Jagiellónski.

Sümer, F. (1947). "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?", Belleten Cilt XXIV, Sayı 96, 567-594.

Şakar, S. Ö. (2015). "+gu, +gü Eki ve İşlevleri", Turkish Studies, Volume 10/8, Spring 2015, s. 1801-1816.

Şçerbak, A.N. (1977). ***Oçerki po Sravnitel'noy Morfologii Tyurskih Yazıkov (İmya)***, Leningrad: NAUKA.

Taştan, S. (2015). **Manavgat Manavları: Folklor ve Etnografyası**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aradahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ardahan.

TDK Sözlük (1998). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tenişev, E. R. (Red.). (1988). ***Sravnitel'no-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov (Morfologiya)***,Moskva: NAUK

THADS (1993): ***Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü IX L-R*** (2. Baskı), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi: TDK Yayınları.

Tuğlacı, P. (1978). ***Okyanus Ansiklopedik Sözlük***, 6. Cilt, İzmir: Cem Yayınevi.

Türkdoğan, O. (1999). ***Etnik Sosyoloji***, İstanbul: Timaş Yayınları.

Ülken, H. Z. (1969). ***Sosyoloji Sözlüğü***, İstanbul: MEB Basımevi.

Vámbéry, H. (1972). ***Etymologisches Wörterbuch der Turko-Tatarischen Sprachen, Neudruck der Ausgabe 1878***, Osnabrück: Biblio Verlag.

Vasiliev, Y. (1995). ***Türkçe Sahaca (Yakutça) Sözlük***, Ankara: TDK Yay.

Vryonis, Jr. S. (1971). ***The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century***, Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.

Yaşa, R. (1999). Adapazarı ve Çevresindeki Manavlar, I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (Ed. Mehmet Alpargu ve Enis Şahin), Adapazarı: Sakarya Üniv. Yayınları.

Yudahin, K. K. (1998). ***Kırgız Sözlüğü (K-Z)*** (Çev. Abdullah Taymas), Ankara: TDK Yayınları

BERLINER TURFANTEXTE SERİSİ
(1971-2023/ I-L. Ciltler)

Buket Nur KIRMIZIGÜL ŞİMŞEK*

20. yüzyılın başlarında Alman araştırma heyetleri Doğu Türkistan'a çeşitli keşif gezileri için gitmiş ve bu seferler sırasında buldukları pek çok el yazması eseri Almanya'ya getirerek bir koleksiyon oluşturmuşlardır. Çince, Hintçe, Eski Uygurca, Soğdca, Toharca, Tibetçe eserlerin, fragmanların yer aldığı bu koleksiyondaki metinlerin yayımı bugün "Berliner Turfantexte" serisi adı altında devam etmektedir. Söz konusu koleksiyondaki Eski Türkçe el yazmalarının yayımına daha önce "Türkische Turfantexte" adı altında W. Bang ve öğrencileri Annemaria von Gabain ile Reşit Rahmeti Arat tarafından başlanmıştır. Bu seri İkinci Dünya Savaşı'na kadar düzenli olarak neşredilmiş, savaştan sonra ise Almanya'nın ikiye ayrılmasının da etkisiyle yavaşlamış ve seriden üç kitap çıktıktan sonra durmuştur (Ölmez 2015: 209, Uçar 2021: 447). Savaş sonrasında 1960'lı yılların sonuna doğru György Hazai'nin girişimiyle Turfan metinlerinin yayımları için yeniden çalışmalar başlamıştır. "Berliner Turfantexte" adı altında yeniden yayımlanan bu serinin ilk kitabı 1971 yılında çıkar. Serinin 1990 yılına kadar çıkan 15 kitabı Alman Demokratik Cumhuriyeti (DDR) yayını olarak şu dizi altında neşredilir: "Akademie der Wissenschaften der DDR Zentralinstitut für alte Geschichte und Archäologie. Schriften zur Geschichte und Kultur des alten Orients. Berliner Turfantexte". İki Almanya'nın birleşmesinden sonra ise seri sadece "Berliner Turfantexte" adı altında yayımlanmıştır. Seri, 18. cildinden itibaren artık Brepols Yayınevi tarafından çıkarılmaktadır (Ölmez 2015: 209).

1970 yılından bugüne dek 50 cildi yayımlanan bu seriye ait neşirlerin 28 tanesi Eski Türk dili ve kültürü, özellikle de Eski Uygurca metinler üzerine çalışmalardır. 21 cilt ise Turfan bölgesinde bulunan, Asya'daki Soğdca, Partça, Moğolca, Çince, Tibetçe gibi diğer dillerden kalan yadigârlarla ilgilidir. 2022'de 50. cildin 2023'te ise 48. cildin çıkmasına rağmen, Berliner Turfantexte serisinin planlanan 49. cildi ise henüz yayımlanmamıştır. Şimdiye dek neşredilen ciltlerin künyeleri ve kısa içerikleri sırasıyla şu şekildedir:

BTT 1: Hazai, Georg ve Zieme, Peter (1971). *Fragmente der uigurischen Version des "Jin'gangjing mit den Gathas des Meister Fu" nebst einem Anhang von Taijun Inokuchi*.

* Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (Türkiye). E-posta: buketkirmizigul@gmail.com/ ORCID ID: 0000-0003-0969-534X.

Türk Kültürü: YIL / YEAR 2023, CİLT / VOLUME 17, SAYI / ISSUE 2, S / P. 121-132.
Araştırma Makaleleri / Research Articles
Makale Geliş Tarihi: 07.06.2023 - Makale Kabul Tarihi: 03.09.2023

BTT 48: Matsui, Dai (2023). *Old Uigur Administrative Orders from Turfan*.

Bu ciltte Dai Matsui tarafından bir araya getirilip işlenen 107 fragman, Eski Uygurca yazılmış idarî belgelerden oluşmaktadır. Turfan'da bulunan ve 9.-14. yüzyıllar arasında vergi, haraç, zorunlu çalışma sistemi gibi konuları ihtiva eden bu belgeler Berlin, Londra, Petersburg, Kyoto, İstanbul ve Çin'deki koleksiyonlarda tespit edilip bir araya getirilmiştir. Çoğunluğu 13-14. yüzyıla ait olan bu belgeler, dolayısıyla Moğol İmparatorluğu döneminde Turfan Uygur toplumu üzerine yoğunlaşmaktadır. İngilizce olarak yayımlanan bu eserde işlenen 107 belgeden 71'i daha önce hiç yayımlanmamış veya internet veri tabanında mevcut olmayan fragmanlardır.

BTT 50: Zieme, Peter; Kara, György ve Tugusheva, Liliya (2022). *Avalokiteśvara-Sūtras*, Edition altuigurischer Übersetzungen nach Fragmenten aus Turfan und Dunhuang.

Serinin bu zamana kadar çıkan bu son cildinde başta Almanya olmak üzere Rusya ve Japonya'da bulunan Eski Uygurca Boddhisatva Avalokiteśvara'ya dair fragmanlar bir araya getirilmiştir. Fragmanlar Çince versiyona dayalı çeviriler ve Tibetçe versiyona dayalı çeviriler olarak sınıflandırılmıştır ve buna göre çalışmada iki ana metin bölümü yer almaktadır. Peter Zieme, György Kara ve Liliya Tugusheva editörlüğünde hazırlanan bu cilt, Tugusheva'nın 2020'de Kara'nın ise 2022'de vefatı sebebiyle Zieme tarafından tamamlanmıştır.1960 yılında Şinasi Tekin'in *Kuanşi İm Pusar* neşri ile başlayan Eski Uygurca Avalokiteśvara çalışmalarının sonuncusu olan bu eser, dünyanın çeşitli kütüphanelerinde bulunan Eski Uygurca Avalokiteśvara'lara dair fragmanları bir bütün olarak ortaya koyması nedeniyle önemlidir (İsi, 2023). Tantrik Budizm'e ilişkin yorumların da eşlik ettiği çalışma Orta Asya Budizmi'nin tarihine dair de bir bakış açısı sunmaktadır.

Kaynakça

Besli, Ertan (2017). "Abdurishid YAKUP. Altuigurische Aparimitāyus-Literatur und kleinere tantrische Texte, Berliner Turfantexte XXXVI, Brepols Publishers, Turnhout (Belgium), 2016, 234 pp. ISBN: 978-2-503-56542-2". *Journal of Old Turkic Studies*. C. 1, S. 2: 170-175.

De Jong, Jan Willem (1996). "Dalantai Cerensodnom / Manfred Taube, Die Mongolica der Berliner Turfansammlung (Berliner Turfantexte XVI). Berlin, Akademie Verlag, 1993. 230 pp., 57 pl. DM 298, -ISBN 3-05-001813-5". *Indo-Iranian Journal*. S. 39, C. 3: 288-289.

Doerfer, Gerhard (1994). "Werner Sundermann: *Der Sermon vom Licht-Nous*. Eine Lehr- schrift des östlichen Manichäismus, Edition der parthischen und sogdischen Version. Berlin: Akademie-Verlag 1992, ISBN 3-05- 002016-4. 165 S., 76 Faksimiles auf XL Tafeln. 41". *Central Asiatic Journal*. C. 38, S. 2: 297-299.

Ecsedy, Ildikó (1987). "*Katalog chinesischer buddhistischer Text fragmente*, Band 2. Herausgegeben von Thomas Thilo. *Schriften zur Geschichte und Kultur des alten Orients, Berliner Turfantexte* XIV. Mit 77 Faksimiles auf

52 Tafeln, Akademie-Verlag, Berlin 1985. 94 p., LII t.”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. C. 41, S. 1: 152.

İsi, Hasan (2023). “Zieme, P. et al. Avalokiteśvara-Sūtras, Edition altuigurischer Übersetzungen nach Fragmenten aus Turfan und Dunhuang. Berliner Turfantexte: 50. Turnhout (Belgium): Brepols Publishers, 2022, pp. 399 +35 col., 17 tables, Colour ill. ISBN: 978-2-503-60234-9.”. *Journal of Old Turkic Studies.* C.7, S. 1: 251-264.

Kırmızıgül Şimşek, Buket Nur (2022). “Berliner Turfantexte”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/berliner-turfantexte.

Klimkeit, Hans-Joachim (1988). “*Werner Sundermann: Ein manichäisch-soghdiscbes Parabelbuch*. (Berliner Turfantex te XV). Akademie-Verlag Berlin 1985, 68 S. und 24 Tafeln”. *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*. S. 40, C. 1: 92.

Mackenzie, David Neil (1975). “WERNER SUNDERMANN (ed.): Mittel-persische und parthische kosmogonische und Parabeltexte der Manichäer. (Akademie der Wissenschaften der DDR. Zentralinstitut für alte Geschichte und Archäologie. Schriften zur Geschichte und Kultur des alten Orients, 8. Berliner Turfantexte, Iv.) 148 pp., 53 plates. Berlin: Akademie-Verlag, 1973. M 54.”. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*. C. 38, S. 2: 454-456.

Maue, Dieter (1982). “*Manfred Taube: Die Tibetica der Berliner Turfansmammlung*. Mit 249 Faksimiles auf 88 Tafeln. Berlin: Akad.-Verl. 1980. 169 S., 88 Taf. 8° (Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients. Berliner Turfantexte. 10.) 130,- M.”. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*. C. 132, S. 2: 423-424.

Ölmez, Mehmet (2015). “*Berliner Turfantexte* Dizisinin Uygurca Kitapları (2000-2015 Yılları Arası)”. *Belleten.* 63-2: 209-214.

Ölmez, Mehmet (2016). “Buddhistische Erzählungen aus dem Alten Zentralasien Edition der Altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā, Jens Wilkens, Brepols 2016”. *Belleten*. 64-1: 147-151.

Ölmez, Mehmet (2019). “Márton VÉR, *Old Uyghur Documents concerning the Postal System of the Mongol Empire,* Berliner Turfantexte XLIII (BTT 43), Turnhout: Brepols, 2019, 263 p.”. *International Journal of Old Uyghur Studies*. C. 1, S. 2: 319-323.

Röhrborn, Klaus (1992). “*Katalog chinesischer buddhistischer Textfragmente*. Band 2. Hrsg. von Thomas Thilo. Berlin: Akademie- Verlag 1985. (Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients. Berliner Turfantexte. 14.) 94 S., 52 Taf.”. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*. C. 142, S. 1: 236.

Uçar, Erdem (2017). “Berliner Turfantexte Serisinin XXXVIII. Cildi: Brāhmī Harfli Unsurları İçeren Eski Uygurca Parçalar Üzerine”. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. C. 6, S.12: 163-172.

Uçar, Erdem (2020). "MORIYASU, T. Corpus of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road, Berliner Turfantexte XLVI, Brepols Publishers, Turnhout (Belgium), 2019, 304 pp.+Plate XVII, ISBN: 978-2-503-58708-0". *Journal of Old Turkic Studies*. C. 4, S. 2: 778-782.

Uçar, Erdem (2021). "Zieme, P. Uigurorum veterum fragmenta minora, Turnhout (Belgium): Brepols Publishers, 2020, pp. 392 + 155 Colour ill., ISBN: 978-2-503-59304-3". *Journal of Old Turkic Studies*. C. 5, S. 2: 446-450.

Yoshida, Yutaka (1988). "NICHOLAS SIMS-WILLIAMS: *The Christian Sogdian manuscript C2*. (Akademie der Wissenschaften der DDR. Zentralinstitut fur alte Geschichte und Archaologie. Schriften zur Geschichte und Kultur des alten Orients. Berliner Turfantexte XII) 250 pp., 95 plates. Berlin: Akademie-Verlag, 1985. M160.". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*. C. 51, S. 1: 146-148.

Yoshida, Yutaka (1999). "Der Sermon von der Seele. Eine Lehrschrift des Östlichen Manichaismus. Edited by Werner Sundermann with an appendix by Peter Zieme. (Berliner Turfantexte XIX). pp. 189, and 47 plates. Turnhout, Brepols, 1997". *Journal of the Royal Asiatic Society*. C. 9, S. 1: 161-163.

http://www.brepols.net/Pages/BrowseBySeries.aspx?TreeSeries=BTT

MANİHAİST UYGURLARDAN KALAN ZONG 8782 T. 82 NUMARALI YAZMA VE TÜRK TÜZÜK YAZIM GELENEĞİNE KATKILAR

Kader TÜNGÜÇ*

***Öz**: Bu yazıda, Manihaist Uygurlar tarafından 9-11. yüzyıllarda Turfan Bölgesinde Eski Uygur Türkçesiyle kaleme alınan Zong 8782 T. 82 numaralı yazmanın dil bilimsel bakımdan incelenmesiyle Türk tüzük yazım geleneğine katkı sunulması amaçlanmaktadır. Uygurların Mani inancının yükümlülüklerini yerine getirdikleri manistanlarda uygulanan kural ve düzenlemeleri içeren bu yazmada, kişilere manistan için yapmaları gereken işler bildirilmektedir. Görevlendirilen kişilerin işleri düzgün yapması veya yapmaması hâlinde karşı karşıya kalacakları durumlar belirtilerek işlerin ihmal edilmesi önlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca bir görevin yapılması esnasında ortaya yeni görev(ler)in çıkması olasılığına karşılık bu yeni görev(ler)in kim tarafından ne şekilde yapılacağına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Orta Asya Dönemine ait bu yazmanın söz varlığı, söz dizimi ve anlam bilimi bakımından öne çıkan ögeleri tespit edilip değerlendirilerek tüzük yazım geleniğine katkı sağlanmaya çalışılmıştır.*

***Anahtar Kelimeler:** Orta Asya Dönemi, Eski Uygur, Manihaizm, manistan, yönetim, tüzük*

The Manuscript Numbered Zong 8782 T. 82 from the Manichaean Uygurs and Contributions to The Turkish Statute Writing Tradition

***Abstract:** In this paper, it is aimed to contribute to the Turkish statute writing tradition by examining the manuscript numbered Zong 8782 T. 82, which was written in Old Uyghur Turkish in the Turfan Region in the 9-11. centuries by the Manichaean Uyghurs. In this manuscript, which includes the rules and regulations applied in manistans where Uyghurs fulfill the obligations of the Manichaean religion, people are informed about the things they need to do for manistan. It has been tried to prevent the neglect of the works by specifying the situations that the assigned persons will face if they do or do not do the work properly. In addition, in case of the possibility of new tasks emerging during the performance of a task, information about who will do these new tasks and how. The prominent elements of this manuscript belonging to the Central Asian Period in terms of vocabulary, syntax and semantics have been determined and evaluated, and it has been tried to contribute to the tradition of statute writing.*

* Arş. Gör. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul. E-posta: kader.tunguc@msgsu.edu.tr

Bu çalışma I. Uluslarası Türk Kültürü Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

Makale Geliş Tarihi: 27.08.2023 - Makale Kabul Tarihi: 04.10.2023

Orta Asya Dönemine ait resmî belgelerde genellikle bulunan *kıyın, kızgut, kavrıg, şıg, böz, kuanpu, bugday, burçak, künçit, kavık, kamış* gibi söz varlığıyla birlikte; bu belge özelinde bulunan kişi adları ve meslek adları öne çıkmaktadır. Görevlendirilen kişilerin adları ve meslek genelinde bildirilen görevler dolayısıyla metinde yer bulan meslek adları Türkçe söz varlığı bakımından önemlidir.

Söz dizimsel bakımdan basit yapıda emir tümcelerinin metnin geneline hâkim olduğu görülmüştür. Bunun yanısıra seyrek de olsa sıralı tümce ve şartlı birleşik tümce yapısında emir tümceleri bulunmaktadır. Görev dağılımı yapılırken birbiriyle bağlantılı işlerin belirtildiği durumlarda sıralı tümce yapısı, görevlendirilen kişinin görevini düzgün bir biçimde getirmemesi sonucunda alacağı cezanın bildirildiği durumlarda şartlı birleşik tümce yapısının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anlam bilimsel bakımdan karşıt kavram, ikileme ve deyim kullanımlarının öne çıktığı görülür. Yer-yön, cinsiyet ve mevsim bağlamında kullanılan karşıt kavramlar dışında metnin türüyle bağlantılı olarak ödül-ceza gibi soyut kavramların karşıtlığına yer verilmiştir. Kalıplaşmış yapıların kullanımının da metinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Verilen görevi daha etkili bir biçimde ifade etmek için ikileme kullanımına başvurulduğu ve aynı ikilemelerin metnin farklı yerlerinde birden fazla kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Anlatımı etkili hâle getiren bir diğer kalıplaşmış yapı olan deyimlerin kullanımı da özellikle ödül-ceza verilişinde sıklıkla kendini göstermektedir.

Kaynaklar

ARSAL, S. M. (2014). *Türk Tarihi ve Hukuk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ALICI, M. (2019). *Maniheizm,* Şinasi Gündüz (Ed.), *Dünya Dinleri*, MilelNihal Yayınları, İstanbul, 322-336.

CLARK, L. (2017). *Corpus Fontium Manichaeorum Uygur Manichaean Texts - Texts, Translations, Commentary, Volume III: Ecclesiastical Texts*, Brepols Publishers, Turnhout, Belgium.

GENG, Sh. (1991). *Notes on an Ancient Uighur Official Decree Issued to a Manichaean Monastery, Central Asiatic Journal* 35, 209-230.

HUANG, W. (1954). *Tulufan kaogu ji*, Pekin.

ÖGEL, B. (2014). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi- Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, 6. bs., Türk Tarih Kurumu, Ankara.

ÖZYETGİN, M. (2014). *İslamiyet Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

KLİMKEİT, H. J. (1993). *Gnosis on the Silk Road. Gnostic Texts from Central Asia,* San Francisco.

MACKERRAS, C. (1990). *The Uighurs* - The Cambridge History of Early Inner Asia (Denis Sinor), Cambridge University Press, 317-335.

MORIYASU, T. (1991). *A Study of the History of Uighur Manichaeism*. Research on Some Manichean Materials and Their Historical Background, Memoirs of the Faculty of Letters, Osaka University 31-32, Osaka: Osaka University, 34 Plates, 23 figures, map. [in Japanese]

MORIYASU, T. (2003). *Four Lectures at the Collége de France in May 2003, in: Osaka University*. The 21st Century COE Program. Interface Humanities Research Activities 2002-2003, 23-111.

MORIYASU, T. (2004). *Die Geschicte des Uigurischen Manicheismus an der Seidenstrabe*, Berlin.

TARDIEU, M. (2008). *Manichaeism*, Translated from the French by M. B. DeBevoise, Introduction by Paul Mirecki, University of Illinois Press, Urbana and Chicago.

Türk Dil Kurumu, *Çevrim içi Sözlük*, https://sozluk.gov.tr

WILKENS, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch - Deutsch -Türkisch*, Universitätsverlag Göttingen.

YAMADA, N. (1993). *Sammlung uigurischer Kontrakte*, Juten Oda, Peter Zieme, Hiroshi Umera, Takao Moriyasu, I-II-II, Osaka.

ZIEME, P. (1975). *Ein uigurischer Text über die Wirtschaft manicheischer Klöster im uigurischen Reich*, L. Ligeti (ed.) *Researches in Altaic Languages*, Budapest: Akadémiai Kiado, 331-338.

HAYVAN SESLERİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE DİĞER DİLLERDEKİ YANKISI ÜZERİNE[*]

Gülsen AKGÜN[**]

Öz: *Tabiatta bulunan canlı veya cansız her varlığın çıkardığı bir ses ve çıkan bu seslerin de bir taklit edicisi vardır. Ses yansımalı sözcükler arasındaki en önemli ve zengin sınıf şüphesiz ki hayvanların çıkardığı seslerdir. Hayvanların da tıpkı insanlar gibi bulundukları durum ve duygu hâlleri seslerine yansımakta bu sesler de hayvan seslerini daha çeşitli ve ilgi çekici bir hale getirmektedir. Bu çalışmada Türkçe, Almanca, Arapça, Fransızca, İngilizce, Japonca ve Korecede bulunan sık karşılaştığımız hayvan sesleri, seslere dikkat kesilen insanın bu sesleri hangi sesbirimlere dönüştürdüğü çeşitli kaynaklardan taranarak fişlenmiştir. Taranan (20 çeşit) hayvan seslerinin Türkçe ile bahsi geçen diller arasında herhangi bir parallelliğinin olup olmadığı ayrıca hayvan seslerinin dillere göre değişmesinin sebebinin ne olduğu üzerinde durulmaya çalışılmıştır.*
Anahtar Kelimeler: *Yansıma Sözcükler, Ses Taklidi, Hayvan Sesleri.*

On the Echo of Animal Sounds in Turkey Turkic and Other Languages

Abstract: *Every animateor inanimate being in nature has a sound and an achoer of these sounds. The most important and richest class among sound-reflective words is undoubtedly the sounds made by animals. Just like humans, situations and emotional states of animals are reflected in their voices, and these sounds make animal sounds more diverse and interesting. In this study, animal sounds that we encounter frequently in Turkic, German, Arabic, French, English, Japanese, and Korean have been scanned from various sources and recorded, according into which phonemes a people who pay attention to these sounds, converts them. It was tried to focus on whether the (20 kind) animal sounds scanned have any parallels between Turkic and the aforementioned languages, and also what is the reason for the variation of animal sounds according to languages.*
Key Words: *Onomatopeic Words, Sound Imitation, Animal Sounds.*

Giriş

Yansıma seslerin içerisinde önemli bir yere sahip olan hayvan sesleri, her dilde aynı oranda bulunmamaktadır. Hayvan sesleri, kitaplarda özellikle hikâye kitaplarında, tekerlemelerde, yabancılara öğretilmek amacıyla hazırlanan ders

[*] Bu makale, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Ferruh AĞCA danışmanlığında hazırlanan Eski Türkçede Yansımalı Sözcükler başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

[**]Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eskişehir. (Türkiye). E-posta: gulsenakgun24@gmail.com/ ORCID ID: 0000-0003-4786-0473.

Makale Geliş Tarihi:03.09.2023 - Makale Kabul Tarihi: 06.10.2023

Sinek, Sivrisinek, Arı Sesi

Türkiye Türkçesinde – vız

Almancada – summ

İngilizce – buzz

Japonca – būn

Korece – weing

Arapça – tanîn

Tavuk Sesi

Türkiye Türkçesinde – gıdak

Almancada – gluck

Arapça – el-inkâd

İngilizce – cluk

Japonca – kokekokko

Korece – kkokkodaeg kkokko

Tilki Sesi

Almancada – keckern

Japonca – kon kon

Sonuç

Gösterilen aynı olsa da dillerin fonolojik yapısına özgü birtakım sesbirim farklılıklarından dolayı yansımalarda da değişikliklerin olduğu gözlenmektedir. Sarıca, göstergesi olan yansıma sözcüklerin dilden dile farklılaşması hem dillerin sesbilimsel yapılarının dizgelerinin birbirinden farklı olmasının hem de Saussure'ün gösterge kuramında dile getirdiği gösteren ve gösterilen arasındaki bağın nedensizliği ilkesinin bir sonucu olarak karşımıza çıktığını belirtir (Sarıca 2004). Yansıma seslerin dillerde eşdeğerlilik bakımından en fazla olduğu yansıma kategorisi hayvan sesleri olmasına rağmen bazı kavramların eşdeğerlikleri bulunamamıştır. İncelenen hayvan seslerine bakıldığında diller arasında ortak bir paralellik gösteren seslerin sınırlı olduğu görülmektedir. İncelenen dilde üç ve daha fazla dilde sesbirim olarak paralel olan hayvan seslerinin eşek, inek, kedi, koyun, köpek ve kuşa ait olduğu görülmektedir.

Kaynakça

Aksan, D. (2009). ***Anlambilim***. Ergin Yayınevi, Ankara.

Akyıldız Ay, D. (2021). İki Dilli Sözlüklerde Yansıma Sözcüklerin Tanımlanma Sorunları. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 70-88.

Akyıldız Ay, D. (2017). Ses Sembolizmi ve Ses-Anlam Uyumunun Farklı Bir Sınıflandırma Denemesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57 (57), 17-27.

Balkaya, D. (1996). ***Yansılama ve Almanca-Türkçe Ses Yansımalı Sözcükler***. Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Bozok, E. (2023). Türkçe Yansıma Verintiler Üzerine. Bilgehan Atsız Gökdağ Armağanı. Ankara: Akçağ Yayınları: 453-463.

Janjua Kut, D. (2000). ***Japoncada Yansımalı Sözcükler***. Ankara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Sarıca, N. (2004). Fransızca ve Türkçe'de Yansıma Sözcükler ve Bunların Eşdeğerlikleri Üzerine

Subaşı Derya A. (2016). Arapçada Ses Yansımalı Sözcüklere Genel Bir Bakış. *The Journal of Academic Social Science Studies*

Yeon, Kyoo S. (1995). ***Türkçede ve Korecede Yansımaların (Onomatopeia) Karşılaştırılması***. Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Zülfikar, H. (2018). ***Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler***. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Türk Dil Kurumu (TDK) (2011). ***Türkçe Sözlük*** (TS). 3. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Çevrim İçi Kaynaklar:

https://m.blog.naver.com/PostView.naver?isHttpsRedirect=true&blogId=yehyang0512&logNo=40197222490

https://www.fluentu.com/blog/english-tur/ingilizce-hayvan-sesleri/

ŞİİR DİLİ VE ŞİİRİN SÖZ DİZİMİ

Ebru GÜROĞULLARI [*]

Öz: *Şiir; hikâye ve roman gibi Türk edebiyatına sonradan girmemiş, Türklerin tarihte göründüğü ilk coğrafyada var olmuştur. Bu yüzden Türklerin söylemi şiirdir. Henüz yazı yokken var olan, yazıdan sonra da bir süre sözlü olarak devam eden şiir; Aprın Çor Tigin'den bugüne kadar biçim, söyleyiş, gelenek açısından değişmiş; günümüze kadar çoğalarak gelmiştir. Şair, malzemesi dil olan bir sanatçıdır ve dil şiirin, şiir de dilin alanına müdahale eder. Bu durumda şair, şiirini yazdığı dile ne kadar egemen olursa, dilini ne kadar iyi bilirse imkânlarından o kadar faydalanır. Türk dili; şairi sınırlamayan, aksine ona sonsuz imkânlar sunan bir dildir. Bu çalışmada şiir dilini olağan dilden, standart dilden ayıran özellikler ve sapmalar örneklerle incelenmiştir. Söz diziminin şiirdeki önemine, şaire sunduğu imkânlara değinilmiş ve şiiri oluşturan unsurların dille olan ilişkisi üzerinde durulmuştur.*

Anahtar Kelimeler: *Şiir dili, söz dizimi, sözcüksel sapma, derûnî ahenk, edebi dil*

Poetic Language and Poetic Syntax

Abstract: *Poem; It did not enter Turkish literature later, like stories and novels, but existed in the first geography where Turks appeared in history. Poetry that existed before there was writing and continued orally for a while after writing; From Aprin Çor Tigin until today, it has changed in terms of form, utterance and tradition; has multiplied to the present day. The poet is an artist whose material is language, and language intervenes in the field of poetry, and poetry in the field of language. In this case, the more the poet dominates the language in which he writes his poem, the better he knows the language, the more he will benefit from his opportunities. Turkish language; It is a language that does not limit the poet, but offers him endless possibilities. In this study, the features that distinguish the poetic language from the ordinary language are examined with examples. The importance of syntax in poetry, the possibilities it offers to the poet are mentioned and the relationship of the elements that make up the poem with language is emphasized.*

Keywords: *Poetry language, syntax, lexical deviation, inner harmony, literary language*

Giriş

Şair, malzemesi dil olan bir sanatçıdır. Bu nedenle şiiri oluşturduğu dile hâkim olmalıdır. Türkçe, mecazları açısından oldukça zengin bir dildir. Kullanıcısına geniş imkânlar sunar. Şiirin dili, olağan dilden, konuşma ve yazı dilinden

[*]Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans öğrencisi. E-Posta: ebruu.ozden@hotmail.com ORCID: 0009-0008-3362-9338

Türk Kültürü: YIL / YEAR 2023, CİLT / VOLUME 17, SAYI / ISSUE 2, S / P. 155-165.
Araştırma Makaleleri / Research Articles
Makale Geliş Tarihi: 18.07.2023 - Makale Kabul Tarihi: 24.09.2023

"Şairin bir mısraa verdiği istif ve derûnî âhenk zâil olunca şiir zâil oldu demektir. Demek ki hâlis şiirden bir manzume mukadder ve değişmez bir terkiptir." (Beyatlı 2015).

Burada bahsi geçen derûnî âhenk, ahengi oluşturan unsurlardan farklıdır. Yukarıda adı geçen ahenk unsurları fennî ve mihanikîdir. Derûnî âhenk ise mekanikten farklı, söyleyişle ve şiirdeki insanlık hâlinin ritmle yansıtılabilmesine dayanır. Şairinin o anki duygu durumunun, hâlinin, sözcüklerin istifiyle yansıtılmasıdır. Okunuşta da bozulmamalıdır.

Şairlerden farklı olarak ilkesel olarak her yazar, söz dizimi açısından yazdığı dilin dil bilgisi kuralları çerçevesinde kalmak durumundadır. Bu bağlamda Ahmet Hamdi Tanpınar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi isimler şiir dışında Türkçenin geleneksel özne-nesne-yüklem biçimindeki söz dizimini koruyarak cümle kurarlar.

Sonuç

Bu çalışmadan, çalışmadaki bulgulardan hareketle; şiir dilinin günlük dilden farklı olduğuna, şairin dil kurallarını esnetmeye imkânı olduğuna dikkat çekilmiştir. Şiirin her şeyden evvel bir dil meselesi olduğuna değinilmiştir. Şiir dilinin standart dilden farklı olarak söz diziminin günlük konuşma dilinden farklı olduğu örneklerle incelenmiştir. İncelemelerden yola çıkılarak şu saptanabilir: Şiirsel dilin var olmasını sağlayan en önemli unsur deruni ahenktir ve deruni ahenk şiirdeki söz dizimidir. Söz dizimiyle, sözcüklerin mükemmel bir şekilde seçilip yan yana getirilmesiyle şiirde verilmek istenen insanlık durumu pekâlâ verilebilir. Gerek şiir dilinde dili farklılaştırmak için imkân olarak başvurulan sapmalar gerek söz sanatları gerekse söz dizimi şiir dilini olağan dilden ayırmaktadır.

KAYNAKÇA

AKIN, Gülten (2014). ***Kırmızı Karanfil***, İstanbul: YKY.

AKSAN, Doğan (1974). "Dilbilim Açısından Şiir", **Türk Dili**, s. 271, s. 558-579.

AKSAN, Doğan (2016). ***Şiir Dili ve Türk Şiir Dili***, s.173-175, Ankara: Bilgi Yayınevi.

ANDREWS, Walter G. (2018). ***Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı***, İstanbul: İletişim Yayınları.

AYTMATOV, Cengiz (2019). ***Toprak Ana***, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BEYATLI, Yahya Kemal (2017). ***Eski Şiirin Rüzgârıyle***, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

BEYATLI, Yahya Kemal (2015). ***Edebiyata Dair***, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

CEBECİ, Oğuz (2019). ***Metafor***, İstanbul: İthaki Yayınları, 2019.

İLHAN, Attilâ (1976). ***Yasak Sevişmek***, s.78, Ankara: Bilgi Yayınları.

DEMİR, Nurettin (2009). "Dil ve İşlevleri", ***Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım***, (ed. Nurettin Demir, Emine Yılmaz) s.25-34, Ankara: Nobel Yayıncılık.

ÖZÜNLÜ, Ünsal (1982). "Şiir Dilinde Sapmalar", **Türk Dili**, 368.

ÖZÜNLÜ, Ünsal (1997). ***Edebiyatta Dil Kullanımları***, Ankara: Doruk Yayıncılık.

SHELLEY: P.B. (2011). ***Şiirin Bir Savunması çev***: Bünyamin Kasap, İstanbul: Poetika (Şule Yayınları).

ŞAHİN, Veysel (ed.) (2023). ***Edebiyat Kuramı ve Eleştiri***, İstanbul: Akçağ Yayınları.

UYAR, Turgut (1962). ***Tütünler Islak***, Ankara: Dost Yayınları.

YAVUZ, Hilmi (2019). ***Büyü'sün Yaz***, İstanbul: Everest Yayınları.

YAVUZ, Hilmi (1988). ***Denemeler Karşı Denemeler***, İstanbul: Bağlam Yayınları.

UYGUR BUDİST METİNLERİNDE UYGULAMA VE RİTÜELLER*

Jens WILKENS**

(Çev. Oktay DERE*)**

1.Giriş[1]

Uygur Budizmi'nde uygulamalar ve ritüeller konusu, çeşitli katmanları ve karmaşık bağlantıları olan ve bütünüyle anlaşılamayan geniş bir alandır.[2] Faxian'ın (yaklaşık 340 – 423'ten önce, 法顯) Hotan / Yutian (于闐) veya Jiecha'da (竭叉)[3] geçit törenleri ve festivaller hakkında aktardığı gibi ritüellerin

---

* Bu makale, "Practice and Rituals in Uyghur Buddhist Texts: A Preliminary Appraisal" adıyla, *Buddhism in Central Asia II: Practices and Rituals, Visual and Material Transfer,* Ed. Yukiyo Kasai, Henrik H. Sørensen, Dynamics in the History of Religions, Volume: 12, Brill, 2022, s. 430-464'de kitap bölümü olarak yayımlanmıştır. Bu çeviri için yazarından izin alınmıştır.

** Dr., Göttingen Academy of Sciences and Humanities (Almanya). E-posta: jens.wilkens@phil.uni-goettingen.de / ORCID-ID: 0000-0002-5110-0533.

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Dili Bilin Dalı, E-posta: oktaydereee@gmail.com/ ORCID-ID: 0000-0002-0666-0267

[1] Bohum'da düzenlenen *Buddhist Road* Proje Ortası Konferansı sırasında makaleme verdiği yanıt için Jens-Uwe Hartmann'a (Münih) teşekkürlerimi sunmak isterim.

[2] Uygulama ve ritüelin bazı önemli yönleri daha önce ele alınmıştır. Uygur Budizmi'nin erken dönemlerinden geç dönemlerine (14. yy) kadar önemli bir mesele olmaya devam eden, verme, liyakat verme ve liyakat aktarma pratiği Uygur Budizmi içinde merkezi bir kavramdır. Liyakat transferi, Uygurların ülkesini korumak için daha fazla güçle donatılacak olan belirli koruyucu tanrıların gücünü güçlendirmenin ritüel bir yoluydu. Liyakat aktarımı üzerine, özellikle ilgisiz bir grup Eski Uygur kolofonlarındadır. Bkz, Peter Zieme, "The West Uigur Kingdom: Views from Inside", *Horizons* 5.1 (2014): 6, 10–11. Hac, önemli bir çalışma nesnesi haline gelen başka bir konudur. Hac yolculuğuna genel bir bakış için, bkz, Tibor Porció, "Some Peculiarities of the Uygur Buddhist Pilgrim Inscriptions," in *Searching for the Dharma, Finding Salvation: Buddhist Pilgrimage in Time and Space*, ed. Christoph Cueppers and Max Deeg (Lumbini: Lumbini International Research Institute, 2014), 157–178. (Chin. Yulin ku 榆林窟) (Chin. Mogao ku 高窟) gibi eserler, Matsui Dai 松井太, "*Tonkō sekkutsu uigurugo mongorugo, daiki meibun shūsei*" 敦煌石窟'de toplanmıştır. ウイグル語. モンゴル語題記銘文集成 Uighur and Mongolian Wall Inscriptions of the Dunhuang Grottoes," in Tonkō sekkutsu tagengo shiryō shūsei 敦煌石窟多言語資料集成. *Multilingual Source Materials of the Dunhuang Grottoes*, ed. Matsui Dai 松井太and Arakawa Shintaro 荒川慎太郎 (Tokyo: Tōkyō gaikokugo daigaku Ajia Afurika gengo bunka kenkyūjo, 2017), 1–161. Bkz, Simone-Christiane Raschmann'ın son çalışması, Simone-Christiane Raschmann, "Pilgrims in Old Uyghur Inscriptions: A Glimpse Behind their Records," in *Buddhism in Central Asia I: Patronage, Legitimation, Sacred Space, and Pilgrimage,* ed. Carmen Meinert and Henrik H. Sørensen (Leiden, Boston: Brill, 2020), 204–229. Görünüşe göre, bazen bazı duvar resimleri, Budist mağaralarının ziyaretçilerine hac yolculuklarının bir kaydını bırakmaları ve düşüncelerini yazmaları için ilham vermiştir. Örneğin hacılar, Bezeklik'ten bir *brāhmaṇa* tablosuna bir grup yazı ve karalama eklemişlerdir. Değerlendirme için bkz, Peter Zieme, "A Brāhmaṇa Painting from Bäzäklik in the Hermitage of St. Petersburg and Its Inscriptions," in *Unknown Treasures of the Altaic World in Libraries, Archives and Museums: 53rd Annual Meeting of the Permanent International Altaistic Conference, Institute of Oriental Manuscripts, RAS St. Petersburg, July 25–30, 2010*, ed. Tatiana Pang, Simone-Christiane Raschmann, and Gerd Winkelhane (Berlin: Klaus Schwarz, 2013), 181–195.

Türk Kültürü: YIL / YEAR 2023, CİLT / VOLUME 17, SAYI / ISSUE 2, S / P. 167-193.
Çeviri / Translation
Makale Geliş Tarihi: 25.08.2023 - Makale Kabul Tarihi: 03.10.2023

[3] Bkz, Max Deeg, *Das Gaoseng-Faxian-Zhuan als religionsgeschichtliche Quelle: Der älteste Bericht eines chinesischen buddhistischen Pilgermönchs über seine Reise nach Indien mit Übersetzung des Textes* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2005), 511–516; ve Giuliana Martini, "Bodhisattva Texts, Ideologies and Rituals in Khotan in the Fifth and Sixth Centuries," in *Multilingualism and the History of Knowledge, Vol. I: Buddhism*

Bundan sonra TİEM 73'ün transkripsiyonlu metni gelmektedir (s. 89-598). Metinde, sûreler sırasıyla numaralandırılmış olarak yer alır. Her sûredeki ayetler de günümüz çağdaş Kur'an baskılarındaki ayet numarasına göre verilir. Yazmanın sayfa ve satır numaraları da ayetlerin içinde ayrıca belirtilir. Böylece herhangi bir Kur'an çevirisiyle ve yazma nüsha ile karşılaştırmak kolayca mümkün olmaktadır. Satır arası çeviri olması dolayısıyla cümlelerdeki kelimeler Türkçeye göre doğru sırada değildir. Anlamayı kolaylaştırmak için metinde noktalama işaretleri de kullanılmıştır. TİEM 73 nüshasının metnini doğru kurmak için Karahanlı, Harezm ve Eski Anadolu Türkçesine yapılmış çevirilerin yanında Çağdaş Türkçe ve İngilizce Kur'an çevirilerinin de dikkate alındığı görülmektedir. Ural, sayısı 3500'e yaklaşan dip notlarla metnin imlası, dili, problemleri üzerinde ayrıntılı olarak durmuş, sonuçta sağlam bir metin ortaya koymuştur.

Üçüncü ana bölüm, **DİZİN**'dir (s. 599-843). Bu ana bölümde metnin Cibakaya 2.3 adlı dizin programıyla dijital ortamda hazırlanmış dizini yer almaktadır. Dizinde, kelimeler gramatikal olarak değil, metinde geçtiği biçimde verilmiştir. Referanslar sûre/ayet biçiminde gösterilmiştir.

Dizin bölümünün ardından bir düzeltme cetveline yer verilmiştir (s. 844).

Sonuç olarak, en eski Kur'an tercümesi olan *OKIGU* aralıklı olarak elli yılı aşkın bir sürede hazırlanmış ve Cumhuriyet'in 100. yılında bilim dünyasının istifadesine sunulmuştur. Kitabın II. cildi olacak metnin sözlüğünü de sabırsızlıkla bekliyoruz. Türklük bilimine bu katkısından dolayı Ekrem Ural'ı kutlar, çalışmalarının devamını dileriz.

Kaynakça

Abdullah, Kök (2004). ***Karahanlı Türkçesi Satır-arası Kur'ân Tercümesi.*** (TİEM 73 1v-235 v/2), (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin), Ankara. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Eckmann, János (1959)."Eine ostmitteltürkische interlineare Koranübersetzung" **Ural-Altaische Jahrbücher**, XXXI ,72-85.

Erdoğan, Abdülkadir (1938). "Kur'ân Tercümelerinin Dil Bakımından değerleri", **Vakıflar Dergisi**, I: 47-51.

Halıkaralık Türki Akademiyası (Uluslararası Türk Akademisi), (2021). **Köne Türki Tiline Awtarılgan Algaşkı KURAN**, (haz. Darhan Kıdırali, Saypulla Mollakanagatulı, Emek Üşenmez), Istambul Tiem 73 Nuskası), Istambul.

İnan, Abdülkadir (1952a). "Eski Türkçe üç Kur'ân Tercümesi" **Türk Dili,** l/6, 12-15.

İnan, Abdülkadir (1952b). "Eski Kur'ân Tercümelerinin Dili Meselesi I" **Türk Dili,** I/7, 19-22.

İnan, Abdülkadir (1952c). "Eski Kur'ân Tercümelerinin Dili Meselesi II" **Türk Dili,** I/9, 14-16.

İnan, Abdülkadir (1961). ***Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Tercemeleri Üzerine Bir İnceleme.*** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

İz, Fahir (1936-37). "Uygurca Kur'an Tercemesi". İstanbul Üniversitesi Türkoloji disiplini V'inci semestre travail'ı. **Türkiyat Araştırma Enstitüsü.** İstanbul.

Suat, Ünlü (2004). ***Karahanlı Türkçesi Satır-arası Kur'ân Tercümesi.*** (TİEM 73 235 v/3-450 r/7), (Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin), Ankara. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Ural, Ekrem (2023). ***Okıgu En Eski Kur'ân Tercümesi. I.*** Giriş-Metin-Dizin. Editör: Ceval Kaya. İstanbul: Kutlu Yayınevi.

TÜRKİYE'DE DİNİ GRUPLAR

Teorik ve Uygulamalı Araştırmalar

Editör
Doç. Dr. Mustafa Sarmış

TESAM
Ekonomik, Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi
Economic, Political and Strategic Research Center

nobel

TÜRKİYE'DE DİNİ GRUPLAR
Teorik ve Uygulamalı Araştırmalar
Editör: Doç. Dr. Mustafa Sarmış

Tesam Kitaplığı No.: 27
ISBN: 978-625-6748-01-9
E-ISBN: 978-625-6748-02-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Yayına Hazırlayan: TESAM
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Sarmış, Mustafa.
TÜRKİYE'DE DİNİ GRUPLAR - Teorik ve Uygulamalı Araştırmalar / Mustafa Sarmış
1. Basım, XII + 428 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-6748-01-9
E-ISBN: 978-625-6748-02-6
1. Türkiye'de Dini Gruplar 2. Din Sosyolojisi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Kitapta yer alan içerikler ile ilgili her türlü yasal sorumluluk, yazar veya yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş v
Mustafa Sarmış

Evrensel Dinlerde Dinden Doğan İlk Gruplaşmalar 1
Niyazi Akyüz

Wach ve Mensching'in Dini Otorite Tipleri..... 25
Niyazi Akyüz

Modernleşme Sürecinde Din Anlayışının Farklılaşması ve Dini Gruplar 61
Mehmet Akgül

Dini Gruplara Üyelik: Kimlik Teorileri Üzerine Bir Çalışma..... 97
Ahmet Özalp

Dini Gruplara Yönelik Olumlu ve Olumsuz Tutumlara Dair Din Sosyolojisi Açısından Bir Bakış..... 119
Mehmet Süheyl Ünal

Birey-Toplum-Devlet Üçgeninde Türkiye'de Dini Grupların Yapısal Sorunları..... 139
Mustafa Tekin

Türkiye'de Laik Yapıyla İlişkisi Bağlamında Örgütlü Dini Grupların Bireysel Dine Doğru Dönüşümü 157
İsa Abidoğlu

Türkiye'de Dini Gruplarda Grup Üyelerini Yönlendiren Sosyal Psikolojik Süreçler..... 187
Mehmet Süheyl Ünal - Merve Göktepe

Türkiye'de Ilımlı Aktifler: Süleymanlılar, Menzil ve İskenderpaşa Cemaatleri Örneği 215
Halil İbrahim Bulut

Işıkçılar Grubu ve Işıkçılık'ın Serencamı 241
Mustafa Akman

Siyasi Yönü Ağır Basan Bir Dini Grup: Milli Görüş 273
Bilal Düzbayır

Selefî Metinlerin Propaganda Dili ve Katı Selefî Söylemin İnşası 305
Tahir Dağcı

Yeni Bir Arayış Olarak "Kur'an İslamı" 329
Filiz Orhan Çağlayan

Nurcu Gruplar Arası Yaş ve Medyalaşma Farklılığına Dair Nitel Bir Analiz 357
Hasan Sarı

Dinsel Bir Karşı Kültür Grubu Olarak Adnan Oktar Grubu ve Grubun 'Kadın' Söylemi 389
Rüveyda Çınar - Hilal Nur Şenol

EVRENSEL DİNLERDE DİNDEN DOĞAN İLK GRUPLAŞMALAR

Niyazi AKYÜZ[*]

GİRİŞ

Din çalışmalarında, sosyolojik olgulara toplum açısından ve fert açısından olmak üzere iki yaklaşım mevcuttur. Toplumcu yaklaşımlar dini gelişmeyi, grup faaliyeti açısından değerlendirir. Bu gruplardaki fertler grup yönetiminin temsilcileridir. Fertçi yaklaşımlar ise grup faaliyetinde, ferdi teşebbüsü ve yaratıcı gücü önemseme eğilimindedir. Bununla birlikte tarihi bilgiler bu kadar belirgin ayrımı doğrulamıyor. Şüphesiz grup yapılarının önemli özelliği, grupta bir liderin var olması ve bu liderin, grup üyelerini çeşitli özellikleriyle etkilemesi ve liderin peşinden gelmelerini sağlamasıdır.[1]

İlkel topluluklarda bile, çeşitli toplumsal gruplar üzerinde etkisi olan dini şahsiyetlere rastlanmaktadır. Mesela sır dernekleri menşe'ini efsanevi bir 'kurucu'ya bağlar. Dinler tarihindeki birçok din sistemlerinde bu konuda örnekler mevcuttur. Jainizm'deki, ilahi üstadların "tirthamkara" (aydınlatıcılar) anlayışı bunlardandır. Dini şahsiyetlerin, dinlerin gelişiminde oynadığı önemli roller konusunda evrensel dinlerde de örnekler vardır. Hayatı gelenek tarafından efsanelerle süslenen bu kurucuların büyük cemaatler üzerindeki fevkalade etkileri konusunda Dinler Tarihi'nde çok fazla malzeme mevcuttur. Dinlerin gelişiminde önemli rol oynamış olan bu şahsiyetlerden bazıları bir taraftan

[*] Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, niyaziakyuz06@hotmail.com | ORCID: 0000-0003-0710-3400

[1] J. L. Freedman - D. O. Sears - J. M. Carlsmith, *Sosyal Psikoloji*, çev. A. Dönmez (İstanbul: Ara Yayınevi, 1989), 435-436.

lerini ilk zamanlardaki haliyle korumak için yeni yorumlar geliştirmek ve yeni görevliler ihdas etmek durumunda kalmışlardır.

Evrensel dinlerde karizmatik şahsiyetin ortaya çıkışı ve dini temellendirmedeki çabası, modern dönemdeki başka özelliklerle birleştiğinde hem Medeniyet Tarihi'nde hem de Dinler Tarihi'nde önemli bir dönüm noktası olarak görünmektedir. Yeni dini tecrübenin güçlenmesi, yaygınlaşması ve kurumsallaşması için hem din önderinin çabası hem de bireylerin yeni dini tecrübeyle hemhal olması ve karizmatik öndere destek vermesi yeni dini tecrübenin toplumda zemin bulması için son derece önemlidir. Karizmatik önderin vefat ederek gruptan ayrılması, yeni dini grubu çeşitli zorluklarla karşı karşıya bırakır. Grupta karizmatik önderin yeri doldurulamasa bile, yeni bir önder ihtiyacı kendini gösterir. Daha önce karizmatik önderin büyük çabasıyla kendini sağlamlaştıran dini tecrübe, yeni bir fonksiyon ve yeni bir öndere ihtiyaç duymakta ve kendine aynı dini tecrübe ışığında yeni bir yol çizmek zorundadır. Evrensel dinlerin yayılma özelliği ile bu şartlar birleştiğinde din kurucusunun sağlığında oluşturduğu din teorisi, ibadet ve ayin usullerinde birliği sağlamak için yeni görevler ihdas etme ihtiyacı belirir. Bu ihtiyaç, teşkilatlanma ve din teorisi, yeni mü'minlerin anlayabileceği hale getirme zorunluluğu ile paralel olarak ortaya çıkar. Artık yeni dini tecrübe grup haline gelmiş ve kurumsallaşmıştır.

KAYNAKÇA

Çapcıoğlu, İhsan. "Çağdaş Dünyada Hz. Peygamber'in Örnekliği: Yeni Bir Dil ya da Üslup Geliştirmenin İmkân ve Gerekliliği". *Bilge Adamlar Dergisi* 13/37 (2015), 109-115.

Çapcıoğlu, İhsan - Şahin, Mehmet Cem - Erdoğruca, Nuran. "Max Weber Sosyolojisinde Karizmatik Otorite ve Dini Liderlik". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14/2 (2010), 51-77.

Freedman, J. L. - Sears, D. O. - Carlsmith, J. M. *Sosyal Psikoloji*. çev. A. Dönmez, İstanbul: Ara Yayınları, 1989.

Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi.* çev. Turgut Kalpsüz. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964.

Mensching, Gustave. *Dini Sosyoloji*. çev. Mehmet Aydın. Konya: Tekin Kitabevi, 1994.

Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*. çev. Ünver Günay. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.

WACH VE MENSCHİNG'İN DİNİ OTORİTE TİPLERİ

Niyazi AKYÜZ[*]

GİRİŞ

Dini gruplar Din Sosyolojisi'nin en önemli kavramlarından biridir. Yine dini gruplarla ilişkili olarak bu grupların kuruluşu ve varlığının devam ettirilmesinde çok önemli rol oynayan dini önderler, sosyolojik çalışmalarda üzerinde dikkatle durulması gereken bir konu olarak bütün dinlerde varlığını sürdürmektedir. Dini önderler konusu ele alındığında bu önderlerin, grup üzerindeki otoritesini hangi yollarla kurduğuna bakmak gerekmektedir. Şu halde 'dini otorite' kavramı da Din Sosyolojisi'nin önemli kavramlarından biri olmaktadır. Batılı birçok sosyolog Batı'da ortaya çıkan sayısız dini grupların menşeini, yapılarını ve fonksiyonlarını anlayabilmek için çeşitli denemeler yapmış ve bu grupları çeşitli tipolojilerle sınıflandırmaya çalışmışlardır. Din Sosyolojisi'ndeki bu tipolojiler arasında Weber haklı bir üne sahiptir. O'nun tipolojileri arasında egemenlik, kent ve dini otorite tipolojileri bulunmaktadır. Dini gruplar meselesinde, grubun üzerinde etkili olmak için karizma elde etmiş olmak gerekir. Böylece grup üzerinde bir dini otoriteyi kullanmak için (örtülü) bir yetki alınmış olmaktadır.

1. KARİZMANIN OTORİTEYE DÖNÜŞMESİ

Yeni bir dini mesaj ile harekete geçirilen kitleler tarafından kendisine dini bir karizma atfedilen şahıslar, bu yolla bir dini

[*] Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, niyaziakyuz06@hotmail.com | ORCID: 0000-0003-0710-3400

KAYNAKÇA

Çapcıoğlu, İhsan - Şahin, Mehmet Cem - Erdoğruca, Nuran. "Max Weber Sosyolojisinde Karizmatik Otorite ve Dini Liderlik". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14/2 (2010), 51-77.

Mensching, Gustave. *Dini Sosyoloji*. çev. Mehmet Aydın. Konya: Tekin Kitabevi, 1994.

Turner, Bryan S. *Max Weber ve İslam*. çev. Yasin Aktay. Ankara: Vadi Yayınları, 1991.

Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*. çev. Ünver Günay. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.

MODERNLEŞME SÜRECİNDE DİN ANLAYIŞININ FARKLILAŞMASI VE DİNİ GRUPLAR

Mehmet AKGÜL[*]

GİRİŞ

Son birkaç yüzyıllık zaman diliminde Batı ile karşılaşan, onun gücü karşısında ezilen ve henüz ne ile karşı karşıya olunduğunu düşünce planında çözümleyemeyen İslam dünyasında esas mesele modernlikle yüz yüze gelmedir. Emperyalizm, sömürgecilik, akıl, bilim, laiklik/sekülerlik kavramlarına menfi anlamlar yüklenerek yok sayılan veya görmezden gelinen, kendi gerçekliğini koruma adına çok çeşitli savunma mekanizmaları geliştirilen modernlik olgusu karşısında İslam dünyasının tavrı net değildir. Bu tavır karşıdaki olgunun ne'liğine dair yetkin düşünce ile bir yanlışlama veya doğrulamayı değil, eksik ve yanlış bilgi zafiyetiyle malul bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bunun arka planında ise, genel anlamda İslam medeniyetinin yenilmişliği duygusu yatmaktadır. İslam dünyasında yaşanan bu süreci, Daryush Shayegan, '*kültürel şizofreni*'[1], Meddeb, İslam dünyasının bu halini '*entropi*' kavramıyla izah eder.[2] Erol Güngör ise, *'kültür ve zihniyet değişmesi'* sürecinin işleyişi üzerinden açıklamaya çalışır. Bilindiği gibi, sosyal bilimlerde, kültürün maddi boyutu ile manevi boyutu ele alınırken, bunlardan hangisinin bir kültürden diğerine intikalinin kolay veya zor olacağı tartışılır. Genellikle maddi kültür unsurlarının somut görüntülerinin bir

[*] Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, makgul@erbakan.edu.tr | ORCID: 0000-0002-5845-8626

[1] Daryush Shayegan, *Yaralı Bilinç Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*, çev. Haldun Bayri (İstanbul: Metis Yayınları, 1991).

[2] Abdelwahab Meddeb, *İslamın Hastalığı* (İstanbul: Metis Yayınları, 2005), 17.

pilmiş ve farklılaşmış din anlayışları, 'emr-i bil ma'ruf'un değil, nehy-i anil münker' anlayışının karşılığı olarak vardırlar.

Dine karşı veya uzak kalmak isteyen kesimlerin de, yaşadıkları toplumda yaygın olan dini bilgi ve kültüre sahip olmaları gereklidir. Din karşıtı ve din dışı inançlara sahip olanlar bile, niçin din karşıtı olduklarını veya din dışı inançlara yöneldiklerini sorgulayarak din eleştirisi yapabilecek bir düzeye sahip olmalıdırlar.

Tabii devletin de bütün toplumsal sektörlerde 'doğru din' politikalarına imkân vermesi ve ortam hazırlaması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akgül, Mehmet. *Türk Modernleşmesi ve Din.* Konya: Çizgi Kitabevi, 1999.

Akgül, Mehmet. *Türkiye'de Din ve Değişim; Bir Erol Güngör Çözümlemesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002.

Akyol, Taha. *Bilim ve Yanılgı.* İstanbul: Milliyet Yayınları, 1997.

Aron, Raymond. *Sınıf Mücadelesi.* çev. Erol Güngör. İstanbul: Dergah Yayınları, 1992.

Güngör, Erol. *İslamın Bugünkü Meseleleri.* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1990.

Güngör, Erol. *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1986.

Güngör, Erol. *Sosyal Meseleler ve Aydınlar.* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.

Güngör, Erol. *Türk Kültürü ve Milliyetçilik.* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1978.

Hazard, Paul. *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*. çev. Erol Güngör. İstanbul: Tur Yayınları, 1981.

Krech, David - Cruthchfield, Richard. *Sosyal Psikoloji.* çev. Erol Güngör. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980.

Meddeb, Abdelwahab. *İslamın Hastalığı.* İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

Nef, John U. *Sanayileşmenin Kültür Temelleri.* çev. Erol Güngör. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

Rostow, W.W. *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri.* çev. Güngör Erol. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.

Shayegan, Daryush. *Yaralı Bilinç Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni.* çev. Haldun Bayri. İstanbul: Metis Yayınları, 1991.

DİNİ GRUPLARA ÜYELİK: KİMLİK TEORİLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Ahmet ÖZALP[*]

GİRİŞ

İnsanlar doğaları gereği kendilerini belirli gruplara ait hissetmek isterler. Sosyal gelişim sürecinde insanlar yaşamlarının büyük bölümünde hayatı anlamlandırma ve bilişsel çelişkilerle başa çıkmaya çalışırlar. Başa çıkma sürecinde birey, cevaplarını aradığı sorulara yönelik faaliyetlerde bulunan gruplara üye olma eğilimi göstermektedir. Bu gruplar çoğu zaman dini topluluklar ve din karşıtı gruplar olabilmektedir. Bireyler inandığı değerlere aykırı yaşam tarzlarından uzaklaşmak ve kendi düşüncelerine yakın insanlarla bir arada olmak için dini gruplara üye olurlar. Bu çalışma, kimlik teorileri üzerinden bireylerin dini gruplara üye olmalarına neden olan faktörleri araştırmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan literatür tarama tekniği kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak dini gruplar ile ilgili kavramsal çerçeve analiz edilmiş ikinci aşamada ise teorik bağlamda dini grupların üye kazanma yolları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise kimlik teorisinden yola çıkılarak bireyleri dini gruplara yönlendiren sosyo-psikolojik nedenler karşılaştırılarak yorumlama yoluna gidilmiştir. Çalışmanın ana problemi bireyleri dini gruplara üye olmaya iten faktörlerin neler olduğunu kimlik teorisi bağlamında anlamaktır.

İnsanlar doğaları gereği bir arada yaşama eğilimi ile güdülenmişlerdir. İnsanları bir arada tutan sebepler felsefi anlamda çok

[*] Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı,
ahmet.ozalp@ogu.edu.tr | ORCID: 0000-0003-3134-3084

KAYNAKÇA

Abrams, Dominic – Hogg, Michael. *Social Identification: A Social Psychology of Intergroup Relation and Group Processes.* London: Routledge, 1990.

Arı, Yılmaz. "Öteki'nin Algılanışı: Alevilik ve Aleviler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 104/1 (2022), 399-414.

Arı, Yılmaz. *Değişim Sürecinde Alevilikte Dinî Otorite*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2020.

Billig, Michael - Tajfel, Henry. "Social Categorization and Similarity in Intergroup Behaviour". *European Journal of Social Psychology* 3/1 (1973), 27–52.

Hudi Prasojo, Zaenuddin vd. "Religious Identity in the Use of Social Media within Pontianak Muslim Community". *Karsa: Journal of Social and Islamic Culture* 28/1 (2020), 32-56.

Keith, Robert. *Religion in Sociological Perspective.* California: Wadsworth, 1990.

Kimmons, Royce vd. "Religious Identity, Expression, and Civility in Social Media: Results of Data Mining Latter-Day Saint Twitter Accounts". *Journal for the Scientific Study of Religion* 56/3 (2017), 637-657.

Marková, Ivana. *Dialogicality and Social Representations: The Dynamics of Mind.* Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

McGarty, Craig. *Categorization in Social Psychology.* London: Sage, 1999.

Moscovici, Serge. "Attitudes and Opinions". *Annual Review of Psychology* 14/1 (1963), 231-260.

Moscovici, Serge. "Introduction". *Health and illness: A Social Psychological Analysis*. ed. Claudine Herzlich. 1-20. London: Academic Press, 1973.

Moscovici, Serge. "Notes Towards a Description of Social Representations". *European Journal of Social Psychology* 18/1 (1988), 211-250.

Moscovici, Serge. "The Phenomenon of Social Representations". *Social Representations*. ed. Serge Moscovici. 10-30. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.

Moscovici, Serge. *Social Representations: Explorations in Social Psychology*. UK: Polity Press, 2000.

Özalp, Ahmet. "İnançlar". *Sosyal Psikoloji El Kitabı*. ed. Ekmel Geçer - Meryem Serdar. 285-309. Ankara: Grafiker, 2021.

Simmel, George. "The Problem of Sociology". An*nuals of the American Academy of Political and Social Science* 6/3 (1895), 52-63.

Tajfel, Henry – Turner, John. "An Integrative Theory of Intergroup Conflict". *The Social Psychology of Intergroup Relations*. ed. William Austin - Stephen Worchel. 33-48. CA: Brooks/Cole, 1979.

Tajfel, Henry. "Experiments in Intergroup Discriminination". *Scientific American Journal* 23/1 (1970), 96-102.

Tajfel, Henry. "Interindividual Behaviour and Intergroup Behaviour". *Differentiation Between Social Groups: Studies in The Social Psychology of Intergroup Relations*. ed. Henry Tajfel. 27-60. San Francisco: European Association of Experimental Social Psychology & Academic Press, 1978.

Trepte, Sabine - Loy, Laura. "Social Identity Theory and Self-Categorization Theory". *The International Encyclopedia of Media Effects* 1/1 (2017), 1-13.

Turner, John. "A Self-Categorization Theory". *Rediscovering the Social Group: A Self-Categorization Theory*. ed. John Turner - Michael Hogg. 1-18. NY: Basil Blackwell, 1987.

Turner, John. "Some Current Issues in Research on Social Identity and Self-Categorization Theories". *Social Identity: Context, Commitment.* ed. Naomi Ellemers - Russell Spears - Bertjan Doosje. 6-34. UK: Blackwell, 1999.

Wagner, Wolfgang. "Theory and Method of Social Representations". *Asian Journal of Social Psychology* 2/1 (1999), 95-125.

Wong Caroline – Verkuyten, Maykel. "Religious and National Group Identification in Adolescence: A Study among Three Religious Groups in Mauritius". *International Journal of Psychology* 48/5 (2003), 846–857.

Yamaç, Muhammed. "Sosyal Medyada Dini Topluluklar". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 4/1 (2020), 101-122.

Zhang, Hansong vd. "Exploring Social Belonging and Meaning in Religious Groups". *Journal of Psychology and Theology* 47/1 (2019), 4-19.

DİNİ GRUPLARA YÖNELİK OLUMLU VE OLUMSUZ TUTUMLARA DAİR DİN SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN BİR BAKIŞ

Mehmet Süheyl ÜNAL[*]

GİRİŞ

Din, bireysel ve tecrübî boyut üzerine kurulu olduğu gibi toplumsal/cemaatsel tarafa da sahip bir fenomendir. Bu iki taraf, insan ve din söz konusu olduğunda –az ya da çok– bir arada bulunmak durumundadır. Bireysel dindarlar dini kendi başlarına yaşamak isterlerken cemaatsel dindarlar ise başkalarıyla birlikte iken daha mutmain hissetmektedirler. Bu iki farklı dindarlık tarzı bazen bir dikotomi gibi algılanmakta ve iki "kutup"un mensupları birbirlerine olumsuz tutumlar takınabilmektedirler. Her biri dindarlığın sadece kendi yaşadığı ve beğendiği gibi olması gerektiğini, "öteki" tarzın yanlışlığını iddia edebilmektedir.

Kuramsal bir yaklaşıma sahip olan çalışmamız belirli bir dini grubu veya anlayışı merkeze almamakta, genel anlamda dini grup olgusunu ve bireysel dindarlıkları kapsam odağına yerleştirmektedir. Bu çalışmanın problemi, dini hayatta dini grup mensubiyetini gerekli gören ve görmeyen yaklaşımların "ideal-tip"leştirilmesidir. Amacı ise, dinin yaşanmasında dini grupların varlığının zorunluluğunun ve/veya imkânının Din Sosyolojisi açısından analizinin yapılmasıdır. Böylelikle tek tip bir dindarlık şekli olmadığı, farklı dindarlıkların imkânı ortaya konmuş olacaktır. Araştırmamızda anlayıcı/yorumlayıcı yöntem

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Birgivi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, suheyl.unal@ege.edu.tr | ORCID: 0000-0001-9867-5476

gibi, toplulukçu dini toplumsal yaşam için dinin bir "ev" gibi güvenli bir sığınak olması gerekmektedir.

Diğer yandan, bireyci dini toplumsal yaşam tarzı, yaşanabilirlik açısından, hazır dinsel içerikleri *olduğu gibi* kabul etmek yerine, bireylerin zihinsel filtrelerinden geçirerek seçmelerini gerektirir. Bireyci dindar, kendi bilinç durumuna göre resmî din içeriğinden seçmeler yaparak kendi din anlayışını oluşturur. Bu yaklaşım, "dini brikolaj", "seçmece din", "yamalı bohça dini" gibi terimlerle ifade edilen, dini bireycilik ve çoğulculuğun iç içe geçtiği Batı Din Sosyolojisi literatüründeki yaklaşımla uyumludur. Bazı bireyler için, sadece bu şekilde bir dini yaşam sürdürülebilir iken, toplulukçu yaklaşım bu tatmin ediciliği sağlamayabilir.

Hangi dini yaşam tarzının daha uygun olduğu sorulursa, hiçbirinin yegane "doğru" veya "gereken" seçenek olmadığını ifade etmek gerekir. Bu değerlendirme, bireyden bireye farklılık gösterebilir. Kimi insanlar, bir topluluğun içinde bulunmanın kendilerine huzur verdiğini hissederken, bazıları kendi başlarına olduklarında daha dindar hissedebilirler. İslam dininin tarihsel ve kültürel çeşitliliği, bu farklılıkların bir zenginlik kaynağı olarak kabul edilmesine olanak tanımıştır.

KAYNAKÇA

Akyüz, Niyazi. *Dinin Örgütsel İklimi Dinî Gruplar*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2007.

Akyüz, Niyazi - Çapcıoğlu, İhsan. "Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler". *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu. 507-538. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Ammerman, Nancy T. "Cemaatler, Yerel, Sosyal, Dini". çev. Muzaffer Tan. *Din Sosyolojisi, Yaşadığımız Dünya*. ed. Peter B. Clarke. çev. ed. İhsan Çapcıoğlu. 397-423. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2012.

Bilgin, Vejdi. *Bizi Kuşatan Toplum, Sosyolojiye Giriş*. Bursa: Emin Yayınları, 7. Basım, 2017.

Bodur, Hüsnü Ezber. "Sosyolojik Perspektiften Türkiye'de Dinî Gruplar, KSÜ İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Üzerine Boylamsal Bir Araştırma". *Dinî Gruplar, Siyaset ve Bürokrasi*. ed. Kemal Ataman vd. 335-365. Bursa: Emin Yayınları, 2017.

Bouma, Gary D. - Ling, Rod. "Dinî Çeşitlilik". çev. Esra Ay. *Din Sosyolojisi, Yaşadığımız Dünya*. ed. Peter B. Clarke. çev. ed. İhsan Çapcıoğlu. 317-339. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2012.

Cengil, Muammer. "Dinî Gruplara Aidiyetin Psikososyolojik Nedenleri". *Dinî Gruplar, Siyaset ve Bürokrasi*. ed. Kemal Ataman vd. 95-115. Bursa: Emin Yayınları, 2017.

Efe, Adem. *Dinî Gruplar Sosyolojisi*. İstanbul: Dönem Yayıncılık, 2013.

Güney, Salih. *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 4. Basım, 2017.

Hamberg, Eva M. "Kilisesiz Ruhsallık". çev. Yurdagül Mehmedoğlu. *Din Sosyolojisi, Çağdaş Gelişmeler*. ed. Peter B. Clarke. çev. ed. İhsan Çapcıoğlu. 229-250. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2012.

Hortaçsu, Nuran. *En Güzel Psikoloji Sosyal Psikoloji*. Ankara: İmge Kitabevi, 2012.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Günümüzde İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi, 12. Basım, 2010.

Mirza, Gözde Aynur. *Yeni Dinselleşme Eğilimleri ve Maneviyat Arayışları*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018.

Özbolat, Abdullah. "Kutsallaş(tır)manın Sosyolojisi, Dinî Gruplar Örneği". *Dinî Gruplar, Siyaset ve Bürokrasi*. ed. Kemal Ataman vd. 161-179. Bursa: Emin Yayınları, 2017.

Ünal, Mehmet Süheyl. "Sekülerleşme Paradigmaları". *Din Sosyolojisi*. ed. Özcan Güngör - Rıdvan Şimşek. 347-380. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020.

Ünal, Mehmet Süheyl. *Dinsel Bireycilik*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınevi, 2011.

Wallace, Ruth A. - Wolf, Alison. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Klasik Geleneğin Genişletilmesi*. çev. Leyla Elburuz - M. Rami Ayas. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 3. Basım, 2012.

Yapıcı, Asım - Kalgı, Mehmet Emin. "Dinî Gruplara Mensubiyeti Etkileyen Sosyo-Psikolojik Faktörler, Şanlıurfa Selefîleri Örneği". *Dinî Gruplar, Siyaset ve Bürokrasi*. ed. Kemal Ataman vd. 117-143. Bursa: Emin Yayınları, 2017.

BİREY-TOPLUM-DEVLET ÜÇGENİNDE TÜRKİYE'DE DİNİ GRUPLARIN YAPISAL SORUNLARI

Mustafa TEKİN[•]

GİRİŞ

Toplum, farklılıklar ve ayrışmalar kadar kolektivite ile de karakterize edilen bir yapıdır. Dolayısıyla farklı düşünceler, davranışlar, yaklaşımların yanında aynı yönelim ve düşünceyi paylaşan insanların birlikteliğini de içermektedir. Dolayısıyla sosyal grup denilen bu birliktelik ve yapıların toplumda bir karşılığı bulunmaktadır. Diğer yandan geleneksel düzenden modern zamanlara geçiş ise topluluk ya da cemaatlerden cemiyet yani toplumlara geçiş şeklinde tanımlanmaktadır. Bu konuyu etraflıca inceleyen Tönnies, her şeyden önce topluluğu gerçek, toplumu ise mekanik bir inşa olarak görmektedir. "İlişkinin kendisi ve ondan kaynaklanan toplumsal bağın ya gerçek bir organik bir yaşamı olduğu -ki bu topluluğun özüdür- ya da zihinde var olan saf biçimde mekanik bir inşa olduğu algılanabilir ve toplumdan anladığımız da budur."[1] Tönnies devamla, "Toplum kamusal yaşamdır, dış dünyadır. İnsanlar toplulukta doğumlarından itibaren iyisiyle kötüsüyle kendilerini halkıyla bağlanmış/birleşmiş bulur. İnsan topluma ise, yabancı bir diyarmış gibi dahil olur."[2] demektedir.

• Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, mtekin@istanbul.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6854-3800

1 Ferdinand Tönnies, *Cemaat ve Cemiyet*, çev. Emre Güler (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019), 33.

2 Tönnies, *Cemaat ve Cemiyet*, 34.

çalışmışlardır. Ayrıca bu İslamilik beklentisinin kendilerine ait bir kamusallık yaratma çabalarını da gözlemlemek mümkündür. Tam da bu noktada dini grupların toplumla arasında uzlaşma noktalarını yakalaması bu sorunun aşılmasını sağlayabilecektir.

Birey-toplum ilişkisi bakımından düşünüldüğünde dini grupların fertleri dönüştürme konusunda toplumsal mühendisliğe varan bir zihni arka plan ve pratiklerle hareket ettiği gözlemlenmektedir. Elbette bir toplumda "iyi"lik lehinde fertlerin değişimi hedeflenebilir. Ancak bu, bireylerde bir dinamizm ve motivasyon üreterek gönüllü bir şekilde olabilir. Ancak her bir dini grubun kendi perspektifini ve İslami yorumunu mutlaklaştırarak dönüştürme çabaları bir mühendislik gibi sonuç verebilmektedir. Burada dini grupların kendilerini mutlaklaştırmaksızın toplumla etkileşime ihtiyacı vardır ve bu gruplar sosyal, ekonomik, kültürel vb. değişimleri dikkate alan yaklaşımlar geliştirmelidir.

Aslında dini grupların yapısal sorunlarının halli, devletin bu konuda uygun stratejiler geliştirmesiyle yakından ilintilidir. Bunun bir boyutu dini grupların siyasete mesafeli durmaları ise, diğer boyutu devletin bir şekilde dini grupları denetlemesidir. Dini gruplar ürettikleri katma değer ile topluma katkıda bulunacakken, siyaset ve güç merkezli stratejilerle kendi özgül sınırlarının dışına çıkmaktadırlar.

Sosyolojik gerçeklikler toplumda yaşayan bireylerin isteklerine göre var olmazlar. Fakat varoluş biçimleri sosyolojik dolayımlardan geçtiğinden, yanlış bir zemin üzerine oturmuş olabilir. Dolayısıyla burada yapılması gereken sosyolojik gerçeklikleri reddetmek değil, onu sağlıklı bir zemine oturtmaktır.

KAYNAKÇA

Aydın, Mustafa. *Kurumlar Sosyolojisi - Kurumlara Başlangıç Seviyesinde Bir Çalışma*. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.

Dabaşi, Hamit, *İslam'da Otorite*. çev. Süleyman E. Gündüz. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

Goody, Jack. *Rönesanslar*. çev. Bahar Tırnakçı. İstanbul: T. İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, 2017.

Mensching, Gustav. *Dini Sosyoloji*. çev. Mehmet Aydın. Konya: Tekin Kitabevi, 1994.

Nauert, Charles G. *Avrupa'da Hümanizm ve Rönesans Kültürü*. çev. Bahar Tırnakçı. İstanbul: T. İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, 2021.

Tekin, Mustafa. "Fizikle Metafizik Arasında Mezhepler - Sosyolojik Bir Bakış". *Gerilim ve Çatışma Arasında Mezhep - Mezhep Sosyolojisi*. ed. Mustafa Tekin. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2017.

Tekin, Mustafa. "Mezheplerin Tanrı Tasavvuru". *Mezheplerin Tanrısı - İslam Mezheplerinde Tanrı Anlayışı*. ed. Mustafa Tekin. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022.

Tekin, Mustafa. *İslam Sosyolojisinin İmkanı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. Baskı, 2019.

Tönnies, Ferdinand. *Cemaat ve Cemiyet*. çev. Emre Güler. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019.

Ülken, H. Ziya. *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: M. E. B. Yayınları, 1969.

Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*. çev. Ünver Günay. Kayseri: E. Ü. Yayınları, 1990.

Wilson, Bryan. *Dini Mezhepler - Sosyolojik Bir Araştırma*. çev. A. İhsan Yitik - A. Bülent Baloğlu. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.

TÜRKİYE'DE LAİK YAPIYLA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ÖRGÜTLÜ DİNİ GRUPLARIN BİREYSEL DİNE DOĞRU DÖNÜŞÜMÜ

İsa ABİDOĞLU[*]

GİRİŞ

Modern seküler anlayış tarihsel bir atılım, gerçek bir kültürel yenilik iddiası üzerine inşa edilmiştir. Bu bakış açısına göre sekülerleşme esasen "seküler seçeneğin", yani sınırsız bir hümanizm çeşitliliğinin yükselişi anlamına gelmektedir. Böylesi bir durumda dini inanç ve pratiklerin dışında tatmin edici bir hayat yaşamak, hayattaki konumları ne olursa olsun her insan için somut bir olasılık haline gelmiştir.[1] Söz konusu olasılığın, sanayileşme ve kentleşmenin getirdiği değişimlerle ilişkisi göz ardı edilemez. Bu değişimlerin özellikle Batı'daki birincil sonucu, dinin giderek daha fazla özel bir mesele olarak anlaşılması olmuştur. Bununla beraber Reform hareketlerinin getirisi olarak dini mensubiyetin Avrupa'da artık ortak bir kimliğin özünü oluşturamayacağı iddiaları kurumsal dinin toplumsal alandaki mevcut konumunu sarsmıştır. İlerleyen süreçte Batı'da, farklı inançlara sahip insanların kamusal hayatta eşit biçimde temsil edilmeleri ve barış içinde bir arada yaşayabilmeleri için siyaset, hukuk, bilim ve diğer yaşam alanlarının dinden ayrılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.[2] Sonuç olarak bu gereklilik modern hayatın temel tezi olarak kabul edilmiştir. Bir sonraki adımda Batı dünyası kararlı biçimde seküler anlayışın temelleri

[*] Öğr. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, İlahiyat Anabilim Dalı, isaabidoglu@anadolu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-3559-2304

[1] Peter L. Berger, "Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine", *Sekülerizm Sorgulanıyor,* ed. Ali Köse (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002), 75-78.

[2] Lilly Weissbrod, "Religion as National Identity in a Secular Society", *Review of Religious Research* 24/3 (1983), 188–205.

ye'de cemaatlerin doğmasını söz konusu yorumlayıcı yaklaşım üzerinden temellendirmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Akyiğit, Handan - Aydoğan, Osman. "Türkiye'de Laiklik ve İnanç Özgürlüğü Bağlamında Çokkültürcülük Yaklaşımının Sınırları". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 6/13 (Aralık 2020), 97-98.

Aydın, Mahmut. "Melez ve Senkretik Bir Yapılanma Olarak Fetullahçı Terör Örgütü". *Eskiyeni* 34 (Mayıs 2017), 75-94.

Baumann, Zygmunt. *Modernlik ve Müphemlik.* çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1990.

Berger, Peter L. "Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine". *Sekülerizm Sorgulanıyor.* ed. Ali Köse. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002.

Berger, Peter L. "Sekülerizmin Gerilemesi". *Sekülerizm Sorgulanıyor.* ed. Ali Köse. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002.

Berger, Peter L., "Toward A Critique of Modernitiy". *Facing up to Modernity: Excursions in Society, Politics and Religion*. NY: Penguin Boks, 1979.

Canatan, Kadir. *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme.* İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

Choczyński, Marcin. "An Institutional Crisis Of Faith. The Breakdown Of Systemic Autopoiesis Of The Catholic Church İn The Face Of New Spirituality". *The Religious Studies Review* 4/270 (February 2020), 15-28.

Çakır, Ruşen. *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar*. İstanbul: Metis Yayınlar, 1992.

Çelik, Celaleddin. "Türkiye'de Dini Hayatın Sosyo-Tarihsel Boyutları ve Dindarlığın Dönüşen Görünümleri". *Bilimname* 35/1 (Mart 2018), 239.

Davie, Grace. *Religion in Modern Europe: A Memory Mutates*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Durgun, Şenol. *Ulus İnşası ve Milliyetçilik.* Ankara: Binyıl Yayınevi, 2014.

Engelbrecht, Martin vd. *Die unsichtbare Religion in der sichtbaren Religion. Formen Spiritueller Orientierung in der Religiösen Gegenwartskultur.* Stuttgart: Kohlhammer, 2009.

Fuchs, Martin - Rüpke, Jörg. "Religious Individualisation in Historical Perspective". *Religion* 45/3 (March 2015), 323-329. https://doi.org/10.1080/0048721X.2015.1041795

Fuchs, Martin. "Processes of Religious Individualisation. Stocktaking and Issues for the Future". *Religion* 45 (2015), 330-343. https://doi.org/10.1080/0048721X.2015.1024035

Gözaydın, İştar B. *Diyanet: Türkiye Cumhuriyetinde Dinin Tanzimi.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Hoffmann, Veronika. "Individualised Versus İnstitutional Religion: Is There A Mediating Position?". *Religious Individualisation* (December 2019), 1121-1138. https://doi.org/10.1515/9783110580853-054

Hou, Bin vd., "The Effect of Folk Belief on Social Trust: The Mediating Role of Social Support and the Sense of Identity". *Religions* 14/6 (May 2023), 5-15.

Iannaccone, Laurence R. "Why Strict Churches Are Strong". *American Journal of Sociology* 99/5 (March 1994), 1180-1211. https://www.jstor.org/stable/2781147

Kanter, Rosabeth Moss. *Commitment and Community: Communes and Utopias in Sociological Perspective.* Cambridge: Harvard Univ. Press, 1972.

Kırkıncı, Mehmet. *Hayatım ve Hatıratım.* İstanbul: Zafer Yayınları, 2004.

Koru, Fehmi. *Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'de İslamcı Akımlar.* İstanbul: Beyan Yayınları, 1990.

Lewis, Bernard. *Demokrasinin Türkiye Serüveni.* çev. H. Aydoğan ve E. Ermert. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi.* İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

Mardin, Şerif. *Türkiye'de Din ve Siyaset.* İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

Schafer, Heinrich. "The Pentecostal Movement - Social Transformation and Religious Habitus". *What the World Believes: Analysis and Commentary on the Religion Monitor 2008.* ed. Bertelsmann-Stiftung, 533-585. Gütersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, 2009.

Tarhanlı, İştar B. *Müslüman Toplum "Laik" Devlet, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı*. İstanbul: Afa Yayınları. 1993.

Taslaman, Caner. *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de İslam.* İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2011.

Taylor, Charles. *A Secular Age.* Cambridge: Mass, 2007.

Taylor, Charles. *The Ethics of Authenticity.* Cambridge: Mass, 11th Printing, 2003.

Tezcan, Mahmut. *Toplumsal ve Kültürel Değişme.* Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1991.

Thompson, Ian. *Odaktaki Sosyoloji.* çev. B. Z. Çoban. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004.

Üner, Sunday. "Kırsal Yapıda Değişme ve Kırdan Kente Göçler". *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 6/1-2 (1974), 45-75.

Weissbrod, Lilly. "Religion as National Identity in a Secular Society". *Review of Religious Research* 24/3 (1983).

Yasa, İbrahim. *Ankara'da Gecekondu Aileleri.* Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, 1966.

Yavuz, Hakan. *Modernleşen Müslümanlar.* çev. A. Yıldız. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.

Yıldırım, Umut Turgut. "Laiklik Ve Din-Devlet İlişkisi Bağlamında Türkiye, Fransa ve Mısır: Karşılaştırmalı Bir Analiz". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 41 (Ekim 2020), 564-579. https://doi.org/10.30794/pausbed.739423

Yılmaz, Beyza. "Kurumsal Sekülarizm Modeli Olarak Laiklik". *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 5/1 (2019), 43-44.

Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.* çev. Y. Saner Gören. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

TÜRKİYE'DE DİNİ GRUPLARDA GRUP ÜYELERİNİ YÖNLENDİREN SOSYAL PSİKOLOJİK SÜREÇLER[*]

Mehmet Süheyl ÜNAL[*]
Merve GÖKTEPE[**]

GİRİŞ

Türkiye'de vakıf ve derneklere bağlı birçok cemaat ve tarikat bulunmaktadır. Literatürde dini grup olarak ifade edilen bu gruplar toplumun değişiminde ve grup üyelerinin yönlendirilmelerinde büyük etkiye sahiptirler. Karşılıklı etkileşim sürecinde etkinin yönü daha çok grubun, üyelerini etkilemesi şeklindedir. Çeşitli sosyal psikolojik süreçlerle işleyen bu gruplar bireylerin kişilik özelliklerine, dini tecrübelerine, aldıkları eğitime, yetiştikleri ortama, toplum yapısına, ekonomik durumlarına ve kültürlerine bağlı olarak üyelerini muhtelif açılardan etkileyebilmektedirler. Hatta bazen kasıtlı olarak sosyal etki süreçlerini de kullanabilmektedirler. Bu etkiler kişiden kişiye değişmekle birlikte sonuçları toplumun normlarına göre olumlu ya da olumsuz olabilmektedir.

Çalışmamızın problemi; dini grupların, üyelerini sosyal ve bireysel yönden etkilemeleridir. Ancak bazı gruplar ya da grup

---

[*] Bu çalışma, Merve Göktepe'nin Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Süheyl Ünal'ın tez danışmanlığında Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programı'nda tamamladığı *Dini Gruplar Bağlamında Sosyal Psikolojik Etki ve Uyma* adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Birgivi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, suheyl.unal@ege.edu.tr | ORCID: 0000-0001-9867-5476

[**] Din Psikolojisi Bilim Uzmanı, ozturkk.mmerve@gmail.com | ORCID: 0000-0002-3076-0065

gerçekleşir. Bu durum, dini grupların üyeleri üzerindeki sosyal psikolojik süreçlerin etkisini ortadan kaldırır.

KAYNAKÇA

Arkonaç, Sibel. *İnsan İnsan İçinde*. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2016.

Aronson, Elliot vd. *Sosyal Psikoloji*. çev. O. Gündüz. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012.

Atak, Hasan. "Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 3/1 (2011), 163-213.

Buldu, Tolga. *Karizmatik Liderlik Ve Çalışan Performansı İlişkisi: Bir Örnek Olay Araştırması*. İstanbul: Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Büyükkara, Mehmet Ali. "Dini Grup Yapılarında Dine İlişkin Muhtemel Anlama ve Temsil Sorunları". *Usûl İslam Araştırmaları* 7 (2007), 107-136.

Çakır, Ruşen. *Ayet ve Slogan Türkiye'de İslami Oluşumlar*. İstanbul: Metis Yayınları; 2017.

Çapcıoğlu, İhsan vd. "Max Weber Sosyolojisinde Karizmatik Otorite ve Dini Liderlik". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2 (2010), 51-76.

Çelik, Celalettin. *Türkiye'de Dini Gruplar Sosyolojisi*. Kayseri: ERUSAM, 2011.

Ertürk, Yıldız Dilek. *Davranışlarımız ve Biz*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2017.

Günay, Ünver. "Gruplar Sosyolojisi ve Günümüz Türkiye'sinde Dini Gruplar". *Toplum Bilimleri Dergisi* 4 (2010), 7-52.

Hogg, Michael A. - Vaughan, Graham M. *Sosyal Psikoloji*. çev. Aydın Gelmez - İbrahim Yıldız, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2017.

Hortaçsu, Nuran. *Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler*. Ankara: İmge Kitabevi, 2014.

Göktepe, Merve. *Dini Gruplar Bağlamında Sosyal Psikolojik Etki ve Uyma*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Gürses, İbrahim - Kılavuz, M. Akif. "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi". *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2011), 153-166.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. - Cemalcılar, Zeynep. *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınları, 2017.

Kirman, Mehmet Ali. *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*. Ankara: Birleşik Yayınevi, 2010.

Koç Kanca, Hatice. "İnsanları Yeni Dini Hareketlere Yönelten Psiko-Sosyal Nedenler". *Yeni Dini Hareketler ve Misyonerlik*. ed. Süleyman Turan. 15-47. Konya: Eğitim Yayınevi, 2022.

Özalp, Ahmet. *Bireylerden Gruplara İnanç Sosyal Psikoloji*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.

Sarmış, Mustafa. "Dinî Gruplarda Hegemonik İşleyiş Mekanizması". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 63/1 (2022), 321-354.

Şerif, Muzaffer. *Toplumsal Kuralların Psikolojisi*. çev. İ. Sandıkçıoğlu. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1985.

Yakışır, Gizem. *İletişim Ve Propaganda Teknikleri Açısından Dini Gruplar*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

TÜRKİYE'DE ILIMLI AKTİFLER: SÜLEYMANLILAR, MENZİL VE İSKENDERPAŞA CEMAATLERİ ÖRNEĞİ

Halil İbrahim BULUT[*]

GİRİŞ

Anadolu coğrafyasında Matüridîlik, Eş'arîlik, Nusayrîlik gibi siyasî-itikadî mezheplere; Hanefîlik, Şafiîlik, Caferîlik gibi fıkıh ekollerine; Nakşîlik, Kadirîlik, Mevlevîlik gibi Sünnî tarikatlara; Alevîlik-Bektaşîlik gibi gayr-i sünnî tarikat ve tasavvufî gruplara mensup zümreler bulunmaktadır. Ehl-i sünnet ana gövdesinin dışında kaldığı kabul edilen gayr-i sünnî mezhep ve gruplar bir yana, Ehl-i sünnet şemsiyesi altında bulunan gruplar bile büyük bir yekûn tutmaktadır. Türkiye'nin dini tarihini ve günümüz dini yapısını sağlıklı bir şekilde ortaya koyabilmek için ülkemizde inkişaf eden muhtelif tarikatlar ve çağdaş uzantıları hakkında etraflıca ve objektif çalışmaların yapılması elzemdir. Bir tarikatın ya da cemaatin kökeni, oluşum süreci, geçirdiği evreler, önemli şahsiyetleri, erkân ve usulleri, zamanla vuku bulan ayrışmalar, coğrafî dağılımı, sosyal, ekonomik ve siyasî etkileri ve uzantıları, diğer gruplarla olan ilişkileri gibi hususlar sağlam bir surette ortaya konulmadan Türkiye'deki dini yapılar ve cemaatlere dair isabetli tahliller yapılamayacağı kanaatindeyiz.

Bu çalışmada Cumhuriyet döneminde tarikat yapısından cemaat formuna dönüşmüş bazı Nakşî-Hâlidî tasavvuf ekolleri ele alınacak ve bu bağlamda Süleymanlılar, Menzil ve İskenderpaşa ce-

[*] Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Anabilim Dalı, hibulut@istanbul.edu.tr | ORCID: 0000-0001-5528-9559

için de yüceltmenin ya da ötekileştirmenin olmadığı, objektif ölçüler kullanan akademik çalışmalara ihtiyaç vardır.

Bu çalışmada, Cumhuriyet döneminde tarikat yapısından cemaat formuna geçmiş özellikle Nakşî-Hâlidî tasavvuf ekolleri ele alınmıştır. Ülkemizde Nakşî-Hâlidî tasavvuf ekollerinin önde gelenleri arasında Nur Cemaatleri, İsmailağa, Erenköy, Işık Cemaati gibi etkin olan gruplar olmakla birlikte biz bu çalışmamızda Tunahan (Süleymanlılar), Menzil ve İskenderpaşa Cemaatlerini ele almakla yetindik. Bu çalışmada söz konusu cemaatlerin kurucu şahsiyetleri, teşekkül süreçleri, bazı temel özellikleri ve faaliyet alanları hakkında kendi kaynaklarından hareketle bilgiler verilmiştir.

KAYNAKÇA

Akkuş, Mehmet. "Coşan, Mahmut Esat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ek-1/269-270.* Ankara: TDV Yayınları, 2016.

Algar, Hamid. "Hâlid el-Bağdâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 15/283-285. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Arıkan, Adem. "Çağdaş İslâmî Akımlar Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 29/15 (2017), 243-300.

Ateş, Süleyman. "Kutub". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 26/498-499. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Bulut, Yücel. "Cemaat ve Cemiyet". *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. ed. M. A. Yekta Saraç. Erişim 22.09.2022. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/cemaat_ve_cemiyet

Büyükkara, Mehmet Ali. "Dini Gruplaşmanın Doğası: Kişilikler, Zihniyetler, Cemaatler, Mezhepler"**.** *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 5 (2017), 37-57.

Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslamî Akımlar.* İstanbul: Klasik, 2015.

Coşan, Mahmud Esat. "Kotku, Mehmet Zahid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 26/227-228. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *et-Taʿrîfât*, Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1985.

Çağıl, Ahmet - Ildırar, Mehmet. *Tasavvuf Yolunun Esasları: Rabıta, Hatme, Vird*. İstanbul: Şadırvan Yayınları, 2013.

Demir, Ömer – Acar, Mustafa. *Sosyal Bilimler Sözlüğü.* Ankara: Vadi Yayınları, 1998.

Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. "Erol, Muhammed Râşid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 11/305. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Efe, Adem. *Dinî Gruplaşma ve Cemaatleşme Olgusunun Sosyolojik Açıdan İncelenmesi*. Isparta: Tuğra Matbaası, 2008.

Elmaz, Mehmet. "Mehmed Zahid Kotku Efendi ve Sosyal Yapı: Hayatı, Manevi Hayatı, Kişiliği ve Eserleri". *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Seyri.* ed. Bayram Ali Çetinkaya. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.

Haber7.com. "Hilmi Tunahan hazretlerinin torunundan açıklama". Erişim 19.01.2020. http://www.haber7.com/guncel/haber/2654751-hilmi-tunahan-hazretlerinin-torunundan-aciklama/?detay=1

Kavak, Abdulcebbar. *Mevlana Hâlid-i Bağdadi ve Hâlidî Tasavvuf Geleneğinin Tarihi Gelişim Süreci*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Kınacı, Selahaddin. *Gavs-ı Bilvanisi'nin Hayatı.* İstanbul: Sey-Tac Yayınları, 3. Basım, 2013.

Kınacı, Selahaddin. *Seyda Hazretlerinin Hayatı.* İstanbul: Sey-Tac Yayınları, 3. Basım, 2013.

Kirman, M. Ali. "Süleymancılık, Ortaya Çıkışı, Gelişim Evreleri ve Günümüzdeki Durumu". *Demokrasi Platformu* 2/6 (Bahar 2006), 151-180.

Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü.* çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

Öngören, Reşat. "Tarikat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 40/95. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Öngören, Reşat. "Tunahan, Süleyman Hilmi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 41/375-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Özcan, Salih."Seyyid Muhammed Raşid Erol'un Hayatı ve Tasavvufî Etkisi". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi (JOSR)* 8/16 (2016), 768-784.

Sitembölükbaşı, Şaban. "Tunahan, Süleyman Hilmi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 41/377. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Suleymanlılar.com. "Suleymanlı hanimların-basörtüsü". Erişim 23.09.2022. https://suleymanlihaber.com/suleymanli-hanimlarin-basortusu.html

Şenocak, Kamil. "Kadim Duruşlu Bir Hâlidî Şeyhi: Mahmud Ustaosmanoğlu". *Demokrasi Platformu* 2/6 (Bahar 2006), 123-150.

Tosun, Necdet. "Tarihî Süreçte Nakşbendîler ve Siyaset". *Tarihten Günümüze Sûfî-Siyaset İlişkileri.* ed. Salih Çift-Takyettin Karakaya. 357-396. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.

Tunahan.org. "Manevi Cephesi". Erişim 23.09.2022. https://tunahan.org/manevi-cephesi/

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı. "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası". Erişim 22.09.2022. https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/ anayasa

Uludağ, Süleyman. "Hâlidiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 15/296-299. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Usta, Niyazi. "Menzil Nakşiliği". *Demokrasi Platformu* 2/6 (Bahar 2006), 21-44.

Uysal, İbrahim. *Sohbetler*, *Seyyid Abdulhakim el-Hüseyni*. İstanbul: Menzil Yayınları, 1995.

Yapıcı, Asım. "Biz ve Onlar: İç ve Dış Dini Grupların Oluşumunu Besleyen Faktörler ve Aidiyet Psikolojisi". *Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme (Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler).* ed. H. Hökelekli - V. Bilgin. 247-279. Bursa, 2015.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Tevessül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 41/6-7. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Yeni Akit. "Alihan Kuriş Kimdir?". Erişim 24.09.2022. https://www.yeniakit.com.tr/biyografi/alihan-kuris

Yeni Şafak. "Muhammed Saki el-Huseyni Kimdir?" Erişim 10.09.2023. https://www.yenisafak.com/muhammed-saki-el-huseyni-kimdir-menzil-seyhi-seyyid-muhammed-saki-hayati-yeni-menzil-seyhi-kim-oldu-gavsi-saniden-sonra-menzil-seyhi-muhammed-saki-mi-oldu-olacak-h-4544846

Yılmaz, Necdet. "M. Esat Coşan". *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Seyri.* ed. Bayram Ali Çetinkaya. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.

IŞIKÇILAR GRUBU VE IŞIKÇILIK'IN SERENCAMI

Mustafa AKMAN[*]

GİRİŞ

Günümüzde dini grup ve cemaatler, çeşitli yönleriyle dikkat çekmekte; özellikle de Mezhepler Tarihi ve Din Sosyolojisi açısından önem taşımaktadır. Nitekim bugün çeşitli dini akım ve cemaatlerin, dinin farklı algı, anlayış ve yaşam biçimleri olarak her daim gündemin üst sıralarında yer aldıklarını ve gerek ekonomik gerekse siyasi açıdan güçlü piyasa ve toplumsal hareketlerin etkin aktörleri olduklarını görmekteyiz. Buna binaen dini grupları, sosyal, siyasi ve malî gelişmelerden uzak sadece dindarlık pratiklerini (ibadet-i mersumeyi) zühd anlayışıyla gerçekleştiren ve bu amaçla yardımlaşan gruplar olarak görmek hatalı olacaktır. Dolayısıyla dini gruplar mutlaka, devlet, siyaset ve ekonomi ile ilişkileri açısından da ele alınmak durumundadırlar. Biz de bu çalışmamızda, özellikle 1980'lerden itibaren yukarıda ifade edilen bağlamda oluşan, Türkiye'nin yoğun toplumsal, dini ve siyasi gündemini meşgul eden ve az çok etkileyip yönlendiren Işıkçılık grubunu ele alacağız. Bu meyanda Işıkçılığın dini perspektif ve yapısını, süreç içerisinde buna etki eden sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel değişimleri de ele almak suretiyle özellikle 1970'ten sonraki yılların siyasi ve kültürel iklim ve konjonktürü üzerinde durarak bu konjonktürün Işıkçılığın duruş, söylem ve yapısındaki etkilerini analiz etmeye çalışacağız.

[*] Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelâm ve Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı, makman64@gmail.com | ORCID: 0000-0001-6675-1315

değişim zamanlarında önemli bir tutamak noktası olmakla birlikte, Işıkçılığın geleneği bugüne tuttuğu bir projeksiyona çeviremeyip baz aldığı dini metinleri kapalı uçlu bir halde kullanması yaşadığı krizi derinleştirmiştir. Aslında bir açıdan Işıkçılığın bu değişim ve dönüşümü, genel muhafazakâr kitlenin hikâyesidir. Cemaat ve tarikatlar dünyasında önemli bir deneyim sayılan bu "hikaye"nin bundan sonra hangi yöne evrileceği veya mevcut yapısını koruyup koruyamayacağı zamanla görülecektir. Ancak hal böyle olsa da ve cemaat, Işık'tan sonra derli toplu bir kaynak/İlmihâl yayınla(ya)masa da gazetedeki orta sayfa ve fıkıh köşelerindeki izahatla fikirsel sürekliliğini, grup farkındalığını sağlamaya ve tarikat benzeri cemaat yapısını korumaya devam etmiştir.

Işıkçılığın dönüşümünü nerede tamamlayacağını, gelenekselci söylemini ne kadar koruyacağını ve bugün daha çok ticarî bir görünüm kazanmış Işıkçılığın, Örenlerden sonra hangi norm ve formlarla devam edeceğini zaman gösterecektir.

KAYNAKÇA

Aktaş, Ümit. "Türkiye Siyasetinin Muhalif İki Akımı İslâmcılık ve Sosyalizm". *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Dönemler ve Zihniyetler*, ed. Tanıl Bora- Murat Gültekingil, 9/722-757. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Akman, Mustafa. *Mezhepler Tarihinin Klasik Kaynakları: İçerik ve Özellikleri.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

Akman, Mustafa. "Mehdî İnancı Özelinde İlmî Çalışmalar ile Günümüz Toplumunun Geleneksel Anlayışı Arasında Görülen Uyuşmazlıklar, Bunun Yansımaları ve Çözüm Önerileri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/51 (2017), 1209-1233.

Akman, Mustafa. "Kelâm Perspektifinden Kıyâmet Alâmetlerinin Mahiyeti". *İslâmî Araştırmalar* 32/1 (2021), 190-214.

Alagöz, Muhammed Nurullah. *Türkiye'de Dinde Reform Tartışmaları: Nesil Dergisi Örneği*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Algar, Hamid. "Hüseyin Hilmi Işık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/576-578 (Gözden geçirilmiş 2. Basım). Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Arıkan, Adem. "Hasan Onat'ın Günümüz Dini Grupları Üzerine Düşünceleri". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 14/1 (2021), 307-332.

Arvasi, Nurullah. *Tam İlmihal/Se'âdet-i Ebediyye'nin İtikadî Açıdan Tahlili.* Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Aydın, Mustafa. "Bir Zihniyet Çözümlemesi: Türk İslâmcılığında Doğu ve Işık Temi". *Tezkire: Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim* 33 (2003), 102-111.

Aytepe, Mahsum. "Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi". *Anemon: Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (2016), 169-199.

Bozkurt, Ramazan. *Cumhuriyet Dönemi İlmihal Çalışmaları ve Problemleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Bulut, Faik. *Tarikat Sermayesinin Yükselişi/İslam Ekonomisinin Eleştirisi*. Ankara: Doruk Yayınları, Genişletilmiş 3. Basım, 1997.

Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, 8. Basım, 2019.

Cevdet Paşa, Ahmed. *Fâideli Bilgiler*. İstanbul: Hakîkat Kitâbevi, 17. Basım, 1995.

Çelik, Celalettin. "Dinî Gruplar Sosyolojisi". *Din Sosyolojisi*. 275-302. Konya: Palet Yayınları, 2013.

Efe, Adem. "Mevlânâ Hâlid Bağdâdî ve Hâlidiliğin Sosyo-Kültürel Özellikleri". *Uluslararası Mevlana Halid-i Bağdadi Sempozyumu Bildirileri*, 11-13 Haziran 2010. 437-446. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2012.

Erkal, Kürşad. *Bazı Türk Özel Televizyonların Yapılanması Üzerine Bir Araştırma*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Günay, Ünver. "Gruplar Sosyolojisi ve Günümüz Türkiyesi'nde Dini Gruplar". *Toplum Bilimleri Dergisi* 4/7 (2010), 7-52.

Günay, Ünver. "Türkiye´de Toplumsal Değişme ve Tarikatlar". *İslâmiyât Dergisi* 5/4 (2002), 141-162.

Habertürk. "Türkiye'nin En Büyük Cemaati Hangisi?". Erişim 15 Temmuz 2023. https://www.haberturk.com/gundem/haber/641873-turkiyenin-en-buyuk-cemaati-hangisi

Hatiboğlu, Mehmed Said. "Gelenekte Ölçü". *İslam'ın Aktüel Değeri Üzerine 2*. 155-164. Ankara: Otto Yayınları, 3. Basım, 2012.

Işık, Hüseyn Hilmi. *Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye.* İstanbul: Hakîkat Kitâbevi, 20. Basım, 1977.

Işık, Hüseyn Hilmi. *Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye.* İstanbul: Hakîkat Kitâbevi, 150. Basım, 2023.

İmâm-ı Rabbânî, Ahmed-i Fârûkî Serhendî. *Mektûbât Tercemesi.* trc. Hüseyn Hilmi Işık. İstanbul: Hakîkat Kitâbevi, 32. Basım, 2023.

Kaya, Ümit - Mustafa Öztoprak. "Hüseyin Hilmi Işık'ın Tam İlmihal Seadeti Edediyye'deki Hadis Bilgisi". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2022), 45-90.

Kaya, Ümit. *Tam İlmihâl Seâdet-i Ebediyye'nin Hadis İlmi Açısından Değeri*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Keleş, Ahmet. "Türkiye'de Cemaat Dindarlığının Oluşumunda Hadislerin Rolü". *İslâmiyât Dergisi* 5/4 (2002), 125-140.

Kurt, Hasan. *Cumhuriyet Dönemi İlmihal Kitaplarının İtikadi Konulara Yaklaşımı (1923-1965).* Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Kutlu, Sönmez. "Tebliğle İlgili Mevcut Organizasyonların Değerlendirilmesi". *Kutlu Doğum 2003: İslam'ın Güncel Sunumu*. 143-155. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Merdin, Saadettin. "Hüseyin Hilmi Işık ve Işıkçılar". *İslam'ın Pavlusları -2 Paralel Din*. 377-382. Ankara: Araştırma Yayınları, 2014.

Mutlu, Sebahat. *Hüseyin Hilmi Işık'ın Hayatı, Eserleri ve Düşünce Dünyası.* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Öztoprak, Mustafa. "Târîhu Bağdâd'da Ebû Hanîfe ile İlgili Müspet ve Menfi Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *Diyanet İlmî Dergi* 49/4 (2013), 105-130.

Öztürk, Mustafa. "İmam-Hatip Lisesi Programında Tefsir Dersi Öğretimiyle İlgili Tespitler ve Teklifler". *"100. Yılında İmam Hatip Liseleri" Uluslararası Sempozyumu -Bildiriler-*, 23-24 Kasım 2013- İstanbul. 473-500. İstanbul: Dem Yayınları, 2015.

Polat, Bayram. "Karaman İli Dini Tarihi ve Günümüz İnanç Coğrafyası". *Karaman Tarihi ve Kültürü.* 4/591-688. Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2005.

Sökülmez, İbrahim. *Tam İlmihâl Seâdet-i Ebediyye'deki Hadislerin Tahric ve Değerlendirilmesi.* Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Şahin, Mücahit. *Türkiye'de İslamcılık Tartışmaları ve Siyasal İslam.* Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Tan, Oğuzhan. "Dört Parçalı Tek Sünnî Mezhep "Dört Hak Mezheb"in Kuramsal ve Kurumsal Kristalleşmesi". *İslami Araştırmalar* 29/2 (2018), 310-330.

Tekin, Mustafa. "Işıkçılık". *Demokrasi Platformu* 2/7 (2006), 47-64.

Tekin, Mustafa. "Işıkçılık -Bir Dönüşümün Hikayesi-". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2017), 81-96.

Tekin, Mustafa. "Işıkçılık". *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: İslâmcılık*. ed. Tanıl Bora. Murat Gültekingil. 6/341-344. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Basım, 2005.

Türkyılmaz, Hilmi. *Konya'da Dini Hayat.* Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Üstün, İsmail. "Son Yüzyılda Yayınlanmış Üç İlmihal Bağlamında Fıkhi ve Tasavvufi Nazariyeye Bakış". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (2016), 2523-2559.

Yurdagür, Metin. "Haşviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 16/426-427. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

SİYASİ YÖNÜ AĞIR BASAN BİR DİNİ GRUP: MİLLİ GÖRÜŞ

Bilal DÜZBAYIR[*]

GİRİŞ

Türkiye, zengin bir tarihi ve kültürel mirasa sahip olan ülkedir. Coğrafi konumu, farklı medeniyetlerin ve dinlerin etkileşimine sahne olmuş ve çeşitli dini grupların bir arada yaşadığı bir mekân haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu kendi döneminde dinin etkin olduğu bir devlet olarak büyük bir dini çeşitlilik göstermiştir. Batıdan doğan aydınlanma dönemi ile birlikte modern gelişmeler tüm dünyayı etkisi altına almış, Osmanlı Devleti'ni de doğal olarak etkilemiştir. 1876'da I. Meşrutiyetin ilanı ve Kanun-i Esasi'nin kabulü ile Osmanlı Devleti'nde de modernite etkisini göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti de hızlı bir şekilde modernitenin gereklerini yerine getirmeye başlamıştır. Bunlardan birisi de 13 Aralık 1925 tarihinde yürürlüğe giren "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun" maddesidir.[1] Bu kanunla beraber dini gruplar faaliyetlerine gizli olarak devam etmişlerdir.[2] Bu baskı döneminden sonra 1960 Demokrat Parti iktidarı ile tek parti dönemi sona ermiş ve dini gruplar faaliyetlerini açıktan yapmaya başlamışlardır.[3] Tek parti dönemindeki baskının da dini grupları

[*] Doktora Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, b.duzbayir@hotmail.com | ORCID: 0009-0007-5758-4763

[1] Resmi Gazete, "Arşiv" (Erişim 10 Ağustos 2023).

[2] Vejdi Bilgin, *Din ve Toplum* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2021), 142.

[3] Mustafa Özer, *Siyasal Bir İdeoloji Olarak Milli Görüş Hareketine Sosyolojik Bir Bakış* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 23-24.

ortaya koymaktadır. Bu çatı kuruluş altında faaliyet gösteren dernekler ve kuruluşlar ise dini grup özellikleri taşımaktadır. Bu tespit, Milli Görüşün hem örgütsel yapısının hem de dini inançlarının, grup kimliği ve işlevselliği bağlamında önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Ağcakulu, Ali. *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Said Nursi'de Din-Siyaset İlişkisi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Arslan, Hüseyin. *Milli Görüş Hareketinin Laiklik Anlayışı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Aşgın, Halil İbrahim. *Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Milli Görüş Hareketi*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Baykal, Ömer - Çaha, Ömer. "Politik Aktör Olarak Necmettin Erbakan'ın Türk Siyasetindeki Yeri". *Akademik Hassasiyetler* 4/8 (Aralık 2017), 1-18.

Bilgin, Vejdi. *Din ve Toplum*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2021.

Cansuyu. "Faaliyetlerimiz". Erişim 17 Ağustos 2023. https://cansuyu.org.tr/

Engin, Recep Taha. *Türk Siyasi Hayatında Milli Görüş Hareketi: Temel Esasları ve Söylevleri*. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Erbakan, Necmettin. *Davam*. Ankara: MGV Yayınları, 2013.

Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.

HaberTürk. "Milli Görüş Vakfı Kuruldu". Erişim 16 Ağustos 2023. https://www.haberturk.com/milli-gorus-vakfi-kuruldu-2373166

Kirman, Mehmet Ali. *Din ve Sekülerleşme*. Adana: Karahan Kitabevi, 2005.

Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Sentez Yayınları, 2020.

Küçükgünay, Sadık. *Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın Dilinden İnancımızın Temel Esasları*. Ankara: MGV Yayınları, 2020.

Maviş, Nazım. *Türk Siyasal Yaşamında Milli Görüşün Doğuşu: MNP*. Ankara: Keşif Yayınları, 2009.

Mert, Mehmet Ali. "Dinin Yeniden Devlet Alanına Taşınmasında Milli Görüş Hareketi'nin Rolü". *İmgelem Dergisi* 4/6 (2020), 131-155.

Özbudun, Ergun - William Hale. *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm*. İstanbul: Doğan Kitap, 2010.

Özer, Mustafa. *Siyasal Bir İdeoloji Olarak Milli Görüş Hareketine Sosyolojik Bir Bakış*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Resmi Gazete. "Arşiv". Erişim 10 Ağustos 2023. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/243.pdf

Uçar, Sabahattin. *Niçin Milli Görüş?*. Ankara: Keşif Yayınları, 2011.

Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. çev. Taha Parla. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

Yarıcı, Müslim. *Milli Görüş Hareketinin Fikri Temelleri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Yavuz, Hakan. *Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce -İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Yavuz, Hakan. *Modernleşen Müslümanlar*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.

Yılmaz, Muhammet Ali. *Bir Toplumsal Hareket Olarak Milli Görüş Hareketi*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

YouTube. "Erbakan Hoca Açıklıyor: Laiklik Nedir Ne Değildir?". Erişim 19 Ağustos 2023. https://www.youtube.com/watch?v=LuhJfskdypM

Youtube. "Laiklik Bizzat Müslümanlığın İçindedir". Erişim 19 Ağustos 2023. https://www.youtube.com/watch?v=bFXBLy4PVNY

SELEFÎ METİNLERİN PROPAGANDA DİLİ VE KATI SELEFÎ SÖYLEMİN İNŞASI

Tahir DAĞCI[*]

GİRİŞ

Türkiye'nin dini toplumsallığında etkinlik sürdüren Selefî gruplar, dini yapılar içinde araştırmayı gerektiren önemli gruplardandır. Birbirinden farklı yelpazede bulunan geleneksel dini cemaat ve tarikatların işlevleri, insan potansiyeli, faaliyet çerçevesi, ideolojik yönleri ve söylemleri, yapılan bilimsel çalışmalarda ortaya konmuştur. Katı ve metinsel bir din söylemi ile Selefî gruplar hakkındaki çalışmaların daha çok Mezhepler Tarihi ve Kelam bilim dallarında yapıldığı görülmektedir.[1] Bu çalışmalar Selefîlik hakkında teorik ve teolojik açıdan büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Selefîliğe ilişkin Din Sosyolojisi bilim dalında yapılmış çalışmalar bulunmakla birlikte bu çalışmalar sınırlıdır.[2] Din Sosyolojisi bilim dalı Selefî ideolojiyi veya Selefî

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Birey ve Toplum Sorunları Anabilim Dalı,
tahirdagci@kmu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-5520-5164

[1] Mehmet Zeki İşcan, "Tarih Boyunca Selefî Söylem", *İlahiyat Akademi* 1-2 (Ekim 2015), 1-14; Mehmed Zahid Tığlıoğlu, "Tekfir, Teşbih ve Tecsim Bağlamında Selefî-Vahhabî Söylemin Çıkmazları", *Marife Dini Araştırmalar Dergis*i 21/1 (Haziran 2021), 205-229.

[2] Din Sosyoloji bilim dalında yapılmış çalışmalardan birkaçı şunlardır: Ayşe Çelik Sağır, "*Türkiye'de Günümüz Dini Köktenciliğinin İdeolojisi: Tevhid Dersleri ve Selefiyye Siteleri Örneği*" (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013); Halil Aydınalp. "Kural Dışı Dini Bir Yönelim Olarak Çağdaş Tekfir İdeolojisini Anlamak", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2014); Tahir Dağcı, *Selefî Söylemin Devlet Anlayışı: Palevi Örneği* (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019); Nazırhan Şener, *Türkiye'de Dinin Selefî İnşası* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

KAYNAKÇA

Altun, Bekir. *Selefîlik-Vehhabîlik ve Türkiye'deki Faaliyetleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Apak, Adem. İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Selefîlik Kavramlarının Anlam Serüveni. *Tarihte ve Günümüzde Selefîlik Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*. 39-50. (2013).

Aydınalp, Halil. *Yüksek Din Öğretimi ve Dini Köktencilik*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011.

Aydınalp, Halil. "Kural Dışı Dini Bir Yönelim Olarak Çağdaş Tekfir İdeolojisini Anlamak". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2014), 5-36.

Bozkurt, M. İlyas. "Selefîliğin Tarihsel Gelişimi ve Felsefi Altyapısı". *Tesam Akademi Dergisi* 3/1 (Şubat 2016), 9-50.

Büyükkara, Mehmet Ali. "Günümüzde Selefîlik ve İslamî Hareketlere Olan Etkisi". *Tarihte ve Günümüzde Selefîlik (İSAV Sempozyumu*). ed. Ahmet Kavas. 485-524. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.

Dağcı, Tahir. "Selefi Grupların Sosyalleşme Alanları". *International Social Sciences Studies Journal* 9/115 (2023), 8540-8549.

Dağcı, Tahir. *Selefî Söylemin Devlet Anlayışı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Ebu Muhammed, el-Makdisi. *Demokrasi Bir Dindir*. Konya: Şehadet Yayınları, 2014.

Ebu Sehran es-Suri. *Cennete Davet Var*. Konya Şehadet Yayınları, 2014

Evkuran, Mehmet. "Bir Kriz Teolojisi ve Toplumsal Hareket Olarak Selefîlik". *İlahiyat Akademi Dergis*i 1/2 (Ekim 2015), 71-90.

Furkan, Faruk. *La İlahe İllallah Ne Demek Biliyor musun?* Konya: Neda Kitabevi, 2014.

Gezenler, Murat. *Hakimiyet Mefhumu*. Konya: Şehadet Yayınları, 2010.

Haliloğlu, İsmail. *Büyük Şirkte Cehalet*. İstanbul: Nakil Yayınları, 2014.

İşcan, Mehmet Zeki. "Selefîliğin Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan". *Tarihte ve Günümüzde Selefîlik.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.

İşcan, Mehmet Zeki. "Tarih Boyunca Selefî Söylem." *İlahiyat Akademi* 1/2 (Ekim 2015), 1-14.

Kocaoğlu, Canip. *Selefîliğin Ortaya Çıkışı ve Bölgesel Etkileri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Ömer Abdurrahman, *İslam Hukukuna Göre Devlet Başkanlarının Çeşitleri ve Hükümleri*. İstanbul: Küresel Kitap, 2017.

Sancar, Faruk. "Selefîlik Bir Mezhep mi Yoksa Bir Düşünme Tarzı mı? Selefî Düşüncenin Şifrelerine Şifrelerine Dair Bir Değerlendirme". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/3 (2015), 21-49.

Sağır, Ayşe Çelik. *Türkiye'de Günümüz Dini Köktenciliğinin İdeolojisi: Tevhid Dersleri ve Selefiyye Siteleri Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Sarmış, Mustafa. "Selefî Din Anlayışlarının Psiko-Sosyal Olumsuz Yansımaları". *Eskiyeni* 44 (Eylül 2021), 433-460.

Şami, Abdullah Furkan. *İslam Hukukunda Riddet*. çev. Salih Ardıçgil, 2010

Şener, Nazırhan. *Türkiye'de Dinin Selefî İnşası*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Taşdelen, Mehmet. "Cihadî Selefîlik Bağlamında Neo-selefîliğe Eleştirel Yaklaşım". *Dergiabant* 10/1 (Mayıs 2022), 71-94. https://doi.org/10.33931/dergiabant.1062504

Tığlıoğlu, Mehmet Zahid. "Tekfir, Teşbih ve Tecsim Bağlamında Selefî-Vahhabî Söylemin Çıkmazları". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 21/1 (Haziran 2021), 205-229. https://doi.org/10.33420/marife.883987

Türkoğlu, Harun. "İslam Mezhepleri Tarihi VI. Ulusal Koordinasyon Toplantısı ve Bütün Yönleriyle Selefîlik Çalıştayı". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (Nisan 2016), 187- 96.

Uzun, Necmi. *Türkiye'de İslamcı Hareket Gelişimi, İlişkileri, Ayrılıkları ve Dönüşümü*. İstanbul: Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Yılmaz, Sabri. Bir Akıl Tutulması Modeli: Ehl-i Hadis'ten DAİŞ'e Selefîlik. *Uluslararası Multidisipliner Kongre.* 1/42-48. Antalya: 2016.

YENİ BİR ARAYIŞ OLARAK "KUR'AN İSLAMI"*

*Filiz ORHAN ÇAĞLAYAN***

GİRİŞ

Hızlı alt üst oluşların yaşandığı modern dönemde kurumsal dine olan güvenin sarsılması, dinin yok olacağı iddiasındaki sekülerleşme tezini boşa çıkararak İslam dünyasında alternatif modernliklere kapı aralamıştır. "Kur'an İslamı" fenomeni de son iki yüz yıldır modern paradigmayla yüzleşmek durumunda kalmış olan Türkiye'de Müslümanların kaynakları ve bugüne kadar getirdiği birikimiyle (gelenek) hesaplaşarak kökenlere yönelme şemsiyesi altında (kaynaklara dönüş) verili durumu meşrulaştırma çabasını temsil etmektedir. Tarihsel temelleri, modern dünyayla karşılaşmanın etkisiyle İslam dünyasının Batı'nın gerisinde kalmasının nedenleri üzerine düşünmeye başladığı İslamcılık tarafından atılmıştır. Kur'an İslamı, bugün tarihsel kökenleri olan İslamcılıkla ilişkisini büyük ölçüde yitirmiş, otoritelerden bağımsız olarak bireysel bir çerçeveye evrilmiş bulunmaktadır. Bu araştırmanın amacı, modern bir fenomen olan Kur'an İslamı'nın gelenek ve moderniteye ilişkin sorgulamalarının tarihsel kökenleri olan İslamcılıkla ilişkisini ortaya koyma, Kur'an İslamı'nın kendisini bir söylem olarak inşa etme süreçlerini ifade etmektir. Araştırmada söylemle ilgili yazılı kaynakların incelenmesi şeklinde çoklu veri toplama araçlarına başvurularak betimsel bir yol izlenmiştir. Müslümanların son iki yüzyıldır içinde bulunduğu modern toplumsal gerçeklik karşı-

---

* Bu çalışma, yazarın doktora tezinden üretilmiştir. Bk. Filiz Orhan, *Türkiye'de Kur'an İslamı Arayışları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

** Dr., Din Hizmetleri Uzmanı, f.l.z77@hotmail.com | ORCID: 0000-0002-1626-8509

önemli bir gelişmeyken metni kayıtlayacak kaynaklardan uzak doğrudan metinden hareket etme, Kur'an yorumunda birtakım açılımlar sağlasa da Kur'an'ı üzerinde uzlaşılan manalardan yoksun keyfi, bireysel yorumlara açık hale getirmektedir.

KAYNAKÇA

Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler.* çev. İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

Bayındır, Abdülaziz. *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015.

Cihangir, Sonia. *Sonsuz Rahmet*. İstanbul: A7 Kitap Yayınları, 2018.

Coşkun, Hasan. "Dini Gruplar Sosyolojisi". ed. Emine Öztürk. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi Yayınları 2020.

Cragg, Kenneth. *The Event of the Quran: Islam in its Scripture*. London: Oneworld Publics, 1994.

Dijk, T. Van. "Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı bir Yaklaşım". çev. Barış Çoban ve Zeynep Özaslan. *Söylem ve İdeoloji-Mitoloji-Din-İdeoloji.* 14-109. İstanbul: Su Yayınları, 2003.

Göle, Nilüfer. *İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri*. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

İhtiyar, Neşe. "Televangelism and the Case of Yasar Nuri Ozturk". *Isim Newspaper* 9/2 (2002).

Özkurt, Seyfullah (ed.). *İslamcılık Öldü Mü*?. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2012.

Khalifa, Reşad. *Quran, Hadith and Islam*. Tucson: Islamic Productions, 1982.

Mattson, Ingrid. *The Story of the Quran. Its History and Place in Muslim Life*. Amerika: Blackwell Publishing, 2008.

Orhan, Filiz. *Türkiye'de Kur'an İslamı Arayışları.* Ankara: Fecr, 2022.

Orhan, Filiz. "Tedavüldeki Sünnet". ed. Mustafa Tekin. *Sünnet Sosyolojisi*. Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2022.

Özsoy, Ömer. "Çağdaş Kur'an(lar) Üretimi- Karı Dövme Olgusu Bağlamında Nisa 34 Örneği". *İslamiyat Dergisi* 5/1 (2002), 111-124.

Subaşı, Necdet. *Ara Dönem Din Politikaları*. İstanbul: Tezkire Yayınları, 2017.

Sülün, Murat. *Türk Toplumunun Kur'an Kültürü.* İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.

Toker, İhsan. *Teolojik Bir İnşa Olarak Laiklik*. Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2009.

Yılmaz, Hakkı. *Nüzul Sırasına Göre Tebyinu'l-Kur'an*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2009.

Yüksel, Edip. *Mesaj Kur'an Çevirisi*. Erişim 27 Eylül 2023. https://www.kuranmeali.com/Aciklama.php?meal=edip&sureno=42&ayet=38

NURCU GRUPLAR ARASI YAŞ ve MEDYALAŞMA FARKLILIĞINA DAİR NİTEL BİR ANALİZ

Hasan SARI[*]

GİRİŞ

2000'lerden itibaren etkisi yoğun şekilde hissedilen dijitalleşme süreçleri, teknolojinin iletişimi hızlandırıp kolaylaştırmasıyla günlük yaşamımızın neredeyse her alanında görünür olmuştur. Günlük yaşamın dinden ayrılamayacağı gerçeği ile dini gruplaşmanın doğasına da tesir eden bu değişim, bir kolektivite içerisindeki inanç kardeşliğini ne yönde etkilemektedir? Dijitalle sonradan tanışanlarla dijital içinde doğan kuşağın grup oluşturma pratikleri nasıl farklılaşmaktadır? Bu çalışmada aynı dini ekol içerisinde yaşanan, yaşa dayalı kültür farklılaşması gözlemlenmek istenmiştir. *Risale-i Nur* adı verilen kitapların merkeze alınması sebebiyle temelde bir metin cemaati olan Nurculuğun geleneksel ve yeni kuşak oluşumlarında medyanın kullanım biçimine odaklanılmıştır. Ortak bir öğretinin paylaşıldığı Nur Cemaati'nde, dışarıdan gelen bir unsur olarak yeni çağın koşullarını dayatan medya teknolojilerinin cemaat pratiklerinde ne şekilde değişimler yaşattığı bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Öyle anlaşılıyor ki Türkiye'de seküler-dindar geriliminden başka dindarlar arasındaki tartışmalar ve karşılaşmalar da ayrıca analizi hak etmektedir. Tek din görüşü olmasa da bugün Sünni öğreti; merkeze yakınlığı, etkinliği ve yaygınlığı ile çok sayıda grup tarafından temsil edilmektedir. Bunun yanı sıra son dönemde

[*] Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, hasanalperen0133@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6355-4516

ları edinimiyle postmodern kültüre kolayca angaje olurken geleneksel kuşak, doğallıktan (fıtrîlikten) uzaklaşıldığı endişesiyle ve bazı medyatik rezervlerle "normal gidişatın fevkinde" gördükleri bu eğilime direniş sergilemektedir.

KAYNAKÇA

Akgündüz, Ahmet. ""Derin Diyanetin Gizli Raporu ve Risale-i Nurla Alakalı Çürük İddialarına Cevaplar (II)". *Facebook*. 08 Mayıs 2019. Erişim 23 Temmuz 2023. https://www.facebook.com/Prof.AhmetAkgunduz/posts/10157087601484043/

Anıl, Hatice Alev. *Kültürel Değişme Açısından Kuşaklar Arası Çatışma*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Avcı, Hatice. *İki Dünya Arasında: İstanbul'da Dindar Üniversite Gençligi*. İletişim Yayınları, 2018.

Baudrillard, Jean. *Simülakrlar ve Simülasyon*. Ankara: Doğu-Batı, 2010.

Bilgiseven, Amiran Kurtkan. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1985.

Campbell, Heidi. *Digital Judaism: Jewish Negotiations with Digital Media and Culture*. New York: Routledge, 2015.

Çamlıca, Sait. *Teknoloji Çağında Cemaatlerin Bağlama Problemi*. İstanbul: Okuyorum Yayınları, 2014.

Çuhadar, Mustafa. "Davetten Rekabete Dijital Dünyada Din". *Diyanet Aile Dergisi* 55 (2023), 12-15.

Darıcı, Elif. "Çözülemeyen Kuşak Denklemi: X≠Y≠Z". Gzt. (09 Ağustos 2021). Erişim 06 Ağustos 2022. https://www.gzt.com/nihayet/cozulemeyen-kusak-denklemi-xyz-3567159

Demiryürek, Ahmet Selim. *Dini Gruplarda Adanma: Meşveret Cemaatinde "Vakıflık"*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Görentaş, Netice. "Medya Aracılığıyla Yapılan İslâmî Tebliğde "Popülist İşleyiş"". *Köprü Dergisi* 151 (2020), 47-58.

Haberli, Mehmet. "Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/3 (Eylül 2012), 118-134.

Helland, Christopher. "Online Religion as Lived Religion. Methodological Issues in the Study of Religious Participation on the Internet". *Heidelberg Journal of Religions on the Internet* 1/1 (2005). https://doi.org/10.11588/HEIDOK.00005823

Karaflogka, Anastasia. "Religious Discourse and Cyberspace". *Religion* 32/4 (2002), 279-291.

Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.

Kıranşal, Abdülaziz. *Sosyal Medya İlmihali*. Ankara: MGV Yayınları, 2015.

Kirman, M. Ali. *Yeni Dinî Hareketler Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.

Kortti, Jukka. "The Problem of Generations and Media History". *Broadband Society and Generational Changes*. ed. Fausto Colombo - Leopoldina Fortunati. 66-93. Participation in Broadband Society 5. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang, 2011.

Kozinets, Robert. *Netnography: Redefined.* London: SAGE Publications, 2015.

Kurt, Adile ASKIM vd. "The Current State of Digitalization: Digital Native, Digital Immigrant and Digital Settler". *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 46/1 (Mayıs 2013), 1-22. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001271

Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlügü.* çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayinlari, 2009.

NUR SÖZ. "Hüsnü Ağabey'den Sözler Köşkü, Hayalhanem, Maksat 114, Kafile, Çınaraltı vb. oluşumlara ciddi ikazlar". Video. *YouTube*. 18 Ekim 2019. Erişim 03 Ağustos 2022. https://www. youtube.com/watch?v=Q_IMuDxKWmI

Nursî, Said. *Bedizzaman Said Nursî Tarihçe-i Hayatı*. İstanbul: Envar Neşriyat, 1996.

Nursi, Said. "Emirdağ Lâhikası". *Risale-i Nur Külliyatı*. 2016. Erişim 22 Eylül 2022. https://kulliyat.risaleinurenstitusu.org/emirdag-lahikasi/takdim/11

Nursî, Said. *Kastamonu Lahikası*. İstanbul: Envar Neşriyat, 1993. https://kulliyat.risaleinurenstitusu.org

Okumuş, Ejder. *Din ve Toplumsal Çatışma*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.

Özbolat, Abdullah. *Kapitalizme Eklemlenme: Dindar Orta Sınıfta Tüketim Kültürü*. Adana: Karahan Kitabevi, 2015.

Özdalga, Elisabeth. *İslâmcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif*. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı., 2015.

Park, Robert Ezra. *Rekabet ve Çatışma, Sosyoloji Bilimine Giriş III*. çev. Gökçe İnan Yağlı. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018.

Prensky, Marc. "Digital Natives, Digital Imigrants". *On The Horizon* 9/5 (Kasım 2001).

Rheingold, Howard. *The Virtual Community: Homesteading On the Electronic Frontier*. Addison-Wesley Publishing Company, 1993. https://dlc.dlib.indiana.edu

Sarmış, Mustafa. "Dinî Gruplarda Hegemonik İşleyiş Mekanizması". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 63/1 (2022), 321-354.

Şişman, Mehmet. *Örgütler ve Kültürler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2014.

Tezcan, Mahmut. *Gençlik Kültür ve Toplum*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2015.

Torunoğlu, İhsan. "Risale-i Nur Orjinli Cemaat Tarzının Bir Kaynağı Olarak İhlâs Risalesi". *Köprü Dergisi* 122 (Nisan 2013). https://www.koprudergisi.com/bahar-2013/risale-i-nur-orjinli-cemaat-tarzininbir-kaynagi-olarak-ihlas-risalesi/

Wach, Joachim. *Din Sosyolojisine Giriş*. çev. Battal İnandı. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987.

Yamaç, Muhammed. "Sosyal Medyada Dini Topluluklar". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 4/1 (Haziran 2020), 101-122.

Yapıcı, Asım - Albayrak, Kadir. "Ötekini Algılama Bağlamında Dinî Gruplar Arası İlişkiler". *Dini Araştırmalar* 5/14 (Haziran 2002).

Yıldırım, Oktay. *Diyanet'in Tarikatlar Raporu*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2019.

Yıldız, Nureddin. *İnternet Fıkhı*. Istanbul: Tahlil Yayınları, 2018.

DİNSEL BİR KARŞI KÜLTÜR GRUBU OLARAK ADNAN OKTAR GRUBU VE GRUBUN 'KADIN' SÖYLEMİ

Rüveyda ÇINAR[*]
Hilal Nur ŞENOL[**]

GİRİŞ

Türkiye, dinamik toplumsal yapıları, tarihi süreçleri ve kültürel çeşitliliğiyle tanınan bir ülkedir. Bu çeşitlilik içerisinde dini hareketlerin yeri ve etkisi, özellikle son yıllarda daha fazla önem kazanmıştır. Bu hareketlerden Adnan Oktar grubu, 1980'lerden itibaren Türkiye'de önemli bir etkinliğe sahip olan ve dini bir karşı kültür grubu olarak tanımlanan bir yapıdır. Ancak bu grubun, sadece genel dini tebliğlerinin ötesinde kadına yönelik özgül söylemiyle de dikkat çektiği görülmektedir. Kadının toplumsal konumu ve rolleri hem global hem de ulusal arenada sıkça tartışılan kavramlardan biridir. Türkiye'de kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği hem toplumun geneli için hem de dini hareketler için önemli bir meseledir. Bu nedenle, Adnan Oktar grubunun kadın söyleminin, Türkiye'deki genel kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmalarındaki yeri ve etkisi, bu çalışmada ele alınan ana konulardan biridir. Araştırma, Adnan Oktar grubunun kadın söyleminin ana hatlarını ve bu söylemin grup içerisinde ve dışında nasıl işlediğini, nasıl anlaşıldığını ve eleştirilere nasıl karşılık verdiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

[*] Ar. Gör., Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Bilimleri Anabilim Dalı | ORCID: 0000- 0002-4026-2342
[**] Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı | ORCID: 0000-0002-1339-6505

lunmakta; özellikle Adnan Oktar'ın kitaplarındaki açıklamalarla grup içi faaliyetler arasındaki bu tezat, bu örtüşmezliği daha da belirgin kılmaktadır. Grup, vitrinde topluma sunulan imajı ile backstage, yani arka planda gerçekte ne oldukları arasında büyük bir tezat göstermektedir. 2018'deki tutuklama kararı sonrasında ortaya çıkan bilgiler, grubun kamusal alanda sergilediği imaj ile özeldeki pratiği arasındaki bu tezadı net bir şekilde göstermektedir. Grubun kadınlara yönelik uygulamaları, dini tutumları ve liderlerinin özel hayatıyla ilgili basına yansıyan bilgiler, hareketin dışa sunduğu imajla uyumsuz görünmektedir. Kamuoyunda dile getirilen iddialar, grubun kadın söylemleriyle ve imajıyla bağdaşmayan eylemler içerisinde olduğunu öne sürmektedir: Özellikle kadın müritlerin sosyal medya paylaşımları ve iddia edilen şiddet ve istismar vakaları bu tezatları destekler niteliktedir. Basına yansıyanlar, Adnan Oktar'ın karizmatik liderliğinin, grup içinde çifte standartlar oluşturduğunu göstermektedir. Oktar grubu, dışa dindar ve muhafazakâr bir imaj sunmayı tercih ederken, iddialara göre, bu imajın zıttında bir yaşam sürmektedir. Bu çelişki, toplumun dini duyarlılıklarını kullanma ve daha fazla müntesip kazanma amacını işaret edebilir. Adnan Oktar hareketi, dinsel bir karşı kültür grubu olarak dominant kültüre uyum sağlama çabasında, kamuoyundaki iddialara göre bu uyumu sağlayamamıştır. Adnan Oktar grubunun toplumsal değerlerle oynaması, kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği yorumunu akla getirmekte ve bu çifte standartlı yaklaşımı, onun bir "karşı-kültür" grubu olarak nitelendirilmesini sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Alıcı, Mustafa. "Yeni Dini Hareketlerin Klasik Dinlerden Farkı: Post Modern Paganizm Geleneksel Dindarlığa Karşı". *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 5/13 (2017), 23-32.

Arat, Yeşim. "Toward a Democratic Society: The Women's Movement in Turkey in the 1980s". *Women's Studies International Forum* 17/2-3 (1994), 241-248.

Barker, Eileen. *The Making of a Moonie: Choice or Brainwashing*. Oxford: Blackwell Publishing, 1984.

Başkan, Birol. *From Religious Empires to Secular States: State Secularization in Turkey, Iran, and Russia*. New York: Routledge, 2016.

Çınar, Rüveyda. *Orta Çağ İslam Kültüründe Kadın Algısı: Kitabu'n-Nisa Literatürü Örneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Ergün, Kürşad Kaan. "Dini Kültlerde Terör Örgütüne Dönüşme Potansiyeli: Aum Shinrikyo Vakası". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* 2 (2021), 196-207.

Gelder, Ken. *Subcultures: Cultural Histories and Social Practice*. London: Routledge, 2007.

Göle, Nilüfer. *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*. Michigan: University of Michigan Press, 1997.

Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları, 1987.

Hebdige, Dick. *Subculture: The Meaning of Style*. London: Methuen, 1979.

İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi: 1300-1600*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1973.

Kandiyoti, Deniz. "Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case". *Feminist Studies* 13/2 (1987), 317-338.

Keyder, Çağlar. *State and Class in Turkey: A Study in Capitalist Development*. London: Verso, 1987.

Kirman, Mehmet Ali. *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*. Ankara: Birleşik Yayınevi, 2010.

Kozluklu, Fuat. *Kod Adı: Sapkın*. İstanbul: Kopernik Kitap, 2019.

Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2015.

Poyraz, Ergün. *Adnan Oktar'ın Gerçek Yüzü*. İstanbul: İleri Yayınları, 2018.

Tiryaki, Hakan. *Yeni Dini Hareketler Bağlamında Adnan Oktar Cemaati*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

White, Jenny. *Islamist Mobilization in Turkey: A Study in Vernacular Politics*. Washington: University of Washington Press, 2002.

Yavuz, M. Hakan. *Islamic Political Identity in Turkey*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Zürcher, Erik-Jan. *Turkey: A Modern History*. London: I. B. Tauris, 2004.

Web Erişim

aa.com.tr, "Ayça Pars: Oktar Grubunun Bilinmeyenlerini Anlattı." Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ayca-pars-oktar-grubunun-bilinmeyenlerini-anlatti/1260921.

birgun.net, "Adnan Oktar: Bütün Kadınlara Aşığım Ama Bu Allah Aşkı." Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.birgun.net/haber/adnan-oktar-butun-kadinlara-asigim-ama-bu-allah-aski-270953.

euronews.com, "Adnan Oktar Kimdir? Hoca Grubu Kedicikler Neden Şimdi Dokunuldu?" Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://tr.euronews.com/2019/09/17/video-adnan-oktar-kimdir-hoca-grubu-kedicikler-neden-simdi-dokunuldu-tayfun-atay-anlatiyor.

gazeteduvar.com.tr, "Adnan Oktar: Nereden Nereye?" Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/09/16/adnan-oktarnereden-nereye-1-sadece-vucut-cizen-resim-ogrencisi-mehdi-oluyor.

haberturk.com, "Teke Tek: Adnan Oktar Çevresindekileri Nasıl Etkiliyor?" Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://tv.haberturk.com/tv/programlar/video/teke-tek-16-temmuz-2018-adnan-oktar-cevresindekileri-nasil-etkiliyor/514384.

harunyahya.info, "Dünya Tarihi İçerisinde Genellikle Kadınlara Dünyayı Cehenneme Çevirmişler." Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/dunya-tarihi-icerisinde-genellikle-kadinlara-dunyayi-cehenneme-cevirmisler-kadin-olarak-dunyaya-geld.

harunyahya.info, "Kadın Bir Sanat Eseridir, Allah'ın Yarattığı En Kibar, En Muhteşem Varlıktır." Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/kadin-bir-sanat-eseridir-allahin-yarattigi-en-kibar-en-muhtesem-en-nazenin-varliktir.

harunyahya.info, "Kadın Hakları, Özgürlük, Demokrasi, Müzik, Resim, Sanat, Heykel, Güzel Olan Her Şeye Hükümet Sahip Çıksın." Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/ alintitlar/kadin-haklari-ozgurluk-demokrasi-muzik-resim-sanat-heykel-guzel-olan-her-seye-hukumet-sahip-ciksin-k.

harunyahya.info, "Komünizm, Faşizm, Vahşi Kapitalizm, Satanizm, Sapkın Olan Her Türlü Düşünce Deccalin Evlatlarıdır." Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/ komunizm-fasizm-vahsi-kapitalizm-satanizm-sapkin-olan-her-turlu-dusunce-deccalin-evlatlaridir-deccal.

harunyahya.info, "Komünizm Kadınların Neşesini ve Güzelliğini Elinde Alan Bir Sistemdir." Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/komunizm-kadinlarin-nesesini-ve-guzelligini-elinden-alan-bir-sistemdir.

harunyahya.info, "Yobazlık, Komünizmin Gelişmesi İçin Benzini Etkisi Yapan Bir Yapıdır." Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/yobazlik-komunizmin-gelismesi-icin-muazzam-benzin-etkisi-yapan-bir-yapidir-kadin-dusmani-hurriyet-du.

harunyahya.info, "Gelenekçi Ortodoks Sistemde Kadınlar Aleyhine Yüzlerce İfade Var." Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/gelenekci-ortodoks-sistemde-kadinlar-aleyhine-yuzlerce-ifade-var-darwinist-sistem-de-kadini-hayvanla.

harunyahya.info, "Bağnazlar Kadını Şeytan Gibi Görüyorlar." Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/bagnazlar-kadini-seytan-gibi-goruyorlar-erkekleri-batiran- aileleri-cokerten-insanlara-zarar-veren-gu.

harunyahya.info, "Darwin Kadınlar İçin Gelişimini Tamamlamamış Hayvandır Diyor." Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www. harunyahya.info/alintilar/darwin-kadinlar-icin-gelisimini-tamamlamamis-hayvandir-diyor-gelenekci-ortodoks- sistem-de-kadinlar-i

harunyahya.info, "Müslüman Çekici Olacak, Cazibeli Olacak", A9 TV, 24 Haziran 2012. Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/musluman-cekici-olacak-cazibeli-olacak- cekici-olmak-haram-degildir-cazibeli-olmak-haram-degildir-fah.

harunyahya.info, "Cinselliği Korkunç Gösterip Ahlak Bozukluğu Olarak Algılıyorlar", A9 TV, 16 Ekim 2017. Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/cinselligi- kor-kor-kunc-gosterip-ahlak-bozuklugu-olarak-algiliyorlar-bir-tabu-olusturmuslar-helal-olan-ci.

harunyahya.info, "Kadına İltifat Allah'a İltifattır, Övgülerin Tamamı Allah'adır", A9 TV, 3 Kasım 2017. Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/kadina-iltifat-allaha-iltifattir-ovgulerin-tamami-allahadir-kadina-sevgi-allaha-sevgidir-sevgi-sozcu.

harunyahya.info, "Kadının Güzel Olmasını Suç Görüyorlar", A9 TV, 15 Ekim 2017. Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/kadinin-guzel-olmasini-bakimli-ve-cazibeli-olmasini-suc-goruyorlar-helal-olan-cinselligi-suc-olarak-

harunyahya.info, "Kur'an'da Başörtüsü Değil, Kadının Gerekli Gördüğü Durumda Kendisini Korumak İçin Geçici Olarak Çarşaf". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/ alintilar/kuranda-basortusu-degil-kadinin-gerekli-gordugu-durumda-kendisini-korumak-icin-gecici-olarak-carsaf-.

harunyahya.info, "Kadın Güzelliği ve Özgürlüğü Homoseksüelliği Dağıtır". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/kadin-guzelligi-ve-ozgurlugu-homoseksuelligi-darmadagin-eder-kadin-guzelliginin-oldugu-yerde-homosek.

harunyahya.info, "Bazı İnsanların Bilinçaltında Din İçin Acı Çekmek Gerekir". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/bazi-insanlarin-bilinc-altinda-din-icin-aci-cekmek-gerekir-gulmemek-eglenmemek-gerekir-yoksa-cennete.

harunyahya.info, "Deccaliyet Tarih Boyunca Kadınları Hedef Almış". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/ alintilar/deccaliyet-tarih-boyunca-kadinlari-hedef-almis-hindistanda-kocasi-oldugunde-karisini-da-canli-canli-.

harunyahya.info, "Özellikle Ortadoğu Ülkelerinde ve Dünyanın Birçok Yerinde Kadına Çok Yanlış ve Garip Bir Bakış Açısı". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/ alintilar/ozellikle-ortadogu-ulkelerinde-ve-dunyanin-bir-cok-yerinde-kadina-cok-yanlis-ve-garip-bir-bakis-acis.

harunyahya.info, "Bağnazlıktan Millet Bıktı: Taşlayarak Kadın Öldürmeler, Namaz Kılmayanı Kesmeler". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/bagnazliktan-millet-bikti-taslayarak-kadin-oldurmeler-namaz-kilmayani-kesmeler-korkunc-bir-islam-anl.

harunyahya.info, "Kur'an'da Kadını Dövme Hükmü Yoktur", A9 TV, 11 Mart 2018. Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/kuranda-kadini-dovme-hukmu-yoktur-allah-esler-arasinda-bir-anlasmazlik-oldugunda-once-konusun-sonra-.

harunyahya.info, "Plaja Giden Bikinili Kadınlarla Aynı Ortamlarda Bulunan Bazı Kişilerin Dekolteye Karşı Samimiyetsiz", A9 TV, 23 Temmuz 2017. Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/plaja-giden-bikinili-kadinlarla-ayni-ortamlarda-bulunan-bazi-kisilerin-dekolteye-karsi-samimiyetsiz-.

harunyahya.info, "Peygamberimiz (sav) Mehdi Devrinde Kadınların Alabildiğine Özgür Olacağını Bildirmiştir". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/peygamberimiz-sav-mehdi-devrinde-kadinlarin-alabildigine-ozgur-olacagini-bildirmistir.

harunyahya.info, "İslam Aleminin ve Dünyanın Yaşadığı Sorunlara Mehdiyet Dışında Bir Çözüm Yok: Mehdiyet Müslüman Alemi". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/ alintilar/islam-aleminin-ve-dunyanin-yasadigi-sorunlara-mehdiyet-disinda-bir-cozum-yok-mehdiyet-musluman-alemi.

harunyahya.info, "Bizim Merhamet, Sevgi, Dostluk Anlayışımız Kur'ana Dayalı Olduğu ve Bu Konuda Kararlı Olduğumuz İçin İn". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/bizim-merhamet-sevgi-dostluk-anlayisimiz-kurana-dayali-oldugu-ve-bu-konuda-kararli-oldugumuz-icin-in.

harunyahya.info, "Dünyanın Huzurunu Elinde Aldılar: Kadınların Elinde Özgürlüğü Aldılar, Sanatı Öldürdüler". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/dunyanin-huzurunu-elinden-aldilar-kadinlarin-elinden-ozgurlugu-aldilar-sanati-oldurduler-yeni-bir-sa.

harunyahya.info, "Kadın Özgürlüğü, Fikir Özgürlüğü, İfade Özgürlüğü Konusunda Türkiye'de Güzel Bir Modeliz". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/kadin-ozgurlugu-fikir-ozgurlugu-ifade-ozgurlugu-konusunda-turkiyede-guzel-bir-modeliz-dayanak-noktas.

harunyahya.info, "Kadınları Namazdan, Abdestten, İslam'dan Uzak Tutmayı Adeta Marifet Sanıyorlar". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/kadinlari-namazdan-abdesten-islamdan-uzak-tutmayi-adeta-marifet-saniyorlar-bu-anlayis-peygamberimiz.

harunyahya.info, "Erkeklerin Hakim Güç Olduğuna, Kadınların Aklı Zayıf Her An Her Şeyi Yapabilecek Tehlikeli Varlık Olduğuna". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/ alintilar/erkeklerin-hakim-guc-olduguna-kadinlarin-akli-zayif-her-an-her-seyi-yapabilecek-tehlikeli-varlik-old.

harunyahya.info, "Binlerce Yıldır Erkek Hakim Bir Düzen Oluşturmuşlar". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/binlerce-yildir-erkek-hakim-bir-duzen-olusturmuslar-tum-sistemi-kadini-ezmek-uzerine-kurmuslar-mehdi.

harunyahya.info, "Kadınlar Onuru, Şerefi, Namusu Çok İyi Bilir". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/ alintilar/kadinlar-onuru-serefi-namusu-cok-iyi-bilir-kadini-yonlendirmek-gerekir-dusuncesi-cok-yanlistir-birin.

harunyahya.info, "Mehdi Siyasete Karışmaz: Sevgiyi Savunan, Kadınların Üzerindeki Baskıyı Kaldıran". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/mehdi-siyasete-karismaz- sevgiyi-savunan-kadinlarin-uzerindeki-baskiyi-kaldiran-dunyanin-mamur-olmasi.

harunyahya.info, "Hz. Mehdi (as) İllaki Kadınlara Değer Vermeyi Kabul Ettirecek". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.harunyahya.info/alintilar/hz-mehdi-as-illaki-kadinlara-deger-vermeyi-kabul-ettirecek-kadinlarin-kiymetini-bilmeyi-insanlara-go.

youtube.com, "Adnan Oktar'ın Kara Kediciği!" Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.youtube.com/watch?v=OLKHIemady4.

youtube.com, "Fuat Kozluklu, Adnan Oktar Örgütünün Bilinmeyenlerini Anlattı." Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://youtu.be/XfXxn3-5iKk.

youtube.com, "Eski Kedicik Ceylan Özgül'den Adnan Oktar Hakkında Flaş İddialar." Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.youtube.com/watch?v=0UqgSsrtCrU.

youtube.com, "Eski Kediciklerin Bir Günü Nasıl Geçiyordu Ceylan Özgül Açıkladı!" Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www. youtube.com/watch?v=5rtIMevcZwY.

youtube.com, "Kadınların Dekolte Olmasının Kuran'a Göre Yeri - Adnan Oktar". Erişim tarihi: 25 Eylül 2023, https://www.youtube.com/watch?v=amw6gpqjskQ.

IR | INTERNATIONAL**RELATIONS**

Uİ | ULUSLARARASI**İLİŞKİLER**

Academic Journal

Volume 20, Number 79, 2023

ULUSLARARASI **İLİŞKİLER** | INTERNATIONAL **RELATIONS**
is a peer-reviewed quarterly journal,
published in cooperation with International Relations Council of Turkey

ULUSLARARASI **İLİŞKİLER** | INTERNATIONAL **RELATIONS** is currently noted in;

Social Sciences Citation Index (SSCI),
Social Scisearch, Journal Citation Reports/Social Sciences Edition

Elsevier Scopus Index,
International Bibliography of the Social Sciences (IBSS),
International Political Science Abstracts (IPSA),
PAIS International,
International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences (IBR), International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences (IBZ),

Cambridge Scientific Abstracts-CSA (Sociological Abstracts, Social Services Abstracts, Worldwide Political Science Abstracts & Linguistics and Language Behavior Abstracts)

Columbia International Affairs Online (CIAO), EBSCO, Gale-Cengage,
Elsevier Bibliographic Databases (GEOBASE, Mosby's Index, SciVerseScopus),

Index Islamicus, ABCD Index, Women's Studies International, Ulrich's Periodicals,

Middle Eastern and Central Asian Studies, European Sources Online (ESO), ASCI-Database ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler Endeksi), Başkent Üniversitesi Hukuk Veri Tabanı (Law Database), SOBIAD, TRDizin (TR Index)

ULUSLARARASI **İLİŞKİLER** | INTERNATIONAL **RELATIONS**
Volume 20, No 79, 2023

Special Issue
Russia and Turkey in a Changing Global Order

Guest Editor
Dimitar BECHEV

CONTENTS

Worst of Friends, Best of Rivals: Agency vs Structure in Turkey-Russia Relations 5
Dimitar BECHEV

Relations with Russia in the Context of Turkey's Policy in Constructing its 'Strategic Autonomy' 33
Orhan GAFARLI and Julia ROKNIFARD

The Rise of China and its Interplay with the Russian and Turkish Regimes 51
Adil YILDIZ

Walking A Tightrope: Turkey Between the EU and Russia in the Crimea Crisis 67
S. Sena TÜRKDOĞAN

Russia and Turkey: A Roller Coaster Relationship between Securitization and Cooperation 87
Devrim ŞAHİN and Ahmet SÖZEN

So Similar, Yet So Different: Russia and Turkey in the Western Balkans – The Case of Serbia 105
Vuk VUKSANOVIC

Turkey and the Greater Eurasian Partnership: Opportunities and Challenges in "Amalgamated" Regionalism 123
Gürol BABA and Emre ERŞEN

The Changing Nature of the Natural Gas Trade between Russia and Turkey: The Role of Climate Change and the EU Institutions 143
Halil Burak SAKAL

Russian and Turkish Foreign Policy Think Tanks: Institutional Barriers to Influence over Decision-Making 165
Çağrı ADİL

ULUSLARARASI İLİŞKİLER | INTERNATIONAL RELATIONS

Volume 20, Number 79, 2023, p. 5-31
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1357630

Worst of Friends, Best of Rivals: Agency vs Structure in Turkey-Russia Relations

Dimitar BECHEV
Lecturer, Oxford School of Global and Area Studies, University of Oxford & Visiting Scholar, Carnegie Europe, Brussels
E-Mail: dimitar.bechev@area.ox.ac.uk
Orcid: 0000-0001-9267-7841

ABSTRACT

The article studies the dynamics behind the unprecedented rapprochement between Turkey and Russia since the 2000s. It explains the growing degree of co-operation between Ankara and Moscow through the role of political leadership as well as to Turkey's adjustment to the changing balance of power at the regional and global level. At the same time, the article highlights the competitive aspects of the relationship. It does so with reference to a series of case studies: the war in Syria, Turkey's intervention in Libya since 2019, the purchase of S-400 surface to air missiles, energy security in the Black Sea the Southern Caucasus, and Turkey's response to Russia's full scale invasion of Ukraine in February 2022.

Keywords: theory, history, security, regional conflict, energy

Research Article | Received: 27 March 2023, Last Revision: 30 August 2023, Accepted: 5 September 2023.

Introduction

In the 2010s, Turkish-Russian relations began a roller coaster ride that continues to this day. Ankara and Moscow started the decade as economic and diplomatic partners. Then the war in Syria put them on opposing sides, with tensions boiling over after the Turkish air force downed a Russian Su-24 in November 2015. Following the failed coup in Turkey on July 15, 2016, Presidents Recep Tayyip Erdoğan and Vladimir Putin relaunched ties, championing joint diplomatic initiatives and promoting multi-billion energy projects.[1] Cooperation at the institutional level has been advancing as well. Members of Erdoğan's inner circle such as former Defense Minister Hulusi Akar and Head of the National Intelligence Service (MIT) Hakan Fidan, who was appointed foreign minister in June 2023, are often in Moscow to

1 The frequency of meetings and telephone calls picked up after the summer of 2016 overtaking the number of personal interactions between the Turkish and the US president. Selim Koru, "The Resiliency of Turkey-Russia Relations", *Foreign Policy Research Institute*, 2018, p.15.

The relationship between political parties and foreign policy TTs in Russia and Turkey is not be as strong as in other countries. The institutional and financial weakness of political parties and the reduced role of parliament in foreign policy decision-making in these countries have hindered the development of cooperation between political parties and foreign TTs. Additionally, foreign policy is often considered successful by many people in Russia and Turkey, which means that political parties prioritize addressing socio-economic issues that have a more direct impact on people's lives rather than engaging with foreign policy TTs. To improve the relationship between political parties and foreign policy TTs, it is necessary to increase the influence of political parties on foreign policy decision-making mechanisms through the parliament, and to make the foreign policy decision-making process more pluralistic.

It is important for TTs to have a diverse range of financial resources in order to maintain their intellectual independence, and avoid being influenced by any one group. In Russia, the lack of business interest in TTs, the inefficiency of charitable foundations, and legal restrictions on foreign foundations make these institutions more reliant on government funding. This can potentially compromise their independence, as they feel pressure to align with the views and priorities of the government in order to secure funding. In contrast, in Turkey, the state plays a relatively small role in financing the think tank sector, and TTs are more likely to rely on domestic and foreign funds to meet their financial needs. This diversity of funding sources can help to preserve their independence. However, in the aftermath of the Gezi Park protests, there has been an increase in public control over civil society organizations in Turkey, including foreign funding. This trend may be similar to what has been observed in Russia, where foreign foundations have faced legal restrictions as a source of funding for TTs and other civil society organizations.

In Russia and Turkey the institutional conditions under which TTs operate have created a similar framework, although there are some differences. Given this, it is possible that a similar think tank sector may emerge in other countries with similar political cultures. Under these conditions, a think tank sector may develop that operates under the control of the state through various legal and financial restrictions, is used to some extent in the decision-making process of the state, but is mainly used for public diplomacy activities in both internal and external politics, and is the sole customer for the state's materials produced by these institutions.

Bibliography

Aras, Bülent, Şule Toktaş and Ümit Kurt (2010). *Araştırma Merkezlerinin Yükselişi, Türkiye'de Dış Politika ve Ulusal Güvenlik kültürü*. Ankara, SETA.

Avrupa Komisyonu 2020 Türkiye Raporu. (2020). https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporustrateji_belgesi_2020/turkey_report_30.10.2020.pdf (Accessed 25 July 2023).

Aydın, Mustafa and Sinem Açıkmeşe (2007). "Europeanization through EU Conditionally: Understanding the New Era in Turkish Foreign Policy", *Journal of Southeastern European and Black Sea Studies*, Vol. 9, No 3, p. 263-274.

Bağcı, Hüseyin and Aziz Aydın (2009). "Dünyada ve Türkiye'de Düşünce Kuruluşu Kültürü", Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar (eds.), *Türkiye'de Düşünce Merkezi Kültürünün Oluşum Süreci: Türkiye'de Dış Politika ve Güvenlik Alanındaki Düşünce Merkezleri*. Ankara, Nobel Yayınları, p. 57-125.

Bedir, Umur (2021). "Türkiye'de Düşünce Kuruluşlarının Dış Politika Bağlamında Kamu Diplomasisi İşlevleri", *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, No 6, p. 7-35.

Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları Faaliyetler ve Hedefler. (2023). İstanbul, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.

Güvenç, Serhat (2006). "Türkiye Dış Politikası ve Düşünce Kuruluşları", Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan (eds.), *Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler*. İstanbul, Bağlam Yayınları, p.159-180.

Hale, H. E., and T. J. Colton (2010). "Russians and the Putin-Medvedev 'Tandemocracy' A Survey-Based Portrait of the 2007-2008 Election Season", *Problems of Post-Communism*, Vol. 57, No 2, p. 3-20.

Karaosmanoğlu, Ali L. (2000). "The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey", *Journal of International Affairs*, p. 199-216.

Kelstrup, Jesper Dahl (2016). *The Politics of Think Tanks in Europe*. London and New York, Routledge.

Kınıklıoğlu, Suat (2009). "Türkiye'nin Düşünce Kuruluşları Meselesi", Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar (der.), *Türkiye'de Düşünce Merkezi Kültürünün Oluşum Süreci: Türkiye'de Dış Politika ve Güvenlik Alanındaki Düşünce Merkezleri*. Ankara, Nobel Yayınları, p. 373-377.

Köllner, Patrick et al. (2014). *Towards a Comparative Analysis of International Affairs Think Tanks*.

McGann, James (2016). *The Fifth Estate: Think Tanks, Public Policy, and Governance*. Washington, Brookings Institution Press.

McGann, James G., and Erik C. Johnson (2005). *Comparative Think Tanks, Politics and Public Policy*. Edward Elgar Publishing.

McGann, James G., and Kent R. Weaver. (2000). *Think Tanks and Civil Societies: Catalysts for Ideas and Action*. New Brunswick, NJ, Transaction Publications.

Medvetz, Thomas (2012). *Think tanks in America*. Chicago, University of Chicago Press.

Nachiappan, K. (2013). "Think Tanks and the Knowledge–policy Nexus in China", *Policy and Society*, Vol. 32, No 3, p. 255-265.

Neset, Siri et al. "Turkish Foreign Policy: Structures and Decision-making Processes", *CMI Report*, 2019.3, 2019.

Pautz, Hartwig (2020). *Think Tanks and Policymaking*. Oxford, Oxford Research Encyclopedia of Politics.

Rich, Andrew (2004). *Think Tanks, Public Policy and the Politics of Expertise*. New York, Cambridge University Press.

Sandle, Mark (2004). "Think Tanks, Post Communism and Democracy in Russia and Central and Eastern Europe", Diana Stone and A. Denham (eds.), *Think Tank Traditions: Policy Research and the Politics of Ideas*. Manchester, Manchester University Press, 2004, p. 121-137.

Statement by the Presidential Spokesperson (11 December 2014 - 4 June 2023). Ambassador İbrahim Kalın, on His Visit to Kyiv, the Capital of Ukraine, https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi-sozculugunden/1695/136730/cumhurbaskanligi-sozcusu-buyukelci-ibrahim-kalin-in-ukrayna-nin-baskenti-kiev-e-gerceklestirdigi-ziyarete-iliskin-aciklama (Accessed 13 June 2022).

Stone, Diane, T"hink Tanks and Policy Advice in Countries in Transition", Toru Hashimoto, Stefan Hell and Sang-Woo Nam (eds.), *Public Policy Research and Training in Vietnam*, Tokyo, Asia Development Institute, p. 38-109.

Stone, Diane and A. Denham (eds.) (2004). *Think Tank traditions: Policy Research and the Politics of Ideas*. Manchester, Manchester University Press.

Sözen, Ülker (2022). "Civil Society under Siege in Turkey: Authoritarianism, Polarisation and Counterstrategies", https://www.alternatives-humanitaires.org/en/2022/08/16/civil-society-under-siege-in-turkey-authoritarianism-polarisation-and-counterstrategies/ (Accessed 15 October 2022).

Toktaş, Şule and Bülent Aras (2012). "National Security Culture in Turkey: A Qualitative Study on Think Tanks", *Bilig*, No 61, p. 245-264.

Weaver, R. Kent (1989). "The Changing World of Think Tanks", *PS: Political Science & Politics*, Vol. 22, No 3, p. 563-578.

Yakubovsky, V. B. (1995). "A Short History of Russian Think Tanks", NIRA Review, Winter, 1995.

Аверков, В. В. (2012). Принятие внешнеполитических решений в России [Averkov, V.V. Making Foreign Policy Decisions in Russia],Международные процессы, Vol. 10, No 2, p. 110-123.

Информация по субсидиям [Information on subsidies], https://spending.gov.ru/subsidies/subsidies_list/m

Конституция Российской Федерации [Constitution of the Russian Federation], http://www.constitution.ru/10003000/10003000-6.htm (Accessed 15 June 2022).

Малинова, О. Ю. (2017). Экспертно-аналитические организации и идеологическая конкуренция в современной России. Роль экспертно-аналитических сообществ в формировании общественной повестки дня в современной России [Malinova, O. Yu., Expert-analytical organizations and ideological competition in contemporary Russia. The role of expert-analytical communities in shaping the public agenda in modern Russia], p. 50-70.

Перечень иностранных и международных неправительственных организаций, деятельность которых признана нежелательной на территории Российской,Федерации [List of foreign and international non-governmental organizations, whose activities are recognized as undesirable on the territory of the Russian Federation], https://minjust.gov.ru/ru/documents/7756/ (Accessed 15 June 2022).

Предвыборная Программа [Pre-election Program] , https://spravedlivo.ru/1_82.html

Проекты Фонда президентских грантов [Projects of the Presidential Grants Fund], https://xn--80afcdbalict6afooklqi5o.xn--p1ai/public/application/item?id=ea17b86f-799b-4635-8155-0a1c56f911bc (Accessed 15 June 2022).

Программа Партии[Party Program], https://newpeople.ru/program_newpeople

Совет Безопасности[Security Council], http://www.kremlin.ru/structure/security-council (Accessed 23 April 2020).

Чернышев, Н. И. (2014). "Влияние институционального механизма принятия политических решений в России на формирование курса внешней политики в отношениях с Европейским союзом" [Chernyshev, N. I. The Influence of the Institutional Mechanism of Policy Decision-making on the Formation of the Foreign Policy Course in Relations with the European Union],Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика, Vol. 9, No 3, p. 21-30.

IR | INTERNATIONAL**RELATIONS**

Uİ | ULUSLARARASI**İLİŞKİLER**

Academic Journal

Volume 20, Number 80, 2023

ULUSLARARASI **İLİŞKİLER** | INTERNATIONAL **RELATIONS**
is a peer-reviewed quarterly journal,
published in cooperation with International Relations Council of Turkey

ULUSLARARASI **İLİŞKİLER** | INTERNATIONAL **RELATIONS** is currently noted in;

Social Sciences Citation Index (SSCI),
Social Scisearch, Journal Citation Reports/Social Sciences Edition

Elsevier Scopus Index,
International Bibliography of the Social Sciences (IBSS),
International Political Science Abstracts (IPSA),
PAIS International,
International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences (IBR), International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences (IBZ),

Cambridge Scientific Abstracts-CSA (Sociological Abstracts, Social Services Abstracts, Worldwide Political Science Abstracts & Linguistics and Language Behavior Abstracts)

Columbia International Affairs Online (CIAO), EBSCO, Gale-Cengage,
Elsevier Bibliographic Databases (GEOBASE, Mosby's Index, SciVerseScopus), Energy Science and Technology Database (EDB)

Index Islamicus, ABCD Index, Women's Studies International, Ulrich's Periodicals,

Middle Eastern and Central Asian Studies, European Sources Online (ESO), ASCI-Database
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler Endeksi), Başkent Üniversitesi Hukuk Veri Tabanı (Law Database), SOBIAD, TRDizin (TR Index)

ULUSLARARASI **İLİŞKİLER** | INTERNATIONAL **RELATIONS**
Volume 20, No 80, 2023

CONTENTS

'Welcoming' Guests: The Role of Ideational and Contextual Factors in Public Perceptions About Refugees and Attitudes about Their Integration 5
H. Ege ÖZEN, Aysenur DAL and Efe TOKDEMİR

A Political Economy of Historical Change and Continuity in Turkish Foreign Policy 27
Ş. İnan RÜMA

Dominating the Superpower: A Bounded Rationality Approach to Nuclear Proliferation and Inhibition in the U.S./North Korea Dyad 49
Sercan CANBOLAT and Stephen Benedict DYSON

Do Campaign Speeches Predict Foreign Policy? An Operational Code and Leadership Trait Analysis of Donald Trump's MENA Policies 73
Özgür ÖZDAMAR, B. Toygar HALİSTOPRAK and Michael YOUNG

Strategic Hedging or Alignment? Qatar's Foreign Policy Toward Iran in the Wake of the Blockade Crisis 93
Duygu DERSAN ORHAN

BOOK REVIEWS

Joseph MCQUADE, *A Genealogy of Terrorism: Colonial Law and the Origins of an Idea* & Alice MARTINI, *The UN and Counter-Terrorism: Global Hegemonies, Power and Identities* 113
Tuncer BEYRİBEY

Sebastian ROSATO, *Intentions in Great Power Politics: Uncertainty and the Roots of Conflict* 117
Orhan Mehmed IRFAN

Javier BLAS and Jack FARCHY, *The World for Sale: Money, Power, and the Traders Who Barter the Earth's Resources* 121
Hüseyin Pusat KILDİŞ

Katharina VOLK, *The Roman Republic of Letters: Scholarship, Philosophy and Politics in the Age of Cicero and Caesar* 125
Harun Güney AKGÜL

ULUSLARARASI İLİŞKİLER | INTERNATIONAL RELATIONS

Volume 20, Number 80, 2023, p. 5-25
https://doi.org/10.33458/uidergisi.1299112

‘Welcoming’ Guests: The Role of Ideational and Contextual Factors in Public Perceptions About Refugees and Attitudes about Their Integration

H. Ege ÖZEN
Assistant Professor, Department of Political Science and Global Affairs, College of Staten Island, CUNY, New York
E-Mail: halilege.ozen@csi.cuny.edu
Orcid: 0000-0003-4226-9713

Aysenur DAL
Assistant Professor, Department of Communication and Design, Bilkent University, Ankara
E-Mail: aysenur.dal@bilkent.edu.tr
Orcid: 0000-0003-2868-0282

Efe TOKDEMİR
Assistant Professor, Department of International Relations, Bilkent University, Ankara
E-Mail: efe.tokdemir@bilkent.edu.tr
Orcid: 0000-0002-9579-1292

ABSTRACT

In this study, we aim to explore the ideational and contextual sources of perceptions about refugees. Contrary to many studies focusing on the interaction with and integration of refugees in developed countries, we examine the effect of social identity and refugee exposure on the perception of refugees in Turkey, which pose a substantive case with a background of ethnic conflict and scarce resources. We contend that social identities provide individuals with cues; however, we argue that identity type and its salience are key to understanding in-group vs. out-group formation processes, hence the perceptions about refugees. Moreover, we argue that socioeconomic status affects an individual’s support for refugee integration, as it challenges the existing status quo of access to scarce resources. Our findings challenge the conventional wisdom in migration studies by employing an original face-to-face survey among over 1,100 respondents in three cities (Istanbul, Diyarbakir, and Gaziantep) in Turkey. We find that those prioritizing national vs. religious identities reveal different levels of perceived threat. Additionally, we show that those belonging to lower-income socioeconomic groups are less supportive of refugee integration when the presence of refugees sets the ground for competition for economic and social resources where they reside.

Keywords: refugees, perceived threat, identity, socioeconomic change, Turkey

Research Article | Received: 21 October 2022, Last Revision: 1 May 2023, Accepted: 15 May 2023

Introduction

Millions of people have migrated in recent decades, predominantly from scarcity of material resources, civil conflict, and human rights violations, to regions such as Western Europe and North America that promise better life quality. Massive degrees of migration exhibit a high

jeopardized its relations with the United States. This situation may also cause Qatar to lose its autonomous stance in foreign policy, which is the product of American-assured security.

Qatar, which has been pursuing a hedging strategy toward Iran for many years, seems to have gained from that strategy during the crisis with the other Gulf countries. This strategy provided Qatar with the means to use its positive relations with Iran as a leverage against the GCC countries. It might be questioned if hedging will continue over time. Even though alliance literature predicts high levels of alignment in the context of the Qatar-Iran relations, hedging will be less costly, including many options as possible for Qatar, which also provides it with the possibility of remaining under the American security shelter and to keep up dialogue with the GCC countries. In this context, strategic hedging can be expected to continue in Qatar's relations with Iran.

Bibliography

Al-Eshaq, Saoud and Amjed Rasheed (2022). "The 'David' in a Divided Gulf: Qatar's Foreign Policy and the 2017 Gulf Crisis", *Middle East Policy*, Vol. 29, No 2, p. 30-45.

Al Jazeera (2019). "Iran: Rouhani Welcomes Developing Relations with Qatar", 6 June, https://www.aljazeera.com/news/2019/06/iran-rouhani-welcomes-developing-relations-qatar-190605154738749.html (Accessed 10 April 2022).

Al Jazeera (2019). "Qatar Expresses Reservations over Mecca Summit Outcome", 3 June, https://www.aljazeera.com/news/2019/06/qatar-expresses-reservations-mecca-summit-outcome- (Accessed 15 April 2022).

Al Jazeera (2017). "Arab States Issue 13 Demands to End Qatar-Gulf Crisis", 12 July, https://www.aljazeera.com/news/2017/06/arab-states-issue-list-demands-qatar-crisis-170623022133024.html (Accessed 2 April 2022).

Al Jazeera (2008). "Qatar is a Diplomatic Heavy-hitter", 21 July, https://www.aljazeera.com/focus/2008/07/200872164735567644.html (Accessed 5 March 2022).

Al Monitor (2019). "Qatar PM to Attend Emergency Gulf Summit in Saudi Arabia", 29 May, https://www.middleeasteye.net/news/qatar-pm-attend-emergency-gulf-summit-saudi-arabia-report (Accessed 12 January 2023).

Al Monitor (2019). "Qatar Joins Saudi Arabia for Joint Military Exercise", 21 February, https://www.middleeastmonitor.com/20190221-qatar-joins-saudi-arabia-for-joint-military-exercise/ (Accessed 11 January 2023).

Antwi Boateng, Osman (2013). "The Rise of Qatar as a Soft Power and the Challenges", *European Scientific Journal*, Vol. 2, p. 39-51.

BBC News (2017). "Qatar Says State News Agency Hacked After Report Cites Emir Criticising US", 24 May, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-40026822 (Accessed 11 January 2023).

Blanchard, C.M. (2011). "Qatar: Background and U.S. Relations", *CRS Report for Congress.*

Boon, Hoo Tiang (2016). "The Hedging Prong in India's Evolving China Strategy", *Journal of Contemporary China*, Vol. 25, No 101, 2016, p. 792-804.

Boyce, Sir Graham (2013). "Qatar's Foreign Policy", *Asian Affairs*, Vol. 44, No 3, p.365-377.

Cafiero, Giorgio and Andreas Paraskevopoulos (2019). "GCC Dispute Pushes Iran and Qatar Closer but with Caveats", *Atlantic Council*.

Cheng-Chwee, Kuik (2008). "The Essence of Hedging: Malaysia and Singapore's Response to a Rising China", *Contemporary Southeast Asia*, Vol. 30, No 2, p.159-185.

Ciorciari, John D. and Jürgen Haacke (2019). "Hedging in International Relations: An Introduction*", International Relations of the Asia-Pacific* Vol. 19, p. 367–374.

CNBC (2018). "Qatari Foreign Minister Criticizes Iran Sanctions, UAE foreign policy as Destabilizing", 18 December, https://www.cnbc.com/2018/12/16/qatar-foreign-minister-on-gulf-blockade-saudi-arabia-and-us-sanctions.html (Accessed 28 January 2023).

CNN (2021). "Saudi Arabia and Qatar Agree to Reopen Airspace and Maritime Borders", 4 January, https://edition.cnn.com/2021/01/04/world/qatar-and-saudi-arabia-reopen-airspace-intl/index.html (Accessed 14 January 2023).

Cooper, Andrew F. and Beesma Momani (2011). "Qatar Expanded Contours of Small State Diplomacy", *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, Vol. 46, No 3, p. 113-128.

Coville, Thierry (2019). "Update on Trade Relations between UAE/Iran and Qatar/ Iran", *Fondation pour la Recherche Stratégique,* https://www.frstrat egie.org/en/programs/observatoire-du-monde-arabo-musulman-et-du-sahel/ update-trade-relations-between-uaeiran-and-qatariran-2019 (Accessed on 18 April 2022).

Milton-Edwards, Beverley (2020). "The Blockade on Qatar: Conflict Management Failings", *The International Spectator*, Vol. 55, No 3, p.34-48.

El-Dessouki, Ayman and Ola Rafiq Mansour (2020). "Small States and Strategic Hedging: the United Arab Emirates' Policy towards Iran", *Review of Economics and Political Science.*

Foot, Rosemary (2006). "Chinese Strategies in a US-Hegemonic Global Order: Accommodating and Hedging", *International Affairs,* Vol. 82, No 1, p. 77-94.

Fürtig, Henner (2002). *Iran's Rivalry with Saudi Arabia between the Gulf States*. Reading, Ithaca Press.

Goh, Evelyn (2005). "Meeting the China Challenge: The U.S. in Southeast Asian Regional Security Strategies", *Policy Studies*, No 16, Washington, DC, East-West Center.

Government of the Islamic Republic of Iran (2021). "FM Zarif Hails Qatar's Resistance, Urges Concerted Action for Strong Region", 5 January, https://irangov.ir/detail/355101 (Accessed on 13 January 2023).

Guzansky, Yoel (2015). "The Foreign-Policy Tools of Small Powers: Strategic Hedging in the Persian Gulf", *Middle East Policy,* Vol. 12, No 1, p. 112-122.

Hamdi, Sofie and Mohammad Salman (2020). "The Hedging Strategy of Small Arab Gulf States", *Asian Politics & Policy,* Vol. 12, No 2, p. 127-152.

Islamic Republic News Agency (2020). "Iran, Qatar Hold Private Talks", 4 January, https://en.irna.ir/news/83620191/Iran-Qatar-hold-private-talks (Accessed 13 January 2023).

Islamic Republic News Agency (2017). "Iran Calls on Persian Gulf States for Restraint", 5 June, https://en.irna.ir/news/82554945/Iran-calls-on-Persian-Gulf-states-for-restraint (Accessed 13 January 2023).

Kamrava, Mehran (2011). "Mediation and Qatari Foreign Policy", *Middle East Journal,* Vol. 65, No 4, p. 539-544.

Kamrava, Mehran (2013). *Qatar: Small State, Big Politics*. New York, Cornell University Press.

Kamrava, Mehran (2017). "Iran-Qatar Relations", A. Ehteshami, N. Quilliam and G. Bahgat (eds.), *Security and Bilateral Issues between Iran and its Arab Neighbours*. Cham, Palgrave, p.167-178.

Kamrava, Mehran (2017). "Qatari Foreign Policy and the Exercise of Subtle Power", *International Studies Journal,* Vol. 14, No 2, 2017, p. 91-123.

Khatib, Lina (2013). "Qatar's Foreign Policy: The Limits of Pragmatism", *International Affairs,* Vol. 89, No 2, p. 417-431.

Koga, Kei (2016). "The Rise of China and Japan's Balancing Strategy: Critical Junctures and Policy Shifts in the 2010s", *Journal of Contemporary China*, Vol. 25, No 101, p. 777-791.

Lim, Darren J. and Zack Cooper (2015). "Reassessing Hedging: The Logic of Alignment in East Asia", *Security Studies*, Vol. 24, No 4, p. 696-727.

Medeiros, Evan S. (2005). "Strategic Hedging and the Future of Asia-Pacific Stability", *The Washington Quarterly,* Vol. 29, No 1, p. 145-167.

Mohammadzadeh, Babak (2017). "Status and Foreign Policy Change in Small States: Qatar's Emergence in Perspective", *The International Spectator*, Vol. 52, No 2, p. 19-36.

OPEC Press Releases (2018). "Qatar Gives Notice of its Withdrawal from OPEC", No 5/2018, 3 December, https://www.opec.org/opec_web/en/press_room/5261.htm (Accessed 3 January 2023).

Peng Chung, Chien (2004). "Southeast Asia-China Relations: Dialectics of 'Hedging' and 'Counter-Hedging"', *Southeast Asian Affairs*, p. 35-53.

Peninsula (2016). "Qatar Recalls Ambassador to Iran", 7 June, https://thepeninsulaqatar.com/article/07/01/2016/qatar-recalls-ambassador-to-iran (Accessed 8 April 2022).

Pradhan, Prasanta Kumar (2018). "Qatar Crisis and the Deepening Regional Faultlines", *Strategic Analysis*, Vol. 42, No 4, p. 437-442.

President of Iran (2018). "Iran Willing to Deepen Ties with Qatar/Stressing Stronger Maritime Cooperation, Forming Joint Shipping Line", 26 August, https://www.president.ir/en/105819 (Accessed on 26 January 2023).

Qatar's Ministry of Foreign Affairs (2017). "Qatar Announces Return of Its Ambassador to Tehran", 23 August, https://www.mofa.gov.qa/en/all-mofa-news/details/2017/08/23/qatar-announcesreturn-of-its-ambassador-totehran. (Accessed 10 January 2023).

Qatari Ministry of Foreign Affairs (2022). "Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs Affirms Qatar's Commitment to Carrying Out Mediation Efforts to Calm Conflicts", 30 March, https://mofa.gov.qa/en/all-mofanews/details/1443/08/27/deputy-prime-minister-and-minister-of-foreign-affairs-affirms-qatar's-lack-of-hesitation-in-carrying-out-mediation-efforts-to-calm-conflicts (Accessed 3 January 2023).

Rende, Mithat (2017). "The Qatar Diplomatic Crisis and the Politics of Energy", *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 16, No 2, p. 59-64.

Reuters (2017). "Iran's Foreign Minister Meets Qatar's ruler in Doha", 8 March, https://www.reuters.com/article/us-iran-qatar-zarif/irans-foreign-minister-meets-qatars-ruler-in-doha-idUSKBN16F1IL (Accessed 10 April 2022).

Roberts, David B. (2012). "Understanding Qatar's Foreign Policy Objectives", *Mediterranean Politics*, Vol. 17, No 2, p. 233-239.

Salman, Mohammad (2017). "Strategic Hedging and Unipolarity's Demise: The Case of China's Strategic Hedging", *Asian Politics & Policy,* Vol. 9, No 3, p. 354–377.

Salman, Mohammad and G. Geeraerts (2015). "Strategic Hedging and China's Economic Policy in the Middle East", *China Report*, Vol. 51, No 2, p. 102–120.

Salman, Mohammad, M. Pieper and G. Geeraerts (2015). "Hedging in the Middle East and China-U.S. Competition*", Asian Politics & Policy*, Vol. 7, No 4, p. 575–596.

Sayed, Nawal (2020). "Analysis: Why Emir of Qatar Visited Iran?", *See News*, 14 January, https://see.news/analysis-why-emir-of-qatar-visited-iran/ (Accessed 15 April 2022).

Tessman, Brock F. (2012). "System Structure and State Strategy: Adding Hedging to the Menu", *Security Studies*, Vol. 21, No 2, p. 192– 231.

The Embassy of the Kingdom of Saudi Arabia in Washington D.C. (2018), "Kingdom of Saudi Arabia's Statement on the United States Withdrawal from the JCPAO", 8 May, https://www.saudiembassy.net/news/kingdom-saudi-arabias-statement-united-states-withdrawal-jcpoa (Accessed 26 January 2023).

Tunsjø, Øystein (2017). "U.S.-China Relations: From Unipolar Hedging to Bipolar Balancing", R. S. Ross and Ø. Tunsjø (eds.), *Strategic Adjustment and The Rise of China: Power and Politics in East Asia*. Ithaca and London, Cornell University Press, p. 41-68.

Tür, Özlem and N. Salık (2017). "Uluslararası İlişkilerde "Küçük Devletler": Gelişimi, Tanımı, Dış Politika ve İttifak Davranışları", *Uluslararası İlişkiler*, Vol.14, No 53, p. 3-22.

Walsh, Declan (2017). "Qatar Restores Full Relations With Iran, Deepening Gulf Feud",*New York Times*, 24 August, https://www.nytimes.com/2017/08/24/world/middleeast/qatar-iran-boycott-saudi-arabia.html (Accessed 18 April 2022).

Windecker, Gidon and Peter Sendrowicz (2014). "Qatar between Marketing and Realpolitik: a Smart Business Model for a Microstate?", *KAS International Reports*, No 1.

Zaccara, Luciana (2019). "Iran and the Intra-GCC Crisis: Risks and Opportunities", *IAI Papers,* No 19.

Zafirov, Miroslav (2017). "The Qatar Crisis — Why the Blockade Failed", *Israel Journal of Foreign Affairs*, Vol. 11, No 2, p. 191-201.

Uzmanların Kaleminden

PROJE YÖNETİMİ

Uygulama Rehberi ve Deneyim Paylaşımları

Editör
Yücel Efe

Mentor Ekibi
Dr. Ayşe Hande Erol Bingüler
Emre Alıç
Gülsün Yıldız
Hande Eryılmaz

nobel

UZMANLARIN KALEMİNDEN PROJE YÖNETİMİ UYGULAMA REHBERİ VE DENEYİM PAYLAŞIMLARI

Editör: Yücel Efe

Yayın No.: 5191
İşletme No.: 365
ISBN: 978-625-397-997-3
E-ISBN: 978-625-397-998-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Ocak 2024

© Copyright 2024, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Efe, Yücel.
Uzmanların Kaleminden Proje Yönetimi Uygulama Rehberi ve Deneyim Paylaşımları / Yücel Efe
1. Basım, XVI + 366 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-997-3
E-ISBN: 978-625-397-998-0
1. Proje Yönetimi 2. Kapsam Yönetimi 3. Tecrübe Paylaşımı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti. Sertifika No.: 44093
Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21 Yenimahalle/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları ..... **iii**
Ön Söz ..... **vii**

1. BÖLÜM

Proje Yönetiminde Temel Kavramlar ve Proje Yönetişimi **3**
Emre Alıç

Stratejilerin Uygulanmasında Proje Bazlı Yaklaşımlar **12**
Dr. Ahmet Çubukcu

Projenin Uygulanabileceği Organizasyonel Yapı ve Kültürü **32**
Nilüfer Keskin

Proje Yönetişim İlkeleri (Etik İlkeler, Proje Yönetiminde Önemli Değer İlkeleri, Proje Yöneticisinin Liderlik İlkeleri) **46**
Hande Eryılmaz

Bilgi Güvenliği ve Kişisel Verilerin Korunması **55**
Tuğba Yılmaz

2. BÖLÜM

Proje Entegrasyon Yönetimi **74**
Serap Ertuğrul

Kapsam Yönetimi **87**
Kübra Şimşek

Proje Zaman Yönetimi **93**
Dr. Orhan Elçi - Dr. Furkan Uysal

Proje Maliyet Yönetimi **107**
Dr. Orhan Elçi

Proje Kalite Yönetimi **122**
Hande Eryılmaz

Proje Kaynak Yönetimi **134**
Gülsün Yıldız

Proje İletişim Yönetimi **172**
Sevda Nuh Akbabaöz

Risk Yönetim Süreci ve Yeni Nesil Kavramlar **175**
Orkun Demirel

Proje Tedarik Yönetimi **185**
Yücel Efe - Şeyda Çelik

Proje Yönetişiminde Etkileşim Yönetimi **205**
Emre Alıç

Değişiklik Yönetimi **214**
Seda Kaya

3. BÖLÜM

Proje Yönetiminde Kolaylaştırıcı Bazı Araçlar **227**
Yekta Özcan Özözer

Çevik Proje Yönetimi ve Çevik Liderlik **243**
Dr. Ayşe Hande Erol Bingüler

Proje Lideri ve Ekibinin Kişisel Yeterlilikleri **256**
Dr. Süleyman Tosun

Başarılı Proje Yönetimi İçin Kurumsal Yönetişim Yaklaşımları **275**
Yücel Efe

4. BÖLÜM

Ramak Kala Risk Mi Dediniz? **294**
Orkun Demirel

Proje Yönetiminde İnsan Kaynakları **297**
Durmuş Ali Cihan

Kamu Satın Alma Sürecinde Yerlilik **298**
Ahmet Altay

Avrupa Birliği Fonlu Projelerde Proje Yönetimi Tecrübeleri **301**
Irmak Göle

Türkiye'de Özel Sektör ve Kamuda Proje Yönetişim Uygulama Deneyimleri **304**
Emre Alıç

Yapım Projelerinde Planlamanın Önemi ve Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar **309**
Cevdet Murat Tekin

Projelerde Zaman Yönetimi **312**
Taner Öner

Kararmaz Kalıp Stratejik Eğitimi 314
Barış Barış

Proje Yönetimi ve BT Yönetişimi 316
Cantekin Ertekin

Proje Yöneticisinin Dokunuşu 318
Fatih Yıldız

Proje Maliyet Planlamasında Gerçekçi Öngörünün Önemi 321
Kübra Şimşek

Proje Yönetim Ofisleri Değer Katıyor Mu? 323
Hasan Yavuz Can

Kamuda Merkezî Akaryakıt Tedariki Projesi 325
Yücel Efe

5. BÖLÜM

Proje Yöneticisi Seviye 5 ve Seviye 6 MYK Mesleki Yeterlilik Belgesi 329
Gülsün Yıldız

Proje Yöneticisi PMP ve CAPM PMI Sertifikası 337
Gülsün Yıldız

PROJE YÖNETİŞİM REHBERİ
SÖZLÜK 345

YAZARLAR 357

1. BÖLÜM

PROJE YÖNETİMİNDE TEMEL KAVRAMLAR VE PROJE YÖNETİŞİMİ

Emre Alıç*

GİRİŞ

Organizasyonlar arasında ve içinde hızın, rekabetin ve değişimin arttığı günümüzde projelerin önemi giderek artmaktadır. Yeni ürünlerin ve hizmetlerin geliştirilmesi için başlatılan projeler hedeflenen amaçlarla projeyi yürüten organizasyon için büyüme, gelişme ve memnuniyet anlamına gelebilmektedir. Bu nedenle projeleri yürüten organizasyonlar için projelerin başarısı kritik öneme sahiptir. Yürütülecek çalışmaların kritikliğine ve yaşanan sorunların kaynağına bakıldığı zaman projelerin başarılı olması için iki durum ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, proje yürütülen ekiple ve paydaşlarla ortak dil oluşturması adına proje yönetiminde temel kavramlardır. Ortak dil, kişilerin yazılı ve sözlü iletişimde daha sağlıklı ve verimli bir iletişim kurmasını sağlayarak tüm çalışmaları sağlam bir zemine oturtmamızı sağlar. İkinci konuysa proje yönetimi konusunda yapılacakların tüm boyutlarıyla doğru kavranmasıdır. Gerçek anlamda ve eksiksiz proje yönetimi nedir? Proje yöneticisinin görev ve sorumlulukları nelerdir? Proje sponsoru, proje paydaşı ve proje ekibi ne anlama gelir, proje yönetişimi nedir gibi tüm çalışmalara rehberlik edecek tanımların ve tariflerin doğru anlaşılması önemlidir. Bu bölümde bu doğrultuda gerekli bilgilendirme yapılarak proje yönetim hayatında bu bileşenlerin önemini vurgulayan uygulamalar anlatılacaktır.

1. PROJE VE PROJE YÖNETİMİ

Proje Yönetim Enstitüsünün (PMI) (2021) tanımına göre proje, "*Benzersiz bir ürün, hizmet veya sonuç oluşturmak için üstlenilen geçici bir çabadır*". Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere projelerin özellikle ilk defa yapılan bir iş olarak benzersiz

* Yönetim Kurulu Başkanı ve Danışman, Kurumsal Yönetişim Derneği

KAYNAKÇA

Dağlı, H., Ayaydın, H. ve Eyüboğlu, K. (2010). "Kurumsal Yönetim Endeksi Performans Değerlendirmesi: Türkiye Örneği", *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* S.48.

Ersoy, E., Bayrakdaroğlu, A. ve Şamıloğlu, F., (2011), "Türkiye'de Kurumsal Yönetim ve firma Performansı (Tobin-Q ve Anormal Getiri) Arasındaki İlişkinin Analizi", *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, Yıl: 48, Sayı: 554.

Muller, R. (2009). *The governance of knowledge in project-based organizations*, 2009.

Muller, R. (2009). *Project Governance Book*, Gower Publishing Limited, ISBN: 978-0-566-08866-7 Sweden, s9 (2009).

Tufan Özsoy, Konuralp Sezgili, Hasan Bilgehan Yavuz, Mustafa Hafızoğlu (2021). *Proje Yönetimi Disiplinlerarası Bir Bakış*, ISBN: 978-625-8461-15-2, s.28, 2021.

PMI (2021). *PMBOK 7 A guide to the project management body of knowledge*. Newtown Square, Pa.: Project Management Institute.

STRATEJİLERİN UYGULANMASINDA PROJE BAZLI YAKLAŞIMLAR

Dr. Ahmet Çubukcu*

GİRİŞ

Stratejiler, belirsizlik koşulları altında genel hedefe ulaşmak için yürütülen bir veya daha fazla uzun vadeli planlar topluluğudur. Stratejiler, genellikle hedeflerin ve önceliklerin belirlenmesini, hedeflere ulaşmak için eylemlerin belirlenmesini ve eylemleri gerçekleştirmek için kaynakların harekete geçirilmesi gibi birçok süreci içerir. Bu yüzden stratejiler kritiktir ve stratejik yönetim çalışmalarının başarısı büyük ölçüde proje bazlı yaklaşımlara ve proje yönetimine ihtiyaç duyar. Şirketler yürüteceği projelere karar verirken pek çok faktöre bakabilir ama proje değerini en üst seviyeye çıkarabilecek etmen stratejileri de destekleyecek projelerin seçilebilmesini sağlayabilmektir. Stratejik projeler, yeni pazarlara ve ürün gruplarına girme, yenilikçi ürün ve hizmetler geliştirebilme, teknolojiye yatırım yapma gibi şirketin daha uzun vadeli hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak nitelikte projeler olabilir.

Doğru projeleri oluşturulacak stratejiler kapsamında seçebilmek için öncelikle stratejik yönetim ve stratejik planlama çalışmalarının yürütülmesi esastır. Bu çalışmalar, şirketlere mevcut durumlarını, mevcut durumdan varmak istedikleri noktayı ve bu noktaya nasıl ulaşacaklarını resmeder. Daha sonra stratejilerin uygulanması için eyleme geçilmesi gerekir. Bu aşama, doğru projelerin seçilebilmesi ve bu projelerin yönetilebilmesini gerektirir. Proje yönetimi, kendi başına önemli bir disiplin olmakla birlikte bu kitabın diğer bölümlerinde siz değerli okuyuculara detaylı bilgiler sunulmaktadır. Bu bölüm kapsamında ise stratejik yönetim ve stratejik planlama çalışmaları özetlendikten sonra doğru projelerin seçilebilmesi için proje portföy yaklaşımı ve portföyünüze doğru projeleri dâhil edebilmek için literatürde yer alan yaklaşımlar sunularak genel bir değerlendirme sunulmaya çalışılmıştır. Bu kapsam-

* Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi

artık uygulamaya alınması zamanıdır. Doğru projelerin bu kapsamda seçilebilmesi bir geçiş sürecidir ve projelerin yürütülmeye başlanması ile stratejiler de uygulamaya geçirilmiş olur.

Stratejileri hızlı ve verimli bir şekilde uygulamak için proje yönetimi disiplini giderek daha fazla öneme sahip olmaya başlamıştır. Projeler aracılığıyla stratejilerin uygulaması ile stratejilerin formülasyonundan stratejilerin uygulamasına sistematik geçiş süreci tanımlanır. Proje hedefleri ve iş stratejileri birlikte değerlendirilir. Bu noktada portföy yönetimi yaklaşımı önemli hâle gelmeye başlar. Proje portföy yönetimi, ağırlıklı olarak "doğru projeyi seçmek" ile ilgiliyken, proje yönetimi "projeyi doğru yapmak" ile ilgilidir. Projelerin doğru bir şekilde yapılabilmesi için proje yönetiminin nasıl ele alınması gerektiği diğer bölümlerde detaylı bir şekilde siz değerli okuyuculara sunulmuştur.

Stratejik yönetim çalışmalarının da başarılabilmesi için portföy yönetimi kapsamında doğru projelerin seçilebilmesi amacıyla birçok proje portföy seçimi tekniği literatürde sunulmuştur. Stratejilerin başarılabilmesi için stratejik proje portföy seçimi teknikleri kritiktir ama hiçbir teknik tek başına mükemmel sonuç vermez. Şirketlerin iş stratejilerini gerçekleştirebilmeleri ve pazarda rekabetçi bir yapıya sahip olabilmeleri için daha radikal veya yıkıcı inovasyon projelerine ihtiyaç duyarlar. Bu projeler belirsiz bir ortamı ifade eder ve proje portföy seçimi tekniklerinin entegre ve hibrid bir yapıda kullanılması daha doğru projelerin seçimine olanak tanıyabilir.

KAYNAKÇA

Anderson, D. K., & Merna, T. (2003). Project Management Strategy-Project Management Represented as a Process Based Set of Management Domains and the Consequences for Project Management Strategy. *International Journal of Project Management*, *21*(6), 387-393.

Archer, N. P., & Ghasemzadeh, F. (2004). Project portfolio selection and management. In P. W. G. Morris & J. K. Pinto (Eds.), *The Wiley Guide to Managing Projects*. New York: John Wiley & Sons Inc.

Bard, J. F., Balachandra, R., & Kaufmann, P. E. (1988). An interactive approach to R&D project selection and termination. *IEEE Transactions on Engineering Management*, *35*(3), 139-146.

Chaparro, X. A. F., de Vasconcelos Gomes, L. A., & de Souza Nascimento, P. T. (2019). The Evolution of Project Portfolio Selection Methods: From Incremental to Radical Innovation. *Revista de Gestão*.

Chin, K., Tang, D., Yang, J., Wong, S., & Wang, H. (2009). Assessing new product development project risk by Bayesian network with a systematic probability generation methodology. Expert Systems with Applications, 36(6), 9879-9890.

Cooper, R. G. (1993). *Winning at New Products: Accelerating the Process from Idea to Launch*. MA: Addison-Wesley.

Cooper, R. G. (2006). Winning at New Products: Pathways to Profitable Innovation. In *Proceedings Project Management Research Conference, Montreal, Canada*.

Cooper, R. G., Edgett, S. J., & Kleinschmidt, E. J. (1997). Portfolio Management in New Product Development: Lessons from the Leaders—I. *Research-Technology Management*, *40*(5), 16-28.

Cooper, R. G., Edgett, S. J., & Kleinschmidt, E. J. (2002). *Portfolio Management-Fundamental to New Product Success. In P. Belliveau, A. Griffin, & S. Somermeyer (Eds)*, PDMA ToolBook for New Product Development (pp. 331-347). New York, NY: John Wiley & Sons.

Hauc, A., & Kovač, J. (2000). Project Management in Strategy Implementation—Experiences in Slovenia. *International Journal of Project Management*, 18(1), 61-67.

Gültekin, M. C., & Fikret, M. A. Z. I. (2016). Stratejik Planlama ve Stratejik Yönetim Uygulamalarının Meslek Yüksekokulları Açısından Önemi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 450-464.

Gray, C. F. & Larson, E. W. (2008). *Project Management: the Managerial Process*, 4th ed. McGraw-Hill/Irwin, New York.

Martinsuo, M., & Dietrich, P. (2002). Public Sector Requirements: Towards Project Portfolio Management. Proceedings of PMI Research Conference 2002, July 2002, Seattle WA, Newtown Square, PA: Project Management Institute.

Mirze, K. (2014), *İşletmelerde Stratejik Planlama El Kitabı*, Nobel Yayıncılık, 1. Basım, Ankara.

Morris, P. W., & Jamieson, A. (2005). Moving from Corporate Strategy to Project Strategy. *Project Management Journal*, *36*(4), 5-18.

Nicholas, J. M. & Steyn, H. (2008). *Project Management for Business, Engineering, and Technology*. 3rd ed. Elsevier.

Nowak, M. (2013). Project portfolio selection using interactive approach. *Procedia Engineering*, *57*, 814-822.

Platje, A., Seidel, H., & Wadman, S. (1994). Project and Portfolio Planning Cycle: Project-Based Management for the Multiproject Challenge. *International Journal of Project Management*, *12*(2), 100-106.

Project Management wiki by DTU, (2022). http://apppm.man.dtu.dk/index.php/Risk-Reward_Bubble_Diagrams_in_Project_Portfolio_Prioritization#cite_note-Milosevic-3 sitesinden 10.04.2022 tarihinde erişim sağlandı.

Regan, H. M., Ben-Haim, Y., Langford, B., Wilson, W. G., Lundberg, P., Andelman, S. J., & Burgman, M. A. (2005). Robust Decision-Making Under Severe Uncertainty for Conservation Management. *Ecological applications*, *15*(4), 1471-1477.

Thiry, M. (2002). Combining Value and Project Management into an Effective Programme Management Model. *International Journal of Project Management,* 20(3), 221-228.

Zhang, P., Yang, K., Dou, Y., & Jiang, J. (2016). Scenario-based approach for project portfolio selection in army engineering and manufacturing development. *Journal of Systems Engineering and Electronics*, 27(1), 166-176.

PROJENİN UYGULANABİLECEĞİ ORGANİZASYONEL YAPI VE KÜLTÜRÜ

Nilüfer Keskin*

GİRİŞ

Bu kısımda proje yönetiminde organizasyonel yapıların önemine, projenin uygulanabileceği çeşitli organizasyonel yapılara ve ardından organizasyonel kültüre değinilecektir.

1. ORGANİZASYONEL YAPILAR

Organizasyonel yapı, organizasyon üyelerinin organizasyonun hedeflerine ulaşmak amacıyla üstlendikleri bir dizi planlı ve istikrarlı eylemler ve etkileşimler bütünüdür (Janićijević, 2013). Bu yapı, bir organizasyon içerisinde çeşitli görevlerin ve kaynakların paylaştırılma, birimlerin/departmanların koordine edilme şekli olarak tanımlanır (Daddey ve Watt, 2021). Bir organizasyonun başarıyı yakalayabilmesi, o organizasyonun organizasyonel yapısının liderlik, yazılı olmayan davranışlar ve kültürel boyutlar gibi çeşitli organizasyonel bileşenlerle uyumlu olması ve belirlenen stratejik hedefler doğrultusunda aksiyon alması ile doğrudan ilişkilidir (Brenes vd., 2008; Hodge vd., 2003; Mintzberg, 1981). Günümüzün hızla değişen çevresel şartlarında organizasyonun hedeflerine erişebilmesi için esnek ve değişime açık bir organizasyon yapısının benimsemesi ise oldukça önemlidir (Çubukçu, 2018: 186). Proje yönetimi açısından bir organizasyonun yapılanma şekli, projelerin nasıl yönetileceğini ve yürütüleceğini etkiler (Harrin, 2018). Proje yöneticisinin organizasyonel yapıyı ve bu yapının projelere nasıl uyumlandığını anlaması, projeleri daha etkili ve verimli yönetebilmesi için bir içgörü sağlar (Daddey ve Watt, 2021). Proje yönetim konusunda uzman bir yazar ve konuşmacı olan

* Endüstri ve Örgüt Psikoloğu, Ankara Medipol Üniversitesi

engelliyorsa, proje ekibini izole etmek önerilebilir. Burada kendi kendine yeterli bir proje ekibi oluşturmak gerekli hâle gelir. Kısacası, kurumun kültürü proje yönetim kültüründen ne kadar farklıysa, proje ayrı bir birim olarak kurularak kurumdan o kadar izole edilmelidir. Kaynak kısıtlamaları nedeniyle özel bir proje ekibi mümkün değilse, o zaman en azından proje yöneticisinin proje üzerinde kontrole sahip olduğu bir proje yapısı kullanılmalıdır. Bu her iki durumdaki yönetim stratejisindeki amaç, projenin tamamlanmasına yardımcı olacak yeni bir dizi norm, düzen ve değerin geliştiği ayrı bir ekip alt kültürü yaratmaktır.

KAYNAKÇA

Adviso. (2021, April 28). *How organizational culture can influence project management*. Adviso. Retrieved from https://adviso.ca/en/blog/guidesen/organizational-culture-can-influence-project-management.

Brenes, E. R., Mena, M., & Molina, G. E. (2008). Key success factors for strategy implementation in Latin America. *Journal of Business research*, *61*(6), 590-598.

Burlton, R. (2001). *Business process management: profiting from process*. Pearson Education.

Çubukcu, M. (2018). Organizasyon yapısını belirleyen faktörler ve yapının önemi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(2), 175-190.

Dinsmore P. C. (1993). *The ama handbook of project management*. AMACOM.

Efil, İ., & Çubukçu, M. (2018). Örgütlerde STRATEJİ-Yapi Uyumu ve Uygulamadan örnekler. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 101-128.

Erkek, A. (2005). Proje tabanlı yönetim yaklaşımı ve bir uygulama.

Gido, J., & Clements, J. P. (2008). *Successful Project Management* (4th ed.). South-Western Cengage Learning.

Gitmez, Y. (1998). *Proje yönetiminde yönetim fonksiyonları ve uygulama* (Master's thesis. Anadolu Üniversitesi):

Harrin, E. (2018, October 29). *Pros and cons of 3 project organizational structures*. LiveAbout. Retrieved from https://www.liveabout.com/pros-and-cons-of-project-organizational-structures-4105214

Hobbs, B. & Menard, P. (1993). Organizational choices for project management. In P.C. Dinsmore (Ed), The AMA handbook of project management. New York: AMACON.

Hodge, B. J., Anthony, W. P., & Gales, L. M. (2003). *Organization theory: A strategic approach* (6th ed.). Prentice Hall.

Janićijević, N. (2013). The mutual impact of organizational culture and structure. *Economic annals*, *58*(198), 35-60.

Larson, E. W., & Gray, C. F. (2017). *Project Management: The Managerial Process* (7th ed.). McGraw-Hill Education.

Mintzberg, H. (1981). Organization design: fashion or fit?. *Harvard Bisiness Review*, Innuary-February. Mulcahy, R. (2020). *Pmp Exam Prep* (10th ed.). RMC Publications, Inc.

Phillips, J. (2010). *It Project Management: On Track from Start to Finish* (3rd ed.). McGraw-Hill Osborne Media.

Project Management Institute, Inc. (2013). *A guide to the project management body of knowledge (PMBOK guide)* (5th ed.).

Daddey, F., & Watt, A. (2021). *NSCC Project Management*. NSCC NOVA SCOTIA.

San Cristóbal, J. R., Fernández, V., & Diaz, E. (2018). An analysis of the main Project organizational structures: Advantages, disadvantages, and factors affecting their selection. *Procedia computer science*, *138*, 791-798.

Usmani, F. (2022, September 10). *What is a projectized organization structure?* Home Page. Retrieved from https://pmstudycircle.com/what-is-a-projectized-organization-structure/

Wright, T. (2018, August). *Organizational Culture: Your Company's Personality Defines its Culture*. Retrieved from https://businessmagazinegainesville.com/organizational-culture-your-companys-personality-defines-its-culture/

Yazici, H. J. (2011). Significance of organizational culture in perceived project and business performance. *Engineering Management Journal*, *23*(2), 20-29.

PROJE YÖNETİŞİM İLKELERİ (ETİK İLKELER, PROJE YÖNETİMİNDE ÖNEMLİ DEĞER İLKELERİ, PROJE YÖNETİCİSİNİN LİDERLİK İLKELERİ)

Hande Eryılmaz*

GİRİŞ

Kurumsal alışkanlıklar ve bireysel davranışlar, çalışma kültürünü oluşturur. Bu kapsamda değer odaklı eylemler, izlenilen ve yansıtılan ilkeler ile mümkündür. Bu ilkelerin söylem ve eylemde yansıtılması, yönetişim kültürünün önemli bir yansımasıdır. Bu ilkelerin sürekliliği ise proje içerisinde kapsayıcılık, eşitlik ve çeşitlilik olgularını zenginleştirir ve sürekli kılar. PMI yetenek üçgeninde proje profesyonellerine, çalışma yollarında çeşitlilik, iş zekâsı ve birikimi tecrübesi ve de güç yeteneklerinin geliştirilmesini tavsiye eder. Buradaki önemli vurgu, proje çalışanları ve liderlerin iletişim ve etkileşim yetkinliklerinin proje başarısı için önemli olduğudur. Proje bileşenleri çoğaldıkça bu kapsamdaki etkileşim alanı da genişler. Etkin bir yönetişim stratejisi ise proje ile ilgili ilkelerinin tüm paydaş ve proje takım üyeleri tarafından benimsenmesidir. Bu kapsamda proje ekibi arasındaki iletişimi sağlayan proje yöneticisine daha fazla sorumluluk ve liderlik düşmektedir. Ekibin ilkeler doğrultusunda sağlıklı iletişim kurması, çözüm yaklaşımı izlemesi ve projeye katkı sağlayabilmesi proje çıktılarının niteliğini de artırır. Bu çalışmada proje yönetimindeki değerler, ilkeler, proje liderinin sorumlulukları ve sıkça kullanılan liderlik stillerinden bahsedilecektir.

1. PROJE YÖNETİMİNDE DEĞERLER, ETİK, MESLEKİ SORUMLULUKLAR VE İLKELER

TDK tanımına göre **değer** *"Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet",* **ilke** *"Temel düşünce, temel inanç, umde, pren-*

* Yüksek Endüstri Mühendisi

SONUÇ

Bir işin gerçekleştirilme şeklinde çalışma kültürü önemli bir etmendir. Çalışma kültürünü değerler, ilkeler ve etik politikalar şekillendirir. Bu temel bileşenler, bireylere çalışma kültüründe doğru davranış alışkanlıkları kazandırır. Bu alışkanlıkların sürekliliği, çalışma ve liderlik stillerine de yansır. Güven duyulan ortamlarda, bireyler kendilerini tüm kapasiteleri ile yansıtabilen ve sorumluluk almak için çekinmez. Sorumluluk almak için eksiklik hissediliyor ise de bu eksiklikler giderilir ve yetkinlikler kuvvetlendirilir. Liderin temel amacı çalışma ortamında ekip üyelerine potansiyellerini ortaya koyabilecekleri fırsatlar sunabilmektir. Ekip üyesi kendi katkısının farkına vardıkça, daha öz güvenli ve özenli olarak daha fazla sorumluluk almak isteyecektir. Liderler takım üyelerinin ihtiyaçlarını ve sıkıntılarını da gözeterek proje üyelerini motive etmeli ve proje faaliyetlerinin geleceklerine doğru yön verebilmelidir.

KAYNAKÇA

Hultman, K. & Gellerman, B. (2002). *Balancing Individual and Organizational Values*, Jossey-Bass/Pfeiffer/John Wiley and Sons.

Kerzner, H. (2006). *Project Management A Systems Approach To Planning, Scheduling and Controlling,* 10th edition, John Wiley & Sons, Inc.

Kerzner, H. (2013). *Project Management Metrics, KPIs and Dashboards, A Guide To Measuring and Monitoring Project Performance,* 2nd edition, John Wiley & Sons, Inc.

Maley, C. H. (2012). *Project Management Concepts, Methods and Techniques,* CRC Press.

Philips, J. (2010). *Project Management Professional Study Guide- PMP*, McGraw Hill, 3rd Edition.

PMBOK Guide, 7th Edition, 2022

PMI Talent Triangle- https://www.pmi.org/learning/training-development/talent-triangle, Kasım 2022.

https://sozluk.gov.tr **-Türk Dil Kurumu Sözlükleri-** Kasım 2022.

https://www.pmi.org.tr/hakkimizda/ilkeler/- **Etik ve Mesleki Davranış İlkeleri,** Project Management Institute Turkey**,** Kasım 2022.

BİLGİ GÜVENLİĞİ VE KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI

Tuğba Yılmaz*

GİRİŞ

Bu bölümde proje yönetişiminde bilgi güvenliği ve kişisel veri güvenliği ile ilgili ele alınması gereken temel ihtiyaçlar ve gereksinimler ile gerçekleştirilmesi gereken temel faaliyetler özetlenmiştir.

1. PROJE YÖNETİŞİMİNDE BİLGİ GÜVENLİĞİ VE KİŞİSEL VERİ GÜVENLİĞİNİN ÖNEMİ

Bilginin güvenliğini sağlamak çok eski zamanlardan beri insanlığın kafa yorduğu, emek ve vakit harcadığı konulardan biri olagelmiştir. Bunu örneklendirmek için çok eski zamanlara giderek bildiğimiz kadarıyla altı bin yıllık bir geçmişe sahip yazının bulunuşunu ele aldığımızda; yazının korunaklı yüzeylere uygulanmasıyla daha kalıcı olmasına gayret edildiği dikkatimizi çekmektedir. Hatta günümüze ulaşmış mağara resimlerinin varlığı bize; yazının bulunmasıyla kayıt altına alınmaya başlanan bilginin sürdürülebilirliği için ilk olarak o bilginin *erişilebilirliğini* sağlamak üzerine birtakım gelişmeler yaşandığını öğretiyor. Bilgi güvenliğinin temel ilkelerinden biri olan *erişilebilirliğin* temellerini bu örneğe bağlayan bir bakış açısıyla yaklaşmakta bir sakınca yoktur. Ayrıca aynı yaklaşımla ilerleyen zamanlarda çeşitli mühürlerle bir nevi kimlik doğrulaması yapılarak bilginin *bütünlüğün* sağlanmasının amaçlandığını da söylemek mümkündür. İnsanlığın gelişim süreci ile paralel olarak gelişen yazının/bilginin *gizliliğini* ve *bütünlüğünü* sağlamak üzere çeşitli şifreleme yöntemleri ile kriptografik önlemlerin de kökünün yaklaşık dört bin yıl öncesine dayandığı belirtilmektedir (Babaoğlu, 2009). Günümüze bakacak olursak teknolojinin

* Kıdemli Bilgi Sistemleri Denetçisi

Bilgi güvenliğini ve kişisel veri güvenliğini etkileyen değişiklikler projenin değişiklik yönetim süreci ile bütünleşik bir şekilde yürütülmelidir. Bununla beraber projede yapılacak herhangi bir değişikliğin bilgi güvenliği ve kişisel veri güvenliği ile ilgili tarafları ve bunlar için alınan tedbirleri nasıl etkilediğinin değerlendirilmesi, ileride ortaya çıkacak açıklıkların erken tespiti ve hızlıca giderilmesi için önemli görülmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak proje yönetişiminde bilgi güvenliği ve kişisel veri güvenliğini sağlamak adına projenin içeriği ve kapsamından bağımsız olarak dikkat edilmesi gereken hususlar ile yapılması gereken bazı temel faaliyetleri bu bölümde özetlemeye çalıştık. Ancak bu alan sürekli gelişime ve değişime açık, bu yazıda yer almayan ve projenin ihtivasına göre değişkenlik gösterecek parametrelerle doludur. Dolayısıyla proje ekibi ve yöneticilerinin ISO 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi standardı veya ISACA'nın sağladığı CRISC (Certified in Risk and Information Systems Control), CISA (Certified Information Systems Auditor), CDPSE (Certified Data Privacy Solutions Engineer) gibi çeşitli eğitim ve sertifika programları ile yetkinlik kazanması tavsiye edilmektedir. Bu sertifikalar ile hem yetkinlik ve prestij kazanacak hem de bu yetkinliğinizi uluslararası arenada kabul ettirmiş olarak yurt dışı projelerde de yer almanız mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (Nisan, 2016)

Alanbay, Gonca. https://www.eralp.av.tr/kvkk-ve-gdpra-gore-cocuk-verilerinin-islenmesi/

Babaoğlu, Alparslan (2009). Kriptolojinin Geçmişi Bir Şifreleme Algoritması Kullanmadan Önce Son Kullanım Tarihine Bakın. *Bilim ve Teknik*, 500 (24).

Biyometrik Verilerin İşlenmesinde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlara İlişkin Rehber, https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/2030/Rehberler

ISACA Glossary of Terms (2018)

ISO/IEC 27000:2018 Bilgi Teknolojisi - Güvenlik Teknikleri - Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemleri - Genel Bakış ve Sözlük (2018)

Kişisel Verilerin Silinmesi, Yok Edilmesi veya Anonim Hale Getirilmesi Hakkında Yönetmelik, 2017

T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi (Temmuz, 2020)

2. BÖLÜM

PROJE ENTEGRASYON YÖNETİMİ

Serap Ertuğrul*

GİRİŞ

Entegrasyon kelimesi Türk Dil Kurumuna göre uyum ve bir araya gelebilme, bütünleşme olarak açıklanmaktadır. İnsanların, toplumların, organizasyonların, cihazların, teknolojilerin entegrasyonları üzerine birçok model ve yaklaşım geliştirildiğini bilmekteyiz.

Disiplinler arası yapıların belirli kurallara/standartlara göre entegre edilmesiyle rekabet avantajı sağlayabilen, bütünleşmiş sistemler oluşmaktadır. Proje organizasyonu da karmaşık ve çok yönlü unsurların sistematik bir şekilde entegrasyonu ile hedef odaklı olarak kurgulanıp, yönetilebilmektedir. Proje Entegrasyon Yönetimi, projenin başlangıcından kapanışına kadar sürecin bütünleşik olarak yönetilmesidir.

Bu bölümde PMI Standartları çerçevesinde Tablo 1'de verilen Proje Entegrasyon Yönetimi Bilgi Alanı kapsamında yer alan süreçleri detaylandırıyor olacağız.

Tablo 1. Proje Entegrasyon Yönetimi Süreçleri (PMBOK 6)

Bilgi Alanı	**Proje Yönetimi Süreç Grupları**				
	Başlangıç	**Planlama**	**Yürütme**	**İzleme ve Kontrol**	**Kapanış**
Proje Entegrasyon Yönetimi	• Proje Başlatma Belgesinin Geliştirilmesi	• Proje Yönetim Planının Geliştirilmesi	• Proje Çalışmalarının Yönlendirilmesi ve Yönetilmesi • Proje Bilgilerinin Yönetilmesi	• Proje Çalışmalarının İzlenmesi ve Kontrol Edilmesi • Entegre Değişiklik Kontrolünün Gerçekleştirilmesi	• Proje veya Fazın Kapatılması

PMI (Project Management Institute) tarafından yayınlanan PMBOK 6 (Project Management Body of Knowledge) Kılavuzu'nda, Proje Entegrasyon Yönetimi, *"*Sü-

* Proje Yöneticisi, TÜRKSAT AŞ

doğru bir proje izleme ve kontrol süreci için oldukça kritik hususlarmış."

İşletme prosedürleri ve tedarik anlaşmaları çerçevesinde belirlenen kabul kriterleri kontrolleri akabinde ERP uygulamasının kabulünü gerçekleştirdik. Proje dokümanlarını arşivledik.

Proje süresince, teorisine hâkim olduğumuzu düşündüğümüz, ezber bozan sayısız tecrübe yaşadık. Öğrendik ki her proje, benzersiz dinamiklere sahip. Entegrasyonu yönetmek ise projeye has etkileşimleri iyi okuyup, tasarlayıp, tanımlayıp, birleştirmeyi gerektiriyor.

SONUÇ

Hedeflediğimiz bir yaşama (başarılı, dengeli, duyarlı vs.) erişebilmek için zaman çizgimizde başlatmış, planlamış, yürütmüş, kontrol etmiş, tamamlamış olduğumuz kazanımlarımızı düşünelim, bu kazanımlara erişme serüveni tıpkı bir projeyi tamamlamak gibi. Her birimiz görece "başarılı" bir hayat sürebilmek için varoluşsal nice avantaj ve kısıtlara sahibiz fakat ilerlemek ve hedefimize ulaşabilmek adına, sahip olduklarımızı eş zamanlı, tüm ilişkileri gözeterek ve bütünsel bakış açısı ile yönetmemiz gerekiyor. Okuduğumuz, gördüğümüz onlarca tecrübe ve öğreti olsa da yönetimimizin dokusu, yaşamımızın dinamikleri ile şekillendirilmiş ve bize özgü olacak. Proje Entegrasyon Yönetimi Süreci içerisinde, proje yöneticisinin rolünü, hayattaki konumlanmamıza benzetiyorum.

KAYNAKÇA

Çapar, B. (2003). Bilgi yönetimi: Nasıl bir insan gücü? İbrahim Güran Yumuşak (Derl.). *II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi,* Derbent-İzmit, 17-18 Mayıs 2003 Bildiriler Kitabi içinde (ss. 421-432).

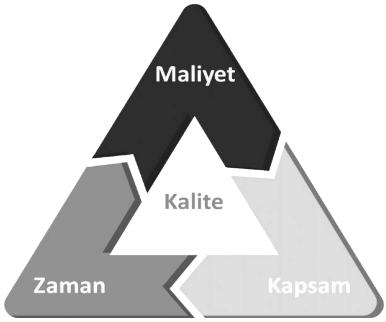
Davenport, H. T. ve Prusak, L. (2000). *İş dünyasında bilgi yönetimi: Kuruluşlar ellerindeki bilgiyi nasıl yönetirler.* Çev. Günhan Günay. İstanbul: Rota Yayın. Nicolas, R. (2004). Knowledge management impact on decision making process. Journal of Knowledge Management, 8(1), 20-31.

Project Management Institute, *A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)*-Sixth Edition

KAPSAM YÖNETİMİ

Kübra Şimşek*

Proje yönetimi söz konusu olduğunda literatürde karşımıza ilk olarak proje yönetiminin üç temel ilkesi çıkmaktadır. Zaman, maliyet ve kapsamı içeren bu üç ilkenin doğrudan etkilediği sonuç projenin kalitesidir. Ve proje yönetimi ilkelerinin genel kabul gören ve birbirleriyle olan ilişkilerini en net şekilde gösteren gösterimi de aşağıdaki gibidir:

Şekil 1. Proje Yönetimi İlkeleri

Kısıtlı bir zaman ve bütçeyle, istenilen kalitede proje geliştirirken, proje yöneticisinin proje süresince uygulaması gerekli kapsam yönetimi bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Ekonomi biliminin doğuşunun sebebi olan "mevcut kaynakların sınırlı, insan ihtiyaçlarının ise sınırsız olması" yaklaşımı ile kapsam yönetiminin amacının aynı paralelde olduğunu söylemek mümkündür. Belirli zaman, sınırlı bütçe ve kısıtlı kaynaklarla ortaya çıkacak proje ve ürünün sınırlarının çizilmiş olması azami önem içermektedir.

Bu sebeple de Proje Yönetim Enstitüsü (PMI - Project Management Institute) proje kapsam yönetimi konusunu, yıllar içinde süregelen deneyimler ve öğrenilmiş

* Proje Yöneticisi

KAYNAKÇA

Chapman, S. W. & Rupured, M. (2008). Time Management 10 strategies for better time management. The University of Georgia. Haziran 29, 2022 tarihinde Web Sitesi: https://www.fcs.uga.edu/docs/time_management.pdf adresinden alındı.

Cirillo, F. (2018). *The Pomodoro Technique.* New York: Currency.

Elçi, O. (2022). ASBÜ, SBE, Denetim ve Risk Yönetimi Yüksek Lisans Programı, 2021-2022 Bahar Dönemi, Proje Yönetiminde Analitik Yöntemler Ders Notları, yayımlanmamış.

Forsyth, P. (2009). *100 Great Time Management Ideas from successful executives and managers around the world.* Singapore: Marshall Cavendish Editions.

Nöteberg, S. (2011). *Pomodoro Technique Illustrated.* USA: Pragmatic Programmers, LLC.

Oberlender, G. D., & Trost, S. M. (2001). Predicting accuracy of early cost estimates based on estimate quality. *Journal of construction engineering and management*, *127*(3), 173-182.

Penn, W. (2018). *Some Fruits of Solitude.* Studium Publishing.

PMI. (2017). *PMBOK Guide.* 6. baskı. Pennsylvania: Project Management Institute, Inc.

PMI. (2019). *Practice Standard for Scheduling.* 3. baskı. Pennsylvania: Project Management Institute, Inc.

Price, R., Carney, D. ve Clews, R. (2020). Time Management 10 Strategies For Better Time Management. The University of Georgia. Haziran 29, 2022 tarihinde Web Sitesi: https://secure.caes.uga.edu/extension/publications/files/pdf/C%201042_3.PDF adresinden alındı.

Türk Dil Kurumu. (2019). Güncel Türkçe Sözlük - Zaman. Mayıs 22, 2022 tarihinde Web Sitesi: https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı.

Ubay, B. ve Elçi, O. (2022). *Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) Kapsamında AB Proje Yönetimi ve Vergilendirme.* İstanbul: On İki Levha Yayıncılık AŞ

University of St. Agusitne. (2019). 9 Proven Time Management Techniques and Tools. Haziran 29, 2022 tarihinde Web Sitesi: https://www.usa.edu/blog/time-management-techniques/- adresinden alındı.

Xu, L. D., Xu, E. L., & Li, L. (2018). Industry 4.0: state of the art and future trends. *International journal of production research*, *56*(8), 2941-2962.

PROJE MALİYET YÖNETİMİ

Dr. Orhan Elçi, TPY, PMP*

GİRİŞ

İster büyük ister küçük olsun hepimizin, bireylerin, kurumların, toplumların ve hatta dünyanın karşı karşıya olduğu sayısız sorun çözüm bekliyor. Burada iki anahtar kelime sorun ve çözüm. Herhangi bir soruna iyi bir çözüm üretebilmenin yolu öncelikle o sorunun iyi bir şekilde belirlenmesini gerektirir. Çözümü proje yönetimi yaklaşımı ile ortaya koymak, sorunun belirlenmesi ve bu sorunun ne kadarının çözüleceğine karar verilmesine dayanır. İşin bu kısmı, kapsam yönetiminin konusudur. Ardından amacımızı gerçekleştirmeye yönelik neler yapmamız gerektiğinin belirlenmesi gerekir. İşin bu kısmı, zaman (faaliyet) yönetiminin konusudur. Bizi belirlediğimiz amaca götürecek faaliyetlerin kaça mal olacağının belirlenmesi ise maliyet yönetiminin konusudur.

Bu kapsamda bu bölümde ilk olarak proje maliyetinin hesaplanmasında genel hususlar, ikinci olarak proje bütçesinin hazırlanması ve üçüncü olarak çevik anlayışta maliyet yönetimi ele alınmaktadır.

1. PROJE MALİYETİNİN HESAPLANMASI

Herhangi bir ihtiyacın karşılanmasının ederini hesaplamak basit toplama ve çarpma işlemlerinin kullanılması ile kolaylaşır. Semt pazarından alacağımız kilosu 10 TL olan 3 kg domates ile kilosu 7 TL olan 5 kg patatesin bize maliyeti 3 kg * 10 TL/kg + 5 kg * 7 TL/kg = 65 TL olur. İlke olarak maliyet hesaplamak bu kadar kolaydır. Bu çerçevede bu bölümde proje maliyet hesaplaması ele alınmaktadır.

* Gelir İdaresi Müdürü, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

SONUÇ

Herhangi bir projenin başarıyla sonuçlanabilmesinin olmazsa olmazları söz konusu projenin kapsamının etkili bir şekilde belirlenmesine, belirlenen kapsamda projenin amacını gerçekleştirecek faaliyetlerin açık ve net bir şekilde ortaya koyulmasına ve bu faaliyetlerin maliyetinin doğru ve gerçekçi bir şekilde hesaplanmasına bağlıdır. Proje yönetimi anlayışı ister geleneksel olsun ister çevik olsun maliyet hesaplama önemini artarak korur. Proje yönetimi, her şeyden önce samimiyet ve dürüstlük gerektirir. Bu gerekliliğin bir yansıması, maliyet yönetimindedir. Belirlenen faaliyetlerin maliyeti ne bir kuruş eksik ne de bir kuruş fazla hesaplanmalıdır.

KAYNAKÇA

Agilest. (2023). *Agile Budgeting*. Nisan 12, 2023 tarihinde Agilest Web sitesi: https://www.agilest.org/agile-project-management/budgeting/ adresinden alındı.

AIDA - MITRE Corporation. (2023). *Cost Estimation*. Nisan 12, 2023 tarihinde AIDA - MITRE Web sitesi: https://aida.mitre.org/agile/agile-cost-estimation/ adresinden alındı

Ateşoğlu, N., & Doğan, E. (2011). *Avrupa Birliği Projeleri için Adım Adım Proje Hazırlama* (2 b.). Ankara: Efil Yayınevi.

Bhimani, A., Horngren, C. T., Datar, S. M., & Rajan, M. V. (2019). *Management and Cost Accountıng* (7. b.). Essex: Pearson Education Limited.

Carr, P. (2019, Aralık 16). *Agile Project Cost Management*. Nisan 12, 2023 tarihinde Project Leadership Web Sitesi: https://projectleadershipwaterloo.wordpress.com/2019/12/16/agile-project-cost-management/#:~:text=Costing%20or%20budgeting%20of%20agile,needed%20to%20complete%20the%20work. adresinden alındı.

Datar, S. M., & Rajan, M. V. (2021). *Horngren's Cost Accounting A MANAGERIAL EMPHASIS.* Essex: Pearson Education Limited.

Drury, C. (2020). *Management and Cost Accounting* (11. b.). Hampshire: Cengage Learning, EMEA.

European Commission. (2004). *Aid Delivery Methods Volume 1 Project Cycle Management Guidelines.* Brussels: European Commission.

Özdemir, E. (2020). *Proje Yönetimi.* İstanbul: Scala Yayıncılık.

Project Management Institute. (2017). *A Guide to the Project Management Body of Knowledge* (6. b.). Newton Square, PA: Project Management Institute, Inc.

Project Management Institute; Agile Alliance. (2017). *Agile Practice Guide.* Newton Square, PA: Project Management Institute, Inc.

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2020). *Vergi Usul Kanunu*. 4 8, 2023 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi Web sitesi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.213.pdf adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020). *2021- 2023 DÖNEMİ BÜTÇE HAZIRLAMA REHBERİ.* Bütçe Genel Müdürlüğü. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/10/2021-2023_ButceHaz%C4%B1rlamaRehberi.pdf adresinden alındı.

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü. (2018). *GENEL YÖNETİM MALİ İSTATİSTİKLERİ*. 4 9, 2023 tarihinde T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Web sitesi: https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-mali-istatistikleri adresinden alındı.

Türk Dil Kurumu. (2022). *ayağını yorganına göre uzat*. 04 08, 2023 tarihinde Türk Dil Kurumu Web Sitesi: https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı.

https://agilemanifesto.org/ Erişim tarihi: 10 Nisan 2023

PROJE KALİTE YÖNETİMİ

Hande Eryılmaz*

GİRİŞ

Kalite yönetimi faaliyetleri, müşteri ve ilgili paydaşların gereksinimlerini ve beklentilerini etkin bir şekilde karşılamaya yönelik uygulamaları ve kabiliyetleri kapsar. Bu kabiliyetler bütünü, ürün ve hizmete değer katan bir kültürü de geliştirir. Karşılanması beklenen temel gereksinimler dışında, ürün ve hizmetlerin algılanan değeri ve sağladığı faydalarda önemli bir kalite çıktısı olarak değerlendirilmektedir. Projelerde kalite yönetimi, süreçlerde süreklilik, etkin takip, geri bildirim ve süreç iyileştirme olanakları sağlar. PMBOK Kılavuzu'nda belirtilen temel kalite yönetim süreçleri sırasıyla; Kalite Yönetiminin Planlanması, Kalitenin Yönetimi ve Kalitenin Kontrolü'dür. Bu temel süreçler, proje kapsamı, süre ve maliyet gibi temel kısıtları ve proje gereksinimlerini karşılayacak şekilde kalite kriterlerinin oluşturulması ve takip edilmesini gerekli kılar. Proje kalite yönetim faaliyetleri, proje hedeflerinin, gerekliliklerin ve sorumlulukların ölçülmesi, izlenmesi ve iyileştirilmesine katkı sağlar. Proje kalitesi ise proje bileşen/paydaşlarının ihtiyaç ve isteklerini ne ölçüde karşılandığının önemli bir göstergesidir. Kurumsal bir yapıda proje faaliyetleri gerçekleştiriliyor ise organizasyonların mevcut kalite yönetim sistemlerinin tanımlı uygulamaları, prosedürleri ve politikaları ile de teknik ve yönetimsel olarak bu faaliyetlerle uyumlu olmalıdır. Bu bölümde, projelerde kalite yönetim faaliyetlerinin temel bileşenleri, müşteri memnuniyetinin önemi ve kalite maliyetlerine değinilmiştir. Sonuç bölümünde ise bu faaliyetlerin etkinliği için dikkat edilecek hususlar belirtilmiştir.

1. KALİTE GEREKSİNİMİ VE PROJELERDE KALİTE YÖNETİMİ

Değişen iş ve rekabet koşulları, yeni iş modelleri ve müşteri memnuniyeti kaygısı, kalitenin önemini ortaya koymuştur. Alanın duayenleri kaliteyi farklı tanımlar. Juran'a göre, *"Kalite amaca uygunluk"*, Crosby'e göre *"Spesifikasyonlara uyum"*,

* Yüksek Endüstri Mühendisi

- **Kalite ve iyileştirme kültürünün geliştirilmesi:** Bireysel davranış alışkanlıkları, ekip ve kurum alışkanlıkları, proje işleyiş ve yönetimini etkilemektedir. Bu doğrultuda ekip dinamikleri de gözlenmelidir. İyileştirme faaliyetlerine katkı ve katılım teşvik edilmeli, iyileştirme yöntemleri de net belirtilerek bu konuda etkin problem çözme sistematiği geliştirilmelidir.
- **Belgelerin güncel tutulması:** Test sonuçları, ara raporlar ve diğer proje raporlama gerekliliklerin ve kritik başarı faktörleri ile ilgili gelişmelerin doğru ve kanıtlı tutulması, proje sürekliliği açısında da önemlidir.
- **Dokümantasyon ve arşivleme kültürü:** Proje içerisinde yapılan faaliyetlerin, öğrenilmiş derslerin, yapılan değişiklik kayıtların düzenli arşivlenmesi, ileriki proje girdi kalitesini de etkilemektedir.
- **Risk yönetimi:** Proje riskleri ile ilgili doğru eylem adımlarının atılabilmesi ve tedbir alınabilmesi için güncel takip ve alternatifler geliştirilmelidir.
- **Standartlara hâkimiyet:** Yürütülen proje faaliyetlerindeki standart gereksinimleri, yapılacak faaliyetlerin omurgasını oluşturur. Standart gereksinimleri asgari yapılacak faaliyetlerin nasıl tasarlanacağı ile ilgili de yol haritası olacaktır. Standartların nasıl sağlanacağı ile ilgili detaylandırma Kalite Planında belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

Elmas, Ç., Elmas, A. (2013). *Uluslararası Standartlara Göre Proje Yönetimi*, Berikan Yayınevi, Ankara.

Evans, J. R. (2008). *Quality and Performance Excellence Management, Organization and Strategy*, Thomson-South Western.

Goff, S. (2014). Measuring and Managing Project Quality If you can't measure it, you can't manage it. *ProjectExperts, 1-6.*

Gryna, F. M., Chua, R. C. H., DeFeo, J. A. (2007). *Juran's Quality Planning and Analysis For Enterprise Quality,* 5th edition, McGraw-Hill International edition.

ISO 9000:2015, Quality Management Systems, Fundamentals and Vocabulary

Kerzner, H. (2006). *Project Management A Systems Approach To Planning, Scheduling and Controlling,* 10th edition, John Wiley & Sons, Inc.

Labovitz, G., Chang, Y. S., Rosansky, V.(1992). *Managing Quality Work: A Leadership Guide for the Results-driven Manager,* Omneo.

Philips, J. (2010). *Project Management Professional Study Guide- PMP*, McGraw Hill, 3rd Edition

Proje Yönetimi Bilgi Birikimi Kılavuzu, PMBOK Kılavuzu, 6. Baskı, 2017, PMI.

Türk Akreditasyon Kurumu, Terimler Sözlüğü, https://www.turkak.org.tr/Akreditasyon/terimler-sozlugu.html, 2022.

PROJE KAYNAK YÖNETİMİ

Gülsün Yıldız*

GİRİŞ

Projeler, kurumsal hedefleri gerçekleştirmek, ticari fayda sağlamak, daha fazla gelir elde etmek veya marka bilinirliliğini artırmak gibi sebeplerle yapılırlar. Projelerin hedeflerine ulaşmasında kaynaklar ve kaynakların yönetimi vazgeçilemez unsurlardır.

Projelerde kaynak yönetimi sadece ekip (insan) kaynağı olarak düşünülmemelidir. Projenin başarılı olması için ihtiyaç duyulan kaynaklar; iş gücü kaynağı yani ekip (insan) kaynağı ve fiziksel kaynaklardır. Malzeme, ekipman, araç/gereçler, yazılım, donanım ve tesis gibi kaynaklar fiziksel kaynaklardır. Proje yönetiminde kaynak; fiziksel kaynak ve ekip kaynağı için şemsiye terimdir.

Proje yöneticileri için en zorlu görevlerden biri olan "Proje Kaynak Yönetimi" giderek daha da önem kazanmaktadır. Zayıf kaynak yönetimi, projelerin başarısız olma sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir. İyi kaynak yönetimi, ihtiyaç duyulan iş için doğru zamanda ve doğru yerde, doğru kaynakların proje ekibinin kullanımı için hazır bulunmasıdır. Kaynakların doğru zamanda ve doğru yerde temin edilememesi; proje takvimini, bütçesini, kalitesini olumsuz etkiler, proje risklerini arttırır ve paydaş memnuniyetini azaltarak projenin ertelenmesine veya başarısızlığa uğramasına sebep olabilir.

Her kurumun amacı, proje hedeflerine mümkün olan en az çaba ve maliyet ile ulaşmaktır. Proje kaynak yönetimi, proje yöneticilerinin, projedeki insanlardan, araçlardan ve ekipmanlardan en etkin şekilde yararlanmalarına yardımcı olur. Projede hangi kaynaklara ne zaman ne miktarda ihtiyaç olduğunu bilmek etkili planlama yapılmasını ve bu doğrultuda projenin yürütülmesini sağlar. Kaynaklar aşırı yüklenilmeden daha ekonomik kullanılmasını sağlar. Olası bir eksik kaynak sorunu

* Elektronik Mühendisi, MIS, PMP, ITIL

KAYNAKÇA

Project Management Institute (2017). *A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)* - Sixth Edition. Project Management Institute, Inc.

Project Management Institute (2021*). A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)* - Seventh Edition. Project Management Institute, Inc.

PMI Learning Library https://www.pmi.org/learning/library#sort=relevancy

Mulcahy, R. (2020). *PMP Exam Prep, Onuncu Baskı.* RMC Publications Inc.

Phillips, J. (2018). *Project Management Study Guide*, Fifth ed. Mc Graw Hill Education.

Heldman, K. (2021). *Project Management Professional Exam Study Guide.* John Wiley & Sons Inc.

Crowe, A. (2018). *The PMP Exam*, Sixth ed. Andy Crowe.

PROJE İLETİŞİM YÖNETİMİ

Sevda Nuh Akbabaöz*

1. PROJE İLETİŞİM YÖNETİMİ

Proje İletişim Yönetimi, süreçlerin geliştirilmesi ve etkin bilgi alışverişi sağlamak için tasarlanan aktivitelerin uygulanması yoluyla projenin ve paydaşlarının bilgi ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak için gerekli işlemleri içerir.

1.1. İLETİŞİM YÖNETİMİN AMACI

İletişim, amaçlanarak veya istemeden elde edilen bilgi alışverişidir. Aktarılan bilgi, fikirler, talimatlar veya duygular biçiminde olabilir. İletişimde bilgi yazılı, konuşma, resmî ya da gayriresmî, hareketlerle, medya aracılığıyla, kelimelerin seçimi ile gerçekleşir.

İletişim başarılı proje ve program çıktıları için gerekli olan ilişkileri geliştirir. İletişim aktiviteleri ve eserleri, e-postalar ve gayriresmî sohbetlerden resmî toplantılara ve düzenli proje raporlarına kadar değişir. Bilgi gönderme ve alma eylemi, bilinçli veya bilinçsiz olarak sözler, yüz ifadeleri, jestler ve diğer eylemlerle gerçekleşir.

1.2. UYGULAMA PRATİKLERİ

Paydaşlara odaklanmanın ve değerin etkin paydaş katılımı projelerine ve organizasyonlarına tanınmasının yanı sıra, uygun iletişim stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanmasının, paydaşlarla etkili ilişkilerin sürdürülmesi için hayati önem taşıdığının farkına varılmaktadır. Proje İletişim Yönetimi eğilimleri ve ortaya çıkan uygulamalar arasında bunlarla sınırlı olmamak üzere şunlar bulunur:

- Paydaşların proje gözden geçirmelerine dâhil edilmesi.

* Proje Yöneticisi

göz önüne alınarak projenin ve organizasyonun sıhhati korunabilecektir. Ayrıca risk yönetimi kapsamında alınan kararların farklı yeni risklerin oluşmasına sebep olabileceği unutulmamalı ve iç/dış paydaş risk dinamikleri yapılacak ayrı analizler ile değerlendirilerek üst yönetimin doğru kararlar alabilmesi amacıyla şeffaf bir şekilde sunulmalıdır.

KAYNAKÇA

Akçakanat, Özen (2016). Kurumsal Risk Yönetimi ve Kurumsal Risk Yönetim Süreci, *Dergi Park Akademik*, 4(7), 30-46.

Emhan, Abdurrahim (2009). Risk Yönetim Süreci ve Risk Yönetmekte Kullanılan Teknikler, *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 23(3), 209-220.

Karadeniz Teknik Üniversitesi (2020). Tehlike ve Risk Değerlendirme Prosedürü, Sürekli Eğitim Merkezi, 1-4.

T.C. Maliye Bakanlığı (2018). Risk Yönetimi, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2018/11/04.-Risk-Y%C3%B6netimi-Nedir.pdf

Ünlü, Hakan (2010). Failure Mode And Effect Analysis (FMEA), http://www.hakanunlu.com.tr/makaleler/fmea

PROJE TEDARİK YÖNETİMİ

Yücel Efe* - Şeyda Çelik**

GİRİŞ

Bir projenin amacına ulaşmasında, uygulama adımlarının yerine getirilmesi, belirlenen teslimatların yapılabilmesi, proje ekibinin gereksinimlerinin karşılanması, projede zaman ve bütçenin verimli ve etkin yönetilebilmesi gibi sayılabilecek birçok süreç ve aşama için tedarik yönetimi büyük önem arz etmektedir. İhtiyaç duyulan ürünler proje planına uygun şekilde temin edilebildiğinde proje yürütülebilecek ve ilgili aşamalarına geçebilecektir. Bu aynı zamanda kaynakların da etkin ve verimli kullanılmasının teminatını sağlayacak şekilde kritik öneme sahiptir.

Bu sebeple, bu bölümde öncelikle, proje tedarik yönetiminin kamu ve özel sektör ayrımları da ele alınarak tanımı, önemine ilişkin detaylı bilgiler sunularak farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Akabinde, proje tedarik yönetiminin proje süreç gruplarındaki ilişkisi boyutuyla bakılarak projelerde tedariklerin planlanması, yürütülmesi, izleme/kontrol süreçlerine ayrı olarak bakılmak suretiyle, her bir süreç; girdi, araç ve teknikler ile çıktılar boyutuyla ele alınmıştır.

1. PROJE TEDARİK YÖNETİMİ NEDİR?

Proje Tedarik Yönetimi, proje kapsamında gerekli olan ürün, hizmet veya sonuçların proje ekibi dışından satın almak veya temin etmek için gerekli olan süreçleri içermektedir. Proje Tedarik Yönetimi, belirtilen temin etme süreçlerinde sözleşmelerin yürütülmesi ve idare edilmesi için gerekli olan sözleşmeler, satın alma dokümanları, mutabakat ve anlaşmalarını da kapsamaktadır (PMBOK 6, 2018).

Bu süreçte tedarik edilmesi gerekli olan kaynakları sağlayacak olan satıcı/satıcıları seçilmesi, proje kapsamında ortaya çıkan kaynak açıklarının temin edilmesi,

* Şube Müdürü, Devlet Malzeme Ofisi Genel Müdürlüğü
** Proje Yöneticisi

KAYNAKÇA

Civriz ve Efe (2023). Yerli ve Yenilikçi Kamu Alımlarında Merkezi Satın Alma Kurumlarının Fonksiyonu: Teorik Çerçeve ve Devlet Malzeme Ofisine Dair Bir İnceleme. M. Sakal, T. Akdemir, E. A. Şahin İpek, H. Demirhan (Ed.), *Kamu Mali Yönetiminin Paradigması ve Gelişim Süreci - Türkiye Örneği* (1. Baskı) içinde (s. 481-510). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

DMO (2023). "Devlet Malzeme Ofisi Genel Müdürlüğü 2022 Yılı Faaliyet Raporu". Ankara.

ekap.kik.gov.tr/EKAP/DuyuruDetay.aspx?duyuruID=bb8cc07ee68fd71f36447d6eaccce355bd8d3ef636a6796476b52e25764ebefe&slayt=1, erişim: 16.06.2023.

emrealic.wordpress.com/2013/10/24/proje-tedarik-yonetimi/, erişim: 20.06.2023.

gokremtekir.wordpress.com/category/proje-tedarik-yonetimi/, erişim: 10.06.2023.

Proje Yönetimi Bilgi Birikimi (PMBOK) KILAVUZU 6. Baskı, 2018.

Suvacı, E. (2013). Proje ve proje yönetimine giriş. H. Durucasu (Ed.), *Proje Yönetimi* içinde (s.2-19). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

tedarik.turkcell.com.tr/Pages/BeingASupplier/BeingASupplier.aspx, erişim: 16.06.2023.

Tosun, S. (2014). "Proje Yönetiminde Tedarikçi Seçimi İçin Bir Model Önerisi", Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Danışman Doç. Dr. Semih Önüt.

Weber, C.A., Current, J.R. and Benton, W.C. (1991) Vendor Selection Criteria and Methods. *European Journal of Operational Research*, 50, 2-18

omtera.com/, erişim:15.11.2022.

www.projeyonetimmerkezi.com/proje-tedarik-yonetimi/, erişim: 16.06.2023.

www.savassakar.com/, erişim: 01.11.2022.

www.youtube.com/watch?v=l90QUxXbhUM, İTÜ MEM. Candemir, N. (2022).

www.dmo.gov.tr, erişim: 10.06.2023.

www.promena.net/hakkimizda/zer, erişim: 10.06.2023.

PROJE YÖNETİŞİMİNDE ETKİLEŞİM YÖNETİMİ

Emre Alıç*

GİRİŞ

Proje yönetimi teknik bir süreç olduğu kadar teknik çalışmaların desteklenmesini sağlayacak etkileşim yönetiminin de yapılması gereken bir sistemdir. Projede tanımlı kapsam, zaman ve maliyet unsurlarının etkili yönetimi için bu unsurları etkileyebilecek paydaşları ve bu paydaşlarla ilişkimizi sağlayacak iletişimimizi yönetmek projenin başarısı için önemlidir. Bu nedenle projenin etkisiyle ilişkili olan paydaş ve iletişim yönetişimi konularını etkileşim yönetimi çerçevesinde ele alabiliriz. Etkileşim yönetimini önce paydaş sonra iletişim yönetişimi boyutlarıyla değerlendirecek ve detayda proje kapsamında projenin başından sonuna kadar bu konularla ilgili yapılması gerekenleri, uygulama detaylarını ve deneyimleri bu yazıda ortaya koyacağız.

1. ETKİLEŞİM YÖNETİMİ

Proje Yönetim Enstitüsünün (PMI) (2016, s.503) tanımına göre, "Proje Paydaş Yönetimi, projeyi etkileyebilecek veya ondan etkilenebilecek kişileri, grupları veya organizasyonları tanımlamak, paydaş beklentilerini ve onların proje üzerindeki etkilerini analiz etmek ve proje paydaşlarının proje kararları ve projenin yürütülmesi ile etkin bir şekilde ilgilenmesi için gerekli yönetim stratejilerini geliştirmek için gerekli süreçleri içerir." Bu tanıma göre proje kapsamındaki tüm tarafları paydaş olarak görmemiz gerektiğini ve yönetim için bunların kaydedilerek etkin bir şekilde stratejik bir çalışmayla yönetilmesi gerektiğini anlıyoruz. Proje Yönetim Enstitüsünün (PMI) (2016, s.359) tanımına göre, "Proje İletişim Yönetimi, etkin bilgi alışverişi için tasarlanmış aktivitelerin uygulanması aracılığıyla proje ve paydaşlarının bilgi

* Yönetim Kurulu Başkanı ve Danışman, Kurumsal Yönetişim Derneği

için önemlidir. İletişim yönetişiminde iyi bir plan tüm paydaşların bilgi gereksinimini karşılamayı ve böylece paydaşlar arası koordinasyonda sorun çıkmamasını sağlar. Ayrıca proje hakkında iç ve dış algının olumlu yönde gerçekleşmesi için gerekli görünürlük ve etkileşim çalışmalarının gerçekleştirilmesi projelerde kitlesel iletişim için kritik öneme sahiptir. Proje yöneticileri proje yönetişimi çerçevesinde etkileşim vizyonunda iletişim ve paydaş yönetişimi konularını entegre yürütmelidir. Bu iki alanı entegre yönetmek için her konunun kendi içindeki önemli çalışma adımlarını eksiksiz ve gerektiği gibi gerçekleştirmelidir. Paydaş listesi, paydaşlarla görüşme, paydaşların sorunlarını takip ederek çözme, iletişim planı, proje iletişim faaliyetleri ve sürekli iyileştirme çalışmaları etkileşim yönetimi için proje yöneticisinin en çok dikkat etmesi gerekli konulardır.

KAYNAKÇA

Akyıldız, İ. (2019). Stratejik iletişim yönetiminde iç iletişim markalamasının önemi ve örnek olay incelemesi.

Çağdaş Türkçenin Etimolojisi (2019). https://www.nisanyansozluk.com/?k=strateji, 10 Ağustos 2019.

Çınarlı, İ. (2013). *Stratejik İletişim Yönetimi.* BETA Yayınları

PMI (2016). *PMBOK 6 A guide to the project management body of knowledge.* Newtown Square, Pa.: Project Management Institute.

PMI (2021). *PMBOK 7 A guide to the project management body of knowledge.* Newtown Square, Pa.: Project Management Institute.

DEĞİŞİKLİK YÖNETİMİ

Seda Kaya*

GİRİŞ

Sürekli gelişen ve değişen dünyada projelerin zaman planı oldukça değişkenlik göstermektedir. Çok kısa zaman dilimi içinde bitirilmesi gereken projelerin yanı sıra yıllara sâri çokça proje bulunmaktadır. Zaman planı uzun olan projelerde değişiklik kaçınılmazdır. Müşterinin en başta belirttiği gereksinimler zamanla bambaşka gereksinimlere evrilmek durumunda kalabilmektedir. Zaman planının dar olduğu kısa projelerde de değişikliklerle karşı karşıya gelmek pek tabi yine söz konusudur.

Söz konusu değişiklikler teknolojinin değişmesi, regülatif yaptırımlar, müşteri kararı veya projenizin performans metriklerine göre ortaya çıkabilir.

Projenizi daha etkili yönetip en üst kalite ile teslimata hazırlayabilmek adına değişiklikleri anında tanımlayabilmeli, analiz edebilmeli ve vereceğiniz cevapları hazırlayabiliyor olmalısınız.

Özetle; Projelerin tabiatı gereği değişecek her bir unsur için yenilikçi, değişikliğe açık ve adaptif bir yaklaşım sergilemelisiniz.

1. PROJELERİN DEĞİŞİME GÖRE SINIFLANDIRILMASI

Günümüzde pek çok işin artık "proje" adı altında yapılması ile, projeleri iki başlıkta nitelendirebiliriz; tanımlanabilir ve yüksek belirsizliğe sahip projeler.

1.1. TANIMLANABİLİR PROJELER

Daha önceden yapılmış bir inşaat projesinin devamı niteliğindeki inşaat projesi, elektrikli araba projesi, bir organizasyon şirketinin sürekli çalıştığı belirli bir portföy

* Proje Yöneticisi

KAYNAKÇA

Dr Phillips, J. J. ve Özözer, Y. Ö. (2011). *Measuring Training's Return on Investment ROI (Eğitimin Yatırım Geri Dönüşünü Ölçme)*, Turkish Aviation Academy Magazine. https://www.surekligelisim.com.tr/makaledetay.php?id=21, erişim Tarihi: 28.05.2022.

Kazan, H. (2022). "*Proje Yönetimi*" ders notları, İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi.

Kılıç, E. D. ve Serin, H., *Süreç Olarak Mentorluk* (2017), Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi.

Özözer, Y. Ö. (2011). *Kurumsal Yağ Sanatı-İş Yaşamından Mizahi Öyküler*, (2. Basım 2019) Ceres Yayınları.

Özözer, Y. Ö. (2017). *Yaratıcı Düşünmenin 27,5 Yöntemi*, MediaCat Kitapları/Kapital Medya.

Thomson, R. (1993). "*Appraising and Developing People*", Managing People, UK: Butterworth-Heinemann.

ÇEVİK PROJE YÖNETİMİ VE ÇEVİK LİDERLİK

Dr. Ayşe Hande Erol Bingüler*

1. ÇEVİK PROJE YÖNETİMİ

Bu bölümde proje yönetimi kapsamında çevikliğin rolü ve liderlik üzerinde durulmuştur. Proje yönetimi konularında birçok kaynağın ve bu kitapta ilgili bölümlerin olduğu düşünülerek yönetsel süreçlere çeviklik perspektifinden bakılmıştır. Bu kapsamda proje yönetiminin kavramsal boyutu dâhil edilmemiş olup organizasyonların çevikliğin uygulaması ve çevikliği farklı yönlerden ele alarak okurlarımıza başka bir pencereden bakma fırsatı sunmayı hedefliyoruz.

Proje yönetimi temelinde ön hazırlık, planlama, üretim, test-onay, proje kapanış adımlarından oluşmaktadır. Proje yönetiminde çeviklik kavramının adapte edilmesi projenin başarısı ile doğrudan ilişkilidir. Büyük kapsamlı projelerde "Çevik" model ile yürütülen projelerin sonuçlarının diğer modeller ile yürütülen projelere göre sonuçlarının başarı oranları arasında karşılaştırmaları iyi analiz etmek gerekmektedir.

Proje büyüklüğüne bağlı olarak çevik uygulamaları değişkenlik göstermektedir, yaklaşımlar çeşitlenmektedir. Birçok sektörel raporda proje büyüklüğüne göre hangi yaklaşımın daha etkili ve başarılı olduğu konusunda analizler paylaşılmaktadır. Proje büyüdükçe bütçe ve çalışan sayısı artmaktadır. Bu aynı zamanda daha fazla koordinasyon gerektiren bir süreç hâline gelmektedir.

Bilgi Teknolojileri olarak düşündüğümüzde; çevik denildiğinde, çevik olduklarını beyan eden firmaların Çevik Manifestosu'nun (https://agilemanifesto.org/iso/tr/principles.html) ilkelerini uyguladıklarını anlamak önemlidir (Layton, 2012). Bu çerçevede Extreme Programming (XP), Scaled Agile Framework (SAFe), Agile Unified Process (AUP), Scrum, Scrum of Scrums ve/veya hibritleri içeren diğer teknikleri kullananları içermektedir. Organizasyonlar, ürünleri geliştirmek için Kanban, yalın ve/veya geleneksel plan odaklı geliştirme yaklaşımlarını benimseyebilmektedir. Kullanılan çevik yöntemin (yaklaşımın) seçimini doğrudan etkileyebildiği için bu tür projelerin boyutu önemli olmaktadır.

* Öğr. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi

mayıp sonuca ulaşıncaya kadar takip eden işletmeler var olma durumunu ve kendini geliştirme durumunda başarıyı yakalamaktadır.

KAYNAKÇA

Agile Turkey, 9th Annual Agility Report, Erişim linki: https://www.agileturkey.org/wp-content/uploads/2021/06/9thereport.pdf, Erişim Tarihi: 02.03.2023.

Akkaya, B., Kayalıdere, U., A., K., Aktaş, R., Kargın, S. (2020). "Çevik Liderlik Yaklaşımı ve Çevik Lider Davranışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (2), 1605-1621.

Bir, Y. ve Koç, M. (2022). "Vuca Ortamında Çalışanların Çevik Liderlik Becerisi Algısı: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması ve Saha Araştırması". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 18 (4), 1270-1307.

Erol, A.H. ve Bulkan, S. (2010). "Üretim Sistemleri Arasında Tepkisel Üretim Sisteminin Yeri", Üretim Araştırmaları Sempozyumu 2010.

Çetin, O. ve Altuğ, N. (2005). "Çevik Üretim", V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, 25-27 Kasım, İstanbul Ticaret Üniversitesi.

Gencer, C. ve Kayacan, A. (2017). "Yazılım Proje Yönetimi: Şelale Modeli ve Çevik Yöntemlerin Karşılaştırılması", *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 3, Temmuz 2017.

Goetzpartners, Agile Performaner Index 2, (2020). Erişim linki: https://www.goetzpartners.com/fileadmin/user_upload/2020_goetzpartners._Agile_Performer_Index_2.pdf

Goldman, S.L., Nagel, R.N.; Preiss, K. (1995). "Agile Competitors and Virtual Organizations-Strategies for Enriching the Customer", Van Nostrand Reinhold, New York.

HP Enterprise, Agile is the new normal, A.B.D, 2017.

İleri, Y. Y. ve Soylu, Y. (2014). "Bir Rekabet Üstünlüğü Aracı Olarak Çeviklik Kavramı ve Örgüt Yapısına Olası Etkileri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13 (1-2), 13-28.

Kaymaz, S. ve Özgüner Z. (2021). "Çevik üretim modelinin yeni ürün performansına etkisi: Gaziantep ilinde bir uygulama", *Business, Economics and Management Research Journal* 4(2) 47-56.

Kidd, P.T. (1994). "Agile Manufacturing Forgoing New Frontiers", Addison-Wesley Publishing, İngiltere.

Layton, M.C. (2012). *Agile Manifesto for Dummies*, For Dummies.

Overby, E., Bharadwaj, A., & Sambamurthy, V. (2006). "Enterprise agility and the enabling role of information technology". *European Journal of Information Systems*, 15(2), pp. 120-131.

Özgünay, P. (2022). "Çevik Liderlik Özelliklerinin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Kararlara Katılımın Aracılık Rolüne İlişkin Bir Araştırma", İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Danışman Doç. Dr. Serdar Çöp.

Parkinson, S. (1999). "Agile Manufacturing", Work Study, Vol 48, Issue 4, s.134.

PROJE LİDERİ VE EKİBİNİN KİŞİSEL YETERLİLİKLERİ

Dr. Süleyman Tosun*

1. YETERLİLİK KAVRAMI

Proje yönetiminde yeterlilik kavramı, projede hedeflenen sonuçların istenilen zaman ve bütçe içerisinde elde edilmesi için en önemli unsurlardandır. Projenin fikir aşamasından uygulamaya geçilmesine kadar geçen süreçte, hem proje yöneticisi hem de proje ekip üyelerinin, proje için gerekli olan bilgiye, yetkinliklere, beceriye ve deneyime sahip olması projenin başarıya ulaşma durumunu etkilemektedir.

Global bakış açısı ve proje yönetimi alanındaki global standartları baz alarak yeterlilik kavramının unsurlarının;

- Bilgi
- Beceri
- Yetenek

olarak üç başlıkta incelenebileceği görülmektedir.

Bilgi, proje içerisindeki tüm rollerin bireysel sorumluluklarını yerine getirmesi için sahip olması gereken içerikler olarak tanımlanmaktadır. Beceri, projedeki sorumlulukları yerine getirmek için kullanılacak teknik yeterlilikleri ifade etmektedir. Yetenek ise bilgi ve becerinin projedeki sorumluluklar için etkili bir şekilde kullanımına karşılık gelmektedir.

Tüm bu kavramlar, proje yöneticisi ve proje ekip üyelerinin bireysel olarak kendilerini geliştirmeleri ile olgunlaşarak devam eden sürecin çıktılarıdır. Gelişimden yola çıkıldığında "deneyim" kavramı ön plana çıkmaktadır.

Deneyim, proje yöneticisi ve ekip üyelerinin sorumluluklarını yerine getirmesi için yapacakları hazırlık çalışmalarında, aksiyonların yerine getirilmesinde ve son-

* Proje Yöneticisi, PMP, PSM I, ITIL

Bu kapsamda proje yöneticisi ve proje ekibi; dönüşümün fırsatlarını belirlemeli ve değişiklik gereksinimlerini tanımlı hâle getirmelidir. Değişim ve dönüşüm süreci diğer stratejilerle uyumlu farklı bir strateji olarak belirlenmeli ve tüm süreç bu stratejiye uygun plan ve aksiyonlarla yönetilmelidir (International Project Management Association, Individual Competence Baseline for Project Management, 2015).

KAYNAKÇA

Project Management Institute, Project Manager Competency Development Framework, 2017.

Project Management Institute, A Guide to the Project Management Body of Knowledge and The Standard For Project Management, 2021

International Project Management Association, Individual Competence Baseline for Project Management, 2015

GAPPS, A Framework for Performance Based Competency Standards for Global Level 1 and 2 Project Managers, 2007

The International Centre for Complex Project Management, Complex Project Managers Competency Standard, 2012.

BAŞARILI PROJE YÖNETİMİ İÇİN KURUMSAL YÖNETİŞİM YAKLAŞIMLARI

Yücel Efe*

GİRİŞ

Kurumsal Yönetişimin tanımı, işlev ve mekanizmaları ile destekleyici bazı teoriler açıklandığında; başarılı bir proje yönetimini destekleyici yönetim yaklaşımı ile organizasyon yapısına dair bazı ip uçları ortaya çıkacaktır. Kurumsal yönetişim yaklaşımında önemli olan ilkeler, paydaş odaklı yönetim yaklaşımı, vekalet teorisi gibi kavramlarla proje yönetiminin başarılı olması için gereken katılımcılık, paydaşların memnuniyeti, motivasyonu yüksek bir ekip ile projeyi yönetme süreçlerindeki ilişkiye kavramsal çerçeveden bakılacaktır. Bu iki aşamanın ele alınmasından sonra ise kurumsal proje yönetişimi kavramı bu iki unsurun birleşimi ile çalışmanın özgünlüğünü ortaya koyacaktır.

1. KURUMSAL YÖNETİŞİM

Yönetim, birden fazla kişinin beraber çalışması temeline dayanan, iş birliği yapılması suretiyle ortak bir çalışma ile amaç veya amaçlara ulaşma işi olarak ifade edilebilmektedir. Bir taraftan yönetim bu birlikte çalışmanın yapısını yani nasıl iş birliği yapılacağını, kimin ne yapacağını ve ilişkiler düzenini, diğer taraftan da bu yapı içerisinde insanların fiili olarak çalışmalarını sağlama işi olarak ifade edilebilmektedir (Koçel, 2020).

İngilizce literatürde "corporate governance" ifadesi olarak geçen, Türkçe literatürde "yönetişim", "kurumsal yönetim" ve "kurumsal egemenlik" gibi ifadelerle karşımıza çıkan kurumsal yönetişimin, ortakların menfaatlerini gözetip geliştirmesinin yanında, firmanın dış çevreyle olan ilişkilerini düzenlemekte önemli bir görevinin olduğu düşünülmektedir (Onbulak, 2017). Farklı tanımları olsa da bu aşamada, *Shle-*

* Şube Müdürü, Devlet Malzeme Ofisi Genel Müdürlüğü

KAYNAKÇA

Çoban, C. (2018). Vekâlet Teorisi ve TURKCELL Örneği. *Journal of Politics, Economy and Management (JOPEM).*

Doğan, M. (2007). *Kurumsal Yönetim*. Siyasal Kitabevi, Ankara.

Efe, Y. (2019). *Çalışanların Stratejik Planlamayı Sahiplenmesi, Koordinasyon Aracı Olarak Görmesinin Ayrıştırılmış Planlı Davranış Teorisi Kapsamında Ölçümü: DMO Uygulaması.* Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Fidan, Y. (2011). Yönetimden Yönetişime: Kavramsal Bir Bakış. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi.*

Genç, K. Y. (2020). *Kurumsal Yönetişim.* Ekin Basım Yayın.

Gündüz, Ş. (2018). Founder's Syndrome At The Backstage Of Agency Theory: A Threat To Corporate Governance And Corporate Social Responsibility. *Business & Management Studies: An International Journal.*

Kalkınma Bakanlığı. (2012). *Katılımcılığın İlkeleri: Katılımlı Çalışmaları Tasarlayan, Uygulayan ve Yönetenler İçin İyi Uygulama Kılavuzu.*

Kayacan, M. (2006). *Küresel Mali Piyasalarda Kurumsal Yönetim Kavramının Gelişimi ve Ülkemize Yansımaları Kurumsal Şirket Yönetimi: İyi Şirket Yönetimi İçin Kurallar ve Kurumlar*. Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları.

Koçel, T. (2020). *İşletme Yöneticiliği.* İstanbul: Beta Yayınları.

Muller, R. (2009). *Project Governance Book, Gower Publishing Limited*, Sweden.

Öksüz, B. (2014). Yönetişim Sürecinde Kurumsal İletişimin Rolü ve Önemi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi.*

Paslı, A. (2004). *Anonim Ortaklık Kurumsal Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Sancar, G. A. (2013). Kurumsal Sürdürülebilirlik Bağlamında Kurumsal Yönetişim: Kavramın Doğuşu, Gelişimi ve Değerlendirilmesi. *Selçuk İletişim.*

Selimoğlu, S. K. ve Yazıcı, R. (2021). Türkiye'de Kurumsal Yönetişim ve Sürdürülebilirlik. *Muhasebe ve Finansman Dergisi.*

Şen, E. (2019). *Kurumsallaşma ve Kurumsal Yönetişim.* İstanbul: Beta Yayınları.

Uygun, H. (2019). Kurumsal Yönetim Uygulamalarının Denetim Kalitesi Üzerine Etkisi: Bıst-100 Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisan Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.

https://www.borsaistanbul.com/tr/duyuru/5191/bist-surdurulebilirlik-25-ve-bist-katilim-temettu-endeksleri-hesaplanmaya-baslanacak (Erişim Tarihi: 29.01.2023).

https://www.aktifis.com/kurumsal-yonetim-ilkelerinin-turkiye-deki-uygulanisi

(Erişim Tarihi: 29.01.2023).

https://www.pmi.org/about/learn-about-pmi/what-is-project-management

(Erişim Tarihi: 29.01.2023).

4. BÖLÜM

RAMAK KALA RİSK Mİ DEDİNİZ?

Orkun Demirel*

Ramak kala ifadesi genellikle İş Sağlığı ve Güvenliği vakalarında ya da eğitimlerinde rastlanılan bir kavramdır. Bu kavrama göre olması muhtemel vaka/risk gerçekleşme üzereyken olmamıştır veya Anadolu'da kullanılan tabir ile ifade edilecek olursa "az kalsın olmuştu" denilebilir. Bahse konu bu yazı kapsamında, ramak kala ifadesi risk yönetimi içerisinde sentezlenecek olup öngörülebilir risklerin gerçekleşmemesine yönelik atılacak etkin ve etkili yol haritalarına ilişkin gerçek hayattan numune olarak alınan değerlendirmeler sunulacaktır.

Projelerin ömür devri içerisinde dikkate alınan hususlardan (bütçe, kalite, takvim, kaynak, konfigürasyon, müşteri, bakım/onarım, altyapı, tedarik, alt yüklenici yönetimi vb.) biri olan risk yönetimi temel olarak iki ana aşamada gerçekleşir;

1. Öngörülebilir Risk(ler)in Yönetimi

2. Öngörülemez Risk(ler)in Yönetimi

Öngörülebilir riskleri detaylandırmak gerekirse proje başlangıcında risk yönetim araçlarına girdi sağlayan ve proje yöneticisi (risk yönetimi için ayrıca bir personelin atanmadığı durumda) tarafından takip edilen canlı ve yaşayan risklerdir. Bu risklerin takip edilmesi ve ramak kalaya sebebiyet vermemesi için etkin yönetiminin gerekliliği aşikâr bir husustur. Bu kapsamda, ramak kala tehditle yüzleşmeden önce "Öngörülebilir Risk(ler)in Yönetimi" başlığı altında Vakıf ve özel şirketlere yönelik değerlendirmeler sunulacaktır.

Vakıf şirketlerinde ve özel teşebbüslerde risk yönetim faaliyetleri kurum içi belirlenen stratejilere göre farklı yöntemler kullanılarak yönetilmektedir. Örneğin, Vakıf şirketlerinde kurum içi farklı bir risk yönetim mimarisi ve yazılım uygulaması kullanılırken özel teşebbüslerde özellikle otomotiv sektöründe hem tasarım aşamasında hem de seri üretim faaliyetlerinde Failure Mode Effect Analysis (FMEA) başlığı altında riskler takip edilmektedir. Bu kapsamda, Vakıf şirketlerinde icra edilen

* Proje Yöneticisi, ASELSAN AŞ

genişbant internet sunulması hizmetinin sadece yerli-milli ULAK baz istasyonları kullanılarak gerçekleştirilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Aselsan AŞ ve Havelsan AŞ'nin yarısından fazlasına ortak olan Ulak Haberleşme AŞ tarafından üretilen yerli baz istasyonlarının Bakanlık tarafından yapılan kamu alımında kullanılması zorunluluğu, yerli bir şirketin desteklenmesi, üretimin yerli olmasının sağlanması, orta ve yüksek teknolojili ürünlerin katma değerinin artması, ithalatın azaltılması ve ülkemizde mühendislik hizmetlerinin geliştirilmesinin teşviki açısından önemli başka bir kamu alımı örneği olarak ifade edilebilir.

Kamu alımlarında katma değer sağlanabilmesi için kamu kurum ve kuruluşları tarafından imalat, hizmet ve tedarikte yerli ürün kullanımının teşvikine yönelik alıma konu dokümanlarda düzenleme yapılması gerekmektedir.

Kamu adına alım yapanlar yerli ürün alımı ve tercih edilmesine dair irade ortaya koyarak kamu vasıtasıyla yerli ürünlerin temini ve geliştirilmesine yönelik sabır ve azimle süreci yürüterek, kamu alımlarının yerli üretimin teşvikine katkı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Altay, A. (2019). *Kamu İhale Dünyası Dergisi*, Ankara, 16. Sayı, 44.

Yülek, M. (2019). *Ulusların Yükselişi, İmalat, Ticaret, Sanayi Politikası ve Ekonomik Kalkınma,* İstanbul, Kronik Kitap.

4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu, 63. Madde, http://www.ihale.gov.tr/Mevzuat.aspx

AVRUPA BİRLİĞİ FONLU PROJELERDE PROJE YÖNETİMİ TECRÜBELERİ

Irmak Göle*

WEglobal Danışmanlık firması Proje Yönetim Ofisimizde, Temmuz 2022 itibarıyla Avrupa Birliği tarafından fonlanan yaklaşık 35 adet proje yönetilmektedir. Projelerimiz Türkiye, Sırbistan, Kosova, Arnavutluk, Makedonya'da ve birbirinden çok farklı sektörlerde uygulanmaktadır.

Avrupa Birliği (ve diğer fon sağlayan kuruluşlar) üyelik sürecinde olan ülkelerin ilerleme kaydetmesi gereken alanları belirlemektedir. Bu çerçevede ülkelerin ilgili kamu kuruluşları Avrupa Birliği tarafından fonlanacak olan proje fikirlerini hazırlamaktadır. Proje Yönetim Süreçlerinden Başlangıç (initiation) aşaması "projenin sahibi olan" bu kamu kuruluşları tarafından sürdürülmektedir. Bu süreç sırasında ilgili kamu kuruluşu projeni arka planı, amacı, süresi, bütçesi, faaliyetleri, çıktıları, kaynakları, risklerini genel hatlarıyla belirlemektedir. Bu detayları içeren belge "İş Tanımı" (Terms of Reference) belgesidir.

Gerekli onay süreçleri sonrasında projeyi ilgili kamu kurumu adına uygulayacak yüklenici firmanın seçilmesi için ihale süreci başlar. Bu aşamada aday yüklenici firmalar Başlangıç aşamasında hazırlanan detayları bir üst seviyeye taşıyarak detaylı bir "planlama" çalışması yapar. Hazırlanan ihale dosyası projenin arka planını, gerekçelerini, risk ve varsayımlarını, çalışma planını, kaynak ve satın alma planını detaylı bir şekilde aktarmaktadır.

İhale süreçleri tamamlandıktan sonra başarılı olan yüklenici firma hazırladığı detaylı proje planlama teklif dosyasını (proje yönetim planı) uygulamak ile görevlendirilmektedir. Bu aşamada ilgili firmaların "proje yönetim" çalışmaları başlamaktadır.

Avrupa Birliği (ve diğer fon sağlayan kuruluşlar) tarafından fonlanan projelerin uygulaması süresinin ilk bir ya da iki aylık süresi Başlangıç Aşaması (Inception

* Proje Yöneticisi (PMP), WEglobal Proje Yönetim Ofisi Müdürü

KAYNAKÇA

Ulusal Meslek Standardı Proje Yöneticisi (Seviye 5) https://portal.myk.gov.tr/index.php?option=com_meslek_std_taslak&view=taslak_revizyon&task=indir&id=4&standart_id=3942

Ulusal Yeterlilik Proje Yöneticisi (Seviye 5)

https://portal.myk.gov.tr/index.php?dl=Yeterlilik%2F2115%2FSON_TASLAK_PDF_20200625_102528.pdf&fileName=17UY0305-5+Rev+00+Proje+Y%C3%B6neticisi&option=com_yeterlilik

Ulusal Meslek Standardı Proje Yöneticisi (Seviye 6)

https://portal.myk.gov.tr/index.php?option=com_meslek_std_taslak&view=taslak_revizyon&task=indir&id=4&standart_id=4719

Ulusal Yeterlilik Proje Yöneticisi (Seviye 6)

https://portal.myk.gov.tr/index.php?dl=Yeterlilik%2F2636%2FSON_TASLAK_PDF_20200625_104708.pdf&fileName=16UY0252-6+Rev+01+Proje+Y%C3%B6neticisi&option=com_yeterlilik

Proje Yöneticisi Sertifika Veren Kuruluşlar

portal.myk.gov.tr/index.php?option=com_kurulus_ara&view=kurulus_ara&layout=default, erişim: 20.10.2023.

PROJE YÖNETİCİSİ PMP VE CAPM PMI SERTİFİKASI

Gülsün Yıldız*

GİRİŞ

Proje Yönetim Enstitüsü (PMI - Project Management Institute) 1969 yılında ABD'de kurulan kâr amacı gütmeyen, proje yönetimi konusunda standartları ve etikleri belirleyen mesleki bir organizasyondur. PMI dünya çapında her geçen gün artan sayıda beş milyondan fazla profesyonele hizmet vermektedir.

Proje yönetimi konusunda dünyanın önde gelen otoritesi olarak kabul edilen PMI insanları değişen ve dinamik bir dünyada daha akıllıca çalışmaya yönlendirir. PMI'ın Proje Yönetimi konusunda ortaya koyduğu standart American National Standards Institute (ANSI)'ın standartları arasında yer alır. PMI, International Organization for Standardization (ISO) 9001 standardında sertifikasyonunda yer alan öncü bir kurumdur.

PMI; profesyonellere güncel gelişmelere uygun olarak yeni beceriler ve yöntemler kazandırmak amacı ile standartlar belirleme, araştırmalar yapma, mesleki gelişim konusunda yayınlar çıkarma, eğitimler sunma, konferanslar düzenleme, kişiler arası ilişki ağları geliştirme fırsatları sunma, proje yönetimi konusunda akreditasyon sunma hizmetlerini yürütür.

PMI'ın sunduğu sertifikaların uluslararası alanda geçerliliği bulunmaktadır. PMP (Project Management Professional) ve CAPM (Certified Associate in Project Management) PMI tarafından sunulan sertifika programları arasında yer alır.

* Elektronik Mühendisi, MIS, PMP, ITIL

- PMI başvuru incelemeleri (denetime seçildi iseniz denetim incelemeleri) tamamlandıktan sonra PMI size sınava girmenizin onaylandığına dair bir e-posta gönderecektir.
- Onay e-postası alındıktan sonra sınav için ödeme yapılır. Sınav ücreti kredi kartı ile yatırılır, sınav ücreti yatırılırken dil seçeneği (Türkçe destek vb.), sınavın çevrim içi olup olmaması gibi tercihler yapılır. Ödeme yapıldıktan sonra 1 yıl içerisinde sınava girilmesi gerekir.
- Ödeme tamamlandıktan sınav tarihi seçilir. Bunun için PMI tarafından gönderilen uygunluk numarası ile sınav randevusu alınır. (pmi.org web sitesinden kullanıcı hesabınız ile giriş yaparak MyPMI hesabınız üzerinden sınav randevusu alırsınız.)
- 30 gün öncesine kadar sınav randevu değişiklikleri için bir ücret talep edilmez. Ancak sınava 30 gün ile 2 gün öncesine kadar sınav tarihi değişikliği için 70 dolar ödenmesi gerekir. 2 günden daha az süredeki değişiklikler acil durum ispatı gerektirir.
- Çevrim içi tercih etmiş iseniz çevrim içi, test merkezini tercih etmiş iseniz test merkezinde alınan sınav randevu gün ve saatinde sınava girersiniz. PMP sınav süresi 230 dakikadır.
- Sınavı bitirip çevrim içi olarak gönderdikten sonra PMP sertifikası almak için başarılı olup olmadığınızı anında görebilirsiniz.
- Sınav geçme notu konusunda PMI bilgi yayınlamaz, sistem üzerinden yetkinliklere göre değerlendirme yapılarak başarılı olup olunmadığı belirlenir.

KAYNAKÇA

Certified Associate in Project Management (CAPM)

https://www.pmi.org/certifications/certified-associate-capm

PMI Certified Associate in Project Management (CAPM)® Examination Content Outline January 2023 Exam Update

https://www.pmi.org/-/media/pmi/documents/public/pdf/certifications/capm20ecofinal.pdf?v=9349d720-95be-4437-8e4c-8d02111ccb7e

Project Management Professional (PMP)

https://www.pmi.org/certifications/project-management-pmp

Profesyonel Proje Yöneticisi (PMP)® Sınav İçeriği Özeti - Ocak 2021

https://www.pmi.org/-/media/pmi/documents/public/pdf/certifications/pmp-examination-content-outline.pdf?v=9115f9f3-cd19-4f04-8034-113b4990cfd1&sc_lang_temp=tr-TR

ÜCRETİN HAKSIZ BELİRLEYENİ: CİNSİYET

Elif ASOY

nobel bilimsel

ÜCRETİN HAKSIZ BELİRLEYENİ: CİNSİYET

Elif ASOY

Yayın No.: 1933
ISBN:978-625-393-147-6
E-ISBN:978-625-393-148-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Asoy
Ücretin Haksız Belirleyeni:Cinsiyet/ Elif ASOY
1. Basım, VIII + 106 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN:978-625-393-147-6
E-ISBN:978-625-393-148-3

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....V
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM
KADIN EMEĞİNİN "ÜCRETLİ" EMEK STATÜSÜNE ERİŞMESİNİN TARİHİ ANALİZİ 5
1.1.Avcı-Toplayıcı Topluluklar, Neolitik Devrim ve Kadın Emeğinin Konumu.....6
1.2.Feodal Üretim Tarzı ve Kadın Emeğinin Konumu: Kurumsal Ataerki.....11
1.3.Sanayi Devrimi ve Kadın Emeğinin Konumu.....13
İKİNCİ BÖLÜM
MODERN DÜNYADA CİNSİYETE DAYALI ÜCRET FARKI...17
2.1.Ana Akım İktisat Anlayışına Göre Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı Üzerinde Etkili Olan Faktörler ve Bu Faktörlere Yönelik Eleştirel Bir Bakış Açısı 21
2.1.1. Beşerî Sermaye Yatırımı Cinsiyete Dayalı Ücret Farkını Açıklamak İçin Uygun veya Adil Bir Değişken Midir?.....22
2.1.2. Mesleki Ayrışma Cinsiyete Dayalı Ücret Farkını Açıklamak İçin Uygun veya Adil Bir Belirleyen Midir? 29
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MİKRO BİR MESELEDEN ÇOK DAHA ÖTESİ 35
3.1. Kadın Emeği, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Ekonomik Büyüme 36
3.2. Kalkınma Teorilerinde Kadın Emeği ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği.....51
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DENEYSEL İKTİSAT ANALİZLER İÇİN YENİ BİR KAPI AÇABİLİR Mİ? ÜCRET EŞİTSİZLİĞİ KONUSUNDA YENİ YAKLAŞIMLAR 63
4.1.Deneysel İktisat Bakış Açısı ile Cinsiyete Dayalı Ücret Farkının Belirleyenleri.....65
4.1.1.Rekabet Eğiliminde Cinsiyete Göre Farklar 66
4.1.2.Risk Alma Eğiliminde Cinsiyete Göre Farklar 75
SONUÇ.....87
KAYNAKÇA.....92

GİRİŞ

Tek bir isteğim var.
Ben para istemiyorum
İhtiyacım olmasına rağmen,
Ben et istemiyorum. . .
Tek bir isteğim var,
Ve tüm isteğim
Kaldırmanız
Barikatları
Yolumdan[1]

—Okot p'Bitek, Song of Lawino

Afrikalı bir kadının şarkısı... Şarkıdan ziyade tüm kadınların manifestosu demek daha doğru olacak sanıyorum. Bazı kabile veya topluluklar haricinde yeryüzünde kadının ötekileştirilmediği bir yer bulmak oldukça zor. Tarihin hangi sayfasını çevirirsek çevirelim kadın bir görünmezlik pelerini giymiş (giydirilmiş) adeta. İnsan toplulukları, zamanın bir yerinde, bir hamur gibi ataerki ile şekillendirilmiş ve dünya coğrafyasına serpiştirilmiş gibi. Ataerkil yapı, dünya üzerinde mutabakat sağlanan yegâne düzen belki de ve Afrikalı kadının şarkısını bastırmak için söylenen bir marş gibi. Oysa istenilen çok basit: engel olma!

Afrikalı kadın tarlada çalışırken bir yandan sırtına bağladığı bebeğini uyutmak için bir ninni gibi bu şarkıyı söylerken bir yandan da aslında etrafına örülen "toplumsal cinsiyet" tellerinin dikenlerine hayıflanıyordu. Peki durum New York'ta Central Park manzaralı veya İstanbul'da Levent'te yirmi katlı bir plazada çalışan, mesai bitiminde üzerindeki iş insanı üniformasını çıkarıp, evde eş ya da anne kılığına girecek kadın için farklı mıydı? Bugün gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun her ülkede bu şarkıyı kendi

1 Şarkının orijinali için bknz.Jain, Devaki, Women, development, and the UN: A sixty-year quest for equality and justice, Indiana University Press, 2005, ss.102.

KAYNAKÇA

AAUW. (2015). The Simple Truth about the Gender Pay Gap. Washington. Şubat 1, 2021 tarihinde https://cdn.ymaws.com/www.sidnet.org/resource/resmgr/DI_Tool_Kit/The_simple_truth_about_the_g.pdf adresinden alındı

Adelman, I. (2001). Fallacies in Development Theory and Their Implications for Policy . G. M. Meier, & J. E. Stiglitz (Dü) içinde, *Frontiers of Development Economics.* Oxford:Oxford University Press.

Akpinar-Sposito, C. (2013). Career Barriers For Women Executives And The Glass Ceiling Syndrome: The Case Study Comparison Between French And Turkish Women Executives. *Procedia- Social and Behavioral Sciences, 75*, 488-497.

Amartya, S. (1988). The Concept of Development. H. Chenery, & T. Srinivasan (Dü) içinde, *Handbook of Development Economics.* North Holland.

Andersen, S., Ertac, S., Gneezy, U., List, J. A., & Maximiano, S. (2013). Gender, competitivenes, and socialization at a young age: Evidence from a matrilineal and a patriarchial society. *The Review of Economics and Statistics, 95*(4), 1438–1443. https://www.jstor.org/stable/43554837 adresinden alındı

Babcock, L., & Laschever, S. (2003). *Women Don't Ask: Negotiation and the Gender Divide.* Princeton, N. J.: Princeton University Press.

Barón, J., & D.A., C.-C. (2010). Occupational Segregation and The Gender Wage Gap in Private-And Public-Sector Employment: A Distributional Analysis. *Econ Record, 86*(273), 227–246.

Becker, G. (1957). *The economics of discrimination.* University of Chicago Press.

Behrman, J. R., & Deolalikar, A. B. (1988). Health and nutrition. H. Chenery, & T. Srinivasan (Dü) içinde, *Handbook of Development Economics doi:10.1016/s1573-4471(88)01017-4* (s. 631-711). North-Holland, Amsterdam: Elsevier.

Beneria, L., Berik, G., & Floro, M. (2016). *Gender, development and globalization economics as if all people mattered* (2 b.). Routledge.

Benton, A. A. (1975). Bargaining visibility and the attitudes and negotiation behavior of male and female group representatives . *Journal of Personality,*

43, 661–675. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1975.tb00728.x adresinden alındı

Berg, M. (1992). Women's Work and the Industrial Revolution. M. Berg, A. Digby, C. Feinstein, & D. Jenkins (Dü) içinde, *New Directions in Economic and Social History* (s. 23-36). Palgrave, London: Springer.

Bergmann, B. (1974). Occupational Segregation, Wages And Profits When Employers Discriminate By Race Or Sex. *Eastern Economic Journal, 1*, 103-110.

Berik, G., Rodgers, Y., & Seguino, S. (2009). Feminist economics of inequality, development, and growth. *Feminist Economics, 15*(3), 1-33. doi:10.1080/13545700903093524

Bettio, F., & Verashchagina, A. (2008). *Frontiers in the Economics of Gender.* Newyork : Routledge.

Binmore, K., & Shaked, A. (2010). Experimental economics: where next? *Journal of Economic Behavior & Organization, 73*(1), 87-100. https://doi.org/10.1016/j.jebo.2008.10.019 adresinden alındı

Blau, F. D. (1996). Where are We in the Economics of Gender? The Gender Pay Gap. *NBER Working Paper*(5664), 1-34.

Blau, F. D. (1998). *The Gender Wage Gap, Women's Work and Wage.* (I. Persson, & C. Jonung, Dü) London and New York: Routlege.

Blau, F. D., & Ferber, M. A. (1987). Discrimination: Empirical Evidence from the United States. *The American Economic Review, Papers and Proceedings of the Ninety Ninth Annual Meeting of the American Economic Association, 77*(2), 316-320.

Blau, F. D., & Kahn, L. M. (2000). Gender differences in pay. *Journal of Economic Perspectives, 14*(4), 75–99. doi:10.1257/jep.14.4.75

Blau, F. D., & Kahn, L. M. (2000). Gender Differences in Pay. *Journal of Economic Perspectives, 14*(4), 75–99.

Blau, F. D., & Kahn, L. M. (2017). "The Gender Wage Gap: Extent, Trends, and Explanations". *Journal of Economic Literature, 55*(3), 789-865.

Blumberg, R. L., & Coleman, M. T. (1989). A Theoretical Look at the Gender Balance of Power in the American Couple. *Journal of Family Issue, 10*(225).

Boserup, E. (1970). *Women's Role in Economic Development.* New York: St. Martin's Press.

Boserup, E. (2007). *Woman's Role in Economic Development.* New York: Earthscan.

Bourdieu, P. (2015). *Eril tahakküm*. (Çev. Bediz Yılmaz). 2.Baskı, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Cavalcanti, T., & Tavares, J. (2015). The Output Cost of Gender Discrimination: A Model-Based Macroeconomics Estimate. *The Economic Journal, 136*(590), 109–34.

Cavalcanti, T., & Tavares, J. (2015). The output cost of gender discrimination: A model-based macroeconomics estimate . *The Economic Journal, 36*(590), 109–34. doi:https://doi.org/10.1111/ecoj.12303

Cech, E. A. (2013). Ideological Wage Inequalities? The Technical/Social Dualism and the Gender Wage Gap in Engineering. *Social Forces, 91*(4), 1147–1182. doi:10.1093/sf/sot024

Chang, H. (2009). Merdiveni Tekmelemek: Tarihi Bir Perspektif İçinde "İyi Politikalar" ve İyi Kurumlar". F. Şenses (Dü.) içinde, *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar* (1. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Chauhan, K. (2014). *Gender inequality in the public sector in Pakistan: representation and distribution of resources.* New York: Palgrave Macmillan.

Conway, D., & Heynen, N. (2014). Theories-From ECLA to Andrea Gunder Frank and Beyond. V. Desai, & R. Potter (Dü) içinde, *The Companion to Development Studies* (3. b., s. 177-183). Routledge.

Conway, E. (2009). *Fifty Economic Ideas.* Domingo.

Croson, R., & Gneezy, U. (2009). Gender difference in preference. *Journal of Economic Literature, 47*(2), 448-474. doi:10.1257/jel.47.2.448

Davis, M. (2018, Eylül 25). *World Economic Forum*. Mayıs 10, 2022 tarihinde https://www.weforum.org/agenda/2018/10/how-the-agricultural-revolution-made-us-inequal adresinden alındı

Deere, C. D. (1977). Changing social relations of production and peruvian peasant women's work . *Latin American Perspectives, 4*(1/2), 48-69. https://www.jstor.org/stable/2633162 adresinden alındı

Devlin, H. (2015, Mayıs 14). *The Guardian*. Mayıs 10, 2022 tarihinde The Guardian: https://www.theguardian.com/science/2015/may/14/early-men-women-equal-scientists adresinden alındı

Dibo, M., Seçilmiş, E., & Güran, M. C. (2018). Deneysel iktisatta ödül mekanizmasının rolü: parasal teşvik ve ders notu karşılaştırması. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 55*(636), 37-46.

Dollar, D., & Gatti, R. (1999). Gender inequality, income and growth: are good times good for women? *Policy Research Report on Gender and Development Working Paper*(1). http://documents.worldbank.org/curated/en/251801468765040122/Gender-inequality-income-and-growth-are-good-times-good-for-women adresinden alındı

Drolet, J. (2010). Feminist perspectives in development: implications for women and microcredit. *Affilia-Journal of Women and Social Work, 25*(3), 212–223. doi:doi:10.1177/0886109910375218

Duflo, E. (2012). Women empowerment and economic development. *Journal of Economic Literature, 50*(4), 1051-1079.

Duruoğlu, T. (2007). Emek piyasasında cinsiyetçi ücret ayrımı: Bursa organize sanaiyi bölgesinde bir araştırma. *İletişim kuram ve araştırma dergisi*, 61-76.

Dyble, M., Salali, G., Chaudhary, N., Page, A., Smith, D., Thompson, J., . . . Migliano, A. (2015). Human Behavior. Sex Equality Can Explain the Unique Social Structure of Hunter-Gatherer Bands. *Science, 348*(6236), 796-798. doi: DOI:10.1126/science.aaa5139

Eckel, C. C., & Grossman, P. J. (2002a). Sex differences and statistical stereotyping in attitudes toward financial risk. *Evolution and Human Behavior, 23*(4), 281-295. https://ssrn.com/abstract=1843509 adresinden alındı

Ember, C. (1983). The Relative Decline in Women's Contribution to Agriculture With Intensification. *American Anthropologist, 85*, 285–304.

Ergun, S. J., García-Muñoz, T., & Rivas, F. (2011). Gender Differences in Economic Experiments. *Revista Internacional de Sociología*. doi:10.3989/ris.2011.04.19

Ericsson, R., & Irons, J. (1995). The Lucas Critique in practice: theory without measurement. *Board of Governors of the Federal Reserve System International Finance Discussion Papers*(506), 1-98. https://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/1995/506/ifdp506.pdf adresinden alındı

Erkan, B. (2016). Ana akım (ortodoks-neoklasik) iktisat öğretisi eleştirisi: heteredoks yaklaşım ihtiyacı. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi , 8*(14), 25-40. https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.264352 adresinden alındı

Esteve-Volart, B. (2004). Gender Discrimination and Growth: Theory and Evidence from India. *STICERD Discussion Papers,*.

Fae Ho, P. (2017). *Simple Truth About the Gender Pay Gap, .* Spring.

Fehr-Duda, H., Gennaro, M., & Schubert, R. (2006). Gender, financial risk, and probability weights. *Theory and Decision, 60*(2), 283-313. http://hdl.handle.net/10.1007/s11238-012-9322-7 adresinden alındı

Forbes, K. J. (2000). A reassessment of the relationship between inequality and growth. *American Economic Review, 90*(4), 869-887. doi:10.1257/aer.90.4.869

Fortin, N. M. (2007). The Gender Wage Gap among Young Adults in the United States. *The Journal of Human Resources, XIIII*(4), 885.

French, M., & Atwood, M. (2008). *From Eve to Dawn, A History of Women in the World, Volume II: The Masculine Mystique: From Feudalism to the French Revolution.* New York: The Feminist Press.

Friedman, D., & Cassar, A. (2004). *Economics Lab: An Intensive Course in Experimental Economics* . London: Routledge.

Fülberth, G. (2010). *Kapitalizmin Kısa Tarihi* (Birinci Basım b.). (S. Usta, Çev.) İstanbul: Yordam Kitapevi.

Galor, O. (2011). *Unified Growth Theory.* Princeton: Princeton University Press.

Gangadharan, L., Jain, T., & Maitra, P. (2022). Lab-in-the-field experiments: perspectives from research on gender. *JER*(73), 31–59. doi:https://doi.org/10.1007/s42973-021-00088-6

Gannon, B., Plasman, R., Rycx, F., & Tojerow, I. (2007). Inter-Industry Wage Differentials and the Gender Wage Gap: Evidence from European Countries. *The Economic and Social Review, 38*(1), 135–155.

Gneezy, U., & Pietrasz, A. (2014). When half of the men are more competitive than all women. *Allied Social Science Associations, American Economic Association*.

Gneezy, U., Leonard, K. L., & List, J. (2009). Gender differences in competition: Evidence from a matrilineal and a patriarchal society. *Econometrica, 77*(5), 1637-1664. https://doi.org/10.3982/ECTA6690 adresinden alındı

Gneezy, U., Niederle, M., & Rustichini, A. (2003). Performance in competitive environments: Gender differences. *Quarterly Journal of Economics, 118*(3), 1049–1074. https://doi.org/10.1162/00335530360698496 adresinden alındı

Gong, B., & Yang, C. (2012). Gender differences in risk attitudes: field experiments on the matrilineal Mosuo and the patriarchal Yi. *Journal of Economic Behavior & Organization, 83*(1), 59– 65. doi:10.1016/j.jebo.2011.06.010

Gould, E., J., S., & Geier, K. (2016). What is the gender pay gap and is it real?: The complete guide to how women are paid less than men and why it can't be explained away.

Grown, C. (2008). Indicators and Indexes of Gender Inequality: What Do They Measure and What Do They Miss? E. f.-A. "Indicators and Indexes of Gender Inequality: What Do They Measure and What Do They Miss?" (Dü.) içinde, *Equality for Women Where Do We Stand on Millennium Development Goal 3?* Washington: The World Bank.

Guo, J. (2015). Why do some studies show that women are less competitive than men? https://www.washingtonpost.com/news/storyline/wp/2015/01/02/why-do-some-studies-show-that-women-are-less-competitive-then-men/ adresinden alındı

Günsoy, G., & Özsoy, C. (2012). Türkiye'de kadın işgücü, eğitim ve büyüme ilişkisinin VAR analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 49*(568), 23-42. https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/19079/19076.pdf?sequence=1 adresinden alındı

Haas, R., Watson, J., Buonasera, T., Southon, J., Chen, J., Noe, S., . . . Parker, G. (2020). Female Hunters of the Early Americas. *Science Advances, 6*(45), 1-10. doi:DOI: 10.1126/sciadv.abd0310

Hansen, C. W., Jensen, P. S., & Skovsgaard, C. (2015). Modern Gender Roles and Agricultural History: The Neolithic Inheritance. *Journal of Economic Growth, 20*(4), 365-404.

Harbaugh, W. T., Krause, K., & Vesterlund, L. (2002). Risk attitudes of children and adults: choices over small and large probability gains and losses. *Experimental Economics, 5*(1), 53-84. doi:10.1023/A:1016316725855

Hartog, J. A., Ferrer-i-Carbonell, A., & Jonker, N. (2002). Linking measured risk aversion to individual characteristics. *Kyklos, 55*(1), 3-26. https://doi.org/10.1111/1467-6435.00175 adresinden alındı

Hegewisch, A., & Hartman, H. (2014). Occupational Segregation and the Gender Wage Gap: A Job Half Done. *Institute for Women's Policy Research*. https://iwpr.org/wp-content/uploads/2020/08/C419.pdf adresinden alındı

Hegewisch, A., & Hartman, H. (2014). Occupational Segregation and the Gender Wage Gap: A Job Half Done. *Institute for Women's Policy Research*. https://iwpr.org/wp-content/uploads/2020/08/C419.pdf adresinden alındı

Hibbert, A. M., Lawrence, E., & Prakash, A. (2008). Are women more risk-averse than men? *Paper presented at 2009 Financial Management Association Annual Meeting, in Reno.*

Hill, A., & King, E. (1995). Women's Education and Economic Well-being. *Feminist Economics, 1*(2), 1-26.

Hinz, R. P., McCarthy, D. D., & Turner, J. A. (1997). Are women conservative investors? gender differences in participant-directed pension investments. M. S. Gordon, O. S. Mitchell, & M. M. Twinney (Dü) içinde, *Positioning Pensions for the Twenty-First Century.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Holt, C. A., & Laury, K. (2002). Risk aversion and incentive effects. *American Economic Review, 92*(5), 1644-1655. https://www.jstor.org/stable/3083270 adresinden alındı

ILO. (2018/19). *Global Wage Report 2018/19-What Lies Behind Gender Pay Gaps.* ILO. 10 10, 2020 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_650553.pdf adresinden alındı

ILO. (2019). Women in Business and Management, Understanding Gender Wage Gap. Kasım 28, 2020 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---act_emp/documents/publication/wcms_735949.pdf adresinden alındı

ILO,. (2020). *Cinsiyete Dayalı Ücret Farkının Ölçümü Türkiye Uygulaması.* Ankara: ILO. Mart 3, 2021 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_756659.pdf adresinden alındı

İşler, R., & Şentürk, C. (2017). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. *Tarihsel açıdan uluslararası kurum/kuruluşlarda "ekonomik kalkınma" ve "kadın" ilişkisi üzerine bir değerlendirme , 9*(22), 375-382.

Jain, D. (2005). *Women, Development, and the UN: A Sixty- Year Quest for Equality and Justice.* Indiana University Press.

Jain, D., & Amartya, S. (2005). *Women, development, and the un a sixty-year quest for equality and justice.* USA: Indiana University Press.

Jonung, C. (1998). Occupational Segregation by Sex and Change over Time. C. Jonung, P. Inga, & J. Christina (Dü) içinde, *Women's Work and Wage.* London and New York: Routlege.

Jurajda, Š. (2005). Gender Segregation and Wage Gap: An East-West Comparison. *Journal of the European Economic Association, 3*(2-3), 598–607.

Jütting, J. P., Morrisson, C., Dayton-Johnson, J., & Drechsler, D. (2008). Measuring Gender (In)Equality: The OECD Gender, Institutions and Development Data Base. *Journal of Human Developmen, 9*(1), 65-86. doi:DOI: 10.1080/14649880701811401

Kabeer, N. (2015). Gender equality, economic growth, and women's agency: the "endless variety" and "monotonous similarity" of patriarchal constraints. *Feminist Economics, 22*(1), 295-321. doi:10.1080/13545701.2015.1090009

Kabeer, N., & Natali, L. (2013). Gender equality and economic growth: Is there a win-win? *IDS Working Paper, 2013*(417), 1-58.

Kagel, J. H., & Roth, A. E. (2015). *The Handbook of Experimental Economics.* Princeton University Press.

Kanter, R. M. (1977). *Men and Women of the Corporation.* Hachette UK: Basic Books.

Karaş, G. (2017). Bağımlılık Teorisi Perspektifinden DTÖ Kapsamındaki Korumacılık Politikası Araçlar. *International Journal of Public Finance, 2*(2), 248-252.

Klasen, S. (2000). Does gender inequality reduce growth and development? Evidence from cross-country regressions. *Sonderforschungsbereich 386, 212*.

Klasen, S. (2002). Low schooling for girls, slower growth for all? *World Bank Economic Review, 16*(3), 345-373.

Klasen, S. (2002). Low Schooling for Girls, Slower Growth for All? *World Bank Economic Review, 16*(3), 345-373.

Knowles, S., Lorgelly, P., & Owen, D. (2002). Are Educational Gender Gaps a Brake on Economic Development? Some Cross-Country Empirical Evidence. *Oxford Economic Papers, 54*, 118-149.

Kolay, H. (2015). Kadın Hareketinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları. *EMO Kadın Bülteni*(3), 5-11.

Kruse, J. B., & Thompson, M. A. (2003). Valuing low probability risk: survey and experimental evidence. *Journal of Economic Behavior & Organization, 50*(4), 495–505. doi:10.1016/s0167-2681(02)00039-2

Kuznets, S. (1966). *Modern economic growth: rate, structure, and spread.* New Haven: CT: Yale University.

Le, A. T., Miller, P. W., Slutske, W. S., & Martin, N. G. (2011). Attitudes towards economic risk and the gender pay gap. *Labour Economics, 18*(4), 555–561. https://doi.org/10.1016/j.labeco.2010.12.007 adresinden alındı

Leuze, K., & Strauß, S. (2016). Why Do Occupations Dominated by Women Pay Less? How 'Female-TypicalWork Tasks and Working-Time Arrangements Affect the Gender Wage Gap Among Higher Education Graduates. *Work, Employment & Society, 30*, 802-820. https://dx.doi.org/10.1177/0950017015624402 adresinden alındı

Levin, I. P., Snyder, M. A., & Chapman, D. P. (1988). The interaction of experiential and situational factors and gender in a simulated risky decision making task. *The Journal of Psychology, 122*(2), 173-181. https://doi.org/10.1080/00223980.1988.9712703 adresinden alındı

Levitin, T., Quinn, R. P., & Staines, G. L. (1971). Sex discrimination against the American working woman. *American Behavioral Scientist, 15*(2), 237–254. doi:https://doi.org/10.1177/000276427101500207

Lim, K. M. (2016). Major Matters: Exploration of the Gender Wage Gap among STEM Graduates. *UCLA Electronic Theses and Dissertations*. Ocak 2022, 6 tarihinde https://escholarship.org/uc/item/5d87v86c adresinden alındı

Luci, A. (2009). Female labour market participation and economic growth. *International Journal of Innovation and Sustainable Development, 4*(2), 197-108. doi:10.1504/IJISD.2009.028065

Matheson, K. (1991). Social cues in computer-mediated negotiations: gender makes a difference. *Computers in Human Behavior, 7*(3), 137–145. https://doi.org/10.1016/0747-5632(91)90003-J adresinden alındı

Middleton, C. (1981). Peasants, Patriarchy, and the Feudal Mode of Production in England: A Marxist Appraisal: 1 Property and Patriarchal Relations within the Peasantry. *The Sociological Review, 29*(1), 105-135.

Mies, M. (1981). The Social Origins of the Sexual Division of Labour. *Institute of Social Studies*.

Miller, J. S., & Miller, H. (1869). *The Subjection of Women.* The Floating Press.

Millett, K. (2000). *Sexual Politics.* University of Illinois Press.

Moser, C. O. (1993). *Gender planning and development: theory, practice and training.* Routledge.

Mueller, G., & Erik, P. (2006). Estimating the effect of personality on male and female earnings. *Industrial and Labor Relations Review, 60*(1), 3-22. https://doi.org/10.1177/0019793906060001 adresinden alındı

Muyoyeta, L. (2019). *Women, gender and development.* Ireland: Women for change, Zambia and 80:20 educating and acting for a better world. https://www.developmenteducation.ie/media/documents/women_gender_dev.pdf adresinden alındı

Nadler, M. K., & Nadler, L. B. (1987). The influence of gender on negotiation success in asymmetric power situations. N. L. B., N. M. K., & M. W. R. (Dü) içinde, *Advances in Gender Communication Research.* New York: University Press of America.

Newell, A., & Reilly, B. (1996). The Gender Wage Gap in Russia: Some Empirical Evidence. *Labour Economics, 3*, 337-356.

Niederle, M. (2015). Gender. H. Kagel, & A. E. Roth (Dü) içinde, *The Handbook of Experimental Economics.* Princeton University Press.

Niederle, M. (2017). A gender agenda: A progress report on competitiveness. *American Economic Review: Papers & Proceedings, 107*(5), 115–119. https://doi.org/10.1257/aer.p20171066 adresinden alındı

Niederle, M., & Vesterlund, L. (2007). Do Women Shy Away from Competition? Do Men Compete too Much? *The Quarterly Journal of Economics, 122*(3), 1067-1101. doi:10.1162/qjec.122.3.1067

Niederle, M., & Yestrumskas, A. (2008). Gender differences in seeking challenges: the role of institutions. *NBER Working Paper Series*(13922), 1-48. doi:10.3386/w13922

OECD. (2008). Gender and Sustainable Development Maximising the Economic. https://www.oecd.org/social/40881538.pdf adresinden alındı

OECD. (2008). Gender and Sustainable Development Maximising the Economic, Social and Environmental Role of Women. Mart 26, 2021 tarihinde https://www.oecd.org/social/40881538.pdf adresinden alındı

Öztan, E. D., & Nil, S. (2015). Akademinin Cinsiyeti: Yıldız Teknik Üniversitesi Örneği Üzerinden Üniversite ve Toplumsal Cinsiyet. *Çalışma ve Toplum Dergisi, 0*(46), 191-222.

Parlaktuna, İ. (2010). Türkiye'de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi. *Ege Akademik Bakış, 10*(4), 1217 – 1230.

Pelizzon, S. M. (2020). *Kadının Konumu Nasıl Değişti? Feodalizmden Kapitalizme.* (İ. E. Sadi, & C. Somel, Çev.) İstanbul: İmge Yayınevi.

Petra, K. (1984). *Fighting for Hope.* London: Chatto&Windus.

Pitt, M. M., & Khandker, S. R. (1998). The impact of Group-Based Credit Programs on Poor Households in Bangladesh: Does the Gender of Participants Matter? *Journal of Political Economy, 106*(5), 958–996. doi:https://doi.org/10.1086/250037

Potter, R. B. (2014). Theories, Strategies and Ideologies of Development- An Overview. V. Desai, & R. Potter (Dü) içinde, *The Companion to Development Studies* (3. b., s. 83-87). London and Newyork: Routledge.

Powell, M. A. (1997). Gender differences in risk behaviour in financial decision-making: an experimental analysis 1. *Journal of Economic Psychology, 8*(6), 605–628. https://doi.org/10.1016/S0167-4870(97)00026-3 adresinden alındı

Pruitt, D. G., Carnevale, P. J., Forcey, B., & Van Slyck, M. V. (1986). Gender effects in negotiation: constituent surveillance and contentious behavior. *Journal of Experimental Social Psychology, 22*(3), 264–265. https://doi.org/10.1016/0022-1031(86)9002 adresinden alındı

Psacharopoulos, G. (1994). Returns to investment in education: a global update. *World Development, 22*, 1325-1343.

Rathgeber, E. (1990). WID, WAD, GAD: trends in research and practice . *The Journal of Developing Areas, 24*(4), 489-502. https://www.jstor.org/stable/4191904 adresinden alındı

Reeves, H., & Baden, S. (2000). *Gender and development: Concepts and definitions.* Department for International Development (DFID), 55, Brighton.

Samak, A. C. (2013). Is there a gender gap in preschoolers' competitiveness? an experiment in the U.S. *Journal of Economic Behavior & Organization, 92*, 22-31.

Samman, E., Presler-Marshall, E., Jones, N., Bhatkal, T., Melamed, C., Stavropoulou, M., & Wallace, J. (2016). Women's Work: Mothers, Children and The Global Childcare Crisis. London. Ağustos 15, 2022 tarihinde https://bettercarenetwork.org/sites/default/files/Women%E2%80%99s%20work%-20Mothers%2C%20children%20and%20the%20global%20childcare%20crisis.pdf. adresinden alındı

Sax, L., & Harper, C. (2007). Origins of the Gender Gap: Pre-College and College Influences on Differences Between Men and Women. *Res High Educ 48*, 669–694. https://doi.org/10.1007/s11162-006-9046-z adresinden alındı

Schultz, T. (1988). Education investments and returns. H. Chenery, & S. T.N. (Dü) içinde, *Economics, Handbook of Development.* North-Holland, Amsterdam.

Schultz, T. (1993). Investments in the schooling and health of women and men: quantities and returns. *The Journal of Human Resources, 28*(4), 694-734. doi:https://doi.org/10.2307/146291

Schvaneveldt, P. L., Kerpelman, J. L., & Schvaneveldt, J. (2005). Generational and Cultural Changes in Family Life in the United Arab Emirates: A Comparison of Mothers and Daughters. *Journal of Comparative Family Studies, 36*(1), 77–91.

Seguino, S. (2000). Gender inequality and economic growth: A cross-country analysis. *World Development, 28*(7), 1211-1230. doi: https://doi.org/10.1016/S0305-750X(00)00018-8

Sen, G., & Grown, C. (1987). *Development crises and alternative visions:third world women's perpective.* Routledge.

Singhal, R. (2003). Women, gender and development:The evolution of theories and practice. *Psychology and Developing Societies, 25*(2), 165-185. https://doi.org/10.1177/097133360301500204 adresinden alındı

Stamato, L. (1992). Voice, place, and process: research on gender, negotiation, and conflict resolution. *Mediation Quarterly, 9*(4), 375–386. https://doi.org/10.1002/crq.3900090409 adresinden alındı

Stathakis, Y. V., & Vaggi, G. (2006). *Economic Development and Social Change Historical Roots and Modern Perspectives* (1 b.).

Stevens, C. (2010). Are women the key to sustainable development? sustainable development knowledge partnership (SDKP). USA. Mart 15, 2021. tarihinde http://www.bu.edu/pardee/files/2010/04/UNsdkp00 3fsingle.pdf adresinden alındı

Sutter, M., & Rützler, D. (2010). Gender differences in competition emerge only in life. *Discussion Paper Serries*(5015), 1-33.

Tentler, L. (1979). *Wage-Earning Women: Industrial Work and Family Life in the United States, 1900-1930.* Oxford : Oxford University Press.

Terada-Hagiwara, A. C.-R. (2018). Gender Pay Gap: A Macro Perspective . *ADB Economics Working Paper Series*(538), 6. https://www.adb.org/sites/default/files/publication/404406/ewp-538-gender-pay-gap.pdf adresinden alındı

Tertilt, M. (2023, Temmuz 3). Gender economics in macroeconomic research. https://ec.europa.eu/research-and-innovation/en/projects/success-stories/all/gender-economics-macroeconomic-research adresinden alındı

The World Bank. (2001). Engendering development through gender equality in rights, resources, and voice. The World Bank. (2001). “Engendering development through gender equality in rights, resources, and voice”. https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/512911468327401785/engendering-development-through-gender-equality-i adresinden alındı

Thomas, D. (1990). Intra household resource allocation an inferentieal approach. *The Journal of Human Resource, 25*(4), 635-664. doi:https://doi.org/10.2307/145670

Tinker, I. (1976). The adverse impact of development on women . I.Tinker, & M.Bramson (Dü) içinde, *Women and Development.* DC: Overseas Development Council.

Toksöz, G. (2011). *Kalkınmada Kadın Emeği.* Varlık Yayınları.

UN. (1975). *World Plan of Action of the International Women's Year's Conference in Mexico City.* 3-6, E/Conf. 66/5, New York.

UN. (2016). High-Level Panel on Women's Economic Empowerment. Kasım 2, 2020 tarihinde https://www.empowerwomen.org/-/media/files/un%20women/empowerwomen/resources/hlp%20briefs/unhlp%20full%20report.pdf?la=en adresinden alındı

UNIFEM. (2002). Progress of the World Women-Gender Equality and the Millennium Development Goals.

Warren, T. (2003). Classand Gender-based Working Time? Time Poverty and the Division of Domestic Labour. *Sociology, 37*(4), 733–752. doi:10.1177/00380385030374006

Warth, L., & Koparanova, M. (2012). Empowering women for sustainable development. *Discussion Paper Series*. https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=549&menu=1515 adresinden alındı

Woetzel, J., Madgavkar, A., Ellingrud, K., Labaye, E., Devillard, S., Kutcher, E., . . . Krishnan, M. (2015). *How Advancing Women's Equality Can Add $12 Trillion to Global Growth*. Şubat 7, 2022 tarihinde McKinsey Global Institute: https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/how-advancing-womens-equality-can-add-12-trillion-to-global-growth adresinden alındı

Wolfensohn, J. (1995). Women and the Transformation of the 21st Century. *Address to the Fourth UN Conference on*.

Wolszczak-Derlacz, J. (2013). The impact of gender wage gap on sectoral economic growth – cross-country approach. *Quarterly Journal of Economics and Economic Policy, 8*(3), 103-122. doi:10.12775/EQUIL.2013.022

World Bank. (10, 05 2023). *The World Bank*. 05 30, 2023 tarihinde https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.ACTI.FE.ZS adresinden alındı

Yaylalı, M., & Lebe, F. (2011). Beşerî Sermaye ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 30*(1), 23-51.